שער יהוה החדש

ארך ימים בימינה בשמאלה

עשר וכבוד · דרכיה דרכי נעם וכל

זהו שיעור מה שהדפסנו בחיבור זה · ראשונה החומש
עם תרגום ופי' רש"י ואבן עזרא : והנביאים ראשונים
עם פי' רש"י וקמחי ורלב"ג : והנביאים האחרונים
ישעיה עם פי' רש"י ואבן עזרא · ירמיה ויחזקאל עם
פי' רש"י וקמחי · תרי עשר עם פי' רש"י ואבן עזרא :
והכתובים תלים עם פי' רש"י ואבן עזרא · משלי עם
פי' אבן עזרא ורלב"ג · איוב עם פי' אבן עזרא ורלב"ג ·
דניאל עם פירוש אבן עזרא ורבינו סעדיה גאון ·
עזרא עם פי' אבן עזרא ורש"י · דברי הימים עם פי'
מיוחס לרש"י · חמש מגילות עם פירוש רש"י ואבן
עזרא · והמקראות מתורגמים ומנוקדים ומוטעמים
וממוסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו אנשי כנסת
הגדולה והסופרים הבאים אחריהם אשר על משקולם
ומכלולם דרכנו בביאור אותיות תלויות וקטנות וגדולות
ועקומות ונקוד מרבה על הכתב וכתב מרבה
על הנקוד וסתומות ופתוחות וכתיב ולא
נקרא ונקרא ולא כתיב ואותיות
מכוזרות כל אלו מוגים
עם רב העיון
כפי כח
המחבר ונדפסו
במצות
דניאל יצ"ו בן קר' דניאל בומבירגי
ז"ל פה ויניציאה הבירה בסייעתא דשמיא :

נתיבותיה שלום · עץ

חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר

אלה דברים אשר דבר יוסף בן המאור הגדול הרב כמהר״ר שמואל צרפתי ז״צל בראותו
המלאכה הזאת החשובה אשר כל חפצים לא ישוו בה׃

אליכם גלות יהודה ואפרים · מקצה השמים ועד קצה השמים · אליכם בשורות ארון · אקרא בגרון · כי אראה הספר · הכו״ן אמרי ספר · גדולים חקקי לב הוציאו אותו · מערפלי תהלתו · כחתן מחופתו · וכעלותו במסלולו · ועליונים על כלו · תורה נביאים וכתובים רצופים · מתוקים מדבש ונופת צופים · הולכים שרה צופים · עבר לאם רב · לכל תלמיד ורב · ממזרח למערב · לחם משנה לפי אוכלם · קודשים לעד לעולם · מקרא ותרגום מתנוססים כנזר · גבר באחיו לא יזר · ואיש אל רעהו יאמר חזק · המסרה כזר זהב סביב תופס · ומבית ומחוץ תצפס · בביאורים ברורים · ממאורים מאירים · למפרשים חרשים · מחוכמים ישישים · וכהגלות נגלות ברומה אותותיו כאותות חרותות בשמים · חמדה ללבב ותאוה לעינים · אני יוסף אחיכם · אמרתי לשפתי אל רומי לכם · באו כגיני כנחל ישטוף · ומאו זמרה ותנו תוף · וגם אתם רעיוני · לכו נרננה ליי׳ · אני טרם אכלה לחוות · כל אשר הואלתי לצוות · והנה להקת משכילי הערבים יבאו כתח שפתי נכבים · ויחדיו ברנות מתרבה · כל אלם מקצה · זה מתהלל בשקל קדשו · וזה מתפאר במתיק דבשו · לאמר עליינו צדיק ראשו · בין דא לדא · ותר[illegible] חרדה · ויקבץ רגע על לשוני הגיוני · ויאספו כל מלו אלי · ויחברו שיר בן ארבעים ושתים · מזוקק שבעתים · בראשי בתיו שמי ושם אבותי כתתם · ועל שולי הספר כתב ונחתם · ובעל בעמי מתקם על שמי · ודורש בשלומי · פתח בתי ימכאוכי · ושם ידבר עמי · ודברי השירה · כאו התורה · תשא זמירים · תשיב המריה · לכוט׳ מאחריה · ובראות׳ חילה · על מעלה נעלה · וממשל רב ממשלה · ותשא משלה׃

אז תצעדי עדה באל נושעת · אז תצעדי מזה לבקש דעת
נכון כבליותי מעון בינות ויד · לי עד שמי המעלות נוגעת
יוצרי יצרני כלילת הוד ושם · כי ממקור חיים באר נובעת
ידו בשפע כל שלמות כוננה · אותי כאין יתרון ולא מגרעת
ואהיה יום יום אני אמון בחיק · סודו מצחקת ומשתעשעת
סודו בחיקי שם בשרים דוק יהי · סובב והארץ תהי שוקעת
פדה כחמלתו קהלתי אשר · היתה לפרעה אז בנוף נכנעת
בזכות אבותיה לסיני קרבה · הוא יענה קולו והיא שומעת
נצח למאז צור נתנני בעץ · דעת עלי לכם אני נטעת
היו ענפי צל ופריי החייה · נפש בסבלות נודדה גוועת
ראשי כמו רמים וידי משאול · תמשוך גוית איש בבוץ טובעת
כי ישבו מושב אלהים אוהבי · כי מתהום נפשם לרום נוסעת
רכים בתכל עם משולים לחמור · הסר משוך אפסר בסוי מרדעת
כי יעטו מוסר כדוברי בם ועת · עתים להשליכם אהי קובעת
ישאו כציץ אותי כנזם בענק · כעגיל וכצמידים וכטבעת
שלום במשכני ולצדיק אני · אצדיק ולרשע אני מרשעת
מואס במחמדי כשסע בחרי · אריה גדי נפשו אהי שוסעת
ובחושקי הריק חנית אריק אשר · נפשם במוכת שוא וכמנוגעת
איומה אשר תחמוד ביופיי העמוד · [illegible]ד אשר חקי תהי פורעת
לי עז לצורר צר לכל ציר לי צרי · [illegible]ש אני כל קובעי קובעת
צא עם אלהים וחזה כי יום אני · [illegible]דר והוד על היקום שופעת
ריב עם ילדי לי הכי כל גוי וכל · אמה לפני סוגדה כורעת
פהאום עזבוני בני בטני באם · חיק מילדיה ושד מונעת
תורה אני מורה להלבין חטא ואם · אדום כשנים הוא וכתולעת
יסד נדיב לב סוד יסודהי ושם · אותי בקצווה היקום נודעת
זרח לבית בומבירג ודניאל שמו · נפש חסידי לו לבד נרצעת
צדקת אלהים פעלו ידיו לזאת · לו אהיה תמיד באל פוגעת
לו יד כניב קדש וכמעט כל שפת · בלתו בחוג המאמר צולעת
חושו קנו חיים בני אל חי תנו · לבב לדובקה בי ויד פורעת
זכרו אשר נפש כתי בילות לאל · תמיד כחוטאה היא וכמתעתעת
[illegible]ן חמודותי עדת עמי קני · אם מאלהים את זכות תובעת
עשרים וארבעה ספרים חוקקו · יחד במכתב דק ובמרובעת
אותות בעט ברזל חרשים חרתו · אין מורדה בהם ואין פושעת
כלם מתורגמים ובמסרה סביב · כל דף מכופלת כזר נרקעת
כלם מנוקדים בטעמי חן אשר · נועם נגינתם לרום בוקעת
רש״י ובן עזרה מפרשים בם הלא · ירם לשערת האמת קולעת
בן גרשון בקצת והקמחי לראש · המדקדקים צניף עלי מגבעת
הרפ״ה שנת צאתי בויניציה לאור · העיר אשר ארץ וים רוגעת
עורי קהלתי ורוצי אחרי · הפוסחה על שוא ומהרועת
לא תחזי כי עוזבי כבני אנוש · מיץ לענות לעו מלא קובעת
עד אן חסרת בין בחכמות כוזבות · תשתגרי יום יום כמשתגעת
אם לא תמהרי חיש ואלי תצעדי · אז תצעדי עדה באל נושעת
תם · ונשלם

ויוסף יוסף שאת משלו

כשורי בחמדת · פאר הוד כתב דת · מחוקק מזוקק · בכוכבי מעוני
נתנה אלהים · אזי מגבוהים · לחופש ונופש · לנפש המוני
אשומם כנבהל · ואעלוז ואצהל · ואשא בקהל · זמירי רנני
בהרבות נדיבים · ספרים חשובים · להכשיר להשיר · נתיב עם אמוני
ארננה אני כי · אלהי ומלכי · ביום זה לטוב לי · נתנה בסיני
לזאת כהלכה · בתום המלאכה · בשירה ערוכה · אברך אדני

אמר הצעיר יעקב בן חיים בן יצחק ז' אדוניהו יש"ו עמהן

ישתבח הבורא המצוא ואין לא תמורנו הנעלם וכל דרשו ימצאנו. אשר חנן למין האנושי לשון למודים למלאת עיניו חמודים. ביד השכל במודים. והיו לאחדים. ללקוט רביביו ושביביו. וללמוד ניביו ונתיביו. וזרח לעמו בנו בבורו לשון הקדש אשר היא לשון התורה והנבואות. היוררת פלאות. לפקוח עינים עורות. והיו למאורות. למען דעת כל עמי הארץ כי לשון הקדש אין ערוך אליה בבחות מליה ונועם משליה. והיא כעץ חיים תרופה לבעליה. והחכמה תחיה בעליה. והאלהים אשר נתנה לעם אשר בחר לו להם לכרם הביאה. ובכל ידו החביאה. והם ידעו סודיה. דקדוקיה ופרטיה. ומסלות ארחותיה: ואנשי הכנסיה הגדולה אשר היה בתוכם אור הבזק. הכמרץ החזק. הזהב המזוקק. אשר בלבו כל חק מחוקק. הציבו ציונים ובנו לה חיל וחומה ומקוה בין החומותים. וישימו בריח ודלתים. לבער מצוה ולהאירה ברה וטהורה. ויתנגשו כלם לערפל סביב לקחה. ותימרות רקחה. והתקרשו לחתות אש סיחה. אשר על מזבחה. למען לא ישולח בה יד ולא ירמסנה כף ישימנה מטרה לכל סכל. וקשרו קשרי רבי זהב מלותיה מטור אמרותיה אמרות טהורות. ונתן עליהם הרוח והמה בכתובים ויתנבאו ולא יספו. ולשמוע כוראות כיבס כדיבי עמים באספו. ואחריהם נסתם החזון ומוכאו. ונסתלק הכבוד ההוד ומוראו. ולא יסף עוד מלאך יי' להראה. כי לא קם אחריהם. מי יעשה כמעשיהם. והנה אנחנו אלה פה היום מלקטים שבחת שבליהם. ומזנבים בשוליהם. ויום ולילה נרוץ במעגליהם. ונגע ולא נגע אליהם:

אמר המגיד

שלו הייתי בביתי ורענן בהכלי שוקד על למודי בטוב המדינה אשר קרוב לקצה גבול קרטגינה הקדומה ונטלטלני הזמן בארצות המערב לא השיב ידו מבלע ושב ורפא לו ודחני פה ויניאה הבירה היא העיר הגדולה וגם פה לא עמדתי מלחמה כי יד הזמן נסגבת ורמה ושדדותיו וסבותיו בעיר מצאוני הכינו פגעוני המתוני. ויהי כמשלם חדשי' למכותי יצאתי מעט מכור שתלאות ואני בארץ תלאותו. אמרתי ברעיוני אלבבות אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובו'. כנאתי את העיר משתאה מחרים והנה לקראתי כי הקרה ה' לפני איש אחד מחסידי הנוצרים איש היתם והמעלה שמו מסי' דניאל בומבירגי יצו שהשתדלות איש עברי אשר הרבה טובותיו עמי שמו ר' חיים אלטון בן הנעלה ר' משה אלטון יצ"ו. ויביאני אל בית דפוסו ויראני כל בית נכותו ויאמ' שורה שבה כי פה תמצא מרגוע לנפשך ומזרי למתך כי חפצתי שתגיה ספרי הדפסים להסיר מהם מוקשי הטעיות ותזככם ותצרפם בכור ה העיוניות ותשקלם במאזני היושריות עד יצאו מלובנים ומצורפים כצרוף כסף ומבוחנים כבחון הזהב. ואעפ שראיתי כספו גדולה מהסגתי אמרתי בלבי אין מסרבין לגדול ואפילו הכי אמינא ליה דאנא לא ידענא כולי האי ולא קרוב מהאי כדגרסי' בירושלמי ספ של הגוזלין בר כש דתני חדא מכילא והוא הזל להתר דאינון מוקרין ליה בגין תרתי צריך למימר להו חדא מכילא אנא חכים כלומר בחדא מסכתא אני חכם. ולפי דדעתי קליטא דמה אנא הפעוט השפל להכנס בגדולות כאלה דאוכפיך מניהו חרבא כהא דר' ישמעאל בפרק היה נוטל ובדוכתי אחריתי בני הזהר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים שמא תחסיר או תותיר אות כמצאת מחריב העולם כלו. וכ"ש בזמן הזה דאין לחלק בין תורה שבכתב לתש"בעפ שאלו הוסמה בספר אין בין זה לזה שמזה יבא לאסור המותר ולהתיר האסור לפום כן לא סמיכנא על דעתי עד דאזיכנא בספרי דוקני בתרין ותלתא אי הוו מ מכווני מוטב ואי לא בדירנא מנהון מה דחזילן דלא קשה מידי ומתקנינן ליה עד דאתבריר לן דנהיר ונהיר ונבר הזהירו והרבינו על זה הרמבן והרשב' בתשובותיהם לבלתי הגיה משברא:

ויהי כי ארכו לי שם הימים לעשות מלאכתי מלאכת שמים העיר הש"י רוח השר אשר עשיתי עמו ואמץ לבבו להדפיס כ"ר ויאמר לי אזור נא כגבר חלציך כי חפצי להדפיס כ"ר באופן זה שיהיה עם פי' ותרגום ומסרה גדולה וקטנה וקריין וכתבן וכתבן ולא קריין ומלאים וחסרים וכולהו דקדוקי ספרי ובתר הכי המסרה הגדולה כדרך הערוך למען ירוץ קורא בה למצוא מבוקשו. ותכף כרוב שכל לא אחר לעשות כי חפץ בב"ת יעקב קרא לאומנים הבקיאים בטיב הדפוס ואיש כלי מפצו בידו לעשות מלאכתו. ובראותי כי הדבר נחוץ ותועלת ותפארת ישרא' להראות העמי' והשרים יופי ומעלת תורתינו הקדושה כי למן היום אשר נתנה בספר לא נעשת כמתכונת' וגדלה מעלתה בעיני הבונ"ים היתה לראש פנה שמתי מגמת פני למלאת כספו:

ובהיות כי ראיתי הרבה מההמון ועמם הרבה מכתות חכמינו אשר עמנו היום בדורינו זה אינם מעריכין בלבם לא מסורת ולא חד מרדכי המסרה באמרם כי מה תועלת ימסך להם ממנה ומעט נשכחה ונאבדה: לכן נעירתי חצני משום עת לעשות ליי' להראות העמי' והשרי' מעלת המסרה וכי זולתה אי איפשר לכתוב הספרים ביושר וכתיקון וכל שכן ס"ת:

וגם כשיג ושיח על קצת מגדולי חכמינו האחרונים ז"ל קרובים לזמנינו אשר הכיאו כי הקרי וכתיב נמצאו כן כי בגלות הראשונה אבדו ה הספרים והסינם הטלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה מצאו מחלוקת בספרים ובמקו' שהסינם הספק והבלבול כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים להיותם מסופקים במה שמצאו עכ"ל: ועצתם רחוקה מני כאשר אבאר ואשיג עליהם מהגמ':

וגם נעיר על ההפרש שיש בין גמרא דילן ובין בעלי המסורת בכמה דוכתי ובכולהו נקהי בהון קהוותן ונייתי מנהון מה דנצטריכא.

וגם כשיב על המינים הדוברי' עלינו עתק כי שינו וחלפנו בתורתינו הקדושה כמו ב"א מלין תיקון סופרים ובעטור סופרי' והקרי וכתי' וכוהנ מנהגם.

גם אבאר הסדר אשר נהגתי במסרה ובמסרה גדולה למען ירוץ קור' בה:

וקודם אערוך מלחמה עם החכמים האחרונים ז"ל הקרובים לזמנינו זה כי דברו שלא כהוגן על תורתינו הקדושה באומרם כי הקרי וכתיב היו ספקות נסתפקו אנשי כנסת הגדולה ואלה שמותם ולשונם

האפודי בפ"ז מספרו בדקדוק כתב וז"ל השלם ראש הסופרי' עזרא הכהן הסופר נער חצנו ושם כל מאמציו כחו לתקן המעות וכן עשו כל הסופרים הבאים אחריו ותקנו הספרים ההם בתכלית מה שאיפשר עד שהיה זה סבה להשאירם שלמים במנות הפרשיות והפסוקי' והתיבות והאותיות והמלא והחסר' והזר והנוהג מנהג הלשון וזולת זה ולזה נקראו סופרים ועשו בזה ח חבורים והם ספרי המסרה ובמקומות אשר הסינם ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא עד כאן לשונו:

והקמחי ז"ל תמהני על פה קדוש שדבר מסכים לזה בהקדמתו לנביאים ראשונים וז"ל ונראה כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו טלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם על הבירור כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מ מבפנים וכן כתבו בדרך א' מבחוץ ובדרך אחר מבפנים ע"כ

והשר דון יצחק אברבנאל ז"ל השיג עליהם בהקדמתו לספר ירמיה וז"ל והדעת הזה אשר הסכימו בו החכמים האלה ועצתם רחוקה מני כי איך אוכל בנפשי להאמין ואיך אעלה על שפתי שמצא עזרא הסופר ספר תורת האלהים וספרי נביאיו מסופקים בהפסד ובלבול והלא ס"ת שחסר ממנו אות אחת הוא פסול כ"ש בקרי וכתיב שבאו בתורה שכפי הקרי יחסרו בתורה כמה וכמה מהאותיותוכו': **עוד** אמר וז"ל הנה עוד אשאל מאתם כפי הסברה הנזכרת אם היה הקרי ובת' כפי מה שמצאו בספרים המחולפי' ולא אפשר ל לעזרא הסופר איזה הדרך מהם ישכון אור ושם שתי הנבחאות א' מבחוץ וא' מבפנים הכ' איפה למה בפי' הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתי' ולמה עזרא בהיות הדבר אצלו מסופק עשה שהניקוד תמיד מסכים עם הקרי ולא עם הכתב ואם היה כן דעתו היה לו לשום נסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הניקודה והכתיב ישים מבחוץ כיון שלא הסכים בה דעתו.

שנית אם היתה סבת זה הפסד ובלבול שנפל בספרים מצד הגלות היה ראוי שיבא ע"ד מקרה כפי המקום שנשטשטש או נמצא ואת תמצא בספר תורת האלהים בפ' לך לך שכתוב מלך צביים והקרי הוא מלך צבאים וכן כתוב פעם אחרת האם נפל במקרה הטשטוש והבלבול במלת צביים תמיד וכן כולם כמו נערה שכתו' נער כ"ב פעמים בת"ה מלא שהוא ונתנו לאבי הנערה. וכן בעפולים בטחורים ושגלנה ישכבנה את שאין הדבר כאשר חשבו החכמי' האלה ושרי להו מריהו: **ותירץ** כי אמתת הענין הוא כי עזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התור' בשלמותם ותמותם וקודם שהתעורר לעשות הניקוד והטעמים וס"פ עיין במקרא והדברים אשר נראו אליו זרים כפי טבע הלשון וכוונת הספור חשב בעצמו שהיה זה לאחד מב' סבות אם שכיון הכותב בדברים הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי התורה כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלאה ידו לגעת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמה יתירה נכתבו כן ושלסבה מן הסבות נכתבו האותיות החסרות והיתרות והלשונו' הזרים ולכן הניחם בכתב מבפנים כמו שנכתבו ואמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פירוש הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ופשיטות הענין ומזה המין תמצא כל הקרי וכתיב שבתורה. וכנה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולים שהוא לשון גנה ולא ידענו מה הם הנגעים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחורים. וכן ישגלנה לפי שהם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה. גם אפשר שחשב עזרא שהיו בספרי הקדש תיבות ומלו' שלא נכתבו כן בזרותם אלא לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה והיה זה מהנביא כשגגה היוצאת מלפני השליט ולכן הוצרך לפרש אמתת המלה ההיא כפי הספור והוא ענין הקרי אשר שם מבחוץ כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברים ברוח הקודש וכתיבתם ועשה זה בעצמו ר"ל לפרש התיבה והמלה ההיא ושמו מבחוץ להיותו פי' שפי' הוא מעצמו ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיה כשתעיין בם ובענייניהם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיהו כן בטעות ובשגגה וכו'. והאריך בהקדמתו גם לספר ירמיה עד הנה התבאר שהקרי וכתי' והקרי ולא כתי' כולו ענין הפי' וכן הוא הכת' ולא קרי שראה עזרא מלות כתובות שאין להם ענין כפי פשט הדברי' ולכן לא עשה בהם נקודה כלל ולא יקרא ומזה תדע שהספרים אשר נפל בהם הרבה מזה הוא לחסרון ה המדבר בידיעת דרכי הלשון או בידיעת דקדוק הכתיבה ולכן היו בספר ירמיה פ"א מקרי וכתיב ובספר שמואל שכתבו ירמיה רבו בו במו הקרי וכתיב בכמו קל"ג וכו' עד אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה וכמות כתיבתה קרוב לד' פעמים ספר ירמיהו לא נמצאו בה מקרי וכת' אלא מעט מזער כ"ה וכו' עכ"ל. וכן הולך ומונה כמה מהקרי וכתב באו בכל ספר להורות מי מהנביאים

א ב ג גג

הקדמה

היה יותר בקי בדקדוק הלשון. ותשובותיו רחוקו מני כאשר אבאר ואשיב עליו:

אמנם קושיותיו אשר הקשה על הקמחי והאפודי טובים ונכוחים הם. ובהשגתי והשיבי על תשובותיו יושגו ג"כ הם כי כל אלו התרוצים ודעת הקמחי והאפודי כולם הם מסברה ואנן לית לן כי אם תלמודא דילן אשר קבלנו עלינו כי לבן של ראשונים כפתחו של אולם והם אמת ודבריהם אמת:

ואומר כי מה שאמר הסר האברבנאל ז"ל שעזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם כמו שנכתבו אמת ויציב דברי:

ואמנם במה שאמר בתירוץ הא' אם שכיון הכות' כמו שנכתבו בדברים הזרים ההם וכו' עד האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ליתא לדבריו דהא בהדיא גרסי' במסכת נדרים פ' אין בין המודר אמר רב איקא בר אבין אמ' רב חננאל אמר רב מאי דכתי' ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ויקראו בספר תורת האלהים זה מקרא. מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקי' ויבינו במקרא זה פסוק טעמי' ואמרי לה אלו המסורות אר"י יצחק מקרא סופרי' ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הל"מ. מקרא סופרים ארץ שמים מצרים. עטור סופרים אחר תשבורו. אחר תלך. אחר תאסף. קדמו שרים אחר נוגנים. צדקתך כהררי אל. קריין ולא כתיבן פרת דבלכתו. איש דכאשר ישאל איש בדבר האלהים. באים דהנבנתה לה דפליטה. את דהגד הוגד לי. אלי דהגורן. אלי דהשעורים. הלין קריין ולא כתבן. וכתבן ולא קריין נא דיסלח. את דהמצוה. ידרוך דהדורך. חמש דפאת נגב. אם דכי גואל. הלין כתבן ולא קריין עכ"ל הגמרא: את דהמצוה אית דאמרי דבפרש' ואתחנן ולא היא דלא כתבא בספרי' שלנו וגם בספרי המסר' לא מני ליה ובמסר' חשיב כל הכי וטפי עליהו אחריני מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את דהנפש דכתיב בירמיהו גבי צדקיהו חי יי' אשר עשה לנו את הנפש הזאת. ורש"י ז"ל פי' את דהמצוה כתי' בירמי' ע"כ. ועטור סופרי' עיין לקמן בתשוב' השיני':

הא קיימינן דכולהו הל"מ ולא שם עזר' הסופר מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתו' הזר וגם לא היה זר בעיניו ח"ו ולא הסיגו לא ספק ולא בלבול כי כלהו הל"מ כדגרסינא לעיל.

ותו קשה בעיני מה שאמר וז"ל וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולי' שהוא לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחורי' וכן ישגלנה לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה עכ"ל.

וליתא לדבריו דהא בהדיא גרסינן ש"פ הקורא את המגילה עומד ת"ר כל המקראו' הכתובי' בתורה לגנאי קורין אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולי' בטחורים חריונים דביונים לאכול את חוריהם ולשתות את מימי שיניהם לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם למחראות למוצאות ע"כ. ופרש"י ז"ל ישגלנה לשון כלבא כדכתיב והשגל יושבת אצלו כלבתא וכן פי' בערוך בערך רבין ישגלנה משמע בזיון ככלבא כמו והשגל יושבת אצלו ישכבנה משמ' דרך אישות בקדושין ובחופה עכ"ל. א"כ אינו לפי שלא ידענו מה הם הגבוהים ההם וגם שם שגל לא נאמר על המלכה ועיין בפ"ק דר"ה:

ולא אשיב על דברי הסר האברבנאל בשנה הב' באומרו כי המלות נכתבו כן בזרותם לשגה מן השטות אם להיו' האומ' אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת הלשון העברית ואם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה כי תמהני עליו אם דבר זה יצא מפי אדם דוגמתו ז"ל היעלה על דעת כי הנביאים קצרה ידם בכל אלה. א"כ הוא ז"ל היה גדול מהם בדקדוק הלשון העברית וחיי ראשי כי לא אאמין דבר זה. ואם היה בשגגה כמו שכתב הוא ז"ל למה הנביא או המדבר ברוח הקדש לא תקנו האם השגגה כפלה בספר ירמיה פ"א פעמים ובספר שמואל שכתבו ירמיה כמו שהוכיח הוא ז"ל רבו בו הקרי והכתב בכמו קל"ג כמו שמנה הוא ז"ל היעלה על לב נביא שנאמר עליו בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך יפול בשגגות כאלה. סוף דבר נראה או כאלו הסר ז"ל לא ראה הגמרא ואליבא דגמרא לא בהיר ולא צהיר מה דתירץ. ואולי כי הסר ז"ל היתה רוח אחרת עמו ולא כשלם מתנו ח"ו הגמרא כי דרך שדרך הרב הגדול הר"מבם ז"ל במורה הנבוכים להראות כחו כי זולת הגמרא יש דרך לתרץ.

ואם יקשה המקשה הא לא אשכחנא בגמרא מקריין וכתבן וכתבן ולא קריין ועטור סופרים וכו' אלא מה דחשיב בגמר' ובמסרה חשיב כל הכי וטפי עליהו כמה וכמה ולעולם אימא לך דבשארא בעי לתרוצי כדתירץ הסר האברבנאל ז"ל דבה"ד למימר הכי דקחשיב בגמרא כולהו הל"מ ובשארא לא:

ואברא דבמסרה חשיב כל הכי וטפי עליהו וטפי ממה דמייתי במסכת סופרי' אבל לא קשה מידי דגרסי' במסכת סופרים פרק ו' אר"ש שמעון בן לקיש שלשה ספרים מצאו בעזרה ספר מעון ספר זעטוטי ספר היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים מצאו כתוב מענה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו אחד באחד מצאו כתו' וישלח את זעטוטי בני ישר' לא שלח ידו ובשנים מצאו כתוב ואל אצילי בני ישר' לא שלח ידו וקיימו שנים ובטלו אחד ע"כ. ואם איתא להא דאמר הסר האברבנאל שלכן לא מלאה ידו דעזרא לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמ' כתבו לא ימנע מחלוקה אם שהיה יודע שם הל"מ ואם שהיו ספקות כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי ואם תאמר שלא היה יודע שהם הל"מ למה לא מחק והלך אחר הרוב דהא חזינן דבג' ספרים שמצאו בעזרה הלכו אחר הרוב ואת"ל כולם היו שוים ולכן נמנע מלגשת למחוק ועשה הקרי מבחוץ אם כן יורני כיצד נקרא בס"ת שאסור לקרות אפי' אות אחת שלא מן הכתב היעלה על לב שנקרא הקרי שתקן עזר' הסופר שהוא פי' הכתו' הזר לדעתו ז"ל ונניח הכת' שהוא כתו' באצבע אלהים אלא על כרחין אית לן למימ' שכלם הל"מ וגם זה קשה זו להרשב"א ז"ל היאך נקרא שלא מן הכתב בעפולי' בטחורים ישגלנה ישכבנה ותירץ הרשב"א ז"ל וז"ל

וששאלת כיון שאסור לקרות בתורה אפי' אות אחת שלא מן הכתב היאך ש"ץ קורא ישכבנה והוא כתוב ישגלנה וכן בכל תיבה שיש בה קרי וכתב שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי הקרי:

תשובה זו הל"מ וכמ"ש בנדרים פרק אין בין המודר מקרא סופרי' ועטור סופרים כתבן ולא קריין כולן הל"מ עכ"ל. מהתשובה הזאת למידק דהשואל לא הוה ידע דאיכון שהל"מ מדקאמר דהרשב"א ז"ל השיב זו הל"מ וכו' ומאחר דאיכון הל"מ תו ליכא לאקשויי מידי. ונראה שגם הרשב"א ז"ל נסתייע מההיא דפרק אין בין המודר ואף על פי שבאו בתורה כמה וכמה קרי וכתיב זולת מה דמייתי בגמרא כדפרכינן לעיל ואם היו ספקות כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי היאך לא מני לון בהדי הכך דמסכת סופרים ומדקחזינן דלא מני ולא קחשיב אלא ג' א"כ שארא כולהו לא הוו ספקי ואם איתא דהוו ספקי הוה אזל בהו בתר רובא כדאזלי בהכך דמסכת סופרי' ולא הוה תולה מבחוץ כדתרצינן לעיל:

ולא יקשה מידי מה שכתב הסר ז"ל וז"ל ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו עכ"ל. אשיב עליו ממה נפשך מה נפשך שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור לא ימנע מחלוקה אם שהיה הל"מ וגילו לו שכך צריך להיות ואם שלא גילו לו שכך הל"מ. אם לא גילו לו שכך הל"מ א"כ היה יודע בבירור שכך צריך להיות שכך קבלו מהנביאים א"כ מאי קאמר במה שאמר כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברי' ברוח הקדש. ותו קא קשה א"כ הוא שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור למה לא תיקנו הם דהיינו הנביאים וחכמי הדור אלא על כרחין דבין הקרי ובין הכתיב כולהו הל"מ כדאוכחנא לעיל מההיא דפ' אין בין המודר:

ומה שאמר בשנה הראשונה אם שכיון הכותב בדברי' הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי התור' כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלא' ידו לגשת למחוק וכו' עכ"ל. כך יש לנו להאמין בודאי כמו שהניח הרב הגדול הר"מבן ז"ל ראש המקובלים האחרוני' בהקדמתו לביאורו לפי' החומש ע"ש ותמהני על הסר ז"ל כיצד הניח הדבר בספק שאח"כ בשנה הב' כתב על ירמיה בזרות הלשון כמו באות נפשו שאפה רוח שקרי מבחוץ נפשה שכך נראה מטבע הלשון והדבר סוד מסודות התור' בסוד היבום והמשכיל יבין:

נקיטינן מכולהו הכי פרכי וקהוותן דכל מילי דקריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין וכולהו דרכי דמסרה כולהו הל"מ ודלא כאשר כתבו החכמים האלה דלעיל כדגרסי' מהגמ' דנדרי' דפ' אין בין המודר דאייתינן לעיל:

ומיהו אשכחנא בכמה דוכתי דתלמודא חולק על המסורת כדאשכחן במסכת נדה פרק בנות כותיים גבי משכב תחתון ועליון גבי והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים והנשא כתיב חס' וי"ו:

והקשו התו' שם תימה דבמסורת הוא מלא ותירצו ומיהו מצינו שהתלמוד חולק על המסורת כדאשכחן במסכת שבת פרק במה בהמה גבי בני עלי מעבירם כתי' וז"ל הגמ' שם והכתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתי' ע"כ:

ונתקשה לרש"י ז"ל וז"ל קשה בעיני שם החכם הכו' כאן כי אומר אני טעות גדול הוא ולא גלה להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתוב מעבירים מלא וגם במסורת הגדולה במקום שמכוין שם כל התיבות שכתוב בהן יו"ד דלא קרינן לא נמנה זה והם מכוין על פי החשבון וזו איכה קשיא דהאי מעבירים לאו לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה והכי קאמר להו עלי לא טובה השמוע' אשר אנכי שומע את עם יי' מעבירין ומכריזין וקובלין עליכם והאי מעבירים לשון רבים הוא ואעם קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים עכ"ל:

וכתבו התוספות על זה וז"ל התלמוד שלנו חולק על ספרים שלנו שכתו' בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט את ישראל ארבעים שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כמו בחייו ובכל הספרים שלנו כתוב עשרים שנה עכ"ל התוספות:

ולי נראה דלא קשה מידי הא דשמשון דמשמע כדדרש למה נאמר ב' פעמי' כי שפט את ישראל עשרים שנה אר"א מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה אחר מותו ועשרי' אחר חייו והיינו ארבעים בתרי זימני דתלמודא לא אמר מאי דכתיב והוא שפט את ישראל ארבעים שנה אלא והוא שפט את ישראל ארבעים שנה דמשמע כדדרש והשתא אתי שפיר ודוק ע"כ:

ותמיהא לי על רש"י ז"ל דהא היה בקי בש"ס וסבירא ליה כדעת בעלי המסרה דהא לעיל גבי בני עלי דפרק במה בהמה הקשה מהמסרה על רב הונא בריה דרב יהושע וכתב ואומ' אני טעות גדול הוא וכו' והא אשכחן בכמה דוכתי דסבירא ליה דלא כדעת בעלי המסרה גבי ולבני הפילגשים כתב בפירוש החומש פלגשם כתיב חס' יו"ד שלא היתה אלא פלגש אחת והיא הגר והיא קטורה מלשון בר"ר וכן ויהי ביום כלות משה כלת כתיב ע"כ. ובהדיא במסרה כתיב הפלגשים ב' מלא דמלאי' דין ועל יד הגאי שומר הפילגשים וכן ביום כלות משה כתוב במסורת הקטנה לית מלא.

ותו אשכחן דפי' בפי' החומש בפרשת ואתחנן מזוזות ביתך מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת. ותימה דבמסורת הוא כתוב מלא בוי"ו בין זיי"ן לתי"ו. ורש"י ז"ל סבר לה כר' מאיר במנחות פ' הקומץ את המנחה גבי הא דגרסי' רב פפא איקלע לבי מר שמואל חזא ההוא פיתחא דלא הוה לי' פצימיה אלא משמאלא ועבידה לי' מזוזה א"ל כמאן כר' מאיר ופייליכן עלה מאי ר' מאיר דתניא בית שאין לו אלא פצים אחד ר' מאיר מחייב במזוזה וחכמים פוטרים מ"ט דרבנן מזוזות כתיב מ"ט דר' מאיר דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים כשהוא אומר מזוזת בפרשה שניה שאין ת"ל רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט מעטו הכתוב למזוזה אחת דברי ר' ישמעאל וכו' עכ"ל הגמרא שם. והשתא דהוה משמע קצת דכתיב מזוזות

מלא

מ"ל בשני ווין ולא מזוזות חס' דהא ר' ישמעאל אית ליה יש אם למסורת פי' לדרוש על פי הכתב כדגרסינן בריש סנהדרין גבי לטטפת מיהו אין ראיה מזה דהכי נמי אשכחן ר' עקיבא דאית ליה יש אם למקרא פירוש לדרוש כפי הדבור הקרוי כההיא דלטטפת ובפרק כל שעה אית ליה יש אם למסורת תוס' ע"כ ·

ותו בפרק הבונה הקשו התוס' על רש"י ז"ל גבי האדרקיא רבי יהודה בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיה' בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם מכאן רמז לניסוך המים מן התורה וכו' ורש"י ז"ל גרים במקום בשביעי כמשפטם בשמיני כמשפטם וז"ל התוס' בשביעי כמשפטם גרסי' כדמוכח בפ"ק דתענית וכן הוא במסורת הגדולה ודלא כרש"י ז"ל דגרים בשמיני בפ"ב לולב וערבה עכ"ל התו' ·

וגם בההיא דמנחות רש"י ז"ל לא הקשה לתלמודא דפליג על הספרים המדוייקים כמו דהקשה גבי בני עלי וז"ל הגמ' פס בפרק הקומץ את המנחה ת"ר לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ד' דברי ר' ישמעאל כו' עכ"ל הגמרא · ובספרים מדוייקי' ובספר תגי כך דינם שמע והיה אם שמוע כתיב לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו ואני ראיתי בספר תגי קדמון שגם והיה אם שמוע כתיב לטוטפת ומיהו שמכינן אמאי דגרסי התוספות כדלקמן דאיכהו חזו ספר תגי והוו בקיאי במ"ל וחס' יתיר מינן · והקשו התוספות פס במנחות גבי ת"ר לטטפת וכו' דלעיל על לטוטפות דוהיה כי יביאך דבגמרא מצריך שיהא מ"ל דמ"ל ובספרים מדוייקים כך דינם שמע והיה אם שמוע לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו · תימה היכי משמע תרי ואי הוה אמרינן נורשין ומוסיפין ודורשין ניחא אבל לא אשכחן לא בתחלת תיבה ובסוף תיבה בפ' ב' דזבחי' גבי ולקח מדם הפר דדרשי' דם מהפר יקבלנו וכן ונתתם את נחלתו לאחיו דדרשינן בפ' יש נוחלין ונתתם נחלת שארו לו ומפר"ת דוי"ו קמא דולטוטפת מוקמינן בסוף כאלו כתוב לטטפות כדאשכחן בפרק הזהב אי שקלת ליה לוי"ו דויסף ושדית ליה על חמישיתו הוה ליה חמישיתו והשתא מוקמינן ליה באמצע תיבה והוה ליה חמישיתיו ומוקמינן ליה במקו' יו"ד באמצע תיבה · וקשה לפי' דפריך בתר הכי אי הכי גבי הקדש נמי דכתיב ויסף חמישית כו' ומשני דכי שקלת לוי"ו דויסף הוה ליה חמישיתו והשתא לוקמינן באמצע תיבה דלהוו חמשיות הרבה הילכך נראה דבשום פעם לא מוקמינן לא בסוף תיבה ככל הני שהבאתי עכ"ל התו' · וכן העלה רש"י ז"ל שם פ' הזהב דלא מוסיפין אלא בראש תיבה או בסופה אבל באמצע כדקאי קאי ע"ש · וליכא למיפרך בכה"ג שכינא חריפא מפסקינהו לקראי כדפריך בכל דוכתא משום דלא מיקריא הפסקה אלא דוקא בתיבו' להקדים תיבה זו לזו כדאמרינן התם מעיקרא גבי יהך קרא דונתתם את נחלתו דסבר אביי למימר תירוץ ואמר ליה רבא שכינא חריפא מפסקינהו לקראי ע"כ ·

יקשה בעיני דבגמרא בהדיא גרסי' בפרק הקורא את המגלה עומד ת"ר כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין אותן לשבח כגון ושגלנה ישכבנה בעפולים בטחורים ובמסורת לא תני כי אם ו' דכתיב בעפולים קרי' בטחורי' ומשמיט ההוא דשמואל דפסוק וישימו את ארון יי' אל העגלה כתיב וקרי טחורים וכן הוא בכל הספרים המדוייקים שלנו · ולא ידענא מה לתרוצי אלא כדתריצנא לעיל דאורחיה דתלמודא לפלוגי על המסורת ·

דבבר מצאתי על פסוק לאכול סריו בכפשו אמר רב אדי סרו כתיב חס' י' זה היה פוטיפר · וקשה כי לא נמצא בשום ספר שיהיה חס' וגם במסר' רבתא לא נמנה בחשבון הנ"ו חס' יו"ד באמצעו' תיבו' וקריין ואין דרך לתרוצי כי אם כמה דתריצנא דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת ׃

ואיכא לתמהויי טוב' במה דאשכחית לרש"י ז"ל ולרבינו סעדיה גאון שהביאו קרי וכתיב מה שלא נמצא בשום ספר מספרי המסרה וז"ל רש"י בפי' תלים בפסוק הרודד עמי תחתי כתב שבספרו היה קרי תחתיו וכתי' תחתי ובקשתי ולא מצאתיו במסרה גדולה שיהיה נמנה בחשבון הי"ח מלין דחסרים בהון וי"ו בסוף תיבותא · וז"ל רבינו סעדיה גאון בסוף דניאל בפסוק ויבא מלך הצפון וישפוך סוללה ולכד קרי וכתיב זאת המלה מצאתיו כתיב וקרי מחבריו ובקשתי בספרי המסרה בכל חלופי האותיות ולא מצאתיו וקשה לי איך נעלם מהגאונים האלה המסרה דאליבא דמסרה דאית לן הוא טעות ומיהו בקיאי הוו יתיר מינן בכל מלי ואנן כסומים בארובה לגביהו ׃

נתקשה בעיני זה כמה ימים מאחר דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת כדבריריכא לעיל במלא וחס' אליבא דמאן ניכתוב ס"ת דהא מה שכשר לזה פסול לזה ׃ **לפים** ריהטא נראה לומר דכתלמודא דילן ניכתוב ס"ת במלא וחס' מאחר דקבלנוהו עלינו ואינון הוו בקיאי במסרה ובמלא וחס' יתיר מינן · ומיהו חזינן לרש"י ז"ל דהא הוא מקשה מהמסרה לתלמודא דילן גבי בני עלי ואמר דטעות הוא מה דאמר בגמרא מעבירם כתיב כדכתיבנא לעיל · וגם בעלי התוספות מקשו' מהמסרה לתלמודא דילן ועבדי עקר מהמסרה וכדלקמן ביבמות ס"פ מצות חליצה אמר אביי כו' ואם המסרה לא הוה עיקר לא הוו מקשו' מינה לתלמודא ומדקא חזינן דאינון בתראי והוו עבדי עיקר מהמס' לאקשויי מינה לתלמוד' משמע דאליבא דמס' קא עבדינן ותו דכולהו ספרי ותיקון ס"ת כולהו אליבא דמס' וחכמי כנסת הגדולה גדולים הוו ואיכא למיסמך עליהון · והע"ג דקא חזינן דרש"י ז"ל גבי מזוזות דפרשת ואתחנן סבירא ליה כרבי מאיר מזוזת כתי' כדפריכנא לעיל וכן בכמה דוכתי הא חזינן בדדוכתא אחריני מקשה מהמסרה לתלמודא ככל ׃

ולאקשה מידי מה דמקשו' המיני' דאנן שכינן ואלפינן בתורה מדקא חזו עטור סופרים ותיקון סופרים וקרי וכתיב וזולתם דהא בעטור סופרים הוא לא סליקו להכי ווי"ו כדפי' בערוך ערך עטר דאמר

וז"ל עטור סופרים פי' לשון עטירה הוא תרגום רק הבמות לא סרו לא עטרו וכן הא דגרסינן בפ' המגלח בגמרא גופו של גט פטיר ועטיר כלומר פטור ומסולק וכראים הדברים שבתחלה אנשי כפרים לא הוו דייקי במקרא והוו קרו ושערו לבבם ואחר תעבורו קדמו שרים ואחר נוגנים כדקתך כהדריא ומשפטיך תהום רבה והוו משתבשי באילין מילי בההוא זמן וסברי דהכי דקרוק משום דהכי מסתבר ואתו סופרים וסליקו להכי וו"י והוו קרי אחר תעבורו אחר נוגנים משפטיך תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרי להו להלין ווי והוו קרו להו להלין מלי עטור סופרים ואתא ר' יצחק ואורי דקבלה איכון הל"מ ועד דורות קרובים להשתא הוו משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מיקרי בוי"ו עכ"ל ׃

הנך רואה כי לא שנו כלל אות ואם יקשו דליתא לדברי הגאון ז"ל כתיב עליהם מכח הסברה היעלה על לב אדם שרוצה לשנות ולהחליף דבר יאמר דאו מה החלפתי וכל שכן בדברי הכבוד' והנה לשון המסרה ה' מלין עטור סופרים כו' וכן י"ח מלין תקון סופרים אם היה דעתם לשנות לא היו מגלים מה ששינו ולומר י"ח מלין תיקון סופרים כדגרסינן במכילתא · ועוד דלא שינו אות הסופרים ולא תקנו אלא שכך היה לו לומר אלא מפני שכנה הכתוב מפני כבוד השכינה ורויך ותשכח · וכן בקרי וכתיב הא מראים מה דשינו את"ל דאו שינו אבל אכוונת המאמינים כאמין דכולהון ה"למ וכן בתיקון סופרים אפילו אם תמצא לומר שתקנו הסופרים לא מעלה ולא מוריד במה שהמינים פוקרים ורואה גם ראה בעובדא דתלמי המלך בי"ג דבר ששינו שבפי' כאמר למה שינו ומה שינו במה שכתבו לו סוף דבר בזה אין להם פה להשיב ׃

ואלולי אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה כדכתיב ויקראו בספר תורת אלהים וכו' ודרשי' בנדרים פ' אין בין המודר וכו' עיין לעיל היינו הולכים כסומים וכמוכי' בסנוורי' ולא היה נמצא לנו ספר שיהיה מוגה ולא ס"ת שנוכל להסמך עליו · דמיון זה אם מלה אחת היא בוי"ו או בלא וי"ו כגון ולא בוי"ו או לא בלא וי"ו לא הוינן ידעין לאוכוחי כמאן אלולי המסרה כהא דכתבו התוספות ביבמות ס"פ מצות חליצה גבי אמר אביי האי מאן דמקרי גט חליצה לא ליקרי לדידה לא לאוריה ואבה יבמי לאוריה דמשמע אבה יבמי כו' עד רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקמצטער ומקרי לה ולא אבה יבמי אמר ליה לא סבר ליה מר להא דרבא אמ' ליה מודה רבא בלא אבה יבמי ע"כ ׃

וכתבו התוס' וז"ל לא אבה כתיב בספרים מדוייקים וכן מוכח במסורת לא אבה ג' דסמיכי לא אבה יי' השחיתך · לא אבה יבמי · ועוד לא אבה לי · ויש שכים ר"פ במסכת תורה ולא אבה סיחון · ולא אבה יי' לשמוע אל בלעם ויש פסו' דלא שייכי לאותו מסורת ולא אבה נושא כליו דשאול · וגם אל מלך מואב שלא ולא אבה דיפתח עכ"ל התו' · הכך רואה בעיניך שאלולי המסורת היינו מסופקים אי הוה קרינן לא אבה או ולא אבה ומדקא חזינן דבמסורת אמר דאינון ג' לא אבה ומכי דין חד מנהון ידעינן בבירור דלא קרי' ולא אבה ודכוו' טובא לאין מספר · ותו במס' מני לא ומלה אחרא ולית חד מנהון ולא ואמר אינון כך וכך בבירור ידעינן דמארא כתבין וקרי' ולא וכן המסל י"ד פסוקים אית בהון לא לא ולא ולא או ההפך וכן כולם · וכן את את ואת ואת כהא דאמרינן אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העופרת כת' עליו בעל המסורת וסימניך דהבא למלכיא ופי' כי כך דינו ואינון ב' פסו' דכתבין הלין ווי"ן תכייכא ואת ובתרא ואת ושארא את דין ופסו' ויהי כשמוע כל המלכים דיהושע החתי והאמורי הכנעני הפריזי החוי והיבוסי ופי' דהבא אך את הזהב למלכיא ויהי כשמוע כל המלכים · הכך רואה באות לשון בעל המסורת ויקוצר לשונו ובזה הודיענו כיצד קריאת וכתיבת הפסוק ואלולי בעל המסורת היכ' הוינן ידעין אם הוה מכינן כתוב החתי והאמורי והכנעני והפריזי לא הוינן ידעין להוכיח אם אמת או שקר וכן במלאים וחסרים דיש לנו אם למקרא ואם למסורת ומיהו פלוגתא היא ממה עבדינן עיקר כגון בפ' כיצד צולין גבי בבי' אחד יאכל ודכוות' בפרק קמא דסוכה סוכות סוכת ואיכא לקהויי ולאקושי טובא בהא ועיין בתוס' פרק קמא דסוכה · והוא הדין בקריין ולא כתיבן וקמכין ופתחין והמקומות שהם מסתנין בטעמא ודכוו' טובא לאין מספר · ותו נ"ב במכיל' דמני המסורת באמרו ג' או ד' או זולתו מכולהו ילפינן כמה וכמה דינין ודרשות כהא דאמרי' במסורת בראשית ג' וסי' בראשית ברא · בראשית ממלכת יהויקים · בראשית ממלכת צדקיהו היינו דאמרי' במסכ' ערכין ס"פ יש בערכין בקש הקב"ה להחזי' את העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקי' כיון שנסתכל בדורו נתישבה דעתו בקש הקב"ה להחזיר את העולם לתהו ובהו מפני דורו של צדקיהו כיון שנסתכל בצדקיהו נתישבה דעתו ע"כ ׃ ותו גרסי' במסורת ויבדל ג' ויבדל אלהים בין האור · ויבדל בין המים · ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן קדש קדשים · כדאמ' בערבי פסחי' כל הפוחת לא יפחות מג' הבדלות ולא יוסיף על ז' בשלמ' אין מוסיפין על ז' דהא' קא חשיב ז' הבדלות ולא אשכחן טפי אלא ג' אמאי משום דג' פעמי' כתי' ויבדל והבדלה ראשונה היתה במוצאי שבת לפיכך עושים ג' הבדלו' במוצאי שבת בין קדש לחול בין אור לחושך בין ישראל לגוים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בכלל בין קדש לחול ואומרי' אותו כדי לסמוך לחתימה מעין חתימה ׃ ותו גרסי' במסורת פתוח ד' וסי' וכל כלי פתוח · פרשי פתוח אלי מים · קבר פתוח גרונם · אשפתו כקבר פתוח · ואינון כנגד ד' מדות שהם בכלי חרס ניקב בכונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת היינו וכל כלי פתוח וגו' ועדיין כלי הוא לזרעי' ניקב בשרש קטן טהור הוא לזרעי' אם היה בעציץ נקוב אינו מקבל טומאה היינו פרשי פתוח דאיוב ועדיין כלי הוא לקבל בו זתים ניקב במוציא זית טהור העשוי לאוכלין היינו קבר פתוח גרונם דתלים דסתם אכילה כזית ועדיין כלי הוא לרמונים ניקב במוציא רמון טהור הוא לגמרי והיינו אשפתו פתוח כלומר כשאכלי במוציא רמון

נדמה לאספה דם באין תורת כלי עליו ׃ והרבה מסימנים אלו נדרשים בבה"ג לאין מספר ויהם מפוזרים במרדכי ובתשובות מהר"ם כל ספק בהכוני שהם ב׳ הכוני פשעוני · הכוני בל חליתי עי"ש · ואין ספק כי מניין הסימני׳ להיותם ז׳ או ד׳ או י׳ או ג׳ כולם לצורך גדול ולא לחנם וזה מוכיח על קדושת תורתינו הקדוש׳ ולא לחנם נכתבו · וכן כשהמסר׳ תביא הסימן בלשון תרגום יש בו לדרוש ולהבין ולכן כל מה שיכולתי למצוא וללקט מהם מכל ספרי המסר׳ שהיו לי כולם לקטתי׳ ושמתים בס"ר זה במקומות שהיו שייכים וחזרתי ותקנתים במסרה הגדולה כדי שבנקלה ימצאו · ואלו הייתי רוצה להאריך ולהביא תועלות המסרה כולן וראיותיהם היה האורך גדול ולהג הרבה יגיעת בשר ׃

ובהיות כי ראיתי התועלת הגדול שנמשך מהמסרה גדולה וקטנה ומסרה רבתא גליתי אוזן השר מסי׳ דניאל בומבירגי יצ"ו והודעתיו התועלת שימשך ממנה אז שם כל מאמצי כחו לשלוח בכל אלו הגלילות לחפש כל מה ש שימצא מהמסרה ות"ל נתגלגלו לידינו מספרי המס׳ מה שאיפשר להתגלגל · והשר הנז׳ לא נתעצל וידו לא קפץ וימינו לא השיב אחור מלהזיל זהב מכיסו בהוצאת קניית הספרי׳ והשלוחי׳ אשר נשתדלו לחפשם בחורים ובסדקים ובכל מקו׳ שהיו ׃

ואחר שראיתי בספרי המסרה והתבוננתי בהם ראיתי׳ מבולבלי׳ בתכלית ומשובשים עד שאין בהם בית אשר אין שם מת היינו הפסוקים שהיה מביא בעל המסורת והבלבול הגדול שהיה בהם כי אותם הספרים שהיה בהם המסרה סביב לא היתה המסרה כתובה כסדר הפסוקים שהיה בעמוד ד דמיון זה אם היו ה׳ או ו׳ פסוקי׳ בעמוד הא׳ מתחיל ויאמ׳ והב׳ ויגד והג׳ וזה והד׳ וישלח והה׳ ותשב המסורת היה מתחיל וישלח כ"ב ואחר כך ויגד כ"ר ואח"כ ותשב ט"ו בלי סדר ותיקון ורובם היו כתובים בקצרים וציורים עד שלא היה באפשרות להבין מהן שום דבר כי כוונת הסופר היתה ליפות כתיבתו ולא להבין ולעיין בה. וגם ברובם במשל היו בראש הדף כמו ו׳ שורות ולמטה כמו ה׳ לעולם הסופר לא היה מוסיף ולא גורע ואם אירע אב"א לשון מסורת גדול היה מפסיק באמצע או בראש וכן מקצר מהם הרבה כדי להשוות שורותיו · וכשראיתי כל זה הבלבול נערתי חצני בתחלה לשים כל המסורת על סדר הפסוקים ואח"כ חפשתי בספרי המסרה שהיו לי חבורים לבד זולת מה שהיה כתו׳ סביב המקרא ובמקומו׳ שהיה הדלוג מהסופר והקצור כדי להשוות השורות שיהיו במספר ד׳ למעלה וה׳ למטה אז הייתי מבקש בחבורי המסר׳ והייתי מתקנם על נכון ובמקומו׳ שמצאתי הפרש בין ספרי המסרה זה אומר בכה וזה אומר בכה הבאתי דעות שניהם וכן ימצא כתוב סביבו׳ המקרא הזאת שהדפסנו במסורת נקוד על הפלוגתא בהיות כי אינו מלשון בעל המסורת · וכן במקומות שהיה קשה לי על לשון ספר אחד מהמסרה שלא הייתי מוצא כדבריו ברוב הספרים ובמסרה אחרת באופן אחר ולא היה קשה ובמקומו׳ שהיה קשה מדידיה אדידיה או שהיה טעו׳ הייתי חוקר עד שהייתי מוצא האמת לעניות דעתי ובמקומו׳ הנחתי הדבר בספק · וכן כמה מיני קאוון כאשר ימצא כתו׳ סביבו׳ ס"ר זה שהדפסנו · והשם יודע כמה טורח עברתי על זה וכבר זה מפורסם לכל מי שראה אותי מתעסק בו · ובהגהת הפסוקים לא היה איפשר שהייתי יכול להגיה אח"כ שהייתי יודע כל הס"ר על פה וזה נעלם ממני ואולי ספר א׳ הנקרא שמו קונקורדנסי"א חברו חכם א׳ קרוב לזמנינו זה בכמו ת׳ שנה שמו רבי יצחק נתן זצ"ל שכבר נדפס פה ויניזייא בבית דפוסינו לא היה באפשר שהייתי יכול להגיה · והוא כלי יקר מקיף כל קטרי׳ שמכתב הקדוש ומבאר כל המכתב הקדוש בחברו כל שם ופועל עם הדומה לו ובראש כל שם ופועל מפרש התיבה הזאת פי׳ כך וכך או תפרד לכך וכך ראשים ופי׳ כך וכך ובציינו אותם הציונים בחלוקת כל פרשה ופרשה וכל נביא ונביא לכך וכך פרשיות ובכל תיבה רושם זאת תמצא בסימן פלוני בפסוק ד׳ או כ׳ או ל׳ שבסבת זה תכף בנקלה ימצא המבוקש · ואם פסוק אחד יש לו ד׳ או ה׳ פעלים ושמות כגון ובכל ידי כשיתיך תמצא פסוק זה בשרש כל ובשרש יד ובשרש כסה עד שאם איך מסיג או זכור לידע כי אם תיבה א׳ שהיא פועל או שם מהפסוק תכף תמצא מבוקשך בשרש הפועל או השם ההוא . וגדלה מעלת ותועלת זה הספר לאין תכלית וזולתו ובלעדו אין דרך לעיין במסורת למצוא הפסוק שצריך תכף כי אם צרי׳ שהמעיין יבקש הפסוק שמביא המסורת או זולתו שצרי׳ יעבור זמן רב כי יבאו פסוקי׳ שלא ידע באיזה נביא הם ואפילו ידע צריך שיבקש כל הנביא ולאו כל עלמא מקרא גמירי ומי שהגיע ספר זה לידו אין צריך לו לשרשי הקמחי כיון כי השרשים מוסף עליו המורה מקום מכל פסוקי המקרא לא יחסר עד אחד · סוף דבר בלעדיו לא הייתי יכול לעשות מה שעשיתי ׃

ובהיות כי המסורת היה רב להדפיסו כולו סביב המקרא במקום שכבר הבאתי סימן א׳ פעם א׳ לא חששתי להביאו פעם אחרת דמיון זה וישלח הם כ"ב כתבתי אותם כולם פעם אחת בסדר נח בפסוק וישלח את היונה כשהגעתי אח"כ בוישלח אחר לא רציתי להאריך לכתבו פעם אחר׳ כי כבר נכתב ונחתם אבל כתבתי הוא נמסר בסדר נח · ובנביאים בהיותם שהם גדולים וכל נביא יש בו בכמותו בכמו כ"ה פעם שים בכל פרשה ופרשה אם הייתי כות׳ נמסר בנביא פלו׳ לבד שיה יוצא שכרי בהפסדי שלא היה באפשרו׳ למצאו כי אם בקושי גדול והיה המעיין קץ בו והיה מניחו מלבקשו לכן הוצרכתי לשתתם בחלוקת הפרשיות שהביא בספרו רבי יצחק נתן ספר הקונקורדנצי"א וכתבתי נמסר בנביא פלוני בסימן פלוני למען ירוץ קורא בו ואלו הייתי מוצא חלוקת הפרשיות שחלקו בעלי המסרה בכל המקרא הייתי יותר חפץ להשתמש ממנה מזולתה ואח"כ הגיעה לידי לאחר שכבר כמעט השלמתי אמרתי להדפיסה גם היא לבל תשתכח ותאבד מישראל ·

ובדי שיהיה המסורת שלם הוצרכתי לתקן ולחבר אח"כ המסורת הגדולה שאין באפשרות להדפיסה סביב שום ספר כי היא בכמותה הרבה וסדרתיה כדרך הערוך ממש למען ירוץ קורא בה · וכן כל מה שהדפסנו מהמסרה סביב הס"ר דהיינו מהמסר׳ האמצעית לא הגדולה חזרתי וחברתי אותה עם המסרה הגדולה שסדרתי כמו הערוך ולא חששתי להביא כי אם ראשי פרקים כגון ויסב ט"ו נמסר בנביא פלוני בסימ׳ פלוני וכן כל מה שנשמט וזה לסבה · המשל אם המעיין יעיין בנביא או זולתו באותו העמוד יש י׳ או י"א פסוקים בכל פסוק לא ימנע שלא תהיה בו תיבה ששייך בה מסורת והמסרה קטנה היא בכל תיבה ששייך בה מסורת ואומרת ד׳ או ל׳ או ט"ו וזה לא היה באפשר לכתו׳ המסורת כולו שהיה שייך לאותו דף שאם היו שייכי׳ י׳ תיבות למסורת הבאתי מהם ד׳ או ה׳ על הרוב לדוחק רוחב העמוד והמעיין לא ידע אם הם במקו׳ אחר כבר נדפס׳ ובאיזה מקום הם כדי לבקשם במקומם ויחשוב בלבו שאין בס"ר זה כל המסורת ששייך בו לכן הוצרכתי לציין בשרש התיבה ההיא במסרה רבתא באיזה מקום נדפס בנביא פלוני בסימן פלוני וכן בהרבה מקומות השמיטו המדפיסים הרבה מהסימני׳ לסיבת שאירע להם להיות העמוד ארוך כדרך שאירע למלאכת הדפוס הוצרכתי לחזור ולחברם במסרה גדולה ולכן ימצא הרבה פעמים כתוב סביבו׳ העמוד נמסר במס׳ רבתא · וכן בסימנים הגדולים מ"לט וכ"ה שהיו שייכי לאותו עמוד שלא היה באפשר להדפיסם במקומם יען היותם ארוכים והעמוד היה קטון מהכיל כל הסימן וכן באלפא ביתות המסרה רבתא שהיו שייכים בעמוד כתבתי סביב העמוד במסרה זה הוא חד מן א"ב פלוני ונמסר במסרה רבתא במערכת אות פלוני לבל יטיל שום טורח למעיין לבקשם · ואין לתמוה כשימצא כתוב במסרה נמסר בשמואל ב׳ או חלק ב׳ או א׳ וכן במלכים ב׳ וכן בד"ה ב׳ ובעזרא ג"כ בנחמיה וזה כי מניח חלוקת פרשיות התורה והנביאים והכתובים הכתוב בקונקורדנסי"א חלק שמואל לב׳ חלקים וכן מלכים וד"ה ועזרא עד דברי נחמיה בן חכליה משם ואילך קרא שמו נחמיה · ולזה מאחר שכשתמשנו בחלוקות וסימני מחבר הקונקורדנסי"א אמרתי לכתוב אחר הקדמתי זאת כל החלוקות והסימנים הללו שאם בהדפס נשמט אי זה סימן בשגגה כבר יוכל לתקן מאחר שהם נדפסים אחר הקדמתי זאת ובכ"ר זה בכל חלוקה וחלוקה הדפסנו הסימן ששייך למען ירוץ קורא בו למצוא מבוקשו כשאומר במסורת נמסר בסימן פלוני.

הנה לא נמנע ממני בכל מאדי וכחי לעשות ולתקן המסרה בכל התיקונים שאיפשר כדי להשאירה ברה וטהורה ולהראות העמים והשרים את יופיה כי טובת מראה היא וזה לאהבי תועלת אחינו בני ישרא׳ ותפארת תורתינו הקדושה והתמימה ולמלאת תאות ושאלת השר מסי׳ דניאל בומבירגי יצ"ו במה שאיפשר אע"פ שכספו היתה גדולה מהשגתי · וכן במפרשים שמתי כל מאמצי כחי לתקן המעוות במה שאפשר וכמה שהשיגה בו עניות דעתי לשם שמים ולהועיל לבני עמינו ולא כוונתי אחור בשביל הטורח הרב כי שינה לעיני לא נתתי לשבוע הן בחורף הן בקיץ ולא חששתי לקום בלילה לקור וזולתו כי חפצי וכוונתי היתה לראות תכלית המלאכה מלאכת הקדש · ישתבח הבור׳ אשר זיכני להתחיל ולהשלים ·

זכרה
לי
אלהי
לטובה אמן ׃

וזה לך מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הסימנים

בראשית פרשיותיו חמשים

א בראשית
ב ויכולו השמים
ג ויהיו שניהם ערומים
ד והאדם ידע
ה זה ספר תולדות
ו ויהי כי החל האדם
ז ויאמר יי׳ לנח בא אתה
ח ויזכור אלהים את נח
ט ויברך אלהים את נח
י ואלה תולדות בני נח
יא ויהי כל הארץ שפה אחת
יב ויאמר יי׳ אל אברם לך לך
יג ויעל אברם ממצרים
יד ויהי בימי אמרפל
טו אחר הדברים האלה
יו ושרי אשת אברם
יז ויהי אברם בן תשעים שנה
יח וירא אליו יי׳ באלוני ממרא
יט ויבואו שני המלאכים סדומה
ך ויסע משם אברם
כא ויי׳ פקד את שרה
כב ויהי אחר הדברים האלה
כג ויהיו חיי שרה
כד ואברהם זקן בא בימים
כה ויוסף אברהם ויקח אשה
כו ויהי רעב בארץ מלבד
כז ויהי כי זקן יצחק
כח ויקרא יצחק אל יעקב
כט וישא יעקב את רגליו
ל ותרא רחל כי לא ילדה
לא וישמע את דברי בני לבן
לב וישכם לבן בבקר
לג וישא יעקב עיניו
לד ותצא דינה
לה ויאמר אלהים אל יעקב
לו ואלה תולדות עשו
לז יוסף בן שבע עשרה שנה
לח ויהי בעת ההיא וירד יהודה
לט ויוסף הורד מצרימה
מ ויהי אחר הדברים האלה חטאו
מא ויהי מקץ שנתים
מב וירא יעקב כי יש שבר
מג והרעב כבד בארץ
מד ויצו את אשר על ביתו
מה ולא יכול יוסף להתאפק
מו ויסע ישראל וכל אשר לו
מז ויבא יוסף ויגד לפרעה
מח ויהי אחר הדברים האלה ויאמר ליוסף
מט ויקרא יעקב לבניו
נ ויפול יוסף על פני אביו

שמות פרשיותיו מ׳

א ואלה שמות בני ישראל
ב וילך איש מבית לוי
ג ומשה היה רועה
ד ויען משה ויאמר
ה ואחר באו משה ואהרן
ו ויאמר יי׳ אל משה עתה תראה
ז וידבר יי׳ אל משה לאמר
ח ויאמר יי׳ אל משה אמור אל אהרן
ט ויאמר יי׳ אל משה בא אל פרע׳
י ויאמר יי׳ אל משה בא וגו׳ כי אני
יא ויאמר יי׳ אל משה עוד נגע
יב ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן החדש
יג קדש לי כל בכור
יד דבר אל בני ישראל וישבו
טו אשירה ליי׳ כי גאה גאה
יו ויסעו מאלים
יז ויסעו כל עדת בני ישראל
יח וישמע יתרו
יט בחדש השלישי
ך וידבר אלהים את כל הדברים
כא ואלה המשפטים
כב אם במחתרת ימצא
כג לא תשא שמע שוא
כד ואל משה אמר עלה
כה וידבר וגו׳ ויקחו לי תרומה
כו ואת המשכן תעשה
כז ועשית את המזבח
כח חוקת עולם לדורותיכם
כט חוקת עולם לו ולזרעו
ל ועשית מזבח מקטר קטרת
לא וידבר וגו׳ ראה קראתי בשם
לב וירא העם כי בושש משה
לג וידבר וגו׳ לך עלה מזה
לד ויאמר יי׳ וגו׳ פסל לך
לה ויקהל משה
לו ועשה בצלאל ואהליאב
לז ויעש בצלאל את הארון
לח ויעש את מזבח העולה
לט ומן התכלת והארגמן
מ וידבר וגו׳ ביום החדש הראשון

ויקרא פרשיותיו כז׳

א ויקרא אל משה
ב ונפש כי תקריב קרבן
ג ואם זבח השלמים קרבנו
ד וידבר וגו׳ נפש כי תחטא
ה ונפש כי תחטא
ו וידבר וגו׳ צו את אהרן
ז וזאת תורת זבח השלמים
ח וידבר וגו׳ קח אהרן
ט ויהי ביום השמיני
י ויקחו בני אהרן
יא וידבר וגו׳ זאת החיה
יב וידבר וגו׳ אשה כי תזריע
יג וידבר וגו׳ אדם כי יהיה בעור
יד זאת תהיה תורת המצורע
טו וידבר וגו׳ איש איש כי יהיה זב
יו וידבר וגו׳ אחרי מות
יז וידבר וגו׳ דבר אל אהרן
יח וידבר וגו׳ כמעשה ארץ מצרים
יט וידבר וגו׳ קדושים תהיה
ך וידבר וגו׳ ואל בני ישר׳ תאמר
כא ויאמר וגו׳ אמור אל הכהנים
כב וידבר וגו׳ דבר אל אהרן וינזרו
כג וידבר וגו׳ מועדי יי׳
כד וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
כה וידבר יי׳ אל משה בהר סיני
כו לא תעשו לכם אלילים
כז וידבר וגו׳ איש כי יפליא

מדבר סיני פרשיותיו לו׳

א וידבר וגו׳ במדבר סיני
ב וידבר וגו׳ איש על דגלו
ג ואלה תולדות אהרן
ד וידבר וגו׳ נשא את ראש בני
ה וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
ו וידב׳ וגו׳ איש או אשה כי יפליא
ז ויהי ביום כלות
ח וידבר וגו׳ בהעלותך
ט וידבר וגו׳ ויעשו בני ישראל
י וידבר עשה לך חצוצרות
יא ויהי העם כמתאוננים
יב ותדבר מרים
יג ואחר נסעו העם
יד ותשא כל העדה
טו וידבר וגו׳ כי תבואו אל ארץ
יו ויקח קרח
יז וידבר וגו׳ אמור אל אלעזר
יח ויאמר יי׳ אל אהרן אתה ובניך
יט וידבר וגו׳ זאת חוקת התורה
ך ויבואו בני ישראל כל העדה
כא ויראו כל העדה
כב ויסעו בני ישראל ויחנו
כג ויאמר בלעם אל בלק בנה לי
כד וירא בלעם כי טוב בעיני
כה וישב ישראל בשטים
כו ויאמר יי׳ אל משה ואל אלעזר
כז ותקרבנה בנות צלפחד
כח וידבר וגו׳ את קרבני לחמי
כט ובחדש השביעי
ל ויאמר משה אל בני ישראל
לא וידבר וגו׳ נקום נקמת
לב ומקנה רב היה לבני גד
לג אלה מסעי
לד וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
לה וידבר וגו׳ בערבות מואב
לו ויקרבו ראשי האבות

דברים פרשיותיו לד

א אלה הדברים
ב ונפן ונסע המדברה
ג ונפן ונעל דרך הבשן
ד ועתה ישראל שמע
ה ויקרא משה אל כל ישראל
ו וזאת המצוה
ז כי יביאך יי׳ אלהיך
ח כל המצוה אשר אנכי מצוך
ט שמע ישראל אתה עובר היום
י בעת ההיא אמר יי׳ אלי
יא ואהבת את יי׳ אלהיך
יב אלה החקים והמשפטים
יג את כל הדבר אשר אנכי מצוה
יד בנים אתם ליי׳ אלהיכם
טו מקץ שבע שנים
יו שמור את חדש האביב
יז לא תזבח ליי׳ אלהיך
יח לא יהיה לכהנים הלוים
יט כי יכרית יי׳ אלהיך
ך כי תצא למלחמה
כא כי ימצא חלל
כב לא תראה את שור אחיך
כג לא יקח איש את אשת אביו
כד כי יקח איש אשה ובעלה
כה כי יהיה ריב בין אנשים
כו והיה כי תבא
כז ויצו משה וזקני ישראל
כח והיה אם שמוע תשמע
כט ויקרא משה אל כל ישראל
ל והיה כי יבאו עליך
לא וילך משה
לב האזינו השמים
לג וזאת הברכה
לד ויעל משה

יהושע פרשיותיו כד

א ויהי אחרי מות משה
ב וישלח יהושע בן נון
ג וישכם יהושע בבקר
ד ויהי כאשר תמו כל הגוי׳
ה ויהי כשמוע כל מלכי האמורי׳
ו ויריחו סוגרת ומסוגרת
ז וימעלו בני ישראל מעל בחרם
ח ויאמר יי אל יהושע אל תירא
ט ויהי כשמוע כל המלכים
י ויהי כשמוע אדני צדק
יא ויהי כשמוע מלך חצור
יב ואלה מלכי הארץ
יג ויהושע זקן
יד ואלה אשר נחלו בני ישראל
טו ויהי הגורל למטה יהודה
יו ויצא הגורל לבני יוסף
יז ויהי הגורל למטה מנשה
יח ויקהלו כל עדת בני ישראל
יט ויצא הגורל השני לשמעון
ך וידבר יי׳ אל יהושע
כא ויגשו ראשי
כב אז יקרא יהושע
כג ויהי מימים רבים
כד ויאסוף יהושע את כל שבטי׳

שופטים פרשיותיו כא

א ויהי אחרי מות יהושע
ב ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל
ג ואלה הגוים אשר הניח יי׳
ד ויוסיפו בני ישראל וגו׳ ויחזק
ה ותשר דבורה
ו ויעשו בני ישראל הרע
ז וישכם ירובעל
ח ויאמרו אליו איש אפרים
ט וילך אבימלך בן ירובעל
י ויקם אחריו יאיר הגלעדי
יא ויפתח הגלעדי
יב ויזעק איש אפרים
יג ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע
יד וירד שמשון תמנתה
טו ויהי מימים בימי קציר
יו וילך שמשון עזתה
יז ויהי איש מהר אפרים
יח בימים ההם אין מלך
יט ויהי בימים ההם ומלך אין ביש׳
ך ויצאו בני ישראל
כא ואיש ישראל

שמואל א׳

א ויהי איש אחד מן הרמתים
ב ותתפלל חנה
ג והנער שמואל משרת
ד ויהי דבר שמואל
ה ופלשתים לקחו את ארון האלהים
ו ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים
ז ויבאו אנשי קרית יערים
ח ויהי כי זקן שמואל

ט ויהי איש מבנימין
י אמור לנער ויעבור לפנינו
יא ויעל נחש העמוני
יב ויאמר שמואל אל כל ישראל
יג בן שנה שאול במלכו
יד ויצא מצב פלשתים
טו ויאמר שמואל שאול אותי שלח יי׳
טז ויאמר יי׳ אל שמואל עד מתי
יז ויאספו פלשתים את מחניהם
יח ויהי כבלותו לדבר אל שאול
יט וידבר שאול אל יונתן בנו
כ ויברח דוד ברמה
כא ויבא דוד אל אחימלך
כב וילך דוד משם וימלט
כג ויגידו לדוד לאמ׳ הנה פלשתי׳
כד ויעל דוד משם וישב במצודות
כה וימת שמואל ויקבצו כל ישר׳
כו ויבואו הזיפים אל שאול
כז וילך דוד לדרכו
כח ויהי בימי׳ ההם ויקבצו פלשתים
כט ויקבצו פלשתים אל כל מחניהם
ל ויהי בבא דוד ואנשיו
לא ופלשתים נלחמים בישראל

שמואל ב

א ויהי אחרי מות שאול
ב ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי׳
ג ותהי המלחמה ארוכה בין בית דוד
ד וישמע בן שאול כי מת אבנר
ה ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד
ו ויוסף עוד דוד את כל בחור
ז ויהי כי ישב המלך בביתו
ח ויהי אחרי כן ויך דוד את הפלשתי
ט ויאמר דוד הכי יש עוד אשר
י ויהי אחרי כן וימת מלך בני עמון
יא ויהי לתשובת השנה
יב וישלח יי את נתן אל דוד
יג ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד אחות
יד ואבשלום ברח וילך אל גשור
טו ויהי אחרי כן ויעש לו אבשלום
טז ודוד עבר מעט מהראש
יז ויאמר אחיתופל אל אבשלום
יח ויפקוד דוד את העם אשר אתו
יט וירגז המלך ויעל על עלית השער
כ ושם נקרא איש בליעל
כא ויהי רעב בימי דוד
כב וידבר דוד ליי׳
כג נאם דוד בן ישי
כד ויוסף אף יי לחרות בישראל

מלכים א

א והמלך דוד זקן
ב ויקרבו ימי דוד למות
ג והממלכה נכונה ביד שלמה
ד ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל
ה ושלמה היה מושל בכל הממלכות
ו ויהי בשמנים שנה
ז ואת ביתו בנה שלמה
ח אז יקהל שלמה
ט ויהי ככלות שלמה
י ומלכת שבא שומעת
יא והמלך שלמה אהב נשים
יב וילך רחבעם שכם
יג והנה איש אלהים בא מיהודה
יד בעת ההיא חלה אביה
טו ובשנת שמנה עשרה שנה
טז בשנת שלש לאסא
יז ויאמר אליהו התשבי
יח ויהי ימים רבים ודבר יי היה
יט ויד יי היתה אל אליהו
כ ובן הדד מלך
כא ויהי אחרי הדברים האלה כרם היה לנבות
כב וישבו שלש שנים

מלכים ב

א ויפשע מואב בישראל
ב ויהי בהעלות יי את אליהו
ג ויהורם בן אחאב מלך
ד ואשה אחת מנשי בני הנביאים
ה ונעמן שר צבא מלך ארם
ו ויאמרו בני הנביא׳ אל אלישע
ז ויאמר אלישע שמעו דבר יי
ח ואלישע דבר אל האשה
ט ואלישע הנביא קרא לאחד
י ולאחאב שבעים בנים
יא ועתליה אם אחזיה
יב בן שבע שנים יהואש במלכו
יג בשנת עשרים ושלש שנה ליואש
יד בשנת שתים ליואש
טו בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם
טז בשנת שבע עשרה שנה לפקח
יז בשנת שתים עשרה שנה לאחז
יח ויהי בשנת שלש להושע
יט ויהי כשמע המלך חזקיהו
כ בימים ההם חלה חזקיהו
כא וישכב חזקיהו עם אבותיו
כב בן שמנה שנה יאשיהו במלכו
כג וישלחו את המלך דבר
כד בימיו עלה נבוכד נאצר
כה ויהי בשנת התשיעית למלכו

ישעיה פרשיותיו סו

א חזון ישעיהו
ב הדבר אשר חזה ישעיהו
ג כי הנה האדון יי צבאות
ד והחזיקו שבע נשים באיש אחד
ה אשירה נא לידידי
ו בשנת מות המלך עזיהו
ז ויהי בימי אחז בן יותם
ח ויאמר יי׳ אלי קח לך גליון
ט כעת הראשון הקל ארצה
י הוי החוקקים חקקי און
יא ויצא חוטר מגזע ישי
יב אודך יי׳ כי אנפת בי
יג משא בבל
יד כי ירחם יי את יעקב
טו משא מואב
טז שלחו כר מושל ארץ
יז משא דמשק
יח הוי ארץ צלצל
יט משא מצרים
כ בשנת בא תרתן אשדודה
כא משא מדבר ים
כב משא גיא חזיון
כג משא צור
כד הנה יי׳ בוקק הארץ
כה יי׳ אלהי אתה ארוממך
כו ביום ההוא יושר השיר
כז ביום ההוא יפקוד יי׳ בחרבו
כח הוי עטרת גאות שכורי אפרים
כט הוי אריאל אריאל
ל הוי בנים סוררים
לא הוי היורדים מצרים לעזרה
לב הן לצדק ימלוך מלך
לג הוי שודד ואתה לא שדוד
לד קרבו גוים לשמוע
לה ישושום מדבר וציה
לו ויהי בארבע עשרה שנה
לז ויהי כשמוע המלך חזקיהו
לח בימים ההם חלה חזקיהו
לט בעת ההיא שלח
מ נחמו נחמו עמי
מא החרישו אלי איים
מב הן עבדי אתמך בו
מג ועתה כה אמר יי׳ בוראך יעקב
מד ועתה שמע יעקב עבדי
מה ולאמר לירושלם תבנה
מו כרע בל
מז רדי ושבי על עפר
מח שמעו זאת בית יעקב הנקראי׳
מט שמעו איים אלי
נ כה אמר יי׳ אי זה ספר
נא שמעו אלי רודפי צדק
נב עורי עורי לבשי עזך
נג מי האמין לשמועתנו
נד רני עקרה
נה הוי כל צמא
נו כה אמר יי׳ שמרו משפט
נז הצדיק אבד
נח קרא בגרון
נט הן לא קצרה יד יי׳
ס קומי אורי כי בא אורך
סא רוח יי׳ אלהים עלי
סב למען ציון לא אחשה
סג מי זה בא מאדום
סד לו קרעת שמים
סה נדרשתי ללא שאלו
סו כה אמר יי השמים כסאי

ירמיה פרשיותיו נב

א דברי ירמיהו
ב ויהי דבר יי׳ וגו׳ הלוך וקראת
ג לאמר הן ישלח איש את אשתו
ד אם תשוב ישראל נאם יי׳
ה שוטטו בחוצות ירושלם
ו העיזו בני בנימין
ז הדבר אשר היה אל ירמיהו
ח בעת ההיא נאם יי׳ יוציאו
ט מי יתנני במדבר מלון
י שמעו את הדבר אשר דבר יי׳
יא הדבר אשר היה אל ירמיהו
יב צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך
יג כה אמר יי׳ הלוך וקנית לך
יד אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו
טו ויאמר יי׳ אלי אם יעמד משה
טז ויהי דבר יי׳ אלי לאמר לא תקח לך אשה
יז חטאת יהודה כתובה
יח הדבר וגו׳ קום וירדת בית היוצר
יט כה אמר יי׳ הלוך וקנית
כ וישמע פשחור
כא הדבר בשלוח אליו המלך
כב כה אמר יי רד בית מלך יהודה
כג הוי רועים מאבדים
כד הראני יי׳ ושני דודאי תאנים
כה הדבר וגו׳ על כל עדי יהודה
כו בראשית ממלכת יהויקים
כז כה אמר יי׳ אלי עשה לך
כח ויהי בשנה ההיא בראשית
כט ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה
ל הדבר וגו׳ כה אמר וגו׳ כתב לך
לא בעת ההיא נאם יי׳ אהיה
לב הדבר וגו׳ בשנה העשירית
לג ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו שנית
לד הדבר וגו׳ נבוכד ראצר מלך
לה הדבר וגו׳ בימי יהויקים בן
לו ויהי בשנה הרביעית ליהויקים
לז וימלוך מלך צדקיהו
לח וישמע שפטיה
לט בשנה התשיעית לצדקיהו
מ הדבר וגו׳ אחר שלח אותו נבוזראדן
מא ויהי בחדש השביעי בא
מב ויגשו כל שרי החילים
מג ויהי ככלות ירמיהו לדבר
מד הדבר וגו׳ אל כל היהודים
מה הדבר אשר דבר ירמיהו
מו אשר היה דבר יי על ירמיהו
מז אשר היה וגו׳ אל פלשתים
מח למואב כה אמר יי׳
מט לבני עמון כה אמר יי׳
נ הדבר אשר דבר יי׳ אל בבל
נא כה אמר יי׳ הנני מעיר אל בבל
נב בן עשרים ואחד שנה צדקיהו

יחזקאל פרשיותיו מח

א ויהי בשלשים שנה
ב ויאמר אלי בן אדם עמד על
ג ויאמר אלי את אשר המצא
ד ואתה בן אדם קח לך לבנה
ה ואתה בן אדם קח לך חרב
ו ויהי דבר יי׳ וגו׳ שים פניך אל הרי ישראל
ז ויהי דבר יי׳ וגו׳ אל אדמת
ח ויהי בשנה הששית
ט ויקרא באזני קול גדול
י ואראה והנה על הרקיע
יא ותשא אותי רוח
יב ויהי דבר יי׳ וגו׳ בתוך בית המרי
יג ויהי דבר יי וגו׳ הנבא על
יד ויבא אלי אנשים מזקני ישראל
טו ויהי דבר יי׳ מה יהיה עץ הגפן
טז ויהי דבר יי וגו׳ הודע את
יז ויהי דבר יי וגו׳ חוד חידה ומשול משל
יח ויהי וגו׳ מה לכם אתם מושלים
יט ואתה שא קינה אל נשיאי
כ ויהי בשנה השביעית
כא ויהי וגו׳ שים פניך דרך
כב ויהי וגו׳ התשפוט התשפוט
כג שתים נשים בנות אם אחת
כד ויהי וגו׳ כתב לך את שם היום
כה ויהי וגו׳ שים פניך אל בני עמון
כו ויהי בעשתי עשרה שנה
כז ויהי וגו׳ שא על צור קינה
כח ויהי אמור לנגיד צור
כט בשנה העשירית
ל ויהי וגו׳ הילילו הה ליום
לא ויהי באחת עשרה שנה
לב ויהי בעשתי עשרה שנה

לג ויהי וגו׳ דבר אל בני עמך
לד ויהי וגו׳ הנבא על רועה ישראל
לה ויהי וגו׳ שים פניך אל הר שעיר
לו ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל
לז היתה עלי יד יי׳
לח ויהי וגו׳ שים פניך על גוג
לט ואתה בן אדם הנבא על גוג
מ בעשרים וחמש שנה לגלותנו
מא ויביאני אל ההיכל
מב ויוציאני אל החצר
מג ויוליכני אל השער
מד וישב אותי דרך שער המקדש
מה ובהפילכם את הארץ
מו כה אמר יי׳ יי׳ שער החצר
מז וישיבני אל פתח הבית
מח ואלה שמות השבטים

הושע פרשיותיו יד

א דבר יי׳ אשר היה אל הושע
ב אמרו לאחיכם עמי
ג ויאמר יי׳ אלי לך אהב אשה
ד שמעו לי׳ בני ישרא׳ כי ריב ליי׳
ה שמעו זאת הכהנים
ו בצר להם ישחרונני
ז כרפאי לישראל
ח אל חכך שופר
ט אל תשמח ישראל
י גפן בוקק ישראל
יא נדמה נדמה מלך ישראל
יב אפרים רועה רוח
יג כדבר אפרים רתת נשא
יד תאשם שומרון

יואל פרשיותיו ד

א דבר יי׳ אש׳ היה אל יואל
ב תקעו שופר בציון
ג והיה אחרי כן אשפוך את רוחי
ד כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא

עמוס פרשיותיו ט

א דברי עמוס
ב כה אמר יי׳ על שלשה פשעי
ג שמעו את הדבר הזה אשר דבר יי׳
ד שמעו את הדבר הזה פרות
ה שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נושא
ו והגלתי אתכם מהלאה לדמשק
ז כה הראני יי׳ והנה יוצר
ח כה הראני יי׳ יי׳ והנה כלוב קיץ
ט ראיתי את יי׳ נצב על המזבח

עובדיה פרשה אחת

א חזון עובדיה

יונה פרשיותיו ארבעה

א ויהי דבר יי׳ אל יונה
ב וימן יי׳ דג גדול
ג ויהי דבר יי׳ אל יונה שנית
ד וירע אל יונה רעה גדולה

מיכה פרשיותיו ז

א דבר יי׳ אשר היה אל מיכה
ב הוי חושבי און
ג ואמר שמעו נא ראשי יעקב
ד והיה באחרית הימים יהיה הר
ה עתה תתגודדי בת גדוד
ו שמעו נא את יי׳ אומר
ז אללי לי כי הייתי כאספי קיץ

נחום פרשיותיו ג

א משא נינוה ספר חזון נחום
ב הנה אל ההרים רגלי מבשר
ג הוי עיר דמים כלה

חבקוק פרשיותיו ג

א המשא אשר חזה חבקוק
ב על משמרתי אעמודה
ג יי׳ שמעתי שמעך

צפניה פרשיותיו ג

א דבר יי׳ אשר היה אל צפניה
ב התקוששו וקושו
ג הוי מראה ונגאלה

חגי פרשיותיו ב

א בשנת שתים לדריוש
ב בשביעי בעשרים ואחד לחדש

זכריה פרשיותיו יד

א בחדש השמיני בשנת שתים
ב ואשא את עיני וארא והנה
ג ויראני את יהושע
ד וישב המלאך הדובר בי
ה ואשוב ואשא עיני ואראה והנה
ו ואשוב וגו׳ והנה ארבע מרכבו׳
ז ויהי בשנת ארבע לדריוש
ח ויהי דבר יי׳ קנאתי לציון
ט משא דבר יי׳ בארץ חדרך
י שאלו מיי׳ מטר
יא פתח לבנון דלתיך
יב משא דבר יי׳ על ישראל
יג ביום ההוא יהיה מקור נפתח
יד הנה יום בא ליי׳ וחלק שללך

מלאכי פרשיותיו ג

א משא דבר יי׳ אל ישראל ביד
ב ועתה אליכם המצוה הזאת
ג הנני שולח מלאכי ופנה דרך

תהלים פרשיותיו קנ״ט

א אשרי האיש
ב למה רגשו גוים
ג מזמור לדוד בברחו
ד למנצח וגו׳ בקראי ענני
ה למנצח וגו׳ יי׳ אמרי האזינה
ו למנצח וגו׳ יי׳ אל באפך
ז שגיון לדוד
ח למנצח וגו׳ יי׳ אדונינו
ט למנצח אודה יי׳ בכל לבי
י למה יי׳ תעמוד ברחוק
יא למנצח לדוד ביי׳ חסיתי
יב למנצח וגו׳ הושיעה יי׳ כי גמר
יג למנצח וגו׳ עד אנה יי׳ תשכחני
יד למנצח לדוד אמר נבל בלבו
טו מזמור לדוד יי׳ מי יגור
טז מכתם לדוד שמרני אל
יז תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק
יח למנצח אשר דבר ליי׳
יט למנצח השמים מספרים
כ למנצח יענך יי׳ ביום צרה
כא למנצח יי׳ בעזך ישמח
כב למנצח אלי אלי למה עזבתני
כג מזמור לדוד יי׳ רועי
כד לדוד מזמור ליי׳ הארץ
כה לדוד אליך יי׳ נפשי אשא
כו שפטני יי׳ כי אני בתומי
כז לדוד יי׳ אורי וישעי
כח לדוד אליך יי׳ אקרא
כט מזמור לדוד הבו ליי׳
ל מזמור שיר חנכת הבית
לא למנצח וגו׳ בך יי׳ חסיתי
לב לדוד משכיל אשרי נשוי פשע
לג רננו צדיקים ביי׳
לד לדוד בשנותו את טעמו
לה לדוד ריבה יי׳ את יריבי
לו למנצח וגו׳ נאם פשע לרשע
לז לדוד אל תתחר במרעים
לח מזמור וגו׳ יי׳ אל בקצפך
לט למנצח לידותון אמרתי
מ למנצח וגו׳ קוה קויתי יי׳
מא למנצח וגו׳ אשרי משכיל
מב למנצח וגו׳ כאיל תערוג
מג שפטני אלהים וריבה ריבי
מד למנצח וגו׳ אלהים באזננו
מה למנצח רחש לבי
מו למנצח וגו׳ אלהים לנו
מז למנצח וגו׳ כל העמי׳ תקעו כף
מח שיר מזמור לבני קרח
מט למנצח וגו׳ שמעו זאת כל
נ מזמור לאסף אל אלהים יי׳
נא למנצח בבא אליו נתן
נב למנצח בבא דואג האדומי
נג למנצח אמר נבל בלבו
נד למנצח בבא הזיפים
נה למנצח האזינה אלהים
נו למנצח באחז אותו פלשתים
נז למנצח אל תשחת לדוד מכתם
נח למנצח האמנם אלם צדק
נט למנצח בשלוח שאול וישמרו
ס למנצח על שושן עדות
סא למנצח שמעה אלהים רנתי
סב למנצח אך אל אלהים דומיה
סג מזמור לדוד בהיותו במדבר
סד למנצח שמע אלהים קולי
סה למנצח לך דומיה תהלה
סו למנצח הריעו לאלה׳ כל הארץ
סז למנצח אלהים יחננו
סח למנצח יקום אלהים
סט למנצח הושיעני אלהים
ע למנצח אלהים להצילני
עא בך יי׳ חסיתי
עב לשלמה אלהים משפטיך
עג מזמור לאסף אך טוב
עד משכיל לאסף למה אלה׳ זנחת
עה למנצח הודינו לך אלהים
עו למנצח נודע ביהודה
עז למנצח קולי אל אלהים ואצעקה
עח משכיל לאסף האזינה עמי
עט מזמור לאסף אלהים באו גוים
פ למנצח רועה ישראל האזינה
פא למנצח הרנינו לאלהים
פב מזמור לאסף אלהים נצב
פג שיר מזמור לאסף אלהים אל
פד למנצח מה ידידות משכנותיך
פה למנצח רצית יי׳ ארצך
פו תפלה לדוד
פז מזמור שיר כהררי קדש
פח שיר מזמור וגו׳ יי׳ אלהי ישועתי
פט משכיל לאיתן האזרחי
צ תפלה למשה איש האלהים
צא יושב בסתר עליון
צב מזמור שיר ליום השבת
צג יי׳ מלך גאות לבש
צד אל נקמות יי׳
צה לכו נרננה ליי׳
צו שירו ליי׳ שיר חדש
צז יי׳ מלך תגל הארץ
צח מזמור שירו ליי׳ שיר חדש
צט יי׳ מלך ירגזו עמים
ק מזמור לתודה הריעו ליי׳
קא לדוד מזמור חסד ומשפט
קב תפלה לעני כי יעטוף
קג לדוד ברכי נפשי את יי׳
קד ברכי נפשי את יי׳ יי׳ אלהי
קה הודו ליי׳ קראו בשמו
קו הללויה הודו ליי׳ כי טוב
קז הודו וגו׳ יאמרו גאולי יי׳
קח שיר מזמור לדוד נכון לבי
קט למנצח וגו׳ אלהי תהלתי
קי לדוד מזמור נאם יי׳ לאדני
קיא הלויה אודה יי׳ בכל לבב
קיב הללויה אשרי איש ירא יי׳
קיג הללויה הללו עבדי יי׳
קיד בצאת ישראל ממצרים
קטו לא לנו יי׳ לא לנו
קטז אהבתי כי ישמע יי׳
קיז הללו את יי׳ כל גוים
קיח הודו ליי׳ כי טוב
קיט אשרי תמימי דרך
קך שיר המעלות אל יי׳ בצרתה
קכא שיר למעלות אשא עיני
קכב שיר המעלות לדוד שמחתי
קכג שיר המעלות אליך נשאתי
קכד שיר המעלות לדוד לולי יי׳
קכה שיר המעלות הבוטחים ביי׳
קכו שיר המעלות בשוב יי׳
קכז שיר המעלות לשלמה
קכח שיר המעלות אשרי כל ירא
קכט שיר המעלות רבת צררוני
קל שיר המעלות ממעמקים
קלא שיר המעלות לדוד יי׳ לא גבה
קלב שיר המעלות זכור יי׳
קלג שיר המעלו׳ לדוד הנה מה טוב
קלד שיר המעלות הנה ברכו את יי׳
קלה הללויה הללו את שם יי׳
קלו הודו לאלהי האלהים
קלז על נהרות בבל
קלח לדוד אודך בכל לבי
קלט למנצח וגו׳ יי׳ חקרתני ותדע
קמ למנצח וגו׳ חלצני יי׳ מאדם
קמא מזמור לדוד יי׳ קראתיך חושה
קמב משכיל לדוד בהיותו במערה
קמג מזמור לדוד יי׳ שמע תפלתי
קמד לדוד ברוך יי׳ צורי
קמה תהלה לדוד ארוממך
קמו הללויה הללי נפשי את יי׳
קמז הללויה כי טוב זמרה
קמח הללויה הללו את יי׳ מן השמים
קמט הללויה שירו ליי׳ שיר חדש
קן הללויה הללו אל בקדשו

משלי פרשיותיו לא

א משלי שלמה

ב בני אם תקח אמרי
ג בני תורתי אל תשכח
ד שמע בני מוסר אב
ה בני לחכמתי הקשיבה
ו בני אם ערבת לרעיך
ז בני שמור אמרי
ח הלא חכמה הקרא
ט חכמות בנתה ביתה
י משלי שלמה בן חכם ישמח
יא מאזני מרמה תועבת יי
יב אהב מוסר אהב דעת
יג בן חכם מוסר אב
יד חכמות נשים בנתה ביתה
טו מענה רך ישיב חמה
יו לאדם מערכי לב
יז טוב פת חרבה ושלוה בה
יח לתאוה יבקש נפרד
יט טוב רש הולך בתומו
ך לץ היין הומה שכר
כא תמריק ברע
כב נבחר שם מעושר רב
כג כי תשב ללחום את מושל
כד אל תקנא באנשי רעה
כה בכוד אלהים הסתר דבר
כו בשלג בקיץ
כז אל תתהלל ביום מחר
כח נסו ואין רודף רשע
כט איש תוכחות מקשה עורף
ל דברי אגור בן יקא
לא אל למלכים למואל

איוב פרשיותיו מב

א איש היה בארץ עוץ
ב ויהי היום ויבואו בני האלהים
ג אחרי כן פתח איוב
ד ויען אליפז
ה קרא נא היש עונך
ו ויען איוב לו שקול
ז הלא צבא לאנוש עלי ארץ
ח ויען בלדד
ט ויען איוב אמנם ידעתי כי כן
י נקטה נפשי בחיי
יא ויען צופר
יב ויען איוב אמנם כי אתם עם
יג הן כל ראתה עיני
יד אם חרוצים ימיו
טו ויען אליפז
יו ויען איוב שמעתי כאלה
יז רוחי חובלה
יח ויען בלדד
יט ויען איוב עד אנה תוגיון
ך ויען צופר
כא ויען איוב שמעו שמוע
כב ויען אליפז
כג ויען איוב גם היום מרי שיחי
כד מדוע משדי לא תצפנו עתים
כה ויען בלדד
כו ויען איוב מה עזרת ללא כח
כז ויוסף איוב שאת משלו
כח כי יש לכסף מוצא
כט ויוסף איוב שאת משלו מי
יתנני כירחי קדם
ל ועתה צחקו עלי צעירים
לא ברית כרתי לעיני
לב וישבתו שלשת האנשים
לג ואולם שמע נא איוב מלי
לד ויען אליהו שמעו חכמים
לה ויען אליהו הזאת חשבת
לו ויוסף אליהו כתר לי זער
לז אף לזאת יחרד לבי
לח ויען יי את איוב מן הסערה
לט הידעת עת לדת יעלה סלע
מ ויען יי את איוב ויאמר
מא הן תוחלתו נכזבה
מב ויען איוב את יי

שיר השירים ח

א שיר השירים
ב אני חבצלת השרון
ג על משכבי בלילות
ד הנך יפה רעיתי
ה יבא דודי לגנו ויאכל פרי
ו אנה הלך דודך
ז מה תחזו בשולמית
ח מי יתנך כאח לי

רות פרשיותיו ד

א ויהי בימי שפוט
ב ולנעמי מודע
ג ותשב את חמותה
ד ובועז עלה השער וישב שם

איכה פרשיותיו ד

א איכה ישבה
ב איכה יעיב
ג אני הגבר
ד איכה יועם זהב

קהלת פרשיותיו יב

א דברי קהלת בן דוד
ב אמרתי אני בלבי לכה נא
ג לכל זמן ועת לכל חפץ
ד ושבתי אני ואראה את כל
ה אל תבהל על פיך ולבך
ו יש רעה ראיתי תחת השמש
ז מרבים הבל מה יותר לאדם
ח חכמת אדם תאיר פניו
ט אשר הצדיקים והחכמים
י זבובי מות יבאיש
יא שלח לחמך על פני המים
יב וזכור את בוראך

אסתר פרשיותיו עשר

א ויהי בימי אחשורוש
ב אחר הדברים כשוך חמת
ג אחר הדברים גדל המלך
ד ומרדכי ידע את כל אשר
ה ויהי ביום השלישי ותלבש
ו בלילה ההוא נדדה שנת המלך
ז ויבא המלך והמן
ח ביום ההוא נתן המלך
ט ובשנים עשר חדש
י וישם המלך אחשורוש מס

דניאל פרשיותיו יב

א בשנת שלש למלכות יהויקים
ב ובשנת שתים למלכות נבוכד
ג נבוכד נצר מלכא עבד צלם
ד לקצת ירחין תרי עשר
ה בלשצר מלכא עבד להם רב
ו ספר קדם דריוש והקם
ז בשנת חדא לבלשצר
ח בשנת שלש למלכות בלשצר
ט בשנת אחת לדריוש בן
י בשנת שלש לכורש
יא ואני בשנת אחת לדריוש
יב ובעת ההיא יעמד מיכאל

עזרא פרשיותיו עשר

א ובשנת אחת לכורש
ב ואלה בני המדינה העולים
ג ויגע החדש השביעי
ד וישמעו צרי יהודה ובנימן
ה באדין דריוש מלכא
ו ואחר הדברים האלה
ז ארתחששתא מלך מלכיא
ח ואלה ראשי אבותיהם
ט ובכלות אלה נגשו אלי
י וכהתפלל עזרא

נחמיה פרשיותיו יג

א דברי נחמיה בן חכליה
ב ויהי בחדש ניסן
ג ויקם אלישיב הכהן הגדול
ד ויהי כאשר שמע סנבלט
ה ויש אשר אומרים לוינו כסף
ו ויהי כאשר שמע לסנבלט
ז ויהי כאשר נבנתה החומה
ח וישבו הכהנים והלויים
ט וביום עשרים וארבעה לחדש
י ועל החתומים נחמיה
יא וישבו שרי העם בירושלם
יב ואלה הכהנים והלוים
יג ביום ההוא נקרא בספר הזה

דברי הימים א

א אדם שת אנוש
ב אלה בני ישראל
ג ואלה היו בני דוד
ד בני יהודה פרץ
ה ובני ראובן בכור ישראל
ו בני לוי גרשום
ז ולבני יששכר
ח ובנימן הוליד את בלע
ט וכל ישראל התיחשו
י ופלשתים נלחמים בישראל
יא ויקבצו כל ישראל
יב ואלה הבאים אל דוד לצקלג
יג ויועץ דוד
יד וישלח חירם
טו ויעש לו בתים בעיר דוד
יו ויביאו את ארון האלהים
יז ויהי כאשר ישב דוד
יח ויהי אחרי כן ויך דוד
יט ויהי אחרי כן וימת
ך ויהי לעת תשובת השנה
כא ויעמוד שטן על ישראל
כב ויאמר דוד זה הוא
כג ודוד זקן ושבע ימים
כד ולבני אהרן מחלקותם
כה ויבדל דוד ושרי הצבא
כו למחלקות ולשוערים
כז ובני ישראל למספרם
כח ויקהל דוד את כל שרי ישראל
כט ויאמר דוד המלך לכל הקהל

דברי הימים ב

א ויתחזק שלמה
ב ויאמר שלמה לבנות בית
ג ויחל שלמה לבנות
ד ויעש מזבח הנחשת
ה אז יקהל שלמה
ו אז אמר שלמה
ז וככלות שלמה להתפלל
ח ויהי מקץ עשרים שנה
ט ומלכת שבא שמעה
י וילך רחבעם שכמה
יא ויבא רחבעם ירושלם
יב ויהי כהכין מלכות רחבעם
יג בשנת שמנה עשר למלך
יד וישכב דוד עם אבותיו
טו ועזריהו בן
יו בשנת שלשים ושש למלכות
יז וימלוך יהושפט
יח ויהי ליהושפט עושר וכבוד
יט וישב יהושפט מלך יהודה
ך ויהי אחרי כן באו בני מואב
כא וישכב יהושפט עם אבותיו
כב וימליכו יושבי ירושלם את
אחזיהו
כג ובשנה השביעית התחזק
כד בן שבע שנים יואש במלכו
כה וימלוך אמציהו בנו תחתיו
כו ויקחו כל עם יהודה את עזיהו
כז בן עשרים וחמש שנה יותם
כח בן עשרים שנה אחז במלכו
כט יחזקיהו מלך בן עשרים
וחמש שנה
ל וישלח חזקיהו את כל ישראל
לא וככלות כל זאת
לב אחר הדברים האלה
לג בן שתים עשרה שנה במלכו
לד בן שמנה יאשיהו
לה ויעל יאשיהו בירושלם
לו ויקחו עם הארץ

סליק מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הפסוקים איש איש על דגלו

אלין סדרי התורה על פי המסרה

בראשית

סדריו מג

א בראשית
ב אלה תולדות השמים
ג ויאמר יי׳ אלהים הן
ד זה ספר הולדות
ה אלה תולדות נח
ו וידבר אלהים אל נח
ז ויהיו בני נח
ח לך לך מארצך
ט ויהי רעב בארץ
י ויהי בימי אמרפל
יא אחר הדברים האלה
יב ושרי אשת אברם
יג ויהי
יד וירא אליו יי׳
טו ויבאו שני המלאכים
טז ויסע משם אברם
יז ויי׳ פקד את שרה
יח ויהי אחר הדברים
יט ואברהם זקן
כ ואבא היום אל העין
כא ויוסף אברהם
כב ואלה תולדות יצחק
כג ויהי כי זקן יצחק
כד ויתן לך האלהים
כה ויצא יעקב מבאר
כו וירא יי׳ כי שנואה
כז ויזכר אלהים את רחל
כח ויאמר יי׳ אל יעקב שוב
כט וישלח יעקב מלאכים
ל ויבא יעקב שלם
לא וירא אלהים אל יעקב
לב וישב יעקב
לג ויהי בעת ההיא
לד ויוסף הורד מצרימה
לה ויהי מקץ
לו ויאמר פרעה אל עבדיו
לז ויאמר אליהם יוסף
לח ואל שדי יתן לכם
לט ויגש אליו יהודה
מ ואת יהודה שלח
מא ויהי אחרי הדברים
מב ויקרא יעקב אל בניו

ספר שמות

סדריו כט

א ואלה שמות
ב ומשה היה רועה
ג וילך משה וישב אל יתר
ד וידבר דוארא
ה ויאמר דכי ידבר
ו ויאמר דהשכם קדמאה
ז ויאמר דבא אל פרעה
ח ויאמר דעוד נגע
ט ויהי בחצי הלילה
י ויאמר דקדש לי
יא ויאמר דמה תצעק
יב ויאמר דהנני ממטיר
יג ויאמר דעד אנה
יד וישמע יתרו
טו ואתם תהיו לי
טז ואלה המשפטים
יז אם כסף תלוה
יח וידבר דויקחו לי
יט ואת המשכן תעשה
כ ועשית פרכת
כא ואתה תצוה
כב וזה הדבר
כג ועשית מזבח
כד וידבר דראה קראתי
כה ויפן וירד משה
כו ויאמר דכתב לך
כז ויעש בצלאל
כח אלה פקודי
כט ויבאו את המשכן

ספר ויקרא

סדריו כג

א ויקרא
ב וידבר דנפש כי
ג וידבר דזה קרבן
ד וידבר דקח את אהרן
ה וידבר דיין ושכר
ו וידבר דזאת החיה
ז וידבר דאשה כי תזריע
ח ואיש או אשה קדמאה
ט וידבר דזאת ההיה
י וידבר דונהה נגע
יא וידבר דאיש איש כי יהיה
יב ואשה כי יזוב
יג וידבר דאשר
יד וידבר דכמעשה ארץ
טו וידבר דקדשים תהיו
טז וכי תבאו אל הארץ ונטעתם
יז ויאמר דאמר אל הכהנים
יח וידבר דאשר יקריב
יט וספרתם לכם
כ וכי תמכרו ממכר
כא וכי ימוך אחיך הנינא
כב אם בחקתי תלכו
כג וידבר דאיש כי יפליא

במדבר

סדריו לב

א במדבר
ב איש על דגלו
ג אלה תולדות אהרן
ד אל תכריתו
ה כי תשטה אשתו
ו כה תברכו
ז ביום השביעי
ח וידבר דבהעלותך
ט וידבר דעשה לך
י אספה לי שבעים איש
יא היד יי׳ תקצר
יב שלח לך אנשים
יג עד אנה ינאצוני
יד כי תבאו אל הארץ
טו ויקח קרח
טז מטה מטה לבית אב
יז ואל הלוים תדבר
יח וישלח מלאכים
יט וירא בלק בן צפור
כ מי מנה עפר יעקב
כא וישב ישראל בשטים
כב פינחס בן אלעזר
כג לאלה תחלק הארץ
כד יפקוד יי׳ אלהי הרוחות
כה וביום הבכורים
כו אלה ראשי המטות
כז נקם נקמת בני ישראל
כח שא את ראש
כט ומקנה רב היה
ל אלה מסעי
לא וידבר דכי אתם באים
לב וידבר דכי אתם עברים

הדברים

סדריו כז

א ואלה הדברים
ב רב לכם סב
ג ראה החלותי
ד ואתחנן אל יי׳
ה אז יבדיל משה
ו שמע ישראל
ז והיה עקב תשמעון
ח שמע דאתה עובר
ט פסל לך
י כי הארץ אשר
יא כי ירחיב יי׳ אלהיך
יב בנים אתם ליי׳ אלהיכם
יג כי יהיה בך אביון
יד שפטים ושטרים
טו אשימה עלי מלך
טז כי תקרב אל עיר
יז כי יקרא קן צפור
יח כי תצא מחנה
יט כי תדר נדר ליי׳ אלהיך
כ כי תקצר קצירך
כא ולקחת מראשית
כב והיה אם שמע
כג אתם נצבים
כד כי המצוה
כה הן קרבו ימיך
כו האזינו השמים
כז וזאת הברכה

בספר הסדרים קנ״ד

נביאים ראשונים

ספר יהושע

סדריו יד

א ויהי אחרי מות משה
ב אחל גדלך
ג למען דעת
ד ויהי יי׳ את יהושע
ה וכל ישראל וזקניו
ו ויאמר יי׳ אל יהושע
ז ואת כל המלכים
ח ויהושע זקן בא
ט ושם חברון לפנים
י ותקרבנה בנות
יא וצלע האלף
יב אלה הנחלות
יג ויתן יי׳ לישראל
יד ויקראו בני ראובן

שפטים

סדריו יד

א ויהי אחרי מות יהושע
ב ויעבדו העם את יי׳
ג ואחריו שמגר
ד כן יאבדו כל איביך
ה ויעש אלהים כן בלילה
ו בידכם נתן אלהים
ז ויגידו ליותם וילך
ח ויקם אחרי אבימלך
ט ויעבר יפתח אל בני
י ותלד האשה בן ותקרא
יא וישכב שמשון עד חצי
יב ויאמר להם הכהן לכו
יג ויאמר האיש הזקן
יד וישאלו בני ישראל

שמואל

סדריו לד

א ויהי איש אחד מן הרמתים
ב יי׳ יחתו מריביו
ג וידע כל ישראל מדן
ד והעגלה באה
ה ולו היה בן ושמו
ו ויאמר שמואל כל העם
ז כי לא יטוש יי׳
ח ויושע יי׳ ביום ההוא
ט ויאמר שמואל הלא
י ויען אחד מהנערים
יא ויאמר דוד יי׳ אשר
יב ויהי דוד לכל דרכיו
יג ויאמר יהונתן אל דוד
יד ויאמר יהונתן לדוד לך
טו ויוסף עוד דוד לשאל
טז ועתה הנה ידעתי
יז וברוך טעמך
יח ויאמר שאול אל דוד
יט ולאשה עגל מרבק
כ ויהי מהיום ההוא
כא ועתה תחזקנה ידיכם
כב ויאמר אבנר אל דוד
כג וילך דוד הלוך וגדול
כד ונאמן ביתך וממלכתך
כה חזק ונתחזק בעד
כו ויאמר דוד אל נתן
כז ויאמר המלך אל אבשי
כח ויאמר יואב אל המלך
כט ויאמר חושי רעה דוד
ל ויבאו עבדי אבשלום
לא ויאמר הצפה אני ראה
לב ויעבר כל העם את
לג ויחמל המלך על מפיבשת
לד מגדול ישועות מלכו

מלכים

סדריו לה

א והמלך דוד זקן בא
ב וגם ככה אמר המלך
ג והמלך שלמה
ד יהודה וישראל רבים
ה ושכנתי בתוך בני
ו ויקם את העמודים
ז ולא יכלו הכהנים
ח להטות לבבנו אליו
ט יהי יי׳ אלהיך ברוך
י והאיש ירבעם גבור

סדרי התורה ונביאים וכתובים על פי המסרה

יא כה אמר יי׳ לא תעלו
יב ויהי אחרי אכלו
יג וישכב אביהם עם
יד בשנת עשרים ושבע
טו ותאמר האשה אל
טז וירא כל העם
יז והנה נביא אחד נגש
יח ויהי דבר יי׳ אל אליהו
יט וילך בכל דרך אסא
כ ויראהו בני הנביאים
כא עתה רוץ נא לקראתה
כב ויכרה להם כירה גדולה
כג ויצא העם ויבוז
כד וימהרו ויקחו איש
כה וילך משם ויבצא
כו ויעש יהואש הישר
כז ויחן יי׳ אותם וירחמם
כח וישכב עזריה עם אבותיו
כט וישכב אחז עם אבותיו
ל וידבק ביי׳ לא סר
לא ועתה יי׳ אלהינו הושיענו
לב ויאמר חזקיהו אל ישעיהו
לג ויעש הישר בעיני יי׳
לד וכמהו לא היה לפניו מלך
לה בן עשרים ואחת שנה

נביאים אחרונים

ישעיה

א חזון ישעיהו בן אמוץ
ב והיה הנשאר בציון
ד למרבה המשרה
ג וקרא זה אל זה ואמר
ה ונחה עליו רוח יי׳
ו ולקחום עמים
ז והוכן בחסד כסא
ח אשר ברכו יי׳ צבאות
ט ותקעתיו יתד
י ותפרה הלבנה
יא והיה ביום ההוא
יב כי בראותו ילדיו
יג וישב עמי בנוה
יד ופדויי יי׳ ישובון
טו ועתה יי׳ אלהינו הושיענו
טז נחמו נחמו עמי
יז ראשון לציון
יח כה אמר יי׳ מלך ישראל
יט ישראל נושע ביי׳
כ כי מעיר הקדש
כא והאכלתי את מוניך
כב מה נאוו על ההרים
כג תחת הנעצוץ
כד אז תתענג
כה ונודע בגוים
כו והוצאתי מיעקב זרע

ירמיה

א דברי ירמיהו
ב הלא מעתה
ג שוטטו בחוצות
ד הנוה והמעונגה
ה כי אם את הדבר הזה
ו כי אם בזאת יתהלל

ז ויהי אחרי נתשי
ח היש בהבלי הגוים
ט ברוך הגבר אשר יבטח
י הקשיבה יי׳ אלי
יא שירו ליי׳ הללו
יב בימיו תושע יהודה
יג ונתתי להם לב לדעת
יד בראשית ממלכת
טו אנכי עשיתי את
טז ודרשו שלום העיר
יז ועבדו את יי׳ אלהיכם
יח כי זאת הברית
יט ונתן להם את הארץ
כ בימים ההם תושע
כא ונשב באהלים
כב ויצוה המלך את ירחמאל
כג ויצא עבד מלך
כד כי מלט אמלטך
כה ואתן להם רחמים
כו ויאמר ירמיהו אל כל
כז ואתה אל תירא
כח לכן הנה ימים באים
כט ציון ישאלו
ל הוציא יי׳ את צדקותינו
לא הדבר אשר צוה ירמיהו

יחזקאל

א ויהי בשלשים שנה
ב ותשאני רוח
ג ויהי דבר יי׳ דשים
ד ויהי בשנה הששית
ה ואראה והנה ארבעה
ו למען בחקתי ילכו
ז ויבוא אלי אנשים
ח ויצא לך שם בגוים
ט וזכרתי את בריתי
י בחקתי יהלך
יא ויהי בשנה השביעית
יב בריח ניחוח ארצה
יג ונחלת בך לעיני
יד והשבתי זמתך ממך
טו והיה יחזקאל לכם
טז והורדתיך את יורדי
יז בעדן גן אלהים
יח ביום ההוא אצמיח
יט ויהי בעשתי עשרה
כ כל חטאתו אשר חטא
כא ונתתי אותם וסביבות
כב וזרקתי עליכם מים
כג וידעו הגוים כי אני
כד וידעו בית ישראל
כה וידבר אלי זה הלשכה
כו ויאמר אלי לשבות
כז ויכלו את הבים
כח ושה אחת מן הצאן
כט ועל הנחל יעלה

תרי עשר

א דבר יי׳ אשר היה
ב יתננו מומים
ג זרעו לכם לצדקה
ד אהיה כטל לישראל
ה וידעתם כי בקרב

ו ואנכי העליתי אתכם
ז דרשו טוב ואל רע
ח ויקחני יי׳ מאחרי הצאן
ט ועלו מושיעים
י דבר יי׳ דמיכה
יא כי כל העמים ילכו
יב תתן אמת ליעקב
יג המשא אשר משא
יד דבר יי׳ אשר היה אל צפניה
טו בעת ההיא אביא
טז ביום ההוא נאם יי׳
יז ויאמר אלי מה אתה
יח והעטרות תהיה
יט כה אמר יי׳ צבאות
כ משא דבר יי׳ דמנוה
כא והיה כל סיר בירושלם

דברי הימים

א אדם שת
ב ויקרא יעבץ
ג ואהרן ובניו
ד ויהיו בני אולם
ה וילך דויד וכל ישראל
ו וגם הקרובים
ז ברוך יי׳ אלהי ישראל
ח חזק ונתחזקה
ט עתה תנו לבבכם
י עמיאל הששי
יא ראה עתה כי יי׳
יב הנה אני בונה בית
יג ולא יכלו הכהנים
יד ויכל שלמה
טו והם מביאים איש
טז ובהכנעו שב ממנו
יז וישמחו כל יהודה
יח ויאמר לכן שמעו
יט ותשקט מלכות יהושפט
כ ויוציאו את בן המלך
כא הוא בנה את אילות
כב בני עתה אל תשלו
כג ויאמר אליו עזריהו
כד ויעש הישר בעיני יי׳
כה וישחטו הפסח

תהלות

אלכ״ז וחציו ויפתוהו בפיהם וסדרים י״ט

א אשרי האיש
ב כי צדיק יי׳
ג יי׳ הושיעה
ד יי׳ עוז לעמו
ה ולשוני תהגה צדקך
ו ברוך יי׳ אלהי ישראל
ז כי נפשו בחייו יברך
ח רומה על השמים יי׳
ט יברכנו אלהים
י כלו תפלות
יא והוא רחום
יב יי׳ צבאות אשרי
יג ויהי נועם
יד לדוד מזמור
טו בעבור ישמרו
טז ראשית חכמה
יז טוב לי תורת פיך

יח וראה בנים לבניך
יט אך צדיקים

איוב

חע״ו וחציו חסר קמטו׃ וסדרים ח׳

א איש היה בארץ עוץ
ב הנה זאת חקרנוה
ג ורבצת ואין מחריד
ד ויאחז צדיק דרכו
ה ימלט אי נקי
ו צדק לבשתי וילבשני
ז אם אין אתה שמע לי
ח התשלח ברקים וילכו

משלי

סדריו ח׳

א משלי שלמה
ב יהי מקורך ברוך
ג כי בי ירבו ימיך
ד באין אלפים אבוס בר
ה מגדל עז שם יי׳
ו להודיעך קשט
ז כצנת שלג
ח נגיד חסר תבונות

רות

פ״ה וחציו ותאמר רות המואביה

שיר השירים

קי״ז וחציו נרד וכרכום

קהלת

רכ״ב וחציו ולא יוכל לרון וסדרים ד׳

א דברי קהלת
ב וגם כל האדם
ג טוב שם משמן טוב
ד לך אכול בשמחה

קינות

קנ״ד וחציו לדכא תחת רגליו

אחשורוש

קס״ו וחציו ותבוא אסתר וסדרי׳ ה׳

א ויהי בימי אחשורוש
ב איש יהודי היה
ג ויאמר המן למלך
ד ויקח המן את הלבוש
ה ליהודים היתה אורה

דניאל

שנ״ז וחציו הרגיעו והסכתו וסדרים ז׳

א בשנת שלש
ב באדין דקו כחדא
ג באדין מלכא הצלח
ד כל קבל די רוח יתירא
ה ותיאמר כדי ידע
ו ואתפללה ליי׳
ז אבל אגיד לך

עזרא

סדריו י׳

א ובשנת אחת
ב ואין העם מכירים
ג והקימו כנביא
ד הבאים מהשבי
ה אנא יי׳ תהי נא אזנך
ו ונבנה את החומה
ז ותשלם החומה
ח ויאמר להם לכו אכלו
ט ובכל זאת אנחנו
י וכחנכת חומת

נשלמו סדרי התורה ונביאים וכתובים על פי המסרה

בראשית

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ׃ **בְּקַדְמִין** בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא׃

בראשית ה' ג' מנהון ר"פ וב' במצעו' וסי' בראשית ברא · בראשית במלכו' יהויקים · בראשית ממלכת יהויקים · בראשית ממלכת צדקיה · בראשית מלכות צדקיה : ברא אלהים ג' וסי' בראשית ברא אלהים · אשר ברא אלהים לעשות · למן היום אשר ברא · ואינון באורי' : הארץ ג' ס"פ וכתריהון והארץ וסי' בראשית ברא · והארץ היתה תהו · אבלה נבלה הארץ · והארץ חנפה · והם יענו את הארץ · והארץ תענה :

אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישרא' ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישרא' לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנ' להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו : בראשית ברא · אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רבותינו ז"ל בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקר' שאינו דבוק לתיבה של אחריו כמו בראשית ממלכת יהויקים ראשית ממלכתו ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים וגו' כמו בראשית ברוא ודומה לו תחילת דבר יי' בהושע כלומר תחילת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר יי' אל הושע וגו' ואם תאמר להורות בא שאלו תחילה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו כי לא סגר דלתי בטני ולא פי' מי הסוגר וכמו ישא את חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו וכמו אם יחרוש בבקרים ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים וכמו מגיד מראשית אחרית ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר אם כן תימה על עצמך שהרי כתוב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא בריית המים מתי · הא למדת שקדמו לארץ ועוד שהשמים מאש ומים נבראו על כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום : ברא אלהים · ולא נאמר ברא יי' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין והיינו דכתיב ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים : תוהו

חכמינו אמרו שהבי"ת נוסף כב"ית בראשונה כינמצא ר ראשונה ישעו ולו היה טעמו כן היה הבי"ת קמוץ שקמץ גדול ויש אומרים כי בראשית לעולם סמוך והטעם בראשית הערב או הלילה או החשך והנה שכחו וירא ראשית לו ויש אומרים שהבי"ת נוסף כלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ על כן אמר בראשית ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר והנה כן תחלת דבר יי' קרית חנה דוד והטעם יתברר לך בפסוק השני : ברא · רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה יברא ה' והנה שכחו ויברא אלהים את התנינים ושלש בפסוק אחד ויברא אלהים את האדם וברא חשך שהוא הפך האור שהוא יש וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים זה האחד והשני לא ברא אתם להם וזה השני אל"ף תחת ה"א כי כמוהו להברות את דוד כי הוא מהבנין הכבד הנוסף ואם היו באל"ף היה כמו להבריאכם ומצאנו מהבנין הכבד ובראת לך ואינו כמו ברו לכם איש רק כמו וברא אתהן וטעמו לגזור ולשום גבול כגזר והמשכיל יבין : אלהים · אחר שמצאנו אלוה ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הלשון כי כל לשון יש לו דרך כבוד וכבוד לשון לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול לשון רבים ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים כמו אדנים ובעלים שאמרו אדנים קשה ולקח בעליו וכן מלת עליו אליו ועדיו על כן אמר הכתוב ברא ולא בראו ומדרך התושיה ידענו כי הדבורים יקראו שפה בעבור שיראו שממנה יצאו וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאמר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו הפוכות וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה' והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן זכריה ודניאל ולמה אאריך וטעם אלהי הצבאות כמו אלהי האלהים · וטעם אהים כמו מלך ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן וזה השם תאר ואיננו עצם ולא ימצא ממנו עבר או עתיד ואל תחשוב שהמלאכים הם מאש ורוח בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחות כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית והחל מהאור ואמר עוטה אור ואחר כן נוטה שמים והוא הרקיע והמים עליו והאש והשלג והרוח ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש משרתיו ואמר יסד ארץ על מכוניה וזאת היא היבשה וכן כתוב רוח סערה עושה דברו · וטעם את כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול כמו את השמים ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים אדם ונמצא עם הפועל כמו בא הארי ואת הדוב והם מתי מספר ויהיה תחתם ותחתיתן : השמים · בה"א הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר ולעולם לשון רבים ויתכן להיותם שטרו משטר כל אחד ואחד וטעם שמים גובה ומעלה וכן בלשון ישמעאל שרובה על מתכונת לשון הקדש ויש שמי השמים ולא יתפרדו כרחים וכהרים ואנשי המדות יבינו אלה הסודות ויאמר הגאון כי הארץ בנקודה והשמים כחוט הסובב ואחר שאלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה כי לא נבראו ביום אחד כי אם דבר אחר בראשון האור ובשני הרקיע ובג' הצמחים וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר לעד' ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת והעד קורא אני אליהם יעמדו יחדיו וזאת העדות איננה ברורה בעבור שפירוש הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר איננם ואיך יקרא לתוהו רק פירושו אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני כטעם דברך נצב בשמים ואחר כן הזכיר הארץ ואמר אחר כן כי גם היום יעמדו לעשות משפט שתכונו :

והארץ. המלה הזאת זרה בעבור קמצות האלף עם הה״א בכל מקום ואיננה כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת: תהו. אמר הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ״ם תהום שרש כמ״ם הדום ובספר יצירה תהו זה קו ירוק ובהו אלו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית וכן ובתהו לא ישימון וכן אחרי התהו שאין בו ממש: ובהו. אחי תהו והוי״ו תחת ה״א כוי״ו ויפתחו באחו והטעם כי בראשי׳ בריא׳ הרקיע והיבשה לא היה בארץ ישוב כי היתה מכוסה וכן שם אלהים כח תולדתה להיות למטה מהמים. ואל תתמה על וי״ו והארץ כי פירושו כפ״א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ואיד יעלה מן הארץ כי לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם המלאכי׳ כי אם על עולם ההויה וההשחתה והמפרשי׳ שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמי׳ מה יעשו באר׳ והנה ראיו׳ גמורו׳ לחכמי שיקול הדעת שאי׳ שם רק ארץ אחת ודרש שבע ארצות הוא שהישוב נחלק על שבעה ובני המקדש היה באמצע הישוב כי רחוק הוא מאמצע האר׳: ורוח אלהי׳. סמך הרוח אל השם בעבור היותו שליח בחפץ השם לייבש המים והמים לשון רבים גם לא יתפרדו והם על בנין שני׳ כי הם זכרי׳ ונקבו׳ ונמצא על לשון יחיד לא זורק עליו. וטעם מרחפת נוספת למעלה במי׳ וכן על גוזליו ירחף: ויאמ׳. אמ׳ הגאון כי פי׳ ויאמ׳ כמו וירצה ואלו היה כן היה ראוי להיו׳ אור רק הוא כמשמעו וכן בדב׳ י׳ שמי׳ נעשו כי הוא צוה ונבראו והטע׳ כנוי על המעש׳ שלא היה ביגיעה ועל דרך משל מלך ומשרתיו וזה האור היה למעלה מן הרוח: וירא. כמו וראיתי אני והיא׳ במחשבה. וטעם ויבדל בקריאת השמו׳: ויקרא. הא לילה נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון זכר הוא: ערב. קרוב מטע׳ חשך וקר׳ כן שנתערבו בו הצורו׳ ובקר הפך ערב שיוכל אדם לבקר בינות הצורות. וטעם יום אח׳ הוא על תנוע׳ הגלגל ויש סוד לדרש שתח לפי ואחר שאמ׳ שהאור יקרא יום לא יתכן שיקר׳ הערב יום רק פי׳ היה ערב גם היה בקר של יום אחד ואילו היה הערב והבקר יום אח׳ מה טעם יום שני: ויאמ׳. אמ׳ הגאון על הרקיע דברי׳ שלא היו רק פירושו דבר נטוי כמו וירקעו ארקעם וכן וימתחם כאהל לשבת תחתיו ומה נכבד דבר האור שקצות השמש עם קצות מימי אוקינוס וזהו הרקיע הוא האויר כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהאר׳ נהפך הלהט ונעשה הרקיע וכן אמר במזמור עם נוטה שמים כיריעה המקרה במים והזכיר העבי׳ והרוח ויסד ארץ והיא גבוה׳ על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה לרוקע הארץ על המים וכן כל הולך אל הים יורד יקרא וטעם הקורא למי הים שיעלו והם העננים ואחר כן וישפכ׳ ויטעם. יש הבדלה בבין עם למ״ד כמו בין מים למי׳ בין קדש לחול ויש עם בין ובין כמו פה ויבדל בין המים אשר מתח׳ לרקיע ובין המים וגו׳ ויש עם שניהם כמו בינכ׳ לבין אלהיכם. וטעם ויהי כן דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קראו שמים: ויקרא. חמש׳ דברי׳ קרא׳ השם כי אין אדם והם אור וחשך ושמים וארץ וימי׳ ואדם כן: ויאמ״. כפי דעתי שזו הפרש׳ דבק׳ עם אשר עליה כי הרקיע לא נעש׳ עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות י״י אלהי׳ ארץ ושמי׳ והנה ביום אחד נעשו והראות דבר נסתר והקוות מפוזר איננה בריאה וכן טעמו וכבר אמר אלהים יקוו המים ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרש׳ בראשי׳ אתן לך עדים שנים האחד וישם שם את האדם אשר יצר ואחרי כן ויצמח יי׳ אלהי׳ ויקוד׳ האל׳ הכמיחם והעד השני שצוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתוב וייצר יי׳ אלהים מן האדמ׳ רק פירושו וכבר יצר ועל זה הפי׳ יהי וירא אלהים כי טוב דבק עם בריאת יום שני ותדשא הארץ תחלת יום שלישי. ופי׳ יקוו יתחברו וכן ונקוו אליה. ואמר ימים בעבור שאין שם ים שיקיף כל הארץ: ויאמר. אמר הכתוב תדשא הארץ ישרצו תוצא והנה שם כח בארץ ובמים לעשות בתבנית השם וזו היא התולדת. טעם תדשא כמו תצמיח: אשר

תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: תהו אסטורדי״שון בלע״ז: בהו. לשון ריקות וצדו: על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב״ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקוביט״ר בלע״ז: וירא אלהי׳ את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקי׳ לעתיד לבא ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשי׳ בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי למה כת׳ אחד על שם שהיה הקב״ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בבראשית רבה: יהי רקיע. יחזק הרקיע שאעפ״י שנבראו שמים ביום ראשון עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב״ה באמרו יהי רקיע וזהו שכתוב עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מ מגער׳ המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלויים במאמרו של מלך: ויעש אלהי׳ את הרקיע. תקנו על עמדו והיא עשייתו כמו ועשתה את צפרניה: מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לפי שהן תלויין באויר ומפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מ מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמרה איננו במלואו וטובו ובשלישי שגמ׳ מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום: ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמי׳: יקוו המי׳. שטוחין על פני כל הארץ היו והקוום באוקינוס הוא הים הגדול שבכל הימי״: יקרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא: תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשו׳ המקרא לו׳ תעשיב הארץ שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לו׳ דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז נקר׳ לשון דשא ארברי״ץ כלן בערבוביא וכל שרש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה ונתקללה:

והארץ ח׳ ראשי פסוקים וסי׳ והארץ היתה תהו ובהו. והארץ לא תמכר. והארץ תעזב מהם. והארץ אשר אתם עוברים. והארץ חנפה. והארץ הגבלי וכל הלבנון. והארץ הנשמה תעבד. והארץ תענה: תהו ובהו ב׳ דסמיכי וסימנ׳ והארץ היתה תהו ובהו. ראיתי את הארץ: וחשך ב׳ וסימנ׳ וחשך על פני תהום.

והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים: ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור: וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד: פ

ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים: ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן: ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי ערב ויהי בקר יום שני: פ

ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן: ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים וירא אלהים כי טוב: ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן: ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי

וארעא הות צדיא וריקניא וחשוכא על אפי תהומא ורוחא מן קדם יי מנשבא על אפי מיא: ואמר יי יהי נהורא והות נהורא: וחזא יי ית נהורא ארי טב ואפריש יי בין נהורא ובין חשוכא: וקרא יי לנהורא יממא ולחשוכא קרא ליליא והוה רמש והוה צפר יומא חד: ואמר יי יהי רקיעא במציעות מיא ויהי מפריש בין מיא למיא: ועבד יי ית רקיעא ואפריש בין מיא די מלרע לרקיעא ובין מיא די מעל לרקיעא והות כן: וקרא יי לרקיעא שמיא והוה רמש והוה צפר יום תנין:

ואמר יי יתכנשון מיא מתחות שמיא לאתר חד ותתחזי יבשתא והות כן: וקרא יי ליבשתא ארעא ולבית כנישות מיא קרא ימי וחזא יי ארי טב: ואמר יי תדאית ארעא דיתאה עישבא דבר זרעיה מיזדרע אילן פירין עביד פירין לזניה די בר זרעיה ביה על ארעא והות כן: ואפיקת ארעא דיתאה עישבא דבר זרעיה מיזדרע לזנוהי ואילן עביד פירין

וחשך איה מקומו: פני תהו׳ ב׳ וסי׳ בחוקו חוג על פני תהו׳. ופני תהו׳ יתלכדו: ורוח אלה׳ ח׳ כלי׳ מרחפ׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויבדל ג׳ דס׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: לאור ז׳ קמצים. וסי׳ ויקרא אלהים לאור יום. והולכתי עורים בדרך. יי צדיק בקרב׳. על כן רחק משפט. זעף יי אשא. לאור יקום רוצח. מגלה עמוקות מני חשך: ויאמ׳ אלהים ג׳ בטע׳ זקף וסי׳ ויאמר אלהים יהי רקיע. ויאמר אלהים ישרצו המים. ויאמר אלהים נעשה אדם: ויהי ל״ב וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: ויעש אלהים ד׳ וסימן כו׳ במסר׳ רבתא: ויהי כן ח׳ בספר בראשית וסי׳ כו׳ במס׳ רבתא: ויאמר אלהים כ״ה וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: אל מקום ט׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וירא אלהי׳ ט׳ כתו׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: עשה פרי ב׳ וסי׳ ויאמר אלהים תדשא הארץ. ותוצא הארץ: למינו ד׳ כאור׳ וסי׳ תדשא הארץ. ואת כל עורב למינו. וחבירו דמשנה תורה. את הארבה למינו: ותוצא ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ ותוצא הארץ דשא. ותוצא את עמך ישראל. ותצא ותתן לה אשר הותירה משבעה אנך: למינהו יד וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳:

רשי

אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: ותוצא הארץ וגו' אף על פי שלא נאמר למינהו בדשאין בצווייהן שמעו שנצטוו האילנות על כן נשאו קל וחומר בעצמן כמפורש באגדה בשחיטת חולין: יהי מאורות וגו' מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיה' ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא ששנינו ברביעי היו מתענין על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האו' הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים זה ביום וזה בלילה: והיו לאותות. כשהמאורו' לוקין סי' רע הוא לעולם שנא' מאותות השמים אל תחתו בעשותכם רצון הקב"ה א"א לחוש כדיכ' לדאג מן הפורעניות: ולמועדים. על שם העתיד שעתידי' ישרא' להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: ולימים. שמוש החמה חצי היו' ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם: ושנים. לסוף שלש מאות וששים וחמשה ימים יגמרו מהלכת' בי"ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה: והיו למאורות. עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם: המאורות הגדולי'. שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנ' הרבה צבאיה להפיס דעתה: נפש חיה. שיה' בה חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים וחיפושית ותולעי' ובבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: התנינים. דגים גדולים שבים ובדברי אגדה הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם: נפש חיה. נפש שיש בה חיות: ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהן ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש העתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל: פרו. לשון פרי כלומר עשו פירות: ורבו: תוצא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה חיות: ורמש. הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאילו נגררין שאין הלוכן ניכר כל לשון רמש ושרץ בלשונכו קומוב"ש: ויעש. תקן בצביון בקומתן:

להבדיל ב' בטע'. וסי' להבדיל בין היום ובין הלילה. להבדיל בין הטמא ובין הטהור: ולמועדים ב' חד חס' וחד מל' וסי' והיו לאתת ולמועדים. כה אמר ה' צבאות צום הרבעי. וא' עשה ירח למועדים: מארת ב' חס' דחס' וסי' ויאמר אלהים יהי מארת. ויעש שני המארת: לממשלת ג'. וסי' המארת הגדולים לממשלת ב'

אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃ וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃ וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

דבר זרעיה ביה לזנוהי וחזא יי ארי טב: והוה רמש והוה צפר יום תליתאי:

ואמר יי יהון נהורין ברקיעא דשמיא לאפרשא בין יממא ובין ליליא ויהון לאתין ולזמנין ולמימני בהון יומין ושנין: ויהון לנהורין ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא והוה כן: ועבד יי ית תרין נהוריא רברביא ית נהורא רבא למשלט ביממא וית נהורא זעירא למשלט בליליא וית כוכביא: ויהב יתהון יי ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא: ולמשלט ביממא ובליליא ולאפרשא בין נהורא ובין חשוכא וחזא יי ארי טב: והוה רמש והוה צפר יום רביעאי:

ואמר יי ירחשון מיא רחיש נפשא חיתא ועופא יפרח על ארעא על אפי רקיעא דשמיא: וברא יי ית תניניא רברביא וית כל נפשא חיתא דרחשא די ארחישו מיא לזנוהון וית כל עופא דפרח לזנוהי וחזא יי ארי טב: ובריך יתהון יי למימר פושו וסגו ומלו ית מיא בימיא ועופא יסגי בארעא: והוה רמש והוה צפר יום חמישאי:

ואמר יי תפיק ארעא נפשא חיתא לזנה בעיר ורחיש וחית ארעא לזנה והוה כן: ועבד יי ית חית ארעא לזנה וית בעירא לזנה וית כל רחשא דארעא לזנוהי וחזא יי ארי טב: ואמר יי

כפסו' ואת השמש לממשלת: ובלילה ה' דס' וסי' בו' במשר רבה: יעופף ב'. וסי' ועוף יעופף על הארץ. וכשתים יעופף: התנינם ג' חס' יוד תניין. וסי' ויברא אלהים. וישליכו איש מטהו. חמת תנינ': בימי' ה' דגושי' וסי' ומלאו את המים בימים והעוף. את זה תאכלו מכל אשר במים. כל אשר לו. וכל אשר אין לו. כל אשר חפץ יי' עשה בשמים: והעוף ג' באורי' וסי' ויברך אתם אלהים לא"ר פו ו. והעוף אוכל [illegible] מן הסל. זאת תורת הבהמה והעוף. אילין אינון כן: ירב ב' וסי' והעוף ירב בארץ. ירב השא. וחד וירב [illegible] ויעצמו:

אבן עזרא

אשר זרעו בו. שהזרע בפרי וכל א' שומר מינו: ויאמ'. מלת יהי יהיה בעבו' שדברו בה הרב' הוא ליחיד ולרבי' גם לנקב' כי יהיה נער בתולה: לאותו'. רגעי': ולמועדי'. שעות ויתכן להיות לאותו' על קדרות הלבנ' והשמש ודלוג דמות הככבים כי הככבי' סבת דמות הגל כטע' מאותות השמים והאו' כי למ"ד לאותו' נוסף לא את כלו': והיו. אמ' חכם גדול ספרדי כי הרקיע כתלה על שמנ' חלקי' לא הככבים וגלגל המזלות וזה לא יתכן כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות והנה הכתוב אומ' ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו וכן שמי השמים לרוכב בשמי שמי קדם ויקדם במקום הזה איכנו מזרח והגאון רב סעדיה ז"ל ברח מזה המקום והכנת בעיני שהשמ' והלבנ' וכל הככבים הם מאורו' ברקיע כי שם יראו: ויעש. שקראו השנים הגדולים כנגד הככבים וכן נקראו שלמ"ה בני ישי הגדולים כנגד האחרים ואליאב היה הבכור גדול מכולם ולא זה גדול מזה יש לו כוד מ ממשלת השמש ביום ולא בלילה כי אין לה אור גם ללבנ' וככבים לא יראה אורם ביום ואם ישא' שואל הלא אמרו חכמי הספירו' שככב צדק וכל הככבים חוץ מככב נוגה גדולי' מהלבנ' ואיך כתוב הגדולי' התשוב' אין כי' גדולים על מדתם בגופם רק על אורם ואור הלבנה כפלי' כ כפלים בעבור היותה קרובה מהארץ וכן כתו' מאו': ויתן. א תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי: ולמשול. יום התור משע' צאת השמ' עד בואה והלילה מעת ראות הככבים ודקו האומרים על פי שלשה עדי' ודעכי' שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושלש שעה שיראה כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך: ויאמר. ישרצו פועל יוצא וכמוהו ושרץ היאר צפרדעים וטעם ישרצו תולדת עם הנבהה. והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לנגד על פי' רקיע ואמר הגאון כי על פני הוא עם פני אם כן פני השמים למטה הם ופ"א יעופף כפול כנ"ון עד יכונן: ויברא. הרומשת כטעם הולכ' ויש אומ' שהשי"ן תחת סמ"ך: ויברך. טעם פרו ורבו תפרו ותרבו וכן ומות בהר כי אין זה בכחו ובידו: ויאמר נפש חיה' כלל לאשר הוליד האש והמי' והארץ גם האדם: בהמה. שהם עם בני אדם לצרכ' לרכוב ולאכול: ורמש. הם הקטנים ההולכי' על הארץ: וחיתו ארץ. שהם בשד' שאין שם ישוב והוי"ו האחרון נוסף במלת וחיתו כמו למעיינו מים בנו בעור: נעשה אדם. יש אומ' כי מלת נעש' שם התאר מבנין נפעל כמו ואשר היה נ נעשה ליום אחד ואמרו

אבן עזרא

ואמרו כי בצלמנו כדמותינו דברי משה ופירושו ויברא אלהים את האדם בצלמו שהוי״ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים שהאלהים דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהים עשה את האד׳ בצלם וזה הפירוש חסר לב כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהי׳ יהי נעשה אדם וכן עשהו בצלמו גם וי״ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה

רשי

נעשה אדם. ענותנותו של הקב״ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה ראיתי את ה׳ יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש שמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילי׳ לחובה

וירדו ב׳ בחרי לישני וסי׳ וירדו בדגת הים · וירדו גת פלשתים: ולכל ד׳ ר״פ וסי׳ בו׳ במסר׳ רבת׳: חית הארץ י׳ בלישני׳ וסי׳ בו׳ במסר׳ רבת׳: בכל י״ג יתידאין וסי׳ בו׳ במסר׳ רבת׳: בצלם ג׳ וסי׳ ויברא אלהים את האדם · כי בצלם אלהים · אך בצלם יתהלך איש: ולכל ט׳ יתידאין וסי׳ בו׳ במסר׳ רבת׳: וכל צבאם ד׳ וסי׳ ויכלו השמים ·

נַעֲבֵיד אֱנָשָׁא בְּצַלְמַנָא כִּדְמוּתַנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא וּבְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ וּבְרָא יְיָ יָת אָדָם בְּצַלְמֵיהּ בְּצַלְמָא דַייָ בְּרָא יָתֵיהּ דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יָתְהוֹן׃ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת אַרְעָא וּתְקוֹפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוּטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבְכָל חַיְתָא דְרָחֲשָׁא עַל אַרְעָא׃ וַאֲמַר יְיָ הָא יְהָבִית לְכוֹן יָת כָּל עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע דִּי עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְיָת כָּל אִילָנָא דְּבֵיהּ פֵּירֵי אִילָנָא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכָל׃ וּלְכָל חַיַּת אַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא דְּבֵיהּ נַפְשָׁא חַיְתָא יָת כָּל יְרוֹק עִסְבָּא לְמֵיכָל וַהֲוָה כֵן׃ וַחֲזָא יְיָ יָת כָּל דִּי עֲבַד וְהָא תַּקִּין לַחֲדָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאי׃

וְאִשְׁתַּכְלַלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן׃ וְשֵׁיצֵי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתֵיהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִידְתֵיהּ דִּי עֲבַד׃ וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ אֲרֵי בֵיהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵיהּ

נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ׃ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃ וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל רוֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַיְהִי כֵן׃ וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ פ

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם׃ וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ

והארץ · ותמקו כל צבא השמ׳ · אנכי עשיתי ארץ · אתה יי׳ לבדך: צבא׳ ז׳ וסי׳ בו׳ במסר׳ רבת׳: וישב׳ ב׳ חס׳ וסי׳ ביו׳ השביעי · וישבת העם: ויברך אלהים ג׳ וסי׳ ויברך אלהים · ויברך אלהים את נח · ויברך אלהים את יצחק:

אבן עזרא

ומה טעם יש כי שופך דם האד׳ האד׳ ישפך דמו בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם ויאמר הגאון כי פי׳ בצלמנו כדמותנו במתשלה וטעמו בצלם שראה בחכמה כי טוב הוא ובעבור כבוד האד׳ סמכו אל אלהי׳ וכן ומארצו יצאו כי ליי׳ האר׳ ומלוא׳ ואמ׳ במלת נעשה ואם היה לשון רבי׳ שכן מנהג המלכים לדבר וכמוהו ונתנ׳ לך גם את זאת כאמ׳ קדם מלכה אולי אוכל נכה בו ואלה העדים עדי שקר הם כי ונתנה לך בניין נפעל וכמוהו והעיר כתנ׳ והוי״ו השיבו לעתיד כמשפ׳ כל פעל עבר והטעם ונתנן לך ונכה בו הו׳ ומחכהו או יהיה שם הפעל כמו ונקה לא אנקך ואף כי שמצאנו לא נכו כי לא יבא בניין שלא נזכ׳ שם פועלו כי אם מהכב׳ ור׳ משה הכהן הספרדי טעה בספרו ומלת נאמ׳ קדם מלכה ארמית היא ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכד נצר שהיה מלך מלכים ועתה אפרש דעתי כל מעש׳ בראשי׳ לכבוד האדם נברא במצו׳ השם והמאורים הוציאה אותם הארץ והיא והמים וכל נפשות החיות ואחר כן אמר השם למלאכים נעשה אד׳ אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדב׳ איש דברי׳ בגבוה עליו או בשפל ממנו רק על דרך דמות האדם וכן אמ׳ פי הארץ יד הירדן וראש עפרות תבל וחלילה חלילה להיות דמות לשם וכן אמר אל מי תדמיוני ובעבור שנשמת האדם העליונה שאיננ׳ מתה נמשלת בחייתה לשם ושאיננה גוף והיא מלאה כלו וגוף האד׳ כעולם קטן יהי השם מבורך אשר בגדול החל ובקטן כלה וגם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה אדם והשם הוא האחד והוא יוצר הכל והוא הכל ולא אוכל לפר ואד׳ נברא בתחלה בשני פרצופין והנו אחד וגם הוא שנים והנה בצלם אלהי׳ מלאך והוא נברא זכר ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאו׳ המים רק היא מצוה העתיקוה קדמונינו ז״ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר: ויאמ׳ אלהי׳ הנה נתתי לכם. התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב וכל פרי עץ מותר לאדם והעשב הירק לחיות ולכל רומש ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול: וירא יום הששי. יש אומרי׳ שיום סמוך והטעם לגלגל השמי וכן יום השביעי ואין זה אמת ובעל יום הששי על דעת חכמי המזלות יוכיח רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי וכמהו כן איש הישראלי ורבים כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים: ויכלו. מהבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו ויכסו כל ההרים וטעמו כשלמו והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: ויכל אלהים ביום השביעי. יש אומ׳ כי הימים נבראים ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכ׳ וזה הפי׳ תפל ויש אומרי׳ כי יש בי״ת שטעמו קודם כמו לא תחסם שור בדישו אך ביום הראשון תשביתו שאר ולמה זאת הברה וכלוי מעשה איננו מעשה כאילו אמר לא עשה מעשה וכן פי׳ ויכל גם וישבת וטעם מלאכתו אשר עשה גם ביום הששי טרם יום השבת וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאו׳ שברא: ויברך אלהים. פי׳ ברכה תוספת טובה וביום הזה יתחדש בגופות דמות כח בתולדת ובנשמות כח הכר והשכל:

רשי

וכן בגזר׳ עירי׳ פתגמ׳ ובמאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמלי׳ שלו נטל רשו׳ אמ׳ להם יש בעליונים בדמותי אם אין בדמותי בתחתונים הרי יש קנא׳ במעש׳ בראשי׳: נעשה אדם. אף על פי שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדו׳ לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשוב׳ המינים כתב בצדו ויברא את האד׳ ולא כת׳ ויבראו: בצלמנו. בדפוס שלנו: כדמותנו. להבי׳ ולהשכיל. וירדו בדג׳ הים. יש בלשון הזה לשו׳ רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעש׳ ירוד לפניה׳ והחיה מושלת בו: ויברא אלהי׳ את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע ה העשויה על ידי רושם שקורי׳ קוי״ו וכן הוא אומר תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהי׳ ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר ויקח אחת מצלעותיו וגו׳ ומדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריה ראשונה ואחר כך חלקו ופשוטו של מקר׳ כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פירש לך כיצד ברייתן ופירש לך במקו׳ אחר: וכבשה. חסר וי״ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה: לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאד׳ ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנא׳ כל רמש אשר הוא חי וגו׳ כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: יום הששי. הוסיף ה״א בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישר׳ חמשה חומשי תורה. דבר אחר יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו׳ בסיון המוכן למתן תורה: ויכל אלהים ביום השביעי. רבי שמעון או׳ בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקדש הקב״ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאילו כלה בו ביום. דבר אחר מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: ויברך. ויקדש. ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל והמקרא כתוב על העתיד: אשר

ויקדש אותו. שלא נעשתה בו מלאכה כמו חביריו ופי׳

רשי

אשר ברא אלהים לעשות · המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה: אלה · האמורים למעלה: תולדו' השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' · למדך שכלם נבראו בראשון · דבר אחר בהבראם בה' בראם שנ' ביה ה' צור עולמים בשתי אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה' רמז שירדו למט' לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדים ופתוחה למטה לרדת דרך שם: טרם יהיה בארץ · כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קוד' ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה ית' מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון עדין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמר בריית עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיי' לא צמח ובשלישי שכתוב ותוצא הארץ על פתח קרקע עמדו עד יום ששי: כי לא המטיר · ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמ' ואין מכיר בטובת' של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צור' לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנו' והדשאי': ה' אלהים · ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים: ואד יעלה · לענין בריית' של אדם העלה התהום והשקה ענכים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואחר כך לשלת העסה אף כאן והשק' ואח' כך וייצר: וייצר · שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיי' המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודין: עפר מן האדמה · צבר עפרו מכל האדמ' מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה דבר אחר נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו · עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ בשני ברא רקיע לעליונים בשלישי תראה היבשה לתחתונים ברביעי ברא מאורות לעליונים בחמשי ישרצו המים לתחתונים הוזקק הששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה · אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: מקדם · במזרחו של עדן נטע את הגן ואם תאמר הרי כבר כתב ויברא את האדם וגו' ראיתי בברייתא של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי משלשים ושתים מדות התורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם זהו כלל סתם ברייתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: ויצמח · לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן · באמצע: פישון · הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו דבר אחר פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר בישעיה אבל מצרים ובושו עובדי פשתים: גיחון · שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאד כמו כי יגח שמנגח והולך והומה:

אבן עזרא

ופי' אשר ברא אלהים לעשות הפרטים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם והמפרש לעשות תחת עשה גם עשה תחת ברא איננו כן לפי דעתי ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכים קדושי': אלה תולדות · פי' אלה שהולידו: בהבראם · בהיות הרקיע ונראתה הארץ ומלת ביום עשות הוא תקון והעד וימהר לעשות אותו וכן בראתיו ואחר כן יצרתיו ואחר כן עשיתיו: וכל שיח · עץ וכן בין שיחים ינהקו ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שמשל האדם אל עץ והנה שיח וכיבוסעיף ובד ואמיר וסרעף: ואיד · כמו ענן וכמוהו יום אידם שהיום הרע יקרא יום ענן וערפל והטעם כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האדמ' והצמיחה והגאון אמר כי פירוש ולא אד יעלה מן הארץ: וייצר · בכח המאורות וייצר מהפעלי' שהפ"א שלהם יו"ד מהבנין הקל כמו וייקץ נח וטעם בחפיו שבהם יחיה האד' כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו היותו לא כתינוקים: ויטע · וכבר נטע גן במקום שנקרא עדן מפאת מזרחו ועתה שם בו האדם ופי' גן בעדן גן שהי' הבית משרת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים וכמוהו מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים וה"א האדם יש לו סוד גם כמצא שבע המכשה האו' וזה וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם נחצב מהאדמה והוא יהיה בה עצם ושם תאר: ויצמח · ובעבור שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד בתוכו שנים עצי': ועץ הדע' · לפי דעתי צריך להוסיף דעת להיות כן ועץ הדעת דעת טוב ורע כי איך יהיה סמוך והוא נודע בתחלה וכן הארון הברית והנבואה עודד הנביא ורבים כאלה: ונהר · וטרם שיברא האד' היה הנהר משקה הגן לכל בד ואלף מלת ראשים טרם ונראה כמלת מראשותיו וטעמו מכובד הראש: שם הנהר · אמ' הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון והוא בא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן והוא אחרי' גבול הארץ מפאת מזרח ומפרשים

מסורה

אלה תולדות ד' וסי' השמים · נח נח · שם · יעקב יוסף: תולדות ב' מלאים דמלאים וסי' אלה תולדות השמים והארץ · אלה תולדות פרץ · וחד חס' דחס' אלה תולדת ישמעאל וג' בת' הלדות · עשו אבי אדו' ושל אחריו · אלה תולדות יעקב · ושאר אוריתא תולדת כתיב וכל קריין · ובעלי המסרה חלוקים בזה והמקובל לנו:

פרק ב

אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃

פ אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּֽרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃ וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי־הָאֲדָמָה׃ וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה׃ וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃ וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃ וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים׃ שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃ וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃ וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי

תרגום

דִי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד׃ אִלֵּין תּוֹלְדַת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא׃ וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחֵית מִטְרָא יְיָ אֱלֹהִים עַל אַרְעָא וֶאֱנָשׁ לֵית לְמִפְלַח יָת אַרְעָא׃ וַעֲנָנָא הֲוָה סְלֵיק מִן אַרְעָא וְאַשְׁקֵי יָת כָּל אַפֵּי אַרְעָא׃ וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם עַפְרָא מִן אַרְעָא וּנְפַח בְּאַפּוֹהִי נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוָת בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְּלָא׃ וּנְצִיב יְיָ אֱלֹהִים גִּנְּתָא בְּעֵדֶן מִלְּקַדְמִין וְאַשְׁרֵי תַמָּן יָת אָדָם דִּי בְרָא׃ וְאַצְמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֶחֱזֵי וְטָב לְמֵיכַל וְאִילַן חַיַּיָּא בִּמְצִיעוּת גִּנְּתָא וְאִילַן דְּאָכְלֵי פֵירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טָב לְבִישׁ׃ וְנַהֲרָא הֲוָה נָפֵיק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יָת גִּנְּתָא וּמִתַּמָּן מִתְפָּרַשׁ וַהֲוָה לְאַרְבְּעָה רֵישֵׁי נַהֲרִין׃ שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא דְּמַקִּיף יָת כָּל אֲרַע חֲוִילָה דְּתַמָּן דַּהֲבָא׃ וְדַהֲבָא דְאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדֻלְחָא וְאַבְנֵי בוּרְלָא׃ וְשׁוּם נַהֲרָא תִנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא דְּמַקִּיף יָת כָּל אֲרַע כּוּשׁ׃ וְשׁוּם נַהֲרָא תְלִיתָאָה

מסורה

ארץ ושמים ב' וסי' ארץ ושמים · הודו על ארץ ושמים: משבים ד' וסי' ביום עשות יי' אלהים · ושמים בזרת תכן · הודו על ארץ ושמים · ושמים לא זכו: וכל ה' ר"פ בבראשית וכל ספר ואלה שמות דכוו' ר"פ וכל בב"ח כל וסי' וכל שיח השדה · וכל אנשי בית יליד · וכל ובארות אשר · וכל הארץ באו · וכל בית יוסף ואחיו: ואדם ט' וסי' כו' בכסר' רבת': ואד ב' א' חס וא' מלא וסי' ואד יעלה מן הארץ · ואיד נכון לצלעי כתיב מלא: והשקה ג' רפין וא' בפקא וסי' והשקה את כל פני דאדמה · והשקה את האשה · והשקה את נחל השטים · והשקה את המים כתיב בפקא: ונהר ד' וס' ונהר יצא מעדן · ונהר יחרב ויבש · אזלו מים מני ים · ונהר יסבבני: ומשם ט' וסי' כו' בכסר' רבת': יפרד ב' וסי' ומשם יפרד · ודל מרעהו יפרד: ושם י"ג ר"פ וסי' ושם הנהר השני · ושם הנהר השלישי · ושם אחיו יובל · ושם האחד אליעזר · ושם איש ישראל הבכה · ושם האשה הבכה · ושם בת אשר סרח · ושם אשת עמרם יוכבד · ושם אשת שאול · ושם חברון לפנים קרית ארבע · ושם האיש נבל · ושם אשת אבישור · ושם האיש אלימלך: גיחון ג' חסרים וג' מלאים וסי' ושם הנהר השני גיחון · הוליכו אותו · והורדתם אותו · ומשחו אותו · סהם את מוצא · מערבה לגיחון:

ומפרשים אמרו כי חדקל הוא הנהר השני העובר על בגדאד עם נהר פרת אם כן הנה שלשתם מזרחיים ויאור מצרים יוצא מהר הלבונה רחוק מקו השוה בכד נגבו והראיה גדולו בקיץ וידענו כי גן עדן תחת הקו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה ודיקי' מות תמהו איך יתכן זה והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם אכ' ירד פישון לפאת דרומית מערבית ואחר כן ישוב דרך צפונית ואין ראיה על פיכון שהוא היאור רק ש סתרג' החוילה כפי כרכו כי אין לו קבלה וכן עשה במשפחות ובמדינות ובחיות ובעופות ו ובאבנים אולי בחלום ראם וכבר טעה במקצתם כאשר אפרש במקומו אם כן לא נשען על חלומותיו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתיבת' שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענום והזכי' הזהב בעבור כבוד הנהר היוצ' מהגן: וזהב. אמר הגאון כי הבדלח הם האבנים הקטנ' עגול' היוצאים מהמים שהם דקים ודמה המן איהם והכתוב אמר על עין המן לבדו ואמ' כי השהם אבן יקרה לבנה והיא נחה ואנחנו לא נדע ופי' קדמת אשור התי"ו תחת ה"א קדמה וההפרש בינו ובין קדם כי ה"א קדמה תחת אל הפתוח בפתח קטן וכן ויורד אברם מצרימה כמו אל מצרים והנה קדמת אשור אל מזרח אשור ודע כי מהפסוק הראשון עד לעשות הזכיר הכתוב א' אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא עמו ומה יקרו דברי קדמונינו ז"ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם מלא כי לא היה שם כח מקבל זה השם ובפרש' ואלה שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך אם יעזרני השם ודעני מקום האדמה שנבראה ממנה אדם קרוב' גן עדן כי יש אומרים כי האדמה היא ארץ ישראל והנה שכחו ויהי בנסעם מקדם: הגן. לשון זכר ונקבה וכן חבורו גנים גנות והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב אל האדמ' איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום קטן ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמה וכבר היה עובד האדמה רק פירוש לעבדה על הגן שמפריו יאכל ואחר שחטא שב לאכל את עשב השדה והוא הלחם וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיו' שלא יכנסו שם ויטנפוהו ויש אומרים כי כן פירושו לעבוד מצותו והמצוה לא תעבור: ויצו. מלת צווי עם על מצות לא תעשה וכן על העבי' אצוה אף על פי שהתרתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי כן הדע' ואחר שאמ' מעץ הדעת לא תאכל מה צורך למלת ממנו רק הוסיף לבאר וכן ותפתח ותראהו את הילד או טעמו אפילו מעט ממנו ודקדוק ממנו בספר היסוד תמצאנו ודע כי אדם מלא דעת היה כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת רק דעת טוב ורע בדבר אחר לבדו לא ידע הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמה והעוף כפי תולדת כל אחד ואחד והנה חכם גדול היה ולולי שהיה כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראם והוא ידע ממנו שהוא בעבור גם השם הראה לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעה שהוא בתוך הגן: ויאמר. טעם לא טוב לאדם: ועזר. כטעם טובים השנים מן האחד ולמ"ד אשר יקרא לו האדם מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת ביאור כמו ותפתח ותראהו ורבים כמוהו ומלת לכל הבהמה גם היא מוספת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים וכן ויהי מתיו מספר וכן ולא למדתי חכמה ורבים כאלה וטעם ולאדם לא מצא ולנפשו לא מצא כי כן מנהג לשון הקדש כמו וישלח יי' את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם ופה אמר כי העוף נוצר מהאדמה ולמעלה מהמים כי משניהם נוצר: ויפל. מהבנין הכבד הנוסף וכן ויסבו אותם אברם: תרדמה. יותר משינה ושינה יותר מתנומה והתי"ו נוסף: אחת מצלעותיו. שתי צלעות היו כענין ולצלע המשכן השנית ומלת צלע לשון נקבה והטעם כד: תחתנה. מקומה והוא לשון יחיד והנ"ון נוסף ותחתיה לשון רבים וכן תחתנו גם תחתי: ויבן. מהבנין הכבד גם מהבנין הקל כמו ויפן ויקן: ויביאה. חשב בהקיצו בראותו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על מחשבתו וכן והאנשי' רדפו אחריה' או כנבתה חוץ לגן ואחרי כן הובאה אליו וכאשר הקהל ידע שנגזרה ממנו כי צלעו האחת עם בשרה לקחה והרגיש שבשר אחר הובא בו: ויאמר. אז אמר זאת הפעם מצאתי עזר כנגדי כמוני כי ממני היה ודבר לנליתדרש: לזאת. בעבור זאת וכן אמרי לי אחי הוא ודגשות שי"ן אשה תמורת היו"ד הנח הנעלם שהוא באיש ויתכן שסבת דבור אשה דגוש ולא רפה שלא יתערב עם אישה שהוא בעלה כי פעם יחסרו הראות הה"א ונשים מן אנוש ואנשים וטעם יקרא על שם ולא כרגש קוף לקחה זאת להקל על הלשון והוא מהבנין הכבד ואם לא נמצא וטעם

חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם כוש ואשור עדיין לא היו וכתב המקרא על העתיד: קדמת אשור. למזרחה של אשור: הוא פרת. החשוב על כולם הנזכר על שם ארץ ישראל: ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס: לא טוב היותו וגו'. שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתוני' אין לו זוג: עזר כנגדו. זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: ויצר מן האדמה. היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה: ויעש אלהים את חית הארץ וגו'. אלא בא ופירש שהעופו' נבראו מן הרקק לפי שאמר למעל' מן המי' נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: כל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: ולאדם לא מצא עזר ויפל ה' אלה' תרדמה. כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכולם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: מצלעותיו. מסטריו כמו ולצלע המשכן זהו שאמרנו שני פרצופין נבראו: ויסגור. מקום החתך: ויבן ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתגנה עליו: ויבן. כבנין רחבה מלמט' וקצר' מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמט' וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו ויעש אותו נדעון לאפוד להיות אפוד: זאת הפעם. מלמ' שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו בהם: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש: על כן יעזב איש. רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח העריות:

ויניחהו ו' חס' בליש' וסי' בו': שמות ט' מלאים בתורה וסי' ויקרא אדם שמות. ויקרא להן שמות כשמת. שאו את ראש. ואת כל העדה הקהילו. ויהיו בני ראובן בכור ישראל. לבני שמעון. לבני גד. לבני מנשה. לאלה תחלק הארץ. וכל נביא' וכתובים דכו' כל כב"ג וסי' והאבנים ההיין. וחברו והאבנים. מעשה חרש:

חִדֶּ֑קֶל ה֥וּא הַהֹלֵ֖ךְ קִדְמַ֣ת אַשּׁ֑וּר וְהַנָּהָ֥ר הָרְבִיעִ֖י ה֥וּא פְרָֽת׃ וַיִּקַּ֛ח יְהֹוָ֥ה אֱלֹהִ֖ים אֶת־הָֽאָדָ֑ם וַיַּנִּחֵ֣הוּ בְגַן־עֵ֔דֶן לְעָבְדָ֖הּ וּלְשָׁמְרָֽהּ׃ וַיְצַו֙ יְהֹוָ֣ה אֱלֹהִ֔ים עַל־הָֽאָדָ֖ם לֵאמֹ֑ר מִכֹּ֥ל עֵֽץ־הַגָּ֖ן אָכֹ֥ל תֹּאכֵֽל׃ וּמֵעֵ֗ץ הַדַּ֙עַת֙ ט֣וֹב וָרָ֔ע לֹ֥א תֹאכַ֖ל מִמֶּ֑נּוּ כִּ֗י בְּי֛וֹם אֲכָלְךָ֥ מִמֶּ֖נּוּ מ֥וֹת תָּמֽוּת׃ וַיֹּ֙אמֶר֙ יְהֹוָ֣ה אֱלֹהִ֔ים לֹא־ט֛וֹב הֱי֥וֹת הָֽאָדָ֖ם לְבַדּ֑וֹ אֶֽעֱשֶׂהּ־לּ֥וֹ עֵ֖זֶר כְּנֶגְדּֽוֹ׃ וַיִּצֶר֩ יְהֹוָ֨ה אֱלֹהִ֜ים מִן־הָֽאֲדָמָ֗ה כָּל־חַיַּ֤ת הַשָּׂדֶה֙ וְאֵת֙ כָּל־ע֣וֹף הַשָּׁמַ֔יִם וַיָּבֵא֙ אֶל־הָ֣אָדָ֔ם לִרְא֖וֹת מַה־יִּקְרָא־ל֑וֹ וְכֹל֩ אֲשֶׁ֨ר יִקְרָא־ל֧וֹ הָֽאָדָ֛ם נֶ֥פֶשׁ חַיָּ֖ה ה֥וּא שְׁמֽוֹ׃ וַיִּקְרָ֨א הָֽאָדָ֜ם שֵׁמ֗וֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה֙ וּלְע֣וֹף הַשָּׁמַ֔יִם וּלְכֹ֖ל חַיַּ֣ת הַשָּׂדֶ֑ה וּלְאָדָ֕ם לֹֽא־מָצָ֥א עֵ֖זֶר כְּנֶגְדּֽוֹ׃ וַיַּפֵּל֩ יְהֹוָ֨ה אֱלֹהִ֧ים ׀ תַּרְדֵּמָ֛ה עַל־הָאָדָ֖ם וַיִּישָׁ֑ן וַיִּקַּ֗ח אַחַת֙ מִצַּלְעֹתָ֔יו וַיִּסְגֹּ֥ר בָּשָׂ֖ר תַּחְתֶּֽנָּה׃ וַיִּבֶן֩ יְהֹוָ֨ה אֱלֹהִ֧ים ׀ אֶֽת־הַצֵּלָ֛ע אֲשֶׁר־לָקַ֥ח מִן־הָֽאָדָ֖ם לְאִשָּׁ֑ה וַיְבִאֶ֖הָ אֶל־הָֽאָדָֽם׃ וַיֹּאמֶר֮ הָֽאָדָם֒ זֹ֣את הַפַּ֗עַם עֶ֚צֶם מֵֽעֲצָמַ֔י וּבָשָׂ֖ר מִבְּשָׂרִ֑י לְזֹאת֙ יִקָּרֵ֣א אִשָּׁ֔ה כִּ֥י מֵאִ֖ישׁ לֻֽקֳחָה־זֹּֽאת׃ עַל־כֵּן֙ יַֽעֲזָב־אִ֔ישׁ אֶת־אָבִ֖יו וְאֶת־אִמּ֑וֹ וְדָבַ֣ק	דִּיגְלַת הוּא דִּמְהַלֵּיךְ לְמַדִּינְחָא דְּאָתוּר וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְרָת׃ וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם וְאַשְׁרְיֵיהּ בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ׃ וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכֹּל אִילַן גִּינְּתָא מֵיכַל תֵּיכוּל׃ וּמֵאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ לָא תֵיכוּל מִינֵּיהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכוּל מִינֵּיהּ מֵימָת תְּמוּת׃ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תָקֵין דִּיהֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי אַעְבֵּיד לֵיהּ סְמָךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵיוַת בָּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַיְתִי לְוָת אָדָם לְמִחֱזֵי מָה יִקְרֵי לֵיהּ וְכֹל דִּי הֲוָה קָרֵי לֵיהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְתָא הוּא שְׁמֵיהּ׃ וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכָל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח סְמָךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים שִׁינְתָא עַל אָדָם וּדְמוּךְ וּנְסֵיב חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי וּמְלָא בִסְרָא תְּחוֹתַהּ׃ וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יָת עִלְעָא דִּנְסֵיב מִן אָדָם לְאִתְּתָא וְאַיְתְיַהּ לְוָת אָדָם׃ וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי וּבִסְרָא מִבִּסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלַהּ נְסִיבָא דָא׃ עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיִדְבַּק

ולאדם ג' וסי' בו': ויפל ג' וסי' ויפל יי' אלהי' תרדמה. ויפל עליו וימת. ויפל בקרב מחנהו: ויישן ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' הרדמה. ויישן ויחלם. תחת רתם דאליהו: ויסגר ב' חס' באורית' וסי' בשר תחתנ'. ויסגר יי' בעדו: ויבאה ד' ב' מלאים וב' חסרים וסי' ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה חס'. מל' ויתחתן שלמה. וישקד ה' על הרעה: ובשר ח' וסי' בו': לזאת ב' דס' וסי' לזאת יקרא אשה. אף לזאת יחרד לבי: יקרא כ"א וסי' בו':

לבשר אחד: הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד: ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואף על פי שניתנה בו דעה לקרוא שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע: והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן, היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאי זו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומין ועוסקי' בתשמיש לעין כל ונתאוה להם: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל: אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו' ואף על פי שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: ולא תגעו בו. הוסיפ' על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנ' אל תוסף על דבריו: לא מות תמותון. דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מית' בנגיעה כך אין מיתה באכילה: כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם: והייתם כאלהים. יוצרי עולמו': ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו: כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה ידעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש וסוף המקר' מוכיח: וידעו כי ערומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי ערומים הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה: עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו אבל שאר העצי' מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש רבי תנחומא: וישמעו. יש מדרשי אגדה רבי' וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו. שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית: איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיבו אם יענישהו פתאום וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברי' וכן בחזקיה בשלוחי אויל מרודך:

מי

אמר אלה' ג' וסי' ונחש היה ערום. ומפרי העץ אשר בתוך הגן. כי כל העשר. ויהי בשלח פרעה. וישם את פסל הסמל. ולרשע אמר אלהים: נאכל ג' וסי' מפרי עץ הגן נאכל. לחמינו נאכל. וארור נוכל ויש בעדרו: ידע אלהים ג' בליש' דס וסי' כי ידע אלהים כי ביום. אחרי הודיע אלהים. ויודע אלהים את אנשי

באשתו והיו לבשר אחד:
ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו
ולא יתבששו: והנחש היה ערום
מכל חית השדה אשר עשה יהוה
אלהים ויאמר אל האשה אף כי
אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן
: ותאמר האשה אל הנחש מפרי
עץ הגן נאכל: ומפרי העץ אשר
בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו
ממנו ולא תגעו בו פן תמתון:
ויאמר הנחש אל האשה לא מות
תמתון: כי ידע אלהים כי ביום
אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם
והייתם כאלהים ידעי טוב ורע:
ותרא האשה כי טוב העץ למאכל
וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ
להשכיל ותקח מפריו ותאכל ותתן
גם לאישה עמה ויאכל: ותפקחנה
עיני שניהם וידעו כי עירמם הם
ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם
חגרת: וישמעו את קול יהוה
אלהים מתהלך בגן לרוח היום
ויתחבא האדם ואשתו מפני יהוה
אלהים בתוך עץ הגן: ויקרא יהוה
אלהים אל האדם ויאמר לו איכה:
ויאמר את קלך שמעתי בגן ואירא

באתתיה ויהון לבסרא חד:
והוו תרויהון ערטלאין אדם
ואתתיה ולא מתכלמין:
וחויא הוה חכים מכל חות ברא
די עבד יי אלהים ואמר לאתתא
בקושטא ארי אמר יי לא תיכלון
מכל אילן גינתא: ואמרת אתתא
לחויא מפירי אילן גינתא ניכול:
ומפירי אילנא די במציעות גינתא
אמר יי לא תיכלון מניה ולא
תקרבון ביה דילמא תמותון:
ואמר חויא לאתתא לא ממת
תמותון: ארי גלי קדם יי ארי
ביומא דתיכלון מניה ויתפתחן
עיניכון ותהון כרברבין חכמין בין
טב לביש: וחזת אתתא ארי טב
אילנא למיכל וארי אסו הוא
לעינין ומרגג אילנא לאסתכלא
ביה ונסיבת מאביה ואכלת ויהבת
אף לבעלה עמה ואכל:
ואתפתחא עיני תרויהון וידעו
ארי ערטלאין אינון וחטיטו להון
טרפי תאנין ועבדו להון זרזין:
ושמעו ית קל מימרא דיי אלהים
מתהליך בגינתא למנח יומא ואטמר
אדם ואתתיה מן קדם יי אלהים
בגו אילן גינתא: וקרא יי אלהים
לאדם ואמר ליה אן את: ואמר ית
קל מימרך שמעית בגינתא ודחילית

סכת: לעינים ד' ב' פתח וב' קמץ וסי' וכי תאוה הוא לעינים. כחמץ לשנים קמץ. כי האדם יראה לעינים. ומתוק האור לעינים פתחין: וידעו ו' וסי' וידעו כי ערמים. וידעו אתה ויתעללו בה. וידעו כי ארון יי' בא אל המחנה. וידעו כל העם וכל ישראל. וידעו כי באת אלהינו נעשתה. וידעו בן עניי הצאן: כי עירמם הם ל' ובת' כן:

וטעם והיו לבשר אחד כאלו הם לו שידמו כאשר היו ויש אומרים שיולידו אחד והוא רחוק: ערומים. שם התאר וכן ובגדי ערומים תפשיט ויש אומרים כי גם ערום ראה רעה ויסתר כמוהו וטעמו שהוא ערום בלי מכסה כדמות העין: יתבוששו. מבוששתו והוא מהשנים שים נח נעלם בניהם והאות האחרון כפול כמו יתבונן ומקמץ השי"ן בעבור שהו' סוף פסוק: והנחש. יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות ויפרשו ויאמ' הנחש ברמיזו' ואחרי' אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרשה כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר ומה טעם לקללת הוא ישופך ראש ורבי' השתבשו לחקור למה קולל הנחש ואם היה לו דעת שלמה או צווה שלא יסיא האשה ויאמ' רב סעדיה גאון אחר שהתברר לנו שאין דבור דעת כי אם באדם לבדו נצטרך לומ' כי הנחש גם האתון לא דברו רק מלאך דב' בשבילם והשיב עליו רב שמואל בן חפני והנה קם רבי שלמה הספרדי בעל השירים השקולים וחכם גדול היה והשיב על רב שמואל והישר בעיני שהם הדברים כמשמעם והנחש היה מדבר והוא הולך בקומה זקופ' והשם שנתן באדם שם בו והנה הכתוב העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם ופירוש ערום חכם שיעש' דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמים כי באלה הבאות בלשון כמו בלחי החמור חמור חמורתי' וכן על שלשים עיירים ושלשי' עיירים להם ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם ואין המלאך ממרה פי השם והשואלים איך מצא הנחש את האשה איננה שאלה וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרים ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו גם האשה הוסיפה על מצו' השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה את מגות עד יום מותו: והייתם כאלהים. כמלאכי': ותרא האשה. בלבה: ונחמד העץ. בעבור שתשכיל ותפקחנה עיניה וטעם עמה שאחר אכלוהו וגלת לו סוד הנחש והנה לא היה אדם שוגג על כן טעם ותפקחנה ורבי' אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאנה ואלו היה כן היה הכתוב או' ויתפרו עלה עץ הדעת גם רבים אמרו שחטה היה והנכון בעיני ששני עצים הם בתוך גן עדן והיה בנקיון אחר על כל פני האדמה והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם ופי' ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי והמבקשים מחט מהבילי' כי בעץ דק יעשו כרכס וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו וזאת הידיעה כנוי למשגל ובעבור עץ הדעת נקרא כן גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל: ועץ החיים. שיוסיף חיים ויחי האדם שנים רבות ואין מלת לעולם עד עולם ועד והנה כן ועבדו לעולם וישב שם עד עולם ורבים אחרים ומפרשים אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על מתכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות ורבים ישאלו מה חטא זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה וירגיש בעולם הזה וכמו' זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה וכבר הביא אחד מרופאי' אין ראיות בגמרות שלא יתכן שלא יהיה לחיי האדם קצב: וישמעו מתהלך בגן' קול השם וזה היה סמוך לערב בעת התקופף רוח היום ומצאנו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך קול השופר הולך וחזק מאד ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך בגן גם הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש ואחרים אמרו כי ביום שני נברא וביום ששי מת ואחרים אמרו לא תהיה חייב מיתה ואחרים אמרו כי יש מות עונש כמו כי בן מות האיש העושה זאת ואחרים אמרו כי מלת תחל עתמות והביאו ראיה מהתינוק והישר בעיני מה שאמרו הקדמונים שעשה תשובה כטעם רגע אדבר: ויקרא. טעם איכה כפתרון הדברים והלא כן אי הבל אחיך והנה כחש קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים:

לבלתי

לבלתי. עם למ"ד כטעם שלא ובלא למ"ד כטעם רק אך: אכל ממנו. שם הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו: אשר נתתה עמדי. אתה נתת הכותנת לי וטעם עמדי בגן והוא כמו עמי אכן לא מצאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר: ואוכל. האל"ף סימן המדבר והנח הנעלם שיש אחריו תמורת אל"ף השרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי"ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשוא: השיאני. פתני: ארור. לכתם שהיו חייו קצרים והנכון שיהיה חסר בהליכתו: על גחונך. החזה ולא כדע' הגאון שרש כארון או נוסף בארון והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח ממנו זה דרך דרש וכן אמרו על גיחון גם פישון מגזרת כי תפושו גם פרת מגזרת פרו ורבו והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניהם ולא יכלו לעבור ויאמרו שתי מלות הן שהמים חדים וקלים: ואיבה. הוא ישופך ראש. זרעה יככה בראש וכן אשר בסערה ישופני הלא תראה מהכתוב אחריו ויחסר הבי"ת כמו בי"ת המצא בית ה': עקב. הוא הרגל ואם הראש ראשון זה אחרון וכן אתעקבו מים: הרב' ארבה. שם הפועל: עצבונך. בעת העבור באחרונים בתולים: והרונך. הגאון נוסף כי ההריון כבד על האשה וכן הלידה: תשוקתך. משמעתך והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו: ולאדם אמר ארורה האדמה. שלא תוציא תבואה רבה: בעצבון תאכלנה. תאכל תבואתה והיא דרך קצרה לכן והיו באוכלי שולחנך: וקוץ. גדול וקטן ממנו דרדר והוא לבדו דר כי אחיו כשדר וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע ועוד רעה אחרת שיצמח קוץ בתוך התבואה וטעם את עשב השדה הוא הלחם כי בגן עדן חיותו מפרי העץ וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמות ופי' בזעת ידוע מדברי ז"ל והוא על משקל שינה ושרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ביזע עד שיבואו לידי זיעה ואח' שידענו שהאדם נברא מהאדמ' שרשים מה טעם כי ממנה לקחת והתשובה כי העצמות תולדתם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להם הרגשה והם מוסדי הגוף הלא תרא' ותקרבו עצמות עצם אל עצמו כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור וכן והעליתם את עצמותי: ויקרא חוה. הוי"ו והיו"ד מתחלפים וכן הנה יד יי' הויה והנה הוה להם למלך ולא קרא' ביו"ד כי יש הפרש יש בין שמה ובין שם החיות: אם כל חי. מבני אדם: כתנות

מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ. בתמיה: אשר נתת עמדי. כאן כפר בטובה: השיאני. הטעני כמו אל ישיא אתכם חזקיהו: כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין: מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמ' נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכ' בכורות ללמד שימי עיבורו של נחש בשבע שנים: על גחונך תלך. רגלים היו לו ונקצצו: ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם שיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשי' קלות להתפתות ויודעות לפתו' בעליהן לפי' ואיבה אשית: ישופך. יכתתך כמו ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה: ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניה': עצבונך. זה צער גידול בנים: והרונך. זה צער העבור: בעצב תלדי בני'. זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך. תאותך כמו ונפשו שוקקה: ארורה האדמה בעבורך. תעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלי' משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללו' שדים שינק מהם: וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכבית והן נאכלין ע"י תיקון: ואכלת את עשב השדה. ומה קללה הי' זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן ברא"ש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנ' ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם: בזעת אפיך. לאחר שתטרח בו הרבה: ויקרא האדם. חזר הכתוב לענייני הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפי' ויפל תרדמה ועל ידי שכת' ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הווה לאדם בלשון היה: כתנות

עירם אנכי ב' כתיב בן כהו': אנכי ח' בטעם מלעיל וסי' ואירא כי עירם אנכי' לא איש דברים אנכי. הלא בן ימיני אנכי. ויאמר אליו לוי אנכי. עבד מצרי אנכי. וראש כלב אנכי. כי בוקר אנכי. ונצלהיך אנכי. וכל אתנחתא וס"פ וזקף דכוות' בב"א מלרע. חף אנכי: לך י"ד זקפין כהו' וסי' מי הגיד לך. ולך לך אל ארץ.

כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא: וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ: וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ: וְאֵיבָה אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב: ס

אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ: ס וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכֲלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב: וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי: וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם

אֲרֵי עַרְטִילַאי אֲנָא וְאִטְּמָרִית: וַאֲמַר מַן חַוִּי לָךְ אֲרֵי עַרְטִילַאי אַתְּ הֲמִן אִילָנָא דִּי פַקֵּידְתָּךְ בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל מִנֵּיהּ אֲכַלְתְּ: וַאֲמַר אָדָם אִתְּתָא דִּיהַבְתְּ עִמִּי הִיא יְהַבַת לִי מִן אִילָנָא וַאֲכָלִית: וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְאִתְּתָא מַה דָּא עֲבַדְתְּ וַאֲמָרַת אִתְּתָא חִוְיָא אַטְעְיַנִי וַאֲכָלִית: וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְחִוְיָא אֲרֵי עֲבַדְתְּ דָּא לִיט אַתְּ מִכָּל בְּעִירָא וּמִכֹּל חֵיוַת בָּרָא עַל מְעָךְ תֵּיזִיל וְעַפְרָא תֵּיכוֹל כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ: וּדְבָבוּ אֲשַׁוֵּי בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין בְּנָךְ וּבֵין בְּנַהָא הוּא יְהֵי דְּכִיר לָךְ מָה דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ מִלְּקַדְמִין וְאַתְּ תְּהֵי נָטַר לֵיהּ לְסוֹפָא: לְאִתְּתָא אֲמַר אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרַיְכִי וְעִדּוּיַיְכִי בְּצַעַר תְּלִידִין בְּנִין וּלְוָת בַּעְלִיךְ תְּהֵי תְּאוּבְתִּיךְ וְהוּא יִשְׁלַט בִּיךְ: וּלְאָדָם אֲמַר אֲרֵי קַבֵּילְתָּא לְמֵימַר אִתְּתָךְ וַאֲכַלְתְּ מִן אִילָנָא דִּי פַקֵּידְתָּךְ לְמֵימַר לָא תֵיכוֹל מִנֵּיהּ לִיטָא אַרְעָא בְּדִילָךְ בַּעֲמַל תֵּיכְלִינַהּ כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ: וְכוּבִין וְאַטְדִּין תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוֹל יָת עִסְבָּא דְחַקְלָא: בְּזֵעֲתָא דְאַפָּךְ תֵּיכוֹל לַחְמָא עַד דִּתְתוּב לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ וּלְעַפְרָא תְּתוּב: וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִתְּתֵיהּ חַוָּה אֲרֵי הִיא הֲוָת אִמָּא דְּכָל בְּנֵי אֲנָשָׁא: וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם

וקרא לך ואכלת. והג שבעות תעשה לך. הנה נתתי לך. מה עשיתי לך. בצר לך. ושמרת את חקיו. ושבעת ישראל ושמרת. כי ירחק ממך המקום. ובאת אל הכהנים. ועשית על פי הדבר. ויד ההיה לך. והשיבך ה': הגיד לך ב' דס' וסי' הגיד לך כי עירם את'. הגיד לך אדם מה טוב. וא' והגיד לך: המן ג' וסי' המן העץ. המן הסלע. המן דגרן: אכל ב' א' בחטף פתח וחד קמץ וסי' המן העץ. לבלתי אכל הדם בתר' חולם: צויתיך ב' מלא' בתורה ובענין וכל נביא' וכתובי' דכות' בב"א חסר י' בתראה ואשר צויתך. ואת הנערי' ידעתי: לאשה ה' קמצים וסי' הנחש השיאני. והשביע הכהן את האשה. וירד ויד' לאשה. וישלח דוד וידרש. וישאל המלך לאשה. והיה לאשה עגל מרבק: עשית ד' וסי' לאשה מה זאת. ראי דרכך בגיא. איפה לקטת היום. אשר עשית אתה ותכלם. ומן הודע את ירושלם עד ונחלת בך דכות': אישך ו' בקרא וסי' כו' במסר' רבת': וקוץ ג' וסי' וקוץ ודרדר. וקוץ כבאיב. וקוץ הוליד את ענב. בהראה שום אינש אנך: אפיך ב' מלאים וסי' בזיעת אפיך תאכל לחם. וברוח אפיך נערמו מים: אל ו' אדמה ו' וסי' כו' במסר' רבת': ואל עפר ב' דס' וסי' ואל עפר השוב. ואל עפר תשיבנו: לאדם י"ב וסי' כו' במסר' רבת':

רשי

כתנות עור: יש דברי אגדה אומרי׳ חלקי׳ כצפורן היו מדובקי׳ על עורן. ויש אומ׳ דבר הבא מן העור כגון צמר ארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: היה כאחד ממנו. הרי הוא יחיד בתחתוני׳ כמו שאני יחיד בעליוני׳ ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו. ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעו׳ הבריו׳ אחריו ולומ׳ אף הוא אלוה ויש מדרשי אגד׳ אבל אין מיושבין על פשוטו: מקדם לגן עדן. במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובי׳. מלאכי חבלה. וחרב מתהפכת ולה להט לאיי׳ עליו מליכנס עוד לגן תרגום להט שנן כמו שלף שנינה בסנהדרי׳ ובלשו׳ לעז למה ומדרשי אגד׳ יש ואני איני בא אלא לפשוטו: והאד׳ ידע. כבר קודם ענין של מעל׳ קוד׳ שחט׳ ונטרד מגן עדן וכן ההריון והליד׳ שאם כת׳ וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה׳. כמו עם ה׳ כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו: את קין. את אחיו את הבל. שלש׳ אתים רבויי׳ הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף: רעה צאן. לפי שנתקללה האדמ׳ פירש לו מעבודתה: מפרי האדמה. מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה: וישע. ויפן וכן לא שעה למנחתו לא פנה וכן אל ישעו אל יפנו וכן שעה מעליו פנה מעליו: וישע. ירדה אש וליחכ׳ מנחתו: הלוא אם תטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קברך חטאך שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו: ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ותגה להתגולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה יישובו של מקרא:

אבן עזרא

כתנות עור. יש אומ׳ כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור ויש אומרים כתנות לעורם ואחרים אומרים כי יש בהמה ברמות הר׳ והשם צוה ונפשטו עורה ואין לנו לבקש בזאת רק כאשר שהשם עשה לאד׳ גם לאשתו כתנות עור ומי יתלל גבורותיו ומי יכפר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו: ויאמ׳. כאשר יהיה אחד בפתח קטן יהיה בטעם ועניני מוכרת ואם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך וכן כאח׳ שבטי ישר׳ על כן לא יתכן מדקדק הלשון להיו׳ פירושו כמו אחד ומה טעם יהיה לו והיה בעל הטעמי׳ ראוי להדביק ממנו עם לדעת ופי׳ ממנו לשון רבים כמו איש ממנו וכבר ביארתי בספ׳ היסוד למה כדגש נ״ון הרבים ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגש׳ יטעו וטע׳ הפסוק כמו והיית׳ כאלהים יודעי טוב ורע או פי׳ על מחשבתו ואל תתמה על ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הבה נרדה וזה דבור השם עם המלאכים: וישלחהו. כל שלוח ואחריו מ״ם כמו גרוש והוא לנג״אי כמו שלח מעל פני ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו הולך עמם לשלחם וכמו וישלחהו וילך בשלום שאם כן יהיה כבד האדמ׳ גדול מכבוד גן עדן ואם אמר למה נכתב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו כן פירושו כאש׳ גרשו השכין את הכרובי׳ ומלת כרובים יש אומרי׳ כנערים תרגו׳ ארמי׳ כרביא ולפי דעתי שהיא מלת כלל צורות כולם ויחזקאל שאמ׳ בתחלה ופני שור לא התחלפ׳ הצורה שהעגל לא נעשה בימיו ואח׳ כן באמרו פני הכרוב בה״א הידיע׳ הצור׳ צורת שור כאלו אמ׳ הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובים והם המלאכים הידועי׳ ובידם חרב יש לה להט ולה שתי פיות וזה פי׳ המתהפכ׳ והמפרשים שאומרים כי על השמש דבר איננו אמת: מקדם. פי׳ ממזרח ודעכי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ ו ומהשני העולה למעלה כי תנועת החפץ לפנים היא גם עלה תחלה לאות וזכר׳ השלישי בשם הבחינה כי בתחלה יש כח בלי מפעל והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר ומה סוד גן ע ערן וכתנות העור גם יורה זה

באחד ״ב פתחין וסי׳ כו׳ כמסר׳ רבת׳: לעלם ״ח חסרים וסי׳ כו׳ כמסר׳ רבת׳: וישלחהו ד׳ וסי׳ מגן עדן. בא אבנר בן נר אל המלך. ויכרת לו ברית וישלחהו. ויתן לו רב טבחי׳: לקח ה׳ ב׳ קמצי׳ וג׳ פתחים וסי׳ לעבד את האדם. ויאמר לאמו אלף ומאה. ועתה מה לי פה נאם ה׳. ויאמ׳ לו הקשית לשאול. מעצר וממשפט לקח. ב׳ בהרא׳

וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם:
פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם: וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם: וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים: ס

ד וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה: וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה: וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה: וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ: וְאֶל־קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו: וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ: הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ: וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן

לְבוּשִׁין דִּיקָר עַל מְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן וְאַלְבֵּישִׁנּוּן: וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אָדָם הֲוָה יְחִידִי בְּעָלְמָא מִנֵּיהּ לְמִידַע טָב וּבִישׁ וּכְעַן דִּילְמָא יוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילַן חַיַּיָּא וְיֵיכוֹל וְיֵחֵי לְעָלַם: וְשַׁלְּחֵיהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלַח יָת אַרְעָא דְּאִתְבְּרִי מִתַּמָּן: וְתָרֵיךְ יָת אָדָם וְאַשְׁרִי מִלְּקַדְמִין לְגִנְּתָא דְעֵדֶן יָת כְּרוּבַיָּא וְיָת שְׁנַן חַרְבָּא דְּמִתְהַפְּכָא לְמִטַּר יָת אוֹרַח אִילַן חַיַּיָּא: וְאָדָם יְדַע יָת חַוָּה אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יָת קַיִן וַאֲמֶרֶת קְנֵיתִי גַּבְרָא מִן קֳדָם יְיָ: וְאוֹסֵיפַת לְמֵילַד יָת אֲחוּהִי יָת הֶבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא: וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא מִבַּכִּירֵי עָנֵיהּ וּמִשְּׁמִינֵיהוֹן וַהֲוָת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בְּהֶבֶל וּבְקוּרְבָּנֵיהּ: וּבְקַיִן וּבְקוּרְבָּנֵיהּ לָא הֲוָת רַעֲוָא וּתְקֵיף לְקַיִן לַחֲדָא וְאִתְכְּבִישׁוּ אַפּוֹהִי: וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן לְמָא תְּקֵיף לָךְ וּלְמָא אִתְכְּבִישׁוּ אַפָּךְ: הֲלָא אִם תּוֹטִיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵק לָךְ וְאִם לָא תוֹטִיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חֶטְאָךְ נְטִיר דַּעֲתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנָּךְ אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב יִשְׁתְּבֵק לָךְ: וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן בְּהֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵיהּ: וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן

קמצין וחד ולקח מהם קללה: קניתי ה׳ וסי׳ והאד׳ ידע. הן קניתי אהב׳. קניתי עבדי׳. את כל אשר לאלימלך וגם את רות: ללדת ג׳ וסי׳ ותסף. וימלאו ימיה׳ בטו הרה. עת ללדת: אדמה ״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויהי מקץ ימים ב׳ דס׳ וסי׳ ויבא קין. ויהי מקץ ימים וייבש הנחל. וחד מקץ ימים רבים: והבל ג׳ בלישני׳ וסי׳ והבל הביא. אני אמרתי לריק יגעתי. שקר החן והבל היופי. אנך: חרה לך ב׳ דס׳ וסי׳ למה חרה לך. ההיטב חרה לך על הקקיון: תשוקתו ב׳ תשוקתו ואתה תמשל בו. ועלי תשוקתו: הלוא ״ג מלאים בתו׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳:

הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם: והאדם. כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה׳ ואין שם זכר מלת אלהים כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הוא במעלה בעצמי׳ ומלת טוב כלל וכן כתוב וירא אלהי׳ את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק: ויהי מקץ ימים. שעבד קין את האדמה הביא המנחה אל המקום שקבע לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה אל אביו ובעבור שכתוב מבכורות צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים: וישע. על משקל ויחר לקין וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעו מני כדרך סוד הקרבן ויתכן שירדה אש ודשנה מנחת הבל ולא מנח׳ קין ועל דעתי כי נקרא׳ השנה תמימה ימים וכן כתוב ימים תהיה גאולתו בעבור שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה וכן מימים ימימה ופי׳ שנתים ימים שלמי׳ שנתי׳ ואם נכת׳ שנתי׳ יתכן שאינן שלימו׳ מיום ל יום וכן עד חדש ימים שישוב החדש כאשר היה על כן אמרתי בפי׳ רבי׳ כי ימי׳ אף ומאתים ושני׳ שהם ימים ולא שני׳ בעבו׳ שהם במספ׳: הלוא. ופי׳ שאת על דעת מפרשי׳ רבים שאת עונך והנכון בעיני שאת פני׳ כי כתו׳ בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם אשא פניו וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום: חטא׳ רובץ. יש אומ׳ שחטא׳ תחת עון גם יש מפרשי׳ לפתח הקבר ירבץ עונך ביום הדין ויפרשו ואליך תשוקתו על הבל וטעם למה חרה לך שקבלתי מנח׳ הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל בו ואחרי׳ אמרו על היצר והנכון כתוב ולא אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצת והיא הולכת עמך ויש אומ׳ לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך והנכון בעיני שחטאת סמוך ויזכר לבה האדם הוא רובץ עמו: ואליך תשוקתו. כי הבכור ישוב אל משמעתך ברצונך גם יש בך כח למשול בו: ויאמר קין. הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם ושואלים כולדו ביום סגריר ישאלו איך הכהו ואין חרב ואת שאלתהו כי יהרגהו בידו בחזק ואלף עץ ואבן כמכאים: וטעם

טעם אי כמו איה ומלת איפה מורכבת ממלות שתים: זועקים אלי. אינכו דבק עם קול וכן קול דודי הנה זה בא ⁊ דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר השירי׳ והטע׳ כי שמע צעק׳ דמיו שנשפכו על האדמה והמתרג׳ אמר על בניו שהיו בכחו להוליד. ומלת ארור מן האדמה שיבא לו חסרון מפאת האדמה שיזרע ויטע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהו׳ קרוב⁊ הגן ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע. וי״א כי ונד מקוכן כמו לנוד לו ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה ארחי׳ נדוד. ופי׳ גדול עוני מנשוא על דעת כל המפרשים שהודה חטאו. ופי׳ נשוא כטעם סלוח כמו נושא עון ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב והשכר והעונש הרע הבא בעבור העון והחטאת ⁂ אכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון ויגדל עון בתעמי והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה הפי׳ הפסוק הבא אחריו. ופי׳ פצתה פתחה וכן הבל יפצה פיהו. וטע׳ ומפניך אסתר שים מקום יקבל כח ותראה בו גבור׳ השם ואם הכל מלא כבודו: שבעתים. עד שבעה דורות כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ומ״ג והעד ואור החמה יהיה שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דברו ואמר כאור שבע׳ הימים. וטעם יקם שתלקח נקמתו וכן לא יקם והטע׳ כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות ⁊ תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים והנה שת אחיו חיה עם כח שנים רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם אביה׳ כמו ישרא׳. ויש אומ׳ כי האות קרן ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות עד שהאמין והכתו׳ לא גלה האות: בארץ נוד. קראו כן בעבור שהיה נע ונד: קדמ׳ עדן. מזרח עדן והו׳ כפון מהגן. וקרא שם העיר חנוך כשומרת על שם שמר וכן ⁊ מכרי׳ ולמך שמי׳ לקין ושביעי׳ לאדם. וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי ⁊ הגאון בשמות כי ⁊ו הייכו יודעי׳ כל לשון הקדש מאין נוכל לדעת כל הקורות כטע׳ משה ויששכר. ופי׳ אבי ראשון וכמוהו אב גם אביב ולעולם לא ישמך כי אם ביוד. ואחיו אחי כנור ועוגב. מיני כלי נגינות והיא חכמה ⁊ גדולה: לועם

אי ה׳ וס׳ אי הבל אחיך · ואם׳ אי אלהימו · ועתה ראה אי חנית הבלך · אי לזאת אסלוח לך · ולרוזנים אי שכר: צעקים ב׳ וחס׳ וס׳ קול דמי · כי נרפים: תסף ג׳ חס׳ מלרע וס׳ לא תסף תת · לא הסף עליו ולא הגרע · הסף רוחם יגועון: כחה ב׳ וה׳ לא תסף תת כחה · אם כחה אכלתי: אסתר ב׳ וס׳ הן גרשת אתי היום · אז כפניך לא

אִי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי: וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה: וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לָקַחַת אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ: כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לֹא תֹסֵף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל יְהוָה גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא: הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי: וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת אֹתוֹ כָּל מֹצְאוֹ: וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד קִדְמַת עֵדֶן: וַיֵּדַע קַיִן אֶת אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ: וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל יָלַד אֶת מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת לָמֶךְ: וַיִּקַּח לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה: וַתֵּלֶד עָדָה אֶת יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה: וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב: וְצִלָּה גַם הִוא יָלְדָה אֶת תּוּבַל קַיִן

אן הבל אחוך ואמר לא ידענא הנטר אחי אנא: ואמר מה עבדתא קל דם זרעין דעתידין למיפק מן אחוך קבלין קדמי מן ארעא: וכען ליט את מן ארעא די פתחת ית פומה קבילת ית דמי אחוך מן ידך: ארי תפלח ית ארעא לא תוסיף למתן חילה לך מטלטל וגלי תהי בארעא: ואמר קין קדם יי סגי חובי מלמשבק: הא תריכתא יתי יומא דין מעל אפי ארעא ומן קדמך ליה אפשר לאיטמרא ואהי מטלטל וגלי בארעא ויהי כל דישכחינני יקטלינני: ואמר ליה יי בכין כל דיקטול קין לשבעא דרין יתפרע מיניה ושוי יי לקין אתא בדיל דלא למקטל יתיה כל דישכחיניה: ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארע גלי ומטלטל דהות עביד עלוהי מלקדמין בגינתא דעדן: וידע קין ית אתתיה ועדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שמא דקרתא כשום בריה חנוך: ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחייאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך: ונסיב ליה למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תניתא צלה: וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון דיתבי משכנין ומרי בעיר: ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון דכל דממנן על פום נבלא דידעי זמר כינורא ואבובא: וצלה אף היא ילידת ית תובל קין

אסתר. ואחד ואסתר במנו: מצאי ב׳ הס׳ וס׳ הן גרשת אתי · כי מצאי כצא חיים: שבעתים ו׳ וס׳ לכן כל הרג קין · כי שבעתים יקם קין · ואור דחמה · אכזרות ה׳ אכזרות · והשב לשכנינו שבעתים · ונמצא ישלם: יקם ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וס׳ קין קין · לא יקם כי כספו הוא · קדמאה וכהדאה קמץ: בשם ד׳ וס׳ בשם בנו חנוך · בשם דן אביהם דיהושע · בשם הגדולים · וחברו: ויולד ג׳ וס׳ ויולד לחנוך את עירד · ויולד ליוסף · ויולד לאהרן: ומקנה ו׳ ג׳ פתחין וג׳ קמצין וס׳ ותלד עדה · ומקנה רב · רכוש ומקנה · ויהי לו מקנה צאן · והתם השנה · וערים עשה לו ומקנה צאן ובקר · ב׳ קדמאי פתחין: תובל ו׳ פתחין וס׳ וצלה גם היא ב׳ בפסוק · ושמתי בהם אות · יון תובל · ראש משך ותובל · לרקמות תובל:

אי הבל אחיך. להכנס עמו בדברי נחת אולי ישוב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב דעת העליונה: השומר אחי. לשון תימה הוא וכן כל ה״א הנקודה בחטף פתח: דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו. דבר אחר שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה: מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעון וגם בזו הוסיפה לחטא: אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך. והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה: נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד: גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון: לכן כל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו: לכן כל הורג קין. לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פי׳ עונשו: שבעתים יקם. איני רוצה להנקם מקין עכשו לסוף שבע׳ דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמ׳ שבעתי׳ יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצ׳ בו ויאמ׳ דוד כל מכה יבוסי ויגע בצינור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינור ויקרב ⁊ השער ויכבשנו ואת העורים וגו׳ וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו הכי אשמנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר: וישם יי׳ לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו: ויצא קין. יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה: בארץ נוד. בארץ שכל הגולי׳ נדים שם: קדמ׳ עדן. שם גלה אביו כשנגרש מגן עדן של׳ וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמיר׳ דרך מבוא הגן שם ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים של׳ אז יבדיל משה וגו׳ מזרחה שמש. דבר אחר בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: ויהי בונה עיר. ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה כ״שטרא״ בלעז וזריעת תולדות האיש אנ״ג׳נדרי״ר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלעז אנ״ג׳נדריר: ויקח לו למך. לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב״ה הבטחתו שאמר שבעתים יקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו׳: שתי נשים. כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרים כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה וא׳ בלה כאלמנה וזהו שפירש איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסר׳ מאצלו. עדה תרגום של סורה: צלה. היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בבראשית רבא: אבי ישב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמו׳ במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה בהמתו כשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר ומדרש אגדה בונה בתים לע״ז כמה דאת אמר סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע״ז: תובל קין. תובל לשון תבלין תבל והתקין אומנותו של קין לעשות כלי זין לרוצחים: לועם

לוטש כל חרש נחשת וברזל · מחדד אומנות נחשת וברזל כמו ילטוש עיניו לי חרש איננו לשון פועל אלא לשון פועל שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה · היא אשתו של נח בבראשית רבה: שמען קולי · שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן שמען קולי להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג. כלומר על ידי חבורתי בתמיהה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצע · מכת חרב או חץ כפר"אורה בלשון לעז: כי שבעתים יקם קין · שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה · לשון רבוי שביעיות אחז לו כך דרש רבי תנחומא · ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבע דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהוא איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלו לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו קל וחומר של שטות אם כן אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו: וידע אדם וגו' · בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו בבראשית רבה: אז הוחל לקרא · את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן ע"ז ולקרותן אלוהות: זה ספר תולדות אדם · זו היא ספירת תולדות אדם ומדרשי אגדה יש רבים: ביום ברוא וגו' · מגיד שביום שנברא הוליד: שלשים ומאת שנה · ע"כ פיר"מן החסה:

ויתהלך

האזנה ב' וס' נשי למך · בנות בוטחות: וילד ב' וס' וילד לחברתי · וילד זקוני: ותקרא את שמו וס' כו' במסר' רבת': שת ד' קמצין וס' כו' במסר' רבה: לי אלהים יא וס' כו' במסר' רבת': מאת ג' חסר וס' אחרי הולידו את שת · אחרי הולידו את נח · ארץ ארבע מאות שקל: ויולד בר' בולהו כולהו בטעם במ"א וישא

לטש כל חרש נחשת וברזל ואחות תובל קין נעמה: ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי: כי שבעתים יקם קין ולמך שבעים ושבעה: וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין: ולשת גם הוא ילד בן ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם יהוה: ס זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו: זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם: ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו ויקרא את שמו שת: ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת שמנה מאת שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה ושלשים שנה וימת: ס ויחי שת חמש שנים ומאת שנה ויולד את אנוש: ויחי שת אחרי הולידו את אנוש שבע שנים ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי שת שתים עשרה שנה ותשע מאות שנה וימת: ס ויחי אנוש תשעים שנה ויולד את קינן: ויחי אנוש אחרי הולידו את קינן חמש עשרה שנה ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי אנוש חמש שנים ותשע מאות שנה וימת: ס ויחי קינן שבעים שנה ויולד את מהללאל: ויחי קינן אחרי הולידו את מהללאל ארבעים שנה ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי קינן עשר שנים ותשע מאות שנה וימת: ס ויחי מהללאל חמש שנים וששים שנה ויולד את ירד: ויחי מהללאל אחרי הולידו את ירד שלשים שנה ושמנה מאות שנה

רבהון דכל ידעי עבידת נחשא ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה: ואמר למך לנשוהי עדה וצלה שמען קלי נשי למך אציתו למימרי לא גברא קטלית דבדיליה אנא סביל חובין ואף לא עולימא חבלית דבדיליה ישתיצי זרעי: ארי שבעה דרין איתליאו לקין הלא ללמך בריה שבעין ושבעא: וידע אדם עוד ית אתתיה וילידת בר וקרת ית שמיה שת ארי אמרת יהב לי יי בר אוחרן חלף הבל דקטליה קין: ולשת אף הוא אתיליד בר וקרא ית שמיה אנוש בכן ביומוהי חלו בני אנשא מלצלאה בשמא דיי: דין ספר תולדת אדם ביומא דברא יי אדם בדמות אלהים עבד יתיה: דכר ונוקבא בראנון ובריך יתהון וקרא ית שמהון אדם ביומא דאתבריאו: וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד בדמותיה דדמי ליה וקרא ית שמיה שת: והוו יומי אדם בתר דאוליד ית שת תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי אדם דחי תשע מאה ותלתין שנין ומית: וחיא שת מאה וחמש שנין ואוליד ית אנוש: וחיא שת בתר דאוליד ית אנוש תמני מאה ושבע שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי שת תשע מאה ותרתא עשרי שנין ומית: וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית קינן: וחיא אנוש בתר דאוליד ית קינן תמני מאה וחמש עשרי שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי אנוש תשע מאה וחמש שנין ומית: וחיא קינן שבעין שנין ואוליד ית מהללאל: וחיא קינן בתר דאוליד ית מהללאל תמני מאה וארבעין שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי קינן תשע מאה ועשרא שנין ומית: וחיא מהללאל שיתין וחמש שנין ואוליד ית ירד: וחיא מהללאל בתר דאוליד ית ירד תמני מאה ותלתין שנין

אבן עזרא

לוטש · כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את מחרשתו · ודעכי ויאמ' למך מאוחר בפרשה וכבר הזכרתי כמוהם שנים וכמוהו ויקח האיש נזם זהב וכן אמור אל בני ישראל אתם עם קשה עורף וכן ואתחנן והטע' כחש' אמרו חכמינו כי עדה וצלה כ נמנעו כי פחדו להוליד בנים ב בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כן אמ' למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יפצעני אדם שהוא גדול או ילד יעש' ליחבור' אז הרגתיו · ומלת הרגתי תמורת אהרוג. וכמוהו נתתי כסף השדה אשר לקחתי מיד האמרי ורב' כמוה' · ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעים ושבעה בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ובאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא כשא' לקין שם מאתם אחיו · וטע' תחת הבל במקומו · ודקדוק הוחל מפעלי הכפל ולולי היות החי"ת מהגרון היה כדגש והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל ואלו היה מחלול היה השם סמוך אל המלה: זה ספר תולדות אדם · הבנים ובני בנים שהוליד רק הוא לא הולידוהו אב ואם רק בדמות אלהים כמשה · ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו בצלמו שנתן בו השם כח ת תולדת להוציא דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם הבל גם קין במבול והזכיר הריגת קין להראות צדק השם ואם האריך אפו העניש בסוף כטעם ונקה לא ינקה:

חנוך

לו יהוידע נשים שתים: בנים ובנות כל קרי' בנים ובנות במ"א · ויולד בנות ובנים · וישא לו יהוידע נשים שתים: ויהיו כל ימי ז' בענין וסי' ויהיו כל ימי אדם · ויהיו כל ימי שת · ויהיו כל ימי אנוש · ויהיו כל ימי קינן · ויהיו כל ימי מהללאל · ויהיו כל ימי ירד · ויהיו כל ימי מתושלח: ויחי שת ד' בטעם · וסי' שי"ל · שת · ירד · למך · נע נח · עבר ·

רשי

ויתהלך חנוך. צדיק היה וקל בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששנה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: כי לקח אותו. לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את מחמד עיניך: ויולד בן. שממנו נבנה העולם: זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: בן חמש מאות שנה. אמר ר' יודן מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות אמר הקב"ה אם רשעים הן יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונש לפני המבול דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם ואת חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו כו' בבראשית רבה: בני האלהים. בני השרים והשופטים. דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבין בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים ראה נתתיך אלהים: כי טובות הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה: מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה: לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם. לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי ואם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם

ויתהלך ג' וסי' ויתהלך חנוך את האלהים · וחברו ויתהלך בתוך אריות : ואיננו י"ב וסי' כו' במסר' רבת' : ויהי כל ימי ג' בענין וסי' ויהי כל ימי חנוך · ויהי כל ימי למך · ויהי כל ימי נח : ושמונים ו' מלאים וסי' ויחי מתושלח · והשקט הארץ דאהוד · ויהי בשמוני' שנה וארבע מאות · ויך במחנה אשור דמלכים · ואם בגבורות · בהראותו

ויולד בנים ובנות: ויהיו כל־ימי מהללאל חמש ותשעים שנה ושמנה מאות שנה וימת: ס
ויחי־ירד שתים וששים שנה ומאת שנה ויולד את־חנוך: ויחי־ירד אחרי הולידו את־חנוך שמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל־ימי־ירד שתים וששים שנה ותשע מאות שנה וימת: ס
ויחי חנוך חמש וששים שנה ויולד את־מתושלח: ויתהלך חנוך את־האלהים אחרי הולידו את־מתושלח שלש מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהי כל־ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש מאות שנה: ויתהלך חנוך את־האלהים ואיננו כי־לקח אתו אלהים: ס
ויחי מתושלח שבע ושמנים שנה ומאת שנה ויולד את־למך: ויחי מתושלח אחרי הולידו את־למך שתים ושמונים שנה ושבע מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל־ימי מתושלח תשע וששים שנה ותשע מאות שנה וימת: ס
ויחי־למך שתים ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן: ויקרא את־שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן־האדמה אשר אררה יהוה: ויחי־למך אחרי הולידו את־נח חמש ותשעים שנה וחמש מאת שנה ויולד בנים ובנות: ויהי כל־ימי־למך שבע ושבעים שנה ושבע מאות שנה וימת: ס
ויהי־נח בן־חמש מאות שנה ויולד נח את־שם את־חם ואת־יפת: ויהי כי־החל האדם לרב על־פני האדמה ובנות ילדו להם: ויראו בני־האלהים את־בנות האדם כי טבת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: ויאמר יהוה לא־ידון רוחי באדם לעלם

ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי מהללאל תמני מאה ותשעין וחמש שנין ומית: וחיא ירד מאה ושתין ותרתין שנין ואוליד ית חנוך: וחיא ירד בתר דאוליד ית חנוך תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי ירד תשע מאה ושתין ותרתי שנין ומית: וחיא חנוך שתין וחמש שנין ואוליד ית מתושלח: והליך חנוך בדחלתא דיי בתר דאוליד ית מתושלח תלת מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוה כל יומי חנוך תלת מאה ושתין וחמש שנין: והליך חנוך בדחלתא דיי וליתוהי ארי לא אמית יתיה יי: וחיא מתושלח מאה ותמנין ושבע שנין ואוליד ית למך: וחיא מתושלח בתר דאוליד ית למך שבע מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי מתושלח תשע מאה ושיתין ותשע שנין ומית: וחיא למך מאה ותמנן ותרתין שנין ואוליד בר: וקרא ית שמיה נח למימר דין ינחמיננא מעובדנא ומלאות ידנא מן ארעא די לטה יי: וחיא למך בתר דאוליד ית נח חמש מאה ותשעין וחמש שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי למך שבע מאה ושבעין ושבע שנין ומית: והוה נח בר חמש מאה שנין ואוליד נח ית שם ית חם וית יפת: והוה כד שריאו בני אנשא למסגי על אפי ארעא ובנתא איתילידו להון: וחזו בני רברביא ית בנת אנשא ארי שפירן אינון ונסיבו להון נשין מכל די אתרעיאו: ואמר יי לא יתקיים דרא בישא הדין קדמי לעלם

אבן עזרא

חנוך בן ירד נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי יי' אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח ויש מפרשי' התהלך כמו הרגיל: כי לקח אותו אלהי' מת וכן יקח נא את נפשי הנני לוקח ממך את מחמד עיניך ואחר כן פירש מה היה ותמת אשתו וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה ולא ימ' והטע' אשר כתו' בדברי אסף ואח' כבוד תקחני וכן במזמור בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה והמשכיל יבין וטעם זה ינחמנו ממעשינו שידעו על יד אדם כי נביא היה כי על יד זה הנולד תחיה ה האדמ' או ראו זה בדרך חכמה וכן היה כי על ידו נתקיי' העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב גם יתכן שנקרא שמו נח כמו ירובעל אחר שעבד האדמ' והצליח ונח הפך העצבון והטע' זה ינחמנו וכמו' מעצבון ידינו גם נחמה מנוחה מעצבון הלב כי העברים ישמרו הטעמי' ולא המלות והעד ירבשת וירבעל והשואל' מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתוב באדו' ויולד בנים ובנו' וכן כלם: ומלת החל מתחלה והוא מבנין הפעיל: לרוב. שם הפועל: בני האלהי'. בני השופטי' שהיו עושים בארץ משפט אלהים ויש אומרי' כי האלהים במקום הזה קדש והבנים הם הקדושים אשר ב בארץ כטעם בנים אתם ויש אומרי' כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין והישר בעיני להיות בני האלהי' היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת נמשלת לכל אחד והתולדת כתולד' על כן יצאו מהם שגבורים ויתכן שלקחו הנשי' גם בחזק'. לא ידון רוחי יש אומ' שהו' כמו וישב חרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן והעד איתכרית רוחי רק יהיה ידון שורש אח' כמו אם יעלה לשמים שיאו שהוא מכתי העין וכמהו כשא ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו וישב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף: בשגם

את עושר · וכל ד' ההדכו' בכ"א ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמנים : זה ה' מילין בתרי טעמי בתלשא גדולה וגריש וסי' זה קרבו · שובו · ולאלה · זאת · והקור' יטעים הגריש קוד' התלש' אף על פי שהתלש' גדולה עומד' בראש התיבה קדמא דגרישין בתרא דתלשא וסי' כי תכלה לעשר : ידינו ו' מלאים וסי' זה ינחמנו · ידינו לא שפכה · רפו ידינו · אשור לא יושיענו · ויהי נועם ב' בפסו' : יולדו ה' וסי' כו' במסר' רבת' · בני האלהים ד' וסי' ויראו בני האלהים · והנפלים היו בארץ · ויהי היום ויבאו · וחברו : בחרו ג' קמץ ויקחו להם נשים · ובאשר לא חפצתי בחרו · ויראת יי' לא בחרו · אנך :

הנפל׳ ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וס׳ הנפלי׳ היו בארץ · ושם ראינו את · ב׳ בפסוק קדמא׳ דפסוק מלא : אחרי כן ג׳ במצע׳ פסוק וס׳ וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים · אחרי כן ישלח אתכם · אחרי כן יאכלו הקראים : וירא יי׳ ד׳ דס׳ באו׳ וס׳ וירא יי׳ כי רבה רעת · וירא יי׳ כי שנואה · וירא יי׳ כי סר לראו׳ · וירא יי׳ וינאץ : וכל יצר ב׳ דס׳ וס׳ וכל יצר

בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה: הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגברים אשר מעולם אנשי השם: פ

וירא יהוה כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום: וינחם יהוה כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו: ויאמר יהוה אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים כי נחמתי כי עשיתם: ונח מצא חן בעיני יהוה:

קמ״ו · אמציה · יחזקיהו

פרשה

אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את האלהים התהלך נח: ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפת: ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס: וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ: ס

ל׳ · ג׳ · ג׳ במ׳ · ל׳ ואו׳ אנשי שם · ר״פ כלו · ב׳ רפ׳ · ל׳ · ב׳ רפ׳ · ל׳ · ג׳ ל״פ · עשיתים ב׳ וח׳ ועשיתים

בדיל דאינון בשרא ועובדיהון בישיא ארכא יהיב להון מאה ועשרין שנין אם יתובון: גבריא הוו בארעא ביומיא האינון ואף בתר כן די יעלון בני רברביא לבנת אינשא וילדן מנהון אינון גיבריא דמעלמא אינשין דשמא: וחזא יי׳ ארי סגיאת בישת אינשא בארעא וכל יצרא מחשבת לביה לחוד ביש כל יומיא: ותב יי׳ במימריה ארי עבד ית אדם בארעא ואמר במימריה למיתבר תוקפיהון כרעותיה: ואמר יי׳ אמחי ית אינשא די בראתי מעל אפי ארעא מאינשא עד בעירא עד רחשא ועד עופא דשמיא ארי תבית במימרי ארי עבדתינון: ונח אשכח רחמין קדם יי׳:

פרשה

אלין תולדת נח נח גבר זכאי שלים הוה בדרוהי בדחלתא דיי׳ הליך נח: ואוליד נח תלתא בנין ית שם ית חם וית יפת: ואתחבלת ארעא קדם יי׳ ואתמליאת ארעא חטופין: וחזא יי׳ ית ארעא והא איתחבלת ארי חבילו כל בישרא אינש ית אורחיה על ארעא:

ר״פ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · י״ב פסו׳ דאית בהון את את ואת · ל׳

רשי

בשגם הוא בשר · כמו בשגם כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואף על פי כן אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה · כיוצא בו עד שקמתי דבורה כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם : והיו ימיו · עד ק״כ שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול ואם תאמ׳ משנולד יפת עד המבול אינו אלא ק׳ שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה צחצוח פשוטו : הנפלים · על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא : בימים ההם · בימי דור אנוש ובני קין : וגם אחרי כן · אף על פי שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם : אשר יבאו · היו יולדות ענקים כמות׳ : הגבורים · למרוד במקום : אנשי השם · אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו על שם אבדן שנמוחו והותשו · דבר אחר אנשי שממון שששממו את העולם : וינחם יי׳ כי עשה · נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאילו היה מן העליונים היה ממריד׳ בבראשית רבה : ויתעצב · האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס · דבר אחר וינח׳ נהפכ׳ מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשו׳ ובן אדם ויתנחם ועל עבדיו יתנחם

וינחם יי׳ על הרעה · נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם : ויתעצב אל לבו · נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו נעצב המלך על בנו · וזו כתבתי לתשובת המינים גוי אחד שאל את ר׳ יהושע בן קרחה אמ׳ לו אין אתם מודי׳ שהקב״ה רואה את הנולד אמר לו הן ואמ׳ לו והכתוב ויתעצב אל לבו אמ׳ לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעש׳ הקב״ה אף על פי שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם : ויאמר יי׳ אמחה את האדם · הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי : מאדם ועד בהמה · אף הן השחיתו דרכם · דבר אחר הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו : כי נחמתי כי עשיתים · חשבתי מה לעשות להם תחת אשר עשיתים :

חסלת בראשית

אלה תולדות נח איש צדיק · הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה · דבר אחר ללמדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים : בדורותיו · יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כל שכן אילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום : את האלהים התהלך נח · ובאברהם הוא אומר אשר התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק בצדקו מאליו : התהלך · לשון עבר וזהו שימוש של למ״ד בלשון כבד משמש להבא ולשעבר בלשון אחד קום התהלך להבא התהלך נח לשעבר התפלל בעד עבדיך להבא ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוי״ו שבראשו הופכו להבא : ותשחת · לשון ערוה ועבודה זרה כמו פן תשחיתון השחיתו כל בשר : ותמלא הארץ חמס · גזל : כי השחית כל בשר · אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן :

אבן עזרא

בשגם · השי״ן כמו שככה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שמאתו היתה וכן קהלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח האדם לבדו בעבור זה החמס ושד בעבור שהאדם בשר והוא יגיע עד עת ויחסר כח׳ ע׳ ינצח העשוי לעושה : והיו ימיו · יש אומרים שזה קצב כל האדם ואם מצאנו יותר כן מצאנו מעט רק על הרוב ידבר והי׳ זה אמת כי הנה שם חיה שש מאות וכל הדורות אחריו חיו שנים רבות ובימי פלג חסרו השנים ותימות דוד עד היום שבעים או שמונים והאמת מה שאמר המתרגם ארמי׳ שנתן קץ לאדם כטעם עוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו ימותו ואל תשים לבך אל מספר ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה והנה כתוב וימת תרח בחרן ואחריו ויאמ׳ יי׳ אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצחק בן חמש ושלשים שנה ורבים כמוהו · ופי׳ נפילים שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם · וטעם אחרי כן אחר המבול והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים : וינחם יי׳ · ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשכיל׳ מה שטעם ירואה שנחם · וטעם ויתעצב אל לבו הפך ישמח יי׳ במעשיו כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חקריו ויש אומרים כי וינחם כמו מתנחם לך להרג׳ ויפרשוהו ואין ואמרו כי לבו הוא הנביא ואלו היה כן לא היה אחר ויתעצב ולא אל והנה מצאנו שנקרא הנביא לב ויאמ׳ אל לבו או אמיר׳ למלאכת ו״א לנח והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו הכתוב למעלה : חן · מגזרת רחמים וממנו תחנה ותשקלו קן ופיה מפעלי הכפל וטעם מציאתיון כמו לא חסה עליך עין :

אלה תולדו׳ כמו הקורו׳ כטעם מה ילד יום וכמוהו אלה תולדות יעקב : איש צדיק · במעשיו : תמים · בלבו ותמים תאר השם מפעלי הכפל והוא תמים · וטעם בדורותיו בדורו בעת המבול ובדורו׳ שהיו אחריו כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ״ח שנה והסימן היה אברהם אבינו בן נ״ח כאשר מת נח : ותשח׳ הארץ · הטעם אנשי הארץ וכן ארץ כי תחטא ויוכל הארץ באו · ויש אומרים כי טעם לפני האלהים בפרהסיא ואחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם והקרוב אלי שהתורה דברה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שעשה עבירה לפני רבו ולא ירא׳ נו והאומרים כי האלהים במקום הזה אינכו קדש לא אמרו מאומה : חמס · בגזל ועשק ויקחת גם הנשים בחזקת · ומה שאמרו קדמונינו ז״ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועות הכתיב הכתוב הירוע נכון הוא ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ודנם השם במים וכאשר מיתיהם ממעל ומתחתכן היו המים שהשחיתם בם : ויאמר

מחשבות לבו · דע את אלהי אביך : אל לבו ב׳ בתור׳ וסי׳ ויתעצב אל לבו · וירח יי׳ את ריח הניחח · וכל שאר אוריתא על לבו · וכל נביאים וכתובים אל לבו בממ״ב על לבו וסי׳ אות׳ זכר יי׳ · וישם דניאל את הדברי׳ : מאדם עד בהמה כל בראשית וידבר ותהלים מאדם עד בהמה · וכל אלה שמות וירמיהו מאדם ועד בהמה : נח ג׳ ר״פ וסי׳ ונח מצא חן · נח בן שש מאות שנה · נח · דניאל ואיוב : לפני האלהים ג׳ וסי׳ ותשחת הארץ · ויקח יתרו חתן משה · ויאסף יהושע · ויבא העם בית אל · ודויד וכל ישראל · ויקרבו עלות ושלמים ד״ה · וכל קהלת דכות : ח׳ מלין דכל חד וחד ל׳ דכו דגש וסי׳ ויסגר בשר תחתנה · ואל אבה תבונה · ברבבת הביאנה · חכמות שרותיה תעננה · עיני תראנה בה · תזובנה דבהר מרום ישר׳ שמענה ואתה דע לך · קחנה בידך ולך :

אבן עזרא

ויאמר קץ כל בשר. הוא הגוף. וטעם בא הגיע קץ האדם: את הארץ. מן הארץ וכן כצאתי את העיר או עם כמו את יעקב איש וביתו. והנכון בעיני שמלת משחית מוספת עצמה ואחרת עמה וכן אלהים בבאות כסאך אלהים והוא כן והנני משחיתם ומשחית את הארץ: גפר. שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקרא:

רשי

קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל: את הארץ. כמו מן הארץ ודומה לו כצאתי את העיר מן העיר חלה את רגליו מן רגליו. ד"א את הארץ. עם הארץ שאף שלש טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו:

ויאמר אלהים לנח ד' דס' ללמ"ד בליש'. קדמאה ויאמר אלהים לנח. תניין ויאמר י"י לנח. ויאמר י"י לדג. ויאמר י"י לשלמה דד"ה: והנני ג' וסי' והנני משחיתם. והנני אמר לבנות בית. והנני מקשקשת עצים: ופתח ה' וסי' ופתח התבה. ופתח אהל מועד תשבו. וקדמא' ותליתא דהצלע. ופתח הבית דלתותיו הפנימית: ושלשים ב' באו'

ויאמר אלהים לנח קץ כל־בשר בא לפני כי־מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את־הארץ: עשה לך תבת עצי־גפר קנים תעשה את־התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר: וזה אשר תעשה אתה שלש מאות אמה ארך התבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה: צהר תעשה לתבה ואל־אמה תכלנה מלמעלה ופתח התבה בצדה תשים תחתים שנים ושלשים תעשה: ואני הנני מביא את־המבול מים על־הארץ לשחת כל־בשר אשר־בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר־בארץ יגוע: והקמתי את־בריתי אתך ובאת אל־התבה אתה ובניך ואשתך ונשי־בניך אתך: ומכל־החי מכל־בשר שנים מכל תביא אל־התבה להחית אתך זכר ונקבה יהיו: מהעוף למינהו ומן־הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו שנים מכל יבאו אליך להחיות: ואתה קח־לך מכל־מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה: ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים כן עשה: ויאמר יהוה לנח בא־אתה וכל־ביתך אל־התבה כי־אתך

ל"ה · ל' מל' · ל' רס' · ל' דגש ה' · ל' ל' ל' · ל' ל' · ו' בטע' מלר' · ל' ל"פ · י"ב · ל' · י"ד · ל"נ · ח' · י"ח י"ד · ו' רס' ללמ"ד בליש'

ואמר י"י לנח קיצא כל־בשרא על לקדמי ארי־איתמליאת ארעא חטופין מן־קדם עובדיהון בישא והא־אנא מחבלהון עם־ארעא: עביד לך תיבותא דאעין דקדרוס מדורין תעביד ית־תיבותא ותחפי יתה מגיו ומברא בכופרא: ודין די תעביד יתה תלת מאה אמין אורכא דתיבותא חמשין אמין פותיה ותלתין אמין רומה: נהורי תעביד לתיבותא ולאמתא תשכללינה מלעילא ותרעא דתיבותא בסטרה תשוי מדורין ארעאין תנינין ותליתאין תעבדינה: ואנא הא אנא מייתי ית־טופנא מיא על־ארעא לחבלא כל־בשרא די־ביה רוחא דחיי מתחות שמיא כל די־בארעא ימות: ואקים ית־קיימי עמך ותיעול לתיבותא את ובנך ואיתתך ונשי בנך עמך: ומכל־דחי מכל־בישרא תרין מכולא תעיל לתיבותא לקיימא עמך דכר ונוקבא יהון: מעופא לזנוהי ומן־בעירא לזנה ומכל ריחשא דארעא לזנוהי תרין מכולא יעלון לותך לקיימא: ואת סב־לך מכל־מיכל דמתאכיל ותיכנוש לותך ויהי לך ולהון למיכל: ועבד נח ככל די פקיד יתיה י"י כן עבד: ואמר י"י לנח עול־את וכל־אינש ביתך לתיבותא ארי־יתך

וסי' ושלשי' תעשה. ושלשי' יסעו: ובאת ז' בטע' מלרע וסי' אל התבה. ושמעו לקולך. ובאת אל הברים. ובאת אל הכהן. ושלשת תרד ובאת. וקראת במגלה' לקוח באת הגולה. קדמאה דפסו': להחית ב' בספר חס' וסי' אל התבה להחית. להחית עם רב: מהעוף חד מן כ"ב נסבין בה' דכל חד וחד לית דכו' וסי' כו' במסר' רבת'. יאכל כ"ג וסי' כו' במסר' רבת': ולהם ח' וסי' ואתה קח לך מכל מאכל. וישימו לו לבדו ולהם. וטפכם אשר אמרתם. כי הם ומקניהם יעלו. ויהי אחרי בא אמציהו. כי הטהרו והכהנים. מלבד עבדיהם ואמהתיהם. וחכרו:

אבן עזרא

קנים. להיו' כל חיה ועוף ובהמ' איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו. ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטי' וכפרת אותה. יש אומ' שהיא מגזרת כפרת והטעם מכל משיחה ויש אומ' שהכופר כדמות זפת ויש אומרים שיש טיט בארץ מהעפר והוא מדביק ועומד כזפת ויש אומרים שהוא הנקרא בלשון ישמעאל בתמורת הכף בקוף והנכון שמלת וכפר' מגזר' בכופ': מבית. כמו לפני: וזה אשר תעשה. טעמו וזה השיעור אשר תעשה והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה צפה על פני המים ולא יהפכנה רוח: צהר. מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים והוא נשמה למעלה כמשפט ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה כתוב ששית אמה והנה התיבה כדמות משלש וראש חד וכן מקצועותיו על כן לא תתהפך והפתח בצד האח' והיה עולה אליו בסלם וידענו כי התיבה גדולה מאד גם יתכן לא להיו' קומתה גדולה מקומתנו כי האמה היא כמדתו ויתכן היותה כמשפט היא נחלקת על שלש גובה התחתיים עשר אמות ויש אומרים כי רבים היו והכתוב אחז דרך קצרה: תחתיים. תאר השם וכן שניים וכן שלישים והשואלים למה לא אמר ושלישיים עניים להם ולא ידעו הלא ידעו שלא קשת נגב תאר השם ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ובנין תאר השם וכל מלה כפי משקלה ומערכתה ומשקל שלישים כמשקל נגידים חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד או יתכן שי"וד שניים משמשת עצמה ואלת שלישים עמה אולי תנוח דעת השואלים: ואני. מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת נון מובלע כמו מביע והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ ויש אומרים שהוא מגזרת בלולה בשמן והיה ראוי להיו' על משקל מסלול וכמוהו המשור והחולם והשורק יתחלפו. וטעם המבול מים דרך קצרה וכן הוא המבול מבול מים וכן למן היום הוסדה.

רשי

וכטמטטו: עשה לך תיבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עסוק בה מאה ועשרים שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר. כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם למחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכופר. זפת בלשון ארמי ומצינו בתלמו' כופר'. בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: צהר. יש אומרים חלון ויש אומרים אבן טובה המאירה להם: ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה מכאן ומכאן: בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים בה: תחתיים שנים ושלישי'. שלש עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתיים לזבל: ואני הנני מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני כבר מה אנוש כי תזכרנו: מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אנקלוס שתרג' טופנא שהציף את הכל והביא לבבל שהיא עמוקה ולכך נקרא' שנער שננערו שם כל מתי מבול: והקימותי את בריתי. ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעי שבדור: אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה: מכל החי. אפי' שדים: שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו משנים א' זכר וא' נקבה: מהעוף למינהו. אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהן באו וכל שהתיבה קולטתו הכנים בה: ויעש נח. זה בנין התיבה:

ראיתי

אבן עזרא

שטעמו ולמן היום הוסד': והקימותי את בריתי. לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בתחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה נסלחה אכתו' לפניו ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי והקרוב אלי שזאת הברי' רמז לקשת. וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים והוא מגזרת ברו לכם איש והמלה בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית יעקב ובנותיו בשבית ויש אומרים שברית גבול כרות. ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אחר כן מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה זה כלל לחיות השד' וכל קטן וגדול שהוא נולד מזכ' ונקב' ויצאו כל הנולדים בלי התחברות שנים וכן חיות המים שגם הדג יקרא בשר והעד שאמ' משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגו' אם את כל דגי הים וגו'. ומלת תביא אל התיבה מצוה על נח שלא יעזבם רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין. ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם בחיים ולצוד כל מיני העוף. וזה שיתקן מיני מאכל לכל ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס וכל חיה כמו האריה שלא יחיה כי אם מבשר וזאת איננה שאלה כי מי שלא ימצא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב וכן דרס שיש בבהמות גדול והוא רועה אלף הרים טוב הוא להשמעת אזניים וכן עוף שיכסה אור השמש בכנפיו יש לו סוד ואיננו כמשמעו. והשם צוה אל נח לעשות התיבה ימים רבים קודם בא המבול ואשר קרבו הימים צוה השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה ובעבור צריכת הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים ושבעה נקבות:

כי

ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו: הטהורה. העתידה להיות טהור לישראל למדנו שלמד נח תורה: שבעה שבעה. כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: גם מעוף השמים וגו׳. בטהורים דבר הכתוב וילמד סתום מן המפורש: כי לימים עוד שבעה. אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב״ה על כבודו ועכב את הפורענות צא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת תר״ך שנה לחיי נח: כי לימים עוד. מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על מאה וכ׳ שנה: ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: ויעש נח. זה ביאתו לתבה:

נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: באו אל נח. מאליהן: שנים שנים. כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: בחדש השני. רבי אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע או׳ זה אייר: נבקעו. להוציא מימיה׳: תהום רבה. מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמי׳ שאם יחזרו יהיו גשמי ברכ׳ כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו׳. אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתוב ביום הזה נבקעו כל מעינו׳ נמצאו ארבעי׳ יום כלי׳ בכ״ח בכסלו לר׳ אליעזר שהחדשי׳ כמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י״ב ממרחשון וכ״ח מכסליו: בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרי׳ אלו אנו רואים אותו נכנס לתיב׳ אנו שוברין אות׳ והורגין אותו אמר הקדוש ברוך הו׳ אני מכניסו לעיני כלם ונרא׳ דבר מי יקום: צפור כל כנף. דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבו׳ חגבי׳: ויסגר יי׳ בעדו. הגין עליו שלא שברוה הקיפ התבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקר׳ סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא בעד כל רחם בעדך ובעד ביתך עור בעד עור מגן בעדי התפלל בעד עבדיך כנגד עבדיך: ותרם

ראיתי צדיק לפני בדור הזה: מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים איש ואשתו: גם מעוף השמים שבעה שבעה זכר ונקבה לחיות זרע על פני כל הארץ: כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה: ויעש נח ככל אשר צוהו יהוה: ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ: ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התבה מפני מי המבול: מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהרה ומן העוף וכל אשר רמש על האדמה: שנים שנים באו אל נח אל התבה זכר ונקבה כאשר צוה אלהים את נח: ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ: בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ביום הזה נבקעו כל מעינת תהום רבה וארבת השמים נפתחו: ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה: בעצם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת בני נח ואשת נח ושלשת נשי בניו אתם אל התבה: המה וכל החיה למינה וכל הבהמה למינה וכל הרמש הרמש על הארץ למינהו וכל העוף למינהו כל צפור כל כנף: ויבאו אל נח אל התבה שנים שנים מכל הבשר אשר בו רוח חיים: והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו כאשר צוה אתו אלהים ויסגר יהוה בעדו: ויהי המבול ארבעים יום על הארץ וירבו המים וישאו את התבה

חזיתי זכאי קדמי בדרא הדין: מכל בעירא דכיא תיסב לך שבעא שבעא דכר ונוקבא ומן בעירא די ליתוהי דכי תרין דכר ונוקבא: אף מעופא דשמיא שבעא שבעא דכר ונוקבא לקימא זרעא על אפי כל ארעא: ארי לזמן יומין עוד שבעא אנא מחית מיטרא על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילוון ואמחי ית כל יקומא די עבדית מעל אפי ארעא: ועבד נח ככל די פקדיה יי: ונח בר שית מאה שנין וטופנא הוה מיא על ארעא: ועאל נח ובנוהי ואתתיה ונשי בנוהי עימיה לתיבותא מן קדם מי טופנא: מן בעירא דכיא ומן בעירא דליתוהי דכיא ומן עופא וכל די רחיש על ארעא: תרין תרין עלו עם נח לתיבותא דכר ונוקבא כמא דפקיד יי ית נח: והוה לזמן שבעא יומין ומי טופנא הוו על ארעא: בשנת שית מאה שנין לחיי נח בירחא תנינא בשבעת עשרא יומא לירחא ביומא הדין איתבזעו כל מבועי תהומא רבא וכוי שמיא איתפתחא: והוה מיטרא נחית על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילוון: בכרן יומא הדין על נח ושם וחם ויפת בני נח ואתת נח ותלת נשי בנוהי עמהון לתיבותא: אנון וכל חיתא לזנה וכל בעירא לזנה וכל רחשא דרחיש על ארעא לזנוהי וכל עופא לזנוהי כל ציפר כל דפרח: ועלו עם נח לתיבותא תרין תרין מכל בשרא די ביה רוחא דחיי: ועליא דכר ונוקבא מכל בשרא עלו כמא דפקיד יתיה יי ואגין יי במימריה עלוהי: והוה טופנא ארבעין יממין על ארעא וסגיאו מיא ונטלו ית תיבותא

צוהו יי׳ וס׳ ויעש נח. ויגד משה לאהרן. ויבא משה ויקרא. ויקח משה את המטה. וישכם דוד בבקר. ויעש דוד כן. וחברו דו״ה. אשר עשה דוד את הישר. ויעש ברוך בן נריה. אלה פקדהם לעבדתם: מן הבהמה ג׳ ר״פ בת׳ ו׳ בדניא׳ ועזר׳ ודה וס׳ בו׳ בבסר רבת׳: טהרה ה׳ וס׳ אשר לא טהרה. אשר איננה טהרה.

לסמי׳ מנחה טהרה. כל צפור טהורה. יראת יי׳ טהורה. תרין בתר׳ מלאין וחד וטהורה היא ונקתה ונזרעה: ומן העוף י״ד זוגי׳ יחידי׳ וס׳ בו׳ כמס׳ רבת׳: שבעת הימי׳ ח׳ בליש׳ וס׳ בו׳ במסר׳ רבת׳: לחיי ג׳ וס׳ לחיי נח. אלה לחיי עולם. ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: ביום הזה ו׳ וס׳ ביום הזה נבקעו. באו מדבר סיני. כאשר עשה ביום הזה. כי ביום הזה יכפר. מה עכרתנו. ויאמר שאול לא יומת איש. וחד וביום הזה לא אמיהך: ואשת ו׳ וס׳ בו׳ במסר׳ רבת׳: והבאי׳ ב׳ וס׳ והבאים זכר ונקבה. והיהודים והסגנים:

אבן עזרא

כי לימים עוד שבעה. כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בי׳ לחדש השני ובסוף המ׳ יום מהתחלה ישוב האמצעי אל הנכח והוא סוד. ומלת היקום לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת ושרשו מן מהפעלים שהפ״א שלהם אינגו שלם על משקל כרוב וי״א שהוא מהפעלי׳ נחי העי״ן והוא הפוך כמו ריבה יי׳ את יריבי. ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה: ויעש נח. כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב אל התיבה: מפני מי המבול. מפני פחד מי המבול והנה באותם השבעה ימי׳ באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרי׳ וכל רומש זכר ונקב׳ באו: ויהי ביום השביעי נבקעו כל מעינות תהום רבה. מעינות סמוך באין מעינות מוכרת: תהום. לשון זכר ונקבה וכן תהום רוממתהו מלת הזכיר הנחלים כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עלו המי׳ ונפתחו ארובות האוצרות בשמים ירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה והעד שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסקו מימי השמי׳ אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו זה הסוד: ארבות. כמו והנה יי׳ עושה ארבות והאוצר והחלון כלשון בני אדם ומשפטם ויש אומ׳ שהאלף שורש כמו כבודות ויש אומ׳ שהאלף נוסף כמו אלף אגודות והם מפעלי הכפל וביו׳ שבעה עשר שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכניס בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף. ומלת צפור שם כלל לאשר יש לו כנף. והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים. והבאים זכר ונקבה טעמו הבאים בתיבה. וטעם ויסגור יי׳ בעדו הוא לשבח שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור על איש ויסך אלוה בעדו והעד ראש הפסוק והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעי׳ לילה אם כן מה טעם ויהי המבול על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התבה וגבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה:

מאד מאד · פעמים שאין לרוב ממנו וכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים לאם אמרו ויכסו ההרים וכן פירושו כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרים הנזכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שיאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון · ופי׳ ויגוע וכבר גוע ורבים בתורה כמוהו כמו ואתחנן וכן ויעתר עליהם מן על פי האמת ומלת ויגוע מיתה ובפי׳ ויגוע וימת אבאר לך זה · והנה ברור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא רק ולאדם · ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהי׳ מן השמים ואם הם שני שרשים ימצא כמוהו : וימחו מן הארץ · כמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על חסידי הדעת מאחינו שאומרי׳ שלא היה׳ המבול בכל הארץ : ויגברו המים חמשים ומאת יום · בעבור שנבקעו המעינות גם היה גשם יורד יום אחד ופוסק יום אחד כי פי׳ אני מתטיר תמיד בלי הפסקה והעד שאמר ויכלא הגשם : ויזכור אלהים את נח · גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העקר : ואת כל החיה · כלל לחית השדה ולעוף השמי׳ ולכל שורץ על הארץ וטעם ויזכור השבוע שנשבע לנח : ויעבר אלהים · רוח · העבירו תמיד : וישכו המים · ונחו ולא גברו וכן וחמת המלך שככה ודגשות הכ״ף לחסרון העי״ן ושניהם מהבנין הקל : ויסכרו · כמו ויסגרו ואין הכ״ף מתחלפת בגימ״ל רק הם שתי מלות וטעם אחד כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יהו״א וסמ״ך בשי״ן : ויכלא הגשם · נכלא בתוך האוצר : וישובו המים · למטה מהארץ כמשפטם בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נכוחה ידענו והאומרים כי הנה מנאנו מאה וחמשים יום חמשה חדשי׳ וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכוח על דבריהם כי שנים ימים יחסרו גם האומר כי בחשבון העבור היה שנה וימים בחדש השני מרחשון ותהיה השנה שלימה ולמה כל זה ואפי׳ היה כתוב כי נח היה חשבונו על החמה או תחלת השנה מתשרי לא נתנו המועדי׳ על יד נח · גם יתכן על מנוח התיבה לדבר דברים ארוכים לכן לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה : בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרי׳ · והנה נח קבע אחד לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיב׳ ובעבור לחדש שבט שלח את העורב ותמיד היה הולך ושב עד שיצא נח כי כן אמר עד יבשת המים וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים ששלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שהוא החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המשבט המרובע והעד שאמר ויחל עוד שבעת ימים אחרים ·

ותרם מעל הארץ · משוקעת היתה במים י״א אמה כספינה טעונה משוקעת מקצתה במים ומקראות שלפנינו יוכיחו : ויגברו · מאליהן : חמש עשרה אמה מלמעלה · למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים : נשמת רוח חיים · נשמה של רוח חיים : אשר בחרבה · ולא דגים שבים : וימח · לשו׳ ויפעל הוא ואינו לשו׳ ויפעל והוא מגזרת ויפן ויבן כל תיבה שסופ׳ ה״א כגון בנה מחה קנ׳ כשהוא נותן וי״ו יו״ד בראשה נקוד בחיריק תחת היו״ד : אך נח · לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמ׳ הן צדיק בארץ ישולם : ויזכר אלהים · זה השם מדת הדין הוא ונהפכ׳ למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקי׳ ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר וירא יי׳ כי רבה רעת האדם ויאמר יי׳ אמח׳ והוא שם מדת רחמי׳ : וישכו · כמו כשוך חמת המלך לשון ה הנחת חמה : ויזכור אלהים את נח וגו׳ · מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קוד׳ לכן ושלא שמשו בתבה : ויעבר אלהים רוח · רוח תנחומי׳ והנחה עברה לפניו : על הארץ · על עסקי הארץ : ויסכרו מעינות · כשנפתחו כתיב כל מעינו׳ וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגו׳ חמי טבריא וכיוצא בהן : ויכלא · וימנע כמו לא תכלא רחמיך לא יכלא ממך : מקצה חמשים ומאת יום · התחילו לחסור והוא אחד בסיון כיצד בכ״ז בכסליו פסקו הגשמי׳ הרי שלשה מכסליו וכ״ט מטבת הרי ל״ב ושבט ואדר וניס׳ ואייר ק״ח הרי קנ׳ : בחדש השביעי · סיון והוא שביעי לכסלו שבו פסקו הגשמים : בשבעה עשר יום · מכאן אתה למד שהיתה התבה משוקעת במים י״א אמה שהרי כתי׳ בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרי׳ זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והן היו גבוהים על ההרים ט״ו אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב ט״ו אמה לס׳ יום הרי אמה לד׳ ימי׳ נמצא בשבעה עשר של סיון לא חסרו אלא ד׳ אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י״א אמה במים מעל ראשי ההרים : בעשירי נראו ראשי ההרים · זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם ואם הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו מ׳ של ירידת גשמים וקנ׳ של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ״א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ס׳ יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה ואם תאמר באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם · ולרבי יהושע הוא ניסן : מקץ

מאד מאד ו׳ וסי׳ והמים גברו · ויפרץ האיש · טובה הארץ · חיל גדול · וייראו מאד מאד · מרב מאד מאד : נשמת ד׳ וסי׳ ויפח באפיו · כל אשר נשמת · נר יי׳ נשמת · נשמת יי׳ בנחל גפרית : היקום ג׳ וסי׳ כי לימים עוד שבעה · וימח את כל היקום · ואת כל היקום אשר : ויזכר אלהים ד׳ דס בתו׳ וסי׳ ויזכר אלהים

ותרם מעל הארץ: ויגברו המים וירבו מאד על הארץ ותלך התבה על פני המים: והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים: חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים: ויגוע כל בשר הרמש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השרץ על הארץ וכל האדם: כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו: וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ וישאר אך נח ואשר אתו בתבה: ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום: ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים: ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים ויכלא הגשם מן השמים: וישבו המים מעל הארץ הלוך ושוב ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום: ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על הרי אררט: והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים:

ואתרמת מעל ארעא: ותקיפו מיא וסגיאו לחדא על ארעא ומהלכא תיבותא על אפי מיא: ומיא תקיפו לחדא לחדא על ארעא ואתחפיאו כל טוריא רמיא די תחות כל שמיא: חמש עשרי אמין מלעילא תקיפו מיא ואתחפיאו טוריא: ומית כל בשרא דרחיש על ארעא בעופא ובבעירא ובחיתא ובכל ריחשא דרחיש על ארעא וכל אינשא: כל די נשמת רוח חיין באפוהי מכל די ביבשתא מיתו: ומחא ית כל יקומא די על אפי ארעא מאינשא עד בעירא עד ריחשא ועד עופא דשמיא ואתמחיאו מן ארעא ואשתאר ברם נח ודעימיה בתיבותא: ותקיפו מיא על ארעא מאה וחמשין יומין: ודכיר יי ית נח וית כל חיתא וית כל בעירא די עימיה בתיבותא ואעבר יי רוחא על ארעא ונחו מיא: ואסתכרו מבועי תהומא וכוי דשמיא ואתכלי מטרא מן שמיא: ותבו מיא מעל ארעא אזלין ותיבין וחסרו מיא מסוף מאה וחמשין יומין: ונחת תיבותא בירחא שביעאה בשבעת עשרא יומא לירחא על טורי קרדו: ומיא הוו אזלין וחסרין עד ירחא עשיראה בעשיראה בחד לירחא אתחזיאו רישי טוריא:

את נח · ויהי כשחת אלהים · ויזכר אלוהים את רחל · וישמע אלהים את נאקתם : ויעבר ט׳ וסי׳ ויזכר אלהים את נח · ויקחם ויעבירם · ויעבר ישי שבעת בניו · ויעבר ישי שמה · ויעבר הקדשים · וכשמע אסא את הדברים · ויגע הדבר אל מלך ננוה : ובשנת אחת לכורש · וחברו דעזר׳ : ויסכרו כל לשני׳ סמ״ך בתי׳ בב״א · כתיב בשי״ן כי ישכר פי דברי שקר · וכל אגרא כתיב שי״ן בב״א וסכרום עליהם יעצים : הלוך ד׳ מל׳ בתורה וסי׳ ושוב · וחסור · ונסוע · וגדל : ושוב ג׳ וסי׳ וישובו · ויצא יצוא · והחיות : אררט ד׳ ג׳ קמץ וחד פתח וסי׳ התבה · ורבה נבלטו · וחברו · כמלכות :

מקץ ארבעים יום · משנראו ראשי ההרים: את חלון התיבה אשר עשה · לצהר ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: יצוא ושוב · הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו שמצינו באגדת חלק: עד יבשת המים · פשוטו כמשמעו אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר: וישלח את היונה · לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד שבעת ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף ברשונה הוחיל ז' ימים: וישלח · אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שילחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: ויחל · לשון המתנה וכן לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא: טרף בפיה · אומר אני זכר היה לכך קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצות כיוני הגאיות כלם הומות וכמו כיונה פותה: טרף · חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקדוש ברוך הוא ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: וייחל · הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל ויתיחל ויתמתן: בראשון · לרבי אליעזר הוא תשרי ולר' יהושע הוא ניסן: חרבו · כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: יבשה · נעשית גריד כהלכתה: בשבעה ועשרים · וירידתן בחדש השני אלו אחד עשר ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: אתה ואשתך וגו' · איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: הוצא · הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אין רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ · ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: למשפחותיהם · קבלו עליהם על מנת לידבק במינן: מכל הבהמה הטהורה · אמר לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו שבעה שבעה אלא כדי להקריב קרבן מהם: מנעריו · מנעריו כתי' משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא

וישלח כ"ב וסי' וישלח את הערב · וישלח את היונה · וישלח את לוט · וישלח את אחיו וילכו · וישלח משה את חתנו · וישלח את לוט בתוך · וישלח לבלעם ולשרים · וישלח יהושע את העם · וחבירו · ויהי כאשר כלה להקריב · ויבער אש בלפידים · וידבר שמואל אל העם · ויקח צמד בקר וינתחהו · ויבא דוד אל צקלג:

ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון התבה אשר עשה: וישלח את הערב ויצא יצוא ושוב עד יבשת המים מעל הארץ: וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה: ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התבה כי מים על פני כל הארץ וישלח ידו ויקחה ויבא אתה אליו אל התבה: ויחל עוד שבעת ימים אחרים ויסף שלח את היונה מן התבה: ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה וידע נח כי קלו המים מעל הארץ: וייחל עוד שבעת ימים אחרים וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד: ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ ויסר נח את מכסה התבה וירא והנה חרבו פני האדמה: ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ: ס וידבר אלהים אל נח לאמר: צא מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך: כל החיה אשר אתך מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש הרמש על הארץ הוצא אתך ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ: ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו: כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש על הארץ למשפחתיהם יצאו מן התבה: ויבן נח מזבח ליהוה ויקח מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור ויעל עלת במזבח: וירח יהוה את ריח הניחח ויאמר יהוה אל לבו

והוה מסוף ארבעין יומין ופתח נח ית כות תיבותא דעבד: ושלח ית עורבא ונפק מיפק ותאיב עד דיבישו מיא מעל ארעא: ושלח ית יונה מלותיה למחזי אם קלו מיא מעל אפי ארעא: ולא אשכחת יונה מנח לפרסת רגלה ותבת לותיה לתיבותא ארי מיא על אפי כל ארעא ואושיט ידיה ונסבה ואעיל יתה לותיה לתיבותא: ואוריך עוד שבעא יומין אחרנין ואוסיף שלח ית יונה מן תיבותא: ואתת לותיה יונה לעידן רמשא והא טרף זיתא תביר מחת בפומה וידע נח ארי קלו מיא מעל ארעא: ואוריך עוד שבעא יומין אחרנין ושלח ית יונה ולא אוסיפת למתב לותיה עוד: והוה בשית מאה וחדא שנין בקדמאה בחד לירחא נגובו מיא מעל ארעא ואעדי נח ית חופאה דתיבותא וחזא והא נגובו אפי ארעא: ובירחא תנינא בעשרין ושבעא יומא לירחא יבישת ארעא: ומליל יי עם נח למימר: פוק מן תיבותא את ואתתך ובנך ונשי בנך עמך: כל חיתא דעמך מכל בסרא בעופא ובבעירא ובכל רחשא דרחיש על ארעא אפיק עמך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגון על ארעא: ונפק נח ובנוהי ואתתיה ונשי בנוהי עמיה: כל חיתא כל רחשא וכל עופא כל דרחיש על ארעא לזרעיתהון נפקו מן תיבותא: ובנא נח מדבחא קדם יי ונסיב מכל בעירא דכיא ומכל עופא דכי ואסיק עלון על מדבחא: וקביל יי ברעוא ית קורבניה ואמר יי במימריה

אבן עזרא

ומלת ויחל עוד על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל כמו וייקץ יי' ויחל כמו וישב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק: ויוסף שלח את היונה מן התיבה· בארבעה ועשרים בשבט: טרף בפיה· יש שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית וכן כל טרפי צמחה והראיה שים קמץ הריש קמץ גדול כמו זהב ועשן והנכון בעיני שיהיה הבית נוסף כבית ברוחו שמים שפרה והוא באחד ובא בקמץ כמו כי הוא טרף הריה שלג וחבריהם או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם כמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול: וייחל· מבנין כפעל ובא מלעיל כמו וילחם ויכתר ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקו' דוד ובא יו"ד וייחל בעבור השלם כיו"ד או ירה יירה· ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספה כמשפטה לשוב אליו עוד לעולם וכן עוד טומאתו בו עוד כל ימי הארץ: חרבו המים· לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה חרבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומר י' על שנת הלבנה נשען בעבור עשר' ימים שהם נוספי' בעבור שנת החמה צריכים להיות שנתם שלימה ועוד מי מלל להם שנה עמד נח בתיבה רק עמד שנת החמה ועוד י' ימים: היצא· כמו השלם וכן הישר לפני דרכך: ושרצו· יולידו: למשפחותיהם· כמו למינם ויש אומרי' שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק: הבהמה הטהור'· עשר ולא נרצ' מספר העוף הטהור כי הוא יותר מהטמא· והנה המזבח בנהו באחד הרי אררט: וירח· על משקל וינח בכל גבול מצרים ונפתח הריש בעבור החית שהיא מהגרון כמשפט לשון הקדש וחלילה חלילה להיו' השם מריח ולא אוכל כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו רק הטעם שקבל העולה ויעשה לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב: הניחוח· מלשון מנוחה והחית כפול כהכפל פ"א ואפופים והטעם שהגיע הריח מהזבח או שיגיע נח עד עליון: אל לבו· כמו עם לבו ואחר כן גלה סודו לנח כי נביא היה: וטעם

ויאמר אבנר אל דוד · וישלח דוד את העם · ויבא אל העופל ויקח · ויהי בתחלת שבתם · ויאמרו למלך אשור · וישלח יי' בואת גדודי · ויתן להם שאלתם: ז' פסו' דאית בהון אל על אל וסי' ולא מצאה היונה מנוח · וירד הגבול · ויאמר האיש אל יואב · ויאמר אוריה אל דוד · פתח הצלע התיכונה · וינוסו הנותרים אפקה · ויאמר אלי המים האלה: יצוא ז' ג' מלאין וד' חסרים וסי' העורב · יעקב הרצח · שמעי · נעכן · יאב · ירמיהו וסימנהון דמלא' עשן: ויחל ט' וסי' ויחל עוד שבעה קדמאה · ויחל נח · ויחל העם לזנות · ויחל שער ראשו · ויחל מאד מהמורי · מן הורי · ויחל יונה לבא · ויחל שלמה לבנות את בית יי' · ויחל לבנות בחדש השני בשני · ואחור ויחל עוד שבעת ימים: טרף ב' קמצי' וסי' עלה זית טרף · כי הוא טרף · וחד פתח אפו טרף: קלו ד' וסי' המים · מנשרים קלו · ימי קלו מני ארג · ימי קלו מני רץ: וידבר אלה' ג' דסמי' בתור' וסי' אל נח · אל משה וארא · את כל הדברי': כל החיה ד' פסוק' כל כל וכל כל וסי' כל החיה כל הרמש נגל' · ועת כל נביאי הבעל · וראשית כל בכורי כל · כל קבל דנא ביה זמנא:

לא אוסיף לא אוסיף. כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים במס׳ שבועות: עוד כל ימי הארץ וגו׳ לא ישבתו. ששה עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטב׳ וחצי שבט קור כו׳ בבבא מציעא: קור. קשה מחורף: חורף. עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר והוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן: קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשין אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים: חום. הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קיטא קשי מקיטא: ויום ולילה לא ישבתו. מכלל ששבתו כל ימי המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ולילה: לא ישבתו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן: וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת. ולענין חיות שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין צריך לשמרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנ׳ ומוראכם וחתכם יהיה. אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים: לכם יהיה לאכלה. שלא הרשיתי לאדם הראשון אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: בנפשו דמו. אסר להם אבר מן החי כלו׳ כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר מן החי: ואף דמו לא תאכלו. הרי דם מן החי: ואך את דמכם. אע״פ שהתרתי לכם נטילת נשמ׳ בבהמ׳ את דמכם אדרוש השופך דם עצמו: לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע״פ שלא יצא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעו׳ לשלוט בהן שנ׳ נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהי׳ עליהן את החיות: מיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: ומיד איש אחיו. שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב״ה דורש ממנו כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכ׳ מכו׳ הקב״ה מזמנן לפונדק אחד וכו׳: באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים עשה את האדם וזה יוקרא חסר עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: ואתם פרו ורבו. לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמי׳: ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורבי׳ עד שהבטיחו הקב״ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה באחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית לאבטחתי ואתן לך אות: חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התיבה. להביא שקצים ורמשי׳: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה: אשר אתכם. שאין הלוכן עם הבריות: והקימותי

אסף ג׳ כתיב כן בתורה וסי׳ וירח יי׳ את ריח ב׳ בו. ויאבר משה כן דברת: מנעריו ג׳ בק׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ כי יצר לב האדם. והוא איש מלחמה. שאנן מואב מנעוריו. בתרא מלא: עד י״ד חסרין וסי׳ עד כל ימי הארץ. עד מי לך פה חתן. טוב לי עד אני שם. לכו עד שלשה ימים דמלכים. לכן עד אריב אתכם.

לא אוסיף למילט עוד ית ארעא בדיל חובי אינשא ארי יצרא דלבא דאינשא ביש מזעריה ולא אוסיף עוד למימחי ית כל דחי כמא דעבדית: עוד כל יומי ארעא זרועא וחצדא וקורא וחומא וקיטא וסיתוא ויימם ולילי לא יבטלון: ובריך יי ית נח וית בנוהי ואמר להון פושו וסגו ומלו ית ארעא: ודחלתכון ואימתכון תהי על כל חות ארעא ועל כל עופא דשמיא בכל די תרחיש ארעא ובכל נוני ימא בידכון יהון מסירין: כל ריחשא דהוא חי לכון יהי למיכל כירוק עסבא יהבית לכון ית כולא: ברם בסרא בנפשיה דמיה לא תיכלון: וברם ית דמכון לנפשתכון אתבע מיד כל חיתא אתבעניה ומיד אינשא מיד גבר דישוד ית דמא דאחוהי אתבע ית נפשא דאינשא: דישוד דמא דאינשא בסהדין על מימר דיני דמיה יתשד ארי בצלמא דיי עבד ית אינשא: ואתון פושו וסגו איתילידו בארעא וסגו בה: ואמר יי לנח ולבנוהי עמיה למימר: ואנא הא אנא מקים ית קימי עמכון ועם בניכון בתריכון: ועם כל נפשא חיתא דעמכון בעופא בבעירא ובכל חות ארעא עמכון מכל נפקי תיבותא לכל חית ארעא:

לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי: עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו: ויברך אלהים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ: ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו: כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל: אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו: ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם: שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם: ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה: ס ויאמר אלהים אל נח ואל בניו אתו לאמר: ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם: ואת כל נפש החיה אשר אתכם בעוף בבהמה ובכל חית הארץ אתכם מכל יצאי התבה לכל חית הארץ:

אחרי מתי עד. עד תעברנה הצאן על ידי מונה. ויהודה עד רד עם אל. עד אושיבך באהלים. עד הורש אביא לך. עד אשר יבאו עמים. עד ישבו זקנים. אמללה יולדת השבעה. אעברה לפי כחסום. וב׳ בעד: וקציר ב׳ וסי׳ זרע וקציר. אשר אין חריש וקציר: וחרף ב׳ וסי׳ וקיץ וחרף. אתה יצרתם: ומוראכם ב׳ וסי׳ ומוראכם וחתכם יהיה. פחדכם ומוראכם: ואך ב׳ ר״פ וסי׳ ואך את דמכם לנפשתיכם. ואך אם טמאה ארץ: איש אחיו ב׳ וסי׳ כיד איש אחיו. ודעת איש אחיו. וחד ואיש אחיו לא: אילין פס׳ דאית בהון ג׳ מילין דמלה קדמאה ובתר׳ לא נסב וי״ו ברישׁ תיבותא ומציעתא נסיב וי״ו וסי׳ ואך את דמכם. ולקחו מן הדם. אז ישוב הרוצח. כל אשר יגע בשדה. דנני ענו בי. עד יי׳ בכם ועד. עלי עשור ועלי נבל עלי. לו חפץ יי׳ להמיתנו. ואמרת בלבבך מי ילד. אלהי אברהם ואלהי נחור. כי יצומו אינני. כה אמר יי׳ אל יתהלל חכם: נפש החיה ד׳ דסמיכי וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: בבהמה ו׳ דגשים וסי׳ ואת כל נפש החיה אשר אתכם. מעלת גרה בבהמה. וחבירו דמשנה תורה. ולא תשקצו את נפשתיכם. ואם בבהמה הטמאה. ליש גבור בבהמה: וד׳ רפ׳ וסי׳ ונפש כי תגע. אשר יתן שבבהו. לא יחליפנו. אך בכור אשר יבוכר:

אבן עזרא

ועטם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה על ידי אדם כי כן כתו׳ ארורה האדמה: יצר. היא התולדת אשר נוצרה לו: ולא אוסיף עוד. על המבול. ומלת עוד לעולם או פעם שנית וכן ויבך על צואריו עוד: עוד כל ימי הארץ. לאות כיים לה קץ קצוב ומה שכבר דרש שביב שמנה עשרה אלף רק לא ידענו אחד מכישף: זרע וקציר. חלק השנה לשנים ואחר כן לארבע׳ קור. כנגד החום: וקיץ. כנגד החורף והם כנגד ד׳ תקופות בשנה ובכלם יום ולילה יחלקו כי מה שחסר מזה נוסף בזה ואחר כן ישוב הערף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם בשוה: וחתכם. מפעלי הכפל מגזרת תראו חתת כמו פתכם: בכל אשר תרמש האדמה. הטעם על האדמה או תהיה האדמה פועלת: בידכם נתנו. כי בידכם ויש אומרי׳ כי בית בכל ובכל מקום ווי״ו והקרוב שהוא דבק עם מוראכם: כל רמש. שם כלל לחית השדה ולבהמת הישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר לאכילה: כירק. על שני משקלי׳ וכן תמור עשן כעשן הכבשן: אך בשר בנפשו דמו. כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וזאת הנפש ה המתנועעת והמרגשת היא בגוף: ואך את דמכם. פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם על נפשותיכם שאתם אדם לא התרתי רק אדרשנו כטעם דורש דמים וזה כלל ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרש הדם גם אדרשנו מיד כל חיה שאצוה ל לאחרת שיהרגנה והנה החיות מותרות לכם ולא אתם להן והמפרש דמכם לנפשותיכ׳ זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני והוסיף לבאר או היה מצוה לבני נח והוא הישר להרוג ההורג. וטעם באדם בעדים או לעיני הכל או בעבור האדם שנשפך דמו וכמוהו רבים: ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על ידי אביהם ויש אומרים שארבעתם נביאים: ואת זרעכם. עם ואתכם השלישי שהיה אתכם או ככפל לתוספת ביאור והברית שאקי׳ היא שלא יכרת כל בשר. ומלת

16

רשי

והקימותי · אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמפרש והולך: לדרת עולם · נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורי' היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי: בענני ענן · כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: בין אלהים ובין כל נפש חיה · בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר: זאת אות הברית · הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: וחם הוא אבי כנען · למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: ויחל · עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה · אדוני האדמה כמו איש נעמי: ויטע כרם · כשנכנס לתבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים: אהלו · אהלה כתיב רמז לעשרת שבטים שנקראו ע"ש שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי יין שנאמר השותים במזרקי יין: ויתגל · לשון ויתפעל: וירא חם אבי כנען · יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו · יש אומ' סרסו ויש אומרי' רבעו: ויקח שם ויפת · אין כתו' ויקחו אלא ויקח לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנא' אתן לגוג מקום שם קבר וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו': ופניהם אחורנית · למה נאמר פעם שנייה ללמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: בנו הקטן · הפסול והבזוי כמו הנה קטון נתתיך בגוי' בזוי: ארור כנען · אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולי' שהוטל עליהם טורח עבודתי מעת' ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בני' היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו שלשה בנים ועודנו מבקש בן רביעי:

ברוך

אבן עזרא

ולא יכרת נגף ומלת בשר גם כי הוא מרבים כי הטעם לא ירבים והנה הברית שלא יהיה עוד מבול במימי מבול ויש בין שימלטם אם יבא מבול הככים בברית שלא יהיה עוד מבול ועל זאת הברית כאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח: אות · זכר ונקבה: את קשתי · הנה נתתי עתה קשת בענן ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה היתה: בענני ענן · קל הנו"ן הראשון והיה ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הכבד כמו בדברי אתך: ונראתה הקשת · אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט ה השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול והיא דרך ככוכ' לתבין· מלת יהיה עם השמ' איננה ראויה כי המים לשון יחיד וכן ויהי אנשים. וטעם והיתה הקשת בענן שהיא לעולם שם בסתר והשם רואה אותה: ויאמר אלהי' אל נח · זאת הברי' שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי: וחם הוא אבי כנען · ללמד שפניהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען ונכתב' זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן נביאיהם מימות נח וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכן רבקה מבנות חת כאלה ושמא ישאל שואל מה חטאו בני חת למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען: ויחל · מתחלה מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף כמו ויסך בדלתים יש: איש האדמה · יודע עבוד האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביום שנטעו שתה מיינו יש לו סוד ואיננו כ כמשמעו וכן ויהר האשה ותלד בן לא היה ביום אחד: ויתגל · מלשון גלוי מבנין התפעל וכן ואל יתגל · וה"א אהלה מקום וי"ו וכן את קול העם ברעה כי פרעה א אהרן: על שכם שניהם · כל אחד שם קצת השמלה על שכמו ומלת שכם לא תתחבר: אחורנית · הפך הילוך האדם כי כל תנועתו לפנים: וייקץ נח · הכתוב לא גלה מה נעשה והעושה היה כנען וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדב' ושמע כנען ולא כרע מה עשה · וטעם בנו הקטן לעד כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט ו וכנען גם וי"ו בנו שב אל חם הנזכר על כן קולל כנען ו והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו וזה דרך דרש: עבד עבדים · טעמו עבד כאחד העבדים ואלו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים והעד קדם קדשים בקדם הקדשים · וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו ויש אומ' כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל:

ברוך

הקבתי ג' כטע' בם וסי' זאת אות הברית · וגם הקמתי את בריתי · הקמתי את דבר יי' : ולא יכרת ד' דסמיכי וסי' בו במסר' רבת' : ממי ב' וסי' ממי המבול · ממי המים המאררים · וחד וכמי · וכמי יהודה יצאו : ומאלה ג' וסי' ומאלה נפצה כל הארץ · אלה משפחות בני נח · וארא ואין איש ומאלה אין : ויטע ג' וסי' גן בעדן מקדם ·

וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃ אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ

וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃ שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל־הָאָרֶץ׃ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם׃ וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃ וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו בַּחוּץ׃ וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ׃ וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה־לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן׃ וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו׃

ואקים ית קימי עמכון ולא ישתיצי כל בשרא עוד ממי טופנא ולא יהי עוד טופנא לחבלא ארעא׃ ואמר יי דא את קים דאנא יהב בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא די עמכון לדרי עלמא׃ ית קשתי יהבית בעננא ותהי לאת קים בין מימרי ובין ארעא׃ ויהי בעננותי עננא על ארעא ותתחזי קשתא בעננא׃ ודכירנא ית קימי די בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא בכל בסרא ולא יהון עוד מיא לטופנא לחבלא כל בשרא׃ ותהי קשתא בעננא ואחזינה למדכר קיים עלם בין מימרא דיי ובין כל נפשא חיתא בכל בשרא די על ארעא׃ ואמר יי לנח דא את קים די אקימית בין מימרי ובין כל בשרא די על ארעא׃

והוו בני נח די נפקו מן תיבותא שם וחם ויפת וחם הוא אבוהי דכנען׃ תלתא אלין בני נח ומאלין איתבדרו כל ארעא׃ ושרי נח גבר פלח בארעא ונציב כרמא׃ ושתי מן חמרא ורוי ואיתגלי בגו משכניה׃ וחזא חם אבוהי דכנען ית עריתא דאבוהי וחוי לתרין אחוהי בשוקא׃ ונסיב שם ויפת ית כסותא ושויאו על כתף תרויהון ואזלו מחזרין וכסיאו ית עריתא דאבוהון ואפיהון מחזרין ועריתא דאבוהון לא חזו׃ ואתער נח מחמריה וידע ית די עבד ליה בריה זעירא׃ ואמר ליט כנען עבד פלח יהי לאחוהי׃

ויחל נח · ויטע אשל : אהלה ד' כתיב ה' וקריין ו' · וסי' ויתגל בתוך אהלה · ויעתק משם ההרה · וילך למסעיו · ויט אהלה מהלאה : אחרנית ז' וסי' בו' במסר' רבת' : ופניהם ט' וסי' בו' במסר' רבתא : וערות ג' וסי' וערות אביהם · ערות אביך וערות · ערות אחות אמך · וחד וערות מלכא :

ברוך יי׳ אלהי שם · חייבין אנו להוסיף תודות לשם שהוא אלהי שם והוא ימים כנען עבד לו ולשם והטעם שיכריחנו לעבוד את השם כי מלת למו כמו להם והוא נוסף כו״ו תבואמו לכן באמרו ה״א ובלא וי״ו לא ימצא והזכי׳ עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת כמוהו ואמר הגאון כי יתחסר מלת אבי והיה ראוי להיותו ארור אבי כנען ו ואמר כי כמוהו לעיני חכמאל דורי שהוא בן דודו ויתכן שהיה גדול מירמיה בשני׳ והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב וכן לשת אחי האב קראה הכתוב דודתך וזה אבי כנען איננו כן · ופי׳ יפת מן יפה ולא פירש יפה רק הוא כמו ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא מ מהבנין הכבד הנוסף כמו ו ומלכים ירד ובפסוק הזה ברך יפת גם שם כי פי׳ וישכו באהלי שם שישכון אלהי׳ באהלי שם כי בפסוק הראשון ברך השם:

ויהי כנען עבד למו · לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד עולם כי מאלה נפצה כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: כתים · שם והוא בן יון על כן אמרתי בפי׳ ספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא: כנמרוד · אל תבקש טעם לכל השמות אם לא נכתב והו׳ החל להראו׳ גבורו׳ בני אדם על החיו׳ כי היה גבו׳ ציד · וטעם לפני יי׳ שהיה בונה מזבחו׳ ומעלה אות׳ החיות עולה לשם וזו דרך הפש׳ והדרש דרך אחרת: על כן יאמ׳ · משל היה גם בימי משה · וטע׳ מן הארץ ההיא יצא אשור הוא בן שם וזה היה אח׳ הפלגה והמל׳ אשר מלך על בבל בתחל׳ היה נמרוד ובעל סדר עולם פי׳ כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבטים: היא העיר הגדולה · הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה ולהיותו דבק עם רסן או עם כ כלח איננו רחוק: ומצרי׳ ילד את לודים · על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה מ משפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לעד והראי׳ הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדם מצרי׳ ובעבור שהבן מאות האב ומכחו בצלמו ברמותו יאמר לו ילד: באכה

ברוך ה׳ אלהי שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד · יפת אלהים ליפת · מתורגם יפתי ירחיב: וישכון באהלי שם · ישרה שכינתו בישר׳ ומדרש חכמים אע״פ שיפת אלהים ליפת שכינה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהוא מבני שם: ויהי כנען עבד · אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדי׳ מבני כנען: תירס · זו פרס: להיו׳ גבור · להמריד כל העולם על הקב״ה בעצת דור הפלגה: גבור ציד · צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה׳ · מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר · על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמ׳ זה כנמרוד גבו׳ ציד: מן הארץ ההוא · כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: העיר הגדולה · היא נינוה של׳ ונינוה היית׳ עיר גדולה לאלהים: להבים · שפניהם דומי׳ ללהב: פתרוסי׳ וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים · משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: ואחר נפוצו · משפחות הרבה: גבול

אלהי ג׳ מלעיל וסי׳ ברוך יי׳ אלהי שם · לא תעשון אתי אלהי כסף · מעונה אלהי קדם: אלישה ג׳ וסי׳ ובני יון אלישה · מאיי אלישה · אלישה ותרשישה: ורעמה ג׳ כתיב ה׳ וסי׳ ובני כוש סבא ב׳ בפסוק · ותלביש צוארו: וב׳ כתיב א׳ ובני כוש דד״ה ב׳ בפסוק: גבר ג׳ חסר ב׳ לישנא הוא החל להיות · והוא היה גבר · האל הגדול

ויאמר ברוך יהוה אלהי שם ויהי כנען עבד למו: יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד למו: ויחי נח אחר המבול שלש מאות שנה וחמשים שנה: ויהיו כל ימי נח תשע מאות שנה וחמשים שנה וימת: פ

ואלה תולדת בני נח שם חם ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול: בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס: ובני גמר אשכנז וריפת ותגרמה: ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים: מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו למשפחתם בגויהם: ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען: ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: וכוש ילד את נמרד הוא החל להיות גבר בארץ: הוא היה גבר ציד לפני יהוה על כן יאמר כנמרד גבור ציד לפני יהוה: ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער: מן הארץ ההוא יצא אשור ויבן את נינוה ואת רחבת עיר ואת כלח: ואת רסן בין נינוה ובין כלח הוא העיר הגדלה: ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים: ואת פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתרים: ס וכנען ילד את צידן בכרו ואת חת: ואת היבוסי ואת האמרי ואת הגרגשי: ואת החוי ואת הערקי ואת הסיני: ואת הארודי ואת הצמרי ואת החמתי ואחר נפצו משפחות הכנעני:

ואמר בריך יי אלהא דשם ויהי כנען עבדא להון: יפתי יי ליפת וישרי שכינתיה במשכנוהי דשם ויהי כנען עבדא להון: וחיא נח בתר טופנא תלת מאה וחמשין שנין: והוו כל יומי נח תשע מאה וחמשין שנין ומית: ואלין תולדת בני נח שם חם ויפת ואתילידו להון בנין בתר טופנא: בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס: ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמה: ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים: מאילין איתפרשו נגוות עממיא בארעתהון גבר ללישניה לזרעיתהון בעממיהון: ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען: ובני כוש סבא וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן: וכוש אוליד ית נמרוד הוא שרי למהוי גבר תקיף בארעא: הוא הוה גבר תקיף קדם יי על כן יתאמר כנמרוד גיבר תקיף קדם יי: והות ריש מלכותיה בבל וארך ואכד וכלנה בארעא דבבל: מן ארעא ההיא נפק אתורא ובנא ית נינוה וית רחובות קרתא וית כלח: וית רסן בין נינוה ובין כלח היא קרתא רבתא: ומצרים אוליד ית לודאי וית ענמאי וית להבאי וית נפתוחאי: וית פתרוסאי וית כסלוחאי דנפקו מתמן פלשתאי וית קפוטקאי: וכנען אוליד ית צידון בוכריה וית חת: וית יבוסאי וית אמוראי וית גרגשאי: וית חואי וית ערקאי וית אנתוסאי: וית ארודאי וית צמראי וית חמתאי ובתר כן איתבדרו זרעית כנענאי:

יתגרמה ל׳ תר חס׳ ותר מל׳ בד״ה

ורעמה חס רב׳ וג׳ כתיב ה״א בגנף

הגבר: יאמר ג׳ וסי׳ הוא היה גבר ציד: על כן יאמר בספר · ולציון יאמר איש ואיש · חד ויאמר למלך ירידו: להבים ג׳ וסי׳ ומצרים ילד את לודים׳ וחברו דד״ה · ופני להבים פניהם · אנך: משפחות ל׳ מלא בתו׳ וכל נביאי׳ וכתובי׳ מ׳ל בכ״ד חס וסי׳ ויצא הגורל · ולבני קהת הנותרים · ולבני גרשון · דיהושע · ומשפחת אזרחל: ויהי ה׳ בטעם גריש בס׳ וסי׳ ויהי גבול הכנעני · ויהי כאשר התעו · בצאת נפשה · ויהי כי באנו אל המלון · ויהי ברכת יי׳ בכל אשר יש לו ·

רשי

גבול. סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה: באכה. מס דבר ולי כראה כאדם האומר לחברו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: ללשונותם בארצותם. אע״פי שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם: אבי כל בני עבר. הנהר היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו׳ שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן חמש מאות שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה כמצא שהגדול בבניו היה בן ק׳ שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו: נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שאם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו׳ ואחר כך ויהי כל הארץ שפה אחת ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה ענו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: חצרמות. על שם מקומו דברי אגדה: שפה אחת. לשון הקדש ודברים אחדים באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר ודברים אחדים אמרו אחת לאלף ותרנ״ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמוכות בראשית רבה: בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתי׳ למעלה ויהי מושבם וגו׳ הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא הבה הזמינו אפרל״ייר בלעז: לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשרפה. עושין הלבנים שקורים טיוו״לש שורפים אותן בכבשן: לחמר

אבן עזרא

באכה גררה. אל גרר: אלה בני חם ללשונותם. וכן אמר על בני יפת ועל בני שם. וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברי׳ כי אין למעלה ממנו והשם אהית וכן כתוב כה אמר יי׳ אלהי העברים וכנען אבי חם שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול. וטעם אחי יפת הגדול שהיה יפת טוב והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו והעד שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעות כי אין פחות מת״ק שנה ובשנת תר״ שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול היה שם בן מאת שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים אחר המבול ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם על כן הזכירו הכתוב בתחלה ואמר כי כאשר נולד שם לא נכנסו משנת ת״ק לנח כי אם ימים מועטי׳ כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון וכשבא המבול היו לנח תקצ״ט שנים וימים והנה אין לשם צ״ט שנה שלמות לשנת המבול ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאת שנה וחדשי׳ ופי׳ שנתי׳ שנכנסה השנ׳ השנית מחשבון ראשית המבול גם יש אומרי׳ כי אחר חמשה חדשים מיו׳ המבול שחסרו המי׳ הריתה אשת שם והנה היה שם בן מאת שנה וחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומו׳: שפה אחת. בפתח קטן תחת האל״ף כשהוא מוכרת ואם הוא כסמך יבא בפתח גדול ובספר הדיקדוק בארתי למה חסר דל״ת אחת והפלגה היתה כראת מ משקול הדע׳ כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה וקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ כתרגום ארמית אבי וכמוהו פלגי מים הם חלקי המים שהנהר יחולק וכן אי כבד גם שמואל שהוא בן הנבי׳ גם דברי סדר עולם נכוני׳ ועליו כ נסמוך ואם כן הוא היה אברהם מבוני המגדל ואל תתמה כי נח ושם היו שם כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים ויותר. וטעם שפה אחת לשון אחת והקרוב אלי שהיה לשון הקדש ושם ארם ואוח וקין גם שת ופלג לעדי׳. וטעם דברים אחדים בעבור שימצא היום בכל לשון דברי׳ לא יבינום כל אנשי הלשון ובמים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים והם רבים מגזרת אחד וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח. וטעם וימצאו בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה ופי׳ בקעה ערבה ישרה הפך הרכסים וכן כבהמה בבקעה תרד ויתכן שהיא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך: כלבנה. מגזרת לבנים ואף על פי שהחבור עם מ״ם לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשי׳ והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבנין התקיף שלא ימס במים ולא באש: ותהי להם הלבנ׳ לאבן. תחת אבן: והחמר. תחת טיט ופי׳ כמשמעו בלשון ישמעאל ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו וכלם היו קרים ש משמיעם כי בניהם היו והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה ברועי המקנה גם יעמוד שמם אחריהם כל ימי המגדל וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם: ומלת

המקרא ותרגום אונקלוס

(יט) וַיְהִ֞י גְּב֤וּל הַֽכְּנַעֲנִי֙ מִצִּידֹ֔ן בֹּאֲכָ֥ה גְרָ֖רָה עַד־עַזָּ֑ה בֹּאֲכָ֞ה סְדֹ֧מָה וַעֲמֹרָ֛ה וְאַדְמָ֥ה וּצְבֹיִ֖ם עַד־לָֽשַׁע׃

וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאָה מִצִּידוֹן מָטֵי לִגְרָר עַד עַזָּה מָטֵי לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְאַדְמָה וּצְבוֹיִם עַד לָשַׁע׃

(כ) אֵ֣לֶּה בְנֵי־חָ֔ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לִלְשֹׁנֹתָ֑ם בְּאַרְצֹתָ֖ם בְּגוֹיֵהֶֽם׃ ס

אִלֵּין בְּנֵי חָם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנֵיהוֹן בְּאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃

(כא) וּלְשֵׁ֥ם יֻלַּ֖ד גַּם־ה֑וּא אֲבִי֙ כָּל־בְּנֵי־עֵ֔בֶר אֲחִ֖י יֶ֥פֶת הַגָּדֽוֹל׃

וּלְשֵׁם אִתְיְלִיד אַף הוּא אֲבוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי עֵבֶר אֲחוּהִי דְּיֶפֶת רַבָּא׃

(כב) בְּנֵ֥י שֵׁ֖ם עֵילָ֣ם וְאַשּׁ֑וּר וְאַרְפַּכְשַׁ֖ד וְל֥וּד וַאֲרָֽם׃

בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃

(כג) וּבְנֵ֖י אֲרָ֑ם ע֥וּץ וְח֖וּל וְגֶ֥תֶר וָמַֽשׁ׃

וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃

(כד) וְאַרְפַּכְשַׁ֖ד יָלַ֣ד אֶת־שָׁ֑לַח וְשֶׁ֖לַח יָלַ֥ד אֶת־עֵֽבֶר׃

וְאַרְפַּכְשַׁד אוֹלִיד יָת שֶׁלַח וְשֶׁלַח אוֹלִיד יָת עֵבֶר׃

(כה) וּלְעֵ֥בֶר יֻלַּ֖ד שְׁנֵ֣י בָנִ֑ים שֵׁ֣ם הָאֶחָ֞ד פֶּ֗לֶג כִּ֤י בְיָמָיו֙ נִפְלְגָ֣ה הָאָ֔רֶץ וְשֵׁ֥ם אָחִ֖יו יָקְטָֽן׃

וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין שׁוּם חַד פֶּלֶג אֲרֵי בְּיוֹמוֹהִי אִתְפְּלִיגַת אַרְעָא וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן׃

(כו) וְיָקְטָ֣ן יָלַ֔ד אֶת־אַלְמוֹדָ֖ד וְאֶת־שָׁ֑לֶף וְאֶת־חֲצַרְמָ֖וֶת וְאֶת־יָֽרַח׃

וְיָקְטָן אוֹלִיד יָת אַלְמוֹדָד וְיָת שָׁלֶף וְיָת חֲצַרְמָוֶת וְיָת יָרַח׃

(כז) וְאֶת־הֲדוֹרָ֥ם וְאֶת־אוּזָ֖ל וְאֶת־דִּקְלָֽה׃

וְיָת הֲדוֹרָם וְיָת אוּזָל וְיָת דִּקְלָה׃

(כח) וְאֶת־עוֹבָ֥ל וְאֶת־אֲבִֽימָאֵ֖ל וְאֶת־שְׁבָֽא׃

וְיָת עוֹבָל וְיָת אֲבִימָאֵל וְיָת שְׁבָא׃

(כט) וְאֶת־אוֹפִ֥ר וְאֶת־חֲוִילָ֖ה וְאֶת־יוֹבָ֑ב כָּל־אֵ֖לֶּה בְּנֵ֥י יָקְטָֽן׃

וְיָת אוֹפִיר וְיָת חֲוִילָה וְיָת יוֹבָב כָּל אִלֵּין בְּנֵי יָקְטָן׃

(ל) וַיְהִ֥י מוֹשָׁבָ֖ם מִמֵּשָׁ֑א בֹּאֲכָ֥ה סְפָ֖רָה הַ֥ר הַקֶּֽדֶם׃

וַהֲוָת מוֹתְבָנְהוֹן מִמֵּישָׁא מָטֵי לִסְפָר טוּר מַדִּינְחָא׃

(לא) אֵ֣לֶּה בְנֵי־שֵׁ֔ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לִלְשֹׁנֹתָ֑ם בְּאַרְצֹתָ֖ם לְגוֹיֵהֶֽם׃

אִלֵּין בְּנֵי שֵׁם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנֵיהוֹן בְּאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃

(לב) אֵ֣לֶּה מִשְׁפְּחֹ֧ת בְּנֵי־נֹ֛חַ לְתוֹלְדֹתָ֖ם בְּגוֹיֵהֶ֑ם וּמֵאֵ֜לֶּה נִפְרְד֧וּ הַגּוֹיִ֛ם בָּאָ֖רֶץ אַחַ֥ר הַמַּבּֽוּל׃ פ

אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי נֹחַ לְתוּלְדָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן וּמֵאִלֵּין אִתְפָּרַשׁוּ עַמְמַיָּא בְּאַרְעָא בָּתַר טוֹפָנָא׃

(יא:א) וַֽיְהִ֥י כָל־הָאָ֖רֶץ שָׂפָ֣ה אֶחָ֑ת וּדְבָרִ֖ים אֲחָדִֽים׃

וַהֲוָה כָל אַרְעָא לִישָּׁן חַד וּמַמְלַל חַד׃

(ב) וַיְהִ֖י בְּנָסְעָ֣ם מִקֶּ֑דֶם וַֽיִּמְצְא֥וּ בִקְעָ֛ה בְּאֶ֥רֶץ שִׁנְעָ֖ר וַיֵּ֥שְׁבוּ שָֽׁם׃

וַהֲוָה בְּמִטַּלְהוֹן בְּקַדְמֵיתָא וְאַשְׁכַּחוּ בִקְעָתָא בְּאַרְעָא דְּבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן׃

(ג) וַיֹּאמְר֞וּ אִ֣ישׁ אֶל־רֵעֵ֗הוּ הָ֚בָה נִלְבְּנָ֣ה לְבֵנִ֔ים וְנִשְׂרְפָ֖ה לִשְׂרֵפָ֑ה וַתְּהִ֨י לָהֶ֤ם הַלְּבֵנָה֙ לְאָ֔בֶן וְהַ֣חֵמָ֔ר הָיָ֥ה לָהֶ֖ם לַחֹֽמֶר׃

וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ הָבוּ נִרְמֵי לְבֵנִין וְנוֹקְדִינוּן בְּנוּרָא וַהֲוָת לְהוֹן לְבֵנְתָא לְאַבְנָא וְחֵימָרָא הֲוָה לְהוֹן לִשְׁיָעַ׃

מסורה

באכה ג׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ ויהי גבול הכנעני מצידן. ב׳ כו׳. ויהי מושבם ממשא. כגן יי׳ כארץ מצרים. וישכנו מחוילה. ויד יי׳ היתה אל אליהו. וה׳ בואך. וסי׳ ויחנו עליהם וישחיתו. ויקומו אנשי ישראל. ויך שאול את עמלק. ויפשטו על הגזרי והגשורי. ושבתך וצאתך ובואך. דישעיה. בואך כתי׳: ולשם

ד׳ וסי׳ ולשם ילד גם הוא. ולתחך עליך. כי באשר ידבק. הנני עושה את כל: הגדול ח׳ מלאים כתו׳ וס׳ אחי יפת הגדול. והכהן הגדול. הים הגדול וגבול. והמדבר הגדול והנורא. הנהיה כדבר הגדול. הגוי הגדול הזה. מה חרי האף הגדול. ולכל מורא הגדול: ודברים ב׳ וס׳ ויהי כל הארץ שפה אחת. כי ברב חלמות והבלים: אחדים ד׳ וס׳ ויהי כל הארץ שפה אחת. ויהו בעיניו כימים אחדים. וישבת עמו ימים אחדים. וכימים אחדים ישבר. וחד והיו לאחדים בידך: בנסעם ב׳ וס׳ ויהי בנסעם מקדם. בנסעם מן המחנה: ויאמרו ו״פ בטע׳ גריש וסי׳ בו׳ במסר׳ רבה׳: לבנים ג׳ וסי׳ הבה נלבנה. והכן לבנים. לבנים נפלו וגזית נבנה׳ וחד ולבנים אמרים לנו עשו: לאבן ב׳ וסי׳ להם לאבן. היה לאבן:

אבן עזרא

ומלת הבה כמו תנה ותרגומו יהב והעד הסלך על יי׳ יהבך ובעבור שדברו בה הרבה ותגזרה כן לשון רבים הבה נתחכמה גם לנקבה הבה כה אבא אליך · ואל תתמה על מלת וראשו בשמים כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יען כן והם לא ידעו · ומלת וירד יי׳ בעבור שכל מעשה התחתיים תלויים הם בכח ה הגבוהים ומעשים יתכנו כל ה העליונות על כן נקרא השם רוכב שמים היושבי בשמים וכדרך לשון בני אדם אמר ה הכתוב וירד · ויאמר יי׳ הן עם אחד · זה הדבר אמר למלאכים וזה טרם וירד וטעמו ירד בעבור שאמר כן: עם אחד · שיש להם דת אחת כי בהסתכות הדיעות תתחדש הקנאה ו והשנאה גם כן בהסתכות הלשון על כן כזה מלך מדי ופרס ושדר בכל לשון עמו · וכפתח הא׳ החלם בפתח גדול בעבור החית שהוא אחריו וכן החלותי · ומלת יבצר כמו יתנע וכמוהו ערי׳ בצורות וזה הטעם אם אמנם יחשבו שיוכלו לעשות כל חפצם · ומלת יזמו כמו זממו והם שני מרשים: הבה נרדה. דבור השם עם המלאכי׳ · ומלת ונבלה מן שפתם כל המדקדקי׳ אומ׳ שהוא מבנין נפעל וכמוהו הבקה רוח מצרים וכן אבלה כבלה וזה רחוק כי מה טעם נרד ונתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה רק ונבלה כמו ונעשה והראיה שאמר בסוף כי שם בלל יי׳ וזה דקדוק הוא מבנין הפעיל ו והיה ראוי להיותו שלם כבלילה ובבלועה הכפל ונבלה על משקל ונקבה את ארון יי׳ ובחסרון הכפל ונבלה שם ויפה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה ואלו היה כדברי המדקדקים למה חסרו הנו״ן ויש אומרים שמהפך לבם לשנוא זה את זה וכל אחד חרש לשון ויש אומרי׳ כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם והנכון בעיני שכמוכו משם ואחר שנפכו מלך כמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימי רבים בנות הדור הראשון כשכח׳ הלשון הראשו׳ והשם הפיצם והוא טוב להם וכן אמר ומלאו את הארץ · וטעם ויחדלו לבנות העיר להשלימה כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם או יהיה פי׳ אשר בנו בני האדם כמחשבתם וכן ויילחם בישראל על בלק והראשון נכון בעיני: בבל · שתי מלות והאלף חסר וכן בגד ובמה · ופי׳ שכתוב בפסוק אחי יפת הגדול ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנכפף כי שם חיה ק׳ שנה אחר המבול וארפכשד ת״לה שנה ושלח בנו ת״לג ועבר

רש״י

לחמר · לטוח הקיר: פן נפוץ · שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: וירד יי׳ לראות · לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינ׳ שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו מדרש רבי תנחומא: בני האדם · אלא בני מי שמא בני חמורים וגמלי׳ אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ו ומלטם מן המבול: הן עם אחד · כל טוב׳ זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשו׳: החלם · כמו אתרם עמותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר · בתמיה יבצר לשון מ מניעה כתרגו׳ ודומה לו יבצור רוח נגידי׳: הבה נרדה · בבית דינו כמלך מענותנותו יתיר׳ הבה מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והו׳ כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה · ונבלבל נו״ן משמש בלשון רבים וה״א אחרונה יתירה כה״א של נרדה: לא ישמעו · זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: ויפץ יי׳ אותם משם · בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו: ומשם הפיצם · למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי איזו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר ל להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן ה העולם אלא שדור המבול היו גזלנים ו והיתה מריבה ביניה׳ ולכך נאבדו ואלו היו נוהגי׳ אהבה ורעות ביניהם שנאמ׳ שפה אחת ודברים א אחדים למדת ששנאוי המחלוקת וגדול ה השלום: שם בן מאת שנה · כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול: על

ויאמרו	ג נמל ל״ב

מסורה

לחמר ב׳ וסי׳ להם לחמר · הורני לחמר: ומגדל ז׳ וסי׳ כו׳ בבסר׳ רבת׳: וראשו ד׳ וס׳ ומגדל וראשו בשמים · וראשו מגיע השמימה · וראשו יהיה פרוע · וראשו לעב יגיע: נפוץ ב׳ וסי׳ פן נפוץ · העצב נפוץ: בני האדם ו׳ בקמ׳ וסי׳ כו׳ בבס׳ רבת׳: החלם · ל׳ · אראלם · ל׳ · טלם · ל׳ · בוראם · ל׳ · גיבורם

תורה

לַחֹמֶר׃ וַיֹּאמְרוּ הָבָה ׀ נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת׃ הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ׃ וַיָּפֶץ יְהוָה אֹתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃ עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ׃ פ

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃ וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃ וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס

ג׳ ז׳	ז׳ ד׳
ל׳	ג׳ חס׳
ו׳ וכל קריי׳ דכו׳	ל׳
ל׳ ויתי ולא	ל׳
ג׳ · ל׳ · ל׳	ג׳
ל׳ · ל׳ חס׳	ל׳
ח׳ · ל׳	ר׳ · ל׳ דס׳
ל׳ יתי׳ יחף וכל אתכתת׳ דכו׳	ג׳ נטע׳
ל׳ נט׳ מנויין	

תרגום אונקלוס

לְשִׁיעַ׃ וַאֲמַרוּ הָבוּ נִבְנֵי לַנָא קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא וְרֵישֵׁיהּ מְטֵי עַד צֵית שְׁמַיָא וְנַעְבֵּיד לַנָא שׁוּם דִּילְמָא נִתְבַּדַּר עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאִתְפְּרָעָא עַל עוֹבַד קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא דִּי בְנוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ וַאֲמַר יְיָ הָא עַמָּא חַד וְלִישָׁן חַד לְכוּלְּהוֹן וְדֵין דְּשָׁרִיאוּ לְמֶעְבַּד וּכְעַן לָא יִתְמְנַע מִנְּהוֹן כָּל דְּחַשִּׁיבוּ לְמֶעְבַּד׃ הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל תַּמָּן לִישָׁנְהוֹן דְּלָא יִשְׁמְעוּן אֱנָשׁ לִישָׁן חַבְרֵיהּ׃ וּבַדַּר יְיָ יָתְהוֹן מִתַּמָּן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאִתְמְנַעוּ מִלְּמִבְנֵי קַרְתָּא׃ עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ בָּבֶל אֲרֵי תַמָּן בַּלְבֵּל יְיָ לִישָׁן כָּל אַרְעָא וּמִתַּמָּן בַּדַּרִינוּן יְיָ עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא׃

אִלֵּין תּוֹלְדָת שֵׁם שֵׁם בַּר מְאָה שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת אַרְפַּכְשַׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין בָּתַר טוֹפָנָא׃ וַחֲיָא שֵׁם בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת אַרְפַּכְשַׁד חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ וְאַרְפַּכְשַׁד חֲיָא תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת שָׁלַח׃ וַחֲיָא אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת שֶׁלַח אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת עֵבֶר׃ וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַחֲיָא עֵבֶר תְּלָתִין וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת פָּלֶג׃ וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃

מסורה

ל׳: נרדה ג׳ וסי׳ הבה נרדה · נרדה ונשברה · נרדה אחרי פלשתים: ויפץ ג׳ וסי׳ ויפץ יי׳ אתם · ויפץ העם בכל ארץ מצרים · ויפץ את העם מעליו · וחד יפץ קדים עלי ארץ: ויחדלו ב׳ וסי׳ ויחדלו לבנות העיר · ויחדלו הקולות והברד: שם שם ב׳ דסמיכי וסי׳ אלה תולדת שם שם · אשר נקרא שם: אחרי הולידו את ארפכשד ל׳ קמץ ומשמש אלף בי״ת · וס׳ אחרי הולידו את ארפכשד · אדע · ל׳ קמץ · והזה אני אלך מאתך · אקח · ל׳ קמ׳ · הגל ערותך גם תרא׳ חרפתך · אזעק · ל׳ קמ׳ · כי מדי אדבר אזעק · אשמע · ל׳ קמץ · והיה כאשר קרא ולא שמעו · אקרע · ל׳ קמץ · רק את הממלכ׳ לא אקרע · אין · ל׳ קמ׳ · כי מקרה בני האדם מן הבהמה אין · אלף · ל׳ קמץ · ואלה מספרם אגרטלי׳ זהב אלף · אכרתי · ל׳ קמץ · צדקתך לא כסתי:

אבן עזרא (המשך)

בנו תל״ד והנה כל ימי פלג ר״לט שנה והנה הם חצי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג · וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה ר״לט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נמנו לשבעים לשונות וכספרות סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים וזה איננו נכון כי פי׳ כפתרים ופתרוסים איננו שני אנשים ועוד שלא הביא במספר כח ובניו ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בוני המגדל · ואברהם

על פני תרח אביו. בחיי אביו. ומדרש אגדה אומרים שעל ידי אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברהם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים ומנחם פירש אור בקעה וכן באורים כבדו ה' וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור: יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקדש ושהכל סוכין ביופיה ולשון נסיכות כמו שרה לשון שררה: ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען יותר מס' שנה שהרי כתוב ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן ע' שנה היה כשנולד אברהם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרוים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

חסלת נח

יב פסו' דאית בהון את ואת את וס' ויגרש את האדם. ואלה תולדות תרח תרח. וישא את עיניו וירא את הנשים. אלה תולדות יעקב יוסף. והוצאתם את שניהם. ויראו אתו העם ויהללו את. ידעת את אבנר בן נר. ויבנו את במות הבעל. וישב ישמעאל. ושברתי את זרועותיו. וכי יעשה ונשיא: יב

ויחי פלג שלשים שנה ויולד את־רעו: ויחי פלג אחרי הולידו את־רעו תשע שנים ומאתים שנה ויולד בנים ובנות: ס

ויחי רעו שתים ושלשים שנה ויולד את־שרוג: ויחי רעו אחרי הולידו את־שרוג שבע שנים ומאתים שנה ויולד בנים ובנות: ס

ויחי שרוג שלשים שנה ויולד את־נחור: ויחי שרוג אחרי הולידו את־נחור מאתים שנה ויולד בנים ובנות: ס

ויחי נחור תשע ועשרים שנה ויולד את־תרח: ויחי נחור אחרי הולידו את־תרח תשע־עשרה שנה ומאת שנה ויולד בנים ובנות: ס

ויחי־תרח שבעים שנה ויולד את־אברם את־נחור ואת־הרן: ואלה תולדת תרח תרח הוליד את־אברם את־נחור ואת־הרן והרן הוליד את־לוט: וימת הרן על־פני תרח אביו בארץ מולדתו באור כשדים: ויקח אברם ונחור להם נשים שם אשת־אברם שרי ושם אשת־נחור מלכה בת־הרן אבי־מלכה ואבי יסכה: ותהי שרי עקרה אין לה ולד: ויקח תרח את־אברם בנו ואת־לוט בן־הרן בן־בנו ואת שרי כלתו אשת אברם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד־חרן וישבו שם: ויהיו ימי־תרח חמש שנים ומאתים שנה וימת תרח בחרן:

קנג בצלאל סימ' אבי' יסכה לוט

וחיא פלג תלתין שנין ואוליד ית רעו: וחיא פלג בתר דאוליד ית רעו מאתן ותשע שנין ואוליד בנין ובנן: וחיא רעו תלתין ותרתין שנין ואוליד ית שרוג: וחיא רעו בתר דאוליד ית שרוג מאתן ושבע שנין ואוליד בנין ובנן: וחיא שרוג תלתין שנין ואוליד ית נחור: וחיא שרוג בתר דאוליד ית נחור מאתן שנין ואוליד בנין ובנן: וחיא נחור עסרין ותשע שנין ואוליד ית תרח: וחיא נחור בתר דאוליד ית תרח מאה ותשע עסרי שנין ואוליד בנין ובנן: וחיא תרח שבעין שנין ואוליד ית אברם ית נחור וית הרן: ואילין תולדת תרח תרח אוליד ית אברם ית נחור וית הרן והרן אוליד ית לוט: ומית הרן על אפי תרח אבוהי בארעא ילדותיה באורא דכסדאי: ונסיב אברם ונחור להון נשין שום אתת אברם שרי ושום אתת נחור מלכה בת הרן אבוהא דמלכה ואבוהא דיסכה: והות שרי עקרא לית לה ולד: ודבר תרח ית אברם בריה וית לוט בר הרן בר בריה וית שרי כלתיה אתת אברם בריה ונפקו עמהון מאורא דכסדאי למיזל לארעא דכנען ואתו עד חרן ויתיבו תמן: והוו יומי תרח מאתן וחמש שנין ומית תרח בחרן:

אבן עזרא

ואברהם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו ה' והקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים משבני נחור אחי אברהם רק משה כתב השם הנודע בימיו והעד כי שם נולד אברהם ששם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו ויתכן שאור עשו הכשדים במקום ה הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון. וטעם על פני לפני אביו שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם. והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברה' היה עקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו ובני קטורה והאומרי' כי שרה היתה אחות אברהם איננו ישר בעיני זה הטעם ואילו היה כן היה הכתוב אומ' ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו וגם כן אילו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם לאברהם קוד' זה הפסוק שהוא ויקח תרח וכמוהו בתור' באחד לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השני'. והעד שאמר הכתו' ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקו' בעיניו וישב שם ומת ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

פרשת לך לך

השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו והטעם שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן ותרח לא מת עד אחרי ששים שנה שיצא אברהם מבית אביו מחרן רק הכתו' לא פי' שניו בצאתו מאור כשדים. ואחר

פרשה

ויאמר יהוה אל־אברם לך־לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל־הארץ

פרשה

ואמר יי לאברם איזיל לך מארעך ומילדותך ומבית אבוך לארעא

פסוקי' דאית בהון את ואת וסי' כו' בכס' רבת': ואת לוט ב' וסי' ויקח תרח את אברם. ואת לוט בן אחיו: ואת שרי לחו' קמץ וחד את שרי: ארצה כנען ח' דסמיכי וסי' כו' בכסר' רבת': אל הארץ ד' דס' וסי' ויאמר יי' אל אברם לך לך. אולי לא תאבה. ב' בפסו'. ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת. ושארא בסיפרא על הארץ: אל הארץ ד' בס"פ וסי' לך לך מארצך. ויאמר אליו העבד: ב' בו. ויאמר יוסף אל אחיו:

לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם: ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים על הממון ועל השם: ואברכך. בממון בראשי' רבה. והיה ברכה. הברכו' נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ בראשית רבה. דבר אח' ואעשך לגוי גדול זה שאומר אלהי אברהם. ואברכך זה שאומר אלהי יצחק ואגדלה שמך זה שאומר אלהי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן תלמוד לומר והיה ברכ' בך חותמי' ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחר' אלא כך אמ' לו התרחק עוד וצא מבית אביך

אשר

ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כנען או יהי טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה : מברכיך· רבים: ומקללך· יחיד: רכושם· מקנה וכן כי היה רכושם רב: ואת הנפש· עבדים ילידי בית או עשו כמו קנו וכן עשה לי את החיל הזה ויש אומרים הנפש שהורום האמת לעבוד את השם· וטעם ויצאו ללכת אל המקום אשר אמ' השם גם זה המקום שכם מטה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברה' : אלון· כמו אלה והם עצים ויש אומרים מדה כמו איל פרן: מורה· יש אומרים שהוא ממרא בעל ברית אברהם ויתכן שהוא או' ויהי אלון מורה שם מקום: והכנעני אז בארץ· יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום: ויראה יי'· ב־רך נכוח והמלה מבנין נפעל והוא נעלם בין היוד והריש תחת הדגש הראוי להיות בריש להתבלע הנון נפעל: הנראה אליו· שם הנחר מהבני' הנזכר וכמוהו ואשר היה נעשה : ויעתק· מהבנין הנבד הנוסף והוא פעל יוצא כי ויעתק צור ממקומו עומד והפעול אהלה וגם הוא פעול: ויט· וטעם ויעתק ויסע והנוח נעלם אחר יוד ויט ותי"ו כנ' שהוא פ"א הפעל וכן ויז נזהם ושניהם פעלים יוצאים· וטעם מים ממערב כי למערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי ואיננו יש אוקיינוס כי רחוקה היא הארץ הנזכר ממנו והנה כשמתמזרח בית אל מערבה עד שב העי מזרח למחנהו· וטעם ויקרא בשם יתפלה או קריאת בני אדם לעבוד השם: הנגבה· פאת דרום וקרא כן בלשון א ארמית נגיבו מיא כי כדר דרום חם ומרוב החום ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני: ויהי רעב בארץ· בארץ כנען : כאשר הקריב· מהבנין או הוא מהפעלי' העומדי' כי ימצאו פעלים שיבאו ויעמדו· ומלכה כמו עתה וכן הנה נא זקנתי אי כח לנו והיא הפוכה בלשון ישמעאל· וטעם הנה נא ידעתי שהיה כיופי שרה באברהה רק במצרי' וארץ הנגב לא היה כמוה כי השחורו' מתנו' בעבור האויר· וטעם ואותך יחיו שיתנו לך כל ברכיך כימי רעב' היו· וגלה מלת אחותי את מלעיל בעבור הוי' הטעם במלה שאחריה באו הראשון וכן קרא לילה וזה משפט הלשון ודגמות תי"ו את להתבלע הנ"ת כי אתה מגזרת אני: בגללך ובעבורך לא יבאו כי אם בבי"ת והסר ה המסיר הבי"ת הוא סר טעם· וטעם ייטב לי דורון ומנחה וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה :

אשר אראך· לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת כיוצא בו על אחד ההרים כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך: ונברכו בך· יש אגדו' רבות וזהו פשוטו אדם אומ' לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישר' לאמר ישימך אלהי' כאפרים וכמנשה: אשר עשו בחרן· שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאום ופשוטו של מקרא ע עבדים ושפחות שקנו להם כמו עש' את כל הכבוד הזה וישראל עושה חיל לשון קונה וכונס: ויעבור אברם בארץ· נכנס לתוכה: עד מקום שכם· להתפלל על בני יעקב כשיבאו לשכם: אלון מורה· הוא שכם הראהו הר גריזי' והר עיבל ששם קבלו ישר' שבועת התורה : והכנעני אז בארץ· היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנ' ומלכי צדק מלך שלם לפי' ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני ל להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: ויבן שם מזבח· על בשורת הזרע ועל בשור' ארץ ישראל: ויעתק משם· אהלו: מקדם לבית אל· במזרחה של בית אל במזרחה של בית אל במערבו הוא שכתוב בית אל מים : אהלו· אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו בר': ויבן שם מזבח· נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל עליהם : הלוך ונסוע· לפרקים יושב כאן חדש או יות' ונוסע משם ונוטה א אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומ' של ארץ ישראל והיא לצד י ירושלם שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל להר המוריה שהיא נחלתו בראשית רבה: רעב בארץ· באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: הנה נא ידעתי· מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעו' שבשניהם ועכשיו הכיר בה ע"י מעשה· דבר אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע שעה שיש לדאג על יופיך ידעתי זה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדוני סורו נא : למען ייטב לי בעבורך· יתנו לי מתנות: ויהי כבוא אברם מצרימה: היה לו לומר כבואם מצרימה אלא לימד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה:

ויהללו

ארצך ב' וסי' ויאמר יי' אל אברם· ואמר מה אלה אדני· וא' ואראך והנה ברק רודף את סיסרא: והיה ו' וס' והיה ברכה· והיה התמים· עלה אלי ההרה והיה שם· והיה נכון לבקר· ויאמר לו מיכה· ויאמר לו החרש: מברכיך ב' וס' ואברכה מברכיך· מברכיך ברוך· וא' ומברכיך· ומברכיך ברוך ל' ומלא: ההרה

אשר אראך: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה: ואברכה מברכיך ומקללך אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה: וילך אברם כאשר דבר אליו יהוה וילך אתו לוט ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן: ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען: ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ: וירא יהוה אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח ליהוה הנראה אליו: ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח ליהוה ויקרא בשם יהוה: ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה: פ

ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ: ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את: והיה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך: ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד: ויראו אתה שרי פרעה

דיי אחזינך: ואעבדינך לעם סגי ואברכינך וארבי שמך ותהי מברך: ואברך מברכך ומלטטך אילוט ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא: ואזל אברם כמא דמליל עמיה יי ואזל עמיה לוט ואברם בר שבעין וחמש שנין במפקיה מחרן: ודבר אברם ית שרי איתתיה וית לוט בר אחוהי וית כל קנינהון די קנו וית נפשתא דשעבידו לאוריתא בחרן ונפקו למיזל לארעא דכנען ואתו לארעא דכנען: ועבר אברם בארעא עד אתר שכם עד מישר מורה וכנענאה בכן בארעא: ואתגלי יי לאברם ואמר לבנך אתן ית ארעא הדא ובנא תמן מדבחא קדם יי דאתגלי ליה: ואסתלק מתמן לטורא מדנח לבית אל ופרסיה למשכניה בית אל ממערבא ועי ממדינחא ובנא תמן מדבחא קדם יי וצלי בשמא דיי: ונטל אברם אזיל ונטיל לדרומא: והות כפנא בארעא ונחת אברם למצרים לאתותבא תמן ארי תקיף כפנא בארעא: והוה כד קריב למיעל למצרים ואמר לשרי איתתיה הא כען ידענא ארי אתתא שפירת חזו את: ויהי ארי יחזון יתיך מצראי ויימרון איתתיה דא ויקטלון יתי ויתיך יקיימון: אמרי כען אחתי את בדיל דייטב לי בדילך ותתקיים נפשי בפתגמיכי: והוה כד עאל אברם למצרים וחזו מצראי ית איתתא ארי שפירא היא לחדא: וחזו יתה רברבי פרעה

ת' וסי' כו' במס' רבת': הנגבה ב' באו' וסי' הלוך ונסוע הנגבה· ויעל לוט ממצרים: המצרים ה' וסי' והיה כי יראו אותך· ויהי כבוא אברם· כי לא יוכלון המצרים· וירעו אותנו המצרים· וישם כאפל ביניכם ובין: אמרי נא ב' וסי' אמרי נא אחתי את· אמרי נא לשלמה: יחיו ב' וסי' ואתך יחיו· יחיו דגן ויפרחו כגפן: וחיתה ב' וסי' וחיתה נפשי בגללך· ויאמר ירמיהו אל צדקיהו: כבוא ב' מל' באו' ויהי כבוא אברם· כבוא השמש מועד צאתך ממצרים· וחד וכבוא השמש תשיב לו את העבוט:

הגהה כל ספרא הגהה וכל קריי' הגהה

ויהללו אותה אל פרעה: הללו ביניהם לומר הגונה זו למלך: ולאברם היטיב: פרעה בעבורה: וינגע: במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו בראשית רבה: על דבר שרי: על פי דבורה אומרת למלאך הך והוא מכה: קח ולך: לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצריים שטופי זמה הם שנ' וזרמת סוסים זרמתם: ויצו עליו: על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו: כתרגומו ואלויאו: כבד מאד: טעון משאות: ויעל אברם הנגבה: לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישר' כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: וילך למסעיו: כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו: דבר אחר בחזרתו פרע הקפותיו: הנגב: ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען אשר עשה שם בראשונה ואשר קרא שם אברם בשם ה' וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה': ההולך את אברם: מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: ולא נשא: לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם: ולא נשא: למען קצר ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: ויהי ריב: לפי שהיו רועים של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחות אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין: אנשים אחים: קרובים: ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: אם השמאל ואימינה: בכל אשר תשב לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנ' וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו': ואימינה: אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי ואם תאמר היה לו לינקד ואימנה כך מצינו במקום אחר שם להימין ואין נקוד להימין: כי כלה משקה: ארץ נחלי מים: לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה: היה אותו מישור כגן ה' לאילנות: כארץ

ויהללו ד' וסי' ויהללו אותה אל פרעה. ויהללו את אלהיו. דשמשון. ויהללו עד לשבחה. דה. ויהללו את יי' ויעט העם. עזר'. ושפחות ג' חס וסי' ולאברם היטיב. ויקח אבימלך. וי' בירך את אברם מאד ויגדל. וינגע ב' וסי' וינגע יי' את פרעה. וינגע את המלך עוזיהו. ואת ביתו ז' וסי' וינגע יי' את פרעה. כי ידעתיו. והנה כל

וַיְהַלְל֥וּ אֹתָ֖הּ אֶל־פַּרְעֹ֑ה וַתֻּקַּ֥ח הָאִשָּׁ֖ה בֵּ֥ית פַּרְעֹֽה׃ וּלְאַבְרָ֥ם הֵיטִ֖יב בַּעֲבוּרָ֑הּ וַֽיְהִי־ל֤וֹ צֹאן־וּבָקָר֙ וַחֲמֹרִ֔ים וַעֲבָדִים֙ וּשְׁפָחֹ֔ת וַאֲתֹנֹ֖ת וּגְמַלִּֽים׃ וַיְנַגַּ֨ע יְהוָ֧ה ׀ אֶת־פַּרְעֹ֛ה נְגָעִ֥ים גְּדֹלִ֖ים וְאֶת־בֵּית֑וֹ עַל־דְּבַ֥ר שָׂרַ֖י אֵ֥שֶׁת אַבְרָֽם׃ וַיִּקְרָ֤א פַרְעֹה֙ לְאַבְרָ֔ם וַיֹּ֕אמֶר מַה־זֹּ֖את עָשִׂ֣יתָ לִּ֑י לָ֚מָּה לֹא־הִגַּ֣דְתָּ לִּ֔י כִּ֥י אִשְׁתְּךָ֖ הִֽוא׃ לָמָ֤ה אָמַ֙רְתָּ֙ אֲחֹ֣תִי הִ֔וא וָאֶקַּ֥ח אֹתָ֛הּ לִ֖י לְאִשָּׁ֑ה וְעַתָּ֕ה הִנֵּ֥ה אִשְׁתְּךָ֖ קַ֥ח וָלֵֽךְ׃ וַיְצַ֥ו עָלָ֛יו פַּרְעֹ֖ה אֲנָשִׁ֑ים וַֽיְשַׁלְּח֥וּ אֹת֛וֹ וְאֶת־אִשְׁתּ֖וֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לֽוֹ׃ וַיַּעַל֩ אַבְרָ֨ם מִמִּצְרַ֜יִם ה֠וּא וְאִשְׁתּ֧וֹ וְכָל־אֲשֶׁר־ל֛וֹ וְל֥וֹט עִמּ֖וֹ הַנֶּֽגְבָּה׃ וְאַבְרָ֖ם כָּבֵ֣ד מְאֹ֑ד בַּמִּקְנֶ֕ה בַּכֶּ֖סֶף וּבַזָּהָֽב׃ וַיֵּ֙לֶךְ֙ לְמַסָּעָ֔יו מִנֶּ֖גֶב וְעַד־בֵּֽית־אֵ֑ל עַד־הַמָּק֗וֹם אֲשֶׁר־הָ֨יָה שָׁ֤ם אָהֳלֹה֙ בַּתְּחִלָּ֔ה בֵּ֥ין בֵּֽית־אֵ֖ל וּבֵ֥ין הָעָֽי׃ אֶל־מְקוֹם֙ הַמִּזְבֵּ֔חַ אֲשֶׁר־עָ֥שָׂה שָׁ֖ם בָּרִאשֹׁנָ֑ה וַיִּקְרָ֥א שָׁ֛ם אַבְרָ֖ם בְּשֵׁ֥ם יְהוָֽה׃ וְגַ֨ם־לְל֔וֹט הַהֹלֵ֖ךְ אֶת־אַבְרָ֑ם הָיָ֥ה צֹאן־וּבָקָ֖ר וְאֹהָלִֽים׃ וְלֹא־נָשָׂ֥א אֹתָ֛ם הָאָ֖רֶץ לָשֶׁ֣בֶת יַחְדָּ֑ו כִּֽי־הָיָ֤ה רְכוּשָׁם֙ רָ֔ב וְלֹ֥א יָכְל֖וּ לָשֶׁ֥בֶת יַחְדָּֽו׃ וַֽיְהִי־רִ֗יב בֵּ֚ין רֹעֵ֣י מִקְנֵֽה־אַבְרָ֔ם וּבֵ֖ין רֹעֵ֣י מִקְנֵה־ל֑וֹט וְהַֽכְּנַעֲנִי֙ וְהַפְּרִזִּ֔י אָ֖ז יֹשֵׁ֥ב בָּאָֽרֶץ׃ וַיֹּ֨אמֶר אַבְרָ֜ם אֶל־ל֗וֹט אַל־נָ֨א תְהִ֤י מְרִיבָה֙ בֵּינִ֣י וּבֵינֶ֔ךָ וּבֵ֥ין רֹעַ֖י וּבֵ֣ין רֹעֶ֑יךָ כִּֽי־אֲנָשִׁ֥ים אַחִ֖ים אֲנָֽחְנוּ׃ הֲלֹ֤א כָל־הָאָ֙רֶץ֙ לְפָנֶ֔יךָ הִפָּ֥רֶד נָ֖א מֵעָלָ֑י אִם־הַשְּׂמֹ֣אל וְאֵימִ֔נָה וְאִם־הַיָּמִ֖ין וְאַשְׂמְאִֽילָה׃ וַיִּשָּׂא־ל֣וֹט אֶת־עֵינָ֗יו וַיַּרְא֙ אֶת־כָּל־כִּכַּ֣ר הַיַּרְדֵּ֔ן כִּ֥י כֻלָּ֖הּ מַשְׁקֶ֑ה לִפְנֵ֣י ׀ שַׁחֵ֣ת יְהוָ֗ה אֶת־סְדֹם֙ וְאֶת־עֲמֹרָ֔ה כְּגַן־יְהוָה֙

וְשַׁבַּחוּ יָתַהּ לְפַרְעֹה וְאִדְּבַרַת אִתְּתָא לְבֵית פַּרְעֹה: וּלְאַבְרָם אוֹטֵיב בְּדִילַהּ וַהֲווֹ לֵיהּ עָן וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וּאַתְנָן וְגַמְלִין: וְאַיְתִי יְיָ עַל פַּרְעֹה מַכְתָּשִׁין רַבְרְבִין וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עַל עֵיסַק שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם: וּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַאֲמַר מַה דָא עֲבַדְתְּ לִי לְמָא לָא חַוֵּיתָא לִי אֲרֵי אִתְּתָךְ הִיא: לְמָא אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וּדְבָרִית יָתַהּ לִי לְאִתּוּ וּכְעַן הָא אִתְּתָךְ דְּבַר וְאִיזִיל: וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי פַּרְעֹה גֻּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵיהּ וְיָת אִתְּתֵיהּ וְיָת כָּל דִּילֵיהּ: וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִתְּתֵיהּ וְכָל דִּילֵיהּ וְלוֹט עִמֵּיהּ לְדָרוֹמָא: וְאַבְרָם תַּקִּיף לַחְדָא בִּבְעִירָא בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא: וַאֲזַל לְמַטְּלָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא וְעַד בֵּית אֵל עַד אַתְרָא דִּפְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי: לַאֲתַר מַדְבְּחָא דַּעֲבַד תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא וְצַלִּי תַמָּן אַבְרָם בִּשְׁמָא דַיְיָ: וְאַף לְלוֹט דְּאָזִיל עִם אַבְרָם הֲוָה עָן וְתוֹרִין וּמַשְׁכְּנִין: וְלָא סוֹבְרַת יָתְהוֹן אַרְעָא לְמִתַּב כַּחֲדָא אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי וְלָא יְכִילוּ לְמִתַּב כַּחֲדָא: וַהֲוָת מַצּוּתָא בֵּין רָעֵן בְּעִירֵיהּ דְּאַבְרָם וּבֵין רָעֵן בְּעִירֵיהּ דְּלוֹט וּכְנַעֲנָאֵי וּפְרִיזָאֵי בְּכֵין יָתֵיב בְּאַרְעָא: וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט לָא כְעַן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין רָעֲוָתִי וּבֵין רָעֲוָתָךְ אֲרֵי גֻבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא: הֲלָא כָל אַרְעָא קֳדָמָךְ אִתְפָּרַשׁ כְּעַן מִלְּוָתִי אִם אַתְּ לְצִפּוּנָא אֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם אַתְּ לְדָרוֹמָא אֲנָא לְצִפּוּנָא: וּזְקַף לוֹט יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא אֲרֵי כוּלֵּיהּ בֵּית שַׁקְיָא קֳדָם דְּחַבֵּיל יְיָ יָת סְדוֹם וְיָת עֲמוֹרָה כְּגִנְתָּא דַיְיָ

אבן עזרא

ויהללו. קל הלמ"ד הראשון להקל על הלשון והוא ראוי להדגש וכמוהו ואתפללה בדניאל: ותקח האשה. מהבנין הכבד הנוסף ואם לא נמצא והשלם ותושלכי: וינגע יי' את פרעה על דבר שרי. כמו בעבור והטעם על זה הדב' ומלת הגדת מבעלי הנו"ן. וטעם ואקח אותה לי לאשה שלקחה להיותה אשתו לשכב עמה והשם הביא עליו נגעים שלא יגע בה והנגעים שלחם השם למשור אשר אהבו והיו הנגעים גדולים ולא יכול לגעת בה וכמוהו ואמקח בה ולקחת לך לאשה: ואחר אחר כן והבאת אל תוך ביתך וגלחה ואחר כן תבא אליה ובעלתה. וקמצות ו"ו ולך בעבור שהטעם הנקרא עמיד מוכרת וכן לחם ויין: וישלחו אותו. דרך לווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם והנכון בעיני להיות פירוש ויצו עליו בעבור הי' על אחרי המכות שהזהיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו ודקדוק ויעל פירשתיו בספר היסוד: ואברם כבד מאד. שים לו כבודה רבה ומי שים לו כן תנועתו כבדה הלא תראה כי כבוד מגזר' כובד אבן וקלון מגזרת קל ברגליו והוא היה בעל מקנ' רב גם כסף וזהב הרבה היה לו: למסעיו. שנסע מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בצפון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום: ואהלים. לפי דעתי שלשון יחיד על משקל קדש והוא הנמצא והרבים כי באהלי' כמו בקדשים לא יאכל ואהלים בחולם בין האל"ף והוי"ו לשון יחיד כמו גורל ואם לא נמצא: יחדו. לשון שנים ורבים ויענו כל העם יחדו והיא מלה זרה ואין פירוש כמו יחד רק כמו יחיד. וטע' והכנעני והפריזי כרעו ויתכן היו הפריזי מבני כנען והוא א' מהנזכרים ויש לו שני שמות כאשר מצאנו שני שמות לבן שמואל וג' לאבי אבין: ואימינה. מגזרת ימין ונראה אל"ף שמאל ולא ידענו אם הוא שרש כי נעדר ממלת הימיני השמילי: ככר הירדן. מקום במחוז והכ"ף כפול או נעדר מכר כרחב וכן בתעין מן בבתעינו: משקה. זכר אחר מקוה וכן תאכלהו אש לא נפח: לפני שחת יי'. קודם שישחית והוא שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש: ויסע

איש ישר'. וכלכלו את המלך. ואת ביתו בנה שלמה. וחדבר הבם אשר העלה. ויה מקץ עשרי שנה דה"ה: הלך ה' וסי' לכה אמרת אחותי. הנה רבקה. נרג ולך אל תעצר לי לרכב. וקח משכנתי בידך. קחנה בידך הלך: ויצו עליו ב' דס' באור וסי' ויצו עליו פרעה. ויצו עליו לאמר לא תקח אשה: וישלחו כל אור' וישלחו בנ"א. וישלחו האנשים את ידם. ובל בכ' וכתוב' דכו' בכ"ד וישלחו את ארון. וישלחו את ירמיה. ויכרתו את ראשו. ויפשטהו וישא את ראשו: ג' פס' דאית בהון ועד ועד וסי' וילך למסעיו. ושתי את גבולך. ויקם אליושב הכהן הגדול: בראשנה י"ד חס וסי' כו' בספר רבה': ולא נשא ב' בקרא וסי' ולא נשא אותם הארץ. ולא נשא דוד מספרם: ביני ובינך ג' פסוקים דאית בהון ביני ובינך ובין ובינך וסי' אל נא תהי מריבה. אשר נשבענו שנינו. ברית ביני. דד"ה: אם השמאל' ו' פסו' דאית בהון אם ואם במעצ' פסוק כאוריתא וירמיה וסי' בספר רבה':

רשי

כארץ מצרים. לזרעים: בואכה צוער עד צוער. ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם במסכת הוריות: ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי איפשי לא באברם ולא באלוהו: ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: ואנשי סדום רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם ורבותינו למדו מכאן שם רשעים ירקב: רעים בגופם וחטאים בממונם: לי״י מאד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו: אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר להמנות כך זרעך לא ימנה: ממרא. שם אדם: אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש: מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם שנקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל. בראשית רבה: שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב״ה ברוך הוא: בלע. שם העיר: עמק השדים. כן שמו על שם שהיו בו שדות הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים שסביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדר לעומר ובי״ד שנה למרדן בא כדר לעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: והמלכים אשר אתו. אלה ג׳ מלכים: זוזים. הם זמזומים: בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישר. ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלן מתורגמין מישר וכל אחד שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו ועליו מטה מנשה: עין משפט היא קדש. על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה

כארץ ה׳ וסי׳ כגן יי׳ כארץ מצרים. לא כארץ מצרים היא. כארץ יסדה לעלם. ושתיה בארץ ציה. נפשי כארץ ציה: ואנשי ד׳ ר״פ וסי׳ ואנשי סדם. ואנשי קדש תהיון לי. ואנשי בבל עשו. ואנשי חמיד יבדילו יחזקאל: וחטאים ד׳ וסי׳ ואנשי סדם רעים. ושבר פושעים וחטאים. וחטאים בעדת. וחטאים אליך

כארץ מצרים באכה צער׃ ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו׃ אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם׃ ואנשי סדם רעים וחטאים ליהוה מאד׃ ויהוה אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה׃ כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם׃ ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה׃ קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה׃ ויאהל אברם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחברון ויבן שם מזבח ליהוה׃ פ

ויהי בימי אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר כדרלעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים׃ עשו מלחמה את ברע מלך סדם ואת ברשע מלך עמרה שנאב מלך אדמה ושמאבר מלך צביים ומלך בלע היא צער׃ כל אלה חברו אל עמק השדים הוא ים המלח׃ שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעמר ושלש עשרה שנה מרדו׃ ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר והמלכים אשר אתו ויכו את רפאים בעשתרת קרנים ואת הזוזים בהם ואת האימים בשוה קריתים׃ ואת החרי בהררם שעיר עד איל פארן אשר על המדבר׃ וישבו ויבאו אל עין משפט הוא קדש ויכו

כארעא דמצרים מטי לצוער׃ ובחר ליה לוט ית כל מישר ירדנא ונטל לוט בקדמיתא ואתפרשו גבר מלות אחוהי׃ אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקרוי מישרא ופרס עד סדום׃ ואנשין דסדום בישין בממונהון וחיבין בגויתהון קדם יי לחדא׃ ויי אמר לאברם בתר דאתפרש לוט מעמיה זקוף כען עינך וחזי מן אתרא דאת תמן לצפונא ולדרומא ולמדינחא ולמערבא׃ ארי ית כל ארעא דאת חזי לך אתנינה ולבנך עד עלמא׃ ואשוי ית בנך סגיאין כעפרא דארעא כמא דלית אפשר לגבר למימני ית עפרא דארעא אף בנך לא יתמנון׃ קום הליך בארעא לאורכה ולפותיה ארי לך אתנינה׃ ופרס אברם ואתא ויתיב במישרי ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם יי׃ והוה ביומי אמרפל מלכא דבבל אריוך מלכא דאלסר כדרלעומר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין׃ עבדו קרבא עם ברע מלכא דסדום ועם ברשע מלכא דעמורה שנאב מלכא דאדמה ושמאבר מלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צוער׃ כל אלין אתכנשו למישר חקליא הוא אתר ימא דמלחא׃ תרתא עשרי שנין פלחו ית כדרלעומר ותלת עשרי שנין מרדו׃ ובארבע עשרי שנין אתא כדרלעומר ומלכיא דעמיה ומחו ית גיבריא די בעשתרת קרנים וית תקיפיא דבהמתא וית אימתני די בשוה קריתים׃ וית חוראי די בטורא דשעיר עד מישר פארן דסמיך על מדברא׃ ותבו ואתו למישר פלוג דינא הוא רקם ומחו

אבן עזרא

ויסע לוט מקד׳. כי סדום מערב בית אל: ויאהל. נטה אהליו: רעים. לבני אדם ויחזקאל פי׳ זה ויד עני ואביון לא החזיק: לך אתננה. בדבור וכן וכתן אותם על ראש השעיר ופה פי׳ כי אלוני ממרא בחברון היא: מלך גוי׳. שם מדינ׳ כמו עילם כי סושן הבירה ארמון היה בתוכה או מלך גוים ולא הזכירם והטעם כי הם אחרי׳ מהשעיר׳ וחבריהם: חברו. מהבנין הקל: השדים. כמו ושדת אותם בשיד ושם בשר רגלי כמו כת פתים: ועמק. מושך עצמו ואחר עמו כמו ג׳ בהפך תוכיחני וכן הוא עמק ים המלח. וטעם ושלש עשרה בשלש עשרה כמו כי ששת ימים עשה יי׳ ובעל סדר עולם חבר׳ ודעתו רחב׳ ונדעתנו: רפאים. שכל הרואה אותם ימות לבו ויחשב מהרפאי׳ שהם מתים: האימים. שם מהם אימה: בהררם. מהבנין הדגוש כמו בררבים ופי׳ בגבולות אל הר שעיר: את

ישובו׃ ורמה ג׳ וסי׳ וי׳ אמר אל אברם אחרי׃ מעקרון ורמה כל אשר׃ ונבקע הר הזתים׃ את כל הארץ י״ד וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׃ לכנות ה׳ וסי׳ ושמתי את זרעך׃ ויסת את דוד למנות את ישראל. יואב בן צרויה החל למנות׃ למנות ימינו כן הודע. הלא אני אמרתי למנות בעם׃ קום ט׳ ר״פ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׃ ויהי בימי ה׳ וסי׳ ויהי בימי אמרפל. אחז. יהויקים. שפוט השופטים. אחשורש׃ הא דכות׳ יו״ד י״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא׃ אמרפל ח׳ פסוקים זוגין קדמא לית ביה ו׳ בתרא אית ביה ו׳ וסי׳ אמרפל ל׳. שמן ל׳. חסר לב ל׳. עשר ל׳. יואב ל׳. ששים ל׳. כל מפרסת פרסה ל׳. כרוב אדן איטר ל׳. ואמרפל ל׳. ושמן למאור ל׳. וחסר לב ל׳. ועשר ל׳. ויואב ל׳. וששים ל׳. וכל מפרסת פרסה ל׳. כרוב אדן ואיטר ל׳: האימים ב׳ מל׳ וסי׳ ואת האימים בשוה. ובאימי׳ יתהללו׃ את כל שדה ב׳ וסי׳ ויכו העמלקי. את כל שדה שאול אביך׃ השדים ג׳ וסי׳ כל אלה חברו. ויערכו אתם מלחמה. ועמק השדים בארות׃

שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצון תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים ביהושפט: ארבעה מלכים. ואעפ"כ נכחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ"כ לא נמנע אברם מלרדוף אחריהם: בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע: הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ויש חלוק בין הרה להה"רה פה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה אבל איכה עומדת במקום למ"ד ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאי זה הר שכל אחד גם באשר מצא תחלה וכשהוא כותב ה"א ברא"ש לכתוב ההרה המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: והוא יושב בסדום. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה הוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תחלה. ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילים היו בארץ וגו'. ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר: בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית: וירק. כתרגומו וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכ' וכן הריק חרבי וכן והרק חנית וסגור: חניכיו. חנכיו כתי' זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנו' שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער חנוכת המזבח חנוכת הבית ובלעז קורין לו אינצינייר: שמנה עשר וגו'. רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל: ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. ומדרש אגדה שנחלק הלילה ובחצות ראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"ז שעתידה להיות שם: עמק שוה. כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית רים אחד שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם. ומדרש אגדה עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: ומלכי צדק. מדרש אגדה הוא שם בן נח: לחם ויין. כך עושים ליגעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומדרש אגדה רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: קונה שמים וארץ. כמו עושה שמים וארץ על ידי עשייתו קנאן להיות שלו: אשר מגן. אשר הסגיר וכן אמגנך ישראל: ויתן לו. אברהם מעשר: מכל אשר לו. לפי שהיה כהן: תן לי הנפש. מן השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם:

אבן עזרא

את כדר לעומר: כמו שם באר בכל המקרא ונבעת והיא משוכה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה. ברצונם להמלט וכן ויפל על פניו: הרה נסו. אל ההר כנו והיא מלה זרה. והוא יושב. והוא היה ביום ההוא יושב בסדום. ופי' הפליט שברח ונמלט משבי סדום וכן בא אלי הפליט מירושלים ויש דרך דרש: וירק. שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטעם על הריק ירוקו מריקים שקיהם גם יש לחנית כן: חניכיו. שהכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר וחשבון אותיו' אליעז' דרך דרש כי אין הכתוב מדבר בגימטריא כי יכול יוכל הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע רק הפש כמשמעו: ומלכי צדק. נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקו' צדק ויש כי הוא שם. ושלם היא ירושלם והעד ויהי בשלם סכו: והוא כהן. כדברי המתרגם ארמית וכן כל כהן והעד וכהני' ופי' על דברתי מלכי צדק בספר תהלות כי כ כהונן דבר ויפה עשה שבירך אברה' בתחלה בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו ואחר כן אמר יברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו: מגן. כמו נותן וכן עטרת תפארת תמגנך והמ"ס סורש ואברהם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מנ' אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק: הרמותי

בחצצן ב' א' מלא וא' חסר וסי' בחצצן תמר. והנם בחצצון תמר: את ג' ר"פ וסי' את כדר לעומר. את מי נועץ. את פני: נפילה שמה ב' באו' וסי' והנשארים הרה נסו. ונפל שמה שור או: הרה נסו ל' דס': ויבא הפליט ל' דס': אשכל ה' חס' וסי' ויבא הפליט. בלעדי רק. ויעלו עד נחל אשכל ויראו את הארץ. ויפנו

ויעלו ההרה. אשכל דכפר דודי לי: נשבה ג' וסי' וישמע אברם כי נשבה. או נשבה או נשבר. כי נשבה עדר ה': וישב ג' בספ' וסי' וישב את כל הרכוש. וישב לו את שרה. וישב את שר המשקים וא' וישב ישב אותם אברם: ואת העם י"ב וסי' כו' בספר רבת': ויין ז' וסי' כו' בספר רבת': ויאמר צ"א וסי' כו' בספר רבת': וברוך ז' ג' ר"פ וסי' וברוך אל עליון. וברוך טעמך. וברוך שם כבודו לעולם. אנך. ו' באמצע פסוק וסי' ברוך אתה בעיר. ברוך אתה בב' אך. חי ה' וברוך צורי. דשמואל וחבירו דתהלים: מעשר ג' רפים וסי' ויתן לו מעשר. ולבני לוי הנה. ואל הלוים תדבר. וכל המעשרו' דכו':

וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ
אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃ אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃ וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃ וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃ וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃ וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃ וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם

יָת כָּל חַקְלֵי עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּעֵין גֶּדִי׃ וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר וְסַדַּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא׃ עִם כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר אַרְבְּעָה מַלְכִין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא׃ וּמֵישַׁר חַקְלַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַסְּקִין חֵמָרָא וְעָרַקוּ מַלְכָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרָא עֲרַקוּ׃ וּשְׁבוֹ יָת כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיָת כָּל מֵיכַלְהוֹן וַאֲזַלוּ׃ וּשְׁבוֹ יָת לוֹט וְיָת קִנְיָנֵיהּ בַּר אֲחוּהִי דְאַבְרָם וַאֲזַלוּ וְהוּא יָתֵיב בִּסְדוֹם׃ וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא וְחַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּהִי דְעָנֵר וְאִנּוּן אֱנָשֵׁי קְיָמֵיהּ דְאַבְרָם׃ וּשְׁמַע אַבְרָם אֲרֵי אִשְׁתְּבִי אֲחוּהִי וְזָרֵיז יָת עוּלֵימוֹהִי יְלִידֵי בֵיתֵיהּ תְּלָת מְאָה וּתְמַנֵי עֲסַר וּרְדַף עַד דָּן׃ וְאִתְפְּלֵיג עֲלֵיהוֹן לֵילְיָא הוּא וְעַבְדוֹהִי וּמְחָנוּן וּרְדָפִנּוּן עַד חוֹבָה דְּמִצִּפּוּנָא לְדַמֶּשֶׂק׃ וַאֲתֵיב יָת כָּל קִנְיָנָא וְאַף יָת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵיהּ אֲתֵיב וְאַף יָת נְשַׁיָּא וְיָת עַמָּא׃ וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם לְקַדָּמוּתֵיהּ בָּתַר דְּתָב מִלְּמִמְחֵי יָת כְּדָרְלָעוֹמֶר וְיָת מַלְכַיָּא דְעִמֵּיהּ לְמֵישַׁר מְפַנָּא הוּא אֲתַר בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא׃ וּמַלְכִּי צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשְׁלֵם אַפֵּיק לְחֵים וַחֲמַר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם אֵל עִלָּאָה׃ וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר בְּרִיךְ אַבְרָם קֳדָם אֵל עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ וּבְרִיךְ אֵל עִלָּאָה דִּי מְסַר סָנְאָךְ בִּידָךְ וִיהַב לֵיהּ חַד מִן עַסְרָא מִכּוֹלָא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא דִסְדוֹם לְאַבְרָם הַב לִי נַפְשָׁתָא וְקִנְיָנָא דְּבַר לָךְ׃ וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם

רשי

הרימותי ידי. לשון שבועה מרים אני את ידי לאל עליון וכן בי נשבעתי נשבע אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני: אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך. ואת"ל תת לי שכר מבית גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו': הנערים. עבדי אשר הלכו אתי ועו' ענר אשכל וממרא וגו' אע"פ שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר וירדוף עד דן וענר וחבריו ישבו על הכלים לשמור: הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ולכך נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברהם: אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. בראשית רבה אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואו' שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא: אנכי מגן לך. מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך הרבה מאד: הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה ערירי בלא יורש כאשר תאמר ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כך לשו' ערירי חסר בנים ובלעז דישאנפ"נין. ולי נראה ער ועונ' מגזרת ולבי ער וערירי לשון חרבן וכן ערו ערו וכן ערות יסוד וכן ערער תתערער וכן כי ארזה ערה: ובן משק ביתי. כתרגומו כל ביתי נזון על פיו ואילו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכי' עד דמשק ובתלמוד שלנו דורשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרי': הן לי לא נתת זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי: ויוצא אותו החוצ'. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבי'. ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלו' שאינך עתיד להעמיד בן. אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. ד"א הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: והאמין ביי'. לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה. הקב"ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו. ד"א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמ' לפניו הודיעני באי זה זכות יתקיימו בה ואמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות: עגלה משולשת. שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משולשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעירת חטאת יחיד: ואיל משולש. אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל. תורים ובני יונה: ויבתר אותם. חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרי' הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומות נמשלו לפרים ואלים ושעירים שנאמ' סבבוני פרים רבי' וגו' ואו' האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס ואומר הצפיר השעיר מלך יון וישר' נמשלו לבני יונ' שנ' יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמו' רמז שיהיו האומות כלין והולכין. ואת הצפור לא בתר רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: עיט. הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל וכמו ותעט אל השלל: כל

הרמתי ידי אל יהוה אל עליון קנה שמים וארץ: אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם: בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם: ס

טו אחר הדברים האלה היה דבר יהוה אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד: ויאמר אברם אדני יהוה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר: ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי: והנה דבר יהוה אליו לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך: ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך: והאמן ביהוה ויחשבה לו צדקה: ויאמר אליו אני יהוה אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה: ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה: ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגוזל: ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בתר: וירד העיט

ארימית ידי בצלו קדם יי' אל עלאה דקנייניה שמיא וארעא: אם מחוטא ועד ערקת מסנא ואם אסב מכל די לך ולא תימר אנא עתרית ית אברם: בר מדאכלו עולמיא וחולק גובריא די אזלו עמי ענר אשכול וממרא אנון יקבלון חולקהון: בתר פתגמיא האלין הוה פתגמא דיי' עם אברם בנבואה למימר לא תדחל אברם מימרי תקוף לך אגרך סגי לחדא: ואמר אברם יי' אלהים מה תתן לי ואנא אזיל בלא וולד ובר פרנסא הדין די בביתי הוא דמשקאה אליעזר: ואמר אברם הא לי לא יהבת ולד והא בר ביתי ירית יתי: והא פתגמא דיי' עמיה למימר לא ירתינך דין אלהין בר דתוליד הוא ירתינך: ואפיק יתיה לברא ואמר איסתכי כען לשמיא ומני כוכביא אם תיכול למימני יתהון ואמר ליה כדין יהון בנך: והימין במימרא דיי' וחשבה ליה לזכו: ואמר ליה אנא יי' די אפקתך מאורא דכשדאי למיתן לך ית ארעא הדא למירתה: ואמר יי' אלהים במא אידע ארי אירתינה: ואמר ליה קריב קדמי עיגלין תלתא ועזין תלת ודכרין תלתא ושפנינא ובר יונה: וקריב קדמוהי ית כל אלין ופליג יתהון בשוי ויהב פלגיא פלג לקבל חבריה וית עופא לא פליג: ונחת עופא

אחר הדברים האלה ג' דס' וסי' היה דבר יי'. כשך חכת. גדל המלך אחשורש: אדני יי' ד' בתורה וסי' מה תתן לי. במה אדע. אתה החלות. אל תשחת עמך ונחלתך. ושאר אורי' כתי' יי' אלהים: יצא כל בראשית יצא כב"א יצא וסי' והנה דבר יי' אליו לאמר. וכל שאר אורי' יצא כב"ב יצא וסי' ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה. והנה עם יצא ממצרים: ויוצא י"ב מל' וסי' כו' בבסר' רבת: החוצה י"ז וסי' כו' בבסר' רבת: השמימה י"א וסי' כו' בבסר' רבת: ויחשבה ג' וסי' והאמין ביי'. ויחשבה לזונה. ויחשבה עלי: במה ט' קמץ וסי' כו' בבסר' רבת: בתוך ה' וסי' ויבתר אותם. ונדותם מחוץ לעיר. והיו לישראל בתוך. וישם לפיד אחד. המתקדשים והמטהרים: ואת הצפור ג' דס' וסי' ואת הצפור לא בתר. ואת הצפור החיה יקח אותה. ולקח את עץ הארז: העיט ד' ב' קמץ וב' פתח וסי' וירד העיט על הפגרים. וקנן עליו העיט. העיט צבוע נחלתי ב' בפסוק אילין ב' פתחי':

אבן עזרא

הרימותי ידי. שבועה כמו כי אשא אל שמים ידי. וטעם אל עליון כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן: אם מחוט. וממנו תופרין כל בגד. שרוך. העור הקושר הנעל: אך בלעדי. אשר לקחו והוא שאכלו עבדיו: במחזה. במראות הנבואה. וטעם אנכי מגן לך אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי. ו"ו ערירי כו"ד אכזרי וסר ממלת ערירים יהיו והטעם כאשר אמר המתרגם: משק ביתי. על משקל מכס והוא מפעלי הכפל מגזרת שוקק בו כטעם דבק. ובן מושך עצמו ואחר עמו. וכן הוא ובן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר מושיך. כנוי לאבר בעבור היותו קרוב: צדקה. כמו וצדקה תהיה לנו וצדק ומשפט אחים רק בדברי קדמונינו ז"ל דרך צדקה אחרת: אשר הוצאתיך מאור כשדים. לשד כי פרשת לך לך כאמרה שם כ אשר פירשתי ולא כאמר' בחרן. ואברהם האמין בשם כי בנו ירשנו ועל ידוע האר' בקש אות כאשר עשה גדעון ועוד כי טעם שבועת השם שיהיה הדבר בלא תנאי כי כלל כל נבואות השם על תנאי והנה לא חטא אברהם בעבור שבקש לכרות אתו ברית: עגלה משולשת. יש אומרי' ג' עגים והישר בעיני בת שלש שנים: ואיל. הוא הכבש הגדול: וגוזל. בן יונה כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף העולי' כל קרבן: ויבתר. חתכם והפרידם וכמוהו על הרי בתר בין בתריו: ויתן איש בתרו. דע כי מלת איש כמו בעל וכן איש מלחמה והאיש גבריאל ופי' בעל כמו עם הדבר וכן איש בליעל סמוך גם כן בחיות ו בריעות אשה אל אחותה כתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שנים המה: הצפור לא בתר. התור והגוזל כי צפור שם כלל: העיט. העוף וכן העיט צבוע נחלתי: על

רשי

על הפגרים. על הבתרים: וישב. לשון נשיבה והפרחה כמו ישב רוחו רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: והנה אימה וגו׳. רמז לצרות וחושך של גליות: כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק״צ ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רד״ו הרי ת׳ שנה ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישר׳ ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברם וגו׳ יצחק ויגר בגרר יעקב גר בארץ חם גר בארץ לא לו: וגם את הגוי. וגם רבות ארבע מלכיות אף הן כלים על שעבדו את ישר׳: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנ׳ וינצלו את מצרים: ואתה תבא אל אבותיך. ולא תראה כל אלה: אל אבותיך. אביו עובד ע״ז והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת חמש שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו: ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרים יהיו שם שלשה דורות ו הרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו דכתי׳ לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן היה יעקב גלה למצרי׳ צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמורי. להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב״ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנ׳ בסאסאה בשלחה תריבנה: ויהי השמש באה. כמו ויהי הם מריקים שקיהם ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו׳. רמז לו שיפלו המלכיות בגיהנם. באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באל״ף היה מבואר כשהיא שוקעת ואי אפשר כן שהרי כבר כת׳ ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה כמו׳ שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסוד שתי אותיו׳ כשהטע׳ למעלה לשון שעבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה קמה אלומתי הנה שבה יבמתך וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שעושה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן בתקימה באמה ובבקר היא שבה: לזרעך נתתי. אמירתו של הקב״ה כאלו היא עשויה: הנהר הגדול. לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קראהו גדול אף על פי שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת משל הבריות עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחוו לך: את הקיני. עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קניזי וקדמוני ועתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם: ואת הרפאים. ארץ עוג שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים: שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: אולי אבנה ממנה. ללמד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס: אבנה ממנה. בזכות שאכניס צרתי לביתי: לקול שרי. לרוח הקדש שבה: ותקח

אבן עזרא

על הפגרים. על הגופות: וישב. ברגשות הסי״ן תחת הה״ן המבולע כמו יגרש ויפלח מהפגרים וכן ישב רוחו או השיב הפגרים להבריח העוף: ויהי השמש לבא. זה לבו להורות כי ויקח לו את כל אלה ביום אחר שהקיץ ממחזה הנבואה: כי גר יהיה זרעך. נקרא בלשון הקדש האיש שיש לו משפחה כשעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כי טעמו כאזרח רענן. וטעם גר כמו הגרגיר שנכרת מן הסעיף ויש חכרי לב שזה הטעם רחוק בעיניה׳ ואילו היו יודעי׳ טעם כל אות וצורתו אז יכירו האמת: ארבע מאות שנה. עד סוף זה הקץ מהיום: אשר יעבדו. שיהיו להם עבדים: תבא אל אבותיך. כמו על המית׳ כדרך כל הארץ. וטע׳ בשלום שתהיה בכבוד ולא כמו זרעך: ודור רביעי. רבי המפרשי׳ השתבשו בפי׳ דור והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות ונמצא להוסיף דור ובאיוב ארבעה דורות והנכון בעיני כי פי׳ דור כמו יושב מדור באהלי רשע ומדתו הקץ שדור אדם בחלדו ויש ארוך ויש קצר ודור רביעי את הויות זרעו גר והטעם על מצרים וכן כתוב כי גר היית בארצו וכן היה קהת גר ועמר׳ ומשה גם אהרן ובניהם שבו אל ארץ כנען: עון האמורי. מפורש בפסוק גדול מוכי מנשוא. והזכיר האמורי בעבור תקפו והנה משה הרג המלכים הגדולים והם מלכי האמורי וחמשת מלכי האמורי נתחברו על יהושע ויש ראיות אחרות וכן אמר הנביא אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת ויו׳ לומר לא חסר כלום: ויהי השמש באה. בתחלה עודנה לא באה וכן כתוב לבוא: ועלטה. חשך וריעו ביחזקאל והטעם כי הלילה משוכן או פירושו אחר בוא הגוי הכראה בעבים: והנה תנור עשן. כדמות תנור העולה עשן ממנו ובתוכו לפיד אש: בין הגזרים. בין הבתרים וזאת היא השבועה וכן העגל אשר כרתו לשנים על כן כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרתיי את אברם ברית: מנהר מצרים. הוא שיחור ולא היאור: וקיני וקנזי וקדמוני מבני כנען ויש להם שני שמות. והרפאי׳ זה שכתוב ארץ רפאים תחשב ואל תתמה בעבור שכתוב הכנעני והיבוסי אחריו דע כי השבעה גוים כנעניים הם כלם ועשתי עשר בנים היו לכנען והא׳ שהזכיר השטה יאמר הכנעני על הנשארים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר בכלל וכן יהודה וישראל רבים אף על פי שיהודה מישראל הוא: אולי אבנה. מגזרת בן ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בנין והאב כמו היסוד וכן חסר ה״א וכן כל אחי תאר או פעל עבר: וישמע אברם. אמר לה כן:

מסורה

דן ג׳ לשון משפט וסי׳ דן אנכי. אין דן דיניך למזור. דן דין עני ואביון: יצאו י״ד וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ואתה ועתה י״ח בטעם תברי׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: ודור ב׳ דסמי׳ וסי׳ ודור רביעי ישובו. דור הולך ודור בא: ישובו ל׳ מל בתו׳ וכל נבי׳ וכתובי׳ דכו׳ במ״ז חס׳ וסי׳ והיה כמות השופט. והעם ישבו אחריו אך לפשט. ישבו הנה אליך

עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃ וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃ אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃ וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃

תרגום

עַל־פַּלְגַיָּא וְאַתִּיב יָתְהוֹן אַבְרָם׃ וַהֲוָת שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל וְשִׁינְתָא נְפַלַת עַל־אַבְרָם וְהָא אֵימָה קְבַל סַגִּי נָפְלַת עֲלוֹהִי׃ וַאֲמַר לְאַבְרָם מִידַּע תִּידַּע אֲרֵי דַּיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְּלָא דִּילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יָתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין׃ וְאַף יָת עַמָּא דְּיִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאֵין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּי׃ וְאַתְּ תִּתְכְּנֵישׁ לְוָת אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא׃ וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי לָא שְׁלִים חוֹבָא דֶּאֱמוֹרָאָה עַד כְּעַן׃ וַהֲוָת שִׁמְשָׁא עָלַת וְקַבְלָא הֲוָה וְהָא תַּנּוּר דִּתְנַן וּבְעוּר דְּאִשָּׁא דִּי עֲבַר בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין׃ בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ יְהַבִית יָת אַרְעָא הָדָא מִנַּהֲרָא דְּמִצְרַיִם וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת׃ יָת שַׁלְמָאֵי וְיָת קְנִזָּאֵי וְיָת קַדְמוֹנָאֵי׃ וְיָת חִתָּאֵי וְיָת פְּרִזָּאֵי וְיָת גִּבָּרָאֵי׃ וְיָת אֱמוֹרָאֵי וְיָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת גִּרְגָּשָׁאֵי וְיָת יְבוּסָאֵי׃ וְשָׂרַי אִתַּת אַבְרָם לָא יְלִידַת לֵיהּ וְלַהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמַהּ הָגָר׃ וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם הָא כְעַן מַנְעַנִי יְיָ מִלְּמֵילַד עוּל־כְּעַן לְוָת אַמְתִי מָאִים אֶתְבְּנֵי מִנַּהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם לְמֵימַר שָׂרָי׃

מסורה

ואתה לא תשוב. כי ישבו אלי בכל לבם דירמיה. אחר ישבו בני ישראל ובקשו. ישבו ישבי בצלו. ישבו יבשו רגע: ואת האמרי ד׳ וסי׳ ואת היבוסי ואת האמרי דבראשית. ואה האמרי ואת דכנעני. וחברו דד״ה. ויגרש יי׳ את כל העמי׳: מנהר ב׳ וסי׳ מנהר מצרים. ונסע מנהר אהוא: הקדמני ג׳ חסרים וסי׳ את הקני ואת הקנזי. כאשר יאמר משל הקדמני פניו אל הים הקדמני: ולה ד׳ ג׳ קמצין וחד פתח וסי׳ ולה שפחה מצרית ולהאבר עלי לשלו׳. ולה שתי פיות דאהוד. ולא גפין ארבע פתח: וישמ׳ אברם לקול שמיע לקול י״ז וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳:

ותקח שרי· לקחתה בדברי' אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה: מקץ עשר שנים· מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת: לשבת אברם· מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ ישראל: ויבא אל הגר ותהר· מביאה ראשונה: ותקל גבירתה בעיניה· אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה: חמסי עליך· חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך· ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק: אנכי נתתי שפחתי וגו' ביני וביניך· כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך שהכניסה עין הרע בעיבור' של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הי' הרה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריו' הראשון: ותענה שרי· היתה משעבדת בה בקושי: אי מזה באת· מהיכן באת יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברי' ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה אני באה: ויאמ' לה מלאך וגו'· על כל אמירה הי' שלוח לה מלאך אחר מלאך לכך נאמ' מלאך בכל אמירה ואמירה: הנך הרה· כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן· כמו ויולדת ודומה לו יושבת בלבנון מקונ' בארזים: וקראת שמו· צווי הוא כמו שאו' לזכר וקראת אתשמו יצחק: פרא אדם· אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת: ידו בכל· לסטי': ויד כל בו· הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכון· שיהא זרעו גדול: אתה אל ראי· כקוד חטף קמץ מפני שהו' שם דבר אני הרואה שרואה בעלבון של עלובין: כי אמרה הגם הלם· לשון תימה וכי סבור הייתי שאף הלום במדברו' ראיתי שלוחו של מקו' אחרי רואי אותם בביתו שלאברה' ששם הייתי רגילה לראות מלאכי' ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח רואה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ארבע' זה אחר זה ולא חרדה: באר לחי ראי· כתרגומו דמלאך קיימא איתחזי עלה: ויקרא אברם שם וגו'· אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמ' וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל: ואברם בן שמנים וגו'· לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב: אני

לשבת ב' ואינון באורי' וס' לשבת אברם· לשבת ער: גברתה ד' וס' ותקל גברתה בעיניה· ותאמר אל גברתה אחלי אדני· בעיני שפחה אל יד גברתה· וחד כשפחה כגברתה: חמסי ב' וס' ותאמר שרי אל אברם חמסי· חמסי ושארי: אנכי נתתי ג' וס' אנכי נתתי שפחתי· ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה·

ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ותתן אתה לאברם אישה לו לאשה: ויבא אל הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גברתה בעיניה: ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניה ישפט יהוה ביני וביניך: ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך ותענה שרי ותברח מפניה: וימצאה מלאך יהוה על עין המים במדבר על העין בדרך שור: ויאמר הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת: ויאמר לה מלאך יהוה שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה: ויאמר לה מלאך יהוה הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב: ויאמר לה מלאך יהוה הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע יהוה אל עניך: והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו ועל פני כל אחיו ישכן: ותקרא שם יהוה הדבר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי ראי: על כן קרא לבאר באר לחי ראי הנה בין קדש ובין ברד: ותלד הגר לאברם בן ויקרא אברם שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל: ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם: ס

ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא יהוה אל אברם ויאמר אליו

ודברת שרי אתת אברם ית הגר מצריתא אמתה מסוף עסר שנין למיתב אברם בארעא דכנען ויהבת יתה לאברם בעלה ליה לאנתו: ועאל לות הגר ועדיאת וחזת ארי עדיאת וקלת ריבונתה בעינהא: ואמרת שרי לאברם דין לי עלך אנא יהבית אמתי לך וחזת ארי עדיאת וקלית בעינהא ידין יי ביני ובינך: ואמר אברם לשרי הא אמתיך בידיך עיבידי לה דכשר בעיניכי ועניתה שרי וערקת מן קדמהא: ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא באורח חגרא: ואמר הגר אמתא דשרי מנן את אתיא ולאן את אזלא ואמרת מן קדם שרי ריבונתי אנא ערקת: ואמר לה מלאכא דיי תובי לות ריבונתיך ואשתעבדי תחות ידהא: ואמר לה מלאכא דיי אסגאה אסגי ית בניכי ולא יתמנון מסגי: ואמר לה מלאכא דיי הא את מעדיא ותלדין בר ותקרין שמיה ישמעאל ארי קביל יי צלותיך: והוא יהא מרוד באנשא הוא יהא צריך לכולא ואף בני אנשא יהון צריכין ליה ועל אפי כל אחוהי ישרי: וצליאת בשמא דיי דאיתמלל עמה אמרת את הוא אלהא חזי כולא ארי אמרת אף אנא שריתי חזיא בתר דאיתגלי לי: על כן קרא לבירא בירא דמלאך קיימא איתחזי עלה הא בין רקם ובין חגרא: וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום בריה דילידת הגר ישמעאל: ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילדת הגר ית ישמעאל לאברם: והוה אברם בר תשעין ותשע שנין ואתגלי יי לאברם ואמר ליה

אבן עזרא

מקץ עשר שנים· העתיקו קדמונינו ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וטוב הוא: ותקל· הנח הנעלם אשר בין האות המשר' ואות השרש תחת הדגש הניתן להתבלע אות הכפל והוא מבנין נפעל: וימצאה· מלה זרה כי המשפט כמו וימצאה: אי מזה· כמו איה וכן איהבל· וטעם מזה מקום כאילו אמר אי מזה מקום באת: בורחת· כפתח הר"ים בעבור אות הגרון שהוא אחריו וכן בורחת כל העיר והיא כפורחת ברחת ובמזרה וכן יודעת אים בעבור אותיות הגרון שהם אחה"ע וכן משפט הלשון אין זר אתנו: הנך· לנקבה כי הן מלת ענין כמו עם ומשקלו עמך: ישמעאל· בהעלם האל"ף להקל על הלשון: פרא אדם· חפשי בין האדם כטעם מי שלח פרא חפשי והטעם שלא ימשול בו זר ממשפחתו ויש אומ' פרא ואדם כמו שמש ירח עמד זבולה· ובעבור שהוא אדם ויד כל בו והנכון בעיני שיהיה בין האדם כפרא שינצח הכל בכחו ואחר כן ויד כל בו וכן מפורש בדניאל כי הוא החיה הרביעית: על פני כל אחיו· שהם בני קטורה וכן כתוב על פני כל אחיו נפל וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתור' ובספ' שופטים: אל ראי· על משקל ראה עני כטעם אל מראה: הגם הלום· כמו עתה והנכון שהוא כמו פה וכן הבא עוד הלום איש והטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר שראה השם בעיני כי הוא רואי תמיד: ובאר לחי· לאשר יהיה חי לשנ' האחרית כטעם כה לחי כי בבל שנה היו חוגגים הישמעאלי' אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמזם: אל

כפקדת עמך·

והוא לא ידעה: וביניך נקוד על י' בתר' חד מן י' נקודות בתורה וד' בנב"אים וא' בכתובים וס' כו' בבסר' רבת': על העין ב' וס' וימצאה מלאך יי'· ויהי בראת את הגזם: באת ב' בקמץ וס' אי מזה באת· אשר באת לחסו': ברחת חד פתח וחד קמץ וס' אנכי ברחת· ברחת כל העיר· בתר קמץ: ויאמר לה מלאך יי ג' דסמיכי וס' שובי אל גברתך· הנך הרה· הרבה ארבה: וילדת ג' וס' ויאמר לה מלאך יי'· כי הנך הרה וילדת בן ומורת· ויאמר לי הנך הרה וילדת בן: וקראת ד' ורפין וס' כו' בבס' רבת': והוא ל"ג ר"פ וס' כו' בבסר' רבת': פרא ו' וס' והוא יהיה פרא אדם· פרא למוד מדבר· פרא בודד לו· מי שלח פרא חפשי· הנהק פרא· ועיר פרא: בכל ז' דגשים וס' כו' בבסר' רבת': הלם י"ב חסרים וס' כו' במסר' רבת': ראי ו' בחולם וס' הגם הלם· על בן קרא לבאר· ויצחק בא מבא· וישב יצחק עם באר לחי· והוא אדמוני וטוב ראי· לא תשורני עין ראי· וחד אל ראי בחטף קמץ: ויקרא אברם שם כל שם קמ' בב"ו פתחי' וס' ויקרא אברם שם בנו· ויקרא אברהם שם בנו: על שם שמר אדני ההר שמרון· וגם שם עיר המנה· מה שמו ומה שם בנו· ויהי שם בנו הבכור יואל:

אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון. וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו די שלו לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה ציווי אחר צווי היה שלם בכל נסיונותי. ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני. דבר אחר והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' איברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה שאוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותך רמ"ח כמנין איבריך: ואתנה בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מצוה זו: ויפול אברם על פניו. מתורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ו[...] רוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים ב[...] בברייתא דרבי אליעזר מצאתי כן: [...]י אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ור"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו לא זזה [...]מ ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על ה[...] [...]ינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע: ונתתיך [...]ים. ישראל ואדום [...]רי ישמעאל כבר [...]לו ולא הי' מכשרו [...] והקימותי [...]ריתי. ומה היא [...]ת להיות לך ל[...] [...]ם לאחזת עולם [...]יה לכם לשהי' [...] בחוצ לארץ [...] אלוהו: [...]ה זו מוסף [...]אשון אמי [...]אתך. [...]ר לשמרו [...]רתו את [...]תמרח [...]

ואתנה כל אורי' ונביאי' ואתנה בשבא בס"א ואהנה קמ' · ואתנה את הלוים · וכל כתו' דכו' ואחנה קמ' בכ"א ואהנה בשבא · [...]אל מבני ואתנה גוים: אוהך ה' מלאים בתו' בלישן זכר וסי' כו' במסר' רבת': ולא יקרא ב' דס' וסי' את שבך אברם. ולא יקרא למקום הזה: יצאו ד' וסי' ומלכים כמך יצאו · ומלכים

אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים: וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד: וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר: אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם: וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ: וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ: וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ: וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם: זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר: וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם: וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא: הִמּוֹל יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם: וְעָרֵל זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר: ס וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ: וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ:

אֲנָא אֵל שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וֶהֱוֵי שְׁלִים: וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא: וּנְפַל אַבְרָם עַל אַפּוֹהִי וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ לְמֵימַר: אֲנָא הָא קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סְגֵי עַמְמִין: וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד יָת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם אֲרֵי אַב סְגֵי עַמְמִין יְהַבְתָּךְ: וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִינָךְ לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלְטִין בְּעַמְמַיָּא מִינָךְ יִפְּקוּן: וְאָקֵים יָת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהָא וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ: וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יָת כָּל אַרְעָא דִכְנַעַן לְאַחְסָנַת עָלַם וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא: וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם וְאַתְּ יָת קְיָמִי תִּטַּר אַתְּ וּבְנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן: דֵּין קְיָמִי דִּי תִטְּרוּן בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא: וְתִגְזְרוּן יָת בִּסְרָא דְעָרְלַתְכוֹן וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן: וּבַר תְּמַנְיָא יוֹמִין יִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא לְדָרֵיכוֹן יְלִיד בֵּיתָא וּזְבִין כַּסְפָּא מִכָּל בַּר עַמְמִין דְּלָא מִבְּנָךְ הוּא: מִגְזַר יִגְּזַר יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ וּתְהֵי קְיָמִי בִּבְסַרְכוֹן לִקְיַם עָלָם: וְעָרְלַי דְּכוּרָא דְּלָא יִגְזַר יָת בִּסְרָא דְעָרְלְתֵיהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ יָת קְיָמִי אַשְׁנִי: וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִתְּתָךְ לָא תִקְרֵי יָת שְׁמַהּ שָׂרָי אֲרֵי שָׂרָה שְׁמַהּ: וַאֲבָרֵךְ יָתַהּ וְאַף אֶתֵּן מִינַהּ לָךְ בַּר וַאֲבָרְכִנַּהּ וּתְהֵי לִכְנִשִׁין מַלְכִין דְּשַׁלְטִין בְּעַמְמַיָּא מִינַהּ יְהוֹן:

אבן עזרא

אל שדי. שם התאר וטעמו תקיף וכן כקול שדי והיה שדי בצריך כי טעמו כטעם ושית על עפר בצר ושדי על משקל לבי דוי ורבים פירשוהו מגזר' שודד שהוא מנצח ומתגבר וטעם להזכיר השם הזה בפרש' הזאת ליראה אברהם וימול והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא כ[...] כנגדו וזה שם התאר כנגד המעשה כי העולם עומד על את[ם] פני השמות והמבין סוד השם יאמין: והיה תמים. שלא תשאל למה המלה: אברה'. עם תוספ' הה"א אביר המון גוים ולא בא השם לחסר משמו אות כי אם להוסיף: ושרה. שם תאר כלל לא כשרי וברוך השם אשר לא נתכנו עלילות שהקדים וצוה א[ת] אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש · ונמלת המול לכם כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלים השניי' הנראי' כמו וימל את בשר ערלתם [...] ומשקלו להכות: ונמלתם. כמו ושמרתם והנו"ן שרש וכן לא ידון רוחי עם מדנה: ימול לכם. מבנין נפעל וכן המול ימול ומה טעם לאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית וכן הפירוש ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף ואתה אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים: וערל זכר אשר לא ימול. הי' ימול ישפול כמו כי ידור נדר והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכ' וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ע[...] ערלתו יש עליו כרת כי מצו' הנער הקטן על האב ואם אביו לא מלהו ימול עצמו בהיותו ברשותו וכרת בידי שמים והטועי' יחשבו כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא ואין פירוש הנפש כרבונם כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש וכן נפש כי תחטא וי"א כי כרת המת קוד' נ"ב שנה וי"א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בני' כאילו הוא חי ושמו לא נכרת: וגם נתתי. כמו נתתי כסף השדה והנה שניהם על לשון עבר ב[...] במקום עתיד: הלבן

[...]לציך. מהרסיך ומחרביך · ודנטיא בתוכם · וחד מבית שכם ויצאו: ויאמר אלהים ב"ה וסי' כו' בבס' [...]ת': ואתה ו' פסו' ואתה אתה וסי' ואתה את בריתי תשמור · ואתה תשבע השמים · ואתה פשחור · [...]תה בן אדם אל תירא · ואתה קח לך חטין · ואתה תשמע מן השמים · דד"ה: הפר ב' כאו' פתח וחד בס"פ [...]ב באתחנא וסי' את בריתי הפר · כי דבר יי' בזה: אשתך ז' וסי' ויקרא פרעה לאברם · למה אמרת [...]ה[...]ירי אשתך לא תקרא · אבל שרה אשתך · ויקרא אבימלך ליצחק · וכמו השחר עלה · אשתך בעיר תזנה · וחד אשתך כגפן פוריה:

[...]בשר נמה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו: לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה סתם [...]אותה. זה היא הברכה שחזרה לנערותה שנאמר היתה לי עדנה: וברכתיה. בהניקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה יצחק שהיו [...]הסוק ואמרו' בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומיניקתה לא הביאה והיא היניקה את כלם הוא שנ' היניקה בנים שרה ברא[שית] רבה רמזו במקרא: ויפול

ויפול אברהם על פניו ויצחק · זה תרגם אנקלוס לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה והו שהקפיד הב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן · יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי הרואה אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי ואם שרה הבת תשעים שנה היתה כראוי לילד ואף על פי שדורות הראשונים היו מולידין בני חמש מאות שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם וצא ולמד מעשרה דורות משנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני שלשים ובני ע': לו ישמעאל יחיה · הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך · יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלח קדמי: אבל · לשון אמתת דברי וכן אבל אשמי' אנחנו אבל בן אין לה: וקראת שמו יצחק · על שם הצחוק ועל שם הי' נסיונות וג' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: ואת בריתי · ברית המילה תהא מסורה לזרעו: שנים עשר נשיאים · כענים יכלו כמו נשיאים ורוח: מעל אברהם · לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום: בעצם היום · בו ביום שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיי' מצותו של מקו': וימל · לשון ויפעל: בהמולו · בהפעלו כמו בהבראם: בהמולו את בשר ערלתו · באברה' לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמ' בו את בראשית רבה: בעצם היום הזה · שמלאו צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

וירא אליו · לבקר ... החולה אמ' רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בו באלוני ממרא · שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו: יושב · וישבקש לעמ...

אבן עזרא

הלבן מאה שנה יולד · תמה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד והתימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה והבן מהרס יבנה ויכונן וכאשר ת תסתכל ותראה כי דבר שרה כפלא מדבר אברהם כי הנה מצאנו אבות שכל אחד הוליד בן והוא גדול יותר מתשעי' שנה וחיי הדורו' בימי אברה' ארוכים מחיי דור ודור וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנ' כספו: בעצם היום הזה · ולא אחר לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש מ מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברה' גם הוא בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמולו אתו ברצונם הטעם שלא ה הכריחם רק מהרו כלם לעשות במלאת רצון השם: נמולו אתו · מבנין נפעל מן נמל וכן ונמלוח ספרים:

פרשת וירא אליו

תועי

רוח אמרו כי השם נ' אנשים הוא אחד והוא ג' ולא יתפרדו: והנה שלשה · ויבאו שני המלאכים סדומה ו ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ג' מלאכי' האחד בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט ופי' ויאכלו כי כאכל הלחם כטעם אשר תאכל האש · ופי'

ויאמר בלבו אמירה בלבו׳ וסי׳ ויאמר יי׳ אל לבו · אברהם · עשו · ירבעם · נבל · דוד · המן · אמר בלבו בל אמוט · ויאמר דוד אל לבו · אמר בלבו שכח אל · אמר בלבו לא תדרוש: הלבן ז' בליש בניגון ופתחין וסי' כו' במסר' רבתא: לו כ"כ וסי' בו' במסר' רבת': וסי' בלשון ארמי · ישמעאל · מיתא · לבן ·

ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד: ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך: ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו: ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול: ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת: ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם: ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים: ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו: וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו: בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו: וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף מאת בן נכר נמלו אתו:

קכ"ו: נמ"לו · סימן · מבנדב · סימן

פרשה

וירא אליו יהוה באלני ממרא והוא ישב פתח האהל כחם היום: וישא עיניו וירא

ונפל אברהם על אפוהי וחדי ואמר בלביה הלבר מאה שנין יהי ולד ואם שרה הבת תשעין שנין תליד: ואמר אברהם קדם יי לוי ישמעאל יתקיים קדמך: ואמר יי בקושטא שרה אתתך תליד לך בר ותקרי ית שמיה יצחק ואקים ית קיימי עמיה לקיים עלם לבנוהי בתרוהי: ועל ישמעאל קבילית צלותך הא ברכית יתיה ואפש יתיה ואסגי יתיה לחדא לחדא תרי עסר רברבין יוליד ואתנניה לעם סגי: וית קיימי אקים עם יצחק די תליד לך שרה לזמנא הדין בשתא אוחרנתא: ושיצי למללא עמיה ואסתלק יקרא דיי מעלוהי דאברהם: ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל ילידי ביתיה וית כל זביני כספיה כל דכורא באינשי בית אברהם וגזר ית בסרא דערלתהון בכרן יומא הדין כמא די מליל עמיה יי: ואברהם בר תשעין ותשע שנין כד גזר בסרא דעורלתיה: וישמעאל בריה בר תלת עסרי שנין כד גזר ית בסרא דעורלתיה: בכרן יומא הדין גזר אברהם וישמעאל בריה: וכל אנשי ביתיה ילידי ביתא וזביני כספא מן בני עממיא גזרו עמיה:

פרשה

ואתגלי ליה יי במישרי ממרא והוא יתיב בתרע משכנא כמיחם יומא: וזקף עינוהי וחזא

שטנא · יסופון בארעא ובבידברא · בלעם · חכימא · יהושע · קטליה אתתיה · בזותיה · אתקיל אבשלום · בזכותיה · לא שלטא ביג · חיתא בישתא · גברא · דשמע · לא מתעכסא · נפשיה · ומנהון ג' ולו וסי' ולו גועננו בגוע · ויאמר יהושע אהא יי' אלהים · ויאמר האיש אל יואב: יחיה י"ח יחידאין וסי' כו' במסרא רבתא: והפרתי ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' והפרתי אתך במאד מאד · ולישמעאל שמעתיך · ופניתי אליכם קדמאה חסר: במאד מאד ו' וסי' וארבה אתך במאד · והפרתי אתך במאד · ולישמעאל שמעתיך · ובני ישראל פרו · עון בית ישראל ויהודה גדול · ותיפי במאד: נשיאם כל אורי' נשאים כתיב במ"ד נשיאם וסי' ולישמעאל שמעתיך · שנים עשר נשיאם לאמתם · ויקריבו הנשיאם תני' דפסוק · ותעמדנה לפני משה · וחד חסר דחסר והנשאם הביאו · וחד כלא דמלא תועדו אליך הנשיאים · וכל נביאי' וכתובי' נשאם כתיב במ"ד נשאים וס' ועשרה נשאים עמו · ויעל נשאים מקצה · ויעלה נשאים · מעלה נשאים: ויעל אלהים עליית אלהים ג' וסי' מן אברהם · ויעל מעליו אלהים · עלה אלהים בתרועה: בשר ערלתו ב' חס' את וסי' ואברהם בן תשעים · וביום השמיני ימול: בית ד' קמצים בליש' וסי' יליד בית ומקנת · אנשי ביתו יליד בית · ויעש לבית חלוני · ליסד את הבית: כחם ד' וחס' וסי' כחם היום · ויבאו כחם היום אל מה איש בשת · החזה לכם תשועה כחם השמש · כחם צח עלי אור · וחד כחם קציר ב' בפסוק: וישא עיניו ה' חסרי' את וסי' וישא עיניו וירא · והנגמלים באים · וירא את הקיני · וירא את עשו · והנה איש עומד לנגדו · וישא את עיניו: וירא ג' אברהם ב' בן · לוט:

...אשר את שרה ואחר להפוך את סדום ואחר לרפאת ...אין מלאך אחד עושה שתי שליחיות תדע לך שכן כל הפרשה הוא ...בשון רבים : ויאכלו ויאמרו אליו · ובבשורה כאמר ויאמר ...טוב ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הכפי את ה

ופי' כי על כן עברתם כדברי קדמונינו ז"ל הואיל ועברתם כמו כי על כן באו : כן תעשה · דרך מוסר שפת לחם די : לושי · כמו ותלש : כעת חיה · כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי : והוא אחריו · זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה

יקח ג' ב' קמ' וא' פתח וסי' יקח נא מעט מים · ברזל מעפר יקח · גם שבי גבור · קדם פתח · אנך : ורחצו ג' ב' פת' וחד קמ' וסי' יקח נא מעט · סורו נא אל בית עבדכם · רחצו הזכו · בהר' קמץ : לבכם ג' וסי' ואקחה פת · ראתם וששו · שיתו לבכם לחילה · אנך : וטוב ה' קמ' וסי' והנער שמואל · ולו היה בן ושמו שאול · ואל

והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה : ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך : יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ : ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כי על כן עברתם על עבדכם ויאמרו כן תעשה כאשר דברת : וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת לושי ועשי עגות : ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו : ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא עמד עליהם תחת העץ ויאכלו : ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל : ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו : ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח כנשים : ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן : ויאמר יהוה אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר

והא תלתא גברין קיימין עילווהי וחזא ורהט לקדמותהון מתרע משכנא וסגיד על ארעא : ואמר יי אם כען אשכחית רחמין בעינך לא כען תעיבר מעל עבדך : יסבון כען זעיר מיא ואסחו רגליכון ואסתמיכו תחות אילנא : ואסב פיתא דלחמא וסעודו לבכון בתר כן תעיברון ארי על כן עברתון על עבדכון ואמרו כן תעביד כמא דמלילתא : ואוחי אברהם למשכנא לות שרה ואמר אוחי תלת סאין קימחא דסולתא לושי ועבידי גריצן : ולות תורי רהט אברהם ונסיב בר תורי רכיך וטב ויהב לעולימא ואוחי למעבד יתיה : ונסיב שמן וחלב ובר תורי די עבד ויהב קדמיהון והוא משמש עילויהון תחות אילנא ואכלו : ואמרו ליה אן שרה אתתך ואמר הא במשכנא : ואמר מיתב איתוב לותך כעידן דאתון קיימין והא בר לשרה אתתך ושרה שמעת בתרע משכנא והוא אחורוהי : ואברהם ושרה סיבו עלו ביומין פסק מלמהוי לשרה אורח כנשיא : וחייכת שרה במעהא למימר בתר דסיבית תהי לי עולימו וריבוני סיב : ואמר יי לאברהם למא דנן חייכת שרה למימר

פאל שרפא את ה... אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שכאמ' ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל : נצבים עליו · לפניו אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים : וירא · מהו וירא וירא שני פעמים הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם · בבבא מציעא כתיב ...בים עליו וכתיב ...ץ לקראתם כד ב... ...ה דהה שרי ו... ...פירשו הימנו ...ץ לקראתם : ...אדני אם נא · ...שבהם אמר ...לם אדונים ...ר אל נא ...ין שלא ...רו א... ...לשון ...דבר ...והיה ...מתין ...כים ...על ...ץ

ויש אומ' פתח האהל שלא היה אחרי אהל אברהם : באים בימים · הגיעו לימים רבים : היתה לי · כמו תהיה לי : עדנה · כמו עדון ועגוג · וכן ויתעדנו והטעם אחרי שבליתי וזקנתי איך תתחדש לי עדון ועונג הכוסר ועוד כי אדוני זקן · וטעם בקרבה בנפשה והשם גלה סודה למלאך : ואני זקנתי · פי' אחרי בלותי והמלאך אמ' אמת ומ"ם אמנם נוסף כמ"ם שלשם ומפרשים אחרים אמרו כי אלו ג' אנשים נביאים היו ואם שכן טוען והלא אברה' נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה וכן אמרו איה שרה אשתך והשני' הלכו אל סדום ואל תתמה על מלתכי משחיתי' אנחנו כי כן כתו' ומשה ואהרן עשו את כל המופתים והשם עשאם וכמכם אליהם בעבור שנעשו על ידם · והנה יהיה פי' ויאכלו כמשמעו · ופי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן אינכו קדש רק הוא כמו רבותי על כן פתוח הנו"ן ולא נקמץ כמשפטו ובספרים שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא השם · וטעם בעיניך שדבר בתחלה עם השם הגדול שבהם ואחר כן עם כלם ומאלנו שנקרא הנביא מלאך בחגי ויש אומרים כי אברהם בקש רשות מהשכינה ויש אומ' שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא וישא וכבר נשא עיניו ועשה כך וכך ואחר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם גם זעקת סדום ואלו ההולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני יי' ועל כל פנים יי' אמר עם אברהם ידבר או עם המלאכים שיאמרו לו רק ויאמר יי' זעקת סדום עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמ' האף תספה · וככה פסוק ויפנו משם האנשי' להודיע כי בעת שבאו אל סדום

הבקר רץ · וימצאו · רעה שנון וטוב · הוספת חכמה וטוב : וחלב ג' וסי' ויקח חמאה · וכלא מחיר יין · וחלב תחת לשונך · אנך : אליו נקוד על איו חד מן י' נקודי בתור' וסי' כו' בבסר רבת' · והנה י"ג יחידאין וסי' מ' במסר רבת' : שמעת · ו' ה' פתח' וחד קמץ וסי' ושרה שמעת · ורבקה שמעת בדבר · ומלכת שבא · אזן שמעת תוכחת חיים · אזן שמעת ועין ראה · מוכיח חכם על אזן שמעת · בתר' קמץ : ואברהם ושרה ל' · וחד אברהם ושרה אשתו :

...כו רגליכם · כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס עבודה זרה לביתו אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה ליכם : תחת העץ · תחת האילן : וסעדו לבכם · בתורה ... דפתא סעדתא דלבא · בתורה וסעדו לבכם

אז אמר השם לאברהם זעקת סדום · וכן אמור לנער ויעבר לפנינו ויעבור ואתה עמוד כיום ואין לנו צורך לתקון סופרים והעד שאמר באחרונה אל המקו' אשר עמד שם את פני יי' והנכון בעיני תמצאנו רמות בפרשת ואלה שמות · ומלת

...תובים ולחם לבב יגוש יסעד אמר ר' חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים : אחר תעבורו · ...כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי · כי על כן כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא כי על כן ראיתי ...ידעת חנותינו : קמח סלת · סולת לעוגות קמח לעמלן של טבחים לכסות את הקדירה לשאוב את הזוהמא : בן בקר רך וטוב · ...כות בחרדל : אל הנער · זה ישמעאל לחנכו במצות : ויקח חמאה וגו' · ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח ...חמאה ... ומן החלב שקולטין מעל פניו : ובן הבקר אשר עשה · אשר תיקן קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמיהו : ויאכלו · כראו כמו ...אכלו : ויאמרו אליו · נקוד על איו · ותני' רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכאן ...הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש · בבבא מציעא אומ' יודעים ...יתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה אמר ר' יוסף בר' חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה : הנה באהל · צנועה היא : ...יסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרי' כעת אלא כעת חיה כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים : שוב ...בשליחותו של מקום אמ' לו כמו ויאמר לה מלאך יי' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמ' לו כן בר"י ...דל להיות · פסק ממנה דרך נשים כדות : בקרבה · מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרביים הללו טוענין ולד השדים הללו ...וכוח בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר · דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות : האף

האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרש ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: כי יראה כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דלמא אלא דהא: וישקיפו. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללוותם כסבור אורחים הם: המכסה אני. בתמיה מה שאני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה וגו' קראתי אותו אברהם אב המון גוים והשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: ואברהם היו יהיה. מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול להתברך בו כל גויי הארץ: כי ידעתיו. לשון חבה כמו מודע לאישה ה' מודעתנו האדע בשם ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון: יצוה. לשון הווה כמו ככה יעשה איוב: למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך השם כדי שיביא השם על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו ... המעמיד ... כאלו איכו מת ... וי'. [illegible] אברהם: ... סדום וגו' ... [illegible] ... הטע בבית ... מתורגמים ... גדלה והולכת ... זה טעמו למ... בר"ם לפי ש... גדלה כבר ... שפירשתי ... באה ...

זקנתי ד' וס' ויאמר יי' אל אברהם. ויאמר הנה נא זקנתי. ואני זקנתי ושבתי. נער הייתי גם זקנתי: לשלחם ג' וס' ואברהם הלך עמם. ולא אבא לשלחם. למהר לשלחם מן הארץ: אמר ג' קמצי' וס' ויי' אמר המכסה. ויי' פקד. וישבע משה לקול חתנו: ואברהם ה' רפ' וס' ואברהם בן תשעים ותשע. ואברהם

אבן עזרא

ומלת היפלא היעלם וכן עשה פלא וי"א איכנו דבר פלא בעיני השם לעשות כן ואילו היה כן לא היה מ"ם רבק עם השם: ונברכו בו. מבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה כן רק השם מתב כים בו. ופי' זעקת סדום שדברו דברי' כנגד השם או זעקת החמס: וחטאתם כי כבדה. ולא תבילנה הארץ. וי"א הכצעקתה הבאה אלי אם כן עשו אעשה בהם כלה: ואם לא הדעה. ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהי' ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כ כרעה הזאת כי האמת שהכל ידע כל על דרך כל ולא על דרך חלק והעד כי זה הפירוש הוא האמת ואם הוא סוד גדול שאמ' אברהם האף תספה ונפתח ה"א האף ואם הוא לתימ' בעבור האלף שהוא מהגרון משפט למו' הקו' להרחיב אשר לפניו: תספה. פועל יוצא וטעמו תכלה וכן אספה עלימו רעות ואם הם שני בניכים: ולא תשא למקום. כטעם תקלה כמו נושא עון ולמקום הוא סדום כי בעבורו נגע אברהם להציל את לוט: חלילה. דבר שלא יתכן וי"א שהמלה כטעם חלול שאין בו כלום: והיה כצדיק כרשע. כאשר יתחברו שני כפי"ן היא דרך קצר' והטע' והיה הצדיק כרשע והרשע כצדיק וכן כי כמוך כפרעה כעמי כעמך כחסכה כאורה.

ויאמר

הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי: הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן: וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי יָרֵאָה וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צָחָקְתְּ: וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם: וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה: וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ: כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו: וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד: אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה וְאִם לֹא אֵדָעָה: וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה: וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע: אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ: חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ ה...

הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא אוֹלִיד וַאֲנָא סְבֵית: הֲיִתְכַּסֵי מִן קֳדָם יְיָ פִּתְגָם לִזְמַן אֲתוּב לְוָתָךְ כְּעִידָן דְּאַתּוּן קַיְמִין וּלְשָׂרָה בַר: וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר לָא חַיְכִית אֲרֵי דְּחִילַת וַאֲמַר לָא בְרַם חַיְכַתְּ: וְקָמוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא וְאִסְתְּכִיאוּ עַל אַפֵּי סְדוֹם וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָאוּתְהוֹן: וַייָ אֲמַר הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם דַּאֲנָא עָבֵיד: וְאַבְרָהָם מֶהֱוָא יְהֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי בְּדִיל דִּיפַקֵּיד יָת בְּנוֹהִי וְיָת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ בַּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן אוֹרְחָן דְּתַקְּנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד צְדָקְתָא וְדִינָא בְּדִיל דְּיַיְתֵי יְיָ עַל אַבְרָהָם יָת דְּמַלֵּיל עֲלוֹהִי: וַאֲמַר יְיָ קְבָלַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה אֲרֵי סְגִיאַת וְחוֹבַתְהוֹן אֲרֵי תְקִיפַת לַחְדָא: אִתְגְּלֵי כְעַן וְאֶחְזֵי הַכִּקְבַלְתְּהוֹן דַּעֲלַת לִקְדָמַי עֲבַדוּ אַעֲבֵיד עִמְּהוֹן גְּמִירָא אִם לָא תַּיְבִין וְאִם תַּיְבִין לָא אֶתְפְּרַע: וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: וּקְרֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הַבְרוּגְזָךְ תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם חַיָּבָא: מָאִים אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הַבְרוּגְזָךְ תְּשֵׁיצֵי וְלָא תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּי בְגַוַּהּ: קוּשְׁטָא אִינּוּן דִּינָךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה עִם חַיָּבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא קוּשְׁטָא אִינּוּן דִּינָךְ

ושרה זקנים. ואברהם היו יהיה. ואברהם בן מאה שנה בהולד. ואברהם זקן: ו' פס' למען למען וס' כי ידעתיו. כי מאת יי' היתה. למען דעת כל עמי הארץ. ואטמא אתם במתנותם. למען תינקו. למען ... טבח: צדקה ומשפט ג' דסמי' וס' כי ידעתיו למען. אהב צדקה ומשפט. עשה צדקה ומשפט: זעקת ג' וס' זעקת סדו' לקול זעקת חבליך. זעקת שבר: ואראה ה' וס' ארדה נא ואראה. ואראה את אחי. אעבר נא ואראה. וחברו אעברה. אמלטה נא ואראה: הבאה ג' מלעיל וס' הבצעקתה. ובני יוסף אשר ילד לו. וישמעו שלשת רעי איוב: האף ג' פתחין וס' האף תספה. וחברו. ואף אמנם אלד: הספה ג' וסי ויגש אברהם. אולי יש חמשים. וגם את הזקן: ולא תשא ג' דס' וס' אולי יש חמשים. הוכח תוכיח. ונשאו אהך במשא העם ולא: הצדיקם ו' וס' אולי יש חמשים. אולי יחסרון. כי לא ינוח שבט. כ' בו. אשר יש צדיקם. אשר הצדיקם והחכמים. כל אורי' צדיקם כתיב חס' בבמ"א מלא וכלף דברי דואלה שמות וכל יבי' וכהו מ' כמ"ד חס' וסי' בבסר' רבת': חללה ג' חסרי' וס' חללה לך ב' בפסוק. לכן אנשי לבב: לך י"ד פסוקים לך לך וס' כ' בבסר' רבת': בליש' בכר בביום השמיני.

יפסקו דיני כפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. ד"א ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מריבה: כלה אני עושה בהן ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותם. וכיוצא בו מצינו במקום אחר אעשה לך ולפיכך יש הפסק נקודת פסק בין עשו לכלה כדי להפרידם תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה מזון לעני כמפורש בחלק: ויפנו משם. ממקום שאברהם ליום שם: עודנו עומד וגו'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה וגו' והיה לו לכתוב ויי' עודנו עומד על אברהם אלא תקון סופרים הוא זה: ויגש אברהם. מצינו הגשה למלחמה אלין יהודה והגשה לתפלה ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. שתרגמו לשון רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: חמשים צדיקים. עשרה צדיקים לכל כרך וכרך ... מקומות ... הצדיקים את הרשעים למה ימית הצדיקים: חללה לך. חולין הוא לך יאמרו כך היה אומנתו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור ... כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם הבא: השוטט

24

השופט כל הארץ· ניקוד בחטף פתח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: אם אמצא בסדום וגו'· לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: התשחית בחמשה· והלא הן תשעה לכל ככר ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: אולי ימצאון שם ארבעי'· וימלטו ארבעה הככרים וכן שלשים יצילו שלשה מהם או עשרי' יצילו שנים מהם או עשרה יצילו אחד מהם: הואלתי· רציתי כמו ויואל משה: אולי ימצאון שם עשרה· על הפחות לא בקש אמר דור המבול היו שמנה נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל תשע' על ידי צירוף כבר בקש ולא מצא: וילך יי וגו'· כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין:

ג' ה"ן בתורה דגראי' תמוהות ואינן תמורות וסי' השופט כל הארץ· האחד בא לגור· האיש אחד יחטא· וכל ה"א תמוהה פתח כשהתימה בה"א כמו האלהים אני אבל אלו התימה אינו בה"א אבן בא אחרי בן וישפוט שפוט: עפר ואפר ב' וסי' ואנכי עפר ואפר· נמשלתי על עפר ואפר: ג' פסו'

השפט כל הארץ לא יעשה משפט: ויאמר יהוה אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם: ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר: אולי יחסרון חמשים הצדיקם חמשה התשחית בחמשה את כל העיר ויאמר לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה: ויסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים ויאמר לא אעשה בעבור הארבעים: ויאמר אל נא יחר לאדני ואדברה אולי ימצאון שם שלשים ויאמר לא אעשה אם אמצא שם שלשים: ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני אולי ימצאון שם עשרים ויאמר לא אשחית בעבור העשרים: ויאמר אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה: וילך יהוה כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקמו: ויבאו שני המלאכים סדמה בערב ולוט ישב בשער סדם וירא לוט ויקם לקראתם וישתחו אפים ארצה: ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו לא כי ברחוב נלין: ויפצר בם מאד ויסרו אליו ויבאו אל ביתו ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן

הדיין כל ארעא ברם יעביד דינא: ואמר יי אם אשכח בסדום חמשין זכאין בגו קרתא ואשבוק לכל אתרא בדיליהון: ואתיב אברהם ואמר הא כען אסגיתי למללא קדם יי ואנא עפר וקטם: מאים יחסרון חמשין זכאין חמשא התחבל בחמשא ית כל קרתא ואמר לא אחביל אם אשכח תמן ארבעין וחמשא: ואוסיף עוד למללא קדמוהי ואמר מאים ישתכחון תמן ארבעין ואמר לא אעביד גמירא בדיל ארבעין: ואמר לא כען יתקף רוגזא דיי ואמליל מאים ישתכחון תמן תלתין ואמר לא אעביד גמירא אם אשכח תמן תלתין: ואמר הא כען אסגיתי למללא קדם יי מאים ישתכחון תמן עסרין ואמר לא אחביל בדיל עסרין: ואמר לא כען יתקף רוגזא דיי ואמליל ברם זימנא הדא מאים ישתכחון תמן עסרא ואמר לא אחביל בדיל עסרא: ואסתלק יקרא דיי כד שצי למללא עם אברהם ואברהם תב לאתריה: ועלו תרין מלאכיא לסדום ברמשא ולוט יתיב בתרע דסדום וחזא לוט וקם לקדמותהון וסגיד על אפוהי על ארעא: ואמר בבעו כען רבוני זורו כען לבית עבדכון וביתו ואסחו רגליכון ותקדמון ותהכון לאורחכון ואמרו לא אלהן ברחובא נבית: ותקיף בהון לחדא וזרו לותיה ועלו לביתיה ועבד להון משתיא ופטיר אפה להון ואכלו: עד לא שכיבו ואנשי קרתא אינשי סדום אקיפו על ביתא מעולימא ועד סבא

אבן עזרא

ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ· וטעם בתוך העיר שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלם· ואין מלת הואלתי כמו החלותי רק פירוש רציתי וכן הואיל משה· וכ"ף מלת אנכי נוסף או הם שתי מלות והטעם אחד· וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב והעיקר על יסוד הגוף והם העצמו': אולי יחסרון חמשה· והטעם אולי תחסר עשירית מהמספר· וטעם התשחית בחמש' בעבור החמש' שיחסרו את הכל ואח' כן אמר אולי יחסרון התשיעי' מהמספר אשר אמרתי אם ימצאון שם לא אשחיתם· וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה השחתה ושלא יצריך חבר שני החסרונים אחר כן אם יחסר הרביעית גם השלישי' גם החצי וי"א למה לא הפחי' מעשר' בעבו' היות שנים בכל עיר כי חמש ערים היו וזה איננו נכון בעבור שאמר בסדום לבדה ואף על פי שחכמינו ז"ל העתיקו שאין ת תפלה בעבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו: ואברהם שב למקומו· אל חברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכי' ומשם ישקיף על פני סדום ואף על פי שהו' כתו' וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדם אחר זאת השמש היה כי לא נהפכה סדו' בלילה כי כן העיד הכתו'· ופי' בערב בפסח מצרי': אפים· עד שם אפיו בארץ והם ה הנחירי' שהם גבוהים על הפני': הנה נא אדני· רבותי לשון חול וכאשר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם היא כמשמעה ואם אחריה אל"ף הפתוח בפתח קטון טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא· אם לא תספר וזאת המלה רבוי דברים כטעם פיוסים וכן ואון ותרפים הספר: נסבו מבנין נפעל: כל

ויחדר· ג' כתו' את בזה ויאמר ויאמר·

לא ארצי ג' בב' וסי' תלתין ומפר תלתין ... לאלהא למלכותיה בבעשהון·

והנה ב' הנה נא שואל כיון הן קו' ...

ואנשי ח' יחידאי' ...

והברה' שב למקומו· כשנסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג לפיכך ויבאו שני המלאכי' סדומה להשחית: ויבאו שני· והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: המלאכים· ולהלן קראם אנשי' כשהיתה שכינה עמהן קראם אנשי'· דבר אח' אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכי' תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט ק קראם מלאכים: בערב· וכי כל כך שהו המלאכים מ מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינין שמא יוכל אברהם ללמד עליה' סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום· ישב כתיב אותו היו' מנוהו שופט עליהם: וירא לוט וגו'· מבית אברהם למד לחזר על האורחים: הנה נא אדוני· הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי· דבר אחר צריכי' אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה: סורו נא· עקמו את הדרך לביתי דרך ע עקלתון שלא יכירו ש שאתם נכנסים שם לכך נאמר סורו ב בראשית רבה: ויאמרו לא· לאברהם אמרו כן תעמ' מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול: כי ברחוב נלין· הריני תמתש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: ויסורו אליו· עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה· פסח היה: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדו'· כך נדרש בבראשית רבה טרם ישכבו ואנשי העי' היו בפיהם של מלאכי' שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומ' להם רובם רשעי' עודם מדברים בהם ואנשי העיר וגו' ומפעוטו על מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על סבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים· כל

איח בהו ויאמר ויאמר וסי' ויוסף עוד לדבר אליו· ויען השליש· ותכרו: הארבעים ג' וסי' לא אעשה בעבור הארבעים· בשנת הארבעים לצאת בני ישראל· בשנת הארבעים למלכות דוד: העשרים ג' וסי' לא אעשה בעבור העשרים· נגד העשרים אשר לחצר· ליחזקאל העשרים: לאדני ז' כתיב כן מסר בהלים סימן כ"ב: ואדברה ד' וסי' אל נא יחר· האזינו· אגידה· שמעה עמי· וחד אדברה גם אנכי ככם: סדמה ג' וס' באכה סדמה ועמרה· ויפנו משם האנשים· ויבאו שני המלאכים: והשכמתם ג' וס' והשכמתם והלכתם· והשכמתם מחר· דפלגש בגבעה· ועבדי אדניך אשר באו: לא ב' דגושי' וסי' ויאמרו לא כי ברחוב נלין· ויאמרו לא כי מלך ימלך עלינו· וב' לו וסי' ויאמרו לו חכמיו· ויאמרו לו החרש: ברחוב ד' וסי' כי ברחוב נלין· רק ברחוב אל תלן· כי כשלה ברחוב אמת· ברחוב אכין מושבי: ויפצר ד' וסי' ויפצר בם מאד· קח נא את ברכתי· ויקם האיש ללכת· ויאמר חי יי אשר עבדתי· וכל ויפצרו דכו' בב"א ויפרצו כו עבדיו: ומצות ב' וסי' ומצות אפה· צלי אש ומצות: ישכבו ג' וסי' טרם ישכבו· ערלים ישכבו· יחד על עפר ישכבו· אנ"ך: נסבו ב' וסי' סדם נסבו על הבית· גבעה נסבו: על הבית ד' וס' סדם נסבו· ושלח את הצפור החיה· וכל ישראל ראים ברדת· כי שבך נקרא על הבית· דדה"א:

כל

ג ג 3 III

כל העם מקצה · מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם : ונדעה אתם · במשכב זכור כמו אשר לא ידעו איש : האל · כמו האלה : כי על כן באו · כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שריתי תרגום של קורה שריתא : גש הלאה · קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו ודה הלאה הנה החצי ממך והלאה · גש הלאה המשך להלן בלשון לעז טריטי דו"ם לדבר מיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרוב אליך אל תגש בי וכן גשה לי ואשבה המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך אתה מליץ על האורחין איך מלאך לבך על שאמר להם על הבנות אמרו לו גשה הלאה לשון נחת ועל שאתה מליץ על האורחים : האחד בא לגור · אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ונעשית מוכיח אותנו : דלת · הסובבת לנעול ולפתוח : פתח · הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין : בסנורי · מכת עורון : מקטן ועד גדול · הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם : עוד מי לך פה · פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית : חתן ובניך ובנותיך · אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום : ובניך · בני בנותיך הנשואות · ומדרש אגדה עד מ מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם ט טובות וקרי ביה מי לך פה : חתניו · שתי בנות נשואות היו לו בעיר : לוקחי בנותיו · שאותן שבבית א ארוסות להם : ויאיצו · כתרגומו ודחיקו מ מהרוהו : הנמצאות · המזומנות לך בבית להצילם ומדרש אגד' יש וזה ישובו של מ מקרא : תספה · תהיה כלה עד תם כל הדו' מתורג' עד דסף : ויתמהמה · כדי להציל את ממונו : ויחזיקו · אחד מהם היה שליח להצילו וחברו להפוך סדום לכך נאמ' ויאמר המלט ולא נאמר ו ויאמרו : המלט על נפשך · דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון : אל

תדעה ה' וס' כסר בינה סימן ז' : תרעו ה' וס' אל נא אחי · אל אחי אל תרעו נא · ואם הרע תרעו · אל הגעו במשיחי · דתהלים · וחברו דד"ה : באיש ח' וס' כסר בפרשת נצבי' : הבית ה"ח וס' כו' במסר' רבת' : להן י"ד וס' כו' במסר' רבת' : הלאה ב' וס' גש · זרה : בסנורים ג' וס' ואת האנשים אשר פתח · הך נא את הגוי הזה ·

אבן עזרא

כל העם מקצה · שלא היו מוכים אל הבית : ונדעה אותם · כגוי לשכיבה : הפתח · אל הפתח תי"ו דלת סימן נקבה ומצא חסר : ירעו אים · לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה : האל · כמו האלה · ואמר הגאון כי בעבור השלישי שלא בא אמר כן וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון ארמית : בסנורים · מלה רביעית וחברתה במעט' אליסע ופירושו מחשך העין והלב : עוד מי לך פה · אם יש לך חתן ובניך או חתנים שהם כבניך ובנותיך והנה פה טענה על האו' כי האחד הלך להציל את לוט כי הנה שניהם דברו אליו ועוד כי משחיתי' אנחנו גם הא' מדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו תגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר : לוקחי בנותיו · ב' בנות אחרות היו לו ומתו בסדום והשנים הנמצאות · ואמר ר' יו' הספרדי המדקד' כי לא יתכן לאת' וכמו עלה השחר ושבת ורבו כמו רבו : ויאיצו · כמו ויביקו כמו אבים לאמר ו... מה מהפי' שזכר בן אפרים שאמר כי ויתמהמה מגזרת מה והשכח כי שני ההין מ ... רק הוא לשון עכוב ... תשולם והפא כפול : ויחזיקו · יבאר שפחד ולא' בוכח ... ואת כהוציאם שם הפועל כמו להוציאם מארץ מצרים והמ"ם סימן הפועלי' והם המלאכים ואתם פעולים :
אל

כל העם מקצה : ויקראו אל לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם : ויצא אלהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו : ויאמר אל נא אחי תרעו : הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם ועשו להן כטוב בעיניכם רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קרתי : ויאמרו גש הלאה ויאמרו האחד בא לגור וישפט שפוט עתה נרע לך מהם ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת : וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם הביתה ואת הדלת סגרו : ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצא הפתח : ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום : כי משחתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צעקתם את פני יהוה וישלחנו יהוה לשחתה : ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו ויאמר קומו צאו מן המקום הזה כי משחית יהוה את העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו : וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאת פן תספה בעון העיר : ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת יהוה עליו ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר : ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך

כל עמא מסופיה : וקרו ללוט ואמרו ליה אן גובריא דאתו לותך בליליא אפקינון לותנא ונדע יתהון : ונפק לותהון לוט לתרעא ודשא אחד בתרוהי : ואמר בבעו כען אחי לא תבאשון : הא כען לי תרתין בנן דלא ידעינון גבר אפק כען יתהון לותכון ועבידו להן כדתקין בעיניכון לחוד לגבריא האילין לא תעבדון מדעם ארי על כן עלו בטלל שריתי : ואמרו קריב להלאה ואמרו חד אתא לאיתותבא והא דאין דינא כען נבאיש לך מדילהון ואתקיפו בגברא בלוט לחדא וקריבו למיתבר דשא : ואושיטו גבריא ית ידיהון ואעילו ית לוט לותהון לביתא וית דשא אחדו : וית גבריא די בתרע ביתא מחו בשבריריא מזעירא ועד רבא ולאיאו לאשכחא תרעא : ואמרו גבריא ללוט עוד מאן לך הכא חתנא ובנך ובנתך וכל די לך בקרתא אפיק מן אתרא : ארי מחבלין אנחנא ית אתרא הדין ארי סגיאת קבלתהון קדם יי ושלחנא יי לחבלותה : ונפק לוט ומליל עם חתנוהי נסבי בנתיה ואמר קומו פוקו מן אתרא הדין ארי מחבל יי ית קרתא והוה כמחייך בעיני חתנוהי : וכמיסק צפרא הוה ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אתתך וית תרתין בנתך דאשתכחא מהימנן עמך דילמא תלקי בחובי קרתא : ואתעכבי ואתקיפו גבריא בידיה ובידא דאתתיה ובידא תרתין בנתיה כדחס יי עלוהי ואפקוהי ואשריוהי מברא לקרתא : והוה כד אפיק יתהון לברא ואמר חוס על נפשך

ויכם בסנורים : עד י"ד חס' וס' כו' במסר' רבת' : הוצא ה' וס' וכל אשר לך בעיר הוצא · ובקלל · הוצא את האיש אשר בא אל ביתך · הוצא את בנך וימת · הוצא לבוש לכל עבדי · וא' והוצא את עמי בני ישראל : משחתים ח' וס' כי משחתים אנחנו · משחתים אותו בתוכו · משחיתם לרפיל וחומה ל' כתי' כן · ועוד העם משחיתים · כלם משחיתים הכה · וקדשתי עליך משחתים · בנים משחתים · וחד המשחיתים את הארץ : גדלה ג' וס' כי גדלה צעקתם את פני יי · והנה כאשר גדלה נפשך היום · ואשכתינו גדלה · אנך : ויחזיקו ד' מל' וב' חס' וס' ויתמהמה · ויחזיקו ביד שבאים · איש ביד רעהו · חס' · באלהים אחרים · דמלכים · חס' · וחברו דד"ה · ויחזיקו בשביה : וביד אשתו וביד כה פסו' דמי' וס' כו' במסר' רבת' : ויצאהו ג' ב' חס' דחס' וא' מלא וס' ויתמהמה · ויצאהו דנבות · ויוצאהו לחרשי העץ · בתרא מלא נ' : ויניחהו ז' חסרים בליש' וס' במסר' רבת' :

אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה׃ וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי׃ הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי׃ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃ הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה׃ וַיהוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־הַשָּׁמָיִם׃ וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃ וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃ וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃ וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר

לא תסתכי לאחורך ולא תקום בכל מישרא לטורא אשתיזב דילמא תלקי׃ ואמר לוט להון בבעו יי׃ הא כען אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגית טובך די עבדת עמי לקיימא ית נפשי ואנא לית אנא יכיל לאשתזבא לטורא דילמא תערעינני בישא ואמות׃ הא כען קרתא הדא קריבא למערוק לתמן והיא זעירא אשתיזיב כען לתמן הלא זעירא היא ותתקיים נפשי׃ ואמר ליה הא נסיבית אפך אף לפתגמא הדין בדיל דלא למהפך ית קרתא דבעיתא עלה׃ אוחי אשתיזיב לתמן ארי לא איכול למעבד פתגמא עד מיתך לתמן על כן קרא שמא דקרתא צוער׃ שמשא נפק על ארעא ולוט על לצוער׃ ויי אמטר על סדום ועל עמורה גפריתא ואשתא מן קדם יי מן שמיא׃ והפך ית קירויא האילין וית כל מישרא וית כל יתבי קירויא וצמחא דארעא׃ ואסתכיאת אתתיה מבתרוהי והות קמא דמלחא׃ ואקדים אברהם בצפרא לאתרא דשמיש תמן בצלו קדם יי׃ ואסתכי על אפי סדום ועמורה ועל כל אפי ארעא מישרא וחזא והא סליק תננא דארעא כתננא דאתונא׃ והוה כד חבל יי ית קרוי מישרא

תבי"טה וס' אל תביט אחריך · למה תראני און · טהור עינים מראות רע · עמל וכעס הביט · רק בעיניך תביט: כל ר"פ דספר' והנה כמ"ז הגה וס' במסר' רבת': והגדל ל' · ותגדל חסדך · תגדל ל' · אל תרא בי' אחיך · ותפל ל' · ותגדל עד צבא השמ' · וחד תפל ויאמ' המלך להמן · ותשמע ל' ויזבחו בי' ההוא · וחד תשמע זעקה מבתהם ·

ותהלך ל' · וית משה את מטהו · וחד תהלך לשונם · ותרץ ל' · ותשלך אשה · וא' תשלך: אמלטה חד מן י"ב זוגין חד מלרע וחד מלעיל וס' רותא מלרע וכו' במסר' רבת': ה' פסו' א"ת בהון שמה שמה וס' מהר המלט · ויסר אל העליה וישכב · במקום המשפט · כתרפקת על דודה: מצער ד' וס' הנה נא העיר הזאת קרבה · ב' בו · והזהר אשיהך מצער · וחרכנים מהר מצער: ותחי ג' וס' ותחי נפשי · ויאמר ירמיהו לא יתנו · הטו אזנכם ולכו אלי: נשאתי י"ט וס' כו' במסר' רבת': יצא ג' סביר' יצאה וקרי' יצא וס' השמש יצא · בצל חשבון עמדו · ומן אחת מהן יצא קרן אחת: וי"ז כטע' ר"פ וס' המטיר על סדם · נתן חכמה לשלמה · נתן קולו לפני חילו · השיב רוח גדולה · שב את שבות איוב · ברך את אחרית · ויי' השמיע אל כחנה: האל ח' סבירין אלה מסר בפרשת תולדות: וישקף ד' וס' וישקף על פני סדם · וישקף אבימלך · וישקף יי' אל מחנה · וישקף ארונה: קיטר ד' וס' עלה קיטר הארץ · ב' בו · כנאר בקיטר · אש וברד:

רשי

אל תביט אחריך · אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול: בכל הככר · ככר הירדן: ההרה המלט · אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה ואף עכשו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף על פי שכתוב ויאהל אברם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון: המלט · לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אישמו"ציר בלע"ז וכן והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם ככפור נמלטה ולא יכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבבקיהם: אל נא אדני · רבותינו אמרו שם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען יי': אל נא · אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא · לשון בקשה: פן תדבקני הרעה · כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל וכשאבוא אצל צדיק אני כרשע וכן אמרה הצרפית לאליהו כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: העיר הזאת קרובה · קרובה ישיבתה כתישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנים שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו רט"ס שנה מהם כלו ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור שלשים הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי רי"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן תשעים ותשע שנה הרי מדור הפלגה עד כאן חמשים ושתים שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנ' אמלטה נא · נא בגימטריא חמשים ואחת: הלא מצער היא · ועונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי · בה זהו מדרשו ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: גם לדבר הזה · לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי · הופך אני כמו עד בואי אחרי רואי תרי דברי בו: כי לא אוכל לעשות · זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל · לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד: על כן קרא שם העיר צוער · על שם והיא מצער: וה' המטיר · כל מקום שנ' וה' הוא ובית דינו: המטיר על סדום · בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אילו היתה לבנה מושלת לא היינו חרבין ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אילו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבים לכך כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש · בתחילה מטר ונעשה גפרית ואש: מאת ה' · דרך מקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי וכן אמר דוד קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר עבדי וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי אף כאן מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים · והוא שאמר הכתוב כי בם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום וכשבא להוריד המן מן השמים הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: ויהפך את הערים וגו' · ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר בחלמיש שלח ידו וגו': ותבט אשתו מאחריו · מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח · במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: קיטור · תימור של עשן טורק"א בלע"ז: כבשן · חפירה שצורפין בה את האבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: ויזכור

אבן עזרא

אל תביט אחריך · אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו: אל נא אדני · חול וקמץ בעבור שהוא סוף פסוק ויאמר רבי משה הספרדי הנגיד ז"ל כי אל נא מגזרת האל ועל דעתי שהוא כמו לא כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי · ואמ' לאחד מהם עבדך אחשב בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים · ותי"ו ומות מובלע בתי"ו ומתי כי התי"ו והיו"ד סימן היחיד בפעלי' והיה כן בעבור התחברות שני תוי"ן וכן אותו תשחית וכרת: מצער · קטנה מגזר' צעיר והוא תאר השם ובא בלא סימן נקבה כמו שגל: מאת יי' · לשון כבוד והטעם מאתו וכן תמצא בפסוק אחר ה' פעמים בני ישראל: וצמח האדמה · נשרפו האילנות: מאחריו · מאחרי לוט: נציב · כטעם מצבה כי נשרפו עצמיה בגפרית והיה עם מלח כי כן כתו' גפרית ומלח כמהפכת סדו' · גם זה הפסוק יורה שנמלטה צוער גם כן את' המלאך: כקיטור · כטעם מגזרת קטור': הכבשן · מקום אש דולקת תמיד:

אשר

רשי

ויזכור אלהים את אברהם. מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקדוש ברוך הוא עליו: כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: אבינו זקן. ואם לא עכשו אימתי שמא ימות או יכלה מהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול בראשית רבה: ותשקין וגו׳. יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שתי אומות: ותשכב את אביה. ובצעירה כתיב ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה בזנות והאותה למדתה חיכך עליה הכתוב ולא פירש גנותה אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד לומר שבקומה ידע ואף על פי כן לא נשמר ליל שני מלשתות: ותהרין. אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן לחוץ ועברו מביאה ראשונה: מואב. שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנאמר בבני עמון אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם. דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה על ידי כן: אל שרה אשתו. על שרה אשתו וכיוצא בו אל הלקח ארון וגו׳ ואל מות חמיה שניהם בלשון על: לא קרב אליה. המלאך מנעו כמה שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה רוצה להרגני: גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמרים שלה את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא:

ובניקיון

אבן עזרא

אמר ישב בהן. באחת מהן וכן ויקבר בערי גלעד בן אחונו׳ באש ישרפו אותו ואתהן: ותאמר הבכירה. יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנו׳ חשבו כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול המים: בשכבה. שם הפועל ואם הוא בחירק וכן בשברי לכם: מואב. כמו מאב. וטעם עד היום שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר ידוע עד היום: אל שרה אשתו: כמו על וכן אל הנער הזה. ובא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד אברהם ופה כתב לקיחה וכן עם פרעה רק על פרעה הביא נגעי׳ גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן כי צדיק היה מפרעה. וטעם הגוי גם צדיק תהרוג בעבור נפשו וביתו וממלכתו וכן כתוב אל תשמע אל דברי חולם החלום המחליף מלה במלה שפיל הגוי איש ובמלת לעם נכרי אחריך מעט:

לנגע

מסורה

ויזכר אלהים ד׳ דסמיכי בא׳ וסי׳ ויזכר אלהים את נח. ויזכר אלהים את אברם. ויזכר אלהים את רחל. ויזכר אלהים את בריהו: וישלח כ״ב וסי׳ בסדר בפר׳ נח: ישב ט״ו פתחין וה׳ קמצין וסי׳ בבסדר רבת׳: בהן י״ח ט״ו קמצין וג׳ פתחין וסי׳ כו׳ בבסדר רבת׳: ונחיה ג׳ וסי׳ מאבינו זרע׳ וחברו. ונחיה סוס ופרד: אביהן ז׳ וסי׳ ותשקין את אביהן׳ וחברו. ולכהן מדין שבע. ותבאן אל רעואל אביהן. כן בנות צלפחד תניינא דפסוק. על כל משפחת אביהן. ותקרבנה לפני אלעזר: ולא ידע י״א וסי׳ בבסדר רבת׳: בלילה הוא ד׳ וסי׳ ותשקין את אביהן. ויבא יעקב מן השדה. ויקם בלילה הוא. ויבקש שאול להבות: ובאי ד׳ ג׳ חס׳ וחד מלא וסי׳ ובאי שכבי עמו. לכי ובאי אל המלך. שבי דומם ובאי בחשך. עורי צפון ובואי. בתרא׳ כ׳ל ושאר׳ חס׳: עד היום ט׳ מ׳ חדין כסר כמלבי׳ ב׳ סימן י׳: היא י״א כתיב יוד בתו בסר פ׳ וישב: בעולת בעל ב׳ דסמיכי בא׳ וסי׳ בעולת בעל. אשה בעולת בעל: אמר לי ה׳ ד׳ וסי׳ אמר לי אחתי היא. אמ׳ לי חיה תחיה. יען אמר לי יארי. והאלהים אמר לי לא. וב׳ ואמר לי וסי׳ ענה דודי. ואף דבריו אשר אמר. כה אדבר ואמר לי:

תרגום

דְּכִיר יְיָ יָת אַבְרָהָם וְשַׁלַּח יָת לוֹט מִגּוֹ הֲפֵכְתָּא כַּד הֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא דִּי הֲוָה יָתֵיב בְּהֵן לוֹט: וּסְלֵיק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵיב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ אֲרֵי דְחֵיל לְמִתַּב בְּצוֹעַר וִיתֵיב בִּמְעָרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ: וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֵירְתָּא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלַנָא כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא: אִיתָא נַשְׁקֵי יָת אֲבוּנָא חַמְרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין: וְאַשְׁקִיאָה יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא בְּלֵילְיָא הוּא וְעָלַת רַבְּתָא וּשְׁכֵיבַת עִם אֲבוּהָא וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימַהּ: וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֵירְתָּא הָא שְׁכֵיבִית רַמְשָׁא עִם אַבָּא נַשְׁקֵינֵיהּ חַמְרָא אַף בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכוּבִי עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין: וְאַשְׁקִיאָה אַף בְּלֵילְיָא הַהוּא יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא וְקָמַת זְעֵירְתָּא וּשְׁכֵיבַת עִמֵּיהּ וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימַהּ: וְעַדִּיאָה תַּרְתֵּין בְּנַת לוֹט מֵאֲבוּהֶן: וִילֵידַת רַבְּתָא בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי עַד יוֹמָא דֵין: וּזְעֵירְתָּא אַף הִיא יְלֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דִּבְנֵי עַמּוֹן עַד יוֹמָא דֵין: וּנְטַל מִתַּמָּן אַבְרָהָם לַאֲרַע דָּרוֹמָא וִיתֵיב בֵּין רְקָם וּבֵין חַגְרָא וְאִתּוֹתַב בִּגְרָר: וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה אִתְּתֵיהּ אֲחָתִי הִיא וּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִּגְרָר וּדְבַר יָת שָׂרָה: וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת אֲבִימֶלֶךְ בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ הָא אַתְּ מָאִית עַל עֵיסַק אִתְּתָא דִּדְבַרְתָּא וְהִיא אִתַּת גְּבַר: וַאֲבִימֶלֶךְ לָא קְרֵיב לְוָתַהּ וַאֲמַר יְיָ הַעַם אַף זַכַּאי תִּקְטוֹל: הֲלָא הוּא אֲמַר לִי אֲחָתִי הִיא וְהִיא אַף הִיא אֲמַרַת אָחִי הוּא בְּקַשִּׁיטוּת לִבִּי

תורה

וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֵן לוֹט: וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו: וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ: לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע: וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ: וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע: וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ: וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן: וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם: וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם: ס

וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־שָׂרָה: וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל: וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג: הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי

ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: ידעתי כי בתם לבבך וגו'. אמת שלא דמית מתחלה לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן שלא מיד היה שלא נגעת בה אלא שחשכתי אני אותך מחטוא: לא נתתיך. לא נתתי לך כח וכן לא נתנו אלהים וכן לא נתנה אביה לבא: השב אשת האיש. ואל תהא סבור שתתגנה בעיניו לא יקבלך ולא יתפלל עליך: כי נביא הוא. ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך: מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם: רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא: אחותי בת אבי. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי וכדי לאמת דבריו השיבם כן ואם תאמר והלא בת אחיו היתה בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו: אך לא בת אמי. הרן מאם אחרת היה: ויהי כאש' התעו אותי וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישבו עוד דבר דבור על אופניו כשהוציאני הקדוש ברוך הוא מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקו' וידעתי שאעבור במקו' רשעים ואומ' לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי בלשון רבים אש' הלכו אלהים אלהים חיים אלהים קדושים וכל לשון אלהים לשון רבים וכן ויקח אדוני יוסף אדוני הארץ אדוני האר' וכן בעליו עמו והוע' בבעליו ואם תאמ' מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תוע' כמו ותלך ותתע תעיתי כשה אובד יתעו לבלי אוכל יתעו ויתעו לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו וכן ואמ' פרעה לבני ישראל פן יאמרו לי אשה הרגתהו: ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמ' לו הנה אשתך קח ולך לפי שנתירא שהמצרים שטופי זמה: ולשרה אמר הנה נתתי. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאילו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשו שהוזרכתי לבזבז ממון ולפייס יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: ואת כל. ועם כל באי עולם: ונוכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכל מקום ברור דברים ובלע"ז אשפרו"ביר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על תרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי שסלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגם וחזית יתיך וית כל דעמך ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פרשתי: וילדו. כתרגומו ואיתרוחו נפתחו נקביהם והולידו והיא לידה שלהם:

אבן עזרא

לנגוע. ולגעת כמו לנגוע ולנטעת וכלם הם שמות פועל: מה עשית לנו. בפתח קטן תחת מה בעבור אות הגרון הבא אחריו וכן המשפט: אחותי בת אבי. י"א שהוא כמו אלהי אבי אברהם והנכון בעיני שרחה אבימלך בדברים כפי צורך השעה ובפסוק אשביעם בצורך אביא חברים: התעו אותי אלהים. לשון קרם והטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך וכן והנה תועה בשדה ואין זו התעייה בלב גם כן כתוב למה תתענו יי': אמרי לי. בשבילי וכן ואמ' פרעה לבני ישראל: הנה הוא לך כסות עינים. י"א כי הו' רמז על כהות עיני בנה וזה דרך דרש והישר בעיני שיהיה כסות עינים מושך עצמו ואחר עמו כמו אל בקנפך הוכיחני ורבים אחרי' והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם שהוא בעלך והטעם שלא ישא אים את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך השפחות שהם כמו עבדיו והי' וי"ו ונוכחת כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובמקרא אלפי' כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברה' אחי הוא והנה פי' ואת כל ועם כל זה נתוכח' שרה. וי"א כי הנה הו' לך על הכסף לקנות מלבוש. ואלה נתתי מושכת עצמ' ואחרת עימה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה לעינ' ונתתי לכל אשר אתך ואת כל אשר כ נתתי לאברה' צאן ובקר ועבדים ושפחות ויותר נכון להיות פי' כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אשר נתתים גם אני. ואת כל ועם כל בני אדם הוא לך כסות עיני' ונוכחת דברי משה ויעמוד טעם הוי"ו ב במקומו והגאון אמ' שהוא מן נוכח ואין דבריו נכוחי': וילדו. שב אל אשת אבימלך ואמהותיו לא אל אבימלך וכן ויאם דמי מלחמה בשלום בעמוד שכן ידב' שיהם לא בני שדה אשר עבדתי אותך בהן אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו הלא תראה שהוא מפור' בפסוק השני כי עצר עצר יי' בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרי' שהיה עצור לצאת לחוץ:

אנכי ידעתי ג' וסי' גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך· כי אנכי ידעתי את מריך· כי אנכי ידעתי את המחשבה: מחטו לי חד בתורה חד בנבי' חד בכתובים וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו· חלילה לי מחטא· אשברה דרכי מחטוא· דאו' כתיב טו· ודנבי' כתיב טא· דבכתובים כתיב טוא: לנגע ג' ב' חס' וא' בלא וסי' על כן לא

ובנקין כפי עשיתי זאת: ויאמר אליו האלהים בחלם גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי על כן לא נתתיך לנגע אליה: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ואם אינך משיב דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך: וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה באזניהם וייראו האנשים מאד: ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי: ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה: ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה: ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא: ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחת ויתן לאברהם וישב לו את שרה אשתו: ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב: ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונכחת: ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו: כי עצר עצר יהוה

ובזכאות ידי עבדית דא: ואמר ליה יי בחלמא אף קדמי גלי ארי בקשיטות לבך עבדת דא ומנעית אף אנא יתך מלמחטי קדמי על כן לא שבקתך למקרב לותה: וכען אתיב אתת גברא ארי נביא הוא ויצלי עלך ותיחי ואם ליתך מתיב דע ארי ממת תמות את וכל דילך: ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל עבדוהי ומליל ית כל פתגמיא האלין קדמיהון ודחילו גבריא לחדא: וקרא אבימלך לאברהם ואמר ליה מה עבדת לנא ומה חטית לך ארי איתיתא עלי ועל מלכותי חובא רבא עובדין דלא כשרין לאתעבדא עבדת עמי: ואמר אבימלך לאברהם מה חזיתא ארי עבדת ית פתגמא הדין: ואמר אברהם ארי אמרית לחוד לית דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלונני על עיסק אתתי: וברם בקושטא אחתי בת אבא היא ברם לא בת אמי והות לי לאנתו: והוה כד תעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב יי לדחלתיה מבית אבא ואמרית לה דא טיבותיך די תעבדין עמי לכל אתרא דנהך לתמן אמרי עלי אחי הוא: ודבר אבימלך ען ותורין ועבדין ואמהן ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אתתיה: ואמר אבימלך הא ארעי קדמך בדתקין בעינך תיב: ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא הוא ליך כסות דיקר חלף דשלחית דברתיך וחזית יתיך וית כל דעמך ועל כל מה דאמירת איתוכחת: וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אתתיה ואמהתיה ואתרוחו: ארי מיחד אחד יי

נתתיך· ויאמרו גל הנשיאים· מאנה לנגוע נפשי בתרא' מלא· אנך: ויתפלל ג' רפים וסי' ויתפלל בעדך· וישתחו ויתפלל אליו· ויתפלל בעדו תמיד· אנך: באזניהם ח' וסי' בסר פרש' כי תשא· יראת אלה' ג' וסי' רק אין יראת אלהים· צדיק מושל יראת אלהים· ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים· אנך: והרגוני ב' א' מלא וא' חסר· וסי' והרגוני על דבר אשתי· והרגוני ושבו אל רחבעם· בתרא' חס': חסדך ב' וסי' זה חסדך· היטבת חסדך האחרון: בטוב ט' דגושי' מסר בישעיה סימן ז': אלף כסף ג' וסי' נתתי אלף כסף לאחיך· ולא אנכי שוקל על כפי· איש יביא בפריו אלף כסף· אנך: כסות ג' וסי' עינים· לאבדון· בקרה: וירפא ב' וסי' אלהים את אבימלך· וישמע אלהים אל חזקיהו:

בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. על פי דבורה של שרה: ויי׳ פקד את שרה. סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר ויתפלל וגו׳ וסמיך ליה ויי׳ פקד שפקד כבר קוד׳ שרפא את אבימלך: פקד את שרה. בהריון: כאשר דבר. בלידה ומה היא אמירה והיכן הוא דבור אמירה ויאמר אלה׳ אבל שרה אשתך דבור היה דבר יי׳ אל אברהם בבריתבין הבתרים שם נאמר לא ירשך זה והביא היורש משרה: ויעש יי׳ לשרה כאשר דבר. לאברה׳: אשר דבר אתו. דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמ׳ לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחר׳ תלד: יצחק לי. ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולין נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות ראו מי הוא וכמה הוא גדול שומ׳ הבטחו׳ ומבטיח ועוש׳: מלל. שינה הכתו׳ ולא אמר דבר גימטריא שלו ק׳ כלומר לסוף ק׳ לאברה׳: הניקה בנים שרה. ומהו בני׳ לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן ה השוק והניקה אותם: ויגמל. לסוף כ״ד חדש: משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך: מצחק. לשון ע״ז כמו שנאמר ויקומו לצחק ד״א לשון גלוי עריות כמה דתימ׳ לצחק בי. ד״א לשון רציח׳ יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו׳. היה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד״א כמתלהלה היור זקי׳ וגו׳ ואמר הלא מצחק אני: עם בני עם יצחק. מכיון שהו׳ בני אם איננו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפי׳ איננו בני זה כדאי ל לירש עמו ק״ו עם בני עם יצחק ששתיהם בו: על אודו׳ בנו. ששמע שיצא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: שמע בקולה. למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהי׳ שונאו על שיצא לתרבו׳ רעה: ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכנים׳ בו שרה עין רעה ואחזתו חמ׳ ולא יכול לילך ברגליו: ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה: ויכלו המים. לפי שדרך חולי׳ לשתו׳ הרב׳: מנגד. מרחוק:

כמטחוי

דבר אתו אלהים. כל דבור אתו אתם אתך בב״ש אותו אותם אותך. וס׳ ותהר ותלד שרה. וידבר משה ואלעזר. ויגש צדקיה בן כנענה׳ וחברו. ודברתי משפט אותם. רוח כלא מאלה יבא לי. אלכה לי אל הגדולים. צדיק אתה יי׳ כי אריב. הלוך אל בית הרכבים. וכל דבור דיחזקאל דכו׳: שם ו׳ פתח בסר

בְּעַד כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם׃ ס

וַיהוָה פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־שֶׁם־בְּנוֹ הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה יִצְחָק׃ וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ וְאַבְרָהָם בֶּן־מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ׃ וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי׃ וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו׃ וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק׃ וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק׃ וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק׃ וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע׃ וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא׃ וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע׃ וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃ וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק

בְּאַפֵּי כָּל־פְּתַח וַלְדָא לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־עֵיסַק שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם׃ וַיְיָ דְּכִיר יָת שָׂרָה כְּמָא דַּאֲמַר וַעֲבַד יְיָ לְשָׂרָה כְּמָא דְּמַלֵּיל׃ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם בַּר לְסֵיבְתוֹהִי לְזִמְנָא דְּמַלֵּיל יָתֵיהּ יְיָ׃ וּקְרָא אַבְרָהָם יָת־שׁוּם בְּרֵיהּ דְּאִתְיְלִיד לֵיהּ דִּילֵידַת לֵיהּ שָׂרָה יִצְחָק׃ וּגְזַר אַבְרָהָם יָת־יִצְחָק בְּרֵיהּ בַּר תְּמַנְיָא יוֹמִין כְּמָא דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ׃ וְאַבְרָהָם בַּר־מְאָה שְׁנִין כַּד אִתְיְלִיד לֵיהּ יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ׃ וַאֲמַרַת שָׂרָה חֶדְוָא עֲבַד־לִי יְיָ כָּל־דְּשָׁמַע יֶחְדֵּי־לִי׃ וַאֲמַרַת מְהֵימַן דַּאֲמַר לְאַבְרָהָם וְקַיֵּים דְּתוֹנִיק בְּנִין שָׂרָה אֲרֵי־יְלֵידִית בַּר לְסֵיבְתוֹהִי׃ וּרְבָא רַבְיָא וְאִתְחֲסִיל וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא רַבָּא בְּיוֹמָא דְּאִתְחֲסִיל יָת־יִצְחָק׃ וַחֲזַת שָׂרָה יָת־בַּר הָגָר מִצְרֵיתָא דִּילֵידַת לְאַבְרָהָם מְחָאֵיךְ׃ וַאֲמַרַת לְאַבְרָהָם תָּרֵיךְ יָת־אַמְתָא הָדָא וְיָת־בְּרַהּ אֲרֵי לָא יֵירַת בַּר־אַמְתָא הָדָא עִם־בְּרִי עִם־יִצְחָק׃ וּבְאֵישׁ פִּתְגָּמָא לַחֲדָא בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל עֵיסַק בְּרֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לָא יִבְאַשׁ בְּעֵינָךְ עַל־עוּלֵימָא וְעַל־אַמְתָךְ כֹּל דְּתֵימַר לָךְ שָׂרָה קַבֵּיל מִנַּהּ אֲרֵי בְיִצְחָק יִתְקְרוֹן לָךְ בְּנִין׃ וְאַף יָת־בַּר־אַמְתָא לְעַמָּא אֲשַׁוִּינֵיהּ אֲרֵי בְרָךְ הוּא׃ וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וּנְסֵיב לַחְמָא וּדְרוּקְבָא דְמַיָּא וִיהַב לְהָגָר שַׁוִּי עַל־כַּתְפַּהּ וְיָת־רַבְיָא וְשַׁלְּחַהּ וַאֲזַלַת וְטָעַת בְּמַדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע׃ וּשְׁלִימוּ מַיָּא מִן־רוּקְבָא וּרְמַת יָת־רַבְיָא תְּחוֹת חַד מִן־אִילָנַיָּא׃ וַאֲזַלַת וִיתֵיבַת לַהּ מִקָּבֵיל אַרְחֵיק

אבן עזרא

ומלת כל רחם טענה עליהם. ומלת וילדו לנשים כמו ויחמו ה הצאן: למועד אשר דבר אתו. המלאך ששאל איה שרה אשתך גם שבאליו כי כן אמ׳ לו ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו כי הוא צוה לקראו כן: מצחק. כי כן מנהג כל נער ותיקנא בו בעבור היותו גדול ממנה: אודות. כמו דבר: וחמת מים. כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו מספח חמתך ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלח בן עם אמו ריקם ואיה מדת לבו והתימ׳ משה שיתמהו כי אברהם עשה ככל אשר צוהו יי׳ ואילו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם והנה באחרו׳ אחרי מות שרה נתן מתנות לבנו ישמעאל: לחם וחמת מים. נתן ל הגר ושם על שכמה ואמר לה קחי אתך בנך ושלח׳ ויתכן שנתן לה כסף וזהב ולא פי׳ הכתוב ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע כי בנגד היה אברה׳ והנה היא הלכה ולא ידעה ה הדרך ותתע והנה בנה חלה מחסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה וראתה שנפשו יוצאה בגמת השליכתו: תחת אחד השיחים. האילנים:

כמטחוי

בפרשת לך לך: השמע ד׳ וס׳ כל השמע יצחק לי. כנפל בהם בתחלה ושמע השמע. ושמע השמע. וכדברי אתך: מלל ב׳ בתרי לישני וס׳ מי מלל לאברהם. שטר מה מליל בתרא מל׳: הניקה ה׳ מל׳ בליש׳ הניקה וס׳ בנים שרה. גמלים מניקות. להניק את בני. ושרותיהם מניקותיך. הניקו גוריהן: משתה גדול כ׳ וס׳ ויעש אברהם משתה גדול. ויעש המלך משתה גדול: גרש ג׳ וס׳ גרש האמה הזאת. כשלחו כלה גרש. גרש לץ: ואת בנה ב׳ דסמיכי וס׳ גרש האמה. ואת בנה הבת השכיבה: אודת ד׳ כתיב כן וס׳ על אודת בנו. על אודת הבאר. ויספר משה לחתנו. אל אודת הרעה: יקרא כ״א וס׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וישלחה ב׳ וחס׳ וס׳ וישלחה ותלך ותתע. והלך בכל גבול ישראל: ויכלו ג׳ וס׳ המים מן החמת. בבשת ימי׳. באפס תקוה. אנך: ותשלך ג׳ וס׳ ותשלך את הילד. ותשלך אשה אחת פלח. ותשלך דברי אחריך. אנך: אחד כ״ח פתחין וס׳ כו׳ במסרה רבת׳:

כמטחוי קשת. כמטחוי קשת. כשתי טיחות והו' לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הו"ו ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלע מגזרת והיתה אדמת יהוד' למצרים לחגא ומגזרת יחוגו וינועו כשכור וכן קצוי ארץ מגזרת קצה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל: באשר הוא שם. לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישר' בצמא כשהגלם נבוכד נצר שנא' משא בערב ונו' לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכים אותן אצל ערביים היו ישרא' אומ' לשבאי' בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר אורחות דדנים אל תקרי דדנים אלא דודי' ואלו יוצאי' לקראתם ומביאין להם בשר מליח ונודות נפוחים כסבורי' ישראל שהם מלאי' מי' וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנסת בגופו ומת: רבה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכ' השי"ן מודגשת היה יושב במדבר ומלסטים את העוברי' הוא שנא' ידו בכל וגו': מארץ מצרי'. ממקו' גדוליה שנא' ולה שפחה מצרית וגו' היינו דאמ' אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: אלהים עמך. לפי שראו שיצא מסדום בשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקד אשתו לזקוניו: ולניני ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך: והוכיח. נתוכח עמו על כך: בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקבה כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר. מריבי' היו עליה רועי אבימלך ואומרים א' אנחנו חפרנוה אמרו ביניה' כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם: אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחי' בסעודה וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירו'. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנ' ויטע אהלי אפדנו:

ויקרא

שמע אלהים ג' דס וסי' כי שמע אלהים. שמע אלהים ויתעבר. אכן שמע אלהים הקשיב: באשר ט"ו וסי' בו' בגמ' רבת': ויהי בעת ההוא ג' וסי' ויאמר אבימלך ופיכל. וירד יהודה. וירבעם יצא: והוכח ג' חס' י בליש וסי' והוכח אברהם. ומשובתך תוכחך. אשרי הגבר יוכחנו אלוה: עמך י"ב באורי' וסי' בו' בגמ' בסמך

אבן עזרא

כמטחוי קשת. ברד ישב וטעמו ידוע כהשלכת החץ: רבה קשת. השמיעו אל בבל רבים ואם הם שני שרשים כמו שרר ושרה גם רבה ורבב מגזרת רבה: קשת. שם התאר כמו גנב: הנם הלום. שם נראה לה המלאך בתחלה בפעם הראשונה: אם תשקור לי. מהבני' הקל ואין לו אח: ככרי. בן בני: מה הנה. לשון נקבה': לברנה. עם הא' והיא לבדה: לעדה: כמו לעדות. ודעכי מלת שבועה עקרה שבע ובמלת או השבע שבועה אפרשנה: אשל. אילן גם ויטע לאות: והאלהים

כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים אֶל הָגָר מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה לָּךְ הָגָר אַל תִּירְאִי כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם: קוּמִי שְׂאִי אֶת הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת יָדֵךְ בּוֹ כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ: וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת הַנָּעַר: וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת: וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: פ

וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר צְבָאוֹ אֶל אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה: וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם הָאָרֶץ אֲשֶׁר גַּרְתָּה בָּהּ: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ: וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת אֲבִימֶלֶךְ עַל אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ: וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם אַתָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית: וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן: וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה: וַיֹּאמֶר כִּי אֶת שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת הַבְּאֵר הַזֹּאת: עַל כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם: וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים: וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע

כְּמֵיגַד בְּקַשְׁתָּא אֲרֵי אֲמָרַת לָא אֶחֱזֵי בְּמוֹתָא דְּרַבְיָא וִיתֵיבַת מִקְּבִיל וַאֲרִימַת יָת קָלַהּ וּבְכָת: וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָלֵיהּ דְּרַבְיָא וּקְרָא מַלְאָכָא דַּייָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר לַהּ מָה לִיךְ הָגָר לָא תִדְחֲלִי אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ לְקָלֵיהּ דְּרַבְיָא בַּאֲתַר דְּהוּא תַמָּן: קוּמִי טוּלִי יָת רַבְיָא וְאַתְקִיפִי יָת יְדִיךְ בֵּיהּ אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוֵּינֵיהּ: וּגְלָא יְיָ יָת עֵינַהָא וַחֲזָת בֵּירָא דְמַיָּא וַאֲזַלַת וּמְלַת יָת רוּקְבָא מַיָּא וְאַשְׁקִיאַת יָת רַבְיָא: וַהֲוָה מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדֵּיהּ דְּרַבְיָא וּרְבָא וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה רָבֵי קַשָּׁתָא: וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן וּנְסֵיבַת לֵיהּ אִמֵּיהּ אִתְּתָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם:

וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ לְאַבְרָהָם לְמֵימַר מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדָּךְ בְּכֹל דִּי אַתְּ עָבֵיד: וּכְעַן קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַּייָ הָכָא דְּלָא תְשַׁקַּר בִּי וּבִבְרִי וּבְבַר בְּרִי כְּטֵיבוּתָא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעְבֵּד עִמִּי וְעִם אַרְעָא דְּאִתּוֹתַבְתָּא בַהּ: וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא אֲקַיֵּים: וְאוֹכַח אַבְרָהָם יָת אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק בֵּירָא דְמַיָּא דִּי אֲנַסוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ: וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לָא יְדַעִית מַאן עֲבַד יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וְאַף אַתְּ לָא חַוֵּיתָא לִי וְאַף אֲנָא לָא שְׁמָעִית אֶלָּהֵין יוֹמָא דֵין: וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזַרוּ תַּרְוֵיהוֹן קְיָם: וַאֲקֵים אַבְרָהָם יָת שְׁבַע חוּרְפָן דְּעָאן בִּלְחוֹדֵיהֶן: וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה אִנּוּן שְׁבַע חוּרְפָן אִלֵּין דַּאֲקֵימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהֶן: וַאֲמַר אֲרֵי יָת שְׁבַע חוּרְפָן תְּקַבֵּיל מִן יְדִי בְּדִיל דִּתְהֵי לִי לְסָהֲדוּ אֲרֵי חֲפָרִית יָת בֵּירָא הָדָא: עַל כֵּן קְרָא לְאַתְרָא הַהוּא בְּאֵר שֶׁבַע אֲרֵי תַמָּן קַיִּימוּ תַּרְוֵיהוֹן: וּגְזַרוּ קְיָם בִּבְאֵר שָׁבַע וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ וְתָבוּ לְאַרְעָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי: וּנְצִיב אִילָנָא בִּבְאֵר שָׁבַע

רבת': וגם אתה ג' וסי' וגם אתה לא הגדת. וגם אתה ידעת. וגם אתה תדין את: וגם אנכי ה' וסי' וגם אנכי לא שמעתי. וגם אנכי השאלתיהו. וגם אנכי שמעתי נאם יי'. דמלכים. וגם אנכי אעשה אתכם. וגם אנכי מנעתי מכם: מה הנה ב' דס וסי' מה הנה שבע כבשות. וראשנת מה הנה: לעדה ג' וסי' בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי. והנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה. ב' בו: ויטע ג' וסי' גן. כרם. אשל:

ויקרא שם וגו׳ · על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב״ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותין אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם משלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם: ימים רבים · מרובים על של חברון בחברון עשה כ״ה שנה וכאן כ״ו שהרי בן ע״ה שנה היה בצאתו מחרן אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנ׳ ויעבור אבר׳ ויעתק משם ויהי רעב וירד אבר׳ מצרים ובמצרי׳ לא עשה אלא ג׳ חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממר׳ אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ״ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ״ה שנה וכאן כתו׳ ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובי׳ עליהם שתי שנים או יות׳ היה מפרשם על כרחך אינם יתרי׳ יות׳ משנה הרי כ״ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י״ב שנים כך בסדר עולם: אחר הדברים האלה · יש מרבותינו אומ׳ אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעש׳ אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמ׳ לו כלום עשה אלא בשביל בנו אילו הייתי אומ׳ לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי״א אח׳ דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן שלש עשרה שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אלו אמר לי הקב״ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני · כך היא ענייתם של חסידי׳ לשון ענוה הוא ולשון זימון: קח נא · אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזו שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש: את בנך · אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמ׳ לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק ולמ׳ לא גלה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה · ירושלם וכן בדברי הימי׳ לבנו׳ בית ליי׳ בהר המוריה · ורבותי׳ פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישר׳: ואנקלוס תרגמו על שם עבודת הקטורת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו · לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב״ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים · הקב״ה מתהא הצדיקי׳ ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן אל הארץ אשר אראך וכן ביונה וקרא עליה את הקריאה: וישכם · נזדרז למצוה: ויחבש · הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו · ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ויבקע · תרגו׳ וצלח כמו וצלחו הירדן לשון בקוע פינדר״א בלע״ז: ביום השלישי · למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום · ראה ענן קשור על ההר: עד כה · כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה · נתנבא שישובו שניהם: המאכלת · סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא ואחרבי תאכל בשר. ושמכשרת בשר לאכילה. ד״א זאת נקראת מאכלת על שם שישר׳ אוכלים מתן שכרה: וילכו שניהם יחדיו · אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: יראה לו השה · כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה: ויעקד

אבן עזרא

והאלהי׳ נסה את אברהם יש אומ׳ כי הסמך תחת שי״ן והה״א תחת הא״ף וטעם כל הפרשה יכחישם רק נסה כמשמעו ואחרי׳ שקול הדעת אמרו כי השם ידע השם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היום הכמ׳ וזה פי׳ נסה גם כי עתה ידעתי והגאון אמ׳ שמלת נסה להראות צדקתו לבני אדם גם מלת ידעתי כטעם הודעתי והלא ידע הגאון כי בשעה שעקד בנו לא היו שם אפי׳ נעריו ואחרי׳ אמ׳ כי פי׳ והעלהו שם לעולה שיעלהו על ההר ושאת תחשב לו לעולה ואברהם לא ידע סוד הנבואה וימהר לשחוט אותו והשם אמר לו לא בקשתי זאת ואחרי׳ אמ׳ הראה שתעלהו לעולה כמו והשקית אותם יין והזכרנו אלה הנאומי׳ לפי׳ חלילה כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה והנה לא שמו על לב הבכורים שהחליפם בלוים את שנה ואחר שהכתו׳ אמ׳ בתחלה והאלהים נסה את אברהם סרו כל הטענות והשם נסהו כדי שיקבל שכר: וטעם כי עתה ידעתי כמו ואם לא אדעה ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם אם יעזרני השם יודע ה הנסתרות: אחד ההרים · שם נבנה הבית וכן מפורש ויבן שלמ׳ את הבית בהר המוריה ואיננו הר גבוה ובו היה גורן ארונה: ויבקע עצי עולה · ושמם על החמור: ביו׳ השלישי · שיצא מבאר שבע · יש אומרי׳ איך את׳ אברהם הטובה ואחרי׳ ענו כי היה ברעתו להביא ע עמותיו ואברה׳ דחס כדי שלא יסורו עד שובו ושלא ירגיש יצחק ויברח ורבותינו ז״ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן ל״ז ושבע שנה כאשר נעקד ואם דברי קבלה נקבל ודרך סברא אין זה נכון שהיה ראוי שתהיה צ דקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיטה ואין בכתוב מאומה על יצחק ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שנשא עצי העולה והקרוב אל הדעת שהיה קרוב לי״ג שנים והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו והעד שאביו ה הסתיר הסוד ממנו ואמ׳ אלהים יראה לו השה כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח · ואברהם

והאלהים ז׳ וסי׳ והאלהים נסה · והאלהים יעננו · והאלהים אנה · והאלהים אמר לי לא תבנה · והאלהים נגף · והאלהים עשה שייראו · והאלהים יבקש: נסה ו׳ ב׳ כתיב סה ה׳ד׳ כתיב שא וסי׳ והאלהים נסה · ויואל ללכת כי לא נסה · אם נשאת נשא · ועל כל נשא ושפל · חירם מלך צר נשא · נשא לבבינו אל · ב׳ קדמאי

וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם׃ וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃ פ

כב וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים׃ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃ וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים

וְצַלִּי תַמָּן בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְעָלְמָא׃ וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין׃

וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַייָ נַסִּי יָת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר דְּבַר כְּעַן יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ דִּי רְחִימְתָּא יָת יִצְחָק וְאִיזִיל לָךְ לַאֲרַע פּוּלְחָנָא וְאַסְּקֵיהּ קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ׃ וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת חֲמָרֵיהּ וּדְבַר יָת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ׃ בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת אַתְרָא מֵרָחִיק׃ וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם חֲמָרָא וַאֲנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי עַד כָּא וְנִסְגּוֹד וּנְתוּב לְוָתְכוֹן׃ וּנְסֵיב אַבְרָהָם יָת אָעֵי דַעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק בְּרֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ יָת אֶשָּׁתָא וְיָת סַכִּינָא וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחְדָא׃ וַאֲמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא בְרִי וַאֲמַר הָא אֶשָּׁתָא וְאָעַיָּא וְאָן אִמְּרָא לַעֲלָתָא׃ וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ גְּלֵי לֵיהּ אִמְּרָא לַעֲלָתָא בְּרִי וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחְדָא׃ וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ וּבְנָא תַמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא וְסַדַּר יָת אָעַיָּא

כתיב סה: ולך ל״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: המריה ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ ולך לך אל ארץ המריה · כנור המוריה קדמאה חסר: עצי עלה א״ב דע׳א׳ נסיב ה׳ וא׳ לא נסיב ה׳ וסי׳ עצי עלה · וישכם אברהם בבקר · עצי העלה · ויקח אברהם את עצי העלה · עיר אלהים · נהר פלגיו ישמחו · עיר האלהים · נכבדות מדבר עיר האלהים · עד חרמה · ויצא האמרי · עד החרמה · ויכום ויכתום · עם קדש · ואשמע את האיש · עם הקדש · וקראו להם · עם אלהים · ותאמר האשה · עם האלהים · ויתיצבו כל פנות: ביום השלשי ב׳ רפ׳ באו׳ וסי׳ וישא אברהם את עיניו · ביום השלשי נשיא: שבו ה׳ כתו׳ וסי׳ עם החמור · שבו וסחרוה · שבו איש תחתיו · שבו נא בזה · שבו נא כזה גם אתם: ונשובה ז׳ מסר בירמיה סימן מ״ו: והמאכלת ג׳ וסי׳ ויקח בידו את האש · וישלח אברהם את ידו · ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת · דפלגש בגבעה: ב׳ פסו׳ דאית בהון ד׳ ויאמר וסי׳ ויאמר יצחק אל אברהם אביו · ויאמר אחאב במי:

ויעקד · ידיו ורגליו מאחריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדים אותן בו היה ככר: אברהם אברהם · לשון חבה הוא שכופל את שמו: אל תשלח: לשחוט אמר לו א״כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי · אמר רבי אבא אמר לו אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער אמר לו הקב״ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי · מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשו שרואים כי ירא אלהים אתה: והנה איל · מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר · אחרי שאמר המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והולך · ותרגומו בתר אילין: בסבך · אילן: בקרניו · שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו · מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו בני מופשט כאלו הוא נקטר ונעשה דשן: יי יראה · פשוטו כתרגומו יי יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום · שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב״ה לעמו: היום · הימים העתידים כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על יום שעומדים בו · ומדרש אגדה יי יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל דורות הבאים בהר יי יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: ברך אברכך · אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה · אחת לאב ואחת לבן: וישב אברהם בבאר שבע · לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב שתים עשרה שנה לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע ובא לו לחברון כמו שאת ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם שש ועשרים שנה כמו שפירשנו למעלה: אחרי הדברים האלה ויגד וגו׳ · בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכל וממרא בשרו הקב״ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו על ידי עקידה: גם היא · אף היא השוות משפחותיה למשפחות אברהם מה אברהם שמונה בנים מיכאו מיעקב אח בני הגבירות ו׳ בני שפחות אף אלו ח׳ בני גבירות וד׳ בני פלגש: ובתואל ילד את רבקה · כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה: חסלת וירא אליו

לשחט ב׳ א׳ מלא וא׳ חס׳ וסי׳ לשחט את בנו · לשחוט אליהם את העולה בתר׳ כ׳ל: ואל תעש ב׳ וס׳ אל תשלח ידך · ואל תעש לו רע: ירא אלהים ד׳ וס׳ אל תשלח ידך אל הנער · יצא את כלם · השמת לבך אל׳ · חברו: אתה י״ד בטע׳ לעיל וסי׳ בבסר׳ רבת׳: בהר יי׳ ג׳ דס׳ וס׳ בהר יי יראה · לבא בהר יי׳ · מי יעלה בהר יי׳ ·

וַיַּעֲקֹד֙ אֶת־יִצְחָ֣ק בְּנ֔וֹ וַיָּ֤שֶׂם אֹתוֹ֙ עַל־הַמִּזְבֵּ֔חַ מִמַּ֖עַל לָעֵצִֽים׃ וַיִּשְׁלַ֤ח אַבְרָהָם֙ אֶת־יָד֔וֹ וַיִּקַּ֖ח אֶת־הַֽמַּאֲכֶ֑לֶת לִשְׁחֹ֖ט אֶת־בְּנֽוֹ׃ וַיִּקְרָ֨א אֵלָ֜יו מַלְאַ֤ךְ יְהוָה֙ מִן־הַשָּׁמַ֔יִם וַיֹּ֖אמֶר אַבְרָהָ֣ם ׀ אַבְרָהָ֑ם וַיֹּ֖אמֶר הִנֵּֽנִי׃ וַיֹּ֗אמֶר אַל־תִּשְׁלַ֤ח יָֽדְךָ֙ אֶל־הַנַּ֔עַר וְאַל־תַּ֥עַשׂ ל֖וֹ מְא֑וּמָּה כִּ֣י ׀ עַתָּ֣ה יָדַ֗עְתִּי כִּֽי־יְרֵ֤א אֱלֹהִים֙ אַ֔תָּה וְלֹ֥א חָשַׂ֛כְתָּ אֶת־בִּנְךָ֥ אֶת־יְחִידְךָ֖ מִמֶּֽנִּי׃ וַיִּשָּׂ֨א אַבְרָהָ֜ם אֶת־עֵינָ֗יו וַיַּרְא֙ וְהִנֵּה־אַ֔יִל אַחַ֕ר נֶאֱחַ֥ז בַּסְּבַ֖ךְ בְּקַרְנָ֑יו וַיֵּ֤לֶךְ אַבְרָהָם֙ וַיִּקַּ֣ח אֶת־הָאַ֔יִל וַיַּעֲלֵ֥הוּ לְעֹלָ֖ה תַּ֥חַת בְּנֽוֹ׃ וַיִּקְרָ֧א אַבְרָהָ֛ם שֵֽׁם־הַמָּק֥וֹם הַה֖וּא יְהוָ֣ה ׀ יִרְאֶ֑ה אֲשֶׁר֙ יֵאָמֵ֣ר הַיּ֔וֹם בְּהַ֥ר יְהוָ֖ה יֵרָאֶֽה׃ וַיִּקְרָ֛א מַלְאַ֥ךְ יְהוָ֖ה אֶל־אַבְרָהָ֑ם שֵׁנִ֖ית מִן־הַשָּׁמָֽיִם׃ וַיֹּ֕אמֶר בִּ֥י נִשְׁבַּ֖עְתִּי נְאֻם־יְהוָ֑ה כִּ֗י יַ֚עַן אֲשֶׁ֤ר עָשִׂ֙יתָ֙ אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה וְלֹ֥א חָשַׂ֖כְתָּ אֶת־בִּנְךָ֥ אֶת־יְחִידֶֽךָ׃ כִּֽי־בָרֵ֣ךְ אֲבָרֶכְךָ֗ וְהַרְבָּ֨ה אַרְבֶּ֤ה אֶֽת־זַרְעֲךָ֙ כְּכוֹכְבֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם וְכַח֕וֹל אֲשֶׁ֖ר עַל־שְׂפַ֣ת הַיָּ֑ם וְיִרַ֣שׁ זַרְעֲךָ֔ אֵ֖ת שַׁ֥עַר אֹיְבָֽיו׃ וְהִתְבָּרְכ֣וּ בְזַרְעֲךָ֔ כֹּ֖ל גּוֹיֵ֣י הָאָ֑רֶץ עֵ֕קֶב אֲשֶׁ֥ר שָׁמַ֖עְתָּ בְּקֹלִֽי׃ וַיָּ֤שָׁב אַבְרָהָם֙ אֶל־נְעָרָ֔יו וַיָּקֻ֛מוּ וַיֵּלְכ֥וּ יַחְדָּ֖ו אֶל־בְּאֵ֣ר שָׁ֑בַע וַיֵּ֥שֶׁב אַבְרָהָ֖ם בִּבְאֵ֥ר שָֽׁבַע׃ פ

וַיְהִ֗י אַחֲרֵי֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וַיֻּגַּ֥ד לְאַבְרָהָ֖ם לֵאמֹ֑ר הִ֠נֵּה יָלְדָ֨ה מִלְכָּ֥ה גַם־הִ֛וא בָּנִ֖ים לְנָח֥וֹר אָחִֽיךָ׃ אֶת־ע֥וּץ בְּכֹר֖וֹ וְאֶת־בּ֣וּז אָחִ֑יו וְאֶת־קְמוּאֵ֖ל אֲבִ֥י אֲרָֽם׃ וְאֶת־כֶּ֣שֶׂד וְאֶת־חֲז֔וֹ וְאֶת־פִּלְדָּ֖שׁ וְאֶת־יִדְלָ֑ף וְאֵ֖ת בְּתוּאֵֽל׃ וּבְתוּאֵ֖ל יָלַ֣ד אֶת־רִבְקָ֑ה שְׁמֹנָ֤ה אֵ֙לֶּה֙ יָלְדָ֣ה מִלְכָּ֔ה לְנָח֖וֹר אֲחִ֥י אַבְרָהָֽם׃ וּפִֽילַגְשׁ֖וֹ וּשְׁמָ֣הּ רְאוּמָ֑ה וַתֵּ֣לֶד גַּם־הִ֗וא אֶת־טֶ֙בַח֙ וְאֶת־גַּ֔חַם וְאֶת־תַּ֖חַשׁ וְאֶֽת־מַעֲכָֽה׃

קמ״ז · אמנון · סימן

וַעֲקַד יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא עֵיל מִן אָעַיָּא׃ וְאוֹשֵׁיט אַבְרָהָם יָת יְדֵיהּ וּנְסֵיב יָת סַכִּינָא לְמִכַּס יָת בְּרֵיהּ׃ וּקְרָא לֵיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר לָא תוֹשֵׁיט יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא תַעֲבֵיד לֵיהּ מִדְּעַם אֲרֵי כְעַן יְדַעִית אֲרֵי דָחֵלָא דַיְיָ אַתְּ וְלָא מְנַעְתָּא יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ מִנִּי׃ וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין וַחֲזָא וְהָא דִכְרָא חַד אֲחִיד בְּאִילָנָא בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל אַבְרָהָם וּנְסֵיב יָת דִּכְרָא וְאַסְּקֵיהּ לַעֲלָתָא חֲלַף בְּרֵיהּ׃ וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם תַּמָּן בְּאַתְרָא הַהוּא אֲמַר קֳדָם יְיָ הָכָא יְהוֹן פָּלְחִין דָּרַיָּא בְּכֵן יִתְאֲמַר בְּיוֹמָא הָדֵין בְּטוּרָא הָדֵין אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ פְּלַח׃ וּקְרָא מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן שְׁמַיָּא׃ וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי חֲלָף דִּי עֲבַדְתָּא יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְלָא מְנַעְתָּא יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ׃ אֲרֵי בָרָכָא אֲבָרְכִנָּךְ וְאַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא דְּעַל כֵּיף יַמָּא וְיֵירְתוּן בְּנָךְ יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן׃ וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא חֲלָף דְּקַבֵּילְתָּא בְּמֵימְרִי׃ וְתָב אַבְרָהָם לְוָת עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזַלוּ כַחְדָא לִבְאֵר שָׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְחַוָּא לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלֵידַת מִלְכָּה אַף הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אֲחוּךְ׃ יָת עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיָת בּוּז אֲחוּהִי וְיָת קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַאֲרָם׃ וְיָת כֶּשֶׂד וְיָת חֲזוֹ וְיָת פִּלְדָּשׁ וְיָת יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל׃ וּבְתוּאֵל אוֹלֵיד יָת רִבְקָה תְּמָנְיָא אִלֵּין יְלֵידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם׃ וּלְחֵינְתֵיהּ וּשְׁמַהּ רְאוּמָה וִילֵידַת אַף הִיא יָת טֶבַח וְיָת גַּחַם וְיָת תַּחַשׁ וְיָת מַעֲכָה׃

אבן עזרא

ואברהם אברהם פעמים כמו בחפזון: אחר נאחז · אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם הוא חית נאחז קמוץ או תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז ורבים כמוהו ויש מפר׳ כי אחר דבק עם וישא אברהם את עיניו ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת כמשפט הלשו׳ בכל מוכרת · וטעם בהר יי׳ יראה באלה הדברים: בי נשבעתי · זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד: יען · מטעם ענה זה המעשה יענה ויעיד: שער אויביו · מדינו׳ בעלי שערים: עקב · שכר באחרית: וישב אברהם · ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו והאומ׳ שמתו ועזבו ואחר כן חיה אמר הפך הכתוב: ילדה מלכה · להזכיר יחס רבקה:

אנ״ך: יראה י״ג וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וכחול ב׳ בתרי לישני וסי׳ וכחול אשר על שפת הים · וכחול ארבה ימים: וירש ז׳ חס׳ י׳ מסר ביהושע סימן י״ט: קדמ׳ שער איביו · תני׳ שער שנאיו · ואפס על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך: ויהי אחרי הדברי׳ האלה ג׳ וסי׳ ילדה מלכה · הנה אביך חלה · ויכת יהושע: ויגד כ״ד וסי׳ במס׳ רבת׳: קמואל ג׳ וסי׳ ואת קמואל אבי ארם · קמיאל בן שפטן · ללוי חשביה: ידלף ב׳ חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ ואת פלדש ואת ידלף · מלר׳ · ובשפלות ידים ידלף · מלעיל: ופילגשו ב׳ ר״פ וסי׳ ופלגשו ושמה ראומה · ופילגשו אשר בשכם:

פרשה פרשה

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים · לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק׳ כבת כ׳ לחטא מה בת כ׳ לא חטאת שהרי אינה בת עונשין אף בת ק׳ בלא חטא ובת כ׳ כבת ז׳ ליופי: שני חיי שרה · כולן שוין לטובה: בקרית ארבע: על שם ארבעה ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם · דבר אחר על שם ד׳ זוגות שנקברו שם איש ואשתו אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה: ויבא אברהם · מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה · ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה: גר ותושב אנכי עמכם · גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם · ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמ׳ לי הקב״ה לזרעך אתן את הארץ: אחזת קבר · אחזת קרקע לבית הקברו׳: לא יכלה · לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך וכמו ויכלא הגשם: את נפשכם · רצונכם: ופגעו לי · לשון בקשה כמו אל תפגעי בי: המכפלה · בית ועליה על גביו · דבר אחר שכפולה בזוגו׳: בכסף מלא · שלם כל שוויה: ועפרון ישב · כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו · שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: לא אדני · לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך · הרי היא כמו שנתתיה לך: אך אם אתה לו שמעני · אתה אומר לי לשמוע לך וליקח חנם אני אי אפשי בכך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי · דונם בלעז מוכן הוא אצלי הלואי נתתיו לך כבר: ביני ובינך · בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: וישקול

ויקם אברהם מעל קדמאה ויקם בטעמא מלעיל · תניי׳ ויקם אברהם וישתחו מלרע · מעל ס׳ · וישתחו מלרע: גר ג׳ ר״פ וסי׳ גר ותושב אנכי עמכם · גר בארץ ההיא · גר יתום ואלמנה · אנ״ך: ואקברה מתי · ג׳ זוגי׳ מן ב״ב בעיני׳ קדמא׳ חס׳ את תני׳ נסב את וסי׳ ברמלו את בשר ויקם · ברמלו בשר דאברה׳ · ברמלו את בשר דישמעאל · ואקבר׳

אבן עזרא

חיים לשון רבים ולא יתפרדו ותנהג ה הלשון להקדי׳ המספר הרב על המעט והפך הדבר כמו שני יעקב: הרבע · שם אדם גדול בענקים ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש כי לא היה מהענקים ובאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם: ולבכותה · לבכות עליה · וכן ובכתה את אביה: פני מתו · רמז לגוף ועוד תמצא פירושו באמר: גר · לבדו הוא הלן: ותושב · הוא הגר היושב בארץ אמר הנה אני תושב עמכם והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחזה כמו כאלה או מקום שאוחז אותו בכסף להיו׳ קבר למתי: אדני · ולא אדונינו לשון המדבר ואין מדרך מוסר לשום אחרים שותפי׳ עמו: נשיא אלהי׳ · דרך גדולה בעבור כי אתה נביא: יכלה · ימנע כי ימצא בה״א גם בא״לף באחרונה · ודקדוק וישתחו בספר היסוד והאומרי׳ כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחוה לבני חת והשתחוי׳ שיוש ראשו וזה משפט הנותן שבח לאחר וגם משה השתחוה לחתנו: מערת המכפלה · מערה בתוך מערה: בכסף מלא · והפך חסר · לא כן אדני אך שמעני וזאת ההשתחוי׳ היתה לפניעם הארץ לעפרון לתת שבח לו: אך אם אתה לו שמעני · אם אתה תעשה כן לו תשמעני או טעמו אם אתה תעש׳ כן לו נתתי כסף השדה:

שוכר

ויהיו חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ: וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת לֵאמֹר: גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי: וַיַּעֲנוּ בְנֵי חֵת אֶת אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: שְׁמָעֵנוּ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קִבְרוֹ לֹא יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ: וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם הָאָרֶץ לִבְנֵי חֵת: וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן צֹחַר: וְיִתֶּן לִי אֶת מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת קָבֶר: וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר עִירוֹ לֵאמֹר: לֹא אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ: וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם הָאָרֶץ: וַיְדַבֵּר אֶל עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת מֵתִי שָׁמָּה: וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה הִוא וְאֶת מֵתְךָ קְבֹר: וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן

והוו חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתָא אַבְרָהָם לְמִסְפַּד לְשָׂרָה וּלְמִבְכַּהּ: וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי מִיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימַר: דַּיָּיר וְתוֹתָב אֲנָא עִמְּכוֹן הַבוּ לִי אַחְסָנַת קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מִיתִי מִן קֳדָמָי: וַאֲתִיבוּ בְנֵי חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ: קַבֵּיל מִנַּנָא רִבּוֹנַנָא רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינַנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא קְבַר יָת מִיתָךְ אֱנָשׁ מִנַּנָא יָת קִבְרֵיהּ לָא יִכְלֵי מִנָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ: וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה: וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם רַעֲוָא אִית בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יָת מִיתִי מִן קֳדָמַי קַבִּילוּ מִנִּי וּבְעוֹ לִי מִן עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר: וְיִתֵּן לִי יָת מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי בִּסְטַר חַקְלֵיהּ בִּכְסַף שְׁלִים יִתְּנִנַּהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחְסָנַת קְבוּרָא: וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּאָה וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה לְכֹל עָלֵי תְרַע קַרְתֵּיהּ לְמֵימַר: לָא רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי חַקְלָא יְהָבִית לָךְ וּמְעַרְתָּא דְבֵיהּ לָךְ יְהַבְתַּהּ לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי יְהַבְתַּהּ לָךְ קְבַר מִיתָךְ: וּסְגִיד אַבְרָהָם קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא: וּמַלֵּיל עִם עֶפְרוֹן קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא לְמֵימַר בְּרַם אִם אַתְּ עָבֵיד לִי טֵיבוּ קַבֵּיל מִנִּי אֶתֵּן כַּסְפָּא דְמֵי חַקְלָא סַב מִנִּי וְאֶקְבַּר יָת מִיתִי תַּמָּן: וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ: רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי אַרְעָא שְׁוָיָא אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף בֵּינָא וּבֵינָךְ מַה הִיא וְיָת מִיתָךְ קְבַר: וְקַבֵּיל אַבְרָהָם מִן עֶפְרוֹן

כתי׳ · גר ותושב · ואקברה את מתי · וידבר אל עפרון · ובנו במות התפת · ובמ את במות דבעל׳ : מלפני י״ב וסי׳ כו׳ בספר׳ רבת׳: ויענו ט״ו ר״פ וסי׳ כו׳ בספר׳ רבת׳ : נשיא ז׳ רפים וסי׳ אתה בתוכנו · שכם בן חמור · הקרב נתנאל · זמרי בן סלוא בת נשיא מדין · ורם הוליד את עמינדב · ועמינדב הוליד · וכל יחזקאל דכו׳ נשיא במ״ה נשיא וס׳ המלך יהאכל · את הנשיא נשיא הוא · דוד נשיא להם · דוד נשיא בתוכם · ונשיא מארץ מצרים לא: קברו ג׳ וסי׳ איש ממנו את קברו · חצבי מרום קברו · ויתן את רשעים קברו: יכלה ב׳ וסי׳ לא יכלה ממך · ושבט עברתו יכלה: מתך ד׳ ג׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳ שמענו אדני · ב׳ בנו · לא אדני · יחו׳ בתיך מל׳: וידבר אתם כל דסמיך לדבור אתו אתך אתם בב״ט אותו אותך אותם מסר בפרשת וירא: שמעוני ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ שמעוני ופגעו לי · ועתה שמעני · שמעני אחי: ויתן י״ג ר״פ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: בכסף ט״ו רפ׳ וסי׳ כו׳ בספר׳ רבת׳:

29

וישקל אברהם לעפרן: חסר ו׳ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין כנטי״נארש בלע״ז: ויקם שדה עפרון · תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו׳: בכל באי שער עירו · בין כולם ובמעמד כולם הקנהו לו: ברך את אברהם בכל · בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: זקן ביתו · לפי שהוא דבוק לקוד זקן: תחת ירכי · לפי שהנשבע צריך ליטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפלין והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: יי׳ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי · ולא אמ׳ ואלהי הארץ ולמעלה אמ׳ ואשביעך וגו׳. אמר לו עכשו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירין בו: מבית אבי · מחרן: ומארץ מולדתי · מאור כשדים: ואשר דבר לי · לצרכי כמו אשר דבר עלי וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשי׳ בלשון על ותרגום עלהם עליהון ואין נופל אצל דבור שם לי ולו ולהם אלא לי אלי ואליהם ותרגום עלהם עמי מיה עמהו׳ אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי · בין הבתרים: ונקית

לכל באי קדמ׳ לכל באי שער עירו תנ׳ בכל באי שער עירו · ואפס לכל כלי המשכן בכל: לא אדני ד׳ זוגין מן בב כחד עניין קדמא נסיב לא תנ׳ לא נסיב לא · וסי׳ כו׳ בנמסר׳ רבת׳: שמה י״ח סוף פסוק וסי׳ כו׳ בנמסר׳ רבת׳: וכל ספר שמות ותורת כהנים ומשנה תורה שמה במ״ז שם וסי׳ בו במסר׳ רבת׳: מה היא ד׳ וסי׳ ביני ובינך מה

וישקל אברהם לעפרן את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר: ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב: לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו: ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה על פני ממרא הוא חברון בארץ כנען: ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת: ס ואברהם זקן בא בימים ויהוה ברך את אברהם בכל: ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי: ואשביעך ביהוה אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו: כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק: ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם: ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה: יהוה אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם: ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך

ותקיל אברהם לעפרון ית כספא די מליל קדם בני חתאה ארבע מאה סלעין דכסף דמתקבל סחורא בכל מדינתא: וקם חקל עפרון די בכפלתא די קדם ממרא חקלא ומערתא די ביה וכל אילנא די בחקלא די בכל תחומיה סחור סחור: לאברהם לזבינוהי לעיני בני חתאה בכל עלי תרע קרתיה: ובתר כן קבר אברהם ית שרה אתתיה במערת חקל כפלתא דעל אפי ממרא היא חברון בארעא דכנען: וקם חקלא ומערתא די ביה לאברהם לאחסנת קבורא מן בני חתאה: ואברהם סיב עאל ביומין ויי׳ בריך ית אברהם בכולא: ואמר אברהם לעבדיה סבא דביתיה דשליט בכל די ליה שוי כען ידך תחות ירכי: ואקיים עלך במימרא דיי׳ אלהא דשמיא ואלהא דארעא דלא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתיב ביניהון: אלהן לארעי ולילדותי תיזיל ותסב איתתא לברי ליצחק: ואמר ליה עבדא מאים לא תיבי איתתא למיתי בתרי לארעא הדא האתבא אתיב ית ברך לארעא די נפקתא מתמן: ואמר ליה אברהם אסתמר לך דילמא תתיב ית ברי לתמן: יי׳ אלהא דשמיא די דברני מבית אבא ומארע ילדותי ודי מליל לי ודי קיים לי למימר לבנך אתין ית ארעא הדא הוא ישלח מלאכיה קדמך ותיסב אתתא לברי מתמן: ואם לא תיבי אתתא למיתי בתרך

אבן עזרא

עובר לסוחר · שלא יקח כי אם כסף נבחר: ויקם · נתקיים ועמד השדה למקנה והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה וכן גר ותושב אנכי והעשרה שהזכיר הגאון אינם דבקים · וטעם לעיני בני חת את אנשי המקום · וטעם לכל באי שער עירו כל עובר ושב: ואחרי כן קבר אברהם את שרה · ומאז נתקיים השדה לאחזת קבר לו ולזרעו ונזכרה זאת הפרש׳ להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר יי׳ לאברהם להיות לו נחלה: ברך את אברהם בכל · באורך ימים ועושר וכבוד ובנים וזו כל חמדת האדם ודרש שבתו היה׳ שמה בכל צריך להוסיף בי״ת משרת: שים נא ידך תחת ירכי · יש אומ׳ רמז למילה ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה לא בשם והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי והאדון יושב והירך על היד כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך וזה המשפט עדיין הוא בארץ הודו · וטעם אלהי השמי׳ ואלהי הארץ במקום הזה כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים והוא סוד: הכנעני · כלל לעשתי עשר גוי׳: כי אל ארצי · זאת חרן שדר שם: מולדתי · אור כשדים: אולי · ימצא על טעמים רבים וכן אולי יעשה זרים · בפתח הא ההשב בפתח קטן בעבור שים הא הבנין קמוץ ואילו כ׳ בפתח בפתח גדול היה כבד על הלשון · כל השמר מלעיל מלשון שמיר ואשר מלרע לשון שמרים כמו השמר והשקט כטעם שקט הוא על שמריו: הוא ישלח מלאכו · תפלה ואילו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה: לא

היא · ומדת ימי מה היא · וראיתם את הארץ · ואמר מה היא ויאמר זאת האיפה: מאת ג׳ חס׳ בתו׳ וסי׳ שמנה מאת דארם · [illegible]למך · ארבע מאת שקל: עפרן ד׳ חסרי׳ וסי׳ וישקל אברהם לעפרן · ויקברו אותו יצחק וישמעא׳ · אשר בשדה · וישאו אתו בניו: גבלו בגבלו ה׳ חס׳ וסי׳ ויקם שדה עפרון · וימאן אדום · ולא נתן סיחון · ולא האמין סיחן · דשפטים · זאת תורת הבית: כל בראשית מקנת בסגול במ״א לאברהם למקנה בקמץ וכל ירמיה מקנה בקמץ בב״א ולא שמעו קול מקנה בסגול וכל קריין דכו׳: זקן בא בימים ד׳ וסי׳ ואברהם זקן בא · ויהושע זקן בא · ויהי מימים רבים · והמלך דוד זקן בא · ואחד זקן בא באנשים: ברך י״ב וסי׳ כו׳ בנמסר רבת׳: בכל ז׳ דגש׳ וסי׳ כו׳ בנמסר רבת: זקן ב׳ בתרי לישני וסי׳ עבדו זקן ביתו · זקן אהרן: אנכי יושב ה׳ דסמיכי וסי׳ אנכי יושב בקרבו · וישביעני אדני · בבית הארזים ·דד״ה · בית ארזים · דשמואל · כי נדמיתי: ה׳ פסו׳ לית בהון אם ומטעי׳ בהו וסי׳ כי אל ארצי · אין חפץ למלך במהר · כי בי׳ נשבעתי כי אינך · כי במקום אשר הגלו אתו שם ימות · דירמיה · לא תבנה הבית כי בנך · דד״ה: כל אולי מלאים בב״א חס׳ ואמר אל אדני: ביי׳ אלהי השמים ו׳ בליש׳ וסי׳ ואשביעך ביי׳ אלהי השמים · יי׳ אלהי השמים אשר לקחני · ויאמר אליהם עברי אנכי · כה אמר כרש · דריש עזרא · וחבירו דסוף דה״ · ואמר אנא יי׳ אלהי השמים · דנחמיה:
כל ר״פ דבראשית ודנזיקין אם בב״י ואם וסי׳ בו׳ במסר׳ רבת׳:

נוקית משבועתי · וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא : רק את בני וגו׳ · רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור : מגמלי אדניו · ניכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים : וכל טוב אדוניו בידו · שטר מתנה כתוב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם : ארם נהרים · בין שתי נהרות יושבת : ויברך הגמלים · הרביצם : אותה הוכחת · ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרוב״ט בלעז : ובה אדע · לשון תחנה הודע לי בה : כי עשית חסד · אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד : בתולה · ממקום בתולים : ואיש לא ידעה · שלא כדרכה לפי שבנות הגוים משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל : וירץ העבד לקראתה · לפי שראה שעלו המים לקראתה : הגמיאיני · לשון גמיעה הומ״יר בלעז : ותורד כדה · מעל שכמה : עד אם כלו · הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו · דיספקו שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספקן : ותער · לשון כפיג׳ והרב׳ים בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה אל תער נפשי את הער׳ למות נפשו : שוקת · אבן חלולה ששותים בה הגמלים : משתאה · לשון שאיה כמו שאו ערים תשאה שממה : משתאה · משתומם ונבהל על שראה דברו קרוב להצלי׳ אבל אינו יודע אם ממשפחת אברה׳ היא אם לאו ואל תתמ׳ בתי״ו של משתא׳ שאין לך תיבה שתחלתה שי״ן ומדבר׳ בלשון מתפעל שאין תי״ו מפרידה בין ני אותיו׳ של עיקר היסוד כגון משתא׳ משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזר׳ שממה וישתמר חקות עמרי מגזרת וישמ׳ אף כאן משתא׳ מגזרת תשאה וכשם שאתה מוצא לשון ת משומם באדם נבה׳ וכאלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים שומו שמים אשתומם כשעה חדא כך תפר׳ לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות · ואנקלוס תרגם לשון שהייה וגברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח השם דרכו ואין לתרג׳ שתי׳ שהרי אינו לשון שתיי׳ שאין אל״ף כופלת ב בלשון שתיי׳ : משתא׳ לה · משתומ׳ עליה כמו אמרי לי אחי הוא אנשי המקו׳ לאשתו : בקע · רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת : ושני

תשב ד׳ קמ׳ ומלרע וסי׳ רק את בני · תשב אנוש עד דכא · אל תשב פני משיחך · דתהל׳ · אל תשב פני משיחך · דד״ה · וא׳ פתח ומלעיל אל תשב פני · דבת שבע : טוב כטוב בטוב ז״ט בליש׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : וכל טוב ב׳ דס׳ וסי׳ וכל טוב אדניו בידו · וכל טוב דמשק : והנה כל ר״פ דבראשי׳ והנה במ״ו ותנה בסר פר׳ וישב : יצאת ל׳ חס

ונקית משבעתי זאת רק את בני לא תשב שמה : וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדניו וישבע לו על הדבר הזה : ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל טוב אדניו בידו ויקם וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור : ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השאבת : ויאמר יהוה אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם : הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים : והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדני : ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם וכדה על שכמה : והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה ותרד העינה ותמלא כדה ותעל : וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך : ותאמר שתה אדני ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו : ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתת : ותמהר ותער כדה אל השקת ותרץ עוד אל הבאר לשאב ותשאב לכל גמליו : והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יהוה דרכו אם לא : ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו .

ותהי זכאה ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתיב לתמן : ושוי עבדא ית ידיה תחות ירכא דאברהם רבוניה וקיים ליה על פתגמא הדין : ודבר עבדא עסרא גמלין מגמלי ריבוניה ואזל וכל טוב ריבוניה בידיה וקם ואזל לארם די על פרת לקרתא דנחור : ואשרי גמליא מברא לקרתא לבירא דמיא לעידן רמשא לעידן דנפקן מליאתא : ואמר יי אלהיה דריבוני אברהם זמין כען קדמי יומא דין ועביד טיבו עם רבוני אברהם : הא אנא קאים על עינא דמיא ובנת אנשי קרתא נפקן למימלי מיא : ותהא עולימתא די איימר לה ארכיני כען קולתיך ואשתי ותימר אשתי ואף לגמלך אשקי יתה זמינתא לעבדך ליצחק ובה אדע ארי עבדת טיבו עם רבוני : והוה הוא עד לא שיצי למללא והא רבקה נפקת דאתילידת לבתואל בר מלכה אתת נחור אחוהי דאברהם וקולתה על כתפה : ועולימתא שפירא למיחזי לחדא בתולתא וגבר לא ידעה ונחתת לעינא ומלת קולתה וסליקת : ורהט עבדא לקדמותה ואמר אטעמיני כען זעיר מיא מקולתיך : ואמרת אשתי ריבוני ואוחיאת ואחיתת קולתה על ידה ואשקיתיה : ושיציאת לאשקיותיה ואמרת אף לגמלך אמלי עד די יספקון למשתי : ואוחיאת ונפצת קולתה לבית שקיא ורהטת עוד לבירא למימלי ומלת לכל גמלוהי : וגברא שהי בה מסתכל שתיק למידע האצלח יי אורחיה אם לא : והוה כד ספיקו גמליא למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקליה

אבן עזרא

לא תשב שמה · שיעמדו בארץ ישראל · וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר : ויברך הגמלי׳ · הבריכם על ברכיהם : הקרה נא לפני · כטעם הכן חפצי לפני וכן כי הקרה יי׳ אלהיך : אותה הוכחת · כסמך העבד על תפלת הנביא שהשם עמהו ויוכיח בחלום על יד המלאך שהוא שליח השם לעזרו והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו ורבים יתמהו ואמרו שלא שאל כהוגן ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו ותשקה לגמליו ונכאה שהיא ממשפחה אחרת היה עוזב אותה ולא הפסיד כלום כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אחת ממשפחת אדוניו והוכחת שתעשה דרך מוסר כמו בת כ כריבו והשם שמע תפלתו ודרך יהוכתן אחרת : ואיש לא ידעה · רחוק שידבר הכתוב על חוץ הדרך רק פי׳ שיתכן שתהיה הנערה בתולה וישכב עמה איש גם תהר ואין ראוי לגלות דבר ערוה : והאיש משתאה · כמו תשתומם מגזרת שאו ערים ת תשאה שממה · וטעם לה כמו בשבילה וכן אשתומם כשעה חדא והתי״ו מבנין התפעל כמו כתרג׳ פנים ולא יתכן היותו מן שתה : נזם · יש נזם שהוא באף גם באזן ושל האף ירד מעל פ פתיל קשור במצח : בקע · חצי שקל מגזרת נבקעו : וצמידים

דחס׳ וב׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ ורנה שתי׳ נשים · יוצאות מהתיצב על׳ · ושאר יצאות כתיב : סימ׳ דעני׳ אשקה אשאב · אשאב אשקה · ס׳ מן משאבי׳ · ס׳ דע׳ גמליך אשקה · ס׳ היכא דאית גם לגמליך אין גם מוקף דאית גם גמליך גם מ:קף · סי׳ מ״מ גם זריז אל גם : ובה ג׳ וסי׳ אתה הכחת לעבדך · ובה יחסו עניי עמו · ובה אבן יקרה · דד״ה · אנ״ך : ידעה ב׳ וסי׳ ואיש לא ידעה · והמלך לא ידעה : העינה ב׳ וסי׳ ותרד העינה · וחברו : והרד ג׳ ב׳ חס וחד מ׳ל וסי׳ כדה כדה · מיכל · אבע׳ מ׳ל : וסי׳ ותכל להשקותו · ותכל דוד · וחד ותכל תלונתם : עד אם כלו ב׳ וסי׳ עד אם כלו לשתת · עד אם כלו את כל הקציר אשר לי : לשתת ד׳ חס׳ וסי׳ עד אם כלו לשתת · כי לא יכלו לשתת דויתפרו תניא׳ דפסוק · ולא יכלו לשתת מים כמרה · ויחנו ברפידים ואין : אם לא ז׳ כ״פ וסי׳ והאיש משתאה׳ האתה זה בני עשו · הבתנת בנך היא · הילך בתורתי · היקרך דברי · התשמור מצותי · השמרים הם את דרך יי׳ :

ושני צמידים· רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם· רמז לעשרת הדברות שבהן: ויאמר בת מי את· לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו: ללין· לינה אחת· לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: בת בתואל· השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: מספא· כל מאכל הגמלים קרוי מספא כגון תבן ושעורים: בדרך· דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחד או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: לבית אמה· דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: וירץ· למה וירץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמ' עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: על הגמלים· לשמרן כמו והוא עומד עליה' לשמשם: פניתי הבית· מע"ז: ויפתח· התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים: עד אם דברתי· הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו עד כי יבא שילה וזהו שאמרו חכמים כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא אם: ויתן לו את כל אשר לו· שטר המתנה בידו: לא תקח אשה מבנות הכנעני· אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: אולי לא תלך האשה· אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך:

ואבא

ללין שיטה מן כ"ז דכל חד וחד לית דכו' וכל קרי' לו וסי' כו' במס' רבת': י"ג פסו' גם גם גם וסי' כו' במסר' רבת: ללון ה' זוגי' דמי' קדמ' ז' תניי' ו' וסי' כו' במסר' רבת: ללון ז' וסי' בשופטים סימן י"ט: לבית אמה ב' דסמיכי וסי' ותגד לבית אמה· אשה לבית אמה· דרות: על העין ב' וסי' וימצאה מלאך יי'.

ושני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם: ויאמר בת מי את הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין: ותאמר אליו בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור: ותאמר אליו גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון: ויקד האיש וישתחו ליהוה: ויאמר ברוך יהוה אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני אנכי בדרך נחני יהוה בית אחי אדני: ותרץ הנער ותגד לבית אמה כדברים האלה: ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין: ויהי כראת את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את דברי רבקה אחתו לאמר כה דבר אלי האיש ויבא אל האיש והנה עמד על הגמלים על העין: ויאמר בוא ברוך יהוה למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים: ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו: ויישם לפניו לאכל ויאמר לא אכל עד אם דברתי דברי ויאמר דבר: ויאמר עבד אברהם אנכי: ויהוה ברך את אדני מאד ויגדל ויתן לו צאן ובקר וכסף וזהב ועבדם ושפחת וגמלים וחמרים: ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זקנתה ויתן לו את כל אשר לו: וישבעני אדני לאמר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי ישב בארצו: אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה לבני: ואמר אל אדני אלי לא תלך האשה אחרי: ויאמר אלי יהוה אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי: אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך והיית נקי מאלתי:

ותרין שירין על ידהא מתקל עסר סלעין דדהבא מתקלהון: ואמר בת מן את חואי כען לי האית בית אבוך אתר כשר לנא למבת: ואמרת ליה בת בתואל אנא בר מלכה דילידת לנחור: ואמרת ליה אף תבנא אף כיסתא סגי עמנא אף אתר כשר למבת: וכרע גברא וסגיד קדם יי: ואמר בריך יי אלהא דריבוני אברהם די לא מנע טיבותיה וקושטיה מן ריבוני אנא באורח תקנא דברני יי בית אחוהי דריבוני: ורהטת עולימתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האילין: ולרבקה אחא ושמיה לבן ורהט לבן לות גברא לברא לות עינא: והוה כד חזא ית קדשא וית שיריא על ידי אחתיה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתיה למימר כדין מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאים עילוי גמליא על עינא: ואמר עול בריכא דיי למה את קאים בברא ואנא פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא: ועאל גברא לביתא ושרא גמליא ויהב תיבנא וכיסתא לגמליא ומיא לאסחאה ריגלוהי וריגלי גובריא דעמיה: ושויאו קדמוהי למיכל ואמר לא איכול עד דאמליל פתגמי ואמר מליל: ואמר עבדא דאברהם אנא: ויי בריך ית ריבוני לחדא ורבא ויהב ליה ען ותורין וכסף ודהב ועבדין ואמהן וגמלין וחמרין: וילידת שרה אתת ריבוני בר לריבוני בתר דסיבת ויהב ליה ית כל דיליה: וקיים עלי ריבוני למימר לא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתיב בארעיה: אלהין לבית אבא תיזיל ולזרעיתי ותיסב אתתא לברי: ואמרית לריבוני מאים לא תיתי אתתא בתרי: ואמר לי יי די פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה עמך ויצלח אורחך ותיסב איתתא לברי מזרעיתי ומבית אבא: בכן תהי זכא ממומתי ארי תיהך לזרעיתי ואם לא יתנון לך ותהי זכי ממומתי:

אבן עזרא

וצמידים· מגזרת צמיד פתיל כי על היד האחת הצמיד האחד הוא שנים וצורתו ידועה: ללין· מן הבנין הכבד הנוסף כי ללון מן הקל: מספא· שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו שעורה: ויושם· מהבנין שלא נזכר שם פועלו כמו ויושב את משה ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו והנכון שדבריו כמשמעם: אז תנקה מאלתי· ולא אמר משבועתי והטעם כי אפחד מארכי מאלתו:

חסד

ויהי כראת הנזם· ותרין אל העין וסי' ולרבקה אח ושמו לבן· ואבא היום אל העין: בוא ה"ג מלא' וסי' כו' במס' רבת': ומקום ב' וסי' לגמלים· לזהב יזקו: ויפתח ב' בתרי ליש' וסי' ויבא האיש הביתה· ויפתח על הלוחות: אם לא כל רישי פסו' דקריא' ואם לא במ"ח אם לא וסי' אם לא אל בית אבי תלך· אם לא ימצא הגנב· אם לא תשכר לעשות· אם לא את דמי נבות· אם לא תשמעו ואם לא תשימו· אם לא ישוב חרבו ילטוש· אם לא שויתי ודוממתי· אם לא הדעי לך היפה· וכל ד"פ דאיוב דכות' במ"ב וסי' ואם לא אפו מי יכזיבני· ואם לא ישמעו בשלח יעברו: אלי ב"ח מלין מחדין חס' ז' וסי' במכרא רבתא:

ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ. אמר ר׳ אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בני׳ שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא ניתנו אלא ברמיזה: גם אתה. גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: טרם אכלה. טרם שאני מכלה. וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עתיד ופירוש שניהם לשון הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני והיה עושה כך: ואשאל ואשים. שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואח״כ שאל אלא שלא יתפסוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברה׳ ברא׳ רבה: ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל לדבר אליך. למאן בדבר הזה לא על ידי תשובת דבר רע ולא על ידי תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה׳ יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך: וישתחו ארצה. מכאן שמודים על בשורה טובה: ומגדנות. מגדים שהביא עמו מיני פירות של ארץ ישראל: וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה הוא רוצה היה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן יב״ חדש לפרנס עצמה בתכשיטיה: או עשור. י׳ חדשים ואם תאמר ימים ממש אין דרך המבקשי׳ לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: ונשאלה את פיה. מכאן שאין משיאין האשה אלא מדעתה: ותאמר

אבא ואבא ה׳ חס׳ וסי׳ ואבא היום אל העין. אתנהלה לאטי. אם תתן לי את חצי ביתך. אבא בם אודה יה. אם אבא באהל ביתי: העלמה ג׳ וסי׳ והיה העלמה. והלך העלמה ותקרא. העלמה הרה: השקיני נא מעט מים ב׳ דס׳ וסי׳ השקיני נא מעט מים מכדך. כי צמאתי: גם אתה ט׳ פסו׳ גם וגם וסי׳ כו׳ במסר׳

ואבא היום אל העין ואמר יהוה אלהי אדני אברהם אם ישך נא מצליח דרכי אשר אנכי הלך עליה: הנה אנכי נצב על עין המים והיה העלמה היצאת לשאב ואמרתי אליה השקיני נא מעט מים מכדך: ואמרה אלי גם אתה שתה וגם לגמליך אשאב הוא האשה אשר הכיח יהוה לבן אדני: אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת וכדה על שכמה ותרד העינה ותשאב ואמר אליה השקיני נא: ותמהר ותורד כדה מעליה ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ואשת וגם הגמלים השקתה: ואשאל אתה ואמר בת מי את ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה ואשם הנזם על אפה והצמידים על ידיה: ואקד ואשתחוה ליהוה ואברך את יהוה אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני לבנו: ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל: ויען לבן ובתואל ויאמרו מיהוה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב: הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר יהוה: ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה ליהוה: ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת נתן לאחיה ולאמה: ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו וילינו ויקומו בבקר ויאמר שלחני לאדני: ויאמר אחיה ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך: ויאמר אלהם אל תאחרו אתי ויהוה הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני: ויאמרו נקרא לנער ונשאלה את פיה: ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה

ואתיתי יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם אית כען רעוא קדמך לאצלחא אורחי די אנא אזיל עלה: הא אנא קאים על עינא דמיא ותהי עולימתא דתפוק למימלי ואימר לה אשקיני כען זעיר מיא מקולתיך: ותימר לי אף את אשתי ואף לגמלך אמלי היא איתתא דזמין יי לבר רבוני: אנא עד לא שיציתי למללא עם לבי והא רבקה נפקת וקולתה על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית לה אשקיני כען: ואוחיאת ואחיתת קולתה מינה ואמרת אשתי ואף לגמלך אשקי ושתיתי ואף גמליא אשקיאת: ושאילית יתה ואמרית בת מן את ואמרת ברת בתואל בר נחור דילידת ליה מלכה ושויתי קדשא על אפה ושיריא על ידהא: וכרעית וסגידית קדם יי ובריכית ית יי אלהיה דרבוני אברהם די דברני באורח קשוט למיסב ית בת אחוהי דרבוני לבריה: וכען אם איתיכון עבדין טיבו וקשוט עם רבוני חוו לי ואם לא חוו לי ואתפני על ימינא או על שמאלא: ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש או טב: הא רבקה קדמך דבר ואיזיל ותהי איתתא לבר רבונך כמא דמליל יי: והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד על ארעא קדם יי: ואפיק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ומגדנין יהב לאחוהא ולאמהא: ואכלו ושתו הוא וגבריא די עמיה וביתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני לות רבוני: ואמר אחוהא ואמהא תיתיב עולימתא עמנא עידן בעידן או עסרא ירחין בתר כן תיזיל: ואמר להון לא תאחרון יתי ויי אצלח אורחי שלחוני ואיהך לריבוני: ואמרו נקרי לעולימתא ונשמע מה דהיא אמרה: וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלי עם גברא הדין

אבן עזרא

חסד. דבר שאינו חיוב׳ ואמת לקיי׳ דבר החסד והמלה מגזרת אמונה והתי״ו לשון נקבה: דבר יי׳. גזר וכן בדבר יי׳ שמים נעשו או הוכיח בה״ו: ומגדנות. מגזרת מגדים או פי׳ מלבושים נכבדים ויהיה הנו״ן שרש כמו מטפחות: ויאמר אחיה ואמה. הם שקבלו המתנו׳ והאב מאחרים ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מצאנו ויען לבן ובתואל: מניקתה.

רבת׳: ואשם ה׳ חס׳ וסי׳ ואשם הנזם על אפה. ואשם את הלחות בארון. ואשם שם מקום לארון. ואשם דברי בפיך. ואשם השק על מתני: ז׳ פסו׳ באורי׳ דאית בהון אם ואם במיצעו׳ פסו׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויען ויאמרו ד׳ פסו׳ ויען ויאמרו וסי׳ ויען לבן ובתואל ויאמרו. ויען כל איש רע ובליעל. ויען כל העם ויאמרו טוב. ויבא משה ויספר לעם את כל דברי: רע י״א פתח׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: ותהי י״ד רפי׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ומגדנת ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ומגדנת נתן לאחיה ולאמה חס׳. ומגדנות ליחזקיהו מל׳: ויקומו ט׳ מלא׳ וסי׳ בשופטים סימן ב׳: שלחני ב׳ א׳ מלא וא׳ חס׳ שלחני לאדני חס׳. שלחוני ואלכה לאדני מל׳: ויאמרו אליה ב׳ דסמיכי וסי׳ ויאמרו אליה התלכי עם האיש. ויאמרו אליה האנשי׳ נקים אנחנו משבועתך:

ותאמר אלך · מעצמי ואף אם אינכם רוצים: את היי לאלפי רבבה · את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך יהי רצון שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: מבא באר לחי רואי · שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה: יושב בארץ הנגב · קרוב לאותו באר שנאמר ארבה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד: לשוח · לשון תפלה כמו ישפוך שיחו: ותרא את יצחק · ראתה אותו הדור ותווהה מפניו: ותפול · השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואיתרכינת הטת עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין לשון מוטה לארץ ודומה לו כי יפול לא יוטל כלו׳ אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: ותתכס · לשון ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: ויספר העבד · גלה לו נסי׳ שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: האהלה שרה אמו · ויביא׳ האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו: בראשית רבה: אחרי אמו · דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו: קטורה · זו הגר ונקראת קטור׳ על שם שנאי׳ מעשיה כקטורת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: אשורים ולטושי׳ · שם ראשי אומו׳ ותרגו׳ של אנקלו׳ אין לי ליישבו על לשון המקרא: כה ויתן אברהם וגו׳ · אמר רבי נחמיה ברכה ד׳ דיאתיקי שאמר לו הקב״ה לאברהם והיה ברכה הברכו׳ מסורו׳ בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק: הפלגשם · חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה נשים בכתובה פלגשים שלא כתובה כדאמרי׳ בסנהדרין בנשים ופלגשי׳ דדוד: נתן אברהם מתנות · פירשו רבותי׳ שם טומאה מסר להם: מתח

אחתנו ג׳ בספר ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסי׳ אחתנו את היי לאלפי · לתת את אחתנו · הכזונה יעשה את אחותנו מ׳ל: רבבה ד׳ וסי׳ ויברכו את רבקה · איכה ירדף אחד אלף · ורדפו מכם חמשה מאה · רבבה כצמח השדה · וחד ורבבה מימינך: ויצחק ח׳ וסי׳ ויצחק בא מבוא · ויצחק בן ששים · אשר גר שם אברהם ויצחק · אשר

ותאמר אלך: וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקתה ואת עבד אברהם ואת אנשיו: ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו: ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את רבקה וילך: ויצחק בא מבוא באר לחי ראי והוא יושב בארץ הנגב: ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים: ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל: ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הצעיף ותתכס: ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה: ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו:

פ ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה: ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת מדן ואת מדין ואת ישבק ואת שוח: ויקשן ילד את שבא ואת דדן ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים: ובני מדין עיפה ועפר וחנך ואבידע ואלדעה כל אלה בני קטורה: ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי

זאמרת אזיל: ושלחו ית רבקה אחתהון וית מניקתה וית עבדא דאברהם וית גברוהי: ובריכו ית רבקה ואמרו לה אחתנא את הויא לאלפין ולריבבן ויירתון בנייכי ית קרוי סנאיהון: וקמת רבקה ועולימתהא ורכיבא על גמליא ואזלא בתר גברא ודבר עבדא ית רבקה ואזל: ויצחק על במתוהי מבירא דמלאך קימא אתחזי עלה והוא יתיב בארעא דרומא: ונפק יצחק לצלאה בחקלא למפני רמשא וזקף עינוהי וחזא והא גמליא אתן: וזקפת רבקה ית עינהא וחזת ית יצחק ואתרכינת מעל גמלא: ואמרת לעבדא מן גברא דיכי דמהליך בחקלא לקדמותנא ואמר עבדא הוא רבוני ונסיבת עיפא ואתכסיאת: ואשתעי עבדא ליצחק ית כל פתגמיא די עבד: ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה ונסיב ית רבקה והות ליה לאנתו ורחימה ואתנחם יצחק בתר אמיה: ואוסיף אברהם ונסיב אתתא ושמה קטורה: וילדת ליה ית זמרן וית יקשן וית מדן וית מדין וית ישבק וית שוח: ויקשן אוליד ית שבא וית דדן ובני דדן הוו למשירין ולשכונין ולנגוון: ובני מדין עיפא ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אילין בני קטורה: ויהב אברהם ית כל דיליה ליצחק: ולבני לחינתא די לאברהם יהב אברהם מתנן ושלחינון מעל יצחק בריה עד דהוא קיים ק

אבן עזרא

מניקתה · בימים הקדמונים: ותרכבנה על הגמלים · שהביא העבד: וילך · פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא נקמץ כי בתחלה היה בפתח קטן ולא יוכל לעלות שתי מרדגו׳ וכן כל ויאמ׳ · וטעם ויקח העבד את רבקה וילך הוא היה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד בא יצחק: בא מבוא · שם מקום יקרא בב׳ שמות וי״א בא מבא מבפנים וכן יפרשו סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי: והוא יושב · כי בימים ההם שם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל: לשוח · לנכות בין השיחים: לפנות ערב · קרוב מביאת השמש והפך לפנות בקר ובפרשת כי תצא א׳ אבארנו באר היטב · וטעם ותפל מעל הגמל ברצונה כמו ויפל על פניו והפסוק הבא מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמר׳ אל העבד: ותתכס · מבנין התפעל ותיו הראשון לנקבה שאיננה כמנהג והשני להתפעל: האהלה שרה אמו · דרך קצרה האהלה אהל שרה אמו וכן הכבודה עודד הנביא כסאך אלהים: קטורה · איננה הגר כי כתוב ולבני ה׳ הפלגשים נתן אברהם ופירוש פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פ׳ פלגשים נשים: אשורים · יש אומרי׳ כי אשורים שהיו יודעים הדרכים · ולטושים צופי׳ מרחוק והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם יתר שם: מתנות · ממון נתן להם: קדמה

התהלכו · המלאך הגואל: מבוא ו׳ ה׳ מ׳ל וא׳ חס וסי׳ ויצחק בא מבוא · אשר מנעך יי׳ מבוא בדמים · בלתני היום הזה מבוא בדמים · וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה · דמלכי׳ חס׳ · סגר כל בית מבוא · משא צר הלילו אניות תרשיש · דישעיה: וילך ז׳ ופתח וסי׳ ותקם רבקה ונערותיה · ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד · ויחר אף יי׳ בם וילך · ויקם וילך ויהונתן בא · ויקצף נעמן וילך · בשנהו את טעמו · כלה ענן וילך · וא׳ ויולך: יושב י״ז מלאי׳ כתו׳ מסר פרש׳ ויחי: הלזה ב׳ וסי׳ מי האיש הלזה · הנה בעל החלומו׳ הלזה: את כל הדברי׳ ג׳ חס האלה וסי׳ כו׳ בכס׳ רבת׳: ויבאה ב׳ חס׳ בספ׳ וסי׳ ויבאה אל האדם · ויבאה יצחק האהלה שרה אמו: האהלה ח׳ וסי׳ בשופטים סימן ד׳: ויאהבה ב׳ וחס׳ וסי׳ ותהי לו לאשה ויאהבה · ויאהבה אמנון: וינחם ב׳ בטעם׳ מלרע וסי׳ וינחם יצחק · וינחם כרב חסדיו: ו׳ פסו׳ דאית בהון את ואת ואת ואת ואת וסי׳ כו׳ בכס׳ רבת׳: אשורים ג׳ בג׳ ליש׳ וכל חד וחד לית דכוו׳ וסי׳ ויקשן ילד את שבא ואת דדן · ואה׳ לכם כמו שחל · עתה סבבוני: חנך ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ובני מדין עיפה · חנך משפחת החנכי · חנך לנער על פי׳ דרכו: והפילגשים ב׳ מלאי׳ דמלאי׳ וסי׳ ולבני הפילגשים אשר לאברהם · שומר הפילגשי׳ · דאסתר: מתנת ב׳ חס׳ וסי׳ ולבני הפילגשי׳ · ושנא מתנת יחיה: וישלח׳ ח׳ וסי׳ ביהושע סימן כ״ב:

יק׳ שנה וע׳ שנה וה׳ שנים· בן ק׳ כבן ע׳ ובן ע׳ כבן ה׳ בלא חטא: יצחק וישמעאל· מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם: ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו׳· נחמו תנחומי אבלים· דבר אחר אע״פ שמסר הקב״ה את הברכות לאברהם נתירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יצא ממנו אמ׳ יבא בעל העולם ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב״ה וברכו: בשמותם לתולדותם· סדר לידתן זה אחר זה: בחצריהם· כרכים שאין להם חומה תרגומו בפצחיהון שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו: ואלה שני חיי ישמעאל וגו׳· אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב מ מסנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר יד׳ שנה כשפירש מאביו קוד׳ שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעק׳ מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעא׳ וגו׳ כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת: ויגוע· לא נאמרה גויעה אלא בצדיקי׳: נפל· שכן כמו מדין ועמלק ובני קדם נ כופלים בעמק כאן הוא אומר לשו׳ נפילה ולהלן אומר על פני כל אחיו ישכון עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

חסלת ויהיו חיי שרה

ואלה תולדת יצחק· יעקב ועשו האמורי׳ בפרשה ועל ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם ה הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור א אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנ׳ שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה ה הקב״ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברה׳ והעידו הכל אברהם הוליד את י יצחק וזהו שכתו׳ כאן יצחק בן אברהם ש שהרי עדות יש ש שאברהם הוליד את יצחק: בן ארבעים שנה· שהרי כשבא אברהם מהר ה המוריה נתבשר ש שנולדה רבקה ויצחק היה בן לז׳ שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד מתת שרה לז׳ היו ובת צ׳ היתה כשנולד יצח׳ ובתקכ״ז כשמתה שנ׳ ויהיו חיי שרה וגו׳ הרי ליצחק לז׳ שנים ובו בפרק נולדה רבק׳ המתין לה עד שתהא ראויה לביאה שלש שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן· וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת׳ רשע ואחות רשע ומקומ׳ אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: פדן ארם· על שם ששני ארם היו ארם נהרי׳ וארם צובה קור׳ אותו פדן לשו׳ צמד בקר תירגום פדן תורין ויש פותרי׳ פדן ארם כמו שדה ארם שבלשו׳ ישמע׳ קורין לשדה פדן: ויעתר

ואלה יז ר״פ בתורה וסי׳ במס׳ רכת׳: ושבע ב׳ וסי׳ זקן ושבע· ושבע ילין בל יפקד רע: ויאסף ה׳ מלעיל וסי׳ אברהם· ישמעאל· יצחק׳ יעקב· אהרן: ושרה ג׳ וסי׳ ושרה שמעת· ואברהם ושרה זקנים· שמה קבר אברהם: ויהי אחרי מות ד׳ אברהם· משה· יהושע· שאול: בכר ז׳ חסרי׳ בתו׳ כסר פרש׳

אבן עזרא

קדמה· פי׳ ארץ קדם וכן אמר לא יעברו אתו את כבוכר כבר וקדם מזרח ארץ ישרא׳ וי״א אל מקו׳ בן ישמעאל והראשו׳ נכון: מלת ויגוע צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי עכוב ועכוב הלא תראה ויאסוף רגליו אל המטה ומיד גוע והנה כל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע· ופי׳ וימת אברהם שמת בשיבה טובה: ויאסף אל עמיו· ויש אומרים כי על כבוד הנפש אמר כי בהיותו מ מתעסק עם הגוף הוא כהלך כפרד ובהפרד מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו ויש אומ׳ כי זה משפט הלשון והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאילו יתחבר אליהם וכן ואתה תבא אל אבותיך בשלום: ובטירותם· ארמונים כמו טירת כסף: לאמותם· בשורק מצאנו אמות ולאומים ולמ״ד לאמותם נוסף כלמ״ד לגוייהם ואיננו כלמ״ד בלחמי׳ כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ והטעם שהוא בלמ״ד ובחסרונו שוה והם שני שרשים: על פני כל אחיו· הם זמרן ויקשן: נפל· חלקו או גורלו או שרוב בני ישמעאל נוסעי׳ ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתה נופל וזה מעט רחוק בעבור שאחיו ב במזרח ומצרים ואשור מערב לארץ ישראל ויתכן שהכתוב דבר על ישמעא׳ שמת בחיי אחיו אחר שנפל כי לא ידענו שנת מותו:

קידומא לארע מדינחא: ואלין יומי שני חיי אברהם דחיא מאה ושבעין וחמש שנין: ואתנגיד ומית אברהם בסיבו טבא סיב ושבע ואתכניש לעמיה: וקברו יתיה יצחק וישמעאל בנוהי במערת כפלתא בחקל עפרון בר צוחר חתאה די על אפי ממרא: חקלא די זבן אברהם מן בני חתאה תמן אתקבר אברהם ושרה אתתיה: והוה בתר דמית אברהם ובריך יי׳ ית יצחק בריה ויתיב יצחק עם בירא דמלאך קיימא אתחזי עלה: ואלין תולדת ישמעאל בר אברהם דילידת הגר מצריתא אמתא דשרה לאברהם: ואלין שמהת בני ישמעאל בשמהתהון לתולדתהון בוכרא דישמעאל נביות וקדר ואדבאל ומבשם: ומשמע ודומה ומשא: חדד ותימא יטור נפיש וקדמה: אלין אינון בני ישמעאל ואלין שמהתהון בפצחיהון ובכרכיהון תרין עסר רברבין לאומתהון: ואלין שני חיי ישמעאל מאה ותלתין ושבע שנין ואתנגיד ומית ואיתכניש לעמיה: ושרו מחוילה עד חגרא די על אפי מצרים מטי לאתור על אפי כל אחוהי שרא:

קדמה אל ארץ קדם: ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים: ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל עמיו: ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה אל שדה עפרן בן צחר החתי אשר על פני ממרא: השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שמה קבר אברהם ושרה אשתו: ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו וישב יצחק עם באר לחי ראי: פ

ואלה תלדת ישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם: ואלה שמות בני ישמעאל בשמתם לתולדתם בכר ישמעאל נבית וקדר ואדבאל ומבשם: ומשמע ודומה ומשא: חדר ותימא יטור נפיש וקדמה: אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם ובטירתם שנים עשר נשיאם לאמתם: ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים ויגוע וימת ויאסף אל עמיו: וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים באכה אשורה על פני כל אחיו נפל:

קה׳ יהוד״ע סימן:

פרשה תולדת

אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב וי״א כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה לאביו וכל רואיו יעדו כי אברהם הולידו ויש אומרים כי טעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף והשר שאח׳ ויעלהם מעל יצחק בנו: מפדן· שדה וכן בלשון ישמעאל: אחות לבן· הוא ידוע וכבר מאביה וכן אחות נחשון: ויעתר

ואילין תולדת יצחק בר אברהם אברהם אוליד ית יצחק: והוה יצחק בר ארבעין שנין כד נסיב ית רבקה בת בתואל ארמאה מפדן ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו:

פרשה

ואלה תולדת יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק: ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה:

מגש: וקדר ג׳ וס׳ וקדר ואדבאל ומבשם· וחכרו דד״ה· וקדר שלחו והתבננו: ותימא ה׳ בליש׳ ד׳ מלאי׳ וחד חס׳ וס׳ חדד ותימא יטור· וחכרו דד״ה· יושבי ארץ תימא׳ ואעברך׳ הביטו ארחות תמא׳ כתר׳ חס׳: באכה ו׳ מסר בפרשת נח: אשורה ו׳ בקמץ וס׳ וישכנו מחוילה עד שור· בימי פקח מלך ישראל· בת תגלת פלאסר· ויגל מלך אשור את ישראל· עד אשר הסיר יי׳ את ישראל· בשנה התשיעית להושע לכד מלך׳· מסלה ממצרים אשורה: אברהם אברהם ב׳ וס׳ ויקרא· הוליד: בקחתו ב׳ וס׳ את רבקה· אתו והוא אסור:

ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה וריבוי הוא וכן ועתר ענן הקטר' מרבית עליית העשן וכן והעתרת' עלי דבריכ' וכן ונעתרות נשיקות שונא דומו' למרובות והנם למשא אנקי"ריסרא בלע"ז: לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת: ויעתר לו. ולא לה שאין דומ' תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה: ויתרוצצו. על כרחך המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצ' זו וכת' אם כן למה זה אנכי רבותי' דרשוהו לשון ריצה כשהית' עוברת על פתחי תור' של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצא' עוברת על פתח ע"ז ועשו מפרכס לצאת. דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבי' בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור למה זה אנכי מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרוש. לבית מדרשו של שם: לדרוש את ה'. להגיד לה מה תהא בסופה: ויאמר ה' לה. על ידי שליח לשם אמ' ברוח הקדש והוא אמ' לה: שני גוים בבטנך. גיים כתיב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: ושני לאמים. אין לאום אלא מלכות: ממעיך יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: מלאם יאמץ. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחורבנ' של ירושלים: וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומים. חסר ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד צדיק ואחד רשע: אדמוני. סימן הוא שיהא שופך דמים: כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקי"רא בלע"ז: ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: ואחרי כן יצא אחיו. שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונ' ועשו מן השנייה צא ולמד משפופרת שפיה קצר תן לה שני אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשונ' ויעקב שנוצר ראשונ' יצא אחרון: בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול הבכורה מן הדין: ויקרא שמו יעקב. הקב"ה. דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה. עשר שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתי' לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה ליקח לפי שנתקדש בהר המוריה להיו' עולה תמימה: ויגדלו ויהי עשו. כל זמן שהיו קטני' לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני י"ג שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"ז: יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואל אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות: איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם. אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: יושב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר: בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו: ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. ברציחה כמה דתימר כי עיפה נפשי להורגים: הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום. עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה ובשל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל שחוזר בעולם: כיום. כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: בכורתך. לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: הנה

ויעתר. מבנין הקל כי העתירו אל י' מהכבד וטעמו מרבה השם בדברים: ויעתר. ויתרצה מבנין נפעל: ויתרוצצו. מלשון מרוצה והצ"די כפול ואחיו כברקים ירוצצו והקרוב בנים על משקל סופס וכן ובגדי ערומים תפשיט והיה משפט לנשים שילדו אם ארע להם ככה ותאמר לה. וטעם ותאמר אם כן הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה: ויאמר י' לה. על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו שנה: ורב. היא הפועל וכן בן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסוק: תומים. בחסרון אל"ף השורש כמו אם לא שריתיך לטוב שפירושו כמו שאריתיך לטוב: יוד אדמוני נוסף כיו"ד אכזרי ואין מלת כאדרת סמוכה רק טעמו כלו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה: ויקראו שמו. רואיו ויתכן שפירושו מעשה בפני עצמו ופליאה גדולה היתה זאת הלידה בעבור שכל בן אדם יוצא בשליא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו ברגע אחד: ויקרא שמו. הקורא או יצחק אביו: יודע ציד. לעולם מלא מרמו' כי רוב האיו' בדרך מרמ' יתפשו. ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה: כי ציד בפיו. היה מביא ציד בפיו: והוא עיף. כטעם בארץ עיפה רעב וצמא: הלעיטני. אין לו חבר והטעם האכילני וטעם נזיד תבשיל רק ויזד מהשניים הכתים והם שני שרשים והפירוש אחד וכן לא ידון רוחי עם כדון: מכרה. בחירק כמו שלחה הנער שכבה עמי והבכור שיקח פי שנים בממון אביו ויש לו שם לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולשרתו כבן לאב. וטעם הנה אנכי הולך למות שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו החיות ויתכן שימות קודם אביו: ויבז

ויעתר ד' וסי' ויעתר יצחק לי"י. ויצא משה מעם פרעה. דערוב. ויצא מעם פרעה. דארב'. כנוח: ויעתר ה' וסי' ויעתר לו י"י. ויעתר אלהים לארץ. דגבעונים. ויבן דוד מזבח. ויתפלל אליו. דמנשה. ונצומה ונבקשה: גיים חד מן ה' זוגין מן כ"ב דכתיב יוד במצע תיבותא וקרי' ו' וסי' בו' במסר' רבתא: ללדת ד' וסי' וימלאו ימיה

וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ: וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת יְהוָה: וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹיִים בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר: וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ: וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו: וְאַחֲרֵי כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם: וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים: וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת יַעֲקֹב: וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת בְּכֹרָתְךָ לִי: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו

וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם יְיָ לָקֳבֵיל אִתְּתֵיהּ אֲרֵי עֲקַרָא הִיא וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וְעַדִּיאַת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ: וְדָחֲקִין בְּנַיָּא בִּמְעַהָא וַאֲמַרַת אִם כֵּן לְמָא דְנַן אֲנָא וַאֲזַלַת לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לַהּ תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעַיְכִי וְתַרְתֵּין מַלְכְוָן מִמְּעַיְכִי יִתְפָּרְשָׁן וּמַלְכוּ מִמַּלְכוּ יִתְקַף וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבַּד לִזְעֵירָא: וּשְׁלִימוּ יוֹמַהָא לְמֵילַד וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעַהָא: וּנְפַק קַדְמָאָה סָמוֹק כּוּלֵּיהּ כִּגְלִים דִּשְׂעַר וּקְרוֹ שְׁמֵיהּ עֵשָׂו: וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי וִידֵיהּ אֲחִידָא בְּעִקְבָא דְעֵשָׂו וּקְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בַּר שִׁתִּין שְׁנִין כַּד יְלֵידַת יָתְהוֹן: וּרְבִיאוּ עוּלֵימַיָּא וַהֲוָה עֵשָׂו גְּבַר נַחְשִׁירְכָן גְּבַר נָפֵיק חַקְלָא וְיַעֲקֹב גְּבַר שְׁלִים מְשַׁמֵּשׁ בֵּית אוּלְפָנָא: וּרְחֵים יִצְחָק יָת עֵשָׂו אֲרֵי מִצֵּידֵיהּ הֲוָה אָכֵיל וְרִבְקָה רְחִימַת יָת יַעֲקֹב: וּבַשֵּׁיל יַעֲקֹב תַּבְשִׁילָא וְעָאל עֵשָׂו מִן חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי: וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעֵימְנִי כְעַן מִן סִמּוֹקָא סִמּוֹקָא הָדֵין אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ אֱדוֹם: וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבֵּין כְּיוֹם דִּילְהֵן יָת בְּכֵירוּתָךְ לִי: וַאֲמַר עֵשָׂו

ללדת. ותסף ללדת את אחיו את הבל. כמו הרה תקרב ללדת. עת ללדת: תומים ד' זוגין מתחלפי' מן ב' קדמ' לא מפיק א' ותנינא מפיק א' וסי' תומם. וימלאו ימיה. תאומים. ויהי בעת לדתה. ופוה. ובני יששכר תולע. ופואה. ולבני יששכר. ותזרני. והאזרני. להשוה. להשאות. דישעיה: אדמוני ב' ומלא' וסי' אדמוני כאדרת. והוא אדמוני וטוב. וחד ואדמני. כי היה נער ואדמני: וידו ג' וסי' וידו אחזת בעקב. כי י"י יעץ ומי יפר. וידו חלקת' להם בקו: ויקרא שמו ו' פסו' חסרי' את מסר בפרש' וישלח: עיף ועיף ח' בקריאה וסי' ויבא מן השדה והוא עיף. כי עיף אנכי על כן קרא שמו. ואתה עיף ויגע. והקיץ וריק נפשו. אין עיף ואין כושל. העם רעב ועיף וצמא. בארץ ציה ועיף. לא מים עיף תשקה: בכרת י"א זוגין מן חד חד חד לא מפיק ה"א וחד מפיק ה"א וסי' במס' רבת':

ויבז עשו. גם זאת הבכור בעבור שראה שאין לאביו עושר ורבי' יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיה' עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צידו ואילו היה הלחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד והם היה אביו אוכל בכל יום מטעמי' מה טעם לאמ' הביאה לי ציד ולמה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך שהוא אומר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנותו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי יודיענו למה חסר מאור עיניו ואל ידחונו בקנה של דרש כי יש לו סוד ואין לנו לחפש כי עמוק מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינם וכן אחרים אמרו הנה צאן יש לו כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן ויתכן שנשאר לו מקנה מעט גם כן הוא להיות פי' לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שהן נמכרו: וישמור משמרתי. שם כלל כל מה שהוא חייב לשמור מצות וחוקים ותורות ויתכן המצו' לך לך גם קח נא את בנך: והחוקים. הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפסוק שענין ואלה החוקות נטועות בלב והתורו' שמל עצמו ובניו ועבדיו ובפסוק התור' והמצוה אבאר היטב: וישב יצחק בגרר. עשה כאש' צוהו השם: לאשתו. בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי: כי ירא. פועל עבר וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי אמר פן יהרגוני וכן כי הפרני אלהים: מחה

הנה אנכי הולך למות. אמר עשו מה טיבה של עבודה זו. אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלוין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש. אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום: אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת מצרים כמו שירד אביו בימי הרעב. אל תרד מצרימה. שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך: האל. כמו האלה. והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: עקב אשר שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת: מצותי. דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבים עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזרת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורותי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני: לאשתו. על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא: כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך. ראהו משמש מטתו: אחד העם. המיוחד בעם זה המלך: והבאת

הולך ט' מלאים וסי' ואנכי הולך ערירי. ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות. ושמרני בדרך הזה. הולך וחזק. על כפיו. כל הולך על גחון. בכו. ויחר אף אלהים. ועתה הנני הולך לעמי. והד והולך מורה: וילך ז' ופתח כם בפרשת חיי: ולמה זה ג' דסמיכי וסי' ולמה זה לי בכורה. ולמה זה הרה לך על ודבר הזא

הא אנא אזיל למכת ולמא דנן לי בכורתא: ואמר יעקב קיים לי כיום דלהין וקיים ליה וזבין ית בכורתיה ליעקב: ויעקב יהב לעשו לחם ותבשיל דטלופחין ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית בכורתא:

והוה כפנא בארעא בר מכפנא קדמאה דהוה ביומי אברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי לגרר: ואתגלי ליה יי' ואמר לא תחות למצרים שרי בארעא דאימר לך: דור בארעא הדא ויהי מימרי בסעדך ואבריכנך ארי לך ולבנך אתן ית כל ארעתא האילין ואקים ית קימא דקיימית לאברהם אבוך: ואסגי ית בנך ככוכבי שמיא ואתן לבנך ית כל ארעתא האילין ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא: חלף די קביל אברהם למימרי ונטר מטרת מימרי פיקודי קימי ואוריתי: ויתיב יצחק בגרר: ושאילו אנשי אתרא על עיסק אתתיה ואמר אחתי היא ארי דחיל למימר אתתי דילמא יקטלונני אנשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא: והוה כד סגיאו ליה תמן יומיא ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחייך עם רבקה אתתיה: וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך היא ואיכדין אמרת אחתי היא ואמר ליה יצחק ארי אמרית דילמא אתקטיל עלה: ואמר אבימלך מה דא עבדת לנא כזעיר פון שכיב דמיחד בעמא עם אתתך

הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה: ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב: ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכרה:

פ ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה: וירא אליו יהוה ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך: גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצת האל והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך: והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל הארצת האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ: עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורתי: וישב יצחק בגרר: וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה הוא: ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו: ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך הוא ואיך אמרת אחתי הוא ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פן אמות עליה: ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך

ומדוע הקלתני. ולמה זה הבל הבלו. אנכי ויעקב יד וסי' בבכור' רבת: ויבז ב' וסי' ויבז עשו. ויבז בעיניו לשלח: גור ב' ר"פ בספר' בתרי לישני וסי' גור בארץ הזאת. גור אריה יהודה: וארצת כל אוריתא חסרי' בב"א בל וסי' ויהי רעב בכל הארצות. וכל נביא' וכתובי' דכות' בב"א חס וסי' והתנכ ביד עבי הארצת: האל ח' סבירי' בלשון אלה וסי' רק לאנשים האל. וירגז את הערים האל. גור בארץ הזאת. והרביתי את זרעך. כי את כל התועבות. לנוס שמה רוצח. ונשל יי' אלהיך. וארב לו וקם עליו: השבעה ג' הס וסי' והקמתי את השבעה. כי ירא העם את השבעה. והתך עלינו את האלה: חקותי ל' בכל כתו' וכל נביאים וכתו' דכו' בב"ט הס וסי' הבית הזה אשר אתה בונה. אם שוב תשובון אתם ובניכם. קרע אקרע את הממלכה. וישתחוו לעשתרת. ולא אקח את כל הממלכה. למען בחקתי ילכו. ועל ריב הנה יענדו. לא דכאו עד היום הזה. אם חקתי יחללו: מצותי חקותי ג' דס' וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי. אם שוב תשובון. דם לבים. ויעד יי' בישראל: ותורתי ב' בב"ב וסי' מצותי חקתי. עד אנה מאנתם לשמר: וישכן ד' בס' בפרשת חיי: באיש ח' וסי' בפרש' קדשים. אחד נ"ו. פתאם וסי' בנבו' רבה: אחד ועם ב' דסמיכי וסי' כמעט שכב. ביבא אחד העם להשחית: אשתך ז' וסי' בנכר גרשה וז' דלך:

והבאת עלינו. אם שכב כבר הבאת אשם עלינו: בארץ ההיא. אף על פי שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים: בשנה ההיא. אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך: ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לעז אובריינ"א עבודה משמע עבודה אחת עבדה משמע פעולה רבה: סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו. תרגום אונקלוס טמונין פלשתאי לשון סתימה ובלשון משנה מטמטם את הלב: בנחל גרר. רחוק מן העיר: וישב ויחפור את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו. ופלשתים סתמום קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: עשק. ערער: שטנה. כוש"מנט: ופרינו בארץ. כתרגומו ויפשיננא בארעא: ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואף על פי שאין תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא עזרת מכר ושכורת ולא מיין: אחזת. לשון קבוצה ואגוד' שנאחזין יחד: ראה ראינו. ראה באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו. תהיה נא האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: אם

וגדל ג' וס' יצחק. שמואל. יהושפט' ואילופיהן ג' וגדול. משה. דוד. מרדכי: גדל ג' וס' עד כי גדל מאד. כי ראתה כי גדל שלה. ראו כי גדל מכאוב: וימלאום ב' וס' סתמום פלשתים. וימלאום למלך: להן י"ד וס' במגלת רות ס' א': שמות ט' מלאים מסר בפרשת בראשית: שטנה ב' כתרי לישני וס'

והבאת עלינו אשם: ויצו אבימלך את כל העם לאמר הנגע באיש הזה ובאשתו מות יומת: ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו יהוה: ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד: ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים: וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר: ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד: וילך משם יצחק ויחן בנחל גרר וישב שם: וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמת אשר קרא להן אביו: ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים: ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו: ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה: ויעתק משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב יהוה לנו ופרינו בארץ: ויעל משם באר שבע: וירא אליו יהוה בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי: ויבן שם מזבח ויקרא בשם יהוה ויט שם אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר: ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת מרעהו ופיכל שר צבאו: ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם: ויאמרו ראו ראינו כי היה יהוה עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך: אם תעשה עמנו רעה כאשר

ואיתיתא עלנא חובא: ופקיד אבימלך ית כל עמא למימר דיזיק לגברא הדין ולאתתיה אתקטלא יתקטיל: וזרע יצחק בארעא ההיא ואשכח בשתא ההיא על חד מאה בדשערוהי וברכיה יי: ורבא גברא ואזל סגי ורבי עד דרבא לחדא: והוו ליה גיתי ענא וגיתי תורי ועבודה סגי וקניאו ביה פלשתאי: וכל בירין די חפרו עבדי אבוהי ביומי אברהם אבוהי טמונין פלשתאי ומלונין עפרא: ואמר אבימלך ליצחק איזיל מעמנא ארי תקיפתא מיננא לחדא: ואזל מתמן יצחק ושרא בנחלא דגרר ויתיב תמן: ותב יצחק וחפר ית בירא דמיא די חפרו ביומי אברהם אבוהי וטמונין פלשתאי בתר דמית אברהם וקרא להן שמהן כשמהן די הוה קרי להן אבוהי: וחפרו עבדי יצחק בנחלא ואשכחו תמן בירא דמין נבעין: ונצו רעוות דגרר עם רעותא דיצחק למימר דילנא מיא וקרא שמא דבירא עסק ארי אתעסקו עמיה: וחפרו בירא אוחרי ונצו אף עלה וקרא שמה שטנה: ואסתלק מתמן וחפר בירא אוחרי ולא נצו עלה וקרא שמה רחובות ואמר ארי כען אפתי יי לנא ויפשיננא בארעא: וסליק מתמן לבאר שבע: ואתגלי ליה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהיה דאברהם אבוך לא תדחל ארי בסעדך מימרי ואבריכינך ואסגי ית בנך בדיל אברהם עבדי: ובנא תמן מדבחא וצלי בשמא דיי ופרסיה תמן למשכניה וכרו תמן עבדי יצחק בירא: ואבימלך אזל לותיה מגרר וסיעת מרחמוהי ופיכל רב חיליה: ואמר להון יצחק מה דין אתיתון לותי ואתון סניתון יתי ושלחתוני מלותכון: ואמרו מחזא חזינא ארי הוה מימרא דיי בסעדך ואמרנא תתקיים כען מומתא דהות בין אבהתנא ביננא ובינך ונגזור קיים עמך: אם תעביד עמנא בישא כמא

אבן עזרא

מאה שערים. בדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מנא מאה משיעור הזרע והוא מגזרת כי כמו שער בנפשו: וגדל. פועל עבר: ועבדה. עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא תואר השם או שם כמו סגולה: באר שמיכות בארות על שני דרכים: מים חיים. שהם נובעים תמיד: עשק. ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו רע: ויכרו. חפרו וכן אשר כריתי לי וכן כי יכרה כורה שחתי: בינותינו. רבוי אחר רבוי: באר

ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה. כתבו שטנה: ויעתק ב' וס' ויעתק משם ההרה. ויעתק משם ויחפר: וירא ב' וס' כל בבשר' רבת': ראו ב' וס' ראו ראינו כי היה יי'. וראו ראו ואל תדעו. אילין כתיבין ו"ז ואילין כתיבין ה"א ראה ראיתי את עני עמי. אם ראת תראה בעני אמתך. וחד וראת וס' שבתי וראה תחת השמש: בינותינו ג' ב' מל' וא' חס' וסימנ' בשפטים סימן י"א: תעשה ד' קמץ וס' אם תעשה עמנו רעה. ויאמר גדליהו בן אחיקם. וישמעו הכנעני. ותאמר לו אל אחי אל תענני:

אבן עזרא

באר שבע. נקרא כן על ב׳ דברים או היא עיר אחרת: יהודית. שם ולא הוליד ממנה. ובשמת היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא כמנהג לתחות כן: מרת רוח. כל אחת מהן ויש אומרים מלשון סורר ומורה ועל דעתי שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען וכתובה זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען: הנה נא. כמו עתה: כליך. יתכן היותו שם כלל והפרט תליך וקשתך. ותליך האספה התלויה שם החצי או תליך כמו חרבו ויחקרו ויו מן תליך כאדם שת אנוש: ורבקה שומעת. היתה שומעת: לפני מותי. כמו בטרם אמות: שעיר. בעל שער והפך חלק ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקיו שוים: ימושני. כמו ימושבני מבעלי הכפל: כמתעתע. כפול מגזרת תועה כאים שמתעה אחר: עלי

רשי

לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. גם אתה עשה לנו כן: שבעה. על שם הברית: בן ארבעים שנה. עשו נמשל לחזיר שנאמר יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלי׳ וחומסי׳ ומראים עצמם כשרי׳ כל מ׳ שנה היה עשו צד נשים תחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ׳ אמר אבא בן מ׳ שנה נשא אשה אף אני כן: מרת רוח. לשון ממרים הייתם. כל מעשיהן היו לעצבון ליצחק ולרבקה: שהיו עובדות ע״ז: ותכהין. בעשנן של אלו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפני כן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ״ג אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ״ז והריני בחמש שנים כמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמא שמא לפרק אבא: תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. לשון השחזה כלומר שסכינך אין מחזיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה: וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל: לפני ה׳. ברשותו שיסכים על ידי: לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום בראשית רבה: שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא האחד הקריב פסח בו ביום והאחד עשה מטעמים בפרקי דר׳ אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: איש שעיר. בעל שער: ימושני. כמו ממשש בצהרים:

החמודות

מסורה

עכך ״ב בתו׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: אתה עתה ג׳ וסי׳ ברוך יי׳. אביך הקשה את עולינו. דמלכים. ותאמר לו איזבל: ברוך יי׳ ב׳ דס׳ בוא ברוך יי׳. אתה עתה ברוך יי׳: ויהי ביום ההוא ב׳ וסי׳ ויבאו עבדי יצחק. ויהי ביום ההוא ועלי שכב: ויגדו ד׳ חס׳ וסי׳ ויבאו עבדי יצחק. עוד יוסף חי. וישובו המלאכים. ויגדו לו דברי רב שקה. דמלכים. וכל שפטים ושמואל דכו׳ בנ״ב מלא׳ וסי׳ ויגידו לאנשי יבש. ויגידו לשאול לאמר הנה העם: יהודית ז׳ וסי׳ בישעיה סימן ל״ו: ולרבקה ב׳ א׳ ר״פ וא׳ ס״פ וסי׳ ולרבקה אח ושמו לבן. ותהיין מרת רוח: וצא ב׳ וסי׳ וצא השדה. וצא הלחם: צידה חד מן כ״א תיבין כתי׳ ה׳ בסוף תיבות ולא קרי׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: ועשה חד מן ״ב זוגין מן ג׳ ג׳ ראשי פסו׳ נסבין ו׳ בריש תיבות וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: שמעת ו׳ ה׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ כפרש׳ וירא: בדבר ג׳ וסי׳ בדב׳ יצחק אל עשו. בדבר שפתך מישרים. וכלי כליו רעים: מטעמים ה׳ וסי׳ ועשה לי מטעמים. הביאה לי ציד. לך נא אל הצאן. וילך ויקח ויבא לאמו. ויעש גם הוא: הביאה ג׳ וסי׳ הביאה לי ציד. הביאה ונשתה. הביאה למוסר לבך. וחד והביאה לי ואוכלה: גדיי עזים ל׳ ודוד גדיי העזים. ואת עורות גדיי העזים הלבישה: טבים השבים ה׳ חס׳ וסי׳ שני גדיי עזים טבים. ובתים טבים הבנה. והאנשים טבים לנו. אשר פגע בשני. ומחמדי הטבי׳: אהב חד מן ט׳ וסי׳ בשמואל ס״א: לפני מותו ד׳ וסי׳ והבאת לאביך ואכל. אביך צוה. וזאת הברכה. ויכן דוד לרוב לפני. חלק ג׳ קמצי׳ וסי׳ ואנכי איש חלק. חזון שוא ומקסם חלק. ופה חלק יעשה מדחה. אנ״ך. וחד וחלק משמן חכה: ימשני ה׳ חס׳ בליש׳ וס׳ אולי ימשני אבי. גשה נא ואמשך. ויגש יעקב אל יצחק. אל נא תמש מזה. אם ימשו החקים. בני מררי מחלי ומשי. ואלה. דדה״. וצ״ע כי לא הביא המסורת יותר:

תרגום אונקלוס

דלא אנזיקנך וכמא די עבדנא עמך לחוד טב ונשלחינך בשלם את כען בריכא דיי: ועבד להון משתיא ואכלו ושתיאו: ואקדימו בצפרא וקיימו גבר לאחוהי ושלחינון יצחק ואזלו מלותיה בשלם: והוה ביומא ההוא ואתו עבדי יצחק וחויאו ליה על עיסק בירא די חפרו ואמרו ליה אשכחנא מיא: וקרא יתה שבעה על כן שמא דקרתא באר שבע עד יומא הדין: והוה עשו בר ארבעין שנין ונסיב אתתא ית יהודית בת בארי חתאה וית בשמת בת אילון חתאה: והואה מסרבן ומרגזן על מימר יצחק ורבקה: והוה כד סיב יצחק וכהיאה עינוהי מלמחזי וקרא ית עשו בריה רבא ואמר ליה ברי ואמר ליה הא אנא: ואמר הא כען סיבית לית אנא ידע יומא דאמות: וכען סב כען זינך סיפך וקשתך ופוק לחקלא וצוד לי צידא: ועביד לי תבשילין כמא דרחימית ותעל לי ואיכול בדיל די תברכינך נפשי עד לא אימות: ורבקה שמעת כד מליל יצחק עם עשו בריה ואזל עשו לחקלא למיצד צידא לאיתאה: ורבקה אמרת ליעקב ברה למימר הא שמעית ית אבוך ממליל עם עשו אחוך למימר: איתא לי צידה ועביד לי תבשילין ואיכול ואבריכינך קדם יי קדם מותי: וכען ברי קביל מיני למא די אנא מפקדא יתך: איזיל כען לענא וסב לי מתמן תרין גדיי עזין טבין ואעביד יתהון תבשילין לאבוך כמא דרחים: ותעיל לאבוך וייכול בדיל דיברכינך קדם מותיה: ואמר יעקב לרבקה אמיה הא עשו אחי גבר שערן ואנא גבר שעיע: מאים ימושנני אבא ואהי בעינוהי כמתלעב ואיתי מייתי עלי לוטין ולא ברכן: ואמרת ליה אמיה

תורה

לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך יהוה: ויעש להם משתה ויאכלו וישתו: וישכימו בבקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום: ויהי ביום ההוא ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על אדות הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים: ויקרא אתה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה: ס ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילן החתי: ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה: ס

כז ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני: ויאמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה: ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות: ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו וילך עשו השדה לצוד ציד להביא: ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר: הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה ואברככה לפני יהוה לפני מותי: ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך: לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב: והבאת לאביך ואכל בעבר אשר יברכך לפני מותו: ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק: אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה: ותאמר לו אמו

ב

משחת לא כמנהג יכור למה הוא נקמן ובתת גם אבנת אם כן יש לו כור

ותהיין כן נמצא בספרי אשכחיה ובשם התל במתון וכן דינו:

צידה ה׳ יתיר׳ אבל בכונת׳ דרב כתחן והיא חד מן כ״א תיבין כתי׳ ה׳ בסוף תיבות ולא קרי׳:

בדבר ג׳ שכתיך

ואברככה ל׳ מל׳ בה׳ וחד חס׳ ואברכך ואברכה סמך:

עלי קללתך. לא תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט דברי הנשים והגאון פי' עלי להסיר קללתך רק אות' חלילה לכזב הנביא רק הוא כן: אנכי מי שאנכי ועשו בכורך ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי ובשא קול במלת עשו בכורך ואלה דברי רוח כי הנביאים יתחלקו לב' חלקי' החלק הא' שליח במצות והחלק השני כביאי העתיד ואם יצטרכו לאמר דבר שאינכו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים ואמר רוח יי' דבר בי בלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לבורך שעה גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אף על פי שפירושו חיה תחיה מחולי זה והראני השם כי יהרג וכן מיכיהו אמר תעלת שוא עלה והצלח דרך מוסר וכן אמר דניאל מריאל לשנאך ולהיותו כנגד השם דרך דרש וכן אמר אברהם וגם אמנה ונשתחוה ונשובה: ואכלה מצידי. כמו זכרה לי אלהי לטובה והאלף שורש: והמוסף' קל הש"ין להקל על הלשון: ואכלה מציד בני. האלף סימן המדבר והבית הנעלם שהוא אחריו תחת אלף השורש וכן אומרה לאל סלעי. דגשות בו"ן תברכני להסרון נו"ן הנוסף כמו יסובבנהו וכן ישחרונני. נשיקה עם למ"ד ביד או בבתף או בבואר ובלי למ"ד בפה: וירח. בפתח הרי"ש בעבור אות הגרון וכן ויגע לבבו ויכו בכל גבול מצרים וכלם מהשכיים הראשו': ראה. דבור עם הלב והיה ריח טוב בבגדים כאשר חשב בלבו שהוא עשו והוא בא מהשדה הריחו בגדיו כריח ציצי האילנים כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון. מ"ס מטל מוסף עצמו ואחר עמו וכן האתן בבורי פסחי:

לאחיך

ויבא חד מן כ"א וסי' במס' רבת: החמדת לחוד חס' ד חס'. בי חמודו' אתה כל דמל' חמודת כזהב. דעזרא כ"כ ושאר חמדת כתיב: עשתה ה' קמץ וסי' ותתן את דמטעמים. ותקח תמר את הלביבות. ואת כל אלה ידי עשתה. זכר את ושתי. אף לא הביאה אסתר: הנני ב' דגשי' וסי' הנני בני. מי אתה בני: גשה ג' וסי' גשה נא

עלי קללתך בני אך שמע בקלי ולך
קח לי: וילך ויקח ויבא לאמו
ותעש אמו מטעמים כאשר אהב
אביו: ותקח רבקה את בגדי עשו
בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית
ותלבש את יעקב בנה הקטן: ואת
ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו
ועל חלקת צואריו: ותתן את
המטעמים ואת הלחם אשר עשתה
ביד יעקב בנה: ויבא אל אביו
ויאמר אבי ויאמר הנני מי אתה בני
: ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו
בכרך עשיתי כאשר דברת אלי
קום נא שבה ואכלה מצידי בעבור
תברכני נפשך: ויאמר יצחק אל
בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר
כי הקרה יהוה אלהיך לפני: ויאמר
יצחק אל יעקב גשה נא ואמשך
בני האתה זה בני עשו אם לא:
ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו
ויאמר הקל קול יעקב והידים ידי
עשו: ולא הכירו כי היו ידיו כידי
עשו אחיו שערת ויברכהו: ויאמר
אתה זה בני עשו ויאמר אני: ויאמר
הגשה לי ואכלה מציד בני למען
תברכך נפשי ויגש לו ויאכל ויבא
לו יין וישת: ויאמר אליו יצחק
אביו גשה נא ושקה לי בני:
ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו
ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח
שדה אשר ברכו יהוה: ויתן
לך האלהים מטל השמים ומשמני
הארץ ורב דגן ותירש: יעבדוך
עמים וישתחו לך לאמים הוה גביר

עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון
לוטיא עלך ברי ברם קביל מיני
ואיזיל סב לי: ואזל ונסיב ואיתי
לאמיה ועבדת אמיה תבשילין
כמא דרחים אבוהי: ונסיבת רבקה
ית לבושי עשו ברה רבא דכייתא
די עמה בביתא ואלבישת ית
יעקב ברה זעירא: וית משכי גדיי
בני עיזי אלבישת על ידוהי ועל
שעיעות צואריה: ויהבת ית
תבשיליא וית לחמא די עבדת
בידא דיעקב ברה: ועל לות
אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא
מן את ברי: ואמר יעקב לאבוהי
אנא עשו בוכרך עבדית כמא
דמללתא עמי קום כען אסתחר
ואיכול מצידי בדיל דיתברכינני
נפשך: ואמר יצחק לבריה מא
דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר
ארי זמין יי אלהך קדמי: ואמר
יצחק ליעקב קריב כען ואמושינך
ברי האת דין ברי עשו אם לא:
וקריב יעקב לות יצחק אבוהי
ומשייה ואמר קלא קליה דיעקב
וידיא ידי דעשו: ולא אשתמודעיה
ארי הואה ידוהי כידי עשו אחוהי
שערנין וברכיה: ואמר את דין
ברי עשו ואמר אנא: ואמר קריב
קדמי ואיכול מצידא דברי בדיל
דיתברכינך נפשי וקריב ליה
ואכל ואעיל ליה חמר ושתי: ואמר
ליה יצחק אבוהי קריב כען ושק
לי ברי: וקריב ונשיק ליה וארח
ית ריחא דלבושוהי וברכיה
ואמר חזי ריחא דברי כריח חקלא
די ברכיה יי: ויתן לך יי מטלא
דשמיא ומטובא דארעא וסגיות
עיבור וחמר: יפלחונך עממין
וישתעבדון לך מלכון הוי רב

א"ה · כ"א · כל חס' בא"ח חל' · ל' ומל' · ל' בחול' בתרי ליש' · ה' קמץ · ב' רגש · ל' · ל' כל חס' · ל' רס' כחל' · יג' ל' וחס' · ד' ז' כ"פ · ה' חס' בליש' · ז' חס' בליש' · ל' · ג' חס' בליש' · ל' יג · ל' וחס' · ה' פתח וסי' הגישה מזין יוסף פר חטאת · לו יד בטע' בתרין חוטרין · ל' נסב' · ל' · ר' יג · כ"א ומשמני · ג' חס' · ויון ק' זה חכין רמי'

רשי

החמדת. הנקיות דכייתא כתרגומו. דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן: אנכי עשו. המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי כמה דברים אשר דברת אלי: שבה. לשון מסב על השולחן לכך מתורגם אסתחר: גשה נא ואמשך. אמ' בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אומר כי הקרה יי' אלהיך: קול יעקב. שמדבר בלשון תחנוני': קום נא. אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: אני. לא אמר אני עשו אלא אני: וירח. והלא אין ריח רע יותר משטף של העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו יי'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחי' כך דרשו רז"ל: ויתן לך. יתן ויחזור ויתן ברכות רבה ולפי פשוטו תוסף לענין ראשון ראה ריח בני שנתן לו הקדוש ברוך הוא כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו' כמשמעו ומדרשי אגדה יש הרבה לכמה פנים:

בני

החמדת ל' חס' דחס'

ואת הלחם כל קריי ואת הלחם בר"א את הלחם

ואכלה ל' תסף יתי' ולא אתרי אכלה בשילה

ויברכהו צ' בטע' בלא ס"פ דכותיך לאתכתבה

ויבא יש מכתבין הרתא תחת ה"יוד אבל טעות כי לא תמצא מארת לתרי חוטרין כי אם באות אחרון של התיבה ואת' משום תיוב הנגינות גם ויקר' לה כבר היה לך ליתן הנגינה לפיל לכן לא יתל' דברי המחקף הנגינה תחת היוד ועוד המסורת מורה עליו שאינו יכול להיות וכן בנען בעל המסורת כל ויבא מלרע בר"א מלעיל ויבא לו ואכל תכל.

ואמשך. גשה נא ושקה לי. גשה לי ואשכה: האתה זה ד' דסמיכי וסי' האתה זה בני עשו: האתה זה עשאל אתי. האתה זה אדני אליהו. האתה זה עבר ישראל. וחד אתה זה בני עשו ויאמר אני: הקל ו' חס' בליש' וסי' הקל קול יעקב והדים. והקל נשמע בית פרעה' והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת כ' בו. וקו' שופר חזק מאד ויחרד. ויהי מקל זנותה. ושארא מלאים: שערות ד' חס' בלישני' וסי' הן עשו אחי איש שער. כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת. ולקח מדם הפר ומדם השער' על ראש השער וחד: ויגש ה' פתחין וסי' ויאמר הגישה לי' ועיני ישראל כבדו מזקן. ויקח יוסף את שניהם. ויגש את פר החטאת. ויאמר דוד אל אביתר הגישה' וחד ויגש וגדעון בא ויעש גדי עזים: ויבא חד מן כ"א וסי' במס' רבת: וירח ב' וסי' וירח את ריח בגדיו ויברכהו. וירח יי' את ריח הניחח: כריח ב' וסי' ראה ריח בני. וריח שלמותיך כריח: ברכו ד' וסי' ויגש וישק לו וירח. וישטם עשו אשר ברכו יי' צבאות. עמיאל הששי יששכר: נתנה האלהים ז' וסי' בדניאל סימן א':

אבן עזרא

לאחיך. בני הפילגשים: בני אמך. עשו ובניו: אורריך ארור. כל אחד מאורריך וכן וצדיקים ככפיר יבטח ורבים ככה וכן ומברכיך: מי איפה. מי זה ואכה הוא מתי מלות. ויו ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ואו היה בפתח גדול היה לעתיד: במרמה. שלא דבר אמת: הכי. כמו אמת וכן הכי אחי אתה: קרא · הקורא שמו יעקב: ויעקבני · כמו מרמה וכן בעקבה ויתכן היותו מגזר עקוב הלב והעקוב הפך המישור: אצלת לי. עזבת לי אצלך והוא מגזרת ואצלתי מן הרוח: הן גביר שמתיו לך · בברכתי גם כן נתתי לו ברבורי יש אומרים כי איפה עם אלף בסוף מלה אחת כמו עתה: והיה כאשר תריד. כמו תרדה והם ב׳ שרשים וי״א שהוא כמו אריד בשיחי והטעם כאשר תריד לשם ירחמך:

ופרקת. מגזרת מפרק הרים ומהם מפרקתו. ויש בברכות אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה נבואה איך לא ידע את מי יברך והשיבו נבוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני ועוד למה בירך לעשו בעבור שבכה ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה גם אלה טעו כי הנה הכתוב אמר וירא יי׳ אליו גם אל דוד ובנביאים תרגו ואחרי׳ אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אצלו כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שיהיה מהם כי בניו היו שניהם ויש אומ׳ איך אמר השם ורב יעבד צעיר גם כן אמ׳ יצחק ואת אחיך תעבד ·

והגאון דחה זו השאלה בקנה רצוץ בעבור שמצא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו והנה שבח וישתחו ארצה שבע פעמי׳ ·

והנכון בעיני שברכת הנביא כעין תפלה היא והשם שמע תפלתו כי יעיקר זאת הברכה על זרעם ויש שלא הקינו משנת האולת יחשבו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה ויותר היה קשה על ישר׳ החרב׳ שהיה אדום מחרף אותם מרעתם וכן טעם שיטי ושמחי בת אדום ג״כ אל תשמח לבני יהודה גם בימי הורקנוס הזקן שמם שומרי ירושלם והכניסם בברית מילה גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלם באו גדודי אדום לעזור ליהודה ורומי שהגלתנו היא מזרע כתים וכן אמר המתרגם וצים מיד כתים והיא מלכות יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל והיו

אכמ׳ מתי מספר שהאמינו באיש שמשוהו לאלוה וכאשר האמינ׳ רומי בימי קוסטנטין שחדש כל הדת ושם על דגלו צור׳ תלוי על יד כומר אדומי ולא היו בעולם שישמרו התורה החדש׳ חוץ מאדומיי׳ מעטים על כן נקראה רומי מלכו׳ אדום ג״כ יקראו היום אכשי מצרי׳ ושבא וארץ עילם ישמעאלי׳ ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים כי אם מתי מעט ·

רשי

בני אמך · ויעקב אמ׳ ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בני׳ מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך: אורריך ארור ומברכיך ברוך · ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמי׳ למברכיהם לפיכך יצחק הקדי׳ קללת אוררי׳ לברכת מברכים והרשעים תחלתם שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכ׳ לקללה: יצא יצא. זה יוצא וזה בא: ויחרד. כתרגומו לשון תמיה ומדרשו ראה גהינם פתוחה מתחתיו: מי איפה · לשון לעצמו משמש עם כמה דברי׳ איפה איה פה מי הוא והיפה הוא הצד ציד: ואוכל מכל. מכל טעמים שבקשתי לטעו׳ טעמתי בו: גם ברוך יהיה · שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו: במרמה · בחכמה: הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני תנחומא למה חרד יצחק אמר מה עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושיניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים אמר לו אביו מה עשה לך אמ׳ לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני · כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל: הן גביר · ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אמ׳ לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולך איפה מה אעשה · איה איפה אבקש מה לעשות לך: הברכה אחת. ה״א זו משמשת לשו׳ תמיה כ כמו הבמחני׳ השמנה היא הכמות נבל: משמני הארץ וגו׳ · זו איטליא של יון: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל: ופרקת עלו וגו׳ · יקרבו ימי אבל אבי כמשמעו שלא אצער את אבא ומדרש אגדה לכמה פנים יש: ויגד

יצא ז׳ ג׳ מל׳ וד׳ חס׳ מס׳ בפרשת נח · מאת פני ה׳ וס׳ ויהי כאשר כלה יצחק · לכו נא הגברים · שאו את אחיכם מאת פני · ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח · דמלכים · ויצא השטן מאת פני · תנינא: ויאכל ה׳ רפין וס׳ יקם אבי ויאכל · נטה את ידך בארב׳ יעל · קראן לו ויאכל לחם · ויאמ׳ לו גם אני נביא כמוך · יבא דודי לגנו: ויחרד

תורה

לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃ וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה׃ כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי׃

וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ׃ וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה׃ וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל׃ וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ׃

תרגום

לַאֲחוּךְ וְיִסְגְּדוּן לָךְ בְּנֵי אִמָּךְ לִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין וּבָרִיכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יִצְחָק לְבָרָכָא יָת יַעֲקֹב וַהֲוָה בְּרַם מִיפַּק נְפַק יַעֲקֹב מִן קֳדָם יִצְחָק אֲבוּהִי וְעֵשָׂו אֲחוּהִי עָל מִצֵּידֵיהּ׃ וַעֲבַד אַף הוּא תַּבְשִׁילִין וְאָעֵיל לַאֲבוּהִי וַאֲמַר לַאֲבוּהִי יְקוּם אַבָּא וְיֵיכוּל מִצֵּידָא דִּבְרֵיהּ בְּדִיל דִּתְבָרְכִנַּנִי נַפְשָׁךְ׃ וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי מַן אַתְּ וַאֲמַר אֲנָא בְּרָךְ בּוּכְרָךְ עֵשָׂו׃ וּתְוַהּ יִצְחָק תְּיוֹהָא רַבָּא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר מַן הוּא דֵּיכִי דְּצַד צֵידָא וְאָעֵיל לִי וַאֲכָלִית מִכּוֹלָא עַד לָא תֵיעוֹל וּבָרֵיכְתֵּיהּ אַף בְּרִיךְ יְהֵי׃ כַּד שְׁמַע עֵשָׂו יָת פִּתְגָמֵי אֲבוּהִי וּצְוַח צְוַחְתָּא רַבָּא וּמָרִירָא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר לַאֲבוּהִי בָּרֵיכְנִי אַף לִי אַבָּא׃ וַאֲמַר עַל אֲחוּךְ בְּחוּכְמָא וְקַבֵּיל בִּרְכְתָךְ׃ וַאֲמַר יָאוּת קְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב וְחַכְּמַנִי דְּנַן תַּרְתֵּין זִמְנִין יָת בְּכֵירוּתִי נְסֵיב וְהָא כְעַן קַבֵּיל בִּרְכְתִי וַאֲמַר הֲלָא שְׁבַקְתְּ לִי בִּרְכְתָא׃ וַאֲתֵיב יִצְחָק וַאֲמַר לְעֵשָׂו הָא רַב שַׁוִּיתֵיהּ עֲלָךְ וְיָת כָּל אֲחוּהִי יְהָבִית לֵיהּ לְעַבְדִּין וּבְעִיבוּר וּבַחֲמַר סַעֲדִתֵּיהּ וְלָךְ כְּעַן מָה אַעֲבֵיד בְּרִי׃ וַאֲמַר עֵשָׂו לַאֲבוּהִי הֲבִרְכְתָא חֲדָא הִיא לָךְ אַבָּא בָּרֵיכְנִי אַף לִי אַבָּא וַאֲרֵים עֵשָׂו קָלֵיהּ וּבְכָא׃ וַאֲתֵיב יִצְחָק אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא מִטּוּבָא דְאַרְעָא יְהֵי מוֹתְבָךְ וּמִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא׃ וְעַל חַרְבָּךְ תֵּיחֵי וְיָת אֲחוּךְ תִּפְלַח וִיהֵי כַּד יַעְבְּרוּן בְּנוֹהִי עַל פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתָא וְתַעְדֵּי נִירֵיהּ מֵעַל צַוְּרָךְ׃

ג׳ וס׳ יצחק · אחימלך · ויחרד האיש וילפת: ואוכל ל׳ ואכל מכל · וחד ואוכל פתי לבדי: ואברכהו ב׳ פתח וא׳ קמץ וס׳ בטר׳ תבא ואברכהו · ואברכהו וארבהו · דאו׳ קמץ: במרמ׳ ב׳ באו׳ וס׳ בא אחיך במרמ׳ · ואת חמו׳ אביו במרמה: ויאמ׳ ז׳ פס׳ אית בהון ויאמ׳ ויאמר וס׳ במס׳ רבת׳: הכי ה׳ וס׳ הכי קרא שמו · הכי אחי אתה · הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול · מן השלשה הכי נכבד · הכי אמרתי הבו לי: לקח ב׳ זקף קמ׳ וס׳ את בכרתי לקח · מעני השיב ידו: ולכה ד׳ כתיב ה״א בסוף תיבות וס׳ ולכה איפא מה אעשה בני · ולכה אין בשורה מוצאת · שמלה לכה קצין · ולכה לישועתה לנו · וכל לשון הליכה כת׳ ה״א כב״ג וס׳ לך נא אתי אל מקום · ויאמר לנערו לך וקרבה · לך נתראה פנים · דדה׳: קלו כל אוריי׳ חס׳ בב״א מלא ונשמע קולו בבאו: מושבך ג׳ וס׳ וגה משמני הארץ · איתן מושבך · כי יפקד מושבך: מעל ג׳ ומטל השמים · ברכות שמים · יקרא אל השמים:

ויטטום

ויגד לרבקה. ברוח הקדש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם. נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומדרש אגדה כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס תנחומין ופשוטו לשון תנחומין מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: אחדים. מועטים: למה אשכל. אהיה שכולה משניכם הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאת שביום אחד ימותו כמו שמפורש בהמקנה אבותינו: קצתי בחיי. מאסתי בחיי: פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה: ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול: והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך: מתך יצא. אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו: וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו׳ וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: אחות נביות. ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לבנו קודם נשואיה והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס״ג שנים שהרי ישמעאל בן פ״ו שנים היה כשנולד יצחק וי״ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ששים שנה בלדת אותן הרי שבעים וד׳ ושנותיו היו קל״ז שנה ואלה שני חיי ישמעאל וגו׳ כשנמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס״ג היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י״ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י״ד שנה שנ׳ עבדתיך י״ד שנה ב בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנא׳ ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳ וכתוב ויוסף בן ל׳ שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט׳ שנים ז׳ של שובע וב׳ של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה צא וחשוב י״ד שלפני לידת יוסף ול׳ של יוסף וט׳ משמלך עד שבא יעקב הרי נ״ג וכשפירש מאביו היה בן ס״ג הרי קי״ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י״ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י״ד שנה: על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו שלא גרש את הראשונות: חסלת אלה תולדות:

יקרבו ימי ר״ס קריבת מיתה

הקטן ה׳ זעיר קטן וכל אחריתי נס״פ רכו׳

קצתי קוצת זעיר מן אב׳ מאותיו׳ קטנות

ויצו ב׳ פרעה אלהים

מחלת ד׳ ...

אביו בלבו י׳ וסי׳ בפרשת לך לך: קריבת מיתה ד׳ וסי׳ ויקרבו ימי אבל אבי ואהרגה. ויקרבו ימי ישראל למות הן קרבו ימיך למות. ויקרבו ימי דוד למות: קטן הקטן ה׳ קמצין וסי׳ ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן. עוד שאר הקטן. ולכפבשה בן קטן. אחד למאה הקטן׳ למגדל ועד קטן. וכל אתנח וס״פ דכוותי׳: להרגך ג׳

וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי: ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך: ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה: וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך: עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם למה אשכל גם שניכם יום אחד: ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים: ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אתו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען: קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך: ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם: וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו: וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב ושלח אתו פדנה ארם לקחת לו משם אשה בברכו אתו ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען: וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם: וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו: וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם אחות נביות על נשיו לו לאשה:

ססס

ונטר עשו דבבו ליעקב על ברכתא די בר־כיה אבוהי ואמר עשו בלביה יקרבון יומי אבלא דאבא ואקטול ית יעקב אחי: ואתחוא לרבקה ית פתגמי עשו ברה רבא ושלחת וקרת ליעקב ברה זעירא ואמרת ליה הא עשו אחוך כמין לך למקטלך: וכען ברי קביל מני וקום איזיל לך לות לבן אחי לחרן: ותתיב עמיה יומין זעירין עד דיתוב רוגזא דאחוך: עד דיתוב רוגזא דאחוך מינך ויתנשי ית די עבדת ליה ואשלח ואדברינך מתמן למה אתכל אף תרויכון יומא חד: ואמרת רבקה ליצחק עקית בחיי מן קדם בנת חתאה אם נסיב יעקב אתתא מבנת חתאה כאלין מבנת ארעא למא לי חיין: וקרא יצחק ליעקב ובריך יתיה ופקדיה ואמר ליה לא תיסב אתתא מבנת כנען: קום איזיל לפדן ארם לבית בתואל אבוהא דאמך וסב לך מתמן אתתא מבנת לבן אחוהא דאמך: ואל שדי יברך יתך ויפשינך ויסגינך ותהי לכנשת שבטין: ויתן לך ית ברכתא דאברהם לך ולבנך עמך למירתך ית ארע תותבותך די יהב יי לאברהם: ושלח יצחק ית יעקב ואזל לפדן ארם לות לבן בר בתואל ארמאה אחוהא דרבקה אמיה דיעקב ועשו: וחזא עשו ארי בריך יצחק ית יעקב ושלח יתיה לפדן ארם למסב ליה מתמן אתתא כדבריך יתיה ופקיד עלוהי למימר לא תיסב אתתא מבנת כנען: וקביל יעקב מן אבוהי ומן אמיה ואזל לפדן ארם: וחזא עשו ארי בישן בנת כנען בעיני יצחק אבוהי: ואזל עשו לות ישמעאל ונסיב ית מחלת בת ישמעאל בר אברהם אחתיה דנביות על נשוהי ליה לאנתו:

ססס

אבן עזרא

וישטום. כמו איבה וכן וישטמוהו: ויאמר עשו בלבו. יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ויש אומרים על דרך נבואה היה והראשון הרוב: מתנחם. מגזרת נחמה והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך והגאון אמר מגזרת וועד בלשון ערבי: ימים אחדים. כמו ימים תהיה גאולתו שנים מועטות והאחרים פחותים מעשר: למה אשכל. פחדה שמא יהרוג זה את זה או יהרגוהו אם יהרוג אותך ויש דרש שבוים אחד מתו שניהם: קצתי בחיי. כמו הפוך וכן בעלה ביהודה וקיצנה וכן אמר הכתוב אשר אתה קץ. וכאשר שמע עשו שבירך יצחק עוד את אחיו וצוהו שלא יקח אשה מבנות כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה בשמת גם מחלת כמו יתרו שהוא על דעתי יותר: אחות נביות. כבכר היה מכל אחיו או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות:

וס׳ מתנחם לך להרגך. ולולא באים להרגך ב׳ בן: יום אחד ב׳ ס״פ ויהי ערב ויהי ערב ויהי בקר. למה אשכל: יום אחד י׳ וס׳ ויהי ערב ויהי בקר. למה אשכל גם שניכם. ודפקום יום אחד׳ לא יום אחד תאכלון. ויי גלה את אזן שמואל׳ עתה אספה יום אחד. ראש וזנב כפה ואגמון. ויחל יונה לבא בעיר. והיה יום אחד הוא יודע. ויכלו בכל אנשים. דעזרא. וחד עד יום האחד ועשרים: לקחת ח׳ וחס׳ וסי׳ ביחזקאל ס״ כד: קום ט״פ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: פדנה ארם ד׳ וסי׳ קום לך פדנה. ושלח אתו. וישלח יצחק את יעקב. וישמע יעקב: ויתן חד מן י״ג רפ׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: לקחת ד׳ וסי׳ את בת אחי אדני. לקחת לו משם אשה. ותלך לקחת. ויפצר בו לקחת: ויצו עליו ב׳ דס׳ וסי׳ ויצו עליו לאמר לא תקח אשה. ויצו עליו פרעה: מחלת ד׳ וסי׳ וילך עשו אל ישמעאל. ויקח לו רחבעם אשה את מחלת. למנצח על מחלת משכיל לדוד. למנצח על מחלת לענות משכיל: מחלת י״א בטעם לגרמיה משרת לגרשה אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם וסי׳ את מחלת בת ישמעאל. אי כבוד בן פנחס בן עלי. ויען יונדב בן שמעה אחי דוד. בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום. את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירוש׳. וגם כל היהודים אשר במואב. באשמדרך שער העליון מע׳ מע׳ אותילה. ויקח עבד מלך האנשי׳. הן ישא איש בשר קדש. ויעש׳ בירושלם תשכנו דרה׳

ויצא יעקב · על ידי שבשביל פרשת בנו כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון: ויצא · לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה וכן ויצא מן המקום האמור בנעמי ורות: וילך חרנה · יצא ללכת לחרן: ויפגע במקום · לא הזכיר הכתוב באי זה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנ' בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע · כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כת' ויתפלל ללמד שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה: כי בא השמש · היה לו לכתו' ויבא השמש וילן שם · כי בא השמש פתאום שלא בעונתו שקעה לו חמה כדי שילין שם: וישם מראשותיו · עשאן כמין מרזב סביב לראשו מפני חיות רעות התחילו מריבות זו עם זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומר' עלי יניח מיד עשאן הקדו' ב"ה אבן אח' וזהו שנ' ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא · לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שני' ששמש בבי' עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: עולי' ויורדים · עולים תחלה ואח"כ יורדי' מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאין חוצה לאר' ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: נצב עליו · לשמרו: ואלהי יצחק · אף על פי שלא מצינו במקר' שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנ' הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בביתו והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו תנחומ': שוכב עליה · קיפל הקב"ה כל ארץ יש' תחתיו כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו: ופרצת' · וחזקת כמו וכן יפרוץ: אנכי עמך · לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי · אם משמ' בלשון כי: דברתי לך · לברכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם המנוי' אבל דבור משמש לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: ואנכי לא ידעתי · שאם ידעתי לא ישנתי במקו' קדוש כזה: כי אם בית אלהי' · הר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצעו מגיע כנגד בית המקד' שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלם בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפון של נחלת בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו כנגד ירושלם ולפי מאמ' רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינ' ועוד אמרו יעקב קראו לירוש' בית אל וזו לוז היא ולא ירושלם ומהיכן למדו לומר כן אני אומ' שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וכשעבר יעקב על בה"מ מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב ליביה להתפלל על מקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרי' בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמ' אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ ע"כ: מה נורא · תרגו' מה דחילו אתרא הדין דחילו שם דבר הוא כמו סובלתנו וכסו למלבש: וזה שער השמים · מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה · ומדרשו שבית המקדש שלמעלה מכוון כנגד בית המקדש שלמטה: אם

אבן עזרא

אמר הגאון כי וילך חרנה ללכת ואינו דרך כ כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן · וטעם פתחות ב"ת במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמו ובכפר עמוס מבואר · ועל דרך הפשט לא יתכן להיות ויפגע כמו ואל תפגע בי כי לא מצאנו במקרא שיקר' השם מקום ואל תשי' לבך לדרש ממקום אחר כי איננו כלל על השם ומלת אחר לעד: מאבני המקום · טעמו אחת מאבני המקו': מראשותיו · לשון רבים כמו מרגלותיו והתימה מרב שמואל שערב חלומות בני אדם עם חלום הנבואה · ודרך סלם להיות משל הו על מספר שיני דרש הוא והר"ר שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה ה העליונה ומלאכי אלהי' מחשבות החכמה ויאמר רבי ישועה כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשי' לא ראו נבואת זכריה ועמוס וירמיה והטעם דרך משל כי כל דבר לא יבחר מן השם ודברי מטה תלויי' בעליונים ואילו סלם ביניהן שעלו ה המלאכים בו להודיע הדברים אחר שהתהלכו בארץ גם כן כתוב ומלאכים אחרים יורדים למלאת שליחות השם כדרך מלך עם משרתיו: ופרצת · כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש: אכן יש יי' · הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם כשי' ולא אוכל לפרש למה זה כי סוד מופלא הוא: כי אם בית אלהי' · שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפלתו כי המקו' נבחר · ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמ' לא תקי' לך מצבה אשר שנא ובנעתי אל מקומו אפרשנו: ויצק שמן על ראשה · להכירה בשובו · וטעם

מראשתיו ח' ה' מלאי' וג' חס' וסי' ויפגע במקום · וישכם יעקב בבקר · ותקח מיכל את התרפים · ויבאו המלאכים · ותניהו מעיכה · חס' · חלילה לי מי' חס' · ועתה הראה · חס' · ויבט והנה מראשתיו · וחברו: מצב ג' וסי' ויחלם והנה סלם · עם אלון מצב אשר בשכם · וצרתי עליך מצב: וראשו ד' וסי' ומגדל וראשו

ויצא

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה: ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא: ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו: והנה יהוה נצב עליו ויאמר אני יהוה אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך: והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך: וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש יהוה במקום הזה ואנכי לא ידעתי: ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים: וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשתיו וישם אתה מצבה ויצק שמן על ראשה: ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לראשנה: וידר יעקב נדר לאמר

ונפק

ונפק יעקב מבארא דשבע ואזל לחרן: וערע באתרא ובת תמן ארי על שמשא ונסיב מאבני אתרא ושוי איסדוהי ושכיב באתרא ההוא: וחלם והא סולמא נעיץ בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דיי סלקין ונחתין ביה: והא יקרא דיי מעתד עלוהי ואמר אנא יי אלהיה דאברהם אבוך ואלהיה דיצחק ארעא דיאת שכיב עלה לך אתנינה ולבנך: ויהון בנך סגיאין כעפרא דארעא ותתקף למערבא ולמדינחא ולצפונא ולדרומא ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא ובדיל בנך: והא מימרי בסעדך ואטרינך בכל אתר דיתהך ואתיבינך לארעא הדא ארי לא אשבקינך עד דיאעביד ית דמלילית לך: ואיתער יעקב משינתיה ואמר בקושטא יקרא דיי שרי באתרא הדין ואנא לא הויתי ידע: ודחיל ואמר מה דחילו אתרא הדין לית דין אתר הדיוט אלהן אתר דרעוא ביה מן קדם יי ודין תרע קביל שמיא: ואקדים יעקב בצפרא ונסיב ית אבנא די שוי איסדוהי ושוי יתה קמא ואריק משחא על רישה: וקרא ית שמא דאתרא ההוא בית אל וברם לוז שמא דקרתא מלקדמין: וקיים יעקב קיים למימר

בשמים · וראשו מגיע השמימה · וראשו יהיה פרוע · וראשו לעב יגיע: מלאכי אלהי' ב' בעני' וסי' ויפגעו בו מלאכי אלהי' · והנה מלאכי אלהי' עולים ויורדי': והנה יי' ד' וסי' והנה יי' נצב · ויאמר צא ועמדת בהר · ויען השליש · תני' דספר · כה הראני יי': צפנה וצפנה ח' בתור' וסי' דחסרי' אחרי הפרד לוט בעמו · והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת · ושחט אתו על ירך המזבח · דגל מחנה דן · צוריאל בן אביחיל · רב לכם סב · עלה ראש הפסגה · ויתן את השלחן באהל מועד: והנה אנכי ה' וסי' והנה אנכי עמך · והנה אנכי הולך בדרך כל · והנה אנכי בא · דגדעון · והנה אנכי ממציא את האדם · זכריה · וירדת לפני הגלגל והנה אנכי: בכל אשר תלך ג' וסי' ושמרתיך · הלא צויתיך חזק · רק חזק ואמץ מאד: והשבתיך ג' ב' מלאי' וא' חס' וסי' והנה אנכי עמך · והשבותיך בדרך אשר באת דמלכים · והשיבותיך בדרך אשר באת · דישעיה · דאורי' חס': אל האדמה חד מן ז' וסי' בבסר' רבת': ראשה ז' וסי' וישכם יעקב · וגלחה את · והקח תמר אפר · ב' בפסו' · ותשם בפוך עיניה: וגלה על ראשה · ב' בפסוק: לוז חד מן ג' זוגין קדמא ז' ותני' ש' ותליתיהון ג' זוגין קדמ' ש' ותני' ז' בסור בבס' רבת': וידר ג' פתח וסי' וידר יעקב · וידר ישראל · וידר יפתח:

אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי הנה אנכי עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכל. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי כעזוב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה יי' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמו שאמר אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: והאבן הזאת. כך תפרש ו"ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כתרגומו אהא פלח עלה קדם יי' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל שם נאמר ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך: וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה והובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת כך מפורש בבראשית רבה: ישקו העדרי'. משקים הרועים את העדרי' והמקרא דבר בלשון קצרה: ונאספו. רגילים היו ליאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו ומגנדרין כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. ומתיבין: באה עם הצאן. הטע' באל"ף ותרגומו אתיא: ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצי' לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היום גדול אם שכירי' אתם לא השלמתם פעולת היום ואם הבהמות שלכם אף עפ"כ לא עת האסף המקנה וגו' בראשית רבה: לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: ויגש יעקב ויגל. כאדם שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול: ויבך. שצפה ברוח הקדש שאינה נכנסת עמו לקבורה. דבר אחר לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו אמ"ל מה אעשה לציווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: כי

אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש: ושבתי בשלום אל בית אבי והיה יהוה לי לאלהים: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:

כט וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם: וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים והאבן גדלה על פי הבאר: ונאספו שמה כל העדרים וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן והשיבו את האבן על פי הבאר למקמה: ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן אנחנו: ויאמר להם הידעתם את לבן בן נחור ויאמרו ידענו: ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן: ויאמר הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו: ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו כל העדרים וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקינו הצאן: עודנו מדבר עמם ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רעה הוא: ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן אחי אמו ואת צאן לבן אחי אמו ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר וישק את צאן לבן אחי אמו: וישק יעקב לרחל וישא את קלו ויבך: ויגד יעקב לרחל

אם יהי מימרא דיי בסעדי ויטרינני באורחא הדא די אנא אזיל ויתן לי לחים למיכל וכסו למלבש: ואתוב בשלם לבית אבא ויהי מימרא דיי לי לאלהא: ואבנא הדא די שויתי קמא תהי דאהי פלח עלה קדם יי וכל די תתן לי חד מן עסרא אפרשיניה קדמך: ונטל יעקב ריגלוהי ואזל לארעא בני מדינחא: וחזא והא ביר בחקלא והא תמן תלתא עדרין דען רביעין עלה ארי מן בירא ההיא משקן עדריא ואבנא רבתא על פומא דבירא: ומתכנשין תמן כל עדריא ומגנדרין ית אבנא מעל פומא דבירא ומשקן ית ענא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה: ואמר להון יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא: ואמר להון הידעתון ית לבן בר נחור ואמרו ידעין: ואמר להון השלם ליה ואמרו שלם והא רחל ברתיה אתיא עם ענא: ואמר הא עוד יומא סגיא עדן למיכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו: ואמרו לא ניכול עד די יתכנשון כל עדריא ויגנדרון ית אבנא מעל פומא דבירא ונשקי ענא: עד דהוא ממליל עמהון ורחל אתת עם ענא די לאבוהא ארי רעיתא היא: והוה כד חזא יעקב ית רחל בת לבן אחוהא דאמיה וית ענא דלבן אחוהא דאמיה וקריב יעקב וגנדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמיה: ונשק יעקב לרחל וארים ית קליה ובכא: וחוי יעקב לרחל

הולך ט' מלאים בסור בפרשת תולדת: ללבש ב' וחס' וסי' בגד. את הבגדים: ושבתי ב' וסי' ושבתי בשלום. אך טוב וחסד ירדפוני. וכל שבות דכוו': והיה יי' ו' מסור בזכריה ס' י"ר: בית אלה' ה' בהו' ונביא' וכהו' בם ד"ה ועזרא וסי' אין זה כי אם בית אלהים. והאבן הזאת. והאיש מיכה לו בית אלהים. ויבאו אל חלקיהו. עד בית אלהים אדדם. ודה ועזר' אית בהון מ"ח בית אלהים וסי' מסור במסר' רבת': ישקו ג' בקריי' וסי' כי מן הבאר ההיא ישקו. ולא ישקו אתם כוס תנחומים. ישקו כל חיתו שדי. אנך: והאבן ב' וסי' והאבן הזאת. והאבן גדלה על פי: י' ר"פ מלה חדא ומלה תני' שמה וסי' ונאספו שמה כל. ונעדתי שמה לבני ישראל. לנוס שמה רוצח. דאזיבדיל. וחברו דיהושע. והבאתם שמה עלותיכם וזבחיכם. ויסרו שמה ויבאו אל בית. וישלח שמה סוסים ורכב. ובאת שמה וראה שם יהוא. ובאו שמה והסירו את. כי שמה ישבו כסאות: ויאמר להם כב' וכל קריא' מסור במס' רבת': הידעתם ג' וסי' הידעתם את לבן בן נחור. ויאמר מלך ישראל הידעתם כי לנו. ויענו חמשת האנשים: באה י"א בטעם מלרע מסור במסר' רבת': ויאמרו ג' ר"פ בטעם זרקא וסי' ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו. ויאמרו אל משה הבבלי. ויאמרו לי הנשארים. דעזרא: יאספו ד' וסי' ויאמרו לא נוכל. לא יאספו ולא יקברו. והיו חללי יי' ביום ההוא. ואלי יאספו כל חרד. בעזרא: ורחל ה' וסי' ורחל באה עם הצאן. ורחל היתה יפת תאר. ויפתח את רחמה ורחל. ורחל לקחה את התרפים. ואחר נגש יוסף ורחל: רעה ג' בהלת ליש' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' עודנו מדבר עמם. רעה התרועעה הארץ. שנרעה ורגל מועדת: ויגל ב' בתרי לישני ובלעיל וסי' ויגל את האבן. לכן שמח לבי ויגל כבודי:

אבן עזרא

וטעם והיה יי' לי לאלהים זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה יי' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות ת תמצאנו. וטעם יהיה בית אלהים מקום קבוע לתפלתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי מתון להתנו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה' ולהיו לוי עשירי דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מן מעשר בקר וצאן ותבואה: וירא. מלה זרה בעבור שכפתח היו"ד והמלה מהבנין הקל ואין אחר היו"ד אחת מאותיות הגרון שהיה משפט להרחיב את אשר לפניהם ואין ראוי לאדם לחסר הוי"ו או שיאמר כן עם חבר היו"ד שהם סימני המפרשים ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל ויסב תמצאנו שבי והנה חסר הה"א ראה גם לא יתכן שיהיה האל"ף כרא' בסוף המלה והנה ישאר בחירק תחת היו"ד והנה יהיה משקלו ויפ בגדלו מתערב עם לשון ירה על כן פתחו היו"ד: וגללו. הרועים את האבן: מאין. שאלה על מקום ולאמרו באה מ"ם לא יתכן כי לא יהיה לאין גם נמצא כן עם מ"ם הן אתם מאין: והנה רחל בתו באה. מלרע שהוא תאר השם כמו פועל: ורחל באה. מלעיל והוא פועל עבר: ויגד יעקב לרחל מאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן וישק ורבים כמוהו:

את

כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו כי אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו כשרה: ותגד לאביה. אמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו: וירץ לקראתו. כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונין: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו: וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא והנם בפיו: ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסף ו״ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: רכות. שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן: תואר. הוא צורת הפרצוף לשון יתארהו בשרד קונפא״ס בלע״ז: מראה. הוא זיו קלסתר: אעבדך שבע שנים. הן ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים: ברחל בתך הקטנה. כל הסימנין הללו למה לפי שיודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל תלמוד לומר הקטנה ואעפ״י כן לא הועיל: מלאו ימי. שאמרה לי אמי ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ״ד שנה ואימתי אעמיד שנים עשר שבטים וזהו שנאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כן: ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים: מלא שבוע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בתלמוד ירושלמי במועד קטן ואי אפשר לומר שבוע ממש שאם כן היה צריך לינקד בפתח ושוא שבוע לשון זכר כדכתיב שבעה שבועות תספר לך לפיכך אין משמע שבוע אלא שבעה שטיי״נא בלע״ז: ונתנה לך. לשון רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה לשון ונתן: גם את זאת. מיד לאחר ז׳ ימי המשתה ותעבוד לאחר נישואיה: שבע שני׳ אחרות. אחרות הקישן לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה אע״פ שברמאות בא עליו:

וכי ל׳ זוגין יחידאין מסור בבסר׳ רבת׳: שמע ה׳ וס׳ את שמע יעקב. לא תשא שמע. ומלכת שבא שמעה. וחברו. כאשר שמע למצרים: ויביאהו ה׳ וס׳ ויהי כשמע לבן. ויבא לחמורים. ויביאהו אל אמו. וישלח ויביאהו והוא אדמוני. ויביאהו אל ארץ כנען. וכלהון מ״ל וכל ד״ה דכו׳ מ״ל בבא חסר. ולתשובת השנה: הכי

אבן עזרא

את כל הדברים האלה. דברי הברכה: חדש ימים. כבר פירשתיו: משכרתך. על משקל מתכונת הלבני׳ רכו׳. כמשמעו ויש שואלים למה היו כן בעבור שחשבו שמחשבות האם כמחשבותיהם וכל הנבראים ראויות כורתן להיות שוות ובן אפרים אמר שהוא חסר אל״ף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אל״ף: יפת תאר. כמו ותאר לכם הגבול כל אבר כענין והאף והפה יפה ומראה הכל יפה או מראה על ענין הפנים הנראה: ויעבד יעקב ברחל. בעבור רחל: מלא שבוע זאת. ז׳ ימי המשתה ואת על לאה: יאהבני. בפתחות הבי״ת כמו פן תדבקני הרעה: ילוח

כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע ׀ יַעֲקֹב בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים׃ וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃ וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃ וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃ וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ׃ וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃ וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי׃

אֲרֵי בַר אֲחָת אֲבוּהָא הוּא וַאֲרֵי בַר רִבְקָה הוּא וּרְהַטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן יָת שְׁמַע יַעֲקֹב בַּר אֲחָתֵיהּ וּרְהַט לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפֵּיף לֵיהּ וְנַשֵּׁיק לֵיהּ וְאַעְלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וְאִשְׁתַּעִי לְלָבָן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן בְּרַם קָרִיבִי וּבִסְרִי אַתְּ וִיתֵיב עִמֵּיהּ יֶרַח יוֹמִין׃ וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הַמְדַאֲחִי אַתְּ וְתִפְלְחִנַּנִי מַגָּן חַוִּי לִי מָה אַגְרָךְ׃ וּלְלָבָן תַּרְתֵּין בְּנָן שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם זְעֵרְתָּא רָחֵל׃ וְעֵינֵי לֵאָה יָאָיָן וְרָחֵל הֲוָת שַׁפִּירָא בְּרֵיוָא וְיָאָא בְּחֵיזוּ׃ וּרְחֵים יַעֲקֹב יָת רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִנָּךְ שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ זְעֵירְתָּא׃ וַאֲמַר לָבָן טָב דְּאֶתֵּין יָתַהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּין יָתַהּ לִגְבַר אוֹחֲרָן תִּיב עִמִּי׃ וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע שְׁנִין וַהֲווֹ בְּעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין זְעֵירִין בִּדְרָחֵים יָתַהּ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יָת אִתְּתִי אֲרֵי שְׁלִימוּ יוֹמֵי פוּלְחָנִי וְאֵיעוֹל לְוָתַהּ׃ וּכְנַשׁ לָבָן יָת כָּל אֱנָשֵׁי אַתְרָא וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא׃ וַהֲוָה בְּרַמְשָׁא וּדְבַר יָת לֵאָה בְרַתֵּיהּ וְאַעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ וְעַל לְוָתַהּ׃ וִיהַב לָבָן לַהּ יָת זִלְפָּה אַמְהֵיהּ לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ׃ וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה וַאֲמַר לְלָבָן מַה דָּא עֲבַדְתְּ לִי הֲלָא בְּרָחֵל פְּלַחִית עִמָּךְ וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי׃ וַאֲמַר לָבָן לָא אִתְעֲבֵיד כֵּן בְּאַתְרַנָא לְמִתַּן זְעֵירְתָּא קֳדָם רַבְּתָא׃ אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דָא וְנִתֵּן לָךְ אַף יָת דָּא בְּפוּלְחָנָא דְּתִפְלַח עִמִּי עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֲרָנְיָן׃ וַעֲבַד יַעֲקֹב כֵּן וְאַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְּדָא וִיהַב לֵיהּ יָת רָחֵל בְּרַתֵּיהּ לֵיהּ לְאִתּוּ׃ וִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ יָת בִּלְהָה אַמְהֵיהּ לַהּ לְאַמְהוּ׃ וְעַל אַף לְוָת רָחֵל וּרְחֵים אַף יָת רָחֵל מִלֵּאָה וּפְלַח עִמֵּיהּ עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֲרָנְיָן׃ וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי שְׂנִיאֲתָא לֵאָה וִיהַב לַהּ עִדּוּי וְרָחֵל עֲקָרָא׃ וְעַדִּיאַת לֵאָה וִילֵידַת בַּר וּקְרָת שְׁמֵיהּ רְאוּבֵן אֲרֵי אֲמַרַת אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם יְיָ עֻלְבָּנִי אֲרֵי כְעַן יְרַחֲמִנַּנִי בַעְלִי׃

חרפין מסר בפרש׳ תולד׳: אתה לד זקפין בסר בבס׳ רבת׳: ועיני ג׳ ר״פ וס׳ ועיני לאה׳ ועיני ישר׳. ועיני רשעי׳ תכלינה. והוא חד מן י״ב זוגין מן ג׳ ר״פ דבסבין ו׳ ברישת׳ בוהא וכל קרי׳ לא ג׳ נסבין מסור במס׳ רבת׳: מתתי ג׳ וס׳ טוב תתי אתה. מתתי את מדין בידספן. מתתי את נחלת אבותי: ואבואה ד׳ וס׳ ויאמר יעקב אל לבן. ביד מלאכיך חרפת ד׳ מרכים. עתה חכמה ומדע. ואבוא אל מזבח אלהי׳ וחד אבואה וזה מט׳ בימי קציר חטים: ויעשה חד מן לו״ מסור בבס׳ רבת׳: מלא ה׳ דגש וס׳ מלא שבוע זאת. מלא את אבחתח. מלא קרנך שבך. מבחר עצמים מלא. מלא פניהם קלון. וחד ומלא חפניך: ונתנה ג׳ וס׳ מלא שבוע. ונתנה לעבדי׳ הבתהלכי׳. ונתנה העיר הזאת: דמלא ט׳ דגש וס׳ פ׳ שלח לך: וירא י״ חד בן ד׳ דס׳ בתו׳ מסר בפרשת בראשית: אישי ח׳ וס׳ יאהבני אישי. ילוה אישי. הבעט קחתך. יזבלני. ויבת אישי. עבדך אישי מת. אלכה ואשובה אל. תקראי אישי ולא תקראי:

הפעם ילוה אישי · לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות ששנים עשר שבטים יוצאים מיעקב וארבע נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים : על כן · כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם : קרא שמו לוי · תמהתי שבכולן כתיב ותקרא וזה כתיב קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה שהקב״ה שלח גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ״ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי : הפעם אודה · שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות : ותקנא רחל · קנאה במעשיה אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים : הבה לי · וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה : מתה אנכי · מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת : התחת · וכי במקומו אני : ממך · את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני : על ברכי · כתרגומו ואנא אירבי : ואבנה גם אנכי · מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכבך הנה אמתי : ואבנה גם אנכי ממנה · כשרה : דנני אלהים · דנני וזכני : נפתולי אלהי׳ · מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות הרבה ונפתולים למקום להיות שוה לאחותי : גם יכולתי · הסכים על ידי · ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהים נפתלתי בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי · נפתלתי נתקבלה תפלתי ומדרשי אגדה יש רבים בלשון נוטריקון : ותלד זלפה · בכלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון נכר בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה : בא גד · בא מזל טוב כמו גד גדי וסיכוק לא ודומה לו העורכי׳ לגד שלחן ואגדה שנולד מהול כמו גדו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת · ד״א למה נקראת תיבה אחת בא גד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורי : בימי קציר חטים · להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו : דודאים · סיגלי״עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמי״ן : ולקחת גם את דודאי בני · בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב : לכן ישכב עמך הלילה · שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה בשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו :

ותהר עוד ז׳ וסי׳ שמעון · לוי · יהודה · נפתלי · זבולון · אונן · רחמה : קראה ג׳ וסי׳ על בן קראה שמו יהודה · ותאמר רחל דנני · קראה שמו יעבץ · יד״ סימן : התחת ג׳ בקרא וסי׳ ויחר אף יעקב · ויאמר אליהם יוסף · התחת זאת לא יומת שמעי : ואבנה ל׳ ואבנה גם אנכי ממנה וחד אבנה אולי אבנה ממנה :

ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע יהוה כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא שמו שמעון : ותהר עוד ותלד בן ותאמר עתה הפעם ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים על כן קרא שמו לוי : ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את יהוה על כן קראה שמו יהודה ותעמד מלדת : ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחתה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי : ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן : ותאמר הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה : ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה ויבא אליה יעקב : ותהר בלהה ותלד ליעקב בן : ותאמר רחל דנני אלהים וגם שמע בקלי ויתן לי בן על כן קראה שמו דן : ותהר עוד ותלד בלהה שפחת רחל בן שני ליעקב : ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי גם יכלתי ותקרא שמו נפתלי : ותרא לאה כי עמדה מלדת ותקח את זלפה שפחתה ותתן אתה ליעקב לאשה : ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן : ותאמר לאה בגד ותקרא את שמו גד : ותלד זלפה שפחת לאה בן שני ליעקב : ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את שמו אשר : וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה ויבא אתם אל לאה אמו ותאמר רחל אל לאה תני נא לי מדודאי בנך : ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני ותאמר רחל לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך :

ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת ארי שמיע קדם יי ארי סניאתא אנא ויהב לי אף ית דין וקרת ית שמיה שמעון : ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זימנא יתחבר לי בעלי ארי ילידת ליה תלתא בנין על כן קרא שמיה לוי : ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זימנא אודי קדם יי על כן קרת שמיה יהודה וקמת מלמילד : וחזת רחל ארי לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב הב לי בנין ואם לא מיתא אנא : ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר המיני את בעיא הלא מן קדם יי תבעין דמנע מניך ולדא דמעין : ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותליד ואנא אירבי ואתבני אף אנא מנה : ויהבת ליה ית בלהה אמתה לאנתו ועל לותה יעקב : ועדיאת בלהה וילידת ליעקב בר : ואמרת רחל דנני יי ואף קביל צלותי ויהב לי בר על כן קרת שמיה דן : ועדיאת עוד וילידת בלהה אמתא דרחל בר תניין ליעקב : ואמרת רחל קביל יי בעותי באיתחננותי בצלותי חמידית דיהי לי ולד כאחתי ואף אתיהב לי וקרת שמיה נפתלי : וחזת לאה ארי קמת מלמילד ודברת ית זלפה אמתה ויהבת יתה ליעקב לאנתו : וילידת זלפה אמתא דלאה ליעקב בר : ואמרת לאה אתא גד וקרת ית שמיה גד : וילידת זלפה אמתא דלאה בר תניין ליעקב : ואמרת לאה תושבחא הות לי ארי בכן ישבחנני נשיא וקרת ית שמיה אשר : ואזל ראובן ביומי חצד חטין ואשכח יברוחין בחקלא ואיתי יתהון ללאה אמיה ואמרת רחל ללאה הבי כען לי מיברוחי דבריך : ואמרת לה הזעיר דדברת ית בעלי ולמיסב אף ית יברוחי דברי ואמרת רחל בכן ישכוב עמך בליליא חלף יברוחי דבריך :

אבן עזרא

ילוה אישי · כמו ונלוו עליך : הפעם אודה את יי׳ · כטעם הפעם הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת : הבה לי בנים · שתתפלל לשם כאשר עשה אביך : התחת אלהים אנכי · כאילו אני במקום השם ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו : ואבנה · מפורש בדברי שרה : דנני · דגשו הנו״ן לחסרון הנו״ן הנוסף : נפתולי · שם תבנין כפעל וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן יתפתל · וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי או השם עזרני בהאבקי : בגד · שתי מלות והאלף חסר וכן בכל וכן במה כאשר מפורש ביחזקאל וטעם גד גדוד כי יש לה גדודי בני׳ ויש אומרי׳ שפי׳ גד מזל טוב כאשר הוא בלשון ישמעאל וכמוהו העורכים לגד שלחן והוא כוכב צדק והנכון להיותו כמו גדודי השמי׳ : באשרי · בעבור לשון דודאי · את המתרג׳ יברוחין וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והם על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידי׳ ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדתם קרה : תחת דודאי בנך · חלף ושכר : זבדני

יכלתי ג׳ וסי׳ נפתולי אלהים נפתלתי · ומה יכלתי עשות · בכם השיגוני עונותי ולא יכלתי לראות · אנ״ך : עמדה ד׳ וסי׳ ותרא לאה כי · וגם האשרה עמדה בשמרון · רגלי · עמדה במישור · אף חכמתי עמדה · חד ועמדה לפני המלך : בגד ט״ז מילין כתבין מלה חדא וקריין תרין וסי׳ במסר׳ רבת׳ : באשרי א״ב מן חד חד ב״א וסי׳ במסר׳ רבת׳ : ולקחת ד׳ וסי׳ ותאמ׳ לאה המעט · ויראו האנשים כי הובאו בית יוסף · ויאמר אליו לא לבי הלך · וזאת שנית תעשו :

מסר

שכר שכרתיך · נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא · הקב״ה סייעו שיצא משם יששכר: וישמע אלהים אל לאה · שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: זבד טוב · כתרגומו: יזבלני · לשון בית זבול הירבו״ל ויריאה בלע״ז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: דינה · פרשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות ונתפללה עליו ונהפכה לנקבה: ויזכור אלהים את רחל · זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים הוא שיסד הפייט האדמון כשט שלא חלה כבה לקחתה לו ובכהלה: אסף · הכניסה במקו׳ שלא תראה וכן אסף חרפתינו ולא יאסף הביתה אספו נגהם וירחך לא יאסף לא יטמן: חרפתי · שהייתי לחרפה על שאני עקרה והיו א׳ אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע · ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: יוסף יי׳ לי בן אחר · יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד ל להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: כאשר ילדה רחל את יוסף · משנולד שטנו של עשו שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב״ה ורצה לשוב: תנה את נשי · איני רוצה לצאת כי אם ברשות: נחשתי · מנחש הייתי נסיתי ב בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכ׳ כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים ע שכשיו היו לו בנים ש׳ וישמע את דברי בני לבן: נקבה · כתרגומו פרש אגרך: ואת אשר היה מקנך אתי · את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו · לרגלי · עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך ה הברכ׳ כמו העם אשר ברגליך לעם אשר ברגלי הבאים עמי: גם אנכי לביתי · לצורך ביתי עכשו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמה׳ וסומכן וזהו גם: נקוד

ויבא יעקב מן השדה י״ח באיילין באריכין בין אזלא לזרקא באורי׳ וסי׳ ויקרא פרעה שם יוסף · מן הדם אשר על המזבח · ויעבירו קול במחנה · כאשר יוסר חלב הכבש אזלא וב׳ מנחים · והעמיד הכהן את האשה · והשביע הכהן את האשה · וביום שמחתכם ומועדיכם · ויאמרו אליו בני ישראל במסלה · כל תרומת הקדשי׳ אשר ירימו בני ישראל · ולא נתן סיחון את ישר׳ · ואם החרש יחריש לה אישה · והיו לאחד מבני שבטי בני ישר׳ · ובאו הר האמרי ואל כל שכניו · כי ירחיב יי׳ אלהיך · ואשר יבא את רעהו ביער · וסקלתם באבנים · ואכל פרי בטנך ופרי אדמתך · כל אלו במאיילא וכל פסקת׳ דכו׳ מאריכין במארכא אך לא במאיילא אך כי הניגון שוה בב״ב ועלי׳ וסי׳ ויאמר אליהם ראובן · הנה חרדת אלינו · ובג׳ מקומות משרתים אזלא ומירכא בתיבה אחת לזרקא וסי׳ איהמר בניו · יצאו בנות שילו · לאוצרו׳ ולתרומו׳ : זבלון ט׳ ב״ב וסי׳ פרשת ויגש : בן כל בן הבוקף פתח בב״ד וסי׳ בן ששי ליעקב · ויפלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב · ולמפיבושת בן קטן · והוליד בן פריץ · ואם הגגינה בו קמץ בגון בן חכם בן כסיל ופי׳ בן שהוא חכם כמ״ו ושחט את בן הבקר · בן הישראלית · בן יברכיהו · בן משלמיה · בן יאיר · בן משלם · בן ברכיה · וכל מבן ומבן הלבן פתח : יוסף י״א בלשון אוספי ג׳ מלאי׳ וח׳ חסרי׳ וסי׳ יוסף יי׳ לי בן אחר · פרעה הה׳ל · וחמשתו יסף עליו · ממעשרו · וחמישתו · והתודו את · ואדעה מה יסף יי׳ · ככם אלף פעמ׳ · עליכם ועל בניכם · ואת אשר חטא · ואחריו לא יוסף · יוסף יי׳ על עמו · דד״ה · הל״ן ג׳ בתראי מלאי׳ וכל שום בר נש דכו׳ מלאי׳ : כהן ט״ו קמצין וסי׳ במסר׳ רבת׳ : ואלכה ב׳ וסי׳ תנה את נשי ואת ילדי · ויאמר אבנר אל דוד · וחד אלכה אני אברתי בדמי : כי אתה כל אורי׳ ואיוב כי עתה בב״ש כי אתה וכל שאר קרי׳ דכו׳ כ׳ אתה במ״ב כי עתה וסי׳ במסר רבת׳ : רגלי לרגלי ח׳ וסי׳ בתהלי׳ סי׳ ב״ו : אם תעשה לי הדבר הזה׳ עשית הדבר י״א חס׳ את וסי׳ במסר׳ רבת׳ :

וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי: וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר: וַתַּהַר עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב: וַתֹּאמֶר לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן: וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה: וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ: וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי: וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי: תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ: וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ: וַיֹּאמַר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה: וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי: כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי: וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר: אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם

וְעַל יַעֲקֹב מִן־חַקְלָא בְּרַמְשָׁא וּנְפַקַת לֵאָה לְקַדָּמוּתֵיהּ וַאֲמַרַת לְוָתִי תֵּיעוֹל אֲרֵי מֵיגַר אֲגַרְתִּיךְ בְּיַבְרוּחֵי דִּבְרִי וּשְׁכֵיב עִמַּהּ בְּלֵילְיָא הוּא: וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתַהּ דְּלֵאָה וְעַדִּיאַת וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר חֲמִישָׁאי: וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ אַגְרִי דִּיהַבִית אַמְתִי לְבַעְלִי וּקְרָת שְׁמֵיהּ יִשָּׂשכָר: וְעַדִּיאַת עוֹד לֵאָה וִילֵידַת בַּר שְׁתִיתָאי לְיַעֲקֹב: וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ יָתִיהּ לִי חוּלָק טָב הָדָא זִימְנָא יְהֵי מְדוֹרֵיהּ דְּבַעְלִי לְוָתִי אֲרֵי יְלֵידִית לֵיהּ שִׁתָּא בְנִין וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ זְבוּלֻן: וּבָתַר כֵּן יְלֵידַת בְּרַתָּא וּקְרָת יָת שְׁמַהּ דִּינָה: וְעַל דּוּכְרָנָא דְּרָחֵל קֳדָם יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתַהּ יְיָ וִיהַב לַהּ עִדּוּי: וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת כְּנַשׁ יְיָ יָת חִסְדָּאִי: וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ יוֹסֵף לְמֵימַר יוֹסֵף יְיָ לִי בַּר אוֹחֲרָן: וַהֲוָה כַּד יְלֵידַת רָחֵל יָת יוֹסֵף וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן שַׁלְּחַנִי וְאֵהָךְ לְאַתְרִי וּלְאַרְעִי: הַב יָת נְשַׁי וְיָת בְּנַי דִּי פְלָחִית יָתָךְ בְּהוֹן וְאֵיזֵיל אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת פּוּלְחָנִי דִּי פְלַחְתָּךְ: וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ נַסֵּיתִי וּבָרְכַנִי יְיָ בְּדִילָךְ: וַאֲמַר פָּרֵישׁ אַגְרָךְ עֲלַי וְאֶתֵּין: וַאֲמַר לֵיהּ אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דִּי פְלַחְתָּךְ וְיָת דִּי הֲוָה בְעִירָךְ עִמִּי: אֲרֵי זְעֵיר דִּי הֲוָה לָךְ קֳדָמַי וּתְקֵיף לְמִסְגֵּי וּבָרֵיךְ יְיָ יָתָךְ בְּדִילִי וּכְעַן אֵימָתַי אַעְבֵּיד אַף אֲנָא לְבֵיתִי: וַאֲמַר מָה אֶתֵּן לָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב לָא תִתֵּן לִי מִדַּעַם אִם תַּעְבֵּיד לִי פִּתְגָּמָא הָדֵין אֲתוּב אֶרְעֵי עָנָךְ אֶטַּר: אַעֲבַּר בְּכָל עָנָךְ יוֹמָא דֵין אַעְדִּי מִתַּמָּן

אבן עזרא

זבדני אלהים · כטעם נתן לי חלק ואין לו אח במקר׳ : יזבלני · יזבול עמי יהיה זבולו עמי ת תמיד כמו בנה בניתי בית זבול וכמוהו בני יבאוני יבאו ממני ויבואוני כלם הם פעלי׳ עומדי׳ : ואחר ילדה בת · יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן אחת : אסף אלהים את חרפתי · כטעם כרת וכן ואסף שמחה וגיל ואחרים אמרו כי השם ראה החרפו׳ שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה וכאילו באספו ונתחברו אל השם והנ׳ נולדו ליעקב י״ב בנים בז׳ שנים וכאשר ספרום הקדמוני׳ מבאוס בני שמנה חדשים וימים במספר ויתכן שנתנה לאה שפחתה ל ליעקב קודם שנולד נפתלי גם הרתה רחל קודם שנולד זבולן וגם דינה לא ידענו מתי נולדה : אשר עבדתי אותך בהן · שב אל נשי לא אל ילדי כמו ויעם דמי מלחמה בשלום : נחשתי · כמו נסיתי כי הולך היה לקראת נ נחשי׳ ויש לו תרפי׳ : נקבה · לשון צווי במשקל זכר׳ לי אלהי לטובה ופי׳ פרש וכן אשר פי יי׳ יקבנו ורגשות הקו״ף להתבלע הנו״ן בו כמו אשר ידבנו לבו : לרגלי · בעבור רגלי כי דרך בני אדם לומ׳ רגל טובה יש לפלוני והטעם כי התברכתי משעה שבאתה לביתי · הא״ת מלואה נוסף ונמצא חסר : נקדים

רשי

נקוד· מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה פונטור״ה בלע״ז: טלוא· לשון טלאי חברבורות רחבות: חום· שחום דומה לאדום רוש״ו בלע״ז לשון חמימה שחמתית ומצאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי· אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבי׳ יהו שלי ואותן שישנן עכשו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר על הנולדים עכשיו אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר על ידי הזכרי׳ שהן נקודי׳ וטלואי׳ תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: וענתה בי· אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודי׳ וטלואי׳ וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: הן· לשון הן קבלת דברים: לו יהי כדברך· הלואי שתחפוץ בכך: ויסר לבן ביום ההוא וגו׳· תישים· עזים זכרים: כל אשר לבן בו· כל אשר היתה בו חברבורת לבנה: ויתן· לבן ביד בניו: הנותרות· הרעועות שבהן החולו׳ והעקרו׳ שאינן אלא שירי׳ אותן מסר לו: מקל לבנה· עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימר תחת אלון ולבנ׳ ואומר אני הוא שקורין ט״ר בלע״ז שהוא לבן: לח· כשהו׳ רטוב: לוז· ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולר״י בלע״ז: וערמון· קשטני״ר בלע״ז: פצלות· קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשוף הלבן· גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה כראה והגלה לובן שלו במקו׳ הקילוף: ויצג· תרגום ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בתלמוד דנה ושלפה דץ ביה מידי דנה כמו דעצה ל״א שמקבר את לשונו: ברהטים· במרוצות המים בבריכות העשויו׳ בארץ להשקו׳ שם הצאן: אשר תבאן וגו׳· ברהטים אשר תבאן הצאן לשתות שם הצג המקלו׳ לנכח הצאן: ויחמנה· הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה וילדת כיוצא בו· ר׳ הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה: אל המקלו׳· אל מראית המקלות: עקודים· משונים במקום עקידת׳ הם קרסולי ידיהן ורגליהם: והכשבים הפריד יעקב· הנולדים עקודי׳ נקודים הבדיל והפרים לעצמן ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים· כמו שפירשתי: המקושרים· כתרגומו הבכירות ואין ליעד במקרא ומנחם חברו עם אחיתופל בקושרים ויהי הקשר אמיץ אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: ובהעטיף· לשון איחור כתרגומו בלקישות ומנחם חברו עם המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן ובצמרן ואינן מתאוות להתיחס על ידי הזכרים:

כהן

מסורה

וענתה ד׳ וסי׳ בי צדקתי· וענתה ואמרה· וענתה השירה· שמה בימי נעוריה: ביום מחר ב׳ וענתה בי צדקתי· אל תתהלל ביום מחר: לו כב׳ מסר בפרשת לך לך: כדברך ג׳ חס׳ י׳ בתו׳ וסי׳ הן לו יהי· ושכבתי עם· ויאמר י״י סלחתי· ואינון בן י״ג חס׳ י׳ במס׳ רבת׳ וחילופיהון ח׳ כתיבן דבריך וקריין דברך וסי׳ במס׳ רבת׳: ויעקב י״ד וסי׳

תורה

כָּל־שֶׂה נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃ וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃ וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃ וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו׃ וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת׃ וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרֳהָטִים בְּשִׁקֲתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת׃ וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃ וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים

תרגום

כל אימר נמור ורקוע וכל אימר שחום באמריא ורקוע ונמור בעיזיא ויהי אגרי: ותסהיד בי זכוותי ביומא דמחר ארי תיעול על אגרי קדמך כל דליתוהי נמור ורקוע בעיזיא ושחום באמריא גנובא הוא עמי: ואמר לבן ברם לווי יהי כפתגמך: ואעדי ביומא ההוא ית תישיא רגוליא ורקועיא וית כל עיזיא נמורתא ורקועתא כל די חיור ביה וכל דשחום באמריא ויהב ביד בנוהי: ושוי מהלך תלתא יומין בינוהי ובין יעקב ויעקב רעי ית ענא דלבן דאישתארא: ונסיב ליה יעקב חוטרין דלבן רטיבין ודלוז ודדלוב וקליף בהן קלפין חיורין קילוף חיור די על חוטריא: ודעיץ ית חוטריא די קליף ברהטיא אתר בית שקיא דמיא אתר דאתין ענא למישתי לקבלהן דענא ומתיחמן במיתיהן למישתי: ואתיחמא ענא בחוטריא וילידא ענא רגולין נמורין ורקועין: ואמריא אפריש יעקב ויהב בריש ענא כל דרגול וכל דשחום בענא דלבן ושוי ליה עדרין בלחודוהי ולא עריבינון עם ענא דלבן: ויהוי בכל עידן דמתיחמן ענא מבכיריא ושוי יעקב ית חוטריא לעיני ענא ברהטיא ליחמותהן בחוטריא ובלקשות ענא לא משוי

מסורה

במסר׳ רבת׳: הנותרת ג׳ ב׳ חס׳ וחד מלא וסי׳ צאן לבן· על פי השנים· וחיל מלך בבל כתרא׳ מלא: לח ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ ויקח לו יעקב מקל· ואכלה בך כל עץ לח· הוכשתי עץ לח כתר׳ קמץ: לבנות ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ ויפצל בהם פצלות· כהרות בהרות· בהרות כהות לבנות· ונתתי אתהן לך לבנות· קדמ׳ ובתר׳ מל׳: ויצג ב׳ וסי׳ ויצג את המקלות· ויצג את כעירו: בבאן ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ויחמנה בבאן לשתות· בבואן דרך הקדים· בתר׳ מל׳: וישת ז׳ וסי׳ וישת לו עדרים לבדו· וישת על ראש אפרים· וישת אל המדבר פניו· וישת עליהם תבל· וישת חשך סביבתיו· ועתה השמרי· וימד שש שערים: ושם ח׳ וסי׳ ושם יעקב· ושם לה עלילות· ושם בסתר· ושם לו במרכבתו· ושם חטה שורה· ושם בשר זרועו· ושם אתם כסוס הודו· ושם דרך אראנו:

אבן עזרא

עקדים· ברגל והטעם שומה שעקדה הרגל: ונקדים· שיש בו נקודות נקודות: וברודים· מגזרת ברד שיש לו שומו׳ לבנו׳· ומלת טלוא שם כלל והוא מגזרת בלות ומטולאות והטעם כמו שומות· וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש וכן כתוב שה כשבי׳ ושה עזים ואחר שם טלוא כלל הנה פי׳ כל תיש נקוד ועקוד וברוד: וכל שה חום· הוא השחרות ויתכן שנקרא השחור כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן: וטלוא ונקוד בעזים· עקוד וברוד ונקוד: אשר איננו נקוד וטלוא· נקוד וברוד ועקוד: בעזים· זכרים ונקבות: ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים· שפי׳ ומקודים וברודים: הנקודו׳ והטלואות· פירוש העקודות והברודו׳ וזה טעם כל אשר לבן בו וכל שה חום כבש שחור והוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוב לב· ומלת הסר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להסיר משם ואלה שכרי· ופי׳ ויתן ביד בניו של יעקב רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא וזה הפי׳ איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז׳ שנים וכן פי׳ הפרשה הסר משם כמשמעו לשון צווי· וטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם: וענתה בי צדקתי· לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי והוא העדר שאפריד לנפשי אם לא תמצא התישים והעזים עקודים נקודי׳ וברודים והכבשי׳ שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים: ויאמר לבן הן· כמו הנה כי הה״א נוסף כמו האלה האל: ויסר ביום ההוא· לבן הסיר: וישם· גם הוא לבן: מקל· בפתח הקוף בעבור שהוא סמוך: לבנה לוז וערמון· עצים הם רק לח שם התואר והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקר׳ כן בלשון ישמעאל כי הב׳ לשונות והארמית ממשפחה אחת היו: מחשף הלבן· שחשף הקלף כמו חשף יי״: פצל· הטעם כרת כריתות קטנות: ברהטים· מקום חבור המים ששתו הצאן שם: ויחמנה· התחברו פה לשון זכרים ונקבות כמו ותמרנה הפרו׳: ויחמו· כתעברו ובא״ה זאת המלה משונה בניקוד בעבור אות הגרון והיה ראוי להיות כמו ויסבו לאכל לחם ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד רק בלשון רבים לא יחושו: אל המקלות· מן המקלות ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא ואמת שהוא מפלאות התולדות וכן המשפט אפי׳ האשה שנבראה בצלם המלאכים: וטלואים· הם הברודים כי שם כלל הוא: והכשבים הפריד יעקב· ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכשבים ובחר מהם כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן· וי״א כי וישת לו עדרים מאוחר כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו: הצאן המקושרו׳· בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים: ובהעטיף הצאן· הם בימי תשרי וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות:

העטופים

צאן רבות· פרות ורבות משאר צאן: ועבדים ושפחות· מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח כל אלה: עמה· כגם כמו ויעש חיל ויך את עמלק: שוב אל ארץ אבותיך· ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך: ויקרא לרחל וללאה· לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקר הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרין כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' הקדימו רחל ללאה: עשרת מונים· אין מונים פחות מעשרה: מונים לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק' פעמים: והנה העתודים· אע"פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכי' מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב: וברודים· כתרגומו ופציחין פיי"ט בלע"ז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו פתוחה ומכולשת מזו אל זו ואין לי להביא עד מן המקר': האל בית אל· כמו אל בית אל הה"א יתיר' ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם· לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות מ משוחה למזבח: אשר נדרת לי· וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: העוד לנו· למה נתעכב על ידך כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: הלא נכריות נחשבנו לו· אפי' בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נשואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך בשכר הפעולה: את כספנו· שעכב דמי שכר פעולתך: כי כל העושר· כי זה משמש בלשון אלא כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל· לשון הפרשה וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: את

ויחמנה לש נרשים וטעות הוא כי לא תמצא נמכר כי אם ב' בטע' בגרש' וסי' וישמע יתרו· וישמע הכנעני:

התל ל' וב"ב בריש בנשוה נקרות מכתובריות

העטפים ב' בתרי לישני א' כל וא' חס וסי' והיה העטפים ללבן· העטופ' ברעב· קדם חס'· הכבד ב' חס' בריש' וסי' עשה את כל· בזו כסף כזו זהב: והנה איננו ג' וסי' וירא יעקב את פני לבן· ויקחו את הכפתח ויפתחו· בשפט' ויעבר והנה איננו· אנך: כתמל ז' חס' וסי' ויאמר להן ראה את פני· לא תאספון לתת· ויכו שטרי בני ישר'·

אבן עזרא

העטופים· שאין כח בהם כמו כפשם בהם תתעטף: דברי בני לבן· בנים זכרים היו לו וכן הוא אומ' ויתן ביד בניו: ולבן הלך לגזוז את צאנו· שהיה ביד בניו רחוק שלשת ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי: את פני אביכן· ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום או ישוב איננו אל פני כמו פני יי' חלקם: התל בי· מלה זרה בעבור היות הת"ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ויהתל בהם אליהו דרך לעג: עשרת מונים· מלשון מנה את העם והטעם עשרה במספר או הזכיר עשרה בעבור היותו סך חשבון· וזה שאמר עקדים יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: ויצל אלהים· כטעם ויגזלו את מכרי' ושניהם מגזרת הצילני נא ואם הוא מעט רחוק· וזה שאמ' יעקב לנשיו גם הוא אמת מראה זה בחלום כי השם עזרהו לחזק הצאן ולהוליד גם בלא מקלות: אנכי האל בית אל· טעמו האל אל בית אל וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע: כי מכרנו· כאילו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור בלא יקח בנותי במשכרתך: רכם

כתמל שלשום על כל גדותיו· אך רחוק יהיה ביניכם· אשה עצורה לנו· וישבו בני ישראל באהליהם כתמל שלשום:

שלשום ב' מלאים בתורה וסי' והנה איננו עמו כתמול שלשום· פן ירדף גאל הדם· וכל נביאים וכתובים דכות' במד חס' וסי' כי לא היתה כזאת· ויהי כל ידעו מאתמול· כי אם אשה עצורה לנו· ודבר אבנר היה: אבותיך ג' מלאים וסי' שוב אל ארץ אבותיך· ובמשרפות אבותיך· אל תשג גבול עולם: ואתנה ג' וסי' ואתנה ידעתן· אמור אל שתי תפל· ואתנה צאני· וחד אתנה· הנני אל בסתותיכנה: נתנו ה' וסי' ולא נתנו אלה' להרע· ויפקד שמשון את אשתו בגדי: וילחצו ויאברו את בני דן· ויקחהו שאול ביום ההוא· וישב דוד במדבר במצדות· וחד ונתנו דכי תצא למלחמה: להרע ו' וסי' כו' מס' בפר' ויקרא: מלאך האלהים ח' וסי' כו' במס' רבתא:

והון לקשיא ללבן ובכיריא ליעקב: ותקיף גברא לחדא לחדא והוו ליה ען סגיאן ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין: ושמע ית פתגמי בני לבן למימר נסיב יעקב ית כל די לאבונא ומדי לאבונא קנא ית כל נכסיא האלין: וחזא יעקב ית סבר אפי לבן והא ליתנון עמיה כמאיתמלי ומדקדמוהי: ואמר יי' ליעקב תוב לארע אבהתך ולילדותך ויהי מימרי בסעדך: ושלח יעקב וקרא לרחל וללאה חקלא לות ענֵיה: ואמר להן חזי אנא ית סבר אפי אבוכן ארי ליתנון עמי כמאתמלי ומדקמוהי ואלהיה דאבא הוה בסעדי: ואתין ידעתין ארי בכל חילי פלחית ית אבוכן: ואבוכן שקר בי ואשני ית אגרי עשר זמנין ולא שבקיה יי' לאבאשא עמי: אם כדין הוה אמר נמורין יהי אגרך וילדן כל ענא נמורין ואם כדין הוה אמר רגולין יהי אגרך וילדן כל ענא רגולין: ואפריש יי' מן בעירא דאבוכן ויהב לי: והוה בעידן דאתיחמא ענא וזקפית עיני וחזית בחלמא והא תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין: ואמר לי מלאכא דיי' בחלמא יעקב ואמרית הא אנא: ואמר זקוף כען עינך וחזי כל תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין ארי גלי קדמי ית כל די לבן עביד לך: אנא אלהא דאיתגליתי עלך בבית אל די משחתא תמן קמא ודי קיימתא קדמי תמן קיים כען קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארע ילדותך: ואתיבת רחל ולאה ואמרא ליה העוד לנא חולק ואחסנא בבית אבונא: הלא נוכראין איתחשבנא ליה ארי זבננא ואכל אף מיכל ית כספנא: ארי כל עותרא דאפריש יי' מאבונא דילנא הוא ולבננא וכען כל די

והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב: ויפרץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים: וישמע את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבד הזה: וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום: ויאמר יהוה אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך: וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו: ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם ואלהי אבי היה עמדי: ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן: ואביכן התל בי והחלף את משכרתי עשרת מנים ולא נתנו אלהים להרע עמדי: אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כה יאמר עקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקדים: ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי: ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים: ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הנני: ויאמר שא נא עיניך וראה כל העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך: אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך: ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו: הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו: כי כל העשר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו ועתה כל אשר

ותאמרנה ל' ב"ב והען רחל ולאה ותאמרנה· וכל נבי' וכתו' דכו' ב"מא ותעננה הנשים המשחקות ותאמרן: נחשבנו ג' וסי' הלא נכריות נחשבנו· בצאן טבחה· מדוע נחשבנו כבהמה:

רשי

את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו': מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: לגזוז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנב רחל את התרפים. להפריש את אביה מע"ז נתכוונה: ביום השלישי. שהיה דרך שלש' ימים היה ביניהם: את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ו' ימים ובז' השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימי' הלך לבן ביום אחד: מטוב ועד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים: כשבויות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: ותגנוב אותי. גנבת את דעתי: יש לאל ידי. יש כח בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא קדש על שם עיזוז ורוב א אונים הוא: נכספת. חמדת. והרבה יש במקרא נכספה וגם כלתה נפשי. למעשה ידיך תכסוף: כי יראתי וגו' השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו': לא

אבן עזרא

רכש. מגזרת רכוש: התרפי'. יא' שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעה ידועה ותדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און ופי' הפסוק איננו כן והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד והפסוק שאמ' אין אפוד ותרפים יש לו ב' פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי השם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את יי' אלהיכם ואת דוד מלכם ואין זבח ומצבה לע"ז ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמות אפוד משה על כן אמ' אפוד ולא אמר האפוד כמו הגישה האפוד והאפוד ירד בידו איננו אפוד שעשה משה ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות אם גומר השם עלי והפי' הב' שלא יעבדו השם ולא ע"ז והנה התרפים קראם לבן אלוהיו ויש אומרים שרחל גנבתם לבטל ע"ז מאביה ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה ולא טמנתם בדרך והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה דרך ברחו. לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר ה הדעת בלב: ויבא אלהים אל לבן הארמי. קודם וידבק אותו ופי' וכבר בא אלהים וכבר הראיתיך רבים כמוהו ובא השם לכבוד יעקב: מטוב עד רע. שתחשוב אתה שהוא טוב לו לא תדבר לו להטיבו: ולבן תקע את אחיו. עם אחיו: אהל יעקב. מוסף עצמו והאחר כמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד: הסכלת עשו. שם הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן: יש לאל. כח כמו כגבר אין איל: נכספת. שם הפועל מבנין נפעל כמו אם נלחום נלחם בם. ותלת נכספת כמו התאוות וכן יכסוף לטורף: לא

מסורה

אמר אלהים ו' בסדר פרשת בראשית: וינהג ה' וסי' וינהג את כל מקנהו. וינהג את הצאן אחר המדבר. וינהג את מקניהם ויך בהם. וינהג את עמו וילך גיא מלח. וינהג ואב את חיל הצבא: רכש ה' פסו' דמי' מן ב' מלי' קדם' קמ' תני' פתח וסי' את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי. רכשו אשר רכש מקנהו וקנינו אשר רכש.

תורה

אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃ וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃ וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן׃ וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃ וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד׃ וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃ לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃ וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃ יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃ וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃ עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ

תרגום

אמר יי' לך עביד׃ וקם יעקב ונטל ית בנוהי וית נשוהי על גמליא׃ ודבר ית כל גיתוהי וית כל קנינהי דקנא גיתוהי וקניניה דקנא בפדן ארם למיתי לות יצחק אבוהי לארעא דכנען׃ ולבן אזל למיגז ית ענהי ונסיבת רחל ית צלמניא די לאבוהא׃ וכסי יעקב מן לבן ארמאה על דלא חוי ליה ארי אזל הוא׃ ואזל הוא וכל די ליה וקם ועבר ית פרת ושוי ית אפוהי לטורא דגלעד׃ ואתחוה ללבן ביומא תליתאה ארי אזל יעקב׃ ודבר ית אחוהי עמיה ורדף בתרוהי מהלך שבעא יומין ואדביק יתיה בטורא דגלעד׃ ואתא מימר מן קדם יי' לות לבן ארמאה בחלמא דליליא ואמר ליה אסתמר לך דילמא תמליל עם יעקב מטב עד ביש׃ ואדביק לבן ית יעקב ויעקב פרס ית משכניה בטורא ולבן אשרי ית אחוהי בטורא דגלעד׃ ואמר לבן ליעקב מה עבדת וכסיתא מיני ודברתא ית בנתי כשבית חרבא׃ למה אטמרת למיזל וכסיתא מיני ולא חויתא לי ושלחתך פון בחדוא ובתושבחן בתופין ובכנרין׃ ולא שבקתני לנשקא לבני ולבנתי כען אסכלתא למעבד׃ אית חילא בידי למעבד עימכון ביש ואלהא דאבוכון ברמשא אמר לי למימר אסתמר לך ממללא עם יעקב מטב עד ביש׃ וכען מיזל אזלת ארי חמדא חמדתא לבית אבוך למה נסיבתא ית דחלתי׃ ואתיב יעקב ואמר ללבן ארי דחילית ארי אמרית דילמא תנוס ית בנתך מני׃ אתר די תשכח ית דחלתך

מסורה

אלה פקודי המשכן משכן. והכבתב מכהב. והמנהג כמנהג יהוא: ולבן ג' באורית' וסי' ולבן הלך לגזז את צאנו. ולבן תקע את אחיו. ולבן ואצרות: ויגד כ"ד וסי' בו' במסר' רבת': ובשרים ב' חד חס' וחד מל' וסי' למה נחבאת לברח. וכל ישראל משחקים. ברח'. קדמ' חס' דדה"מל': עשה ד' ג' כתיב ה' וא' כתיב ו' וסי' הסכלת עשו. למען עשה כיום הזה. עשה שטים שנאתי. עשה צדקה ומשפט. קדמה כתוב ו': מדבר ח' דגש' וסי' יש לאל ידי לעשה. ובבא משה אל אהל. ויכל משה מדבר אתם. ועתה דעי וראי מה תעשי. ותבא בי רוח. ואשמע מדבר אלי. אהבת רע מטוב. נצור לשונך מרע: הלך ד' חס' וסי' ועתה הלך הלכת כי נכסף. הלך אלך עמך. וישרנה הפרות. ויעש כן הלך ערום ויחף. וכל ירמיה דכוו' כמו' כ' ל' וסי' וקנית לך אזור פשתים. ואמרת אל חנניה. הלוך להרגיעו ישראל. לעבד מלך הכושי. הלוך אל בית הרכבים. הלוך ככו ילכו ואת: בנותיך ג' מלאי וסי' פן תגזל את בנותיך מעמי. ואכל קצירך. עד זה מדבר:

לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך: מה עמדי. משלך: באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא ממששנית: בכר הגמל. לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין שנינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט"יל בלע"ז: דלקת. רדפת כמו על ההרים דלקונו וכמו מדלוק אחרי פלשתים: ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרו"ביר בלע"ז: לא שכלו. לא הפילו עיבורים כמו רחם משכיל תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך. מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא: טרפה. על ידי ארי וזאב. אנכי אחטנה. לשון אל השער ולא יחטיא אני ובני שלמה חטאי' חסרים אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי מידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא ממנינא שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו ולא נפקד איש ממנו ת' תרגומו לא שגא: גנובתי יום וגנובתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנובתי. כמו רבתי בגוי' שרתי במדינות מלאתי משפט אוהבתי לרוש: אכלני חרב. לשון אש אוכלה: קרח. כמו משליך קרחו תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה: ותחלף את משכורתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים: ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמ' לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת ויעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: והיה לעד. הקב"ה: לאחיו

כה ה' קבץ דסמי' כי לח"ע וסי' הבר מה לך עמדי וקח לך. כי מה עבדך הכלב. ואמרתם על מה על כי העיר. ומה חשחן אנחנא. ויאמר לה מה עבדת: ולא ידע י"א וס' כו' במסר' רבת': באהל ובאהל א"ב מן בב וכ' בריש תיבות וסי' בו' במסר' רבת': האמהת ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' ויבא לבן. ועם האמהות אשר אמרת.

לא יחיה נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם: ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהת ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את כל האהל ולא מצא: ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי ויחפש ולא מצא את התרפים: ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי: כי משש את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי: טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה: הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני: זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנתיך ושש שנים בצאנך ותחלף את משכרתי עשרת מנים: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש: ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה ראה לי הוא ולבנתי מה אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו: ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך:

לא יתקיים קדם אחנא אשתמודע לך מה דעמי וסב לך ולא ידע יעקב ארי רחל נסיבתנון: ועל לבן במשכנא דיעקב ובמשכנא דלאה ובמשכנא דתרתין לחינתא ולא אשכח ונפק ממשכנא דלאה ועל במשכנא דרחל: ורחל נסיבת ית צלמניא ושויתינון בעביטא דגמלא ויתיבת עליהון ומשש לבן ית כל משכנא ולא אשכח: ואמרת לאבוהא לא יתקוף בעיני רבוני ארי לא איכול למיקם מן קדמך ארי אורח נשין לי ובלש ולא אשכח ית צלמניא: ותקיף ליעקב ונצא עם לבן ואתיב יעקב ואמר ללבן מה חובי מה סורחני ארי רדפתא בתרי: ארי מששתא ית כל מני מה אשכחתא מכל מני ביתך שוי הכא קדם אחי ואחך ויוכחון בין תרוונא: דנן עסרין שנין אנא עימך רחלך ועזך לא אתכילו ודיכרי ענך לא אכלית: דתבירא לא איתיתי לך דהות שגיא ממנינא מני את בעי לה נטרית בימטא ונטרית בליליא: הויתי ביממא אכלני שרבא וגלידא נחית עלי בליליא ונדת שנתי מעיני: דנן לי עסרין שנין בביתך פלחתך ארבע עסרי שנין בתרתין בנתך ושית שנין בענך ואשניתא ית אגרי עסר זמנין: אילולפון אלהא דאבא אלהא דאברהם ודדחיל ליה יצחק הוה בסעדי ארי כען ריקן שלחתני ית עמלי וית ליאות ידי גלי קדם יי ואוכח ברמשא: ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנתי ובניא בני ועאנא עני וכל דאת חזי דילי הוא ולבנתי מה אעביד לאלין יומא דין או לבניהן דילידא: וכען איתא ניגזר קיים אנא ואת ויהי לסהיד בינא ובינך:

אבן עזרא

לא יחיה. רק אהרגנו ויש אומ' שהיה דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך אם כן יודיענו מי התפלל על אשת פנחס: ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות. שאהל אחד היה לשתיהן או באהל כל אחת מהן ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה והעד ויצא מאהל לאה גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואחר להזכיר אהל רחל וכן היה בא באהל יעקב ואחר כן באהל לאה ואחר כך באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלום ובצאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו ה התרפים שם ככר לקחתם רחל ושמתם בכר הגמל: ו"א בכר כרמות מרדעת והנכון בעיני שכר הגמל כמו שלחו כר מושל ארץ וכר בכרכרו' ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרע הכרי והנה רחל לקחה התרפי' ושמה אותם במקום שהם כר הגמל ותשב עליהם ולא היתה באהל: כי דלקת. רדפת וכן דלוק עני: אנכי אחטנה. אם היתה טרפה החטא היה עלי ופרעתי כמוה: גנבתי יום. היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה: ופחד יצחק. יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן. ת"ם ריקם נוסף והוא שם ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים וכן ת"ם אחנם גם חנם: ולבנותי מה אעשה. הוסיף לבאר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם: מצבה.

בתרא מ"ל. וחד אמהות עבדיו: ותשב ל"ב בסר פרשה וישב: ה' פס' אית בהון כה מה וס' בכסר רבת': מה ב' פתחים סמיכ' לח' וס' כה פשעי מה חטאתי. מה חפצו בביתו אחריו: חרב ה' חסר' בליש' וס' כו' בכסר רבתא: מעיני ד' וס' ותדד שנתי מעיני. כי נשכחו הצרות. נוחם יסתר מעיני. יסתר עמל מעיני: לולי ז' ר"פ וס' לולי אלהי אבי. לולי כעס אויב אגור. לולי יי' צבאות הותיר לנו. לולי האמנתי לראות בטוב יי'. לולי יי' עזרתה. לולי תורתך. לולי יי' עזרתה לי: ופחד ב' וס' יצחק היה לי. ופחד למ'דעי: א"ב מן חד חד חד א' וחד לא' דילה וליה דכו' וס' כו' במסר' רבתא: והבנים ג' וס' הבנות בנתי והבנים. והאבות והבנים יחדו. והבנים קשה פנים: לאלה ה' וס' ויען לבן ויאמר ליעקב. לאלה תחלק הארץ. ויאמר ראיתי את ישראל נפוצים. וחברו. אל הטפו יטיפון: ואתה ג' ב' קמצין וא' פתח וס' ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה. והדבר אשר דברנו אני ואתה. אני ואתה רכבים עמדים. בתרא' פתח:

לאחיו. הם בניו שהיו לו אחים נגשי' לצרה ולמלחמה עליו: יגר שהדות'. תרגומו של גלעד: גלעד. גל עד: והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף יי' ביני וביניך אם תעבור את הברית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: בנותי. בנותי שני פעמי' אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: אם תענה את בנותי. למנוע מהן עונת תשמיש: יריתי. כמו ירה בים כזה שאני יורה חץ: אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה. לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: אלהי אברהם. קדש: אלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול: ויזבח יעקב זבח. שחט בהמו' למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן: לאכול לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב נשחית' עץ בלחמו: ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ: מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישר' שבאו לקראתו:

חסלת ויצא יעקב

וישלח

יעקב מלאכי'. מלאכי' ממש: ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכ' למ"ד בתחילת' הטיל לה ה"א בסופה: גרתי

מצבה. שהציב אותה: גל. שיגלו שם אבנים עד שהתחברו גם קראה מצפה. וטעם יצף יי' כמו יי' יראה וכן צופה נתיך: כי נסתר. אנחנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו ולא יראנו השם רואהו. וטעם אשר אמר שב אל לבן. ויעקב קראה מצפה בעבור שאמ' לו יצף יי': אם תענה בנותי. אמר הגאון פירושו אם לא תשכב עם כשיך וזאת לשון נכריה לא נמצא כמוהו בכל המקרא ואם היה כמשמעו מה יזיק והטעם שלא יעש' להם רע ויכריחם על דבר שאינם חפיצות בו. ותרגום גלעד יגר שהדותא: אשר יריתי. הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה בים וירום אל מקום אחד: לא אעבור. ברית זה הגל כמו עברו חק. וטעם לרעה לעשות רע ויש אומ' לא תעבור שי אתה להרע ליגם אני כן. כל אחד אמר ישפט בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע"ז וכן העיד יהושע: וישבע יעקב בפחד אביו. במי שהיה אביו מפחד ממנו ויש אומ' זה הפחד רמז ליום העקדה ואיננו רחוק: לבניו. הם בני בנותיו: ויפגעו בו מלאכי אלהי'. לעזרו בדרך והוא לבדו ראה מחנה המלאכים סביב מחנהו: על כן קרא שם המקום מחנים. על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים:

וישלח

הנה ידענו כי ארץ אדום בין ארץ בין ארץ יש' וזאת תשובה על הגאון ש' מי כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם ואלה המלאכים הם מעבדין: כה

תענה ב' קמצ'ין וסי' אם תענה את בנותי ואם. אם ענה תענה אתו: ט"ו מילין מיחדין קמצ'ין בליש' וסי' כמסר' רבת': ה' פסו' הנה והנה וסי' הנה הגל הזה והנה המצבה. ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה. ועתה הנה המלך אשר בחרתם. הנה אדניהו ירא את המלך. והנה אלה מרחוק יבאו והנה: אם אני י' פסו' באורייתא

וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל הַגָּל: וַיִּקְרָא לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד: וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ גַּלְעֵד: וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ: אִם תְּעַנֶּה אֶת בְּנֹתַי וְאִם תִּקַּח נָשִׁים עַל בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ: וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ: עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה אִם אָנִי לֹא אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת הַגַּל הַזֶּה וְאִם אַתָּה לֹא תַעֲבֹר אֵלַי אֶת הַגַּל הַזֶּה וְאֶת הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת לְרָעָה: אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק: וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר: וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ: לב וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם:

ונסיב יעקב אבנא וזקפה קמא: ואמר יעקב לאחוהי לקוטו אבנין ונסיבו אבנין ועבדו דגורא ואכלו תמן על דגורא: וקרא ליה לבן יגר שהדותא ויעקב קרא ליה גלעד: ואמר לבן דגורא הדין סהיד בינא ובינך יומא דין על כן קרא שמיה גלעד: וסכותא די אמר יסך מימרא דיי' בינא ובינך ארי ניתכסי גבר מחבריה: אם תעניית בנתי ואם תיסב נשין על בנתי לית אינש עמנא חזי מימרא דיי' סהיד בינא ובינך: ואמר לבן ליעקב הא דגורא הדין והא קמתא די אקימית בינא ובינך: סהיד דגורא הדין וסהדא קמתא אם אנא לא אעיבר לותך ית דגורא הדין ואם את לא תעיבר לותי ית דגורא הדין וית קמתא הדא לבישו: אלהיה דאברהם ואלהי דנחור ידינון ביננא אלהא דאבוהון וקיים יעקב בדדחיל ליה אבוהי יצחק: ונכיס יעקב ניכסתא בטורא וקרא לאחוהי למיכל לחמא ואכלו לחמא ובתו בטורא: ואקדים לבן בצפרא ונשיק לבנוהי ולבנתיה ובריך יתהון ואזל ותב לבן לאתריה: ויעקב אזל לאורחיה וערעו ביה מלאכיא דיי': ואמר יעקב כד חזינון משריתא מן קדם יי' דא וקרא שמא דאתרא ההוא מחנים:

קמ"ח. חלק"י. מחני"ם. סימ"ן:

פרשה

וישלח

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם:

פרשה

ושלח

ושלח יעקב אזגדין קדמוהי לות עשו אחוהי לארעא דשעיר לחקלי אדום:

וירמיה אם ואם במצע' פסו' וסי' כו' כמס' רבת': ג' ראשי פסו' מן ג' ג' מלי' דמי' קדמ' ותלי' קרחי ומציע' נסי' ואו' וסי' אלהי אברהם ואלהי נחור. כי יצובו אינני שמע. עלי עשור ועלי. אנ"ך. וחילופי' ח' פסו' מן ג' מילין קדמ' ותלית' נסי' ואו' ומצ' קרחי' וסי' ואלה יצאו מן העיר. ואם רע בעיניכם לעבר את יי'. כי אם את יי'. וגם הבן גם בספא. והיו בני ישראל. ופתח הצלע למנח. דיחזקאל. ראיתי והנה מנורת זהב כלה. יש אחד ואין שני. אדין סרביא: בנותיו ולבנותיו ג' מ"ל וסי' וינשק לבניו ולבנותיו. ואלה בני לאה אשר ילדה ליעקב. הוא ובנותיו. דעזרא: אתהם ה' וסי' וישכם לבן בבקר. והזהרת אתהם. וישמע יי' בקול ישראל ויתן את הכנעני. כבקרת רועה עדרו. ויתנו בגורל ממטה בני יהודה בד"ה: כאשר ראם ב' וסי' ויאמר יעקב. כאשר ראם צדקיהו: ראם א"ב מן ב' ב' מן ג' אתין וסי' כו' כמסר' רבת': ויקרא שם המקום ה' חס' את וסי' שם המקום ההוא מחנים. שם המקום ההוא בכה וכריבה. שם המקום חרמה. שם המקום ההוא תבערה. שם המקום ההוא גלגל: מלאכי אלהים ב' וסי' והנה מלאכי אלהים. ויפגעו בו מלאכי אלהים:

גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך לא נתקיימה בי. ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדוני. להודיע שאני בא אליך: למצוא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו עודנו בשנאתו: ויירא ויצר.

תאמרון חד מן ט' וסי' ויצו אתם לאמר. ויאמרו למלאכים הבאים. וכי תאמרון אלי. דמלכים. כה תאמרון לאדניכם. אל אדניכם. כה תאמרון אל חזקיהו. לא תאמרון קשר. ויאמר אליהם ירמיהו. כה תאמרון אל חזקיהו דד"ה: עד עתה ד' וסי' ואחר עד עתה. כי לא באתם עד עתה אל. ועתה קום צא ודבר.

וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי
לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן
גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה: וַיְהִי־לִי
שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה
וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן
בְּעֵינֶיךָ: וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־
יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־
עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־
מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ: וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד
וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ
וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים
לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת: וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו
אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה
הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה: וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי
יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ
וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ: קָטֹנְתִּי
מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי
אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי
מַחֲנוֹת: הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד
עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא
וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים: וְאַתָּה
אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי
אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר
מֵרֹב: וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא
וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו
אָחִיו: עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים
רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים:

וּפַקֵּיד יָתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן
לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו כִּדְנַן אֲמַר עַבְדָּךְ
יַעֲקֹב עִם לָבָן דָּרִית וְאוֹחֲרִית עַד
כְּעַן: וַהֲווֹ לִי תּוֹרִין וַחֲמָרִין
עָן וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וּשְׁלָחִית
לְחַוָּאָה לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין
בְּעֵינָךְ: וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא לְוָת
יַעֲקֹב לְמֵימַר אֲתֵינָא לְוָת אֲחוּךְ
לְוָת עֵשָׂו וְאַף אָתֵי לְקַדָּמוּתָךְ
וְאַרְבַּע מְאָה גֻּבְרִין עִמֵּיהּ: וּדְחֵיל
יַעֲקֹב לַחֲדָא וַעֲקַת לֵיהּ וּפַלֵּיג יָת
עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וְיָת עָנָא וְיָת תּוֹרֵי
וְגַמְלַיָּא לְתַרְתֵּין מַשִּׁרְיָן: וַאֲמַר
אִם יֵיתֵי עֵשָׂו לְמַשִּׁרְיָתָא חֲדָא
וְיִמְחֵינַהּ וּתְהֵי מַשִּׁרְיָתָא
דְּאִשְׁתְּאַר לְשֵׁיזָבָא: וַאֲמַר יַעֲקֹב
אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא אַבְרָהָם וֵאלָהֵיהּ
דְּאַבָּא יִצְחָק יְיָ דִּי אֲמַר לִי תּוּב
לְאַרְעָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וְאוֹטֵיב עִמָּךְ:
זְעֵירָן זָכְוָתִי מִכֹּל חִסְדִּין וּמִכָּל
טָבְוָן דִּי עֲבַדְתָּ עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי יְחִידַי
עֲבָרִית יָת יַרְדְּנָא הָדֵין וּכְעַן הֲוֵיתִי
לְתַרְתֵּין מַשִּׁרְיָן: שֵׁיזְבִנִי כְעַן
מִידָא דְאָחִי מִידָא דְעֵשָׂו אֲרֵי דָחֵיל
אֲנָא מִנֵּיהּ דִּלְמָא יֵיתֵי וְיִמְחִינַנִי
אִימָּא עַל בְּנַיָּא: וְאַתְּ אֲמַרְתְּ
אוֹטָבָא אוֹטֵיב עִמָּךְ וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ
סַגִּיאִין כְּחָלָא דְּיַמָּא דְּלָא
יִתְמְנוֹן מִסְּגֵי: וּבָת תַּמָּן
בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְסֵיב מִן דְּאַיְתִי
בִידֵיהּ תִּקְרוּבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי:
עִזֵּי מָאתַן וְתֵישַׁיָּא עַסְרִין
רְחֵלֵי מָאתַן וְדִיכְרֵי עַסְרִין:

ויחן יי' אתם וירחמם: ויירא י"ב ו' בקריאה ו' בשמואל וסי' מה נורא. ויירא יעקב מאד. ויאמר מי שכך לאיש. וישמע המלך יהויקים. ויירא דוד את יי' ביום ההוא. ויירא מאד מפני אכיש מלך גת. ויירא כל העם מאד את יי'. ויירא שאול מלפני דוד. ויירא ויחרד לבו. ויירא מאד מדברי שמואל. ויירא דוד את האלהים. ד"ה. ויירא ויתן יהושפט את פניו. ד"ה: ויצר ג' וסי' ויירא יעקב. בכל אשר יצאו יד יי'. שופטי'. ויצר לאבנון להתחלות: ויחץ ג' וסי' ויחץ את העם. ויחץ את הילדים. ויחץ את שלש מאות האיש: יבוא ז' כלא' בתו' מכר פרשת אחרי מות: ויאמר ד' ר"פ בטעם זרקא וכו' ויאמר יעקב. יתרו ברוך יי'. משה שש מאות אלף. משה בזאת הדעון: והכני ב' חד פתח וחד קמץ וסי' פן יבא והכני. אם יוכל להלחם. אוריית' פתח. דשמואל קמץ. ודא הוא חד מן א"ב מן חד חד דד פתח וחד קמץ דלוג וסי' בבסרא רבתא: אם על בנים ב' וסי' פן יבא והכני. אם על בנים רטשה: ואלים ז' וסי' עזים מאתים. וזה הדבר. וקרבתם על הלחם. חמאת בקר וחלב צאן. ערב וכל נשיאי קדר. הלא הדחתם את כהני יי'. ויביאו פרים שבעה: אילים ד' בלא' בתורה וסי' רחלים מאתים. קח את אהרן. בנה לי בזה קדמ'. חמאת בקר:

אבן עזרא

כה תאמרון לאדני. אמר כן להם עד שיתברר אגלם שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד: ואחר עד עתה. האלף סימן המדבר והנוח הנעלם שהוא אחריו תחת אלף השרש וכן אני אהבי אהב כי כבד על הלשון להוציא שני אלפין והוא מהבנין הקל: שור וחמור. שם המין: ואשלחה להגיד לאדני. כי רצוני לעשות כל אשר יצוה וזה טעם למצא חן: וגם הולך לקראתך. שהוגד לו שאתה בא: ויצר לו. זה הדבר מהבנין הכבד כמו והצר לך: ויחץ. נפתח היוד בעבור אות הגרון הבא אחריו כמו ויעל משה: מחנה. זכר ונקבה כבית ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה אולי יהיה שיברחו או תשוך חמת אחיו בהכותו המחנה האחת או יבא להם ריוח והצלה משם וכמוהו אם תחזק ארם ממני והייתי לי לישועה ומה שאמ' רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש ואם השם אמ' לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם ואלישע אמר ויי' העלים ממני גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו והוא אומרו ואהיה עמך גם זה פי' ואיטיבה עמך שיתכן שימלט הוא לבדו ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן השגת הקל לגדול יקרא גדול ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהי השם עמו ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישרא' ממצרי' ובעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו: קטנתי. כמו גם יכלתי והטעם פחות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים וכבר פירשתי חסד ואמת: והכני. משרת עצמו ואחר עמו כמו ושני שרי גדודים וכן הוא והכני והכה אם על בנים: עזים מאתים. בכאן שם הנקבות עשר לזכר ולפרים ד' ולעיירים שנים כי ידע תולדתם: וריות

ויירא שמא יהרג ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: המחנ' האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה המחנה הזה לשון זכר וכן יש שאר דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה השמש יצא על הארץ נקבה השמש מוצאו הרי זכר השמש זרחה על המים הרי לשון נקבה וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי נקבה ויגע בארבע פנות הבית הרי זכר ורוח גדולה וחזק מפרק הרי הרי זכר ונקבה וכן אש ואש יצאה מלפני יי' לשון נקבה אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה לדורון ותעבור המנח' על פניו לתפלה אלהי אבי אברהם למלחמ' והיה המחנ' הנשאר לפליטה: ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומ' ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתו' האומר אלי שוב לארצך וגו' אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי שא' מרת לי אני יי' אלהי אברהם אביך ואלהי יצח' ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך ובבי' לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנא' ויאמ' יי' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך:

גרתי ב' אות לו. ויחן ב' וכי' יעקב אתנח לאתנון. יבוא ז' מלא' סימו'. והכני אב' מן חד חד כתח וחד קמץ דלוג. עזים ב' בכו' רכל כוף תיבותן ס' ומנחתם ונכניהם לפרו' נאלים ולבנמים בחסכרם כמשכטם.

קטנתי מכל החסדים. נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו: מכל האמת. אמיתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגד' נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב בזכו' אבותיך: ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן אמר לו כן והלא לא אמ' לו אלא והיה זרעך כעפר הארץ אלא שאמ' לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמי' וכחול אשר על שפת הים: הבא בידו. ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו. ומדרש אגדה מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונוטלם בידו. ד"א מן הבא בידו. מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תיישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשי' ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויין ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעבר' אינה מקבלת זכר ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: גמלים

גמלים מניקות שלשים: ובניהם עמהם ומדרש אגדה ובניהם בנאיה זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב: עירים. חמורים זכרים: עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חבירו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגומו דמאן את: ולמי אלה לפניך. למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא לה' הארץ ומלואה של ה': ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגו' דעבדך דיעקב ושאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא. יעקב: אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן וכופר בריתכם את מות לא תוכלי כפרה ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בתלמוד וכפר ידיה בעי לכפורי ידיה בההוא גברא וגם בלשון המקר' נקראו המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: על פניו. כמו לפניו וכן חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן המכעיסים אותי על פני ומדר' אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה: ואת אחד עשר ילדיו. ודינה היכן היתה נתנה בתבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: את כל אשר לו. הבהמ' והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן: ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם: ויאבק איש. מנחם פירש ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליה' על ידי נענועם ולי נר' שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמין להפיל את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופי' רבותינו שהוא שרו של עשו: ויתקע. נתקעקע ממקומו חבריתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה: ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהם וזה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה ויתחנן לו המלאך ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל. להם: למה זה תשאל. אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים: ויזרח לו. לצרכו לרפאות את צלעתו כמה דתימר שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו והוא היה צולע כשזרחה השמש: ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו:

ורוח ט' זוגין חד ר' וחד ור' וסי' בו במס' רבת': ולמי ג' וסי' ולמי אלה לפניך. ולמי כל חמדת ישר'. ולמי אני עמל: שלוחה ג' ב' חס' וא' מל' וסי' ואמרת לעבדך ליעקב. נפתלי אילה שלחה. ואראה והנה יד שלח. קדמ' מל' ויש ספרי' נמסרי' ב' מל' וא' חס' נפתלי חס': ויצו גם י"ג פסו' דאית בהו גם גם גם וסי' בו בבס' רבת': ההלכת ג'

גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות ארבעים ופרים עשרה אתנת עשרים ועירם עשרה: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר: ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך: ואמרת לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו והנה גם הוא אחרינו: ויצו גם את השני גם את השלישי גם את כל ההלכים אחרי העדרים לאמר כדבר הזה תדברון אל עשו במצאכם אתו: ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני: ותעבר המנחה על פניו והוא לן בלילה ההוא במחנה: ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עשר ילדיו ויעבר את מעבר יבק: ויקחם ויעברם את הנחל ויעבר את אשר לו: ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר: וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו: ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני: ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב: ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל: וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אתו שם: ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי: ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צלע על ירכו:

גמלי מינקתא ובניהון תלתין תורתא ארבעין ותורין עסרא אתנן עסרין ועילי עסרא: ויהב ביד עבדוהי עדרא עדרא בלחודוהי ואמר לעבדוהי עברו קדמי ורוחא תשוון בין עדרא ובין עדרא: ופקיד ית קדמאה למימר ארי יערעינך עשו אחי וישאלינך למימר דמן את ולאן את אזיל ודמן אילין דקדמך: ותימר דעבדך דיעקב תקרובתא היא דמשלחא לרבוני לעשו והא אף הוא אתי בתרנא: ופקיד אף ית תנינאה אף ית תליתאה אף ית כל דאזלין בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד תשכחון יתיה: ותימרון אף הא עבדך יעקב אתי בתרנא ארי אמר אנחינה לרוגזיה בתקרובתא דאזלא קדמי ובתר כן אחזי אפוהי מאים יסב אפי: ועברת תקרובתא על אפוהי והוא בת בליליא ההוא במשריתא: וקם בליליא הוא ודבר ית תרתין נשוהי וית תרתין לחינתיה וית חד עסר בנוהי ועבר ית מעבר יובקא: ודברינון ואעברינון ית נחלא ועבר ית דיליה: ואשתאר יעקב בלחודוהי ואשתדל גברא עמיה עד דסליק צפרא: וחזא ארי לא יכיל ליה וקריב בפתי ירכיה וזע פתי ירכא דיעקב באשתדלותיה עמיה: ואמר שלחני ארי סליק צפרא ואמר לא אשלחינך אלהין ברכתני: ואמר ליה מן שמך ואמר יעקב: ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אלהין ישראל ארי רב את קדם יי ועם גבריא ויכלתא: ושאיל יעקב ואמר חוי כען שמך ואמר למה דנן את שאיל לשמי ובריך יתיה תמן: וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארי חזיתי מלאכא דיי אפין באפין ואשתיזבת נפשי: ודנח ליה שמשא כד עבר ית פנואל והוא מטלע על ירכיה:

אבן עזרא

ורוח תשימו. הפרש וקרו' ממנו כי היתה הרוחה הפרשה בין מנה למנה כמו ורוח לשאול: ושאלך לאמר. כמו כי אהבך: גם את כל ההולכי'. כי חמשה היו שם: במוצאכם. כפתח הה"א בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו: כי אמר. יעקב בלבו ואלה דברי משה. ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר ופניו כעסו וכן ופניה לא היו לה: ויעבר את מעבר יבק. הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם והנה פי' ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום: ויאבק. מגזרת אבק שעלה אבק ביניהם: עד עלות השחר. עד סור שחרות הלילה ויא' כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש וכן אשר אין לו שחר: כי לא יכול לו. המלאך: ויגע בכף ירכו. של יעקב: ותקע. כמו כן תקע נפשי מתוך כרה כף הירך ממקומה: בגיד

מסרה

ב' חס' וא' מל' וסי' במנח' ההלכת. ההלכת על ארבע. ההולכת למואל. יבתר' מל': בלילה הוא ד' מסר בפרשת לך לך: ילדיו ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' ואת אחד עשר. כי בראותו. כי ילדיו אל. בתרא' חס'. אנך: ויעברם ה' חס' בליש' וסי' ביהושע בסי' ד': ויעבר ט' מסר פרשה נח: עלות ו' ה' מלאים וא' חס' וסי' ויותר יעקב. והגבלת את ההר. והיה כל הראה. והנה יוצר גבי. עד עלות חמת יי'. מנגד עלת הנשק. בתרא' חס': לא יכול לו ד' וסי' וירא כי לא יכול לו. ידעת אה דוד אביך. ותעש בן אשת ירבעם. ויקדש שלמה את תוך החצר: עם אלהים ג' וסי' כי שרית עם אלהי'. היהונתן ימות. ברצותו עם אלהים. אנך: ותוכל ג' וסי' כי שרית עם אלהים. הנה דברת ותעש. פתיתני יי' ואפת: פניאל שיטה מן כ"ז דכל חד וחד ליה דכו' וסי' במס' רבת': פנים אל פנים ה' וסי' ויקר' יעקב שם המקו' פניאל. ודבר יי' אל משה פנים. ולא קם נביא עוד בישראל. ויאמר גדעון אהה אדני יי'. ונשפטתי אתכם שם יחזקאל: פנואל ח' בשופטים סי' ח':

נגיד הנשה · שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם וכן כי נשני אלהים את כל עמלי · ואת לאה וילדיה אחרונים · אחרון אחרון חביב · עבר לפניהם · אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה · ויחבקהו · נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחואות הללו · וישקהו · נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדורשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו אמר רבי שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו · מי אלה לך · מי אלה להיות שלך · נגש יוסף ורחל · בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין · מי לך כל המחנ׳ · מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך פשוטו של מקרא על מוליכי המנחה ומדרשו כתות של מלאכי׳ פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומ׳ להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והם או׳ הכו הכו ואלו אומרי׳ בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחי׳ עליו בן בנו של אברהם ולא היו משגיחי׳ אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם · יהי לך אשר לך · כאן הודה לו על הברכו׳ · אל נא · אל נא תאמ׳ לי כן · אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו׳ · כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיי׳ פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית לי למחול סורחני ולמה הזכי׳ לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמ׳ ראה מלאכים ונצול איני יכול לו מעתה · ותרצני · נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקר׳ לשון פיוס אפיימנט בלעז כי לא לרצון יהיה לכם הקרבנות באות לפיים ולרצות ספתי צדיק ידעון ר רצון יודעים לפיים ולרצו׳ · ברכתי · מנח׳ זו הבאה על ראיית פ פנים ולפרקים איננה באה אלא לשאילת ש שלום וכל ברכ׳ שהיא לראיית פנים כגון ו ויברך יעק׳ את פרעה עמו אתי ברכה דסנחריב וכן לשאול לו לשלו׳ ולברכו דתועי מלך חמת כלם לשון ברכת שלו׳ הן שקורין בלעז שלוד׳ אף זו ברכתי מון שלוד · אשר הובאת לך · לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך · חנני · חנן ראשונה מודגשת לפי שהיא תשמשת במקום שני נו״ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נו״ן והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני · יש לי כל · כל ספקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי · נסעה · כמו נסעה שלחה שהוא כמו שמע שלא אף כאן נסעה כמו נסע והנו״ן יסוד בתיבה ותרגום של אנקלוס טול ונהך עמו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך · ואלכה לנגדך · בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת להט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך · עלות עלי · הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן להט · עלות · מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק עול ימים ושתי פרות עלות ובלעז אנפנטיי״ש · ודפקום יום אחד · ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן · ודפקום · כמו קול דודי דופק נוקש בדלת · יעבר

אבן עזרא

בגיד הנש׳ · ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז״ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת ותולדת שמפרשי׳ שהוא האבר ויפרשו הנשה מ מגזרת נשים ודעת זה המלאך שנראה ליעק׳ שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך בפרשת כי שמי בקרבו · ושם רחל ויוסף באחרו׳ אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם · הדרש על נקודו׳ וישקהו טוב הוא לעתיקי׳ מעדים כי על דרך הפשט לא חשבעשו לעשו׳ רע לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו · מי אלה לך · מי אלה עמך או מי אלה שלך הם · חנן · כמו נתן וכמוהו תחונו אותם גם חנם כמו הם · מי לך · מי לעולם ישאל על אד׳ ופי׳ מי הוא זה שסגרת לו כל המחנ׳ הזה או מי במחשבתך · אל נא · אל יאמר אדוני כן וכבר הודעתיך דקדוק הנגיד · כראות פני אלהים · מלאך ורבי המפרשי׳ אומרי׳ כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא ייראי מאחיו כי הכה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם ואין מלת שרית עם אלהים כמו ויצר א אבימלך על ישראל כי אין עם כמו של רק פירושו שר תחשב עם המלאכי׳ ועם אנשי׳ שרים ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד ז זורחת בכל העולם ושאלתם תהו כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה והנה בין ירושלם ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי׳ ושמה לוק״א שנה ושלש שעה וברחב י״ב מעלות וזה ה הדבר ברור בלא ספק · ופי׳ והוא צולע שהיה הולך על צלעו האחת · וטעם על כן זכר לדבר · נסעה · יש אומרים שהוא לשון צווי כמו שלחה הנער וכן כפלו עליכו · ונלכה · כולנו ואנכי אך לנגדך לא אזוז ממך ויתכן להיותו כמו נסעה מן הר אהוא כשע כולנו ואני אלך לנגדך · כי הילדים רכים · כי הגדול שבהם י״ב שנה יש לו וימים מ מספר · עלות · כמו עלות ינהל והנה ההרות שעלו עליהם ה העתודים על כן נקראו עלות · וטעם עלי עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק · ודפקום · ואם דפקום המנהיגי׳ אז ימותו כל הצאן · אתנהלה

על כן ט׳ בטעם פזר גדול וסי׳ גיד הנשה · סתנה דן עד היום הזה · שם המקום ההוא עמק ברכה · דה״ · על כן חרה אף יי׳ בעמו · על כן לא ידרכו כהני דגון · על כן אבכה בבכי יעזר · כי על כן הוא ברפא את ידי · על כן מלא לבו בני האדם · על כן קראו לימים האלה פורים · ועמו ח׳ בטעם זקף גדול וסי׳ וישא יעקב את

על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה׃ **לג** וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות׃ וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים׃ והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו׃ וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו ויבכו׃ וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך׃ ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין׃ ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו׃ ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני׃ ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך׃ ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני׃ קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל ויפצר בו ויקח׃ ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך׃ ויאמר אליו אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן׃

על כן לא אכלין בני ישראל ית גידא דנשיא די על פתי ירכא עד יומא הדין ארי קריב בפתי ירכא דיעקב בגידא דנשיא׃ וזקף יעקב עינוהי וחזא והא עשו אתי ועמיה ארבע מאה גברא ופליג ית בניא על לאה ועל רחל ועל תרתין לחינתא׃ ושוי ית לחינתא וית בניהון קדמותא וית לאה ובנהא בתראין וית רחל וית יוסף בתראין׃ והוא עבר קדמיהון וסגיד על ארעא שבע זמנין עד מיקרביה לות אחוהי׃ ורהט עשו לקדמותיה וגפפיה ונפל על צואריה ונשקיה ובכו׃ וזקף ית עינוהי וחזא ית נשיא וית בניא ואמר מן אילין לך ואמר בניא די חן יי לעבדך׃ וקריבן לחינתא אינון ובניהון וסגידא׃ וקריבת אף לאה ובנהא וסגידו ובתר כן קריב יוסף ורחל וסגידו׃ ואמר מא לך כל משריתא הדא די ארעית ואמר לאשכחא רחמין בעיני רבוני׃ ואמר עשו אית לי סגי אחי אצלח בדילך׃ ואמר יעקב בבעו אם כען אשכחית רחמין בעינך ותקביל תקרובתי מן ידי ארי על כן חזיתינון לאפך כחיזו אפי רברביא ואתרעית לי׃ קביל כען ית תיקרובתי דאיתותיאת לך ארי רחם עלי יי וארי אית לי כולא ואתקיף ביה וקביל׃ ואמר נטול ונהך ואיהך לקבלך׃ ואמר ליה ריבוני ידע ארי ינקיא רכיכין ועאנא ותורי מיניקתא עלי ואם ארחוקינון יומא חד ימותון כל ענא׃

ט׳ בטע׳ פזר גדול · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · לג׳ ל׳ · ל׳ · נקוד ק׳ · י׳ ככל מ׳ ח׳ · ל׳ קמ׳ ובית · ל׳ · ה׳ · ח׳ · נ׳ · ל׳ כאו׳ ובית׳ באתנחת׳ · ינ כסו׳ דאי׳ שהין לך לך · ב׳ חס׳ בתו׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ יתיר וכתבה · ל׳ · ת׳ תרין · ל׳ · ח׳ קמ׳

עיניו וירא והנה · יהוידע · יוחנן · יחיאל · יואב · שלומית · זכריה · עובד · י״ח פסוק׳ דאית בהו את ואת ואת ואת ואת וסי׳ בבס׳ רבת׳ · ראשונה׳ במלכים א׳ סי׳ י״ח · צוארו חד מן נ״ו חסרי׳ י׳ באמצע תיבותא וקריין ולית דכוו׳ וסי׳ כמס׳ רבת׳ · י״ב פסוקים דאית בהו את את ואת את וסי׳ בבס׳ רבת׳ · מי לך ג׳ וסי׳ עד כי לך פה · כי מי לך כל המחנה הזה · כי חצבת לך פה · יהי לך אשר לך י״ג פסוקים דאית בהון לך לך כבסר רבתא · ברכתי ג׳ וסי׳ הבי קרא שמו יעקב · קח נא את ברכתי · וצויתי את ברכתי לכם · וחד וברכתי על צאצאיך · ברכתי אלפ׳ בית׳ ב׳ ג׳ ב׳ וא׳ וב׳ וסי׳ בבסר רבת׳ · ויפצר ד׳ וסי׳ ויפצר בם מאד · קח נא את ברכתי · ויקם האיש ללכת · דפלגש · ויאמר חי יי׳ אשר עמדתי · וכל ויפצרו דכות בב״א ויפרצו וסי׳ ויפרצו בן עבדיו · לנגדך ב׳ וסי׳ נסעה ונלכה · שתה עונותינו לנגדך · עלות ה׳ וסי׳ ודפקום יום אחד · ושתי פרות עלות · וחברו דארון · עלות ינהל · באחר עלות הביאו · יום אחד י׳ בכר פרשת תולדת · ובתו ה׳ בקבץ וסי׳ ודפקום יום אחד · וירד עליהם הברד · ולא ישאו עון ומתו · ולא יגעו אל הקדש · כבלע את הקדש · וסקלתם באבנים · וסקלתם אתם באבנים · והיה אם יהרגו · עכוס ·

את רחל ואת יוסף · ואת לאה ואת ילדיה ואת ואת · וישא טו׳ מלין נקודים · ספי׳ אלהים ב׳ מתי׳ ותרצני · חנני יש מתקחנו׳ · כי ידע

יעבר נא אדני. אל נא תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: אתנהלה. אתנהל ה״א יתרה כמו ארדה אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת ההולכים לאט לאט לי לבער: לאטי. הלמ״ד מן היסוד והיא משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת לפני להוליך: ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהן יכולין לילך: עד אשר אבוא אל אדוני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח שנ׳ ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ומדרשי אגדה יש לפרשה זו רבים: ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיניך. ולא תשלם לי עתה שום גמול: וישב ביום ההוא עשו לדרכו. עשו לבדו וארבע מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב״ה בימי דוד שנאמר כי אם ארבע מאות איש אשר רכבו על הגמלים: ויבן לו בית. שהה שם שמונה עשר חדש קיץ וחורף קיץ: סכות קיץ. בית חורף. סכות קיץ: שלם. שלם בגופו שנתרפא מצלעתו שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו עד בואכה בית לחם: בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחברו יצא פלו׳ מבין שני אריות ובא שלם אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: קשיטה. מעה אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה: ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהי׳ הקדוש ב״ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיו׳ שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקדוש ב״ה הוא לאלהי׳ לי ששמי ישרא׳ וכן מצינו במשה ויקרא שמו יי׳ נסי לא שהמזבח קרוי יי׳ אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב״ה יי׳ הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב״ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקי׳ לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: בת לאה. ולא בת יעקב אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית שנאמר ותצא לאה לקראתו: ותשכב אותה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה: על לב הנערה. דברים המתישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה: וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול: חשקה: חפצה:

אבא ואבא ה׳ חס׳ מסר כפרשת חיי: שעירה ג׳ וסי׳ יעבר נא אדני. וישב ביום ההוא עשו. החלק העלה שעירה: סכתה ב׳ וסי׳ ויעקב נסע סכתה. ויסעו בני ישראל מרעמסס: סכות ב׳ מ״ל בתורה וסי׳ שם המקום סכות. כי בסכות השבתי. וכל נביא׳ וכתו׳ דכו׳ מלאים במ״א חס וסי׳ לעשות סכת ככתוב. וכל הסכות

יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנָהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃ וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת׃ ס וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה׃ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס

לד וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ׃ וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃ וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ׃ וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם׃ וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי־נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה׃ וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם׃ וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם

יְעִיבַר כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם עַבְדֵּיהּ וַאֲנָא אֲדַבַּר בְּנִיחַ לְרֶגֶל עוֹבַדְתָּא דִּי קֳדָמַי וּלְרֶגֶל יַנְקַיָּא עַד דְּאֵיתֵי לְוָת רִבּוֹנִי לְשֵׂעִיר׃ וַאֲמַר עֵשָׂו אַשְׁבּוֹק כְּעַן עִמָּךְ מִן עַמָּא דְּעִמִּי וַאֲמַר לְמָא דְּנָן אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ וְתָב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו לְאוֹרְחֵיהּ לְשֵׂעִיר׃ וְיַעֲקֹב נְטַל לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵיהּ בֵּיתָא וְלִבְעִירֵיהּ עֲבַד מְטַלַּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא סֻכּוֹת׃ וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים לְקַרְתָּא דִשְׁכֶם דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּשְׁרָא לָקֳבֵיל אַפֵּי קַרְתָּא׃ וּזְבַן יָת אַחְסָנַת חַקְלָא דִּי פְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִידָא דִבְנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בְּמָאָה חוּרְפָן׃ וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם אֵל אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃

וּנְפַקַת דִּינָה בַּת לֵאָה דִּי יְלֵידַת לְיַעֲקֹב לְמֶחֱזֵי בִּבְנָת אַרְעָא׃ וַחֲזָא יָתַהּ שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר חִוָּאָה רַבָּא דְאַרְעָא וּדְבַר יָתַהּ וּשְׁכִיב יָתַהּ וְעַנְיַהּ׃ וְאִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בְּדִינָה בַּת יַעֲקֹב וּרְחֵים יָת עוּלֵימְתָּא וּמַלֵּיל עַל לִבָּא דְעוּלֵימְתָּא׃ וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּהִי לְמֵימַר סַב לִי יָת עוּלֵימְתָּא הָדָא לְאִתּוּ׃ וְיַעֲקֹב שְׁמַע אֲרֵי סָאֵיב יָת דִּינָה בְרַתֵּיהּ וּבְנוֹהִי הֲווֹ עִם גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא וּשְׁתֵיק יַעֲקֹב עַד מֵיתֵיהוֹן׃ וּנְפַק חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם לְוָת יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃ וּבְנֵי יַעֲקֹב עָלוּ מִן חַקְלָא כַּד שְׁמַעוּ וְאִתְנְסִיסוּ גּוּבְרַיָּא וּתְקֵיף לְהוֹן לַחֲדָא אֲרֵי קְלָנָא עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּב יָת בַּת יַעֲקֹב וְכֵן לָא כָשַׁר לְאִתְעֲבָדָא׃ וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתְּכוֹן הָבוּ כְעַן יָתַהּ לֵיהּ לְאִתּוּ׃ וְאִתְחַתְּנוּן בַּנָא בְּנָתֵיכוֹן תִּתְּנוּן לָנָא וְיָת בְּנָתָנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן׃ וְעִמַּנָא תִּתְּבוּן וְאַרְעָא תְּהֵי קֳדָמֵיכוֹן

אבן עזרא

אתנהלה. כמו אתנהל עמם: לאטי. היו״ד נוסף או יהי׳ לשון יחיד מדבר: לרגל המלאכה. בעבור המקנה שהוא מלאכתי והקרוב לי כי פי׳ המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו גם הממון יקרא כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ומזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשו׳ השולח ויהיה לרגל כמו ויברך יי׳ אותך לרגלי ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהולכים על רגליהם. וטעם למה זה אין לי צורך: ויבא יעקב שלם. שם התאר והטעם שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה: חלקת השדה. חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל. ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא. ויאמר הגאון כי ויקרא לו אל אלהי ישראל כי פירושו שקרא אל אל השם והנכון הוא שכן הוא שם המזבח וכן מזבח משה קרא שמו יי׳ נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא וכן בסוף הספר אל ירושלם תהי נקראת יי׳ שמה וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעובד שם השם אל אלהי ישרא׳ והטע׳ שהוא חזק ותקיף אלהי ישראל שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שני׳ רבות כי דינה לא היתה בת שבע שני׳ גם שמעון ולוי קטני׳ היו: ותצא דינה. מעצמה: ויענה. כדרכה בעבור היותה בתולה: וידב׳ על לבה. שדבר לה דברי׳ רכים וניחומי׳: כי טמא. שכם:

מסרה

דאה״י מ״ל במ״א. חג הסכת תעשה לך: ויקן ב׳ בספ׳ וסי׳ ויקן את חלקת השדה. ויקן יוסף את כל אדמת מצרים. ועוד ב׳ מהם וסי׳ ויקן דוד את מקום הגרן. ויקן את הר שמרון: במאה ה׳ בקרי׳ וסי׳ במאה קשיטה. אשר אירשתי. אין חפץ למלך במהר. וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל. במאה קשיטה דיהושע: קשיטה ג׳ וסי׳ ויקן את חלקת. במאה קשיטה דיהושע. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחותיו. אנך: בבנות ב׳ ומלאים וסי׳ לראות בבנות הארץ. האין בבנות אחיך: ויענה ב׳ וסי׳ וישכב אותה ויענה. ויחזק ממנה ויענה: טמא ט׳ וסי׳ ויעקב שמע. ויענו בני יעקב את. מקדש יי׳. משכן יי׳. ואת הבית אשר על פני ירושלם. ואיש את אשת רעהו. וחברו. ואיש את כלתו: הילדה י״ח זוגין חד נסיב ה׳ וחד נסיב וה׳ ולית להון זוגא וסי׳ בבמ״ס רבת: והחרש ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ והחרש יעקב עד באם. יי׳ ילחם לכם. ושמע אישה והחרש לה לא הביא. כי החרש לה בין שמעו. למה את מחרשי׳ להביא. הוכה לי לבי לא אחרש ירמי׳. ויחרשו ממנו כי לא נשמ׳ הדב׳ דירמי׳:

חרפה. לדורות וזה טעם כי נבלה עשה בישראל. וטעם וידברו אשר טמא וידברו את שכם אשר טמא אחותם כי מתחלה דברו לשלום כמו דבר לו או טעם אשר כי עשו במרמה בעבור אשר טמא: אשר לו ערלה. ערלת בשר וטעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים כי ערלה אזנם בעבור הכוסף והאומרים שהטעם אמר לאברהם והיה תמים והמולו הנה הוא חסר הדבר הפוך והנה ה הבהמות יוכיחו ואם אמרו למה נחתך דבר ברא השם גם הטבור יוכיח: את בתנו. בעבור היותה קטנה והם היו מדברים בעבור אביהם: ולא אחר. אינני בדקדוק כמו ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגש והוא פעל עבר על משקל ברך נכות: שלמים הם. בשלום: רחבת ידים. מקומות כמו ויד תהיה לך: יאותו. מגזרת כי לך יאתה והנוח הנעלם אחר האות המשרת תחת פא הפועל: להמול. מפורש והנה הם ישבו רעה על יעקב וביום אמרו מקניהם וקנינם: ביום השלישי. שלישי לעולם קשה שהוא חצי המרובע וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עשו שמעון ולוי במרמה ובני יעקב הם כלם וחרה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: את

מהר. כתובה: במרמה בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם: חרפה היא. שמן פסול הוא אצלנו הבא לחרף חברו אומר לו ערל אתה או בן ערל חרפה בכל מקום גדוף: באות. נתרצה להם לשון ויאותו: להמול. להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: ונתנו. נון שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נונין ונתננו: ואת בנותיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו ה החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את ב בנותינו לפי דעתנו ו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: שלמים. בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה ותרגומו כלו אל תספידו כלום פרקמטיא הרבה ב באה לכאן ואין לה ק קונים: בהמול. בהיות נמול: אך באות להם. לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: שני בני יעקב בניו היו ואף על פי כן נהגו ע עצמן שמעון ולוי כ כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו: אחי דינה. לפי שמסרו עצמן ע עליה נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים ואגדה בטוחים היו על כחו של זקן: על החללים. לפשט החללים: חללם

שבו ה בתו וסי שבו לכם פה עם החמור: שבו וסחרוה והאחזו בה. שבו איש תחתיו. ואל הזקנים אמר שבו. שבו נא בזה גם אתם: הרבו ב וסי הרבו עלי באד. והגלגל הרבו לפשע: במרמה ב מכר בפרשת תולדת: ויאמרו אליהם ז וסי לא נוכל לעשות הדבר הזה. ירא יי עליכם וישפט. מי יתן מותינו ביד יי. רב

שבו וסחרוה והאחזו בה: ויאמר שכם אל אביה ואל אחיה אמצא חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן: הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי את הנער לאשה: ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם: ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו: אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר: ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד: ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו: וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם בן חמור: ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב והוא נכבד מכל בית אביו: ויבא חמור ושכם בנו אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר: האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם: אך בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו כל זכר כאשר הם נמלים: מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם אך נאותה להם וישבו אתנו: וישמעו אל חמור ואל שכם בנו כל יצאי שער עירו וימלו כל זכר כל יצאי שער עירו: ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר: ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו: בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר

תיבו ועיבידו בה סחורתא ואחסינו בה: ואמר שכם לאבוה ולאחהא אשכח רחמין בעיניכון ודי תימרון לי אתן: אסגו עלי לחדא מהרין ומתנן ואתן כמא דתימרון לי והבו לי ית עולמתא לאתו: ואתיבו בני יעקב ית שכם וית חמור אבוהי בחוכמתא ומלילו די סאיב ית דינה אחתהון: ואמרו להון לא ניכול למעבד פתגמא הדין למיתן ית אחתנא לגבר דליה עורלא ארי חסודא היא לנא: ברם בדא נטפס לכון אם תהון כותנא למגזר לכון כל דכורא: ונתן ית בנתנא לכון וית בנתיכון ניסב לנא ונתיב עמכון ונהי לעמא חד: ואם לא תקבלון מיננא למיגזר ונדבר ית ברתנא וניזיל: ושפרו פתגמיהון בעיני חמור ובעיני שכם בר חמור: ולא איחר עולימא למעבד פתגמא ארי איתרעי בברת יעקב והוא יקיר מכל בית אבוהי: ואתא חמור ושכם בריה לתרע קרתהון ומלילו עם אינשי קרתהון למימר: גובריא האילין שלמין אינון עימנא ויתבון בארעא ויעבדון בה סחורתא וארעא הא פתיות ידין קדמיהון ית בנתהון נסב לנא לנשין וית בנתנא נתן להון: ברם בדא יטפסון לנא גבריא למיתב עימנא למהוי לעמא חד במיגזר לנא כל דכורא כמא דאינון גזרין: גיתיהון וקנינהון וכל בעירהון הלא דילנא אינון ברם נטפס להון ויתבון עמנא: וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל נפקי תרע קרתיה וגזרו כל דכורא כל נפקי תרע קרתיה: והות ביומא תליתאה כד תקיפו עליהון כיביהון ונסיבו תרין בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר חרביה ועלו על קרתא דיתבא לרוחצן וקטלו כל דכורא: וית חמור וית שכם בריה קטלו לפתגם דחרב ודברו ית דינה מבית שכם ונפקו: בני יעקב עלו לחלצא קטיליא ובזו קרתא

לכם כי כל העדה. לו מתנו בארץ מצרים. והנשיאם יחיו. ביהושע. בני דן: אליהם ה מל בתורה וסי במסר רבת: לעשות הדבר הזה. עשיית הדבר יא חס את וסי במסר רבת: אחתינו ב ב חסרים וא מלא במסר פרשת תולדת: כמנו ג חס וסי אך בזא נאות. כי מי כל בשר אשר. גם אתה חלית. וא מלא כי עתה כמונו עשרה אלפים: נתנו ונתנו ד דגש וסי ונתנו את בנתינו לכם. בעזבוניך נתנו ומידך נתנו לך. מצרים נתנו יד אשור: ואם לא תשמעו כל רפ דבראשית ודנזיקן אם במי ואם וסי במסר רבתא: בבת ב בתרי לישני וסי כי חפץ בבת יעקב. וירב בבת יהודה: וישבו ד וסי האנשים האלה שלמים. אך נאותה להם. ויבאו אליך כמבוא עם. ויצו מלך אשור לאמר הוליכו: לנשים יד רפין בשופטים סי כא: נתן ו וסי האנשים האלה שלמים. ויבאו אל אנשי סכות. ויבאו שרי סכות. ויאמרו נתן נתן ויפרשו את השמלה. ויען כל איש רע ובליעל. אשר לא נתן מבנותינו: מקנהם ד חס וסי מקנה וקנינם. וינהלם בלחם. ויקחו את מקנה תנינא דפסוק. רק נשיכם טפכם. וישבו בני ישראל את נשי מדין: אל חמור חד מן ב זוגין תרין אל ותרין על וסי במס רבתא: על העיר יז בירמיה סי לב:

חילם · ממונם וכן עשה לי את החיל הזה וישראל עושה חיל ועזבו לאחרים חילם: שבו · לשון שביה לפיכך טעמו מלרע: עכרתם · לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו · ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר · אנשים מועטים: הכזונה · הפקר: את אחותנו · ית אחתנא: קום עלה · לפי שאחרת בדרך נענשת ובאה לך זאת מבתך: הנכר · שיש בידכם משלל של שכם: והטהרו · מעבודה זרה: והחליפו שמלותיכם · שמא יש בידכם כסות של עבודה זרה: האלה · מין אילן סרק: עם שכם · אצל שכם: חתת · פחד: אל בית אל · הקדוש ב״ה בבית אל נגלוי שכינתו בבית אל · יש תיבה חסרה בי״ת המשמשת בראשה כמו הנה בית מנחם בן עמיהוד כמו בבית מנחם · בית אביך כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים · במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא כאמר בעלו וכן אלהים אמת לשון שופטים ומרות נאמר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: ותמת דבורה · מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך מדברי רבי משה הדרשן למדתיה: מתחת לבית אל · העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון · בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר ומקבור מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון · ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה ואלון בלשון יוני אחר ולפי שהעלימו את יום מותה אלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה: עוד · פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אותו · ברכת אבלים: לא יקרא שמך עוד יעקב · לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: אני אל שדי · שאני כדאי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה · על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע״פ שכבר נתעברה ממנו: גוי · בנימין: גוים · מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במנין השבטים: ומלכים

טמאו ג' וס' בני יעקב באו על החללים · עוד זאת עשו לי · מזמור לאסף אלהים באו גוים · אנך · וא' וטמאו בתתם ספם את ספי: שבו ד' בטעמא מלרע בליש' וס' ואת נשיהם שבו · ושבו אליך בכל לבכם · וחברו. והשיבו אל לבבם · ועשרת אלפים חיים שבו: מתי מספר ה' וס' ויאמר יעקב אל שמעון · והפיץ יי אתכם ·

טמאו אחותם: את צאנם ואת בקרם ואת חמריהם ואת אשר בעיר ואת אשר בשדה לקחו: ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבזו ואת כל אשר בבית: ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ בכנעני ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי: ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו: פ

ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך: ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם והטהרו והחליפו שמלתיכם: ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח לאל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי: ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם: ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב: ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען הוא בית אל הוא וכל העם אשר עמו: ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו: ותמת דברה מינקת רבקה ותקבר מתחת לבית אל תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות: פ

וירא אלהים אל יעקב עוד בבאו מפדן ארם ויברך אתו: ויאמר לו אלהים שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו ישראל: ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך

דסאיבו אחתהון: ית ענהון וית תוריהון וית חמריהון וית די בקרתא וית די בחקלא דברו: וית כל נכסיהון וית כל טפלהון וית נשיהון שבו ובזו וית כל די בביתא: ואמר יעקב לשמעון וללוי עכרתון יתי למיתן דבבו ביני ובין יתבי ארעא בכנענאה ובפריזאה ואנא עם דמנין ויתכנשון עלי וימחונני ואשתיצי אנא ואנש ביתי: ואמרו הכנפקת ברא יעביד ית אחתנא: ואמר יי ליעקב קום סק לבית אל ותיב תמן ועביד תמן מדבחא לאלהא דאתגלי לך במערקך מן קדם עשו אחוך: ואמר יעקב לאנש ביתיה ולכל דעמיה אעדו ית טעות עממיא די ביניכון ואדכו ושנו כסותכון: ונקום ונסק לבית אל ואעביד תמן מדבחא לאלהא דקביל צלותי ביומא דעקתי והוה מימריה בסעדי באורחא דאזלית: ויהבו ליעקב ית כל טעות עממיא די בידיהון וית קדשיא די באודניהון וטמר יתהון יעקב תחות בוטמא די עם שכם: ונטלו והות דחלא מן קדם יי על עממיא די בקרויא די סחרניהון ולא רדפו בתר בני יעקב: ואתא יעקב ללוז די בארעא דכנען היא בית אל הוא וכל עמא די עמיה: ובנא תמן מדבחא וקרא לאתרא אל בית אל ארי תמן אתגליאו ליה מלאכיא דיי במערקיה מן קדם אחוהי: ומיתת דבורה מינקתא דרבקה ואתקברת מלרע לבית אל בשיפולי מישרא וקרא שמיה מישר בכיתא: ואתגלי יי ליעקב עוד במיתוהי מפדן ארם ובריך יתיה: ואמר ליה יי שמך יעקב לא יתקרי שמך עוד יעקב אלהין ישראל יהי שמך וקרא ית שמיה ישראל: ואמר ליה יי אנא אל שדי פוש וסגי עם וכנשת שבטין יהון מנך

אבן עזרא

את כל אשר בבית · פי' בבית חמור או בבית שכם: מתי מספר · מתי כמו אנשים ודבר סיקוף הוא מעט על כן טעה ר' אהרן הכהן ראש הישיבה ספי' ויהי מתיו מספר כמשמעו: להבאישני · שיבאו אותי כאשר ישמע איש דבר שיבאש: ויאמרו · שמעון ולוי: הכזונה יעשה · שכם את אחותנו: הסירו את אלהי הנכר · חלילה חלילה שיש בבית יעקב עובדות אלהי נכר ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה: והטהרו · שירחצו הגוף: והחליפו שמלותיכם מהמקום הזה כמו שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים · רגשותיו אחות להתבלע התאוה · וטעם כי שם נגלו אליו האלהים המלאכים כמו והנה מלאכי אלהים: לא יקרא שמך עוד יעקב · לברו כינס ישראל פ פרה ורבה · ברכה כמעשה בראשית: ויתכן

ופליטי חרב ישובון · כהיותכם מתי · וחברו: לאל י״א באיוב ס' י״ג: הנראה ב' וס' לאל הנראה אליך · וירא יי אל אברם: והטהרו א״ב א' ה' וא' וה' וס' במס' רבת': ויסעו ב' זוגין חד ראשי פסו' וחד ס פ פסו' וס' במסר' רבת': אלהים חד מן ט' זוגין מן חד חד לא נס ב ה' בריש תיבותא וס' במס' רבת': סביבותיהם ב' מ״ל וס' ויהי חתת · ויעזבו את יי אלהי אבותם · שופטים: לוזה ד' וס' ויבא יעקב לוזה · ויצא מבית אל לוזה · ויעב' משם הגבול לוזה אל כתף ב' כפסו': אשר עמו י״א בשמואל א' ס״ט: דברה ג' חס' וס' ותמת דברה מניקת רבקה · ושרי ביששכר עם דברה · ותאמר דברה אל ברק: ויקרא שמו ו' פסו' חס' את וס' ואחרי בן יצא אחיו · ותמת דברה מניק' רבקה · ויהי כמשיב ידו · ואחר יצא אחיו · ויקרא שמו יי נסי · כי ילד ילד לנו: וירא ב' וס' במסרא רבתא:

ומלכים . שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולד : במקום אשר דבר אתו . איני יודע מה מלמדנו : כברת ארץ . מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהגיר מצוי הקתיו עבר והשרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה כברת ארץ : כי גם זה . נוסף לך על יוסף ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה : בן אוני . בן צערי : בנימין . נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע ה הנגבה : בנימין . בן ימין לשון צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא : בשכן ישראל בארץ ההיא . עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה : וישכב . מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו ה הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל י יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו ש שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל : ויהיו בני יעקב יב . מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומנאן ורבותי' דרשו ללמדנו בא שכולן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ר ראובן : בכור יעקב . אפי' בשעת הקלקלה קראו בכור : בכור יעק' . בכו' לנחלה בכו' לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכור' ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטי' : ממרא . שם המישור : קרית ארב' . שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע ואם תאמר היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקר' בכל דבר שמו כפול כגון זה וכגון בי' לחם אביעזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א כותבה בראש תיבה השנייה בית הלחמי בעפרת אבי העזרי בנה חיאל בית האלי : ויגוע יצחק . אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמ' למיתתו של יצחק יב שנה שהרי כ שנולד יעקב היה יצח' בן ס' שנה ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב שנ' ויצחק בן ששים אם תוציא ששי' מקפ שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכ' בן יז שנה ואות' שנה שנת ק"ח ליעקב

אבן עזרא

ויתכן להיו' פי' ויצב וכבר הציב בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי : ויסך עליה נסך . מים או יין והטעם שרחץ אותה ואחר כן יצק עליה שמן ובבית אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי ל לקחתו : כברת ארץ . יתכן להיות הכ"ף לדמות ויהיה ברת מדת מהלך ואין ריע לו במקר' : בהקשותה . מהבנין הכבד הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה וכן ותקש רק הו' מהבנין הכבד הדגוש וכמו ותכל ל להשקותו : בן אוני . בן אבלי וכן לחם אונים לא אכלתי באוני : קבורתה וקברה שוים : וילך ראובן . יפה פירשו רבותינו ז"ל וכוסת קלון שרוש : אשר יולד לו בפדן ארם . עשתי עש' נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב ורבים אראה לך עוד כמוהו : ויגוע יצחק . וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו וקברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה אמ' יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה : הוא אדום . הוא אבי אדום ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב' שמות כי כן שם אם אביה גם שם אביה ב ברה אוכנו כמו בספר מלכי' כי שני שמות היו לה גם לאביה .

וטעם

יצאו ד' וסי' והפרתי . גוי . בהריסיד' והנשיא : ואת הארץ ה' דסמי' וסי' ואת הארץ תסחרו . ואת הארץ אשר נתתי לאברהם . ואת הארץ כי נעמה . ואת הארץ הזאת ירשנה בעת ההיא . ואת הארץ הזאת לא יראה עוד . וכל את השמים דכו' : ויסך ג' דגש' וסי' עליה נסך ויצק . ויסך את נככו' . ויסך אתם לוי' : כביהאל ג' בטעם

ומלכים מחלציך יצאו : ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ : ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו : ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן : ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל : ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה : ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן : ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין : ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם : ויצב יעקב מצבה על קברתה הוא מצבת קברת רחל עד היום : ויסע ישראל ויט אהלה מהלאה למגדל עדר : ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל פ ויהיו בני יעקב שנים עשר : בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון : בני רחל יוסף ובנימן : ובני בלהה שפחת רחל דן ונפתלי : ובני זלפה שפחת לאה גד ואשר אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם : ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק : ויהיו ימי יצחק מאת שנה ושמנים שנה : ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ויקברו אתו עשו ויעקב בניו : פ

ואלה תלדות עשו הוא אדום : עשו לקח את נשיו מבנות כנען את

ומלכין דשלטין בעממיא מינך יפקון : וית ארעא די יהבית לאברהם וליצחק לך אתנינה ולבנך בתרך אתן ית ארעא : ואסתלק מעלוהי יקרא דיי באתרא די מליל עמיה : ואקים יעקב קמתא באתרא די מליל עמיה קמת אבנא ונסך עלה נסכין ואריק עלה משחא : וקרא יעקב ית שמא דאתרא די מליל עמיה תמן יי בית אל : ונטלו מבית אל והוה עוד כרוב ארעא למעל לאפרת וילידת רחל וקשיאת במילדה : והוה בקשיותה במילדה ואמרת לה חייתא לא תדחלין ארי אף דין ליך בר : והוה במפק נפשה ארי מיתא וקרת שמיה בר דוי ואבוהי קרא ליה בנימן : ומיתת רחל ואתקברת באורח אפרת היא בית לחם : ואקים יעקב קמתא על קבורתה היא קמת קבורתא דרחל עד יומא דין : ונטל ישראל ופרסיה למשכניה מהלאה למגדלא דעדר : והוה כד שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ושכיב עם בלהה לחינתא דאבוהי ושמע ישראל והוו בני יעקב תרי עסר : בני לאה בוכריה דיעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון : בני רחל יוסף ובנימן : ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי : ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אלין בני יעקב דאתילידו ליה בפדן ארם : ואתא יעקב לות יצחק אבוהי לממרא קרית ארבע היא חברון די דר תמן אברהם ויצחק : והוו יומי יצחק מאה ותמנן שנין : ואתנגיד יצחק ומית ואתכניש לעמיה סיב ושבע יומין וקברו יתיה עשו ויעקב בנוהי : ואלין תולדת עשו הוא אדום : עשו נסיב ית נשוהי מבנת כנען ית

מסורה

בשופר מונח וסי' ותקש בלדתה . ולא נשאר איש בעי ובית אל . והעמד בבית אל את כהני הבמות . ושארא בגעיא : ואביו ט' וסי' ואביו קרא לו בנימן . ואביו שמר את הדבר . ואביו אהבו . איש אמו ואביו תיראו . ואביו ואמו לא ידעו כי מי' היא . וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה . בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי . בן אשה מבנות דן דד"ה . ואיש ואביו ילכו אל הנערה : בנימן י"ז מלא' וסי' ואביו קרא לו בנימן . והנה עיניכם ראות . ואל שדי יתן לכם רחמים . את בנימן אחיו בן אמו . וירא יוסף אתם . ואת בנימן אחי יוסף לא שלח . בנימן זאב יטרף . וממטה בנימן את גבעון . מני אפרים שרשם . ויעברו בני עמון את הירדן . ויהי איש מבן מין כתיב . ויבחר לו שאול ודבר גם אבנר קדמ' דפסוק . אמר אל רחבעם דמלכי' . ויבא אלי חנמאל . תקעו שופר בגבע . ומן הלוי' מחלקו' : קברתה ג' חס' וסי' ויצב יעקב מצבה . אשר נתנו קברתיה בירכתי בור . שם עילם וכל המונה : קברת ג' ב' חס וא' מל' וסי' הוא מצבת קברת רחל . עם קברת רחל בגבול בנימן בצלצח . קבורת חמור יקבר מל' . פילגש כולם מל' בר"ב וסי' ולשאול פלגש . ויגד לדוד את אשר עשתה : גר שם ד' בקריא' וסי' אשר גר שם אברה' . וכי יבא הלוי מאחד שעריך . ויהי נער מבית לחם יהודה . וכל הנשאר מכל המקומות אשר גר שם : ויאסף ה' מלעיל מסר פרשת חיי : ושבע ג' וסי' ויגוע יצחק . ושבע רגז . וימת איוב זקן :

כיצד בן סג נתברך יד ג . ה נטמן בבית עבר הרי עז וי"ד עבד בא"מה ובסוף י"ד נולד יוסף שנא' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי לא וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי ק"ח :

עדה בת אילון · היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ז: אהליבמה · היא יהודית והוא רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון · אם בת ענה לא בת צבעון · ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: בשמת בת ישמעאל · ולהלן קורא לה מחלת מצאתי באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלים להן עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והכונס אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות · על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקרא על שמו:

ואהליבמה י"ד פסוקי' בספר' אית בהון את ואת ואת וס' במ' רבת': ז' פסוקי' אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת ואת וס' ויקח עשו את נשיו · קח את אהרן · ויקח את החלב ואת האליה · אשר לא הוריש · וזה דבר וכס · בא תגלת פלאסר · ופלשתים פשטו בערי השפלה · דד"ה: יעיש חד מן ב' זוגין מן ג"ג דכתיב יו"ד במצעות

עדה בת אילון החתי ואת אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי׃ ואת בשמת בת ישמעאל אחות נביות׃ ותלד עדה לעשו את אליפז ובשמת ילדה את רעואל׃ ואהליבמה ילדה את יעיש ואת יעלם ואת קרח אלה בני עשו אשר ילדו לו בארץ כנען׃ ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנתיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו׃ כי היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם׃ וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום׃ ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר׃ אלה שמות בני עשו אליפז בן עדה אשת עשו רעואל בן בשמת אשת עשו׃ ויהיו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז׃ ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק אלה בני עדה אשת עשו׃ ואלה בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלה היו בני בשמת אשת עשו׃ ואלה היו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אשת עשו ותלד לעשו את יעיש ואת יעלם ואת קרח׃ אלה אלופי בני עשו בני אליפז בכור עשו אלוף תימן אלוף אומר אלוף צפו אלוף קנז׃ אלוף קרח אלוף געתם אלוף עמלק אלה אלופי אליפז בארץ אדום אלה בני עדה׃ ואלה בני רעואל בן עשו אלוף נחת אלוף זרח אלוף שמה אלוף מזה אלה אלופי רעואל בארץ אדום אלה בני בשמת אשת עשו׃ ואלה בני אהליבמה אשת עשו אלוף יעוש אלוף יעלם אלוף קרח אלה אלופי אהליבמה בת ענה אשת עשו׃

עדה בת אילון חתאה וית אהליבמה בת ענה בת צבעון חואה׃ וית בשמת בת ישמעאל אחתיה דנביות׃ וילידת עדה לעשו ית אליפז ובשמת ילידת ית רעואל׃ ואהליבמה ילידת ית יעוש וית יעלם וית קרח אילין בני עשו דאיתילידו ליה בארעא דכנען׃ ודבר עשו ית נשוהי וית בנוהי וית בנתיה וית כל נפשת ביתיה וית גיתוהי וית כל בעיריה וית כל קניניה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא אוחרי מן קדם יעקב אחוהי׃ ארי הוה קנינהון סגי מלמיתב כחדא ולא יכילת ארע תותבותהון לסוברא יתהון מן קדם גיתיהון׃ ויתיב עשו בטורא דשעיר עשו הוא אדום׃ ואילין תולדת עשו אבוהון דאדומאי בטורא דשעיר׃ אילין שמהת בני עשו אליפז בר עדה אתת עשו רעואל בר בשמת אתת עשו׃ והוו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז׃ ותמנע הות לחינתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק אילין בני עדה אתת עשו׃ ואילין בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אילין הוו בני בשמת אתת עשו׃ ואילין הוו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אתת עשו וילידת לעשו ית יעוש וית יעלם וית קרח׃ אילין רברבי בני עשו בני אליפז בוכרא דעשו רבא תימן רבא אומר רבא צפו רבא קנז׃ רבא קרח רבא געתם רבא עמלק אילין רברבי אליפז בארעא דאדום אילין בני עדה׃ ואילין בני רעואל בר עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמה רבא מזה אילין רברבי רעואל בארעא דאדום אילין בני בשמת אתת עשו׃ ואילין בני אהליבמה אתת עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אילין רברבי אהליבמה בת ענה אתת עשו׃

ואהליבמה ילדה וגו' · קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין: וילך אל ארץ · לגור באשר ימצא: ולא יכלה ארץ מגוריהם · להספיק מרעה לבהמות שלהם · ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזרת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמ' אלך לי מכאן אין לי חלק במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: ואלה · התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: ותמנע היתה פילגש · להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבי' לידבק בזרעו · תמנע זו בת אלופי' היתה שנ' ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך היה לואי ואהיה פילגש ובדברי הימים מונה אות' בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאת תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פלגשו וזהו ואחו' לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: אלה אלופי בני עשו · ראשי משפחות:

אבן עזרא

וטעם ואלה שמות בני עשו על בני בניו: בת ענה בת צבעון · והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון גם שם בנו ענה על כן יאמר כי האב והבן או שני האחי' שכבו אשה אחת והנולד' לא נודע בן מי הם ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן צבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפריש בין ענה ובין ענה ויש אומר כי יש קרח בן עדה ויש קרח בן אהליבמה והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכתו' עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמתה אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבניה כמו בני מיכל ויהי לה לבן וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור שהוא בן שפחת בעלה · ופי' אלוף נשיא וגדול ואינו כן כבעם אלוף רק הכ"ף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ככבש אלוף כי משפט למוד הקדם לדבר כן כמו כריע כאח לי: שעיר ·

תיבותא וקרי' ו' וס' יעוש · חורם · יעיש · ואהליבמה ילדה את יעיש · ואלה בני אהליבמה · ובני ידיעאל בלהן' · חירם וישלח חירם מלך צר · וגם עבדי חירם דויכל חירם לעשות · דד"ה תנינא דפסוק · ויעש חירם את הסירו' · תנינא דפסוק: נפשות ל' מלא בהו' וכל נפשותם מ"ל במ"ב חס' את מחתות החטאים · יצפנו לנפשתם: רב ורב לו' קמץ וסי' במס' רבת': ואלה בני י"ג וסי' במס' רבת': כל רישי פסו' דאורי' אלה במ"ז ואלה מסורין בריש ואלה שמות: ה' ראשי פסו' דמיין אית בהון ג' מלין קדמ' ר"פ ונסיב ו' ושאר' לא נסיב ו' וסי' ואלה בני רעואל בן עשו · אלה אלה · ואשר עשה לדתן' אשר אשר ושתים דלתות · שתים שתים · וכי מי אני כי · ולך טרדין לך לך:

אבן עזרא

שעיר: לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפרים יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יבוא על בניעשו: החורי. כמו חורי יהודה וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת ואורגים חורי שהוא לובן וכן אמר התרגום ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעניים כמוהו והוא כאור והפך זה בל יתיצב לפני חשוכים: ואיה וענה. פי' הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל ודברי הימים אוכנו: הימים. אמר המתרגם גבורים כמו האימים לפנים כי ימצא האל"ף מתחלף ביו"ד כמו יתימרו ויאת' הגאון שהם פרדים. ופי' מצא הרכיב ויתכן להיו' מצא שהוא מצא בתחלה זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב ברעותו את החמורי' ואילו היו הימים במחים כאשר פירשו ר רבים מה טעם להזכי' החמורי': ואלה בני ענה דישן ואהליבמה בת ענה. אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון. ואלה המלכים. יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה ויצחקי אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה ופי' הדורות כרצונו הכי יקרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו כי אמר כי הדד הוא הדר האדומי ואמ' כי מהיטבאל אחות תחפנחס וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי י יהושפט וספרו ראוי להשרף ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו שהם רבים והנה מלכי ישראל כפלים במספר ושני אלה המלכים קרובים לשני מלכי ישראל גם מלכי יהודה רב' הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כת' ויהי בישורון מלך: בלע בן בעור. איננו בלעם גם בלעם איננו בן לבן הארמי ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מכחש כמוהו כי לא יפול מדברי רבותינו ז"ל א ארבה גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי. גם יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר היצחקי המהביל: מהיטבאל בת מטרד: כטע' בת ענה בת צבעון או הזכי' הכתוב שם אביה ושם אמה:

תי

רשי

יושבי הארץ. שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו נטיעה ראויה לו: ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא את וקדש וצבא מרמס כרדס ורכב וסוס. הוא ענה האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימים. פרדים הרביע חמור על סוס נקב' וילד' פרד והוא היה ממזר והביא פ פסולת לעולם ולמה נקרא שמם ימים ש שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינה מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה. ולא הוזקק לכתוב לנו מ משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: ואלה המלכים וגו'. שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואו הן שאול ואישבש' דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט ובימי יורם בנו כתוב בימיו פשע אדו' מתח' יד יהודה וימליכו ע עליהם מלך ובימי שאול כתוב אין מלך באדום נצב מלך: יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא שנא' ועל קריות ועל בצרה וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמ' כי זבח לי' בבצרה: המכה את מדין בשד' מואב. שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים ש שהיו מדין ומואב מ מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו ש שלום להתקשר על ישראל: בת

מסורה

ודשון כל דישון דאורי' דשן כתיב וכל ודישן דאוריתא ודשון כתיב בב"א ואקו ודישן. וכל ד"ה דישון ודישון כת' בב"א ודישן ובני שעיר לוטן: סימן דהדין עניינ' קדמא' דישון ודישן דישן. דישן דישן. דישון דישן וסי' כל יומא דספר' קורין דישון ומתחיל בשבת וסי' מעלין בקדש אבל לא מורידין. ולפי סדר התולדות אבי חמדן

תורה

אלה בני עשו ואלה אלופיהם הוא אדום: ס אלה בני שעיר החרי ישבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה: ודשון ואצר ודישן אלה אלופי החרי בני שעיר בארץ אדום: ויהיו בני לוטן חרי והימם ואחות לוטן תמנע: ואלה בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם: ואלה בני צבעון ואיה וענה הוא ענה אשר מצא את הימם במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו: ואלה בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה: ואלה בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: אלה בני אצר בלהן וזעון ועקן: אלה בני דישן עוץ וארן: אלה אלופי החרי אלוף לוטן אלוף שובל אלוף צבעון אלוף ענה: אלוף דשן אלוף אצר אלוף דישן אלה אלופי החרי לאלפיהם בארץ שעיר: פ ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל: וימלך באדום בלע בן בעור ושם עירו דנהבה: וימת בלע וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה: וימת יובב וימלך תחתיו חשם מארץ התימני: וימת חשם וימלך תחתיו הדד בן בדד המכה את מדין בשדה מואב ושם עירו עוית: וימת הדד וימלך תחתיו שמלה ממשרקה: וימת שמלה וימלך תחתיו שאול מרחבות הנהר: וימת שאול וימלך תחתיו בעל חנן בן עכבור: וימת בעל חנן בן עכבור וימלך תחתיו הדר ושם עירו פעו ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד

תרגום אונקלוס

אילין בני עשו ואילין רברבניהון הוא אדום: אילין בני שעיר חוראי יתבי ארעא לוטן ושובל וצבעון וענה: ודשון ואצר ודישן אילין רברבי חוראי בני שעיר בארעא דאדום: והוו בני לוטן חורי והימם ואחתיה דלוטן תמנע: ואילין בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם: ואילין בני צבעון ואיה וענה הוא ענה דאשכח ית גבריא במדברא כד הוה רעי ית חמריא לצבעון אבוהי: ואילין בני ענה דשון ואהליבמה בת ענה: ואילין בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: ואילין בני אצר בלהן וזעון ועקן: אילין בני דישן עוץ וארן: אילין רברבי חוראי רבא לוטן רבא שובל רבא צבעון רבא ענה: רבא דשן רבא אצר רבא דישן אילין רברבי חוראי לרברבניהון בארעא דשעיר: ואילין מלכיא די מלכו בארעא דאדום קדם דימלוך מלכא לבני ישראל: ומלך באדום בלע בר בעור ושום קרתיה דנהבא: ומית בלע ומלך תחותוהי יובב בר זרח מבצרה: ומית יובב ומלך תחותוהי חשם מארע דרומא: ומית חשם ומלך תחותוהי הדד בר בדד דקטיל ית מדינאי בחקלי מואב ושום קרתיה עוית: ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה: ומית שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובות דעל פרת: ומית שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר עכבור: ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתיה פעו ושום אתתיה מהיטבאל בת מטרד

מסורה

דישון וכך הוא כל יומא דספר תורה דישון ומתחיל באחד בשבת ס"א אג"נ דישון. ב"דה"י דישן: סימן כל דבתר אצר דישן כל דסמיך לענה דישון: הימם ב' חס' בליש' וסי' הוא ענה אשר מצא את הימם. עד מרא הימם אשר יזיר: לאלפיהם ה' חס' בליש' וס' לאלפיהם בארץ שעיר. ואת למדת אתם עליך אלפים לראש. ואמרו אלפי יהודה בלבם. ביום ההוא אשים את אלפי יהודה בכיור אש. והיה באלף ביהודה. וחד אל תבטחו באלוף. ל' ומל': מבצרה ג' וסי' יובב. יובב. חמוץ בגדים: הדר א"ב מן חד חד חד ד' וחד ר' וס' בבמ' רבת': ושם ז' פס' ושם ושם וסי' וימת בעל חנן. וחברו דד"ה. ושם הקטנה מיכל. ושם אשת שאול אחינעם. וכן המעברות אשר בקש יהונתן. ושם האיש נבל ושם. ושם אחתו מעכה ושם. דד"ה. וחד ושם ושם ושם ושם האיש אלימלך ושם ושם: מהיטבאל ג' וסי' וימת בעל חנן. וחברו. דד"ה. ואני באתי בית שמעיה בן דליה:

בת מי זהב · מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום : ואלה שמות אלופי עשו · שנקראו על שם מדינותיהם לאחר מיתת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרי' למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בדברי הימים וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו' : מגדיאל · היא רומי :

חסלת וישלח יעקב

מסורה: עלוה ג' וסי' אלוף · אלוף · תשיגם : מגורי ב' בהרי ל"יש וסי' וישב יעקב בארץ מגורי · מגורי אל חרב היו את עמי : כל קריאה ואלה תולדת ב"מד אלה תולדת וס' אלה תולדות השמים · אלה תולדת נח · אלה תולדת שם · אלה תולדת יעקב יוסף · וכלם בספר : ואת בני' וסי' זלפה · עלו אלי ועזרוני · ואת בני המכי' לא

בַּת מֵי זָהָב : וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת : אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן : אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר : אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם :

קנ"ו קליט"ה סימן :

בַּת מְצָרֵף דַּהֲבָא : וְאִלֵּין שְׁמָהָת רַבְרְבֵי עֵשָׂו לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהָתְהוֹן רַבָּא תִמְנַע רַבָּא עַלְוָה רַבָּא יְתֵת : רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא פִּינֹן : רַבָּא קְנַז רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר : רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בַּאֲרַע אַחְסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי :

פרשה וישב

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן : אֵלֶּה תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם : וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים : וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם : וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ : וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי :

פרשה ויתיב

וִיתֵיב יַעֲקֹב בַּאֲרַע תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן : אִלֵּין תּוֹלְדָת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַע־עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה רָעֵי עִם אֲחוֹהִי בְּעָנָא וְהוּא רָבֵי עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתִי יוֹסֵף יַת דִּבְּהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן : וְיִשְׂרָאֵל רָחֵים יַת־יוֹסֵף מִכָּל־בְּנוֹהִי אֲרֵי בַר חַכִּים הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּיתּוּנָא דְּפַסֵּי : וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי יָתֵיהּ רָחֵים אֲבוּהוֹן מִכָּל־אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם : וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ : וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַעוּ־כְעַן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלָמִית :

מסורה: ובמית · ואת בני צדקיהו שחטו · דמלכים · התערבות · וחברו דד"ה · לכן עד אריב אתכם · את אדום ואת מואב ואת בני עמון · ונתתי את רבה אל נוה · ויחי איוב אחרי : ויבא נא מסור כבמסר' רבת' : וישראל ל"ג מסור בבמסר' רבת : אהב ד' פתחין וס' וישראל אהב את יוסף · כי אתו אהב אביהם · ותחה כי אהב · והמלך שלמה אהב נשים נכריות : זקנים ב' וחס' וס' כי בן זקנים · וילד זקנים קטן : לשלם ח' חס' בליש' וסי' ולא יכלו דברו לשלם · ויעש שמואל את אשר דבר יי' · וישם דמי מלחמה בשלם · ולא הורד שיבתו · ויהי שלם בין חירם ובין · ומי יסור לשאל לשלם לך · נביאי ישראל הנבאים · ב' בו : ויוספו י"א וסי' ויחלם יוסף · המלך תמלך עלינו · ויסיפו בני ישראל · ויתנס איש ישראל ואהוד · בני ישראל · אסורות · פלשתים לעלות · למרות · דויחלם יוסף ושל אחריו ויוספו כתיב · ויסיפו בני ישראל דויבת יאיר · ודעבדון בן הלל ויסיפו עוד פלשתים · דד"ה · הלין יסיפו כתיב · ויוסיפו עוד לחטא · כי בי ירבו ימיך ויוסיפו כתיב ל' ושאר' ויספו חס' דחס' : אליהם י"ז מלאים מסור בבמסר' רבת' :

רשי: וישב יעקב · אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובי' לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכ' כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם וכן אתה מוצא בעשר דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו וכן בעשר דורו' שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו · משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית: אלה תולדות יעקב · ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבור על אופניו · ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להורגו וזה אחיו מבקשים להורגו וכן הרבה בבראשית רבה ועוד נדרש בו וישב בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה : והוא נער · שהיה עושה מעשה נערו' מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהא נראה יפה : את בני בלהה · כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן : את דבתם רעה · כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודין על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזי' במכירתו ולא אכלוהו חי ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדי' לעבד נמכר יוסף ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו' : דבתם · כל לשון דבה פרלרי"ן בלע"ז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר דבה לשון דובב שפתי ישנים : בן זקונים · שנולד לו לעת זקנתו ואנקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו · דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו : פסים · לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון · ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים : ולא יכלו דברו לשלום · מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב : דברו · לדבר עמו : מאלמים

אבן עזרא: מי זהב · כן שמו והגאון אמר צורף זהב ואחרי' אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח · וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומותם שיש להם היום מקומות ידועים ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום : תמנע · במקום הזה זכר כי יש לנו שמות רבי' לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה או יהיה הפירו' להיות אלוף נוסף ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופיה עלות גם יתת והנה אלה נשיאי עמלק ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אנשי מקומות על כן הוסיף לבאר במושבותם :

וישב

הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנבחרת · וטעם את תולדות יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו עליו מגזירת מה ילד יום : והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה · בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם רעה · וטעם אבר מן החי דרש הוא כי הכתו' לא הזכיר מאחיו חוץ מבני השפחות: כי בן זקונים הוא · כמשמעו כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימן קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו: פסים · כתונת מרוקמת פסים כמו פס ידא בלשון ארמית: דברו · כמו דבר לו לשלום אפי' לשלום : מאלמים

מאלמים. מגזרת אלומים ומצא בלשון נקבה נושא אלומותיו: תסובבנה. מפעלי הכפל ודגשות הב"ית לבלוע הב"ית: המלוך תמלוך או משול תמשול. אמרו כשימך מלך או אתה תמשול בנו בחזקה· ויגער עם בי"ת דרך קלון ובלא בי"ת לשון השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע או הוא על דרך משל שנגער בזרע ויפחד ולא יעלה: אני ואמך. על בלהה שפחת אמו שגדלה אותו: שמר את הדבר. בלבו וכן שמרו עדותיו על הפי' הנכון: ויאמ' לו. הנני אעשה כדבריך: וימצאהו איש. דרך הפשט אחד מעוברי דרך: איפה הם רועי'. אם תדע: דותינה. בו"ו גם בלא יו"ד והמקום אחד: ויתנכלו. חשבו מחשבה רעה וכן בנכליהם וכן וארור נוכל: לא נכנו נפש. כמו ומשרתו יהושע בן נון נער שפירושו משרתו מירות נער כי לא היה בימים ההם נער וכן לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו: ויפשיטו

מאלמים אלומים. כתרגומו מאסרין איסרן עמרין וכן נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלומתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עומדה בזקיפה: ועל דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברי' מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלו' בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמ' לו הבו' נבוא וגו' כשם שאי אפשר באמך כך השאר בטל: שמ' את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן שומר אמוני' וכן לא תשמור על חטאתי לא תמתין: לרעות את צאן. נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמם: הנני. לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: מעמק חברון. והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה. מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנ' וילך רחבעם שכמה: וימצאהו איש. זה גבריאל: נסעו מזה. הסיעו עצמן מן האחוה: נלכה דותינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקו' הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומית: אותו. כמו אתו עמו כלומר אליו: ונראה מה יהיו חלומותיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומ' דרשני רוח הקדש א אומרת כן הם אומרי' נהרגהו והכתו' מסיי' מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי ואי אפשר שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: לא נכנו נפש. מכת נפש זו היא מיתה: למען

והנה כל ר"פ דספר' והנה במ"ז הנה וסי' הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל· הנה נא העיר הזאת קרובה· הנה נא לי שתי בנות· הנה אנכי נצב על עין· וחברו· הנה רבקה לפניך· הנה שבע שנים באות· וכל שאר אורי' דכו' ר"פ הנה בב"ג והנה והנה איש מבני ישראל· והנה קמתם תחת אבתיכם· והנה הוא שם עלילות:

והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי: ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו ויוספו עוד שנא אתו על חלמתיו ועל דבריו: ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי: ויספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה: ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר: וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם: ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני: ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה: וימצאהו איש והנה תעה בשדה וישאלהו האיש לאמר מה תבקש: ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים: ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן: ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו: ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא: ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה יהיו חלמתיו: וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש: ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור

והא אנחנא מאסרין אסרן בגו חקלא והא קמת אסרתי ואף אזדקפת והא מסתחרן אסרתכון וסגדן לאסרתי: ואמרו ליה אחוהי המלכו את מדמי למלך עלנא או שולטן את סביר למשלט בנא ואוסיפו עוד סנו יתיה על חלמוהי ועל פתגמוהי: וחלם עוד חלמא אוחרנא ואשתעי יתיה לאחוהי ואמר הא חלמית חלמא עוד והא שמשא וסיהרא וחד עשר כוכביא סגדין לי: ואשתעי לאבוהי ולאחוהי ונזף ביה אבוהי ואמר ליה מה חלמא הדין די חלמתא המיתא ניתי אנא ואמך ואחך למסגד לך לארעא: וקניאו ביה אחוהי ואבוהי נטר ית פתגמא: ואזלו אחוהי למרעי ית ענא דאבוהון בשכם: ואמר ישראל ליוסף הלא אחך רען בשכם איתא ואשלחנך לותהון ואמר ליה הא אנא: ואמר ליה איזיל כען חזי ית שלם אחך וית שלם ענא ואתיב לי פתגמא ושלחיה ממישר חברון ואתא לשכם: ואשכחיה גברא והא תעי בחקלא ושאליה גברא למימר מה את בעי: ואמר ית אחי אנא בעי חוי כען לי איכא אנון רען: ואמר גברא נטלו מכא ארי שמעית דאמרין ניזיל לדתן ואזל יוסף בתר אחוהי ואשכחינון בדתן: וחזו יתיה מרחיק ועד לא קריב לותהון וחשיבו עלוהי למקטליה: ואמרו גבר לאחוהי הא מרי חלמיא דיכי אתא: וכען איתו ונקטליניה ונרמיניה בחד מן גוביא ונימר חיתא בישתא אכלתיה ונחזי מה יהי בסוף חלמוהי: ושמע ראובן ושזביה מידיהון ואמר לא נקטליניה נפש: ואמר להון ראובן לא תישדון דמא רמו יתיה לגובא ה

מסרה

והנה אנחנו ג' דסמיכי וסי' מאלמי' · בקדש· כובשים· דעזרא: נצבה ב' וסי' והנה קמה אלומתי· בית נתיבות נצבה: ותשתחוין ב' וסי' הנה וילדיהן· לאלומתי: ה' פסו' אית בהון הנה והנה מסר פרשת ויצא: ויגער ב' וסי' ויגער בו אביו· ויגער בים סוף: נבוא תבוא כולם מלאים בב"ג וסי' ונבא עד קדש ברנע· ואת הערים אשר נבא אליהם· ואל העיר נבא: ויקנאו ב' בספר' וסי' ויקנאו אותו פלשתים· ויקנאו בו אחיו: הלוא י"ג מל' בתו' וסי' במס' רבת': שלום חד מן י' רפין וסי' לך נא ראה ב' בו · אלהים יענה· וכל בניך למודי יי'· לדעת את שלום אסתר· כי שלום אמת אין לכם· ודרשו את שלום העיר· החפץ שלום עבדו· תהלים· כי קנאתי בהוללים· שאלו את שלום ירושלם: תעה ג' ב' חס' וא' מלא וס' והנה תעה בשדה· או חמרו תעה· אדם תועה מדרך השכל· בתרא מלא: והשבני ג' חס' בלישני' וסי' וישלחהו· והשבני והראני אתו· ואל תשבני בית יהונתן: שכמה ו' וסי' וישלחהו· ויאסוף יהושע· הנה געל· וילך רחבעם· וילך אבימלך בן ירובעל· ויבא רחבעם: איפה י' כתובים בן וסי' איפה הם רעים· איפה האנשים אשר הרגתם· ויאמ' לו המלך איפה הוא· איפה שמואל ודוד· איפה לא שגלת ואיש אל ידע איפה· אלה איפה הם· איפה לקטת היום· איפה היית ביסדי ארץ· ואיפה ישרים נכחדו· וד' כתובים אפו וסי' ואיה אפו· דעו אפו כי אלוה· מי יתן אפו ויכתבון מלי· אם לא אפו מי יכריבני: ובטרם ג' וס' ויתנכלו· בטרם אצרך· יתנגפו רגליכם: ונשלכהו י"ב חס' בליש' וסי' פרש' כי תשא: בורות הבורות ה' בליש' וסי' ונשלכהו באחד הברות· ובתים מלאים כל טוב· ובצריחים ובברו'· וילבדו ערים בצורו' ויחצב ברות רבים הני"ב ברת כת' חסר דחס' ושארהון ברות כתי' וב' כת' בארת· בארת בארת נשברים ובספר אספמיי תרויהון חס'· כך כתו' במסר' אחת ומסר' אחרית: כתיב וז"ל ברת ה' כתו' כן וכותב אלו דגז' חס' דחס' כולם ואומר קדמ' דנשברים בארות כתי' ותני' בראת כתי' ושאר' ברות כתי'· ובכל הספרים ראיתי ברות כו"ו כתר' כר מן ובתי' מלאים כל טוב שהוא חסר דחסר כלשון הבסור' הראשון וגם כתיקון ס"ת נמצא ונשליכהו באחת הברו' בו"ו כתר' וקצת ספרי' ישנים מצאתיו חסר דחס' ומסור עליו ב' חס' דחס' ויש גימגום בדבר: חלמתיו ג' ב' חס' וחד מל' וסי' על חלמתיו ועל דבריו· ונראה מה יהיו חלמתיו· להגיד למלך חלומותיו וכתיב מל': ויצלהו ז' חס' בלי' וסי' וישמע ראובן ויצלהו· ויצלני מחרב פרעה· אשר מצאתם בדרך ויצלם יי'· אשר הצלני מיד הארי· ויצלני מכל צרה· כי אהך אני להצלך· משזיב ומצל

הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו: ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו: ויקחהו וישלכו אתו הברה והבור רק אין בו מים: וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה: ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו: לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל תהי בו כי אחינו בשרנו הוא וישמעו אחיו: ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף ויביאו את יוסף מצרימה: וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו: וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא: ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם: וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו הכר נא הכתנת בנך הוא אם לא: ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף: ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים: ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה

הדין די במדברא וידא לא תושטון ביה בדיל לשיזבא יתיה מידהון לאתבותיה לות אבוהי: והוה כד אתא יוסף לות אחוהי ואשלחו ית יוסף ית כיתוניה ית כיתונא דפסי דעלוהי: ונסבוהי ורמו יתיה לגובא וגובא ריקן לית ביה מיא: ואסחרו למיכל לחמא וזקפו עיניהון וחזו והא שיירת ערבאי אתיא מגלעד וגמליהון טעינין שעף וקטף ולטום אזלין לאחתא למצרים: ואמר יהודה לאחוהי מה ממון ניתהני ארי נקטול ית אחונא ונכסי ית דמיה: איתו ונזבניניה לערבאי וידנא לא תהי ביה ארי אחונא בסרנא הוא וקבילו מיניה אחוהי: ועברו גברי מדינאי תגרי ונגידו ואסיקו ית יוסף מן גובא וזבינו ית יוסף לערבאי בעשרין כסף ואיתיאו ית יוסף למצרים: ותב ראובן לגובא והא לית יוסף בגובא ובזע ית לבושוהי: ותב לות אחוהי ואמר עולימא ליתוהי ואנא לאן אנא אתי: ונסיבו ית כיתונא דיוסף ונכיסו צפיר בר עזי וטבלו ית כיתונא בדמא: ושלחו ית כיתונא דפסי ואיתיאו לות אבוהון ואמרו דא אשכחנא אשתמודע כען הכיתונא דברך היא אם לא: ואשתמודעה ואמר כיתונא דברי חיתא בישתא אכלתיה מיקטל קטיל יוסף: ובזע יעקב לבושוהי ואסר שקא בחרציה ואתאבל על בריה יומין סגיאין: וקמו כל בנוהי וכל בנתיה לנחמותיה וסריב לקבלא תנחומין ואמר ארי אחות על ברי כד אבילא לשאול

אבן עזרא

אבן עזרא

ויבך אותו אביו · קדמונינו דרשוהו על יצחק ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ״ט שנה ויש אומרי׳ כי הנבואה נסתלקה משניהם בעבור אבלם ועדותם דבר אלישע: וכל בנותיו בתו ובת בנו · ושאלה שאולה כמו מטה והטעם הקבר ופה טעה המתרגם לחושים שתרגם שאולה גהנם והנה כי לא שאול תודך ואכיעם שאול הנך הפך אם אסק שמים שם אתה ערום שאול נגדו ורבי׳ אחרים: שר הטבחים · תמצא זה הלשון על הרג ועל בישול ודברי המתרג׳ ארמי׳ נכונים: ויהי בעת ההיא · אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם שנמכרו וכמוהו משם נסעו ה הגדגדה בעת ההיא הבדיל יי׳ את שבט הלוי ושבט הלוי נבחר בשנה השנית ושם אל גדגד בשנת הארבעים ובמקומו א אפרשנו · ולמה הזכי׳ הכתו׳ זאת הפרשה במקו׳ הזה והיה ראוי להיות אחר והמדני׳ מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדניו למעשה אחיו ו והזכרתי לפי׳ הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ״ב שנה והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה וגדל עד שהיה לו זרע וזה לא ימצא פחות מי״ב שנה ועוד וירבו הימי׳ גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרי׳ ויש לו שני בנים ואל יקשה עליך דבר בצלאל כי בנעתי אל מקומו אפרשנו: איש כנעני · יש אומ׳ סוחר כמו כנען בידו מאזני מ מרמה ועם תוספת יו״ד ולא יהיה כנעני עוד ויתכן להיו׳ כמשמעו · וחכמינו ז״ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו וזה דרך דרש כי הבא מפאת צפון של עולם לדרומו הוא יורד והנשי המחקר יבינו כי זה אמת: בכזיב · שם מקום: ויבם אותה · טעמו אחר שאתה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך ובפרשת כי ישבו אחים יחדו אאריך מעט אם השם יאריך ימי עד הגיעי שם: כי לא לו יהיה הזרע · לא יקרא בשמו כטעם והיה הבכור אשר תלד: ושחת ארצה · היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ ואתמה מבן תמים ה המזרחי שפי׳ ושחת ארצה שעש׳ לה שלא כדרך הנשים בעבור שלא תאר והנה שחת הארץ שלה כי עליו היא יושבת בארץ וזה פי׳ שגעון וחלילה חלילה להתגאל זרע הקדש בטנוף הטנוף: נתן זרע · כמו השלם: שבי אלמנ׳ בית אביך · בחסרון בי״ת קודם בי״ת כמו הנמצא בית יי׳: וינחם יהוד׳ · פי׳ אחר שקבל תנחומין עלה על גוזזי צאנו · על תחת אל: ותכס · פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה: ותתעלף · טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף הסתיר פניו בבגדיו וקרוב מהם מעולפת ספירים: בפתח עינים · שם מקום ויש אומרי׳ כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו: כי

והמדנים ג׳ בליש׳ וס׳ מכרו אותו אל מצרים · מדנים בן אחים · שנאה תעורר מדנים: אל מצרים ב׳ דסמיכי וס׳ והמדנים בגרו · את אלנתן בן עכבור: ויהי בעת ההיא ג׳ בסר בפרשת וירא: והכף ה׳ ר״פ ג׳ מ״ל וב׳ חס׳ וס׳ ללדת את אחיו · ותסף עוד ותלד בן ותקרא את · ותוסף המלחמה · ותוסף את תזנותיה · ותוסף

תורה

וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו׃ וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים׃ פ

וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה׃ וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃ וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן׃ וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ׃ וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ׃ וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו׃ וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ׃ וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃ וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃ וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה

תרגום אונקלוס

ובכא יתיה אבוהי: ומדינאי זבינו יתיה למצרים לפוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא:

והוה בעידנא ההיא ונחת יהודה מלות אחוהי וסטא עד גברא עדלמאה ושמיה חירה: וחזא תמן יהודה בת גבר תגרא ושמיה שוע ונסבה ועל לותה: ועדיאת וילידת בר וקרא ית שמיה ער: ועדיאת עוד וילידת בר וקרת ית שמיה אונן: ואוסיפת עוד וילידת בר וקרת ית שמיה שלה והוה בכזיב כד ילידת יתיה: ונסיב יהודה אתתא לער בוכריה ושמה תמר: והוה ער בוכרא דיהודה ביש קדם יי ואמיתיה יי: ואמר יהודה לאונן עול לות אתת אחוך ויבים יתה ואקים זרעא לאחוך: וידע אונן ארי לא על שמיה מתקרי זרעא והוה כד עליל לות אתת אחוהי ומחבל אורחיה על ארעא בדיל דלא לקימא זרעא לאחוהי: ובאיש קדם יי דעבד ואמית אף יתיה: ואמר יהודה לתמר כלתיה תבי ארמלא בית אבוך עד דירבי שלה ברי ארי אמר דילמא ימות אף הוא כאחוהי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא: וסגיאו יומיא ומיתת בת שוע אתת יהודה ואתנחם יהודה וסליק על גזזי ענה הוא וחירה רחמיה עדלמאה לתמנת: ואתחוא לתמר למימר הא חמוך סליק לתמנת למיגז ענה: ואעדיאת לבושי ארמלותה מנה ואתכסיאת בעיפא ואתקנת ויתיבת בפרשות עינין די על אורח תמנת ארי חזת ארי רבא שלה והיא לא אתיהיבת ליה לאנתו: וחזהא יהודה

רשי

ויבך אותו אביו · כלפי יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי: הטבחים · שוחטי בהמות המלך: ויהי בעת ההיא · למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך: ויט · מאת אחיו: עד איש עדולמי · נשתתף עמו: כנעני · תגרא: והיה בכזיב · שם המקום ואומ׳ אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היו תהיה כמו אכזב אשר לא יכזבו מימיו ואם לא כן מה בא ל להודיענו · ובבראשית רבא ראיתי ותקרא שמו שלה וגו׳ פסקת: רע בעיני יי׳ · כרעתו של אונן משחית זרעו שנ׳ באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ו ויכחיש יפיה: והקם זרע · הבן יקרא על שם המת: ושחת ארצה · דש מבפנים וזורה מבחוץ: כי אמר וגו׳ · כלומ׳ דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות · מוחזקת היא זו שימותו אנשיה: ויעל על גוזזי צאנו · ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו: עולה תמנתה · ובשמשון הוא אומ׳ וירד שמשון תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מ מכאן: ותתעלף · כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים · בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנת ורבותינו דרשו בפתחו של א אברהם אבינו שכל עינים מצפו לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו׳ · לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה ש שהיתה מתאוה ל להעמיד ממנו בנים: ויחשבה

אסתר ב׳ קדמאי חס׳: בכורו ג׳ מל וס׳ אשה לער בכורו · ויאמר ליתר בכורו · ויהי בכורו אמנון אחינועם: וימתהו כלם חס׳ במ״ת וס׳ דמצאהו האריה · ויבא זמרי · שלום בן יבש · ב׳ בו · ויקשר קשר · וימיתהו במגדו · ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי׳ · דד״ה · ולא דרש ביי׳ וימיתהו: לא לו ה׳ וס׳ וידע אונן כי לא לו · לרשת משכנות לא לו · הוי המרבה לא לו · עבר מתעבר על ריב לא לו · ולא לו תהיה בראשנה: וימת ה׳ וס׳ גם אתו · ויסב דואג האדמי · ויכו האחד את האחד · ויכו את גדליהו · וימת את דגתם: כאחיו אב מן חד חד כ׳ בריש תיבותא וס׳ במסר רבת׳: ישיבת בית ז׳ וס׳ שבי אלמנה בית אביך · ב׳ בו · וישב ארון יי׳ דשמואל · ותשב תמר ושוממה · וישב בבית החפשית · דמלכים · וחברו · דד״ה · והמלך ישב בית החרף: ותשב י״ב וס׳ לה מנגד · ב׳ בו · ורחל לקחה את התרפים · ותלך תמר · בפתח עינים · באיתן קשתו · ואת רחב הזונה · ותשב האשה ותינק · תמר ושוממה · וישם כסא לאם המלך · מצד הקוצרים · את חמותה:

רשי

ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכיר. ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהית׳ בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע״ז דשטורני״ר: הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון הבה לשון הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: ערבון. משכון: חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך. טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו: הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: תקח לה. יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי את הגדי הזה. לפי שרמה יהוד׳ את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו ר רמוהו גם הוא בגדי עזים: כמשלש חדשים. רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם. ולשון כמשלש חדשים כהשתלש ה החדשים כמו ומשלוח מנות משלוח ידם וכן תרגם אנקלוס כ כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפ׳: היא מוצאת. ליסרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו. אמרה אם יודה מעצמו ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבי׳: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורז״ל דרשו שיצתה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכי׳ בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק: בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומם חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: פרצת

אבן עזרא

כי כסתה פניה. פי׳ ותתעלף והמפרש כי כסתה פניה במיני צבעונין והביא ראיה מבתו הבל הוא כי אין מביאין ראיה מן השוטים גם נכון הוא מה שדרשו רז״ל שהיתה צנועה בבית חמיה: חותמך. מרב תאותו נתן ג׳ דברי׳ ערבון על דבר קל. ופי׳ קדשה בפסוק לא יהיה קדש אפרשהו: תקח לה. שוב אותה ותקח הערבון: פן נהיה לבוז. ללעג שנתתי חותם ופתיל ומטה ערבון על דבר קל כזה ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה וזה אות כי תקח לה הערבון: כמשלש חדשים. בתוספת מ״ם קודם שלש ובימים בתוספת מ״ם אחר שלש: היא מוצאת. היה ראוי להיו׳ כמו מודעת זאת לולי העלם האלף כמשפטה: כי על כן לא נתתיה. כמו כי על כן ראיתי פניך כטעם חכמינו ה הואיל ולא נתתיה או טעמו עשת׳ כן כי לא נתתיה: לדעתה. לשכב עמה: ויתן יד. האחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא גם אלה במעשה פלא שנבקעו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו: מה

מסרה

ויחשבה ג׳ וסי׳ והאמין ביי׳. ויחשבה לזונה. ויחשבה עלי לשכורה: לזונה ב׳ וסי׳ ויחשבה לזונה. איכה היתה לזונה: הא והוא ז׳ בטעם זקף גדול וסי׳ והוא לא נתנה לו לאשה. והיא רפכה שער. והיא גלתה. היא בתרומת הקדשים. היא מתהלכת בין החיות. היא ראש לכל הממלכות. והיא בעבק אשר לבית רחוב: אל

הדרך כל לשון דרך ע״ב במ״ז אל וסי׳ ויט אליה. אל דרך המדבר. אל דרך עפר׳: אל דרך הגוי׳ אל תלמדו. אל דרך עמדי וצפי. אל ישט אל דרכיה לבך׳ ואתה תשמע השמים. דד״ה: גדל ג׳ מסר פרשת תולדת: אשלח ט׳ וסי׳ כפרש׳ בא אל פרעה: עד י״א פסוקים מאריך עד ומלה חדא בס״פ וס׳ עד שלחך. עד עבדך׳ עד רדת׳. עד שובך. ואשמתינו גדלה עד לשמים. עד חיותם. ועד קדקדך. עד קדקדו. עד שתחפץ. עד שתחפץ. עד שתחפץ: ומטך ב׳ וס׳ ופתילך. ומטך אשר הכית בו: אל יהודה ג׳ וס׳ וישב אל יהודה ויאמר.

לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישר׳ הנני. ויהי לתקופת השנה. אשר תשלחני אל יהודה. עד אשר אבא אל יהודה׳ וחד ואל יהודה׳ אשר דבר יי׳ אל ישר׳: לבוז ב׳ ומלאים וס׳ תקח לה פן נהיה לבוז. ונעוה לב יהיה לבוז: ויגד כ״ד מס׳ כמס׳ רבת׳: הוציאוה ג׳ ומ״ל וס׳ ויאמר יהודה הוציאוה. הוציאוה אל מבית לשדרות. דד״ה. הוציאוה עד קצה הארץ: הוא מוצאת והיא חד מן י״ב רפ׳ דמיין מן ב׳ מלין דמיין בסורתא מבא ומבא ומלה ביניהון קדמא לא נסיב ו׳ תני׳ נסיב ו׳ וסי׳ בספרא רבת׳: הוא ג׳ רפ׳ וס׳ הוא מוצאת. הוא החיה אשר ראיתי. הוא לא תהיה לכם לסיר: היא והיא י״א כתי׳ יוד בתורה וסי׳ היא צוער קדמ׳. תני׳ דהלא הוא אמ׳ לי. והיא שלחה אל חמיה. ובימות מן הבהמה. והיא הפכה שער לבן. ואם יראנה הכהן. קדמא׳. שבת שבתון היא. דאחרי מות׳ ואיש כי יקח את אחותו בת אביו. היא מחללת. קדמ׳ ושכב איש אותה. קדמ׳ דפסוק. ועבר עליו רוח קנא׳. תני׳ דפסו׳: הכר נא ב׳ דסמ׳ בעני׳ וסי׳ הכר נא הכתנת. הכר נא למי: ולא יסף ו׳ וסי׳ עוד לדעת׳. קול גדול ולא יסף׳ להראה אל מנוח. ולא יסף שמואל לראות את שאול. עוד לבקשו. עוד מלך מצרים: ראשנה ו׳ כסר במס׳ רבתא:

תורה

ויחשבה לזונה כי כסתה פניה׃ ויט אליה אל הדרך ויאמר הבה נא אבוא אליך כי לא ידע כי כלתו הוא ותאמר מה תתן לי כי תבוא אלי׃ ויאמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן ותאמר אם תתן ערבון עד שלחך׃ ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן לה ויבא אליה ותהר לו׃ ותקם ותלך ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה׃ וישלח יהודה את גדי העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הערבון מיד האשה ולא מצאה׃ וישאל את אנשי מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינים על הדרך ויאמרו לא היתה בזה קדשה׃ וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי המקום אמרו לא היתה בזה קדשה׃ ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה׃ ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף׃ הוא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה ותאמר הכר נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה׃ ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני ולא יסף עוד לדעתה׃ ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה׃ ויהי בלדתה ויתן יד ותקח המילדת ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה׃ ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר

תרגום

וחשבה כנפקת ברא ארי כסיאת אפהא׃ וסטא לותה לאורחא ואמר הבי כען איעול לותיך ארי לא ידע ארי כלתיה היא ואמרת מה תתן לי ארי תיעול לותי׃ ואמר אנא אשלח גדיא בר עזי מן ענא ואמרת אם תתן משכונא עד דתשלח׃ ואמר מה משכונא דאתן לך ואמרת עזקתך ושושיפך וחוטרך דבידך ויהב לה ועל לותה ועדיאת ליה׃ וקמת ואזלת ואעדיאת עיפה מינה ולבישת לבושי ארמלותה׃ ושדר יהודה ית גדיא בר עזי ביד רחמיה עדולמאה למסב משכונא מידא דאתתא ולא אשכחה׃ ושאיל ית אנשי אתרה למימר אן מקדשתא היא בעינין על אורחא ואמרו לית הכא מקדשתא׃ ותב לות יהודה ואמר לא אשכחתה ואף אנשי אתרא אמרו לית הכא מקדשתא׃ ואמר יהודה תסב לה דילמא נהי לחוך הא שדרית גדיא הדין ואת לא אשכחתה׃ והוה כתלתות ירחיא ואתחוה ליהודה למימר זניאת תמר כלתך ואף הא מעדיא מזנותא ואמר יהודה אפקוה ותתוקד׃ היא מתפקא והיא שלחת לות חמוהא למימר לגבר דאלין דיליה מניה אנא מעדיא ואמרת אשתמודע כען דמן עזקתא ושושיפא וחוטרא האלין׃ ואשתמודע יהודה ואמר זכאה מני מעדיא ארי על כן לא יהביתה לשלה ברי ולא אוסיף עוד למידעה׃ והוה בעידן מילדה והא תיומין במעהא׃ והוה במילדה ויהב ידא ונסיבת חייתא וקטרת על ידיה זהוריתא למימר דין נפק קדמאה׃ והוה כד אתיב ידיה והא נפק אחוהי ואמרת

אבן עזרא

מה פרצת. כאדם שיפרוץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ. ואחרים אמרו שהוא כמו ופרצת והגאון אמר כי מה פרצת כמשמעו רק עליך פרץ מגזרת ויפרץ לרב: ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק ועוד כי אדוני יוסף סריס היה והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפילו נוגעו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי: ויהי יוסף יפה תאר. כאמו: לשכב אצלה. אפי׳ לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמו לדבר שיחות: ויהי כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או מחדש אחד או אחר שנה תמימה והוא הנכון בעיני: לעשות מלאכתו. מלאכת הבית או הממון כי פקיד היה על הכל. ודרש ואין איש דברי יחיד: הביא לנו. בעלי: ויחר

רשי

פרצת. חזקת עליך חוזק: אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שיצא ממנו. וי״א כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושתי חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב בראשית רבה: ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני: ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: כי יי אתו. שם שמים שגור בפיו: וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר בלשון נקיה: ויהי יוסף יפה תואר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב״ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד ותשא אשת אדוניו וגו׳ כל מקום שנאמר אחר סמוך: וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: לשכב אצלה. אפי׳ בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: ויהי כהיום הזה. כלו׳ ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע״ז אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמר׳ להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו׳ כדאיתא במסכת סוטה: ראו הביא לנו. הרי זה לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה היא אומרת כן: עברי. מעבר הנהר מבני עבר: אדוניו

ויקרא שמו ל׳ פסו׳ מסר פרשת וישלח: ויוסף ג״ר פ וסי׳ ויוסף הורד מצרימה׳ ויוסף בן שלשי׳ שנה בעמדו׳ ויוסף הוא השליט: הורד ב׳ וסי׳ מצרים. גאונה: הורדהו ב׳ כב וסי׳ הורדהו שמה. ותאמר אל עבדיך: על ביתו ח׳ מסר בפר׳ מקץ: ויהי ה׳ בטעם גריש בספרא מסר בפרש׳ נח: אוכל ד׳ מל׳ וסי׳ כי אם הלחם. באשר יחלם

תורה

מה פרצת עליך פרץ ויקרא שמו פרץ: ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני ויקרא שמו זרח: ס

ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סריס פרעה שר הטבחים איש מצרי מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה: ויהי יהוה את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדניו המצרי: וירא אדניו כי יהוה אתו וכל אשר הוא עשה יהוה מצליח בידו: וימצא יוסף חן בעיניו וישרת אתו ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו: ויהי מאז הפקיד אתו בביתו ועל כל אשר יש לו ויברך יהוה את בית המצרי בגלל יוסף ויהי ברכת יהוה בכל אשר יש לו בבית ובשדה: ויעזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה: פ

ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף ותאמר שכבה עמי: וימאן ויאמר אל אשת אדניו הן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי: איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים: ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה: ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שם בבית: ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה: ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וינס החוצה: ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול: ויהי כשמעו

תרגום אונקלוס

מה תקוף סגי עלך למתקף וקרא שמיה פרץ: ובתר כן נפק אחוהי די על ידיה זהוריתא וקרא שמיה זרח: ויוסף איתחת למצרים וזבניה פוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא גברא מצראה מידא דערבאי די אחתוהי לתמן: והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף והוה גבר מצלח והוה בבית רבוניה מצראה: וחזא רבוניה ארי מימרא דיי בסעדיה וכל דהוא עביד יי מצלח בידיה: ואשכח יוסף רחמין בעינוהי ושמיש יתיה ומניה על ביתיה וכל דאית ליה מסר בידיה: והוה מעידן דמני יתיה בביתיה ועל כל דאית ליה ובריך יי ית בית מצראה בדיל יוסף והות ברכתא דיי בכל דאית ליה בביתא ובחקלא: ושבק כל דיליה בידא דיוסף ולא ידע עמיה מדעם אלהין לחמא די הוא אכיל והוה יוסף שפיר בריוא ויאי בחיזוא: והוה בתר פתגמיא האלין וזקפת אתת רבוניה ית עינהא לות יוסף ואמרת שכוב עמי: וסריב ואמר לאתת רבוניה הא רבוני לא ידע עמי מה בביתא וכל דאית ליה מסר בידי: ליתוהי רב בביתא הדין מני ולא מנע מני מדעם אלהין יתיך בדיל דאת אתתיה ואכדין אעביד בישתא רבתא הדא ואחוב קדם יי: והוה כד מלילת עם יוסף יום יום ולא קביל מינה למשכב לותה למהוי עמה: והוה כיומא הדין ועל לביתא למבדק בכתבי חושבניה ולית אנש מאנשי ביתא תמן בביתא: ואחדתיה בלבשיה למימר שכוב עמי ושבקיה ללבשיה בידהא וערק ונפק לשוקא: והוה כד חזת ארי שבקיה ללבשיה בידהא וערק לשוקא: וקרת לאנשי ביתה ואמרת להון למימר חזו איתי לנא גברא עבראה לחייכא בנא על לותי למשכב עמי וקרית בקלא רמא: והוה כד שמע

מסרה

הרעב. אם ינועו ונפלו על פי אוכל. אשר בטחתי בו אוכל לחמי: ותשא י״ד וסי׳ במלכים ב׳ סימן ד׳: חשך לישן מניע׳ ז׳ וסי׳ ולא חשך מבני מאומה. ואת עבדו חשך מרעה. הנה חשך יואב את העם. הנה חשך אדני את נעמן. לא חשך ממות נפשם. מרדף בלי חשך ישעיה. וכתחפנחס חשך היום: אותך י״ו מלאים בליש׳ נקבה מסר במס׳ רבתא: באשר ט׳ מסר בשופטים סי׳ ה׳: הרעה הגדלה הזאת ו׳ וסי׳ איננו גדול בבית הזה. אם דרך גבולו יעלה בית שמש. אל אודות הרעה. והיה כי תגיד לעם הזה. כאשר הבאתי אל העם הזה. ולכם הנשמע לעשות: יום ויום ז׳ ופסק וסי׳ ויהי כדברה אל יוסף. על אשר ילקטו יום יום. ואתי יום יום ידרשון. ברוך יי׳ יום יום. לשלמי נדרי. ואהיה שעשועים יום יום. לשקד על דלתות יום יום. וכ׳ יום יום דלא פסק׳ וסי׳ יום יום לשנה. וחברו דיחזקאל: כהיום ד׳ וסי׳ ויבא הביתה לעשות. לחיותנו כהיום הזה. כי אותו כהיום תמצאון אתו. ולא יוכל יי׳ עוד לשאת. וכל עזרא דכו׳: הביתה י״ח וסי׳ במסר׳ רבתא: ואין איש ו׳ וסי׳ מאנשי הבית. מאסף. דפלגש. מבני ישראל. טוב ממנו. הצדיק אבד. מדוע באתי ואין איש: בבגדו ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ ותתפשהו. בבגדו בה: בידה סימן דהדין ענינא בידה ב דה אצלו אצלה אצלי: ותאמר להם ג׳ דסמי׳ וסי׳ ותקרא לאנשי ביתה. כה אמר יי׳ אלהי ישראל. אמרו לאיש. דד״ה. ולחם משמים נתת להם. וכל נביאים דכו׳ במ״א ותאמר אליהם כה אמר יי׳ אלהי ישראל. אמרו דמלכים:

אדניו. אל יוסף: בא אלי לצחק בי: העבד העברי אשר הבאת לנו: ויהי כשמוע אדניו. בשעת תשמיש אמרה לו וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך ענייני תשמיש כאלה: ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה: הוא היה עושה. כתרגומו במימריה הוה מתעבד: באשר יי' אתו. בשביל שיי' אתו: אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירי שלו וזה נמצ' צרור בגלוסקין שלו: האופה. את פת המלך ואין לשון אפיה אלא בפת ובלעז פיסטו"ר: ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיו אתם: ויהיו ימים במשמר. שנים עשר חדש: ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חברו וזהו שנ' ויאמר וירא שר האופי' כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: זועפים. עצבים כמו סר וזעף זעף יי' אשא: פריגוס

ויחר אפו. ואעפ"כ לא הרגו כי בספק היה הדבר אצלו: בית הסהר. לא נדע אם הוא לשון הקדש או לשון מצרים בעבור שפירש אחריו ואמר מה הוא כמו ה האחשתרנים שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכי': ואת כל אשר עושים. יש אומרים כי היה מתעסק באומנות שיחיה ממנו כאשר היו עושים האסורי' והקרוב אי שפירושו כל אשר היו צריכי' כאילו היה הוא העוש' כי פקיד היה עליהם והפסוק הבא אחריו לעד: חטאו. חטא מוסר המלוכה בעבור שלא י ישתנה סמ"ך סריכין הוא להות כי היה הרי"ש ראוי להדגש ונקמץ הסמ"ך בקמץ גדול ל לחסרון הדגש: במשמר בית שר הטבחים. מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו: ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף. והטעם זכר דבריו ו והביאהו אל ביתו ושמהו בבור והוא המשמר ואתדעת ה המדקדק הגדול ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר ה הטבחים ושם היה יוסף והעד מקום אשר יוסף אסור שם וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי סרי' היו: ויחלמו. כטעם איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו: זועפים. מתרעמים כטעם ויעמד הים מזעפו: ויבא אליהם. יתכן שבלילה היה לן בבור. וטעם

הרימותי ג' בג' בת' וס' הרמתי ידי אם דחס'. כי הריבותי קולי כב'. הרימותי בחור מעם כב': בוא י"ג מלאים וס' בישעיה סימן ב': חנו א"ב מן חד וחד ור"ו בסוף תיבותא וס' במסרא רבתא: חנו חד מן כב" זוגין קר' ח' וכל חד וחד לית דכו' מסור במסר' רבת': משקה ד' קמץ וס' חטאו משקה מלך. וכל בלי משקה המלך' וחברו

כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה: ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו אל ביתו: ותדבר אליו כדברים האלה לאמר בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי: ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה: ויהי כשמע אדניו את דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים האלה עשה לי עבדך ויחר אפו: ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסורי המלך אסורים ויהי שם בבית הסהר: ויהי יהוה את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר: ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסורם אשר בבית הסהר ואת כל אשר עשים שם הוא היה עשה: אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו באשר יהוה אתו ואשר הוא עשה יהוה מצליח: פ

ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים: ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים: ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר מקום אשר יוסף אסור שם: ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם וישרת אתם ויהיו ימים במשמר: ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד איש כפתרון חלמו המשקה והאפה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסהר: ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים: וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום: ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף

ארי ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבשיה לותי וערק ונפק לשוקא: ואחתתיה ללבשיה לותה עד דעל רבוניה לביתיה: ומלילת עימיה כפתגמיא האילין למימר על לותי עבדא עיבראה די איתיתא לנא לחייכא בי: והוה כד ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבשיה לותי וערק לשוקא: והות כד שמע רבוניה ית פתגמי אתתיה די מלילת עימיה למימר כפתגמיא האילין עבד לי עבדך ותקיף רוגזיה: ודבר ריבוניה דיוסף יתיה ויהביה בבית אסירי אתרא די אסירי דמלכא אסירין והוה תמן בבית אסירי: והות מימרא דיי בסעדיה דיוסף ונגד ליה חיסדא ויהביה לרחמין בעיני רב בית אסירי: ויהב רב בית אסירי בידא דיוסף ית כל אסיריא די בבית אסירי וית כל דעבדין תמן ממימריה הוה מיתעבד: לית רב בית אסירי חזי ית כל סורחן בידיה ברמימרא דיי בסעדיה ודי הוא עביד יי מצלח:

והוה בתר פתגמיא האילין סרחו שקיא מלכא דמצרים ונחתומא לרבוניהון למלכא דמצרים: ורגז פרעה על תרין רברבנוהי על רב שקי ועל רב נחתומי: ויהב יתהון במטרת בית רב קטוליא בבית אסירי אתרא די יוסף אסיר תמן: ומני רב קטוליא ית יוסף עמהון ושמיש יתהון והוו יומין במטרא: וחלמו חלמא תרויהון גבר חלמיה בליליא חד גבר כפשרן חלמיה שקיא ונחתומא די למלכא דמצרים דאסירין בבית אסירי: ואתא לותהון יוסף בצפרא וחזא יתהון והא אינון נסיקין: ושאיל ית רברבי פרעה די עימיה במטרא בית רבוניה למימר מה דין אפכון בישין יומא דין: ואמרו ליה חילמא חלמנא ופשר לית ליה ואמר להון יוסף

לאדניהם ז' מפקין א' בליש' וסי' מלכא רבוכא דרור אמר ל לכולא אורת לקדישא:

מסרה

דר"ה. הוי משקה רעהו מספח. וחד ומשקה צמא יחסיר: לאדניהם ז' מפקן א' בליש' וסי' לאדניהם למלך מצרים. ואדני האדנים. ואדנינו דוד לא ידע. האמרות לאדניהם. כי אני ידעתי כי גדול יי' מכל. הודו לאדני האדנים. כי קדוש היום לאדונינו: ועל שר ב' וסי' ויקצף פרעה על שני. ועל שר שרים יעמד: במשמר ג' פתחין וסי' ויתן אתם. וישאל. ויתן אתי. וכל אתנחתא וס"פ קמץ: בלילה ג' וסי' ויחלמו. ונחלמה. את עמוד האש דעזרא: זעפים ב' וסי' ויבא אליהם יוסף. את פניכם זעפים. דדניאל:

אבן עזרא

וטעם הלא לאלהים פתרונים כי פתרון החלומות לשם הוא כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה למי שירצה ואם אני אפתור אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק ואחר שהדבר כן ולשם פתרון כל החלומות אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי. וכל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם: עלתה נצה. כמו הנצו הרמונים: הבשילו אשכלותיה. הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בנינים: ואשחט אותם. כמו שוחטי הילדים ולא כאשר פי' הגאון: פתרונו. פירושו לא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום. יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים. יתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה בו' תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהגבירה היתה הרה והראשון קרוב אלי: ישא פרעה את ראשך. ידים הנכון שהוא בדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו ובפסוק כי תשא אפרש זה: כנך. משמרתך הראשונה ומכונתך ומתכונתך ויתכן להיותו מן גזרת כן וכמוהו ושמר על כנו: מארץ העברים. אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי ואחר כל חלום במקרא מלת הנה טעמה כאילו: סלי חורי. אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהוד': בעוד. בטרם עוד וטעמו לא יעבור עד כך זמן עד שיהיה זה: ישא פרעה את ראשך מעליך. ישאנו ממקומו וטעמו יסירנו או ירימנו על עץ: הלדת. שם הפועל שהבנין שלא נזכר שם פועלו: על משקהו. שם כי אשר היית משקהו פועל: ולא זכר שר המשקים. לא הזכירו בפה אל פרעה כן ושא יי' לא תזכרו עוד זכר את חטאתי: וישכחהו. בלב:

מסרה

הלוא י"ג מלאים בתורה וחד פלוגתא עלה וסי' בבמס' רבת': ספרו ג' וסי' ספרו נא לי. ספרו בגוים כבודו. וחבירו: ליוסף ח' וסי' ביחזקאל סימן ל"ז: הם י"ב סופי פסוק וסי' בפרשת וישבע יהרו: נצה י"א זוגין מן חד וחד חד בפיקה וחד לא כפיקה בכר בבכרא רבתא: אחך י"ו בתורה בסר בבסרא רבתא: והנה שלשה ב'

תורה

הלוא לאלהים פתרנים ספרו נא לי: ויספר שר המשקים את חלמו ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה גפן לפני: ובגפן שלשה שריגם והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים: וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה ואתן את הכוס על כף פרעה: ויאמר לו יוסף זה פתרנו שלשת השרגים שלשת ימים הם: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו: כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה: כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור: וירא שר האפים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חרי על ראשי: ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן הסל מעל ראשי: ויען יוסף ויאמר זה פתרנו שלשת הסלים שלשת ימים הם: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו: וישב את שר המשקים על משקהו ויתן הכוס על כף פרעה: ואת שר האפים תלה כאשר פתר להם יוסף: ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו:

תרגום

הלא מן קדם יי' פשרן חלמיא אשתעו כען לי: ואשתעי רב שקי ית חלמיה ליוסף ואמר ליה בחלמי והא גופנא קדמי: ובגופנא תלתא שבשין והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ואניצת נץ בשילו אתכלהא הוו עינבין: וכסא דפרעה בידי ונסיבית ית עינביא ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה: ואמר ליה יוסף דין פושרניה תלתא שבשין תלתא יומין אינון: בסוף תלתא יומין ידכרינך פרעה ויתיבינך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמאה דהויתא משקי ליה: אלהן תדכרינני עימך כד ייטב לך ותעביד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותפקינני מן בית אסירי הדין: ארי מיגנב גניבנא מארעא עבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי מניאו יתי בבית אסירי: וחזא רב נחתומי ארי יאות פשר ואמר ליוסף אף אנא בחלמי והא תלתא סלין דחירו על רישי: ובסלא עלאה מכל מיכלא דפרעה עובד נחתום ועופא אכיל יתהון מן סלא מעלוי רישי: ואתיב יוסף ואמר דין פושרניה תלתא סלין תלתא יומין אינון: בסוף תלתא יומין יעדי פרעה ית רישך מינך ויצלוב יתך על צליבא וייכול עופא ית בשרך מינך: והוה ביומא תליתאה יום בית ולדא דפרעה ועבד משתיא לכל עבדוהי ואדכר ית ריש רב שקי וית ריש רב נחתומי בגו עבדוהי: ואתיב ית רב שקי על שקיותיה ויהב כסא על ידא דפרעה: וית רב נחתומי צלב כמא דפשר להון יוסף: ולא אדכר רב שקי ית יוסף ואנשיה:

רשי

שריגים. זמורות ארוכות שקורין וידי"ץ: והיא כפורחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאילו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה כענין שנאמר אשפניי"ר בלע"ז ואחר כך הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין עד כאן תרגו' של פורחת כן גרול מפרח כרכתיב ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב ויוצא פרח והדר ויצץ ציץ: ואשחט. כתרגומו ועברית וכו' והרבה יש בלשון משנה: שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרב': ישא פרע' את ראשך. לשון חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: אם זכרתני אתך. אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך: ועשית נא עמדי חסד. אין נא אלא לשון בקשה: סלי חורי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כיכנין שקורי' אובלי"ש לתתם באותם סלים: יום הולדת את פרע'. יום לידתו וקורין לה יום גנוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן היא נקראת מילדת וכן ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן אחרי הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי אחר': וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתי' שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנ' אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרוי' רהב:

חסלת וישב יעקב

מסרה

דסמיכי וסי' והנה שלשה סלי. אנשים: מאכל ומאכל ד' פתחין וסי' ובסל העליון. ומאכל שלחנו ומושב עבדיו. וחברו. ונפשו מאכל תאוה. וסי' בלשון ארמית סלא בנפשיה פתורא דחבריה: והעוף ג' באורייתא וסי' והעוף ירב בארץ. והעוף אוכל אותם מן הסל. זאת תורת הבהמה והעוף: ראשך ד' וסי' ותלה אותך. תחו שמך. היום הזה וסגרך. ושמן על ראשך אל יחסר: אותך י"ז מלאים מסר במסר' רבתא: הלדת ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' הלדת את פרעה. ומולדותיך ביום הולדת אותך מל'. ותשלכי אל פני השדה קדמ' וכתר' חס': ואת ראש ב' וסי' שר האופים. איש בשת: וישב ב"ה וסי' במסר' רבתא: ולא זכר ג' דסמי' וסי' ולא זכר שר המשקים. ולא זכר יואש המלך. ולא זכר הדום רגליו:

ויספר חד מן י"ג זוגין מתחלפין בטע' וכו' בני האכור' שבר ובמאתו מקף:

כנה יחד מן י"א זוגין מן חד והד חד מפיק ה"א והד לא מפי' ה"א:

ואתן ל' תביר' ויתן הכוס והוא חד מן ז' זוגין דמיין קדמאה כבב את תביר' לא ככב את:

והשיבך ל' ויתר והשיבך ו' חסרים ואכ"ם וזי העמודי':

פתר ד' ב' קמץ וב' פתח:

מאכל ד' פתחין וכו' כנא בנפשיה פתורא דחבריה

פרשה   פרשה

רש״י

ויהי מקץ. כתרגו' מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרו' אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוי' יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכה ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: יפות מראה. סימן הוא לימי שובע שהבריות נראו' יפו' זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מריש"ק כמו ישגא אחו: ודקות בשר. טינבי"ש בלע"ז לשון דק: ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: בקנה אחד. טודי"ל בלע"ז: בריאות. שיינ"ש בלע"ז: שדופות. הלי"אש בלע"ז שקיפן קדים חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין ביש"א: הבריאות. שיינ"ש בלע"ז: והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים: ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר נא' ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלו' והעלמת פתרונו: חרטומי. הנחרים בטימי מתי' ששואלין בעצמות. טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טמיא מלא עצמות: ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנו' אתה מוליד שבע בנות אתה קובר: איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: נער עברי עבד. ארורים הרשעי' שאין טובתם שלמ' מזכירו בלשון בזיון נער שוט' ואין ראוי לגדולה עברי אפילו לשוננו אינו מכיר עבד וכתו' בנימוסי מצרי' שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים: איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו: השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמרו פרעה קצף על עבדיו הרי מקר' קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרע' וכן דרך כל מקראו' קצרי' על מי שעליו לעשו' הם סותמין את הדבר:

אבן עזרא

ויהי מקץ. לא פי' הכתוב תחלת זה החשבון וכן ויהי מקץ ארבעים שנה וכן ובעוד שמי' וחמש שנה וכן ויהי בשלשי' שנה ויתכן להיו' שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר או לשבת יוסף שם. וטעם ימים כבר בארתיו: ופרעה חלם. היה חולם וכן ורבקה שומעת: באחו. י"א עמק שבו צמחים וי"א שהו' שם צמח והבי"ת נוסף כבי"ת השביעי במרורים ועל שני הפירושי' כי הוא בין אחים יפריא הוא אחיו בן אמו: שבלים. לשון רבות נקבות ואם הוא בשם כמו נשים ופלגשים: שדופות. שארע שדפון מרוח מזרחית כי נקרא מזרח קדם בעבור צאת השמש בתחלה. וטעם המלאות כמו הבריאות: ותפעם רוחו. מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר וי"א שהכל מן גזרת הולם פעם והטעם שהרוח דומה לגוף המוכה: חרטומי. מלה מרובעת ויתכן להיותה ארמית או מצרית והם חכמי התולד': ואת כל חכמיה. במזלות ופתרון חלומות: את חטאי. הטעם שאזכיר חטאי: פרע' קצף על עבדיו. לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר והוא מלשון מצרים כמו חירם בצור גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן מצאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומת פרעה וקם פרעה וכן בימי ירמיהו הלא תראה הכתו' יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים והעד הפרע שהוא שם העצם וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם ואל יקשה עליך דרש כסא שלמה כי לא לקחו מלך מצרים ועד שני שאמר שר המשקים פרעה קצף וכן אמר יוסף אלהי' יענה את שלו' פרעה הראה את פרעה יעשה פרעה ואין מדרך המוסר להזכיר שם המלכים שם העצם: אותי ואת שר האופים. אמר אותי פעם שנית כי כן דרך הלשון כמו ואני אנה אני בא: איש כפתרון חלומו. כבר פירשתיו: אותי השיב. פרעה וי"א שהוא בדבור השיב ותלה או בפתרון:

ויריצוהו

ופרעה ג' וסי' ופרעה חלם. ופרעה הקריב. ולמה תכבדו את לבבכם: יאר היאר כל אורית' חס' וכל נביאי' וכתובים דכו' חס במ' מלאים. ערות ג' בו' ודבתרי' קציר יאור תבואתה. ונשקעה כיאור מצרים: עלות ג' ב' בתורה וסי' והנה שבע פרות. ויישן ויחלם שנית' והנה שבע פרות אחרות. ושאר אורית' עלת כתי' במ"א

מא **וַיְהִי** מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר: וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ: וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר: וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה: וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת: וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן: וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם: וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה: וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם: פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים: וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ: וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה: וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף

והוה מסוף תרתין שנין ופרעה חלם והא קאים על נהרא: והא מן נהרא סלקן שבע תורן שפירן למחזי ופטימן בסר ורעין באחוא: והא שבע תורן אוחרנין סלקן בתריהן מן נהרא בישן למחזי וחסירן בסר וקמא לקבליהן דתורתא על כיף נהרא: ואכלא תורתא דבישן למחזי וחסירן בסר ית שבע תורתא דשפירן למחזי ופטימתא ואתער פרעה: ודמוך וחלם תנינות והא שבע שובלין סלקן בקניא חד פטימן וטבן: והא שבע שובלין לקין ושקיפן קדום צמחן בתרהן: ובלעא שובליא לקיתא ית שבע שובליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה והא חלמא: והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושלח וקרא ית כל חרשי מצרים וית כל חכימהא ואשתעי פרעה להון ית חלמיה ולית דפשר יתהון לפרעה: ומליל רב שקי עם פרעה למימר ית סורחני אנא מדכר יומא דין: פרעה רגז על עבדוהי ויהב יתי במטרת בית רב קטוליא יתי וית רב נחתומי: וחלמנא חלמא בליליא חד אנא והוא גבר כפושרן חלמיה חלמנא: ותמן עמנא עולים עבראה עבדא לרב קטוליא ואשתעינא ליה ופשר לנא ית חלמנא גבר כחלמיה פשר: והוה כמא די פשר לנא כן הוה יתי אתיב על שמושי ויתיה צלב: ושלח פרעה וקרא ית יוסף

עולת. אבנים שלמות הבנה. וכל נביאים עלות כתיב בב"ב עולות כתיב מלא דמ"ל וסי' ועל הנשיא יהיה. האקדמנו בעולות. ובכתובים עולת. אף בלב עולת תפעלון. יחפשו עולת טמנו חפש. אבא ביתך בעולות. ל' מלא דמ"ל בבתו' ושארא עלות כתיב: ויישן ג' וסי' דאדם. דפרעה. דאליהו. בתר' פתח: בריאות ג' מלאים וסי' וישן ויחלם שנית. ותבלענה השבלים הדקות. והנה שבע פרות בתראה: ואין פותר הלין מלין מ"ל דליה דכו' וסי' ואין פותר אותם. את עדים כהר חורב. והנושא אותם. או חולם החלום ההוא. ויהי טוחן בבית. שם האחד בוצץ. נטעתיך שורק. הנני פוקד על אמון מנוא. שוכב על צדך. כיד הורג. יחזקאל. חולש על גוים. כקונה כמוכר. אשרי כל חוכי לו. שוחט השור מכה איש זובח השה עורף ג' בו. לא אוסף אהבתם. כי בוקר אנכי. ונגש חורש בקוצר. גוער בים ויבשהו. וארור נוכל. המון חוגג. חובר חברים מחכם. כבוצר על סלסלות. הנני קולע. את הולם פעם. שלש אנכי נוטל עליך: אותם ט"ל מ"ל בתורה וס' במס' רבתא: ושם ה' ר"פ וסי' ושם אתנו נער עברי. ושם ראינו את הנפילי'. ושם איש מעבדי שאול. ושם נקרא איש בליעל. ושם היה נביא ליי' עודד שמו. וא' בלשון שיכה ר"פ בתו' ושם לה עלילות דברים:

אבן עזרא

ויריצוהו · שלוחי פרעה: ויגלח · המגלח: בלעדי · מלה אחת מורכבת משתי מלות והטעם שבל אל תשמע חלום לפתר אותו · אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהי' את שלום פרעה וי"א כי טעמו בעבור שאמ' לו כי אתה פותר חלום אמ' בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך · וטעם יענה שימציא תמיד וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו וכן והארץ תענה והוא קרוב משמעו · הוסיף דלות ותחת מראה אמר תאר כי זה קרוב מזה: ומראיהן · ומראה כל אחת מהן רע · ופה הוסיף לפר' חלומו שראה שאלו הפרות ה הטובו' בקרב הרעו' והיה כאשר היו בראשונה: צנומות · אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות וי"א שפירושו צלמים כי כן בלשון ישמעאל: שבע גדול · שם כמו רעב על כן יטעה האומר בתפלת שבת ושובע כלכלתנו בוי"ו כי שובע שם ה הפועל הוא והנכון ושבע כלכלתנו בלא וי"ו: וטעם

רשי

מן הבור · מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א בלעז: ויגלח · מפני כבוד המלכו': תשמע חלום לפתור אותו · תאזין ותבין חלום לפתור אותו · תשמע לשון הבנה והאזנ' כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטנדר"א בלעז: בלעדי · אין החכמ' משלי אלא אלהים יענה יתן ענייה בפי לשלום פרעה: דלות · כחושות כמו מדוע אתה ככה דל דאמנון: ורקות בשר · כל לשון רקות שבמקרא חסרין בשר ובלעז בלוש"ש: צנומו' · צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח ויבשו' כסלע ותרגומו נצן לקיין נצן אין בהם אלא הנץ לפי שנתרוקנו מן הזרע: שבע שנים ושבע שני' כלן אינן אלא שבע: ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו': ונשכח כל השבע · הוא פתרון הבליעה: ולא

ורעות ג' וסי' דלות · ברפאי ליש' · אשר הראיתנו צרות: לא ראיתי ב' וסי' בכל ארץ מצרים לרע · ואני אבתך לא ראיתי · וחד ולא ראיתי צדיק נעזב: ורעות ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' ושבע ופרות הרקות והרעת · ותאכלנה הפרות · והרעות רעות מאד · קדמ' חס': הראשונות ד' וסי' ותאכלנה הפרות · הראשנות הנה באו:

ש ויריצהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלתיו ויבא אל פרעה: ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו: ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה: וידבר פרעה אל יוסף בחלמי הנני עמד על שפת היאר: והנה מן היאר עלת שבע פרות בריאות בשר ויפת תאר ותרעינה באחו: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע: ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת: ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה ואיקץ: וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מלאת וטבות: והנה שבע שבלים צנמות דקות שדפות קדים צמחות אחריהם: ותבלען השבלים הדקת את שבע השבלים הטבות ואמר אל החרטמים ואין מגיד לי: ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה: שבע פרת הטבת שבע שנים הנה ושבע השבלים הטבת שבע שנים הנה חלום אחד הוא: ושבע הפרות הרקות והרעת העלת אחריהן שבע שנים הנה ושבע השבלים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב: הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עשה הראה את פרעה: הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים: וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ:

ואעדיאוהי מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות פרעה: ואמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר לית ליה ואנא שמעית עלך למימר דאת שמע חלמא ומפשר יתיה: ואתיב יוסף ית פרעה למימר לא מן חוכמתי אלהין מן קדם יי יתותב ית שלמא דפרעה: ומליל פרעה עם יוסף בחלמי הא אנא קאים על כיף נהרא: והא מן נהרא סלקן שבע תורן פטימן בסר ושפירן למחזי ורעיין באחוא: והא שבע תורן אוחרנין סליקא בתריהן חסיכן ובישן למחזי לחדא וחסירן בסר לא חזיתי דכותהון בכל ארעא דמצרים לבישו: ואכלא תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמיתא פטימתא: ועלא למעיהן ולא אתידע ארי עלא למעיהן ומחזיהן ביש כד בקדמיתא ואתערית: וחזית בחלמי והא שבע שבלין סלקן בקנא חד מליין וטבן: והא שבע שבלין נצן לקיין שקיפן קדום צמחן בתריהן: ובלעא שבליא לקייתא ית שבע שבליא טבתא ואמרית לחרשיא ולית דמחוי לי: ואמר יוסף לפרעה חלמא דפרעה חד הוא ית דיי עתיד למעבד חוי לפרעה: שבע תורתא טבתא שבע שניא אינון ושבע שבליא טבתא שבע שניא אינון חלמא חד הוא: ושבע תורתא חסיכתא ובישתא דסליקא בתריהן שבע שנין אינון ושבע שבליא לקייתא דשקיפן קדום יהויין שבע שני כפנא: הוא פתגמא די מלילית עם פרעה דיי עתיד למעבד אחזי לפרעה: הא שבע שניא אתיין שבעא רבא בכל ארעא דמצרים: ויקומון שבע שני כפנא בתריהן ויתנשי כל שבעא בארעא דמצרים וישיצי כפנא ית עמא דארעא:

מסרה

כי נשכחו הצרות הראשנו' · ולא הזכרנה והראשנות: וכראיהן ד' וסי' רע כאשר בתחלה · שפל בן הקיר · דמות אדם להנה · כראיהן כלפידים: רע ורע י"א פתח' וסי' בתהלים סימן נד": ח"פסו' מן ד' מלין דמיין תלית' משני' וסימ' שבע פרות הטבת שבע · ובמדבר אשר ראית · ויעבר בהר אפרים · עד מתי אתה מתאבל · ותאמרו לא כי על סוס ננוס · ואלה מדותיה פאת צפון · ואת חילן · ואשלחה לאליעז': טבת הטבת ד' חס' דחס' וס' ויראו בני האלהי' · שבע פרות הטבת · ב' בי · ערים גדלת · וב' מלאים דמ"ל וס' תאמן בם כי ידברו אליך · יבקשו למלך · ושארא טבות כתי': שדפות חד מן י"ט זוגין קדמא' נסיב ו' בעיניא · ותני' לא נסיב ו' וסי' במסר' רבת': הרא' קדמ' הגיד לפרעה תני' הרא' וא"פס ושמואל ירא מהגיד את המראה: הנה ז' ר"פ בספ' בראשית כס' פרשת וישב: הנה ז' יחידאין כסר בשפט' סימן ז': שבע ב' קמ' ומלרע וסי' שבע גדול בכל אסמיך שבע: וכלה ו' וסי' וכלה הרעב · וכלה מכפר · וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש · ושב והרע לכם וכלה אתכם · וטם ירבץ וכלה סעפיה · וכלה את מדות הבית · וסי' בלשון ארמית כפנא מכפר ומכס' ו ומבאש ומשח ורבי"ץ:

רשי

ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: נכון. מזומן בשבע שני הטובו׳ כאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמו׳ ובשבע שני רעב כאמר הראה אל פרעה לפי שהיה הדב׳ מופלג ורחוק כופל בו לשון מראה: וחמש. כתרגו׳ ויזרזון וכן וחמושי׳: אתכל אכל. שם דבר הוא לפי׳ טעמו באל״ף ונקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למט׳ בכ״ף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: והיה האוכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: הנמצ׳ כזה. הנשנא כדי׳ אם כלך ונבקשנו הנמצ׳ כמוהו: הנמצא. לשון תמיהא וכן כל ה״א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: אין נבון וחכם כמו׳. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא כ כמנא כמוך: ישק. יתזן יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשי׳ על ידך כמו בן משק ביתי וכמו נשקו בר גרניסון בלעז: רק הכס׳. שיהו קורין לי מלך: כסא. לשון שם המלוכה כמו ויגדל את כסאו מכסאך: נתתי אותך. מניתי יתך ואף ע״פ כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינת עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים: ויסר את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבו׳ הוא במצרי׳: רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד וכן רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרבפו׳ ובלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה והי׳ רצפה: במרכבת המשנה. השנייה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכ׳. ובדברי אגדה דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהו׳ אב בחכמ׳ ורך בשנים אמ׳ לו בן דרומסקית עד מתי אתה מעות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכי׳ שהכל יהו נכנסי׳ ויוצאין תח׳ ידו כענין שנא׳ ונתון אותו וגו׳: אני פרעה שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו: בלעדיך. שלא ברשותך. ד״א אני אהיה מלך ובלעדיך וגו׳ וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו

אבן עזרא

וטעם ולא יודע השבע ממראיהן רע כאשר בתחלה: ועל השנות. בני׳ נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא. ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו: יעשה פרעה. זו העצה או יקנה כמו עשה לי את החיל הזה: וחמש. שיקנה החומש: ויצברו בר. הפקידים וי״א כי טעם בר להיותו עם שבליו והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזרות או להברי והאות כי אויר מצרי׳ לא בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז׳ שני׳ יוכל לערבו עם דבר׳ שיעמידוהו: הנמצא כזה. בנין נפעל והוא פועל עבר כאו׳ הנמצא בעולם כזה ויתכן להיות הנו״ן סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה דברי פרעה אל עבדיו: אתה תהיה. שר על ביתי: ישק. ידגש׳ השי״ן לחסרון נו״ן נשק והוא נגיד החיל וי״א שהוא מגזרת נשיקה בדרך רחוקה: רק הכסא אגדל ממך. ידוע כי אגדל פועל עומד וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא ואין כי מגזרת גדלני כאב פועל יוצא רק פירושו גדל עמי ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נוכלת עליה ותאבדו דרך: ראה נתתי אותך. שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: בגדי שש. מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב. כמו מרבדים רבדתי ערשי: המשנה. מגזרת שנים כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו ואחריו השליש כמו שלישי מרכבתו. ענין כתובה על הרבעת ארבעה סוסים ומרכבת שלמה לעדה: אברך. כל אדם קורא לפניו הכרעו והשתחוו וזו ם המלה מבנין הכבד הנוסף ויברך על ברכיו מהקל וכלם מגזרת ברכים ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך שם הפועל והאל״ף תחת ה״א כמו השכם ושלוח ולפי דעתי שאל״ף אשכם לשון המדבר: אני פרעה. אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך: וטעם

מסורה

לעשתו ה׳ וחס׳ וסי׳ וממהר האלהים. וכייגור אתך גר ועשה. כי קרוב אליך הדבר. כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא. דדה״. כי שוקד אני על דברי: וממהר א״ב חד מ׳ וחד ומ׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: פקדים ד׳ ב׳ חס׳ י׳ קדמ׳ וב׳ מלאים וס׳ יעשה פרעה ויפקד פקדים. להיות פקדים בבית יי׳. הלין חס׳. פקידים מיד בנינהו. ויפקד המלך

בראשית מא

וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ׃ וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע׃ וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבוֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃ וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב׃ וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃ וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ

תרגום אונקלוס

וְלָא יִתְיְדַע שִׂבְעָא בְּאַרְעָא מִן קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִּיהֵי בָּתַר כֵּן אֲרֵי תַקִּיף הוּא לַחֲדָא׃ וְעַל דְּאִתְנֵי חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִמְנִין אֲרֵי תַקִּין פִּתְגָמָא מִן קֳדָם יְיָ וּמוֹחִי יְיָ לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנֵּינֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יַעֲבֵיד פַּרְעֹה וִימַנֵּי מְהֵימְנִין עַל אַרְעָא וִיזָרְזוּן יָת אַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שִׂבְעָא׃ וְיִכְנְשׁוּן יָת כָּל עֲבוּר שְׁנַיָּא טָבָתָא דְאָתְיָן הָאִלֵּין וְיִצְבְּרוּן עֲבוּרָא תְּחוֹת יְדָא מְהֵימְנֵי פַרְעֹה עֲבוּרָא בְּקִרְוַיָּא וְיִטְּרוּן׃ וִיהֵי עֲבוּרָא גְנִיז לְעַמָּא דְאַרְעָא לְשֶׁבַע שְׁנֵי כַּפְנָא דִּיהֶוְיָן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי עַמָּא דְאַרְעָא בְּכַפְנָא׃ וּשְׁפַר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל עַבְדוֹהִי׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה לְעַבְדוֹהִי הֲנִשְׁכַּח כְּדֵין גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בֵּיהּ׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף בָּתַר דְּהוֹדַע יְיָ יָתָךְ יָת כָּל דָּא לֵית סוּכְלְתָן וְחַכִּים כְּוָתָךְ׃ אַתְּ תְּהֵי מְמַנָּא עַל בֵּיתִי וְעַל מֵימְרָךְ יִתְּזַן כָּל עַמִּי לְחוֹד כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא הָדֵין אֱהֵי יַקִּיר מִנָּךְ׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֲזִי דְּמַנֵּיתִי יָתָךְ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְאַעְדִּי פַרְעֹה יָת עִזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ וִיהַב יָתַהּ עַל יְדָא דְיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשִׁין דְּבוּץ וְשַׁוִּי מְנִיכָא דְדַהֲבָא עַל צַוְּרֵיהּ׃ וְאַרְכֵּיב יָתֵיהּ בִּרְתִכָּא תִנְיֵתָא דִּי לֵיהּ וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹהִי דֵּין אַבָּא לְמַלְכָּא וּמַנֵּי יָתֵיהּ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר מִמֵּימְרָךְ לָא יְרִים גְּבַר יָת יְדֵיהּ לְמֵיחַד זַיִן

מסורה

פקידים. ב׳ בתראי מלאים דמלאים: הודיע אלהים ג׳ בליש׳ וסי׳ כי ביום אכלכם. אחרי הודיע אלהים. וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. וחד נודע כיהודה אלהים: וחכם ד׳ וסי׳ ועתה ירא פרעה. אין נבון וחכם. וחכם באחור ישבחנה. טוב ילד מסכן וחכם: כזה ה׳ וסי׳ הנמצא כזה איש. והיה כזה יום מחר. אם בגוי אשר כזה. ותרין חברוהי: ובעיני׳ וסי׳ בפרשת בהעלתך: רוח אלהים ח׳ בלי׳ ברחפת׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: ישק ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ ועל פיך ישק. שפתים ישק. בתרא קמץ: ד׳ זוגין דריש תיבותן י׳ כתרי ליש׳ וסי׳ ישק. אתה תהיה על ביתי. ישק. שפתי׳ ישק. ישך. לא תשיך לאחיך נשך כסף. ישך. אחריתו כנחש ישך. ישעו. תכבד העבודה. ישעו. ישעו ואין מושיע. דשמואל. יורישנה. ועכברי כלב עקב. יורישנה. הנה יי׳ יורישנ׳: על כל ארץ מצרים ד׳ וס׳ ראה נתתי אתך על. ונתון אתו על. והיה לאבק על. והיה על האד ועל הבהמה לשחין. צוארו ה׳ וסי׳ וישם. רבד הזהב. והיה הגוי והממלכה. והגוי אשר יביא צוארו. התלביש צוארו. בצוארו ילין עז: ונתון ז׳ וסי׳ ונתון אותו על כל ארץ. ונתן אתה לזועה ולבז. יחזקאל. ונתן את אלהיה באש. דישעי׳: ונתן לו ככר לחם. את כל זה ראיתי ונתון. ונתון תמרוקיהן. ונתון הלבוש והסוס. קדמא וג׳ בתראין מל׳:

ועטם רגלו שאין לו רשות ללכת או על דרך משל והוא הנכון: צפנת פענח. אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף ויהי פירו׳ פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית והיא מלה מרובעת: כהן און. עובד השם או עובד ע״ז כי אין כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: ויצא יוסף. יצא שמו כטעם ויצא לך שם בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: את כל אוכל. אין פי׳ כל כי היו מתים ברעב וכן וכל הארץ באו רק טעמו שקבץ כל אשר יכול: כי נשני אלהי׳. טעמו כי אמ׳ ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל חבני ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק: ותחילנה. מבנין הקל פעל הכפל: בכל הארצו׳. סביבות מלכות מצרי׳: ויפתח יוסף את כל. האוצרות שהיו שמם: וישבר למצרי׳ פי׳ נתן שבר למצרים וטעמו קנין: לשבור אל יוסף. הפוך וכן הוא וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבור: וירא יעקב. בעבור היות ההרגשות נחברות במקו׳ א׳ יתחלפו זו בזו כמו ראה ריח בני ומתוק האור וכן וירא יעקב כי אחריו כתו׳ הנה שמעתי: למה תתראו. אל תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה כמו נתראה פנים: ושברו

את ידו ואת רגלו. כתרגו׳: צפנת פענח. מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטיפרע. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שלקח את יוסף למשכב זכור: ותעש הארץ. כתרגו׳ ואין הלשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרין: אכל שדה העיר נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב: עד כי חדל לספור. עד אשר חדל לו הסופר לספור והרי זה מקרא קצר: כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: בטרם תבא שנת הרעב. מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון: ותרעב כל ארץ מצרים. שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם שסני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: על כל פני הארץ. מי הם פני הארץ אלו העשירים: את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: וישבר למצרי׳. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר: שברו לנו מעט אוכל. לשון קנין ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מציגו ולכו שברו בלא כסף וגו׳: וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו׳. מהו וירא ראה באספקלריא של קודש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: וכל הארץ באו מצרימה. אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור

רוסף ג׳ ר״פ בסר פרשת וישב: ויצבר ב׳ וסי׳ ויצבר יוסף בר. ויצבר עפר וילכדה: וליוסף ב׳ ר״פ וסי׳ ילד שני בנים. וליוסף אמר מבורכת יי׳: און כלם חס׳ בב״ג וסי׳ וליוסף ילד שני בנים. ואון בן פלת. עשרתי מצאתי און: הבכור ד׳ מלא״ים בתו׳ וסי׳ ויקרא יוסף את שם הבכור. שכל את ידיו. כל הבכור אשר יולד. והוא הבכור

ואת רגלו בכל ארץ מצרים: ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ויתן לו את אסנת בת פוטי פרע כהן און לאשה ויצא יוסף על ארץ מצרים: ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך מצרים ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבר בכל ארץ מצרים:
ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים: ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן אכל בערים אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה: ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר: וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב אשר ילדה לו אסנת בת פוטי פרע כהן און: ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי:
ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלהים בארץ עניי: ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים: ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם: ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו: והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ מצרים: וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף כי חזק הרעב בכל הארץ: **מב** וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תתראו: ויאמר הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה

וית רגליה למרכב על סוסיא בכל ארעא דמצרים: וקרא פרעה שום יוסף גברא דטמירן גלין ליה ויהב ליה ית אסנת בת פוטי פרע רבא דאון לאתו ונפק יוסף שליט על ארעא דמצרים: ויוסף בר תלתין שנין כד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מן קדם פרעה ועבר בכל ארעא דמצרים: וכנשו דיירי ארעא בשבע שני שבעא עיבורא לאוצרין: וכנש ית כל עיבורי שבע שניא די הואה בארעא דמצרים ויהב עיבורא בקירויא עיבור חקל קרתא די בסחרנהא יהב בגוה: וכנש יוסף עיבורא כחלא דימא סגי לחדא עד די פסק לממני ארי לית מניין: וליוסף איתלידו תרין בנין עד לא עלת שתא דכפנא די לידת ליה אסנת בת פוטי פרע רבא דאון: וקרא יוסף ית שום בוכרא מנשה ארי אנשיני יי ית כל עמלי וית כל בית אבא: וית שום תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי בארע שעבודי: ושליםא שבע שני שיבעא די הואה בארע דמצרים: ושריאה שבע שני כפנא למיתי כמא די אמר יוסף והוה כפנא בכל ארעתא ובכל ארע דמצרי׳ הוה לחמא: וכפינת כל ארעא דמצרים וצוח עמא קדם פרעה על לחמא ואמר פרעה לכל מצראי איזילו לות יוסף די יימר לכון תעבדון: וכפנא הוה על כל אפי ארעא ופתח יוסף ית כל אוצריא די בהון עיבורא וזבין למצראי ותקיף כפנא בארעא דמצרים: וכל דיירי ארעא אתו למצרים למיזבן עיבורא מן יוסף ארי תקיף כפנא בכל ארעא: וחזא יעקב ארי אית עיבור מזדבן במצרים ואמר יעקב לבנוהי למא תתחזון: ואמר הא שמעית ארי אית עיבורא מזדבן במצרים חותו לתמן

מסרה

אשר תלד. וכל נבי׳ וכתו׳ דכו׳ מ׳ל בב״א חס׳ וב׳ שמואל הבכר: היו ג׳ זוגין מן כ״ב בעני׳ דמט׳ קדם היו תני׳ הזה וסי׳ ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו׳ והכלינה שבע שני השבע אשר היה. וימת אלעזר ולא היו לו בנים. למחלי אלעזר ולא היה לו בנים. קניתי עבדים ושפחו׳. וגדלתי והוספתי חכמה. ואפס היו היה דבר יי׳: הארצות ל׳ מ׳ל בתורה וכל נבי׳ וכתובי׳ דכו׳ בב״א חס׳ ותתנ׳ ביד עמי הארצת: ללחם ד׳ דגשים וסי׳ והרעב כל ארץ מצרים. והיתה ללחם לאזכרה. לא רעב ללחם ולא. נודד הוא ללח׳ איה. וחד וללחם לא נרעב: על כל פני ועל כל פני ד׳ בלישני׳ וסי׳ ועל כל פני ארץ הככר. והרעב היה. ישגו צאני בכל ההרים. ובימי שאול עשו מלחמה ד״ה: וכל הארץ ה׳ וסי׳ באו מצרימה. הזאת אשר אמרתי. באו ביער ויה׳ דבש. בוכים קול גדול. מבקשי׳ את פני שלמה: לשבר כלם חס׳ בב״ד מ׳ל וסי׳ אחרי שבור חנניה. קנה רצוץ לא ישבור. וקשת וחרב ומלחמה אשבור. ואוכלי פת בגו ישברוהו: חזק ה׳ פתחין וסי׳ וכל הארץ באו מצרים. ויקן יוסף את כל אדם׳. ויה׳ כי חזק ישראל. דשפטים. וירא מלך מואב כי חזק. ודבר והבלך חזק: רדו שמה ירידה שבה ג׳ וסי׳ הורידוהו שמה. רדו שמה ושברו לנו. וירדו אליו שמה:

מן יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב והמה לו ומרוה גם הוא יורא: רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד״ו: וירדו

וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתאחות עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם: פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו א"ר אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים: וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא: ויתנכר אליהם. נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות: ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן: והם לא הכירוהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן. ומדרש אגדה ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם: והם לא הכירוהו. כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש כמו את מקורה הערה וכמו ערום ועריה וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי ואונקלוס תרגם בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא: לא אדוני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבור אוכל: כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו כן דברת כן בנות צלפחד דוברות ועבדיך לא כן בדיו: כי ערות הארץ באתם לראות. שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר למה לא נכנסתם בשער אחד: ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו'. ובשביל אותו אחד שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו ומדרשו אמר להם ואילו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו אמרו לו הן אמר להם ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: חי פרעה. אם יחיה פרעה כשהיה נשבע שקר היה נשבע בחיי פרעה: אם תצאו מזה. מן המקום הזה: האמת אתכם. אם אמת אתכם לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה: ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: משמר. בית האסורים: בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם. אבל כתרגומו בקושטא וראיתי בב"ר ליסנא דרומאה הוא אבל ברם: ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו יאמן נא דבריך:

בהא

אליהם ב' מלאים

אחד נחנו קרי' בני איש אחד נחנו תרי"א בני איש אחד בארץ כנען כו' בני כנים זריזים. בני ארץ כנען עבלים

ויוסף י"ט שום בר נש וחד לשון תוספת וסי' הורד. בן שלשים. היא השליט. הם הרחיקו מן העיר. אבני ארוד עמך. ויהו כל נפש יוצא ירך. ואלה יעמדו לברך. לבני אסף זכור ויוסף. גאלת בזרוע עמך. ויאמר יואב אל המלך ויוסף י"י. בתר' לשון תוספת: וידבר אתם ו' בליש' וסי' וידבר אתם קשות. וידבר אתם ר

וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃ וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה׃ וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ׃ וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃ שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃

וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃ אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם׃ וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ

וזבונו לנא מתמן וניחי ולא נמות: ונחתו אחי יוסף עסרא למזבן עיבורא ממצרים: וית בנימין אחוהי דיוסף לא שלח יעקב עם אחוהי ארי אמר דילמא יערעניה מותא: ואתו בני ישראל למזבן עיבורא בגו עליא ארי הות כפנא בארעא דכנען: ויוסף הוא דשליט על ארעא הוא מזבין עיבורא לכל עמא דארעא ואתו אחי יוסף וסגידו ליה על אפיהון על ארעא: וחזא יוסף ית אחוהי ואשתמודעינון וחשיב מה דממליל עמהון ומליל עמהון קשין ואמר להון מנן אתיתון ואמרו מארעא דכנען למזבן עיבורא: ואשתמודעינון יוסף ית אחוהי ואנון לא אשתמודעוהי: ודכר יוסף ית חלמיא דחזא להון ואמר להון אלילי אתון למחזי ית בדקא דארעא אתיתון: ואמרו ליה לא רבוני ועבדך אתו למזבן עיבורא: כולנא בני גברא חד נחנא כיוני אנחנא לא הוו עבדך אלילי: ואמר להון לא אלהין בדקא דארעא אתיתון למחזי: ואמרו תרי עסר עבדך אחין אנחנא בני גברא חד בארעא דכנען והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד ליתוהי: ואמר להון יוסף הוא דמלילית עמכון למימר אלילי אתון: בדא תתבחרון חי פרעה אם תיפקון מכא אלהין במיתי אחוכון זעירא הכא: שלחו מנכון חד וידבר ית אחוכון ואתון תתאסרון ויתבחרון פתגמיכון הקשוט אתון אמרין ואם לא חי פרעה ארי אלילי אתון: וכנש יתהון לבית מטרא תלתא יומין: ואמר להון יוסף ביומא תליתאה דא עיבידו ואתקיימו מן קדם יי אנא דחיל: אם כיוני אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אובילו עיבורא דחסיר בבתיכון: וית אחוכון זעירא תיתון לותי ויתהימנון פתגמיכון ולא תמותון:

אבן עזרא

ושברו לנו. וקנו לנו שבר: אסון. מות: המשביר. מגזרת שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא לשנים פעולים: ויתנכר. מגזרת נכרי הראה שהוא נכרי: קשות. עם התאר והטעם מלות קשות וכן יענה עזות: ויכירם. בתחלה הכיר שהם אחיו ואחר כך הסתכל בכל אחד והכירו וזהו ויכר יוסף את אחיו: ערות הארץ. בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהוא דבר מגונה על כן אמר דרך משל או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באו' לראו' סוד הארץ והוא הנכון בעיני: נחנו. בלא אל"ף והוא האמת: כנים. כאמנים ויתכן להיותו מגזרת כן תעשה כאשר דברת או מגזרת כן בנות צלפחד כמו האמת: האסרו. תאסרו כמו ומות בהר: רעבון בתיכם. צורך בעבור הרעב וטעמו הביאו ש' בתיכם: אבל

מסורה

אתם. וידבר אתם לאמר: ויבל משה מדבר אתם. ויבא אל בני ראובן ואל בני גד. וידבר אתם המלך: קשות ב' מלאים וסי' וידבר אתם. דבר האיש: הכרה ב' א' מל' וא' חס' דיוסף. ודאיוב. דאיוב מלא: כלנו ב' ר"פ וסי' בני איש אחד. כצאן תעינו: נחנו ג' ב' פתח וא' קמ' וסי' כולנו בני איש אחד נחנו. נחנו נעבר חלוצים. נחנו פשענו ומרינו קדם קמץ: אחים אנחנו ב' קמץ וסי' כי אנשים אחי' אנחנו. שנים עשר עבדיך: בזאת ב' ר"פ וסי' בזאת תבחנו. בזאת יבא אהרן אל הקדש: אלכם ז' חס' בתורה וסי' הוא אשר דברתי. ולא ישמע אלכם פרע'. כי ידבר אלכם פרעה. ואמר אלכם בעת. כאתם עד הד' האמרי. ואמ' אלכם לא תערצון: כבוא ט' מלאים וסי' בזאת תבחנו. כבוא כל ישר'. כבוא אדני בית רמון. ויקח יהוידע הכהן ארון. כבוא אליו נתן. כבוא דואג. כבוא רשע בא גם בוז. וכבוא הנשיא דרך אולם השער. וכבוא עם הארץ: האמת א"ב מן חד חד הא' וסי' כמס' רבת': וחיו ז' מס' במלכים סימן י"ח. יראת אלהים ז' וסי' ויאמר אלהם יוסף. ותיראן המילדת. ויהי כי יראו המילד'. ויירא דוד את האלהים. דה"ה. כי ברב חלומות והבלים. סוף דבר הכל נשמע. וירא את האלהים מרבים. עזרא: הביאו ג' וסי' ואתם לכו הביאו. הביאו את צואריכם. את כל המעשר: תמותו ז' מלא' ג' כתור' וד' כשאר קרי' וסי' ויאמנו דבריכם. לא תחללו ולא תמותו. ופתח אהל מועד תשבו. והשלתי אותך ואת אמך. למה תמותו אתה ועמך. ועתה ידוע תדעו. שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו:

אבל אלינו · שמעו בבי״ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: וגם דמו · אתין ובמין רבויין דמו וגם דם הזקן: והם לא ידעו כי שומע יוסף · מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינתם · כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברית: המליץ · זה מנשה: ויסוב מעליהם · נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך · לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון · הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא · דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו: ויאסור אותו לעיניהם · לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו: ויפתח האחד · הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו: במלון · במקום שלנו בלילה · אמתחת · שק: וגם הנה באמתחתו · גם הכסף בו עם התבואה: מה זאת עשה אלהים לנו · להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתגולל עלינו: ואת הארץ תסחרו · תסובבו וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרי׳ וסובבים אחר הפרקמטיא: צרור כספו · קשר כספו: אותי שכלתם · מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כ[ירמיה] יוסף: שכלתם · כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: לא

המליץ ה׳ זוגין חד מ׳ וחד דמ׳ וסי׳ בבמ׳ רבתא: ויסב ב׳ וסי׳ מעליהם ויבך · ויבך דוד · וכל שבואל דכוו׳ במ״א ויסב את עמשא מן המסלה: ויאסר ג׳ א׳ רפ וב׳ דג׳ וסי׳ ויאסר אתו · ויאסר יוסף מרכבתו · ויאסר את רכבו: בר ו׳ הכין כאו׳ קמץ בסגול וסי׳ ומפרי העץ אשר בתוך הגן · ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר · מן

אבן עזרא

אבל · כמו אבל שרה אשתך כמו אכן: המליץ · מבאר מגזרת מליצה · ולקח שמעון כי אשר יחטאו רבו׳ הגדול שבהם בשני׳ יענש יותר ועזב ראובן כי הוא הצילו ואמר ר׳ משה הכהן כי כסף וזהב לא ימצאו בלשון רבים והנה שבח כספיהם · וישאו את שברם · אשר קנו: ויפתח האח׳ · האחד מהן ויתכן להיותו ראובן כי הוא הבכור כמו אחד בחשבון: ואת רעבון בתיכם · כורך: כולנה

ועבדו כן: ואמרו גבר לאחוהי ברם חיבין אנחנא על אחונא די חזינא עקת נפשיה כד הוה מתחנן לנא ולא קבילנא מניה על כן אתת לנא עקתא הדא: ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית לכון למימר לא תחטאון בעולימא ולא קבילתון ואף דמיה הא מתבעי: ואינון לא ידעין ארי שמע יוסף ארי מתורגמן הוה בינתהון: ואתחזר מלותהון ובכא ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית שמעון ואסר יתיה לעיניהון: ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון גבר לסקיה ולמתן להון זוודין לאורחא ועבד להון כן: ונטלו ית עיבורהון על חמריהון ואזלו מתמן: ופתח חד ית סקיה למתן כיסתא לחמריה בבית מבתא וחזא ית כספיה והא הוא בפום טועניה: ואמר לאחוהי איתותב כספי ואף הא בטועני ונפק מדע לבהון ותוהו גבר לאחוהי למימר מה דא עבד יי לנא: ואתו לות יעקב אבוהון לארעא דכנען וחויאו ליה ית כל דערעא יתהון למימר: מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין ויהב יתנא כמאללי ית ארעא: ואמרנא ליה כיוני אנחנא לא הוינא אלילין: תרי עסר אנחנא אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען: ואמר לנא גברא ריבונא דארעא בדא אדע ארי כיוני אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית עיבורא דחסיר בבתיכון סבו ואזילו: ואיתו ית אחוכון זעירא לותי ואדע ארי לא אלילי אתון ארי כיוני אתון ית אחוכון אתן לכון וית ארעא תעבדון בה סחורתא: והוה אינון מריקין סקיהון והא גבר צרר כספיה בסקיה וחזו ית צררי כספיהון אינון ואבוהון ודחילו: ואמר להון יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון ליתוהי

ויעשו כן: ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת: ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש: והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם: ויסב מעליהם ויבך וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו ולתת להם צדה לדרך ויעש להם כן: וישאו את שברם על חמריהם וילכו משם: ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו: ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו: ויבאו אל יעקב אביהם ארצה כנען ויגידו לו את כל הקרת אתם לאמר: דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים את הארץ: ונאמר אליו כנים אנחנו לא היינו מרגלים: שנים עשר אנחנו אחים בני אבינו האחד איננו והקטן היום את אבינו בארץ כנען: ויאמר אלינו האיש אדני הארץ בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי ואת רעבון בתיכם קחו ולכו: והביאו את אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם את אחיכם אתן לכם ואת הארץ תסחרו: ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו ויראו את צררות כספיהם המה ואביהם וייראו: ויאמר אלהם יעקב אביהם אתי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו

מסורה

והם אשר כסף · וכל קרבן מנחתך במלח תמלח · חמשים ללאות תעשה ביריעה האחת · וחברו: ולתת ח׳ מסור פרשת כי תשא: והנה הוא ד׳ ס׳ והנה הוא בפי אמתחתו · והנה הוא שם עלילות דברים · ויזח בבקר בזרח וארד בית היוצר · ויפן אליו עזריהו: עשה אלהים ב׳ דסמ׳ באוריית׳ וסי׳ מה זאת עשה אלה׳ לנו · את אשר עשה אלה׳ למשה ולישראל עמו: ארצה כנען ח׳ בסמ׳ רבת׳: הקרת ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ את כל הקרת אתם · הקרות והספים: קדמ׳ חס׳ דחס׳: דבר נ״רפ וסי׳ דבר האיש אדני הארץ · דבר יי׳ עליכם: אדני ד׳ וסי׳ ויקח אדני יוסף · דבר האיש · ויאמר אלינו האיש · ויקן את הר שמרון · וחד ואדני · כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני: ולכו ג׳ וסי׳ ואת רעבון בתיכם קחו · גם צאנכם גם בקרכם והשכמתם בבקר ואור לכם: והביאו ו׳ וסי׳ והביאו את אחיכם הקטן · פרקו נזמי הזהב · באו בית אל ופשעו · ויאמר דוד אל יואב ספרו · ויען חזקיהו ויאמר · ואשר ישמעו ויעבירו: ואדעה ו׳ וסי׳ ואדעה כי לא מרגלים · ועתה הורד עדיך · ואדעה מה יוסף יי׳ דבר · ואדעה מספרם · עבדך אני הבינני · ואדעה מה חדל אני: ואדעה כי זהלוך לגאול · בתר׳ וארע כתיב ואדעה קרי: ואת הארץ ה׳ מסר פרשת וישלח: ושמעון ד׳ וסי׳ יוסף איננו · בני לאה · כראובן · ובערי מנשה ואפרים:

ויאמר ל׳ רבי׳ לבני שאמרו בקל וכל כיתיין דהאמונן דמ׳ שגם אלו האלוהות רכות כי לא היו קשות ותקוות לאלוהיהם:

הקרת ל׳ חס׳ דחס׳ וחד מל׳ הקרית הסכי׳ דר״ה

לא ירד בני עמכם · לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני : כאשר כלו לאכל · יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית : כאשר כלו · כד שציאו והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כשסתורי ספיקם הוא גמר שתייתם אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שציאו : העד העד · לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים וכן העדותי באבותיכם רד העד בעם : לא תראו פני בלתי אחיכם · לא תחזוני בלא אחיכם אתכם ואונקלוס תרגם אילהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא : לנו ולמולדתנו · למשפחותנו · ומדרשו אפילו עצי עריסותינו גלה לנו : ונגד לו · שיש לנו אב ואח : על פי הדברים האלה · על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד : כי יאמר · אשר יאמר כי משמש בלשון אם ואם משמש בלשון אשר הרי זה שמוש אח' מארבע לשונותיו שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי : ונחיה · נתנבא בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם : ולא נמות · ברעב בנימן ספק יתפש כפ' לא יתפש ואנו כולנו מתים ברעב אם לא נלך מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי : והצגתיו לפניך · שלא אביאנו אליך מת כי אם חי : וחטאתי לך כל הימים · לעולם הבא : לולא התמהמהנו · על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו : איפוא · לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומ' אני זאת עשו : מזמרת הארץ · מתרגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרין עליו כשהוא אז לעולם : נכאת · שעוה בראשית רבה : בטנים · לא ידעתי מה הם ובפירושי אלפא ביתא של רבי מכיר ראיתי פיסטוציאס ודומה לי שהן אפרסקים : וכסף משנה · פי שנים כראשון : קחו בידכם · לשבור אכל שמא הוקר השער : אולי משגה הוא · שמא הממונה על הבית שכחו שוגג : ואל שדי · מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם · אל שדי · שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו · ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי · צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימן : ושלח

כלנה ב' וס' עלי היו · ואת עליה : ואת בניבן ד' וס' אחי יוסף לא שלח · ואל שדי יתן · ואת בנימן תקחו · משנה כסף לקחו : תמית ב' וס' את שני בני · ופתה תמית קנאה : וקראהו ד' זוגין מן ב"ב קדמא' בפיק א' והני' לא בפיק א' וס' וקראהו · לא ירד בני עמכם · וקראהו · ולקחתם גם את זה · משאל · וממטה אשר · דיהושע ·

ואת בנימן תקחו עלי היו כלנה : ויאמר ראובן אל אביו לאמר את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך תנה אתו על ידי ואני אשיבנו אליך : ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה : והרעב כבד בארץ : ויהי כאשר כלו לאכל את השבר אשר הביאו ממצרים ויאמר אליהם אביהם שבו שברו לנו מעט אכל : ויאמר אליו יהודה לאמר העד העד בנו האיש לאמר לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם : אם ישך משלח את אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל : ואם אינך משלח לא נרד כי האיש אמר אלינו לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם : ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח : ויאמרו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח ונגד לו על פי הדברים האלה הידוע נדע כי יאמר הורידו את אחיכם : ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו : אנכי אערבנו מידי תבקשנו אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים : כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים : ויאמר אלהם ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים : וכסף משנה קחו בידכם ואת הכסף המושב בפי אמתחתיכם תשיבו בידכם אולי משגה הוא : ואת אחיכם קחו וקומו שובו אל האיש : ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש

וית בנימן תדברון עלי הואה כולהן : ואמר ראובן לאבוהי למימר ית תרין בני תמית אם לא איתיניה לך הב יתיה על ידי ואנא אתיביניה לך : ואמר לא יחות ברי עמכון ארי אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערעיניה מותא באורחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדווני לשאול : וכפנא תקיף בארעא : והוה כד שיציאו למיכל ית עיבורא דאיתיאו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו לנא זעיר עיבורא : ואמר ליה יהודה למימר אסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון : אם איתך משלח ית אחונא עמנא ניחות ונזבן לך עיבורא : ואם ליתך משלח לא ניחות ארי גברא אמר לנא לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון : ואמר ישראל למא אבאשתון לי לחואה לגברא העד לכון אחא : ואמרו משאל שאיל גברא לנא ולילדותנא למימר העד כען אבוכון קים האית לכון אחא וחוינא ליה על מימר פתגמיא האילין המידע הוינא ידעין ארי יימר אחיתו ית אחוכון : ואמר יהודה לישראל אבוהי שלח עולימא עמי ונקום ונזיל וניחי ולא נמות אף אנחנא אף את אף טפלנא : אנא מערבנא ביה מן ידי תבעיניה אם לא איתיניה לך ואקימיניה קדמך ואהי חטי לך כל יומיא : ארי אלולא פון ברא אתעכבנא ארי כען תבנא דנן תרתין זמנין : ואמר להון ישראל אבוהון אם כן הוא דא עיבידו סבו ממשבח בארעא במניכון ואחיתו לגברא תקרובתא זעיר קטף וזעיר דבש שעף ולטום בוטנין ושגדין : וכספא על חד תרין סבו בידכון וית כספא דאיתותב בפום טועניכון תתיבו בידכון דילמא שלו הוא : וית אחוכון דברו וקומו תובו לות גברא : ואל שדי יתן לכון רחמין קדם גברא

אבן עזרא

כלנה · כל הצרות האלה : וי"א כי פי' תמית תענים ואחרים אמרו שזאת תפלה לנגד השם וכלל הדבר אילו היה מדבר נכונה לא היה יעקב מאחרים : גם אנחנו · דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון כמו משל בנו גם אתה : זאת עשו · זאת העצה : מזמרת הארץ · כל דבר משובח מגזרת זמירות : צרי ונכאת · כבר פירשתים : בטנים · אין לו ריע במקרא וי"א אגוזים : משנה · שני : משנה · משמות בעלי הה"א · וטעם ואל שדי שיש לו כח לעשות כאלה : כאשר

משל · וממטה אשר · דדה"· הבארתי · צלק העמוני נחרי · דשמואל · הברתי · חברו דדה"· וירפא את שבר בת עמי על · קדמא' · וירפו את שבר · תני' והרויהון בירמיה : העד ד' חס' בליש' וס' העד העד בנו האיש · ואעד בך לאמר · ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך · ויעדהו אנשי בליעל את נבות : נרדה ג' וס' הבה נרדה ונבלה · נרדה ונשברה · ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה : ויאמרו ב' בטעם פזר וס' שאל שאל האיש · הנה חגי' בשלה · וא' ואמרתם זבח · וא' ואמרנו וה' הכי יאמרו אלינו · וא' ואומר ראיתי והנה מנורת · וא' ואומרה גם אני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים : שאול ב' בקרי' וס' שאול שאל האיש לנו · שאול ישאלו באבל וכן התמו · וא' ושאול לו באלהים : לאיש לב' מסר במס' רבתא : הדוע ג' ב' חס' וא' מלא וס' הידע נדע · חס' · כי כל נבל ימלא יין מלא · ויאמרו אליו הידוע תדע כי בעלים מלך · חס' · ויש חילוק במסרה כי י"א הידוע דאורי' מלא ושאר' חס' וי"א כי הידוע דכל נבל ימלא יין מלא ושארא חסר וי"א כי הידוע דאורייתא ודכל נבל ימלא יין תרויהו' מלא' וכך ראיתי בספר קדמון מדויק · ובתיקון ס"ת ראיתי הידוע דאוריה' מל' ובתיקון ס"ת אחר חסר · וי"א כי שלשתן מלאים : אל ישראל ז' מסר פרשת ויחי : שלחה ו' מסר בשמואל א' סימן י"ו : הביאתיו הביאתיו ד' ב' מל' וב' חס' וס' אם לא אביאנו · ועכדי כלב · והביאותיו ונראה שם · והביאותיו והצליח דרכו · ב' בתרא' מלאים : לולא ד' בתי' א' וס' כי לולא התמהמנו · לולא חרשתם · לולא דברתי כי אז · לולא האמנתי לראו' : ואת הכסף ד' וס' המושב בפי אמתחותיכם · ותשלם כל המלאכה · דדה"י

אך את הזהב · ויקח יהושע את עכן בן זרח ·

ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגו' יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקדש נזרקה בו לרבות יוסף: ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימן: ואת בנימן. מתרגמינן ודברו ית בנימן לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הניקח ביד מתרגמי' ונסיב ודבר הניקח בהנהג' הדברים מתרגמינן ודבר: וטבח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין וטבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים. זה מתורג' בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דיינר ויש הרבה בתלמוד שריא לכלבא שירותיה בבצע אכולא שירותיה אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: ויראו האנשים. כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר: ויראו. שאין זה אלא לאספם אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס מתרגם ולאסתקפא עלנא הוא לשון להתגולל כדמתרגמי' עלילו' דברי' תסקופי מלין ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגו' לאתרברבא הוא לשון גלת הזהב והכב גלתה העלתה שהוא לשון מלכות: בי אדני. לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירוד ירדנו. ירידה היא לנו רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: אלהיכם. בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון: ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו הן דוחפין אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: ויכינו. הזמינו עטרוה בכלים נאים: הביתה. מפרוזדור לטרקלין: ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ: אלהים

אבן עזרא	תרגום אונקלוס	תורה
כאשר שכלתי. במות יוסף אחשב כי שכלתי מהכל: להתגולל. מגזר' בגלל הדבר: ולהתנפל. כאדם שיתנפל מעצמו על אחד ויאמ' לו אתה הפלתני: בי. לשון בקשה ולפי דעתי שהוא דרך קצרה כמו בי אדני העון וטעם שן במקום הזה כטעם גדול עוני מנשוא והטעם עשה כימה שתרצה ותשמעני: נתן לכם מטמון. יתכן שהיה לאדם מטמון בברו ושכחו כאשר שמו באוצר ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי: ביתה יוסף. כמשפט הלשון אל בית יוסף: השלום אביכם הזקן. שם תחת שם התאר והיא דרך קצרה כאילו אמ' השלום לאביכם וכן אתה שלום: ויקדו. שמו הקדקד בארץ וכבר הפשתחוו: אלהים	ויפטר לכון ית אחוכון אוחרנא וית בנימן ואנא כמא דאתכלית תכולית: ונסיבו גבריא ית תיקרובתא הדא ועל חד תרין כספא נסיבו בידיהון ודברו ית בנימן וקמו ונחתו למצרים וקמו קדם יוסף: וחזא יוסף עמהון ית בנימן ואמר לדממנא על ביתיה אעיל ית גבריא לביתא וכוס נכסתא ואתקין ארי עמי יכלון גבריא בשירותא: ועבד גברא כמא דאמר יוסף ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף: ודחילו גבריא ארי איתעלו לבית יוסף ואמרו על עסק כספא דאיתותב בטוענגא בקדמיתא אנחנא מיתעלין לאתרברבא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין ולמדבר ית חמרנא: וקריבו לות גברא די ממנא על בית יוסף ומלילו עמיה בתרע ביתא: ואמרו בבעו רבוני מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן עבורא: והוה כד אתינא לבית מבתא ופתחנא ית טוענגא והא כסף גבר בפום טועניה כספנא במתקליה ואתיבנא יתיה בידנא: וכספא אוחרנא אחתנא בידנא למזבן עיבורא לא ידענא מן שוי כספנא בטוענגא: ואמר שלם לכון לא תדחלון אלהכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימן בטועניכון כספכון אתא לותי ואפיק לותהון ית שמעון: ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף ויהב מיא ואסחו רגליהון ויהב כיסתא לחמריהון: ואתקינו ית תיקרובתא עד דעל יוסף בשירותא ארי שמעו ארי תמן אכלין לחמא: ועל יוסף לביתא ואעילו ליה ית תיקרובתא דבידיהון לביתא וסגידו ליה על ארעא: ושאיל להון לשלם ואמר השלם אבוכון סבא די אמרתון העד כען קיים: ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כען קיים וכרעו וסגידו: וזקף עינוהי וחזא ית בנימן אחוהי בר אמיה ואמר	ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין ואני כאשר שכלתי שכלתי: ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם ואת בנימן ויקמו וירדו מצרים ויעמדו לפני יוסף: וירא יוסף אתם את בנימין ויאמר לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים: ויעש האיש כאשר אמר יוסף ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף: וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו: ויגשו אל האיש אשר על בית יוסף וידברו אליו פתח הבית: ויאמרו בי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל: ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו: וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל לא ידענו מי שם כספנו באמתחתינו: ויאמר שלום לכם אל תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחתיכם כספכם בא אלי ויוצא אלהם את שמעון: ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ויתן מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא לחמריהם: ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי שם יאכלו לחם: ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו ארצה: וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי: ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ויקדו וישתחו: וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו ויאמר

ירידה מצרים ד' בליש' וסי' ויעמדו לפני יוסף. ויעקב ובניו ירדו מצרים. הוי הרדים מצרים לעזרה. והולכים לרדת מצרים ופי לא שאלו. ושארה מצריכה: על ביתו ח' וסי' וימצא יוסף חן. וירא יוסף אתם. ויצו את אשר על. הם יצאו את העיר. וילך אלקנה הרמתה. הראית כי נכנע אחאב. וילך מלך ישראל על ביתו סר. ישען על ביתו: הבא ג' ב' חס' וא' מלא וסי' הבא את האנשים. הבא נא ידך בחיקך. לך הביא העיר. בתרא מלא: וטבח א"ב א' ט' וא' וט' וסי' בגמר' רבתא: בצהרים י"ב מסר במלכי' א' סי' י"ח: ולקחת ד' רפי' מסר פרש' ויצא: ויוצא י"ב מלאי' מסר במס' רבת': ויביאו ב' דגשים וסי' ויביאו לו את המנחה. ויביאו לנו כיד אלהינו. ואפס לו לנו: ויביאו ל' מסר במס' רבת': וישא עיניו ח' חס' את וסי' מסר פרשת וירא:

אלהים יחנך בני. בשאר שבטי' שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימן עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי עשרה אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר שהיה בכור לאמי. אשבאל ששבאו אל. גרא שנתגייר באכסניא. ונעמן שהיה נעים ביותר. אחי וראש אחי היה וראשי היה. מופים מפי אבי למד. וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד שירד לבין האומות כדאיתא במסכ' סוטה מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובלשון משנ' על הכומר של זיתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא ובמקר' עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ: ויתאפק. נתאמץ והוא לשון אפיקי מגיני חוזק וכן ומזיח אפיקים רפה: כי תועבה הוא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר: הבכור כבכורתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותכ' וכן כלם כיון שהגיע לבנימן אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: משאות. מנות: חמש ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו. ומיו' שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו: גביע. כוס ארוך וקורין לו מדירנו: חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו לשון גנאי ותרגו' חס לעבדך חס מאת הקב"ה יהא עלינו מעשות זאת והרבה יש בתלמוד חס ושלו': הן כסף אשר מצאנו. זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה וכלן מנויין בבראשית רבה: גם עתה. אף זו מן הדין כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהם כלם נתפשי' אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: בגדול

הזה ד' רפי' וסי' הזה אחיכם הקטן. הזה יבא אל ביתי. הזה האיש מרגיז הארץ. אי זה יבשר הזה או זה: יחנך ב' וסי' אלהים יחנך בני. חנון יחנך לקול זעקך: נכמרו ג' וסי' וימהר יוסף כי נכמרו. כי נכמרו רחמיה. יחד נכמרו ניחומי: ויתאפק ב' וס' שימו לחם. ויתאפק המן: שימו כולם מלאים במ"א חס' וס' ושמו בכליכם:

הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר אלהים יחנך בני: וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה: וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם: וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים: וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר כצערתו ויתמהו האנשים איש אל רעהו: וישא משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות וישתו וישכרו עמו: ויצו את אשר על ביתו לאמר מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת ושים כסף איש בפי אמתחתו: ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן ואת כסף שברו ויעש כדבר יוסף אשר דבר: הבקר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם: הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה: הלוא זה אשר ישתה אדני בו והוא נחש ינחש בו הרעתם אשר עשיתם: וישגם וידבר אלהם את הדברים האלה: ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה: הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב: אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים: ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקים: וימהרו ויורדו איש את אמתחתו ארצה ויפתחו איש אמתחתו:

הדין אחוכון זעירא די אמרתון לי ואמר מן קדם יי יתרחם עלך ברי: ואוחי יוסף ארי אתגוללו רחמוהי על אחוהי ובעא למבכי ועאל לאדרון בית משכבא ובכא תמן: ואסחי אפוהי ונפק ואתחסין ואמר שוו לחמא: ושואו ליה בלחודוהי ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמיה בלחודיהון ארי לא יכלין מצראי למיכל עם עבראי לחמא ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עבראי אכלין: ואסחרו קדמוהי רבא כרבותיה וזעירא כזעירותיה ותמהו גבריא גבר לחבריה: ונטל חולקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חולקא דבנימן מחולקי דכולהון חמשא חולקין ושתיאו ורויאו עמיה: ופקיד ית די ממנא על ביתיה למימר מלי ית טועני גבריא עיבורא כמא די יכלין למטען ושו כסף גבר בפום טועניה: וית כלידי כלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל: צפרא נהר וגבריא איתפטרו אינון וחמריהון: אינון נפקו ית קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא על ביתיה קום רדוף בתר גבריא ותדביקינון ותימר להון למא אשלמתון בישתא חלף טבתא: הלא דין דשתי רבוני ביה והוא בדקא מבדק ביה אבאשתון די עבדתון: ואדביקינון ומליל עמהון ית פתגמיא האילין: ואמרו ליה למא ימליל ריבוני כפתגמיא האילין חס לעבדך מלמעבד כפתגמא הדין: הא כספא די אשכחנא בפום טוענא אתיבנהי לך מארעא דכנען ואיכדין ניגנוב מבית רבונך מנין דכסף או מנין דדהב: די ישתכח עימיה מעבדך יתקטיל ואף אנחנא נהי לרבוני לעבדין: ואמר אף כען כפתגמכון כן הוא די ישתכח עמיה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין: ואוחיאו ואחתו גבר ית טועניה לארעא ופתחו גבר טועניה:

אבן עזרא

אלהים יחנך. אין לו משקל אולי השתנה כן בעבור אות הגרון: כי נכמרו. בערו ויקדו וכן עורנו כתנור נכמרו: וישא משאות. דורון: ידות. חלקים: ממשאות כלם. מדורון כל א' מהם כי רחוק לתת לו חמש ידות על כל חלק וחלק: גביעי. כוס: והוא נחש ינחש בו. הוא כסה אתכם בו לדעת אם אתם גנבי' כמו נחשתי וכן כי נחש ינחש וטעמו למה לא פחדתם כי לנסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעלמתי עיני עד שלקחתוהו. ויאמר ר' יונה כי פי' בו בעבורו וכן הוא טעמו והוא ישאל למנחשים בעבורו

נם

מסרה

וישימו כולם מלאים במ"ד חסרים אבנים גדלות. את ארון יי'. אל האבן הגדולה. וישמו לה ידים. דמלכים: ולהם ח' מכר' פרשת נח: והצעיר ב' וסי' והצעיר כצערתו. הקטן יהיה לאלף: כצערתו ב' חסרים בליש' וסי' וישבו לפניו הבכור. ומשפחת הצערה: משאת ד' ב' חס' וב' מלאים בליש' וסי' וישא משאת מאת פניו ב' בו וחסרי'. למשאות אהה משרשיה. משאות שוא ומדוחים. ב' בתר' מלאים: ותרב ב' וס' ותרב משאת בנימן. ותרב חכמת שלמה: משאת ו' פתחין וס' ותרב משאת בנימן. להעלותם משאת העשן מן העיר. ותצא אחריו משאת המלך. ויקרא המלך ליהוידע. ויתנו קול ביהודה. הכון תפלתי קטרת לפניך. וחד ומשאת בר תקחו מכנו: מלא ח' דגש כסדר פרשת ויצא: ושים ט' מסר פרש' בשלח: שברו ד' זוגין בתרי ליש' ורישהון ש' וסי' שברו. ואת גביעי גביע הכסף. ויהי כשמוע גדעון. שירו. וידבר שלש' אלפי'. יוכם יצוה יי' חסדו. שונים. יראו את יי' בני ומלך. והשקות בכלי זהב. שפרה. אשר שם האחת שפרה. ברוחו שמים: וישגם א' חס' בליש' וס' וישגם וידבר אליהם. ארדף אחרי הגדוד הזה. פן ימהר. והשגנו. וישגו את צדקיהו. דמלכים וקדמא' דירמיה: כדבריכם ג' וסי' ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא. ותאמר כדבריכם כן הוא. הנני מתפלל אל יי' אלהיכם כדבריכם:

בגדול החל · שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא : ויעמס איש על חמורו · בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון : וישובו העירה · מטרופולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה : עודנו שם · שהיה ממתין להם : הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו' · הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע : האלהים מצא · יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום היתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו : מה נצטדק · לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד"י והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינו נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטיירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו אותו מגזרת צידה לדרך ותיבה שתחלת שי"ן כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון ויסתבל החגב מסתכל הוית בקרניא וישתמר חקות עמרי מגזיר שמר וסר מרע משתולל מגזר' מוליך יועצים שולל משתולל בעמי מגזרת דרך לא סלולה :

חסלת ויהי מקץ :

ויגש אליו · דבר אזני אדוני · יכנסו דברי באזניך : ואל יחר אפך · מכאן אתה למד שדבר אליו קשות : כי כמוך כפרעה · חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה · דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו · דבר אחר כי כמוך כפרע' אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך : אדוני שאל את עבדיו · מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשי' או אחותינו אתה מבקש ואף על פי כן ולא כחדנו ממך דבר : ואחיו מת · מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי : לבדו לאמו · מאותה האם אין לו עוד אח : ועזב את אביו ומת · אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה : וקרהו

אבן עזרא

גם כי נחש ינחש כי איש כמוני ים לו מנחשי' וי"א כי הגביע היה מצוייר וכו היה מסתכל לפני אחיו ואומר זה הוא הגדול וזה נולד אחריו · ט"ת נצטדק תחת תי"ו התפעל בעבור הצד"י : האלהי' מצא · על דרך משל כי עון היה לנו וכאילו נשכח ואיננו והיום נמצא · או יהיה פי' עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא :

ויגש

כי כמוך כפרעה אתה כמלך והמלך כמוך וכן כל שני כפי"ן שהן זה אחר זה כמו כעמי כעמך והיה דרך קברה : אב זקן · כי הגדול שבכולם הוא בן מ"ה שנים ויתכן להיות אביהם בחור : ואשימה עיני עליו · שאראה אותו : ועזב את אביו ומת · ולמה לא הביא המזכיר החמשה שאין להם הכרע כמו וישלוף נעלו וזה עמהם : אך

ויחפ"ש ב' בטעם פזר וס' ולא מצא · בגדול החל : וימצא ז' וס' הגביע' ויבקש הדבר · וימצא כתוב · וימצא מבני הכהנים · עזרא · וימצא בהם גבורי חיל · ד"ה · ויבקשוהו וימצא להם : העירה ט"ח לשון קריה וא' לשון עורה מסר ביהושע גבי יריחו : ויאמר להם חד מן כ"כ מסור במס' רבת : הננו ג' דגשי' בתו' וסי' הננו עבדי'

ובלש ברבא שרי ובזעירא שיצי ואשתכח כלידא בטוענא דבנימן :
ובזעו לבושיהון ורמו גבר על חמריה ותבו לקרתא :
ועל יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עד כען תמן ונפלו קדמוהי על ארעא :
ואמר להון יוסף מה עובדא הדין די עבדתון הלא ידעתון ארי בדקא מבדק גברא די כותי :
ואמר יהודה מה נימר לרבוני מה נמליל ומה נזכי מן קדם יי אשתכח ית חובא בעבדך הא אנחנא עבדין לריבוני אף אנחנא אף דאשתכח כלידא בידיה :
ואמר חס לי מלמעבד דא גברא די אשתכח כלידא בידיה הוא יהי לי עבדא ואתון סקו לשלם לות אבוכון :

ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימן :
ויקרעו שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה :
ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם ויפלו לפניו ארצה :
ויאמר להם יוסף מה המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני :
ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו :
ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם :

קט"ו · יחזקיהו · אמצ"ה · יהוה לי עב"ד · סימן · ותיבות אלפים כ"ח

פרשה

פרשה

וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו ריבוני ימליל כען עבדך פתגמא קדם ריבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך ארי כפרעה כן את :
ריבוני שאיל ית עבדוהי למימר האית לכון אבא או אחא :
ואמרנא לריבוני אית לנא אבא סבא ובר סיבתין זעיר ואחוהי מית ואשתאר הוא בלחודוהי לאימיה ואבוהי רחים ליה :
ואמרת לעבדך אחתוהי לותי ואשוי עיני עלוהי :
ואמרנא לריבוני לא יכול עולימא למשבק ית אבוהי ואם ישבוק ית אבוהי ימות :
ואמרת לעבדך אם לא יחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למחזי אפי :
והוה כד סליקנא לות עבדך אבא וחויא ליה ית פתגמי ריבוני :

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה :
אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח :
ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו :
ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי ואשימה עיני עליו :
ונאמר אל אדני לא יוכל הנער לעזב את אביו ועזב את אביו ומת :
ותאמר אל עבדיך אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תספון לראות פני :
ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני :

לאדני · הננו לך לעבדים · הננו ועלינו : עבד ב' קמץ בזקף וס' אשר ימצא אתו · האיש אשר נמצא הגביע בידו : בי אדני ג' וס' ירד ירדנו · ויגש אליו · אל נא תשת עלינו חטאת · ריש יי עמנו · אני והאשה הנצבת · אני והאשה הזאת ישבת · הנו לה את הילוד וחי : וילד ב' וס' וילד לחבורתי · וילד זקונים : אמו דקדים לאביו ג' וס' ויותר הוא לבדו לאמו · איש אמו ואביו תיראו · כי אם לשארו : ויותר ב' וס' יעקב לבדו · הוא לבדו · ואביו ט' מסר פרשת וישלח : אהבו ד' וס' ואביו אהבו · כי אהבת נפשו אהבו · ותקרא את שמו שלמה · וי' אהבו יעשה חפצו : עיני כ"ט מסור במס' רבת : עלינו ב' וס' ויהי כי עלינו · לאסר את שמשון :

יקרהו אסון · שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: והורדתם את שיבתי וגו' · עכשו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי שמשלשתם מתו ביום אחד: והיה כראותו כי אין הנער ומת · אביו מצרתו: כי עבדך ערב את הנער · ואם תאמר למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי הם כלם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות: ישב נא עבדך וגו' · לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש: להתאפק לכל הנצבים · לא היה יכול לסבול שיהיו מצריים נצבים עליו ושומעים שאחיו מתביישין בהודעו להם: וישמע בית פרעה · ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל בית יהודה מיסנ"דה בלע"ז: כי נבהלו · מפני הבושה: גשו נא אלי · ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול: למחיה · להיות לכם למחיה: כי זה שנתים הרעב · עברו משני הרעב: לאב ·

ראיתיו ב' וסי' ולא ראיתיו עד הנה · האומר לאביו ולאמו · וחד וראיתיו מגיע אל האיל: ולקחתם ו' וסי' גם את זה · ולקחתם אגדת אזוב · ולקחתם לכם ביום הראשון · והתחזקתם ולקחתם · ולקחתם את ארון יי' · ולקחתם מן החרם: שאלה ט' חס' מסור פרשת וישב: ונפשו ח' וסי' קשורה בנפשו · ונפשו לא חיה ·

וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל: וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ: וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי: וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה: וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה: וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ: וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה: כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־הַיָּמִים: וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־אֶחָיו: כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי: וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו: וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה: וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו: וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה: וְעַתָּה אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם: כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר: וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה: וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה

וַאֲמַר אֲבוּנָא תּוּבוּ זְבוּנוּ־לָנָא זְעֵיר־עִיבוּרָא: וַאֲמַרְנָא לָא נִיכּוּל לְמֵיחַת אִם־אִית אֲחוּנָא זְעֵירָא עִמָּנָא וְנֵחוּת אֲרֵי־לָא נִיכּוּל לְמֶיחֱזֵי אַפֵּי גַבְרָא וַאֲחוּנָא זְעֵירָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא: וַאֲמַר עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא אַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי תְרֵין יְלֵידַת־לִי אִתְּתִי: וּנְפַק חַד מִלְּוָתִי וַאֲמָרִית בְּרַם מִקְטַל קְטִיל וְלָא חֲזֵיתֵיהּ עַד כְּעַן: וְתִדְבְּרוּן אַף־יָת־דֵּין מִן קֳדָמַי וִיעַרְעִנֵּיהּ מוֹתָא וְתַחֲתוּן יָת־שֵׂיבְתִי בְּבִישְׁתָא לִשְׁאוֹל: וּכְעַן כְּמֵיתִי לְוַת־עַבְדָּךְ אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא וְנַפְשֵׁיהּ חֲבִיבָא לֵיהּ כְּנַפְשֵׁיהּ: וִיהֵי כַּד יֶחֱזֵי אֲרֵי לֵית עוּלֵימָא וִימוּת וְיַחֲתוּן עַבְדָּךְ יָת־שֵׂיבַת עַבְדָּךְ אֲבוּנָא בִּדְווֹנָא לִשְׁאוֹל: אֲרֵי עַבְדָּךְ מְעָרַב בְּעוּלֵימָא מִן אַבָּא לְמֵימַר אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ וָאֱהֵי חָטֵי לְאַבָּא כָּל־יוֹמַיָּא: וּכְעַן יְתֵיב־כְּעַן עַבְדָּךְ חֲלַף עוּלֵימָא עַבְדָּא לְרִבּוֹנִי וְעוּלֵימָא יִסַּק עִם־אֲחוֹהִי: אֲרֵי אֵיכְדֵין אֶסַּק לְוַת־אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמִּי דִּלְמָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתָא דְּתַשְׁכַּח יָת־אַבָּא: וְלָא־יְכִיל יוֹסֵף לְאִתְחַסָּנָא לְכָל דְּקָיְמִין עִלּוֹהִי וּקְרָא אַפִּיקוּ כָּל־אֱנָשׁ מֵעִילָוַי וְלָא־קָם אֱנָשׁ עִמֵּיהּ כַּד־אִתְיְדַע יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי: וִיהַב יָת־קָלֵיהּ בִּבְכִיתָא וּשְׁמָעוּ מִצְרָאֵי וּשְׁמַע אֱנָשׁ בֵּית־פַּרְעֹה: וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא יוֹסֵף הַעַד־כְּעַן אַבָּא קַיָּם וְלָא־יְכִילוּ אֲחוֹהִי לַאֲתָבָא־יָתֵיהּ פִּתְגָם אֲרֵי־אִתְבְּהִילוּ מִן־קֳדָמוֹהִי: וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי קְרִיבוּ כְּעַן לְוָתִי וּקְרִיבוּ וַאֲמַר אֲנָא יוֹסֵף אֲחוּכוֹן דִּזְבֵינְתּוּן יָתִי לְמִצְרָיִם: וּכְעַן לָא תִתְנַסְּסוּן וְלָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵיכוֹן אֲרֵי־זַבֵּינְתּוּן יָתִי הַלְכָּא אֲרֵי לְקַיָּמָא שַׁלְחַנִי יְיָ לְקֳדָמֵיכוֹן: אֲרֵי־דְנָן תַּרְתֵּין־שְׁנִין כַּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא וְעוֹד חֲמֵשׁ שְׁנִין דְּלֵית זְרוֹעָא וַחֲצָדָא: וְשַׁלְחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן לְשַׁוָּאָה לְכוֹן שְׁאָרָא בְּאַרְעָא וּלְקַיָּמָא לְכוֹן לְשֵׁיזָבָא רַבְּתָא: וּכְעַן לָא אַתּוּן שַׁלַחְתּוּן יָתִי הַלְכָּא

אבן עזרא

אך טרוף טורף · והעד כי לא ראיתיו עד הנה: להתאפק · לסבול: לכל הנצבים עליו · טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם: בבכי · במקום הפסקה וכמוהו ראה עני: כי

מסרה

ונפשו מאכל תאוה · ונפשו אותה יעש · ונפשו משאול תציל · ונפשו עליו תאבל · ונפשו לא תשבע מן הטובה · ונפשו שוקקה: קשורה ב' וסי' ונפשו קשורה · אולת קשורה בלב נער: כראתו ב' חד חס' וחד מלא וסי' והיה כראתו כי אין הנער · כראותו וימיתהו בבגדו בתרא מלא: ערב ה' פתחין וסי' כי עבדך ערב את הנער · כי מי הוא זה ערב את לבו · רע ירוע כי ערב זר: לקח בגדו כי ערב · וחברו · קח בגדו כי ערב זר: ברע ג' קמץ וסי' פן אראה · בטרם ידע הנער · וחברו: ולא עמד ג' וסי' בהתודע · ולא עמד איש בפניהם דיהושע · ויוצא מנחם את הכסף: בבכי ו' וסי' ויתן את קלו בבכי · בבכי יעלה בו · בבכי יעזר · בבכי יעלה בכי · בבכי יבאו · ושקויי בבכי מסכתי: ועתה אל תעצבו ה' מלין בתרי טעמי וסי' ועת' אל תעצבו · אנא חטא העם הזה · ואסער על כל הגוים · ואי לו האחד שיפול · וישם לדניאל בלטשאצר: ואל יחר ב' וסי' ויגש אליו יהודה · ועתה אל תעצבו: וקציר א"ב מן בב"ב ותרויהון בספרא וסי' בב"ב רבתא: ולהחיות ג' ומלאים וסי' לכם לפליטה גדולה · האלהים אני להמית ולהחיות · ולרחיות לב נדכאים: כי

לאב. חבר ופטרון: ועלו אל אבי. ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: פן תורש. דלמא תתמסכן לשון מורים ומעשיר: והנה עיניכם רואות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש: ועיני אחי בנימן. השוה את כלם יחד לומר כשם שאין לי שנאה על בנימן אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם: ויפל על צוארי אחיו בנימן ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימן וסופן ליחרב: ובנימן בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב: ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו: והקול נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: טענו את בעירכם. תבואה: את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן כיבא ולא היו יודעים מה כיבא קופס לעשות כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם שברשותי הוא: שלא כזאת. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו׳: מטוב מצרים. מצינו בתלמוד ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ומדרש אגדה גריסין של פול: בר ולחם. כתרגומו: ומזון. ליפתן: אל תרגזו בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך. דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר. ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: וכי

בי האלהים ו׳ מסר בקהלת סימן ה׳: מהרו ד׳ וסי׳ עלו אל אבי. מהרו עשו כמוני. מהרו את המן לעשות. מהרו ללכת פן ימהר: רדה ב׳ וסי׳ רדה אלי אל תעמוד. רדה והשכבה את ערלים: פן תורש ב׳ וסי׳ פן תורש אתה וביתך. אל תאהב שנה פן תורש: ועיני ׳ מסר באיוב סי׳ א: המדבר ד׳ וסי׳ כי פי המדב׳ אליכם.

אבן עזרא

כי האלהים שלחני לאב. שמינו למורה וכן אבי כל תופש: פן תורש. כמו תכרית וכן להוריש גוים: כי פי. ידוע כי פה נזכרת וכאשר יהיה סמוך ישוב הה״א הנעלם ליו״ד כעלם כמו כי פי צדיק גם כן לשון רבים ופי רשעים ובהתחבר זה היו״ד עם יו״ד סימן המדבר חסרו האחד כמו כי פי המדבר והטעם שהיה מדבר בלשונם שאם בלא מליץ: צואר. ימצא לשון רבים ויחיד ועם תוספת נו״ן אכן האל״ף לא כשדר: טענו. שימו משא ותטועני חרב קרוב ממנו: בעירכם. בהמתכם וכן אכחנו ובעירנו: חלב הארץ. כמו שומן: חליפות שמלות. מלבושים אין זה כמו זה והפחות שתים. וטעם כזאת מחליפות שמלות והטובות שהיו במצרים: בר. דגן: ולחם. כמשמעו: ומזון. אפונים ופול ועדשים ודוחן וכסמין ותאנים וצמוקים ותמרים כי אלה לבדם הם מזון חוץ מדגן ושעור. וטעם אל תרגזו שיכעס איש על אחיו בעבור מכירתי: ויפג

כי האלהים וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים: מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד: וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך: וכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב פן תורש אתה וביתך וכל אשר לך: והנה עיניכם ראות ועיני אחי בנימין כי פי המדבר אליכם: והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם ומהרתם והורדתם את אבי הנה: ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך ובנימן בכה על צואריו: וינשק לכל אחיו ויבך עלהם ואחרי כן דברו אחיו אתו: והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו: ויאמר פרעה אל יוסף אמר אל אחיך זאת עשו טענו את בעירכם ולכו באו ארצה כנען: וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ: ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם: ועינכם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא: ויעשו כן בני ישראל ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה ויתן להם צדה לדרך: לכלם נתן לאיש חלפות שמלת ולבנימן נתן שלש מאות כסף וחמש חלפת שמלת: ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם ומזון לאביו לדרך: וישלח את אחיו וילכו ויאמר אלהם אל תרגזו בדרך: ויעלו ממצרים ויבאו

אלהן מן קדם יי שויני לאבא לפרעה ולרבון לכל אנש ביתיה ושליט בכל ארעא דמצרים: אוחו וסקו לות אבא ותימרון ליה כדנן אמר ברך יוסף שויני יי לרבון לכל מצראי חות לותי לא תתעכב: ותתיב בארעא דגשן ותהי קריב לי את ובנך ובני בנך ועאנך ותורך וכל דילך: ואזון יתך תמן ארי עוד חמש שנין כפנא דילמא תתמסכן את ואינש ביתך וכל דילך: והא עיניכון חזין ועיני אחי בנימן ארי כלישנכון אנא ממליל עמכון: ותחוון לאבא ית כל יקרי במצרים וית כל די חזיתון ותוחון ותחתון ית אבא הלכא: ונפל על צוארי בנימן אחוהי ובכא ובנימן בכא על צואריה: ונשיק לכל אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמיה: וקלא אשתמע בית פרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר בעיני פרעה ובעיני עבדוהי: ואמר פרעה ליוסף אמר לאחך דא עיבידו טעינו ית בעירכון ואזילו אובילו לארעא דכנען: ודברו ית אבוכון וית אנש בתיכון ואיתו לותי ואתין לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית טובא דארעא: ואת מפקד דא עיבידו סבו לכון מארעא דמצרים עגלן לטפלכון ולנשיכון ותטלון ית אבוכון ותיתון: ועינכון לא תחוס על מניכון ארי טוב כל ארעא דמצרים דילכון הוא: ועבדו כן בני ישראל ויהב להון יוסף עגלן על מימרא דפרעה ויהב להון זוודין לאורחא: לכולהון יהב לגבר איצטלן דלבושין ולבנימן יהב תלת מאה סלעין דכסף וחמשא איצטלן דלבושין: ולאבוהי שלח כדין עסרא חמרין טעינין מטוב מצרים ועסר אתנן טעינן עיבור ולחם וזודין לאבוהי לאורחא: ושלח ית אחוהי ואזלו ואמר להון לא תתנצון באורחא: וסליקו ממצרים ואתו

מסרה

המדבר אליך והבאתו אלי. כי אני הוא המדבר. ויאמר אחד קדוש: והקל ו׳ חס׳ כליש׳ מסר פרשת תולדת: עליהם חד מן י״ג חסרי׳ בתור׳ וסי׳ וינשק לכל אחוי׳ דחן יוסף. ויבו שטרי בני ישר׳. שלח חצו. כי בא סוס פרעה. וירם תולעים. ואתה תחזה. וביום פקדי ופקדתי. ועשה לפר כאשר עשה. על פי אהרן ובניו תהיה. ולבני קהת לא נתן. וישארו שני אנשים. ועננך עמד עליהם: והקל נשמע ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ והקל נשמע בית פרע׳. והקול נשמע עד למרחק. קדמ׳ חס׳: ארצה כנען ח׳ דסמיכי וסי׳ במסר רבת׳: תחס ב׳ חסרים וסי׳ ועינכם אל תחס על׳. ולא לא אמ׳ באזני: צדה כל או׳ חס׳ וכל קרי׳ מל׳ במב צדה חס׳ וסי׳ ויקחו את צדה העם בידם. לקחת צדה לעם: לכלם כל ליש׳ חס׳ במ״א כי כולם ידעו אתי: חלפות ג׳ ב׳ וסי׳ לכלם נתן לאיש. קדמא׳ דפסוק. שלום אדני שלחני לאמר. ויצר ככרים כסף בשני חריטים. וב׳ כתי׳ חלפת וחמש חלפ׳ שמלו׳ ותנ׳ דפסו׳. ושלש׳ חלפת שמלות. קדמ׳ דשמשון. ושאר מלא׳ דמלא׳: ולאביו ג׳ וסי׳ שלח כזא׳. לאמו ולאביו ו ולבנו: ולאביו לא הגיד: נשאת ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וס׳ ועשר אתנת נשאת. אניו׳ תרשיש. כתר׳ מל׳: ומזון ג׳ וסי׳ ומזון לאביו לדרך. ומזון לכולא ביה. וחברו:

וכי הוא מושל · ואשר הוא מושל : ויפג לבו · נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מאין הפוגו׳ וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג : את כל דברי יוסף · סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא כאמר אשר שלח פרעה : ותחי רוח יעקב · שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו : רב לי · רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי : בארה שבע · כמו לבאר שבע ה״א בסוף תיבה במקום למ״ד בתחלתה : לאלהי אביו יצחק · חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם : יעקב יעקב · לשון חבה : אל תירא מרדה מצרימה · לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ : ואנכי אעלך · הבטיחו להיות נקבר בארץ : אשר רכשו בארץ כנען · אבל מה שרכש בפדן ארם כתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו : ובנות בניו · סרח בת אשר ויוכבד בת לוי : הבאים מצרימה · על שם השעה קורא להם הכתוב באים ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו : בן הכנענית · בן דינה שנבעלה לכנעני כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה : בראשית רבה : אלה בני לאה · ואת דינה בתו · הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה : שלשים ושלש · ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנ׳ אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים :

ארץ ה׳ סבירין ארצה וס׳ ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען · נחנו נעבור · והרא אביגיל את דוד ותמהר · ותקד בת שבע אפים ארץ · ולא יפול צרור ארץ : ויגדו ד׳ חס׳ מסר פרשת תולדת : העגלות ב׳ בלא״ם בתו״ה וס׳ וירא את העגלות · את שתי העגלות : בארה ד׳ ג׳ מלעיל וא׳ מלרע וס׳ ויבא בארה שבע · ובשם

ארץ כנען אל יעקב אביהם : ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם : וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אלהם וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם : ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות : ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק : ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני : ויאמר אנכי האל אלהי אביך אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם : אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך : ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טפם ואת נשיהם בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אתו : ויקחו את מקניהם ואת רכושם אשר רכשו בארץ כנען ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו : בניו ובני בניו אתו בנתיו ובנות בניו וכל זרעו הביא אתו מצרימה : ס

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו בכר יעקב ראובן : ובני ראובן חנוך ופלוא וחצרן וכרמי : ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן הכנענית : ובני לוי גרשון קהת ומררי : ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני פרץ חצרן וחמול : ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרן : ובני זבלון סרד ואלון ויחלאל : אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש : ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבן ערי וארודי ואראלי :

לארעא דכנען לות יעקב אבוהון : וחויאו ליה למימר עוד כען יוסף קיים וארי הוא שליט בכל ארעא דמצרים והוה מליא פייגן על ליביה ארי לא הימין להון : ומלילו עמיה ית כל פתגמי יוסף דמליל עמהון וחזא ית עגלתא דשלח יוסף למיטל יתיה ושרת רוח קודשא על יעקב אבוהון : ואמר ישראל סגי לי חדוא עד כען יוסף ברי קיים איזיל ואחזיניה עד לא אמות : ונטל ישראל וכל דיליה ואתא לבאר שבע ודבח דבחין לאלהא דאבוהי יצחק : ואמר יי לישראל בחזווא דליליא ואמר יעקב יעקב ואמר הא אנא : ואמר אנא אל אלהא דאבוך לא תדחל מלמיחת למצרים ארי לעם סגי אשוינך תמן : אנא איחות עימך למצרים ואנא אסקינך אף אסקא ויוסף ישוי ידוהי על עינך : וקם יעקב מבאר שבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית טפלהון וית נשיהון בעגלתא די שלח פרעה למיטל יתיה : ודברו ית גיתיהון וית קנינהון די קנו בארעא דכנען ואתו למצרים יעקב וכל בנוהי עמיה : בנוהי ובני בנוהי עמיה בנתיה ובנת בנוהי וכל זרעה איתי עמיה למצרים :

ואלין שמהת בני ישראל דעלו למצרים יעקב ובנוהי בוכרא דיעקב ראובן : ובני ראובן חנוך ופלוא חצרון וכרמי : ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר כנעניתא : ובני לוי גרשון קהת ומררי : ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארעא דכנען והוו בני פרץ חצרון וחמול : ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון : ובני זבולן סרד ואלון ויחלאל : אילין בני לאה די ילידת ליעקב בפדן ארם וית דינה ברתיה כל נפש בנוהי ובנתיה תלתין ותלת : ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי :

אבן עזרא

ויפג לבו · מגזרת אל תתני פוגת לך והטעם שעמד לבו ודמם כטעם וימת לבו כי לא האמין ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו ואל תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הכבוד׳ לדבר כמו ונשמה לא נשארה בי : רב עוד יוסף · רב לי זאת השמחה : מרדה · מקור והוא חסר הפ״א כמו אשר תנה הודך · וטעם אעלך גם עלה שיקבר בארץ ישראל : ויוסף ישית ידו על עיניך · במותך כי כן מנהג החיים עם המתים : בנותיו · היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה שפחו׳ קטנות גדלו עמה ובעבור בתו קראם הכתו׳ בנות יעקב בעבור שנגדלו בביתו כמו בני מיכל וכן ובנו בניו כי אחת היא : בן הכנענית · לעד כי נשי השבטי׳ היו ארמיות ומצריות ואדומיות ומדייניות והזכיר זו לבדה בעבו׳ שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן בעבור היותם בני כנענית :

כנען

מסורה

בארה · וינס יותם ויברח · בארה בנו אשר הגלה · בתרא שום בר נש ומלרע · וחד ותרן ובארא · לחוד כתי׳ א׳ · במראת ב׳ חס׳ וס׳ ויאמ׳ אלהי׳ לישר׳ במרא׳ הצבא׳ · והרן מלאים וס׳ · ושלח הכנית יד · במראות אלה׳ הביאני · עלה ג׳ וכתיב ה׳ וס׳ ואנכי אעלך גם עלה · עלה נעלה וירשנו אתה · ודוד עלה במעלה · ישית ג׳ וס׳ ויוסף ישית ידו · וירא יוסף כי ישית · כאשר ישית עליו בעל · ישית חומות וחיל · ישית ארצה לשם · ופא ישית בגאון · ובקרבו ישית מרמה : בכר ד׳ חסרים בתורה וס׳ בכר ישמעאל נבית · יעקב ובניו בכר יעקב ראובן · אלה ראשי בית אבתם · ויהיו בני ראובן בכר · פקד כל בכר זכר · ולקחת את הלוים לי · קדמא דפסו׳ ואולא העבור בבכר צאנך : חצרן כל אורייתא חסר במא חצרוני קדמ׳ דוידבר · זבלון מ״כת׳ בגוס׳ וזבדוי אלהי׳ · בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון · ובני זבלון סרד ואלון · ופגע בזבלון מנגב ובאשר · וטב בזרח השמש בית דגון · ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם · ומלאכים שלח בכל מנשה · זבלון עם חרף נפשו · כי לא מועף לאשר מוצק לו · וכל כתו׳ דכוות׳ זבלון בבא׳ וזבולן לזבולן טמעירו · בדה׳ · תולע ב׳ בתרי לישני וס׳ תולע ופוה · האמונים עלי תולע · קדמ׳ שום בר נש :

אבן עזרא

כענין · הוא בן בנימן כי יש כענין שהוא בן בנו : ובני דן חשים · יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב או כן דרך הלשון · יש אומ' כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון כי ששים ותשע היו וזה המפרש טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם שלשים ושתים ודרש כי יוכבד נולדה בין החומות גם זה תמה למה לא הזכיר הכתו' הפלא שנעש' עמה שהולידה משה והיא בת קל"ל שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הנער עד שעשו פייטני' פיוטים ביום שמחת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי והיא בת ר"נ שנה וכי אחיה חי כך וכך שנים דרך אגדה או דברי יחיד והנכון בעיני שיעקב בחשבון ומשנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו ואם טען טוען ויאמ' כי הנה כתו' ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימן שם כי גם בזו הפרשה שנים עדים האחד שאמר ואלה שמות בני ישר' הבאים מצרימה יעקב ובניו והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתו' כי אם אח' הרוב והער השני כל הנפש לבית יעק' הבאה מצרימ' שבעים ומנשה ואפרי' לא באו ל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב א אחריו בשבעי' נפש ירדו אבותיך מצרימה ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה הכתו' לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא ה העקר : ויאסר יוסף · על ידי צווי כמו ויבן שלמה את הבית :

רשי

בני רחל אשת יעקב · ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית : כל הנפש הבאה ליעקב · שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באל"ף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעי' הוא לשון עבר לפיכ' טעמו למעלה בבי"ת לפי ש שמשבאו שם היו ש שבעי' שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין ה החומו' ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכין אנו לומר שמתו לפני י ירידתן למצרי' שהרי לא נמנו כאן ימצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה · יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדין לאל אחד : להורות לפניו · כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה : לפניו · קודם שיגיע לשם ומדרש אגדה להורו' לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה : ויאסור יוסף מרכבתו · הוא עצמו אסר את הסוסים ל למרכבה להזדרז ל לכבו' אביו : וירא אליו · יוסף נרא' אל אביו : ויבך על צואריו · עוד לשון הרבו' בביה וכן כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קור' את שמע : אמותה הפעם · פשוטו כתרגו' ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתו' בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה אותו מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת : והומ"ה אליו אחי וגו' · ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו' : בעבור תשבו בארץ גושן · והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם :

זלפה · זל"בת כית' זלכה זקף בלהה תביר·

גרא · דגברי כתי' א' דבעירה ותתקלא בתי' הא

מסורה

ישם עהו פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח · הלין כל כתיב תרין מלין וקריין ואינון חד שמא · תובל קין למדינחאי מלתא חדא כתיב וקריין · למערבאי תרין מלין כתיב וקריין : ו' סבירין ובני וק' ובן וסי' ובן חנניה פלטיה וישעיה · ובן נעריה אליועיני וחזקיה · ובן עזרא יתר ומרד · ובן זרבבל משלם · ובן הלם אחיו

תורה

ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתם ובני בריעה חבר ומלכיאל : אלה בני זלפה אשר נתן לבן ללאה בתו ותלד את אלה ליעקב שש עשרה נפש : בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימן : ויולד ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה לו אסנת בת פוטי פרע כהן אן את מנשה ואת אפרים : ובני בנימן בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד : אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל נפש ארבעה עשר : ובני דן חשים : ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם : אלה בני בלהה אשר נתן לבן לרחל בתו ותלד את אלה ליעקב כל נפש שבעה : כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש : ובני יוסף אשר ילד לו במצרים נפש שנים כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים : ס

ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו גשנה ויבאו ארצה גשן : ויאסר יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה וירא אליו ויפל על צואריו ויבך על צואריו עוד : ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי : ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי : והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו וצאנם ובקרם וכל אשר להם הביאו : והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם : ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם אבתינו בעבור תשבו בארץ גשן

תרגום

ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתהון בנוי בריעה חבר ומלכיאל : אלין בני זלפה דיהב לבן ללאה ברתיה וילידת ית אלין ליעקב שיתא עשר נפשן : בני רחל איתת יעקב יוסף ובנימן : ואתילידו ליוסף בארעא דמצרים דילידת ליה אסנת בת פוטיפרע רבא דאון ית מנשה וית אפרים : ובני בנימן בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד : אילין בני רחל דאיתילידו ליעקב כל נפשתא ארבעת עשר : ובני דן חשים : ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם : אילין בני בלהה דיהב לבן לרחל ברתיה וילידת ית אילין ליעקב כל נפשתא שבע : כל נפשתא דעלא ליעקב למצרים נפקי ירכיה בר מנשי בני יעקב כל נפשתא שתין ושית : ובני יוסף דיאיתילידו ליה במצרים נפשתא תרתין כל נפשתא לבית יעקב דעלא למצרים שבעין :

וית יהודה שלח קדמוהי לות יוסף לפנאה קדמוהי לגשן ואתו לארעא דגשן : וטקיס יוסף רתיכוהי וסליק לקדמות ישראל אבוהי לגשן ואיתחזי ליה ונפל על צווריה ובכא על צווריה עוד : ואמר ישראל ליוסף אילו אנא מאית זמנא הדא מנחם אנא בתר דחזיתינון לאפך ארי עד כען קיים את : ואמר יוסף לאחוהי ולבית אבוהי איסק ואחוי לפרעה ואימר ליה אחי ובית אבא די בארעא דכנען אתו לותי : וגבריא רען ענא ארי גברי מרי גיתי הוו ועניהון ותוריהון וכל דילהון איתיאו : ויהי ארי יקרי לכון פרעה ויימר מה עובדיכון : ותימרון גברי מרי גיתי הוו עבדך מזעירנא עד כען אף אנחנא אף אבהתנא בדיל דתיתבון בארעא דגשן

מסורה

צופח · ובן יהונתן מריב בעל · וד' סבירין וכן וקרי' ובני וסי' ובני דן חשים · ובני פלוא אליאב · ובני איתן עזריה · ובני אולם ברן : חשים ב' בהרי לישני וסי' ובני דן חשים · ואנחנו נחלץ חשים : הבאה ג' בטעם מלרע וס' כל נפש הבאה · ובני ישראל למספר' · ויאמרו כל העם אשר בשער · וג' מלעיל מסר פרשת וירא : ואת יהודה ג' וס' שלח · לך מנה · ואת יהודה וירושלם : נשנה ב' וחס' וסי' ואת יהוד' שלח · ויאסר יוסף מרכבתו : ויאסר ג' מסר פרשת מקץ : והאנשים ח' ר"פ וסי' והאנשים רעי צאן · והאנשים אשר עלו עמו · אשר שלח משה · טבים לנו מאד · רדפו אחריהם · ינחשו וימהרו · עשים באמונה · אשר לא מהו · וא' האנשים האלה שלמים : מנעורינו ג' ומלאים וס' ואברהם אנשי מקנה היו · והבשת אכלה את יגיע · נשכבה בבשתנו : אבותינו ח' מלאים וסי' גם אנחנו גם אבותינו · תני' דפסוק · והבשת אכלה · נשכב' בבשתינו · ידענו יי' רשענו · עזי ומעזי · ירא אלהי אבותינו · והנה נפלו אבותינו · על אשר לא שמרו אבותינו · ור' יהושע ושפטים ותהלים דכות' מלאים בבא חס' בך בטחו אבותינו :

כי תועבת מצרים כל רועה צאן · לפי שהם להם אלוהות : ומקצה אחיו · מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם אנשי מלחמתו · ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן אבל שמות הגבורים כפל וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולן וכן לאשר זהו לשון בראשית רבה שהיא אגדת ארץ ישראל אבל בתלמוד בבלי שלנו מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בבבא קמא ובברייתא דספרי שנינו בה בזאת הברכה כמו תלמוד שלנו: אנשי חיל · בקיאין באומנותם לרעות צאן: על אשר לי · על צאן שלי: ויברך יעקב · היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז: שני מגורי · ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא השיגו בטובה: ויברך יעקב · כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ תנחומא: רעמסס · מארץ גושן היא: לפי הטף · לפי הצריך לכל בני ביתם: ולחם אין בכל הארץ · חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה · כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו כמתלהלה היורה זקים: בשבר · אשר הם שוברים נותנין לו את הכסף: חסם

רעה ד' קמץ כתיב ה' וסי' ויהי הבל רעה צאן · כי תעבת מצרים כל · רעה צאן עבדיך · רעה ישר' האזינה: ח' פסוקי' מתחלפים ומטעים וסי' ויהי רעב בארץ · וכל הארץ באו מצרימה · ויבאו בני ישראל לשבור בתוך · ויאמרו אל פרעה לגור · ולחם אין בכל · קדמ' כי כבד הרעב בארץ · תני' כי חזק הרעב בכל הארץ · תליהא כי

כי תועבת מצרים כל רעה צאן:

מז ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן: ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה: ויאמר פרעה אל אחיו מה מעשיכם ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך גם אנחנו גם אבותינו: ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן: ויאמר פרעה אל יוסף לאמר אביך ואחיך באו אליך: ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי: ויבא יוסף את יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה ויברך יעקב את פרעה: ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך: ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם: ויברך יעקב את פרעה ויצא מלפני פרעה: ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה: ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף: ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב: וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם שברים ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה: ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך

ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא: ואתא יוסף וחוי לפרעה ואמר אבא ואחי וענהון ותוריהון וכל דלהון אתו מארעא דכנען והא אינון בארעא דגשן: ומקצת אחוהי דבר חמשא גוברין ואקימינון קדם פרעה: ואמר פרעה לאחוהי מה עובדיכון ואמרו לפרעה רען ענא עבדך אף אנחנא אף אבהתנא: ואמרו לפרעה לאיתותבא בארעא אתינא ארי לית רעיא לענא די לעבדך ארי תקיף כפנא בארעא דכנען וכען יתבון כען עבדך בארעא דגשן: ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך: ארעא דמצרים קדמך היא בדשפיר בארעא אותיב ית אבוך וית אחך יתבון בארעא דגשן ואם ידעת ואית בהון גברין דחילא ותמנינון רבני גיתא על דילי: ואיתי יוסף ית יעקב אבוהי ואקימיניה קדם פרעה ובריך יעקב ית פרעה: ואמר פרעה ליעקב כמה יומי שני חייך: ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין זעירין ובישין הוו יומי שני חיי ולא ארביקו ית יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון: ובריך יעקב ית פרעה ונפק מן קדם פרעה: ואותיב יוסף ית אבוהי וית אחוהי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארעא דרעמסס כמא דפקיד פרעה: וזן יוסף ית אבוהי וית אחוהי וית כל בית אבוהי לחמא לפום טפלא: ולחמא לית בכל ארעא ארי תקיף כפנא לחדא ואשתלהי עמא דארעא דמצרים ועמא דארעא דכנען מן קדם כפנא: ולקט יוסף ית כל כספא דאשתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעבורא דאינון זבנין ואיתי יוסף ית כספא לבית פרעה: ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו כל מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמה נמות לקבלך

אבן עזרא

כי תועבת מצרי' כל רועה צאן · לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלי' בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הדו ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ואנשי הדו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מ מרגים עד היום הזה: ארץ גושן · כלל בארץ רעמסס פרט והע"ין נח ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העין איככה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה: שריסקי' · כמו כפרד: ותלה · על משקל ותתע כמתלהלה כמו כמתעתע וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה: ויתום · מפעלי הכפל כמו וירום השמש: הנו

מסרה

ויהי הרעב בארץ כנען · רביע' מי כבד הרעב בארץ כנען · חמיש' כי כבד הרעב מאד : ישבו ב' וסי' במסרא רבתא : ארץ י"ג ר"פ מסר בתהלים סימן ס"ו : ואת אחיך ב' וסי' הושב את אביך · תפקד לשלום : ושמתם ב' וסי' שרי מקנה · בארון : ויעמדהו ב' וחס' וסי' ויעמדהו לפני פרעה · ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעז' : ימי שני ה' וסי' ימי שני חיי אברה' · יעקב · יעקב · ישמעאל · ויאמר ברזלי : חייך כולם מלאים ב"מא חייך וסי' חייך וחי נפשך אם אעזבך : ויושב ל"ד מלאים וכ' חסרים וא' מלרע וסי' ויושב יוסף את אביו · שם את בני ישראל · שם רעבים · אותם בחלח וחבורי · דין חס' · בערי שמרון · והערים אשר נתן חירם · קדמא מלרע : ואת אחיו ה' וסי' ויכלכל יוסף · ויושב יוסף את אביו · האומר לאביו ולאמו · וישב אבימלך בארומה · ואקח את יאזניה בן ירמיהו : ואת כל בית ט' מסר במלכים ב' סימן ס"ה : ולחם ד' ר"פ וסי' ולחם אין בכל הארץ · ולחם מצות וחלות · ולחם וקלי וכרמל · ולחם משמים נתת להם : ובארץ ה' וסי' וילקט יוסף · ובארץ שלום אתה בוטח · בערי ההר ובערי השפלה · בנוף ובארץ פתרוס · ובארץ ורחבה והשמנה :

רשי

אפס · כתרגומו שלים: וינהלם · כמו וינהגם ודומה לו אין מנהל לה על מי מנוחות ינהלני: בשנה השנית · לשני הרעב: כי אם תם הכסף · כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדני בלתי גוייתנו: ותן זרע · לזרוע האדמה · ואע״פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם · לא תהא שממה לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: ותהי הארץ לפרעה · קנויה לו: ואת העם העביר יוסף · מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהו קורין אותו גולים: מקצה גבול מצרים וגו׳ · כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: הכהנים · הכומרים כן לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כגון כהן מדין כהן און: חק לכהני׳ · חק כך וכך לחם ליום: הא · כמו הנה: לזרע השדה · שבכל שנה: ולאשר בבתיכם · ולאכול העבדים והשפחות אשר ב בבתיכם: טפכם · בנים קטנים: נמצא חן · לעשות לנו זאת כמו שאמרת והייתי עבדים לפרע׳ להעלו׳ לו המס הזה בכל שנ׳ לחק שלא יעבור: וישב ישראל בארץ מצרים · והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מ מצרים:

חסלת ויגש

אפס ד׳ וסי׳ כי אפס כסף · אם אפס כסף · אפס חצץ כלה שד · כי אפס עריץ וכלה לץ · והד האפס לנצח חסדו: וינהלם ב׳ וסי׳ בלחם · וינהלם כסביב · ד״ה: בלחם ו׳ דגש מסר פרשת חוקת התורה: במקנהם ד׳ הס׳ מסר בוישלח: ותתם ב׳ וסי׳ ותתם השנה ההוא · והתם בלאכת העבדים: ובמקנה ג׳ קמצין מסר בבראשית:

כִּי אָפֵס כָּסֶף׃ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃ וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא׃ וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃ לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם׃ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃ וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃ וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה׃ וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה׃ וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃ ס

ארי שלים כספא׃ ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון בגיתיכון אם שלים כספא׃ ואיתיאו ית גיתיהון לות יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי ענא ובגיתי תורי ובחמרי וזנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא׃ ושלימת שתא ההיא ואתו לותיה בשתא תנייתא ואמרו ליה לא נכסי מן רבוני אילהין שלים כספא וגיתי בעירא לות רבוני לא אשתאר קדם ריבוני אילהין גויתנא וארענא׃ למה נמות לעינך אף אנחנא אף ארענא קני יתנא וית ארענא בלחמא ונהי אנחנא וארענא עבדין לפרעה והב בר זרע וניחי ולא נמות וארעא לא תבור׃ וקנא יוסף ית כל ארעא דמצרים לפרעה ארי זבינו מצראי גבר חקליה ארי תקיף עליהון כפנא והות ארעא לפרעה׃ וית עמא אעבר יתיה מקרוי לקרוי מסוף תחום מצרים ועד סופיה׃ לחוד ארעא דכומריא לא קנא ארי חולקא לכומריא מן קדם פרעה ואכלין ית חולקהון דיהב להון פרעה על כן לא זבינו ית ארעהון׃ ואמר יוסף לעמא הא קניתי יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר זרע ותזרעון ית ארעא׃ ויהי באעולי עללתא ותתנון חד מן חמשא לפרעה וארבע חולקין יהון לכון לבר זרע חקלא ולמיכלכון ולאינש בתיכון ולמיכל לטפלכון׃ ואמרו קיימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה׃ ושוי יתה יוסף לגזירא עד יומא הדין על ארעא דמצרים דיהון יהבין חד מן חמשא לפרעה לחוד ארעא דכומריא בלחודיהון לא הות לפרעה׃ ויתיב ישראל בארעא דמצרים בארעא דגשן ואחסינו בה ונפישו וסגיאו לחדא׃

קו׳ יהראל׳ סימן׃

אבן עזרא

הבו · היה הה״א ראוי להיותו נע בפתח וחטף: אפס כסף · פועל עבר כמו כירא לשבת בבער ואל תתמה שיאמר לשון מות על האדמה כי הפך זה ואתה מחיה את כלם: תשם · מגזרת והבמות תישמנה ותשקלו תדע מצאנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן שהיה הרעב שלש שנים ולא היו כמו הה׳ שעברו: ואת העם העביר · העתיק כל אחד ממקומו ויש אומרים כי על אנשי כרך מצרים דבר הכתוב שהעבירם מהמדינה לערי׳ כדי לעבוד את האדמה: הכהנים · הם כדברי המתרגם ארמית: ויאחזו בה · שקנו שם אחזה:

חסלת ויגש

מסרה

האדמה ג׳ וסי׳ לא תשם · לא תתך תשאה: תשם ב׳ א׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ והאדמה לא תשם · למען תשם ארצה בבלא׳ · בתר׳ פתח: ויקן ד׳ מסר בוישלח: חזק ה׳ פתחין מסר במקץ: עלהם חד מן י״ג חסרים מסר בריש סידרא: ואת העם י״ב מסר בשלח לך: הא ג׳ וסי׳ הא לכם זרע · הא דרכך בראש נתתי · הא כדי פרזלא לא לא מתערב · אנך: התבואת בתבואת ז׳ וסי׳ והיה בתבואת · כי בכפר · בכסף שני אהר הוכל · ובמגד תבואת שמש · טוב מעט בצדקה · וישאל המלך לאשה · באין אלפים אבוס בר · תבואות כתיב ושארא תבואה כתי׳ ושאר קרי׳ תבאות כתיב: חמישית ג׳ מלאים וסי׳ והיה בתבואת · ואם המקדיש יגאל · וישלח אלי סנבלט כדבר הזה: החיתנו ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ויאמרו החיתנו נמצא חן · והחיתם את אבי ואת אמי · לו החיתם אתם:

מקצהם ד׳ חס׳ והוא חד מן ט׳ כבו׳ דמיין קדמ׳ מל׳ תנו׳ חס׳

כמות קדמ׳ כמות נגדך תניכא כמות כעיניך ואכ״כ הלא מר עיניכו

ו׳ · נ׳ · ב׳ וכבסוק · ב׳ · ו׳ תש · ב׳ · ל׳ · נ׳קמצ׳ · ל׳ וחד גויותינו · ו׳דגש׳ · ו׳ · ג׳ · ב׳ ח׳ וח׳ · ד׳ · ה׳ · י״ג חס׳ · י״ב נתורה · ב׳ · ה׳ · ב׳ · ז׳ בליש׳ · ג׳ מל׳ · ג׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ והוא חד מן ג׳ חס׳ בליש׳ · ה׳ וחס · ל׳ · ב׳ · ל׳ וחד ויכרו

ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם, דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו בראשית רבה: ויקרבו ימי ישראל למות. כל מי שנאמרה בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו: ויקרא לבנו ליוסף. למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרי' סופה להיות עפרה כנים ושאין מתי חוצה לארץ חיין אלא בצער גלגול מחלות ושלא יעשוני מצרים עז"ז: ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכבעם אבותי ואת' תשאני ממצרים ואין לומר ושכבתי עם א' אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ועוד מצינו בכל מקום לשון ש' שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא ה' הקבורה וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד: וישתחו ישראל. תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו לצד ה' השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מ' מראשותיו של חולה. דבר אחר על ראש המט' על שהית' מטתו. שמ' שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשב' לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: ויאמ' ליוסף. אחד מן המגידי' והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב ב' בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גשן הלך אפרים אצל אביו ל' למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו: ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אעפ"י שהוא בני מלך הוא אחלוק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכו' וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו': ונתתיך לקהל עמי'. בשרני שעתידי' לצאת ממני עוד קהל ועמים ואעפ"י שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימן קהל גוים הרי שנים לבד מבנימן ושוב לא נולד לי בן למדני ש' שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: הנולדים לך עד באי אליך. לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בניהם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: ומולדתך. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואעפ"י שנחלק הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו: ואני בבאי מפדן וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ולקברה

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה: ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים: ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על ראש המטה: פ

ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה ויקח את שני בניו עמו את מנשה ואת אפרים: ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה: ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי: ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם: ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי: ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם: ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה

וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו יומי יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין: וקריבו יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך שו כען ידך תחות ירכי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברינני במצרים: ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים ותקברינני בקבורתהון ואמר אנא אעביד כפתגמך: ואמר קיים לי וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא: והוה בתר פתגמיא האלין ואמר ליוסף הא אבוך מרע ודבר ית תרין בנוהי עמיה ית מנשה וית אפרים: וחוי ליעקב ואמר הא ברך יוסף אתי לותך ואתקף ישראל ויתיב על ערסא: ואמר יעקב ליוסף אל שדי איתגלי לי בלוז בארעא דכנען ובריך יתי: ואמר לי הא אנא מפיש לך ומסגי לך ואתנינך לכנשת שבטין ואתן ית ארעא הדא לבנך בתרך אחסנת עלם: וכען תרין בנך דאיתילידו לך בארעא דמצרים עד מיתי לותך למצרים דילי אינון אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהון קדמי: ובנין די תוליד בתריהון דילך יהון על שום אחיהון יתקרון באחסנתהון: ואנא במיתי מפדן מיתת עלי רחל בארעא דכנען באורחא בעוד כרוב ארעא למיעל לאפרת

ויחי ימי' ו' דמטעין כמוזכם' אדם. נח' אברהם. יעקב. דניאל. ישעיה: בדברך חד מן י"ג חס' וסי' במס' רבתא ותלת מנהון באורית' וסי' בפרשת ויצא: קריבת ימי למיתה ג' וסים' ישראל. הן קרבו ימיך. ויקרבו ימי דוד: ויהי אחרי הדברים ג' מסר פרשת וירא: חלה ח' ז' חס' וחד מל' וסי' ויאמר ליוסף. ותאמר חלה הוא.

ואין חלה מכם עלי. ובן הדד מלך מואב. הנה אשת ירבעם. ביזרעאל כי חלה הוא. וחברו דו"ה. ואתה אינך חולה. בתרא מלא וקדמא חס': בניו עמו ד' וסי' ויאמר ליוסף. ויצא מעמך הוא ובניו. ואם לא יגאל באלה. וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו: ואת אפרים ב' דס' באו' וסי' ויאמר ליוסף הנה אביך חלה. וילד ליוסף בארץ מצרים: ויתחזק ח' מסר בשפטים סי' כ': הנולדי' ב' מלאים וסי' ועתה שני בניך הנולדי'. והרגום אנשי גת. בדה: ושמעון ד' מסר במקץ: יקראו ב' וסי' על שם אחיהם. ומשה איש האלהים בניו: לבא ט' חס' וסי' ואני בבאי. ולא יתן המשחית. ממדבר צן עד רחב. מהר ההר תתאו לבא חמת. שבע ישר' אתה עובר. כי אתם עברים את הירדן. כי האדם עץ השדה. אל תעצלו ללכת. אם אתם שום תשימון פניכם: כברת ג' וסי' ויהי עוד כברת ארץ. ואני בבאי מפדן. וילך באתו כברת: אפרתה ח' וסי' בעוד כברת ארץ. בעוד כברת ארץ. ותקבר בדרך אפרתה. ואתה בית לחם אפרתה צעיר. ואחר מות חצרון. אלה היו בני כלב. ופנואל אבי גדור. יעזר אבי חושה:

ועיה רביעי' התור' וכ"ו ד' שמות שבמקום בנגד ד' רביעיות של תורה וכזה הסכות רביע אחד.

אבן עזרא

ויהי מקץ

שים נא ידך. מפורש בדברי אליעזר גם חסד ואמת: ושכבתי עם אבותי. כנוי למיתה או יהיה פירושו אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבותי ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים ותקברני ב' בקבורתם: וישתחו ישראל. שחלק כבוד למלכות והנכון בעיני שנתן שבח לשם ואין זה כהשתחוות אברהם כי שם מפורש לבני חת: ויאמ' האומ' ליוסף וכן אשר ילדה אותה ללוי במצרים: ויגד. המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב. וטעם הנני מפרך על דעת הגאון שאמ' ליהשם הנני מפרך וכן לא נולד לי רק מתה רחל ועתה ידעתי כי בעבור בניך הנולדים לך אמר הנני מפרך וזה הפירוש אין לו טעם וריח כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימן נולד לו אחר זו הבטחה והנכון בעיני שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחזת עולם ואני אתן לך בנחלת ה' הארץ הבכורה ויקחו אפרים ומנש' חלקם בארץ כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים מבני ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם בנחלתם והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו כי מה טעם על שם אחיהם ואם יטעון טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתו' ורבי' כאלה. וטעם ואני בבואי מפדן שמתה רחל פתאום ולא יכלתי להוליכה לקבורה במער' כאשר קברתי לאה ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך אשר שלא עשיתי לכבוד אמך. ואחר

ואקברה שם · ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזר אדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר קול ברמה נשמע וגו׳ והקב״ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם יי׳ ושבו בנים לגבולם ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום ואומר שהיה להם קבב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קורין ארעא בלע״ז כדאמרי׳ כרוב ותני כמה דמסיק תעלה מבי כרבא: וירא ישראל את בני יוסף · בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה · מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: בזה · הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמי׳ על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם · זהו שאמר הכתו׳ ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו תרגלתי ר׳ רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחם על זרועותיו: לא פללתי · לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד: פללתי · לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פלילה: ויוצא יוסף אותם · לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליישבם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו · כשחזר לאחוריו מלפני אביו: את אפרים בימינו משמאל ישראל · הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שיהא הבכור מיומן לברכה: שכל את ידיו · כתרגומו אחכימינון בהשכל וחכמ׳ השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודעהיה כי מנשה הבכור ואעפ״כ לא שת ימינו עליו: המלאך הגואל אותי · מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו׳ אנכי האל בית אל: יברך את הנערים · מנשה ואפרים: וידגו · כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: ויתמוך יד אביו · הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: ידעתי בני ידעתי · שהוא הבכור · וגם הוא יהיה לעם ויגדל · שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב״ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו · שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים · כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: בך יברך ישראל · הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרי׳ · בברכתו לפני מנשה · להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאי׳ ואני

אפרת ב׳ זקף קמץ ומב׳ ליש׳ וסי׳ בדרך אפרת · ואת אפרת · דרה: לי אלהים י״א כסר בבל״כ א׳ סי׳ ב׳: ועיני י׳ מסר באיוב סימן י״א · והוא חד מן ג׳ ר״פ דרישהון ועיני כסר בויצא · והוא חד מן י״ב זוגין מן ג׳ ג׳ ר״פ נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קרי׳ לא נסבין ו׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: ויגש ה׳ מסר בתולדת: ויוצא י״ב מלאים וסי׳ במס׳ רבת׳: וישת ז׳

ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם: וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה: ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלהים בזה ויאמר קחם נא אלי ואברכם: ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות ויגש אתם אליו וישק להם ויחבק להם: ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך: ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה: ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו: וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה שכל את ידיו כי מנשה הבכור: ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה: המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים על ראש מנשה: ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכר שים ימינך על ראשו: וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים: ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה: ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבתיכם:

וקברתה תמן באורח אפרת היא בית לחם: וחזא ישראל ית בני יוסף ואמר מן אילין: ואמר יוסף לאבוהי בני אינון די הב לי יי׳ הכא ואמר קריבינון כען לותי ואבריכינון: ועיני ישראל יקרן מסיבו לא יכיל למחזי וקריב יתהון לותיה ונשיק להון וגפיף להון: ואמר ישראל ליוסף למחזי אפך לא סברית והא אחזי יתי יי׳ אף ית בנך: ואפיק יוסף יתהון מן קדמוהי וסגיד על אפוהי על ארעא: ודבר יוסף ית תרויהון ית אפרים בימיניה מסמאלא דישראל וית מנשה בסמליה מימינא דישראל וקריב לותיה: ואושיט ישראל ית ימיניה ושוי על רישא דאפרים והוא זעירא וית סמליה על רישא דמנשה אחכימינין לידוהי ארי מנשה בוכרא: ובריך ית יוסף ואמר יי׳ די פלחו אבהתי קדמוהי אברהם ויצחק יי׳ דזן יתי מדאיתני עד יומא הדין: מלאכא די פרק יתי מכל בישא יבריך ית עולימיא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא: וחזא יוסף ארי שוי אבוהי יד ימיניה על רישא דאפרים ובאיש בעינוהי וסעדה לידא דאבוהי לאעדאה יתה מעל רישא דאפרים לאנחותה על רישא דמנשה: ואמר יוסף לאבוהי לא כן אבא ארי דין בוכרא שוי ימינך על רישיה: וסריב אבוהי ואמר ידענא ברי ידענא אף הוא יהי לעמא ואף הוא יסגי וברם אחוהי זעירא יסגי מיניה ובנוהי יהון שלטין בעממיא: ובריכינון ביומא ההוא למימר בך יברך ישראל למימר ישוינך יי׳ כאפרים וכמנשה ושוי ית אפרים קדם מנשה: ואמר ישראל ליוסף הא אנא מאית ויהי מימרא דיי׳ בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון:

אבן עזרא

ואחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות רק טעמו לראות היטב שיכירם: ויוצא יוסף מעם ברכיו · מאוחר בריך להיו וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על המטה · וטעם לא פללתי לא דנתי בלבי מגזרת פלילים: ויקח יוסף · וכבר לקח וכבר הראיתיך רבים כאלה: שכל את ידיו · כאילו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשות: כי מנשה הבכור · אף על פי שמנשה הוא הבכור וכן כי עם קשה עורף ורבי׳ כן · וטעם המלאך הגואל אותי בפרשת ואלה שמות: ויקרא בהם שמי · כי הנה כל ישראל יקראו אפרים גם יוסף גם אמר הכתוב רחל מבכה על בניה כי היא היתה עקר ת מחשבתו על כן אמר הכתוב בני רחל אשת יעקב ואמ׳ ילדים רחל מיד אמר ללבן שלחני גם כאילו הבכורה כי הוא ראשית מחשבתו ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם ולא דן וגד כי הם בני השפחות · והימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף: · מלא הגוים · גוים רבים יצאו ממנו: בך יברך ישר׳ · כל בני ישראל: וישם את אפרי׳ · בדבור הברכ׳: שכם

מסרה

מסר בפרשת ויצא: וישתחו ג׳ חס׳ וסי׳ ויוצא יוסף אתם מעם ב ברכיו · ויקד וישתחו · דבלעם · ואחימעץ ותרי׳ הש׳ · ואת מנשה ב׳ וסי׳ משנה ו׳ · ותהי על יפתח דות: המלאך ט״ו ר״פ משמשין ה״א ולית דכוותהון וסימניהון המלאך הגואל · הכהן המחטא · הקרב את קרבנו · הנגע במת · הארץ אשר הכה יי׳ · האנשים האלה שלמים · האיש׳ הרך בך · הנער בא · השיב יי׳ עליך · הנפש החטאת: הבית אשר אתה בונה · הסיר יי׳ משפטיך · המלך יתאבל · היה׳ באביב · הביא בכליותי: גאל הגאל כולם חס׳ בב״ב מלאי׳ וסי׳ ובא לציון גואל · הגואל משחת חייכי: ויקרא ב׳ וסי׳ בהם שמי · שמו בישראל: לא כן י״ט מסר במסר׳ רבת׳: וגם הוא ז׳ כסר בויר׳א בלק: וזרעו ז׳ מסר בוירא בלק: לאמור ג׳ מלאי׳ וסי׳ ויברכם ביום ההוא קדמ׳ דפסוק · הביוצר הזה לא אוכל · אם תפרו את בריתי: ישמך ב׳ חס׳ וסי׳ אלהים כאפרים · בצדקיהו וכאחב: אנכי מת ד׳ וסי׳ ויאמ׳ ישר׳ אל יוסף · אבי השביעני לאמר · ויאמר יוסף אל אחיו · כי אנכי מת בארץ:

ואני נתתי לך · אתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואי זו זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם: שכם אחד על אחיך · שכם ממש היא תהיה לך חלק אחד יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי · כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן · ד"א שכם אחד היא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא · אחלקה שכם כי תשיתמו שכם · שכם תשית שוכתי לפני חלקים דרך ירצחו שכמה · איש חלקו לעבדו שכם אחד: אשר לקחתי מיד האמורי · מיד עשו שעשה מעשה אמורי · דבר אחר שהי' כד אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי · היא חכמתו ותפלתו: ואגידה לכם · בקש לגלות את הקץ ונסתלק' ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים: ראשית אוני · היא טיפה ראשונה שלא ראה קרי מימיו: אוני · כוחי: כמו מצאתי און לי מרוב אונים ולאין אונים: יתר שאת · ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז · במלכות כמו ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה:

שכם אחד · יש אומרים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף · וטעם בחרבי ובקשתי על השם כאשר אמר דוד מגני וקרן ישעי והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד והוא ממשפחת על שכמם ולעבדו שכם אחד: על אחיך · נוסף על אחיך · וטעם אשר לקחתי אשר יקחו ישרא' בחרבם ובקשתם והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו הלא תראה את' שהרגו שני מלכי האמורי הגדולי' ואמר יהושע לתת אותנו ביד האמורי ואל תתמה על מלת לקחתי כי לאחר שהשם נתנה בפה לאברהם הם יחשבו שהיא ש שלהם וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך: את אשר יקרא אתכם · דבר הנביא לעתיד ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאו בסוף ויברך אות' והיה ברכת ראובן ושמעון ולוי ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואח"כ ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות: ראובן בכורי אתה כחי · בך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשי' און וכמוהו ראשית אונים: יתר שאת · ראוי היית ליתרון על הכל שתהי' נשא: ויתר עז · כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' עז תקיף: פחז · בעבור שפחזת כמים: אל תותר · לא יהיה לך יתרון והיה ראוי להיות' תותר במורך הוי"ו ואחרי' אמרו רק את' פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כ כלום רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי ואע"פי שנמצא ודרך כתיבה אל מות ואיננו צווי ופי' אל תבקש יתרון אפי' פחז כמי' ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף והגאון אמר אפי' דבר רק כמי' לא יהיה לך יתרון ופחז מגזרת אנשים רקים ופחזים ואין פוחזים הפוך: אז חללת מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי גם תמצא מלת עלה כרת כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימי' וכאלו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף וי"ת ולא להתייחס לבכורה שיהא תחלת המספר מראובן: שמעון ולוי אחים · בעבור מעשה שכם: מכרותיהם · י"א מן הכרת פניהם ואיננו נכון בדקדוק וי"א קניניהם כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מלשון חפירה וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמם כמו עם חרף נפשו למות והנכון בעיני שהוא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת כמו הנמצא בית יי' אשר צויתי מעון והטעם על החמס שעשו שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום במרמה: בסודם אל תבא נפשי · אמר רב אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא ארצה להיות חוץ מעצתם והנה פירושו הפך הדבר כי מה טעם לכלי חמס והלא אמר לשניהם עכרתם אותי ובאמת כי הסתכן יעקב וביתו על ידם לולי חתת אלהים היו מסבבים להשחית הכל וכן פי' ארור אפם וברצונם עקרו שור ארור כי אפם עז ואלה פירושים רקים · בסודם אל תבא נפשי אמ"ר משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי ורבים בספר תהלות כמוהו ויפה פי' כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות שאל אביך מה אקוב והנה בסודם כמו בקהלם ותבא כמו תחד ונפשי כמו כבודי ואמר רבי יהודה בן בלעם הספרדי שטעה רבי משה כי כבוד הנפש הוא הגוף כמו עדי בנואר כטעם המשביע בטוב עדיך וראייתו וכבודי לעפר ישכן סלה ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי שהוא הגוף וזה כבודי לעפר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין למטה הימנו והנה אתן לו עד כאמן והוא דבקה לעפר נפשי: תחד · מלשון יחד ועל דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל שהנח הנעלם תחת אל"ף אחד וכן אמר על לא תחדם · וטעם בסודם כמו בהוסדם יחד עלי אחר שכליהם הם חמס אל תבא נפשי בסודם: הרגו איש · שם המין כמו שור וחמור והרמז על אנשי עיר שכם: שור · חומה וכן בנות צעדה עלי שור וכבר בארתי בספר מאזנים כי החולם והשורק יתחלפו זה בזה · ועקרו כמו סוסיהם תעקר וזה אות כי עיר שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה:

ויאספו ו' וס' ואגידה · הגידו ביהודה · אבר לצפן תני · על מה אנחנו ישבים · השמיעו על ארמנות · אמר לצפור כל כנף: אל ישר' ז' וס' ויאמר יהודה אל ישראל אב'ו · הקבצו ושמעו · והנה קבתם תחת · ויאמר שמואל אל שאול · וישמעו פלשתים כי התקבצו · ואלה הדברים אשר דבר · משא דבר יי' אל ישר' ביד מלאכי ·

וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי׃ פ

וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃ רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז׃ פַּחַז כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה׃ פ

שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם׃ בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר׃

וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ חוּלָק חַד יַתִּיר עַל אֲחָךְ דִּי נְסֵיבִית מִידָא דֶאֱמוֹרָאָה בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי׃

וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנַּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן יָת דִּי יְעָרַע יָתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃ אִתְכַּנַּשׁוּ וּשְׁמַעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּילוּ אוּלְפַן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן׃ רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוֹקְפִי לָךְ הֲוָה חֲזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהוּנְתָּא וּמַלְכוּתָא׃ עַל דַּאֲזַלְתְּ לְקִבֵיל אַפָּךְ הָא כְמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא תִסַּב אֲרֵי סְלֵיקְתָּא בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵן אַחֵילְתָּא לְשִׁוּוּיֵי בְּרִי סְלֵיקְתָּא׃

שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גֻּבְרִין גִּבָּרִין בְּאֶרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבַדוּ גְבוּרָא׃ בְּרָזֵיהוֹן לָא הֲוָת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן לְמֵהַךְ לָא נַחְתֵּית יְקָרִי אֲרֵי בְּרוּגְזֵהוֹן קְטַלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תַּרְעוּ שׁוּר סַנְאָה׃

וכל משחתיך למלך דכוו' אל ישראל בב"א על ישראל וסי' ראמר נתן אל דוד אתה האיש: בכרי ב' בטעם לעיל וסי' ראובן בכרי אתה · ואפרים בכרי הוא: אתה י"ז בטעם לעיל מסור במסרא רבתא: וראשית חד מן ו' מסר ביחזקאל סימן מ"ד: בסדם ו' חס' בליש' וסי' בסדם אל תבא נפשי · ונגלה יסדו · לנטע שמים · ויסדיה אגלה · הוא יסר המעלה מבבל · ותאכל יסדתיה: תבא י"ו חסרים בסר באיוב סימן א': תחד ב' וסי' בקהלם · אתם בקבורה: וברצנם ד' חס' בליש' וסי' עקרו שור · אם עלה קרבנו מן · ראיתי את האיל מנגח · ועשה כרצנו והגדיל · וכל לרצנכם דכות':

פחז כמים · הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם לכך אל תותר אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת כי עלית משכבי אביך אז חללת אותו שעלה על יצועי שם שכינה שהיה דרכו להיות עולה על יצועי: פחז · שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואילו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי · לשון משכב על שם שמציעים אותו על ידי לברין וסדינין והרבה דומים לו אם זכרתיך על יצועי אם אעלה על ערש יצועי: שמעון ולוי אחים · בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמה שנאמר והוא נער את בני בלהה יששכר וזבולון לא היו מדברי' בפני אחיהם הגדולים מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס · אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרותיהם · לשון כלי זיין הסיף בלשון יוני מכי"ר תנחומא · דבר אחר מכרותיהם בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך וזהו תרגום של אנקלוס: בסודם אל תבא נפשי · זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להבי' את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב: ובקהלם · כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן אל תחד כבודי שם אל יתיחד עמהם שמי שנאמר קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימי' כשנתייחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: אל תחד כבודי · כבוד לשון זכר הוא ועל כרחך אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו לא תחד אתם בקבורה: כי באפם הרגו איש · אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובים כלם אלא כאיש אחד וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים זהו מדרשו ופשוטו אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן וילמד לטרף טרף אדם אכל: וברצונם עקרו שור · רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו · עקרו אשרי"ר בלע"ז לשון ואת סוסיהם תעקר:

ארור

ארור

ארור אפם כי עז׳ דרך נבואה הודרך תפלה שיחסר אפם וטוב להם כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארירה מגרעת׳ ועברתם כפול הטעם וכן אחלקם ואפיצם והטעם שהם אלה ראויים שיפרדו ולא יתחברו יחדו והנה מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא ברשות אחר וגם עריו לא היו דבקים זו לזו רק מפוזרות בינות גורל יהודה גם כן לוי שהיו לו שמנה וארבעי׳ עיר והן מפוזרות בינות השבטים׃ יהודה אתה׳ כטעמך וכן יודוך אחיך וכאשר יראו כי ידך בערף אויביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך וכן מצאנו גור אריה המשילו לגור אריה הקטן שהוא בנין ואריה כאשר יגדל ואין בו כ״ף הדמות כמו ועיר פרא׃ מטרף בני עלית׳ דמיתי בני לגור ארי׳ כאשר עלית מהטרף והטעם מטרף אחר וזהו פשוטו ואם נפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית כי עלית פועל עומד והנה הפסו׳ הבא אחריו לעד והלא תראה ותעל אחד מגוריה׳ וטעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה א אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיברח׃ לא יסור שבט מיהודה׳ לא יסור שבט גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה גם אמר השם יהודה יעלה בתחלה׳ ופי׳ מחוקק סופר שיחוק על הספר׳ וטעם מבין רגליו שכן דרך כל סופר להיו׳ יושב בין רגלי הקדו׳׃ שילה׳ יש אומרים כדרך המתרגם ארמית כטעם שלו ויש אומרים שהוא מגזרת ובשליתה׳ ויש מי שהוציאו מלשון קדמונינו ז״ל שליל ויש מי שפירש אותו על עיר שילה ויפרש יבוא כמו ובא השמש או עד כי יבא קץ שילה כי כן כתוב ויטוש משכן שילה ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק או יהיה שילה כמו בנו והה״א תחת וי״ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפי׳ לא תוליד׳ ולו יקהת כמו ליקהת אם והיו״ד תשרת לעתיד וטעמו שיקורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו ואין טעם עד כי יבא שילה שיסור השבט ממנו בבוא שילה רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות וכמוהו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך שישיבהו אל הארץ׃ אסרי׳ היו״ד נוסף כמו היושבי לפוסתי׃ עירה׳ כמו על שלשים עירים׳ ויו״ד בני אתונו נוסף או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עצמו ואחר עמו׃ ולשרקה׳ כפול כי היא כגפן ועיר כאתון גב׳ וברם ענבי׳ סותה וי״א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ״ף׳ והנכון בעיני שהוא מגזר׳ מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיאסור עירה לגפן ולא יחוס אם יאכל ענבים׳ ויקח מים יכבס ביין לבושו׃ ודמהו לדם בעבור שיאדם וזה על דרך משל כמו יטפו ההרי׳ עסיס עד שיקרא חכלילי שכים מרוב היין שהוא שותה כי חכלילות עינים יראה בעין משכרות היין ושניו לבנות מרוב אכלו חלב׃ ולבן שנים׳ שם התאר ויקראו שנים על שם מערכות שנים בעבור היותם שתי מערכות ויאמר הגאון ז״ל חכלילי שנים יותר מהיין וכן אמר מחלב ואחרים אומרים כי לבן שנים שלא יאכל דבר טמא ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש מטובם׃ והזכיר

ארור אפם׳ אפי׳ בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם והו שאמ׳ בלעם מה אקב לא קבה אל׃ אחלקם ביעקב׳ אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים׳ דבר אחר אין לך עניי׳ סופרי׳ ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצי׳ ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרו׳ נתן לו תפוצתו דרך כבוד׃ יהוד׳ אתה יודוך אחיך׳ לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה לסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם׃ ידך בערף אויביך׳ בימי דוד ואויבי תתה לי ערף׃ בני אביך׳ על שם שהיו מנשים הרבה לא אמ׳ כדרך שאמר יצחק׃ גור אריה׳ על דוד נתנבא בתחלה גור בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם וזהו שתרגם אנקלוס שלטון יהא בשרויא ב בתחלתו׃ מטרף׳ ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף ח חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל ל לאריה׃ בני עלית׳ סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו׳ וכן בהריגת תמר ש שהודה צדקה ממני לפיכך כרע שכב וגו׳ בימי שלמה איש תחת גפנו וגו׳׃ לא יסור שבט מיהודה׳ מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים על פי המלכות׃ ומחקק מבין רגליו׳ תלמידי׳ אלו נשיאי ארץ ישראל׃ עד כי יבא שילה׳ מלך המשיח שהמלוכה שלו וכן תרגמו אנקלוס ומדרש אגדה שילו שנאמר יובילו שי למורא׃ ולו יקהת עמים׳ אסיפת העמים שהיו״ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והן נקראים עיקר נופל כגון נו״ן של נוגף ושל נושך ואל״ף שבאחותי באזניכם ושבאבחת חרב ואסוך שמן אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרושו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד דיתבי׳ ומקהו אקהתא בשוקי׳ דנהרדעא במסכת יבמות ויכול היה לומר קהיית עמים׃ אסרי לגפן עירה׳ נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד׃ שורקה׳ זמורה ארוכה קוריי״רא בלע״ז׃ כבס ביין׳ כל זה לשון רבוי יין׃ סותה׳ לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא׃ אוסרי׳ כמו אוסר דוגמת מקימי מעפר דל היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה ואנקלוס תרגם במלך המשיח גפן הם ישראל עירה זו ירושלם שורקה ישראל ואנכי נטעתים שורקה׃ בני אתנו׳ יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל ועוד תרגמו בפנים אחרים גפן אלו צדיקים בני אתונו עבדי אוריתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות׃ כבס ביין׳ יהא ארגוון שסביבותו דומה ליין ובמשכיבה הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה ואף רבותינו פירשו בתלמוד לשון הסתת שכרות במסכת כתובות ועל היין שמא תאמר איננו מרוה תלמוד לומר סותה׃ חכלילי׳ לשון אדם כתרגומו וכן למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין׃ מחלב׳ מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן וכן פירוש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים כעוהי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת עבודה זרה כעוא ארתחו יתוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים׃ לחוף

עז ב׳ זקפין קמצין וסימ׳ ארור אפם כי עז׳ כי עז גבול בני עמון׃ ואפיצם ב׳ וסי׳ אחלקם ביעקב׳ ואפיצם כקש עובר׃ יודוך כולם מלאים בתרין ווין ב״בא חס׳ ו׳תניין׳ ויודך כי תטיב לך׃ לא כל ר״פ דבראשית ולא כ״מב לא וסי׳ לא אדני שמעני׳ לא יסור שבט ביהודה׃ שילה ל׳ כתיב כן וא׳ כתיב שלו וסי׳ הנה חג יי׳ בשלו׳

אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ פ יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ׃ גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ׃ לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים׃ אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם עֲנָבִים סוּתֹה׃ חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן שִׁנַּיִם מֵחָלָב׃ פ

ב׳ זקף קמץ׳ ל׳ ל׳ כול׳ מל׳ ב׳ מח׳ ל׳ יתר כתיב׳ ב׳ ב׳ ר״פ כבס׳ ומל׳ לש׳ ג׳ ב׳ ר״פ כבס׳ ל׳ ב׳ כי יתיר שלו כתיב׳ ל׳ וחס׳ ליקהת׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ וכ׳ ל׳ ג׳ ב׳ בליש׳ כת׳ וא׳ קמץ

ליט רוגזהון ארי תקיף וחמתהון ארי קשיא אפלגינון ביעקב ואבדרינון בישראל׃ יהודה את אודיתא ולא בהיתתא בך יודון אחך ידך תתקף על בעלי דבבך יהבדרון סנאך יהון מחזרין קדל קדמך ויהון מקדמין למשאל בשלמך בני אבוך׃ שלטון יהי בשרויא ובסופא יתרבא מלכא מדבית יהודה ארי מדין קטלא ברי נפשך סליקתא ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא לית מלכו דתזעזעיניה׃ לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה וספרא מבני בנוהי עד עלמא עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וליה ישתמעון עממיא׃ יסחר ישראל לקרתיה עמא יבנון היכליה יהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי אוריתא באולפן עמיה יהי ארגון טב לבושוהי כסותיה מילא מילא צבע זהורי וצבעונין׃ יסמקון טורוהי בכרמוהי יטופון נעווהי בחמר יחוורן בקעתיה בעיבור ובעדרי ענא׃

ותביאהו בית יי׳ שלו׳ כי נגלה שלו׳ ואחיה בן אחיטוב׳ כאשר עשיתי לשלו׳ מדוע נבית בשם יי׳׳ ויבאו אנשים משכם׳ ויטש משכן שלו׳ ושאר שלה כתיב׃ כבס ב׳ וסי׳ כבס ביין לבשו׳ ואת בגדיו לא כבס׃ לבשו ג׳ חס׳ וסי׳ כבס ביין לבשו׳ ויואב חגור מדו לבשו׳ בשומי ענן לבשו׳ וסי׳ בלשון ארמי חברא דיואב עדפלא׃ ולבן ג׳ בליש׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ ולבן שנים׳ ולבן אדם צדקתך׳ וא׳ קמץ ולבן ולבת ולאה׃

תמות ל׳ ה׳ כבוקים בגור׳ שאין להם הכרע

לבשו ג׳ חסרי׳ וסי׳ ותרגו׳ דיואב ערבלא

רשי

לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו · חוף כתרגומו ספר מרקא בלעז והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך זבולן יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידון · סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן: יששכר חמור גרם חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבד: רובץ בין המשפתים · כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רובץ לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא: וירא מנוחה כי טוב · ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול · עול תורה · ויהי לכל אחיו ישר' למס עובד · לספק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישרא' ראשיהם מאתים מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם: ויט שכמו · השפיל שכמו כמו ויט שמים הטו אזניכם ואונקלוס תרגמו בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: דן ידין עמו · ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין יי' עמו: כאחד שבטי ישרא' · כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפר' כאחד שבטי ישר' כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: שפיפון · הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף ואתה תשופנו עקב: הנושך עקבי סוס · כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפל רוכבו אחור · שלא נגע בו ודוגמתו מצינו בשמשון וילפת את שני עמודי התוך וגו' ושעל הגג מתו ואונקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני ויקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם וכפיתנא כמו פתן יכמון יארוב: לישועתך קויתי יי' · נתנבא שיקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר זכרני וחזקני אך הפעם וגו': גד גדוד יגודנו · כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתי"ן ל' גדוד שם דבר צריך שני דלתי"ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר כצפור לנוד מגזרת ספרתי נדודים שם נפל שדוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כגון יגור יכוד ירוס ישוד ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד לשובב יעקב אליו משובב נתיבות יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יצאוני יצאו ממני · גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגוד עקב · כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב · בדרכן ובמסילותם שהלכו ישובו כמו ועקבותיך לא נודעו וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרציא"ס: מאשר שמנה לחמו · מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובין בחלקו והוא מושך שמן כמעין וכן בירכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות פעם אחת נצטרכו אנשי לודקיא לשמן וכו': אילה שלוחה · זו בקעת גנוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ: הנותן אמרי שפר · כתרגומו · דבר אחר על מלחמת סיסרא נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפי איש מבני נפתלי וגו' והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו הנותן אמרי שפר על ידם שרו דבורה וברק שירה ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא ידים על חלקו אמרים כאיש ושבח: בן פרת · בן חן והוא לשון ארמי אפריין כמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא: בן פורת עלי עין · חנו נטוי על העין הרואה אותו:

על צידון י"א סבירין עד וק' על ו' וס' וירכתו על צידן · על המעברות · על מידבא · על טבת · על גבעת גרב · ועל כנף שקיצים · ועל מלכות דריוש · ועל שער הישנה · ועל שער הדגים · וממגדל חננאל · ב' בו: חמר ה' חס' בליש' וס' יששכר חמר גרם · וירכבם על החמר · וכל פטר חמר · לא תחרש בשור ובחמר · בלתי

זְבוּלֻ֕ן לְח֥וֹף יַמִּ֖ים יִשְׁכֹּ֑ן וְהוּא֙ לְח֣וֹף אֳנִיֹּ֔ת וְיַרְכָת֖וֹ עַל־צִידֹֽן׃ פ יִשָּׂשכָ֖ר חֲמֹ֣ר גָּ֑רֶם רֹבֵ֖ץ בֵּ֥ין הַמִּשְׁפְּתָֽיִם׃ וַיַּ֤רְא מְנֻחָה֙ כִּ֣י ט֔וֹב וְאֶת־הָאָ֖רֶץ כִּ֣י נָעֵ֑מָה וַיֵּ֤ט שִׁכְמוֹ֙ לִסְבֹּ֔ל וַיְהִ֖י לְמַס־עֹבֵֽד׃ ס דָּ֖ן יָדִ֣ין עַמּ֑וֹ כְּאַחַ֖ד שִׁבְטֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ יְהִי־דָן֙ נָחָ֣שׁ עֲלֵי־דֶ֔רֶךְ שְׁפִיפֹ֖ן עֲלֵי־אֹ֑רַח הַנֹּשֵׁךְ֙ עִקְּבֵי־ס֔וּס וַיִּפֹּ֥ל רֹכְב֖וֹ אָחֽוֹר׃ לִישׁוּעָתְךָ֖ קִוִּ֥יתִי יְהוָֽה׃ ס גָּ֖ד גְּד֣וּד יְגוּדֶ֑נּוּ וְה֖וּא יָגֻ֥ד עָקֵֽב׃ ס מֵאָשֵׁ֖ר שְׁמֵנָ֣ה לַחְמ֑וֹ וְה֥וּא יִתֵּ֖ן מַעֲדַנֵּי־מֶֽלֶךְ׃ ס נַפְתָּלִ֖י אַיָּלָ֣ה שְׁלֻחָ֑ה הַנֹּתֵ֖ן אִמְרֵי־שָֽׁפֶר׃ ס בֵּ֤ן פֹּרָת֙ יוֹסֵ֔ף בֵּ֥ן פֹּרָ֖ת עֲלֵי־עָ֑יִן

זבולן כתיב · ל' חס' · ה' חס' בליש' · ב' א' כת' ל' חס' בליש' · ג' · י"ב · ל' ולכ' ג' · יד' כהוק' מן ג' מלין · ל' לעם' ג' · ל' · ל' ג' ב' חס' וא' מל' · ג' בלור' · ב' ובכסות

זְבוּלֻן עַל סְפַר יַמְיָא יִשְׁרֵי וְהוּא יִכְבֵּשׁ מָחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵכוּל וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מָטֵי עַל צִידוֹן׃ יִשָּׂשכָר עַתִּיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּיהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא׃ וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טָב וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵירִין וִיכַבֵּשׁ מָחוֹזֵי עַמְמַיָּא וְיִשֵׁיצֵי יָת דְּיָרֵיהוֹן וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵיהּ פָּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִּין׃ מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרִיק עַמֵּיהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ יְהֵי גַּבְרָא דְּיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית דָּן אֵימְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל עַמְמַיָּא וּמַחֲתֵיהּ תִּתְקַף בְּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִיוֵי חוּרְמָן יִשְׁרֵי עַל אוֹרְחָא וּכְפִיתָנָא יִכְמוֹן עַל שְׁבִילָא יִקְטֵיל גִּבָּרֵי מַשְׁרִיַת פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם רַגְלָאֵי יְעַקַּר סוּסָוָן וּרְתִיכִין וְיִמַּגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא׃ לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ׃ מִדְּבֵית גָּד מַשְׁרְיָת מְזַיְּנִין כַּד יַעַבְרוּן יָת יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן׃ דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵיהּ וְהוּא מַרְבֵּי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃ נַפְתָּלִי בְּאַרַע טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ תְּהֵי מַעְבְּדָא פֵירִין יְהוֹן מוֹדַן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן׃ בְּרִי דִּיסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְּיִתְבָּרַךְ כְּגוּפַן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְמַיָּא

החמר הבתי: מנחה ד' חס' בליש' וס' וירא מנחה כי טוב · והיתה מנחתו כבי' · יהי נא דבר אדני המלך למנח' · בארץ חדרך ודמשק מנחתו · וכל המנח' דכו': למס עבד ג' וס' וירא מנח' כי טוב · ולא הורישו הכנעני היושב · ויעלם שלמה למס עובד: כאחד חד מן י"ב וס' כמס' רבת': עקבי סוס ב' וס' הנושך עקבי סו"ס אז הלמו עקבי סוס: יגודנו כ' א' מלא וא' חס' וס' גד גדוד יגודנו · לעולל עם יגדנו · בהר' חבר: עקב ג' וס' והו' יגוד · יתש פנו · הגדיל עלי עקב · וחד יאחז בעקב פח: ג' פסו' מן ז' מלין ג' מבא וג' מבא והוא באמצע וס' לאשר שמנה לחמו · ונדיב נדיבות יעץ · אלהי' הבין דרכה · א"נך: שלחה ג' ב' חס' וא' מלא מכר בוישלח: הנותן ה' מלא' וס' הנתן אמרי שפר · הנותן רוזנים לאין · הנותן כים דרך · הנותן נקמות לי · דמלכים · הנותן תשועה למלכים: שפר ג' באורי' וס' הנותן אמרי שפר · ויתגו בהר שפר · ויסעו מהר שפר:

אבן עזרא

והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור נפול נחלתו בין זבולן ובין דן: לחוף ימים · גם זה לאות כי זאת דרך נבואה ופי' לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח: וירכתו על צידון · שיגיע ירכו על צידון: חמור גרם · דמהו לחמור שיש לו עצם כבד והנה חמור סמוך על כן רובץ: בין המשפתים · בין המערכות ויתכן היותו מגזרת יי' תשפות שלום לנו: וירא מנוח · כאשר ראה ארצו ומקום מנוחתו נעימה' נטה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור ושב כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורי' ולא ירצו לצאת למלחמה לעזוב מקומם וכן אמר משה ויששכר באהליך והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יצאו או לגוים שלא יבאו להלחם עליהם: דן ידין עמו · רמז שיהיה בעל דגל כאחד בני הגבירות והנה היה נקמן על כל עם מהשפחות · ודמהו ברוב גבורתו לנחש · גם יתכן להיות פי' שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול · וטעם לישועתך קויתי יי' בעבור שהוא נושך עקבי סוס יפחד מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו בחרבו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי יי' והגאון לנכח דן ופי' קויתי השם להיו' ישועתך או בא' שם תחת שם הפעל והטעם להושיעך וכן נרננה בישועתך אם הגאון לנכח דוד או המשיח בנו ויאמר הנגיד כי תחס' מלת ויאמ' וכן ראוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי יי' ורבי יצחק אמר כאשר ראה הנביא בגורן ברמות נחש בדרך הנבואה מיד פחד יעקב ויאמר הושיעני השם: גד · התנבא שיבא עליו גדוד והוא ינצחנו באחרונה: יגודנו · כמו לעם יגודנו גם יגוד מפעלי הכפל והשורק תחת חולם כמו ירון ושמח ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו · מאשר · יש אומרים כי המ"ם נוסף והנכון בעיני שאהרן אשר יבא לחם ושמן ופה לחם לשון נקבה וכן בית ומקום ויד ואם ועין ורוח וארץ וארון ועם · וטעם מעדני מלך ידוע וכן אמר משה וטובל בשמן רגלו: נפתלי אילה שלוח' · על דרך דורון והמקבל הדורון נותן אמרי ספר ויש שאילה רמז לדבור' הנותן אמרי ספר רמז לשיר' ברק עמה ואח' נפתלי בעבור נחלתו: בן פורת יוסף · בן כמו סעיף והוא לשון נקבה וכן ועל כן אמרת לך ודקדוק פורת פועלת כי על שני דרכי' ימצא הפועל כמו אויבה גם אויבת וכן פורה ופורת מלשון פריה ויש מי שפירש אותה מלשון ותשלח פארות · והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש כי הנה אויביך יי' כי הנה אויביך והטעם פעם אחר פעם תמיד ועל הפי' השני יהי הת"ו תחת הא' כת"ו ושבת לגפ"א · וטעם

אבן עזרא

וטעם בנות צעדה עלי שור שיוסף היה כבן פרת ועשה בנות צעדה כל אחת ואחת מהן על החומה והטעם שגבהו מאד על החומות הבצורות · בנות צעדה על דרך זבובי מות: וימררוהו · אמר הגגיד שפירושו שמו מררתו כמו מטרה ואחר כך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל רבים וכטעם וימררוהו יסבו עליו רביו ובסוף ישפוך לארץ מררתו:

וישטמוהו · מוקדם קודם וימררוהו כאלו אמר וכבר שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו · ותשב באיתן · במקו׳ איתן קשתו · ויפוזו · ויתחזקו והקרוב שיפוזו יש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו והטעם שטמוהו בעלי חצים והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקים מידי אביר יעק׳ משם רמז אביר יעק׳ שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישר׳ וכן היה ויכלכל יוסף · וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף · וטעם אבן כטעם הדבר וי״א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו בכל המקרא גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות והטעם לאחיו במאכל ואת דרך רחוקה: מאל אביך · על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה והו׳ יעזרך ומשם מאל מסרת עכמו ואחר שמו כמו באל שדי ושמי י״י והנה הטעם כפול ואת שדי והוא יברך אותך והגאון פירש אשר את אביך ויתכן היות ברכ׳ שמים דבק עם מאל אביך והטע׳ יתברך במלת תהיין ברכו׳ תהום כאשר אמ׳ משה וממגד ארץ גם תהו׳ לשו׳ נקב׳ וכן תהו׳ רוממתהו וכן טעמו שירדו גשמים ממעל בארצו וירבו המעיינות והכח לי׳ מהתהו׳ שהיא רובצ׳ מתח׳ לאר׳:

ברכו׳ שדי׳ ורחם · דמה השדי׳ לשמי׳ והרחם לתהו׳ והטע׳ שירבו בניו והפך זה רחם משכיל ושדים צומקי׳: ברכו׳ אביך · אלה הברכו׳ שברכתיך עצומי׳ הם ויתחברו עם ברכות הורי שברכוני והורי כמו יולדי וכן ותהר את מרים הורה גבר: תאות · מגזר׳ והתאויתם והטע׳ שתגבהנה הברכו׳: נזיר אחיו · מגזר׳ נזר והוא סמוך כמו כדיב לב: בנימן · דמהו לזאב כי גבור היה והאות אנשי הגבעה: עד · תרגו׳ שלל וכן אז חלק עד שלל ליום קומי לעד בגד עדים · ולערב יחלק הטרף שלל לבניו ויטועה אמר כי זה רמז לשאול שהכה את עמלק · וטעם בבקר בתחלת המלכות ולערב בגלו׳ על דבר מרדכי וזה דרך דרש ודעת המתרג׳ ארמית ידוע: איש אשר כברכתו · כאשר באה לכל אח׳ מהברכ׳ כן ברך אותם כטעם איש כפתרון חלומו:

רשי

בנות צעדה עלי שור · בנו׳ היו צועדו׳ להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם: עלי שור · על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב ומדרש אגדה יש רבים וזה נוטה ליישוב המקרא פרת ת״י שבו הוא תקון הלשון כמו על דברת בני האדם: שור · כמו לשור · עלי שור · בשביל לשור ותרגום של אנקלוס בנו׳ צעדה עלי שור תרין שבטין וכו׳ וכתב בנות על שם בנות מנשה ב בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי ה הירדן [illegible] יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מדרשי אגדה המתיישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקרא׳ יעק׳ בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניה׳ להשתחו׳ וברחל כתי׳ נגש יוסף ורחל וישתחוו אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ו ומרבב קומתו לכסות והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור · להסתכל בך בצאתך על מצרים ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין רעה ואף כשברך מנשה ו ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: וימררוהו ורבו · וימררוהו אחיו וימררוהו פוטיפר ו ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו · נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריב׳ אשר רבו וגו׳ ואף אם לשון רבית חצים הוא כן היה לו לינקד אינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמי׳ שהוא הושמו וכן רמו מעט שהו׳ לשון הורמו אלא שלשו׳ הורמו והושמו ע״י אחרי׳ ולשון שמו רמו רבו מאליה׳ הוא משומשי׳ את עצמ׳ כתרומתו מעצמ׳ כעשו אנשי ריב · וכן דומו יושבי אי כמו נדמו וכן תרג׳ אנק׳ ונקמוהי: בעלי חצי׳ · שלשונם כחץ ותרגו׳ לשון ותהי המחצה אותן שהיו ראויי׳ לחלק עמו נחלה: ותשב באיתן קשתו · נתיישבה בחוזק: קשתו · חוזקו: ויפוזו זרועי ידיו · זו היא נתינ׳ טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב״ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישרא׳ עיקרן של ישרא׳ לשון האבן הראשה לשו׳ מלכות ואנקלו׳ אף הוא כך תרגמו: ותשב · ותבת בהון נביאותיה החלומות אשר חלם להם על דקים

בהע׳ ב ב׳ בני ויעזרך · ג׳ בנו · כי תקדמנו ברכות טוב · בהר׳ ברכת ו׳ ה׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ ברכת אביך · ב׳ בנו · כאל אביך ויעזרך · מ׳ל ושאר׳ חסר: רבצת ג׳ וחס׳ כתורה וסי׳ מאל אביך ויעזרך · והאם רבצ׳ על האפרחים · וליוסף אמ׳ מברכת: גבעת עולם ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ עד האות גבעת עולם · וממגד גבעות · שחו גבעות עולם · קדמ׳ חס׳: ה׳

תורה

בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃ וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃ וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃ בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ פ

בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃ כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃ וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי

ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · זכ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ו׳ ה׳ חס׳ וא׳ מ״ל · ג׳ וחס׳ · ס״ת כתח · ל׳ ומ״ל · ג׳ רין חס׳ · ל׳ זקף קמץ · כו״ל פתחין וב׳ באתנחתא · ט״ל ומ״ל כתו׳ יב׳ · ט״ל ומ״ל כתו׳

תרגום

תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא: ואתמררו עמיה ונקמוהי ואעיקו ליה גברין גברין בעלי פלגותיה: ותבת בהון נביאותיה על דקיים אוריתא בסתרא ושוי תוקפא רוחצניה בכן יתרמא דהב על דרעוהי ואחסין מלכותא ותקיף דא הות ליה מן קדם אל תקיפא דיעקב די במימריה זן אבהן ובנין זרעא דישראל: מימר אלהא דאבוך יהי בסעדך וית שדי ויברכינך ברכן דנחתן מטלא דשמיא מלעילא ברכן דנגדן ממעמקי ארעא מלרע ברכת דאבוך ודאמך: ברכתא דאבוך יתוספן על ברכתי דלי בריכו אבהתי דחמידו להן רברביא דמן עלמא יהוין כל אילין לרישא דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי: בנימין בארעיה תשרי שכינתא ובאחסנתיה יתבני מקדשא בצפרא ובפניא יהון מקרבין כהניא קורבניא ובעידן רמשא יהון מפלגין מותר חולקהון משאר קודשיא: כל אילין שבטיא דישראל תרין עסר ודא דמליל להון אבוהון ובריך יתהון גבר די כברכתיה בריך יתהון: ופקיד יתהון ואמר להון אנא

זוגין מן ב״ב מיחדין חד על וחד עד וסי׳ עד תאות · כי הלל רשע על האות · על מדבא: על הבית · עד מדבא · ונירם אבד · על מעל הפתח · עד מעל הפתח · מהארץ עד · עד יואב והשמועה · על יואב · ודבר המלחמה · עד צידון · על צידון׳ זבולון לחוף: עד ב׳ בסמיכה וסי׳ בבקר יאכל עד · עדי עד:

עד ה׳ זוגין מן ב״ב מיחדין חד על וחד עד

הוריתא בסתרא תוקפת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ומוי תוקפא רוחצניה תרגמו של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב״ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב לכך ויפוזו זרועי ידיו: אבן ישראל · לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו: מאל אביך · היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי · ועם הקדוש ברוך הוא היה לבך כשלא שמעת לדברי אדוניתך והוא יברכך: ברכות שדים ורחם · ברכתא דאבא ודאמא כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרי׳ מזריעי׳ טיפה הראויה להריון והנקבו׳ לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן · שדים ירה יירה מתרגמינן איתדאה יתידי אף שדי׳ כאן על שם שהזרע יורה כחץ: ברכות אביך גברו וגו׳ · הברכות שברכני הקב״ה גברו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעות עולם · לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלא מצרים מגעת עד ארבע קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו׳ מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק לאברהם אמר לו שא עיניך וראה צפונה וגו׳ כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו׳ זהו שאמר ישעיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות · אשמ״ולץ כך חברו מנחם בן סרוק: הורי · לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר: עד תאות · עד קצותכמו והתאויתם לכם לגבול קדמה יתתאו לבא חמת: תהיין · כלם לראש יוסף: נזיר אחיו · פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל ויזורו אחור ורבותינו דרשו ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקורהו קשת על שם שהזרע יורה כחץ: ויפוזו זרועי ידיו · כמו ויפוצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב · שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו כו׳ כדאיתא בסוטה ואנקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מגוזי ארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבלם: בנימין זאב יטרף · זאב הוא אשר יטרף נבא על שהיו עתידין להיות חטפנין וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנאמר ושאול לכד המלוכה וילחם בהדום ובמואב וגו׳ ובכל אשר יפנה ירשיע: בבקר יאכל עד · לשון בזה ושלל המתורגם עדאה ועוד יש לו דומה בלשון עברית אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומ׳ שעמד בתחלת בקרן ורזיחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל · אף משתשקע שמשן של ישראל על ידי נבוכד נאצר שמגלם לבבל · יחלק שלל · מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר ואנקלוס תרגמו על שלל הכהנים בקדשי המקדש: וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם · והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמור בענין יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת״ל ויברך אותם כלם במשמע: אשר כברכתו · ברכה העתידה לבא על כל אחד ואחד ברך אותם לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת״ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת״ל ברך אות׳:

60

נאסף אל עמי על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפות בלשון עברי שהוא בלשון הכנסה כגון אין איש מאסף אותו הביתה ואספתו אל תוך ביתך באספכם את תבואת הארץ הכנסתה לבית מפני הגשמים באספכם את מעשיכם וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבותי · עם אבותי: ויאסף רגליו · הכניס רגליו: ויגוע ויאסף · ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותי׳ יעקב אבינו לא מת: לחנוט את אביו · ענין מרקחת בשמים הוא: וימלאו לו · השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו ארבעים יום: ויבכו אותו מצרי׳ שבעים יום · ארבעים לחניטה ושלשים לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: אשר כריתי לי ·

כפשוטו כמו כי יכרה איש ומדרשו עוד מתישב על הלשון כמו אשר קניתי אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה · ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במער׳: כאשר השביעך · ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על ה השבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקד׳ שאני מכיר עודף על שבעים לשון ואתה אינך מכיר בו כדאית׳ במסכת סוטה: גרן האטד · מוקף אטדין היה ורבותינו דרשו על שם המאורע ש שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל ל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעק׳ עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרי׳ כגרן המוקף סייג של קוצי׳: כאשר צום · מהו אשר צום וישאו אותו בניו ולא בני ב בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מ מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם וקבע להם מקום שלשה למזרח וכן לארבע רוחות וכסדרן למסע מחנ׳ של דגלי׳ נקבעו כאן לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו ב באותות שמסר להם אביהם לישא מטתו: הוא

נאסף ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ אני נאסף אל עמי · באשר נאסף אהרן · כי מפני הרעה נאסף הצדיק · קדמ׳ קמץ: אל עמי ד׳ וסי׳ אני נאסף · ותחללנה אתי אל עמי · ויקחני יי׳ מאחרי הצאן · בא הקץ אל עמי ישר׳ לא · וחד ואל עמי ידו גורל: עפרן ד׳ חסרים בסר׳ ריש פרשת חיי: שמה ה׳ ר״פ וסי׳ קברו את אברהם · שמה קנוה

נֶאֱסָף אֶל עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל אֲבֹתָי אֶל הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי: בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת קָבֶר: שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת לֵאָה: מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי חֵת: וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוֺּת אֶת בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו: וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק לוֹ: וַיְצַו יוֹסֵף אֶת עֲבָדָיו אֶת הָרֹפְאִים לַחֲנֹט אֶת אָבִיו וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים אֶת יִשְׂרָאֵל: וַיִּמְלְאוּ לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם: וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה לֵאמֹר: אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת אָבִי וְאָשׁוּבָה: וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ: וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת אָבִיו וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ מִצְרָיִם: וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן: וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד: וַיָּבֹאוּ עַד גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים: וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן: וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם: וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ

ג׳ ב׳ פתחי׳ דין קמץ · ר / ל׳ חס׳ / ל׳ בתור / ה׳ מלעיל / ל׳ · ל׳ / ל׳ וחס׳ וי״ו / ל׳ / ו׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ / ל׳ / ז׳ / ל׳ ומל׳ / ג׳ / י״ב / ו׳ כסו כתו׳ גם גם ומלה כינויהון / ח / י״ח מל כתו׳ / ג

מתכניש לעמי קברו יתי לות אבהתי במערתא דבחקל עפרון חיתאה: במערתא דבחקל כפילתא דעל אפי ממרא בארעא דכנען דזבן אברהם ית חקלא מן עפרון חיתאה לאחסנת קבורא: תמן קברו ית אברהם וית שרה אתתיה תמן קברו ית יצחק וית רבקה אתתיה ותמן קברית ית לאה: זביני חקלא ומערתא דביה מן בני חיתאה: ושיצי יעקב לפקדא ית בנוהי וכנש רגלוהי לערסא ואתנגיד ואתכניש לעמיה: ונפל יוסף על אפי אבוהי ובכא עלוהי ונשיק ליה: ופקיד יוסף ית עבדוהי ית אסותא למחנט ית אבוהי וחנטו אסותא ית ישראל: ושלימו ליה ארבעין יומין ארי כן שלימו יומי חנטיא ובכו יתיה מצראי שבעין יומין: ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף עם בית פרעה למימר אם כען אשכחית רחמין בעיניכון מלילו כען קדם פרעה למימר: אבא קיים עלי למימר הא אנא מאית בקברי דאתקינית לי בארעא דכנען תמן תקברינני וכען איסק כען ואקבר ית אבא ואיתוב: ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך כמא דקיים עלך: וסליק יוסף למקבר ית אבוהי וסליקו עמיה כל עבדי פרעה סבי ביתיה וכל סבי ארעא דמצרים: וכל בית יוסף ואחוהי ובית אבוהי לחוד טפלהון ועאנהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן: וסליקו עמיה אף רתיכין אף פרשין והות משריתא סגיאת לחדא: ואתו עד בית אידרי דאטד די בעיברא דירדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוהי אבלא שבעא יומין: וחזא יתיב ארעא כנענאה ית אבלא בבית אידרי דאטד ואמרו אבל תקיף דין למצראי על כן קרא שמה אבל מצרים די בעיברא דירדנא: ועבדו בנוהי ליה כן כמא די פקידינון: ונטלו יתיה

אבן עזרא

יוכו אותם · שולכו כלוס עם ויסף לקברו: ויאסף רגליו אל המטה · כי בתחלה ישב על המטה ורגליו תלויו׳ כמנהג ארץ ארוס היום ולא כן מטות ה היסמעאלים: ויעלו אותו כל עבדי פרעה · כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: ויחנטו · כדמות אבן ויתכן רין על דרך רחוקה מעט להיות כמוה התאכה חנטה פגיה: אשר כריתי · חפרתי כמו כי יכרה איש: רכב · כמו מרכבת: פרשים · ידועים: ויעש לאביו אבל · אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז״ל: ויעשו בניו: פי׳ והנה עשו בניו כאשר צום שנשאוהו וקברוהו בתקון שצוה: נו

קפוד · שמה אדום מלכיה · שמה נסיכי צפון · שמה שבר רשפי קשת: י׳ פסו׳ אית בהון ג״ מלין דמיין ב׳ קדמאי לא נסיב וי״ו ותליתא נסיב וי״ו וסי׳ במס׳ רבת׳: את בני: ד׳ וסי׳ כי ידעתיו למען · ויכל יעקב ליצוות · ויקם יעקב וישא את · והיה ביום הנחילו את · וכל נביאים וכתו׳ את בניו בב״ו ואת בניו וסי׳ ביהושע סימן ז׳: ויאסף ה׳ מלעיל וסי׳ בסוף פרשת חיי: השביעני חד מן ב׳ זוגין א׳ ש׳ וא׳ ס׳ וסי׳ בבסרא רבתא: ואשובה ז׳ וסי׳ אבי השבעני לאמר · ואשובה אל אחי אשר במצרים · ואשובה אל מקומי · אלכה ואשובה אל אישי · שובו אלי ואשובה · וארוצה עד איש האלהים · השיבני ואשובה כי אתה: וכל זקני ג׳ וסי׳ ויעל יוסף לקבר · ויבא אהרן וכל זקני · הקרבים אל החלל: וכל בית י״ב מסר בשופטים סימן ט׳: יושב י״ח מלא׳ בתורה וסי׳ ואשביעך ביי׳ · ויצחק בא מבוא · וירא יושב הארץ הכנעני · וירא חותן משה · השמר לך פן תכרת · ושלאחריו · ומה הערים אשר הוא · עמלק יושב ג׳ בו · ואמרו אל יושב הארץ · אל משה אל תירא אתו · אחרי הכתו את סיחן · ב׳ בו · ראה החלתי תת לפניך · בעבר הירדן כנ״א:

ה׳ ל״ב והוא חד מן י׳ פסו׳ אית בהון ג׳ מלין דמיין ל׳ קדמאי לא נסבין וי״ו ותליתא נסיב וא״ו:

הוא ואחיו וכל העולים אתו. בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואחר כך כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן: לו ישטמנו. לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי ויש לו משמש בלשון שמא לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה יי' בעניי אולי ישיב יי' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדברך ויש אולי לשו' אם אולי יש חמשים צדיקי': ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחי' אל בני ישראל אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף ולומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלה' שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה. שנו בדבר השלום כי לא צוה יעק' כן שלא נחשד יוסף בעיניו: שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלוהו קיים והם עבדיו: וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלו' אני יכול והלא אתם כלכם חשבתם עלי רעה והקב"ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: וידבר על לבם. דברי' המתקבלים על הלב עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הורגם יש לך אח שהורג את אחיו. דבר אחר עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד וכו': על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו:

צום ג' וסי' ויעשו בניו לו כן כאשר צום. ופסלי ונסכי צום. כי הקימו בני יהונדב: והשב ד' וסי' לו ישטמנו יוסף. שוב והשב את אחיך. והשב חרפתם אל. והשב לשכנינו שבעתים: ישיב ב"ד וסי' בבמ' רבת': ויצוו ד' וסי' ויצוו אל יוסף. ויצוו אל העם לאמר כראותכם. והכיתם את יושבי יבש. ויצו את בני בנימן לאמר כתי'

בניו ארצה כנען ויקברו אתו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם את השדה לאחזת קבר מאת עפרן החתי על פני ממרא: וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העלים אתו לקבר את אביו אחרי קברו את אביו: ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו: ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר: כה תאמרו ליוסף אנא שא נא לפשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו: וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים: ויאמר אלהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם רב: ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר על לבם: וישב יוסף במצרים הוא ובית אביו ויחי יוסף מאה ועשר שנים: וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף: ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב: וישבע יוסף את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמתי מזה: וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אתו ויישם בארון במצרים:

חזק

בנוהי לארעא דכנען וקברו יתיה במערת חקל כפלתא דזבן אברהם ית חקלא לאחסנת קבורא מן עפרון חתאה על אפי ממרא: ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמיה למקבר ית אבוהי בתר דקבר ית אבוהי: וחזו אחי יוסף ארי מית אבוהון ואמרו דילמא יטר לנא דבבו יוסף ואתבא יתיב לנא ית כל בישתא דגמלנא יתיה: ופקידו לות יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותיה למימר: כדין תימרון ליוסף בבעו שבוק כען לחובי אחך ולחטאיהון ארי בישתא גמלוך וכען שבוק כען לחובי עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמיה: ואזלו אף אחוהי ונפלו קדמוהי ואמרו הא אנחנא לך לעבדין: ואמר להון יוסף לא תדחלון ארי דחלא דיי אנא: ואתון חשבתון עלי בישא מן קדם יי אתחשבת לטבא בדיל למעבד כיומא הדין לקימא עם סגי: וכען לא תדחלון אנא אזון יתכון וית טפלכון ונחם יתהון ומליל תנחומין על לבהון: ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוהי וחיא יוסף מאה ועשר שנין: וחזא יוסף לאפרים בנין תליתאין אף בני מכיר בר מנשה אתילידו ורבי יוסף: ואמר יוסף לאחוהי אנא מאית ויי מדכר דכיר יתכון ויסק יתכון מן ארעא הדא לארעא דקיים לאברהם ליצחק וליעקב: ואומי יוסף ית בני ישראל למימר מדכר דכיר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא: ומית יוסף בר מאה ועשר שנין וחנטו יתיה ושמוהי בארונא במצרים:

אבן עזרא

לו ישטמנו. שתא יתור לנו איבה כמו וישטום עשו ויש לו במקרא על דרכים רבים: אנא. לשון פיוס. ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו הננו עבדיך: למען עשה. שם הפועל: בני שלשים. בעבור היות אלת בני קטור' הנה יהיו הבנים רבעים: ילדו. גדלו: ויחנטו אותו. הרופאים: ויישם בארון. שם אותו אחד והנה הסרט ישם על משקל ויירב ויאמ' ר' יונה המדקדק כי החירק תחת סורק והוא רחוק בעיני. וטעם בארון בקמצו' הבי"ת הוא שהכין לנפשו:

מסרה

חסר: לפני מותו ד' מסר בפרשת תולד': אנא חד כן ה' מלין בתרי טעמי וסי' פרשת ויגש: הננו ג' דגשים וסי' פרשת מקץ: התחת ג' בקרי' וסי' פרשת ויצא: לטבה ה' חס' בליש' וסי' ואתם חשבתם עלי רעה. ועשית הישר והטב. ואכלת ושבעת וברכת. ואבדתם מהרה מעל' וכפרי אדמתך לטבה: עשה ד' חד כתי' ו' וג' כתיב ה' א וסי' בפרשת ויצא: ילדו וסי' ובנות ילדו להם. ואהליבמה ילדה. ילדו על ברכי יוסף. והששי יתרעם לעגלה. אלה ילדו להרפה: ואלהים ה' וסי' ויאמר יוסף אל אחיו. ואלהים סר מעל' ואלהים אמר לבהלני. ואלהים זולתי לא תדע. ואלהים מלכי מקדם: פקד ה' וחס' וסי' ואלהים פקד יפקד אתכם. וישבע יוסף את בני. פקד פקדתי אתכם. ויקח משה את עצמו'. אם פקד יפקדני: וישבע ד' וסי' וישבע יוסף. ובשנה השביעית שלח יהוידע. וישבע יהושע. ויקם עזרא וישבע: והעלה ג' חס' בליש' וסי' והעלתם את עצמתי. קדמ' והעלתי עליכ' בשר. כי העלתיך מארץ מצרי': עצמתי ו' חס' בליש' וסי' והעליתם את עצמתי. וחברו דויה' בשלח. ושפו עצמותיו לא ראו. מגרו' שלח אש. עצור בעצמותי. כל עצמתי תאמרנה. ובס"א מצאתי בסו' עצמתי ה' חס' והשמיט ושפו עצמותיו לא ראו. כל עצמתי תאמרנ'. וזה הבסור שהוא לפני השמיט אצל עצמתיו ודוית עצמתי. וכל עצמו מלא':

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה וסימן אך לך: וחציו ועל חרבך תחיה: ופרשיותיו י"ב אה"ב סימן. וסדריו מ"ג יד"ה סימן. ואותיותיו ד' אלפים ושלש מאות ותשעים וחמשה: פ"ה. ימ"לה. סימן:

61

ואלה י״ז ר״פ בתורה וסי׳ ואלה בני רעואל נחת ׳ ואלה אלו בני אהליבמה׃ ואלה בני רעואל בן עשו ׃ ואלה בני אהליבמה אשת ׃ ואלה בני שובל ׃ ואלה בני צבעון ואיה ׃ ואלה שמות דבות׳ בכ״ד אלה שבות וסי׳ אלה שמות בני עשו אליפז ׃ אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים ׃ אלה שמות האנשים אשר שלח משה ׃ אלה שמות האנשים אביחיל בן ׃ אלה ראשי אבו׳ ׃ אלה ראשי האבו׳ ׃ אלה עשה בניהו ׃ אלה בבני גד ראשי ׃ אלה הם אשר עברו ׃ ובן ודוד זקן עד סוף הכת׳ ר״פ דכו׳ אלה בכ״ד

סדר המקרא תורת

אלפא בית׳ מן חד וחד חד א׳ וחד וא׳ ולית דכו׳ וסי׳ אבלה. ואכלה׃ אמרה׃ ואמרה׃ אהבם׃ ואהבם׳ אוצם׃ ואוצם׃ אשתון׃ ואשתון׃ אפלל׃ ואפלל׃ אצבק׃ ואצבק׃

ואלה

כשמות קדושים ליה מודות בזכרם ימות
וכאם כבוד אל בלי לשון ופה כואמות
עולם ותורת אמת הונות ומתחכמות׃
וטמו מפורש בראש ספר ואלה שמות׃

ברוך השם אלהי תעצומות
והוא הנותן תבונות לנשמות
ובספר הזה מהומות ואימות
ואלה התחדשו אחרימות
ונולד אבי הנבואות והחכמות
ויוציא את אבותינו וידיהם רמות
ויעש לעיניהם בבריהם נקמות
והן בכתב אמת רשומות
ודבר משכן נעשה מתרומות
אשר בימינו לנכח נעימות׃
להוציא לאור כל תעלומות׃
שמכאו הורינו ברוב כלמות׃
כזיר אחים בעל החלומות׃
וקנא השם בעל אמות׃
ברב כסף וזהב ושלמות׃
ויאר לבותם בתורות התמימות׃
ובם סודות ופליאות סתומות׃
בסוף ספר ואלה שמות׃

ואלה טעם הוי״ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת שה גם בחסרון הה״א סוף לזכרים ולנקבו׳ וכתי׳ כי אתכל התועבות הא׳ ואחריו מכל התועבות האה לאנשים הא׳ שה יולדו להרפה מה תעשה לשה וככה מלת לא השומנית הלז הנער הלז ובעבור היות מלת שה מלעיל היה הה״א נוסף כה״א לילה נחלה מצרים וגם לשון זכר ורבים שמות כי התי״ו כולל סימן רבים ורבות כמו מקומות ואבות גם המ״ם ככה סימן הזכרים והנקבות כמו נשים ופילגשים וגם שמות שימכאו במ״ם גם בתי״ו כמו נפשים נפשות לבבות גם לבבים

רשי

ואלה שמות בני ישר׳ אע״פ שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנ׳ המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא׃

ואלה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃ רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃

י׳ כתו׳ ב״א 5׃5׃1׃5׃5 ל׳ יתר וישסל חבולן ט׳ יתירלין

ואילין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּעֲלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עֲלוֹ׃ רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃

מצרימה ב״ח מסר במס׳ רבת׳׃ וביתו ו׳ וסי׳ ואלה שמות ריש ספרא׃ וישב דוד עם אכיש׃ ואנשיו אשר עמו׃ אשר ישב שם׃ ועשקו גבר וביתו׃ ועם האלהים וביתו׃ ובנימין ט׳ מיחדין וסי׳ בשופטים סימנ׳׃

על לבבהן׃ ה״א מצרימה תחת מלת אל כמו נלכה דותינ׳ ותבא אותי ירושלימה׃ את יעקב׃ עם יעקב כמו כרת יי׳ את אברם׃ איש וביתו׃ יוצא חלציו ואין בית בכל המקרא אשה והנה העד איש וביתו באו כי לא היו נשי השבטי׳ במספר השבעים ולא יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו כי פשוטו בית אבו כי שלשה ודויין היו וגזר הכהן שהיא אשתו בבא בעדו והיא ככללת עמו כי הוא איש ואשתו הוא האדם׃ ראובן׃ כל פוא נע כוי״ן זבולן בהכנס עליו אחת מאותיות בוכ״ל וראוי להיות האות המשרת בשוא נע והנה אין יכולת בלשון לקרוא שני שואין נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת כי אם היה בית האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולן ואם כ״ף או למ״ד כזבולן לזבולן ואם וי״ו יאמרו שורק תחת חירק כאילו הוי״ו בקריאת אל״ף כמו וזבולן כי המלה תראה כקריאת אל״ף או זבולן ואם היה האות הראשון יו״ד כמו יהודה שהיוד מאותיות הנעלמים יעלימוהו כמו נעלה ביהודה כיהודה ליהודה נחשון כי עתה היו״ד הוא נעלם והיו נזכר ונרגש בשפה גם ככה עם וי״ו ויהודה והנה נכתבו השבטים הנה כסדר תולדותם׃ יששכר׃ בעבור התחברות שני שי״נין חסרו האחד מהתבטא כדרך מתגברים שיקרא מחברים ואין שי״ן כמוה במקרא ומנהג העברים בהתחבר וי״ו עם אחר מאותיות השפה שהם במנ״ף חבירי הוי״ו יכעו אל״ף נוסף בקריאה ויקרו הוי״ו בשורק כמו ופרו ורבו ומלאו בתי מצרי׳ וככה ובנימן ובעבור היות בנימין בן הגבירת הזכירו לפני בני השפחות׃ דן׃ בהתחבר השמות הם על שמה דרכי׳ וכולם נכונים׃ האחד כמו עילם ואשור וארפכשד׃ והשני בנפך ארגמן ברקמה ובוץ׃ השלישי אדם פטדה וברקת׃ הרביעי דן ונפתלי גד ואשר׃ החמישי יתר ואהלות קציעות׃ הששי אדם שת אנוש׃

ויהי

כמאד מאד ו' וסי' סוף פרשת לך לך: ירבה ה' וסי' הבה נתחכמה. וכאשר יענו אתו. ובקרך וצאנך ירבין. ב' בו. ברבות רשעים. וכל כי וכי דכו' בבא ירבה וסי' כי ירבה לסלוח: ונוסף ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ונוסף גם הוא. ונוסף על נחלת המטה. יש מפזר ונוסף עוד. בתרא' קמץ. וא' ועוד נוסף עליהם: ונלחם ה' פתחין

וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם: וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: פ וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף: וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ: הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ: וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס: וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ: וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ:

וַהֲוָה כָּל־נַפְשָׁתָא נָפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַּהֲוָה בְּמִצְרָיִם: וּמִית יוֹסֵף וְכָל־אֲחוֹהִי וְכֹל דָּרָא הַהוּא: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיַלְּדוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן: וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא עַל־מִצְרַיִם דְּלָא מְקַיֵּים גְּזֵירַת יוֹסֵף: וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגַּן וְתַקִּיפִין מִנַּנָא: הָבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּילְמָא יִסְגּוֹן וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעִנַּנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִנּוּן עַל־סָנְאַנָא וִיגִיחוּן בַּנָא קְרָב וְיִסְקוּן מִן אַרְעָא: וּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאֲשִׁין בְּדִיל לְעַנּוֹאֵיהוֹן בְּפוּלְחַנְהוֹן וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵּית אוֹצְרַיָּא לְפַרְעֹה יָת־פִּיתוֹם וְיָת־רַעַמְסֵס: וּכְמָא דִמְעַנַּן לְהוֹן כֵּן סָגַן וְכֵן תַּקְפִין וְעַקַת לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאַפְלַחוּ מִצְרָאֵי יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ: וְאַמְרַרוּ יָת־חַיֵּיהוֹן בְּפוּלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא וּבִלְבְנִין וּבְכָל־פּוּלְחָנָא בְּחַקְלָא יָת כָּל־פּוּלְחַנְהוֹן דְּאַפְלַחוּ בְהוֹן בְּקַשְׁיוּ:

וסי' הבה נתחכמה לו. והיינו גם אנחנו ככל הגוים. ויצא יי' ונלחם בגוים. ויאמר דוד אל שאול. ויתמרמר מלך הנגב:

רשי

ויוסף היה במצרי'. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרי' אלא להודיעך צדקתו של יוסף הוא יוסף הרועה את צאן אביו הוא יוסף שהיה במצרים ונעש' מלך ועומד בצדקו: וישרצו. שהיו יולדו' ששה בכרס אחד: ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו: אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידעו: הבה נתחכמה. כל הבה לשון הזמנה הוא כלומר הכינו עצמכם לכך. נתחכמה לו. לעם נתחכם מה לעשות לו ורבותינו דרשו נתחכם למושיען של ישראל נדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם: ועלה מן הארץ. על כרחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו בחברו והרי הוא כאילו כתב ועלינו מן הארץ והם ידשוה: עליו. על העם: מסים. לשון מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלותם. של מצרים: ערי מסכנו'. כתרגומו וכן לך בא אל הסוכן גזבר הממונה על האוצרו': את פיתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקו' ובצורות לאוצר: וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפריץ: כן ירבה. כן רבה וכן פורץ ומדרשו רוח הקדש אומרת כן אתם אומרי' פן ירבה ואני אומ' כן ירבה: ויקוצו. קצו בחייהם ורבותינו דרשו כקוצים היו בעיניהם: בפרך. בעבודה קשה המפרכת ומשברת את הגוף:

אבן עזרא

ויהי. מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירב המשא עליו ובעבור היות הה"א מן הגרון פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה בקמץ קטן יהי והיה ראוי להיות היו"ד האחרון בשוא נח כראה כמו הבי"ת במלת ירב והיה ראוי להיות יהי רק יכבד על הלשון על כן העלימוהו וכנקד הה"א בחרק על כן לו יהי כי הוא אמר ויהי ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו"ד בשוא יהי כן יי' על כן את בבנין הקל פעל שיהיה האות המשרת בשוא רק זאת הגזרה וגזרת ויחי יעקב והיה זה כי השתי' האותיות שלו שרש מאלה השתי גזרות ויחי ויהי השתי האותיות הם מאותיות הנוח והם יו"ד ה"א היה חיה ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח פעמי' שאינם נראים בסוף המלה בא האות המשרת שהוא היו"ד עליהם ב בשוא ולא כן בכל הגזרו' בבנין הקל: יוצאי ירך. רמז לקרוב אלין אבר המוליד להסך את רגליו כי ששים ותשע היו אך יעקב יחשב בראשונ' על כן כתוב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו למעלה ופרשה הראשונה ויגש אליו כתוב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והעד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי נפש היתה ליעקב ויוסף שהיה במצרי' במספר הוא ושני בניו: וימת. אב ובנו שני דורו' והעד שחיה איוב אחרי שבותו מאה וארבעים שנה והוא ראה ד' דורות וקדמונינו ז"ל אמרו עשר' דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשר' ואין מספר שנות אלה כאלה. וטעם וימת יוסף כי מת בגדולתו גם אחיו לא ראו ימי הרעה. וטעם וכל הדור ההוא על המצרי' כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף: ובני ישראל פרו. הולידו כעץ יתן פריו: וישרצו. כמו ישרצו המים רק הראשון מהפעלים העומדי' בעצמם כמו הלך ישב עמד שכב והשני מהיוצאי' תלוי' בדבר אחר כמו אכל שמר שכר אכל את הלחם שמר את הדבר שכר את החמור אלו נקראי' פועל יוצא והנה ישרצו המי' מהפעלי' היוצאי' וזה השני וישרצו מהפעלי' העומדי' והנה זו הגזר' כגזל שב פעם עומד כמו ושב וקבצך ופעם יוצא כמו ושב יי' אלהיך את שבותך אולי מלת וישרצו רמז שילדו נשיהם תאומי' ויותר ואני ראיתי ד' בני' שילדה אשה אחת והרופאים אומרי' טעם עד שבעה יגיעו בבטן אחת: וירבו. שלא היו מתים כדרך עם רב: ויעצמו. שהיו בעלי עצם תקיפין ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר ובי"ת במאד כמו בי"ת ויסעו בראשונה כי כתוב ראשונה יסעו: ותמלא הארץ. ארץ גושן היא: רעמסס. בשוא נח תחת העי"ן כי הראשון שתחת העי"ן שהוא דבק עם הרי"ש יקרא נח והשני תחת המ"ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נעהשפה: ויקם מלך חדש. פירושו כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכ' על כן כתי' ויקם כמו כי הקים בני את עבדי: ויאמ' אל עמו. המצריים: הנה עם. מלת עם איננה סמוכה רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו אהיה אשר אהיה אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק: ממנו. כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה כמשפט להפריש בינו ובין ממנו פנה שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמצא בפני המדבר שהוא דגוש כמשפט וכל ספרי מערב שיהן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד ובין שהוא סימן לשון רבי' והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הפך המנהג כי מלת אני רפה וכן מלת נחני יי' והנה מלת מן כפולה ודגש הנ"ון ממני לחסרון הנ"ון האחר כאילו היה ממנני כי הנו"ן הראשון תבא עם אות המ"ם כאילו הוא מן ונו"ן ני לסימן המדבר אם כן יהיה אים ממנו שהוא לשון רבים כאילו הוא ממננו. וטעם נו"ן ממנו דגוש להתבלע הה"א בחסרון כי יאמר מן ישמור ישמרו אשר יקראו אויב ירדפו והוא המעט כי הרב ישמרהו רק ישמרהו דרך קצר' כמו והנהו עושה מלאכ' שהוא כמו והנה הוא והנו נכב ופעמי' יוסיפו הנו"ן ישחרונני ולא ימצאונני תברכני נפשך כמו תברכנני זובח תודה יכבדנני יסובבנהו יבוננהו יצרנהו ופעמים יבלעו הה"א בנו"ן ולא ישמרנו בעליו: הבה. הבה את אשתי לשון זכר והוא הנכון כמו לכה נא עמנו ולנקבה הבי המטפחת לכי ובאי ובעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה נרדה ולנקבה הבה נא אבוא אליך כמו לכה נשקה את אבינו יין: נתחכמה. כבקש דרך חכמה שלא ירבה: לו. בעבורו כמו אמרי לי ודע כי כל הפעלים עוברים או עתידים עם הפועל בנחם פי' עם דבר הנגזר מן הפועל שהוא תמר הוא נשמע מכח הפעלים כמו והנה ברכת ברך וברך לא אשיבנה והטעם וברך ברכה וככה וברב יועצים עצה תקום והשלם יועצים עצה תקום וככה כי תקראנה קורות מלחמה. אר"י מריגום כי טעם ועלה מן הארץ כמו ועלינו ודבר ככה שלא יכשיל השטן פיהו ולפי דעתי אין צרך: מסים. רבים והאחד מס כמו פתים פת והם מפעלי הכפל. וטעם ענותו ליבם זרע הזכרים: מסכנות. אוצרו' וכמוהו אל הסוכן ותהי למלך סוכנת שומרת האוצר ולא יודע לכל ושכבה בחיקך: רעמסס. בפתחו העי"ן ואיננו מקום ישר': וכאשר יענו אותו. אע"פ שהיה בענוי כן ירבה כימים אשר לא ענה: יפרוץ. שעבר החוק בפריה ורביה כמו ופורץ גדר: ויעבדו. רעות רבות חדש עליהם בראשונה לעשות מלאכתו וכאשר ראה שלא חסר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מחק העבדים וזהו בפרך והוא כדברי המתרגם ארמית ולומר בפיוט פרוכים איננו נכון כלל וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות וצוה להרג כל הזכרים הילודים: וימררו. ידוע הוא כי התי"ו סימן לנקבות על הרוב והמ"ם סימן לזכרים כמו מועדות ומועדים ודרך חכמי ספרד כי בניני הפעלים שמורים ולא תחסר אות מן השרש ואינם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמצאו כי יחיד מן מועדות מועד לא מועדה כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומי' ומקומות מקומה אולי יפקח עיניו ויראה כי מן בכור יאמר בכורים למכה מצרים בבכוריהם והנה ובכורות בקרך אם כן יהיה היחיד בכורה וככה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה. וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה ואחר כן כלל את כל עבודתם לכרמיהם: אשר עבדו בהם. ישרתו בעבור שני' עבדו בהם בפרך וגזרת עבד בלא בי"ת אחריה היא עבודת העבד וככה עבדתיך ואם אחריה בי"ת הוא על ב' דברים האחד ויעבד ישראל באשה והשני לא תעבד בו בפרך כדרך אשר לא עבד בה וככה אשר לא יעבד בו כי כתוב והארץ השממה תעבד ועל הדרך הזה כנוסה כאשר נוסה בו:

ויאמר

המילדות· הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר כך מוליד ומילד: בילדכן· כמו בהולידכן: שפרה· יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה· מרים שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה· פועה לשון צעקה כמו כיולדה אפעה: על האבנים· מושב האשה היולדת ובמקום אחר קורהו משבר וכמוהו עושה מלאכה על האבנים מושב כלי אומנו' יוצר חרס: אם בן הוא וגו'· לא היה מקפיד אלא על הזכרי' שאמרו לו איצטגניניו שעתידות לילד בן המושיע את אותם: וחיה· ותחיה: ותחיין את הילדים· מספקות להם מזון תרגו' הראשון וקיימא והשני וקיימתין לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים ותדברנה בפיהם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים וכן ותחללנ' אותי אל עמי לשון עבר חללתם כמו ותחללו לזכרים: כי חיות הנה· בקיאו' כמילדו' תרגו' מילדות חייתא ורבותינו דרשו משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדת גור אריה זאב יטרף בכור שורו אילה שלוחה ומי שלא כתבו הרי הכתוב כוללן מה אמך לביאה: וייטב· הטיב להם וזה חלוק בתיבה מיסודה שתי אותיות ונתן לה וו יוד בראש' כשהיא באה לדבר

שפרה ב' ומב' לישנ' וסי' שם האחת שפרה· ברוחו שמים שפרה: העבריות ד' ג' חס' וא' מלא וסי' ויאמר מלך מצרים· ותאמרן המילדת אל פרעה· ויאמר בילדכן את· דין מל'· ותאמר אחתו אל בת פרעה: על האבנים ב' וסי' בילדכן את העבריות· וארד בית היוצר: ולא עשו ה' וסי' ותיראן המילדת· ולא עשו חסד

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה: וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה: וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים: וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים: וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ: וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד: וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים: וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן: פ

ב וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי:

ג' חס' ויתר חל'· ל'· ל' מל'· ב'· ל'· ל' ויתר אם בן אות בת: ל'· ל' וכל'· ת'· ה' מל' וא' חס' ב'· יד'· ב' תועבה· ב'· ג'· ל' וחס'· ד'· ל' רפי· ל' וחס'· ל'· ל'· ל'· ו' בליש' ירא האלהי'· ב'· ב' מל'· ל'· ל'· ד'· ל'

וַאֲמַר מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא יְהוּדָיָתָא דְשׁוּם חֲדָא שִׁפְרָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא פּוּעָה: וַאֲמַר כַּד תְּהֶוְיָן מוֹלְדָן יָת יְהוּדָיָתָא וְתֶחֶזְיָן עַל מַתְבְּרָא אִם בַּר הוּא תִּקְטְלַן יָתֵיהּ וְאִם בְּרַתָּא הִיא וּתְקַיְּמִנַּהּ: וּדְחִילָא חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ וְלָא עֲבָדָא כְּמָא דִי מַלִּיל עִמְּהֶן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְקַיָּמָא יָת בְּנַיָּא: וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא וַאֲמַר לְהֶן מָה דֵין עֲבַדְתִּין יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְקַיֵּמְתִּין יָת בְּנַיָּא: וַאֲמַרָא חָיָתָא לְפַרְעֹה אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָּא מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימָן אִינִּין עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חָיְתָא וְיָלְדָן: וְאוֹטֵיב יְיָ לְחָיָתָא וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחְדָא: וַהֲוָה כַּד דְּחִילָא חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין: וּפַקִּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּיהּ לְמֵימַר כָּל בְּרָא דְאִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּרְמוֹנֵיהּ וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּמוּן: ד וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי וּנְסֵיב יָת בַּת לֵוִי:

ויאמר מלך מצרים למילדות· שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר וככה ראיתי היום במקומו' רבו' והאם והבת היו בדרך קבלה כי נכון הוא: ויאמ' בילדכן את העבריות· כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי ועל אמונתו יקרא עברי על כן אבי כל בני עבר הבא מעבר הנהר עבר נהר משתי העברים: אמר בן קריש כי אל"ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשבר כמו מי אפסים והנכון שהוא כמו באבנים והאל"ף שורש: והמתן אותו· בסתר שלא ידע הדבר כי חתם היה עושה· ומלת וחיה קמה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה כי ה"א השרש מן חיה יחליפוהו בתי"ו כמשפט בסמוכי' ולכל חית הארץ והיה כן בעבור שה"א והתי"ו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך הה"א אבל לא במבטא כי הבדלים ביניהן ב בשמות כי תחלה תקרא ה"א ו ובהתמשך הנקודה תקרא תי"ו וזה לאות כי הכתב שבידינו הוא כתב עברי והכלל כי מלת חינם חיים בספק כי הסכימו חכמי הדקדו' כי וארפכשד חי מפעלי הכפל וכמוהו פי אם תם הככף שהוא מן תמם וחיי כמו רבו' חיים ולפי דעתי כי זו הגזר' זרה ואם איננה כן ירא מגזרת פעל עתיד כמו אחוב יחוב לחוב היה ראוי שיאמר אחוי יחוי לחוי או כמו סוב סובו ציון סבי עיר והנה לאות כי הכל מהפעלים בעלי הה"א באחרונה אחר שלא מצאנו מגזרת חי אחת מכל הגזרו' שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים בפל הה"א באחרונה כי מצאנו שיאמ' אחיה נחיה יחיה תחיה כמו ויאמר מן היה נהיה אהיה תהיה יהיה ואם כן הוא מגזרת חיה כמו היה ואף על פי שמצאנו שיאמר וארפכשד חי בלשון עבר לא כחוש לכל זה אע"פ שידמ' שהוא מפעלי הכפל והזכרתי לומ' ככה בעבור שראיתי כי אין וי"ו בכל

עם בית ירבעל· על אשר לא שמעו· במלכים· ולא שמעו ולא הטו את אזנם· ירמיה· ודגלימים מימים ובעת צאת הקץ· אליהן ה' ד' מלאים וא' חס' וסי' ותיראן המילדה· ותאמרן המילדת· דין חס'. ותקרבון אלי כולכם· ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל· ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי: יראת את האלהים ז' מסר פרשת מקץ: להן חד מן י"ד נמסר במגלת רות סימן א': הילוד ב' ומלאים וסי' כל הבן הילוד· גם הבן הילוד לך מות ימות: הבת ד' ודגש וסי' תחיון· התחתכן· זב עמקך הבת השובבה· מה אעידך: וילך איש מבית ב' דסמי' וסי' וילך איש מבית לוי· מבית לחם יהודה:

לשון ויפעיל הוא נוקד היו"ד בצרי שהוא קמץ קטן וייטב אלהים למילדות וירב בבת יהודה תאניה ואניה וכן ויגל את המסרית דכבוזר ארן הגלה את השארית ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נוקד היו"ד בחירק כגון וייטב בעיניו לשון הוטב וכן וירב העם נתרבה העם ויגל יהודה הגלה יהודה ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות· מהו הטובה. ויעש להם בתים· בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים ויבן את בית יי' ואת בית המלך כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כדאיתה במסכת סוטה: לכל עמו· אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו איצטגניניו היום נולד ואין אנו יודעים אם ממצרי' אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצריים שנ' כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעבריים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: ויקח את בת לוי· פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה והחזירה ועשה בה לקוחי' שניים ואף היא נהפכה להיות נערה ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות ומאתים ועשר נשתהו שם וכשיצאו היה משה בן שמנים שנה כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ושלשים וקורא אותה בת לוי: כי

המקר' שהוא שרש בסוף המלה ואין טעמ' פלי ממלת שלו כי הוי"ו תחת ה"א כי אותיו' אהוי מתחלפו' זו בזו והעד שלו כל בוגדי בגד והוא מן שלה והנה אפרש לך למה לא תבא וי"ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הוי"ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא כמו עבדו ואמתו וסימן לשון רבו' פרו ורבו וגם יש וי"ו נוסף כמו בנו בעור ואילו היה וי"ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה וזין שהזכרנו יחיד ורבים ונוסף ולא תדע המלה גם ככה אומ' לך באו' יו"ד שלא תבא שורש באחרונ' כי הוא סימן יחיד מדבר ידי גם ידי וסימן רבים בסמוך ידי נשים רחמניות יסימן נקבה דעיורא' ויו"ד היחס העברי או העבריה גם נוסף בפעלי' המגביהי להושיבי גם בשמות בני אתונו גם במלות הטעם זולתי מני אכרי' ובעבור כל זה היה ראוי שיבא יו"ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה והיא כמו וחיתה ותהיה מהפעלי' בעלי הה"א באחרונ' כאשר פירשתי: ותיראן. העלימו האל"ף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה: ותחיין· בכל כאן יותר ממשפטן הראשון כי מה צורך היה להאריך: ויקרא· הנכון בנותמות כי הפכתן מכותי ואין הפרש בין ותאמרנה עבר כמו ותאכלנה הפרו' ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן בהככם הוי"ו הפתוח וככה מדוע עשיתן ותחיין: ותאמרנה. לא עברנו על מצותך כי העבריות אינן כמצריו' כי כח חיים הרבה יש להם· ובא היו"ד רפה מן כי חיות והוא הנכון כמו דוות רוות עלזת עלי ונדבק יו"ד במלת חיים שהוא תאר כמו ונתפשם חיים כיו"ד אלהי העבריים גם כן חיים שהוא שם דבר כמו עץ חיים וכמו ופטורי ציצים: וילדו' נקבות פועל עבר כי שוה הוא לזכרים טוו צבאו: וייטב· בעלי היו"ד בראשונה פעם יעמד היו"ד כמו זו ופעם יחליפוהו בוי"ו כמו ויושב· שם רעבים שהוא מן ישב כמו וייטב מן יטב וזה הטוב הוא הנזכר אחר כן ויעש להם בתים כמו כי בית יעשה לך יי': ויהי כי יראו· בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב אליהן ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר על כן יראו מאת יי' הוא הנכון ואחזו דרך קצרה לומר ירא את יי' על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו נולד נשבר ונרכא והמשכיל יבין: ויצו· כל יושב על כסא מלכו' מצרי' יקרא בלשון מצרים פרעה והנה הכתו' לא הגיד שמו בלשון עמו וכן פרעה חפרע: הילוד· שם תאר כמו גבור מכור: וילך· בעירם רבות היו ישראל יושבים כי רבים היו וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת היתה זאת: בת לוי· בן ישראל והיא אחות אביו ולא דבר נכונה האומר כי תבואת השדה הזרעת בשדה אחרת תצליח רק באותו שדה עצמו לא תצליח כראוי כי עקר אסור ערוה היה להיות ישראל קדושים: ויתהר

ח א ט ו

וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃ וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל שְׂפַת הַיְאֹר׃ וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ וַתֵּרֶד בַּת פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל יַד הַיְאֹר וַתֵּרֶא אֶת הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃ וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה׃ וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל בַּת פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת הַיָּלֶד׃ וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת אֵם הַיָּלֶד׃ וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת פַּרְעֹה

ל · | ב׳ · ל | ג׳ חס · ל וגא חכיין · ל | ל | ל · גו׳ · ה | ו׳ בליש | ב׳ חס׳ ד׳חס׳ בליש׳ | ל | ו׳ | ג׳ | ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ׳ל | לו׳לכ׳ | ג׳ · ה | ל׳ יתר ואת אם׳

וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר וַחֲזָת יָתֵיהּ אֲרֵי טָב הוּא וְאַטְמַרְתֵּיהּ תְּלָתָא יַרְחִין׃ וְלָא יְכֵילַת עוֹד לְאַטְמָרוּתֵיהּ וּנְסֵיבַת לֵיהּ תֵּיבוּתָא דְגוֹמָא וַחֲפָתַהּ בְּחֵמָרָא וּבְזִפְתָּא וְשַׁוִּיאַת בַּהּ יָת רַבְיָא וְשַׁוִּיתַהּ בְּיַעֲרָא עַל כֵּיף נַהֲרָא׃ וְאִתְעַתְּדַת אֲחָתֵיהּ מֵרָחִיק לְמִידַּע מָה יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ וּנְחָתַת בַּת פַּרְעֹה לְמִסְחֵי עַל נַהֲרָא וְעוּלֵימָתַהָא מְהַלְּכָן עַל כֵּיף נַהֲרָא וַחֲזָת יָת תֵּיבוּתָא בְּגוֹ יַעֲרָא וְאוֹשִׁיטַת יָת אַמְתַהּ וּנְסֵיבְתַהּ׃ וּפְתַחַת וַחֲזָת יָת רַבְיָא וְהָא עוּלֵימָא בָּכֵי וַחֲסַת עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת מִבְּנֵי יְהוּדָאֵי הוּא דֵּין׃ וַאֲמַרַת אֲחָתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה הַאֵיזֵיל וְאִיקְרֵי לִיךְ אִתְּתָא מֵינִקְתָּא מִן יְהוּדָיָתָא וְתוֹנִיק לִיךְ יָת רַבְיָא׃ וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אֱזִילִי וַאֲזַלַת עוּלֵימְתָּא וּקְרַת יָת אִמֵּיהּ דְּרַבְיָא׃ וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה

ירחים ד׳ וסי׳ ותצפנהו שלשה ירחים · ובמגד גרש · בכפר ירחים · תכפר ירחים תכלאנה׃ גמא ג׳ חס׳ וסי׳ ותקח לו תיבת גמא · ובכלי גמא על פני מים · היגאה גמא · והדו וגמא · חציר לקנה וגמא׃ ותחמרה חד מן ית מלין דלא כפקיה׳ בסוף תיבותא וכטע׳ נכבר בכס׳ רבת׃ על היאר ה׳ בליש׳ וסי׳ ופרעה חלם · ותרד בת פרעה · ערות על יאור · על הנהרו׳ על היארי׳ · על יאריהם ועל אגמיהם׃ הלכת חס׳ דחס׳ וסי׳ ונערתיה הלכת · וחד ההלכת · וההלכת לרגלה · הולכות על טוביה בן כתיב · הלכות תרשיש בן כתיב · ובמסר׳ אחריתי מצאתי נמסר הלכת ד׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ ונערתיה הלכת · הלכת תרשיש · ותהלכת לימין · ההלכת למואל · ואגרותיהם הולכות על טוביה · מלאים · ובספרים הבדוקי׳ ישנים שראוי לסמוך עליה׳ כך דינם · ונערתיה הלכ׳ חס׳ דחס׳ · ההלכת לרגלה חס׳ דחס׳ · הולכות על טוביה מלא דמלא · ותהלכת ליכין חס׳ דחס׳ · וההולכת למואל מלא · הלכות תרשיש בן כתיב׃ בכה ובכה ז׳ וסי׳ והנה נער · וישמע משה את העם · ודוד עלה במעלה הזיתים · הנה המלך בכה · מדוע אדני בכה · ויצא ישמעאל בן נתניה · וכהתפלל עזרא׃ האלך ג׳ וסי׳ לך אשה מנקת · והבאתי בפלשתים · רמות גלעד׃ לכי ג׳ וסי׳ ותלך העלמה ותקרא את אם · ויאמר לכי ישלח אותה שני חדשים · ויאמר לה אבנון קומי לכי׃

כי טוב הוא · כשנולד נתמלא הבית כלו אורה׃ ולא יכלה עוד הצפינו · שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לשבעה יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף תשעה׃ גמא · גמי בלשון משנה ובלע״ז יונ״ק רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה׃ בחמר ובזפת · זפת מבחוץ וטיט מבפני׳ כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת׃ ותשם בסוף · הוא לשון אגם רוזי״ל בלע״ז ודומה לו קנה וסוף קמלו׃ לרחוץ על היאו׳ · סרס המקר׳ ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו׃ על יד היאור · אצל היאור כמו ראו חלקת יואב על ידי · והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ורבותינו אמרו׳ הולכות לשון מיתה הולכו׳ למו׳ לפי שמיחו בה והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות׃ את אמתה · את שפחתה · ורבותי׳ דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקדש היה לו לינקד אמתה מ״ם דגוש והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה׃ ותפתח ותראהו · את מי ראתה את הילד זהו פשוטו ומדרשו שראתה עמו שכינה׃ והנה נער בוכה · קולו כנער׃ מן העבריות · שהחזירתו על מצריו׳ הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה׃ ותלך העלמה · הלכה בזריזו׳ ועלמו׳ כעלם׃

ותהר · אין ספק כמו שהזכרנו כי אהרן גדול בשני׳ ממשה וככה קבלו אבותינו שפועה היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק והנה ידענו כי תחלת קץ ד׳ מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמוני׳ וחמש והיה ברדתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה חברנו אליהם ששים של יצחק עלו ק״צ והנה כשארו ר״י כוזיא מהם ע׳ שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה כשארו ק״מ ושנות לוי ברדתו אל מצרים מ״ג והנה חיה כ״ב שנה אחרי יוסף והנה כשארו ק״ח כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מ מסכנו׳ והנה קרוב מלדת משה שגזר על הזכרים ובן זיטא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנ׳ והנה זה המוכח בסנוירים שכח שם חם ויפת וכתיב ויולד נח ויפת הוא ה הגדול ועוד שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו והיא נקברה במערה קודם אברהם לא שנה ודע כי הנו״ן תמצא חסרה או מובלעת בדגשות ב בתחלת המפעל כנו״ן גם הלאה ויגש אליו ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל או ויחר אף והנה הנו״ן מובלעת באמצע על כן מדגש פא״ו ויחר אפו ימוב אפך וככה נו״ן כתן במלת תתי כי הוא כמו תנתי כי תי״ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו שבתי לבתי ילדתי גם בסוף את פחרך טוב תתי אותה לך וככה בשמו׳ כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה כמו מן בן בנה והיא תתערב עם אשר בנה בית והנה החליפו הה״א בתי״ו כמו גבירה גברת עטרה עטרת פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת והנה חסרו הנו״ן להקל על הלשון ויאמרו בת ומלת רחל בתו כמלת אמת חסרו ואמתו והנה התי״ו לשון נקבה והנה הנו״ן מובלעת ולשון רבות אמוכו׳ ולא אמתו׳ ולא אמתי׳ כמו בנות ולא בתות ולא בתים׃ ותהר · לא הזכיר הכתו׳ לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם · ומלת טוב כאשר תמצא באים מלא דעת יתכן היותו בבהמה כמו טוב עם יי׳ וטוב עם אנשים או טוב עין או בגוף או בצורה טוב תאר או מראה ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב תכל הילודים׃ שלשה ירחים · יש אומרי׳ כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד גם זה דרש כי לא יוכלו המצרים לדעת מתי הרתה האשה ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה מתי תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה ויותר חיים והנכברים הם הנולדים באחד עשר כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון כי דבר מכוסה הוא לקדמונים וחמשה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע הנולד והנה המעמד הקבוע הם רס״ט ימים ושלש יום וההמצעי רע״ג והגדול שהוא הארוך רפ״ח וחכמי המולדות יודו כן ואין טעה מהשבטי׳ כי להיותם על הסדר איננה ראיה כי הרבה כאלה בתורה על כן יתכן שרחל נקנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון גם נולד יששכר קודם אשר ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולן על כן מלת ואחר ילדה בת כמו ואחרי כן יצא אחיו שלא זכר ותהר לכל אחד גם לתקופת הימים שלש היו׳ ולא נדגש בדי הצפינו כדגשות קו״ף הם יקרך עון לדבר ב׳ בחות ובעבור היות הצר״י במוא כסרפת הפ״א שהיה ראוי להדגם והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף ואין צורך לבקש למה לא בפניתהו עוד אולי הסכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס וכתב ושהלה אשה משכנתה · ובאה מלת תיבת גומא מלעיל בעבור היות ה׳ בנון בתחלת מלת גומא׃ ותחמרה · כחה הא כה״א ויקר׳ לה כובח בשמו וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט הדוס מדבק ימצא בארץ ישר׳ וכמוהו בארו׳ בארו׳ חמר ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר ויכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד אולי אחותו נתנבאה לעשות כן ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על המדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנם מהמים שדלו ועוד דבר אחר כי אילו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם׃ בסוף · כמו קנה וסוף קמלו והוא צמח מן היאור׃ ותתצב · מלה זו הכי במו נח נעלם בין שתי התוי״ן תחת היו״ד את ר׳ משה הכהן כי תי״ו לרדת ולנשת נוסף בעבור חסרון הפא מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון כפתח · וטעה החליפו התי״ו להא במלת לדעה כמו אשר תנה הודך׃ ותרד · מארמונה׃ לרחוץ · מנהג המצריו׳ היה · והזכיר דבר נערותיה שהולכות על מקום היאור כמו ויד תהיה לך בעבור שמלחה אמתה והיא אחת מהנערות לקחת התיבה כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף כי במקום רחוק מן היבשה הוצמה התיבה שלא יגע אליה כל עובר ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה כי אם רפה ואם אמה ארכו דגוש ועוד כי אמה ארכו מדה לא זרוע׃ ותפתח ותראהו · אחר ש׳ מר ותראהו הוסיף לבאר כמו ובית דוד כאלהים כמלאך יי׳׃ והנה נער בוכה · היו העבריו גדולים כאילו הוא נער וראתהו מהול ובעבור יפיו חמלה עליו וזה טעם כי טוב הוא׃ ותאמר ותיניק · בעלי היו״ד בראשונה יש מתחלף היו״ד כמו מן ידע בוי״ו תודיע ויש שומסם נח נעלם בין האות המשרת והעי״ן תחת יו״ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה והיניק לך את הילד׃ ותאמר לכי · כמו שבי ולך ושב׃

רשי

היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי. משיתיהו. שלתיה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל בניתא מחלבא ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא משו כך חברו מנחם ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן ימשני ממים רבים שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו ומשתי את עון הארץ אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא לומר בהם פעלתי יתבא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי פניתי צויתי: ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד אמר רבי יהודה ברבי אלעזר הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו. וירא בסבלותם. נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם: איש מצרי. נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום: ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו שיתגייר: שני אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: מי שמך לאיש. והרי עודך נער: הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין ליגאל: אכן נודע הדבר. כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך אבל רואה אני שהם ראויים לכך: וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג לו זווגו מן הבאר: ולכהן מדין. רב שבהן ופירש לו מעבודה זרה ונדוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: ויגרשום. מפני הנדוי: למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו:

אבן עזרא

היליכי. כמו הסיקי כי שנים שרשים הם ילך גם הלך והטעם אחר כי אין הה"א מאותיות המשך על כן הה"א אחרת כמוה ועוד כי האל"ף גם היו"ד והוי"ו ימצאו בתוך המלה שנים כתובים ופעם נחים נמצאים במבטא לא במכתב ופעם נעדרים והה"א לעולם באמצע היא נראת ומלת בלטיהם היננה כמו בלהטיהם כאשר אפרש: ותאמר. אמר הגאון כי היליכי הם שתי מלות ולא דבר נכונה רק היא מלה אחת על משקל והניקיהו לי כמו שאמרתי והוא מהבנין הכבד הנוסף גם אמ' שהוא כמו האלך והנה הא' כמו וגם אכי הא' והכחנו לא מצאנו בכל המקרא ליכי כי אם לך רק היא מלה אחת: ותניקהו. מעלומי העי"ן מן הפעלי' השניי' הנראי' והנה בפסוק אחר שנים שרשי' והטעם אחד וככה הטיבו כנן צווי כמו היליכי והניקי אך הטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אליו מעלומי העי"ן: ויהי לה לבן. כמו ואלה בני מיכל זרובבל בן שאלתיאל והוא בן רפיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא בנו. שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש ושמו בלשון מצרים היה מוניוס וכך כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים של לשון קדרים גם ככה בספרי חכמי יון אולי למדה בת פרעה לשונינו או שאלה ואל תתמה בעבור שאיננו משוי כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים: ויצא אל אחיו. המצרים כי בארמון המלך היה. וטעם מאחיו אחר הזכיר עברי מן ממשפחתו כמו אנשים אחים: נצים. שם התואר מבנין נפעל והשלם ננצים כמו נראים: לרשע. העושה חמס: הלהרגני אתה אומר. בלבך: אכן. כמו אם כן: וישמע. ארץ מדין קרוב היו אל משמעת פרעה על כן הוצרך להיו' רועה כי אין שלא יעמוד ביישוב אולי יכירוהו וכאשר אמ' לו השם שמת פרעה ועבדיו שברח מפניהם ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמ' ויצילני מחרב פרעה כי כל ימי חייו היה ירא ממנו ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין שב לפר' למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר הידועה כדרך ויצא יעקב וילך ושב לומ' ויפגע במקום: ולכהן. הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לע"ז והעד וכהנו לי וכהני ה' ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד: ויבאו. משם ויגרשום כמו נ"ון שלא תתערב המלה עם הנ"ון הנוסף לעתיד וככה באנס במ"ם שלא להתחבר שני נוני"ן: ותבאנה אל רעואל. אבי אביהן היה כי יתרו היה חותנו והוא חובב וכתוב ומבני חובב חותן משה וכתוב לחובב בן רעואל המדיני: ותאמרנה. הן הוסיפו או לא הספיקו המים שדלו הם לצאן: ויאמר אל בנותיו. אבי האב יקרא אב כמו אלהי אבי אברהם גם נכוכר נכר אבוך וכן הבן יקרא בן וככה הבנות בנותי והבנים בני ואנת ברי בלשסר: ויאמר. הנה תפש הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו כי ידוע הוא מדרך הסברה: קראן ויאכל

מקרא ותרגום

היליכי את הילד הזה והינקהו לי ואני אתן את שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו: ויגדל הילד ותבאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו: ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו: ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול: ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך: ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר: וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר: ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן: ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויושען וישק את צאנם: ותבאנה אל רעואל אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום: ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן: ויאמר אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש

אוביל"י ית רביא הדין ואוניקיהי לי ואנא אתן ית אגריך ונסיבת אתתא ית רביא ואוניקתיה: ורבא רביא ואיתיתיה לבת פרעה והוה לה לבר וקרת שמיה משה ואמרת ארי מן מיא שחלתיה: והוה ביומיא האינון ורבא משה ונפק לות אחוהי וחזא בפולחנהון וחזא גבר מצראי מחי לגבר יהודאי מאחוהי: ואתפני לכא ולכא וחזא ארי לית גברא ומחא ית מצראה וטמריה בחלא: ונפק ביומא תנינא והא תרין גברין יהודאין נצן ואמר לחייבא למה את מחי לחברך: ואמר מן שוייך לגבר רב ודיין עלנא הלמקטלי את אמר כמא די קטלתא ית מצראה ודחיל משה ואמר בקושטא איתידע פתגמא: ושמע פרעה ית פתגמא הדין ובעא למקטל ית משה וערק משה מן קדם פרעה ויתיב בארעא דמדין ויתיב על בירא: ולרבא דמדין שבע בנן ואתאה ודלאה ומלאה ית רטיא לאשקאה ענא דאבוהן: ואתו רעיא וטרדונין וקם משה ופרקנון ואשקי ית ענהן: ואתאה לות רעואל אבוהן ואמר מה דין אוחיתין למיתי יומא דין: ואמרת גברא מצראה שיזבנא מידא דרעיא ואף מדלא דלא לנא ואשקי ית ענא: ואמר לבנתיה ואן הוא למה דנן שבקתין ית גברא

מסורה

היליכי' מלא' כליש' וסי' היליכי את הילד. אילכה שולל וערום: ותבאהו ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' ויגדל הילד ותבאהו' ותביאהו בית אביה. דשפטים. בית יי' שילה' קדמא' ובתרא חס': מכה ה' פתחין וסי' מכה איש עברי. מכה כמכה אשר בידי' האשר שבית בחרבך ובקשתך. מכה עמים בעברה. ולא תחוס עיני. וגם אני לא אחמול: נצים ג' וסי' שני אנשים עברים. להשות גלים נצים ערים בצורות. מלכים. להשאות גלים נצים. ישעיה: רעך כל אורייתא חס' ונבי' חסר בב"ב מלאי' וסי' ונתת לרעיך ושכב עם נשיך. אתה וריעך היושבים. וכל כתו' דכוו' מלאים ב"מ כשלי דבולהון חס' בב"א מלא' לך התרפס ורהב רעיך: ויירא י"ב נמסר פרשת ויצא. אכן י"ט נמסר בישעיה סימנם: ולכהן ג' וסי' ולכהן מדין שבע. ויאמר מיכה שבה עמדי. ויאמרו לו החרש שים. ותבאנה ה' כתיב כן וסי' ותבאנה אל קרבנה. ותבאנה ותדלנה. ותבאנה אל רעואל אביהן. פתאם עשיתי ותבאנה. נערות אסתר וסריסיה. ותבואינה כתיב. אשר תבאן הצאן. ל' כתיב בן. התבננו וקראו ותבואינה. לחוד כ"ב. ל' כ"ב. תבאינה האותת. ואל רחכמות שלחו. תבואנה אניות תרשיש. תבואנה כתיב ושארהון תבאנה כת': איו ואיו ה' וסי' ויאמר אל בנותיו. איו מלך חמת ומלך. בגללו לנצח. איו יי' אלהיך. עיני תראינה. במכה. וינוע אדם ואיו. וסי' בלשון תרגום בנתהון דמלכא מתגלגלין ובהתין וביתין:

קראן לו. מלה זרה בעבור שאין על משקלה: ויואל. אולי לא היה שם יתרו בן רעואל על כן לא הזכירו הכתוב: ותלד וכי אמר משה תחת צפורה היה האשה הכושית אשר אמר ואשר כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמן וכלל אומ' לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדע' הנכונה וככה ספר זרובבל וגם ספר אלדד הדני והדומה להם: וימת מלך מצרים. עתה יוכל משה לשוב אל מצרים וישראל עשו תשובה כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים על כן ענש השם ותחת אשר לא עבדוהו עבדו אכזרים: וישמע. טעם ויזכור שהגיע הקץ: וירא. החמס שהיו המצריים עושים בגלוי: וידע. העשוי בסתר:

הר האלהים חרבה. ככה כתב משה. וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם כי יהוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות: וירא. יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלבה אש כי כן מצאנו מה אמולה לבתך ור' אדנים אמ' אילו היה כן היה בלבת בחירק תחת הלמד כמו אל גנת אגוז והנה שבח ונגנה זרועיה ת תצמיח: הסנה. אמר הגאון כי זה מין קוץ ורבון שוכני סנה שמים והטעם על השם הנכבד ור' ישועה אמר הכבוד שסכן בסנה ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד ועוד למה נאמר על גזרת פועל ואיננו כן עושה שמים וארץ כי השם הוא עושם תמיד ומעמיד' כהגה היוצא מפי אדם ועוד אחר שהזכיר כל מגד הזכיר ב באחרונה רצון השם ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע ולפי דעתי כי כל סנה אחר הוא והוא מין קוץ יבש וככה הוא בלשון ישמעאל וככה הר סיני בעבור הסנה וכן פי' ורצון שוכני סנה רצון שיבקש השוכן במקום הסנה שהוא ד דורש ומבקש תמיד שיעשה ה השם רצונו ויאלא ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וסנה עד שיהא בה הרווי והיתה כגן רוה מלאלאת והודיע מתוך הסנה בזה הדעת כי הם דברי משה בכתבו התורה. ובוער מהפועלים היוצאים כי אם בוערה כמו אש אכלה והעד כאש תבער יער והנה האש ם שהיה בסנה בוער כל אשר ם סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך וככה ההר בוער באש. ומלת אוכל שם התאר כמו פעול וכמוהו אם תראה אותי לוקח מאתך שהוא קמוץ וככה לנער היולד כהם יוקשים בני האדם ואלה הפעלים כאשר הם יוצאים על כן ורגל מועד' איננה כמוהם רק הטורך תחת חולם והיא כמו פועלת: ויאמ' משה אסורה נא. גזרת סר אם בא אחריה מ"ם הי' למרחוק כמו סורו ממני הוא אומר להם רחקו ממני ואם אחריה אל בשלם נקודות י תהפך הדבר כמו סורה אלי

רשי

ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם: כמה דאת אמ' כי אם הלחם אשר הוא אוכל ויואל. כתרגומו ודומה לו הואל נא ולין ולו הואלנו הואלתי לדבר ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו וימת מלך מצרים. נצטרע והיה שוחט תינוקו' ישראל ורוחץ בדמם: נאקתם צעקתם: וכן מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברהם עם אברהם: וידע אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו: אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים לב האלה ואל תתמה על התי"ו שנו כיוצא בו מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אוכל. נאכל כמו לא עבד בה אשר לקח משם: אסורה נא. מכאן להתקרב שם: של. שלוף והוצ' כמו ונשל הברזל כי ישל זיתך: אדמת קדש הוא. המקום: ועתה

קראן חד מן א"ב מן חד חד משמש אב"גד וסימניהון במסרא רבתא: ויאכל ה' רפי' נמסר פרשת תולדות: ויואל ז' בטעמא מלעיל ה' מל' וב' חס' וסי' ויואל משה לשבת. ויואל הכנעני לשבת בארץ. דיהושע. ויואל הכנעני לשבת בארץ. דשפטים. ויואל האמורי לשבת בהר חרס. ויואל הלוי לשבת את האיש. ויאל שאול

קְרֶאןָ ל֖וֹ וְיֹ֥אכַל לָֽחֶם׃ וַיּ֥וֹאֶל מֹשֶׁ֖ה לָשֶׁ֣בֶת אֶת־הָאִ֑ישׁ וַיִּתֵּ֛ן אֶת־צִפֹּרָ֥ה בִתּ֖וֹ לְמֹשֶֽׁה׃ וַתֵּ֣לֶד בֵּ֔ן וַיִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ גֵּרְשֹׁ֑ם כִּ֣י אָמַ֔ר גֵּ֣ר הָיִ֔יתִי בְּאֶ֖רֶץ נָכְרִיָּֽה׃ וַיְהִי֩ בַיָּמִ֨ים הָֽרַבִּ֜ים הָהֵ֗ם וַיָּ֙מָת֙ מֶ֣לֶךְ מִצְרַ֔יִם וַיֵּאָנְח֧וּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵ֛ל מִן־הָעֲבֹדָ֖ה וַיִּזְעָ֑קוּ וַתַּ֧עַל שַׁוְעָתָ֛ם אֶל־הָאֱלֹהִ֖ים מִן־הָעֲבֹדָֽה׃ וַיִּשְׁמַ֥ע אֱלֹהִ֖ים אֶת־נַאֲקָתָ֑ם וַיִּזְכֹּ֤ר אֱלֹהִים֙ אֶת־בְּרִית֔וֹ אֶת־אַבְרָהָ֖ם אֶת־יִצְחָ֥ק וְאֶֽת־יַעֲקֹֽב׃ וַיַּ֥רְא אֱלֹהִ֖ים אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיֵּ֖דַע אֱלֹהִֽים׃ ס

וּמֹשֶׁ֗ה הָיָ֥ה רֹעֶ֛ה אֶת־צֹ֛אן יִתְר֥וֹ חֹתְנ֖וֹ כֹּהֵ֣ן מִדְיָ֑ן וַיִּנְהַ֤ג אֶת־הַצֹּאן֙ אַחַ֣ר הַמִּדְבָּ֔ר וַיָּבֹ֛א אֶל־הַ֥ר הָאֱלֹהִ֖ים חֹרֵֽבָה׃ וַיֵּרָא֩ מַלְאַ֨ךְ יְהוָ֥ה אֵלָ֛יו בְּלַבַּת־אֵ֖שׁ מִתּ֣וֹךְ הַסְּנֶ֑ה וַיַּ֗רְא וְהִנֵּ֤ה הַסְּנֶה֙ בֹּעֵ֣ר בָּאֵ֔שׁ וְהַסְּנֶ֖ה אֵינֶ֥נּוּ אֻכָּֽל׃ וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה אָסֻֽרָה־נָּ֣א וְאֶרְאֶ֔ה אֶת־הַמַּרְאֶ֥ה הַגָּדֹ֖ל הַזֶּ֑ה מַדּ֖וּעַ לֹא־יִבְעַ֥ר הַסְּנֶֽה׃ וַיַּ֥רְא יְהוָ֖ה כִּ֣י סָ֣ר לִרְא֑וֹת וַיִּקְרָא֩ אֵלָ֨יו אֱלֹהִ֜ים מִתּ֣וֹךְ הַסְּנֶ֗ה וַיֹּ֛אמֶר מֹשֶׁ֥ה מֹשֶׁ֖ה וַיֹּ֥אמֶר הִנֵּֽנִי׃ וַיֹּ֖אמֶר אַל־תִּקְרַ֣ב הֲלֹ֑ם שַׁל־נְעָלֶ֙יךָ֙ מֵעַ֣ל רַגְלֶ֔יךָ כִּ֣י הַמָּק֗וֹם אֲשֶׁ֤ר אַתָּה֙ עוֹמֵ֣ד עָלָ֔יו אַדְמַת־קֹ֖דֶשׁ הֽוּא׃ וַיֹּ֗אמֶר אָנֹכִי֙ אֱלֹהֵ֣י אָבִ֔יךָ אֱלֹהֵ֧י אַבְרָהָ֛ם אֱלֹהֵ֥י יִצְחָ֖ק וֵאלֹהֵ֣י יַעֲקֹ֑ב

קְרַן לֵיהּ וְיֵיכוּל לַחְמָא׃ וּצְבִי מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב יָת צִפּוֹרָה בְּרַתֵּיהּ לְמֹשֶׁה׃ וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נֻכְרָאָה׃ וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִנּוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְאַנַּחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פֻּלְחָנָא דַהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן וּזְעִיקוּ וּסְלֵיקַת קְבֵילְתְּהוֹן לִקְדָם יְיָ מִן פֻּלְחָנָא׃ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קְבֵילַתְהוֹן וּדְכִיר יְיָ יָת קְיָמֵיהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב׃ וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִפְרְקְהוֹן יְיָ׃

וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יָת עָנָא דְיִתְרוֹ חֲמוּהִי רַבָּא דְמִדְיָן וּדְבַר יָת עָנָא בָּתַר שְׁפַר רַעְיָא דְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ לְחוֹרֵב׃ וְאִתְגְּלִי מַלְאֲכָא דַיְיָ לֵיהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אִישָׁתָא מִגּוֹ אַסְנָא וַחֲזָא וְהָא אַסְנָא בָּעַר בְּאִישָׁתָא וְאַסְנָא לֵיתוֹהִי מִתְאֲכִיל׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְפְּנֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי יָת חֶזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מָה דֵּין לָא מִתּוֹקַד אַסְנָא׃ וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנֵי לְמִחֱזֵי וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִגּוֹ אַסְנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר לָא תִקְרַב הַלְכָא שְׁרִי סֵינָךְ מֵעַל רַגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דְאַתְּ קָאִים עֲלוֹהִי אֲתַר קַדִּישׁ הוּא׃ וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהָא דַאֲבוּךְ אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֱלָהָא דְיִצְחָק וֵאלָהָא דְיַעֲקֹב

גרשם ד' חס' וסי' כי גר הייתי בארץ. ואת שני בניה אשר. ויקמו להם בני דן את הפסל. מבני פנחס גרשם. וכל ד"ה דכו' גרשם בב"ב גרשון וסי' גרשון וקהת. קדמא' דספר'. ויחלק' דוד מחלקות לבני לוי לגרשון: ויזכר אלה' ד' נמסר פרש' נח: וידע אלהים ג' בליש' נמסר פרשת מקץ: ומשה ו' ר"פ וסי' ומשה היה רועה את. ומשה ואהרן עשו. ומשה בן שבנים שנה. ומשה עלה אל האלהים. ומשה יקח את האהל. ומשה בן מאה ועשרים. ומשה איש האלהים בניו יקראו: וינהג ה' וסי' וינהג את הצאן אחר המדבר. וינהג את כל מקנהו. וינהג את מקנהם ויך בהם. וינהג יואב את חיל הצבא. ואמציהו התחזק וינהג את עמו. וחד וינהג בעוזו תימן: אל הר ז' וסי' בישעיה סימן נ"ו: ואראה ה' וסי' הכצעקתה. אסורה נא ואראה. העודם חיים. אעברה נא ואראה. אמלטה נא ואראה: הלם י"ב וחסרים וסי' הגם הלם ראיתי. אל תקרב. מי הביאך. הבו לכם דבר ועצה. הבא עוד הלם איש. והנה ההמון נמוג. ויאמר הכהן נקרבה הלם אל. ויאמר שאול גשו הלם כל פנות. כי הביאותני עד הלום. דשמואל. וחברו דד"ה. לבן ישוב עמו הלם. ויאמר לה בועז לעת: משה ויחזקאל נעליך. יהושע וישעיה נעלך: עומד ו' מלאים וסי' אל תקרב הלם. על שנים עשר הבקר. וכל קהל ישר'. ותרא והנה המלך דיואש. תלתיהון דד"ה. הנה זה עומד אחר כתלנו. ויעש הבא אליו כרצנו:

סור ממקומך ובא אלי שיסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה: את המראה הגדול. זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ואמר יפת טעם זה האות כי האויב משל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער: וירא יי'. גם אלה דברי משה בסוף ויקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו ושם אפרשנו וכך המלאך שנראה לגדעון ושם כתוב ויאמר לו יי' או השם ראה כי סר לראות וזה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים וזה השם איננו שם העצם רק שם תואר כאשר אפרש והוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף ככתוב להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף והנה אלהים במקום הזה הוא המלאך הנזכר: ויאמר אל תקרב הלום. הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה שעם האש וככה הבא עוד הלום איש. ומלת של חסר נו"ן כמו גש כי הוא מגזרת וגם לגוים רבים: ויאמר אנכי אלהי. אחר שהזכיר אלהי אביך פי' כי הם אברהם יצחק ויעקב והחל מאברהם כי הוא החל לקרוא בשם יי' לבנות מזבח לשם כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע"ז והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר השלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות לכל ישראל ואין לוי כולל כי משה כנגד כל ישראל וכן אמר למשה אנכי אלהי אביך כאילו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם:

ויסתר

ויסתר משה פניו. כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ושער העין משער השמים כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד ובעבור יראתו הסתיר פניו: ויאמר. השליח ידבר בלשון שולחו. וטעם ראה ראיתי החמס הנעשה להם בסתר שלא יראוהו בני אדם אני רואהו. ואת צעקתם ששומעים הכל אני שמעתי והמכאובים שים בלבו אני ידעתי: וארד. בעבור היות השמים כגבוהים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים על כן מלת וארד ועוד כי מעלת המלאך עצומה ואין יכולת במשה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי: ולהעלותו. כנגד וארד כי כאשר אירד במקום עליון כן אשכנם במקום שהוא עליון מכל הארץ ואלה דברי המלאך וככה כתוב ירכיבהו על במותי ארץ והנה יבאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה. ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה והנה שאלה ראויה אחר שהששה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין. והפריזי הוא כדון ושאר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנעני: ועתה הנה. טעם הנה צעקת בני ישראל שעשו תשובה. וטעם וגם ראיתי את הלחץ שהזידו עליהם וככה אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם: ועתה לך. בשליחותי אל פרעה: ויאמר מי אנכי. אין הפרש בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי ככה מצאנו דרך הלשון גם אני גם אתה ואתם בהתבלע הנון מגזרת אין הלכתם כי המקום יכיר המדבר אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אנך על דרך כחומתך ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול ובעבור שאמ' והוציא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול שהם בני ישראל: ויאמר אני אהיה עמך ותבא אל פרעה ותוציא את בני ישראל והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך. וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראיתי לך בו זה המראה הגדול וכך הכתו' אומ' המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהי' וכן אמ' משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר ונזבחה ליי' אלהינו כי זה ההלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני רק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש וזהו שאמ' משה ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהי': ויאמר. עתה בקש משה מה שם יאמר לישראל תשמותיו כי בשם אל שדי לא יעשה אותות רק בשם הנכבד ואז' ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי ה המושיע לישר' יגלה שם חדש לא נשמע וכאשר ראה אני יי' אשר

ויסתר ב' וס' משה פניו. ויסתר עמל מעיני: ראה ד' ב' כתיב ה' וב' ו'. וס' פרשת תולדות: צעקתם ב' וס' שמעתי. שמעת: מי אנכי ג' וס' מי אנכי כי אלך אל פרעה. מי אנכי ומי חיי. כי הבאתני עד הלם. דשמואל: בהוציאך ב' ומלאים וס' בהוציאך את העם. בהוציאך את אבותינו: על ההר ד' וס' תעבדון את האלהים.

רשי

ועתה לכה ואשלחך אל פרע'. ואם תאמ' מה תועיל. והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם: מי אנכי. מה אני חשוב לדבר עם ה המלכי'. וכי אוצי' את בני ישראל. ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרי': ויאמ' כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאמרת מי אנכי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי: כי אהיה עמך. וזה המרא' אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך וכראוי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואינו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק ששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידי' לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים. דבר אחר כי אהיה עמך וזה שתצלי' בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרי' תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל ודוגמת לשון זה מצינו בישעיה וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' שמפלת סנחרי' תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים: אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת: כה תאמ' וגו'. זה שמי לעלם. חסר וי"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו: וזה זכרי. למדו היאך נקרא. וכן דוד הוא אומ' יי' שמך לעולם יי' זכרך לדור ודור:

וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו׃ וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם׃ וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה־תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר׃

וּכְבַשִׁינוּן מֹשֶׁה לְאַפּוֹהִי אֲרֵי הֲוָה דָחִיל מִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא דַייָ׃ וַאֲמַר יְיָ מִגְלָא גְלֵי קֳדָמַי יָת שִׁעְבּוּד עַמִּי דִּי בְּמִצְרָיִם וְיָת קְבִילְתְּהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יָת כֵּיבֵיהוֹן׃ וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא לַאֲרַע טָבָא וּפְתָיָא לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לְאַתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ וּכְעַן הָא קְבִילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָלַת קֳדָמַי וְאַף גְּלֵי קֳדָמַי דּוּחֲקָא דִּי מִצְרָאֵי דָּחֲקִין לְהוֹן׃ וּכְעַן אִיתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָת פַּרְעֹה וְאַפֵּיק יָת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ מַן אֲנָא אֲרֵי אֵיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה וַאֲרֵי אַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְדֵין לָךְ אָתָא דִּי אֲנָא שְׁלַחְתָּךְ בְּאַפָּקוּתָךְ יָת עַמָּא מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ עַל טוּרָא הָדֵין׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַה שְּׁמֵיהּ מָה אֵימַר לְהוֹן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַאֲמַר כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן׃ וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר׃

יהי קלות וברקים. ועבר משם הגבול. ויעל כבוד יי' מעל תוך העיר: ואמרתי להם אלהי אבותיכם ל' מלא דמ"ל בתורה. אלהי אבותיכם יוסף עליכם לחוד מ"ל כו"ו חד בעלמא:
מה שמו ח' פסו' אית כהון מה כה וס' מה פשעי כה חטאתי. כה נאמר לאדני כה. מה שמו מה אומר אליהם. כה תריבון עמדי. כה עוני מה חטאתי. כה אעידך מה ארמה. אם חטאתי מה תפעל בו. כה אעשה לך אפרים כה: מה אומר ב' וס' ואמרו לי כה שמו. אחרי אשר הפך ישראל עורף. יהושע: אמירה לבני ישראל ה' וס' אהיה אשר אהיה. לכן אמור לבני ישראל. ואמר פרעה. על כן אמרתי לבני ישר'. כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא: לעלם י"א חסרים נמסר בתהלים סימן ע"ה:

הוצאתיך מאור כשדים פי' בו כי הם דברי משה ולא דבר נכונה כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות ומשם והלאה כתוב יי' אלהים ומשנולד קין כתוב השם לבדו ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקום אחד בעבור שאמר פרעה העתירו אל יי' ורב מהיות קולות אלהים אז אמר משה מפני יי' אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה: ויאמר אהיה. פירושו אשר אהיה כמו ובית דוד כאלהים ואחריו כמלאך יי' לפניהם והוא פירוש כאלהים: ויאמר עוד. שם אחר והוא מטעם הראשון רק האחד על לשון המדבר וזה לשון יחיד שאינו מדבר ומגזרת יה ואלה השלשה שמות הם שמות העצם ועתה אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות ונקדת סוד השם הנכבד ולמה אינו נקרא ככתבו:

אמר אברהם המחבר

הנה לא הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא המושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מיקו' עצם הנקרא ובאר בעל דברי' יבדל שם העצם משם התאר האחד כי שם התאר נגזר ממפעל כמו חכם בני אם חכם לבך פועל עבר למען תחכם באחריתך פועל עתיד ולא

כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד אע"פ שיש שם עצם שנגזר מפעל כמו יצחק לא יאמר יצחקתי ולא איצח' כי שם עצם איננו כמקור והדבר השני שתחבר חכם שם התאר ותאמר חכמי ולא יתכן לומ' אברה' שהוא שם העצם לא יאמר על רבים אברהמים ולא ישרא' שהוא שם העצם אם כן היה שם שני אנשי' לא יאמר ישראלים רק יאמר ככה כשיתייחס איש אחד אל ישראל שהוא שם המין והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדע' כאשר יבואר שם התאר כי מן חכם יאמר החכם והנה לא יאמר האברהם היצחק ואין טענה במלת אמר הקהלת כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שקהלת בו והאדם הוא שם תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין ומלת המנשה בעבור היחס והדבר הרביעי שם העצם לא יסמך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב לא יאמר יצחק הדור כי העצם עומד בעצמו והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מד' אותיו' כי שניהם שמות העצם והנה מצאנו יי' צבאות והורכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא או הוא אות בצבא שלו וזה לא יתכן כי הנה אלהי הצבאות ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אלהים או עם השם הנכבד יי' אלהים ואל יקשה בעיניך יי' אלהים צבאות כי הוא כדרך והנבואה עודד הנביא ובעבור שהשם סומך עד עומד לבדו וכו הכל עומד על כן פעם הוא זה השם כמו תאר על דרך ויזכר ימי עולם משה עמו והטע' שהוא המעמיד על כן יי' אלהים דבקים עמו המלאכי' הקדושי' וככה יי' צבאות הם צבאות השמים ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישרא' נקרא כן והביא ראיה מן והוצאתי את צבאותי הלא תראה וכל צבא השמים עומדים עליו והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבים ויחיד כמו הלא אלוה גובה שמים ועוד שיסמך לומר אלהים אלהי ישראל ומלת אל תקיף וככה שדי כקול מים רבים כקול שדי והיה שדי בצריך:

ודע

כי האחד סוד כל המספר ויסודו ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר הנפרדים והנה כל המספרי' הם תשעה מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת ואם תכתוב התשעה בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחדים שמאלים והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין ובהגיעך אל חמשה שהוא אמצעי אז יתהפכו המספרי' להיות העשרות אחדים והאחדים עשרות ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה כי לא תוכל להחל אחד אם לא יהיו עשרה והנה עשרה הוא דומה לאחד והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה ושם העשרה כוללם עם היותם מספר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים כי בהגיעך אל עשרי' אז הם שני עשרו' כנגד שני אחדים ושלשי' כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים ובהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד ובהגיעך לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות גם הוא האלף דומה לאחד עד היותם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים ובהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה כי כל ראשי המספרים הם דומים לאחד על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרי' הם חלק מעשרה או התחדש מכפלו או מתחברתו אל אחריו או מהשנים דרכים נחברים והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעו' חמש כנגד חמש וככה הגלגלי' תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדש נקרא כן בעבור שכחו בכל כסא הכבוד והוא התקיף וכל הגופות מקיף והנה יהיו האמצעיים במספר עשרה הם שני' והם חמשה וששה ואלה ארבעתם האו' הם הנכבדים וכל מספר מרובע שם אחד נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה בדומה לו וכן במרובע חמשה חמשה ובמרובע ששה ששה אלה הד' מספרי' לעולם שומרי' עצמם במרובעם וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים ועוד כי כל מספר הוא באחד בבא והוא בכל מספר במעשה והוא ישנה בפאה אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות והנה כח האחד ובחברך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה וזהו חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעי' בחשבון בערך החשבון אל חמשה ולמעלה מחמשה יהיה הדבר בהפך וחשבון ששה הוא חשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד וכאשר תחבר מרובע האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה ואם תשים אלכסון עגול במספרו ותוציא יותר בשלישיתו יהיה המשלש שהוא שוה השוקים כמספר הקו הסובב וכמוהו המרובע הארוך בעגול ולפני זה המספר יהיה ערך המשולש אל הקו כערכו אל עשרה ולמעלה ממנו הפך הדבר והנה אלה הארבע' המספרים הם היקרים ומספרם שנים ועשרים כמספר כל האותיות ואל תחשוב הכפולים כי הם בעצמם רק מה שהיה ברחב השיבו באורך והטעם על המבטא בלשון שם אחד להם ידמו זה לזה אבל לא ידמו במכתב ובעל לשון הקדש ראה כי חמשה מקומות הם מוצאי האותיות והנה שם אחים שרשים לעולם ואחים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה והנה זה האחי כנגד מהראשון וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה וראוי להיו' האות הראשון גם החמישי גם השני גם העשירי קלים במבטא וכבדים בטעם ויהיו נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם חסרים ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים אלה באלה והנה אותיות הגרון הם ארבעה ותחלתם עי"ן ואחר חי"ת ואל תזכור האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות כי אינם מאותיות הגרון רק האות לבדה כשתשים תחתיה פתח וזה שניהם עי"ן חי"ת כבדים מאד ומי שלא נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו הערלים על כן נבחרו האלף והה"א גם בחר מאותיות החיך גכ"ק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו"ד כ"ף על כן היו גכ"ק מהשרשים ואותיות הלשון דטלנ"ת עם השנים שרשים והם ד"ט והאחרים בחר ואותיות השניים זסשר"ץ כולם כבדים והקל שבהן השי"ן על כן בחרו והניח האחרים על כן הוצרך לקחת מאותיות השפה שהם בומ"ף שלשה והניח האחד

שהוא הפ"א וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון כי הוא המוצא הראשון במתכונת האדם מלמטה למעלה והאל"ף לפני הה"א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד וראוי להיות הה"א האות החמישי כנגד חמשה במספר שהוא נכבד ואלה השנים אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור ששם אות הראשון מהגרון שם אחריו אות מסוף החמשה מקומו' שהוא השפה על כן היה בי"ת אחר אלף גם וי"ו אחר ה"א ופ"א אחר עי"ן והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה"א ושם האחד מהחיך והוא גימל והשני מהלשון והוא דל"ת על כן הוצרך לשום זי"ן שהוא מהשינים אחר וי"ו והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עשירי לאותיות וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמבוארים ומהשפה הקל הנכבד שהוא הוי"ו ואין במוצאם הנשארי' קל מאותיות החיך והנבחרי' היו היו"ד גם הכ"ף והיו"ד יותר קל והנה ארבעה אותיות ראויים להיותם אותיות המשך ובעבור כי האל"ף כמו האחד על כן נמצא נעלם עם כל תנועה והנה עם חלם ראש ועם קמץ גדול ראשים ועם חירק ראשון ועם קמץ קטן ראשית ועם שורק משסף פארה ועם פתח גדול לחטאת ולנדה ועם קמץ קטן שוטה פלא ובעבור היותו ראש שמוהו סימן המדבר זכר גם נקבה ובעבור שלא ימצא נראה באחרונה על כן איננו סימן רק פעם יתחלף בה"א קראן לי מרא גבהא קומתו וימצא נוסף בסוף כמו ואתיקיא ההלכוא אתו גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול אזרועך ובאמצע והאזניחו נהרות ויכת' בסוף ולא יבוטא בו כמו חטא ופעם יהיה חסר כמו על כס יה ויתחלף בה"א האמן ההמון גם ביו"ד ייתמרו יתאמרו גם בוי"ו במבטא ולמשא תמרו והנה השלשה אותיות הם ראוים שיהיו לסימן בראש ובסוף והנה האות שהוא היו"ד שהוא דומה לאחד שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים שמרתי אמרתי ובשמו' כמו שמי ושמוהו בראש סימן יחיד זכר הוא דומה לנמצא כמו שמספ' עשרה דומה לאחד ושמוהו בסוף הפך זה סימן לנכח הנקבה דמי ראי למען תזכרי ובעבור כי במספר דומ' לאחד היה ליחד ובעבו' היו' העשר' כולל כל חשבון על כן היו"ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי נשים ובסמוך אל המדבר ידי כנו שמים והיו"ד ימצא נעלם עם חירק רגלי ועם קמץ קטן רגלי חסידיו ישמור ועם קמץ גדול ידיו רגליו והיו"ד תחת ה"א הנה יד יי' הויה ואתה הוה להם למלך ותחת ה"א יחסיון מן חסה ותחת אל"ף כל פקודי כל ישרתי וימצא נוסף יכהר היושבי רבתי והה"א שמוהו סימן היש הדבר כי כן טעם הא לכם זרע פעם לתמה הבמחני' הכהיה ופעמים לדעת המבואר האיש העבד העברי האנשים ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר גם כן בשמות כי הזכר הניחו בלא סימן אמרו אמרה קהלת גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרנה ישמרנה כשמרנה תשמרנה ישמרוה שמרנוה שמרוה וסימן בשמות נערה בתולה והה"א נוסף בבנין הכבד גם בבנין התפעל גם היא מובלעת מזה בידיך כמו יו"ד בטרם אברך ואל"ף ואברך כרוב הסוכך ונוספת באחרונה אשמעה ובשמות כמו לילה והוא נעלם עם קמץ עשה ועם קטן בוכה ירושלם ועם פתח קטן אשר אני בונה ועם חולם כי פרעה אהרן גם שלמה ועם שורק לא יקראה קרא ובעבור היות הוי"ו מוצא ומהתחברות השפתים על כן שמוהו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק מי פעל ועשה ובאחרונה לשון רבים זכרים גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים ופעמים גם לנקבות אם תמצאו אם תעירו והוי"ו ימצא נעלם עם שורק ועם חולם ובעבור היות הה"א נוסף בסוף סימן הנקבה הוצרכו להיות הוי"ו סימן לזכר שמרו גם בשמות ידו גם בעתידי' אויב ירדפו ובתוספת ה"א או נו"ן בדגש או שורק ישמרהו ישמרנו בעליו וסימן לשון רבו' מדברי' בפעל עבר ובעתידי' והנה הראתיך כי אלו הארבע אותיות הם אותיות המשך על כן היו השמות נכבדים שהם שמות העצם מאלה האותיות והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקו' הזה וידענו כי משה לא דבר לפרע' דברי השם רק ככתבו ולא היה מזכירו בכינוי כי הוא היה קדוש על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו וכו' וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול והעד שאנחנו קוראין אותו אלהי' בהתחברו עם אל"ף דל"ת שהטעם שהוא אדון ובאה המלה על דרך לשון רבים דרך כבוד כמו אלהי על כן האומר לשם כמו לאדם אדוני שאל טועה הוא:

ועתה

אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם האחד הוא השפל והוא על מעלות רבות רק שלם כוללם והאחד המתכות והם שבעה כנגד שבעה המשרתים ולמעלה מהם הצמחים ואם על מעלות רבות ולמעלה מהם החיי' ומעלותם רבות והאד' לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל והשנוי יקרנו בעצמו בגופו גם בנפשו כנגד מחשבתו גם בשיניו וכל עסקיו וחכמי לב דמו המיני' שהם הכללים שהם שמורין כי הפרטים אובדים דמו אותם המינים הכללים העומדי' לכל עץ על מים רבים תמיד והעולם האמצעי על מעלות רבות והנה החמשה הכוכבים המשרתי' מעלתם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו ולא תשתנה תנועתם ולא תוסיף ולא תגרע ולא יעלו ולא ירדו רק כפי המערכת יש להם שנויים רבים כי פעם הוא הכוכב בקו המזלות ופעם שמאלי ופעם ימיני רב או מעט ופעם עולה בגלגלו הקטן גם בגלגלו הגדול שהוא מוצקו רחוק ממוצק הארץ ופעם עולה גלגלו או יורד ירון ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחרנית וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר ופעם במזרח ופעם במערב וערכו אל חבורו וגם אל צבא השמי' מלמעלה גם אל הלבנ' מלמטו' לעולם משתנה עד אין חקר כי פעם מתחבר לאחד השבעה המבטים והנה המחברו' לבדם במעלה אחת משלש מאו' ושנים הם מאה ועשרי' ובעבור אלו השנויים ישתנו כל הנבראי' בעולם השפל בעצמם ואף כי במקריהם והם בעצמם ובאורם לא ישתנו על כן למטה מהם הלבנה כי כל מקריהם יקרות ויותר כי יש לה שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ ועוד כי תנועתה כגלגל הקטן הפך תנועת גלגל הגדול ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש והעד כי בהתחברה עמו עם ראש התלי או זנבו לא תראה השמש אם היה ביום

את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה ואם תאמר זקנים סתם היאך איפשר לו לאסוף זקנים של ששים רבוא: ושמעו לקולך. מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים יעקב אמר להם ואלהי' פקד יפקד אתכם יוסף אמ' להם פקד יפקד אלהי' אתכם: נקרה עלינו. לשון מקרה וכן ויקר אלהים ואנכי אקר' כה אהא נקרה מאתו הלום: לא יתן אתכם מלך מצרי' להלוך. אם אין אני מראה לו ידי ה החזקה כלומ' כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא יסבוק כמו על כן לא נתתיך לא נתנו אלהי' להרע עמדי וכלן לשון נתינה הם וי"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה. כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו' ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף משמו של רבי יעקב ב"ר מנחם נאמר לי: ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבי': ונצלתם. כתרגומו ותרוקינון וכן וינצלו את מצרי' ויתנצלו בני ישרא' את עדים והנו"ן בו יסוד ומנחם חברו במחברת צדיעם ויצל אלהים את מקנה א אביכן אשר הציל א אלהים מאבינו ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחירק לא תהא משמשת ב בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכ' ונתכתם בתוכה ואמרתם נגלנו לשון נפעלנו וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנ' כנו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשבא בחטף כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד ונמלתם את בשר ע ערלתכם לכך אני אומר שזאת הנקודה בחירק מן היסוד היא ויסוד שם דבר כנול והוא מן הלשונות הכבדי' כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחירק כמו ודברתם אל הסלע וכפרתם את הבית ולמדתם אותם את בניכם:

אלא מרווחין א' כב' וסי' אמר א מלאכא לאנתתיה דארונא אריך לכנסיא קטורתא דירושלם:

ונצלתם ג' בטעם בתיו

נקרה ל' כתיו את'

ושאלת כל את' קרים ללאח' חס לא' קרים לא' סתל בתנ'

לא יח לא ולא לא תיגנו' כטין

פקד ה' וחס' נמסר סוף ויזו׃ פקד יפקד פקד בפקד אפקד כלם חסרים ב'מ'ה מלאים וסי' ועל ישבי פקוד. פקוד ושוע. לא אפקוד על בנתיכם. יפקוד חטאתם. דהושע. ועל העתודים אפקוד. אעלה א' פשטין וסי' ואמר אעלה אתכם מעני. ויעל מלאך יי'. את מי אעלה לך. ויאמר המלך אל ארנה. כי אעלה ארוכה לך.

לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃ וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלְכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה׃ וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם׃ וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם׃ וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃

אֵיזֵיל וְתִכְנוֹשׁ יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אִתְגְּלִי לִי אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִירְנָא יָתְכוֹן וְיָת דְּאִתְעֲבֵיד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם׃ וַאֲמָרִית אַסֵּיק יָתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרַיִם לְאַרְעָא כְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ וִיקַבְּלוּן לְמֵימְרָךְ וְתֵיתֵי אַתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְקְרִי עֲלָנָא וּכְעַן נֵיזֵיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא׃ וּקְדָמַי גְּלֵי אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק יָתְכוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמֵיזַל וְלָא מִן קֳדָם דְּחֵילֵיהּ תַּקִּיף׃ וְאֶשְׁלַח פּוֹן יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי וְאֶמְחֵי יָת מִצְרָאֵי בְּכֹל פְּרִשְׁוָתִי דִּי אַעְבֵּיד בֵּינֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן׃ וְאֶתֵּן יָת עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרֵי תְהָכוּן לָא תְהָכוּן רֵיקָנִין׃ וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִשִּׁבְבְתַהּ וּמִקָּרִיבַת בֵּיתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וּתְשַׁוּוֹן עַל בְּנֵיכוֹן וְעַל בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקְנוּן יָת מִצְרָיִם׃ וַאֲתֵיב מֹשֶׁה וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן לָא אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ׃

מצרים כ' אר יעלה. עלות מחים אעלה. תדבק לשוני לחכי אם לא. וסי' בלשון ארמי אבר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך לכנסיא קטורתא דירושלם: לי"י אלהינו ט' וסי' ושמעו לקולך. אלהי העברים. דרך שלשת ימים. ויאמר משה גם אתה. הנסתרות לי"י. נשכבה בבשתינו. הן לי"י אלהינו. ומה חטאתינו אשר לי"י אלהינו. ירמיה. לי"י אלהינו הרחמים והסליחות: להלך ד' וחס' וסי' ואני ידעתי כי לא יתן. להתי להלך עמכם. להלך נגד החיים. להלך אל אל במשפט: שליחות את יד ג' וסי' וישלח אברהם את ידו. ושלחתי את ידי והכתי את מצרים. כי עתה שלחתי את ידי: וישלח י"ב נמסר בתהלים סימן ע"ח: נפלאתי ז' חס' וי"ו בליש' וסי' בכל נפלאתי אשר. אעשה נפלאת אשר לא נבראו. ועזוזו ונפלאתיו. דתהלים. נפלאתיך ומחשבתיך אלינו. ודברי נפלאתיך אשיחה. וימאנו לשמוע ולא זכרו. זכרו נפלאתיו אשר. דד"ה: ושמלת כל מ"ם קדים לל"מד חס' ובל למ"ד קדים למ"ם מ"ל בכמ"ג וסי' ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר. וארבעים שנה בלכתם במדבר. דעזרא. וריח שלמתיך כריח: והן ה' וסי' והן לא יאמינו לי. והן אצוה על חגב. והן חלבא ופשרא. והן לא תסגדון. והן לא ידיע להוי לך:

ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרי' יהיה אור הלבנה נשחר והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא מתנועעי' כמשרתים ולא ישתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל האר' טוב ומכוי הראות כפי מקומו' האר' ותנועת השמש והעול' העליון הו' עול' המלאכי' הקדושים שאינם גופות ולא ב בגופו' כנשמת האדם ומעלותם כשגבו מדעו' הכלו' כנגדם וכל זה העולם כבוד וכולו עומד ואי' תנועה בשנוי בערך ריק מעמדו' אינו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו ונשמת האד' ממנו ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים וכל המשרת כנגד הצבא הגדול' בעת הברא ואם תחכם הנשמ' תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון ש שקבל על ידי אור המלאכים א יהיה דבק בשם הנכבד וזהו שנדר יעקב והיה יי' לי לאלהים כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו על כן לא' הסירו את אלהי הנכר ועד היום לא אמר ככה כי לא יחל לעבוד את השם כפי נדרו. על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים וחכם גדול היה והעד' ישאלו איש לרעהו ועוד ישתחו ואין לו פחד ממנו ובעבור שרא' אדם כי ימות הוליד בן להיות המין שמור והנה קבל כח מעמד' על דרך כלל על כן אמרה חוה קניתי איש את יי' ובני הנביאים היו מתבודדי' אולי יקבלו כל אחד כפי כחו. והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתי' וכאשר כאמ' לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא יתמהו בספר קהלת כי ידבר על המעשי' אשר עליה' אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל חדש כי החכמה העליונה: לך ואספת. טעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען. וטעם פקוד באה עת פקודתם: ואומר. וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה א אתכם וזהו ואחרי כן יצאו ב ברכוש גדול וגם אנכי אעלך גם עלה או בגזרתי עתה להיות זה כמו ותגזר אומר: ושמעו. כל שמע אחריו למ"ד הוא בי"ת הטעם שישמעו הענין שנשא הקול לא לשמוע הקול. רגשות יו"ד העבריי' דרך נחות להראות יו"ד היחס כי יו"ד העברי' בחירק תחת הרי"ש סימן רבי' כמשפט נקרה עלינו. בה"א גם באל"ף הטעם אחד כמו נקר' נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא פן יפגענו: ואני. לא יתן רשות או כמו יכית כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה ולא בעבור יד החזקה שיש לו והגאון אמר ולא ביד חזקה בטעם אחת: ושלחתי את ידי. כנגד ידו: ונתתי. גם היה דבר פלא שמצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום וזה הכך משפט אנשי ה העולם. ודע כי מלת ריקם נוסף והמלה כמלאה על רבים כזאת גם על לשון נקבה את תבואי ריקם וכמוהו חנם: ושאלה. הנה במקום אחר וישאלו זכרים ונקבה והזכיר הנקבות עתה כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרי כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנים והבנות ונזמים באזנים וכלף אצעדה ושהרונים וענכים וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים וככה הזכיר משפטה כי הנשים בעלות כשפים יותר מהזכרים: ומגרת ביתה. כי אחותה היתה להם ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה הבל ידאו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר ואין זה רע כי הכל שלו הוא: ונצלתם. כמו ודברתם כי יתכן להיות משקלה תבנין כפעל כמו ונגפתם: ויען. הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר ככה כי ושמעו לקולך אולי לא יאמינו בלב: ויאמר

אבן עזרא

ויאמר. זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל. על כן כתוב למען יאמינו והטעם תעשה כן להם והוא נתן לו במצא עמו תמיד כי מטהו משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה: ויאמר. דעת חכמי המחקר איך יתכן זה והוכרכו לומר להכיר היבושת וכל דבריהם רוח כי הוא דרך מופת ואינו על דרך התולדת: ויאמר. אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש וכתו' התנין הגדול ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה: ויאמר. האות הראשון מטהו שהוא נמצא בידו והשני בידו אמר יפת בעבור שחשד ישראל שלא יאמינו כנטרעה ידיו אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון. ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונגעם השם בעבדות מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים: ויאמר. הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וככה ובחיקו ישא שאהו בחיקך ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה: והיה. ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות ראשון יאמינו לאות האחרון והכתוב אמ' לקול האו' ואין לו קול רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות וחיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו: והיה. ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעש' האו' השלישי ויאמינו וכתיב ויעש האותות לעיני העם וזה האות השלישי שהוא והיה לדם ביבש' הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות: ויאמר כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ור' יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קצרה והטעם בי אדני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא ת תשלחני וככה בי אדני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה ש שתרצה והניחני לדברי: איש דברי'. יודע לדבר בחות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מ מגמגם או שיכבדו על פיו אותיו' ידועות ומנהג העברים כאשר ירצו להשות שני דברי' או שלשה יוסיפו מלת גם בתחלה כמו מ משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך. וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו והנה שלשום יהיה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והשם כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו ואף על פי שאין השי"ן קמוצה כמשפט או השם נוסף באחרונה כאשר הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלש חדשי': גם מאז דברך. מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך כי לא כר כובד לשון רק כאשר כאשר היה והאומר שכח לשון מצרים איננו נכון כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון ועוד כלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאיננו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותי' השפה וכל אותיות הלשון רק קצתם היה מוציאם בכובד וזהו טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר שיורנו ש' שר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: ויאמר. הנה מצאנו אלם כנגד שימת הפה ועור כנגד פקח וכאשר חרש לבדו ואין אחר כנגדו והר מתכי מל' פקח כנגד החרש והעור ככתוב פקוח אזנים לפקוח עינים עורות ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד למונו רק יורנו מה שידבר: ויאמר. כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה וככה דבר נא באזני העם שמע נא יהושע ימית נא את האיש הזה אוי נא לנו כי חטאנו:

מסורה

מזה חד מן טו בלין דכתיב תיבה חדא וקרי' תרין וסי' בבסר' רבת': השליכהו ד' ב' חס' וב' מלאים וסי' ארצה. אל בית היוצר. בחלקת שדה נבות. בחלקה כדבר יי'. דאורי' כ"ל. אל בית היוצר מ"ל: ושליכהו חד מן י"ב חס' כליש' נבס' פרשת כי תשא: וישליכהו ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' ארצה. וישליכהו באחד ההרים. וישליבהו

פסוק

ויאמר אליו יהוה מזה בידך ויאמר מטה: ויאמר השליכהו ארצה וישלכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו: ויאמר יהוה אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו: למען יאמינו כי נראה אליך יהוה אלהי אבתם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב: ויאמר יהוה לו עוד הבא נא ידך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג: ויאמר השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו ויוצאה מחיקו והנה שבה כבשרו: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון: והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה ולא ישמעון לקלך ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת: ויאמר משה אל יהוה בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי: ויאמר יהוה אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי יהוה: ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר: ויאמר בי אדני

תרגום

ואמר ליה יי מה דין בידך ואמר חוטרא: ואמר רמהי לארעא ורמהי לארעא והוה לחויא וערק משה מן קדמוהי: ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בזנביה ואושיט ידיה ואתקיף ביה והוה לחוטרא בידיה: בדיל דיהימנון ארי אתגלי לך יי אלהא דאבהתהון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב: ואמר יי ליה עוד אעיל כען ידך בעיטפך ואעיל ידיה בעיטפיה ואפקה והא ידיה חורא כתלגא: ואמר אתיב ידך בעיטפך ואתיב ידיה לעיטפיה ואפקה מעיטפיה והא תבת הות כבישריה: ויהי אם לא יהימנון לך ולא יקבלון לקל אתא קדמאה ויהימנון לקל אתא בתראה: ויהי אם לא יהימנון אף לתרין אתיא האלין ולא יקבלון מינך ותיסב ממיא די בנהרא ותשוד ליבשתא ויהון מיא די תיסב מן נהרא ויהון לדמא ביבשתא: ואמר משה קדם יי בבעו יי לא גבר מילול אנא אף מאתמלי אף מדקמוהי אף מעידן דמלילתא עם עבדך ארי יקיר ממלל ועמיק לישן אנא: ואמר יי ליה מן שוי פומא לאינשא או מן שוי אלמא או חרשא או פתיחא או עוירא הלא אנא יי: וכען איזיל ומימרי יהא עם פומך ואלפינך די תמליל: ואמר בבעו יי

מסורה

ארצה. דדניאל בלא: ואחז ב' וסי' בזנבו. ואחז לך אחד מהנערים: כל אוריה' האתת כתיב בכ"ג כתיב אתות וסי' והיה אם לא יאמינו גם בכל האתות אשר עשיתי. ובאתות ובמפתים. ואכהיב אותת. ויתן יי' אותת ומפתים: שמיעה לקול י"ז נבכר בבסרא רבתא: ולא ישמעו ד' וסי' והן לא יאמינו לי. והיה אם לא יאמינו לך. אם יחטא איש לאיש. ודברת אליהם ולא: ויאמר משה אל יי'ה וכי' בי אדני לא איש דברים. לא יוכל העם לעלות. ראה אתה אמר אלי. למה הרעת לעבדך. ושמעו מצרים כי העלית: בי אדני ה' וס' לא איש דברי'. שלח נא ביד תשלח. בי אדני במה אושיע. בי אדני במה אוש. ויעתר מנוח. הניינא דפסוק:

רשי

מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומ' לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל ותפש אומנותו של נחש: ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא ויחזיקו האנשי' בידו והחזיקה במבושיו והחזקתי בזקנו כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: מצורעת כשלג. דרך צרעת להיו' לבנה אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באמרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקת מרים על לשון הרע: מחיקו שבה כבשרו. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענו' שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו: והאמינו לקול האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגי' להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים כר' בעיני' אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבש' שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשיהיו לארץ יהיו בהויתן אבל עכשו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ב ביבשת: גם מתמול וגו'. למדנו שבעת ימים היה הקב"ה מ מפתה את משה בסנ' לילך בשליחותו: מתמול שלשום. מאז דברך. הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הם הרי ששה והוא היה עומד ביום השביעי כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר הנגלה נגלתי לבית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן וכן ביחזקאל ואודע לכם בארץ מצרים ואומר לכם איש גלולי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבדות אני מדבר ובלשון לעז בלב"ו: מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשי' שלא שמעו עליך ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורי' שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת הלא אנכי ששמי יי' עשיתי כל זאת:

הגהות בשולי הגליון

מזה חד מן ט"ו מלין זכות' תיבה חדא וקריין תרין

ד' ב' חס' וב' מל'

ב' ב' חס' וא' מל'

ב' וחס' יוד ובעיטין

ל' יותר הגה שבה כבשרו

ב' ב' מל' וא' חס'

ב' בב' בתורה

יסמנון קדמ' ולא יסמנון לקל תנינ' ונא' יסמנון לקלך

אנכי ה' בטעם לעיל ולק' אתכתי' וכפ' רבו בנ"א תוך אנכי:

והוריתיך ל' וחל' ובכ' והוריתך נכתב עליו ל' וכ':

בִּיַד תשלח · חסר אשר כאילו הוא כתוב ביד אשר תשלח כמו עם לבבם שלם והטע׳ שישלח זה השליחו׳ ביד אהרן אחיו שהוא איש דברי׳ כי איננו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישר׳ וכתוב ביחזקאל כי השם שלח נביא בישראל לפני בוא משה ארוננו וכתיב ויאמר י״י אל אהרן לך לקראת משה המדברה ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה על כן אמ׳ השם זראך ושמח בלבו והנה משה איננו ממאן ללכת רק בתחלה אמ׳ לא איש דברי׳ אנכי כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה וכאשר השיבו השם והוריתיך ידע כי כובד לשונו לא יסור הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה :

ויחר · חלילה להיות פירוש זה הפסוק ויבקש המיתו כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים ולמה יבקש המיתו בעת לכתו ואין זה דומה לדבר בלעם גם דבר יעק׳ איננו כן ואם טען טוען הנה מצאנו חרון אף שלא חרם שום נזק הראיתו לו ויחר אף י״י בם וילך ולא בא נזק לאהרן · וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי כי היו בהם אחרים ששמם כשמו ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה כי אהרן יהיה דומה לפה שיוציא דבור הנשמה שאינ׳ נראית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים כי על ידם יראו מעשה השם בארץ או קרושי מטה השופטים משפטי אלהים בארץ וכל אלהים שהוא על דבר הכתוב ככה לפי מחשבת השוגים כמו של חנניה הנביא : ואת · טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה ולהכות בו את היאור ולהעלות הצפרדעים ולהוציא הכנים ולהוריד הברד ולהביא הארבה ולהיות החשך : וילך יתר · הוא יתרו כמו גשם הוא גשמו ושלמה הוא שלמון והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד : ויאמר · אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו וכבר אמר וככה ויצמח י״י אלהים מן האדמה ורבים כאלה הנה עתה בהשיבו כאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו היו יודעים דבר המצרי וזהו וימת מלך מצרים כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה : ויקח · לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין או בזקנותו ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל ה הכתוב בו ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהנבאו וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים שיאלו יחדו עם ישראל ולא היתה עצה נכונה כי הוא בא להוציא ישר׳ והם ירצו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון כי הנה מצאנו דוד שאמר אל נתן הנביא הים יטר לבנות בית לשם והוא השיב כל אשר בלבבך עשה וי״י עמך ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית והזכרו הזקנים לתרגם על החמור על נושא אדם בעבור שהוא דרך גרעון שירכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה ויפת אמר כי הוא שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ולא דבר נכונה כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו והחמורים שהם במצרים יקרים ונכברי׳ מהפרדים ואין לתמוה אם רכב גרשם בנו אחריה אולי קטן היה והיה אליעזר בחיק׳ כי עוד לא נמול · וטעם וישב ארצה מצרי׳ כי הוא לבדו שב כי כאשר פגע השם את משה נימול אליעזר ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה ומשה הניחם ושב למצרי׳ · ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות · ושב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהי׳ מה שאמ׳ השם למשה כל המופתי׳ שהוא עתיד לעשות במצרי׳ והזכיר לו אות שיאלו בעבורו ממצרי׳ היא מכת בכורו׳ והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו ורבים כזה בתור׳ כמו שלם ישלם ואם אין לו כי הוא דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור : ויאמ׳ · זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלח בעבור כל המופתי׳ שיראם עד המופת האחרון :

רשי

ביד תשלח · ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן · ד״א ביד אחר שתרצה לשלוח אין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה : ויחר אף · רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמ׳ בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון אמ׳ לו ר׳ יוסי אף בזו נאמ׳ בו רושם : הלא אהרן אחיך הלוי · שהיה עתיד להיו׳ לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנאמ׳ ומשה איש האלהי׳ בניו יקראו על שבט הלוי : הנה הוא יוצ׳ לקראתך · כשתלך למצרי׳ וראך ושמח בלבו לא כשאת סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה ומשם זכה אהרן לעדי החשן ה הנתון על הלב : ודבר הוא לך · בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכי׳ לדבור שכולם לשון עליהם : יהיה לך לפה · למליץ לפי שאתה כבד פה : לאלהים · לרב ולשר : וישב אל יתר חותנו · ליטול רשו׳ שהרי נשבע לו · ושבע שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וגו׳ : כי מתו כל האנשי׳ · מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת : על החמור · חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברה׳ לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר עני ורוכב על חמור : וישב ארצ׳ מצרי׳ ויקח משה את מטה · אין מוקדם ומאוחר ת מדוקדקים במקרא : בלכתך לשוב מצרים׳ וגו׳ · דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור ב בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו : אשר שמתי בידך · לא על שלש אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישר׳ שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו׳ ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך :

ויאמר י״י ״ב בספ׳ בטעם קדמא אזלא וסי׳ מי שם פה · על נהרהם · ברד · ארבה · חשך · עוד נגע אחד · כתב זאת זכרון בספר · הנה אנכי בא אליך · עלה אלי ההרה · אתם עם קשה עורף : לאד׳ ה׳ מלעיל וס׳ מי שם פה · ידעתי כי לא לאדם · והצרתי לאדם · דצפניה · ויאמר לאדם הן יראת י״י · במים הפנים לפנים ·

שלח נא ביד תשלח : ויחר אף יהוה במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו : ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתי אתכם את אשר תעשון : ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים : ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתת : פ וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים ויאמר יתרו למשה לך לשלום : ויאמר יהוה אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך : ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלהים בידו : ויאמר יהוה אל משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המפתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם :

שלח כען ביד מן דכשר למשלח : ותקיף רוגזא דיי במשה ואמר הלא אהרן אחוך ליואה גלי קדמי ארי מללא ימליל הוא ואף הא הוא נפיק לקדמותך ויחזינך ויחדי בלביה : ותמליל עמיה ותשוי ית פתגמיא בפומיה ומימרי יהי עם פומך ועם פומיה ואליף יתכון ית די תעבדון : וימליל הוא לך עם עמא ויהי הוא יהי לך למתורגמן ואת תהי ליה לרב : וית חוטרא הדין תיסב בידך דתעביד ביה ית אתיא : ואזל משה ותב לות יתר חמוהי ואמר ליה איזיל כען ואיתוב לות אחי די במצרים ואחזי העד כען אינון קימין ואמר יתרו למשה איזיל לשלם : ואמר יי למשה במדין איזיל תוב למצרים ארי מיתו כל גבריא דבעו למקטלך : ודבר משה ית אתתה וית בנוהי וארכיבנון על חמרא ותב לארעא דמצרים ונסיב משה ית חוטרא דאתעבידו ביה נסין מן קדם יי בידיה : ואמר יי למשה במהכך למתב למצרים חזי ית כל מופתיא דשויתי בידך ותעבדינון קדם פרעה ואנא אתקיף ית ליביה ולא ישלח ית עמא :

וכל קהלת דכוו׳ מלעיל כמ״א מלרע · כי לאדם שטוב לפניו : גם מתמול גם משלשם גם חד כן ״ב פסוק׳ דאית בהון גם גם גם וס׳ כמ״ס רבת׳ : אנכי ח׳ כשע׳ לעיל נמסר בפרש׳ בראשי׳ : לקראתך ד׳ וס׳ וראך ושמח בלבו · פן בחרב אצא לקראתך · כאשר הפך איש מעל מרכבתו · על כן יצאתי לקראתך : ודברת אליו ד׳ וס׳ ודברת אליו ושמת את הדברים · אלהי העברים דזהנה יד י״י הויה · הרצחת וגם ירשת · ב׳ בו : פיהו ופיהו כל לישנ׳ ב׳ וסי׳ נמסר בריש שיר השירים : והוריתי ב׳ מלאים וס׳ והוריתי אתכם את אשר תעשון · וחברו דשמואל · והוריתי אתכם : תעשון י״ד וסי׳ בשפטים סימן ז׳ : בו דסבי׳ בה ו׳ וס׳ ואת המטה הזה · והתה עמו וקרא בו · והתעבר בו ומכרו · והנה בו מגלת ספר · זה הדרך לכו בו · ויקח חרש להתגרד בו : אל יתר ב׳ וס׳ וישב אל יתר חתנו · זקני הגולה : שב ב׳ חס׳ וסי׳ לך שב מצרים · שבע פעמים דנעמן : מצרים ו׳ סבירין מצרימה וסי׳ והמדנים מכרו · ויקומו וירדו מצרים · לך שב מצרים כי · והשיבך י״י מצרים באניות · ויעקב ובניו ירדו · כאשר בא יעקב : החמר ד׳ חסרים מס׳ פ׳ ויחי : ויאמר י״י אל משה ד׳ בטעמא בספר׳ וס׳ בלכתך לשוב מצרימה · והעל את הצפרדעים · וזה הלבנים · קחו לכם מלא חפניכם :

ואמרת

ואמרת· טעם בני בכורי זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו ואתה לקחתו לעבד עולם על כן אני אהרוג את בנך בכורך: ואמר· הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו על כן אענישך וחכמי דעת חשבו כי טעם משה ידבר וזה מגמגם ועוד כי אליעזר איננו בכור משה: ויהי בדרך· היתה קבלה בידם שלא יומל הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם ראה בעצתו שלא ימול כי ישתכן הנער אם יוליכו אותו בדרך והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיכיח עצתו וימול הנער וילך לו לבדו והנער יהיה עם אמו עד שיתרפא· והנה טעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו וזהו ויבקש המיתו אם לא ימול בנו ובעבור שאשתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו בצורה כי הוא גלה לה זה הסוד ולא תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו י"י כי מלאך י"י הוא וכמוהו וי"י הולך לפניהם יומם ושם כתוב ויסע מלאך האלהים ורב שמואל בן חפני אמר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו רק בקש להמית אליעזר והוא קימ׳ ויפגשהו גם המיתהו ואחרי כן פי׳ שהוא אליעזר על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה כיעוד לא נקל פיו וכמוהו ויהי בליתה ויתן יד: ותקח צפורה צור· דבר חד כמו חרבות צורי׳ מהם חדים וכמוהו אף תשיב צור חרבו וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך וראה הדם שהמשקוף ולא יתן המשחית על כן וירף ממנו ממשה סר החולי והרעדה ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר גם כן וירף ממנו אם כן יש להשיב עליו אם החולי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר ימול חתן· וטע׳ דמי׳ כי איש דמי׳ אתה לי כי בעבורך ימות בעלי: וירף· דמים בלשון הקדש על ב׳ ענינים האחד שפיכות דמים כמו איש דמים אתה לי והמפרש שהוא חיים איננו לשון והשני לשון רבים מרם ממש כמו ברמיך חיי והנה אמרה ברפותה מסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה· והמלו עם דבר והיה על לשון רבים בעבור דמי׳: ויאמר· לא היה מתגבל אהרן כי אין

ואמרת אל פרעה· כשתראה שלבו חזק וימאן לשלח אמור לו כן: בני בכורי לשון גדולה כמו אני גם אני בכור אתנהו זהו פשוטו ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: ואמר אליך· בשליחותו של מקום שלח את בני: הנה אנכי הורג וגו'· היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה הוא שנא' בלהיות הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה בשר ודם המבקש להנקם מחברו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: ויהי בדרך במלון ויבקש המיתו· לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד שלשה ימים אמול ואשהה שלשה ימים הקב"ה צוני לך שב מצרים ומפני מה נענש לפי שנתעסק במלון תחלה במסכת נדרים ויהי המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא: ותגע לרגליו· השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר· על בנה: כי חתן דמים אתה לי· אתה היית גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי: וירף· המלאך ממנו אז הבינה שעל המילה בא להרגו: אמרה חתן דמים למולות· חתני היה נרצח על דבר המילה: למולות· על דבר המולות שם דבר הוא והלמ"ד משמש בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישרא׳ ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה: ויאמר אל אהרן וגו'· אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפני פרעה לפי שלא היו יכולים ללכת ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם: כן

המיתו ג' וסי' ויפגשהו י"י· וישמע המלך יהויקים וכל גבוריו· ואל המיתו אל תשא נפשך י' אנך· צר ב' חס' בשינרא וסי' ותקח צפרה· בשמר חזק מצר· לרגליו ד' וסי' צפרה צר· ברעים במעל לרגליו· מצא רשף לרגליו· ותפציהו לרגליו: חתן ד' וסי' דמים אתה לי: למולת· שמשון חתן התמני· כי חתן בית אחאב

וְאָמַרְתָּ֖ אֶל־פַּרְעֹ֑ה כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה בְּנִ֥י בְכֹרִ֖י יִשְׂרָאֵֽל׃ וָאֹמַ֣ר אֵלֶ֗יךָ שַׁלַּ֤ח אֶת־בְּנִי֙ וְיַֽעַבְדֵ֔נִי וַתְּמָאֵ֖ן לְשַׁלְּח֑וֹ הִנֵּה֙ אָנֹכִ֣י הֹרֵ֔ג אֶת־בִּנְךָ֖ בְּכֹרֶֽךָ׃ וַיְהִ֥י בַדֶּ֖רֶךְ בַּמָּל֑וֹן וַיִּפְגְּשֵׁ֣הוּ יְהוָ֔ה וַיְבַקֵּ֖שׁ הֲמִיתֽוֹ׃ וַתִּקַּ֨ח צִפֹּרָ֜ה צֹ֗ר וַתִּכְרֹת֙ אֶת־עָרְלַ֣ת בְּנָ֔הּ וַתַּגַּ֖ע לְרַגְלָ֑יו וַתֹּ֕אמֶר כִּ֥י חֲתַן־דָּמִ֛ים אַתָּ֖ה לִֽי׃ וַיִּ֖רֶף מִמֶּ֑נּוּ אָ֚ז אָֽמְרָ֔ה חֲתַ֥ן דָּמִ֖ים לַמּוּלֹֽת׃ פ

וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶֽל־אַהֲרֹ֔ן לֵ֛ךְ לִקְרַ֥את מֹשֶׁ֖ה הַמִּדְבָּ֑רָה וַיֵּ֗לֶךְ וַֽיִּפְגְּשֵׁ֛הוּ בְּהַ֥ר הָאֱלֹהִ֖ים וַיִּשַּׁק־לֽוֹ׃ וַיַּגֵּ֤ד מֹשֶׁה֙ לְאַהֲרֹ֔ן אֵ֛ת כָּל־דִּבְרֵ֥י יְהוָ֖ה אֲשֶׁ֣ר שְׁלָח֑וֹ וְאֵ֥ת כָּל־הָאֹתֹ֖ת אֲשֶׁ֥ר צִוָּֽהוּ׃ וַיֵּ֥לֶךְ מֹשֶׁ֖ה וְאַהֲרֹ֑ן וַיַּ֣אַסְפ֔וּ אֶת־כָּל־זִקְנֵ֖י בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיְדַבֵּ֣ר אַהֲרֹ֔ן אֵ֚ת כָּל־הַדְּבָרִ֔ים אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיַּ֥עַשׂ הָאֹתֹ֖ת לְעֵינֵ֥י הָעָֽם׃ וַֽיַּאֲמֵ֖ן הָעָ֑ם וַיִּשְׁמְע֞וּ כִּֽי־פָקַ֤ד יְהוָה֙ אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְכִ֤י רָאָה֙ אֶת־עָנְיָ֔ם וַֽיִּקְּד֖וּ וַיִּֽשְׁתַּחֲוֽוּ׃

וְאַחַ֗ר בָּ֚אוּ מֹשֶׁ֣ה וְאַהֲרֹ֔ן וַיֹּאמְר֖וּ אֶל־פַּרְעֹ֑ה כֹּֽה־אָמַ֤ר יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל שַׁלַּח֙ אֶת־עַמִּ֔י וְיָחֹ֥גּוּ לִ֖י בַּמִּדְבָּֽר׃ וַיֹּ֣אמֶר פַּרְעֹ֔ה מִ֤י יְהוָה֙ אֲשֶׁ֣ר אֶשְׁמַ֣ע בְּקֹל֔וֹ לְשַׁלַּ֖ח אֶת־יִשְׂרָאֵ֑ל לֹ֤א יָדַ֙עְתִּי֙ אֶת־יְהוָ֔ה וְגַ֥ם אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל לֹ֥א אֲשַׁלֵּֽחַ׃ וַיֹּ֣אמְר֔וּ אֱלֹהֵ֥י הָעִבְרִ֖ים נִקְרָ֣א עָלֵ֑ינוּ נֵ֣לְכָה נָּ֡א דֶּרֶךְ֩ שְׁלֹ֨שֶׁת יָמִ֜ים בַּמִּדְבָּ֗ר וְנִזְבְּחָה֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֵ֔ינוּ

וְתֵימַר לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בוּכְרִי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יָת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וְאִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵיהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יָת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ׃ וַהֲוָה בְאוֹרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּיהּ מַלְאֲכָא דַּייָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ׃ וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִינָּרָא וּגְזַרַת יָת עוּרְלַת בְּרַהּ וְקָרִיבַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמָרַת בִּדְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵיב חַתְנָא לָנָא׃ וְנָח מִנֵּיהּ בְּכֵן אֲמָרַת אִלּוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּב חַתְנָא קְטוֹל׃ וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אֵיזֵיל לְקַדָּמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵיהּ בְּטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ וְנַשֵּׁיק לֵיהּ׃ וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַייָ דִּי שַׁלְחֵיהּ וְיָת כָּל אָתַיָּא דִּי פַּקְדֵיהּ׃ וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנַשׁוּ יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא׃ וְהֵימֵין עַמָּא וּשְׁמַעוּ אֲרֵי דְכִיר יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי שִׁעְבּוּדְהוֹן וּכְרַעוּ וּסְגִידוּ׃ וּבָתַר כֵּן עָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיֵחֱגּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַייָ לָא אִתְגְּלִי לִי דְּאֲקַבֵּל בְּמֵימְרֵיהּ לְשַׁלָּחָא יָת יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלִי לִי שְׁמָא דַייָ וְאַף יָת יִשְׂרָאֵל לָא אֲשַׁלַּח׃ וַאֲמַרוּ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלָנָא נֵיזֵיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא

הוא· וחד ותחן המלאך וסר אל· ובמשמש אלפא ביתא: ויאמר י"י אל אהרן ג' וסי' לך לקראת משה· אתה ובניך ובית· בארצם לא תנחל· המדברה ב' נכתב בפרשת אחרי מות: ויאספו ו' פתחין וסי' את כל זקני· את השלי· את כל סרני פלשתים· וחברו· שלחו את ארון י"י· פלשתים את בחיהם· ויעל משם את עצמות שאול· וישלח המלך ויאספו· ויאספו את אחיהם· ויאספו כסף לרב· ויאספו וקיץ הרבה באד: ויאמן ב' וסי' העם· אביש: כי פקד י"י ד' וסי' ויאמן העם וישמעו· כי פקד י"י את חנה· כי פקד י"י את עמו· כי פקד י"י את עדרו· דזכריה: כה אמר י"י אלהי ישראל כ"ד נכתב בירמיה ס' ג': ויאמר פרעה ג' בטע' זקף רפ' וסי' אביך ואחיך· מי י"י אשר· הן רבים עתה: אלהי העברים ה' וסי' נלכה נא דרך שלשת ימים· תנינא· והנה לא שמעת עד כה· מכת ברד· מכת דבר· מכת ארבה· וחד אלהי העבריים· כל דלך ואכפת:

בורך כי משה הוא השליח אל פרעה ואהרן היה מלוה לפניו זה אל ישראל על כן אמר ושלח לפניך את משה אהרן ומריס לנסים על כן אמר והתחיל ללכת את משה הזקנים· הוא חורב· וינד· שלחו גם לישראל תחלה· והתחיל האותות אשר צוהו לעשות לישראל תחלה ואחר כך אותות אחרים לפרעה: וילך· הם הזקנים אל היועצים בכל דור ודור כי לא יוכלו לדבר עם כל ישראל אין רק הזקני׳ ידברו להם: וידבר· כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן וכמותו היה כמו כן מליץ תחתיו לאלעזר בנו: ויאמן· אחר שמעו כי פקד י"י עמו כי הגיע הקץ האמור לאברה׳: ענים· מגזרת עינוי: ויקדו· מבעלי הכפל כמו קדקד על משקל וימינו ימי כי אבל משה ידמו כאבן והאומרים כי הם מבעלי הנו"ן מי יתן וידמו כאבן כי יוסיפו מרמים מאין בלשון הקדש בעבור המשקל והלא ידמו כי ידמו דרך על משקל בנו לכם בתי׳ והם שני פרמים כי כל מה שנוכל שלא נמצא פרמי׳ רבים בעבור המשקל הוא הנכון: ואחר אחר שעשה אהרן את האותות באו שניהם אל פרעה ואמרו לו כמו כי השם הבטיחם ולכי תהיה עם פיך ועם פיהו: ואמרו כה אמר י"י· וזה השם לא שמענו פרעה על כן הזכיר אלהי ישראל והטעם עם ישראל ולא יעקב לבדו: ויחגו לי במדבר· לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים חגים ינקופו: ויאמר מי י"י אשר אשמע בקולו· מגד הוא מי י"י שהוא האלהים ומתשובת משה שהשיב לו אחרי כן כלומד זה: ויאמרו· זה השם הוא אלהי העברים שהיו יודעים והוא אברהם הנקרא עברי ויצחק בנו ויעקב ובניו כאשר אפרש בפסוק כי תקנה עבד עברי: ויאמרו· מלת נקרה כמו נקרא נקרתי בהר הגלבוע והוא כטעם פגיעה והנה פירש לנו למה הם חייבים לחוג פן יפגענו בדבר או בחרב:

מן יפגענו · פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: תפריעו את העם ממעשיו · תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם שהם שומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכה וכן פרעהו אל תעבור בו רחקהו וכן ותפרעו כל עצתי: כי פרוע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם · לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכ' אבל מלאכת שעבוד מצרי' לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים: הן רבים עתה עם הארץ · שהעבודה מוטלת עליהם ואת' משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: הנוגשים · מצריים היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדו' בעושי המלאכה: תבן · אשטובלא היו גובלי' אותו עם הטיט: לבני' · טיוולש שעושי' מטיט ומיבשין אותן בחמ' ויש ששורפי' אות' בכבשן: כתמו' שלשו' · כאשר הייתם עושים עד הנה: וקוששו · ולקטו: ואת מתכונת הלבני' · סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים · מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו': מתכונת · ותוכן לבני' ולו נתכנו עלילות ואת הכסף המתוכן כלם לשון חשבון הם: נרפים · המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטרייט בלעז: ואל ישעו בדברי שקר · ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה ודומה לו ואשעה בחקיך תמיד למשל ולשנינה ויספר ואשתעי ואי אפשר לומר וישעו לשון וישע ה' אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפ' אל ישעו אל יפנו שאם כן היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם ישעה האדם אל עושהו לא שעה אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ולא מצאתי שמוש של בית סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בית כגון המדברים בך וידבר מרים ואהרן במשה המלאך הדובר בי לדבר בם ואדברה בעדותיך אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו מדברים בדברי שוא והבאי: אתם לכו קחו לכם תבן · וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: לקשש קש לתבן · לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש · לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש במקומות אחר': אצים · דוחקים: דבר יום ביומו · חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: ויכו שוטרי בני ישראל · השוטרים ישרא' היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימים הלבנים לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה לפי' זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל · אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו' למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו · לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום: ולבנים

ומלת פן יפגענו כוללת אנחנו ישראלים גם אתה פרעה עמנו וכל המצרי' וראיות פרע' שבא הערוב ואכל מצריים רבי' כמו שכתוב ישלח בהם ערוב ויאכלם אז אמ' לכו זבחו לאלהיכ' בארץ ומשה השיבו לא נכון לעשו' כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחיקו וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר ושם זבחו ככתוב תעבדון את האלהי' על ההר הזה ועוד ויבן משה מזבח תחת ההר גם המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני הוא כי כתוב ויחנו ברפידי' ושם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב ובבא הארבה נתן רשות לקחת ישרא' שילכו לזבוח ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם וכראותם שבא הדבר והכה הבכורי' אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר על כן אמרו כולנו מתי' וגרשו אותם המצריים ללכת לזבוח גם הטפלים: ויאמ' · מלת תפריעו כמו שבוש וכמוהו באין חזון יפרע עם · וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן כי הם כנגד כל ישר' כי אין סבלותיכם כמו עסקיכם והעד והשבתם אותם מסבלותם: ויאמר · אמר יפתכי פי' הן רבים עתה עם הארץ שלא נחוש אם יבוא דבר או חרב עליכם כי רבים הם הקובלים ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית: ויצו · הנוגשים הם המצריים ושוטרי העם הם מישראל: לא תאספון · כתוב באלף והמנהג להיותו בוי"ו ששניהם מתחלפין ביו"ד והנה בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו: ללבון · מגזרת לבנה ובנין הלבנים חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המי' ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר · ורעכיים שמות לא ישתנו ממשקלם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן כמו ספר ובבעלי פת' קטן כמו צדק והנה כן תבן וטעמם לא כודעך ככה במלאו: וקששו · מגזרת קש מבעלי הכפל: ואת מתכונת · כמו תוכן דבר ידוע: תכבד · אמר הגאון כי אל ישעו כמו אל ישענו והנון חסר כחסרונו ממלת את פחדך ולא תאבה ולא תשמע לדברי החולם האומ' כי שרשו את בעבור שנמצא תמה לי ערך חשב כמו שתה עונותינו לנגדך והנה לא יוכל לכחש כי התי"ו השני במלת תמה לנכח והתי"ו של עיקר מובלע ברגש אף על פי שהתי"ו ראוי להרגש כתי"ו והשבתי חיה רעה אם כן יותר טוב שיהיה הנו"ן מובלע כהתבלע הנו"ן בתי"ו ואמתו כי היה ראוי להיות אמנתו ובת בנת ואת תנת וחסרה נו"ן הראשון ממלת תמה לי כחסרון יו"ד והיום רד מאד וחסרו נו"ן נגע בהרי' ועשנו · ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאשר את נרפים וכמו השעו ממני שעו מני ועיניו השע כי כאשר תרפינה העינים תכהינה וכמוהו ולא תשעינה עיני רואים · וטעם בדברי שקר בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן: ויצאו · מארמון המלך אל העם העובדים: אתם מאשר תמצאו · קרוב או רחוק: כי אין נגרע · תאר על כן הוא קמוץ כמשפטו: ויפץ · פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם להפיץ: לתבן · תחת תבן כמו והחמר היה לחמר: והנוגשים אצים · פועל יוצא כמלת שב וכמלתמו שימצא פעם יוצא ופעם עומד · וטעם לאמר לאמר להם: דבר יום ביומו · כמו מדי חדש בחדשו: ויכו · עליהם על בני ישראל · וטעם להוסיף גם פירשתיו ·

בתמל ז' חס' נמסר פרשת ויצא: תאספון חד מן בח מלין נסבין אלף באמצע תיבותא ולא קריין וסי' בבסרא רבתא: הלבנים ג' וסי' ב' מקטרי' על הלבנים · לא תספון לתת תבן · ואת מתכנת הלבנים תתנו: תמול שלשום ד' בליש' וסי' ואת מתכנת הלבנים · ודבר אבנר היה · ותלכי אל עם · גם תמול גם שלשם דדה"י:

פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם: וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם: וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר: לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן: וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ: תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר: וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן: אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר: וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן: וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן: וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ

דִּילְמָא יְעַרְעִנָּנָא בְּמוֹתָא אוֹ בְקִטּוֹל: וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יָת עַמָּא מֵעוֹבָדֵיהוֹן אֱזִילוּ לְפוּלְחָנְכוֹן: וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא סַגִּיאִין כְּעַן עַמָּא דְאַרְעָא וּתְבַטְּלוּן יָתְהוֹן מִפּוּלְחָנְהוֹן: וּפַקֵּיד פַּרְעֹה בְּיוֹמָא הַהוּא יָת שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְיָת סַרְכוֹהִי לְמֵימַר: לָא תוֹסְפוּן לְמִתַּן תִּבְנָא לְעַמָּא לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי אִנּוּן יֵיזְלוּן וְיִגְבְּבוּן לְהוֹן תִּבְנָא: וְיָת סְכוֹם לִבְנַיָּא דִּי אִנּוּן עָבְדִין מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ אֲרֵי בַטְלָנִין אִנּוּן עַל כֵּן אִנּוּן צָווֹחִין לְמֵימַר נֵיזִיל נְדַבַּח קֳדָם אֱלָהַנָא: תִּתְקַף פּוּלְחָנָא עַל גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְקוּן בַּהּ וְלָא יִתְעַסְקוּן בְּפִתְגָּמִין בְּטִילִין: וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסַרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן תִּבְנָא: אַתּוּן אֱזִילוּ סַבוּ לְכוֹן תִּבְנָא מֵאֲתַר דְּתִשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא אִתְמְנַע מִפּוּלְחָנְכוֹן מִדַּעַם: וְאִתְבַּדַּר עַמָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם לְגַבָּבָא גִּילֵי לְתִבְנָא: וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָּחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ עוֹבָדֵיכוֹן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן עָבְדִין כַּד מִתְיְהֵב לְכוֹן תִּבְנָא: וּלְקוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי מַנִּיאוּ

צעקים ב' וחס' בתורה וסי' קול דמי אחיך · כי נרפים הם: על האנשים ה' וסי' תכבד העבודה · ויאמר רב שקה · דמלכים · וחברו דישעיה · אחפש את ירושלים בנרות · וילכו ויגידו לדוד · ושאר קרי' אל האנשי': ויעשו ג' רפין וסי' תכבד העבדה · וכל חכם לב בכם · ויעשו בני ישראל את הפסח: ישעו ב' בתרי לישני וסי' בדברי שקר · ואין מושיע: אתם ד' רפ' וסי' אתם קחו לכם · אתם ראיתם · אתם נצבים · אתם עדי נאם יי': לתבן ב' וסי' לקשש קש · מה לתבן את הבר: ויפץ ג' נמסר פרשת נח:

תאספון חד מן מ"ח מלין נסבין א' באמצ' תיבות' ולא קריין

נזבחה חד מן ח' אותי' חתי' קרין ולא כתי'

והנה תמול הוא היום שעמד משה אצלו לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה וכן כתו' ויצו פרעה ביום ההוא: למה תעשה כה לעבדיך. שלא היה מנהג לעשו' כן. ומלת וחטאת פועל עבר והוין השיבו לעתיד כמשפ' כי יהיה כמו וחטאה וכאשר העלימו האלף כאשר היה במל' חטא ולא יוכלו לשום נעלם אחר אלף　על כן החליפו הה' בת' ואין צורך לשום דגש בט' וכמוהו וקראת אתכם הרע' והעם במקו' הזה לשו' נקב' כמו העם אשר בקרב' יושב' לבט' מדוע שובבה העם הזה והטעם כי החטא יהיה עליך וכנו דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו וכמוהו והייתי אני ובני שלמה חטא' ואויבנו ילעגו למו וימירו את כבודם: ויאמר. לא הועילו דבריהם כי הוא מתאמץ בחוזק לבו: ועתה לכו עבדו. אמר לשוטרי' גם הם חייבים לעבוד: ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו נפשם בצרה בעבור שאמ' להם פרעה לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם. ומלת אותם כמו נפשם ועצמם וכמוהו וירעו הרופאי' אותם ויקבור אותו בגיא ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא אותו אל פתח אהל מועד ולפי דעתי שהכהן יכוה להביאו: ויפגעו. תחס' מלת והם היו נצבים וכמוהו ופרעה חולם היה חולם והנה היה עומד על היאור ורבים ככה: ויאמרו ירא יי'. חמסנו שהוא עליכם ודע כי האותיו ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמכח על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה כמו ומתוק האור ודבי מריבות את' שבנו כמאסים ונבאשי' בעיניו כריח רע: וישב משה. הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמ' לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך עד שיעשה כל האותות אשר כוהו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני: והצל לא הצלת התשובה אשב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם והנה הוא הכביד העבודה עליהם. וטעם למה הרעות הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו מיד מצרים ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים: ומאז. מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיחל פרעה להקל מעליהם ותחל להצילם. ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו מאבותם: ויאמ' עתה תראה. כאשר אביא המכות על מצרי' אז ירויח להם מעט כאשר אפרש עוד:

ולבנים אומרים לנו. הנוגשים עמו כמנין הראשון: וחטאת עמך. אילו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הו' עכשו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פי' ודבר זה מביא חטאת על עמך כאו כתו' וחטאת לעמך כמו כבאכ' בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: ותכן לבנים. חשבון הלבני' וכן את הכסף המתוכן. המנוי כמו שאמור בענין וימנו את הכסף: ויראו שוטרי בני יש'. את חבריהם הנרדים עלידם: ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליה' לאמ' לא תגרעו וגו': ויפגעו. אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו'. ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמ' בהם יצאו נצבי': למה הרעותה לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני: הרע. לשון הפעיל הו' הרבה רעה עליהם ותרגומו אבאשת: עתה תראה וגו'. הרהרת על מדותי לא כאברה' שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי לפיכך עתה תראה העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעת אומות כשאביא' לארץ: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי חזקה שתחזק עליו ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישרא' יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו':

חסלת שמות

וידבר אלהי' אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות לעם הזה: ויאמ' אליו אני יי'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות. אני יי' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת

עלוהם י"ג חס' בתורה נמסר פרשת ויגש: גם תמול גם היום ב' וסי' כליתם חקכם. מדוע לא בא בן ישי: נתן ד' קמצין וסי' נתן לעבדיך. כלך ישראל נתן. ד"ה נתן מימו נאמנים. חללים נתנו משכב. תני' דפסו' וסי' בלשון ארמית עבדיא דישראל הימנין קטילין: נזבחה ליי' חד מן ה' זוגין מתחלפין. קרבאה אלהים תני' יי' וסי'

עליהון שלטוני פרעה למימר מא דין לא אשלימתון גזרתכון למרמי ליבנין כמאתמלי ומדקמוהי אף תמליא אף יומא דין: ואתו סרכי בני ישראל וצוחו קדם פרעה למימר למא תעביד כדין לעבדך: תבנא לא מתיהב לעבדך ולבניא אמרין לנא עבידו והא עבדך לקן וחטאן עליהון עמך: ואמר בטלנין אתון בטלנין על כן אתון אמרין ניזיל נדבח קדם יי: וכען איזלו פלחו ותיבנא לא מתיהב לכון וסכום לבנייא תתנון: וחזו סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון פתגם יום ביומיה: וערעו ית משה וית אהרן קיימין לקדמותהון במפקהון מן קדם פרעה: ואמרו להון איתגלי יי עליכון ויתפרע דיאבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למיתן חרבא בידיהון למקטלנא: ותב משה קדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני: ומעידן דעלית לות פרעה למללא בשמך אתבאש לעמא הדין ושיזבא לא שיזבתא ית עמך: ואמר יי לות משה כען תחזי דאעביד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחנון ובידא תקיפא יתרכינון מארעיה:

עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם תְּמוֹל גַּם הַיּוֹם: וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ: תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ: וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַיהוָה: וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ: וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר לֹא תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ: וַיִּפְגְּעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה: וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת חֶרֶב בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ: וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי: וּמֵאָז בָּאתִי אֶל פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמֶּךָ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ:

קכ"ד· ויק"ח· סימן· מע"די· סימן:

ס ס ס

ומליל יי עם משה ואמר ליה אנא יי: ואיתגליתי לאברהם ליצחק וליעקב

ס ס ס

וידבר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה: וָאֵרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב

ויאמר אלה' לנח. ויאמר יי' לנח. ואת מתכנת הלבני' אשר הם עושי. נזבחה לאלהינו. ויאמר נרפים. נזבחה ליי'. ויקר אלהים. ויקר יי'. יתן מציון ישועות בשוב אלהים. וחברו בשוב יי'. ויאמרו תמיד יגדל יי'. וחבירו יגדל אלהים: ותכן ב' ומב' ליש' וסי' ותכן לבנים תתנו' ותכן יעשן: לבנים ג' נמסר סוף פרשת נח: ירא ה' וסי' ירא פרעה. ירא יי' עליכם וישפט' ירא אלהי אבותינו ויוכח. וכמותו אמר ירא יי'. אל ירא כפלגות: ומאז ז' זוגין מן כ"ב חלוף מחד' וסי' ומאז באתי' ומן אז חדלנו. ומקמי הרוממני. אף מן קמי. דתהלים. ומאיבי אושע. ומן איבי. דתהלים. רב פעלים מקבצאל. מן קבצאל' דד"ה. ועיניך כדמעה. ירמיה' את עיני מן דמעה. מקדמת. דעזרא' מן קדמת. דדניאל' כי לא ממוצא וממערב. ותדע ותשכל מן מוצא דבר: הרע ד' וסי' ומאז באתי אל פרעה. אשר עשה מנשה. הרימה פעמיך למשואות. ויי' ענה בי ושדי הרע לי' וא' ושב והרע לכם: והצל ב' וסי' והצל לא הצלת. כי השג תשיג והצל: עתה תראה ב' דסמיכי וסי' אשר אעשה לפרעה. היקרך דברי אם לא: וידבר אלהים ג' וסי' אל נח. אל משה. את כל הדברים:

שם שדי סוד התורה: עתה אפרש בתחלת ואתי:　נם הוא השם הוא הנורא: הפרשה הזאת וארא:　את שם אלהיך אני יי' וכשהוא אמור אצל קיום מצות כגון ושמרת' מצותי ועשיתם אותם אני יי' נאמן ליתן שכר: וארא. אל האבות: בהל

וידבר הכתוב אמר ויאמן העם ולא כל העם והכל מודים באלהים אפילו פרעה כאשר אפרש עוד על כן אמר ויאמר אליו אני יי' לכן אמור לבני ישר' אני יי' וידעתם כי אני יי' אלהיכם המוציא אתכם: וארא. נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא. מלת

באל שדי · הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי : ושמי יי' לא נודעתי להם · לא הודעתי אין כתוב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמיתות שלי שעליה נקרא שמי יי' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתים ולא קיימתי : וגם הקימותי את בריתי וגו' · וגם כשנראיתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי ברית ביני וביניהם : לתת להם את ארץ כנען · לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבוע' אשר נשבעתי לאברה' ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי נאמרה ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' את הארץ אשר וגו' הרי שדברתי להם ולא קיימתי : וגם אני · כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנאקים · אשר מצרים מעבידי' אותם ואזכור אותו הברית כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי : לכן · על פי אותה השבועה : אמור לבני ישראל אני יי' · הנאמן בהבטחתי : והוצאתי אתכם · כי כן הבטחתי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול : סבלות · טורח משא מצרים : נשאתי את ידי · הרימותיה לישבע בכסאי : ולא שמעו אל משה · לא קבלו תנחומין : מקוצר רוח · כל מי שהוא מצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו קרוב לענין זה שמעתי בפרשה זו מר' ברוך ברבי אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי יי' למדנו כשהקדוש ברוך הוא מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע ששמו יי' וכל שכן האמנה לטובה ורבותינו דרשוהו לענין של מעלה שאמר משה למה הרעות אמר לו הקדוש ברוך הוא חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם : וגם הקימותי וגו' · וכשבקש לקבור את שרה לא מצא קבר עד שקנה בדמים מרובים וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר וכן יעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעות · ואין המדרש מתיישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי יי' לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני יי' אשר הוצאתיך

באל שדי ושמי יהוה לא נודעתי להם : וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה : וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי : לכן אמר לבני ישראל אני יהוה והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים : ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יהוה אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים : והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יהוה : וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה :

באל שדי ושמי יי' לא אודעית להון : ואף אקימית ית קיימי עמהון למיתן להון ית ארעא דכנען ית ארע תותבותהון דאתותבו בה : ואף קדמי שמיע ית קבילת בני ישראל די מצראי מפלחין בהון ודכירנא ית קיימי : בכן אימר לבני ישראל אנא יי' ואפיק יתכון מגו דחוק פולחן מצראי ואשיזיב יתכון מפולחנהון ואפרוק יתכון בדרע מרמם ובדינין רברבין : ואקריב יתכון קדמי לעם ואיהוי לכון לאלהא ותדעון ארי אנא יי' אלהכון דאפיק יתכון מגו דחוק פולחן מצראי : ואעיל יתכון לארעא די קיימית במימרי למיתן יתה לאברהם ליצחק וליעקב ואתן יתה לכון ירותא אנא יי' : ומליל משה כן עם בני ישראל ולא קבילו מן משה מעיק רוח ומפולחנא דהוה קשי עליהון :

אורית' נודעתי להם · יחזקאל נודעתי אליהם : וגם כל רישי פסו' דאורי' ויהושע ושפטים וגם במה גם וס' גם מעוף השמים · גם צאנכם גם בקרכם · גם בי התאנף יי' · גם כל חלי וכל · גם אני לא אוסיף להוריש : הקבתי ג' מלעיל נמסר פרשת נח : לכן אמר לבני ישראל י"א פסק בטעמא כארכה לזרקא וס' לכן אמר לבני ישראל · כי תשא את ראש בני ישראל · וחצי שבט מנשה · בכל אשר התהלכתי · וחברו · נספה מפני צריך · ויזבח שור ומרי וצאן · וחברו · ויעלו בבעל פרצים · וחברו · קנה נגד היושבים · וחצי שבט מנשה דד"ה : סבלת ב' בעניינא' מלא וא' חסר וס' לכן אמר לבני ישראל · המוציא אתכם · בתר' מלא : זרוע ג' מל' וס' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה · או הנסה אלהים · וטרף זרוע אף · וכל נביאים וכתו' דכו' כ"ל ב"מג חסרים וס' וגדעתי את זרועך ואת זרע · כל היום יחרש החרש לזרע · ולא בזרע גדולה ובעם רב : מורשה ב' וס' ונתתי אתה לכם · תורה צוה לנו משה : י"ו זוגין מתחלפין כחד עניני' חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא וס' והנער שמואל הלך וגדל · והנער שמואל משרת · ועשיתם ביום הנפכם את · ועשיתם שעיר עזים · התורה · התורה · ויך דוד את פלשתים · דשמואל · ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים · דד"ה · ממנו פנה ממנו יתד · דזכריה · אים ונורא הוא ממנו · דחבקוק · אלה הם משפחת הלוי · אלה משפחת הגרשני · ואלה אשר נחלו בני · אלה אשר נחל משה · ומים במשורה תשתה · ומים במשורה ובשמנון · דיחזקאל · ויכו את ששי · ויכו את הכנעני יושבי צפת · ויכהו שם החמש · ויכהו שם האלהים על השל · ואף בעונת אבתם · ואף אשר הלכו · אחרי מות משה · אחרי מות יהושע · ויספר שר המשקים · וידבר שר המשקים · קלעים חמש עשרה אמה · לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה · ודבר משה כן אל בני · וידבר משה לפני יי' · אשר הגלה · ואלה בני המדינה העולים · וחברו · אלה בני המדינה · וס' בלשון תרגום שמואל עבד אורית' דוד מנהון כמא קטלין לרוגזא משה כמלל בגלותא · ויש ספרי' מוסיפין והביא אתו דכהן משיח · יביא אתו דנזיר וס' משיח למטה ונזיר למעלה · אלה בני זלפה · אלה בני בלהה · דריגש :

מלת שדי קשה בפירוש והגאון אמר כי השי"ן נוסף כשי"ן שאת' מדבר עמי והטעם שאמר לעולם די ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די רק להיותו תאר כמו טוב וסלח עלי לבי דוי והנגיד רב שמואל פי' בו בלשון ערבי אלקאהר ופירושו מנצח ותקיף והיו"ד תחת אות הכפל כיו"ד דליו שוקים מפסח ואלף אשר באזן כחרים וכמוהו כקול שדי והיה שדי בצריך ויפה פירש · ומלת נודעתי מבנין נפעל ואיננו כמו הודעתי כדברי מנחם ורבי מרינוס אמר כי ושמי יי' שבועה כי בלשון ערבי יש וי"ו לשבועה · וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך וכוי"ו הזה לא מצאנו בלשון הקדש וככה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמם גם כן אותיות כנו"ם מאל אביך ויעזרך ואת שדי שהוא ומאת שדי וככה בי"ת באל שדי כאילו כתוב ובשמי יי' לא נודעתי להם אמ' רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו כאילו אמר ובשמי יי' לבדו לא נודעתי להם רק פעם באל שדי ופעם בשם יי' וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו ואין צורך לתקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא השם הנכבד ואין ביניהם הפרש רק ששם שדי הוא תאר והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם גם תאר כאשר פירשתי והנה מצאנו כתוב באברהם אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים וביעקב אני יי' אלהי אברהם אביך ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה ולא דבר רבי ישועה נכונה כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם רק זה השם הוא התאר לא ידעו ועתה אגלה לך קצת סוד של שדי ידענו כי השם ברא ג' עולמות שהזכרתי והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון כל אחד מהפרטי' כפי מערכת העליונה ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא אמצעי ועל ידי אמצעי והניחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד אם יש במערכת הככבי' בעת ההריון רעה שתקבל עליו ביום ידוע השם מדבק בו יכבד שבו להצילו מרעתו וככה אם יש במערכה שיהיה עקר השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד על כן אמ' חז"ל שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בפרשת כי תשא על כן אמר השם לאברהם קודם והרבה את זרעך אני אל שדי שפירושו מנצח המערכות העליונות לא שהמערכת תשחת רק שידע הדבק בשמו שמחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו על כן אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע שהיה נכון לבא עליו וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם והנה משה אמר שני דברים האחד למה זה שלחתני והשני והצל לא הצלת את עמך והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרע' ועל הראשון ויאמר אליו אני יי' והטעם כי על יד האבות נודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי יי' הנכבד בעולם כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני יי' והנה שלחתיך להודיע זה השם : וגם הקימותי · גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת להם או לבניהם שהם כמוהם את ארץ כנען : וגם · גם עוד שלחתיך בעבור שמעו ישראל תשובה וצעקו אלי : לכן · כמו שאני עומד כן יהיה דברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים על הארץ : ולקחתי · כאשר תקבלו את התורה על הר סיני · וטעם המוציא אתכם כי היתה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתברר לך בפרשת כי תשא : והבאתי אתכם אל הארץ · כי רבים מיוצאי מצרים גם בניהם יתשבו כהם · וטעם אשר נשאתי את ידי דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע כמו כי אשא אל שמים ידי וירם ימינו ושמאלו אל השמים · וטעם אני יי' שאקיים זה : וידבר · ולא שמעו · ולא הטו אזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שהתחדשה עליהם : וידבר

ויד בר. לאמר למשה כמו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם: בוא. אל ארמון המלך: וידבר. הן בני ישר' שהם עמך לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה שהוא מלך ואינו מעמך ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו ואני ערל שפתים כי בפעם הראשונה הבטחתני שתורה אתפי שלא אבטא בעת שהוא כבד עלי אולי יכשל לשוני לפניו ואתה אמרת כי אהרן יהיה מליץ ביני ובין ישראל: וידבר. עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרע' כאשר יפרש עוד על כן השתתפו שניהם בדבור: ויצום. ללכת אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא שמעו אליהם ואיך צורך: אלה ראשי בית אבותם: על משה ואהרן או שב אל בני ישראל המזכרים למעלה והאנשים הם מיורדי מצרים והחל מראובן כי לא נשאר לו כבוד רק להתייחס ראשון ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים: ובני. משפחת אהוד נכרתה במצרי' או במדב' כי איננה נזכרת בפרש' פינחס: וצחר. הוא זרח: בני לוי. הזכיר אלה השני שבטי' בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחס מש' ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר נולדו והם יורדי מצרים: הוא אהרן ומשה. הקדים שם אהרן בעבור שנו. והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן: בני גרשום. לא היו לו בנים כי אם שניהם: ובני. הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד ה השלוחים: ובני מררי. שנים היו בניו ולא יותר על כן אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בנו: ובני יצהר. הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה: ובני עזיאל. הזכיר עוזיא' בעב' כבוד מיש' ואלצפן בתורה ולא חשש להזכיר בני חברון: ויקח. הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר. והזכיר אחות נחשון בעבור סוד הכהונ'. והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני קרח לא מתו ושמוא' הנביא היה מבני קרח: ואלעזר. הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם על כן מדרך הסברא. פוטיא' היה מבני ישרא' ולא ידענו טע' פוטיא' כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן ולולי נכתב טעם משה לא היינו יודעין למה נקרא כן:

וידבר יי' אל משה ואל אהרן ג' נמסר ריש פרשת חקת התורה: ויצום ד' וס' אל בני ישר' ואל פרעה' ואחרי כן נגשו בני ישראל · ויצום לאמר זה הדבר · וכרת יי' אתם ברית: בכר ז' חסרים בתורה מסר פרשת ויגש: כל אוריתא תולדהם כתיב בב"ב חס' דחס' וס' ואלה שמות בני לוי לתלדתם. ובני מררי מחלי ומושי · וכל ד"ח

פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם: פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ס אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת רְאוּבֵן: וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה: בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם: וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה: וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם: וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה: וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי: וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי: וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר: וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי: וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם:

ומליל יי' עם משה למימר: עול מליל עם פרעה מלכא דמצרים וישלח ית בני ישראל מארעיה: ומליל משה קדם יי' למימר הא בני ישראל לא קבילו מיני ואיכדין יקביל מיני פרעה ואנא יקיר ממלל: ומליל יי' עם משה ועם אהרן ופקידינון לות בני ישראל ולות פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל מארעא דמצרים: אילין רישי בית אבהתהון בני ראובן בוכריה דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אילין זרעית ראובן: ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר כנעניתא אילין זרעית שמעון: ואילין שמהת בני לוי לתולדתהון גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי מאה ותלתין ושבע שנין: בני גרשון לבני ושמעי לזרעיתהון: ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת מאה ותלתין ותלת שנין: ובני מררי מחלי ומושי אילין זרעית לוי לתולדתהון: ונסיב עמרם ית יוכבד אחת אבוהי ליה לאתו וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני חיי עמרם מאה ותלתין ושבע שנין: ובני יצהר קרח ונפג וזכרי: ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: ונסיב אהרן ית אלישבע בת עמינדב אחתיה דנחשון ליה לאיתו וילידת ליה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אילין זרעית קרח: ואלעזר בר אהרן נסיב ליה מבנת פוטיאל ליה לאיתו וילידת ליה ית פנחס אילין רישי אבהת ליואי לזרעיתהון:

הוצאתיך מאור כשדים ועד היאך הסמיכה כמסכת שדברי' שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו' לכן אמור לבני ישראל לכך אני אומ' יתישב המקרא על פשוטו דבור על אופניו והדרשה תדרש שנ' הלא כה דברי כאש נאם יי' וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצות: ערל שפתים. אטום שפתים וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום ערלה אזנם אטומה משמוע ערלי לב אטומים מ מהבין שתה גם אתה והערל והאטם מ משכרות כוס הקללה ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה וערלתם ערלתו עמו לו אוטם וכסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה: ויצום אל בני ישראל. צוה עליה' להנהיגם בנחת ולסבול אותם ואל פרעה מלך מצרי' צום עליו לחלוק לו כ כבוד בדבריהם זה מדרשו ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרע' ודבר הצווי מהו מפורש ב בפרשה שנייה לאחר כדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נ נתייחסו: אלה ראשי בית אבותם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד מש' ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן: ושני חיי לוי וגו' למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי ה השעבוד שכל זמן ש שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמ' וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: ושני חיי קהת ושני חיי ע עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדי' על מושב בני ישר' ארבע מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: יוכבד דודתו. אחת אבוהי בת לוי אחות קהת: אחות נחשון. מכאן למדו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה: מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לע"ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו:

תולדותם כתיב בב"א ואחיהם לתולדתם: ואביאסף ה' מלין מן חד וחד מפקין אלף וס' במס' רבת': ה' פסו' דמיין בשמהתהון ומתחלפין באתיהון וס' ואלה שמות. והנ' דד"ה. עמרם ויצהר וחברון ועזיאל. קדם דד"ה עמרם יצהר וחברון ועזיאל' תלית' דד"ה בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל: פוטיאל ל'. חניאל ל'. פדאל ל'. עשיאל ל'. פניאל ל'. עבדאל ל'. והראל ל':

הוא

רשי

הוא אהרן ומשה· אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר יי׳ יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומו׳ שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כאחד: על צבאותם· בצבאותם כל צבאם לשבטיהם יש על שאינו אלא במקום אות אחת על חרבך תחיה כמו בחרבך עמדתם על חרבכם בחרבכם: הם המדברים וגו׳· הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן· הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: ויהי ביום דבר וגו׳· מחובר למקרא של אחריו: וידבר יי׳· הוא הדבור עצמו האמור למעלה אלא מתוך שהפסיק עליו הענין כדי ליחסם חזר ה הענין עליו להתחיל בו: אני יי׳· כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי בא דבר אל פרעה מלך מצרי׳: נתתיך אלהים לפרעה· שופט ורודה לרדותו במכו׳ ויסורין: יהיה נביאך· כתרגומו מתורגמנך וכל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מ מהתנבות דשמואל ובלע״ז קורין לו פ פרידיקיר: אתה תדבר· פעם אחת כל שליחות ושליחות לפי ששמעתו מפי ואהרן אחיך ימליצנו ו ויטעימנו באזני פרע׳: ואני אקשה· מאחר שהרשיע והתריס כ כנגדי וגלוי לפני ש שאין נחת רוח באומו׳ [illegible] לב שלם לשוב [illegible] לי שיתקשה לבו ג למען הרבות בו אותותי· ותכירו את גבורותי וכן מדתו של הקב״ה מביא פורענו׳ על האומות כדי ש ישמעו ישראל וייראו שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ואעפ״כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק יי׳ את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה: את ידי· יד ממש להכות בהם:

מופת

אבן עזרא

הוא אהרן ומשה· הקדים אהרן למשה כי הוא הגדול בשנים ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם בא משה· הם· עתה מעת מדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פנים אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם ולא כן אהרן והכתו׳ מעיד לא כן עבדי משה ואהרן אמר לו פעמים בי אדוני על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדי׳ משה לאהרן וככה בנביאים וככה בכתובים ואין טענה ממלת ואלה תולד׳ אהרן ומשה גם ותלד לו את אהרן ואת משה כי כאשר נולדו הזכירם ועוד תולד׳ גם ותלד: ויהי· יש לתמוה על המחבר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם כי כן ביום דבר יי׳ אל משה בארץ מצרים וזה שדבר לו אני יי׳ דבר אל פרעה וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה ש הסמוכ׳ לו אולי בעל ההפסקות ידע לו טעם למה עשה כן כי דעתו רחבה מדעתנו: וידבר יי׳· עתה פי׳ ענין וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן והוא בא דבר אל פרעה מלך מצרים: ויאמר יי׳· זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתי׳ השיבו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה: ויאמר· טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כ כמעלת מלאך וזהו אלהים והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו והאומ׳ כי נביא מגזרת ניב שפתים איננו נכון כי שורש ניב מהשני׳ לפי דעת חכמי צרפת ומעלומי הע״ן לפי דעת חכמי ספרד ושרש נביא שלם אותיות והעד נביאים ו ויתנבאו כי האלף שרש ועוד כי ניב שפתים כמו פרי כי הוא מגזרת תנוב׳ עוד ינובון בשיבה והעד הנאמן וניבו נבזה אוכלו ועוד מה טעם השב את אשת האיש כי נביא הוא אם פירושו דברן הוא רק פירושו הוא נביא שנגלה לו סודי כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והוא מתענג עלי על כן ויתפלל בעדך וחיה: אתה תדבר· אל אהרן את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה ואף על פי שלא נזכר אהרן בכל פעם בבואת משה אל פרעה ידענו כי לעולם יחדו באו: ואני אקשה· יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו ומה חטאתו. והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו או לחסר מרעתו וזה אפרש בפרשת כי תשא ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה· והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכו׳ ולא דבר נכונה: ונתתי את ידי· מכתי כי ביד היא כדרך בני אדם· וטעם צבאותי כמו שהם המלאכים צבאות יי׳ בשמים כך הם ישראל בארץ: וידעו· כבר הזכיר ר׳ יהודה המדקדק הראשון ההפרש שיש בין וידעו ובין וידעו כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר כמו ש[illegible] והוי״ו השיבו לעתיד כמשפט והקמוץ בקמץ קטן והיו״ד סימן לעתיד כמו וישמרו והנח הנעלם בין היו״ד והדל״ת תחת היו״ד שהוא שרש והנ[illegible] הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם: ויעש משה ואהרן· עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותו׳ ואחר כן יפרש כל אות ואות: ומשה· הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן ואל יעלה על לבך כי שמואל שמהם בעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם כתבה התורה והנה על ידם יכללו הצדיקי׳ העולם הבא וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או עתידות:

ויאמר

מסורה

אהרן ומשה ד׳ דקדים אהרן למשה וסי׳ הוא אהרן ומשה· ואלה תולדת אהרן· ובני עמרם אהרן· וחברו: אמר יי׳ להם ד׳ וסי׳ הוא אהרן ומשה· מות ימתו במדבר ולא· ויעבדו את הגלולים· דמלכים· ולא השמידו את העמים: צבאתם ד׳ חסרים בליש׳ וסי׳ בארץ מצרים על צבאתם· והוצאתי את צבאתי· במראת הצבאת·

מקרא

הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם: הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: ס

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה: פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ: אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ: וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים: וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם: וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם כֵּן עָשׂוּ: וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה: פ

ד׳ ריקדי׳ אהרן למשה· | ד׳ חס׳ בליש׳ | ל׳ · ל׳ | ו׳ נסב׳ ר״פ | ל׳ | ו׳ ר״פ כתיב׳ | ל׳ דטעי׳ בית | ל׳ | ל׳ | ב׳ מ״ל רבות מופתי ד׳· | ו׳ חס׳ כתי׳ | ל׳ חס׳ · ל׳ | ל׳ וחד ובשפטי׳ גדלים· | ל׳ וחס׳ | יח׳ מן ז׳ ר״פ

תרגום

הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן אַפִּיקוּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן: אִנּוּן דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם:

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יָת כָּל דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ: וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּיל מִנִּי פַרְעֹה:

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזִי דְמַנִּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵי מְתוּרְגְמָנָךְ: אַתְּ תְּמַלֵּיל יָת כָּל דִּי אֲפַקְּדִינָךְ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְמַלֵּיל עִם פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יָת אָתְוָתַי וְיָת מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: וְלָא יְקַבֵּיל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת מַחַת גְּבוּרְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאַפֵּיק יָת חֵילַי יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין: וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אֲרִים יָת מַחַת גְּבוּרְתִּי עַל מִצְרַיִם וְאַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן: וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתְהוֹן כֵּן עֲבַדוּ: וּמֹשֶׁה בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר תְּמָנַן וּתְלָת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם פַּרְעֹה:

מסורה

ולא תצא אלהים בצבאתינו· וכל לצבאתם דכו׳: וידבר יי׳ ו׳ ר״פ בטעם דרגא תביר וסי׳ דבר אל פרעה מלך· זאת החיה אשר· בערבות מואב· וחברו· אליכם מתוך האש· אל מנשה ואל עמו: אמירה לפני ה׳ וסי׳ הן אני ערל שפתים ואיך· ויאמר דוד אל מיכל לפני יי׳· ויאמר מבוכן לפני· ויאמר חרבונה אחד· ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון: הן אני ד׳ וסי׳ הן אני ערל שפתים· הן אני נשארתי לבדי· הן אני עץ יבש· הן אני כפיך לאל: ולא ישמע ד׳ וסי׳ אלכם פרעה· ויסרו אתו· כל איש אשר ימרה· ראות רבות ולא תשמר: אלכם ו׳ חסר נמסר פרשת מקץ: ומשה ז׳ ר״פ נמסר פרשת שמות:

ויאמר יי׳ · החל לספר שניהם כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את יי׳ ועתה יבקש מופת: קח את מטך · הוא מטה משה · שכתוב לו והשם אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך וכתוב וירם במטה ויך את המים והנה הודיענו בפתחות הב״ית שהוא המטה הידוע שאמר לו קח את מטך ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור

מופת · אות להודיעו שיש צורך במי ששלח אתכם: לתנין · נחש: בלהטיהם · בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת על ידי לחש: ויבלע מטה אהרן · מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן: כבד · תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר:

ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן ו׳ וסימניהן כי ידבר אלכם · ויאמר יי׳ דעלם כי ידבר אלכם · פ״ח הכבשן · ויאמר יי׳ דעלם קחו כלא חפניכם · החדש הזה לכם · ויאמר יי׳ דעלם דברו בעשור לחדש · הפסח · ויאמר יי׳ דעלם זאת חקת הפסח · בהר ההר · ויאמר יי׳ דעלם בהר ההר: האבנהם · ויאמר יי׳

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין: ויבא משה ואהרן אל פרעה ויעשו כן כאשר צוה יהוה וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין: ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן: וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינם ויבלע מטה אהרן את מטתם: ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה: ס ויאמר יהוה אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם: לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך: ואמרת אליו יהוה אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד כה: כה אמר יהוה בזאת תדע כי אני יהוה הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם: והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר: ס ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל

ואמר יי׳ למשה ולאהרן למימר: ארי ימליל עמכון פרעה למימר הבו לכון אתא ותימר לאהרן סב ית חוטרך ורמי קדם פרעה יהי לתנינא: ועל משה ואהרן לות פרעה ועבדו כן כמא די פקיד יי׳ ורמא אהרן ית חוטריה קדם פרעה וקדם עבדוהי והוה לתנינא: וקרא אף פרעה לחכימיא ולחרשיא ועבדו אף אינון חרשי מצראי בלחשיהון כן: ורמו גבר חוטריה והוו לתנינין ובלע חוטרא דאהרן ית חוטריהון: ואיתקף ליבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא די מליל יי׳: ואמר יי׳ למשה יקיר ליבא דפרעה סריב לשלחא עמא: איזיל לות פרעה בצפרא הא נפיק למיא ותיתעתד לקדמותיה על כיף נהרא וחוטרא דאיתהפיך לחיוי תיסב בידך: ותימר ליה יי׳ אלהא דיהודאי שלחני לותך למימר שלח ית עמי ויפלחון קדמי במדברא והא לא קבילתא עד כען: כידנן אמר יי׳ בדא תידע ארי אנא יי׳ הא אנא מחי בחוטרא די בידי על מיא די בנהרא ויתהפכון לדמא: ונוני די בנהרא ימותון ויסרי נהרא וילאון מצראי למשתי מיא מן נהרא: ואמר יי׳ למשה אימר לאהרן סב חוטרך וארים ידך על מיא דמצראי על נהריהון ועל אריתיהון ועל אגמיהון ועל כל

ו׳ חס׳ כתו׳ · ל׳ · יוד חס׳ · ל״ט ג׳ בכתו׳ תינות · ל׳ · ל׳ · כ׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · מ״ל · ג׳ חס׳ · כתו׳ · כ׳ · ה׳ · חד מל׳ וחד חס׳ · מ׳ל׳ חס׳ יוד · ל׳ דמטעי׳ ביה · נ׳ חס׳ בכתו׳ · ל׳ · ה׳ · ה׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · י״ב בטעמ׳ בכפ׳ · י״ו חס׳ את · ו׳ · ד׳ חס׳ בכלי

ויבא משה · גם זה מופת שהמטה היה לתנין ואיננו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש ויפתא׳ נחש הוא תנין: ויקרא פרעה לחכמי׳ · חכמי המזלות: ולמכשפים · משנים דבר התולדת למראה העין: והחרטומי׳ · הם היודעים סוד התולדת והמלה רביעית אולי לשון מצרים הוא או לשון כשדי׳ כי לא מצאנוה בכל המקר׳ רק בדברי שניהם והפרש ה הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין ובין מעשה החרטומים על כן כתוב בלטיהם והמלה שלישית מגזרת להט החרב אשכבה לוהטים ולהט אותם היו׳ הבא והוא כמו בריקות ואם עוברת ואות היא אחיזת עינים: וישליכו · זה פלא שני שבלע מטה אהרן מ מטות החרטומים ולא כמצאו וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה ור׳ ישועה אמ׳ כי אחר ששב מטה בלע מטותם וזה פ פלא גדול: ויחזק · מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעש׳ אהרן: ויאמ׳ · כבד · פועל עבר כמו כי זקן יצחק לו חפץ יי׳ כאשר אהב · והיה קמץ קטן תחת מ״ם מאן שהוא שורש שלא ירגש האל״ף ההוא אחריו כמו חרף נפשו: לך אל פרעה בבקר · מנהג מלך מצרי׳ עד היום לצאת בזמן ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה וצוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ויעש האות שהוא מכת היאר לפני פרעה וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על יד משה לפני לכתו אל פרעה ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם: ואמרת · אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מ מכה: כה · השליח ידבר על פי השולח ואחז דרך קצרה כי תחסר מלת שלוחו וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי ואמר אשר בידי ואף על פי שביד אהרן היה כי שניהם שוים ומשתתפי׳ באותו׳: והדגה · שם מין כולל לכל שורץ במים: ונלאו · מבנין נפעל מגזרת לאה כטעם לא יוכלו: ויאמ׳ · לפי דעתי הפשט כי אהרן נטה ידו והכה היאר ונטה ידו כנגד כל הרוחות בפאת מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים · ומלת מימי מצרים כלל והפרט על נהרותם ואגם היאור רק שיאור ונהרות אחרים בארץ מצרים כי יהדם היה בכל ארצם: ועל יאוריהם · לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים: אגמיהם · מים מחוברים מעצמם ממי המטר ומקוה

הדבר: הנה יוצא המימ׳ · לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומ׳ שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו: עד כה · עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מ מכת בכורו׳ שאפתח בה בכה אמר יי׳ כחצו׳ הלילה: ונהפכו לדם · לפי שאין גשמים יורדים במצרי׳ ונילוס עולה ומשקה את ה הארץ ומצרים עובדי׳ לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: ונלאו מצרי׳ · לבקש רפואה למי היאור שיהיו ר ראויין לשתות: אמור אל אהרן · לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכ׳ לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרותם · הם נהרות המושכי׳ כעין נהרות שלנו: יאוריהם · הם ברכו׳ נגרי׳ העשויות בידי אדם משפת ה הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכי׳ ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם · קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורי׳ לו אשטנ״ק: בכל

דעלם יען לא האמנתם: תנין חד מן ח׳ ליש׳ ן׳ בסוף תיבותא וסי׳ יהי לתנין · ויהי לתנין · הים אני אם תנין · ביום ההוא יפקד · ואצאה בשער הגיא · מחוללת תנין · תרמס כפיר ותנין · אבלני המני · וכל כתו׳ דכו׳ במ״ג דכיתני במקום תנים · אח הייתי לתנים · גם תנים חלצו שד ראג סימן: ולמכשפים ב׳ וסי׳ ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים · ויאמר דמלך: וישליכו ד׳ מלאים וסי׳ איש מטהו · וישליכו שבה איש נזם זהב · ואת מלך העי תלה · וישליכו את האיש אל קבר אלישע · וישליכו אתה ויפרשו את השמלה · וכל ד״ה דכו׳ ב״מא חס׳ וישלכו את תורתך אחר גום: לתנינם ג׳ כתו׳ כן וס׳ את התנינם הגדלים · ויהיו לתנינם · חמת תנינם יינם: מטותם ב׳ בתורה חד מל׳ וחד חס׳ וס׳ ויבלע מטה אהרן · ומטה אהרן בתוך מטותם · קדמ׳ חס׳: הבימה ב׳ וסי׳ לך אל פרעה בבקר · השכם בבקר · דערוב: אלהי העברים ה׳ נמסר פרשת שמות: בכה ה׳ פתחין וסי׳ פרש׳ שמות וסי׳ בלשון תרגום עבראה בחוטרא לא תלקו עבמיןי׳ ברוגזא מחי · וכל איתן דכו׳: על המים ד׳ וסי׳ אנכי מכה במטה · ויבאו אלימה ושם · את הצפר החיה יקח · וישכמו בבקר והשמש זרחה · וכל תהלות דכו׳ ב״בא י״י על מים רבים: ויאמר יי׳ י״ב בטעם קדמא אזלא בכפרא נמסר פרשת שמות: מימי ו׳ וסי׳ קח מטך ונטה · ויט אהרן את ידו על מימי מצרים · אשר נכרהו מימי הירדן · נהרות דמשק · סתם את מוצא · יגזלו כמי שלג:

רש״י

בכל ארץ מצרים. אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים. מים שבכלי עץ ובכלי אבן: בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי רבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושין כן תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן אף אתם מביאין מכשפו׳ למצרים שכולה כ כשפים: גם לזאת. למופת המט׳ שנהפך לתנין ולא לזה של דם: וימלא. מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש ושלשה חלקים היה מעיד ומתרה בהם: ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה: מאן. כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ו ושקט סר וזעף: נוגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה וכן ונגפו אשה הרה אינו מיתה וכן בטרם יתנגפו רגליכם פן תגוף באבן רגליך ולאבן נגף: ועלו. מן היאור: בביתך. ואח״כ בבית עבדיך הוא התחיל בעצה ת תחילה ואמר אל עמו ומתנו התחילה ה הפורענות: ובכה ובעמך. בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין: ותעל הצפרדע. צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו ופשוטו יש לומר שרוץ ה הצפרדעי׳ קורא לשון יחידו וכן ותהי הכנם הרחישה פרולי״רא בלע״ז ואף ותעל ה הצפרדע גריגול״רא בלע״ז: התפאר

וירם ח׳ נמסר בתהלים סימן קכ״ח: נהרתם ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ על נהרתם ועל יאריהם. על וגודרת על הארים. את נהרותיה שלחה. ונהרתיך אוביש: ולעיני ד׳ וסי׳ לעיני פרעה ולעיני. את הבדינית. ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא. לעיני חנמאל דודי: ויהיו י״א רפ׳ נמסר פרשת תרומה: בלטיהם ג׳ וסי׳ דם. צפרדעים.

מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִֽהְיוּ־דָ֑ם וְהָיָ֤ה דָם֙ בְּכָל־אֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם וּבָעֵצִ֖ים וּבָאֲבָנִֽים׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן֩ מֹשֶׁ֨ה וְאַהֲרֹ֜ן כַּאֲשֶׁ֣ר ׀ צִוָּ֣ה יְהֹוָ֗ה וַיָּ֤רֶם בַּמַּטֶּה֙ וַיַּ֤ךְ אֶת־הַמַּ֙יִם֙ אֲשֶׁ֣ר בַּיְאֹ֔ר לְעֵינֵ֣י פַרְעֹ֔ה וּלְעֵינֵ֖י עֲבָדָ֑יו וַיֵּהָֽפְכ֛וּ כָּל־הַמַּ֥יִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹ֖ר לְדָֽם׃ וְהַדָּגָ֨ה אֲשֶׁר־בַּיְאֹ֥ר מֵ֙תָה֙ וַיִּבְאַ֣שׁ הַיְאֹ֔ר וְלֹא־יָכְל֣וּ מִצְרַ֔יִם לִשְׁתּ֥וֹת מַ֖יִם מִן־הַיְאֹ֑ר וַיְהִ֥י הַדָּ֖ם בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵ֛ן חַרְטֻמֵּ֥י מִצְרַ֖יִם בְּלָטֵיהֶ֑ם וַיֶּחֱזַ֤ק לֵב־פַּרְעֹה֙ וְלֹא־שָׁמַ֣ע אֲלֵהֶ֔ם כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר יְהֹוָֽה׃ וַיִּ֣פֶן פַּרְעֹ֔ה וַיָּבֹ֖א אֶל־בֵּית֑וֹ וְלֹא־שָׁ֥ת לִבּ֖וֹ גַּם־לָזֹֽאת׃ וַיַּחְפְּר֧וּ כָל־מִצְרַ֛יִם סְבִיבֹ֥ת הַיְאֹ֖ר מַ֣יִם לִשְׁתּ֑וֹת כִּ֣י לֹ֤א יָֽכְלוּ֙ לִשְׁתֹּ֔ת מִמֵּימֵ֖י הַיְאֹֽר׃ וַיִּמָּלֵ֖א שִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים אַחֲרֵ֥י הַכּוֹת־יְהֹוָ֖ה אֶת־הַיְאֹֽר׃ פ

וַיֹּ֤אמֶר יְהֹוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה בֹּ֖א אֶל־פַּרְעֹ֑ה וְאָמַרְתָּ֣ אֵלָ֗יו כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהֹוָ֔ה שַׁלַּ֥ח אֶת־עַמִּ֖י וְיַעַבְדֻֽנִי׃ וְאִם־מָאֵ֥ן אַתָּ֖ה לְשַׁלֵּ֑חַ הִנֵּ֣ה אָנֹכִ֗י נֹגֵ֛ף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ֖ בַּֽצְפַרְדְּעִֽים׃ וְשָׁרַ֣ץ הַיְאֹר֮ צְפַרְדְּעִים֒ וְעָלוּ֙ וּבָ֣אוּ בְּבֵיתֶ֔ךָ וּבַחֲדַ֥ר מִשְׁכָּבְךָ֖ וְעַל־מִטָּתֶ֑ךָ וּבְבֵ֤ית עֲבָדֶ֙יךָ֙ וּבְעַמֶּ֔ךָ וּבְתַנּוּרֶ֖יךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶֽיךָ׃ וּבְכָ֥ה וּֽבְעַמְּךָ֖ וּבְכָל־עֲבָדֶ֑יךָ יַעֲל֖וּ הַֽצְפַרְדְּעִֽים׃ ס

ח וַיֹּ֣אמֶר יְהֹוָה֮ אֶל־מֹשֶׁה֒ אֱמֹ֣ר אֶֽל־אַהֲרֹ֗ן נְטֵ֤ה אֶת־יָֽדְךָ֙ בְּמַטֶּ֔ךָ עַל־הַנְּהָרֹ֕ת עַל־הַיְאֹרִ֖ים וְעַל־הָאֲגַמִּ֑ים וְהַ֥עַל אֶת־הַֽצְפַרְדְּעִ֖ים עַל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וַיֵּ֤ט אַהֲרֹן֙ אֶת־יָד֔וֹ עַ֖ל מֵימֵ֣י מִצְרָ֑יִם וַתַּ֙עַל֙ הַצְּפַרְדֵּ֔עַ וַתְּכַ֖ס אֶת־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵ֥ן הַֽחַרְטֻמִּ֖ים בְּלָטֵיהֶ֑ם וַיַּעֲל֥וּ אֶת־הַֽצְפַרְדְּעִ֖ים עַל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

תרגום אונקלוס

בֵּית כְּנִישַׁת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא וִיהֵי דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא׃ וַעֲבַדוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יָת מַיָּא דִי בְנַהֲרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדוֹהִי וְאִתְהֲפִיכוּ כָּל מַיָּא דִי בְנַהֲרָא לִדְמָא׃ וְנוּנֵי דִי בְנַהֲרָא מִיתוּ וּסְרִי נַהֲרָא וְלָא יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא וַהֲוָה דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַעֲבַדוּ כֵן חַרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ וְאִתְפְּנִי פַרְעֹה וְעָל לְבֵיתֵיהּ וְלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ אַף לְדָא׃ וַחֲפַרוּ כָל מִצְרָאֵי סַחְרָנוּת נַהֲרָא מַיָּא לְמִשְׁתֵּי אֲרֵי לָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מִמַּיָּא דִבְנַהֲרָא׃ וּשְׁלִימוּ שִׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר דִּמְחָא יְיָ יָת נַהֲרָא׃

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוּל לְוָת פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃ וְאִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחָא הָא אֲנָא מָחֵי יָת כָּל תְּחוּמָךְ בְּעוּרְדְּעָנַיָּא׃ וְיִרְבֵּי נַהֲרָא עוּרְדְּעָנַיָּא וְיִסְקוּן וְיֵעֲלוּן בְּבֵיתָךְ וּבְאִדְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ וְעַל עַרְסָךְ וּבְבֵית עַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְתַנּוּרָךְ וּבְאַצְוָתָךְ׃ וּבָךְ וּבְעַמָּךְ וּבְכָל עַבְדָּךְ יִסְקוּן עוּרְדְּעָנַיָּא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן אֲרֵים יָת יְדָךְ בְּחוּטְרָךְ עַל נַהֲרַיָּא עַל אֲרִיתָא וְעַל אַגְמַיָּא וְאַסֵּיק יָת עוּרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדֵיהּ עַל מַיָּא דְמִצְרָאֵי וּסְלִיקוּ עוּרְדְּעָנַיָּא וַחֲפוֹ יָת אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַעֲבַדוּ כֵן חַרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאַסִּיקוּ יָת עוּרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

בנים: ויחזק ט״ו נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז בפסוק ויחזק דוד מן הפלשתי: שת ד׳ וסי׳ כי שת לי אלהים זרע. ולא שת לבו גם לזאת. גם יהודה שת קציר. מי שת בטחות חכמה: לזאת ג׳ קמצין וסי׳ ולא שת לבו גם לזאת. אי לזאת אסלח לך. לכן קראתי לזאת רהב: לשתת כלם מלאים במ״ד נמסר פרשת חיי שרה: גבולך ג׳ מלאים בתורה וסי׳ הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים. והנה אנחנו בקדש. זתים יהיו לך בכל: ובכה כ׳ מלין כתבין כה בסוף תיבות וסי׳ ובכה. על ידכה. מי כמכה באלים יי׳. ב׳ בו. גם אתכה והרגתי. ונצבת עכנה בזה. כי בכה ארוץ גדוד. דשמואל. כי לא ימצאכה. ולא יעצרכה הגשם. והנכה ראה. ולא יענוכה. אתה שלחת בשמכה ספרים. למען וראתכה. ותרפית ביום צרה צר כחכה. בכה חסיתי אל תער. תבונה תנצרכה. לחלכה יצפנו. יעזב חלכה יתום. ותשת עלי כפכה. וחסידך יברכוכה: ויאמר י״ד בטעם זרקא בספרא וסי׳ בפרשת שמות:

אבן עזרא

ומקוה מימיהם. הם המעיינים והבארות והבורות ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים ומים מרים כמו הים על כן כתוב הקורא למי הים והנה שכח מי הירדן יכרתון ומלת מים כאשר היא סמוכה אל שינן המדבר לעולם היא כפולה כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים כי לא יתכן לומר מימו ומימה ומצאנו מי על לשון יחיד כי מי נדה לא זורק: וטעם ובעצים ובאבנים המים שהיו בבתים בכלי עץ או בבור הנעשים מאבן: ויעשו. הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים: ויעשו כן. מלת בלטיהם מגזרת ותבא אליו בלט בדברי סתר הנעלמים מן העין ואין המלא חסרת ה״א כי הה״א איננה מ מאותיות המשך באמצע המלא ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם אנה מצאו החרטומים מים והפכום והתשוב׳ אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ ו והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן ובין מ מעשיהם כי אהרן הפך כל היאו׳ שהיה לפניו וכל מים שהיו בכל גבול מצרי׳ שלא היה רואה אותם ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד ומים אחרים באים ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעט׳ עומדים בכלי וזה היה רגע אחד עד שסב פרעה אל ביתו: ויפן. טעם גם לזאת כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות: ויחפרו. רבים אומרי׳ כי המי׳ היו ביד המצרי אדומים כדם ונתלבנו ביד הישראלי אם כן למה לא נכתב אות זה בתול ולפי דעתי כי מכת הדם ו והצפרדעי׳ והכנים היתה כוללת המצרי׳ והעברי׳ כי אחר הכתוב כרדוף ואלה השלש מעט הזיקו רק מכת הערוב שהיתה קשה השם הפריש בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם ולא כן בשחין ולא בארב׳ כי הם יוצאו׳ ממצרים וכאשר חפרו המצרים כן חפרו העבריי׳: וימלא. הזכי׳ זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות: ויאמר. ובא אל פרעה עם אהרן אחיך ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי: ואם מאנת. מאן תאר יוצא ושבא אני את המתי׳. וטעם נוגף כמו משחית וכן כתוב וצפרדע עלה ותשחיתם והמפרשי׳ נחלקו במלת צפרדעי׳ ורבי׳ אמרו שהוא מין דג כמצא במצרי׳ יקר׳ בלשון ערב ארמסח ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם ואחרי׳ אמרו כי הם המצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני והוא הידוע: ושרץ היאור. פועל יוצא כמו ישרצו המי׳. וטעם ועלו כי הנהר לעולם שפל מן העיר: ובכה ובעמך. אמ׳ יפת בעבו׳ שהכתו׳ אמ׳ ובך ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד ולא בעם ישר׳ ואין זו ראיה כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישר׳: ויאמ׳. נטה ידך על רוחות השמי׳ והנה הצפרדעים יעלו מהיאורו׳ ומהנהרו׳ ומהאגמים ולא מכל מקוה מים: ויט. הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים מרגע נטות ידו: ויעש. במים מועטים על כן ראה פרעה כי הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם על כן קרא למשה כי ראה שהחרטומי׳ הוסיפו על המכה ולא יכלו להסירה:

אבן עזרא

ויקרא. אמר העתירו דרך מוסר לשניהם וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתו׳ וצפרדע עלה ותשחיתם : ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. אעשה לך תפארת שאעתיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש. וטעם ביאור תשארנה כי שם היו בתחלה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים : ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעי׳ על כן נסהו והאריך ואמ׳ למחר : וסרו. באה זו המלה מלרע הפך המשפט וכמוהו כי שמו אותי בבור : ויצא. טעם ויצעק כי בטח בשם שלא יביישהו כי אמר אל פרעה מעצמו כדברך יהיה בלא רשות השם : ויעש יי׳ כדבר משה. מעצמו : ויצברו. כמו ויצבר יוסף בר : חמרים חמרים. כמו חמור חמורתים : וירא פרעה כי היתה הרוחה. כמו ורוח לשאול : והכבד את לבו. שם הפועל תחת פועל עבר : ויאמר. דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונות והאותות היו בשפלים כמו שפירשתי למעלה כי השתים היו במים והשלישית בעפר הארץ והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונים כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאם והחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו רק שלש בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים ואחת בלא מטה על ידי משה ומעט שיתוף לאהרן והיא מכת השחין. טעם והיה לכנים כמו והיה לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כני׳ בכל ארץ מצרים : ויעשו. טעם ויעשו על משה בעבו׳ שדבר לאהרן שיכה במטה כדרך המטה אשר הכית בו את היאור : ותהי הכנם. שם המין והמ״ם נוסף או הוא תחת ה״א ואיננו שורש ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו צפרדעים כי האחת תעל הצפרדע והעד כנים ותהיה מלת הכנם זכר בעבור תוספת המ״ם כמו רייקם חנם ויפת אמר כי המ״ם סימן למצריים כי האחת כן מן כנים כמו פת מפתי׳ וזו המלה כדרך בתוך האהלי ואל תתמה בעבור שאמ׳ כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקום אחד כי כן היה דבר המים ודבר השחין כי הטעם הוא כי אז תחל המכה : ויעשו כן. שהכו עפר הארץ : להוציא את הכני׳. טעמו להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו. וטעם להזכיר ותהי הכנם פעם אחרת כי גם היא היתה בחרטומים : ויאמרו. בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן אמרו לפרעה לא באה זאת ה המכה בעבור ישר׳ לשלחם רק מכת אלהי׳ היא כפי מערכת הככבי׳ על מזל ארץ מצרי׳ כי כבר פירשתי כי פרע׳ לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו מן השמים על כן חזק לב פרעה ואשר יחזק זה הפי׳ שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע יי׳ שהוא אלהי ישר׳ כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעי׳ העתירו אל ה׳ וזה השם הזכיר במכות האחרונות ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה וככה מכת הצפרדעים ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים : ויאמר. מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר כי ראות המים טוב לעינים :

רשי

התפאר עלי. כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך ונו״ר בלע״ז וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומ׳ שלא אוכל לעשותו : למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם השלים דברי למועד שתקבע לי אילו כאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשו שכאמ׳ למתי אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן ש שתקבע לי אמור לאי זה יום תרצ׳ שיכרתו : אעתיר. העתירו ואעתירתי ולא כאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבו׳ פלל הוא וכאשר יאמ׳ הרבו הרבה והרביתי לשון מפעיל כן יאמר ה העתירו אעתיר אעתיר דברים ואב לכלם העתרתם עלי דבריכם הרביתם : ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר : ויצא ויצעק. מיד שיכרתו למחר : חמרי׳ חמרי׳. צבורים צבורים כתרגומו דגורין גלין : והכבד את לבו. לשון פעול הוא הלך הלוך וכן והכית את מואב ושאול לו באלהי׳ הכה ופצוע : כאשר דבר יי׳. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה : אמו׳ אל אהרן. לא העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כ כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן : ותהי הכנם. הרחישה פדוליר״א בלע״ז : להוציא את הכנם. לבראותם וממקום אחר : ולא יכולו. שאין השד שולט על בריה פחותה מ מכשעורה : אצבע אלהים היא. מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא : כאשר דבר יי׳. ולא ישמע אליכם פרעה :

ויסר ג׳ רפי׳ וסי׳ ויסר הצפרדעים ממני ומעמי. ויסר מעלי רק את המות. ויסר מעלינו את הנחש : ולעבדיך ג׳ וסי׳ התפאר עלי. ולעבדיך מקנה. מה חטאתי לך ולעבדיך : כיי׳ ד׳ וסי׳ למען תדע כי אין כיי׳. כיי׳ אלהינו בכל קראינו · אין קדוש כיי׳. מי כיי׳ אלהינו המגביהי : למחר ה׳ וסי׳ ויאמ׳ למחר ויאמר · ושמתי פדות בין עמי ·

וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל יְהוָה עַל דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר שָׂם לְפַרְעֹה׃ וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ הַצְפַרְדְּעִים מִן הַבָּתִּים מִן הַחֲצֵרֹת וּמִן הַשָּׂדֹת׃ וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ׃ וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל אַהֲרֹן נְטֵה אֶת מַטְּךָ וְהַךְ אֶת עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיַּעֲשׂוּ כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת עֲפַר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ כִּי אִם אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת עַמִּי

וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי עוּרְדְּעָנַיָּא מִנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלַּח יָת עַמָּא וְיִדְבְּחוּן קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה שְׁאַל לָךְ גְּבוּרָא וַהֲב לָךְ זְמַן לְאֵימָתַי אֲצַלֵּי עֲלָךְ וְעַל עַבְדָּךְ וְעַל עַמָּךְ לְשֵׁיצָאָה עוּרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן׃ וַאֲמַר לִמְחַר וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָךְ בְּדִיל דְּתִדַּע אֲרֵי לֵית כַּיְיָ אֱלָהַנָא׃ וְיַעְדּוּן עוּרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ וּמֵעַבְדָּךְ וּמֵעַמָּךְ לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן׃ וּנְפַק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ עַל עֵסֶק עוּרְדְּעָנַיָּא דִּי שַׁוִּי לְפַרְעֹה׃ וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וּמִיתוּ עוּרְדְּעָנַיָּא מִן בָּתַּיָּא מִן דָּרָתָא וּמִן חַקְלָתָא׃ וּכְנַשׁוּ יָתְהוֹן דְּגוֹרִין דְּגוֹרִין וּסְרִיאוּ עַל אַרְעָא׃ וַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי הֲוָת רְוָחָא וְיַקַּר יָת לִבֵּיהּ וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱמַר לְאַהֲרֹן אֲרֵים יָת חֻטְרָךְ וּמְחֵי יָת עַפְרָא דְאַרְעָא וִיהֵי לְקַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַעֲבַדוּ כֵן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדֵיהּ בְּחֻטְרֵיהּ וּמְחָא יָת עַפְרָא דְאַרְעָא וַהֲוָת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא כָּל עַפְרָא דְאַרְעָא הֲוָה קַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן לְאַפָּקָא יָת קַלְמְתָא וְלָא יְכִילוּ וַהֲוָת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ וַאֲמַרוּ חָרָשַׁיָּא לְפַרְעֹה מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הִיא וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ אֲרֵי אִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח יָת עַמִּי

ואל העם תאמר · קום קדש את העם · וגם למחר אני קרוא לה : משה ואהרן ב׳ וס׳ ויצא משה ואהרן · משה ואהרן בכהניו : ד׳ פסוקים אית בהון כן מן ומן · וס׳ וימותו הצפרדעים · אדם כי יקריב · ויקח משה כבחצית בני ישראל · ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו : חמרם ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וס׳ חמרם חמרם · והילתאי מל׳ : והך ב׳ וס׳ את עפר · כף אל כף : ד׳ סבירין וכל ואינון כל וס׳ כל עפר הארץ · כל בכור בניך תפדה · דבי תשא · כל תמונה דאלה הדברים · כל אנחתה השבתי : ולא יכלו ג׳ וס׳ להוציא את הכנים · ויותרו האנשים · להבקיע אל מלך אדום : יוצא ט׳ מלאים נמסר ביהושע ריש סימן ו׳ :

משליח. מלה זרה מהבנין הכבד הנוסף. ומלת ערוב חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים. וטעם וגם האדמה מקום שאין בתים שם: והפליתי. יש אומרי' שהוא חסר אלף והנכון שהוא מבעלי הה"א וטעמו ואפרש ומדרך הסברא עתה החל פרעה להקל מעבודת ישראל כאשר ראה שהפרים השם בין ישרא' ובין מצרים פחד לעשות להם רעה כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגענו בדבר הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ. וטעם כי אני יי' בקרב הארץ דרך משל כמנהג המלכים לעמוד באמצע מלכותו להיות קרוב אל הקצוות כאשר ברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמצע ורוח האדם באמצע הגוף כתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ועל זה ראיות רבות מן התולדת על כן כתו' מציון מכלל יופי אלהי' הופיע כי יהוא באמצע הישוב ומלכות השם תראה ב ביישוב: ושמתי פדות. כטעם הפרש וכל פדיון קרוב מזה הטעם: ויעש. למחרתו כאשר דבר משה. וטעם ויבא ערוב כבד מעצמו וזו המכה היתה קשה מהראשונות: ויקרא. התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו. וטעם בארץ במלכותו ולא במקו' אחר: ויאמ' י אר' ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כת' כן לגנות ע"ז כי לא אמ' לפרעה רק אהי מצרי' והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה כי היו חושבי' על מזל טלה שהוא מושל בארצם ובעבור זה לא היו אוכלים בשר ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי לנדיאה שהם יותר מחכמי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום גם דם וחלב ודג וביצים והכלל כל דבר שיצא מן החי והם מתעבים מי שיאכל אותם ומלאכה כמלאכה בעיניהם לרעות הצאן וכן כתו' כי תועבת מצרים כל רועה צאן ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם ואם אחר מהם יבא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר וכליו טמאים בעיניהם וכן כתו' כי לא יוכלון המצרי' לאכול את העברי' לחם והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר המשילו על הכל לבד על הלחם אשר הוא אוכל כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי לנדיאה כי הסוסים והחמורי' והגמלי' למשא ולרכוב והבקר לחרוש והצאן לגמ' ועוד אדבר על זה בפסח מצרים. אמר יפת כי יתחסר ה"א ממלת ולא יסקלונו כי הטעם והלא י יסקלונו ולפי דעתי כי מלת הן כזבח כה"א התימה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים ל לעיניהם ולא יסקלונו וכמוהו הן היתה כזאת: דרך. צריכים אנו לרחוק מהמצרים. וטעם כאשר יאמ' אלינו אי זה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו: ויאמ'. מלת הצתירו בעדי היתה ראויה להקדי' כי הטעם העתירו בעדי ותגור זו המכ' ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר משלשה ימים: ויאמר יהתל. זה השרש משוכה כי היה ראוי להיותו התי"ו ברגש כי הה"א שורש כמו הנה לא ידעתי דבר וככה התל תהתלו בי והנכון ויהתל בהם אליהו ואמר לו משה כן בעבור שאמ' במכת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח: ויצא. יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם משני בנינים מהקל ומהכבד כמו ויעתר אל יי' והעתרתי אל יי' וכמוהו אשר אנכי מורה והוא ירה החצי ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר: ויעש. מלת ויסר זרה בדקדוק כי הפעלי' השניים לעולם האות הראשון קמוץ כמו ויושב ויקם ואם היה האות האחרון א' או ע"ן או ר' שלא ידגשו יהיה האות הראשון בפתח גדול כמו ויבא ביום השביעי ויגע לבבו ויסר אליה ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן אם לא היה האות האחרון אחת מהאותיות הנזכרות כמו ויושב את כל הרכוש והנה בא ויסר תחת ויסר כמו ויסר את אופן מרכבותיו ונכון הוא להיות ויסר הערו' מהבנין הקל כמו וסר הערוב: ויכבד פרע'. הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעי' שהתו' שם והכבד את לבו:

רשי

משליח בך. מגרה בך וכן ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי א אנטיצי"ר בלע"ז: את הערוב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם ויש טעם מדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו בטכסיסי מלחמות מלכים באה עליהם כסדר מלכות כשצר על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואח' כך תוקע עליהם ומריעים בשופרות וירא ולבהלם וכן הצפרדעי' מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש ר' תנחומא: והפליתי. והפרשתי וכן והפלה יי' וכן לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני יי' בקרב ה הארץ. אע"פ ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים: ושמתי פדות. שיבדיל בין עמי ובין עמך: תשחת הארץ. כשחתת הארץ מתחבלת ארעא: זבחו בארץ. במקומכם ולא תלכו במדבר: תועבת מצרי'. יראת מצרים כמו ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישרא' קורא אותה תועבה ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שאוי הוא ל למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלונו. בתמי': התל. להתל: ויסר הערו'. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו היה להם הנאה ב בעורות: ויעתר אל יי'. נתאמץ בתפלה וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ותשמע וירבה בתפלה בשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: מחזיק.

משליח ל' · וישלחהו ל' · תשלחו ל' · תשלחום ל' · וישלחום ל' · שלחו ל' · שלחני ל' · משלח ל' · ושלחתם ל' · ותשלח ל' · ואשלח ל' · ולשלח ל': ובעבדך ג' וס' וכך ובעמך · הנני משליח בך ובעבדך ובעמך · ויאמר דויד אל האלהים: פדות ג' א' חס' וב' מל' וס' ושמתי פדות · פדות שלח לעמו · והרבה עמו פדות · קדם' חס':

הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הם עליה: והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב למען תדע כי אני יהוה בקרב הארץ: ושמתי פדת בין עמי ובין עמך למחר יהיה האת הזה: ויעש יהוה כן ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערב: ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ: ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח ליהוה אלהינו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו: דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו ליהוה אלהינו כאשר יאמר אלינו: ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וזבחתם ליהוה אלהיכם במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת העתירו בעדי: ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל יהוה וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר רק אל יסף פרעה התל לבלתי שלח את העם לזבח ליהוה: ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל יהוה: ויעש יהוה כדבר משה ויסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר אחד: ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם: פ ויאמר יהוה אל משה

הא אנא משלח בך ובעבדך ובעמך ובבתך ית ערובא ויתמלון בתי מצראי ית ערובא ואף ארעא דאינון עלה: ואפריש ביומא ההוא ית ארעא דגשן דעמי שרי עלה בדיל דלא למהוי תמן ערובא בדיל דתדע ארי אנא יי שליט בגו ארעא: ואשוי פורקן לעמי ועל עמך יחי למחר יהי אתא הדין: ועבד יי כן ואתא ערובא תקיף לבית פרעה ולבית עבדוהי ובכל ארעא דמצרים אתחבלת ארעא מן קדם ערובא: וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר אזילו דבחו קדם אלהכון בארעא: ואמר משה לא תקין למעבד כן ארי בעירא דמצראי דחלין ליה מניה אנחנא נסבין לדבחא קדם יי אלהנא הא נדבח ית בעירא דמצראי דדחלין ליה ואנון יהון חזן הלא יימרון למרגמנא: מהלך תלתא יומין נזיל במדברא ונדבח קדם יי אלהנא כמא דיימר לנא: ואמר פרעה אנא אשלח יתכון ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא תרחקון למיזל צלו אף עלי: ואמר משה הא אנא נפיק מעמך ואצלי קדם יי ויעדי ערובא מפרעה ומעבדוהי ומעמיה מחר לחוד לא יוסף פרעה לשקרא בדיל דלא לשלחא ית עמא לדבחא קדם יי: ונפק משה מן קדם פרעה וצלי קדם יי: ועבד יי כפתגמא דמשה ואעדי ערובא מפרעה מעבדוהי ומעמיה לא אשתאר חד: ויקר פרעה ית ליביה אף בזמנא הדא ולא שלח ית עמא: ואמר יי למשה

בית ובית ד' סבירין כבית ובבית וס' ביתה פרעה ובית עבדיו · ולא נשאר איש בעי' ובית אל · ויצאו בני הנביאי' · עגלי הזהב אשר בית אל ואשר בדן: ליי' אלהינו ט' נמסר פרשת שמות: אשלח ט' נמסר פרשת בא אל פרעה: ללכת כל ללכת שבמקרא ללכת בששה במ"א ללכת בקבץ וס' שמה הם שבים ללכת: ויעתר ד' וס' יצחק · משה · משה · מנוח · ב' רפ' וב' מצע' פסו': מפרעה מעבדיו ומעמו ב' דסמ' וס' וסר הערב · ויסר הערב:

בא אל פרעה. אל הארמות שלו אר' יהודה הלוי שתים מכות היו במים האחת שהאדימו ומתה הדגה והשנית שעלו הצפרדעים מהם והארץ שתים אחת מהכנים והשנית מהערוב והן חיות מעורבות וכתוב ותוצא הארץ נפש חיה ושתים באויר כי הדבר איננו רק חם או קר משונה מן המנהג וברגע אחד מתים אין להם מספר בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב תלויה באויר והשנית מכת שחין כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים והמכה השביעית מעורבת מגלגל הספירה ומגלגל האש וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח והתשיעית היתה מכה כפולה שנשדד אור שני המאורות והככבים וארץ מצרים והעשירית רדת המשחית מ מגלגלי הכבוד להרוג הבכורי׳: ועודך מחזיק. חסר יד או הדומ׳ לו כמו מחזיק באזני כלב: הנה יד יי׳ הויה. הנה מצאנו שיתחלף היוד בויו ואתה הזה להם למלך והפך זה שויו אשר לא יבושו קווי יתחלף ביוד וקויי יי׳ יחליפו כח. ומלת דבר שם כלל לא מצאנוהו בפעלים רק במקום אחד וידבר את כל זרע הממלכ׳ ובספר מלכים כתוב ותאבד והפי׳ רחוק רק לא ידענו טוב ממנו: והפלה. דבר יאמר על שני דברים מחוברי׳ כמו הדבר אשר דבר יי׳ גם יאמר על יום כמו זה וכמוהו לא חסרת דבר: וישם. שם קצב וזמן לתחלת האות: ויעש יי׳. ופי׳ וימת כל מקנה מצרי׳ רובו כי הנה כתו׳ שלח העז את מקנך וככה ת תמצא בברד את כל עשב השדה והשד מכת הארבה ואכל את יתר הפלטה: עד אחד. אפי׳ אחד כאשר אפרש בשיר׳ וטעם זה הפסו׳ ואפילו ששלח וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו לא חשש מהמקנה מכובד לבו: ויאמר. לא הזכיר בזאת המכה לשלח עמו אולי לא עמדה הרבה והיה זה מעשה גם שזה הפיח שהוא מעט נעשה אבק על כל ארץ מצרים ולא הפריש ישראל: אבעבועות. האלף נוסף כי הוא מגזר׳ מים תבעה אש והמלה כפולה כמו תשעשעי תשגשגי: ויקחו את פיח הכבשן. מלא חפניה׳ כאש׳ הזכיר ומשה זרק הכל יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור חכמתם בקשו דרך בחכמת התולדת להרויח להם מעט ועת׳ כבערה חכמתם על כן הזכיר זה ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו ובעבור שהמכה הראשו׳ עמדה ז׳ ימים לא נלמוד ממנה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה ועוד כי אחר הכתו׳ נרדף וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת ומכת החשך ג׳ ימים על כן אין לנו דרך לדעת באיזו חדש בא משה והחלו המכו׳ רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו: ויחזק יי׳. על כן לא בקש להעתיר: ויאמר. לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המימה אולי היה לו צורך אחר: כי. הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת ואמר יי׳ הצדיק. וטעם כי אין כמוני בכל הארץ כפי מחשבת מצרים היה שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב: ואך

ודברת אליו ד׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברי׳. ויאמר יי׳ אל משה. דבכת דבר. הרצח׳ וגם ירשת. ב׳ בו: והפלה ב׳ חד כתיב א׳ וחד כתיב ה׳ בסוף וסי׳ והפלה יי׳ בין מקנה ישראל. והפלא יי׳ את מכותך ואת. בתרא כתיב א׳: עשיית הדבר י״א חס׳ את בליש׳ וסי׳ מהר ומלט שמה. אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה.

בֹּא אֶל פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי: כִּי אִם מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ מַחֲזִיק בָּם: הִנֵּה יַד יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד: וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר: וַיָּשֶׂם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ: וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מֵת אֶחָד: וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת הָעָם: פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה: וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיִּקְחוּ אֶת פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: וְלֹא יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי הָיָה הַשְּׁחִין בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל מִצְרָיִם: וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה: ס

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי: כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת כָּל מַגֵּפֹתַי אֶל לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל הָאָרֶץ: כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת יָדִי

עוֹל לְוָת פַּרְעֹה וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי: אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא וְעַד כְּעַן אַתְּ מַתְקֵיף בְּהוֹן: הָא מָחָא מִן קֳדָם יְיָ הָוְיָא בִּבְעִירָךְ דִּי בְחַקְלָא בְּסוּסָוָתָא בַּחֲמָרֵי בְּגַמְלֵי בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא מוֹתָא סַגִּי לַחֲדָא: וְיַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין בְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּעִירָא דְמִצְרָיִם וְלָא יְמוּת מִכֹּלָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּעַם: וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעְבֵּיד יְיָ פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּאַרְעָא: וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּמִית כָּל בְּעִירָא דְמִצְרָיִם וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חַד: וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא לָא מִית מִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד חַד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא:

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סַבוּ לְכוֹן מְלֵי חָפְנֵיכוֹן פִּיחַ דְאַתּוּנָא וְיִזְרְקִינֵּיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא קֳדָם פַּרְעֹה: וִיהֵי לְאַבְקָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא לְשִׁחְנָא סְגֵי אֲבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: וּנְסִיבוּ יָת פִּיחַ דְאַתּוּנָא וְקָמוּ קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה שְׁחִין אֲבַעְבּוּעִין סְגֵי בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא: וְלָא יְכִילוּ חָרָשַׁיָּא לְמֵיקַם קֳדָם מֹשֶׁה מִן קֳדָם שִׁחְנָא אֲרֵי הֲוָה שִׁחְנָא בְּחָרָשַׁיָּא וּבְכָל מִצְרָאֵי: וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה:

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי: אֲרֵי בְּזִמְנָא הָדָא אֲנָא שָׁלַח יָת כָּל מַחָתַי בְּלִבָּךְ וּבְעַבְדָךְ וּבְעַמָּךְ בְּדִיל דְּתִידַּע אֲרֵי לֵית דִּכְוָתִי בְּכָל אַרְעָא: אֲרֵי כְעַן קָרִיב קֳדָמַי דִּי שְׁלַחִית פּוֹן יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי

רשי

מחזיק בם. אוחז בם כמו והחזיקה במבושיו: הנה יד יי׳ הויה. לשון היה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל ה העתיד תהיה ועל ה העומד הויה כמו עושה רוכה רועה: והפלה. והבדיל: מלא חפניכם. ילויינ״יש בלעז: פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עמומים ה הנסרפים בכבשן ו ובלעז אולב״ש פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו כ נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: פורח אבעבועות. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועו׳ שחין. לשון תמימות והרב׳ ים בלשון משנה שנה שחונה: באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים. לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנא׳ במקנך אשר בשדה והירא את דבר יי׳ הכניס את מקנהו אל הבתים וכן שנויה במכילתא אכל ויקח שש מאות רכב בחור׳: את כל מגפותי. למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: כי עתה שלחתי את ידי וגו׳. כי אילו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתיה והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות: ונכחדת

לא נוכל לעשות׳ ולא אחר הנער. מדוע עשיתן הדבר הזה׳ וישם יי׳ מועד לאמר. גדעון בן יואש עשה. ב׳ בו. הרפה ממני שנים חדשים. וגם אנכי אעשה אתכם הטובה. כי מה עבדך הכלב: השמימה י״א נמסר סוף פרשת נצבים: ולא ז׳ ר״פ בספרא וסי׳ ולא יכלה עוד הצפינו. ולא יכלו החרטומים. ולא יכל משה׳ ולא ישמע אליכם פרעה. ולא שמעו אל משה׳ ולא הותירו ממנו עד בקר. ולא העלה במעלות: בחרטמם ב׳ חס׳ י׳ בליש׳ וסי׳ ויאמרו החרטמם. דאצבע. כי היה השחין בחרטמם: שליחות יד ג׳ דסמי׳ נמסר בסדר אלה שמות:

ואף · חסר בית כמו ואט אלין אוכיל כי שניהם שוים ושרשם נטה נכה · וטעם כדבר הידוע שנו הרגתי המקנה שלכם כן הייתי הורג כלכם עמהם : ואולם בעבור זאת העמדתיך · פי׳ מה טעם זאת והוא בעבור הראותך את כחי וכמהו ומתוכה כעין החשמל מתוך האש ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד · וטעם ולמען ספר שמי איננו שב אל פדע׳ רק מלת ספר שם הפועל כמו כי כבד אכבדך ואין הטעם שפרע׳ ישוטט בעולם לספר כבוד השם רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור אלה האותות שעשה : עודך מסתולל · כמו משתבח מגזרת סלסלה ותרוממך ואם הוא כפול הפ״א משפעלי הכפל כמו סלו לרוכב בערבות וגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו ורבי מריכוס אמר כי פירושו מתחזק מגזרת מסלות לבית יי׳ ובמקו׳ אחר כתוב מסעד לבית יי׳ : הנני ממטיר · ידוע כי לא ירד גם הוא על מצרי׳ ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה וככה במקומו׳ אחרים עד היום ובעבור זה פחרון פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל : שלח העז · הכם או אסוף וכמוהו יושבי הגבעים העיזו : הירא · הכים באוזנו היו : ואשר לא שם · יש בלשון קדר טעם לוי״ו ויעזב רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בלשון אחרת וככה בוא השלישי וישא אברהם את עיניו ורבים ככה : ויאמר · מדרך סברא ירא׳ה כי נטיית ידו במטה היתה והנה כתוב אחריו ויט משה את מטהו על השמים הוא האויר וכמוהו על פני רקיע השמים : ותהלך אש · מהבנין הקל מלשון הליכה : הרבה · הפך תולדותה כי היא למעלה עולה : ואש מתלקחת בתוך הברד · פלא בתוך פלא : ויך · זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהשם חמל עליהם ועל את מקניהם · ולא הזכיר משה לפרעה זה שרחק שמלא פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד אחד ולא שת לבו : ויקרא · אמר חטאתי מרוב פחדו שיאחר בדבר כאשר אמר לו : העתירו אל יי׳ · הזכיר השם הנכבד ואמר קולות אלהי׳ כי הוא מודה שיש אלהי׳ כאשר הזכירתי ובעבו׳ שלא אמר קולות יי׳ הבי׳ משה שם הנכבד והתאר ואמר מפני יי׳ אלהים · והטעם כי השם הוא אלהים לבדו ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה ואין טעמה ממלת יי׳ אלהי׳ אתה החלות כי באל״ף דל״ת הוא כתוב :

ויאמר

ואף אב וי״ו בריש תיבותא וקמץ וסי׳ בכס׳ רבתא : ואולם ה׳ ר״פ וסי׳ ואולם בעבור זאת העמדתיך · ואולם חי אני וימלא · ואולם חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע · ואולם הכסא אשר · ואולם אנכי מלאתי · וכל איוב דכוו׳ כמ״ג אולם וסי׳ אולם שלח נא ידך · כתרא · אולם אני אדרש אל אל · אולם אני אל שדי

וְאַף אוֹתְךָ וְאֶת עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד מִן הָאָרֶץ׃ וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר הַרְאֹתְךָ אֶת כֹּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ׃ עוֹדְךָ מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם׃ הִנְנִי מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמִן הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד עָתָּה׃ וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת מִקְנְךָ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ׃ הַיָּרֵא אֶת דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת עֲבָדָיו וְאֶת מִקְנֵהוּ אֶל הַבָּתִּים׃ וַאֲשֶׁר לֹא שָׂם לִבּוֹ אֶל דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת עֲבָדָיו וְאֶת מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה נְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת מַטֵּהוּ עַל הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃ וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וְאֵת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד׃ וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים׃ הַעְתִּירוּ אֶל יְהוָה וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃

ל׳ · א׳ חס׳ בלשון זכר · ח׳ ר״פ · ל׳ ומל׳ · ט׳ יתירא׳ · ב׳ · ל׳ וחד מסתולל · י׳ · ל׳ נא׳ חס׳ · ל׳ · ב׳ · ט׳ · יט׳ · ח׳ · י׳ ונתג׳ · ל׳ · ל׳ · י״ב ר״פ · ח׳ · ל׳ · י״ב בטע׳ בסס׳ · ל״ג · ל׳ חס׳ ויתס׳ · ל׳ · ג׳ בטעמ׳ · ב׳ ועק גרול · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ בליש׳ · י״ח · ח׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ · ב׳

וּמְחֵית יָתָךְ וְיָת עַמָּךְ בְּמוֹתָא וְאִשְׁתֵּיצִיתָא מִן אַרְעָא׃ וּבְרַם בְּדִיל דָּא קַיֵּימְתָּךְ בְּדִיל לְאַחֲזָיוּתָךְ יָת חֵילִי וּבְדִיל דִּיהוֹן מִשְׁתָּעַן גְּבוּרַת שְׁמִי בְּכָל אַרְעָא׃ עַד כְּעַן אַתְּ כָּבֵישׁ לֵיהּ לְעַמִּי בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃ הָא אֲנָא מַחֵית כְּעִידָּנָא הָדֵין מְחַר בַּרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דִּי לָא הֲוָה דִּכְוָתֵיהּ בְּמִצְרַיִם לְמִן יוֹמָא דְּאִשְׁתַּכְלָלַת וְעַד כְּעַן׃ וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ יָת בְּעִירָךְ וְיָת כָּל דִּי לָךְ בְּחַקְלָא כָּל אֱנָשָׁא וּבְעִירָא דְּיִשְׁתְּכַח בְּחַקְלָא וְלָא יִתְכְּנֵשׁ לְבֵיתָא וְיֵיחוֹת עֲלֵיהוֹן בַּרְדָּא וִימוּתוּן׃ דִּדְחֵיל מִפִּתְגָּמָא דַּייָ מֵעַבְדֵי פַרְעֹה כְּנַשׁ יָת עַבְדוֹהִי וְיָת בְּעִירֵיהּ לְבָתַּיָּא׃ וְדִילָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ לְפִתְגָּמָא דַּייָ וּשְׁבַק יָת עַבְדוֹהִי וְיָת בְּעִירֵיהּ בְּחַקְלָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יָת יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי בַרְדָּא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא וְעַל כָּל עִסְבָּא דְּחַקְלָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת חוּטְרֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַייָ יְהַב קָלִין וּבַרְדָּא וּמְהַלְּכָא אִשָּׁתָא עַל אַרְעָא וְאַמְטַר יְיָ בַּרְדָּא עַל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ וַהֲוָה בַרְדָּא וְאִשָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא בְּגוֹ בַרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דִּי לָא הֲוָה דִּכְוָתֵיהּ בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם מֵעִידָּן דַּהֲוָת לְעַם׃ וּמְחָא בַרְדָּא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם יָת כָּל דִּי בְּחַקְלָא מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וְיָת כָּל עִסְבָּא דְּחַקְלָא מְחָא בַרְדָּא וְיָת כָּל אִילָנֵי דְּחַקְלָא תַּבַּר׃ לְחוֹד בְּאַרְעָא דְּגֹשֶׁן דִּי תַמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בַרְדָּא׃ וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן חַבִית זִימְנָא הָדָא יְיָ זַכָּאָה וַאֲנָא וְעַמִּי חַיָּבִין׃ צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְסַגִּי קֳדָמוֹהִי רְוָח דְּלָא יְהוֹן עֲלַנָא קָלִין דְּלוֹט כְּאִילֵין מִן קֳדָם יְיָ וּבַרְדָּא וַאֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְלָא תוֹסְפוּן לְאִתְעַכָּבָא׃

רשי

ונכחדת מן הארץ אבל בעבור זאת העמדתיך וגו׳ : עודך מסתולל בעמי · כתרגומו כבשת ביה בעמי והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלע״ז קלק״ר וכבר פרשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ״ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן התי״ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון ויסתבל החגב מגזרת סבל כי תשתרר עלינו מגזרת שר וגגיד משתכל הוית : כעת מחר · כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד : הוסדה · שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו״ד כגון יסר ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי״ו במקו׳ היו״ד כמו הוסד הולדה ויודע ויולד ליוסף בדברים לא יוסר עבד : שלח העז · כתרגומו שלח כנוש וכן יושבי הגבעים העיזו העיזו בני בנימן : ולא יאסף הביתה · לשון הכנסה הוא : הניס · הבריח : על השמים · לצד השמי׳ · ומדרש אגדה הגביהו הקב״ה למשה למעלה מן השמים : מתלקחת בתוך הברד · נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלו׳ ביניה׳ : ורב · די לו במה שהוריד כבר׳ :

כבאתי

הראתך ל׳ ותס׳ יתר הראתכה

מסורה

אדבר : ולמען ט׳ יתידאין וסי׳ נמסר פרש׳ ואתחנן : ספר ב׳ וסי׳ ולמען ספר · ספר אתה למען תצדק : למן היום ז׳ וסי׳ הוסדה · אשר ברא אלהים אד׳ · אשר יצאת מארץ · לכת אדני המלך · אשר יצאו אבתיכם מארץ · אשר בנו אותה · אשר יסד הכל יי׳ · וא׳ ולמן היום אשר צויתי · שופטי׳ : ולא יאסף ב׳ וסי׳ הביתה · עשיר : יאסף ט׳ נמס׳ פרשת חקת התורה : ומתו א׳ קמץ נמס׳ פרשת וישלח : ואשר לא ח׳ וסי׳ ואשר לא שם לבו · ואשר לא צדה · ואשר לא ראו את · ואשר לא טוב עשה · ואשר לא יתן על פיהם · ואשר לא בקשו את יי׳ · ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ · ואשר לא שמענו התבוננו : ואשר י״ב ר״פ נמסר פרשת בהר סיני : מהיות ח׳ חס׳ בליש׳ נמסר פרשת יתרו : קלת ד׳ חס׳ דחסרי׳ וסי׳ ויי׳ נתן קלת · ורב מהיות קלת · כי חדל המטר והקלת · ויהי קלת וברקים · וחד קולת כתיב · וכל העם רואים את הקולת : ואש ג׳ בטעם וסי׳ ואש מתלקחת · תהיה לילה בו · אכלה נאות מדבר : ועמי י״א נסר בהושע סימן י״א : ואני ועמי ג׳ בליש׳ וס׳ הרשעים · איש ריב הייתי אני ועמי · כי נמכרנו אני ועמי · אנך : ואשלחה ב׳ וסי׳ ואשלחה אתכ׳ ולא תספון · ואשלח את העם : לא תאספון ג׳ וסי׳ לא תאספון לתת תבן · לא תספון לראו׳ פני · ולא תספון לעמוד :

ויאמר אליו משה כצאתי את העיר. למרו המפרשי' כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרי' בעבור שמלאה אלילים כי ליי' הארץ ולא לך: ואתה' אמר רבינו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תיראון וכמוהו טרם ישכבו וזו המלה איננה משרתת כאשר חשב כי לעולם יבא אחריה הבנין כי אחר טרם ישכבו כתוב ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית והטעם כאשר היו עת שכיבתם נסבו על הבית וככה טרם יקראו ואני אענה וככה בטרם יקטירון את החלב וככה כל טרם והנה אין טרם כמו לא והגאון רב סעדיה ז"ל דקדק הבנין וככה פי' אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחי'. וטעם והפשתה והשעור' נכתה זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר יי' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה הוי"ו נכון בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ועבדיך וזה דרך מוסר והטע' שבסור המכה תמרדו על כן כתוב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא כן במקום אחר: והפשתה והשעורה. ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר ממלת נכתה גם נכו כי שרש מכה נכה כמו ושפו עצמותיו לא ראו: אפילות. תאר וקרוב מטעו ואפל ואין נוגה לו והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו: נתך. כדרך כהתוך כסף בתוך כור והוא מבנין נפעל כמו ונגש אל הערפל: וירא. הזכיר עתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם. וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו התברר מה שאמ' משה ואתה ועבדיך: ויחזק' אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות:

חסלת וארא

זרע אים תם אל הושיעו •
וביד מכרו חק הודיעו :
הנה מצות החדש היא •
סוד פרשת בא אל פרעה :

פרשה

בא אל פרעה. בא אליו זאת הפעם ואל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. והזכיר לב עבדיו בעבור שירך לבם בבוא מכת הארב. וטעם שהכבדתי את לבו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ואין דעת חכמי ספרד שוה כי יש אומרי' כי שיתו כמו בינו שיתו והדומה להם וככה ישית ישים יבין והדומה להם בכל הקימני ויש אומרי' שהוא מבנין הפעיל והוא הבנין חסר בעבור שמצאנו או מי ישום אלם לשום עליך לטוב כאשר שש על אבותיך שהוא מבנין הקל ויש אומרים ישים כמו ישום ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל: ולמען תספר. למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל וככה וידעתם כי אני יי' שידעו כל ישראל זה ודברה תורה כלשון בני אדם לומר התעללתי כאדם מסכה התולדת להנקם מאחר: ויבא' ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושבו שניהם וגרשם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: לענות. מבנין נפעל מגזרת עני: ארבה' שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים וכתוב יתר הגזם אכל הארבה ועליו כתוב חילי הגדול ואם כן יהיה האלף נוסף: וכסה. דרך משל: ולא

קלות ו' כתיב בן בסר בההילים סימן צ"ג: כפני יי' אלהים ב' באוריתא וסי' ויתחבא האדם ואשתו. ואתה ועבדיך: ויחדלו ב' וסי' לבנות העיר. הקלות והברד: דבר יי' ביד משה ד' וסי' ויחזק לב פרעה' ולהורות את בני ישראל. זכרון לבני ישראל. כי סבך את ידיו עליו ויצוהו: שהי ג' ב' חס' וא' מל' וסי' שתי אתתי. שיתי

ואמר ליה משה כמפקי מן קרתא אפרוש ית ידי בצלו קדם יי קליא יתמנעון וברדא לא יהי עוד בדיל דתידע ארי דיי ארעא: ואת ועבדך ידענא ארי עד כען לא איתכנעתון מן קדם יי אלהים: וכיתנא וסערי לקו ארי שעריא אביבין וכתנא גבעולין: וחיטיא וכונתיא לא לקאה ארי אפלתא אינין: ונפק משה מלות פרעה ית קרתא ופרש ידוהי בצלו קדם יי ואיתמנעו קליא וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא: וחזא פרעה ארי איתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסיף למחטי ויקריה ללביה הוא ועבדוהי: ואיתקף ליבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל כמא די מליל יי בידא דמשה:

ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרש את כפי אל יהוה הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי ליהוה הארץ: ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני יהוה אלהים: והפשתה והשערה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעל: והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה: ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרש כפיו אל יהוה ויחדלו הקלות והברד ומטר לא נתך ארצה: וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו: ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל כאשר דבר יהוה ביד משה:

ל' · ו' בכ' · ל' · ל' · ב' כתיב' ומל' · ב' בתו' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' וככ' · ג' · ב' · ו' בכ' ג' · ב' פרעה לבו · ט' · ל'

קכ"א. גיכעו"ל. סימן · יעו"אל. סימן:

פרשה

ואמר יי' למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית ית ליביה וית ליבא דעבדוהי בדיל לשואה אתי אלין ביניהון: ובדיל דתישתעי קדם ברך ובר ברך ית ניסין די עבדית במצרים וית אתותי די שויתי בהון ותידעון ארי אנא יי: ועל משה ואהרן לות פרעה ואמרו ליה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי עד אימתי מסריב את לאיתכנעא מן קדמי שלח עמי ויפלחון קדמי: ארי אם מסרב את לשלחא ית עמי הא אנא מייתי מחר גובא בתחומך: ויחפי ית עין שמשא דארעא

פרשה

ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו: ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם וידעתם כי אני יהוה: ויבא משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי העברים עד מתי מאנת לענת מפני שלח עמי ויעבדני: כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארבה בגבלך: וכסה את עין הארץ

ל' · ל' · ג' ב' חס' וא' מל' · ט' יחידאין ומכוהן ב' ר"פ · ל' · ל' · ה' · ל' · ל' וחס' · ב' · ל' · כל אוריי' חס' בתו"נ מ"ל.

בליל צלך. שתי לבך למסלה. מציעת מ"ל וקדמ' טעמא בלרע וב' בתראי מלעיל: ולמען ב' ר"פ וסי' ולמען תספר' ולמען יאריך ימים: אלה העברים ה' נמסר פרשת שמות: גבלך כלם חס' בב"ג נמסר פרשת וארא:

כצאתי את העיר. אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים: טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קדם. טרם ישכבו עד לא שכיבו. טרם יצמח עד לא צמח. אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: והפשתה והשעורה נכתה. נשברה. לשון פרעה נכה נכאים וכן לא נכו ולא יתכן לפרשם לשון הכאה שאין ה"ת במקום ה"א לפרש נוכתה כמו הוכתה נכו כמו הוכו אלא הכ"ן שרש בתיבה והרי הוא מגזרת שפו עצמותיו: כי השעורה אביב. כבר ביכרה ועומדה בקשיה ונשתברו ונפלו וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה: השעורה אביב. עומדה באביה לשון באבי הנחל: כי אפילות הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה ואף על פי שנאמר את כל עשב השדה הכה הברד יש ליישב פשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראוי ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא ותגיע עלינו ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהתוך כסף לשון יציקת מתכת ורואה אני את דבריו כתרגומו ויצק ואתיך לצקת להתכה אף זה לא נתך לא הוצק לארץ:

חסלת וארא

ויאמר יי' אל משה בא אל פרעה. והתרה בו: שיתי. שומי שאשית אני: התעללתי. שחקתי כמו כי התעללת בי הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים: ואינו לשון פועל ומעללים שא"כ היה לו לכתוב עוללתי כמו ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי: לענות. כתרגומו להתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני: את עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל הראה לראות את הארץ: ולשון קצרה דבר: הטרם

ולא יוכל לראות. תחסר מלת איש אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה: ומלאו. זו המלה מסובה בלשון הקדש כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן והנה מכאן מלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא כאילו הוא כתוב בפתחות המ"ם ודגשות הלמ"ד מהבנין הדגוש. אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שבאל משה שהיה חולק כבוד למלכות שפונה אל המלך בצאתו והוא הולך אחורנית ויפת אמר כשהשלים ברכו וכסה ופנית בבקר והנה מה יעשה במלת ויפן כה וכה והנה טעם ויפן מגזרת פנים כאילו הוא וירא והנ' משה יצא מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וזה לגרשם אחר שהושבו: ויאמרו. פי' הטרם תדע הטרם שיתברר לך כי אבדה מצרים: ויושב. מלת את כמו עצם הדבר וכאשר יאמר האדם אוהבי שה"ו סימן המדבר או יאמר אוהב אותי שהטעם עצמי הדבר שוה על כן אם אמר אומר כי ראובן הרג את שמעון או שמעון הרג. אך באמור ראובן הרג שמעו' הטעם שוה כמו ורב יעבד צעיר אשר ברא אלהים אדם ואל תחשוב כי מלת את לאות על הפעול בעבור שהוא נמצא כן ברבים ויותר עם הפועל ובא האחרי ואת הדוב ואחרים ככה ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר וככה ותדבר מרים ואהרן היא היתה עיקר הדבור: כי חג יי' לנו. לזבוח והיא מצוה על כולנו: ויאמר יהי כן יי'. שאתם אומרי' עמכם. וטעם ראו כי רעה נגד פניכם כי שרעה קרובה מכם ונגד פניכם היא ועם זה הטעם דבק כי אותה אתם מבקשים כי דין שאעשה ככה ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח ודע כי משה הרוכנו לא אמר לפרעה שישובו עוד רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים ודעת המצריים היתה שישובו על כן השאילום ובעבור דבר אחר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו לא היה רודף אחריהם והשם צוה לעשו' כן עד שירדוף אחריהם ויטבע והנה זה מפורש וישובו ויחנו לפני פי החירות ואין להרהר אחרי מעשי השם שהכל עשה בחכמה אע"פ שהיא נעלמת מעיני החכמים והנה בדברי דוד כשמעך את קול הצעד' בראשי הבכאי' אז תחרץ כי אז יצא יי' לפניך להכות במחנ' פלשתים: לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשים. על הרעה הנזכרת למעלה: בארבה. אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שארבה שם במטה ואין זה נכון רק הטעם בארבה בעבור שיבא: קדים. שם התאר כי קדמה מזרחה שם ונקרא קדים בעבור שהוא מקדם בפאות כי משם תחל השמש לזרוח על כן נקרא מערב אחור כמו הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו: כסה את הארבה. ממקומו והניחו בכל מלכות מצרים:

ולא יוכל ד' וס' וכסה את עין הארץ. ובא אל מקדשו להתפלל. ולא יוכל לשאת. מה שהיה כבר נקרא: לראות ג' חס' וס' ולא יוכל לראות. וירד יי' לראות. ויאמר לא תוכל לראות. ובכס' אחריתי נכסר פן יהרסו אל יי' לראות. ושומט לא הוכל לראו' וטעות כי ברוזא דילן לא יתכן כי פן יהרסו אל יי' לראו' צריך למיהוי מלא

ולא יוכל לראת את הארץ ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה: ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה ויפן ויצא מעם פרעה: ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את יהוה אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים: ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אלהם לכו עבדו את יהוה אלהיכם מי ומי ההלכים: ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג יהוה לנו: ויאמר אלהם יהי כן יהוה עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם: לא כן לכו נא הגברים ועבדו את יהוה כי אתה אתם מבקשים ויגרש אתם מאת פני פרעה: ס ויאמר יהוה אל משה נטה ידך על ארץ מצרים בארבה ויעל על ארץ מצרים ויאכל את כל עשב הארץ את כל אשר השאיר הברד: ויט משה את מטהו על ארץ מצרים ויהוה נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה:

ולא יכול למחזי ית ארעא וייכול ית שאר שיזבתא דאשתארת לכון מן ברדא וייכול ית כל אילנא דאצמח לכון מן חקלא: ויתמלון בתך ובתי כל עבדך ובתי כל מצראי די לא חזו אבהתך ואבהת אבהתך מיום מהויהון על ארעא עד יומא הדין ואתפני ונפק מן קדם פרעה: ואמרו עבדי פרעה ליה עד אימתי יהי דין לנא לתקלא שלח ית גובריא ויפלחון קדם יי אלההון העד כען לא ידעת ארי אבדת מצרים: ואתותב ית משה וית אהרן לות פרעה ואמר להון איזילו פלחו קדם יי אלהכון מן ומן אזלין: ואמר משה בעולימנא ובסבנא נזיל בבננא ובבנתנא בענא ובתורנא נזיל ארי חגא קדם יי לנא: ואמר להון יהי כן מימרא דיי בסעדכון כד אשלח יתכון וית טפלכון חזו ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקביל אפיכון לאסתחרא: לא כן איזילו כען גובריא ופלחו קדם יי ארי יתה אתון בען ותריך יתהון מן קדם פרעה: ואמר יי למשה ארים ידך על ארעא דמצרים וייתי גובא ויסק על ארעא דמצרים וייכול ית כל עסבא דארעא ית כל די אשאר ברדא: וארים משה ית חוטריה על ארעא דמצרים ויי דבר רוח קידומא בארעא כל יומא ההוא וכל ליליא צפרא הוה ורוח קידומא נטל ית גובא:

הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: ויושב. הושבו על ידי שליח ששלחו אחריהם והושיבום אל פרעה: ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותן וזהו שנאמר היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרי' לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את יי' כי אותה בקשתם עד הנה. נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה לשון קצר ולא פי' מי המגרש: בארבה. בשביל מכת הארבה: ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה על ידי מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם. אבל של משה מין אחד וכמוהו לא היה ולא יהיה: כל ירק. עלה ירוק מירוקת בגנה: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהן: ורוח הקדים. רוח מזרחית: נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים ברומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: רוח

בו"ן דלא יסתכלון בההוא נהורא עילאה דאת וי"ו וקבה אמ' למשה לא תוכל לראות כלו' בהנהו פנים המאירים דאריך אנפין במקומם אלא כהנהו נהורין דשכנת תתא ובגין דא לא תוכל לראת חסר: הפלטה ג' חס' בליש' וס' ואכל את יתר הפלטה. את יתר הפלטה דעמלק. והנה נותרה בה פלטה: מלאו ומלאו ג' כתו' בליש' וס' הכה את אשתי. כי אם אינך משלח. ומלאו בתיך וכתי. וכל שאר קריין דכו' מלאו ומלאו במב מלאו השלשים. ומלאו את ידיו: יי' אלהיהם ד' וס' ויאמרו עבדי פרעה. ואף גם זאת בהיותם בארץ. ויריעו ויהללו. ב' בו: חג יי' ד' וס' בנערינו ובזקנינו. אך בחמשה עשר יום כשילה. מה תעשו ליום מועד: אשלח ט' וס' גדי עזים. יהי כן יי' עמכם. אשלח אתכם. את אמתי אשלח. ושן בהמות. והברתי את ישראל. בשלחי את חצי הרעב. או דבר אשלח אל הארץ. הן אעצר השמים. דדה' וא' ואשלח את כל האד'. דזכרי: מאת פני ה' נמסר פרשת תולדת: נטיית יד יו' חס' את נמסר במשלי סימן א': ויאמר יי' יב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר פרשת שמות: ויעל ז' רפ' נמסר סוף שמואל: ויאכל ה' רפין נמסר פרשת תולדות וס' בלשון ארמי קם עשבא דלחבא וכפר בגנתיה: ורוח הקדים ב' וס' נשא את הארבה. הוביש פריה:

ויעל

ויעל. אמר ואחריו לא יהיה כן נכתב על פי הנבואה: ויכס. טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא: וימהר פרעה לקרא. על יד שלוחיו והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו: ועתה שא נא. מלת שא נא אפרשנה בפרשת כי תשא. וטעם אך הפעם כי לא אחטא עוד למרוד פי השם ובעבור שהיה כעוס משה לא אמר לו שישלח העם ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר: ויהפך יי' רוח ים. נקרא מערבים בלשון הקדש בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב ואיננו ים אוקינוס כי ישראל לא ירשו כל כך ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל ים סוף כים כנרת וים המלח אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה: ויחזק. על דרך שאמרו חז"ל בא לטמא פותחין לו: ויאמר. מדרך הסברא כי המטה היה בידו אף על פי שאיננו כתוב: וימש חשך. אמר יפת כי וימש חשך כמו וימיש והטעם כי ימיש כל חשך שהיה להם ידוע ויבא אחר עב ממנו ויש אומרים כי הוא חסר אלף ומלת אמש בלשון הקדש הלילה שעבר כמו אמש אמר אלי ובלשון ערבי אמ"ש כי השי"ן יתחלף בסמ"ך ברוב המלות כמו שמש שמ"ס והנה אין טעם לפירושם ולפי דעתי כי וימש מגזרת ימשש ואין טעה בעבור שהוא מפעלי הכפל כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ימישון וימש כ"ל שב על מצרים כי ימצא לשון יחיד כמו ויאמר מצרים אנוסה והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר והעד לא ראו איש את אחיו לא באור היום ולא באור הנרות: ויט. ולא ידעו שהיו ג' ימים אלא על פי ישראל שהיה להם האור והנה בים אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אד' להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמש' ימים ואני הייתי שם פעמים רבות: לא קמו איש מתחתיו. מביתו כמו שבו איש תחתיו כי אנה ילכו בלא אור: ויקרא. אחר ג' ימים שראו אור: ויאמר רק צאנכם ובקרכם יצג. לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך: גם אתה תתן בידינו. גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך: וגם לא תשאר פרסה. מאי זה מין שיהיה ממקנינו שלא נדע אי זה מין נבחר וכמה נקריב ממנו וזהו טעם מה נעבד: ויחזק. כדרך כי הקשה יי' את רוחו ואמץ את לבבו: תמות. אתה תהיה חייב מיתה שתמרוד במלכות:

כן

רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ומזרח ומערב שים פלשתי' במערב היה שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גם כרתים: וימש חשך: ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרו' אלף לפי שאין הברת האלף נכרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן ותזרני חיל כמו ותאזרני ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגע סמוך לאור היום אבל אי' הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: שלשת ימים. שלוש של ימים טרצייאה בלעז וכן שבעת בכל מקום שטייאה של ימים: ויהי חשך אפלה שלשת ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן שלשת ימי' ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצריים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלים מהן והיו אומרי' אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: יצג. יהא מוצג במקומו: גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן: פרסה. פרסת רגל פלנט"א בלע"ז: לא נדע מה נעבד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו:

כן

בעץ ב' וס' כל ירק. בשלו: ד' פסו' אית בהו פנים ואחור וס' לפניו לא היה כן ארבה. ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו. לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה. וכמהו לא היה לפניו מלך: וינח ז' רפין וס' בכל גבול מצרים. ביום השביעי. וינח יי' להם מסביב דיהושע. וחברו דד"ה. ויאמר ליהודה נבנה. וישכחו כל יהודה

ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן: ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים: וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי ליהוה אלהיכם ולכם: ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו ליהוה אלהיכם ויסר מעלי רק את המות הזה: ויצא מעם פרעה ויעתר אל יהוה: ויהפך יהוה רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל: פ ויאמר יהוה אל משה נטה ידך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך: ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים: לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבתם: ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את יהוה רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם ילך עמכם: ויאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת ועשינו ליהוה אלהינו: וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבד את יהוה אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבד את יהוה עד באנו שמה: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא אבה לשלחם: ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות: ויאמר משה

וסליק גובא על כל ארעא דמצרים ושרא בכל תחום מצרים תקיף לחדא קדמוהי לא הוה כן גובא דכותיה ובתרוהי לא יהי כן: וחפא ית עין שמשא דכל ארעא וחשוכת ארעא ואכל ית כל עסבא דארעא וית כל פירי אילנא די אשאר ברדא ולא אשתאר כל ירוק באילנא ובעסבא דחקלא בכל ארעא דמצרים: ואוחי פרעה למקרי למשה ולאהרן ואמר חבית קדם יי אלהכון ולכון: וכען שבוק כען חובי ברם זמנא הדא וצלו קדם יי אלהכון ויעדי מיני לחוד ית מותא הדין: ונפק מלות פרעה וצלי קדם יי: והפך יי רוח מערבא תקיף לחדא ונטל ית גובא ורמהי לימא דסוף לא אשתאר גובא חד בכל תחום מצרים: ותקיף יי ית ליבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל: ואמר יי למשה ארים ידך על צית שמיא ויהי חשוכא על ארעא דמצרים בתר דיעדי קבל ליליא: וארים משה ית ידיה על צית שמיא והוה חשוך קבל בכל ארעא דמצרים תלתא יומין: לא חזו גבר ית אחוהי ולא קמו אנש מתחותוהי תלתא יומין ולכל בני ישראל הוה נהורא במותבניהון: וקרא פרעה למשה ואמר אזילו פלחו קדם יי לחוד ענכון ותוריכון שבוקו אף טפלכון ייזיל עמכון: ואמר משה אף את תתן בידנא נכסת קודשין ועלון ונעביד קדם יי אלהנא: ואף בעירנא יזיל עמנא לא נשאר מיניה פרסתא ארי מיניה נסבין למפלח קדם יי אלהנא ואנחנא לית אנחנא ידעין מה נפלח קדם יי עד מיתנא לתמן: ותקיף יי ית ליבא דפרעה ולא אבא לשלחותהון: ואמר ליה פרעה אזיל מעלוי אסתמר לך לא תוסיף למחזי אפי ארי ביומא דתתחזי אפי תמות: ואמר משה

ותשקט מלכות יהושפט: עשב הארץ ה' דסמיכי בל"ש וס' נטה ידך. דארבה. ויכס את עין כל הארץ. והיה אם כלה לאכל. ויציצו מעיר. וצאצאיך כעשב הארץ: ולא נותר ה' נמסר פרשת פנחס. עתירה ליי' ב' וס' והעתירו ליי'. ויעתר יצחק ליי': פסר ג' וס' פרשת וארא: ויעתר ד' נמסר ריש תולדת: זבחים ועלות ב' וס' גם אתה תתן. ויבאו לעשות זבחים: לא נדע ג' וס' ואנחנו לא נדע מה נעבד. כי כל נבל ימלא יין. לא נדע מה נעשה כי עליך. אנך: לשלחם ד' נמסר פרשת וירא:

רשי

כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך. כלה. גמירה כלה כליל כולכם ישלח: דבר נא. אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום ועינו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם: ויאמר משה כה אמר יי׳. בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצות הלילה. כהחלק הלילה כחצות כמו כעלות בחרות אפס בנו זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות משמש שם דבר של חצי ורבו׳ דרשוהו כמו כחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו איצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא: עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרע׳ עד בכור השפח׳. כל הפחותים מבכור פרע׳ וחשובים מבכור השפחה היו בכלל ולמ׳ לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין לה כשהקב״ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה: לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן לא חרץ לבני ישרא׳ לאיש את לשונו לא שנן אז תחרץ תשתנן למורג חרוץ שנון מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון ויד חרוצי׳ תעשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלא. יבדיל: וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי סוף שירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: למען רבות מופתי. מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: ומשה ואהרן עשו וגו׳. כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה:

אבן עזרא

כן דברת. כמו כן בנות צלפחד: לא אוסיף עוד ראות פניך. שאני אבוא אליך עוד לעולם: ויאמר יי׳. היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר יי׳ ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד והטעם להורות זה שאמר כה אמר יי׳ ומתי נאמ׳ לו וזה נאמר לו במדין עוד הנה אנכי הורג את בנך בכורך ובוא מכת בכורים בזה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם כתוב ושאלה אשה משכנתה וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו והנה פי׳ ויאמ׳ יי׳ אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רבים ככה. ואמר גרש יגרש כאשר אמ׳ וביד חזקה יגרשם מארצו: דבר נא. כבר פירשתי נא כי הוא עתה: ויתן. ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה ונתתי את חן העם. וטעם גם האיש משה כי היו רבו׳ מהם משאילים אותם מפני כבוד משה: ובעיני העם. עם מצרים: כחצות הלילה. יש מדקדקים שאמרו כחצו׳ שם הפועל והטעם כאשר יהיה חצי הלילה בעות כי רצו להיותו כמו ויהי בחצי הלילה וידוע כי אין יכולת בחכם לדעת רגע חצי היום כי אם בטורח גדול בכלים גדולים של נחשת ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה ולפי דעתי אין צורך לכל זה כי פי׳ כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון וככה בחצי הלילה הנשאר והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ואחרי האיש וילפת חצות לילה אקום להודות לך. וטעם אני יוצא על הגזרה היוצאת מאת השם: היושב על כסאו. הראוי לשבת על כסאו אחריו והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו והנבזה מהכל בכור השפחה שהוא עבד. וטעם אשר אחר הריחים שהוא טוחן כמו ויהי טוחן בבית האסורים וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים כי מלת הנמיאיני השקיני וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שוים בטעם ועוד אדבר על זה בתפלת משה. והנה בכור השפחה כמו בכור השבי כי השבויה שפחה היא ואשר בבית הבור בלילה כמנהג האסורים כאשר הזכיר יוסף כי שמו אותי בבור: והיתה. לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסף ותחסר מלת על וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה ועל כמוהו לא תוסף צעקה. וטעם כמוהו שוד או שבר או מות או הדומה להם: לא יחרץ כלב לשונו. שיפחידם כמו לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו והטעם שיהיה נובח או נושך והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולבהמתם ואף כי ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם: וירדו והשתחוו לי לאמר. על פיך וכל העם אשר ברגליך שהם ברשותך שאוליכם אל המקום שארצה כמו ועל ברגליו והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני יצא בחרי אף: ויאמר. כמנהג העברים כמשפט הלשון וכבר אמר השם ורבים כמוהו: ומשה. אף על פי שעשו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצרים: ויאמר

דברת ג׳ פתח באתנחתא בספרא וסי׳ כן דברת. וירם תולעים ויבאש. לא תהיה לו כנשה: הסף ב׳ בתו׳ מלעיל חד מלא וחד חס׳ וסי׳ אל תסף ראות פני. אל תוסף דבר אלי: אסף ג׳ חס׳ וסי׳ וירח יי׳ את ריח. כ׳ בו. ויאמר משה כן דברת: גרש ג׳ נמסר פרשת וירא: רעותה ה׳ וסי׳ ואשה כאת רעותה. אך שם נקבצו דיות. דרשו מעל

כֵּן דִּבַּ֑רְתָּ לֹא־אֹסִ֥ף ע֖וֹד רְא֥וֹת פָּנֶֽיךָ׃ פ

וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה ע֣וֹד נֶ֤גַע אֶחָד֙ אָבִ֤יא עַל־פַּרְעֹה֙ וְעַל־מִצְרַ֔יִם אַחֲרֵי־כֵ֕ן יְשַׁלַּ֥ח אֶתְכֶ֖ם מִזֶּ֑ה כְּשַׁ֨לְּח֔וֹ כָּלָ֕ה גָּרֵ֛שׁ יְגָרֵ֥שׁ אֶתְכֶ֖ם מִזֶּֽה׃ דַּבֶּר־נָ֖א בְּאׇזְנֵ֣י הָעָ֑ם וְיִשְׁאֲל֞וּ אִ֣ישׁ ׀ מֵאֵ֣ת רֵעֵ֗הוּ וְאִשָּׁה֙ מֵאֵ֣ת רְעוּתָ֔הּ כְּלֵי־כֶ֖סֶף וּכְלֵ֥י זָהָֽב׃ וַיִּתֵּ֧ן יְהוָ֛ה אֶת־חֵ֥ן הָעָ֖ם בְּעֵינֵ֣י מִצְרָ֑יִם גַּ֣ם ׀ הָאִ֣ישׁ מֹשֶׁ֗ה גָּד֤וֹל מְאֹד֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם בְּעֵינֵ֥י עַבְדֵֽי־פַרְעֹ֖ה וּבְעֵינֵ֥י הָעָֽם׃ ס

וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה כֹּ֖ה אָמַ֣ר יְהוָ֑ה כַּחֲצֹ֣ת הַלַּ֔יְלָה אֲנִ֥י יוֹצֵ֖א בְּת֥וֹךְ מִצְרָֽיִם׃ וּמֵ֣ת כׇּל־בְּכוֹר֮ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַיִם֒ מִבְּכ֤וֹר פַּרְעֹה֙ הַיֹּשֵׁ֣ב עַל־כִּסְא֔וֹ עַ֚ד בְּכ֣וֹר הַשִּׁפְחָ֔ה אֲשֶׁ֖ר אַחַ֣ר הָרֵחָ֑יִם וְכֹ֖ל בְּכ֥וֹר בְּהֵמָֽה׃ וְהָֽיְתָ֛ה צְעָקָ֥ה גְדֹלָ֖ה בְּכׇל־אֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם אֲשֶׁ֤ר כָּמֹ֙הוּ֙ לֹ֣א נִהְיָ֔תָה וְכָמֹ֖הוּ לֹ֥א תֹסִֽף׃ וּלְכֹ֣ל ׀ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לֹ֤א יֶֽחֱרַץ־כֶּ֙לֶב֙ לְשֹׁנ֔וֹ לְמֵאִ֖ישׁ וְעַד־בְּהֵמָ֑ה לְמַ֙עַן֙ תֵּֽדְע֔וּן אֲשֶׁר֙ יַפְלֶ֣ה יְהוָ֔ה בֵּ֥ין מִצְרַ֖יִם וּבֵ֥ין יִשְׂרָאֵֽל׃ וְיָרְד֣וּ כׇל־עֲבָדֶיךָ֩ אֵ֨לֶּה אֵלַ֜י וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִ֣י לֵאמֹ֗ר צֵ֤א אַתָּה֙ וְכׇל־הָעָ֣ם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶ֔יךָ וְאַחֲרֵי־כֵ֖ן אֵצֵ֑א וַיֵּצֵ֥א מֵֽעִם־פַּרְעֹ֖ה בׇּחֳרִי־אָֽף׃ ס

וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה לֹא־יִשְׁמַ֥ע אֲלֵיכֶ֖ם פַּרְעֹ֑ה לְמַ֛עַן רְב֥וֹת מוֹפְתַ֖י בְּאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וּמֹשֶׁ֣ה וְאַהֲרֹ֗ן עָשׂ֛וּ אֶת־כׇּל־הַמֹּפְתִ֥ים הָאֵ֖לֶּה לִפְנֵ֣י פַרְעֹ֑ה וַיְחַזֵּ֤ק יְהוָה֙ אֶת־לֵ֣ב פַּרְעֹ֔ה וְלֹֽא־שִׁלַּ֥ח אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מֵאַרְצֽוֹ׃

יָאוּת מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסֵיף עוֹד לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתָּשׁ חַד אַיְתֵי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלְחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יָתְכוֹן מִכָּא׃ מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן חַבְרְתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב׃ וִיהַב יְיָ יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחְדָּא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם׃ וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּי בָּתַר רֵיחַיָּא וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ וּתְהֵי צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם דִּכְוָתַהּ לָא הֲוָת וְדִכְוָתַהּ לָא תּוֹסֵיף׃ וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַנְזֵק כַּלְבָּא בְּלִישָׁנֵיהּ לְמִנְבַּח לְמֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא בְּדִיל דְּתִדְּעוּן דִּי יַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרָאֵי וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ וְיֵחֲתוּן כָּל עַבְדָּךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוֹן מִנִּי לְמֵימַר פּוּק אַתְּ וְכָל עַמָּא דִּי עִמָּךְ וּבָתַר כֵּן אֶפּוֹק וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגָז׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּיל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבָדוּ יָת כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃

ספר יי׳. ולמדנה בנתיכם נהי. תאבלנה אשה בשר רעותה׳ וא׳ לרעותה השובה ממנה: יוצא ט׳ מלאים נמסר ביהושע ריש סימן ו׳: מבכור כ׳ מלאים וסי׳ ובת כל בכור. ואת פדויי השלשה והשבעי׳ הסף י״ג וסי׳ וכמהו לא תסף. ל׳ חס׳ דחס׳. והשיבך יי׳ מצרים. נוע תנוע ארץ. עד פה תבא. תסיף נתי׳: והולכתי עליכ׳ אדם. נפלה ולא תוסף. ימים על ימי מלך. עין שזפתו ולא תוסף. יראת יי׳. גדל חכמה נשא ענש. ובוגדי׳ באד׳ תוסף. ולא תוסף עוד לשכלם. הלין תוסף בת׳. וב׳ מלאים דמלאים וסי׳ הבינותי ועליה׳ תוסיף. דד״ה. ולא תוסיף עוד להבא. דעמוס: לבאיש ג׳ וסי׳ ולכל בני ישר׳ לא יחרץ. ויחלק לכל העם. וכל אשר לא ידרוש ליי׳: וירדו ז׳ רפין נמסר פרשת קרח: והשתחוו ז׳ וסי׳ וירדו כל עבדיך. וראה כל העם את עמוד. והיה ביום ההוא יתקע. והלכו אליך שחוח. והשתחוו עם הארץ. רוממו יי׳ אלהינו. וחבירו: וכל העם נ״א נמסר במסר׳ רבתא: ומשה ו׳ רפ׳ נמסר פרשת שמות:

ויאמר· עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי אחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו
ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד כי כמו תקון היה ומוסד שיסד דוד ושלמה וככה כתוב באמונתם ולא בנבואתם והנגון אולי כי קבלה היתה בידם
מפי משה כי מלך יקום ויחדש כלי שיר וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: החדש הזה· אמר יהודה הפרסי כי ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט הערלים
וראייתו ושמרת את החקה הזאת למועדה כי שנת לבנה איננה שוה כי ימי הזרים והקציר תלויים בהליכת השמש לבדו כפי טעותו לכפות או לדרוש ולא דבר נכונה ועתה
אפרש לך ידענו כי מהלך ה

ויאמר יהוה יב
אל משה ואל אהרן בארץ מצרים י
לאמר: החדש הזה לכם ס

ואמר יי למשה ולאהרן בארעא
דמצרים למימר: ירחא הדין לכון

הלבנה בגלגלה בנקודה הידועה
כנגד גלגל המזלות עד שובה אל
הנקודה בעצמה הם כ"ז יום;
ושליש' יום בקרוב והנה נחשב
כי התחבר עם השמש כשהיתה
בנקודה הראשונה בתחלת מזל
טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא תמצא השמש שם כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ"ז מעלות כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא
ממערב למזרח הפך התנועה העליונה והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש גם הלכה הלבנה בחלקים כשהלך השמש בלכת
הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מה' שעות התחברו שניהם לסוף כ"ט יום וחצי וב' ידות שעה וע"ג חלקים מחלקי ישראל והשנה באמת
היא לשמש לבדה כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד' תקופות השנה ואז נחשב שהיתה בתחלת ראש טלה והוא ילך בגלגלו שס"ה
ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית ובעבור זה נקרא שנה והנה אין ללבנה שנה כלל כאשר אין לשמש חדש כלל כי לא יתחדש בשמש
דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה ובעבור זה נקרא חדש גם ירח בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות כי אם מהשמש
על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה אם היו בראש התלי או בזנבו ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש
בלילה במקומות הנזכרים ובעבור ששנת הערלים קרובה אל שנת החמה וראו שמתים עשרה פעמים יתחדש הלבנה בשנת החמה חלקו ימי
השנה על שנים עשר וקראו לכל חלק חדש בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה וזאת הסכמה מהם איננה בדרך התולדת גם הישמעאלים
בעבור שמועדיהם תלויים בימי חדשי הלבנה ותחלת החדש מליל ראות הלבנה וראו כי י"ב חדש ים בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה
כי אין בין שני המספרים רק י"א יום על כן כמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחרונית י"א יום עד שיהיו לג' שנות חמה
הם ל"ד שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדת והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו כי אמר שמור את חדש האביב ועשית פסח ליי'
והנה אם לא ימצא אביו בחצי החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו וככה קרא חג השבועות חג הקציר וסכות חג האסיף כי הקציר והאסיף
תלוים באביב וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה וככה שכו' והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים וזמניהם שמורים
ומשה לא הזכיר בתורה שמספר י"ב חדש או י"ג רק אמר בחדש שמיני' אביב בו נחל לספור והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מי"ב חדש או י"ג
וככה כתו' בחדש השני בחדש השלישי וכלם על הדרך הזה וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים על כן לא
תמצא במקרא כתו' אחד מהם ולא בכל המקרא רק בנבואות חגי זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה וככה הפירוש בחדש הראשון
שיקרא ניסן בלשון כשדים רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג' חדשים בדרך אחרת ירח זיו בירח האיתנים בירח בול ואם רדפנו אחר הפשט
אין ירח זיו ניסן רק אייר כי כן כתוב הוא החדש השני הידוע שהוא שני לראשון חדשי ישראל ומלת למלוך שלמה איננה דבקה עם החדש רק עם
בשנה הרביעית למלוך שלמה כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שספר החדשים רק השנה שמלך והעד שהוא כתו' בדברי הימים בחדש השני
בשני ויש לטעון על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמי' או ימעטו וימעטו או ירבה
החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז
אביו ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארצם באי זה חדש שיהיה
נמצא כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מהקו השוה ועתה אתן לך כלל אע"פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל
האביב לא היה עבור השנה מסור להם כי אם לב"ד שהיה מסתכל לדברים אחרים חוץ מהאביב כדכתו' במשנה והנה משה לא פירש לנו בתורה
איך נקבע השנים והחדשים ואם לא נמצא אביבמה נעשה ויש לתמוה מזה תימה גדול איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא בארץ אחד ולא
יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרם בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח ועל אכילת יום הכפורים והנה אם
סמך על המולד היה לו לפר' אם הוא כפי המהלך האמצעי או כפי מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד
האמת פעם להוסיף ופעם לגרוע קרוב מי"ד שעות ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה וזה לא יוכל
לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות וזה היה לו לפרש על אי זה מקום מהארץ הוא המולד כי הנה בין ירושלם ובין העיר הזאת ששמה
לוקא יותר מג' שעות ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על אי זה מקום הראיה כי תשתנ' קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב
הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו ואלה הדברי' צריכים פי' ארוך ואם לא היה האויר זך הנעשה ראש
חדש שני ימים מספק וזה לאות כי סמך על קריאת ב"ד בכל דור ודור והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב"ד שבע שנים בכל י"ט שנה שהם רל"ה
חדשים והם ו' אלפים יום גם תתק"לט גם שתי שליסיות יום גם תקנ"ה חלקים ואלה הם י"ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת ואל תחוש לשנה
ותקפ"ה לחשבון תקופת שמואל ודענו כי לא נעלם ממנו זה רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו כי היו יש בין תקופת האמת ותקופתו קרוב
מט' ימים ואל תתמה על זה כי הנה אמרה הברייתא הרוכה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשים ויתן לכל חדש כ"ט יום
וחצי ושתי ידות שעה שהם תש"ב חלקים והנה חסר ע"ג חלקים והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר משתי שליסיות יום והנה יהיה המרחק בין
חשבון מולדות מימי בראשית ובין חשבון מולדם היום קרוב מחצי שנה והנה התברר לך כי כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות האמת וחדשינו
תמיד חדשי הלבנה וברוך השם שהדריכנו בדרך ישרה והנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלוין בבית דין דכתי' ויועץ המלך חזקיהו
לעשות פסח בחדש השני ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותי' ז"ל למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש
השני והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלא כדת ורעות האמת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור ולמה איחר זה בעבור רוב
הקהל שלא באו ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה והשנית שאכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון והשלישית שבדא מלבו לעשות
חג המצות בחדש השני שבעת ימים וכן לא יעשה כי השם לא צוה לעשות חג המצו' בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד כי כל הטמאים
אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות יי' ימין ושמאל גם
הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי והנה עתה אפרש לך דעתי כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל בהכנס
החדש הראשון שיעשה פסח בחדש שני אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו והכהנים לא התקדשו למדי והנה עבר השנה והפסח שעשה פסח
ראשון היה ובמועדו נעשה והעד כי השם נגע האוכלים בפסח בלא ככתוב ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו
ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו וירפא העם ואם טען הטוען הלא החכמי' ז"ל לא הודו לו שעבר ניסן בניסן התשובה
אמת אמרו כי מנהג בית דין להסתכל בכל סוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר שנה או לא והנה חזקיהו לא עשה כן כי שגג שגגה קטנה לעבר
השנה בראש חדש ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון על כן יהיה הוא לעולם ראש לחדשים ויהיו המועדים בחדש
השביעי ממנו וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון
ישראל וככה כתוב ויהי בשמונים שנה וד' מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני והמינים
אומרים כי אם השנה בגויה מהחדשים הנה חדש האביב הוא יסוד וראש אם כן למה תחלו מספרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש
השנה והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז"ל כי ארבעה ראשי שנים הם וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש ועוד כי צוה
השם לקרוא בתורה במועד שנת השמטה בחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו ואם תחלת שנת השמיטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרוא
בתורה בחג המצות והנה חצי שנה עמדו בגלות וכתוב וחג האסיף תקופת השנה ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה ועוד נוכל
ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדת שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר כן ולא תקצרו כי הזריעה קמוכה לתשרי לא לניסן ועוד אם שמנו תחלת
השמטה ניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנסה שנת השמטה גם לא יזרע בשנת
השמטה והנה כי דברי חכמינו ז"ל הם נכונים: ראש

רשי

ויאמר יי' אל משה ואל אהרן· שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ר' ראשונה שכללו עם משה בדבור:
בארץ מצרים· חוץ לכרך. או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כ כצאתי את העיר וגו' ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך דבור חמור לא כ"ש
ומפני מה לא נדבר עמו בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים:
החדש הזה· הראהו לבנ' בחדושה ואמר לו כשהירח מ מתחדש יהי' לך ראש חדש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהי' ראש לסדר מנין ה החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי:
הזה· נתקשה משה על מולד הלבנ' באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש וכיצד ה הראהו והלא לא היה מדבר עמו אלא ביום שנאמר ויהי ביום דבר יי' ביום צוותו מן היום אשר צוה יי' והלאה אלא סמוך לשקיעת החמה נאמר' לו פרשה זו והראהו עם חשכ':

רבנת

רשי

דברו אל כל עדת · וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרי' זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניה' כאלו שניה' מדברי': דברו אל כל עדת בני ישראל בעשור לחדש · דברו היום בראש חדש שיקחוהו בעשור לחדש הזה פסח מצרי' מקחו בעשור ולא פסח דורות: שה לבית אבות · למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכלן תלמוד לומ' שה לבי': ואם ימעט הבית מהיו' משה · ואם יהיו מועטין מהיות משה אח' שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד ש שאחר שנמנו עליו יכולי' להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות מ משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיותו ב בחיים ולא משנשחט: במכסת · חשבון וכן מכסת הערכך: לפי אכלו · הראוי לאכילה פרט לחולה ולזקן שאינו יכו' לאכו' כזי': תכסו · תתמנו: תמי' · בלא מום: בן שנה · כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשי' ומן העזי' · או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: והיה לכם למשמרת זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ארבעה ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבע ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה רבי מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופין בע"ז אמר להם משכו וקחו לכם משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אותו · וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו: קהל עדת ישראל · קהל ועדה וישראל מכאן אמרו פסחי צבור נשחטים בשלש כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה כו' כדאיתא בפסחים: בין הערבים · משש שעות ומעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היו' בתחלת שבע שעות מכי יכנו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלה הלילה · ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה: ולקחו מן הדם · זו קבלת הדם יכול ביד תלמוד לומר אשר בסף: המזוזות · הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף · הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו ולשנו ליטנ"ל בלעז ולשון שקיפה חבטה כמו קול עלה נדף דשקיף חבורה משקופי:

ראשון ח' וס' ראשון הוא לכם · ולא היה דברי ראשון לי · באתי היום ראשון לבית יוסף · ראשון לציון הנה הנם · אני יי' ראשון ואת אחרונים · אני ראשון אף אני אחרון · אני ראשון ואני אחרון · כי שאל נא לדור רישון · בהר"ל בתי' כן: דברו ד' ג' מנהון ר"פ וס' בעשור לחדש הזה ויקחו · זאת החיה · זב בבשרו · וא' מצעו' פסו

ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה: דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית: ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה: שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו: והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים: ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף

ריש ירחיא קדמאה הוא לכון לירחי שתא: מלילו עם כל כנישתא דישראל למימר בעסרא לירחא הדין ויסבון להון גבר אימרא לבית אבא אימרא לביתא: ואם יזעיר ביתא מלאיתמנאה על אימרא ויסב הוא ושיבביה דקריב לביתיה במנין נפשתא גבר לפום מיכליה תתמנון על אימרא: אימר שלים דכר בר שתא יהי לכון מן אימריא ומן בני עזיא תסבון: ויהי לכון למטרא עד ארבעת עסרא יומא לירחא הדין ויכסון יתיה כל קהלא כנישתא דישראל בין שמשיא: ויסבון מן דמא ויתנון על תרין סיפיא ועל שקפא

דברו נא באזני פרעה: אל כל מן החדש הזה עד סופא דספרא אל כל ועל כל בכ"ד על כל · עיין במס' רבה: ויקחו ו' רפי' וס' ויקחו להם איש שה · ויקחו לי תרומה · ויקחו אליך שמן · פרה אדומה · ויקחו נא שני סוסים: נפשת כ' חס וס' במכס' נפשת · כערכך נפשת ליי': מזוזת כל ואלה שמות ומשלי מזוזת כתיבן וב' כתיבן מזוז' · דשמע יש' · וישכב שמשון · וב' מל דמל · האיל מזוזו' חמישית · ההיכל מזוזו' עצי שמן · ושארהן מזוזת כתבן:

על לוחד על הה שקוף יחר אל אמשקוף

אבן עזרא

ראש חדשים · אמר רבי משה הכהן אין צריך לומר ראש חדש רק חדש לבדו כי הטעם יום חדוש אור הלבנה וכן כתיב חדש ושבת חדשיכם ומועדיכם מדי חדש בחדשו ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש והוא השיב להסיר הספק גם טענו עליו וברא שי חדשיכם והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים ושאלוהו אם כן מה קרבן שאר החדשים והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה בפרשה עצמה וכן אמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות כי הוא תחלת השנה ואנחנו לא נכנס בדברי רבותינו ז"ל בעבור ש סברותינו כי הם אמרו כי בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון לומר חדש או ראש חדש וכתוב שד חדש ימים שטעמו מלאו ימי החדש שלו: דברו אל כל עדת בני ישראל · כי כל בני מצות חייבים: ויקחו להם · מי שיש להם ממקניה' כי יקנה רב שה להם או יקנו ויפת אמר כי מיום העשור יחלו להכין השה עד יום י"ד רק לא ידענו אם זו מצוה לדורות או על פסח מצרים: שה לבית אבות · אם הם מעטים: שה לבית · אם הם רבים ואחר שאמר שה לבית אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה ה הספר פירשתי בית: ואם ימעט הבית מהיות משה · מהיו מעט מאכילת השה כי אנשי הבית יהיו מעטים יקח הוא ושכנו: במכסת · חלק וכן המכס ליי' חלק שיקח כל אחד וכמוהו יי' מנת חלקי וכוסי גם תכוסו והוא מפעלי הכפל והכפל חס' ממלת במכסת גם מן המכס והנה אות' המכס על משקל ומתר ליולדתו שהוא מפעלי הכפל: שה תמים שיהיה בלא מום גם שה יקרא כל אחד משני המינים שמם ה הצאן כוללם וככה שה כשבים ושה עזים הר' משה בן עמרם הפרסי כי השה חיוב פסח מ מצרים ובארץ ישרא' שה או פר וראייתו וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות ולא דבר נכונה כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות רק וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן חיוב ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים וכמוהו ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך אתה חיוב ובנך ובתך רשות והעד שכתוב בדברי הימים ששחטו יום ארבעה עשר כבשים ופרי' ושם כתוב הכבשים לפסחים והפרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפטו · הר' ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו כי בן שנה עלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו ובאחרונה כתוב כבשים בני שנה: והיה לכם למשמרת · שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים · מלה קשה ורבינו שלמה אמר כי זה רגע נטות השמש מחצי היום לבד מערב ולא כתן טעם למה ערבים שנים והנה כתוב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות וכאשר חשבנו זאת התלה מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב כי כן כתוב בין הערבי' תאכלו בשר ושם כתוב בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ובהדלקת הנרות כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר וכתיב עולות ליי' לבקר ולערב וכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים מצאנו שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים פי' כבוא השמש לבד מערב ואין זה משמע ביאה כי הוא הפך יציאת השמש כדכתיב השמש יצא על הארץ שהחל להראות על הארץ וככה ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות ערב ירחץ במים ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין כבוא השמש של פסח ובין כבוא השמש של מקרה לילה וככה ובא השמש וטהר אמרו המינים כי שלשה ערבים הם וראייתם בעבור שמצאו עד הערב השלישית והם לא הכירו האמת ולא הבינו כי כתוב מחר חדש ושלשת תרד מאד שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב הסדה שאתה נסתר שם ובעבור זה אמר עד הערב השלישי' ועתה אשוב לפרש דע תדע כי משקל שנים כמו אבנים וכמו לוחותים וככה דרכים והעד יפול באחת וככה שמים כי הם שני סדרי הגלגל שהם כמו משמרות כנועים שעליהם משענות הגלגל וככה לכנוע שמים וכבר פירשתי בספר השם הנכבד כי שמים מגזרת שם יורה נכח כמו רמז לשני מקומות והנה יש לנו שני ערבים האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ והערב השני ביאת אורו הנראה בעבים והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה אז יבא בעל קרי' האתחל' וידליק אהרן את הנרות אמ' הגאון רב סעדיה ז"ל מדת מזבח העולה חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב ובמדה הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרבו והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מעטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה ואף כי בהיות כל השבטים בארצם והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב והזכיר הכתוב בין הערבי' שרוב הפסחי' אז היו נשחטי' שם והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש: על שתי המזוזות · של פתח הבית ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם · ומלת משקוף מגזר' חלון וישקף וזה המשקוף הוא על פתח הבית וככה מנהג כל ארץ ישמע' כי מנהג הערלים לא היה כמנהג המצריים ואפי' במאכליהן כמו פתות אותה פתים וככה תכשיטי הנשים לשום נזם באף ובאזן ובל אשר הזכיר ישעיהו על בנות ציון וככה אין בית להם כי אם בחצר האחת יקרא פתח הבית והחיצון שער החצר ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר כתב פחדם עליהם ולא יפחדו שיסקלום ואילו היה כן היה זה בשער החצר והנה לא הושם הדם כי אם בסתר שסגרו שער החצר והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר שהלכו לדרכם וסגרו כל אחד שער חצרו כי המצריים חשבו שישובו רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית ויהיה סימן למשחית שיראנו כדרך והתויית תיו:

מלת

אבן עזרא

מלת בתים משונה מדקדוק כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון רק אם היה הקמץ חטף כמו רנו שמים אולי היה כן בעבור חסרון יו״ד בית שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים אומר שהוא פתח לשון רבים מן האיפה והבת ומלת על הבתים יורנו כי היא תלמיד הפך המנהג:

על מרורים יאכלוהו. אמר אחד מחכמי ספרד ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבו׳ שלא ירד שם גשם כי היאור הוא לח תמי׳ על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפי׳ לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפואה לאוירם ואנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז״ל שפירשו לנו כי המרורי׳ זכר לוימררו את חייהם: נא. יש אומרי׳ כאשר הוא עתה שהבשר חי ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא ואחרים אמרו כי הוא מגזר׳ כי הניא אביה אותה והטעם שבור ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא ופירושו הפך מבושל והוא שנקרא חי כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית והבשר החי יקרא בלשון ערבי נ״י ואותיות אהו״י מתחלפי׳ להם בלשונם כמו בלשוננו: ובשל. שם התאר ופירושו שהוא מבושל במים כי גם בלי אש יקרא מבושל כדרכתי׳ ובשלת ואכלת ויבשלו את הפסח באש כמשפטו ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המלכים על דרך המשקיות כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו חציו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מי׳ קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו ובשל. שם התואר על משקל כבד זקן וככה זה ובשל כי הבי״ת קמוץ והשי״ן רפה ואיננו שם הפועל על דרך כי כבר אכברך הכה תכה כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד כמו דבר ידבר הקדם הקדמתי רק להתחבר שם הפעל עם פועל ופעול לא יבא והנה זה בשל כמו כבד ולנקבה הזרוע בשלה ואל תתמה מה צורך לומ׳ שני הענינים בשל ומבושל כי שני בשולים הם כמו שפירש האחד להכניס כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין ולרבים בשלים מבושלים והמה חכמים מחוכמים וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם ברוך ומבורך והפר׳ יש בין בדיקות הלשון בין חכם למחוכם וככה בי בשל ומבושל כאשר פורש: ראשו על כרעיו ועל קרבו. כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים והראש והקרב והכרעים ירחץ במי׳ כמשפט: והנותר ממנו. אם יהיה אנוס שלא היה יכול לאכול חלקו ויפת אמר על העצמים ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על ההוה. וטעם וככה תאכלו אותו פסח מצרי׳ לבדו והמינ׳ אשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מארצם זכר ליציאת מצרים: ומקלכם בידכם. כנהוג החמורים כמו ויך את האתון במקל. וטעם בחפזון שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח על כן צוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה וכן אמרו אבות הקדושים אינו נאכל אלא עד חצות אינו נאכל אלא צלי: ועברתי בארץ מצרים. כי כח השם וגבורותיו הם העוברים כאילו השם עובר: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. כדרך וראש דגון נופל לפניו ארצה וכן כתוב ובאלהיהם עשה יי׳ שפטים וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף כי זה הדם יהיה לאות על המשחית: והיה היום הזה. יהיה זכר לדורות: וחגותם אותו. הוא חג הפסח. ואמר חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ כאשר אפרש: שבעת

מסורה

יאכלהו ד׳ חס׳ וסי׳ ומצות על מררים יאכלהו. בשלו את הבשר. בחדש השני בארבעה. כי מאספיו יאכלוהו: מבושל ב׳ קמצין וסי׳ ובשל מבשל במים. ולא יקח בשר מבשל: צלי אש ב׳ וסי׳ אל תאכלו ממנו נא. ומצו׳ על מרורים: והנתר ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ והנתר ממנו עד בקר. דפרש׳ החדש. ביום אשר נתרו. דמלכים. ותאכל

תורה

עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ׃ וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃

תרגום

עַל בָּתַּיָא דְיֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ וְיֵיכְלוּן יָת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ׃ לָא תֵיכְלוּן מִינֵיהּ כַּד חַי וְאַף לָא בַשָּׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי נוּר רֵישֵׁיהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּיהּ׃ וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִינֵיהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִינֵיהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן׃ וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחוּטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בִּבְהִילוּ פִּסְחָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ וְאֶתְגְּלֵי בְאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא הָדֵין וְאֶקְטוֹל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוָת מִצְרָאֵי אַעְבֵּיד דִּינִין אֲנָא יְיָ׃ וִיהֵי דְמָא לְכוֹן לְאָת עַל בָּתַּיָא דְאַתּוּן תַּמָּן וְאֶחֱזֵי יָת דְּמָא וְאֵחוֹס עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵי בְכוֹן מוֹתָא לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עֲלָם תְּחַגְּנֵיהּ׃

מסורה

והשבע ותתר: וככה ב׳ וסי׳ וככה האכלו אתו. יהיה נעור וריק: חגרים ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסי׳ מתניכם חגרים. ושש מאות איש חגורים. ומתניו חגרים. מצעים מ׳ל: כחפזון ג׳ ומלא׳ וסי׳ ואכלתם אתו בחפזון. כי בחפזון יצאת. כי לא בחפזון תצאו: וראיתי י״ב חסרים נמסר בדניאל סימן׳: בהכתי ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסי׳ בהכתי בארץ מצרים. בהכותי את כל יושבי בה׳ קדמ׳ חס׳:

רשי

על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. ולא על משקוף ומזוזו׳ שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכו: את הבשר. ולא גידי ועצמו׳: על מצות ומרורי׳. כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צרכו קורהו נא בלשון ערבי: ובשל מבושל. כל זה באזהרת אל תאכלו: במים. מנין לשאר משקים תלמוד לומר ובשל מ מבושל מכל מקו׳: כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה. אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צוליהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו בני מעיו נותן לתוכו לאחר הדחתן. ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשו׳ על צבאות כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמו׳ שהוא כל בשרו משלם: והנותר ממנו עד בקר. מה תלמוד לו׳ עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בקר שהבקר משעת הנץ החמ׳ ובא הכתוב להקדי׳ שאסו׳ באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף ביו״ט אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו: מתניכם חגורים. מזומנים לדרך: בחפזון. לשון בהלה ומהירו׳ כמו ויהי דוד נחפז ללכת אשר ה השליכו ארם בחפזם: פסח הוא ליי׳. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג שהקב״ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמי׳. דבר אחר דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסח לשון פסיעה: ועברתי. כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין: כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים והם במצרים ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים תלמוד לומר למכה מצרים בבכוריהם: מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעבירה תחילה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני יי׳. אני בעצמי ולא על ידי שליח: והיה הדם לכם לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב״ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקי׳ במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה וכן פוסחים על שני הסעיפי׳ וכן כל הפסחי׳ הולכים כקופצים וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרי׳ הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת״ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרים שבבתיכם הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת״ל ולא יהיה בכם נגף: לזכרון. לדורות: וחגותם אותו. יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת״ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת״ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומ׳ יום ט״ו בניסן הוא של יום טוב שהרי ליל ט״ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדורותיכם. שומע אני מיעוט דורות שנים ת״ל חקת עולם תחגהו:

שבעת

שבעת ימים. שעיל' של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו. ובמקום אחר הוא אומ' ששת ימים תאכל מצו' למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת"ל שבעת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששי רשו' יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצו' הכתוב קבעו חובה: אך ביום הראשון תשביתו שאור. מערב יום טוב וקרוי ראשון שהוא לפני ה השבע' ומצינו מוקדם קרוי ראשון הראשון אדם תולד הלפני א אדם נולדת או אינו אלא ראשון של שבעה ת"ל לא תשחט על ח חמץ לא תשחט הפסח ועדין חמץ קיים: הנפש ההיא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס: מישראל. שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל ב במקום אחר מלפני בכל מקו' שהוא רשותי: מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסו': לא יעשה בהם. אפי' על ידי אחרים: הוא לבדו. הוא ולא מכשיריו שאפשר ל לעשותן מערב יום טוב: לכל נפש. אפי' לבהמה יכול אף לגוי' ת"ל לך: ושמרתם את המצות. שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן ר' יאשיה אומר אל תהי קורא את ה המצו' אלא את המצוו' כדרך שאין מחמצין את המצה כך אין מחמצין את המצוה אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה. ממלאכה: לדורותיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורו' כאמרה אלא לאותו הדור: עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נא' שבעת ימים לפי שנאמר ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד וגו': לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין תלמוד לומר בכל גבולך מה תלמו' לומ' בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישר' ולא קבל עליו אחריות: כי כל אוכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם: בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים: מחמצת לא תאכלו. אזהר' על אכילת שאור: כל מחמצת. להביא את תערובתו: בכל מושבותיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל: בכל מושבותיכם. פרט למעשר שני וחלות תודה: משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק: למשפחותיכם. שה לבית אבות: אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגדת אזוב. שלשה קלחין קרויין אגודה: אשר

שבעת ימים. טעם מצות תאכלו זכר לאכילתכם בצאתכם ממצרים כי לא צוו שיאכלו מצות רק האוכלים עם הפסח לפניאתות לילה רק שבעת ימי' צוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים כי שם כתוב כי לא חמץ ואילו היה מניחים המצריים שיתמהמהו מעט היו מחמיצין עיסתם והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד שטבע פרעה ביום השביעי כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים בחנותם עכוב רב וככה כתו' על הפסח שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצו' חיוב על דרך הפשט והעד למען תזכו' את יום צאתך ובעבור זה כתו' כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכ' תאכלו מצות חיוב בארץ ישר' ובחוצה לארץ ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיאכלו לשחוט את הפסח בנטות השמש לבד מערב וכתוב לא תשחט על חמץ דם זבחי על כן דרשו רז"ל אך חלק ודע כי כלוי מעשה איננו מעשה והנה פי' ויכל אלהים ביום השביעי כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו וככה ביום ה הראשון תשביתו שאור מבתיכם בהכנס היום הראשון כבר כ נשבת כל השאור מהבתים והנה תחלת יום ראשון סוף יום י"ד בערב ככתו' מיום הראשון עד יום השביעי והנה פי' זה כי שבעת ימים שלמים הם מיום י"ד לחדש בערב שהוא סוף יום י"ד עד יום הכ"א לחדש בערב ועוד אדבר על זה: וביום הראשון. הוא יום יציאת מצרים והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש: כל מלאכה. בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכפורי' אין כתו' בהם כל מלאכה רק בפסח לבדו אמר והתנה להוציא אוכל נפש ובכל מקו' בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היה אוחז דרך קצרה ומ' כל מלאכ' לא תעשו רק במקו' אחד בפסח כתו' לא תעשה כל מלאכה על דרך שהזכיר תחלה: ושמרתם. הנה צוה להיות המצו' שמורי' מימות הקציר וכתוב והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו כי בתחלת החדש היתה זו ה הנבואה והטעם שתאמרו כן לדורותיכם: בראשון. אחז דרך קצרה בעבור שהזכיר בתחלה ראשון הוא לכם והנה טעם בחדש הראשון וכמוהו בעשירי באחד לחדש: שאור. שהוא מחמיץ והוא הידוע ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת כל דבר שיחמץ ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי איננו דבק בקרוב ויו שהוא ונכרתה רק עם כל אוכל מחמצת כמו למלוך שלמה על ישראל. אמר יפת כי יש אות מוספת עצמה ואחרת עמה אחורנית כמו אדם פטדה וברקת שהטעם אדם ופטדה וברקת וככה מיום הראשון עד יום השביעי וכבר הזכיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת ובכאן הוסיף בגר שהוא גר צדק: כל. הזכיר העונש תחלה ואחר כך האזהרה ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות כמו ששת ימים תעשה מלאכה רק חיוב למען תזכור: ויקרא משה לכל זקני ישראל. והם יאמרו לקהל: וקחו לכם צאן. בעבור לחדש כאשר צוהו השם. אמ' המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש ולא דבר נכון כי ושחטו אותו כל קהל עדת ישר' הוא מהבנין הקל והשי"ן קמוץ כמשפט בעבור הנח הנעלם רק ושחטו הפסח לשון צווי מהבנין הקל ולא תמיהו מזאת הגזרה בכל המקרא מהבנין הדגוש והיה ראוי השי"ן להיות חרק תחתיה כמו משכו רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו כפתח השי"ן כמשפטם לעשות כך כמו בחרו לכם ורבי' כמה על כן יהיה השי"ן בפתח גדול בלשון צווי ושניהם מבנין אחד: ולקחתם. עתה פי' איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף ומלת אגדה כמו חבורה כמו ויהיו לאגדה אחת ור' מרינוס אמר כי האל"ף נוסף והוא מגזרת גדוד ואחרי' אמרו כי האל"ף שורש כמו וחשב אפודתו: והגאון פי' האזוב בלשון ערבי זעת"ר ובלשון לעז אוריג"נו והוא עשב כבר בחינו' מטעמים וזה לא יתכן כי הכתו' אומ' על האזוב אשר יצא בקיר ולא ידעתי מהו רק מדרך הסברא איננו עשב חזק כי הוא הפך הארז שהזכיר בפסוק. ויש אומ' כי הפסח היו שוחטין אותו בסף השער ויטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות כמו ויעמד סף השער אמות הספים ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים כמו משכב וספות ועוד אפרש עד בקר: ולא

השבעי ח' חס' וס' מיום הראשון עד יום. וישבתו העם ביום. והעברת שופר תרוע'. אצם הששי. דויד השבעי. אליאל השבעי. להקץ השבעי. השבעי ישראלה. ויקהל' דפלגא דספרא: הראשון ב' חס' בליש' וס' מיום הראשון עד יום. ותר בראשון ר"פ דהחדש הזה. וא' כי שאל נא לדור ראשון. וא' הראשון אדם תולד: לחדש

שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד יום השבעי: וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם: ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם: בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות: פ

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח: ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם

שבעה יומין פטירא תיכלון ברם ביומא קדמאה תבטלון חמירא מבתיכון ארי כל דיכול חמיע וישתיצי אנשא ההוא מישראל מיומא קדמאה עד יומא שביעאה: וביומא קדמאה מערע קדיש וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עיבידא לא יתעביד בהון ברם מה דמתאכיל לכל נפש הוא בלחודוהי יתעביד לכון: ותטרון ית פטירא ארי בכרן יומא הדין אפקית ית חיליכון מארעא דמצרים ותטרון ית יומא הדין לדריכון קים עלם: בניסן בארבעה עסרא יומא לירחא ברמשא תיכלון פטירא עד יומא עסרין וחד לירחא ברמשא: שבעא יומין חמירא לא ישתכח בבתיכון ארי כל דייכול מחמעא וישתיצי אנשא ההוא מכנישתא דישראל בגיורא וביציבא דארעא: כל מחמעא לא תיכלון בכל מותבניכון תיכלון פטירא: וקרא משה לכל סבי ישראל ואמר להון נגידו וסבו לכון מן בני ענא לזרעיתכון וכוסו פסחא: ותיסבון איסרת אזובא ותטבלון בדמא

ב' חס' בליש' ובר ראשון. ח' חס' ל"ב. לג' כ"ג. ט'. ל"ט כתיל. ב' חס' ל'. 5. ב' פתחי'. ו' ג' מל' כתו'

בראשון ב' חס' בליש' וכ"ס מלין בטע' ב' כריס תיבות' ובזרין

בערב ד' וס' בראשן בארבעה עשר יום. ב' כו. בתשעה לחדש בערב מערב. ויחנו בני ישר' בגלגל: מצת ד' חס' וס' בראשן בארבעה עשר יום. שבעת ימים תאכל מצת. דקדש לי כל בכור. וכי תקריב קרבן מנחה. קדמ' דפסוק. ולחם מצות וחלות. תנינ' דפסוק: עדת ישר' י"א וס' מצוין בויקרא: ושחטו ב' פתחין וס' ויקרא משה לכל זקני ישר'. והתקדשו והכינו. והוא חד מן א"ב מן ב"ב פתחין וס' מצוין בבמ' רבתא: ולקחתם ו' נמסר פרש' וינש: אזוב ג' מלאים בתורה וס' ולקחתם אגדת. ולקח הכהן עץ ארז. ולקח אזוב וטבל במים:

אבן עזרא

ולא יתן המשחית. לא יניח כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: ושמרתם. רבים חשבו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות בעבור כי הדבר הזה סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו ועוד כי כתוב אחר כן אשר פסח על בתי בני ישראל ובדרך הסברא נכון היה לולי קבלת האמת הנגמרת.

והנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח. וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו ובן נכר ותושב וערל ושכיר לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: והיה. עתה פירש כי מצות הפסח תלויה בארץ ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה ולא עשו פסח אחר במדבר כי בהר סיני היו עם הישוב וימצאו מצות ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: והיה. מה העבודה הזאת. השנוי שהזכרתי: ואמרתם זבח פסח. מגזרת פסח והמליץ והטעם כמו חמלה ובעבור ש שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה נקרא השה פסח כמו ושחטו הפסח והגאון אמר שהוא מגזרת פסח כי הפסח ישען על רגליו התמימות והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית המצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו וכמוהו עד מתי אתם פוסחים: וילכו ויעשו בני ישראל. שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: ויהי בחצי הלילה השבית. אמר יפת כי השבוים הטוחנים בריחים ביום בבית הסהר יכניסם בבור בלילה וישימו הריחים על פי הבור וזהו אשר אחר הרחים והנה הוא כמו בבית הסוהר: ויקם. הוא בעצמו כמו ועבד הלוי הוא בעצמו: כי אין בית. על הרוב ידבר הכתוב: ויקרא. מדרך הסברא כי משה ואהרן לא היו בליל טוב בארץ רעמסס עם ישראל רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שם פרעה והנה יצאו הם מפתח ביתם במצות השם בחצי הלילה ונתן להם רשות פרעה שילכו ישראל לעבודת השם והנה הלך משה עם עבדי פרעה ל לרעמסס להוציא ישראל וידוע היום כי יש בין מצרים הישנה שיש שם אוצרות יוסף ידועים עד היום ובין רעמסס ששה פרסאות והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראות אור השמש בעננים והנה יש בין תחלת זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה ושליש שעה והנה יש לנו בקר והחשך גדול כמו ותשכב מרגלותיו עד הבקר וגם כתוב בטרם יכיר איש את רעהו והנה היו מישראל שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה עד זרוח השמש ואלה היו קרובים אל מצרים והאחרים שהם רחוקים יצאו בו ביום כי קהל רב היה ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות על כן כתוב הוציאך יי' אלהיך ממצרים לילה וכתוב אחר היום אתם יוצאים ועוד ובני ישראל יוצאים ביד רמה וכתוב שם ומצרים מקברים וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם כדברכם. שתלכו דרך שלשת ימים גם כאשר דברתם וגם מקננו ילך עמנו וטעם וברכתם גם אותי שיברכו אותו ויתפללו בעדו. וטעם גם שיתן להם זבחים כאשר אמר לו משה: ותחזק

רשי

אשר בסף. בכלי כמו ספות כסף: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף ושתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'. מגיד שמאחר שניתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער: ופסח. וחמל ויש לומר ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו לא נתנו אלהים להרע עמדי. כאשר דבר. והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו': ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: וילכו ויעשו בני ישר'. וכי כבר עשו והלא מ מראש חדש נאמ' להם אלא מכיון שקבלו ע עליהם מעלה עליהם כאילו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב לימד שכר להליכה ושכר לעשייה: כאשר צוה יי' את משה ואת אהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן. ומהו כן עשו אף משה ו ואהרן כן עשו: ויי'. כל מקום שנאמר ויי' הוא ובית דינו שהוא"ו לשון תוספת הוא כמו פ פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרי': מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומ' בעבור הראותך את כחי בים סוף: עד בכור השבי. שהיו שמחי' לאידם של ישר' ועוד שלא יאמרו יראתינו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: ויקם פרע'. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא תחלה ואח"כ עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור ג גדול שבבית קרוי בכור שנ' גם אני בכור אתנהו. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדים מרווקי' פנויים והיו להם בכורות הרב' פעמים הם חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר צועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: לכו עבדו כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכם יצג גם צאנכם גם בקרכם קחו ומהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: קחו כאשר דברתם וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור: כלכו

תורה

אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזת מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: ועבר יהוה לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזת ופסח יהוה על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף: ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם: והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יהוה לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: ואמרתם זבח פסח הוא ליהוה אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו: וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה ואהרן כן עשו: ס

ויהי בחצי הלילה ויהוה הכה כל בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה: ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדלה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת: ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את יהוה כדברכם: גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי:

תרגום

די במנא ותדון לשקפא ולתרתין סיפיא מן דמא די במנא ואתון לא תפקון אנש מתרע ביתיה עד צפרא: ויתגלי יי' למימחי ית מצראי ויחזי ית דמא על שקפא ועל תרתין סיפיא ויחוס יי' על תרעא ולא ישבוק מחבלא למיעל לבתיכון למימחי: ותטרון ית פתגמא הדין לקים לך ולבנך עד עלמא: ויהי ארי תיעלון לארעא דיתן יי' לכון כמא די מליל ותטרון ית פולחנא הדין: ויהי ארי יימרון לכון בניכון מא פולחנא הדין לכון: ותימרון דבח חיס הוא קדם יי' דחס על בתי בני ישראל במצרים כד מחא ית מצראי וית בתנא שיזיב וכרע עמא וסגידו: ואזלו ועבדו בני ישראל כמא דפקיד יי' ית משה ואהרן כן עבדו: והוה בפלגות ליליא ויי' קטל כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דפרעה דעתיד למתב על כורסיה מלכותיה עד בוכרא דשביא די בבית אסירי וכל בוכרא דבעירא: וקם פרעה ליליא הוא וכל עבדוהי וכל מצראי והות צוחתא רבתא במצרים ארי לית ביתא די לית תמן מיתא: וקרא למשה ולאהרן ליליא ואמר קומו פוקו מגו עמי אף אתון אף בני ישראל ואיזילו פלחו קדם יי' כמא דהויתון אמרין: אף ענכון אף תורכון דברו כמא די מלילתון ואיזילו וצלו אף עלי:

מסורה

המשקוף ג' וסי' ונתנו על שתי המזוזות. ולקחתם אגדת אזוב. ועבר יי' לנגוף את: אל המשקוף חד מן ו' זוגין מן ג' ג' חד אל וחד על וחד ועל נמסר במסרא רבתא: ולא יתן ג' וסי' ולא יתן המשחית. ולא יתן עליה לבונה. ולא יתן עליו לבונה: לבא ט' חסרים נמסר פרשת ויחי: והיה ה' בטעם גריש ר"פ בתורה וסי' ושמרתם את העבודה. כי יביאך יי' אלהיך. כי ישאלך בנך. אם לא חפצת. אבנים גדולות: בחצי הלילה ג' וסי' הכה כל בכור. וישכב שמשון. ויחרד האיש וילפת. וסימ' כלשון ארמי שמשון קטל גברא' אנ"ך: מבכר ב' חס' וסי' ויהי בחצי הלילה ויי' הכה. ויהי כי הקשה: בבית הבור חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית נמסר בירמיה סימן ל"ז גבי פרשת ויצא ירמיהו מירושלם: וכל עבדיו ז' נמסר בשמואל סימן כ"ב. כי אין בית אשר אין י"ו פסו' איה כהון אין אין מצעו' פס' נמסר בישעיה סימן מ' גבי פסוק ולבנון אין די בער: גם צאנכם גם י"ב פסוקי' אית בהון גם גם גם. נמסר בשפטים סימן ח' גבי זבח וצלמונע' וגם נמסר במסרא רבתא:

וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים׃ וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם׃ וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת׃ וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ

וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף׃ וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ וַיֹּאפוּ אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה

ותקיפו מצראי על עמא לאוחאה לשלחותהון מן ארעא ארי אמרו כולנא מייתין׃ ונטל עמא ית לישיהון עד לא חמע מותר אצותהון צריר בלבשיהון על כתפיהון׃ ובני ישראל עבדו כפתגמא דמשה ושאילו ממצרים מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין׃ ויי יהב ית עמא לרחמין בעיני מצראי ואשאלינון ורוקינו ית מצראי׃ ונטלו בני ישראל מרעמסס לסכות כשית מאה אלפין גברא ריגלאה בר מטפלא׃ ואף נוכראין סגיאין סליקו עמהון ועאן ותורי בעירא סגי לחדא׃ ואפו ית לישא די אפיקו ממצרים גריצן פטירן ארי לא חמע ארי אתרכו ממצרים ולא יכילו לאתעכבא ואף זוודין לא עבדו להון׃ ומותב בני ישראל די יתיבו במצרים ארבע מאה ותלתין שנין׃ והוה מסוף ארבע מאה ותלתין שנין והוה בכרן יומא הדין נפקו כל חיליא דיי מארעא דמצרים׃ ליל נטיר הוא קדם יי לאפקותהון מארעא דמצרים הוא ליליא הדין קדם יי נ

רשי

כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שאמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטי מתים חמשה או עשרה בבית אחד׃ טרם יחמץ. המצריים לא הניחום לשהות כדי חמוץ׃ משארותם. שירי מצה ומרור׃ על שכמם. אע״פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצוה׃ כדבר משה. שאמר להם במצרים ושאלו איש מאת רעהו׃ ושמלות. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק א חשוב׃ וישאילום. אף מה שלא היו שואלים הם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך׃ וינצלו. ורוקינו׃ מרעמסס סכתה. מאה ועשרים מיל היו ובאו שם לפי שעה שנ׳ ואשא אתכם על כנפי נשרים׃ הגברים. מבן עשרים ומעלה׃ ערב רב. תערובת אומות של גרים׃ עוגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה׃ וגם צדה לא עשו להם. לדרך. מגיד שבחן של ישר׳ שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך ל לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה׳ וגו׳׃ אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרי׳ בארץ לא להם׃ שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשו היו ארבע מאות משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשי׳ שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק ואי אפשר לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאי׳ עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרי׳ והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי׳ בחברון שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע וכשתמנה ת׳ שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר״י וזה אחד מן הדברי׳ ששנו לתלמי המלך׃ ויהי מקץ שלשי׳ שנה. ויהי בעצם היום הזה. מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט״ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט״ו בניסן נולד יצחק בט״ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים׃ ליל שמרים. שהיה הקב״ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרי׳׃ הוא הלילה הזה לה׳. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך׃ שמורים

אבן עזרא

ותחזק. לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל. וטעם כלנו מתים פירשתיו במלת פן יפגענו׃ משארותם. כליען כמו טנאך ומשארתך כי אחוריהם היו טעונים בגדים ששאלו ממצרים׃ ובני ישראל. כל אחד שאל כפי מעלתו כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבני׳ היקרות והבושם והשמן׃ וינצלו. לא מצאנו גזרת הנלה מהבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו ובין ויצל אלהים רק בבנין הנוסף יכיר הפעול ולא כן ברגוש׃ ויסעו. היה הסמך ראוי להדגש בהתבלע הנון כמו ויגפו ויתנו אולי בא כן להקל על הלשון׃ מרעמסס. בפתח תחת הרי״ש ושוא תחת העי״ן והוא שם מחוז ולא עיר׃ סכותה. אל סכות׃ וזכר הגברים ואין צורך להזכיר הנשים כי הם כמו הם או יותר׃ לבד מטף. שהוא פחות מב׳ שנה׃ וגם ערב רב. מאנשי מצרים שהתערבו עמהם והם האספסוף שהאספו עליהם׃ ויאפו. הנה הבצק שהוציאו ממצרים לא היה בו שאור ולא אפוהו עד שם שחנו בסוכות׃ ומושב בני ישר׳. חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים והנה אזכיר מקצתם ויהי מקץ א ארבעים שנה ויאמר אבשלום ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה גם לא נשלמה מלכות בית דוד ומפרשי׳ אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים וכתו׳ ויהי בשלשי׳ שנה יש אומרי׳ בן שלשי׳ שנה נתנבא ויש אומרי׳ ליובל ויש אומרי׳ למציאת ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשנת וכתו׳ ובעוד ששים וחמש שנה וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש עשרה שנה ובשנת שש׳ לחזקיה בנו גלתה שומרון על כן הוצרכו המפרשי׳ לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו ואחרי׳ את משנת הרעש וכאשר חפשנו שנות שבת ישר׳ במצרים בימי יוסף ואחיו הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה וכאשר כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה ומשה היה בן שמונים שנה בצאת ישר׳ ממצרי׳ והנה הכל ג׳ מאות וחמשים שנה הנה חסרו לנו שמוני׳ והזקני׳ הוסיפו אשר ישבו במצרים ובשאר ארצו׳ כי ועבדום וענו אותם ת׳ שנה איננו דבק עם וענו רק עם גר יהיה זרעך וכמוהו רבי׳ ובפרשה הזאת מיום הראשון עד יום השביעי ואחר שמצאנו כתוב שהשם אמר לאברהם בין הבתרי׳ כי גר יהיה זרעך ת׳ שנה ידענו כי חשבון מושב בני ישר׳ תלוי בקץ אברהם והוצרך בעל סדר עולם לומ׳ כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן והוצרכו המפרשים לומ׳ כי נבואת אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים איננה דבקה עם הפרשה הנזכרת אבל אחר זה כאמרה ואין צורך לכל זה רק חשבון ד׳ מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק ואלה השלשי׳ שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדי׳ ובא עם אביו אל חרן כאשר כתו׳ ויבאו עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העקר כי לו נתנה ארץ הכנעני ויהיה פסוק אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה והנה פי׳ ומושב בני ישר׳ אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם גם אבותיהם היו גרים ככתוב כמעט וגרים בה ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם שלשים שנה וארבע מאו׳ שנה מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו. וטעם ויהי מקץ שלשים שנה להודיע כי בעבור בעקתם אל השם לא יצאו עד שהגיע הקץ שגזר עליהם׃ ליל שמורי׳ הוא ליי׳. על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא ליי׳ ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף כוה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה ויש מפרשים אותו מטעם שומרי החומות שלא ישנו רק ירדו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים וככה רמזו חכמינו ז״ל הגיע זמן קרית שמע של שחרית׃ ויאמר

על העם ח׳ נמסר בכ״ל כים א׳ סימן י״ד גבי ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית׃ למהר ג׳ וסי׳ לשלחם מן הארץ. למהר שלל חש בז. וכצבאים על ההרים למהר. אנ״ך׃ לשלחם ג׳ נמסר פרשת וירא׃ צררת ב׳ בתרי ליש׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסי׳ משארותם צררת. עד יום מותן. בתר׳ מלא׃ ויי׳ ז׳ בטעם גריש ר״פ נמסר פרשת וירא׃ סכתה ב׳ וסי׳ ויעקב נסע סכתה. ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה׃ ערב ב׳ קמצין וסי׳ וגם ערב רב עלה אתם. ויבדילו כל ערב מישר׳. וכל שתי וערב דכו׳׃ צדה כל אורי׳ חס׳ וכל קרי׳ מ״ל בב״ב וסי׳ ויקחו את צדה העם בידם. לקחה צדה לעם׃ צבאות ג׳ ומלאים וסי׳ יצאו כל צבאות יי׳. אשר עשה לשני שרי צבאות. נחלת צבי צבאות גוים׃ שמרים ג׳ פסוקי׳ דאית בהון שים שתי תיבן ואות ראשונה ש׳ וסימ׳ ליל שמרים הוא לי״י וגו׳ שמרים. עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל. ובהו שארה והבן וגו׳ ואת אזן שארה. ד״ה׃

אבן עזרא

ויאמר. בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח השלים לפרש חוקת פסח דורות. והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרי' והנה הטעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים והוסיף מצות אחרות רק מצות המשקוף והמזוזות אינה מענין אכילת הפסח הלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו ובן נכר איננו מזרע ישראל או אם היה מישראל והוא עובד אל נכר ואמר לא יאכל בו והטעם כמו ממנו כי נכון הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כך וכמוהו הנותר בבשר ובלחם: וכל. ומלתה אותו. לרצונו שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה ומשפט מקנת כסף או יליד בית שוה רק דבר הכתו' בהווה יותר: תושב. מישר' או שכיר לא יאכל בפסח אם לא יכוס על השה כמשפט כל העדה: בבית אחד יאכל. בפסח מצרים והעד לא תוציא מן הבשר חוצה וחכמינו ז"ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון: כל עדת ישראל. כל בני מצוה חייבי' לעשו' הפסח וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורי' בתורה כולם הם במצות לא תעשה אבל במצו' עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה אולי היה כן בעבו' כי יציאת הפסח להזכירה חיוב ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו ובהתחלת עשרת הדברי' אמ' אשר הוצאתיך מארץ מצרי': וכי יגור אתך. טעם אתך בארץ מצרי'. וטעם ועשה פסח והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה. וטעם וכל ערל לא יאכל בו על ישראל שלא נמולו כמו הילודי' במדבר בדרך: תורה. זה הגר הוא גר צדק לא גר שער: ויעשו. טעם ויעשו לכל בני ישר' וכבר הזכיר זה למעלה אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שמלו הגרים ואל תתמה בעבור שהוא כתו' במקו' הזה כי בפרשת רדת המן כתיב שיקח צנצנת ויתן שם מן ויניחה לפני העדות ועוד לא צוה השם לעשות ארון העדות וכמוהו הוצאתי את כל צבאותיכם: ויהי בעצם. לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסו' הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים ובחצי הלילה היתה מכת בכורים ובצאת ישר' ביום צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם: וידבר. אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל ויפת אמר כי המצוה על משה לקדש בפה הפך ו

רשי

שמורים לכל בני ישראל לדורותם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו': זאת חקת הפסח. בארבעה עשר בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד הגוי ואחד ישראל משומד במשמע: ומלתה אותו אז יאכל בו. מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע רבי אליעזר אומ' אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח א"כ מה ת"ל אז יאכל בו העבד: תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה הגוי ומה ת"ל והלא ערלים הם וכאמ' כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: בבית אחד יאכל. בחבורה אחת שלא יעשו המנוין עליו שתי חבורות ויחלקוהו אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמי' שלא יכנסו לבית ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר אין בו משום שבירת עצם: כל עדת ישראל יעשו אותו. למה נאמ' לפי שהוא אומ' בפסח מצרי' שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישר' יעשו אותו: ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח בארבעה עשר אף גר בארבעה עשר: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלו' ואינו למד מבן נכר לא יאכל בו: תורה אחת וגו'. להשוו' גר לאזרח אף

וכל א"ר"פ בספר' וסי' וכל עבד איש. וכל פטר חמור. וכל העם ראים. וכל חכם לב בכם. וכל אשה חכמת לב. וכל הנשים אשר נשא. וכל איש אשר נמצא. וכל התרומה למשכן: בבית ו' רפין וס' בכלכים א' ס' ג' גבי שתים נשים זנות. חוצה ד' ג' מל וא' חס' וסי' לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. כי מגרעות נתן לבית

שִׁמֻּרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ׃ וְכָל עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת כָּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל בּוֹ׃ בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ׃ כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה הִמּוֹל לוֹ כָל זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ׃ תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ וַיַּעֲשׂוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צִבְאֹתָם׃ פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ׃ הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב׃ וְהָיָה כִי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר

נְטִיר לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָרֵיהוֹן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָּא גְּזֵירַת פִּסְחָא כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְּאִשְׁתַּמַּד לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ וְכָל עֲבַד גְּבַר זְבִינֵי כַסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵיהּ בְּכֵן יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ בַּחֲבוּרָה חֲדָא יִתְאֲכֵל לָא תַפְּקוּן מִן בֵּיתָא מִן בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תְתַבְּרוּן בֵּיהּ׃ כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעַבְדוּן יָתֵיהּ׃ וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמָּךְ גִּיּוֹרָא וְיַעֲבֵד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ יִתְגְּזַר לֵיהּ כָּל דְּכוּרָא וּבְכֵן יִקְרַב לְמֶעְבְּדֵיהּ וִיהֵי כְּיַצִּיבָא דְאַרְעָא וְכָל עָרְלָאָה לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ אוֹרַיְתָא חֲדָא תְּהֵי לְיַצִּיבָא וּלְגִיּוֹרָא דְּיִתְגַּיַּר בֵּינֵיכוֹן׃ וַעֲבַדוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיק יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ אַקְדֵּישׁ קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא פָּתַח כָּל וַלְדָּא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא דִּילִי הוּא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֱווֹ דָכְרִין יָת יוֹמָא הָדֵין דִּנְפַקְתּוּן מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא אֲרֵי בִּתְקוֹף יְדָא אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן מִכָּא וְלָא יִתְאֲכֵל חֲמִיעַ׃ יוֹמָא דֵין אַתּוּן נָפְקִין בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא׃ וִיהֵי אֲרֵי יָעֵלִנָּךְ יְיָ לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי

חוצה. הן אראלם צעקו חוצה. ד' וחסר. ויאמר המלך ויעשו ארון. ד"ה: עדת ישר' יא נמסר בספר ויקרא: אתך י"ז בתו' נמסר במסרא רבתא: ואז ד' קבץ וכו' ואז יקרב לעשתו. ואז ירצו את עונם. ואז תשכיל. ואז חיל מלך בבל צרים: לעשתו ה' חס נמסר פרשת מקץ: את משה ואת אהרן דבעניינ' מטע' קדמא' אל משה ואל אהרן. תניינ' את משה ואהרן. תליתאה אל משה ואהרן. רביעאה את משה ואת אהרן: יצאתם ב' וסי' אשר יצאתם ממצרים. דפרש' בא. לא כארץ מצרים. וב' ויצאתם וכי' ויצאתם וחטפתם. ויצאתם ופשתם: כי בחזק יד חד מן' זוגין תנינ' כשניא וסי' נמסר ביהושע סימן ז': ולא יאכל ב' וסי' חמץ. את בשרו:

ונשאו הכהן כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור שיאמ' בפה שהוא טמא: פטר. פתיחת כמו ופטורי ציצים והטעם הבן שפתח תחלה הרחם ומלת רחם זרה כי משפט לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון: ויאמר משה. ביום ט"ו יום אמר זכור כנגד והיה היום הזה לכם לזכרון. וטעם מבית עבדים שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדיהם ובמקום אחר אמר מכור הברזל כי המצרי' חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזקים: היום. הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום שיצאתם וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל וזה האביב שעורה ופי' אביב כמו בכור כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאמר אוליד או חכם לתלמיד שלמד וכתוב כי השעורה אביב והעד שאמ' בחג שבועות בכורי קציר חטים: והיה. לא הזכיר כל השבעה כי כבר הזכיר זה במקום אחר:

לשאר מצות שבתורה: פטר רחם. שפתח את הרחם תחלה כמו פוטר מים ראשית מדון וכן יפטירו בשפה יפתחו שפתים: לי הוא. לעצמי קניתים על ידי שהכיתי בכורי מצרי': זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באי זה חדש אלא כך אמ' להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים וכן הוא אומר מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: אל ארץ הכנעני וגו'. אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממים כל שבעה גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני:

נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה׃ מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃ וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה׃ פ

וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ׃ וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה׃ וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃

דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְתִפְלַח יָת פֻּלְחָנָא הָדֵין בְּיַרְחָא הָדֵין׃ שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ׃ פַּטִּירָא יִתְאֲכֵיל יָת שִׁבְעַת יוֹמִין וְלָא יִתַּחְזֵי לָךְ חֲמִיעַ וְלָא יִתַּחְזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ׃ וּתְחַוֵּי לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בְּדִיל דָּא עֲבַד יְיָ לִי בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם׃ וִיהֵי לָךְ לְאָת עַל יְדָךְ וּלְדָכְרָנָא בֵּין עֵינָךְ בְּדִיל דִּתְהֵי אוֹרַיְתָא דַּיְיָ בְּפוּמָךְ אֲרֵי בְּיַד תַּקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם׃ וְתִטַּר יָת קְיָמָא הָדֵין בְּזִמְנֵיהּ מִזְּמַן לִזְמָן׃ וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ יְיָ לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי כְּמָא דְּקַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ וְיִתְּנִנַּהּ לָךְ׃ וְתַעְבַּר כָּל פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם יְיָ וְכָל פָּתַח וַלְדָּא בְּעִירָא דִּיהוֹן לָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ׃ וְכָל פָּתַח וַלְדָּא דַּחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִקְפֵיהּ וְכָל בּוּכְרָא דַּאֲנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק׃ וִיהֵי אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָה דָּא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ וַהֲוָה כַּד אַקְשֵׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתַנָא וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דַּאֲנָשָׁא וְעַד בּוּכְרָא דִּבְעִירָא עַל כֵּן אֲנָא דָּבַח קֳדָם יְיָ כָּל פָּתַח וַלְדָּא דִּכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִּבְנַי אֶפְרוֹק׃

יאכל כ"ג נמסר במסרא רבתא : מצת ד' חס' נמסר לעיל בהאי סידרא : מצות יאכל ג' וסי' מצות יאכל את שבעת · ובחמשה עשר יום לחדש · בראשון בארבעה · דיחזקאל : שבעת הימים ח' נמסר בישעיה סימן ל' גבי פסוק והיה אור הלבנה וגם במסרא רבתא : יראה י"ג וסי' בהר יי' יראה · מצות יאכל את · ב' בו · שלש פעמים בשנה · דואלה המשפטים · וחברו דמשנה תורה · ב' בו · ולא יראה לך שאור · מגן אם יראה ורמח · ויי' עליה' יראה · כי הנה החשך יכסה ארץ · ילכו מחיל אל חיל · יראה אל עבדיך פעליך : ולא יראה חד מן קכ"ג פסוקי' דאית בהון ולא ולא וסי' במס' רבתא : י"ד פסו' דאית בהון לך לך וסי' במס' רבת' · מימים ימימה ה' וסי' ושמרת את החקה הזאת · מימים ימימה · דבת יפתח · ויאמרו הנה חג יי' בשלה · ועל האיש ההוא מעירו · ומעיל קטן תעשה לו אמו : חמר ד' חס' בתורה נמסר פרשת ויחי :

רשי

נשבע לאבותיך · באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת יי' את אברם וגו' וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו' : זבת חלב ודבש · חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים : את העבד' הזאת · של פסח והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו' ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתו' מדבר שהוציא עצמו מן הכלל וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול והכתו' מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגד' המושכין את הלב : בעבור זה · בעבור שאקיי' מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו : עשה יי' לי · רמז תשובה לבן רשע לומר עשה יי' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל : והיה לך לאות · יציאת מצרי' תהיה לך לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך שתכתו' פרשיו' הללו ותקשרם בראש ובזרוע : על ידך · שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה שהיא כהה : מימים ימימה · משנה לשנה : נשבע לך · והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו' : ונתנה לך · תהא בעיניך כאילו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות : והעברת · אין והעברת אלא לשון הפרש' וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו : שגר בהמה · נפל ששגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם ואת"ה אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופרט במקום אחר בבקרך ובצאנך · לשון אחרים לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר : פטר חמור · ולא פטר שאר בהמה טמאה וגזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרי' לחמורים ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים טעונים מכספה ומזהבה של מצרים : תפדה בשה · נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן : וערפתו · עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו : וכל בכור אדם תפדה · חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר : כי ישאלך בנך מחר · יש מחר שהוא עכשו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון כי יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן : מה זאת · זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם דברה תורה כנגד ארבעה בנים רשע ושאינו מבין לשאול והשואל דרך סתומה והשואל דרך חכמה :

ולטטפת

אבן עזרא

שבעת · זאת היא העבודה : מצות · הנה השבת הזהיר על גרך אשר בשעריך כי על זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפניך בשבת וככה ביום הכפורי' כי כן כתוב וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותך וזהו טעם בכל גבולך : בעבור זה · אמר רבי מריניס כי פי' בעבור זה היה ראוי להיותו הפוך זה בעבור שעשה יי' לי והביא רבים כמוהו לדעתו ולפי דעתי אין אחד מהם נכון כי איך נהפוך דברי אלהים חיים וטעם הפסוק הפך מחשבתו כי אין אנו אוכלי' מצו' בעבור זה רק פי' בעבו' זה בעבור זאת העבודה שהיא אכילת המצה ולא יאכל חמץ שהוא תחלת המצות שצוה לנו השם עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו ככתו' בהוציאך את העם ממצרי' תעבדון את האלהים על ההר הזה וכתו' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרי' להיות לכם לאלהי' : והיה לך · יש חולקין על אבותינו הקדושי' שאמ' כי לאות ולזכרון על דרך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך גם וקשרתם לאות על ידיך כמו קשרם על לוח לבך תמיד גם וכתבתם על מזוזת ביתך כמו כתבם על לוח לבך ומהו שיהיה לאות ולזכרון שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך יי' ממצרי' ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה רק הוא כמשמעו על כן לא נוציאנו מידי פשוטו כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש מקול הדעת כמו ומלתם את ערלת לבבכם שנצטרך לתקנו לפי הדעת · והר"ר משה הכהן כי יד ברוב המקרא היד השמאלית אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ידה ליתד תשלחנה ודברי הקבלה חזקים ואין צריכין חזוק : מימים ימימה · כמו ימי' תהיה גאולתו והטעם משנה לשנה ותחלת השנ' על פי קריאת בר : והיה · הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם · וטעם נשבע לך כמו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל : והעברת · תעביר לשם שלא יתערב עם אחר והנה אלה שתי מצות כוו ביום טו' : שגר · על משקל ארץ שלא ישתנה בסמיכ' רק נמצאו מלות זרות ואלה הם שגר אלפיך ובחדר משכבך הבל הבלים מספח חמתך וסגור דלתך ולא מצאתי יותר : וכל פטר חמור שהוא טמא תפדה בשה : וערפתו · יש אומרי' תכתב על ערפו קדש והאומ' כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם וערפו שם את העגלה בנחל שהפירוש לכרות העורף כאשר פירשו מעתיקי הדת כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו כי השם לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שיהיו מוכנים וקדושים לעבודתו ולא היו לישר' בהמות טמאות כי אם החמורי' לבדם על כן לא יפדה בכור מין אחר : והיה · אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי מחר חסר אל"ף והטעם מה שהוא אחר היום : ויהי · החל לומר בחוזק יד הוציאנו ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכות הראשונות וככה אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו ומשה תפש דרך קצרה כי ידוע היה באמרו ויהרוג יי' כל בכור והכיל בכורינו ובכורי בהמתינו ועם זה ידבק על כן אני זובח ולא עם הריגת בכורים : כל פטר רחם הזכרים · מהמין הראוי לזבח לפני השם :

והיה. הזכיר על אלה שתי המצוות והיה לאות על ידכה ומה שהעתיקו חכמינו ז"ל לכתוב הפרשיות הוא האמת ולטוטפות כמו זכרון ויש אומרי' כי הט"ית כפול ופי' כמו דבור מגזרת והטף אל דרום והוא רחוק בעיני: חסלת בא אל פרעה

ולטוטפות. תפילין ועל שם שהם ארבעה בתים קרויים טטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים. ומנחם חברו עם הטף אל דרום אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו: חסלת בא אל פרעה

אויל מורד בעושהו היכלא. בשלותו כברו חץ יפלא: ראה שובב ושים אל לבך כל. דבר פרעה בפרשת בשלח:

לטוטפת ולטוטפת ג' וס' והיה לאות על ידכה. וקשרתם אתם. בתר'. וקשרתם לאות לטטפת כתיב. ושאר לטוטפת כתיב. ועיין פלוגתא דרו"ת: אמר אלהים ו' וס' והנחש היה ערום. ומפרי העץ אשר. כי בל העשר אשר הציל. ויה' בשלח פרעה. ולרשע אמר אלהים. וישם את פסל הסמל. וזה נמסר גם בבראשי':

וִיהֵי לְאָת עַל ידך ולתפילין בין עינך ארי בתקוף יד אפקנא יי ממצרים:

וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם:

קה ימנה סימן

ס ס ס　　　ס ס ס

וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה: וַיַּסֵּב אֱלֹהִים אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם: וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר: וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה: לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם: פ

והוה כד שלח פרעה ית עמא ולא דברינון יי אורח ארעא פלשתאי ארי קריבא היא ארי אמר יי דילמא יזועון עמא במחזיהון קרבא ויתובון למצרים: ואסחר יי ית עמא אורח מדברא לימא דסוף ומזרזין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים: ואסיק משה ית גרמי יוסף עמיה ארי אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר דכיר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא עמכון: ונטלו מסכות ושרו באיתם דבסטר מדברא: ויי מדבר קדמיהון ביממא בעמודא דעננא לדברותהון באורחא ובליליא בעמודא דאשתא לאנהרא להון למיזל ביממא ובליליא: לא יעדי עמודא דעננא ביממא ועמודא דאשתא בליליא קדם עמא:

ינחם ד' וס' פן ינחם העם. כי ינחם יי' מנאקתם. וגם נצח ישר' לא ישקר. נשבע יי' ולא ינחם. וחזר וינחם. ועתה השיבו דרכיכם: בראתם ג' ב' חס' וחד מל' וס' בראתם מלחמה. בראתם כי יי' אלהינו עמו. וכל איש ישראל בראותם. בתרא מל'. אנ"ך: וחמשים ד' בליש' וחס' וס' וחמשים עלו בני ישראל. ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם. ויעברו בני גד ובני ראובן. וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים: ולילה ו' נמסר בתלים סימן י"ט: ימיש ז' וס' לא ימיש עמוד. ומשרתו יהושע. ממקומו לא ימיש. ולא ימיש מעשות פרי. לא ימיש מרחובה תוך ומרמה. לא ימיש טרף. איך ימיש לי לשובב שדינו:

ויהי בשלח. וי"ו ולא נחם כפ"א רפה בלשון ישמעאל וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך ארץ פלשתים איננו מרחק רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה ולולי זה איך היו באים השבטים בחמוריהם עד מצרים אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם ובעלותם מביאי' שבר לבתיהם: כי קרוב הוא. אר' משה אע"פ שהוא קרוב וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפאה נפשי כי חטאתי לך כי רכב ברזל לו ולפי דעתי אין צורך כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתי' בעבור שהוא קרוב והנה נחם דרך רחוקה שלא יראו מלחמ' ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ואמ' פן ינחם העם כי דברה תורה כלשון בני אדם שיבינו השומעי': ויסב. מבעלי הכפל שבב גם יבא על משקל אחר ויסך בדלתי' ים ויגל את האבן ואל תשמע אל דברי האומרים שפרשו כסב. ומלת המדבר מוסך עצמו ואחר עמו והוא דרך המדבר מדבר ים סוף וכמוהו הארון הברית הארון ארון הברית ועץ הדעת דעת טוב ורע הספר המקנ' היין החמה וכמוהו רבי': וסוף. הוא שם מקום וי"א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם שהוא ים אוקינוס כאשר כבר זכרתי וזאת טעות גדולה כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים וים ספרדי גדול ממנו: וחמושים. י"א מלאי' הון שיש להם כל צרכיהם והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם ומה טעם להזכיר זה עתה רק פירושו חגורי חומש למלחמ' כמו חלוצי' תעברו שפירושו חגורי חלצי' והעד הנאמן ואתם תעברו חמושי' ובמקו' אחר קראם חלוצי' כי מה טעם להוליך צדה לפני אחיהם וטעם להזכיר הכתוב וחמושים במקום הזה כי למעלה כתוב בראותם מלחמה כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים: ויקח. הזכיר למעלה עלו בני ישר' החיים בדור ההוא גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם ובניהם לבניהם והנה משה נתעסק לקיים השבועה שלא תבא אשמה על ישראל כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה רק בעבור כבוד השם עמו שלא יחללוהו ואחר שנים רבות העניש השם בני ישראל בעבור שהכיח שאול להמית את הגבעוני' שהיו בנוב עיר הכהנים. והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירוש תולעים ויבאש ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות: ויסעו. באיתם. הוא מדבר שור כאשר אפרש: ויי' הולך לפניהם יומם. ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו ויושב קדם סלה והכתוב ידבר כלשון בני אדם בעבור כי כח השם הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו. וטעם בעמוד ענן שלא היה כדמות העבים רק כדמות עמוד נטוי מן השמי' על הארץ ונקרא העמוד כן בעבור שמעמיד הבית עליו. וטעם ללכת יומם ולילה בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים כאשר אפרש: לא ימיש. פעל יוצא כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודי' לפני העם. ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ כי יום ימצא בתורה ובנביאי' ובכתובים והוא לילה כי כתו' ביום הכותי כל בכור וזה היה לילה וכתו' היום הזה יום בבורים הוא והוא היה לילה כי שם כתוב והכיתו עד אור הבקר וכתוב יום צעקתי בלילה נגדך ודבר

ויהי בשלח פרעה. ולא נחם. נהגם כמו לך נחה את העם בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים. ומדרשי אגדה יש הרבה: בראותם מלחמה. כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגו' אם הלכו דרך ישר היו חוזרים מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה: פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים וכן ותשם בסוף. קנה וסוף קמלו: וחמושים. אין חמושים אלא מזויינים וכן הוא אומר ואתם תעברו חמושים וכן תרגמו אנקלוס מזרזין כמו וירק את חניכיו וזריז. דבר אחר חמושים מחומשין אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם. ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו: והעליתם את עצמותי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמר אתכם: ויסעו מסכות. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסוכות: לנחותם הדרך. נקוד פתח שהוא כמו להנחותם לראותכם הדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם אף כאן להנחותם על ידי שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכו לפניהם ומכל מקום את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי על ידי עמוד הענן הם הולכי' ואור הענן איננו לאורה אלא להורותם הדרך: לא ימיש. הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן עד שלא ישקע זה עולה זה: ויסובו

יד וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים: ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר: וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יהוה ויעשו כן: ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו: ויאסר את רכבו ואת עמו לקח עמו: ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלשם על כלו: ויחזק יהוה את לב פרעה מלך מצרים וירדף אחרי בני ישראל ובני ישראל יצאים ביד רמה: וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו על פי החירת לפני בעל צפן: ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל יהוה: ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה זאת עשית לנו

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ויתובון וישרון קדם פום חירתא בין מגדול ובין ימא לקדם בעיל צפון לקבליה תשרון על ימא: וימר פרעה על בני ישראל מערבלין אינון בארעא אחד עליהון מדברא: ואתקף ית לבא דפרעה וירדוף בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתיה וידעון מצראי ארי אנא יי ועבדו כן: ואתחוה למלכא דמצרים ארי אזל עמא ואתהפיך לבא דפרעה ועבדוהי לעמא ואמרו מה דא עבדנא ארי שלחנא ית ישראל מלמפלחנא: וטקיס ית רתיכוהי וית עמיה דבר עמיה: ודבר שית מאה רתיכין בחירין וכל רתיכי מצראי וגברין ממנן על כולהון: ואתקיף יי ית לבא דפרעה מלכא דמצרים ורדף בתר בני ישראל ובני ישראל נפקין בריש גלי: ורדפו מצראי בתריהון ואדביקו יתהון כד שרן על ימא כל סוסות רתיכי פרעה ופרשוהי ומשריתיה על פום חירתא לקדם בעיל צפון: ופרעה קריב וזקפו בני ישראל ית עיניהון והא מצראי נטלין בתריהון ודחילו לחדא וזעיקו בני ישראל קדם יי: ואמרו למשה המדלית קברין במצרים דברתנא לממת במדברא מה דא עבדת לנא

דבר אל בני ב׳ בטעם זרקא בתורה וסי׳ ויחנו לפני פי החירות. כי יעשו מכל חטאת האדם: דבר אל בני ישר׳ ו׳ חס׳ לאמר וסי׳ וישובו ויחנו. מה תצעק אלי. ויקחו לי תרומה. איש או אשה. וקח באתם מטה. ויקחו אליך פרה: וישובו ח׳ רפין נמסר בירמיה סימן ג׳: נכחו ב׳ וסי׳ נכחו תחנו. כי נכחו יצאו: אמירה לבני ישראל ה׳ נמסר פרשת שמות: ויגד כ״ד וסי׳ מצויין בישעיה סימן ז׳ פסוק ב׳: ויאסר ג׳ דגשים נמסר פרש׳ מקץ: ואת עמו ז׳ וסי׳ ויאסר את רכבו. ויחלש יהושע. אז עלה יהודם. ראה נתתי בידך את מלך העי׳. ואת מלך מעכה ואת עמו. דד״ה. ויראו את הערכות ויברכו. ויאמר ללוים המבינ׳: ושלשם ל׳ חס׳ דחס׳: ויצעקו ז׳ וסי׳ מצויין בשפטים סימן ד׳ גבי סיסרא: ויאמרו ג׳ בטעם זרקא וסי׳ בפרשת ויצא: המבלי ד׳ וסי׳ אין קברי׳. ומלאך יי׳ דבר אל אליה התשבי. ויאמרו אליו איש עלה לקראתינו. יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב:

רשי

וישובו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו׳: ויחנו לפני פי החירות. הוא פיתום ועכשו נקראת פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעות שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם: ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל וכן יי׳ ילחם לכם עליכם אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבוכים הם. כלואים ומסוקעים ובלע״ז שירי״ד כמו נבכי ים עמק הבכא מבכי נהרות. נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעים לצאת ממנו ולהיכן ילכו: ואכבדה בפרעה. כשהקב״ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד וכן הוא אומר ונשפטתי אתו וגו׳ ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו׳ ואומר שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלהי׳ ואומר נודע יי׳ משפט עשה: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות: ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם: ויגד למלך מצרים. איקטורי׳ שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי ובחמישי ובששי רדפו אחריהם וליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה והוא יום ז׳ של פסח לכך אנו קורין השירה ביום הז׳: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לבב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: ויאסור את רכבו. הוא בעצמו: ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים לקינו ונטלו ממונו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג כשאר מלכים דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו דרך מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: בחור. נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר יי׳ מכאן היה רבי שמעון אומר כשר שבגוים הרוג טוב שבנחשים רצץ מוחו: ושלישים על כלו. שרי צבאות כתרגומו: ויחזק יי׳ את לב פרעה. שהיה תולה אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה. בגבורה גבוהה ומפורסמת: ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים תנחומא: ויצעקו. תפשו אומנות אבותם באברהם הוא אומר אל המקום אשר עמד שם ביצחק לשוח בשדה ביעקב ויפגע במקום: המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים לא יקבר שם לקחתנו משם: שיפור פליכה״ה דינון פוטי״ם:

אבן עזרא

וידבר. מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו והזכרתי זה בעבור שקרא בזו הפרש׳ שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות: פי החירות. הוא הנקרא פני החירות ונקרא כן בעבור שהפה בפנים והוא שם מקום: לפני בעל צפון. אמרו כי חרטומי מצרים עשו בדבר המזלות צורת נחשת וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הגבול ובעבור זה כתוב כי ברח העם ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם וכאשר שמע פרעה שישראל החלו ללכת דרך המדבר ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח כי הבורח ישתבש עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך: נכחו. באה זו המלה בחיריק כמו אחרי נפלו ורבים ככה: ואמר פרעה לבני ישראל. בעבור בני ישראל כמו אמרי לי: נבוכים. בשורק תחת חולם כמו לא תעבורי מזה כי הוא מבנין נפעל כמו נכונים והנה נבוכו כמו נכונו והעיר שושן נבוכה כמו והממלכה נכונה והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידעתה עשה וג״ן נבכי ים שורש ופירושו מעמקי ים ואין לו טעם במקום הזה: סגר עליהם המדבר. שנסגרו עליהם דרכי מדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים: וחזקתי. כאילו שכח המכות שהוכו בעבור ישראל: ואכבדה בפרעה. אז יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו: וידעו מצרים. הנשארים גם הנטבעים לפני מותם כי אני יי׳: ויעשו כן. אחז הכתוב דרך קצרה לומר שבו אחורנית: ויגד. כי אין הולכים כי אם לברוח: ויאסור. בצווי כמו ויבן שלמה את הבית: ויקח שש מאות רכב בחור. מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: ושלישים. דעני המלך דומה כמו אחד בחשבון על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית מגזרת שנים ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שלישי: ביד רמה. לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה: וירדפו. מנהג הלשון לומר ככה כמו וכל העם רואים וירא העם וינועו והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחוק וככה כתו׳ וירדוף אחרי בני ישראל והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים. והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: ופרשיו. רכבי הסוסים: וחילו. רגליים: ופרעה הקריב. מתחנו כי הקריב בבל המקרא פועל יוצא: ויאמרו. מנהגו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נחברים והאחד יספיק והנה זאת המבלי אין קברי׳ כמו הרק אך במשה:

אבן עזרא

להוציאנו · בקמץ גדול תחת קמץ קטן כמו ואומר אין רואני: הלא זה הדבר · איננו מפורש רק ידענו כי כן היה כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה והדבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה: התיצבו וראו את ישועת י"י · כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת י"י אשר יעשה לכם היום יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם התשובה כי המצרים היו אדוני' לישרא' וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו והיו ישראל נרפי' ואינם מלומדים למלחמה הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל והשם לבדו שהוא עושה גדולות ולו נתכנו עלילות שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות: י"י ילחם לכם · בעבורכם וככה כל מלחמ' שאחריה לתו"ר היא לעזר על כן פירש רבי' משה הכהן כי דגים לוחמים לי מרום בשבילי · וטעם מרום מלחמת מרום כמשפט כל היושבים: ואתם תחרישון · הפך ויצעקו בני ישראל: מה תצעק · יש אומ' כי משה היה צועק אל השם וזה איננו נכון כי כבר דבר לו ואכבדה בפרעה רק כאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל בעבור שצעקו בני ישראל אל י"י: ויסעו · מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים: ואתה · אמר השם למשה הרם את מטך ובקע את הים טרם שיסעו כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים במט' כדרך ויט משה את מטהו על השמים וידענו כי המטה לא בקע הים רק מרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה אז יבקעו המים כי כן כתוב: ואני · ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל ואין צורך שיכנסו בים רק צוה י"י לעשות כך בעבור שיכנסו המצריים אחריהם ויטבעו וממדבר איתם נכנסו ישראל אל הים ולמדבר איתם יצאו כאשר אפרש: וידעו מצרים · הנשארים: בהכבדי בפרעה · שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו: ויסע מלאך האלהים · זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו והנה פי' וכבר נסע וכבר הראיתיך רבים כזה ובעבור שאלה הג' פסוקים דבקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש בפרשת כי תשא על כן כתוב ככה ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק ויהי בשלשים שנה כי הוא ע"ב אותיות: מלאך האלהים · הוא השר הגדול ההולך בענן והוא הכתוב עליו וי"י הולך לפניהם יומם וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו והאות' כי מלאך אלהי' הוא הענן ירלה לנו הנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם ואם השיב לנו הטעם ככפול אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: ויבא · המלאך: ויהי הענן והחשך · בין מחנה למחנה: ויאר את הלילה · כמשפט כל הלילות לישראל לעבור הים כי בלילה עברו ואמר רבי מרינוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך וכמוהו ולילה אור בעדני והמפרשים כזה משים חשך לאור ואור לחשך כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי כמו ברך כנוי אלהים ומלת אור בעדני פירשתיה שהיה אור בעצמו גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר ליפגה מעליה הוא והנה הוא כמו כנוי ומה טעם להזכיר ויחשך את הלילה כי כל לילה חשך הוא רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישרא' ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר ורוב ישראל כבר עברו: ויט · כל הלילה · אפי' בעת עבור ישראל לא נח הרוח: ויבאו ·

ממתינו ו' חסרים בליש' וסי' ממתינו במדבר · ובת בהר · עד יום כתן אלמנות · ישב נא עבדך · אכת בעירי · ברך אלהים ובת · בהה דרכיו יומת · בן כה"ב: ישועת ה' פתחים וסי' התיצבו וראו · חשף י"י את זרוע · מי יתן מציון · קרבאה · זכר חסדו ואמונתו · לא לכם להלחם בזאת: תספו ב' חס' וב' מלא' וסי' לא תספו

להוציאנו ממצרים: הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר: ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת יהוה אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם: יהוה ילחם לכם ואתם תחרשון: פ ויאמר יהוה אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו: ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה: ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו: וידעו מצרים כי אני יהוה בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו: ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם: ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ולא קרב זה אל זה כל הלילה: ויט משה את ידו על הים ויולך יהוה את הים

לאפקותנא ממצרים: הלא דין פתגמא די מלילנא עמך במצרים למימר שבוק מיננא ונפלח ית מצראי ארי טב לנא דנפלח ית מצראי מדנמות במדברא: ואמר משה לעמא לא תדחלון איתעתדו וחזו ית פורקנא דיי דיעבד לכון יומא דין ארי כמא דחזיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למחזיהון עוד עד עלמא: יי יגיח לכון קרב ואתון תשתקון: ואמר יי למשה קבלית צלותך מליל עם בני ישראל ויטלון: ואת טול ית חוטרך וארים ית ידך על ימא ובזעוהי ויעלון בני ישראל בגו ימא ביבשתא: ואנא הא אנא מתקיף ית לבא דמצראי ויעלון בתריהון ואתייקר בפרעה ובכל משריתיה ברתיכוהי ובפרשוהי: וידעון מצראי ארי אנא יי באיתיקרותי בפרעה ברתיכוהי ובפרשוהי: ונטל מלאכא דיי דמדבר קדם משריתא דישראל ואתא מבתריהון ונטל עמודא דעננא מן קדמיהון ושרא מבתריהון: ועל בין משריתא דמצרים ובין משריתא דישראל והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל נהר כל ליליא ולא איתקרבו דין לות דין כל ליליא: וארים משה ית ידיה על ימא ודבר יי ית ימא

רשי

ממותנו: [illegible] אשר דברנו אליך במצרים · והיכן דברו ירא י"י עליכם וישפוט: מאשר נמות ואם היה נקוד מלא פום היה נבאר ממיתתנו עכשו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות וכן מי יתן מותנו שנמות וכן מי יתן מותי דאבשלום שאמות כמו ליום קומי לעד עד יום שובי בשלום מקום שאשוב: כי אשר ראיתם את מצרים · מה שראיתם אותם אינו אלא היום היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: י"י ילחם לכם · בשבילכם וכן כי י"י נלחם להם וכן אם לא תריבון וכן אמר דבר לי וכן האתם תריבון לבעל: מה תצעק אלי · למדנו שהיה משה עומד ומתפלל אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך שישרא' נתונין בצרה · דבר אחר מה תצעק אלי עלי הדבר ולא עליך כמו שנאמר להלן על בני ועל פעל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו · אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיה' והם והאמונ' שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: וילך מאחריהם · להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרי' בכל מקו' הוא אומר מלאך י"י וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דיין מלמד שהיו ישר' נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויבא בין מחנה מצרים · משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא זאב מאחריו נתנו לפניו באו לסטי' לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם כך ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויסע עמוד הענן · כשחשיכה והשלים עמוד הענן את המחנ' לעמו' האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: ויהי הענן והחשך · למצרים ויאר עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה · מחנה אל מחנה: ברוח

לראתם · לא תספו על הדבר · הלין חס' · מלאים · לא תוסיפו הביא מנחת שוא · עוד תוספו סרה · והרויהון בישעיה בחד ענינא: תחרשון ב' א' מל' וא' חס' וסי' י"י ילחם לכם · מי יתן החרש תחרישון · בהראה בלא: הרם ג' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' הרם את מטך · ויאמר דרם לך · כשופר הרם קולך · מציעת' מלעיל: ויבאו ז' רפין וסי' מצויין בישעיה סימן י"ג פסוק ב': מלאך האלהי' ח' וסי' מצויין בשפטים סימן י"ג גבי אשת מנוח: זה אל זה ב' דסמיכי וסי' ולא קרב זה אל זה · וקרא זה אל זה: ויולך ד' וסי' ויולך י"י את הים · ויולך אתם שמרונ' · ויולך אתם אל מלך בבל · דמלכים · וחברו דירמיה · ויולך אתם בחלח וחבור · וא' ויולך חשך ולא אור: ברוח קדים ב' דסמי' וסי' ברוח קדים עזה · תשבר אניות תרשיש:

ברוח קדים. עזה ברוח קדים שהיא עזה שברוחו' הוא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנאמר ברוח קדים אפיצם יבא קדים רוח ה' רוח קדים שברך בלב ימים הנה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המי'. כל מי' שבעולם: כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: באשמורת הבקר.

ויבאו בני ישראל בתוך הים. אל תחשוב בעבור שאמר הכתו' בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה וטעם בתוך הים המקום שהיה פס ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה. שנקרשו המים וכתוב נצבו כמו נד נוזלים ואחר עבור רוב ישרא'

ומשמאלם ג' וס' מימינם ומשמאלם. וחברו. ויחזיקו ביד שמאלם. בתר מ"ל: וישקף ד' נמסר פרשת חיי: ויהם ב' וס' ויהם את מחנה מצרים. את סיסרא: ויאמר מצרים י"ב סבירין ויאמרו וס' מצויין בשפטים סימן י"א גבי ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכים: אנוסה חד מן א"ב מן חד חד לעיל וסי' מצויין במסרא רבתא:

וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם: וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם: וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם: וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם: וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם: פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו: וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם: וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם: וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ: פ

וארים משה ית ידיה על ימא ודבר יי ית ימא ברוח קידומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא: ועלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימינהון ומסמלהון: ורדפו מצראי ועלו בתריהון כל סוסות פרעה רתיכוהי ופרשוהי לגו ימא: והוה במטרת צפרא ואסתכי יי למשריתהון דמצראי בעמודא דאישתא ועננא ושגיש ית משרית דמצראי: ואעדי ית גלגלי רתיכהון ומדברין להון בתקוף ואמרו מצראי נערוק מן קדם ישראל ארי דא היא גבורתא דיי דעבד להון קרבין במצרים: ואמר יי למשה ארים ית ידך על ימא ויתובון מיא על מצראי על רתיכיהון ועל פרשיהון: וארים משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידן צפרא לרתוקפיה ומצראי ערקין לקדמותיה ושניק יי ית מצראי בגו ימא: ותבו מיא וחפו ית רתיכיא וית פרשיא לכל משרית פרעה דעלו בתריהון בימא לא אשתאר בהון עד חד: ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון שורין מימינהון ומסמלהון: ופרק יי ביומא ההוא ית ישראל מידא דמצראי וחזא ישראל ית מצראי מיתין על כיף ימא: וחזא ישראל ית גבורת ידא רבתא דעבד יי במצרים ודחילו עמא מן קדם יי והימינו במימרא דיי ובנבואות משה עבדיה:

וישבו א' רפין נמסר ביונה סימן ג': לפנות בקר ב' וס' וישב הים לפנות. יעזרה אלהים: לאיתנו ל' וכ"ל: חמה ג' חס' וס' ובני ישראל הלכו ביבשה. וקם הבית אשר בעיר. ובת' החצרים. וגל מלבים דכו' במ"ב מ"ל וס' ותפל החומה על עשרים. חומה ובריח נחשת: ויושע בולם מ"ל בבג"ג וס' וישע דוד את ישבי. וישע ה' את דוד בכל. קדמא' דשמואל. וישע מחרב מפיהם. וא' קוה ה' וישע לך: ויאמינו ג' וס' בה' ובמשה עבדו. אנשי נינוה. ויאמינו בדבריו ישירו. אנך:

שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורה ואות' שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר ואומ' אני שהוא חלוק למשמרו' שיר מלאכי השרת כת אחר כת לשלשה חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרג' אונקלו' מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה. כמו שרה צופי' תקל' סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד האש מרתיחו וטלפי סוסיהם מ' משתמטות: ויהם. לשון מהומה א' אסטורדישון בלע"ז ערבבם נטל סגניות שלהם. ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמ' מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכלן וירעם ה' בקול גדול על פלשתי' ויהומם: ויסר את אופן מרכבותיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקים: וינהגהו בכבדות. בהנהג' שהיא כבדה וקשה להם. במדה שמדדו ויכבד לבו ה' הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. דבר אחר במצרי' בארץ מצרי'. שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרי': וישבו המי'. שזקופין ועומדין כחומ' ישובו למקומם ויכסו על מצרים: לפנו' בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממי' ומטורפי' ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל הייסורין. ושניק הוא לשון טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: ויכסו את הרכב לכל חיל פרעה. כן דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותם ומתריהם לכל כליהם והיא לא תקון לשון: וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולין מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור: אז

המים שהיו להם חומה נמסו וזהו וישובו המים על מצרי' והם הבדילו בין המצרי' ובין היבש' על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו כי היו חושבים שיבאו אל היבשה וחומות המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה והרודפים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים: ויהי באשמורת. האל"ף נוסף: וישקף. הטעם מלאך ה' הוא הנזכר וכמוהו בדבר גדעון כי השליח יקרא בשם השולח כי אחר שזהו לעשות כן הוא עוש': בעמוד אש וענן. בין שני העמודי': ויהם. יתכן שנשבו זה אח' המשורר קול רעמך בגלגל וככה וברקים רב ויהם ובמקום אחר ויהמם: ויסר. מהבנין הכבד הנוסף והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ"ך וכבר הזכרתי דקדוקו וי"א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן מהסוסים לברוח להיותם קלים והמומת השם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהגם רק בכבדות ואחרים אמרו כי הוא מגזרת בורר את שרכה ההולך לפניהם להפוך המרכבה: נלחם להם במצרים. בעבורם והקרוב דבר השם שאמר וידעו מצרים כי אני ה' לפני מותם: וישובו המים. שהיו חומות אליהם כאשר היו בתחלה: לפנות בקר. קרוב מבקר: לאיתנו. לתקפו והוא שם דבר כמו כהרות איתן: נסים לקראתו. פירושו שהם חושבין בנוסם שהם חוזרין ליבשה והם הולכי' לקראתו ישחקו עממות חוי' הכלבי שאמר כי משה ידע עת מיעוט הים בגדתו ועת רבותם בעלותו בהמשכו והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו ופרע' לא ידע מנהג הים על כן טבע ושה דברי שגעון כי מנהג הים בגדתו לא ייבש מקום ושיהיו חומות מים מימינו ומשמאלו כי הכל ייבש ועוד כי לא יתברר סוף רדית הים ותחלת עלותו רק אחר שעות ועוד לא השלימו ישר' לעבור עד שטבע פרעה וחילו: וינער ה'. מהבנין הכבד וקרוב ממנו גם חצני נערתי כדרך רמיה בים: וישובו המי'. שהיו חומות: ולא נשאר אחד. אפי' אחד לא נמלט וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד והמדקדק את אחד מהם לא נותר: ובני ישרא'. טעם להזכיר זה פעם אחר כי פרע' היה טובע ועוד נשארו אנשי' מישר' בים עוברי' וזה היה פלא גדו' כי במקו' שהיו ישר' עוברי' בים היה שם רוח קדי' מייבש ובמקו' פרע' וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המי' שנקרשו ושבו חומו' והנה שתי רוחו' בים ושני המקומות קרובים והעד הנאמן על זה הפי' שכתוב בשירה וברוח אפך נערמו מים וזאת הרוח היתה עם ישר' וכתו' נשפת ברוחך כסמו ים וזו היא שטבעו המצריי' על כן כתו' בסוף השיר' וישב ה' עליה' את מי הים ובני ישר' הלכו ביבש' בתוך הים ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה כי שש מאו' אלף רגלי לא היו רביעי' המחנ' אולי על דרך אחר עברו או כקרע י"ב קרעים כאשר אמ' חז"ל וישרא' לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל מדב' שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש: ויושע. עתה היו ישר' נושעי' מיד מצרי' כי עד עתה היה עליה' פחד המלך וכתו' כי המצריי' טבעו בים והים לא השליכ' אל היבש' כי כן כתו' תבלעמו ארץ על כן פי' וירא ישר' את מצרי' מת על שפת הים שהיו ישר' על שפת הים וראו מצרי' מת כאשר טבעו: וירא. כאשר ראו ישר' זו המכ' הגדול' יראו מהשם כמו וירא דוד ביו' ההו' את ה' במו' עוזה אשר שלח ידו בארון: ויאמינו בה'. שהו' אמת והאמינו במשה שהו' עבדו ולא יעש' רק מה שיצונו:

אבן עזרא

אז ישיר משה. משפט לשון הקדש לומ׳ לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז יבנה שלמה אז ידבר יהושע אז יבדיל משה וככה בלשון ישמעאל. משה לבדו חבר השירה ולמדה ישראל ושורר כל אחד ואמר השירה ליי׳ וכמוהו ויבו משה וזקני ישראל כי המצוה משה לבדו אמרה וזקני ישראל אמרוה לכל: ויאמרו לאמר. כל אחד וא׳ ככה או בכל דור ודור:

כי גאה גאה. הראה גאותו כי הסוס שיש לו גאוה וגבורה ו והרוכב שהוא גבור שניהם השליכם בים כמשליך אבן כי רמה בים כמו נושקי רומי קשת: עזי. אמר רבינו שלמה ז״ל כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקבוץ על כן אמר כי יו״ד עזי וזמרת יה נוסף ולא הראה לנו אחר כמוהו ואמ׳ כי וזמרת יה סמוך כאילו כתו׳ עז וזמרת יה היה לי לישוע׳ כי חשב כי כמוהו ויהי בין השלישי וישא אברהם את עיניו ומי שיבין ב בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ כי אמר ה הטריפני לחם חקי כאמר ממנו כי חקך וחק בניך והנה בשירה הזאת נהלת בעזך בקמץ חטף וכמוהו יי׳ בעזך ישמח מלך והנ׳ היו״ד סימן המדבר אר״ משה הכהן בעבור ר״יש וזמרת קמוץ כי הוא וזמרתי יה ואם אתן שנת לעיני קמוץ כמו שנתי והנה נחלת שפרה עלי קמוץ כמו כ נחלתי יי׳ מנת חלקי וכוסי קמוץ כמו מנתי והנה מה יעש במלח ומנת המלך שהוא קמוץ והוא סמוך וככה ים המלח ים כנרת ומי שהשיב לומר אלה זרות הן נאמר לו שיש עמהם עזי וזמרת יה ולפי דעתי שמלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת עזי הוא השם לבדו שהוא יה וזהו אחד משלשה שמו׳ העצם אשר פירשתי ושלשתם מגזרה אחת ובעבור כי מלת אהיה ידועה בלשון אארכך להחליף היו״ד בוי״ו בשם הנכבד ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון נפתח היו״ד והיו״ד הנעלם הסירוהו כי יש לו סוד אחר מדרך המספר ומצאנו זה השם מחובר עם השם הנכבד והו׳ כמו כי עזי וזמרת יה יי׳ וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם תאר: זה אלי. תקיפי: ואנוהו. אושיבהו בנוה. וזה ישרת בעבור אחר זה אלהי אבי והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו. שאספר בגבורותיו: יי׳ איש מלחמה. שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו והוא איש מלחמה לאויביהם ופי׳ איש כטעם הדבר והנה בכוכבי׳ איש לא נעדר ובחיות איש אל עבר פניו ילכו ובמלאכים והאיש גבריאל והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה כמו איש אמונים איש שבו אמונים: יי׳ שמו. עתה יודע שמו כמו הקורא למי הים יי׳ שמו לבדו הטעם ככה: מרכבו׳ פרעה. שהיו כבדות ועמהם חילו כאילו ירה אותם כמו חץ שהוא קל. ובעבור שהזכי׳ חילו הזכי׳ שלישיו שהיו על כלו. ואמ׳ יפת כי ים סוף כמו קנה וסוף קמלו ותמם בסוף כי ים סוף קנה וסוף סביביו ולא סביב׳ שאר הימי׳ ור׳ ישוע אמ׳ שם עיר כמו ים כנרת: תהומות. תהומו׳ הארץ כמו תבלעמו ארץ ושורק יכסיומו תחת חולם כמו לא תעבורי מזה: במצולות. המים העמוקי׳ וכן ותשליכני מצולה בעמקי הגלים: נאדרי

השירה בראש השיטה׳ לאמר׳ ורכבו׳ לישועה׳ אבי׳ שבו׳ שלישיו׳ אבן׳ יי׳ תרעץ׳ קמיך׳ אפיך׳ נוזלים׳ אויב׳ נפשי׳ ברוחך׳ אדירים׳ כמכה תמינא׳ פלא׳ בחסדך׳ קדשך׳ אחז׳ אדום׳ כל׳ ופחד׳ יעבר׳ קנית׳ לשבתך׳ ידיך: אז ישיר ב׳ וסי׳ משה׳ ישראל: ויאמרו לאמר

אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל טו
אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה
וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה
כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה
בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־
לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ
אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ:
יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה
שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ
יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו
טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת
יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת
כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה

בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמָרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵה קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵה עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵיהּ הוּא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא: תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵיהּ מַקְדַּשׁ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי: יְיָ מָרֵי נִצְחָן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ: רְתִיכֵי פַּרְעֹה וּמַשְׁרְיָתֵיהּ שְׁדִי בְיַמָּא וּמִבְחַר גִּבָּרוֹהִי אִטְבַּעוּ בְיַמָּא דְסוּף: תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחַתוּ לְעוּמְקַיָּא כְּאַבְנָא: יְמִינָךְ יְיָ

ג׳ וסי׳ אז ישיר משה׳ ולו גוענו בגוע׳ ונגו עצמך ובשרך: אשירה ג׳ וסי׳ אשירה ליי׳ כי גאה גאה׳ אשירה נא לידידי׳ אנכי ליי׳ אנכי אשירה אזמר׳ וכל כתובי׳ דכו׳: עזי וזמרת ג׳ וסי׳ לישועה׳ הנה אל ישועתי׳ עזי וזמרת יה׳ דתהלים: מרכבת ד׳ ג׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ פרעה׳ מרכבות השמש׳ עמי נדיב׳ מרכבו׳ כבודך׳ קדמא חס׳: ומבחר ב׳ וסי׳ ומבחר שלישיו טובעו׳ שדד מואב ועריו: תהמת ג׳ חס׳ דחס׳ וסי׳ קפאו תהמת בלב ים׳ תהמת יכסימו׳ עינות ותהמת יצאים בבקעה׳ וד׳ מלאים דמלאים וסי׳ כנס כנד מי הים׳ יעלו הרים׳ בדעתו תהומות׳ באין תהומות חוללתי׳ ובמסורת אחריתי נמסר כל א ריתא תהמת חס׳ דחס׳ וב׳ מלאים יעלו הרים׳ בדעתו התהומות נבקעו׳ מ״ל דמלא ושאר׳ תהמות: במצולת ג׳ וסי׳ ירדו במצולת׳ ואת רדפיהם השלכת׳ במחשכי׳ במצלות כתיב׳ דעזרא במצולו׳ כתיב׳ וסי׳ בלשון תרגו׳ נחתו רדופיא לחשוכא:

רשי

אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן אז ידבר יהושע וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה: ויאמרו לאמ׳ אשירה ליי׳. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה. אז יבנה שלמה במה פרשוהו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו״ד על שם המחשב׳ נאמרה זהו ליישב פשוטו אבל מדרשו אמרו רז״ל מ מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו ב בקש לבנות ולא בנה ואין לומר ולישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבי׳ בלשון עתיד והן מיד כגון ככה יעשה איוב על פי ה׳ יחנו ויש אשר יהיה הענן לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה איני יכול ליישבו ב בלשון הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. ד״א כי גאה גאה על כל השירות וכל מה ש שאקלס בו עוד יש ב נוספו ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורוכבו. שניהם קשורי׳ זה בזה והמים מעלין אותן ויורדין לעומק ואינן נפרדין: רמה. השליך וכן ורמו לגו אתון נורא. ומדר׳ אגד׳ כתו׳ אחד אומר רמה וכתו׳ אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדי׳ לתהום כמו מי ירה אבן פנתה מלמעלה למט׳: עזי וזמרת יה. אנקלוס תרגם עזי כמו עזי וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בשלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק יי׳ עזי ומעזי עזי אליך אשמורה וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקוד׳ מלא פום כשהיא מארכת באות שלישית ואין השנית בשבא בחטף הראשונה נקודה בשורק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי על עלו יקוץ עלו כל כלו ושליטי׳ על כלו ואלו שלשה עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תלים נקודים בחטף קמץ ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו היושבי בשמים שוכני בחגוי סלע שוכני סנה ותהו השבח עז וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו לעזרת יי׳ בעברת יי׳ על דברת בני האד׳ ולשון וזמרת לשון לא תזמר זמיר עריצים ניסוח וכריתה עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישוע׳: ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעו׳ סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב וכן בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם מבלתי יכולת יי׳ וישחטם היה לו לומר שחטם והאנשים אשר שלח משה וימותו מתו היה לו לומר ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזב היה לו לומ׳ עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאי׳: ואנוהו. אנקלוס תרגם לשון נוה כוה שאבנה לנוה כאן. דבר אחר ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. זה וארוממנהו. אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: יי׳ איש מלחמה. בעל מלחמות כמו איש נעמי וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן וחזקת והיית לאיש לגבור: יי׳ שמו. מלחמותיו לא בכלי זין אלא בשמו הוא נלחם ואני בא אליך בשם יי׳ צבאו׳. דבר אחר יי׳ שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על קראיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עסוק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: ירה בים. שדי בימא שדי לשון ירייה וכן הוא אומר או ירה יירה או אשתדאה אישתדי והתי״ו משמשת באלו במקום יתפעל: ומבחר. שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו. אין טביעה אלא במקום טיט כמו טבעתי ביון מצולה ויטבע ירמיהו בטיט מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם שעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: יכסימו. כמו יכסום והיו״ד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו ירביון ירויון מדשן ביתך. והיו״ד ראשונה משמשה לשון עתיד כך פרשהו׳ טבעו בים סוף. כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקר׳ בנקודתו ודרכו להיות נקוד יכסיומו מלא פום: כמו אבן. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקו׳ אחר יאכלמו כקש הרשעים כקש הולכין ומטרפין עולין ויורדין בינונים כאבן והכשרים כעופרת שנחו מיד: ימינך ימינך. שני פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקו׳ השמאל נעשת ימין: ימינך נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב ולי נראה אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים יי׳ עד מתי רשעים יעלזו נשאו נהרות יי׳ נשאו נהרות קולם לא לנו יי׳ לא לנו הבה לנו יי׳ תענה אתה האמנים אנכי ליי׳ אנכי אשירה לולי יי׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר תרתסגה רגל רגלי עני וכתן ארגם לנחלה נחלה לישראל עבדו: נאדרי

רש״י

כאדרי. כמו רבתי עם שרתי במדינות גבוהתי יום: תרעץ. תמיד היא רועצ' ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את ישראל בשופטים: תהרס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו:

אבן עזרא

נאדרי. היוד נוסף כיוד אכזרי. ואמ' פעמי' ימינך יי' כטע' כי הנה אויביך יי' פעמ' כהרות והטעם כי פעם אחרי פעם פעמים אין להם מספר תעשה ככה שתרעץ ימינך האויב והנה נאדרי בכח הוא השם הנכבד וי"א שהוא שב אל הימין: וברוב גאונך. שהוא למעלה על כל גאה תוכל להרוס כל הקמים ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש כי החרון חום דומה לאש:

מסורה

תשלח ה׳ וסי׳ בפרשת כי תצא: כקש ב׳ וסי׳ יאכלמו. תזרם ורוח תשאם: אפיך ב׳ מלאים נמסר בפרשת בראשית: כלבים ד׳ וסי׳ קפאו תהמת. והיית כשכב בלב ים. ותכבד מאד כלבים. דרך אניה בלב ים: ארדף ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מל׳ וסי׳ אויב. אחרי הגדוד. ארדוף אויבי. כתר׳ מל׳: אריק ד׳ וסי׳ אמר אויב. וחרב

נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ
אוֹיֵב׃ וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס
קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ
כַּקַּשׁ׃ וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ
מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נֹזְלִים
קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב יָם׃
אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק
שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק
חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ נָשַׁפְתָּ
בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ
כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים׃ מִי
כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי
כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא
תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא׃ נָטִיתָ
יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ נָחִיתָ
בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ
בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ שָׁמְעוּ
עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז
יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ אָז נִבְהֲלוּ
אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב
יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי
כְנָעַן׃ תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה

תרגום

אדירא בחילא ימינך יי תברת סנאה: ובסגי תוקפך תברתנון לדקמו על עמך שלחת רוגזך שיצינון כנורא לקשא: ובמימר פומך חכימו מיא קמו כשור אזליא קפו תהומי בלבא דימא: דהוה אמר סנאה ארדוף ארביק איפליג ביזתא תשבע מנהון נפשי אשלוף חרבי תשיצינון ידי: אמרת במימרך חפא עליהון ימא אשתקעו כאברא במיין תקיפין: לית בר מינך את הוא אלהא יי לית בר מינך אלהא את אדיר בקודשא דחיל תושבחן עביד פרישן: ארימת ימינך בלעתנון ארעא: דברתא בטבותך לעמא דנן די פרקתא סוברתהי בתוקפך לדירא דקודשך: שמעו עממיא זעו דחלא אחדתנון לדהוו יתבין בפלשת: בכין איתבהילו רברבי אדום תקיפי מואב אחדתנון רתיתא איתברו כל דהוו יתבין בכנען: תפיל עליהון אימתא

מסורה

אריק אחריהם. של ישתך בדבר ימותו. וכל אשר סביבתיו אזרה וכל אגפיו. ותלתיהון ביחזקאל: צללו ג׳ וסי׳ כעפרת. לקול צללו שפתי. טערי ירושלם. וסי׳ כלשון תרגום אע״ל תרעא כאברא: עשה ח׳ קמצין וסי׳ מי כמכה. מלא אתם חכמת לב. והוו שהותיה מדכאים. פגעת את שש. עשה ארץ בכחו. דריש ירמיה. וחברו דסוף ירמיה. תועבת יי׳ שפתי שקר. עשיר ורש נפגשו. וכל אמ״ת דתק״ע פי׳ אלה הדברים מלכים תרי עשר ד״ה תהלים קהלת עזרא דכו׳ קמצין במב״ב פתחין וסי׳ מצורין במלכי׳ ב׳ ס׳ ז׳ גבי וארבעה אנשים היו מצרעים: עם זו ג׳ וסי׳ עם זו גאלת. עם זו קנית. עם זו יצרת לי: בעזך ג׳ וחס׳ וסי׳ נהלת בעזך. אתה פוררת בעזך. יי׳ בעזך ישמח: שמעו ג׳ ר״פ וסי׳ שמעו עמים. שמעו גוים קל״נך. שמעו כי נאנחה. אנ״ך: אחז ב׳ וסי׳ חיל אחז ישבי. והנה אחז בקרנות: נמגו ד׳ וחס׳ וסי׳ נמגו כל ישבי כנען. וכי נמגו כל ישבי הארץ. גם נמגו כל ישבי. נמגו כים דאגה. דירמ״ה:

רש״י

וברוח אפיך. היוצא משני נחירים של אף דבר הכתו' כביכול בשכינ' דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אוזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו יכלו וזהו שאמר למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהו' כועס נשימתו קצרה ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו לך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת כך נר' בעיני וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו ועצמי חרה מני חורב לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממין ונחרים בעת הקצף וחרון מגזר' חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימו' על כן הוא אומר בערה בו ובנוח החמה אומ' נתקררה דעתו: נערמו מים. אונקלוס תרגם לשון ערימות ולשון נחות המקרא כמו ערמת חטים ונצבו כמו נד יוכיח: שנערמו. מחוקר רוח שיצא מאפך יבשו המי' והם נעשו כמין גלי' וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה: נד. לשון צבור וכנוס כמו נד קציר ביום נחלה כונס כנד לא כתב כונס כנאד אלא כנד ואו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתו' מכניס כבנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וצבורים ולא מצינו נאד נקוד שא בשלא פוס כמו שימה דמעתי בנאדך את נאד החלב: קפאו. כמו וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקי' את המצרי' על האבן בכח ונלחמי' בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן עד לב השמים בלב האלה לשון עקרו ותקפו של דבר: אמר אויב. לעמו כשפיתן בדברים ארדוף ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו. תמלא מהם: נפשי. רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים. תמלאמו תמלא מהם ים הרבה כלשון הזה. כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי ולא יכלו דברו לשלו' כמו דבר עמו ובני יצאוני כמו יצאו ממני מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הריקה כמו מריקים שקיהם וכליו יריקו ול תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפר' אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק לא הורק מכלי אל כלי לא הורק הכלי אין כתו' כאן שא לא הורק היין מכלי ש כלו מצינו הלשון מוסב על היין וכן והריקו חרבותם על יפי חכמתך דחירם: תורישמו. לשון רישות ודלות כמו מוריש ומעשיר: נשפת. לשון הפחה וכן וגם נשף בהם: צללו. שקעו עמקו לשון מצולה: כעופרת. אבר פ"לוס בלע"ז: באלים. בחזקי' כמו ואת אילי הארץ לקח אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלו'. יראוי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו על כן לך דומיה תהלה: נטית ימינך. כשהקב"ה נוטה ידו הרשעי' כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר וי' יטה ידו וכשל עוזר מש"ל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו יי' הצדיק: נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסובל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: ירגזון. מתרגזי': יושבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים ויהרגום אנשי גת: אלופי אדום אילי מואב. והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמוגו. נמסו כמו ברביבים תמוגגנה אמרו עלינו הם באים לכלותינו ולירש את ארצינו: תפול עליהם אימתה. על הרחוקים: ופחד

צללו ג׳ וכי׳ אציל תרעא כאבר׳

כמכה יוד חן א׳ דניאל כתר יהוא בלא מכסל וריבו להיות רמי ועדנם כרי שלא תרלה כאומר מיכה ואין ככון לגינם מיכה אבל הפם בשירת הים בי אז העביר כסלו שבאת׳ ועבר בים צרה ואומרי׳ זה הוא כסלו של מיכה ולכי זה ים כסף בין במכת באלם׳

אבן עזרא

וברוח אפך. כמו מרוח אפו יכלו תגער במו' ויקרשו: נערמו מים. כמו ערמת חטי': כמו נד נוזלי'. והמים שמנהגם להיותם נוזלים ויורדי' שבו כמו נד כמו קמו נד אחד כמו חומה: קפאו תהומות. נקרשו כמו וקפאון: בלב ים. באמצע הים כמו הלב שהוא באמצע הגוף כנגד רוח ב הגוף: אמר אויב. הוא פרעה. ומלת תמלאמו קשה. ורבי מרינוס אומר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל ממונם כדרך בני ישמעאלי והטע' דבק עם אחלק שלל ואחרים אומרים מגזרת אשר מלאו בו ואת' כן אורישם: תורישמו ידי. תשמידם וכן ואם לא תורישו: נשפת ברוחך. מגזרת נשף כי בנשף הבאת רוח שהשבי' אות': צללו. מגזרת מצולות כמו לקול צללו שפתי. ובמים אדירי' דבק עם צללו כאילו אמ' צללו במים אדירי' כעופרת. ועופרת מגזר' עפר כי השש מיני מתכות אם יושמו' תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ידועות ולעולם העופרת תוסיף: באלים. הם מלאכי מעלה הקדושי' ובני אלים הם הכוכבים ועוד אפרש זה בפרש' כי תשא: נאדר בקדש. הוא כסא הכבוד. וטעם נורא תהלות כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבי' להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא: נטית ימינך. מהו הפלא כי שמך עליון בעליונים ומשם נטית ימינך וב"ע הארץ שהיא למט' מכל השפלי' את האויב והכה בדרך משל כי ברגע אחד הגיעה ימינך שהיא למעלה משמי השמים אל תחת הים. וטעם ימינך כחך: נחית בחסדך. אמ' נחית לשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות. וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי הוא המנחה אותם הו' זה רמז לאשר נחם עד עתה: נהלת. כמו אתנהלה לאטי: בעזך. ולא בעוזם: אל נוה קדשך. הוא הר ציון ששם שכן הכבוד וכן כתוב ואביא אתכם אלי: שמעו עמים. שהם סביבותיהם גם יעברו עליה': חיל אחז יושבי ארץ פלשת. כי יושבי לאות על זה אילי. ביאור כמו כבש' כי הספרי' כדמותם בצאן והנה פלשתי' ואדום ומואב לא נלחמו עם ישרא' במדבר: נמוגו כל יושבי כנען. בעבור השמועות כדרך ונשמע וימס לבבנו גם יושבי כנען ארץ כנען: תפול עליהם. שב אל אדום ואל מואב הע"פ שהזכיר למעלה כנען וכמוהו בעמוד ענן ידבר אליהם כאשר פרשתי ויש דמי' מלחמה בשלום שב אל אבנר לבדו את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו שב אל אשתו ואמהותיו וכל זה בעבור עד יעבור עמך יי' שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען. ואמר עד יעבר פעמים כי סבבו את הר שעיר ימים רבים. וטעם

אבן עזרא

וטעם קנית. שהיו עבדים למצרים ואתה קנית אותם להיותם לך לעבד: תביאמו ותטעמו. תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו כדרך בהר מרום ישר' אשתלנו: בהר. כמו ההר הטוב הזה והלבנון או רמז להר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת יי'. וטעם פעלת יי' שאתה כוננתו מקדש מכון לך כי המקום הנזכר הוא כנגד המקום הנכבד מהעליון כי מקומו הארץ משתנה כנגד הכוכב ה העומד על ראשם וחכמי המזלו' יבינו זה. ומלת מקדש כמו מקד' וכמוהו השבת מטהרו כי הדגש בטית נוסף כרגש קוף מקדש ובעבור שהיה בקוף שוא נע כ נרפה הדלת כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת שתים וכבר הזכרתי דקדוקו: והנה כוננו ידיך. כמו פעלת כי הטעם כפול: ה' ימלוך. כאשר יבנה בית המקד' לשמו אז תראה מלכותו בארץ. וטעם לעולם ועד על דרך קצרה כי הוא לעולם ועד עולם ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו ומשפט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר וי"ו יפתחוהו כמו שור ושה וענ ובעבור זה נפתח ועד והנה את' ואוכל מכל ובסוף הפסוק הנחם השיאני ואוכל על כן אמרו ל לעולם ועד: כי בא סוס פרעה. לפי דעתי כי גם זה הפסוק מהשירה להזכיר הפלא שעשה בתוך שלא כאשר פירשתי. ומלת עליהם שבה אל סוס פרעה ב ברכבו ובפרשיו גם פרע' עמהם כיכן כתוב אמר אויב שהוא פרעה ואחריו תבלעמו ארץ וכתוב משרש ונער פרע' וחילו בים סוף: ויסע. לפי דעתי כי עמוד הענן שהיה הולך לפניה' בבאתם ממצרים ועמוד האש ככה ללכת יומם ולילה ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה והנה לא תמצא בפרשת בהעלותך ש שבלילה נסעו והנ' הסיעם משה על פי השם ואיכם רק ששת מסעו' עד הר סיני והם פחותים מארבעים יום והאויר טוב לא לח ולא קר ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו ו ובבואם אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן כי בעבור זה הוציאו עצי שטים ממצרי' כאשר אפרש ולהיות זכר לסכו' שעשו שם היה חג הסכות כי הכתוב אמר כי בסכו' הושבתי את בני ישר' ואיך ישבו בענני' כי הסכות אינם דומים לענני' ועוד אפרש למה חג הסכו' בחדש השביעי וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו כי כן כתוב ואם תהיה לילה בו ובנסע הענן יסעו בני ישראל ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם והנה שנים עמודים הם שמתה לפנים על המשכן ואם קבלה היא שז' ענני כבוד היו נשא סברתינו ונסמוך על הקבלה: אל מדבר שור. הוא מדבר איתם בעצמו אולי שתי ערי' היו במדבר שנקרא כן או ים למדבר שתי שמות ואשר שאמ' וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור על כן בהודעה נפתח בית במדבר: ולא מצאו מים ויבאו מרתה וכתוב ויסעו מים סוף כמו ויסע משה את ישראל מים סוף וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה: על כן קרא שמה. הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי: וילונו. מבנין נפעל כמו ויכונו מן נכונו מהפעלי' השניים או מעלומי העי"ן ואילו היה מבעלי הנו"ן היה על משקל וינטו: ויצעק. זה העץ לא ידענו מה היה רק דבר פלא היה ואילו היו המים עומדי' היינו אומ' דרך רפואה היה ונכון הוא מה שאז"ל: שם שם לו. השם לישרא': חק ומשפט. ליסר אותם וללמדם. וטעם ושם נסהו על דרך כי מנסה יי' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וככה ויענך וירעיבך למען נסותך להטיבך באחריתך להטיב הסובלים שלא הלינו על משה: ויאמר אם שמע תשמע. כבר הזכרתי שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת אין פי' לשמוע הדבר רק להבין טעם הענין הנושא הדבר והנה זו השמיעה שיבין מה מצוה לעשות: והישר בעיניו תעשה. אלו מצות עשה: כי כל והאזנת למצותיו. מצות לא תעשה להתבונן מה הם: ושמרת כל חקיו. שלא יעבור עליהם כמו ולא תלכו בחקות הגוי והקות העמים שלא יעשו כמעשיהם: וטעם

רשי

ופחד. על הרחוקים כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו': עד יעבר עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: תביאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו: מכון לשבתך. מקדש שלמטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקד'. הטע' עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם שלאחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה'. חביב בית המקדש שהעולם נ נברא ביד אחת שנא' אף ידי יסדה ארץ ו ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידי' בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתי' לבא שכל המלוכה שלו ולעולם ועד לשון עולמית הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פ פתוחה אבל אכבי היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא: כי בא סוס פרעה. כאשר בא: ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהיא אחו' אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאית' בסוטה. דבר אחר אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כ כשנצטרעה נקראת על שמו: את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחולות. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומ' והם עונין אחריו ומרים אמר' שירה לנשים: ויסע משה. הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיה' בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוציאים אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נ נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיעם בעל כרחם: ויבואו מרתה. כמו למרה הה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה והתי"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכת' כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקו' הלמ"ד תהפך לתי"ו בסמיכתה כמו חמה אין לי וחמתו בערה בו הרי ה"א של שרש נהפכה לתי"ו מפני שנסמכה על הוי"ו הנוספת וכן עבר ואמה הנה אמתי בלהה לנפש חיה וזהמתו חיתו לחם בין הרמה ותשובתו הרמת': וילנו. לשון נפעלו הוא וכן התרגו' לשון נפעלו ואתרעמו וכן דרך לשון תלונ' להסב הדבור אל האד' מתלונן מתרועם ולא יאמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקומפלנ"ט שיי מסב הדבור אליו באמרו שיי: שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין: ושם נסהו. לעם וראה קשיות ערפו שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו: אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשייה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברי' שאינן אלא גזרת מלך בלא שום טעם ויצר הרע מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו וכגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם. לא

לשבתך ג' וסי' מכון לשבתך פעלת. בנה בניתי בית זבול ואני בניתי בית זבול: ידיך חד מן י"א בלאים וסי' כאיוב סימן י"ד סוף מענה אבנים כי אתם עם: לעולם ועד ט' וסי' יי' ימלוך. כי גל העמים ילבו. גערת גוים אבדת רשע. אזכירה שמך בכל דור. ואשברה תורתך. ההלה לדוד ארוממך. בכל יום. תהלת יי'

וַתִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃	ב' המשל' ל' חל'	וְתִפֵּל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא וְדַחֲלְתָּא בִּסְגֵי תּוּקְפָךְ יִשְׁתְּקוּן כְּאַבְנָא עַד־דְּיִעְבַּר עַמָּךְ יְיָ יַת־אַרְנוֹנָא עַד־דְּיִעְבַּר עַמָּא דְּנָן דִּי פְרַקְתָּא יַת־יַרְדְּנָא׃
תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃	ל' וכל' ל' / ג' / ל' קמ'	תַּעֲלִינוּן וְתַשְׁרֵינוּן בְּטוּרָא דְּאַחְסַנְתָּךְ אֲתַר מְתַקַּן לְבֵית שְׁכִינְתָּךְ אַתְקֵינְתָּא יְיָ מַקְדְּשָׁא יְיָ אַתְקְנוּהִי יְדָךְ׃
יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃	ג' חס' ג' חס' בתורה	יְיָ מַלְכוּתֵיהּ קָאֵים לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃
כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ	כ"ד / ג' חס' בתור	אֲרֵי עָלוּ סוּסָוָת פַּרְעֹה בִּרְתִיכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי בְּיַמָּא וְאָתֵיב יְיָ עֲלֵיהוֹן יַת־מֵי יַמָּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא׃
וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת׃	ל' וכל' / ב' ב' חס'	וּנְסֵיבַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא אֲחָתֵיהּ דְּאַהֲרֹן יַת־תּוּפָּא בִּידַהּ וּנְפַקָא כָל־נְשַׁיָּא בַּתְרַהָא בְּתֻפִּין וּבְחִינְגִּין׃
וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס	ב' ומניין	וּמְעַנְיָא לְהֶן מִרְיָם שַׁבַּחוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי־אִתְגָּאִי עַל־גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵיהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא׃
וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם׃	ג' / ב' בתרי ליש'	וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יַת־יִשְׂרָאֵל מִיַּמָּא דְסוּף וּנְפָקוּ לְמַדְבְּרָא דְחַגְרָא וַאֲזַלוּ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכַּחוּ מַיָּא׃
וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃	ד' חס' ב' בנ' ליש'	וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִמָּרָה אֲרֵי מְרִירִין אִנּוּן עַל־כֵּן קְרָא שְׁמַהּ מָרָה׃
וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃ וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃	ל' ומל' / נ'	וְאִתְרָעַמוּ עַמָּא עַל־מֹשֶׁה לְמֵימַר מָה נִשְׁתֵּי׃ וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַלְפֵיהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן גְּזַר לֵיהּ קְיָם וְדִין וְתַמָּן נַסְּיֵהּ׃
וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו	יד בליש' ל' / ל'	וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי תַּעֲבֵיד וְתַצֵּית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל־קְיָמוֹהִי

ידבר פי. והמשכילים יזהירו: לעלם י"ח חס' נכבר בתרלים סימן ע"ה: בתפים ובמחלת ב' וסי' ותקח מרים. ויבא יפתח: ויסע ג' וסי' ויסע משה את ישראל. ויסע בעץ תקות'. ויסע כצאן עמו. ואחד יסע קדים בשמים: מרתה ב' בתרי ליש' וסי' ויבאו מרתה. כי אתי מרתה נאם יי': לשתת ד' חס' נכבר פרשת חיי: מרים ב' בתרי ליש' וסי' כי מרים הם. די הוה צבי הוה מרים: חק ומשפט ג' וסי' כשה. יהושע. עזרא. אנך: מצותיו דקדים לחקיו ד' וסי' והאזנת למצותיו. ושמעת בקול יי' אלהיך. להטות לבבנו אליו. דכלכים. וחבירו דוה: ושברת כל חקיו כל י"ו פסו' כל כל ובלה חדא ביניהון נכבר בשפטים סימן ב' פסו' ב':

כל־המחלה אשר־שמתי במצרים לא־אשים עליך כי אני יהוה רפאך: ס ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו־שם על־המים: ויסעו מאילם ויבאו כל־עדת בני־ישראל אל־מדבר־סין אשר בין־אילם ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים: וילינו כל־עדת בני־ישראל על־משה ועל־אהרן במדבר: ויאמרו אלהם בני ישראל מי־יתן מותנו ביד־יהוה בארץ מצרים בשבתנו על־סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי־הוצאתם אתנו אל־המדבר הזה להמית את־כל־הקהל הזה ברעב: ס ויאמר יהוה אל־משה הנני ממטיר לכם לחם מן־השמים ויצא העם ולקטו דבר־יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם־לא: והיה ביום הששי והכינו את אשר־יביאו והיה משנה על אשר־ילקטו יום יום: ויאמר משה ואהרן אל־כל־בני ישראל ערב וידעתם כי יהוה הוציא אתכם מארץ מצרים: ובקר וראיתם את־כבוד יהוה בשמעו את־תלנתיכם על־יהוה ונחנו מה כי תלונו עלינו: ויאמר משה בתת יהוה לכם בערב

כל־מרעין די־שויתי במצרים לא אשוי עלך ארי אנא יי אסך: ואתו לאילם ותמן תרתי עסרי מבועין דמיין ושבעין דיקלין ושרו תמן על־מיא: ונטלו מאילם ואתו כל־כנישתא דבני ישראל למדברא דסין דבין אילים ובין סיני בחמשא עסרא יומא לירחא תנינא למפקהון מארעא דמצרים: ואתרעמו כל־כנישתא דבני ישראל על־משה ועל־אהרן במדברא: ואמרו להון בני ישראל לוי דמיתנא קדם־יי בארעא דמצרים כד־הוינא יתבין על־דודי בסרא וכד הוינא אכלין לחמא ושבעין ארי־אפקתון יתנא למדברא הדין לקטלא ית־כל־קהלא הדין בכפנא: ואמר יי למשה הא־אנא מחית לכון לחמא מן־שמיא ויפקון עמא וילקטון פתגם־יום ביומיה בדיל דאנסינון התהכון באוריתי אם לא: ויהי ביומא שתיתאה ויתקנון ית דייתון ויהי על־חד תרין על דילקטון יום יום: ואמר משה ואהרן לכל־בני ישראל רמשא ותדעון ארי יי אפיק יתכון מארעא דמצרים: וצפרא ותיחזון ית־יקרא דיי בדשמיען ית־תורעמתכון על־יי ונחנא מה ארי־מתרעמיתון עלנא: ואמר משה כד יתן יי לכון ברמשא

על המים ד' וס' בפרש' וארא: לשבע ד' וחס' וס' באכלנו לחם לשבע · ואכלת' לשבע וישבתם · ואכלת' לחמיכ' לשבע · צדה שלח להם לשבע: אם לא ז' ס"פ וס' נמסר פרשת חיי: יום יום ז' ופסק וס' בפרשת וישב: בשמעו ג' וס' ובקר וראית' את כבוד יי' · ויהי כשמעו את דברי האלה · וירא בצר להם בשמעו: על יי' לא"ו נמס' בישעיה סימן נח"ו גבי הפטר' ואמר סלו סלו: ונחנו ג' וס' ונחנו מה כי תלינו · ונחנו מה לא עלינו · ונחנו עליו באשר:

לא אשים עליך · ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני יי' רופאך ולפי פשוטו כי אני יי' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דבר זה פן יביאך לידי חולי זה וכן הוא אומ' רפאות תהי לשריך: שתים עשרה עינות מים · כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם: ושבעים תמרים · כנגד ע' זקני': בחמשה עשר יו' · נתפר' היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו מ ממצרי' והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק ששים ואחת סעודות וירד להם מן בששה עשר באייר ו ויום אחד בשבת היה כדאיתא במסכת ש שבת: וילונו · לפי שכלה הלחם: מי יתן מותנו · שנמות ואינו שם דבר כמו מותנו אלא כמו עשותנו ח חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו לוי דמיתנא לו מתנו הלואי והיינו מתים: דבר יום ביומו · צורך אכילת יום ילקטו ב ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר: למען אנסנו · אנסנו הילך בתורתי אם י ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: והיה משנה · ליום ולמחרת: משנה · על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע · אומר אני אשר יביאו והיה משנ' לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על א אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה לקיטתו היה כפל לחם משנה וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה פ פוימון בבית למלאות העמר פעמים ללחם יומים: ערב · כמו לערב: וידעתם כי אני יי' המוציא אתכם מתצרים · לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא יי' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: ובקר וראיתם · לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד יי' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפני מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם שאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שמורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא: את תלונותיכם על יי' · כמו אשר על יי': ונחנו מה · מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו · שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשו' תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דגש ואין בו יוד וקרא תלונו הייתי מפרשו לשו' תתלוננו עכשו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה: בשר

והמינו ל' וא' הכינו רפת וכל ר"ת דכו' כמ"ה הכינו והכינו

וטעם כל המחלה יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרי' בעבור שמרדו בי ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם ועוד כי אני יי' אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותה על הארץ אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם · והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה כי מימי היאר היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם וכאן המים המרים שבו מתוקים והנה השם עשה הדבר והפכו על כן יש לך להשמר שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך: ויבואו · אמר הגאון שבעים מיני תמרים היו ואחרי' הוסיפו לכל שבט ושבט ואחרים אמ' לכל איש ואיש ואין צורך לדברים האלה כי העיינות שהיו י"ב ושבעי' תמרי' לא נבראו עתה בשביל ישרא' ואין זה זמן בשול תמרי' ולפי דעתי כי ישרא' לא ישבו במרה רק יום אחד והתעכבו באילם כמו כ' יום על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש ה השני נסעו מאלים והנה בט"ו ימים חנו בד' מקומות ואלה הם מדבר סיני ודפקה ואלוש ורפידי' כי תחלת החדש השלישי באו מדבר סיני · והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מימרה כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים: ויסעו · אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בט"ו לחדש השני להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישרא' ממצרים והנה יום ראשו' לחדש ניסן היה יום חמישי ואייר יום שני ושבת והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחנותם · ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר ירד המן והנה ראוי להיותו יום ר ראשון בעבור שאמר והיה ביום הששי כי היה יום ששי והיה ששי לירידת המן · ומה שאמר הגאון נקבלהו בעבור הקבלה ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן אולי שמרו שם ארבעה ימים או יותר והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו החל לספור כי כל האומות סומכים על ישרא' במספר הזה והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים ויום שבת לא כן ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר ויום ששי אלגמ"ע על שם חבורם כי הוא להם היום הנכבד בשבוע ויום שבת קראו אותו סב"ת כי השי"ן והסמ"ך מתחלפים בכתיבתם ואלה מישראל למדו כי הנה אבותי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם: וילונו · בימי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא לבדו הסיעם וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם על כן כתוב וילונו העם · ועתה במדבר סין וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום ובמרה התרעמו על המים ועתה מתרעמים על הבשר והלחם שסבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר כי שלשים יום היו להם מיום צאתם: הנני ממטיר · כדמות מטר היורד מהשמי' · ומלת לחם מאכל תמצא על אלה כמשמעו גם על הבשר כמו לחם אשה גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו · וטעם אנסנו שיצטרך אלי בכל יום · ופירוש משנה שני העומר לאחד כי כן כתוב: ויאמר · טעם כי יי' הוציא אתכם בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו והנה שני אותות יעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם האחד בערב זה היום ושני למחרתו בבקר והיה ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם כי אינו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד יי' כי ביום שנמו ראו את הכבוד כאשר יפרש: ובקר · פרשתיו: בשמעו את תלונותיכם · דבק עם וראיתם את כבוד יי': ונחנו מה · מה בידנו לעשות לא עשינו רק מה שנוני · ונחנו חסר אל"ף: ויאמר · עתה פירש להם שני האותות: קרבו

אבן עזרא

קרבו לפני יי'. אל המדבר: ויהי. התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: וידבר. ונראה כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: שמעתי. מלת תלונות זרה דגשות הנו"ן וזאת הנבואה שניה כי כבר הזכירה משה באתת יי' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר רק נשנית בעבור ישר' שיראו הכבוד. ומלת בין הערבי' כמו בערב כאשר פי' ומזה הפסוק התברר פי' ובקר וראיתם את כבוד יי' כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם: ויהי בערב. בסוף היום בעצמו: ותעל השלו. אולי עלת' מפאת ים: שכבת הטל. כמו ונבלי שמים מי ישכיב טעם ירידה ובמקום אחר כתוב וברדת הטל. ירקבם חוי שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תרנגבין ובלשון ערבי מ"ן ובלשון לעז מנ"א כי קושיות רבות עמדו עליו האחת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלכביר והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס ועוד כי בלילה לא יבאש ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכ' שיעשה ממנו עוג' ועוד כאשר יושם בלשון ימס ועוד כי איננו משביע שיולד דם טוב רק הוא נכנס ברפואו' ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה ועוד כי לא היה יורד בשב' ועוד כי יורד לכל מקום שיחנו ועוד כי עבר עמהם את הירדן ולא שבת עד חניכים על דרך הפש': ותעל. הטעם שנפסקה כמו אז תעלת יבוש עלה כי הטע' מעת שחללת יבוש כם תלך מעלי ונפש וכמוהו אומ' אל תעלני בחצי ימי והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ ובהסתלק הטל יורד המן וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו: דק מחוספס. כמו שגול ואין לו חבר והאומ' שהוא כמו מחשוף שהוא בנין איננו נכון כי משפ' הלשו' שיכפלו הפ"א והעי"ן כמו יפיפית או העי"ן והלמ"ד כמו ירקרק או הלמ"ד לבד' כמו סגריר רק העי"ן לבדו לא מצאנו כי אם בצלומי הה"א כמו הגיגי כי אחר שחסר הה"א נראה הג"מל כלמ"ד פעל על כן כפלוהו רק באותיות נראות לא מצאנו העי"ן כפול: ויראו. אמ' רבינו שלמה כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא מן הוא והמגיד לו ככה לא דבר נכון כי תרגום מה הוא בלשון ישמעאל מה הוא רק מן הוא תרגומו מי הוא כי איננו נופל מן בלשונ' כי אם על אדם כי פי' מן הוא מגזרת אשר מנה את מאכלכם אמר רב משה הכהן ידענו כי אין מוקד' ומאוחר בתורה כי ויאמר משה אליהם וכבר אמר משה אליהם וכמוהו רבים ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש וכבר באש וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו ואיחר הכתוב לומר דברי משה בעבור שהוא צריך להאריך לומ' זה הדבר אשר צוה יי' זה בדרך הקבל' כי עומר לגולגולת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם: ויעשו. על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא: וימודו בעומר. מצא כל אחד לפי מה ששער: ויאמר. הטעם שיותירו ממנו לאכלו מחר רק יבטח בשם כי מחר ירד כי איננו מצוה עליו לאכלו כלו רק אם נשאר לו שלא יכול לאוכלו וישליכנו מחוץ לאהלו: ולא. מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו אל משה כי [illegible] נשים מעטים היו. אמר רבי מרינוס כי וירם מגזרת רמה:

מסורה

אל כל עדת בני ישראל ג' וס' קרבו לפני יי' כי שמע את תלנתיכם. ויהי כדבר אהרן. והארץ אשר עברנו: ובבקר ו' וס' ובבקר תשבעו לחם. ובבקר והתה שכבת. ובבקר זרעך תפריח. ובבקר הפלתי תקדמך:

תורה

בשר לאכל ולחם בבקר לשבע בשמע יהוה את תלנתיכם אשר אתם מלינם עליו ונחנו מה לא עלינו תלנתיכם כי על יהוה: ויאמר משה אל אהרן אמר אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני יהוה כי שמע את תלנתיכם: ויהי כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל ויפנו אל המדבר והנה כבוד יהוה נראה בענן: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: שמעתי את תלונת בני ישראל דבר אלהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם וידעתם כי אני יהוה אלהיכם: ויהי בערב ותעל השלו ותכס את המחנה ובבקר היתה שכבת הטל סביב למחנה: ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק ככפר על הארץ: ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא ויאמר משה אלהם הוא הלחם אשר נתן יהוה לכם לאכלה: זה הדבר אשר צוה יהוה לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו: ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט: וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסירו איש לפי אכלו לקטו: ויאמר משה אלהם איש אל יותר ממנו עד בקר: ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בקר וירם תולעים ויבאש ויקצף עלהם משה: וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו

אונקלוס

ביסרא למיכל ולחמא בצפרא למסבע בדשמיען קדם יי ית תורעמתכון די אתון מתרעמין עלוהי ונחנא מה לא עלנא תורעמתכון אלהן על מימרא דיי: ואמר משה לאהרן אמר לכל כנשתא דבני ישראל קריבו קדם יי ארי שמיע קדם יי ית תורעמתכון: והוה כד מליל אהרן עם כל כנשתא דבני ישראל ואתפניאו למדברא והא יקרא דיי איתגלי בעננא: ומליל יי עם משה למימר: שמיע קדמי ית תורעמת בני ישראל מליל עמהון למימר בין שמשיא תיכלון בסרא ובצפרא תשבעון לחמא ותדעון ארי אנא יי אלהכון: והוה ברמשא וסליקת סליו וחפת ית משריתא ובצפרא הות נחתת טלא סחור סחור למשריתא: וסליקת נחתת טלא והא על אפי מדברא דעדק מקלף דעדק כגירא על ארעא: וחזו בני ישראל ואמרו גבר לאחוהי מנא הוא ארי לא ידעין מה הוא ואמר משה להון הוא לחמא דיהב יי לכון למיכל: דין פתגמא די פקיד יי לקוטו מניה גבר לפום מיכליה עומרא לגולגלתא מנין נפשתיכון גבר לדי במשכניה תסבון: ועבדו כן בני ישראל ולקטו דאסגי ודאזער: וכלו בעומרא ולא אותר דאסגי ודאזער לא אחסר גבר לפום מיכליה לקטו: ואמר משה להון אנש לא ישאר מניה עד צפרא: ולא קבילו מן משה ואשארו גובריא מניה עד צפרא ורחיש ריחשא וסרי ורגיז עליהון משה: ולקטו יתיה בצפר בצפר גבר כפום מיכליה

מסורה

ובבקר אמר למלך. ובבקר היא שבה: ויאמר משה אלהם ג' וס' הוא הלחם אשר. איש אל יותר. אם יעברו בני גד: לגלגלת ג' חס' וס' עמר לגלגלת. בקע לגלגלת. מחצית השקל דולקחת חמשת חמשת: יותר ז' בליש' וס' איש אל יותר ממנו. ואת הותר החרמנו. ויותר מבנו מאה רכבי' דשמואל. וחברו דה"י. כי מה יותר לחכם. ויותר לראי השמש. לעשות יקר יותר מבני: ויותרו ה' חס' בליש' וס' ויותרו אנשים ממנו. הנותרים לאמר. סוף פסו'. והותרך יי' לטובה בפרי בטנך. את אשר הותרה משבעה' ויאכלו ויותרו כדבר יי': בבקר בבקר י"ג וס' בישעיה סימן נ' בהפטרת והיה עקב:

רשי

בשר לאכל. ולא לשובע למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שלחם שאלו כהוגן שאי אפשר לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעי' אתכם מתלוננים: קרבו. למקום שהענן ירד: השלו. מין עוף ושמן מאד: היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקו' אחר הוא אומר וברדת הטל וגו' הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: ותעל שכבת הטל. כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת החמ' כדרך טל עולה לקראת חמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באוי' ורבותינו דרשו שהטל עולה מן הארץ באויר וכעלו' שכב' הטל נתגל' המן וראו והנה על פני המדבר דק מחוספס מגולה ואין דומה לו במקרא וי"ל מחוספס לשון חפיס ודלוסקמ' שבלשו' משנ' כשנתגל' משכב' הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפור. כפור גילד"א בלעז דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמ' גבי כסוי הדם הגיר והזרניך דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפו' שטוח קלוש ומחובר כגליד. דק טי"בא בלע' שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרג' אונק' תוספ' הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: מן הוא. הכנת מזון הוא כמו וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו בשמו: עומר. שם מדה: מספר נפשותיכם כפי מנין נפשו' שיש לאיש באהלו תקחו עמר לכל גולגלת: המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגלגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגלגלת וזהו נס גדול שנעשה בו: ויותירו אנשים. דתן ואבירם: וירם תולעי'. לשון רמה: ויבאש. הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנ' ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: ויקצף עליהם משה: ותם

וילקטו

וחס הג' פתחין וס' וחם השמש ונמס · וחם לאדני המלך · אם ישכבו שנים · וא' חם לבי בקרבי וס' בלשון תרגום מלכא דדמוך כשמשא : תמצאהו ז' חס' כליש' וס' היום לא תמצאהו · וימצאהו המורים · ומצאהו רעות · וימצאהו בחלקת נבות · ויבקשו שלשה ימים · כחלום יעוף ולא ימצאהו : על כן ב' בטעם תלישא

וְחַ֥ם הַשֶּׁ֖מֶשׁ וְנָמָֽס׃ וַיְהִ֣י ׀ בַּיּ֣וֹם הַשִּׁשִּׁ֗י לָֽקְט֥וּ לֶ֙חֶם֙ מִשְׁנֶ֔ה שְׁנֵ֥י הָעֹ֖מֶר לָאֶחָ֑ד וַיָּבֹ֙אוּ֙ כָּל־נְשִׂיאֵ֣י הָֽעֵדָ֔ה וַיַּגִּ֖ידוּ לְמֹשֶֽׁה׃ וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֗ם ה֚וּא אֲשֶׁ֣ר דִּבֶּ֣ר יְהוָ֔ה שַׁבָּת֧וֹן שַׁבַּת־קֹ֛דֶשׁ לַיהוָ֖ה מָחָ֑ר אֵ֣ת אֲשֶׁר־תֹּאפ֞וּ אֵפ֗וּ וְאֵ֤ת אֲשֶֽׁר־תְּבַשְּׁלוּ֙ בַּשֵּׁ֔לוּ וְאֵת֙ כָּל־הָ֣עֹדֵ֔ף הַנִּ֧יחוּ לָכֶ֛ם לְמִשְׁמֶ֖רֶת עַד־הַבֹּֽקֶר׃ וַיַּנִּ֤יחוּ אֹתוֹ֙ עַד־הַבֹּ֔קֶר כַּאֲשֶׁ֖ר צִוָּ֣ה מֹשֶׁ֑ה וְלֹ֣א הִבְאִ֔ישׁ וְרִמָּ֖ה לֹא־הָ֥יְתָה בּֽוֹ׃ וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אִכְלֻ֣הוּ הַיּ֔וֹם כִּֽי־שַׁבָּ֥ת הַיּ֖וֹם לַֽיהוָ֑ה הַיּ֕וֹם לֹ֥א תִמְצָאֻ֖הוּ בַּשָּׂדֶֽה׃ שֵׁ֥שֶׁת יָמִ֖ים תִּלְקְטֻ֑הוּ וּבַיּ֧וֹם הַשְּׁבִיעִ֛י שַׁבָּ֖ת לֹ֥א יִֽהְיֶה־בּֽוֹ׃ וַיְהִי֙ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֔י יָצְא֥וּ מִן־הָעָ֖ם לִלְקֹ֑ט וְלֹ֖א מָצָֽאוּ׃ ס וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֑ה עַד־אָ֙נָה֙ מֵֽאַנְתֶּ֔ם לִשְׁמֹ֥ר מִצְוֺתַ֖י וְתוֹרֹתָֽי׃ רְא֗וּ כִּֽי־יְהוָה֮ נָתַ֣ן לָכֶ֣ם הַשַּׁבָּת֒ עַל־כֵּ֠ן ה֣וּא נֹתֵ֥ן לָכֶ֛ם בַּיּ֥וֹם הַשִּׁשִּׁ֖י לֶ֣חֶם יוֹמָ֑יִם שְׁב֣וּ ׀ אִ֣ישׁ תַּחְתָּ֗יו אַל־יֵ֥צֵא אִ֛ישׁ מִמְּקֹמ֖וֹ בַּיּ֥וֹם הַשְּׁבִיעִֽי׃ וַיִּשְׁבְּת֥וּ הָעָ֖ם בַּיּ֥וֹם הַשְּׁבִעִֽי׃ וַיִּקְרְא֧וּ בֵֽית־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־שְׁמ֖וֹ מָ֑ן

וּמָה דְמִשְׁתָּאַר מִנֵּיהּ עַל אַפֵּי חַקְלָא כַּד חָם עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקַטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין תְּרֵין עוּמְרִין לְחַד וַאֲתוֹ כָּל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא וְחַוִּיאוּ לְמשֶׁה׃ וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דִּי מַלֵּיל יְיָ שְׁבָא שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחַר יָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְמֵיפָא אֵפוֹ וְיָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ וְיָת כָּל מוֹתָרָא אַצְנַעוּ לְכוֹן לְמַטְרָא עַד צַפְרָא׃ וְאַצְנַעוּ יָתֵיהּ עַד צַפְרָא כְּמָא דְפַקֵּיד משֶׁה וְלָא סְרִי וְרִיחֲשָׁא לָא הֲוָה בֵיהּ׃ וַאֲמַר משֶׁה אֲכֻלוּהִי יוֹמָא דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא דֵין לָא תַשְׁכְּחֻנֵּיהּ בְּחַקְלָא׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטֻנֵּיהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא לָא יְהֵא בֵיהּ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפַקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא אַשְׁכַּחוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה עַד אֵימָתַי אַתּוּן מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוּדַי וְאוֹרָיְתִי׃ חֲזוֹ אֲרֵי יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל כֵּן הוּא יָהֵב לְכוֹן בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְחֵם תְּרֵין יוֹמִין תִּיבוּ גְּבַר תְּחוֹתוֹהִי לָא יִפּוֹק אֱנַשׁ מֵאַתְרֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ וּקְרוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמֵיהּ מַנָּא

גדולה וס' על כן הוא נתן לכם ביום הששי · קרא שם המקום ההוא עמק עכור : יומים ה' כליש' ג' מלאים וב' חס' וס' לחם יומים · אך אם יום או יומים · לא יום אחד תאכלון · או ימים או חדש ימים · יחיינו מימים · ב' בת' חס' שבו ה' בתו' נמס' פרש' וירא : אל יצא ג' וס' אל יצא איש ממקומו · אל יצא פליט מן העיר · באו הכום איש אל יצא : השבעי חד מן ח' חסרי' נמסר פרש' בא : וישבתו ב' וס' ביום השבעי · וישבתו שלשת רעי איוב :

וחם השמש ונמס · הנשאר בשדה נעשה נחלי' ושותין ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמי' בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל · פשר לשון פושרין על ידי השמש מתחמם ומפשיר : ונמס · דישטנפריר ודוגמותו בסנהדרין · לקטו לחם משנה · כשמדדו את לקיטתן באהליהם מצאו בסוף ארבע מיתות : כפלים שני העומר לאחד ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו : ויגידו למשה · שאלוהו מה היום מיומי' ומכאן יש ללמד שעדין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטוה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר יי' שנצטויתי לומ' לכם ולכך ענשו הכתו' שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל : את אשר תאפו אפו · מה שאתם רוצי לאפות בתנור אפו ה היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במי' בשלו היו' לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול ב בתבשיל : למשמרת · לגניזה : ויאמר משה אכלוהו היום · שחרית שהיו רגילים לצאת ו וללקוט באו לשאו' אם נצא אם לאו אמ' להם את שבידכם אכלו · לערב חזרו לפניו מהו לצאת אמר להם שבת היו' ראה אותם דואגי' שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היו' לא תמצאוהו מה תלמוד לומ' היום היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו : וביום השביעי שבת · שבת הוא המן לא יהיה בו ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכיפורים וימים טובי' : עד אנה מאנתם · משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקיא כרבא ע"י הרשעים מתגנין הכשרים : ראו · בעיניכם כי יי' בכבודו מזהיר אתכ' על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים : שבו איש תחתיו · מכאן סמכו חכמים ארבע אמות ליוצא חוץ לתחום : אל יצא איש ממקומו · אלו אלפים אמה ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר · וזהו

ויאמר · ויאמר
וילקטו · טעם וחם השמש כאו' היום כי השמש לא יחם : ונמס · מגבין נמס על משקל הכפל : ויהי · ירד המן יותר מהמנהג כאשר יפרש וישראל לקטו ולחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה והם לא ידעו למה ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוה ושאלוהו מה יעשו כי למה צוה ללקוט משנה ואיך יוכלו לאכלו : ויאמר · כבר אמ' לי השם כי אתם חייבי' לשבות מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש כי מחר הוא יום שבת ליי' כי זה היום שמך לשם בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי וככה בשבת השמטה שבתה הארץ שבת ליי'. ומלת שבת בדקדוק קשה כי איננה על משקל גנב כי תי"ו שבת סימן לשון נקבה והעד שבת היא ליי' ומלת שבת שם דבר כמו שביתה וככה דקדוק המלה היתה ראויה ל להיות שבתת על משקל דלקת וכאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה כמו משרת לנקבה פתחו הרי"ש להורו' על לשון נקבה ולשון זכר הוא משרת את המלך וככה מלת אחת כאשר אפרש · ומלת אפו זרה כי היה ראוי להיותו על משקל נשו והנה אמר משה לנשיאים מה יעשו : את אשר תאפו · כמנהגכם אפו שתאכלו היום וככה את אשר תבשלו בשלו והנה מהשנות האחת יעשו כל זה ובשלו הכל כרצונכם ואכלו מה שיספיק לכם : ואת כל העודף · הניחוהו עד הבקר שאומ' לכם מה תעשו והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת רק בבקר הודיעם זה הסוד : ויאמר · רבים חכמי' אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו כי משה אמ' כי שבת היום ליי' ולא הלילה שעבר גם אמר מחר ופרשו ויהי ערב ויהי בקר כרצונם כי יום ראשון לא השלי' עד בקר יום שני ולא דברו נכונה כי משה לא דבר לישר רק כנגד מנהגם כאשר הזכרתי לך כי מנהג ארצות ערלי' אינם כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובגינם וענינם כי אין מנהג שיאכל אדם או יבשל בקיץ ובחרף ולא לעשות מלאכה רק ביום על כן אמר מחר ועתה שים לבך להבין טפשות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום והוא מעת זרוח השמש עד שקעו ולחשך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו והנה הלילה הפך היום כמו שחשך הפך אור אם כן איך יקרא מעת ערב שהוא שקיעת השמש עד בקר יום והנה הוא לילה והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום על כן כתוב לילה ויום ויום ולילה שלשת ימים ושלשה לילות כי אילו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה וזה לא יתכן בראייה גמורה מחכמת הדבר שאם דברי יהיה כולל שני דברים שאחד הפך כנגדו והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק כמו ביום הכותי כל בכור אתה עובר היום אל ארץ אחרת כיום הזה והיה ביום ההוא ורבים ככה והנה נכון כל אלה הדברים ובקש יום התורה כאשר אמרתי כי שנותינו אינם קבועים במהלך החמה והלבנה רק בקביעות בית דין והנה מצאנו שאמר שבעת ימים מצות תאכלו ופירש כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב עד יום האחד ועשרים לחדש בערב וכתוב מערב עד ערב תשבתו שבתכם ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום כי כן כתו' מקרה לילה והנה לא יטהר עד בא השמש שהוא סוף היום הראשון ואילו כן שהוא עד בקר יום שני היה ראוי שירחץ בבקר כי הם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חצי יום שעבר טמא גם חצי יום הבא ואלה דברי התולים וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו : ויאמר · עתה פירש מה יעשו בעודף המונח וגלה להם שורו כי לא ימצאוהו היום כי לא ירד : ששת · כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים : וביום השביעי לא יהיה · מן יורד והוסיף בו תוספת ביאור כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו : ויהי ביום השביעי · לרדת המן : יצאו ללקוט · לראות היעמדו דברי משה : ויאמר יי' · משה כנגד כל ישראל והטעם שיאמר לישראל ככה · וטעם מצותי על האנשים שהותירו ממנו עד בקר · וטעם ותורותי שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו לחם משנה וטעם לשון רבים מצותי ותורותי כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם ויש להם סודות בדברי הנשמה ולא יבינום רק המשכילים ועל כן כל מצותיו היא שתים : ראו · הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם שיתברר לכם כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשי' על כן הוא נתן שירד המן היום כפלים ממנהגו בכל יום : שבו איש תחתיו · באהלו · ופי' אל יצא איש ממקומו ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט : וישבתו · ספר הכתו' כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיום ההוא והלאה : ויקראו · הנה הזכיר למעלה הנס' שנשמעו במן ושב עתה לספר שבחו :

אחת ו' פתחין בזקפא וסי' קח צנצנת אחת. ויסבו את העיר ביום. ויאמר אבישי אל דוד. ויחלק לכל העם לכל המון ישראל. ותנו את החצי לאחת. והנה כבר עפרת. זכריה. וסי' בלשון תרגום צלוחית בכף אבישי פלג פלגות עגילי. וכל חקה כדה שנה תורה חמשת סיבן דכו' אחת במא נקי יהיה לביתו שנה אחת:

והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש: ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יהוה מלא העמר ממנו למשמרת לדרתיכם למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר ב בהוציאי אתכם מארץ מצרים: ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העמר מן והנח אתו לפני יהוה למשמרת לדרתיכם: כאשר צוה יהוה אל משה ויניחהו אהרן לפני העדת למשמרת: ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען: והעמר עשרית האיפה הוא: פ

יז ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי יהוה ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם: וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את יהוה: ויצמא שם העם למים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא: ויצעק משה אל יהוה לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני: ויאמר יהוה אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת: הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב

והוא כבר זרע גידא חיור וטעמיה כאיסקריטון בדבש: ואמר משה דין פתגמא דפקיד יי מלי עומרא מניה למטרא לדריכון בדיל דיחזון ית לחמא די אוכלית יתכון במדברא באפקותי יתכון מארעא דמצרים: ואמר משה לאהרן סב צלוחית חדא והב תמן מלי עומרא מנא ואצנע יתיה קדם יי למטרא לדריכון: כמא דפקיד יי למשה ואצנעיה אהרן קדם סהדותא למטרא: ובני ישראל אכלו ית מנא ארבעין שנין עד דעלו לארעא יתיבתא ית מנא אכלו עד דאתו לסיפי ארעא דכנען: ועומרא חד מן עסרא בתלת סאין הוא: ונטלו כל כנשתא דבני ישראל ממדברא דסין למטלניהון על מימרא דיי ושרו ברפידים ולית מיא למשתי עמא: ונצא עמא עם משה ואמרו הבו לנא מיא ונשתי ואמר להון משה מה אתון נצן עמי מה אתון מנסן קדם יי: וצחי תמן עמא למיא ואתרעם עמא על משה ואמ' למא דנן אסיקתנא ממצרים לקטלא יתי וית בני וית בעירי בצחותא: וצלי משה קדם יי למימר מה אעביד לעמא הדין עוד זעיר פון וירגמנני: ואמר יי למשה עבר קדם עמא וסב עמך מסבי ישראל וחוטרך די מחיתא ביה ית נהרא סב בידך ותיזיל: הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא בחורב

אבן עזרא

יש אומרים כי כזרע גד לבן כוסברתא ונקרא בלשון ערבי כסבור ויש אומרים חרדל והנכון לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן וככה צפיחית והגאון אמר כי הוא רקיק מצות והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחית בדבש ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן אלה השני מטעמים הראנו הכתוב: ויאמר. זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר שנעשה המשכן רק נכתבה במקומו הזה לספר זה הנס שעמד המן לדורות והנה משה אמ' כן לישראל על כן אמ' אשר האכלתי אתכם: צנצנת. כלי חרס או נחשת ואין למלה הזאת חבר. וטעם לפני יי' בעבור הכבוד שהוא על הכרובי' כאשר. הנה פי' לפני יי' לפני העדות שהוא הארון ונקר' ארון העדו' בעבור לוחות הברית שהיו שם: ובני. זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסי' רבים היו זמן ועמדו ארבעי' שנה ולא כל הנסים האחרים. וטעם אל ארץ נושבת כי היו במדבר בארץ לא עבר בה איש והנה כשעברו הירדן היו אוכלין מ התבואה שמצאו על כן הוצרך לומ' את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען כי המן נמשך עמהם עד שבאו לגלגל שהוא קצה ארץ כנען והנה התבואה חדשה עמהם אז שבת המן: והעומר. הזכיר זאת המדה כי עומר לגלגלת היה רב לשובע: ויסעו. אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם כי ממדבר סין נסעו אל דפקה ומשם לאלוש ומאלוש לרפידים. וטעם על פי יי' ביד משה כאשר הזכרתי: וירב. הזכיר העם ולא כל העם כאשר הזכיר בדבר המן כי שתים כתות היו האחד אין לה מי' לשתות והיא העושה מריבה עם משה והשנית יש לה מים שהביאו מאלוש והיא הרוצה ל לנסות את השם אם יתן מים כאשר יפרש: תנו לנו מים. למשה ואהרן מדברי' ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר פירשתי כי משה לא דיבר עם ישראל רק ע"י אהרן והנה השיב למריבים עמו מה תריבו' עמדי כשעה כלנו ע' השם ואמר למנסי' מה תנסון את יי'. ויצמא. כאשר התחזק עליהם הצמא התרעמו על משה כי הדיע להם להוציאם מארץ מצרים: ויצעק. דבר הכתוב דרך משל כי רבי' מריבות עשו עמי ומתרעמים עלי ואילו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי: ויאמר. יש אומרי' בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים יתן להם עתה וקח אתך מזקני ישראל: ומטך אשר הכית בו. בגוי: הנני. הטעם כי אתגלה והטעם כתי ונגלותי בחורב: והכית

רשי

והוא כזרע גד. עשב ששמו איליאנדרי וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחית. בצק שמטגני' אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגו' של אנקלוס: למשמרת. לגניזה: לדורותיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקין בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתור' מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת ה המן אמר להם אתם ראו דבר יי' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם ה הרבה שלוחין יש לו ל למקום להכין מזון ל ליראיו: צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני יי'. לפני הארון ולא נאמ' מקר' זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: ארבעים שנה. והלא חסר שלשי' יום שהרי בחמשה עשר באייר ירד להם המן תחלה ובחמשה עשר בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל מ ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן: אל קצה ארץ כנען. בתחלת ה הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבו' מואב נמצאו מכחישי' זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה ב בשבעה באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן ש שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: עשירית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ששת קבין ו והקב ארבעה לוגים והלוג ששה ביצים נמצא עשירי' האיפה ארבעי' ושלש ביצים וחומש ביצה והוא שיעור ל לחלה ולמנחות: מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: עוד מעט. אם אמתין עוד מעט יסקלוני: עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך ל למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המי' יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישרא' אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: והכית

כצפיחית ל' וחסר יוד תנייאנא

אחת ו' כת' בזקפא וסי' צלוחית מקף אבישי פלג פלגות עגילי וכל חמשת דכו' במא

העדת כלם חס' בֿמא וסי' מצוין בפרשת אחרי מות: אל קצה ו' וסי' ובני ישראל אכלו את המן. וירד הגבול אל קצה ההר. ועבר הגבול אל כתף בית חגלה. וירד הוא ופורה נערו. צא נא לקראת אחז. והנה יי' השמיע: והעמר עשריה האיפה ל' כתיב כן כתו'. ועשירית האיפה סולת ל' מלא דמלא בתורה ושאר אוריתא עשירת כתיב וכל נביאים וכהו' עשרית כתיב בֿמא ועשירת החמר האיפה יחזקאל: ברפידים ב' מלאים בליש' וסי' ויחנו ברפידים ואין מים. ויסעו מרפידים ויבאו: תריבון ג' ומ"ל וס' מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. המפניו תשאון אם לאל תריבון. אנ"ך: מה תריבון עמדי כה א' פסו' בה מה נמסר פרשת שמות: למים ה' דגשים וסי' ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה. הוי כל צמא לכו למים. ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. לא רעב ללחם ולא צמא למים וחד בין מים למים: וקח י"ג וסימן מצוין במשלי סימן:

והכית בצר ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל: ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את יהוה לאמר היש יהוה בקרבנו אם אין: פ

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם: ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי: ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה: והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק: וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בא השמש: ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב: פ

ויאמר יהוה אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים: ויבן משה מזבח ויקרא שמו יהוה נסי:

ותימחי בטינרא ויפקון מניה מיא וישתי עמא ועבד כן משה לעיני סבי ישראל: וקרא שמא דאתרא נסיתא ומצותא על דנצו בני ישראל ועל דנסיאו קדם יי למימר האית שכינתא דיי בינגא אם לא:

ואתא עמלק ואגיח קרבא עם ישראל ברפידים: ואמר משה ליהושע בחר לנא גברין ופוק אגיח קרבא בעמלק מחר אנא קאים על ריש רמתא וחוטרא דאתעבידו ביה ניסין מן קדם יי בידי: ועבד יהושע כמא דאמר ליה משה לאגחא קרבא בעמלק ומשה אהרן וחור סליקו לריש רמתא: והוה כד מרים משה ידוהי ומתגברין דבית ישראל וכד מנח ידוהי ומתגברין דבית עמלק: וידי משה יקרא ונסיבו אבנא ושויאו תחותוהי ויתב עלה ואהרן וחור סעידין בידוהי מכא חד ומכא חד והואה ידוהי פרישן בצלו עד דעל שמשא: ותבר יהושע ית עמלק וית עמיה לפתגם דחרב:

ואמר יי למשה כתב דא דוכרנא בספרא ושוי קדם יהושע ארי מימחא אמחי ית דוכרנא דעמלק מתחות שמיא: ובנא משה מדבחא ופלח עלוהי קדם יי דעבד ליה ניסין:

בצור ג' דגשים וסי' והכית בצור ויצאו · בא בצור והטמן · לעד בצור יחצבון: ויצאו ז' רפין וסי' הנני עומד לפניך שם על הצור · כי ינצו אנשים יחדו · ויצאו זקניך ושפטיך · ויצאו אחרינו עד · ויצאו וראו בפגרי · ויאמר אליהם טמאו · ויצאו ישבי עיר: נסתם ד' חס' בליש' נסי ועל נסתם · למען ענתך לנסתך · למען נכתך

להטיבך · ותבא לנסתו בחידות: מסה ב' שום קרתא ומשתנין חד כתיב ס' וחד כתיב ש' וסי' ויקרא שם המקום מסה ומריבה · וכתבערה ובמשא: אם אין ד' וסי' היש יי בקרבנו · היש בה עץ · אם אין אתה דבר · אם אין שמע לי: וילחם עם ישראל ב' וסי' ברפידם · ולא האמין סיחון · ושאר' וילחם בישראל: וידי ד' וסי' וידי משה כבדים · וידי אדם מתחת כנפיהם · וידי עם הארץ תכהלנה · מעשה חרש וידי צורף: ואת עמו ז' נמסר לעיל בריש סידרא: ויאמר יי י"ב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר בסדר ואלה שמות: ושים ט' בקריי וסי' ושים כסף איש בפי: באזני יהושע · קטרת · בסלע קנך · עשה לך שרף · ושים עליה כרים · דיחזקאל · ראה בעיניך ובאזניך שמע · קח נא מפיו תורה · ושים פחות תחתיהם · דמלכים: אמחה ב' וסי' את האדם · את זכר עמלק: ויקרא שמו ו' חס' את נמסר פרש' וישלח: נסי ב' כתרי ליש' וסי' יי נסי · ברים נסי:

רשי

והכית בצור · על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו: ויבא עמלק · סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרי' היש יי' בקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני · משל לאדם שהרכי' בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שניה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמ' לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו ובא הכלב ונשכו: בחר לנו · לי ולך השווהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך מניין · ויאמר אהרן אל משה בי אדוני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו · מורא רבך כמורא שמים שנאמר אדוני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כליה המורדים בך כאילו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם · צא מן הענן והלחם בו: מחר · בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן · דבר אחר בחר לנו אנשים · שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: ומשה ואהרן וחור · מכאן לתענית שצריכים ג' לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: כאשר ירים משה ידו · וכי ידיו של משה עושות היו המלחמ' כו' כדאי' בראש השנ': וידי משה כבדים · בשבי' שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו · ויקחו אהרן וחור אבן וישימו תחתיו: ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה · ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש · שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיא באי זו שעה הם נוצחי' והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות: ויחלוש יהושע · חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כולם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדיבור של שכינה: כתוב זאת זכרון · שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות: ושים באזני יהושע · המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה · לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: ויקרא שמו של מזבח יי' נסי · הקב"ה עשה לנו כאן נס לא שהמזבח קרוי יי' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום יי' הוא נס שלנו: ויאמר

אבן עזרא

והכית בצור · שאין בו מים ואחז דרך קצרה שלא הזכיר ותשת העדה ובעירם: ויקרא · משה או הקורא: מסה ומריבה · בעבור שני דברים הנזכרים ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר כך ואתן לעשו וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה ופי' מסה על נסותם את יי' והנה פי' המסה היש יי' בקרבנו שיעשה כל צרכינו וזאת הכת השנית הכעיסה השם יותר מן הראשונה על כן אמר לא תנסו את יי' אלהיכם כאשר נסיתם במסה: ויבא · גוי עמלק הוא היושב בארץ הנגב: ויאמר משה אל יהושע · הוא כן נשיא אלישמע בן עמיהוד שהיה בעל דגל אפרים וקראו הכתוב כן יהושע כשם שקראו משה בדבר המרגלים: בחר לנו · דרך הלשון לומר ככה בחר לך שבו לכו בזה: אנשים · ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים: וצא הלחם · צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק ואנכי אהיה נצב על ראש הגבעה שהוא חורב והוא הר סיני: ומטה האלהים בידי · שאשים בו ידי להתפלל: וטעם · הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש יתמכו בידיו: והיה · יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס ולו היה כן היה מרים אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד והנכון מה שאמרו קדמונינו: וידי משה · ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי' שני מושבות ואף כי עד בא השמש והנה הזכיר וידי משה כבדים יות' מידי שאר הזקנים על כן לא היה יכול להרימם תמיד: וטעם וישימו · שלא היה יכול לעמוד ושבנו מקומו: ואהרן וחור · תמכו ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרים וככה מזה אחד ומזה אחד וכמוהו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר: ויהי ידיו אמונה · כל אחד מידיו כמו בנות צעדה כמו וצדיקים ככפיר יבטח · והמול' דבר עומד וקיים והוא שם דבר ויש אומרי' מגזרת ויהי אומן את הדסה כאילו אומנים הם שימשו ידיו: ויחלש · אין הפרש בין ויחלוש ובין ויחלש כאשר טעם יטרוף כמו יטרף כי תדור נדר וידר יעקב בפתח ריש זאת הגזרה כמלת שב פעם יוצאת ופעם עומדת או יחיה וגבר ימות ויחלש וכבר חלש כדרך וירם תולעים ויבאש על כן הזכיר גבר בעל גבורה: כתב זאת זכרון בספר · זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה והעד שאמר בספר בפתחות הבי"ת הנודע והוא ספר התורה או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות יי' ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר ומדרש עדו ודברי הימים למלכי ישראל וספרי שלמה · וטעם באזני יהושע כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען · וטעם כי מחה אמחה בעבור שהכניע את השם כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים וככה מואב ופלשת והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם וכן כתוב ולא ירא אלהי' ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו או עם אחר נתחבר עמו: ויבן מזבח · בחורב ומלת מזבח מוסף עצמו ואחר ענינו וכן הוא מזבח יי' נסי: כי

כי יד · כמו כי אשא אל שמים ידי והטעם כי השם שם ידו על כסאו תחת היא שבועה ור' ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב ברא"שו על כסא ישראל כאשר כאמר בשלמה על כסא ישראל גם על כסא יי' והטעם על שאול :

ויאמר · משה : כי יד על כס יה : ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא כאמר כסא ואף השם כחלק לחציו · כשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימח' שמו של עשו כולו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שכאמר האויב תמו חרבו' לנצח זהו עשו שכתוב בו ועברתו שמרה נצח · וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומ' אחריו ויי' לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם :

חסלת ויהי בשלח

כאום אברם אסיר יקוה : אשר פתח עני יתרו : עדי הלך אבי לבני : וענה הכדוד יתרו : וזה פירש בפרשה · תחילתה דבר יתרו :

כס יה פליג' אם ואם חד כן כלין דלא כפסק ה' וס' ובזיותיה וחצר שועל · מאפליה הדוד אתם ראו · הללו' קדבא · היהוריה ואשתו היהודיה · ידידיה · במרחב יה · שלהבת יה · בת יה כת · וענתותיה וחנניה ועילם · יערשיה ואליה וזכרי · בעשיה הגידה לי שאהבה נפשי : וישמע ב' בטעם שני גרישין וס' וישמע יתרו כהן

וְאָמַר בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָּא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרָא דַּעֲתִיד דְּיִתַּגַּח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא :

וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר :

קס"ז · יד אמונה · סי"מן · סנ"אה · סי"מן

פרשת

פרשת

וישמע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם : וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ : וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה : וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה : וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים :

ושמע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם : וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר דְּשַׁלְחַהּ : וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא דִּי שׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּיר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה : וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אֱלָהָא דְאַבָּא בְּסַעֲדִי וְשֵׁזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְפַרְעֹה : וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְמֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא דִּי הוּא שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ :

מדין · וישמע הכנעני מלך : וליטר' ז' וסי' וישמע יתרו · זכר לאברה' ליצחק · בעת יאמר ליעקב · ביום השמיני שלח את · להגיד ליעקב פשעו · וביום עשרים ושלשה לחדש שלח את · והנה דברי אסא הראשנים : ואת שני ג' וסי' ואת שני בניה · קח את אהרן · ונתת אתם על סל : גרשם ד' חס' וסי' מצויין פרשת שמות : ושם האחד ג' וס' אליעזר · וכן המעברות אשר · ב' בו : ויצלני ז' חס' בליש' וס' מצויין בסדר וישב : חנה ב' וחס' וס' חנה שם הר האלהים · חנה מלאך יי' סביב :

וישמע יתרו · מה שמועה שמע ושבא · קריעת ים סוף ומלחמת עמלק : יתרו · שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קני פוטיאל · יתר על שם שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה · יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות · חובב שחבב את התורה : חובב הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה ויש אומרים רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא בספרי : חותן משה · כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה את הגדול' בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו : למשה ולישראל · שקול משה כנגד כל ישראל · את כל אשר עשה · להם בירידת המן ובבאר ובעמלק : כי הוציא יי' וגו' · זו גדולה על כולם : אחר שלוחיה · כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים אמר לו מי הם הללו אמר לו זו אשתי שנשאתי במדין ואלו בני אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמ' לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה : ויצילני מחרב פרעה · כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג משה נעשה צוארו כעמוד של שיש : אל המדבר · אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תוהו לשמוע דברי תורה :

ויאמר

וישמע יתרו · הזכיר למעלה דבר עמלק כי לרפידי' בא והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי להיותה כתובה אחר דבר עמלק כי שם כתוב ויסעו מרפידי' ויבאו מדבר סיני · אם כן למה נכנס דבר יתרו בין שתי הפרשיות והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה ולפי דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוקם המשכן כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים ולא הזכיר שנבנה מזבח חדש ועוד כתיב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו והנה זה אחר מתן תורה והעד הנאמן על דברי כי כן כתוב אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים ויאמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות כי חותן משה לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחובב כי כן כתוב מבני חובב חותן משה ומשה אמר לו כי על כן ידעת חנותינו במדבר וידענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים יי' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם והנה זה הזמן היה קרוב למסעם והוא אמר ואמר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם כי השם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב וטעם להזכיר זה להם כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אז אתן לו את הארץ על כן אמר יי' אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ ובעבור שאתם רבים לא יכלתי לבדי שאת אתכם והוצרכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות וזאת היתה עצת יתרו שנתן לו ממחרת בואו למדבר סיני על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו כמו שפיר' נוסעים אנחנו והוא השיב לא אלך כי אל ארצי ואל מולדתי אלך וזהו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל ומשה אמר לו והיית לנו לעינים והטעם שהאיר עיניהם ושאול אמר ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל ובעבור שכתוב למעלה מלחמה ליי' בעמלק שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם הזכיר דבר יתרו כי אם היו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלם ובימי ירמיה יונדב בן רכב ויש פרשה אחרת דומה לזאת : אשר עשה אלהים · השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה שהכל מודים בו : ולישראל עמו · עם יי' או עם משה ויתכן להיות הלמ"ד בעבור משה וישראל והטעם על המכות וטביעת פרעה : כי הוציא יי' · השם שנודע למשה כי על יד האותות יכירו : ויקח · אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו בעבור כי משה נכבד מבית אביה : אחר שלוחיה · יש אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה בשובו לבדו אל ארץ מצרים ויש אומרים אחר שמלחה דורונות אליו כמו שלוחים לבתו : ואת · דעכי הכני לשון הקדש שומרים הפעלים במתכונתם בכל הבנינים ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם כי הנה קין בעבור קניתי ואינו נכון בדקדוק וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו ופעם יהפכו השם כמו חושים הוא שוחם ויקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה והפך זה יובא הוא ישוב ורבים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו והישר בעיני כי השורק תחת חולם כמו תחו תוח וצוף וצופי וכון וכון והנה שמואל מגזרת שמו אל וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל כי הנה כיוצא צורי שדי ורבים ככה ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה יי' נסי וככה שם המשיח יי' צדקנו והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו ושם המשיח הוא צדקנו והנה הוא מטעה בעל הטעמים שטם טרחא במלת יקראו כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם יי' הכתוב באברהם שהטרחא במלת ויקרא ובין ויקרא בשם יי' הכתוב בספר משה כאשר הפרש במקומו : ושם האחד · מנהג לשון הקדש לאמר פעמים ככה השני ופעמים האחד כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה · ונחסר מלת אמר אחר כי אלהי אבי בעזרי ואין כתוב כי אמר אלהי אבי כי המלה שבה למעלה כי אמר גר הייתי כמו כי הפרני אלהים · וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר : ויבא · הזכיר הכתוב דרך מוסר בבאו אל משה כי יתרו הולך בראשונה ואחריו בני משה אחריהם האשה כמשפט :

אשר הוא חונה שם · כי יש רבים חנה שם :

ויאמר

ויאמר אל משה. על ידי שליח: אני חותנך יתרו וגו'. אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה: ויספר משה לחותנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה: את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק: התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו ומדרשו נעשה בשרו חידודין חידודין מצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא: אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה: מיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשו ביותר: מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע"ז שבעולם שלא הניח ע"ז שלא עבדה: כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד בקדרה שבשלו בה נתבשלו: עולה. כמשמעה שהיא כולה כליל: זבחים. שלמים: ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו שכינה: ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי וגו' ומשנתנה תורה עד יום הכפורים לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביום הכפורים ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שנייה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגו' אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משנשלח והלך היכן מצינו שחזר אם תאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חובב חותן משה: וישב משה ויעמד העם. יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים:

ויאמר אל משה. וכבר אמר כי משה לפני בואם על ידי שליח או באגרת כתובה אני חותנך יתרו ואשתך שהיא העיקר ושני בניה הבאים עמה: ויצא לקראת חותנו. בעבור כבוד יתרו וחכמתו ולא לאשתו ובניו כי אין מנהג לאדם ככבוד לצאת לקראת אשתו או בנו: וישתחו. דקדוק וישתחו קשה ידענו כי מרעו מבעלי הה"א באחרונה והנה הוי"ו במקום הה"א כוי"ו שלו הייתי שאחר ממנו לא שלותי והנה כי שם אמרו לשון יחיד וישתחו היה ראוי להיותו וישתחוה כי ה התי"ו מבנין התפעל כמו והאיש משתאה לה כי משפט אותיות השניה אם היה אחר מהם פ"א הפעל יהיה האות אחר לפניהם תי"ו התפעל והנה בעבור שהחליפו הה"א בוי"ו במלת וישתחו הכיתו הוי"ו הראשון שהיא סימן לשון רבים תחת הה"א הסרה והעלימו הוי"ו ואמרו וישתחו ובעבור היות הוי"ו בסוף המלה סימן לשון רבים כאשר הוא נעלם כמו למה תתראו והנה היה כראה מלת וישתחו בהעלם הוי"ו שהוא סימן לשון רבים על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל להפרים בינה ובין מנהגם בלשון רבים ולפני הסברא כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה ויקראו הכתוב רעהו בעבור גודל מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה. שהוא ידוע אהל משה: ויספר. זה הפסוק יורה על פי' משה ולישראל בעבורם: התלאה. מגזרת ותלאו מצרים והתי"ו נוסף והטע"ם צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה והטעם על רדיפת מצרים בים וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכולם הצילם יי': ויחד. מגזרת חדוה והיה ראוי להיותו משקל ויפתבתר לבי ויסב ממנו שני דין כפתח החית בעבור שהוא מן אותיות הגרון: ונפתר הדל"ת דגוש כאשר היה ולא ארע בכל המקרא את דגוש בסוף המלה רק אם היה כבד כפ"ת שיתחברו שני שוין שהם בסוף כמו ויסב ממנו ושת מן היין רק עם אחד מהמלכים לא

מצאנו דגוש רק פתח והם שנים ויחד יתרו אל יחד בימי שנה: ויאמר יתרו. שים לבך לדקדק זאת המלה דע כי לא יבא פעול רק מהפעלים היוצאים ואם מבנות אותו שהוא על משקל פעול הסתכל אם תמצא לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול ואם לא יהיה כן הוא תואר וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הנגזר גם הוא תואר והוא פועל כלל כמו שמר הפועל הוא שומר והפעול הוא שומר שמור לבעליו והנה מצאנו הולך עומר יוצא וכל אלה יראו פועלים כי הם על מתכונת שומר ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים כי כי לא יאמר ממנו הלוך עמוד יצוא והנה אין לנו פעול על כן אמר כי הולך הוא תואר ואינו פועל מצאנו עצום והוא פעול כי הוא על משקל שמור וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו ויעצמו מהפעלים העומדים כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף ויעצימהו מצריו והנה לא נוכל לומר עוצם על משקל שומר מבנין עצמו רק מבנין אחר עוצם עיניו מראות ברע והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מבנין אחר והוא ויברך על ברכיו גם הוא פועל עומד לא יבא ממנו פעול כלל והנה מלת ברוך תואר כמו עצום מהבנין הקל אך מריכום ברוך הוא תואר מבנין הדגוש והיה הדין ראוי להדגש בכל הגזרה כמו ברך כברת והוא על משקל כרוב סכול ולא דבר ככוכה כי כל תואר כמו סכול וגבור וסכור לא יתכנו סור הדגש במלת היחיד או בלשון רבים כמו ויהרג זכרי גבור אפרים הוי גבורים והנה עומד כגברו בוא ברוך יי' ברוכים אתם ליי': אשר הציל אתכם. אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לפניו ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובבקיעת ים סוף: ופי' עתה ידעתי פירשתיו בפר' שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו. וטעם כי בדבר בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים כי שעשה דין על שהעבידו אותם בפרך וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם כאדם שעושה בזדון רצונו וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים: ויקח עולה וזבחים. הם השלמים. וטעם לאלהים כי עתה יחל להיות לו השם הנכבד לאלהים: ויבא אהרן וכל זקני ישראל. ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו: לאכל לחם. שלמים וטעם לפני האלהים כי אהל מועד היה לבד מזרח אהל מועד: ויהי ממחרת. לביאת יתרו: וישב משה. כמנהגו:

האהלה הה"א נמסר בשפטים סימן ד' גבי יעל וסיסרא: אודות ג' כתיב בן נמסר בסדר וירא: התלאה ג' וסי' את כל התלאה אשר מצאתם. התלאה אשר מצאתנו. אל ימעט לפניך את כל התלאה: מצאתם חד מן ה' מלין מיחדין מלעיל וס' כי רחל גנבתם. אשר מצאתם בדרך. והוא העלתם חגגה. אש שרפתם. ובקשתם ולא תמצא. משם אצוה את הדרב: על בן נצרתם נפשי: ויחד ל' וחד אל יחד בימי שנה: עתה ב' ר"פ בקרי' ג' מנהון באו וסי' מצרין כישעיה סימן לג' גבי פרשתא דחן אראלם צעקו חוצה: וכל זקני ג' נמסר בסדר ויהי לפני האלהים ז' נמסר ריש סידרא דנח:

ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃ ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃ ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃ ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃ י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם׃ יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה

וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵית לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ׃ וּנְפַק מֹשֶׁה לִקְדָמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד וְנַשֵּׁיק לֵיהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא׃ וְאִשְׁתְּעִי מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָיִם עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יָת כָּל עָקְתָא דְּאַשְׁכַּחַתְנוּן בְּאוֹרְחָא וְשֵׁיזְבִנּוּן יְיָ׃ וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל טָבְתָא דַּעֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דְּשֵׁיזְבִנּוּן מִידָא דְמִצְרָאֵי׃ וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ יְיָ דִּי שֵׁיזֵב יָתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא דְפַרְעֹה דִּי שֵׁיזֵב יָת עַמָּא מִתְּחוֹת מָרְוַת מִצְרָאֵי׃ כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יְיָ וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּפִתְגָּמָא דַּחֲשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמִידַן יָת יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ דָּנִנּוּן׃ וְקָרֵיב יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכֹל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל לַחְמָא עִם חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי וִיתֵיב מֹשֶׁה לְמֵידַן יָת עַמָּא וְקָם עַמָּא עֲלָוֹהִי דְמֹשֶׁה

מן מן

מן הבקר עד הערב. דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בשמים כמו שכבר זכרתי ושם הבקר הוא על דרך מקרה והערב האמתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון ואחריו כתי' יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכם ראוי להיות מערב האמת עד ערב האמת רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבי' והנה ראוי להכניס השבת מן התורה מהשקע השמש וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודי' כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד שטח הארץ בכל מקום וזהו מעת באתו עד בואו: וירא את כל אשר הוא עושה לעם. שהוא מעמידם מערב עד בקר ורבינו שלמה אמ' בעבור שמשה יושב לבדו ויתר נכבים ואין זה דרך מוסר ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישרא' והיה גדול בשנים ממשה הוא אומ' לו בי אדוני ומשה עשה הדרך הנכונה כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים וכן כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב ולא אמ' לו מדוע רק בעבו' שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו ואמר ר' מרינוס כי מלת מדוע כמו מלכם מזה בדיך כי כל אחת שתי מלות וככה מדוע מה דעתך לעשות ככה: ויאמר. השיב משה אני עושה שני דברי' האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והטעם לדרוש תורתו והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים לדורש: ויאמ' לא טוב הדבר אשר אתה עושה. בעיני ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול מגזרת ועלהו לא יבול כאלה נובלת עליה כי הטעם שיפול מעמדו כנבול עלה דרך משל. ומלת גם כמוס גם כי כבד ממך הדבר: עשוהו מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו כי לא מצאנו הא' בראית בגזרת עשה: עתה שמע בקולי איעצך. אתן לך עצה ידע כי מלת אלהים הוא שם יתאר כאשר פירשתי רק בעבור ש מדברו בה הרבה יחשבו זה שם התאר כאילו הוא שם עצם אלהים ירחוני בשורי' בראשית ברא אלהים ורבים ככה על כן שמוהו חכמינו ז"ל שם מן השמו' שאינם ראויים להמחק. וטעם ויהי אלהים עמך שהשם יעזרך אם תעשה ככה ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת וזהו אמרו וצוך אלהים ואין ספק כי כן עשה. וטעם היה אתה לעם בעבור העם: מול האלהים. מפאת השם: והבאת אתה את הדברי'. אם הם קשים ואלה הדברים הם שאמ' משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי ופירש זה אחר כן את הדבר הקש' יביאו אליך: והזהרת'. הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם ולהורותם משפקות כי טורח גדול הו' להודיע כל המעש' אשר יעשון וטעם והזהרת מן כי לא נזהר וטעמו כשמ': אתהם. שתי מלו' והוא להזהירם על מצו' עשה ועל מצו' לא תעשה הקשורי' בלב שהוא העיקר כמו לאהבה השם ולדבקה בו וליראה מפניו וללכת אחריו ולמול ערלת הלב ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור וכן אמ' משה בפיך ובלבבך לעשותו ורבי' ככה: ילכו בה. כמו אשר ילכו בה: את המעשה אשר יעשון. זה מצות עשה למעשה ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר כמו השבת והמועדי' ופדיון הבן ואהבת הגר וציצית ותפלין ותפלה ומזוזה גם שעטנז ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: ואתה תחזה. כבר הודעתיך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמי' על כן לא נחפש על חסר ומלא כאשר אפרש עוד. והנה הזכיר יתרו אנשי חיל שיש להם כח לסבול הטורח ולא יפחדו מהם והנה כנגד אנשי חיל אמ' משה כשהוא מספר הדבר הבו לכם אנשים כמו בחר לנו אנשים כלם אנשים. ואמר יראי אלהי' שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם. ואמ' יתרו אנשי אמת שאינם כזבני': שונאי בצע. ממון והם נודעים ככה למראה עיני אדם וכנגדם אמ' משה וידועי': שרי אלפים. יש לתמוה אם פי' אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע' אלף וע' אלפים וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה והכתוב אמר בשבע ארץ רבים שריה ועוד איך יתכן להיות שנוית המחנה ראשי שבטי' כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרו' והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם וכתוב כמעשה ארץ מצרים והנה דור המדבר שלמדם משה מ' שנה ולא הורכו לעשות אומנות כי לחמם כתן ומימיהם באמנים והמן מפקח הפך המינים שהת. וו מה שהיו רגילים לאכול במצרים ומשה אמר להם בשבת הארבעי' ולא נתן יי' לכם לב לדעת והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים והנכון בעיני כי שרי שפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו אולי אלה הם ראשי השבטים והיה מספרם שנים עשר ושרי המאות הם רבים ושרי חמשים כדרך וחמשים איש רצים לפניו:

ושפטו

לבדך ג' זקף וסי' מדוע אתה יושב. ויחרד אחימלך לקראת דוד' אתה' לבדך אתה. וכל אסף דכו': מן הבקר ט"ו מלין מן חד חד מן ולית דכו' וסי' מצוין בתהלים סימן ל': לדרש האלהי' ד' וסי' כי יבא אלי העם לדרש אלהים. לפנים בישראל כה אמר. ולא יכול דוד ללכת. ויה לדרש אלהים בימי. וכל אורי' חס בג"ב:

מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב: וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים: כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו: וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה: נָבֹל תִּבֹּל גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ: עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים: וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן: וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת:

מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: וַחֲזָא חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת כָּל דְּהוּא עָבֵיד לְעַמָּא וַאֲמַר מָה פִתְגָמָא הָדֵין דְּאַתְּ עָבֵיד לְעַמָּא מָה דֵין אַתְּ יָתֵיב בִּלְחוֹדָךְ וְכָל עַמָּא קָיְמִין עִלָּוָךְ מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: וַאֲמַר מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי אֲרֵי אָתַן לְוָתִי עַמָּא לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ: כַּד הָוֵי לְהוֹן דִּינָא אָתַן לְוָתִי וְדָאֵין אֲנָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵיהּ וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יָת קְיָמַיָּא דַּייָ וְיָת אוֹרָיָתֵיהּ: וַאֲמַר חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה לֵיהּ לָא תַקִּין פִּתְגָמָא דְּאַתְּ עָבֵיד: מִלְאָה תִלְאֵי אַף אַתְּ אַף עַמָּא הָדֵין דְּעִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָמָא לָא תִיכּוֹל לְמֶעְבְּדֵיהּ בִּלְחוֹדָךְ: כְּעַן קַבֵּיל מִנִּי אֲמַלְּכִנָּךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדָּךְ הֱוִי אַתְּ לְעַמָּא תָּבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וּתְהֵי מַיְתֵי אַתְּ יָת פִּתְגָמַיָּא קֳדָם יְיָ: וְתַזְהַר יָתְהוֹן יָת קְיָמַיָּא וְיָת אוֹרָיָתָא וּתְהוֹדַע לְהוֹן יָת אוֹרְחָא דִּיהָכוּן בַּהּ וְיָת עוֹבָדָא דְּיַעְבְּדוּן: וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גֻּבְרִין דְּחֵילָא דַּחֲלַיָּא דַּייָ גֻּבְרִין דְּקָשׁוֹט דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִשׂוֹרְיָתָא:

תורותיו ג' וסי' והודעתי את חקי. ואם נכלמו מכל אשר. בן אדם שים לבך. וחד ותורותיו בעבור ישמרו חקיו: איעצך ג' וסי' עתה שמע בקלי. לכה איעצך אשר יעשה. וכי איעצך לא תשמע אלי: והזהרת ג' ב' חס וא' מל' וסי' אתהם את החקים. צפה נתתיך לבני' וחכרו. קדמ' מל': אתהם ה' נמסר בסדר ויצא: יעשון ה' וס' והזהרת. אתהם. ועלי זקן מאד. כה יעשון לי אלהים. דותשלח איזבל מלאך. וישלח אליו בן הדד' דמלכים. טרשם יבש פרי בל יעשון: שרי אלפים ד' פסו' אית בהון ד' מלין דכיין קדמ' ותניינ' ותלית' קרחי ורביע' נסיב וי"ו וסי' ואתה תחזה מכל העם שרי שרי שרי ושרי. ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי. ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי. אל תסתר פניך מבני אל אל אל ואל. דרך הנשר בשמים ז רך דרך דרך ודרך: ג' פסוקי' שרי שרי וסי' ואתה תחזה. ויבחר משה. שם בנימן צעיר:

רשי

מן הבקר עד הערב. אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו ה הכתוב כאילו עוסק בתור' כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנ' בו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד: כי יבא. כי בא לשון הווה ותרגו' למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: כי יהיה להם דבר בא. מי שיהיה לו הדב' בא אלי: ויאמר חותן משה. דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך: נבל תבול. כתרגומו ולשונו לשון כמישה פלייש"טר כמו והעלה כבל כנבול עלה מגפן שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכוחו תש וכלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור ושבעים זקנים: כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך: איעצך ויהי אלהי' עמך. בעצה אמר לו כא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושוא' משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פני': אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהן כדאי לסמוך על דבריהם שעל ידי כן יהיו דבריהם נשמעין: שונאי בצע. ששונאים את ממונם בדין כההי' דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונ' מיניה בדינא לאו דיינא הוא: שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף: שרי מאות. ששת אלפים היו: שרי חמשים. שנים עשר אלף: שרי עשרות. ששים אלף:

ושפטו

רשי

ושפטו. ודנון לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: וצוך אלהים ויכלת עמוד. המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כן תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים הנלוים עתה עמך: ושפטו. ודיכין ית עמא:

יביאון. מיתן: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן לא תעבורי כמו לא תעברי ותרגומו דייכין איכון יקראו המלאכים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ויתון ידונון ומקראו הללו לשון עשייה: וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו: ביום הזה. בראש חדש לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנה: ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידי' היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה: ויחן שם ישר'. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת: נגד ההר. למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: ומשה עלה. ביו' השני וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר: כה תאמר. בלשון הזה וכסדר הזה: לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקין פרש לזכרי' דברים הקשין כגידין: אתם ראיתם. לא מסורת היא בידכם הדברים אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם. זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולבאת נקבצו כלם לרעמסס ואנקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואביא אתכם אלי. כתרגומו: ועתה

ושפטו את העם בכל עת והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך ונשאו אתך: אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמד וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום: וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר: ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אתם ראשים על העם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת: ושפטו את העם בכל עת את הדבר הקשה יביאון אל משה וכל הדבר הקטן ישפוטו הם: וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו: פ

יט בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני: ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר: ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו יהוה מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי:

וידונון ית עמא בכל עדן ויהי כל פתגם רב ייתון לותך וכל פתגם זעיר ידונון אנון ויקלון מינך ויסוברון עמך: אם ית פתגמא הדין תעביד ויפקדינך יי ותיכול למיקם ואף כל עמא הדין על אתריה יהך בשלם: וקביל משה למימר חמוהי ועבד כל די אמר: ובחר משה גברין דחילא מכל ישראל ומני יתהון רישין על עמא רבני אלפין רבני מאותא רבני חמשין ורבני עשורייתא: ודיינין ית עמא בכל עדן ית פתגם קשי מיתן לות משה וכל פתגם זעיר דיינין אינון: ושלח משה ית חמוהי ואזל ליה לארעיה: בירחא תליתאה למפק בני ישראל מארעא דמצרים ביומא הדין אתו למדברא דסיני: ונטלו מרפידים ואתו למדברא דסיני ושרו במדברא ושרא תמן ישראל לקביל טורא: ומשה סליק קדם יי וקרא ליה יי מן טורא למימר כדנן תימר לבית יעקב ותחוי לבני ישראל: אתון חזיתון די עבדית למצראי ואטלית יתכון כד על גדפי נשרין וקריבית יתכון לפולחני:

הקשה ה' פתחין בליש' נמסר פרשת וילך: ישפוטו הם כל ס"פ ומה במ"ב הם וסי' שלשת השרינים· שלשת הסלים· ישפוטו הם· אשר כפר בהם· כל הולך על גחון· אלפי ישראל הם· ויאמר אליהם גדעון· בה אמר בן הדד בספך· ואמרת בלבבך מי ילד לי· בן אדם בתוך בית המרי· ואלה העולים מתל מלח תל

חרשא· וחברו: וישלח ב"ב נמסר פרשת נח: בחדש ז' ר"פ וסי' השלשי· הראשון דויקרא· השני דפסח קטן· הרביעי דמלכים· וחברו דירמיה· השלשי החלו הערמות· הראשון הוא חדש ניסן: לצאת ג' וסי' בחדש השלשי· ויעל אהרן· ויהי בשמנים שנה: ביום הזה ו' נמסר בסדר נח: ומשה ז' ר"פ נמסר פרשת שבות: ותגיד ג' מלאים בליש' וסי' ותגיד לבני ישראל· הגיד נגיד למלך· ובעל כנפים יגיד· אנ"ך: אתם ד' ר"פ נמסר בסדר שמות: ואביא ג' חסרים וסי' ואבא אתכם אלי· ואבא אתכם אל ארץ הכרמל· ואבא אתם בית יי' אל לשכת· בירמיה:

אבן עזרא

ושפטו את. הדבר. ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה ואם אתה לא ידעת והבאת אתה את הדברים אל האלהי'. וי"ו ויכלת כפ"א רפה בלשון ישמעאל אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד. והנה מלת עמוד שם הפועל כמו עמוד פתח האהל גם פשוטה ועורה וחגורה על חלצים.

וטעם וגם כל העם הזה כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניו יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום. וטעם וישמע הזכיר עצת יתרו ולא הזכיר עצתו שהוא הוסיף על עצת יתרו והוא שם שוטרים על השבטי' לעשות מה שיצוו השופטים וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם וכתוב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: ויבחר משה אנשי חיל. שהיא דבר ברור ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש ומשה אמר כי בחר אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה רק יש חכם שאיננו ירא שמים והזכיר ידועים שהם למראה העין ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה: ישפוטו הם. כמו ישפוטו בשורק תחת חולם כמו וגם לא תעבורי מזה כמו ולא תעבורי ורבי' שלמ' רצה להפריש ביניהם ולא עלתה בידו ונוכל לומ' דרך דקדוק כי ראינו חדלו פרזון בישראל חדלו ברגשות הלמ"ד בעבו' שהוא באתנח הרים כזולו בסוף פסוק ואמר תתהלל בו כי חשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבוקה היא עם תתהללו ותנועה אחת לבדה וככה ישפטו הם כמו ישפוטו בעבור שים להשיב כי אין כח האתנח ככח סוף פסוק כי הנה שנים תחתיך יפלו יי' על ימינך טוב עשית עם עבדך ורבים כאלה וככה לא ימצא בסוף פסוק: וישלח. דרך כבוד כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: בחדש השלישי. לא ידענו טעם ביום הזה אם לא יהיה פי' ר' מש' כנון שהוא ראש חדש כמו מחר חדש והזכיר הכתו' זה כי אחר ימים מועטים ליום חנותם היה מתן תורה אולי יום אחר עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל וביום ה השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם ושם אמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא כי על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התורה ועל דרך העבור יום ששי בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר אולי טעם ביום הזה כי רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב יותר מתרחק כל מסע: ויסעו. וכבר נסעו מרפידים כאשר הראיתיך רבים כאלה: ויחנו במדבר. הוא מדבר סיני הנזכר. וטעם ויחן שם ישרא' אחר שאמר ויחנו במדבר כי ראשי המטות והזקני' חנו נגד ההר בעבור כבודם על כן הזכיר ויחן כי מועטי' היו כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש ורבינו שלמה אמ' כי נגד ההר מזרח והנה כתוב מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו: ומשה עלה. הזכיר למעלה נגד ההר והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים. וטעם ויקרא אליו יי' וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה. והזכיר מן ההר כי לא עלה למעלה מההר כי שם דבר עמו השם. ואל יקשה עליך בעבור שאמ' אחרי כן וירד יי' על הר סיני כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש כי כן כתוב ודבריו שמעת מתוך האש. וטעם לאמר כי קראו השם לומר כה תאמר לבית והטעם דבר כולל לבית יעקב אלה הנמצאים היום ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל. הם הזקנים והם יגידו לכל העם וכן כתו' ויבא משה ויקרא לזקני העם ואחרי כן כתו' ויענו כל העם יחדו· ומלת בית פירשתיו: אתם ראיתם· הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם ונשאתי אתכם ממצרים כאילו הייתם נשואים על כנפי נשרים כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד על דרך כנשר יעיר קנו שוליך גוזליו לאט גם דבר הענן כמו יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי. שכבודי ירד בהר הזה והוא הר הקדש והנה אמר משה תעבדון את האלהים על ההר הזה והוא נוה קדשך:

ועתה אם שמוע תשמעו בקולי · לעשות מצותי ושמרתם הברית שאכרות עמכם והוא הברית שכרת משה עם ישר' אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש במקומו בראיה גמורה · ומלת סגלה דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו · וטעם כי לי כל הארץ דבק עם מכל העמים כמו כי לי כל עמי הארץ וזהו ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי ור' מריגום אמר כי פי' כי לי כל הארץ אע"פ כי שלי כל הארץ וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפא' נפשי כי חטאתי לך: ויבא משה · אל מחנה ישר' ואין צורך להזכיר כי ירד: וישם לפניהם · כמו וזאת התור' אשר שם משה ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפיהם והטעם תורה שבעל פה שהוא פי' התורה שבכתב: יחדו · היא מלה יחיד במקו' בדקדו' בעבור תוספת הוי"ו ויפת אמר כאדם יחיד לבדו כי לא יהיה משנה שם · והזכיר וישב ואין צורך להזכיר ויעל כי הכתו' אחז דרך קצרה: ויאמר · אחר שאמ' וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל יי' דע כי יש פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים והנה פירושם וכבר היה כך וכך כמו וייצר יי' אלהים וכבר יצר ויצמח יי' אלהים וכבר הצמיח ויאמר בת מי את וכבר אמר וכן כתו' ואשאל אותה ואומר ואחר כך ואשים הנזם על אפה ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל ה העבד אז ותפל מעל הגמל ואין צורך להאריך והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו והנה אינכו דבק עם וישב משה ומתשובת השם שאמ' הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד ועוד מצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר א אפרש דעכי מצרים והודו הם מבניהם ואלה סומכים על אלה ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא הושתנו מזה המנהג רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעא' ושבו לדתו וחכמי הודו כותבין ראיו' כפי מחשבתם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי ויש' היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת והיתה כנואת משה בספק אבלם ואין טענה ממלת ויאמינו ביי' ובמשה עבדו כי כתו' וירא ישר' ולא כל ישראל ואילו היה כתו' כל ישר' ידבר על הרוב כמשפט הלשון כמו וימת כל מקנה מצרים ואחר כן כתוב שלא הנה את מקנך · והט' טעם אנכי בא אליך תשובה על דברי משה שהגיד לו כן · וטעם בעב הענן ברדת השם על ההר · ודברי עמך עשרת הדברי' אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי · וטעם וגם בך יאמינו שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם והנה כתו' מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועוד כתו' שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי ושם כתו' קרב אתה ושמע ותהו וגם בך יאמינו לעולם: ויאמ' וקדשתם היום ומחר · הנה הרחיב להם זמן להתקדש שאר זה היום ומחר · וטעם וקדשתם שירחצו במים ויורה על זה וכבסו שמלותם כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה שיהיו קדושים ולא טמאים ומי שנגע אל אשה יתקדש כדרך והיא מתקדשת מטומאתה: והיו נכונים · אולי לא יישן אדם מהם בלילה שישמעו קול יי' בבקר כדרך כהן גדול ביום הכפורים: והגבלת · שים גבול בהר על כן כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר והארכתי כל כך בעבור שאחר המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם ויצא מפיו ההר במקום העם: כל הנוגע בהר · בגופו: לא תגע בו · מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו רק יסקלוהו הרוצ' ממקום שעומדים מיד ואם רחוק יורוהו בחצי' · ומלת ירה משונה מרעותיה כי משפט בעלי היו"ד להתחלף בוי"ו בעתיד בבנין כפעל כמו ולא יודע השבע יסרתני ואוסר אולי עמו כך שלא תתערב עם גזרת למען תורת כי האל"ף והה"א נחים בסוף המלה אין הפרש ביניהם במבטא: אם בהמה אם איש לא יחיה · ולא העוף כי לא יוכלו לקחתו כי ישוף מיד: במשוך היובל · פי' כבש וזכר' היובל כן בעבור והעברת שופר תרוע' כי שופר הוא מקרני הכבש וכן כתו' במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר והתמה על האומרי' כי על קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר במשוך היובל כי קול השופר הוא פלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו כי קולו' וברקי' וענן כבד גם אם נראו' בעולם וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברי' והנה לא היה מקרן כבש אמ' הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשו' לעלו' וזה היה אחר רדת משה בו' הכפורי' וכוה לעשו' המשכן:

וגוי ד' וס' ואתם תהיו לי · וגוי לא ידעוך · וגוי גדול יעור מירכתי ארץ · וחברו: צוהו יי' י' נמסר בסדר נח: ויאמר יי' י"ב בטעם קדמא אזלא בספר נמסר פרשת שמות: לעולם ב' מלאים בתורה וסי' וגם בך יאמינו לעולם · לא תדרוש שלומם: ומחר ו' וסי' וקדשתם היום ומחר · ומחר אל כל עדת ישראל · ומחר אתה

וכען אם קבלא תקבלון למימרי ותטרון ית קיימי ותהון קדמי חביבין מכל עממיא ארי דילי כל ארעא: ואתון תהון קדמי מלכין כהנין ועם קדיש אילין פתגמיא די תמליל עם בני ישראל: ואתא משה וקרא לסבי עמא וסדר קדמיהון ית כל פתגמיא האילין דפקדיה יי: ואתיבו כל עמא כחדא ואמרו כל די מליל יי נעביד ואתיב משה ית פתגמי עמא קדם יי: ואמר יי למשה הא אנא מיתגלי לך בעבא דעננא בדיל דישמע עמא במללותי עמך ואף בך יהימנון לעלם וחוי משה ית פיתגמי עמא קדם יי: ואמר יי למשה איזיל לות עמא ותזמנינון יומא דין ומחר ויחוורון לבושיהון: ויהון זמינין ליומא תליתאה ארי ביומא תליתאה יתגלי יי לעיני כל עמא על טורא דסיני: ותתחם ית עמא סחור סחור למימר איסתמרו לכון מלמיסק בטורא ולמיקרב בסופיה כל דיקרב בטורא איתקטלא יתקטל: לא תקרב ביה ידא ארי איתרגמא יתרגים או אישתדאה ישתדי אם בעירא אם אנשא לא יתקיים במיגד שופרא

ועתה אם־שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את־בריתי והייתם לי סגלה מכל־העמים כי־לי כל־הארץ: ואתם תהיו־לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל־בני ישראל: ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל־הדברים האלה אשר צוהו יהוה: ויענו כל־העם יחדו ויאמרו כל אשר־דבר יהוה נעשה וישב משה את־דברי העם אל־יהוה: ויאמר יהוה אל־משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם־בך יאמינו לעולם ויגד משה את־דברי העם אל־יהוה: ויאמר יהוה אל־משה לך אל־העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם: והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלשי ירד יהוה לעיני כל־העם על־הר סיני: והגבלת את־העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו כל־הנגע בהר מות יומת: לא־תגע בו יד כי־סקול יסקל או־ירה יירה אם־בהמה אם־איש לא יחיה במשך היבל

ל · ה' ד' · י' פסו' · ט"ו פ' · ל"ה · י"ב בטע' בספר' · ל · ל' יתיר ודברי' · ב' מל' כתי' · ו' ו' · ל' דגשי' ל · ג' חס' · ג' ל · ל' כתיב · ב · ל ל · י"ח ל

ובניך עמי · שב בזה גם היום ומחר · אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר · ומחר אעשה כדבר המלך: ליום ב' דגשי' נמסר ביחזקאל סימן ל' פסוק ב': השלשי ג' חס' וסי' כי ביום השלשי · והשלשי שבה · והשלשי אבשלום · וכל ד"ה דכוו' כבד וסי' ואחרת' יחזיאל · לאחרם · יחזיאל · ולמשלמיהו · שר הצבא · ב' בנו: עלות ו' א' חס' וסי' מצויין בסדר וישלח: במשך ב' וס' היובל · בקרן היובל:

ועתה אם · עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות: ושמרתם את בריתי · שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה · אוצר חביב כמו וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם כך אתם לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם נכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · שרים כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים · לא פחות ולא יותר: וישב משה את דברי העם וגו' · ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: בעב הענן · במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך · גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה את דברי וגו' · ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו' · תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונ' לשמוע ממך אינו ד דומה השומע מפי שליח לשומע מפי ה המלך רצוננו לראות את מלכנו: וקדשתם · וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: והיו נכונים ומוכנים לאשה: ליום השלישי · שהוא ששה בחדש ובחמשי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור ב בפר' ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם · מלמד שלא היה בהם סומא ש שנתרפאו כולם: והגבלת · קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר · הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלן ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו · אפילו בקצהו: ירה יירה · מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומו': יירה · יושלך למטה לארץ כמו ירה בים: במשוך היובל · כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכי' והפסקת הקול וכיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היובל · הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה:

מן

המה

המה יעלו בהר. אמר רב שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל יי' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעי' מזקני ישר' ולאחר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני על כן אמר המה ולא אחרים ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב וכבוד יי' מלא את המשכן אז דבר עם משה באהל מועד אולי אז יתקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד: וירד ויקדש. כאשר פירשתי: היו נכונים לשלשת ימים. טעמו ליום השלישי ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד מדעתו ובזה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתוב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים וגם כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי וכתו' בעוד שלשת ימים ישא פרעה וגם כתו' ויהי ביום השלישי יום הלדת וכן זה היו נכונ' לשלשת ימים: וענן כבד על ההר. לבדו היה וכל הקולו' והברקי'. וטעם חזק מאד יותר מכל קול השופר ש שמעו: ויחרד כל העם אשר במחנה. בעבור קול השופר: ויוצ' משה. טעם ויוצא מאהליה' לקראת האלהי'. שיקבלו להשי' השם היורד על הר סיני להם לאלהי': ויתיצבו בתחתית ההר. מחוץ לגבול שהגבילם משה והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהציב משה ביניהם בשנת הארבעי' בכרתו ברית עמהם כי בתחלה היו הבכורי' הנגשים אל יי' ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל ואחריהם הטף ואחריהם הנשי' ואחריה' הגרים ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובי' אל הכהני' אע"פ שלא דבר הכתו' זה מפורש כי הכתו' אחז דרך קצרה כי ידענו כי הם לא מרו פי השם כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך ואמר משה אנכי עומד בין יי' וביניכם: והר סיני עשן כלו. שי"ן עשן בפתח גדול כי הוא פועל עבר ואל תתמה בעבור מלת עשן שלא אמ' כעשן הכבשן. והג' הזכיר ויעל עשנו שהוא על משקל שללו זהבו כי שמו משקלי השמות משקלי' אמ' שגר אפיך וכל פטר שגר ואמרו ואת הבשם וקנמון בשם ועוד אמר אריתי מורי עם בשמי ואלו היה מגזרת בשם היה ראוי להיותו בקמץ חטף תחת הבית בשמי כמו מקדם קדמי ואילו היה מגזרת קנמון בשם היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו משמן שמני וקטרתיהו בחירק כמו מדרך דרכי והנה עם בשמי בלא תוספת יו"ד הוא בשם בשני קמצין כמו שלל זהב: ויחרד כל ההר מאד. הפך המנהג כי ההרים לא ימוטו רק על דרך משל אמר וירגזו ההרי': ויהי קול השופר. מנהג כי קול השופר שבתחלה יהיה יותר חזק וזה היה להפך אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא יצא לבם מהפחד: משה ידבר. לדעת הגאון כי השם פעם מעביר קול השופר אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול כדרך וישמע את הקול מדבר אליו ועל זה כתו' בעבור ישמע העם בדברי עמך וכבר אמרתי לך כי לפי דעתי בדברי עמך על עשרת הדברים ידבר. וטעם משה ידבר רבק עם קול השופר כי נשמת משה היתה דביקה בשם כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו והכתו' לא גלה מה היה שואל והשם היה עונהו בקול שהיה משה שומעו ולא היה קול השופר אע"פ שהיה חזק מונע אותו לשמוע הקול ובעבור זה כתוב אחריו ויקר' יי' למשה בקריאת קול לעלות אל ראש ההר ששם ירד כבוד השם: וירד יי'. עתה אומ' כלל שישען לבך עליו עד שאגיע בע"ה בפר' כי תשא כי שם אבאר לך דברי' עמוקי' באר היטב: דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם האמצעי והגוף מהעולם השפל ואין מדב' בעולם השפל רק אדם לבדו גם שומע הוא האדם שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו ולא יוכל המשכיל לאדם לשון רק הידוע הנמצ' וכל הלשונו' בניו על מתכונת דמו' אדם שהוא מורכב מהנשמ' שאיננה גוף ומגוף שהו' מורכב מד' שרשי' והנ' כאשר ידב' האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהו' יודע יבין דבריו ודמותם במתכונת' ואם רצה לדבר על שפלי' מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמו' בני אד' עד שיבין השומע' שמו ראש לארץ וראש לעפרו' תבל ופה ותפתח הארץ את פיה גם ירך בירכתי הארץ ואמ' יד הירדן בלב ים ורבים ככה והנה הכל בדברי משל כי אין לים לב ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף ואמ' מות וחיים ביד לשון ורבים ככה וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדי' ממנו שהם מהעולם העליון מוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע אמ' והאיש גבריאל ורועותיו ומרגלותיו וקול דבריו כקול המון והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים אמר וכובע ישועה בראשו כי פי יי' דבר עיני יי' אל צדיקים ואזניו אל שועתם פני יי' בעושי רע ותחת רגליו ועל זה הדרך וירד יי' ויעל אלהים כי הכל אלא כבודו ובפר' כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעלייה. וטעם ויקרא שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם: רד העד בעם פן יהרסו. כל אחד מקום עמדו והם חושבים כי לכבודי יעשו כן ברוב תאותם לראות כבודי על כן אמר משה לראות. ומלת בעם מוסכת אחרת וכן הוא ונפל ממנו עם רבו: וגם

בהוית א' חס' בליש' וסי' ורב מאת קלות. ביום השלישי בהית הבקר. להית עד חמס. לחבר להית אחד. להית על חשב האפד. להיה להם משחתם. המעלה אתכם מארץ. מאית להם עבדים: קלת ד' חס' דחס'

הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃ וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה׃ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר׃ וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃ וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב׃

אִנּוּן מְרַשַּׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא׃ וּנְחַת מֹשֶׁה מִן־טוּרָא לְוַת עַמָּא וְזַמִּין יָת עַמָּא וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ וַאֲמַר לְעַמָּא הֱווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד אִתְּתָא׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲווֹ קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַּקִּיף עַל־טוּרָא וְקָל שׁוֹפָרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל־עַמָּא דִי־בְמַשְׁרִיתָא׃ וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת־עַמָּא לִקְדָמוּת מֵימְרָא דַיְיָ מִן־מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתַּדוּ בְּשִׁיפוֹלֵי טוּרָא׃ וְטוּרָא דְסִינַי תְּנַן כּוּלֵּיהּ מִן־קֳדָם דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאִישָּׁתָא וּסְלִיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל־טוּרָא לַחֲדָא׃ וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵיל וְתָקֵיף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּיל וּמִן־קֳדָם־יְיָ מִתְעֲנֵי לֵיהּ בְּקָל׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל־טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלִיק מֹשֶׁה׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִּילְמָא יִפְגְּרוּן קֳדָם־יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְּהוֹן סַגִּי׃

וסי' בסוף סדר וארא: קל ו' חס' וסי' בסדר תולדות: ויוצא י"ב מל' וסי' מצוין בשפטים סימן ו' גבי קרבן גדעון למלאך האלהים: ויתיצבו ה' וסי' בתחתית ההר. באהל מועד. ויאסף יהושע את. וית צבו פנות כל העם. בתוך החלקה ויצילו: שפר כל אורי' חס' בב"ב וסי' והעברת שופר תרועה. ב' בו: הולך ט' מלאים כתו' נמסר סדר תולדות: והאלהים ז' נמסר בסדר וירא: י"ד פס' על אל אל וסי' וירד יי' על הר סיני. והיו הרכבים פרשי. ויהיו הרכבים פרשי. למען אשר יביאו. ויהי גבול מנשה. וילכו האנשים ויעברו. המה משיבים את לבם. ויסער לב מלך ארם. השלחבים צירים. ולקחת מדמו ונתת על ארבע קרנות' ויבאני במבוא אשר על נהף' וירדו שלשה מן השלשים. ויאמר דויד אעשה חסד עם חנון. דר"ה' ואמר למלך אם ייטב:

רשי

מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: היו נכונים לשלשת ימים. לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי ר' יוסי ולדברי האומר בששה בחדש נתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה. כל שלשת ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ויהיו טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך שלשה שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילת' ותחזור ותטמא אבל משהת' ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: בהיות הבקר. מלמד שהקדי' על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד וכן מצינו ביחזקאל קום צא אל הבקעה ואקו' ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד יי' עומד: לקראת האלהי'. מגיד שהשכינ' יצא' לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזהו שנ' יי' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית: עשן כולו. אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד השי"ן פתח אלא לשון פעל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה וכל עשן שבמקר' נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: הכבשן. של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמי' ומה ת"ל ככבשן לשבר את האזן מה שהיא יוכלה לשמוע נותן לבריו' סימן הנכר להם כיוצ' בו כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתו' מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע כיוצא בו וקולו כקול מים רבי' וכי מי נתן קול למים אלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות ליש' שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו אשר יענה באש על דבר האש להורידו: וירד יי' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמי' דברתי עמכם מלמד שהרכין שמים העליוני' והתחתוני' והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם: העד בעם. התרה בהם שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם על ידי שתאותם אל יי' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. כל מה שיפול מהם ואפילו הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: וגם

וגם. הם הבכורים אעפ״ שהם קדושים כתוב קדש לי כל בכור יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם. וטעם הנגשים אל י״ שהם בתחלת הגבול או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בחלושת עמלק גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ויתקן משה בתחתית ההר ששם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם: ויאמר לא יוכל העם לעלות.

וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם. הנגשים אל י״ להקריב קרבנו אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות. יתקדשו יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרג בהם ועשה בהם פרצה: לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום שלשה ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: לך רד. והעד בהם שנייה שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמך תלמוד לומר ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והם מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהני׳ והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל י״: פן יפרץ בם. אעפ״ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כן דרך כל תיבה שנקודתה מלא פום כשהיא סמוכה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: ויאמר אליהם. התראה זו: וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כן תלמוד לומר וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב״ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן אם כן מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו: לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו: אשר

ויאמר משה אל י״ה נמסר בסדר ואלה שמות: לעלת ד׳ חס׳ בתורה וסי׳ לא יוכל העם לעלת. ולא אביתם לעלת. אל יהרסו לעלת את העם: אל הר י״ וסי׳ כצוין בישעיה ס״נו גבי פרשת שמרו משפט ועשו צדקה: וידבר אלהים ג׳ בסר פרשת נח:

וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ: וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם: וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: ס וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר: ס

וְאַף כָּהֲנַיָּא דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּלְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ: וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יְכוֹל עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵידְתָּ בַּנָא לְמֵימַר תַּחֵים יָת טוּרָא וְקַדֵּישְׁהִי: וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֱזֵיל חוּת וְתִיסַּק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכָהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יִפְגְּרוּן לְמִסַּק קֳדָם יְיָ דִּלְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן: וּנְחַת מֹשֶׁה לְוָת עַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן: וּמַלֵּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימָר:

אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצוהו לעשות דבר אחר אז יאמר לו ולפי דעתי בעבור שאמ׳ לו השם פן יהרסו אל י״ לראות לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם כי היו צריכין ישר׳ שיעיד בהם שנית: ועלית אתה ואהרן עמך. למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל כי עתידים הם לומר לך ככלות השם לדבר עשרת הדברי׳ דבר אתה עמנו ונשמעה והנני משיב לו על׳ שאלתו כי לא אמ׳ לו שיזהירם שלא יראו אותו אך שלא יעברו הגבול כי הם צריכי׳ שיהיה הוא בשעת מעשה שישמעו וישמרו נפשם: וירד משה אל העם ויאמר אליהם. ובהשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר מיד דבר השם: וידבר אלהי׳. יש שאלו׳ קשות בפרשה הזאת אמרו רבים כי השני׳ הדברי׳ לבדם אמר השם ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי י״ אלהיך ובשני כי אנכי י״ אלהיך אל קנא ובשלישי כתו׳ את שם י״ אלהיך גם את אשר ישא את שמו לשוא ולא אמר שמי וברביעי כי ששת ימים עשה י״ וגו׳ על כן ברך י״ ובחמישי אשר י״ אלהיך נותן לך ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצווה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה ושאלות קשות מאד והנה אבחנו נקרא זו הפרש׳ שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שנייה והנה ראינו כי מתחלת אנכי ועד סוף את אשר ישא את שמו לשוא אין שנוי בין שתי הפרשיות ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום בראשונה זכור ובשנית שמור גם שם באחרונ׳ תוספת כאשר צוך י״ אלהיך בראשונה ובהמתך ובשני׳ תוספת ושורך וחמרך והקשה מכל אלה כי בראשונה כתו׳ טעם שבת כי ששת ימים עשה י״ את השמים ואת הארץ ואמ׳ עוד על כן ברך י״ את יום השבת ואלה הפסוקי׳ אינם כתובים בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואמ׳ באחרונה על כן צוך י״ אלהיך לעשות את יום השבת בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך וכן בשני רק הוסיף למען ייטב לך גם הוסיף בכבוד אב ואם כאשר צוך י״ אלהיך בראשונ׳ כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה ובשנית כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה בראשונה כתוב עד שקר ובשנית עד שוא בראשונ׳ כתו׳ לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך בראשונה אין כתוב שדהו ובשנית כתו׳ שדהו בראשונה עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו ובשנית שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו ובראשונה כתו׳ וידבר אלהי׳ את כל הדברים האלה לאמר ובשנית את הדברים האלה דבר י״ אל כל קהלכם וכאשר חפשנו בדברי חז״ל מה אמ׳ על ככה מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו כאשר אפרש וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות ובאחרונה אפרש הדרך ישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס והנה נודה כי גם כאן יש לשאול למה לא נכתב בראשונה זכו׳ ושמור וגם כן בשנית והנה מה נעשה באותם הפסוקי׳ אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז״ל כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקי׳ רבים בבת אחת ואין טעמם שוה כמו תשעי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבת אחת ואיך יאמר השם כאשר צוך י״ אלהיך ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב ואם והנה אין כתו׳ בראשונה למען ייטב לך אם כן אמר זה ולא אמר זה ואיך יאמ׳ ולא תנאף בוי״ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו ויאמר בבת אחת הפך הדבר ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקשה דמיון והמשכיל יבין והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו ואם אמרנו אין דבור השם כדבור כל אדם הנה איך הבינו יש׳ דבור השם כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפי׳ מלה אחת כמו זכור אם לא ישמע הז״ין לפני הכ״ף והר״יש לא יבין מה דבר המדבר והנה ידענו כי הרגשת העין כבדת מהרגשת האזן כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין ראתה מרחוק והאויר מביא הקול אל האזן והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע והאותיות שהאדם מדבר בם דמותם ככתב באויר על דרך מובלם מהחמשה מקומו׳ לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם והנה כל אות הז״ין נכנס באזן קודם כ״ף וי״ו ר״יש והנה אם כאשר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת איך תשמע האזן ואם כאמ׳ גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהגה לשמוע שתי אותיות למה לא הזכירו זה חכמי׳ ז״ל שהוא כבד מן הדבור בבת אחת ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור והכתוב בשנייה ולא בראשונה גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך גם ההפוכים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוסר דרך לשון הקדש והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוכרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מאחרים ולפני שאפרש אתקן דבריהם ז״ל:

אמר אברהם המחבר

משפט אנשי לשון הקדש פעם יבארו דבורם באר היטב ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמם ודע כי המלו׳ הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן והנה אתן לך דמיונות אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ ויקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומי הוא שאין לו לב יחשוב כי הטעם איננו שוה בעבור שנוי המלות והנה אמר אליעזר חגמיאיני נא והוא אמר ואומר אליה השקיני נא אמר משה בכור השבי אשר בבית הבור וכתוב בכור השפחה אשר אחר הריחים ומשה הזכיר התפלה במסכה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואינה דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכד נצר ואחרים רבים תמצא מלות שוות רק הטעם שוה וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו והדבר שוה אמר השם תכלת וארגמן ומשה אמר ותכלת וארגמן אמר השם אבני שהם ומשה אמר ואבני שהם ואלה רבים ושניהם נכונים כי הכתוב בלא וי״ו אחז דרך קצרה ולא יזיק גם הכתוב בוי״ו לא יזיק בעבור שהוסיף לבאר והנה הוי״ו שהיא כראות במבטא השפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף כי זה וזה נכון והנה על הראיה שיבוטא בו לא נבקש עליו בכתב טעם אם כן למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה נכתב חסר והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר ואלו היו מבקשים טעם לאחד מהם או שהמכתב היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מחרים והנה אתן לך משל אמר לי אדם אחד כתוב לרעי וזה כתוב אני פלוני אוהבך לעולם וכתבתי פלוני בלא וי״ו ואהבך גם כן לעלם חסר ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים והנה אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי ויודיעני איך אכתוב ולא ארצה להאריך רק המשכיל יבין ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות דע

אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. דבר אחר לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמ' ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמי' משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. דבר אחר לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות באין מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזה הוא שאמ' למה יי' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומ' אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: לא

אנכי יי' יב וסי' מי שם פה לאדם. אשר הוצאתיך. וחברו. לא תשתחוה להם. וחברו. אנכי יי' עשה כל. אנכי אנכי יי'. ואנכי יי' אלהיך רגע הים. עד אשכך כאהלים. ואלהים זולתי לא תדע. מי אנכי אדני יי'

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃

אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃

ומי כיתי' דשמואל יהרחב פיך ואמלאהו. ד' מנחן ואנכי יי' אלהיך: הוצאתיך ג' מלאים וסי' מאור כשדים. אנכי יי' אלהיך. וחברו דב"ת:

דע כי עשרת הדברי' כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ותחלתם אנכי וסופם כל אשר לרעך וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית את הדברים האלה דבר יי' את כל קהלכם ולא' הפסק ביניהם ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים כן אמרם השם כלם והעדות שהביאו ש שהכתו' בדברו' הראשונו' והר בינו' והאחרוני' אינו על דרך המדבר יש להשיב אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים על כן אמר לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה יי' ועוד כי משפט אנכי לשון הקד' לדבר ככה כתוב לא ילין חלב חגי ואחריו כתוב תביא בית יי' אלהיך ורבים כאלה והאומרים כי דבור אנכי אינו מעשרת הדברים בזה נחלקו יש אומ' לא יהיה לך הוא הדבור הראשון והשני לא תעשה לך פסל וזה אינו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה והנה בדבור זכור אתה ובנך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת ואחרי אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך ורואייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים הא' יוצא למעשה כמו גזל וכמוהו ולא יחמוד איש את ארצך שאם זה החמוד בלב היה אז' רעה ולא תחמוד השני הוא בלב על כן הוצרך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הבל כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו והנה לא הזכיר האחרי' עמו והנה אתן לך מדברי משה ר' יה שאלה לא דברו כנוכה הנה השם אמ' לא תחמוד בית רעך ומשה אמ' לא תחמוד אשת רעך ולפי דעתי שלא תחמוד השני הכתו' בפרש' הזאת הוא בלב והראשון גזלת הב' והנה משה ז הפך הדבר כי אמר עם ולא תתאוה בית רעך ואמר גם ולא תחמוד שהוא הגזל את רעך והנה נשחת טעמם והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו ועתה אדבר על זכור ושמור דע כי הטועים הם שמורי' לא המלו' והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני יי' לפני מותי והנה לפני מותי כמו בטרם אמות אכ"ה מה טעם להוסיף לפני יי' התשוב' היא ידעה כי יצחק נביא היה והברכה שיברך בדרך נבואה היא על כן אמרה ליעקב לפני יי' והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה וככה עשה משה כי עשרת הדברי' הכתובים בפרשה הזאת הם דברי השם בלי תוספת ומגרעת והם לבדם הכתובים על לוחות הברית לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני ועשרת הדברים הכתובי' בפרשת ואתחנן הם דברי משה והראיה הגמורה שפעם כתוב פעמים כאשר צוך יי' אלהיך ודעכי באחרית מוח הראש הוא הזכירה והמקום מקום משמרת הצורות והנה הזכירה כוללת השמירה וטעם זכור שיזכור כל יום כי זה יום הוא מהשבוע וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה והנה טעם הזכירה היא השמירה וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור כאלו בבת אחת כאמרו ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה יי' כי בתחלה אמר כאשר צוך יי' אלהיך כאלו הוא אומר ככתוב בהוריתך בדיבור זכור עד ויקדשהו ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פרש השם למה זה פרש משה טעמו ואמר זה שנוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך השם ודע כי השמנה דברי' כולם מצות לא תעשה ודבור כבד הוא מצות עשה ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שיטיב לו והנה הבן לא יבא לעולם רק על יד אבותיו והם גדלוהו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני הארץ' על כן שכרו למען יאריכון ימיך ובעבור כי השם כפה בו כשמה על ידי האבות שיקנו הגוף כזה שיכבד אבותיו כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמ' כאשר צוך יי' אלהיך כי השכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה כאשר אפרש בפסוק לא תאכלנו והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבו' למען יאריכון ימיך וזה החיוב הוא בשקול הדעת גם בעבור שצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך ובעבור כשמעת בקול השם והנה דברי משה כאשר מפור' בדברי רבקה וכבר אמרתי כי אנכי שהם ואנכי שהם שוה הוא ב"ב לא תנאף ולא תגנב ושוא ושקר בני אב אחד הם גם תחמוד ותתאוה מבנין אחד יבאו והשם אמר לא תחמוד בית רעך כי אם יש לו יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו וככה הם סדור' בפ' שם הזאת ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואחר כך בית והשרה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם ואחר כך עבד ואמה והכל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין על כן כתוב את הדברים ולא כל הדברים כאשר כתוב בראשונה דבור ראשון אנכי דע כי כל המצו' הם על שני דרכים והדרך הא' מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים ואין בעשרת הדברי' רק השבת לבדה שהיא בכלל שקול הדעת על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת וצוויים אין להוסיף ולא לגרוע והם שמר אברהם עם מצות האחרות נוספות והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת ומי שאין לו דעת אין לו תורה והדרך השנית מצות הנעלמו' ואינם מפורשו' למה צוו וחלילה וחלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת רק אנחנו חייבי' לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת אינו נכון שנאמין בו כי ...א כמשמעו רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמה אם היא על דרך משל ואם לא מצאנו זה כתוב נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה ואם לא יכלנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היה כמו ומלתם את ערלת לבבכם וכי הוא כונו שנרבחנו כאכזרי וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות שקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן ואם נעלם ממנו והעד על זה כי כתוב במקצתם למה צוו כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית וחג המצות למען תזכור והאבתם את הגר כי גרים הייתם והכלאים פן תקדש ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם וכן לא ירבה לו נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתו' בהלכו' שמעון בן קוירא וטעם וקרא בו לבלתי רום לבבו מאחיו ופרשת הקהל למען ילמדו ורבות מצות ככה אם כן יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות וכל המצות על ב' דברים האחת מצות הלב והב' מצות הלשון והג' מצות הלב על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה והנה מצות עשה והאהבת את יי' אלהיך ולדבקה בו וליראה את השם הנכבד והאהבת לרעך כמוך ומצות לא תעשה ולא תשנא את אחיך בלבבך ולא תקום ולא תטור גם מצות הלשון עשה ולא תעשה עשה כמו קריאת שמע וברכת המזון וברכת כהנים גם וידוי מעשר ורבים ככה ומצות לא תעשה לא תענה ברעך אלהים לא תקלל לא תקלל חרש ומצו' עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם ומצות הלב הם העקרים הנכבדי' על כלם ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי עז ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבי' רעות רק היא כנגד כלם והלא יראו כתוב שש הנה שנא יי' ושם כתוב לב חורש מחשבות און וכתו' הטיבות כי היה עם לבבך הטיבה יי' לטובי' ולישרי' בלבותם והיה לבבם שלם אני יי' חוקר לב ויי' יראה ללבב והנה זה הדבור הראשון הוא עקר כל התשעה הדברי' הנכתבים אחריו והוא קרוב ממצות הלב וטעם זה הדיבור שיאמין ותהיה אמונתו לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו שאלני ר' יהודה הלוי מנוחתו כבוד למה הזכיר אני יי' אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שעשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך וזאת היתה תשובתי אליו דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם שהם מאמינים בשם הנכבד כי הרבים מאמינים להסמכות אזנים שאלת להם הורוהם ככה ולמעלה מהם שראו זה כתו' בדברי התור' שנתן השם למשה ואם יבוא אפיקורוס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו יכיר מעשה השם במתכות ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת ולמה היה על זאת התכונת ויגבה לבו' אחרי כן לדעת דברי הגלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה וכמה יקדר השמש ממנה גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק ומדרכי השם ידע המשכיל את השם וככה אמר משה הודיעני נא את דרכך ואדעך והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא' אנכי יי' אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא כי כבר פרשתי בפרשת וי' לה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד ולא כמוהו יושב קדם סלה ומעמיד העולם העליו' בכחו והעולם האמצעי בכח השם ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמי' העליונים והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי יי' כי עשית שמים וארץ היום קרוב מחמש אלפי שנה וישראל לבדם מודים בזה וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עושה שמים וארץ רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משה להיות להם לאלהים וככה אמר משה או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי כי השם ברא העולם האמצעי והו' מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רעכן יקרנו כי כן חלק להם השם והנה היה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה במתכלת העולם האמצעי והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא והנה בעבור האותות שעשה השם במצרי' אמר משה אתה

ועשה חסד ד' וס' לאלפים לאהבי. וחברו דב"ת לאלפים לאהביו. ועשה חסד למשיחו לדוד. דשמואל. וחברו דתהלות: את השמים ואת הארץ י"ג נמסר בישעיה ס' לז' גבי תפלת חזקיהו: אבת ב' חס' וס' שה לבית

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ: לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי: ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי: ס

לא תשא את שם יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר ישא את שמו לשוא: פ

קן דייכו לאתן דיליף רחא' ל

ב' חס' ה'

ד' כל ליש' פתח בא' וקמץ

לא יהוי לך אלהא אוחרן בר מיני: לא תעבד לך צלם וכל דמות די בשמיא מלעילא ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: לא תסגוד להון ולא תפלחינון ארי אנא יי אלהך אל קנא מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתי ועל דר רביעי לשנאי כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון: ועביד טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פיקודי: לא תימי בשמא דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית דיימי בשמיה לשיקרא:

אבת שה. פקד עון אבת על בנים דוישמע יתרו: ויגח ז' רפי' נמס' בסדר בא אל פרע': ברך י"ב נמס' בשמואל ב' ס' ו' גבי פרש' דויוסף עוד דוד את כל בחור וגו':

לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מניין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך: אלהים אחרים. שאינן אלוהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם ולא יתכן לפרש אלהים אחרי' זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקרותם אלוה' אצלו. דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונין אותו ודומה כאילו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע"ז אלא אותו הדור: פסל. על שם שנפסל: כל תמונה. דבר אשר בשמים: אל קנא. מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על ע"ז כל לשון קנא אנפרמינ"ט בלע"ז נותן לב ליפרע: לשנאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: נוצר חסד. שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתרה על מדת פורענו' אחת על חמש מאו' שזו לארבע' דורות וזו לאלפים: לשוא. חנם להבל ואי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב: זכור

כראית לדעת שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם על כן אחריו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישיבה אדם אל לבו עד שיתברר לו כ ויות כי השם הוא לבדו על כן אמר וידעת היום והשבות אל לבבך ואמ' דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו והדעת הוא בלב לא בהודאת הפה. והנה הזכי' למשכיל אנכי יי' והוסיף אשר הוצאתיך שיבי' המשכיל ושאינו משכיל. ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיו' לי לעבד שתעבדני ותהיה לי לעם ואני אהיה לך לאהים ומשה פירש זה בפרשת כי ישאלך בנך כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם והלא בורא אחד לכולנו והנה הזכיר שלש תשובות הא' עבדי' היינו לפרעה והוא עשה לנו זאת ה הטוב' הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודע' טעם מצוותיו והב' כי אלה המצוות היטב לנו כי אם לטו' לנו כל הימי' לחיותנו והשלישית וצדקה תהיה לנו שנהיה צדיקים לנחול העה"ב ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופו' שהם י' והם כנשי' כללים אין למעלה מהם הראשון הוא עצם כל דבר והוא עומד והט' דברים כולם מקרים וכולם נסמכים על הראשון ונלוים אליו וממנו יצאו כי הוא כדמות האחד בחשבון עשרה כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימצא בו כי הוא היסוד והנה זה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו כי כל מה שיעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו כאדם נותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הנבראי' ולא בעבור שישבחוהו בני אדם כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון ועדף ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא ידע למלך או יראוהו בני אד' ויקל בעיניהם והחושב זה הוא משוגע כי כן כתו' אם יסתר עין הלא יביט והנה השם רואה במסתרי' מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו והנה פחד מהמלך שימו' מחר שלא יעניטהו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצו' באלה עשרת הדברי' ומצאנו השם הנכבד בחמשה דברים הראשוני' וכבר פרשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בניני המצות ואחריו כתוב לא יהיה לך ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע"ז כי יש רבי' שהם מאמיני' בשם והם מזבחים ומקטרים לעבודה זרה כמו המקטירין למלאכת השמים שהם חושבין כי ייטיבו להם כאשר אמרו ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמי' חסרנו כל וכתוב אתי' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וככה נעמן בהשתחוויתו בית רימון והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד ובדבור השלישי גם הוא כתוב כי פשע הנשבע לשקר פחו' מע"ז רק הוא בוזה השם בגלוי אולי עשה זה בעבור כעס או צורך כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו ובדבור הרביעי כתוב השם ששבת ביום השביעי והנה העושה מלאכ' בשבת הוא מכחש מעשה בראשית וזה הפשע פחו' מאשר ישא את שמו לשוא ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמו ביצירתו ואם לא יכבדם כאילו אינו מכבד השם וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם והראשון הוא הקשה שהיא להפריד הנשמה מעל הגוף ואשר אחריו אונס בגוף ואשר אחריו לא תגנוב בממון ואחר כך בלשון ואחר כן תחמוד בלב: לא יהיה לך. דבר הכתוב אלהים כנגד מחשבת שדימו כמו ויאמר חכמיה הנביא והאנשים רדפו אחריהם וככה דבר שמואל למה הרגזתני כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול ואין זה מקומו לפרש אותו. וטעם על פני כמו וימת הרן על פני תרח אביו שהיה נמצא אתו ורואה מותו וככה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן והנה הטעם אחד שאני אלהיך ואני נמצא תמיד בכל מקום ואני רואה מה שתעש' אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים ואמר אחד מחכמי לב אל תבעים ארוכך והוא רואה אותך והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם בפה כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זו אם אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרצוח או לנאוף לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה והאומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים וזה הכתוב כי הרג תהרגנו ובמעשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן ולא תעשה בשמש אומנות תמונה שהיא בשמים ואמ' ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד ואין תמונות בשמים רק שמונה וארבעים צורות וחכמי הצורות עושים דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לעבודה זרה: ואמר בארץ מתחת. שהוא מתחת השמים התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן גם כן במים. ואמר גם הכתוב מתחת לארץ ולא אמ' מתחת הארץ כי הים והארץ כדור אחד: לא תשתחוה להם. כאשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד: ולא תעבדם. לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך גם כן אזהרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא ישמע על פיך ובספר יהושע לא תשביעו. וטעם אל קנא כי דין הוא אחר שהשם בראך והוא מחיה אותך איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ירע. וטעם אל הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע ולא תוכל להנצל ממנו והזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר תקהינה שיניו ובספר יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי בן לא ישא בעון האב אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים והתשוב' כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו כי פקידת העון היא קשורה על שונאי. וטעם פקידה כמו זכירה כמו וי"י פקד את שרה שהוא כמו ויזכרה י"י כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שחטא ויוליד בן שהוא טוב ממנו והנה אם הלך בדרכי אביו גם הדור השלישי גם הדור הרביעי השם לא יאריך אפו לרביעי אם היו כך עד ארבע דורות שונאי השם כלם כי בו יאבד זכר כולם כי השם יזכור מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן על כן לא יאריך לרביעי ובני הבני' נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה. כתוב ועושה חסד לאלפים וכתו' לאלף דור ובני אדם יחשבו כי זו שאלה ואיננה כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך שהם הג' האבות וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהבי ולשומרי מצותי לאלף דור ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים והטעם אין קץ והוא לעולם ועד וזה הדבר יתפרש לפני עניינים האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות והשני כי השם יעשה טוב לבניה' שהם כמותם עד אין קץ וככה אמר דוד וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יראיו ובעבור שהזכיר לבני בנים על דרך וצדקתו עומדת לעד הוצרך לפרש אם היו הבנים טובי' על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו ובפרש' כי תשא אפרש לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמי'. ומלת לאוהבי הם החסידים ולשומרי מצותי הם הצדיקים: לא תשא את שם יי' אלהיך. שם. הוא כמו זכר והוא מושם להיות סימן לנקרא רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה רק השם הוא נשוא בפה וכן מצאנו דוד ש"א ובל אשא את שמותם על שפתי והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהיה דברו אמת והנה אם לא יקיים דברו כאילו מכחיש את השם ותנהג חכמי מצרים עד היו' אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות ואילו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא אם כן למלך בשר ודם שתחלתו הבל וסופו הבל ומלכותו הבל כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פלגש בגבעה ושם היה פנחס הכהן ומצאנו שהרגו העוברים על השבועה וכן אנשי יבש גלעד אנשים ונשים וטף וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבעוני' וכאשר נהרגו בית הדמים אז ויעתר יי' לארץ ושלמה אמר לשמעי הלא השבעתיך ביי'. והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב בם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם ולא עונש מפורש רק בע"ז ובנשיאות השם לשוא ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה ואני אראה להם כי היא קשה מכל לאוין הבאים אחריו כי הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף

רשי

זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה הוא שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו׃ זכור לשון פעול הוא כמו אכול ושתו הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת׃ ועשית כל מלאכתך׃ כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה׃ אתה ובנך ובתך׃ אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולי׳ על הקטנים וזהו ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששביתתו עליך׃ וינח ביום השביעי׃ כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו קל וחומר לאדם שמלאכתו בעמל וביגיע שיהא נח בשב׳׃ ברך ויקדשהו׃ ברכו במן לכפלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו׃ למען יאריכון ימיך׃ אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן׃ לא תנאף׃ אין ניאוף אלא באשת איש שנ׳ מות יומת הנואף והנואפת ואומ׳ האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים׃ לא תגנוב׃ בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו ב בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר למד מענינו מה לא תרצח לא תנאף דבר שחייבין עליהם מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין׃

תנ״ס כל לוי׳ אם׳ באה״א ל׳ לא יבוא ולגנב כי יגנוב׳

זכור חד מן ג׳ זוגין מתחלפין קדמאה ז״ן תנ׳ ש״ן וסימניהון זכור את יום השבת. שמור את יום השבת. דמשנה תור׳ לוז. ויקרא שם המקו׳ לוש. ויקר׳ שם העיר דן. תזבח. לא תזבח על חמץ. תשחט. לא תשחט על חמץ׃ ואלה שמות פסל וכל תמונה. משנה תורה פסל כל תמונה׳ וא״ש על שלשים. בת״ו על שלשים.

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס

כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס

לֹא תִּרְצָח׃ ס לֹא תִּנְאָף׃ ס לֹא תִּגְנֹב׃ ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ

ג׳ זוגין מתחלפין קדמ׳ ז״ן תנ׳ ש״ן · ה׳ · ז׳ רית · ג׳ בתר׳ ל״ג בכ׳ · ח׳ בטעמ׳ דאי׳ בהון לא לא לא · ל׳ ותר שורו וחמרו׳

הֱוֵי דְּכִיר יָת יוֹמָא דְּשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּד כָּל עֲבִידְתָּךְ׃ וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד כָּל עֲבִידָא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ׃ אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁיהּ׃ יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ לָא תִקְטוֹל נְפַשׁ׃ לָא תְגוּף׃ לָא תִגְנוֹב׃ לָא תַסְהִיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּילְחַבְרָךְ׃

וא״ש זכור. עבדך ואמתך ובהמתך וגרך׳ ב״ת שמור. כאשר צוך ועבדך ואמתך ושרך וחמרך וכל בהמתך. וא״ש בשעריך כי ששת ימים. וינח ביום השביעי׳ מ״ת למען ינוח וזכרת כי עבד היית. וא״ש על כן ברך. מ״ת על כן צוך יי׳ אלהיך. וא״ש לא תענה לא תחמד. ב״ת ולא תחמד ולא תענה. וא״ש לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך׳ כ״ש סימן. מ״ת לא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך. ש״ב סימן. וא״ש ועבדו ואמתו ושורו וחמרו. מ״ת שדהו ועבדו שורו וחמורו׃ ח׳ פסו׳ דאית בהון לא לא לא לא נמסר ביחזקאל סימן י״ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמ׳ דספרא׃

אבן עזרא

ולכאוף כי יפחד ואחר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה כי לפני כל דבר שידבר יקדימו השבועה והוא להם לשון צחות ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו ואני אראה שנענשים כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בנקמתו גם הנואף כן לפי שעתו והגונב מצא הנאתו לצרכו ועד שקר להתרצות או להתנקם והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמי׳ בפרהסיא בלא הנאה שיש לו׃ זכור׃ טעם לקדשו הוא הכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי׳ ויקדשהו שהשם שבת בו מכל מלאכתו וטעם להיותו דבק עם ברך יי׳ כאשר הוא כתוב ב בפרשת ויכלו כי השם קדש זה היום וזמנו לקבל הנפשות ת תוספת חכמה יותר מכל הימי׳ על כן כתו׳ ברך יי׳ וכבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת ראינו כי שבת השמטה דומה לשבת כי גם היא שביעית בשנים וצוה השם שיקראו ם התור׳ בתחלת השנ׳ נגד האנשי׳ והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ו ושמרו והנה השבת נתנה ל להבין מעשי השם ולהגות ב בתורתו וככה כתו׳ כי שמחתני יי׳ בפעלך כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם ולא יתעסק לשוא אפילו בצרכיו שעברו או מה יוועץ לעשות וככה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אצל הנביאים כמו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת. וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכה בשבת יומת מכחש במעשה בראשית רק אינו מכחש השם הנכבד׳ והנה אין ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה על כן טעם בנך ובתך הקטנים ם שביתתן עליך ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו׳ וככה ועבדך ואמתך שהוא ברשותך אתה חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך כאשר פירש משה אדונינו על הדרך שהזכרתי ועל זה התנבא ידוד הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים על כן נכתב בשנייה הגר וככה בעריות ועל זה התנבא ידוד שישמור העריות וככה באכילת הדם וראינו בירמיהו שהחמיר במצות שבת ואמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צוו לא יגלו ממקומם ויעמדו בירושלם כסאות מלכות בית דוד׃ כבד את אביך׃ כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים זכר השם ושם עם כלם יי׳ אלהיך׃ ומלת יאריכון פועל יוצא כי הן יהיו סבה והעד למען תאריכו ימים והארכת ימים בעבור המצוה שתעשה כמלת אתה מאריך ימיך׳ ואמר על הארץ הטובה כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה וכתוב אב ואם הקלו בך והנה במצות כבוד אב שלא יעשה ההפך שיהיה מקלל או מקלה וחייב מיתה על המקלל כי השומעים ישמעו הקללה מפיו ולא חייב כן על המקלה כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר על כן בוה הכתוב שיהיה במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר׃ לא תרצח׃ בידך או בלשונך להעיד עליו שקר להמיתו או להיותך רכיל או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג או שתגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו ואם לא גלית אתה כמו רוצח׃ לא תנאף׳ רבים חשבו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש בעבור שמצאנו אשר ינאף את אשת רעהו כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף את אשת איש ואין פירושו כאשר חשבו והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו והטע׳ כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו וככה אשר ינאף את אשת רעהו להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו׳ ומלת נאוף כמו זנות והנה כתו׳ ותנאף את האבן ואת העץ ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת אמ׳ רב סעדיה הגאון כי הזנות על מעלות רבות ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאחר ימי׳ מעטו׳ תהיה מותרת לו ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן שימות בעלה תהיה מותרת לו ולמעלה ממנה הנכריה שאיננה על תורת ישראל אם לא נתן לה זרע כי יתכן שתתגייר וישאנה לאשה רק אם נתן לה זרע עובר הוא עבודה זרה בעצמה ולמעלה ממנה משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ מהמין כמו אם ישכב האדם עם הבהמה והגאון ידע איך החלוק כי על כל העריו׳ כרת בפרשת אחרי מות והביא מזה החלוק האם והאחו׳ והבת׃ לא תגנוב. משמע גנבה קחת ממון בסתר ויש גנב שהוא בן מות כמו גונב נפש מישראל בין שהוא נער קטן או כלעג לשון והגנבה במתון בין בפניו בין שלא בפניו או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל ואות המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר כאשר עשה אבשלום׃ לא תענה. שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר ולפי דעתי עתה כי הוא מדבר עם עד שקר כאילו כתוב לא תענה אם אתה עד שקר ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו ומצאנו מלת ענות בבי״ת כמו שקר ענה באחיו ובלא בי״ת כמו ישמע׳ ויענם והטעם יענה בם וכמוהו וכאשר לא נגעונך לא נגענו בך ויש עד שקר שהוא בן מות והוא שכתוב עליו ועשית לו כאשר זמם לעשות לאחיו׃ לא תחמוד. אנשים רבים יתמהו על׳ זאת המצוה איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו ועתה אתן לך משל דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונ׳ והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן ואל תחשוב זה הכפרי שהו׳ כאחד מן המשוגעי׳ שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אע״פ שהיא יפה כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסור׳ לו ככה כל משכיל

צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם. ואמר קהלת לאמר יתכנו חלקו. ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא. ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו כי ידע מה שהשם לא רצה לתת לו לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו. והנה כשלם פירוש עשרת הדברים:

אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי תשע גלגלי' הם כנגד תשעה מספרים שהם עיקרי כל מספר וככה אלה התשעה דברים. והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר ה התשע' שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר כאשר הוא ה האחד במספר העשרה. והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלי' הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרי' וארבע שעות ואמר כנגדו אלהי' אחרים להודיע כי בכח השם ירוצון ה הגלגלים ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף. והדבו' השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות ששם כל צבא השמים חוץ מהמשרתים השבע' והנה הגוף הנכבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה וארבעים ונראה כח השם לשוא ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת ב באדם לדעת זה הסוד ורבים מחסרי חכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת ה המתכונ'. והדבו' הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו והוא בעל השעה הא' בו' וכן מי שהוא בעל השע' הראשונה בלילה ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם כשהם מושלי' יבא לידי נזק על כן אמרו קדמונינו שניתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקי' בהם רק ביום הזה על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העול' רק ביראת השם לבדו. והדבו' החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חייב. והדבור השש' לא תרצח כנגד גלגל מאדי' שהוא יורה על שפיכות דמים ועל החבורות ויש מחלוקת בין חכמי המזלו' אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה. והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורו' על כל משכב וזנות. והדבור השמיני לא תגנוב כנגד גלגל השמש שהוא יורה על אונס ולהסיר כח כל משרת שיתחבר עמה שלא יראה אורו בעבורה. והנה הדבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון. והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והוא תורה על החמד': וכל העם רואים את הקולות. וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות כי כל ההרגשות מתחברו' אל מקום אחד והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידי' כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם. ואת ההר לבדו עשן כאשר ראו הפלאים האלה נעו כמו נע ונד שכל אחד סר ממקום מעמדו ושב אחורנית וכמוהו וינעו אמו' הספים וטעם אמות שהספים סרו ממקומם אמות לא יכול הנביא לפרש במראות הנבואה והאומר כי פי' כמו זעו לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם איך עמדו מרחוק: ויאמרו. הכהנים וראשי המטו' שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו ובעבור זה אמר משה להם אל תיראו. ויאמר. למ"ד לבעבור נוסף כלמ"ד למבראשונה ולמ"ד והשלישי לאבשלום בן מעכה. וטעם נסות אתכם כמו ולמען נסותך להטיבך באחריתך ובעבור תהיה יראתו על פניכם. ככתוב יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב: ויעמד. יזכיר זה פעם אחרת כי משה היה עושה הפך מעשיהם אלה עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל: ויאמ' יי'. רבים השתבשו בעבור שמצאנו ודבריו שמעת מתוך האש שהיה בהר סיני כי כתוב וירד יי' על הר סיני אל ראש ההר ועתה אמר מן השמים דברתי עמכם ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב הסוב שיהיה כדמות אדם ראשו בשמים ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד ומן השמים ידבר כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו: לא תעשון. הטעם הנה אנכי יושב בשמי' וכי דברתי עמכם לא על ידי אמצעי וכן כתוב פנים בפנים דבר יי' עמכם ואל תדמה בעבור שכתוב לא תעשון כמוני כי כן דרך צחות לשון הקדש כמו לא תחמוד כי הטעם להר הוא וכן הוא לא תעשו לכם אלהי כסף ואלהי זהב כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה וטעם שרצו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם עושים כאילו יהיו אמצעיים ביני וביניכם כמו העגל שעשו ישראל כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו הזהיר בתחלה שלא יעשו אלהי זהב. והנה כעס אתי שאין לצורך לאמצעיים ע"כ אחריו אבא אליך וברכתיך והטעם כי בכבודי אבא אליך: מזבח

וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומנין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומנין שלא היה בהם חרש תלמוד לומר נעשה ונשמע: רואים את הקולות. רואים את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר: את הקולות. היוצאות מפי הגבורה: וינועו. אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחוק. היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנ' מלכי צבאות ידודון ידודון: לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומו' שהוא בכבודו נגלה עליכם. נסות. לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס. ארים נסי. וכנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. על ידי שראיתם אותו יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חשך ענן וערפל שנ' וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרי' משיחין לו שמה שאחרים משיחין לו פעמי' שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמי' דברתי. וכתוב אחר אומ' וירד יי' על הר סיני בא ה הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ. דבר אחר הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומר ויט שמים וירד: לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשין לפני במרום: אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובי' שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על שנים שאם עשית ארבעה הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. שלא תאמר הריני עוש' כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עוש' בבית עולמים לכך נאמ' לא תעשו לכם: מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודי' או על גבי כפים. דבר אחר שהיה ממלא את חלל מזבח הנחשת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחילת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו ועליו מטה מנשה או אינו אלא עליו ממש תלמוד לומר הבשר והדם על מזבח יי' אלהיך ואין שחיטה בראש מזבח: את עולותיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך. פירוש לאת עולתיך ואת שלמיך: בכל מקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבא אליך וברכתיך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאות כפים ולברך את העם: ואם

וינעו ב' וחס וסי' וירא העם וינעו. וינעו אמות הספים: לבעבור ג' וסי' נסות אתכם בא. לבעבור סבב את פני הדבר. לבעבור הביא יי' אל אבשלום: ובעבור ב' וסי' תהיה יראתו. ובעבור חושיבי: תחטאו ב' וסי' לבלתי. רגזו ואל תחטאו: העשן י"ד נמסר בשפטים סי' ז' גבי גדעון בפסוק שבני תראו: אלה ג' בטעם

וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃ וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים׃

ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ׃

וְכָל־עַמָּא חָזַן יָת־קָלַיָּא וְיָת־בְּעוֹרַיָּא וְיָת־קָל שׁוֹפָרָא וְיָת־טוּרָא תָּנַן וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק׃ וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמַּנָא וּנְקַבֵּיל וְלָא יִתְמַלֵּיל עִמַּנָא מִן קֳדָם יְיָ דִּלְמָא נְמוּת׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַּיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַּחַלְתֵּיהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן׃ וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרֵיב לְצֵית אַמִּיטְתָא דְּתַמָּן יְקָרָא דַּיְיָ׃

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן׃ לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן דִּדְהַב לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן׃ מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעֲבֵיד קֳדָמַי וּתְהֵי דָבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יָת עָנָךְ וְיָת תּוֹרָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי אַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכְתִי לָךְ וַאֲבָרְכִינָךְ׃

א' לפ נכס' · ל' ט' חס · ב' וחס · כ"ל אורי' חס' · ל · ג' · ל' ב' · ל' ב' · יד' ג' נסעת' לעיל · יא · נ' כתו' כן וכל משנה תורה דכו'

הקולת ל' כתוב כך

מלעיל אלהי שם. לא תעשין אתי אלהי כסף׳ בענה אלהי קדם. ונמסר גם בפרשת נח: עלהיך ג' בג' וסי' מזבח אדמה תעשה לי. לא הבאת לי שה. לא על זבחיך אוכיחך. אנ"ך. וכל משנה תורה דכו':

ואם מזבח אבנים. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה אם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנאמר אבני' שלמות תבנה וכן אם כסף תלוה חובה הוא שנאמר העבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן אם תקריב מנחת בכורי' זו מנחת העומ' שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים: גזית. לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהו' דילמא פן תניף חרבך עליה ותחלליה הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אד' והברזל נברא לקצר ימיו של אד' אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות על ידי שמטילות שלום אמר' תורה לא תניף עליה' ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענו': לא תעלה במעלות. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בלע"ז אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שעל ידי המעלות אתה צרי' להרחיב פסיעותיך ואף על פי שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועש' להם מכנסי בד מכל מקום הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים קל וחומר ומה אבני' הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה:

חסלת וישמע יתרו

ואלה המשפטים. כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני ולמה נסמכ' פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש: אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה שני או שלשה פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמ' אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האד': לפניהם. ולא לפני גוים. ואפי' ידעת בדין אחד שהגוים דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את השם ומיקר שם עבודה זרה להשביחה ש' כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאויבינו פלילי' זהו עדות לעלוי יראתם:

מזבחי ח' וסי' לא תעלה במעלת. וכי יזיד. ובחור אתו מכל שבטי ישראל. ואיש לא אכרית לך. והביאותים אל הר קדשי. כל צאן קדר. ולא תאירו מזבחי חנם. מגישים על מזבחי: הגלה ג' וסי' אשר הגלה ערותך. בטרם תגלה רעתך. תגלה רעתו בקהל. וחד ותגלה ערותך:

וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים֙ תַּעֲשֶׂה־לִּ֔י לֹֽא־תִבְנֶ֥ה אֶתְהֶ֖ן גָּזִ֑ית כִּ֧י חַרְבְּךָ֛ הֵנַ֥פְתָּ עָלֶ֖יהָ וַתְּחַלְלֶֽהָ׃ וְלֹא־תַעֲלֶ֥ה בְמַעֲלֹ֖ת עַֽל־מִזְבְּחִ֑י אֲשֶׁ֛ר לֹא־תִגָּלֶ֥ה עֶרְוָתְךָ֖ עָלָֽיו׃

וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעְבֵּד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן דִּילְמָא תָרִים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וּתְחַלְּלִנַּהּ׃ וְלָא תִסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי׃

ע"ב. יונד"ב. סימן:

פרשה

וְאֵ֙לֶּה֙ הַמִּשְׁפָּטִ֔ים אֲשֶׁ֥ר תָּשִׂ֖ים לִפְנֵיהֶֽם׃

פרשה

וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן׃

מזבח אבני'. י"א כי הטע' שלא יעשה ציורי' במזבח על כן צוה במזב' אבני' להיותם שלמות ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות ופטורי ציצים ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח ובפרשת כי תשא אדבר על זה ויש אומרי' כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקו' גבוה ואין זה משמע הלשון והעד שכתו' אחריו מזבח אבנים וקדמונינו אמרו כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחשת ואמת' א' אמרו כי כן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא ואין זה פשוטו כי האדמה ששימו בו מקרה כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת כי מנחשת נעשה גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב בעבור שהוא מצופה זהב ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמ' יהיה פי' ואם מזבח אבנים ששימו בו אבני' ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל ועתה אפרש אמ' הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני אם לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר יי' נעשה הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהי' לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרי' ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ואמר בתחלה כה תאמ' לבית יעקב והנה לא הגיד להם לא מצוה ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע משפיהם אם היו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצום והם השיבו ואמרו נעשה וגם כתוב וישב משה את דברי העם אל יי' אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים ועתה החל להשמיעם מצותיו וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש ואחר כן כתוב ויבא משה שירד מן ההר וגם כתוב ויספר לעם את כל דברי יי' ואת כל המשפטי' ודברי יי' והם מצו' עשה ומצו' לא תעשה שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים כמו הטב תטיבנו לו עד בא השמש תשיבנו לו אלהים לא תקלל והמשפטים דברי העבדים והמכים והנזקים והנגיחה וההבערה ודברי הגנבה והשבועה ועל אלה כתוב גם ואת כל המשפטים ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע ופירו' נעשה נשמור מצו' עשה ומצות לא תעשה ונשמע על המשפטי' על כן הוסיפו אחר מתן תורה לאמ' ונשמע ולא אמרו כן בתחלה. והנה פי' מזבח אדמ' כמשמעו עשוי מאדמ' וזהו שכתו' ויבן שם מזב' תחת ההר וכתו' בזאת וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך וגם כתוב ויעלו עולות ויזבחו זבחי' שלמי' ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשו' אתי בעבור דם הברית שזרק על המזבח ועל העם שקבלו על נפש' שהשם לבדו יהיה להם לאלהי' ושישמרו מצותיו ומשפטיו. והזכיר את צאנך ואת בקרך שמהם מיני עולות ושלמים ראיתי מין אחד ישתיקו עצמותיו שטען על החכמים בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים כמו עולה וזבחים כי עולה דבר בפני עצמו והזבחים שלמים כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים ליי' פרים וככה בכל מקום והראיתי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך אז הודה על חטאתו שטען על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריה'. וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי גם אני אבוא אליך וברכתיך. וטעם אבוא אליך כדרך בן אדם והטעם תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו והוא מקום הכבוד כאילו בואי אליך שידעתי שתבא ובעבורך באתי ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך ולא תהיה צריך לאחר כי תמצאני בכל עת ששם כבודי: ואם מזבח אבני'. המזב' שבנ' משה לכרות ברית עם ישר' בדם הברית וזה השם שיבנו מזב' אבני' בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבני' כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צורך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ וגם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם ויהיה טעם ואם מזבח אבנים כאומר עתה עשה מזבח אדמה ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים: אתהן. הם האבנים: גזית. הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער כן לא תבנה אתהן בנין גזית וגזית מגזרת על גזזי באכו כי גז חיש וכן נגזו ועבר והטעם כמו כריתה רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות: כי חרבך. שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת ובמקום אחר כתוב לא תניף עליהן ברזל על מזבח אבנים שבנו ואין לנו לחפש על טעמי המצות ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך הפגול בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול כי יחלל קדש שהקדיש אם ישאר ממנו עד שיהיה פגול וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח אולי יחולל הנכרת מן האבנים לעבודה זרה או למקום המטונף וזה איננו כבוד וראוי שהכהן צריך לכפר על המזבח ותפלה. אמר בן זוטא כי במעלות מגזרת מעל והלא פקח עיניו לראות כי מ"ם מעל שורש והעד ומעלה בו מעל והנה מעל במשקל בעל ולשון רבים שאינו סמוך בעלות בלות ומטולאות והנה ראוי להיות במעלות חירק תחת הבית וקמץ תחת העי"ן רק פירושו כמו ומעלות שבע עולות והנה חשב בן זוטא לעלות בסלם חכמה בהבליו ונגלתה ערותו עליו וככה יקרה לכל מין אשר בדברי קדמונינו לא יאמין ואת מצות מעלות כוללת כל מזבח שהוא אדמה אבנים או נחשת כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב מזבחי:

אשרי נותן לב לפשטים. גם בכללים גם בפרטים:
אז יתבונן למה נכתב. ו"ו עם אלה המשפטים:

ואלה המשפטי'. אחר שאמרו ישר' למשה דבר אתה עמנו אמ' השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישר' והחל להזהיר על אלהי הזהב ושיכרות ברית עמהם בדרתו שהשם לבדו יהיה להם לאלהים והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית ואמר לו בסוף אלה התנאים פרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך ועיקר הפרשה לאשמיד עבודה זרה מארצם בהכנסם שם וככה פירש להם משה לפני כרות הברית כי בסוף ולא תעבוד את אלהיהם והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען: כי תקנה

כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ׃ אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃ וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס

ל׳ וחס׳ דחס׳ · ג׳ ובעניין · ו׳ ר״פ בעניין ל׳ · ב׳ ובעניין · ל׳ · ל׳ · כל אורי׳ חס׳ ב׳ מנ׳

אֲרֵי תִזְבֵּין עַבְדָּא בַר יִשְׂרָאֵל שֵׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן׃ אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בְּעֵיל אִתְּתָא הוּא וְתִיפּוֹק אִתְּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ אִם רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן לֵיהּ אִתְּתָא וּתְלִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְנָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק ב בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא יָת רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנָי לָא אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין׃ וִיקָרְבִינֵּיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקְדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵּיהּ לְוָת דַּשָּׁא דִּלְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵיהּ יָת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵיהּ עֲבַד פָּלַח לְעָלַם׃

בגפו ג׳ ובענינ׳ : אבד ו׳ ג׳ מלאים וג׳ חס׳ וסי׳ ואם אמר יאמר · אמר אמרתי כי שנאתני · אם אמר אמר לנער · אילין חס׳ · ואילין מלאים · כה תברכו · לכן נאם יי׳ אלהי ישראל · דעלי · אמרי׳ אמור לבנאצי · דירמיה : י״ב פסוק׳ אית כהון את את ואת ומלה ביניהון וסי׳ ויחי נח · ויולד נח · ויחי תרח · אם אמר יאמר העבד · ועדכו בני אורנן · אתה החלת · והשקיפה · את המארה · כי נסך יי׳ עליכם · אנכי עשיתי את ארץ · ושלחתי בכם את החרב · והנני משליח בכם את החרב : אזנו ז׳ נמסר בתהלים סימן ק״ו : כצאת ג׳ וסי׳ העבדים · כצאת משה אל האהל · כצאת השמש בגבורתו : ואם ז׳ ר״פ בסדרא העבד · לבנו יעדנה · שלש אלה · אסון · שן עבדו · שור נגח · גנב יגנב מעמו :

רשי

כי תקנה עבד עברי · עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבד ומה אני מקיים והתנחלתם אותם בלקוח מן הגוי אבל בלקוח מישראל יצא בשש תלמוד לומ׳ כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך · כי תקנה · מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו כמו שנ׳ ואם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיי׳ כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי · לחירות: אם בגפו יבא · שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא · מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענ׳ להוליד ממנה עבדי׳: ואם בעל אשה הוא · ישראלית: ויצאה אשתו עמו · וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתו׳ שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו:

אם אדוניו יתן לו אשה · מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים או אינו אלא בישראלית תלמוד לומר האשה וילדיה תהיה לאדניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנ׳ אחיך העברי או העברי׳ מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: את אשתי · השפח׳: אל האלהים · לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה · יכול תהא המזוזה כשרה לרצוע עליה תלמוד לומר ונתת באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה תלמוד לומר או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד: ורצע אדוניו את אזנו · הימנית או אינו אלא של שמאל תלמוד לומר אזן אזן לגזירה שוה נאמ׳ כאן ורצע אדוניו את אזנו ונאמר במצורע תנוך אזנו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירצע מכל שאר איברים שבגוף אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע ואם מוכ׳ עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע ר׳ שמעון היה דורש מקרא זה כמין חומר מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקדוש ברוך הוא דלת ומזוזה שהיו עדים במצרי׳ כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם: ועבדו לעולם · עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו תלמוד לומ׳ ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשי׳ שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל חמשים שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג: וכי

אבן עזרא

כי תקנה · אומר לך כלל לפני שאחל לפרש כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכלתנו ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתינו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו על כן החל משפט העבד · וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה רק וכי יכה איש את שן עבדו הוא כנעני וככה וכי יכה איש את עבדו וככה אם עבד יגח השור והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל והאולקים עליהם אמרו כי עבד עברי איננו ישראל רק הוא ממשפחת אברה׳ וככה הבת וכל העבדים הנזכרי׳ אחר כן דרך אחד לכל וראיתם דבר האשה וילדיה כי אמרו כי ה המשפחה תלויה באב ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו והיה עליהם קשה שיהיה ישר׳ נרצע ועתה נחפש המלות כמשמעם אם עבד עברי איננו ישראלי למה אמ׳ הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך ב בלבבך ישראל וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו ורבים ככה והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי שהוא מבני עבר עליו כתוב אבי כל בני עבר הפך ואם הוא אבי כנען או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר אף ע״פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי ונחשוב כי הכתוב תפש דרך קצרה בעבור שמצאנו ויקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר והנה גם נקראו העברי׳ שהם ישראל כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר יי׳ אלהי ישראל וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם אז השיבו השם אלהי העברים והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל והנה אם ישראל נקראו עברי׳ בעבור שהם מיוחסי׳ אל עבר ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעקב גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו במצות רק בדבר השליחות וכמוהו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא אחר שהזכי׳ אדומי וככה על רדפו בחרב אחיו והנה בכל המקר׳ לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב וכתוב ושם אתנו נער עברי לאכל את העברים לחם מכה איש עברי שני אנשים עברים ויונה אמר עברי אנכי כי הם שאלוהו אי מזה עם אתה ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאי זה עם הוא וכתיב פן יעברון לעברים והעברי׳ היו לפלשתי׳ ובירמיהו כתוב לשלח איש את עבדו העברי והעבריה ובסוף פירש לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי והאולקים אמרו והנה כתוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים והנכם מישראל וזהו עורון כי לפי דעתם אם פי׳ שהיו מתיחסים אל יהודה או שבו לתורת יהודה והנה ראוי להיותם לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר והאומר זה מתעבר על ריב לא לו והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותיהם ועוד איך יעלה על לב אחד׳ כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שני׳ והישראלי עד שנת היובל : שש שנים יעבוד · ולא יותר כמו שש שנים תזרע שדך ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי אי זה שנה שתהיה ואל תתמה על מקץ שבע שני׳ הכתו׳ בירמיה כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה פעם יצא קץ שהוא תחלה ופעם שהוא בסוף וזה העבד הוא העבד הכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב״ד רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך או לגר ימכר עצמו כפי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה ובפרשה שהיא אחר זאת אשלים הענין אמר רבי מריכום יו״ד לחפשי נוסף כי הוא כמו למשפי אכזרי ורבי יהודה המדקדק אמ׳ כי הלמ״ד נוסף כי הוא כמו וכי תשלחנו חפשי והיו״ד כאלו היה ליחס על דרך הקדמוני והלמ״ד כלמ״ד והשלישי לאבשלום בן מעכה ולפי דעתי כי באו שנים משרתים והאחד היה מספיק כמו בתוך האוהלי והוא תואר השם · ומלת חנם מגזרת חננו אותם מטעם מתנה וטעם הש״ם לא ידענו כש״ם ריקם : אם בגפו · י״א בגפו כמו בגופו ומאכנו גופת שאול ומשקלי השמות משתני׳ ואחרים אמרו שהוא כמו כנף וכנף בלשון תרגום ובפין כאלו אמר בכנף בגדו לבדו ואיננו מטעם הענין כי אין ראוי להיות פירושו רק שאין גוף אחר תלוי על גבו והנה יהיה כמו על גבי חרשו חורשים אמר הגאון הוצרך הכתוב לומ׳ אם בגפו יבא בגפו יצא וכאשר אמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא ואחר שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו להודיע כי הקונה עבד עברי צריך לפרנס את אשתו ותעמוד עמו עד שיצאו יחד : אם אדניו יתן · מצאנו אנשי לשון הקדש חולקים כבוד בתורת השמות אבל לא בפעלים אמרו אדון גם אדנים והוא לשון יחיד מיד האדנים קשה ובמקומו׳ אמרו אדניו ולא אמרו אדונו כי לא נמצא ולשון המדבר אדני שאל ואסור להומרו בלשון רבים שלא יתערב עם השם הנכבד וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד כמו בכינוי אדני שאל וככה מלת אלוה אמר רבי מריכום זו כמו לאלוהו ולא לאלוהיו דרך בזיון : אם אדניו יתן לו אשה · זאת האשה על דרך חכמינו היא כנענית ויתכן להיות פירוש כנענית על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב מהם תקנו עבד ואמה וככה כל עבד כנעני כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר יי׳ הם לא יבאו בכם ואתם לא תבאו בהם וזה כתוב על צדכיות חתיות ולא מואביות עמוניות : ואם אמר · כבר פרשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים עד כי אהבך ואת ביתך : והגישו · מלת אלהים כמו מקימי משפט שאים בארץ והמכוב להיותם בשער העיר יושבים שיש לה דלתים ובריח וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיפסה זה לפני יושבי השער : ועבדו לעולם · ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן כמו כבר היה לעולמים זמנים וישב שם עד עולם עד זמן שיהיה גדול וכן ועבדו לעולם לזמנו של יובל שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו וכיאת חירות כאילו עולם מתחדש או יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי : את

וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים: אם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה והפדה לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו בה: ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה: אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע: ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם אין כסף: ס

מכה איש ומת מות יומת: ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו

ואארי יזבין גבר ית ברתיה לאמהו לא תפוק כמפקנות עבדין: אם בישא בעיני רבונהא דקיימה ליה ויפרקינה לגבר אוחרן לית ליה רשו לזבונה במשלטיה בה: ואם לבריה יקיימינה כהלכת בנת ישראל יעביד לה: אם אוחרנתא יסב ליה זיונה כסותה ועונתה לא ימנע: ואם תלת אילין לא יעביד לה ותיפוק מגן דלא כסף: דימחי אינש ויקטליניה איתקטלא יתקטל: ודלא כמן ליה ומן קדם יי׳ אתמסר לידיה

וכ׳ קמצין וס׳ כמשפט הבנות · כמשפט צדונים · את יי׳ הו יראים · ויעשו את חג הסכות · ויעמד כמשפט דוד אביו · פנה אלי וחנני · ולכל העלות עלות · ב׳ בתראי קמץ: שארה ב׳ פסו׳ כן ג׳ מלין מודפ׳ ומפקין יעדה ג׳ וס׳ אם רעה בעיני אדניה · אל אשקלון ואל חוף הים · שבעו מטה ומי יעדה: כמשפט ז׳ ה׳ פתחין

ה׳ וס׳ שארה כסותה ועונתה · אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה · וחד מן ד׳ מלין מפיק מודפי׳ משושה חגה חדשה שבתה: ועונתה ד׳ חס בליש׳ וס׳ שארה כסותה · מעונה אלהי קדם · התן כפיר קולו כמעונתו · וימלא טרף חוריו ומענתיו: ואשר לא ח׳ נמסר פרשת וארא:

כשרו ב׳ בתרי ליש׳

שארה ב׳ כתו׳ חס ב׳ מלין מודפין ומפקין ה׳ וחד מנה׳ מלי׳ מודפי׳ מפיק

רשי

וכי ימכר איש את בתו לאמה · בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנין אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשין אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים · כיציאת עבדים כנענים שיוצאין בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא ע(ובדת) שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירות ונותן לה דמי עינה או דמי שינה או אינו אלא כצאת עבדים בשש וביובל ת״ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדי׳ לא תצא בראשי איברי׳ כעבדי׳ כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים תלמוד לומ׳ העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי אברים: אם רעה בעיני אדוניה · שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה · שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינ׳ צריכה קדושין אחרים: והפדה · יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השני׳ שעשת אצלו כאילו היא שכורה אצלו כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו שתי שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש כמנה שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשת׳ אצלך שתי שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה · שאינו רשאי למוכרה לאחר לא האדון ולא האב: בבגדו בה · אם בא לבגוד בה שלא קיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: ואם לבנו ייעדנה · האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדשה קדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך דמיך: כמשפט הבנות · שאר כסות ועונה: אם אחרת יקח לו · עליה: שארה כסות ועונתה לא יגרע · מן האמה שייעד לו כבר: שארה · מזונות: כסותה · כמשמעו: עונתה · תשמיש: ואם שלש אלה לא יעשה לה · אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם · ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימני׳ ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנ׳ העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנין לשש שנים תצא בהן או אינו אומר שתצא אלא בבגרות תלמוד לומר אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרו׳ לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: מכה איש ומת · כמה כתובי׳ נאמרו בפרש׳ רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת · למה נאמר לפי שנא׳ ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני הכאה בלא מיתה תלמוד לומר מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין ת״ל כי יכה כל נפש אדם אפי׳ קטן ואפי׳ אשה ועוד אילו נאמר ומכה איש שומע אני אפי׳ קטן שהרג ושהכה יהא חייב ת״ל ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפי׳ נפלים במשמע ת״ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש: ואשר לא צדה · לא ארב לו ולא נתכון: צדה · לשון ארב וכן הוא אומ׳ ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה״א בפעל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה פועל שלו צד ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלקות של צד נחברנו בחלק על צד תשא או צדה אורב ומילי לצד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מית׳ ואף זה יש להדר עליו מ״מ לשון אורב הוא: והאלהי׳ אנה לידו · זמן לידו לשו׳ לא תאונה אליך רעה לא יאונה לצדיק כל און מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עלה: והאלהים אנה לידו · ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקדוש ברוך הוא שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו בהם עדים שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק אחד זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג שוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי

אבן עזרא

את בתו לאמה · קטנה היא שהיא ברשות האב כמו הבת שהוא מפר את נדריה · ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא דבקה כי על האב ידבר לעם נכרי: לא ימשול למכרה בבגדו בה · כמו מדוע נבגד איש באחיו ואמת ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל וזה ידענו מהקבלה ושמו זה לזכר ולאסמכתא ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסו׳ כי כמוהו שלם ישלם כאשר אפרש אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל כי הוא שם המין הכולל כמו ויאמר מצרים רק להיות שם שטעמו כלל כמו עם וגוי וקהל ועדה לא יתכן שיאמר על היחיד ופי׳ הגוי גם צדיק שם מפורש כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה · וטעם לא תצא כצאת העבדים שיציאתם לעולם אחר שש שנים · כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתוב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים רק אם הגיעו קודם שש לזמן שהיא ברשותה תצא: ואם רעה · שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה וזה הוא טעם אשר לא יעדה שהיא יעדה לו להיותה אשתו או יעדה להיותה אשת בנו ודע כי לא לו קרי וכתוב הוא בפסוקי׳ בא״ף ובחוץ בוי״ו ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו כמו הוא עשנו ולא אנחנו הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עצמנו והשני כי לו אנחנו והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו וככה כולם אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל להפריש במבטא בין לא באל״ף ובין לו בוי״ו או בה״א כמו הלה היא ברבת בגיעמון כל אלה הפסוקים שא״ף מבפנים ומבחוץ וי״ו כל אלה כדרך קריאת הוא טעמם · ודע כי מלת והפדה מהפעלי׳ היוצ׳ א׳ כמו והפרך אשר פדה את נפשי כי פדיתים והנה והפדה פועל יוצא לשנים פעולי׳ כמו המצמיח הרים חציר או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו בין שתפדה היא עצמה או אביה או אחר מקרוביה כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית או עד הזמן שתהא ברשותה וכפי החשבון יהיה הפדיון: ולעם נכרי פירש׳ ודע כי כל עם שאינו ישרא׳ יקרא נכר ואינו כמו זר כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקר׳ עברי ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע אף על פי שבישמע׳ א״ל כתוב כי זרעך הוא לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו ובני יצחק היו יעקב ועשו וכתוב ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנה הארץ והנה נכרים יחשבו בני הפילגשים ובני עשו עמהם: ואם לבנו ייעדנה · על משקל יירשנה מוצר כמו מוקד · וטעם כמשפט הבנו׳ בנות ישר׳ הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה · הבן גם האב אם הוא יקחנה: אם אחרת · בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: שארה · מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה: ועונתה · יש אומ׳ דירתה וכמוהו לפי דעתם ועונה אים ועונת׳ שמה ולפי דעתי כי ועונה איים כמשמעו כמו ועניתו ואמרת דרך משל כי שם כתו׳ ושעיר על רעהו יקרא גם ועונתה שמה תנגן כמו ענו ליי׳ בתודה · ופי׳ ועונתה על המשכב שהוא עת דודים כי מלת עת באסרון כמו אמת על כן נדגש תי״ו והנה עתך או עתו כמו אמתו גם כן עתה והנה ועונתה מגזרת עת ועתה היא זאת העת: ואם · אחז דרך קצרה כמו שלש שאים כי הנכון השלש האלה ורבי׳ חשבו כי השלש האלה הם שארה כסות׳ ועונתה וזה לא יתכן כי אחר שאמ׳ כמשפט הבנות יעשה לה וחיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכי׳ זה ועוד כי יפת תאר שהיא נכרי׳ כתו׳ עליה ומכור לא תמכר׳ בכסף ואף כי זאת רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו יעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותה וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא פי׳ באחת מאלה וכמוהו רבי׳ ואמ׳ הגאון מה טעם לומ׳ אין כסף אחר שאמ׳ ויצאה חנם והוא השיב כי אם חלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור כדרך כי מת אתה ולא תחיה: מכה איש · טע׳ להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה כי צרי׳ לפרש משפ׳ מכה עבדו ואמתו וזה האיש הוא מישר׳: מות יומת · כל מות יומת הדבר תלוי בב״ד חוץ מאחד כאשר תראה בשמו: ואשר לא צדה · כמו בצדיה ואתה צודה את נפשי והנה הוא כענין אורב וטע׳ במזיד: אנה לידו · כמו כי מתאנ׳ הוא לי מבקש סבו׳ ועלילו׳ והנה טעמו שהשם סבב ותקן עלילו׳ שימות זה מיד זה ולא עלתה במחשבתו והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו וכתיב לא יאונה לצדיק כל און:

אבן עזרא

וכי יזיד · טעם להרגו כאילו כתיב והרגו בערמה וכמוהו כי יתחל לזנות טפי' כי תחלל נפשה לזנות על כן אביה היא מחללת וידוע כי לשון חלול גם תחלה מפעלי הכפל והם שני טעמים על כן הוצרך להפריש בין שניהם אמרו כי יתחל לזנות כי מלשון תחלה יאמר תחל כמו תחל לספור: ממעם מזבחי. הנה זה הפך הפסוק הראשון שהם כתוב ושמתי לך מקו' והם ערי מקלט רק המזיד שיבוא אפילו אל מזבחי כאשר עשה יואב יומת וקדמונינו אמ' אפילו כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת: ומכה. בעבור שהזכיר מכה איש ומת הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות כמו מכה אביו ומכה ישרית בעבור אחר ובעבור כבוד האבות הוצרך אפי' שלא יכס רק יקללם יומת: וגונב. אמר הגאון למה נכנס זה הפסו' בין מכה אביו ובין מקלל אביו והשיב כי הכותב לא ידבר רק על ההוה כי הנגנבים היו קטנים וגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם ויתכן שיבוס יקללום והטעם על הגנב: ונמצא בידו. בשוק לפני המכרו יומת: ומקלל. מבאנו קללה בזכיר השם כמו ויקללם בשם יי' גם בלא זכרון השם וקדמונינו העתיקו עד שיקלל בהזכר' השם: וכי יריבון. אמ' הגאון באגרוף כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה ור' מריכוס אמ' כי האלף נוסף כמו אלף אזרוע מגזרת גרפס דבר שיגרוף בידו וככה בלשון ערבי: אם יקום. על חז"ל כמו' שפי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים רק על עצמו: ונקה המכה. שיוציאוהו מבית הסהר. ופי' שבתו מגזרת שבית שבתת מלאכתו וכבון הוא והוא על משקל שברו כי התי"ו שורש ויתכ' להיותו כמו זה שבת הבית מעט שהוא מגזרת ישב

רשי

ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולט זה מחנה לויה: וכי יזיד איש. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו עבד ורופא שהרג ושליח בית דין שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג תלמוד לומר וכי יזיד ולא שוגג: על רעהו. ולא על עובד: להרגו בערמה. ולא שליח בית דין והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: ומכה אביו ואמו. לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומ' על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: וגונב איש ומכרו. למה נאמר לפי שנ' כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטו' או אנדרוגינוס שגנבו מנין ת"ל וגונב איש ומכרו ולפי שנאמ' כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש גונב אשה מנין ת"ל וגונ' נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר ק' קודם מכירה: מות יומת. בחנק כל מית' האמור' בתורה סתם חנק הו'. ומקלל אביו

ומכה ד' ג' לפ' זוי' · מכמ' ככת' וקחנן

ומקלל ב' ודר' ב' ודר' כ' יצא יכות ומקלל

והתהלך בלותא דבן אשר ובן נפתלי · דין אלינא דבן אשר

על רעהו ה' וסי' וכי יזיד איש · כי כאשר יקום איש · ושעיר על רעהו יקרא · כה תאמרו איש על רעהו · גבר מחליק על רעהו: בערמה ב' וסי' להרגו · ויעשו גם הם: ומכה ד' קמצין ג' ר"פ וחד מצעו' פסו' וסי' אביו ואמו · נפש בהמה · ומכה בהמה · ב' כו: באבן ב' בתורה וסי' או באגרוף · ואם באבן יד: ונקה ג' וסי' ונקה

וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה: ס וְכִי יָזִד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת: ס וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: ס וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת: ס וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: ס וְכִי יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב: אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא: ס וְכִי יַכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם: אַךְ אִם יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ הוּא: ס וְכִי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ

וְאֲשַׁוֵּי לָךְ אַתְרָא דְיֵעֲרוֹק לְתַמָּן: וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי תִּדְבְּרִינֵיהּ לְמִקְטַל: וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: וּדְיִגְנוֹב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִינֵּיהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: וּדְיִלוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ בְּאַבְנָא אוֹ בְכוּרְמֵיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפּוֹל לְבוּטְלָן: אִם יְקוּם וִיהַלֵּיךְ בְּבָרָא עַל בּוּרְיֵיהּ וִיהֵי זַכָּאָה מְחָיָא לְחוֹד בּוּטְלָנֵיהּ יִתֵּן וַאֲגַר אַסְיָא יְשַׁלֵּם: וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יָת עַבְדֵּיהּ אוֹ יָת אַמְתֵיהּ בְּשׁוּלְטָן וִימוּת תְּחוֹת יְדֵיהּ אִתְדָּנָא יִתְדָּן: בְּרַם אִם יוֹמָא אוֹ תְרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְדָּן אֲרֵי כַסְפֵּיהּ הוּא: וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחוּן אִתְּתָא מְעַדְּיָא וְיִפְּקוּן וַלְדַּהָא

המכה · האיש מען · במשיח י' ונקה: יקם ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' לכן כל הרג קין · כי שבעתים יקם · לא יקם כי כספו הוא · קדמא קמץ: והתהלך בחוץ פלוגתא דבן אשר ובן נפתלי בן אשר והתהלך בחוץ הלמ"ד קמ"ץ וכטעם מלרע תחת הלמ"ד · בן נפתלי והתהלך בחוץ הלמ"ד פתחה והטעם כלעיל תחת ה' קדם ומוקף: ויצאו ז' רפין נמסר בסדר ויהי בשלח:

רשי

ואמו: למה נאמר לפי שהוא אומר כי איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין תלמוד לומר ומקלל אביו ואמו כתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש כי יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו נאמר דמיו בו: וכי יריבון אנשים. למה נאמר לפי שנ' עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו: ונפל למשכב. כתרגומו ויפל לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: על משענתו. על בוריו וכחו: ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשין אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכך משמעו כשקם זה והולך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכ': רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי ואם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאילו שומר קשואי' שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם שכר הרופא: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. בשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפי' אין בו כדי להמית ת"ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו והלא דברים קל וחומר מה ישראל חמור אין חייב עליו אלא אם כן הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כל שכן: נקום ינקם. מיתת סייף וכן הוא אומר חרב נוקמת נקם ברית: אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לכ"ש אלא יום שהוא כיומים ואי זה זה מעת לעת: לא יוקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אע"פ ששהה מעת לעת קוד' שמת חייב: וכי ינצו אנשי'. זה עם זה ונתכוון להכו' את חבירו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפ' אלא לשון דחיפ' והכאה כמו פן תגוף באבן רגליך בטרם יתנגפו רגליכ' ולאבן נגף:

אבן עזרא

והטעם זמן ישיבתו בבית שובת בלי מלאכ' והשד על זה הפי' שהוא הפך והתהלך בחוץ: ורפא ירפא. לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאתו וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש וכתו' באסא גם בחליו לא דרש את יי' כי אם ברופאים והנה הכתו' הפריש כי לא אמ' ורפא ירפ' מן הבנין הקל רק ורפא ירפ' שהו' מהבנין הכבד ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שניהם כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים ואינם כתובים: וכי יכה. אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי ועוד כי באחרונה כתוב כי כספו הוא והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם מהם תקנו עבד ואמה. ונפתח בי"ת בשבט שהיה מנהגו להכותם בו והנה כל החולקים על חכמים בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם כי הנקמה על דרכים רבים והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה והאבות קבלו כי זאת כמו חרב נוקמת נקם ברית: אך. הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל והמינים אמרו כי פירוש נקם ינקם נקמה גדולה ליסר אותו ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה ואם יומים לא יוקם כלל וראייתם שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה ואמרו כי חרב נוקמת איננה ראיה גמורה שהוא הריגה ועוד אחר שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד והנה אשיב עליהם למה לא פירש הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה והנה כרדוף אחרי הכתובים נקם נקמת בני ישרא' והרגו המדינים כולם והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכם ואחריו כתוב ויך אותם שוק ולנקמה נקם אחת ומתו בבית חרב פיפיות בידם ואחריו לעשות נקמה בגוים כידם עבדיו יקם והנה רם יורה על ההריגה ועל זה הדרך. כל הלשון והכתוב שאמר זו המיתה במלת נקמה כי האדון מתגולל בעבדו בעבור היותו ברשותו כי לא יוכל להכות ככה ישראל אחיו וזהו שאמר יום או יומים והנה כמהו פי שנים עדים והם אמרו שלא ידעו טעמו אם כן ישימו זו עמו וחכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שתהייכה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום וכאשר הסתכלנו בו מצאנו שיאמר בשבט שהוא שבט מוסר כמו אתה בשבט תכנו והנה האדון רצה ליסרו ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו כאשר יחמול אפילו על בהמתו והשם צוה כאשר יסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי כי ברשותו שנפשו יוצאה תחת השבט יכחנו ואם לא יכחנו יהרג בעבורו כי רחמי השם על כל מעשיו וכתוב בדוד ודם לרוב שפכת ולא היו מישראל: וכי ינצו. אלה האנשים הם עברים שהם כנים מכה זה את זה וכן כתוב לנוה תכה רעך והגפו' כולל שניהם גם פעם יהיה פי' זה או זה וכן באם ישרפו אותו ואתהן זאת או זאת ואם שניהם ישראלים דין אחד להם · וזאת האשה היא ישראלית: ולא

רשי

ולא יהיה אסון · באשה: ענוש יענש · לשלם דמי וולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות ברמיה בשביל הריונה: ענוש יענש · יגבו ממון ממנו כמו וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו׳ · כשיתבענו הבעל בבית דין להשית עליו עונש על כך: ונתן · המכה דמי וולדו: בפלילי׳ · על פי הדיינין: ואם אסון יהיה · באשה:

ונתת נפש תחת נפש · רבותינו חולקי׳ בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרי׳ ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: עין תחת עין · סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחותו דמיו למכור בשוק וכן כלם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותי׳ בפר׳ החובל: כויה תחת כויה · מכות אש ועד עכשו דבר בחבלה שיש בה פחת [...] ועכשו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפו׳ על צפרנו אומרים כמה אדם כיוצ׳ בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע · היא מכה המוציאה דם שפוצע את בשרו כפרדור בלע״ז הכל לפי מה שהוא אם יש בה פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא בהחובל דרשוהו ר רבותי׳ לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאף שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתוך בכל מה שירצ׳ אלא אומרים יש לו

אבן עזרא

ולא יהיה אסון · לאשה: ענוש יענש · בעבור הילדים שיצאו ומתו: כאשר ישית עליו · אבי הילדים אם יעשה כחפצו הנוגף ואם לאו יתן על פי ב״ד כמו ופללו אהי׳: ואם אסון יהיה · לאשה ויש מחלוקת אומרים כי ימות הנוגף בעבור שהיתה כונתו להרוג אחיו יומת וראייתם כי על הילדים כתו׳ ענש יענש ועל מות האשה כתוב ונתת נפש תחת נפש ואם הוא ענש מה יתרון למו׳ האשה יותר מן הילדים ואם אמרנו שהם בני ענשי׳ למה שינה הכתו׳ לומר נפש תחת נפש ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת ושנה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי ענש הנפש יותר מהילדי׳ הרבה מאד וראייתם הכתו׳ הבא אחריו עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כופר · ונזכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן כי אחריו כתו׳ משפט עין העבד ושנו: עין · אמ׳ רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו כי אם אדם הכה עין חבירו ו וסרה שלישית אור עינו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת אולי יחסיך אור עינו כולו ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה כי אם היו ב במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת אמר לו בן זוטא והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו והגאון השיב לו יש לנו ב׳ית תחת על והנה טעמו כן ינתן עליו עונש ובן זוטא השיב לו כאשר עשה יעשה לו והגאון השיב הנה משמעון אמר כאשר עשו לי כן עשיתי להם ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם ובן זוטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה ענשו והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה [...] כי העני יתכן שיעשיר וישלם רק העור לא יוכל לשלם לעולם והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פי׳ שלם אם לא נסמוך על דברי חז״ל כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תור׳ שבעל פה אין הפרש ביניהם והנה יהיה פי׳ עין תחת

מסורה

ענוש בל׳ ליש׳ מל׳ במב חס׳ וסי׳ ויענש את הארץ · בענש לץ יחכם פתי: בפללים ג׳ ב׳ חס׳ יוד קדמ׳ וא׳ חס׳ דחס׳ וסי׳ ונתן בפללים · וארבינו פללים · והוא עון פללים · בתר׳ חס׳ דחס׳: עינו ט׳ וסי׳ לחפשי ישלחנו · והנה לא הפך הנגע · תרע עינו באחיו · יצרנהו כאישון עינו · לא כהתה עינו · כנגע בבת עינו · גם עינו

מקרא

וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים׃ וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל׃ כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה׃ ס וְכִי יַכֶּה אִישׁ אֶת עֵין עַבְדּוֹ אוֹ אֶת עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ׃ וְאִם שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ׃

וְכִי יִגַּח שׁוֹר אֶת אִישׁ אוֹ אֶת אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי׃ וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת׃ אִם כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר יוּשַׁת עָלָיו׃

תרגום

וְלָא יְהֵי מוֹתָא אִתְגְּבָאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִּישַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעְלַהּ דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא׃ וְאִם מוֹתָא יְהֵי וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלָף נַפְשָׁא׃ עֵינָא חֲלָף עֵינָא שִׁנָּא חֲלָף שִׁנָּא יְדָא חֲלָף יְדָא רִגְלָא חֲלָף רִגְלָא׃ כְּוָאָה חֲלָף כְּוָאָה פִּדְעָא חֲלָף פִּדְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלָף מַשְׁקוֹפֵי׃ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְבַר יָת עֵינָא דְעַבְדֵּיהּ אוֹ יָת עֵינָא דְאַמְתֵיהּ וִיחַבְּלִנַּהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּיהּ חֲלָף עֵינֵיהּ׃ וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵּיהּ אוֹ שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפֵּיל לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּיהּ חֲלָף שִׁנֵּיהּ׃ וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹר יָת גַּבְרָא אוֹ יָת אִתְּתָא וִימוּת אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְאֲכִיל יָת בִּסְרֵיהּ וּמָרֵיהּ דְּתוֹרָא יְהֵי זַכָּאָה׃ וְאִם תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵיהּ וְלָא נַטְרֵיהּ וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא תּוֹרָא יִתְרְגֵם וְאַף מָרֵיהּ יִתְקְטִיל׃ אִם מָמוֹן יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי וְיִתֵּן פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ כְּכֹל דִּישַׁוּוֹן עֲלוֹהִי׃

מסורה

לא תשבע · כי יתן בבוס עינו · וכל יקר ראתה עינו · וחד ועינו כעין הבדלח: סקול יסקל ב׳ וסי׳ השור · לא תגע בו יד: וגם בעליו יומת י״ד פסו׳ אית בסופיהון וגם ותרין מליא בסופא וסי׳ וגם בעליו יומת · וגם הגמלים השקתה · וגם לא שבעת · וגם אני אליך · וגם במכתב לאמר · דעזרא · וחברו דדה׳ · וגם עמי ישר׳ · וגם ההמות שדי · וגם עם אנשים · וגם שמו בכליהם · וגם ילדתי בנים · וגם נגיד ברית · וגם זה הכל · וגם כשרי ישראל · דדה׳: ככל אשר יושת ח׳ סבירין בכל ומטעי׳ וק׳ ככל וסי׳ ככל אשר יושת · ועתה צוה ויכרתו · וגם בכל המון יש׳ · ב׳ בנו · ויאמר יי׳ אל יהוא יען אשר השיבות · דמלכים · ככל תורת משה · בחטאת מנשה · דמלכים · ויבעס עליו:

רשי

לאותה בשם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו: חבורה · היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו ולשון חבורה טק״א בלע״ז ונמר חברבורותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בטרור״א בלע״ז וכן שרופו׳ ידים שקיפן קדום חבטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: את עין עבדו · כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדים: תחת עינו · וכן בעשרים וארבעה ראשי איברים אצבעות הידים והרגלי׳ ושני אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה ולמה נאמר שן ועין שאם כיר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נברא עמו ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפי׳ שן תינוק שיש לה חליף לכך נאמר עין: וכי יגח שור · אחד שור אחד כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו · ממשמע שנאמר סקל יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת״ל לא יאכל את בשרו שאם שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה · בהנאה מנין ת״ל ובעל השור נקי · אדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו ופשוטו כמשמעו לפי שנ׳ במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: מתמול שלשום · הרי שלש נגיחות: והועד בבעליו · לשון התראה בעדים · כמו העד העד בנו האיש: והמית איש וגו׳ · לפי שנאמר כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה · המיתו בנשיכה דחיפה בעיטה מנין ת״ל והמית: וגם בעליו יומת · בידי שמים · יכול בידי אדם ת״ל מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו: אם כפר יושת עליו · אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו בית דין כפר: ונתן פדיון נפשו · דמי ניזק דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר דמי מזיק: או

אבן עזרא

עין ראוי להיותו שיכו תחת עינו אם לא יתן כפרו ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער כי אם יכרת עוד יחליף · והזכיר היד כי היא בעלת מלאכה · והזכיר הרגל שהיא יותר קשה מהיד כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההוה ברוב כי כאשר יכה אדם חבירו אם יכנו בעין שהוא עומד כנגדו או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו או ביד שבה ילחם או יגן בעד פניו או ברגל בבריחו מפניו: כויה · מכות אש כמשמעו · וי״א כי פצע להוציא דם וחבור׳ מכה בלי דם והגאון אמ׳ כי פצע שבירת עצם וחבור׳ מכת דם: וכי יכה · בזה הטעם שיצ׳ העבד חפשי תחת עינו או שנו שלא יתא אדניו אכזרי שיכנו מכה נמרצה כי אם ישחית עינו או אפי׳ שנו יצא מרשותו חפשי ויאבד ממונו: ואם שן · דבר הכתו׳ על ההוה ברוב כאשר הזכרתי וכן יצא בראשי איברי׳ כפי הקבלה: וכי יגח · הזכיר זאת הפרש׳ בעבור אם יגח השור עבד או אמה וזה האיש והאמה ישראלים · והזכיר האשה ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום ששם השורים שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר למה שכחה המכה · ובעבו׳ זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח כי משפט מכה איש שוה הוא שיהיה גדול בשנים או קטן · והזכיר הבן והבת שהם קטנים שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם: סקול יסקל השור · טעם ולא יאכל את בשרו כמו הקבלה שיאכלנה גר שער או נכרי וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה: ובעל השור נקי · מעונש: ואם · אין ספק כי אין כופר למומתי ב״ד על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת מיתתו בידי שמים הנה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת: אם כופר · אין זה הפך ולא תקחו כופר כי הכתוב שם הוא רוצח גמור וזה לא רצח

[...] שלא שמר שורו להיותו תם שור השור התיר עצמו שלא כאשר כראוי או שלא מכה הפתה שנגר ויבא והזיק: יומת עליו · על פי הדיינין: או

או בן יגח · בן שהוא קטן : או בת . שהיא קטנה לפי שנ׳ והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת״ל או בן יגח או בת יגח לחייב על הקטנים כגדולים : אם עבד או אמה · כנענים : שלשים שקלים יתן · גזר׳ הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ארבעה זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היושר של קולונייא : וכי יפתח איש בור · שהיה מכוסה וגלהו : או כי יכרה · למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכריה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב : ולא יכסנו · הא אם כסהו פטור ובחופר ברשו׳ הרבים דבר הכתוב : שור או חמור · הוא הדין לכל בהמה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנ׳ למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר ב׳ במקום אחר וכל ב׳ בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים : בעל הבור · בעל התקלה אף על פי שאין הבו׳ שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתו׳ בעליו להתחייב עליו בנזקיו : כסף ישיב לבעליו · ישיב לי׳ בות שוה כסף ואפי׳ סובין : והמת יהיה לו · לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמי׳ ומשלם [illegible] נזקו : וכי יגוף · ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפ׳ הם שאין נגיפה אלא לשון מכה : שור איש · שור של איש : ומכרו את השור וגו׳ · בשוי׳ הכתו׳ מדבר שור שוה ר׳ שהמי׳ שור שוה ר׳ בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק שהזיקה המית׳ למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן הסוין אתה לומד לשאינן סוין כי אין התם משלם חצי נזק לא פ״ [illegible] ונה יותר או יכול [illegible] בשאינן סוין בדמיהן כשהן סוים אמר הכתוב יחצו את שניהם אם אמרת כן פעמים שהמזיק מן משתכר הרבה כשהנבלה שוה ליכר לגוים הרב׳ יותר מחצי שור המזיק ואי אפשר שיאמ׳ הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחציית שור המזיק שוה יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הריתם חמור מועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין מדך שהתם משלם חצי נזק ומן הסוי תלמד לשאינן סוין שהמשתלם חצי נזקמן

אונקלוס	מקרא
או לבר ישראל יגח תור או לבת ישראל יגח כדינא הדין יתעביד ליה : אם לעבדא יגח תורא או אמתא כספאי תלתין סילעין יתן לרבוניה ותורא יתרגם : וארי יפתח גבר גוב או ארי יכרה גבר גוב ולא יכסיניה ויפל תמן תורא או חמרא : מריה דגובא ישלם כספא יתיב למרוהי ומיתא יהא דיליה : וארי יגוף תור דגבר ית תורא דחבריה וימות ויזבנון ית תורא חיא ויפלגון ית כספיה ואף ית דמי מיתא יפלגון : או אתידע ארי תור נגח הוא מאתמלי ומדקמוהי ולא נטריה מריה שלמא ישלם תורא חלף תורא ומיתא יהי דיליה : ארי יגנוב גבר תור או אימר ויכסיניה או יזבניניה חמשא תורין ישלם חלף תורא וארבע ענא חלף אימרא : אם במחתרתא ישתכח גנבא ויתמחי וימות לית ליה דמא : אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי דמא ליה שלמא ישלם אם לית ליה ויזדבן בגנובתיה : אם אשתכחא ישתכח בידיה גנובתא מתור עד חמר עד אימר אינון חיין על חד תרין ישלם : ארי יוכיל גבר חקל או כרם וישלח	או בן יגח או בת יגח כמשפט הזה יעשה לו : אם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן לאדניו והשור יסקל : ס וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור : בעל הבור ישלם כסף ישיב לבעליו והמת יהיה לו : ס וכי יגף שור איש את שור רעהו ומת ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצון : או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשם ולא ישמרנו בעליו שלם ישלם שור תחת השור והמת יהיה לו : כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה : אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים : אם זרחה השמש עליו דמים לו שלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו : אם המצא תמצא בידו הגנבה משור עד חמור עד שה חיים שנים ישלם : ס כי יבער איש שדה או כרם ושלח

גג׳ · ל׳ וחס׳ · כד׳ · ג׳ · יג׳ זוגין מת׳ חלפי׳ בטעמ׳ · ל׳ · ב׳ · ומעיין · ל׳ · כב · ב׳ מכחתי׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

אבן עזרא

או בן או בת · שניהם ישראלים כיכתוב אחריו אם עבד והטעם עונש על בעל השור כי יקשה בעיניו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אל׳ על כן נסקל השו׳ : וכי יפתח איש בור · שהיה כרוי והזכיר זה כי אין הטעם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם ועוד כי יזיק בעל הבהמה : בעל הבור · הפותח או הכורה אע״פ שהוא ברשות הרבי׳ כי לצרכו עשה ע״כ נקרא בעל הבור : כסף ישיב לבעליו · שיתן דמי הנופל בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת : וכי יגוף · אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור והלא ראה כי שור איש כמוך הוא וכן הוא שור רעהו ואין לשור ריע רק בן זוטא לבדו וזה השור שהוא תם ישלם בעליו חצי נזק : או · ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה וכל זה בעבו׳ העבד שהוא נמכר בגנבתו כי כן החל כי תקנה עבד עברי : כי יגנוב · אמר ר׳ ישועה הוסיף הטעם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה והגאון אמ׳ בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש : אם ב[מח]תרת ימצא הגנב · בלילה כי ביום לא יחתור והכתו׳ הבא אחריו לעד אם זרחה השמש · ופי׳ אין לו דמים אין על הורגו שפיכות דמים ויש לתמוה מן המפרשים דמים חיים אם כן מה הוא איש דמים דמיו בו : אם זרחה השמש שלם ישלם · שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וכו׳ כמו לעם נכרי ואף לאחיך תעשה כן כי הוא שב אל הפסוק העליון העניק תעניק לו : ונמכר בגנבתו · בעבור גניבתו : אם · זה הפסוק כולל כל בהמה וחכמים קבלו גזירת הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד : כי · גם זה דבק באשר למעלה שהזכי׳ שיבא הנזק על יד השור · ואמ׳ כי יבער איש מגזרת אכלנו ובערנו והוא מהבנין הדגוש · וטעם ובער בשד׳ אח׳ אדם אח׳ וכמוהו ואתם בערתם הכרם :

לבעליו ג׳ וסי׳ בעל הבור ישלם · ואם גנב יגנב · עשר שמור לבעליו : וכי יגף שור איש ג׳ זוגין מתחלפין בטעמא פירו׳ ב״ג מקומות המשרת דרגא אף על פ׳ שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או כלך וחטף מובלע וסי׳ ואברהם הניזהה · וכי יגוף שור א ש׳ לו ותהוה שוק הימין · וכל אשר אין לו דמשנה תורה ·

בין בית אל דוישלחם יהושע · וחברו · וקאם שאון בעבך · עתהירע לנו · כשר שלמן · ואי׳ ש׳ משך בקשת׳ ד״דה · הפך ידך דמלכים · כי לא יכלו לעשות בעת ההיא · וכל אשר תמצא ידך · וכל פסק בדרגא דבו׳ כגון המל ימל ואפי׳ אין ביניהם אפי׳ הברה אחת גם לא אפילו חטף כמו אחשורש מס ועיין בשער הנגינות : ואם שור נגח כל אם ואם דעינא בבקף בב״א ואם שור נגח הוא סימן שור פר מקרין : כי שור נגח הוא סימן כל עינא עד את חג המצות כל כי שהגון הסמוך לו פשטא או טפחא כי אינו בבקף וכל כי שהוא שלוש לטפחא ולפשט׳ אינו במקף וכל שאר במקף במ״ב וסי׳ כי שור נגח הוא כי תפגע · וכל וכי דענין במקף : יגנב ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסי׳ כי יגנב איש שור · לא יבוזו לגנב כי יגנוב · בתר׳ מ׳ל : זרחה ד׳ וס׳ אם זרחה השמש · והשמש זרחה על המים · שמש זרחה ונודד · דנחום · והצרעת זרחה · וא׳ וזרחה לכם יראי שמי :

לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חיו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות לו נוטל אלא את השור שלא נתחייב הנלחייב את בעליו לשלם מן העליה : או נודע · או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ותמול שלשם הרי שלש נגיחות : נס ישלם שור · נזק שלם : והמת יהיה לו · לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו : חמשה בקר וגו׳ · אמר רבי יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב בנשאו על כתפו משלם חמשה שה שנושאו על כתפו משלם ארבעה הואיל ונתבזה בו אמר רבי מאיר בא וראה כמה גדולה כח של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו חמשה שה שלא בטלו ממלאכתו ארבעה : תחת השור תחת השה · שכאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ארבעה וחמשה נוהגת בשור ושה בלבד : אם במחתרת · כשהיה חותר את הבית : אין לו דמים · אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדתך תורה אם בא להורגך השכם להרגו וזה לנגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו : ואם זרחה השמש עי׳ אין זה אלא כמין משל אם ברור לך [illegible] שים לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלו׳ בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב ההר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי [illegible] הבן ואינו בא על עסקי נפשות : דמים לו · כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית : שלם ישלם · הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס [illegible] אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית נגדו הו בו שלא יהרגהו ודמים לו · חייב [illegible] אם הרגו מאחר שים רואים להם אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון : אם המצא תמצא · ברשותו שלא טבח ולא מכר : משור עד חמור · [illegible] בכלל תשלומי כפל בין שים בורות חיים בין שאין בורות חיים שהרי כאמ׳ מקר׳ אחר על שה ועל שלמה ועל כל אבדה : ישלם שנים לרעהו · חיים שנים ישלם ולא [illegible] מתים אלא חיים או דמי חיים : כי יבער · את בעירה · ובער · כולם לשון בהמה כמו אכחנו ובערנו : כי יבער · יוליך בהמותיו וכרס של חבירו ויזיק אותה את משתי אלו או בשלוח בעירה או בבעור ופירשו רבותינו שילוח הוא נזקי ידרך כף רגל :

ובער

וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס
כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת הַבְּעֵרָה׃ ס
כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ אִם לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׂה עַל שַׂלְמָה עַל כָּל אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס
כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וְכָל בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ נִשְׁבַּר אוֹ נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃ שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ וְאִם גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו׃ אִם טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ
וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ מֵת בְּעָלָיו אֵין עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס
וְכִי יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ אִם מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס

ארי יבעיר אנש חקל או כרם וישלח ית בעיריה וייכול בחקל אחרן שפר חקליה ושפר כרמיה ישלם׃
ארי תתפק נור וישכח כובין ותתאכלון גדישין או קמתא או חקל שלמא ישלם דאדליק ית דליקתא׃
ארי יתן גבר לחבריה כסף או מנין למטר ויתגנבון מבית גברא אם ישתכח גנבא ישלם על חד תרין׃ אם לא ישתכח גנבא ויתקרב מריה דביתא לקדם דיינא אם לא אושיט ידיה במא דמסר ליה חבריה׃ על כל פתגם דחוב על תור על חמר על אמר על כסו על כל אבידתא די ימר ארי הוא דין לקדם דיינא ייעול דין תרויהון די יחייבון דיינא ישלם על חד תרין לחבריה׃
ארי יתן גבר לחבריה חמר או תור או אמר וכל בעירא למטר וימות או איתבר או אישתבי לית דחזי׃ מומתא דיי תהי בין תרויהון אם לא אושיט ידיה במא דמסר ליה חבריה ויקביל מריה מניה מומתא ולא ישלם׃ ואם אתגנבא יתגניב מעמיה ישלם למרוהי׃ אם איתברא יתבר ייתי סהדין דתביר לא ישלם׃
וארי ישאל גבר מן חבריה ויתבר או ימות מריה לית עמיה שלמא ישלם׃ אם מריה עמיה לא ישלם אם אגירא הוא על באגריה׃
וארי ישדל גבר בתולתא דלא מארסא וישכוב עמה קיימא יקיימינה ליה לאינתו׃ אם מצבא לא יצבי אבוהא למתנה ליה כספא יתקול כמוהרי בתולתא׃

ובער ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ בשדה אחר. ובער עליה הכהן: קצים ד׳ ב׳ חס וב׳ מל׳ וסי׳ כי תצא אש ומצאה. נירו לכם ניר. קוצים כסוחים. דעכו כאש קוצים. ב׳ בתרא מל׳: כל ר״פ דקרי׳ ואם לא ב״בח אם לא סים׳ מצוין בסר חיי שרה: ג׳ פסו׳ דמיין את כתון ו׳ מלין דמיין לא נסבין ו׳ו וקדמ׳ ר״פ וסי׳ על כל דבר פשע. או גבן או דק.

למי אוי למי אבוי: על חמור חד מן כ׳ זוגין תרין אל ותרין על וסי׳ בבסרא רבתא: שלמה ד׳ בליש׳ וסי׳ על כל דבר פשע. אם חבל תחבל. ושבב בשלמתו. ואולך אתכם ארבעים שנה. וכל קרי׳ דכו׳ שלמת במו שמלה וסי׳ כיהושע ס׳ ז׳: וכל בהמה ג׳ וסי׳ כי יתן איש. וכל בהמה מפרסת. דמשנה תורה. החיה וכל בהמה: נשבה ג׳ וסי׳ מצוין פרשת לך לך: שבעת ה׳ ד׳ חס וא׳ מלא וסי׳ שבעת יי׳ תהיה בין. וכל שבעת אסר לענת נפש. ויחמל דוד על מפיבשת. ומדוע לא שמרת את. אני פי מלך שמור. דין מל׳. וא׳ ושבועת שקר אל: יפתה ד׳ וסי׳ איש בתולה. מי יפתה את אחאב. וחברו דד״ה. איש חמס יפתה רעהו:

אבן עזרא

כי תצא אש. גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה. וטעם המבעיר אינו כמו כי יבעיר איש אע״פ שהם מבנין אחד כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך נחות בלשון הקדש לאמר מלה שוה והיא משני טעמי׳ כמו בלחי החמור חמור חמורתים רוכבים על שלשים עיירים ושלשי׳ עיירי׳ להם וזאת השנית ערים והשם להם יקראו חוות יאיר: כי יתן. גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר כל השלים משפטי הגניבו׳: אם לא שלח ידו. יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע ור׳ ישועה אמ׳ כי פשע הוא שיצא מרשותו כמו אז תפשע אדום ונתחת יד יהודה והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו וכל דבר שיצא מרשות הבעלי׳ בין שנגנב בין שאבדה וכחש בה ולא הודה: אשר יאמ׳. העד: כי הוא זה. אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו או כחש האבדה שמצא ועשה גנב עליה: כי יתן. זה שומר שכר: במלאכת רעהו. כמו לרגל המלאכ׳ אשר לפני ולא יקח ממנו רק השבועה: אם. על זה קבל שכרו: יביאהו עד. יביא קצת הטורף להיות לו לעד על דרך שכתב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעי׳ או בדל אזן: וכי ישאל. על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו: אם. שהוא ראה בעצמו איך נשבר או מת וככה השכיר שבא עם השוכר בדרך אחד השלי׳ לדבר על גניבת ממון ועתה ידבר על גניבת הלב הוא המפתה כי ההוה לפתו׳ הנערו׳ שאין דעתם שלימה: אשר לא אורשה. כי המאורשה אע״פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו. מלת ימהרנה כמו מוהר בבנין קטול כמו אחר מהרו כי גזרת מהרת לא תמצא בפעלים רק מהבנין הדגוש בכל המקר׳: כסף ישקול. בעבור שפתה: מכשפה

רשי

ובער. הוא נזקי השן האוכלת ומבערת: בשדה אחר. בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית: כי תצא. אש. אפילו מעצמה: ומצאה קוצים. קרדונש בלע״ז: ונאכל גדיש. שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שנייה: שלם ישלם המבעיר. אע״פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה על ידי קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: וגונב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב. ישלם הגנב שנים לבעלים ואם לא ימצא הגנב ובא השומר הזה שהוא בעל הבית ונקרב אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתו׳ שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואחר כך באו עדים שכך דרשו רבותינו ונקרב בעל הבית אל האלהים קריבה זו שבועה היא אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמ׳ כאן שליחות יד ונאמ׳ למטה שליחות יד שבועת ה׳ תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמ׳ העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות ואם כשרי׳ הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שני׳ לשומר ורז״ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומ׳ כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני: כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. פרשה ראשונ׳ נאמ׳ בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכת׳ וגונב מבית האיש: אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית. לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטו׳ אם נגנבה כמו שכתו׳ אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה על ידי לסטים ואין רואה שיעיד בדבר שבועת ה׳ תהיה ישבע שכן הוא כדבריו ושוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואחר כך נאנסה חייב באונסיה: ולקח בעליו. השבועה: ולא ישלם. לו השומר כלום: ואם טרוף יטרף. על ידי חיה רעה: יביאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם טרפת חתול ושועל ונמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: וכי ישאל. בא ללמד על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו: ואם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה: אם שכיר הוא. אם השור אינו שאול אלא שכיר בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי על ידי שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם רבי מאיר אומר כשומר חנם רבי יהודה אומר כשומר שכר: וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששוכבת לו וכן תרגם ארי ישדל שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: כמהר הבתולות. שהוא קצוב חמשי׳ כסף אבל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנאמר ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף: מכשפה

מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה׃ כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת׃ ס
זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ׃ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן׃ אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ׃ וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ
אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס
אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃ מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִי׃

חָרָשָׁא לָא תְחֵי׃ כָּל־דְּיִשְׁכּוּב עִם־בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ דְּדָבַח לְטַעֲוַת־עַמְמַיָּא יִתְקְטִיל אֱלָהֵן לִשְׁמָא־דַּיְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וְגִיּוֹרָא לָא־תוֹנוּן וְלָא תְעִיקוּן לֵיהּ אֲרֵי־דַּיָּירִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ כָּל־אַרְמְלָא וְיִתַּם לָא תְעַנּוּן׃ אִם עַנָּאָה תְּעַנֵּי יָתֵיהּ אֲרֵי אִם־מִיקְבַל יִקְבּוֹל קֳדָמַי קַבָּלָא אֲקַבֵּיל קְבִילְתֵיהּ׃ וְיִתְקֵיף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹיָין נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין׃
אִם כַּסְפָּא תּוֹזֵיף בְּעַמִּי יַת־עַנְיָא דְּעִמָּךְ לָא־תְהֵי לֵיהּ כְּרָשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא׃ אִם־מִשְׁכּוֹנָא תִּסַּב כְּסוּתָא דְּחַבְרָךְ עַד־מֵיעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִינֵיהּ לֵיהּ׃ אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תּוֹתָבֵיהּ לְמַשְׁכֵיהּ בְּמָא יִשְׁכּוּב וִיהֵי אֲרֵי־יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּל קְבִילְתֵיהּ אֲרֵי־חַנָּנָא אֲנָא׃
דַּיָּינָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט׃ בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ

תחיה ג׳ וסי׳ מכשפה · כל נשמה · והחכמה תחיה בעליה : יחרם ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ זובח לאלהים · כל חרם אשר יחרם · יחרם כל רכושו · קדם׳ קמץ : ויתום ה׳ וסי׳ כל אלמנה ויתום · וקרבתי אליכ׳ למשפט · שפטו דל ויתום · גר ועני אל תעשקו · כי אמלט עני משוע : י״ב פסו׳ ראשיהון ומצעו׳ אם אם וסי׳ אם בגפו · אם זרחה השמש · אם לא ימצא הגנב · אם בעליו עמו · אם ענה תענה · אם אתם תבאו אלי · אם גנבים באו לך · אם יתקע שופר בעיר · אם תחנה עלי מחנה · אם אבא באהל ביתי · אם תדברנה שפתי · אם כח אבנים כחי : ענה תענה כ״ה מלין מחדין קמ׳ וסי׳ מצרין בישעיה סי׳ ט׳ גבי פסו׳ לסרבה המשרה : שמע ה׳ חס׳ וסי׳ שמע אשמע צעקתו · שמע בן אחיכם · והיה אם שמע · שמע שמע עבדך כי · והיה אם שמע תשמעון · דירמיה · ובמסרא אחריתי נמסר דהריסר והוא דזכריה והוסף אלו ג׳ אחרים שמעו שמע אלי ואכלו · שמע שמעתי אפרים · שמעו שמע ואל תבינו : ג׳ סבירין ולא ואינון לא וסי׳ לא תשימון עליו נשך · לא ישמע על פיך · לא תכיר פנים : תשימון ג׳ וסי׳ עליו נשך · אם שום תשימון פניכם · קנצי למלין : אלהים לא ר״פ נמסר בתהלים סימן ז׳ : תאר ג׳ כתו׳ וסי׳ ונשיא בעמך · אשר תאר יואר · לא האר את העם :

אבן עזרא

מכשפה · טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאת תאותם והזכיר הנקבה כי היא המצאה בכשוף יותר מן הזכרים : כל · הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה דעת גם הזכיר הבהמה שאין לה פה לצעק כמו האשה והזכיר האשה שיש לה פה לצעק : זובח · על דרך הפשט אינו מדבר על ישראל כי כבר הזכיר על זה בדבור שני רק בעבור הגר הכתו׳ אחריו כאמ׳ זה כי בעבורו כאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי והנה על זה הנכרי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמ׳ ושלא יזבח לע״ז · ואמר לאהים שהיה רגיל לעבדו מקדם ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים : ליי׳ לבדו · רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העצם ולא יתערב אחר עמו : וגר · כאשר יקבל הגר שלא לעבוד ע״ז לא תונהו בארצך ב בעבור שיש לך כח רב ממנו וזכור כי גרים הייתם כמוהו · וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח · ואחר שאמר לא תענון לשון רבים אמ׳ אם תענה כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה : אם ענה · והנה העונש אם אחד יענה ואין עוזר העונש על כלם על כן בא אחריו וחרה אפי והרגתי אתכם כולכם · ואמ׳ כי אם צעק יצעק אלי על היתום וכן דין האלמנ׳ רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה : אם כסף תלוה · אם נתן לך השם הון שתוכל להלוו׳ העני והזכיר זאת הפרשה כי העני כמו הגר והיתום והאלמ׳ · וקרא העניים עמי כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה והעד אליהו ואלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן גם שמואל הרמתי · וטעם עמך שהו׳ במקו׳ שאתה דר בו : לא תהיה לו כנושה · שישא לך פנים בעבור טובתך · ואמר תשימון כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים : אם חבל תחבל · אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסותה לבדה אמר תשיבנו והטעם על החבול שהוא לשון זכר · אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום ויטיבנו בלילה והוא הטיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו כי הטעם יש לך לחמול עליו · וטעם כי חנון אני · על דעת הגאון שהוא כמו חנוני חנוני והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך ולפי דעתי כי מלת חנינה איננה כן כי מה יבקש דוד לאמ׳ חנני אלהים כחסדך רק הוא כמו רחום אע״פ שיש ביניהם הפרש כאשר אפרש בפרשת כי תשא · והנה זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו : וחרה אפי בכם · ובמה יודע כי שמע אשמע צעקתו בחרון אפי שאחריו : אלהים לא תקלל · הם הדיינים והם הכהנים בני לוי שעמהם התור׳ : ונשיא בעמך לא תאר · בסתר או בגלוי והגאוני׳ הפרישו בין קללה וארה וזה הנשיא הוא המלך הכתו׳ במשנה תורה וכאשר הסתכלנו בפסוקי׳ הבאי׳ זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו מצאנו רובם בדברי העניי׳ כאילו הם דבוקים עם פרש׳ אם כסף תלוה · אמר יפת טעם להזכיר אלהי׳ לא תקלל אולי העני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שדן שיוקח עבוטו : מלאתך · כנוי לתירוש : ודמעך · כנוי ליצהר והגאון רב סעדי׳ אמ׳ כי מלת מלאתך כוללת המלאה הזרע והמלאה מן היקב ואמר כי דמעך רמז ליצהר כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע והנה פי׳ זה הכתוב במקו׳ אחר והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך על כן שמו בכור בניך תתן לי כי הוא ראשית אונו ובן זוטא אמר כי מלאתך על ההריון ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה על כן אחריו בכור בניך יתן לי וזה שגגון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך כי דמעך לפי דעתו לשכוב זרע באשה ואחר כך תבא ההריון ועוד כי דבר ההריון אינו ביד אדם רק ביד השם לבדו · אמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני לתתמה שהוא חייב כן תעשה לתת הבכור לכהן : והנכון

רשי

מכשפה לא תחיה · אלא תומת בבית דין ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות בכשפים : לאלהים · לע״ז אילו היה נקוד לאלהים היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ״ד וב״ית המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכי׳ לרגלים צריך לפרש לאי זה ואם אינו מפרש כל מלכי׳ במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי׳ קדש אבל כשהיא נקוד פתח כמו למלך למדבר לעיר נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאהי׳ לאותן שהוזהרתם עליהם ממקום אחר · כיוצא בו אין כמוך באלהי׳ לפי שלא פירש הוצרך ליקוד פתח : יחרם · יומת למה נאמ׳ יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו׳ אלא לפי שלא פירש על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן זובח לאלהים מה זביחה עבודה הנעשית בפני׳ לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודה בפנים וחייבי׳ עליהם לכל ע״ז בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה : וגר לא תונ׳ · אונאת דברים קונטרליאיר בל׳ כמו והאכלתי את מוניך את בשרם : ולא תלחצנו · בגזילת ממון : כי גרים הייתם · אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומ׳ לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמ׳ לחבירך כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינ׳ אלא בא ממדינ׳ אחרת לגור שם : כל אלמ׳ ויתום לא תענון · הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתו׳ בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם : אם ענה תענ׳ אותו · הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענ׳ אותו לשון גזום כלומ׳ סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו׳ : והיו נשיכם אלמנות · ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות באלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליה׳ ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו : אם כסף תלוה את עמי · רבי ישמעאל אומ׳ כל אם ואם שבתור׳ רשות חוץ משלש׳ וזה אחד מהן : את עמי · עמי וגוי עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו ולא לגוי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך : לא תהיה לו כנושה · לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאילו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומ׳ לא תכלימהו : נשך · רבית שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה : אם חבל תחבל · כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע : עד בא השמש תשיבנו לו · כל היום תשיבנו לו ועד בא השמש וכשבא השמש תחזור ותטלנה עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתו׳ מדבר שאין צריך לה בלילה : כי הוא כסותה · זו טלית : שמלתו · זו חלוק : במה ישכב · לרבו׳ את המצע : אלהי׳ לא תקלל · הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין : מלאתך · חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים : ודמעך · התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע :

לא

וְאם כן מה טעם להקד[ים] ... [ל]אחר ... בכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו חמש [סלעים מ]יד הכהן והלא כבר כוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר שלשים יום פודהו שכאמר ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה נסה מטפל בו שלשים יום ואחר כך נותנו לכהן: שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמ׳ לפי שהוא מחוסר זמן: וביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמ׳ כאן שמיני ונאמ׳ להלן ומיום השמיני והלאה ירצ׳ מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביו׳ השמיני אתה רשאי ליתנו לי: ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושי׳ ופרושי׳ משקוצי נבלו׳ וטרפו׳ הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפ׳. אף בביתכן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן כי בשדה מצאה וכן אשר לא יהיה טהור מקר׳ לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה. ובשר דתליש מן חיות חיתא בשר שנתלש על ידי טרפת זאב או ארי או מן חיה כשרה או בהמה כשרה בחיים: לכלב תשליכון אותו. אף הוא שבכלב או אינו אלא כלב כמשמעו תלמוד לומר בנבלה או מכור לנכרי קל וחומר לטריפה שמותרת בכל הנאות אם כן מה תלמוד לומר לכלב למדך שהכלב כבד ממנו ולמדך הכתוב שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה שכאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב״ה תנו לו שכרו: לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקביל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חברו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חברו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: לא תהיה אחרי רבים לרעות. יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב על רב שאין חולקין על מופלא שבבית דין לפיכך מתחילין בדיני נפשו׳ מן הצד לקטנים שבהן שואלים תחלה שיאמרו את דעתם ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא. לא תהיה אחרי רבים לרעה לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין. ולא תענה על הרב לנטו׳ מדבריו ולפי שהוא חסר יו״ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות. ויש רבי׳ שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנ׳ לא תהיה אחרי רבים לרעה שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין על פי עד אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דמתבעי לך על דינא ולשון העברי לפי תרגומו כך הוא נדרש. לא תענה על ריב לנטו׳. אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו. ואני אומ׳ ליישבו על אופניו כפשוטו כך פתרונו. לא תהיה אחרי רבי׳ לרעות. אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריה׳. ולא תענה על ריב לנטו׳ וגו׳. אם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמו׳ את המשפט כאשר הוא והקולר יהא תלוי בצואר הרבי׳: לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומ׳ דל הוא אזכנו ואכבדנו: כי תראה חמור שונאך וגו׳. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מארבע לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן עזור ועזוב וכן ויעזבו את ירושלם עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו׳ שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרש כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמי׳ שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת גוי ומשאו ישראל וחדלת עזב תעזב עמו לפרק המשא מלמשקל ליה מליטול משאו ממנו: אביונך. לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה: ונקי וצדיק אל תהרג. מנין ליוצא מבית דין חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות שמחזירין אותו ת״ל ונקי אל תהרג. ואע״פ שאינו צדיק שלא נצטדק בבית דין מכל מקום נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו ומנין ליוצא מבית דין זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לבית דין ת״ל וצדיק אל תהרג וזה צדיק הוא שנצטדק בבית דין: כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: ושחד לא תקח. אפי׳ לשפוט אמת וכל שכן כדי להטות הדין שהרי להטות את הדין כבר נאמר לא תטה משפט: יעור פקחים. אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו. ויסלף

ולכתי קדש. בעבור שהזכיר שורך וצאנך שהם מותרי׳ לאכילה הזהיר על הבשר שהוא כטרף אולי העני יאכלנו בעבור עניו. והזכיר בשדה ההוה יותר וככה הדין בטורף גם בתוך העיר וכמוהו מקרה לילה. וטעם לכלב כפתח הלמ״ד שהוא שומר שורך וצאנך ואין ראוי לאוכלו כי אם הכלב ור׳ משה הכהן אמ׳ כי הטרפה קשה מהנבלה כי יש בטרפה כרמות סם רע שיזיק תולדת האדם על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או תמכר לנכרי כמו הנבלה: לא תשא. שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה. וטעם אל תשת ידך עם רשע להתחבר עמו בעדות שוא לעשות חמס לנקי אולי העני יעשה זה למלאת חסרונו: לא. אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו ואמר הגאון כי שתים מצות יש בפסוק הזה האחת מצות לא תעשה והשנית מצות עשה כי אמר חייב אתה אחרי רבים ל[...] להטות כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות ואיכה כן רק היא מהבנ׳ הדגוש הכבד כמו ארור מטה משפט גם נמצאת בלא משפט ומטה גר וחז״ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים ומה שהעתיקו הוא האמת ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים רק לרעות מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב. מצוה על כל ישר׳ ואף כי הדיין שהו׳ הריב לפניו לעזור לרעהו: ודל. גם זה דבק שאחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל ובמקו׳ אחר לא תהדר פני גדול: שור אויבך. בחרק תחת האלף והוא פועל כי מלת ואיבתי מהפעלים היוצאי׳ והטעם אע״פ שתדע שהו׳ אויבך וככה שונאך ואמ׳ אויביך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך אולי בא זו ה[...] הפרשה אם היה השור והחמור של עני יהיה שכרך הרבה אחר שעשית מצות השם וגם גמילות חסד עם עני: וחדלת. והטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה [...] הבר ויקום החמור ויש אומ׳ כמו ויעזבו את ירושלם לטעון המשא בדרך רחוקה: לא תטה. עם הדיין ידבר וכמוהו לפני יי׳ אלהיך תאכלנו הראוי לאכל כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישר׳ שידבר עמהם והאומ׳ כי הוא בבור עדר הכל הוא: מדבר שקר. עם הדיין ידבר שלא ידין דין שקר וכמוהו צדק צדק תרדוף: ונקי וצדיק אל תהרוג. באותו הדבר אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר שלא תאמר הואיל וככה עשה רשע אחר קשה אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי: ושחד. גם הזכיר כל זה כי העשיר יתן שחד לדיין להטו׳ מדין דלים:

תאחר ד׳ וסי׳ מלאתך ודמעך· כי תדר נדר ליי׳· כאשר תדר נדר לאלהים· צדקתי לא תרחק: ואנשי ד׳ ר״פ נמסר פרשת לך לך: תשלכון י״ג חס׳ בליש׳ נמסר בסדר כי תשא: שמע ה׳ קמצין נמסר בסדר ויצא: לרעת ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ושבע הפרות הרקות· לא תהיה אחרי רבים לרעת·

לֹֽא־תְאַחֵ֑ר בְּכ֥וֹר בָּנֶ֖יךָ תִּתֶּן־לִּֽי׃ כֵּֽן־תַּעֲשֶׂ֥ה לְשֹׁרְךָ֖ לְצֹאנֶ֑ךָ שִׁבְעַ֤ת יָמִים֙ יִהְיֶ֣ה עִם־אִמּ֔וֹ בַּיּ֥וֹם הַשְּׁמִינִ֖י תִּתְּנוֹ־לִֽי׃ וְאַנְשֵׁי־קֹ֖דֶשׁ תִּהְי֣וּן לִ֑י וּבָשָׂ֨ר בַּשָּׂדֶ֤ה טְרֵפָה֙ לֹ֣א תֹאכֵ֔לוּ לַכֶּ֖לֶב תַּשְׁלִכ֥וּן אֹתֽוֹ׃ ס לֹ֥א תִשָּׂ֖א שֵׁ֣מַע שָׁ֑וְא אַל־תָּ֤שֶׁת יָֽדְךָ֙ עִם־רָשָׁ֔ע לִהְיֹ֖ת עֵ֥ד חָמָֽס׃ לֹֽא־תִהְיֶ֥ה אַחֲרֵֽי־רַבִּ֖ים לְרָעֹ֑ת וְלֹא־תַעֲנֶ֣ה עַל־רִ֗ב לִנְטֹ֛ת אַחֲרֵ֥י רַבִּ֖ים לְהַטֹּֽת׃ וְדָ֕ל לֹ֥א תֶהְדַּ֖ר בְּרִיבֽוֹ׃ ס כִּ֣י תִפְגַּ֞ע שׁ֧וֹר אֹֽיִבְךָ֛ א֥וֹ חֲמֹר֖וֹ תֹּעֶ֑ה הָשֵׁ֥ב תְּשִׁיבֶ֖נּוּ לֽוֹ׃ ס כִּֽי־תִרְאֶ֞ה חֲמ֣וֹר שֹׂנַאֲךָ֗ רֹבֵץ֙ תַּ֣חַת מַשָּׂא֔וֹ וְחָדַלְתָּ֖ מֵעֲזֹ֣ב ל֑וֹ עָזֹ֥ב תַּעֲזֹ֖ב עִמּֽוֹ׃ ס לֹ֥א תַטֶּ֛ה מִשְׁפַּ֥ט אֶבְיֹנְךָ֖ בְּרִיבֽוֹ׃ מִדְּבַר־שֶׁ֖קֶר תִּרְחָ֑ק וְנָקִ֤י וְצַדִּיק֙ אַל־תַּהֲרֹ֔ג כִּ֥י לֹא־אַצְדִּ֖יק רָשָֽׁע׃ וְשֹׁ֖חַד לֹ֣א תִקָּ֑ח כִּ֤י הַשֹּׁ֙חַד֙ יְעַוֵּ֣ר פִּקְחִ֔ים

לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְרָךְ תַּפְרֵישׁ קֳדָמָי׃ כֵּן תַּעֲבֵיד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּיהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁנֵּיהּ קֳדָמָי׃ וֶאֱנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוַת חַיְתָא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵיהּ׃ לָא תְקַבֵּיל שְׁמַע דִּשְׁקַר לָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵיהּ סָהִיד שְׁקַר׃ לָא תְהֵי בָּתַר סַגִּיאֵי לְאַבְאָשָׁא וְלָא תִתְמְנַע מִלְּאַלָּפָא מַה דִּבְעֵינָךְ עַל דִּינָא בָּתַר סַגִּיאֵי שַׁלֵּם דִּינָא׃ וְעַל מִסְכֵּינָא לָא תְרַחֵים בְּדִינֵיהּ׃ אֲרֵי תְעָרַע תּוֹרָא דְסָנְאָךְ אוֹ חֲמָרֵיהּ דְּטָעֵי אָתָבָא תְתֵיבִינֵּיהּ לֵיהּ׃ אֲרֵי תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְסָנְאָךְ רְבִיעַ תְּחוֹת טוֹעֲנֵיהּ וְתִתְמְנַע מִלְּמִשְׁבַּק לֵיהּ מִשְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק מַה דִּבְלִבָּךְ עֲלוֹהִי וּתְפָרֵיק עִמֵּיהּ׃ לָא תַצְלֵי דִּין מִסְכֵּינָךְ בְּדִינֵיהּ׃ מִפִּתְגָּמָא דְשִׁקְרָא הֱוֵי רַחִיק וּדְיִזְכֵּי וּדְיִנְפַּק זַכַּי מִן דִּינָא לָא תִקְטוֹל אֲרֵי לָא אֲזַכֵּי חַיָּבָא׃ וְשׁוֹחֲדָא לָא תְקַבֵּיל אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוַּר חַכִּימִין

את רעתיכם ואת רעת נשיכם· ב׳ בפסו׳: רב ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ולא תענה על רב· נצב לרב יי׳· והני קורא לרב· ורב לא ידעתי אחקרהו· אל תצא לרב מהר· ברבם עמדי: בריבו ד׳ וסי׳ לא תטה· ודל לא תהדר· צדיק הראשון· לעות אדם בריבו: כי ה׳ ר״פ בטעם מונח לפני גריש וסי׳ כי תפגע שור· כי תשא את ראש בני ישראל· כי רק עוג מלך· כי תכלה לעשר· ושארהון במקף: תעה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא נמסר בסדר וישב: שנאך ב׳ וסי׳ חמור שנאך· אם רעב: ונקי ג׳ וסי׳ ונקי וצדיק אל תהרג· ונקי ילעג למו· ונקי על חנף יתעורר: וצדיק י׳ נמסר ביחזקאל ס׳ ל״ג גבי פרשת אם אחפץ במות הרשע:

ויסלף דברי צדיקים · אמר הגאון כי צדיקים ת"ר לדברי ולא יתכן זה כי דברי סמוך · וטעם צדיקים בדין לא צדיקים במצות: ושש שנים · הזכיר גם זה בעבור ואכלו אביוני עמך: השביעית תשמטנה · היא שתקרא שמטה להשם ולא ינוש איש את רעהו האביון: ונטשתה · שלא תזרע וכמוהו ונטוש את השנה השביעית: שבת · גם הזכיר זה בעבור וינפש בן אמתך והגר אשר בשעריך שהוא עני ושכיר לך: ובכל אשר · עתה הזכיר ע"ז והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי ולא כן משפטי אלהי' אחרי' ואמ' לא תזכירו שלא תזכרו שמותם להשבע בהם גם שלא ישבעו בהם עובדיה וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים שלא תאמר לגוי השבע לי באלהיך: שלש פעמים · לי לבדי תהיה עבד שתעבור שלש רגלים בשנה ותבא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו על כן כתוב אחריו את פני האדון יי' כמו לפני האדון יי' וכן ולא יראו פני ריקם והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי אלילים להביאם על כן כתוב תחוג לי לבדי · ומלת תחוג תזבח כמו אסרו חג בעבותים: רגלי' · מגזרת רגל כי רובם רגלים הם: את חג המצות · החל ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות כמו חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים והנה הוא חיוב ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך כי אחריו כתוב שתשבות ביום השביעי ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ: חדש האביב · פירש · רבי' חשבו כי לא יראו פני ריקם כמו ופני לא יראו וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם נראים והעד ונראה את פני יי' גם יראה כל זכורך את פני השם כמו לפני השם: וחג הקציר · בכורי קציר חטי' · והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטי' כמו שבעה שבועות תספר לך: וחג האסיף · בצאת השנה ותכנס שנה אחרת ותחל ממרחשון לזרוע: שלש · ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם חולים שלא יוכלו לבא: דם זבחי · הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים: חלב חגי · הוא שה תמים שהוא חיוב וכן כתוב בהעלות השלה והחלבים עד הבקר: ראשית · זהו ואם תקריב מנחת בכורי' כי טעם היחיד מדבר כאשר אפרש במקומו · והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי כי משם יחלו הבכורים · אמרו חסרי הדעת כי גדי מגזרת מגד ולא יתכן כי אם מגד שרש והעד הנאמן עם פרי מגדים כי ככה לא ימצא בלשון הקדש ועוד מה טעם לא תבשל ואין כח ביד אדם לבשל המגד וכתוב וממגד תבואות שמש ומה טעם לומר בחלב ואיכה מצאנו כלשון הזה ועוד מה טעם אמו ואיכה נקרא העץ אם המגד וכל זה חשבו בעבור שמצאו זאת המצו' עם ראשית בכורי אדמתך והנה גם היא במקום אחר עם הבשר לא תאכלו כל נבלה והוא היושר רק הזכירה עם הבכורים כי אז ירבו ויגדלו הגדיי' ויש אחר שאמר לא תבשל כמו לא תאחר שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים ואם

ושש ג' ר"פ וס' ושש שנים תזרע · ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם · ושש מעלות לכסא · דד"ה: ובכל אשר ה' דסמ' וס' ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · ובכל אשר תרמש · ובכל אשר השאלך נפשך · ובכל אשר יפנה ירשיע · ובכל אשר עגבה: ישמע י' נמסר בישעיה סימן ס' גבי סוף פרשת קומי אורי כי בא

ויסלף דברי צדיקים:
וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים: ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה: והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך: ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר: ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך: שלש רגלים תחג לי בשנה: את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים ולא יראו פני ריקם: וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יהוה: לא תזבח על חמץ דם זבחי ולא ילין חלב חגי עד בקר: ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו: פ

ומקלקל פתגמין תריצין: וגיורא לא תעיקון ואתון ידעתון ית נפשא דגיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: ושית שנין תזרע ית ארעך ותכנוש ית עללתה: ושביעתא תשמטינה ותרטשינה ויכלון מסכיני עמך ושארהון תיכול חות ברא כן תעביד לכרמך לזיתך: שתא יומין תעביד עובדך וביומא שביעאה תנוח בדיל דינוח תורך וחמרך וישקוט בר אמתך וגיורא: ובכל די אמרית לכון תסתמרון ושום טעות עממיא לא תדכרון לא ישתמע על פומך: תלת זמנין תחגון קדמי בשתא: ית חגא דפטיריא תיטר שבעא יומין תיכול פטירא כמא די פקידתך לזמן ירחא דאביבא ארי ביה נפקתא ממצרים ולא יתחזון קדמי ריקנין: וחגא דחצדא בכורי עובדך די תזרע בחקלא וחגא דכנשא במפקא דשתא במכנשך ית עובדך מן חקלא: תלת זמנין בשתא יתחזון כל דכורך קדם רבון עלמא יי: לא תכוס על חמיע דם פסחי ולא יביתון בר מן מדבחא תרבי נכסת חגא עד צפרא: ריש בכורי ארעך תייתי לבית מקדשא דיי אלהך לא תיכלון בשר בחלב:

אורך: למועד ו' רפי' וס' חדש האביב · וחברו · ואת לא באת למועד הימים · ויצא יהונתן השדה · ויאמר הנני מודיעך · דניאל · כי למועד מועדים וחצי: יראה י"ג נמסר פרשת בא: אל פני ט' וס' שלש פעמים בשנה · וזאת תורת המנחה · ויקחו את אשר צוה משה · ושלח את הצפור החיה · ואל יבא בכל עת · ויבא משה ואהרן · ויקהלו משה ואהרן · לא תחוס עליך עין · ואצאה בשער הגיא · וכן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף ספרא דכו' אל פני ואל פני כמ"ר על פני וס' ועל פני השער האיתון · כי ארך הלשכות אשר לחצר · וחמש אלפי' הנותר · והנותר לנשיא מזה ומזה: תביא י"ג וס' ומכל החי · ובמלאת ימי טהרה · ראשית בכורי אדמתך · וחברו · לא תביא תועבה · לא תביא אתנן זונה · ולקחת מראשית · ויצו את יהושע · עשרת חריצי החלב · ועניים מרודים · תשבע זעקה מבתיהם · אף על זה פקחת עיניך · היתה באניות סוחר:

ויסלף · כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים · דברים [illegible] אלא מדבר תרגומו פתגמין תריצין ישרים: וגר לא תלחץ · בהרבה מקו' הזהיר [illegible] על הגר מפני שסורו רע: את נפש הגר · כמה קשה לו כשלוחצין אותו: [ואספת] את תבואתה · לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: תשמטנה · מעבודה: ונטשתה · מאכילה אחר זמן הבעור · דבר אחר תשמטנה מעבוד' גמור' כגון חרישה וזריעה: ונטשתה · מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה · להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלין בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך · ותחלת המקר' בשדה הלבן כמו שאמור למעלה היינו תזרע את ארצך: וביום השביעי תשבות · אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית: למען ינוח שורך וחמורך · תן לו ניח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה ניח אלא צער: בן אמתך · בעבד ערל הכתוב מדבר: והגר · גר תושב: ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · לעשות כל מצו' עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו · שלא יאמר לו שמור לי בצד ע"ז פלונית או תעמוד עמי ביום ע"ז פלונית · דבר אחר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך שקולה ע"ז כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע · מן הגוי: על פיך · שלא תעשה שותפות עם הגוי וישבע לך בע"ז שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך: רגלים · פעמים וכן כי הכיתני זה שלש רגלים: חדש האביב · שהתבואה מתמלא' בו באביה · אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירו': ולא יראו פני ריקם · כשתבאו לראות פני ברגלי' הביאו לי עולות: וחג הקציר · הוא חג שבועות: בכורי מעשיך · שהוא זמן הבאת בכורים שתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורי' למקדש ש' וביום הבכורי' וגו': וחג האסיף · הוא חג הסוכות: באספך את מעשיך · שכל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: שלש פעמים וגו' · לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך ללמד שלא יתעקרו רגלים ממקומן: כל זכורך · הזכרים שבך: לא תשחט על חמץ וגו' · לא תשחט את הפסח בארבעה עשר בניסן עד שתבער החמץ: ולא ילין חלב חגיגו' · חוץ למזבח: עד הבקר · יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל על מוקדה על המזבח כל הלילה: ולא ילין · אין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: ראשית בכורי אדמתך · אף השביעית חייבת בביכורי' לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליו גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעה המינין האמורין במקרא ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי · אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא במה מקומו' בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים: את גדיי העזים · שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנאמר גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובשלשה מקומות נכתב בתורה אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בשול:

הנה

ואם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת פעם אחרת ועוד כי ראיתם בשל הקדיר ואיננו רק בשול כי השתים מבשלת כמו האש וככה הבשילו האשכלותיה ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה השם יאמר לקטן השור והכבש וראייתו גדי עזים כי מה צורך לסמכו ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים כי גדי גדול מגדי עזים כי עודנו צריך להיותו עם העזים וככה שעיר ושעיר עזים וחכמים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב ועתה אפרש רע כי מנהג התורה לדבר על ההווה כמו בת היענה למה שנה הכתוב לומר ככה ותהיה הבת כוללת כל המין וכזה לא מצאנו דע כי בשר היש' יבש כעץ ואי' המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין רק הבת כי היא נקבה וקטנ' יש בה מעט ליחה ולא כן הזכר הקטן וככה אין אדם אוכל בשר בחלב כי איננו מאכל ערב והבשר לא יתבשל רק בזמן רב והחלב איננו כן כי אין המנהג עד היו' בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בעבור שיש בטלה ליחה רבה וככה בחלב והנה הוא מזיק על כן לא יאכל ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה וכשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים כי כל הרופאי' מודים כי אין בשר כמוהו ואפילו לחולים התירו שיאכלוהו וכן אוכלים אותו בספרד ואפריקא וא"י ופרס ובבל גם ככה היה מנהג הקדמונים שני גדיי עזים טובים ועשה לפניך גדי עזים והכהן אכל גדי עזים אחד לחטאת ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו ויש אומרי' כי אין בשול כי אם באש והלא כתוב ובשל מבושל במים ובדברי הימים ויבשלו בסירות ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבונו' אולי היה כי אכזריות לבהוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך שור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו גם לא תקח האם על הבנים ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה תאוסף משיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו והנה אם קנה חלב אולי יש בו מחלב אם הגדי סקנה ויהיה עובר וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבושל הגדי בחלב אמו שהתולדת טוב אז הוא יותר ערב והכתוב דבר על ההוה והנה קדמונינו ז"ל החמירו להסיר כל ספק ואסרו בשר בחלב והשם שנתן להם חכמה הוא יתן משכורתם שלמה ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית גם שלישית במקום כל אחד מהם:

מפניו בֹ֗ג נמסר בישעיה סימן י"ט בריש פרשת' דמשא מצרים והנה יי' רוכב על עב קל: וברך ג' וס' וברך את לחמך· ואהבך וברכך והרבך· וברך עלי את אלקנה:

הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי: הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ: כִּי אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת צֹרְרֶיךָ: כִּי יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו: לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם: וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת לַחְמְךָ וְאֶת מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ: ס

ל' ות"ל · ל' ויחס' ר"אל לנ' · ל' · ל' · ל' ות"ל · ג' · ל' · כל אוריי' כתו' כן · ג' · ג' וכ"כ

הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאוֹרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דְאַתְקֵינִית: אִסְתַּמַּר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵיב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִשְׁמִי מֵימְרֵיהּ: אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ וְתַעְבֵּד כֹּל דַּאֲמַלֵּיל וְאֶסְנֵי יָת סָנְאָךְ וְאָעִיק לִדְמְעִיקִין לָךְ: אֲרֵי יְהָךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ וְיָעֵלִנָּךְ לְאֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וְאֶשֵׁיצִנּוּן: לָא תִסְגּוֹד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן וְלָא תַעְבֵּיד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא תְפַגְּרִינּוּן וְתַבָּרָא תְתַבַּר קָמָתְהוֹן: וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יָת מֵיכְלָךְ וְיָת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ:

רשי

הנה אנכי שולח מלאך· כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך: אשר הכינותי· אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי נכר כנגדו וזה אחד מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: אל תמר בו· לשון המראה אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם· איננו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו· מחובר לראש המקרא: השמר מפניו· כי שמי משותף בו ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא שדי: וצרתי· כתרגומו ואעיק· הרס תהרסם: לאותם אלהות: מצבותיהם· אבנים שהם מציבין להשתחוות להם:

וצרתי ג' בתרי ליש' חסב דין · ואם לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטע: מהכלים מיון:

הנה אנכי· אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ ורבים השתבשו בזה יש אומרים כי המלאך ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו ואחרים אמרו ארון הברית ופרשו ושמע בקולו הכתוב בו ואמרו לא ישא השם לפשעכם וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם הוא ישלח מלאכו אתך המלאך הגואל אותי מכל רע ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרי' ומלאך פניו הושיעם ויבא מלאך יי' ויאמ' יי' למלאך המשחי' בעם שהי שלח מלאכיה דמה לבר אלהין ורבים כאלה ובספר דניאל שר יון ושר פרס כי אם מיכאל שרכם והוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים גם כתוב עליו אחד השרים הראשונים בא לעזרני שפירושו במעלה כמו היושבים ראשונה במלכות וזה המלאך הוא מיכאל: לשמרך בדרך· שלא יגע בך רע: אשר הכינותי· לך כדרך בהנחל עליון גוים כאשר אפרש: השמר· כל מלאך שעשה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע וככה שטן איוב מלאך היה וככה היוצא לקראת בלעם לשטן לו והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד· ומלת אל תמר בו קשה והנה נראה הטעם כמו וימרו כי רק היה ראוי להיותו תמרה על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל על דרך ויסב אלהים את העם כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל כי ורחבה ונסבה תבנין נפעל כמו ונבלה שם מגזרת בלל ונבקה רוח מצרים מגזרת בוקק ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה סורר בביתו כי שרית עם אלהים וכמוהו אל תמר בו ותמר ליולדתו על· משקל מכם שהוא מגזרת תכוסו על השה מפעלי הכפל: כי לא ישא לפשעכם· עם [illegible] כמו שא נא לפשע עבדי· ודע כי שמי בקרבו דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו כמו ואף לאמתך תעשה כן וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו גם ימצא תאר השם כי הוא הכל ומאתו הכל: וטעם בקרבו משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק על כן היה כבוד השם בקרב המחנה ונוסע בתוך המחנות וכן כתוב כי אתה יי' בקרב העם הזה וכתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ואל תפתומם בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו ואחר כן ועשית כל אשר אדבר והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עצם הלבנה גוף מקבל אור השמש כי הוא בעצמו אין נוגה לו ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות ואין הקדרות רק שתכנס הלבנה תחת השמש ותשים עגולות והנה פני הלבנה שהם לנגד השמש כלם אור ונכיה שהם למעלה ממנו חשך ולא אור והנה תסתיר אור השמש גם במחצי' חדש הלבנה בהכנס כל הארץ בין השמש ובין הלבנ' לא יש אור ללבנה אור והנ' ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר אמת ואם אמר שמעון זה אור החמה יאמר אמת בעבור שמצאו חכמי ספרד איבה בהעלם היד וכתוב ואיבתי את אויבך גם כיד חיה אמר צידים ודין עני לא דנו וכתוב והיה יי' לדיין על כן אמרו אין פועל פחות מג' אותיות על כן איבה מעלומי העין: כי· כוס בעת בואם אל הארץ שיכירו כל עז'· והזכיר ששה גוי' ולא חשש להזכיר הקטן שבהם ובעבורו אמר והכחדתיו מיד כי האחרים מעט מעט יגרשם או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד כמו בנות צעדה עלי שור: לא· זהו שהזכרתי שתחלת ספר הברית אתם ראיתם שהזהיר על עז' וסוף הספר להזהיר על עז' שהוא הסוף כי יהיה לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף ובסוף ספר הברית צוה להכרית עז' המצאה בארץ כנען שעשוה יושביה כי העובד עז' כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא: ועבדתם· הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכם מבית עבדים והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידכם ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות הנה שכרו אתו והם ד' דברים בעולם הזה הא' וברך את לחמך ואת מימיך והב' והסירותי מחלה מקרבך והג' לא תהיה משכלה ועקר' בארצך והד' את מספר ימיך אמלא והנה כל אלה בגוף האדם ועוד כי הפך אלה הברכו' אעשה בכל אויביך והוא את אימתי וגם את הצרע':

אמר אברהם המחבר

יש חכמים גדולים חכמי השתי תורות ולא התעסקו בחכמת התולדת על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמו' בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף והנה הם שני כחות ובלשון הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ והרוח בלב ובו חיי האדם והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה והיא בעלת הכעס וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס כל רוחו יוציא כסיל והנפש בכבד והיא המתאוה לאכל וככה כתוב כי תאוה נפשך ותאות המשגל ממנה והנה יש אדם שנבראת שתהיינה לו אלו השלש הגזכרות חזקות או כולן רפות או זו חזקה וזו רפה או לא חזקה ולא רפה והנה בני אדם על כ"ז מינין משונים והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשול הגוף עליה ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה והנה אתן לך משל ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שנבראה על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש כי המרה האדומה דומה לה והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר אוכנה חכמה שתוכל לסבול גם נחשב אדם שאין חום בגופו ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו והשם יתע' למען חסדיו בחר בישראל והורם תורתו וכאשר ישמרוה ימצאם חכמתם

אבן עזרא

וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם והכלל שיהיה נפש סר אל משמעת הנשמה ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה כי יש מאכל שלא יחסר כח התולדת כדרך אתה תאכל ולא תשבע והנה כל התחלואים באים בעבור אוכל הנכנס בגוף והנה לא יפחד שומר התורה מהם וזהו וברך את לחמך ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד על כן כתוב גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים והנה דברתי על חכמת הרפואות ועתה אדבר על חכמת המזלות דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו וערך אלה על אלה והדבר עמוק מאד והנה יהיה כפי מולד האשה שתהי' משכלה כי תולדת הרחם להשכיל הילודים או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים השם הנכבד אם היה דבק בו יאמץ כח תולדת הכליות ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני והיה תמים וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל אין מזל לישראל ואם תכרו ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד כי אכחש התולדת ואין זה כנוח במערכת הכוכבים כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל רק הולכים תמיד לעבודת השם לברכם ובתרומתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם והנה אם כשמור לא נקבל ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם מוליד בכל ולא ימותו בחיי אביהם. ומלת עקרה כוללת אשת איש ובהמתו והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות והנה ידעת לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החום והלחה התולדית לא אם זרה ולאחר כבר' כי יהיה הפך התולדת והדבק בשם יחזק החום והלחה בכח הנשמה ולא יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב וכן כתוב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה וכתוב בחצי ימיו יעזבנו וכתוב כי אם ה' יגפנו או יומו יבא והנה המת במלחמה או במגפה לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החום והלחה כי מחוץ באו לו מקרים והנה השם שדבק בו יצילנו מכלם ובתורה פן ימות במלחמה ואמר שלמה למה תמות בלא עתך ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים כאשר אפרש בפסוק וכפליטו אני ממך על כן כתו' הנני יוסיף על ימיך ומה תוסיף עוד להאריך: את אימתי הוא פחד בנשמה והנה תבא לגוף חולשה מיד וזהו ונתתי את כל אויבך אליך עורף שיתנו לך את ערפם והטעם שיברחו מפניך בראותך אותם: ושלחתי את הצרעה. מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף. והזכיר משבעה הגוים שלשה והוא הדין לכלם גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בזכרים מהאחרים: לא. אמר הגאון זהו לסימן כאשר תראה כי פרית ורבית אז יכריתו כל השבעה עממין ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת וזהו פן תהיה הארץ שממה כי ארץ ישראל תהיה ארוכה מאד ויוכלו מצרי' לא יוכלו לישבה כלה כמו מן תקדים: מעט. עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ ועל יפרס אורך הארץ ורחבה: ושתי את גבולך. וזהו ויורד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ והנהר הוא נהר פרת ובין כך ובין כך לא תכרו' להם ברי'. וטעם לאלהיהם שתעשיהם: לא ישבו בארצך. כאשר תפרה תשמו' ותכחיד כל השבע' עממין עד כה ספר הברי': ואל משה אמר. כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם התנאי' שיספרם לישרא' ואח' כן אמר למשה אחר שתכרת להם ברי' תעלה אל אתה ואהרן ובניו ושבעים מזקני ישרא' שהם הבכורי' הקדושי': ונגש. אל תתמה בעבור שאמ' בתחלה עלה אל ה' ואח' כך ונגש משה לבדו ולא אמ' ונגשת כי כן מנהג הלשון ויו' המטיר על סדו' ועל עמורה גפרי' ואש מאת ה' מן השמים והטעם מאתו ושמואל אמ' וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ולא אמ' ואותי ורבי' ככה: ויבא משה. לא הזכיר וירד מן ההר כי אין צורך. וטעם ויבא משה בתוך מחנה ישרא' ויספר לעם את כל דברי ה' מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך למוקש:

רשי

לא תהיה משכלה. אם תעשה רצוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: והמותי. כמו והממתי ותרגומו ואשגש וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומו' שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלא פום כגון והמותי מגזרת והמם גלגל עגלתו וסבותי מגזרת וסבב ביתאל דלותי מגזרת דללו וחרבו על כפים חקותיך מגזרת חקקי לב את מי רצותי מגזרת רצץ עזב דלים והמתרגם והמותי ואקטיל טועה הוא שאילו מגזרת מיתה היה אין ה"א שלו בפתח ולא תו' שלו מודגשת ולא כ נקודה מלא פום אלא והמתי כגון והמתה את העם הזה והתי"ו מודגש לפי שתבא ב במקום שתי תוי"ן ה האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי"ו והאחת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי וכן וכרתי התי"ו מ מודגשת שהיא באה במקו' שתים לפי שהיא כריך שלש תוי"ן שתים ליסוד כמו ביום תתית מתית אלהים הוא והשלשי לשמוש: עורף. שיהפכו לפניך ויהפכו לך ערפם: הצרע'. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם ב בעיניהם ומטילה בם ארס והם מתים: והצרעה לא עברה את הירדן: והחתי והכנעני. הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל שבע אומות לא מנה כאן אלא אלו וחוי אף עפ' שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על ש שפת הירדן עמדה ו וזרקה בהם מרה: שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך. ותרבה עליך: עד אשר תפרה. תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו: ושתי. לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. ותגרשם: כי תעבוד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מארבעה לשונות שהכי משמש וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו אם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה: ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בארבעה בסיון נאמר לו עלה: ונגש משה לבדו. אל הערפל: ויבא משה ויספר לעם. בו ביו': את כל דברי ה'. מצות פרישה והגבלה:

ממ־ך ג' וסי' וברך את לחמך. ואם ממ־ך נשתה. מחטב עציך עד שאב' וא' וממ־ך בן אדם לחמך ברעש: ועקרה ב' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה. עקר ועקרה: אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה. אערכה לפניו משפט. לתנחיל אהבי יש. וחד ואמלא אתו רוח אלהים: הצרעה ג' וסי' ושלחתי את הצרעה לפניך. וגם את

לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא: את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם אשר תבא בהם ונתתי את כל איביך אליך ערף: ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך: לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה: מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ: ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר כי אתן בידכם את ישבי הארץ וגרשתמו מפניך: לא תכרת להם ולאלהיהם ברית: לא ישבו בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש: פ

כד ואל משה אמר עלה אל יהוה אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחק: ונגש משה לבדו אל יהוה והם לא יגשו והעם לא יעלו עמו: ויבא משה ויספר לעם את כל דברי יהוה

לא תהי מתכלא ועקרא בארעך ית מנין יומך אשלים: ית אימתי אשלח קדמך ואשגש ית כל עמא דאת עיל לאגחא קרב בהון ואתן ית כל בעלי דבבך קדמך מחזרי קדל: ואשלח ית ערעיתא קדמך ותתריך ית חואי ית כנענאי וית חתאי מן קדמך: לא אתרכינון מן קדמך בשתא חדא דילמא תהי ארעא צדיא ותסגי עלך חיות ברא: זעיר זעיר אתריכינון מן קדמך עד דתסגי ותחסן ית ארעא: ואשוי ית תחומך מימא דסוף ועד ימא דפלישתאי וממדברא עד נהרא ארי אמסר בידכון ית יתבי ארעא ותתרכינון מן קדמך: לא תגזר להון ולטעותהון קים: לא יתבון בארעך דילמא יחייבון יתך קדמי ארי תיפלח לטעותהון ארי יהון לך לתקלא: ולמשה אמר סק קדם יי את ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי ישראל ותסגדון מרחיק: ויתקרב משה בלחודוהי לקדם יי ואינון לא יתקרבון ועמא לא יסקון עמיה: ואתא משה ואישתעי לעמא ית כל פתגמיא דיי

ל' · ב' | ג' וא' וחד מלא | כו לכ"כ במ"כ לוחם' ית חס' | ג' · ז' פסוקי' את את את | ו' | ד' | ל' | ל' · ג' · כמן ונצר עד · ב' מתנח' | ל' | ל' · ל' | ל' וחל' | ל' ושלו' אל תשה: | כל אוריו' חב' · ג' בתור'

הצרעה' ואשלח לפניכם: מלפניך י' וסי' ושלחתי את הצרעה' תני' דפסוק. אל תאמר בלבבך בהדף. שורך טבוח. הוא ישמיד את הגוים האלה. אשר הסירתי מלפניך. וחטאתם מלפניך אל תמחי' מלפניך אל תכחה. והעשר והכבוד. מלפניך משפטי יצא. אל תשליכני מלפניך: ורבה ד' וסי' ורבה עליך חית השדה. ורבה העזובה בקרב הארץ. ורבה משטמה. ורבה היא על האדם: ועד ים ד' יתירא וסי' ושתי את גבלך. והערבה והירדן. והערבה עד ים כנרת. דיהושע. וכל הערבה עבר הירדן: ג' פסו' ועד עד וסי' בסדר לך לך: ישבו ב' וסי' ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן. ארץ מצרים לפניך. לא ישבו בארצך' בסכות תשבו. רק נשיכם וטפכם' וחברו דיהושע. כי ישבו אחים. בסעפתיו קננו כל. לכן ישבו ציים את. כי ימים רבים ישבו. לא ישבו בארץ יי'. עוד ישבו זקנים וזקנות. בני רביעים ישבו. וחברו. וישבו ערים נכחדות. כי ישחו במעונות. אך צדיקים ידו. אם ישמרו בניך. ישבו לארץ ידמו. ומצאו כתוב בתורה:

ואת כל המשפטים. אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם. כאילו הוא איש אחד: ויכתוב משה. אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית: ויבן מזבח תחת ההר. במקום שעמד ישראל בעת מתן תורה ויבן תפארת בעבור אחרת כאילו כתוב ושתי עשרה מצבה בנה: וישלח את נערי. הם הבחורים בני הזקנים הבכורים שעלו עם משה:

ויען ד' פסוקי' אית בהון ויען ויאמרו נמסר בסדר חיי שרה: תשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' כל אשר דבר יי' נעשה. ונשמע קולו בבאו אל הקדש. ונשמע פתגם המלך. קדמא קמץ: אלהי ישר' כ"ח מיחדין וסי' מצב שם מזבח דיעקב. ויראו את אלהי יש'. המעט מכם כי הבדיל. אנשי אשדוד. ויאספו את כל סרני

וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה: וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁלַח אֶת נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים: וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ: וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר: וְאֶל אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ:

ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם: וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים:

וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעִי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַּייָ וְיָת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמָרוּ כָּל פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעְבֵּיד: וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל פִּתְגָמֵי דַּייָ וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְתַרְתָּא עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵין עֲסַר שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: וּשְׁלַח יָת בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנַכִּסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ תּוֹרִין: וּנְסֵיב מֹשֶׁה פַּלְגוּת דְּמָא וְשַׁוִּי בְּמִזְרְקַיָּא וּפַלְגוּת דְּמָא זְרַק עַל מַדְבְּחָא: וּנְסֵיב סִפְרָא דִקְיָמָא וּקְרָא קֳדָם עַמָּא וַאֲמָרוּ כֹּל דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעְבֵּיד וּנְקַבֵּיל: וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא וּזְרַק עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל עַמָּא וַאֲמַר הָא דֵּין דַּם קְיָמָא דִּי גְזַר יְיָ עִמְּכוֹן עַל כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין: וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל: וַחֲזוֹ יָת יְקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת כּוּרְסֵי יְקָרֵיהּ כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא לִבְרֵירוּ: וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַייָ וַהֲווֹ חָדַן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ בְּרַעֲוָא כְּאִלּוּ אָכְלִין וְשָׁתַן: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּי כְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן: וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ:

ואת כל המשפטים. שבע מצות שנצטוו בני נח ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שנתנו להם במרה: ויכתוב משה. מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר. בחמשה בסיון: את נערי. הבכורות: ויקח משה חצי הדם. מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנות. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמי' להזו אותם על העם ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: ויזרוק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנוכת המשכן ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים ותבער בם אש יי' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: וכעצם השמים לטוהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתרגומו לשון מראה: לטוהר. לשון ברור וצלול: ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד: ויחזו את האלהי'. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה כך מדרש תנחומא. ואונקלוס לא תרגם כן. אצילי. לשון גדולי' כמו ומאציליה קראתיך ויאצל מן הרוח אשר עליו: ויאמר יי' אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. ארבעי' יום: את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן ורבינו סעדיה פי' באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהי' ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: ואל

ואל הזקנים. הידועי' שם שראו השם הנכבד: והנה אהרן. גם הוא נבור היה ואולי היה חור והוא מהשבטי' ושכ' שם ידינו תחת משה עד שובו וכבר פירשתי כי יתרו לא בא רק בשנה השנית: ויעל ויכס. וכבר כסה הענן בששה לחדש: וישכן. וכבר שכן הכבוד כי כן כתוב וירד יי' אל הר סיני ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: ויכסהו הענן. את משה ואדם לא ראהו: ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת ע עלותו כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות: ומראה. הנה ההר כולו מכוסה ענן ובראשו הכבוד שם השם הנכבד היה כראה כאש אוכלת: ויבא ויעל אל ההר. הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד: ויהי משה בהר. שלא ירד וכתוב על זה הארבעי' יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו:

ואל הזקנים אמר. בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור אפרת זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש לו דין: ויכסהו הענן. רבותינו חולקי' בדבר יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמראש חדש: ויכסהו הענן להר ויקרא אל משה ביום השביעי לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדי' אלא שחלק הכתוב כבוד למשה ויש אומרים ויכסהו הענן למשה ששת ימי' לאח' עשרת הדברות והם היו בתחלת ארבעים יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימי': בתוך הענן. ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל בתוכו: חסלת ואלה המשפטים

ואל הזקנים חד מן כ"ד. מן חד וחד ואל וס' מצויין במס' רבת': וישכן ה' ד' חס' וא' מל' וס' וישכן כבוד יי'. ישר' בטח בדד'. וישכן הענן. וישכן בירושלם. וישכון ערים נכחדות. בתר' מל': ויקרא אל משה ב' וס' וישכן כבוד יי'. ויקרא אל משה דדיש סיפרא: ומראה ז' קמץ וס' ומראה כבוד יי'. ומראה הנגע עמק: ומראה הנתק. ומראה אש לילה. ומראה האפנים כעין אבן תרשיש. ומראה הילדים האכלים. ומראה הערב והבקר. וא' פתח ומראה ולא בחידת: דבר אל בני ישראל ו' חסרים לאמר נמסר בסדר בשלח: ויקחו ו' רפין נמסר בסדר בא אל פרעה: וזאת י"ז ר"פ וס' וזאת התרומה אשר תקחו. וזאת תורת המנחה. וזאת תורת האשם. וזאת תורת זבח השלמים. וזאת תהיה טמאתו בזובו. וזאת עשו להם וחיו. וזאת משמרת משאם. וזאת תורת הנזיר. וזאת התורה החקים. וזאת התורה אשר שם. וזאת הברכה. וזאת ליהודה. וזאת התרומה אשר תרימו. וזאת לכם האות. דירמיה. וזאת תהיה המגפה. וזאת שנית תעשו. וזאת לפנים בישראל: זהב וכסף ג' וס' וזאת התרומה. קחו מאתכם תרומה. וישלח את הדורם בנו:

ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אלהם: ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר: וישכן כבוד יהוה על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן: ומראה כבוד יהוה כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל: ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה:

ולסביא אמר אוריכו לנא הכא עד די נתוב לותכון והא אהרן וחור עימכון מן דאית ליה דינא יתקריב לקדמיהון: וסליק משה לטורא וחפא ענגא ית טורא: ושרא יקרא דיי' על טורא דסיני וחפהי ענגא שיתא יומין וקרא למשה ביומא שביעאה מגו ענגא: וחיזו יקרא דיי' כחיזו אישתא אכלא בריש טורא לעיני בני ישראל: ועל משה בגו ענגא וסליק לטורא והוה משה בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון:

ק"ח. עזיאל. סימן. חנני. סימן:

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי: וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת: ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים: וערת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שטים:

פרשה

ומליל יי' עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ויפרשון קדמי אפרשותא מן כל גבר דיתרעי ליביה תיסבון ית אפרשותי: ודא אפרשותא דתסבון מנהון דהבא וכספא ונחשא: ותכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ ומעזיו: ומשכי דדיכרי מסמקי ומשכי דססגונא ואעי שיטין:

אשר נתן לבניו דת תמימה. אשר יוציא לאור כל תעלומה: יבינני דבר חכמה לשומה. בפרשת ויקחו לי תרומה:

וידבר בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן והטע' שישכנו מקדש לשם הנכבד וישכו' בתוכו ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר. מלת ויקחו לי כגזירת סורה אלי שיקור הקרא ממקומו ויקרב אליו וכנה שיקח מהתו ויתן לי וככה קחי לי מעט מים: וזאת. אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי ה העדה אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה לצורך שלחן כסף כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לחתוך או לרחוץ עליו ולתבוכרות ולמזרקים לפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אחד מ משמה עשר דברי' כי החמשה עשר היו נדבה וכמוהו זה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו. והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד והשלים בנכבד אבני שוהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאי' ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצא והנה לא היה במעשה המשכן ברזל וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו: ותכלת. אמר יפת שהוא כדמות שחרות כי הוא תכלית כל הצבעים והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם ואנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר: וארגמן. כדמות אדום ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי: ותולעת שני. זכתו' ושני התולעת כמו מכור החלמיש חלמיש צור והגאון אמר בו קר"מז כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן ובעבור תולעת אמ' רבים כי הוא משי: ושש. הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואיננו צבוע שם ורקמה ממצרים והגאון תרגמו בלשון ערבי עוטר וידוע הוא עד היום: ועזים. שער העזים: וערות אלים. שהם גדולים וזאת האומנות בארץ אלגודמאם ונקרא גודמנשי: תחשים. מין חיה היתה ידועה בימים ההם כי כן כתוב ואנעלך תחש והנה כבר היה נודע: ועצי שטים. יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו כטעי' וישראל הוציאום ממצרים במצות משה והראיה וכל אשר נמצא אתו כמו התכלת והארגמן ויש לתמוה למה כאמר אשר נמצא אתו לבדכו ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים כי מה צורך יש להם ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כן ישובו על כן השאילום והיך יוציאו קרשים רבים הורך כל אחד מהם עשר אמות גם בריחים והם עברו על' מצרים מקום המלוכה ומה היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים והנה לא ידענו אם קבלה היתה היא ביד אבותינו שממצרים הוציאום גם אנחנו נסור אל משמעתם ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת ונאמר כי היה קמוך אל הר סיני יער עצי שטים ובבאם שם אמר להם שם יתעכבו הרבה ואין עליהם ענן כאשר פירשתי אז עשה כל אחד סוכה והנשיאים עשו כדמות חדרות כל אחד כפי מעלתו ובריתו כל היער כי עם רב היה ועשו סוכות ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים וזה טעם וכל אשר נמצא אתו: ושמן

ויקחו לי תרומה. לי. לשמי: תרומה. הפרשה יפרישו לי מ ממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פי' שט בלע"ז: תקחו את תרומתי. אמרו רבותינו שלש תרומות אמורות כאן אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד שלש עשרה דברים האמורים בענין כלם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: זהב וכסף ונחשת וגו'. כלם באו בנדב' איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנאמ' וכסף פקודי העדה וגו': בקע לגלגלת וגו'. ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: תכלת. צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק: וארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך תרגם אנקלוס ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא: מאדמים. צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים. מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתורגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש ר' תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזי' למצרי' ונטע' וצוה לבניו ליטלם עמה' כשיצאו ממצרי': ושמן

רשי

ושמן למאור · שמן זית זך להעלות נר תמיד׃ בשמים לשמן המשחה · שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא׃ לקטורת הסמים · שהיו מקטירים בכל בקר וערב כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן׃ אבני שהם · שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואת׳ תצוה׃ מלואים · על שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנים האבן שם למלאות הגומא קרוים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת׃ לאפוד ולחשן · השהם לאפוד ואבני המלוא׳ לחשן וחשן ואפוד מפורשי׳ בואתה תצוה והם מיני תכשיט׃ ועשו לי מקדש · ועשו לשמי בית קדושה׃ ככל אשר אני מראה אותך · כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך׃ וכן תעשו · לדורו׳ אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שלחנות מנורו׳ וכיורות ומכונו׳ שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו׃ ועשו ארון כמין ארונות שעושים בלא רגלי׳ עשוי׳ כמין ארגז שקורי׳ אישקרי״ן יושב על שוליו׃ מבית ומחוץ תצפנו · שלש ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ׃ זר זהב · כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפרת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהו והוא סימן לכתר תורה׃ ויצקת · לשון התכה כתרגו׳׃ פעמותיו · כתרגו׳ זויתיה ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נותנים שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונין בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאי׳ את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפרק שתי הלחם׃ ושתי טבעות על צלעו האחת · הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי״ו זו יתרה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך ליסבה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחד׃ צלעו · צדו׃ בדי · מוטות׃ לא יסורו ממנו · לעולם׃ ונתת אל הארון · כמו בארון׃ העדות · התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה׃ כפרת

אבן עזרא

שמן למאור · לצורך המאור כמשפטו אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטורת הסמים הפוך וכן הוא הסמים בעבור קטורת אם כן למה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים ועוד את הבושם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשח׳ ובשמי׳ שהם מעורבים עם הסמי׳ לקטורת וככה קבלת האמת׃ ואבני שוהם · כוללת כל האפוד ואחד מהחשן׃ ומלואים · עוד אפרש׃ ועשו · נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש׃ מראה אותך · במראה העין כי מראות יחזקא׳ היו בחלום כנבואה והוסיף הא׳ הדעת ואמר המשכן אחר שהזכיר מקדש · תוספת וי״ו וכן תעשו לצורך הכלים כי בתחלה ועשו לי מקדש׃ ועשו · בעבור שאמר בתחלה ועשו לי החל ככה ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה בחוץ או בפנים והנה אם היא בחוץ יהיה עבי הארון מצפה מבית ומחוץ מב׳ העברים חצי אמה עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה תהיה כל אבן כבדה מאד אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו כבדים לו להוריד לוח אבן ביד אחת · וכתוב משני עבריהם אולי כן היה כי הלוח הוא גוף מעוקב שיש לו שש פאות וככה כתוב כי שלשה ארונות היו ויש לתמוה על הכברות ועוד כי עובי הכפרת טפח ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג׳ שפים וארבע מאות מהזהב שהכין דוד והנה הכרובים היו עצי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כלו זהב והיה שוה לפי הכברא כי הציפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בציפוי הלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מצופים ואין דבר שהיה זהב כלו רק המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ ויוכיח על הצפוי כי הנה האולם והבית צפה שלמה זהב׃ זר זהב · מגזרת ארחי ורבעי זרית׃ פעמותיו · חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהיא זוית רק מלשון רגל רגלי עני פעמי דלים ויש לדרך פעמיו מה יפו פעמיך ורבים ככה על כן הוצרכתי לפרש כי רגלי׳ היו לארון כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ ועוד מה טעם לומר ושתי טבעות זהב בתוספת הוי״ו ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון ויש מחכמי דורינו שהבין זה ואמר כי הבדים היו מושמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות וכן כתוב ושמו בדיו ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם כי כן כתוב לא יסורו ממנו · ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים וזהו ויאריכו הבדים והנה הד׳ הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארונים׃ בטבעות · שהם על צלעות הארון׃ ונתת · הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה והם לוחות הברית והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון ועוד כי לא כתב משה ספר תורה וספר התורה שיוהו הכהנים מצד ארון ברית יי׳ מחוץ ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים ומחלוקת היא יש לשאול הנה הכתוב אמר למטה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו והנה שברם ולא מלא מצות השם ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות ואין טענה ממלת אשר אתן אליך כי הנה כתוב גם עליהם ויתנם יי׳ אלי ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון ויש שם הלוחות הראשונות כי השם ידע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל ונכון הוא ועל דרך הפשט איננו רחוק בעיני כי על הארון שעשה בצלאל ידבר וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים ואין טעם לשאול אנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן כי אין צורך להזכיר זה והוצרכתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי והנה אם הארון כי יספר המעשה כאשר היה הע׳ שלא נדע טעם למה יזכיר זה והנה מה נעשה בכתוב אחר כך ויהי שם כאשר צוני וזה לאות כי ידבר על הלוחו׳ ששם משה בארון הברי׳ והם שם עד היום הזה וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה גם לאות ולעד כי ספר התור׳ לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון ואחר כן הכפורת עם הכרובי׳ והנה שכן הכבוד על הכרובי׳ וכתו׳ יושב הכרובי׳ אם כן איך ישי׳ משה ספר התור׳ בשנת הארבעי׳ בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובי׳ מעל הארון ואין צורך לכל זה׃

ככל אשר י״ט בתורה וסי׳ ויעש נח · וחברו אני מראה אותך · ככל אשר צויתי אתכה · ואת שמן המשחה · ותכל כל עבדת · ככל אשר דויבאו · ויעש משה · ויעש בני ישראל · וחברו דחנית דגלים · ויעש משה דללוים · ויעשו את הפסח בראשון · ככל אשר דסוף פנחס · ויהי בארבעים שנה · ככל אשר עשה אתכם ·

שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃ כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס

וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃

מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדַּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן׃ כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ יָת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיָת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן׃ וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּיו וּמִבָּרָא תַּחְפִּינֵּיהּ וְתַעְבֵּיד עֲלוֹהִי זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זִוְיָתֵיהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃ וְתַעְבֵּיד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ וְתָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא בְּהוֹן׃ בְּעִזְקַת אֲרוֹנָא יְהוֹן אֲרִיחַיָּא לָא יַעְדּוֹן מִנֵּיהּ׃ וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא יָת סָהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃

ה׳ זעירין תתחלפין ל׳ חס׳ · ל׳ חס׳ · ט׳ בתורה · י״ח מל׳ בתור׳ בלישנ׳ זכר׳ · ל׳ חס׳ · כל׳ אוריי׳ חס׳ · כל׳ חס׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ חס׳ כ״ט חסרים·

עלית ל׳ ובאל׳ ועשית לו וסי׳ דארון כתר תורה על גביהן·

צלעת כל צלעת דאורייתא חס׳ דכוותי׳ וכתובי׳ מל׳·

הארן כל הארן דאורייתא חס׳ דכוותיה וכתובים מל׳

ותענו ותאמרו אלי · ככל אשר שאלת · לא אכלתי באני · ושבת עד יי׳ אלהיך׃ אותך ה׳ מלאים נמסר ביחזקאל סימן כ״ט גבי פרעה בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים׃ וכן תעשו ב׳ וסי׳ ואת תבנית כל כליו · ממני תראו׃ ממנו ט׳ דמטע׳ וס׳ בטבעת הארן יהיו · והרים ממנו בקמצו · ואם האכל יאכל · ואם בהמה אשר · תני׳ דפסוק · אל תסור ממנו דיהושע · ורק הוא יחידה · דבת יפתח · וילך בכל דרך אסא · דמלכים · וצדקת צדיקים יסירו׃

וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת הַכְּרֻבִים עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו אֶל הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃

ז׳ — ג׳ ר״פ — יד׳ פסוקים על אל אל ס׳ ב׳ — ל׳ — ה׳ ל׳ מל׳ ותד חס׳ יו׳ בתור׳ — ג׳ בולה את כל אשר — כל אורייתא חס׳ — מל׳ חס׳ ל׳ — כ״ט חס׳ ה׳ — ל׳ חס׳

וְתַעְבֵּיד כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פוּתְיַהּ׃ וְתַעְבֵּיד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד תַּעְבֵּיד יַתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַּפּוּרְתָּא׃ וְעִיבֵיד כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפּוּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יַת כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי׃ וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסָן גַּדְפֵיהוֹן לְעֵילָא מְטַלִּין בְּגַדְפֵיהוֹן עַל כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי כְרוּבַיָּא׃ וְתִתֵּן יַת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְעֵילָא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יַת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ וְאִיזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ מֵעִילָּוֵי כַפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא יַת כָּל דִּי אֲפַקֵּיד יָתָךְ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

וְתַעְבֵּיד פָּתוֹרָא דְאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ גְּדַנְפָא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָא סְחוֹר סְחוֹר וְתַעְבֵּיד דֵּיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יַת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רִיגְלוֹהִי׃

ועשה ג׳ ר״פ וס׳ לי׳ בטעמים· כרוב· מכנס: בד: הכרבים כל אורי׳ חס׳ ונבי׳ וכתו׳ מלאים במ״ג חס׳ וס׳ וישלח העם שילה· מבעלי יהודה· ועשר באמה הכרוב השני׳ ויפרשו את כנפי הכרבים· ויסכו הכרבים על הארון על בדיו· ויתפלל חזקיהו· וחברו׳ ואראה והנה אל הרקיע· וישלח הכרוב את ידו·

ומלא חפניך גחלי אש· והכרבים עמדים מימין לבית· וירא לכרבים תבנית יד· וישלח הכרוב את ידו מבינות· תניי׳ דפסוק: פרשי ב׳ חס׳ וסי׳ והיו הכרבים׳ וחברו׳: ופניהם ט׳ וסי׳ אחרנית· והיו הכרבים· ויהיו הכרבים· וידי אדם· ופניהם וכנפיהם פרודות· ופניהם קדמה והמה· ומחוץ לשער הפנימי לשכות· כנפי הכרבים· דו״ה· ופניהם אל יחפרו: י״ד פסו׳ דאית בהון על אל אל וסי׳ מצויין בסדר וישמע יתרו: ונתת נתת כ״ט חס׳ ה׳ בקרייא וסי׳ ונתת כוס פרעה· ונתת אל הארן· ונתת את הכפרת על הארן· ועשית לו ארבע טבעות· ונתת על השלחן לחם· ונתת את הכפרת על הארן· ועשית על החשן שרשרות· ונתת אל חשן המשפט· ונתת אתם על סל· ושמת את המצנפת· ואת האיל תנתח· ולקחת את כסף הכפורים· ועשית כיור נחשת· ב׳ בו· ונתת את הכיור· ב׳ בו׳ ושמת את החצר סביב· ונתת עליה שמן· ונתת על המערכת לבנה· ואתה תשמע מן השמים· ואתה תשמע השמים· ב׳ בו׳ דמלכים· אתה נתת ביד עבדך· נתת ירשת יראי· מן היום הראשון· ולחם משמים נתת· ורוחך הטובה נתת׳ והם במלכותם· ב׳ בו: ונועדתי ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ונועדתי לך שם· ונעדתי שמה לבני ישר׳· קדמה מל׳: נתינה אליך ה׳ נמסר בסדר ראה אנכי: צואה את כל אשר ג׳ וסי׳ ונועדתי לך שם· נביא אקים להם מקרב· והיה המקום אשר יבחר יי׳:

ועשית כפרת· כדמות מכסה ולא׳ יפת כי כמוהו לכפר עליו כמו כסוי חטאה ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר והנה זה מפורש ונתנו איש כופר נפשו וגם כתוב לכפר על נפשותיכם ושני הכפורת לא נזכר: ועשית· אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כפני נערים ופרשו כרוביא בלשון ארמי׳ והכף משרת וכנון דברו שהיו כצורת ילדי׳ אם היא קבלה ושמו המלה לזכר כמו מלת חנוכה כי כף כרוב שורש והעד והיו הכרובי׳ כי הה״א ה״א הדע׳ ואיכה לתימה כה״א הכמכת מכהו הכהו וכאשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורות כמו את כרוב ממשח הסוכך אמר יחזקאל כי ראה ד׳ פני׳ לחיה ואחד מהם פני שור ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור פני ה הכרוב והטעם הצורה שהזכיר בפעם הראשונה והא׳ באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כ כרובים המה ויקרא כל הד׳ כרובים והנה הכ״ף שורש: מקשה· כמו שוה וכמוהו תחת מעשה מקשה· ופי׳ מעשה כמו לא עשה את שפמו· וטעם משני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת: כרוב· הנה הכרובים על דרך האורך על כן הבדים על רוחב הארון ומשרער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך וראיתו לצלע המשכן השנית ותשובתו בבדו וחמשה בריחים לקרשי צלע ה המשכן לירכתים והכפורת בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון: והיו· אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת· ולפי דעתי כי לא היו פני ה הכרובים עומדים צורת נצבה על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת: ואל הארון· כמשפט הלשון וכבר היית נותן העדות בארון ואחר תשים ה הכפורת: ונועדתי: לא אבין איך יכחיש זה הפסוק פסוק וידבר יי׳ אליו מאהל מועד לאמר כי אהל מועד שם כולל את ה המשכן ואת כל אשר בו ואין צריך למכריע׳ וטעם וי״ו ואת כל אשר אצוה. ככה הוא מלת ודברתי משרת בעבור אחרת כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובי׳ ולא הזכיר הדבר המדובר והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ו ולהטיב על שאלתך ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל ויש לשאול למה הזכיר הסם הארון בתחלה כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו כמו ויתן ליצחק את יעקב ואת עשו ויתן לעשו על כן החל ופירש כלי המשכן והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לאמר להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון ואין צורך שילמד אדם את משה ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטורת והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש על כן הארון דמו׳ כסא והנה מנורה ושולחן ערוך על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזהיר ולא תעלה עליו עולה ומנחה ונסך ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן במעשה: ועשית· אין ספק כי שני השלחן עם קומות הרגלים היא המדה הנזכרת: ועשית· המסגרת למעלה כמשפט השולחנות: ועשית זר זהב· עתה פי׳ כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת: ועשית· ארבע הפאות מזרח ומערב וצפון ודרום: לעומת

כפרת· כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה· כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכותלים ארבעתם ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח: כרובים· דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה· שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין סולדרי״ן אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע ו וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובי׳ בבליטת קצותיו: מקצה· בטרי״ץ בלע״ז כמו רא לראש כקטן: קצות הכפרת· ראשי הכפרת: ועשה כרוב אחד מקצה· שלא תאמר שנים כרובי׳ לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה: מזה מן הכפרת עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו של מקשה: תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: פורשי כנפים· שלא תעש׳ כנפיהם שוכבים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא עשרה טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה: ואל הארן תתן את העדות· לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמ׳ ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואח׳ כך יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקי׳ את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך וישם את הכפרת על הארון מלמעלה: ונועדתי· כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת· ובמקום אחר הוא אומר וידבר יי׳ אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובין מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו׳ משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל· הרי וי״ו זו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את אשר אדבר אותך אל בני ישראל הוא: קומתו· גובה רגליו עם עובי השלחן: זר זהב· סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרין שולחן מלכים: מסגרת· כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר יש למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שולחן שרים ויש אומרים למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השלחן ודף השלחן שוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב· הוא זר האמור ופירש לך כאן שעל המסגרת היתה: לעמת

כרובי׳ כל משכנא כרובי כנפים וכל קריי׳ חלוף כרובים כנבים׳

לעמת המסגרת תהיין הטבעות. ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתי' לבדים. אותן טבעו' יהיו בתים להכנים בהן הבדים. לבתי'. לצורך בתים. לבדי'. כתרגומו אתרא לאריחיא: ונשא בם. לשון נפעל יהי נשא בם את השלחן: ועשית קערותיו וכפותיו. קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שוליים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלח' ואותו דפוס קרוי קערה: כפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות. שנאמר ונתת על ה המערכת לבונה זכה: וקשותיו. הם כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן ד דוגמתן עושה של זהב ומסדר שלשה על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי ש שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קנ"ה: ומנקיותיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפין כמין יתדות זהב ע עומדין בארץ וגבוהין עד למעלה מן ה השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלי' ששה פצולי' זה למעלה מזה ו וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכי' על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם ה העליוני' על התחתונים וישברו ולשון מכילתי' סובלותיו כמו כלאתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישר' אומרים קשותיו אלו סניפין ש שמקשין אותו ו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אנקלוס שתרגם ו מכילתיה היה סובר כדברי האומר מנקיו' הן סניפי: אשר יוסך בהם. אשר יכוסה בהן. ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם: לחם הפנים. שהיו לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים: מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפי' שקורין שולדר"ץ אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטו"רין בלע"ז כמו דא לדא נקשן: תיעשה המנורה. מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה: ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשת הרגלי' יוצאין הימנה מטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמי' בזך לצוק לתוכו השמן ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסו' שעושי' מזכוכית ארוכי' וקצרים וקורי' להם מדרי"נש ואלו עשוי' של זהב ובולטו' ויוצאי' מכל קנה וקנה כמנין שנת' בהם הכתו' ולא היו בה אלא לנוי: כפתוריה. כמין תפוחי' היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרי' וקורין להם פומיל"ש ומנין שלהם כתו' בפרשה כמה כפתורי' בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשוין בה כמין פרחים: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידביקם: יוצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה: משוקדי'. כתרגומו מצויירין היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורי' ניי"ליר: שלשה גביעים. בולטין מכל קנה וקנה כפתור ופרח היה לכל קנה וקנה: ובמנורה ארבעה גביעי'. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והשלשה למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משוקדים כפתוריה ופרחיה. זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים אם משוקדים כפתוריה ופרחיה: וכפתור תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך כך שנינו במלאכת המשכן. גובהה של מנורה י"ח טפחי' הרגלי' והפרח שלשה טפחי' הוא הפרח האמור בירך שנ' עד ירכה עד פרחה וטפחי' חלק וטפח שבו גביע מהארבע' גביעים וכפתור ופרח משני כפתורי' ושני פרחים האמורים

לעמת המסגרת תהיין הטבעת לבתים לבדים לשאת את השלחן׃ ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב ונשא בם את השלחן׃ ועשית קערתיו וכפתיו וקשותיו ומנקיתיו אשר יסך בהן זהב טהור תעשה אתם׃ ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד׃ פ

ועשית מנרת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו׃ וששה קנים יצאים מצדיה שלשה קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני׃ שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח ושלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח כן לששת הקנים היצאים מן המנרה׃ ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה׃ וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים מן המנרה׃ כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור׃

לקביל גדנפא תהוין עזקתא לאתרא לאריחיא למטל ית פתורא׃ ותעבד ית אריחיא דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא ויהון נטלין בהון ית פתורא׃ ותעבד מגיסוהי ובזיכוהי וקשותיה ומכילתיה דיתנסך בהון דהב דכי תעביד יתהון׃ ותתן על פתורא לחם אפיא קדמי תדירא׃ ותעביד מנרתא דדהב דכי נגיד תתעביד ית מנרתא שידה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מנה יהון׃ ושתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא׃ תלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן מנרתא׃ ובמנרתא ארבע כלידין מציירין חזורהא ושושנהא׃ וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה לשתא קנין דנפקין מן מנרתא׃ חזוריהון וקניהון מנה יהון כלה נגידא חדא דדהב דכי׃

לשאת כ"ד בקרי' וס' מצוין כדברי הימים א' סי' ט"ו: ונשא י"ב ו' בישעיה ו' בקרי' וס' בם את השלחן. ונשא כל אשר בביתך. דמלכים. וחברו. דישעיה. ונשא מגבעות. וחברו דמיכה. יושב על כסא רם ונשא. על הר גבוה ונשא. והנה ישכיל עבדי. רפאנו את בבל. ונשא אתכם בצנות. עמוס. ונשא המון. ורם לבבו. כי כה אמר רם ונשא: בהן ט"ו קמצין וג' פתחין נמסר בסדר ויצא: לחם פנים הל' ין זוגין דלא נסבי ה' וס' והאבן גדלה. לחם פנים לפני תמיד. בגדי שרד. נחש נחשת. מזרחה שמש. דאז יבדיל. א'זה בית אשר תבנו לי. וגם שם עיר המנוח. זה הים גדול. ותחדש פני האדמה. מזבח נחשת. חג מצות. דעזרא: מנרת כול מל' במ"ב וס' ומקטרים ליי'. ראיתי והנה מנרת: תעשה ז' וס' תיעשה המנרה. ל' מל'. ששת ימים תעשה מלאכה. דויקהל. וחבירו דויקרא. ואם מנחת מרחשת. על מחבת בשמן. כל מנחה אשר תקריבו. כי כלם מיראים אותנו: המנורה ג' מל' וס' מקשה תעשה המנורה. ויעש כן אהרן אל. בהעלתך את הנרות: סימן כל דסמיך האחד בקנה בפתח תחת הב"ת דסמיך אחד בשוא תחת הב"ת: ג' פרשיות משתנות מקץ בקנה אחד בקנה אחד בשוא תחת הב"ת. תרומה בקנה האחד בקנה האחד בפתח תחת הב"ת. ויקהל בקנה האחד בפתח החת דב"ה בקנה אחד בשוא תחת הב"ת. קדמ' כן לששת הקנים היצאים מן המנרה תנין לששת הקנים היצאים מן המנרה:

אבן עזרא

לעומת. הזכיר התקו' שתושם שם הטבעות: ונשא בם את השלחן. מבנין נפעל כמו ונקה המכה כי הדגשות להתבלע פ"א הפועל: ועשית. מה שאמרו ז"ל ידועה היא: ומלת אשר יוסך בהם שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם שהם משה ואהרן לא שמואל והעד כי במעשה הזכיר הקשות אשר יוסך בהם ועוד את קשות הנסך ומלת נסך לטעמי רבי' לא יסכו ליי' נסך הפסל נסך חרש ואני נסכתי מלכי אמ' רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשות דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעא' והמגיד לו לא ידע לשון ערבי כי כלעג היה כי הקנים יקראו קנ"ב בערבי גם בבית ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות אמ' מזלגות והכל זהב לצורך השלחן אולי כלי' אחרים שצוה דוד לשומם בשלחנות ש שיעשה שלמה ואין ככה שלחן אהל מועד: ונתת. על דרך הפשט נקרא לחם הפני' בעבור הפי' שהוא אחריו ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו דפוס: ועשית. ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריא ונשבעו חמשה עשר מזקניהם שלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז ל לעשרה מנורות שיעשה שלמה והכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה ובדרש כי נעשית מאליה והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה כי הנה כתוב ויעש מנורת כן עשה את המנורה והנה על מחבת בשמן תעשה מורבכת תביאנה. והנה מקשה כמו הכתוב בכרובים ירכה וקנה הוא גוף המנורה: וששה. טעם קני' עגולי' ארוכים חלולי': שלשה. אמר הגאון כי משקדים והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי: טהור

אבן עזרא

טהור. שהוא מזוקק שאין בו פסול: וראה. כי צריך מעשה המנורה לחכמה לראות במראה הלב איך יעשה מככר אחד כל הכלים. מלת מראה זרה ואיננה כדרך מושלך כי אין פעול למלת ראה כי אם נראה לבד והיה כן בעבור כי הרואה איננו פועל רק מקבל דמות ובעל התולדת יבין זה ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה יריעות כרובים אתן לך עקר שתסמוך עליו:

אמר אברהם המחבר כליש ע על שני דרכים האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק והנה שש פאות מהאורך יבאו פנים ואחור ומהרוחב ימין ושמאל ומהגובה מעלה ומטה ויש יש שאיננו גוף והם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם אלה השנים דרכים השם ברא לבדו ואין יכולת בנברא לברא עצם שיהיה גוף אף כי שאיננו גוף שהוא נכבד יותר גם אין בו כח להכחידו עד שעדר ולא יהיה יש ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה גם היא על שני דרכים האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים והחכמה בנשמה גם בגופות כחום האש ולחות המים והדרך האחר מקרים אינם עומדים רק מתהפכים ונחלפים וקרים ונעדרים וכאלה יכול האדם לעשות על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה לא עומדת ולא נעדרת כי הוא ברא עצם כל דבר ויכל צורה עומדת או מקרה ואתן לך משל אחד קדרות הלבנה כשנכנס כל הארץ בינה ובין השמש ב בראש התלי או בזנבו ואתן לך משל אחר ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים כמו העינים והאזנים כי העצמות גם הכבד לא ירגישו והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף על כן היו א איברים רבים משרתים לו וככה השם הנכבד ידענו כי כבודו מלא כל העולם רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים ובעבור שני דברים האחד כפי מתכונת תולדת המקבל והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל על כן נבחר מקום בית המקדש ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת והכרובים שהם פורשי כנפים ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן ומחוץ לפתח המשכן מזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ואלה הדברים הם כבוד אלהים ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורנו אנשים חכמים בעיניהם אולי יתלו על דברי והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון כי האדם כדמות עולם קטן והוא היה סוף בריתו באר' וסימן לדבר בגדול החל ובקטן כלה והגאון הזכיר כי שמונה עשר דברים הם במשכן שהוא עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון גם בעבור שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך: ואת המשכן. כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן: אורך. חסרי דעת אמרו כי מדת כ"ח בעבור כ"ח מחנות הלבנה והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה שמים כיריעה על כן היה מקום קדש הקדשים בחשבון מעוקב: מעשה חושב. אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים: ורוקם. פרצוף אחד ונכון הוא ועל דרך הפשט מעשה חושב איננו רוקם ולא אורג רק על דרך שעושין היום בגדי משי כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון ומחשבה ויציירנה בלוח ויש' שני חוטין בחשבון למשוך מרחוק: חוברות. כדמות תאר או יהיה כדמות פעל שזאת חוברת זאת והשני חבור עבים אפרים הנה לו שהוא פעול: לולאות. יש אומרים כי כמוהו ובלולים יעלו אל התיכונה כי הבי"ת משרת: הקיצונה. תאר כמו העליונה: חמשים. עתה הזכיר מספר הלולאות. ומלת

רשי

האמורים במנורה עצמה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן השלשה כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנאמר וכפתור תחת שני הקנים וגו' וטפחים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים ועולים כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולים כנגד גבהה של מנורה וטפחים חלק נשתיירו שם שלשה טפחים ש שבהם שלשה גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים שנים ועשרים משנה עשרה לששה קנים שלש' לכל אחד ואחד וארבע' בגופה של מנורה ואחד עשר כפתורים ששה בששת הקנים ושלשה בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד כאמר במנורה ש שני משוקדי' כפתוריה ומיעוט כפתורים שני' האחד למטה אצל ה הירך והאחד בשלשה טפחים העליונים עם שלשה הגביעי' ותשעה פרחים היו לה ששה לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח ושלשה למנורה שנאמר משוקדים כ כפתוריה ופרחיה ו ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם ת תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה ת תמצאם כמנינם איש איש במקומו: את נרותיה. כמין בזיכין שנותנים בתוכ' השמן והפתילות: והאיר אל עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מוסבי' כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: ומלקחיה. הם הצבתים העשויים ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליתנן ולמושכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרוים מלקחים וצבתא שתרגם אונקלוס לשון צבת טנלי"ש בלע"ז ומחתותיה הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהו' מטיב את הנרו' מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ולשו' מחתה פויישדי"א בלע"ז כמו לחתות אש מיקוד: ככר זהב טהו'. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול מאה וכ' מנה והמנ' היא ליטרא שמוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם מאה זהובי' כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנור' של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אילו היה נקוד מראה בפת' היה פתרונו אתה מראה לאחרי' עכשו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראין לך: ואת המשכן תעשה עשר יריעות. להיות לו לגג ולמחיצו' מחוץ לקרשי' שהיריעות תלוים מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. הרי ד' מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן ושלשה של צמר וכל חוט וחוט כפול ששה הרי ארבעה מיני' כשהן שזורין יחד עשרים וארבעה כפלים לחוט: כרובים מעשה חושב. כרובי' היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע"ז פיישי"ש: תהיין חוברו'. תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחות'. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו: לולאות. לצו"לש בלע"ז וכן תרגם אונקלוס ענובין לשון עניבה: מקצה בחוברת. באותה יריעה שבסוף החבור קבוצת חמשת יריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: מקבילות

מסורה

וראה ג' ר"פ וסי' וראה ועשה כתבניתם. וראה בנים לבניך שלום: וראה אם דרך עצב בי. וכן תעשה ה' וסי' וכן תעשה בשפת היריעה. וכן תעשה לחמרו. ג' כו' וכן תעשה בשבעה בחדש: האחת ג' קמצין וסי' חמשים ללאות ר"פ. וחבירו. חמשים ללאות דמשכן תניי' ויעש את העמודים. דמלכים. וכל אתנחתא וס"פ

תרגום אונקלוס

ותעביד ית בוציניהא שבעא ותדליק ית בוציניהא ויהון מנהרין לקביל אפהא: וציבתהא ומחתיתהא דדהב דכי: ככרא דדהב דכי יעביד יתה ית כל מניא האילין: וחזי ועיביד בדמותהון די את מתחזי בטורא: וית משכנא תעביד עשר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן תעביד יתהון: אורכא דיריעתא חדא עשרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא ס משחתא חדא לכל יריעתא: חמש יריען יהוין מלפפן חדא עם חדא וחמש יריען מלפפן חדא עם חדא: ותעביד ענובין דתכלא על שפתא דיריעתא חדא מסיטרא דבית לופי וכן תעביד בשיפתא דיריעתא בסטר דבית לופי תנינא: חמשין ענובין תעביד ביריעתא חדא וחמשין ענובין תעביד ב בסטר דיריעתא דבבית לופי תנינתא

תורה

ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה והאיר על עבר פניה: ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור: ככר זהב טהור יעשה אתה את כל הכלים האלה: וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר: ס

כו ואת המשכן תעשה עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותלעת שני כרבים מעשה חשב תעשה אתם: ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לכל היריעת: חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אחתה וחמש יריעת חברת אשה אל אחתה: ועשית ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית: חמשים ללאת תעשה ביריעה האחת וחמשים ללאת תעשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית

מסורה

חקפים דכו' קמצין בכ"ב וסי' ויעש עשרה כיורות. נחשת. מלכים. ובני ישראל למספרם. וכל אחת דכו' קמץ בס"ו פתח' זקפים וסי' מצוין כסדר בשלח:

מסורה קטנה: ל' ויתר ל' עבר · כולם ב' · ג' ל"פ · ל' ומטעי' בית ל' · ל' · ב' חס' כליש כי תהלכנו · כול ב' כ ב"ת תקו' ריותקו · כל היריעות חס' ויו' · כול חס' ב"מח ל' · ד' · ב' · ז' · ב' מ' ל' ויעש ללאות ורין · ג' תמצין וכל האחת וזקפי' ס"פ דכו' ב"מב

מסורה בשוליים: פניה י' ויתר ונמיה · יעשה ב' שני תעשה כף כימן ככר פרכת · האחת האלף בפתח ונכייל' האלף בסגול ותלי' בסגול וכן ביריעו' עזים כלנו של דבר כולהון אלף שהן בנתח וכל אתנחת' אח' וס"פ אלף שלהן בסגול ב"מב

מקבילות הלולאות אשה אל אחותה. שיעור שעשה במדה אחת מכוונות הבדלת זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו לשון מקבילות זו כנגד של זו תרגומו של נגד לקבל היריעות ארכן עשרים ושמנה ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן עשרים וכן החוברת השנית והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומם אפרש למקראות הללו

כותן היריעות ארכן לרחבו של משכן כשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשי' שעובין אמה כשתיירו שם עשרה אמה שמנה לצפון ושמנה לדרום מכסי' קומת הקרשי' שגבהן עשר כמצאו שתי אמו' התחתונות מגולות ר רחבן של יריעו' ארבע' אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי ה הקרשי' שבמער' ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו ק קרשים במזרח אלא ארבע' עמודי' שהמסך פרוש ותלוי בוו' שבהן כמין וילון כשתיירו שמנה אמות התלויין על אחורי המשכן ש שבמערב ושתי אמות התחתונו' מגולות זו מצאתי בברית' דמש' מדות אבל במס' שבת אין היריעות מכסות את עמוד המזרח ונו' אמות תלויות אחורי ה המשכ' והכתו' מסייעו ונתת את הפרוכ' תחת הקרשים ואם כדברי הברית' הז את כמצאת פרוכת משוכה מן ה הקרשי' ולמערב אמה : קרסי זהב. פירמי"לש בלעז ומכניסין ראשן אחד בלולאו' שבחובר' זו וראשן את' בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן : יריעות עזים. מנוצה של עזים : לאהל על המשכן. לפרוש אותן על יריעו' התחתונות : שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות כמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב הארן שהאדנים גבהן אמה : וכפלת את היריעה הששית. שעודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות : אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה : וסרח העודף ביריעות האהל. על יריעות המשכן ירעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שאמור בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתרה היה כפול אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רחב חציה עודף על רוחב התחתונות : תסרח על אחורי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשי' : והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום : בעודף. בארך יריעו' האהל שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות יהיה סרוח על צדי המשכן לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה : אחורי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל : מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן שלשים ורחבן עשר אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים : ועשית את הקרשים. היה לו לומר ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה בניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקדוש ברוך הוא לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהו מזומנים בידכם הוא שיסד הכבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים קורות בתינו ארזים שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן : עצי שטים עומדים. אית טנגב"ם בלעז שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב בקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש :

עמד

מקבילות ב' וכ"ב וסי' הללאות. וחברו : לאהל ה' מיחדין וסי' ועשית יריעות עזים. ויעש יריעות עזים. וביום הקים את המשכן. ויעש שלמה. ויקרא המלך ליהוידע. וכל לאהל למועד דכו' : לבד כל הדין סיפרא ותריסר קמץ וכל שאר קרי' פתח כמ"א תציג אתו לבד. שפתים : והאמה מזה והאמה חד מן לה"ה

מקבילת הללאת אשה אל אחתה : ועשית חמשים קרסי זהב וחברת את היריעת אשה אל אחתה בקרסים והיה המשכן אחד : ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן עשתי עשרה יריעת תעשה אתם : ארך היריעה האחת שלשים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לעשתי עשרה יריעת : וחברת את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל : ועשית חמשים ללאת על שפת היריעה האחת הקיצנה בחברת וחמשים ללאת על שפת היריעה החברת השנית : ועשית קרסי נחשת חמשים והבאת את הקרסים בללאת וחברת את האהל והיה אחד : וסרח העדף ביריעת האהל חצי היריעה העדפת תסרח על אחרי המשכן : והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה לכסתו : ועשית מכסה לאהל ערת אילם מאדמים ומכסה ערת תחשים מלמעלה : פ

ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עמדים :

מכוונן ענוביא חדא עם חדא : ותעביד חמשין פורפין דדהב ותלפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא ויהי משכנא חד : ותעביד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדא עשרי יריען תעביד יתהין : אורכא דיריעתא חדא תלתין באמין ופותיא ארבע באמין ד דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי יריען : ותלפיף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד ותעיף ית יריעתא שתיתתא לקביל אפי משכנא : ותעביד חמשין ענובין על שיפתא דיריעתא חדא בסיטרא דבית לופי וחמשין ענובין על שיפתא דיריעתא דבית לופי תניתא : ותעביד פורפין דנחשא חמשין ותעיל ית פורפיא בענוביא ותלפיף ית משכנא ויהי חד : וסירחא דיתיר ביריעת משכנא פלגות יריעתא דיתירא תסרח על אחורי משכנא : ואמתא מכא ואמתא מכא בדיתיר באורך יריעת דמשכנא יהי סריח על סיטרי משכנא מכא ומכא לכסיותיה : ותעביד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי וחופאה דמשכי דססגונא מלעילא : ותעביד ית דפיא למשכנא דאעי שיטין קיימין :

פס' מסורתא מכא ומסורתא מכא נסבין וי"ו ומלה ביניהון וסי' מצויין במסרא רבתא : לכסתו ב' חס' בליש' וסי' על צדי המשכן מזה ומזה. וכלה אהרן ובניו : לאהל ג' וסי' ועשית מכסה לאהל. ויעש מכסה לאהל. שמרי הספים לאהל. ויהיו י"א רפין וסי' ויהיו דם. ויהיו תאמם מלמטה. את מחתות החטאים. ויהיו על מדין. ויהיו דברי אלה. דשלמה. ויהיו מכשלים לפניך. ויהיו כל האנשים. ויהיו נרדים בגוים. הבאת יום קראת ויהיו. ויהיו חיים לנפשך. אמרתי אעלה בתמר. וא' דמטעי' ביה דסב' ויהיו בשוא החת הי"ו והוא ויהיו בפתח תחת הי"ו ויאברו להם הנשיאים ויהיו ויהיו חטבי עצים בפתח תחת הי"ו. וחד ויהיו בשוא תחת וי"ו ויאמר אלי הנבא אל הרוח. וחד ויהיו בפתח תחת הי"ו ונבאתי כאשר צוני :

אבן עזרא

ומלת מקבילות זאת לקבל זאת ויש אומרים כי כמוהו ויכס קבלנם ומחיקבלו. ופירו' אשה עכם דבר וכן אים על כן והאים גבריא : ועשית קרסי. וכמוהו כרע בל קורס נבו. והנה עשר יריעות הוא המשכן והמשכן ק קראו אחד כולל הכל כי כל גוף איננו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים וככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא א אחד וכן העולם הקטון והגדו' : ועשית. להיות אהל. ומלת אותם תוספת ביאור כי יהיה שבה אל יריעו' עזי' : ארך. מלת אחת זרה כי היית' ראויה להיות אחדת כי הד"לת איננה מאותיות המשרתי' רק בעבור שהתחברו שנים דל"ת והיו שהם ממוצא אחד יכבד על הלשו' על דרך משרת את המלך וחסרו הד"לת : חמש. בשוא ופתח דרך קצרה כמו שלש ס סאין והנה כאשר כפל את היריעה הששית כאשר הכיה ב בסוף על כן כתוב חצי היריעה העודפת ואין צורך להזכיר כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות ותשע אמות היו גובה שני צדי המשכן על כן כתו' והאמה מזה לכסות המשכן : ועשית. מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן וכן ה הקרשים רק לא היו לולאות ה האהל וקרסיו לנוכח לולאות ה המשכן וקרסיו רק אחריהם לפאת מערב שתי' אמו' : ועשית קרסי המשכן זהב. כי הוא נכבד והאהל. כמו מכסה על כן קרסיו נחשת והיכם נראים כי ב' מכסי' את האהל : וסרח. יש חצי שהוא בדרך קירוב כמו וחצי שבט המנשי ובמעשה הקרשים תבין הצורך לפרש : והאמה בעודף. כמו אוד והוא תואר כי הוא מלרע הטעם : ועשית. מכסה על מכס' בעבור הגשם : ועשית. המשכן איננו רק היריע' והקרשי' וכאשר הודיע המשכן כן הקרשים. ומלת עומדי' כפי תולד' העץ כי האורך הוא הגובה וככה האדם כאשר הוא עומד והפך זה בשכבו או מלת עומדי' על זוויות נכבות :

עמד

אבן עזרא

עשר אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם אצילה ובדרך סברא אמות הבית הראשון כן היו בעבור שמצאנו בדברי הימים כתוב במדה אחרונה: שתי ידות. מגזרת יד: משולבות. אין לנו אח כי אם בין השלבים: ועשית. הנה לא נכתב כמה עובי הקרש והראשונים אמרו שהיה אמה אם כן הוא כותל הדרומי היה שלשי' אמות וככה הצפוני והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות וצריכים אנו לשום שש שמנה קרשים אולי הוצרכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה נס היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים ת תיכונים הם וככה כתוב מן הקצה אל הקצה לא אל הקצות ואם קבלה היא שהעובי היה כך כ נשמע ונקבל ואם דרך סברא יש תקון אחר כי השני הבריחי' הם העליונים גם השפלים הם עד חצי הקיר והבריח התיכון שהובא בתוך הקרשים יהיה מ מבריח מן הקצ' אל הקצ' וכמוהו לעשות בתוך התכלת ובתוך ה הארגמן וכן הפעמונים בתוך הרמונים ולולי זה לא היו מ מצפים הבריחים התיכוני' זהב ואם כאמ' כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב כ איך היתה והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב כי השנים הקרשי' שהם למקצוע' המשכן שפירושו כמו זויות וככה היה חצי מקצוע האח' כי היה כצורת מרובע ארוך והנה יש לנו מקצעות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצעות אינם כ כמדת הקרשים הנזכרי' על כן הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה לשניהם לבדם לא הקרשים ה האחרים ובאלה השנים קרשים הם מקימין המשכן והיו השש קרשים באמצע והנה רוחב המשכן עשר אמו' ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות או עגולות כי אין לנו רק אמה אחת ועל הדרך שאמר רבינו שלמה לא תהיינה אלה הקרשים בטור שוה כי חצי אמה יהיה ב בפנים כי קרש הוא ואינו כנגד ואף כן ישימו קרשי צפון ודרום והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש על כן יהיה כנגד ע עמוד פתח המשכן ובחצי יריעו' עזים יהיה התיקון: והקמות

מלמטה ו' וסי' ויהיו תאמם מלמטה· והיו תאמים מלמטה· על כתפות האפד· וחברו· תחת כרכב המזבח· תחת כרכבו מלמטה· חד מנהון קמץ תחת כרכב המזבח ושאר' פתחים: ויחדו ג' וס' ויהיו תאמם מלמטה· והיו תאמים מלמטה· ויחדו כלם יכלין: קדמאה תחת עשרים הקרש· תני' תחת עשרים הקרשים· קדם'

עֶ֥שֶׂר אַמּ֖וֹת אֹ֣רֶךְ הַקָּ֑רֶשׁ וְאַמָּה֙ וַחֲצִ֣י הָֽאַמָּ֔ה רֹ֖חַב הַקֶּ֥רֶשׁ הָאֶחָֽד׃ שְׁתֵּ֣י יָד֗וֹת לַקֶּ֙רֶשׁ֙ הָֽאֶחָ֔ד מְשֻׁלָּבֹ֔ת אִשָּׁ֖ה אֶל־אֲחֹתָ֑הּ כֵּ֣ן תַּעֲשֶׂ֔ה לְכֹ֖ל קַרְשֵׁ֥י הַמִּשְׁכָּֽן׃ וְעָשִׂ֥יתָ אֶת־הַקְּרָשִׁ֖ים לַמִּשְׁכָּ֑ן עֶשְׂרִ֣ים קֶ֔רֶשׁ לִפְאַ֖ת נֶ֥גְבָּה תֵימָֽנָה׃ וְאַרְבָּעִים֙ אַדְנֵי־כֶ֔סֶף תַּעֲשֶׂ֕ה תַּ֖חַת עֶשְׂרִ֣ים הַקָּ֑רֶשׁ שְׁנֵ֨י אֲדָנִ֜ים תַּֽחַת־הַקֶּ֤רֶשׁ הָֽאֶחָד֙ לִשְׁתֵּ֣י יְדֹתָ֔יו וּשְׁנֵ֧י אֲדָנִ֛ים תַּֽחַת־הַקֶּ֥רֶשׁ הָאֶחָ֖ד לִשְׁתֵּ֥י יְדֹתָֽיו׃ וּלְצֶ֧לַע הַמִּשְׁכָּ֛ן הַשֵּׁנִ֖ית לִפְאַ֣ת צָפ֑וֹן עֶשְׂרִ֖ים קָֽרֶשׁ׃ וְאַרְבָּעִ֥ים אַדְנֵיהֶ֖ם כָּ֑סֶף שְׁנֵ֣י אֲדָנִ֗ים תַּ֚חַת הַקֶּ֣רֶשׁ הָאֶחָ֔ד וּשְׁנֵ֣י אֲדָנִ֔ים תַּ֖חַת הַקֶּ֥רֶשׁ הָאֶחָֽד׃ וּֽלְיַרְכְּתֵ֥י הַמִּשְׁכָּ֖ן יָ֑מָּה תַּעֲשֶׂ֖ה שִׁשָּׁ֥ה קְרָשִֽׁים׃ וּשְׁנֵ֤י קְרָשִׁים֙ תַּעֲשֶׂ֔ה לִמְקֻצְעֹ֖ת הַמִּשְׁכָּ֑ן בַּיַּרְכָתָֽיִם׃ וְיִהְי֣וּ תֹֽאֲמִם֮ מִלְּמַטָּה֒ וְיַחְדָּ֗ו יִהְי֤וּ תַמִּים֙ עַל־רֹאשׁ֔וֹ אֶל־הַטַּבַּ֖עַת הָאֶחָ֑ת כֵּ֚ן יִהְיֶ֣ה לִשְׁנֵיהֶ֔ם לִשְׁנֵ֥י הַמִּקְצֹעֹ֖ת יִהְיֽוּ׃ וְהָיוּ֙ שְׁמֹנָ֣ה קְרָשִׁ֔ים וְאַדְנֵיהֶ֣ם כֶּ֔סֶף שִׁשָּׁ֥ה עָשָׂ֖ר אֲדָנִ֑ים שְׁנֵ֣י אֲדָנִ֗ים תַּ֚חַת הַקֶּ֣רֶשׁ הָאֶחָ֔ד וּשְׁנֵ֣י אֲדָנִ֔ים תַּ֖חַת הַקֶּ֥רֶשׁ הָאֶחָֽד׃ וְעָשִׂ֥יתָ בְרִיחִ֖ם עֲצֵ֣י שִׁטִּ֑ים

עֲשַׂר אַמִּין אוּרְכָּא דְדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְדַפָּא חַד׃ תַּרְתֵּין צִירִין לְדַפָּא חַד מְשַׁלְּבִין חַד לָקֳבֵיל חַד כֵּן תַּעְבֵּיד לְכֹל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ וְתַעְבֵּיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַסְרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא׃ וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף תַּעְבֵּיד תְּחוֹת עַסְרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִירוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִירוֹהִי׃ וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִפּוּנָא עַסְרִין דַּפִּין׃ וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד׃ וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא מַעַרְבָא תַּעְבֵּיד שִׁתָּא דַּפִּין׃ וּתְרֵין דַּפִּין תַּעְבֵּיד לְזָוְיָת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ וִיהוֹן מְכַוְּנִין מִלְּרַע וְכַחֲדָא יְהוֹן מְכַוְּנִין עַל רֵישֵׁיהּ לְעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן יְהֵי לִתְרֵיהוֹן לִתְרֵין זָוְיָן יְהוֹן׃ וִיהוֹן תְּמָנְיָא דַּפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד׃ וְתַעְבֵּיד עַבְּרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין

ל' וכל קריי' חלוף אמה וחצי האמה· ב' וחס'· ל' תימן תגב תימנה· כל חס'· ב'· ב'· ב' וחס'· ב' יא' רפי'· ל' ככ'· ג' וכל חס'· כ"מג· ל'

שני אדנים תחת· תני' שני אדנים שני אדנים: בריחם כלם חס' יוד תנין כמ"א מל' וסי' ונסב חמה ומגדלים דלתים ובריחים: קדמ' דצואה לקרשי צלע המשכן האחד· דעשיה לקרשי צלע המשכן האחת· סימן ד"ת· ס"א באחד ההרים או באחת הגיאות: קדמ' טבעתיהם· תנין טבעתם:

רשי

עשר אמות אורך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן לעשרים קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב שלשים אמה: שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב ה הקרש באמצע ואותן הידות מכניס באדני' שהיו חלולי' והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים ארבעים זה אצל זה וידות הקרש הנכנסו' בחלל האדני' חרוצו' משלשת צידיהן רוחב החריץ כעובי ש שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש ה האדן שאם לא כן כ נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת ב' האדנים שיפסיקו ב ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמי' מלמטה שיחרוץ את צדי הידו' כדי שיתחברו הקרשי' זה אצל זה: משולבו'. עשויות כמין שליבת סולם ומובדלו' זו מזו ומשופין ראשיהם ל ליכנס בתוך חלל האדן כשליב' הנכנס' בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחותה. מכוונות זו כנגד זו שיהיו ח חריציה' שוים זו כמד' זו כדי שלא יהיו ב' ידו' זו משוכ' לצד פנים וזו משוכ' לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ו ותרגו' של ידות צירין לפי שדומות לצירי ה הדלת הנכנסי' בחורי המפתן: לפאת נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כ כתרגומו לרוח עיבר דרומא: ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פ פני' והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים מן הראש: תעשה ששה קרשים. הרי תשע אמות רחב: ושני קרשים למקצעת. אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחד הן אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלי' רחבו לעשר והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: ויהיו כל הקרשים תאומים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו זהו שפירשתי שיהו צירי הידות חרוצין מצידיהן שיהא רחב הקרש בולט לצדדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תאומים זה לזה: וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חריץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדיו יהיו תמים. כמו תאומים: אל ראשו. של קרש: אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצים בשני צדדיו כדי שיהי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם. הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים למקצועות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי כך שנויה במשנת מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני חמוקין ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין כמין שתי שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יפרידו זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה כך היא המשנה והפירוש שלה הבעתי למעלה בסדר המקראות: בריחים. כתרגומו עברין ובלעז אשפרי"ש: חמשה

על ראשו ל' תרין אל ראשי·

בריחים כל חס' יוד בתרה' כמ"א ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים·

חמשה לקרשי צלע המשכן. שו חמשה נ' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבעה אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע ארך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונין זה כנגד זה אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונו' זה מול זה וזהו שנאמ' בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום ארך כל א' וא' חמש עשרה אמה והתיכון ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וחמשה בריחי' שבמערב ארך העליונים והתחתונים שש אמות והתיכון ארכו שתים עשרה כנגד רחב שמנה קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן: בתים לבריחים. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים ליכנס בהן הבריחים: וצפית את הבריחים זהב. לא שהי' הזהב מרודד על הבריחי' שא"א עליה' שום צפוי אלא היה קובע כמין שתי פיפיות של זהב כמין שני סדקי קנה חלוק וקובען אצל הטבעת לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן ומהנה לכאן והבריח נכנס לתוכו ומתוכו לטבעת ומן הטבעת לפה השני כמכאו הבריחים מצופי' זהב כשהן תחובי' בקרשי' והבריחי' הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיו' לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפני': והקמות את המשכן. לאח' שיגמר הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ששה חוטין: מעשה חושב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרובים. ציורין של בריות יעשה בה. ארבעה עמודים תקועים בתוך ארבעה אדנים ואונקליו' קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרכת ארכה עשר אמות לרחבו של משכן ורחבה עשר אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשלישו של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ עשרים אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת עשרים אמה וכשפרשה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: ושמת את השולחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנור' משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכין מן הפתח לצד מערב עשר אמות: ועשית מסך. וילון שהוא מסך כנגד הפתח כמו סכת בעדו לשון מגין: מעשה רוקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רוקם. שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור מדת המסך כמדת הפרכת עשר אמות על עשר אמות:

ועשית

מברח ג' חס' בליש' וסי' מברח מן הקצה אל הקצה. ועל לויתן נחש ברח. חוללה ידו נחש ברח: והקמת ב' וכ"כ וסי' והקמת את המשכן. והקמת לך אבנים: הראית ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' והקמת את המשכן כמשפטו. אתה הראת לדעת' קדמ' מ"ל: העדות ח' מ"ל נמסר בסדר אחרי מות: קדש הקדשים ו' כתו' בליש' וסי' והבדילה

חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד: וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה: וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה: וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב: וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר: ס

וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים: וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף: וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן: וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם: וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת: ס

חמשא לדפי סטר משכנא חד: וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי סטר משכנא לסופיהון מערבא: ועברא מציעאה בגו דפיא מעבר מן סייפי לסייפי: וית דפיא תחפי דהבא וית עזקתהון תעביד דהבא אתרא לעבריא ותחפי ית עבריא דהבא: ותקים ית משכנא כהלכתיה די אתחזיתא בטורא: ותעביד פרוכתא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן יעביד יתה צורת כרובין: ותתן יתה על ארבעא עמודי שטין מחפן דהבא וויהון דהבא על ארבעא סמכין דכסף: ותתן ית פרוכתא תחות פורפיא ותעיל תמן מגו לפרוכתא ית ארונא דסהדותא ותפריש פרוכתא לכון בין קודשא ובין קודש קודשיא: ותתן ית כפורתא על ארונא דסהדותא בקודש קודשיא: ותשוי ית פתורא מברא לפרוכתא וית מנרתא לקביל פתורא על סטר משכנא דרומא ופתורא תתן על סטר צפונא: ותעביד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייר: ותעביד לפרסא חמשא עמודי שטין ותחפי יתהון דהבא וויהון דהבא ותתיך להון חמשא סמכין דנחשא:

הפרכת. ונתת את הכפרת על ארן העדת. זאת עבדת בני קהת באהל מועד. וזאת עשו להם וחיו. זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש. בקדשי הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל. וכל נבי' וכתו' דכו' כ"מה קדש קדשי' וסי' זאת תורת הבית על ראש. וכן המדה הזאת תמד. והיה להם תרומיה. בני עמרם אהרן ומשה. ויבדל אהרן. ולחתם חזון ונביא ולמשוח קדש קדשים:

אבן עזרא

והקמות. שיאמר כן לחכמי הלב או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים עמו כי יש צורך לרבים: ועשית פרכת. ככה מנאנו שיעשה שלמה לפתח הדביר אולי הקיר היה עץ בעבור שהזכיר כי כל מרת הבית היה שש' ופירש רשי ז"ל כי ארבעים ההיכל ועשרים הדביר ואדני כסף בעבור כבוד הארון והנה הדביר היה כפל מקום קדש הקדשי' באורך וברוחב ובגובה ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית והדביר עליית הבית היה כי עליו היו על פני הכפורת שהוא הדביר וכתוב בדברי הימים והעליות צפה זהב. ומלת והבדילה הפרוכת זרה בעבור היותה מלרע וכן והכית גבור: ועשית מעשה רוקם. פחות ממעשה חושב והעמודים מצופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום והאדנים לעמודים נחשת כי הוא האמצעי:

ועשית

ועשית את המזבח וגו'. ושלש אמות קומתו דברים ככתבן דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: ממנו תהיינה קרנותיו. שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת. לכפר על עזות מצח שנאמר ומצחך נחושה: סירותיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכם והוא שתרגם אנקלוס למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלים בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בבנין וסתירה כמו ותשרש שרשיה אבל תשרש וחלופו וכל תבואתי תשרש וכמוהו בסעיפיה פוריה וחלופו מסעף פורה תפסח בסעיפיה. וכמוהו וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו ויסקלוהו באבנים וחלופו סקלו מאבן הסירו אבניה וכן ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלע"ז אדשנדריר: ויעיו. כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלע"ז וודי"ל: מזרקותיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבין בו ומתהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קרוצ"ש ובלשון חכמים צנוריות: ומחתותיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח להוליכם על מזבח הפנימי לקטורת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו. כמו כל כליו: מכבר. לשון כברה שקורין קריבל"ש כמין לבוש עשו לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת: כרכב המזבח. סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכוב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא שנוטים חריצים בעוגלן בקרשי דפני התבות וכסאות העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו ברפנו לנוי והוא לסוף שלש אמות של גבהו כדברי האומר הא מה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכובו ולמטה למדנו שהכרכוב ברפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו זה שברופן לנוי היה ותחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אף על פי שלא פרשו בענין זה כבר שמענו בפרשת מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה ברום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר עשר אמות קומתו ולדברי האומר דברים ככתבן שלש אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא עשר אמות כך מצאתי במשנת ארבעים ותשע מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנוהו מן המקרא: בטבעות. בארבע טבעות שנעשו למכבר: נבוב לוחות. כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ אחד שיהא עביו חמש אמות על חמש אמות כמין סדן: קלעים. עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדא לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת. כל הרוח קרוי פאה: ועמודיו עשרים. חמש אמות בין עמוד לעמוד: ואדניהם. של העמודים נחשת. האדנים יושבין על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פלאנ"ש ארכן שש טפחים ורחבן שלשה וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקלי שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונזי"ש ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמודים. הן האונקלין:

וחשוקיהם

חמש כ"ח קמ' וסי' ויהיו כל ימי מהללאל. ימי למך. כל ימי חנוך. ויחי למך אחרי. ויהיו ימי תרח. ואברם בן חמש שנים. ועוד חמש שנים. ועשית את המזבח. וקמה חמש אמות. וקמה ברחב חמש. היציע התחתונה חמש. ויבן את היציע על כל הבית. ושתי כתרות עשה לתת קדם דפסו. ויתן את המכונות חמש. ואת המנורות חמש מימין. וכנפי הכרבים דד"ה. ב' בו. וכנף הכרוב ב' בו. ויעש את מנורות הזהב. דד"ה. וכתרות עשה עליו נחשת. דסוף ירמיה. ויביאני אל אולם הבית קדם דפסו. ואולמות סביב. ותאיו ואילו. תאיו אילו. וכתפות הפתח' רחב הקיר. והבנין אשר על בני הגזרה: קדמ' חמש אמות ארך וחמש אמות רחב. תניין ארכו ורחבו. קדמ' ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו. תניי' ויעש את כל כלי המזבח את הסירת ואת היעים ואת המזרקות את המזלגת ואת המחתת כל כליו: בשאת חד מן י"א זוגין מן חד חד חד כלרע וחד מלעיל כ' בריש תיבותא וסי' מצוין בישעיה ריש סימן ח': לפאה חד מן י"ח זוגין מן חד וחד כלרע וחד חד מלעיל למ"ד בריש תיבות' וסי' מצוין בכשלי סוף סי' כג גבי פרשת' כי תשב ללחם את מושל בין הבין: קדמ' לפאת נגב תימנה קלעים לחצר. תניין קלעי החצר:

אבן עזרא

ועשית. כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבועה וזהו המרובע באמת כי על חמש צורות המרובעות הנה אם אמרנו כי אין צורך לכתוב כאשר אמרו קדמונינו בעבור שלש אמות קומתו הנה מה יעשו המכחישים במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו עשר אמות. וקרנות האדרס איננה רק ארבע אמות והפנות הם הזויות. וטעם לדשנו להסיר הדשן ממנו ומלת ידשנה סלה יעשה ממנה דשן והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת והנה תדשן עצם מבנין אחר שהוא הפך הדגוש והוא מגזרת מאשר שמנה לחמו: ויעיו. כמו ויעה ברד. ולמ"ד לכל כליו. נוסף כמו למן היום אשר יוסד בית יי' ומכבר כמו כברה. ונחשת דבק כאילו כתוב מכבר נחשת: כמעשה רשת. ומלת כרכוב אין ריע לו במקום אחר. ומלת נבוב לוחות כמתורגם ארמית וכמוהו ואיש נבוב ילבב שהוא ריק בלי לבב על דרך האומרי' ראש בלי מוח. והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם על כן הזכירוהו עם פרשת הבשמי' שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם: ועשית. מצאנו כתוב קדמה מזרחה וידענו כי ראשי המזרחים שלשה האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף כנוי השמש בפאת דרום והשני כנגד הקו השוה שהוא ראש טלה ומאזנים והשלישי כנגד ראש סרטן שהוא סוף נטות השמש לצפון וככה נגבה תימנה דרום ותימנה. מגזרת ימין כי צפון וימין אתה בראתם:

ומלת

וְעָשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ: וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת: וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו: וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ: וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת: וְהוּבָא אֶת בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ: נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ: ס וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת: וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים

ותעביד ית מדבחא דאעי שטין חמש אמין אורכא וחמש אמין פותיא מרבע יהי מדבחא ותלת אמין רומיה: ותעביד קרנוהי על ארבע זויתיה מיניה יהוין קרנוהי ותחפי יתיה נחשא: ותעביד פסכתרותיה למספי קטמיה ומגרופיתיה ומזרקוהי וצינוריתיה ומחתיתיה לכל מנוהי תעביד נחשא: ותעביד ליה סרדא עובד מצדת דנחשא ותעביד על מצדתא ארבע עזקן דנחשא על ארבעה סטרוהי: ותתן יתה תחות סובבא דמדבחא מלרע ותהי מצדתא עד פלגות מדבחא: ותעביד אריחיא למדבחא אריחי דאעי שטין ותחפי יתהון נחשא: ויעיל ית אריחוהי בעזקתא ויהון אריחיא על תרין סטרי מדבחא במיטל יתיה: חליל לוחין תעביד יתיה כמא דאחזי יתך בטורא כן יעבדון: ותעביד ית דרת משכנא לרוח עיבר דרומא סרדין לדרתא דבוץ שזיר מאה באמין אורכא לרוחא חדא: ועמודוהי עסרין וסמכיהון עסרין דנחש ווי עמודיא

וחשוקיהם. מוקפין היו העמודי׳ בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולם אם בראשם אם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגורה שכך מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורי׳ חבושים תרגומו חשוקי׳ : לפאת קדמה מזרחה · פני המזרח קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כמה דאת אמר הים האחרון ימא מערבא: חמשים אמה. אותן חמשים אמה לא היו סתומים כלם בקלעים לפי ששם הפתח אלא חמש עשרה אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השנית נשאר רחב חלל הפתח בנתים עשרי׳ אמה וזהו שנ׳ ולשער החצר מסך עשרי׳ אמה וילון להסך כנגד הפתח עשרים אמה ארך כרחב ה הפתח: עמודיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע ד דרומית מזרחית עד עמוד שהו׳ מן השלשה שבמזרח חמש אמות ומשם לשני חמש א אמו׳ ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית ואר בע עמודי׳ למסך הרי עשרה ע עמודים למזרח כנגד עשרה למערב: כל עמודי החצר סביב וגו׳. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ו ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן ארך החצר הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשי׳ בחמשי׳. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשי׳ שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת חמשי׳ החצוני׳ של אורך החצר נמצא כלו בחמשי׳ הפנימי׳ וכלה ארכו לסוף ש שלשי׳ נמצאו עשרים אמה ריוח לאחוריו בין הקלעי׳ שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן

ומלת חשוקיהם דבוקיהם כי הווים ידבקו אל העמודים כי ותדבק נפשו כמו חשקה נפשו : ורוחב. הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשי׳ במערב והנה רחבו חמשים וזהו ורוחב חמשים בחמשים ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרובע אורך זוויותיו נכבות כי רחבו בכל צד חמשים ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשי׳ מצדי החצר כי לא כפל האורך על הרוחב כמשפט : לכל. טעם לכל כלי המשכן כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת וכן הזולתים :

לדעת אמת אם לבבך יאוה · ראה כל גויה לכבוד בנוה : ואורים ותומים וסודם אחות · בסתר בסדר ואתה תצוה :

ואתה תצוה · יאזכיר בתחלה טעם לדבק הפרש׳ כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן ו והאהל והמכסה ומזבח העולה והחצר והמסך החל לפרש ת משרתי המשכן ומה היא ע עבודתם בעצמם אין זר אתם והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר ואלה המשרתי׳ ראויים להיות׳ נכרי׳ ונבדלי׳ במשפחותם גם במלבושיהם והזכיר הכתו׳ זה אחר זה ואח׳ כן הזכיר שהם חייבי׳ ללמד שבעת ימי המלואים שילמדם משה וירגילם ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה · וטעם ואתה תצוה שהיא מצוה עולמית על הצבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד ואל תשתומם בעבור השמן שהביאו הנשיאים כי הוא היה שמן המשחה רק שמן למאור חיוב הצבור ויש מנהג במקומות ששם זיתים שיבחרו הזית הזך והטעם ה הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא כאכלה קצתם ומתמו יעשו שמן למאכל המלכים על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית: למאור · לצורך האור בלילה : להעלות · להדליק הנרות ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כ כמשפט · וטעם תמיד כל לילה ולילה וים מלת תמיד קשה מזאת והיה על מצחו תמיד כאשר הושם המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקדש : אשר

עמודיהם כל משכנא קדכאה חס׳ ובמשכנא תניינא ד׳ מ״ל וסי׳ עמודיהם עשרים · ולפאת צפון ולפאת ים · קלעים חמש עשרה · ולכתף השנית חס׳ · וא׳ ועמדיהם ארבעה חס׳ : קדמא׳ ורחב החצר לפאת קדמ׳ מזרחה · תניין ולפאת קדמה מזרחה : קדמא חמש עשרה אמה קלעים לכתף · תניין קלעים חמש עשר׳ אמה אל הכתף ·

וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה׃ כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃

וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ וְכֵן לְרוּחַ צִפּוּנָא בְּאוֹרְכָּא סְרָדִין מְאָה אוֹרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ וּפוּתְיָא דְדַרְתָּא לְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא׃ וּפוּתְיָא דְדַרְתָּא לְרוּחַ קִידוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ וַחֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃ וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃ וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא עַשְׂרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא׃ כָּל־עַמּוּדֵי דַרְתָּא סְחוֹר־סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא׃ אוֹרְכָּא דְדַרְתָּא מְאָה בְּאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא׃ לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל־סִכּוֹהִי וְכָל־סִכֵּי דַרְתָּא דִּנְחָשָׁא׃

צו יע״ו סימן ס״לו סימן׃

פרשה

וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃

פרשה

וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דַכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא תְּדִירָא׃

קדמא ולכתף השנית חמש עשרה קלעים · תני׳ לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה : וקמה ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסי׳ וקבה חמש מאות · וקומה ברחב חמש מאות · בתר מ״ל : משכנא קדם ארון כפרת שלחן מנרה משכן יריעת קרשים פרב׳ מזבח העלה חצר המשכן · רבש״ם מע״ק פ״זח סימן · משכנ׳ בתר׳ משכן יריעת קרשים פרבת ארון כפרת שלחן מנרה מזבח הקטרת מזבח העלה כיור החצר · מעק״ף רבש״ם קע״ח סימן : ה׳ סבירין בל וקרי׳ לבל וסי׳ לכל כליו תעשה · לכל כלי המשכן · לכל דבר נקי יהיה · לכל דרכיו משכיל · חירם בלך צר נשא תג׳ לכל חפצו : ואתה תצוה ב׳ דסמי׳ וסי׳ ואתה תצוה את בני ישראל · ואתה תצוה את הכהנים · דיהושע : ויקחו ו׳ רפין וסי׳ נמסר פרשת בא : להעלת ג׳ וסי׳ ואתה תצוה את בני ישראל · צו את בני ישר׳ ויקחו · לבנות לנו מזבח לשום · ב׳ דכתו׳ חס׳ : ב׳ פסו׳ מטע׳ בתו׳ וסי׳ קדמ׳ ח׳ מ״לין בב׳ אהי אהי ברישיהון ואהי בסופיהון בתר׳ תלת מלין ואהי · ותלת מלין ואהי וסי׳ באהל מועד מחוץ לפרוכת · תניין מחוץ לפרכת העדת :

עשר אמות באמצע רחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו : וקומה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים : ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כך נראה בעיני שלכך חזר ושנאו : לכל כלי המשכן · שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדות ועמודי׳ : יתדות. כמין נגרי נחשת עשוין ליריעות האהל ולקלעי החצ׳ קשורים במיתרי׳ סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני שמשמן מוכיח עליהם שהם תקועים בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח :

חסלת ויקחו לי תרומה

ואתה תצוה · זך · בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית כו׳ : כתית. הזיתים כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנ׳ כתית למאור ולא כתית למנחות : להעלות נר תמיד · מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה : תמיד · כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חבתים תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא :

מערב

אמר על העדות· דרך קצרה על ארון העדות· אמר יפת כי יערוך כמו
בערכך הכהן שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר
וככה נרות המערכה וככה הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כחצי
עגול ועוד אדבר על זה: ואתה. בעבור היות משה כהן הכהנים
בתחלה על כן טעם הקרב אליך
וכבר רמזתי לך למה נבחר
אהרן להקדישו לשם בעבו' כבוד
משפחת נחשון שיהיו הכהנים
מכפרי' על בני ישראל ואין לדבר
על משה אדוננו כי בורח היה
ומי יתן לו עברית ועוד כי טורח
כל ישר' על משה ללמדם המצות
ולדון כל דבר קשה· וזו לכהנו
לי נוסף כוי"ו חיתו שדי בנו בעור·
ופי' שמות בני אהרן אולי בנים
אחרים היו לו חוץ מאלה ואין
ספק כי רבתה למעלה במדבר
משפחת אהרן על כן נתנו להם
ישראל ערים רבות ככתו' בספר
יהושע: ועשית בגדי קדש.
נקראו כן בעבור שישרתו בהם
במקום הקדש או על דרך ולא
יקדשו את העם בבגדיה' ובגדי
אהרן כלם הנזכרים: לכבוד
ולתפארת. שיתפארו בהם כי
אין אחד מישראל שילבש כאלה:
ואתה. וזו מלאתיו שב אל לב:
ואלה. הזכיר בתחלה החשן
שהיה למעלה מהאפוד שהוא
למעלה מהמעיל ואח"כ הכתנת
והאבנט החוגר אותו והמצנפת
על ראשו וכן היה כאשר רחץ
אהרן במים ולבש מכנסי בד
ואין צורך להזכירם עתה ולא
בשעת מעשה כי מנהג כל אדם
ללבוש מכנסים והנה משה
הלבישו הכתנת ואחר כן שם
המצנפת על ראשו ושם על ה
המצנפת ציץ נזר הקדש ולא
הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר
בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש
כי איננו בגד וקדמונינו הזכירו
בעבור הרבי' שמנה בגדי כהונה
ואין האורים והתומים בגדים
ולא אבנים ולא קלפי' ואחר כן
חגר אותו באבנט ואחר כן ה
הלבישו המעיל ואחר כן האפוד
ויאפוד לו בו כי החשב מהאפוד
ובעבור החשב נקר' אפוד והנה
על הסדר שהוא בפסוק הזה ואת תומים שתמצא כתו' באחרונ' במעשה וישם
את המצנפת על ראשו כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו
הכתנת וכמוהו וילבישוהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף
הטהור על ראשו: והם' חכמי לב העושים כאמנים הם. וטעם האפוד
כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב: יש שאלות קשות בדברי האפוד
והחשן כי משה לא עשה רק אפוד אחד והנה כתוב אפוד ירד בידו ואיננו
אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע כמו הגישה האפוד ועוד למה כתוב ירד
ולא אמר הוריד כי ירא' כי מקרה היה ושם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד
ומפרשי' רבים פרשו זה שהיו ראוים לשאת אפוד ולא שמו לב לדעת האמת כי
האפוד בד הוא מין ממיני פשתי' ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן
ותולעת שני ושש עם הכל ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו שולים
האורים והתומים וככה כתוב במשפט האורים לפני יי' ואין טענה מן הגישה
האפוד כי החשן דבק עמו והאורים עם החשן וכן כתו' עד עמוד הכהן לאורים
ותומים וכתוב תמיך ואוריך והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר
והנה שאול בלכתו למלחמ' שאל באורים הם הם שהיו בחשן המשפט עם האפוד
ואהרן והנה דוד שאל בצקלג באפוד אביתר והנה איננו אפוד משה וקשה שאלה
מזאת כי האורים אינם אבני חשן כי הנה כתו' ומלאת בו מלואת אבן וזהו מעשה
החרש הוא לא מעשה משה ואחר כן אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את
האורים ואת התומים ובמעשה כתוב ארבעה טורי אבן והזכיר הטורים ואמר
על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים והנה על
דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים כי בשאלה היא באורים
ותומים

מערב עד בקר· תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר ושיערו חכמי' חצי לוג
ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום: ואתה הקרב
אליך. לאחר שתגמר מלאכת המשכן: לכהנו לי. לקדשו להכניסו
בכהונה על ידי הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא בל' שנטריי"א:
חשן. תכשיט כנגד
הלב: אפוד. לא
שמעתי ולא מצאתי
בברייתא פירושו תבניתו
ולבי אומר לי שהוא
חגורה לו מאחוריו
רחב כרחב גב איש
כמין סינר שקורין
פורציינט שחוגרות
השרות כשרוכבות על
הסוסים כך מעשהו
מלמטה שנ' ודוד חגור
אפוד בד למדנו
שהאפוד חגורה היא
ואי אפשר לומר אין
בו אלא החגור לבדו
שהרי נאמ' ויתן עליו
את האפו' ואח"כ ויחגו'
אותו בחשב האפו' ות"א
בהמיין אפוד' למדנו
שהחשב הוא החגור
והאפוד שם תכשיט
לבדו ואי אפשר ל
לומר שעל שם שתי
הכתפו' שבו הוא קרוי
אפוד שהרי נאמ' שתי
כתפות האפד למדנו
שהאפוד שם לבד ו
והכתפות שם לבד
והחשב שם לבד לכך
אני אומר שעל שם
הסינר שלמטה קרוי
אפוד על שם שאופדו
ומקשטו בו כמו שנ'
ויאפוד לו בו והחשב
הוא חגור שלמעלה
הימנו והכתפו' קבועו'
בו ועוד אומר לי לבי
שיש ראיה שהוא מין
לבוש שתרגם יונתן
ודוד חגור אפוד בד
כרדוט דבוץ ותרגם
כתנות מעילים כ
כרדוטין במעשה תמר
אחות אבשלום כי כן
תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים: מעיל. הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא
שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ. עשוי' משבצות לנוי
והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעת אבנים
טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע"ז קורין
אותו קשטו"נש: מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופי"א שהרי במקום אחר
קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין: ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד
חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו
באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש. מתרומת
המקודשת לשמי יעשו אותם: והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו
מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: ועשו את
האפוד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן
פרקים ויטעה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ
קורא בו ואחר כך אפרש על סדר המקראות האפוד עשוי כמין סינר של נשים
רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב
גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה
אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפו' מחוברו' בחשב אחד
לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדו' לו
על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשוי' ממין האפוד ארוכו' כדי שישור לזקפן
אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועו'
בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני
כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובו' בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון
אחת

חקת עולם לדרתם ב' וס' באהל מועד מחוץ· אשר צוה יי' לתת: ואתה ד' בטעם פזר וס' ואתה הקרב אליך·
ואתה הפקד את הלוים· אבנך הקשה את· ואתה אל תירא דירמיה· וא' ובאת אתה וקראת במגלה: הקרב
ד' וס' ואתה הקרב אליך· הקרב את מטה לוי· וזאת תורת המנחה הקרב· וגם את אחיך מטה לוי· וא'

באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני יהוה חקת עולם לדרתם מאת בני ישראל: ס

כח ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנו לי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת: ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי: ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי: והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש: פ ועשו את האפד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר מעשה חשב:

במשכן זמנא מברא לפרוכתא דעל סהדותא יסדר יתיה אהרן ובנוהי מרמשא עד צפרא קדם יי קים עלם לדריהון מן בני ישראל: ואת קריב לותך ית אהרן אחוך וית בנוהי עמיה מגו בני ישראל לשמשא קדמי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ותעביד לבושי קודשא לאהרן אחוך ליקר ולתושבחא: ואת תמליל עם כל חכימי לבא דאשלמית עמהון רוח חוכמתא ויעבדון ית לבושי אהרן לקדשותיה לשמשא קדמי: ואילין לבושיא דיעבדון חושנא ואיפודא ומעילא וכיתונא מרמצא מצנפתא והמיינין ויעבדון לבושי קודשא לאהרן אחוך ולבנוהי לשמשא קדמי: ואנון יסבון ית דהבא וית תכלא וית ארגונא וית צבע זהורי וית בוצא: ויעבדון ית איפודא דהבא תכלא וארגונא צבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן:

והקרב לפני יי': ואפוד ט' מלאים בליש' וס' ואלה הבגדים אשר· על שתי כתפות האפוד· קדמ' ל' בו· וירכסו
את החשן· ג' בו· ועשית את מעיל· ואבני שהם תניין· והנשאם הביאו· וכל נב' וכתו' דכו' מל': ואלה ה"פ
ר"פ בתו' וס' נמסר בריש ספרא: ו' משמשין ואלה ול' דכו' וס' הבגדים אשר יעשו· ואלה משפחות הלוי·
ואלה הדברים אשר דבר· ואלה הגוים אשר הניח יי'· שרי הנצבים אשר· ואלה העמדים ובניהם· ואלה
משפחת בני מררי: והם ט' ר"פ וס' נמסר במשלי סימן א': את הזהב ו' וס' והם יקחו את הזהב· אך את הזהב·
ויקח משה ואלעזר· וחברו דבתרי'· וירד על הכרבים ועל התמרות· ובחנתים כבחון את הכסף:

אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרת האחרת תוקעין במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרת השמאלית תוקעין במשבצת שבכתף שמאל כמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתית וכנגדן שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבי׳ זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא כד וכבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר · חמשת מיני׳ הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקים וקוצצים פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטי׳ של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטים של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד כמצא חוטן כפול עשרים ושמנה וכן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשו׳ את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו׳ · למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חושב · כבר פרשתי שהיא אריגת שתי קירו׳ שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו: שתי כתפות וגו׳ · הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ומודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ובאלידי חבורן לטבעו׳ החשן כאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלו׳ כמו שמפור׳ בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועו׳ בהן אחת בכל אחת: אל שני קצותיו · אל רוחב של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי״ש שנאמר לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחובר · האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: וחשב אפודתו · וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו: אשר עליו · למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו · כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מיני׳ כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינין: ממנו יהיה · עמו היה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: כתולדותם · כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו עשרים וחמש אותיות בכל אחת ואחת: מעשה חרש אבן · מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו לפיכך הוא נקוד פתח בסופו וכן חרש עצים נטה קו חרש של עצים וכן חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם · כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב נכר ומפורש: על שמות · כמו בשמות: מוסבות משבצות · מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצת נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצת באפוד: לזכרון · שיהא רואה הקב״ה השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם: ועשית משבצות · מיעוט משבצות שתים ולא פירש לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החושן גומר לך פירושן: שרשרות זהב · שלשלאות: מגבלות · לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבות · מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלי׳ כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושין לעדרסקאות שקורין אנשוייר״ש: ונתת את שרשרות · של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתת האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעתן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצו׳ שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצו׳ הללו תוקקן לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתכם על המשבצות הללו: חשן משפט · שמכפר על קלקול הדין · דבר אחר משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דריסנמ״נט בלע״ז שהמשפט משמש שלש לשונות דברי טענו׳ הדיינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברי׳ שמפרש ומברר דבריו: כמעשה אפוד · מעשה חשב ומחמשת מינין:

ופתחת ג׳ וסי׳ ופתחת עליהם שמות בני ישראל · פתוחי חותם · ופתחה השק מעל: חרש ג׳ פתחין וסי׳ מעשה חרש · חרש עצים נטה קו · חרש ברזל מעצד · וסי׳ בלשון תרגום עובדא דקסא פרזלא: חותם כלם מלאים במ״ז חס׳ בליש׳ וסי׳ מעשה חרש אבן · והאבנים תהיין על שמת בני · ועשית ציץ זהב טהור ופתחת · חתמך ופתילך · למי החתמת והפתילים · ותחתם דחתמו · ב׳ בפסוק: שבת ג׳ חס׳ וסי׳ מעשה חרש · והאבנים תהיין · והאבנים על שמת: משבצות ג׳ מלאים וסי׳ מעשה חרש אבן · ואת שתי קצות שתי העבתת תתן · במשבצות זהב לבושה: זכרון ג׳ חס׳ וסי׳ ושבת את שתי האבנים · ב׳ בו · ונשא אהרן את שמות בני ישראל: שמותם ב׳ מל׳ בתו׳ וסי׳ אבני זכרון לבני ישראל · ואלה שמותם למטה: לזכרון ח׳ ו׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ נכסר בזכריה סוף סימן ו׳: י״ד פסו׳ מן ג׳ ג׳ מלין וסי׳ ומשבע ודומה ומשא · וישב יצחק בגרר · והרעב כבד בארץ · ובני דן חשים · לישועתך קויתי יי׳ · יששכר זבולן ובנימן · מכשפה לא תחיה · ועשית משבצות זהב · ולצרעת הבגד ולבית · ולשאת ולספחת ולבהרת · יברכך יי׳ וישמרך · ובני פלוא אליאב · ברוך טנאך ומשארתך · ארור טנאך ומשארתך:

אבן עזרא

ותומים והנה לא ידענו מה הם והנה אין תועלו׳ אותיות שמות השבטי׳ גם שמות האבות כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומ׳ כי האורי׳ הם עצמם התומים כי כתוב לאורים ולתומים ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים והנה דברים רבים הם ורבינו שלמה אמר כי האורי׳ והתומים היו כתבי שם המפורש ואלו ראה תשובת רבינו האיי לא אמ׳ ככה וסוד עמוק הוא דבר האפוד והחשן רק ארמוז קצת הסוד אולי יבינהו מי שהוא ידע דעת עליון והפתח שיוכל לבא אל הסוד שתי העבותות הנתונות על שתי המשבצות וחשב האפוד הוא המישור על אחוריתו על כן השמה על כתף השנית ואלה הם כפי המחשבת על כן הם באבן אחת על מספר בני ישר׳ ועל שמותם כתולדותם וככה השמה השני׳ רק המשפט אינו כפי החלוק בלב רק כפי החלוק למראה העין ובעבור הנטייה אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת והיה החשן כפול כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת הצורך אז יתנום מחוץ אל החשן והנה אבני שוהם שוות ומעין אחד ואין ככה אבני החשן כי השוהם הם לזכרון ומשפט בני ישראל על אבני החשן ומלת אורי׳ מגזרת חמותי ראיתי אור ותומים שהם תמימים והאורים לא התומים זהב וכסף היו והמספר ידוע בראיות גמורו׳ מהעליון והשפל והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואשר היה רגיל בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי׳ הספר כלו כי לא יבינהו מי שלא למד ספר המדות וסוד מלאכת שמים ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעו׳:
ואבן

שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחֻבָּר: וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר: וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם: מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם: וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן: ס וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב: וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת: ס וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל

תַּרְתֵּין כַּתְפִּין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלַפַּף: וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי כְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֵי דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהֶן שְׁמָהָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: שִׁתָּא מִשְּׁמָהַתְהוֹן עַל אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהָת שִׁתָּא דְּאִשְׁתָּאֲרוּ עַל אַבְנָא תִנְיֵתָא כְּתוֹלְדָתְהוֹן: עוֹבַד אוּמָן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלַף דְּעִזְקָא תִּגְלוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּיד יָתְהֶן: וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כַּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהָתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין כַּתְפּוֹהִי לְדָכְרָנָא: וְתַעְבֵּיד מְרַמְּצָן דִּדְהַב: וְתַרְתֵּין תִּכִּין דִּדְהַב דְּכֵי מְתַחֲמָן תַּעְבֵּיד יָתְהֶן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יָת תִּכַּיָּא גְּדִילָתָא עַל מְרַמְּצָתָא: וְתַעְבֵּד חוֹשֶׁן דִּינָא עוֹבַד אוּמָן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִינֵיהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ: מְרַבַּע יְהֵי עִיף

זרת ארכו וזרת רחבו · כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנ׳ והיו על לב אהרן תלוי בכתיפו האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין : ומלאת בו · על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים : משובצים זהב · יהיו הטורים במלואותם מוקפים משבצות זהב בעומק שעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשעור מלוי עבין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר : איש על שמו · כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן · פטדה לשמעון וכן כלם : על החשן · בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין : שרשות · לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרו׳ האמורו׳ למעלה בענין המשבצו׳ ואף שרשרו׳ פתר מנחם בן סרוק לשון שרשים ואמר שהרים יתרה כמו מ״ם שבשלשם ומ״ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה : גבלות · הוא מגבלו׳ האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל גבול לשון קצה אשומייל בלע״ז : מעשה עבות · מעשה קליעה : על החשן · לצורך החשן כדי לקבעם בו ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומ׳ ונתת את שתי הטבעו׳ והלא כבר כתובים בו היה לו לכתו׳ בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעו׳ זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן : ועל שני קצות החשן לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד : ונתת את שתי עבותות הזהב · והן הן שרשרות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעו׳ ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקודי לא הוכפלו : ואת שתי קצות · של שתי עבותו׳ שני ראשיהם של כל אחת : תתן על שתי המשבצות · הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרת הימנית תוקע במשבצת של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרת השמאלית : ונתת · המשבצות על כתפו׳ האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובהן הוא תלוי ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד שתי טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך : אל מול פניו · של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים : על שני קצות החשן · הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל : על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה · הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד שעליונו אינו כנגד האפוד כתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו על שתי כתפות האפוד מלמטה שהמשבצות ניתנו בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות כוה ליתן בראשן השני ש. זוא מחובר לאפוד והוא של׳ לעמת מחברתו סמוך למקו׳ חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעמת החגורה ואלו כתובים מעט בגובה זקיפת הכתפו · והוא של׳ ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן טבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה : ממול פניו · בעבר החיצון : וירכסו · לשון חבור וכן מרוכסי אים חבורי חבלי רשעי׳ וכן והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שאי אפשר לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול מתוך שהגיא זקופה ומתוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך : להיות על חשב האפוד · להיות החשן דבוק אל חשב האפוד : ולא

זרת ארכו וזרת רחבו : ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת הטור האחד : והטור השני נפך ספיר ויהלם : . והטור השלישי לשם שבו ואחלמה : והטור הרביעי תרשיש ושהם וישפה משבצים זהב יהיו במלואתם : והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שתים עשרה על שמתם פתוחי חותם איש על שמו תהיין לשני עשר שבט : ועשית על החשן שרשת גבלת מעשה עבת זהב טהור : ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת את שתי הטבעות על שני קצות החשן : ונתתה את שתי עבתת הזהב על שתי הטבעת אל קצות החשן : ואת שתי קצות שתי העבתת תתן על שתי המשבצות ונתתה על כתפות האפד אל מול פניו : ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם על שני קצות החשן על שפתו אשר אל עבר האפד ביתה : ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפד : וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד

זרתא אורכיה וזרתא פותיה : ותשלים ביה אשלמת אבנא ארבעא סדרין דאבן טבא סידרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סידרא חד : וסדרא תניינא איזמרגדין שבזיז וסבהלום : וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עיגלא : וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנטירי מרמצן בדהב יהון באשלמותהון : ואבניא יהוין על שמהת בני ישראל תרתא עסרי על שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעיזקא גבר על שמיה יהוין לתרי עסר שבטין : ותעביד על חושנא תיכין מתחמן עובד גדילו דהב דכי : ותעביד על חושנא תרתין עיזקן דדהב ותתן ית תרתין עיזקתא על תרין סיטרי חושנא : ותתן ית תרתין גדילן דדהב על תרתין עזקתא בסיטרי חושנא : וית תרתין גדילן דעל תרין סיטרוהי תתן על תרתין מרמצתא ותתן על כתפי אפודא לקביל אפוהי : ותעביד תרתין עזקן דדהב ותשוי יתהין על תרין סיטרי חושנא על סיפתיה דילעברא דאפודא לגיו : ותעביד תרתין עזקן דדהב ותתן יתהין על תרין כתפי אפודא מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעילוי להמין איפודא : וייחדון ית חושנא מעיזקתיה לעיזקתא דאיפודא בחוטא דתכלתא למהוי על המיין איפודא

ויהלם ג׳ וחס׳ וסי׳ נפך ספיר ויהלם · וחכרו · בעדן גן אלהים : ושהם ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ והטור הרביעי תרשיש · בני מררי ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי : במלואתם ב׳ חד חס׳ וחד מ׳ל וסי׳ משבצים זהב יהיו : משבצות זהב במלאתם · קדמ׳ מ׳ל : לשני עשר ג׳ וסי׳ והאבנים תהיין · ויביאו את קרבנם לפני יי׳ · ועתה קחו לכם · עמד על שני עשר · ויהי בשתי עשרה שנה בשני עשר חדש · דעל׳ם · שא קינה על פרעה · גבול אשר תתנחלו אותה : טבעות ז׳ מ׳ל וסי׳ ועשית על החשן שתי טבעות זהב · ב׳ בו׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת · דזקפא · ועשית דבתריה דזרקא · הטבעות תזמי האף · בני חשופא בני טבעות וחבירו : אשר אל ח׳ וס׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם · ויעשו שתי טבעת זהב · והשלך אל האש · ויבא אתי אל פתח שער בית יי׳ · ומחוצה לשער הפנימי · והבנין אשר אל פני הגזרה · ויאמר אלי לשכות הצפון · חבית ברותה סכרים : וירכסו ל׳ בשוא תחת הו״ו · וא׳ וירכסו בפתח תחת הו״ו ומשמש א״ב :

אבן עזרא

ואבן השוהם · לבנה ובארמית בורלא ולשון ישמעאל בלאור ואין לנו דרך בבירו׳ לדעת אבני המלואים כי הגאון תרגמם כ כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדום ואין טעה מאודם הכתוב בראשונה כי ידוע כי חמש הם גווני העיני׳ הלבן וברקת ואדום וירוק ושחור והנה בעבור היות האדום ה האמצעי ימצא על מינים רבים ותרגם נופך כדמו׳ שחור בעבור ותשם בפוך עיניה וזה לא יתכן שלא יהיה נו״ן נופך שרש כי הוא על משקל אודם וחכם גדול ספרדי אמ׳ כי יהלום הוא הנקר׳ אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדולח מגזרת הולם פעם והיו״ד נוסף כיו״ד יצהר גם אחלמה אל חלמה והוא אבן ש שכל מי שהאבן ההיא באצבעו לעולם יראה חלומו׳ ואין לתמוה על זה כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן כי יש אבן המושכת את הברז״ל והמעמדת את הדם והבורחת מהחומץ והנשברת לעולם על משולש · ומלת שרשרות כפול העי״ן ואם לא יכפלוהו שזה הוא שרשות גבלות ולפרש בלשון הקדש מלת גבלו׳ ומלת רבות במעשה החשן גם מלת חשן קשה · ומלת וירכסו מגזרת מרוכסי איש כדרך עוות : ונתת

ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: את האורים ואת התומים. הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו ובמקדש שני היה החשן שאי אפשר לכהן גדול להיות מחוסר בגדי' אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר ושאל לו במשפט האורים: את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקר' משפט על שם סליחת המשפט: את מעיל האפוד. שהאפוד נתון עליו לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: והיה פי ראשו. פי המעיל שבגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפיל לגוה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו שזה מנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו מתכו. הכאמר בבדי הארון: רמוני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת: ופעמוני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין ב' רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: פעמון זהב ורמון. אצלו: ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמי': ציץ. כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעו' מקיף על המצח מאוזן לאוזן:

קולו סימן קולדם ול אל נתור וכל פניאים זכתי' דכו' באלה חס'

ונתת. טעם משפט דיני השם וגזירותיו העתידות כי בעבור כן שואלים באורים ותומים: ועשית. הגאון תרגם מעיל ממטר כדמות הנקרא כרבל רק פירושו בתוך המעיל. קדמונינו ז"ל אמרו כי רמון סביב המעיל ופעמון בין שני רמוני כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמוני' ושם ישמיעו קול: ועשית ציץ. תרגמה הגאון עצאבה והיא כתובה על המצנפת ואיננה כדמות כתר כי הוא על המצח לבדו כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמות מצנפת כי המגבעו' כדמות אלה שישימו הזכרי' באלה הארצות על הראש שיכסו הראש והם גבוהים. והמצנפת היא בגד רק ארוך כנוף סביב הראש לבדו ומצאנו תדמה לה המצנפת שים בראש הנשים באלה המקומו' כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובגאדר המצנפת היא על הראש מן הזכרים ה הנכבדים ולא על ראש אשה והשרי' הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח וכבר הזכרתי לך כי מנהג ארץ ישר' ותכשיטיהם אינם כמנהג אלה המקומו' והוצרך רבי' שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמיד הציץ על פני המצנפת שהיא על ה המצח. וטעם ושמת אותו על פתיל תכלת עם פתיל תכלת שהיה הציץ קשור משני צדדין ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מקום המצח. ואל תתמה על מלת על כי כמוהו ויבואו האנשים על הנשים על לחם הבכורי' תנופה ליי' על שני כבשים את החלב על החזה ורבים ככה והנה לא תמצא לעולם כי המצנפת היא' רק לאהרן לבדו והמגבעו' לבניו ויש אומרים כי מגבעות מגזרת גבעות כי המצנפת ע עוטרת הראש ונוטה אותו וכן כתוב צנוף יצנפך צנפה ועוטך עטה והיודע דרך צנוף המצנפת ידע פי' זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפל כי אומנות היא והנה כתו' ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקד' על המצנפת. והנה הציץ נקרא נזר וכמוהו ועליו יציץ נזרו אולי הכל מגזרת ציץ דבר נראה וככה מציץ מן החרכי' ודעכי בשנים הנקבים שהם במוח על המצח שם יתחבר כח החמש הרגשו' ושם כח הדמיו' ושם תחל המחשב' על כן כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים אולי לא היה מחשבת המקדשים כהוגן. ואמר

רמני ט' חס' בליש' וסי' ועשית על שוליו רמני · קדמ' · פעמן ורמן · כ' בו · דאלה פקודי · ויחנו ברמן פרץ · ויסעו מרמן פרץ · מעסיס רמני · והשתחויתי בית רמן · בהשתחויתי בי' רמן · הדר רמן בן טברמן · דמלכי' · וכל הרכני' דאורי' ומלכים דכו' חס' בב"א והרמנים באתים טורים · וכל שאר קריי' דכו' מל' בב"ב חס' · ויהו הרמני' תשע"ס ·

ולא יזח החשן מעל האפוד: ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבאו אל הקדש לזכרן לפני יהוה תמיד: ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני יהוה ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני יהוה תמיד: ס ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת: והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע: ועשית על שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב ופעמני זהב בתוכם סביב: פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון על שולי המעיל סביב: והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו בבאו אל הקדש לפני יהוה ובצאתו ולא ימות: ס ועשית ציץ זהב טהור ופתחת עליו פתוחי חתם קדש ליהוה: ושמת אתו על פתיל תכלת והיה על המצנפת אל מול פני המצנפת יהיה: והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לכל מתנת קדשיהם והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני יהוה:

ולא יתפרק חושנא מעלוי אפודא: ויטול אהרן ית שמהת בני ישראל בחושן דינא על לביה במיעליה לקודשא לדכרנא קדם יי תדירא: ותתן בחושן דינא ית אוריא וית תומיא ויהון על לבא דאהרן במיעליה קדם יי ויטול אהרן ית דין בני ישראל על לביה קדם יי תדירא: ותעביד ית מעילא דאפודא גמיר תכלא: ויהי פומיה כפיל לגויה תורא יהא מקף לפומיה סחור סחור עובד מחי כפום שריין יהי ליה לא יתבזע: ותעביד על שפולוהי רמוני תכלא וארגונא וצבע זהורי על שפולוהי סחור סחור וזגין דדהב ביניהון סחור סחור: זגא דדהבא ורמונא זגא דדהבא ורמונא על שפולי מעילא סחור סחור: ויהי על אהרן לשמשא וישתמע קליה במיעליה לקודשא קדם יי ובמפקיה ולא ימות: ותעביד ציצא דדהב דכי ותגלוף עלוהי כתב מפרש קודש ליי: ותשוי יתיה על חוטא דתכלא ויהי על מצנפתא לקביל אפי מצנפתא יהי: ויהי על בית עיני דאהרן ויטול אהרן ית עוית קודשיא די יקדשון בני ישראל לכל מתנת קודשיהון ויהי על בית עינוהי תדירא לרעוא להון קדם יי:

וגצו הרמנים : על אהרן ה' וסי' והיה על אהרן ועל בניו · והיו על אהרן לשרת · והזית על אהרן · ויקהל העם על אהרן · ויז על אהרן ועל בגדיו : ונשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ונשמע קולו כו' נכסר פרשת משפטים : קולו כל אורי' חס' בב"א ונשמע קולו : קדמ' ועשית ציץ ופתחת עליו · תניינא ויעשו את ציץ פתוחי : מצח ב' קמצין וסי' אהרן' אשה זונה :

על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן ובשחיטת קדשי' שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו נקובין ותלויין בו בב' ראשי' ובאמצע ששה בשלשה מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילין מאחורי העורף שלשתן ונמצא בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: ונשא אהרן. לשון סליחה ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים · לרצות על הדם והחלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי כבר נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על הכהן שהקריבם טמא' שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד. אי אפשר לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד ילמד שמשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו:

ושבצת

ואמר הכתוב על כתונת אהרן בתחלה וכתונת תשבץ שהיא משובצת לבדה ולא כן כתנת בניו והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה ויתן עליו הכתנת הידועה שהיא המשובצת ועל בניו וילבישם כתנות כמו ולבני אהרן תעשה כתנו׳ ור׳ סעדיה תרגם ושבצת תעיין והוא כדמות צורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול: והלבשת אותם את אהרן אחיך · מלת אותם כוללת הכתנת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן גם כוללת הכותנו׳ שאינם משובצו׳ והאבנטי׳ והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת׳ בדבור כמו טמא יטמאנו · ומכנסי הבד יהיו קצרים שלא יכשל בהם: בבואם · להקטיר או להעלות הנרות: וזה אשר תעשה להם · לאהרן ולבניו אין הפרש בין קח או לקח כמו כן לנס ויאכלו וגם יכן בו מים בעבור שהזכיר עם פר בן בקר יורה כי איננו גדול וככה בני יונה שעיר עזים · והאיל גדול מהכבש והשר הנסך שהוא שלישית ההין ולכבש ר רביעיתו: ולחם חלות · שבות והשר רקיקי מצו׳ · והזכיר בשמן הוא שמן זית כמשפטו · ומלת סולת בלשון ערבי הוא כמ״ד שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמעאל עושי׳ כן ואין לחם נכבד ממנו ורבו׳ פי׳ מגזרת סלית כל שוגים מחוקיך שלה כל אבירי יי׳ ואמ׳ כי כמוהו חטים מכולת לביתך ויש אומרים טחונות: והקרבת אותם · והם בסל כמשפטן להיותם שם אל פתח אהל מועד וככה הפר והאילי׳: ולקחת · נקרא החשן מלבוש כי הוא מכסה המקום כנגד הלב: ושמת · גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה והזכיר ב בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט כי היא נכבדת ממנו: על ראשו · על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על הראש יצוק לבדו וכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן: ואתה הקרב · אל פתח אהל מועד: וחגרת אותם אבנט · כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים ואח׳ שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו כמו ותפתח ותראהו את הילד · ומלת וחבשת כמו לא אהיה חובש: ומלאת · דעת המתרגם ארמית כמו ומלאו ידיו רק מה נעשה במלת מלאו ידכם היום והגאון פירשו יד חיוב ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים ומלאים ורגילים והנה מה יעשו במלת ומלאו ידיו: והקרבת

ומשבצת · עשה אותה משבצות משבצות וכולה של שש: ולבני אהרן תעשה כותנו׳ · ארבעה בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים כתובים למטה בפרשה: והלבשת אותם את אהרן · אותם האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו · אותם הכתובים בהם: ומשחת אותם · את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם · כל מילוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה הו׳ ובלשון לעז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גואנ״טו ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותה מסירה ריווסטיר והוא מילוי ידים: ועשה להם · לאהרן ולבניו: מכנסי בד · הרי שמנה בגדים לכהן גדול וארבעה לכהן הדיוט: והיו לאהרן · כל הבגדים האלה על אהרן הראוין לו: ובניו · האמורין בהם: בבאם אל אהל מועד · להיכל וכן למשכן: ומתו · הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם לו · כל מקום שנ׳ חקת עולם היא גזירה מיד ולדורות לעכבבו: לקח · כמו קח ושתי גזירות הן אחת של קיחה ואחת של לקיח׳ ולהן פתרון אחד: פר אחד · לכפר על מעש׳ העגל שהוא פר: ולחם מצות · וחלות ורקיקי מצות הרי אלו שלשה מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מצות היא הקרויה למטה במנין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות: בלולות בשמן · כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן: משוחים בשמן · אחר אפייתן מושחן כמין כי כ״ף יונית שהיא עשויה כ כנ״ון שלנו כזה: והקרבת אותם · אל חצר המשכן ביום ה הקמתו: ורחצת · טבילת כל הגוף: ואפדת · קשט ותקן החגורה והסינר ס סביבותיו: נזר הקדש · זה הציץ: על המצנפת · כמו שפירשתי למעלה על ידי הפתיל האמצעי ושני פתילי׳ שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: ומשחת אותו · אף משיחה זו כמין כי נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: והיתה להם · מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת · על ידי הדברים האלה יד אהרן ויד בניו · במלוי ופקודת הכהונה: פתח

ועל בניו ג׳ וסי׳ והיו על אהרן ועל בניו · והזית על אהרן ועל בניו · ויז על אהרן ועל בגדיו · וא׳ על בניו · בימרה נפש כל העם: בבאם כול חס׳ ב׳ במ׳ וסי׳ ארץ מצרים · בבאם הכהנים · בהובם בבואם יבא: אל המזבח ט׳ נמסר בסדר ויקרא: ולא ישאו ד׳ וסי׳ והיו על אהרן ועל בניו בבאם · ושברו את משברתי · ולא ישאו עצים מן השדה · ולא ישאו עוד כלמת הגוים: וזה הדבר ד׳ ר״פ וסי׳ וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש · אשר מל יהושע · וזה הדבר אשר נעשה לגבעה · אשר הרים יד במלך: ואילם ז׳ וסי׳ עזים מאתים ותישים · וזה הדבר אשר תעשה להם · והקרבתם על הלחם · חמאת בקר וחלב · ערב וכל נשיאי קדר · הלא הדחתם את כהני יי׳ ויביאו פרים שבעה · מי כמכה באלם ל׳ חס׳ דחס׳ · וד׳ כל דמ׳ל בתו׳ וסי׳ עזים מאתים · קח את אהרן · בנה לי בזה קדם · חמאת בקר · ושאר אורי׳ אילם כתיב: ולחם ד׳ ר״פ נמסר בסדר ויגש: מצת ד׳ חס׳ וסי׳ וחלת מצת כו׳ נמסר בסדר כא: ואת הפר ג׳ וסי׳ ונתת אותם על סל אחד · ואת הפר ואת עורו · וישכימו אנשי העיר: ואת שני ג׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: ולקחת את הבגדים ג׳ פסו׳ אית בהון את את את ואת ואת ואת וסי׳ ולקחת את הבגדים והלבשת · ונר הולי׳ד את קש · וחברו · תרויהון ברי״ה: והלבשתם ב׳ וסי׳ כתנת · והפשטן:

וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ לִי׃ וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֹן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ ס

כט וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם׃ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃ וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת׃ וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָיו׃

וְתַרְמֵץ כִּיתוּנָא דְבוּצָא וְתַעְבֵּיד מַצְנֶפְתָּא דְבוּצָא וְהֶמְיָן תַּעְבֵּיד עוֹבַד צַיָּר׃ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעְבֵּיד כִּיתוּנִין וְתַעְבֵּיד לְהוֹן הֶמְיָנִין וְכוֹבָעִין תַּעְבֵּיד לְהוֹן לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָן׃ וְתַלְבֵּישׁ יָתְהוֹן יָת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן וּתְקָרֵיב יָת קֻורְבָּנְהוֹן וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי׃ וַעֲבֵיד לְהוֹן מִכְנְסִין דְּבוּץ לְכַסָּאָה בְּשַׂר עֶרְיְתָא מֵחַרְצִין וְעַד יַרְכָּן יְהוֹן׃ וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹהִי בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא וִימוּתוּן קְיָם עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַתְרוֹהִי׃ וְדֵין פִּתְגָמָא דִּי תַעְבֵּיד לְהוֹן לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי סַב תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי וְדִכְרִין תְּרֵין שַׁלְמִין׃ וּלְחֶם פַּטִּיר וּגְרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח סוּלְתָא דְחִטִּין תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃ וְתִתֵּן יָתְהוֹן עַל סַלָּא חַד וּתְקָרֵיב יָתְהוֹן בְּסַלָּא וְיָת תּוֹרָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין׃ וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ וְתִיסַּב יָת לְבוּשַׁיָּא וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת כִּיתוּנָא וְיָת מְעִילָא דְאֵיפוֹדָא וְיָת אֵיפוֹדָא וְיָת חוּשְׁנָא וְתַתְקֵין לֵיהּ בְּהִימְיַן אֵיפוֹדָא׃ וּתְשַׁוֵּי מַצְנֶפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְתִתֵּן יָת כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא עַל מַצְנֶפְתָּא׃ וְתִיסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרִיק עַל רֵישֵׁיהּ וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ׃ וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּישִׁינוּן כִּתּוּנִין׃ וְתֵיזָרֵיז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי וְתַתְקֵין לְהוֹן כּוֹבָעִין וּתְהֵי לְהוֹן כְּהוּנְתָא לִקְיָם עָלַם וּתְקָרֵיב קֻורְבָּנָא דְאַהֲרֹן וְקֻורְבַּן דִּבְנוֹהִי׃

רשי

פתח אהל מועד · בחצר המשכן שלפני הפתח: על קרנות · למעלה בקרנות ממש: ואת כל הדם · שירי הדם: אל יסוד המזבח · כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: החלב המכסה את הקרב · הוא הקרום שעל הכרס שקורין טיל"א ואת היותרת · היא טרפשא דכבדא שקורין איברי"ש: על הכבד · אף מן הכבד טול עמה: תשרף באש · לא מצינו חטאת חצונה נשרפת אלא זו: וזרקת · בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד. אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמים מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק סביב כך מפרש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא שתי מתנות שהן ארבע האחת בקרן זוית זו והאחת שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בארבע רוחות סביב לכך קרוי סביב: על נתחיו · עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים: ריח ניחוח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה · לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש: תנוך · הוא הסחוס האמצעי שבתוך האזן שקורין טנרו"ס: בהן ידם · הגודל ובפרק האמצעי: החלב

אבן עזרא

והקרבת · כבר הזכיר זה והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו · ויש אומרים כי טעם וסמך אהרן לבדו ואחר כן בניו ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו והנה הטעם כאשר היה שיסמכו יחדו לא זה לפני זה: ושחטת את הפר · משה שחטו · וטעם לפני יי' כי הארון היה באמצע המערבי וכנגדו מזבח הקטורת וכנגדו מזבח העולה: ישפוך · הכהן השופך: ולקחת · אין לפר ולשעיר אליה · ויש אומרים כי נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי כי שם כח התאוה למשגל: ואת בשרו · כולל הראש והכתפים ופירושו דרך סברא ירחצוהו ואחר כך ישרפוהו: והקטיר · האמורים · ומלת חטאת בעבור שהיא קרבה לכפר החטאת נקראת כן וככה האשם על כן וחטאו את המזבח ישירו חטא מעליו · ואת האחד מהשנים אי זה מהן שירצה: ושחטת · על המזבח והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: ואת · לא הזכיר על הפר שינתחנו כלו כאשר הוא נשרף על כן לא הזכיר כרעיו: ורחצת · במים: והקטרת את כל האיל · על כן לא הזכיר האליה והחלבים: ולקחת · זה השני הוא איל המלואים: ושחטת · תנוך · אין לו ריע והגאון אמר הרך הדבק בעגול האזן: בוהן · ורבים בהנות ואיננו על משקל הלשון והנה יהיו שם שנים משקלים ורבים ככה בשמות ודם השני יזרוק כדם הראשון רק הדם הנשאר: ולקחת · והזית על אהרן · תחת בגדי אהרן ועל בגדיו: ולקחת

לפני אהל מועד ז' וסי' והקרבת את הפר לפני אהל מועד · ואת הלוים · ואם מן הצאן · ואם עז קרבנו · ונודעה החטאת · ושמרו את משמרתו ואת משמרת · והחנים לפני המשכן קדמה: קדמא ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד · תניינא ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת:

וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר׃ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְלָקַחְתָּ מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃ וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא׃ וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃ וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃

וְתַקְרֵיב יָת תּוֹרָא לִקְדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא׃ וְתִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וְתִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְתִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא בְּאֶצְבְּעָךְ וְיָת כָּל דְּמָא תֵּשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ וְתִסַּב יָת כָּל תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כֻּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהֶן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ וְיָת בְּסַר תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ תּוֹקֵיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא׃ וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב יָת דְּמֵיהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְיָת דִּכְרָא תְּפַלֵּיג לְאֶבְרוֹהִי וְתַחְלֵיל גַּוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל אֶבְרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁיהּ׃ וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא׃ וְתִסַּב יָת דִּכְרָא תִּנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן וְעַל רוּם אוּדְנָא דִבְנוֹהִי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתִסַּב מִן דְּמָא דִי עַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃

וסמכו קדמ' ותליתא' וסמך אהרן מכיע וסמכו אהרן ובניו וסו' יחיד אחד רבים שנים ס"א ואל יחידי:

אשה ליי' קדמ' דוהקטרת אשה ליי' הוא · תמין דולקחת את אשה הוא ליי' · תלית' דואת הכבש אשה ליי' · וכל קריו' אשה הוא ליי':

ואלה שמות ואת החלב אשר עליהן · ויקרא ואת חלבהן: תשרף באש ג' וחס' וסי' ואת בשר הפר ואת ערו · ואת מרכבתיהם · ואת העיר הזאת: ואלה שמות ואת בשר הפר ואת ערו ואת פרשו תשרף · ויקרא ואת הפר ואת ערו ואת כשרו ואת פרשו שרף: חטאת הוא ד' וסי' ואת בשר הפר דבסדר ואתה תצוה · והוציא את הפר · וסמך ידו על ראש השעיר דנשיא · והזה מדם החטאת: ואת האיל ה' וסי' ואת האיל האחד תקח · ואת האיל תנתח לנתחיו · נתח לנתחיו · ויעשה זבח שלמים · וישחט את השור: ניחוח ג' מל' בתו' וסי' והקטרת את כל האיל · ולקחת אתם מידם · וקרבו וכרעיו ירחץ: וב' מלאים בליש' כריח ניחוחכם · ויהושע · דיהוון מקרבין ניחוחין: ובגדיו ד' וסי' וקדש הוא ובגדיו · את ראשו לא יפרע · ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו · ובגדיו לא תשרפנה: ואלה שמות ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את' ויקרא ויקח את החלב ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת החלב ה' וסי' ולקחת מן האיל · ואת כל חלבו יקריב · ואת החלב מבני אהרן · ואת החלב ואת הכליות · המקריב את דם השלמים · וכל שתי הכליות דכו': ואלה שמות וככר לחם אחת · ויקרא ומסל המצות אשר לפני יי' לקח חלת מצה אחת:

החלב. זה חלב הדקים או הקיבה: והאליה. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנאמר לעמת העצה ישירנה מקום שהכליות יועצות ובאמורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלואים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזהו משה ששמש במילואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה: ורקיק. מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהני' עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: על כפי אהרן והנפת. שניהם עסוקין בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלי' ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. מוליך ומביא למי שארבע רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: על העולה. על האיל הראשו' שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: ליי'. לשמו של מקום: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו'. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמי' אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכל: חק עולם מאת בני ישראל. שהשלמי' לבעלים ואת החזה ואת שוק יתנו לכהן: תנופה. לשון הולכה והבאה ווינטליר בלע"ז: הורם. לשון מעלה ומוריד: כי תרומה היא. החזה ושוק הזה: לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו: למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה לשון שררה כמו לך נתתים למשחה אל תגעו במשיחי: למלא בם את ידם. על ידי הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: שבעת ימים. רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. אותו כהן המוכן ליכנס לפני לפנים ביום הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו: הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן לשון פועל עובד ממש ולפי כינון [illegible] לכהונ': במקום קדוש וגו'. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: ואכלו אותם אהרן ובניו. לפי שהם בעליהם: אשר כופר בהם. בם כל זרות ותיעוב: למלא את ידם. בהילוא לחם הללו לקדש אותם. מעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שמתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם:

ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן ואת שוק הימין כי איל מלאים הוא: וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד מסל המצות אשר לפני יהוה: ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו והנפת אתם תנופה לפני יהוה: ולקחת אתם מידם והקטרת המזבחה על העלה לריח ניחוח לפני יהוה אשה הוא ליהוה: ולקחת את החזה מאיל המלאים אשר לאהרן והנפת אתו תנופה לפני יהוה והיה לך למנה: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו: והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כי תרומה הוא ותרומה יהיה מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם תרומתם ליהוה: ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא בם את ידם: שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל אהל מועד לשרת בקדש: ואת איל המלאים תקח ובשלת את בשרו במקם קדש: ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל פתח אהל מועד: ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את ידם לקדש אתם וזר לא יאכל כי קדש הם: ואם יותר מבשר המלאים ומן הלחם עד הבקר ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא:

ותסב מן דכרא תרבא ואליתא וית תרבא דחפי ית גוא וית חצר כבדא וית תרתין כלין וית תרבא די עליהון וית שקא דימינא ארי דכר קורבניא הוא: ופתא דלחם חדא וגרצתא דלחם משח חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא די קדם יי: ותשוי כולא על ידי דאהרן ועל ידי דבנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: ותסב יתהון מידהון ותסיק למדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קורבנא הוא קדם יי: ותסב ית חדיא מדכר קורבניא דילאהרן ותרים יתהון ארמא קדם יי ויהי לך לחולק: ותקדיש ית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא די איתרם ודי אתפרש מדכר קורבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי: ויהי לאהרן ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא היא ואפרשותא יהי מן בני ישראל מניכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי: ולבושי קודשא די לאהרן יהון לבנוהי בתרוהי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית קורבניהון: שבעא יומין ילבשינון כהנא תחותוהי מבנוהי די יעול למשכן זימנא לשמשא בקודשא: וית דכור קורבניא תסב ותבשיל ית בסריה באתר קדיש: וייכול אהרן ובנוהי ית בסר דכרא וית לחמא די בסלא בתרע משכן זימנא: וייכלון יתהון די אתכפר בהון לקרבא ית קורבנהון לקדשא יתהון וחילוני לא ייכול ארי קודשא אינון: ואם ישתאר מבסר קורבניא ומן לחמא עד צפרא ותוקיד ית דאשתאר בנורא לא יתאכיל ארי קודשא הוא:

אשה הוא ליי' ג' וסי' ולקחת אתם מידם. ואת הקרב ואת הכרעים רחץ. ויקח משה אתם מעל כפיהם: הורם ב' א' קמ' וא' פתח וסי' ואשר הורם. וממנו הורם התמיד. קדמ' קמץ: הוא הדכוותיה דסבירין היא וסי' כי תרומה הוא ותרומה יהיה. והיתה לאהרן ולבניו ואכלוהו. כי אחוזת עולם הוא להם. ובכל בהמה לא תתן שכבתך. כי

אבן עזרא

ולקחת. זה החלב הנזכר הוא אשר על הקרב ככתוב בפרשת ויקרא: שוק. הצד הימין והחזה שלקחו מאיל המלואים והשוק והחזה יהיו מהיום נתונים לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל רק החזה מאיל המלואי' משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים: וככר. זהו ולחם מצות: והנפת אותם. והם בידם: ולקחת. כתוב מידם ובמקו' אחר מעל כפיהם והדבר שוה: ניחוח. כפול החי"ת והמבי' סוד נשמת האדם יבין זה: אשה. תואר מגזרת אש ובמקום אחר מן האש: ולקחת מאשר לאהרן. ולא הזכיר בניו כי הוא העקרי ומלת למנה לחלק: וקדשת. מהיום והלאה. ואין יוכף כמו יורם כי יורם למעלה ולא יונף ויהיה ת תרומתם שירימו מזבח השלמי' לכבוד השם: ובגדי. יהיו לבנו המשוח תחתיו. וטעם אחריו במותו: שבעת. מלת ילבשם בקמץ גדול תחת קטון וכמוהו בשם יי' כי אמילם: ובשלת. בכוי כמו והכית בנור ויבן שלמה את הבית: ואכל ואת הלחם. הנותר מהסל: ואכלו אותם. אשר כופר. דרך קצרה. ומלת אתם בעבור אחרת יוזר. שאינו מזרע אהרן ואם. נקרא האיל מלואים כי בו ימלאו ידיהם: אותנה

מסרה

מנחת קנאת הוא: סימן כל תרומה הי"א בס"א כי תרומה הוא. כל טבת הוא בס"א הוא שבת ש שבתון הוא תניינ'. כל קדש הוא בס"א הא כי קדש הוא לכם. כל דסמיך לברית הי"א בס"א ברית מלח עולם הוא. וכל דסמיך לאחזה הא בס"א כי אחזת עולם הוא להם. וכל דסמיך למנחה הי"א בס"א מנחת קנאות הוא. קדמא': וכל בעת כפעם בשנה הבאר ההוא. וכל ביום בלילה השער המדב' הרעב ההוא: שבע' ימים ילבש' הכהן חד מן ג' פסוקי' בתו' דרישהון ש' וסופיהון ט' וסי' שבעת ימים ילבשם הכהן.
שבעת ימים תכפר על המזבח. שלשי' ומאה וקערה: קדש י"ג חס' וסי' ובשלת את בשרו. ונתרת במנה יאכלו. הכהן המחטא אתה. כל אשר יגע בבשרה. וקדשתו ביאת לחם. קדמ' דפסו'. אשה זנה וחללה. ואכלהו במקום קדש. כל ימי נדר נזרו תער. כל ימי נזרו קדש. ולהתחד עליון על כל. לשכת הצפון לשכת הדרום. ויאמר נחמיה הוא התרשתא. והלוים מחשים. וכל קדשים דכוו' חס' בב"ג ועם קדושי' נאמן. לקדושים אשר בארץ. ויאמר ללוים המבינים: ואת הלחם ב' וסי' ואת הלחם אשר עשהו. ואכל אהרן ובניו את בשר האיל:

ועשית

וחטאת ג' וס' על המזבח · וחטא ז את המקדש · וחטאת אתו וכפרתהו : ועשרן ה' ב' מל ו ג חס' וס' ועשרן סלת בלול בשמן · ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה · ועשרן עשרון דראש חדש · ועשרון אחד לכבש האחד דתרועה · ועשרון עשרון לכבש דיום טוב ראשון של חג · קדמ' וראש חדש חס' : בלול ד'

ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אתכה שבעת ימים תמלא ידם: ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים וחטאת על המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו לקדשו: שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אתו והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יקדש: ס וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה שנים ליום תמיד: את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין ונסך רביעת ההין יין לכבש האחד: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכה תעשה לה לריח ניחח אשה ליהוה: עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד לפני יהוה אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם: ונעדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבדי: וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי: ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים: וידעו כי אני יהוה אלהיהם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם אני יהוה אלהיהם: פ

ותעביד לאהרן ולבנוהי כדין ככל די פקדית יתך שבעא יומין תקריב קורבנהון: ותורא דחטאתא תעביד ליומא על כפוריא ותדכי על מדבחא בכפרותך עלוהי ותרבי יתיה לקדשותיה: שבעא יומין תכפר על מדבחא ותקדיש יתיה ויהי מדבחא קודש קודשיא כל דיקרב במדבחא יתקדש: ודין דיתעביד על מדבחא אמרין בני שתא תרין ליומא תדירא: ית אימרא חד תעביד בצפרא וית אימרא תנינא תעביד בין שמשיא: ועסרונא סולתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא ונסכא רבעות הינא חמרא לאמרא חד: וית אימרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעביד לה לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: עלתא תדירא לדריכון בתרע משכן זמנא קדם יי דאזמין מימרי לכון תמן למללא עמך תמן: ואזמין מימרי תמן לבני ישראל ואתקדש ביקרי: ואקדש ית משכן זמנא וית מדבחא וית אהרן וית בנוהי אקדיש לשמשא קדמי: ואשרי שכינתי בגו בני ישראל ואהוי להון לאלה: וידעון ארי אנא יי אלההון די אפקית יתהון מארעא דמצרים לאשראה שכינתי ביניהון אנא יי אלההון:

וס' ועשרון סלת בלול בשמן · ואם דל הוא · ומקריב דמקריב קרבנו · והקריב על בן הבקר : בשמן ו' רפין וס' ועשרן סלת בלול · ועשירית האפה סלת · ויקהילו העדה את · מצאתי דוד עבדי · ותרם כראם קרני · ששה חדשים בשמן : עלת תמיד ד' וסי עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד · העשויה בהר סיני · ועשו את הכבש · ואחרי כן עלת תמיד ולחדשים ולכל מועדי יי' : אני יי' אלהיהם ח' וס' וידעו כי אני יי' אלהיהם · ב' בו · ואף גם זאת בהיותם · וישבו עליה לבטח · והבה עמי בית ישראל · וידעו בית ישראל כי אני · בהגלותי אותם אל הגוים וכנסתים · וגברתי את בית יהודה :

רשי

ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אותכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: על הכפורי'. בשביל הכפורים: לכפר על המזבח. מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא את ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה ומדרש תורת כהנים אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכ' המשכן והמזבח: וחטאת' ותדכי. לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו. בשמן המשח' וכל המשיחו' כמין כ"ף: והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע יקד' שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגו' הרובע והנרבע ומוקצ' ונעבד והטרפה וכיוצ' בהן תל' וזה אשר תעשה הסמוך אחריו מה עולה ראויה אף כל ראוי שנראה לו כבר ופסול משבא לעזרה כגו' הלן והיוצ' והטמא ושנשחט במחשב' חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן: ועשרון סלת. עשירית האיפה ארבעים ושלש בצים וחומש ביצה: בשמן כתית. לא לחובה אמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות תלמוד לומר כאן כתית ולא כאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון ברחיים כשר בהן: רבע ההין. שלשה לוגין: ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכ' סוכה שני ספלי של כסף היו בראש המזבח ומנוקבין כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמי' ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: לריח ניחוח. על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברי' בתחילה ואח"כ המנחה שנ' עולה ומנח' תמיד: מיום אל יום. לא יפסיק יום בנתי': אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפור' כמו שנ' ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: ונועדתי שמה. אתועד עמם בדבו' כמלך הקובע מקו' מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומדרש אגדה אל תקרי בכבודי אלא במכובדי שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה הוא אשר דבר יי' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: לשכני בתוכם. ע"מ לשכון אני בתוכם:

אבן עזרא

אותכה. באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת התי"ו ומן כי אותך ראיתי: ופר תעשה ליום. בכל יום משבעת ימי המלואים. וטעם על הכפורים על שני האילים וכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה יי' לעשו' לכפר עליכם: קדש קדשים. קדש כאחד הקדשים: כל הנוגע במזבח יקדש. כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים והטעם שלא יהיו טמאי': וזה. הטעם זה הקרבן וכן זה יתנו זה השיעור וכן וזה אשר תעש' אותה משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים ואחר כן אהרן ובניו: את הכבש. ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד: ועשרון. עשירית האיפה גם ההין מדה מצרית: ואת' מלת וכנסכה שב"א הבקר: עולת תמיד לדורותיכם. יעשו ככה בבואם אל ארץ כנען כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום ב במדבר סיני וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני כי המשכן הוקם בתחתית ההר בקצה המחנ' כי מעורבי' היו השבטים כי בא' לחדש השני החלו לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה חונה בתוך המחנות ועל דרך הסברא לא הקריבו ישרא' עולות וזבחים רק בסיני לבדו ויום הכפורים בשנה השנית כי כן כתוב על עבודת אהרן ויעש כאשר צוה יי' את משה וכן כתוב הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעים שנה במדבר כי ישרא' עמדו במדבר בתהו יליל ישימון כמו שמנה ושלשים שנה ומאין היה להם בכל יום חצי הין שמן זית גם כן יין ואיך יוליכו עמהם כמו ד' עשר אלף הין ומאין היה להם שני כבשים בשנה בכל יום ותוספת בשבת ובמועדים ואין טענה ממלת אנחנו ובעירנו כי בקדש היו ושם ישבו כי כן כתו' והם בישוב וקנו ובזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב. והנה פירש טעם למה נקרא אהל מועד: לכם. לישראל וככה קריאי העדה: לדבר אליך. לבדך שם. ויפת אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן לפעמים ורמז לדבר אליך למש' תמיד ועדותו ונועדתי שמה לבני ישר': ונקדש בכבודי. ולפי דעתי בעבו' היו' אהל מועד כולל הכל המשכן ואת כל כליו הארון והשלשה כלים הוא מקו' המועד והיה האהל נקדש בכבודי שישב על הכרובים: וקדשתי. והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש. שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושי': ושכנתי. יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות ומחנה בין מחנה לוים למחנה ישרא' כי גם הם היו לארבע הפאו' ואחר כן מחנ' ושם האהל בתוך בני ישראל והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל גם יד לא היה להם לשבת חוץ לאהלים רק המצוה באה על מחנה ישראל בצאתו למלחמה על האויב וכן כי תצא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשי' ונשים וטף כי היוצאי' למלחמה הם זכרים ומעטים והנה בנסע הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יוכלו לעשות מחנה למקום הארון: וידעו. הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה:

ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו: אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קמתו ממנו קרנתיו: וצפית אתו זהב טהור את גגו ואת קירתיו סביב ואת קרנתיו ועשית לו זר זהב סביב: ושתי טבעת זהב תעשה לו מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על שני צדיו והיה לבתים לבדים לשאת אתו בהמה: ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב: ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הכפרת אשר על העדת אשר אועד לך שמה: והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה: ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יהוה לדרתיכם: לא תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תסכו עליו: וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם קדש קדשים הוא ליהוה:

קא · מיכאל · סימן:

ותעבד מדבחא לאקטרא עלוהי קטורת בוסמין דאעי שטין תעביד יתיה: אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע יהי ותרתין אמין רומיה מיניה קרנוהי: ותחפי יתיה דהב דכי ית איגריה וית כתלוהי סחור סחור וית קרנוהי ותעביד ליה זיר דדהב סחור סחור: ותרתין עזקן דדהב תעביד ליה מלרע לזיריה על תרין זויתיה תעביד על תרין סטרוהי ויהי לאתרא לאריחיא למיטל יתיה בהון: ותעביד ית אריחיא דאעי שיטין ותחפי יתהון דהבא: ותתן יתיה לקדם פרוכתא די על ארונא דסהדותא לקדם כפורתא די על סהדותא די אזמין מימרי לך תמן: ויקטר עלוהי אהרן קטורת בוסמין בצפר בצפר באתקנותיה ית בוציניא יקטרינה: ובאדלקות אהרן ית בוציניא בין שמשיא יקטרינה קטורת בוסמין תדירא קדם יי לדריכון: לא תסקון עלוהי קטורת בוסמין נוכראין ועלתא ומנחתא ונסכין לא תנסכון עלוהי: ויכפר אהרן על קרנתיה חדא בשתא מדם חטאתא דכפוריא חדא בשתא יכפר עלוהי לדריכון קודש קודשין הוא קדם יי:

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליהוה

פרשה

ומליל יי עם משה למימר: ארי תקביל ית חושבן בני ישראל למנייניהון ויתנון גבר פורקן נפשיה קדם יי

ל · ל בליש׳ · ר׳ בליש׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ · ל׳ · כד׳ · ג׳ · ג׳ חס׳ כתיב · ה׳ · יג · ל׳ ומל׳ דחל׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ בטע׳ זקף גדול ובעכין · ז׳ כתיבין · ו׳ · ה׳ ל׳ בטע׳ מוכח לכני גריש ·

גגו לגגו ד׳ בליש׳ וסי׳ וצפית אתו זהב טהור · ויצף אתו זהב טהור · מגג ההא לגגו רחב עשרים · ויעשו להם סכות איש על גגו: קירתיו ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ את גגו ואת קירתיו · וחברו דיחזקאל · וארכו וקירותיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יי׳ · וקירותיו ודלתותיו · ב׳ בתראי מלאים: בהמה ג׳ וסי׳ לשאת אתו בהמה · חכמה ותבונה בהמה · כי בהמה שכן חלקו: ארן ג׳ חס׳ וסי׳ ונתת אתו לפני הפרכת · ובא אהרן ובניו · ובבא משה אל אהל מועד · וכל הארן דאורי׳ חס׳ בר׳ וכתו׳ מלאים וכל בארון מלא בכל הקרי׳: ועלה ב׳ חס׳ וסי׳ ועלה ומנחה ונסך · גם סגרו הדלתות: חטאת ז׳ פתחין וסי׳ וכפר אהרן על קרנתיו · והוציא את הפר אל מחוץ · מלבד חטאת הכפרים · כי חטאת קסם מרי · ותהי חטאת הנערים · חטאת יהודה כתובה · חטאת פימו דבר שפתימו · וכל הריסר דכו׳ בבא קמץ וסי׳ ראשית חטאת היא לבית ישראל: קדש קדשים הוא ו׳ וסי׳ וכפר אהרן על קרנתיו · יוצאת הורת האשם כל זכר בכהנים יאכלנו · ושחט את הכבש במקום · אשר ישחט · והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו · אך כל חרם אשר יחרם: כי ה׳ רפ׳ בטעם מונח לפני גריש וסי׳ מצויין בסדר בשפטים: בני ישראל חד מן י״א מקומות דמשרת המירבא לזרקא וסי׳ מצויין בריש סדר וארא:

מקטר קטרת · להעלות עליו קטור עשן סמים: את גגו · זה היה לו גג · אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתן: זר זהב · סימן לכתר כהונה: צלעתיו · כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו שתי זוויותיו שבשני צדיו: והיה · מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים · בית תהיה הטבעת לבד: לפני הפרכ׳ · שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת״ל לפני הכפרת מכוון כנגד הארון מבחוץ: בהיטיבו · לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר: נרות · לומי״ש בלע״ז וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: ובהעלות · כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה · בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס בין הערבים: לא תעלו עליו · על מזבח זה: קטורת זרה · שום קטורת של נדבה כלן זרות לו חוץ מזו: ועולה ומנחה · ולא עולה ומנחה עולה של בהמ׳ ועוף: מנחה היא · של לחם: וכפר אהרן · מתן דמים אחת בשנ׳ ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני יי׳ וכפר עליו: חטאת הכפורי׳ · הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו: קוד׳ קדשי׳ · המזבח מקוד׳ לדברי׳ הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

חסלת ואתה תצוה

הכתוב קרוי׳ כתיב תניי׳ כך סימן:

כי תשא · לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא

בני זה בטעם כי ביא מקומות חסרית המירכא יחידה לזרקא:

ועשית מקטר · שם המפעל כמו ומשלוח מנות: אמה · המזבח גבוה על השלחן חצי אמה אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשי׳ כנפים למעלה: וצפית · הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת ובעבור היותו מצופה זהב נקרא מזבח הזהב וככה השלחן הטהור כמו המנורה הטהורה: על שתי צדיו · תוספת לבאר · וה״א בהמ׳ נוסף כי המלה מלעיל כאשר פירשתי: ועשית · הבדי׳ מצופים זהב כבדי הארון: ונתת · לפני הפרוכת: מחוץ · לפני הכפורת שיהיה כנגדה כתוך: והקטיר · קטורת סמים עם בשמים אולי הסמים הם העיקר או להפריש בין שתי ה המרקחות כי האחד בשמים בלי סמים · ופי׳ בהטיבו לתקן הפתילה והשמן: ובהעלות · בעבור עלות להב הפתילה כ נקרא כן · והנה בהעלות פעל יוצא: קטורת תמיד · בעשותם עולות על כן הזכיר לדורותיכם: לא קטורת זרה · שאיננה כמתכונתה: וכפר אחת בשנה · בעבור לחדש השביעי · וטעם כפורי׳ על דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או ה הצבור בחטאם כי אינם תמיד רק לפרקים מעטים:

ברוך לעד שם אל נישא · עם ישראל כל טוב עשה: ולציר גלה פלא נכסה · תוך פרשת הי״א כי תשא:

החל לפרש כסף הכפורים

שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש ואחר כן הכיור וכנו שלא יעשו מנדבת הצבור רק ממראות הצובאות לבדם גם הזכיר שמן המשחה וקטרת ה הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המשח׳ הזכיר הכלים הנמשחים גם הזכיר האומן הגדול שהוא ה הרוקח ואשר יעשה מעשהו כל המשכן והוא בצלאל ואהליאב והזכי׳ השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת השם בשבת ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר והוצרך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל ואח׳ כן הזכיר רדתו ושריפת העגל ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם והזכיר כעס משה להוציא אהלו ממחנה ישראל ויש אומרי׳ כי הכתוב יספר מה שהיה ואח׳ כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן צוהו שירד ויפסול לוחו׳ ויכתוב השם פעם שנית והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטי׳ ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו והגאון אמר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישא מספרם וראייתו משאת משה במדבר ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור ותקון הכיור ועשו שמן משחה וקטרת הסמים גם יתכן ממנו לסנהדרין וזה רמז בצלאל ואהליאב כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרת הפרטים וברוב האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים וי״א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם ואם זה אמת היא תשובה על הגאון · וטעם

ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד: זה יתנו. הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואמר לו כזה יתנו: העובר על הפקודים. דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן כל אשר יעבור תחת השבט וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה: מחצית השקל בשקל הקדש. במשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה. לשון מעה וכן בשמואל יבא להשתחוות לו לאגורת כסף ולככר לחם: עשרי' גרה השקל. השלם שהשקל ארבעה זוזי' והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה': מבן עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים: לכפר על נפשותיכם. שלא תנגפו על ידי מנין. דבר אחר לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן שלש תרומות שנכתב כאן תרומת ה' שלש פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנ' וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהן נעשו האדנים שנא' ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודי' באחד לחדש השני בב' השני' ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנ' והושוו בהם עניי' ועשירי' ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנו' לכפרה הם באין והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנא' כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש מה שנדבו לבו: ונתת אותו על עבודת אהל מועד. למדת שנצטוה למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנתנ' בהם מגפה כמו שנ' ויגוף ה' את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסק אמר לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בה להודיעו שהיא חביבה עליו. ואי אפשר לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמ' ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדני' משקלים שלו שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' הא למדת שתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים שהרי בכסף פקודי העדה נאמ' כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו ואי אפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני עשרים תשובה לדבר אבל שנות האנשי' בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרי' מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שניהם המנויים בשנה אחת המנין האחד היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר: על עבודת אהל מועד. הן האדנים שנעשו בו: כיור. כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: לרחצה. מוסב על הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד האויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתים משום שנא' ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קמעא כלפי הדרום כך שנויה בזבחים: את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קידוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש: בבאם אל אהל מועד. להקטיר שחרית ובין הערבי' קטורת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ז: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: ולא ימותו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רוחץ ידים ורגלי' שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל:

בשמים

ג' רפ' בטעם מונח לפני לגרמיה כתו'

ורחצו קדמא ורחצו אהרן ובניו תביר ורחצו ידיהם ואזלא וסימ' אהרן ובניו את ידיהם.

זה ג' רפ' בטעם מונח לפני לגרמי' וסי' זה יתנו כל העובר. זה לחמנו חם הצטיידנו. זה רע בכל אשר נעשה. אנ"ך: והדל י"ב פתחין בליש' נמסר בשפטים סימן ו' פסוק וידל ישר' מאד מפני מדין: את תרומת יי' ה' בנתינה וסי' העשיר לא ירבה. קחו מאתכם תרומה. וכל אשר נדבה רוחו. כל מרים תרומת כסף. ונתתם ממנו את

בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם: זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה ליהוה: כל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת יהוה: העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יהוה לכפר על נפשתיכם: ולקחת את כסף הכפרים מאת בני ישראל ונתת אתו על עבדת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני יהוה לכפר על נפשתיכם: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים: ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם: בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליהוה: ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימתו והיתה להם חק עולם לו ולזרעו לדרתם: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר:

כד תמני יתהון ולא יהי בהון מותא כד תמני יתהון: דין יתנון כל דעבר על מניני פלגות סלעא בסלעי קודשא עשרין מעין סלעא פלגות סלעא אפרשותא קדם יי: כל דעבר על מניניא מבר עסרין שנין ולעילא יתן אפרשותא קדם יי: דעתיר לא יסגי ודמסכן לא יזער מפלגות סלעא למתן ית אפרשותא קדם יי לכפרא על נפשתיכון: ותסב ית כספא דכיפוריא מן בני ישראל ותתן יתיה על פולחן משכן זמנא ויהי לבני ישראל לדכרנא קדם יי לכפרא על נפשתיכון:

ומליל יי עם משה למימר: ותעביד כיורא דנחשא ובסיסיה דנחשא לקדוש ותתן יתיה בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא: ויקדשון אהרן ובנוהי מניה ית ידיהון וית ריגליהון: במיעלהון למשכן זמנא יקדשון מיא ולא ימותון או במקרבהון למדבחא לשמשא לאסקא קורבנא קדם יי: ויקדשון ידיהון וריגליהון ולא ימותון ותהי להון קים עלם ליה ולבנוהי לדריהון:

ומליל יי עם משה למימר:

אבן עזרא

וטעם בפקוד אותם כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף ויפת"א אם לא יתנו כפרם בצאת למלחמה ויספרו ינגפו לפני האויב: זה. השיעור כמו וזה אשר תעשה אותו. וטעם כל העובר שעברו ממנותם ע עשרים והם כמו שלשה שבועות שני' אז הוא האד' תמים דעתו גם גופו לא יגבה עוד בקומה ואלה הגרות גרגרות חרוב הם: כל הפקודים. הפעולים: העשיר. הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט כי כפר נפש הוא: ולקחת. זה מפורש בפרשת אלה פקודי כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורי' זכרון לבני ישר': וידבר. תחלת פרשה הוא: ועשית כנו. כמו מכונתו והעד מכונות שלמה והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו והנה באמצע לנכח מזבח הקטרת ו והיה הכיור בין האהל ובין ה המזבח נוטה לאחר הצדדי' ולא הזכירו הכתוב כי על דרך ה הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטר' שהוא לנכח מקום הכפרת: ורחצו. הזכיר צורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיה' ולא הזכיר משה עתה כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי אבל הזכיר זה בשעת מעשה: בבאם ירחצו מי'. הטעם רחיצת מים כי ידיהם ורגליהם הם הפעולים וכמוהו רבים: ורחצו. פעם אחרת שיעשו כן תמיד או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות: וידבר. פרשה בפני עצמה. ואתה

הרומת: לזכרון ח' ב' מנהון חס' וסי' מצויין בזכריה סימן ו' גבי פרש' לקוח מאת הגולה מחלדי ומאת טוביה וגו': כיור ג' מלאים בתורה וסי' ועשית כיור נחשת וכנו נחשת. ואת הכיור ואת כנו. דראה קראתי בשם: ויעש את הכיור נחשת. דויקהל. וכל נבי' וכתו' דכו' מל' בב"ב חס' וסי' מתחת לכיר הכהפות יצקות. ויסר מעליהם את הכיר. תרויהון במלכים: לרחצ'ה וסי' ועשית כיור נחשת. וישם את הכיור בין. ויעש כיורים עשרה. כ' בפסו'. והיה לכהנים לרחצה בו. דד"ה: בבאם כל חס' בב"ג נמסר פרש' תצוה: חק עולם י"א בליש' וסי' ורחצו ידיהם ורגליהם. והיה לאהרן ולבניו. כל זכר בבני אהרן. והכהן המשיח תחתיו. כי את חזה התנופה. את משכרת תרומתי. ושלאחריו וזה לך תרומת מתנם. ושלאחריו כל תרומת הקדשי'. האותי לא תיראו נאם יי'. שוק התרומה וחזה התנופה. והיתה לאהרן ולבניו ואכלוה:

ואתה קח לך · כדרך לך לך ויקחו לכם באן ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף גם פש: לך כי כן דרך הלשון · ומלת מר קשה והגאון תרגמה מושק והנה איננו מעבים אעפ שיש לו ריח טוב אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי עם בשמי והנה הוא מלוקט והאומרי׳ המביאי׳ אותו כי הוא כעשה בגרון הצבי והנה כתוב וידי נטפו מר אולי כן הוא בהיותו לח · וטעם בשמים ראש שיוקח הראש מכל בשם כי יהוא הנכבד מהנספר באחרונה ואח׳ש׳ אמר קנמון בשם מה טעם להזכירו אולי שיהיה מהנבחר׳ב הקנה וקדמוננו ז״ל אמרו כי משקל הכל שוה וככה נקבל רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו וטעם החצאים לא אבין כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפי׳ כמשקל חרדל ואף כי בכל מעשה רוקח · וקדה · מהקבלה ידענו שהיא קציעה : ועשית רקח מרקחת · כמו מקטר קטרת · וטעם שמן משחת קדש הוא שיזכיר אח׳ זה ומשח׳ אהל מועד כולל המשכן · והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון : ואת · הזכיר השולחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלי׳ רבי׳ ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים · ואת מזבח העולה · יש לו כלים רבים : וקדשת · בשמן המשחה · וטעם כל הנוגע בהם כלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש וככה מזבח העולה שגם בו כתוב קדש קדשים : ואת בניו · לבדם לא אחרים : שמן משחת קדש יהיה זה · כל הנעשה כמתכונת זה למשוח זרע אהרן : לא יסך · אמר רבי מרינוס כי יסך כמו יוסך וכמוהו וייסם בארון כמו ויושם והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הזכרים גם הנקבות כי כן כתוב ושמן לא תסוך ולסוך מזה השמן אסו׳ לכהן אף כי לאחרי׳ כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח : ובמתכונתו · הבשמים הנזכרים ובמשקלם : איש · טעם אשר יתן ממנו על זר שאינו ממשפחת אהרן אמר הגאון ז״ל קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה · ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל ולא דבר נכונה כי הנה והזר הקרב יומת ופירושו למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא ואחרי׳ אמרו על שמן המשחה שעשה משה גם זה איננו נרא׳ בעיני כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן מאותו שהוא כמהו על זר והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח״כ שהוא כמוהו וחוץ ממשפחת דוד איננו כתו׳ ולפי דעתי כי כל המצו׳ אמת הם לדורות ישר׳ כמו שלא יעלו עולה רק במקו׳ הנבחר והנה גדעון ושמוא׳ גם אליהו בהר הכרמל העלו עולות והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן גם כן שמוא׳ כי לא יועיל אם היה מבני קרח והנה הכל הוראת שעה גם ככה נוכל לאמר בדברי שלמה כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד נמשח בשמן המשחה : קח לך סמים · קדמונינו קבלו כי אחד עשר מיני במני׳ הם והנה הכתוב לבשמי׳ שהם לקטרת הסמי׳ לא פרטם הכתו׳ · והזכיר הסמי׳ כי לא הזכיר משקלם · וטעם סמים פעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם : בד

בשמים ראש · חשובים וקנמון בשם · לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומ׳ קנמן בשם מן הטוב : מחציתו חמשים ומאתי׳ · מחצית הבאתו תהא חמשי׳ ומאתי׳ נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור אם כן למה נאמר בו חצאין גזרת הכתו׳ היא להביאו לחצאין להרבות בו ב׳ הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות : וקנה בשם · קנה של בשם לפי שיש קנים שאי׳ של בשם הוצרך לומר בשם : חמשים ומאתים · סך משקל כולו : וקדה · שם שרש עשב ובלשון חכמים קציעה : הין · שנים עשר לוגין ונחלקו בו חכמי ישרא׳ רבי מאיר אומר בו שלקו את ה העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העקרין איננו ספק שאם שרואם במים שלא יבלעו את השמן ואחר כך הציף עליה׳ השמן עד שקלט הריח ו וקפחו לשמן מעל ה העקרי׳ : רקח מרקחת · רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקח רגע ואינו כמו רוגע הים וכמו רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב ב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת· רקח העשוי ע׳ הומכות והערובת: מעשה רוקח · שם האומן בדב׳: ומשחת בו · כל המשיחות כמי׳ כי חוץ משל מלכים שהן כמין נזר : וקדשת אותם · משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו׳ כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושה הגוף ל ליפסל ביוצא ולינה ו וטבול יום ואינו כפדה לצאת לחולי׳ אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשן ושנויה היא משנה שלימה אבל מזבח מתוך ש׳ כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת״ל כבשים מה כבשים ראויי׳ אף כל ראוי׳ כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין דורך משיחתן של לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקין משוחי׳ ראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית: לדרותיכם · מכאן למדו רבותי׳ לומ׳ שכולו קיים לעתיד לבא: זה · בגימט׳ תריסר לוגין הוו : לא ייסך · בשני יודין לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך : על בשר אדם לא ייסך · מן השמן הזה עצמו : ובמתכנתו לא תעשו כמוהו · בסכום סמנין : לא תעשו · אחר כמוהו במשקל סמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחות או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכנתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו : מתכנתו · לשון חשבון כמו מתכנת הלבנים וכן במתכונתה של קטרת ואשר יתן ממנו מאותו של משה : על זר · שאינו צורך כהונ׳ ומלכו׳ : נטף · הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלע״ז גומ״א והצרי קורין לו טרי״אקה : שחלת · שורש בשם חלק ומצהיר כצפרן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא : חלבנה · בשם שריחו רע וקורין לו גלבנה ומנאה הכתו׳ בין סמני הקטרת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפילותינו את פושעי ישר׳ שיהו נמני׳ עמנו : סמי׳ · אחרי׳ : ולבונה זכה · מכאן למדו רבותי׳ י״א סמני׳ נאמרו לו למשה בסיני מיעוט סמני׳ שני׳: נטף ושחלת וחלבנה · ג׳ הרי ה׳ : סמי׳ · לרבות עוד כמו אלו הרי י׳ ולבונה הרי י״א ואו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח׳ שהשבלת נרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנה והקנמון הרי י״א בורית כרשינה איננו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה :

מר המר ז׳ חס׳ וסי׳ בשמים ראש · קנה וקנמון · מקטרת מר ולבונה · מר ואהלות · צרור המור · נפתי משכבי · ששה חדשים בשמן המר : ארון העדת י״ב וסי׳ ונועדתי לך שם · והבדילה הפרכת לכם · ונתת את הכפרת · ונתת אתו לפני הפרכת · ומשחת בו את אהל מועד · את ארון העדת · ר״פ · ושבת שם את ארון העדות וסכת · ונתת את מזבח הזהב · ויבא את הארן · ובא אהרן ובניו בנסע · ובבא משה אל אהל · צוה את הכהנים : קדם ואת השלחן ואת כל כליו · תני׳ ואת השלחן ואת כליו · תלית׳ דויביאו את המשכן את השלחן את כליו : העדת כול חס׳ בב״ח בל וסי׳ מצויין בכרך אחרי מות : ואת השלחן ג׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כל כליו · דואתה קח לך בשמים · ואת השלחן ואת כליו דראה קראתי · ויעש שלבה את כל הכלים אשר בית יי׳ · דמלכים : ואת הכיר ג׳ וסי׳ ואת מזבח העלה · דכי תשא · ואחרו · ויז ממנו על המזבח : ואל בני ישראל תדבר לאמר ד׳ וסי׳ שמן משחת קדש יהיה · קחו שעיר עזים · איש איש כי יקלל אלהיו · איש כי ימות ובן אין לו : איש י׳ ר״פ בתורה וב׳ באיוב וסי׳ נמסר ריש איוב : זכה ג׳ וסי׳ סמים ולבנה זכה · ונתת על המערכת · ותפלתי זכה :

וְאַתָּה קַח לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃ וְאֶת הַשֻּׁלְחָן וְאֶת כָּל כֵּלָיו וְאֶת הַמְּנֹרָה וְאֶת כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ וְאֶת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת כָּל כֵּלָיו וְאֶת הַכִּיֹּר וְאֶת כַּנּוֹ׃ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ וְאֶת אַהֲרֹן וְאֶת בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃ וְאֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃ אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה

וְאַתְּ סַב לָךְ בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דָכְיָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְּמָן בְּשָׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל מָאתַן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל מָאתַן וְחַמְשִׁין׃ וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא הִינָא׃ וְתַעְבֵּיד יָתֵיהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בּוֹסֶם מְבַסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵא׃ וּתְרַבֵּי בֵיהּ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא׃ וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָּא וְיָת מָנַהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדַּשׁ׃ וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי׃ וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין קֳדָמַי לְדָרֵיכוֹן׃ עַל בְּסַר אֱנָשָׁא לָא יִתְנְסַךְ וּבִדְמוּתֵיהּ לָא תַעְבְּדוּן כְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃ גְּבַר דִּיבַסֵּם דִּכְוָתֵיהּ וְדִיתֵּן מִנֵּיהּ עַל חִילוֹנַי וִישְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנְתָּא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָּא דָכִיתָא

רשי

בר בבד יהיה · אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוים משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד כראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה: ממלח · כתרגומו מערב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו ויראו המלחים את מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף בצים נקופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בכף: ממולח טהור קדש · ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: ונתת ממנה וגו' · היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה · כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום: במתכנתה · במנין סממניה: קדש תהיה לך לי"י · שלא תעשה אלא לשמי: להריח בה · אבל עושה אתה במתכנתה משלך כדי למסרה לצבור: קראתי בשם · לעשות מלאכתי את בצלאל: חכמה · מה שאדם שומע מאחרים ולמד: תבונה · מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד: דעת · רוח הקדש: לחשוב מחשבות · אריגת מעשה חשב: חרשת · לשון אומנות כמו חרש חכם ואנקלוס פירש ושנה בפירושו שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאות · להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: ובלב כל חכם לב וגו' · ועוד שאר חכמי לב יש בכם וכל אשר נתתי בו חכמה: ועשו את כל אשר צויתיך · ואת הארון לעדות · לצורך לוחות העדות: הטהור · על שם זהב טהור: ואת בגדי השרד · אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שכאן אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שכאמר ומן התכלת והארגמן ותולעת שני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד · יש מפרשים לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגומו של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים כנדרין בלע"ז: ואת קטרת הסמים לקדש · לצורך הקטרת היכל שהוא קדש: ואתה

אבן עזרא

בד בבד · כל אחד לבד ירוקח ואחר כך יעורב: ועשית ממולח טעם ממולח הוא מלח סדומית ויש אומרים שחוק מאד או מגזרת ארץ מלחה: ממנה הדק · דקה בכל יכלתך זהו קטורת תמיד על מזבח הזהב: והקטורת אשר תעשה · רמז למשה: לא תעשו · עם ישראל מדבר: קדש תהיה לך · לכהן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם בינו: איש · הזהיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט: וידבר · אמר הגאון למה נבחרו בצלאל ואהליאב והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה והאריה נבחר בחוריו וככה היה הבית וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית ורוחב המשכן שעשו היה שוה ואין טעם לשאלתו כי נבחרת בעבור שלא היה בישראל כמוהם: ראה · בעין כבד והקורא הוא בצלאל והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן ועל דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון בראיות גמורות והמשכילים יבינום: ואמלא אותו · כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכתוב ונחה עליו רוח יי' ופירושו מה היה רוח יי' והוא רוח חכמ' וב"כ · החכמה היא הצורות האצורות באחרונה מוח הראש · ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין והיא הצורות העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש כי החכמ' כנגד הנקב האחרון והדעת המתחברת בנקבי המוח על המצח מההרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אל תכייל והתבונה אלפכרה והחכמה חכמה והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון ומדו' וערכים ומלאכת שמי' וחכמת התולדת וסוד הנשמה והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפי' מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בו'ו: ואתו · כמוהו במלאכות לא בחכמת מלאכת חרש והנה פירש ובכל מלאכה לחשוב מחשבות: ובלב כל חכם לב · לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים שעמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמ' ועתה יזכיר כל אשר יעשו: את · האהל מהאהל שהוא כולל · והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל · הפרכת והמסך והקרשים והבריחים · והזכיר השולחן על הדרך שהזכרתי: ואת בגדי השרד · בגדי הכסוי שיכסו בהם הארון והשולחן והמזבח והמנור' וככה מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו כי ככתוב בפרשת במדבר סיני עשו בגדי שרד ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש ואח' כן פירש אותם והנה מלת שרד מגזרת פליט ושריד: לקדש · לצרך הקדש הם: ויאמר · כל לאמ' עם וידבר לאמר לו רק זה לאמ' לישרא':

תרגום ותורה

בד בבד יהיה: ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש: ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם: והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם קדש תהיה לך ליהוה: איש אשר יעשה כמוה להריח בה ונכרת מעמיו: ס

מתקל במתקל יהא: ותעביד יתה קטורת בוסמין בוסם עובד בוסמנו מערב דכי קודשא: ותשחוק מינה ותדיק ותתן מנה קדם סהדותא במשכן זמנא די איזמין מימרי לך תמן קודש קודשין תהי לכון: וקטורת בוסמין די תעביד בדמותה לא תעבדון לכון קודשא תהי לך קדם יי: גבר די יעבד דכותה לארחא בה וישתיצי מעמיה:

וידבר יהוה אל משה לאמר: ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה: ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה: לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת: ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה: ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך: את אהל מועד ואת הארן לעדת ואת הכפרת אשר עליו ואת כל כלי האהל: ואת השלחן ואת כליו ואת המנרה הטהרה ואת כל כליה ואת מזבח הקטרת: ואת מזבח העלה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו: ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן: ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים לקדש ככל אשר צויתך יעשו: פ

ויאמר יהוה אל משה לאמר:

ומליל יי עם משה למימר: חזי דרביתי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה: ואשלמית עמיה רוח נבואה מן קדם יי בחוכמתא ובסוכלתנו ובמדע ובכל עיבידא: לאלפא אומנון למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא: ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עיבידא: ואנא הא יהבית עמיה ית אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן ובלב כל חכימי לבא יהבית חוכמתא ויעבדון ית כל די פקדתך: ית משכן זמנא וית ארונא לסהדותא וית כפורתא די עלוהי וית כל מני משכנא: וית פתורא וית מנוהי וית מנרתא דכיתא וית כל מנהא וית מדבחא דקטורת בוסמיא: וית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה: וית לבושי שמושא וית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא לקודשא ככל די פקידתך יעבדון: ואמר יי למשה למימר:

ב' מל' זנבי מות · ל' · ל' · ל' ינתיו · ה' · ל' · ה' · ג' ב' חס' וד' מל' · ו' · ל' · ג' · ג' · ל' · ט' · ב' מל' בתור · ז' רפין · ות

את תן את אהל מועד קדמ' עד הכיסת כולהון ואת ומן את אהל מועד תניין כמו בן כולהון ואת ·

ויאמר קדמ' וידבר יי' אל משה לאמר תניין ויאמר יי' אל משה לאמר מ' דבר ואמרת ·

ובדעת · ויקהל בתבונה ובדעת · וס' ובא אהרן: למלאת ג' ב' חס' וד' מל' וס' ובחרשת אבן למלאת · וחברו · למלאות לחרבות ירושלם · למלאות דבר יי' בפי ירמיהו · דסוף ד"ה · ב' בו · ובני מהנרגב למלאות ידו היום ליי' · דד"ה: ואת כליו ג' וס' ואת השלחן · דראה קראתי · ויקח דוד את ראש הפלשתי · וישאו את ראשו ואת כליו · דד"ה · אנך: ואת המנרה ג' וס' ואת השלחן ואת כל כליו · ואת השלחן ואת כליו · ואת המנרה נכח השלחן: ואת בגדיו ז' וס' ואת בגדי השרד קדמ' דכי תשא · ג' בו · תניינא דויקהל · תל' דא' וחבריה · את בגדי השרד דאלה פקודי ותלית' דפסוק · ויקח משה משמן המשחה · וירדו מעל כבאותם: ואת שמן ז' וס' ואת שמן המשחה · ואת שמן המאור · ואת נרת המערכה · ואת מזבח הקטרת · קח את אהרן ואת · ואת מזבח הזהב · ויראם את כל בית נכתה: ככל אשר צויתך ד' וס' ואת שמן המשחה · ואהה אם הלך לפני · דמלכים · וחברו · על הארץ מרתים · בירמיה:

רוקח ב' מלאים וס' רקח מעשה רוקח · יבאיש יביע שמן רוקח: כמוה ד' וס' איש אשר יעשה כמוה להריח בה · ויאמר דוד אין כמוה תננה לי · כל הגנב מזה כמוה' ב' בו · זכריה: ובדעת ה' וס' ואמלא אתו רוח · וימלא אתו · ובדעת צדיקים יחלצו · ובדעת חדרים ימלאו · כי יש אדם שעמלו בחכמה: כי תשא ובתבונה

וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃ וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס

וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃ וַיַּרְא הָעָם כִּי בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה הָיָה לוֹ׃

וְאַתְּ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן דִּיחַלְּלִינַהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל אֲרֵי כָּל דְּיַעֲבֵיד בַּהּ עֲבִידָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעֲבֵיד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד יָת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן קְיָם עָלַם׃ בֵּין מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלַם אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח׃ וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַייָ׃ וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵיד לַנָא דַּחֲלָן דִּיהָכוּן קֳדָמַנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ׃

ד׳ · ד׳ ל׳ · ל׳ ד׳ מיחד זקף · ל׳ ומלא מקרב עמה · ל׳ מלא · ג׳ · ל׳ וכתיב יתיר וינפש · ג׳ · ל׳ ה׳ חס · ל׳ דכוו · ל׳ ה׳ · כ״ד ופתחין

יחעה בויקהל תעשה כיחן זכר ונקבה כרחם · באצבע ל׳ וחד אצבע אלהים

אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסי׳ אך את שבתתי תשמרו · ושמרתם את חקתי דאיש כי יקלל · וקדשתו כי את לחם. ולא תחללו את שם קדשי: את השבת ד׳ וסי׳ ושמרתם את השבת · ושמרו בני ישראל · ב׳ בו · לחלל את השבת · דעזרא: יומת ד׳ קמץ וסי׳ ושמרתם את השבת · והנביא ההוא או · ונקב שם יי׳ · בנשך נתן ותרבית

לקח · דיחזקאל · וכל אסף דכוו׳: כי תשא יעשה מלאכה שבת שבתון קדש ליי׳ · ויקהל תעשה מלאכ׳ יהיה לכם קדש שבת שבתון קדש · כי תשא כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת · ויקהל כל העשה מלאכה יומת: כתבים הכתבים ה׳ חס׳ וסי׳ כל אורית׳ · שלמה · אמציה · ויעמד המלך על עמדו · וגם את האבת · הכתבים על בכל: בשש ב׳ וסי׳ משה · סיסרא: כה וכה כ״ד ופתחין וסי׳ לא ידענו · וחברו · התרועה הגדולה · קול ההמון · קול הצאן · עברתני · וכה גם עתה · משפט האיש · הנה חרדת אלינו · מה לידידי בביתי · לעשות עוד לכרמי · והיה כי תגיד לעם הזה · וחכבת מה לכם · על מה תכו · פנה אל הרבה: בני איש עד מה כבודי · נאץ רשע · וכה בר נדרי · וכה לא תשא פשעי · זכור יי׳ מה היה לנו · כי מה הוה לאדם · כי מה האדם · אל תאמר מה היה · וכל דסמיך לא״ע דכו׳ בכ״ז ה׳ מנהון קמצין וכ׳ פתחין וסי׳ מצויין בסדר ויצא:

רשי

ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתותי תשמורו. אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי אות היא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. האומות בה כי אני יי׳ מקדשכם: מות יומת. אם יש עדים והתראה: ונכרתה. בלא התרא׳: מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה: שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש ליי׳. שמירת קדושת׳ לשמי ובמצותי: וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגישו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האזן מה שהי׳ יכולה לשמוע: ויתן אל משה וגו׳. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחו׳ וביום הכפורי׳ נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן: ככלותו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בעשרים וארבעה קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף תלמיד חכם צריך להיו׳ בקי בעשרים וארבעה ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים שבאלה המשפטי׳: לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לוחות׳ לחת כתיב שהיו שתיהן שוות: כי בושש משה. כתרגומו לשון איחור וכן בשש רכבו ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמ׳ להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך שש שעות כסבורי׳ הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר להם שלמים ארבעי׳ יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שבשבעה בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בששה עשר בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא כו׳ כדאיתא במסכת שבת ואי אפשר לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו ממצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלוהות אשר ילכו לפנינו:

באזני

אבן עזרא

ואתה. טעם אך בעבור אשר צויתים ככתוב למעלה אולי חשבו כי יעשו כן בשבת. אמר חכם מהחכמים הגדולים ידוע כי שבת אחת שבת השם אם כן מה טעם שבתותי והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף הז׳ שבת גם שנת השמטה שבת שבתו׳ רבות בכל שנה ודע כי לא מצאנו מפורש במועדי׳ שבת רק שבתו׳ ומחלוקת יש בפי׳ ממחרת השבת והאמת דברי הקבלה רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו ויום הכפורים נקרא שבת רק לישראל לא לשם: כי אות היא. בסוף אפרש מה היא האות: מקדשכם. בקדשכם השבת שקדשתי ולא עשיתי ביום השבת מלאכה: ושמרתם. אולי יומת זה כמו וגם בעליו יומת והעד כל העושה בו מלאכה בסתר או לפני עד אחד אכריתנו: ששת. ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים מותרים לעשות מלאכה. ובא מלת יעשה עם מלאכה אולי י חסר מלת כל או דבר מעשה והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו אתם: ושמרו. שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יחללנה: והנה פירוש לעשות השבת כמו וימהר לעשות אותו: ביני וגו׳. ובמילה כתוב ברית גם אות וככה בשבת והגאון אמר כאשר ימצא כמול בפריעה ידעו המוצאים אותו שהוא מ מישראל וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או ישא ויתן ב בשבת. ולפי דעתי כי פירוש אות היא כי ששת ימים עשה והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים. ואמר וינפש כי השם לא ייעף ולא ייגע כי הנה בריאותיו שהם הגויות ה הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם ואין משנוי בתנועה רק הכל נעשה בדברו: ויתן. ריקי מוח יתעהו מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעי׳ לילה ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה וכפל כפלו שנים לא יוכל לדעת חלק מאלף מ ממעשי השם ודרכיו יסוד כל המצות שבוהו כי יחשבו כי ה המעשה העיקר ואיננו רק הלבב והמעשה והלשון להרגיל וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו וקדמונינו אמרו רחמנ׳ לבא בעי ושרש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשי השם בעליונים ובשפלים וידע דרכיו וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי אז יתברר לו כי השם עושה חסד צדקה ומשפט בארץ ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמר לפני מותו אתה החלות להראות את עבדך את גדלך והנה עתה החל והראה לו גדולת השם וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: לוחות אבן. פירושו. ודבר הכתוב באצבע אלהים על מנהג האדם כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום ופי׳ דבר פה על דרך משל כמשפט מלכי האדם וככה כי הוא צוה ונבראו ודברי השם נצבי׳ הם בשמ׳ כנגד השפלים וכן כתוב לעולם יי׳ דברך נצב בשמים והמשכילים יבינו:

אמר אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר העגל יש מהקדמוני׳ שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פחד ויש מי שאמר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שהשם ימיתם כלם ועל דרך הפשט אם מעשה העגל עו׳ למה פחד אהרן שיהרג והלא

מתו

באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקרייר בלע"ז: את נזמי. כמו מנזמי כמו כצאתי את העיר מן העיר: ויצר אותו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה: בחרט. לשון סודר כמו המטפחות והחריטים: ויצר. ככרים כסף בשני חריטים והשני ויצר לשון צורה: בחרט. כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין בו צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שתרגם אנקלוס וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקודי' שקורין בלע"ז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמכמך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל: מסכה. לשון מתכת. דבר אחר מאה ועשרים וחמשה קנטרין זהב היו בו כגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויקרא חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחן והרגוהו וזהו ויבן מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן נעשית בבת אחת מתוך שאני בונה אותו ואני מתעצל במלאכתו ובין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנ' לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנ' יקומו הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: וידבר. לשון קושי הוא כמו וידבר אתם קשות: לך רד. מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי בית דין של מעלה: שחת

באזניהם ח' וסי' וישכם אבימלך. ויתנו אל יעקב. ויתפרקו כל העם. כבוא כל ישראל. הקהילו אלי את. ויעל המלך בית ה'. ויקרא באזניהם. דמלכים. ויקרא ברוך באזניהם: הביאו והביאו ט' נכסר בסדר מקץ: ויקרא ויאמר י"א פסו' וסי' בשפטים סימן ט"ו גבי שמשון עם לחי החמור: העלוך ג' וסי' ויקח מידם ויצר. סרו

ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ה וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה מָחָר׃ ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃ פ

ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד

ב וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פָּרִיקוּ קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִי בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאֵיתוּ לִי׃ ג וְאִתְפָּרִיקוּ כָּל עַמָּא יָת קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִי בְּאוּדְנֵיהוֹן וְאֵיתִיאוּ לְוָת אַהֲרֹן׃ ד וּנְסֵיב מִידֵיהוֹן וְצַר יָתֵיהּ בְּזִיפָא וְעַבְדֵיהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַחַלְתָּךְ יִשְׂרָאֵל דִי אַסְקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ה וַחֲזָא אַהֲרֹן וּבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָמוֹהִי וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר חַגָּא קֳדָם יְיָ מְחַר׃ ו וְאַקְדִּימוּ בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְקָרִיבוּ נִכְסִין וְאַסְחַר עַמָּא לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְקָמוּ לְחַיָּכָא׃ ז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אִיזֵיל חוּת

מהר. ויועץ המלך ויעש: ויגשו ג' ב' חס' בליש' וא' מלא וסי' וישכמו ממחרת ויעלו עלת. ויאמר שאול פרצו בעם חס'. ויגישו את שעירי החטאת. מל'. ד"ה. וחד יגישו ויגידו לנו: קדם העלית בצירי. ותני' בחירק. וחד פסו' סימן וייטב אלהים למילדות וירב העם: ויצר ג' וסי' ויצר אתו בחרט. ויצר את שני העמודים. ויצר ככרים כסף:

מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחכמות לפרסת כף רגל אהרן על ייחוד השם והנה חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא ישתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מההשתחויה והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו והנה יהיה חור טוב ממנו ואם הוא עשה ע"ז חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות ואל תשים לבך על דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת כי איננו על דבר העגל כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משוח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר וכבר נולד פנחס ועוד בפרשה שיתנו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ז רק לטהר הטמאים וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"ז ואין כל נביא שליח והנה ראינו שאל משה לפני מותו תמיך ואוריך לאיש חסידיך והנה לא הזכיר דבר העגל רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה והמה דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו. ויש אומרים כי ישר' רמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש וראייתם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה וזה איננו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם היה טפש שירמוהו פתאים ועוד למה בנה מזבח לפניו וצוה שיזבחו זבחים ועולות ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל ההוה תחת משה וכן כתוב והנה אהרן וחור ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו כי איננו נכון שעשה חסיד ע"ז בעבור אחרים שלא ימותו גם אומרי' רבים כי פי' חג לה' מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנ' שישחטו מחר במזבח שבנה כמו אמרו חג בשבועו' וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות ומחשבות הלב אינם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג וככה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים והמפרש אנכי עשו בכורך אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך איננו פשטו ולא יצא מחכמת הדבור ואם ישאל אדם בב"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר גם ככה דברי דניאל לנבוכד נצר מרי חלמא לשנאך דרך מוסר ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא על כן בנה מזבח והקשה על נפשו אם כן למה התאנף השם בו והוא השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה משה בבואו גם זה איננו נכון כי יהוא קרא חג לה' מחר וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהי' שהוא לענינים רבים ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי הוא אומר ואשליכהו באש ואין המענה דומה לשאלה ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת

הסוד חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ז גם ישראל לא בקשו ע"ז רק חשבו שמת משה שהפסיעם מים סוף כאשר פי' כי ראו שהמן איננו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם ארבעים יום ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד גם הוא לא ידע כי השם אמר לו עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית ומלת אלהים כבוד הוגה בצורת גויה וככה אמרו אשר ילכו לפנינו ואם תשים לבך אל המסע הראשון אז תבין זה והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם וכן עשו כאשר צוה וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על היא לגנאי ואם אחריה אל היא לשבח כמו ויקהלו אל המלך שלמה וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא כי אני לא עשיתי רע להם כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב וזהו כי ברע הוא ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע"ז והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר כי לא כתוב כל עמך הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים והנה הם חצי עשירית עשירית המחנה והכלל כי לא נעשה כהוגן עד שנחשב לפתאים שהיה ע"ז ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון וכתוב עליהם לא האמנתם בי מריתם מעלתם וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי ועל דרך חכמת המזלות הוא מזל ישראל ורבים כמו זה הסוד דור אחר דור גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחצי השמים: ויאמר פרקו. על משקל ברכו מהבנין הכבד הדגוש מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם: ויתפרקו אשר באזניהם. באזני הבנים והבנות והנשים הנזכרים למעלה: ויקח מידם ויצר. מגזרת צורה כמו ויצר את שני העמודים. ומלת בחרט כמו דמות וכן בחרט אנוש כדמות אנוש ואין טעם להיותו מגזרת החריטים: מסכה. התוך כמו הפסל נסך חרש: וירא אהרן. בלב כמו וראיתי אני בלבי וירא יעקב כי יש שבר: וישכימו ממחרת. היום שנבנה המזבח: ויאמר

ויאמר · טעם קשה עורף שלא ישמעמה שבוה משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא יטיב עורף לקורא אליו וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי עז והשם
שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתו' ומשה ספר זה המעשה לבנים לפני מותו והוא שומר הטעמים לא המלות כתוב לך רד כי שחת עמך וכתוב
קום רד ושם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך וכתוב ועתה הניחה לי ואתחתיו הרף ממנו וכתוב ויחר אפי בהם ואכלם ואתחת זה ואשמידם ואמחה את שמם
וכתוב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם על כן הוצרך להתפלל: ויחל משה · זאת הגזרה
לא מצאנוה מזה הטעם כי אם על פני' כמו יחלו פני נדיב ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד וכלם ככה על כן אסור לומר חליתי או אחלך כי יבא מגזרת אשר חלה יי' בם יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת ב בפרשת והיה עקב וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר על כן וינחם יי' אחר שהתפלל ותנפל מ' יום ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשם בעד ישראל ובעד אהרן שהיה הסבה ואחרי' אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקו' הזה ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל ויטק את בני ישראל ויהרוג עובדיו רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטאת כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל והנה בעבור שהשם אמ' לו ועתה הניח' לי הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר וישב משה אל יי' ואין מוקדם ומאוחר בתורה רק רבה לרבן דבר מי אשר חטא לי עם ועתה לך נחה את העם וכתוב ויגף יי' את העם: ויחל · הנה כתוב ואתנפל לפני יי' את ארבעי' היום ואת ארבעי' הלילה כי אמר יי' להשמיד אתכם וזהו הרף ממני ואשמידם כי אין ה הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל ועגל ביניהם עד ש שהסיר אותה · והנה למה יי' יחרה אפך בעמך כמו אל תשחת עמך ונחלתך אשר הוצאת ב בכחך הגדול ובזרועך הנטויה והוא אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה וכתוב זכור לאברהם ליצחק וליעקב וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת
והטעם שתזכור להם שבועתך ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך כי איננו כמו
זכור עדתך קנית קדם בעבור הלמ"ד והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם
זהו כמו למה יאמרו מצרים לאמר · וטעם ברעה הוציאם כאשר רמזו קדמונינו
כי במזל רע יצאו ממצרים והנה יאמרו אין יכולת לשם לנצח כח המזל להציל
הדבקים בו ובראותו כי אין יכולת לו הרגם וזה יהיה חלול השם והנה התנפל
ארבעים יום והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך והנה לא ירשו הארץ ואז אמר
משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן בוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלה בידו אל ההר אז ירד השם בענן ויקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים על
כן כתוב בעת ההיא אמר יי' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל: וינחם · חלילה להנחם השם רק
דברה תורה כלשון בני אדם כמו ויעל וירד ישמח יי' במעשיו ויתעצב אל לבו והנה שמואל אמר וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם ושם כתוב נחמתי ויש מפרשים אותו
לשון ועד ואין צורך: ויפן · הזכיר במקום הזה וההר בוער באש וטעם ויפן כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה כדרך ויפן כה וכה · וטעם בידו ברשותו
כמו ולקחת בידך עשרה אנשים כי תמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד ואף כי שנים ביד אחד ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם איכה אלה שני
האבני' שהאבנים הנזכרים בחשן כי מה שנכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר ואין פי' כתובי' נראים רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני
והנה הלוח עב ואין צריך מ"ם וסמך שבלוחות שעמדו בנס כי מחלוקת היא בפירוש מלת אשורית אם מאושר באותיותיו או על שם שעלה עמהם מאשור ועוד אילו היו
נראים יראו הפוכים ואין ראוי לטעון עליו אם היו אלה האבנים יקרות והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם כי היו צריכים להיות עבות
והנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי ואמה קומתה ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים והנה לא ידענו היאך היו
כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכו על כן כתוב מזה ומזה הם כתובים · אחר שאמר כתובים משני עבריהם ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו
לו מארבע פאותיו שורין כאשר נעשה אנחנו היום בספרים או אם היה המכתב עב הורק ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו: והלוחות

ואכלם ב' חד פתח וחד קמץ וסי' אפי בהם · ואכחצם · קדב' פתח: ויחל ד' וסי' משה · איש האלהים את פני יי' · ההכת המיתוהו · ויחל חזקיהו מלך יהודה · ויחל יהואחז את פני יי' דמלכים: אברהם ויצחק וישר' ד' דסמי' וסי' זכר לאברהם · ויהי בעלות הבנחה · יי' אלה אברהם ר"פ · וילכו הרצים באגרות: ולישראל

כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים: סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: ויאמר יהוה אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא: ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול: ויחל משה את פני יהוה אלהיו ויאמר למה יהוה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם: וינחם יהוה על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: פ

ויפן וירד משה מן ההר ושני לחת העדת בידו לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים:

ארי חבילו עמך די אסיקתא מארעא דמצרים: סטו בפריע מן אורחא די פקדתינון עבדו להון עגל מתכא וסגידו ליה ודבחו ליה ואמרו אילין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא דמצרים: ואמר יי' למשה גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: וכען אנח בעותך מן קדמי ויתקף רוגזי בהון ואשיצינון ואעבד יתך לעם סגי: וצלי משה קדם יי' אלהיה ואמר למא יי' יתקיף רוגזך בעמך די אפיקתא מארעא דמצרים בחיל רב בידא תקיפא: למא יימרון מצראי למימר בבישא אפיקינון לקטלא יתהון בין טוריא ולשיצאותהון מעל אפי ארעא תוב מתקוף רוגזך ואתיב מן בישתא דמלילתא למעבד לעמך: אדכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדך די קיימתא להון במימרך ומלילתא עמהון אסגי ית בניכון ככוכבי שמיא וכל ארעא הדא די אמרית אתן לבניכון ויחסנון לעלם: ותב יי' מן בישתא די מליל למעבד לעמיה:

ואתפני ונחת משה מן טורא ותרין לוחי סהדותא בידיה לוחי כתיבין מתרין עבריהון מכא ומכא אינון כתיבין:

ז' נמסר ריש סדר וישמע יתרו: וכל הארץ ה' נמסר בסדר מקץ: לעלם י"ח חס' נמסר בתהלים סימן ע"ה:
ושני לחת העדת ג' דסמי' וסי' ויתן אל משה ככלתו · ויפן וירד משה · ויהי ברדת משה:

רשי

שחת עמך · שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: קשה עורף · מחזירין קשי ערפם לנגד מ מוכיחיהם וממאנים לשמוע: הניחה לי · עדין לא שמענו ש שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם: למה יי' יחרה אפך · כלום מתקנא אלא חכם ב בחכם גבור בגבור: והנחם · התעשת מחשב' אחרת להטיב להם: על הרעה · אשר חשבת להם: זכור לאברהם · אם עברו על עשרת הדברות אברה' אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל · אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ל ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם בגלות זכור ליעקב שגלה ל לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של שלש רגלים אינו עומד לפניך ב בשעת כעסך קל ו וחומר לכסא של רגל אחד: אשר נשבעת להם בך · לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרי' ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר בי נשבעתי נאם יי' וליצחק נאמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: משני עבריהם · היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא: מעשה

העלית קדמ' העלית בכרי תניין העלית בחירין ואלה ויועב אלהים לאילדית ויתב'

ואכלם ב' חד פתח וחד קמץ דין כתם

רשי

מעשה אלהים המה · כמשמעו הוא בכבודו עשאן · דבר אחר כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית כך כל שעשועיו של הקדוש ברוך הוא בתורה : חרות · לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטלי״ר בלע״ז : ברעה · בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים : אין קול ענות גבורה · אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים הצועקים ווי או ניסה : קול ענות · קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו : וישלך מידו וגו' · אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו והתורה כולה כאן וכל ישראל משומדים ואתננה להם : תחת ההר · לרגלי ההר : ויזר · לשון נפוץ וכן יזורה על נוהו גפרית וכן כי חנם מזורה הרשת שזורין בו דגן וקטנית : וישק את בני ישר' · נתכוון לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין : עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגף ה' את העם . לא עדי' ולא התרא' בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם : מה עשה לך העם הזה · כמה יסורין סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה : כי ברע הוא · בדרך רע הם הולכי' תמיד ובנסיונ' לפני המקום : ואומר להם · דבר אחד והם מהרו והתפרקו : ואשליכהו באש · ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא : פרוע · מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו ופרע את ראש האשה : לשמצה בקמיהם · להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם : מי לי' אלי · יבא אלי : כל בני לוי · מכאן שכל השבט כשר : כה אמר וגו' · והיכן אמ' זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו כך שנויה במכילתא · אחיו · מאמו והוא ישראל : מלאו

אבן עזרא

והלוחות · קדמונינו אמרו כי נגזרו להיותם ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהי' שהיו ככה כמדה הראויה כבראי' והזכיר זה בעבור שהשני' פסלם משה · יש אומרי' כי חרות כמו חרוש ויש מהפכים אותו חתור והנכון שאין חבר לו אולי הוא כדמות פתוח : וישמע יהושע · שנשאר בתחתית ההר : ברעה · מגזרת תרועה כמו אשא דעי שהוא מן ידע ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי ריע : ויאמר · אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע ולפי דעתי שהם דברי משה והעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה : חלושה · הפך כמו גבורה : קול ענות · כמו נגינות וזהו ויקמו לצחק : וירא את העגל ומחולות · והא' העגל משרת בעבור האחרת כמו וירא את העגל והמחולות סביביו ומרוב קנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדותו והנה קרע שטר התנאים וזה היה לעיני כל ישראל כי כן כתוב : ויקח את העגל · יש כי ישרוף כמו ויתך באש ואין צורך כי יש דבר שיותם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא : ויזר על פני המים · הם מי נחל יורד מן ההר וזה שישתו כל ישראל מאלה המים וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים והנה המים הרשו אות בעובדי העגל בפניה' או שכבתה בטנם כי לולי זה איך הכירו בני לוי עובדי העגל מי היו וכבר אמרנו כי היו מ' מעשים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברתם : ויאמ' · הנה משה שאל למה הוצרך אהרן לעשו' העגל : ויאמר אל יחר אף אדני · בעבור גודל מעלתו וכבר פירשתי כי ברע הוא וככה ויאמרו לי ואומר אליהם : וירא משה את העם כי פרוע הוא · כמו באין חזון יפרע עם ותפרעו כל עצתי · ומלת לשמצה שם התואר תחת שם הפועל להיותם שמץ ודופי ודבה : בקמיהם · כמו רבים קמים עלי · אף מן קמידרך קנה ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם : ויעמד משה · ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקו' אחד כמו לעשו' סוכות ולהיות שערים למחנה כי אין צורך לשום יד מחוץ למחנה : מי לה' · יגש אלי או יקרב או יבא או יתאסף : בני לוי · שהם ממשפחתו : ויאמ' · טעם אלהי ישר' בעבור שהשבו עובדיו שהוא ע״ז : והרגו איש את אחיו · אפי' יהיה אחיו ודבים פירשו האומר לאביו ולאמו על זה המעשה והוצרכו לפרש אביו ולאמו אבי האם ואין צורך כאשר אפרש במקומו : ויעשו בני לוי · ולא כל בני לוי : ויאמר

תשא

והלחת · א' פסו' בתו' רישון וסופן חד וסי' ואב״ם · כל רמש · והלחת · והבשר · בסבית תשבו · למרדי · והלוים · תפש · ומקנה רב · ויאיר הלך · יי' אלהיך הוא עבר לפניך : י' פסו' אין ואין מצעות פסו' וסי' אין קול ענות · כי אין לחם ואין מים · ויאמרו לו הגבעונים · ובביתי אין לחם · אסוף אסיפם · ויריחו סגרת ·

והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת : וישמע יהושע את קול העם ברעה ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה : ויאמר אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שמע : ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר אף משה וישלך מידו את הלחת וישבר אתם תחת ההר : ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים וישק את בני ישראל : ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדלה : ויאמר אהרן אל יחר אף אדני אתה ידעת את העם כי ברע הוא : ויאמרו לי עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו : ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשלכהו באש ויצא העגל הזה : וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם : ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי ליהוה אלי ויאספו אליו כל בני לוי : ויאמר להם כה אמר יהוה אלהי ישראל שימו איש חרבו על ירכו עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרבו : ויעשו בני לוי כדבר משה ויפל מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש :

ולוחיא עובדא דיי אינון וכתבא כתבא דיי הוא מפרש על לוחיא : ושמע יהושע ית קל עמא כד מיבבין ואמר למשה קל קרבא במשריתא : ואמר לא קל גברין דנצחין בקרבא ואף לא קל חלשין דמתברין קל דמחייכין אנא שמע : והוה כד קריב למשריתא וחזא ית עגלא וחינגין ותקיף רוגזא דמשה ורמא מידוהי ית לוחיא ותבר יתהון בשיפולי טורא : ונסיב ית עיגלא די עבדו ואוקיד בנורא ושף עד דהוה דקיק ודרא על אפי מיא ואשקי ית בני ישראל : ואמר משה לאהרן מא עבד לך עמא הדין ארי איתיתא עלוהי חובא רבא : ואמר אהרן לא יתקף רוגזא דריבוני את ידעת ית עמא ארי בביש הוא : ואמרו לי עיביד לנא דחלן די יהכן קדמנא ארי דין משה גברא די אסקנא מארעא דמצרים לא ידענא מא הוה ליה : ואמרית להון למאן דהבא פריקו ויהבו לי ורמיתיה בנורא ונפק עגלא הדין : וחזא משה ית עמא ארי בטיל הוא ארי בטילינון אהרן לאסבותהון שום ביש לדריהון : וקם משה בתרע משריתא ואמר מאן דחליא דיי ייתון לותי ואתכנשו לותיה כל בני לוי : ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל שוו גבר חרביה על ירכיה עיברו ותובו מתרע לתרע במשריתא וקטולו גבר ית אחוהי וגבר ית חבריה ואנש ית קריביה : ועבדו בני לוי כפתגמא דמשה ונפל מן עמא ביומא ההוא כתלתא אלפין גברא :

וכליתי את חמתי · יי' אין כמוך ואין אלהים · דד״ה : עשה גדולות · קדמ' דאיוב · אין שטן ואין פגע : ענות ב' בב' לשני וסי' קול ענות · יום ענות אדם נפשו : ידו מידו ה' כתי' בן וקרי' ידו וקמצין וסי' וישלך מידו את הלחת · וישא אהרן את ידו · וסמך אהרן את שתי ידו · ומלא ידו · ובחץ וידו תרפינה : מה כד' ופתחין נמסר לעיל בהאי סידרא : ברע ג' וקמץ וסי' ויראו שטרי בני ישראל · לא יחליפנו ולא ימיר · כי ברע הוא · פרוע ב' חד חס' וחד מל' וסי' וירא משה את העם · וראשו יהיה פרוע · בהר' מלא : בקמיהם ב' קמצין דכוקים בתו' בקמיהם · הם העמדים על הפקדים : ויאספו י״ב וסי' כל בני לוי · חמשת מלכי האמורי · כל בעלי שכם · ויצעקו בני עמון · שכה אשר ליהודה · בני בנימן מן הערים וירא ארם כי נגף לפני ישראל · ויאספו פלשתים לחיה · ויגע החדש השביעי · ויאספו ירושלם עם רב לעשות · ויאספו כל העם כאיש אחד · ויאספו בני המשררים : ויאמר להם כ״ב נמסר בשפטים סימן ט' גבי פרשה' דאבימלך בן ירובעל עם בעלי שכם : כה אמר יי' אלהי ישר' כ״ד נמסר בירמיה סימן י״ג : קרבו ג' וחס' וסי' עברו ושובו משער · וחרפה לא נשא על קרבו · למני ישר' עם קרבו : אלפי ד' סבירין אלפים וסי' ויפל מן העם ביום ההוא · ויזעק ברק את זבלון · ויהי מקנהו · ב'בו :

ולתת ה' [illegible] צרה. עליכם היום ברכה. ולתת אריביך לפניך. ולתת לאיש כדרכיו. ולתת את העיר הזאת כת[illegible]. ועתה כמעט רגע. וכעבדותו לא עזבנו. ומעת הוסר התמיד: אנא ה' מלין בתרי טעמי פ' דמשרת בונה לתיכתו וסי' כפרשת ויגש בפסוק אל תעצבו: אל אשר ה' וסי' ועתה לך נחה את העם.

ויאמר משה מלאו ידכם היום ליהוה כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה: ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל יהוה אולי אכפרה בעד חטאתכם: וישב משה אל יהוה ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב: ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת: ויאמר יהוה אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי: ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם: ויגף יהוה את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן: פ

וידבר יהוה אל משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה: ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי: אל ארץ זבת חלב ודבש כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך: וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו: ויאמר יהוה אל משה אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך:

ואמר משה קריבו ידכון קורבנא יומא דין קדם יי ארי גבר בבריה ובאחוהי ולאיתאה עליכון יומא דין ברכן: והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון חבתון חובא רבא וכען איסק קדם יי מאים אכפר על חוביכון: ותב משה לקדם יי ואמר בבעו חב עמא הדין חובא רבא ועבדו להון דחלן דדהב: וכען אם שבקת לחוביהון ואם לא מחיני כען מספרך דכתבתא: ואמר יי למשה מן דחב קדמי אמחיניה מספרי: וכען איזיל דבר ית עמא לאתר די מלילית לך הא מלאכי יהך קדמך וביום אסערותי ואסער עליהון חוביהון: ומחא יי ית עמא על דאשתעבדו לעיגלא די עבד אהרן:

ומליל יי עם משה איזיל סק מכא את ועמא דאסקתא מארעא דמצרים לארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתנינה: ואשלח קדמך מלאכא ואתריך ית כנענאי אמוראי וחתאי ופריזאי חואי ויבוסאי: לארעא עבדא חלב ודבש ארי לא אסליק שכינתי מבינך ארי עם קשי קדל את דילמא אשיצינך באורחא: ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שויאו גבר תיקון זיניה עלוהי: ואמר יי למשה אימר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעה חדא אסלק שכינתי מבינך ואשיצינך וכען אעדי תיקון זינך מינך גלי קדמי מה אעביד לך:

אבן עזרא

ויאמר משה. וכבר אמ' להם כמו ויאמר יי' אלהים ורב' ככה. ומלת מלאו דקדוקו זר כי פעם הוא פעל יוצא ופעם עומד והבנין קל. וטעם כי איש בבנו אפי' יהיה השוכב בנו או אחיו שיהרגהו והשכר הוא שתן עליכם ברכה וזהו בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי והטעם שאמר לו ה[illegible] בהר סיני על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר יי' אל משה בהר סיני והנה כאשר נעש' המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלויי' אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שהיו קדושים בעבור שהם העלו העולות והשלמי' זבחו על המזבח שנעשה לפני העגל: ויהי ממחרת. יום רדתו: ועתה אעלה. לשוב אל ההר להתנפל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות בריתעם ישראל וזהו הנה אנכי כורת ברית כי הלוחות נקראו עדות: וישב. אמר הגאון כי אנא מבולע הלמ"ד כמו אל נא ופירוש אל מגזרת הואל וזה רחוק רק אנא על נא תעשה ככה ופירוש אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה וככה אנא יי' כי אני עבדך: ועתה. כבר פירשתי בספר דניאל וספרין פתיחין' כי כל הנזרו' על הכללים ועל הפרטי' הם במערכות שמי' וככה הודו חכמי' חיי בני ומזוני רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו: ויאמר. אמר הגאון זהו ויכחם יי' כי אמר לא להשמיד הכל והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו על דרך למען תפוש את בית ישר' בלבם ולא כהרגו כי לא עבדו וזהו ויגוף יי' את העם בעבור שנעשה העגל ובא ספק לאנשים בסתר: ועתה. אל אשר דברתי לך. אל מקום הכנעני וזה כדרך כעם כי ב בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאהבת אותם כל ככה לך נחה אותם: וביום. תחלת כל שנה יום הפקידה: ויגוף. אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה רק ספר הכתו' מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני: וידבר לך עלה מזה. כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא על כן יורד אברם מ מצרימה כי הוא בדרום וכל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב: ושלחתי לפניך מלאך. לעזרך ולא את המלאך הנודע כי השם בקרבו: כי לא אעלה בקרבך. לא יעשה משכן כי לא אשכון בתוך בני ישראל. וטעם פן אכלך בדרך אם יעשו פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם ובא פ[illegible] קטן תחת גדול ולא כרגם הלמ"ד כי המשפט ל להיותו כן כמו אחוך שמעלי: וישמע העם את הדבר הרע. ומהו הוא הכתוב אחריו ויאמר יי' אל משה אמור אל בני ישראל וכמוהו ויאמר יי' אל משה במדין וכבר פירשתי הגם לאם יוכל את כי כמוהו וכו פסוקים ממעל וכבר צוה פסוקים וככה זה ואין צורך לתיקון הגאונים טעמו ככה תמיד:

רשי

מלאו ידיכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום: כי איש. מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתיכם להבדיל ביניכם ובין החטא: אלהי זהב. אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו. משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: ועתה אם תשא חטאתם. הרי טוב איני אומר לך מחני: ואם אין מחני. וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדי לבקש עליהם רחמים: אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן לדבר לו אל אדניהו: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו'. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: ויגף יי' את העם. מיתה בידי שמים לעדי' בלא התראה: לך עלה מזה. ארץ ישראל גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה. דבר אחר כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד אמר לו בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: וגרשתי את הכנעני וגו'. שש אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה ערף אתה. וכשמשכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך. לשון כליון: הדבר הרע. שאין השכינה שורה ומהלכת עמם: איש עדיו. מהר חורב כתרים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שעור זעמו שנאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: את

והתנחלתם את הארץ בגורל. ואיש אל עבר פניו ילכו. קדמ[illegible]. בבאם והכהנים. ותאמר רות אל תפגעי בי: ד' סבירין והנה ואינון הנה וסי' הנה מלאכי ילך. הנה ערשו ערש ברזל. ונה כסה את עין הארץ. ואם לא תעשון כן הנה חטאתם ליי': וידבר יי' דילג לאמר וסי' לך רד כי שחת. לך עלה מזה אתה. אחרי מות שני בני אהרן. בהר סיני דושבתה'. במדבר סיני דריש ספרא. וחברו. במדבר סיני דפסח. בערבות מואב דכי אתם עברים. וחברו. בערבו' דתתנו ללוים. בעצם היום הזה: העלית ג' וסי' לך עלה מזה. ושמעו מצרים כי. י' העלית מן שאול: והחוי והיבוסי ז' וסי' כי ילך מלא[illegible]. ושלחתי לפניך מלאך. כי החרם תחרימם. ויהי כשמע כל מלכי. בהר ובשפלה. והעברו את הירדן. דסוף יהושע. כל העם הנותר דמלכים. ושאר והחוי והיבוסי: שתו ד' מלעיל וסי' ולא שתו איש עדיו. שות שתו השערה. אשר סביב שתו עלי. מוקשים שתו לי סלה: עדיו ג' וסי' ולא שתו איש עדיו. וצבי עדיו לגאון. עדיו לכלום. אנ"ך: הורד ג' וסי' עדיך מעליך. הורד אותם אל המים. באף עמי' הורד אלהים. אנ"ך: ואדעה ו' נמסר בסדר מקץ:

ויתנצלו

את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפים אמה כענין שנאמר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש יי'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. דבר אחר והיה כל מבקש אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חבריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: והיה. לשון הוה: כצאת משה מן המחנה. ללכת אל האהל: יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס א אחריו לפתח אהלו: ודבר יי' עם משה. כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד ש שכינה כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קורא מדבר אליו כ כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו ו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: והשתחוו. לשכינה: ודבר יי' אל משה פני' אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנ' לאחר שדבר עמו היה משה שב אל ה המחנ' ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום ה הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר ש שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו ה הלוחו' ובשמונה עשר שרף את העגל ודן את החוטאי' ובתשעה עשר עלה שנא' ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנ' ואתנפל לפני יי' וגו' ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות ה האחרונות ועשה שם ארבעים יום שנ' בהם ואנכי עמדתי בהר כימים הראשוני' וגו' מה הראשוני' ברצון אף האחרוני' ברצון אמור מעתה אמצעי' היו בכעס בעשרה ב בתשרי נתרצ' הקדוש ברוך הוא לישראל ב בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחו' אחרונו' וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד ב בניסן ומ' שהוקם לא דבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנ'. תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם וחזן וסגדו וקיימין והביטו ומסתכלין השתחוו וסגדין ומדרשו דבר יי' אל משה שישוב אל המחנ' אמ' לו אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקריבם: ראה אתה אומ' אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך. הכרתיך משאר בני אדם [בשם ...] הרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך מה שכר אתה [נותן למוצאי חן ב]עיניך: ואדעך. למען אמצא חן בעיניך ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר [...] וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני בוטח על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב: ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה: ובמה יודע איפוא. יודע מציאת החן הלא בלכתך עמנו ועוד דבר אחר אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה יי' בין מקנה מצרים וגו':

כצאת ג' נמסר בסדר משפטים: יקומו ג' מל' בתורה וסי' יקומו כל העם ונצבו. בניכם אשר יקומו מאחריכם. יקומו ויעזרכם: האהלה נמסר בשפטים סימן ד' גבי יעל וסיסרא: כבא ו' חס' בליש' וסי' כבא משה האהלה. וכבא השמש יבא. ויעבר הרנה במחנה. ראו כבא כלאך סגור ודלת. כבא הספר הזה אליכם. ויהי

ויתנצלו בני־ישראל את־עדים מהר חורב: ומשה יקח את־האהל ונטה־לו מחוץ למחנה הרחק מן־המחנה וקרא לו אהל מועד והיה כל־מבקש יהוה יצא אל־אהל מועד אשר מחוץ למחנה: והיה כצאת משה אל־האהל יקומו כל־העם ונצבו איש פתח אהלו והביטו אחרי משה עד־באו האהלה: והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם־משה: וראה כל־העם את־עמוד הענן עמד פתח האהל וקם כל־העם והשתחוו איש פתח אהלו: ודבר יהוה אל־משה פנים אל־פנים כאשר ידבר איש אל־רעהו ושב אל־המחנה ומשרתו יהושע בן־נון נער לא ימיש מתוך האהל: פ

ויאמר משה אל־יהוה ראה אתה אמר אלי העל את־העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר־תשלח עמי ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם־מצאת חן בעיני: ועתה אם־נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את־דרכך ואדעך למען אמצא־חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה: ויאמר פני ילכו והנחתי לך: ויאמר אליו אם־אין פניך הלכים אל־תעלנו מזה: ובמה יודע אפוא כי־מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל־העם אשר על־פני האדמה: פ

ואעדיאו בני ישראל ית תקון זיניהון מטורא דחורב: ומשה נסיב ית משכנא ופרסיה ליה מברא למשריתא ארחיק מן משריתא וקרי ליה משכן בית אולפנא ויהי כל דתבע אולפן מן קדם יי נפק למשכן בית אולפנא מברא למשריתא: והוה כד נפק משה למשכנא קיימין כל עמא ומתעתדין גבר בתרע משכניה ומסתכלין אחורי משה עד דעליל למשכנא: והוה כד עליל משה למשכנא נחית עמודא דעננא וקאים בתרע משכנא ומתמליל עם משה: וחזן כל עמא ית עמודא דעננא קאים בתרע משכנא וקיימין כל עמא וסגדין גבר בתרע משכניה: ומליל יי עם משה ממלל עם ממלל כמא דממליל גבר עם חבריה ותב למשריתא ומשומשניה יהושע בר נון עולימא לא עדי מגו משכנא: ואמר משה קדם יי חזי דאת אמר לי אסיק ית עמא הדין ואת לא הודעתני ית דתשלח עמי ואת אמרת רביתך בשום ואף אשכחת רחמין קדמי: וכען אם כען אשכחית רחמין קדמך הודעני כען ית אורח טובך ואדע רחמך בדיל דאשכח רחמין קדמך וגלי קדמך ארי עמך עמא הדין: ואמר שכינתי תהך ואניח לך: ואמר קדמוהי אם לית שכינתך מהלכא בינגא לא תסקיננא מכא: ובמה יתידע הכא ארי אשכחית רחמין קדמך אנא ועמך הלא במהך שכינתך עמנא ויתעבדן לנא פרישן לי ולעמך משני מכל עמא די על אפי ארעא:

אבן עזרא

ויתנצלו בני ישראל את עדים. מן עדים והם בגדי תפארת ותכשיטים כמו הנזמים והטבעת על דרך והעדך עדי כי התאבלו על דבר העגל: ומשה יקח. עתיד תחת עבר על דרך יעשו עגל בחורב: האהל. אהל שלו כמו ויבאו האהלה והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שדבר עמו וזה היה אחר ש שהוריד הלוחות השניים כתוב' והחלו ישר' לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה וי"א כי זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה היה המשכן לפני שיקימו הדגלים החמשים יום: והיה. גם זה היה אות שהיו רואים כל רגע שיבא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן: וראה. וזה המעשה היה אחר פרשת ראה אתה אומ' אלי כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו ויבא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי: ודבר יי' אל משה פנים אל פנים. בפרשה הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער. והוא איש אחר ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשי' ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער וככה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער: ויאמר משה ראה. כאומר ראה הגזרה שאני עומד בה ועתה אומר דקדוק הפרשה. אמר הגאון ידעתיך כמו גדלתיך ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך כאשר ידעתני. אמר הגאון פני חמתי כמו ופניה לא היו לה עוד והנה מה יעשה במלת אין פניך ה הולכים ולפי דעתי כי פ' פני אני בעצמי כמו ופניך הולכים בקרב: ונפלינו. מגזרת והפלה יי' מבעלי הה"א: כבודך

כבא הספר אליהם: והשתחוו ז' נמסר בסדר בא: פנים אל פנים ה' נמסר בסדר וישלח: ימיש ז' נמסר בסדר בשלח: ויאמר משה אל יי' ה' נמסר בסדר שמות: העל כולם מלעיל בב"ב וסי' רב שקו. סנבלט: דרכך ג' חס' וסי' הודיעני נא את דרכך. כי אז תצליח את דרכך. בדרכך חייני. אנך: ויאמר צ"א. מ' מנהון בתו' י' מנהון רפ'. וסי' מצויין בבס' רבת: ב' פסו' אית בהו ועכך ועמך וסי' ובמה יודע אפוא. ובעת ההוא יעמד מיכאל:

כבודך · כמו עצמך כי כן כתוב בעבור כבודי עד עברי באבריהם כתוב ויקרא בשם יי׳ ובני אדם הם הנקראים לעבוד השם על כן מלת השם דבקה עם השם הנכבד ואין ככה ויקר׳ בשם יי׳ כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם יי׳ לפניך ׃ לא יראני · קמוץ כמו ואמר אין רואני להוציאנו ממצרים אם טוב ישיבני יי׳ ·

גם את הדבר הזה · שלא תשרה שכינתי עוד על אומות העולם אעשה ואין דבריו של בלעם על ידי שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כבן ואלי דבר יגונב שומעין על ידי שליח ׃ ויאמר הראני נא את כבודך · ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו ׃ ויאמר אני אעביר וגו׳ · הגיעה שעה שתראה בכבודי

ופי׳ וחי כמו ויחיה כי מיד ימות כי מנוח אמר בעבור שראה ה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ואף כי השם הנכבד ויש אומרי׳ לא יראני האדם רק יחיה לעולם וזה הפך הלשון · ואחרי׳ אומרי׳ כי מלת לא ישרת בעבור אחר וכן הוא לא יראני האדם ולא החי והטעם המלאכים ׃ ושכותי · בשי״ן או בסמ״ך שוה הטעם · ומפרשי׳ אמרו כי כפי עב כמו על כפים כסה אור הן על כפים חקותיך ואיננו רק כמשמעו ׃ ופני לא יראו · הם הנראים ולא כן ולא יראו פני ריקם כי הזכרים הם הנראים ׃ ונצבת על הצור · הוא ראש ההר כי כן כתו׳ ונצבת לי שם על ראש ההר ואמר שהוא יתיצב שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו ב בעצמו בנקרת הצור כי כן כתו׳ ושמתיך לא שיכנס הוא מעצמו ועתה אזכיר כלל טעם הפרשה

אעביר ג׳ וס׳ אני אעביר כל טובי · לו חיה רעה · ואת רוח הטומאה ׃ וחנתי ב׳ וס׳ את אשר אחן · לבני בטני ׃ כפי בכפי ט׳ וס׳ והסרתי את כפי · ושכתי כפי עליך · ואשימה נפשי בכפי · דשפטים · ואשים נפשי בכפי · דשמואל · ונפשי אשים בכפי · דאיוב · וגם אני אכה כפי אל כפי · ב׳ בו · הכתי כפי אל בצעך · נפשי בכפי

שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראו׳ לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישר׳ הזכרת לי זכות אבות כסבו׳ אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון ב במערה ׃ וקראתי בשם יי׳ לפניך · ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות וכסדר שאתה רואה אותי מ מעוטף וקורא שלש עשרה מדו׳ הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון כי רחמי לא כלים ׃ וחנותי את אשר אחון · אותן פעמי׳ שארצה לחון ׃ ורחמתי · עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא ה הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה

ארחם · יד מן כיתין דסבר׳

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם ׃ וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ ׃ וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם ׃ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר ׃ וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי ׃ וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ ׃ פ

ל׳ · ל׳ חס׳ · ג׳ · ב׳ יתבמו · ב׳ לבני בטני · ל׳ וחס׳ · ג׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ ט׳ כליו · ג׳ · ה׳

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַף יָת פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי מַלֵּילְתָּא אַעְבֵּיד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי וְרַבִּיתָךְ בְּשׁוּם ׃ וַאֲמַר אַחֲזֵינִי כְּעַן יָת יְקָרָךְ ׃ וַאֲמַר אֲנָא אַעְבַּר כָּל־טוּבִי עַל־אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא דַּייָ קֳדָמָךְ וְאָחוֹן לְמַן דְּאָחוֹן וַאֲרַחֵם עַל־מַאן דַּאֲרַחֵם ׃ וַאֲמַר לָא תִיכּוֹל לְמֶחֱזֵי יָת אַפֵּי שְׁכִינְתִּי אֲרֵי לָא יֶחֱזִינַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיַּים ׃ וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי וְתִתְעַתַּד עַל־טִנָּרָא ׃ וִיהֵי בְּמֶעְבַּר יְקָרִי וַאֲשַׁוֵּינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאָגֵין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר ׃ וְאַעְדֵּי יָת דִּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יָת דִּבַתְרַי וְדִקֳדָמַי לָא יִתַּחֲזוֹן ׃

תמיד ׃ ופני ג׳ וס׳ ופני לא יראו · יסב אל ביתו ופני לא יראה · ופני ארצה · אנף ׃ יראו ה׳ וס׳ את חג המצות תשמר · ופטר חמור תפדה בשה · ויאריכו הבדים · וחבירו · דד״ה · ופני לא יראו ׃

את הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שחטאו בו ובמקום אחר אסלח להם ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקו׳ הזה אל תעלנו מזה והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה וראה כי עמך הגוי הזה אל תעלנו בלשון רבים והעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ובעבור זה שמח משה ואמר ילך יי׳ בקרבנו הפך כי לא אעלה בקרבך ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי וזהו האמת כי ההוגמו׳ אינם מרגישות רק המקרי׳ על כן ויראו את אלהי ישראל גם וראה את יי׳ וכן נבואת יחזקאל הכל במראו׳ אלהי׳ · והנה אמר בכאן וראית אחורי ובמקום אחר ותמונת יי׳ יביט ואלה דברים צריכי׳ פי׳ ארוך והגאון אמר כי הפנים פני האור והמשל פני השמש והאחורים הנשאר מהאור הנדבק באויר ואין צורך לכל זאת ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלשי והלאה

אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם ׃ ויאמר לא תוכל וגו׳ · אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני ׃ הנה מקו׳ אתי · בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקו׳ מוכן לי לצורכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקדוש ברוך הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו ׃ בעבור כבודי · כשאעבור לפניך ׃ בנקרת הצור · כמו העיני האנשי׳ ההם תנקר יקרוה עורבי נחל אני קרתי ושתיתי מים גזרה אחת להם ׃ נקרת הצור · כריית הצור ׃ ושכותי כפי · מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש ואעדי ית דברת יקרי כשאסלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן ׃ וראית את אחורי · הראהו קשר של תפילין ׃ פסל

ובעברו השם על פניו אז קרן עור פניו כי תחלת נבואתו על ידי המלאך הנראה בסנה ושם כתוב ויאמר יי׳ וככה ויי׳ הולך לפניהם יומם כי השליח ידבר על לשון השולחו וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו וחכמינו אמרו שהראה לו קשר של תפילין ודברם נכון רק לא כאשר יפרשוהו חכמידורנו שהוא כמשמעו כי סוד עמוק הוא ׃ **אמר אברהם המחבר** כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם והעצם הוא הכבוד וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשני׳ ושבעים על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי באמת יהיה כמספר השם גם כן מחברות החמשה כוכבי לכת גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם ובחברך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם וכאשר תכפול חצי השם הראשון על החצי אז תמצא מרובעי הנפרדים ובחסרך מרובע הראשון ממרבע השנים אז ישאר כחשבון מעוקב האות השני ואם תחסר מרובע השנים ממרבע השלשה אז ישאר בחשבון מעוקב האות השלישי וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד ואין לו צורך לאחר לפניו ואם תסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל על סוד התפלות והתהלות וטעם והתגדלתי והתקדשתי ועוד אשר בך אתפאר והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי ממנו יבאו והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור אף כי לנשמת האדם העליונה ואף כי למשרתי עליון אף כי לעליון העליונים והנה האורך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפיעל שר הפנים ושר הכח והנקודה האחרת סוף הכח ותנועת האדם לפנים והגוף העליון אל הימין והצמח אל העליון והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות בזוכר בראשית הנקרא אחורים ומדרך הכבוד אין כח בגבורה לדעת זה וזהו כי לא יראני האדם וחי בעבור היות נשמת האדם עם הגוף והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם והנה משה שבכללי על כן אמר השם ידעתיך בשם כי הוא לבדו ידע הפרטי׳ וחלקיהם בדרך כלל ובעבור כי הנכבד בארימה הזאת האדם על כן צורת הכרובים והנכבד באדם ישראל על כן דבר קשר של תפילין ועל כן כתוב בשיעור קומה כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף והנבזה מהגוף הוא המקרה ואמר ר׳ ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן העולם הבא ואכיר׳ עקיבא ערבים בדבר זה וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותינו ודע כי כל הצמחי׳ והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בעליונים כי הכללים קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל וזהו אשר חלק יי׳ אלהיך אותם לכל העמים והמוסיפי׳ להאיר עיניהם מטעם הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים והעד הכתו׳ ולא חלק להם ודוע כי המחברות הם אלה ועשרים מחברות השבעה והמחברת הגדולה במספר כלם היא אחת והמחברת השנייה היא אחת ועשרים וכנגדה מחבר החמשה ככה וזה המספר יצא משבעה ומחברת השלשה חמשה ושלשים שגם זה המספר יצא משבעה מחברות וככה מחברת הארבעה והנה מחברות השמנה שבעי׳ והמחבר שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול מהשבעה גבולות שהם כל הישוב ועליהם כתוב אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף שהמתנה בכל הגבולי׳ אתה יצרתם ואין השנוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום והנה המחברת השנים העליונים במזל טלה היא בכל תשע מאות ושמים שנה ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל עשרים שנה ככה יתגלגלו שתים עשרה פעמים עד מאתים וארבעים שנה ומשם יתגלגלו כמספר הזה ובדרך הזה במזלו׳ העפר גם במזלות הרוח גם במזלות המים ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדות הם בשמים ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי חלילה חלילה כי הבריות העליונות

פסל לך · הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך ומשם נתעשר משה הרבה: פסל לך · אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך · בדק המלך ומצא שלא היה ה הקלקול אלא מן ה השפחות נתרצה לה אמ׳ לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כך המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקדוש ברוך הוא ישר׳ לכך נאמר פסל לך: נכון · מזומן: ואיש לא יעלה עמך · הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהם עין רעה אין לך יפה מן ה הצניעות: ויקרא בשם ה׳ · מתרגמינן וקרא בשמא דיי׳: יי׳ יי׳ · מדת רחמי׳ היא אחת קודם שיחטא ואחת היא לאחר שיחטא וישוב: אל · אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר אלי אלי למה עזבתני ואין לומר ל למדת הדין למה עזבתני כך מצאתיה במכילתא: ארך אפים · מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד · לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך: ואמת · לשלם שכר טוב לעושי רצונו: נוצר חסד · שאדם עושה לפניו: לאלפים · לשני אלפים דורות: עונות

נכבדות הן ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבר רק נקראו ככה בעבור המקבלים והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי הם מה שנגזר עליו כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ימצאהו כח העליון יותר מכח הככבי׳ שיהיה דבק בו אז ינצל מהגזרו׳ ואתן לך משל חשוב שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף הנשיה או ימותו ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושבו אליו בכל לבם ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם והנה עשו כן וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר והנה לא פרח גזירת השם והוא הצילם והשוב כי המשרתים ירוצו כסוסי׳ עוברי׳ במסלה ולא ירוצו להרע או ל להיטיב רק ככה דרכם וחשוב כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל והוא נשען על פקח שידע סודם והנה הוא ישמרנו כי נרוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר ומרוצת הסוס לא תשתנה והעור ימלט ובעבור זה אמר השם אחר אשר חלק ואתכם לקח יי׳ להיות לו לעם נחלה כיום הזה וככה לא נחלת חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וזהו והפלינו אני ועמך וזהו שאמרו חכמינו ז״ל אין מזל ל ישראל כל זמן שהם שומרי התורה ואם לא ישמרוה ישלטו בהם המזל כאשר הוא מנוסה כי כל מחברת ומזל רלי במערכת רעה הנה יבא רעה לשונאי ישר׳ והיודעים חכמת המזלות ידעו כן והנה היתה במערכת השמים במחברת שעמדו בגלות מצרים עד שנים רבות ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד על כן שומר תורה אשריהו · והנה ידעתיך בשם כמו יודע יי׳ דרך צדיקים · והנה הראני נא איננו במראית העין · והנה על פניך על פניך הפנימיים והם פני הלב · וטעם כל טובי שאינו כמו הכל ולא בכל ולא עם הכל · וטעם וחנותי את אשר אחון על משה כי אעביר כל טובי על פניך ולפני עברי ארחמך וזהו שאסוך כפי עליך והנה זה הוא הפירוש · והכף כדמו׳ סתר כמסתיר עצם השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו · והנה וראית את אחורי מפאת שהוא הכל וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונת כל וזהו ותמונת יי׳ יביט: ויאמר פסל לך · כמו לך לך ואתה קח לך · וטעם כראשונים כמדתם · אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביום הכפורים ולא כן הראשונים כי הם ירדו ביום י״ז בתמוז וביום חול ויש עם השניים זכר שלש בריתות ובשניים כתוב ולמען ייטב לך והראשונים נשברו ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין כי מכתב אלהים היו שניהם ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים והשניים מעשה משה: והיה נכון לבקר ועלית · זאת היא הפעם השלישית שבכל פעם ישב ארבעי׳ יום וארבעים לילה: ואיש · בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר שעמד הר סיני וירד עמהם גם עלה ועמד שם הפעם הראשונה: בכל ההר · אעפ׳ שיהיה רחוק ממקום הכבוד: ויפסל · מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות כמו ויי׳ המטיר על סדום ועל עמורה גברית ואש מאת יי׳ ולא אמר מאתו וככה בפסוק אחר בני ישראל חמש פעמים והנה הוא דרך צחות: וירד · יש כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר ודעני המשיל בהר העליונים והנכבדים מהגופות כאשר הוא ההר עליון על האדמה: ויקרא בשם יי׳ · הנה השם הוא הקורא והנה למדנו איך יקרא משה: ויעבור · ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם כי הוא לברו יודע ודעת ודוע וזה דבר עמוק הוא מאד · אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא ואילו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים · והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב כי שלש עשרה מדות הם והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן איננו מדה והשנית שהוא אדון וזאת טעות כי הנכתב איננו אדון רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד · ורב נסים אמ׳ כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעי׳ גם זה איננו נכון כי לא תוסיף המדה בעבור שנוי האדם ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו והנה ונקה מדה בפני עצמה עד הנה מספר י״ג מדות · ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת כי ונקה שם הפעל הוא כמו אם ענה תענה אותו רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לטובבים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים על כן הוסמה מלת ונקה מתכבר המדות · ומלת פוקד עון אבות גם היא מדת רחמים · ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהבין כמו תכסית הכניסו במספר והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדם ארם כי אחר הרב׳ הלך ולא חשש להוציא האחד וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם וכבר הזכרתי בפרשת ואלה שמות כי פעמי׳ הוא שם התאר והפי מדה והם שתים · ומלת אל שלישית · ורחום רביעית · וחנון חמישית · וארך אפי׳ ששית · ורב חסד שביעית · ומלת רב תשרת בעבור אחרת · ורב אמת שמינית · נוצר חסד לאלפים תשיעית · ונושא עון עשירית · ונושא פשע אחת עשרה · ונושא חטאה שתים עשרה · ונקה שלש עשרה · והשם שהוא תאר כולל הנכבדים והגויות ועליונים ושפלים · ואל כמו תקיף שעשה הנכון בחכמה · ורחום כדרך כרחם אב על בנים שישמרם שלא יפלו · וחנון כדרך כי חנון אפי להושיע מי שנפל ולא יוכל קום · ארך אפים שלא יכעם מהרה על הרשע · ורב חסד לצדיק ולרשע · ורב אמת שימלא ויקיים דברו · נוצר חסד האב לבנים אם היו טובים · נושא עון שיש לבך לדברי הנה כתוב וחזקתוהיית לאיש והלא איש היה רק טעמו איש חיל ונודע והנה כתוב כי זקנתי מהיות לאיש והפירוש מהיותי בעולה או אשה לאיש כי נקבה היתה והנה ונבואה אליה הוא המשכב כי נקבה היא · והנה אשר באו אליך הלילה איננו מזה הטעם כי זכר הוא וככה החוטא ונשא עונו לא יכופר החטא לו רק העונש שבא עליו על דרך ולבת לברך תשא · ועתה שא נא חטאתי כי משה צדיק היה והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לנצחי לעולם ונשילת חטא על שני דרכים הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח לנשוא העון והדרך האחרת שיהיה נושא העון אחר רשע והנה לנושא עון יהיה לנצחי ולנשוא העון לשבח כמו ונשא את עונם כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו: ונושא

ואיש חד מן ו׳ זוגין דמיין מן כ״ב איש וסי׳ וילך איש מבית לוי · ואיש לא יעלה עמך · ויהי בימי שפוט השפטים · וילכו אל יהושע אל המחנה · ופקדתי עליו ועל זרעו · לא אעשה חרון אפי · ואנכי תולעת · וירא הצופה איש אחד רץ · ואמרת אליו לאמר · צמח שמו : כראשונים ד׳ וסי׳ פסל לך שני לחת · ויפסל שני לחת ·

לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ: וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר: וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא: וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים: וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה: וַיַּעֲבֹר יְהוָה עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים

כל לוי׳ פתח · ד׳ כתו׳ וגם גם · ל׳ ל׳ מן רבתי׳ · ואיש ד׳ זוגין דמיין מן כ״ב

ואמר יי׳ למשה פסל לך תרין לוחי אבניא כקדמאי ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא דהוו על לוחיא קדמאי דתברתא: והוי זמין לצפרא ותיסק בצפרא לטורא דסיני ותתעתד קדמי תמן על ריש טורא: ואנש לא יסק עמך ואף אנש לא יתחזי בכל טורא אף ענא ותורי לא ירעון לקבל טורא ההוא: ופסל תרין לוחי אבניא כקדמאי ואקדים משה בצפרא וסליק לטורא דסיני כמא די פקיד יי׳ יתיה ונסיב בידיה תרין לוחי אבניא: ואתגלי יי׳ בענגא ואתעתד עמיה תמן וקרא בשמא דיי׳: ואעבר יי׳ שכינתיה על אפוהי וקרא יי׳ יי׳ אלהא רחמנא וחננא מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט: נטר טיבו לאלפי דרין

בעת ההיא אמר יי׳ · ואעש ארון עצי שטים : אל הר יי׳ נמסר בישעיה סימן נ״ו : רחום וחנון ג׳ וסי׳ ויעבר יי׳ על פניו · ואתה יי׳ אל רחום וחנון · רחום וחנון יי׳ ארך אפים : ורב חסד ואמת ב׳ וסי׳ ויעבר יי׳ על פניו · ואתה יי׳ אל רחום וחנון :

ונושא פשע. דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות כ
כמו אז תפשע לבנה מתחת יד יהודה והנה עון פחות ממנו והוא בזדון
ומלת חטאה כמו חטאת והוא שם דבר ואיננה כמו המתלכה החטאה
כי היא תאר ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה · כי עון
במעשה או בלשון והנה
הסתכלנו תפלת משה על דבר
המרגלים ויאמר יי׳ שהוא ש
שם העצם והמדות תהיינה עליו
כאמרות ולא הזכיר השם
השני שהוא תאר כי השם
רבה להעמיד ולא אל כי אין
צורך להזכיר המדה הזאת
ולא רחום כי ישראל לא היו
פתאים ולא חנון כי לא נעשה
להם חמס שיצעקו אל השם ל
להושיעם והזכיר ארך אפים
כי היו רשעים ורב חסד לכל ה
הוא ולא הזכיר ואמת
כי היו חייבים והזכיר נושא
עון ופשע ולא הזכיר וחטאה
כי לא היו שוגגים ומרוב
הענוה שהיתה במשה הכני׳ נפשו
עם ישראל לאמר וסלחת לעונינו
ולחטאתינו ולא הזכיר פשעינו
בעבור גודל מעלתו שלא יתכן
שיפשע: וימהר. דיקי מוח
אמרו כי מהר משה כאשר ה
הזכיר רבעים שלא יאמ׳ חמשים
וזאת טעות גדולה כי אין הדעת
סובלת שיפסיק הוא דברי השם
בעוד שהיה מדבר כי היה בן
מות למעתו רק כאשר נפסק
הקול מיד מהר משה להתפלל
ועוד כי הנה כתוב כן בעשרת
הדברות והנה כל ישראל שמעו
זה ואיך יעלה על לב משה
שיאמר הקב״ה לחטאי׳ ובעבור
שהזכיר ונקה לא ינקה לא ה
הוצרך לומר לשונאי. ומלת
ויקד מפעלי הכפל מגזרת כ
קדקד שהם קדקדו בארץ על
משקל ויתם הכסף ויקדו כמו
ויתמו ואל תשמע אל המוסיפין
שרשים מלבם בעבור המשקל
ועל זה הדרך ידמו כאבן:
ויאמר. טעם ילך נא יי׳ בקרבנו
כאשר ישעו כמו והתהלכתי ב
בתוככם: כי עם קשה עורף
הוא. על דעת רבי מרינוס אע״פ
שעם קשה עורף הוא וכן רפאה
נפשי כי חטאתי לך אף על פי
שחטאתי לך ולפי דעתי רפאה
כי אני מודה שחטאתי לך ו
ובעבור חטאי החליתני וככה זה
אני מודה כי עם קשה עורף הוא
ואתה תסלח: ויאמר הנה אנכי
כורת ברית. וזהו כי על פי
הדברים האלה כרתי אתך ברית
והם התנאים הכתובים מתחלת
שמר לך ובעבור זה אכתוב לך
הלוחות השניים ויהיה כשטר
עדות וכל זה שסלחתי לעונכם
היה בעבור כבודך על כן אעשה
עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינות פניו והנה כתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה
הפך תולדת כל הזקנים. וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ לא נשמע זה בגוים והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם ובכל הגוים: שמר
לך. לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויפרש כן לבני ישראל על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו ותחלת הפרשה שתאמר להם
הנני גורש מפניך וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה. ומלת גורש מהבנין הקל והוא פועל יוצא וככה אלמנה וגרושה:
השמר לך. הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם: כי את מזבחותם. כמו כי הרס תהרסם. ופן תכרות כמו לא תכרות להם ולאלהיהם ברית והוסיף לפרש כן
תכרות ברית וזנו בנותיו. והזכיר אל קנא כתוב בעשרת הדברים. וטעם אלהי מסכה. ומלת אלהי הגוים כוללת בעבור עגל מסכה. והזכיר את חג המצות
כאשר הזכיר בפרשת העליונ׳ ובעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים והנה חג המצות לזכר הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים כמו בפסוק ובקורבם
שהזכירו עם חג הקציר וככה הזכיר זה בפרשת קדושים תהיו ובעבור זה כל פטר רחם לי· ומלת

ויאמר ד׳ בטעם פזר וסי׳ קח נא את בנך · הבי קרא שמו · אם נא מצאתי חן · וישמע דוד · ויאמר שלחני נא כי זבח · וישמע אליו דוד · את אלהי אשר · וישמע אליו דוד · ויאמר עד כתי יי׳ · ויאמר חלילה לי מאלוה · ויאמר עבד כלך הכושי · ויאמר בוא אל בינות · ויאמר חזאל · ואני באתי בית שמעיה דעזרא:

נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל בְּנֵי בָנִים עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים: וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: וַיֹּאמֶר אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא נִבְרְאוּ בְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל הָעָם אֲשֶׁר אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ: שְׁמָר לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ: כִּי אֶת מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן: כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא: פֶּן תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ: וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן: אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה לָּךְ: אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם:

שָׁבֵיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לִדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וּדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי בְנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתַאי וְעַל דָּר רְבִיעַאי: וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל אַרְעָא וּסְגִיד: וַאֲמַר אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ יְיָ תְּהַךְ כְּעַן שְׁכִינְתָּא דַּייָ בֵּינַנָא אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדַל הוּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבָנָא וּלְחַטָּאָנָא וְתַחְסְנִנָּנָא: וַאֲמַר הָא אֲנָא גָּזַר קְיָם קֳדָם כָּל עַמָּךְ אַעְבֵּיד פְּרִישָׁן דִּי לָא אִתְבְּרִיאוּ בְּכָל אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵן כָּל עַמְמַיָּא דִּי אַתְּ בֵּינֵיהוֹן יָת עוֹבָדָא דַּייָ אֲרֵי דְחִיל הוּא דִּי אֲנָא עָבֵיד עִמָּךְ: טַר לָךְ יָת דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין הָא אֲנָא מְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ יָת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי: אִסְתְּמַר לָךְ דִּילְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל עֲלַהּ דִּילְמָא יְהֵי לְתַקְלָא בֵּינָךְ: אֲרֵי יָת אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְיָת קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיָת אֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן: אֲרֵי לָא תִסְגּוּד לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵיהּ אֵל קַנָּא הוּא: דִּילְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר טָעֲוָתְהוֹן וְיִדְבְּחוּן לְטָעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוּל מִדִּבְחֵיהוֹן: וְתִסַּב מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעְיָן בְּנָתְהוֹן בָּתַר טָעֲוָתְהֵין וְיִטְעוּן יָת בְּנָךְ בָּתַר טָעֲוָתְהֵין: דַּחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבֵּיד לָךְ: יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּיטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא נְפַקְתְּ מִמִּצְרָיִם:

אדני ק״לד יד מנהון מהדין בתו׳ וסי׳ בצוויין בבסרא רבתא: לך יד זקפין נמסר בסדר בראשית: וכל שמור השמר בין בזקף בין מצעות פסו׳ דכו׳: ליושב ין מלאים כתו׳ וסי׳ בסדר ויחי: אלהיהן ה׳ בליש׳ וסי׳ ולקחת מבנתיו לבניך ב׳ בו׳. ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ב׳ בו׳. וכן עשה לכל נשיו: למועד ז׳ רפין נמס׳ בסד׳ משפטי׳:

עונות. אלו הזדונות: פשעים. אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ורבותינו דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים: פוקד עון אבות על בנים. כשאוחזין מעשה אבותיהם בידם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי: על רבעים. דור רביעי כשתאמר את מדה טובה מרובה על מדת פורענו׳ אחת לאחת מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים: וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול ה הקריאה מיד וישתחו: ילך נא יי׳ בקרבנו. כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו׳. יש כי במקום אם: ונחלתנו. ותתנו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות: כורת ברית. על זאת: אעשה נפלאות. לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל ה האומות שלא תשרה שכינתו עליהם: את האמורי וגו׳. שש אומות יש כאן כי ה הגרגשי עמד ופנה מפניהם: אשריו. הוא אילן שעובדים אותו: קנא שמו. מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו: ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם שמתוך כך אתה בא ולוקח מ מבנותיו לבניך: חדש האביב. חדש הבכיר שהתבואה מ מבכרת בבישולה:

כל

רשי

כל פטר רחם לי · באדם : וכל מקנך תזכר וגו׳ · וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה · אשר יפטור זכר את רחמה : פטר · לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון · תי״ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת : ופטר חמור · ולא שאר בהמה טמאה : תפדה בשה · נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים : וערפתו · עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך ייפסד ממונו : כל בכור בניך תפדה · חמשה סלעים פדיונו קצוב של׳ ופדויו מבן חדש תפדה : ולא יראו פני ריקם · לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצו׳ בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולה ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין : בחריש ובקציר תשבות · למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעי׳ וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעי׳ ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ששת הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקצי׳ אסור ואין צריך לומ׳ חריש וקציר של מוצאי שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו׳ ויש אומרים שאינו מדבר אלא בשב׳ וחריש וקציר שהוזכר בו לומ׳ לך מה חריש רשו׳ אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת : בכורי קציר חטים · שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטי׳ : בכורי · שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבא בפסח מן השעורים היא : וחג האסיף · בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך : תקופת השנה · שהיא בחזרת השנה בתחילת השנה הבאה : תקופת · לשון מסיבה והקפה : כל זכורך · כל הזכרים שבך הרבה מצות בתור׳ נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמי׳ וארבע לחייב ולענוש על לאוין שבהם ועל מצות עשה שבהם : אוריש · כתרגומו אתריך וכן האלרם וכן ויורש את האמורי לשון גרושין : והרחבתי את גבולך · ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש הרגלים הללו : לא תשחט וגו׳ · לא תשחט את הפסח ועדין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה : ולא ילין · כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר : זבח חג הפסח · אמוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים : ראשית בכורי אדמתך · משבעת המינין האמורים בשבח ארצך ארץ חטה ושעורה וגפן וגו׳ : ודבש · הוא דבש תמרים : לא תבשל גדי · אזהרה לבשר בחלב ושלש פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בשול : גדי · כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע : בחלב אמו · פרט לעוף שאין לו חלב שאין אסורו מן התורה אלא מדברי סופרים : את הדברים האלה · ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה : ויהי ברדת משה · כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים :

אבן עזרא

ומלת תזכה בא במקום הזה על לשון נקבה ושמות רבים ככה על לשון זכר גם לשון נקבה : ששת ימים · ככה כתוב בראשונה · וטעם בחריש ובקציר שהם עיקר חיי האדם : אמר עגן ימחה שמו כענן כי זה על משכב האשה והלא תכסהו בושה · כי אם אמרנו כי ביד הגבר החרים הלא במלת קציר יחרים ולא הזכיר בפרש הזאת שנת השמיטה כי היום הידוע השלם היא תקופת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום כי היא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה וחכמי המזלות יבינו זה : וחג · כתוב בשני מקומו׳ ושם בצאת השנה כי סוף השנ׳ הוא תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש הנכנס במזל המאזנים כמוך ליום העשור ולא יתאחר עד בוא סוכות שלא תכנס השנה האחרת על כן כתוב תקופת השנה ואל תסמוך על תקופת שמואל רק על תקופת רב אדא ה״עפי שהיא צריכה לשני תקונים האחד בעבור שמהלך השמש פעם בארוכה ופעם בקצרה וזה השנוי איננו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה : שלש פעמים · הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישרא׳ בעבור דבר העגל : כי אוריש · פירש בפרש׳ הזאת למה שלא הזכיר בראשונה כי לא הוצרך כי אחר שהשם צוה שיעלו כל זכרי ישר׳ לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני האויב אחר שכל ישראל עושים רצונו וזה הטעם באר אותו היטב · וטעם ולא יחמוד איש את ארצך כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפי׳ שלא יחמדו הארץ אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה : לא גם ראשית · כמו בפרשה הראשונ׳ ואלה הם התנאים ומתחלת ואלה המשפטים עד שם שני משפטי׳ הם והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם חייבי׳ ללמדם ולדעתם ואיו הכבו׳ הם הנזכרי׳ אחר כן כמו אלה : ויאמר · ואע״פי שכבר היו כתובי׳ כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמי׳ : ויהי שם · רבים חשבו ששמוני׳ יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברנו נכונה רק דברי הקדמונים ז״ל אמת כמו שכבר זכרתי · כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים וכן כתו׳ ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני יי׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אז אמר משה פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן ירד ופסל הלוחות והעלם עמו אל הר סיני והנה כתוב ויעבור יי׳ על פניו ואחר כך ויהי שם עם יי׳ ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשנית : ויכתוב על הלוחות · השם כתבם כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת : ומשה

מסורה

שבעת ב׳ חס׳ וסי׳ וחג שבעת תעשה לך · שבעה שבעת תספר לך : האסיף ב׳ חד חס׳ וחד מ׳ל וסי׳ וחג האסף בצאת השנה · וחג האסיף תקופת השנה · בתר מ׳ל : בעלתך ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ בעלתך לראות את פני · כדי עלתה בית יי׳ · מנגד עלת הנשק : לראות ג׳ ומ׳ל וסי׳ כי אוריש גוים · כבוא כל ישראל · כי תבאו לראות

תורה

כל פטר רחם לי וכל מקנך תזכר פטר שור ושה: ופטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו כל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם: ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת: וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג האסיף תקופת השנה: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדן יהוה אלהי ישראל: כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך ולא יחמד איש את ארצך בעלתך לראות את פני יהוה אלהיך שלש פעמים בשנה: לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין לבקר זבח חג הפסח: ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהוה אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו: פ

ויאמר יהוה אל משה כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל: ויהי שם עם יהוה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ויכתב על הלחת את דברי הברית עשרת הדברים: ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר

תרגום

כל פתח ולדא דילי הוא וכל בעירך דיכרין תקדיש בכור תור ואימר: ובוכרא דחמרא תיפרוק באימר ואם לא תיפרוק ותנקפיה כל בוכרא דבנך תפרוק ולא יתחזון קדמי ריקנין: שתא יומין תפלח וביומא שביעאה תנוח בזרועא ובחצדא תנוח: וחגא דשבועיא תעביד לך בכורי חצד חטין וחגא דכנשא במיפקא דשתא: תלת זמנין בשתא יתחזון כל דכורך קדם ריבון עלמא יי אלהא דישראל: ארי אתריך עממין מן קדמך ואפתי ית תחומך ולא יחמיד אנש ית ארעך במסקך לאתחזאה קדם יי אלהך תלת זמנין בשתא: לא תכוס על חמיע דם פסחי ולא יביתון לצפר בר ממדבחא תרבי ניכסת חגא דפסחא: ריש בכורי ארעך תיתי לבית מקדשא דיי אלהך לא תיכלון בשר בחלב:

ואמר יי למשה כתב לך ית פתגמיא האילין ארי על מימרי פיתגמיא האילין גזרית עמך קים ועם ישראל: והוה תמן קדם יי ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכל ומיא לא אשתי וכתב על לוחיא ית פתגמי קיימא עשרא פתגמין: והוה כד נחת משה מטורא דסיני ותרין לוחי דסהדותא בידא דמשה במיחתיה מן טורא

פני : תשחט חד מן ג׳ זוגין מתחלפין קדמ׳ ז״ן הני׳ ש״ן וסי׳ בסדר וישמע יתרו : תביא י״ג וסי׳ מצויין בסדר משפטים : על פי הדברים האלה ב׳ בתו׳ וסי׳ ונגד לו על פי · כי על פי הדברים האלה כרת :

ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו: ויירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו: ויקרא אלהם משה וישבו אליו אהרן וכל הנשאים בעדה וידבר משה אלהם: ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר יהוה אתו בהר סיני: ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה: ובבא משה לפני יהוה לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה: וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו:

ומשה לא ידע ארי סגי זיו יקרא דאפוהי במללותיה עמיה: וחזא אהרן וכל בני ישראל ית משה והא סגי זיו יקרא דאפוהי ודחילו מלאתקרבא לותיה: וקרא להון משה ותבו לותיה אהרן וכל רברביא בכנישתא ומליל משה עמהון: ובתר כן אתקריבו כל בני ישראל ופקדינון ית כל די מליל יי עמיה בטורא דסיני: ושיצי משה מלמללא עמהון ויהב על אפוהי בית אפי: וכד עליל משה לקדם יי למללא עמיה יעדי ית בית אפוהי עד מפקיה ונפק וממליל עם בני ישראל ית די מתפקד: וחזן בני ישראל ית אפי משה ארי סגי זיו יקרא דאפי משה ומתיב משה ית בית אפי על אפוהי עד דעליל למללא עמיה:

ג' וכעינין · ל' · ל' · ר' · ח' ו' בליש' · ר' ב' חס' וב' מל' · ב' וכעינין · ל' · ג' וכעינין · כל' חס' כמ"א ומי מכלכל יום בואו:

קל"ט: חננאל. סימן:

ס ס ס

ויקהל

משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם אלה הדברים אשר צוה יהוה לעשת אתם:

לה · ה' · ינ חס'

ס ס ס

וכנש

משה ית כל כנשתא דבני ישראל ואמר להון אילין פתגמיא די פקיד יי למעבד יתהון:

וכל בני ו' וס' וירא אהרן וכל בני ישראל וגו' כי קרן' ולפני אלעזר הכהן יעמד · וישכם יהושע בבקר · ובדין ועמלק וכל בני קדם · וכל בני ישראל ראים ברדת האש · ויזבח שלמה את: ויצום ד' נמסר בסדר וארא: ויכל ה' כתו' וס' ויכל אלהים ביום השביעי · ויכל מדבר אתו ויעל אלהים · ויכל יעקב לצות · ויכל כדבר אתם

ויתן על פניו מסוה · ויכל משה את כל המלאכה: מדבר ה' דגש נמסר בסדר ויצא: ובבא ד' ב' מל' וב' חס' וס' ובבא משה לפני יי': ובבא משה אל אהל מועד · ובבוא הנשיא דרך · ובבוא עם הארץ לפני יי'. ב' בהראי מלאים: באו כול חס' בבא וס' ומי מכלכל יום בואו: אלה הדברים ה' וס' ואתם תהיו לי · ויקהל משה · אלה הדברים דריש סיפרא · עשיתם ולא עזבתם · אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת · וא' ואלה הדברים אשר דבר יי': לעשת י"ג חס' וס' ולחשב מחשבות · וחבירו · ויקהל משה את כל · ועשה בצלאל ואהליאב · ויקרא משה אל בצלאל · ויקחו מלפני משה · מרבים העם להביא · כאשר עשה ביום · אל בני ישר' לעשת הפסח · דוידבר משה · ויהי אנשים אשר · כי עזרא הבין לבבו · ואשר ישמעו · ובחנכ' חומת ירוש' · בעזרא:

ומשה לא ירע כי קרן עור פניו בדברו אתו · הטעם בדבר אתו השם וזה בעבור שראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזהר הרקיע · ומלת קרן מגזרת וקרנים מידו לו כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהיה והנה אמרו אחריו וקרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט ישתחקו עצמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשו כמו הקרן · וטעם וייראו מפני שהיו פניו מכוערות ואיך לא פקח זה ה המקולל את עיניו כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו ואין אד' שלא ראה פני המת ולא יירא מגשת אליו ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו ולמה היה מסיר אותו תמיד ב דברו עם ישראל והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר היה בן שמונים: וירא אהרן. שהוא הראש: וכל בני ישראל. הם הנשיאי' שהיה משפט משה מדבר אליהם וכן כתוב ויקרא אליהם משה: וישובו אליו. זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי באתם לקראתו ואחרי כן כל בני ישרא' שהיו בתחתית ההר: ויצום. אלה התנאי' הנזכרים: מסוה. כדמות כסו' ויש אומרי' כי כמוהו וברס עינים סותה ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה כראית ולא כן וי"ו סותה כי הנה שולתה ועולתה של ימים גם עוילים אל תוך המח' גם ויבתר אותם בתוך יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד ודבר עם השם והיה יוצא והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישרא' דברי השם ובכלותו ישים המסוה מדע שיסיר האור ושובו פניו כאשר היו וזה יהיה גרעון למש' אם יראו ישרא' פניו בלי אור על כן היה משים המסוה ובבאו לדבר אל השם ישים ה המסוה לקבל האור והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון רק אמר כי טעם המסוה בעבור שלא יפחדו ישר' בריבם זה עם זה ולפי דעתי כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישר' בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים וזה טעם ובבא משה: וראו. והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כבוד השם אליו ולא נודע קבורתו בחמלת יי' עליו ברוך יי' אשר בחר בו ושם רוח קדש בקרבו:

וברוך אל עליון בנות עמו כהל. ביד ציר מראהו כאור שמש יהל:
לבוהו בהר להכין לו אהל. לשבתו ככתוב בסדר ויקהל:

כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנ' ושכותי כפי: וייראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כוחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומ' ומראה כבוד יי' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישר' ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ו ומזדעזעים: הנשיאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אליהם. שליחותו של מקום ולשון הוה הוא כל הענין הזה: ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ה ההלכה לישראל תנו רבנן כיצד סדר המשנ' משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן ישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקני' שנה להם משה פרקם נ נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקני' שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן א ארבעה וכו' כדאיתא בערובין: ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בתלמוד שוי לבא ועוד בכתובו' הוה קא מסוה לאפה לשון ש הבט' היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה ש שהמקו' מדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא ב בלא מסוה: ודבר אל בני ישראל. וראו קרני ההוד בפניו ובשהוא מסתלק מהם: והשיב את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו ובשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו:

חסלת כי תשא

ויקהל

משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פידבורו ותרגומו ואכנים: ששת

טעם

ויקהל שישמעו הכל מפיו דבר המשכן ופי' אלה הדברים המשכן וכליו לעשות על כן כתוב לעשות אותם והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שיומר לכם והוא הזהיר אתכם לע"פי שמעשה שמים אתם חייבים לעשות השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה: לא

רשי: ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: לא תבערו אש. יש מרבותינו אומרי׳ הבערה ללאו יצאת ויש אומרי׳ לחלק יצאת: זה הדבר אשר צוה יי׳. לי לאמר לכם: נדיב לב. על שם שלבו נודבו קרוי נדיב לב כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צואתם: את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: ואת אהלו. הוא אהל יריעו׳ עזי׳ העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה עורות אלים והתחשי׳: ואת פרכת המסך. פרכ׳ המחיצה כל דבר המגין בין למעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן סכת בעדו הנני סך את דרכך: לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרותיה. לוצי״ניש בלע״ז בזיכין שהשמן והפתילו׳ נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונ׳ משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והו׳ כתית חך: מסך הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: את עמודיו ואת אדניה. הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצ׳. וילו׳ פרוס לצד המזרח עשרים אמה אמצעיו׳ של רוחב החצר שהיה חמשים רחב וסתומין הימנו לצד צפון ט״ו אמה וכן לדרום ט״ו אמה קלעי׳ לכתף: יתדו׳. לתקוע ולקשור בם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: בגדי השרד. לכסו׳ הארון והשלחן המנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: על

לאחד ג׳ ב׳ מל׳ ואחד חס׳ וט׳ מל׳ בליש׳

את ביו׳ כי כלעי ומבוריתי אתה ולמען שאך תכתבי ותנהלני:

אבן עזרא: לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם להתיר אוכל נפש אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך לכל מאכל והגאון רב סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על החולקי׳ על קדמונינו על נר שבת: ויאמר. עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: קחו. הפך תנו רק בהיות מ״ם אחר גזרת לקיחה הנה היא כמו נתינה קחי לי מעט מים פירש כי הלקיחה לי היא בעבורי וככה קחו מאתכם תרומה ליי׳. ומלת כל נדיב לבו זרה כל אשר נדבו לבו כמו בגדול זרועך בזרועך הגדול זכר רב טובך זכר טובך הרב. ורבי ישועה אמר כי הוי״ו נוסף כמו חיתו שדי בנו בעור. ואחר שהזכיר יביאה פירש והוסיף לבאר שהיא תרומת יי׳ וכמוהו רבים והוא כזה לי אחי. יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעיני׳ מגזר׳ נכספה גם נחשת כי הנבאים מנחשות בנחשת: ותולעת שני. בלא מ״ם ויש במ״ם אם יהיו חטאיכם כשנים אולי לשון רבים הם: ועורות. זכרים כמו לוחות ובורות בקרך: שטים. במ״ם כמו נטים: ושמן. ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא על כן לא למאור כמנהג. הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם ומי שהם חכמי לב שהם בקיאי׳ במלאכות יבאו ויעשו ואחל מהמשכן כי הוא כולל והאהל מכסה הו׳ עליו. והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים: את קרסיו. קרסי המשכן והאהל ובריחיו ועמודיו ואדניו שהם עמודי הפרכת והמסך. ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפני׳ מהפרכת: ואת לחם הפני׳. כי בעבור זה נעשה: ואת מנורת. והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה: ואת. השלים להזכיר כלי הקד׳ ואחר כך את מסך הפתח והנה כלי שמן המאו׳ וכלי שמן המשח׳ וקטורת הסמים יהיו נכונים כי הם קדש בין הפרכת והמסך פתח המשכן: את הכיור. הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים: את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה. כמו רוח גדולה וחזק תאכלהו אש לא נופח: את בגדי השרד. לצורך הנסיעה:

ויצאו

העשה ז׳ נמסר בסדר תרומה: משבתיכם ג׳ חס׳ ו״ו וסי׳ לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. כל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש. וב׳ מל׳ דמל׳ בכל מושבותיכ׳ הערי׳ תחרבנה. ממדבר דבלתה בכל מושבותיכם. ותרויהון ביחזקאל. ושארא מושבותיכם כתבן: קחו ה׳ ר״פ וסי׳ קחו באהכם תרומה. קחו לכם מן העם.

שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת׃ לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ פ

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ וְאַבְנֵי שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ וְכָל חֲכַם לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶת אָהֳלוֹ וְאֶת מִכְסֵהוּ אֶת קְרָסָיו וְאֶת קְרָשָׁיו אֶת בְּרִיחָו אֶת עַמֻּדָיו וְאֶת אֲדָנָיו׃ אֶת הָאָרֹן וְאֶת בַּדָּיו אֶת הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ אֶת הַשֻּׁלְחָן וְאֶת בַּדָּיו וְאֶת כָּל כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ וְאֶת מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת כֵּלֶיהָ וְאֶת נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ וְאֶת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן׃ אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לוֹ אֶת בַּדָּיו וְאֶת כָּל כֵּלָיו אֶת הַכִּיֹּר וְאֶת כַּנּוֹ׃ אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת עַמֻּדָיו וְאֶת אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ אֶת יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת מֵיתְרֵיהֶם׃ אֶת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃

ז׳ · ג׳ כל חס׳ ו״ו: · ה׳ ר״פ · ה׳ ג׳ · ל׳ ואחד מה׳ זוגין מתחלפין · ל׳ · ג׳ רפין: ג׳ ספ׳ · חיו ת׳ · ד׳ · ב׳ · ט׳ · סימן לתמוי ומימי נמרי ופסתי שתכי ושקויי · ט׳ כבוקי׳ בספרא את את ואת · י״א זוגין מן ב״ב חד את ותר ואת · ז׳

שתא יומין תתעביד עבידתא וביומא שביעאה יהי לכון קודשא שבא שבתא קדם יי כל דיעביד ביה עבידתא יתקטיל׃ לא תבערון אשתא בכל מותבניכון ביומא דשבתא׃

ואמר משה לכל כנשתא דבני ישראל למימר דין פתגמא די פקיד יי למימר׃ סבו מנכון אפרשותא קדם יי כל דיתרעי לביה ייתי ית אפרשותא קדם יי דהבא וכספא ונחשא׃ ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי׃ ומשכי דדיכרי מסמקי ומשכי ססגונא ואעי שטין׃ ומשחא לאנהרותא ובוסמיא למשח רבותא ולקטורת בוסמיא׃ ואבני בורלא ואבני אשלמותא לשקעא באפודא ובחושנא׃ וכל חכימי לבא דבכון ייתון ויעבדון ית כל די פקיד יי׃ ית משכנא ית פרסיה וית חופאיה ית פורפוהי וית דפוהי ית עברוהי ית עמודוהי וית סמכוהי׃ ית ארונא וית אריחוהי ית כפורתא וית פרוכתא דפרסא׃ ית פתורא וית אריחוהי וית כל מנוהי וית לחים אפיא׃ וית מנרתא דאנהורי וית מנהא וית בוציניהא וית משחא דאנהרותא׃ וית מדבחא דקטורת בוסמיא וית אריחוהי וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרעא לתרע משכנא׃ ית מדבחא דעלתא וית סרדא דנחשא דליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה׃ ית סרדי דרתא ית עמודוהי וית סמכהא וית פרסא דתרע דרתא׃ ית סכי משכנא וית סכי דרתא וית אטוניהון׃ ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא׃

קחו נשים והולידו בנים. קחו עמכם דברים. קחו מוסרי ואל כסף: לאפוד ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ אבני שהם קדמ׳. וחברו דתיקהל. ותשאם הביאו בהר׳ חס׳: ויעשו ג׳ רפין נמסר בסדר שמות: אשר צוה יי׳ ג׳ ס״פ וסי׳ וכל חכם לב בכם. ויעש בצלאל. וידבר משה אל ראשי המטות: ואת בדיו ד׳ וסי׳ את הארן ואת בדיו. את השלחן ואת בדיו. ואת מזבח הקטרת. את ארון העדות: ואת שמן ז׳ נמסר בסדר כי תשא: י״א זוגין בחד פסו׳ קדמ׳ את תניין ואת וס׳ את הבאור הגדול. את יתדות המשכן ואת. את בכור האדם. את מלאכת עוג. את ארבעים היום. את החצי לאחת. את אל לי בספו. את ידי אנשי המלחמה. את מקום כסאי. את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון. וחלופיהון ב׳ פסו׳ ואת את וס׳ ואת הבמה נתץ וישרף את הבמה. ואת גוזן את גוזן:

אבן עזרא

ויצאו· למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד כי אחר כן: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו· הם חכמי לב והטעם שיש לו לב רם. ומלת על הנשים כמו עם הנשים כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה: כל נדיב לב. או נדיבת לב כדרך הספן שור שה כשבי': חח· באזן: ונזם· באף: וטבע' באצבע': וכומז· בזרוע: כל איש· או אשה· והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת ו והשש גם העזים והיא אומנות צריכה לחכמ' יותר: והנשיאי'. כי בצאתם ממצרים ונצלום כל איש שאל כפי מעלתו והנה דבר גדול היה שנמצא שמן ל למאור ביד הנשיאים את חדשי' רבים שיצאו ממצרים ואחר כן כלל כל איש ואשה ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשו'. והזכיר הראש שכלם יהיו סרי' משמעתו כי אין בהם חכם כ כמוהו: וימלא. הנה השם העיד כי הוא מלא חכמ' ותבונה ודעת ותוספת עוד שהוא חכם בכל מלאכה: ולחשוב· בלבו מחשבות שלא נראו כמותן כי יש אומן זהב ולא כסף ו וחרשי אבן ולא עץ ובכלם היה שלם· ועוד ולהורות כי יש חכמים רבים שהם קשי' להורות אחרי' והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לא בחכמה על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכ' וחושבי מחשבו': ועשה

רשי

על הנשים· עם הנשים וסמוכין אליהן: חח· הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: כומז· כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקו' לאשה ורבו' פי' שם כומז כאן מקום זמה: וכל איש אשר נמצא אתו· תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו: טוו את העזים· היא היתה אומנות יתיר' שמעל גבי העזים טווין אותם: והנשיאי' הביאו· אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת ה המזבח בתחילה ו ובמלאכ' המשכן לא התנדבו בתחילה אלא כך אמ' נשיאי' יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו מ משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנא' והמלאכה היתה דים אמרו נשיאי' מה עלינו לעשו' הביאו את אבני ה השוהם וגו' לכך התנדבו בחנכת ה המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נ נחסרה אות משמם והנשיאם כתיב: חור· בנה של מרים היה: אהליאב

כלי וכלי י"ח בליש' וסי' ויבאו האנשים על הנשים· וכל כלי פתוח אשר· לא יהיה כלי גבר· ויקח מקלו בידו· והבית בהבנותו· כשלם הבשר: אך לא יעשה בית יי'· בבו· ומוציא כלי למעשהו· והביאו את כל אחיכם· שאנן מואב מנעוריו· ונשחת הכלי אשר הוא עושה· אכלני הכבני נבוכד נצר· ואתה קח לך חטין·

ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יהוה למלאכת אהל מועד ולכל עבדתו ולבגדי הקדש: ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב וכל איש אשר הניף תנופת זהב ליהוה: וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים וערת אילם מאדמים וערת תחשים הביאו: כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת יהוה וכל אשר נמצא אתו עצי שטים לכל מלאכת העבדה הביאו: וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן את תולעת השני ואת השש: וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים: והנשאם הביאו את אבני השהם ואת אבני המלאים לאפוד ולחשן: ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים: כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה אשר צוה יהוה לעשות ביד משה הביאו בני ישראל נדבה ליהוה: פ

ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא יהוה בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה: וימלא אתו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה: ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף ובנחשת: ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכת מחשבת: ולהורת נתן בלבו הוא

ונפקו כל כנישתא דבני ישראל מן קדם משה: ואתו כל גבר דאיתרעי לביה וכל די אשלמת רוחיה יתיה איתיאו ית אפרשותא קדם יי לעבידת משכן זמנא ולכל פולחניה וללבושי קודשא: ואתו גבריא על נשיא כל דאיתרעי לביה איתיאו שירין ושבבין ועזקן ומחוך כל מן דדהב וכל גבר די ארים ארמות דדהבא קדם יי: וכל גבר דאישתכח עמיה תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי ומשכי דדיכרי מסמקי ומשכי ססגונא איתיאו: כל דארים ארמות כסף ונחש איתיאו ית אפרשותא קדם יי וכל די אשתכח עמיה אעי שטין לכל עיבידת פולחנא איתיאו: וכל אתתא חכימת לבא בידהא מעזלא ומיתן כד עזיל ית תכלא וית ארגונא ית צבע זהורי וית בוצא: וכל נשיא דאיתרעי לבהן עמהן בחוכמה עזלן ית מעזיא: ורברביא איתיאו ית אבני בורלא וית אבני אשלמותא לשקעא באפודא ובחושנא: וית בוסמא וית משחא לאנהרותא ולמשחא דרבותא ולקטורת בוסמיא: כל גבר ואתתא דאיתרעי לבהון יתהון לאיתאה לכל עיבידתא די פקיד יי למעבד בידא דמשה איתיאו בני ישראל נדבתא קדם יי: ואמר משה לבני ישראל חזו דרבי יי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה: ואשלים עמיה רוח נבואה מן קדם יי בחכמתא בסוכלתנו ובמדע ובכל עיבידא: ולאלפא אומנן למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא: ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עיבידת אומנן: ולאלפא יהב בליביה הוא

מרים ג' וסי' בספא אמטיאו חכימיא ורישיא

מסרה

ויקרא באזני קול גדול· והנה ששה אנשים· לא יערכנה זהב· יש זהב ורב פנינים· וכל יוצר יוצר חרש חפץ חמדה דכו' כמ"א כלי וסי' ויהי לחזקיהו עשר ו וכבוד הרבה· וכל תורת כהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכו' כלי וכלי וכל תרים' ותהלו' דכו' כלי וכלי כמ"ב מפורשים על פי הנבל· ולו הכין כלי מות: מרים ג' וסי' כל מרים תרומת כסף· כבוד חכמי' ינחלו· ארך אפים ורב תבונה· וחד ומרים ראשי· וסי' בלשון ארמי בספא אמטיאו חכימיא וראשיא: מלאכת העבדה ב' וסי' כל מרים תרומת כסף· ושלום בן קורא: בידיה ג' בקרייה וסי' וכל אשה חכמת לב· פרשה ציץ בידיה· ואולת בידיה תהרסנו: וימלא ט' נמסר בסד' שלח לך: רוח אלה' ח' בליש' וסי' והארץ היתה תהו· ותמצא כזה איש· ואמלא אתו רוח· וחברו וימלא· וישא בלעם את עיניו· כבראה ברוח· ועזריהו בן עודד היתה· ורוח אלהים לבשה את· וכל שמואל דכו' כמ"ח רוח יי' וסי' וצלח' עליך רוח יי'· ויקח שמואל· ותהי רוח יי' דותוסף המלחמה· רוח יי' דבר בי· ורוח יי' סרה: בתבונה חד מן זוגין קדמ' נסיב וי"ו בעני' ותניין לא נסיב וי"ו ולית דכו וסי' מצויין במסר' רבתא: ובדעת ה' בקריי' וסי' ואמלא אתו רוח אלהים ז וחברו וימלא· ובדעת צדיקים יחלצו· כי יש אדם שעמלו בחכמ' ובדע'· ובדע' חדרי' ימלאו: מחשב' ג' חס' וסי' לחשב מחשב'· וחברו ולחשב· עשי כל מלאכה וחשבי: לעשת י"ג חס' נמס' לעיל בריש סידרא: למלאתו ד' מל' וב' חס' נמסר בסדר כי תשא: ולהורות ב' חס' וי"ו כתר' וסי' נתן בלבו הוא ואהליאב· את בני ישראל:

ועשה · הנה בצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב : ויקרא · הא לקרבה נוסף כמו ולדבקה בו ואחכם גדול טעה שאמר כי כמוהו לשמור את בריתי לעמדה כי הוא מפיק הא ומלת עומד שומרת על כן הפי' לעמוד בה : ויקחו · את כל התרומה אשר הביאו · והם · ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר : ויבאו · אל אהל משה ויאמרו מרבים העם · אם ידי כותר כאשר מכל תלמידי השכלתי כאשר פירשתיו : ויעבירו קול · כמו ותעבור הרנה : והמלאכה · שהיתה עשויה · ואם דים שב אל כל החכמים : לכל המלאכה · שהיו צריכים לעשות : והותר · שם הפועל וטעם והותר הותירה : ויעשו · החל מהמשכן : משזר · בלשון ישמעאל אורך דעכי ריקדון מספר האחד בחשבון משונה מדרך לשון הקד' גם ככה הוא בלשון כשדי' משונה גם בלשון ישמעא' כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן והנה בחשבון שלשה בה"א סימן זכרי' וככה בחשבון ארבע' גם שמונה גם עשרה ומשם והלאה עד עשר והזכר בלא הה"א אחד עשר שני עשר תשעה עשר והנקבה בה"א רק בשנוי מלת עשרה שלא תתערב על לשון זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון שמונה תהיה בתי"ו לזכרים ו ולנקבות ושלשת האנשים האלה ושלשת נשי בניו והנה שמונה לזכרים כמשפט ושנוי לנקבה לות' שמונה כדרך עשתי עשרה · אולי טעם באמה היא הידועה אולי היתה כמדת בית ראשון שהיתה אצילה · תי"ו הלולאות סימן הנקבה ואחת לולה ובא תחת הא"ף הה"א ויש או' כי מזאת הגזרה הרה ללת : לאהל · להיות אהל · ומלת

עשי יו' כתיב יוד בקריאה וסי' מלא אתם חכמת לב · והיו שתותיה מדוכאים · ועתה אנחנו מאשרים · ועמך לרוב עשי · ועל ידם חיל צבא · ויתנו על ידי עשי המלאכה · תניינא דפסוק דד"ה · ויתיכו את הכסף הנמצא · ויעשו עשי המלאכה ותעל · וכל עשי מלאכת השדה · ברכו יי' מלאכיו · ברכו יי' כל צבאיו · יורדי הים

ואהליאב בן אחיסמך למטה דן : מלא אתם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב ורקם בתכלת ובארגמן בתולעת השני ובשש וארג עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת : ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב אשר נתן יהוה חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש לכל אשר צוה יהוה : ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב ואל כל איש חכם לב אשר נתן יהוה חכמה בלבו כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה לעשת אתה : ויקחו מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל למלאכת עבדת הקדש לעשת אתה והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר : ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר המה עשים : ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה אשר צוה יהוה לעשת אתה : ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא : והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אתה והותר :

ס ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני כרבים מעשה חשב עשה אתם : ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לכל היריעת : ויחבר את חמש היריעת אחת אל אחת וחמש יריעת חבר אחת אל אחת :

ואהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן : אשלים עמהון חכימות לבא למעבד כל עבידת נגרי ואומן וצייר בתכלא ובארגונא בצבע זהורי ובבוצא ומחי עבדי כל עבידא ומלפי אומנון : ועבד בצלאל ואהליאב וכל גבר חכים לבא די הב יי חוכמתא וסוכלתנותא בהון למידע למעבד ית כל עביד פולחן קודשא לכל די פקיד יי : וקרא משה לבצלאל ולאהליאב ולכל גבר חכים לבא די יהב יי חוכמתא בלביה כל דאתרעיה לביה למקרב לעבידתא למעבד יתה : ונסיבו מן קדם משה ית כל אפרשותא די איתיאו בני ישראל לעבידת פולחן קודשא למעבד יתה ואינון מייתן ליה עוד נדבתא בצפר בצפר : ואתו כל חכימיא דעבדין ית כל עבידת קודשא גבר גבר מעבידתיה דאינון עבדין : ואמרו למשה למימר מסגן עמא לאיתאה מסת פולחנא לעבידתא דפקיד יי למעבד יתה : ופקיד משה ואעברו כרוז במשריתא למימר גבר ואתתא לא יעבדון עוד עבידתא לאפרשות קודשא ופסק עמא מלאיתאה : ועבידתא הות מסת לכל עבידתא למעבד יתה ויתרת :

ועבדו כל חכימי לבא בעבדי עבידתא ית משכנא עסר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן עבד יתהין : אורכא דיריעתא חדא עסרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא : ולפיף ית חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפיף חדא עם חדא :

רשי

אהליאב · משבט דן מן הירודין שבשבטי מבני השפחו' והשוהו המקום לבצלאל ל למלאכת המשכן ו והוא מגדולי השבטים לקיים מה שנא' ולא נכר שוע לפני דל : מדי העבודה · יותר מכדי צורך העבודה : ויכלא : לשון מניעה · והמלאכה היתה דים לכל המלאכה · ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של מ משכן לעשות אותה ולהותר : והותר · כמו והכבד את לבו והכות את מואב : ויעש

מסרה

באניות · תועבת יי שפתי שקר · ואדעה כי בניות הלוים · אשקל על ידי עשי · וכל שרי המדינות מנשאים · ומן ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא חזקו עד סוף דספר דכו : בהמה ג' וסי' מסר סו' פרש' ואתה תצוה : אשר צוה יי' ג' ספ נמסר לעיל בהאי סידרא : בבקר בבקר י"ג נמסר בישעיה סימן נ' גבי הפטרת והיה עקב : המה עשים ה' וסי' ממלאכתו אשר המה עשים · כן המה עשים גם לך שמואל · האינך ראה מה המה עשים ד דירמיה · תועבו גדלו' אשר המה עשים יחזקאל · כי עגבי' בפיהם המה עשים יחזקאל : מרבים ג' וסי' העם להביא · כי יש דברים מרבים הבל · גם בימים ההם מרבים · וחד ומרבים בנים ובני בנים : והמלאכה ג' וסי' היתה דים · והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה : והמלאכ' לא ליום אחד :

דים ג' וסי' והמלאכה היתה דים · הלא יגנבו דים · דעובדי' השחיתו דים · דירמיה · והותר ג' בקריאה וסי' והמלאכה היתה דים · כי כה אמר יי' אכול והותר · והותר עד לרוב : בעשי ג' וסי' ויעשו כל חכם לב · לדוד אל תתחר במרעים · פני' בעשי רע : ותכלת וארגמן ה' דסמי' וסי' ואת האבנט וחברו · ואת המשכן תעשה · ויעשו כל חכם לב בעשי · ותכלת וארגמן דריש פסו' דסדר תרומה · וחברו דויקהל : ה' זוגין מן ב"ב בענין מתחלפין בטעמ' וסי' וקחו איש מחתתו · ויקחו איש מחתתו · ואם יראנה הכהן · ואם יראה הכהן · ארך היריעה האחת שלשי' · ארך היריעה האחת שמנה · ויט משה את ידו · ויט משה · ויאמר יי' אל יהושע נטה ידך בכידון · ויאמר יי' אל יהושע · וסי' בלשון ארמי אינש בבחתיתא · כהנא בנגעא · תלתין יריעת' · משח בידא · רברבני בחוטרא : האחת ג' קמצין נמס' בסד' תרומ' : אחת אל אחת ב' וסי' ויחבר את חמש היריע' · והלכו ישבי אחת אל אחת :

ארך כל ארך דבוא בטעם מוכח ודעבית בטעם גרש וסי' דפקיד יתיב ודעביד קאים והוא חד מן ה' זוגין מן ב' ב' בענין מתחלפין בטעמא וסי' אינש בבחתיתא כהנא בנגעא תלתין יריעתא משחא בידא רברבני בחוטרא :

לאהל ה' מיודין נמסר בסדר תרומה ׃ יריעת כולם חס' וי"ו בליש' במ"ה וסי' הרחיבי מקום אהלך · ירגזון יריעות ארץ מדין · את עזובה אשה ואת יריעות · וארון ברית יי' בתוך · דד"ה · כיריעות שלמה ׃ להית ח' חס' בליש' נמס' בסדר וישמע יתרו ׃ מכסה ב' פתחין וסי' ויעש מכסה · ועשית מכסה ׃ לאהל ג' וסי' נמסר בסד' תרומה ׃ ידת ג' חסרים בליש' וסימ' וארבע ידת · ושתי ידת לקרש דמשכנא תניינא · וידת מזה ומזה ׃ קדמא דצואת ·

ויעש ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה במחברת כן עשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית ׃ חמשים ללאת עשה ביריעה האחת וחמשים ללאת עשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מקבילת הללאת אחת אל אחת ׃ ויעש חמשים קרסי זהב ויחבר את היריעת אחת אל אחת בקרסים ויהי המשכן אחד ׃ פ

ויעש יריעת עזים לאהל על המשכן עשתי עשרה יריעת עשה אתם ׃ ארך היריעה האחת שלשים באמה וארבע אמות רחב היריעה האחת מדה אחת לעשתי עשרה יריעת ׃ ויחבר את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד ׃ ויעש ללאת חמשים על שפת היריעה הקיצנה במחברת וחמשים ללאת עשה על שפת היריעה החברת השנית ׃ ויעש קרסי נחשת חמשים לחבר את האהל להית אחד ׃ ויעש מכסה לאהל ערת אילם מאדמים ומכסה ערת תחשים מלמעלה ׃ ס

ויעש את הקרשים למשכן עצי שטים עמדים ׃ עשר אמת ארך הקרש ואמה וחצי האמה רחב הקרש האחד ׃ שתי ידת לקרש האחד משלבת אחת אל אחת כן עשה לכל קרשי המשכן ׃ ויעש את הקרשים למשכן עשרים קרשים לפאת נגב תימנה ׃ וארבעים אדני כסף עשה תחת עשרים הקרשים שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו ושני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו ׃ ולצלע המשכן השנית לפאת צפון עשה עשרים קרשים ׃ וארבעים אדניהם כסף שני אדנים תחת הקרש האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד ׃ ולירכתי המשכן ימה עשה ששה קרשים ׃

ועבד ענובין דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בספתא דיריעתא בסטרא בית לופי תנינא ׃ חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנינא מכונן ענוביא חדא לקבל חדא ׃ ועבד חמשין פורפין דדהב ולפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא והות משכנא חד ׃

ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדא עסרי יריען עבד יתהין ׃ אורכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי יריען ׃ ולפיף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד ׃ ועבד ענובין חמשין על ספתא דיריעתא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא דיריעתא דבית לופי תנינא ׃ ועבד פורפין דנחש חמשין ללפפא ית משכנא למהוי חד ׃ ועבד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי וחופאה דמשכי ססגונא מלעילא ׃

ועבד ית דפיא למשכנא דאעי שטין קיימין ׃ עסר אמין אורכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד ׃ תרין צירין לדפא חד משלבין חד לקביל חד כן עבד לכל דפי משכנא ׃ ועבד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עיבר דרומא ׃ וארבעין סמכין דכסף עבד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ׃ ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עבד עסרין דפין ׃ וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד ׃ ולסיפי משכנא מערבא עבד שיתא דפין ׃

אבן עזרא

ומלת לברוח · מהבנין הקל וטעם כמו מבריח שהוא מהבנין הכבד כמו ירה ויורד ורבים ככה ׃

ויעש

תחת עשרים הקרש · תניין קרשים · קדמא עשרים קרש לפאת נגבה · תניין עשרים קרשים · קדמא ולצלע המשכן קרש · תנין עשה עשרים קרשים ׃

קרמ' ויחדו יהיו תמים על ראשו · תניין אל: ויחדו ג' וסי' יהיו תמים · וחברו · ויחדו כלם יכליון: מלמטה ו' פתח וחד קמץ תחת כרכב קמץ · ושאר פתח · וסי' נמסר בסדר תרומה: קדמ' כן יהיה לשניהם לשני המקצעת · תניין כן עשה לשניהם: קרמ' לקרשי צלע המשכן האחד · תניין האחת: והיו ב' סבירין ויהיו וסי' והיו תואמים מלמטה · והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף: כולהון שני אדנים תחת הקרש האחד ·

רשי

ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו: כנוב

אבן עזרא

ויעש בצלאל. בעבור כבוד הארון גם הוא עשה כל כלי הקדש · והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם · ואח' כך הזכיר כלי הקדש והזכיר שמן המשחה עם קטורת הסמי' כי יש בשמי' בשמן המשחה גם בקטורת הסמים:

וכית

ושני קרשים עשה למקצעת המשכן בירכתים: והיו תואמם מלמטה ויחדו יהיו תמים אל ראשו אל הטבעת האחת כן עשה לשניהם לשני המקצעת: והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים שני אדנים שני אדנים תחת הקרש האחד: ויעש בריחי עצי שטים חמשה לקרשי צלע המשכן האחת: וחמשה בריחם לקרשי צלע המשכן השנית וחמשה בריחם לקרשי המשכן לירכתים ימה: ויעש את הבריח התיכן לברח בתוך הקרשים מן הקצה אל הקצה: ואת הקרשים צפה זהב ואת טבעתם עשה זהב בתים לבריחם ויצף את הבריחם זהב: ויעש את הפרכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חשב עשה אתה כרבים: ויעש לה ארבעה עמודי שטים ויצפם זהב וויהם זהב ויצק להם ארבעה אדני כסף: ויעש מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רקם: ואת עמודיו חמשה ואת וויהם וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב ואדניהם חמשה נחשת: פ

לז

ויעש בצלאל את הארן עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו: ויצפהו זהב טהור מבית ומחוץ ויעש לו זר זהב סביב: ויצק לו ארבע טבעת זהב על ארבע פעמתיו ושתי טבעת על צלעו האחת ושתי טבעת על צלעו השנית: ויעש בדי עצי שטים ויצף אתם זהב: ויבא את הבדים בטבעת על צלעת הארן לשאת את הארן: ויעש כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה: ויעש שני כרבים זהב מקשה עשה אתם משני קצות הכפרת:

ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון: והוו מכוונין מלרע וכחדא הוו מכוונין ברישיהון בעזקתא חדא כן עבד לתרויהון לתרתין זוין: והוו תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תרין סמכין תחות דפא חד: ועבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי משכנא לסופיהון מערבא: ועבד ית עברא מציעאה לאעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי: וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא: ועבד ית פרוכתא דתכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה צורת כרובין: ועבד לה ארבעא עמודי שטין וחפנון דהבא וויהון דהבא ואתיך להון ארבעא סמכין דכסף: ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציור: וית עמודוהי חמשא וית וויהון וחפא רישיהון וכיבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא דנחשא:

ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: וחפהי דהב דכי מגיו ומברא ועבד ליה זיר דדהב סחור סחור: ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתיה ותרתין עזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא: ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: ואעיל ית אריחיא בעיזקתא על סטרי דארונא למיטל ית ארונא: ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה: ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפורתא:

מסורה

כב"א בסדר ויקהל שני אדני' שני אדנים: בריחם כולם חס' יו"ד תניין כב"א מ"ל דמ"ל וסי' ונסב חוכה ומגדלים דלתים ובריחים: לברח ג' וחס' סי' לברח בתוך הקרשים · למה נחבאת לברח · על כן קדמתי לברח: כרבים כל אוריה חס' וי"ג חס' בנבי' וכתו' וסי' נמסר בסדר תרומה: עמודיו ד' מ"ל וסי' ואת עמודיו חמשה · ויקם משה את המשכן · וזאת משמרת משאם · עמודיו עשת כסף: ראשיהם י"ג וסי' וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב · וצפוי ראשיהם כסף · וצפוי ראשיהם וחשוקיהם · וצפה ראשיה' וחשק אותם · וישיבו את ראשיה בדודי · נשוי על ראשיהם · ויעלו עפר על ראשיהם · וכל ראשיה קרחה · ויתנו את חרבותם תחת ראשיה' · בסוס וכסו את ראשיהם · כח עצמו ראשיהם · ראשיהם מאתים · דדה · ויזרקו עפר על ראשיהם השמימ': וחשקיהם כולהון חס' ו"ו בכ"ב מ"ל וסי' ו והאדני' לעמד' · ולפאת ים קלע':

ויבא נ"א וסי' ויבא אל האדם · קין מפרי האדמה · ולא מצאה היונה · ויבא לאמו · הגישה לי · ויעש גם הוא · ויחרד יצחק · ויקח את לאה · וילך ראובן · את דבתם · ביתה יוסף · וחברו · את יעקב אביו · וילקט יוסף · ויבא ידו בחיקו · את הבדים בטבעות · וחברו · את הארן · את המשכן · ויצעקו אל יי' · וישם באפר · ויקם דוד וילך הוא ויבא · ויקרא יהונתן לדוד · ויקם יואב וילך גשורה · ויקם שמעי ויחבש את · ותשלם כל המלאכ' · ויבא את קדשי דוד אביו · ויהי המלך עובר · ויבא הספר אל מלך · ואיש בא מבעל שלישה · ובשנה השביעית שלח יהוידע · ויבא מלך אשור מבבל · דמלכ' · ויבא את כל הכהנים · ויתר דברי יחזקיהו דמלכים · וגם הוא חכם ובא רע · ויבאו עשי יי' באשר · ויבא אתי אל פתח החצר · ויבא אתי אל פתח שער · אתי אל חצר בית · ויקח מזרע המלוכה · אבר נא לבית חמרי · אתי שמה והנה איש · בעשרים וחמש שנה לגלותינו · ויקרא יעבץ לאלהי ישראל · ותשלם כל המלאכה דד"ה · ויבא את קדשי אביו · ויהי אחרי בא אמציהו · ויבא את הכהנים · ויבא יי' עליהם את שרי · ויבא שפן את הספר · שאל ויבא שלו · הלא כה עשו אבתיכם · ויתאפק המן הני' דפסוק:

קצותו ל״ג כתכן תרין מ״ן וסי׳ נמסר בסדר פקודי : ויהיו הכרבים פרשי ונו׳ חד מן י״ד פסו דאית כהון על אל אל נמסר בסדר וישמע יתרו : בתים לבדים ב׳ ובענין וסי׳ לעומת המסגרת היו הטבעת · ויצק ארבע טבעת בארבע הקצות : ויעש את כל הכלים י״ד פס׳ אית בהון את את ואת ואת ואת וסי׳ ולקחת את כל החלב · ויעש את כל הכלים · את אלה מהם · תתנו עליו את כל כליו · ויאמר י״י אל יהושע אל תירא · ולפני אהרן

כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת עשה את הכרבים משני קצוותו : ויהיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפרת היו פני הכרבים : פ

ויעש את השלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קמתו : ויצף אתו זהב טהור ויעש לו זר זהב סביב : ויעש לו מסגרת טפח סביב ויעש זר זהב למסגרתו סביב : ויצק לו ארבע טבעת זהב ויתן את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו : לעמת המסגרת היו הטבעת בתים לבדים לשאת את השלחן : ויעש את הבדים עצי שטים ויצף אתם זהב לשאת את השלחן : ויעש את הכלים אשר על השלחן את קערתיו ואת כפתיו ואת מנקיתיו ואת הקשות אשר יסך בהן זהב טהור : פ

ויעש את המנרה זהב טהור מקשה עשה את המנרה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה היו : וששה קנים יצאים מצדיה שלשה קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני : שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח ושלשה גבעים משקדים בקנה אחד כפתר ופרח כן לששת הקנים היצאים מן המנרה : ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה : וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים ממנה : כפתריהם וקנתם ממנה היו כלה מקשה אחת זהב טהור : ויעש את נרתיה שבעה ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור : ככר זהב טהור עשה אתה ואת כל כליה : פ

כרובא חד מסיטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפורתא עבד ית כרוביא מתרין סטרוהי : והוו כרוביא פריסין גדפיהון לעילא מטלין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד לקבל כפורתא הוו אפי כרוביא : ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה : וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה זיר דדהב סחור סחור : ועבד ליה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ועבד זיר דדהב לגדנפיה סחור סחור : ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית עזקתא על ארבע זיויתא די לארבע רגלוהי : לקביל גדנפא הואה עזקתא אתרא לאריחיא למיטל ית פתורא : ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא למיטל ית פתורא : ועבד ית מניא דעל פתורא ית מגיסוהי וית בזיכוהי וית מכלתיה וית קשותא די אתנסך בהין דהב דכי : ועבד ית מנרתא דדהב דכי נגיד עבד ית מנרתא שידה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מינה הוו : ושיתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא : תלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן כן לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא : ובמנרתא ארבעא כלידין מציירין חזורהא ושושנהא : וחזור תחות תרין קנין דמינה וחזור תחות תרין קנין דמינה וחזור תחות תרין קנין דמנה לשית קנין דנפקין מנה : חזוריהון וקניהון מנה הוו כולה נגידא חדא דדהב דכי : ועבד ית בוצינהא שבעא וציביתהא ומחתיתהא דדהב דכי : ככרא דדהב דכי עבד יתה וית כל מנהא :

הכהן · ויתן להם · ולבני גרשן · וממטה גד · ויעלו המטת · וישמע בן הדד · וחמדו דדברי הימים · ויתנו להם · ואחריה לקח · ויבאו פנימה : כהן י״ח טו׳ קמץ וג׳ פתח וסי׳ בסדר והיה כי תבא : סימן בקצה בשוא תחת הב׳ או בפתח נמסר פרשת תרומה :

נבוב לחות. נבוב הוא חלול וכן ועביו שלש אצבעות נבוב: נבוב לוחות. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: במראות הצובאות: בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצובאות ו ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש ר' תנחומא וכן תרגם אונקלו' במחזית נשיא וכן תרגו' של מראות מיריו בלע"ז וכן מצינו בישעי' והגליונים מתרגמינן מחזייתא: אשר צבאו. להביא נדבתן: לשמות

גביע הגביע כול מל' יוד גבעים כלם חס' יוד קדמ': חמש ב"ח קמצין נמסר בסדר תרומה: גגו לגגו ד' נמסר בסדר תצוה: קירתיו ד' ב' מל' וב' חס' נמסר בסדר תצוה: לשאת כ"ד בקריי וסי' כד"ה א' ריש סי' ט"ו: סירת כל הסירת דאורי' חס' ו"ו כל הסירות דמלכים מלאים דמלאים ואת הסרת קדמ' דירמיהו חס' דחס' כתיב: נבוב

וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ס

לח וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ׃ וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס

וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס

וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה׃ עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃

ד' כלית' ב' מל' וב' חס' · ל' · ל' · ל' · כל אחריו' חס' נמא' דנכורים · ל' · ל' · ג' · ל' · ו' · ל' · ג' · ל' · ג' מל' בתור · ד' ב' חס' וב' מל' לית חס' ויתר מל' · ד' מל' בענין · ד' מל'

ועבד ית מדבחא דקטורת בוסמיא דאעי שטין אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע ותרתין אמין רומיה מניה הואה קרנוהי׃ וחפא יתיה דהב דכי ית איגריה וית כותלוהי סחור סחור וית קרנוהי ועבד ליה זיר דדהב סחור סחור׃ ותרתין עזקן דדהב עבד ליה מלרע לזיריה על תרתין זויתיה על תרין סטרוהי לאתרא לאריחיא למיטל יתיה בהון׃ ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא׃ ועבד ית משחא דרבותא קודשא וית קטורת בוסמיא דכי עובד בוסמנו׃ ועבד ית מדבחא דעלתא דאעי שטין חמש אמין אורכיה וחמש אמין פותיה מרבע ותלת אמין רומיה׃ ועבד קרנוהי על ארבע זויתיה מניה הואה קרנוהי וחפא יתיה נחשא׃ ועבד ית כל מני מדבחא ית פסכתרותא וית מגרופיתא וית מזרקיא וית צנוריתא וית מחתיתא כל מנוהי עבד נחשא׃ ועבד למדבחא סרדא עובד מצדתא דנחשא תחות סובביה מלרע עד פלגיה׃ ואתיך ארבע עזקתא בארבע זויתא לסרדא דנחשא אתרא לאריחיא׃ ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון נחשא׃ ואעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי מדבחא למיטל יתיה בהון חליל לוחין עבד יתיה׃ ועבד ית כיורא דנחשא וית בסיסיה דנחשא במחזית נשיא דאתיין לצלאה בתרע משכן זימנא׃ ועבד ית דרתא לרוח עיבר דרומא סרדי דרתא דבוץ שזיר מאה באמין׃ עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין דנחשא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף׃ ולרוח צפונא מאה אמין עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין דנחשא ווי עמודיא וכיבושיהון דכסף׃

אבן עזרא

ובית במראות תחת תי"ו כי נכון הוא בלשון הקדש כמו והנותר בבשר ובלחם וככה בלשון ישמעאל. וטעם הצובאות כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם הם הנזכרים בספר ישעיהו כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות רק באות יום יום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד כי היו רבות ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה רק נעשה בכל המראות שהביאו והכן שהוא המכון לעולם הוא כמדת הכיור וכן המשפט ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כמו הפנים על כן קרא לפאת ים ירכים ויקרא הקרובים אל הפתח כתפיים ככתפות איש׃

לחת ב' וסי' תעשה. עשה: כיור הכיור ג' מל' נמס' בריש סדר כי תשא: במראת ד' ב' חס' וב' מל' נמסר בסדר ויגש: עמודיהם ד' מל' ובענין וסי' עמודיהם עשרים דריש פסו'. ולפאת צפון מאה. ולפאת ים קלעים. קלעים חמש עשרה ר"פ: העמדים י"א חס' כלי' וסי' ווי העמדי' קדמ' · ותניי' ולפא' ים קלע' · והאדני' לעמדים נחשת קדמ' דפסו' · והניחה את' והמשני העמדים · ועמדים ועב על פניהם · ויקם את העמדים דמלכים · עמדים שנים · אל העמדים ועל הים דירמי' · ועמדי' אל האלי' · ויעש שרשרו' לדבי'

תנועת אב המון בהניעך לראש
לשם והודה :
אלה פקודי :

לעמות קלעי החצר · כמדת קלעי החצר :
חסלת ויקהל

אלה

פקודי · הטעם פקודי הכלים כי מלת משכן מללת הכל ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון שהם לוחות העדות והנה אחז דרך קצר׳ ותהו האמת בעבור מכתב אלהים · וטעם עבודת הלוים שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליה איתמ׳ כי הגרשוני׳ והמררים הלוים על יד איתמר שהיה פוקד בשמות כלי משאם · ובצלאל · הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן : כל הזהב · אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופ׳ והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם ככה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת ואין זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ וכן מזבח הקטורת והשלחן והברי׳ והקרשי׳ והבריחים מצופים זהב הם כלם והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף ה הכפורים והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים וזה לזכרון לבני ישר׳ ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן :
וכסף

אלה

פקודי · בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף לזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו : המשכן משכן שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני ח חרבנין על עונותיהן של ישראל : משכן העדות · עדות לישרא׳ שויתר להם הקדוש ברוך הוא על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם : עבודת הלוים · פקודי המשכן וכליו היא ע עבודה המסורה ללוי׳ במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש ל למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפרשת נשוא : ביד איתמר · הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו : ובצלאל בן אורי עשה את כל אשר צוה יי׳ את משה · אשר צוה אין כתוב כאן אלא כל אשר צוה יי׳ את משה אפילו ד דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנ׳ למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחילה כלים ואחר כך משכן אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחילה בית ואחר כך משים כלי׳ בתוכו אמר לו כך ש שמעתי מפני הקדוש ברוך הוא אמ׳ לו משה בצלאל הייתכי בצל אי כך צוה לי הקדוש ברוך הוא וכך עשה המשכן תחילה ואחר כך עשה כליו : הככר · ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר מאה ועשרים מנה והמנה כ״ה סלעי׳ הרי ככר של קדש ש שלשת אלפים שקלים לפי׳ מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם משלשת אלפים שאין מגיעין לככר :
בקע

לעמדים כ׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וס׳ והאדנים לעמדים נחשת · עשה ווים לעמדים · בתר מל׳ : צפוי רצפוי ה׳ וס׳ וצפוי ראשיהם כסף · וחברו · רקועי פחים צפוי · וירקועים צפוי למזבח · צפוי פסילי כספך : עמדי ב׳ חס׳ וס׳ והאדנים לעמדים · כל עמדי החצר סביב : וקומה ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וס׳ וקמה חמש אמות ברחב · וחברו

ולפאת־ים קלעים חמשים באמה עמודיהם עשרה ואדניהם עשרה ווי העמדים וחשוקיהם כסף : ולפאת קדמה מזרחה חמשים אמה : קלעים חמש־עשרה אמה אל־הכתף עמודיהם שלשה ואדניהם שלשה : ולכתף השנית מזה ומזה לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה : כל־קלעי החצר סביב שש משזר : והאדנים לעמדים נחשת ווי העמודים וחשוקיהם כסף וצפוי ראשיהם כסף והם מחשקים כסף כל עמדי החצר : ומסך שער החצר מעשה רקם תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר ועשרים אמה ארך וקומה ברחב חמש אמות לעמת קלעי החצר : ועמדיהם ארבעה ואדניהם ארבעה נחשת וויהם כסף וצפוי ראשיהם וחשקיהם כסף : וכל־היתדת למשכן ולחצר סביב נחשת :

ולרוח מערבא סרדין חמשין אמין עמודיהון עסרא וסמכיהון עסרא ווי עמודיא וכבושיהון כסף : ולרוח קידומא מדינחא חמשין אמין : סרדין חמש עסרי אמין לעברא עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא : ולעברא תנינא מכא ומכא לתרע דרתא סרדין חמש עסרי אמין עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא : כל־סרדי דרתא סחור־סחור דבוץ שזיר : וסמכיא לעמודיא דנחשא ווי עמודיא וכבושיהון כסף וחפוי רישיהון דכסף ואנון מכבשין כסף כל עמודי דרתא : ופרסא דתרע דרתא עובד צייר תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר ועסרין אמין אורכא ורומא בפותיא חמש אמין לקביל סרדי דרתא : ועמודיהון ארבעא וסמכיהון ארבעא דנחשא וויהון כסף וחפוי רישיהון וכבושיהון כסף : וכל סכיא למשכנא ולדרתא סחור סחור דנחשא :

קכב סנואה סימן :

ס ס ס

אלה

פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על־פי משה עבדת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן : ובצלאל בן־אורי בן־חור למטה יהודה עשה את כל־אשר־צוה יהוה את־משה : ואתו אהליאב בן־אחיסמך למטה־דן חרש וחשב ורקם בתכלת ובארגמן ובתולעת השני ובשש : כל־הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש :

ס ס ס

אלין

מניני משכנא משכנא דסהדותא די אתמניאו על־מימרא דמשה פולחן ליואי בידא דאיתמר בר־אהרן כהנא : ובצלאל בר־אורי בר־חור לשבטא דיהודה עבד ית כל די פקיד יי׳ ית־משה : ועמיה אהליאב בר־אחיסמך לשבטא דדן נגר ואומן וצייר בתכלא ובארגונא ובצבע זהורי ובבוצא : כל־דהבא דאתעביד לעיבידתא בכל עיבידת קודשא והוה דהב אפרשותא עסרין ותשע ככרין ושבע מאה ותלתין סלעין בסלעי קודשא :

מ״ל : סימן פרשת ויקהל קדמ׳ ואת מכסה · ואת קרשיו · ואת אדניו · ואת בדיו · ואת פרכת · ואת בדיו ואת כל כליו ואת · ואת מנרת · ואת כליה · ואת נרותיה · ואת שמן · ואת מזבח · ואת בדיו · ואת שמן · ואת קטרת · ואת מסך · ואת מכבר · ואת כל כלי · ואת כנו · ואת אדניה · ואת מסך · ואת יתדת · ואת מיתריהם · ואת בגדי בניו : ז׳ פסו׳ דאית בהון תרין מלין חד קמץ וחד פתח וסי׳ את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי · אשר רכש מקנ׳ קנינו אשר רכש · המשכן משכן העדות אשר פקד · והמכתב מכתב אלהי׳ הוא חרות · טוב ברע או רע בטוב ואם המר · כל המרכב אשר ירכב עליו · והמנהג כמנהג יהוא · ונכסר גם בסדר ויצא : וזהב ד׳ חטפין פתחין בקרייה וסי׳ כל הזהב העשוי · כפות זהב שתים עשרה · ויהי כל זהב התרומה · ויצף את הבית אבן וא׳ וזהב הארץ ההיא טוב · ומטמש אב וסי׳ בספר רבתא :

רשי

בקע. הוא שם משקל מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישר' וכך עלה מנינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפי שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשת אלפי' וחמש מאות וחמשים חצאין שלים אלף ושבע מ מאות וחמשה ושבעים שקלי: לצקת. לאתכא את אדני הקדש של קרשי המשכן שהם ארבעי' ושמנה קרשי' ולהן תשעים וששה אדנים ואדני הפרוכת ארבעה הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתוב בהם: וצפה ראשיהם. של עמודי' מהם שבכולן כתוב וציפה ראשיהם ו וחשוקיהם כסף: ומן התכלת והארגמן וגו'. שש לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש ב בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: וירקעו. כמו לרוקע הארץ כתרגומו ו ורדידו טסין היו מ מרדדין מן הזהב אשטנדר"א בלע"ז טסין דקו' כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדין הטסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילים מעורבת עם כל מין ומין בחשן והאפוד שנ' בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטן כ כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד: ואת

אבן עזרא

וכסף. הנה ידענו מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלים והעד וכסף פקודי העדה: בקע. חצי שקל וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו: לכל העובר. שעברו עליו עשרי' שנה שלמות וכבר הזכרתי טעם זה: לצקת. מבעלי היו"ד כמו לרדת: ואת. שלא השלים ככר: ונחשת. גם הזכיר כלי הנחשת: ובגדי השרד. הם הנזכרים בפרשת במדבר כימי כי כזה השם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו ועל הפרכת כסוי עור תחש ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת ועל דרך הסברא כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך ואם ירד גשם יסירהו ויעמוד עליו כסוי עור תחש ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב וארגמן על מזבח העולה ועל הכל עור תחש. ואח' שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהו' הכהן הגדול והחל לפרש אותם: ויעשו את האפוד. איך שמו הזהב בתוך התכלת. וטעם ויעשו את אבני השוהם כדרך יתקון כמו וימהר לעשות אותו. ומלת

מסורה (קטנה)

בקע ב' וסי' משקלו. לגלגלת: לגלגלת ג' נמסר פרשת בשלח: למאת הככר ב' וסי' למאת הככר ככר לאדן. ובה לעשות למאת הככר: לאדן ל': האלף ג' וסי' ואת האלף ושבע המאות. ויצלע האלף היבוסי היא ירושלם. כרמי שלי לפני האלף לך שלמה. וחד תביא לשר האלף: ואת מזבח ט' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו.

תורה

וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקדש: בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן: ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה וים לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אתם: ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל: ויעש בה את אדני פתח אהל מועד ואת מזבח הנחשת ואת מכבר הנחשת אשר לו ואת כל כלי המזבח: ואת אדני החצר סביב ואת אדני שער החצר ואת כל יתדת המשכן ואת כל יתדת החצר סביב: ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה יהוה את משה: פ ויעש את האפד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר: וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש מעשה חשב: כתפת עשו לו חברת על שני

(מסורה בשוליים: ב' ובעניין · ל' ג' · ל' · ל' · ב' · ל' ג' · ל' · ל' ומל' · ל' · ס' · לט · ל' · ל' · ל' · ב' ויד יקן)

תרגום אונקלוס

וכסף מניני כנישתא מאה ככרין ואלף ושבע מאה ושבעין וחמש סלעין בסלעי קודשא: תקלא לגולגלתא פלגות סלעא בסלעי קודשא לכל דעבר על מנייניא מבר עסרין שנין ולעילא לשית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: והוה מאה ככרי כספא לאתכא ית סמכי קודשא וית סמכי פרוכתא מאה סמכין למאה ככרין ככרא לסמכא: וית אלף ושבע מאה ושבעין וחמשא עבד ווין לעמודיא וחפי רישיהון וכבש יתהון: ונחש ארמותא שבעין ככרין ותרין אלפין וארבע מאה סלעין: ועבד בה ית סמכי תרע משכן זימנא וית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דיליה וית כל מני מדבחא: וית סמכי דרתא סחור סחור וית סמכי תרע דרתא וית כל סכי משכנא וית כל סכי דרתא סחור סחור: ומן תכלא וארגונא וצבע זהורי עבדו לבושי שמושא לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי קודשא די לאהרן כמא די פקיד יי ית משה: ועבד ית איפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ורדידו ית טסי דדהבא וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו ארגונא ובגו צבע זהורי ובגו בוצא עובד אומן: כתפין עבדו ליה מלפפי על תרין

מסרה

ודבתריה' ואת השלחן. ואת כל כליו. ודבתריה. ואת מזבח הקטרת דויקהל. ויעש בה את אדני. ואת מזבח הזהב דויביאו. ואת מזבח עלה שם פתח' ויעש שלמה את כל הכלים: וקצץ א"ב מן ב' ב' וא' וחד א' וסי' ואלכה הנה את נשי. ואלכה. ויאמר אבנר אל דוד אקומה. אלכה. אני אמרתי בדמי ימי. ואדיריה'. שלחו צעוריה' למים. ואדיריה'. ועל ידם החזיקו הקוצין. אדיריהם. מחזיקים על אחיהם. ובמלאת. ימי טהרה לבן או. ובמלאת' הימים האלה עשה המלך. במלאת ספקו יצר לו. וגדל. יי' ארך אפים וגדול כח ונקה לא. וגדל. חנון ורחום יי' ארך אפים. גדל חימה נשא ענש. ובהקבץ. ויהי בהשמע דבר המלך ודתו. ובהקבץ. בתולות שנית. בהקבץ' עמים יחדו וממלכות לעבר. והכין. ידעתי יי' כי לא לאדם. והכין. הקעו בתקוע והכין' הכין. וצוו אתם לאמר

שאו לכם. ונבנה' כי תאמר אדום רששנו. ונבנה. ואמר אלהם אתה ראים. ונבנה. את החומה ותקשר כל בפתח תחת הול' ויסלף. ושחד לא תקח. ויסלף' לא תטה משפט. ויסלף. עיני יי' נצרו דעת. בפתח תחת הול'. ותנתן. ולקץ שנים יתחברו ובת מלך' והנתן: ויאמר המלך להעשות כן. בפתח תחת הול': ויושב' וידעו העם כלו אפרים. ויושב. ישמעאל ויענם. ויושב יוסף את אביו. בפתח תחת הול'. וזבדיהו. והנה אמריהו כהן הראש. וזבדיהו' ועמהם הלו' שמעיה. זבדיהו' ולמשלמיהו בנים זבדיהו. וחיו. וזאת עשו לחם וחיו. וחיו' ואזרעם בעמים ובמרחקים. חיו' ויהושע בן נון וכלב בן יפונה. ויתר. האל מעוזי חיל ויתר. ויתר. עמד וימודד ארץ. יתר. ויואל אלוה וידכאני. וישכן' ויגרש את האדם' וישכן' ויגרש מפניהם גוים. ישכן. ירדף אויב נפשי. וימות' והושיבו שנים אנשים וימות. ויאמרו אנשי העיר אל יואש. ימות' יחי ראובן ואל ימות. וירח. יי' את ריח הניחח. וירח. ויגש וישק לו. ירח' ועתה ישמע' נא אדני המלך. ובעת. אותה והדברנה. ובעת. ויהי לימים מימים. בעת. ועוד אני מדבר בתפלה. ולמה. ויאמר לה אלקנה אישה. ג' בפסו' ולמה ולמה למה. ולמועדים. יהי מארת. ולמעדים. כה אמר יי' צבאו' צום הרביעי' למועדים. עשה ירח. ומוראכם. וחתכם יהיה על' ומוראכם. לא יתיצב איש לפניכם. מוראכם. את יי' צבאות אתו תקדישו. ונבואה. יום בשורה הוא ואנחנו מחשים. ונבואה. הגידו ביהודה ובירושלם. נבאה. למשכנותיו. וסגרו. ואספו אספה אסיר. בישעיה. וסגרו. וסגרו דלתים בשוק. סגרו. עד הנגב סגרו. וקיצץ. וירקעו את פחי הזהב. וקיצץ. משבית מלחמו' עד. קיצץ. יי' צדיק קיצץ' ורחצו. יוקח נא מעט מים. ורחצו. ויאמר הנה אדני. רחצו. זכו הסירו רע' רחצו נקוד פתח. ותענה. אותם ותאמרנה יש. ותענה' הנשי' המשחקות. הענגה. חכמות שרותיה: בתוך חד מן כ' פסו' דאית בכל חד וחד ד' מלין דמיין קדמ' לא נסיב וי"ו וג' בתראי נסבין וי"ו נמסר בריש יחזקאל גבי פסו' ודמות פניהם פני אדם: תולעת השני ו' וסי' והם יקחו את הזהב. וכל אשה חכמת לב בידיה' מלא אתם חכמת לב. ואתו אהליאב בן אחיסמך. ומן התכלת והארגמן ותולע' השני וירקעו את פחי הזהב:

(הערות בשוליים: יד כל יד האיד כתו' בשין ויקהל · וביתוך לבמו' דאית מן חן ד' חין דמיין קדמ' נסיב וג' בתראי נסבין ...)

קצותיו ג׳ מלין כתיבן תרין וו״ן וסי׳ קצותו · כרוב אחד דכפרת משכן שני · קצותו דאפוד כתראה · עשוות · וחכש צאן עשוות · וקוו · שתו ושכרו וקוו · נטוות גרנן · ומגוות ברכה · עוון · וחכינו עד אור הבקר · עוון · את עוון עבדך · דד״ה · כעוון · הן בעוון חוללתי · עוונותיו ילכדונו הרשע · ולצוות עליה דאסתר · ומצוות · דואת שבת קדשך · העשוים לבעל : חבר חד מן ט״ו זוגין קדם׳ נסיב וי״ו ותניין לא נסיב וי״ו

קצותו חבר : וחשב אפדתו אשר עליו ממנו הוא כמעשהו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר כאשר צוה יהוה את־משה : ס

ויעשו את־אבני השהם מסבת משבצת זהב מפתחת פתוחי חותם על־שמות בני ישראל : וישם אתם על כתפת האפד אבני זכרון לבני ישראל כאשר צוה יהוה את־משה : פ

ויעש את־החשן מעשה חשב כמעשה אפד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר : רבוע היה כפול עשו את־החשן זרת ארכו וזרת רחבו כפול : וימלאו־בו ארבעה טורי אבן טור אדם פטדה וברקת הטור האחד : והטור השני נפך ספיר ויהלם : והטור השלישי לשם שבו ואחלמה : והטור הרביעי תרשיש שהם וישפה מוסבת משבצת זהב במלאתם : והאבנים על־שמת בני־ישראל הנה שתים עשרה על־שמתם פתוחי חתם איש על־שמו לשנים עשר שבט : ויעשו על־החשן שרשרת גבלת מעשה עבת זהב טהור :

ויעשו שתי משבצת זהב ושתי טבעת זהב ויתנו את־שתי הטבעת על־שני קצות החשן : ויתנו שתי העבתת הזהב על־שתי הטבעת על־קצות החשן : ואת שתי קצות שתי העבתת נתנו על־שתי המשבצת ויתנם על־כתפת האפד אל־מול פניו : ויעשו שתי טבעת זהב וישימו על־שני קצות החשן על־שפתו אשר אל־עבר האפד ביתה : ויעשו שתי טבעת זהב ויתנם על־שתי כתפת האפד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפד : וירכסו את־החשן מטבעתו אל־טבעת האפד בפתיל תכלת להית על־חשב האפד

סטרוהי מלפף : והמין תיקוניה די עלוהי מיניה הוא כעובדיה דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר כמא דפקיד יי ית־משה : ועברו ית־אבני בורלא משקען מרמצן ב דדהב גליפן כתב מפרש על־שמהת בני ישראל : ושוי יתהון על כתפי איפודא אבני דוכרנא לבני ישראל כמא די פקיד יי ית־משה : ועבד ית־חושנא עובד אומן כעובד איפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר : מרבע הוה עיף עבדו ית־חושנא זרתא אורכיה וזרתא פותיה עיף : ואשלימו ביה ארבעא סדרין דאבן טבא סדרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סידרא חד : וסדרא תנינא אזמרגדין שבזיז וסבהלום : וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עיגלא : וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנתירי משקען מרמצן דדהב באשלמותהון : ואבניא על־שמהת בני־ישראל אינין תרתא עסרי על־שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעזקא גבר על־שמיה לתרי עסר שבטין : ועברו על־חושנא תיכין מתחמן עובד גדילו דדהב דכי : ועבדו תרתין מרמצן דדהב ותרתין עזקן דדהב ויהבו ית־תרתין עזקתא על־תרין סטרי חושנא : ויהבו תרתין גדילן דדהב על־תרתין עזקתא על־סטרי חושנא : וית תרתין גדילן דעל־תרין ס סטרוהי יהבו על־תרתין מרמצתא ויהבינון על־כתפי איפודא לקביל אפוהי : ועבדו תרתין עזקן דדהב ושויאו על־תרין סטרי חושנא על־ספתיה די לעיברא דאיפודא לגיו : ועבדו תרתין עזקן דדהב ויהבינון על־תרין כתפי איפודא מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעילוי המיין איפוד : ואחדו ית־חושנא מעיזקתיה לעיזקת איפודא בחוטא ד דתכלא למהוי על־המיין איפודא

אבן עזרא

ומלת כליל תכלת · כלו תכלת והוא סמוך : ולת

מסרה

ולית דכו׳ נמסר במס׳ רבת׳ : טורי ג׳ מל׳ וסי׳ וימלאו בו ד׳ טורי ויבן את בית יער הלבנון · ויבן את החצ׳ סביב : חותם כול מלאי׳ בלוש׳ כמ״ז נמסר פרשת תצוה : ויהלם ג׳ נמסר בפרשת תצוה :

וישפה ג׳ וסי׳ והטור הרבעי · וחברו · בעדן גן אלהים היית : מוסבת ב׳ חס׳ וי״ו כתר׳ וסי׳ והטור הרביעי · מוסבת שם : שבט ג׳ חס׳ וסי׳ מעשה חרש אבן · והאבנים תהיין על · והאבנים על שמת בני : ואת שתי ו׳ וסי׳ וכמו השחר עלה · ויקם בלילה הוא · ואת שתי קצות שתי · וחברו · ויצל דוד ביום ההוא דצקלג׳ · יען אמרך את שני הגוים · וכל ואת שתי הכליות דכו׳ : אשר אל ח׳ נמסר בסדר תצוה : ויתנם ג׳ ב׳ וחס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ואת שתי קצות שתי העבתות · ויעשו שתי טבעת זהב · ויתנם לחק בישראל · דירמיה · בתר׳ מל׳ :

ואת פארי המגבעות · תפארת המגבעות · המגבעות המפוארין לתת על המצנפת מלמעלה ועל ידי הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר ואי אפשר לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת שלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצואה הוא אומר ונתת אותו על פתיל תכלת · ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאזן לאזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהיא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת מעל ואחת מתחת לכד מצחו וכן באמצעו שכך הוא כח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהן השנים כלן יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא כאמ׳ פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחושן ואפוד וירכסו את החשן וגו׳ ועל כרחך פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו שתי טבעות החשן ובשתי כתפות האפו׳ היו שתי טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ארבעה חוטין היו ומכל מקום פחות משני אי אפשר : ויעשו בני ישרא׳ את המלאכה ככל אשר צוה יי׳ וגו׳ · ויביאו את המשכן וגו׳ · שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקדוש ברוך הוא הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשי׳ שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמ׳ משה לפני הקב״ה איך אפשר הקמתו על ידי אדם אמ׳ לו עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמ׳ הוקם המשכן הוקם מאליו · מדרש רבי תנחומא :

ויברך

רחוני ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ רין חל׳
הרמנים חס׳ הרמני׳ כל אוריית׳ ומלכים חס׳ וין בנ״ך מל׳

ולא יזח ב׳ וסי׳ החשן · החשן : להית ח׳ חס׳ ב״ליש׳ נמסר בסדר וישמע יתרו : רמוני חד מן ה׳ זוגין בסיפרא קדמ׳ חס׳ תניין מ״ל וסי׳ סבלת · לכן אמר לבני ישראל · סבלות ולקחתי אתכם לי לעם · יצא · לך אל פרעה · יוצא · השכם בבקר · שמן למאר · ושמן למאור · לאפד · אבני שהם · לאפוד · ואבני שהם · ויהיו

ולא יזח החשן מעל האפד כאשר צוה יהוה את משה : פ

ויעש את מעיל האפד מעשה ארג כליל תכלת : ופי המעיל בתוכו כפי תחרא שפה לפיו סביב לא יקרע : ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר : ויעשו פעמני זהב טהור ויתנו את הפעמנים בתוך הרמנים על שולי המעיל סביב בתוך הרמנים : פעמן ורמן פעמן ורמן על שולי המעיל סביב לשרת כאשר צוה יהוה את משה : ס

ויעשו את הכתנת שש מעשה ארג לאהרן ולבניו : ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעת שש ואת מכנסי הבד שש משזר : ואת האבנט שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם כאשר צוה יהוה את משה : ס

ויעשו את ציץ נזר הקדש זהב טהור ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש ליהוה : ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כאשר צוה יהוה את משה : ס

ותכל כל עבדת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו : פ

ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו קרסיו קרשיו בריחו ועמדיו ואדניו : ואת מכסה עורת האילם המאדמים ואת מכסה ערת התחשים ואת פרכת המסך : את ארון העדת ואת בדיו ואת הכפרת : את השלחן את כל כליו ואת לחם הפנים : את המנרה הטהרה את נרתיה נרת המערכה ואת כל כליה ואת שמן המאור :

ל׳ · ג׳ · ב׳ · ל׳ חס׳ סס · ט׳ חס׳ ב״ליש · ל׳ וחס׳ · ל׳ כשתים · ח׳ · ד׳ · ג׳ מ״ל · ל׳ · י״ח · ט׳ · חיו · ל׳ · ל׳ ו״כ · ל׳ · י״ב · ל׳ · ב׳ מטע׳ · ל׳ · ל׳ ו״כ · ז׳

ולא יתפרק חושנא מעלוי איפודא כמא די פקיד יי ית משה : ועבד ית מעיל איפודא עובד מחי גמיר תכלא : ופומיה דמעילא כפיל לגויה כפום שריין תורא מקף לפומיה סחור סחור דלא יתבזע : ועבדו על שיפולי מעילא רמוני תכלא וארגונא וצבע זהורי שזיר : ועבדו זגין דדהב דכי ויהבו ית זגיא בגו רמוניא על שיפולי מעילא סחור סחור בגו רמוניא : זגא ורמונא זגא ורמונא על שיפולי מעילא סחור סחור לשמשא כמא די פקיד יי ית משה : ועבדו ית כיתונין דבוץ עובד מחי לאהרן ולבנוהי : וית מצנפתא דבוצא וית שבח קובעיא דבוצא וית מכנסי בוצא דבוץ שזיר : וית המיינא דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי עובד צייר כמא די פקיד יי ית משה : ועבדו ית ציצא כלילא דקודשא דדהב דכי וכתבו עלוהי כתב מפרש כגלוף דעזקא קודשא ליי : ויהבו עלוהי חוטא דתכלא למתן על מצנפתא מלעילא כמא די פקיד יי ית משה : ושלימת כל עיבידת משכנא משכן זימנא ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו : ואיתיאו ית משכנא לות משה ית משכנא וית כל מנוהי פורפוהי דפוהי עברוהי ועמודוהי וסמכוהי : וית חופאה דמשכי דיכרי מסמקי וית חופאה דמשכי ססגונא וית פרוכתא דפרסא : ית ארונא דסהדותא וית אריחוהי וית כפורתא : ית פתורא ית כל מנוהי וית לחם אפיא : ית מנרתא דכיתא ית בוציניהא בוציני סדרא וית כל מנהא וית משחא דאנהורותא :

אבן עזרא

ואת המצנפת שם · שהוא לאהרן : ואת פארי המגבעו׳ · לבניו כי אין דרך המצנפת כמו המגבעו׳ : ותכל · כמשקל ותרב משאת בנימין : ויביאו את המשכן · והנה את מיתריו ויתדותיו כמו את קלעי החצר ואת עמודיו ואת ארכיה :

ביום

תאמם · והיו תואמם · רמני · ועשית על שוליו · רמוני · על שולי · אסף · וחג הקציר · האסיף · וחג שבועת · מטבעתו · וירכסו את החשן בשוא תחת הוי״ו · מטבעותיו · וירכסו בפתח תחת הוי״ו : כל אוריתא ובלכים רמנים הרמנים חס׳ בב״א מ״ל וסי׳ והרימונים באתים · ושאר קריי׳ דכו׳ מ״ל בב״א חס׳ וסי׳ אל גנת אגוז ירדתי לראות : ורמן ט׳ חס׳ נמסר בסדר תצוה : ותכלת וארגמן ו׳ דסמי׳ נמסר בסדר ויקהל : מכתב ד׳ וסי׳ והמכתב מכתב אלהים · ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם · ויבא אליו מכתב באליהו · ד״ה · מכתב לחזקיהו׳ : ארן העדות י״ב נמסר בסדר כי תשא : את כל כליו ב׳ ומטע׳ בהון וסי׳ את השלחן · ונתנו עליו את כל : ואת שמן ז׳ נמסר בסדר כי תשא :

ביום י׳ מחלוקת היא יא כיום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן והזכרנו לומר כי בשלשה ועשרי׳ יום לאדר הקים משה את המשכן והנה יום תחלת המלואים היה משה סותרו ובונהו להרגיל הכהנים ואמרו כי השעיר שרפו משה והנה שורף הוא שעיר ראש חדש והנה בזה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יפירנו עד יום נסוע הארון והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש ויש כרמות ראיה על זה האחת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה מקים את המשכן וסותרו ולמה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה כאשר כי כתוב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ועוד כתוב ואל בני ישר׳ תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וזהו שרפו משה ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים כאשר הזכיר מלבד עולת ה הבקר היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן והנה זה המשכן הראשון הקימוהו ביום אחד לחדש ה הראשון והחלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש כי כן כתוב בחדש השני בשני ובתלמודנו כתוב כי יום חמשי יצאו ישראל ממצרים ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו כי אין בין שנה פשוטה לתחלת שנה אחרת פחות משלשה ימים כי שנת חסרין שנ״ג וש״כ יצאו בשביעית ואם מעוברת הם חמשה בחסרון ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו כראה כי ביום השבת ערך הלחם משה על השלחן והנה ביום שמי הוקם המשכן או ביום שבת אף על פי שאין זה ראיה גמורה כי יוכל הטוען להשיב ביום השבת יערכנו הכהן אחר שהוקם ה המשכן וערך משה הלחם הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני המקבצים והלוים שהם משפחתו הקימוהו כי אכנו מעשה יחיד ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרכת ומסך פתח האהל ואחר כן פרש האהל ושם עליו המכס׳ ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפרת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים · והנה יורה כי בבקר היה זה · ואמר ויעל הנרו׳ אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו והקהלה העדה אל פתח אהל מועד ורחצו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם ה הלבים בניו ומשחו בשמן הקדש והגיש פר בן בקר ואילים שנים ושחט את הפר וחטא על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח והקטיר את האיל ושחט

ואת מזבח ט׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כל · ושלאחריו · ואת השלחן הניין ושלאחריו · ואת מזבח הקטרת דויקהל · ואת מזבח הזהב דויביאו · ואת מזבח העלה שם · ויעש שלמה · דד״ה : עמדיה ד׳ ג׳ מל׳ וחד חסר וסימ׳ את קלעי החצר ואת עמדיה · אנכי תכנתי עמודיה · המרגיז ארץ ממקומה : חצבה עמודיה שבעה ·

ואת מזבח הזהב ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים ואת מסך פתח האהל: את מזבח הנחשת ואת מכבר הנחשת אשר לו את בדיו ואת כל כליו את הכיר ואת כנו: את קלעי החצר את עמדיה ואת אדניה ואת המסך לשער החצר את מיתריו ויתדתיה ואת כל כלי עבדת המשכן לאהל מועד: את בגדי השרד לשרת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן: ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו בני ישראל את כל העבדה: וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה יהוה כן עשו ויברך אתם משה:

פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד: ושמת שם את ארון העדות וסכת על הארן את הפרכת: והבאת את השלחן וערכת את ערכו והבאת את המנרה והעלית את נרתיה: ונתתה את מזבח הזהב לקטרת לפני ארון העדת ושמת את מסך הפתח למשכן: ונתתה את מזבח העלה לפני פתח משכן אהל מועד: ונתת את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים: ושמת את החצר סביב ונתת את מסך שער החצר: ולקחת את שמן המשחה ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אתו ואת כל כליו והיה קדש: ומשחת את מזבח העלה ואת כל כליו וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים: ומשחת את הכיר ואת כנו וקדשת אתו: והקרבת את אהרן ואת בניו אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים:

וית מדבחא דדהבא וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרע משכנא: ית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דיליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה: ית סרדי דדרתא ית עמודהא וית סמכהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוהי וסיכהא וית כל מני פולחן משכנא למשכן זמנא: ית לבושי שימושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ית כל פולחנא: וחזא משה ית כל עיבידתא והא עבדו יתה כמא די פקיד יי כן עבדו ובריך יתהון משה: ומליל יי עם משה למימר: ביומא דירחא קדמאה בחד לירחא תקים ית משכנא משכן זמנא: ותשוי תמן ית ארונא דסהדותא ותטיל על ארונא ית פרוכתא: ותעיל ית פתורא ותסדר ית סידרוהי ותעיל ית מנרתא ותדלק ית בוצינהא: ותתן ית מדבחא דדהבא לקטורת בוסמיא לקדם ארונא דסהדותא ותשוי ית פרסא דתרעא למשכנא: ותתן ית מדבחא דעלתא לקדם תרע משכנא משכן זמנא: ותתן ית כיורא בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא: ותשוי ית דרתא סחור סחור ותתן ית פרסא דתרע דרתא: ותסב ית משחא דרבותא ותרבי ית משכנא וית כל די ביה ותקדיש יתיה וית כל מנוהי ויהי קודשא: ותרבי ית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי ותקדיש ית מדבחא ויהי מדבחא קודש קודשיא: ותרבי ית כיורא וית בסיסיה ותקדיש יתיה: ותקריב ית אהרן וית בנוהי לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא:

רשי

ויברך אותם משה · אמר להם יהי רצון שתשרה שכינ׳ במעשה ידיכם ויהי נועם ה׳ אלהינו עלינו וגו׳ והוא מאחד עשר מזמורים שבתפלה למשה : וסכות על הארון · לשון הגנה שהרי מחיצה היתה : וערכת את ערכו · שתים מערכות של לחם ה הפנים : ויפרש

קדמא חס׳ : העדות ח׳ מלאים בתורה נמסר בסדר אחרי מות : ואת בגדי ז׳ נמסר בסדר כי תשא : סכת וסכת ד׳ וסימ׳ וסכת על הארון · סכתה לראשי ביום נשק · סכתה באף · סכתה בענן · וא׳ וסכתה עלימו : ערכו ג׳ וסימ׳ והבאת את השלחן וערכת את ערכו · איש כסף נפשות ערכו · וחין ערכו · אנך : נתינה שם ז׳ וס׳ ונתת את הכיר · ובגוים ההם לא תרגיע · ודביר בתוך הבית מפנימה הכין · וידעהם כי אני יי׳ בהית חלליהם · ואביאם אל הארץ אשר נשאתי את ידי · והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו · נשכימה לכרמים : ונתת כ״ט חס׳ נמסר בסדר תרומה · ולחם בשמים פלוגתא · ורוחך הטובה פלוגתא :

ומחטנם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח ככה עשה שבעת ימי המלואים וככה כתו׳ ופר חטאת תעשה ליום על הכפורי׳ לכל יום וחטאת המזבח לקדשו וכתוב שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה היה הקריב אהרן עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו והעלה גם האיל שלו ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלם עולה אחר שחטו שעיר החטאת וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה וחטאת הצבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהני׳ וכל זה היה אחר עולת הבקר ואחר כל זה הקריב עולת נחשון ו וחטאתו והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר תשעה עשר יום לחדש הראשון ואתמיה על דברי הטוען אם כן מתי עשה קרבנות החג כי ישרא׳ לא עשו במדבר שני רק חג הפסח לילה אחד ולא שמרו חג המצו׳ כי כן כתוב והיה כי יביאך יי׳ שבעת ימים תאכל מצות ופירוש והיה היום הזה לכם לזכרון לדור הבא אחרי כן לקבוע יום ב באתכם מקרא קדש כי הנה ביום הראשון נסעו מגושן ועוד כי במדבר שני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים אע״פ שהיו קרובי׳ מהישוב דבר גדול היה שמצאו לחם לעשו׳ ולאכול על מרורים עם הפסח לילה כי עם רב היה מאד והנה על דרך הסברא היה מקריב משה שבעת ימי המלואים עולת תמיד וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת ואחר כן קרבן המלואים וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק חשבון הימי׳ שחנכו המזבח ואחרי׳ אמרו כי עולת הנשיא היתה נקרבת בשבת רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין וראיתם כי הנה הנשיא שהוא המטות יקריב ביום שבת ששה כבשים חוץ מעולת השבת של הצבור והנה הראשונה אומרת כי ככה ששת ימים שהקיפו יריחו והחלוץ הולך דלגו יום שבת והנה שבעת ימים סבבוה וכך אמרו על א ארבעה עשר יום שדילגו יום הכפורים ולא הכניסוהו במספר ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן ויכא משה את כסה הענן את המשכן וכבוד השם מלא את המשכן: ולא

רשי

ויפרש את האהל. הן יריעות העזים: את העדות. הלוחות: על ירך המשכן צפונ׳. בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך. כתרגומו צדא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבית כמו שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות וגו׳:

ובהעלות

הוקם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ הוקם המשכן. הוקם את דברי יהונדב. נאם הגבר הקם על. בתרא׳ חס׳ ומלעיל: ויקם משה את המשכן ד׳ פסו׳ מיחדין אית בהון ה׳ את וסי׳ ויקם משה את המשכן. והוצאת את האיש. ואם רע בעיניכם. ויקם את העמודים: את מכסה ב׳ וסימ׳ ויסר נח את מכסה. וישם את מכסה: ויבא נ״א נמסר

והלבשת את־אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו וכהן לי: ואת־בניו תקריב והלבשת אתם כתנת: ומשחת אתם כאשר משחת את־אביהם וכהנו לי והיתה להית להם משחתם לכהנת עולם לדרתם: ויעש משה ככל אשר צוה יהוה אתו כן עשה: ס ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן: ויקם משה את־המשכן ויתן את־אדניו וישם את־קרשיו ויתן את־בריחיו ויקם את־עמודיו: ויפרש את־האהל על־המשכן וישם את־מכסה האהל עליו מלמעלה כאשר צוה יהוה את־משה: ס ויקח ויתן את־העדת אל־הארן וישם את־הבדים על־הארן ויתן את־הכפרת על־הארן מלמעלה: ויבא את־הארן אל־המשכן וישם את פרכת המסך ויסך על ארון העדות כאשר צוה יהוה את־משה: ס ויתן את־השלחן באהל מועד על ירך המשכן צפנה מחוץ לפרכת: ויערך עליו ערך לחם לפני יהוה כאשר צוה יהוה את־משה: ס וישם את־המנרה באהל מועד נכח השלחן על ירך המשכן נגבה: ויעל הנרת לפני יהוה כאשר צוה יהוה את־משה: ס וישם את־מזבח הזהב באהל מועד לפני הפרכת: ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה יהוה את־משה: ס וישם את־מסך הפתח למשכן:

ותלביש ית־אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתיה ותקדש יתיה וישמש קדמי: וית בנוהי תקריב ותלביש יתהון כתונין: ותרבי יתהון כמא די רביתא ית אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהנות עלם לדריהון: ועבד משה ככל די פקיד יי יתיה כן עבד: והוה בירחא קדמאה בשתא תניתא בחד לירחא אתקם משכנא: ואקים משה ית משכנא ויהב ית סמכוהי ושוי ית דפוהי ויהב ית עברוהי ואקים ית עמודוהי: ופרס ית פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דמשכנא עלוהי מלעילא כמא די פקיד יי ית משה: ונסיב ויהב ית סהדותא בארונא ושוי ית אריחיא על ארונא ויהב ית כפורתא על ארונא מלעילא: ואעיל ית ארונא למשכנא ושוי ית פרוכתא דפרסא ואטיל על ארונא דסהדותא כמא די פקיד יי ית משה: ויהב ית פתורא במשכן זימנא על צדא דמשכנא צפונא מברא לפרוכתא: וסדר עלוהי סדרין דלחם קדם יי כמא די פקיד יי ית משה: ושוי ית מנרתא במשכן זימנא לקביל פתורא על שידא דמשכנא דרומא: ואדליק בוציניא קדם יי כמא די פקיד יי ית משה: ושוי ית מדבחא דדהבא במשכן זימנא קדם פרוכתא: ואקטר עלוהי קטורת בוסמין כמא די פקיד יי ית משה: ושוי ית פרסא דתרעא למשכנא:

בסדר ויקהל: י״ח פסו׳ אית בהון אל על על וסי׳ ויאמרו איש אל אחיו אבל. ויאמר יי׳ אל משה נטה ידך דארב׳ דחשך. ונתת אל חשן המשפט. ויאמר יי׳ אל משה פסל לך. ויקח ויתן את העדות. ועשו להם צצ׳ית. ונתת את הברכה: והוצאתם את שניהם אל שער. הרפה מבני שנים חדשים. אתי שלח יי׳ למשחך. אשר בחר בי מאביך. ותבא בת שבע אל המלך. ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף. וישמע בן הדד אל המלך. כה אמר יי׳ צבאות לך בא אל הסכן. ואקום ואצא אל הבקעה. תהי נא אזנך קשבת. תהי נא עיניך פתוחות. חצוצר לנשיא מזה ומזה: ויסך ד׳ רפין וסימ׳ ויבא את הארן אל המשכן. וירחץ ויסך. לגבר אשר דרכו נסתרה. ויסך בדלתים ים: משכנא קדמאה על צלע המשכן: משכנא תניינ׳ על ירך. ואפ״ס והוא צלע על ירכו: ויקטר עליו ד׳ דסמי׳ וסי׳ ויקטר עליו קטרת סמים. ויקטר עליו קטרת המזבח. ויקטר עליו אה עלתו: קטרת סמים ה׳ דסמי׳ בקריי׳ וסי׳ והקטיר עליו אהרן קטרת סמים. ויקטר עליו קטרת סמים. ומלא חפניו קטרת סמים דקה. להקטיר קטרת. ומקטירים ליי׳ עולות בבקר בבקר. דד״ה:

רשי

ובהעלות אהרן וגו'. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר קרב אל המזבח וגו': את העולה. עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר ועשרון סלת בלול בשמן וגו': ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. יום שמיני למלואים השוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מיניה ביום קדם משה עמהם: ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקריבו כתיב ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכתוב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו לעיני כל בית ישראל: בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעי' היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן וילך למסעיו וכן אלה מסעי לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות:

ואת המנחה ח' וסי' ואת מזבח העלה. והעלה הכהן את. ויקח מצות את גדי העזים. ביום ההוא קדש המלך. ב' כפסו'. ועל הנשיא יזהה. יעשו את הכבש. ויקדש המלך. דד"ה: לרחצה ה' נמסר בריש סדר כי תשא: ואהרן ובניו ג' דסמי' וסי' ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. והחנים לפני המשכן קדמה. ומקטירים ליי': ובקרבתם

ואת מזבח העלה שם פתח משכן אהל מועד ויעל עליו את העלה ואת המנחה כאשר צוה יהוה את משה: ס וישם את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח ויתן שמה מים לרחצה: ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם: בבאם אל אהל מועד ובקרבתם אל המזבח ירחצו כאשר צוה יהוה את משה: ס ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח ויתן את מסך שער החצר ויכל משה את המלאכה: פ

ויכס הענן את אהל מועד וכבוד יהוה מלא את המשכן: ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד יהוה מלא את המשכן: ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם: ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלתו: כי ענן יהוה על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם: חזק

ח' | ד' | ג' | ל' וחד בקרבתם | ל' | ב' הא"לס | ז' ל' כסו' | ל' ומ"ל וחד בהעלות | ל' | ל' · ד' | ב' בטעמ'

וית מדבחא דעלתא שוי בתרע משכנא משכן זמנא ואסיק עלוהי ית עלתא וית מנחתא כמא די פקיד יי ית משה: ושוי ית כיורא בין משכן זימנא ובין מדבחא ויהב תמן מיא לקידוש: ומקדשין מיניה משה ואהרן ובנוהי ית ידיהון וית רגליהון: במיעלהון למשכן זימנא ובמקרבהון למדבחא מקדשין כמא די פקיד יי ית משה: ואקים ית דרתא סחור סחור למשכנא ולמדבחא ויהב ית פרסא דתרע דרתא ושיצי משה ית עבידתא: וחפא ענגא ית משכן זימנא ויקרא דיי איתמלי ית משכנא: ולא יכיל משה למיעל למשכן זמנא ארי שרא עלוהי ענגא ויקרא דיי אתמלי ית משכנא: ובאיסתלקות ענגא מעילוי משכנא נטלין בני ישראל בכל מטלניהון: ואם לא מסתלק ענגא ולא נטלין עד יומא אסתלקותיה: ארי ענן יקרא דיי על משכנא בימטא ותיזו אשתא הוי בליליא ביה לעיני כל בית ישראל בכל מטלניהון:

אבן עזרא

ולא יכול משה. אזקראו השם שיכנס אל אהל מועד והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטרת כי משה בין בית האל' והוזכרתי לומר ככה כי משה שם הלוחו' בארון ושם הכפורת שם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד והנה מה נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום הארון איך יגשו אליו על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת ואהרן ובניו יורידו המסך הנקר' פרכת ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את ארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו ואמ' הכתוב וכסו בו כי היו עוזרים אותו ויש אומרים כי הכהנים מכסים ה הארון ואו' פניהם לנכח הארון ובעבור שמצא בו כתוב ואש תהיה לילה בו ואמ' לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בלילה והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומם ולילה יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם ולא אמר מחניהם רק פירושו או יומם ולילה או יומם או לילה כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת והוזכרתי לכל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה:

נשלם ספר ואלה שמות תהלה למוכן מרומות

סכום פסוקי דספרא ואלה שמות אלף ומאתים וט' וסימנו ארט וסדריו י"א ופרשיותיו כ"ט וחצין אלהים לא תקלל:

ל' וחד בקרבתם. ומשמש אלפא ביתא: ולא ז' ראשי פסוקים בספרא וסי' ולא יכלה עוד הצפינו. ולא יכלו החרטמים. ולא יכל משה לבא אל אהל מועד. ולא ישמע אליכם פרעה. ולא שמעו אל משה. ולא תותירו ממנו עד בקר. ולא תעלה במעלת על מזבחי: ענן ד' רפין בקריי' וסי' כי ענן יי' על המשכן. וכסה ענן הקטרת את הכפרת. יפיץ ענן אורו. ועתר ענן הקטרת עלה. וחד וענן יי' עליהם: ואש ג' בטעם זקף גדול וסי' ואש מתלקחת בתוך הברד. תהיה לילה בו לעיני. ואש אכלה את נאות המדבר. ונמסר גם בסדר וארא: סימן של סוף ואלה פקודי. ויביאו את המשכן. ואת כל כליו. ואת מכסה. ואת פרכת. ואת בדיו. ואת הכפרת. ואת לחם. ואת כל כליה. ואת שמן. ואת מזבח. ואת השמן. ואת קטרת. ואת מסך. ואת מכסה. ואת כל כליו. ואת כנו. ואת אדניה. ואת המסך. ואת כל כלי. ואת בגדי בניו:

ועתה אפרש מעשה האפוד לפי שפירשתי האפוד והחשן פרקים פרקי' על פירושי המקראות ויש לטעות בצירופן אכי כות' מעשיהן יחד. האפוד היה עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסי' וחוגרו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כרחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו ולא במחט אלא מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחת לימין ואחת לשמאל מרוחקו' זו מזו שיעור הבדלות כתפים מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר שכשזוקפן עומדו' לו על שתי כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזוקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלו' לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השוהם קבועות בהן אחת על כתף הימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונו' בראשיהן לפני כתפיו של כהן וראשי שתי עבותות הזהב נת תחובות בשתי טבעות בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצות לימין וכן ראשי שרשרת השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתיתו וכנגדן שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשן וטבעות החשן מול טבעות האפוד שוכבין זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ומובדל והולך וחוזר:

חסלת ספר ואלה שמות תהלה למוכן מרומות

120

אב מן חד חד קמץ בזקפא וס׳ אדע : והוא אני אלך מאתך ורוח · אקח תגל ערותך גם תראה חרפתך : אזעק כי מדי אדבר אזעק · אשמע ויהי כאשר קרא ולא שמע ·
כן יברך · נבר להטות משפט גבר · גזר ויבן שלמה את גזר · גאל ואני אמרתי אגלה אזנך · געש מנחלי געש אביאל · דרש כי לאלהי אביו דרש · היין
אלי אחד מן השרפים · זע ויצא המן ביום ההוא · זמם עשה יי׳ אשר זמם · חי כה תאמרון אדם חי · חיי צמתו בבור חיי · חלוני האמר אבנה לי בית מדות ·
יזעק · יפרע והכהן הגדול מאחיו · יעצן חזה ציון קרית · ישחט איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב תנייג׳ דפסוק · יש כח בא ועת
נבוכד נצר · כדרך הגידו בגת והשמיעו · מטל וליוסף אמ׳ מברכת · נזרע וכי תאמרו מה נאכל · נפל בין רגליה כרע נפל תני׳ דפסוק ·
פרץ · צמח ואם בעיניו עבד הנתק · צוני ויאמר המלך הדי יואב אתך · קט ולא בדרכיהן הלכת · קץ כי בטרם ידע הנער מאוס ·
יום ושלש ימים · תשכב ולרש אין כל כי אם כבשה · תצלח ושניהם כלים לכבס׳ תצמח הנני עשה חדשה עתה תצמח :

אלף זעירא מאותיות קטנות דאינון א׳ ויקרא אל משה ריש סיפרא · ב׳ שתי בנות הב׳ · ג׳ לבש
מ׳ על מוקדה · נ׳ נטע ארן וגשם יגדל׳ · נ׳ ונרגן׳ · נ׳ ונבושובן · ס׳ יספנני בסכה ·

ויקרא

בשם המצוה להקריב לפניו אשה אחל לפרש ספר ויקרא אל משה :

ויקרא אל משה. לכל דברותיו ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה לשון חבה לשון שמלאכי השרת משתמשין בו וקרא זה אל זה אבל לנביאי האומות נגלה עליהן בלשון עראי בלשון טומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם : ויקרא אל משה. הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין יכול אף להפסקות היתה קריאה תלמוד לומר וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין קל וחומר להדיוט הלמד מן ההדיוט : אליו. למעט את אהרן רבי יהודה אומר שלש עשרה דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו שלש עשרה מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן שלש עשרה מיעוטין לדבר אתו מדבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים יכול ישמעו את קול הקריאה תלמוד לומר קול לו קול : אליו. משה שומע וכל ישראל לא שמעו : מאהל מועד. מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתלים קול יי׳ בכח קול יי׳ בהדר קול יי׳ שובר ארזים אם כן למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק כיוצא בו וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר כקול אל שדי בדברו אם כן למה נאמ׳ עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק : מאהל מועד לאמר. יכול מכל הבית תלמוד לומר מעל הכפרת יכול מעל הכפרת כולה תלמוד לומר מבין שני הכרובים : לאמר. צא ואמור להם דברי כיבושין בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו שכל שמנה וארבעים שנה שהיו ישראל במדבר כמנודין מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבר עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר אלי לאמר אלי היה הדבור. דבר אחר צא ואמור להן דברי והשיבני אם יקבלום כמו שנאמר וישב משה את דברי העם וגו׳ : אדם כי יקריב מכם. כשיקריב בקרבנות נדבה דבר הענין אדם למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל : הבהמה. יכול אף חיה בכלל תלמוד לומר בקר וצאן : מן הבהמה. ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע : מן הבקר. להוציא את הנעבד : מן

ויקרא מצאנו ברית יחיד בעבור שני דברים גם כן יתכן להיות מצוה אחת בעבור דברים רבים כמצות העולה והקרבן כי בעת כל חלק בניתו ימלא החלק שיש לו חלק לעולם הבא על כן פירוש לכפר לתת כופר והעד מתחלת כי תשא על כן כתוב פן יפגענו בדבר גם יש בעולות סודות לעתידות גם יתכן מכל קרבן סוד התולדת והחטאות והמצות להחיו׳ מורי התורה. וטעם ויקרא אל משה אחר ולא יכול משה שהכבוד קראו מאהל מועד שיבא שם ושם ידבר עמו והכבוד לפנים מהפרכת ושם היה משה נכנס כי כן כתוב וזה טעם ותמונת יי׳ יביט. וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצות כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה וכן היה וחלילה חלילה להצטרך לעולה וכן כתוב אם ארעב לא אומר לך רק יש לו סוד : מכם. מאוחר וכן הוא אדם מכם כי יקריב קרבן וכמוהו רבים או יהיה מכם ממוכם או יהיה מכם רמז להוציא את הגזול כי כן כתוב שונא גזל בעולה : מן הבהמה. יהיה הקרבן כלל ואח׳ כן מן הבקר ומן הצאן שהם מין כבש וזה פרט גם מלת קרבנכם כלל

ויקרא אל משה ב׳ וס׳ ויקרא אל משה דריש סיפרא · ביום השבעי : מאהל ד׳ וס׳ ויצא מאהל לאה · ויקרא אל משה · יחתך וסחך מאהל · מתהלך מאהל אל אהל : דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם י״ג בתורה וס׳ אדם כי יקריב · כמעשה ארץ מצרים · מועדי יי׳ אשר · וקצרתם את קצירה · ושבתה הארץ · איש כי

ויקרא אל משה וידבר יהוה אליו מאהל מועד לאמר : דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אדם כי יקריב מכם קרבן ליהוה מן הבהמה מן הבקר

ב׳ · ל׳ · י״ג נתיל · ד׳ מכו׳ אית בהון מן מן מן מן

וקרא למשה ומליל יי׳ עמיה ממשכן זימנא למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון אנש ארי יקריב מנכון קורבנא קדם יי׳ מן בעירא מן תורא

יפליא נדר · איש כי תשטה · לנדר נדר נזיר · כי תבאו אל ארץ משבתיכם · בבאכם אל הארץ · קח צנצנת אחת · ועשו להם ציצית · והורשתם את כל יושבי דעלם והקריהם לכם ערים : קרבן ה׳ קמצין וס׳ אדם כי יקריב מכם · והקריב ממנו אחד מכל · ואל פתח אהל מועד · אשר יקריבו · ואם כל בהמה טמאה · וס׳ בלשון ארמי בר נשא דאקרב בעירא קמי תרעא : מן הבהמה ד׳ פסו׳ אית בהון מן מן ומן וס׳ נמסר בסדר וארא :

קרבן ה׳ קמצין וכל׳ סי׳ כאה ד דאקרב ב בעירא קמי תרעא׳

אבן עזרא

אם עולה קרבנו. פרט ועולה מפורשת: מן הבקר: גדול או קטן אחר שאמרת תמים ובעבור היות העולה קרבה כלה לגבוה היא מהנבחרת והזכר נבחר מהנקבה על כן אין בעולה נקבה: תמים. בלא מום. ואחר שאמר יקריבנו פירש אל המקום אשר יקריב אותו כי יכנס בחצר אהל מועד: לפני יי'. דבק בטעם עם אל פתח אהל מועד יקריב אותו: לרצונו לפני יי'. שיקריבנו ברצונו ולא באונס: וסמך ידו. היה כר' מהפש שבידו האחת יסמוך כי דרך שעיר המשתלח אינכ' כדרך כל קרבן על כן שם הכתוב רק כאשר מצאנו המעתיקי' שהעתיקו שכל סמיכה בשתי ידי' סמכנו עליהם והגוף הקרב לכפר על העולה על הרוח יקרא עולה גם כן הקרב בעבור חטאת ואשם יקרא חטאת ואשם: ונרצה לו. יפיק רצון מהשם: לכפר עליו. להיות כופר שכם שים עליו: לפני יי'. כמו שלחת הבאן: על ירך המזבח צפונה. כנגד השלחן. וטעם ושחט הכהן שישחטנו אחד ויזרקו רבים את הדם וכן כתוב וימציאו בני אהרן. וטעם אשר פתח אהל להוציא מזבח הקטורת: והפשיט. כהן או לוי כלוה שיו: ונתנו בני אהרן. שלא יגשו הלוים וזאת מצוה על הכהני' ולא פחותים משנים: הפדר. רבי חכמי הדור פירשוהו הגוף והנכון בעיני שפי' הפדר החלבי' וכן הוא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחי' שהם נתחי הגוף את הראש ואת הפדר שהם החלבים ויחסר אות וי"ו שהוא כמנהג הלשון אדם פטר וברקת ונתח אותו לנתחיו ולנתחי הגוף את ראשו ואת פדרו או יהי פי' את הראש עם הראש וכמוהו רבים והעד הכאמן ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר: וערכו. על בן הבקר כי הוא גדול ועל הכבש וערך: ירחץ במים. כהן או לוי על כן הוצרך להוסיף עם והקטי' מלת הכהן: אשה. שם התאר וטעמו קרבן אש והוא תאר למלת הכל: ניחוח. מפורש: על ירך המזבח. מחוץ וכן ירכתי צפון כי רבים תעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלם: מן התורי'. גדולים ולא קטנים: בני היונה. להוציא את הגדולים על כן לא אמרו יונים: ומלק

תורה ותרגום

וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶם׃ אִם־עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו׃ וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ׃ וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ׃ וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחוֹחַ לַיהוָה׃ ס וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ׃	ומן ענא תקרבון ית קורבנכון׃ אם עלתא קורבניה מן תורי דכר שלים יקרביניה לתרע משכן זמנא יקריב יתיה לרעוא ליה קדם יי׃ ויסמוך ידיה על ריש עלתא ויתרעי ליה לכפרא עלוהי׃ ויכוס ית בר תורי קדם יי ויקרבון בני אהרן כהניא ית דמא ויזרקון ית דמא על מדבחא סחור סחור די בתרע משכן זמנא׃ וישלח ית עלתא ויפליג יתה לאיברהא׃ ויתנון בני אהרן כהנא אשתא על מדבחא ויסדרון אעיא על אשתא׃ ויסדרון בני אהרן כהניא ית איבריא וית רישא וית תרבא על אעיא די על אשתא די על מדבחא׃ וגויה וכרעוהי יחליל במיא ויסיק כהנא ית כולא למדבחא עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי׃ ואם מן ענא קורבניה מן אמריא או מן בני עזיא לעלתא דכר שלים יקרביניה׃ ויכוס יתיה על שידא דמדבחא ציפונא קדם יי ויזרקון בני אהרן כהניא ית דמיה על מדבחא סחור סחור׃ ויפליג יתיה לאברוהי וית רישיה וית תרביה ויסדר כהנא יתהון על אעיא די על אשתא די על מדבחא׃ וגווא וכרעיא יחליל במיא ויקריב כהנא ית כולא ויסיק למדבחא עלתא הוא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי׃ ואם מן עופא עלתא קורבניה קדם יי ויקריב מן שפניניא או מן בני יונה ית קורבניה׃

מסורה

לרצנו ה' חס בליש' וסי' נמסר בסדר ויחי: וסמך ידו ד' חס' את וסי' וסמך ידו על ראש העלה. וסמך ידו על ראש קרבנו. וסמך ידו על ראש השעיר. וסמך ידו אל הקיר. בן הבק' כל בן הבגתן בקמץ כמ"ו פתחין וסי' נמסר בסדר ויצא: ירחץ ה' ד' פתחין וחד קמץ וסי' והקרב והכרעים ירחץ. וקרבו וכרעיו ירחץ. ואם לא יכבס

ובשרו. דין קמץ. והה לפנות ערב ירחץ. ישמח צדיק כי חזה נקם: אשה כל ויקרא אשה בטעם תביר תחת אשה בב"ב שהתביר תחת עלה וכל במדבר דכות' במ"ב וסי' ואת חלבם תקטיר. הכבש: ניחוחה' מל' בליש' נמסר בסדר תצוה: על א' בטעם מאריכין בספרא וסי' על ירך המזבח צפונ'. על כל קרבנך תקריב מלח. על חטאתו אשר חטא. וחברו על שגגתו אשר שגג. על אשי. על המטהר. על לחם הבכורים: וערכו בני אהרן. ונתח אתו לנתחיו. על העצים אשר על האש אשר על המזבח צש"ז סימן. ושסע אתו בכנפיו. על העצים אשר על האש. צ"ש סימן: קדמא את הנתחים את הראש ואת הפדר. נר"ף סימן. תני' את הראש ואת הנתחים ואת הפדר. רנ"ף סימן: עלה הוא אשה ריח נחח ליי' ב' וסי' והקריב והכרעים. ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל:

רשי

מן הבהמה. להוציא את הרובע והנרבע: מן הבקר. להוציא את הנעבד: ומן הצאן. להוציא את המוקצה: ומן הצאן. להוציא את הנוגח שהמית כשהוא אומר למטה מן העזים מן הבקר שאין תלמוד לומר להוציא את הטרפה: תקריבו. מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות: קרבנכם. מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות: זכר. ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין תלמוד לומ' זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס: תמים. בלא מום: אל פתח אהל מועד. מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפילו נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל אחד לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ויקרב כל אחד לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו תלמוד לומר יקריבנו: יקריב אותו. מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו תלמוד לומר לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני: לפני יי' וסמך. אין סמיכה בבמה: על ראש העולה. להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת הבאן: העולה. פרט לעולת העוף: ונרצה לו. על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות בית דין או מיתה בידי שמים או מלקו' הרי ענשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שניתק לעש': ושחט והקריבו הכהנים. מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר: לפני יי'. בעזרה: והקריבו. זו קבלה שהיא הראשונ' ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן: בני אהרן. יכול חללים תלמוד לומר הכהני': את הדם וזרקו את הדם. מה תלמוד לומ' דם דם שני פעמים להביא את שנתערב במינו או בשאינו מינו יכול אף בפסולין או בחטאות הפנימיות או בחטאו' החצוניות שאלו למעלה והיא למטה ת"ל במקום אחר דמו:

וזרקו. עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות לכך נאמ' סביב שיהא הדם נתון בארבע רוחו' המזבח או יכול יקיפנו בחוט ת"ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה אי וזרקו יכול בזריקה אחת ת"ל סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ד': אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן שהוא מפורק: והפשיט. מה ת"ל העולה לרבו' את כל העולו' להפשט ונתוח: אותה לנתחיה. ולא נתחיה לנתחי': ונתנו אש. אעפ' שהאש יורדת מן השמי' מצוה להביא מן ההדיוט: בני אהרן הכהן. כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסול': בני אהרן הכהני'. כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמו' בגדי' עבודתו פסולה: את הנתחי' ואת הראש. לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו: ואת הפדר. למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיט' וזהו דרך כבוד של מעלה: אשר על המזבח. שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: עולה. לשם עולה יקטירנו: אשה. כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פוי"ר בלע"ז: ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: ואם מן הצאן. וי"ו מוסף על ענין ראשון ולמה הופסק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה מן הצאן מן הכשבים ומן העזים הרי אלו מיעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם: על ירך המזבח. על צד המזבח: צפונה לפני יי'. ואין צפון בבמה: מן העוף. ולא כל העוף לפי שנאמ' תמים זכר בבקר בכשבים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר תלמוד לומ' מן העוף: תורים. גדולים ולא קטנים: בני יונה. קטנים לא גדולים: מן התורים או מן בני היונה. פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים: והקריבו

והקריבו. אפילו פרידה אחת: יבוא הכהן: ומלק. אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצצן: ונמצה דמו. לשון מיץ אפים כי אפס המץ כובש בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד: ומלק והקטיר ונמצה. אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו' אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: מוראתו. מקום הראי זה הזפק: בנוצת'. עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו כי נצו גם נעו ונוצה מתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמ' נוטל את הקורקבן עמה ורבותינו אמרו קודר סביב הזפק בסכין כמין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העורף בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרע' ירחץ במים והקטיר בעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל:
אצל המזבח קדמה. במזרחו של כבש: אל מקום הדשן. מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשון מזבח הפנימי והמנור וכולם נבלעים שם במקומן: ושסע. אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו כשסע הגדי: בכנפיו. עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו בכנפיו נוצה ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקרב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל. אינו מפרקו לגמרי לשתי חתיכות אלא קורעו מגבו נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלב' שיכוין את לבו לשמים:
נפש כי תקריב. לא נאמ' נפש בכל קרבנו' נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקדוש ברוך הוא מעל'ה אני עליו כאילו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו. האומר הרי עלי מנחה סתם מבי' מנחת סלת

והקריבו ג' ומ"ל וסי' והקריבו הכהן אל המזבח. ואם עז קרבנו. וטהרה ממקור דמיה: אל המזבח ט' וסי' או בגשתם אל המזבח. ירחצו מים ולא ימותו. ובקרבתם אל המזבח ירחצו. והקריבו הכהן אל המזבח ומלק. והבאת את המנחה. ויקרב אהרן אל המזבח. קרב אל המזבח ועשה. ויצא אל המזבח אשר לפני יי'.

והקריבו הכהן אל המזבח ומלק את ראשו והקטיר המזבחה ונמצה דמו על קיר המזבח: והסיר את מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן: ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל והקטיר אתו הכהן המזבחה על העצים אשר על האש עלה הוא אשה ריח ניחח ליהוה: ס

ונפש כי תקריב קרבן מנחה ליהוה סלת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבנה: והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמנה על כל לבנתה והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה אשה ריח ניחח ליהוה: והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי יהוה: ס

וכי תקרב קרבן מנחה מאפה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן: ס

ואם מנחה על המחבת קרבנך סלת בלולה בשמן מצה תהיה: פתות אתה פתים ויצקת עליה שמן מנחה הוא: ס

ואם מנחת מרחשת קרבנך סלת בשמן תעשה: והבאת את המנחה

ויקרביניה כהנא למדבחא וימלוק ית רישיה ויסיק למדבחא ויתמצי דמיה על כותל מדבחא: ויעדי ית זפקיה באוכליה ויرמי יתה בסטר מדבחא קידומא לאתר דמוקדין קיטמא: ויפריק יתיה בגדפוהי לא יפריש ויסיק יתיה כהנא למדבחא על אעיא די על אישתא עלתא הוא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי:

ואנש ארי יקריב קורבן מנחתא קדם יי סולתא יהי קורבניה ויריק עלה משחא ויתן עלה לבונתא: וייתינה לות בני אהרן כהניא ויקמוץ מתמן מלי קומציה מסולתה וממשחה על כל לבונתה ויסיק כהנא ית אדכרתה למדבחא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ודאישתאר מן מנחתא לאהרן ולבנוהי קודש קודשין מקורבניא דיי:

וארי תקריב קורבן מנחתא מאפה תנורא סולתא גריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח: ואם מנחתא על מסריתא קורבנך סולתא דפילא במשח פטיר תהי: בצע יתה ביצועין ותריק עלה משחא מנחתא היא: ואם מנחתא דרדתא קורבנך סולתא במשח תתעביד: ותיתי ית מנחתא

ג' ט' | נ"ב ל' כתי' ה"א | ל' וחס' | ל' וחס' | ל' | ל' ל' וח' ולא יבדיל | ל' וסא' חס' הוא | נ' ר"פ | ב' כתיל' | ל' | ג' כל חס' | לל | כל מ"ל | ' חס' כל' | ג' מ"ל ר' חס' | ל' | ל' מ"ל ר' חס' | ל' | ל'

ולקח הכהן מיד האשה: ונפש ג' ר"פ וסי' כי תקריב. ושמעה קול אלה. ונפש אדם מן הנשים: ומשמנה ג' וסי' מלא קמצו מסלתה. מגרשה ומשמנה. והקטיר ממנו בקמצו. וא' כל כלי שמנה: תקרב י' חס' בליש' וסי' וכי תקרב קרבן מנחה. ויקרבו בני אהרן את הדם. בהקרבם אש זרה. הקרב את קרבנו. תקרבון אלי ושמעתיו. ויקרבו אתו אל יהושע. והעלה אשר יקרב הנשיא. בה זימנא קרבו גברין כשדאין. באדין קרבו ואמרו קדם מלכא. והקרבו לחנכת בית אלהא דנא: חלות ג' מ"ל וסי' וכי תקרב קרבן מנחה. ואם על תודה. קדמא דפסו'. ואפית אותה: פתים ב' וסי' פתות אתה. תופיני: תעשה ז' וסי' נמסר בסדר תרומה:

אבן עזרא

ומלק. אין לו אח במקרא ומשפטו המליק' מדברי הקבלה: ונמצה דמו. מבנין נפעל מגזר' מצית: מראתו. ידוע וכמוהו הוי מראה ונגאלה: בנוצתה. עם הנוצה שלו וכן מלא הנוצ'. אצל המזבח. מחוץ: קדמה: כי הוא רחוק ממקום הכבוד: אל מקו' הדשן. גם שם ישימוהו: ושסע. מגזרת ושוסעת שסע כטעם בקוע: ונפש כי תקריב. נפש אדם והזכיר הנפש שהמנחה נדבה גם הנפש ת תקר' נדיב' ורוח נדיבה תסמכני: סלת. קמח חטה נקיה והיא הנקראת בלשון קדר סמ"יד והנה אין ראוי להיו' מנח' לגבוה כי אם מהמין שאין למעלה הימנו: וקמץ. מגזרת לקמצי' קדמונינו פירשו מלא קמצו ודבריה אמת: מסלתה. מעט ממנה וכן מהשמן רק כל הלבונ' יקטיר: אזכרתה. האלף נוסף והטע' מה שיהיה לו לזכרון לפני השם בעבור מנחתו ורבים פירשוהו כריח וקטורת כמו זכרו כיין לבנון: לאהרן ולבניו. ולכל הכהנים בשוה: חלות. עבות ויש אומרים שגלו' מלשון חלילה בדברי קדמונינו: מחבת. קערה מכוסה בקערה והאו' תחת האכתו' ושבת לנפיא: מרחשת. מעשה מטוגן ויש מפרש' מגזרת רחש לבי והטעם בעבור שימתיע קול: לאהרן

שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן חמש מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת. אין סלת אלא מן החיטים שנ' סלת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון שנ' ועשרון סלת למנחה עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן. על כולה: ונתן עליה לבונ'. על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט. דבר אחר שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה כמו שנ' מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנ' על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה ומקטירה ויצק ונתן והביאה מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר: הכהנים וקמץ. מקמיצה ואילך מצות כהונה: וקמץ משם. ממקום שרגלי הזר עומדו' ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקו' בעזרה אף באחת עשרה אמה של מקום דריסת רגלי ישראל: מלא קמצו. יכול מבורץ מבבצן ויוצא לכל צד ת"ל במקום אחר: והרים ממנו בקומצו. לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקומצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פס ידו וזהו קומץ במשמ' לשון העברית: על כל לבונתה. לבד כל הלבונ' יהא הקומץ מלא: לבונתה והקטיר אף הלבונה בהקטרה: מלא קומצו מסלתה ומשמנה. הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסולה: אזכרתה. הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: לאהרן ולבניו. כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת והדיוט במחלוקת: קדש קדשים. הוא להם מאשי יי' אין להם חלק בה אלא לאחר מתנות האישי': וכי תקריב וגו'. שאמר הרי עלי מנחת תנור ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותי' במשיחתן יש אומרים מושחן וחוזר ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן ויש אומרים מושחן כמין כי ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים מה תלמוד לומר בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזיתים ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה שנ' בו זך ושנינו במנחות כל המנחו' האפויות לפני קמיצתן נקמצו' על ידי פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאומר בה רקיקין באה עשר רקיקין: ואם מנח' על המחבת. שאמר הרי עלי מנחת מחבת וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשי המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן וכולן טעונות יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן: סלת בלולה בשמן. מלמד שבוללן בעודן סלת: פתות אותה פתים. לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה: ויצקת עליה שמן מנחה היא. לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור תלמוד לומר עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין תלמוד לומר היא: מרחשת. כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשי מנחה העשויין לתוכה רוחשין כל דבר רך ע"י משקה נראה כרוחש ומנענע: אשר

אשר יעשה מאלה· מאחד מן המינין הללו: והקריבה· בעליה אל הכהן: והגישה אל המזבח· מגישה לקרן דרומית מערבית של מזבח: את אזכרתה· ז
היא הקומץ: וכל דבש· כל מתיקת פרי קרויה דבש: קרבן ראשית תקריבו· מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש· קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים·
מן השאור שנאמר חמץ תאפינה· ובכורים מן הדבש כמו ביכורי תאנים ותמרים: מלח ברית· שהברית כרותה למלח משששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים
ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג: על כל קרבנך· על עולת בהמה ועוף ואימורי כל הקדשים כולן: ואם תקריב· הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות
שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן ואם יהיה היובל וגו': מנחת ביכורים· במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה אביב ב בשעת בישול התבואה ומן השעורי היא באה נאמ' כאן אביב ונאמ' להלן כי השעור' אביב: קלוי באש· שמיבשי' אות על האור באבוב של קלאים שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה: גרש כרמל· גרוסה בעודה לחה גרש לשו' שבירה וטחינ' גורסה בריחים של גרוסות כמו ויגרס בחצץ וכן גרסה נפשי: כרמל· בעוד הכר מלא שהתבוא' לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקרא' המלילו' כרמל וכן כרמל בצקלונו: שלמים· שמטילים שלום בעולם שלמים שיש בהם שלום ל למזבח ולכהנים ו ולבעלים: ואת כל החלב וגו'· להביא חלב שעל הקבה דברי ר' ישמעאל רבי עקיבא אומר להביא חלב ס שעל הדקין: כסלים

יעשה לו" וס' ויאמר לבן לא אעשה· ובני יעקב באו· ותתצב אחתו· וביום הראשון מקרא קדש· ב' בפסו'·
אז בן יגח· ששת ימים דושמרו· והבאת את המנחה· וחלב נבלה· וכל אשר יפל עליו· וראה את הנגע
ביום· ואיש כי יתן סוס· ואת קלעי החצר· כל ימי נזרו· כנה יעשה לשור· כי לא פרש· כאלה תעשו

אבן עזרא

לאהרן ולבניו: אחריו: והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות: שאור· הוא המחמיץ גם כן הדבש ו ורבים אמרו שפי' דבש תמרים וכן כל ארץ זבת חלב ודבש ויש להם כדמו' ראיה בספר עזרא: קרבן ראשית תקריב אותם ליי'· כטעם שתים שני עשרונים ה המונפים לפני השם בחג ה השבועות וזה פירוש ליי' אף ע"פ שהם קדש ליי' הם למאכל ה הכהן: ברית אלהיך· הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון: ואם תקריב מנחת בכורים· רבים אמרו מנחת אם חיוב ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים ולא הבכורים והרוצה להביא מנחה מבכורים נדבה יביא: אביב· נקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב: גרש· טעמו ידוע וקרוב מגזרת גרסה נפשי ואם הוא בסמ"ך: כרמל· כמו וכרמל בצקלונו: שלמים· מפורש: על

אשר יעשה מאלה ליהוה והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח: והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה אשה ריח ניחח ליהוה: והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי יהוה: כל המנחה אשר תקריבו ליהוה לא תעשה חמץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליהוה: קרבן ראשית תקריבו אתם ליהוה ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח: וכל קרבן מנחתך במלח תמלח ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח: ס ואם תקריב מנחת בכורים ליהוה אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך: ונתת עליה שמן ושמת עליה לבנה מנחה היא: והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל לבנתה אשה ליהוה: פ ואם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב אם זכר אם נקבה תמים יקריבנו לפני יהוה: וסמך ידו על ראש קרבנו ושחטו פתח אהל מועד וזרקו בני אהרן הכהנים את הדם על המזבח סביב: והקריב מזבח השלמים אשה ליהוה את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן

די יתעבד מאלין קדם יי ויקרבינה לות כהנא ויקרבינה לות מדבחא: ויפריש כהנא מן מנחתא ית אדכרתה ויסיק למדבחא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ודישתאר מן מנחתא לאהרן ולבנוהי קודש קודשין מקורבניא דיי: כל מנחתא די תקרבון קדם יי לא תתעבד חמיע ארי כל חמיר וכל דבש לא תסקון מיניה קורבנא קדם יי: קורבן קדמאי תקרבון יתהון קדם יי ולמדבחא לא יתסקון לאתקבלא ברעוא: וכל קורבן מנחתך במלחא תמלח ולא תבטיל מלח קים אלהך מעל מנחתך על כל קורבנך תקרב מלחא: ס ואם תקריב מנחת בכורין קדם יי אביב קלי בנור פירוכן רכיכן תקריב ית מנחת בכורך: ותתן עלה משחא ותשוי עלה לבונתא מנחתא היא: ויסיק כהנא ית אדכרתה מפירוכה וממשחה על כל לבונתה קורבנא קדם יי: ואם ניכסת קודשיא קורבניה אם מן תורי הוא מקריב אם דכר אם נוקבא שלים יקרביניה קדם יי: ויסמוך ידיה על ריש קורבניה ויכסיניה בתרע משכן זימנא ויזרקון בני אהרן כהניא ית דמא על מדבחא סחור סחור: ויקריב מניכסת קודשיא קורבנא קדם יי ית תרבא דחפי ית גואה וית כל תרבא די על גואה: וית תרתין כולין וית תרבא די עליהן

ליום· ושעיר עזים דר"ח· ונגשה יבמתו· ותאמר אל אביה יעשה· ויקח צמד בקר· ויאמר דוד אל האנשים· ויאמר לו העם בדבר·
ותאמר לו אל אח אל· אך לא יעשה בית יי' ספות· אוי לרשע רע כי גמול· והיה כי תרבו ופריתם· והנביאים יהיו לרוח· אמור אני מופתכם·
הנה בהיותו תמים לא יעשה· ונתתי אתם שמרי· כי קרוב יום יי' על כל· ובכל יום ויום מרדכי· ונתון הלבוש והסוס· ויקח המן את הלבוש·
ועתה נכרת ברית לאלהינו: תמלח חד מן כ"ב מלין קמצין אחד זרקא וסי' ומפרי העץ· במלח תמלח· את כליהם בר· חמשים ללאות עשה·
וחברו· ויקרא משה ליהושע· וישכימו בבקר ממחרת· עוד העם רב ויאמר עלי לשמואל לך שכב· ויצו את יהושע· נתן תנו· ואת עצומים
יחלק שלל· חרש עצים נטה קו· ותשכח את יי' עשך· וקבצתים מירכתי ארץ· שלמה בני נער ורך· וישלח לו· עלה עליו חיל ארם דר"ה·
ויתנהו יי' אלהיו· והטה אלהי אזנך דדניאל· וירדת לפני הגלגל· פתות אתה פתים· ונתת עליה· והביאה אל הכהן· ואם לא תשיג· צו את·
תאפה· דבר אל אהרן· כל זכר בכהנים· קחו את המנחה· ואכלתם אתה· מדוע לא אכלתם· ואת הארנבת· ב' בנ' לכל הבהמה· וכי
ימות· הלין כולהון הוא וקרינן היא· ומן ריש סיפרא עד ואם בהרת הוא· ומן אם בהרת עד לא יסגרנו הוא וקרינן היא· ומן לא יסגרנו עד
ובשר כי יהיה הוא· ומן ובשר עד ואיש או אשה הוא וקרינן היא· ומן ואיש עד וכי יהיה בקרחת הוא· ומן וכי יהיה עד סוף סיפרא הוא במ"ם פרחת
הוא· פחתת היא· ממארת הוא· טמאתו· ישבת· תהיה טמאה· שבת שבתון קדמא· והלין כולהון קרינן היא: זבח שלמים ו' בתורה וסי'
ואם זבח שלמים· ואם מן הצאן תניינא· וכי תזבחו זבח שלמים· ואיש כי יקריב· ועשיתם שעיר עזים· יעשה זבח שלמים: וסמך ידו ד' חס'
את וסי' נמסר לעיל בריש סידרא: וזרקו כל היכא דאיכא הכהנים כתר חרקו בני אהרן פזר חרקו ודחסר הכהנים תלשא גדולה וזרקו: עלהן ג'
חס' בסיפרא וסי' ואת שתי הכליות דואם זבח שלמים· ואת שתי הכליות דואם מן הצאן· כליות דואם עז קרבנו:

כסלים. פלנקי"ן בלע"ז שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה היא בגובה הכסלים למטה והן החלב שתחת המתנים שקורין בלע"ז לונבי"לש לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו: היותרת. הוא דופן המסך שקורין איבריש ובלשון ארמי חצרא: על הכבד. שיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד: על הכבד ועל הכלי'. לבד מן הכבד ולבד מן הכלי' יסירנה לזו: על העולה. מלבד העולה למדנו שמקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה: אם כשב. לפי שיש באמורי הכשב מה שאין באמורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות: וזרקו. שתי מתנות שהן ארבע ועל ידי הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע אלא חטאת: חלבו. המובחר שבו ומהו זה האליה תמימה: לעמת העצה. למעלה מן הכליות היועצות: לחם אשה ליי'. לחמו של אש לשם גבוה: לחם. לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו עבד לחם רב לשחוק עושים לחם: חקת עולם. יפה מפורש בתורת כהנים וכל הפסוק: מכל מצות יי'. פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת: מאחת מהנה. מקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור דן מדניאל: אם

על הכסלים. ידוע והוא מגזרת כוכבי השמים וכסיליהם: על הכליות. כמו ויבאו האכסים על הכסים ושמו עם. ונקראו כליות בעבור כח תאות המשגל והיא מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי: חלבו האליה תמימה. טעמו כאשר היא שהאליה תקרא חלב ותעו הצדוקים כאשר אפרש לך בפרשה השנית. גם תעה הגאון שאמ' כי הוא חלבו והאיש כי מדקדוקי הלשון לא יתכן כי יהיה ראוי להיות חלבו ואליתו או החלב והאליה: העצה. ידוע ממקומו ואין לו אח ויש מי שהוציא מגזר עץ בדרך רחוקה: לחם אשה. כבר פירשתי לחם שהוא מאכל וימצא על הפרי ועל הבשר: ואם עז. ממין העז זכר או נקבה כמשפט הכבש ובבן הבקר לא הזכיר האליה כי אם בכבש כי האליה בעז ובשור קטנה ועוד כי הכבשים שהם בארץ ישראל יש להם אליה גדולה וזה דבר ידוע: כל חלב ליי'. זה הכלל ואחר שהחלב והדם לגבוה הם אסורים לכם ובפרשה השנית אצריך לבאר חוקת עולם: נפש כי תחטא. לעשו' במצוה אחת ממצות לא תעשה שיש עליהם כרת או מלקות. ומלת נפש כלל לישראל ולגר כי כן כתוב. ואחר כן פרטו והחל מהכהן הגדול והו' הכהן המשיח לאשמת

בשב ד' וס' אם כשב הוא מקריב. איש איש מבית ישראל. שור או כשב או עז. אך בכור שור. וחד כל חלב שור וכשב. והוא משמש א"ב מן ד' א וחד וא' כגון אדני אדני אדני אדני וחד ואדני וס' מצויין במס' רבת' אם ז' ר"פ בספר וס' אם עלה. אם כשב. אם הכהן המשיח. אם על תודה יקריבנו. אם בחקתי תלכו. אם

אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכלית יסירנה: והקטירו אתו בני אהרן המזבחה על העלה אשר על העצים אשר על האש אשה ריח ניחח ליהוה: פ ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים ליהוה זכר או נקבה תמים יקריבנו: אם כשב הוא מקריב את קרבנו והקריב אתו לפני יהוה: וסמך את ידו על ראש קרבנו ושחט אתו לפני אהל מועד וזרקו בני אהרן את דמו על המזבח סביב: והקריב מזבח השלמים אשה ליהוה חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה ואת החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכלית יסירנה: והקטירו הכהן המזבחה לחם אשה ליהוה: פ ואם עז קרבנו והקריבו לפני יהוה: וסמך את ידו על ראשו ושחט אתו לפני אהל מועד וזרקו בני אהרן את דמו על המזבח סביב: והקריב ממנו קרבנו אשה ליהוה את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכלית יסירנה: והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה לריח ניחח כל חלב ליהוה: חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו: פ וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות יהוה אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה:

די על גיססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: ויסקון יתיה בני אהרן למדבחא על עלתא די על אעיא די על אשתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ואם מן ענא קורבניה לנכסת קודשיא קדם יי דכר או נוקבא שלים יקרבניה: אם אימר הוא מקריב ית קורבניה ויקריב יתיה קדם יי: ויסמוך ית ידיה על ריש קורבניה ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא סחור סחור: ויקרב מנכסת קודשיא קורבנא קדם יי תרביה אליתא שלמתא לקביל שדרתא יעדינה וית תרבא דחפי ית גווא וית כל תרבא די על גווא: וית תרתין כולין וית תרבא די עליהן די על גיססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: ויסקיניה כהנא למדבחא לחים קורבנא קדם יי: ואם מן בני עזיא קורבניה ויקרביניה קדם יי: ויסמוך ית ידיה על רישיה ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא סחור סחור: ויקריב מיניה קורבניה קורבנא קדם יי ית תרבא דחפי ית גווא וית כל תרבא די על גווא: וית תרתין כולין וית תרבא די עליהן די על גיססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: ויסקינון כהנא למדבחא לחים קורבנא לאתקבלא ברעוא כל תרבא קדם יי: קים עלם לדריכון בכל מותבניכון כל תרבא וכל דמא לא תיכלון: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר אנש ארי יחוב בשלו מכל פיקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויעבד מן חד מנהון:

כסרח

עוד רבות. אם משנת: ז' פסל' ואת אה ואת וס' והקריב מזבח השלמים אשה ליי' חלבו. ואת כל חלב פר ואת האיל יעשה. ואת כל שללה תקבוץ. ואם נכלמו בכל אשר ויאמר אליהם עברי. ואת עשו שנאתי: לפני אהל מועד ז' וס' והקרבת את הפר. ושחט אתו ד ואם מן הצאן. וחברו ד ואם עז. ונודעה החטאת. ושברו את משברתי. והקרבת את הלוים. והחנים לפני המשכן. ונמסר גם בסדר תצוה: הכליות כל אוריי' חס'

במ"ב וס' על הכליות יסירנה דבתריה והקטירו אתו בני אהרן המזבחה. על הכ' יסירנה דבתריה דאשר יורם משור זבח השלמים: והקטירם ב' וס' לחם אשה לריח. כאשר יורם: לריח יי' וס' ולקחת אתם מידם. והקטירו את כל האיל. ואת הכבש השני דואלה שמות. קרבן ראשית תקריבו. והקטירם הכהן המזבחה. ואת כל חלבה יסיר קדם'. ואת הקרב ואת הכרעים. ויקח משה אותם מעל כפיהם. וזרק הכהן את הדם. והיה אם מעיני העדה. אך בכור שור. עלת תמיד העשויה. והקרבתם עלה בכורים. ועשיתם עלה לריח ניחח. מלבד עלת החדש. ולחמי אשר נתתי לך. לריח שמניך טובים: וכל דם ד' וס' חקת עולם לדרתיכם. וכל דם לא תאכלו בכל משבתיכם. ויצוהו הבלך אחז. ב' בנו: מהנה ז' וס' ועשה מאחת מהנה. כל היוצא מהנה יטרף. ושמרין בחצי חטאתיך. והלשכות העליונות קצרו'. אחת מהנה לא נשבר'. אחת מהנה לא נעדרה. בחר לך אחת מהנה דדה:

אם כהן המשיח יחטא לאשמת העם. מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה כמו שנאמר לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו ופשוטו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם היא שזה שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם נעשה מקולקל: פר. יכול זקן תלמוד לומר בן אי בן יכול קטן תלמוד לומר פר הא כיצד זה פר בן שלש: אל אהל מועד. למשכן. ובבית עולמים להיכל: את פני פרכת הקדש. כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים לא היו נוגעין דמים בפרכת ואם נגעו נגעו: ואת כל דם. שירי הדם: ואת כל חלב פר. חלבו היה לו לומר מה תלמוד לומר פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת: החטאת. להביא שעירי עבודה זרה לכליות ולחלבו' ויותרת: יורים ממנו. מן המחובר שלא ינתחנו קודם הסרת חלבו: את תורת כהנים: כאשר יורם. מאותן אמורים המפורשין בשור זבח השלמי' וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פי' כאן אלא להקישו לשלמים מה שלמים לשמן אף זה לשמו ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם ובשחיטת קדשי' מצריכו ללמוד הימנו שאין למדי' למד מן הלמד בקדשי' בפ' איזהו מקומן: על הכבד ועל הכליות. על ראשו ועל כרעיו כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקו' מוכן לטומאה להשליך אבנים מנוגעו' ולבית הקברות הוצרך לומ' במחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנ'. חוץ לג' מחנות ובבית עולמי' חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותי' במסכת יומא ובסנהדרין: שפך הדשן. מקו' ששופכין בו דשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף. שאין תלמוד ללמד שאפילו אין שם דשן: עדת ישראל. אלו סנהדרין: ונעלם דבר. טעו להורות בחלת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו. שעשו הצבור על פיהם: את

המשיח ד' מל' בתורה וסי' אם הכהן המשיח. ולקח הכהן המשיח מדם הפר. והביא הכהן המשיח. והכהן המשיח תחתיו: לפני יי' ב' סב' אשר וסי' והביא את הפר דנפש קדמ'. ויעל שלמה: קרנו' ד' מלא' בתורה וסי' ונתן הכהן מן הדם. וישחט קדמאה משה את הדם. ויקרבו בני אהרן את הדם אליו. ויצא אל המזבח: מקום טהור

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים ליהוה לחטאת: והביא את הפר אל פתח אהל מועד לפני יהוה וסמך את ידו על ראש הפר ושחט את הפר לפני יהוה: ולקח הכהן המשיח מדם הפר והביא אתו אל אהל מועד: וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה מן הדם שבע פעמים לפני יהוה את פני פרכת הקדש: ונתן הכהן מן הדם על קרנות מזבח קטרת הסמים לפני יהוה אשר באהל מועד ואת כל דם הפר ישפך אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל מועד: ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו את החלב המכסה על הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכליות יסירנה: כאשר יורם משור זבח השלמים והקטירם הכהן על מזבח העלה: ואת עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו וקרבו ופרשו: והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה אל מקום טהור אל שפך הדשן ושרף אתו על עצים באש על שפך הדשן ישרף: פ

ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות יהוה אשר לא תעשינה ואשמו: ונודעה החטאת אשר חטאו עליה והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת והביאו אתו לפני אהל מועד: וסמכו זקני העדה את ידיהם על ראש הפר לפני יהוה ושחט את הפר לפני יהוה: והביא הכהן המשיח מדם הפר אל אהל מועד:

אם כהנא רבא יחוב לחובת עמא ויקריב על חובתיה די חב תור בר תורי שלים קדם יי לחטאתא: וייתי ית תורא לתרע משכן זמנא לקדם יי ויסמוך ית ידיה על ריש תורא ויכוס ית תורא קדם יי: ויסב כהנא רבא מדמא דתורא ויעיל יתיה למשכן זמנא: ויטבול כהנא ית אצבעיה בדמא וידי מן דמא שבע זמנין קדם יי קדם פרוכתא דקודשא: ויתן כהנא מן דמא על קרנת מדבח קטורת בוסמיא קדם יי די במשכן זמנא וית כל דמא דתורא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זמנא: וית כל תרב תורא דחטאתא יפריש מניה ית תרבא דחפי על גווא וית כל תרבא די על גווא: וית תרתין כוליין וית תרבא די עליהן די על גססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: כמא די מתפרש מתור נכסת קודשיא ויסקינון כהנא על מדבחא דעלתא: וית משך תורא וית כל בסריה על רישיה ועל כרעוהי וגויה ואוכליה: ויפיק ית כל תורא מברא למשריתא לאתר דכי לאתר בית מישד קיטמא ויוקד יתיה על אעיא באשתא על אתר בית מישד קיטמא יתוקד: ואם כל כנשתא דישראל ישתלון ויהי מכסא פתגמא מעיני קהלא ויעבדון חד מכל פקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחובון: ותתידע חובתא די חבו עלה ויקרבון קהלא תור בר תורי לחטאתא וייתון יתיה לקדם משכן זמנא: ויסמכון סבי כנשתא ית ידיהון על ריש תורא קדם יי ויכוס ית תורא קדם יי: ויעיל כהנא רבא מדמא דתורא למשכן זמנא:

אבן עזרא

לאשמת העם. שהורה שלא כהוגן ואשם העם וכלם שוגגים או פירוש לאשמת העם באשמת כל בני אדם ונזכר כן בעבור שהכהן הוא נושא התורה והוא עצמו כשמר וקדוש לשם: על חטאתו. בעבור חטאתו וכאשר הוא גדול יקריב הפר שהוא הגדול מכל הקרבים על גבי המזבח: וטבל הכהן. הוא המשיח בעצמו. וטעם שבע פעמים תמצאנו בפרשת וירא בלק ובעבור גדול מעלת הכהן הגדול יזה מדם חטאתו על פרכת הקדש ועל קרנות מזבח הקטרת וכל הפר חוץ מהחלבי' ישרוף בחוץ כי איננה עולה: על שפך הדשן. באר שיהיה נשרף במקום שיש שם דשן המזבח: ונודעה החטאת. וכן משפט הכהן הגדול ואם איננו נזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר חטאת. ויש אומרים כי בכל שנה יקריב כן שמא חטא. והזכיר עם כל עדת ישר' ונודעה החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי שיודיע לכהן רק מעצמו: וחטאת הקהל כחטאת הכהן הגדול בכל משפטיה והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל: זקני העדה. הם המנהיגים והם יסמכו את ידיהם בעדם ובעבור כל ישראל כי לא יתכן שיסמכו כל ישראל: חטאת

ז' וסי' והוציא את כל הפר. ואת חזה התנופה. והוציא את הדשן. ואסף איש טהור: על שפך חד מן אלפא בית מן חד וחד חד אל וחד על וסי' מצוין בבסר' רבתא: עדת ישראל א' כליש' וסי' דברו אל כל עדת ישר'. ושחטו אתו כל. ונכרתה הנפש ההיא. ועשו אתו. ואם כל עדת ישר' ישגו. המעט מכם כי. הארץ אשר הכה. ומאיר על כל עדת ישראל. ועל כל עדת ישראל היה קצף דעכן. וכל עדת ישר' הנועדי' דמלכים. וחברו דדה' מעיני ד' וסי' ואם כל עדת ישראל ישגו. והיה אם מעיני העד'. ונעלם מעיני אישה. ונעלמה מעיני כל חי: ונודעה ב' וסי' ונודעה החטאת אשר חטאו עליה. ונודע היד יי' את עבדיו: והביאו ד' וסי' ונודעה החטאת אשר חטאו עליה. ולקחו אבנים אחרות. והביאו בניך בחצן. והביאו את כל אחיכם מכל הגוים: המשיח ד' בלא' בתורה נזכר לעיל בהאי סידרא:

רשי

את פני הפרכת. ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש. משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת אף כאן כשחטא כהן משיח עדין שם קדושת המקום על המקדש משחטאו כולם חס ושלום נסתלקה הקדושה: יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד. זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח: ואת כל חלבו ירים. אף על פי שלא פירש כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי רבי ישמעאל משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: ועשה לפר. זה כאשר עשה לפר החטאת. כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם שלא פיר' כאן ולכפול במצות העבודו' ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסל לפי שמצינו בניתנין על מזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן במתנ' א' מהן מעכבת: אשר נשיא יחטא. לשון אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להבי' כפר' על שגגתו קל וחומ' שמתחרט על זדונותיו: או הודע. כמו אם הודע הדבר הרבה או יש משמשין בלשון אם ואם במקו' או וכן או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו. כשחטא היה סבור שהו' היתר ולאח' מיכן נודע לו שאיסור היה: במקום אשר ישחט את העולה. בצפון שהוא מפורש בעולה: חטאת הוא. לשמו כשר שלא לשמו פסול: ואת דמו. שירי הדם: כחלב זבח השלמי'. כאותן אמורין המפורשי' בשור האמור אצל שלמים: כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים. כאימורי עז האמורים בשלמים: ושחט

אבן עזרא

חטאת הקהל הוא. הפר: ואם יטנו. ישראל ולא ידעו אחת ממצות עשה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת: אשר נשיא יחטא. הפוך וכן הוא אשר יחטא הנשיא והוא דבק באשר למעלה ואם כל עדת ישרא' כאילו אמר ואם אשר יחטא הוא נשיא שבטו או נשיא בית אב: או הודע אליו. אחז הכתוב דרך קצרה כמו לכהן והטעם שידע הנשיא מעצמו שחטא או הודיעו אדם אחר שראהו. דקדוק הודע אליו פעל עבר כמו והגד לך ויחסר המודיע כמו אשר ילדה אותה ללוי ויאמר רבי משה הכהן כי הוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו כי החולם והשורק יתחלפו והוא על משקל ויוסף הורד מצרימה והנשיא יקריב שעיר מטעם זרזיר מתני' אותיים כפי' הגאון בספר משלי והוא זכר למעלת הנשיא רק לא יובא את דמו לפנים מהקדש והכהנים יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו כי כן כתו' ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו: מעם הארץ. והם כל ישרא' והכהנים ההדיוטים וכל הלוים: ואשם. פעל עבר כמו כי זקן יצחק: שעירת עזים נקבה. כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא. וטעם ונסלח לו בפרשת שלח לך: ואם

מסורה

עליהם י"ג חס' בתורה נמסר בסדר ויגש: חטאת ז' פתחין נמסר בסדר תצוה: מדמה ו' וס' ולקח הכהן מדמה באצבעו. כל אשר יגע בבשרה. וכל חטאת אשר יובא. ולקח אלעזר הכהן. ב' בו. ויז מדמה אל הקיר:

מקרא

וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶצְבָּעוֹ מִן הַדָּם וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֵת פְּנֵי הַפָּרֹכֶת: וּמִן הַדָּם יִתֵּן עַל קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת כָּל הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וְאֵת כָּל חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה: וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְפַר הַחַטָּאת כֵּן יַעֲשֶׂה לּוֹ וְכִפֶּר עֲלֵהֶם הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם: וְהוֹצִיא אֶת הַפָּר אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן חַטַּאת הַקָּהָל הוּא: פ

אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם: אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים: וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת הוּא: וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה: וְאֶת כָּל חֶלְבּוֹ יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ: פ

וְאִם נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת מִמִּצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם: אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא: וְסָמַךְ אֶת יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֶת הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הָעֹלָה: וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת כָּל דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: וְאֶת כָּל חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר חֵלֶב מֵעַל זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ: פ

תרגום אונקלוס

ויטבול כהנא אצבעיה מן דמא וידי שבע זמנין קדם יי ית קדם פרוכתא: ומן דמא יתן על קרנת מדבחא די קדם יי די במשכן זמנא וית כל דמא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זמנא: וית כל תרביה יפריש מניה ויסיק למדבחא: ויעביד לתורא כמא דעבד לתורא דחטאתא כן יעביד ליה ויכפר עליהון כהנא וישתביק להון: ויפק ית תורא למברא למשריתא ויוקיד יתיה כמא דאוקיד ית תורא קדמאה חטאת קהלא הוא:

אם רבא יחוב ויעביד חד מכל פיקודיא דיי אלהיה דלא כשרין לאתעבדא בשלו ויחוב: או איתידע ליה חובתיה דחב בה וייתי ית קורבניה צפיר בר עזין דכר שלים: ויסמוך ידיה על ריש צפירא ויכוס יתיה באתרא דיכוס ית עלתא קדם יי חטאתא הוא: ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית דמיה ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא: וית כל תרביה יסק למדבחא כתרב ניכסת קודשיא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה וישתביק ליה:

ואם אנש חד יחוב בשלו מעמא דארעא במעבדה חד מפקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחוב: או אתידע ליה חובתיה די חב וייתי קורבניה צפירת עזין שלימתא נקובתא על חובתיה די חב: ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס ית חטאתא באתרא דעלתא: ויסב כהנא מדמה באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: וית כל תרבה יעדי כמא דאיתעדא תרב מעל ניכסת קודשיא ויסיק כהנא למדבחא לאתקבלא ברעוא קדם יי ויכפר עלוהי כהנא וישתביק ליה:

הערות בשוליים

וכפר עליו קדמאה דאית כל חלבו וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו.

והבאת נ' ... [illegible]

תניין דהוסר וכפר עליו הכהן ונסלח לו. תליתאה דיוסר וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו. רביעאה דוהביא וכפר עליו הכהן מחטאתו. חמישאה דאת השני וכפר עליו הכהן מחטאתו אשר חטא ונסלח לו. שתיתאה דר"ב וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה. שביעאה דאיל תמים וכפר עליו הכהן על שגגתו. תמינאה דריש פרשת בסוף פרשת וכפר עליו הכהן לפני יי ונסלח לו:

ואם כבש. ואם תביא ממין הכבש לחטאת יביא נקבה כמו שעירת עזי'. וטעם כאשר יוסר חלב הכשב להביא האליה כי אין עם השעירה אליה: ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. הוא החרם וכן ואת אלית והכתוב אחז דרך קצרה והזהיר שחייב העד להגיד כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהשם שישא עונו ואם שכח ולא הגיד ואחר כן נזכר לו: או נפש כי תגע. בנבלת הארבעה הנזכרות והם חזיר וחבריו: או בנבלת בהמה טמאה. למאכל כסוס וחמור. ושרץ טמא מהשמנה הנזכרי': ונעלם ממנו. ואחר כך ידע או נגע בזב וטמא מת וזבה ונדה: לבטא בשפתים. דבור שפה: להרע. למי שהוא חייב או לפי' הגאון להתענות. וטעם להזכיר אלה שהוא חייב להודות ועל ה האחרות שהן מצות לא תעשה לא יתודה לפני הכהן והקרבן אחד: ואם לא תגיע ידו. כי היד היא העושה כל מלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו. ואמר רב יצחק כי טעם אחד לעולה בעבור שלא תגיע ידו אולי עלה על רוחו מחשבת והקרוב אלי שהאחד כנגד האמורים והשני חטאת כמשפטו: עשירית

ושחט אותה לחטאת. שתהא שחיטתה לשם חטאת: כאשר יוסר חלב הכשב. מ יתרבו אמורין באליה אף חטאת כשהיא באה כבשה טעונה אליה עם האמורין: אשי ה'. על מדורות האש העשויות לשם פואייל"ם בלע"ז: ושמעה קול אלה. בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו: או נפש אשר תגע וגו'. ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשי' או יכנס למקד' שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות נדרש כן: ונעלם ממנו. הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: בטומאת אדם. זו טומאת מת: לכל טומאתו. לרבות טומאת מגע זבין וזבות: אשר יטמא. לרבות הנוגע בבועל נדה: בה. לרבו' בולע נבלת עוף טהור: ולא ידע. ששכח הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: בשפתים. ולא בלב: להרע. לעצמו או להטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן: לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר: ונעלם ממנו ועבר על שבועתו. כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפיר' ממון אינה בקרבן זו אלא באשם: והקריב את אשר לחטאת ראשונ'. חטאת קודמ' לעולה למה הדבר דומה לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורון אחריו: ולא יבדיל. אינו מולק אלא סימן אח': עורף. הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר: מול עורף. מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר: והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי' ובחטאת הזאה ומצוי' אוחז בעורף ומתיז והדם נתז והולך למזבח: חטאת היא. לשמה כשרה שלא לשמה פסולה:

ויסר חלב כן נמצא בחומש אחד שכתוב ונקוד רבינו גרשם מפר"ה כאשר יוסר חלב אלא הם מונחים

יוסר חד מן ב' זוגין מחדין מתחלפין מן חד וחד חד ס' וחד ש' וסימן נמסר בריש שיר השירים : אשי ט' כתיב יוד נמסר בסדר צו: לוא לה' מל בק' וסי' כי לוא אוכל לקום. אם לוא יגיד. אל בני כי לוא טובה

ואם כבש יביא קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה: וסמך את ידו על ראש החטאת ושחט אתה לחטאת במקום אשר ישחט את העלה: ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה ואת כל דמה ישפך אל יסוד המזבח: ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים והקטיר הכהן אתם המזבחה על אשי יהוה וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו: פ

ה ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם: או כי יגע בטמאת אדם לכל טמאתו אשר יטמא בה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם לאחת מאלה: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה: והביא את אשמו ליהוה על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים לחטאת וכפר עליו הכהן מחטאתו: ואם לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים או שני בני יונה ליהוה אחד לחטאת ואחד לעלה: והביא אתם אל הכהן והקריב את אשר לחטאת ראשונה ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל: והזה מדם החטאת על קיר המזבח והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח חטאת הוא:

ואם אימר ייתי קורבניה לחטאתא נוקבא שלמתא ייתינה: ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס יתה לחטאתא באתרא די יכוס ית עלתא: ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: וית כל תרבה יעדי כמא דמתעדא תרב אמר מנכסת קודשיא ויסק כהנא יתהון למדבחא על קורבניא דיי ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה די חב וישתביק ליה:

ואנש ארי יחוב וישמע קל מומי והוא סהיד או חזא או ידע אם לא יחוי ויקביל חוביה: או אנש די יקרב בכל מדעם מסאב או בנבלת חיתא מסאבא או בנבלת בעירא מסאבא או בנבלת רחיש מסאב ויהי מכסא מיניה והוא מסאב וחב: או ארי יקרב בסואבת אנשא לכל סאובתיה די יסתאב בה ויהי מכסא מיניה והוא ידע וחב: או אנש ארי יקיים לפרשא בספוון לאבאשא או לאיטבא לכל די יפריש אנשא בקיום ויהי מכסא מיניה והוא ידע וחב לחדא מאלין: ויהי ארי יחוב לחדא מאלין ויודי די חב עלה: וייתי ית חובתיה לקדם יי על חובתיה די חב נוקבא מן ענא אמרתא או צפירת עזין לחטאתא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה: ואם לא תמטי ידיה כמיסת שיתא וייתי ית חובתיה די חב תרתין שפנינין או תרין בני יונה קדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא: וייתי יתהון לכהנא ויקריב ית די לחטאתא בקדמיתא וימלוק ית רישיה מקביל קדליה ולא יפריש: וידי מדמא דחטאתא על כותל מדבחא ודישתאר בדמא יתמצי ליסודא דמדבחא חטאתא הוא:

מסרת
השמועה. ולוא נכרית מהבהמה. כי לוא הטא לך. דשמואל. לא תשמע ולוא תאבה לו. כי לוא יתנבא עלי טוב. תניין דמלכים. כי לוא יעשה עבדך. לוא אדני המלך כי. מעט מזער לוא כאביר. לוא כי אהבתי זרים. לוא נבא עוד אליך. וימצאו רבים ומבקש. לוא אפיל פני בכם. קדמא דפסוק. לוא לזרות ולא להבר. העל אלה לוא אפקד. קדמא דפסוק. עלו בשרותיה. וקדמא וכתרא דכה טו כי. ורעב לוא נראה. שוט שוטף כי יעבר לוא יבואנו. ולוא אמרו בלבבם. זה הגוי אשר לוא. קדמא דפסוק. הוסרי ירושלם פן. והקשבתי ואשמע לוא כן. עבר קציר כלה קיץ. ולוא יפיק. ואזרם במזרה. אם לוא הפגעתי בך. ינאפו. ואם לוא השחוק היה. אם לוא יסחבום קדמא. ולוא תבא דמעתך. לוא אליכם כל עוברי. סדם אחותך. ונ' נדרשתי ללוא שאלוני: או

בנבלת בהמה טמאה י"א בטעמא לאחור פ' בטעמא פשטא ולפניו יתיב וסי' או בנבלת בהמה טמאה. אחרי הכתו את סיחן. והזה כל מעבר משה. איש יושב על כסא דוד. איש יושב בתוך העם. איש אחרי שרירות לבו הרע. שקר הנבאים נבאים בשמי. די בלבות תחות כל שמיא. די כל מלך רב ושליט. די מרת עבר נהרא. על כל חרד בדבר אלהינו: להרע ו' פתחין וסי' ולא נתנו אלהים להרע עמדי. או נפש כי תשבע לבטא. חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו. אנכי מחל להרע. נשבע להרע ולא ימיר. כאשר זממתי: ראשונה ג' מל וסי' והקריב את אשר לחטאת ראשונה. ושלמתי ראשונה משנה עונם. ויד השרים והסגנים היתה במעל. אנך: ומלק ב' וסי' את ראשו והקטיר. ממול ערפו ולא יבדיל: חטאת הוא ד' נמסר בסדר ואתה תצוה:

כמשפט

ואת השני יעשה עלה כמשפט וכפר עליו הכהן מחטאתו אשר חטא ונסלח לו: ס

ואם לא תשיג ידו לשתי תרים או לשני בני יונה והביא את קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לחטאת לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבנה כי חטאת היא: והביאה אל הכהן וקמץ הכהן ממנה מלוא קמצו את אזכרתה והקטיר המזבחה על אשי יהוה חטאת הוא: וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה ונסלח לו והיתה לכהן כמנחה: ס

וידבר יהוה אל משה לאמר: נפש כי תמעל מעל וחטאה בשגגה מקדשי יהוה והביא את אשמו ליהוה איל תמים מן הצאן בערכך כסף שקלים בשקל הקדש לאשם: ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואת חמישתו יוסף עליו ונתן אתו לכהן והכהן יכפר עליו באיל האשם ונסלח לו: פ

ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות יהוה אשר לא תעשינה ולא ידע ואשם ונשא עונו: והביא איל תמים מן הצאן בערכך לאשם אל הכהן וכפר עליו הכהן על שגגתו אשר שגג והוא לא ידע ונסלח לו: אשם הוא אשם אשם ליהוה: פ

וית תנינא יעביד עלתא כדחזי ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה דחב וישתביק ליה: ואם לא תדביק ידיה לתרין שפנינין או לתרין בני יונה וייתי ית קורבניה דחב חד מן עסרא בתלת סאין סולתא לחטאתא לא ישוי עלה משחא ולא יתן עלה לבונתא ארי חטאתא היא: וייתינה לות כהנא ויקמוץ כהנא מינה מלי קומציה ית אדכרתה ויסק למדבחא על קורבניא דיי חטאתא היא: ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה דחב מחדא מאלין וישתביק ליה ותהי לכהנא כמנחתא: ומליל יי עם משה למימר: אנש ארי ישקר שקר ויחוב בשלו מקודשיא דיי וייתי ית אשמיה קדם יי דכר שלים מן ענא בפורסניה כסף סלעין בסלעי קודשא לאשמא: וית דיחב מן קודשא ישלם וית חומשיה יוסף עלוהי ויתן יתיה לכהנא וכהנא יכפר עלוהי בדיכרא דאשמא וישתביק ליה: ואם אנש ארי יחוב ויעביד חד מכל פיקודיא דיי דלא כשרין לאתעברא ולא ידע וחב ויקביל חוביה: וייתי דכר שלים מן ענא בפורסניה לאשמא לות כהנא ויכפר עלוהי כהנא על שלותיה דאשתלי והוא לא ידע וישתביק ליה: אשמא הוא על חוביה דהוא חב אשמא יקריב קדם יי:

האפה ב' חס' וס' ואם לא תשיג· זה קרבן אהרן: ולא יתן ג' נמסר בסדר בא: מלוא ב' מל' וס' מלוא קמצו ד' ואם לא תשיג ידו· מלוא הספל מים· וא' מלו הקנה חס' א' ושארא כלא בתיב: והביאה ב' בפסוק הא וס' והביאה אל הכהן וקמץ הכהן· אל בני אהרן: נפש ג' רפ' ובטעם וס' נפש כי תמעל מעל· נפש כי תחטא

ומעלה מעל· נפש אשר תגע בו: חמישתו ג' חס' ותניינא וס' ואת אשר חטא מן הקדש· ואם גאל יגאלנה· והתודו את חטאתם: יוסף ג' מ"ל בלשון אוסופי וכל שום בר נש דכו' נמסר בסדר ויצא: ולא ידע י"א וס' ולא ידע בשכבה· ושל אחריו· ולא ידע יעקב· ולא ידע אתו מאומה· ולא ידע ואשם· ולא ידע איש את קברתו· עד יפלח חץ כבדו· ותלהטהו מסביב ולא ידע קמ'· ולא ידע כי רפאים שם· ולא ידע בנפש מאד· גם שמש לא ראה: ונשא י"ז נמסר בסדר אחרי מות: אשם ב' חד מ"ל וס' אשם· ויאשמו אשום בהרא מ"ל:

אבן עזרא

עשירית האיפה· מאכל לאיש אחד ביום אחד: תמעל מעל· דבר שנתכסה עליו מגזרת מעיל והטעם כי החטאת הוא בקדשי השם יביא איל שהוא שוה כסף שקלים ומעוט רבים שנים· וישלם אשר חטא מן הקדש עם תוספת חמישיתו וזה הוא אשם בשגגה בתחלה ואחר כך ידע: ואם נפש כי תחטא· ועשה אחת ממצות לא תעשה ולא ידע אם הוא אסור יביא איל ודעת רבים שזה אשם תלוי לא ידע אם עשה אם לא עשה והחטא' שבתחלה לא ידע ואחר כן ידע והנה החטאת שלא ידע שהוא אסור עד שהודע והאשם ידע שהוא אסור ושכח ואחר כן נזכר או אשם תלוי: אשם אשם ליי'· הוא פירוש אשם הוא:

ותעלם

רשי

כמשפט· כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: כי חטאת היא· ואין צריך שיהא קרבנה מהודר· חטאת היא· נקמצה ונקטרת לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: על חטאתו אשר חטא· כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו· דקדקו רבותינו מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא מקצתן שתי תורים· הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה· הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו: מאחת מאלה· מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירו' או בדלות או בדלי דלות ומה תלמוד לומר שיכול החמורים שבהם יהיו בכשב' או שעירה והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשבה אם השיגה ידם ואת החמורים לקלין לעשירית האיפ' בדלי דלות: והיתה לכהן כמנחה· ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלי' זהו לפי פשוטו ורבותינו דרשו והית' לכהן ואם חוטא זה כהן הו' תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל: כי תמעול מעל· אין מעילה בכל מקו' אלא שנוי וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיה' ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוטה ומעלה בו מעל: וחטאה בשגג' מקדשי יי'· שנהנ' מן ההקדש והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמ' להלן חטא בתרומה ולא ישאו עליו חטא מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל ת"ל תמעול מעל ריבה: מקדשי יי'· המיוחדים לשם יצאו קדשי' קלים: איל· לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח אף כאן קשה בן שתי שנים: בערכך כסף שקלי'· שיהא שוה שתי סלעים: ואת אשר חטא מן הקדש· ישלם קרן וחומש להקדש: ולא ידע ואשם והביא· הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור שתיהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא· ואם ידע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו· ר' יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענים את שידע ר' יוסי אומ' אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטווה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביום הכפורים על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות· ר' עקיבה אומר הרי הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב שלשה אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה· ר' אלעזר בן עזריה אומ' כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומ' למען יברכך וגו' קבע הכתו' ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה: בערכך לאשם· בערך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע· הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג: אשם הוא אשם אשם· הראשון כולו קמוץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמוץ וחציו פתח שהוא לשון פעל ואף על פי שלא מצינו שהוא כבר דרוש הוא בתורת כהנים: אשם אשם· להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי שנים יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע תלמוד לומר הוא:

ומעלה מעל ביי׳. שעבר על מצות לא תעשה מדבר שהוא בינו ובין אדם: או בתשומת יד· שותפות ששם ידו עמו: בגזל· בחזקה כמו ויגזול את החנית: עשק· בסתר· ועמיתו רעהו ויתכן שהוא בעומתו· והא בהנה נוסף: ונשבע על שקר· פירושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר: בראשו· בעצמו או מה שהוא שוה: וחמשיתיו· מיעוט רבים שנים והנה הם שני חמישיות ועוד אפרשנו: ביום אשמתו· טעמו ביום שובו מאשמתו יביא איל: בערכך· כראשון והוסיף חומש׳ בעבור שזה האשם הוא בזדון ודברי יחיד הם שגם זה האשם תלוי: לאשמה בה· שם מהבנין הקל תחת שם הפועל:

נפש כי תחטא· אמר רבי עקיבא מה תלמוד לומ׳ ומעלה מעל ביי׳ לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם: בתשומת יד· ששם בידו ממון להתעסק או במלוה: או בגזל· שגזל מידו כלום: או עשק· הוא שכר שכיר: וכחש בה· שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: כי יחטא ואשם· כשיכיר בעצמו לשוב בתשוב׳ ולדעת ולהודו׳ כי יחטא ואשם: בראשו· הוא הקרן ראש הממון: לאשר הוא לו· למי שהממון שלו:

חסלת ויקרא

וכחש ג׳ ב׳ בלרע וסי׳ או מצא אבדה וכחש בה ונשבע· וכחש בעמיתו בפקדון· וכחש בו ולא ראיתיך: בהנה ג׳ וסי׳ או מצא אבדה· אשר הוא יושב בהנה· בשח בהנה: גזל ב׳ קמץ וסי׳ והשיב את הגזלה אשר גזל; מעני השיב ידו: ושלם ג׳ וסי׳ אתו בראשו· את הבית· את נות צדקך· אנ״ך: בראשו ט״ו וסי׳ ושלם אתו

וידבר יהוה אל משה לאמר: נפש כי תחטא ומעלה מעל ביהוה וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו: או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה: והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק אשר עשק או את הפקדון אשר הפקד אתו או את האבדה אשר מצא: או מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם אתו בראשו וחמשתיו יסף עליו לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו: ואת אשמו יביא ליהוה איל תמים מן הצאן בערכך לאשם אל הכהן: וכפר עליו הכהן לפני יהוה ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה:

ומליל יי עם משה למימר: אנש ארי יחוב וישקר שקר קדם יי ויכדיב בחבריה בפקדנא או בשותפות ידא או בגזילא או עשק ית חבריה: או אשכח אבידתא וכדיב בה ואשתבע על שקרא על חדא מכל די יעבד אנשא למיחב בהן: ויהי ארי יחטי ויחוב ויתיב ית גזילא די גזל או ית עושקא די עשק או ית פקדנא די אתפקד עמיה או ית אבידתא די אשכח: או מכל די אישתבע עלוהי לשיקרא וישלם יתיה ברישיה וחומשיה יוסף עלוהי לדי הוא דיליה יתניניה ביומא דחובתיה: וית אשמיה ייתי קדם יי דכר שלים מן ענא בפורסניה לאשמא לות כהנא: ויכפר עלוהי כהנא קדם יי וישתבק ליה על חדא מכל די יעביד למיחב בה:

נ׳ ר״פ בטע׳ · נ׳ ב׳ מלעיל וח׳ מלרע · ית בסו׳ על על ומלה חדא · ביכהן· ג׳ · ג׳ קמץ בזק״ף · ג׳ בתרי ליכני · ג׳ · ב׳ וחס׳ · יקר׳ על אחת מכל אשר יעשה האדם תכיין על אחת מכל אשר יעשה לאשמה

צ״ו סימן:

פרשת צו

היא העולה· נקראת כן בעבור שהיא עולה כלה על המזבח ובכאן רמז שלא יעלה עולה בלילה רק היא תהיה על מוקדה כל הלילה· והא מוקדה נוסף או מוקד ומוקדה הם שני שמות: ואש המזבח תוקד בו· ולא חוץ ממנו: מדו· חלוק וחכמי׳ אמרו שהוא חלוק כנגד מדיתו: על בשרו· כנוי לערוה וכן זב מבשרו: אשר תאכל האש· הנשאר מאכילת האש: אצל המזבח· מחוץ לפאת מזרח: והאש על המזבח תוקד בו· פעם שנית להוסיף לא תכבה ביום· וטעם בבקר בבקר בכל בקר ובקר· ובתחלה יעלה העולה ואחר כן אימורי השלמים:

אם

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה הוא העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו: ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה על המזבח ושמו אצל המזבח: ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור: והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים:

ומליל יי עם משה למימר: פקיד ית אהרן וית בנוהי למימר דא אוריתא דעלתא היא עלתא דמתוקדא על מדבחא כל ליליא עד צפרא ואשתא דמדבחא תהי יקדא ביה: וילבש כהנא לבושין דבוץ ומכנסין דבוץ ילבש על בסריה ויפריש ית קיטמא די תיכול אשתא ית עלתא על מדבחא וישויניה בסטר מדבחא: וישלח ית לבושוהי וילבש לבושין אוחרנין ויפק ית קיטמא למברא למשריתא לאתר דכי: ואשתא על מדבחא תהי יקדא ביה לא תטפי ויבער עלה כהנא אעין בצפר בצפר ויסדר עלה עלתא ויסק עלה תרבי נכסת קודשיא:

ל׳ וזל · ל׳ ול׳ סמו

בראשו· בראשו נגעו· והשיב את אשמו· דמו בראשו ואנחנו נקים· ואת רעת נבל· וכובע ישוע בראשו· ישם ויניד בראשו· ובריתי אשר דפר· דיחזקאל· והבא חרב ותחקהו· ואתה תשמע השמים· דמלכים קדמ׳· וחברו דד״ה· ישוב עמלו בראשו· דמו בראשו יהיה· יחזקאל החב׳ עיניו בראשו· ואשר נתן כתר: יתננו ב׳ וסי׳ ביום אשמתו· ולאדם שלא עמל: תוקד ה׳ וסי׳ היא העולה על· והאש על המזבח· אש תמיד· באפי עליכם תוקד· עד עולם תוקד: מדו ב׳ וסי׳ מדו בד· ודוד חגור מדו: והאש ג׳ וסי׳ והאש על המזבח תוקד בו· מהאש יצאו· והאש ירדה מן השמים· א׳ בתורה· א׳ בנביאים· א׳ בכתובים: ובער ב׳ בתרי לישני וסימ׳ ובער בשדה אחר· ובער עליה הכהן עצים:

צו את אהרן· אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות אמר ר׳ שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס: זאת תור׳ העולה· הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברי׳ שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין אי זה אם עלה ירד ואי זה אם עלה לא ירד שכל תורה לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפי׳ פסולין שאם עלו לא ירדו: היא העולה· מעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה: מדו בד· היא הכתונת ומה תלמוד לומר מדו שתהא כמדתו: על בשרו· שלא יהא דבר חוצץ בינתים: והרים את הדשן· היה חותה מלא המחתה מן האכולות הפנימיות ונותנן במזרחו של כבש: הדשן אשר תאכל האש את העולה· ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומ׳ ושמו אצל המזבח: ופשט את בגדיו· אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהם תמיד בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהם: והוציא את הדשן· הצבור בתפוח כשהוא רבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה לכל יום אבל התרומה חובה בכל יום: והאש על המזבח תוקד בו· רבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במסכת יומא שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם: וער״ך עליה העולה· עולת תמיד היא תקדום: חלבי השלמים· אם יביאו שם שלמים· ורבותינו למדו מכאן עליה על עולת הבקר השלם כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים:

אם

אש תמיד · אש שנאמר בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה להעלות נר תמיד אף היא מעל מזבח החיצון תוקד: לא תכבה · המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: וזאת תורת המנחה · תורה אחת לכולן להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין תלמוד לומר תורת: הקרב אותה · היא הגשה בקרן דרומית מערבית: לפני יי' · הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני המזבח · הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: בקמצו · שלא יעשה מדה לקומץ: מסולת המנחה ומשמנה · מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה: ואת כל הלבונ' אשר על המנח' והקטיר · שמלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: במקום קדוש · ואיזהו בחצר אהל מועד: לא תאפה חמץ · חלקם · אף השירים אסורין בחמוץ: כחטאת כאשם · מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה: כל זכר · אפילו בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר א אמור לחם אלהיו מ מקדשי הקדשים וגו' אלא לרבו' בעלי מומין למחלוקת: כל אשר יגע וגו' · קדשי קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה: יקדש · להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כ כשרה יאכלו כחומר המנחה: זה קרבן אהרן ובניו · אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבוד אבל כהן גדול בכל יום שנ' מנחת תמיד והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו': מרבכת · חלוטה ברותחין כל צרכה: תופיני · אפויה אפוי' הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת: מנחת פתים · מלמד שטעונה פתיתה: המשיח תחתיו מבניו · המשיח מבניו תחתיו: כליל תקטר · אין נקמצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה: כליל · כולה שוה לגבוה: המחטא אותה · העובד עבודותיה שהיא נעשת חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנ' · הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר ואי אפשר לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה: כל

לא תכבה ו' וסימ' אש תמיד תוקד · והאש על המזבח · לילה ויומם לא תכבה · כי תולעתם לא תמות · ואברת ליער הנגב · וראו כל בשר: הקרב ד' וסימן ואתה הקרב אליך · וזאת תורת המנחה · וגם את אחיך מטה לוי · הקרב את מטה לוי והעמדת · ונמסר גם בסדר תצוה: והרים ממנו ו' סבורין ממנה וקרינן ממנו

ו אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃ ס
ז וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃
ח וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה׃
ט וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ׃
י לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם׃
יא כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי יְהוָה כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ פ
יב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יג זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת מִנְחָה תָּמִיד מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב׃
יד עַל־מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי מִנְחַת פִּתִּים תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃
טו וְהַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חָק־עוֹלָם לַיהוָה כָּלִיל תָּקְטָר׃
טז וְכָל־מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל׃ פ
יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃
יט הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא אֹתָהּ יֹאכְלֶנָּה בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד׃

אֶשָּׁתָא תְּדִירָא תְּהֵי יָקְדָא עַל מַדְבְּחָא לָא תִטְפֵי׃
וְדָא אוֹרָיְתָא דְמִנְחָתָא דִּיקָרְבוּן יָתַהּ בְּנֵי אַהֲרֹן קֳדָם יְיָ לִקְדָם מַדְבְּחָא׃
וְיַפְרֵשׁ מִנַּהּ בִּקְמֻצֵיהּ מִסֻּלְתַּהּ דְּמִנְחָתָא וּמִמִּשְׁחַהּ וְיָת כָּל לְבֻנְתַּהּ דִּי עַל מִנְחָתָא וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא אִדְכַּרְתַּהּ קֳדָם יְיָ׃
וּדְיִשְׁתְּאַר מִנַּהּ יֵיכְלוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי פַּטִּיר תִּתְאֲכֵיל בַּאֲתַר קַדִּישׁ בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא יֵיכְלוּנַהּ׃
לָא תִתְאֲפֵי חֲמִיעַ חוּלַקְהוֹן יְהָבִית יָתַהּ מִקֻּרְבָּנַי קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין הִיא כְּחַטָּאתָא וְכַאֲשָׁמָא׃
כָּל דְּכוּרָא בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֵיכְלִנַּהּ קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ כֹּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדַּשׁ׃
וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
דֵּין קֻרְבָּנָא דְּאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי דִּי יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דִּירַבּוּן יָתֵיהּ חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין סֻלְתָּא מִנְחָתָא תְּדִירָא פַּלְגוּתַהּ בְּצַפְרָא וּפַלְגוּתַהּ בְּרַמְשָׁא׃
עַל מַסְרֵיתָא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵיד רְבִיכָא תַּיְתִינַהּ תּוּפִינֵי מִנְחַת בִּיצוּעִין תְּקָרֵיב לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃
וְכַהֲנָא דְּיִתְרַבָּא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי יַעֲבֵיד יָתַהּ קְיָם עָלַם קֳדָם יְיָ גְּמִיר תִּתַּסַּק׃
וְכָל מִנְחָתָא דְּכַהֲנָא גְּמִיר תְּהֵי לָא תִתְאֲכֵיל׃
וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרָיְתָא דְחַטָּאתָא בַּאֲתַר דִּי תִתְנְכֵיס עֲלָתָא תִּתְנְכֵיס חַטָּאתָא קֳדָם יְיָ קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין הִיא׃
כַּהֲנָא דִּמְכַפַּר בִּדְמַהּ יֵיכְלִנַּהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ תִּתְאֲכֵיל בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא׃

אבן עזרא

אש תמיד תוקד · טעם זה הפסוק להוסיף תמיד: הקרב אותה · שם הפועל וטעם הקרב יקריבו אותה בני אהרן והטעם אחד מבני אהרן על כן והרים ממנו והוספה זאת הפרשה על הכתובה בפרשת ויקרא: מצות תאכל במקום קדוש · והנה שתים מצות וכל זכר שלישית · וטעם לא תאפה חמץ הוא העקר במצות פסח: כחטאת כאשם · כן המנחה: כל אשר יגע · במנחה ובחטאת ובאשם הוא קדש לשם: זה קרבן אהרן · או אחד מבניו תחתיו: ביום המשח אותו · אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ורבי' אמרו כי זה ב"ת תחת מ"ם והטעם כי מיום המשח אותו הנה זה חייב להקריב ת תמיד מנחתו: מרבכת · אין לו אח ויש מי שאומרי' רכה ויש מי שאומרי' במהרה · והו"ו תביאנה סימן לאהרן וכן תו"ו תקריב · ועל דעתי כי כן הוא תו"ו תופיני וטעמו תקון ואין ריע לו ו והקדמוני' אמרו שהיא שתי מלות תאפה נא · ויאמר רבי יונה המדקדק שהו' על משקל רוכיפת וזה המשקל מעקל: כליל · כמו כלה כליל תהיה לשם: לא תאכל · ככל המנחות כי איך יאכל הכהן מנחתו או חטאתו · מקו' שחיטת כל חטאת צפונה: קדש קדשים · כי הוא כאחר הקדשים: הכהן המחטא · טעמו האורק דם כאילו אמר המסיר חטא החוטא ורבי' ה המפרשי' אמרו כי טעם המחטא רוחץ או מטהר וכן תחטאני באזוב ואטהר: כל

וסימ' והרים ממנו בקמצו · ואם בהמה אשר יקריבו ממנה · תניינא דפסו' · אל תסור ממנו ימין · דיהושע · אין לו ממנו בן או בת · ויצא אחד אל השדה וילקט · דמלכים · וילך בכל דרך אסא · וסימ' בלשון תרגום אפריש בעירא יהושע ויפתח לקט באורחא: ריח ניחח ח' יח' דאין כתו' וסי' והקטרת את כל האיל · הפני מנחת פתים · והרים ממנו בקמצו · ומנחתו שני עשרנים · ועשיתם אשה ליי' עלה · ויין לנסך שלישית · ועשרון סלת דרפ' · ובעשור לחדש · וכל אשה ריח דכו': תאכל ט' וסימ' והנותרת ממנה · וכל מנחת כהן כליל תהיה · הכהן המחטא · וכל חטאת אשר יובא · ולהבדיל בין הטמא · לכן חכו לי נאם יי' · חנה אדני יי' יורשנה · ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה · גם כספם גם זהבם: תעשה ז' נמסר בסדר תרומה: חק עולם י"א בליש' נמסר בסדר כי תשא: תביאנה ח' מלין דגשי' יה' דאין וסימ' תחתנה · תביאנה · תגלנה · תעננה · תראנה · תשבנה · שמענה · קחנה בידך: כל

כל אשר יגע בבשרה. כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש. להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד. ואם הוזה מדמה על הבגד אותו מקום הדם הבגד אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה: אשר יזה. יהא כזה כמו לא יטה מנלם יהא כטוי: ישבר. לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשת נותר והוא הדין לכל הקדשים: ומורק. לשון תמרוקי הנשים אשקורי"מנט בלע"ז: ומורק ושוטף. לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: כל זכר בכהנים יאכל אותה. הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: וכל חטאת וגו'. שאם הכניס מדם חטאת החיצונ' לפנים פסולה: קודש קדשי' הוא. הוא קרב ואין תמורתו קרבה: ואת כל חלבו וגו'. עד כאן לא נתפרשו אימורין באשם לכך הוזרך לפרשם כאן אבל ח חטאת כבר נתפרש בה בפרשת ויקרא: את האליה. לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה: אשם הוא. עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו או ש שנתכפרו בעליו אף על פי שעומד להיות רמיו עולה לקיץ ה המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שניתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו ש מדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמ' בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר: קדש קדשים הוא. בתורת כהנים הוא נדרש: תורה אחת להם. בדבר זה: לכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקין בשורו: לכהן המקריב אותה וגו'. יכול לו לבדו תלמוד לומ' לכל בני אהרן תהיה יכול לכולן תלמוד לומר לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אותה: בלולה

כל י"ט ר"פ בספ' וסי' כל המנחה אשר. כל זכר בבני אהרן יאכלנה. זכר בכהנים יאכלנו. זכר בכהנים יאכל. אשר יגע בבשרה. כל נפש אשר תאכל כל דם. כפרסת פרסה. אשר אין לו סנפיר. שרץ העוף ההלך. הגלך על גחון. ימי אשר הנגע. המשכב אשר ישכב. וחברו. כל אשר בו כוס. מלאכת

כל אשר יגע בבשרה יקדש ואשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליה תכבס במקום קדש: וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים: כל זכר בכהנים יאכל אתה קדש קדשים הוא: וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף:

פ

וזאת תורת האשם קדש קדשים הוא: במקום אשר ישחטו את העלה ישחטו את האשם ואת דמו יזרק על המזבח סביב: ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה ואת החלב המכסה את הקרב: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכלית יסירנה: והקטיר אתם הכהן המזבחה אשה ליהוה אשם הוא: כל זכר בכהנים יאכלנו במקום קדוש יאכל קדש קדשים הוא: כחטאת כאשם תורה אחת להם הכהן אשר יכפר בו לו יהיה: והכהן המקריב את עלת איש עור העלה אשר הקריב לכהן לו יהיה: וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אתה לו תהיה:

כל די יקרב בבסרה יתקדש ודי ידי מדמה על לבושא די ידי עלה תחור באתר קדיש: ומן דחסף די תתבשל ביה יתבר ואם במנא דנחשא תתבשל ויתמריק וישתטיף במיא: כל דכורא בכהניא ייכול יתה קודש קודשין היא: וכל חטאתא די יתעל מדמה למשכן זמנא לכפרא בקודשא לא תתאכל בנורא תתוקד: ודא אורייתא דאשמא קודש קודשין היא: באתרא די יכסון ית עלתא יכסון ית אשמא וית דמיה יזרוק על מדבחא סחור סחור: וית כל תרביה יקריב מיניה ית אליתא וית תרבא דחפי ית גווא: וית תרתין כוליין וית תרבא די עליהן די על גיססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: ויסיק יתהון כהנא למדבחא קורבנא קדם יי אשמא הוא: כל דכורא בכהניא ייכלינה באתר קדיש יתאכיל קודש קודשין הוא: כחטאתא כן אשמא אוריתא חדא להון כהנא די מכפר ביה דיליה יהי: וכהנא דמקריב ית עלת גבר משך עלתא די יקריב לכהנא דיליה יהי: וכל מנחתא די תתאפי בתנורא וכל דיתעביד ברדתא ועל מסריתא לכהנא דמקריב יתה דיליה תהי:

אבן עזרא

כל אשר יגע. בבשר החטאת יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו לכן חלק הזורק כחלק כל אחיו: יזה. אמ' ר' משה הכהן שהוא כמו יטה מבנין קל ובפתחות הי"וד מהכבד והאות המובלע בו"ן וכן ויז מדמ' על הקיר בחירק עם ויז בפתח רק במלת נטה הוא נכרי בבנין הקל וכן מצאנו ויז נכחם מבנין הקל ויפה ד דיקדק ובעבור שהחטאת קדש צוה השם לכבס המקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדוש הוא חצר אהל מועד כי יש הפרש בין קדוש וטהור: אשר יזה עליה. ויחסר מקום או והטעם או אם יזה אחר עליה שהוא הבשר יכבס הבשר הכהן ואחר כך יאכלנו או פירושו המקום אשר יזה מהדם תכבס ויהיה בגד לשון נקבה וזכר וכמוהו אשר תמיב ידו ותי"ו תכבס לכהן תבשל בו. גם בשלה ומורק ושוטף מבנין שלא נקרא שם פועלו ובא ומורק בחולם בעבור הרי"ש שלא תדגש כי אם ב במקומות מועטים במשקל לא זורק עליו מגזרת מרקו הרמחי' כי הטעם שרש. וטעם קדש קדשים היא עם כל זכר שאין ראוי לאכול החטאת שהקריבו האימורים ממנה והובא לכפר כי אם התמימים והזכר תמים מהנקבה ואפי' קטן יקרא זכר והזכר שהוא בן שלש עשרים מנה כאשר העתיקו אבותינו: וכל חטאת אשר יובא מדמה לכפר בקדש והנה מקום הפרכת יקרא קדש כי החצר אם היא קדש כנגד אהל מועד חול והנה גם יקרא לפנים מהפרכת קדש כנגד אהל מועד כמו בזאת יבא אהרן אל הקדש וזאת החטאת היא חטאת כהן הגדול או הקהל: וזאת תורת האשם. כבר הודעתיך ההפרש בין חטאת ואשם אע"פ שהכתוב יאמר בחטאת אשם ובאשם חטאת' וטעם להזכיר זאת הפרשה להזכיר החלבים שאין להם זכר בתורת החטאת: עולת איש. מלמעל בעבור היות הטעם ברא"ית המלה האחרונה כמשפט. וטעם לו אחר שאמר לכהן תוספת ביאור שלא יתן העור לכהן אחר: וכל

עבודה לא תעשו דתרועה. מלאכה לא תעשו חקת. ימי השבה תשבת. כל חרם אשר יחרם מן האדם: יובא ה' ומ"ל וסימ' וכל חטאת אשר יובא. במים יובא. ויאמר יהואש אל הכהנים. כסף ברקע מתרשיש. כסף אשם וכסף חטאת: וזאת י"ז ר"פ נמסר בריש סדר תרומה: קדש קדשים ז' וסי' וכפר הכהן. וזאת תורת האשם. כל זכר בכהנים תני'. ושחט את הכבש. והותה לאהרן ולבניו. אך כל חרם. ובני עמרם אהרן ומשה: ואת החלב ה' נמסר בסדר אתה תצוה: כחטאת ד' וסי' קדש קדשים הוא. כחטאת כאשם תורה אחת להם. כי כחטאת האשם הוא. כחטאת כעלה כבגנחה: את עולה איש ב' וסימן והכהן המקריב את. ויצוה המלך: וכל מנחה י' פסו' ריש' וכל ומצע' וכל וסי'מ' וכל שיח השדה. וכל פטר חמור. וכל מנחה אשר תאפה. וכל אשר תשכב עליו. וכל בגד וכל עור. וכל ערי המישור וכל הגלעד. וכל ממלכת סיחן. וכל כלי משקה דמלכים וחברו. דה"י. וכל עמק הפגרים. וכל אשר סביבתיו: בתנור חד מן י"א זוגין מן חד חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש ב' תיבות נמכר בישעיה סימן י"ט גבי פרשת משא מצרים הנה יי' רכב על עב קל פסו' וסכסכתי מצרים במצרים: נעשה ח' קמצין וסימ' וכל נעשה במרחשת. אם אסיר יאסרוני. ושנים עשר אריים' דמלכים. וחברו. דה"י. ושני עשר. ולא נעשה פסח כמהו. כי אם בשמנה עשרה. כי לא נעשה פסח. בשמנה עשרה. דה"י. וכל חמש מגילות דכוו' בב"ב וסימ' תורי זהב נעשה לך. אחות לנו קטנה וסי' בלשון ארמי' תורהא דאחתי:

מחבת ג׳ וסימ׳ על מחבת בשמן תעשה · וכל נעשה במרחשת · ואתה קח לך מחבת ברזל ׃ חלות ג׳ כ״ל נמסר בסדר ויקרא ׃ קרבן ה׳ קמצין נמסר בסדר ויקרא ׃ וממחרת ג׳ וס׳ ואם נדר או נדבה · ביום זבחכם יאכל · שב בזה גם היום ומחר ׃ ונפש ג׳ ראשי פסו׳ וס׳ ונפש כי תגע בכל טמא · ושמע׳ קול אלה · אדם מן הנפש׳ · ונכס׳ גם

וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ כְּאָחִיו׃ פ וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה׃ אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב ׀ עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן׃ עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃ וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ וְאִם־נֶדֶר ׀ אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל׃ וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא׃ וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר׃ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃

וְכָל־מִנְחָתָא דְפִילָא בִמְשַׁח וּדְלָא פִילָא לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כַּאֲחוּהִי׃ וְדָא אוֹרָיְתָא דְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִי יְקָרֵיב קֳדָם יְיָ׃ אִם עַל־תּוֹדְתָא יְקָרְבִינֵּיהּ וִיקָרֵיב עַל־נִכְסַת תּוֹדְתָא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וְסוּלְתָא רְבִיכָא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח׃ עַל־גְּרִיצָן דִּלְחֵם חֲמִיעַ יְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ עַל־נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי׃ וִיקָרֵיב מִנֵּיהּ חַד מִכָּל־קוּרְבָּנָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא דִּזְרִיק יָת־דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּילֵיהּ יְהֵי׃ וּבְסַר נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹם קוּרְבָּנֵיהּ יִתְאֲכִיל לָא־יַצְנַע מִנֵּיהּ עַד־צַפְרָא׃ וְאִם נִדְרָא אוֹ נְדַבְתָּא נִכְסַת קוּרְבָּנֵיהּ בְּיוֹמָא דִי יְקָרֵיב נִכְסָתֵיהּ יִתְאֲכִיל וּבְיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ יִתְאֲכִיל׃ וּדְיִשְׁתְּאַר מִבְּשַׂר נִכְסְתָא בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃ וְאִם אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכִיל מִבְּסַר נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה לָא יְהֵי לְרַעֲוָא דִּמְקָרֵיב יָתֵיהּ לָא יִתְחֲשֵׁב לֵיהּ מְרַחַק יְהֵי וֶאֱנָשׁ דְּיֵיכוֹל מִנֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל׃ וּבְסַר קוּדְשָׁא דִּי יִקְרַב בְּכָל־מְסָאָב לָא יִתְאֲכִיל בְּנוּרָא יִתּוֹקַד וּבְסַר קוּדְשָׁא כָּל־דִּדְכֵי לְקוּדְשָׁא יֵיכוֹל בְּסַר קוּדְשָׁא׃ וֶאֱנָשׁ דְּיֵיכוֹל בִּסְרָא מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְסוֹבָתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃

כסדר ויקרא ׃ והבשר י׳ פסו׳ בתורה רישיהון וסופיהון חד וס׳ כל רמש אשר הוא חי · והלוחות מעש׳ אלהים · והבשר אשר יגע · ונפש אדם מן הנשים · למררי משפחת המררי · יי׳ אלהיך הוא העובר לפניך · בסכו׳ תשבו׳ ומקנה רב היה · והלוים יסבבו את · ויאיר בן מנשה ׃

רשי

בלולה בשמן ׃ זו מנחת נדבה ׃ וחרבה · זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן ׃ אם על תודה יקריבנו · אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורין וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן יודו ליי׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם ׃ ויזבחו זבחי תודה · אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן ׃ והקריב על זבח התודה · ארבעה מיני לחם חלות ורקיקין ורביכה שלשה מיני מצה וכתוב על חלות לחם חמץ וגו׳ וכל מין ומין עשר חלות כך מפורש במנחות ושיעורן חמש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות עשרי׳ עשרון ׃ מרבכת · לחם חלוט ברותחין כל צרכו ׃ יקריב קרבנו על זבח · מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח ׃ אחד מכל קרבן · לחם אחד מכל מין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלי׳ ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למט׳ תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמים ׃ ביום קרבנו יאכל · והזמן בשר׳ זמן לחמה ׃ ובשר זבח תודת שלמיו · יש כאן ריבוין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבע עשר שהיו נאכלין ליום ולילה ׃ לא יניח ממנו עד בקר · אוכל הוא כל הלילה אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה ׃ ואם נדר או נדב׳ · שלא הביאה על הודאה של נס אינה טעונה לחם ונאכלת לשני ימים כמו שמפורש בענין ׃ וממחרת והנותר ממנו בראשון יאכל · וי״ו זו יתיר׳ היא ויש כמוהו הרבה במקר׳ כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה ואת וקדש וצבא מרמס ׃ ואם האכל יאכל וגו׳ · במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע ת״ל המקריב לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשב׳ ואם חשב פגול יהיה ׃ והנפש האוכלת ממנו · אפילו בתוך הזמן עונה תשא ׃ והבשר · של קדש שלמי׳ ׃ אשר יגע בכל טמא לא יאכל · והבשר לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר ׃ כל טהור יאכל בשר · מה תלמוד לומר לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר ׃ וטומאתו עליו · בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרה ׃ והבשר אשר יגע בכל טמא וגו׳ · ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגזרה שוה שלש כריתות אמורים באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות אחת לכלל ואחת לפרט ואחד ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו ׃

אבן עזרא

וכל נעשה · שם התאר לשון נקבה כמו אין אבן נראה כי לשון זכר ואשר היא נעשה ליום אחד ׃ וחרבה · כמנחת היורד ומנחת הקנאות ׃ אם על תודה · טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מצרה ׃ חלות מצות · כרבותו אף לא פחותים משנים וכן רקיקי מצות ׃ מורבכת · הנבחר בפירוש׳ בעיני שהיא מובחרת · וחלות מצות ורקיקים אפוי׳ וחלת המורבכת אינה כן ׃ על חלות · כמו ויבאו האנשים על הנשים והטעם עם חלות ׃ והקריב ממנו אחד מכל קרבן · הנה ארבע חלות בפחות׳ והאמת שהם עשרה ׃ ביום קרבנו יאכל · שיאכלנו המקריב אותו וביתו ומי שהוא טהור כי גם השלמים קדש ואם הם קדשים קלים ׃ ואם נדר · שבטא בשפתיו בנדר לו · ונדבה שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה ׃ ביום הקריבו · שם הפעל מהבנין הכבד הנוסף ׃ וממחרת אותו היום · וי״ו והנותר ממנו כפ״א רפה בלשון ישמעאל וכמהו ויעזוב את עבדיו · גם והארץ היתה תוהו ובהו ׃ באש ישרף · כאשר נשרפו האימורים רק לא ישרף על גבי המזבח · וטעם המקריב אותו לא יחשב אחר שיהיו האימורים קרבים לגבוה הנה כל הנשאר קדש וכן אבני המזבח אחר שהם קדושים אין ראוי שיאמר [illegible] לחול על כן אבני׳ שלמות ׃ פגול · כדברי המתרגם ארמית וכן ומרק פגולים כליהם · ויש אומרים אחר שעלה ריח ניחוח איך לא יחשב והטעם על המחשבה כי משפט השלמים להיות קדש והפגול איננו קדש ועוד בעבור שלא שמר את המצוה יהא שכרו בהפסדו אם הוא שלמים ואם נדר תתחדש עליו עון כנגד הראשון אם לא ישלם נדרו ׃ עונה תשא · עונש ולא הזכירו הכתוב וכרת על טמא שיאכל בשר קדש · וטעם וטומאתו להיותו טמא מעצמו כזב ומצורע גם בעבור מקרה לילה כי כן כתוב כי אמר מקרה הוא או שיהיה טמא בעבור אחר בטומאת אדם מת או חי והוא זב ומצורע או בבהמה טמאה שאינה נאכלת ושקץ טמא מהעוף והשרץ · ופעם אחת בא אלי צדוקי אחד ושאלני אם האליה אסורה מן התורה ואמן ואומר אמת כי האליה תקרא חלב כי כן כתוב חלבו האליה תמימה רק קדמונינו התירוה ואסרו כל חלב או ענה הלא כל חלב אסור מן התורה כי כן כתוב כל חלב וכל דם לא תאכלו ובתחלה כתוב חקת עולם לדורותיכם גם אני עניתיו כי זה הפסוק דבק עם זבח השלמי׳ ואין מלת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ראיה גמורה כי הנה כתו׳ ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם ושם כתו׳ חקת עולם ואם כן לא נאכל לחם בגלות כי לא הקרבנו קרבן העומר וגם הוא השיב כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו גם אני השיבותי כי גם זה הפסו׳ דבק עם זבח השלמי׳ והעד כי כל אוכל חלב מן הבהמ׳ אשר יקריבו ממנה להוציא חלב כל בשר שאיננו קרב לשלמי׳ והכלל בשר חול על כן הזכיר בפרשה הזאת וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכ׳ ואכול לא תאכלוהו וידוע כי בשר הנבלה והטרפה אסורו׳ והאסור הוא הבשר ובעבור שאין החלב קרב לגבי המזבח שמא יחשוב אדם שהוא מותר על כן הזהיר ואכול לא תאכלוהו ובעבור זה לא הזכיר הדם ובאה זאת הפרשה לבאר עונש האוכל חלב בשר קדש וכן כל דם הוסיף לעוף על כן חלב העוף מותר והראיה הגמורה שאמר בספר אלה הדברים בבשר תאוה שהוא חול שיאכלנו כלו ולא הוציא רק את דמו לבדו ובשלשה מקומות ואין זכר לחלב כלל אז פקח הצדוקי עיניו ופצו שפתיו שבועה שלא יסמוך על דעתו בפירוש המצות רק ישען על העתקת הפירושים ׃

עשה לכל מלאכה. בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: ואכל לא תאכלהו. אמרה תורה יבא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור: לעוף ולבהמה. פרט לדם דגים וחגבי': בכל מושבותיכם. לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפרק ראשון מפרש למה הוצרך לומר: ידיו תביאינה וגו'. שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזות נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן: את אשי יי'. ומה הן האישים את החלב על החזה: יביאנו. כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר וישימו החלבים על החזות ויקטר החלבי' המזבחה למדנו ששלשה כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות: את החלב על החזה יביאנו. ואת החזה למה מביא לא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מן האישים לפי שנ' את אשי יי' את החלב על החזות יכול שיהא אף החזה לאישי' לכך נאמר ואת החזה להניף וגו': והקטיר הכהן החלב. ואחר כך והיה החזה לאהרן למדנו שאין הבשר נאכל בעוד האמורים למטה מן המזבח: שוק. מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק ה האמצעי שהוא סובך של רגל: המקריב את דם השלמים וגו'. מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמי' או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר: תנופה תרומה. מוליך ומביא מעלה ומוריד: ולמלואים. ליום חינוך הכהונה:

קח

אבן עזרא

ושוק הימין לזורק הדם והחזה לכל הכהני': זאת משחת. זאת שכר משחת אהרן או משחת בניו נגזרות: ביום משחו. מיום וכן בבשר ובלחם: ולמלואים. כאשר כתוב בפרשת ואתה תצוה: להקריב את קרבניה' ליי' במדבר סיני. כי לא הקריבו קרבן עד שבאו אל הר סיני וכבר הראיתיך שהמזבח שבנה משה על מלחמת עמלק הוא בחורב והוא הר סיני ושם ישבו ישר' שנה פחות עשרים ימים כי כן כתוב ובמדבר לא הקריבו שלו' כי כן אמר הנביא הזבחים ומנחה הגשתם לי ב במדבר בני ישראל גם לא עשו פסח כי אם במצרים ושנית בהר סיני כי במדבר לא היו להם מקנה ואחר שנסעו מהר סיני לא מלו בדרך והנה רובם ערלים ובעבור אכילת פסח מל אותם יהושע:

ואת

בבהמה ד' רפין וס' ונפש כי תגע בכל טמא. ואיש אשר יתן שכבתו. ואם המר ימיר בהמה בבהמה. אך בכור אשר יבכר ליי'. וחלופיהון ו' דגש נמסר בסדר תולדות נח: דבר ד' ר"פ בטעמא תביר בסיפרא וס' כל חלב שור וכשב. המקריב את זבח שלמיו. בחדש השביעי בחמשה עשר יום: וחלב נבלה וחלב חד מן ל"ד פסו' מסורת'

ונפש כי תגע בכל טמא בטמאת אדם או בבהמה טמאה או בכל שקץ טמא ואכל מבשר זבח השלמים אשר ליהוה ונכרתה הנפש ההוא מעמיה: וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו: וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלהו: כי כל אכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה ליהוה ונכרתה הנפש האכלת מעמיה: וכל דם לא תאכלו בכל מושבתיכם לעוף ולבהמה: כל נפש אשר תאכל כל דם ונכרתה הנפש ההוא מעמיה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר המקריב את זבח שלמיו ליהוה יביא את קרבנו ליהוה מזבח שלמיו: ידיו תביאינה את אשי יהוה את החלב על החזה יביאנו את החזה להניף אתו תנופה לפני יהוה: והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו: ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם: המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה: כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אתם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל: זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי יהוה ביום הקריב אתם לכהן ליהוה: אשר צוה יהוה לתת להם ביום משחו אתם מאת בני ישראל חקת עולם לדרתם: זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים: אשר צוה יהוה את משה בהר סיני ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם ליהוה במדבר סיני: פ

ואנש ארי יקרב בכל מסאב בסואבת אנשא או בבעירא מסאבא או בכל רחש מסאב וייכול מבשר נכסת קודשיא די קדם יי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר כל תרב תור ואימר ועז לא תיכלון: ותרב נבילא ותרב תבירא יתעבד לכל עיבידתא ומיכל לא תיכלוניה: ארי כל דייכול תרבא מן בעירא די יקרבון מינה קורבנא קדם יי וישתיצי אנשא דייכול מעמיה: וכל דמא לא תיכלון בכל מותבניכון דעופא ודבעירא: כל אנש דייכול כל דמא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר דמקריב ית נכסת קודשוהי קדם יי ייתי ית קורבניה קדם יי מנכסת קודשוהי: ידוהי ייתין ית קורבניא דיי ית תרבא על חדיא ייתיניה ית חדיא לארמא יתיה ארמותא קדם יי: ויסק כהנא ית תרבא למדבחא ויהי חדיא לאהרן ולבנוהי: וית שקא דימינא תתנון אפרשותא לכהנא מנכסת קודשיכון: דמקריב ית דם נכסת קודשיא וית תרבא מבני אהרן דיליה יהי שקא דימינא לחולק: ארי ית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא נסיבית מן בני ישראל מנכסת קודשיהון ויהבית יתהון לאהרן כהנא ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל: דא רבות אהרן ורבות בנוהי מקורבניא דיי ביומא דיקרבון יתהון לשמשא קדם יי: די פקיד יי למתן להון ביומא דירבון יתהון מן בני ישראל קים עלם לדריהון: דא אוריתא לעלתא למנחתא ולחטאתא ולאשמא ולקורבניא ולנכסת קודשיא: די פקיד יי ית משה בטורא דסיני ביומא דפקדיה ית בני ישראל לקרבא ית קורבניהון קדם יי במדברא דסיני:

מסורה

מכא ונסורת' מכא ומלה בינייהון נמסר במסרא רבתא: ולבהמה ג' וס' וכל דם לא תאכלו. ולא היה מים למנחה ולבהמה. הו עצבידם לחיה: יבא ט"ו ה' בנהון חס' וס' ואם כבש. ואת אשמו. המקריב את זבח שתי תרים דנזיר חס'. זאת תורת הנזיר. כאשר בא עליך' דיהושע. על עמך ועל בית אביך. והגה' אשר יביא. הארון. ותאותם יבא להם חס'. יבא בפריו חס'. המנחה. כי את כל המעשה. יבא כמשפט חס'. תם מלכיהם עם נסיכהם חס'. וחד ויביא דעזרא: אשר ה' סבירין כאשר וקרינן אשר וס' כי אשר ראיהם את מצרים היום. אשר צוה יי' לתת להם. אשר צוה יי' את משה בהר סיני ביום צותו. ופקד' אשר צוה יי' את משה. השמרו לכם פן תשכחו: אשי ט' בתורה כתיב' וס' ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר. והביאה אל הכהן וקמץ. ידיו תביאנה את. שוק התרומה וחזה. קדשים יהיו לאלהיהם. להקריב את אשי יי'. אשי יי' ונחלתו יאכלון. אלהי ישראל הוא נחלתו. ואתנה לבית אביך. וכל כאשי דכות' כתיב יוד: לעלה ה' קמץ וס' זאת התורה לעלה למנחה. כל הבקר לעלה. שנים עשר פרים. וגם עלה לרוב. מחלבי השלמים. ויאמר ארונה למלך: חקת עולם לדרת' ב' וס' באהל מועד מחוץ לפרכת. אשר צוה יי' לתת להם. ושארא לדרתיכם: כל ספרא בהר סיני בב"א במדבר סיני וסימ' להקריב את קרבניהם. וכל וידבר דכות' במ"ב בהר סיני וס' ביום דבר יי' אל משה. עולת תמיד העשויה:

רשי

קח את אהרן · פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן · קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו' · אלו האמורים בענין צואת המלואים בואתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת מעשה: הקהל אל פתח אהל מועד · זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה:

זה הדבר · דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקדוש ברוך הוא לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה · כל הענין הזה פירשתי בואתה תצוה: את האורים · כתב של שם המפורש: וישם על המצנפת · פתילי תכלת הקבועים בציץ נותן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת: ויז ממנו על המזבח · לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו: ויצק · וימשח · בתחילה יוצק על ראשו ואחר כך נותן בין ריסי עיני ומושך באצבעו מזה לזה: ויחבש · לשון קשירה: ויחטא את המזבח · חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: ויקדשהו · בעבודה זו: לכפר עליו · מעתה כל הכפרות: על הכבד · לבד הכבד שהיה נוטל מעט מן הכבד עמה: אל

אבן עזרא

ואת פר החטאת · בה"א כי כבר הזכירו וכן האילים · כן המצות: ואת כל העדה ראשי השבטים והזקנים: ויאפוד · כמו ויחגור וכו' מר ציץ הזהב אינכו המכנס כן האורים והתומים אינם אבני החשן וכן הלוחות בארון על כן כתוב ויתן אל החשן: ויקרב משה את אהרן · אל הכיור: וירחץ אותם · במים: ויקח משה את שמן המשחה · טעמו וכבר לקח קודם משיחת אהרן: ויקרב משה את בני אהרן · פעם שנית בעבור שארכו הדברי' או טעמו כאשר הקריב משה את בני אהרן הלבישם כתנות · ואלת וילבישם יוצאה לשנים פעולים: ויחטא · כבר פירשתיו: ויקדשהו · לכפר עליו כל העוני: ויקח את כל החלב אשר על הקרב · וכתו' בתחלה המכסה את הקרב וכתוב אחר אומר המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב דע כי החלב המכסה הוא רב מאד ואת כל החלב אשר על הקרב הוא מעט מפה ומפה גם המכסה הוא על הקרב לכן הכתוב אחז דרך קצרה:

סרף

קח את אהרן ז' פסו' אית בהון את ו' פעמים ואת וסי' נמסר בסדר וישלח: האילים ז' בליש' ד' מנהון מל' דמלא' בתו' וסי' נכס' בסדר תצוה: הקהל ג' וסימן ואת כל העדה הקהל · הקהל לי את העם ואשמיעם · הקהל את העם האנשים · וא והקהל · קח את המטה וגו': ותקהל העדה ב' וסימ' אל פתח אהל · והקהל

פ ח וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וְאֵת הַבְּגָדִים וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת פַּר הַחַטָּאת וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִים וְאֵת סַל הַמַּצּוֹת: וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הַקְהֵל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֹתוֹ וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעֵדָה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהֹוָה לַעֲשׂוֹת: וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו וַיִּרְחַץ אֹתָם בַּמָּיִם: וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בָּאַבְנֵט וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ אֶת־הַמְּעִיל וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הָאֵפֹד וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד וַיֶּאְפֹּד לוֹ בּוֹ: וַיָּשֶׂם עָלָיו אֶת־הַחֹשֶׁן וַיִּתֵּן אֶל־הַחֹשֶׁן אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים: וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשֶׂם עַל־הַמִּצְנֶפֶת אֶל־מוּל פָּנָיו אֵת צִיץ הַזָּהָב נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם: וַיַּז מִמֶּנּוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם: וַיִּצֹק מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ: וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם מִגְבָּעוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה: וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר הַחַטָּאת וַיִּסְמֹךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ פַּר הַחַטָּאת: וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ וַיְקַדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו: וַיִּקַּח אֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה הַמִּזְבֵּחָה:

(בגליון: ג' בפסו' ואת אשר ואת · ב' מל' כתיב · ב' · ב' · חצי התורה בפסוקי' · ב' · ב' · ב' · ב' חס' · ב' מל' · ה' · ו' · ב' ובענין · נ"ג)

ומליל יי עם משה למימר: קריב ית אהרן וית בנוהי עמיה וית לבושיא וית משחא דרבותא וית תורא דחטאתא וית תרין דיכרין וית סלא דפטיריא: וית כל כנישתא כנוש לתרע משכן זימנא: ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה ואתכנשת כנישתא לתרע משכן זימנא: ואמר משה לכנישתא דין פתגמא די פקיד יי למעבד: וקריב משה ית אהרן וית בנוהי ואסחי יתהון במיא: ויהב עלוהי ית כתונא וזריז יתיה בהמיינא ואלביש יתיה ית מעילא ויהב עלוהי ית אפודא וזריז יתיה בהמיין אפודא ואתקין ליה ביה: ושוי עלוהי ית חושנא ויהב בחושנא ית אוריא וית תומיא: ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על מצנפתא לקביל אפוהי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא כמא די פקיד יי ית משה: ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית משכנא וית כל דביה וקדיש יתהון: ואדי מניה על מדבחא שבע זמנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה לקדשותהון: ואריק ממשחא דרבותא על רישא דאהרן ורבי יתיה לקדשותיה: וקריב משה ית בני אהרן ואלבישנון כיתונין וזריז יתהון המיינין ואתקין להון כובעין כמא די פקיד יי ית משה: וקריב ית תורא דחטאתא וסמך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא דחטאתא: ונכס ונסיב משה ית דמא ויהב על קרנת מדבחא סחור סחור באצבעיה ודכי ית מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא וקדשיה לכפרא עלוהי: ונסיב ית כל תרבא די על גווא וית חצר כבדא וית תרתין כולין וית תרבהן ואסיק משה למדבחא:

מסרה

העדה כאיש אחד: ויז ב' וסי' ויז ממנו על המזבח שבע פעמי' · ויז על אהרן ועל בגדיו · וחד ויז מדמה אל הקיר · וחד ויז נצחם על בגדי: ואת הכיר ג' וסימ' ואת השלחן ואת כל כליו קדמא · ואת השלחן ואת כליו · ויז ממנו על המזבח · ונמסר גם בסדר כי תשא: וילבשם ב' חס' וסימ' ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו · וילבשם כתנת ויחגר אתם אבנט: ויגש ה' קמצין וסימ' ויגש לו ויאכל · ועיני ישראל כבדו מזקן · ויקח יוסף את שניה' · ויגש את פר החטאת · ויגש אביתר את · ונמסר גם בסדר תלדות: וישחט ג' קמצים ובענין וסימ' וישחט ויקח משה את הדם · ויזרק משה · ויקח משה · ומשתנין בטעמא קדמא רביע תני' אתנחתא תליתא שלשלת · וסי' ישן יושב עומד והוא חד מן י"א זוגין מתחלפין מן ב' בענין קדמאה רביע ותני' זקף וסימ' הוא הסובב דחוילה · הוא הסובב דכוש · וישחט ויקח משה את הדם · וישחט ויקח משה מדמו · ויהושע בן נון · ויהושע בן נון · דהיו המתים · ויהיו המתים · ויען בלעם ויאמר · ויען בלעם · ואבדתם מהרה דאוריתא · ואבדתם מהרה דיהושע · אמר אל רחבעם · וחברו · ויאמר ישעיהו וחברו · בן אדם כל דברי · ותבא בי רוח · אמר אל זרובבל · וחברו: קרנות ד' מל' וסימ' וישחט ויקח משה בו' נמסר בסדר ויקרא:

את שמן קדמ' ויקח משה את שמן המשחה תניין ויקח משה משמן המשחה · את יסמכוהי' אין ביהון את · ואת ואת ואת · אתם קדמ' דויחגר אתו באבנט · תניין דויחגר אתם אבנט · וישחט ג' קמץ ובענין ומשתנין בטעמ' קדמ' רביע · תניין אתנחת' · תליתא שלשלת וסי' ישן יושב עומד · והוא חד מן י"א זוגין מתחלפין מן ב' בענין קדמ' רביע תניין זקף ·

פרק באש. יש אומרים הוא בעצמו ויש אומרים בכווי וראייתם כאשר כוה יי את תמה ואיננה ראיה כי כן דרך לשון הקדש: ויקרב את איל המלואים. ויסמכו אהרן ובניו. ובכתוב הראשון וסמך אהרן ובניו והנה אין הפרש בין וסמך אהרן ובניו ובין ויסמכו אהרן ובניו כי מדקדק גדול תעה שאמר כי טעם וסמך הוא לבדו ואחר כן בניו וסמכו כלם יחד: הימנית. כמו הפנימית. וטעם על תנוך ובהן בפרשת זאת תהיה והנה הדם יכפר על נפש אהרן וכן כי הדם הוא בנפש יכפר וטעמו בנפש שים בו לכפר והנה נפש תחת נפש וקרוב מזה הטעם ותגע לרגליו: חלת. מצה אחת היא ככר לחם אחת ויתכן היות ככר משקל ואיננו כמשקל הכסף והזהב: וישם על החלבים. ולא הזכיר יותרת הכבד והכליות כי היותרת היא קטנה ופירוש המלה כמו יתרון לאדם והכליות הם עם חלביהן כי לא יתכן שיקראו הכלי״ חלב רק האליה היא חלב: ויכף אותם. הניף אהרן ובניו כאשר יניף אהרן את הלוים: בשלו

ואת הפר ג׳ וסימ׳ ונתת אתם על סל אחד. ואת הפר ואת עזרו. וישנימו אנשי העיר: ואת האיל ה׳ נמסר בסדר הצוה: לריח י׳ נמסר בסדר ויקרא: אשה ה׳ פתחין וסי׳ ולקחת אתם. ואת הקרב. ויקח משה. והקרבתם אשה. וכל דסמיך ללב״ד דכו: וישחט ויקח ז׳ מלין בטעם מרעימין ומפסיקין וסי׳ ויתמהמה ויחזיקו.

רשי

איל המלואים. איל השלמים שהמלואים לשון שלמי׳ שממלאין ומשלימין את הכהני׳ בכהונתם: חלות לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך מפורש במנחות: ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואי׳ בחלוק לבן: על העולה. אחר העולה ולא מצינו שוק של שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה: כזה

ואת הפר ואת ערו ואת בשרו ואת פרשו שרף באש מחוץ למחנה כאשר צוה יהוה את משה: ויקרב את איל העלה ויסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל: וישחט ויזרק משה את הדם על המזבח סביב: ואת האיל נתח לנתחיו ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר: ואת הקרב ואת הכרעים רחץ במים ויקטר משה את כל האיל המזבחה עלה הוא לריח ניחח אשה הוא ליהוה כאשר צוה יהוה את משה: ויקרב את האיל השני איל המלאים ויסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל: וישחט ויקח משה מדמו ויתן על תנוך אזן אהרן הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית: ויקרב את בני אהרן ויתן משה מן הדם על תנוך אזנם הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית ויזרק משה את הדם על המזבח סביב: ויקח את החלב ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכלית ואת חלבהן ואת שוק הימין: ומסל המצות אשר לפני יהוה לקח חלת מצה אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד וישם על החלבים ועל שוק הימין: ויתן את הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו וינף אתם תנופה לפני יהוה: ויקח משה אתם מעל כפיהם ויקטר המזבחה על העלה מלאים הם לריח ניחח אשה הוא ליהוה: ויקח משה את החזה ויניפהו תנופה לפני יהוה מאיל המלאים למשה היה למנה כאשר צוה יהוה את משה: ויקח משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח ויז על אהרן על בגדיו ועל בניו ועל בגדי בניו אתו ויקדש את אהרן את בגדיו ואת בניו ואת בגדי בניו אתו:

וית תורא וית משכיה וית בסריה וית אוכליה אוקיד בנורא מברא למשריתא כמא די פקיד יי ית משה: וקריב ית דיכרא דעלתא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא: ונכיס וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור: וית דיכרא פליג לאברוהי ואסיק משה ית רישא וית איבריא וית תרבא: וית גוא וית כרעיא חליל במיא ואסיק משה ית כל דיכרא למדבחא עלתא הוא לאתקבלא ברעוא קורבנא הוא קדם יי כמא די פקיד יי ית משה: וקריב ית דיכרא תנינא דכר קורבניא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא: ונכיס ונסיב משה מדמיה ויהב על רום אודנא דאהרן דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא: וקריב ית בני אהרן ויהב משה מן דמא על רום אודנהון דימינא ועל אליון ידיהון דימינא ועל אליון ריגלהון דימינא וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור: ונסיב ית תרבא וית אליתא וית כל תרבא די על גוא וית חצר כבדא וית תרתין כולין וית תרבהן וית שקא דימינא: ומסלא דפטיריא די קדם יי נסיב גריצתא פטירתא חדא וגריצתא דלחם משח חדא ואספוג חד ושוי על תרבא ועל שקא דימינא: ויהב ית כולא על ידי אהרן ועל ידי בנוהי וארים יתהון ארמא קדם יי: ונסיב משה יתהון מעל ידיהון ואסיק למדבחא על עלתא קורבניא אינון לאתקבלא ברעוא קורבנא הוא קדם יי: ונסיב משה ית חדיא וארימיה ארמא קדם יי מדכר קורבניא למשה הוה לחולק כמא די פקיד יי ית משה: ונסיב משה ממשחא דרבותא ומן דמא די על מדבחא ואדי על אהרן על לבושוהי ועל בנוהי ועל לבושי בנוהי עמיה וקדיש ית אהרן ית לבושוהי וית בנוהי וית לבושי בנוהי עמיה:

ויאמ׳ יי אלהי אדני. וימאן ויאמר אל אשת אדניו. וישחט ויקח משה. ונבהלו צרים וחבלים. ויאמר יי מציון. ואמר לה אלה כאניא שא אזל אחת הבו: את החלב ואת האליה ז׳ פסו׳ אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת וסימ׳ ויקח עשו את נשיו. קח את אהרן. ויקח את החלב. אשר לא הוריש. וזה דבר המס. בימי פקח מלך ישר׳. ופלשתים פשטו בערי השפלה. ונמסר גם בסד׳ וישלח: חלבהן ב׳ ובעניינא: ומסל חד מן מלי׳ בנחד חד סב״ך במצעות תיבותא וריש תיבותא ויו וסי׳ ומסל המצות אשר לפני יי׳. ויתן התבן ומספוא. ומסגרת דחזה מעשה המכונ׳. ומסגרותיה דבראש המכונה: ומסגרותיה דופיהו מבית לכתרת. ומשאת בר. ארחה ומשאת. ומשאכם וריבכם. ומסבי ירושלם. ונשאו דודו ומסרפו. דעמוס. ומשביע לכל חי רצון:

במלו את הבשר׳ הם בעצמם כי ובמלת את במרו בבוו: והנותר בבשר ובלחם · עד בקר כי כן כתוב: כאשר עשה ביום הזה · פי׳ וכאשר עשה ביום הזה משה כן צוה ה׳ לעשות שבעת ימי המלואים והיה ראוי להיות כאשר עשיתי לכן כי כן דרך לשון הקדש כמו והיה יחזקאל לכם ואת יפתח ואת שמואל והעד שפירש צוה יי׳ לעשות כן ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים ועוד ופר חטאת תעשה ליום כמו שנים ליום עולה תמיד וכתוב שם וחטאת על המזבח ומשחת אותו בכל יום עד סוף המלואים ועוד שבעת ימים תכפר על המזבח ולא הזכיר את שני האילים כי אחז דרך קצרה ודעת רבים כי פר חטאת לבדו יעשה בכל יום ולפי דעתי שטעם להזכיר הפר בעבור שיתן משם איל העולה על אהרן ובניו והאיל השני יאכל בשרו רק פר החטאת הוא לכפר על המזבח וכן כתוב על הכפורים וטעמו בעבור כפורי׳: ימלא את ידכם · תחסר מלת קץ, כאלו אמר כי כי קץ שבעת ימי׳ או זמן · יש אומרים לא תצאו שבעת ימים ובלילה היו יוצאים לצרכם והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה וחכם גדול אמר כי יחפרו מקום בחצר אהל מועד וזה רחוק והכתוב אמר ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום כאלו אין שם רגע שלא היו בוכים רק ה הכתוב דבר שישבו פתח אהל מועד יום ולילה והטעם שלא יתעסקו בדבר ולא ילכו אל מקו׳ אחר וכן ומן המקדש לא יצא כאשר אפרש: ופתח אהל מועד תשבו · להזכיר ולא תמותו: צויתי · פועל שלא נקרא שם פועלו ויש אומרים כי כן צויתי זהו ככל אשר צויתי אותכה ולא פורש שם לשבת פתח אהל מועד:

צויתי ה׳ וסימ׳ בשלו את הבשר פתח · הן לא הובא את דמה · ואת יהושע צויתי · אני צויתי למקדשי · אנכי עשיתי ארץ: יאכלהו ד׳ וחס׳ וסימ׳ צלי אש ומצות · בשלו את הבשר · בחדש השני בארבעה עשר · כי מאספיו יאכלהו והללו · ונמסר גם בסדר בא: ימלא ז׳ וסימ׳ כי שבעת ימים ימלא · ואשר ימלא את ידו ·

ויאמר משה אל אהרן ואל בניו בשלו את הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אתו ואת הלחם אשר בסל המלאים כאשר צויתי לאמר אהרן ובניו יאכלהו: והנותר בבשר ובלחם באש תשרפו: ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלאיכם כי שבעת ימים ימלא את ידכם: כאשר עשה ביום הזה צוה יהוה לעשת לכפר עליכם: ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת יהוה ולא תמותו כי כן צויתי: ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה יהוה ביד משה:

צו׳ סימן:

ואמר משה לאהרן ולבנוהי בשילו ית בסרא בתרע משכן זמנא ותמן תיכלון יתיה וית לחמא די בסל קורבניא כמא דאתפקדית למימר אהרן ובנוהי ייכלוניה: ודאשתאר בבשרא ובלחמא בנורא תוקדון: ומתרע משכן זמנא לא תפקון שבעא יומין עד יום משלם יומי קורבניכון ארי שבעא יומין יתקרב קורבנכון: כמא דעבד ביומא הדין פקיד ייי למעבד לכפרא עליכון: ובתרע משכן זמנא תיתבון יממא וליליא שבעא יומין ותטרון ית מטרת מימרא דייי ולא תמותון ארי כן אתפקדית: ועבד אהרן ובנוהי ית כל פתגמיא דפקיד ייי בידא דמשה:

רשי

צוה יי׳ לעשות · כל שבעת הימים ורבותינו דרשו לעשות זה מעשה פרה: לכפר · זה מעשה יום הכפורי׳ וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימי׳ וכן הכהן השורף את הפרה: ולא תמותו · הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: ויעש אהרן ובניו · להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל:

חסלת צו את אהרן

ס ס ס

ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל: ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעלה תמימם והקרב לפני יהוה: ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש בני שנה תמימם לעלה: ושור ואיל לשלמים לזבח לפני יהוה ומנחה בלולה בשמן כי היום יהוה נראה אליכם: ויקחו את אשר צוה משה אל פני אהל מועד ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני יהוה: ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יהוה תעשו וירא אליכם כבוד יהוה: ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח ועשה את חטאתך

ס ס ס

והוה ביומא תמינאה קרא משה לאהרן ולבנוהי ולסבי ישראל: ואמר לאהרן סב לך עיגל בר תורי לחטאתא ודכר לעלתא שלמין וקריב קדם ייי: ועם בני ישראל תמליל למימר סבו צפיר בר עזין לחטאתא ועיגל ואימר בני שנא שלמין לעלתא: ותור ודכר לנכסת קודשיא לדבחא קדם ייי ומנחתא דפילא במשח ארי יומא דין יקרא דייי מתגלי לכון: ונסיבו ית די פקיד משה לקדם משכן זמנא וקריבו כל כנישתא וקמו קדם ייי: ואמר משה דין פתגמא די פקיד ייי תעבדון ויתגלי לכון יקרא דייי: ואמר משה לאהרן קרב למדבחא ועביד ית חטאתך

ויהי ביום השמיני · למלואים הוא ראש חדש ניסן שהוקם המשכן בו ביו׳ ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם: ולזקני ישראל · להשמיעם שעל פי הדבר אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס: קח לך עגל · להודיע שמכפר לו הקדוש ברוך הוא על ידי עגל זה על מעשה העגל שעשה: כי היום יי׳ נראה אליכם · להשרות שכינתו במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה: קרב אל המזבח · שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמ׳ לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת: את חטאתך · עגל בן בקר: ואת

ויהי ביום השמיני · היה צר לנו כי ביום השמיני שמיני לניסן כי המשכן הוקם באחד לחדש רק המעתיקים אמרו שהיה ראש חדש ניסן ובשבעת ימי המלואי׳ היה משה מקים את המשכן בכל יום ומפרקו כדי להרגיל בו וללמד קרא משה לאהרן ולבניו · ויבאו שפתח אהל מועד או העד ככנסה אל החצר: עגל בן בקר · בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם איל לעולה ולא הזכי׳ עם עגל בן בקר אם הוא בן שנה והקרוב אלי שפר כמו עגל בלא זכר שנה: תמימים · על העגל ועל האיל ופרי המלואים לחטא את המזבח וזה העגל לכפר על אהרן וכבר פירשתי זאת המלה: שעיר עזים לחטאת · על הקהל ועגל שאין לו שנה תמימי׳ וכן כבש לעולה: ושור ואיל · גדולים: ומנחה · היא סלת לכל אחד ואחד · וטעם ויאמר משה כאשר הראיתיך ואשאל אותם וטעמו כבר אמר להם משה זה הדבר עשו שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל אז יראה לכם כבוד יי׳ והטעם על האש שיבא: וכפר

אשר לא ימלא את ימיו · החפץ ימלא את ידו · ימלא יי׳ כל משאלותיך · וכל עצתך ימלא · עד ימלה שחוק פיך בהראה בתיב ה׳: לעשת י״ג חס׳ נמסר בריש ויקהל: צויתי ה׳ וסי׳ ופתח אהל מועד תשבו · ואכלתם אתה במקום · ואעש כן כאשר צויתי · ואדבר אל העם בבקר · ונבאתי כאשר צויתי: תמוסו ז׳ מלא׳ נמסר בסדר מקץ: אשר צוה יי׳ ביד משה צוי׳ כיד משה׳ וסימן כל איש ואשה אשר · ויעש אהרן ובניו דסוף פרשת צו · והלאה לדרתיכם · אלה המצות דסוף ספר וידבר · בגורל נחלתם דיהושע · וידברו אליהם בשילה · ויתנו בני ישראל ללוים · לנסות בם את ישראל תניין · דשפטים · וימצאו כתוב בתורת · ואת שבת קדשך · ושארא צוה את משה בכ״א אל משה וסי׳ ויגחהו אהרן לפני: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד׳ נמס׳ בסדר כי תשא ושור ה׳ וסי׳ ושור ואיל לשלמים · ושור ושה שרוע · ושור או שה · ושור לאחד דנשיאים · ושור · וחמור ושה · ג׳ קדמאי ר״פ: אל המזבח ט׳ נמסר בסדר ויקרא: חטאתך ב׳ וסימ׳ ועשה את חטאתך · גם יי׳ העביר וחטאתך תכפר:

וכפר בעדך ובעד העם. שהיה מגו' שתכפר על כמסך ועל כל הקהל ובפר החטא' תכפר בעדך ואחר כך תעשה קרבן העם וכפר בעדם כי לא יוכל אדם לכפר על אחר עד היותו טהור מכל חטא: אשר לו. משלו היה וכן פר יום הכפורים: ואת הדם. הנשאר יצק: ואת החלב. המכסה ואשר על הקרב ועל הכליות: וימציאו. מגזרת מצא שמצאו בשע הצורך: ויקרב את קרבן העם. על המזבח: וישחטהו ויחטאהו כראשון: הוא עגל החטאת. וטעם ויחטאהו כפר בו החטאת: וישימו את החלבי' עם הכליות ויותרת הכבד כ כאשר הראיתיך: ואת החזות. חזה השור גם חזה האיל: ואת שוק הימין. מזה ומזה ושוק שמיך אל הפאה או הכר: וישא אהרן את ידיו אל העם. אל כנחס וקדמונינו העתיקו מכאן צורת נשיאות כפים: וירד. כאשר הראיתיך רבי' וכבר ירד מעשות חטאת העם ועלתם והשלמים. וטעם וירד בעבור המזבח שהיה שלש אמו' קומתו ואחר כן באו משה ואהרן אל אהל מועד ויתכן שבאו להתפלל על האש שתרד ובצאתם ברכו שניהם את העם: את

ואת עלתך. האיל: קרבן העם. שעיר עזים ועגל וכבש. כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד: ואת הבשר ואת העור וגו'. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן על פי הדבור: וימציאו. לשון הושטה והזמנה: ויחטאהו. עשהו כמשפט חטאת: כראשון. כעגל שלו: ויעשה כמשפט. המפורש בעולת נדבה בויקרא: וימלא כפו. היא קמיצה: מלבד עולת הבקר. כל אלה עשה אחר עולת התמיד: והמכס'. חלב המכסה את הקרב: וישימו את החלבי' על החזו' לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אח' להקטירם נמצאו ה העליונים למטה: ויברכם. ברכת כהני' יברכך יאר ישא: וירד. מעל המזבח: ויבא משה ואהרן. למה נכנסו מצאתי בפרשת מלואים ב בברייתא הנוספת על תורת כהני' שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה ה הקטרת או לא נכנס של לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעו' ברכה מה ירידה מעין עבוד' אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעש' הקטרת. דבר אחר כיון שראה אהרן ש שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשי' ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה ל לישראל אמ' לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ו ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו ר רחמים וירדה שכינה לישרא': ויצאו ויברכו את העם. אמרו ויהי נועם יי' אלהינו עלינו יהי רצון שתשרה ש שכינה במעש' ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ו ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח ש שטרחנו שתשרה ש שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון ה העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה

עלתך ג' כתיב כן וסי' קרב אל המזבח. התיצב על עלתך. התיצב כה על: וכפר ד' וסי' קרב אל המזבח. ב' בו. והולך מהרה אל העדה. עזרינו אלהי ישענו: כאשר צוה יי ג' ספ' נמסר לקמן בהאי סידרא: ויקרב ח' פתחין וסי' ויקרב אהרן אל המזבח. ותקרא אשה חכמה מן העיר: ויקרב אל הפלשתי. ויקרב המלך אל

אונקלוס		תורה
וְיָת עֲלָתָךְ וְכַפַּר עֲלָךְ וְעַל עַמָּא וְעִיבֵד יָת קוּרְבַּן עַמָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן כְּמָא דִי פַּקִּיד יְיָ׃	ג'לנ' ר'	וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃
וּקְרֵב אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא וּנְכַס יָת עֶגְלָא דְחַטָּאתָא דִי לֵיהּ׃	ג' ספ' ח' פ'	וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁחַט אֶת־עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃
וְקָרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמָא לֵיהּ וּטְבַל אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וִיהַב עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרִיק לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃	ב' חס' / ד' מל' בתור'	וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃
וְיָת תַּרְבָּא וְיָת כּוּלְיָתָא וְיָת חֲצַר מִן כַּבְדָא מִן חַטָּאתָא אַסֵּיק לְמַדְבְּחָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃	ל' / ל' / לג / ל'	וְאֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת מִן־הַכָּבֵד מִן־הַחַטָּאת הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
וְיָת בִּשְׂרָא וְיָת מַשְׁכָּא אוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃		וְאֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הָעוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃
וּנְכַס יָת עֲלָתָא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן לֵיהּ יָת דְּמָא וּזְרָקֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃		וַיִּשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
וְיָת עֲלָתָא אַמְטִיאוּ לֵיהּ לְאֵיבָרָהָא וְיָת רֵישָׁא וְאַסֵּיק עַל מַדְבְּחָא׃	ל' וחס' / נ'	וְאֶת־הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־הָרֹאשׁ וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃
וְחַלִּיל יָת גַּוָּא וְיָת כְּרָעַיָּא וְאַסֵּיק עַל עֲלָתָא לְמַדְבְּחָא׃	לג	וַיִּרְחַץ אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעָיִם וַיַּקְטֵר עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה׃
וְקָרֵיב יָת קֻרְבַּן עַמָּא וּנְסֵיב יָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִי לְעַמָּא וְנַכְסֵיהּ וְכַפַּר בִּדְמֵיהּ כְּקַדְמָאָה׃	ל'	וַיַּקְרֵב אֵת קָרְבַּן הָעָם וַיִּקַּח אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וַיִּשְׁחָטֵהוּ וַיְחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן׃
וְקָרֵיב יָת עֲלָתָא וַעֲבָדַהּ כְּדַחֲזֵי׃	ל' ל'	וַיַּקְרֵב אֶת־הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט׃
וְקָרֵיב יָת מִנְחָתָא וּמְלָא יְדֵיהּ מִנַּהּ וְאַסֵּיק עַל מַדְבְּחָא בַּר מֵעֲלַת צַפְרָא׃	ל' וחס' / ט' ג'	וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְמַלֵּא כַפּוֹ מִמֶּנָּה וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר׃
וּנְכַס יָת תּוֹרָא וְיָת דִּכְרָא נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִי לְעַמָּא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמָא לֵיהּ וּזְרָקֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃	ל' וחס' ובכוליין	וַיִּשְׁחַט אֶת־הַשּׁוֹר וְאֶת־הָאַיִל זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לָעָם וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
וְיָת תַּרְבַּיָּא מִן תּוֹרָא וּמִן דִּכְרָא אַלְיְתָא וְתַפְרֵיסָא וְכוּלְיָתָא וַחֲצַר כַּבְדָא׃	ל' לג / ל'	וְאֶת־הַחֲלָבִים מִן־הַשּׁוֹר וּמִן־הָאַיִל הָאַלְיָה וְהַמְכַסֶּה וְהַכְּלָיֹת וְיֹתֶרֶת הַכָּבֵד׃
וְשַׁוִּיאוּ יָת תַּרְבַּיָּא עַל חַדְוָתָא וְאַסֵּיק תַּרְבַּיָּא לְמַדְבְּחָא׃	ל'	וַיָּשִׂימוּ אֶת־הַחֲלָבִים עַל־הֶחָזוֹת וַיַּקְטֵר הַחֲלָבִים הַמִּזְבֵּחָה׃
וְיָת חַדְוָתָא וְיָת שׁוֹקָא דְיַמִּינָא אֲרִים אַהֲרֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקִּיד מֹשֶׁה׃	ג' מלרעין	וְאֵת הֶחָזוֹת וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין הֵנִיף אַהֲרֹן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה׃
וַאֲרִים אַהֲרֹן יָת יְדוֹהִי לְעַמָּא וּבָרֵכִנּוּן וּנְחַת מִלְּמֶעְבַּד חַטָּאתָא וַעֲלָתָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃	ידיו ק' / ידו כתיב / ד' יתירין יד'	וַיִּשָּׂא אַהֲרֹן אֶת־יָדָו אֶל־הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֲשֹׂת הַחַטָּאת וְהָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים׃
וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַקוּ וּבָרִיכוּ יָת עַמָּא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ לְכָל עַמָּא׃	ל'	וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעָם׃

מסורה

המזבח. אלין רב חזהכל: ויקרבו קריבה י' חס' בליש' נמסר בסדר ויקרא: ואת העולה ג' וסי' המציאו אליו. ושחט את הכבש במקום. ועל הנשיא יהיה: ויקטר על המזבח. כל הקטרת המזבחה כמ"ג חשבח וסי' והרים ממנו בקמצו. ואת העלה המציאו אליו. ויקרב את המנחה. וכל קרי' דכוו' המזבח במ"ה. וסי' והעלה הכהן את העלה. וישחטו הבקר ג' בפסו' ד"ה. וישחטום הכהני'. ד"ה: וימלא ט' דגש נמסר בסדר שלח לך: ויעשה ב' וחס' וסי' כמשפט: ויבא הלך לאיש: ואת האיל ה' וסימ' האחד תקח. תנתח לנתחיו: יעשה זבח שלמים. וישחט את השור ואת. ונמסר גם בסדר תצוה: ידו מידו ה' חס' וקמצין וסימ' וישא אהרן את ידו. וסמך אהרן את שתי ידו. וישלך מידו את הלחות. ומלאו ידו. ימחץ וידו תרפינה: מעשת ה' חס' בליש' וסימן חלילה לך ם מעשת. וירד מעשת החטאת. ונכרתו ונפשות העשת. לעשתכם אתם בקרב. חלילה לי מי' מעשת. דשמואל: וירא כ' וירא יי' אל אברם. ויהי אברם בן תשעים. וירא אליו יי' באלני. ויאמר אל תרד. וירא אליו יי' בלילה. אלה' אל יעקב. ויאסר יוסף מרכבתו. בלבת אש מתוך. ויהי בהקהל העדה. באהל בעמוד ענן. וירא אליו מלאך יי'. ויבא משה ואהרן אל אהל מועד. ויקהל עליהם קרח. ויבא משה ואהרן מפני הקהל. וירכב על כרוב ויעף. דשמואל. וירא יי' אל שלמה. והכרו. אל שלבה שנית. וירא לכרובי' תבנית יד. ויהו לה בשות. וירא מלאך יי' אל האשה:

תעשו וירא אליכם כבוד יי' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו: וירנו

וירנו. כתרגומו׃ ותצא אש׳ רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן רבי ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין משל למלך שהיה לו בן בית וכו׳ כדאיתא בויקרא רבה׃ הוא אשר דבר וגו׳. היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך׃ וידם אהרן. וקבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתיחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין׃ בקרובי. בבחירי׃ ועל פני כל העם אכבד. כשהקדוש ברוך הוא עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך׃ דד אהרן. עזיאל אחי עמרם היה שנ׳ ובני קהת וגו׳׃ שאו את אחיכם וגו׳. כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה׃ בכתנתם. של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם׃ אל תפרעו. אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום׃ ולא תמותו. הא אם תעשו תמותו׃ ואחיכם כל בית ישראל. מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטלת על הכל להתאבל בה׃ יין ושכר. יין דרך שכרותו׃ בבואכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבואכם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד׃ ולהבדיל. כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד פסול׃ ולהורו׳. למד שאינו שכור בהוראה יכול יהא חייב מיתה תלמוד לומ׳ אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במית׳ ואין חכמים בהוראתן במיתה׃ הנותרים. מן המית׳ מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנ׳ ובאהרן התאנף יי׳ מאד להשמידו ואין השמד אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא׃

בקרבי ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ בקרבי אקדש. וקרבי מרחוק עמדו. חדלו קרבי ומידעי׃ וידם ב׳ וסי׳ וידם אהרן׃ וידם השמש וירח עמד. ואישב בדד וידם׃ דד ב׳ חס׳ וסי׳ אהרן. כרדני׃ קרבו ה׳ בלין בתרי טעמי וסי׳ זה ינחמנו. קרבו שאו. שובו מדרכיכם הרעים. דמלבים. ולאלה תהוה התרוכת הקדש. זאת העיר העליזה.

ותצא אש מלפני יהוה ותאכל על המזבח את העלה ואת החלבים וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם׃ ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת ויקריבו לפני יהוה אש זרה אשר לא צוה אתם׃ ותצא אש מלפני יהוה ותאכל אותם וימתו לפני יהוה׃ ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר יהוה לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידם אהרן׃ ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן ויאמר אלהם קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש אל מחוץ למחנה׃ ויקרבו וישאם בכתנתם אל מחוץ למחנה כאשר דבר משה׃ ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו ולא תמתו ועל כל העדה יקצף ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף יהוה׃ ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמתו כי שמן משחת יהוה עליכם ויעשו כדבר משה׃ ס

וידבר יהוה אל אהרן לאמר׃ יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבאכם אל אהל מועד ולא תמתו חקת עולם לדרתיכם׃ ולהבדיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור׃ ולהורת את בני ישראל את כל החקים אשר דבר יהוה אליהם ביד משה׃ פ

וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים

ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת על מדבחא ית עלתא וית תרביא וחזא כל עמא ושבחו ונפלו על אפיהון׃ ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתיה ויהבו בהון אשתא ושויאו עלה קטורת בוסמין וקריבו קדם יי אשת נוכרתא דלא אפקיד יתהון׃ ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת יתהון ומיתו קדם יי׃ ואמר משה לאהרן הוא די מליל יי למימר בקריבי אתקדש ועל אפי כל עמא איתיקר ושתיק אהרן׃ וקרא משה למישאל ולאלצפן בני עזיאל אחבוהי דאהרן ואמר להון קריבו טולו ית אחוכון מן קדם אפי קודשא למברא למשריתא׃ וקריבו ונטלונון בכיתוניהון למברא למשריתא כמא די מליל משה׃ ואמר משה לאהרן ולאלעזר ולאיתמר בנוהי רישיכון לא תרבון פירוע ולבושיכון לא תבזעון ולא תמותון ועל כל כנישתא יהי רוגזא ואחיכון כל בית ישראל יבכון ית יוקידתא דאוקיד יי׃ ומתרע משכן זימנא לא תפקון דילמא תמותון ארי משח רבותא דיי עליכון ועבדו כפתגמא דמשה׃ ומליל יי לאהרן למימר׃ חמר ומרוי לא תשתי את ובנך עמך במיעלכון למשכן זימנא ולא תמותון קים עלם לדריכון׃ ולאפרשא בין קודשא ובין חולא ובין מסאבא ובין דכיא׃ ולאלפא ית בני ישראל ית כל קימיא די מליל יי להון בידא דמשה׃ ומליל משה עם אהרן ועם אלעזר ועם איתמר בנוהי דאשתארו

אבן עזרא

את העולה. עולת אהרן ועולת העם ועולת תמיד כי כן כתוב מלבד עולת הבקר׃ ואת החלבים. מהעגל ואיל אהרן והשעיר והשור והאיל׃ וירנו. הרימו קול וכן ויעבור הרנה במחנה׃ איש מחתתו. כל איש לקח מחתתו ולפי דעתי שזה הדבר היה גם ביום השמיני והעד הן היום הקריבו חטאתם׃ ויתנו בהן אש. לא מהאש שיצאה וזה טעם אש זרה. וטעם אשר לא צוה אותם שמדעתם עשו ולא בצווי להקטיר קטורת גם באש זרה׃ וימותו לפני יי׳. כי חשבו שיעשו דבר רצוי לפניו׃ הוא אשר דבר יי׳. כבר אמר לי השם שהוא יראה קדושתו בקרובים אליו כטעם רק אתכם ידעתי וכאשר אראה בם קדושתי אז אהיה נכבד ועל פני כל העם אכבד ויראו ממני׃ שאו את אחיכם מאת פני הקדש. יש אומרי׳ כי הקטורת היתה לפני מזבח העולה והלוים נכנסים שם ויש אומרים שהיתה על מזבח הקטור׳ ומשה הוציאם מאהל מועד׃ פני הקדש. היא החצר כנגד המחנה כאשר פירשתי׃ ראשיכם אל תפרעו׃ יש אומרי׳ לגדל פרע׃ תפרומו. תקרעו והנכון שהוא מן בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ורבים אמרו מכוסה ואחרים אמרו מגולה והאמת דברי הקבלה׃ ולא תמותו. מלת ולא מושכת עצמה כמו ולא למדתי חכמה וכן הוא ולא על כל העדה יקצוף כי אתם תכפרו בעדם. וטעם ואחיכם כל בית ישראל תמצאנו רמוז בפרשת ראה אנכי׃ וידבר יי׳ אל אהרן. כי נביא היה וי״א על ידי משה כמו דבר אל אחז והזהירו שישמר הוא ובניו שלא ימותו כאשר מתו בניו הגדולים׃ ושכר. העשוי ממין חטה או דבש או תמרים כי היין משחית הדעת לשותיו ויתערבו לו הדברים על כן ולהבדיל כי אתה כהן גדול ותבדיל בין מקום הקדש ובין החול והוא מלשון חלול גם יתכן בין יום קדש לחול׃ ובין הטמא ובין הטהור. בבהמה ובשרץ המים ובעוף על כן כתוב אחרי זאת הפרשה פרשת זאת החיה ואח׳ כן טומאת היולדת וצרעת אדם ובגד ובבית ובעל קרי וזב וזבה ונדה וזה טעם ובין הטמא ובין הטהור׃ ולהורות את בני ישראל. שאר המצות וכן ככל אשר יורו אתכם הכהנים׃ קחו

וחד פסו׳ סימן כי תכלה לעשר׃ מאת פני ה׳ וסי׳ מאת פני יצחק אביו. פרעה. הקדש׳ הבית׳ מאת פני יי׳. ונמסר גם בסדר תולדות׃ וישאם ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסי׳ וישאם בכתנתם. וישאום בני קיש׳ בתראה מל׳׃ ראשיכם ו׳ וסי׳ אל תפרעו. אתם נצבים. את הנביאים ואת ראשיכם החוזים. ופארכם על ראשיכם. שאו שערים. וחברו שאו שערים׃ תפרעו ב׳ וסי׳ ראשיכם אל הפרעו. שמעו מוסר וחכמו׃ ולהבדיל ב׳ בטעמא כהורה וסי׳ בין האור. בין הקדש׃ החל ב׳ בתרי לישני חד חס׳ וחד מלא וסי׳ בין הקדש ובין. ככד אבן ונטל החול. בתראה מלא׃ הטהור ב׳ מל׳ וסי׳ וכל העוף הטהור. ולהבדיל בין הקדש׃ ולהורת ב׳ וחס׳ וי״ו תניינא וסי׳ ולהורת נתן בלבו. את בני ישראל׃ איתמר בניו ג׳ מלין בטעמא פ׳ בג׳ מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וס׳ ואל איתמר בניו. אם יצאו בנות שילה. לאוצרות לתרומות׃

קחו את המנחה הנותרת מאשי יהוה ואכלוה מצות אצל המזבח כי קדש קדשים הוא : ואכלתם אתה במקום קדוש כי חקך וחק בניך הוא מאשי יהוה כי כן צויתי : ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו במקום טהור אתה ובניך ובנתיך אתך כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי שלמי בני ישראל : שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף תנופה לפני יהוה והיה לך ולבניך אתך לחק עולם כאשר צוה יהוה : ואת שעיר החטאת דרש דרש משה והנה שרף ויקצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרם לאמר : מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש כי קדש קדשים הוא ואתה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם לפני יהוה : הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה אכול תאכלו אתה בקדש כאשר צויתי : וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו את חטאתם ואת עלתם לפני יהוה ותקראנה אתי כאלה ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני יהוה : וישמע משה וייטב בעיניו : פ

סבו ית מנחתא דאשתארת מקורבניא דיי ואכלוהא פטיר בסטר מדבחא ארי קודש קודשין היא : ותיכלון יתה באתר קדיש ארי חולקך וחלק בנך היא מקורבניא דיי ארי כן אתפקדית : וית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא תיכלון באתר דכי את ובנך ובנתך עמך ארי חולקך וחלק בנך אתיהיבו מנכסת קודשיא דבני ישראל : שקא דאפרשותא וחדיא דארמותא על קורבני תרביא ייתון לארמא קדם יי ויהי לך ולבנך עמך לקים עלם כמא די פקיד יי : וית צפירא דחטאתא מתבע תבעי משה והא איתוקד ורגיז על אלעזר ועל איתמר בני אהרן דאשתארו למימר : מדין לא אכלתון ית חטאתא באתר קדיש ארי קודש קודשין היא ויתה יהב לכון לסלחא על חובי כנשתא לכפרא עליהון קדם יי : הא לא אתעל מדמה לבית קודשא גואה מיכל תיכלון יתה בקודשא כמא די פקידית : ומליל אהרן עם משה הא יומא דין קריבו ית חטוותהון וית עלותהון קדם יי וערעא יתי עקן כאילין אילו פון אכלית חטאתא יומא דין התקין קדם יי : ושמע משה ושפר בעינוהי :

קחו את המנחה · אף על פי שאתם אוננים ואף על פי שהקדשים אסורין לאונן : את המנחה · זו מנחת שמיני ומנחת נחשון : ואכלוה מצות · מה תלמוד לומר לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות : וחק בניך · אין לבנות חק בקדשים : כי כן צויתי · באנינות יאכלוה : ואת חזה התנופה · של שלמי צבור : תאכלו במקום טהור · וכי את הראשונים אכלו במקו׳ טמא אלא הראשונים שהם קדשי הקדשים הוזקקה אכילתם במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכין הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר : אתה ובניך ובנותיך · אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכל בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק תלמוד לומר כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנות : על אשי החלבים · מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה ויישוב המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן : שעיר החטאת · שעיר מוספי ראש חדש ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ראש חדש ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל יש אומרי׳ מפני טומאה שנגעה בו נשרף ויש אומרים מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות : דרש דרש · שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה נאכלו אלו כך היא בתורת כהני׳ : על אלעזר ועל איתמר · בשביל כבודו של אהרן הפך בזיו כנגד הבנים וכעס : לאמר · אמר להם השיבוני על דברי מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאת ונפסלה : כי קדש קדשים היא · ונפסלת ביוצא והם אמרו לו לאו · אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה : ואותה נתן לכם לשאת וגו׳ · שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרים : לשאת את עון העדה · מכאן למדנו ששעיר ראש חדש היה שהוא מכפר עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו : הן לא הובא וגו׳ · שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו׳ : אכל תאכלו אותה · היה לכם לאכלה אף על פי שאתם אוננים : כאשר צויתי · לכם במנחה : וידבר אהרן · אין לשון דבור אלא לשון עז שנאמר וידבר העם וגו׳ אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדת כבוד · אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב תלמוד לומר ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו׳ הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים זו מצאתי בספרי של פנים שני : הן היום הקריבו · מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננים שהאונן שעבד חלל · אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן : ותקראנה אותי כאלה · אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפרשת כהנים שהכהן מטמא להם : ואכלתי חטאת · ואם אכלתי היטב וגו׳ : היום · אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה : הייטב בעיני יי · אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות : וייטב בעיניו · הודה ולא בוש לומר לא שמעתי :

יקחו את המנחה · אחר שהקטירו ממנה לגבוה אין ראוי לאכול הנשאר כי אם מקודשים ועתה תחלו לאכול החוק שנתן לכם השם שתקחו תמיד מאישי יי ופירושו כל מנחה שהקטירו ממנה לשם במקו׳ טהור ואם הוא חוץ החצר והחזה והשוק תאכלו זכרים ונקבות כי כן כתוב כל טהור בביתך יאכל אותו וכן קנין כסף ויליד בית ואלמנה שבה וכאשר תאכלו עתה השוק והחזה יהיה לכם החק לקחתו מכל זבחי השלמים : שורף · שהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו ומורק ושוטף : במקום הקדש · פתח אהל מועד כי כן כתוב ואותה נתן השם לכם כי כאשר תאכלו אתם את החטאת השם ישא את עון העדה או פירושו אתם תשאו את החטאת והטעם כי על ידכם יכופר עונם על כן לכפר : הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה · כפר הבא על כל המצות שהוא לכהן ולקהל · ואם ישאל שואל הנה פר חטאת שורף ולא הובא את דמו לפנים בקדש והטעם הפרכת ומזבח הזהב דע שפר חטאת הוא לחטאת על המזבח ושעיר החטאת הוא לשם ובשר החטאת לכהן : אכול תאכלו · היה ראוי שתאכלו אותה · יש מדקדקים שאמרו שהתא׳ של התנ׳ לא יהיה אחריו דגש עם אחד מהז׳ מלכי׳ כי אם עם השוא הנע ימנ׳ והאל״ף פתוח בעבור שלא יתכן להתחבר שני שואין נחים ובעבור שמצאו יוד הייטב דגוש אמרו כי זה הה״א לידיעה כה״א השבה עם נעמי המצא פה השיר ההוללה ולא הבין במקום אשר הנה כן פיר׳ הייטב ועוד אמרו כי ואכלתי פועל עבר ואילו היה עתיד היה מלרע כמו ודברתי על הנביאים ודברתי אתך והטעם כי בני השרפים היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם כי העגל והאיל בעד אהרן ובניו : ותקראנה אותי כאלה · פירושו צרות ודאגות על מות הבנים ובעבור זה לא יכולתי לאכול כל חטאת רק אכלתי ממנה מה שייטב בעיני השם והטעם מה שנראה לי דיהובה ועל דעת המעתיקים שהא׳ הייטב לתמה והיא מלה זרה גם על הפי׳ שהזכרתי היא זרה כי לא מצאנו בכל המקרא הה״א הדעת עם פועל עתיד · ומלת ואכלתי חטאת כאילו אמר ואילו אכלתי חטאת גם מצאנו מלות לעתיד והם מלעיל פן יורש ובנבתי והטעם כי הייתי אונן ואין אוכל חטאת כטעם לא אכלתי באוני : וידבר

יביאו ט׳ וסימ׳ והיה ביום הששי · ושפטו את העם · שוק התרומה וחזה · למען אשר יביאו · בכורי כל אשר בארצם · והשעורים והתבן לסוסים · את המנחה בכלי טהור · יביאו לבוש מלכות · כי אל הלשכות אשר יביאו : אתך י״ו בתורה וסימ׳ כל החיה אשר אתך · וירא אליו יי׳ בלילה · כי אם זכרתני אתך : וכי יגור אתך גר דפסח · וקח אתך מזקני · פעלת שכיר · ודברתי אתך מעל · כרתי אתך ברית · גר בארצכם · שוק התרומה · תשברו את כהנתכם · וזה לך תרומה · כל תרומת הקדשים · קדמא דפסוק׳ ונשאו · הוא תהלתך · יצו יי׳ אתך את הברכה : כאשר צוה יי׳ ג׳ ספ׳ וס׳ קרב אל המזבח · שוק התרומה · ויעל דוד דשמואל : דרש ב׳ בק׳ · משה · ולא דרש ביי׳ : הנותרים · קדמאה הנותרים כתיב׳ הנינא הנותרם כתיב : ואתח ד׳ בקרייא ג׳ חס׳ וא׳ מלא וס׳ מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש · ואתה החייתי · ואתה הרגו בחרב · ואותה לא יראה · בתרא מלא : פנימה ה׳ בקרי׳ וסי׳ הן לא הובא · כל כבודה בת מלך · וארז אל הבית פנימה · ויקרא השערים · ויבאו פנימה אל חזקיהו ד״ה : ואכול י׳ מלא׳ בליש׳ וס׳ הלא נבריות · הן לא הובא את דמה · האכול אכלנו מן המלך · אכול השנה ספיח · דמלכים · וחברו דישעיה · ערוך השלחן צפה · אכול ושתו כי מחר · ואכלתם אכול ושבוע · אכול ואין לשבעה · אכול ושבוע והותר : ותקראנה ד׳ ג׳ כתיב ה׳ וסי׳ ותקראנה אתי כאלה · ותקראנה לו השכנות · ב׳ בפסו׳ · ותקראן לעם לזבחי אלהיהן · בתרא חסר :

אבן עזרא

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר אלהם: דברו אל בני ישראל לאמר זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ: כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסת מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו: אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפרסי הפרסה את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס טמא הוא לכם: ואת השפן כי מעלה גרה הוא ופרסה לא יפריס טמא הוא לכם: ואת הארנבת כי מעלת גרה הוא ופרסה לא הפריסה טמאה הוא לכם: ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גרה לא יגר טמא הוא לכם: מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם: את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו: וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים שקץ הם לכם: ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו ואת נבלתם תשקצו: כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים שקץ הוא לכם: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר ואת הפרס ואת העזניה:

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר להון: מלילו עם בני ישראל למימר דא חיתא דיתכלון מכל בעירא די על ארעא: כל דסדיקא פרסתא ומטלפן טילפין פרסתה מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון: ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא ומסדיקי פרסתא ית גמלא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתיה ליתוהי מסדיק מסאב הוא לכון: וית טפזא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתא לא אסדיק מסאב הוא לכון: וית ארנבא ארי מסקא פשרא היא ופרסתא לא אסדיק מסאבא היא לכון: וית חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ומטלפן טילפין פרסתה והוא פשר לא פשר מסאב הוא לכון: מבסרהון לא תיכלון ובנבילתהון לא תקרבון מסאבין אינון לכון: ית דין תיכלון מכל די במיא כל די ליה ציצין וקלפין במיא ביממי ובנחליא יתהון תיכלון: וכל די לית ליה ציצין וקלפין בימממיא ובנחליא מכל ריחשא דמיא ומכל נפשא חיתא די במיא שקצא אינון לכון: ושקצא יהון לכון מבסרהון לא תיכלון וית נבילתהון תשקצון: כל די לית ליה ציצין וקלפין במיא שקצא הוא לכון: וית אילין תשקצון מן עופא לא יתאכלון שקצא אינון נשרא וער ועזיא:

אבן עזרא

וחדאה שם כלל לשני מיני׳ והם דאה ודיה כמו ואת הכפור לא בתר שם תור וגוזל והנה כדקו המעתיקים שאמרו כי ראה היא דאה ופרה טענת רבי יונה שאמר איך יתכן לאמר השמר לך מהאריה והלים. ויש אומרים שנשבר מן אטורנו ופרס מן הלא פרס לרעב. ועזניה מן עוז והגון כוסף והוא הנקרא עקאב ודאה מן כאשר ידאה הנשר ואיה שמנהגה לשבת באיים ידועים.

וערב מלשון ערב בעבור שחרותו: בת היענה. יש אומרי׳ שהוא מין שלא ימצאו זכרים כמו הארנבת ואין מלת בנות טענה כי אינם זכרים רק הם נקבות כמו יעלים ורחלים: ואת התחמס. מגזרת חמס: ואת השחף. מוליד השחפת: והנץ. יש לו נוצה רבה והקרוב שהוא הידוע הפורש כנפיו תמיד ל לפאת דרום כי ינקש מקו׳ חם: הכוס. כשוס חרבות ויש אומרי׳ שהוא ככסה מעין אדם על כן ישכון במקום שאין שם יישוב: השלך. יש אומרים עוף מנהג תולדתו להשליך ילדיו: ינשוף. עוף יעופף בנשף כי לא יראה ב ביום מפני להט אור השמש. והתנשמת׳ כל רואהו ישום גם זה השם נמצא בשרצי׳: והקאת. יש אומ׳ שיש עוף מנהג תולדתו להקיא מאכלו: הרחם. אמר הגאון שהוא בלשון קדר בחלוף את בכ״ף כי בנתבם אות אחד להם ואחרים אמרו שהוא עוף מרחם על בניו: החסידה. היא הנראית למועדים ידועים בשנה ויש אומרים שהוא מגזרת חסד בדרך רחוק: האנפה. שיתאנף מהרה: הדוכיפת. אמרו הצדוקים שהיא התרנגולת ואלה טפשי עולם כי מי הגיד להם: העטלף. עוף קטן יעוף בלילה והיא מלה מרובע׳. ודע כי מלת תשקצו מן העוף בדקדוק הטע׳ היא מעט רחוקה ממלת אל ת תשקצו את נפשותיכ׳ כי הנפשו׳ פעולים ובעוף טעמו שתדעו שהם שקץ ויהיו כשקצים לכם לשקץ וכל שרץ קטן שיעוף פעם ופעם הולך על ארבע שקץ: אשר לא כרעים. העיקר להיות לו עם וי״ו: לנתר. אין לו אח והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ והטעם דולג ואמת תרג׳. נקר׳ ארבה מלשון ריבוי: הסלעם. מין יעלה בסלעים: החרגול. אם היא מרובעת אין לו אח ואם היא שתי מלות כמלת לפלמוני המדבר תהיה תולדתו הפך תולדת הסלעם: החגב. ידוע מלשון ישמעאל. וטעם אשר לו ארבע רגלים וכבר נכתב ה ההולך על ארבע שיתכן שיש שרץ יש לו ד׳ רגלים ולא ילך בהן רק יעוף לבדו: ולאלה תטמאו.

לכל שרץ העוף בעל ד׳ רגלי׳ ואת זה תשקצו מן העוף ודעת אחרים שפי׳ זה לכל הבהמה וכל הולך על כפיו ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה: תטמאו. מבנין התפעל ורגשות הטי״ת להתבלע התי״ו וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכבס המטהר: יטמא עד הערב. אחז הכתוב דרך קצרה כי הוא צריך שירחץ במים: והנושא. חמור מהנוגע על כן יכבס בגדיו אף כי גופו וכן משפטו כל בהמה גם פה אחז דרך קצרה וכן הוא ושסע איננה שוסעת וגרה איננה מעלה או גרה מעלה ושסע איננה שוסעת וכבר אמר ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם. וטעם כל הנוגע בהם והם הנבלות הנזכרות למעלה יטמא כמשפט הנזכרים שהוא עד הערב ויש מינין המינים הצדוקים שאמרו כי כל הנוגע בהם והם חיים יטמא ואין צורך להשיב על דברי שגעון כי הכתוב לא אסר כי אם בשרם ואמר ובנבלתם לא תגעו: וכל הולך על כפיו. בתחלה המשפט אחד וכן הנושא את נבלתם וזה הפסוק ייסר פירושי במלת ולאלה תטמאו כי שם כתוב וכל הנושא מנבלתם ושניהם בפרשה אחת. וטעם טמאים המה לכם להכנים כל ישראל אנשים ונשים וטף משפט אחד להם:

מסורה

למינו ד׳ בתורה וסי׳ עץ פרי עשה פרי׳ ואת כל עורב. וחברו דמשנה תורה. את הארבה למינו: ואת בת הדסמ׳ בקרוי׳ וסי׳ ואת בת היענה דתורת כהנים. וחברו דמשנה תורה. ערות אשה ובתה לא תגלה. ואת בת פרעה דמלכים. וחברו דד״ה: למינהו י״ד בתורה וסי׳ ותוצא הארץ דשא. ב׳ בו׳ ויברא אלהי׳ את התנינים.

תורה

ואת־הדאה ואת־האיה למינה: את כל־ערב למינו: ואת בת היענה ואת התחמס ואת־השחף ואת־הנץ למינהו: ואת הכוס ואת־השלך ואת־הינשוף: ואת־התנשמת ואת־הקאת ואת־הרחם: ואת החסידה האנפה למינה ואת־הדוכיפת ואת־העטלף: כל שרץ העוף ההלך על־ארבע שקץ הוא לכם: אך את־זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על־ארבע אשר־לא כרעים ממעל ל לרגליו לנתר בהן על־הארץ: את־אלה מהם תאכלו את־הארבה למינו ואת־הסלעם למינהו ואת־החרגל למינהו ואת־החגב למינהו: וכל שרץ העוף אשר־לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם: ס

ולאלה תטמאו כל־הנגע בנבלתם יטמא עד־הערב: וכל־הנשא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד־הערב: לכל־הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם כל־הנגע בהם יטמא: וכל הולך על־כפיו בכל־החיה ההלכת על־ארבע טמאים הם לכם כל־הנגע בנבלתם יטמא עד־הערב: והנשא את־נבלתם יכבס בגדיו וטמא עד־הערב טמאים המה לכם: ס

(ציוני מסורה בגליון: ד׳ ה׳ · ד׳ כ׳ ל׳ · יר כת׳ ל׳ ב׳ · כ׳ ג׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ט״ו כתיב׳ לא וקריין לו · ד׳ יח · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ ל׳ · ג׳ · ט׳ מ׳ ל׳ · ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ ל׳ · ג׳ ל׳ · ל׳)

תרגום אונקלוס

ודיתא ותרפיתא לזנהי: ית כל־עורבא לזניה: וית בת נעמיתא וציצא וצפר שחפא וית נצא לזנוהי: וקדיא ושלינונא וקיפופא: וכותא וקתא ויַרקריקא: וית חוריתא ואיבו לזנה ונגר טורא ועטלפא: כל ריחשא דעופא דמהליך על־ארבע שקצא הוא לכון: ברם ית דין תיכלון מכל ריחשא דעופא דמהליך על־ארבע די ליה קרסולין מעילוי ריגלוהי לקפצא בהון על־ארעא: ית־אילין מינהון תיכלון ית־גובא לזניה וית רשונא לזנוהי וית־חרגולא לזנוהי וית־חגבא לזנוהי: וכל ריחשא דעופא די־ליה ארבע ריגלין שיקצא הוא לכון:

ולאילין תסתאבון כל־דיקרב בנבילתהון יהי מסאב עד־רמשא: וכל־דיטול מנבילתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד־רמשא: לכל־בעירא די היא סדיקא פרסתא וטילפין ליתהא מטלפא ופישרא ליתהא מסקא מסאבין אינון לכון כל־דיקרב בהון יהי מסאב: וכל דמהליך על־ידוהי בכל־חיתא דמהלכא על־ארבעא מסאבין אינון לכון כל־דיקרב בנבילתהון יהי מסאב עד־רמשא: ודיטול ית־נבילתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד־רמשא מסאבין אינון לכון:

רשי

כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא במעותיהם וכולן מין אחד: הנץ אישפרויר: שלך. פירשו רבותינו זה השולה דגים מן הים וזהו שתרגם אונקלוס ושלינונא: כוס וינשוף. הם כואנ״טש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחר דומה לו שקורין ייב״ן: תנשמת. היא קלב״א סוריץ ודומה לעכבר הפורח בלילה ותנשמת ה האמורה בשרצי׳ היא דומה לה ואין לה ע עיני׳ וקורין לה טלפ״א: החסיד׳. זו דיה לבנה ציגוני״א ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה. הי׳ דיה רגזנית ונראה לי שהו׳ שקורין הירו״ן: הדוכיפת. תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלע״ז הרופ״א ולמה נקרא שמו דוכיפת ש שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין בפרק מי שאחזו: שרץ העוף. הם הדקים הנמוכין הרוחשין על הארץ כ כגון זבובין וצרעין ויתושין וחגבים: על ארבע. ד׳ רגלי׳: ממעל לרגליו. סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ד׳ רגליו וכשרוצ׳ לעוף ולקפוץ מן האר׳ מתחזק באותן שני כ כרעי׳ ופורח ויש מהן הרבה כאותן שקורין לנגוש״טא אבל אין אנו בקיאין בהם שארבע סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלים וד׳ כנפים וקרסולין אלו הכתובים כאן וכנפיו חופין את רובו וכל ס סימנין הללו מצויים באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להן זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעי׳ להבדיל ביניהן: וכל שרץ העוף וגו׳. בא ולמד שאם יש לו חמש ט טהו׳: ולאלה. העתידין לאמר בענין למטה תטמאו כלומ׳ בנגיעת׳ יש טומא׳: וכל הנושא מנבלתם. כל מקום שנאמר׳ טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כיבוס בגדים: מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת. כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמ׳ טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה: על כפיו. כגון כלב ודוב וחתול: טמאים הם לכם. למגע: וזה

וזה לכם הטמא · כל טמאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ואסור לאכול תרומה וקדשים וליכנס למקדש : החלד · מוסטילה : והצב · פויט שדומה לצפרדע : אנקה · הריצון : לטאה · לייסרדה : חומט · לימצה : תנשמת · טלפ"א : במים יובא · ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואחר כך וטהר בהערב השמש : אל תוכו · אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו : כל אשר בתוכו יטמא · הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו : ואותו תשברו · למד שאין לו טהרה במקוה : מכל האוכל אשר יאכל · מוסב על מקרא העליון : כל אשר בתוכו יטמא · מכל האוכל אשר יאכל אשר באו עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מ[illegible] דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב והיין והשמן וכל הנקר' משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרו' המקר' אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבו' מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלי' שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס תלמוד לומר כל אשר בתוכו יטמ' מכל האוכל אוכל ומשקה מטמ' מאויר כלי חרס ואין כל הכלי' מטמאי' מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמ' כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר תנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנו' ראשון והפת שניים ולא נאמר רואין את התנור כאילו מלא טומאה ותהא הפת תחילה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עצמה נגעה בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מי' ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת ושיערו חכמי' אין בית הבליע' מחזיק יותר מביצת תרנגולת : תנור וכירים · כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדרה ושניהם פיהם למעלה : יותץ · שאין לכלי חרס טהרה בטבילה : וטמאים יהיו לכם · שלא תאמר מצוה אני לנותצם תלמוד לומר וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי : אך מעין ובור מקוה מים · המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמד יהיה טהור הטובל בהן מטומאתו : ונוגע בנבלתם יטמא · אפילו הוא בתוך מעין ובור · ונוגע בטומאתם יטמא שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל וחומר שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמ' ונוגע בנבלתם יטמא : זרע זרוע · זריעה של מיני זרעונין : זרוע · שם דבר הוא כמו ויתנו לנו מן הזרועים : טהור הוא · למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טו' [illegible] עד שיבא עליו מים : וכי יותן מים על זרע · לאחר שנתלש שאם תאמר יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר : מים על זרע · בין מים בין שאר משקין בין הם [illegible] הזרע בין זרע נופל לתוכן הכל נדרש בתורת כהנים : ונפל מנבלתם עליו · אף משנתלשו מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אכל ומשירד לו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו : בנבלתה · ולא בעצמות וגידים ולא בקרנים וטלפים ולא בעור : והנושא את נבלתה · חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו :

וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב לְמִינֵהוּ: וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת: אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב: וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל־עָלָיו מֵהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר: וְכָל־כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ: מִכָּל־הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא: וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עָלָיו יִטְמָא תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם: אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא: וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא: וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם: ס וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב:

וְדֵין לְכוֹן דִּמְסָאַב בְּרִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא חוּלְדָּא וְעַכְבְּרָא וְצַבָּא לִזְנוֹהִי: וְיַלָּא וְכוֹחָא וְחַלְטָתָא וְחוּמְטָא וְאַשּׁוּתָא: אִלֵּין דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן בְּכָל־רִיחֲשָׁא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי־מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא: וְכֹל דְּיִפֵּל־עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב מִכָּל־מָאן דְּאָע אוֹ לְבוּשׁ אוֹ־מְשַׁךְ אוֹ שַׂק כָּל־מָאן דְּיִתְעֲבֵיד ע עֲבִידְתָּא בְּהוֹן בְּמַיָּא יִתָּעַל וִיהֵי־מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי: וְכָל־מָאן דַּחֲסַף דְּיִפֵּיל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ כֹּל דִּי בְגַוֵּיהּ יִסְתָּאַב וְיָתֵיהּ תְּתַבְּרוּן: מִכָּל־מֵיכַל דִּי מִתְאֲכִיל דִּי יַעֲלוּן עֲלוֹהִי מַיָּא יְהֵי מְסָאַב וְכָל־מַשְׁקֵי דִּי יִשְׁתְּתֵי בְּכָל־מָאן יְהֵי מְסָאַב: וְכֹל דְּיִפֵּיל מִנְּבִילַתְהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתָּרְעוּן ס מְסָאֲבִין אִנּוּן וּמְסָאֲבִין יְהוֹן לְכוֹן: בְּרַם מַעְיָן וְגוֹב בֵּית־כְּנִישַׁת מַיָּא יְהֵי דְכֵי וּדְיִקְרַב בִּנְבִילַתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב: וַאֲרֵי יִפֵּל מִנְּבִילַתְהוֹן עַל־כָּל־בַּר־זְרַע זֵירוּעַ דִּי יִזְדְּרַע דְּכֵי הוּא: וַאֲרֵי יִתְיְהֲבוּן מַיָּא עַל־בַּר־זַרְעָא וְיִפֵּיל מִנְּבִילַתְהוֹן עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא לְכוֹן: וַאֲרֵי יְמוּת מִן־בְּעִירָא דִּי־הִיא לְכוֹן לְמֵיכַל דְּיִקְרַב בִּנְבִילְתַהּ יְהֵי מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא:

וזה כ"ג ר"פ וסי' מצויין במס' רבתא : והעכבר ב' וסי' החלד והעכבר · השקץ : והאנקה ל' · והכח ל' · והלטאה ל' · והחמט ל' · והתנשמת ל' · והצב ל' : במתם כלם חסרים בב"ב וסי' ובמותם לא נפרדו · כי אין חרצובות : שק ד' קמצין וסי' וכל אשר יפל · ואני בחלותם לבושי שק · בת עמי חגרי שק · על כל מתנים שק · וכל השק בשק ואמתחתה וסוף פסו' דכו' : יובא ה' ומל' נכס' כסדר צו : אשר יפול אל כל לשון נפילה על במ"ז אל וסי' וכל כלי חרש אשר · אני שר צבא · ויפל יואב אל פניו · כפיל הקורה · וינוסו הנותרים אפקה · אם אמרנו נבא העיר · והיה הנס · ב' בו · ויהי הוא בשער בנימן · ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו · את יתר העם והנשארים · והיה הנס · דירמיה · הרבה כושל גם נפל איש · וכבראה הבראה · וחברו · ויביאני אל שער הצפון · וממנשה נפלו אל דוד : וכל כלי ה' וסי' וכל כלי חרש אשר יפול · וכלי חרש אשר יגע · וכל כלי פתוח · וכל בגד וכל כלי עור · ב' בו : אשר יבוא י"ד סבירין יבואו וקרי' יבוא וסימ' מכל האכל אשר יאכל אשר יבוא · אוצר י"י יבוא · עתה יבוא דברך · אשר לא יבוא שם נדחי עלם · מצפון יבוא לה השודדים · וכרותי מכם המורדים · ועל מת אדם לא יבוא · והנשיא בתוכם בבאם · עדיו יבוא ויבושו · ערל לב וערל בשר · יבא כל בשר להשתחוות · יום הוא ועדיך יבוא · יראה ורעד יבוא כמ' לכל יבא גבורתך : משקה כולם פתחין בר"ד וסי' בסדר וישב : מעין ה' קמצין בקריא וסי' אך מעין ובור מקוה מים · אתה בקעת מעין ונחל · עברי בעמק הבכא · מעין נרפש ומקור משחת · גן נעול מעין חתום · וחד ומעין מבית י"י יצא · וד' פתחין וסי' אל מעין מי נפתוח · וחברו · וכל מעין מים יסתמו · מעין גנים באר מים : יטמא כל נגיעה יטמא עד הערב בב"ב יטמא לבד וסי' לכל הכתו' אשר הוא · אך מעין ובור : יתן ז' בקרי' וסי' וכי יתן מים על זרע · לרב תרבה נחלתו · ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן · יותן לנו שבעה אנשים ל' כתיבן · את אבישג השונמית · ויאמר נעמן ולא יתן נא · לא יתן סגור תחתיה : היא י"א כתיב הוא באוריה' וסי' נמסר בסדר וישב :

אבן עזרא

וזה לכם הטמא · במגעם שא הטמאה לא נוכל לדעתם באמת גם העופו' כי אם מדברי קבלה · וטעם אלה הטמאים לכם בכל השרץ אלה לבדם הם הטמאים שיטמאו במותם · וטעם יטמא עד הערב אחר שירחץ : במים יובא · הבגד או השק או הכלי שהוא מקבל טומא' וצריכין אנו למקור' : אשר יפול מהם אל תוכו · מאחד מהם כמו ויקבר בערי גלעד : וכל משקה · שם ואלו הייתי משקה פועל והנה התנור ללחם לאפות והכירים לבשל הבשר יותצו כי טמאי' הם ואות נזרתלך : באר · בלשון הקדש לשון נקבה והיא הנובעת וכן ב כהקיר בור מימיה ובור כרוי אנ חפור למטר השמי' אם כן תהיה הבאר כמו מעיין ואין צורך ל להזכיר הבאל ויהיה מקוה מים סמוך אל בור כי יש בור אין בו מים ויש אומרים כי הוא חסר וי"ו כמו ראובן שמעון שמם ירת : ונוגע בנבלתם · המים הנוגעים בנבלתם יהיו טמאי' : זרוע · שם התאר כמו פעול או הם ב' שמות והשד ונתן להם זרעונים : וכי יותן מים · שישקו את השדה ונפל מנבלתם על הזרע וי"א על המים ובא מלת יותן שהיא לשון יחיד עם מים וכן מי נדה לא זורק עליו ומלת יותן כמו יוקח נא מעט מים מהבני' הכבד הנוסף : אשר היא לכם · מותר' לאכול : יטמא עד הערב · אחר שירחץ במים והאוכל חמור כמו הנושא כי שניהם נושאים זה בחוץ וזה בפנים · וטעם

ונעם כל השרץ השורץ על הארץ כל שרץ הארץ ובכלל ממוגה שרבים הנזכרים והזכיר שלא יאכלו: גחון. כמו על גחונך תלך: וכל הולך על ארבע. בשרץ שהוא הקטן כאשר פירשתי בשרץ המים: מרבה רגלים. שם התאר והוא כמוך: אל תשקצו את נפשותיכם. להיותם מתועבות ומגואלות: ולא תטמאו בהם. כי ידוע כי הגוף האוכל ישוב כגוף בגוף האוכל: ונטמתם בם. חסר אלף כמו מרעית הצאן ויא שהם שני שרשים והעד נטמינו בעיניכם וטעמו כאדם שאין לו דעת: והייתם קדושים כי קדוש אני. על כן אמרתי לכם ולא תטמאו והוי כפא רפה בלשון ישמעאל וכן ויעזוב את עבדיו ורבים כמוהו. וטעם כי אני יי כי לא העליתי אתכם מארץ מצרים כי אם להיות לכם לאלהים ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהים על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים: להבדיל בין הטמא. בעוף ובשרץ המים: הנאכלת. המותרת לאכילה: אשר לא תאכל. על פי התורה:

חסלת שמיני

אשה כי תזריע. אחר שהשלים תורת הטהור והטמא במאכלין הזכיר טמא אדם והחל מן האשה היולדת כי הלידה היא תחלה ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר על כן וילדה זכר ועל כן דעת חכמי יון שהזרע לאשה וזרע הזכר מקפיא וכל הבנין מדם האשה והנה פי תזריע תתן זרע כי הוא כמו הארץ. וי״ו וטמאה כפא רפה בלשון ישמעאל. ושבעת טומאתה שבעת ימים עד שובה אל המרבע וכן ימצא בימי החולי כי השנוי יראה עד סוף כל ז׳:

כימי נדת דותה. שם במשקל בזת והם שניהם מפעלי הכפל: דותה. טעמו כמו חולי כמו מדוה מצרים כי הדם היוצא הוא חולי בבשר האשה: וביום השמיני. אמרו חז״ל בו ולא בלילה והנה בנולד חצי שעה קודם שקיעת החמה יהיה נמול לששה ימים וחצי יום כי יום התורה אינו מעת לעת: ימול. מבנין נפעל כמו לא יכון ויהיה מגזרת מולים היו ויתכן להיותו חסר נון מגזרת ונמלתם כמו אים כי ידור נדר וחם׳ המל כמו אבו או בית דין: ערלתו. [illegible]ה כי היא בערוה ואין כן ערלת לב ושפה ואזן כי כלם ס שמוכים. הא

והאוכל מנבלתה. יכול תטמאהו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור לא יאכל לטמאה בה אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חברו בבית הבליעה אכ״מה תלמוד לומר האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית: וטמא עד הערב. אף על פי שטבל צריך הערב השמש: השורץ על הארץ. להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל. לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד: הולך על גחון. זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: כל הולך. להביא השלשולין ואת הדומה לדומה: הולך על ארבע. זה עקרב: כל. להביא את החפושית הסקרבוט בלעז ואת הדומה לדומה: מרבה רגלים. זה נדל. שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין צינטפידש: אל תשקצו. באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן לא תטמאו באכילתן: ונטמאתם בם. אם אתם מטמאין בהן בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה: כי אני יי אלהיכם. כשם שאני קדוש שאני יי אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם למטה: והייתם קדושים. לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא: ולא תטמאו וגו׳. לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרו בתלמוד אכל פוטיתא לוקה ד׳ נמלה לוקה ה׳ צרעה לוקה שש: כי אני יי המעלה אתכם. על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם: להבדיל. לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור. צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת. צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשין הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה:

נחון ויו רבתי והיא חצי התורה באותיות והוא״ו רבתי מאותיות גדולות.

מרבה לאור הוא חד מן מלה חצי תיבין תורה.

הגחון ל וחלוקה הגחון הגחון הרחוגרים

ס׳ וזה לכם הטמא בשרץ השרץ. כל הולך על גחון וגו׳ לכל השרץ השרץ. אל תשקצו את נפשתיכם וגו׳ בכל השרץ השרץ. כי אני יי אלהיכם בכל השרץ הרמש על הארץ: מרבה רגלים חד מן כ״ה מלין מחרין בליש׳ וקמצין וסימ׳ מצויין בישעיה סימן ש׳ גבי פסו׳ למרבה המשרה: ונטמתם אילין מלין דחס׳ א׳ באורי׳ וסי׳ מחטו

ודיכול מנבילתה יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ודיטול ית נבלתה יצבע לבושוהי ויהא מסאב עד רמשא: וכל ריחשא דרחיש על ארעא שקצא הוא לא יתאכיל: כל דמהליך על מעוהי וכל דמהליך על ארבע עד כל סגיות רגלין לכל ריחשא דרחיש על ארעא לא תיכלינון ארי שקצא אינון: לא תשקצון ית נפשתכון בכל ריחשא דרחיש ולא תסתאבון בהון ותסתאבון פון בהון: ארי אנא יי אלהכון ותתקדשון ותהון קדישין ארי קדיש אנא ולא תסאבון ית נפשתיכון בכל ריחשא דרחיש על ארעא: ארי אנא יי דאסק יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלה ותהון קדישין ארי קדיש אנא: דא אוריתא דבעירא ודעופא וכל נפשא חיתא דרחשא במיא ודכל נפשא דרחשא על ארעא: לאפרשא בין מסאבא ובין דכיא ובין חיתא דמתאכלא ובין חיתא די לא מתאכלא:

והאכל מנבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב והנשא את נבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב: וכל השרץ השרץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל: כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם: אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם: כי אני יהוה אלהיכם והתקדשתם והייתם קדשים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ: כי אני יהוה המעלה אתכם מארץ מצרים להית לכם לאלהים והייתם קדשים כי קדוש אני: זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרמשת במים ולכל נפש השרצת על הארץ: להבדיל בין הטמא ובין הטהר ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל:

ל׳ · נ׳ · ל׳ חס׳ א׳ · ב׳ בעינין · ל׳ · ח׳ חס׳ בליש׳ · נ׳ · נ׳ · ל׳ וחס׳ י׳ ב׳ בטעמ׳ בתורה · ל׳ · פ׳

צ״א׳ עבדיה. סימן:

פרשה · פרשה

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר אתתא ארי תעדי ותליד דכר ותהי מסאבא שבעא יומין כיומי ריחוק סובתה תהי מסאבא: וביומא תמינאה יגזר בסרא דעורלתיה:

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא: וביום השמיני ימול בשר ערלתו:

יב · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ א׳

ל׳. ונטמתם בם דהבא. מצהי חן דבהעלותך. ולאחות דאם מעיני העדה דשלח לך אנשים. מראשית השנה. ובשליתה היוצת מבין רגליה. ויקבר אתו בגי מול: להית ח׳ חס׳ בליש׳ נכבר בסדר וישמע יתרו: וחעוף ג׳ וסימ׳ והעוף ירב בארץ. אכל אתם. והעוף והבהמה ונמסר גם בסוף וישב: הטהר ה׳ חס׳ בתור׳ וסי׳ להבדיל בין הטמא ובין הטהר. והבדלתם בין הבהמה הטמאה. והזה הטהר על הטמא. להורת ביום. על השלחן הטהר: ימול בשר ערלתו ב׳ חס׳ את בליש׳ וסי׳ בהמלו בשר ערלתו. וביום השמיני ימול בשר ערלתו:

חסלת ויהי ביום השמיני

אשה כי תזריע. אמר רבי שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה וחיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף: כי תזריע. לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה ללידה: כימי נדת דותה תטמא. כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפילו נפתח הקבר בלא דם: דותה. לשון דבר הזב מגופה. לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה ואבריה כבדין עליה:

תשב · אין תשב אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש וישב באלוני ממרא : בדמי טהרה · אף על פי שרואה טהורה : בדמי טהרה · לא מפיק הא והוא שם דבר כמו טוהר : ימי טהרה · מפיק הא ימי טוהר שלה : לא תגע · אזהרה לאוכל כו' כמו שמשויה ביבמות : בכל קדש · לרבות את התרומה לפי שזו טבולת יום ארוך שטבלה לסוף יום ארוך שטבלה לסוף שבע ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמה של יום ארבעים של אחר תביא את כפרת טהרתה : והקריבו · למדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואי זה הוא זה חטאת שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהר' תלויה : וטהרה · מכלל שעד כאן קרוי' טמאה : אחד לעולה ואחד לחטאת · לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר : שאת או ספחת וגו' · שמו' נגעי' הן ולבנות זו מזו : בהרת חברבור' טיי"א בלע"ז וכן בהיר הוא בשחקים : אל אהרן וגו' · גזרת הכתוב היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא על פי כהן : הפך לבן · מתחילה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומעוט שער שנים : עמוק מעור בשרו · כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל : וטמא אותו · יאמר לו טמא אתה שער לבן סימן טומא' הוא בגזי' הכתוב : ועמוק אין מראהו · לא ידעתי פירושו : והסגיר · יסגירנו בבית אחד ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנין עליו : בעיניו · במראהו ובשיעורו הראשון : והסגיר שנית · הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט : כהה

הא טהרה נח נעלם והיה ראוי להראות כה"א ויקרא לא כתוב · וטעם דמי טהרה שהוא דם טוהר כנגד דם נדה ואיננו מטמא והשם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלים צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה : בכל קדש לא תגע · כמו המעשר והתרומה ובשר שלמים · ואל המקדש · אל חצרן אהל מועד או אל העזר' בבית המקדש : בדמי טהרה · או על דמי טהרה אחד הוא · לולי הקבלה מי היה מפרש לנו בן שנתו אם הוא בן שנה תמימה לא יותר או פחות או תוספת וי"א שטעם הכבש לעולה שמא עלתה שום מחשבה על רוחה בשעת לדתה מרוב הצער : וחטאת · שמא דברה בפיה : והקריבו · זה וזה הכבש והתור או בן יונה והכתוב אחז דרך קצרה וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף : וכפר עליה · כאשר פירשתי : וטהרה ממקור דמיה · זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורים : תמצא ידה · כטעם ואין ידו משגת : וכפר עליה הכהן וטהרה · זה יורה אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר וזה תלוי בארץ : וידבר יי' אל משה ואל אהרן · וטעם אהרן כי על פיו יהיו כל נגעי אדם מי שיטהר ומי שיטמא : אדם · ולא אמר איש איש מבית ישראל להכנים הגרים וכן אדם כי יקריב מכם כי תור' אחת לאזרח ולגר בקרבנות כי כן כתו' והכנים הגר שלא יטמא אחר כי הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם : והובא · ברצונו ושלא ברצונו כי הרואה בו אחד מסימני אלו יכריחנו שיבא : או אל אחד מבניו הכהנים · טעם אהרן הוא הכהן המשיח תחתיו וטעם אחד מבניו הכהנים ההדיוטים שימצאו חוץ למקדש ככהני ענתות · וטעם הכהנים שלא יהיו מהפסולים · ומלת שאת כמו שרפה וכן והמשאת החלה וישאם דוד ויתכן שנקרא כן בעבור שהאש תולדתה להנשא למעלה : ספחת · מגזרת ספחני נא וכספחו על בית יעקב חלי שיתחבר אל מקום אחר : בהרת · מגזרת בהיר הוא בשחקים והוא נודע שטעמה כ כדמות אות וסימן : הפך לבן · טעמו נהפך ללבן : עמוק · יותר יש בעמקו מעומק העור ואיננו כמו שפל : וטמא אותו · בדבור שיאמר שהוא טמא : והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים · האדם יהיה נסגר והוא ייחל עד שבעת ימים כי רובי ה החליים ישתנו ביום השביעי : עמד בעיניו · הטעם במראהו כי המראה הוא בעין וכל המפרשים אמרו שטעמו בעצמו והטעם כאשר היה : כשה · כענין נפוץ : שנית · שנם שניתי כהה

סימן טהר' דסמיך לדמי רפי דסמיך לימי מפיק הא וסימ' דמים מכוסים · ימים מגולים : תבא יו חס וסי' בסדם אל תבא · את אימתי · ואל המקדש · גם בי התאנף · אשימה עלי מלך · בקשת רעך · בכרם רעך · כי תשה ברעך · וכתבת עליהן · תבא נא תמר אחתי · קדמאה · חדר בחדר · דמלכים · קדש ישראל ליי' · אל

ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה: ואם נקבה תלד וטמאה שבעים כנדתה וששים יום וששת ימים תשב על דמי טהרה: ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש בן שנתו לעלה ובן יונה או תר לחטאת אל פתח אהל מועד אל הכהן: והקריבו לפני יהוה וכפר עליה וטהרה ממקר דמיה זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה: ואם לא תמצא ידה די שה ולקחה שתי תרים או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת וכפר עליה הכהן וטהרה: פ

יג וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צרעת והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים: וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמק מעור בשרו נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אתו: ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין מראה מן העור ושערה לא הפך לבן והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים: וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד בעיניו לא פשה הנגע בעור והסגירו הכהן שבעת ימים שנית: וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית

ותלתין ותלתא יומין תתיב בדם דכו בכל קודשא לא תקרב ולמקדשא לא תעול עד משלם יומי דכותה: ואם נוקבתא תליד ותהי מסאבא ארבעת עסר כריחוקה ושיתין ושיתא יומין תתיב על דם דכו: ובמשלם יומי דכותה לברא או לברתא תייתי אמר בר שתיה לעלתא ובר יונה או שפנינא לחטאתא לתרע משכן זמנא לות כהנא: ויקרביניה קדם יי' ויכפר עלה ותדכי מסואבת דמהא דא אורית דילדתא לדכר או לנוקבא: ואם לא תשכח ידה כמיסת אימרא ותיסב תרין שפנינין או תרין בני יונה חד לעלתא וחד לחטאתא ויכפר עלה כהנא ותדכי: ומליל יי' עם משה ועם אהרן למימר: אנש ארי יהי במשך בשריה עמקא או עדיא או בהרא ויהי במשך בסריה למכתש סגירו ויתיתי לות אהרן כהנא או לות חד מבנוהי כהניא: ויחזי כהנא ית מכתשא במשך בישרא וסער במכתשא אתהפיך למחוור ומחזי מכתשא עמיק ממשך בסריה מכתש סגירותא הוא ויחזיניה כהנא ויסאיב יתיה: ואם בהרא חוורא היא במשך בסריה ועמיק לית מחזהא מן משכא ושערה לא אתהפיך למחוור ויסגר כהנא ית מכתשא שבעא יומין: ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה והא מכתשא קם כד הוה לא אוסיף מכתשא במשכא ויסגריניה כהנא שבעא יומין תנינות: ויחזי כהנא יתיה ביומא שביעאה תנינות

ל' תחין · יו' חס' · ב' מכתי' ה' ובענין · ל' חס' וחד מ"ל · ג' · ל' ל' חס' וחד מ"ל · ג' · ז' בקריו · ג' · ל' · ה"א דכתי' · י"ר פ · ל' כו"ל מ"ל · כה · ו' · כו"ל חס' במ"ב · כו"ל חס' ל' · דכי ותר מכין · ה' כו"ל מ"ל במ"ח · ג' · נ'

השטן מאין תבא · אי מזה תבא יען השטן · כי לפני לחמי · ברכת אבד · תבא כל רעתם · וכל משלי דכו' במ"ד מ"ל : ובמלאת ב' חד חס' וחד מ"ל · וסי' ימי טהרה לבן · ובמלאות הימים האלה · בתרא מ"ל : תביא י"ג וסימ' נמסר בסדר משפטים : ממקור ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' וטהרה ממקור דמיה · י' ממקור יש' : דמיה ג' ומ"ל וסי' וטהרה ממקור דמיה והיא גלתה את מקור דמיה · וגלתה הארץ את דמיה : די ז' בקריי' וסי' ואם לא תמצא ידה · די השיב לו · ואם לא תשיג ידו · די מחסורו אשר יחסר · אין די בער · ב' בו · וא' ודי חלב עזים ללחמך : אדם י' ראשי פסוקי' וסי' כי יהיה בעור בשרו · להבל דמה · ביקר לא יבין · אדם ילוד אשה · תועה מדרך השכל · אדם ערום · אדם עשוק בדם · אדם בליעל · אדם חסר לב · אדם שת אנוש : ומראה ז' קמצין וסי' נמסר בסדר משפטים : צרעת הוא ד' וסי' עמק מעור בשרו קדמ' · וראה הכהן את הבשר החי · צרעת הראש או · והיה הנגע ירקרק : וראהו הכהן ה' וסי' נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אתו · וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד · והנה נהפך הנגע ללבן · ביום השביעי אם פשה תפשה · והנה פשה הנתק בעור לא יבקר : והסגירו ד' וסי' והסגירו הכהן שבעת ימים · והנה אין בה שער · והנה אין בבהרת שער · וכבסו את אשר בו :

וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע וְלֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן מִסְפַּחַת הִוא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר אַחֲרֵי הֵרָאֹתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן לְטָהֳרָתוֹ וְנִרְאָה שֵׁנִית אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשְׂתָה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן צָרַעַת הִוא׃ פ נֶגַע צָרַעַת כִּי תִהְיֶה בְּאָדָם וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־לְבָנָה בָּעוֹר וְהִיא הָפְכָה שֵׂעָר לָבָן וּמִחְיַת בָּשָׂר חַי בַּשְׂאֵת׃ צָרַעַת נוֹשֶׁנֶת הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן לֹא יַסְגִּרֶנּוּ כִּי טָמֵא הוּא׃ וְאִם־פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל־עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד־רַגְלָיו לְכָל־מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כִסְּתָה הַצָּרַעַת אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטִהַר אֶת־הַנָּגַע כֻּלּוֹ הָפַךְ לָבָן טָהוֹר הוּא׃ וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר הַחַי טָמֵא הוּא צָרַעַת הוּא׃ אוֹ כִי יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ לְלָבָן וּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ הַנֶּגַע לְלָבָן וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע טָהוֹר הוּא׃ פ וּבָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בוֹ־בְעֹרוֹ שְׁחִין וְנִרְפָּא׃ וְהָיָה בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין שְׂאֵת לְבָנָה אוֹ בַהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה מַרְאֶהָ שָׁפָל מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ לָבָן וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע־צָרַעַת הִוא בַּשְּׁחִין פָּרָחָה׃ וְאִם יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בָּהּ שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִיא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע הִוא׃

והא עמיא מכתשא ולא אוסיף מכתשא במשכא וידכיניה כהנא עדיתא היא ויצבע לבושוהי וידכי׃ ואם אוספא תוסיף עדיתא במשכא בתר דאתחזי לכהנא לדכותיה ויתחזי תנינות לכהנא׃ ויחזי כהנא והא אוספת עדיתא במשכא ויסאביניה כהנא סגירותא היא׃ ס מכתש סגירו ארי תהי באנשא ויתיתי לות כהנא׃ ויחזי כהנא והא עמקא חורא במשכא והיא הפכת שערא לחיור ורושם בסרא חיא בעמיקתא׃ סגירות עתיקא היא במשך בסריה ויסאביניה כהנא לא יסגריניה ארי מסאב הוא׃ ואם מסגא תסגי סגירותא במשכא ותחפי סגירותא ית כל משך מכתשא מרישיה ועד רגלוהי לכל חיזו עיני כהנא׃ ויחזי כהנא והא חפת סגירותא ית כל בסריה וידכי ית מכתשא כוליה אתהפיך למחור דכי הוא׃ וביומא דיתחזי ביה בסרא חיא יהי מסאב׃ ויחזי כהנא ית בסרא חיא ויסאביניה בסרא חיא מסאב הוא סגירותא היא׃ או ארי יתוב בסרא חיא ויתהפיך למחור וייתי לות כהנא׃ ויחזיניה כהנא והא אתהפיך מכתשא למחור וידכי כהנא ית מכתשא דכי הוא׃ ואנש ארי יהי ביה במשכיה שיחנא ואיתסי׃ ויהי באתר שיחנא עמקא חורא או בהרא חורא סמקא ויתחזי לכהנא׃ ויחזי כהנא והא מחזהא מכיך מן משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאביניה כהנא מכתש סגירותא היא בשיחנא סגיאת׃ ואם יחזינה כהנא והא לית בה שער חיור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין׃ ואם אוספא תוסיף במשכא ויסאיב כהנא יתיה מכתשא היא׃

אבן עזרא

כהה הנגע. רבי החכמי' אמרו כמו חשך ועדותם ותכהין עיניו מראות ואמרו כי הכות לבנות פירושו כמו לבנה אדמדמת שיהיו בו שניהם ולפי דעתי מלת כהה הפך פשה ומגזרת ותכהין עיניו והקרוב אליו ולא כהה בם וטעם לא פשה הנגע במקום אחר והנה הם שנים סימנים שכהה המקום הנגע ולא פשה בגלם׃ וטהרו. יאמר שהוא טהור כי מספחת היתה ואם פשתה אחר כן הנו טמא׃ והובא. האדם כחברו׃ והיא הפכה. השער השחור ללבן׃ ומחית. פירוש בשר חי והנה הבשר שלא ירגיש איננו כן׃ נושנת. קדמונית׃ מלת יסגירנו יוכיח לשנים פעולים והטעם שיכוה שיסגר וטהר את הנגע כי כבר יצא הנגע כולו לחוץ והוא סר ממנו ׃ וטעם וטהר את הנגע בדבור שאותו הנגע לא יטמא אחרים׃ או כי ישוב. שיתכן שישוב׃ לבנה אדמדמת׳ מעורבת משני העינים או קנתה כן. מלת צרעת מחלה וכן ושלחתי את הצרעה ואין מלת ושלחתי טענה כי הנה ישלח דברו אני שולח את כל מגפותי ישלח בם חרון אפו׃ והנה מראה׳ לא יתכן שדקדוק מראה בקמץ גדול תחת האלף והה״א במפיק כמו ידה ורגלה כי לא נמצא כן בבעלי הה״א הנח הנעלם בסוף המלה ודגשות כ״ף ירא״ כמו יסגירנו לחסרון הה״א הנוסף וכן מלת ממנה ותמנו׃ ואם

ובשר כי יהיה בו · ונראה ה׳ וסימ׳ ונראה שנית אל הכהן · ונראה אל הכהן · דוהיה במקום השחין · והביאותיו ונראה פני יי׳ · אני חשפתי שוליך · גלה חציר ונראה דשא׃ נגע צרעה · י״א פסו׳ רישיהון נ״ון וסופיהון נ״ון וסימ׳ נגע צרעת · נחנו נעבר · נביא מקרבך · נגדו מתוך בכל · נהר פלגיו ·

וטהרו ד׳ וסי׳ מספחת · צרבת · צמח בו׃

רשי

כהה. הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא׃ מספחת. שם נגע טהור׃ וכבס בגדיו וטהר. הואיל ונזקק להסגר נקר׳ טמא וצריך טבילה׃ וטמאו הכהן. ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה׃ צרעת היא. המספחת הזאת׃ צרעת. לשון נקבה׃ נגע. לשון זכר׃ ומחית. שנויט״ש בלע״ז שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף הוא סימן טומא׳ שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואף על פי שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה׃ צרעת נושנת היא. מכה ישנה היא תחת המחיה וחבורה זו נראית בריאה מלמעלה ותחתיה מליאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנ׳ ׃ מראשו. של אדם ועד רגליו׃ לכל מראה עיני הכהן. פרט לכהן שחשך מאורו׃ וביום הראות בו בשר חי. אם צמחה בו מחיה הרי כבר פירש שהמחיה סימן טומא׳ אלא שהיה הנגע באחד מעשרי׳ וארבעה ראשי איברי׳ שאין מטמאים משום מחיה לפי שאין נראה הנגע כולו כאחד שמופעין אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתו׳ שתטמא׃ וביום. מה תלמוד לומר למד יש יום שאתה רואה ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן שנולד בו נגע נותנין לו כל ז׳ ימי המשתה לו ולאצטליתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל׃ צרעת הוא׳ הבשר ההוא. בשר׳ לשון זכר׃ שחין. לשון חמו׳ שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור׃ ונרפא. השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה נגע אחר׃ או בהרת לבנה אדמדמת. שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם׃ מראה שפל. ואין ממשה שפל אלא מתוך לבנינותו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל׃ נגע היא. השאת או הבהרת׃ תחתיה

מסרה

מזות כצאן ענך׳ · נגד אבותם עשה פלא׳ · נפת תטפנה · נפתי משכבי · נר אלהים · נשקי קשת׃ באדם ד׳ חטפין וסי׳ נגע צרעת כי תהיה · או איש אשר יגע · ובוגדים באדם תוסיף · עת אשר שלט האדם באדם׳ וחד ובאדם מבין יודע · וכל לאדם דכו׳ חטפין כמ״ה קמצין וסי׳ נמסר בסדר שמות · וכל חמש מגילות דכו׳ בב״ב וסי׳ כי לאדם שטוב ל׳ לפניו נתן · עמל׃ כשאת חד מן י״א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסבין ב׳ בריש תיבותא וסי׳ נמסר בישעיה ריש סימן ח׳׃ יסגרנו ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ לא יסגרנו כי טמא הוא · ולא יסגרו את הרצח · הסגרוני בעלי קעילה · ואם תסגרני ביד אדני · היסגרו בעלי קעילה׃ הראות ד׳ מלאים בליש׳ וסימ׳ וביום הראות בו · כי לא יוכלו להראות · וילך אליהו להראות אל אחאב · בהגלות פשעיכם להראות ח חטאתיכם׃ וראהו הכהן ח׳ נמסר לעיל בהאי סידרא׃ ובשר ח׳ וסימ׳ זאת הפעם עצם · ואנשי קדש · ובשר כי יהיה בו בערו · וראיתי והנה עליהם גידים · והעורבים מביאים לו לחם ובשר · ב׳ בנ׳ · לחם חמודות לא אכלתי · עור ובשר תלבישני׃ ונראה ה׳ נמסר לעיל בהאי סידרא׃ ואם יראנה הכהן ב׳ בטעמא ובענין וסימ׳ והנה אין בה שער לבן · והנה אין בבהרת שער לבן׃ כהה ח׳ וסימ׳ וראהו הכהן ביום השביעי · ואם יראנה הכהן והנה אין בה · וחברו והנה אין כבהרת · ואם תחתיה תעמד הבהרת בתראה · ואם ראה הכהן · לשום לאבלי ציון · קנה רצוץ לא ישבר · אין כהה לשברך · וחד בחירק ולא כהה בם׃

וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַשְּׁחִין הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן: ס אוֹ בָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת אוֹ לְבָנָה: וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן־הָעוֹר צָרַעַת הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא: וְאִם יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים: וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת הִוא: וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִוא: פ

וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בוֹ נָגַע בְּרֹאשׁ אוֹ בְזָקָן: וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא: וְכִי־יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים: וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־הָעוֹר: וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית: וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר: וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ: וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא:

וְאִם בְּאַתְרַהָא קָמַת בַּהַרְתָּא לָא אוֹסֵיפַת רוֹשֶׁם שִׁיחֲנָא הִיא וְיִדַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא: אוֹ אֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בְמַשְׁכֵּיהּ כְּוָאָה דְנוּר וּתְהֵי רוֹשֶׁם כְּוָאָה בַּהֲרָא חִוַּרְנָא סַמְקָא אוֹ חִוָּרָא: וְיִחְזֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְהָא אִתְהֲפֵיךְ שַׂעֲרָא לְמֶחֱוַר בְּבַהַרְתָּא וּמֶחֱזָהָא עַמִּיק מִן מַשְׁכָּא סְגִירוּתָא הִיא בִּכְוָאָה סְגִיאַת וִיסָאֵיב יָתֵיהּ כַּהֲנָא מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הִיא: וְאִם יִחְזִינַהּ כַּהֲנָא וְהָא לֵית בְּבַהַרְתָּא שְׂעַר חִוָּר וּמַכִּיכָא לֵיתַהָא מִן מַשְׁכָּא וְהִיא עַמְיָא וְיַסְגְּרִינֵיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא יוֹמִין: וְיִחְזִינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אִם אוֹסָפָא תּוֹסֵף בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֵיב כַּהֲנָא יָתֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הִיא: וְאִם בְּאַתְרַהָא קָמַת בַּהַרְתָּא לָא אוֹסֵיפַת בְּמַשְׁכָּא וְהִיא עַמְיָא עֵימַק כְּוָאָה הִיא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא אֲרֵי רוֹשֶׁם כְּוָאָה הִיא: וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא בְּרֵישׁ אוֹ בְדִקְנָא: וְיִחְזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא מֶחֱזוֹהִי עַמִּיק מִן מַשְׁכָּא וּבֵיהּ שְׂעַר סוּמַק דַּעְדַק וִיסָאֵיב יָתֵיהּ כַּהֲנָא נִתְקָא הוּא סְגִירוּת רֵישָׁא אוֹ דִיקְנָא הוּא: וַאֲרֵי יִחְזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתַּשׁ נִתְקָא וְהָא לֵית מֶחֱזוֹהִי עַמִּיק מִן מַשְׁכָּא וּשְׂעַר אוּכָם לֵית בֵּיהּ וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת מַכְתַּשׁ נִתְקָא שִׁבְעָא יוֹמִין: וְיִחְזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסֵיף נִתְקָא וְלָא הֲוָה בֵיהּ שְׂעַר סוּמַק וּמֶחֱזֵי נִתְקָא לֵית עַמִּיק מִן מַשְׁכָּא: וִיגַלַּח סַחְרָנֵי נִתְקָא וּדְעִם נִתְקָא לָא יְגַלַּח וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת נִתְקָא שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: וְיִחְזֵי כַּהֲנָא יָת נִתְקָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא וּמֶחֱזוֹהִי לֵיתוֹהִי עַמִּיק מִן מַשְׁכָּא וִידַכֵּי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי: וְאִם אוֹסָפָא יוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּכוּתֵיהּ: וְיִחְזִינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא יְבַקַּר כַּהֲנָא לִשְׂעַר סוּמַק מְסָאַב הוּא:

רשי

תחתיה · במקומה : צרבת השחין · כתרגומו רשם שיחנא · אינו אלא רושם החמום הנכר בבשר · כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו ונצרבו בה כל פנים ריטריי"טמנט בלע"ז : מחית המכוה · משימנית כשחיתה המכוה נהפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוין הם ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה נולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגריס : בראש או בזקן · בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב : ובו שער צהוב · שנהפך שער שחור שבו לצהוב : נתק הוא · כך שמו של נגע שבמקום שער : ושער שחור אין בו · הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו' : והנה לא פשה וגו' · הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא : והתגלח · סביבות הנתק : ואת הנתק לא יגלח · מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא נכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגלוח : אחרי טהרתו · אין לי אלא פושה לאחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני ת"ל פשה יפשה : שער

אבן עזרא

ואם תחתיה · אם עמדה במקומה כי יש נגע שיסע ממקום אל מקום : צרבת · כמו ונצרבו בה כל פנים כטעם מוקד וחום ולהבת : או לבנה · לבדה : ואם תחתיה תעמד הבהרת והיא כהה · כאשר פירשתי ולא הזכיר כן בפסוק ואם תחתיה תעמד הבהרת הראשון בעבור שעמדה הבהרת כאשר היתה · וטעם להזכיר ואיש או אשה בעבור הזקן ועוד כי הוא צריך לאמר על הקרח והגבח איש ולא אדם כלל להוציא האשה והנה פי' ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן לאיש : צהוב · בלשון ישמעאל קרוב מעין הלובן : נתק הוא : ונגזר כאשר ינתק פתיל הנעורת והטעם על השער : והתגלח · הראש או הזקן ומקום הנתק לא יגלח : וכבס בגדיו · ואין צורך לאמר שירחץ במים : לא יבקר הכהן · הטעם יבקש וכן ובקרתים וקרוב מלשון הבדלה וכן לא יבקר בין טוב לרע :

כהן

ואם תחתיה ב' ובעניין וסי' העמד ובהרת · תעמד הבהר' : כל אורי' הוא כהי' ו' כר מן י"א כתיב יוד וסי' ואם יראנ' הכהן שבשתין וכו' נמסר בסדר וישב : הזקן ג' וסימן צרעת הראש או הזקן · וגם את הזקן הספה · כשל חרמון שיורד על הזקן · אנך : שחר כל ליש' חס' במ"ב וסי' שחורה אני ונאוה · חשך משחור תארם : ונראה ז' קמצין

נמסר בסדר משפטים : וכבס ט' וסי' מספחת הוא · נג' הנתק · וכבס המטהר את · וכי ירוק הזב בטהור · וידיו לא שטף במים · וכי יטהר הזב מזובו · והנוגע בטמא · וכל נפש אשר תאכל · וכל ספר וידבר דכו' במ"ב יכבס וסי' והשרף אתה יכבס · ומזה מי הנדה יכבס : יבקר ב' וסי' הכהן לשער הצהב · בין טוב לרע :

שער שחור · מניין אף הירוק והאדום שאינו צהוב תלמוד לומר ושער ולשון צהוב דומה לתבנית הזהב צהוב כמו זהוב אורפלא בלע״ז : טהור הוא וטהרו הכהן · הא טמא
שטהרו הכהן לא טהר : בהרות · חברבורות : כהות לבנות · שאין לובן שלהן עז אלא כוהה : בהק · כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רו״ס בין חברבורות
אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן צח : קרח הוא טהור הוא · טהור מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהן מקום שער אלא
בסימני נגע עור בשר מחיה ופשיון : ואם מפאת פניו · משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כל כלפי אחריו קרוי קרחת :
נגע לבן אדמדם · פתוך מניין שאר המראות תלמוד לומר כמראה כרעת עור בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר : אדם כי יהיה בעור בשרו · ומה האמור בו מטמא ב׳ בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כ׳ כמראה כרעת האמו׳ בשחין ומכוה [illegible] נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראו׳ שאת ותולדתה בהרת ותולדתה : בראשו נגעו · אין לי אלא נתקין מנין לרבו׳ שאר המנוגעים ת״ל טמא יטמאנו לרבות את כלן על כלן הוא אומ׳ בגדיו יהיו פרומי׳ וגו׳ : פרומים · קרועים : פרוע · מגודל שער : ועל שפם יעטה · כאבל : שפם · שער השפתים גרנו״ן בלע״ז : וטמא טמא יקרא · משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו : בדד ישב · שלא יהיו טמאי׳ יושבין עמו ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו בין איש לרעהו אף הוא יבדל : מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות : לפשתים ולצמר · של פשתים או של צמר : או בעור · זה עור שלא נעשה בו מלאכה : או בכל מלאכת עור · עור שנעשה בו מלאכה : ירקרק · ירוק שבירוקין : אדמדם · אדום שבאדומים : צרעת ממארת · לשון סילון ממאיר פויינ״טש בלע״ז · ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו : בבשר

לבנת ד׳ בליש׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסי׳ ויפצל בהן פצלות לבנות · בהרת בהרת לבנת · ושלאחריו בהרת כהות
לבנת · ונתתי אהרן לך לבנות · קדמא ובתרא מל׳ : כהות ב׳ ומל׳ וסי׳ והנה בעור בשרם בהרת
כהות · ועיניו החלו כהות :· וראשו ד׳ נמס׳ ריש סדר ויצא : פרוע ב׳ וסי׳ וראשו יהיה פרוע · כי פרוע

וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר שָׁחֹר
צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר הוּא
וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס וְאִישׁ
אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם
בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן
וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת כֵּהוֹת
לְבָנֹת בֹּהַק הוּא פָּרַח בָּעוֹר טָהוֹר הוּא׃
ס וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט
רֹאשׁוֹ קֵרֵחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ וְאִם
מִפְּאַת פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא
טָהוֹר הוּא׃ וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ
בַגַּבַּחַת נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת
פֹּרַחַת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃
וְרָאָה אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־הַנֶּגַע
לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ
כְּמַרְאֵה צָרַעַת עוֹר בָּשָׂר׃ אִישׁ־
צָרוּעַ הוּא טָמֵא הוּא טַמֵּא יְטַמְּאֶנּוּ
הַכֹּהֵן בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ׃ וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר־
בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ
יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל־שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא
טָמֵא יִקְרָא׃ כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר הַנֶּגַע
בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה מוֹשָׁבוֹ׃ ס וְהַבֶּגֶד
כִּי־יִהְיֶה בוֹ נֶגַע צָרָעַת בְּבֶגֶד צֶמֶר אוֹ
בְּבֶגֶד פִּשְׁתִּים׃ אוֹ בִשְׁתִי אוֹ בְעֵרֶב
לַפִּשְׁתִּים וְלַצָּמֶר אוֹ בְעוֹר אוֹ בְּכָל־
מְלֶאכֶת עוֹר׃ וְהָיָה הַנֶּגַע יְרַקְרַק
אוֹ אֲדַמְדָּם בַּבֶּגֶד אוֹ בָעוֹר אוֹ־בַשְּׁתִי
אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר נֶגַע
צָרַעַת הוּא וְהָרְאָה אֶת־הַכֹּהֵן׃
וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִסְגִּיר אֶת־
הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים׃ וְרָאָה אֶת־
הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כִּי־פָשָׂה הַנֶּגַע
בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בָעוֹר
לְכֹל אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה הָעוֹר לִמְלָאכָה
צָרַעַת מַמְאֶרֶת הַנֶּגַע טָמֵא הוּא׃ וְשָׂרַף
אֶת־הַבֶּגֶד אוֹ אֶת־הַשְּׁתִי אוֹ אֶת־הָעֵרֶב

ואם כד הוה קם נתקא ושער
אוכם צמח ביה אתסי נתקא דכי
הוא וידכיניה כהנא׃
וגבר או אתתא ארי יהי במשך
בסרהון בהרן בהרן חורן׃
ויחזי כהנא והא במשך בסרהון
בהרן עמיין חורן בוהקא הוא
סגי במשכא דכי הוא׃
וגבר ארי יתר שער רישיה
קריח הוא דכי הוא׃ ואם מקביל
אפוהי יתר שער רישיה גלוש הוא
דכי הוא׃ וארי יהא בקרחותא
או בגלושתא מכתש חיור סמוק
סגירות סגיא היא בקרחותיה או
בגלושתיה׃ ויחזי יתיה כהנא
והא עמיק מכתשא חיור סמוק
בקרחותיה או בגלושתיה כמחזי
סגירות משך בסרא׃ גבר
סגיר הוא מסאב הוא סאבא
יסאביניה כהנא ברישיה מכתשיה׃
וסגירא די ביה מכתשא
לבושוהי יהון מבזעין ורישיה יהי
פריע ועל שפם כאבילא יתעטף
ולא תסתאבון ולא תסתאבון
יקרי׃ כל יומין די מכתשא ביה
יהי מסאב מסאב הוא בלחודוהי
יתיב מברא למשריתא מותביה׃
ולבושא ארי יהי ביה מכתש סגירו
בלבוש עמר או בלבוש כיתן׃
או בשתיא או בערבא לכיתנא
ולעמרא או במשכא או בכל
עיבידת משך׃ ויהי מכתשא
ירוקא סמוק בלבושא או במשכא
או בשיתיא או בערבא או בכל
מאן דמשך מכתש סגירותא הוא
ויתחזי לכהנא׃ ויחזי כהנא ית
מכתשא ויסגר ית מכתשא שבעא
יומין׃ ויחזי ית מכתשא ביומא
שביעאה ארי אוסיף מכתשא
בלבושא או בשתיא או בערבא או
במשכא לכל די תתעביד משכא
לעיבידתא סגירות מחסרא
מכתשא מסאב הוא׃ ויוקיד ית
לבושא או ית שתיא או ית ערבא

אבן עזרא

בהק הוא · זאת המלה ידועה בלשון חז״ל ואין ריע לו במקרא : ימרט · כמו ולחיי למורטים בעבור השער שהוא כביכול לחיי׳ : קרח · מגזר׳ לא תשימו קרחה · וטעם ראשו כלו : גבח · אין לו חבר חוץ מהפרש׳ הזאת והוא שם התאר ולפי דעתי שקרח הוא במעלה של הראש ולא הזכיר האשה בעבור הלחה הרבה שיש בה לא יקרח ראשה כי השער הוא כדמות עשב : כמראה כרעת עור בשר · שאר הגוף : בגדיו יהיו פרומים · כמו קרועים להכירו ללכת במנהג מבוכה או טעמו כענין אבל על כן בגדיו יהיה פרומים וראשו פרוע והטעם שיתאבל על רוע מעשיו כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע : ועל שפם · למעלה מהשפה והאם מהשרש והשד שלא עשה שפמו : יעטה · בבגדיו מגזרת עוטה אור והטעם שלא יזיק ברוח פיו : וטמא · פעמים שיאמר כן תמיד בעברו במסלה שים שם יסוב שישמרו בני אדם שלא יגעו בו : כל ימי אשר הנגע בו יטמא · כי טמא הוא באמת · מלת בדד מפורש במגלת איכה : או בשתי או בערב · ידועים ויתכן להיות גזרת בשתי מגזר׳ ותוספי שת שהוא יסוד ושד כי השתות יהרסון וטעם ערב שיתערב עם השתי : או בעור · כאשר הוא : בכל מלאכת עור · כמו מכבר וכאד : ירקרק · מגזרת ירק כי הענין כמוהו וחם כפול לחסרון וכן שחרחרת ו״א הפך הדבר : ממארת · כמו סילון ממאיר ואחר ששילון כמו קוץ יהיה ממאיר כמו מכאיב והאם הב׳ במלת ממארת שורש אליכה מגזר׳ מארה · וטעם שלא שלא הזכיר משי וכמר גפן יתכן דבר הכתו׳ על ההוה הנמצא בטעם כי תראה חמור שונאך וכן משפט השור והפרד או יתכן שלא יארע הנגע כי אם לצמר ופשתים : השכם

הוא : יעטה ד׳ וסי׳ ועל שפם יעטה · וכאשר יעטה הרעה אר־גדו · תהי לו כבגד יעטה · גם ברכות
יעטה מורה : בדד ח׳ וסימ׳ מחוץ למחנה · וי׳ בדד ינחנו · ישכן ישראל בטח · כי עיר בצודה · קומו
עלו אל גוי · לא ישבתי בסוד משחקים · איכה ישבה בדד · ישב בדד וידם : למלאכה ששה מן ה׳ דכל חד
וחד לית דכו׳ וסימ׳ למלאכה ל׳ וכל יחזקאל דכו׳ · בנשים · וכל הטף בנשים · וכל שיר השירים דכו׳ · ואת
עשרת · ואת עשרת חריצי החלב · וכל מגלת אסתר ז׳ · התפקדו · ובני ישראל התפקדו · וכל וידבר דכו׳ ·
הבלים · ובאחת יבערו ויכסלו · וכל קהלת דכו׳ · וצב׳ התחדש עדיך נגדי · וכל דמאל דכו׳ · ורעה · ודוד
עבדי מלך עליהם · וכל משלי דכו׳ · ירעם · בצאן לשאל שתו · וכל תרי עשר דכו׳ · ויאסרו · ויבא
עליהם את שרי · ובל [illegible] פשים דכו׳

בצמר או בפשתים. של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן ויפרוס עמו תלמוד לומר היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה אם כן מה תלמוד לומר בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר. אומריות לשון שפה כמו אימרא: את אשר בו הנגע. יכול מקום הנגע בלבד תלמוד לומר את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס תלמוד לומר הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו: אחרי הכבס. לשון העשות: לא הפך הנגע את עינו. לא כהה ממראיתו: והנגע לא פשה. שמענו שהם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו תלמוד לומר והסגיר את הנגע מכל מקום דברי רבי יהודה וחכמים אומרים כו' כדאיתא בתורת כהני' ורמזתיה כאן ליישב המקרא על אופניו: פחתת היא. לשון גומא כמו באחת הפחתים כלומר שפלה היא נגע שמראיו שוקעין: בקרחתו או בגבחתו. כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה: קרחתו. שחקים ישנים ומפני המדרש שהוצרך לגזרה שוה מכין לפריחה בבגדים שהיא טהורה כאמור קרחת וגבחת באדם ונאמר קרחת וגבחת בבגדי' מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים כאילו כתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחוריים והגבחת לשון פנים כמו שכתו' ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך מפורש בתורת כהנים: וקרע אותו. יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו: פורחת היא. דבר החוזר וצומח: באש תשרפנו. את כל הבגד: וסר מהם הנגע. אם כשכבסוהו בתחילה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית. לשון טבילה תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע:

חסלת אשה כי תזריע

עינו ט' נמסר בסדר משפטים: ואם ב' בטעם זרקא ובענין וס' ואם יראה הכהן. ואם ראה הכהן: וכבסו ב' וס' את אשר בו הנגע. בגדיהם והטהרו: הכבס ב' וס' אחרי הכבס את הנגע. ואם ראה הכהן הניין: כלי העור ב' וס' ושרף את הבגד. והבגד או השתי: תראה' ב' וס' ואם תראה עוד בבגד. תגל ערותך גם. וחד

בצמר או בפשתים או את־כל־כלי העור אשר־יהיה בו הנגע כי־צרעת ממארת הוא באש תשרף: ואם יראה הכהן והנה לא־פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב או בכל־כלי־עור: וצוה הכהן וכבסו את אשר־בו הנגע והסגירו שבעת־ימים שנית: וראה הכהן אחרי הכבס את־הנגע והנה לא־הפך הנגע את־עינו והנגע לא־פשה טמא הוא באש תשרפנו פחתת הוא בקרחתו או בגבחתו: ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הכבס אתו וקרע אתו מן־הבגד או מן־העור או מן־השתי או מן־הערב: ואם־תראה עוד בבגד או־בשתי או־בערב או בכל־כלי־עור פרחת הוא באש תשרפנו את אשר־בו הנגע: והבגד או־השתי או־הערב או־כל־כלי העור אשר תכבס וסר מהם הנגע וכבס שנית וטהר: זאת תורת נגע־צרעת בגד הצמר או הפשתים או השתי או הערב או כל־כלי־עור לטהרו או לטמאו:

ל' בטעם זרקא ובענין · ל' · ל' · ג' ובענין · ל' · ל' · נ' · ח' · ל' · ל' · כל קמץ וכל רפת"א כתי' ל' · ל' · ל' · ל'

בעמרא או בכיתנא או ית־כל־מאן דמשך די־יהי־ביה מכתשא ארי־סגירות מחסרא היא בנורא תתוקד: ואם יחזי כהנא והא לא־אוסיף מכתשא בלבושא או בשתיא או בערבא או בכל־מאן דמשך: ויפקיד כהנא ויחורון ית די־ביה מכתשא ויסגריניה שבעא יומין תנינות: ויחזי כהנא בתר דחוורו ית־מכתשא והא לא־שנא מכתשא מן כד הוה ומכתשא לא־אוסיף מסאב הוא בנורא תוקדיניה תברא היא בשחיקותיה או בחדתותיה: ואם חזא כהנא והא עמא מכתשא בתר דחוורו יתיה ויבזע יתיה מן־לבושא או מן־משכא או מן־שתיא או מן־ערבא: ואם־תתחזי עוד בלבושא או בשתיא או בערבא או בכל־מאן דמשך סגיא היא בנורא תוקדיניה ית־די־ביה מכתשא: ולבושא או־שתיא או־ערבא או־כל־מאן דמשך די יתחוור ויעדי מנהון מכתשא ויצטבע תנינות וידכי: דא אוריתא דמכתש סגירו לבוש עמרא או כיתנא או שתיא או ערבא או כל־מאן דמשך לדכותיה או לסאבותיה:

סימן דפרשת' כפוקים המתחילי' וראה · וטמא אותו הכהן ושאר' וטמא הכהן אתו: וכל יהיה בו דפרשת' רשי'

ס"ו בניה סימן:

פרשה

יד וידבר יהוה אל־משה לאמר: זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו והובא אל־הכהן: ויצא הכהן אל־מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע־הצרעת מן־הצרוע: וצוה הכהן ולקח למטהר שתי־צפרים חיות טהרות

כל לי"ש חס' במ"א · בו"ל מ"ל · ב' וא' בנגע · מ"ל מ"ל · כ"ל חס' ו"ו קדמ'

פרשה

ומליל יי עם־משה למימר: דא תהי אוריתא דסגירא ביומא דדכותיה ויתיתי לות כהנא: ויפוק כהנא למברא למשריתא ויחזי כהנא והא אתסי מכתש סגירותא מן־סגירא: ויפקד כהנא ויסב למדכי תרתי צפרין חיין דכין

אבן עזרא

הכבס את הנגע. שם הפעל שלא נקרא שם פועלו מהבנין הכבד הנוסף: פחתת. אין לה אח במקרא והיא ידועה בלשון חז"ל וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו והגאון אמר שפי' בקרחת הפאה האחרת כי בגבחת היא מפאת פני הבגד אל"כ יהיה קרח מאחור הראש ויפה פי': ואם תראה עוד. הפחתת וכן פורחת היא ואחר שאמר תשרפנו באר כי מקום הנגע לבדו ישרף: וכבס שנית. מצוה לכבסו פעמים: וסר מהם הנגע. וכבר סר מהם הנגע' וכבר הראיתיך רבים כמוהו ומלת וכבס פעל שלא נקרא שם פועלו: זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר. הרבה סמוכים יש ובמקרא א' גבורי חיל מלאכת עבודת בית וכלם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הנופלים:

אמר וידבר השם כי יחל תורת המטהר

ואמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך והיה ראוי להיותו נרפא הצרוע מנגע הצרעת ולמה נהפוך דברי אלהים חיים בעבור חוסר דעתנו והלא שם כתו' כי נרפא הנתק טהור הוא ועוד כי נרפא הנגע. וטעם והובא כמו חביריו כי אחר שיסור נגע הצרעת לא ירצה להביא מה שמחוייב: ויצא הכהן אל מחוץ למחנה. אע"פ שטהרו הכהן לא יכנס אל המחנה או במדינה עד שיתן טהרתו וישלי' כל אשר כוה: ויצא הכהן. איננו כהן גדול והנה יתברר פי' או אל אחד מבניו הכהנים: ולקח למטהר. הכהן יקח משלו ויתן אותו המצורע יתכס ותי"ו התפעל מובלע בדגשות הטי"ת והוא על משקל איש מתהלל: שתי צפרי'. כל עוף יקרא צפור והנה יקח כל עוף שימצא: חיות. ולא מתות: טהורות. שלא יקח מהטמאות: ועץ

ותראה היבשה: וכבס ב' וס' שנית. במים וטהר: מצרע כל ליש' חס' במ"א ויקברו אתו בשדה הקבורה אשר למלכים דדה: הצפור כל צפור לשון עוף חס' בב"ב מ"ל וס' רצוה הכהן ושחט. וחטא את הבית. גברי כלם מלאים בב"ב חס' וסימ' בלק בן צפר מלך. האזינה עדי בנו צפר. וכל נבי' וכתובי' חס' בין גברי בין עופי:

זאת תהיה תורת וגו'. מלמד שאין מטהרין אותו בלילה: אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו: חיות. פרט לטריפות: טהורות. פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באין על לשון הרע שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול: ועץ

ועץ ארז. לפי שהנגעים באין על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב. מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת כאזוב: עץ ארז. מקל של ארז: שני תולעת. לשון של צמר צבועה זהורית: על מים חיים. נותן אותן תחלה בכלי כדי שיהא דם צפור ככר בהם וכמה הן רביעית: את הצפור החיה יקח אותה. מלמד שאינו אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמה. אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא תהא בכלל טבילה תלמוד לומר וטבל אותם ואת הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: וישב מחוץ לאהלו. שאסור בתשמיש המטה: את כל שערו וגו'. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה: וכבש' אחת. לחטאת: ושלשה עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים: ולוג אחד שמן. להזות שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: לפני ה'. בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורי': והקריב אותו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף. שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם. את האשם ואת הלוג: במקום אשר ישחט וגו'. על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומ' והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמו' לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו': כי כחטאת. כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת שלא תאמ' הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונו' לא יהא טעון מתן ד' דמים ואמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו' בתורת כהנים: תנוך. גדר אמצעי שבאזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרין קורין לו טינרו"ס: כהן. גדול: לפני

על מים ז' וסי' וצוה הכהן. דמצורע. ושחט את הפרה. והיה כעץ שתול. דירמיה. שכנתי על מים. ויקח מזרע הארץ. אנך בגפן בדמך על מים שתולה. יי' על מים רבים: ואת הצפור ג' וסי' לא בהר. ולקח את עץ הארז. את הצפור והדה יקח. תניינא דפסו': על המים ד' נמסר בסדר וארא. וכל תהלות דכוו':

ועץ ארז ושני תולעת ואזב: וצוה הכהן ושחט את הצפור האחת אל כלי חרש על מים חיים: את הצפר החיה יקח אתה ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזב וטבל אותם ואת הצפר החיה בדם הצפר השחטה על המים החיים: והזה על המטהר מן הצרעת שבע פעמים וטהרו ושלח את הצפר החיה על פני השדה: וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שערו ורחץ במים וטהר ואחר יבוא אל המחנה וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים: והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבת עיניו ואת כל שערו יגלח וכבס את בגדיו ורחץ את בשרו במים וטהר: וביום השמיני יקח שני כבשים תמימם וכבשה אחת בת שנתה תמימה ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ולג אחד שמן: והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני יהוה פתח אהל מועד: ולקח הכהן את הכבש האחד והקריב אתו לאשם ואת לג השמן והניף אתם תנופה לפני יהוה: ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העלה במקום הקדש כי כחטאת האשם הוא לכהן קדש קדשים הוא: ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית: ולקח הכהן מלג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית: וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית והזה מן השמן באצבעו שבע פעמים

ואעא דארזא וצבע זהורי ואיזובא: ויפקיד כהנא ויכוס ית צפרא חדא למאן דחסף על מי מבוע: ית צפרא חיתא יסב יתה וית אעא דארזא וית צבע זהורי וית איזובא ויטבול יתהון וית צפרא חיתא בדמא דצפרא דנכיסתא על מי מבוע: וידי על דמדכי מן סגירותא שבע זמנין וידכיניה וישלח ית צפרא חיתא על אפי חקלא: ויצבע דמדכי ית לבושוהי ויגלח ית כל שעריה ויסחי במיא וידכי ובתר כן יעול למשריתא ויתיב מברא למשכניה שבעא יומין: ויהי ביומא שביעאה יגלח ית כל שעריה ית רישיה וית דקניה וית גבני עינוהי וית כל שעריה יגלח ויצבע ית לבושוהי ויסחי ית בסריה במיא וידכי: וביומא תמינאה יסב תרין אמרין שלמין ואמרתא חדא בת שתה שלמתא ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח ולוגא חד דמשחא: ויקים כהנא דמדכי ית גברא דמדכי ויתהון קדם יי בתרע משכן זמנא: ויסב כהנא ית אמרא חד ויקריב יתיה לאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון ארמא קדם יי: ויכוס ית אמרא באתר די יכוס ית חטאתא וית עלתא באתר קדיש ארי כחטאתא אשמא הוא לכהנא קודש קודשין הוא: ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן כהנא על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא: ויסב כהנא מלוגא דמשחא ויריק על ידא דכהנא דסמלא: ויטבול כהנא ית אצבעיה דימינא מן משחא די על ידיה דסמלא וידי מן משחא באצבעיה שבע זמנין

אבן עזרא

ועץ ארז ואזוב. הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה ואין צורך לחפש על האזוב כי הוא ידוע בקבלה. והנה המצורע והבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה גם הם כדמו' פסח מצרי': וצוה הכהן ושחט. כהן אחר או ישראל ולא המצורע והוא רחוק: אל כלי חרש. כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי: מים חיים. לקוחים ממקום נובע: וטבל אותם. הארז והשני והאזוב: על המים. שהדם מעורב עמם: והזה. מהדם המעורב אחר טבול גם הצפור החיה והנזכרי': על פני השדה. מקום שאין שם יישוב שלא תדבק הצרעת והחזיה בשלשתן או באזו' לבדו כטומאת המת: וכבס וגלח את כל שערו. כלל: ורחץ במים וטהר. בערב כמשפט ואחר כן שב לפרט כי זה יהיה אחר ימים שבעה וכן היה משפט שבעה של מרים ופרט כי יגלח את כל שערו ביום השביעי' ובאר כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו ואת המלה קרובה מגזרת גב: ואת כל שערו. שער הרגלים וי"א אף זרועיו ושוקיו והחזה: שני כבשים וכבשה אחת. בעבור היות נגע הצרעת מוסר על מעשה הלשון על כן יקריב כבש אחד לעולה כמשפט כל השולה על הרוח ואחר אשם כמשפט כל אשם ונקב' לחטאת כמשפט כל חטאת ושלשה עשרונים כמשפט עשרון לכבש: ולוג אחד. מדה ואין לו אח. וטעם ואותם שהכבשי' והכבשה גם זה האשם גם זאת החטאת לכהן חוץ מהאמורים: על תנוך. טעמו ידוע ממקומו והנה המטהר מהצרעת שהוא בגוף כמו הכהן שימלא ידו כי העון כמו הצרעת בנפש והכהן תקן חבור והוא עקר כל המעשים והימנית בעבור כח הכבד הימין והתנוך זכר לשמוע אחר כזה: על כף הכהן השמאלית. היא כף הכהן המטהר רק כן דרך צחות בלשון הקדש והעד הספל הבא אחריו: לפני

השחוטה ב' א' חס' וא' מלא קדמא חס' ותניין מלא: על המטהר על ה' בטעם מאריכין בספרא וסי' נמסר בסדר ויקרא: וכבס ט' נבכר בסדר הזריע: יבוא ז' כל' אים בתורה נמסר בסדר אחרי מות: ואתם ג' ב' מלא'ים וא' חס'. וסי' והעמיד הכהן המטהר: אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם. ויבאו. אליך כמבוא עם. קדמא חס': ואת העלה ג' וסי' המציאו אליו לנהחיה. ושחט את הכבש במקום. ועל ונשיא יהה: קדש קדשים הוא ו' נמסר בסוף תצוה:

לפני ה׳ · כנגד בית קדשי הקדשי׳ : ואת המנחה · מנחת נסכי׳ של בהמה : ועשרון סלת אחד · לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו : ולוג שמן · לתת ממנו על הבהונו׳ ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתו׳ לפרש : ביום השמיני לטהרתו · שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת : על מקום דם האשם · אפילו נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם : ונתתי

לפני יי׳ · אל פתח אהל מועד : על מקום דם האשם · שהוא בתנוך ובבהונות : ועשה הכהן את החטאת · היא הכבשה כתורת כל חטאת : והעלה את העולה · היא הכבש ומנחתו שהוא עשרון ויש אומרים שכל המנחה יקריב לעולה ובתחלה האשם שהוא החמור : וטהר · לא יהיה טהור ככל הטהורים : דל · יש בגוף כמו דלות ורעות אחרי משכיל אל דל ככה דל בן המלך ויש דל שאין לו ממון : וידבר

תנוך ה׳ בתורה וסי׳ ושחטת את האיל · ב׳ בו · וישחט ויקח משה מדמו · ויקרב את בני אהרן · ולקח הכהן מדם האשם · ומיתר השמן אשר על כפו · ושחט את כבש האשם · ונתן הכהן מן השמן : ואת המנחה ה׳ נמסר בסדר פקודי : המזבחה ה׳ וסי׳ והעלה הכהן את העלה ואת המנחה · וישחטום והגבהים דד״ה · וישחטו הבקר

לפני יהוה: ומיתר השמן אשר
על כפו יתן הכהן על תנוך אזן
המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית
ועל בהן רגלו הימנית על דם האשם
והנותר בשמן אשר על כף הכהן
יתן על ראש המטהר וכפר עליו
הכהן לפני יהוה: ועשה הכהן
את החטאת וכפר על המטהר
מטמאתו ואחר ישחט את העלה:
והעלה הכהן את העלה ואת המנחה
המזבחה וכפר עליו הכהן וטהר:
ס ואם דל הוא ואין ידו
משגת ולקח כבש אחד אשם
לתנופה לכפר עליו ועשרון סלת
אחד בלול בשמן למנחה ולג שמן:
ושתי תרים או שני בני יונה אשר
תשיג ידו והיה אחד חטאת והאחד
עלה: והביא אתם ביום השמיני
לטהרתו אל הכהן אל פתח אהל
מועד לפני יהוה: ולקח הכהן
את כבש האשם ואת לג השמן
והניף אתם הכהן תנופה לפני יהוה:
ושחט את כבש האשם ולקח הכהן
מדם האשם ונתן על תנוך אזן
המטהר הימנית ועל בהן ידו
הימנית ועל בהן רגלו הימנית:
ומן השמן יצק הכהן על כף הכהן
השמאלית: והזה הכהן באצבעו
הימנית מן השמן אשר על כפו
השמאלית שבע פעמים לפני יהוה:
ונתן הכהן מן השמן אשר על כפו
על תנוך אזן המטהר הימנית ועל
בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו
הימנית על מקום דם האשם:
והנותר מן השמן אשר על כף
הכהן יתן על ראש המטהר לכפר
עליו לפני יהוה: ועשה את האחד
מן התרים או מן בני היונה מאשר
תשיג ידו: את אשר תשיג ידו
את האחד חטאת ואת האחד
עלה על המנחה וכפר הכהן על
המטהר לפני יהוה: זאת תורת
אשר בו נגע צרעת אשר לא תשיג
ידו בטהרתו: פ

קדם יי: ומשאר משחא די על
ידיה יתן כהנא על רום אודנא
דמדכי דימינא ועל אליון ידיה
דימינא ועל אליון ריגליה דימינא
על דמא דאשמא: ודישתאר
במשחא די על ידא דכהנא יתן
על רישא דמדכי ויכפר עלוהי
כהנא קדם יי: ויעביד כהנא ית
חטאתא ויכפר על דמדכי
מסובתיה ובתר כן יכוס ית עלתא
ויסק כהנא ית עלתא וית
מנחתא למדבחא ויכפר עלוהי
כהנא וידכי: ואם
מסכן הוא ולית ידיה מדבקא
ויסב אימר חד אשמא לארמא
לכפרא עלוהי ועסרונא סולתא
חד דפיל במשח למנחתא ולוגא
דמשחא: ותרתין שפנינין או
תרין בני יונה די תדביק ידיה ויהי
חד חטאתא וחד עלתא: וייתי
יתהון ביומא תמינאה לדכותיה
לות כהנא לתרע משכן זמנא
קדם יי: ויסב כהנא ית אמרא
דאשמא וית לוגא דמשחא וירים
יתהון כהנא ארמא קדם יי:
ויכוס ית אמרא דאשמא ויסב
כהנא מדמא דאשמא ויתן על
רום אודנא דמדכי דימינא ועל
אליון ידיה דימינא ועל אליון
ריגליה דימינא: ומן משחא
יריק כהנא על ידא דכהנא
דשמאלא: וידי כהנא באצבעיה
דימינא מן משחא די על ידיה
דשמאלא שבע זמנין קדם יי:
ויתן כהנא מן משחא די על ידיה
על רום אודנא דמדכי דימינא
ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון
ריגליה דימינא על אתר דמא
דאשמא: ודישתאר מן משחא
די על ידא דכהנא יתן על רישא
דמדכי לכפרא עלוהי קדם יי:
ויעביד ית חד מן שפנינא או מן
בני יונה מדתדביק ידיה: ית
דתדביק ידיה ית חד חטאתא
וית חד עלתא על מנחתא ויכפר
כהנא על דמדכי קדם יי: דא
אוריתא די ביה מכתש סגירו דלא
תדבק ידיה בדכותיה:

בשמן כולם רגש בתורה והוא ל׳ ובתל׳ מן השמן

ואם דל ל׳ ואחר אם דל אם עשיר והוא חד מן י״ב פתחין וכל דל ואביון דכוו׳

והניף אותם קדמא׳ דולגת הכהן והניף אתם תנופה לפני יי׳ · תניין הכהן והניף אתם הכהן תנופה לפני יי׳ ומתחלפין בטעמ׳

מסרה

ג׳ בפסו׳ דד״ה · וכל הקטרה דכול׳ כמ״ג המזבח וסימ׳ והרים ממנו בקמצו · ואת העל׳ הביאו אליו · ויקרב את המנחה : דל ודל ידל · י״ב פתחין נמסר בשפטים סימן ו׳ גבי פסו׳ וידל ישראל : ועשרן ג׳ חס׳ בקריי׳ וסימן ועשרן ד דוזה אשר תעשה על המזבח ב כבשים : ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח · ועשרן דובראשי חדשיכ׳ תקריבו עלה ליי׳ : בלול ד׳ נמסר בסדר תצוה : והאחד ד׳ וסי׳ והנה הקטן את אבינו · ועשה אתם הכהן · ושתי תרים דואם דל הוא דמצורע · השן האחד מצוק : על מקום ג׳ וסי׳ על מקו׳ דם האשם · כי הכרבים פרשים כנפי׳ · וישש מעלו׳ לכסא דד״ה · מן בני ומן בני ד׳ וסי׳ ואם מן העוף · ועשה את האחד מן התרים · ויאמר יי׳ אל בני ישראל הלא ממצרים · הגפן הובישה והתאנה · וכל ד״ה כוו׳ מן בני ומן בני במ״ז מבני ומבני וסימ׳ נמסר שם גבי פסו׳ ויהיו בני אלם אנשים : ואת האחד ד׳ וסי׳ את אשר תשיג ידו · ועשה הכהן את האחד · והלוים יסמכו את תניין · וישם את האחד כביה אל :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן לֵאמֹר: כִּי תָבֹאוּ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם: וּבָא אֲשֶׁר לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת: וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת הַבָּיִת: וְרָאָה אֶת הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבַּיִת שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ אֲדַמְדַּמֹּת וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל מִן הַקִּיר: וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן הַבַּיִת אֶל פֶּתַח הַבָּיִת וְהִסְגִּיר אֶת הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים: וְשָׁב הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת: וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְחִלְּצוּ אֶת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל מִחוּץ לָעִיר אֶל מָקוֹם טָמֵא: וְאֶת הַבַּיִת יַקְצִעַ מִבַּיִת סָבִיב וְשָׁפְכוּ אֶת הֶעָפָר אֲשֶׁר הִקְצוּ אֶל מִחוּץ לָעִיר אֶל מָקוֹם טָמֵא: וְלָקְחוּ אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל תַּחַת הָאֲבָנִים וְעָפָר אַחֵר יִקַּח וְטָח אֶת הַבָּיִת: וְאִם יָשׁוּב הַנֶּגַע וּפָרַח בַּבַּיִת אַחַר חִלֵּץ אֶת הָאֲבָנִים וְאַחֲרֵי הִקְצוֹת אֶת הַבַּיִת וְאַחֲרֵי הִטּוֹחַ: וּבָא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בַּבָּיִת צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא: וְנָתַץ אֶת הַבַּיִת אֶת אֲבָנָיו וְאֶת עֵצָיו וְאֵת כָּל עֲפַר הַבָּיִת וְהוֹצִיא אֶל מִחוּץ לָעִיר אֶל מָקוֹם טָמֵא: וְהַבָּא אֶל הַבַּיִת כָּל יְמֵי הִסְגִּיר אֹתוֹ יִטְמָא עַד הָעָרֶב: וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת בְּגָדָיו:

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: ארי תעלון לארעא דכנען דאנא יהיב לכון לאחסנא ואתן מכתש סגירו בבית ארע אחסנתכון: וייעול דדיליה ביתא ויחוי לכהנא למימר כמכתשא אתחזי לי בביתא: ויפקד כהנא ויפנון ית ביתא עד לא יעול כהנא למחזי ית מכתשא ולא יסתאב כל די בביתא ובתר כן יעול כהנא למחזי ית ביתא: ויחזי ית מכתשא והא מכתשא בכותלי ביתא פחתן ירקן או סמקן ומחזיהן מכיך מן כותלא: ויפוק כהנא מן ביתא לתרע ביתא ויסגר ית ביתא שבעא יומין: ויתוב כהנא ביומא שביעאה ויחזי והא אוסיף מכתשא בכותלי ביתא: ויפקד כהנא וישלפון ית אבניא די בהן מכתשא וירמון יתהן למברא לקרתא לאתר מסאב: וית ביתא יקלפון מגיו סחור סחור וירמון ית עפרא די קליפו למברא לקרתא לאתר מסאב: ויסבון אבנין אוחרנין ויעלון לאתר אבניא ועפר אוחרן יסב וישוע ית ביתא: ואם יתוב מכתשא ויסגי בביתא בתר דשליפו ית אבניא ובתר דקליפו ית ביתא ובתר דאתשע: וייעול כהנא ויחזי והא אוסיף מכתשא בביתא סגירות מחסרא היא בביתא מסאב הוא: ויתרע ית ביתא ית אבנוהי וית אעוהי וית כל עפר ביתא ויפק למברא לקרתא לאתר מסאב: ודייעול לביתא כל יומין דיסגר יתיה יהי מסאב עד רמשא: ודישכוב בביתא יצבע ית לבושוהי ודייכול בביתא יצבע ית לבושוהי:

אבן עזרא

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן. החל לבאר צרעת הבית. וטעם כי תבאו אל ארץ כנען כי זה נוהג בארץ לבדה בעבור גודל מעלת הארץ כי המקדש בתוכ׳ והכבוד בתוך המקדש: ונתתי. הדבר תלוי בנתיכת יי׳: ובא אשר לו הבית׳ מצוה שיבא אל הכהן: ופנו את הבית. בעל הבית וכל אנשי ביתו. וטעם לשון רבים לפנותו מהרה: בטרם יבא הכהן. כי עוד יסגיר הבית בעבור הספק וטרם בואו ספקו: שקערורות׳ אין אחות למלה הזאת ולא נדע אם היא מרובעת כפולה האות האחרון או מחמשת אותיות ו ופירושה לפי טעם המקום י"א כדמות כימכין או חוטין וי"א שהיא מלה מורכבת מטעם ו ותשקע האש ורורות מגזרת רר בשרו וזה רחוק: ומראיהן. ומראה כל א׳ מהם שפל: וחלצו את האבני׳ ישירו וכן חלצני יי׳ מאדם רע: אל מקום טמא. שלא יקחם משם אדם שיהיו כברים שהם טמאי׳: ואת הבית יקציע. מגזרת מקצעות וכן מר ואהלות קציעות וטעמו פעולות וי"א שיפנו המקצוע ואין זה נכון כי כבר פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבית. וטעם מבית מבפנים: הקצו. מגזרת קצה כי קצתו ההוא למעלה הסירו לבדו: וטח. הפך יקציע והוא מגזרת טחים אותו טפל: אחר חלץ. אחר שחלץ ואחרי הקצות את הבית בתחלה. ומלת ולקחו והביאו רבים במהרה: ועפר אחר יקח. בעל הבית שירכם לדור בו. ואם הנגע ישוב יבא הכהן: ונתץ את הבית. בנוי וכן והוציא והקרוב שסגור יהיה שבעת ימים רק הכתב אחז דרך קצרה והעד והבא אל הבית כל ימי הסגי׳ אותו בראשונ׳ ובשניה יטמא עד הערב. אחר שירחץ בשרו כמשפט: והשוכב. חמור יען כן יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב ולא הזכירו הכתוב כי כל שוכב ואוכל הוא בא בבית: ולקח

רשי

ונתתי נגע צרעת. בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן: כנגע נראה לי בבית. אפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי: בטרם יבא הכהן וגו׳. שכל זמן שאין כהן נזקק לו אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית. שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו ואם על אוכלי׳ ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה: שקערורות. שוקעין מראיתן: וחלצו את האבנים. כתרגומו וישלפון יטלם משם כמו וחלצה נעלו לשון הסרה: אל מקום טמא. מקום שאין טהרות משתמשו׳ שם למדך הכתו׳ שהאבני׳ הללו מטמאות מקומן בעודן בו: יקציע. רדוניי"ר בלע"ז ובלשון משנה יש הרבה: מבית. מבפנים: סביב. סביבות הנגע בתורת כהנים כדרש כן שיקליף הטיח שסביב אבני הנגע: הקצו. לשון קצה אשר קצעו בקצו׳ הנגע סביב: הקצות. לשון העשו׳ וכן הטוח אבל חלץ את האבני׳ מוסב הלשון אל האדם שחלצן והוא משקל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו׳. יכול חזר בו ביום יהא טמא תלמוד לומ׳ ושב הכהן אם ישוב מה שיבה האמו׳ להלן בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע: ובא הכהן וראה והנה פשה. יכול לא יהא החוזר טמא אלא אם כן פשה כלא׳ צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה אם כן מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע וראה והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה מלמד פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמד כאן בפשיון זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמוך לו ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ לא חזר טהור ומניין עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ת"ל לומר ובא. ואם בא יבא במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשון הרי אמור אם בפושה בשני הרי אמור הא אינו אומ׳ ובא ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ושני ובא בסוף שבוע שני: וראה והנה לא פשה. זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית תלמוד לומר כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי מה יעשה לו ביאה אמורה למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונה כן כו׳ כדאיתא בתורת כהנים. גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון וסדר המקראות כך הוא. ואם ישוב ונתץ. והבא אל הבית. והאוכל בבית. ובא הכהן וראה והנה פשה ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלש שבועות: ואם

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י"ב נמסר בסדר חקת התורה: ובא י"ו ר"פ נמסר בישעיה ריש סימן נ"ט גב׳ פסו׳ ובא לציון גואל: ואחר כן ב׳ וס׳ ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית. ואחר כן תבא אליה ובעלתה: ומראיהן ד׳ נמסר בסדר מקץ: ואת הבית ה׳ וס׳ יקציע׳ והכרתי את ישראל דמלכים: ונתשתים ירה׳. ומאסתי את

מסרה

העיר הזאת ואת הבית הזה. ואת הבית הגדול חפה עץ ב ברושים. דה"׳: והביאו ד נמסר בסדר ויקרא: יקצע מן מלין יחידאין דחסרין יו"ד׳ יקצע ל׳. יקדש ל׳. יחרם ל׳. יקשב ל׳: יחשך ל׳. יקרב ל׳. ינח ל׳, ונמסרו באורך בסוף קדשים: הטוח ב׳ חד חס׳ וחד מ"ל וסימ׳ אחרי הקצות מ"ל. ואם בא יבא חס׳: אבנים דקדמין לעצים ד׳ וסי׳ ונתץ את הבית. ואבניך ועציך. ועמך לרוב עשי מלאכה. בן אשה מבנות דן:

ואם בא יבא. לסוף שבוע שני: וראה והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית תלמוד לומר כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא נדרש ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקצוי ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר כבר פירש על החוזר שטעון נתיצה: יכל ימי הסגיר אותו. ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעו תלמוד לומר כל ימי: יטמא עד הערב מלמד שאין מטמא ב בגדים יכול אפי' שהה כדי אכילת פרס ת תלמוד לומר והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מניין תלמוד לומר ו והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מניין תלמו' לומר כבס יכבס ריבה אם כן למה נאמר אוכל ושוכב ליתן ש שיעור לשוכב כדי א אכילת פרס: להורו' ביום הטמא. איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו: כי יהיה זב. יכול זב מכל מקו' יהא טמא תלמוד לומר מ מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתו' בין בשר לבש' זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקו' שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב מקו' שמטמא טומאה קלה קרי מטמא ט טומאה חמורה זיבה: זובו טמא. לימד על הטפה שהיא מטמא'. זוב דומ' למי בצק של שעורין דחוי' ודומה ללובן ביצה המוזרת שכב' זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת: רר. לשון ריר שזב את בשרו: את זובו. כמו ריר שיוצא בלול: או החתים. שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו. ומדרשו מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקרא טמא שנא' זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיו' שלש וקרא טמא טומאתו בזובו רר ב בשרו את זובו או ה החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה ו והשלישית מזקיקתו לקרבן: כל המשכב. הראוי למשכב יכול אפילו מיוחד למלאכה אחרת תלמוד לומר אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרין לו עמוד ונעשה מלאכתנו: אשר ישב. ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך: ואיש אשר יגע במשכבו. לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: והיושב על הכלי. אפילו לא נגע אפילו עשרה כלים זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב: וכי ירוק הזב בטהור. ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא: וכל המרכב. אף על פי שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן טמא משום מרכב והאוכף שקורין אלו"ש טמא טומאת מושב: וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו של זב בא ולמד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים והוא חומר במשכב מבמרכב: והנושא

בא יבא ה' דסמיכי בקריי' וסי' ואם בא יבא הכהן. והאיש נכבד דשמואל. בא יבא מלך בבל. אם יתמהמה חכה לו. בא יבא ברנה: על מים ז' נמסר לעיל ברים סידרא: ואת הצפור ג' נמסר לעיל ברים סידרא: השחוטה ב' קדמאי חס' ובתרא מל': אל פני השדה ב' וסי' ושלח את הצפר החיה הני'. ותשלכי אל פני השדה:

וְאִם־בֹּא יָבֹא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת אַחֲרֵי הִטֹּחַ אֶת־הַבָּיִת וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַבַּיִת כִּי נִרְפָּא הַנָּגַע׃ וְלָקַח לְחַטֵּא אֶת־הַבַּיִת שְׁתֵּי צִפֳּרִים וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפֹּר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ וְלָקַח אֶת־עֵץ־הָאֶרֶז וְאֶת־הָאֵזֹב וְאֵת שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה וְטָבַל אֹתָם בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחוּטָה וּבַמַּיִם הַחַיִּים וְהִזָּה אֶל־הַבַּיִת שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְחִטֵּא אֶת־הַבַּיִת בְּדַם הַצִּפּוֹר וּבַמַּיִם הַחַיִּים וּבַצִּפֹּר הַחַיָּה וּבְעֵץ הָאֶרֶז וּבָאֵזֹב וּבִשְׁנִי הַתּוֹלָעַת׃ וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכִפֶּר עַל־הַבַּיִת וְטָהֵר׃ זֹאת הַתּוֹרָה לְכָל־נֶגַע הַצָּרַעַת וְלַנָּתֶק׃ וּלְצָרַעַת הַבֶּגֶד וְלַבָּיִת׃ וְלַשְׂאֵת וְלַסַּפַּחַת וְלַבֶּהָרֶת׃ לְהוֹרֹת בְּיוֹם הַטָּמֵא וּבְיוֹם הַטָּהֹר זֹאת תּוֹרַת הַצָּרָעַת׃

פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה זָב מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ טָמֵא הוּא׃ וְזֹאת תִּהְיֶה טֻמְאָתוֹ בְּזוֹבוֹ רָר בְּשָׂרוֹ אֶת־זוֹבוֹ אוֹ־הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ טֻמְאָתוֹ הִוא׃ כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּמִשְׁכָּבוֹ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְהַיֹּשֵׁב עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְהַנֹּגֵעַ בִּבְשַׂר הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְכִי־יָרֹק הַזָּב בַּטָּהוֹר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְכָל־הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא׃ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה תַחְתָּיו יִטְמָא עַד־הָעָרֶב

ואם מיעל ייעול כהנא ויחזי והא לא אוסיף מכתשא בביתא בתר דאיתשע ית ביתא וידכי כהנא ית ביתא ארי אתסי מכתשא׃ ויסב לדכאה ית ביתא תרתין צפרין ואע דארזא וצבע זהורי ואזובא׃ ויכוס ית צפרא חדא למאן דחסף על מי מבוע׃ ויסב ית אעא דארזא וית אזובא וית צבע זהורי וית צפרא חיתא ויטבול יתהון בדמא דצפרא נכיסתא ובמי מבוע וידי לביתא שבע זמנין׃ וידכי ית ביתא בדמא דצפרא ובמי מבועא ובצפרא חיתא ובאעא דארזא ובאזובא ובצבע זהורי׃ וישלח ית צפרא חיתא למברא לקרתא לאפי חקלא ויכפר על ביתא וידכי׃ דא אוריתא לכל מכתש סגירותא ולנתקא׃ ולסגירות לבושא ולביתא׃ ולעמקא ולעדיא ולבהרא׃ לאלפא ביום מסאבא וביום דכיא דא אוריתא דסגירותא׃

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר׃ מלילו עם בני ישראל ותימרון להון גבר גבר ארי יהי דאיב מבשריה דוביה מסאב הוא׃ ודא תהי סובתיה בדוביה ריר בשריה ית דוביה או חתים בשריה מדוביה סאובתיה היא׃ כל משכבא דישכוב עלוהי דובנא יהי מסאב וכל מנא דיתיב עלוהי יהי מסאב׃ וגבר די יקרב במשכביה יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא׃ ודיתיב על מנא דיתיב עלוהי דובנא יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא׃ ודיקרב בבסר דובנא יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא׃ וארי ירוק דובנא בדכיא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא׃ וכל מרכבא די ירכב עלוהי דובנא יהי מסאב׃ וכל דיקרב בכל די יהי תחותוהי יהי מסאב עד רמשא

אבן עזרא

ולקח. בחבירו: ביום הטמא. ביום שיהיה האדם או הבגד או הבית טמא או טהור: וידבר יי' אל משה ואל אהרן. כי הכהנ' יפרישו בין זבה לנדה כאשר אחז"ל בין דם לדם ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר בסתר כי הצרעת נגע גלוי: זב. כמו זבת חלב כדמות טפות נוטפות: מבשרו. כנוי לערות הזכר: זובו. שם: וזאת תהיה טומאתו. הטע' כי הזוב הוא על ב' דרכי': רר בשרו. מגזרת ויורד רירו על זקנו: או החתים. כמו כסגר מגזרת כי חתום הוא והטעם שהתחבר הזוב ונקרש ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה וגזרה א' למשכב ולמושב וכן הנוגע בא' מהם משפ' אחד לו: והנוגע בבשר הזב. בלי זה אבר שיהיה: ירוק. ידוע מפעלי הכפל והעד' דגשות קו"ף רוקי הנה גם רוקו יזיק כי הזוב מהחלי' המדבקי' ואין מנהג האדם שירוק בפני חברו רק אינו בכוונה כי הזב זרק רוקו ונפל על הטהור: וכל המרכב. שהוא מקבל טומאה כדברי המעתיקים: בכל אשר יהיה תחתיו. תחת המרכב יטמא טומאה קלה ועמאת הנשא אותם יותר חמור':

מסורה

אל פני ט' נמסר בסדר משפטים: הטהר ה' חס' נמסר בסוף סדר שמיני: וידבר יי' אל משה ואל אהרן י"ב דסמי' נמסר בסדר חקת התורה: דברו ד' ג' רפ' וא' מצע' פסו' נמס' בסד' כא: ואמרת' אלהם ב' וסי' דברו אל בני ישראל דזב. עברים אנחנו: ואת י"ז רפ' נמסר בריש סדר תרומה: רר א' בכ' מן חד חד מן ב' ב' אתין דלוג קמץ וסי' נמסר במסרא רבתא: על הכל' ב' וסי' והיושב על הכלי דזב. ואם על המשכב: ירק ג' ב' חס' וא' מל' וסים' וכי ירק הזב בטהור. ואביה ירק ירק. ואחר כל ירוק ידרש. בתרא מל':

אבן עזרא

וידיו לא שטף במים. היה נראה לנו כי כל מאכל והדומה לו שיגע בו הזב והנגיעה היא בידים וידיו שטופו' איננו טמא בעבור שלא נגע במקו' הזוב רק כאשר ראינו כל אבותינו פי' וידיו כגופו קבלנו דבריהם ועל דרך הפשט כי כל טהור שיגע בו הזב וידיו שטופות הוא יטמ' ולא בגדיו ואם לא היו שטופו' יטמאו בגדיו וזה כמו הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו: לטהרתו. מיו' טהרתו והקרבן עולה וחטאת בעבור כי הזב מוכר על עון: כי תצא ממנו. שלא ברצונו: שכבת זרע. כמו שכבת הטל מגזרת מי ישכיב. היה נראה לנו שצריך רחיצה הבגד או העור אם היה בו זרע לח או יבש והאמת כדברי הקבלה והשלים דבר הזכר ועתה יחל בנקבה. ופי' ואם על המשכב הוא שב אל הכלי אשר תשב עליו והנה הכלי על המשכב או כלי על כלי על כן הטומאה קלה ולא הזכיר לאשה מרכב כי בהווה דבר הכתוב והמשפט אחד: ואם שכוב ישכב איש אותה. בלא זדון רק הוא שוכב עמה במוגג והנה באה נדתה והיתה עמו וזה טעם עליו כי כרת יש על השוכב עם נדה בזדון וכן משפט הזבה ואם לא נזכר: וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא: כי הוא טמא טומאת שבעה וגם יטמא אחרים ואם לא נכתב: ימים רבים בלא עת נדתה. לכל אשה עתים ידועות או יארע לה זוב על נדתה: בבשרה. ערות האשה וטעו המפרשים בבעל קרי את כל בשרו האבר לבדו ואמר כל: והביאה

רש"י

והכוס' אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ואפי' פסק מזובו וספר שבע ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים: וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפילו נגע בו מאחוריו כו' כדאיתא בתורת כהנים עד מגעו שהוא בכולו הוי אומר זה הסטו: וכי יטהר. כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן ר רצופין: ורחצו במים. גזר' מלך היא שתטמ' האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע ב בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרי' הוא: כי תהיה זבה. יכול מאחד מכל איבריה תלמוד לומ' והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור: דם יהיה זובה בבשרה. אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן אדום: בנדתה. כמו ומתבל ינדוהו שהיא מנודה ממגע כל אדם: תהיה בנדתה. אפילו לא ראתה אלא ראייה ר ראשונה: ואם על המשכב הוא. השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפי' לא נגע בה אף הוא בכלל טומא' האמור' במקר' העליון שטעון כבוס בגדי' על הכלי. לרבו' את המרכב: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדי' שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: ותהי נדתה עליו. יכול יעלה לרגלה שאם באה עליה בחמשה לנדתה לא יטמא אלא שלשה ימי' כמותה תלמוד לומר וטמא שבעת ימי' ומה תלמוד לומר ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס: ימים רבים. שלשה ימים: בלא עת נדתה. אחר מיבאו שבעת ימי נדתה: או כי תזוב. את שלשת הימים ה הללו: על נדתה. מופלג מנדתה יום א' זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה בזו טעונה שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה ודרשו בפרשה זו אחד עשר יום שבין סוף נדה לתחילת נדה שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה: והזרתם

בגדיו אין רבוי עד סוף הפרשה | כל בגדיו בתגיר באמ' דובגר לו באתכוונתא והוא דין:

המשכב קרת' רבו כל המשכב שבית תקיין דזבה כל המשכב בשא גרושין וסי' אשה גרושה

וּדְיִטּוֹל יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְכֹל דְּיִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא וִידוֹהִי לָא שְׁטַף בְּמַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וּמָאן דַּחֲסַף דְּיִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא יִתְּבַר וְכָל מָאן דְּאָע יִשְׁתְּטֵף בְּמַיָּא׃ וַאֲרֵי יִדְכֵּי דּוֹבָנָא מִדּוֹבֵיהּ וְיִמְנֵי לֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין לְדַכּוּתֵיהּ וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בִסְרֵיהּ בְּמֵי מַבּוּעַ וְיִדְכֵּי׃ וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב לֵיהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי לִקְדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְּנִנּוּן לְכָהֲנָא׃ וְיַעְבֵּד יָתְהוֹן כָּהֲנָא חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כָּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹבֵיהּ׃ ס וּגְבַר אֲרֵי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וְיַסְחֵי בְמַיָּא יָת כָּל בִּסְרֵיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִּיהֵי עֲלוֹהִי שִׁכְבַת זַרְעָא וְיִצְטַבַּע בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְאִתְּתָא דְּיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וְיַסְחוּן בְּמַיָּא וִיהוֹן מְסָאֲבִין עַד רַמְשָׁא׃ וְאִתְּתָא אֲרֵי תְהֵי דָּיְבָא דַּם יְהֵי דּוֹבַהּ בִּבְסְרַהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְרִחוּקַהּ וְכָל דְּיִקְרַב בַּהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְכֹל דְּתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי בְּרִחוּקַהּ יְהֵי מְסָאַב וְכֹל דְּתֵתֵיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב׃ וְכָל דְּיִקְרַב בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְכָל דְּיִקְרַב בְּכָל מָאן דְּתֵתֵיב עֲלוֹהִי יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְאִם עַל מִשְׁכְּבָא הוּא אוֹ עַל מָנָא דְּהִיא יָתְבָה עֲלוֹהִי בְּמִקְרְבֵיהּ בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְאִם מִשְׁכַּב יִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ וּתְהֵי רִחוּקַהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין וְכָל מִשְׁכְּבָא דְּיִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב׃ וְאִתְּתָא אֲרֵי יְדוּב דּוֹב דְּמַהּ יוֹמִין סַגִּיאִין בְּלָא עִדָּן רִחוּקַהּ אוֹ אֲרֵי תְדוּב עַל רִחוּקַהּ כָּל יוֹמֵי דּוֹב סוֹאֲבְתַהּ כְּיוֹמֵי רִחוּקַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא הִיא׃ כָּל מִשְׁכְּבָא דְּתִשְׁכּוּב

וְהַנֹּשֵׂא אוֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב וְיָדָיו לֹא־שָׁטַף בַּמָּיִם וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַזָּב יִשָּׁבֵר וְכָל־כְּלִי־עֵץ יִשָּׁטֵף בַּמָּיִם׃ וְכִי־יִטְהַר הַזָּב מִזּוֹבוֹ וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים לְטָהֳרָתוֹ וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בְּמַיִם חַיִּים וְטָהֵר׃ וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח־לוֹ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וּבָא לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּנְתָנָם אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְעָשָׂה אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹבוֹ׃ ס וְאִישׁ כִּי־תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־עוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה עָלָיו שִׁכְבַת־זָרַע וְכֻבַּס בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחֲצוּ בַמַּיִם וְטָמְאוּ עַד־הָעָרֶב׃ פ וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זֹבָהּ בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְנִדָּתָהּ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו בְּנִדָּתָהּ יִטְמָא וְכֹל אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּמִשְׁכָּבָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכָל־כְּלִי אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאִם עַל־הַמִּשְׁכָּב הוּא אוֹ עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־הִוא יֹשֶׁבֶת־עָלָיו בְּנָגְעוֹ־בוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְאִם שָׁכֹב יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ וּתְהִי נִדָּתָהּ עָלָיו וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב עָלָיו יִטְמָא׃ ס וְאִשָּׁה כִּי־יָזוּב זוֹב דָּמָהּ יָמִים רַבִּים בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה טְמֵאָה הִוא׃ כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־תִּשְׁכַּב

ידיו ד' וסי' וידיו לא שטף במים. וידיו תבצענה אתו. וידיו תשבנה אתו. ימחץ וידיו תרפינה: במים ז' רפין וסימ' נשפת ברוחך. וכי יטהר הזב. יזל מים מדליו. במים רבים והביאוך. בים דרכך ושבילך. יורדי הים באניות. ותים בקעת לפניהם: ורחץ בשרו רחיצת בשרו ד' וסימ' וכי יטהר הזב מזובו. נפש אשר תגע

מסרה

בו דפרשית אמר. וכבס בגדיו הכהן. והשרף אתה יכבס. ושארא רחיצת את בשרו: והאחד ד' נמסר לעיל בהאי סידרא: רחיצה דקדים לבשרו ב' וסימ' איש אשר תצא ממנו ד דפרשת מצרע. כתנת בד קדש ילבש: וכבס ב' וסימ' במים. שנית: זבה ב' א' מל' וא' חס' וסי' דם יהיה זבה. כל ימי זובה בהרא מל': וכל אשר תשכב י"א פסו' רישיהון ומצעות וכל וכל וסימ' נמסר בסדר צו: ישבת ט' חס' וס'מ' ואם על המשכב הוא. בתוך עמי אנכי ישבת. והיא ישבת בירושלם. הנני אליך ישבת העמק. רדי מכבוד. חמסי ושארי על בבל. הישבת על מבואות ים. ונחה כל הארץ ישבת ושקטת. בחות ירושלם ישבת ושלוה. וחד מנהון הישבת: ותהי י"ד רפין נמסר באיוב סימן י"ג במענה אמנם כי אתם עם: עת ג' פתח' וסי' בלא עת נדתה. לא עת בא עת בית י"י. ב' בנו:

והזרתם. אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור וכן נזיר אחיו: ולא ימותו בטומאתם. הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה: זאת תורת הזב. בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב: והזב את זובו. בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה:

חקלת זאת תהיה

והביאה אותם. מצורע והיא מלה זרה: והזרתם. יש מפרשי׳ בו והזהרתם בחסרו׳ ה״א וזה לא יתכן כי ה״א היכנו מאותיות המשך כי לא יהיה נח נעלם כי אם בסוף המלה רק פירושו כמו ויכזרו מקדשי בני ישראל כענין והרחקתם וממנו נזיר שהרחיק נפשו מתאות העולם ומשקלו והפלתם את הארץ כי הנון מובלע בדגש: בטומאתם. בעבור טומאתם ופירושו בטמאם את משכני: לטמאה בה. שמזה היא שיהיה טמא ועוד אפרש זה. וטעם לזכר פירושו זאת תורת הזב. וטעם עם טמאה זבה או נדה:

והנוגע ג׳ מלאים בליש׳ וסי׳ וכל הנוגע בם יטמא דאשה כי יזוב זוב. הנוגע בארץ והמוג. ואין נוגע בארץ. דניאל. אנך: אותם ט״ל מלאים בתורה נמסר במס׳ רבתא: משכני ג׳ וסי׳ בטמאם את משכני. ונתתי משכני בתוככם. והיה משכני עליהם: ולאיש ג׳ וסימ׳ והדוה בנדתה. ולאיש בשת בן שאול. ולאיש שתים ככסות

עליו כל־ימי זובה כמשכב נדתה יהיה־לה וכל־הכלי אשר תשב עליו טמא יהיה כטמאת נדתה: וכל־הנוגע בם יטמא וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד־הערב: ואם־טהרה מזובה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר: וביום השמיני תקח־לה שתי תרים או שני בני יונה והביאה אותם אל־הכהן אל־פתח אהל מועד: ועשה הכהן את־האחד חטאת ואת־האחד עלה וכפר עליה הכהן לפני יהוה מזוב טמאתה: והזרתם את־בני־ישראל מטמאתם ולא ימתו בטמאתם בטמאם את־משכני אשר בתוכם: זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת־זרע לטמאה־בה: והדוה בנדתה והזב את־זובו לזכר ולנקבה ולאיש אשר ישכב עם־טמאה:

עלוהי כל־יומי דובה כמשכב ריחוקה יהי לה וכל־מנא דיתיב עלוהי מסאב יהי כסואבת ריחוקה: וכל־דיקרב בהון יהי מסאב ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד־רמשא: ואם דכיאת מדובה ותמני לה שבעא יומין ובתר כן תדכי: וביומא תמינאה תסב לה תרתין שפנינין או תרין בני יונה ותיתי יתהון לות כהנא לתרע משכן זמנא: ויעביד כהנא ית־חד חטאתא וית־חד עלתא ויכפר עלה כהנא קדם יי מדוב סאובתה: ותפרשון ית־בני ישראל מסואבתהון ולא ימותון בסואבתהון בסאביהון ית־משכני די ביניהון: דא אוריתא דדובנא ודי תפוק מניה שוכבת זרעא לאיסתאבא בה: ולדסאובתא בריחוקה ולדדאיב ית־דוביה לדכר ולנוקבא ולגבר די ישכוב עם מסאבתא:

צ׳ · עידו · סימן:

פרשה

וידבר

וידבר יהוה אל־משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני־יהוה וימתו: ויאמר יהוה אל־משה דבר אל־אהרן אחיך ואל־יבא בכל־עת אל־הקדש מבית לפרכת אל־פני הכפרת אשר על־הארן ולא ימות כי בענן אראה על־הכפרת: בזאת יבא אהרן אל־הקדש בפר בן־בקר לחטאת ואיל לעלה: כתנת־בד קדש ילבש ומכנסי־בד יהיו על־בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי־קדש הם ורחץ במים את־בשרו ולבשם: ומאת עדת בני ישראל יקח שני־שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה:

פרשה

ומליל

ומליל יי עם משה בתר דמיתו תרין בני אהרן בקרוביהון אשת נוכריתא קדם יי ומיתו: ואמר יי למשה מליל עם אהרן אחוך ולא יהי עליל בכל־עידן לקודשא מגיו לפרוכתא לקדם כפורתא די על־ארונא ולא ימות ארי בעננא אנא מתגלי על־בית כפורתא: בדא יהי עליל אהרן לקודשא בתור בר־תורי לחטאת ודכר לעלתא: כתונא דבוצא דקודשא ילבש ומכנסין דבוץ יהון על־בסריה ובהמיינא דבוצא יסר ומצנפתא דבוצא יתית ברישיה לבושי קודשא אינון ויסחי במיא ית־בסריה ויל־בישינון: ומן כנשת דבני ישראל יסב תרין צפירי עיזין לחטאתא ודכר חד לעלתא:

וידבר ה׳ אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו׳. מה תלמוד לומר היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמ׳ לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כ כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: ויאמר ה׳ אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. שלא ימות כדרך שמתו בניו: ולא ימות. שאם בא הוא מת: כי בענן אראה. כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי ש שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטורת ביום הכפורים: בזאת. גמטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגו׳. ואף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף ה הפרשה בחדש השביעי בעשור לחדש: כתנת בד וגו׳. מגיד שאינו משמש לפנים בשמונה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור אלא ב בארבע׳ ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש. שיהיו משל הקדש: יצנף. כתרגומו יחית ברישיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו ואחתתיה: ורחץ במי׳. אותו היום טעון טבילה בכל ח חליפותיו וחמש פעמי׳ היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ו ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפ׳ טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלי׳ מן הכיור: את

אחרי מות. אחר שהזהיר את ישראל שלא ימותו אמר השם למשה שיזהיר גם אהרן שלא ימות כאשר מתו בניו ואת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו הקטרת לפנים מהפרכת. ומלת בקרבתם שם הפעל והא׳ לקרבה אל האלהים שבה תאו כמנהג הא׳ הקרבה וטעה ר׳ ישועה שאמר שהוא שם במשקל חכמתם: אל הקדש. כנגד אהל מועד: כי בענן. הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת שיעש׳ ענן ולא יראה הכבוד פן ימות והנה טעמו לא אהיה נראה אין כי אם בענן ויש אומרי׳ כי פי׳ כי בענן בעבור כי אני דר בענן על הכפורת כטעם יי׳ אמ׳ לשכון בערפל: בפר בן בקר. אין פירושו שיביא הפר אל הקדש רק שיתן תשלו בתחלה פר ח חטאת לכפר עליו ועל הכהנים ויש אומרים גם הלוים בעבור שמכלאו ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי והוא רחוק רק ה הלוים יחשבו עם ישראל: כתנת בד קדש. ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ומזה יכתוב למדו חכמי בית שני ששמשו בלא אורי׳ ותומים גם נביאים היו שם: והקריב

לרצה: אחרי מות ג׳ בטעם וסי׳ שני בני אהרן: יהואש בן יהואחז. וחברו דר״ה ויחי אמציהו בן יואש: אראה על הכפרת כל לשון ראייה אל כמ״ו על וסימ׳ ירא יי׳ עליכם וישפט. אראה על הכפר׳. ויי׳ עליהם יראה. וכבודו עליך יראה. ואקום ואצא אל הבקעה. המה הפנים אשר ראיתי: אל פני ט׳ נמסר בסדר משפטים: אראה ב׳ וסי׳ על הכפר׳. אל אחאב: כפר בן בקר ב׳ וסי׳ בזאת יבא אהרן אל הקדש. כל הבא למלא ידו: בד במלה ופתחון בר מן ג׳ ועשה להם מכנסי בד:

והקריב אהרן את פר החטאת. על פתח אהל מועד כמשפטו. וטעם וכפר בעדו כי בו יכפר בעדו ובעד ביתו אחר שישחטנו וי"א כי העמדתו היא כפרה: גורלות. ידועים מדברי קבלת אבותינו: אחר הגאון כי עזאזל שם הר ונקרא כן בעבור שהוא תקיף כי טעם זכר השם כטעם הררי אל יקותיאל והגאון הלוי תפשו כי האלף במלת עזאזל היא בין זיין לזיין ויש אומרים שהוא הר סמוך אל הר סיני והשם כוה להוליך השעיר ולהעלותו שם עד שימות ואחר כן היו מוליכי' אותו בבית המקדש להר אחר והעד שאת' ויעש אהרן וכן בחג שבועות לפי דעתי כאשר אפרש במקומו וי"א כי עבודת בית שני לא היתה בראשון כי היה הכהן מחוסר בגדים ואין כפרת וזה המפ' אמר כי השעיר ישולח במדבר כי כן כתוב ושלח את השעיר במדבר וטעמו כטעם צפור המטהר מהצרעת שהוא על פני השדה מקום שאין שם ישוב והעד אל ארץ גזרה ואחכנו השיבונו כי השעיר ישלחו ב במדבר כאשר הוא כתו' וירדוף אחריו עד שיברח ויצא אל הכור על כן אמר חז"ל ודוחפו ואמ' רב שמואל אף על פי שכתו' בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צריך כי המשתלח איננו קרבן כי לא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שאחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו: ועשהו חטאת. שישחטנה: יעמד חי. מהבנין הכבד הנוסף שלא כ נזכר שם פועלו והיה הי"וד ראוי להיותו מחוסף בשורק רק נרחב בעבור אות הגרון וכן יחרם כל רכושו: לכפר עליו. כי הכפור יהי עליו ופירושו לשלח אותו: והקריב אהרן. בעבור שארכו דברי השעירים הוסיף לבאר אחר שהקרי' הפר ושני השעירים אל אהל מועד.. יחל לשחוט את הפר שלו: המחתה. ידועה היא: חפניו. שניהם: קטרת סמים. היא הנזכרת. היא נראה לנו כי על פני הכפרת ולפני הכפרת כ כמשמעו והמעתיקים אמרו כי על פני הכפרת הוא על בין ה הבדים ולפני הכפרת ידוע מדבריהם והוא אמת: ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. ועתה ישחטנו בבואו כי י"א שהוא ישחוט קוד' הפר ואיננו אמת: וכפר על הקדש. הוא קדש הקדשים. וכן יעשה לאהל מועד. שיזה שבע פעמים לפני הכפרת ועל קרנות מזבח ה הקטורת. וטעם וכפר על הקדש להיות הדם כופר שלא ישחת בעבור טומאת הטמאים: וכל אדם. מהכהני': לכפר בקדש. בפנים: וכפר בעדו ובעד ביתו. בפר חטאתו: ובעד כל קהל ישראל. בשעיר חטאתם:

ויצא

השעירם כל ליש' כתיב כן בר מן ב' מלאים וסימ' ושעירים ירקדו שם. לבמות ולשעירים: גרלות ד' חס' ו' קדמא בליש' וסים' ונתן אהרן על שני השעירים. ומגרל נחלתנו. עלה אתי בגרלי. והנוח ותעמוד לגרלך: וגורל ב' ומל' וסים' וגורל אחד לעזאזל. זה חלק שוסינו וגורל לבוזינו: המדברה י"ב וסים' ויאמר יי' אל

והקריב אהרן את־פר החטאת אשר־לו וכפר בעדו ובעד ביתו: ולקח את־שני השעירם והעמיד אתם לפני יהוה פתח אהל מועד: ונתן אהרן על־שני השעירם גרלות גורל אחד ליהוה וגורל אחד לעזאזל: והקריב אהרן את־השעיר אשר עלה עליו הגורל ליהוה ועשהו חטאת: והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד־חי לפני יהוה לכפר עליו לשלח אתו לעזאזל המדברה: והקריב אהרן את־פר החטאת אשר־לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את־פר החטאת אשר־לו: ולקח מלא־המחתה גחלי־אש מעל המזבח מלפני יהוה ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת: ונתן את־הקטרת על־האש לפני יהוה וכסה ענן הקטרת את־הכפרת אשר על־העדות ולא ימות: ולקח מדם הפר והזה באצבעו על־פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יזה שבע־פעמים מן־הדם באצבעו: ושחט את־שעיר החטאת אשר לעם והביא את־דמו אל־מבית לפרכת ועשה את־דמו כאשר עשה לדם הפר והזה אתו על־הכפרת ולפני הכפרת: וכפר על־הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל־חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם: וכל־אדם לא־יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד־צאתו וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל־קהל ישראל:

ויקריב אהרן ית־תורא דחטאתא דיליה ויכפר עלוהי ועל־אנש ביתיה: ויסב ית־תרין צפירין ויקים יתהון קדם יי בתרע משכן זמנא: ויתן אהרן על־תרין צפירין עדבין עדבא חד לשמא דיי ועדבא חד לעזאזל: ויקריב אהרן ית־צפירא דיסליק עלוהי עדבא לשמא דיי ויעבדיניה חטאתא: וצפירא דיסליק עלוהי עדבא לעזאזל יתקם כד־חי קדם יי לכפרא עלוהי לשדרא יתיה לעזאזל למדברא: ויקרב אהרן ית־תורא דחטאתא דיליה ויכפר עלוהי ועל־אנש ביתיה ויכוס ית־תורא דחטאתא דיליה: ויסב מלי־מחתיתא גומרין דאשא מעילוי מדבחא מן־קדם יי ומלי חופנוהי קטורת בוסמין דקיקין ויעיל מגיו לפרוכתא: ויתן ית־קטורת־בוסמיא על־אישתא קדם יי ויחפי ענן קטורתא ית־כפורתא די על־סהדותא ולא ימות: ויסב מדמא דתורא וידי באצבעיה על־אפי כפורתא קדומא ולקדם כפורתא ידי שבע־זמנין מן־דמא באצבעיה: ויכוס ית־צפירא דחטאתא די לעמא ויעיל ית־דמיה למגיו לפרוכתא ויעביד לדמיה כמא די עבד לדמא דתורא וידי יתיה על־כפורתא ולקדם כפורתא: ויכפר על־קודשא מסואבת בני ישראל וממרדיהון לכל־חטאיהון וכן יעביד למשכן זמנא דשרי עמהון בגו סואבתהון: וכל־אנש לא־יהי במשכן זימנא במעליה לכפרא בקודשא עד־מפקיה ויכפר עלוהי ועל־אנש ביתיה ועל כל־קהלא דישראל:

אהרן. והשעיר אשר עלה עליו הגורל. ביד איש עתי המדברה. ולא נתן סיחן את ישראל. ויסעו מפני החירות. ואתם פנו לכם וסעו המדברה. ונפן ונצא המדברה. ויפנו וינסו המדברה. דשפטים. וחברו והראש אחד יפנה. ויחן שאול. ונטשתיך המדברה. לעיני העם פלוגתא: ומלא ב' וסימן חפניו קטרת. ומלא החבל להחיות: קטרת סמים ד' דסמיכי נמסר בסדר פקודי: דקה ב' וסימ' קטרת סמים דקה. קול דממה דקה: ענן ד' חטפין פתחין וסימ' נמסר בסוף סדר פקודי: העדות ח' מלאים בתורה וסי' והבדילה הפרכת לכם. ושמת שם את ארון העדות. ויסך על ארון. וכסה ענן הקטרת. והלוים יחנו סביב. תניינא דפסו' והנחתם באהל. ויהי ממחרת ויבא. השב את מטה אהרן: חטאתם ט' וסי' נמסר בישעיה גבי פרשתא ואמר סלו סלו פנו דרך: לאהל מועד ה' וסי' וכן יעשה לאהל מועד. איש על דגלו באותת. ואת כל כלי עבדת הקדש. זכריה בן משלמיה שוער. ויעל שלמה שם:

את פר החטאת אשר לו. האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו. מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו: ונתן אהרן על שני השעירים גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונתן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחבירו בשמאל ונותנן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתו' בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. הוא הר עז וקשה צוק גבוה שנ' ארץ גזרה חתוכה: ועשהו חטאת. כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומ' ליי' חטאת: יעמד חי. כמו יועמד חי על ידי אחרי' ותרגומו יתקם כד חי מה תלמוד לומ' לפי שנאמ' לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע ש שלוחו אם למיתה אם לחיי' לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד ש שישתלח מכאן ש שילוחו למיתה: לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגו': וכפר בעדו וגו' ודוי שני עליו ועל אחיו הכהני' שהן כולן קרויין ביתו שנ' בית אהרן ברכו את יי' וגו' מכאן ש שהכהנים מתכפרין בו וכל כפרתן איננה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנ' וכפר על הקדש מטומאות וגו': מעל המזבח. החיצון: מלפני יי'. מצד שלפני הפתח ו והוא צד מערבי: דקה. מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטרת דקה היא ש שנאמר ושחקת ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורי' היה מחזירה למכתשת: על האש. שבתוך המחתה: ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע. הרי א' למעלה וז' למטה: אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהני' מכפר השעיר על ישר' והוא השעיר שעלה עליו הגורל ל לשם: כאשר עשה לדם הפר. א' למעלה וז' למטה: מטומאות בני ישראל. על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנא' לכל חטאתם והטאת היא שוגג: ומפשעיה'. אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד. כשם שהזה מבפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה: השוכן אתם בתוך טומאתם. אף על פי שהם טמאים שכינה ביניהם:

אל

אל המזבח אשר לפני ה׳ · זה מזבח הזהב שהוא לפני ה׳ בהיכל ומה תלמוד לומר ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית: וכפר עליו · מה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה׃ והזה עליו מן הדם · אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו׃ וטהרו · ממה שעבר׃ וקדשו · לעתיד לבא׃ איש עתי · המוכן לכך מיום אתמול׃ ובא אהרן אל אהל מועד · אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ו ומקדש ופושט ולובש בגדי לבן׃ ובא אל אהל מועד׳ להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטרת לפני ולפנים׃ ופשט את בגדי הבד · אחר שהוציאה ולובש בגדי זהב לתמיד בין ה הערבים וזהו סדר העבודות תמיד של ה שחר בבגדי זהב ו ועבודת פר ושעיר הפנימים וקטורת של מחת׳ בבגדי לבן ואילו ואיל העם ומקצת ה המוספין בבגדי זהב והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטורת ההיכל שעל מזבח ה הפנימי בבגדי זהב וסדר המקראות לפי העבודות כך הוא ושלח את השעיר במדב׳ ורחץ את בשרו במים וגו׳ ויצא ועשה את עולתו וגו׳ ואת חלב החטאת וגו׳ וכל הפרש׳ עד ואחר יבא אל המחנה ואחר כך ובא אהרן׃ והניחם שם׃ מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש ב באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר׃ ורחץ את בשרו וגו׳ · לתעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם ש שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה שבאות׳ טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה׃ במקום קדו׳ · המקוד׳ בקדוש עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ארב׳ טבילות הבאות חובה ליום אבל הראשונה היתה בחול׃ ולבש את בגדיו · שמנה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה ויצא מן ההיכל אל החצר · ש שמזבח העולה שם׃ ועשה את עולתו · איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו׳׃ ואת עולת העם · איל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו׳׃ ואת חלב החטאת · אמורי פר ושעיר׃ יקטיר המזבחה · על מזבח החיצון דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה׃ אשר הובא את דמם · להיכל ולפני ולפנים׃ וכפר

אל המזבח ט׳ נמסר בויקרא׃ קרנות ד׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא׃ וכלה ו׳ וסימ׳ וכלה הרעב את הארץ · וכלה מכפר את הקדש · וכלה אהרן ובניו · ושב והרע לכם וכלה אתכם · שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה · וכלה את כדות הבית׃ ואת אהל ה׳ וסימ׳ וכלה מכפר את הקדש · ונשאו את יריעות

ויצא אל המזבח אשר לפני יהוה וכפר עליו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח סביב׃ והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטמאת בני ישראל׃ וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח והקריב את השעיר החי׃ וסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אתם על ראש השעיר ושלח ביד איש עתי המדברה׃ ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה ושלח את השעיר במדבר׃ ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש והניחם שם׃ ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עלתו ואת עלת העם וכפר בעדו ובעד העם׃ ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה׃ והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו ורחץ את בשרו במים ואחרי כן יבוא אל המחנה׃ ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקדש יוציא אל מחוץ למחנה ושרפו באש את ערתם ואת בשרם ואת פרשם׃ והשרף אתם יכבס בגדיו ורחץ את בשרו במים ואחרי כן יבוא אל המחנה׃ והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם

ויפוק למדבחא די קדם יי ויכפר עלוהי ויסב מדמא דתורא ומדמא דצפירא ויתן על קרנת מדבחא סחור סחור׃ וידי עלוהי מן דמא באצבעיה שבע זמנין וידכיניה ויקדשיניה מסואבת בני ישראל׃ וישיצי מלכפרא על קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא ויקריב ית צפירא חיא׃ ויסמוך אהרן ית תרתין ידוהי על ריש צפירא חיא ויודי עלוהי ית כל עוית בני ישראל וית כל מרדיהון לכל חטאיהון ויתן יתהון על ריש צפירא וישלח ביד גבר דזמין למהך למדברא׃ ויטול צפירא עלוהי ית כל עויתהון לארע לא יתבא וישלח ית צפירא במדברא׃ ויעול אהרן למשכן זמנא וישלח ית לבושי בוצא די לבש במעליה לקודשא ויצנעינון תמן׃ ויסחי ית בשריה במיא באתר קדיש וילבש ית לבושוהי ויפוק ויעביד ית עלתיה וית עלת עמא ויכפר עלוהי ועל עמא׃ וית תרבא דחטאתא יסק למדבחא׃ ודמשלח ית צפירא לעזאזל יצבע לבושוהי ויסחי ית בשריה במיא ובתר כן יעול למשריתא׃ וית תורא דחטאתא וית צפירא דחטאתא די אתעל מדמהון לכפרא בקודשא יפיק למברא למשריתא ויוקדון בנורא ית משכיהון וית בשריהון וית אוכליהון׃ ודמוקיד יתהון יצבע לבושוהי ויסחי ית בשריה במיא ובתר כן יעול למשריתא׃ ותהא לכון לקים עלם בירחא שביעאה בעשרא לירחא תענון ית נפשתכון

אבן עזרא

ויצא אל המזבח · הוא מזבח העולה: ונתן אותם · אחר סיפורו מי׳ דרך אילו כתובים הם על ראש השעיר והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד והכתוב דבר להבין הכל: עתי · מזומן לעתו או מנהגו ללכת בכל עת בכפורים והיוד להתיחם לעת כמו פנימי והמפרשים אותו חכם היכנו נכון בעיני וחז״ל אמ׳ שהכונה הוא כהן ודבריהם אמת: במקום קדוש · בחצר אהל מועד וסדין היו פורשין לו׃ בגדיו · שישמש בהן בכל יום וי״א שהם הנזכרים והעד שלא נכתב ולבש בגדים אחרים׃ עולתו · הוא האיל ואיל העם ופר העם ושבע׳ כבשים׳ כי כן כתו׳׃ ואת חלב החטאת · חלב פר החטאת וחלב שעיר החטאת גם חלב שעיר העזים שהוא חטאת לכהן כמשפטו ואינו כשרף וזה בפרשת פנחס: ורחץ את בשרו במים · ודי לו כי לא יטמא עד הערב: יוציא אל מחוץ למחנה · בגוויו: ושרפו · הכהני׳ וכל אחד מהשורפי׳ ירחץ במים ומיד יבא אל המחנה והעד שאמר ואחרי כן יבא אל המחנה כי מה צורך לאמרו: והית׳ לכם לחקת עולם · זאת העבודה: בחדש השביעי בעשור לחד תענו את נפשותיכ׳ · אחר שהכתו׳ אומ׳ ותתענג בדשן נפשכם ידענו כי הענוי הפך ה התענוג והוא הצום ועוד ונפש נענה תשביע שטעמו כמו ותפק לרעב נפשך כי דרך דברי ה הנביאים להכפל ואחר שים לנו קבלה אין צור׳ לחפש ואין עניתי בצום כפשי ראיה בעבור זכר צום והכלל כל ענוי שימצא במקר׳ דבק עם נפש הוא הצום׃

האזרח

המשכן · וכפר את מקדש הקדש · ויעלו את הארן יי׳ · דד״ה׃ ואת המזבח ד׳ וסימ׳ וקדשת את אהל מועד · וכלה מכפר · וכפר את מקדש · ויהי ביום כלת משה להקים׃ ידו ה׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא׃ ונשא י״ו וסי׳ ונשא אהרן את שמותם · אהרן את שמות · ונתת אל חשן · והיה על מצח אהרן · ונפש כי תחטא ושמעה · כי תחטא ועשתה · ונשא השעיר עליו · ואם לא יכבס · ואם הפר יפר · ויאמר דוד · ויצו המלך את חלקיה · ונשא נס לגוים · בהר מרום ישראל · הנני נתן לנבוכד נצר · הנני גער לכם את׃ ובא י״ז ר״פ נמסר בישעיה סימן נ״ט גבי פסוק ובא לציון גואל׃ ורחץ את בשרו במים ז׳ פסוקין אית בהון את את ואת וסימ׳ וישא לוט את עיניו · וישב את כל הרכוש · ושלחתי את הצרעה · ורחץ את בשרו במים ר״פ דאחרי מות · קח את המטה והקהל · הקהילו אלי · ויעשו בני ישראל את הרע׃ יבוא ז מלאים בתורה וסימ׳ פן יבוא והכני · אם יבוא עשו אל המחנה · וכבס המטהר · והמשלח את השעיר · והשרף אתם יכבס · מכל האכל אשר יאכל · וזאת אשר ללוים׃ והיתה לכם ב׳ פסו׳ מטע׳ וסימ׳ והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי · תניין והיתה להם לחקת עולם׃

האזרח והגר הגר בתוככם. לא כעזבנו לעשות מלאכה ולא ככריתנו על הכוס: יכפר עליכם. הכהן על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו כי העמדתו היא כפרה: מכל חטאתיכם. כאשר פירשתי שפס חטאת שם כלל על כן תמצא על השגגה ועל הזדון: שבת שבתון. יש אומרים שביתה לנפש ולגוף ואחרי אמרו שהוא שבית השביתה שאין למעלה ממנה ושניהם שמות ופעם יבא זה קודש זה והם שוים ואיננו רחוק: חקת עולם. להתענות: וכפר הכהן. שב עתה לפרש על כל מה שיכפר: אשר ימשח אותו. המושח בשמן המשחה אחד שמלא את ידו: ולבש. הוא הלובש אלה בגדי קדש כי אחר לא ילבשם: את מקדש הקדש. הוא שבית לפרכת: ועל הכהני ועל כל עם הקהל יכפר.

עם הלוים כי הם לא יקראו הכהני רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן: והיתה זאת לכם. וכבר אמ׳ כן להוסיף אחת בשנ׳: ויעש אהרן. דבר אל אהרן ואל בניו. כי הם השוחטים לישראל אילו היה כתוב במחנה מותר לשחטו מחוץ למחנה וזו המצוה תלויה גם בבית המקד׳ רק בכל מקום שהוא קרוב לירושלם והקרוב ידענו מדברי קבלה כי אם היה המקום רחוק יזבח ויאכל בשר כי כן כתוב ורבים אמרו כי הבשר אסור בגלות ויפרשו בשר ויין לא בא אל פי בשר רב ולא דברו נכונה ואיני רוצה להאריך להשיב עליהם: למען אשר יביאו. זה הטעם על המצוה הזאת ופירוש על פני השד׳ ולא יזבחו עוד את זבחיהם: לשעירים. הם השדים וקראו כן בעבור שיבעתר הגוף הרואה אותם והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגע׳ כדמות שעירים ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושין במצרי׳: אשר הם זונים. כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא

וכזה

וכל מלאכה ג׳ וסימ׳ וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה דכפורים׳ והיתה לכם לחקת עולם. ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: ביום הזה ו׳ נמסר בסדר נח: חטאתיכם כו׳ל חס׳ כמ״ד מ׳ל וסימ׳ אל קנוא הוא לא ישא. וחטאותיכם הסתירו. מנעו הטוב מכם׳ בהגלות פשעיכם להראות: ימלא ו׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר

רשי

וכפר הכהן אשר ימשח וגו׳. כפרה ע של יום הכפורים אינ׳ כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל ה הפרש׳ באהרן הוצר׳ לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמוהו: ואשר ימלא את ידו. אין לי אלא המשוח בשמן המשח׳ מרובה בגדי׳ מניין ת״ל ואשר ימלא את ידו וגו׳ והן כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן ה המשחה: לכהן תחת אביו. ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם: ויעש כאשר צוה וגו׳. כשהגיע יום הכפורי׳ עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובש לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך: אשר ישחט שור או כשב. במוקדשין הכתוב מדבר שראוי להקריב קרבן: במחנה. חוץ לעזרה: דם יחשב. כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו: דם שפך. לרבות את הזורק דמים בחוץ: אשר הם זובחים. אשר הם רגילי׳ לזבוח: לשעירי׳. לשדי׳ כמו ושעירים ירקדו שם: אשר

וְכָל־מְלָאכָה֙ לֹ֣א תַעֲשׂ֔וּ הָֽאֶזְרָ֔ח וְהַגֵּ֖ר הַגָּ֥ר בְּתוֹכְכֶֽם׃ כִּֽי־בַיּ֥וֹם הַזֶּ֛ה יְכַפֵּ֥ר עֲלֵיכֶ֖ם לְטַהֵ֣ר אֶתְכֶ֑ם מִכֹּל֙ חַטֹּ֣אתֵיכֶ֔ם לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה תִּטְהָֽרוּ׃ שַׁבַּ֨ת שַׁבָּת֥וֹן הִיא֙ לָכֶ֔ם וְעִנִּיתֶ֖ם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶ֑ם חֻקַּ֖ת עוֹלָֽם׃ וְכִפֶּ֨ר הַכֹּהֵ֜ן אֲשֶׁר־יִמְשַׁ֣ח אֹת֗וֹ וַאֲשֶׁ֤ר יְמַלֵּא֙ אֶת־יָד֔וֹ לְכַהֵ֖ן תַּ֣חַת אָבִ֑יו וְלָבַ֛שׁ אֶת־בִּגְדֵ֥י הַבָּ֖ד בִּגְדֵ֥י הַקֹּֽדֶשׁ׃ וְכִפֶּר֙ אֶת־מִקְדַּ֣שׁ הַקֹּ֔דֶשׁ וְאֶת־אֹ֥הֶל מוֹעֵ֛ד וְאֶת־הַמִּזְבֵּ֖חַ יְכַפֵּ֑ר וְעַ֧ל הַכֹּהֲנִ֛ים וְעַל־כָּל־עַ֥ם הַקָּהָ֖ל יְכַפֵּֽר׃ וְהָֽיְתָה־זֹּ֨את לָכֶ֜ם לְחֻקַּ֣ת עוֹלָ֗ם לְכַפֵּ֞ר עַל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ מִכָּל־חַטֹּאתָ֔ם אַחַ֖ת בַּשָּׁנָ֑ה וַיַּ֕עַשׂ כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ פ

(יז) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ דַּבֵּ֨ר אֶֽל־אַהֲרֹ֜ן וְאֶל־בָּנָ֗יו וְאֶל֙ כָּל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵיהֶ֑ם זֶ֣ה הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה לֵאמֹֽר׃ אִ֥ישׁ אִישׁ֙ מִבֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁ֨ר יִשְׁחַ֜ט שׁ֥וֹר אוֹ־כֶ֛שֶׂב אוֹ־עֵ֖ז בַּֽמַּחֲנֶ֑ה א֚וֹ אֲשֶׁ֣ר יִשְׁחַ֔ט מִח֖וּץ לַֽמַּחֲנֶֽה׃ וְאֶל־פֶּ֜תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵד֮ לֹ֣א הֱבִיאוֹ֒ לְהַקְרִ֤יב קָרְבָּן֙ לַֽיהוָ֔ה לִפְנֵ֖י מִשְׁכַּ֣ן יְהוָ֑ה דָּ֣ם יֵחָשֵׁ֞ב לָאִ֤ישׁ הַהוּא֙ דָּ֣ם שָׁפָ֔ךְ וְנִכְרַ֛ת הָאִ֥ישׁ הַה֖וּא מִקֶּ֥רֶב עַמּֽוֹ׃ לְמַעַן֩ אֲשֶׁ֨ר יָבִ֜יאוּ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אֶת־זִבְחֵיהֶם֮ אֲשֶׁ֣ר הֵ֣ם זֹבְחִים֮ עַל־פְּנֵ֣י הַשָּׂדֶה֒ וֶהֱבִאֻ֣ם לַֽיהוָ֗ה אֶל־פֶּ֛תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד אֶל־הַכֹּהֵ֑ן וְזָ֨בְח֜וּ זִבְחֵ֧י שְׁלָמִ֛ים לַיהוָ֖ה אוֹתָֽם׃ וְזָרַ֨ק הַכֹּהֵ֤ן אֶת־הַדָּם֙ עַל־מִזְבַּ֣ח יְהוָ֔ה פֶּ֖תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וְהִקְטִ֣יר הַחֵ֔לֶב לְרֵ֥יחַ נִיחֹ֖חַ לַֽיהוָֽה׃ וְלֹא־יִזְבְּח֥וּ עוֹד֙ אֶת־זִבְחֵיהֶ֔ם לַשְּׂעִירִ֕ם אֲשֶׁ֛ר הֵ֥ם זֹנִ֖ים אַחֲרֵיהֶ֑ם חֻקַּ֥ת עוֹלָ֛ם תִּֽהְיֶה־זֹּ֥את לָהֶ֖ם לְדֹרֹתָֽם׃

כל עבידא לא תעבדון יציבא וגיוריא דיתגיירון ביניכון: ארי ביומא הדין יכפר עליכון לדכאה יתכון מכל חוביכון קדם יי תדכון: שבא שבתא היא לכון ותענון ית נפשתיכון קים עלם: ויכפר כהנא די רבי יתיה ודי יקריב ית קורבניה לשמשא תחות אבוהי וילבש ית לבושי בוצא לבושי קודשא: ויכפר על מקדש קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא יכפר ועל כהניא ועל כל עמא דקהלא יכפר: ותהי דא לכון לקים עלם לכפרא על בני ישראל מכל חוביהון חדא בשתא ועבד כמא די פקיד יי ית משה:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון דין פתגמא די פקיד יי למימר: גבר גבר מבית ישראל די יכוס תור או אימר או עזא במשריתא או די יכוס מברא למשריתא: ולתרע משכן זמנא לא אייתיה לקרבא קורבנא קדם יי קדם משכנא דיי דמא יתחשב לגברא ההוא דמא אשד וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: בדיל די ייתון בני ישראל ית דיבחיהון די אינון דבחין על אפי חקלא וייתינון קדם יי לתרע משכן זמנא לות כהנא ויכסון ניכסת קודשין קדם יי יתהון: ויזרוק כהנא ית דמא על מדבחא דיי בתרע משכן זמנא ויסק תרבא לאתקבלא ברעוא קדם יי: ולא ידבחון עוד ית דבחיהון לשידין די אינון טען בתריהון קיים עלם תהא דא להון לדריהון:

אים נ׳ בטע׳ בענין וסימ׳ אשר ישחט׳ אשר יגור׳ אל כל שלי׳

קרבן ה׳ קמצין וסי׳ כד כשה דאתקרב כעיל קמי תרעא׳

לשעירם ל׳ וחס׳ יוד

עו: כפרה את ו׳ וסי׳ וכלה מכפר את הקדש. וכפר את מקדש הקדש. ג׳ בפסו׳. שבע׳ ימים יכפרו את המזבח. וכפרת׳ את הבית: ו׳ פסו׳ ועל ועל ומלה חדא ביניהון נמס׳ בסוף מגלת אסת׳ גבי פסוק קימו וקבלו היהודים: אליהם י״ו מלאים בתורה וסימ׳ נמס׳ רבת׳: מבית ישראל ו׳ וסי׳ איש איש מבית ישראל אשר ישחט. אשר יעלה עלה. אשר יאכל כל דם. אשר יקריב את קרבנו׳ אשר יעלה את גלוליו. ושלאחריו וינזר מאחרי דיחזקאל: קרבן ה׳ קמצין נמסר בויקרא: שפך ב׳ זקפין קמ׳ וסי׳ דם יחשב. וגם דם הנקי אשר: ונכרת ה׳ וסי׳ איש אשר ירקח. איש אשר יעשה כמוה. ואל פתח אהל מועד לא הביאו׳ וחברו ואל פתח אהל מועד לא יביאנו. ונכרת הנפש: מקרב עמו ג׳ וסי׳ דם יחשב לאיש ההוא׳ ואני אתן את פני באיש ההוא. והנפש אשר תפנה אל האבת ואל: יביאו ט׳ נמסר בסדר שמיני: והביאם ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסי׳ למען אשר יביאו בני ישראל׳ ולקחום עמים והביאום. ובזזום ולקחום קדמ׳ חס׳: לריח י״ו נמסר בויקרא:

אשר יעלה עולה · לחייב על המקטיר אברים בחוץ כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין : ונכרת · זרעו נכרת וימיו נכרתין : כל דם · לפי שנאמר בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשין תלמוד לומר כל דם : ונתתי פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו : כי נפש הבשר · של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם תבא נפש ותכפר על הנפש : כל נפש מכם · להזהיר גדולים על הקטנים : אשר יצוד · אין לי אלא ציד אווזין ותרנגולין מניין ת״ל ציד מכל מקום אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת : אשר יאכל · פרט לטמאים : דמו בנפשו הוא · דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו : כי נפש כל בשר דמו היא · הנפש היא הדם · דם ובשר לשון זכר · נפש לשון נקבה : אשר תאכל נבלה וטרפה · בנבלת עוף טהו׳ דבר הכתוב שאין לה ט טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמאה באכילתה וטרפה האמור כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף ט טמא מטמאה בבית הבליעה ת״ל טרפה מי שיש במינו טרפ׳ יצא עוף טמא שאין במינו טרפה : ונשא עונו · אם יאכל קדש או יכנ׳ למקד׳ חייב על טומא׳ זו ככל שאר טומאות : ובשרו לא ירחץ ונשא עונו · על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות : אני יי׳ אלהיכם · אני הוא שאמרתי בסיני אנכי יי׳ אלהיך וקבלתם ע עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי רבי אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני יי׳ אלהיכם דעו מי גוזר עליכם דיין ליפרע ו ונאמן לשלם שכר : כמעשה ארץ מצרים · מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלי׳ מכל האומו׳ ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן ה הכל : אשר אני מביא אתכם שמה · מגיד שאותן עממין שכבשו ישר׳ מקולקלי׳ מכולם : ובחוקותיה׳ לא תלכו · מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות שלהן דברי׳ החקוקים להם כגון טרטיאות ואצטריאות ר׳ אומר אל דרכי האמורי שמנו חכמים : את

ונתתי פני ד׳ וסימ׳ ונתתי פני בנפש האכלת · ונגפתם לפני איביכם · ונתתי פני באיש ההוא · והשימותיהו לאות ולמשלים · וחד נתתי פני ארצה ונאלמתי : מקרב עמה ג׳ וסימ׳ ונתתי פני בנפש האכלת את הדם · ונתתי את פני בנפש ההוא · את יי׳ הוא מגדף : ב׳ פסוקים בהדין ענינ׳ מטעין בהון וסימ׳ כי נפש כל בשר דמו

וַאֲלֵהֶם תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר־יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ־זָבַח׃ וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יְבִיאֶנּוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לַיהוָה וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמָּיו׃ וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יֹאכַל כָּל־דָּם וְנָתַתִּי פָנַי בַּנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת אֶת־הַדָּם וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ כִּי נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר בַּדָּם הִוא וַאֲנִי נְתַתִּיו לָכֶם עַל־הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי־הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר׃ עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא־תֹאכַל דָּם וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם לֹא־יֹאכַל דָּם׃ וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יָצוּד צֵיד חַיָּה אוֹ־עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת־דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר׃ כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־אֹכְלָיו יִכָּרֵת׃ וְכָל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ וְאִם לֹא יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ׃

פ

יח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם־בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ׃

ולהון תימר גבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירון ביניכון די יסק עלתא או ניכסת קודשיא : ולתרע משכן זמנא לא ייתיניה למעבד יתיה קדם יי׳ וישתיצי אנשא ההוא מעמיה : וגבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירו ביניכון די ייכול כל דמא ואתן רוגזי באנשא דייכול ית דמא ואשתיצי יתיה מגו עמיה : ארי נפש ביסרא בדמא היא ואנא יהביתיה לכון על מדבחא לכפרא על נפשתיכון ארי דמא הוא על נפשא מכפר : על כן אמרית לבני ישראל כל אנש מנכון לא ייכול דמא וגיוריא דיתגיירון ביניכון לא ייכול דם : וגבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא די יתגיירון ביניכון די יצוד צידא חיתא או עופא די מתאכיל וישוד ית דמיה ויכסיניה בעפרא : ארי נפש כל בסרא דמיה בנפשיה הוא ואמרית לבני ישראל דם כל בסרא לא תיכלון ארי נפש כל בסרא דמיה היא כל דיכלינית ישתיצי : וכל אנש די ייכול נבילא ותבירא ביציביא ובגיוריא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא וידכי : ואם לא יצבע ובסריה לא יסחי ויקביל חוביה : ומליל יי׳ עם משה למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון אנא יי׳ אלהכון : כעובדי עמא דארעא דמצרים די יתיבתון בה לא תעבדון וכעובדי עמא דארעא דכנען די אנא מעיל יתכון לתמן לא תעבדון ובנימוסיהון לא תהכון :

ג׳ בטעם בעינן · ב׳ בטעם דין ואשר יצוד · ד׳ חס את · ג׳ · אמירה לבני ישראל ח׳ · ב׳ בטל בעינן · ל׳ בעינן · ל׳ · ל׳ · כ״ג · ח׳ · ל׳ כיון · ג׳ · ט׳ · ח׳ · ל׳ ח׳ · ז״ג · ב׳ כמעלם · ד׳ חלבלו׳

ואליהם ב׳ חד חסר וחד מ״ל · יגור קדמ׳ דויקה׳ תאחר ומן הגר אשר יגור בתוכם · תכיין ותלי׳ רואים תמי׳ ומן הגר הגר בתוכם דעל בן אחריתי והגר הגר בתוכבם · הוא קדמ׳ ובתרא׳ היא וב׳ חביע הוא וכו׳ נקבה תכוכב גבר׳ · דמו ל׳ בסע׳ פיסט׳ עם ר׳ כל ויד ר׳ דכות׳ ג׳ הא דבר רפינת בסבי בריש׳ן·

אבן עזרא

ובזו הפרשה לא הזכיר הגר כי המצוה על ישר׳ בזבחים ובעולו׳ והזכיר הגר שלא יעזבו ישראל שיזבח הגר לעז׳ בארץ ישראל וכן משפט כל דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש כי הבשר בדם הו׳ והאמת כי הנפש שבה יחיה האדם היא בדם הלב :

בנפש יכפר · בנפש שיש בו יכפר והטע׳ נפש תחת נפש ו׳את כמו על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שאמ׳ לכפר על נפשותיכם : אשר יצוד ציד חיה · כאיל וצבי :

או עוף אשר יאכל · גם מזה הכתוב נלמוד שלא כעזוב הגר שיאכל בארצנו חזיר או סוס או עוף דורס שהוא טמא ויתכן בעבור שצוה שלא יאכל דם ולא יראה דם נשפך חוץ מהמזבח השם צוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח שלא יחשוב הרואה בראותו והוא דם איל וצבי או עוף כי זבח כזבח לעז׳ ובפרשת ראה אפרש עוד זה הפסוק : דמו בנפשו · הוא דבק עם הנפש כי ידוע שהגידי׳ היוצאים משפת שמאל הלב מ מחולקים בחצי לדם ולרוח כ כדמות שמן ויתערב האור : ואומ׳ לבני ישר׳ · טעמו וכבר אמרתי והיא הפרשה הנזכרת ובעבור שהזכיר חיה שאיננה קרבה וכן עוף הזכיר כל נפש אשר תאכל נבלה שאיננה קרבה גם היא הזכירה בעבור הזיד אם בזדון הוא עובר בלאו וילקה ואם ב בשגגה יביא חטאת ואם טע׳ טוען והלא הכתו׳ אמ׳ לגר אשר בשעריך תתננ׳ ואכלה התשוב׳ כי זה גר תושב וכן כתוב והגר הגר בתוככם לא נעזבנו שיאכל נבלה רק הנכרי שיבא בשערינו נתן אותה לו ויאכל אותה לחוץ : ונשא עונו · תמיד והו׳ ישא עונו בעונש שיביא השם עליו ובעבור שהזכיר דברי השעירים שהיו עושי׳ במצרים נסמכה זו הפרש׳ והעריות על מעשה ארץ כנען כי כן מפורש בסוף · וטעם אני יי׳ אלהיכם על זה התנאי א אהיה אלהיכם : ובחקותיהם לא תלכו · שלא ירגיל אדם ללכת בדרך הזה עד שיהיה לו חק : וכמעש׳ ארץ מצרי׳ · על המשפטי׳ והראיה את משפטי תעשו הם הכתובי׳ על ספר הברית המפו׳ בפרשת אלה המשפטים : אני

בנפשו הוא · ואמר לבני ישראל כי נפש הבשר כדם הוא : על כן אמרתי לבני ישראל · אמירה לבני ישראל ה׳ בתורה וסימ׳ נמסר בסדר שמות : וכל נפש ג׳ וסי׳ זאת תורת הבהמה והעוף · וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה · וכל נפש דאכה מלאתי : ירחץ ה׳ ד׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ נמסר בויקרא : אני יי׳ ב׳ סופי פסוק׳ בסיפרא וסימ׳ ושמרתם את חקתי · אל כל שאר · ומזרעך · ולא תשבעו · לא תקלל חרש · לא תלך רכיל · לא תקם · וכתבת קעקע · את שבתתי תשמרו · כפני שיבה · ושמרתם את כל חקתי בתר׳ · וינזרו מקדשי · אמר אלהם לדרתיכם · נבלה וטרפה · ומן המקדש לא יצא · ביום ההוא יאכל · ושמרתם מצותי · המוציא אתכם · את שבתתי תשמרו · וזכרתי להם ברית ראשנים : מן ריש תורת כהנים עד לא תגנבו סופי פסוק׳ אני יי׳ אלהיכם ב״מג אני יי׳ וסי׳ ושמרתם את כל חקתי · איש איש אל כל שאר בשרו · ומזרעך לא התן · ומן לא תגנבו עד וקראת׳ בעצם היום הזה אני יי׳ ב״מד אני יי׳ אלהיכם וסימ׳ בשנה החמשי׳ תאכלו · אל תפנו אל האלילים · כאורח מכם · והתקדשתם והייתם קדושים · ומן וקראתם עד סופא דספרא דבו׳ ב״כב אני יי׳ וסי׳ את שבתתי תשמרו ומקדשי · וזכרתי להם ברית ראשנים :

אבן עזרא

אני ה' אלהיכם. אז אהיה אלהיכם. וטעם ושמרתם את חקותי ואת משפטי לבאר שהם חיים לעושיה בשני עולמות כי המבין סודם חי העולם יחיינו ולא ימות לעולם על כן כתוב אני ה' אלהיכם כאשר פירשתיו: איש איש. כל איש ואיש ובעבור שלא הזכיר מבית ישראל לא כעזוב הגר שיעשה אחת מהתועבות הנזכרות בארצנו שלא יטמא את הארץ: אל כל שאר בשרו. שם כלל לכל העריות ואחר כן פרט ורב אהרן הכהן את שפירושו להוציא שכבת זרע לבטלה: לא תקרבו. כנוי לשכיבה וכן ואקרב אל הנביאה וקרוב מגלות אל תגעו אשה: ערוה. דבר מגונה כתוספת צריך להתכסות. וטעם אני ה' שהשם אוהב הנברא לעבדו ולשמוע דברו והר סיני לעד גם הראשון והוא כוד האדם ובעבור שיצר לב האדם כבהמות לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל עת ובפרט כי יתבא מחנה אגלה לך סוד שקום ותקום והנה כל המתגאל ירחק משם השם המקובל על כן הזכיר אני ה': ערות אביך. והחל מהאב שהוא קודם הבן ואחר שאמר הוא כל מי שהיא ערות אב ואם והנה היא האם ברחם ואחר כן ערות אשת אב ואיננה אם ואחר כך האחות שהיא בת אביו או בת אם: מולדת בית. שנולדה על משפט בית ישראל אחר אירוסין וקדושין: מולדת חוץ. חוץ מהמנהג ויש אומרים כי פירוש מולדת כמו יולדו על ברכי יוסף שגדלה עמך בבית או היא במקום אחר ומדינה אחרת וגדלה בחוץ מבית האב עמך ואחר כך הזכיר בת בנך: ערות בת אשת אביך. יש אומרים שהיא האחות מאב ואם ואנחנו ידענו כי השוכב עמה עובר על שני לאוין ויש אומרים כי זה הפסוק לחזוק והצדוקים אמרו שאיננה בת אם ויפרשו מולדת אביך שגדלה אביך והטעם שלקח האב אשה והיתה לה בת קטנה וכן יפרשו על תמר וראייתם כי לא ימנענו ממך רק לא היתה מולדת דוד ואחר שהמעתיקים אמרו כי בת אשת אב מותר אין צורך להשיב על הבודאים מלבם ויתכן להיות בת אשת אביך בת אנוס. ומלת שאר ובשר קרובים בטעם: דודתך היא. חשובה היא כדודתך וכן הנה חכמתאל דודי והנה מה יעשו הסומכים במצות על התורה לבדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם ולא אם האב ולא אם האם על כן אנחנו צריכים לקבלה ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה בפרשת קדושים גם הנזכרות שלא הזכירם הכתוב רבר על ההוה: ערות אשת אחיך. בפרשת כי ישבו אחים והאומר למה לא הזכיר הכתוב הבת והיא מפורשת ערות אשה ובתה בתו או שאיננה בתו כי אחר ששכב עם האם נאסרה הבת: שארה הנה. הם שני שמות שאר עם שארה שארה היה האלף ראוי לנוח כלמד שלמה לולי שהיא מהגרון: לצרור. מגזרת וכעסתה צרתה והנה לא הזכיר בפרשת קדושים עונש השוכב עם שתי אחיות כאשר לא הזכיר עונש השוכב עם בת בנו ועם בת בתו וטעם המפרש כי רחל ולאה לא היו אחיות וראייתו כי את כל התועבות האל וזו איננה ראיה גמורה והשואל איך יעכים השם על דבר שלא הזהיר יש משיבים כי בני נח נצטוו על העריות האלה ואחרים אמרו אף על פי שכתוב אמר את כל התועבות האל בשם כלל אין הפירוש על כולם כי אם על רובם ודעתי תדענה בפרשת וילך משה. והשוכב עם הנדה חשוב מהעריות:

מסורה

את משפטי ג' וס' את משפטי ר"פ ואם את משפטי תגעל נפשכם. ותמר את משפטי לרשעה: ואת חקתי ה' וס' נמסר בסדר אם בחקתי: וערות ג' וס' וערות אביהם לא ראו. ערות אביך וערות אמך. וערות אחות אמך ואחות אביך: וא' וערות מלכא לא אריך לנא: ואת בת ה' וס' נמסר בסדר שמיני: בחייה חיה וחיה וחייה

תרגום אונקלוס

ית דיני תעבדון וית קימי תטרון להלכא בהון אנא יי אלהכון: ותטרון ית קימי וית דיני די יעבד יתהון אנשא ויחי בהון בחיי עלמא אנא יי: גבר גבר לכל קריב בשריה לא תקרבון לגלאה ערין אנא יי: ערית אבוך וערית אמך לא תגלי אמך היא לא תגלי עריתה: ערית איתת אבוך לא תגלי עריתא דאבוך היא: ערית אחתך בת אבוך או בת אמך דיליד מן אבוך מן אתתא אוחרי או מן אמך מן גבר אוחרן לא תגלי עריתהן: ערית בת ברך או בת ברתך לא תגלי עריתהן ארי עריתך אינין: ערית בת איתת אבוך דיליד מן אבוך אחתך היא לא תגלי עריתה: ערית אחת אבוך לא תגלי קריבת אבוך היא: ערית אחת אמך לא תגלי ארי קריבת אמך היא: ערית אחא דאבוך לא תגלי לאתתיה לא תקרב איתת אחא דאבוך היא: ערית כלתך לא תגלי איתת ברך היא לא תגלי עריתה: ערית איתת אחוך לא תגלי עריתא דאחוך היא: ערית אתתא וברתה לא תגלי ית בת ברה וית בת ברתה לא תיסב לגלאה עריתה קריבן אינין עיצת חטאין היא: ואתתא עם אחתה לא תיסב לאעקא לה לגלאה עריתה עלה בחייהא: ולאתתא בריחוק סאובתה לא תקרב לגלאה עריתה:

מקרא

אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה: ס

אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה: ס

עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ: ס

עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא: ס

עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן: ס

עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה: ס

עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ: ס

עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא: ס

עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא: ס

עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא: ס

עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה אֵשֶׁת בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ: ס

עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא: ס

עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא: וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ: וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ:

מסורה

ג' ב' מלאים וא' חס' וסימ' לצרר לגלות ערותה עליה בחייה. ויחיה והגדל עמו ועם בניו דבת שבע. גמלתו טוב ולא רע כל ימי חייה. מציע' חס'. אבן:

רש"י

את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאלו לא נאמרו היו כדאי לאמרן: ואת חוקותי תשמרו. דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר: ללכת בהם. אל תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות: ושמרתם את חוקותי. לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט בהם הכתוב. דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים: וחי בהם. לעולם הבא ואם תאמר לעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני ה'. נאמן לשלם שכר: לא תקרבו. להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר לשון רבים: אני ה'. נאמן לשלם שכר: ערות אביך. זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו: וערות אמך. להביא אמו שאינה אשת אביו: ערות אשת אביך. לרבות לאחר מיתה: בת אביך. אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומר לו לאביך קיים את אמה ובין שאומר לו הוציא את אמה כגון ממזרת או נתינה: ערות בת בנך וגו'. בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנאמר בהן לא תגלה בין שהיא ממנו בין שהיא מאיש אחר: ערות בנך. קל וחומר לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין. למדוה מגזרה שוה במסכת יבמות: ערות בת אשת אביך. לומר שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית לכך נאמר בת אשת אביך בראויה לקידושין: ערות אחי אביך לא תגלה: ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: אשת בנך היא. לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ושפחה ונכרית: ערות אשה ובתה. לא אסר הכתוב אלא על ידי נשואי הראשונה לכך נאמר לא תקח לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה: שארה הנה. קרובות זו לזו: זמה. עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא: אל אחותה. שתיהן כאחת: לצרור. לשון צרה לעשות אחת צרה לזו: בחייה. למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים: למולך

ואל

משכבי ב׳ וסימ׳ כי עלית משכבי אביך. ואת זכר לא תשכב משכבי אשה: ולא תעשו ג׳ וסימ׳ ושמרתם אתם את חקתי. וכי תשגו. ואם לא תשמעו: כי כל אשר יעשה ג׳ דסמי׳ בקרייא וסימ׳ כי כל אשר יעשה מכל התועבת. עמם. ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים: כל קריי׳ תועבת התועבת חס׳ וי״ו הניין בב״מט חסרים וי״ו

וְאֶל־אֵשֶׁת עֲמִיתְךָ לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְזָרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ וְלֹא תְחַלֵּל אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ וְאֶת־זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הִוא׃ וּבְכָל־בְּהֵמָה לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה־בָהּ וְאִשָּׁה לֹא־תַעֲמֹד לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הוּא׃ אַל־תִּטַּמְּאוּ בְּכָל־אֵלֶּה כִּי בְכָל־אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם׃ וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֺנָהּ עָלֶיהָ וַתָּקִא הָאָרֶץ אֶת־יֹשְׁבֶיהָ׃ וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי וְלֹא תַעֲשׂוּ מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ כִּי אֶת־כָּל־הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמָא הָאָרֶץ׃ וְלֹא־תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם׃ כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה וְנִכְרְתוּ הַנְּפָשׁוֹת הָעֹשֹׂת מִקֶּרֶב עַמָּם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ובאתת חברך לא תתן שכובתך לזרעא לאסתאבא בה׃ ומבנך לא תתן לאעברא למולך ולא תחיל ית שמא דאלהך אנא יי׃ וית דכורא לא תשכוב משכבי אתתא תועבתא היא׃ ובכל בעירא לא תתן שכובתך לאסתאבא בה ואתתא לא תקום קדם בעירא למשלט בה תבלא הוא׃ לא תסתאבון בכל אילין ארי בכל אילין איסתאבו עממיא די אנא מגלי מן קדמיכון׃ ואיסתאבת ארעא ואסערית חובה עלה ורוקינת ארעא ית יתבהא׃ ותטרון אתון ית קימי וית דיני ולא תעבדון מכל תועבתא האילין יציבא וגיוריא דיתגיירון ביניכון׃ ארי ית כל תועבתא האילין עבדו אנשי ארעא די קדמיכון ואיסתאבת ארעא׃ ולא תרוקין ארעא יתכון בסאוביכון יתה כמא די רוקינת ית עממא די קדמיכון׃ ארי כל די יעבד מכל תועבתא האילין וישתיצון נפשתא דיעבדן מגו עמהון׃ ותטרון ית מטרת מימרי בדיל דלא למעבד מנימוסי תועבתא דאיתעבידא קדמיכון ולא תסתאבון בהון אנא יי אלהכון׃

פ׳ כ׳ כ״ל סימן: עד״ו סימן:

פרשה · פרשה

קדמא וסי׳ וילך בדרך מלכי ישראל דאחז. וילך בדרכי דאחז דד״ה׳ גם כל שרי הכהנים והעם. אשר עשה מנשה׳ ויסר יאשיהו את כל. הנשוב להפר מצותיך. ואשלח אליכם דירמיהו. ויתר דברי יהויקים ותעבותיו. בתעבותיהם לכנעני׳ וב׳ כתיבן תועבות מלאים דמ״ל וסי׳ הכה בכפך ורקע ברגלך. בתועבות הגוים דמנשה דד״ה. ושארהון תועבת כתיב: האל ח׳ בלשון חול וסימ׳ נמסר בסדר הולדות: העשת ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני:

למולך: עבודה זרה היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא תתן. זו היא מסירתו לכומרים: להעביר למולך. זו העברת האש: תבל הוא. לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם. דבר אחר תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה: ולא תקיא הארץ אתכם. משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישרא׳ אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקן לשון ריקון מריקה עצמה מהם: הנפשות העושות. הזכר והנקב׳ במשמע: ושמרתם את משמרתי. להזהיר בית דין על כך: ולא תטמאו בהם אני יי׳ אלהיכם. הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבי׳ כליה לכך נאמר אני יי׳ אלהיכם:

חסלת אחרי מות:

לרבעה ל׳ מפיק ה״א וא׳ לא מפיק ה״א והוא חד מן י״א זוגין מן ב׳ ב׳ חד מפיק ה״א וחד לא מפיק ה״א

ואל אשת עמיתך. להוציא השפחה ויש אומרים כי כבר היתה אסורה ואמר גברת תאות יכרם על דעת לבם תעו בפי׳ לזרע וידענו כי המשגל נחלק לג׳ חלקים האחד לפריה ורביה בלא תאוה והשני להקל מלאו׳ הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה ואחר שא׳ הכתו׳ לזרע שטעמו אפי׳ לזרע הנה היא אסורה אסור חמור ומזרעך לא תתן הבא אחריו לעד׳ והוסיף לטמאה בה כי לא ינקה כל הנוגע בה והוא טמא לעולם ובפסו׳ הזה לא אסר הנכרית כלל ואין טעמה מהשפחה כי היא מתייהדת: למולך. שם צלם ודרשו חז״ל שהוא שם כלל כל מי שימליכנו עליו ויתכן שהוא תועבת בני עמון. ומלת להעביר כמו לשרוף כי זאת היתה עבודתו וי״א כי יעביר הבן על האש ויש מי שיחיה ויש מי שימות ואחרי׳ פי׳ בעבור שאין בפסוק זכר אש להעביר מתורת השם לדת ה המולך: וחללת. השם שהוא נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך מזרע קדש למולך והגאון אמר כי הנאוף על שמנה מעלות והקשה שבכלם הבהמה שהיא ממין אחר ואחריה הזכר שכל המין אסור ואחריה ערות אשת אב וחבריה שהן אסורות בכל עת ולא אאריך כי לא יועילו אלו הדברים כי הכתוב אמר על כלם ונכרתו הנפשות העושות: ואת זכר. אחר שמצאנו הן שכבתי אמש את אבי הנה אזהרה לשוכב ולנשכב ויאמר רב חננאל ז״ל כי יש מי שיחדש בגופו כצורת בשר אשה וזה לא יתכן בתולדת ויש אומרים אנדרוגינוס וכל הצער הזה ב בעבור היות משכבי אשה לשון רבים ודברי יחיד שני משכבים והנכון בעיני כי המצוה כפשוטה גם אנשי התושיה חייבו מיתה עליה והכתוב אחז דרך כבוד לאמר כמו לא תקרב ואחר שהזכר נברא לעשות והנקבה להעשות הזהיר הכתוב שלא תהפך דברי השם ויש משכב להוציא הזרע על כן מלת מ משכבי ואין ראוי להאריך. והזכיר תועבה היא כי הוא דבר נתעב לנפש קדוש׳ אפי׳ בתולדת. ומלת שכבתך כבר פירשתיה ויתכן להיותו שכבתך תשכיבה כי שם השכיבה יקר הקרי וכמו שא׳ באשת איש לטמאה בה כן אמר בבהמה: ובכל בהמה. נקבה: ולפני בהמה. זכר: לרבעה. שב אל הבהמה כי האשה היא הנרבעת וזאת ה המלה מגזרת ארבעה: תבל הוא. אנשי הדקדוק אמרו שזאת המלה מהכפל כמו תמס יהלוך והתי״ו נוסף ואמרו כי טעמה כמו השחתה ויש אומרים כי גם מבול ממנו וקרוב מגזרת בלל יי׳ שפת כל הארץ וזה הכלל אשר הכתוב כל מי שיוכל אדם להתייחד עמה אשת איש ונכריה ואשר לא יוליד כי אם ממינו וכמינו: אל תטמאו. דגשות הט״ית להתבלע תי״ו התפעל ולא כ״ן בנין נפעל והעד דגשו׳ המ״ם כמשפטו והנה הזכיר על כלם שהם מטמאים הנפש: משלח מפניכם. טעמו מהארץ הטהורה מתים או מגורשים: ותקיא הארץ. כל מה שיקיא האדם הוא נתעב בעיניו ואליו לא ישוב: ושמרתם את חקותי. אלה שאמרתי לכם אלה תהיינה אסורות: ואת משפטי. שתעשו המשפט שאצוה על העובר על אחת מהן וטעם ולא תעשו מכל התועבות האלה שנית להכניס הגר כי זאת המצוה היא שוה לאזרח ולגר בעבור שהוא דר בארץ ישראל ואם יש לך לב תוכל להבין כי בימי יעקב שלקח שתי אחיות בחרן ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרי׳ לא נטמאו בהם. וטעם כי את כל התועבו׳ האל שידעו זה גם אתם גם בניכם שתשמרו אותם ותהיה הארץ טהורה ולא תקיא הארץ אתכם: האל. עם האלה שוה כמו ההם ההמה ואין זאת דעת הגאון: כאשר קאה. פועל עבר מגזרת שתו ושכרו וקיו כי אותיות אהו״י מתחלפים ויש ארץ לשון זכר כעתם ארץ ולא נשא אותם הארץ או חסר מלת היא כאילו הוא כאשר היא קאה כמו באה עם הצאן: ונכרתו הנפשות העושות. בפרהסיא שתמיתום ואם בסתר אני אכריתם: ושמרתם את משמרתי. זאת המשמרת והיא לבלתי עשות. וטעם אשר נעשו לפניכם שלא יאמר אדם הואיל ועשו כן הקדמונים אעשה כן גם אני. וטעם אני ה׳ אלהיכם דבק עם משמרתי שלא ישאל אשר לב למה זאת המשמרת כי אני יי׳ אלהיכם עשו כל אשר אצוה אתכם:

טעם אל כל עדת בני ישר׳ להזכיר את הגרים בעבור שהם נזהרים על העריות כישראלים וטעם להזכיר זאת הפרשה אחרי העריות שלא יחשבו כי בעבור שמירת העריות לבדם יעמדו בארץ אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגרשו מן הארץ והם עשרת הדברים הנזכרים כי הנה הזהר׳ על עבודה זרה אחר שאמר כי קדוש אני יי׳ כי הוא כנגד הדבור הראשון על דעת רבים : לא תשבעו בשמי · הוא דבור לא תשא : ואת שבתותי תשמורו · זכור את יום השבת · גם איש אמו ואביו תיראו הוא דבור כבד את אביך ואת אמך · גם לא תעמוד על דם רעך · דבור לא תרצח · ודבר השפחה הנחרפת אזהרת לא תנאף עם שהיא חפשית · גם לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא ת תעשוק את רעך כנגד השלשה הנשארים וכבר אמרתי לך בפרשת ואלה המשפטים שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה לכן יש כדמות סמך להדביק הפסוקים · והנה פי׳ קדושים תחלתו איש אמו ואביו תיראו והנה אמ׳ כי יאריכון ימי המכבד אם כן יקצרון ימי המקלה על כן אמר תיראו · וטעם להזכיר האם קודם האב כי הקטן איננו מכיר בתחלה כי אם אמו ואחר כן אביו ואחר כן שבת כי מצוה על הקטן לשמור את השבת ואין ככה שאר המועדים ואחר כן יכיר אלהיו ששבת ביום ה השביעי ואחריו אל תפנו אל האלילים ותורת האבות ידוע מהקבלה · ואמר איש פעם אחת דרך קצרה · ואמר תיראו לשון רבים כי חייבים הרואים ללמדו ולהכריחו וכן בשמירת שבת · וטעם אני יי׳ איכם שתעשו כמוני ששבתי מכל מלאכה : אל תפנו · ואפי׳ בלב להסתכל : האלילים · הם הפסילים וקראו כן כי הם דבר שקר כמו רופאי אליל כ כלכם ויתכן להיותו מגזרת אל והטעם שאיננו יש : ואלהי מסכה · לקבל כח העליונים כי אין צורך לאלוה אחר שאני על כן כתוב אני יי׳ אלהיכם ובלשון רבים תפנו גם תעשו כי הרואה ולא יגלה הדבר הוא משתתף עמו : וכי תזבחו זבח שלמים · דבק עם הכתוב למעלה בעבור שלא יזבחו לשדים לא אלוה כי אם לשם לבדו · וטעם לשון רבים תזבחו כי על הרוב דבר הכתו׳ שיתחברו אנשים על זבח אחד · וטעם לרצונכם שיביאו הזבח ברצונם ולא בהכרח : ואוכליו · כל אחד מאוכליו וכן ומדיקים ככפיד יבטח : כי את קדש יי׳ חלל · אחר שהקריבו האמורים לגבוה הנה כל הבשר קדש · וחלל מגזרת חול שאין לו טעם כדמות חלל ובפרשה הזאת בארעונם העון ונכרתה הנפש ההיא · וטעם ובקוצרכם אחר זבח שלמים כאשר נתתם לשם האמורים כן תתנו מקציר ארצכם לכבוד השם לעני ולגר · ודקדוק ובקוצרכם זר והוא שם הפעל מן הקל : פאת שדך · שיעזוב פאה בשדה : ולקט · ידוע : תעולל · תכרית העוללות הם הקטנים כמו עולל גם יקראו יונקות וזאת המלה כמו ושרשך מארץ חיים שטעמו יכרית השרש וכן מסעף פורה יכרות הסעיף : ופרט · ידוע בדברי קבלה מגזרת הפורטים על פי הנבל : לעני · ישראל : ולגר · הגר אתכם : וטעם

דבר אל כל עדת בני ישראל · מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה : קדושים תהיו · הוו פרושין מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה : אשה זונה וחללה וגו׳ אני יי׳ מקדשם · ולא יחלל זרעו אני יי׳ מקדשו · קדושים יהיו · אשה זונה וחללה : איש אמו ואביו תיראו · כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו ומדרשו אין לי אלא איש אשה מניין כשהו׳ אומר תיראו הרי כאן שנים אם כן למה נאמר איש שהאיש ספק ב בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה : אמו ואביו תיראו · כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו ב בדברי׳ : ואת שבתותי תשמורו · סמך שבת למורא אב לומר אף על פי שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצות : אני יי׳ אלהיכם · אתה ואביך חייבי׳ בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי אי זהו מורא לא ישב ב במקומו ולא יסתור את דבריו ואי זהו כ כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא : אל תפנו אל האלילי׳ · לעבדם : אלילים לשון אל כלא הוא חשוב : ואלהי מסכה · תחילתן אלילים הם אם אתה פונה אחריהם סופך עשה אותם אלוהות : לא תעשו לכם · לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם ואם תאמר לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים : וכי תזבחו וגו׳ · לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר אם נדר או נדבה זבח קרבנו וגו׳ : לרצונכם תזבחוהו · תחילת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני : לרצונכם · אנפ״ימינט זהו לפי פשוטו ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט : ביום זבחכם יאכל · כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר : ואם האכל יאכל וגו׳ · אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו׳ תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו תלמוד לומ׳ והנפש האוכלת ממנו עונה תשא ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו : ואוכליו עונו ישא · בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו שכבר מעטו הכתוב וזה בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזרה שוה : פגול · מתועב כמו ומרק פגולים כליהם : לא תכלה פאת שדך · שיניח פאה בסוף שדה : ולקט קצירך · שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט : לא תעולל · לא תטול עוללות שבה והן ניכרות אי זהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף : ופרט כרמך · גרגירי ענבים הנושרים בשעת בצירה : אני יי׳ אלהיכם · דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות שנאמר אל תגזול דל וגו׳ כי יי׳ יריב ריבם וגו׳ :

לא תגנבו

אמו דקדים לאביו ג׳ וסימ׳ איש אמו ואביו תיראו · ויותר הוא לבדו לאמו · לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ואביו ט׳ נמסר בסדר וישלח : זבח שלמים ו׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בויקרא : לרצנכם ד׳ חס׳ וסימ׳ תמים זכר · וכי תזבחו זבח שלמים · זבח תודה · מבחרת השבת : וממחרת ג׳ וסימ׳ ואם נדר או נדבה · ביום זבחכם ·

וידבר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה יט לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ׃ בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה׃ וְאֹכְלָיו עֲוֹנוֹ יִשָּׂא כִּי־אֶת־קֹדֶשׁ יְהוָה חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט׃ וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ומליל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ גְּבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּנֵיהּ׃ בְּיוֹמָא דְיִתְנְכֵס יִתְאֲכֵיל וּמִיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר עַד יוֹמָא תְלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃ וְאִם מִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵיל בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה מְרַחַק הוּא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא׃ וּדְיֵיכְלִנֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל אֲרֵי יָת קוּדְשָׁא דַיְיָ אַחֵיל וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ וּבְמֶחְצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ לְמֶחְצַד וּלְקָטָא דְחַצְדָךְ לָא תְלַקֵּט׃ וְכַרְמָךְ לָא תְעַלֵּיל וְנִתְרָא דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

כל ליש חס׳ במ״ב · ו׳ רפ׳ בתורה · ג׳ דקדים אמו לאביו · ג׳ חס׳ בליש׳ ותכין · ד׳ וחס׳ · ל׳ · ג׳ · כל סיפרא ר״פ ואם במ״ב חס · ב׳ בסיפ׳ · ל׳ · ל׳

שבתותי ל׳ בס׳ וכל יחזקאל דכות׳ במ״ב וגם את שבתותי · ויאמרו כי הבנים :

זבח ו׳ בליש׳ באמור זבח תודה ש״ת כיוצ׳ · תזבחהו ל׳ וחס׳ וכאשר תזבחו הא׳ כיוצ׳

שב בזה גם היום ומחר · ונמסר גם בסדר צו : תעולל ב׳ וסימ׳ וכרמך לא תעולל · לא תעולל אחריך :

רשי

לא תגנובו. אזהרה לגונב ממון לא תגנוב שבעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מעניינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין: לא תכחשו. לפי שנאמר וכחש בה משלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מניין תלמוד לומר לא תכחשו: ולא תשקרו. לפי שנאמר ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מניין תלמוד לומר ולא תשקרו: לא תגנובו לא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך ליטבע לשקר: לא תשבעו. למה נאמר לפי שנ' לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מניין לרבות כל הכנויין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: לא תעשוק. זה הכובש שכר שכיר: לא תלין. לשון נקבה מוסב על הפעולה: עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתקעה חמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעו': לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מניין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור אם כן למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים: ולפני עור לא תתן מכשול. לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו: ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו נאמר בו ויראת מאלהיך: לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנ' כי תועבת יי' כל עושה עול והתועבה קרויה שקץ וחרם שנ' ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו': לא תשא פני דל. שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות: ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפוט עמיתך. כמשמעו. דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות: לא תלך רכיל. אני או' על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיי"מנט בלע"ז וראייה לדברי שלא מצינו רכילו' שאין כתו' בלשון הליכה לא תלך רכיל הולכי רכיל נחשת וברזל ושאר לשון הרע אין כתו' בו הליכה מלשני בסתר רעהו לשון רמיה לשון מדברת גדולות לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכ"ף נחלפת בגימ"ל שכל האותיות שמוצאיהם ממקו' אחד מתחלפות זו בזו בי"ת בפ"א וגימ"ל בכ"ף וקו"ף בכ"ף ונ"ון בלמ"ד וזי"ן בצד"י וכן וירגל בעבדך רגל בתרמה לאמר עלי רעה וכן לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשי' על שם שמחזר תמיד בעיירו' נקר' רוכל לשון רוגל ותרגו' לא תיכול קורצין כמו ואכלו קרציהון דיהודאי אכל ביה קורצא בי מלכא נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריה' סוס הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימין ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמוד על דם רעך. לראו' במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו: אני יי'. נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: ולא תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו ברבים: לא תקום. אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואי זו היא נטירה אמר לו השאילני קרדומך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אף על פי שאינו נוקם: ואהבת לרעך כמוך. אמר רבי עקיבה זה כלל גדול בתורה: את חקותי תשמורו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חקים הם אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר: ובגד כלאים. למה נאמר לפי שנ' לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן תלמוד לומר בגד מניין לרבות הלבדים תלמוד לומר שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר המכלל ושזור זה עם זה לחבירו מי"שטיר בלע"ז כמו חזיין לנאזי ד'אית בהון שאינו מפרשין לשון כמט פלי"שטרא ולשון שעטנז פירש מנחם מחוברת צמר ופשתים: נחרפת לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר: והפדה

לא תגנבו לא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו

לא תגנבו חד מן ל"ד פסו' אית בהון לא ולא ולא מטעין ביה וסימ' מצויין במסרא רבתא: חרש ג' בטעם מלרע וסי' מי שם פה לאדם. לא תקלל חרש. כמו פתן חרש. וחד וחרש במלאכי: לא תעשו עול חד מן ו' ר"פ לא ולא וסי' לא תעשו עול במשפט. לא תאכלו על הדם. לא תטה משפט לא תכיר. לא יתיצב איש.

מקרא

לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו: ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני יהוה: לא תעשק את רעך ולא תגזל לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר: לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל ויראת מאלהיך אני יהוה: לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך: לא תלך רכיל בעמיך לא תעמד על דם רעך אני יהוה: לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא: לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני יהוה: את חקתי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך: ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והוא שפחה נחרפת לאיש

תרגום

לא תגנבון ולא תכדבון ולא תשקרון אינש בחבריה: ולא תשתבעון בשמי לשקרא ותחיל ית שמא דאלהך אנא יי: לא תעשוק ית חברך ולא תאנוס לא תבית אגרא דאגירא לותך עד צפרא: לא תלוט דלא שמע וקדם דלא חזי לא תשים תקלא ותדחל מאלהך אנא יי: לא תעבדון שקר בדין לא תסב אפי מסכנא ולא תהדר אפי רבא בקושטא תדיניה לחברך: לא תיכול קורצין בעמך לא תקום על דמא דחברך אנא יי: לא תסני ית אחוך בלבך אוכחא תוכח ית חברך ולא תקבל על דיליה חובא: לא תקום ולא תטר דבבו לבני עמך ותרחמיה לחברך כותך אנא יי: ית קימי תטרון בעירך לא תרביב עירובין חקלך לא תזרע עירובין ולבוש עירובין שעטניזא לא יסק עלך: וגבר ארי ישכוב ית אתתא שכבת זרעא והיא אמתא אחידא לגבר

לא תאברון קשר לכל. לא תעבור בה רגל אדם: בעמיך ה' מלאים וסי' לא הלך רכיל. ונאספת אל עמיך נקם נקמת. ובת בהר אשר אתה. וקאם שאן בעמיך: הוכח ה' וסימ' לא תשנא את אחיך. בה נמרצו אמרי יושר. הוכח דבר לא יסכן. הוכח יוכיח אתכם. לא יאהב לץ הוכח לו. וחד והוכח אל אל אחפץ: לא תרביע חד מן מ"ז פסו' אית בהון מן ג' מלין לא לא וסימ' נמסר במסרא רבתא:

אבן עזרא

וטעם לא תגנובו אחר כך כי כן צויתיך שתתן משלך אל העניים לכבוד השם ואף שתקח מה שהוא לאחרים. וטעם תגנובו כי הרואה ומחריש גם הוא גנב: תכחשו. בפקדון מופקד אצלך והיודע ואיננו מעיד גם הוא מכחש: תשקרו. שיבקש ממון ממי שאין לו אצלו כלום. וטעם ולא תשבעו בשמי אחר לא תגנובו כי החשוד בגנבה ופקדון ישבע. וטעם תשבעו להזכיר המשביע. וטעם וחללת שהנשבע לשקר מכחש השם כאשר פירשתיו: לא תעשוק את רעך. בסתר: ולא תגזול. בגלוי בחזקה: פעלת. כמו שכירו וכן ופעולתו לפניו ויתכן היותו דרך קצרה והטעם שכר פעולתו ורבים פירשוהו על שכיר יום שיאמרו לו גם תעשה בבקר ובבקר אתן לך שכר שני ימים והמעתיקים אמרו כי הוא שכיר יום כי שכיר לילה לא תבא עליו השמש. וכן לא תקלל חרש בעבור שיש לך כח. וכן ולפני עור: ויראת מאלהיך. שהוא יכול להעניש לסומך חרש ועור: לא תעשו עול. על הדיינים והעדים ידבר: פני גדול. בממון כברזלי: רכיל. כמו רכולתך מכל אבקת רוכל והטעם המלשין כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה: ולא תעמוד על דם רעך. שלא יתחבר עם אנשי דמים וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינו' ודואג האדומי לעד. וטעם אני יי' רואה מה שאתה עושה בסתר: לא תשנא את אחיך. הפך ואהבת לרעך והנה אלה המצות כולם כעוונות בלב ובהשמרם ישבו בארץ כי על שנאת חנם חרב בית שני: הוכח תוכיח. שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן וזה טעם ולא תשא עליו חטא כי עונש יהיה לך בעבורו: לא תקום ולא תטור. מפורש בדברי חז"ל: ואהבת לרעך. על דעת רבים שהלמ"ד נוסף כלמ"ד לאבנר ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחבירו כמו לנפשו. וטעם אני יי' כי אני אלוה אחד בראתי אתכם. וטעם להזכיר אחר אלה המצות בהמתך לא תרביע כלאי' להזהיר אחר היותך קרוב שלא תעשה חמס לבן אדם כמוך גם לא תעשה לבהמה לשנות מעשה השם על כן כתוב את חוקותי תשמורו לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין: כלאים. שני מינים ועוד אפרש מלת כלאים. וטעם השדה והבגד להיות לזכרון כי יש מצות רבות לזכר כחג המצות וסכות וציצית ושופר ומזוזה ותפלין ופה ארמוז לך סוד. דע כי השלם שלם מאד על כן כתוב באברהם וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי: שעטנז. המעתיקים אמרו שהיא שלש מלות או מחומשת ופירושה מעורב והוא שם לבדו במקרא: והיא שפחה. אמרו המכחישים כי איננה יהודית והנכון על דרך הפשט שהיא הנזכרת בפרשת וכי ימכור איש את בתו לאמה והיא ישראלית והטעם שהוא יעדה שיקחנה ארוסיה או בנו ואיננה מאורסה וזה טעם כי לא חופשה איננה חפשית עד שתהיה מאורסה כמשפט הבנות. ומלת נחרפת על דעת רבים יעודה ולפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברצו' אחר ואיננה מאורסה: והפדה

אבן עזרא

נחרפת· שם הפעל מהבנין שלא נקרא שם פועלו מהכבד הנוסף והטעם שלא פרלה אביה או אחד ממשפחתה קודם היות בוגרת: או חפשה· השורק מקום קמץ חטף כי האחד חופש והטעם שהיה המנהג לכתוב להם גט חופש אם מכרם האדון עד זמן קבוץ והמעתיקים אמרו שחציה שפחה וחציה אמה והוא האמת: בקרת תהיה· יש אומרים שפירושו כמו פילגש ואמרו כי כן בנות מלכים ביקרותיך ולא פרשו נכון כי ביקרותיך טעמו השפחות היקרות ונעלם היו"ד בעבור האות המשרת בחירק וחיה בחירק בעבור התחברות שני שואין כמו האחד תחת האות המשרת והשנית תחת האות הראשון של השרש בלשון נקבות ואין כח בלשון להזכיר ככה וכן משפט כל הלשון ואין מלה זרה חוץ ממלת ורבים מישני אדמת עפר יקיצו על קריאת בן נפתלי· ויש אומרים בקורת מגזרת לא יבקר הכהן והטע׳ שישפט הדבר והמעתיקי׳ אמרו כי יש עליו מלקו׳ ברצועה של בקר וזה אמת מדברי קבלה והמלה כרמות אסמכתא· וטעם להזכיר זאת הפרשה כי הוא עוסק אחרי השפחה על כן יביא איל אשם ועוד על דרך דרש שזאת השכיב׳ כמו כלאים חפשי עם שפחה: ונסלח לו· אפרשנו עוד: וטעם להזכיר ערלת הפרי בעבור שהזכיר זרע השדה וזרע האשה שהיא בארץ הזכיר גם הנטוע וידוע כי הפרי הבא עד שלש שני׳ אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל רע שאין לו שכיר ו׳ וקסקשת ויזיק לנפש החכמה בשר כל עוף דורס והבהמות הטמאות והמשכיל יבין· וטעם וערלתם ערלתו שאותו הפרי הוא חשוב כערלה שהיא מזקת ולא תועיל כערלת שפה ואוזן וערלת בשר· וטעם וערלתם שיהיה נחשב בעיניכם כדבר ערלה גם יפה הוא מתורגם בארמית: יהיה לכם ערלים פירוש וערלתם: קדש הלולים· להלל השם והכהן יאכלנו· וטעם להוסיף לכם תבואתו דבק עם קדש הלולים ואם הוא רחוק וכן שלם ישלם ואם אין לו דבוק עם חמשה בקר ישלם תחת השור ורבים כמו הם· וטעם אני יי׳ אלהיכם שאוסיף ברכה בתבואה: לא תאכלו על הדם· דבוק עם הכתוב למעלה כי הזהיר על עץ נטוע שלא יאכל מפריו עד השנה החמישית גם כן כל בשר טהור לא יאכל עד שיזרוק דמו על מזבח השם אם היה קרוב אל מקו׳ הקדש והעד הנאמן דברי שאול כי האחרון היה עמו כי כן כתוב הנה אוכלים על הדם כאילו אוכלים זבחים לשעירים כאשר פירשתי שהיה כן מנהגם במצרים לזבוח בשם השדים כי אחר שלא נזרק הדם על המזבח לשם השם הנה הדבר ברור על כן דבק עמו לא תנחשו כי במצרים היו אוכלים על הדם וזונים אחרי השדים ובארץ כנען מנחשים ומעוננים כי כן כתוב גם זה כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען· ומלת מנחש מנסה כמו נחשתי ויברכני יי׳ כי נחוש בעורות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובימים ושעות: תעוננו· יש אומרים מלשון ענה שיחשוב בלבו דבר ויטה אזניו לשמוע מה יענה המדבר ולא אבה האדקדוק וי״א מעונה לשון ועונתה לא יגרע והנכון בעיני מגזרת ענן כי ידוע כי יש מי שיוכן שיסתכל בעננים ובדמותם ובתנועתם ויתכן להיות תעוננו מפעלי הכפל כמו תסובבו כי מצאנו ושוככים כפלשתים כי יתכן היותו מבנין הכפול והעד ומכחש· וטעם להזכיר לא תקיפו פאת ראשכם כמעשה הגוים להיות מובדלי׳ מהם ואחר שמשר הראש והזקן לתפארת כברא אין ראוי להשחיתו וי״א כי זה הפסוק דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שישחית פאת ראשו גם פאת זקן בעבור המת: ושרט· גם השפלה בראש ובזקן ידועים מדברי קבלה· ומלת לנפש הגוף המת וכן מתורגם והוא האמת ולא כרגם הבון להקל על הלשון: וכתובת קעקע· יש אומרים שהוא דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שירשום גופו בצורה הידועה באש על המת ויש עד היום רושמים בנערותם בפניהם להיותם ניכרים· ומלת קעקע כפולה כמו רוקע הארץ וכאכאיה והוא מגזרת והוקע אותם ועל דעת המתרג׳ גם היא מלה זרה גם הוא הנכון· וטעם להזכיר אל תחלל את בתך בעבור שרט לנפש שלא תתגלה לעיני הכל כי קול באשה ערוה ואף כי שרט: ולא תזנה הארץ· הטעם זנות אנשי הארץ כמו ארץ כי תחטא לי׳:

וטעם

רשי

והפדה לא נפדתה· פדויה ואינה פדויה ושטר פדיון בכסף: או חופשה· בשטר: בקרת תהיה· היא לוקה ולא הוא יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין ורבותי׳ למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריאה שהדיינין המלקין קורין על הלוקה אם לא תשמור לעשות וגו׳ והפלא ה׳ את מכותך וגו׳: כי לא חפשה· לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם חופשה קידושיה קידושין וחייב מיתה: ונסלח לו מחטאתו אשר חטא· לרבות את המזיד כשוגג: וערלתם ערלתו· ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתר מליהנות ממנו: שלש שני׳ יהיה לכם ערל׳· מאימתי מונה לו משעת נטיעתו יכול אם הבריכו לאחר ג׳ שנים יהא מותר תלמוד לומר יהיה בהוויתו יהא: יהיה כל פריו קדש· כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגו׳: קדש לי״י· מה מעשר אינו נאכל חוץ לחומת ירושלם אלא בפדיון אף זה כן ודבר זה הלולים לי״י הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמי׳: להוסיף לכם תבואתו· המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעה היה ר׳ עקיבה אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו: אני יי׳· אני יי׳ המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי: לא תאכלו על הדם· להרבה פני׳ נדרש בסנהדרין שלא יאכל מבשר קדשי׳ לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מבהמת חולין עד שתצא נפשה ועוד הרב׳: לא תנחשו· כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך: לא תעוננו· לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת: לא תקיפו פאת ראשכם· זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא הקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזנין עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה: פאת זקנך· סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד: ושרט לנפש· כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: וכתובת קעקע· כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם: קעקע· לשון והוקע אותם והקעגם תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע פורפויינט בלע״ז: אל תחלל את בתך להזנותה· במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין: ולא תזנה הארץ· אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגו׳:

ומקדשי

מסורה

והפדה לא נפדתה חד מן ח׳ פסוקים דאית בהון לא לא לא לא נכסר ביחזקאל סימ׳ י״ח גבי פסו׳ אל ההרים לא אבל קדמ׳: נתן ונתן כ״א י״ו פתחין וד׳ קמצין וסימ׳ כיצרין במסרא רבתא: והחמשית ה׳ חס וי״ו קדמ׳ וסי׳ ובשנה והחמשית תאכלו· בשנה החמשית ליהויקים· הוא השנה החמשית לגלות· ויהי בשנה החמשית למלך רחבעם· וחברו· עלה ששק· דאוריהא והחמישית כתיב חס׳ יו״ד בתרא· דירמיה החמשית חס׳ יו״ד קדמא· ושארא החמישית כתיב מל׳ דמל׳:

תורה

והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה בקרת תהיה לא יומתו כי לא חפשה: והביא את אשמו ליהוה אל פתח אהל מועד איל אשם: וכפר עליו הכהן באיל האשם לפני יהוה על חטאתו אשר חטא ונסלח לו מחטאתו אשר חטא: פ

וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל: ובשנה הרביעת יהיה כל פריו קדש הלולים ליהוה: ובשנה החמשית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו אני יהוה אלהיכם: לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו: לא תקפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך: ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתבת קעקע לא תתנו בכם אני יהוה: אל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה:

תרגום

ואתפרקא לא אתפרקת בכספא או חירותא לא אתיהבת לה בקורתא תהי בה לא יתקטלון ארי לא אתחררת: וייתי ית אשמיה קדם יי לתרע משכן זמנא דיכרא לאשמא: ויכפר עלוהי כהנא בדיכרא דאשמא קדם יי על חוביה די חב וישתביק ליה מחוביה די חב: וארי תיעלון לארעא ותיצבון כל אילן דמיכל ותרחקון רחקא ית אביה תלת שנין יהי לכון מרחק לאבדא לא יתאכיל: ובשתא רביעתא יהי כל אביה קודש תושבחן קדם יי: ובשתא חמישתא תיכלון ית אביה לאוספא לכון עללתיה אנא יי אלהכון: לא תיכלון על דמא לא תנחשון ולא תעננון: לא תקפון פאתא דרישכון ולא תחבל ית פאתא דדיקנך: וחבול על מית לא תתנון בבשרכון ורושמין חריתין לא תתנון בכון אנא יי: לא תפיס ית ברתך לאטעיותה ולא תטעי ארעא ותתמלי ארעא עיצת חטאין:

רשי מקדשי תיראו. לא יכנס לו במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואף על פי שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמרו אין בנין בית המקדש דוחה שבת: אל תפנו אל האבות. אזהרה לבעל אוב וידעוני. בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו: וידעוני. המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר: אל תבקשו. להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני יי׳ אלהיכם. דעו את מי אתם מחליפין במי: מפני שיבה תקום. יכול זקן אשמאי ת״ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה: והדרת פני זקן. איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתיר את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמ׳ ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללב ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: לא תונו. אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד עבודה זרה ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה: כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחבירך: אני יי׳ אלהיכם. אלהיך ואלהיו אני: לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט ומהו משפט השנוי כאן היא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה. זו מדת הארץ: במשקל. כמשמעו: ובמשורה. היא מדת הלח והיבש: אבני צדק. הם המשקולות ששוקלין כנגדן: איפה. היא מדת היבש: הין. זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן. דבר אחר אני הבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינ׳ של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם: ואל בני ישראל תאמר. עונשין על האזהרות: מות יומת. בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן: עם הארץ. שבגינו נבראת הארץ שעתידין לירש את הארץ על ידי מצות הללו: אתן את פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: באיש. ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך. לפי שנאמ׳ מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מנין תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מנין תלמוד לומר בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי: אם העלם יעלימו. אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימה סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: ובמשפחתו. אר״ שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולן מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אותו. למה נאמר לפי שנ׳ במשפחה יכול יהיו כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין:

אבן עזרא וטעם להזכיר את שבתותי תשמורו בעבור המת שאין אבל בשבת. וטעם ומקדשי תיראו על הכהן הגדול שלא יהיה כשאר האבלי׳ וכן אזהרה על כל טמאי המקדש. וטעם אני יי׳ שאם לא ייראו ממקדשו ויתנו לו כבוד יענישם. וטעם להזכיר האובות וידעונים בעבור המת וכן כתוב בישעיה בעד החיים אל המתים: האובות. מגזרת וכאובות חדשים כי הם עיקר זאת האומנות: והידעוני. מגזרת דעת שיבקשו לדעת ה העתידות ׳ריקי מוח אמרו לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף לא אסרם הכתוב ואני אומר הפך דבריהם כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר והעד האלילים והפסילים ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות גמורות. וטעם אל תפנו לידע האומנות. וטעם אל תבקשו לשאול כשואל. וטעם אני יי׳ אלהיכם שלא תבקשו כי אם השם לבדו והנה הזכיר לטמאה כי נפש הפונה והמבקש טמאה היא כי איננה דבקה בשם. וטעם להזכיר מפני שיבה תקום בעבור המת כי הזקן קרוב למית כי גופו כמת נחשב והנה טעמו כל זקן וכל איש שיבה. וטעם ויראת מאלהיך שיעניגך בימי הזקנה: וכי יגור אתך גר. הזכירו אחר הזקן והטעם כאשר הזהרתיך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח כך אזהירך על הגר שאתה גדול מכחו או בעבור שאין לו כח שהוא בארצך ברשותך: ואהבת לו. מפורש. וטעם לא תעשו עול בעבור הגר כטעם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו וכן במדה שלא תעשה מרמה במדת האמות גם האמות משתנות ויתכן להיות פי׳ כמשפט הידוע בארץ: מאזני צדק אבני צדק. פירוש במשקל: איפת צדק. ביבש: והין צדק. בלח פי׳ במשורה. וטעם אני יי׳ אלהיכם אשר הוצאתי אתכם בעבור שהזכיר כי גרים הייתם בארץ מצרים על כן אתם חייבי׳ לשמור חקותי ומשפטי בלבבכם ועשיתם אותם. וטעם אני יי׳ שתרדפו אחרי החקות ששמתי בכם כי כלם צדק. וטעם וידבר יי׳ אל משה לאמר בעבור כי אלה המצות חיוב על כל ישר׳ ואין גר עמם על כן כתוב בתחלה אל כל עדת ישר׳ ועתה יחל להזכיר עונש הזנות על כל מי שהוא דר בארץ ישראל אזרח או גר תושב והחל מהקשה שבכלם והוא אשר יתן מזרעו למולך והטעם לשכב עם עובדת ע״ז. וטעם עם הארץ ארץ שהוא דר בה אזרח או גר וזה בפרהסיא: ואני אתן את פני באיש ההוא. אם היה בסתר וי״א כי טעמו להכרית זרעו: למען טמא את מקדשי. שהוא בתוך ארץ ישראל: ולחלל את שם קדשי. שישמעו הגוים והיה נראה לנו כי טעם באבן שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ודברי הקבלה נכונים והם אמת׳ ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי נ״ע כי פי׳ ובמשפחתו הדומה אליו ומי קביאנו בצרה הזאת רק פי׳ כמשמעו כי עם הארץ יעלימו עיניהם בעבור שהם ממשפחתו. וטעם

האבת ו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ בסדר אלה מסעי גבי פנו׳ ויחנו באבת: וכי יגור אתך ב׳ וסימ׳ ועשה פסח ליי׳. גר בארצכם: כאזרח ג׳ קמצין וסימ׳ כאזרח מכם. כאזרח בבני ישראל. ומתערה כאזרח רענן: במשפט ח׳ דגשים וסימ׳ לא תעשו עול במשפט. וחברו. ויגבה יי׳ צבאות. על כן לא יקומו רשעים. וידרך ענוים.

את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני יהוה: אל תפנו אל האבת ואל הידענים אל תבקשו לטמאה בהם אני יהוה אלהיכם: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני יהוה: ס וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו: כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים אני יהוה אלהיכם: לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה: מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים: ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם אני יהוה: פ

כ וידבר יהוה אל משה לאמר: ואל בני ישראל תאמר איש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יתן מזרעו למלך מות יומת עם הארץ ירגמהו באבן: ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי: ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא בתתו מזרעו למלך לבלתי המית אתו: ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו

ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יי׳: לא תתפנון בתר בידין וזכורו לא תתבעון לאסתאבא בהון אנא יי׳ אלהכון: מן קדם דסבר באוריתא תקום ותהדר אפי סבא ותדחל מאלהך אנא יי׳: וארי יתגייר עמכון גיורא בארעכון לא תונון יתיה: כיציבא מנכון יהי לכון גיורא דיתגייר עמכון ותרחים ליה כותך ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים אנא יי׳ אלהכון: לא תעבדון שקר בדין במשחתא במתקלא ובמכילתא: מאזנון דקשוט מתקלין דקשוט מכילן דקשוט והינן דקשוט יהון לכון אנא יי׳ אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים: ותטרון ית כל קימי וית כל דיני ותעבדון יתהון אנא יי׳:

ומליל יי׳ עם משה למימר: ולבני ישראל תימר גבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא דיתגיירון בישראל די יתן מזרעיה למולך אתקטלא יתקטיל עמא בית ישראל ירגמוניה באבנא: ואנא אתן ית רוגזי בגברא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה ארי מזרעיה יהב למולך בדיל לסאבא ית מקדשי ולאחלא ית שמא דקודשי: ואם מכבש יכבשון עמא בית ישראל ית עיניהון מן גברא ההוא בדיהב מזרעיה למולך בדיל דלא למקטל יתיה: ואשוי אנא ית רוגזי בגברא ההוא ובסעדוהי ואשיצי יתיה

שאת פני רשע לא טוב. שמח בחור בילדותך. וכל איוב דכו׳ בב״א על זה פקחת עיניך: במדה ג׳ דגשים וסימ׳ לא תעשו עול במשפט. אך רחוק יהיה. במדה הראשונה אמות עשרים. דד״ה. אנך. וס׳ בלשון תרגום תעברון רחיקן אריכין: במשקל ד׳ דגשים וסימ׳ לא תעשו עול במשפט. והשיבו לחמכם במשקל. לזהב במשקל מזקק. למזבח הנחשת: ואני אתן ב׳ וסימ׳ ואני אתן את שכרך. ואני אתן את פני באיש ההוא: באיש ח׳ קמצין וסימ׳ ויפצרו באיש בלוט. ויצו אבימלך. ואני אתן את פני. לא יאבה יי׳ סלח לו. ויחר אף דוד באיש מאד. והשמתיהו לאות ולמשלים. ושמתי אני את פני. מה לעשות לאיש: טמא ב׳ דגשים וס״מ טמא יטמאנו. למען טמא את:

אבן עזרא

וטעם ואת כל הזונים אחריו שאם לא יומת יזנו אחרים: והנפש אשר תפנה אל האובות. טעמו כאשר אכרית הנותן מזרעו למולך בסתר או בגלוי אם לא ימיתוהו עם הארץ כן אכרית הזונה מאחרי לפנות אל האובות ומצאנו נפשים גם כל נפש ארבעה עשר וכן והכרתי אותו: והתקדשתם כי אני ה' אלהיכם. קדש ונתתי לכם חקת לשמרם כדי לקדשכם ו וכבר הזכיר זה הכתו' והטעם להכנים את הגרים התושבים עם ישראל שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שדורו בארץ קדושה. והחל להזכיר עונש הכתובי' בתחלת הפרשה מהאב כאשר החל איש אמו ואביו ת תיראו. וטעם להזכיר האב קודם האם בעבור כבודו ואיננו כמו איש אמו ואביו תיראו כי לא יומת אם לא היה בר מצוה: אשר יקלל את אביו. מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו. וטעם אביו ואמו קלל כאומר תועבה גדולה עשה: דמיו בו. כמו דמו בראשו והנסקלים גם הנחנקים דמיהם בם וכלל אומר בכל המיתות כי צריכי' אנחנו למסורת אבותינו כי לא נוכל להוכיחם לאמיתם מהכתוב' גם כן לא נכתב בן כמה שנים יהיה בר מצוה ואחר כן הזכיר ואיש אשר ינאף את אשת איש כי אסורה היתה: וטעם אשר ינאף את אשת רעהו כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע: והנואפת. אם היתה אנוסה לא תקרא בשם הזה: ערות אביו גלה. דבר גדול עשה: כלתו' אשת בנו: תבל. פירושו תועבה עשו. אם השכב איננו אנוס: איש אשר יקח את אשה ואמה זמה היא. כטעם זנות במחשבה: ואתהן. זאת או זאת אם היתה האם אשתו תשרף הבת וכן הפך הדבר: ואת הבהמה תהרוגו. שלא תחטיא אחר ויש אומרי' להסתיר הקלון: לרבעה. שם הפעל ואם הוא בהרך כמו בשברי לכם כי משקלי שמות הפועלים הם' משתנים: ואיש אשר יקח את אחותו. במקום שאינם יודעים בו ואח"כ נודע הדבר. וטעם וראה את ערותה או ראה כמו אביו ואמו קלל וראה כמו גלה. וטעם והיא תראה' את ערותו שהסכימו שניהם על זה: חסד הוא. מגזרת פן יחסדך שומע וטעמו תוספת בזנות: ערות אחותו גלה. באונס: עונו ישא. לבדו. וטעם להזכיר אלה הדברי' באחות בעבור שגדלו יחד והם נערים משחקים וכל עת יתייחד עמה ולא הזכיר הכתו' עונש בת הבן או בת הבת כי סמך על תורה שבעל פה גם יתכן שלא הזכירה בעבור חוסר תאות האב כי הוא בא בימים בזמן שתהיה לו בת בוגרת ועל כן לא הזכיר הכתוב אם האב ואם האם כי הן זקנות: דוה. היא חולה בעבור הדם. וטעם מקורה הערה שעשה תועבה גדולה. וטעם והיא גלתה ברצונה כי אם היא אנוסה לבדו יכרת: וערות

רשי

לזנות אחרי המולך. לרבות שאר ע"ז שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתה: והתקדשתם. זו פרישות ע"ז: אביו ואמו קלל. לרבות לאחר מיתה: דמיו בו. זו סקילה וכן כל מקום שנ' דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ופשוטו של מקרא כמו דמו בנפשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: ואיש. פרט לקטן: אשר ינאף את אשת. פרט לאשת קטן ל' למדנו שאין לקטן קדושין ועל איזו אשת איש חייבתי לך: אשר ינאף את אשת רעהו. פרט לאשת גוי למדנו שאין קדושין לגוי: מות יומת הנואף והנואפת. כל מיתה האמורה בתורה סתם איננה אלא חנק: תבל עשו. גנאי. לשון אחר מבלבלין זרע האב בזרע הבן: משכבי אשה. מכניס כמכחול בשפופרת: ישרפו אותו ואתהן. אי אתה יכול לומר א' אשתו הראשונ' ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאסור שנשא חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרי' אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת: ואת הבהמה תהרוגו. אם אדם חטא בהמ' מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתו' תסקל קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם תקלה לחבירו לעבור עבירה כיוצא בדבר אתה אומ' אבד תאבדון את כל ה המקומו' הרי דברים קל וחומר ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת ת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המט' את חבירו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: חסד הוא. לשון ארמי חרפה חסודא ומדרשו אם תאמ' קין נשא אחותו חסד עשה המקום ל' לבנו' עולמו ממנו שנ' עולם חסד יבנה: הערה. גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו עשוה מגזרת לא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת אח והערה זו נחלקו בה רבותינו יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה: ועריות

מסורה

אני ה' מקדשכם ד' וסימ' נמסר בסדר כי תשא: ואת אמו ג' וסי' על כן יעזב איש. כי איש איש אשר יקלל. ואת אמו לא יברך: מות יומתו ג' וסימ' ואיש אשר ישכב את זכר. ואשה אשר תקרב אל כל בהמה. ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב. וסימ' דסמיך שניהם יומתו בשוא תחת הב"ם דשארא יומתו בפתח תחת הב"ם:

תורה

ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם: והנפש אשר תפנה אל האבת ואל הידענים לזנת אחריהם ונתתי את פני בנפש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו: והתקדשתם והייתם קדשים כי אני יהוה אלהיכם: ושמרתם את חקתי ועשיתם אתם אני יהוה מקדשכם: כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו: ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנאף והנאפת: ואיש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה מות יומתו שניהם דמיהם בם: ואיש אשר ישכב את כלתו מות יומתו שניהם תבל עשו דמיהם בם: ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם מות יומתו דמיהם בם: ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה הוא באש ישרפו אתו ואתהן ולא תהיה זמה בתוככם: ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת הבהמה תהרגו: ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אתה והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו דמיהם בם: ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חסד הוא ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחתו גלה עונו ישא: ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הערה והוא גלתה את מקור דמיה ונכרתו שניהם מקרב עמם:

תרגום אונקלוס

וית כל דטען בתרוהי למטעי בתר מולך מגו עמהון: ואנש די יתפני בתר בידין וזכורו למטעי בתריהון ואתן ית רוגזי באנשא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה: ותתקדשון ותהון קדישין ארי אנא יי אלהכון: ותטרון ית קימי ותעבדון יתהון אנא יי מקדשכון: ארי גבר גבר די ילוט ית אבוהי וית אמיה אתקטלא יתקטיל אבוהי ואמיה לט קטלא חייב: וגבר די יגוף ית אתת גבר די יגוף ית אתת חבריה אתקטלא יתקטיל גייפא וגייפתא: וגבר די ישכוב ית אתת אבוהי עריתא דאבוהי גלי אתקטלא יתקטלון תרויהון קטלא חייבין: וגבר די ישכוב ית כלתיה אתקטלא יתקטלון תרויהון תבלא עבדו קטלא חייבין: וגבר די ישכוב ית דכורא משכבי אתתא תועבתא עבדו תרויהון אתקטלא יתקטלון קטלא חייבין: וגבר די יסב ית אתתא וית אמה עיצת חטאין היא בנורא יוקדון יתיה ויתהן ולא תהי עיצת חטאין ביניכון: וגבר די יתן שכובתיה בבעירא אתקטלא יתקטיל וית בעירא תקטלון: ואתתא די תקרב לות כל בעירא למשלט בה ותקטול ית אתתא וית בעירא אתקטלא יתקטלון קטלא חייבין: וגבר די יסב ית אחתיה בת אבוהי או בת אמיה ויחזי ית עריתה והיא תחזי ית עריתיה קלנא הוא וישתיצון לעיני בני עמהון עריית אחתיה גלי חוביה יקביל: וגבר די ישכוב עם אתתא מסאבא ויגלי ית עריתה ית קלנה גלי והיא תגלי ית סואבת דמהא וישתיצון תרויהון מגו עמהון:

מסורה

משכבי ג' וסימ' כי עלית. ואיש אשר ישכב את זכר. ואת זכר לא תשכב משכבי אשה: ולא תהיה זמה ב' וסימ' ולא תהיה זמה בתוככם. וכשלו איש באחיו. עדת ה' כצאן. והיית רק למעלה. ולא תהיה זאת לכם לפוקה. לא תקום ולא תהיה. ולא תהיה בראשנה ובאחרנה. ולא תהיה להם לאיש מוכיח: בתוככם כולהון מ"ל בר מב' וסימ' הסרו את אלהי הנכר. ונאחזו בתוככם בארץ: בבהמה ד' רפין וסימ' נמסר בסדר נח וסדר צו: דוה ג' וסימ' ואיש אשר ישכב את אשה דוה. תורם כמו דוה. נתנני שוממה. ודין הוא חד מן י"ו פסוקי' דאית בהו את את את. וסימ' בבמ"ס רבת': מקורה ב' חד חס' וחד מ"ל וסימ' את מקורה הערה. והוכשתי את מקורה. קדמ' חס' ותני' מ"ל: הערה ג' וסימ' את מקורה הערה. כי את שארו הערה. התחת אשר הערה למות נפשו:

רשי: וערות אחות אמך. שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: אשר ישכב את דודתו. המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירי: ערירים. כתרגומו בלא ולד ודומה לו ואנכי הולך ערירי יש לו בנים [?] קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו ימותו אם יהיו לו בשעת עבירה לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו ערירי' יהיו ואם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: נדה היא. השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה ורבותינו דרשו לאסור הערא' בה כנדה שהערא' מפורשת בה את מקורה הערה: ואקוץ. לשון מאוס כמו קצתי בחיי שהוא קץ במזונו: והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה. אין צורך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין נשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר הבדלתי לכם לטמא. לאסור: ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכד נצר וחביריו. רבי אלעזר בן עזריה אומ' מניין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמי' להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכו' שמים: כי יהיה בהם אוב וגו'. כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתות שב' בהם כרת:

חסלת קדושים תהיו

(בגליון:) ערירים קרו' ערירים ימותו תרג' ערירים יהיו ואמ' והמת יהיה לו · בחקות ד' חס' בליש' וכל חקותיו דכו' · בבהמה ל' וכל קרי' חלוף כנוף ובבהמה · ידעני ג' חס' וא' מל' בליש' וכל ידעני' הידעני' דכו' חס'

אבן עזרא: וערות אחות אמך. טעמו כבר הזהרתי לא תגלה והנה המגלה את הערוה הערה מקורה: עונם ישאו. אם הדבר ברבונם לא הזכיר עונש אחות האב גם לא הזכיר כלל עונש שתי האחיות והמשכיל יבין גם דברי הקבלה אמת: את דודתו. היא אשת דודו: ערירים ימותו. אמרו הצדוקים שהוא כמו ערומים ופי' ימותו כמו יומתו ולא אמרו אמת והנכון שהוא כדברי המתרגם ארמית וכבר פירשתי כתבו את האיש הזה ערירי כי הוא כמו הולך ערירי. ואמ' על אשת אח נדה והטעם ראוי שירחיק ממנה וכן אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם והנה אין בעריות זכר נדה כי אם באשת אח והנדה אסורה גם תבא עת להיו' מותרת גם כן יתכן באשת האח כאשר אפרש בפרשת כי ישבו אחים יחדיו ואשר אמרו כאשר היא אחות האב אסורה כן אסור לאשה שתנשא לדודה לא זה הדרך כי העריו' הזכרו' הם המכריחים ואין מי יכריחם ואם בדרך שקול דעתם החסרה יראו לנו למה לא נקבל עדות שתים נשים ואם על הערכים תהיינה ארבעת נשים כמו שני עדים על כן אנחנו צריכים לקבלה: ושמרתם את כל חוקותי. שלא לעבור על אלה העריות: ואת כל משפטי. משפטי העונש. וטעם ולא תקיא הארץ ואפרש בפרשת וילך: ואקוץ בם. דרך משל כמו ותקצר נפשו. וטעם ארץ זבת חלב שאין כמוה: אשר הבדלתי אתכם מן העמים. באלה החקים ועוד שתבדילו בין הבהמה. וטעם הטהורה העשרה הנזכרים וכל האחרים טמאים. וטעם העוף הטמא הנזכר וכל האחרים טהורים. וטעם לטמא שתדעו שהוא טמא במחשבה ובדבור וכן תשקצו מן העוף על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ טהורה כי על זה התנאי ידור בתוככו ואם תשמרו כל אשר צויתי אתכם אז תהיו קדושים כי חייבים אתם ללכת אחרי כי קדוש אני. וטעם ואיש או אשה בעבור שאמר על האבו' לטמאה בהם אמר היו קדושים והמיתו אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני כי עד כה לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרהסיא. וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנ' ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה:

מסורה: ישאו ו' קמצין וסימ' וערות אחות אמך ואחות אביך. אשר ישכב את דדתו ערות דדו. כי עבדת הקדש עלהם. זהב ולבנה ישאו. הבה כלכותם ישאו. הלא אלה כלם עליו: ולא תקיא ב' וסימ' ולא תקיא אתכם הארץ. הארץ אתכם בטמאכם אתה: ולא תלכו ב' וסימ' ולא תלכו בחקת הגוי. ולא הלכו רומה:

תורה:

וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה כי את שארו הערה עונם ישאו: ואיש אשר ישכב את דדתו ערות דדו גלה חטאם ישאו ערירים ימתו: ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה הוא ערות אחיו גלה ערירים יהיו: ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה: ולא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקץ בם: ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אתה ארץ זבת חלב ודבש אני יהוה אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים: והבדלתם בין הבהמה הטהרה לטמאה ובין העוף הטמא לטהר ולא תשקצו את נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא: והייתם לי קדשים כי קדוש אני יהוה ואבדל אתכם מן העמים להיות לי: ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו באבן ירגמו אתם דמיהם בם:

(בגליון: ג' · ג' · ל' · ב' ומ"ל · ג' · ב' · ל' ל' · ל' וחס' · כולם מ"ל · ל' · ל' · ל' וחס' · ו' דגשי' · ל' · וכן כל מלעיל דכות' · ל' חס' בליש' · ג')

תרגום:

ועריית אחת אמך ואחת אבוך לא תגלי ארי ית קריביה גלי חוביהון יקבלון: וגבר די ישכוב עם אתת אח אבוהי עריתא דאח אבוהי גלי חובהון יקבלון דלא ולד ימותון: וגבר די יסב ית אתת אחוהי מרחקא היא עריתא דאחוהי גלי דלא ולד יהון: ותטרון ית כל קימי וית כל דיני ותעבדון יתהון ולא תרוקן יתכון ארעא די אנא מעיל יתכון תמן למיתב בה: ולא תהכון בנימוסי עממיא די אנא מגלי מן קדמיכון ארי ית כל אילין עבדו ורחיק מימרי יתהון: ואמרית לכון אתון תירתון ית ארעהון ואנא אתננה לכון למרת יתה ארע עבדא חלב ודבש אנא יי אלהכון די אפרשית יתכון מן עממיא: ותפרשון בין בעירא דכיא למסאבא ובין עופא מסאבא לדכיא ולא תשקצון ית נפשתכון בבעירא ובעופא ובכל די תרחיש ארעא די אפרשית לכון לסאבא: ותהון קדמי קדישין ארי קדיש אנא יי ואפרשית יתכון מן עממיא למהוי פלחין קדמי: וגבר או אתתא ארי יהי בהון בידין או זכורו איתקטלא יתקטלון באבנא ירגמון יתהון קטלא חייבין:

סד' ונג"ה מ' זהב' סימן

פרשה

פרשה

ויאמר יהוה אל משה אמר אל הכהנים בני אהרן ואמרת אלהם לנפש לא יטמא בעמיו: (כא) (בגליון: כו"ל חס' · ג')

ואמר יי למשה אימר לכהניא בני אהרן ותימר להון על מית לא יסתאב בעמיה:

מסורה: בחקת ה' חס' בליש' וסימ' ולא תלכו בחקת הגוי. ואינם עשים בחקתם. ובחקתיהם לא תלכו. אם בחקתי תלכו. חקת שמים. וכל חקתיו דכו': בבהמה ו' דגשי' וסימ' נבסר בסדר נח: ואבדל ב' חס' בליש' וסימ' ואבדל אתכם מן העמים דסוף קדשים. כי עונותיכם היו מבדלים. והוא חד מן מלין ביחידין חס' יוד וסימ' ואת הבית יקצע מבית סביב. ואיש כי יקדש את ביתו קדש. הקרב את קרבנו קערת כסף אחת. חגג ליי' אלהים כבוד בטרם יחשך ובטרם. מאחזתו ינחל את בניו. יקשוב וישמע לאחור. לא תירא כי יעשר איש. מריח מים יפרח. שודו עבר ולא יגעל תפלט פרתו. והוא ישקט ומי ירשע. ב' בו. בבלי דעת מלין יכבר. בצפעני יפרש: ידעני ה' חס' וסי' כי יהיה בהם אוב או ידעני. וחבר חבר. אשר הכרית את האבת ואת. ועשה אוב וידעונים. דמלכים [?]. וחברו דד"ה ועשה אוב וידעני:

אבן עזרא: אמור אל הכהנים. אחר שהזהיר ישראל ובני אהרן בכללם להיותם קדושים הזכיר בני אהרן שהם חייבים להשמר מדברים אחרים בעבור שהם משרתי השם ויתכן להיות פי' אמור אל הכהני' כל הפרשה הנזכרת כי התורה בידם: ואמרת אליהם. טעמו המצות שהם חייבים לשמרם לבדם: לנפש. הוא המת. מלת יטמא מבנין התפעל ודגשות הט"ת להתבלע הת"ו. וטעם בעמיו בכל ישראל שהם עמיו: כי

רשי: אמור אל הכהנים. אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים: בני אהרן. יכול חללים תלמוד לומר הכהנים. בני אהרן. אף בעלי מומין במשמע. בני אהרן. ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו. בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה: כי

אבן עזרא

כי אם לשארו הקרוב אליו. היה נראה לנו כי פירושו כמו איש איש אל כל שאר בשרו שם כלל ואחר כן פרט לאמו ולאביו וטעם בעל בעמיו שלא יטמא הבעל באשתו וכאשר ראינו שהעתיקו רבותינו כי יטמא לאשתו וסמו לשארו כדרך אסמכתא כאשר פירשתי במלת לעם נכרי ואמרו כי פי' בעל גדול שהעם ברשותו כמו בעליו אין עמו ובטל הפי' הראשון. וטעם להזכיר אמו קודם האב כי הזכר חי יותר מהנקבה ברוב: הקרובה אליו. להיותה אחותו מאב ואם והנה לא יטמא בעל בעמיו בכהנים או בישראלים חוץ מהנזכרים: להחלו. דגשות הלמ"ד להתבלע אחר והוא שם הפעל מבנין נפעל: לא יקרחה קרחה בראשם. על המת: ופאת זקנם. על המת כמנהג מקומו' בארץ כשדים והנה התברר פי' את פאת זקניך: וטעם שרטת אפי' אחת וכבר נזהרו ישראל על אלה. וטעם הזכירם כי ראש מוקרח וזקן מגולח ובשר שרוט לא ישרת לפני השם: ולא יחללו שם אלהיהם. פי' כי את אשי יי': אשה זונה. לא מצאנו על דרך הפשט בכל המקרא זונה כי אם כמשמעה גם כן ויתנו את הילד בזונה כאשר פירשתיו: וחללה. שאינה מפורסמת כזונה ולפי הפשט היה נרא' מדברי יחזקאל כי אלמנות כהן מותרו' לכהנים לכן דבר הקבלה הוא הנכון: וקדשתו. במחשבת ובדבור: לחם אלהיך. מאכל שהוא קרוב לשם: אני יי' מקדשכם. כלכם: כי תחל. לדעת רבים מגזרת תחלה ולפי דעתי מלשון חלול רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כמו לא יחל דברו ועל שני הפירושי' המלה היא מפעלי הכפל רק היא זרה ויתכן שתהיה זרה החל גם תחל שלא יתערבו עם טעם תחלה בעבור היות התי"ו קמוץ בקמץ קטן וכן לבלתי החל: ובת כהן. אם חללה עצמה בזנות בעבור שחללה כבוד אביה: באש תשרף. בעולה או ארוסה: את הבגדים. והם בגדי קדש: את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום. מזה הכתוב כלמוד מה שהעתיקו ח"ז במשפט האבלות: ועל כל נפשות מת לא יבא. גוף מת והגוף חסר כי מת שם התאר וכן ועשיר יענה עזו' ומאכלו בריאה תחסר ה'. וטעם לא יבא באהל או בבית ששם המת. וטעם לאביו ולאמו שהיא מצוה עליו לכבדם בחייהם ובמותם ואף כי לאחיו ולבנו: ומן המקדש לא יצא. אמרו המעתיקים אחר המת והוא הנכון ויש אומרים בשבעת ימי המלואים וזה לא יתכן כי כבר באר ומלא את ידו וגם יתכן שלא יצא מן המקדש כי אם לדבר מצוה: בבתוליה. יש שמות בלשון הקדש לא יפרדו לעולם כמו נעורים וזקונים וכלולים ובתולים ויש שמות בלשון הקדש שלא יתחברו כסף וטכס וזהב וברזל: אלמנה גרושה. כלל מכהן או מישראל: וחללה זונה. חסר וי"ו הדבק כמו שמש ירח עמד זבולה. וטעם להוסיף כי אם בתולה להזכיר אל עמיו כי הבתולה השבויה והמתייהדת אסורה לו: ולא

רשי

כי אם לשארו. אין שארו אלא אשתו: הקרובה. לרבות את הארוסה: אשר לא היתה לאיש. למשכב: לה יטמא. מצוה: לא יטמא בעל בעמיו להחלו. לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעוד' עמו וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאותה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו: לא יקרחה קרחה. על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש תלמוד לומר בראשם וילמדו ישרא' מכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראשו ומה להלן על מת אף כאן על מת: ופאת זקנם לא יגלחו. לפי שנאמ' בישראל לא תשחית יכול לקטו במלקט ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת. לפי שנאמר בישראל ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת תלמוד לומר לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתו' לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת: קדושים יהיו. על כרחם יקדישום ב"ד בכך: זונה. שנבעלה בעילת ישרא' האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר: חללה. שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרוש' מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה: וקדשתו. על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש: קדוש יהיה לך. נהוג בו קדש לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה: כי תחל לזנות. כשתתחלל על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל וזנתה או מן האירוסין או מן הנשואי' ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה: את אביה היא מחללת. חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזה ילד ארור שזה גדל: לא יפרע. לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום: ועל כל נפשות מת. באהל המת: נפשות מת. להביא רביעית דם מן המת שמטמא באהל: לאביו ולאמו לא יטמא. לא בא אלא להתיר לו מת מצוה: ומן המקדש לא יצא. אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש. שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל: חללה. שנולדה מפסולי כהונה: ולא

להחלו ה' מלין בטעמ' פ' סוף פסו' לא ישרתהו לעולם כי אם מרבות וכה' מקומות ישרתהו מאילה בתיבתו וסמ' להחלו. לדרתיכם דראשית עריסותיכם' מבועצותיהם דרושע' והאשתאלי בריש ד"ה. וקיתי לו. והמקף הוא מחברו בתיבה אחת וי"א בטעם לאתנחתא פ' האתנחתא לעולם לא ישרתנה כי אם מונח בר מן

תורה

כִּי אִם־לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו׃ וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא׃ לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ׃ לֹא־יִקְרְחָה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת׃ קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ׃ אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ כִּי־קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו׃ וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי־אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת אֶת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ ס וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו אֲשֶׁר־יוּצַק עַל־רֹאשׁוֹ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִלֵּא אֶת־יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת־הַבְּגָדִים אֶת־רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם׃ וְעַל כָּל־נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא׃ וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא וְלֹא יְחַלֵּל אֵת מִקְדַּשׁ אֱלֹהָיו כִּי נֵזֶר שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהָיו עָלָיו אֲנִי יְהוָה׃ וְהוּא אִשָּׁה בִבְתוּלֶיהָ יִקָּח׃ אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה אֶת־אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם־בְּתוּלָה מֵעַמָּיו יִקַּח אִשָּׁה׃

תרגום

אֱלָהֵן לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ לְאִמֵּיהּ וְלַאֲבוּהִי וְלִבְרֵיהּ וְלִבְרַתֵּיהּ וּלְאָחוּהִי׃ וְלַאֲחָתֵיהּ בְּתוּלְתָא דְּקָרִיבָא לֵיהּ דִּי לָא הֲוָת לִגְבַר לַהּ יִסְתָּאַב׃ לָא יִסְתָּאַב רַבָּא בְּעַמֵּיהּ לְאַחָלוּתֵיהּ׃ לָא יְמָרְטוּן מְרַט בְּרֵישֵׁיהוֹן וּפָאתָא דְּדִקְנֵיהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּבִבְשַׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל׃ קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן וְלָא יְחַלּוּן שְׁמָא דֶּאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי יָת קֻרְבָּנַיָּא דַּייָ קֻרְבַּן אֱלָהֲהוֹן אִנּוּן מְקָרְבִין וִיהוֹן קַדִּישִׁין׃ אִתְּתָא מְטָעְיָא וּמְחַלְּלָא לָא יִסְּבוּן וְאִתְּתָא דִּמְתָרְכָא מִבַּעְלַהּ לָא יִסְּבוּן אֲרֵי קַדִּישׁ הוּא קֳדָם אֱלָהֵיהּ׃ וּתְקַדְּשִׁנֵּיהּ אֲרֵי יָת קֻרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרֵיב קַדִּישׁ יְהֵא לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ וּבַת גְּבַר כָּהֵן אֲרֵי תִתַּחֵל לְמִטְעֵי מִקְּדוּשַּׁת אֲבוּהָא הִיא מִתַּחֲלָא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ וְכַהֲנָא דְּיִתְרַבָּא מֵאֲחוֹהִי דְּיִתָּרַק עַל רֵישֵׁיהּ מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְדִיקָרֵיב יָת קֻרְבָּנֵיהּ לְמִלְבַּשׁ יָת לְבוּשַׁיָּא יָת רֵישֵׁיהּ לָא יְרַבֵּי פֵרוּעַ וּלְבוּשׁוֹהִי לָא יְבַזַּע׃ וְעַל כָּל נַפְשַׁת מִיתָא לָא יֵעוֹל לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ לָא יִסְתָּאַב׃ וּמִן מַקְדְּשָׁא לָא יִפּוֹק וְלָא יַחֵל יָת מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהֵיהּ אֲרֵי כְּלִיל מְשַׁח רְבוּת אֱלָהֵיהּ עֲלוֹהִי אֲנָא יְיָ׃ וְהוּא אִתְּתָא בִּבְתוּלָהָא יִסַּב׃ אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וְחַלִּילָא מְטָעְיָא יָת אִלֵּין לָא יִסַּב אֱלָהֵן בְּתוּלְתָּא מֵעַמֵּיהּ יִסַּב אִתְּתָא׃

י"א מקומות ששרתנה מאילא על פי המסרה והיא דומה לטפחא שנוטה לצד ימין וחסי' ימיני טפחה שמים וסימ' הי"א מקומות נמסר בסדר פנחס. ועיין בשער הנגינות: יקרחה חד מן י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרי' וי"ו נמסר במסרא רבתא: אשי ט' כתיב י' נמסר בסדר צו: זנה ג' חס' וסימ' אשה זנה וחללה. אלמנה וגרושה וחללה. את צעה זנה: יקחו י' בקרי' וקמצין וסימ' אשה זונה וחללה' ב' בו. ובליעל כקוץ מונד. אהליהם וצאנם יקחו. ונחלת עריצים משדי יקחו. קשר נביאיה בתוכה. והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו. ומבניך אשר יצאו דמלכים. וחברו דישעיה. בניך ובנותיך יקחו: קדש י"ג חס' נמסר בסדר תצוה: הגדול ח' מלאים נמסר בסדר נח: וקדשהו ב' א' ר"פ. וא' ס"פ וסימ' וקדשתו כי את לחם. הגבל את ההר וקדשתו: והכהן הגדול ב' דסמי' וסימ' והכהן הגדול מאחיו. ויעל סופר המלך: והכהן ג' ר"פ וסימ' המשיח. הגדול. המקריב. וא' הכהן המחטא אותה: יוצק ב' ומל' וסימ' והכהן הגדול מאחיו. נהר יוצק יסודם: ללבש ב' וחס' וסימ' ובגד ללבש. ומלא את ידו ללבש את הבגדים: יפרע חד מן א"ב מן חד חד זקף קמץ וסימ' נמסר בריש ויקרא: והוא ל"ג ר"פ נמסר במסרא רבתא:

לא יחלל זרעו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: לחם אלהיו. מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם כמו עבד לחם רב: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך: חרום. שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע. שאחת מאיבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו ארוכה מחברתה: או גבן. שורי"צלש בלעז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק. שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל"א כמו הנוטה כדוק: או תבלול. דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן המשוך מן הלבן ופוסק בסירה שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרונ"לא והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגו' תבלול חיליז לשון חלזון שהו' דומה לתולעת אותו החו' וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב: גרב וילפת. מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ: ילפת. היא חזזית המצרית ולמ' נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המית' והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקו' אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר בגרב ובחרס כשסמוך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות: מרוח אשך. לפי התרגום מריס פחדין שפחדיו מרוכסין שבבים שלו כתותין פחדין כמו גידי פחדי ישורגנו: כל אשר בו מום. לרבות שאר מומין: מום בו. בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר: לחם אלהיו. כל מאכל קרוי לחם: מקדשי הקדשים. אלו קדשי הקדשים: ומן הקדשים יאכל. אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשי' יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשי' קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשים קלים כך מפורש בזבחים: אך אל הפרכת. להזות שבע הזאות שעל הפרכת: ואל המזבח. החיצון ושניהם הוזכרו ליכתב ומפורש בתורת כהנים: ולא יחלל את מקדשי. שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: וידבר משה. המצוה הזאת: אל אהרן וגו' ואל בני ישראל. להזהיר בית דין על הכהני': וינזרו. אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מאחרי נזורו אחור יפרשו מן הקדשי' בימי טומאתן. דבר אחר וינזרו מקדשי בני ישר' אשר הם מקדישי' לי: ולא יחללו את שם קדשי. סרס המקרא ודרשהו. אשר הם מקדישים לי. לרבות קדשי כהנים עצמן: כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה ואי אפשר לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בתורת כהנים וכי יש נוגע חייב אם כן מה ת"ל יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבין עליו משום טומאה אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר דרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו': וטומאתו עליו. וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתו' מדבר על כרחך ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתיישב במקום אחר ת"ל אני ה' בכל מקום אני: בכל

שרוע ב' ומל' וסימ' או חרם או שרוע. שור ושה שרוע: או גבן ג' פסוקים אית כהון ו' מלין דמין לא נסבין וי"ו וקדמ' ר"פ וסימ' נמכר בכדר משפטים: מקדשי הקדשים ד' בליש' וסי' לחם אלהיו מקדשי הקדשים. לשכית הצפון. לשכות הדרום. ב' כנ. ולגשת על כל קדשי. אל קדשי הקדשים:

ולא יחלל זרעו בעמיו כי אני יהוה מקדשו: ס וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך לדרתם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור או פסח או חרם או שרוע: או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד: או גבן או דק או תבלל בעינו או גרב או ילפת או מרוח אשך: כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את אשי יהוה מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב: לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל: אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו ולא יחלל את מקדשי כי אני יהוה מקדשם: וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל: פ

כב וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדשים לי אני יהוה: אמר אלהם לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ליהוה וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני יהוה:

ולא יחל זרעיה בעמיה ארי אנא יי מקדשיה: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן למימר גבר מבנך לדריהון די יהא ביה מומא לא יקרב לקרבא קורבן אלהיה: ארי כל גבר די ביה מומא לא יקרב גבר עויר או חגיר או חרים או שריע: או גבר די יהי ביה תבר ריגלא או תבר ידא: או גבין או דוקא או חיליז בעיניה או גרבן או חזזן או מריס פחדין: כל גבר די ביה מומא מזרעא דאהרן כהנא לא יקרב לקרבא ית קורבניא דיי מומא ביה ית קורבן אלהיה לא יקרב לקרבא: קורבן אלהיה מקודשי קודשיא ומן קודשיא ייכול: ברם לפרוכתא לא ייעול ולמדבחא לא יקרב ארי מומא ביה ולא יחל ית מקדשי ארי אנא יי מקדשהון: ומליל משה עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי ויפרשון מקודשיא דבני ישראל ולא יחלון ית שמא דקודשי די אינון מקדישין קדמי אנא יי: אימר להון לדריכון כל גבר די יקרב מכל בניכון לקודשיא די יקדשון בני ישראל קדם יי וסאובתיה עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מן קדמי אנא יי:

אבן עזרא

ולא יחלל זרעו. פי' אלמנה וגרושה בעתר כי את כל אלה לא יקח בגלוי ואחר שהזכיר קדושת הכהנים החל להזכיר המומין: לחם אלהיו. והוא קרבן המזבח ואלה הכהנים הדיוטים על כן אמר כל מי שהוא מזרע אהרן הכהן: חרום. הפך שרוע והנה חרום מגזרת חרם: שרוע. מגזרת מהשתרע: או גבן. קרוב מגזרת הריס גבנונים והנו"ן שרש והוא שם התאר וכן דק והוא כמשמעו להיות דק קצר קומה: תבלול בעינו. יש אומרי' מגזרת תבל שהו השחתה ויש אומרים מגזרת בלולה בשמן והתי"ו על שני הפירושים נוסף גם גרב בעין על דעת רבי' כן. ילפת. כטעם דבק מגזרת וילפות שמשון ויש אומרי' שהוא מגזרת ויחרד האיש וילפת והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר: מרוח. שם התאר מגזרת רוח: אשך. הביצה ואחר שפרט אמר כלל כל איש אשר בו מום. וטעם מום בו כמו אביו ואמו קלל: לחם אלהיו. לחם הפנים והאשם והחטאת שהם קדש הקדשים כנגד השלמים כי גם השלמים קדש: ומן הקדשים. המעשר והבכור: אך אל הפרכת לא יבא. להיותו כהן גדול גם אל המזבח לא יקרב. וטעם אל כל בני ישראל שלא יזבח להם שלמים בעלי מום לולי הקבלה ובעבו' שהזכי' כי בעל מום יאכל קדש הזהיר שיהיה האוכל טהור: וינזרו. כמו והזרתם והוא מבנין נפעל והטע' ירחקו ויבדלו מגזרת נזיר: ולא יחללו. מושכת עצמו ואח' עמו וכן הוא ולא יחללו את שם קדשי ולא יחללו אשר הם מקדישים לי. וטעם אני יי'. קדוש. וטעם מלפני אני יי' כי אחר שיכרת מלפני השם לא יעמד כאשר פירשתי בסוד השם. עד

יאכל י"ג בקרי' וסימ' לחם אלהיו מקדשי. מחרצנים. מיין ושכר יזיר. מהת לאחר מגם. חמאה ודבש יאכל. והיה מרוב עשות תניינ' דפסו'. חציו שרף במו אש. לא יבנו ואחר ישב. אשר קצירו רעב יאכל. הנהנא בהמות אשר עשיתי. גם כל ימיו בחשך יאכל. מהוקה שנת העוכר. אזרעה ואחר יאכל: מלפני י"ב וסימ' ואקברה מתי. לקבר את מתי. ונכרתה הנפש. לא יכרת לך איש דמלכים. וחברו דד"ה. כי נכנע אחאב קדמ' דפסו'. ויהי כחול זרעך. כי רוח מלפני יעטף. כי עיני על דרכיהם. אם ימושו החקים. ולכהנים הלוים לא. ויצאו מלאכים מלפני:

אבן זרא

עד אשר יטהר · ימי טהרתו׃ אשר יטמא לו · בשבילו כמו אמרי לי אחי הוא כל אלה הנזכרים יטמאו עד הערב׃ ובא השמש וטהר · ידוע כי וטהר שב אל הטמא כמו וכפר עליה הכהן וטהרה כי אין בפסוק זכר יום רק חז״ל העתיקו אפילו שיבא השמש לא יאכל עד סור האור ושמו זה הפסוק לאסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי על כן אמרו טהר יומא׃ כי לחמו · מאכלו וכבר פירשתיו וריקי מוח יפרשו הפסוק שהוא בספר יחזקאל והוא כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות אח הבל כי הנה בתורה כתוב כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם שאם יאכל לא יטמא׃ ושמרו את משמרתי · רמז למקדש על כן ולא ישאו עליו חטא ומתו בו׃ וכל זר · שאינו מזרע אהרן׃ הם יאכלו בלחמו · זכרי׳ ונקבו׳׃ בתרומת הקדשי׳ · השוק והחזה׃ מלחם אביה תאכל · כמו בראשונה׃ וכל זר לא יאכל בו · על כן אם יש לה ובעבורו לא תאכל היא׃ ונתן לכהן את הקדש · טעמו עם הקדש או תהיה מלת ונתן לכהן מוסבת עצמ׳ ואחרת עמה וכן פירושו ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי שאין צורך בעבור מלת עליו׃ והשיאו אותם · פעל יוצא לשנים פעולי׳ והטעם שיזהירום ויורום עד שלא ישגו ואחרי שהזכיר קדשי בני ישראל הזהיר שלא יביאו הקדשים מבעלי המומין׃ וטעם ומן הגר כי משפט אחד לנודר ולמתנדב לישראל ולגר כי כן כתו׳ וחכמי׳ הפרישו בין נדר ובין נדבה וכל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר · וכל קרבן שעלה כלו על המזבח אין ראוי להיותו בלא מום׃ לפלא

איש ירפ כהורה וב׳ באיוב וסי׳ נמסר בריש איוב׃ טמא ד׳ וסי׳ והנגע בכל טמא נפש · כי איש טמא שפתים ב׳ בו · אם יגע טמא נפש בכל׃ באדם ד׳ רפ׳ ונמסר בסדר הזריע׃ רחיצה בשרו ד׳ חס׳ את נמסר בסדר מצורע׃ ובא יו רפ נמסר בישעיה סימן נ״ט גבי פסוק ובא ל ציון גואל׃ בלחמו ג׳ וסי׳ הם יאכלו בלחמו · קרבנו נודר ·

איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר והנגע בכל טמא נפש או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע׃ או איש אשר יגע בכל שרץ אשר יטמא לו או באדם אשר יטמא לו לכל טמאתו׃ נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים׃ ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא׃ נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אני יהוה׃ ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללהו אני יהוה מקדשם׃ וכל זר לא יאכל קדש תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש׃ וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו׃ ובת כהן כי תהיה לאיש זר הוא בתרומת הקדשים לא תאכל׃ ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל וכל זר לא יאכל בו׃ ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן את הקדש׃ ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו ליהוה׃ והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם כי אני יהוה מקדשם׃

וידבר יהוה אל משה לאמר׃ דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אלהם איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו ליהוה לעלה׃ לרצנכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים׃ כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם׃ ואיש כי יקריב זבח שלמים ליהוה ל

גבר גבר מזרעא דאהרן והוא סגיר או דאיב בקודשיא לא ייכול עד די ידכי ודיקרב בכל טמא נפשא או גבר די תפוק מניה שכבת זרעא׃ או גבר די יקרב בכל ריחשא די יסתאב ליה או באנשא די יסתאב ליה לכל סאובתיה׃ אנש די יקרב ביה ויהי מסאב עד רמשא ולא ייכול מן קודשיא אלהן אסחי בשריה במיא׃ ובמיעל שמשא וידכי ובתר כן ייכול מן קודשיא ארי לחמיה הוא׃ נבילא ותבירא לא ייכול לאסתאבא בה אנא יי׃ ויטרון ית מטרת מימרי ולא יקבלון עלוהי חובא וימותון ביה ארי יחלוניה אנא יי מקדשהון׃ וכל חילוני לא ייכול קודשא תותבא דכהנא ואגירא לא ייכול קודשא׃ וכהנא ארי יקני נפש קנין כספיה הוא ייכול ביה ודיליד ביתיה אינון ייכלון בלחמיה׃ ובת כהנא ארי תהי לגבר חילוני היא באפרשות קודשיא לא תיכול׃ ובת כהנא ארי תהי ארמלא ומתרכא ובר לית לה ותתוב לבית אבוהא כרביותהא מלחמא דאבוהא תיכול וכל חילוני לא ייכול ביה׃ וגבר ארי ייכול קודשא בשלו ויוסף חומשיה עלוהי ויתן לכהנא ית קודשא׃ ולא יחלון ית קודשיא דבני ישראל ית די יפרשון קדם יי׃ ויקבלון עליהון עויין וחובין במיכלהון בסואבא ית קודשיהון ארי אנא יי מקדשהון׃

ומליל יי עם משה למימר׃ מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון גבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא בישראל די יקריב קורבניה לכל נדריהון ולכל נדבתהון די יקרבון קדם יי לעלתא׃ לרעוא לכון שלים דכורא בתורא באימריא ובעזיא׃ כל די ביה מומא לא תקרבון ארי לא לרעוא יהי לכון׃ וגבר ארי יקריב ניכסת קודשיא קדם יי

מסורה

נשחיתה עץ׃ חמשיתו ב׳ חס׳ יוד קדמ׳ וסימ׳ ויסף חמישתו עליו · כי יגאל ממעשרו · וחד חמשתו וחמשתו יסף עליו׃ והשיאו ב׳ וסימ׳ והשיאו אותם עון אשמה · והשיאו אתו כל ישראל׃ באכלם ב׳ וסימ׳ באכלם את קדשיהם · באגלם מעבור הארץ׃ אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסימ׳ אך אל הפרכת לא יבא · ושמרו את משמרתי · והשיאו אתם עון · וגם את שבתתי נתתי׃ לרצנכם ד׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בסדר קדשים׃

רשי

בכל טמא נפש · במי שנטמא במת׃ בכל שרץ אשר יטמא לו · בשיעור הראוי לטמא בכעדשה׃ או באדם · במת אשר יטמא לו בשיעורו לטמא וזהו כזית׃ לכל טומאתו · לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת׃ נפש אשר תגע בו · באחד מן הטמאים הללו׃ ואחר יאכל מן הקדשי׳ · נדרש ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש׃ מן הקדשים · ולא כל הקדשי׳׃ נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה · לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפ׳ יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה׃ ושמרו את משמרתי · מלאכול תרומ׳ בטומאת הגוף׃ ומתו בו · למדנו שהיא מיתה בידי שמים׃ לא יאכל קדש · בתרומה הכתו׳ מדבר שכל הענין דבר בה׃ תושב כהן ושכיר · תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבוק ואיזהו תושב זה נרצע שהו׳ קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתו׳ ולמדך כאן שאי׳ גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו׃ וכהן כי יקנה נפש · עבד כנעני שקנוי לגופו׃ ויליד ביתו · אלו בני השפחו׳ ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו׳ בספרי׃ לאיש זר · ללוי וישראל׃ אלמנה וגרושה · מן האיש הזר׃ וזרע אין לה · ממנו׃ ושבה · הא אם יש לה זרע ממנו אסור׳ בתרומ׳ כל זמן שהזרע קיים׃ וכל זר לא יאכל בו · לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומ׳ זרות אמרתי לך ולא אנינו׳׃ כי יאכל קדש · תרומ׳׃ ונתן לכהן את הקד׳ · דבר הראוי להיו׳ קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה׃ ולא יחללו וגו׳ · להאכילם לזרים׃ והשיאו אותם · את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ואסרו עליהן ואונקלוס תרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן׃ והשיאו אותם · זה אחד מג׳ אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו וכן ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי׃ נדריהם · הרי עלי׃ נדבותם · הרי זו׃ לרצונכם · הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיימנט בלע״ז ואיזהו הראוי לרצון · תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר׃ לפלא

לפלא. לפרש: עורת. שם התאר לעין ואת כי שבור ביד וחרוץ ברגל וחרוץ מגזרת כן משפטיך אתה חרצת כמו גזור: יבלת. כמו תבלול וכללו של דבר אכחנו כסמוך על הקבלה ולא כשען על דעתנו החסרה: לא תקריבו אלה ליי'. לפלא נדר ולא יקח מאלה האמורים: שרוע. כראשון. וקלוט הפכו והוא מגזרת עיר מקלט: ומעוך. מגזרת מעכו שדיהן: וכתות. מגזרת ואכות אותו טחון ושניהם בביצים: ונתוק. מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת: ובארצכם לא תעשו. לשנות מעשה השם: ומיד בן נכר. שלא יחשוב בלבו הואיל והוא קרבן בן נכר לא אחוש להקריבו: משחתם. המ"ם נוסף והתי"ו שרש מגזרת השחתה ומ"ם להיות להם משחתם שרש והתי"ו נוסף: ירצו. מבנין נפעל ואח' שהזכיר לא ירצו הזכיר כי כל קרבן שיקרב קודם יום השמיני גם הוא לא ירצה: שור או כשב או עז. נקראים על שם שופם כמו ובגדי ערומי' תפשיט ומת המת כי יפול הנופל או הטעם זכר המין. וטעם ומיום השמיני כמו הנמול עד המרובע: והלאה. אחריו והעד חן יהונתן: ושור או שה. פירשתיו והמצוה על זכר ונקבה. וטעם וכי תזבחו זבח תודה שיאכל ביום אחד בעבור שהזכיר ושור או שה שלא ישחט ביום אחד והוסיף על הפרש' הכתוב' בצו את אהרן מלת לרצונכם. וטעם אני יי' להיות התודה שלימה: ושמרתם מצותי. בלב: ועשיתם אותם אני יי' שאחקור מה שיש בלב ואראה כל הנעשוי. וטעם לא תחללו את שם קדשי עם בני אהרן ידבר כי הפרשה דבקה והם המצווים שלא ישחטו להם או לישראל אם ובן ביום אחד גם יתכן שמצות וכי תזבחו זבח תודה לכהנים והעד שהחל בפרשה אחרי כן דבר אל בני ישראל ועד שני ונקדשתי בתוך בני ישראל: המוציא אתכם. ובסוף אני יי' שהוא הדבור הראשון והוא ע. עיקר כל המצות. ואחר שהזכיר קדשי בני ישראל הזכיר הימים שיקריבו בהם העולות והחל מהשבת: וטעם אלה הם מועדי בעבור היות שבתות רבות בשנה: בכל

לפלא נדר. להפריש בדיבורו: עורת. שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת: או שבור. לא יהיה: חרוץ. ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או כשנפגמה: יבלת. ורוא"ה בלע"ז: גרב. מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו וילפות שמשון שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו. שלשה פעמי' להזהיר על הקדשן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן: ואשה לא תתנו. אזהרת הקטרתן: שרוע. אבר גדול מחבירו: קלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אותו. לבדק הבית: ולנדר. למזבח: לא ירצה. אי זה הקדש בא לרצות הוי אומ' זה הקדש המזבח: ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בביצים או בגיד: מעוך. ביציו מעוכין ביד: כתות. כתושי' יותר ממעוך: נתוק. תלושין ביד עד שנפסקו חוטי' שתלויי' בהן אבל כתונין הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות. כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך. תרגום ודמרים זהו לשונו בארמית לשון כתיש. וכתו' תרגומו ודרסים כמו הבית הגדול רסיסים בקיעות דקו' וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו. דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: ומיד בן נכר. גוי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואף על פי שלא נאסרו בעלי מומין לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמ' שבשדות אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבוה אבל תמימה תקבלו מהם לכך נאמ' למעלה איש איש לרבות את הגוים שנודרים נדרי' ונדבות כישראל: משחתם. חבולהון: לא ירצו לכם. לכפר עליכם: כי יולד. פרט ליוצא דופן: אותו ואת בנו. נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרי' ומות' לשחוט האב והבן: אותו ואת בנו. אף בנו ואותו במשמע: לרצונכם תזבחו. תחלת זביחתכם הזהרו שתהיו לרצון לכם ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון. דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשי' ואע"פי שפרט לנאכלים לשני ימים חזר ופרט בנאכלין ליום אח' שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: ביו' ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתו' ובשר זבח תודת שלמיו וגו': אני יי'. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: ושמרתם. זו המשנה: ועשיתם. זה המעשה: ולא תחללו. לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה תלמוד לומר ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד תלמוד לומר בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור על מנת למות שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושין לו נס שכך מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנ' והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו' מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו': המוציא אתכם. על מנת כן: אני יי'. נאמן לשלם שכר: דבר אל בני ישראל. מועדי יי'. עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם שמעברין את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלם: ששת ימים. מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאלו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות: אלה

זבח שלמים ו' בתורה נמסר בויקרא: ושור ה' ג' מנהון ר"פ נמסר בריש סדר שמיני: ולנדר ה' קמצי' בליש' וסימ' ונדר אלמנה וגרושה' כי נדר נדר עבדך' ולנדר לא ירצה. ונדרו נדר ליי' ושלמו' כל נדר וכל שבועת. וסימ' בלשון ארמי. נדרא דארמלתא שלם עבדא ולא אתקבל: זבח ב' וסימ' וכי תזבחו זבח

לפלא־נדר או לנדבה בבקר או בצאן תמים יהיה לרצון כל־מום לא יהיה־בו: עורת או שבור או־חרוץ או־יבלת או גרב או ילפת לא־תקריבו אלה ליהוה ואשה לא־תתנו מהם על־המזבח ליהוה: ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אתו ולנדר לא ירצה: ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו ליהוה ובארצכם לא תעשו: ומיד בן־נכר לא תקריבו את־לחם אלהיכם מכל־אלה כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם: ס

וידבר יהוה אל־משה לאמר: שור או־כשב או־עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ליהוה: ושור או־שה אתו ואת־בנו לא תשחטו ביום אחד: וכי־תזבחו זבח־תודה ליהוה לרצנכם תזבחו: ביום ההוא יאכל לא־תותירו ממנו עד־בקר אני יהוה: ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני יהוה: ולא תחללו את־שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני יהוה מקדשכם: המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה: פ

כג וידבר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם מועדי יהוה אשר־תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי: ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא־קדש כל־מלאכה לא תעשו שבת הוא ליהוה

לפרשא־נדרא או לנדבתא בתורי או בענא שלים יהי לרעוא כל־מומא לא יהי־ביה: עויר או תביר או־פסיק או־יבלן או גרבן או חזזן לא־תקרבון אילין קדם־יי וקורבנא לא־תתנון מנהון על־מדבחא קדם־יי: ותור ואימר יתיר וחסיר נדבתא תעביד יתיה ולנדרא לא יהי לרעוא: ודימרים ודירסים ודישליף ודיגזיר לא תקרבון קדם־יי ובארעכון לא תעבדון: ומן בר־עממיא לא תקרבון ית־קורבן אלהכון מכל־אילין ארי חבולהון בהון מומא בהון לא לרעוא יהון לכון:

ומליל יי עם־משה למימר: תור או־אימר או־עזא ארי יתיליד ויהי שבעא יומין בתר אמיה ומיומא תמינאה ולהלא יתרעי לקרבא קורבנא קדם־יי: ותורא או שיתא לה ולברה לא־תכסון ביומא חד: וארי־תיכסון נכסת־תודתא קדם־יי לרעוא לכון תכסון: ביומא ההוא יתאכיל לא תשארון מניה עד־צפרא אנא יי: ותטרון פקודי ותעבדון יתהון אנא יי: ולא תחלון ית־שמא דקודשי ואתקדש בגו בני ישראל אנא יי מקדשכון: דאפיק יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלהא אנא יי:

ומליל יי עם־משה למימר: מליל עם־בני ישראל ותימר להון מועדיא דיי די־תערעון יתהון מערעי קדיש אילין אינון מועדי: שיתא יומין תתעביד עיבידתא וביומא שביעאה שבא שבתא מערע־קדיש כל־עיבידא לא תעבדון שבתא היא קדם יי

תודה. זבח שלמים: אני יי' ב' ס"פ בספרא וסימ' נמסר בסדר אחרי מות: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם י"ג בתורה נמסר בסדר ויקרא: תעשה ו' וסימ' נמסר בסדר תרומה:

רשי

אלה מועדי ה'. למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש: בין הערבים. משש שעות ולמעלה: פסח לה'. הקרבת קרבן ששמו פסח: והקרבתם אשה וגו'. הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה'. מכל מקו' אם אין פרים הבא אילים אין פרים ואילים הבא כבשים: שבעת ימים. כל מקו' שנא' שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטיינא בלע"ז וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת: מלאכת עבודה. אפי' מלאכו' החשובות לכם עבוד' וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגו' דבר האבד כך הבנתי מתורת כ כהני' דקתני יכול אף חולו של מועד יהא א אסור במלאכת עבודה וכו': ראשית קצירכם. שתהא ראשונה לקציר: עומר. עשירית האיפה כך הית' שמה כמו וימדו בעומר: והניף. כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים: לרצונכם. אם תקריבו כמשפט זה יהי לרצון לכם: ממחרת השבת. ממחרת יום טוב הראשו' של פסח שאם אתה אומר שבת ב בראשי' אי אתה יודע איזהו: ועשיתם כבש. חובה לעומר הוא בא: ומנחתו. מנחת נסכיו: שני עשרונים. כפולה היתה: ונסכו יין רביעית ההין. אף על פי שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים: קלי

אבן עזרא

בכל מושבותיכם. בארצכם וחוץ מארצכם בבית ובדרך. וטעם שבת היא לה' פירשתיו. ואחר כן הזכיר המועדים ואמר בשבת אלה הם מועדי ובמועדים אמר במועדם והטעם באי זה יום שיהיה מהשבוע והנה אני נותן לך כלל בדברי המועדים כי בזמן שבית המקדש קיים היו המועדים נמסרים לבית דין הלא תראה כי אמר על פסח חזקיהו ויועץ המלך ואחר שקבעו ראש חדש ניסן עבר השנה ובזה תפשוהו חכמי' ז"ל כי היה ראוי שלא יעבר ניסן בניסן והמעתיקים אמרו כי בית דין היה מסתכל בדברים רבים בקביעות השנה ואמרו על רבי עקיבא שקבע שתי שנים מעוברות שנה אחר שנה לפי צורך השעה ואין בכל המקרא ראיה איך היו ישראל קובעים החדשים והמועדים ומה שאמר הגאון כי על חשבון העיבור היו נסמכים איננו אמת כי במשנה גם בתלמוד ראיות שהיה פסח בבה"ו גם שני מעשיות שם ועבור השנים קרוב מתוספת שנת ה החמה על הלבנה ואיננו על דרך הקדמונים ותחלת החשבון וי"ד פי' שיש עם לבהר"ד ל"ח תתע"ו יבא המולד וי"ד כי שנה נוספה להחל מחשבון בהר"ד בעבור חמש' הימים שהיו קודם בריאת האדם ויום בשנ' חשוב שנה וזה לא יזיק על כן לא תוכל לקחת תוספת שנה נוספה כי לא היתה והנה העבור אחר שנה וחצי שנה והעבור בנוי על המהלך התיכון על כן אמרו פעמי' שבא בארוכה ובקצרה ואין הקביעו' רודף אחר ראית הלבנ' בירושלם או בקצה מזרח או במערב כלל והעד מקום המחברת התיכונה כי הנה היא על ירושלם ועוד שראינו פעמים רבות הלבנה בחדש ניסן בליל שני וכן היתה נראית בכל העולם וקביעות ה החדש היה ליל שלישי וכן ארע לשלשה חדשים קודם ניסן וזה נתקן בשנת גטר"ד בעבור הדחיה גם פעמי' היה הקביעות בתשרי יום חמישי ולא נראית הלבנה בליל שבת והיה האויר זך וזה יקרה בכל שנה שהמולד קרוב מחצי היום והיתה הלבנה בחצי בגלגל הגבוה גם אין הקביעות בנוי על עת התחברות המאורות אפי' במהלך האמצעי כי הנה בטו"ד גם בטר"ד יוכיחו ולולי שלא אאריך הייתי מפרש סוד העיבור וסוד ההלכה האמורה שהוא מולד קודם חצו' והכלל שחז"ל העתיקו לנו שנסמוך על העיבור בגלות וכן קבלנו מפי נביאים ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו וזה שעשו שני ימים בגלות והוא על דבר ספק והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם בעבור הדחיות כי בשנת גטר"ד אם על המולד היה ראוי שיתענו בשמו' לקביעותינו וכי למה נעות אנחנו חשבון שנתנו בעבור שנה אחרת וכן יקרה להם עם הדחיה: בין הערבים. פירשתיו: אשה לה'. בפרשת פנחס.

שבתותיכם כלם כתיב בן בב"ג וסים נמסר בריש סדר ויקהל׳ בחודש ז' רפ נמסר בסדר וישמע יתרו: ובחמשה עשר יום ג' רפ דסמיכי בתורה וסים ובחמשה עשר דמצות. וחברו׳ וחגתם אתו חג: ועשיתם דעומר בוקף ועשיתם שעיר עזים בתביר וסי' בלשון ארמי׳ עומרא סליק צפירא נחית והוא חד מן י"ו זוגין מתחלפין בטעמא

בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ פ

אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם׃ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה׃ וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְהֵנִיף אֶת־הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהוָה לִרְצֹנְכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ וַעֲשִׂיתֶם בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהוָה׃ וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן אִשֶּׁה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ וְנִסְכֹּה יַיִן רְבִיעִת הַהִין׃

תרגום אונקלוס

בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃

אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ מְעָרְעֵי קַדִּישׁ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן בְּזִמְנֵיהוֹן׃ בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא פִּסְחָא קֳדָם יְיָ׃ וּבַחֲמֵשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא דְפַטִּירַיָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן׃ בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעַבְדוּן׃ וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעַבְדוּן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתַחְצְדוּן יָת חֲצָדַהּ וְתַיְתוּן יָת עוּמְרָא רֵישׁ חֲצָדְכוֹן לְוָת כַּהֲנָא׃ וִירִים יָת עוּמְרָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא יְרִימִנֵּיהּ כַּהֲנָא׃ וְתַעְבְּדוּן בְּיוֹם אֲרָמוּתְכוֹן יָת עוּמְרָא אִמַּר בַּר שַׁתֵּיהּ שְׁלִים לַעֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ וּמִנְחָתֵיהּ תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא וְנִסְכֵּיהּ חַמְרָא רַבְעוּת הִינָא׃

בחד עניינא חד זקיף לרובא וחד נחית להדיבא וסים בלשון ארמי׳ שמואל עבד אורית׳ דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה מבלל בגלותא. וביאורם וסיבנם בסדר וארא: ריח ניחח ח׳ מחרין בתורה וסי' נמסר בסדר צו:

אבן עזרא (המשך)

וטעם להזכיר כי תבאו אל הארץ בעבור שימרו כל השבתות במדבר ופסח בהר סיני כי זו הפרשה סמוכה להקמת המשכן. וטעם דבר אל בני ישראל שיתחברו ואחר כן ואמרת אליהם: ממחרת השבת. אמרו חז"ל ממחרת יום טוב והמכחשים אמרו שהוא כמשמעו והמאמינים הביאו ראיות משבת השמטה והיובל והכוס הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון וכן שבתון כאמר בראשון של סוכות ובשמיני ואמרו כי שבע שבתות שבועות וכמוהו באי השבת עם יוצאי השבת והם שנים פירושים בפסוק אחד והנה שלשים עיירים ורואיתם תמימות וחכם ברומי הביא ראיה ממחרת הפסח מצות וקלוי ולא ידע כי בנפשו הוא כי הפסח ביום ארבעה עשר וממחרתו יום חמשה עשר וכן כתוב וישנו מרעמסס בחדש הראשון ולאכול קלי אסור עד עבור תנופת העומר והגאון אמר ששני פסחים הם פסח י' ופסח ישראל ופסח י' בליל חמשה עשר והנה מחרת הפסח ביהושע יום ששה עשר ויהיה פי' ממחרת הפסח ולא את' כלום כי לא נקר' החג פסח רק בעבור שפסח השם על הבתים וממחרתו הוא לבקר יום חמשה עשר וכן כתוב כל היום וכל הלילה וכל יום המחרת ועוד אמר הגאון שמצות וקלוי היה מהישן וזה איננו רחוק כי הכתוב אמר על תנופת העומר שתהיה מהחל חרמש בקמה ואם תנופת העומר היתה יום חמשה עשר מתי יקצרו ועשו מצות ועוד כי אין קציר כי הוא ראשית קציר שעורי' גם יש כדמות ראיה על פירושו שאמר מעבור הארץ ויתכן שזה השם נקרא על התבואה שיש לה שנה שעברה. וטעם מעבור הארץ ארץ סיחון ועוג והעד שאמ' אחר כן מתבואות ארץ כנען ועוד כי קלוי איננו כמו קלי והכתוב אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואין פסוק קלוי באם טעמה כי הוא תאר המעשה כי אביב קלוי באש יקרא קלי ועוד יש להשיב מאין נדע כי הניף הכהן בעברם הירדן תנופת העומר כי הכתוב אמר אשר אני נותן לכם ועוד לא נתנה להם ולא בא הכתוב להזכיר מצות וקלוי רק בעבור שבתת המן וכן טעם כל הפסוק ועוד אמ' הגאון אם השבת כמשמעה מתי זה שבת נחל לספור ויעועה השיב כי משנה עשר ימים הם שיש בהם קרבן ונקראו מועדים מלבד השבתות ואחר שיש קרבן ביום תנופת העומר לאות ולעד כי התנופה באחד מימות מועד האביב והנה שכח קרבנות ראשי חדשים שלא נזכרו ועוד כי הכתוב אמר כאלה תעשו ליום שבעת ימים והיה ראוי שיאמר מלבד תנופת העומר גם זאת איננה טענה עלינו כי אנחנו נסמוך במצות על הקבלה והנה ביום שבועות לא הזכיר בפרשת פנחס מלבד כבשי השלמים ולמעלה פר בן בקר אחד ואילים שנים ובפנחס פרים שנים ואיל אחד גם יוכל המאמין להשיב כי בדרך נבואה ידע היום שיהיה בו תנופת העומר שיום השבת יהיה הקביעו' והעד מערך הלחם שהיה בשבת והזכיר הכתוב איך יחשבו בשנה הראשונה ואז הקריבו שלמים והעולה הנזכרת ואחר כן הנזכרת בפנחס ואח' כן אמר בשבועותיכם שבעה שבועות ולא אמר שבתות ואין ראיה כי תחלת השבוע יום ראשון וטומאה שבועים יוכיח והנה ארמוז לך סוד אחד שכל המועדי' תלוים ביום ידוע מהחדש ולא כאמר בחג השבועות תספר בעבור הספירה שהיא מצוה וחז"ל העתיקו כי בחג שבועות היה מתן תורה ועליו כאמר כי חג י' לנו. יש אומרים כי כל לרצונכם פירושו להיות לכם לרצון בעבור והניף את העומר לפני י' לרצונכם וטעמו שתניפו ברצונכם והטעם שתתנו כבש בן שנתו כדי שתהיו נרצים והמכחשים אמרו כי בן שנה איננו כבן שנתו כי בן שנתו עוד אין לו שנה ובן שנה שיש לו שנה תמימה והנה לא קראו בתכונת המזבח כבש אחד בן שנתו לעולה ובפרשה אחרונה כבשים בני שנה שנים עשר: ולחם

רש"י

קלי. קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור: כרמל. הן קליות שקורין גרנייליש: בכל מושבותיכם. נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו: ממחרת השבת. ממחרת יום טוב: תמימות תהיינה. מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות: השבת השביעית. כתרגומו שבועתא שביעתא: עד ממחרת השבת השביעית תספרו. ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'. ביום חמשים תקריבוה ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה. היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש ואם תאמר הרי קרבה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים: ממושבותיכם. ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה. לחם תרומה המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה: בכורים. ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה משעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: על הלחם. בגלל הלחם חובה ללחם: ומנחתם ונסכיהם כמשפט. מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש: ועשיתם שעיר עזים. יכול שבעת כבשים ושעיר האמורים כאן הם שבעת כבשים ושעיר האמורים בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינן הן אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין: והניף הכהן אותם תנופה. מלמד שטעוני תנופה חיים יכול כולם תלמוד לומר על שני כבשים: קדש יהיו. לפי ששלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדש קדשים: ובקצרכם. חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין. אמר ר' אבדימי בר' יוסף מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאלו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: תעזב. הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע אחד מהם: אני ה' אלהיכם. נאמן לשלם שכר: זכרון תרועה. זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל: והקרבתם אשה. המוספין האמורים בחומש הפקודים:

מסורה

ולחם ד' ר"פ וסימ' נמסר בסדר ויגש: עד עצם היום הזה ג' וסימ' ולחם וקלי וכרמל. וישימו אבנים גדולות. המה ואבותם פשעו בי: משבתיכם ג' חס' וסי' נמסר בריש סדר ויקהל: בכל קריי לדרתיכם בכל משבתיכם בכ"א בבל משבתיכם לדרתיכם וסימ' וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש: תביאו חד מן ד' אלפי"ן דגשין בקריי

ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם: ס

וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה: עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה ליהוה: ממושבתיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרנים סלת תהיינה חמץ תאפינה בכורים ליהוה: והקרבתם על הלחם שבעת כבשים תמימם בני שנה ופר בן בקר אחד ואילם שנים יהיו עלה ליהוה ומנחתם ונסכיהם אשה ריח ניחח ליהוה: ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים: והניף הכהן אתם על לחם הבכרים תנופה לפני יהוה על שני כבשים קדש יהיו ליהוה לכהן: וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו חקת עולם בכל מושבתיכם לדרתיכם: ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני יהוה אלהיכם:

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש: כל מלאכת עבדה לא תעשו והקרבתם אשה ליהוה:

תרגום אונקלוס

ולחם וקלי ופירוכן לא תיכלון עד כרן יומא הדין עד איתאיכון ית קורבנא דאלהכון קים עלם לדריכון בכל מותבניכון: ותמנון לכון מבתר יומא טבא מיום איתאיכון ית עומרא דארמותא שבע שבוען שלמן יהוין: עד מבתר שבועתא שביעתא תמנון חמשין יומין ותקרבון מנחתא חדתא קדם יי: ממותבניכון תיתון לחם ארמותא תרתין גריצן תרין עשרונין סולתא יהוין חמיע יתאפין בכורין קדם יי: ותקרבון על לחמא שבעא אמרין שלמין בני שנא ותור בר תורי חד ודכרין תרין יהון עלתא קדם יי ומנחתהון ונסכיהון קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ותעבדון צפיר בר עזין חד לחטאתא ותרין אמרין בני שנא לנכסת קודשיא: וירים כהנא יתהון על לחם בכוריא ארמא קדם יי על תרין אמרין קודשא יהון קדם יי לכהנא: ותערעון בכרן יומא הדין מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון קים עלם בכל מותבניכון לדריכון: ובמחצדכון ית חצדא דארעכון לא תשיצי פאתא דחקלך בחצדך ולקטא דחצדך לא תלקט לעניי ולגיורי תשבוק יתהון אנא יי אלהכון: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר בירחא שביעאה בחד לירחא יהא לכון ניחא דוכרן יבבא מערע קדיש: כל עיבידת פולחן לא תעבדון ותקרבון קורבנא קדם יי:

אבן עזרא

ולחם. מחדש והעד כי הפסח יאכלו על מצות ומרורים לולי הקבלה היה נראה כי ספירת הימים בשנות היובל והמכחשים אמרו כי טעם תמימות שלא תחלה במספר השבת הראשונה שיחל ממחרתה: תספרו חמשים יום. כי כן מספר התורה וכן וביום השמיני בכל מקום. מלת תביאו זרה בעבור דגשות האלף כי לא נדע לו טעם: ממושבותיכם. כריכו' הנו לקבלת מאי זה מקום יוקח ומתי יביאוהו: לחם תנופה. לכהן עם כבשי השלמי' ויתכן ששנה הכתו' בשני הראשו' בעבור שהיא תחלת ה ההתחלה ויש אומרי' כי יקריב פר ואילים שנים או שני פרים ואיל אחד כרצון הכהן ועוד לא ראינו מצו' כזאת ובפנחס אפרש האמת ואח' שמחיצות השלמים ביום חג שבוע' והוא יום מקרא קדש הנה מותר לשחוט בכל המועדים הפך דברי הצדוקים: וטעם להזכיר ובקצרכם את קציר ארצכם פעם שנית בעבור כי חג שבוע' בכורי קציר חטים הזהיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם. וטעם להזכיר וידבר יי' עם יום התרוע' בעבור היותו מועד בפני עצמו כי חג שבועות תלוי מיום תנופת העומר וכן הזכיר עם הצום הגדול ועם חג הסכות: בחדש השביעי. כי תחלת החשבון מניסן כי בו יצאנו מ ממצרים ועוד כי אביב השעורים תחלה ואחר כן בכורי קציר חטים ואחר כך באספך את מעשיך ואלה המועדים תלוים להיותם בימים הנזכרים ואחר שאמר לתקוע בחצוצרות בכל חדש הנה זכרון תרועה גם יום תרועה מצוה לתקוע בשופר וכן ביום הכפורי' ואני הנה ארמוז לך סודו ושים לבך אולי תבינהו אמרו

וס' ויביאו לו את המנחה. תביאו לחם תנופה. ושפו עצמותיו לא ראו. ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה. דעזרא: תהיינה' כתובים מן בתרין יודי"ן וה"א בתר נ"ן וסי' וספרת' לכם ממחר'. ממשבתיכם תביאו' והקריתם לכם ערים. והערים אשר תתנו ללוים. את שלש הערים אשר. ולגר ולתושב. ונגרעה נחלתן מנחלת' ונוספה נחלתן על'. לטוב בעיניה' ב' בפסו' וחד ותהיינה מחלה: על הלחם ב' וסימ' והקרבתם. כי לא על הלחם לבדו: ואלים ז' חס' וחד קדמא וד' מלאים דמל'. וסי' נמסר בסדר תצוה: וקראתם ג' ר"פ וסימ' בעצם היום הזה: וקראתם בשם אלהיכם. וקראת אותי והלכתם והתפללתם: משבתיכם חד מן ח' מלין בתרי טעמי פי' הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בה' מקומו' וסימ' בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמר. והריתיה. את כל הורתיה בקע דסוף מלכים. מכליגית. ומכל גלוליכם מעל תועבתיכם. כי למבראשונה. דדה'. ונכזביתך לאהרן והב. שהם הרהכוני וסי' מהם הגלשי. ועיין בשער הנגינות: דבר ד' בטעם תביר ר"פ בספרא וסי' נמסר בסדר צו:

אמרו המעתיקים

כיון ככבד כינו הוקם המשכן וכן תעשה בשבעה בעבור המרובע מרובע ופסח שניתחלפו הגדול והקטן על כן יום ראש השנה גדול מכולם אע״פ שהוא יום דין אסור להתענות בו ועזרא יוכיח ויום הכפורים הקטן במחברת והנה שבות כתב בפסח רק שמיני ואין שביעי ומזה יתבר׳ לך הסוד וסוד השבת. וטעם אך בעשור בעבור שיום מקרא קדש יום של שמחה וכן כתוב בספר עזרא לכו אכלו משמני׳ ושתו ממתקי׳: ועניתם. פירשתיו: לכפר עליכ׳ . פירוש כי יום כפורים עליכם לבדכם: כי כל הנפש אשר לא תענה. זה מהבנין שלא נקרא שם פועלו וזה אות כי מי שמדע שאינו שומר זו המצוה כאשר כשמרנו כבריכנו להתענות.

וטעם שלא יעשו מלאכה שלא תהיינה הנפשות מתעסקות חוץ מבקשת כפור העונו׳: והאבדתי יש הפרש בינו ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש. וטעם כל מלאכה לא תעשו פעם אחרת להוסיף חקת עולם לדורותיכם: תשבתו שבתכם . זה יום השבת לא יקרא שבת ישראל כי אם שבת יי׳: שבעת ימים תקריבו אשה. ואם איננו שוה כאשה חג פסח : עצרת היא . יש אומרים שטעמו יקהלו כטעם עצרת ב בוגדים והטעם התחברות כל ישראל לשלש רגלים ולא דברו נכוך כי הנה כתוב בפסח וביום השביעי עצרת וכתוב ופנית ב בבקר והלכת לאהליך והקרוב שהוא כמו נעצר לפני יי׳ שיהיה בטל מכל עסקי העולם ופירוש עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו וכן כתו׳ בעצרת מועד הפסח : אלה מועדי יי׳. שאתם חייבי׳ להקריב בהם אשה ופרש כי בכולם יש בהם עולה ומנחה וזבח ונסכים כי עד עתה לא ה הזכיר רק אשה לבדו ויתכן להיותו עולה לבדה או מנחה ל לבדה: מתנותיכם. בשלש רגלים ונדרי הצבור והיחיד ו ונדבותיהם . וטעם אך בעבור שהזכיר בפרשה שהיא קודם זאת עינוי הנפש אסר להתענות בחג הסכו׳ כינו כתוב ושמחת׳ והיית אך שמח: באספכם את תבואת הארץ. שדות וכרמים: תחוגו. מפעלי הכפל והטעם על הזבחים: ביום הראשון שבתון. שם ויחסר יהיה לכם ואלו היה שם התאר היה הא תחת בי״ת: ולקחתם

שיום ראש השנה יום הדין וטעם התרועה זכר למלכיות השם ואחר שהעיקר כל ר״ח היה ר״ח ובעתיד אמר יחזקאל בראשון באחד לחדש והנה חמשה עשר לנכח ויום שביעי גם

אך ח׳ רפ׳ בקריין וסימ׳ אך בשר בנפשו דמו. אך בעשור לחודש. אך כל חרם אשר יחרם. אך בכור אשר יבוכר . אך בחמשה עשר יום. אך בכור שור או בכור כבש. אך את מטה לוי. אך יד אחיקם בן שפן: כל מלאכה ג׳ נמסר בסדר אחרי מות: הסכת כלם חס׳ במ״ב וסי׳ על כן קרא שם המקום סכות. כי בסכות

ומליל יי עם משה למימר: ברם בעשרא לירחא שביעאה הדין יומא דכפוריא הוא מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון ותקרבון קורבנא קדם יי: וכל עבידא לא תעבדון בכרן יומא הדין ארי יומא דכפוריא הוא לכפרא עליכון קדם יי אלהכון: ארי כל אנש די לא יתעני בכרן יומא הדין וישתיצי מעמיה: וכל אנש די יעביד כל עבידא בכרן יומא הדין ואוביד ית אנשא ההוא מגו עמיה: כל עבידא לא תעבדון קים עלם לדריכון בכל מותבניכון: שבא שבתא הוא לכון ותענון ית נפשתכון בתשעה לירחא ברמשא מרמשא עד רמשא תנוחון נייחכון: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר בחמשא עשרא יומא לירחא שביעאה הדין חגא דמטליא שבעא יומין קדם יי: ביומא קדמאה מערע קדיש כל עבידת פולחן לא תעבדון: שבעא יומין תקרבון קורבנא קדם יי ביומא תמינאה מערע קדיש יהי לכון ותקרבון קורבנא קדם יי כנישין תהון כל עבידת פולחן לא תעבדון: אלין מועדיא דיי דתערעון יתהון מערעי קדיש לקרבא קורבנא קדם יי עלתא ומנחתא נכסת קודשין ונסכין פתגם יום ביומיה: בר משבתא דיי ובר ממתנתיכון ובר מכל נדריכון ובר מכל נדבתכון דיתנון קדם יי: ברם בחמשא עשרא יומא לירחא שביעאה במכנשכון ית עללתא דארעא תחגון ית חגא דיי שבעא יומין ביומא קדמאה נייחא וביומא תמינאה נייחא:

וידבר יהוה אל משה לאמר: אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם והקרבתם אשה ליהוה: וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא לכפר עליכם לפני יהוה אלהיכם: כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה: וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי את הנפש ההוא מקרב עמה: כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם: שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסכת שבעת ימים ליהוה: ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו: שבעת ימים תקריבו אשה ליהוה ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה ליהוה עצרת הוא כל מלאכת עבדה לא תעשו: אלה מועדי יהוה אשר תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה ליהוה עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו: מלבד שבתת יהוה ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבתיכם אשר תתנו ליהוה: אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג יהוה שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון:

רשי

אך. כל אכין ורקין שבתורה מעוטין מכפר הוא לשבין ואינו מכפר על שאינם שבין: והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן: וכל מלאכה וגו׳. לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום: מקרא קדש. קדשהו בכסות נקייה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכ׳ ובמשת׳ ובכסו׳ נקיה ובתפלה: עצרת היא. עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעוד לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמ׳ בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פ פרישתכ׳: כל מלאכת עבודה. אפי׳ מלאכה שהיא עבודה לכם ש שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר: לא תעשו. יכול אף חולו של מועד יהא א אסור במלאכת עבוד׳ תלמוד לומר היא: עולה ומנחה. מנחת נסכים הקריבה עם העולה: דבר יום ביומו. חק הקצוב בחומש הפקודים: דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל ק קרבנו: אך בחמשה עשר יום תחגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת ת״ל אך הואיל ויש לה ת תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בא בזמן א אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השני׳ שאם אין העבור פעמים ש שהו׳ באמצע הקיץ או החורף: תחגו. שלמי חגיגה: שבעת ימים. אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא ת מביאן כל שבעה ת״ל וחגותם אותו יום אחד במשמ׳ ולא יותר ולמה כאמ׳ שבע׳ לתשלומין: פרי

השבתי: מתנותיכם ד׳ בקריא׳ ב׳ חס׳ וב׳ מלאים וסימ׳ מלבד שבתת יי׳ ומלבד. ואתם בית ישראל עמכם. ובשאת מתנותיכם בהעביר. דיחזקאל. מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יי׳. ב׳ קדמאי מלאים: חג יי׳ ד׳ בקריא׳ וסימ׳ בנערינו ובזקנינו נלך. באספכם את תבואת הארץ: ויאמרו הנה חג יי׳ בשילה. ומה תעשו ליום מועד. ונמסר גם בסדר בא:

פרי עץ הדר. עץ שטעם עצו ופריו שוה: הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפות תמרים. חסר וי"ו לומר שאינה אלא אחת: וענף עץ עבות. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי כמין קליעה: האזרח. זה אזרח: בישראל. לרבות הגרים: כי בסוכות הושבתי. ענני כבוד: צו את בני ישראל. זו פרשה מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך: שמן זית זך. שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחות ובתורת כהנים: תמיד. מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום: פרכת העדות. שלפני הארון שהוא קרוי עדות ורבותינו דרשו על נר מערבי שהוא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים: יערוך אותו אהרן מערב עד בקר. יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם: המנורה הטהורה. שהיא זהב טהור. דבר אחר על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר: שש המערכת. שש חלות המערכת האחת: השלחן הטהור. של זהב טהור. דבר אחר על טהרו של שלחן שלא יהו הסניפין מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן: ונתת על המערכת. על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחד והיתה הלבונה הזאת ללחם לאזכרה שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון: ללחם. שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה: והיתה. המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא: ואכלוהו. מוסב על הלחם שהוא לשון זכר: ויצא בן אשה ישראלית. מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיהה ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב. בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף: בן איש מצרי. הוא המצרי שהרג משה: בתוך בני ישראל. מלמד שנתגייר: וינצו במחנה. על עסקי המחנה: ואיש

ולקחתם ו' נמסר בסדר ויגש: ויקחו ו' רפין נמסר בסדר בא: זך ב' קמצין וסימ' ואתה תצוה. צו את בני ישראל: להעלת ב' חס' בתורה וסימ' ואתה תצוה. צו את בני ישראל: הנרות ב' מל בתורה וסימ' על המנרה הטהרה. יאירו שבעת הנרות. וכל נביא' וכתובי' דכו' מלאים בר"א חס' וסימ' והפרח והנרת: חלות

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני יהוה אלהיכם שבעת ימים: וחגתם אתו חג ליהוה שבעת ימים בשנה חקת עולם לדרתיכם בחדש השביעי תחגו אתו: בסכת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכת: למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם: וידבר משה את מעדי יהוה אל בני ישראל: פ

כד וידבר יהוה אל משה לאמר: צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד: מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן מערב עד בקר לפני יהוה תמיד חקת עולם לדרתיכם: על המנרה הטהרה יערך את הנרות לפני יהוה תמיד: פ

ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות שני עשרנים יהיה החלה האחת: ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת על השלחן הטהר לפני יהוה: ונתת על המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה ליהוה: ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יהוה תמיד מאת בני ישראל ברית עולם: והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש כי קדש קדשים הוא לו מאשי יהוה חק עולם: ס

ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית

ותסבון לכון ביומא קדמאה פירי אילנא אתרוגין ולולבין והדסין וערבין דנחל ותחדון קדם יי אלהכון שבעא יומין: ותחגון יתיה חגא קדם יי שבעא יומין בשתא קים עלם לדריכון בירחא שביעאה תחגון יתיה: במטליא תתבון שבעא יומין כל יציביא בישראל יתבון במטליא: בדיל דידעון דריכון ארי במטלת עננין אותיבית ית בני ישראל באפקותי יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון: ומליל משה ית סדר מועדיא דיי ואליפינון לבני ישראל:

ומליל יי עם משה למימר: פקיד ית בני ישראל ויסבון לך משח זיתא דכיא כתישא לאנהרא לאדלקא בוציניא תדירא: מברא לפרוכתא דסהדותא במשכן זימנא יסדר יתיה אהרן מרמשא עד צפרא קדם יי תדירא קים עלם לדריכון: על מנרתא דכיתא יסדר ית בוציניא קדם יי תדירא:

ותיסב סולתא ותפי יתה תרתא עשרי גריצן תרין עשרונין תהי גריצתא חדא: ותשוי יתהון תרתין סדרין שית סדרא על פתורא דכיא קדם יי: ותתן על סדרא לבונתא דכיתא ותהי ללחם לאדכרתה קרבנא קדם יי: ביומא דשבתא ביומא דשבתא יסדרניה קדם יי תדירא מן בני ישראל קים עלם: ותהי לאהרן ולבנוהי וייכלוניה באתר קדיש ארי קודש קודשין הוא ליה מקורבניא דיי קים עלם:

ונפק בר אתתא בת ישראל והוא בר גבר מצראי בגו בני ישראל ואתנציאו במשריתא בר אתתא בת ישראל

ולקחתם לכם. אלה נאמין בדברי המעתיקים כי לא יכחישו הכתוב אף על פי שמנהגו ויקחו להם איש שה לבית אבות. גם הם העתיקו כי פרי עץ הדר הוא אתרוג ובאמת אמרו כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו כדרך אסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעג נכרי והצדוקים אמרו כי מאלה תעשו סוכות והביאו ראיה מספר עזרא ואלה עורי לב הלא יראו כי אין בספר עזרא ערבי נחל ולא פרי עץ כלל רק עלי חמשה מינים ואין זכר לעלי הדס ועלי עץ עבות טענה על קדמונינו וכן מין הדס אין אילנו גבוה והנה הם שני מינים גבוה ונמוך והנגלה מארץ קדר לארץ אדום אם יש לו עינים ידע סוד המצוה הזאת: כי בסכות. שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים ואם ישאל שואל למה בתשרי זאת המצוה יש להשיב כי ענן י"י היה על המחנה יומם והשמש לא יכם ותימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור: אל בני ישרא'. ולא כל בני ישראל כי לא יוכל לדבר עם כלם וכן כתוב דבר אל בני ישראל ואין טענה מפסוק אל כל עדת בני ישראל כי כל ישראל לא יקרא עדה.

וטעם להזכיר פרשת שמן זית זך בעבור שהזכיר אשה כל מועד והוא צריך להזכיר הלחם והמנורה כנגד השלחן והוסיף בפרשה הזאת על המנורה הטהורה היא הידועה זהבכלה מעשה בצלאל ולא אחרת ואשר בשוה מברזל במעת הצורך על פי הנביאים עשוה: ולקחת סלת. בצווי וכן ואפית אותם ובאה זו המלה מלרע והיא זרה: שתים מערכו'. במספר השבטי' כסוד האפוד והחשן או שני עשרונים כמספר המערכות: על השלחן הטהור. כנגד שלחנות אחרים שיש שם והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב והלבונה שהיתה עם הלחם הוא אשה לשם והלחם לכהן ויתכן שהזכיר זאת הפרשה בעבור שיש חיוב על ישראל לתת עולות המועד ושמן ולחם תמיד: לאהרן ולבניו. כל בני ביתו: ויצא בן אשה ישראלית: מאהלו כמו יצאו נצבים פתח אהליהם: בן איש מצרי. מתיהד: ואיש

ג' מלאים בתורה וסימ' וכי תקריב קרבן מנחה מאפה. אם על תודה. ולקחת סלת. ונמסר גם בסדר ויקרא: ללחם ד' דגשי' נמסר בסדר מקץ: ונתת כ"ט חס' ה' וסי' נמסר בסדר תרומה: זכה ג' וסי' סמים ולבנה זכה. ונתת על המערכת לבנה. ותפלתי זכה: ואכלהו ג' וחס' וסימ' ואכלהו במקום קדוש. ואכלהו איבכם. כי אכלו את יעקב' דירמיה: בן הישראלית כל בן המנוגן בקמץ במ"ז פתחין וסימ' נמסר בסדר ויצא:

אבן עזרא

ואיש הישראלי. כמו לאיש העשיר את יום השביעי ולא נדע למה נסמכה זאת הפרשה אולי דבר המקלל דברים אשר לא כן בעבור הלחם והשמן והקרבנות: ויקב. יש אומרים שפירושו ויפרש כמו אשר פי יי' יקבנו אשר נקבו בשמות ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב והראשון קרוב לפי דעתי: במשמר. מקום ידוע בתחנה: וסמכו כל השומעים. בעבור כי על פי עדותם יסקל: כל העדה. הם גדולי הארץ שהם גדולי ישרא' ויש אומרי' כי יקלל שהיו בסתר והנכון שמלת אלהים שם התאר והמלאכים יקראו אלהים וכן הדיינים ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל אך אם יפול השם הנכבד שאינו שם התאר ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו והנה הטעם בעת מקלל אם יפרש השם יומת בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי. ולמען כבוד השם לא נזכר. ואמר כגר כאזרח יומת ויתכן שהכו אלה הנכים זה את זה על כן נכתבה זאת הפרשה וכבר הזכירה רק הוסיף כגר כאזרח יהיה והחל כי יכה כל נפש אדם בזדון ולא במלחמה מגר או אזרח: ומכה בהמה ישלמנה. והנה נפש תחת נפש מטעם לשנים הפסוקים: כן יעשה לו. ואת שמעון כן עשיתי להם והנאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו כי ה הראשון בא בלא כוונה ואיך יתכן לעשות שבר כמוהו ואם הוא במקום מסוכן הנה ימות וכן בעין ומי שסר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין החובל על כן דברי הקבלה א אמת כי פי' אלה שים עליו שבר להוציא עינו אם לא יפדנו ואם טבו עליו אם היה החובל עני ותשובתו כי על הרוב דבר הכתוב ומה יעשיר העני גם זאת התשובה על הטוענים אם היה חובל העין עור: כן יתן בו. יש בית תחת על כמו אשר אבי רוכב בה ורבי' כן או פירושו כן יתן בו אם לא יפדה. וטעם ומכה בהמ' פעם אחרת להזכיר הגר כי נתי' המום הוא בישרא' כי כן כתוב בעמיתו רק מכה אדם ובהמה משפט אחד להם כגר כאזרח וכבר הודעתיך כי בהתחבר שנים כפ"ן היא דרך קצר' גם הכתו' אחז דרך קצרה שלא הזכיר עם מכה אדם ומת כי ידוע הוא כי המכה לא יומת עד מות המוכה ופי' אחר הזכי' בית כפש והטע' שהכהו במקו' מסוכן ואחר כן אמר כלל מי שימית יומת בין שיכה במקום מסוכן או שאינו מסוכן על כן לא הזכיר נפש. וטעם אנכי אלהי האזרח ואלהי הגר: ובני ישר' עשו. מאותו היום כמשפט הזה בחובל:

ויקב ב' בתרי לישני וסי' ויקב בן האשה. ויקב חר. ועי"ן כהאי רזא בספר הזוהר: ויקלל ד' וסימ' ויקב בן האשה הישראלית. ויקלל הפלשתי את דוד. ושמעי ירד בצלע. ויקלל את יומו. וא' דניחו לו ויקלל: ויניחהו ז' חס' בליש' וסי' ויניחהו בגן עדן. ויצאהו ויניחהו מחוץ לעיר. ויניחהו במשמר. הניחו לו ויקלל.

תרגום

וגברא בר ישראל: ונפיק בר אתתא בת ישראל ית שמא ופריש וארגיזו ואיתיאו יתיה לות משה ושום אמיה שלמית בת דברי לשבטא דדן: ואסרוהי בבית מטרא עד דיתפרש להון על גזרת מימרא דיי: ומליל יי עם משה למימר: אפיק ית דארגיז למברא למשריתא ויסמכון כל דשמעו ית ידיהון על רישיה וירגמון יתיה כל כנשתא: ועם בני ישראל תמליל למימר גבר גבר ארי ירגיז קדם אלהיה ויקביל חוביה: ודיפרש שמא דיי אתקטלא יתקטל מירגם ירגמון ביה כל כנישתא כגיורא כיציבא בפרשותיה שמא יתקטיל: וגבר ארי יקטול כל נפשא דאנשא אתקטלא יתקטל: ודיקטול נפש בעירא ישלמינה נפשא חלף נפשא: וגבר ארי יתן מומא בחבריה כמא דעבד כן יתעביד ליה: תברא חלף תברא עינא חלף עינא שינא חלף שינא כמא דיתן מומא באנשא כן יתיהב ביה: ודיקטול בעירא ישלמנה ודיקטול אנשא יתקטיל: דינא חד יהא לכון כגיורא כיציבא יהא ארי אנא יי אלהכון: ומליל משה עם בני ישראל ואפיקו ית דארגיז למברא למשריתא ורגמו יתיה אבנא ובני ישראל עבדו כמא די פקיד יי ית משה:

מקרא

(ל' בתרי ל"ש) ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי: ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל ויביאו (ד' נ') אתו אל משה ושם אמו שלמית בת דברי (ל' בתורה) למטה דן: ויניחהו במשמר (ל' ב' חס' בליש') לפרש להם על פי יהוה: (ל' חס') פ

(ה') וידבר יהוה אל משה לאמר: הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וסמכו כל השמעים את ידיהם על ראשו ורגמו אתו כל העדה: ואל בני (ד') ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו: (ג' ל' חס') ונקב שם יהוה מות יומת רגום ירגמו בו כל (ד' יתי' וכל לשו' דכו' כל מל') העדה כגר כאזרח בנקבו שם יומת: (ג') ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת: ומכה נפש בהמה ישלמנה (ד' קמ' ג' מנה' רפ' ג') נפש תחת נפש: ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו: שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: (ד' קמצי' ג') ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת: משפט אחד יהיה לכם (ל') כגר כאזרח יהיה כי אני יהוה (ל' כב') אלהיכם: וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל אל (י"ב ד' מלאים וחד חס') מחוץ למחנה וירגמו אתו אבן ובני (רגימה אבן ה' בקריא' ס"ו) ישראל עשו כאשר צוה יהוה את משה:

קכ"ד · ארע"ו · סימן

פרשה · פרשה

אשר הגה שם משה · ויניחהו אל החמור · ושכך עלינו נקרא: הוצא ה' וסימ' נמסר בסדר וירא: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' וסימ' נמסר בסדר כי תשא: יומת ד' קמצין. וכל אס"ף דכות' נמסר בסדר כי תשא: ומכה ד' קמצין ג' מנהון רפ"ה נמסר בסדר משפטים: ישלמנה ג' וסי' ומכה בהמה ישלמנה. ומכה נפש בהמה. המעמד ישלמנה: ויוציאו י"ב ד' מנהון מלאים וסימ' ויוציאו את המקלל. ויוציאו דבת הארץ. ויוציאו אתו כל העדה. ויבאו הנערים המרגלים. ויוציאו אליו את חמשת. כאשר בא יעקב מצרים. ויוציאו את מצבות. ויוציאו את אוריהו ממצרים. וירא ארם כי נגפו. דד"ה. ויבאו הכהנים לפנימה. ויעלו ויוציאו ברכבה. ויוציאו את בן המלך. דד"ה: רגימה אבן ה' בקריא' וסי' ויוציאו את המקלל. עכן בן זרח. את אדורם אשר על המס. וחברו. ויקשרו עליו וירגמהו אבן. דזכריה' ושארא רגימה באבנים או רגימה בלחוד:

רשי

ואיש הישראלי. זה שכנגדו שמיחה בו מטע אהלו: ויקב. כתרגומו ופריש שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני: ושם אמו שלמית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלמית. דהוה פטפטה שלם עלך שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי. למטה דן. מגיד שהרשע גורם גנאי לו וגנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו שניהם היו בפרק אחד ויודעי' היו שהמקושש במית' אבל לא פורש להם באיזו מית' לכך נאמ' כי לא פורש מה יעשה לו אבל במקלל הוא אומ' לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו: השומעים. אלו העדים: כל. להביא את הדיינים: את ידיהם. אומ' לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העדה. במעמד כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו: ונשא חטאו. בכרת כשאין התראה: ונוקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכנוי: ונוקב. לשון קללה כמו מה אקב: ואיש כי יכה. לפי שנאמר ומכה איש וגו' אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מנין ת"ל כל נפש אדם: כן ינתן בו. פי' רבותינו שאינו נתינ' מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינה דבר הנתון מיד ליד: ומכה בהמה ישלמנה. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמ' כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתו' ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמ' מחיים אף מכה אביו מחיים פרט למכה לאחר מית' לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה: אני יי' אלהיכם. אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים: ובני ישראל עשו. כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה:

בהר

סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בתורת כהנים. ונראה לי שכך פירושה לפי שלא מצינו שמטת קרקעו' שנשנית בערבו' מואב במשנה תור' למדנו שכללותיה ופרטותי' כלן נאמרו מסיני ובא הכתו' ולמד כאן על כל דבור שנדבר למש' שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ושנאו בערבות מואב: שבת לי"י. לשם י"י כשם שנאמר בשבת בראשית: יהיה לארץ. לשדות ולכרמי': לא תזמור. שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו קוצי' כסוחים שרופה באש כסוחה: את ספיח קצירך. אפי' לא זרעתה והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח: לא תקצור. להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא ה הפקר יהיה לכל: נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצור. אותם אינך בוצר אלא מן המופקר: והיתה שבת הארץ וגו'. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהו בהם כבעל הבי' אלא הכל יהיו שוים בה את' ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור: לך ולעבדך ולאמתך. לפי שנאמר ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורים באכילה ל לעשירי' ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדי' ושפחו' אמורים כאן: ולשכירך ולתושבך. אף הגוי': ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך מה תלמוד לומר ולבהמתך הקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית: שבתות שנים. שמטות שנים. יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם תלמוד לומר שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה: והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאף ע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט: והעברת. לשון ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה: ביום הכפורים. ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש אם כן למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעת בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד: וקדשתם. בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרי' מקודשת השנה: וקראתם דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר אמר רבי יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשו' אחרים: יובל היא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר: ושבתם

כה וידבר יהוה אל משה בהר סיני לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת ליהוה: שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה: ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליהוה שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל: ס וספרת לך שבע שבתת שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתת השנים תשע וארבעים שנה: והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם

ומליל יי עם משה בטורא דסיני למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תיעלון לארעא די אנא יהיב לכון ותשמט ארעא שמיטתא קדם יי: שית שנין תזרע חקלך ושית שנין תכסח כרמך ותכנוש ית עללתה: ובשתא שביעתא נית שמיטתא יהי לארעא שמיטתא קדם יי חקלך לא תזרע וכרמך לא תכסח: ית כתא דחצדך לא תחצר וית ענבי שבקך לא תקטוף שנת שמיטתא יהי לארעא: ותהי שמטת ארעא לכון למיכל לך ולעבדך ולאמתך ולאגירך ולתותבך דדיירין עמך: ולבעירך ולחיתא די בארעך תהא כל עללתה למיכל: ותמני לך שבע שמיטן דשנין שבע שנין שבע זמנין ויהון לך יומי שבע שמיטן דשנין ארבעין ותשע שנין: ותעבר שופר יבבא בירחא שביעאה בעשרא לירחא ביומא דכיפוריא תעברון שופרא בכל ארעכון: ותקדשון ית שנת חמשין שנין ותיקרון חירות בארעא לכל יתבהא יובלא היא תהא לכון

וידבר יי' אל משה ט' חס' לאמר נמסר בסדר כי תשא: הזרע ב קמצין וסימ' שדך לא תזרע וכרמך לא. פן תקדש המלאה והזרע אשר. והוא חד מן י"ב זוגין מן כ"ב קמצין וסי' כלשון ארמי תעליא צחו. ולקח זרעא. נחליא יבשין. יהושע מצלי. שמשא יתיב. ורגז יהושע. כסי פומיהון. אדניה במללין. מבכיה דשמעין.

שאלת דינא. ליעקב דיינא. מתקרא אפיק. שליטא דמלכא. למפלא גברא. בחקלא דכרמא. נבר זכאי. וסימ' בביאור בריש ספר במדבר סיני: תקצור ג' מלאים בליש' וסימ' את ספיח קצירך לא. אתה תזרע ולא תקצור. הקצור קצרה ידי: שבת ד' פתחין וסימ' והיתה שבת הארץ לכם. ואת שבת קדשך. עולת שבת בשבתו. להבין שבת שבת. וכל שבת שבתון דכו': שופר ב' מלאים בתורה וסי' והעברת שופר תרועה. ב' בנ' וכל נביאים וכתו' דכו' מלאים במ"ב חס' וסימ' אל חכך שפר. כדי שפר יאבר האח. ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו': השבעי א' חס' בקריאה וסי' נמסר בסדר בא: החמשים ח' וסימ' נמסר בסדר קרח:

בהר סיני: אין מוקדם ומאוחר בתורה וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שהם אחריו כי הדבור בהר סיני ועתה כרת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים והזכירה במקו' הזה לחבר וכאשר אמר על העריות כי בעבור תקיא הארץ אותם כן אמ' בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ והזכיר בתחלה פי' השבתות: ושבתה הארץ שבת לי"י. מצוה על ישראל שלא יעזוב גר לזרוע שנת השבת כאשר לא ישבתנו לעשות מלאכה בשבת כי הוא ברשותנו. וטעם שבת לי"י כיום השבת וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה: את תבואתה. שב אל הארץ הנזכרת בפסוק הראשון: שבת שבתון. פירשתיו: ספיח. ידוע שהוא מגזרת ספחני נא גם נזירך ידוע שהוא מגזרת נזיר: שבת שבתון. הטעם כי שבת שבתון היא לארץ והטעם שהארץ איננה ברשותך בשנה הזאת: והיתה שבת הארץ. הטעם כל מה שהוציאה מעצמה. וטעם לכם לכל העולם. וטעם לך שיש רשות לבעל האדמה לאכול הספיחי': ולבהמתך. שהיא ברשותך: ולחיה. שאיננה ברשותך: והעברת שופר תרועה. יש מחלוקת אם נברא העולם בניסן או בתשרי ואין צורך להאריך כי מעתיקי הדת תקנו לנו ב בתפלות ראש השנה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון והנה ראינו תקיעת שופר בשנת היובל בתשרי בתחלת השנה ועוד בפרשת הקהל את העם לקרוא בתורה בחג הסוכות וכתו' למען ישמעו ולמען ילמדו ולא יתכן להיו' אחרי חצי השנה ועוד וחג האסיף בצאת השנה וכן תקופת השנה והעד הנאמן שנת השבת שכתוב לא תזרעו ובמרחשון יחלו בארץ ישראל לזרוע ואם היתה תחלת השנה מניסן הנה לא יקצרו אשר זרעו בשנה הששית ולא יזרעו כי הנה שנת השמטה היא ואחר שלא יקצרו זרע שנה שמית לא יזרעו פעמים והכתוב אמר לא תזרעו בשנה השביעית לבדה ויהודה הפרסי אמר כי ישראל היו מונים בחשבון השמש ואילו היה זה כנו' הנה לא פירש משה מהלך שנה תמימ' כי חכמי המזלות לא יכלו עד הנה להוציאה לאור כי חכמי הודו מוסיפים על רביע היום חומש שעה ותלמי וחביריו אומרים כי יחסר חלק משלש מאו' ביום והוא קרוב ממהלך העבור והבאי' אחריו אמרו חלק ממאה ושש ואחרי' מאה ועשר ואחרים מאה ושלשים גם מאה ושמוני' כי יש מי שהוא שנתו להשלמת המזלות מנקודה כראית ויש מנקודת הגלגל הנטוי לימין ולשמאל ואנחנו צריכים לקבלה ועוד כי פי' חדש יכחיש הפרסי והכדוקים האומרי' שהדת על שנת הלבנה דע כי אין ללבנה שנה כלל רק בקשו המחשבים מספר חדשים קרובים לשנת החמה ומצאו' שנים עשר כאשר אין לחמה חדש והמחשבים בקשו מספר לחדש שיהיה כחלק קרוב לחדש מימות חדשי הלבנה על כן חדשנו הם ללבנה ושנותינו ישובו בסוף לשנות החמה על כן העתיקו חז"ל כי לעולם היה בית דין עושה שבעה עבורים בכל מחזור הלבנה למשה מסיני אע"פ שהיו קובעי' בכל חדש על פי ראיית הלבנה וסוד המחזור ידוע מחכמת המזלות. וטעם תעבירו שיתקעו שופר בכל המסלות: וקדשתם את שנת החמשים. בעבודת הארץ וכל יושביה: דרור. ידועה שהוא כמו חפשי וכדרור לעוף עוף קטן מנגן כשהוא ברשותו ואם הוא ברשות אדם לא יאכל עד שימות: יובל. כמו שלוח וחז"ל אמרו שפירוש יובל כבש והראיה שופרות היובלים ונקראה השנה בשם השופר. וטעם תהיה לכם לישראלים לבדם: ושבתם

נזריה ב' א' מלא וא' חסר וסימ' ולא תקצרו את ספיחיה · זכו נזיריה משלג צחו כחלב · מלא: ממכר ב' קמץ וסימ' וכי תמכרו ממכר לעמיתך או · וממכרי כל ממכר: קנה ג' וסימ' או קנה מיד עמיתך · לא כי קנה אקנה בכסף · קנו אקנה באותך · בתרא כתיב ו"ת: יובל היובל ח' מלאים וסימ' יובל הוא ההוא לכם · יובל היא

וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ׃ יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נְזִרֶיהָ׃ כִּי יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ׃ וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־לָךְ׃ לְפִי רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר לָךְ׃ וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וִישַׁבְתֶּם עַל־הָאָרֶץ לָבֶטַח׃ וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח עָלֶיהָ׃ וְכִי תֹאמְרוּ מַה־נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־תְּבוּאָתֵנוּ׃ וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים׃ וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד־הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃ וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי׃

וּתְתוּבוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ וּגְבַר לְזַרְעִיתֵיהּ תְּתוּבוּן׃ יוֹבֵילָא הִיא שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין תְּהֵי לְכוֹן לָא תִזְרְעוּן וְלָא תַחְצְדוּן יָת כַּתָּהָא וְלָא תִקְטְפוּן יָת שִׁבְקַהָא׃ אֲרֵי יוֹבֵילָא הִיא קוּדְשָׁא תְּהֵי לְכוֹן מִן חַקְלָא תֵּיכְלוּן יָת עֲלַלְתַּהּ׃ בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵילָא הָדָא תְּתוּבוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ וַאֲרֵי תְזַבְּנוּן זְבִינִין לְחַבְרָךְ אוֹ תִזְבַּן מִיַּד חַבְרָךְ לָא תוֹנוּן גְּבַר יָת אֲחוּהִי׃ בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא בָּתַר יוֹבֵילָא תִּזְבַּן מִן חַבְרָךְ בְּמִנְיַן שְׁנֵי עֲלַלְתָּא יְזַבֵּין לָךְ׃ לְפוּם סְגִיאוּת שְׁנַיָּא תַּסְגֵּי זְבִינוֹהִי וּלְפוּם זְעֵירוּת שְׁנַיָּא תַּזְעֵיר זְבִינוֹהִי אֲרֵי מִנְיַן עֲלַלְתָּא הוּא מְזַבֵּין לָךְ׃ וְלָא תוֹנוּן גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וְתַעְבְּדוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְתֵיתְבוּן עַל אַרְעָא לְרוּחְצָן׃ וְתִתֵּן אַרְעָא אִבַּהּ וְתֵיכְלוּן לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן עֲלַהּ׃ וַאֲרֵי תֵימְרוּן מָה נֵיכוּל בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא הָא לָא נִזְרַע וְלָא נִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּנָא׃ וַאֲפַקֵּיד יָת בִּרְכְתִי לְכוֹן בְּשַׁתָּא שְׁתִיתֵיתָא וְתַעְבֵּיד יָת עֲלַלְתָּא לִתְלָת שְׁנִין׃ וְתִזְרְעוּן יָת שַׁתָּא תְמִינֵיתָא וְתֵיכְלוּן מִן עֲלַלְתָּא עַתִּיקָא עַד שַׁתָּא תְשִׁיעֵיתָא עַד מֵיעַל עֲלַלְתַּהּ תֵּיכְלוּן עַתִּיקָא׃ וְאַרְעָא לָא תִזְדַּבַּן לַחֲלוּטִין אֲרֵי דִילִי אַרְעָא אֲרֵי דַיָּירִין וְתוֹתָבִין אַתּוּן קֳדָמָי׃

שנת החמשים · כי יובל היא קדש · בשנת היובל הזאת · במספר שנים אחר היובל · והיה מבכרו ביד הקנם · בשנת היובל ישוב השדה · והיה במשך בקרן היובל : לשבע ד' וסימ' בסדר בשלח : ברכתי ג' וסי' וצויתי את ברכתי · קחנא את ברכתי · הכי קרא שמו יעקב · וחד וברכתי על צאצאיך : הששית ב' וסי' וצויתי את ברכתי · ובפלת את הריעה הששית : והארץ ח' רפ' וסימ' והארץ היתה תוהו · והארץ לא תמכר · והארץ תעזב מהם · והארץ אשר אתם · והארץ הגבלי · והארץ הנשמה תעבד · והארץ תענה · והארץ חנפה :

אבן עזרא

ושבתם איש אל אחוזתו · כאשר יפרש כי בשנת היובל תשוב הארץ הנמכרת לבעליה : ואיש אל משפחתו · העבד הנמכר לישראל : יובל היא · אחר שהיא שנת יובל לא תזרעו : קדש תהיה לכם · כי היא מפורסת בינות השנים : מן השדה תאכלו · מה שיוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמיטה : בשנת היובל הזאת · טעמו בתחלת השנה : או קנה · שם הפעל ויחסר מקו' קניתם קנה וכן זכור את יום השבת ורבים כמוהם : וטעם תמכרו לשון רבים על פי עדים　וכן טעם אל תונו רק במספר שנים : תרבה מקנתו · הפך תמעיט · וטעם אל תונו איש את עמיתו אזהרה למוכר כי הראשון לקונה : כי אני יי' אלהיכם · ואחר שאני אלהיכם אפרע משניהם מאשר יונה ע עמיתו ואם תעשו חקותי תתן הארץ פריה · וטעם להזכיר זה בעבור מספר תבואות אמרו הצדוקים כי תבואתנו ראויה כי תחלת השנה מניסן ואין זו ראיה כי יתכן להיות פי' תבואתנו מה שתוציא הארץ מעצמה ואם אמרו לא יקרא תבואה כי אם ספיח הנה נגרש מן השדה תאכלו את תבואתה ועוד יודיענו איך יעשו בשנת היובל כי לא יזרעו בששית ובשביעית ו ובשמינית רק יזרעו בתשיעית ויקצרו בעשירי' ולמה לא הזכיר הכתוב זה כי אמר לשלש השנים לבדם והנכון בעיני שפירוש ועשת את התבואה שאתן ברכה בששית שיספיק ויוסיף עוד שנה ובשנת היובל יהיו שלש שנים בלא תוספת ומלת ועשת זרה כמו משרת את המלך כי בעבור התחברו שנים תוין חסרו האחד להקל על הלשון : ישן · שב אל מן וטעמו כמ"ש וכן מן הכפרת תעשו את הכרובים : לצמיתות · כמו כריתות והתי"ו שרש מגזרת יצמיתם יי' אלהינו : כי לי כל הארץ · זה טעם כבד וכן אמר משה בתפלתו יי' מעון אתה היית לנו אתה כמו מעון עומד ודור הולך ודור בא : ארץ

רשי

ושבתם איש אל אחוזתו : שהשדות חוזרות לבעליהם · ואיש אל משפחתו תשובו : לרבות את הנרצע : יובל היא שנת החמשים שנה · מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' כו' כראוי' בראש השנה ובתורת כהנים : את נזיריה · את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כמש שאמ' בשביעית כך נאמר ביובל כמאו שתי שני' קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמטה ושנת החמשים יובל : קדש תהיה לכם · תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהויתה תהא : מן השדה תאכלו · על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כמש ש' בשביעית כך נאמר ביובל : תשובו איש אל אחוזתו · והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחוזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה ש מחוזרת לאביו ביובל : וכי תמכרו וגו' · לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרש' מניין כשאת' מוכר מכור לישראל חברך תלמוד לומר וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומניין שאם באת לקנות ק קנה מישראל חברך תלמוד לומר או קנה מיד עמיתך : אל תונו · זו אונאת ממון : במספר שנים אחר היובל תקנה · זהו פשוטו ליישב המקרא על אפניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שני' יש עד היובל ולפי השנים ותבואות השדה שהיא ראויה לעשו' ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזיר לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנ' מוכר לפי' צריך לקנותה לפי ה הזמן וזהו ש' במספר שני תבואו' ימכור לך לפי מני' שני התבואו' שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותי' דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה · ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שנים : תרבה מקנתו · תמכרנה ביוקר : תמעיט מקנתו · תמעיט בדמיה : ולא תונו איש את עמיתו · כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט את חברו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ ואם תאמר מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך : וישבתם על הארץ לבטח · שבעון שמטה ישראל גולים שנ' אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמטות שבטלו היו : ונתנה הארץ וגו' · וישבתם לבטח עליה · שלא תדאגו משנת בצורת : ואכלתם לשובע · אף בתוך המעים תהא בו ברכה : ולא נאסף · אל הבית : את תבואתנו · כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם : לשלש השנים · לקצת הששית מניסן ועד ראש השנה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן : עד השנה התשיעית · עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמיני לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבעה שנים בששית שלפני השמטה השביעית שהן בטלים מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן : והארץ לא תמכר · ליתן לאו על חזרת שדות לבעלי' ביובל שלא יהא הלוקח כובשה : לצמיתות · לפסיקה למכירה פסוקה עולמית : כי לי הארץ · אל תרע עינך בה שאינה שלך :

וכבל

ובכל ארץ אחוזתכם. לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: כי ימוך אחיך ומכר. מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני: מאחוזתו. ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו. ואין הלוקח יכול לעכב: ואיש כי לא יהיה לו גואל. וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו: וחשב את שני ממכרו. כמה שני' היו עד היובל כך וכך וכמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזיר ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול השאר וזהו והשיב את העודף ברמי המקח על האכילה שאכלה ויתנם ללוקח: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה: די השיב לו. מכאן שאינו גואל לחצאין: עד שנת היובל. שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחילתו: בית מושב עיר חומה. בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון: והיתה גאולתו. לפי שבשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חילוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה: והיתה גאולתו. של בית: ימים. ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן תשב הנער' אתנו ימים: וקם הבית לצמיתות. יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה: לא יצא ביובל. אמ' רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: ובתי החצרים. כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספר יהושע הערים וחצריהם בחצריהם ובטירותם: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו. מיד אם ירצה ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא. בחנם: וערי הלוים. ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאולת עולם. גואל מיד אפי' לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיה' הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה בית או עיר מהם: ויצא ביובל. אותו ממכר של בית או של עיר ויסוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה. דבר אחר לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהי חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם. לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא יופקעו נחלתם מהם: ושדה מגרש עריהם לא ימכר. מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם: והחזקת בו. אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופש בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר ותושב. אף אם הוא גר או תושב ואי זהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות: ויראת מאלהיך. לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש ממנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך או התולה מעותיו בגוי להלוותם לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך:

ובכל ארץ ה' וסי' ובכל ארץ מצרים היה לחם. ובכל ארץ אחזתכם. תשחת הארץ מפני הרעב. ארץ ממשלתו דמלכים. וחברו דד"ה: מצאה ג' וסי' ולא מצאה היונה. ואם לא מצאה ידו. גם צפור מצאה בית: די ו' וסי' נמסר בסדר כי תזריע: תם ה' וחס' וסי' עד תם שנת ממכרו. עד תם כל הדור. עד תם כל הגוי.

ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ: ס כי־ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו: ואיש כי לא יהיה־לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו: וחשב את־שני ממכרו והשיב את־העדף לאיש אשר מכר־לו ושב לאחזתו: ואם־לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל ויצא ביבל ושב לאחזתו: ס ואיש כי־ימכר בית־מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד־תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו: ואם לא־יגאל עד־מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר־בעיר אשר־לא חמה לצמיתת לקנה אתו לדרתיו לא יצא ביבל: ובתי החצרים אשר אין־להם חמה סביב על־שדה הארץ יחשב גאלה תהיה־לו וביבל יצא: וערי הלוים בתי ערי אחזתם גאלת עולם תהיה ללוים: ואשר יגאל מן־הלוים ויצא ממכר־בית ועיר אחזתו ביבל כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם בתוך בני ישראל: ושדה מגרש עריהם לא ימכר כי־אחזת עולם הוא להם: ס וכי־ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך: אל־תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך: את־כספך לא־תתן לו בנשך ובמרבית לא־תתן אכלך:

ובכל ארע אחסנתכון פורקנא תתנון לארעא: ארי־יתמסכן אחוך ויזבין מאחסנתיה וייתי פריקיה דקריב ליה ויפרוק ית זביני אחוהי: וגבר ארי־לא יהי ליה פריק ותדביק ידיה וישכח כמסת פורקניה: ויחשיב ית־שני זבינוהי ויתיב ית־מותרא לגבר דיזבין־ליה ויתוב לאחסנתיה: ואם לא אשכחת ידיה כמסת דיתיב ליה ויהו זבינוהי ביד דיזבן יתיה עד שתא דיובלא ויפוק ביובלא ויתוב לאחסנתיה: וגבר ארי־יזבין בית־מותב קרתא מקפא־שור ויהי פורקניה עד־משלם שתא דזבינוהי עידן בעידן יהי פורקניה: ואם לא־יתפרק עד־משלם ליה שתא שלמתא ויקום ביתא די־בקרתא די־ליה שורא לחלוטין לדזבן יתיה לדרוהי לא יפוק ביובלא: ובתי פצחיא די־לית־להון שור מקף סחור־סחור על־חקל ארעא יתחשבון פורקנא יהי להון וביובלא יפקון: וקירוי ליואי בתי קירוי אחסנתהון פורקן עלם תהא לליואי: ודי יפרוק מן־ליואי ויפקון זביני ביתא וקירוי אחסנתהון ביובלא ארי בתי קירוי ליואי היא אחסנתהון בגו בני ישראל: וחקל רוח קרויהון לא יזדבן ארי־אחסנת עלם הוא להון: וארי־יתמסכן אחוך ותמוט ידיה עמך ותתקף ביה דייר ותותב ויתי עמך: לא־תסב מניה חבוליא ורביתא ותדחל מאלהך ויתי אחוך עמך: ית־כספך לא־תתן ליה בחבוליא וברביתא לא־תתן מיכלך:

ארץ אחוזתכם. שירשתם בארץ כנען גם בארץ האמורי: ימוך. מהפעלי השניים הכפולים וכח נעלם בניהם וטעמו כמו דל ואביון: הקרוב אליו. ממשפחתו: וחשב. מהבנין הכבד הדגוש: ויצא הממכר. והנה שם תחת תאר השם ורבים כמוהו ואחר שהזכיר בית מושב ידענו כי ומכר מאחזתו שדה או כרם: עיר חומה. עיר מוקפת: ימים. שנה עד שוב הימים מקור וחום וקיץ וחורף כאשר היו כי שבתם שוב השמש למקומה והנה אנחנו צריכים לקבלה על שנה תמימה אם לחמה אם ללבנה ואם מעוברת: על שדה הארץ יחשב. כמו ויבואו האנשים על הנשים ופי' עם: גאלה תהיה לו. לכל בית ובית כמו בנות צעדה עלי שור וכמו על בניה כי איננו: גאלת עולם. כבתי ובעבור שאמ' גאלת עולם אמר ואשר יגאל והטעם כמו יקנה ויש אומרים אפי' אם היה הגואל לוי. וי"ו ויצא כפ"א רפה בלשון ישמעאל. בית או עיר המשפט אחד: ומטה ידו. מגזרת לא ימוט והמ"ם שרש וכמוהו אם אמרתי מטה רגלי: אחיך. ישראל: עמך. מאתה חייב למצא עמך שאתה רואה: גר ותושב. ואם הוא מארצך או גר ותושב: וחי. כמו ויחיה: והחזקת בו. הפך ומטה ידו שלא יפול: כסף ותרבית. מפורש בדברי הקבלה ת"ו תרבית נוסף כמו תרמית והוא מגזרת רב רק הוא מהפעלים שהלמ"ד שלהם נח נעלם כמו תכלית שנאה ואחר כן פי' הכסף והתרבית גם מ"ם מרבית נוסף כמו מ"ם ואבן משכית.

וטעם

מסרה

תם וישר יצרוני. עד תם פגריכ'. וחדר ותם דרכיך. וכל משלי דכוו' בב"א אנשי דמים ישנאו איש: ואשר י"ב ר"פ וסי' ואשר לא שם לבו. ואשר לא צדה. ואשר יגאל מן הלוים. ואשר יבא את רעהו. ואשר עשה לדתן. ואשר עשה לכם במדבר. ואשר אכלו שאר עמי. ואשר ישמיעו. ואשר נהגו שארית. ואשר היה נעשה ליום. ואשר לא נתן. ואשר עשה לחיל: חמה ג' חס' וסימ' בסדר בשלח: ושדה ב' א' כתיב ה"א וא' יו"ד וסימ' ושדה מגרש. הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליהם ושדי:

אשר

אבן עזרא

וטעם אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים שהייתם גרים והנה נתתי לכם אחוזה והטעם דבק עם גר ותושב וחי עמך גם עם כל הפרש' הנזכרת בעבור גאלת הארץ. והזכיר פרשת ומטה ידו עמך בעבור שיזכיר הישראלי שיהיה לו צורך רב עד שימכור עצמו שיגא ביובל והנה כל פרשת הסדר דבקה: ונמכר לך. הוא מעצמו או גנב ממך ומכרוהו בבית דין: הוא ובניו עמו. זה שהעתיקו חכמים ועבדו לעולם. וטעם כי עבדיהם כי אני קניתים מבית עבדים: תרדה בו. כטעם ממשלה: בפרך. כדברי המתרגם ארמית: מאת הגוים אשר סביבותיכם. כעמון ומואב וארום וארם: וגם מבני התושבים. הדרים בארץ כנען שהיא ארצכם והם מהגוים ה הנזכרים או מצרים וכל עם חוץ משבעת הגוים כי הכתוב הזהיר עליהם לא תחיה כל נשמה והנה אסור אפילו להאכילם ויתכן שחז"ל אמרו עבד כנעני על הגר הגר בארץ כנען ואיננו כנעני ביחוסו או הם ידעו להוציא זה הדבר לאמיתו כי דעתנו נקלה כנגד דעתם: והתנחלתם. מבנין התפעל וכמוהו והתאויתם לכם: לעולם בהם תעבודו. מותרים רק כאשר מצאנו חז"ל שאמרו כי היא מצוה קבלנוה. וטעם ובאחיכם בני ישראל שתעשה הפרש בין אחיך ובין הנכרי: או לעקר. כמו שרש והטעם שטב לדת ישראל והוא ממשפחת גר ואין ריע לו רק הוא כמו מלת ושרשך הפך וכן ואת סוסיהם תעקר: או השיגה ידו. שמצא אוצר או ירש ממון מת ממשפחתו. והזכיר בתחלה האח והמשפחת כי הוא הדבר הנמצא ברוב: קונהו. בה"א ובלא ה"א שוה: המכרו. שם הפעל מבני' כפעל והשנים שיעמוד עמו כימי שכיר יהיה. ויו"ו ואם עוד רבות בשנים כפ"א רפה בלשון ישמעאל והטעם בין היות השנים הנשארו' רבות או מעטות: לפיהן

רשי

אשר הוצאתי וגו'. והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של גוי הם. דבר אחר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפי' הם כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען. בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים. שכל הדר בארץ ישר' אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע"ז: עבודת עבד. עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעיל לו מנעלו: כשכיר כתושב. עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירי' התנהג בו: עד שנת היובל. אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו: ובניו עמו. אמר ר' שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: אל אחוזת אבותיו. אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך: אחזת. חזקת: כי עבדי הם. שטרי קודם: לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבא שמא תאמר אין מכיר שדבר אם לצורך אם לאו והאומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמ' ויראת: ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. אם תאמר אם כן במה אשתמש בעבדי איני מושל ב באומות איני נוחל שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני: מאת הגוים. הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: וגם מבני התושבים. שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד: מהם תקנו. אותם תקנו: והתנחלתם אותם לבניכם. החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שאם כן היה לו לכתוב והנחלת' אותם לבניכם והתנחלת' כמו והתחזקתם. איש באחיו. להביא נשיא בעמו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: יד גר ותושב. גר והוא תושב כתרגו' ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו עמו על ידי שלמד ממעשיו: משפחת גר. זה הגוי כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"ז עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: גאלה תהיה לו. מיד אל תניחוהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעבדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובגוי שתחת ידך הכתוב מדבר ואף על פי כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה הגוי עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשת מנים ויתן לו העבד חמשה עשר מנים וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים: כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאילו נשכר עמו כל שנה בשנה וינכה לו: ואם עוד רבות בשנים. עד היובל: לפיהן

מסורה

וכי ימוך חד מנד' וזוגין מן ג' ג' בענין קדמא לא נסיב ו"ו ותני' ותליתא נסיב ו"ו וסים בסמרא רבתא: כשכיר ב' וסים' כשכיר בתושב יהיה עמך. עד ירצה כשכיר יומו: וגם י"ג ר"פ וסימ' ללוט. וגם את הגוי. וגם אמנה אחתי' וגם את בן האמה. וגם ערב רב' וגם מקנינו. וגם הגרים והגשים. וגם מבני התושבים' וגם את אחיך. וגם הקמתי את בריתי. ותברו. וגם יד יי' היתה בם. וגם את חצרעה: הגרים ד' קמץ וסי' והיתה שבת. וגם מבני התשבים. והגרים עמהם מאפרים ומנשה. דד"ה. ולהגרים הגרים בתככם' דיחזקאל: הולידו ב' א' חס' וא' מלא וסימ' וגם מבני התושבים. ולהגרים הגרים בתככם. דיחזקאל. הניינא חס': ובאחיכם ו' מלין בטעמא אזלא וכוהפך וסי' ובאחיכם בני ישראל. כל העדה מדבר צן. וכל צורתיו וכל תורתיו. הקצותיהם על יאשיהו. גדבריא דתבריא. זכריא ותרעיא:

תורה

אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים: ס

וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד: כשכיר כתושב יהיה עמך עד שנת היבל יעבד עמך: ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו ואל אחזת אבתיו ישוב: כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד: לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך: ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה: וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה: והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך: ס

וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר: אחרי נמכר גאלה תהיה לו אחד מאחיו יגאלנו: או דדו או בן דדו יגאלנו או משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו או השיגה ידו ונגאל: וחשב עם קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו: אם עוד רבות בשנים

תרגום אונקלוס

אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למתן לכון ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלהא: וארי יתמסכן אחוך עמך ויזדבן לך לא תפלח ביה פולחן עבדין: כאגירא כתותבא יהא עמך עד שתא דיובלא יפלח עמך: ויפוק מעמך הוא ובנוהי עמיה ויתוב לזרעיתיה ולאחסנת אבהתוהי יתוב: ארי עבדי אנון די אפקית יתהון מארעא דמצרים לא יזדבנון זבון עבדין: לא תפלח ביה בקשיו ותדחל מאלהך: ועבדך ואמתך די יהון לך מן עממיא די בסחרניכון מנהון תקנון עבדין ואמהן: ואף מבני תותביא ערליא דדיירין עמכון מנהון תקנון ומזרעיתהון דעמכון די אתילידו בארעכון ויהון לכון לאחסנא: ותחסנון יתהון לבניכון בתריכון לירותת אחסנא לעלם בהון תפלחון ובאחיכון בני ישראל גבר באחוהי לא תפלח ביה בקשיו: וארי תדביק יד ערל ותותב עמך ויתמסכן אחוך עמיה ויזדבן לערל תותב עמך או לארמאי מזרעית גיורא: בתר דיזדבן פורקנא תהי ליה חד מאחוהי יפרקניה: או אח אבוהי או בר אח אבוהי יפרקניה או מקריב בשריה מזרעיתיה יפרקניה או תדבק ידיה ויתפרק: ויחשב עם זבניה משתא דאזדבן ליה עד שתא דיובלא ויהי כסף זבינוהי במנין שניא כיומי אגירא יהי עמיה: אם עוד סגיאות בשניא

לפיהן · הכל כמו שפירשתי ׃ לא ירדנו בפרך · לעיניך כלומר ואתה רואה ׃ ואם לא יגאל באלה · באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש ׃ כי לי בני ישראל עבדי' · שטרי קודם ׃ אני יי' אלהיכם · כל המשעבדן מלמטה כאילו משעבדן מלמעלה ׃ לא תעשו לכם אלילים · כנגד זה הנמכר לגוי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע"ז אף אני כ כמותו הואיל ורבי מ מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיו' הללו נאמרו על הסדר בתחלה ה הזהיר על השביעי' ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו ל למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה ברבי' כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות בו לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לגוי ׃ ואבן משכית · לשון כסוי כמו ושכותי כפי ש שמכסין הקרקע ב ברצפת אבנים ׃ להשתחוות עליה · אפילו לשמים לפי שהשתחוואה בפשוט ידים ורגלי' היא ואסרה תורה לעשות כך חוץ מן המקדש ׃ אני יי' · נאמן לשלם שכר ·

חסלת בהר סיני ׃

לפיהן יטיב גאלתו · על כסף מקנתו כן יחשב לו ׃ כשכיר שנה · להוסיף לא ירדנו בפרך לעיניך לא נעזוב הגר לרדות בו בפרך ׃ ואם לא יגאל באלה · בשנים הנשארות ליובל וי"א על ידי אלה הנזכרים ׃ כי לי בני ישראל · טעם שתודיעו כן הגר הקונה העבד הישראלי ׃ לא תעשו לכם אלילים · בעבור שנמכר לגוי הזהיר על ע"ז שלא ישתמש אדניו בפסל ולא יעבוד אדניו בשבת ובזה יקנהו הנכרי ׃ ומקדשי תיראו · שיבא למקדש שלש רגלים ויתכן להיות טעם לא תעשו לכם אלילים בעבור שאמר עבדי הם ואחר שהם עבדי יעבדו אותי לבדי ולא אחרי' · ופסל ידוע · ומצבה לפסל ׃ משכית · שם כמו מרבית וטעמו אבן מצויירת מגזר' שברו משכיות לבב שכיות החמדה ׃ לא תתנו בארצכם · זה משפט ע"ז במרקולים ׃ כי אני יי' אלהיכם · לי תשתחוו ובתרגו' ירושלמי כן ׃ את שבתותי תשמורו · שנות השמיטה ׃ ומקדשי תיראו · שבת היובל כי כן כתוב קדש תהיה לכם ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי מטעם ומדי שבת ב בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני ולא בעבור שהזכיר ל להשתחוות עליה והטעם שתבאו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית רק מקדשי והנה הזכיר היום הנבחר כי הוא נבחר לעבודת השם כאשר פירשתיגם הזכיר המקו' הנבחר · וטעם אני יי' ששבתי מכל מלאכ' בשבת וכבודי דר במקדש על כן הזכיר מלת תיראו ׃

לפיהן חד מן אלפא ביתא מן חר חד חד נ"ן וחד מ"ם בסוף תיבותא וסי' אתהן · ורגמו עליהם אבן · אתהם · ואנשים צדיקים · בנעוריהן · והזנינה במצרים · בנעוריה · אשר בנינו כנטיעים · והמיהן · אם בן הוא · והמתם · ויצו אבשלום את נעריו · ובמשפטיהן · ודרך לפניהם · ובמשפטיהם · המלך יתאכל · ידעתין · עתה נבראו ·

לְפִיהֶן יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃ וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ וְאִם־לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃ כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃

לפומהן יתיב פורקניה מכסף זבינוהי ׃ ואם זעיר אשתאר בשניא עד שתא דיובלא ויחשיב ליה כפום שנוהי יתיב ית פורקניה ׃ כאגיר שנא בשנא יהי עמיה לא יפלח ביה בקשיו לעינך ׃ ואם לא יתפרק באילין ויפוק בשתא דיובלא הוא ובנוהי עמיה ׃ ארי דילי בני ישראל עבדין עבדי אינון דאפקית יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון ׃ לא תעבדון לכון טעון וצלם וקמא לא תקימון לכון ואבן סגידא לא תתנון בארעכון למסגד עלה ארי אנא יי אלהכון ׃ ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יי ׃

ב' כ' · ל' · ח' · כ' ב' · ל' · לג פסו' לא לא · כב ב' · כ' סוף פסוק

פ"ז חסי"ל לאחוזה · סימן ׃

פרשה

אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃

פרשה

אם בקימי תהכון וית פיקודי תטרון ותעבדון יתהון ׃ ואתין מטריכון בעידנהון ותתן ארעא עללתה ואילן חקלא יתן איביה ׃ ויערע לכון דישא לקטפא וקטפא יערע לאפוקי בר זרעא ותיכלון לחמכון למשבע ותיתבון לרוחצן בארעכון ׃ ואתן שלמא בארעא ותשרון ולית דמניד ואבטל חיתא בישתא מן ארעא ודקטלין בחרבא לא יעדון בארעכון ׃ ותרדפון ית בעלי דבביכון ויפלון קדמיכון לחרבא ׃

ב' כפל · ל' · ח' · ג' · ל' · כ' · ד' ותי · כו' · כו"ל חס' ות

אם בחקתי תלכו · יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם הרי קיום המצו' אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה ׃ ואת מצותי תשמרו · הוו עמלי' בתורה על מנת לשמור ולקיי' כמו שנ' ולמדתם אותם ו ושמרתם לעשותם ׃ בעתם · בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון בלילי שבתות ׃ ועץ השדה · הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות ׃ והשיג לכם דיש את בציר · שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע ׃ ואכלתם לחמכם לשובע · אוכל קמעא והוא מתברך במעיו ׃ ונתתי שלום · שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלו' בארץ מכאן שהשלו' שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל ׃ וחרב לא תעבור בארצכם · אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפילו לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה ׃ לפניכם לחרב · איש בחרב רעהו ׃ ורדפו

אם בחקותי · תשמרו ועשיתם · מצו' ללמוד וללמד ולעשות · וי"ו ונתתי כוי"ו והארץ היתה תהו ובוהו ולעולם כאשר המלה מ מלרע עם וי"ו הטעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר חוץ ממתי מעט ׃ יבולה · מן כי בול הרים ישאו לו ולא נדע אם הוא שרש או איננו שרש כמלת יקום ׃ דיש את בציר · והנה התבאר באסף את מעשיך מן השדה וכרם ׃ לשובע · שם הפועל ׃ לבטח · בלמ"ד ובחסרונו שוה וכן מלת לבדד והנה הזכיר בתחלה השובע שהוא עיקר · וטעם וישבתם לבטח כי בימי הרעב יגלו בני אדם ממקומם כטעם לא תוסף תת כחה לך נע ונד ׃ ונתתי שלום בארץ · ביניכם ׃ ואין מחריד · לא מחיה רעה ולא מאויב רק אתם תרדפו האויב ויפול לפניכם והתמה כי מתי מעט מכם ירדפו מתי רב מ מהאויבי' וכבר הודעתיך בספר מאזנים כי עשרה ומאה ואלף ורבבה שהיא עשרת אלפים סך חשבון ומנהג המרבה לומר אחד לעשר כמו כי עתה כמונו עשרה אלפי' ופה הוסיף כי המאה ירדפום חמשה והנה כפל מנהג המרבה וכל אחת מהמאה ירדוף מאה וי"א כי בעבור התחברו' האחרים יוסיף המספר וכן איכה ירדוף אחד אלף ואין צורך ׃ ונפלו

ידעתים · שלשה המה נפלאו ממני · לפיהן · אם עוד רבות · לפיהם · שרים עצרו במלים · מוצאיהן · ודרך לפניהם · מוצאיהם · ויכתוב משה את · מעזבן · הלילו אניות תרשיש · מעוזכם · ויאמר להם לכו אכלו · פריהן · כי על כן שלח על כל · פריהם · ושבתי את שבות · שוממין · דרכי ציון אבלות · שוממים · על אלה אני בכיה · תאכלון · לא יום אחד · תאכלום · כל הולך על גחון · וכל חד וחד לית דכוו' ׃ לא תעשו לכם אלילם חד מן ו' ר"פ אית בהון לא לא לא נמסר בסדר קדשים ׃ יבולה ח' וסי' ונתנה הארץ יבולה · ועץ השדה · ותם לריק כחכם · והאדמה לא תתן את יבולה · ארץ נתנה יבולה יברכנו · גם יי' יתן הטוב · וארצנו התן יבולה · והארץ תתן יבולה · דיחזקאל · כלאה יבולה · והארץ תתן את יבולה · דזכריה · וחד ויבולה ותאכל ארץ ויבולה ׃ לשבע ד' וחס' נמסר בסדר בשלח ׃ והשבתי י"ג נמסר בהושע סימן ב' גבי פרשת' וזה מספר בני ישראל ׃

אבן עזרא

ונפלו אויביכם. פעם אחרת שיפלו פעם אחר פעם בלי תקומה: ופניתי אליכם. להרבות עשריכם ולהפרות ולהרבות אתכם בבנים ובנות והכנון בעיני להיות והפריתי הפך עוקר רחם: והקימותי את בריתי אתכם. להיותכם ככוכבי השמים לרוב וכעפר הארץ: ואכלתם ישן נושן. התימה שתהיו רבים ומרוב התבואה יאכל מי שירצה ישן גם נושן יותר מהישן והוא מבנין נפעל ויש מי שיוציא הישן מביתו מפני החדש כי אין לו מקום לשומו שם ומפרש את' כי טעם תוציאו אל השדה: ונתתי משכני. ולא תפחדו שתבואו לעולם לידי ת חסרון כי כבודי דר עמכם ו ולא כבן אדם שתגעל נפשו לשבת במקום אחד ועוד כי בלכתכם אל ארץ אויביכם ו והמקדש אינכו עמכם יתהלך כבודי בתוככם והנה אני אהיה לכם לאלהים ואתם עמי כי על כן הוצאתי אתכם מארץ מצרי' מוטות עולכם. משל כפר החורש שיעבוד אדמת בעלין ומרש הפתעבדו בבנין האדמה כי כן כתוב: קוממיות. בקומה זקופה ורידי מות את' כי הקללות רבות מהברכות ולא אמרו אמת רק כאמרו הברכו' כלל וכאמרו בקללות פרטים ליראה ולהפחיד השומעי' והמסתכל היטב יתברר לו דברי: את כל המצות. אלה הכתוב: להפרכם. מלה זרה בדקדו' כי משקלי שמות הפעלי' מפתים: והפקדתי עליכם. כאדם פקיד על אחר יעשה חפצו בו: בהלה את השחפ' ואת הקדח'. חליים ידועים. וטעם את עם' וטעם בהלה שתבהלו ולא תדעו מה תעשו וי"א כי בהלה כפתאום ורבי' אמרו כי השחפת והקדחת שני חליים בזרע כמו השדפון והירקון כי כן כתוב בעבור וזרעתם לריק ואין צורך כי פירושו שיבאו להם חליים ואם באו שוללים לכפרים יאכלו הזרע כי אין מי שיבא אליהם לגרשם. וטעם מכלות עינים שאלה החליים יחשכו עינים וידאבו הנפש והאלף חסר ת ממלת ומדיבות נפש וכן ממלת מקר מזין וי"א כי העינים מן הגוף בעבור ומדיבות נפש ואין צורך: ונתתי פני. קצפי ואפי כמו ופניה לא היו לה והטעם כי הנשארי' שאין להם חליים אם יצאו אל האויבים יגפו לפניהם ופעם ינוסו ואין רודף כטעם מחנה ארם: ואם

רשי

ורדפו מכם. מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם: חמשה מאה ומאה רבבה. וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה: ונפלו אויביכם וגו'. שיהיו נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ: ופניתי אליכם. אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם משל למה הדבר דומה למלך ששכר פועלים וכו' כדאיתא בתורת כהנים: והפריתי אתכם. בפריה ורביה: והרביתי אתכם. בקומה זקופה: והקימותי את בריתי אתכ'. ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא ת תופר שנ' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגו': ואכלתם ישן נושן. הפירו' יהיו משתמרין וטובי' להתישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד: וישן מפני חדש תוציאו. שיהו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכין אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן: ונתתי משכני. זה בית המקדש: ולא תגעל נפשי. אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר ה הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה ש משושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור: והתהלכתי בתוככם. אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים: אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: מוטות. כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות קבי"לייא בלע"ז: קוממיות. בקומה זקופה:

רבבה ד' נמסר בסדר חיי שרה: והפריתי ב' מלאים בתורה וסימ' ולישמעאל שמעתיך הנה. ופניתי אליכם והפריתי: והקימתי ו' חס' ו"ו וסימ' והקימתי את בריתי אתכם. ויבא שמואל אל שאול. והקימתי את זרעך דשמואל. והניתי כדור עליך והקימתי אני את בריתי תניי' דיחזקאל. והקימתי מלכותך. דו"ח. ושארא

וְיִרְדְּפוּן מִנְּכוֹן חַמְשָׁא מְאָה וּמְאָה מִנְּכוֹן לְרִבּוֹתָא יַעְרְקוּן וְיִפְּלוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא: וְאִתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן וְאַפֵּישׁ יַתְכוֹן וְאַסְגֵּי יַתְכוֹן וַאֲקִים יַת קְיָמִי עִמְּכוֹן: וְתֵיכְלוּן עַתִּיקָא דְעַתִּיק וְעַתִּיקָא מִן קֳדָם חַדְתָּא תְּפַנּוּן: וְאֶתֵּן מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן וְלָא יְרַחֵק מֵימְרִי יַתְכוֹן: וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן וֶאֱהֵוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעָם: אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִלְּמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִּין וְתָבְרֵית נִיר עַמְמַיָּא מִנְּכוֹן וְדַבָּרִית יַתְכוֹן בְּחֵירוּתָא: וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְלָא תַעְבְּדוּן יַת כָּל פִּקּוֹדַיָּא הָאִלֵּין: וְאִם בִּקְיָמַי תְּקוּצוּן וְאִם יַת דִּינַי תְּרַחֵק נַפְשְׁכוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד יַת כָּל פִּקּוֹדַי לְאַשְׁנָיוּתְכוֹן יַת קְיָמִי: אַף אֲנָא אַעְבֵּיד דָּא לְכוֹן וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן בְּהוּלְתָא שַׁחַפְתָּא וְקַדַּחְתָּא מְחַשְׁכָן עַיְנִין וּמַפְּחַן נְפַשׁ וְתִזְרְעוּן לְרֵיקָנוּ זַרְעֲכוֹן וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּכוֹן וְתִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִרְדּוֹן בְּכוֹן סָנְאֵיכוֹן

וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב: וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם וַהֲקִימֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם: וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ: וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם: וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהְיֹת לָהֶם עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת: פ

וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה: וְאִם בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי לְהַפְרְכֶם אֶת בְּרִיתִי: אַף אֲנִי אֶעֱשֶׂה זֹּאת לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה אֶת הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם: וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם

הקמתי כתיב: ואולך ד' וסי' ואשבר מטות עלכם ואולך אתכם קוממיות. ואולך אתכם ארבעים. ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה. ואולך אותו בכל ארץ כנען: ואכלהו ג' חסרים נמסר בסדר אמר:

ואם לא תשמעו לי. להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלי' בתורה ומה ת"ל לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוון למרוד בו וכן בנמרוד גבור ציד לפני ה' שמכירו ומתכוון למרוד בו וכן באנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד מכירים רבונם ומתכוונים למרוד בו: ולא תעשו. משלא תלמדו לא תעשו הרי שתים עבירות: ואם בחוקותי תמאסו. מואס באחרי' העושי': משפטי תגעל נפשכם. שונא החכמי': לבלתי עשות. מונע את אחרי' מעשות: את כל מצותי. כופר שלא צויתי' לכך נאמ' את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכ' את בריתי. כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשו' גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושין שונא את חכמי' מונע את האחרי' כופר במצות כופר בעיקר: והפקדתי עליכם. וצויתי עליכם: שחפת. חולי שמשחף את הבשר אנפו"לש בלע"ז דומה לנפוח שהוא לה כפיתחו ומראית פניו זעופה: קדחת. חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו כי אש קדחה באפי: מכלות עינים ומדיבות נפש. העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא ודאבו הנפשו' של משפחה במותו כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכ' קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שונאיכם. כמשמעו ישלטו בכם: אגדת ת"כ מפרשה זו אף אני אעשה זאת איני מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם. שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה: בהלה. מכת המבהלת את הבריות ואי זו זו מכת מותן: את השחפת. יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדי' או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה ת"ל מכלות עינ' או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת"ל ומדיבות נפש: וזרעתם לריק זרעכם. זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ת"ל ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד. דבר אחר וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם וכן הוא אומ' אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם: ונתתי פני בכם. כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה: ונגפתם לפני אויביכם. שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ: ורדו בכם שונאיכם. שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שאומות העולם עומדים על ישר' אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו' ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר מטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו':

רשי

ונסתם. מפני אימה: ואין רודף אתכם. מבלי כח: ואם עד אלה. ואם בעוד אלה לא תשמעו: ויספתי. עוד ייסורין אחרים: שבע על חטאתיכם. שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה: ושברתי את גאון עזכם. זה בית המקדש וכן הוא אומר הנני מחלל את מקדשי את גאון עזכם: ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה. זו קשה משל משה שמשה הוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגו' שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פירותיה: ותם לריק כחכם. הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע וכסח ועדר ובא שדפון והלקה אותו הרי שיניו של זה קהות: ולא תתן ארצכם את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע: ועץ הארץ. אפי' מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה: לא יתן. משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי: לא יתן פריו. כשהוא מפריח משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות: ואם תלכו עמי קרי. רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנחם פירש לשון מניעה וכן הוקר רגלך וכן יקר רוח וקרוב לשון זה לתרגומו של אנקלוס לשון קושי שמקשים לבם ליִמנע מהתקרב אלי: שבע כחטאתיכם. שבע פורעניות אחרים במספר שבע כחטאתיכם: והשלחתי. לשון גרוי: ושכלה אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה מנין תלמוד לומר ושן בהמות אשלח בם הרי שתים ומנין שהיא ממיתה בנשיכתה תלמוד לומר עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית: ושכלה אתכם. אלו הקטנים: והכריתה את בהמתכם. מבחוץ: והמעיטה אתכם. מבפנים: ונשמו דרכיכם. שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה שן חיה חמת זוחלי עפר: ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו: לא תוסרו לי. לשוב אלי: נקם ברית. ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו. דבר אחר נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם. כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים: ונאספתם. מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור: ושלחתי דבר בתוככם. על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלם וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנין ביד אויב: מטה לחם. לשון משען כמו מטה עז: בשברי לכם מטה לחם. אשבור לכם כל משען אוכל והם חבירי רעב: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מחוסר עצים: והשיבו לחמכם במשקל. שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם: ואכלתם ולא תשבעו. זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מכור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולת מארה במעים ונתתם אינה מן המנין היא החרב: במותיכם. מגדלים ובירניות: חמניכם. מין ע"ז שמעמידין על הגגות ועל שם שמעמידין בחמה קרויין חמנים: ונתתי את פגריכם. תפוחי רעב היו ומוציאין יראתם מחיקם ונושקים אותה וכרסו נבקעת ונופל עליה:

אבן עזרא

ואם עד אלה. המכות: שבע. בעבור היותו חשבון שלם כאמר על לשון רבים וכן כי שבע יפול צדיק וקם עד עקרה ילדה שבעה ואין על חטאתיכם להוסיף שבעה רק ויספתי פעם אחרת כמו קול גדול ולא יסף. וטעם על חטאתיכם בעבור חטאתיכם וי"א שהחשבון כמשמעו והראשון נכון כי אם כתוב ושברתי אחד שמיכם כברזל שנים והארץ ג' כנחושה ותם לריק ויבול הארץ ופרי העץ הנה שש ומכת חית השדה הנה שבע: גאון עזכם. השוכב כטעם ויטמן יסורון והגאה אם ישבר יפול וימת: ותם לריק כחכם. שיגעתם בעבודת האדמה: קרי. אמרו רבים שפירושו גבורה וכוח כאיש שיחזק לבו ולא יפחד למען שלא יכוח ואין ריע לו וי"א שהוא מגזרת כל הקורות והטעם שאמר בדברי הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא ועל שני הפירושים יחסר בי"ת כמו כי ששת ימים או יהי כן תלכו עמי הליכת קרי כאמר הראיתיך רבים כאלה והנה כתוב כחטאתיכם ולא יוסיף עליכם ועל חטאתיכם דבק עם ליסרה אתכם והטעם בעבור חטאתיכם: והשלחתי בכם. מגזרת הנני משליח בך: ושכלה אתכם. בהריגת קטנים: והמעיטה אתכם. בהריגת הגדולים: ונשמו דרכיכם. כי אין דרך בטוח מפחד החיות שהיכם ברשות אדם כאמר פ פירשתי: תוסרו. עתיד מבנין נפעל: על חטאתיכם. דבק עם והכתי: נקם ברית. על כן אמרתי כי זאת הברית הכרותה בסיני הכתובה בפרשת אלה המשפטים יום קבלו על נפשם ואמרו נעשה ונשמע אז כרתה הברית ואמר להם כל הפרשה הזאת: ונאספתם אל עריכם. מפני החרב ושם אשלח הדבר והרעב עד שתרצו להנתן ביד האויב וזה טעם ונתתם ביד אויב והיא מלה מבנין נפעל: בשברי. שם הפעל ובא שבור כמו בשכבה ובקומה וטעם השבר בעבור מטה לחם והוא דרך משל וביטעיה משען לחם כי הלחם לבב אנוש יסעד: עשר נשים. כי הוא סך חשבון כי מנהג ישר' היה לאפות כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע ומערכת השבת תוכיח: והשיבו לחמכם במשקל. בעבור שיהיה מעט: ואכלתם ולא תשבעו. יש רעב וישבע האוכל מעט ועתה מאוכל הרבה לא ישבע: ואם בזאת. המכה הזאת וכן ואם באלה באלה המכות הנזכרות: על חטאתיכם. דבק עם ויסרתי: ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם. אין למעלה מן הרעב הזה ולא יהיה לכם מקום לזעוק ולהתפלל להושע מהרעב כי אשמיד במותיכם מקום הזבחים: חמניכם. מגזרת חמה בתים העשויים להשתחוות לשמש והכ"ן נוסף כנו"ן כשו' רחמניות: פגריכם. גופותיכם כמו פגר מובס: גלוליכם. שם גנאי לע"ז מגזרת כאשר יבער הגלל והטעם כי בהתחברכם לבתי ע"ז שם תהרגו ויפחיתו אויביכם נורות גלוליכם ואני לא אושיעכם:

ונסתם ג' וסימ' ונסתם ואין רדף אתכם. ונסתם גיא ארי כי יגיע גיא. ב' בו. וא' נסתם. כאשר נסתם כפני: לשמע כלם חס' בב"ד וסי' בני נכר. דשמואל. העם הזה הרע. שבו על עונות אבותם. לשמוע אל הרנה.

ונסתם ואין רדף אתכם: ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם: ושברתי את גאון עזכם ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה: ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו: ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם: והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו דרכיכם: ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי: והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם אני שבע על חטאתיכם: והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית ונאספתם אל עריכם ושלחתי דבר בתוככם ונתתם ביד אויב: בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו: ס ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי: והלכתי עמכם בחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם: ואכלתם בשר בניכם ובשר בנתיכם תאכלו: והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם

ותערקון ולית דרדיף יתכון: ואם עד אילין לא תקבלון למימרי ואוסיף למרדי יתכון שבע על חוביכון: ואתבר ית יקר תוקפכון ואתן ית שמיא דעליכון תקיפין כפרזלא מלאחתא מטרא וארעא דתחותיכון חסינא כנחשא מלמעבד פירין: ויסוף לריקנו חילכון ולא תתן ארעכון ית עללתה ואילן ארעא לא יתן אביה: ואם תהכון קדמי בקשיו ולא תיבון לקבלא למימרי ואוסיף לאיתאה עליכון מחא שבע כחוביכון: ואגרי בכון ית חית ברא ותתכיל יתכון ותשיצי ית בעירכון ותזעיר יתכון ויצדיין אורחתכון: ואם באילין לא תתרדון למימרי ותהכון קדמי בקשיו: ואהך אף אנא עמכון בקשיו ואלקי יתכון אף אנא שבע על חוביכון: ואיתי עליכון דקטלין בחרבא ויתפרעון מינכון פורענותא על דעברתון על פתגמי אוריתא ותתכנשון ל לקירויכון ואיגרי מותנא ביניכון ותתמסרון ביד סנאה: כד אתבר לכון סעיד מיכלא ויפיין עשר נשין לחמכון בתנורא חד ויתיבון לחמכון במתקלא ותיכלון ולא תשבעון: ואם ברא לא תקבלון למימרי ותהכון קדמי בקשיו: ואיהך עימכון בתקוף רגז ואירדי יתכון אף אנא שבע על חוביכון: ותיכלון בשר בניכון ובשר בנתכון תיכלון: ואשיצי ית במתכון ואקצץ ית חניסניכון ואתן ית פגריכון על פיגרי טעותכון

דד"ח: והשלחתי ג' וסי' והשלחתי בכם את חית השדה. והשלחתי רעב בארץ לא. ארץ כי תחטא לי: במשקל ד' דגשים נמסר בסדר קדשים:

אבן עזרא

ונעלה נפשי אתכם. שתסור השכינה אז תחרבנה עריכם ושמו המקדשי׳ שלכם והטעם בתחלה היו מקדשי׳ : ולא אריח בריח. והטעם כי כבוד השם מלא שמים וארץ וכתוב על נח וירח יי׳ את ריח הניחוח והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם. ואחר שאמר עריכם ומקדשיכם אמר את הארץ כל ארץ ישראל : ושממו עליה. כל כך תהיה שממה שגם האויבים הדרים ישומו עליה הפך משוש לכל הארץ : אזרה. מבנין הכבד הדגוש ולא די שתזרו עד אשר אריק אחריכם חרב. וטעם אריק מנדנה : והיתה ארצכם. דבק עם הפסוק הבא אחריו והטע׳ כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ וזאת המלה כמו תשלים וכן עד ירצה כשכיר יומו כי נרצה עונה : שבתותיה. שמיטות ויובלים וכן כתוב עד רצתה הארץ את שבתותיה ושם פירשתיו : השמה. שם ומשקלו השמות משתנים. וטעם כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם שתהיה שממה מכם אז תשבת ותמצא מנוחה למלאת שבתותיה. וטעם כל ימי השמה תשבו׳ מספר השני׳ שתשבות וביחזקאל מפורש : והנשארים בכם. בעבור שאמ׳ והריקותי אחריכם חרב : מרך. מפעלי הכפל וכן במועל ידיהם מגזרת ורך הלבב ויפחדו עד שירדפם קול עלה נדף והוא שם התאר מבנין נפעל וכן הסדם מובלע : איש באחיו. שהוא אוהבו : תקומה. מבנין נוסף כבד מנחי ע״ן וי״ו בעבור התי״ו וכן תרומה : ואכלה אתכם. מנהג כל הגולים למקום אחר בהשתנות האויר עליהם והמים ימותו רובם : והנשארים. מהנשארים ימקו בעונם על משקל ימסו ושניהם מפעלי הכפל מגזר׳ המק בשרו מק יהיה : ואף בעונות אבותם אתם ימקו. כטעם אבותינו חטאו ואנחנו עונותיהם סבלנו : והתודו. מבנין התפעל : במעלם. אשר מעלו בי. אבותם : ואף אשר הלכו עמי. אלה בניהם בקרי : אף אני. כן עשיתי עמהם והשתים להביאם אל ארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל ועוד אפרשנו : והם

מסורה

והשמותי ג׳ וסימ׳ והשמותי את מקדשכם. והשמותי אני את. והשמותי עליך עמים רבים : ולא אריח ב׳ דסמ׳ בי וסימ׳ ולא אריח בריח ניחחכם. ולא אריח בעצרתיכם : בריח ב׳ וסימ׳ ולא אריח בריח ניחחכם. בריח ניחח ארצה אתכם : אזרה ג׳ וסימ׳ ואתכם אזרה בגוים. והשלישית לכל רוח אזרה. וכל אגפיו אזרה :

תורה

ונעלה נפשי אתכם : ונתתי את עריכם חרבה והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם : והשמתי אני את הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה : ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה : אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה : כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתיכם בשבתכם עליה : והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף : וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם : ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם : והנשארים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם ואף בעונת אבתם אתם ימקו : והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי : אף אני אלך עמם בקרי

תרגום אונקלוס

וירחיק מימרי יתכון : ואתן ית קירויכון חרבא ואצדי ית מקדשיכון ולא אקביל ברעוא קורבן כנישתכון : ואצדי אנא ית ארעא ויצדון עלה בעלי דבביכון דיתבין בה : ויתכון איבדר בין עממיא ואגרי בתריכון דקטלין בחרבא ותהי ארעכון צדיא וקירויכון יהוין חרבא : בכן תרעי ארעא ית שמיטהא כל יומין דצדיאת ואתון בארע בעלי דבביכון בכן תשמט ארעא ותרעי ית שמיטהא : כל יומין דצדיאת תשמט ית די לא שמטת בשמטכון כד הויתון יתבין עלה : ודישתארון בכון ואעיל תברא בלבהון בארעתא דשנאיהון וירדוף יתהון קל טרפא דשקיף ויערקון כמיערוק מן קדם דקטלין בחרבא ויפלון ולית דרדיף : ויתקלון גבר באחוהי כמקדם דקטלין בחרבא ורדיף לית ולא תהי לכון סיעא קדם בעלי דבביכון : ותיבדון בין עממיא ותגמר יתכון ארע בעלי דבביכון : ודישתארון בכון יתמסון בחוביהון בארעתא בעלי דבביכון ואף בחובי אבהתהון בישיא דאחידין בידיהון יתמסון : ויודון ית חוביהון וית חובי אבהתהון בשקרהון דשקרו קדמי ואף די הליכו קדמי בקשיו : אף אנא איהך עמהון בקשיו

מסורה

והריקתי ב׳ וכתיב בן וסימ׳ והריקתי אחריכם חרב. והריקתי לכם ברכה עד : שבתתיה ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ אז תרצה הארץ. ב׳ בו. והארץ תעזב מהם. עד רצתה הארץ את שבתותיה. בתרא׳ מלא : סי׳ דהדין עניינ׳ קדמ׳ תלית׳ ורביעא שבע על חטאתיכם. תניינא שבע כחטאתיכם. קדמא תניינא וחמשא׳ קרי תליהא רביעא שתיתאה שביעאה בקרי וכך דינן אן דאית את קרי אן דאית ואת בקרי : בארצת ב׳ חסרים ובענין וסימ׳ ימקו בעונם. והנשארים בכם והבאתי מרך : עלה׳ ז׳ בטרפ׳ ד׳ כתיב יו״ד וג׳ כתיב ה׳ וסימ׳ ויתפרו עלה תאנה. והנה עלה זית טרף. צאו ההר והביאם עלי׳ ד׳ בפסו׳ : נדף ח׳ קמצין וסימ׳ קול עלה נדף. בקש נדף קשתו. העלה נדף תרעץ. הבל נדף. וכל מזרע יאור : מנסת ה׳ חס׳ כליש׳ וסי׳ ונסו מנסת חרב. וינסו משנאיך. ויהי בנסם מפני ישראל. נסך לפני צריך. מפני גערת חמשה תנסו. וכל וינסו דכוו׳ במ״ד מלאים : ורדף ג׳ חס׳ וסי׳ וכשלו איש באחיו. שריך סוררים. אפרים רעה רוח : ואף אשר הלכו עמ׳ בקרי חד מן י״ז זוגין חד זקף לרומא וחד נחית לתהומא וסימ׳ נמסר בסדר וארא :

רשי

ונעלה נפשי אתכם. זה סילוק שכינה : ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם כשהוא אומר והשימותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב : והשימותי את מקדשיכם. יכול מן הקרבנו׳ כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשיכם מן הגדודיות סיירות של ישראל שהיו מתקדשו׳ ונועדו׳ לבא שם הרי שבע פורענו׳ אכילת בשר בנים ובנות השמדת במות הרי שתים כריתת חמני׳ אין כאן פורענו׳ אלא על ידי השמדת הבירניות יפלו החמני׳ שבראשי הגגו׳ ונכרתו ונתתי את עריכם וגו׳. הרי שלש סלוק שכינה ארבע חרבן ערים שממון מקדש מן הגדודיו׳ ולא אריח קרבנות הרי שבע : והשימותי אני את הארץ. זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו אויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממ׳ מיושביה : ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמי׳ וישר׳ נזרו כבמזרה כאדם הזורה שעורי׳ בנפה ואין אחת מהם דבוק׳ בחברתה : והריקותי. כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב המשמטת אחריכ׳ אינ׳ חוזרת מהר כאדם שמריק את המי׳ ואין סופן לחזור : והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאילו אין ביתו וכרמו חרבים כך שנויים בתורת כהני׳ : אז תרצה. תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה : והרצת. למלך את שבתותיה : את אשר לא שבתה. שבעי׳ שנה של גלות בבל הן היו כנגד שנות השמטה ויובל שהיו בטלים שהכעיסו ישר׳ בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו ארבעים שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלם הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלית וגו׳ וכלית את אלה וגו׳ ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמור באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא ותשוב לארבע מאות שנה שתים וארבע לשלשים ושם שנה חמש שמטות הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמטה המשלמת לשבעים ועליהם נגזר שבעים שנה שלמי׳ וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה למלאת שבעים שנה : והבאתי מרך. פחד ורך לבב מ״ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ״ם של מועד ושל מוקש : ונסו מנוסת חרב. כאילו רודפים הורגים אותם : עלה נדף. שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפ׳ דשקיף וכן תרגומו של חבור׳ משקופי : וכשלו איש באחיו. כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ : כמפני חרב. כאילו בורחי׳ מלפני הורגים שיהא בלבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם. ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה בזה : ואבדתם בגוים. כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה : ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה : בעון אבותם אתם. כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם : ימקו. לשון המסה כמו ימסו וכמוהו תמקנה בחוריהן נמקו חבורותי :

והבאתי

רשי

והבאתי אותם. אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו': או אז יכנע. כמו או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע. לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו': ואז ירצו את עונם. יכפרו על עונם ביסוריהם: וזכרתי את בריתי יעקוב. בה' מקומות נכת' מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקוב. למה נמנו אחורנית כלומ' כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדי הרי אברה' שהוא כדי ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: יען וביען. גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו: ואף גם זאת. ואף אפי' אני עושה עמהם זאת הפורענות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא אמאסם לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: ברית ראשונים. של שבטי': והתורות. אחת בכתב ואחת על פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני: כי יפליא. יפרש בפיו: בערכך נפשות. ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי: והיה ערכך וגו'. אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יקר בין שהוא זול כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך. כמו ערך וכפל הכפין לא ידעתי מאיזה לשון הוא: ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלו' אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי: ואם מבן ששים שנה וגו'. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרוב' להחשב כאיש דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא: ואם

אבן עזרא

והם ירצו את עונם. ישלימו ויפרעו: וזכרתי את בריתי. מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא חכרתי את בריתי את ברית יעקב כמו והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא ראשיכם שבטיכם שהוא ראשיכם ראשי שבטיכם ויאמר הגאון כי טעם להזכיר בתחלה יעקב בעבור היות שנותיו כלם בברית: והארץ תעזב מהם. טעמו לזכור גם הארץ שפרעה את השבתות ונעזבה מהם וגם לזכור שהם הרצו את עונם: יען וביען. האחד כנגד משפטי מאסו והשני ובחקותי געלה נפשם והבי"ת נוסף כבי"ת ב בראשונה: ואף גם זאת. לשון כפות והאחד יספיק וכל המקר' כך וכן הרק אך במשה המבלי אין קברי': לא מאסתים לכלותם. רק ליסרם עד שיכנע לבבם: געלתים. סרתי מהם או בחלה נפשי מהם: להפר בריתי שנשבעתי להם ואף אם הם הפרו את בריתי כי כן כתוב אני לא אפר בריתי אתם כי אלהים אני: וזכרתי להם. לעולם: ברית ראשונים. זאת הברית הכרותה בסיני וקרא זה הדור ראשונים כנגד הבנים שיגלו בארץ אויביהם ויש אומ' על אבות העולם. וטעם אשר הוצאתי אותם שנשבעתי ל לאבותם להוציא בניה' מעבדות והראשון נכון בעיני: אלה החקי' והמשפטי'. הם הכתובים בפרשת וישמע ואלה המשפטי' ופרשת בהר סיני: אשר נתן יי' בינו ובין בני ישראל. רמז לברית הר סיני כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באהל מועד לא עלה משה בהר סיני גם הזכיר הפרשה של הערכים בעבור שנאמרה בהר סיני כי כן כתוב באחרונה כי תחלת ספר וידבר יי' אל משה במדבר סיני באהל מועד בספר ויקרא: יפליא. יפרש ויבאר: בערכך נפשות. הטעם שידור נדר לאמר אם השם יעשה לי כך אפדה נפשי כדי ערכי או ערך בני או ערך בהמה וכף בערכך על דעת כל המדקדקי' נוסף והטעם בערך ויש אומרי' כי הכ"ף לנכח הכהן ויפרש בערכך הכהן כערכך אתה והה"א יקרא לו ה"א הקריאה ואמר על הערכך שהיא מלה זרה כמו בתוך האהלי ולפי דעתי שהוא האהל שלי וכן ה הערכך. וטעם נפשות כלל לאדם ולבהמה: מבן עשרים שנה. החל משהוא נכנס בפקודים: בן ששי'. זקן ודעת רבים כי זו גזרת מלך כי מבן חדש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים אילו עבר יום אחד נוסף על חדש יתן ה' שקלים ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלמות כי אמרו רבים שהם ארבע כחלקי השנים ואחר כן תשע עשרה שלמות ואחר כן תשע וחמשים לשוב אל המקום שהחל מתנו וחמשה עשר להשלמת חמש ושבעים כנגד הה' החלקים ולפי האמת שכל אלה שלמות או יום אחד בשנה חשוב שנה ולא נסמוך רק על דברי הקבלה כי מה צורך לחלוק מבן חדש עד חמש ומחמש עד עשרים אחר שיתן לכל שנה שקל ויש להשיב על דבר הגאון והנה מי שהוא פחות מחדש ימים אין לו ערך ואחר ששים שב לאחור ועוד מה יעשה אחר הששים שנה אם יתן כך תמיד וכל זה שבושי' והכלל כי הוא גזרת הכתוב כי אילו היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה הנה אחר ששים יוסיף השלישית והנה מחמש עד עשרי' יוסיף החצי ומחדש ועד חמש ומעשרים ועד חמשי' יוסיף על החצי שמיניתו:

מסורה

ירצו ד' וסימ' או אז יכנע לבבם הערל. ואחריהם בפיהם ירצו סלה. אך משאתו יעצו להדיח: יעקוב ה' מלאים וסי' וזכרתי את בריתי יעקוב. והנני שב שבות אהלי יעקוב. גם זרע יעקוב ודוד עבדי. ושב יעקוב ושקט ושאנן תניינא. לא כאלה חלק יעקוב תניינא דספרא: ראשנים ה' וסימ'

תורה

וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֹנָם׃ וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃ וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת־עֲוֹנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם׃ וְאַף־גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת לַיהוָה׃ וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ וְאִם־נְקֵבָה הִוא וְהָיָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל׃ וְאִם מִבֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְעַד בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר עֶשְׂרִים שְׁקָלִים וְלַנְּקֵבָה עֲשֶׂרֶת שְׁקָלִים׃ וְאִם מִבֶּן־חֹדֶשׁ וְעַד בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כָּסֶף וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת שְׁקָלִים כָּסֶף׃ וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים׃

תרגום

ואעיל יתהון בארע בעלי דבביהון או בכן יתבר לבהון טפשא ובכן ירעון ית חוביהון׃ ודכירנא ית קיימי דעם יעקוב ואף ית קיימי דעם יצחק ואף ית קיימי דעם אברהם אנא דכיר וארעא אנא דכיר׃ וארעא תתרטיש מנהון ותרעי ית שמטהא בדצדיאת מנהון ואינון ירעון ית חוביהון לוטין חלף בירכן אייתי עליהון דבדיני קצו וית קיימי רחקת נפשהון׃ ואף ברם ברא במהויהון בארע בעלי דבביהון לא ארטישינון ולא ארחיקינון לשיצויתהון לאשנאה קיימי עמהון ארי אנא יי אלההון׃ ודכירנא להון קיים קדמאי די אפיקית יתהון מארעא דמצרים לעיני עממיא למהוי להון לאלה אנא יי׃ אילין קימיא ודיניא ואוריתא די יהב יי בין מימריה ובין בני ישראל בטורא דסיני בידא דמשה׃ ומליל יי עם משה למימר׃ מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר ארי יפריש נדר בפורסן נפשתא קדם יי׃ ויהי פורסניה דדכרא מבר עשרין שנין ועד בר שיתין שנין ויהי פורסניה חמשין סלעין דכסף בסלעי קודשא׃ ואם נקבתא היא ויהי פורסנה תלתין סלעין׃ ואם מבר חמש שנין ועד בר עשרין שנין ויהי פורסניה דדכרא עסרין סלעין ולנקבתא עסר סלעין׃ ואם מבר ירחא ועד בר חמש שנין ויהי פורסניה דדכר חמש סלעין דכסף ולנקבתא פורסנה תלת סלעין דכסף׃ ואם מבר שיתין שנין ולעלא אם דכור ויהי פורסניה חמש עסרי סלעין ולנקבתא עשר סלעין׃

מסורה

וזכרתי להם ברית ראשנים. כי שאל נא לימים ראשנים. אל תסג גבול עולם. ובנו ממך חרבות עולם. אל תזכור לנו עונות: יפלא ב' חסרים וסימ' איש כי יפלא נדר בערכך נפשות ליי'. איש כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר: נפשות ב' חס' וסימ' במכסת נפשת. בערכך נפשת ליי':

ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו: כל אשר יתן ממנו. אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: טוב ברע. תם בבעל מום או רע בטוב וכל שכן טוב בטוב ורע ברע: כל בהמה טמאה. בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא אם כן הוממו: כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם: והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוה בית כור שעורים בחמשים שקלים כך גזירת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שמנה הקדש אלא למנין שנות היובל שאם גאלה הרי טוב ואם לאו והגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורות וכשהיא יוצאה מידו וחוזרת לכהנים של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות: אם משנת היובל יקדיש וגו'. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה: כערכך יקום. כערך הזה האמור יהיה: חמשים כסף יתן. ואם אחר היובל יקדיש וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהת ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות. כפי חשבון כיצד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנה חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמנה פונדיונין הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל: ונגרע מערכך. מנין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון: ואם גאל יגאל. המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת: ואם לא יגאל את השדה. המקדיש: ואם מכר. הגזבר: את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ביד המקדיש: והיה השדה בצאתו ביובל. מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש לה'. לא שישוב להקדש בדק הבית אלא כשדה החרם הנתן לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו: ואם את שדה מקנתו וגו'. חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה שדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפי' אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה: ואם לא יגאל. וימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדישה ופן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוה למקדיש:

קרבן ה' קמצין נמסר בריש סדר ויקרא: ממנו ו' סבירין ממנה נמסר בסדר צו: ימיר ד' וסימ' לא יחליפנו ולא ימיר ב' בפסו' חלק עמי ימיר. נשבע להרע ולא ימר. בתרא חס': רע י"א פתחין בליש' וסי' נמסר בתהלים סימן נ"ד. וכל אמירה ועשיה. מיצר ועין ולשון דבוו' בב"ט קמץ וסי' נמסר שם: בטוב ד' רפין וסי' לא יחליפנו.

ואם מך הוא מערכך והעמידו לפני הכהן והעריך אתו הכהן על פי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן: ס ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן ליהוה כל אשר יתן ממנו ליהוה יהיה קדש: לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב ואם המר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש: ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן ליהוה והעמיד את הבהמה לפני הכהן: והעריך הכהן אתה בין טוב ובין רע כערכך הכהן כן יהיה: ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו על ערכך: ואיש כי יקדיש את ביתו קדש ליהוה והעריכו הכהן בין טוב ובין רע כאשר יעריך אתו הכהן כן יקום: ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו: ואם משדה אחזתו יקדיש איש ליהוה והיה ערכך לפי זרעו זרע חמר שערים בחמשים שקל כסף: אם משנת היבל יקדיש שדהו כערכך יקום: ואם אחר היבל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת עד שנת היבל ונגרע מערכך: ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אתו ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו: ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד: והיה השדה בצאתו ביבל קדש ליהוה כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו: ואם את שדה מקנתו אשר לא

ואם מסכן הוא מפורסניה ויקימיניה קדם כהנא ויפרוס יתיה כהנא על מימר די תדביק יד נדרא יפרסיניה כהנא: ואם בעירא די יקרבון מינה קורבנא קדם יי כל די יתן מינה קדם יי יהי קודשא: לא יחלפיניה ולא יעבר יתיה טב בביש או ביש בטב ואם חלפא יחליף בעירא בבעירא ויהי הוא וחילופיה יהי קודשא: ואם כל בעירא מסאבא די לא יקרבון מינה קורבנא קדם יי ויקים ית בעירא קדם כהנא: ויפרוס כהנא יתה בין טב ובין ביש כפורסן כהנא כן יהי: ואם מפרק יפרקינה ויוסף חומשיה על פורסניה: וגבר ארי יקדיש ית ביתיה קודשא קדם יי ויפרסיניה כהנא בין טב ובין ביש כמא דיפרוס יתיה כהנא כן יקום: ואם דאקדיש יפרוק ית ביתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויהי ליה: פ ואם מחקל אחסנתיה יקדיש גבר קדם יי ויהי פורסניה לפום זרעיה בית זרע כור סעורין בחמשין סלעין דכסף: ס אם משתא דיובלא יקדיש חקליה כפורסניה יקום: ואם בתר יובלא יקדיש חקליה ויחשב ליה כהנא ית כספא על פום שניא דאשתארא עד שתא דיובלא ויתמנע מפורסניה: ואם מפרק יפרוק ית חקלא דאקדיש יתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויקום ליה: ואם לא יפרוק ית חקלא ואם זבין ית חקלא לגבר אוחרן לא יתפריק עוד: ויהי חקלא במיפקיה ביובלא קודשא קדם יי כחקל חרמא לכהנא תהי אחסנתיה: ואם ית חקל זבינוהי דלא מחקל

אבן עזרא

והעריך. שיושם הנערך במערכ' אחת עם כך וכך וכמוהו אין ערוך אליך ומלת העריך מהבנין הכבד הנוסף וכן יעריכנו הכהן להפרים בינו ובין יערכנו לפני יי': והעמידו הכהן כאילו אמר והעמידו הכהן לפני ה הכהן כאשר פירשתי ויצק על כף הכהן השמאלית ויהיה דרך צחות או יהיה והעמידו שיעמיד הנודר כפשו: כן יקום. כמו יעמוד: ואם משדה אחוזתו. שיירש עם ישראל: חומר שעורים. וכתוב כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה ושם כתוב האיפה והבת והנה זרע איפת שעורי' בחמשה שקלים וזו גזרת המלך כדמי העבד: ואם משנת היובל. בנכנס השנה: ונגרע מערכך. מה שהלך אחר היובל: ו"ו ואם גאול יגאל כפ"א רפה בלשון ישמעאל והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה כי הערך עיקר אם יגאל השדה ואם לא יגאל: ואם מכר. טעמו או מכר ולא יוכל בעל שדה אחוזה שיגאלנו בעבור שמכרו קודם לי"י בבאתו ביובל. הזכיר הכתוב על דרך כל שדה כי ביובל יצא: כשדה החרם. שידור נדר להחרימו גם הוא לכהן והערך לכהן כי הוא מעריך ואין צורך להיותו כהן גדול: מכסת

מסרה

ביום טובה. אנסכה בשמחה. נפשו בטוב תלין: חמישית ג' מלאים וסי' והיה בהבואו' ונתתם. ואם המקדיש יגאל את ביתו. וישלח אלי סנבלט בדבר הזה פעם חמישית: גאל ג' חס' וסי' ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו. ואם גאל יגאל את השדה. א"ט ממעשרו: שערים כלם חס' בב"ב מלאים וסי' מלאה שעורים דד"ה. והוא נלחם: ואם לא יגאל את השדה ח' פסוקים א"ת בהון ואם ואם ריש ומצעות וסימ' ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי. ואם בבהמה הטמאה. ואם לא יגאל את השדה. ואם להעלות עליו. ואם נביאים הם. ואם יחבאו בראש. ואם אב אני איה. ואם תדרשנו ימצא: את שדה ב' דסמיכי וסימ' ואם את שדה מקנתו אשר. וירשו הנגב את הר עשו והשפלה:

וכל

וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה. עשרים מעות כך היו מתחילה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מעה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע: לא יקדיש איש אותו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: ואם בבהמה הטמאה וגו'. אין המקרא הזה מוסב אל הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב בשל מעלה בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך. לפי מה שיעריכנה הכהן אם לא יגאל על ידי בעלים: ונמכר בערכך. לאחרים:

אך כל חרם וגו'. נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה בחרמי כהנים שפירש ואמ' הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהן: לא ימכר ולא יגאל. אלא יתן לכהן לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמי' והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים חרמי כהני' אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים: כל חרם קדש קדשים הוא. האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהני' מפר' כל חרם קדש קדשי' הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכ' ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדב' נותן את טובתה: מאדם. כגון שהחרי' עבדיו ושפחותיו הכנענים: כל חרם אשר יחרם. היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום: מות יומת. הרי הולך למו' לפיכך לא יפד' אין לו לא דמי' ולא ערך: וכל מעשר הארץ. במעשר שני הכתוב מדבר: מזרע הארץ. דגן: מפרי העץ. תירוש ויצהר: ליי' הוא. קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלו' ולאכל בירושלם כמו שנאמר ואכלת לפני יי' אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו':

ממעשרו. ולא ממעשר חבירו והפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלם כמו שנאמר ונתת הכסף וגו': תחת השבט. כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבועה בסיקרא להיות' ניכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ועגלים של. כל שנה ושנה: יהיה קדש. ליקרב למזבח דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא נתן לכהנים: לא יבקר וגו'. לפי שנאמר כל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוצי' את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד: חסלת אם בחקותי:

היובל ח' מלאי' נמסר בסדר בהר סיני: בבהמה ג' רפין וסימ' נמסר בסדר נח: בבהמ' ו' דגשי' נמסר בסדר נח: קדש קדשים הוא ג' נמסר סוף סדר תצוה: יחרם ג' ב' פתח וא' קמץ וסי' נמסר בסדר משפט': וצאן ד' קמץ וסי' וכל מעשר בקר וצאן' ויזבח בלק' ובני ישר' ויהודה' קניתי עבדי': לרע ז' ג' קמצין וד' פתחין וס' לא יבקר בין טוב

משדה אחזתו יקדיש ליהוה: וחשב לו הכהן את מכסת הערכך עד שנת היבל ונתן את הערכך ביום ההוא קדש ליהוה: בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו לאשר לו אחזת הארץ: וכל ערכך יהיה בשקל הקדש עשרים גרה יהיה השקל: אך בכור אשר יבכר ליהוה בבהמה לא יקדיש איש אתו אם שור אם שה ליהוה הוא: ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך ויסף חמשתו עליו ואם לא יגאל ונמכר בערכך: אך כל חרם אשר יחרם איש ליהוה מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש קדשים הוא ליהוה: כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת: וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ליהוה הוא קדש ליהוה: ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמשיתו יסף עליו: וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש ליהוה: לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו ואם המר ימירנו והיה הוא ותמורתו יהיה קדש לא יגאל: אלה המצות אשר צוה יהוה את משה אל בני ישראל בהר סיני: חזק ונתחזק

סימן ב' ובכפות · ח' מל' · ל' · ל' ר' רפין · ו' תנו' · ל' חס' דגש' · ל' חס' · י' · ים ל' בסיפ' · ב' א' חס' וא' פתח' ל' · נ' · נ' חס' ל' כ' כ' · ד' · ל' לסער · ז' ג' קמצי' וד' פתחין · ב' וכפסוק ומל' ·

אחסנתיה יקדיש קדם יי: ויחשב ליה כהנא ית נסיב פורסניה עד שתא דיובלא ויתן ית פורסניה ביומא ההוא קודשא קדם יי: בשתא דיובלא יתוב חקלא לדזבניה מיניה לדי ליה אחסנת ארעא: וכל פורסניה יהי בסלעי קודשא עשרין מעין יהא סלעא: ברם בוכרא די יתבכר קדם יי בבעירא לא יקדיש גבר יתיה אם תור אם אמר דיי הוא: ואם בבעירא מסאבא ויפרוק בפורסניה ויוסף חומשיה עלוהי ואם לא יתפריק ויזדבן בפורסניה: ברם כל חרמא די יחרים גבר קדם יי מכל די ליה מאנש ובעירא ומחקל אחסנתיה לא יזדבן ולא יתפרק כל חרמא קודש קודשין הוא קדם יי: כל חרמא די יתחרם מן אנשא לא יתפריק אתקטלא יתקטיל: וכל מעשר ארעא מזרעא דארעא מפירי אילנא דיי הוא קודש קדם יי: ואם מפרק יפרוק גבר ממעשריה חומשיה יוסף עלוהי: וכל מעשר תורין ועאן כל די יעיבר תחות חוטרא עשיראה יהי קודשא קדם יי: לא יבקר בין טב לביש ולא יחלפיניה ואם חלפא יחלפיניה ויהי הוא וחילופיה יהי קודשא לא יתפריק: אילין פקודיא די פקיד יי ית משה לות בני ישראל בטורא דסיני:

אבן עזרא

מכסת. כמו מכסת נפשות: לאשר קנהו מאתו. הוא המוכר והוא מפורש לאשר לו אחזת הארץ: יבוכר ליי'. כודע שהוא לשם וזאת המלה מהבנין שלא נקרא שם פועלו ופירושו האומ' אתן הבכור לשם: ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. הבכור עם התוספת חמישית בעבור שהקדישו גם יתן שה כי כן כתוב אם לא יקדישנו ונמכר ופטר חמור. בערך גם השה יתן ורבים אומרים לא כן: מכל אשר לו. שהוא ברשותו: מאדם. כמו והחרמתי את עריה' יומת ומלת יחרם מהבנין שלא נקר' שם פועלו כמו יעמד חי: תחת השבט. שבט הרועה והנה הנבחר הוא הא' והעשירי שוה כמו זה רק העשירי יגאלנו ואין כן הבכו' והנה יתן הבכור והעשירי בבהמה ובזרע הארץ שהיא התבוא' הבכורי' והמעש': יבקר. כמו יבדיל וכב' פירשתי שהמלה מגזרת בקר: בהר סיני. פירשתיו בפרשה הזאת ומי שיש לו לב להבי' סוד העולם אז ידע סוד הבכור והעשירי והנה אברהם נתן המעשר גם כן יעקב אבינו עליו השלו' ועוד אגלה קצת הסוד בזכרי מעשר שני אם יעזרני א' ואין לו שני:

סכום הפסוקים של ספר זה שמנה מאות וחמשים ותשעה. וסימן נט"ף וחציו והנוגע בבשר הזב ע"ת ע' זה:

לרע. הוי האמרים לרע טוב. כי רגליהם לרע' וחברו. אלין פתחין. ואילין קמצין. כל היום דברי יעצבו. כי לא תהיה אחרית. משכיל צדיק. וכל למרע פתחין בב"ב קמצין וסימ' ולא דבר אבשלום עם אמנון. ושניה' המלכי' לבבם למרע: ג' רפ' לא ולא לא וסי' לא תעשק את רעך. לא יבקר בין טוב לרע. לא יסבו ל"ו יי':

לזוגין מן בׄב קמצין וסי׳ בחרבות · כשועלים בחרבות · בחרבות · ולא צמאו בחרבות · קח · ויאמר הכהן חרב גלית · קח · ויקח מזרע הארץ ויתנהו · מים · ישמע · וכדברי אתך אפתח את · צעקו · הן אראלם צעקו חוצה · צעקו · ויי׳ שמע · לקח · ויאמר הקשית לשאול · לקח · מעצר וממשפט כרמך תנינ׳ דפסוק · שפך · ואל פתח אהל מועד לא הביאו · שפך · וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי · וסי׳ בלשון

ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום

יח מלין תיקון סופרים וסי׳ ואברהם עודנו עומד לפני יי׳ · ואל אראה ברעתי · ויאכל חצי עינו · ועמי המיר כבודו · ואהיה עלי למשא · בכודם בקלון אמיר ·

שכל ויבינו במקרא · והמשכילים

וידבר

יזהרו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים

ככוכבים לעולם ועד :

אבן עזרא

במס׳ אם׳ פקודי רוס ותחת חברי אחז׳ לפר׳ על הפסט סק׳ וידבר :

במדבר סיני · להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד : באחד לחדש השני · לתקן הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו בעבור המקדש כי בעשרי׳ לחדש השני נסעו : שאו את ראש · כמו כי תשא וטעם מפורש : לבית אבותם · כי משפחת האם איננה קרואה משפחה : לגלגלותם · פירושו : בישראל · להוציא ערב רב : איש ראש · דרך קצר׳ והראוי להיות איש איש : לראובן · החל מהבכור כטעם ולא להתיחס לבכורה :

לבני

וידבר יי׳ אל משה ט׳ חסרים לאמר וסי׳ נמסר בסדר כי תשא : למשפחתם כל אוריתא חס׳ במ׳ח וסי׳ ופקודי בני גרשון · ויהי גבול בני ראובן · ויתן משה לחצי · וחצי הגלעד ועשתרות · שמעון קדמאה · זבולון בתראה · יששכר אשר קדמ׳ וכל כתובים דכו׳ מ׳ל : ואתכם ג׳ וסי׳ ואתכם יהיו איש . ואתכם בני אדניכם · ואתכם הרכב

ומליל יי׳ עם משה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימַר : קַבִּילוּ יַת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן כָּל דְּכוּרָא לְגֻלְגַּלְתְהוֹן : מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוֹן יָתְהוֹן לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ וְאַהֲרֹן : וְעִמְּכוֹן יְהוֹן גַּבְרָא גַּבְרָא לְשִׁבְטָא גְּבַר רֵישׁ לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הוּא : וְאִלֵּין שְׁמָהָת גּוּבְרַיָּא דִּי יְקוּמוּן עִמְּכוֹן לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר :

יחס׳ לאמר · ג׳ · וב׳ רפ׳ · כל אורית׳ חס׳ במ׳ח ופקודי · ט׳ מל׳ · ג׳ · ג׳ · ז׳ חס׳ בליש׳

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר : שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם : מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן : וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית אֲבֹתָיו הוּא : וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן שְׁדֵיאוּר :

רשי

במדבר סיני באחד לחדש · מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע הנותרים כשבא להשרו׳ שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם : למשפחותם · דע מניין כל שבט ושבט : לבית אבותם · אביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו : לגלגלותם · על ידי שקלים בקע לגלגולת : כל יוצא צבא · מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים : ואתכם יהיו · כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט : אלה

כל זכר ל׳ כתע׳ בגנ׳ וב׳ במדבר שמו׳ דכתיך לגלגלת׳ וסי׳ ראובן שמע׳ ר״ס סימן ושאר דענין במדבר שמו׳ מבן וסימן ד׳ שמות דכתיך מבן רבינ׳

והסוסים ב׳ בפסו׳ : אבתיו ל׳ אבתיו ז׳ חס׳ בתורה וסימ׳ ואתכם יהיו איש איש · אלה והפקדים אשר פקד · ויעשו בני ישראל ככל אשר · שלח לך אנשים · האנכי הריתי את · ויצא מעמך הוא · ולא תסב נחלה ממטה · כי אביאנו אל האדמה : ואלה שמות י׳ בתורה וסימ׳ בני ישמעאל · אלופי עשו · בני ישר׳ דויגש · וחברו ריש ספרא · שמות האנשי׳ אשר יעמדו · בני לוי לתלדות׳ · בני אהרן הבכר נדב · בני גרשון למשפחותם · שמות בנותיו · האנשים למטה יהודה : שמות ט׳ מלאים בתור׳ וסי׳ נמסר בסדר בראשי׳ גבי פסו׳ ויקרא האדם שמות ·

לבני יוסף. אחר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו והקדים אפרים ומנשה על בנימין כי הם מקום יוסף ואחר כן החל מדן שהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי השם ידע שהוא יהיה ראש החונים על דגל דן ואחר כן גד כי הוא בכור שפחת לאה: קרואי עדה. הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום: מטות אבותם. הטעם על השבטים והנה כל אחד נשיא שבטו: ראשי אלפי ישראל. כל אחד ראש על כל אלפי השבט כי יש שר לאלף: ויקח משה ואהרן. עמם: האנשים אשר נקבו. שהם מפורשים כמו אשר פי יי' יקבנו: ויתילדו. בקשו מתי נולדו בעבור חשבון כ' שנה או נכתבו תולדותם: ויפקדם. משה שהוא העיקר והחל מראובן כי הוא הבכור ואחריו שמעון הנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה והנה דגל ראובן ואחר כן דגל יהודה ואחר כך דגל אפרים ואחר כך דגל דן והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם בחנוכת המזבח ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר שיצא לוי והיו ליוסף בנים שנים ורוחות העולם ארבע הנה לכל רוח שלשה והנה יש ללאה חמשה בנים יחבר האחד ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה ושמוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור והדגל השני ליהודה והחונים עליו אחיו הקטנים ממנו ולרחל דגל בפני עצמה ואפרים מקום יוסף הוא קודם מנשה כדברי יעקב והדגל הרביעי לשפחת רחל שהוא הבכור שלה ואחריו אשר ואם הוא קטן בשני' מנפתלי בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל שם זאת המעלה לבן שפחת לאה ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון ולא אוכל לפרש על כן ראובן בדרו' כי הוא הראש ודן בצפון ודע כי לא היו גבורים בשבטים כשבט יהודה הנמשל לגור אריה וכשבט דן הנמשל כן מדברי משה על כן היו הם בראשונה ובאחרונה. והזכיר לגולגלותם בראובן גם בשמעון להורות על האחרים כי הכתוב אחז דרך קצרה. ופירוש

אבותם ב' מלאים בתורה וסי' אלה קריאי העדה נשיאי מטות. ואת שם אהרן תכתוב. וכל נביאי' וכתו' דכוו' מלאים ב"ה חס' וסי' ואמרו על אשר עזבו דמלכים. דשלמה. ויעז יהודה הרע דרחבעם דמלכים. ויהיו הגוים האלה. ויעשו כן בני הגולה. ואלה העולים כתל מלח כתר': הם י"ב סופי פסוק' וסי' נמס' בסדר וישבע

רשי

אלה קריאי העדה. הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה: האנשים האלה. את שני' עשר נשיאי' הללו: אשר נקבו. לו כאן בשמות: ויתילדו על משפחותם. הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתייחס על ה השבט: אך

לגלגלתם. הלמד השבית דגלגלתם דשמעו' עשויה כמגירה חקוקה ואין לא כונע כראשה לפי שהורה כשיא בית אב לשמעוני זכות ביטל מגלוי הראש וכקומה זקופה

לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן צוּרִישַׁדָּי׃ לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב׃ לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן צוּעָר׃ לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן חֵלֹן׃ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן פְּדָהצוּר׃ לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן גִּדְעֹנִי׃ לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן עַמִּישַׁדָּי׃ לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן עָכְרָן׃ לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן דְּעוּאֵל׃ לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן עֵינָן׃ אֵלֶּה קְרִיאֵי הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת׃ וְאֵת כָּל הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ עַל מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי׃ ס וַיִּהְיוּ בְנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ פ

לשמעון שלמיאל בר צורישדי: ליהודה נחשון בר עמינדב: ליששכר נתנאל בר צוער: לזבולן אליאב בר חילן: לבני יוסף לאפרים אלישמע בר עמיהוד למנשה גמליאל בר פדה צור: לבנימן אבידן בר גדעוני: לדן אחיעזר בר עמישדי: לאשר פגעיאל בר עכרן: לגד אליסף בר דעואל: לנפתלי אחירע בר עינן: אילין מערעי כנשתא רברבי שבטי אבהתהון רישי אלפיא דישראל אינון: ונסיב משה ואהרן ית גבריא האילין די אתפרשו בשמהן: וית כל כנשתא כנשו בחד לירחא תנינא ואתיחסו על זרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא לגולגלתהון: כמא די פקיד יי' ית משה ומננון במדברא דסיני: והוו בני ראובן בוכרא דישראל תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דראובן ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: לבני שמעון תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון מנינוהי במנין שמהן לגולגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דשמעון חמשין ותשעה אלפין ותלת מאה: לבני גד תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דגד ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין:

ליששכר ג' בטע' בעני' ליששכר לבנימן לנפתלי ובן כיון

כל שמות השבטים חד קריין

ליוסף לבני יוסף לבני אפרים

קרואי ק' ל מל'

י"ב ב"פ

ומל' וחד הקהילו

ט' מל' בתורה

ג'

כל סמ' במד' בר ב' בהר סיני

ב' בטעם בענין ל"ס סימן

כל אחריו כ"כ

כל מל' כ"מ חס'

ל' בענין לפי שחסר משבטו כ"ד אלפי' ומתה במעשה זמרי

כו"ל בטעם בענין

ב' בטע' בענין גד דפקודים ודרגלים וסי' כ"ז גד זקף

יתרו. וכל ריש פסוקי' דכוו' ב"בט והם וסי' נמס' במשלי ס"א' גבי פסוק והם לדמם יארובו: ויפקדם ג' וסי' במדבר סיני. ויפקדם בבזק' ויפקדם בטלאים: בכר ו' חסרים וסימ' נמסר בסדר ויגש: ס' שבטים ראובן שמעון גד יהודה זבולן יוסף מנשה דן אשר נפתלי. וסימ' רש"ג הב"ו ס"מן דא"ת: מאת כלם כלאים ב"מג חס' וסי' ויהיו ימי אדם. ויחי למך. וישקל אברהם לעפרן: חלוף השבטים ראובן קדמאה ששה וארבעים אלף וחמש מאות. ראובן תניינא שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים. יהודה קדמאה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות. תניינא ששה ושבעים אלף וחמש מאות. אפרים קדמא' ארבעים אלף וחמש מאות. תניינא שנים ושלשים אלף וחמש מאות. דן קדמאה שנים וששים אלף ושבע מאות. דן תניינא ארבעה וששים אלף וארבע מאות. שמעון קדמאה תשעה וחמשים אלף ושלש מאות. תניינא שנים ועשרים אלף ומאתים:

יששכר קדמאה ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות · תניינא ארבעה וששים אלף ושלש מאות · זבולן קדמה שבעה וחמשים אלף וארבע מאות · תניינא ששים אלף וחמש מאות · מנשה קדמאה שנים ושלשים אלף ומאתים · תניינא שנים וחמשים אלף ושבע מאות · אשר קדמאה אחד וארבעים אלף וחמש מאות · אשר תניינא שלשה וחמשים אלף וארבע מאות · גד קדמאה חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים ·

לבני יהודה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דיהודה שבעין וארבעא אלפין ושית מאה:

לבני יששכר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דיששכר חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה:

לבני זבולן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דזבולן חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה:

לבני יוסף לבני אפרים תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דאפרים ארבעין אלפין וחמש מאה:

לבני מנשה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דמנשה תלתין ותרין אלפין ומאתן:

לבני בנימן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דבנימן תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה:

לבני דן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דדן שיתין ותרין אלפין ושבע מאה:

לבני אשר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דאשר ארבעין וחד אלפין וחמש מאה:

בני נפתלי תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במניין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא: מנייניהון לשבטא דנפתלי חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה:

כל רסנטים חסרים ב׳ מחד ל׳ בג״ס סיין · כל רסנטים חס׳ ב׳ מחד רחוב׳ שמעון גד מנשה ר״ס נ״ס סיין · כו׳ל חס׳ ב׳ מכ מ״ל · כו׳ל חס׳ ב׳ מחד לס״נ ס סיין · ר׳ מ״ל מענין · כל תוריו׳ חס׳ ל מג · מו׳ל חס׳ בתו״ח מ״ל · כן מו׳ל ב׳ מג כל יבא כבה בישראל · כל תוריו׳ חס׳ ב׳ מכ מ״ל · כן מו׳ל ב׳ מג כל יבא כבה בישראל · ל׳ בענין וחל׳ לבני רבני הוו ליה ובנתא לא הוו ליה ושארא כבין ובנין הוו להון

לבני יהודה תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה יהודה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות: פ

לבני יששכר תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה יששכר ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות: פ

לבני זבולן תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה זבולן שבעה וחמשים אלף וארבע מאות: פ

לבני יוסף לבני אפרים תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה אפרים ארבעים אלף וחמש מאות: פ

לבני מנשה תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה מנשה שנים ושלשים אלף ומאתים: פ

לבני בנימן תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה בנימן חמשה ושלשים אלף וארבע מאות: פ

לבני דן תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה דן שנים וששים אלף ושבע מאות: פ

לבני אשר תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה אשר אחד וארבעים אלף וחמש מאות: פ

בני נפתלי תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא: פקדיהם למטה נפתלי שלשה וחמשים אלף וארבע מאות: פ

תניינא ארבעים אלף וחמש מאות · בנימן קדמא׳ חמשה ושלשים אלף וארבע מאות · תניינא חמשה וארבעים אלף ושש מאות · נפתלי קדמא׳ שלש׳ וחמשי׳ אלף וארבע מאות · נפתלי תניינא חמשה: ארבעים אלף וארבע מאות: יצא כל אורייתא חס׳ במ״ג וסימ׳ הנה יוצא המיבה · תניינא והעתרתי כחצות · ושש בנביאי׳ וסימ׳ ביהושע ריש סימן ו וכל בתובים דכוו׳ מ״ל במ״א וסימ׳ והוא כחתן יצא:

רשי

אך את מטה לוי לא תפקוד · כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו · ד"א צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנימנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל · ואתה הפקד את הלוי' כתרגומו מני למנין מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידים : יורידו אותו · כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסעהיו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו : והזר הקרב · לעבודתם זו : יומת · בידי שמים : איש על דגלו · כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל : ולא יהיה קצף · אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח כי יצא הקצף וגו' : באותות · כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחושן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו · דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום : יהוד' ויששכר וזבולן ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעו' וגד מן הדרום כו' כדאיתא בתנחומא בפרשה זו : מנגד · מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע אך רחוק יהי' ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת משה ואהרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו : קדמה · לפנים הקרוים קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור : ראשונה

אבן עזרא

ופי' ויהיו כל פקודי בני ישראל שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ואחר כך ויהיו כל הפקודים בכללם : התפקדו · משקל בנינים כי הוא בנין התפעל וגם בנין שלא נקרא שם פועלו : אך את מטה לוי · פי' לא התפקדו כי השם צוה כן : ואת ראשם לא תשא · כללם כאשר פירשתי : ואתה הפקד את הלוים · באר למה לא התפקדו כי פקודת המשכן עליהם על כן לא יבאו בצבא : משכן העדות · הוא אהל מועד והמשכן לארון שם העדות : ועל כל כליו · כמנורה והשלחן והמזבחות : ועל כל אשר לו · הם כלי הכלים : המה ישאו · הם הם הנושאים בנסוע המחנה והם המשרתים בחנותם וסביב המשכן יחנו : ובנסוע המשכן יורידו אותו · להסיר הבריחים והעמודים ובחנותו הם יקימוהו : והזר · מבני לוי ואם הוא ישראל יומת ובית דין ימיתוהו · וטעם יחנו בני ישראל כשיחנו בני ישראל : איש על מחנהו · הטעם כל שבט · וטעם איש על דגלו שלא יתערב שבט ודגל : והלוים יחנו סביב · פי' הכתוב למעלה למה יחנו סביב שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת בני ישראל וימות וזה טעם ולא יהיה קצף כאשר שנגע בארון ושם כתוב ויחר אף י"י בעוזא · וטעם על עדת בני ישראל אחד מעדתם וכן ויקברו בערי גלעד עיר בן אתונות ורבי' כמו הם : ושמרו הלוים · מצוה עליהם לשמור המשכן : ויעשו בני ישראל · שלא נגעו במשכן לעולם · וטעם אל משה ואל אהרן בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא הקהתים בכתף : באותות · סימנים היו בכל דגל ודגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם מכח דרש דודאי' ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שורו ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא : מנגד · רחוק : קדמה מזרחה · תחלת מזרח · ופקודיהם או ופקודיו אין הפרש ביניהם : והחונים עליו · כמו עמו והם אחריו וקודם השלישי : ראשונה

התפקדו ד' וסימ' והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל · והלוים למטה אבותם · כי לא התפקדו בתוך בני ישראל · ובני ישראל התפקדו וכלכלו : מטה לוי ג' וסימ' וגם את אחיך מטה לוי · ואת שם אהרן תכתוב · אך את מטה לוי לא תפקד : הפקד ב' וסימ' ואתה הפקד את הלוים · הפקד עליו רשע : ראשם י"ד וסימ'

במדבר א

אלה הפקדים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל שנים עשר איש איש אחד לבית אבתיו היו : ויהיו כל פקודי בני ישראל לבית אבתם מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל : ויהיו כל הפקדים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים : והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם : פ

וידבר יהוה אל משה לאמר : אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל : ואתה הפקד את הלוים על משכן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר לו המה ישאו את המשכן ואת כל כליו והם ישרתהו וסביב למשכן יחנו : ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים ובחנת המשכן יקימו אתו הלוים והזר הקרב יומת : וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאתם : והלוים יחנו סביב למשכן העדת ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות : ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו : פ

ב וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר : איש על דגלו באתת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו : והחנים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאתם ונשיא לבני יהודה נחשון בן עמינדב : וצבאו ופקדיהם ארבעה ושבעים אלף ושש מאות : והחנים עליו מטה יששכר ונשיא לבני יששכר נתנאל בן צוער : וצבאו ופקדיו ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות : מטה זבולן ונשיא לבני זבולן אליאב בן חלן :

תרגום אונקלוס

אילין מנינייא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל תרי עשר גברין גברא חד לבית אבהתוהי הוו : והוו כל מיניני בני ישראל לבית אבהתהון מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא בישראל : והוו כל מניניא שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין : וליואי לשבטא דאבהתהון לא אתמניאו ביניהון : ומליל יי עם משה למימר : ברם ית שבטא דלוי לא תמני וית חושבנהון לא תקביל בגו בני ישראל : ואת מני ית ליואי על משכנא דסהדותא ועל כל מנוהי ועל כל די ליה אינון יטלון ית משכנא וית כל מנוהי ואינון ישמשוניה וסחור סחור למשכנא ישרון : ובמיטל משכנא יפרקון יתיה ליואי ובמישרי משכנא יקימון יתיה ליואי וחילוני דיקרב יתקטיל : וישרון בני ישראל גבר על משריתיה וגבר על טיקסיה לחיליהון : וליואי ישרון סחור סחור למשכנא דסהדותא ולא יהי רוגזא על כנישתא דבני ישראל ויטרון ליואי ית מטרת משכנא דסהדותא : ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו : ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר : גבר על טקסיה באתוון לבית אבהתהון ישרון בני ישראל מלקביל סחור סחור למשכן זימנא ישרון : ודישרון קידומא מדינחא טיקס משרית יהודה לחיליהון ורבא לבני יהודה נחשון בר עמינדב : וחיליה ומניניהון שבעין וארבעא אלפין ושית מאה : ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דיששכר ורבא לבני יששכר נתנאל בר צוער : וחיליה ומנינוהי חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה : שבטא דזבולן ורבא לבני זבולן אליאב בר חילון :

מסרה

ואת ראשם לא תשא · ופדויי יי' ישובון · וחברו · וחפו ראשם · וחברו חפו ראשם · ויכנע מדין לפני ישראל דגדעון · ויקרע יהושע שמלתיו · ויהי קול מעל לרקיע אשר · ומטעל לרקיע אשר על · פארי פשתים יהיו על ראשם · העלו עפר על ראשם קדמ' דפסו' · שרקו ויניעו ראשם · שמע אלהינו כי היינו בוזה · יראני יניעון ראשם · וחד הורידו לארץ ראשן : על כל ועל כל ו' בספר' וס' ואתה הפקד את הלוים ב' בו · והעבירו תער על כל בשרם · וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל · האיש אחד יחטא ועל כל העד' תקצף · ווזה על האהל ועל : יורידו ב' א' מלא וא' חס' וסימ' ובנסע המשכן כ"לא · עבדי ירדו מן : הקרב ז' נמסר בסדר קרח גבי כל הקרב הקרב אל משכן יי' : העדות ח' מלאים נמסר בסדר אחרי מות : לאהל מועד ה' נמסר בסדר אחרי מות : מטה זבולן ונשיא חד מן י"ד זוגין מן כ"ב ראשי פסוקי' לא נסבין ו"ו בריש תיבותא וכל קריאה נסבי' וי"ו וסי' במסרא רבתא :

ראשונה י' וסימ' במלכים א' סימן י"ח: והחונם ב' כתיב כן מלאים ו' וחס' יוד וסי' והחונם עליו מטה שמעון · והחונם בגדרות: כל הפקדים ג' בטעמא וסימ' יר"א יהודה ראובן אפרים: ושנים ל' וחד שנים והוא חד מן ו' זוגין חד ש' וחד וש' וסימ' במסרא רבתא: המחנת ג' חס' וסימ' ונסע אהל מועד מחנה · כל פקדי המחנת · מאסף לכל המחנת: ועליו ז' וסי' מטה מנשה · ועליו תחגור חרב מצמדת · ועליו נמכבה עיר · תשתחוו ועליו

וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְשִׁבְעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ כָּל־מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית יְהוּדָה מְאָה וּתְמָנַן וְשִׁיתָּא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה לְחֵילֵיהוֹן בְּקַדְמֵיתָא נָטְלִין׃

טֵיקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן דָּרוֹמָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי אַרְבְּעִין וְשִׁיתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִי שַׁדָּי׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ וְשִׁבְטָא דְגָד וְרַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר רְעוּאֵל׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין׃ כָּל־מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית רְאוּבֵן מְאָה וְחַמְשִׁין וְחַד אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין לְחֵילֵיהוֹן בְּתִנְיֵיתָא נָטְלִין׃

וְנָטֵיל מַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁרִית לֵיוָאֵי בְּגוֹ מַשְׁרִיָתָא כְּמָא דִישְׁרַן כֵּן נָטְלִין גְּבַר עַל־אַתְרֵיהּ לְטִיקְסֵיהוֹן׃

טֵיקַס מַשְׁרִית אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן מַעַרְבָא וְרַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ וְדִסְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה וְרַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃ וְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן וְרַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ כָּל־מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית אֶפְרַיִם מְאָה וּתְמָנְיָא אַלְפִין וּמְאָה לְחֵילֵיהוֹן וּבִתְלִיתָאָה נָטְלִין׃

טֵיקַס מַשְׁרִית דָּן צִפּוּנָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּי שַׁדָּי׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְאָשֵׁר וְרַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ וְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי וְרַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃

ג' רפ' בענין וסי' ש"ז ר ויששכר זבולן ראובן

וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה יְהוּדָה מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנִים אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת־אֲלָפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת לְצִבְאֹתָם רִאשֹׁנָה יִסָּעוּ׃ ס

דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן תֵּימָנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ וְהַחוֹנִם עָלָיו מַטֵּה שִׁמְעוֹן וְנָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ וּמַטֵּה גָּד וְנָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־רְעוּאֵל׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה רְאוּבֵן מְאַת אֶלֶף וְאֶחָד וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לְצִבְאֹתָם וּשְׁנִיִּם יִסָּעוּ׃ ס

וְנָסַע אֹהֶל־מוֹעֵד מַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנֹת כַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כֵּן יִסָּעוּ אִישׁ עַל־יָדוֹ לְדִגְלֵיהֶם׃ ס

דֶּגֶל מַחֲנֵה אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם יָמָּה וְנָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה וְנָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ וּמַטֵּה בִּנְיָמִן וְנָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה אֶפְרַיִם מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנַת־אֲלָפִים וּמֵאָה לְצִבְאֹתָם וּשְׁלִשִׁים יִסָּעוּ׃ ס

דֶּגֶל מַחֲנֵה דָן צָפֹנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ וְהַחֹנִם עָלָיו מַטֵּה אָשֵׁר וְנָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ וּמַטֵּה נַפְתָּלִי וְנָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃

ל' ל"ב · ל' כתי' ר"ס בשבטים קדמ' דפרש' רעואל דר כיון · ל' ו"ל שרם ושלשים · ג' חס' · ל' לפנואיכון ז' · כו"ל חס ל"מח · ג' בטע' בענין · סימן · ל' תניה · ח' בתורה · כו"ל ב"כ כ"מב · כל מטה ומטה דכ"פ רדע"ין בטבחה

אבן עזרא

ראשונ' יסעו. הם יסעו בתחלה: תימנה. מגזרת ימין: ושניים. אחר הטס: ונסע אהל מועד בתוך המחנות. הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן והקהתים נוסעי' ועמהם אהרן ובניו בין דגל ראובן ובין דגל אפרים: כאשר יחנו כן יסעו. סבה אל המחנות שהם ישרא' לא אל מחנה הלוים כי יחנה דגל יהוד' למזרח כי הגרשוני שהוא למערב המקדש ומררי בצפון אחריו יסעו: על ידו. פאה ומקו' וכן יד הירדן ויד תהיה לך: אלה

רשי

ראשונ' יסעו. כשהענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הם הולכים כדרך חניית' הלוי' והעגלו' באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרו' ושל אפרי' במערב ושל דן בצפון: ונסע אהל מועד. לאחר ב' דגלי' הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח ה הקבועה לו: על ידו. על מקומו ואין לשון יד זז ממשמעו רוח של צדו קרוי על ידו ש הסמוך לו לכל הושט ידו אינשטו"ן בלעז: ועליו. כתרגו' ודסמיכין עלוהי: ואלה

הפקודים ג' בטע' גריס בענין יהוד' סימן יהודה ראובן אפרי' וחד כל הפקודים למחנה דן בטע' פשטא

מאת אלף ל' כטע' בענין יהוד' ראובן וחד מאת אלף דאפרי' מאת בתארכה אלף בתביר · וחד מאת אלף דדן מאת במונח אלף ברביע וכי דביעה רבית

תקשירו · עדינא בן שיזא ראש לראובני · יראו צדיקי' ויראו · ועליו יציץ נזרו: ושלשים ב' וסימ' האתים שנים ושלשים · ושלשים יסעו: צפנה וצפנה ח' בתורה וחס' וסי' בריש סדר ויצא:

156

רש"י: ואלה תולדות אהרן ומשה · ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה · מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו: ביום דבר יי' אל משה · נעשו אלו תולדותיו שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה: ושרתו אותו · ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי שמשמרת המקדש עליו שלא יקרב זר כתוב [illegible] שנא' אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השירות: ושמרו את משמרתו · כל מנוי שאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שאמור בגבתן ותרם והלא אין משמרתי ומשמרתך מוה וכן משמרות כהונה ולויה: ואת משמרת בני ישראל · שכלן היו זקוקים לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכרן שנאמר כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם: נתונים המה לו · לעזרה: מאת בני ישראל · כמו מתוך בני ישראל כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים נתונים וגו': ואת אהרן ואת בניו תפקד · לשון פקידות ואינו שון מנין: ושמרו את כהונתם · קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: ואני

אבן עזרא: אלה פקודי בני ישראל · וכן כשעשו · כאשר היו ביום שהתפקדו והנה בעשרים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא: והלוים לא התפקדו · לבאר שלא נחשב אחד מהם עם הפקודים בכסעם: ויעשו כן בני ישראל · כל ימי המדבר: ואלה תולדות אהרן ומשה · הטעם שלא הולידו בניהם ולא הוסיפו בקרוב מעשר' חדשים כאשר דבר יי' עם משה בהר סיני · ב בעלותו להתפל' על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי · גם פרשת ואני הנה לקחתי וכאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד את בני לוי והשכינה במשכן על כן כתב במדבר סיני והנה היו תולדות אהרן ומשה במדבר ס סיני כאשר היו בהר סיני רק חסרו שני בני אהרן · על כן אמרתי כי הלוים לא נתנו כפר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודי' ויש אומרים כי לא פקד' משה טרם עשות המשכן רק ידע פקודיהם בדרך נבוא' והכתובים יכחישם והוא כי יתשא: המשוחים · בשמן המשחה · שהיו כהנים גדולים ולא הניחו בנים גדולים או קטנים על כן חסר ממספר הלוי' כי הגדולים יתכן שיולידו: על פני · פי' לפני אהרן הכהן · שהוא נגד השבט · ופירוש והעמדת הוא ושרתו וכן חי יי' אשר עמדתי לפניו: ואת משמרת כל העדה · בקרבנות: ואת משמרת בני ישראל · שישמרו שלא יגע ישרא' אל המשכן: נתונים · לעולם הם ובניהם העומדי' תחתם: לאהרן ולבניו · המכהנים ועומדים תחתיהם: מאת בני ישראל · להיותם מובדלים: ואת אהרן ואת בניו · ובכלל בניו בני בניו תפקדם לתת פקוד' לכל אח' והם ישמרו את כהנתם שלא יבואו לידי פ פסלות: והזר הקרב · לכהן להיות עם כהנתם ישרא' או לוי יומת ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה כי יש בתורה פ פרשיות דבקות בטעם ואם הם מפורשות כמו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמ' וכן ויהי ביום דבר יי' אל משה: לקחתי

לאחרנה ב' וס' לאחרנה יסעו · עם שיהיו לאחרנה: התפקדו ד' וס' נמסר לעיל כהאי סידרא: למשפחתיו ד' וס' איש למשפחתיו על בית אבתיו · את העם בכה למשפחתיו · ויקרב את שבט בנימן · ואחיו למשפחתיו: על בית ועל בית י"ג וסי' אשר על בית יוסף · איש למשפחתיו על בית · קבתם על בית אבי · ויספדו

וצבאו ופקדיהם שלשה וחמשים אלף וארבע מאות: כל הפקדים למחנה דן מאת אלף ושבעה וחמשים אלף ושש מאות לאחרנה יסעו לדגליהם: פ
אלה פקודי בני ישראל לבית אבתם כל פקודי המחנת לצבאתם שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה: ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה יהוה את משה כן חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחתיו על בית אבתיו: פ
ואלה תולדת אהרן ומשה ביום דבר יהוה את משה בהר סיני: ואלה שמות בני אהרן הבכר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים אשר מלא ידם לכהן: וימת נדב ואביהוא לפני יהוה בהקרבם אש זרה לפני יהוה במדבר סיני ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם: פ
וידבר יהוה אל משה לאמר: הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו: ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד לעבד את עבדת המשכן: ושמרו את כל כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל לעבד את עבדת המשכן: ונתתה את הלוים לאהרן ולבניו נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל: ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את כהנתם והזר הקרב יומת: פ
וידבר יהוה אל משה לאמר:

וחיליה ומנייניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: כל מנייניא למשרית דן מאה וחמשין ושבעא אלפין ושית מאה בבתריתא נטלין לטיקסיהון:
אילין מנייני בני ישראל לבית אבהתהון כל מנייני משריתא לחיליהון שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: וליואי לא אתמניאו בגו בני ישראל כמא די פקיד יי' ית משה: ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי' ית משה כן שרן לטיקסיהון וכן נטלין גבר לזרעיתהון על בית אבהתהי:
ואילין תולדת אהרן ומשה ביומא דמליל יי' עם משה בטורא דסיני: ואילין שמהת בני אהרן בוכרא נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: אילין שמהת בני אהרן כהניא דאתרביאו די איתקרב קורבנהון לשמשא: ומית נדב ואביהוא קדם יי' בקרוביהון אישתא נוכריתא קדם יי' במדברא דסיני ובנין לא הוו להון ושמש אלעזר ואיתמר על אפי אהרן אבוהון:
ומליל יי' עם משה למימר: קריב ית שבטא דלוי ותקים יתיה קדם אהרן כהנא וישמשון יתיה: ויטרון ית מטרתיה וית מטרת כל כנישתא קדם משכן זמנא למפלח ית פולחן משכנא: ויטרון ית כל מני משכן זמנא וית מטרת בני ישראל למפלח ית פולחן משכנא: ותתן ית ליואי לאהרן ולבנוהי מסירין יהיבין אינון ליה מן בני ישראל: וית אהרן וית בנוהי תמני ויטרון ית כהונתהון וחילוני דיקרב יתקטיל:
ומליל יי' עם משה למימר:

ויבכו ויצומו · ויבאו אנשי יהודה · ליוז מספר הימים · ותאמר האשה התקועית לא עליתם בפרצות · ולא אסתיר עוד פני · ותקטן עוד זאת בעיניך דה"ב · ויוז עזיהו המלך דה"ב · וישם יהוידע פקדות · ותשם אסתר את מרדכי · וכל מלכים וישעיה וירמיה ותרי עשר דכוו' בה"א אל בית ואל בית: בהקרבם ב' חד חס' וחד מלא וסימ' וימת נדב ואביהוא · דין חסר · וחברו מלא · ה' חס' בלישניהון וסימ' נמסר בסדר ויקרא: ואת משמרת ג' וסימ' ושמרו את משמרתו · ושמרו את כל כלי · וחברו · ושמרו את משמרת דה"ד: הקרב ד' וסימ' נמסר בסדר תצוה: הקרב ז' נמסר בסדר קרח: נתונם ב' חס' יוד וסימ' נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל ב' בנ' · וא' מלא דמלא וסימ' ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת דה"ד · ושארא נתנים כתי':

לקחתי. מעלה גדולה ללוים. בכור דבק אל פטר: והיו לי הלוים. מקודשים לי: כי לי כל בכור. והטעם כי גם הבכורים לי הם ביום הכותי עמו זמן וכן רבים: לי יהיו. טעמו לי הם ולי יהיו כי כל בכור מאדם יפדה וכן כל בכור הבהמה הטמאה: מבן חדש ומעלה. עד שוב המתחברת או על קרוב מהמקום הראשון זה אל זה והמשכיל יבין: גרשון. כי הוא הבכור ובדברי הימים כמצא עם מ"ם תחת נ"ון: לגרשון משפחת הלבני. פירושו אלה שתי המשפחות מספרם כך: אחרי המשכן. כמו אחורי וכן אחור וקדם: וימה. בעבור שהוא הים הגדול הספרדי ב בארץ ישראל לפאת מערב: המשכן. הם עשר יריעות: והאהל. עשתי עשרה יריעות: מכסהו ומכסה. מכסהו בכלל: אשר על המשכן. שהוא בפנים החצר: ועל המזבח. שהוא חוץ למשכן. וטעם סביב שאין שם מקום חסר כפרץ שאין שם מסך: לכל עבודתו. עוד אפרשנו: משמרת הקדש. הוא הארון וקרא קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי: על ירך המשכן תימנה. ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו ובעבור שהיה גרשון ב בכור לוי יש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא נושא את הקדש כנגד משא מררי על כן חנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה והנה הקהתי מכר דגל ראובן על כן התחבר קרח עם דתן ואבירם ועוד ל למשכן קרח דתן ואבירם ועוד אפרשנו: והמזבחות

ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל [illegible] אותן לשירות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתן לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע"ז נבחרו תחתיהם: מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה לקרות שומר משמרת הקדש אמר רבי יהודה בר שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי ב במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפש שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את ה המנין: על פי ה'. אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם אמר לו הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הולך משה ועומד על פתח האהל והשכינה מקדמת ל לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומרת כך וכך תינוק [illegible] באהל זה לכך נאמר [illegible] פי ה': לגרשון משפחת הלבני. כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת ה השמעי פקודיהם כך כך: המשכן. יריעות התחתונות: והאהל. יריעת עזים העשויות לגג: [illegible]. שרוח אלים ותחשים: ומסך פתח. הוא הוילון: את מיתריו. של משכן והאהל ולא של חצר: משכחות בני קהת יחנו תימנה. וסמוכין להם דגל ר ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים ו וחמשים איש עם קרח ושדיו שנמשכו עמהם במחלוקתם: והמסך

הקדשתי וב' וסי' כי לי כל בכור. וחברו כי לי כל בכור. והקדשתי אה והכסף. הקדשתי את הבית הזה. וחברו. ואת הבית אשר הקדשתי לשמי. וחברו. ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דד"ה וחד בחרתי והקדשתי. דד"ה: מאדם עד בהמה ד' וסי' ויכח את כל היקום אשר. אמחה את האדם. כי לי כל בכור. שהכה בכורי מצרי':

ואנא הא קריבית ית ליואי מגו בני ישראל חלף כל בוכרא פתח ולדא מבני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: ארי דילי כל בוכרא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדישית קדמי כל בוכרא בישראל מאנשא עד בעירא דילי יהון אנא יי: ומליל יי עם משה במדברא דסיני למימר: מני ית בני לוי לבית אבהתהון לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמנינון: ומנא יתהון משה על מימרא דיי כמא דאתפקד: והוו אילין בני לוי בשמהתהון גרשון וקהת ומררי: ואילין שמהת בני גרשון לזרעיתהון לבני ושמעי: ובני קהת לזרעיתהון עמרם ויצהר חברון ועזיאל: ובני מררי לזרעיתהון מחלי ומושי אילין אינון זרעית ליואי לבית אבהתהון: לגרשון זרעית לבני וזרעית שמעי אילין אינון זרעית גרשון: מנייניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא מנייניהון שבעא אלפין וחמש מאה: זרעית גרשון אחורי משכנא ישרון מערבא: ורב בית אבא לבית גרשון אליסף בר לאל: ומטרת בני גרשון במשכן זמנא משכנא ופרסא חופאיה ופרסא דתרע משכן זמנא: וסרדי דרתא וית פרסא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטונוהי לכל פולחניה: ולקהת זרעית עמרם וזרעית יצהר וזרעית חברון וזרעית עזיאל אילין אינון זרעית קהת: במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא תמניא אלפין ושית מאה נטרי מטרתא דקודשא: זרעית בני קהת ישרון על ציטרא דמשכנא דרומא: ורב בית אבא לזרעית קהת אליצפן בר עזיאל: ומטרתהון ארונא ופתורא ומנרתא

ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל והיו לי הלוים: כי לי כל בכור ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה לי יהיו אני יהוה: פ

וידבר יהוה אל משה במדבר סיני לאמר: פקד את בני לוי לבית אבתם למשפחתם כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם: ויפקד אתם משה על פי יהוה כאשר צוה: ויהיו אלה בני לוי בשמתם גרשון וקהת ומררי: ואלה שמות בני גרשון למשפחתם לבני ושמעי: ובני קהת למשפחתם עמרם ויצהר חברון ועזיאל: ובני מררי למשפחתם מחלי ומושי אלה הם משפחת הלוי לבית אבתם: לגרשון משפחת הלבני ומשפחת השמעי אלה הם משפחת הגרשני: פקדיהם במספר כל זכר מבן חדש ומעלה פקדיהם שבעת אלפים וחמש מאות: משפחת הגרשני אחרי המשכן יחנו ימה: ונשיא בית אב לגרשני אליסף בן לאל: ומשמרת בני גרשון באהל מועד המשכן והאהל מכסהו ומסך פתח אהל מועד: וקלעי החצר ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב ואת מיתריו לכל עבדתו: ולקהת משפחת העמרמי ומשפחת היצהרי ומשפחת החברני ומשפחת העזיאלי אלה הם משפחת הקהתי: במספר כל זכר מבן חדש ומעלה שמנת אלפים ושש מאות שמרי משמרת הקדש: משפחת בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה: ונשיא בית אב למשפחת הקהתי אליצפן בן עזיאל: ומשמרתם הארן והשלחן והמנרה

מסרה

משפחת י"א בליש' וסי' ואחר נפצו ל מ"ל בתורה. ואת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא. והגרשני דאחרי המשכן. ונשיא בית אב דקהתי. וחברו דמררי. אל תכריתו את שבט. והקרבנה בנות צלפחד. והעולה על רוחכם. והוה אשר לא יעלה. הבו לי"י משפחת עמים. הבו לי"י

דתהלות. וכל כל אלה וכל אלה בני ובני דכוו' משפחת בב"ב למשפחת וסי' ויקרבו ראשי האבות למשפחת. וילך אבימלך בן ירבעל. וכל סדרא תליתאה דדברי הימים מן ואהרן וכנין עד בני אולם דכוו' משפחת במ"ב משפחות וסי' במשפחות בני קהת. ואחזם לכל משפחות ישטכר.

רשי

והמסך · היא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך : ונשיא נשיאי הלוי · ממונה על כלם · ועל מה היה נשיאותו פקודת שומרי משמרת על ידו היא פקודת כלם : משה ואהרן ובניו · וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולן טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה וגו' · מאתים ראשי סנהדראות · ומזבולן מושכי בשבט סופר : אשר פקד משה ואהרן · נקוד על אהרן לומר שלא היה במנין הלוים : שנים ועשרי' אלף · ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרי' בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות בני קהת שמונת אלפי' ושש מאות בני מררי ששת אלפים ומאתים ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקי' השלשה ושבעים ומאתי' בכורו' העודפי' על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת בכורות אותן שלש מאות לוים בכורו' היו ודיים שיפקיעו עצמם מן הפדיון : פקד כל בכר זכר מבן חדש ומעלה · משיצא מכלל ספק נפלים : ואת

מסורה

למררי משפחת המחלי חד מן י"א פסוקין בתורה רישיהון וסופיהון חד וסימ' ואברהם בן תשעים שנה ותשע · כל רמש אשר הוא חי · והלוחות מעשה אלהים המה · והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל · בסכת תשבו שבעת ימים · למררי משפחת המחלי · והלוים יסמכו את ידיהם · ונפש אדם ששה עשר אלף · ומקנה רב

מקרא

וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃ וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפֹנָה׃ וּפְקֻדַּת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם׃ וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִזְרָחָה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ כָּל־פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּקֹד כָּל־בְּכֹר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת מִסְפַּר שְׁמֹתָם׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה תַּחַת כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי כָל־בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף שְׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמָאתָיִם׃ פ

תרגום

וּמַדְבְּחַיָּא וּמָנֵי קוּדְשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן וּפְרָסָא וְכֹל פּוּלְחָנֵיהּ׃ וְאַמַרְכְּלָא דִּמְמַנָּא עַל רַבְרְבֵי לֵיוָאֵי אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּמְתַּחוֹת יְדוֹהִי מְמַנָּן נָטְרֵי מַטְּרַת קוּדְשָׁא׃ לִמְרָרִי זַרְעִית מַחְלִי וְזַרְעִית מוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעִיַּת מְרָרִי׃ וּמִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא שִׁיתָא אַלְפִין וּמָאתָן׃ וְרַב בֵּית אַבָּא לְזַרְעִיַּת מְרָרִי צוּרִיאֵל בַּר אֲבִיחָיִל עַל שִׁידָּא דְּמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן צִפּוּנָא׃ וּדְמְסִיר לְמִטַּר בְּנֵי מְרָרִי דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא וְעַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי וְכָל מָנוֹהִי וְכֹל פּוּלְחָנֵיהּ׃ וְעַמּוּדֵי דָּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן וְאַטוּנֵיהוֹן׃ וְדִישְׁרַן קֳדָם מַשְׁכְּנָא קִידוּמָא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא מַדִּינְחָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי נָטְרִין מַטְּרַת מַקְדְּשָׁא לְמַטְּרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵל׃ כָּל מִנְיָנֵי לֵיוָאֵי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ לְזַרְעִיָּתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מְנִי כָּל בּוּכְרָא דְּכוּרָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא וְקַבֵּיל יָת מִנְיַן שְׁמָהַתְהוֹן׃ וּתְקָרֵב יָת לֵיוָאֵי קֳדָמַי אֲנָא יְיָ חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְּלֵיוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְעִירָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּמְנָא מֹשֶׁה כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ יָת כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲווֹ כָּל בּוּכְרָא דְּוּכְרָא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא לְמִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין מָאתָן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא׃

אבן עזרא

והמזבחות · שניהם : וכלי הקדש אשר ישרתו בהם · הם כלי המנורה והשלחן והמזבחות ורבים השתבשו בפי' והמסך וכל עבודתו והאמת ברור שהוא מסך פתח אהל מועד וכל עבודתו ויתדיו : ונשיא נשיאי הלוי · שהם שלשה גם מלת נשיאי הלוי מושכת עצמה ואחרת עמה כמו לא רבי יחכמו וכן הוא נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש והטעם כי אלה שלש' פקידי' על השומרי' שהם הלוים ויתכן היות צפונה מגזרת צפנת ליראיך וצפון לצדיק כי אין בנגב שום דבר : קדמה מזרחה · הוא מזרחה שמש במקום התחברו' העגלות והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם : והזר הקרב · אל מקום הקדש והנה כל הלוים סביבות המשכן לשמור אותו שני' ועשרי' אלף בכלל וכשאתה מחבר את הפרטים תמצא שיותירו שלש מאות וי"א כי הכתו' אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות וזה לא יתכן בעבור כי מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות והאמת דברי הקבלה אין בכור מפקיע בכור ויהיה פי' הפסוק כל פקודי הלוי חוץ מהבכורים ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלוים הם חלק משלשה ושבעים מהלוים וכשאתה לוקח במספר הזה מפקודי ישר' ואחר כן תקח כמספר פקודי הלוים הבאים לצבא כנגד פקודי הלוי מבן חדש יהיו קרובים ולא אמר כלום כי ישר' נפקדו מבן עשרים שנה ואין קצב אחרת והלוים נפקדו מבן שלשי' ועד בן חמשי' ויש ביניהם הפרש גדול רק נסמוך על דברי הקבלה : פקוד כל בכור זכר · הנה זכר שם התאר : ואת בהמת הלוים · שלא יפסידו הלוים ובכור כל בהמה גם הוא לשם : קח

מסורה

כולהון מלא' במ"א ל' ר"פ · ל' · ב' חס' · כולם כ"כ במ"כ · ג' · נקודות סגורה · ט' בטעם בסיפ' · ג' · ב' · ב' · כלם חסרים במ"א

על ירך קהת על ירך המשכן תימנה · תמין ותרתי על ירך המשכן יחנו צפנה

הזה · ויאיר בן מנשה הלך · יי' אלהיך הוא עבר לפניך · ונמסר גם בסדר צו : ואהרן' נקדות כתור' וסי' ובינ"ך · ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך · ובקומה · ותשקין את אביהן קדמא · אלי"ו · איה שרה אשתך · וישק"הו' · וירץ עשו לקראתו · את וילכו אחיו לרעות · ואה"רן · כל פקודי הלוים · רחק"ה או בדרך רחק"ה לכם · אש"ר · ונירם אבד חשבון · ועש"רון · עש"רון לכבש דחגא · לנ"ו ולבנ"ינו ע"ד · והנסתרות ליי' בר מן ד' · וד' בנביאים · וסים' יצ"א · ויאמר אל המלך אל יחשב · הה"יכל · מהארץ עד מעל הפתח · המ"ה · יצרי פסל כלם תהו · מהקצ"עות · בארבע מקצעו החצ' · וחד בכתובי' לולא האמנתי לראות בטוב הוי"ו נקודה מלרע : ויאמר יי' ט' בטעמא בספרא וסי' פקד כל בכר זכר · אספה לי שבעים איש · פתאם · ירק ירק בפניה · חשב את מטה אהרן · בארצם לא תנחל · והוקע אותם · עשה לך · קח לך : בכר ו' חס' וסימ' נמסר בסדר ויגש :

ואת בהמת הלוים וגו'. לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: ואת פדויי השלשה וגו'. ואת הבכורות הצריכין להפדות בכם אלו שלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם יתרים על הלוים מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת כך היה מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: העודפים על פדויי הלוים. על אותן שפרו הלוים בגופן: חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כך סכום החשבון: חמשת שקלים לגלגלת. למאתים בכורות אלף שקל לשבעים בכורות שלש מאות וחמשים שקל לשלש בכורות חמשה עשר שקל אמר כיצד אעשה בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהן חמשת שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל:

כשא את ראש. מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: קדש הקדשים. המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת: ובא אהרן ובניו וגו'. יכניסו כל כלי וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו ולא יבטרכו הלוי' בני קהת אלא לשאת: בנסוע המחנה. כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו: קערות וכפות וקשות ומנקיות. כבר פירשתי במלאכת המשכן: הנסך. הכסוי לשון מסך אשר יוסך בהם: מלקחיה. כמין צבת שמוטש בה את הפתילה לכל צד שירצה: מחתותיה. כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא סנגלים ואין לה מחיצה לפנים שא מגדיה וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן: כרותיה. לוזי"ש בלעז שנותנים בהן השמן והפתילו' אל

אבן עזרא

יקח את הלוים. פעם אחרת כאילו אמ' כאשר יקח את הלוי' יהיו העודפים פדויים וסמכה מלת פדויי אל המספר וכמוהו רבים יש מכחשים אמרו מזה ללמוד כי פריון כל בכור חמשת שקלי' ואיננה ראיה כי זאת מצוה בפני עצמה והאמת דברי קבלה. פריום. במ"ם תחת נ"ון כמו גרשום: כשוא את ראש בני קהת. בתחלה בעבור משה ואהרן: מבן שלשי' שנה. קרוב מארבעה שבועי' בן חמשים שבעה שבועי' כי אז יחסר כח הגוף: מלאכה באהל מועד. מלאכת המשא: קדש הקדשים. הוא הארון: פרכת המסך. שתסוך על הארון: ונתנו עליו. על המסך וי"א כי ישוב עליו אל מלת את שהוא את פרכת וכמוהו ותצפנו ופרשו בגד כליל תכלת. כלו תכלת: מלמעלה. י"א על כסוי עור תחש והנכון בעיני שפירושו וכבר פירשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך ואם לדרך כבוד יתכן גם הראשון ועור תחש מפני הגשם והאבק: ושמו בדיו. הנה ישירום עד שיכסו הארון וי"א שמו בדיו על כתפות הנושאים ועל שולחן הפנים להורות כי שם שולחנו אחרו' לצורך הבשר ולחם הפני' שים בו לא יוסר: בגד תולעת שני. והנה על השולחן שני בגדים והמכסה וכן על הארון מסך ובגד תכלת ומכסה ועל המנורה בגד ומכסה: ונתנו

קח י"ב ראשי פסוקי' וסימ' קח נא את ברכתי אשר הובאת. קח את אהרן. קח את הלוים תחת כל בכור. קח מאתם והיו לעבד. קח את הלוים מתוך בני ישראל. קח את המטה. קח את אלעזר. קח את האזור בידך. קח בידך אבנים גדולות. קח לך מגלת ספר. קח נא כפיו תורה. קח בגדו כי ערב זר. בתרא דמשלי:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קַח אֶת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה: וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם הָעֹדְפִים עַל הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְלָקַחְתָּ חֲמֵשֶׁת חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים לַגֻּלְגֹּלֶת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ תִּקָּח עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשָּׁקֶל: וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו פְּדוּיֵי הָעֹדְפִים בָּהֶם: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת כֶּסֶף הַפִּדְיוֹם מֵאֵת הָעֹדְפִים עַל פְּדוּיֵי הַלְוִיִּם: מֵאֵת בְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַח אֶת הַכָּסֶף חֲמִשָּׁה וְשִׁשִּׁים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וָאֶלֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת כֶּסֶף הַפְּדֻיִם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה:

פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן לֵאמֹר: נָשֹׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם: מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל בָּא לַצָּבָא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד: זֹאת עֲבֹדַת בְּנֵי קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: וּבָא אַהֲרֹן וּבָנָיו בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְהוֹרִדוּ אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וְכִסּוּ בָהּ אֵת אֲרֹן הָעֵדֻת: וְנָתְנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וּפָרְשׂוּ בֶגֶד כְּלִיל תְּכֵלֶת מִלְמָעְלָה וְשָׂמוּ בַּדָּיו: וְעַל שֻׁלְחַן הַפָּנִים יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת הַקְּעָרֹת וְאֶת הַכַּפֹּת וְאֶת הַמְּנַקִּיֹּת וְאֵת קְשׂוֹת הַנָּסֶךְ וְלֶחֶם הַתָּמִיד עָלָיו יִהְיֶה: וּפָרְשׂוּ עֲלֵיהֶם בֶּגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת בַּדָּיו: וְלָקְחוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֶת מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת נֵרֹתֶיהָ וְאֶת מַלְקָחֶיהָ וְאֶת מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל כְּלֵי שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ לָהּ בָּהֶם:

ומליל יי עם משה למימר: קריב ית ליואי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא דליואי חלף בעירהון ויהון משמשין קדמי ליואי אנא יי: וית פורקן מאתן שבעין ותלתא דיתירין על ליואי מבוכריא דבני ישראל: ותסב חמש חמש סלעין לגולגלתא בסלעי קודשא תיסב עשרין מעין סלעא: ותתן כספא לאהרן ולבנוהי פורקן דיתירין בהון: ונסיב משה ית כסף פורקנהון מן דיתירין על פריקי ליואי: מן בוכריא דבני ישראל נסיב ית כספא אלף ותלת מאה ושתין וחמש סלעין בסלעי קודשא: ויהב משה ית כסף פריקיא לאהרן ולבנוהי על מימרא דיי כמא די פקיד יי ית משה:

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: קבילו ית חושבן בני קהת מגו בני לוי לזרעיתהון לבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא למעבד עיבידתא במשכן זמנא: דין פולחן בני קהת במשכן זמנא קודש קודשיא: ויעול אהרן ובנוהי במיטל משריתא ויפרקון ית פרוכתא דפרסא ויכסון בה ית ארונא דסהדותא: ויתנון עלוהי חופאה דמשך ססגונא ויפרסון לבוש גמיר תכלא מלעילא וישוון אריחוהי: ועל פתורא דלחם אפיא יפרסון לבוש תכלא ויתנון עלוהי ית מגיסיא וית בזיכיא וית מכילתא וית קסוות ניסוכא ולחם תדירא עלוהי יהי: ויפרסון עליהון לבוש צבע זהורי ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: ויסבון לבוש תכלא ויכסון ית מנרתא דאנהורי וית בוצינהא וית צבתהא וית מחתיתהא וית כל מני משחא די ישמשון לה בהון:

מסרה

תקח ב' זקפין קמצין וסימ' ולקחת חמשת. ומהם עוד תקח. ואינון חד מן י"ו זוגין מן כ"ב קמצין וסימ' נמסר בריש ספר במדבר סיני: ואלף ב' וסימ' ושלש מאות ואלף בשקל הקדש. זהב דרכמונים שש מאות ואלף: וידבר יי' אל משה ואל אהרן י"ב נמסר בריש סדר חקת התורה: העדפים ג' וחס' ו"ו וסימ' ואת פדויי השלשה. ונתת הכסף לאהרן. ושלאחרין ויקח משה את כסף הפדיום: קדש הקדשי' ו' בליש' וסי'מ' בקדש הקדשים תאכלנו. ונתת את הפרכת' ואת עבדת בני קהת. וזאת עשו קחו לכם. בקדש הקדשים ספ'. וזה יהיה לך מקדש הקדשים: והורדו ב' כתיב בן וסימ' ובא אהרן ובניו. והורדו זקני העיר ההיא: ארן ג' חסרי' וסימ' נמסר בסדר תצוה: יפרשו כל ליש' כתיב שי"ן בכ"ב כתיב סמ"ך וסימ' הלא פרוס לרעב לחמך. ולא יפרסו להם על אבל: ועל שלחן ב' וסי' ועל שלחן הפנים. ועל שלחן אחד יאכלו וכזב: תולעת שני ב' וסימ' ופרשו עליהם בגד. ויעשו את האפוד זהב: ולקחו בגד תכלת חד מן י"ח פסוקין אית בהון את ואת ואת ואת וסימ' בבס' רבת':

וכלהו ו' וסימ' נמסר בסדר אחרי מות: לשאת כ"ד וסימ' נמסר בדברי הימים א' ריש סימן ט"ו: ופקדת אלעזר פקדת י"ב פסוקי' דאית בהון ב' מלין קדמ' ריש פסוק נסיב ו' ותניינא מצע פסוק ולא נסיב ו' וסימ' ואשר לא צדה · והמלאכה היתה דים לכל המלאכה · ופקדת אלעזר פקדת · ואיש את קדשיו · וכן יעשה שנה בשנה ·

ונתנו אתה ואת כל כליה אל מכסה עור תחש ונתנו על המוט: ועל מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת וכסו אתו במכסה עור תחש ושמו את בדיו: ולקחו את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש ונתנו אל בגד תכלת וכסו אותם במכסה עור תחש ונתנו על המוט: ודשנו את המזבח ופרשו עליו בגד ארגמן: ונתנו עליו את כל כליו אשר ישרתו עליו בהם את המחתת את המזלגת ואת היעים ואת המזרקת כל כלי המזבח ופרשו עליו כסוי עור תחש ושמו בדיו: וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש ואת כל כלי הקדש בנסע המחנה ואחרי כן יבאו בני קהת לשאת ולא יגעו אל הקדש ומתו אלה משא בני קהת באהל מועד: ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה פקדת כל המשכן וכל אשר בו בקדש ובכליו: פ

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים: וזאת עשו להם וחיו ולא ימתו בגשתם את קדש הקדשים אהרן ובניו יבאו ושמו אותם איש איש על עבדתו ואל משאו: ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו:

ויתנון יתה וית כל מנהא לחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריתא: ועל מדבחא דדהבא יפרשון לבוש תכלא ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: ויסבון ית כל מני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריתא: ויספון ית קיטמא דמדבחא ויפרסון עלוהי לבוש ארגוון: ויתנון עלוהי ית כל מנוהי די ישמשון עלוהי בהון ית מחתיתא וית צינוריתא וית מגרופיתא וית מזרקיא כל מני מדבחא ויפרסון עלוהי חופאה דמשך ססגונא וישוון אריחוהי: ויסיפי אהרן ובנוהי לכסאה ית קודשא וית כל מני קודשא במיטל משריתא ובתר כן יעלון בני קהת למיטל ולא יקרבון לקודשא ולא ימותון אילין מטול בני קהת במשכן זמנא: ודי ממסר לאלעזר בר אהרן כהנא משחא דאנהרותא וקטורת בוסמיא ומנחתא תדירא ומשחא דרבותא מסרת כל משכנא וכל די ביה בקודשא ובמנוהי:

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: לא תשיצון ית שבטא זרעית קהת מגו ליואי: ודא עיבידו להון וייחון ולא ימותון במקרבהון לקודש קודשיא אהרן ובנוהי ייעלון וימנון יתהון גבר גבר על פולחניה ולמטוליה: ולא ייעלון למחזי כד מכסן ית מני קודשא ולא ימותון:

רשי

אל מכסה עור תחש · כמין מרכוף: את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש · בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטורת שמשרתי' בהן במזבח הפנימי: ודשנו את המזבח · מזבח הנחשת: ודשנו · יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו · בגד ארגמן ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ואינו שורפו שהיו כופין עליה פסכתר של נחשת: מחתות · שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן עשוים כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפניה שואבת את הגחלים: מזלגות · צנוריות של נחשת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים · הם מגרפות ובלע"ז ווד"יל והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: לכסות את הקדש · הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש · המנורה וכלי שרת: ומתו · שאם יגעו חייבי' מיתה בידי שמים: ופקדת אלעזר · שהוא ממונה עליהם לשאת אותם · שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בשעת חנייתן: פקודת כל המשכן · ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל הסדורין למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שאינו מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: אל תכריתו · אל תגרמו להם שימותו: ולא יבאו לראות כבלע את הקדש · לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסויו:

חסלת במדבר סיני:

אבן עזרא

ונתנו על המוט · כי אין לה בדים והוא כמו וישאוהו במוט: ועל מזבח הזהב · בגד אחר ומכסה לכסו' את הקדש שהוא ארון השולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו סכינים וכפות וקערות: ודשנו · הסירו הדשן מעל המזבח: משא בני קהת באהל מועד · כי האהל והמשכן הם לא ישאוהו: ופקודת · מגזרת פקיד: שמן המאור · י"א כי הוא היה נושא שמן המאור לילה אחד וכן את מנחת התמיד והנכון בעיני שהוא פקיד עליהם לתת שמן המאור והטעם הכלי וכן כלי שמן המשחה וכלי הקטורת לבני הקהתים · וטעם ופקודת כל המשכן כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן והקטורת והמנחה לבדו · וטעם אל משה ואל אהרן כי מצוה על אהרן ובניו להשמר שלא יבאו הקהתי' לידי כרת · ומלת אל תכריתו למשה אהרן ובניו: וחיו · יוסיפו חיים: ולא ימותו · בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא ישגיחו כי יתכן שלא ישגיחו על כן ולא ימותו · ושמו אותם · הארון והשולחן והמנורה והמזבחות: על עבודתו · בכלי הקדש: ואל משאו · לשאת בכתף: ולא יבאו · הקהתים אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש והטעם כאשר יוסר בניו יוסר מסך הפרכת ונגלה הארון וי"א כי כבלע כמו ככסו' והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו וזה טעם קרוב מהראשון והנה שתים אזהרות שלא יגעו בקדש כי אם בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש:

קנ"ט חלקיהו סימן

פרשה

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבתם למשפחתם:

ומליל יי עם משה למימר: קביל ית חושבן בני גרשון אף אינון לבית אבהתהון לזרעיתהון:

נשא את ראש בני גרשון גם הם · כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה: את

נשא · שם הפעל כמו זכור את יום השבת וטעם נשא שא: גם הם · בעבור שנשא את ראש הקהתים: לעבור

ואולם הכסא · והרצפה אל בתוך השערים · ואנוי' אהיה להם · ומשא יי' לא תזכרו · והערים המבדלות לבני אפרים · והערבה עד ים כנרות מזרחה · ודין רשע מלאת: חאת י"ז רפ' וסימ' נמסר בריש סדר תרומה: כבלע א"ב מן חד וחד חד כ' וחד ב' וסימ' במסרה רבה: ומתו ח' וסימ' נמסר בסדר וישלח: נשא כלם חסרי' בב"א וסימ' נשוא ינשאוני:

אבן עזרא

לעבוד. להקים המשכן ולעשות הלחם ולשחוט ולשמור: ולמשא. שם הפועל וכמוהו ולמשע את המחנות כי משקלי שמות הפעלים משתנים: ומכסה התחש אשר עליו. אחז הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר מכסה עורות אלים ויש אומרים ששני המכסים היו דבקים: ואת כל כלי עבודתם. כמו לחכות ויתדות ומיתרות: ואת כל אשר יעשה להם. לכלי העבודה או למשכן ולמזבח: בני מררי. לא הזכיר לשאת שמותם כי הפרשה דבקה: עבודת

רשי

את יריעות המשכן. עשר תחתונות: ואת אהל מועד. יריעות עזים העשויות לאהל עליו: מכסהו. עורות אלים מאודמים: מסך פתח. וילון המזרחי: אשר על המשכן. כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב: ואת כל אשר יעשה להם. כתרגו׳ ית כל דיתמסר להון לבני גרשון: על פי אהרן ובניו. ואי זה מהבני׳ ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן: ויתדותם ומיתריהם. של עמודים שהרי יתידות ומיתרי הקלעי׳ במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעי׳ מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתדות ומיתרים היו לעמודי׳ סביב לתלות בהם הקלעי׳ לשפתם העליונה בכלונסות וקונטיסין כמו שמפורש במלאכת המשכן: עבודת

מבן שלשים שנה ומעלה ב׳ בטע׳ תלישא קטנה בעניין וסימ׳ מבן שלשים קדמא דבני גרשון ותנינא דבני מררי: בני קהת כל בא לעשות מלאכה. בני גרשון כל הבא לצבא צבא לעבד. ושארא כל הבא לצבא לעבודה: משפחת ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר במדבר סיני: ואת אהל מועד ה׳ נמסר בסדר אחרי מות: ועל המזבח ב׳

מבן שלשים שנה ומעלה עד בן חמשים שנה תפקד אותם כל הבא לצבא צבא לעבד עבדה באהל מועד: זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא: ונשאו את יריעת המשכן ואת אהל מועד מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה ואת מסך פתח אהל מועד: ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב ואת מיתריהם ואת כל כלי עבדתם ואת כל אשר יעשה להם ועבדו: על פי אהרן ובניו תהיה כל עבדת בני הגרשני לכל משאם ולכל עבדתם ופקדתם עלהם במשמרת את כל משאם: זאת עבדת משפחת בני הגרשני באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר בן אהרן הכהן: ס בני מררי למשפחתם לבית אבתם תפקד אתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה תפקדם כל הבא לצבא לעבד את עבדת אהל מועד: וזאת משמרת משאם לכל עבדתם באהל מועד קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו: ועמודי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם לכל כליהם ולכל עבדתם ובשמת תפקדו את כלי משמרת משאם: זאת עבדת משפחת בני מררי לכל עבדתם באהל מועד ביד איתמר בן אהרן הכהן: ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את בני הקהתי למשפחתם ולבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לצבא לעבדה באהל מועד: ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים: אלה פקודי משפחת הקהתי כל העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על פי יהוה ביד משה: ס ופקודי בני גרשון למשפחותם ולבית

מבר תלתין שנין ולעילא עד בר חמשין שנין תמני יתהון כל דאתי לחילא חילא למפלח פולחנא במשכן זמנא: דין פולחן זרעית גרשון למפלח ולמטול: ויטלון ית יריעת משכנא וית משכן זמנא חופאיה וחופאה דססגונא די עלוהי מלעילא וית פרסא דתרע משכן זמנא: וית סרדי דרתא וית פרסא דמעלנא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטוניהון וית כל מני פולחנהון וית כל דיתמסר להון ויפלחון: על מימר אהרן ובנוהי יהי כל פולחן בני גרשון לכל מטולהון ולכל פולחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: דין פולחן זרעית בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון תמני יתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין תמנינון כל דאתי לחילא למפלח ית פולחן משכן זמנא: ודא מטרת מטולהון לכל פולחנהון במשכן זמנא דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי: ועמודי דרתא סחור סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון לכל מניהון ולכל פולחנהון ובשמהן תמנון ית מני מטרת מטולהון: דין פולחן זרעית בני מררי לכל פולחנהון במשכן זמנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: ומנא משה ואהרן ורברבי כנשתא ית בני קהת לזרעיתהון ולבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: והוו מניניהון לזרעיתהון תרין אלפין שבע מאה וחמשין: אילין מנייני זרעית קהת כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: ומנייני בני גרשון לזרעיתהון ולבית

עבודת אן ראית בתריה בני עברת גרשני וכי בני רביעים וכן כל הפרשה הזאת

ועד עד ועד דאחר ומעלה תכיר דאחר ומעלה שבחא

מסרה

וסימ׳ ואת קלעי החצר ואת. וקלעי החצר ואת מסך: עלוהם י״ג חס׳ נמסר בסדר ויגש: משאם ה׳ בתורה וסימ׳ על פי אהרן ובניו תהיה ב׳ בו. וזאת משמרת משאם. את כלי משמרת משאם: ועמודיו ד׳ מלאים נמסר בסדר ויקהל: על פי יי׳ ביד משה ו׳ וסימ׳ ס משפחת הקהתי. משפחת בני מררי. ויסעו בראשונה. את משמרת יי׳ שמרו. אשר נאחזו בה. על פי יי׳ נתנו לו את: ולבית י׳ וסי׳ ויפקד משה ואהרן. ופקודי בני גרשון. כל הפקדים אשר פקד. ולבית שאול עבדי. ויעש המלך את עצי האלמגים. וחברו. ולבית מלך יהודה. ולבית הרכבים. והיה לאב ליושב ירושלם. קרא בגרון אל תחשך: למשפחת ולבית אבהם ג׳ וסימ׳ הקהתי. גרשון. הלוים. ושארא לבית: למשפחותם ח׳ מלאים וסים׳ נמסר בסדר ס במדבר סיני:

על פי יי׳ פקד אותם ט׳ זוגין חד ואל וחד ועל וסי׳ ואל אדם אל נא אשא פני איש׳ ועל אדם והוא ישקט ומי׳ ואל המקדש ושלשים יום ושלשת׳ ועל המקדש ויביאו פרים שבעה׳ ואל איתמר ודבר משה אל אהרן׳ ועל איתמר ואת שעיר החטאת דרש דרש׳ ואל משאו חאת עשו להם וחיו׳ ועל משאו על פי יי׳ פקד אתם׳ ואל שדה ויהי בקצה שבע שנים׳ ועל שדה ויהי הוא בספר׳ ואל ישביה אך

אֲבֹתָם׃ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה׃ וּפְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ כָּל־הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים׃ עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ׃ מִזָּכָר עַד־נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

כ׳ חס׳ מלא · כל אורייתא חס׳ וא׳ · סימן · ל׳ · ל׳ וחד מלא · ה׳ דמטעי׳ דסבירין כתב׳ · ל׳ · ט׳ פסוקי׳ כל וכל וכל · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ את מקום כסאי · ט׳ מ׳ל מחוץ · ה׳ · ד׳

אֲבָהָתְהוֹן׃ מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר־חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל־דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן תְּרֵין אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וּתְלָתִין׃ אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיָת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל־דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־מֵימְרָא דַּייָ׃ וּמִנְיָנֵי זַרְעֲיָת בְּנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר־חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל־דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלָתָא אַלְפִין וּמָאתָן׃ אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיָת בְּנֵי מְרָרִי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־מֵימְרָא דַּייָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ כָּל־מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל יָת־לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר־חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל־דְּאָתֵי לְמִפְלַח פּוּלְחַן פּוּלְחָנָא וּפוּלְחַן מַטּוּל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן תְּמָנְיָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּתְמָנַן׃ עַל־מֵימְרָא דַּייָ מְנָא יָתְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל־פּוּלְחָנֵיהּ וְעַל־מַטּוּלֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי דִּי־פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ פַּקֵּיד יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּן מִן־מַשְׁרִיתָא כָּל־דִּסְגִיר וְכָל־דְּדָאִיב וְכֹל דִּמְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא׃ מִדְּכַר עַד־נוּקְבָא תְּשַׁלְּחוּן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא תְּשַׁלְּחוּנוּן וְלָא יְסָאֲבוּן יָת־מַשְׁרְיָתְהוֹן דִּי שְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן׃ וַעֲבַדוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשַׁלַּחוּ יָתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי־מַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ופקודי קדמ׳ ופקודי בני בשמאל ופקודי׳ תניי׳ ופקודי משפחת ופקודי בתוך סימן משפחת רם

פקודי קדמ׳ אלה פקודי משפחת פקודי בפשטא׳ תניין ברביע׳ תליתא בתוך ש׳ב סימן

פקדיהם קדמ׳ ויהיו פקדיהם למשפחתם פקדיהם בטפחא׳ תניי׳ בתוך׳ תלית׳ בקדמא ורביע׳ באתנחתא

רשי

עבודת עבודה׳ הוא השיר במצלתי׳ וכנורו׳ שהיא עבודה לעבודה אחרת׳ ועבדת משא׳ כמשמעו׳ ופקודיו אשר צוה יי׳ את משה׳ ואותן הפקודי׳ היו במצוה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים׳ צו את בני ישרא׳ וגו׳ פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ו ושמנה פרשיו נאמרו בו ביום כדאיתא ב במסכת גיטין בפרק הניזקין׳ וישלחו מן המחנה׳ שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה ומשם ועד סוף מחנה הרגלי׳ לכל ארבע הרוחות זהו מחנה ישראל הצרוע נשתלח חוץ לכולם הזב מותר ב במחנה ישר׳ ומשולח מן השתי׳ וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים׳ טמא לנפש׳ לטמי נפשא דאינשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בבראשית רבה אדריונס שחיק טמיא שחיק עצמות׳ למשל

אבן עזרא

עבודת עבודה׳ כאשר פרשתי והנה טעם כל הפקודים שהיו מבן שלשים שנה׃ איש איש׳ על גרשון קהת ומררי׃ על עבודתו ועל משאו׳ על כן ופקודיו ה וסמכה פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנות בגשם ובתנועה׃ כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש׳ אלה הם מטומאת שבעה והם מטמאים אחרים על כן לא יצא בעל קרי מחוץ למחנה ואין יד במחנה לצאת חוץ רק כל אחד חופר באהלו כמנהג כל המחנות כלן כי תינוקים יש ביניהם׳ ופרשת כי תצא מחנה על מחנה קטן ידבר שאין שם אשה והארון ביניהם ואין סובבים כי במחנה ישראל השכינה באמצע ועוד אפרשנו במקומו׃ נקבה׳ זבה או נדה או מצורעת או טמאת מת׃ ויעשו כן׳ מיד קודם שיסעו והטמאים בגשם יסעו בין דגל אפרים לדגל דן על דרך סברא כי לא פורש׳ ונסמכה פרשת איש או אשה כי הצרעת והזוב יבואו בעבור מעל׳ וטעם

ידע תדעו כי אם׳ ועל ישביה והנני שלח ולקחתי׳ ואל אלהיה ותאמר הנה שבה יבמתך׳ ועל אלהיה והנני פקד על אמון מנו׳ ואל ההרים אנשי רכיל היו בך׳ ועל ההרים ואקרא חרב על הארץ׳ ואל עמים כה אמר יי׳ הנני אשא׳ ועל עמים ונשפטתי אתו בדבר׃ כל צרוע וכל זב ט׳ פסוקי׳ אית בהון כל וכל וכל וסימ׳ כל צרוע וכל׳ ויקם העם כל היום׳ כל ערי המשיר׳ ויתקבצו אליו כל איש מצוק׳ ויסקל באבנים את דוד׳ ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו׳ ויצוה המלך אחז׳ לכן כל אכליך יאכלו׳ ויענו את ירמיהו כל האנשים׃

למעול מעל. הרי חזר וכתב כאן פרשת גזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא ומעלה מעל בה׳ וכחש בעמיתו וגו׳ ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתן לכהנים: את אשמו בראשו. הוא הקרן שנשבע עליו: לאשר אשם לו. למי שנתחייב לו: ואם אין לאיש גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו. ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או אח או בן או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן והחומש: לה׳ לכהן. קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכפורים. האמור בויקרא שהוא צריך להביא: וכל תרומה וגו׳. אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה תלמוד לומר אשר יקריבו לכהן אלו הביכורים שנא׳ בהם תביא בית ה׳ אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם תלמוד לומר לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתנים לכהן: ואיש את קדשיו לו יהיו. לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה יכול יבואו ויטלו בזרוע תלמוד לומר ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרות ואינו נותנן לו יהיו המעשרות סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה ממה שהיתה למודה לעשות: ואיש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה. ממון הרב: איש איש כי תשטה אשתו. מה כתוב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: כי תשטה. תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור אל ישט אל דרכיה לבך: ומעלה בו. ומהו המעל ושכב איש אותה. איש פרט לקטן ומי שאינו איש: איש אותה שכבת זרע. שכיבתה פוסלת אותה ואין שכבת אחרת פוסלת כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אישה. פרט לסומא שאם היה רואה ומעמעם אין המים בודקין אותה: ונסתרה. שיעור שתראה לטומאת ביאה: ועד אין בה. הא אם יש בה אפילו עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה. בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה: ועבר עליו. קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פרשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגו׳. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו: קמח. שלא יהא סלת: שעורים. ולא חטים היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה: לא יצוק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות נקראו לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה והיא פרשה מדרכיהן: כי מנחת קנאות הוא. הקמח הזה קמח לשון זכר: מנחת קנאות. מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל: מים

חטאת ו׳ חסרים וסי׳ איש או אשה כי יעשו. חטאת ירבעם. אך לא סרו מחטאת ירבעם דיהושפט. בחטאת מנשה דמלכים. יבקש את עון ישראל. והנה הוליד בן: את חטאתם אשר עשו חד מן ח׳ פסוקים דמיין אית בהון חטייה ועשייה וסי׳ והתודו את חטאתם אשר עשו. ואת חטאתכם אשר עשיתם. על חטאתו

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל ביהוה ואשמה הנפש ההוא: והתודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף עליו ונתן לאשר אשם לו: ואם אין לאיש גאל להשיב האשם אליו האשם המושב ליהוה לכהן מלבד איל הכפרים אשר יכפר בו עליו: וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה: ואיש את קדשיו לו יהיו איש אשר יתן לכהן לו יהיה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל: ושכב איש אתה שכבת זרע ונעלם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה והוא לא נתפשה: ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה: והביא האיש את אשתו אל הכהן והביא את קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שערים לא יצק עליו שמן ולא יתן עליו לבנה כי מנחת קנאת הוא מנחת זכרון מזכרת עון: והקריב אתה הכהן והעמדה לפני יהוה:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל גבר או אתתא ארי יעבדון מכל חובי אנשא לשקרא שקר קדם יי ויחוב אנשא ההוא: ויודון ית חוביהון די עבדו ויתיב ית חובתיה ברישיה וחומשיה יוסף עלוהי ויתן לדחב ליה: ואם לית לגבר פריק לאתבא חובתא ליה חובתא דאיתותב קדם יי לכהנא בר מדכר כפוריא די יכפר ביה עלוהי: וכל אפרשותא לכל קודשיא דבני ישראל די יקרבון לכהנא דיליה יהי: וגבר ית מעשר קודשוהי דיליה יהון גבר די יתן לכהנא דיליה יהי:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר גבר ארי תסטי אתתיה ותשקר ביה שקר: וישכוב גבר יתה שכבת זרעא ויהי מכסא מעיני בעלה ומטמרא והיא מסאבא וסהיד לית בה והיא לא אתחדת: ויעיבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה והיא אסתאבת או עבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה והיא לא מסאבא: וייתי גברא ית אתתיה לות כהנא וייתי ית קורבנה עלה חד מן עסרא בתלת סאין קמחא דשערין לא יריק עלוהי משחא ולא יתן עלוהי לבונתא ארי מנחת קנאתא הוא מנחת דכרנא מדכרת חובין: ויקריב יתה כהנא ויקימינה קדם יי:

אשר חטא דזמרי. וילך בכל חטאת אביו אשר דאביה. וילך בכל חטאת אבי. וילמד בני ישראל בכל חטאת ירבעם. החליד בן פריץ. כי על אף יי. והרשע כי ישוב מכל חטאתו: והתודו ב׳ וסי׳ והתודו את עונם. והתודו את חטאתם אשר עשו: אשם ב׳ קמצין וסי׳ אשם אשם ליי׳. לאשר אשם לו: המושב ב׳ חד קמץ וחד פתח וסי׳ בפי אמתחתכם. האשם המושב. בתרא קמץ: קדשיו ג׳ וסי׳ ואיש את קדשיו לו יהיו. ויקח יואש דמלכים. ויבא את קדשיו דד״ה: תשטה ב׳ וסי׳ כי תשטה אשתו. זאת הורת הקנאות: והוא י״א כתי׳ יוד בהון וסי׳ נמסר בסדר וישב: ולא יתן ג׳ נמסר בסדר בא: והעמידה לפני יי׳ חד מן ז׳ זוגין מחדין חד מ׳עוט וחד ריבוי וסי׳ והעמדה לפני יי׳. והעבדה על גחליה. ושברה כשבר נבל. רפה שבריה כי מטה. תנמי מפתח פתוחה. ועהה פתוחיה יחד. וכבד עליה פשעה. כי יי הוגה על רב פשעיה. תסוב על צירה. כי נהפכו עליה ציריה. ויגידה על מה אבדה. ויגידה מערכה לנו. וגדרתי את גדרה. למה פרצת גדריה:

אבן עזרא

וטעם להזכיר זאת הפרשה פעם אחרת להזכיר ואם אין לאיש גואל: והתודו. אי זה מהם שיהיה איש או אשה: בראשו. כאשר הוא לא פחות ממנו: וחמישיתו יוסף עליו. אם הוא יתודה מעצמו ואם יש עדי׳ עליו יוסיף שני חמישיות ומעתיקי הדת אמרו חומש הרומש ודעתם רחבה מדעתנו: המושב לה׳. בעבור ירצה השם השיבו: ואיש את קדשיו לו יהיו. טעמו בעבור שמקדיש השם שיתנם לאי זה כהן שירצה והזכיר זה בעבור מתנות כהונה. וטעם הסוטה בעבור ומעלה בו מעל: תשטה. תסור מהדרך הישרה וכן שטה מעליו ועבור: שכבת זרע. השכיבה הידועה כי עקרה לזרע: ונסתרה. שלא נגלתה היא הדבר ואפי׳ עד אחד אין בה שתהיה חשוד׳ בעבורו: והיא לא נתפשה. בעדים אנסי׳ או על ידי כנוים עד שתהיה א חשודה: ועבר עליו. לשון זכר וכן רוח גדולה וחזק מאד. וטעם עבר שעלה במחשבתו: והביא. בעל כרחה: עליה. עמה או בעבורה: קמח שעורי׳. אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה ו ומנחת הנדבה היא סולת חטים לזכרון לטוב וזאת המנחה מ מזכרת עון אם היה שם על כן היא גרועה להיותה שעורי׳ בלא שמן ובלא לבונה: והקריב אותה. המנחה: והעמיד לפני ה׳. לפני המזבח: מים

מים קדושים · שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחושת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו׃ בכלי חרש · היא השקת את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקדה בזויה של חרש׃ והעמיד הכהן וגו׳ · והלא כבר נאמר והעמידה לפני יי׳ אלא משיאין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה׃ ופרע · סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להם׃ לפני יי׳ · בשער ניקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים׃ ונתן על כפיה · ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים׃ המרים · על שם סופן שהם מרים לה׃ המאררים · המחסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אנקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטיא מראות קללה בגופה של זו׃ והשביע אותה וגו׳ · ומה היא השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות׃ ואת כי שטית · כי משמש לשון אם׃ בשבועת האלה · שבועה של קללה׃ יתן יי׳ אותך לאלה וגו׳ · יהיו הכל מקללין ביך יבואך כדרך שבא לפלונית׃ ולשבועה · שיהיו הכל נשבעין ביך לא יארע ליכדרך שארע לפלוני׳ וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגו׳ בך יברך ישראל לאמר׃ את ירכך · בקללה הקדים ירך לבטן לפי שהתחילה בעבירה תחילה׃ צבה · כתרגומו נפוחה׃ לצבות בטן · כמו להצבו׳ בטן זהו שמוש פתח שהאלף נקודה בו וכן לנחותם הדרך לראותכם את הדרך אשר תלכו בה וכן לנפיל ירך להפיל ירך שהמים מצבי׳ את הבטן ומפילים את הירך׃ לצבות בטן ולנפיל ירך · בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור׃ אמן אמן · קבלת שבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן על האלה אמן על השבועה׃ והשקה את האשה · אין זה סדר המעשה שהרי בתחילה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבואו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מניין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה בכולה אם כן מה תלמוד לומר בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחילה לפיכך התחיל מהם הפורענות׃ למרים · להיות לה רעים ומרים׃ והניף · מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן׃ והקריב אותה · זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות׃ אזכרתה · הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה׃ והשקה את המים · לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני׃ וצבתה בטנה וגו׳ · אף על פי שקללה ירך תחלה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה׃ והיתה האשה לאלה · כמו שפירשתי שיהיו הכל אלין בה׃ בקרב עמה · הפרש בין אדם המתגולל במקום שנכר לאדם המתגולל במקום שאינו נכר׃ ואם

בקרקע ב׳ וסימ׳ בקרקע המשכן · בקרקע הים׃ לאשה ה׳ נמסר בסדר בראשית׃ עמך ה׳ וסי׳ והשביע הכהן את האשה · בפרסות סוסיו ירמוס את כל חוצותיך · הנה עמך נשים בקרבך · שמעי בת וראי והטי · עמך עמי וחד ועמך כולם׃ ולנפל ג׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ ולנפל ירך · רק הפלה ליש׳ בנחלה · וזה תפלו אותה

וְלָקַח הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים בִּכְלִי־חָרֶשׂ וּמִן־הֶעָפָר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקַרְקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־הַמָּיִם׃ וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא וּבְיַד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים׃ וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃ וְאַתְּ כִּי שָׂטִית תַּחַת אִישֵׁךְ וְכִי נִטְמֵאת וַיִּתֵּן אִישׁ בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ מִבַּלְעֲדֵי אִישֵׁךְ׃ וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה יִתֵּן יְהוָה אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהוָה אֶת־יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה׃ וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן אָמֵן׃ וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים׃ וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם׃ וְהִשְׁקָהּ אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ׃

וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיּוֹר בְּמָן דַּחֲסַף וּמִן עַפְרָא דִּי יְהֵי בִּיסוֹדֵי מַשְׁכְּנָא יִסַּב כַּהֲנָא וְיִתֵּן לְמַיָּא׃ וִיקִים כַּהֲנָא יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיִפְרַע יָת רֵישָׁא דְאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל יְדָהָא יָת מִנְחַת דָּכְרָנָא מִנְחַת קִנְאָתָא הִיא וּבִידָא דְכַהֲנָא יְהוֹן מֵי מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא׃ וְיוֹמֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְיֵימַר לְאִתְּתָא אִם לָא שְׁכִיב גְּבַר יָתִיךְ וְאִם לָא סְטֵית לְאִסְתָּאָבָא בַּר מִבַּעְלִיךְ הֲוַי זַכָּאָה מִמַּיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין׃ וְאַתְּ אֲרֵי סְטֵית בַּר מִבַּעְלִיךְ וַאֲרֵי אִסְתָּאֵבְתְּ וִיהַב גְּבַר בִּיךְ יָת שְׁכָבְתֵיהּ בַּר מִבַּעְלִיךְ׃ וְיוֹמֵי כַּהֲנָא יָת אִתְּתָא בְּמוֹמָתָא דִלְוָטָא וְיֵימַר כַּהֲנָא לְאִתְּתָא יִתֵּן יְיָ יָתִיךְ לִלְוָט וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ עַמִּיךְ בְּדִיִתֵּן יְיָ יָת יַרְכֵּיךְ מַסְיָא וְיָת מְעַיְכִי נְפִיחִין׃ וְיֵיעֲלוּן מַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין בִּמְעַיְכִי לְאַפָּחָא מְעִין וּלְאַמְסָאָה יַרְכָן וְתֵימַר אִתְּתָא אָמֵן אָמֵן׃ וְיִכְתּוֹב יָת לְוָטַיָּא הָאִלֵּין כַּהֲנָא בְּסִפְרָא וְיִמְחוֹק לְמַיָּא מְרִירַיָּא׃ וְיַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא וְיֵיעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרָר׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִידָא דְאִתְּתָא יָת מִנְחַת קִנְאָתָא וִירִים יָת מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב יָתַהּ לְמַדְבְּחָא׃ וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יָת אַדְכָּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וּבָתַר כֵּן יַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא׃ וְיַשְׁקִינַהּ יָת מַיָּא וּתְהֵי אִם אִסְתָּאָבַת וְשַׁקָּרַת שְׁקַר בְּבַעְלַהּ וְיֵיעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרָר וְיִפְּחוּן מְעָהָא וְתִתְמְסֵי יַרְכַּהּ וּתְהֵי אִתְּתָא לִלְוָטָא בְּגוֹ עַמַּהּ׃

בנחלה · ויפלו גורלות · באש יפלם במהמרות · והפל פור הוא הגורל׃ ומחה ד׳ וסימ׳ ומחה אל מי המרים · ומחה אל כתף ים כנרת · ונהה יי׳ את שמו · ומחה יי׳ אלהים דמעה · וא׳ מחה והפך על פניו׃ והשקה ג׳ ורפיין וא׳ מפיק וסימ׳ נמסר בסדר בראשית׃ אל המזבח ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא׃

אבן עזרא

מים קדושים · שהכיור כי כבר נקדשו׃ בקרקע · ידוע תחת הקרקע׃ ופרע את ראש האשה · יגלה ולפי דעתי יוכיח פרע ראשה שהיה מכוסה׃ מי המרים · לפי דעתי שמלת מי סמוך ומלת המרים תאר השם אם כן הוא ידוע גם יתכן שנקראו על שם סופם כמו ובגדי ערומים תפשיט והעד ובאו בה המים המאררי׳ למרים להורות כי האלות הנקראות המאררים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים · ומלת המאררים מהבנין הכבד כמו אשר אררה יי׳ · וטעם והשביע שתענה האשה אמן אמן׃ ואם לא שכב איש אותך · הטעם איש אחר בחזקה׃ ואם לא שטית · ברכנך ודקדוק שטית שטות טומאה כמו לא תבנה אתהן גזית׃ הנקי · תהיי נקייה כמו ומות בהר ויתכן להיות והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש׃ ירך ובטן · שכנים׃ צבה · כמו נפוחה ואין ריע לו חוץ מהפרשה הזאת׃ ולנפיל · כפתח הלמ״ד להורות על חסרון הא הבנין וכן לשמיד׃ אמן · פעמים חזוק · וטעם בספר שהיה להם ספר ידוע באלות׃ אזכרתה · מה שיהיה לה לזכרון לטוב או לרע כפי מעשיה׃ ותמעל מעל · כאשר פירשתי דבר מכוסה׃ ונזרעה

אבן עזרא

ונזרעה זרע. שיתן לה השם זרע בשכר הקלון שארע לה: תשא את עונה. אם נטמאה. וטעם ונקה האיש מעון כי אם עבר עליו רוח קנאה הנה היא אסורה לו שישכב עמה והשוכב יש לו עון יש אומרים שטעם הסמך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירת האשה שהיא הפך המועלת כי רובי הנאפו' סבתם היין ואשה שלא תתקן שער ראשה איננה מבקשת להנאף: יפליא. יפריש או יעשה דבר פלא כי רוב העולם הולכי' אחר תאותם: נדר נזיר. פי' נדר להיות נזיר כי נזיר הוא תאר השם וינזרו מגזרתו שירחק מהתאוות ועשה זה לעבודת השם כי היין משחית הדעת ועבודת השם ובפרשת כי תצא מחנה ארמוז לך סוד. וטעם מיין ושכר אם נדר להיותו נזיר וקדוש מיין ושכר יזיר על דעת המעתיקים ששכר גדול מהתירוש ואחרים אמרו שכר ממש כל דבר שישתכר האדם ממנו. וטעם חומץ יין והמשרה והענבי' לשום נדר שירחק מן היין כלל ובאמת מגוח פי' כל טומאה כל אשר יצא מגפן היין: ומשרת. אין לו חבר והתי"ו לסמיכות לשון נקבה וטעמו כל דבר שימס פס ענבים. ויש אומרים משקה מבושל: מחרצנים. אין לו ריע וכן זג והמפרשי' אמרו חרצני' חיצונים וזג פנימים ואחרים הפכו הפי' ויהיה פי' מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה כל מה שיעשה מאלה שניהם: גדל פרע. שם הפעל מהכבד והטעם גדל יגדל: הזירו. שם הפעל מהכבד: על נפש מת. תאר לנפש או יחסר גוף: לאביו ולאמו. ואף כי לאשתו ולבתו ולאחרים ויש אומרים כי מלת נזיר מגזרת נזר והעד כי נזר אלהיו על ראשו ואיננו רחוק ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי שהוא חפשי מן התאוות: בפתע פתאום. שניהם קרובים כטעם וכן אדמת עפר: וטמא. המת יטמאנו: ביום טהרתו. במי נדה כי הוא טמא מת: אחד לחטאת ואחד לעולה. והסוד הוא שאח"ז ושכר עברה עברה: על הנפש. הוא על נפש מת כמו ושרט לנפש ואילו היה מחטא על נפשו לא היה השם מצוה אותו שיחזור לחטאתו: והזי' ליי' את ימי נזרו. כל הימי' שנדר להיות נזיר ועתה יחל לספור אותם: כי טמא נזרו. כי הוא לא נדר רק שיהיו שלמי' זה אחר זה ולא יכרית שום דבר ויפסיק ביניהם: מלאת

רשי

ואם לא נטמאה. האשה בסתירה זו: וטהורה היא. ממקום אחר: ונקתה ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים: או איש. כמו או נודע כלומר אם היא קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: ונקה האיש מעון. אם בדקוה המים אל ידאג לומר חטאתי בהיתרה נקי הוא מן העונש. דבר אחר משישקנה תהא אבלו בהיתר ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה: כי יפליא. יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומ' לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף: נדר נזי'. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר ליי'. להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: מיין ושכר. כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: וכל משרת. לשון כבוש במי' וכל משק' ובלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו ושמני' נזיר ששרה פתו ביין: חרצני'. הם הגרעינ': זג. הם קלפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג: קדוש יהיה. השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו: פרע. נקוד פתח לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער. ופירוש של פרע גדול של שער וכן את ראשו לא יפרע ואין קרוי פרע פחות משלשים יום: כל ימי נזרו קדוש הוא. זו קדושת הגוף מליטמ' למתים: פתע. זה אונס: פתאום. זה שוגג. ויש אומרים פתע פתאום. דבר אחר הוא מקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו. באהל שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי תלמוד לומר ביו' השביעי אי שביעי יכול אפילו לא הזה תלמוד לומר ביו' טהרתו: וביו' השמיני יביא שתי תורים. להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבן וקבע זמן למקריבין מה קריבין הכשו' שמיני ותשמיני הלאה אף מקריבין שמיני ותשמיני והלאה: מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מטומאת המת רבי אלעזר הקפר אומר שציער עצמו מן היין: וקדש את ראשו. לחזור להתחיל מנין נזירותו: והזיר ליי' את ימי נזרו. יחזור וימנה נזירותו בתחילה: והימים הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין: יביא

מסורה

ונקה ג' וסימ' בסדור משפטים: והאשה ה' וסימ' ונקה האיש מעון. השכב עם האשה. והאשה טובת שכל. והאשה טובת מראה. אני והאשה הזאת: יפלא ד' חסרי' בליש' וסימ' איש כי יפלא. איש או אשה כי יפלא. ומפלא לעשות. הפלא ע"נה: קדש י"ג חסרי' וסימ' ובשלת את. והנותרת ממנה יאכלו.

תורה

ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה ונזרעה זרע: זאת תורת הקנאת אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה: או איש אשר תעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והעמיד את האשה לפני יהוה ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת: ונקה האיש מעון והאשה ההוא תשא את עונה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר ליהוה: מיין ושכר יזיר חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל: כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל: כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר ליהוה קדש יהיה גדל פרע שער ראשו: כל ימי הזירו ליהוה על נפש מת לא יבא: לאביו ולאמו לאחיו ולאחתו לא יטמא להם במתם כי נזר אלהיו על ראשו: כל ימי נזרו קדש הוא ליהוה: וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו: וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני יונה אל הכהן אל פתח אהל מועד: ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעלה וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וקדש את ראשו ביום ההוא: והזיר ליהוה את ימי נזרו והביא כבש בן שנתו לאשם והימים הראשנים יפלו כי טמא נזרו: וזאת תורת הנזיר

תרגום

ואם לא אסתאבת אתתא ודכיא היא ותפוק זכאה ותעדי עדוי: דא אוריתא דקנאתא די תסטי אתתא בר מבעלה ותסתאב: או גבר די תעיבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה ויקים ית אתתא קדם יי ויעביד לה כהנא ית כל אוריתא הדא: ויהי זכאה גברא מחובין ואתתא ההיא תקבל ית חובה: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר או אתתא ארי יפריש למידר נדר נזירא למיזר קדם יי: מחמר חדת ועתיק יזר חל דחמר חדת וחל דחמר עתיק לא ישתי וכל מתרות ענבין לא ישתי וענבין רטיבין ויבישין לא ייכול: כל יומי נזריה מכל דיתעביד מגופנא דחמרא מפורצנין ועד עיצורין לא ייכול: כל יומי נדר נזריה מספר לא יעיבר על רישיה עד משלם יומיא דיזר קדם יי קדיש יהי מרבי פרוע שער רישיה: כל יומין דינזר קדם יי על נפשא דמיתא לא ייעול: לאבוהי ולאמיה לאחוהי ולאחתיה לא יסתאב להון במותהון ארי ניזרא דאלהיה על רישיה: כל יומי נזריה קדיש הוא קדם יי: וארי ימות מיתא עלוהי בתכיף שלו ויסאיב ריש נזריה ויגלח רישיה ביומא דדכותיה ביומא שביעאה יגלחינה: וביומא תמינאה ייתי תרתין שפנינין או תרין בני יונה לות כהנא לתרע משכן זמנא: ויעביד כהנא חד לחטאתא וחד לעלתא ויכפר עלוהי מדחב על מיתא ויקדיש ית רישיה ביומא ההוא: ויזיר קדם יי ית יומי נזריה וייתי אימר בר שתיה לאשמא ויומיא קדמאי יבטלון ארי אסתאב נזריה: ודא אוריתא דנזירא

מסורה

הכהן המחטא. כל אשר יגע בבשרה. וקדשתו כי קדב' דפסו'. אשה זנה. והיתה לאהרן. כל ימי נדר נזרו. כל ימי נזרו קדש. ולההך עליון. לשכות הצפון. לשכות הדרום. ויאמר נחמיה. והגלים בתשים. ונמסר גם בסדר צוו: וכי ימות ב' וסימ' וכי ימות מת עליו. וכי ימות מן הבהמה: וזאת ח' ראשי פסוקים וסימ' נמסר בריש סדר תרומה:

רשי

יביא אותו · את עצמו וזה אחד משלשה אתים שהיה ר׳ ישמעאל דורש כן כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה את עצמם כיוצ׳ בו ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו ׃ ומנחתם ונסכיהם · של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שיטענו לחם החזירן לכללן שיטענו נסכים כדין עולה ושלמים ׃ חלות מצות ורקיקי מצות · עשר מכל מין ׃ זבח שלמים ליי׳ על סל המצות · ישחט את השלמים על מנת לקדש את ה הלחם ׃ את מנחתו ואת נסכו ׃ של איל ׃ וגלח הנזיר פתח אהל מועד · יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מ מועד ׃ אשר תחת זבח השלמים · תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי שש׳למי נזיר ה היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל י הזרוע בשלה · לאחר שנתבשלה ׃ קדש הוא לכהן · החלה והרקיק והזרוע תרומה הן ל לכהן ׃ על חזה התנופה · מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמי׳ מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר ה החדש להפרשת זרוע הוצרך להחזירן ל לכללן לידון אף בחזה ושוק ׃ מלבד אשר תשיג ידו · שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידור ׃ כן יעשה מוסף על תורת נזרו · על תורת הנזיר מוסף ולא י יחסר שאם אמ׳ הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על שלשה בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה ׃ אמור להם · כמו זכור שמור בלע״ז ד״שכט ׃ אמור להם · שיהו כלם שומעים · אמור · מלא לא תברכם בחפזון ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם ׃ יברכך · שיתברכו נכסיך ׃ וישמרך · שלא יבאו עליך ס שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים ל לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב״ה הוא הנותן הוא השומר והרבה דרשים דרשו בו בספרי ׃ יאר יי׳ פניו אליך · יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות ׃ ויחנך · יתן לך חן ׃ ישא יי׳ פניו אליך · יכבוש כעסו ׃ ושמו את שמי · יברכום בשם המפורש · ואני אברכם · לישראל ואסכים עם הכהני׳ · דבר אחר ואני אברכם לכהני׳ ׃

(בגליון:) אתו נזיר לתגלה ותמיות לחטה

(בגליון:) קדש בימן דעניין כל דסמיך לכהן קדש בשגול דסמיך ליי׳ קדוש וסי׳ נ׳ הוא תקדוש

(בגליון:) יברכך ל׳ יתידאין וכל תהלות דכוו

נשא

יביא ט״ו ה׳ מנהון חס׳ וסימ׳ בסדר צו׳ ׃ ואת האיל ה׳ וסי׳ נמסר בסדר תצוה ׃ זבח שלמים ו׳ בליש׳ וסי׳ ואם זבח שלמים קרבנו · ואם מן הצאן קרבנו · וכי תזבחו זבח שלמים · ואיש כי יקריב · ועשיתם שעיר עזים · ואת האיל יעשה זבח שלמים · ונמסר גם בסדר ויקרא ׃ שער ד׳ וסי׳ גדל פרע שער · ולקח את שער ראשו ·

בְּיוֹם מְלֹאת יְמֵי נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְהִקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָמִים אֶחָד לְעֹלָה וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה לְחַטָּאת וְאַיִל־אֶחָד תָּמִים לִשְׁלָמִים׃ וְסַל מַצּוֹת סֹלֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם׃ וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה אֶת־חַטָּאתוֹ וְאֶת־עֹלָתוֹ׃ וְאֶת־הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ׃ וְגִלַּח הַנָּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ וְלָקַח אֶת־שְׂעַר רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃ וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן׃ זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר יִדֹּר קָרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ׃ פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם׃ ס יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ ס יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ ס יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃ ס וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃ ס	*(מסורה:)* יג ה׳ מתחת תא · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כל׳ חל׳ בח׳ חס דסביעי · ה׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ · פ · על חל סתר · כל ליש׳ חס ב׳ תחת חל משרורר ולא תשלם · י׳ נ׳ חס וג׳ מל׳ · ל׳ · ב׳ פסק קריוי ל׳ פסק · ל׳ ורכין ל כה לחי · ל׳	בְּיוֹם מַשְׁלַם יוֹמֵי נְזִירֵיהּ יַיְתֵי יָתֵיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וִיקָרֵיב יָת־קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ אִימַּר בַּר־שַׁתֵּיהּ שְׁלִים חַד לַעֲלָתָא וְאִימַּרְתָּא חֲדָא בַּת־שַׁתַּהּ שַׁלְמָתָא לְחַטָּאתָא וּדְכַר־חַד שְׁלִים לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ וְסַל פַּטִּיר סוּלְתָּא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאַסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן׃ וִיקָרֵב כָּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיַעֲבֵיד יָת־חַטָּאתֵיהּ וְיָת־עֲלָתֵיהּ׃ וְיָת דִּיכְרָא יַעֲבֵיד נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ עַל סַלָּא דְפַטִּירַיָּא וְיַעֲבֵיד כָּהֲנָא יָת־מִנְחָתֵיהּ וְיָת נִסְכֵּיהּ׃ וִיגַלַּח נְזִירָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יָת־רֵישׁ נְזִירֵיהּ וְיִסַּב יָת־שְׂעַר רֵישׁ נְזִירֵיהּ וְיִתֵּן עַל־אֶשָּׁתָא דִּי־תְחוֹת דּוּדָא דְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ וְיִסַּב כָּהֲנָא יָת־דְּרָעָא בְּשִׁילָא מִן־דִּיכְרָא וּגְרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא מִן־סַלָּא וְאַסְפּוֹג פַּטִּיר חַד וְיִתֵּן עַל־יְדֵי נְזִירָא בָּתַר דִּיגַלַּח יָת־נְזִירֵיהּ׃ וִירִים יָתְהוֹן כָּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא הוּא לְכָהֲנָא עַל חֲדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְעַל שָׁקָא דְאַפְרָשׁוּתָא וּבָתַר כֵּן יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא׃ דָּא אוֹרָיְתָא דִנְזִירָא דִּי יִדַּר קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ עַל־נְזִירֵיהּ בַּר מִדְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ כְּפוּם נִדְרֵיהּ דִּי יִדַּר כֵּן יַעֲבֵיד עַל אוֹרָיְתָא דִנְזִירֵיהּ׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם־אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר כְּדֵין תְּבָרְכוּן יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד־יֵימְרוּן לְהוֹן׃ יְבָרְכִנָּךְ יְיָ וְיִטְּרִינָּךְ׃ יַנְהַר יְיָ שְׁכִינְתֵיהּ לְוָתָךְ וִירַחֵם עֲלָךְ׃ יִסַּב יְיָ אַפֵּיהּ לְוָתָךְ וִישַׁוֵּי לָךְ שְׁלָם׃ וִישַׁוּוּן יָת־בִּרְכַּת שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא אֲבָרְכִנּוּן׃

וגלח הנזיר פתח אהל · ובגלחו שער ראשו ׃ אמור ג׳ נ׳ מלאים וג׳ חסרים וסי׳ כה תברכו את בני ישראל · לכן נאם יי׳ אלהי ישראל דעלי · אמרים אמור למגאצי · ואם אמר יאמר העבד · אמר אמרתי כי שנאתני · אם אמר אמר לנער · ג׳ בתראי חס׳ ונמסר גם בסדר משפטים ׃ יברכך יי׳ ד׳ וסי׳ יברכך יי׳ וישמרך · אפס כי לא יהיה בך אביון · יברכך יי׳ נוה צדק · ויאמרו לו יברכך יי׳ · וכל תהלות דכוו׳ ושארא יברכך יי׳ אלהיך ׃ יאר ב׳ וסי׳ יאר יי׳ פניו אליך · אלהים יחננו ויברכנו יאר ׃ וישם ו׳ רפין וסימ׳ וישם לך שלום · ויט ידו על צפון · וישם לדרך פעמיו · וישם לאל מלתי · וישם פניו לבא · וישם פניו לאיים · בהרא וישב כתיב וישם קרי׳ ׃ על בני ישראל ז׳ וסי׳ ושמו את שמי · והיתה זאת לכם לחקת · והיתה לו ולזרעו · ואתנה את הלוים · ושמרתם את משמרת הקדש · לכן יתנם עד עת יולדה · תהי נא אזנך קשבה ׃

אבן עזרא

מלאת · שם הפועל מבעלי הה״א חלף על מנהג בעלי הה״א באחרונה וכמוהו לבלתי קראת לנו ׃ יביא אותו · יביא נפשו כמו וידעו הרועים אותם או יביא הכהן אותו בגוי בעל כרחו להקריב את קרבנו ׃ כבש · זכר כמשפט כל עולה ׃ וכבשה · נקבה כמשפט כל חטאת ׃ ואיל לשלמים · שמחה שהשלים מה שנדר ׃ . את חטאתו · בעבור שהזכירו באחרונה כי כן מנהג הלשון ׃ שער · על שני משקלים ׃ בשלה · פי׳ והיא בשלה ׃ התגלחו את נזרו · הנה אותני קדש הוא שב אל הזרוע כי הוא עיקר או ישוב הוא על המונף כלו · וטעם מלבד אשר תשיג ידו אוזב שיתן כפי ממונו גם כפי ימי הנדר אם רבים אם מ מעטים ונסמכה פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר כאשר ה השלים תורת הנזיר שהוא קדוש הזכיר תורת כהני׳ שהם קדושים והמכחשי׳ אמרו כי זאת הברכה היה הכהן מברך לכל מביא מ מנחה ונסמכ׳ בעבור על פי אשר תשיג יד הנודר והאמת כמו ש שהעתיקו ח״ז״ל והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני ונכתבה זאת הפרשה שהעם כוה בהקמת המשכן ש שיברך אהרן את העם ושם כתוב נשיאות כפים כי הכפים כידים רק ידים כללים ׃ יברכך · תוספת חיים ועושר · וטעם וישמרך שישמור התוספת שלא יגזול אחר מה שהוסיף ׃ יאר יי׳ פניו אליך · כטעם באור פני מלך חיים והטעם וכל אשר תבקש ממנו ובשעה שתדרשנו יאר פניו והטעם יקבל אותך וירצה למלאת שאלתך מיד ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם חנוני אתם אשר חנן אלהים מגזרת חנן ׃ ישא יי׳ פניו אליך · הפך אעלים עיני מכם והטעם כאשר פירשתי כי בכל מקום שתפנה יהיו פניו כ כשואות אליך ׃ וישם לך שלום · כטעם לא יגע בך רע לא מאבן ולא מחיה רעה ולא מאויב ׃ ושמו את שמי · כטעם לשום שמו שם שיהיו מקודשים בשם או טעמו כאשר יזכירו שמי ע עליהם כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא ׃ ואני אברכם · ויתכן היות מ״ם אברכם סימן הכהני׳ המברכים והטעם הם יברכו ישראל ואני אברך המברכים או יהיה סימן לישראל והטעם אם הם יברכום אני אברכם והטעם שאקיים ברכתם ולפי דעתי שמ״ם אברכם סימן לכלם כהנים וישראל ·

ונשא

ויהי ביום כלות משה. כלת כתיב יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: כלות משה. בצלאל וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנאמר זכור יי׳ לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה׳ וגו׳ לפיכך נקרא על שמו שנאמר ראה ביתך דוד: כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה בשני נשרף הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו: הם נשיאי המטות. שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר ויכו שוטרי ישראל: הם העומדים על הפקודים. שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתכם יהיו וגו׳: שש עגלות צב. אין צב אלא מחופין וכן בצבים ובפרדים עגלות מכוסין קרויים צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן. שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום. אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה עלינו לעשות הביאו אבני השהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: כפי עבודתם. שהיה משא בני גרשון קל משל מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים: כי עבודת הקדש עליהם. משא דבר הקדושה הארון והשולחן וגו׳ לפיכך בכתף ישאו: ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח. לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאו לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח. כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. ועדיין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר

הפקודים ל׳ קוצין דבקי ונלא זייני בקמיהם ודין

לפני קדמ׳ לכמי המשכן׳ תניין לכמי המזבח

ואת ל׳ ותר דיירא להרכה

קרבנם קרת׳ ויקרי׳ בו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח תנייל׳ יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח

כף כ״ב פסו׳ ליתא בהון לא אריך ולא זעיר וסי׳ לא תקטול עבד״רם יהב להון אחימר בתריסר ותלת מלכי בארעא דכנענא

המטת ג׳ חסרים בתורה וסי׳ הם נשיאי המטת העמדים. וינח משה. ויוצא משה: עגלת ג׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ שש עגלת צב. ויקח משה את העגלת. ואת ארבע העגלת. ופלוגתא עליה: הנשיאים ד׳ כתיב כן וסים׳ ולישמעאל שבעה״ך. אלה הם בני ישמעאל. ואלה שמותם. ויקריבו הנשיאים תניינא דפסו׳. ותעכדנה

ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אתו ויקדש אתו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וימשחם ויקדש אתם: ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הפקדים: ויביאו את קרבנם לפני יהוה שש עגלת צב ושני עשר בקר עגלה על שני הנשאים ושור לאחד ויקריבו אותם לפני המשכן: ויאמר יהוה אל משה לאמר: קח מאתם והיו לעבד את עבדת אהל מועד ונתתה אותם אל הלוים איש כפי עבדתו: ויקח משה את העגלת ואת הבקר ויתן אותם אל הלוים: את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבדתם: ואת ארבע העגלת ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי כפי עבדתם ביד איתמר בן אהרן הכהן: ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו: ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח ביום המשח אתו ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח: ויאמר יהוה אל משה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח: ס ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה: וקרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת:

ל׳ ומל׳ וכל לית מל׳ בק׳ חס׳ ככלת השוטרים ל׳ — ג׳ חס׳ בתור׳ — ג׳ חס׳ ופלוגת׳ עליה כי — אחרי עגלות — ט״ל מל׳ בתור׳ — ה׳ — י״ב ל״פ — ט״ל מל׳ בתור׳ — ג׳ חס׳ בליש׳ ב׳ ובענין׳ ב׳ מל׳ בתור׳ אחר שלת יוכף — ג׳ חס׳ בליש׳ — י״ג חס׳ — ד׳ כ׳ בתור׳ תנייל׳ דפסוק — כ׳ תנייל׳ בו — פ״ג בקרי׳ — ל׳ ר״פ — כ״ל מל׳

והות ביומא דשיצי משה לאקמא ית משכנא ורבי יתיה וקדיש יתיה וית כל מנוהי וית מדבחא וית כל מנוהי ורבינון וקדיש יתהון: וקריבו רברבי ישראל רישי בית אבהתהון אינון רברבי שבטיא אינון דקיימין על מניניא: ואיתיאו ית קורבנהון קדם יי׳ שית עגלן כיד מחפין ותרי עשר תורין עיגלתא על תרין רברביא ותור לחד וקריבו יתהון לקדם משכנא: ואמר יי׳ למשה למימר: סב מנהון ויהון למפלח ית פולחן משכן זמנא ותתן יתהון לליואי גבר כמיסת פולחניה: ונסיב משה ית עגלתא וית תורי ויהב יתהון לליואי: ית תרתין עגלן וית ארבעא תורי יהב לבני גרשון כמיסת פולחנהון: וית ארבע עגלן וית תמניא תורין יהב לבני מררי כמיסת פולחנהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: ולבני קהת לא יהב ארי פולחן קודשא עליהון בכתפא נטלין: וקריבו רברביא ית חנוכת מדבחא ביומא דרביו יתיה וקריבו רברביא ית קורבנהון לקדם מדבחא: ואמר יי׳ למשה רבא חד ליומא רבא חד ליומא יקרבון ית קורבנהון לחנוכת מדבחא: פ והוה דמקריב ביומא קדמאה ית קורבניה נחשון בר עמינדב לשבטא דיהודה: וקורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוי מתקלה מזרקא חד כספא מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן ס סולתא דפילא במשח למנחתא: בזיכא חדא מתקל עסר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין:

אבן עזרא

וטעם ויהי ביום כלו משה אחר ברכת כהנים כי כן היה כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם החלה חנוכת המזבח ופסוק ויהי ביום כלות משה להקי׳ את המשכן לבד על דברי המעתיקים כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל ז׳ ימי המילואים להרגילם כי טעם ויקדש אותם בהזאת הדם בשבעת ימי המלואים: ואת המזבח ואת כל כליו. דבק עם ביום כלות משה להקי׳ את המשכן והטעם שהקים המזבח במקומו: ואת כל כליו וימשחם. בשמן המשחה: ויקדש אותם. בדם והזכיר המזבח בעבור החנכה: ויקריבו נשיאי ישרא׳. שם כלל והטעם שעשו קרבן ליי׳ אל פתח אהל מועד: צב. כמו בצבים בפרדים מין ממיני הסוסים המושכים את העגלות ויש אומרים שהוא כטעם מלאות יות׳ מראי מגזר׳ ואת בטנך צבה מדרך רחוקה. כבר בארתי בספר מאזנים שמ״ם שנים עשר דבק ומוכרת והטעם שנים ועשר ונסמך אל עשר לקצר כמו שלש עשרה וכן שלש אלה ובאה מלת שתי עשר בחסרון מ״ם דרך קצרה: על שני הנשיאים. כמו לשני אמר הכתו׳ וקרבנו כי כבר הזכיר המקריב והוי״ו יש לו טעם כאומר וזה קרבנו ואמר בשני הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שארכו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ולא הזכיר ביתר הנשיאים הקריב כי אחז דרך קצר׳ וכן לגלגלתם במספר ראובן ושמעון לבדם וכן רבים:

בשם

לפני משה. ונמסר גם בסדר לך לך בסוף: ליום ל׳ דגשים וסים׳ נמסר ביחזקאל סימן ל׳ פסו׳ ב׳: אילם כל אוריית׳ אילם האילם חס׳ יו״ד בתר׳ בר מן ד׳ האילים מ״ל דמ״ל וסים׳ נמסר בסדר תצוה: עתודים ב׳ מלאי׳ בתורה וסים׳ עתודים חמשה דנחשון. חמאת בקר וחלב צאן. ושארא עתדים כתיב:

תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב״ה יקריבו למסעות איש יומו: ביום הראשון. אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשי בראשית ראשון לנשיאים וכו׳ כדאית׳ בסדר עולם: למטה יהודה. יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא תלמוד לומר זה קרבן נחשון משלו הביא: שניהם מלאים סלת. למנחת נדבה: עשרה זהב. כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת. לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה:

פר אחד · מיוחד שבעדרו : שעיר עזים אחד לחטאת · לכפר על קבר התהום טומאת ספק : הקריב נתנאל בן צוער · הקריב את קרבנו · מה תלמוד לומר הקריב משבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן ועירער ואמר דיו שקדמני יהודה אהי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לרגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו"ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב ומהו הקריב הקריב שני פעמים שבשביל שני דברי' זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו ובסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו : קערת כסף · מנין אותיותיו בגימטריא תשע מאו' ושלשים כנגד שנותיו של אדם הראשון : שלשים ומאה משקלה · על שם שכשהעמיד תולדו' לקיום העולם בן מאה ושלשים היה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו וגו' · מזרק אחד כסף · בגימטריא חמש מאות ועשרים על שם נח שהעמיד תולדו' בן חמש מאות שנה ועל שם עשרים שנה שנגזרה גזרת המבול קוד' תולדותיו כמו שפירשתי אצל והיו ימיו מאה ועשרי' שנה לפיכ' נאמ' מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין : שבעים שקל · כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו : כף אחת · כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה : עשרה זהב · כנגד עשרת הדברות : מלאה קטרת · גימטריא של קטרת שש מאו' ושלש עשרה מצות ובלבד שתחליף קו"ף בדל"ת על ידי את"ב ג"ר ד"ק : פר אחד · כנגד אברהם שנאמ' בו ויקח בן בקר : איל אחד · כנגד יצחק ויקח את האיל וגו' : כבש אחד · כנגד יעקב והכשבי' הפריד יעקב : שעיר עזים · לכפר על מכירת יוסף שנאמר וישחטו שעיר עזים : ולזבח השלמי' בקר שנים · כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים : אילים כבשי' ועתודי' · שלשה מינים כנגד כהנים ולוים וישראל וכנגד תורה נביאים וכתובים שלש חמשיו' כנגד חמשה חומשין וחמש הדברו' הכתובין על לוח אחד וחמש הכתובים על השני ע"כ מיסודו של רבי משה הדרשן : ביום השלישי נשיא וגו' · ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבולון וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני : ביום

נשיא ו' רפין וכל יחזקאל דכוו' בכ"ד נמסר בסד' חיי שרה : הקרב י' חס' בליש' נמסר בסדר ויקרא : למנחה כלהון רפין בכ"ב דגשים וסי' זאת התורה לעלה למנחה · ויאבר ארנן אל דוד : כף אחת כ"ב פסוקים ליה בהון לא אריך ולא זעיר פי' לא יו"ד ולא וי"ו וסי' בלשון ארמי לא תקטל עכרא דשם יהב להון חמיסר בתריסר ותלת

פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן נחשון בן עמינדב : פ

ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר : הקרב את קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן נתנאל בן צוער : פ

ביום השלישי נשיא לבני זבולן אליאב בן חלן : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אליאב בן חלן : פ

ביום הרביעי נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת :

תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דיכרין חמשא גדיין חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבנא דנחשון בר עמינדב : ביומא תנינא קריב נתנאל בר צוער רבא שבטא דיששכר : קריב ית קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלאן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשי תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנת חמש דין קורבן נתנאל בר צוער : ביומא תליתאה רבא לבני זבולן אליאב בר חילון : קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלאן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קדשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנת חמש דין קורבן אליאב בר חילון : ביומא רביעאה רבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור : קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הות מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא :

ב' מל' בתורה · ל' ר"פ · ו' רפין · ל' ר"פ וחס' וי' חס' בלישנ' · כלם רפין בכ"ב דגשים · כ"ב פסוקי' לית בהון לא אריך ולא זעיר · א' ל"פ · כל מל' ב"מא חס · כ"ב פסוקי' לית בהון לא אריך ולא זעיר · א' ל"פ · כל חס' ב"מב · ל' ר"פ · כ"ב פסוקי' לית בהון לא אריך ולא זעיר

אילם מלא בכ' בלחד מלאים ריו מלאים של חס' דחס'

מסרה

מלכין כארעא דכנענא · וסי' לא תרצח לא תנאף דואלה שמות · לאמר לך אתן את ארץ כנען · וחבירו דד"ה · כף אחת דשנים עשר נשיאים · התן להם מגנת לב · מלך דבר אחד וגו' מלך חרמה וגו' · מלך לבנה אחד מלך עדלם · שם ארפכשד למך · גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב · לבלגה חמשה עשר : כל ראשון מל' בליש' ב"מב חס' וסימ' מיום הראשון עד יום השבעי · בראשן כארבעה עשר · וכל שני חס' וכל שלישי מל' ב"מג חס' וסי' והיו נכבים תנינא דפסו' · והשלשי שמה · והשלישי אבשלום · וכל ד"ה דכוו' כמ"ו וסי' ואחרח · יחזיאל ר'חרם · יחזיאל ולמשלמיהו · שר הצבא ב' כו · וכל רביעי מלא ב"מג חס' וסימ' לשערים הרבעי · חלקיהו השני תבליהו · ביום הרבעי נקהלו לעמק ·

וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ פ

בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ פ

בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ פ

בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ פ

בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃

ולנכסת קודשא תורין תרין דכרין חמשא גדיין חמשא אמרין בני שנא חמשא דין קורבן אליצור בר שדיאור׃

ביומא חמישאה רבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי׃ קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרק חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא׃ בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין׃ תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיין חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן שלמיאל בר צורישדי׃

ביומא שתיתאה רבא לבני גד אליסף בר דעואל׃ קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא׃ בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין׃ תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיין חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אליסף בר דעואל׃

ביומא שביעאה רבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד׃ קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרק חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא׃ בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין׃ תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ ולנכסת קודשיא תורי תרין דכרין חמשא גדיין חמשא אמרי בני שנה חמשא דין קורבן אלישמע בר עמיהוד׃

ביומא תמינאה רבא לבני מנשה גמליאל בר פדהצור׃ קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא׃

ביום השביעי. יש אומרים כי בשבת הקריבו והיא הוראת שם שעה ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח והמכחשים אמרו כי לא היה תחלת החנוכ׳ יום ראשון לשבוע וזה לא יועיל כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום והנכון בעיני כי הוא כפי׳ השני בעבור זבח השלמים וכן ביום השביעי בהקפת יריחו וכן ז׳ הימים בחנכת הבית בעבור יום עניי נפש׃ פר אחד בן בקר. קטן כמו בן יונה׃ בקר שנים. גם הם פרים זכרים וטעמו מין הבקר והעד וכל בקר זבח ה השלמים עשרים וארבעה פרי׳׃ ביום

מסרה

וכל חמישי מלא ב׳ מג חס׳ וסי׳ ובאו אנשים. והזיר כאשר עשיתי. ירמיה החמשי. כל ששי חס׳ וד״ג. וכל שביעי מלא במ״ת חס׳ וסי׳ נמסר בסדר בא׃ וכל שמיני מל׳. וכל השיעי מלא כמ״ג חס׳ וסימ׳ ויהי בשנה התשעית ליהויקם. בשנה ארבע לדריוש. לישוע התשעי׃ שלשי׳ ומאה כל שלשי׳ חסר וי״ו בר מן ד׳ וסי׳ וירדו שלשה מהשלושי׳. מן השלושי׳ דריש פסוק. ויחלא אסא בשנת שלושים דד״ה. ואני לא נקראתי׃ כל אורית׳ עלה לעלה חס׳ במ״א מלא עולה דבכורים׃ יהושע כלהון חס׳ ב״מג מלאים ונאמר נעשה נא. והיה כי יאמרו אלינו. לבנות לנו מזבח. וא׳ מלא בשפטים וסימ׳ והעלית עולה. וג׳ מלאים בשמואל וסי׳ טלה חלב. ויהי שאול מעלה העולה. ויכל מהעלות העולה. וכל מלכים חס׳. וב׳ מלאים בישעיה וסי׳ אין די בער. שנא גזל בעולה. וא׳ חס׳ בירמיה וסי׳ כי יצמו. וכל תהלות ואיוב מלאים. וכל יחזקאל מלא ב״מו נמס׳ שם. וכל ד״ה חס׳ ב״מט מלאים נמסר שם׃ בשמן כלם דגשים בר מן׳ רפין וסי׳ נמסר בסדר תצוה׃ ביום השמיני ג׳ ר״פ וסימ׳ ביום השמיני נשיא לבני מנשה. ביום השמיני עצרת. ביום השמיני שלח את העם. וכל אמצעו׳ פסו׳ דכו׳ ביום השמיני ב״מב וביום השמיני וסימ׳ אך בחמשה עשר יום. ויקרא בספר תורת אלהים׃

העשירי כלהון מלאים במ״ד חס׳ וסי׳ בשנה התשיעית לצדקיהו׳ לשכניהו העשרי׳ בשנת העשירית בעשרי דפרעה. בעשירי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט. וכל רבוי מניין מלאים במ״א חס׳ וסי׳ והמה כשלשים איש: ביום עשתי ב׳ רפין ר״פ ובענין וסימ׳ ביום עשתי עשר יום. ביום שנים עשר יום נשיא: זהב ד׳ וסימ׳

כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן גמליאל בן פדהצור: פ

ביום התשיעי נשיא לבני בנימן אבידן בן גדעני: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אבידן בן גדעני: פ

ביום העשירי נשיא לבני דן אחיעזר בן עמישדי: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אחיעזר בן עמישדי: פ

ביום עשתי עשר יום נשיא לבני אשר פגעיאל בן עכרן: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן פגעיאל בן עכרן: פ

בזכ׳ חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן גמליאל בר פדהצור:

ביומא תשיעאה רבא לבני בנימן אבידן בר גדעוני: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אבידן בר גדעוני:

ביומא עשיראה רבא לבני דן אחיעזר בר עמישדי: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אחיעזר בר עמישדי:

ביומא חד עשר יומין רבא לבני נפתלי אחירע בר עינן: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חד מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן פגעיאל בר עכרן:

לגלגלתם הלחר השנית רגלגלתם רמתו׳ עשויה כמו ירח חקוקה ואין לה כוכב ברא זה לפי שהורת כשיא בית אב לישא נוכי זכות בישר׳ מלמי הראש וכקומה זקופה

אבן עזרא

ביום עשתי עשר יום. כבר בארתי בספר מאזנים למה ה השתנה זה המספ׳ וטעם עשתי כמו עשתנותיו מה שיולידו מ מחשבותיו כאילו העשר הוליד וזאת סוד גדול ויאמר ר׳ יונה הספרדי כי פירושו על שתי עשר והטעם החשבון שהוא קודם ממנו והנה טעה שתי טעיות גדולות האחד כי חשבון שנים עשר הוא על אחד עשר הפך דבורו והעד הנאמן מבן עשרים שנה ומעלה והטעות השנית כי אילו היה על שתי היה ראוי ם שיאמ׳ עשני עשר ולא עשתי עשר כי עשתי לשון נקבה רק עשתי מלה אחת. וטעם

נמסר בסדר פקודי׳ לעלה ה׳ מלעיל וסימ׳ זאת התורה לעלה למנחה לחטאת ולאשם. כל הבקר לעלה שנים עשר פרים. וארבעה שלחנות לעלה. וגם עלה לרוב כחלבי השלמים. ויאמר ארונה אל המלך:

ביום המשח אותו. בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום משחו אותו למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומ׳ ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב: קערות כסף שתי׳ עשרה. הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול: שלשים ומאה הקערה האחת וגו׳. מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באי זו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו׳. למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כלן כאחד לא רבה ולא מעט: כפות זהב שתים עשרה.

אבן עזרא

וטעם ובבא משה יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקר׳ אל משה היה כאשר נשלמה החנוכה וכל המדקדקים אמרו כי מדבר אין מבנין התפעל והתי״ו מבולע ולפי דעתי שהוא שם הפוע׳ כמו הנה לא ידעתי דבר והמ״ם תחת מן כמשפט הלשון. וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול ולא ישמענו מי שהו׳ באהל מועד מחוץ לפרוכת גם זה נכון כי השם הוסיף בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע וכן ויגל י״י את עיני בלעם: וידבר אליו. כן היה משפט הדבור תמיד:

חסלת נשא

דבר אל אהרן. כי הוא חייב במצות הדלק׳ הנר: אל מול פני המנורה. פי׳ והאיר אל עבר פניה והנה מלת האיר יוצא כמו תאיר כרי ואין כן יאירו והארץ האיר׳. ונסמכ׳ זאת הפרשה להורות כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה ה הנר דלוק ולא יכבה. וזה

ובבא ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מלאים וסימ׳ נמסר בסוף סדר כי תשא: מדבר ח׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר ויצא: ארן ג׳ חס׳ נמסר בסדר תצוה: ארן העדות י״ב וסמ׳ ונועדתי לך. ונתת את הכפרת. ונתת את הפרכת. ונתת אתו.

ביומא תרי עשר יומין רבא לבני נפתלי אחירע בר עינן: קורבניה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא משקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אחירע בר עינן:

דא חנוכת מדבחא ביומא דרביאו יתיה מן רברבי ישראל מגיסי כספא תרתא עסרי מזרקי כספא תרין עשר בזיכי דדהבא תרתא עסרי: מאה ותלתין סלעין הוו מתקלא דמגיסתא חדא דכספא ושבעין דמזרקא חד כל כסף מניא תרין אלפין וארבע מאה בסלעי קודשא: בזיכי דדהבא תרתא עשרי מליין קטורת בוסמיא מתקל עסר סלעין הוי מתקלא דבזיכא בסלעי קודשא כל דהב בזיכיא מאה ועשרין: כל תורי לעלתא תרי עשר תורין דכרין תרי עשר אמרין בני שנא תרי עשר ומנחתהון וצפירי בר עזי תרי עשר לחטאתא: וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבעה תורין דיכרין שיתין גדין שיתין אימרין בני שנא שיתין דא חנוכת מדבחא בתר דרביאו יתיה: וכד עליל משה למשכן זמנא למללא עמיה ושמע ית קלא דמתמליל עמיה מעילוי כפורתא די על ארונא דסהדותא מבין תרין כרוביא ומתמליל עמיה:

ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחירע בן עינן: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אחירע בן עינן: פ

זאת חנכת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קערת כסף שתים עשרה מזרקי כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה: שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המזרק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש: כפות זהב שתים עשרה מלאת קטרת עשרה עשרה הכף בשקל הקדש כל זהב הכפות עשרים ומאה: כל הבקר לעלה שנים עשר פרים אילם שנים עשר כבשים בני שנה שנים עשר ומנחתם ושעירי עזים שנים עשר לחטאת: וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים אילם ששים עתדים ששים כבשים בני שנה ששים זאת חנכת המזבח אחרי המשח אתו: ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו:

קע״ו. עמ״ס. סימן. עמנד״ב

פרשה

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ותימר ליה באדלקותך ית בוציניא לקביל אפי מנרתא יהון מנהרין שבעא בוציניא:

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרת אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות:

למה נאמ׳ לפי שנאמ׳ כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשר׳ שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשר׳ שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף תלמ׳ לומר כפו׳ זהב של זהב היו: ובבא משה. ב׳ כתובי׳ המכחישי׳ זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם כתוב אחד אומר וידבר ה׳ אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפר׳ מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יוצא לאהל מועד: מדבר. כמו מתדב׳ כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו: וידבר אליו. למעט את אהרן מן הדברות: וישמע את הקול. יכול קול נמוך תלמוד לומר את הקול הו׳ הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל:

חסלת נשא

בהעלותך על שם שהלהב עולה כתיב בהדלקתן לשון עלייה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ועוד דרשו רבותי׳ מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנור׳. אל נר האמצעי שאינו בקנ׳ אלא בגוף של מנור׳: יאירו שבע׳ הנרות. ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיי׳ פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן ג׳ המערבי׳ ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאור הוא צריך: ויעש

ומשחת בו את אהל מועד. את ארן העדות ואת רפ״. ושבת שם את ארן. ונתת את מזבח. ויבא את הארן. ובא אהרן ובניו. ובבא משה אל אהל מועד לדבר. צוה את הכהנים נשיא דיהושע. ונמסר גם בסדר פקודי:

ויעש כן אהרן. להגיד שבחו של אהרן שלא שינה: וזה מעשה המנורה. שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה: מקשה. בטדי"ן בלע"ז לשון דא לדא נקשן עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקנן ולא נעשית איברים איברים על ידי חיבור: עד ירכה עד פרחה. ירכה היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה: עד ירכה. שהוא אבר גדול: ועד פרחה. שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך ארץ לשמש בלשון זה כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית: כמראה אשר הראה וגו'. כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר וראה ועשה בתבניתם וגו': כן עשה את המנורה. מי שעשאה ומדרש אגד' על ידי הקב"ה נעשת מאליה: קח את הלוי'. קחם בדברים אשריכם שתזכו להיו' שמשים למקום: הזה עליהם מי חטאת. של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבה': והעבירו תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על ה הבכורות שעבדו ע"ז והיא קרוי' זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כ כמצורעים: ולקחו פר בן בקר. והוא עולה כמו שכתו' ועשה את האחד עולה והוא קרב' צבור בע"ז: ופר שני. מה תלמוד לומר שני לומ' לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת ובזו יש ס סמך לדבריו בתורת כהנים ואומר אני ש שהוראת שעה היתה שמעיר היה להם ל להביא לחטאת ע"ז עם פר העולה: והקהלת את כל עדת. לפי שהלוים נתנים קרבן כפרה תחתיהם יבאו ויעמדו על קרבנם ו וסמכו ידיה' עליהם: והניף אהרן את הלוי' תנופה. כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי שלש תנופו' נאמרו בפרש' זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר בם והיו לעבד את ע עבודת יי' לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגו' השנייה לבני גרשון לכך נאמר בה תנופה ליי' שאף עליהם היתה עבודת הקדש יריעות וקרסים הנראות בבי' קדש הקדשים ו והשליש' לבני מררי: נתוני' נתוני'. נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת. פתיחת: כי לי כל בכור. שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרי': לקחתי אותם לי. עד שטעו בעגל ועכשו ולקח את הלוים חמשה פעמים נאמרו בני י ישראל במקרא זה להודיע חבתן שנכפל אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה וכך ראיתי בבראשית רבה:

המנורה ג' מלאים וסימ' מקשה תיעשה המנורה. ויעש כן אהרן. בהעלתך את הנרת. ונמסר גם בסדר כי תשא: כמראה ה' דגשין וסי' אשר הראה יי' את משה. אשר ראיתי בבאי ב' בפסו' והנה שם כבוד אלהי ישר'. ופני הקדש. המראה כמראה: קח י"ב ר"פ וסי' נמסר בסדר מדבר סיני: וכה תעשה להם ב' ר"פ וסי' וכה תעשה

ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרתיה כאשר צוה יהוה את משה: וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה יהוה את משה כן עשה את המנרה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם: וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו: ולקחו פר בן בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופר שני בן בקר תקח לחטאת: והקרבת את הלוים לפני אהל מועד והקהלת את כל עדת בני ישראל: והקרבת את הלוים לפני יהוה וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים: והניף אהרן את הלוים תנופה לפני יהוה מאת בני ישראל והיו לעבד את עבדת יהוה: והלוים יסמכו את ידיהם על ראש הפרים ועשה את האחד חטאת ואת האחד עלה ליהוה לכפר על הלוים: והעמדת את הלוים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אתם תנופה ליהוה: והבדלת את הלוים מתוך בני ישראל והיו לי הלוים: ואחרי כן יבאו הלוים לעבד את אהל מועד וטהרת אתם והנפת אתם תנופה: כי נתנים נתנים המה לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אתם לי: כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי:

ועבד כן אהרן לקביל אפי מנרתא אדליק בוצינהא כמא די פקיד יי ית משה: ודין עובד מנרתא נגידא דהב עד שידה עד שושנה נגידא היא כחיזו די אחזי יי ית משה כן עבד ית מנרתא:

ומליל יי עם משה למימר: קריב ית ליואי מגו בני ישראל ותדכי יתהון: וכדין תעביד להון לדכאותהון אדי עליהון מי חטאתא ויעברון מספר על כל בשרהון ויחורון לבושיהון וידכון: ויסבון תור בר תורי ומנחתיה סולתא דפילא במשח ותור תנין בר תורי תסב לחטאתא: ותקריב ית ליואי לקדם משכן זמנא ותכנוש ית כל כנשתא דבני ישראל: ותקריב ית ליואי קדם יי ויסמכון בני ישראל ית ידיהון על ליואי: וירים אהרן ית ליואי ארמא קדם יי מן בני ישראל ויהון למפלח ית פולחנא דיי: וליואי יסמכון ית ידיהון על ריש תורי ועביד ית חד חטאתא וית חד עלתא קדם יי לכפרא על ליואי: ותקים ית ליואי קדם אהרן וקדם בנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: ותפריש ית ליואי מגו בני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: ובתר כן יעלון ליואי למפלח ית משכן זמנא ותדכי יתהון ותרים יתהון ארמא: ארי אפרשא מפרשין אנון לי מגו בני ישראל חלף פתח כל ולדא בוכרא כולא מבני ישראל קריבית יתהון קדמי: ארי דילי כל בוכרא בבני ישראל באנשא ובבעירא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדישית יתהון קדמי:

אבן עזרא

וזה מעשה המנור'. הזכיר שלא נראה כמוה: מקשה. פירשתיו: ירכה. הוא על הקנה שתעמוד עליו כי כן כתוב ירכה וקנה: פרח'. ידוע ולא היה כח בחרש חכם לעשותה כן לולי שהשם הראה אותה למשה במראה הנבואה: כן עשה. שב אל משה והטעם בצווי וכן ועשית מנורת זהב. וטעם הסמך פרשת הלוים להורות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר ובשאר העבודות יעזרוהו הלוים ויעמדו לפניו לעשות מה שיצום: קח את הלוים מתוך בני ישר'. כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני: מי חטאת. כמו תתחטאני או טעמו כחטאת הקרבן: הזה עליהם. אמר ר' משה שפ"א הפועל נו"ן כמו הכה תכה וכמו הוא: והעבירו תער על כל בשרם. וכבר העבירו תער אמרו המעתיקי' אפי' הזקן ולא הפאה: וכבסו בגדיהם ואחר כן יהיו טהורים בשרם במי חט': והטהרו. מבנין התפעל והתי"ו מבולע וכן המתקדשים והמטהרים: פר בן בקר. קטן: סולת. שלשה עשרונים כמשפטו: תקח לחטאת. בצווי כי הם יקחו והטעם יתנו כמו ויקחו לי תרומה או יקחו עמם כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות: לפני יי'. והטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני הלוים את ידם על ראש כל אחד מהבכורים ורבים כן: ועשה. בצווי כי אהרן היה המקריב והעד הכ"מן שאמר כי החטא' גם העולה הם לכפר על הלוים וכתוב וכפר עליהם אהרן. וטעם והעמדת את הלוי' אחר שיכפר אהרן עליהם תעמידם לפניו ויניפם: והנפת. בצווי כמו יעשה להם: והיו לי הלוים. זו מעלה גדולה: ואחרי כן יבואו הלוים. אחרי שתטהר אותם: והנפתם. בצווי: כי נתונים נתוני'. הם ובניהם ישרא' נתונים לי ואני לקחתי אותם לי והטעם קבלתים ולא נתנום בעבור פדיון פטרת כל רחם ופטרת ופטר שתי לשונות כמו צדקה וצדק או על משקל אחר: ביום הכותי. זמן כמו אתה עובר היום. וטעם

להם לטהרם. וכה אמר שמעי בלכתו: לטהרם ב' וסי' הזה עליהם מי חטאת. וכפר עליהם אהרן: על כל ועל כל ו' וסי' נמסר בסדר מדבר סיני: לפני אהל מועד ז' וסי' בסדר תצוה: עבדת י"ג וסי' והניף את הלוים. כי עד הוא בינינו וביניכם. ותכן כל מלאכת עבדת יי': ואת האחד ד' וסימ' נמסר בסדר מצורע: והעמדת כל חעבדת כתי' כן כמ"א והעמדתה להררי עוז: נתנים כל אוריית' חס' ו"ו ב"מג וס' נמסר בסדר במדבר סיני: המה ליחד מן ז' זתגין שתחלפין קדמא ו"ו תניין יו"ד וסי' מחייאל מולד לחנוך. ומחויאל ב' בו. נתונים המה לו. נתנים המה לי. מנחת קנאות הוא. מנחת קנאות היא. כי אתה תבוא. כי אתה תביא. אם לא תגידו את דברינו. ואם תגידי את דברינו. באש קנאתו. באש קנאתי. אל ילחו מעיניך. אל יליזו מעיניך: הקדשתי ו' וסימ' בסדר מדבר סיני:

ולא

אבן עזרא

וטעם ואקח את הלוים וכבר אמר לקחתי אותם לי כי כן דרך המקרא והוא רבק עם הפסוק הבא אחריו וכאשר לקחתי לי הלוי' נתתים אני לאהרן ולבניו: ולכפר. להיותם כפר נפשם כאשר פירשתי: ויעש משה ואהרן. משה בצווי ואהרן שהניפם וישראל שסמכו עליהם · וטעם ויתחטאו כי גם הם עשו: ויכפר עליהם. וכבר כפר עליהם ויש אומרים כי בתחלה התחטאו ואחר כן סמכו ידיהם על הפרים ואיננו רחוק ואם כן יהיה פירוש והעמדת את הלוים וכבר העמדתם בתחלה: כן עשו. להם תמיד בני אהרן לבניהם: זאת אשר ללוים. והטעם זאת הקבלה ואין מבן שלשים שנה מכחיש זה הפסו' כי מבן שלשים שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת אהל. וטעם לצבוא להמנות עם צבא העובדים: במשמרותם. על הזקנים ונדבקה פרשת הפסח כי האמור' היתה בחדש הראשון ואז נבדלו הלוים ובאה זאת הפרשה בעבור שהוא כתוב בפסח ויש כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך יי' בזה שהם חייבים גם במדבר: ויהי אנשים. לא יתכן שיהיה מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם מתים בכל יום: למה

תרגום

ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה מלעיל בר מן חד מלרע ויאמר הפלשתי אל דוד · וכל שאר נביאים ואורית' דכו' מלרע בר מן א' מלעיל וסי' ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו · וכל כתובים דכו' מלעיל בר מן חד מלרע שאל ממני ואתנה גוים נחלתך: ולכפר ג' וסימ' ואתנה את הלוים: ואהרן ובניו

וקריבית ית ליואי חלף כל בוכרא בבני ישראל: ויהבית ית ליואי מסירין לאהרן ולבנוהי מגו בני ישראל למפלח ית פולחן בני ישראל במשכן זמנא ולכפרא על בני ישראל ולא יהי בבני ישראל מותא במיקרב בני ישראל לקודשא: ועבד משה ואהרן וכל כנשתא דבני ישראל לליואי ככל די פקיד יי' ית משה לליואי כן עבדו להון בני ישראל: ואדכיאו ליואי וחוורו לבושיהון וארים אהרן יתהון ארמא קדם יי' וכפר עליהון אהרן לדכאותהון: ובתר כן עלו ליואי למפלח ית פולחנהון במשכן זמנא קדם אהרן וקדם בנוהי כמא די פקיד יי' ית משה על ליואי כן עבדו להון: ומליל יי' עם משה למימר: דא די לליואי מבר חמש ועסרין שנין ולעילא ייתי לחיילא חילא בפולחן משכן זמנא: ומבר חמשין שנין יתוב מחיל פולחנא ולא יפלח עוד: וישמש עם אחוהי במשכן זמנא למיטר מטרא ופולחנא לא יפלח כדין תעביד לליואי במטרתהון: ומליל יי' עם משה במדברא דסיני בשתא תניתא למיפקהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר: ויעבדון בני ישראל ית פסחא בזמניה: בארבעת עסרא יומא בירחא הדין בין שמשיא תעבדון יתיה בזמניה ככל גזרתיה וככל דחזי ליה תעבדון יתיה: ומליל משה עם בני ישראל למעבד פסחא: ועבדו ית פסחא בניסן בארבעת עסרא יומא לירחא בין שמשיא במדברא דסיני ככל די פקיד יי' ית משה כן עבדו בני ישראל: והוו גבריא די הוו מסאבין לטמי נפשא דאנשא ולא יכילו למעבד פסחא ביומא ההוא וקריבו קדם משה וקדם אהרן ביומא ההוא:

מקרא

ואקח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל: ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את עבדת בני ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש: ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים ככל אשר צוה יהוה את משה ללוים כן עשו להם בני ישראל: ויתחטאו הלוים ויכבסו בגדיהם וינף אהרן אתם תנופה לפני יהוה ויכפר עליהם אהרן לטהרם: ואחרי כן באו הלוים לעבד את עבדתם באהל מועד לפני אהרן ולפני בניו כאשר צוה יהוה את משה על הלוים כן עשו להם: ס

וידבר יהוה אל משה לאמר: זאת אשר ללוים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבדת אהל מועד: ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד: ושרת את אחיו באהל מועד לשמר משמרת ועבדה לא יעבד ככה תעשה ללוים במשמרתם: פ

וידבר יהוה אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר: ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו: בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו במעדו ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו: וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח: ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו בני ישראל: ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח ביום ההוא ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא:

רשי

ולא יהיה נגף. שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף: ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל וגו'. משה העמידן ואהרן הניף וישראל סמכו את ידיהם: כאשר צוה יי' כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהן שאחד מהן לא עכב: מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן עשרים וחמש בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה: ולא יעבוד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו: לשמור משמרת. לחנות סביב לאהל ולהקי' ולהוריד בשעת המסעות: בחדש הראשון. פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד: במועדו. אף בשבת אף בטומאה: ככל חקותיו. אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ: וידבר משה וגו'. מה תלמוד לומר והלא כבר נאמר וידבר משה את מועדי יי' אלא כששמע פרשת מועדות מסיני אמר להם וחזר והזהירן בשעת מעשה: לפני משה ולפני אהרן. כששניהם יושבין בבית המדרש באו ושאלום ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו: למה

מסרה

מקטרי' · שכועים שבעי' נחתך: על בני ישראל ז' וסי' נמסר בסדר נשא: וכל עדת ה' וסימ' ויעש משה ואהרן · והמלך שלמה וכל דמלכים וחברו דד"ה: יבא כל אוריית' יבא חס' במ"ז מלאים וסי' נמסר בסדר אחרימות · וב' מלאי' ביהושע ושפטים וסימ' אוצר יי' יבוא · יבוא נא אלינו ויורנו · וכל שאר נביאים כו' במ"ו חס' וסי' וזה לך האות אשר יבא · יבא בך עוד ערל וטמא · לא יראה כי יבא חום · פתאום יבא השודד' ואיה נביאכם · ואיש לא יבא בו · כי בא יבא ולא יאחר · וכל מלכים חס' וכל תהלות ומשלי ואיוב דכוו' חס' במ"ה מל' וסי' לכל יבוא גבורתך · ולא תירא משוד כי יבוא · כי לא לפניו חנף יבוא · המיראתך יוכיחך · בכפל רסנך מי יבוא · וכל שיר השירים דכוו' מל' במ"א חס' וסי' יבא דודי לגנו · וכל קהלת כוו' חס' במ"א שיבא אחרי המלך · וכל כתובי' דכוו' מלאים במ"ג חס' כי יבא צר ואויב · לעתים מזמני' · אל היכל יי' · ואית דאמרי פתאום יבא אידו ל' מלא במשלי · ושרת ב' וסי' את אחיו · בשם יי': ובכל ה' וסי' בכל חקתיו ובכל משפטיו · ובכל החזיון הזה דד"ה · כי התעיתם בנפשתיכם · ובכל החזון הזה · ובכל כחי הכינותי לבית אלהי: לעשת י"ג חס' נמסר בריש סדר ויקהל:

רשי: למה נגרע. אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטהורים אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר ... ראויה היתה פרשה זו לאמר על ידי משה כשאר התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי: או בדרך רחוקה. נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ אלא עמו באכילתו: וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל חקה אחת וגו' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חבריו כחקה וכמשפט יעשה: המשכן לאהל העדות. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות: יהיה על המשכן. כמו הוה על המשכן וכן כל לשון הפרשה: העלות הענן. כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא צמוח ועלייה כמו עב קטנה ככף איש עולה מים: על פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה. תקעו והריעו ותקעו. ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה' זו בספרי: וכשעגל מחנה יהודה. ועל פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה: וים. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים:

אבן עזרא: למה נגרע. מבנין נפעל: עמדו. פתח אהל מועד: או בדרך רחוקה. אין לחפש כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה: לכם לטמא נפש. או לדורותיכם בטמא נפש ודרך רחוקה: ובדרך לא היה. או בדרך וכן ומכה אביו ואמו: חטאו ישא. הוא בעצמו: וכי יגור אתכם גר. גם הוא יעשה פסח שני כמשפט ויש אומרים כי הטעם על פסח ראשון: וביום הקים את המשכן. החל לספור מסעי ישראל הוצרך להזכיר הענן שחנה על המשכן כי בזכותו יחנו ובנסעם יסעו: לאהל העדות. על אהל ורבים כן: על פי ה' יסעו. הטעם ידוע כי הענן השם יניחנו ויסענו: ובהאריך. ואם היה מאריך והנה דרך כלל ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי ה': או

מסורה: ההמה י"ב וסימ' האנשים ההמה אליו. הוא הסיר את הבמות. כי הרבו ופריתם בארץ. ילכו בית יהודה. וגם בימים ההמה. ובעת ההיא. על הנביאים. וגם על העבדים. כי הנה בימים ההמה. וכן תהיה מגפת הסוס. דרכים גתות בשבת. אשר יחזיקו: במעדו ד' חסרים בליש וסימ' העשו אתו במעדו. והאיש אשר

ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן יהוה במעדו בתוך בני ישראל: ויאמר אלהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה יהוה לכם: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחקה לכם או לדרתיכם ועשה פסח ליהוה: בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו על מצות ומררים יאכלהו: לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ככל חקת הפסח יעשו אתו: והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה כי קרבן יהוה לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא: וכי יגור אתכם גר ועשה פסח ליהוה כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ: ס

וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר: כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה אש לילה: ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו בני ישראל: על פי יהוה יסעו בני ישראל ועל פי יהוה יחנו כל ימי אשר ישכן הענן על המשכן יחנו: ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת יהוה ולא יסעו: ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן על פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו: ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו

תרגום: ואמרו גבריא האינון ליה אנחנא מסאבין לטמי נפשא דאנשא למה נתמנע בדיל דלא לקרבא ית קורבנא דיי בזמניה בגו בני ישראל: ואמר להון משה אוריכו עד דאשמע מה דאתפקד מן קדם יי על דלכון: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר גבר גבר ארי יהי מסאב לטמי נפשא דאנשא או באורח רחיקא לכון או לדריכון ויעביד פסחא קדם יי: בירחא תנינא בארבעת עסרא יומא בין שמשיא יעבדון יתיה על פטיר ומררין ייכלוניה: לא ישארון מניה עד צפרא וגרמא לא יתברון ביה ככל גזירת פסחא יעבדון יתיה: וגברא דהוא דכי ובאורח לא הוה ויתמנע למיעבד פסחא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ארי קורבנא דיי לא קריב בזמניה חוביה יקבל גברא ההוא: וארי יתגייר עמכון גיורא ויעביד פסחא קדם יי כגזירת פסחא וכדחזי ליה כן יעבד קימא חד יהא לכון ולגיורא ולציביא דארעא: וביומא דאתקם ית משכנא חפא עננא ית משכנא למשכנא דסהדותא וברמשא הוי על משכנא כחזו אשתא עד צפרא: כן הוי תדירא עננא חפי ליה וחזו אשתא בליליא: ולפום אסתלקות עננא מעילוי משכנא ובתר כן נטלין בני ישראל ובאתרא דשרי תמן עננא תמן שרן בני ישראל: על מימרא דיי נטלין בני ישראל ועל מימרא דיי שרן כל יומין דשרי עננא על משכנא שרן: ובאורכות עננא על משכנא יומין סגיאין ויטרון בני ישראל ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין: ואית דהוי עננא יומין דמינין על משכנא על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין: ואית דהוי עננא מרמשא ועד צפרא ומסתלק עננא בצפרא ונטלין

מסרה: הוא טהור ובדרך. במעד שנת השמטה. למה נגרע לבלתי: יאכלהו ד' וחס' וסימ' נמסר בסדר בא: ובדרך ד' וסימ' והאיש אשר הוא טהור. ובדרך לא היה. וילך בדרך אביו ובדרך דאחזיהו בן אחאב ב' בו. ובדרך חטאים לא עמד: חקה ב' בתורה וסימ' חקה אחת יהיה לכם. הקהל חקה אחת: לאהל ה' וסימ' נמסר בסדר תרומ': העלו' ב' וסי' ולפי העלות הענן. העלו' הגולה מבבל: ויש ו' רפ' וסי' ויש אשר יהיה ימים. ויש אשר יהיה הענן מערב. ויש תקוה לאחריתך. ויש אשר אמרים בנינו. ויש אשר אמרי' שדותינו. ויש אשר אמרים לוינו כסף: ובערב ד' וסימ' יהיה על המשכן כמראה אש. בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב. חתרתי לי בקיר ומקטירים לי"י עולות: ומראה ז' קמצין נמס' בסוף סדר משפטי':

יב · ל · ל וכל להקריב דכו' · נ' חס · ל · ז' ר"פ · ר' וחס' · ר"ל למלס · נ' חס · ל · ל · ל · ז' ל ומל' הגולה מבבל · ל' גדולים אל תעמד · ל' ויתר כהאריך · ו' ר"פ

אבן עזרא

או יומם ולילה. הנה פעמים יסעו בלילה ויש אומרים כי פירושו יומם ולילה כמשמעו והוא הנכון בעיני והעד או יומים: או ימים. שנה תמימה: על פי יי' יחנו. באחרונ' כל ימי שבתם במדבר: חצצרות. שם והפעל בחסרון הצדי' בקריאה ואם הוא כתוב: למקרא. שם הפועל וכן ולמסע או הוא שם והטעם לעת מקרא ולעת מסע והראשון נכון בעיני: ותקעו בהם. התוקעים כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי והנה הטעם אם יתקעו בשתיהן יתחברו הנשיאים והעדה: ואם באחת יתקעו. פי' בחצוצרת אחת יבואו הנשיאים לבדם ואם היתה תרועה יסע דגל מחנה יהודה אע"פ שהענן על המשכן ולפי דעת רבים שענן אחר הוא הנוסע לפניהם: ונסעו המחנו' כי הם שלש: תרועה שנית' שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עוד כי הקהתים ועמם הכהנים ה התוקעים נוסעים קודם דגל אפרי': תרועה יתקעו. הכהנים למסעיהם כי אחר דגל ראובן נוסעים: והיו לכם לחקת עולם. כי המחנות נוסעי' להלחם הלא תראה דברי משה בנסוע הארון והנה פי' זאת החוקה שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרות בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם וכן כי יבא אויב בארצכם ותבואו למלחמ' עמו: ונזכרתם. כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם התרועה זכר לנפשות לצעוק לשם:

וביום שמחתכם ובמועדיכם. שבתם מארץ אויב או נצחתם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיה שמחה ריק שמעתיקים פירשו וביום שמחתכם שבת והתקיעה שישמעו ישר' וידעו כי העולות יקריבו ויכוננו לבם לשם: בעשרים בחדש. זה היום היה תחלת נסוע הדגלי' והנה עמדו במיני קרוב משנה:

רשי

או ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו: למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן כמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים על פי הקב"ה ועל פי משה ועל פי חצוצרות: מקשה. מן העשת מעשה מן הקשת ה הקורנס: ותקעו בהן. בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמ' ונועדו אליך פתח א אהל מועד: ואם באחת יתקעו. הוא סימן למקר' הנשיאים שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן י יעידתן אל אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי: ותקעתם תרועה. סימן מסע המחנות תקיעה ת תרועה ותקיעה כך הוא נדרש בספרי מן המקראות היתרים: ובהקהיל את הקהל וגו'. לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקר' העדה תוקע בשני כהני' ובשתיהן שנאמר ותקעו בהן וגו' אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מ מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חלוק בין מקרא העדה למסע את ה המחנות תלמוד לומר ובהקהיל את הקהל וגו' לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהן תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: ובני אהרן. יתקעו במקראות ובמסעות הללו: על עולותיכם. בקרבן צבור הכתוב מדבר: אני יי' אלהיכם. זו מלכות וכו': בחדש השני. נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר עשרה ימים עשו בחורב שהרי ב בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד ע עשרים באייר לשנה הבאה: למסעיהם

תורה

או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו: או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו: על פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו את משמרת יהוה שמרו על פי יהוה ביד משה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: עשה לך שתי חצוצרת כסף מקשה תעשה אתם והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות: ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי ישראל: ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה: ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה תרועה יתקעו למסעיהם: ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו: ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות והיו לכם לחקת עולם לדרתיכם: וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני יהוה אלהיכם ונושעתם מאיביכם: וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יהוה אלהיכם: פ

ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת: ויסעו בני ישראל

תרגום

או יממא ולילי ומסתלק עננא ונטלין: או תרין יומין או ירחא או עידן בעידן באורכות עננא על משכנא למשרי עלוהי שרן בני ישראל ולא נטלין ובאסתלקותיה נטלין: על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטרין על מימרא דיי בידא דמשה:

ומליל יי עם משה למימר: עביד לך תרתין חצוצרן דכסף נגיד תעביד יתהין ויהויין לך לארעא כנשתא ולאטלא ית משריתא: ויתקעון בהין ויזדמנון לותך כל כנשתא לתרע משכן זמנא: ואם בחדא יתקעון ויזדמנון לותך רברביא רישי אלפיא דישראל: ותתקעון יבבתא ויטלון משריתא דשרן קדומא: ותתקעון יבבתא תנינות ויטלון משריתא דשרן דרומא יבבא יתקעון למטלניהון: ובמכנש ית קהלא תתקעון ולא תיבבון: ובני אהרן כהניא יתקעון בחצוצרתא ויהוין לכון לקים עלם לדריכון: וארי תיעלון לאגחא קרבא בארעכון על מעיקי דמעיקין לכון ותיבבון בחצוצרתא וייעול דוכרנכון לטבא קדם יי אלהכון ותתפרקון מסנאיכון: וביום חדותכון ובמועדיכון ובריש ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון ויהויין לכון לדכרנא קדם אלהכון אנא יי אלהכון:

והוה בשתא תניתא בירחא תנינא בעסרין לירחא אסתלק עננא מעילוי משכנא דסהדותא: ונטלו בני ישראל

מסורה

יומים ה' ג' מלאים וב' חס' וסי' לחם יומים. אך אם יום או יומים. לא יום אחד תאכלו ולא. או ימים או חדש. יחינו מימים ב' בתראי חס': שמרו ה' קמצין וסי' את משמרת יי' שמרו. על מאסם את תורת יי'. ואת תורתי לא שמרו. ועדותיו לא שמרו. ראיתי בוגדים ואתקוטטה. וא' אכל בערים ושמרו: עשה לך ז' וסי' תבת עצי

מסרה

נפר. חצוצרת כסף. שרף. חרבות צורים. כלי גולה. אשר תמצא ידך: חצוצרת ג' חסרים דחס' וסי' וכי תבאו' ודבתריה. תקעו שופר. עשה לך חצוצרת כתיב חס' ו' בתרא. ושארא חצצרות כתיב חס' ו' קדמא: הצר ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' וכי תבאו מלחמה. אחרי שרוף המלך וליוצא ולבא אין שלום. כי אין הצר שוה. אנך. קדמא פתח: חלופי דספר במדבר. כי נתונם נתונם הבה לו. בהעלתך כי נתנ' נתנים המה לי. וסי' ו"ו לו"ו ו"ו ל"ו ו"ד ל"וד. דגל ראובן תימנה לצבאותם. אפרים לצבאותם ימה. דן צפנה לצבאות. וצבאו ופקדיו. יששכר זבולן ראובן. הגרשני יחנו ימה. הקהתים יחנו תימנה. מררי יחנו צפנה. ונתנו עליו ר"פ. ושמו בדיו ופרשו. ועל מזבח הזהב. ושמו את בדיו. בני קהת כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד. בני מררי כל הבא לצבא לעבד את עבדת אהל מועד. בני גרשון כל הבא לצבוא צבא לעבד עבדה באהל מועד. מבן שלשים כתר' ר"פ כל הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת משא באהל מועד. ושארא כל לצבא לעבדה באהל מועד. ויפקד משה בני הקהתי אלפים שבע מאות וחמשים. בני גרשון אלפים ושש מאות ושלשים. בני מררי שלשת אלפים ומאתים. ויפקד. ופקידי בני גרשון. כל הפקודים. ולבית אבותם. והעמיד הכהן את האשה. את מנחת הזכרון. ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאות. קדמא מנחת קנאות הוא. תניינא מנחת קנאות הוא. וסי' הלוא הוא אמר לי אחתי הוא. ויביאו את קרבנ' לפני המשכן. ויקריבו הנשיאים לפני המזבח. וסי' אשר על המשכן ועל המזבח. והעמדת את לפני אהרן תנופה לה'. ושאר' תנופה לפני ה'. ויעש משה ואהרן וכל ועדת בני ישר' ללוים ותניינא דפס' ללוים. ואחרי כן באו הלוים לעבד. על הלוים. וידבר. את הפסח בראשון בארבעה עשר. יהושע ויעשו את הפסח בארבעה עשר. ונסע אהל מועד דגל מחנה ראובן. ושארא דגל מחנה בני פלוני. אספה לי שבעים איש מזקני ישר'. ויאסף שבעים איש מזקני העם. ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו. ותנח עליהם הרוח ויתנבאו במחנה. ואביה ירק ירק בפניה' ואחר תאסף. נקם נקמת בני. אחר תאסף אל עמך:

למסעיהם. כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון: במדבר פארן. קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה: והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנ' ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענים אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ותקונין על המוטו' עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתי': נושאי המקדש. נושאי דברים המקודשים: והקימו את המשכן. בני גרשון ובני מררי שהיו קודמי' להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונ' היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאי' אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחו' וזהו משמע המקרא: והקימו. מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת: מאסף לכל המחנות. תלמוד ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונ' וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו אתיא כמאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו ואית דאמרי כקורה היו מהלכים ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות: אלה מסעי. זה סדר מסעיהם: ויסעו. ביום ההוא נסעו: חובב. הוא יתרו שנאמר ומבני חובב חתן משה ומה ת"ל ותבאנה אל רעואל אביהן מלמד שהתינוקו' קורין לאבי אביהן אבא ושמו' הרבה היו לו יתרו על שם שייתר פרשה אחת בתור' חובב על שחבב את התורה כו': נוסעי' אנחנו אל המקום. מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישר' אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהן עדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס: אל ארצי ואל מולדתי. אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי: אל נא תעזוב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנותנו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן ידעת. כמו על אשר ידעת כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני כי על כן באו כי על כן ראיתי פניך: והיית לנו לעינים. לשון עבר כתרגומו. דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו. דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר:

דבר טוב על ב' וס' על ישראל. על המלך: לעינים א"ב מן חד חד מלרע לט"ר בריש תיבותא וס' במס' רבת':

למסעיהם ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן: ויסעו בראשנה על פי יהוה ביד משה: ויסע דגל מחנה בני יהודה בראשנה לצבאתם ועל צבאו נחשון בן עמינדב: ועל צבא מטה בני יששכר נתנאל בן צוער: ועל צבא מטה בני זבולן אליאב בן חלן: והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי נשאי המשכן: ונסע דגל מחנה ראובן לצבאתם ועל צבאו אליצור בן שדיאור: ועל צבא מטה בני שמעון שלמיאל בן צורי שדי: ועל צבא מטה בני גד אליסף בן דעואל: ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את המשכן עד באם: ונסע דגל מחנה בני אפרים לצבאתם ועל צבאו אלישמע בן עמיהוד: ועל צבא מטה בני מנשה גמליאל בן פדהצור: ועל צבא מטה בני בנימן אבידן בן גדעוני: ונסע דגל מחנה בני דן מאסף לכל המחנת לצבאתם ועל צבאו אחיעזר בן עמישדי: ועל צבא מטה בני אשר פגעיאל בן עכרן: ועל צבא מטה בני נפתלי אחירע בן עינן: אלה מסעי בני ישראל לצבאתם ויסעו: ס ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר יהוה אתו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי יהוה דבר טוב על ישראל: ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך: ויאמר אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים:

למטלניהון ממדברא דסיני ושרא ענגא במדברא דפארן: ונטלו בקדמיתא על מימרא דיי בידא דמשה: ונטל טיקס משרית בני יהודה בקדמיתא לחיליהון ועל חיליה נחשון בר עמינדב: ועל חילא שבטא דבני יששכר נתנאל בר צוער: ועל חילא שבטא דבני זבולון אליאב בר חילון: ומתפרק משכנא ונטלין בני גרשון ובני מררי נטלי משכנא: ונטיל טיקס משרית ראובן לחיליהון ועל חיליה אליצור בר שדיאור: ועל חילא שבטא דבני שמעון שלמיאל בר צורי שדי: ועל חילא שבטא דבני גד אליסף בר דעואל: ונטלין בני קהת נטלי מקדשא ומקימין ית משכנא עד מיתיהון: ונטיל טיקס משרית בני אפרים לחיליהון ועל חיליה אלישמע בר עמיהוד: ועל חילא שבטא דבני מנשה גמליאל בר פדהצור: ועל חילא שבטא דבני בנימן אבידן בר גדעוני: ונטיל טיקס משרית בני דן מכניש לכל משריתא לחיליהון ועל חיליה אחיעזר בר עמישדי: ועל חילא שבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן: ועל חילא שבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן: אילין מטלני בני ישראל לחיליהון ונטלו: ואמר משה לחובב בר רעואל מדינאה חמוהי דמשה נטלין אנחנא לאתרא דיי אמר יתיה אתן לכון איתא עמנא ונוטיב לך ארי יי מליל לאיתאה טבא על ישראל: ואמר ליה לא איזיל אלהן לארעי ולילדותי איזיל: ואמר לא כען תשבוק יתנא ארי על כן ידעת כד הוינא שרן במדברא וגבורן דאתעבידא לנא חזיתא בעינך:

למסעיהם. כראוי שיסעו: וישכן הענן במדבר פארן. עד שפרשנו וכן ויסעו בראשונה: והורד. הלוים יורידוהו: נושאי המקדש. הוא הארון: והקימו. הגרשונים והמררים את המשכן עד בא הקהתים ויכניסו הכהנים מיד הארון אל מקומו: מאסף. לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה: אלה מסעי בני ישרא'. הטעם כך נסעו תמיד כל ימי המדבר: מצאנו שצפורה היא בת רעואל כי כן כתוב ויתן את צפורה בתו ועוד להשקות צאן אביהן אל רעואל אביהן והנה חובב הוא בן רעואל והנה הוא אחי צפורה ולפי שקול הדעת שהוא יתרו בעבור חותנו במדבר ואמ' על דבר יתרו כאשר בא אל המדבר אשר הוא חונה שם ואם יטען טוען כי הכתוב אמר על יתרו חותן משה יש להשיב כי דרך המקרא לקרוא אבי הנערה ואחיה חותן והעד לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכבר נתברר שחובב אחי צפורה וקראו חותן משה ואם אמר אין חותן משה דבק עם חובב רק עם רעואל התשובה מבני חובב חותן משה ורבים אמרו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל היה זקנה ואמר הכתוב אל רעואל אביהן כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואמר הכתו' בתו כאשר אמר על בלשצר שהוא בן נבוכדנצר והוא בן בנו וחכמינו אמרו שבעה שמות היו לו ליתרו ושבעי' פנים לתורה: אל ארצי. שאדור שם היום ושם נולדתי: אל נא. כמועטה וכן כל נא שבמקרא והוא הפוך בלשון ישמעאל: כי על כן ידעת. כמו כי על כן לא נתתיה לשלה והטעם הואיל וידעת חנותינו שידעת המקום שחנינו שם: לכה אתנו. והיית לנו לעינים. להראות הדרך ורבים אומרים כי והיית לשון עבר רמז על העצה שנתן למשה שהראה לו מה שלא ידע וזה טעם לעינים. וטעם ויאמר אל נא וכבר אמר לו כך ולא הועיל לפי דעתי שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתים אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעים חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וזה היה שלשת ימים בלבד וזה טעם דרך שלשת ימים וכמוהו וילכו שלשת ימים במדבר איתם אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך ג' ימים ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המקומים שנסעו בצאתם ממצרי' והארץ היה רחוק מהם דרך שלשת ימים וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו ויסעו בראשונה כי על פי משה נסעו כי הענן נסע מיד וזה לא יתכן כי משה לא יבוא מהארון והעד ויהי בנסוע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר והנכון בעיני אשר אמרתי. וטעם וישכן הענן במדבר פארן שם כלל לתבערה שהוא קברות התאוה ולחצרות ורתמה ומקומים רבים והעד שלא הזכיר הכתוב בפרש' אלה מסעי במדבר פארן ועוד אפרשנו. וטעם על פי יי' בהריע בחצוצרות:

קומה והיה

ואר̇ן ברית יי׳ ב׳ וסי׳ נסע לפניהם · לא משו מקרב · ט׳ פסוקים אית בהון הד׳ין סימן ז״נ̇ן הפוכה וסימ׳ ויהי בנסע הארן · ויהי העם כמתאננים · יורדי הים באניות · המה ראו מעשי יי׳ · ויאמר ויעמד רוח · יעלו שמים ירדו · יחגו וינעו כשכור · ויצעקו אל יי׳ בצר׳ · שופך בוז על נדיבים · ומקר̇ין אבין ורקין שבתורה : קומה ב׳

וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה׀ הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב יְהוָה עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ׃ וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה׃ וַעֲנַן יְהוָה עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנָסְעָם מִן־הַמַּחֲנֶה׃ ס וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה׀ יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ׃ וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

יא וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים רַע בְּאָזְנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר־בָּם אֵשׁ יְהוָה וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה׃ וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ׃ וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא תַּבְעֵרָה כִּי־בָעֲרָה בָם אֵשׁ יְהוָה׃ וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר׃ זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשֻּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים׃ וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ׃ וְהַמָּן כִּזְרַע־גַּד הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח׃

(מסורה בשוליים: ל׳ זק׳ סימן · ל׳ וא׳ ענן יי׳ · ב׳ ובאורייתא · ב׳ בטע׳ תביר · ב׳ בטע׳ מלרע ל׳ חס׳ ח׳ · ל׳ וכת׳ ה׳ · ית׳ תן כת׳ דס יכל · ה׳ בטע׳ מלרע · ל׳ וחס׳ וי״ו ל׳ פתחי׳ נ׳ · ל׳ וא׳ תשקע בכל · ב׳ ולכ וכל ליש׳ חס׳ בתול · ל׳ וחס׳ וי״ו · ל׳ · ל׳ ומ״ל׳ ז״ח בטע׳ תביר · ל׳ פתחי׳ · ב׳ וחס׳)

וִיהֵי אֲרֵי־תֵיזֵל עִמַּנָא וִיהֵי טָבָא הַהוּא דִּי יוֹטֵיב יְיָ עִמַּנָא וְנוֹטִיב לָךְ׃ וּנְטַלוּ מִטּוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּייָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין וַאֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ נָטֵיל קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְאַתְקָנָא לְהוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי׃ וַעֲנַן יְקָרָא דַּייָ עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא בְּמִטַּלְהוֹן מִן מַשְׁרִיתָא׃ וַהֲוָה בְּמִטַּל אֲרוֹנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְגְּלִי יְיָ וְיִתְבַּדְּרוּן שָׂנְאָךְ וְיַעְרְקוּן בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ׃ וּבְמִשְׁרוֹהִי אֲמַר תּוּב יְיָ שְׁרֵי בִּיקָרָךְ בְּגוֹ רִבְוָת אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה עַמָּא כַּד מִסְתַּקְּפִין בִּישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ וּדְלֵיקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וְשֵׁיצִיאַת בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא׃ וּצְוַח עַמָּא עַל מֹשֶׁה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתַּקַעַת אֶשָּׁתָא׃ וּקְרָא שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא דְּלֵיקְתָא אֲרֵי דְלֵיקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ׃ וַעֲרַבְרְבִין דִּי בֵינֵיהוֹן שְׁאִילוּ שְׁאֶלְתָּא וְתָבוּ וּבְכוֹ אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ מַן יֵיכְלִינַנָא בִּשְׂרָא׃ דְּכִירִין אֲנַחְנָא יָת נוּנַיָא דַּהֲוֵינָא אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן יָת בּוֹצִינַיָא וְיָת אֲבַטִּיחַיָא וְכַרְתֵּי וּבוֹצְלֵי וְתוּמֵי׃ וּכְעַן נַפְשָׁנָא תְּאִיבָא לֵית כָּל מִדְּעַם אֱלָהֵן לְמַנָּא עֵינָנָא׃ וּמַנָּא כְּבַר זְרַע גִּידָא הוּא וְחֶזְוֵיהּ כְּחֵיזוּ בְּדוּלְחָא׃

בטעם מלרע וסי׳ קומה יי׳ ויפוצו · קומה יי׳ אלהים לנוחך · וכל תהילות דכות׳ בב״א מלעיל וסי׳ וחזק כגן וצנה : טובה ח׳ בטעם׳ מלרע וסימ׳ ובנחה יאמר שובה · מחיתי כעב פשעיך · שובה יי׳ חלצה נפשי · והנחם על עבדיך · כאפיקים בנגב : ואתה ועתה ז״ח בטע׳ תברין וסימ׳ ואתה תבוא אל אבתיך בשלום · ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן · ועתה נפשנו יבשה אין כל · אם רע בעיניך אשובה לי · צודה את נפשי · ברח מן הארץ מעל אבשלום · אדוני המלך · יושב ירושלם · תבקש לך גדלות · את נבלותה · יאבלם חדש את חלקיהם · נאספו עליה עמים · ועתה חלו נא · ועתה כה נאמר אלהינו דעזרא · ועתה יש מקוה לישראל · בחליים רבים · ואתה תעלה אותם ירושלם · קח נא ברכתי :

אבן עזרא

קומה יי׳. כדרך בני אדם לעמוד להלחם. וטעם ויפוצו כאשר יראו מקימת לעשות מלחמה מיד יפוצו אויביך · מלת משנאיך מהבנין הכבד הנוסף והבנין קל להקל על הלשון: ויפוצו וינוסו. כדרך כל הנבואות לכפול במלות משונות כאשר אפרש בפרשת בלעם: ובנחה. בנוח הארון ונכתב בה״א כמו ה״א אהלה כי אותיות אהו״י מתחלפים: שובה יי׳. אמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא יבא בבנין הקל רק אם היה טעמו בשלוה והשקט כמו בשוב׳ ונחת תושעון וכן שובה יי׳ רבבות אלפי ישרא׳ שיניחם ולא ירגזו מאויב. ודע כי רבבה מגזרת רב והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי׃ ומשה התפלל שיניח וישקיט השם כל ישראל ואם הם רבים: ויהי העם. נסמכה זו הפרשה כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה והנה ספר מה שארע שם: כמתאוננים. מגזרת און וכן מחשבו׳ אונך · וטעם וישמע יי׳ שדברו דברי און · ותאכל. מלעיל כמו ויאמר ובמוכרת מלרע הפך הלשון רק כן משפטו: ויצעק העם אל משה · בפיום: ותשקע האש. כטעם ותכבה ואין לו אחר: תבערה. עוד אפרשנו: והאספסוף. שנאספו אל ישרא׳ ואינם מהם והם ערב רב והמלה כפולה כמו שחרחר חמרמרו: וישבו ויבכו. אחר התאוה: גם בני ישראל׳ עמם: הדגה. שם המין: חנם. בזול כאילו היה חנם: הקשואים. באלף תחת ה״א מקשה כמו ועמי תלואים ורבים כן: אבטיחי׳. ידוע מלשון קדר ואין לו ריע במקרא: חציר. הירקות שהם עשב השדה וכן המצמיח הרים חציר והנה הוא שם כלל והמתרגם ארמית אמר שהוא שם פרט גם הוא נכון: והבצלי׳ והשומים׳ ידועים והם קרובים בלשון קדר: נפשנו יבשה. היא הנפש המתאוה הנטועה בכבד: אין כל. חסרנו כל דבר: עינינו. כי מן השמים ירד: והמן. ספר הכתו׳ חסרון דעת המתאוו׳ כי המן היה כזרע גד והוא קל ללקוט והיה נראה כי הוא לבן ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות או לדכותו ולבשלו בפרור ויש לו טעם ככבד כמו לשד השמן ועוד היה יורד על מקו׳ נקי אחר שירחץ הטל את המקום: כזרע גד. שמוך כמו כנטע שעשועיו. גד יש אומרים כסבריה ויש אומרים חרדל מגזרת גדין והנכי לא ידעתי: שגא

רשי

והיה הטוב ההוא. מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב: דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב״ה חפץ להכניס לארץ מיד: וארון ברית יי׳ נוסע לפניהם דרך שלשת ימים. זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדי׳ לפניהם דרך שלשת ימי׳ לתקן להם חנייה: וענן יי׳ עליהם יומם. שבעה ענגים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע ר׳ רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם ממיך את ה׳ הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבי׳: ויהי בנסוע הארון. עשה לו סימניות מלפניו ומאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו׳ כדאית׳ בכל כתבי הקדש: קומה יי׳. לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר תנחומא בויקהל: ויפוצו אויביך. המכונסין: וינוסו משנאיך. אלו הרודפי׳: משנאיך. אלו שונאי ישרא׳ שכל השונא את ישר׳ שונא את מי שאמר והיה העולם שנ׳ ומשנאיך נשאו ראש ומי הם על עמך יערימו סוד: שובה יי׳. מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן בשובה ונחת תושעון: רבבות אלפי ישראל. מגיד שאין השכינה שורה בישרא׳ פחותים משני אלפים ושתי ר׳ רבבות: ויהי העם כמתאוננים. אין העם אלא רשעי׳ וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה ואומ׳ העם הרע הזה וכשהן כשרים קרואים עמי שנ׳ שלח עמי עמי מה עשיתי לך: כמתאוננים. אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש: רע באזני יי׳. תואנה שהיא רעה באזני יי׳ שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט אמרו אוי לנו כמה ליבטנו בדרך הזה שלש׳ ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו. אני הייתי מתכוון לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה. במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהן ובגדולים: ויצעק העם אל משה. משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא: ותשקע האש. שקעה במקומה שאילו חזרה לאחת הרוחו׳ היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: והאספסף. אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים: וישובו. גם בני ישראל ויבכו עמהם: מי יאכילנו בשר. וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו׳ ואם תאמר אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגו׳ אלא שמבקשים עלילה: אשר נאכל במצרים חנם. אם תאמר שמצרים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן להם אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות: את הקשואים. אמר ר׳ שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למיניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו כדאית׳ בספרי: הקשואים. הם קוקומברו״ש בלע״ז: אבטיחים. בודיק״ש: החציר. כרישין פור״ש ית בוציניא וכו׳: אל המן עינינו. מן בשחר מן בערב: והמן כזרע גד. מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב״ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו׳ כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד. עגול כגדה זרע קולייאנדר״ו: בדולח. שם אבן טובה קריסט״ל: שגא

רשי

שטו. אין שייט אלא לשון טיול אישבנייר בלא עמל: וטחנו ברחים וגו׳. לא ירד ברחי׳ ולא בקדרה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכי׳ ולמבושלי׳: בפרור. קדרה: לשד השמן. לחלוח של שמן כך פרשו דונש ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ והלמ״ד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותי׳ פי׳ לשון שדי אף אני׳ עכין שדי׳ אבל שמן ואי אפשר לומ׳ לשד השמן לשו׳ ויששמ׳ ישורון שאם כן היה המ״ם נקוד קמץ וטעמו למטה תחת המ״ם עכשיו שהמ״ם נקוד פתח קטן והטע׳ תחת השי״ן לשון שמן הוא והשי״ן נקודה בקמץ גדול ואינ׳ נקוד בפתח קטן מפני שהו׳ סוף פסוק. דבר אחר לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופה בדבש ותרגום של א אונקלוס מתרגם דליש במשח׳ נוטה לפתרונו של דונש שהעיסה ה הנלושה בשמן לחלוחית שמן יש בה: בוכה למשפחותיו. משפחו׳ משפחו׳ נאספי׳ ובוכים לפרסם תרעומתן ב בגלוי ורבותי׳ אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם: כי תאמר אלי. שאתה אומ׳ לי שאהו בחיקך היכן אמר לו כן לך נחה את העם ואומר ויצום אל בני ישראל על מנת שיהיו סוקלי׳ אתכם ומחרפי׳ אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. אתה אומר לי לשאתם בחיקי: ואם ככה את עושה לי. תשש כחו של משה כנקבה ש כשהראהו הקב״ה פ הפורענו׳ שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה: ואל אראה ברעתי. ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינ׳ הכתוב וזה אחד מתיקוני סופרי׳ בתורה לכינוי ולתיקון לשון: אספה לי. הרי תשוב׳ לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי ו והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמה׳ שנאמ׳ לך ואספת את זקני ישראל אלא באש תבערה מתו וראוי׳ היו לכך מסיני דכתי׳ ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו ויאכלו וישתו ולא רצה הקב״ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגו׳. אותם שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומכים על ידם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אותם. קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב״ה: וירדתי. זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך. ולא עמהם: ואצלתי. כתרגומו וארבי כמו ואל אצילי בני ישראל: ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים: ולא תשא אתה לבדך. הרי תשובה למה שאמר לא אוכל אני לבדי: התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענו׳ וכן הוא אומ׳ הקדישם ליום הריגה:

אבן עזרא

שטו העם. מגזרת משוט בארץ וזה יורה כי לא היה נופל זה עם זה רק מפוזר ומפורד: ברחים. של היד ולא יתכן להפריד זה השם כי משנים יהיו הרחים: במדוכה. עץ או אבן שידוכו בה גם יתכן שיעשו עוגות מאשר ידוכו: עוגות. כמו ועשי עוגות: לשד. יש אומרים כי הלמ״ד נוסף כלמ״ד שלאנן ושלו והיה ראוי להיות השמן מלרע בעבור שהו׳ תאר השם והנכון בעיני שלמ״ד לשד שורש כמו נהפך לשדי והו׳ הפך בחרבוני קיץ והיא הלחה הנכבדת העולה למעלה מכל שמן ויהי׳ השמן מלעיל כמשמעו: בוכה למשפחותיו. שהתחברו המשפחות לבכות כאשר יעשו בבכותם על מת: איש לפתח אהלו. בפרהסיא: ובעיני משה רע. פעל עבר או תאר מלת היה: למה הרעות לעבדך. הכתוב דבר על הבא במהרה: ולמה לא מצאתי חן בעיניך. כאשר אמרתי שלח נא ביד תשלח ומלת מצתי חסרת אל״ף ורבים כמוה כי אי׳ תימה לחסרון המלך יהו״א: הריתי. האנכי אמם: ילדתיהו. או אנכי אביהם כמו ילד את שלח: שאהו. עד בואו אל האדמה: מאין. במ״ם שם מקום ובלא מ״ם כמו לא ונמצא מלת הן אתם מאין: כי כבד. פעל עבר כמו כי זקן יצחק או יחסר הוא: את. לשון זכר ונקבה כמו לך גם כך ועמך ואתך ואתה לשון זכר לבדו: הרגני. כמו המיתני זה עשה לי בצדקתך ובענו׳ פיוסי וזה טעם ואם מצאתי חן בעיניך: ואל אראה. עוד ברעה שאני בה ואין צורך לתקון הסופרים: אספה לי. מלה זרה ויתכן שהית׳ כן בעבור אות הגרון וכן ערבה לפני התיבה: ושוטריו. כי יש זקנים שבאו בימי׳ ואינם ראוים להיותם שוטרים גם יש שוטרים ואינם זקנים: וירדתי. הכבוד ירד באש בתוך הענן: ודברתי אתך שם. וכאשר תשמע את הקול ישמעו גם הם: ואצלתי. כטעם הקח מאשר אצלך ודע כי הרוח כמו החכמה ואם תתן מחכמת ראובן לשמעו׳ לא תחסר חכמת ראובן רק נשארה כאשר היא והמשל בנר: התקדשו. כמצא לשבח ולגנאי לשון התקדש וכן היקדש שהוא לשון טומאה: ולא

מסורה

בכה ובכה ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות: למשפחותיו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר במדבר סיני: ובעיני י׳ וסי׳ ובעיני שכם בן. בעיני פרעה ובעיני. והקול נשמע בית׳ יראה׳ עליכם. גם האיש משה. ובעיני משה רע. ובעיני הסרנים. וידבר גם אבנר. ויישר הדבר בעיני דמלכים. וחברו דדה׳: עבדך לעבדך ז׳ קמצין וס׳ למה

במדבר יא

שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות והיה טעמו כטעם לשד השמן: וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו: וישמע משה את העם בכה למשפחתיו איש לפתח אהלו ויחר אף יהוה מאד ובעיני משה רע: ויאמר משה אל יהוה למה הרעת לעבדך ולמה לא מצתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי: האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת לאבתיו: מאין לי בשר לתת לכל העם הזה כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה: לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני: ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי: פ

ויאמר יהוה אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו ולקחת אתם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך: וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך: ואל העם תאמר התקדשו למחר ואכלתם בשר כי בכיתם באזני יהוה לאמר מי יאכלנו בשר כי טוב לנו במצרים ונתן יהוה לכם בשר ואכלתם:

תרגום אונקלוס

שייטין עמא ולקטין ודצבי טחין בריחיא או דצבי דאיך במדוכתא ומבשלין ליה בקידרא ועבדין יתיה גריצן והוה טעמיה כטעים דליש במשחא: וכד נחית טלא על משריתא ליליא נחית מנא עלוהי: ושמע משה ית עמא בכן לזרעיתהון גבר בתרע משכניה ותקיף רוגזא דיי לחדא ובעיני משה ביש: ואמר משה קדם יי למה אבאישתא לעבדך ולמה לא אשכחית רחמין קדמך לשואה ית מטול כל עמא הדין עלי: האב אנא לכל עמא הדין ואם בניי אינון דאמרת לי סוברהי בתוקפך כמא דמסובר תורבינא ית ינקא על ארעא דקיימתא לאבהתוהי: מנן לי בשרא למתן לכל עמא הדין ארי בכן עלי למימר הב לנא בשרא וניכול: לית אנא יכיל בלחודי לסוברא ית כל עמא הדין ארי יקיר מיני: ואם כדין את עביד לי קטולני כען קטול אם אשכחית רחמין קדמך ולא אחזי בבישתי: ואמר יי למשה כנוש קדמי שבעין גברא מסבי ישראל די ידעת ארי אינון סבי עמא וסרכוהי ותדבר יתהון למשכן זמנא ויתעתדון תמן עמך: ואתגלי ואמליל עמך תמן ואירבי מן רוחא די עלך ואשוי עליהון ויסוברון עמך במטול עמא ולא תסובר את בלחודך: ולעמא תימר אזדמנו למחר ותיכלון בסרא ארי בכיתון קדם יי למימר מאן ייכלננא בסרא ארי טב לנא במצרים ויתן יי לכון בסרא ותיכלון:

מסורה

הרעת לעבדך. הסגרוני בעלי קעילה. ועשית חסד על עבדך. ולי אני עבדך ולצדוק. ויאמר המלך שלום דאבשלום. כי אתה הבדלתם לך. גם מזדם חשוך עבדך. וכל אתנחתא וסוף פסוקים דכו׳ בב״א טוב עשית עם עבדך: האנכי ב׳ וסי׳ הריתי. לאדם שחי: לשאת כ״ד נמסר בד״ה א׳ ריש סי׳ ט״ו: את ג׳ בליש׳ זכר וסי׳ ואת תדבר אלינו. ואם ככה את עשה לי. ממשח הסוכך: הרג ג׳ וחס׳ וסי׳ ואם ככה את עשה לי. כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו. והנה ששון ושמחה הרג. וחד והרג בשגאיהם: ואל אראה ברעתי חד כן י״ח מלין תיקון סופרים וסי׳ נמסר בריש סיפרא דמדבר סיני: ויאמ׳ יי׳ אל משה ט׳ בטעמ׳ נמסר בסדר במדבר סיני: ולא תשא ג׳ וסי׳ ולא תשא למקום בעבורם. ולא תשא עליו חטא. ולא תשא אתה לבדך. ונכס׳ גם בסדר וארא:

אבן עזרא

ולא יומים· כפל: חמשה ימים· כנגד אצבעות היד האוכלים: עשרה· כפל בשתי ידיו גם עשרים כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו: חדש ימים· פירושו שישוב ערך הלבנה בצורה כאשר היתה וכן שנתים ימים· וטעם מאפכם כי הריח באף ויצא הריח ממנו ולא ימצא: לזרא· באלף תחת הא כמו קראן לי מרא כי אותיות האו"י מתחלפי' וטעם לזרא הוא דבר זר כתעב לתולדת שלא הרגיל אדם בו: שש מאות אלף רגלי· ואין צורך להזכיר הפחותים·

ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים יש אומרים כי משה אמר מה שיאמרו לו ישראל בעת שישאלו מה הוא הבשר והתשובה שיאמר להם אין לכם צורך לשאול: היד יי' תקצר· ולא אדע למה הצרה הזאת רק הדבר כמשמעו כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת כי אם להצדיק נביאו כאשר אפרש: ומצא להם· כדברי המתרגם ארמית ומה כנגד דרש קדמונינו בזאת ישחט על הבהמה ויאסף על הדג: היקרך· כמו ויקר מקרה: ויצא משה· מאהל מועד: ויאצל· על דעתי מהבנין הכבד הנוסף· ויו ויתנבאו כפ"א רפה בלשון ישמעאל: ולא יספו· פעם שנית וכן קול גדול ולא יסף ולא יסף עוד לדעתה ואין מדקדק הלשון להיותו מגזרת פן תספו בכל חטאתם אמרו חכמים ז"ל שלקח משה מכל שבט ששה והנה ששים ושנים ובעבור שאמר לו השם שבעים אש הניח השנים וזה נכון: והמה בכתובים· בתחלה ולא יצאו· ממחנה ישר' אל אהל מועד: וירץ הנער· בה"א הוא הנודע לשרת משה חוץ מיהושע כי שרות יהושע איננו כשרות כל נער: מבחוריו· יש אומרים שפירושו מבחרותו והטעם שלא אמר כדברי זקן ויש מדביקים מבחוריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור וזה איננו נכון כי זה המעשה היה בשנה השנית והנכון בעיני שהוא מבחוריו הוא מהמובחרים לשרת משה כי אחרים יש עמו ודע כי מלת בחור בלשון רבים פעם תשתנה ופעם לא תשתנה וכן מלת סרים אולי הם שני משקלים: כלאם· כפתח תלמ"ד בעבור אות הגרון שבא אחריו· וכפתחה

רשי

עד חדש ימים· זו בכשרים שמתמתנין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה וברשעי' הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר יצא מאפכם· כתרגומו דתיקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא· שתהיו מרחיקין אותו יותר ממה שקרבתם ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא: את יי' אשר בקרבכם· אם לא שנטעתי שכינתי ביניכ' לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו: שש מאות אלף רגלי· לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים רבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים: הצאן ובקר ישחט· זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים: הצאן ובקר· הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנאמר ומצא כדי גאולתו ואיזו קשה זו או שמעו נא המורים אלא לפי שלא אמ' ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה שהיתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגו' ואת' אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו: הצאן ובקר ישחט להם· כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומר לו לחמור טול

לא יום אחד תאכלון חד כן ג' פסו' דמיין את בהון לא ולא ולא ולא וסי' לא יום אחד תאכלון ולא· לא תאבה לו ולא תשמע אליו· והיה כי תרבו ופריתם: ויאמר משה ב' בטע' זרקא וסי' שש מאות אלף רגלי· בזאת תדעון כי יי' שלחני: להם ה' דסבירין לכם וכטעין כהו כפרי וסי' בשר אתן להם· ומדתם מחוץ

לֹא יוֹם אֶחָד תֹּאכְלוּן וְלֹא יוֹמָיִם וְלֹא חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם: עַד חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאַפְּכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי מְאַסְתֶּם אֶת יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה זֶּה יָצָאנוּ מִמִּצְרָיִם: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הָעָם אֲשֶׁר אָנֹכִי בְּקִרְבּוֹ וְאַתָּה אָמַרְתָּ בָּשָׂר אֶתֵּן לָהֶם וְאָכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים: הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם: פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה הֲיַד יְהוָה תִּקְצָר עַתָּה תִרְאֶה הֲיִקְרְךָ דְבָרִי אִם לֹא: וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל הָעָם אֵת דִּבְרֵי יְהוָה וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל: וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיָּאצֶל מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסָפוּ: וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה: וַיָּרָץ הַנַּעַר וַיַּגֵּד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה: וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם:

לָא יוֹמָא חַד תֵּיכְלוּן וְלָא תְרֵין יוֹמִין וְלָא חַמְשָׁא יוֹמִין וְלָא עַסְרָא יוֹמִין וְלָא עַסְרִין יוֹמִין: עַד יְרַח יוֹמִין עַד דִּי תְקוּצוּן בֵּיהּ וִיהֵי לְכוֹן לְתַקְלָא חֲלַף דְּקַצְתּוּן יָת מֵימְרָא דַּייָ דִּשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן וּבְכֵיתוּן קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר לְמָה דְּנַן נְפַקְנָא מִמִּצְרָיִם: וַאֲמַר מֹשֶׁה שִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רִגְלָאָה עַמָּא דִּי אֲנָא בֵּינֵיהוֹן וְאַתְּ אֲמַרְתְּ בִּסְרָא אֶתֵּן לְהוֹן וְיֵיכְלוּן יְרַח יוֹמִין: הֲעָן וְתוֹרִין יִתְנַכְסוּן לְהוֹן הֲיִסְפְּקוּן לְהוֹן אִם יָת כָּל נוּנֵי יַמָּא יִתְכַּנְשׁוּן לְהוֹן הֲיִסְפְּקוּן לְהוֹן: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הֲמֵימְרָא דַּייָ מִתְעַכַּב כְּעַן תֶּחֱזֵי הַיְעָרְעִנָּךְ פִּתְגָּמִי אִם לָא: וּנְפַק מֹשֶׁה וּמַלִּיל עִם עַמָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דַּייָ וּכְנַשׁ שַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי עַמָּא וַאֲקִים יָתְהוֹן סַחֲרָנוּת מַשְׁכְּנָא: וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וּמַלִּיל עִמֵּיהּ וְרַבִּי מִן רוּחָא דִּי עֲלוֹהִי וִיהַב עַל שַׁבְעִין גַּבְרָא סָבַיָּא וַהֲוָה כַּד שְׁרָת עֲלֵיהוֹן רוּחַ נְבוּאָה וּמִתְנַבְּאַן וְלָא פָסְקִין: וְאִשְׁתְּאָרוּ תְרֵין גֻּבְרִין בְּמַשְׁרִיתָא שׁוּם חַד אֶלְדָּד וְשׁוּם תִּנְיָנָא מֵידָד וּשְׁרָת עֲלֵיהוֹן רוּחַ נְבוּאָה וְאִנּוּן בִּכְתִיבַיָּא וְלָא נְפַקוּ לְמַשְׁכְּנָא וּמִתְנַבְּאַן בְּמַשְׁרִיתָא: וּרְהַט עוּלֵימָא וְחַוִּי לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאַן בְּמַשְׁרִיתָא: וַאֲתֵיב יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ דְּמֹשֶׁה מֵעוּלֵימוֹהִי וַאֲמַר רִבּוֹנִי מֹשֶׁה אֱסָרִינוּן:

[גליון מסורה: ל' · ל' וכת' אלף · ב' בטע' · ל' רפה · ט' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' חסר · ל' · ל' ואין]

לעיר· יניח יי' לאותם דאוריה' חברו דיהושע· ועתה הנניח יי'· היד ב' וסימ' היד יי' תקצר· היד יואב וזה· דברי ג' וסימ' היד יי' תקצר· ומדוע הקליתני· היען איש ישראל את איש· הבית הזה אשר אתה בונה· ויאמר אליהו התשבי· בין זה הדברי אשר יצא כפי· ואת כל אלה ידי עשתה· ויאמר יי' אלי הסבת· הלא כה דברי כאש נאם יי'· הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר· ושל אחריו בפסוק שני· כי כה אמר יי' לפי מלאת לבבל· ויתפלל אל יי' ויאמר אנא יי' דינוה· אחרי דברי לא ישנו: אם לא ז' ספ' וסימ' נמסר בסדר חיי שרה: כנוח ב' וסימ' כנוח עליהם הרוח· כפות רגלי הכהנים: עליהם י"ג חס' נמסר בסדר ויגש: האהלה ח' וסימ' נמסר בשפטי' סימן ד' גבי יעל וסיסרא:

כור מטורים ונחתיך דהלך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד יי' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפני אפי' שעה אחת: עתה תראה היקרך דברי· רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומ' אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמ' לו אם כן יאמרו שקצרה ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן אמר להם היד יי' תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאת שאלתינו וזהו שנ' ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויקח שבעים איש וגו': ולא יספו· לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו כך מפורש בספרי ואונקלוס תרגומו ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם: וישארו שני אנשים· מאותן שבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו: והמה בכתובים· במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לשנים עשר שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטי' שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק ובררן מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק אמר לו לא המקום חפץ בך: וירץ הנער· יש אומרים גרשום בן משה היה: כלאם· הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם· דבר אחר תכנס אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ: המקנא

רשי

המקנא אתה לי. הקנאתי את מקנא: לי. כמו בשבילי כל למען קנאה אל׳ הכותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפרה״מנט בלע״ז אוחז בעובי המשא: ויאסף משה. מפתח אהל מועד: אל המחנה. נכנסו איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך ואב לכלם יקבר ולא ידע מי אוספם תלמוד שלא הביא ע עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקי׳ איש לאהלו: ויגז. ויפריח: וכן כי גז חיש וכן כגוזו ועבר: ויטוש. ויפשט כמו והנם נטושים על פני כל ה הארץ ונטשתיך המדברה: וכאמתי׳. פורחו׳ גבוה עד שהן כנגד לבו של אד׳ כדי שלא יהא׳ טורח ב באסיפתן לא להגביה ולא לשחו׳: הממעיט. מי שאוסף פחו׳ מכלם העצלים והחגרי׳ אסף עשרה חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין: טרם יכרת. כתרגומו עד לא פסק. דבר אח׳ אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו י יוצאה: ותדבר. אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר דבר האיש אדוני הארץ אתנו ק קשות אין אמיר׳ בכל מקום אלא לשון ת תחנוני׳ וכן הוא אומר ויאמ׳ אל נא אחי תרעו יב ויאמ׳ שמעו נא דברי כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן. היא פתחה בדבור ת תחלה לפיכך הקדימ׳ הכתוב תחלה ומניין שהיתה יודעת מרים שפירש משה מן ה האשה רבי נתן אומר מרי׳ היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי ל לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מ מנשותיהן כדרך ש שפירש בעלי ממני ו ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו: האשה הכושית. מגיד שהכל מודים ביפיה כשם ש שהכל מודי׳ בשחרותו של כושי: כושית. בגימטרייא יפת מראה: על אודות האשה. על אודות גירושיה: כי אשה כושית לקח. מה תלמוד לומר אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואין נאה במעשיה ולא ביופיה אבל זאת נאה בכל: האשה הכושית. על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כושית לקח. ועתה גרשה: הרק. אך עמו לבדו דבר יי׳: הלא גם בנו דבר. ולא פירשנו מדרך ארץ: ענו. שפל וסבלן: פתאם. נגלה עליהם פתאם והן טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינ׳ תדיר ואין עת קבועה לדבור: צאו שלשתכם. מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שאי אפשר לפה לומ׳ ולאזן לשמוע: בעמוד ענן. יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסין וכשיוצא לשלום יוצא במועטין ומדת הקב״ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר יי׳ איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: ויקרא אהרן ומרים. שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור: ויצאו

יחי יתן ב׳ בטע׳ אבוריה את אימנך׃

ויאספו ב׳ סקרין׳ כתיבין וס׳ שביא שלוא שלחו ושלחו בליסתאי גרמיי דמלבא ולאחיהון חמרי׳ וכספא

ואהרן ב׳ בטעם בתורה׃

אבן עזרא

המקנא אתה לי. הקנאתי את מקנא... ובפתחה ה״א המקנ׳ והיה ראוי להיותו בסוף ובפתח ובעבור היותו תחת המ״ם סוף בע ובס׳ שואים נעים לא יתחברו לעולם. ומלת מי יתן כמו אל חפץ בדבר כאומר מי יתן לי זאת השאלה והחפץ: ויאסף משה. הלך בלווי עם הזקנים לחלוק להם כבוד: ורוח נסע. יש שני: ויגז. כרת כמו גזי נזרך ועזרתו גז באכך. וטעם ויגז שהיו בשפת ים רבים כחול והנה גזז משם ומלת ויגז מפעלי הכפל כמו ויחם בשר הילד: ויטוש. כמו ויפרוש והטעם כדבר נטוש אין כח בו לעוף וכן והנם נטושים על פני כל הארץ: סביבות המחנה בלבד גם הטעם שהיה כאמתי׳ בכל מקום גבוה או שפל: וישטחו. כמו ויפרשו וכן שטחתי אליך כפי ואם הם שני בנינים: מכה רבה: דבר היה: ויקרא הקורא או משה: קברו. הקוברים כמו ויאמר ליוסף: נסעו העם חצרות. אל חצרות דרך קצרה׳ וטעם ויהיו בחצרו׳ דבק עם ותדבר מרי׳ כי בעבורם ישבו שם כי כן כתוב: ותדבר מרים. היא דברה גם אהרן הסכי׳ או האחרים על כן נענשה. וטעם ותדבר עם בית דרך גנאי כמו וידבר העם באלהים גם ימצא לשבח גם בדרך נבואה יש אומרי׳ כי משה מלך על כוש ולקח כושית והמתרגם אמר ספירתא וטעמו לשון כבוד כאשר יקראו הישמעאלים לזפת הלבן גם אנחנו נקרא העור שני כהור והנה לא יתכן שנקרא שם שהוא לשבח להפכו לגנאי ויש אומרי׳ כי כוש בן ימיני הוא שאול וכן הלא כבני כושיים וכבר פירשתיו והישר בעיני שזו הכושית היא צפורה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים וכן כתוב ירגזון יריעו׳ ארץ מדין ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל וצפורה היתה שחורה ודומה לכושית. וטעם כי אשה כושית לקח זה הדבור שדברה מרים ומה נכבד דברי קדמונינו ש שאמרו על הזקני׳ אשריהם ואוי לנשיהם והנה חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם צפורה רק בעבור שאיננה יפה: ויאמרו הרק אך במשה. הביא ראיה כי לא עשה זה לקדושת השם כי הם היו נביאים ואין המשכב אסור להם: הרק אך. והאחד יספיק רק הוא דרך צחות כמו המבלי אין קברים: וישמע יי׳. ואם דברו בסתר: ענו מאד. במשקל שלו והטעם שלא בקש גדולה על אחיו: פתאום. המ״ם נוסף כמ״ם שלשום והוא מגזרת פתי דבר שלא עלה על לב: צאו שלשתכם ויצאו שלשתם. כל אחד מאהלו והנה דרך כלל ואחר כן פרט וירד יי׳ בעמוד ענן ויקרא אהרן ומרים ומשה עומד: שמעו

מסורה

נביאים ג׳ מלא׳ וס׳ המקנא אתה לי. בהכרית איזבל. גם נביאים העמדת דעזרא: ויאסף ב׳ מלרע וס׳ ויאסף משה אל המחנה. ויאסף כל איש ישר׳אל: ויגז ב׳ בתרי לישני וס׳ ויגז שלוים מן הים ויטש על. ויגז את ראשו: על פני הארץ ה׳ חס׳ כל וס׳ וכאמתים. אנכי עשיתי את השמים. ואנשי תמיד יבדילו. הבונה בשמים. עשה

ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם יהוה נביאים כי יתן יהוה את רוחו עליהם׃ ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל׃ ורוח נסע מאת יהוה ויגז שלוים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה וכאמתים על פני הארץ׃ ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויאספו את השלו הממעיט אסף עשרה חמרים וישטחו להם שטוח סביבות המחנה׃ הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יהוה חרה בעם ויך יהוה בעם מכה רבה מאד׃ ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים׃ מקברות התאוה נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות׃ פ

ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח כי אשה כשית לקח׃ ויאמרו הרק אך במשה דבר יהוה הלא גם בנו דבר וישמע יהוה׃ והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה׃ ס

ויאמר יהוה פתאם אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם אל אהל מועד ויצאו שלשתם׃ וירד יהוה בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ו

תרגום

ואמר ליה משה הקנאתי את מקני לי רעינא פון דיהון כל עמא דיי׳ נביאין ארי יתן יי׳ ית רוח נביאותיה עליהון׃ ואתכניש משה למשריתא הוא וסבי ישראל׃ ורוח נפל מן קדם יי׳ ואפרח שליו מן ימא ורמא על משריתא כמהלך יומא לכא וכמהלך יומא לכא סחור סחור למשריתא וכרום תרתין אמין על אפי ארעא׃ וקם עמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית שליו דאזער כניש עשרא דגורין ושטחו להון משטיחין סחור סחור למשריתא׃ בסרא עד כען בין שניהון עד לא פסק ורוגזא דיי׳ תקיף בעמא וקטל יי׳ בעמא קטול סגי לחדא׃ וקרא ית שמא דאתרא ההוא קברי דמשאלי ארי תמן קברו ית עמא דשאילו׃ מקברי דמשאלי נטלו עמא לחצרות והוו בחצרות׃

ומלילת מרים ואהרן במשה על עיסק אתתא שפירתא דנסיב ארי אתתא שפירתא דנסיב רחיק׃ ואמרו הלחוד ברם עם משה מליל יי׳ הלא אף עמנא מליל ושמיע קדם יי׳׃ וגברא משה ענותן לחדא מכל אנשא די על אפי ארעא׃ ואמר יי׳ בתכיף למשה ולאהרן ולמרים פוקו תלתיכון למשכן זמנא ונפקו תלתיהון׃ ואתגלי יי׳ בעמודא דעננא וקם בתרע משכנא וקרא אהרן ומרים

מסורה

עש כסיל. ושארא על פני כל הארץ׃ ויאספו׳ פתחין וסימ׳ בלשון ארמי סביא סלוא שלחו ושלחו פלשתאי גרמי דמלבא ולאחיהון חמרא וכספא ופירושא דילהון בלשון הקדש בסדר שמות׃ חמרים ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ ויצברו אתם חמרים ב׳ בו וחס׳ והממעיט אסף עשרה חמרים׃ סביבו׳ ב׳ מלאים בתורה וסימ׳ ורוח נסע מאת יי׳. ויקם העם כל היום. ושארא סביבת כתיב וכל נביאים וכתובים מלאים בב״א חסר וסימ׳ ורכב אש סביבת אלישע׃ ואף יי׳ ל׳ והוא חד מן מ׳ מלין מנא׳ א׳ קדמא נסיב וי״ו ותנינא יי׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: רבה מאד ה׳ וסימ׳ הבשר עודנו בין שיניהם. והיה כל נפש חיה. והדגתם כדגת הים הגדול. נחשת רבה מאד דה״י. ויהי מקנהו שבעת דאיוב׃ ויקרא את שם המקום ד׳ בליש׳ וסימ׳ לוז שם העיר. אשר דבר אתו שם. המקום ההוא קברות התאוה. עמק ברכה כי שם ברכו את יי׳. דה״י׃

רשי

ויצאו שניהם · ומפני מה משכן והפרישן מחטה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכלו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים ובפניו נאמ' כי אותך ראיתי צדיק לפני · דבר אחר שלא ישמע בנזיפתו של אהרן: שמעו נא דברי · אין נא אלא לשון בקשה: אם יהיה נביאכם · אם יהיו לכם נביאים: יי' במראה אליו אתודע · שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא ה המאירה אלא בחלום וחזיון: פה אל פה · אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני לך אמו' להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי: ומראה ולא בחידות · ומראה זה מראה ד דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנא' ליחזקאל חוד חידה וגו' · יכול מראה שכינה תלמוד לומ' לא תוכל לראות את פני: ותמונת יי' יביט · זה מראה אחורים כענין שנאמר וראית את א אחורי: בעבדי במשה · אינו אומ' בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אעפ"י שאי' משה במשה אפי' אינו עבדי כדאי הייתם ליראה מפניו וכל שכן שהוא עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין ה המלך אוהבו חנם ו ואם תאמרו איני מכי' במעשיו זו קשה מן הראשונה: ויחר אף יי' בם וילך · מאחר שהודיע סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיענו סרחונו: והענן סר · ואחר כך מרי' מצורעת כשלג · משל למלך שאמר לפידגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו: נואלנו · כתרגומו לשון אויל: אל נא תהי · אחותנו זו: כמת · שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא ב בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו · אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרו חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתו' אשר מאחר שיצאת מרחם אמנו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנ' כי אחינו בשרנו הוא ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי להניח את אחותו להיות כמת: אשר בצאתו · מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא · דבר אחר אל נא תהי כמת · אם איכך רופאה בתפלה מי מסגירה או מי מטהרה אני אי אפשר לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: אל נא רפא נא לה · בא הכתו' ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כך יבקש שאלותיו: לאמר · מה תלמוד לומר אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו' רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקב"ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו' כיוצא בו ויאמר משה לפני יי' לאמר יפקוד יי' אלהי הרוחו' לכל בשר כיוצא בו ואתחנן אל יי' בעת ההיא לאמר השיבו רב לך: רפא נא לה · מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהו ישר' אומרים אחותו עומדת בצרה והו' עומד ומרבה בתפלה: ואביה ירק ירק בפניה · ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר לשכינה ארבעה עשר יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתו תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף · אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: והעם לא נסע · זה כבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגו':

חסלת בהעלותך

שלח לך אנשים · למה נסמכה פרשת מרגלי' לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעי' הללו ראו ולא לקחו מוסר: שלח לך · לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגו' ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים למען לא ירשוה: על

אבן עזרא

שמעו נא · כמו עתה: נביאכם · מי שיהיה מכם נביא יי': במראה · פירושו אם יהיה נביאכם שהוא נביא יי' כמו והנבואה עודד הנביא האהלה שרה אמו כאשר אלהים עולם: במראה · במראות הלילה: בחלום אדבר בו · כפול כדרך הנבואות: בכל ביתי נאמן הוא · טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות ואם יצטרך ידבר צרכיו ואתם כאשר אתודע לכם בחלום תדעו ואם לא אין לכם רשות לשאול: פה אל פה אדבר בו · הטעם בלא אמצעי: במראה ולא בחידות · הטעם שאראה לו הדבור כאשר הוא כצורת ה המשכן: ולא בחידות · כמו המשל הגדול: ותמונת יי' יביט · כטעם הראני נא את כבודך או שהוא בהקיץ: וילך · הכבוד והענן סר: מעל האהל · מעל פתח האהל: והנה מצורעת · התחסר מלת היא כמו כאשר קרה: בי אדני · פרשתיו: אל נא · אל עתה: נואלנו · מבנין נפעל ואין לו ריע כי אם נואלו שרי צען ויש אומר שהוא הפוך מאולת קטורה ועמו ידוע: אל נא תהי כמת · אל עתה תהיה אחותנו כבעל המת כאשר יצא מבטן אמו כאכל חצי בשרו וכן בשר המצורע ואין צורך לתיקון סופרים: ויצעק משה · זה יורה שהיה בצער על אחותו: אל · אתה שיש הגבורה בידך עתה רפא עתה לה על כן השיב השם ואביה ואילו אביה כעס עליה וירק בפניה הלא תכלם לראות פניו שבעת ימים: תסגר · כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים: ואחר תאסף · תתשב מהישוב וכן ואספתו מצרעתו ואחר שבאה אל המחנ' נסעו העם מחצרות: ויחנו במדב' פארן · ועל דעת רבים שהענן היה שם בעבור שמצאו ויש כן הענן במד' פארן ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו ולפי דעתי אין זה הפי' נכון:

שלח לך · כתו' שהשם אמר לישראל עלה רש והם אמרו נשלחה אנשי' אז אמר השם שלח לך אנשים · וטעם אנשים שהם ידועים גבורים וכן כלם אנשים וחזקת לאיש כי איש היה: ויתורו · ויחפשו וכן ולא תתורו: כל נשיא בהם · כל אחד הוא נשיא בהם או תהיה מלת אחד מושכת עצמה ואחרת עמה וכן ונשים אנשים שרי גדודים היו בן שאול ורבים כן · וטעם

יראתם ג' וסימ' ומדוע לא יראתם · אנכי עמד בין יי' · חרב יראתם · וסי' בלשון ארמי חרבא דמשה איתא · וא' יראתם · יראתם את יי' דיהושע : וילד ו' פתחין וסי' נמסר בסוף חיי שרה : ירק ג' ב' חס' וא' מלא וסי' נמסר בסדר מצורע : אבתיו לאבתיו ז' חס' בסיפא וסי' נמסר בסדר במדבר :

ויצאו שניהם: ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם יהוה במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו: לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא: פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת יהוה יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה: ויחר אף יהוה בם וילך: והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת כשלג ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת: ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו: אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו: ויצעק משה אל יהוה לאמר אל נא רפא נא לה: פ ויאמר יהוה אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף: ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד האסף מרים: ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן:

ונפקו תרויהון: ואמר שמעו כען פתגמי אם יהון לכון נביאין אנא יי בחזון אנא מתגלי ליה בחלמין אנא ממליל עמהון: לא כן עבדי משה בכל ביתי מהימן הוא: ממלל עם ממלל מלילנא עמיה בחיזו ולא בחידון ובדמות יקרא דיי מסתכל ומא דין לא דחילתון למללא בעבדי במשה: ותקיף רוגזא דיי בהון ואסתלק: ועננא אסתלק מעילוי משכנא והא מרים חורא כתלגא ואתפני אהרן למרים והא מסגרא: ואמר אהרן למשה בבעו רבוני לא כען תשוי עלנא חובא דאיטפשנא ודיחבנא: לא כען תתרחק דא מביננא ארי אחתנא היא צלי כען על בשרא מיתא הדין דבה ותסי: וצלי משה קדם יי למימר אלהא בבעו אסי כען יתה: ואמר יי למשה ואילו אבוהא מנזף נזף בה הלא תתכלם שבעא יומין תסתגר שבעא יומין מברא למשריתא ובתר כן תתכניש: ואסתגרת מרים מברא למשריתא שבעא יומין ועמא לא נטל עד דאתכנשת מרים: ובתר כן נטלו עמא מחצרות ושרו במדברא דפארן:

קלו' מה'ללאל' סימן:

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו כל נשיא בהם:

פרשה

ומליל יי עם משה למימר: שלח לך גוברין ויאללון ית ארעא דכנען דאנא יהיב לבני ישראל גברא חד גברא חד לשבטא דאבהתוהי תשלחון כל רבא דבהון:

על פי יי' · ברשותו : כלם אנשים : כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו : ויקרא משה להושע וגו' · התפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלי' : עלו זה בנגב · הוא היה הפסולת של ארץ ישראל שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחילה ואחר כך מראים את השבח : את הארץ מה היא · יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשי' יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין : החזק הוא הרפה · סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקין הם שסומכין על גבורתם ואם בערי' בצורות הם יושבין חלשים הם : הבמחנים · תרגו' הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה : הטובה היא · במעיינות ותהומות טובים ובריאים : היש בה עץ · אם יש בהם אדם כשר מגין עליהם בזכותו : בכורי ענבים · ימים שהענבים מתבשלים בבכור : ממדבר צין עד רחוב לבא חמת · הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם ה הלכו רוח גבול ד דרומי ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו מצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול ד דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו ו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מ מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות ה הארץ בפרשת אלה מסעי : ויבא עד חברון · כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי א אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב ויתנו לכלב את חברון : שבע שנים נבנתה · אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קוד' שבנ' את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהית' מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישר' יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברו' מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרי' שנ' כגן יי' בארץ מצרים · וצוען היא המעולה ש שבארץ מצרים ששם מושב המלכי' שנאמ' כי היו בצוען שריו ו והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים : זמורה

שמותם ב' חלופי' בתור' ובנב' אהרן

הושע כל אלהים בז"א

רפוא ה"ב כתי' אלף בסוף תיבות ולא קריין

נחבי ל' והם אלף והוא חד מן ב' רחבי' אלף בליש'

רחב כל שום קריאה חס' בנוב חל'

אפרים ד' קמצי' וסימ' למטה אפרים הושע בן נון · ויהי איש אחד מהר אפרים · חבור עצבים אפרים הנח לו · צרור עון אפרי' צפונה חטאתו · וסי' בלשון הרגו' חוטרא דגברא צריר ומתקן : רפוא חד מן י"ב מלין כתיב אל"ף בסוף ולא קרינ' וסימ' רפוא · למטה בנימן פלטי בן · ההלכוא · ויהי כהוציאם את המלכים · הקליא ·

וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי יהוה כלם אנשים ראשי בני ישראל המה : ואלה שמותם למטה ראובן שמוע בן זכור : למטה שמעון שפט בן חורי : למטה יהודה כלב בן יפנה : למטה יששכר יגאל בן יוסף : למטה אפרים הושע בן נון : למטה בנימן פלטי בן רפוא : למטה זבולן גדיאל בן סודי : למטה יוסף למטה מנשה גדי בן סוסי : למטה דן עמיאל בן גמלי : למטה אשר סתור בן מיכאל : למטה נפתלי נחבי בן ופסי : למטה גד גאואל בן מכי : אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ ויקרא משה להושע בן נון יהושע : וישלח אתם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אלהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר : וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב : ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים : ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי בכורי ענבים : ויעלו ויתרו את הארץ ממדבר צן עד רחב לבא חמת : ויעלו בנגב ויבא עד חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים : ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם

ושלח יתהון משה ממדברא דפארן על מימרא דיי כולהון גוברין רישי בני ישראל אינון : ואילין שמהתהון לשבטא דראובן שמוע בר זכור : לשבטא דשמעון שפט בר חורי : לשבטא דיהודה כלב בר יפנה : לשבטא דיששכר יגאל בר יוסף : לשבטא דאפרים הושע בר נון : לשבטא דבנימן פלטי בר רפוא : לשבטא דזבולן גדיאל בר סודי : לשבטא דיוסף לשבטא דמנשה גדי בר סוסי : לשבטא דדן עמיאל בר גמלי : לשבטא דאשר סתור בר מיכאל : לשבטא דנפתלי נחבי בר ופסי : לשבטא דגד גאואל בר מכי : אילין שמהת גובריא די שלח משה לאללא ית ארעא וקרא משה להושע בר נון יהושע : ושלח יתהון משה לאללא ית ארעא דכנען ואמר להון סקו דא בדרומא ותסקון לטורא : ותחזון ית ארעא מה היא וית עמא דיתיב עלה התקיף הוא אם חלש הזעיר הוא אם סגי : ומה ארעא די הוא יתיב בה הטבא היא אם בישא ומה קירויא די הוא יתיב בהין הבפצחין אם בכרכין : ומה ארעא העתירא היא אם מסכינא האית בה אילנין אם לא ותתקפון ותסבון מאבא דארעא ויומיא יומי בכורי ענבין : וסליקו ואלילו ית ארעא ממדברא דצין עד רחוב למטי חמת : וסליקו בדרומא ואתא עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי בני גבריא וחברון שבע שנין אתבניאת קדם טנס דמצרים : ואתו עד נחלא דאתכלא וקצו מתמן

אבן עזרא

וטעם זה שמות האנשים אחר שאמר ואלה שמותם להודיע כי כן היה שמותם לעולם ולא ה השתנו כמו הושע : עלו זה בנגב · עלו זה הדרך בנגב וידוע כי מצרי' הוא נגב ארץ ישר' כאשר פירשתי בספר דניאל והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים והנה פי' בנגב איננו נגב המחנה רק פירושו כנגב של ארץ כנען והעד בחברון שהוא ליהודה והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו מנגב : וראיתם את הארץ מה היא · ומה העם : החזק · למלחמה ואחר כן פירש מה הארץ הטובה היא שהאויר שלה והמי' שלה טובי' : הבמחני' · כמו הקדרי' שחונים באהלים : השמנה היא · לתת חטה אמרו חז"ל כי טעם ויבא על כלב בן יפונה כי כל אחד הלך לבד אחד : צען מצרים · שם מדינה סמוכה אל מצרים וכן מבית לחם יהודה ויש אומ' שפירושו מגזרת אהל בל יצען בדרך רחוקה · וטעם להזכיר חברון להודיע שהיא קדמונית : עד נחל אשכול · דברי משה ויתכן להיות כמו וירדוף עד דן להיות שם אחר : קרא

ויאמר ישי לדוד בני · אבוא זאת המנוחה · רצוא : והחיות רצוא ושוב · ואתיקיהא · וכדד ארך הבנין ; נקיא · ואל תתן עלינו דיונה · נקיא · מצרים לשמה תהיה · נגוא · ומני שים טעם די כל · ושיציא · בית דנא עד יום · יפוא · ויתנו כסף לחצבים · ארעא · וכהרך תקים מלכו : מה היא ד' וסי' נמסר בסדר חיי שרה : ואת העם י"ב וסי' וישב את כל הרכוש · ואת העם העביר · וראיתם את הארץ · ואת העם צו לאמר · ואת העם צוה יהושע · ואבימלך נלחם בעיר · לבשר בית עצביהם ואת העם · וחברו דד"ה · ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו · ואת העם אשר בה · וחברו דד"ה · ויתן אלהי אל לבי : השמנה ב' וסימ' ומה הארץ השמנה היא אם · האבדת אבקש · וא' והשמנה וסימ' והם כמלכותם : בהנה ג' וסימ' לחטא · אשר הוא יושב · אשר אתה בוטח : אם אין ד' וסי' נמס' בסד' בשלח : ויבא ה' סבירין לשון רבים וסי' ויעלו בנגב ויבא · ויבא אלי אנשים · ויבא אלה בבא אל · ויבא אל הגוים אשר · והנה עבדי דוד ויואב בא · יבוא וברותי כבם המורדים · אך בי' לי אמר · יבוא וירננו על בבל : אשכל כל ליש' מלאים בר"ה חס' וסימ' בלעדי רק אשר אכלו הנערים · ויבא הפליט ויגד לאברם העברי · ויבאו עד נחל אשכל · ויפנו ויעלו ההרה · אשכל הכופר דודי לי :

זמורה· סוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה משמע שנאמר במוט איני יודע שהוא בשנים מה תלמוד לומר בשנים בשני מוטות הא כיצד שמונה נטלו אשכול אחד כטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמן להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל הרימו להם איש אבן אחד מן הירדן על שכמו והקימוה בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחד ארבעים סאה וגמירי טונא דמידלי איניש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי במשאוי שמסייעין אותו להרים: וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום· והלא ד׳ מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני י׳ פרסאות הרי מהלך מ׳ יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב״ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: וילכו ויבאו· מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה: וישיבו אותם דבר· את משה ואת אהרן: זבת חלב ודבש היא· כל דבר שקר שאין אומרין בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו: בצורות· לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול: עמלק יושב וגו׳· לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלי׳ כדי ליראם: על יד הירדן· יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: ויהס כלב· השתיק את כלם: אל משה· לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמ׳ וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמ׳ והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו: עלה נעלה· אפילו בשמים והוא אומ׳ עשו סולמו׳ ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס· לשון שתיקה: וכן הס כל בשר הס כי לא להזכיר כן דרך בני אדם הרוצה לשתק א׳ אגודת אנשים אומר שיט: חזק הוא ממנו· כביכול כלפי מעלה אמרו: אוכלת יושביה· בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב״ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות· גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת וכן איש מדון איש מ מדה: הנפילים· ענקים מבני שמחזאי עז׳ שנפלו מן השמי׳ בימי דור אנוש: וכן היינו בעיניהם· שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים כאנשים: ענק· שמעניקים חמה בקומתן: לו מתנו· הלואי ומתנו:

כתנה

וישאהו ד׳ וסימ׳ במוט בשנים· מבית אבינדב אשר בגבעה· וחברו· וישאהו על הסוסים דד״ה דאמציה: וישיבו י״ז חס׳ וג׳ מלאים וסימ׳ וישיבו אתם דבר· וירא כל ישראל כי לא שמע· והנה אוסיפך אל דד״ה· הלין קדבאי מלאים· ויקחו בידם מפרי׳ וישב פינחס בן אלעזר· ויקחו את דגון וישיבו· וישלח מלאכי׳ אחרי·

עוברתא ואתכל ענבין חד ונטלוהי באריחא בתרין ומן רמוניא ומן תאניא: לאתרא ההוא קרא נחלא דאתכלא על עיסק אתכלא די קצו מתמן בני ישראל: ותבו מלאללא ית ארעא מסוף ארבעין יומין: ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא דבני ישראל למדברא דפארן לרקם ואתיבו יתהון פתגמא וית כל כנשתא ואחזיאונון ית אבא דארעא: ואשתעיאו ליה ואמרו אתינא לארעא די שלחתנא ואף עבדא חלב ודבש היא ודין אבה: לחוד ארי תקיף עמא דיתיב בארעא וקירויא כריכן רברבן לחדא ואף בני גברא חזינא תמן: עמלקאה יתיב בארע דרומא וחיתאה ויבוסאה ואמוראה יתיב בטורא וכנענאה יתיב על ימא ועל כיף ירדנא: ואצית כלב ית עמא למשה ואמר מיסק ניסק ונירת יתה ארי מיכל ניכול לה: וגבריא די סליקו עמיה אמרו לא ניכול למיסק לות עמא ארי תקיף הוא מיננא: ואפיקו שום ביש על ארעא די אלילו יתה לות בני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה ארעא מקטלא יתבהא היא וכל עמא די חזינא בגוה אנשין דמשחן: ותמן חזינא ית גבריא בני ענק מן גבריא והוינא בעיני נפשנא כקמצין וכן הוינא בעיניהון: וארימת כל כנשתא ויהבו ית קלהון ובכו עמא בליליא ההוא: ואתרעמו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ואמרו להון כל כנשתא לוי דמיתנא בארעא דמצרים או במדברא הדין לוי דמיתנא:

זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ בַמּוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־הַתְּאֵנִים׃ לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר־כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּשֻׁבוּ מִתּוּר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם׃ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר פָּארָן קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת־כָּל־הָעֵדָה וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ׃ וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־פִּרְיָהּ׃ אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי הָעֲנָק רָאִינוּ שָׁם׃ עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל־הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן׃ וַיַּהַס כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי־יָכוֹל נוּכַל לָהּ׃ וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוּכַל לַעֲלוֹת אֶל־הָעָם כִּי־חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ׃ וַיֹּצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ אֶרֶץ אֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִוא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־רָאִינוּ בְתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִדּוֹת׃ וְשָׁם רָאִינוּ אֶת־הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן־הַנְּפִלִים וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם׃ וַתִּשָּׂא כָּל־הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה הַהוּא׃ וַיִּלֹּנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל־הָעֵדָה לוּ־מַתְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לוּ־מָתְנוּ׃

אבן עזרא

קרא· הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי· יש מקץ שהוא תחלה ויש מקץ שהוא מסוף ויתכן להיות ראש הארבעים: וילכו· להודיע שלא באו לאהליהם אל המחנה רק מיד הלכו: וישיבו אותם דבר· אל משה ואהרן: ויספרו לו· למשה שהוא העיקר: ויהס כלב· אמר ר׳ יונה המדקדק שטעמו שאמ׳ הסו: ויוציאו דבת הארץ· דבר שלא היה ואין כן ויבא יוסף כי ויבא הפך ויוציאו: דבה· מפעלי הכפל מגזרת דובב שפתי ישנים ובמקומו פ פירשתיו: אוכלת יושביה· שהאויר שלה רע: אנשי מדות· כל איש הוא איש מדה רק טעמו מדות גדולות יותר מהכל וכן אנשי לבב ורבים כמו הם: הנפילים· פירשתיו: מן הנפילים· טעמו וגם אחרי כן אשר יבאו ושם מפורש: את קולם· פעול למלת ותשא גם ויתנו: וילונו· מבנין נפעל מהפעלים השניים הנראים לנפל שלם: טוב

כי לא שמע המלך דד״ה· הנני אוסיפך אל דמלכים· וישיבו את העבדים: יושב י״ו מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר ויחי: עלה ג׳ וכתיב ה׳ וסימ׳ אעלך גם עלה· עלה נעלה וירשנו· עלה ובכה· ונמסר גם בויגש: יכול ה׳ מלאים בליש׳ וסימ׳ ויהס כלב· ועיניו קמה ולא יכול לראות דעלי· אתה ידעת את דוד אבי· היכול יכלו גויי הארצות דד״ה· ושל אחריו אשר יכול להציל את עמו מידי: והאנשים ח׳ ר״פ וסימ׳ בסדר ויגש: ויציאו י״ב וסימ׳ נמסר בסוף סדר אמ׳: ושם ה׳ ר״פ נמס׳ בריש סדר מקץ: הנפלים ג׳ א׳ מלא וב׳ חס׳ וסימ׳ הנפילים היו בארץ ושם ראינו את הנפלי׳ ב׳ בנו׳ קדמ׳ מלא דמלא· וגם נמסר בבראשי׳: לו י״ט וסי׳ בלשון ארמי ישמעא׳ מיתא לבן שטימא יסופון בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטליה אתתיה בזונה אתקלי אבשלום ב בזכותיה לא שלטא ביה חיותא בישתא גברא דשמע לא מתכעסא נפשיה וביאורם בלשון קדש נמסר בבסר רבת׳· וג׳ ולו וסי׳ וירב העם עם משה ויאמרו ולו· ויאמר יהושע אהה׳· ויאמר האיש אל יואב בהרא ולא:

רשי

כתנה ראש. כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון עז׳: אל תמרודו. ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. כאכלם כלחם: סר צלם. מגינם וחזקם כשרי׳ שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם. דבר אחר צלו של המקום סר מעליהם: לרגום אותם. את יהושע וכלב: וכבוד יי׳. הענן ירד שם: עד אנה ינאצוני. ירגיזוני:

בכל האותות. בשביל כל הנסי׳ שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: ואורישנו. כתרגו׳ תרוכין ואם ת תאמר מה אעשה ל לשבועת אבו׳ ואעשה אותך לגוי גדול שאת׳ מזרעם: ושמעו מצרי׳. ושמעו את אשר תהרגם: כי העלית. כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית. בכחך הגדול אותם מקרבם וכששמעו ש שאת׳ הורג׳ לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלח׳ אבל כנגד יושבי הא׳ לא יכולת להלחם

וזו היא ואמרו אל יושבי הארץ הזאת כ כמו על יושבי הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור ב בסוף הענין: מבלתי יכולת יי׳. בשביל ששמעו כי את׳ יי׳ שוכן בקרב׳ ועין בעין אתה נרא׳ להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתק׳ אהבתך מהם עד הנה: והמתה את העם הזה כאיש אחד. פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר ש שמעו שמעך וגו׳. מבלתי יכולת וגו׳. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים זאת י יאמרו על יושבי הא׳ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם: יכלת. שם דבר הוא: כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור יי׳ ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו ת משה להקדוש ברוך הוא שהיה יושב וכות׳ יי׳ ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקדוש ברוך הוא אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישרא׳ בעגל ובמרגלים נתפלל משה לפניו ב בארך אפים אמר לו הקדוש ברוך הוא והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: יגדל נא כח יי׳. לעשות דיבורך: ונקה. לשבים: לא ינקה. לשאינן שבים: כדבר׳

אבן עזרא

טוב מצרים. שם הפועל כמו לא אוכל קום ונלך ׳אקום עמו: ויפל משה. ברצונו: ויהושע בן נון יהזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו: כי לחמנו הם. כאכלם כלחם וכן אוכלי עמי אכלו לחם: סר צלם. כי הגבור אם אין לו מגן שיגן עליו ויהיה צל לו לבו ירא: לרגום אותם. יהושע וכלב: ינאצוני. כמו ינאצו ורבים חביריו. וטעם בקרבו לשון יחיד שהיו בתחלה לב אחד לטוב: ושמעו מצרים כי העלית. טעמו ואשר העלית ואחר שאמ׳ ושמעו ואמרו אל יושב הארץ הזאת היא ארץ כנען פירש מה שמעו על כן פעם אחרת שמעו כי אתה יי׳ כבודך בקרב העם הזה: אשר עין בעין. על הכבוד שראו הזקנים או על מראה כבוד יי׳ לעיני בני ישרא׳ והוא הנכון: נראה. פעל עבר וטעמו נראית אתה יי׳ וכן ונאמר אני וכן כי אומלל אני בעבור היות הלמ״ד בפתח גדול: עומד עליהם. בשבתם: ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך. מצרים גם כנענים גם אחרים: יכולת. שם כמו עד יבושת המים ואיננו לשון מדה כדרך הדרש: וישחטם במדבר. הטעם ויהרגם ואמר וישחטם בעבור המדבר כי שם ירעו ה הצאן: יגדל נא. קרוב מאריכו׳ אפים כי כל מי שהוא ארך א אפים יש לו כח גדול לסבול כ כעסו והעד כאשר דברת שאתה ארך אפים ולא המרו׳ פירשתים בפרשת כי תשא: סלח

ולמה ה׳ רפ׳ ג׳ רפין וה׳ דגשי׳ וסי׳ ולמה יי׳ מביא אותנו. ובאתם. העליתנו ממצרים. אילין קדמאי רפין תניין. ולמה תכבדו את לבבכם. ולמה לא שמעתם בקול יי׳. ולמה ברחם הוצאתני. ולמה תשגה בני בזרה: לנפל ד׳ וחס׳ וס׳ לנפל בחרב. גם בבל לנפל חללי ישראל. דחה דחיתני לנפל. אשר החילות

וְלָמָה יְהוָה מֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לִנְפֹּל בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ יִהְיוּ לָבַז הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיְמָה׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה׃ וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָּל־קְהַל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה מִן־הַתָּרִים אֶת־הָאָרֶץ קָרְעוּ בִּגְדֵיהֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד׃ אִם־חָפֵץ בָּנוּ יְהוָה וְהֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּנְתָנָהּ לָנוּ אֶרֶץ אֲשֶׁר־הִוא זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ אַךְ בַּיהוָה אַל־תִּמְרֹדוּ וְאַתֶּם אַל־תִּירְאוּ אֶת־עַם הָאָרֶץ כִּי לַחְמֵנוּ הֵם סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם וַיהוָה אִתָּנוּ אַל־תִּירָאֻם׃ וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעֵדָה לִרְגּוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים וּכְבוֹד יְהוָה נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה יְנַאֲצֻנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד־אָנָה לֹא־יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ׃ אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי־הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ אֶת־הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ׃ וְאָמְרוּ אֶל־יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר־עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה אַתָּה יְהוָה וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם וּבְעַמֻּד עָנָן אַתָּה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לָיְלָה׃ וְהֵמַתָּה אֶת־הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעֲךָ לֵאמֹר׃ מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת יְהוָה לְהָבִיא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר׃ וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר׃ יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד נֹשֵׂא עָוֹן וָפָשַׁע וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃

תרגום

וּלְמָא יְיָ מַעֵיל יָתַנָא לְאַרְעָא הָדָא לְמִפַּל בְּחַרְבָּא נְשַׁנָא וְטַפְלַנָא יְהוֹן לְבִזָּא הֲלָא טָב לַנָא דְּנְתוּב לְמִצְרָיִם׃ וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי נְמַנֵּי רֵישָׁא וּנְתוּב לְמִצְרָיִם׃ וּנְפַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל אַפֵּיהוֹן קֳדָם כָּל קְהַל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה מִן מְאַלְּלֵי יָת אַרְעָא בַּזַּעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ וַאֲמַרוּ לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דִּי עֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא יָתַהּ טָבָא אַרְעָא לַחֲדָא לַחֲדָא׃ אִם רַעֲוָא בָנָא קֳדָם יְיָ וְיָעֵיל יָתַנָא לְאַרְעָא הָדָא וְיִתְּנִנַּהּ לַנָא אַרְעָא דִּי הִיא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ בְּרַם בְּמֵימְרָא דַייָ לָא תִמְרְדוּן וְאַתּוּן לָא תִדְחֲלוּן מִן עַמָּא דְאַרְעָא אֲרֵי בִידַנָא מְסִירִין אִנּוּן עֲדָא תָקְפְּהוֹן מִנְּהוֹן וּמֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדַּנָא לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן׃ וַאֲמַרוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִרְגַּם יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִיקָרָא דַייָ אִתְגְּלִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אִמָּתַי יְהוֹן מַרְגְּזִין קֳדָמַי עַמָּא הָדֵין וְעַד אִמָּתַי לָא יְהֵימְנוּן בְּמֵימְרִי בְּכֹל אָתַיָּא דִּי עֲבָדִית בֵּינֵיהוֹן׃ אֶמְחֵינּוּן בְּמוֹתָא וַאֲשֵׁיצֵינּוּן וְאַעְבֵּיד יָתָךְ לְעַם רַב וְתַקִּיף מִנְּהוֹן׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְיִשְׁמְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אַסֵּיקְתָּא בְחֵילָךְ יָת עַמָּא הָדֵין מִבֵּינֵיהוֹן׃ וְיֵימְרוּן לְיָתֵיב אַרְעָא הָדָא דִּשְׁמַעוּ אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִּשְׁכִנְתָּךְ שָׁרְיָא בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין דִּי בְעֵינֵיהוֹן חֲזַן שְׁכִינַת יְקָרָא דַייָ וַעֲנָנָךְ מַטֵּיל עִלָּוֵיהוֹן וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא אַתְּ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא וּבְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא׃ וּתְקַטֵּיל יָת עַמָּא הָדֵין כִּגְבַר חַד וְיֵימְרוּן עַמְמַיָּא דִּי שְׁמַעוּ יָת שֵׁמַע גְּבוּרְתָּךְ לְמֵימַר׃ מִדְּלֵית יְכֻלָּא קֳדָם יְיָ לְאַעָלָא יָת עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דְּקַיֵּים לְהוֹן וְקַטֵּילִינוּן בְּמַדְבְּרָא׃ וּכְעַן סַגִּי כְעַן חֵילָא מִן קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי מַלֵּילְתָּא לְמֵימַר׃ יְיָ מַרְחֵיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן שָׁבֵיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לִדְתָיְבִין לְאוֹרָיְתֵיהּ וּדְלָא תָיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתַאי וְעַל דָּר רְבִיעַאי׃

מסרה

לנפל לפניו: הלוא י״ג מלאים בתור׳ וסי׳ הלוא אם תטיב שאת. הלוא נכריות נחשבנו. אחיך רעים בשכם. מקניהם וקנינם. אמרתי אליכם. הלוא זה אשר ישתה. הלוא ידעתם כי נחש. הלוא טוב לנו שוב. הלוא לאלהים פתרונים. הלוא בלכתך עמנו. הלוא אנכי אתנך אשר. הלוא הוא אביך קנך. וחד פלוגתא עלה הלוא הוא כמוס עמדי. וכל יהושע דכוו׳ מלאים בב״א חסר הלא הוא כתובה על. וכל שפטים דכוו׳ חס׳ שמואל כולהון מלאים: ונשובה ז׳ נמסר בירמיה סימן מ״ו גבי הפטרת בא: אם ה׳ ר״פ בספר׳ וסי׳ אם חפץ בנו יי׳. אם כמות כל האדם. אם אתם תבאו אל הארץ. אם יראו את הארץ. אם יתן לי בלק: לחמנו ד׳ וסי׳ כי לחמנו הם. זה לחמנו הם הצטיידנו. לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש. בנפשינו נביא לחמנו: העלית ג׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא: עין בעין ג׳ וסי׳ לא תחוס עינך. אשר עין בעין נראה. כי עין בעין יראו: באיש כ׳ וסי׳ בבסרא רבתא:

כדברך. בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה': ואולם. כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני. לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו' אם יראו את הארץ. הרי זה מקרא מסורס: חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים בים ושנים במן ושנים בשלו כו' כדאיתא במסכת ערכין: אם יראו. לא יראו: רוח אחרת. שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם זהו שנאמר בספר יהושע ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: וימלא את לבו אחרי. וזה מקרא קצר: אשר בא שמה. חברון תנתן לו: יורישנה. כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה. ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: והעמלקי וגו'. אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם: מחר פנו לאחוריכם וסעו לכם וגו'. לעדה הרעה וגו'. אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים. את ישראל עלי: את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים. המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי: חי אני. לשון שבועה: אם לא כן אעשה כביכול איני חי: כאשר דברתם. שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו: וכל פקודיכם לכל מספרכם. כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלים כל הנמנים לכל אותן המספרות ימותו ואלו הן מבן עשרים שנה ומעלה להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן עשרים: ונשאו את זנותיכם. כתרגומו לפי שהבנים להכנס לארץ ובקש לומר ואתם תמותו וכל כפל לשון זה כאן לומר אתם: ארבעים שנה. לא מתו אחד מהם פחות מבן ס' לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותן של בני עשרים מגיעים לכלל ס' ושנה ראשונה היתה בכלל ואע"פ שקודם למלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזירה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם ...

אבן עזרא

סלח נא. אחר שמצאנו שאמר אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד מעשה תשובה שלימה: כגודל חסדך. בעבור חסדך הגדול: וכאשר נשאת. כטעם נושא עון: ועד הנה. עד המקום הזה או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום כי יום הנה שם ה המקו' כמו באו הנה הלילה גם סימן זמן כמו ולא ראיתיו עד הנה וכבר פירשתיו: חי אני. טעמו כאשר אני חי כן יהיה דברי קיים: וימלא. וכאשר מלא כבודי את כל הארץ והקרוב מהוא לעתיד וטעמו זה אעשה כדי שיודע כבודי בעולם: זה עשר פעמים. הטעם רבים והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות ...

ואולם ה' ...

תרגום אונקלוס

שבוק כען לחובי עמא הדין כסגיאות טבותך וכמא די שבקתא לעמא הדין ממצרים ועד כען: ואמר יי שבקית כפתגמך: וברם קיים אנא ומליא יקרא דיי ית כל ארעא: ארי כל גובריא דחזו ית יקרי וית אתותי די עבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנן עסר זמנין ולא קבילו למימרי: אם יחזון ית ארעא די קיימית לאבהתהון וכל דארגיזו קדמי לא יחזונה: ועבדי כלב חלף דהות רוח אוחרי עמיה ואשלים בתר דחלתי ואעיליניה לארעא די על לתמן ובנוהי יתרכונה: ועמלקאה וכנענאה יתיב במישרא מחר אתפנו וטולו לכון למדברא אורח ימא דסוף:

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: עד אימתי לכנישתא בישתא הדא די אינון מתרעמין עלי ית תורעמת בני ישראל די אינון מתרעמין עלי שמיע קדמי: אימר להון קיים אנא אמר יי אם לא כמא די מלילתון קדמי כן אעביד לכון: במדברא הדין יפלון פגריכון וכל מניניכון לכל חושבנכון מבר עסרין שנין ולעילא די אתרעמתון עלי: אם אתון תיעלון לארעא די קיימית במימרי לאשראה יתכון בה אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון: וטפלכון די אמרתון לביזא יהי ואעיל יתהון וידעון ית ארעא די קצתון בה: ופגריכון דילכון יפלון במדברא הדין: ובניכון יהון מאחרין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד דיסופון פגריכון במדברא: במנין יומיא די אלילתון ית ארעא ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין ותדעון

מקרא

סְלַח־נָא לַעֲוֺן הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד־הֵנָּה: וַיֹּאמֶר יְהוָה סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ: וְאוּלָם חַי־אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ: כִּי כָל־הָאֲנָשִׁים הָרֹאִים אֶת־כְּבֹדִי וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי: אִם־יִרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם וְכָל־מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ: וְעַבְדִּי כָלֵב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֶרֶת עִמּוֹ וַיְמַלֵּא אַחֲרָי וַהֲבִיאֹתִיו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה וְזַרְעוֹ יוֹרִשֶׁנָּה: וְהָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בָּעֵמֶק מָחָר פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יַם־סוּף: פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: עַד־מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלָי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלַי שָׁמָעְתִּי: אֱמֹר אֲלֵהֶם חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם: בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם וְכָל־פְּקֻדֵיכֶם לְכָל־מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה אֲשֶׁר הֲלִינֹתֶם עָלָי: אִם־אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן: וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וְהֵבֵיאתִי אֹתָם וְיָדְעוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ: וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה: וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רֹעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנָשְׂאוּ אֶת־זְנוּתֵיכֶם עַד־תֹּם פִּגְרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר: בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־תַּרְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם

מסורה

ואולם ה' ... וימלא ט' דגשים ... וימלא אותו רוח ... ויקרב את המנחה ... ועבדי כלב עקב ... וימלא את ירושלים דם נקי ... וזרעו ... וידבר יי אל

משה ואל אהרן ... עד מתי ... אם לא ... כאשר דברתם באזני ... וטפכם אשר אמרתם והביאתי כתיב ...

כאתם ... והוא בעון ... ונשאו את זנותיכם ... את תנואתי

רשי

את תנואתי · שהניאותם את לבבכם מאחרי: תנואה · לשון הסרה כמו כי הניא אביה אותה: וישובו וילינו עליו · וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו כל העדה בהוצאת דבה אותן האנשים וימותו כל הוצאת דבה לשון חיבוך דברים שמלקיחין לשונם לאדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים ויש בה לטובה ויש בה לרעה לכך נאמ' כאן מוציאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה · דבה פרלריים בלע״ז: במגפה לפני יי' · באות מיתה הנגזרת להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונ' עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טיבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפה: לפני יי'. באותה הראויה להם על פי מרותיו של הקב״ה שהוא מודד מדה כנגד מדה: ויהושע וכלב חיו · מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם אלא מלמד שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם לחיים: אל ראש ההר · הוא הדרך העולה לארץ ישראל: והיא לא תצלח · זו שאתם עושי' לא תצלח: כי על כן שבתם · כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו': ויעפילו · לשון חוזק וכן הנה עפלה איגבריים בלע״ז לשון עזות וכן עופל בת ציון עופל ובחן · ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות: ויכתום · כמו ואכות אותו טחון מכה אחר מכה: עד החרמה · שם המקום נקרא על שם המאורע: ועשית אשה · אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה ליי' לריח ניחח · נחת רוח לפני: לפלא נדר או נדבה · או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועד: והקריב המקריב · תקריבו נסכי' ומנחה לכל בהמה המנחה בליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה: לכבש האחד · על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: או לאיל · ואם איל הוא ורבותינו דרשו לרבות את הפלגס לנסכי איל: אשה

אבן עזרא

את תנואתי · אביא דברי או מי יביאני והטעם שיסור את שבועתי כמו ואם הניא: הנועדים עלי · שאמרו לרגום באבנים עבדי השם בעבור שאמרו כבוד השם: במדבר הזה · יתום קץ כל אחד שסם קץ כל אחד: ושם ימותו · כלם קרוב מהקץ: וילינו עליו · פועל יוצא לשנים פעולים: וימותו · כמו מתו במגפ' כלם יחד: ויהושע בן נון · דברי משה קודם כלב: והיא · העליה אל ראש ההר לא תצלח או העברת פי השם אין בה הצלחה: כי על כן שבתם · הואיל ושבתם כמו כי על כן לא נתתיה: ויעפילו · מגזרת עפל ובחן והטעם שעלו אל העפל: ויכתום · אמר רבי משה הכהן הספרדי ז״ל כי היה ראוי להיותו ויכיתום וכן וידבקו גם המה והנכון בעיני שהו' מפעלי הכפל והיא מלה זרה: עד החרמה · שם מקו' ויש או' עד שהחרימום: כי תבאו אל ארץ מושבותיכם' · נסמכה זאת הפרשה בעבור שנחלשו ויתאבלו לנחם הבנים להודיעם כי יבאו אל הארץ והנכון בעבור שנשאו קול כל העד' וחטאו ונסלח להם בעבור תפלת משה את' וכי תשגו והעד ונסלח להם והוצרך להזכיר משפט מנחות כל עולה וזבח ובסוף והנפש אשר תעשה ביד רמה רמז למעשיהם · והזכיר דבר המקושש כי עשה ביד רמה ומרוב חמלת השם על ישרא' שם הציצית לזכור שלא יעשה האדם ביד רמה או שלא ישכח: לפלא

והאנשים ח' ראשי פסוקים וס' נמסר בויגש: מוצאי ל' חס' אלין ביחדין חס' יוד בלשון יציאה מוצאי דבת הארץ · והוצא עליה שם רע · בידם יצאו · ותעלה ותצא מרכבה דמלכים · ויצאו דמצבות · הוצא דלקרוא דרור · להוציאהו אל הבית דירמיה · ואוציא אש מתוכך דיחזקאל · והעלוכה יוצא איר · ומלכם יוצאו מלין ·

את תנואתי: אני יהוה דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו: והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ וישבו וילינו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ: וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני יהוה: ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם ההלכים לתור את הארץ: וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל ויתאבלו העם מאד: וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו אל המקום אשר אמר יהוה כי חטאנו: ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יהוה והוא לא תצלח: אל תעלו כי אין יהוה בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם: כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי יהוה ולא יהיה יהוה עמכם: ויעפלו לעלות אל ראש ההר וארון ברית יהוה ומשה לא משו מקרב המחנה: וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל ארץ מושבתיכם אשר אני נתן לכם: ועשיתם אשה ליהוה עלה או זבח לפלא נדר או בנדבה או במעדיכם לעשות ריח ניחח ליהוה מן הבקר או מן הצאן: והקריב המקריב קרבנו ליהוה מנחה סלת עשרון בלול ברבעית ההין שמן: ויין לנסך רביעית ההין תעשה על העלה או לזבח לכבש האחד: או לאיל תעשה מנחה סלת שני עשרנים בלולה בשמן

ית דאתרעמתון עלי׃ אנא יי גזרית במימרי אם לא דא אעביד לכל כנשתא בישתא הדא דאזדמנו עלי במדברא הדין יסופון ותמן ימותון׃ וגבריא די שלח משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנשתא לאפקא שום ביש על ארעא׃ ומיתו גבריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם יי׃ ויהושע בר נון וכלב בר יפנה אתקיימו מן גבריא האינון דאזלו לאללא ית ארעא׃ ומליל משה ית פתגמיא האילין לכל בני ישראל ואתאבלו עמא לחדא׃ ואקדימו בצפרא וסליקו לריש טורא למימר הא אנחנא סלקין לאתרא די אמר יי ארי חבנא׃ ואמר משה למה דנן אתון עברין על גזירת מימרא דיי והיא לא תצלח׃ לא תסקון ארי לית שכינתא דיי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון׃ ארי עמלקאה וכנענאה תמן קדמיכון ותפלון בחרבא ארי על כן תבתון מבתר פולחנא דיי ולא יהי מימרא דיי בסעדכון׃ וארשעו למיסק לריש טורא וארון קימא דיי ומשה לא עדו מגו משריתא׃ ונחת עמלקאה וכנענאה דיתיב בטורא ההוא ומחונון וטרדינון עד חרמה׃

ומליל יי עם משה למימר׃ מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארע מותבניכון די אנא יהיב לכון׃ ותעבדון קורבנא קדם יי עלתא או נכסת קודשיא לאפרשא נידרא או בנדבתא או במועדיכון למעבד לאתקבלא ברעוא קדם יי מן תורי או מן ענא׃ ויקריב דמקריב קורבניה קדם יי מנחתא סולתא עשרונא דפילא ברבעות הינא משחא׃ וחמרא לנסכא רבעות הינא תעביד על עלתא או לנכסת קודשיא לאימרא חד׃ או לדיכרא תעביד מנחתא סולתא תרין עסרונין דפילא במשח

והאנשים קריאה זה לנפי אשר עליצתו' תנו' והאנשי' אשר ש׳ח משה ומשכי' בטעמה וגו' עלו ברמת

ויהוש' בן נון זה זוגין מתחלפין בטע' קריאה רביע תמן זקף

אשה לדמיך לארבע' קורות

מסרה

ומוצא דבה הוא כסיל׃ ויהושע בן נון חד מן י״א זוגין מתחלפין בטע' קדמ' רביע תניין זקף וסימ' נמסר בסדר צו׃ וישכמו ג' חסרים וסימ' וישכמו בבקר ויעלו · בעלות יהושע · וחברו׃ הננו ג' דגשי' וסימ' הננו עבדים · לך לעבדים · הננו ועלינו · ונמסר גם בסדר מקץ׃ וארון ברית יי' ב' וסי' נסע לפניה · וארון ברית יי' ומשה לא משו׃ ויכום י״א וסימ' וירד העמלקי והכנעני · ויכו בהם אנשי העי' · ואת מלכה ואת כל · ויתנם יי' ביד ישראל ויכום ב' בני · בתרא דפסו' חס' · ויעל יהודה ויתן יי' את · ואבימלך והראשים אשר · ויתן יי' אלהי ישראל את סיחן · ואיש ישר' שבו אל בני בנימן · ויצאו אנשי ישר' מן העיר · ויהי ככלתו לעשות העלה׃ בלול ד' וסימ' בסדר תצוה׃

אבן עזרא

לפלא. לפרש וכן והפלא יי׳ ואם הוא בה״א כי אותיות אה״וי מתחלפו׳: מנחה סלת. עשרון לאחד מן הבא׳ן: שה כשבים. או עזים וכן פירש בסוף לכבש האחד או אם הקריב איל תהא מנחתו כפלי׳ כי הכבש הוא קטן. ולא הזכיר עם בן הבקר מדבח והזכיר שלמים בעבור שלא הזכירו בתחלה ומשפט הכל אחד. וטעם כמספרם על המנחה והשמן והיין: או אשר בתוככם. היום: הקהל. ים הו׳ כי זה הה״א הוא לקריאה ולפי דעתי שאין סימן קריאה בלשון הקדש והעד הארבעה והאחר מהם משה משה רק זה הה״א הוא ה״א הדעת וסימן ה הקריאה איננו: ככם כגר. כבר ביארתי משפט הכפ״ן בהתחברם. וטעם תורה אחת לבד מהעולות כי העולות הם ב בחיוב חקה ועוד אמר הטעם כאשר תביאו מנחה על העולה מהסלת כן תתנו גם מעריסותיכ׳ ואין צורך להזכיר מה שקבלו קדמונינו ז״ל כי הם שתים חלה ותרומ׳ ושיעורן לפי שכל דבריה׳ אמת וזולתם הבל הנה שמר נוסף בין שעשו בשגגה מה שצוו שלא לעשו׳ וכן שלא עשו בשגגה מה שצוו לעשות: ואשתחם

רשי

אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש: או לשה. בין שהוא בכבשי׳ בין שהוא בעזי׳ כבש ושה קרויים בתוך שנתם: איל. בן שלשה עשר חדש ויום אחד: כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם: כמספרם. של בהמו׳ מספרם של נסכי׳: ככם כגר. כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן ה׳ כארץ מצרים כן ארץ מצרים כמוני כמוך כעמי כעמך: בבואכם אל הארץ. משונה ביאה זו מכל ביאות שבתור׳ שבכולן נאמ׳ כי תבא כי תבואו לפי כלן לתורות זו מזו וכיון שפרט לך באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיב׳ אף כולן כן אבל זו נאמר בה בבואכ׳ משנכנסו בה ואכלו מלחמ׳ נתחייבו בחלה: ראשית עריסותיכ׳. כשתלושו כדי עיסתכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא ויאמרו ב בעומר עומר לגולגלת תרימו מראשית כלומ׳ קודם שתאכלו ממנה ראשית הלקו חלה א אח׳ תרימו תרומ׳ לשם ה׳: חלה. טורטיל בלע״ז: כתרומת גורן. שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמ׳ בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מכ״ד ולנחתום אחד ממ״ח: מראשית עריסותיכם. למה נאמ׳ לפי שנאמ׳ ראשית עריסותיכם ש שומע אני ראשונה ש שבעיסות תלמו׳ לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו ליי׳ תרומה. לפי שלא שמענו שיעור חלה נ נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה: וכי תשגו ולא תעשו. עבודה זרה היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והריהכתו׳ מוציא׳ כאן מכללה לידון ב בפר לעולה ושעיר ל לחטאת: וכי תשגו וגו׳. בעז׳ הכתוב מדב׳ או אינו אלא באחת מכל המצות תלמוד לומר את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואי זו זו עז׳: אשר דבר יי׳ אל משה. אנכי ולא יהיה לך מפי הגבור׳ שמענום אחת דבר אלהי׳ שתי׳ זו שמענו: את כל אשר צוה וגו׳. מגיד שכל המודה בעז׳ ככופר בכל התור׳ כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנ׳ למן היום אשר צוה יי׳ והל׳ ה: אם מעיני העדה נעשת׳ לשגגה. אם מעיני העדה נעשת׳ עבירה זו על ידי שוגג ששגגו וה׳ ועל א׳ מן העבודות שהיא מותרת לעבוד עז׳ בכך: לחטת. חסר אלף שאינו כשאר חטאו׳ שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטא׳ קודמת לעולות שנ׳ ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת הביא

מסרה

שלשית כל אורית׳ כתיב כן חס׳ יוד קדמא בר מן ב׳ דכתיב שלישת וסי׳ ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר. כי תכלה לעשר. וט׳ מלאים וסי׳ והיציע התחתונה. ויהי מימים רבים ויהי בשנה השלישית. הה לך ואת אבול דכלני׳ וחברו דיטעיה. והשלישית לכל רוח אזרה. ושמן שלישית לרס את הסלת. ושם השלישית קרן הפוך.

שלשית ההין: ויין לנסך שלשית ההין תקריב ריח ניחח ליהוה: וכי תעשה בן בקר עלה או זבח לפלא נדר או שלמים ליהוה: והקריב על בן הבקר מנחה סלת שלשה עשרנים בלול בשמן חצי ההין: ויין תקריב לנסך חצי ההין אשה ריח ניחח ליהוה: ככה יעשה לשור האחד או לאיל האחד או לשה בכבשים או בעזים: כמספר אשר תעשו ככה תעשו לאחד כמספרם: כל האזרח יעשה ככה את אלה להקריב אשה ריח ניחח ליהוה: וכי יגור אתכם גר או אשר בתוככם לדרתיכם ועשה אשה ריח ניחח ליהוה כאשר תעשו כן יעשה: הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדרתיכם ככם כגר יהיה לפני יהוה: תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם בבאכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה: והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה ליהוה: ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אתה: מראשית ערסתיכם תתנו ליהוה תרומה לדרתיכם: ס

וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר יהוה אל משה: את כל אשר צוה יהוה אליכם ביד משה מן היום אשר צוה יהוה והלאה לדרתיכם: והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעלה לריח ניחח ליהוה ומנחתו ונסכו כמשפט ושעיר עזים אחד לחטת: וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל ונסלח להם כי שגגה הוא

תרגום

תלתות הינא: וחמרא לנסכא תלתות הינא תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי: וארי תעביד בר תורי עלתא או נכסת קודשיא לאפרשא נדרא או נכסת קודשיא קדם יי: ויקריב על בר תורי מנחתא סולתא תלתא עסרונין דפיל במשח פלגות הינא: וחמרא תקריב לנסכא פלגות הינא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: כדין יתעביד לתורא חד או לדיכרא חד או לאמר באמריא או בעזיא: כמנין די תעבדון כדין תעבדון לחד כמנינהון: כל יציבא יעביד כדין ית אילין לקרבא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: וארי יתגייר עמכון גיורא או די ביניכון לדריכון ויעביד קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי כמא די תעבדון כן יעביד: קהלא קיימא חד לכון ולגיוריא דיתגיירון קיים עלם לדריכון כוותכון כגיורא יהי קדם יי: אוריתא חדא ודינא חדא יהי לכון ולגיוריא דיתגיירון עמכון: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון במיעלכון לארעא די אנא מעיל יתכון לתמן: ויהי במיכלכון מלחמא דארעא תפרשון אפרשותא קדם יי: ריש אצותכון חלתא תפרשון אפרשותא כמא דמפרשין מן אדרא כן תפרשון יתה: מריש אצותכון תתנון קדם יי אפרשותא לדריכון: וארי תשתלון ולא תעבדון ית כל פיקודיא האילין די מליל יי עם משה: ית כל די פקיד יי לותכון בידא דמשה מן יומא דפקיד יי ולהלא לדריכון: ויהי אם מעיני כנשתא אתעבידת לשלו ויעבדון כל כנישתא תור בר תורי חד לעלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי ומנחתיה ונסכיה כדחזי וצפיר בר עזי חד לחטאתא: ויכפר כהנא על כל כנישתא דבני ישראל וישתבק להון ארי שלותא היא

מסרה

והעמדנו עלינו מצות. ת׳ כתיבן שלישת חס׳ יוד תני׳ וסי׳ ונסכיהם חצי ההין. ויסף יי׳ קרא שמואל. ותכפל חרב שלישתה. וב׳ כתבן שלשת חס׳ ו׳חס׳. והשלשת ביד אתי. שלשתך כדבר: ריח ניחח ח׳ מיחדין בתורה וסי׳ נמסר בסד׳ צו: ויין ה׳ ר״פ וסי׳ ויין לנסך רביעית. ויין לנסך שלשית. ויין תקריב לנסך. ויין לא ישתו כל כהן. ויין ישמח לבב: כמספר א״כ מן חד חד כ״ף בריש תיבותא וסי׳ נמסר במסרא רבתא: לאחד ב׳ וסי׳ שני העמר לאחד. ככה תעשו לאחד: בבאכם ג׳ וחסרים וסי׳ יין ושכר אל תשת. בבאכם אל הארץ דחלה. כן תהדף חמתי עליכ׳: מראשית ח׳ וסי׳ ערסתיכ׳. מרשית השנה כן כתו׳ חס׳ אלף. מרשית כל פרי האדמה. מגיד מראשית אחרית. להבריאכם מראשית. וא׳ ומראשיה כל תבואתך: ערסתכם ל׳ חס׳ דחס׳. בראשית ערסתיכם חס׳ ומ׳ל. וראשית עריסותיכם דיחזקאל מ׳ל דמ׳ל: לחטת ל׳ חסר אלף. והוא חד מן ב״ח מלין חסרי׳ אלף וסי׳ במסרא רבתא:

הביאו את קרבנם לפני יי׳ • זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה ליי׳ • וחטאתם • זה השעיר : חטאת בשגגה • בע״ז : עז בת שנתה • שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה וכאן קבע לה שעירה : ביד רמה • במזיד : מגדף • מחרף כמו והיתה חרפה וגדופה אשר גדפו נערי מלך אשור ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת : דבר יי׳ • אזהרת ע״ז מפי הגבור והשאר מפי משה : עונה בה • בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה : ויהיו במדבר וימצאו • בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשנייה בא זה וחללה : המוצאים אותו מקושש • שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו : כי לא פורש מה יעשה לו • כאי זו מיתה ימות אבל יודעי׳ היו שהמחלל שבת במיתה : ויוציאו אותו • מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מבית דין : רגום • פעל בלעז וכן הלוך אלא״ט״ויכן זכור ושמור : ועשו להם ציצית • על שם הפתילים התלויים בה כמו ויקחני בציצת ראשי • דבר אחר ציצית על שם וראיתם אותו כמו מציץ מן החרכים : תכלת • צבע ירוק של חלזון : וזכרתם את כל מצות יי׳ • שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי״ג : ולא

וחטאתם • הוא השעיר ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן והעתיד הפך : עז בת שנתה • פירוש שעירת עזים וזה החטא הוא שלא עשו מה שצוה לעשות והוא שוגג • והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות : תורה אחת • כזאת תורת החטאת : ביד רמה • להראות הכל שאיננו ירא מהשם : מגדף • כדרך לשון בני אדם : כי דבר יי׳ בזה • זה הוא ביד רמה : ואת מצותו הפר • שצוהו שלא לעשות ביד רמה ויש אומרים או אם יפר מצותו בסתר : הנפש ההיא • הנכנה המשכלת כדברי תועי רוח רק הוא חבור נפש עם הגוף : עונה בה • כמו דמו בראשו : במדבר • לפי דעתי שהוא מדבר סיני וכבר הזכרתי למה נסמכה הפרשה גם יתכן שעשה המקושש ביד רמה והזהירוהו ולא הועיל • ויקריבו אותו אל ראשון : במשמר • בפתחות הבית מקום היה ידוע : מה יעשה לו • אי זו מיתה ימות : כאשר צוה יי׳ • מיתת הרגום : ועשו להם ציצית • יתכן על שני פירושים האחד שיעשו ציצית כמו בציצית ראשי והם החוטים היוצאים שאינם ארוגים : על כנפי בגדיהם • על כל בגד חלוק או מכנסים כי אם תחלקוהו הנה הוא כדמות כנף : פתיל תכלת • על הציצית • וטעם תכלת בעבור שהוא כעין השמים : והיה לכם לציצית • והנה ישוב הפתיל להיותו בקנה כמו הציצית • והפירוש השני כאשר העתיקו חז״ל ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בטל הראשון והם העתיקו כי זאת המצוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים והציצית הם הגדילים ועוד אפרשנו והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפי׳ שיתכסה בו ביום תמיד ולא יסירנו מעליו למען יזכרו והמתפללים בטלית בשעת התפלה יעשו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם לציצית ועשו להם ציצית רק לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפלה למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה : וראיתם אותו • מצוה להיותו נראה : אחרי

לכפר עליו ה׳ וסי׳ ושחט את בן הבקר • ויקח משה מן הדם • ואם דל הוא ואין • והנותר מן השמן • והשעיר אשר עלה • וכפר אהרן על קרנותיו : ביד רמה ג׳ וסי׳ ובני ישראל יוצאים ביד רמה • והנפש אשר תעשה • יצאו בני ישראל ביד רמה • ונמסר גם בסדר בשלח : בזה ח׳ וסי׳ כי דבר יי׳ בזה ואת מצותו הפר • בזה לך

והם הביאו את קרבנם אשה ליהוה וחטאתם לפני יהוה על שגגתם : ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה : ס ואם נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת שנתה לחטאת : וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בשגגה לפני יהוה לכפר עליו ונסלח לו : האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה : והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יהוה הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה : כי דבר יהוה בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה : פ ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקשש עצים ביום השבת : ויקריבו אתו המצאים אתו מקשש עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה : ויניחו אתו במשמר כי לא פרש מה יעשה לו : ס ויאמר יהוה אל משה מות יומת האיש רגם אתו באבנים כל העדה מחוץ למחנה : ויציאו אתו כל העדה אל מחוץ למחנה וירגמו אתו באבנים וימת כאשר צוה יהוה את משה : פ ויאמר יהוה אל משה לאמר : דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת : והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יהוה ועשיתם אתם

ואינון איתיאו ית קורבנהון קורבנא קדם יי וחובתהון קדם יי על שלותהון : וישתבק לכל כנישתא דבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון ארי לכל עמא בשלותא : ואם אנש חד יחוב בשלו ויקריב עיזא בת שתה לחטאתא : ויכפר כהנא על אנשא דאשתלי במחביה בשלו קדם יי לכפרא עלוהי וישתבק ליה : יציבא בבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון אורייתא חדא תהי לכון לדיעבד בשלו : ואנש דיעביד בריש גלי מן יציביא ומן גיוריא קדם יי הוא מרגיז וישתיצי אנשא ההוא מגו עמיה : ארי פתגמא דיי בסר וית פיקודוהי אשני אשתיצאה ישתיצי אנשא ההוא חוביה ביה : והוו בני ישראל במדברא ואשכחו גברא כד מגבב אעין ביומא דשבתא : וקריבו יתיה דאשכחו יתיה כד מגבב אעין לות משה ולות אהרן ולות כל כנישתא : ואסרו יתיה בבית מטרא ארי לא אתפרש להון מה דיעבדון ליה : ואמר יי למשה אתקטלא יתקטיל גברא רגומו יתיה באבניא כל כנישתא מברא למשריתא : ואפיקו יתיה כל כנישתא למברא למשריתא ורגמו יתיה באבניא ומית כמא דפקיד יי ית משה : ואמר יי למשה למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון להון כרוספדין על כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על כרוספדא דכנפא חוטא דתכלתא : ויהון לכון לכרוספדין ותחזון יתיה ותדכרון ית כל פקודיא דיי ותעבדון יתהון

ל׳ ויד היתירה תחלה • ל׳ • ה׳ • ג׳ • ג׳ • ל׳ • ל׳ • ל׳ לא תפית והוא חד מן ז״ח מלין דלא מפקין • ל׳ ב״ב • ל׳ • ל׳ • ג׳ב׳ • יב׳ • ה׳ • ל׳ יתי׳ י׳ כתל׳ כליש׳ : י״ט כתו׳ אל על על • ל׳ ב״ב : ג׳

בנוסחא את חלין כי הא בכוף ציצית׳ ולא תכין • כת י׳ ודרכת אלא להבד ש׳ין

לענה לך דמלכים • וחכרו דישעיה • אשר בזה את אלתי • אם לא אלתו אשר בזה • כי לא בזה ולא שקץ ענות עני • ואת אסיריו לא בזה • את תפלתם : ויציאו י״ב וסי׳ וידבר משה אל בני ישראל • ויציאו אתו כל העדה • ויבאו הנערים המרגלים • ויעשו כן ויציאו אליו • כאשר בא יעקב מצרים • ויצאו את מצבות • וירא ארם כי נגפו • דה״ה • ויבאו הכהנים לפנימה • ויעלו ויצאו מרכבה ממצרים • ויציאו את בן המלך ד״ה • המקלל • אוריהו • וכתיבא • ויוציאו כתיב • מצבות ויצאו כתיב • ושארא ויציאו כתיב • ונמסר גם בסוף אמור : ציצת ד׳ וכתיב כן חסר יו״ד תמין וסי׳ ועשו להם ציצת • ונתנו על ציצת הכנף פתיל הכלת • והיו לכם לציצת • ויקחני בציצת ראשי : את כל מצות יי׳ ג׳ וסי׳ והיה לכם לציצת • ויעזבו את כל מצות יי׳ • ולשמור ולעשות :

אחרי לבבכם. המתאוה והעין רואה והלב חומד והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו: אשר אתם זונים. כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו. וטעם למען תזכרו וכבר אמר וזכרתם את כל מצות י״י שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתגאלו בתאות הלב המטנפת הרוח המשכלת: אני י״י אלהיכם. אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים על כן אמרתי לכם אני י״י אלהיכם:

ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו מתור הארץ הלב והעינים הם מרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה: אני י״י. נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן ליפרע: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזירותי: אני י״י אלהיכם. עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר לא עושין ולא נוטלין שכר על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם. דבר אחר למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא: ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע״ז לומר שהמחלל את השבת כעובד ע״ז שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם. כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים על ארבע כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש כנגד ארבע לשונות של גאולה שנאמר במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי: פתיל תכלת. על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטין שבה כנגד שמנה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים:

חסלת שלח לך

אני י״י ב׳ בטעמ׳ ר״פ וסי׳ ואולך אתכם קוממיות. אשר הוצאתי אתכם בארץ מצרים: ודתן ואבירם ג׳ וסי׳ ויקח קרח בן יצהר בן קהת. ויעלו מעל משכן קרח הניינא דפסו׳. ובני אליאב קדמ׳ דפסו׳: ויקמו בלם חס׳ בב״ט וסי׳ ויאכלו וישתו. ויקומו שרי מואב קדמ׳. וינוסו בנשף. ויקומו בני ישראל בבקר. ויקומו וילכו זיפה.

וְלָא תִטְעוֹן בָּתַר הִרְהוּר לִבְּכוֹן וּבָתַר חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דִּי אַתּוּן טָעַן בָּתְרֵיהוֹן׃ בְּדִיל דְּתִדְכְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדָי וּתְהוֹן קַדִּישִׁין קֳדָם אֱלָהֲכוֹן׃ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

ל׳ ומל　ב׳ ר״פ בטע׳ כתול　לב ס״פ

וְלֹא־תָת֜וּרוּ אַחֲרֵ֤י לְבַבְכֶם֙ וְאַחֲרֵ֣י עֵֽינֵיכֶ֔ם אֲשֶׁר־אַתֶּ֥ם זֹנִ֖ים אַחֲרֵיהֶֽם׃ לְמַ֣עַן תִּזְכְּר֔וּ וַעֲשִׂיתֶ֖ם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָ֑י וִהְיִיתֶ֥ם קְדֹשִׁ֖ים לֵאלֹהֵיכֶֽם׃ אֲנִ֞י יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֗ם אֲשֶׁ֨ר הוֹצֵ֤אתִי אֶתְכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לִהְי֥וֹת לָכֶ֖ם לֵאלֹהִ֑ים אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

קי״ט　פל״ט　סימן.

פרשה ואתפליג

קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בַּר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן׃ וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתָן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃ וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן אֲרֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא כּוּלְּהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִינְתָּא דַּייָ וּמָא דֵּין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַּייָ׃ וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי׃ וּמַלִּיל עִם קֹרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּיהּ לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יָת דְּכָשַׁר לֵיהּ

פרשה

ויקח קֹ֗רַח בֶּן־יִצְהָ֛ר בֶּן־קְהָ֖ת בֶּן־לֵוִ֑י וְדָתָ֨ן וַאֲבִירָ֜ם בְּנֵ֧י אֱלִיאָ֛ב וְא֥וֹן בֶּן־פֶּ֖לֶת בְּנֵ֥י רְאוּבֵֽן׃ וַיָּקֻ֙מוּ֙ לִפְנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה וַאֲנָשִׁ֥ים מִבְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל חֲמִשִּׁ֣ים וּמָאתָ֑יִם נְשִׂיאֵ֥י עֵדָ֛ה קְרִאֵ֥י מוֹעֵ֖ד אַנְשֵׁי־שֵֽׁם׃ וַיִּקָּהֲל֞וּ עַל־מֹשֶׁ֣ה וְעַֽל־אַהֲרֹ֗ן וַיֹּאמְר֣וּ אֲלֵהֶם֮ רַב־לָכֶם֒ כִּ֤י כָל־הָֽעֵדָה֙ כֻּלָּ֣ם קְדֹשִׁ֔ים וּבְתוֹכָ֖ם יְהוָ֑ה וּמַדּ֥וּעַ תִּֽתְנַשְּׂא֖וּ עַל־קְהַ֥ל יְהוָֽה׃ וַיִּשְׁמַ֣ע מֹשֶׁ֔ה וַיִּפֹּ֖ל עַל־פָּנָֽיו׃ וַיְדַבֵּ֨ר אֶל־קֹ֜רַח וְאֶֽל־כָּל־עֲדָתוֹ֮ לֵאמֹר֒ בֹּ֠קֶר וְיֹדַ֨ע יְהוָ֧ה אֶת־אֲשֶׁר־ל֛וֹ

ב׳ וכני יונתן כלת י׳ בקרי　ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ רין חס׳ ל׳　י׳ ל׳ ל׳　ל׳ ויד וירע בהם

ויקומו כל איש חיל. וחברו ד״ה וישאו גופת. ויקומו ראשי האבות. ויקומו על עכדם: ומדוע י׳ וסימ׳ ומדוע לא יראתם לדבר. ומדוע תתנשאו על קהל י״י. ומדוע נעברנו אנחנו. ומדוע באתם אלי עתה. ומדוע לא הצלתם. ומדוע לא הכיתו שם. ומדוע יסתיר אבי מבני. ומדוע הקילתני. ומדוע מלך אדוניהו. ומדוע לא שמרת את שבועת י״י. ושארא מדוע. וא׳ חס׳ מדע. לא נשא האב:

ויקח קרח: זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוי׳ כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה זה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבור היותם נתוני׳ לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף אולי תשרוהו בעבור יהושע מ משרתו גם קרח בכור היה כי כן כתו׳ ודגל ראובן חונה בנגב וקרח בנגב המשכן כי הוא מ מבני קהת ואלה נשיאי העדה היו בכורים והם היו מקריבים את העולות על כן לקחו מחתות והראיה על זה הפירוש מופת המטה שראו כל ישראל כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורי׳ על כן כתו׳ ותכל תלונתם כי התלונה על זה היתה גם אמר משה כי לא מלבי בעבור שחשדוהו כי מלבו עשה ועוד לא י״י שלחני בשליחות הזה כי כבר האמינו בו כל ישראל ועוד ראיה גמורה כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים כי כן כתוב קדש לי כל בכור והם היו הכהנים הנגשים אל י׳ והם עיקר כל העדה: ויקח קרח. ואנשים. דרך קצרה כמו אמור לחם ורבים ככה ויאמר ר׳ יונה כי פירושו לקח לקום על משה: לפני משה. שלא קמו בסתר ויש הפרש בין לפני ובין מפני: קריאי מועד. שהיו נקראים אל אהל מועד: אנשי שם. קודם נאתם ממצרים והמדקדק אמר כי נשיאי עדה הם הנשיאים העומדים על הפקודים והם פעולים למלת לקח כאילו כתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם וזה מעט רחוק: רב לכם. כמו די לכם והטעם שתפשתם החלק הרב: כי כל העדה כלם קדושים. כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים: ובתוכם י״י. כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל: תתנשאו. להיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו: ויפול על פניו. ברצונו ויש אומרים כדרך הנבואות: את אשר לו. השבט הנבחר וזאת תשובה לדתן ולאבירם ולנשיאי העדה שהיו הבכורים: ואת

ויקח קרח: פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחר להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפליג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם ד״א ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר קח את אהרן קחו עמכם דברים: בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר ובקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמ׳ בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: ודתן ואבירם. בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמנהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנ׳ ובני קהת וגו׳ עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השניה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכלם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס מאתים וחמשים ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכיניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנ׳ נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קריאי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמ׳ להם חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה: בני ראובן. דתן ואבירם ואון בן פלת: רב לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדושים. כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו. אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי י״י אלהיך כל העדה שמעו: ויפל על פניו. מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה בִּמתאוננים ויתפלל משה במרגלים ויאמר ושמעו מצרים במחלקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני: בקר וידעו׳. עתה עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוון לרחות שמא יחזרו בהן: בקר ויודע י״י את אשר לו. לעבודת לויה: ואת

רשי

ואת הקדוש · לכהונה : והקריב · אותם אליו תרגום׳ והתרגום מוכיח כן ויקרב לשימושיה · ומדל׳ בקר אמר לו משה גבולות חלק הקב״ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך ויבדל אהרן להקדישו וגו׳ : זאת עשו קחו לכם מחתות · מה ראה לומר להם כך אמ׳ להם בדרכי הגוי׳ יש נימוסים הרבה וכומרי׳ הרבה וכולם מתקבצי׳ בבית אחד אנו אין לנו אלא יי׳ אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם מאתים וחמשים איש מבקשי׳ כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביב׳ מכל הקרבנו׳ וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכ׳ התרה בהם והיה האיש אשר יבחר הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעי׳ שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומ׳ לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדין : רב לכם בני לוי · דבר גדול אמרתי לכם ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנ׳ את מחתות החטאים האלה בנפשותם וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן א׳ אני בשבילו אני נמלט ועשרי׳ וארבעה משמרו׳ עומדו׳ לבני בניו כלם מתנבאי׳ ברוח הקדש שנאמר כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט : אשר יבחר הוא הקדוש · טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה תנחומא : מחתות · כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד : רב לכם · דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב״ה : ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי · התחיל לדבר עמו דברי׳ רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי : ולעמוד לפני העדה · לשיר על הדוכן : ויקרב אותך · לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר שבט ישראל : לכן · בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדי׳ אתך על יי׳ כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה : וישלח משה וגו׳ · מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום : לא נעלה · פיהם הכשילם אין להם אלא ירידה : ותתן לנו · הדבר מוסב על לשון שאמור למעלה כלומ׳ לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם ואמרת לנו אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ טובה וגו׳ משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם : העיני האנשים ההם וגו׳ · אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה : האנשים ההם · כאדם התולה קללתו בחבירו : אל תפן אל מנחתם · לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם והמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו : לא חמור אחד מהם נשאתי · לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי · שחרית לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך שחור : וכל עדתך · והקרבתם איש מחתתו · החמשים ומאתים איש שבכם :

הקדוש ד׳ מלאים וסימ׳ וידבר אל קורח ואל כל · ותנו בהן אש ושימו · ויאמרו אנשי בית שמש דשמואל · ויגבה יי׳ צבאות : מחתות ג׳ מלאים וסימ׳ קחו לכם מחתות · את מחתות החטאים · ויקח אלעזר הכהן : כהן י״ח ט״ו קמצין וג׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסדר והיה כי תבא : ולעבד ג׳ חס׳ וסימ׳ המעט מכם כי הבדיל אלהי

תורה

ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו׃ זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו׃ ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת לפני יהוה מחר והיה האיש אשר יבחר יהוה הוא הקדוש רב לכם בני לוי׃ ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי׃ המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את עבדת משכן יהוה ולעמד לפני העדה לשרתם׃ ויקרב אתך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהנה׃ לכן אתה וכל עדתך הנעדים על יהוה ואהרן מה הוא כי תלונו עליו׃ וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה׃ המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר׃ אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה׃ ויחר למשה מאד ויאמר אל יהוה אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם׃ ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני יהוה אתה והם ואהרן מחר׃

תרגום

וית דקדיש ויקריב לקדמוהי וית דיתרעי ביה יקריב לשמושיה׃ דא עבידו סבו לכון מחתין קרח וכל כנשתיה׃ והבו בהון אשתא ושוו עליהון קטרת בוסמין קדם יי מחר ויהי גברא דיתרעי יי הוא קדיש סגי לכון בני לוי׃ ואמר משה לקרח שמעו כען בני לוי׃ הזעיר לכון ארי אפריש אלהא דישראל יתכון מכנשתא דישראל לקרבא יתכון לקדמוהי למפלח ית פולחן משכנא דיי ולמיקם קדם כנשתא לשמשותהון׃ וקריב יתך וית כל אחך בני לוי עמך וכען אתון בען אף כהונתא רבתא׃ בכן את וכל כנשתך דאזדמנתון על יי ואהרן מה הוא ארי אתרעמתון עלוהי׃ ושלח משה למקרי לדתן ולאבירם בני אליאב ואמרו לא נסק׃ הזעיר ארי אסקתנא מארעא עבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארי אתרברבת עלנא אף אתרברבא׃ ברם לא לארעא עבדא חלב ודבש אעילתנא ויהבתא לנא אחסנת חקלין וכרמין העיני גבריא האינון תשלח לעורא לא ניסק׃ ותקיף למשה לחדא ואמר קדם יי לא תקביל ברעוא קורבנהון לא חמרא דחד מנהון שחרית ולא אבאישית לחד מנהון׃ ואמר משה לקרח את וכל כנשתך הוו זמינין לקדם יי את ואנון ואהרן מחר׃

ישראל אתכם · ולעמד כבקר בבקר · להקהל ולעמד על נפשם : ובקשתם ג׳ וסי׳ גם כהנה · את יי׳ · אתי ומצאתם כי · וא׳ בקשתם וסימ׳ והחלות לא חזקתם : על יי׳ לא׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳ : אל תפן ג׳ וסימ׳ אל תפן אל קשי העם · אל תפן אל מנחתם · אל תפן אל און :

אבן עזרא

ואת הקדוש · שבטו להיותו כהן גדול : זאת · הבחינה : רב לכם בני לוי · וזה פירושו שאמר להם המעט ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו וזה עם הלוים : המעט · הדבר מעט הוא אצלכם : לפני העדה לשרתם · בהביאם את עולותיהם ואת זבחיהם : ויקרב אותך · וכאשר הקריב אותך ואחיך בקשתם גם כהונה : לכן · על כן קשרתם אתה וכל עדתך שאתם נועדים על השם והטעם כמו ורוזנים נוסדו יחד על יי׳ ועל משיחו שעשו וועד להריב עם השם וכן ב בהצותם על יי׳ ויש אומרים כי ה״א הנועדים נוסף : ואהרן מה הוא · מה פשעו מה הוא עושה : לא נעלה · יתכן שהיה אהל מועד בתוך המחנה במקום גבוה על כן מלת העלו מסביב או מי ש שילך לעבודת השם או אל המקו׳ הנבחר יקרא עולה : המעט · הדבר קל כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש כי מצרים בנגב ארץ ישר׳ והבא ממצרים לארץ כנען באמת הוא עולה : כי תשתרר עלינו · העליתנו ממצרים כדי שתשתרר עלינו : גם השתרר · גם שררות רבות או אתה או אחיך : אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש · והטעם שהוצאתנו ממקום טוב ואילו הביאותנו למקום טוב כ כמוהו ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרים ותבקש שררה היינו סובלי׳ רק הסירותנו ממקום טוב משדותינו וכרמנו ולא הביאותנו אל מקום כמוהו ולמה תבקש שררה : העיני האנשים ההם · טעמו תרצה לנקר עיני : האנשים ההם · רמז ליוצאים ממצרים כאילו אמר תרצה לנקר העינים שלא תראינה כי זה שעשית לנו נראה הוא לעינים ודרך משל לומר סגורות הן עיני פלוני על כן לא יראה על כן לא נעלה ויש אומרי׳ התרצה להחשיך העינים שלא תראינה כלומ׳ אחיזת עינים אתה עושה לנו לא נעלה ויש אומרים אילו היית מנקר עינינו לא נעלה ואמר האנשים ההם על דרך בני אדם חסרי׳ דעת שלא ירצו לדבר על נפשם בנכחי והנכון בעיני שמלת האנשי׳ ההם רמז לזקנים שהיו עם משה כי כן כתוב וילכו אחריו זקני ישר׳ : ויחר · זה הדבו׳ כבר פירשתיו כי העולה והמנח׳ מאריכות האף על הרשעי׳ ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה וזה טעם אל תפן אל מנחתם ופנה אלי כי לא נשאתי חמור אחד מהם ופי׳ נשאתי שמתי משא עליו : ולא הרעותי · בשום דבר : ויאמר משה אל קרח : וכבר אמר כן רק הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני יי׳ לקחו איש מחתתו : מחר · והוא היום שקרא משה לדתן ואבירם ויתכן שקראם קודם והוא הנכון בעבור מלת בקר :

ומשה

ויקהל

ויקהל עליהם קרח · בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותן סבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם : וירא כבוד יי' · בא בעמוד ענן : אל אלהי הרוחות · יודע מחשבות אין מדתך כמדת בשר ודם מלך בשר ודם שסרחה מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהו' כועס נפרע מכלם א' אבל אתה לפניך גלויות כל מחשבות ויודע אתה מי החוטא : האיש אחד · הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף · אמר הקב"ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא : העלו · הסתלקו מסביבות משכן קרח : יצאו נצבים · בקומה זקופה לחרף ולגדף כמו ויתיצב ארבעים יום דגלית : ונשיהם ובניהם וטפם · בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי בית דין של מטה אין עונשין עד שיביא שתי שערות ובית דין של מעלה עד עשרים שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים : לעשות את כל המעשים האלה · שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי : כי לא מלבי · אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי : ואם בריאה · חדשה יברא יי' · להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא יי' : כפו

ומשה ואהרן · עמם : הבדלו · כי היו עמם פתח אהל מועד : ויפלו על פניהם · להתפלל · וטעם אל מורה שיש לו כח לכלותם כרגע והוא אלהי הרוחות והטעם פי' אל כי יוכל לכלותם כי הרוחות בידו הם : האיש אחד יחטא · הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה וי"א כי טעם אל אלהי הרוחות כי בידו כח לחפש הרוחות כי הוא אלהיהם · והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו וגם אם החטיא א' אחרים והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת הם קרח וכל עדתו ואם יבאו ו' ואכלתם ואכלם כרגע : למשכן קרח · הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים והיה עם אהלו אהלי דתן ואבירם כי לא יחנו סביב המשכן כי אם הלוי' לבדם ומזה הכתו' נלמוד כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלוים : זקני ישראל · הנכון בעיני שהם השבעים הזקנים הנבחרים : ואל תגעו בכל אשר להם · שאם באו להציל ממונם ירדו חיים שאול כמו הם : בכל חטאתם · בעבור רב חטאתם : ובניהם · הגדולים : וטפם · קטני' וקטנות : לעשות את כל המעשי' · להחליף הבכורים בלוים ודע כי דבר גדול היה ומכעיס לאשר איננו מאמין להסיר הבכורי' מכהונתם ולהשיב המעלה למשפחת משה לבדו וכל זה היה בעבור מעשה העגל כי ויעלו עולות ויזבחו שלמי' הבכורי' העלום כי הם היו לבדם הכהנים ובני לוי הרגו עובדי העגל ויש כאן שאלה ותשובתה בפרשת וילך משה : בריאה · יש אומרי' שהיא תורה על המכה מה שלא היה וכבר פירשתי שאין המלה רק מגזרת וברא אתהן וכבר נבקעו מדינו' רבות וירדו הדרים בהן שאולה והנה פירושה כטעם גזרה : ופצתה האדמה את פיה · כמו ופתחה וכן יפצה פיהו וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם ה' העליונה תיכונה תדבר על ה' הנבואים מתנה כדרך ארמונה שהוא הגוף וכן על השפלים מתנה והטעם להבין השומעים : ואת בתיהם · שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם : ואת כל הרכוש · שהיה לכלם : וירדו הם · הטעם כאשר ירדו נסתמה הארץ ולא נראו : ותכס

וישימו כלהון מלאים במ"ד חס' וסי' נמסר בסדר מקץ : אל ב' בטעם זקף גדול וסי' ויפלו על פניהם ויאמרו · אל נא רפא נא לה : הרוחת ב' כתיב בן חס' ו"ו כתר' וסי' ויפלו על פניהם · יפקד יי' אלהי הרוחת : תספו ב' וסי' פן תספו בכל חטאתם · גם אתם גם מלככם : חטאתם ג' וסי' וידבר אל העדה לאמר · קרא בגרון אל

וקחו איש מחתתו ונתתם עליהם קטרת והקרבתם לפני יהוה איש מחתתו חמשים ומאתים מחתת ואתה ואהרן איש מחתתו : ויקחו איש מחתתו ויתנו עליהם אש וישימו עליהם קטרת ויעמדו פתח אהל מועד ומשה ואהרן : ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אהל מועד וירא כבוד יהוה אל כל העדה : ס וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר : הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע : ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחת לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף : ס וידבר יהוה אל משה לאמר : דבר אל העדה לאמר העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם : ויקם משה וילך אל דתן ואבירם וילכו אחריו זקני ישראל : וידבר אל העדה לאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו בכל חטאתם : ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם מסביב ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם ונשיהם ובניהם וטפם : ויאמר משה בזאת תדעון כי יהוה שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי : אם כמות כל האדם ימתון אלה ופקדת כל האדם יפקד עליהם לא יהוה שלחני : ואם בריאה יברא יהוה ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את יהוה : ויהי ככלתו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם : ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש : וירדו הם וכל אשר להם חיים שאלה

וסבו גבר מחתיתיה ותתנון עליהון קטורת בוסמין ותקרבון קדם יי גבר מחתיתיה מאתן וחמשין מחתיין ואת ואהרן גבר מחתיתיה : ונסיבו גבר מחתיתיה ויהבו עליהון אשתא ושויאו עליהון קטורת בוסמין וקמו בתרע משכן זימנא ומשה ואהרן : ואכנש עליהון קרח ית כל כנשתא לתרע משכן זימנא ואתגלי יקרא דיי לכל כנשתא : ומליל יי עם משה ולאהרן למימר : אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצינון כשעה : ונפלו על אפיהון ואמרו אל אלה רוחיא לכל בשרא גברא חד ייחוב ועל כל כנשתא יהי רוגזא : ומליל יי עם משה למימר : מליל עם כנשתא למימר אסתלקו מסחור סחור למשכנא דקרח דתן ואבירם : וקם משה ואזל לות דתן ואבירם ואזלו בתרוהי סבי ישראל : ומליל עם כנשתא למימר זורו כען מעילוי משכני גבריא חייביא האילין ולא תקרבון בכל די להון דילמא תלקון בכל חוביהון : ואסתלקו מעילוי משכן קרח דתן ואבירם מסחור סחור ודתן ואבירם נפקו קיימין בתרע משכניהון ונשיהון ובניהון וטפלהון : ואמר משה בדא תדעון ארי יי שלחני למעבד ית כל עובדיא האילין ארי לא מרעותי : אם כמותא דכל אנשא ימותון אילין וסערא דכל אנשא יסתער עליהון לא יי שלחני : ואם בריה יברי יי ותפתח ארעא ית פומה ותבלע יתהון וית כל דילהון ויחתון כד חיין לשאול ותדעון ארי ארגיזו גבריא האילין קדם יי : והוה כד שיצי למללא ית כל פתגמיא האילין ואתבזעת ארעא די תחותיהון : ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית אנש בתיהון וית כל אנשא די לקרח וית כל קניינא : ונחתו אינון וכל די להון כד חיין לשאול

מסרה

החשך · ישוב ירחמנו יכבש עונותינו : וכל יזכר יפקד וכל פרש' אחרי מות דכוו' חטאתם : תדעון ד' וסי' ויאמר משה בזאת תדעון · ולכל בני ישראל לא יחרץ · ויאמר יהושע בזאת : גורו לכם מפני חרב : כמות ג' ומלאי' וסי' אם כמות כל האדם · כמות זה כן מות זה · והיה כמות אחאב : בריאה · ב' ומב' לישני וסי' ואם בריאה יברא יי' דין מלא · וא' חס' ומאכלו בראה : וירדו ז' וסי' כל עבדיך אלה אלי · ואם בריאה יברא יי' ופצתה האדמה · וירדו ראמים עמם · וירדו מעל כסאותם · וירדו מאניותיהם · ויאכר אלי דמים האלה · והפכתי כסא ממלכות : ותבקע ד' וסי' ותבקע האדמה אשר תחתיהם · ותבקע הארץ בקלם · והבקע העיר דמלכים · וחברו דירמיה : שאלה ט' חס' וסימ' נמסר בסדר וישב :

רשי

כמו לקולם · בשביל קול היוצא על בליעתן : ואת האש · שבתוך המחתות : זרה הלאה · לארץ מעל המחתות : כי קדשו · המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת : החטאים האלה בנפשותם · שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב"ה : רקועי · רדודים : פחים · טסין מרודדין טינב"ש בלע"ז : צפוי למזבח · למזבח הנחשת : ויהיו לאות · לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו : וירקעום · אכטיב"ירש בלע"ז : ולא יהיה כקרח · כדי שלא יהיה כקרח : כאשר דבר יי' ביד משה לו · כמו עליו על אהרן דב' אל משה שיהיו הו' ובניו כהני' לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' וכן כל לי ולו ולהם הסמוכי' אצל דבור פתרונם כמו על ומדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנ' ויוציאה והנה מצורעת כשלג ועל כן לקה עוזיה בצרעת : וכפר עליהם · רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצ' המגפ' כדאיתא במסכ' שבת : ויעמוד

לקלם ג' וחס' וסי' וכל ישר' אשר סביבותיהם נסו · ויפצרו בו עבדיו · ואתה תמנה לך חיל : החמשים ח' וסי' וקדשתם את שנת · ואש יצאה מאת יי' · וממחצית בני ישראל · ויקח משה ממחצית · ויענה אליהו וידבר · וישלח וישב שר חמשים תניינא דפסו' : וירם ב' וסי' את המחתת מבין השרפה · וירם קרן משיחו : מחתות

וַתְּכַס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל: וְכָל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם נָסוּ לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן תִּבְלָעֵנוּ הָאָרֶץ: וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת יְהוָה וַתֹּאכַל אֵת הַחֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ מַקְרִיבֵי הַקְּטֹרֶת: ס

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: אֱמֹר אֶל אֶלְעָזָר בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְיָרֵם אֶת הַמַּחְתֹּת מִבֵּין הַשְּׂרֵפָה וְאֶת הָאֵשׁ זְרֵה הָלְאָה כִּי קָדֵשׁוּ: אֵת מַחְתּוֹת הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה בְּנַפְשֹׁתָם וְעָשׂוּ אֹתָם רִקֻּעֵי פַחִים צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ כִּי הִקְרִיבֻם לִפְנֵי יְהוָה וַיִּקְדָּשׁוּ וְיִהְיוּ לְאוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֵת מַחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ הַשְּׂרֻפִים וַיְרַקְּעוּם צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ: זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרַע אַהֲרֹן הוּא לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד מֹשֶׁה לוֹ: פ

וַיִּלֹּנוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמָּחֳרָת עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן לֵאמֹר אַתֶּם הֲמִתֶּם אֶת עַם יְהוָה: וַיְהִי בְּהִקָּהֵל הָעֵדָה עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וַיִּפְנוּ אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְהִנֵּה כִסָּהוּ הֶעָנָן וַיֵּרָא כְּבוֹד יְהוָה: וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד: ס וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: הֵרֹמּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן קַח אֶת הַמַּחְתָּה וְתֶן עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים קְטֹרֶת וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה אֶל הָעֵדָה וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי יָצָא הַקֶּצֶף מִלִּפְנֵי יְהוָה הֵחֵל הַנָּגֶף: וַיִּקַּח אַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיָּרָץ אֶל תּוֹךְ הַקָּהָל וְהִנֵּה הֵחֵל הַנֶּגֶף בָּעָם וַיִּתֵּן אֶת הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר עַל הָעָם:

וחפת עליהון ארעא ואבדו מגו קהלא : וכל ישראל די בסחרניהון ערקו לקל הון ארי אמרו דילמא תבלעננא ארעא : ואשתא נפקת מן קדם יי' ואכלת ית מאתן וחמשין גברא מקרבי קטורת בוסמיא : ומליל יי' עם משה למימר : אימר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפריש ית מחתיתא מבין יקידתא וית אשתא ארחיק להלאה ארי אתקדשו : ית מחתית חיביא האלין דאתחייבו בנפשתהון ויעבדון יתהון רדידין טסין חופאה למדבחא ארי קריבונין קדם יי' ואתקדשא ויהוין לאת לבני ישראל : ונסיב אלעזר כהנא ית מחתית נחשא די קריבו יוקדיא ורדידונין חופאה למדבחא : דכרנא לבני ישראל בדיל דלא יקרב גבר חילוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטורת בוסמין קדם יי' ולא יהי כקרח וכבנשתיה כמא די מליל יי' בידא דמשה ליה :

ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל מיומא דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי' : והות באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי ענני ואתגלי יקרא דיי' : ועאל משה ואהרן לקדם משכן זמנא : ומליל יי' עם משה למימר : אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצי יתהון כשעא ונפלו על אפיהון : ואמר משה לאהרן סב ית מחתיתא והב עלה אשתא מעילוי מדבחא ושוי קטורת בוסמיא ואוביל בפריע לכנשתא וכפר עליהון ארי נפק רוגזא מן קדם יי' שרי מותנא : ונסיב אהרן כמא די מליל משה ורהט לגו קהלא והא שרי מותנא בעמא ויהב ית קטורת בוסמיא וכפר על עמא :

אבן עזרא

ותכס עליהם · הארץ בעצמה : ויאבדו · בעבור מות בניהם העומדים תחתם : לקולם · בשמעו קולם · הא' החמשי' מושכת ואחרת עמה י"א כי קרח מהנבלעי' היה והראיה ותבלע אותם ואת קרח ויש אומרים כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העד' באכול האש וחז"ל אמרו כי נשרף ונבלע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקום דתן ואבירם כי לא נזכר וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטרת ופי' הפסוק ואת קרח אינ' דבק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה ואם טוען טוען ויאמר למה לא הזכי' קרח עם השרופים התשובה כי אחר שהזכי' הכתוב שנשרפה עדתו שבאה לעזרה אין צורך להזכיר קרח כי מקל וחומר יודע הדב' וכמוהו מרכבות פרעה וחילו ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמת טבע כי כן כתוב וגער פרעה וחילו והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים ולא יהיה כקרח וכעדתו : זרה הלאה · מהמזבח : כי קדשו · כי אחר שהקריבום לשם הנכ' קדושים : את מחתות החטאים · פי' המחתות : ועשו אותם · האומני' : רקועי פחי' · כמו וירקעו את פחי הזהב · ופי' כי קדשו כי הקריבום לפני יי' : ויהיו לאות · לזכר ולסימן : וירקעום · המרקעים : כאשר דבר יי' ביד משה לו · לאהרן ויש אומרים כי לו שב לקרח והוא רחוק בעיני : ממחרת · זה היום כי לעולם הוא סמוך : אתם המיתם · הטעם מה ראיה היתה זאת שבעבו לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמ' שידעתם שרפתם המקריבים : בהקהל העדה · כל קהלה ואחריה על היא למריבה : ויבא משה ואהרן · בעבור שראו שנראה הכבוד : הרומו · שישבו במקום המרומם בתחנה הלוי' והוא האהל כאשר פירשתי במלת העלו : ויפלו על פניהם · להתפלל : את המחתה · הידועה : ושים קטורת · ולא אמר הקטורת והמשכיל יבין : והולך · לשון צווי כמו הושב את אביך ופרשו כמו הוליכי וטעמו הוביל כמו ילך עמך · וטעם

ג' מלאים נמסר לעיל בסידרא : צפוי ה' וסימ' נמסר בסוף סדר ויקהל : ויהיו י"א רפין וסי' בסדר תרומה : וירא ב' וסי' נמסר בסדר שמיני : ושים ט' וסי' נמסר בסדר בשלח : ונפר ד' וסימ' קרב אל המזבח ועשה כ' בו · כי יצא הקצף · עזרנו אלהי ישענו · ונמסר גם' בסדר שמיני : על העם ח' וסימ' נמסר במלכים ריש סימן י"ד :

ויעמד בין המתים וגו׳ · אחז את המלאך והעמידו על כרחו אמר לו הנח לי לעשות שליחותי אמר לו משה צוני לעכב על ידך אמר לו אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה אמר לו אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב״ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל והו שנאמר וישב אהרן אל משה · דבר אחר למה בקטר׳ לפי שהיו ישרא׳ מליזים ומרננים אחר הקטרת לומ׳ סם המו׳ הוא על ידו מתו נדב ואביהו על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב״ה תראו שעוצר מגפ׳ הוא והחט׳ הוא הממית: כי מטה אחד · אע״פ שחלקתים לשתי משפחו׳ משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: והשיכותי · כמו וישוכו המים וחמת המלך שככה: בתוך מטותם · הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח: ויוצא פרח · כמשמעו: ציץ · הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים · כשהוכר הפרי הוכ׳ שהן שקדי׳ לשו׳ ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו ובוסר גומל יהיה נצה ולמ׳ שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעור׳ על הכהונ׳ פורענותו ממהר׳ לבא כמו שמצינו בעוזיה והצרע׳ זרחה במצחו תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה · ותכל תלונותם · כמו ותכלה תלונתם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם תרמור״ים בלע״ז ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם תלונתם תלונה אחת תלונות׳ שם דב׳ בלשון יחיד ואפי׳ הם תלונות הרבה: למשמרת לאו׳ · לזכרון שבחרתי באהרן הכה׳ ולא ילונו עוד על הכהונה: כל

וטעם וישב אהרן דבק עם הפרש׳ הבאה ואם נפסקה וכבר הראיתיך רבות כהנה וכהנה וכאשר שב אהרן ונעצרה המגפה דבר השם: מטה · יש אומרים כי מטה לוי איננו מטה האלהים כי כבר היה ניכר ומה צורך לכתוב עליו שם אהרן ויש אומרים כי המטה היה כשאר המטות אין הפרש ביניהם וזה היושר בעיני · וטעם לבית אב שבטי ישרא׳ כמו ראובן ושמעון · וטעם כי מטה אחד בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים: אשר אועד לכם · תמיד: והשכותי · משפעלי הכפל כמו והתמותי מגזר׳ וחמת המלך שככ׳ וטע׳ והשכותי כדרך בני אדם למכות מכות׳ ומטה לוי בתוך השנים עשר והנה יוסף במטה אחד: לבית לוי · מטה משרת עצמו ואחר שמו מטה אהרן מטה לבית לוי: ויגמול · מגזרת ויגדל הילד ויגמל ורבים אמרו בעבור שקדים כי המטה היה ממין האילן ואיננה ראיה ודרך דרש כי שקדים כמו כי שוקד אני: ויראו · מכתב יד כל אחד: ויאמרו בני ישראל · די לנו שגוענו ואבדנו והנה עד כל הקרב אל משכן יי׳ ימות כמות השרופים ומי יתן ותמנו לגוע אז אמר השם לאהרן שהוא הנגיד על שבט לוי להזהירו שלא יכשילו הלוים את ישרא׳ · וטעם לאהרן על יד משה או כאשר הוא כינס אהרן נביא היה גם זאת הפרש׳ לאות כי במדב׳ סיני היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלוים ונפקדו הבכורים:

את

וקח ג׳ וסי׳ לך נא אל הצאן וקח לי משם · קום לך פדנה ארם ביתה בתואל · עם אשר תמצא את אלהיך · ויאמר יי׳ אל משה עבר · דבר אל בני ישראל וקח מאתם · ויאמר אליו האיש קטר · וקח אתו אלי כי בן מות · ויאמר לו אבנר נטה לך · ויאמר לגחזי חגור מתניך · ואלישע הנביא קרא · ויהי מקץ ימים רבים · קחו עמכם

וַיַּעֲמֹד בֵּין־הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת מִלְּבַד הַמֵּתִים עַל־דְּבַר־קֹרַח׃ וַיָּשָׁב אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה׃

פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאִתָּם מַטֶּה מַטֶּה לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל־נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּהוּ׃ וְאֵת שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית אֲבוֹתָם׃ וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה׃ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם עֲלֵיכֶם׃ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו כָּל־נְשִׂיאֵיהֶם מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ מַטּוֹתָם׃ וַיַּנַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל הָעֵדֻת׃ וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים׃ וַיֹּצֵא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַטֵּהוּ׃

פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי וְלֹא יָמֻתוּ׃ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃

פ

וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ׃

ר״ל · ל״ל · ל״ג · ל׳ חס׳ וחד מל׳ ויתנו · ל׳ · ב׳ מל׳ בתור׳ ל׳ · ח׳ מל׳ בתור׳ · חצי הספר · ד׳ בתו׳ ל׳ · ג׳ ופלו׳ · ל׳ בטע׳ בכב׳ · ג׳ ויתנו׳ קדמ׳ חס׳ ודין מל׳ · ל׳ מל׳ וחד חס׳ · ל׳ בטע׳ בתור׳ · ח׳ מל׳ בתור׳ · ג׳ חס׳ ל׳ ל׳ · ב׳ חס׳ בתור׳ · ס׳ בטע׳ בכב׳ · ח׳ מל׳ בתור׳ · כ׳ל׳

וְקָם בֵּין מֵיתַיָא וּבֵין חַיַיָא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא׃ וַהֲווֹ דְמִיתוּ בְמוֹתָנָא אַרְבְּעַת עֲשַׂר אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה בַּר מִדְמִיתוּ עַל פַּלְגּוּתָא דְקֹרַח׃ וְתָב אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמוֹתָנָא אִתְכְּלִי׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְסַב מִנְּהוֹן חוּטְרָא חוּטְרָא לְבֵית אַבָּא מִן כָּל רַבְרְבָנֵיהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן תְּרֵי עֲסַר חוּטְרִין גְּבַר יָת שְׁמֵיהּ תִּכְתּוֹב עַל חוּטְרֵיהּ׃ וְיָת שְׁמָא דְאַהֲרֹן תִּכְתּוֹב עַל חוּטְרָא דְלֵוִי אֲרֵי חוּטְרָא חַד לְרֵישׁ בֵּית אֲבָהַתְהוֹן׃ וְתַצְנְעִינוּן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם סַהֲדוּתָא דַּאֲזַמֵּן מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן׃ וִיהֵי גַּבְרָא דְאִתְרְעֵי בֵיהּ חוּטְרֵיהּ יְנַעֵי וַאֲנִיחַ מִן קֳדָמַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִינוּן מִתְרַעֲמִין עֲלֵיכוֹן׃ וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהַבוּ לֵיהּ כָּל רַבְרְבָנֵיהוֹן חוּטְרָא לְרַבָּא חַד חוּטְרָא לְרַבָּא חַד לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן תְּרֵי עֲסַר חוּטְרִין וְחוּטְרָא דְאַהֲרֹן בְּגוֹ חוּטְרֵיהוֹן׃ וְאַצְנַע מֹשֶׁה יָת חוּטְרַיָּא קֳדָם יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְעַל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְהָא נְעָא חוּטְרָא דְאַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וְאַפֵּיק לַבְלְבִין וְאָנֵיץ נֵץ וְכַפֵּית שִׁגְדִּין׃ וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת כָּל חוּטְרַיָּא מִן קֳדָם יְיָ לְוָת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתְּמוֹדָעוּ וּנְסִיבוּ גְּבַר חוּטְרֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אָתֵיב יָת חוּטְרָא דְאַהֲרֹן לִקְדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא לְאָת לְעַמָּא סָרְבָנָא וִיסוּפַן תּוּרְעֲמַתְהוֹן מִן קֳדָמַי וְלָא יְמוּתוּן׃ וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד׃ וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה לְמֵימַר הָא מִנַּנָא קְטַלַת חַרְבָּא הָא מִנַּנָא בְּלַעַת אַרְעָא וְהָא מִנַּנָא מִיתוּ בְמוֹתָנָא׃

מסרה

דברים · שמע בני וקח אמרי · ונמסר גם במשלי סימן ד׳: נשיאהם ב׳ ובענינא קדמ׳ חס׳ יוד תנינא תנינ׳ מל׳ דמל׳: ואת שם ד׳ וסימ׳ ואת שם השני קרב · ואת שם אהרן תכתב · ואת שם קדשי לא החללו עוד: העדות ח׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר אחרי מות: יפרח ד׳ וסי׳ והיה האיש אשר אבחר בו · יפרח כשושנה · יפרח בימיו צדיק · צדיק כתמר יפרח: מטותם ב׳ מל׳ וסי׳ ויבלע מטה אהרן את מטותם · ומטה אהרן בתוך: וינח ז׳ דגש וסי׳ משה את המטת · וינח יי׳ את הגוים · ויכתב בספר וינח · וינח שלמה את כל הכלים · וינח את נבלתו · וינח את נערו שם · ויעש שלחנות: ויצא י״ג חס׳ וסי׳ ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל מועד · ויצא משה את כל המטת · ולא אבו האנשים דפלגש בגבעה · וישלח הדר עזר דשמואל · ועליה כתנת פסים · ויצא לכרחב אתו · ויצא מנחם את הכסף · ויצא את האשרה · ויאמר לאשר על המלתחה · ויהי ממחרת ויצא פשחור · אויל מדרך ויהי בשלשים ושבע · ויצא אסא כסף דדברי הימים · מגלה עמקות מני חשך · וחד וירמיהו בא ויצא: המטת ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא: מרי ד׳ וסי׳ השב את מטה אהרן לפני העדות · כי חטאת קסם מרי · אל תהי מרי כבית המרי · ואמרת אל מרי אל בית ישראל:

כל הקרב הקרב וגו'· אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחבריו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע· שמא הופקרנו למיתה: ויאמר ה' אל אהרן· למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך· הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש· עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך הכהנים תשאו את עון כהונתכם· שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: וגם את אחיך· בני גרשון ובני מררי: וילוו· ויתחברו עליכם להזהיר גם את הזרים מליקרב אליהם: וישרתוך· בשמירת השערים ולמנות מהם גזברים ואמרכלין: וזר לא יקרב אליכם· אתכם אני מזהיר על כך: ולא יהיה עוד קצף· כמו שהיה כבר שנאמר כי יצא הקצף: לכם מתנה נתונים· יכול לעבודתכם של הדיוט תלמוד לומר לה' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת· גזברין ואמרכלין: עבודת מתנה· במתנה נתתיה לכם: ואני הנה נתתי לך· בשמחה לשון שמחה הוא זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו· משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער עליו על השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו עשרים וארבע מתנות כהונה בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומותי· שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה· לגדולה: מן האש· לאחר הקטרת האשים: לכל קרבנם· כגון זבחי שלמי צבור: מנחתם חטאתם ואשמם· כמשמעו: אשר ישיבו לי· זה גזל הגר: בקדש הקדשים תאכלנו וגו'· למד על קדשי קדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: תרומת מתנם· המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל נזיר: לכל תנופת· שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור· ולא טמאים· ד"א כל טהור לרבות אשתו: ראשיתם·

הקרב ז' וס' כל הקרב הקרב ב' בו · ובנסוע המשכן יורידו · ואת אהרן ואת בניו תפקד · והחונים לפני המשכן · אתן את כהנתכם · ובלכלו הנצבים האלה: האם ב' וס' האם תמנו לגוע · האם אין עזרתי בי: ואתה ובניך אתך ג' דסמיכי וס' תשמרו את כהנתכם · תשאו את עון כהנתכם · לפני אהל העדות: ונלוו ד' וס' עליך

כָּל הַקָּרֵב ׀ הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן יְהוָה יָמוּת הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֹעַ׃ ס

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן הַמִּקְדָּשׁ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן כְּהֻנַּתְכֶם׃ וְגַם אֶת־אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי שֵׁבֶט אָבִיךָ הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלָּווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת׃ וְשָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתְּךָ וּמִשְׁמֶרֶת כָּל־הָאֹהֶל אַךְ אֶל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִקְרָבוּ וְלֹא־יָמֻתוּ גַם־הֵם גַּם־אַתֶּם׃ וְנִלְווּ עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכֹל עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא־יִקְרַב אֲלֵיכֶם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֵת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֵת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֶם מַתָּנָה נְתֻנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתְּךָ תִּשְׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל־דְּבַר הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וַעֲבַדְתֶּם עֲבֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ לְחָק־עוֹלָם׃ זֶה־יִהְיֶה לְךָ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־קָרְבָּנָם לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְךָ הוּא וּלְבָנֶיךָ׃ בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ׃ וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם לְכָל־תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכַל אֹתוֹ׃

כָּל דְּקָרֵיב מִקְרַב לְמַשְׁכְּנָא דַּייָ מָאִית הָא אֲנַחְנָא סָיְפִין לִמְמָת׃ וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אַתְּ וּבְנָךְ וּבֵית אֲבוּךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי מַקְדְּשָׁא וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי כְּהֻנַּתְכוֹן׃ וְאַף יָת אֲחָךְ שִׁבְטָא דְלֵוִי שִׁבְטָא דַאֲבוּךְ קָרֵיב לְוָתָךְ וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וִישַׁמְּשׁוּנָךְ וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דְסָהֲדוּתָא׃ וְיִטְּרוּן מַטַּרְתָּךְ וּמַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא בְּרַם לְמָנֵי קוּדְשָׁא וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרְבוּן וְלָא יְמוּתוּן אַף אִנּוּן אַף אַתּוּן׃ וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא וְחִילוֹנַי לָא יִקְרַב לְוָתְכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת קוּדְשָׁא וְיָת מַטְּרַת מַדְבְּחָא וְלָא יְהֵי עוֹד רוּגְזָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲנָא הָא קָרֵיבִית יָת אֲחֵיכוֹן לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכוֹן מַתְּנָא יְהִיבִין קֳדָם יְיָ לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תִּטְּרוּן יָת כְּהֻנַּתְכוֹן לְכָל פִּתְגָם מַדְבְּחָא וּלְמִגָּו לְפָרֻכְתָּא וְתִפְלְחוּן פּוּלְחַן מַתְּנָא אֶתֵּן יָת כְּהֻנַּתְכוֹן וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל׃ וּמַלִּיל יְיָ לְאַהֲרֹן וַאֲנָא הָא יְהָבִית לָךְ יָת מַטְּרַת אַפְרָשׁוּתָי לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּנּוּן לִרְבוּ וְלִבְנָךְ לִקְיָם עָלַם׃ דֵּין יְהֵי לָךְ מִקּוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא מוֹתַר מִן אֶשָּׁתָא כָּל קוּרְבָּנְהוֹן לְכָל מִנְחַתְהוֹן וּלְכָל חַטָּוָתְהוֹן וּלְכָל אֲשָׁמֵיהוֹן דִּי יְתִיבוּן קֳדָמַי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין דִּילָךְ הוּא וְלִבְנָךְ׃ בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תֵּיכְלִנֵּיהּ כָּל דְּכוּרָא יֵיכוּל יָתֵיהּ קוּדְשָׁא יְהֵי לָךְ׃ וְדֵין לָךְ אַפְרָשׁוּת מַתְּנַתְהוֹן לְכָל אֲרָמוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּנּוּן וְלִבְנָךְ וְלִבְנָתָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם כָּל דְּדָכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכוּל יָתֵיהּ׃

אבן עזרא

את עון המקדש· שהיא משמרת לפרכת והטעם אם לא תשמרוהו העון עליכם· וטעם ובית אביך כי הם נושאי המקדש: את עון כהונתכם· אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם: שבט אביך· הוא לוי וחז"ל פירשוהו כמשמעו ולפי דעתי מה שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך: וילוו· כמו ונספחו וכן ילוה אישי והכ' הלוי' כלוים בשמם: ואתה ובניך אתך תשבו לפני אהל מועד· לברכם ולא הלוים: גם הם גם אתם· דרך המקרא כן כמו משל בנו גם אתה גם בנך והטעם כי זה כמו זה· וטעם ונלוו עליך שלא הקטרנו לזר שהוא ישראל: עבדת מתנה· והזר מהכהנים אפילו לוי ועולת שמוש שהוא לוי אינה טענה כי היא היתה הוראת שעה כמעשה גדעון: למשחה· פירשתיו: מקדש הקדשים· כי יש קדשים קלים: מן האש· כל מה שיקדישו ממנו כי אשה כמו אש והה"א נוסף: לכל מנחתם· אחר אשר יקריש האזכרה ממנה ואמורי החטאת והאשם: אשר ישיבו לי· פי' כי תמעול מעל והנה המנחה והחטאת והאשם קדש קדשים כנגד השלמים: בקדש הקדשי' תאכלנה· אפי' בקדש הקדשים שהוא אהל מועד ונקרא קדש קדשים כנגד חצר המשכן: מתנם· בחסרון תי"ו כמו הולך בשוק אבל פנה שהוא פנתה או הם שני משקלים:
חלב

ושמרו את משמרת · באו ונלוו אל ה' · ונלוו גוים רבים · ונלוו עליהם רבים בחלקלקות : לך ד' זקפין וס' נמסר בסדרת בראשים ודבר ה' אל אהרן כ' בטעמ' זרקא וס' ודבר ה' דעל יין ושכר אל תשת אתה. ודעדם ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי: לך נתתים ג' וס' למשחה· וזה לך תרומת מתנם: כל חלב יצהר כל חלב: סימן קדמ' כל זכר יאכל אתו· תניין כל טהור בביתך יאכל אתו: תליתאה כל טהור בביתך יאכלנו: בקדש ג' דפין וס' ונתת את הכפרת על· ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן· בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר:

חלב יצהר. הנכבד והמוטב שהוא כקצף כי יצהר מענין נהור ופרשו צהר והוא חלב שמן זית: בכורי כל אשר בארצם. בכורי כל פרי האדמה. וטעם כל טהור בביתך יאכלנו להזהיר על אלה החלבים כי כל טהור בביתך יאכל אותו ועל חזה התנופה ועל שוק התרומה ומה שאחרים הישראלי שלא יאכלנו כי הוא לשם ואתה תאכלנו: אך פדה תפדה. פי' תקח פריונו וכן בכור הבהמה הטמאה תפדה: ופדויו. שב אל בכור האדם לבדו: לא תפדה כי קדש הם. לא תקח פריונם ורבים פירשו שפדה לישראל והפך זה כל הבכור שאמר תאכלנו והכיתן לכהן מי שהוא חייב לאכלו: ברית מלח. ברית כרותה מגזרת ארץ פרי למלחה ומקום המלח כמו נכרת שלא יעלה בו צמח כלל וכן גפרית ומלח: חלף. כמו תמורה: ולא יקרבו עוד. בעבור עדת קרח: ועבד הלוי הוא. בעצמו ויש אומרים כי הוא פעול ואיננו נכון כי את עבודת אהל מועד הוא הפעול: והם ישאו את עונם. אם לא ישמרו והנה המעשר נחלתם על כן אמרתי: וידבר ה' אל משה. ולא אל אהרן בעבור תתם מעשר מן המעשר לאהרן: ונחלאה

ראשיתם. היא תרומה גדולה: כחזה התנופה וכשוק הימין. של שלמי שנאכלין לכהני' ולנשיהם לבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד: לך יהיה. בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הוויה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה: כל תרומת הקדשים. מחיבתה של פרשה זו כללה בתחילה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם. כרת ברית עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרים: ברית מלח כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: וחלק לא יהיה לך בתוכם. אף בביזה: והם. הלוים ישאו עונם של ישר' שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: אשר ירימו לה' תרומה. הכתוב קראו תרומה עד שיפרישו ממנו תרומת מעשר: וכתשב

תירוש ג' מלאים וסי' כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן. ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך. אל ארץ דגן ותירוש: יביאו ט' וסי' נמסר בסדר שמיני: לכל בשר ז' וסי' אל אלהי הרוחות. כל פטר רחם. יפקד יי'. והיו דראון. נתנזלחם. אין שלום לכל בשר. בא שאון עד קצה: כשב ד' בתורה וסי' בסדר ויקרא: לריח

כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליהוה לך נתתים: בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליהוה לך יהיה כל טהור בביתך יאכלנו: כל חרם בישראל לך יהיה: כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו ליהוה באדם ובבהמה יהיה לך אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה: ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא: אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר אשה לריח ניחח ליהוה: ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין לך יהיה: כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל ליהוה נתתי לך ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני יהוה לך ולזרעך אתך: ויאמר יהוה אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל: ס

ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד: ולא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד לשאת חטא למות: ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד והם ישאו עונם חקת עולם לדרתיכם ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה: כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו ליהוה תרומה נתתי ללוים לנחלה על כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: ואל הלוים תדבר ואמרת אלהם כי תקחו מאת בני ישראל את

כל טוב משח וכל טוב חמר ועבור ראשיתהון די יתנון קדם יי לך יהבתינון: בכורי כל די בארעהון די ייתון קדם יי דילך יהי כל דדכי בביתך ייכלוניה: כל חרמא בישראל דילך יהי: כל פתח ולדא לכל בסרא די יקרבון קדם יי באנשא ובבעירא יהי לך ברם מפרק תפרוק ית בוכרא דאנשא וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק: ופורקניה מבר ירחא תפרוק בפורסניה כסף חמשא סלעין בסלעי קודשא עסרין מעין הוא: ברם בוכרא דתורא או בוכרא דאימרא או בוכרא דעיזא לא תיפרוק קודשא אינון ית דמהון תזרוק על מדבחא וית תרביהון תסיק קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ובשרהון יהי לך כחדיא דארמותא וכשקא דימינא דילך יהי: כל אפרשות קודשיא די יפרשון בני ישראל קדם יי יהבית לך ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם קים מלח עלם היא קדם יי לך ולבנך עמך: ואמר יי לאהרן בארעהון לא תחסין וחולק לא יהי לך ביניהון מתנן די יהבית לך אינון חולקך ואחסנתך בגו בני ישראל: ולבני לוי הא יהבית כל מעשרא בישראל לאחסנא חלף פולחנהון די אינון פלחין ית פולחן משכן זמנא: ולא יקרבון עוד בני ישראל למשכן זמנא לקבלא חובא לממת: ויפלחון ליואי אינון ית פולחן משכן זמנא ואינון יקבלון חוביהון קים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: ארי ית מעשרא דבני ישראל די יפרשון קדם יי אפרשותא יהבית לליואי לאחסנא על כן אמרית להון בגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: ומליל יי עם משה למימר: ולליואי תמליל ותימר להון ארי תסבון מן בני ישראל ית

מסרה

ו וסי' נמסר בסדר ויקרא: תרומת ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' כל תרומת הקדשים. הרי בגלבע אל. מלך במשפט יעמיד קדמ' חס' וחד לאוצרות לתרומת: אתך ט"ו בתורה וסי' נמסר בסדר שמיני: ויאמר יי' אל אהרן ג' בטעמא וסי' דעלם לך לקראת משה המדברה. ודעלם אתה ובניך ובית אביך אתך. ודעלם בארצם לא תנחל. ונמסר גם בסדר שמות: מעשר ג' רפין וסי' ויתן לו מעשר מכל. מעשר מן המעשר. ולבני לוי הנה נתתי. וכל המעשר דכוו': לנחלה ט"ו וסי' ולבני לוי הנה נתתי כל מעש' בישראל לנחלה. אשר ירימו בני ישראל. ונקח את ארצם ונתנה לנחלה. וישבע משה ביום ההוא. על כן היתה חברון לכלב. ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב. ואת עצמת יוסף אשר העלו בני ישר'. ויקח יהושע את כל הארץ. כי תורם את הדרך הטובה דמלכים. וחברו דדה"ה כי הורם אל הדרך הטובה. כי אתה הבדלתם לך. והולכתי עליכם אדם. והיתה להם לנחלה. אשרי שאל יעקב בעזרו. ונתן ארצם לנחלה:

ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן. תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאים וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית: כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב. תרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה. לשון בישול תבואה שנתמלאת: יקב. הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן יקבי המלך הוא ים אוקינוס חפירה שחפר מלכו של עולם: כן תרימו גם אתם. כמו שישראל תרימים מגרנם ומיקביהם תרימו אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם: מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה'. בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את כהן בכרי ונטל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומ' גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחילה אחד מחמשי' לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר: בהרימכם את חלבו ממנו. לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב. המותר ללוי' חולין גמורין: כתבואת גרן. לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישרא' אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסו' תלמוד לומר ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: בכל מקו'. אפי' בבית הקברות: ולא תשאו עליו חטא וגו'. הא אם לא תרימו תשאו חטא: ולא תמותו. הא אם תחללו תמותו:

חסלת ויקח קרח

מתנתיכם ד' ב' חס' וב' מלאים וסי' נמסר בסדר אמר: קדמא תרומת יי' תנינא את תרומת יי' תליתא את כל תרומת יי': מקדשו ל' ובשמש א"ב מן א"א כתובין וי"ו בסוף תיבותא. וסי' במסרא רבתא: ו' פסוקים ולא לא ולא. וסי' ולא תשאו עליו חטא דסוף סדר קרח. והיה כעץ שתול על מים. ולא תסורו כי אחרי התהו. ולא אברו

המעשר אשר נתתי לכם מאתם בנחלתכם והרמתם ממנו תרומת יהוה מעשר מן המעשר: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב: כן תרימו גם אתם תרומת יהוה מכל מעשרתיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את תרומת יהוה לאהרן הכהן: מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יהוה מכל חלבו את מקדשו ממנו: ואמרת אלהם בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב: ואכלתם אתו בכל מקום אתם וביתכם כי שכר הוא לכם חלף עבדתכם באהל מועד: ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו:

מערא די יהבית לכון מנהון באחסנתכון ותפרשון מיניה אפרשותא קדם יי' מעשרא מן מעשרא: ותתחשיב לכון אפרשותכון כעבורא מן אדרא וכמליאתא מן מעצרתא: כן תפרשון אף אתון אפרשותא קדם יי' מכל מעסרתיכון די תסבון מן בני ישראל ותתנון מיניה ית אפרשותא קדם יי' לאהרן כהנא: מכל מתנתיכון תפרשון ית כל אפרשותא דיי' מכל שופריה ית מקדשיה מיניה: ותימר להון באפרשותכון ית שופריה מיניה ויתחשיב לליואי כעללת אידרא וכעללת מעצרתא: ותיכלון יתיה בכל אתר אתון ואנש בתיכון ארי אגרא הוא לכון חלף פולחנכון במשכן זמנא: ולא תקבלון עלוהי חובא באפרשותכון ית שופריה מיניה וית קודשיא דבני ישראל לא תחללון ולא תמותון:

צ"ה. דניאל. ותיבות אלף תס"ב:

אבן עזרא

וכמלאה. פירשתיו: מכל חלבו. מהטוב שבו וכן ואכלו את חלב הארץ: את מקדשו. כי המעשר הוא הקדש. וטעם בהרימכם את חלבו וכבר הזכיר הכתוב זה לדבק אחריו ואכלתם אותו והטעם שהוא אסור לכם לאכול ממנו עד שתרימו חלבו ממנו ואז ייחשב לכם אז תאכלוהו בכל מקום טהור: ולא תשאו עליו חטא. טעמו כאשר תרימו חלבו לא תשאו חטא ובתתכם מקדשו ממנו יהיו קדשי בני ישראל שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישרא' בעבור שאכלתם את מקדשו:

זאת חקת. גם זאת הפרש' במדבר סיני כאשר צוה השם ויצאו מן המחנה ובפסח היו טמאי מת ונסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא לכהן: פרה אדומה תמימה. שלא תהיה קטנה. אמר הגאון כי מי נדה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלחה ואין צורך: והוציא אותה. המוציא או בצווי וכן ושחט כי הוא לא ישחט' והעד לפניו: ושרף את הפרה. השורף והעד לעיניו: עץ ארז. כמו למצורע ושם רמזתי סוד: וכבס בגדיו. הכהן השורף: וטמא

פרשה

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר צוה יהוה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על: ונתתם אתה אל אלעזר הכהן והוציא אתה אל מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו: ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל נכח פני אהל מועד מדמה שבע פעמים: ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף: ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה: וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל המחנה

פרשה

ומליל יי' עם משה ולאהרן למימר: דא גזירת אוריתא די פקיד יי' למימר מליל עם בני ישראל ויסבון לך תורתא סמוקתא שלמתא די לית בה מומא די לא סליק עלה נירא: ותתנון יתה לאלעזר כהנא ויפיק יתה למברא למשריתא ויכוס יתה קדמוהי: ויסב אלעזר כהנא מדמה באצבעיה וידי לקביל אפי משכן זמנא מדמה שבע זמנין: ויוקיד ית תורתא לעינוהי ית משכה וית בסרה וית דמה על אוכלה יוקיד: ויסב כהנא אעא דארזא ואיזובא וצבע זהורי וירמי לגו יקידת תורתא: ויצבע לבושוהי כהנא ויסחי בסריה במיא ובתר כן ייעול למשריתא

זאת חקת התור'. לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישר' לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזירה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך. לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר: אדומה תמימה. שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: אלעזר. מצותה בסגן: אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות: ושחט אותה לפניו. זר שוחט ואלעזר רואה: אל נכח פני אהל מועד. עומד במזרחו של ירושלם ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם: אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא מת משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא

איה יי'. ולא יהיו כאבותם דור. ואיש שכב ולא יקום: תמותו ז' מלאים וסי' נמסר בסדר מקץ: וידבר יי' אל משה ואל אהרן י"ב וסי' ויצום אל בני ישראל. דברו אל כל דשרצים. אדם כי יהיה בעור. כי תבאו אל ארץ. איש איש כי יהיה זב. איש על דגלו באחת. נשא את ראש דקהת. אל תכריתו את. עד מתי לעדה הרעה. הבדלו מתוך העדה. זאת חקת התורה: דבר אל בני ישר' ו' חס' לאמר וסי' נמסר בסדר בשלח: כדמה ז' וסי' נמסר בסדר ויקרא: לעיניו ה' וסי' ושרף את הפרה לעיניו. ותלך תמר בית אמנון. ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים. וישחט מלך בבל בתרא דירמיה:

וטמא הכהן עד הערב. שרפהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: והניח מחוץ למחנה. לשלשה חלקים מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרו אחרו מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה. למי הזייה כמו וידו אבן בי לידות את את קרנות הגוי' לשון זריקה: חטאת היא. לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: הוא יתחטא בו. באפר הזה: במת בנפש. ואי זה מת של נפש האדם ל להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה. ד"א בנפש זו רביעית דם: את משכן יי' טמא. אם נכנס לעזרה אפילו בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו. אף על פי שטבל: כל הבא אל האהל. בעוד שהמת בתוכו: וכל כלי פתוח. בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל ט טומאה מגבו אלא מ מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור. פתיל לשון מחובר ב בלשון עברי וכן כ נפתולי אלהי' נפתלתי נתחברתי עם אחותי: על פני השד'. רבותינו דרשו לרבות גולל ו דופק ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת שם בנגיעה: וחטאו ביום השביעי. הוא גמר טהרתו: ואיש אשר יטמא וגו'. אם נאמר מקדש למה נאמר מ משכן כו' כדאיתא ב בשבועות: ומזה מי הנדה. רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי ח חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים מה שאין כן בנוגע וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד ש שיהא בהן שיעור ה הזאה: והנוגע יטמא. ואין טעון כבוס בגדי' וכל

אבן עזרא

וטמא הכהן. וכבר ישב טמא יום אחד שיהיה טמא עד הערב שלא יאכל מן הקדשים: איש טהור. אוכנו הכהן השורף: למי נדה. פירושו רחוק כמו מנדיכם: וטמא עד הערב. ואחר שאמר שיכבס את בגדיו אין צורך להזכיר שירחץ במי': ולגר הגר בתוכם. בעבור היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם: לכל נפש אדם. יהודי או גוי: אדם. ולא בהמה: וטמא. יהיה טמא והוא פועל עתיד כי הוא"ו השיבו ועל דעתי שהוא פועל עבר: יתחטא בו. יסור חטאו בו או כמו יתחטאני באזוב ואטהר וידוע כי בסוד החשבון השלישי כמו השביעי: כי מי נדה. יש מפרשים כמו אף במי נדה יתחטא: לא זורק עליו. על המים: עוד יתמיד כמו עוד כל ימי הארץ: באהל. והבית כאהל רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות ישראל ב באהלים וכן אשר ישחט שור או כשב ועז במחנה: וכל אשר באהל. מגבר: צמיד פתיל. שנים פתילים: או בקבר. של אר': ולקחו לטמא. הנה פירוש איך יתחטא: איש טהור. והקרוב להיותו כהן: ואיש אשר יטמא. וכבר הזכיר כל הנוגע במת בנפש ונכרת ועתה הזהיר על העצם ועל הקבר: יטמא עד הערב. ולא יטהר עד אשר ירחץ: וכל

מסרה

א"ה שרה אשתך. כל הבא אל האהל וכל אשר באהל. וירא יי' באהל בעמוד ענן. תבורך מנשי' יעל. ויעלו את ארון יי'. ויעלו את הארון דד"ה: פתוח ד' וסי' וכו' כלי פתוח אשר אי' צמיד פתיל. שרשי פתוח אלי מים. אשפתו בקבר פתוח. קבר פתוח גרונם. וסי' בלשון ארמי כתיא בקבריהון משתעין: אזוב ג' מ"ל בתורה וסי' ולקח הכהן עץ ארז ואזוב. ולקח אזוב וטבל במים איש טהו' ולקחתם אגדת אזוב. ונמסר גם בסדר בא: אל כלי ב' וסימ' מים חיים. לא הורק: בקבר ג' דגשי' וסי' ולקח אזוב וטבל במי'. בקבר אשר איש האלהי'. היסופר בקבר חסדך. קדמ' קמץ: מקדש יי' ג' וכי' מקדש יי' טמא. והיה מקדש יי' בתוכו. ועתה תנו לבבכם. וב' במקדש וסי' במקדש י' כהן ונביא. אשר במקדש יי': הטהר ה' חס' בתורה וסימ' נמסר בסוף שמיני: וכבס ט' וסי' נמסר בסדר הזריע: במי ה' וסי' והנגע במי הנדה. כל דבר אשר יבא באש. במי מריבת קדש. נטבלו במי הירדן. אם התרחצתי במו שלג. במו כתיב:

ורחץ בשרו ד' חס' את בל"יש' וסי' נמסר בסדר מצורע: ואסף ג' וסי' ואסף איש טהור. ואסף דמצרע. ואסף נדחי ישראל: באהל ח' חטפין וסי' ויבא לבן באהל כ' בו. אדם כי ימות באהל. ואהיה מתהלך באהל. והוכן בחסד כסא. וימאס באהל יוסף. אם אבא באהל ביתי. באהל בת ציון: באהל ו' קמצין וסי' ויאמרו אליו

ויהי מסאב כהנא עד רמשא: ודמוקיד יתה יצבע לבושוהי במיא ויסחי בסריה במיא ויהי מסאב עד רמשא: ויכנוש גבר דכי ית קטמא דתורתא ויצנע מברא למשריתא באתר דכי ותהי לכנישתא דבני ישראל למטרא למי אדיותא חטאתא היא: ויצבע דכניש ית קטמא דתורתא ית לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ותהי לבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניכון לקים עלם: דיקרב במיתא לכל נפשא דאנשא ויהי מסאב שבעא יומין: הוא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה ידכי ואם לא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה לא ידכי: כל דיקרב במיתא בנפשא דאנשא די ימות ולא ידי עלוהי ית משכנא דיי סאיב וישתיצי אנשא ההוא מישראל ארי מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב יהי עוד סאובתיה ביה: דא אוריתא אנש ארי ימות במשכנא כל דעליל למשכנא וכל די במשכנא יהי מסאב שבעא יומין: וכל מן דחסף פתיח דלית מגופת שיע מקף עלוהי מסאב הוא: וכל די יקרב על אפי חקלא בקטיל חרבא או במיתא או בגרמא דאנשא או בקברא יהי מסאב שבעא יומין: ויסבון לדמסאב מעפר יקידת חטאתא ויתן עלוהי מי מבוע למן: ויסב אזובא ויטבול במיא גבר דכי וידי על משכנא ועל כל מניא ועל נפשתא די הוו תמן ועל דיקרב בגרמא או בקטילא או במיתא או בקברא: וידי דכיא על מסאבא ביומא תליתאה וביומא שביעאה וידכיניה ביומא שביעאה ויצבע לבושוהי ויסחי במיא וידכי ברמשא: וגבר די יסתאב ולא ידי עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מגו קהלא ארי ית מקדשא דיי סאיב מי אדיותא לא אזדריקו עלוהי מסאב הוא: ותהי להון לקים עלם ודידי מי אדיותא יצבע לבושוהי ודיקרב במי אדיותא יהי מסאב עד רמשא:

ל' בסי' · ו' חס' את · ג' · כ"ל מ"ל בתא' חס' הכת ש' רשמואל · ל' · ל"א בכל · ל' · ל' · ל' יתר בנפש אדם · ב' וחס · ו' יתר · ט"ל בכל' ה' י' ל' · ל' · ל' רפי · ל' ולא הורק · ל' · ל' · ל' יתיר אל א' יתי' בנרת ג' · ל' · ל' וחס · ל' בכל חטאי · ל' ל' בנפש

וטמא הכהן עד הערב: והשרף אתה יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב: ואסף איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא: וכבס האסף את אפר הפרה את בגדיו וטמא עד הערב והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם: הנגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים: הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר: כל הנגע במת בנפש האדם אשר ימות ולא יתחטא את משכן יהוה טמא ונכרתה הנפש ההוא מישראל כי מי נדה לא זרק עליו טמא יהיה עוד טמאתו בו: זאת התורה אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים: וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא: וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים: ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל כלי: ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם ועל הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר: והזה הטהר על הטמא ביום השלישי וביום השביעי וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב: ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל כי את מקדש יהוה טמא מי נדה לא זרק עליו טמא הוא: והיתה להם לחקת עולם ומזה מי הנדה יכבס בגדיו והנגע במי הנדה יטמא עד הערב:

הנגע ל' ר"פ והוא יתר חן ט"ו ר"פ ח' אתנחין ה' א

את משכן קדמ' את משכן יי' טמא תביר כי את מקדש יי' טמא

וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

פ

וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם׃ וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ׃ וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם׃

פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים

וְכֹל דְּיִקְרַב־בֵּיהּ מְסָאֲבָא יְהֵי מְסָאַב וֶאֱנַשׁ דְּיִקְרַב יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־כְּנִשְׁתָּא לְמַדְבְּרָא דְּצִן בְּיַרְחָא קַדְמָאָה וִיתֵיב עַמָּא בִּרְקַם וּמִיתַת תַּמָּן מִרְיָם וְאִתְקְבַרַת תַּמָּן׃ וְלָא הֲוָה מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ וּנְצָא עַמָּא עִם־מֹשֶׁה וַאֲמָרוּ לְמֵימַר וּלְוַי דְּמִתְנָא בְּמוֹתָא דְּאַחָנָא קֳדָם יְיָ׃ וּלְמָה אַיְתֵיתוּן יָת־קְהָלָא דַּייָ לְמַדְבְּרָא הָדֵין לִמְמָת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירָנָא׃ וּלְמָא אַסֵּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לְאַיְתָאָה יָתָנָא לְאַתְרָא בִּישָׁא הָדֵין לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית זְרַע וְאַף לָא תְאֵינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמַיָּא לֵית לְמִשְׁתֵּי׃ וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קֳדָם קְהָלָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ עַל־אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַייָ לְהוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ טוֹל יָת־חוּטְרָא וְאַכְנֵישׁ יָת־כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וּתְמַלְּלוּן עִם־כֵּיפָא לְעֵינֵיהוֹן וְיִתֵּן מוֹהִי וְתַפֵּיק לְהוֹן מַיָּא מִן־כֵּיפָא וְתַשְׁקֵי יָת־כְּנִשְׁתָּא וְיָת־בְּעִירְהוֹן׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת־חוּטְרָא מִן־קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי פַקְּדֵיהּ׃ וְאַכְנִישׁוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת־קְהָלָא לִקֳדָם כֵּיפָא וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַעוּ־כְעַן סָרְבָנַיָּא

רש״י

וכל אשר יגע בו הטמא. הטמא הזה שנטמא במת יטמא: והנפש הנוגעת בו. בטמא מת: תטמא עד הערב. כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם זהו פירושה לפי משמעה והלכותיה ומדרש אגדה העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: ויקחו אליך. משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה. משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדומה. על שם אם יאדימו כתולע שהחטא קרוי אדום: תמימה. על שם ישר' שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה עול. כשם שפרקו מעליהן עול שמים: אל אלעזר. כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעש' סניגור: ושרף את הפרה. כשם שנשרף העגל: עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפי איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: למשמרת. כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנא' וביום פקדי ופקדתי וגו'. וכשם שהעגל טמא כל העוסקין בו כך פרה תטמא כל העוסקין בה וכשם שנטהרו באפרו של' וזרק על פני המים וגו'. כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו': כל העדה. עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים. למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין אף מיתת צדיקי' מכפרת: ותמת שם מרי'. אף היא בנשיקה מתה ומפני מה לא נאמ' בה על פי ה' שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר על פי יי' בשלהי מסעי: ולא היה מים לעדה. מכאן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכו' מרים: ולו גוענו. הלואי שגוענו: בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה. בגוע. שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו לינקד בגוע: ואת בעירם. מכאן שחס הקב״ה על ממונם של ישר': ויקהילו וגו' זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: המן

אבן עזרא

וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. שהו' טמא מת או עצם או קבר: תטמא עד הערב. ותרחץ: בחדש הראשון. בשנת הארבעים והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה, רק בשנה הראשונה ובשנת הארבעים. וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה בעבור שמתו דור המדבר ועתה באו הבאים אל ארץ כנען: וישב העם בקדש. בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב: ולא היה מים לעדה. ספר הכתוב שנים מאורעו' האחד מות מרי' והשני מות אהרן ומשה ולא יכנסו לארץ והחל לספר הסבה: וירב. מבנין הפעיל: בגוע אחינו. שם הפעל כמו כשכב אדני המלך: אחינו. הם דור המדבר שמתו והם עברי הפשע: ולמה הבאתם. ידבר למשה ולאהרן כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן. וטעם וירב העם עם משה שהמריבה היתה עם משה חזקה: העליתנו. מלה זרה: ויבא משה ואהרן מפני הקהל. כדמות בורחים: ויפלו על פניהם. להתפלל ויש אומרים לדרוש את השם בנבואה: קח את המטה. יש בכאן פירושים רבים יש בדברי יחיד בעבור שאמר לישר' שמעו נא המורים והם בני אברהם יצחק ויעקב ואילו היה כן למה אמר להם עוד ממרים הייתם ואחרים אמרו כי מלת ודברתם כמו והכיתם וכמוהו וידבר את כל זרע המלוכה ואין זה נכון כי המלה מגזרת דבר או מן ידבר עמים תחתנו והגאון פי' וידבר כמו ויאבד וכן בספר השני והנה פי' ודברתם אל הסלע ואבדתם ועוד אם כן הפי' למה נענש משה גם הם השיבו בעבור שהכה פעמי' אם כן למה נענש אהרן ויאמר ר' משה הכהן ז״ל הספרדי יש אותות נעשו בדבור ויש בפועל ודבור כמו מלא אלישע והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הצור והוסיף מלת ודברתם להוציא המים במכה ובדבור ובעבור שהכעיסוהו ישראל אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים והיתה דעתו כי אין יכולת בנו להוציא מים מהסלע כי אם בכח השם והנה לא פירש דבורו היטב וחשבו אנשים בלבם כי דבורו שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע וזה טעם אשר לא קדשתם אותי והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו והנה החטא היה בבטואו לא במכה גם זה איננו נכון כי משה אמר זה ולמה נענש אהרן ועוד כי אין במעשה זכר דבור והראיה שהביא איננה ראיה כי אין פי' כי המרו את רוחו כי אם אל השם וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וזה פירוש ויקציפו על מי מריבה והטעם שהקציפו השם וכן כתו' המה מי מריבה על יי' וירע למשה בעבורם כי המרו את רוח השם ויגזור על משה שלא יכנס לארץ ואחרים אמרו כי הדבור אל הסלע שאיננו שומע איננה כי אם במכה ואם כן למה נענש משה ואחרים אמרו בעבור שלא אמרו שירה כמו עלי באר ענו לה וזה טעם אשר לא קדשתם והאחרים אמרו כי השם צוה שידברו והם לא דברו רק הכה ומשה על כן נענשו שניהם וכן אמר להם מעלתם מריתם לא האמנתם לא קדשתם ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן שיהיה שליח השם ימיר דבור השם ואם הוא ימיר איך נאמין בתורתו גם אלה לא דברו נכונה כי אילו היה מחליף במצוה מיד היה נענש כי הנה נענש על דבר שאיננו מצוה לעולם ולא תורה לישראל ולא נעשה בזדון רק בשגגה בעבור שהכעיסוהו ישראל וכן אמר גם בי התאנף יי' בגללכם ואחרים אמרו כי ישרא' אמרו לו שיוציא מסלע אחר וראייתם המן הסלע הזה ומשה פחד להחליף דבור השם ובעבור שלא האמי' להוציא מים מן הסלע שאמרו על כן נענש וזה טעם לא האמנתם בי גם זה הפירוש איננו נכון כי הכתוב אמר מריתם את פי והנה לא מרו והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות דע כי כאשר ידע החלק את הכל ידבק בכל ויחדש בכל אותות ומופתי' ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם ולא דברו בעבור מריבת העם עם משה והנה החלק חלק והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעם שנית והנה לא קדשו השם ומרו ומעלו בשגגה גם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו על משה כי על כן נענש כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שימלא שליחו' השם גם יהיה דרש קדמונינו ז״ל כי החטא היה בעבור שאמר שמעו נא המורי' ורמזו זה הסוד: אל הסלע. שהודעתיך או הנמצא סמוך למחנה: ונתן מימיו. בעבור מימיו טעו רבים ואמרו כי זה הסלע הוא הצור ואלה עורי לב כי הצור הוא בחורב ואת הסלע היה בקדש ארץ אדום כי בקדש היה גם יתכן לפרש מימיו המים שאתן בו: את המטה מלפני יי'. הוא מטה האלהים והוא המונח לפני העדות: המן

העדה ו' מלין בטע' אזלא ובהפך וסי' נמסר בסוף סדר בהר סיני: ותקבר ג' וסי' אלון בכות. ותקבר בדרך אפרתה. ותמת שם מרים ותקבר שם: ולמה ג' ר״פ רפין וסימ' ולמה הבאתם את קהל יי'. ולמה העליתנו ממצרים. ולמה יי' מביא אתנו אל הארץ הזאת: הבאתם ג' וסי' ולמה הבאתם את קהל יי'. חסר משגעים אנכי. ומחמדי הטובים: קח י״ב ר״פ וסי' נמסר בסדר במדבר סיני: לעיניהם כ״ד וסי' במסרא רבתא: אל פני ט' וסי' נמסר בסדר משפטים: המרים ד' וסי' שמעו נא המרים. וימצאו המורים דשמואל. וחברו דד״ה. וירו המורים אל עבדיך המוראים כתיב. ודאוריתא המרים חס' ושארא המורים מלא:

המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעי׳ כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרין מה לכם מאי זה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם: המורי׳. סרבנים לשון יוני שוטי׳ מורים את מוריהם: המן הסלע הזה. שלא כשוינו עליו נוציא לכם מים: פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והם דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנאמר והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו: יען לא האמנתם בי. גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן והלא הכאן ובקר ישחט קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתו׳ וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתו׳ מפני קדוש השם: להקדישני. שאו דברתם אל הסלע הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיי׳ דברו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי נשבע בקפיצה שלא ירבו בתפילה כל כך: המה מי מריבה. הם הנזכרים במקו׳ אחר את שו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במי׳ לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו: ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב״ה עושה דין במקודשיו הוא ירואי ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך וכן הוא אומ׳ בקרובי אקדש: אחיך ישרא׳. מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלא׳. לפיכך פירש אבינו מעל אבינו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב: וירעו לנו. סבלנו צרות רבות: ולאבותינו. מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענו׳ באה על ישראל: וישמע קולינו. בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב שאנו צועקי׳ ונענים: מלאך. זה משה מכאן שהנביאי׳ קרואין מלאכי׳ ואומ׳ ויהיו מלעיבי׳ במלאכי אלהים: נעברה נא בארצך. אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישר׳ כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נשתה מי באר. מי בורות היה צריך לומר אלא כך אמר משה אע״פ שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו: דרך המלך נלך. אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול: פן בחרב אצא לקראתך. אתם מתגאי׳ בקול שהורישכם אביכם ואומרים ונצעק אל יי׳ וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי על חרבך תחיה: רק אין דבר. אין שום דבר מזיקך: וביד חזקה. בהבטחת זקננו והידי׳ ידי עשו: כל העדה. כלם שלמים ועומדי׳ ליכנס לארץ שלא היה בהן אחד מאותן שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום: הר

המן ג׳ וסי׳ המן העץ. המן הסלע הזה. המן הגרן או מן היקב: וירם ח׳ וסי׳ ויעש כן משה ואהרן. וירם משה את ידו ויך את הסלע. וירם השבח את השוק. וירבעם בן נבט אפרתי. וירם את אדרת אל יהו. וירם קרן לעמו תהלה. וירם ימינו ושמאלו. וירם יאשיהו. ונמסר גם בתהלים סי׳ קכ״ח: המה ישראש פסו׳ וסי׳ נמסר

המן הסלע הזה נוציא לכם מים: וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם: ס ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם: המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יהוה ויקדש בם: ס וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו: וירדו אבתינו מצרימה ונשב במצרים ימים רבים וירעו לנו מצרים ולאבתינו: ונצעק אל יהוה וישמע קלנו וישלח מלאך ויצאנו ממצרים והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך: נעברה נא בארצך לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאול עד אשר נעבר גבלך: ויאמר אליו אדום לא תעבר בי פן בחרב אצא לקראתך: ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מכרם רק אין דבר ברגלי אעברה: ויאמר לא תעבר ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה: וימאן אדום נתן את ישראל עבר בגבלו ויט ישראל מעליו: פ ויסעו מקדש ויבאו בני ישראל כל העדה הר ההר:

המן כיפא הדין נפיק לכון מיא: וארים משה ית ידיה ומחא ית כיפא בחוטריה תרין זמנין ונפקו מיא סגיאי ושתיאת כנשתא ובעירהון: ואמר יי למשה ולאהרן חלף דלא הימנתון במימרי לקדשותי לעיני בני ישראל בכן לא תעלון ית קהלא הדין לארעא דיהבית להון: אינון מי מצותא דינצו בני ישראל קדם יי ואתקדש בהון: ושלח משה אזגדין מרקם לות מלכא דאדום כדנן אמר אחוך ישראל את ידעת ית כל עקתא די אשכחתנא: ונחתו אבהתנא למצרים ויתיבנא במצרים יומין סגיאין ואבאישו לנא מצראי ולאבהתנא: וצלינא קדם יי וקביל צלותנא ושלח מלאכא ואפקנא ממצרים והא אנחנא ברקם קרתא דבסטר תחומך: נעיבר כען בארעך לא נעיבר בחקל ובכרם ולא נשתי מי גוב אורח מלכא ניזיל לא נסטי לימינא ולסמאלא עד דנעיבר תחומך: ואמר ליה אדומאה לא תעיבר בתחומי דילמא בדקטלין בחרבא אפוק לקדמותך: ואמרו ליה בני ישראל באורח כבישא ניסק ואם מיך נשתי אנא ובעירי ואתן דמיהון לחוד לית פתגם דביש ברגלי איעבר: ואמר לא תעיבר ונפק אדומאה לקדמותיה בחיל רב ובידא תקיפא: וסריב אדומאה שבק ית ישראל למיעבר בתחומיה וסטא ישראל מלותיה: ונטלו מרקם ואתו בני ישראל כל כנשתא להר טורא:

בתהלים סימן מ״ח: ההלאה ג׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: ויצאנו ג׳ ומשניין בכתבהון וסי׳ וישלח מלאך ויצאנו חס דחס. ואמרת דרכנך עבדים ויצאנו כהיב חסר ו״ו ארמי אבד אבי ויוציאני כהיב מל ו״ו וחס יוד: קולנו בקולנו ד׳ ג׳ בלאים וא׳ חס וסי׳ ונצעק אל יי׳ וישמע קלנו. בננו זה סורר. וירא את עניינו. דברנו אליו ולא שמע בקולנו דשמואל. קדמ׳ חס׳: בשדה ה׳ רפין וסי׳ נעבר נא בארצך. אעברה בארצך. הוי מגיעי בית בבית. ותאמר נעמי אל רות. ויאמר בועז אל רות: לקראתך ד׳ וסי׳ וגם הנה הוא יוצא לקראתך. פן בחרב אצא לקראתך. כאשר הפך איש. על כן יצאתי. ונמסר גם בסדר שמות: ממימיך ג׳ ומלא׳ וסי׳ ועבדת׳ את יי׳ אלהיכ וברך את לחמך ואת מימיך. ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה. טפכם נשיכם וגרך אשר בשעריך. וחוד ומימיך. בן אדם לחמך ברעש. ונמסר גם בסדר משפטים: מכרם ג׳ וסי׳ ונתתי מכרם. על מכרם בכסף צדיק. ביום מכרם ציד׳ אנ״ד:

אבן עזרא

המן הסלע הזה. יש לנו כח להוציא לכם מים ממנו: יען לא האמנתם בי. הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על ידם: ויקדש בם. במשה ואהרן כטעם בקרובי אקדש: מקדש. שם מקום עיר ואיננו קדש ברנע כי אותו הוא מדבר וכן הכתוב אומר יחיל יי׳ מדבר קדש: התלאה. פירשתיו: לנו מצרים ולאבותינו. שמתו והטע׳ שארך זמן רעתם: וישלח מלאך. במשמעו וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם ורבים פירשוהו על משה כי מצאו ויאמר חגי מלאך יי׳ ואין זאת דעתי: בשד׳ וכרם. שלא ישחיתו ואפילו מי הבארות שלכם לא נשתה: דרך המלך נלך. אם הדרך שהמלך הולך בה או פירושו הדרך שיצוה המלך ש שהוא מלך אדום נלך: במסלה נעלה. מה יזיקכם שנעלה במסלה ואם הוצרכנו למים תמכרום לנו וזה טעם מכרם כמו דמיהם. וטעם בני ישראל כל העדה בעבור שיצא אדום להלחם בם הגיד הכתוב שלא נפקד איש מבני ישראל בבואם מעיר אדום אל הר ההר:

יאסף

וישלח משה מלאכים קדם וישלח ישר׳ מלאכים וישלח בלאו״ח משה דרתא מלאכים בתביר׳ תביר וישלח ישר׳ מלאכים וישלח במהפך ישר׳ בפשטא מלאכים בזקף וא״ם אז ישיר משה ובני ישראל׳

הר ההר. הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואף על פי שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: על גבול ארץ אדום. מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה. וכן הנביא אומר ליהושפט בהתחברך לרשע פרץ יי את מעשיך: קח את אהרן. בדברים של תנחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך: את בגדיו. את בגדי כהונה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה: ויעש משה. אף על פי שהדבר קשה לו לא עכב: ויראו כל העדה. כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו המלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו: כל בית ישראל. האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע. אומר אני שמתרגם דהא מית טועה הוא אלא אם כן מתרגם וירא והתחזיאו שלא אמרו רבותינו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד ודרש לא אראו דאמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהיה כתוב טעם למה שלמעלה הימנו למה ויראו לפי שנסתלקו ענני כבוד. אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמא כי אם מתמם בלשון אשר כמו אם מדוע לא תקבר רוחי והרבה מפורשים מזה אם חרופי ימינו: וישמע הכנעני. שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כסבור שניתנה רשות להלחם בישראל לכך נאמר וישמע

אבן עזרא

יאסף אהרן. כמו ומות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר: מריתם. פירשתיו: למי מריבה. כמו במי מריבה שם המקום או בעבור מי מריבה: והפשט והלבשתם. יוכיחו לשנים פעולים. וטעם ואהרן יאסף כי בעת שתפשטו בגדיו מיד ימות: ויאסף אהרן אל עמיו. פירשתיו: ויראו כל העדה. כאשר ראו זה המאורע שארע בהן שלשים יום. מלת גויעה פירשתיו: וישמע הכנעני מלך ערד. אמרו הקדמונים שהוא סיחון ונקרא הכנעני כי כל אמורי כנעני. ורבים אמרו כי זאת הפרשה יהושע כתבה והראיה מלך ערד אחד ונראה שבני יהודה קראו שם המקום חרמה ולא אמרו כלום כי אולי המקום יקרא בתחלה כשם וזה מלך ערד והאחת שני מקומות ורבים במקרא כמו הם ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן מזרחה ובסמיכה זאת הפרשה למות אהרן כי הכתוב כפר מה שארע בהר ההר קודם כשמע משם והעד וישמע הכנעני מלך ערד ואחריו ויסעו מהר ההר ואם תבקש מה שמע הנה הוא מפורש: כי בא ישראל דרך האתרים. האתרים יש אומר כי האלף נוסף וטעמם התרים את הארץ וכן אף אזרועך: לסבוב את ארץ אדום. כלמוכה ופוכה כיכן כתוב: הקלוקל

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל משה ואל אהרן בהר ההר על גבול ארץ אדום לאמר׃ יאסף אהרן אל עמיו כי לא יבא אל הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר מריתם את פי למי מריבה׃ קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל אתם הר ההר׃ והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם׃ ויעש משה כאשר צוה יהוה ויעלו אל הר ההר לעיני כל העדה׃ ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אתם את אלעזר בנו וימת אהרן שם בראש ההר וירד משה ואלעזר מן ההר׃ ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל׃ ס

וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי׃ וידר ישראל נדר ליהוה ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם׃ וישמע יהוה בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום חרמה׃ פ ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך׃

ואמר יי למשה ולאהרן בהור טורא על תחום ארעא דאדום למימר׃ יתכניש אהרן לעמיה ארי לא ייעול לארעא די יהבית לבני ישראל על די סריבתון על מימרי למי מצותא׃ דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ואסיק יתהון להור טורא׃ ואשלח ית אהרן ית לבושוהי ותלבישינון ית אלעזר בריה ואהרן יתכניש וימות תמן׃ ועבד משה כמא די פקיד יי וסליקו להור טורא לעיני כל כנשתא׃ ואשלח משה ית אהרן ית לבושוהי ואלביש יתהון ית אלעזר בריה ומית אהרן תמן בריש טורא ונחת משה ואלעזר מן טורא׃ וחזו כל כנשתא ארי מית אהרן ובכו ית אהרן תלתין יומין כל בית ישראל׃ ושמע כנענאה מלכא דערד דיתיב בדרומא ארי אתא ישראל אורח מאלליא ואגיח קרבא בישראל ושבא מנהון שביא׃ וקיים ישראל קיים קדם יי ואמר אם ממסר תמסר ית עמא הדין בידי ואגמר ית קרויהון׃ וקביל יי צלותיה דישראל ומסר ית כנענאה וגמר יתהון וית קרויהון וקרא שמא דאתרא חרמה׃ ונטלו מהור טורא אורח ימא דסוף לאקפא ית ארעא דאדום ועקת נפשא דעמא באורחא׃

ויאמר יי אל משה ואל אהרן ב' בטעם דרגא תביר וסימ' בסדר וארא: על גבול ה' וסימ' ויאמר יי אל משה ואל אהרן. וישמע בלק כי בא בלעם. ושב משריד קדמה. בחרב תפלו על גבול ישראל. והנהר לנשיא תנינא דפסוק: והעל ב' וסימ' ויאמר יי אל משה הצפרדעים. והעל אתם הר ההר: יאסף ט' וסימ' שלח העז את מקנך. הצאן ובקר ישחט. יאסף אהרן אל עמיו. ואהרן יאסף ומת שם. האסף יאסף ואם אל עיר יאסף. מישראל לא יאסף. לא יבא עוד שמשך. עשיר ישכב ולא: בית ישראל ג' וסימ' ויקראו. כי עינך יי על. יבכו את השרפה. ויבכו את אהרן. לא נפל דבר מכל. ויהי מיום שבת ארון. ויאמר שמואל אל כל. משחקים. מעלים את הארון. ויספדו ויבכו. ואתנה לך. ויבא ירבעם דמלכים. נשיבה נא שקים. כי כרם יי. העמסים. ולקחום עמים. יי זכרנו. בית ישראל ברכו. יתן יי את האשה. וכל ירמיה ויחזקאל דכות' במ"ה בני ישר' וס' שם: וידר ג' וס' יעקב. ישר'. יפתח: אתהם ה' וס' נמסר בסדר ויצא: ותקצר ד' וס' נפש העם. ותקצר נפשו בעמל ישראל. והיה כי הציקה לו ותחלצהו. וגם נפשם בחלה

ישראל מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב. זה עמלק שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב ושינה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקדוש ברוך הוא לתת כנענים בידם והם אינם כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים. דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר ויעלו בנגב. דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וישב ממנו שבי. אינה אלא שפחה אחת: והחרמתי. אקדיש שללם לגבוה: ויחרם אתהם. בהריגה: ואת עריהם. חרמי גבוה: דרך ים סוף. כיון שמת אהרן ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנאמר ובעו המדברה דרך ים סוף וכאן חזרו לאחוריהם שבע מסעות שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידו כאלו הוא בפניהם וצא ובדוק במסעות ותמצא שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לסבוב את ארץ אדום. שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך. בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו לח' שנה עד היום לפיכך קראה כפשם בעינוי הדרך ובלשון לעז אנקריטולד ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיות הדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופל לשון גדול שגדול הוא וכבד על האדם כגון וגם נפשם בחלה בי גדלה עלי ותאה כשחל תצודני כללו של פירוש כל לשון קיצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא שאין הדעת סובלתו באלהים

אבן עזרא

הקלוקל. כמו קל הקל והמלה כפולה ורבים כמו הם: וישלח השרפים. פס תאר הנחשים ודרך דרש אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון והם שלחו לשונם לנשוך כן שולח בהם: עשה לך. כדמות נחש שרף מנחשת כי כן כתוב על נס שיהיה גבוה ויראו אותו הכל ורבים השתבשו ואמרו כי זאת הצורה לקבל כח עליונים וחלילה חלילה כי הדבר נעשה במצות השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש ואם לא כן יראנו היש עץ שימתיק המים המרים אפילו הדבש לא ימתיקם ומה טעם לשום דבלת תאנים על השחין ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון: ויסעו בני ישראל. מארץ אדום כי כן כתוב לסבוב ואחרית גבולה פינון ומפינון נסעו אל אובות כי כן כתוב יחנו בא׳ זרד במקום אחר יקרא דיבון גד כי ארנון גבול מואב היה בתחלה: בספר מלחמות יי׳. ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות יי׳ בעבור יראיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כ כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו: את והב בסופה. מלחמות היו בימים הקדמונים במקומות הנזכרים ושם והב אינינו לשון הקדש וכן ופסי ושתי ויזתא גם ושני או פי׳ ושני הווי לחבור וכל זה למה שלא נמצא וי״ו שרש בראש המלה רק מלת ווי ה העמודים רק תמצא תחת יו״ד כמו ולד ופירוש המתרגם ארמי ידוע: ואשד הנחלים. יש אומרים שהוא בלשון ארמית וסוף דבר כל אלה שמות מקומות: אשר נטה. הטעם על ישראל כי על עד עברו: ונשען לגבול מואב. זהו והוא יושב ממולי ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר כי הא׳ בארה תחת אל כה״א מבריחה וזאת הבאר גם היא היתה פלא ואיננה הבאר הנקר׳ באר מרים לפי דעתי רק היה המקום שבוה משה וחפרוהו שרי ישר׳ במשענות ומיד נבקעו מים:

רש״י

באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו: למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. לפי שהמן נבלע באיברים אף זה לשון קצור נפש ומאוס: בלחם הקלוקל. לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא: את הנחשים השרפים. ששורפים את האדם בארס שניהם: וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמים: ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול: על נס. על כלונס שקורין פירק״א וכן כנס על הגבעה ארים נסי שאו נס ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קורהו נס: כל הנשוך. אפי׳ כלב או חמור נושכו היה ניזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמ׳ כאן וראה אותו ראייה בעלמ׳ ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש את איש והביט וגו׳ שלא היה ממהר להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותי׳ וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאי׳ ואם לאו היו נמוקים: נחש נחשת. לא נאמ׳ לו לעשותו של נחשת אלא אמ׳ משה הקב״ה קורהו נחש ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון: בעיי העברים. לא ידעתי למה נקר׳ שמם עיים ועי לשון חורב הוא דבר הטאטא במטאטא והעי״ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים ויעה ברד: העברים. דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ

בלחם ו׳ דגש׳ וסימ׳ קנה אותנו ואת. וינהלם בלחם. ונפשנו קצה בלחם. על דבר אשר לא קדמו. שבעים בלחם נשכרו. כי לא קדמו את בני. וישלח כ״ב נמסר בסדר נח: ויכר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר וארא: ארנון ג׳ מלאים ובעינינא וסימ׳ מעבר ארנון. כי ארנון גבול מואב בין מואב.

ה וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל׃ ו וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת הָעָם וַיָּמָת עַם רָב מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז וַיָּבֹא הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל נֵס וְהָיָה כָּל הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי׃ ט וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל הַנֵּס וְהָיָה אִם נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת אִישׁ וְהִבִּיט אֶל נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי׃ י וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת׃ יא וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ יב מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד׃ יג מִשָּׁם נָסְעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי׃ יד עַל כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְהוָה אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנוֹן׃ טו וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב׃ טז וּמִשָּׁם בְּאֵרָה הִוא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה אֱסֹף אֶת הָעָם וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם׃ ס

תרגום

וְאִתְרַעַם עַמָּא בְּמֵימְרָא דַייָ וְעִם מֹשֶׁה נְצוֹ לְמָה אַסֶּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לִמְמָת בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי לֵית לַחְמָא וְלֵית מַיָּא וְנַפְשָׁנָא עָקַת בְּמַנָּא הָדֵין דְמֵיכְלֵיהּ קְלִיל׃ וְגָרֵי יְיָ בְּעַמָּא יָת חִיוָן קָלָן וְנַכִיתוּ יָת עַמָּא וּמִית עַם סַגִי מִיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲתָא עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמָרוּ חַבְנָא אֲרֵי אִתְרַעַמְנָא קֳדָם יְיָ וְעִמָּךְ נְצֵינָא צַלִּי קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵי מִנָּנָא יָת חִיוְיָא וְצַלִּי מֹשֶׁה עַל עַמָּא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבֵיד לָךְ קַלְיָא וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל אָת וִיהֵי כָּל דְּיִתְנְכֵית וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ וְיִתְקַיָּם׃ וַעֲבַד מֹשֶׁה חִיוְיָא דִנְחָשָׁא וְשַׁוְיֵיהּ עַל אָת וַהֲוֵי כַּד נָכֵית חִיוְיָא יָת גַּבְרָא וּמִסְתַּכַּל לְחִיוְיָא דִנְחָשָׁא וּמִתְקַיָּם׃ וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּאֹבוֹת׃ וּנְטַלוּ מֵאֹבוֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִיזַת עִבְרָאֵי בְּמַדְבְּרָא דִּי עַל אַפֵּי מוֹאָב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא׃ מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ בְּנַחְלָא דְזָרֶד׃ מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ מֵעִבְרָא דְאַרְנוֹן דִּי בְּמַדְבְּרָא דְּנָפֵיק מִתְּחוּם אֱמוֹרָאָה אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין אֱמוֹרָאָה׃ עַל כֵּן יִתְאַמַּר בְּסִפְרָא קְרָבִין דַּעֲבַד יְיָ עַל יַמָּא דְסוּף וּגְבוּרָן דַּעֲל נַחֲלֵי אַרְנוֹן׃ וּשְׁפוֹךְ נַחֲלַיָּא דְּמַדְבְּרִין לָקֳבֵל לְחַיָּית וּסְמִיךְ לִתְחוּם מוֹאָב׃ וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא בֵּירָא דִּי אֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא וְאֶתֵּן לְהוֹן מַיָּא׃

ואת הנחלים ארנון: מגבל ט׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ היצא מגבל האמרי. מהר ההר תתאו לבא חמת. וירד הגבל משפם ב׳ בו. ויצא הגבל זפרנה וקדמא דולראובני ולגדי. והערבה והירדן וגבל. ובעמק בית הרם. נשמדנו מהתיצב בכל גבל: יאמר ג׳ וסימ׳ כנמרד גבור ציד לפני יי׳. על כן יאמר בספר מלחמות יי׳. ולציון יאמר איש ואיש. וחד יאמר למלך יריחו לאמר. ונמסר גם בסדר נח: לשבת ב׳ אברם בארץ. ודין: ומשם ט׳ וסימ׳ ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים. ומשם הפיצם יי׳. ומשם בארה היא הבאר. ומשם יקחך. ומשם עבר את בני עמון. ומשם עבר קדמה מזרחה. ומשם שב שמרון. ומשם לא תאבל. חברון: בארה ג׳ מלעיל וסימ׳ ויסע ישראל בארה שבע. ומשם בארה הוא הבאר. וינס אתם וילך בארה. וב׳ מלרע בארה בנו אשר הגלה. ויתרן ובארא כתרא כתיב אלף. ונמסר גם בסדר ויגש:

האמוריים: על פני מואב ממזרח השמש. במזרחה של ארץ מואב: מגבול האמורי. תחום סוף מצר שלהם וכן גבול מואב לשון קצה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי. רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב כמו שאמ׳ יפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: על כן יאמר. על חניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות יי׳ כשמספרי׳ נסים שנעשו לאבותינו יספרו: את והב. כמו את יהב כמו שאמ׳ מן יער ועד כף יאמ׳ מן יהב והב והוא״ו יסוד הוא כלו׳ את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון. כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים: ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר הזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישר׳ לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרי׳ שלמעלה מהם ונהרגם בחצי׳ ואבני בלסטרא והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב וההר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב: ומשם בארה. משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב״ה מי מודיע לבני הנסים הללו המשל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל והעלת משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: עלי

עלי באר · מתוך הנחל והעלימה שאת מעלה ומכין שהבאר הודיעה להם מנלה' ומנס בארה וכי מנס היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו

עלי באר · תחלת השירה ולא נכתבה כלה : ענו לה · לשון צווי והנה פי' איך עלתה : כרוה נדיבי העם · כפול בשפטו : במחוקק · על ידי מחוקקים כמו לבני לחוקקי ישראל וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהיישוב ומזה המדבר נסעו אל מתנה ומשם אל נחליאל ודע כי אשר הנחלי' והמדבר הנקרא באר ומתנה ונחליאל

ולא נתן ד' וס' סיחון את ישראל עבר בגבלו · ולא נתן יי' לכם לב לדעת · ולא נתן למוט רגלינו · ולא נתן תפלה לאלהים : בגבלו ה' חס' בליש' וסימ' נמכר בסדר חיי שרה : סיחון ד' מלאים בתורה וסימ' על כן יאמרו המשלים · אוי לך מואב אבדת · ממדבר קדמות · ועשה יי' להם כאשר עשה :

אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עֲלִי בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃ בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה׃ וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת׃ וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ פ

וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶיהָ׃ כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד־אַרְנֹן׃ עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן עִיר סִיחוֹן׃ כִּי־אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן אָכְלָה עָר מוֹאָב בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן׃ אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַדְתָּ עַם־כְּמוֹשׁ נָתַן בָּנָיו פְּלֵיטִם וּבְנֹתָיו בַּשְּׁבִית לְמֶלֶךְ אֱמֹרִי סִיחוֹן׃

בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא סַקִּי בֵירָא שַׁבַּחוּ לַהּ׃ בֵּירָא דְחַפְרוּהָ רַבְרְבַיָּא כְּרוֹהָ רֵישֵׁי עַמָּא סָפְרַיָּא בְּחוּטְרֵיהוֹן וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן׃ וּמִדְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן נַחְתָּא עִמְּהוֹן לְנַחֲלַיָּא וּמִנַּחֲלַיָּא סַלְקָא עִמְּהוֹן לְרָמָתָא׃ וּמֵרָמָתָא לְחֵילַיָּא דִּי בְּחַקְלֵי מוֹאָב רֵישׁ רָמָתָא וּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵּית יְשִׁימוֹן׃ וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה לְמֵימַר׃ אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ לָא נִסְטֵי בַּחֲקַל וּבִכְרַם לָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאוֹרַח מַלְכָּא נֵיזִיל עַד דְּנֶעְבַּר תְּחוּמָךְ׃ וְלָא שְׁבַק סִיחוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יָת כָּל עַמֵּיהּ וּנְפַק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְיָהַץ וַאֲגֵיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וּמְחָהִי יִשְׂרָאֵל לְפִתְגָם דְּחָרֶב וִירִית יָת אַרְעֵיהּ מֵאַרְנוֹנָא עַד יוּבְקָא עַד בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי תַקִּיף תְּחוּם דִּבְנֵי עַמּוֹן׃ וּכְבַשׁ יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּכָל קִרְוֵי אֱמוֹרָאָה בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל כַּפְרָנָהָא׃ אֲרֵי חֶשְׁבּוֹן קַרְתָּא דְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה הִיא וְהוּא אֲגֵיחַ קְרָבָא בְּמַלְכָּא דְמוֹאָב קַדְמָאָה וּנְסֵיב יָת כָּל אַרְעֵיהּ מִידֵיהּ עַד אַרְנוֹן׃ עַל כֵּן יֵימְרוּן מְתַלַיָּא עוּלוּ לְחֶשְׁבּוֹן תִּתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל קַרְתָּא דְסִיחוֹן׃ אֲרֵי קִידוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק מֵחֶשְׁבּוֹן עָבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִקַּרְתָּא דְסִיחוֹן קְטִילוּ עַמָּא דִשְׁרוֹ בִּלְחָיַת מוֹאָב כּוּמְרַיָּא דְפָלְחִין בֵּית דַּחַלְתָּא רָמָתָא דְאַרְנוֹן׃ וַי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דְפָלְחִין לִכְמוֹשׁ מְסַר בְּנוֹהִי צִירִין וּבְנָתֵיהּ בְּשִׁבְיָא לְמַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה סִיחוֹן׃

אל מלך אדום ובו' הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח משה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל : אעברה בארצך · העפ שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו שלום · ולא נתן סיחון · לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל נעברה נא בארצך אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרה מפניכם ואתם אומרים כך : ויצא לקראת ישראל · אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אילו היה בחשבון אמ' הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמ' לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף : כי עז · ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם אל תצורם ובו' : בנותיה · כפרים הסמוכים לה : והוא נלחם · למה הוצרך ליכתב לפי שנאמר אל תצר את מואב וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל : מידו · מרשותו : על כן · על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב : יאמרו המושלים · בלעם שנ' בו וישא משלו המושל' בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך ובו' : תבנה ותכונן · חשבון בשם סיחון להיות עירו : כי אש יצאה מחשבון · משכבשה סיחון : אכלה ער מואב · שם אותה המדינ' קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי : ער מואב · ער של מואב : אוי לך מואב · שקללו את מואב שימסרו בידו : כמוש · שם אלהי מואב : נתן · הנותן את בניו של מואב : פליטי' · נסים ופליטי' מחרב : ואת בנותיו בשבית וגו' ונירם

ונירם אבד · מלכות שלהם: אבד חשבון עד דיבון · מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון תרגום של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי: ונשים. ש"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד נפח. השימותים עד נפח: וישלח משה לרגל את יעזר · המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: אל תירא אותו · שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר ויבא הפליט הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנ' רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: ויכו אותו · משה הרגו כדאית' בברכות בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו'.

אשר עד מדבה חד מן י' נקודות בתורה וס' נמסר בסדר מדבר סיני: בנתיה ה' חס' ו"ו וס' כל אורית' תענך · עקרון דיהושע · יבלעם דשפטים. באש תצתנה · וכל כתובים דכוו' מלאים במ"ו וס' מגדו · דאר · ביתאל · סונו · תבנה · ואת ארצו ה' וס' ויאמר יי' אל משה אל תירא · ויאמר יי' אלי אל · קומו וסעו ועברו ·

וּמַלְכוּ פְסַקַת מֵחֶשְׁבּוֹן עֲדָא שׁוּלְטַן מִדִּיבוֹן וְצַדִּיאוּ עַד נֹפַח דִּסְמִיךְ עַד מֵידְבָא׃ וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בַּאֲרַע אֱמוֹרָאָה׃ וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת יַעְזֵר וּכְבַשׁוּ כַּפְרָנַהָא וְתָרֵיךְ יָת אֱמוֹרָאָה דִּי תַמָּן׃ וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְאוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתְהוֹן הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דִי עֲבַדְתְּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ וּמְחוֹ יָתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב וִירִיתוּ יָת אַרְעֵיהּ׃ וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃

ל' · לותם' ודגש' · י' נקודות בתורה · ויורש' ל' ק' סימן ושמתי בהם אות: ר' · ה' · יז מל' בתורה · ל' מל' בתור' וכל כנאי' וכתובי' דכו' מל' בת"א חס' וישגו את כתיהו דירמיה

וַנִּירָם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַד־דִּיבֹן וַנַּשִּׁים עַד־נֹפַח אֲשֶׁר עַד־מֵידְבָא׃ וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגֵּל אֶת־יַעְזֵר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֹתֶיהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם׃ וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ׃ כב וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃

פז' · למידבא סימן · ימואל סימן · עזי סימן · ותיבות אלף תנ"ד ·

ססס ססס

וַחֲזָא בָלָק בַּר צִפּוֹר יָת כָּל דִּי עֲבַד יִשְׂרָאֵל לֶאֱמוֹרָאֵי׃ וּדְחֵיל מוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם עַמָּא לַחֲדָא אֲרֵי סַגִּי הוּא וְעָקַת לְמוֹאֲבָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר מוֹאָב לְסָבֵי מִדְיָן כְּעַן יְשֵׁיצוֹן קְהָלָא יָת כָּל סַחְרָנַנָא כְּמָא דִמְלַחֵךְ תּוֹרָא יָת יָרוֹקָא דְחַקְלָא וּבָלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא לְמוֹאָב בְּעִדָּנָא הַהוּא׃ וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר לִפְתוֹר אֲרָם דְּעַל פְּרָת אֲרַע בְּנֵי עַמֵּיהּ לְמִקְרֵי לֵיהּ לְמֵימַר הָא עַמָּא נְפַק מִמִּצְרַיִם הָא חֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְהוּא שָׁרֵי מִלְּקִבְלִי׃

ל' בליש' דחילה · ל' בישראל · ל' עבד כנתיב · כ"ל חס' ו"ו בתב' ל' · ל' בזונין ל' יד זונין · ה' חס' ל' ומל' · ל' · ה' דחסר' בתורה ל' וחסר

וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא׃ וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי׃

ויאמר יי' אלי ראה · ויאמר יי' אל יהושע: ויגר ב' בליש' דחילה וס' מואב · ויגר מפניו סם: וגה ד' סבירין ודגה וס' נמסר בסדר כי תשא:

אבן עזרא

ונירם · דברי משה והמ"ם סימן מלך אמורי וגדודיו ולו שני פ פירושי' האחד מגזרת ניר ותהיה מלת ונירם מוספת עצמ' ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון ותהיה מלת ונירם כמו בתוך האהלי הערכך וכן היא והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון והפירוש השני שתהיה מלת ונירם מגזרת ירה ויור אשר יריתי והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון: ונשים. מפעלי הכפל והחריק תחת קמץ קטן כמו ויסב אלהים את העם ויאמר ר' משה הכהן כי הדגש' לחסרון האלף כאלף שלפנו מבהמות ארץ מגזרת תאשם שומרון ויש אומרים כי חשבון היתה עיר סיחון לעולם וטעם בואו חשבון דברי המושלים למואבים הבאים בשבי אל ת חשבון כי אם יבאו מחשבון משל למחנות סיחון וכאשר ירינום דברי המושלים על לשון המואבי' חשבנו כי תאבד חשבון ונעשה שמת' כל הארץ עד נופח או הם דברי משה: ויפנו. פירשתיו: אדרעי · אל אדרעי דרך קצרה: השאיר לו. אחד מישראל:

לאמורי במקצות הלמ"ד והטעם לידוע שהוא סיחון ועוג ולא היה במלכי כנען גדולים כאלה והעד אשר כגובה ארזים גבהו: ויגר מואב · כמו ויירא וכן גורו לכם: ויקץ · כמו הפוך וכמוהו נעלה ביהודה ונקיצנה: אל זקני מדין · יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים: ילחכו כלחוך · שנים בנינים: פתורה · כמו מצרימה אל פתור: ארץ בני עמו · והם ארמים וכן מפתור ארם נהרים ונדרש שבלעם הוא בלע כי זה ארמי והם שעור בעור אביו הנה בן אחשורוש קודם א אחשורוש רק הם שנים: אשר על הנהר · פי' ארם נהרים: עין הארץ · פירשתיו: הנה

לקראתם באלה הדברי' לקראתינו וכי' חבדו יי' כי לא תבל

חבלת זאת חקת

ויירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי · אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחי' עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב לשון מורא כמו גורו לכם: ויקץ מואב. קצו בחייהם: אל זקני מדין · והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניה' · מה ראו מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא מנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחוך השור · כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההיא · לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה: פתורה · כשלחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצים לו אגרותיהם ולפי פ פשוטו של מקרא כך שם המקום: ארץ בני עמו · של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך ואם תאמ' מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומ' אילו היו לנו נביאי' חזרנו למוטב העמיד להם נביאי' והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורי' בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרא לו · הקריאה שלו היתה ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים · ואם תאמר מה מזיקך: הנה כסה את עין הארץ · סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלי · חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו כי אמילם:

נכה בו · אני ועמי נכה בהם · דבר אחר לשון משנה הוא מכה לנו מן הדמים לחסר מהם מעט : כי ידעתי וגו' · על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב : וקסמים בידם · כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי · דבר אחר קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנ' וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם : לינו פה הלילה · אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם שנאמר ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה כאדם ההולך אצל פילגשו בהחבא : כאשר ידבר יי' אלי · אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך שמא אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים : וישבו · לשון עכבה : מי האנשים האלה עמך · להטעותו בא אמ' פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני א ארא' עת שאוכל לקלל ולא יבין : בלק בן צפור · אע"פ שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים : קבה לי · זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש : וגרשתיו · מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מ מבלק : לא תלך עמהם · אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמ' לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה לא מדבשיך ולא מעוקציך : להלוך עמכם · אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפיכ' ויוסף עוד בלק : כי כבד אכבדך מאד · יותר ממה שהיית נוטל לשעבר אני נותן לך : מלא ביתו כסף וזהב · למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילו' רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח : לא אוכל לעבור · על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבו' מפי השכינה : גם

לכה ה' מלא' בעני' וסי' ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה · כי כבד אכבדך מאד · מן ארם ינחני בלק מלך מואב ב' בו · לכה נא אקחך · לכה נא איעצך : מברך ג' וח' וסי' ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה · יהי שם יי' מברך מעתה ועד עולם · ערום יצאתי מבטן אמי : תאר ג' וחס' וסי' כי ידעתי את אשר תברך

ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר : וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל בלעם וידברו אליו דברי בלק : ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר יהוה אלי וישבו שרי מואב עם בלעם : ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך : ויאמר בלעם אל האלהים בלק בן צפר מלך מואב שלח אלי : הנה העם היצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו : ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא : ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם כי מאן יהוה לתתי להלך עמכם : ויקומו שרי מואב ויבאו אל בלק ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו : ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה : ויבאו אל בלעם ויאמרו לו כה אמר בלק בן צפור אל נא תמנע מהלך אלי : כי כבד אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה ולכה נא קבה לי את העם הזה : ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יהוה אלהי לעשות קטנה או גדולה :

כען איתא כען לוט לי ית עמא הדין ארי תקיף הוא מני מאים איכול לאגחא ביה קרב ואתריכיניה מן ארעא ארי ידענא ית די תבריך מברך ודי תלוט ליט : ואזלו סבי מואב וסבי מדין וקיסמיא בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמיה פתגמי בלק : ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגמא כמא די מליל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם בלעם : ואתא מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר מן גבריא האילין דעמך : ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואב שלח לותי : האעמא דינפק ממצרים וחפא ית עין שמשא דארעא כען איתא לוט לי יתיה מאים איכול לאגחא ביה קרב ואתריכיניה : ואמר יי לבלעם לא תיזיל עמהון לא תלוט ית עמא ארי בריך הוא : וקם בלעם בצפרא ואמר לרברבי בלק איזילו לארעכון ארי לית רעוא קדם יי למשבקי למיזל עמכון : וקמו רברבי מואב ואתו לות בלק ואמרו סריב בלעם למיתי עמנא : ואוסיף עוד בלק למשלח רברבין סגיאין ויקירין מאילין : ואתו לות בלעם ואמרו ליה כדנן אמר בלק בר צפור לא כען תתמנע מלמיתי לותי : ארי יקרא איקרינך לחדא וכל די תימר לי אעביד ואיתא כען לוט לי ית עמא הדין : ואתיב בלעם ואמר לעבדי בלק אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימרא דיי אלהי למעבד זעירתא או רבתא :

אבן עזרא

ארה לי · לשון צווי מפעלי הכפל בחסרון אות הכפל וכן קבה לי והנה כוב על משקל שמור וקבה לי בחסרו' הה"א על דרך משקל שכב רכב צלח : נכה בו · שם הפועל ואין טענה בעבור היותו בה"א כי הנה כמוהו לכלה הפשע · יואר · הוי"ו הנח הנעלם תחת הרגש שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יסב ולא היה כ כמוהו מאותו בנין בעבור אות הגרון כמשפטו : זקני מואב · חכמי' : וקסמים בידם · אמר ר' משה הגיד הספרדי ז"ל שטעמו ודמי הקסמים ורואיו מבדים ולא אמ' כלום רק הוא כמשמעו וספר הכתוב שלא אל קוסם קוסמים כמוהו ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אמצא יום כבחר ושעה כבחירת ללכת ולקוב כי הם אנשי אומנותו והעד ש שפירושו כאשר הוא שאמר ה הכתוב בימינו היה הקסם : והשיבותי אתכם דבר · אחר שתלינו : ויבא אלהים · לכבוד ישראל כי השם ידע דבר בעל פעור ואילו היה בלעם מקלל אותם היו כל העולם אומרי' כי בעבור קללת בלעם באה ה המגפה : מי האנשים האלה · פתחון ותחלת דבור כמו אי הבל אחיך והנה הוא כחם והשם אמר לו קול דמי אחיך : כי ברוך הוא · הטעם כי לא תוכל לקלל אותו כי אני ברכתיו : שרי בלק · ולא הזכיר זקני מדין כי בלק הוא העיקר והוא השולח אליו אמ' ר' משה הכהן הספרדי ז"ל כי אע"פ שסימן הפעול ביו"ד לא יתכן להיותו כי אם בבנין כמו הלהרגני לא יאמר הלהרגני והנה שכח לתתי להלוך עמכם לא אבה יבמי ור' יונה המדקדק אמר כי היו"ד נוסף ואיננו נכון · וטעם הלוך עמנו ממקומו : רבים · כמשמעו או גדולים כמו על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כי כן תקרא קרית חנה דוד : כי כבד אכבדך · בממון : וכל אשר תאמר · שים צורך כדי שתקללם והעד כי כבר אכבדך כן שאמר בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב : מלא ביתו · ביתו מלא וכן מלא כל הארץ כבודו כי רבים טעו שחשבו כי כבוד השם הוא מלא העולם כטעם ליי' ה הארץ ומלואה : קטנה או גדולה · תאר השם ויחסר מקום השם וכן ועמיר יענה עזות ותאכלנו בריאה : בזה

מברך · לא תאר את העם · ונשיא בעמך לא תאר · ונמסר גם בסדר משפטים : ממני ' בתורה וס' ב' ויאמר אליו אל תשלח ידך אל הנער · וידבר אל עפרון · ויאמר צדקה ממני · איננו גדול בבית הזה בבני ב' בפסו' · ויקרא פרעה למשה · לא אוכל אנכי לבדי · ועתה לכה נא ארה לי · הרף ממני ואשמידם · כי תאמר בלבבך רבים : להלך ד' חס' וסי' נמסר בסדר שמות : ויקומו ט' מלאים וסי' נמסר בריש קרח : אלהי ח' קמצין וסי' ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק · ככל אשר שאלת מעם יי' אלהיך בחרב · לא אבלתי באני ממנו · ועתה יי' אלהי אתה הבלכת · ויקרא אל יי' ויאמר יי' אלהי הגם · התמודד על הילד שלש פעמי' · הנה אני בנה בית לשם · שפטני בצדקך יי' אלהי · וכל אסף דכו' במ"ב פתח' וסי' ב' בחרתי הסתופף · שמרה נפשי כי : גדולה ד' מלאים בתורה וסי' לעשות קטנה או גדולה · את אשו הגדולה · לא יהיה לך בכיסך · בביתך :

ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יסף יהוה דבר עמי: ויבא אלהים אל בלעם לילה ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה: ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וילך עם שרי מואב: ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך יהוה בדרך לשטן לו והוא רכב על אתנו ושני נעריו עמו: ותרא האתון את מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו שלופה בידו ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את האתון להטתה הדרך: ויעמד מלאך יהוה במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה: ותרא האתון את מלאך יהוה ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר ויסף להכתה: ויוסף מלאך יהוה עבור ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול: ותרא האתון את מלאך יהוה ותרבץ תחת בלעם ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל: ויפתח יהוה את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים: ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך: ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא: ויגל יהוה את עיני בלעם וירא את מלאך יהוה נצב בדרך

וכען אוריכו כען הכא אף אתון בליליא ואדע מה יוסף יי למללא עמי: ואתא מימר מן קדם יי לבלעם בליליא ואמר ליה אם למקרי לך אתו גבריא קום איזיל עמהון וברם ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תעביר: וקם בלעם בצפרא וזריז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב: ותקיף רוגזא דיי ארי אזיל הוא ואתעתד מלאכא דיי באורחא לסטן ליה והוא רכיב על אתניה ותרין עולימוהי עמיה: וחזת אתנא ית מלאכא דיי מעתד באורחא וחרביה שליפא בידיה וסטת אתנא מן אורחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותה לאורחא: וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתרא דגדירא מכא וגדירא מכא: וחזת אתנא ית מלאכא דיי ודחיקת לכתלא ודחיקת ית ריגלא דבלעם לכתלא ואוסף למימחה: ואוסיף מלאכא דיי למיעבר וקם באתר עק דלית אורח למסטי לימינא ולסמלא: וחזת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת תחות בלעם ותקיף רוגזא דבלעם ומחא ית אתנא בחוטרא: ופתח יי ית פומא דאתנא ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארי מחיתני דנן תלת זמנין: ואמר בלעם לאתנא ארי חייכת בי אילו פון אית חרבא בידי ארי כען קטלתיך: ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך דרכבת עלי מדאיתך עד יומא הדין המילף אליפנא למיעבד לך כדין ואמר לא: וגלא יי ית עיני בלעם וחזא ית מלאכא דיי מעתד באורחא

ואדעה ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ: יוסף ה׳ חס׳ בליש׳ תוספת וסימ׳ בסדר שמות: ואך ג׳ וסימ׳ ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש. ואך אם טמאה ארץ אחזתכם. ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו: ב׳ קדמ׳ ריש פסו׳. ונמסר גם בסדר נח: הולך ט׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר תולדות: דבלעם נעריו עמו דאברהם נעריו אתו וסימ׳ אותו אתיהן: ויסף ו׳ מלאים וסימ׳ ויוסף מלאך יי׳ עבור. ויוסף עוד יפתח. ויוסף יהונתן להשביע. רד קעילה. ויוסף אחאב. דבר אלי אחז קדמא. ויוסף יי׳ דבר. ויוסף למעול ביי׳. ויוסף שאול לירא. ויאסף כתיב ושארא ויסף כתיב: עבור י׳ מלאים בליש׳ וסי׳ ויוסף מלאך יי׳ עבור. וגם עבור העבור. לא אוסיף עוד עבור לו. וחברו. כי תעבור במים. בעבור סופה ואין. סכותה בענן לך מעבור. וגם לא תעבורי מזה. בדתי מדי ופרס ולא יעבור. וד׳ לעבור וסי׳ עד אשר תמו כל הגוי. ותנינ׳ ויהי כאשר תמו כל הגוי. ויהי כאשר תם כל העם. לעבור בך בליעל כלו נכרת. וג׳ אעבור וסי׳ ותאמרי לא אעבור. יחד אנכי עד אעבוד. ולא אעבור: הלוא י״ג מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך:

רשי

גם אתם. פיה הכשילכם אתם שופכם לילך בפחי נפש כראשונים: מה יוסף. לא ישנה דברו מברכה לקללה הלואי שלא יוסף לברך כאן נתנבא שעתיד להוכיח להם ברכות על ידו: אם לקרא לך. אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר: קום לך אתם ואך. על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על פי כן וילך בלעם אמר שמא אפתנו וירצה: ויחבש את אתנו. מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו. אמר הקב״ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנ׳ וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמורו: עם שרי מואב. לבו כלבם שוה: כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: לשטן לו. מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד: ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: ותרא האתון. והוא לא ראה שהקב״ה נתן רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנו׳ שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו וכן היה סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב: במשעול. כתרגומו בשביל. וכן אם ישפוק עפר שומרון לשועלים עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן מי מדד בשעלו מים ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא: ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את אחרים את רגל בלעם: ויוסף מלאך יי׳ עבור. לעבור עוד לפניו להלן להיות לפניו במקום אחר כמו והוא עבר לפניהם. ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בג׳ מקומות סימני אבות ראהו: זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני ה[illegible] להרוג אומה שלימה [illegible] ולאתון זה צריך לכלי זין: ההס[illegible] וכן הלאל יסכן גבר ורבותינו דרשו מקרא זה בתלמוד [illegible] רכבת אקוסיא אמר להון ברטיבא שדאי ליה כן [illegible]

אבן עזרא

בזה. במקום הזה אמר הגאון ז״ל אם יטען טוען ויאמר אחר שאמר השם לא תלך עמהם איך אמר קום לך אתם יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם האנשים הראשונים עד שיבואו שרים נכבדים מהם ולפי דעתי אין צורך רק טעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים לפנינו אז שאל משה את השם ואמר לו שלח לך אנשים ואחר שאמר השם לבלעם לא תאור את העם מה צורך היה לו לומ׳ ואדעה מה יוסף יי׳ דבר רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמ׳ לו לך עם האנשי׳ רק השמר לך שלא תדבר רק מה שאומר לך והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא: לשטן לו. כבר פירשתיו בספר איוב כי השטן היה המלאך ודברי הגאון שהוא בן אדם לא מעלין ולא מורידין: ויחבש. כנוי: מן הדרך. הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך: להטותה הדרך. דרך קצרה והטעם אל הדרך: במשעול הכרמים. פירושו כפי מקומו כדברי המתרגם ארמית כי אין ריע לו: ותלחץ אל הקיר. היא לחצה עצמה: אל הקיר. הוא הגדר: ויוסף להכותה. כי כבר הכה אותה בנטותה אל השדה: ויפתח יי׳. אמר חז״ל שעשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ולפי דעתי שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה שהם חוץ לתולדת ויאמ׳ הגאון כי לא דברה האתון ורב שמואל בן חפני תפשו ור׳ שמואל הספרדי בעל השירי׳ חשב להציל הנתפש ודע כי אנשי שקול הדעת הוכרחו להוציא הדברים ממשמעם כי אמרו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא רק להצדיק נביאו ולא אמרו אמת כי הנה חנניה מישאל ועזריה נעשה להם אות ולא היו נביאים ויש מהם אומרי׳ כי בלעם נביא היה והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל כי קוסם היה וכן קראו הכתו׳ ויש אומרי׳ כי היה יודע עליונים לקבל כחם למטה בצורות וזה טעם ואשר תאור יואר והנכון בעיני כי היה יודע מזלו׳ ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו ובבא הרעה אל המקולל יחשבו הרואי׳ והשומעים השמאים כי בעבור קללתו באה הרעה והעד שדבר במרמה עם שרי בלק וזה טעם לא אוכל לעבור את פי יי׳ אלהי כי אין יכולת בנוצר לשנות את מעשה היוצר או גזרתו והסוד כי החלק לא ישנה החלק רק גזירת הכל תשנה גזירת החלק ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא והישר כי האתון דברה ואם תבין סוד מלאכי אברה׳ גם יעקב אז תבין האמת. וטעם במקל כי בתחלה ובשנית הכה אותה בעץ קטן או בעור: רגלים. פירשתיו: התעללת. פירשתיו: מעודך. הטעם מיום שרכבת: ההסכן הסכנתי. ההרגל הרגלתי והטעם הכך היה חקי הסכן כא עמו ושלם: ויגל יי׳. כבער אלישע שהוסיף במאור עיניו או הכהו תחלה בסנורים:

ויפתחו

כי ירט הדרך לנגדי. רבותינו חכמי משנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקר׳ קצר הוא כמו ותכל דוד לא ירט לשון רצון וכן על ידי רשעים ירטני מפיים ומנחם אותי על ידי רשעים שאינן אלא מקניטי: אולי נטתה. כמו לולי פעמי׳ שאולי משמש בלשון לולא: גם אותכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומ׳ לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם הרגי׳: ואותה החייתי. ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחת׳ כמו שכתוב ויאמר לא הרגתיה שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן והרגת את האשה ואת הבהמה וכן ואת הבהמה תהרגו: כי לא ידעתי. גם זה גנותו ועל כרחו: אם רע בעיניך אשובה לי. להתריס נגד המקום היא תשובה זו אמ׳ לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם קח נא את בנך וגו׳ ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: לך עם האנשים. בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו: ואפס. על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו׳: אל עיר מואב. אל מטרופולין שלו. עיר החשובה שלו לומ׳ ראה מה אלו מבקשי׳ לעקו׳: קרית חוצות. עיר מלאה שוקי׳ אנשי׳ וטף בחוצותיה לומר ראה ורחם שלא יעקרו אלו: בקר וצאן. דבר מועט: במות בעל. כתרגו׳ לרמת דחלתיה שם ע״ז: אולי

שלפה ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסימ׳ ותרא האתון. נטויה על ירושלם. מפני חרב שלופה: שלושה ה׳ מלאים בתורה וסימ׳ על מה הכית את אתנך. שלוש ערים תבדיל לך קדמ׳ דמשנה תורה. שלוש פעמים בשנה דראה. והצלעות צלע אל צלע. המזבח עץ שלוש אמות. וכל כתיב׳ דכוו׳ מלאים: ותט ג׳ וסי׳ האתון

וחרבו שלפה בידו ויקד וישתחו לאפיו: ויאמר אליו מלאך יהוה על מה הכית את אתנך זה שלוש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי: ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי: ויאמר בלעם אל מלאך יהוה חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם רע בעיניך אשובה לי: ויאמר מלאך יהוה אל בלעם לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר וילך בלעם עם שרי בלק: וישמע בלק כי בא בלעם ויצא לקראתו אל עיר מואב אשר על גבול ארנן אשר בקצה הגבול: ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך: ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר: וילך בלעם עם בלק ויבאו קרית חצות: ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר אתו: ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם: ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים: ויעש בלק כאשר דבר בלעם ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח: ויאמר בלעם לבלק התיצב על עלתך ואלכה

וחרביה שליפא בידיה וכרע וסגיד לאפוהי: ואמר ליה מלאכא דיי על מה מחיתא ית אתנך דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למסטן ארי גלי קדמי דאת רעי למיזל באורחא לקבלי: וחזתני אתנא וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין אילופון לא סטת מן קדמי ארי כען אף יתך קטלית ויתה קיימית: ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארי לא ידעית דאת מעתד לקדמותי באורחא וכען אם ביש בעינך איתוב לי: ואמר מלאכא דיי לבלעם איזיל עם גבריא ולחוד ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תמליל ואזל בלעם עם רברבי בלק: ושמע בלק ארי אתא בלעם ונפק לקדמותיה לקרתא דמואב די על תחום ארנון די בסטר תחומא: ואמר בלק לבלעם הלא משלח שלחית לותך למיקרי לך למה לא אתיתא לותי הבקושטא הויתא אמר לית אנא יכיל ליקרותך: ואמר בלעם לבלק הא אתיתי לותך כען המיכל יכילנא למללא מדעם פתגמא דישוי יי בפומי יתיה אמליל: ואזל בלעם עם בלק ואתו לקרית מחוזוהי: ונכס בלק תורין ועאן ושלח לבלעם ולרברביא דעמיה: והות בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתיה וחזא מתמן קצת מן עמא: ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין ואתקין לי הכא שבעא תורין ושבעא דיכרין: ועבד בלק כמא די מליל בלעם ואסיק בלק ובלעם תור ודכר על כל מדבחא: ואמר בלעם לבלק אתעתד על עלתך ואיהך

ויפתחו לאפוי פירשתיו: כי ירט. הטעם עוות וכן על ידי רשעים ירטני שהוא מן רטה שאילו היה מן ירט היה ראוי להיות כמו יעטני ואם הם שני שרשים וכמוהו מעיל צדקה יעטני שהוא על משקל אשר יעצני כמו עוטה אור: ותראני האתון. בקמץ גדול תחת קטן שהיה ראוי להיות ותראני ורבים כן אולי יתחלק לטעמים רבים ופה הוא כמו לולי ומלת גם לעד שמתה האתון אחר שדברה: ואותה החייתי. דרך קצר וכן הטעם כאשר הרגתיה הרגתיך או הרגתיך לבדך ואותה החייתי. וטעם ואותה החייתי כי בן אדם בראותו המלאך ימות והעד ותנצל נפשי ודבר מכוח לעד ואף כי הבהמה שאין לה סוס מתפות עם רוח המלאך כבן אדם: עם האנשי׳ האלה: ואפס. כמו רק וכן אפס כי לא יהיה בך אביון הפס כי עז העם: למה לא הלכת. כמו באת בעבור מלת אלי וכן מלת ויקר כאשר פירשתיו: קרית חוצות. שם מדינה: במות בעל. הוא בעלי במות ארנון: וירא משם קצה העם. כי הם חונים לארבע רוחות השמים: שבעה מזבחות. יש סודות עמוקים לא יבינום כי אם מתי מספר ושביעי בימים ובחדשים ובשנים ושבעה כבשי העולה ושבע הזאות גם אמר השם לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ובאת שלש לשלש אז תתחדש רוח בינה והמשכיל יבין: פר ואיל במזבח. בכל מזבח ומזבח והיא דרך קצרה כאילו אמ׳ במזבח האחד מכל המזבחות: יקרה

מן הדרך. ותראני האתון. אשורנו כני ארחך: ואותה י״ב מלאים בליש׳ וסי׳ ואותה החיתי. ביום שמע אישה יניא אותה. ויטבל אותה ביערת. ויוצא אותה משרתו. נשים באות מאירות. יוצר אותה להכינה. הלא שמעת למרחוק. צרר רוח אותה. אחת שאלתי מאת יי׳. למן היום אשר בנו אותה. אשר יראה הרואה. הארצה אותה מידכם. וכל יהושע ושופטים ויחזקאל דכוו׳ כמ״ג חס׳ וסימ׳ להרג את כל ישבי העי׳. והתחלקו אותה. למורשה ולתפש בכף: ועתה ואתה י״ח בטעם תברין וסימ׳ נמסר בסדר בהעלותך: האמנם ד׳ וחס׳ וסימ׳ לא אוכל כבדך. ישב אלהים את. וחברו דד״ה. האמנם אלם צדק. וא׳ אמנם האף אמנם: חצות ב׳ כתו׳ בן חס׳ וי״ו קדמ׳ וסימ׳ ויבאו קרית חצות. וחצות תשים לך בדמשק. וכל ירמיה דכוו׳ חצות. וא׳ בחוצה כתיב חסר וי״ו תניין וסימ׳ ואל תבשרו בחוצת. ושארהון חוצות מלאים דכלאים:
וישלח ב״ב וסימ׳ נמסר בסדר נח:

אולי יקרה יהוה לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לך וילך שפי: ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחת ערכתי ואעל פר ואיל במזבח: וישם יהוה דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר: וישב אליו והנה נצב על עלתו הוא וכל שרי מואב: וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל: מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם יהוה: כי מראש צרים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב: מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו: ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך: ויען ויאמר הלא את אשר ישים יהוה בפי אתו אשמר לדבר: ויאמר אליו בלק לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו לי משם: ויקחהו שדה צפים אל ראש הפסגה ויבן שבעה מזבחת ויעל פר ואיל במזבח: ויאמר אל בלק התיצב כה על עלתך

מאים יערע מימר מן קדם יי' לקדמותי ופתגמא דיחזינני ואחוי לך ואזל יחידי: וערע מימר מן קדם יי' לות בלעם ואמר ליה ית שבעא מדבחין סדרית ואסיקית תור ודכר על כל מדבחא: ושוי יי' פתגמא בפומא דבלעם ואמר תוב לות בלק וכדין תמליל: ותב לותיה והא מעתד על עלתיה הוא וכל רברבי מואב: ונטל מתליה ואמר מן ארם דברני בלק מלכא דמואב מטורי מדינחא איתא לוט לי יעקב ואיתא תריך לי ישראל: מה אלוטיה דלא לטיה אל ומה אתריכיה דלא תרכיה יי': ארי מריש טוריא חזיתיה ומרמתא סכיתיה הא עמא בלחודיהון עתידין דיחסנון עלמא ובעממיא לא יתדנון גמירא: מן יכול למימני דעדקיא דבית יעקב דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא או חד מארבע משריתא דישראל תמות נפשי מותא דקשיטי ותהי סופי כותהון: ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למילט סנאי דברתך והא ברכא מברכת להון: ואתיב ואמר הלא ית די ישוי יי' בפומי יתיה אטר למללא: ואמר ליה בלק איתא כען עמי לאתר אוחרן דתחזיניה מתמן לחוד קצתיה תחזי וכוליה לא תחזי ותלוטיה לי מתמן: ודבריה לחקל סכותא לריש רמתא ובנא שבעא מדבחין ואסיק תור ודכר על כל מדבחא: ואמר לבלק אתעתד הכא על עלתך:

רשי

אולי יקרה יי' לקראתי · אינו רגיל לדבר עמי ביום: וילך שפי · כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה: ויקר · לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובזיון היה נגלה עליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את שבעת המזבחות · שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן אברהם בנה ארבעה ויבן שם מזבח ליי' הנראה אליו ויעתק משם ההרה וגו' ויאהל אברהם וגו' ואחד בהר המוריה ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח וגו' ויכרו שם עבדי יצחק באר ויעקב בנה שתי' אחד בשכם ואחד בבית אל: ואעל פר ואיל במזבח · ואברהם לא העלה אלא איל אחד: ארה לי יעקב ולכה זעמה ישר' · בשני שמותיהם אמר לו לקללם שמא אחד מהם מובהק: מה אקב לא קבה אל · כשהיו ראוי להתקלל לא נתקל' כשהזכיר אביהם את עונם באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנ' ארור אפם כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר' שם גם ברוך יהיה במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם במקללים לא נאמר אלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר עליהם שם קללה: לא זעם יי' · אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימי' הללו שבאתי אליך וזהו שנאמ' עמי זכור נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדקות יי': כי מראש צורים · אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדי' וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבו' ואמהות: הן עם · הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוי' לא יתחשב · כתרג' לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנ' כי אעשה כלה בכל הגוי' וגו' אינן נמנין עם השאר · דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר יי' בדד ינחנו וכשהאומו' בטוב' הן אוכלי' עם כל אחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוי' לא יתחשב: מי מנה עפר יעקב · כתרג' מארבע משרייתא ארבע דגלים · דבר אחר עפר יעקב אין חשבון במצות שהן מקיימין בעפר לא תחרוש בשור ובחמור לא תזרע כלאים אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רובע ישראל · רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם: תמות נפשי מות ישרים · שבהם: וקבנו לי · לשון צווי קללהו לי: שדה צופים · מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה · בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם שמשם מת משה כסבור משם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה:

אקרה

אבן עזרא

יקרה · מגזרת לקראתי: ודבר · סמוך אל מה: וילך שפי · דברי המתרגם ארמית ירושים שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא בלי את ואחרים אמרו כי הוא כמו נכאה לב מגזרת ושופו עצמותיו והנכון בעיני שהיא מגזרת קול על שפיי' וימצא ב"ור גם באלף כמלת פתאים והטעם שהלך אל שפי ותחסר מלת אל כמו ויבא ירושלם וכן נסעו העם חצרות ורבים כן והנה הוא מכחש בלכתו כי כן כתוב ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים והנה גם פה רמזתי לך סוד חתום: ואעל פר ואיל במזבח · בכווי: וישא משלו ויאמ' · המשל הוא כי מראש צורים אראנו: ומהררי קדם · מזרח: לכה ארה לי יעקב · תחסר מלת ואמר ובשיר השירי' כמוהו רבים והיא דרך קצרה: זועמה ישראל · הטעם כפול כמשפט שהוא דרך לדבר טעם אחד במלות משונות ויסמכוהו לחזוק והיתה ראויה מלת זועמה להיותה על משקל זכרה לי אלהי רק כאשר נפתח הצ"ן בעבור היותו מן הגרון היה בינו ובין הזי"ן חולם תחת קמץ חטף: מה אקוב לא קבה אל · כטעם קללה והה"א תחת וי"ו כה"א אהלה וכן ה"א כי פרעה אהרן והמלה מפעלי הכפל והשלמה קבנו כמו סבבו ואם היא מלה זרה: ומה אזעום לא זעם יי' · מגזרת זעם והטעם כפול: כי מראש צורים אראנו · כי על השפי היה והוא גבוה והשד על השפי שהוא כפירושו ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל שפי גם יתכן להיות מראש צורי' משל לגזרו' היורדות מהעליונים כי ראה בחכמתו שתשמור זאת האומ' לבדה ולא תתערב עם אחרת מתגברת עליה לעזוב תורתה כאשר עשו כל האומות: ובגוים לא יתחשב · אפרשנו בפסוק יצב גבולות עמים: מי מנה · והתימה שלא יתחשב עם הגוים והם עם רב כחול שיתכן שלא יתחשב המעט · עפר יעקב · הטעם שהוא רב כעפר הארץ: ומספר את רובע ישראל · רגל אחד כטעם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה · ויפה פירש המתרגם ארמית מלת ישרים והטעם לפי דעתי שהתאוה למות ותהיה אחריתו כאחרית ישראל שהם חלק השם ולא חלק כוכבים כי הוא היה קוסם ויש אומרים שמלת ותהי אחריתי כפולה בטעם והוא היה מתאוה שימות מות ישרים כמו הישרים של ישראל בעבור דעתו כי בחרב ימות והגאון אמר כי מי מנה הוא השם והטעם אתה שתוכל למנות עפר יעקב המת נפשי מות ישרים אם כן מה טעם ומספר את רובע ישראל ולפי דעת רבים שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית שהוא כענין רבצי ויפרשו עפר יעקב על עת נסעה משפט הלשון להקדים שם הפועל בלשון עבר ועתיד ובכווי הדבר הפוך ויש מלות זרות כמו ברך ובא בא: אפס קצהו · רק קצהו: וקבנו · מלה זרה ולפי הדקדוק כי הכווי כעתיד ואין ביניהם רק הסימן ירדפהו ירדפנו ירדפוהו אויב ירדפו ובאה זו המלה מורכבת עם נו"ן ובחולם ולפי דעת ר' יהוד' המדקדק הראשון שהוא מן שורש קבן אם כן לא יתכן להיותה כווי כי לא ימצא כן מהבנין הקל אולי יהי שם הפועל על משקל ושמרו את השבועה:

ויפא

ערכתי ג' וסימ' את שבעת המזבחת ערכתי · ערכתי נר למשיחי · הנה נא ערכתי משפט: הן ה' פתחין וסימ' הן עם לבדד ישכן · הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא · הן הוא משוש דרכו · הן זאת לא צדקת אענך · הן תוי שדי · וכל בל אלה אל דכוו': לבדד ג' וסים כי מראש צורים אראנו · ראה עמך בשבטך צאן · בשלום

יחדו אשכבה ואישן · תנ"ך: ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסימ' כי מנה עפר יעקב ומספר · ומספר חצות ירושלם · ומספר חדשיו חצצו · ימיך רבים · ומספר שנים נצפנו לעריץ · קרמ' קמץ: תמת ג' חס' וסימ' תמת נפשי מות ישרים · תמה נפשי עם פלשתים · תמת בנער נפשם · וא' ותמה בצמא: לך ג' חס' בליש' הליכה וסימ' לך נא אתי אל מקום אחד · ויאמר לנערו לך ונקרבה · לך נתראה פנים דדברי הימים: וכלו ב' וסימ' אפס קצהו תראה וכלו לא תראה · חכו ממתקים:

רשי

אקרה כה. מאת הקב"ה. אקרה. לשון אתפעל: וישם ה' דבר בפיו. ומה היא השימה הזאת מה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו רשאי לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה אמ' לו על כרחך תשוב אל בלק: ושרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא כ כשאירו אלא מקצתם: מה דבר ה'. לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך: קום בלק. כיון שראהו מצחק בו נתכוון ל לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו חיתו יער וחיתו ארץ למעינו מים: לא איש וגו'. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמ' וגו'. בלשון תימה ותרגום תייבין ומתמלכין חוזרין ו ונמלכין לחזור בהם: הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם: וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו: וברך. כמו ובירך וכן היא גזרת רי"ש אויב חרף כמו חירף וכן ובוצע ברך המהלל ומברך את הגזל ואומר אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומ' ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: לא הביט און ביעקב וגו'. כתרגומו. דבר אחר אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נ נאה: לא הביט. הקב"ה און שביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברין על דתו: עמל. לשון עביר' כמו הרה עמל כי אתה עמל וכעס תביט לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרין לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חבה וריעות כמו רעה דוד אוהב דוד ויתנה לתרעהו וכן תרגם אנקלוס ושכינת מלכהון ביניהון: אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפות ראם לו. כתוקף רום וגובה שלו וכן וכסף תועפות לשון מעוז הוא ואומר אני שהוא לשון עוף יעופף המשופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה: ותועפות ראם. עפיפת גובה. דבר אחר תועפות ראם תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים: כי לא נחש ביעקב. כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו'. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך. דבר אחר יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הווה אינן צריכין למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נאמר על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואנקלוס לא תרגם כן: הן עם כלביא יקום וגו'. כשהן עומדין משנתן שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפלין: לא ישכב. בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללי'. דבר אחר הן עם כלביא יקום וגו' כתרגומו: ודם חללים ישתה. מתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם שנ' ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישר' בחרב על חלליהם: גם קב לא תקבנו. גם ראשון מוסף על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה וכן גם בחור גם בתולה:

בלק

וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה: וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר: וַיָּבֹא אֵלָיו וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק מַה־דִּבֶּר יְהוָה: וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמָע הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר: לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה: הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה: לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ: אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ: כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל: הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה: וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ: וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה: וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים

וַאֲנָא אִתְמְטֵי עַד כָּא: וְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם וְשַׁוִּי פִּתְגָּמָא בְּפוּמֵיהּ וַאֲמַר תּוּב לְוָת בָּלָק וּכְדֵין תְּמַלֵּיל: וַאֲתָא לְוָתֵיהּ וְהוּא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ וְרַבְרְבֵי מוֹאָב עִמֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק מַה מַלֵּיל יְיָ: וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמַע אֲצֵית לְמֵימְרִי בַּר צִפּוֹר: לָא כְמִלֵּי בְנֵי אֱנָשָׁא מֵימַר אֱלָהָא בְּנֵי אֱנָשָׁא אָמְרִין וּמְכַדְּבִין וְאַף לָא כְעוֹבָדֵי בְנֵי בִסְרָא דְאִנּוּן גָּזְרִין לְמֶעְבַּד וְתָיְבִין וּמִתְמַלְּכִין דְּהוּא אָמַר וְעָבֵיד וְכָל מֵימְרֵיהּ מִתְקַיָּם: הָא בִרְכָן קַבֵּילִית וְאֲבָרֵיכִנֵּיהּ לְיִשְׂרָאֵל וְלָא אָתֵיב בִּרְכְּתִי מִנֵּיהּ: אִסְתַּכָּלִית לֵית פָּלְחֵי גִילוּלִין בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא עָבְדֵי לֵאוּת שְׁקַר בְּיִשְׂרָאֵל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן בְּסַעְדְּהוֹן וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן בֵּינֵיהוֹן: אֱלָהָא דְאַפֵּיקִנּוּן מִמִּצְרַיִם תֻּקְפָּא וְרוּמָא דִּילֵיהּ: אֲרֵי לָא נַחֲשַׁיָּא צָבַן דְּיֵיטַב לִדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא קָסְמַיָּא רָעַן בִּרְבוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעִדָּן יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֲבַד אֱלָהָא: הָא עַמָּא כְלֵיתָא שָׁרֵי וּכְאַרְיָא יִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְּאַרְעֵיהּ עַד דְּיִקְטוֹל קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵירַת: וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף מֵילַט לָא תְלוּטִינּוּן אַף בָּרָכָא לָא תְבָרְכִינּוּן: וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְבָלָק הֲלָא מַלֵּילִית עִמָּךְ לְמֵימַר כֹּל דִּי מַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אַעְבֵּיד: וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אִיתָא כְעַן אֲדַבְּרִינָךְ לַאֲתַר אוֹחֲרָן אִם יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ

ויקר י"י ה' זוגין מן ב"ב בעניינא חד אלהים וחד י"י וסימ' נמסר בסדר שמות: והנו ל' וכ' הנו וסימ' מן השלשים הנו נמסר בסדר ד"ה. ויאמר י"י אל השטן הנו בידך: ושמע ה' קמצין וסימ' קום בלק ושמע. קרב אתה ושמע. הטה י"י אזנך פקח. וחברו דישעיה. הטה אלהי אזנך דדניאל: ובן אדם ה' וסימ' לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם:

אשרי אנוש יעשה זאת. אף כי אנוש רמה. כי תזכרנו. ויוכח לגבר עם אלוה: מה פעל ב' וסי' ולישראל. צדיק מה פעל: אלהיו עמו ה' וסימ' ולא ראה עמל בישר' י"י אלהיו עמו. ויתחזק שלמה באלהיו. בראותם כי י"י אלהיו עמו. מי בכם מכל עמו. וחברו: ולישראל ז' וסי' נמסר בריש סדר וישמע יתרו: הן ה' פתחין נמסר לעיל בהאי סידרא: לכהד' מלאים בסידרא נמסר בריש סידרא: ויישר ג' מלאים וסי' אולי יישר בעיני האלהים. ויישר הדבר דאבשלום. ויישר הדבר בעיני כל דחזקיהו:

אבן עזרא

וישא משלו. הוא כתועפות ראם כלביא יקום: האזינה עדי. מגזרת עד וכן לא שבתם עדי והטעם כפול. וו"ו בנו בעור נוסף כמו למעינו מים. וטעם לא איש אל בעבור שאמר וקבנו לי משם וכבר אמר לא קבה אל: אמר ולא יעשה. אמרו: ודבר. דברו: הנה ברך לקחתי. שם הפועל כמו שם: וברך. פועל עבר והטעם והשם ברך ברכה ולא אשיבנה: לא הביט און. לפי דעתי כי מזאת המלה למד בלק לשלוח נשי מואב במחנה ישר' והטעם כי אין השם כבן אדם שיתנחם כי לא ראה און בישראל והנה אם יהיה בהם און לא יקום דבר השם כי כל דבריו הם על תנאי רק במקום שבועה וכן הנביא אומ' רגע אדבר וזה טעם בדבר בלעם: ולא ראה עמל. הטעם כפול והוא אחי האון והטעם מה יביא האדם לעמל בסוף און והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו: ותרועת מלך בו. במחנה ישרא' וזה ותקעתם תרועה: אל מוציאם ממצרים. וזה השם שהוא עמו הוא תקיף והראה אותות במצרים: כתועפות. כמו קרני ראם ופירוש תועפות תוקף וכן ותועפות הרים לו וגם יתכן היות פירושו וקרני הרי' וכסף תועפות לך פירושו וכסף תועפות הרים ואמר לו כמו ותרועת מלך בו והטעם שזה האל שם תוקף ל לישראל וכל זה בעבור שהוא דבק בשם ולא יבקש כי אם מ מאתו כי אין להם צורך למנחש וקוסם: כעת יאמר ליעקב. כעת הזאת והטעם בכל עת יאמר להם בלי דעת נחום: מה פעל אל. מה יפעל אל ומלת עבר בעבור היות כל דבר נגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר ב בתחלה וזה יאמר לישרא' בדרך נבואה שהוא אמת: ליעקב ולישראל. דבר כפול בנבואות וכן מראש שניר וחרמון: הן עם כלביא יקום. רמז כי ינצח מלכי כנען והקרוב אל הדעת הדבר הקרו' כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו חמשה מלכים ונפש אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו שלשים ושנים אלף: ודם חללים. המלקוח ואת כל חילם ועל דרך הדרש לא ישכב משה עד יאכל טרף וכן כתוב אחר תאסף אל עמך: וקבותו

וקבותו לי. משעלי הכפל כמו וסבותי אני ראש הפעור: ולא הלך לקראת נחשים. על כן היתה עליו רוח אלהים וזה עשה בעבור שראה כי לא נחש ביעקב: וישת אל המדבר פניו. ששם ישראל בערבות מואב: שוכן לשבטיו. ראה כל הדגלים יש אומרים כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע וברעת עינו היה עושה רעות וכבר הודעתיך דעתי: וישא משלו. הטעם שנשא קול במשלו והמשל כנחלים נטיו: נאום. דבור כמו ויכחשו נאום יש אומרים כי טעם שומע גם יחזה דבר הנחום והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום כ כדברי אליפז תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע: שתום העין. אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום ויש א אומרים כי עין אחד היה לבלעם וזה דרך דרש: נופל. כמו תרדמה נפלה על אברם: וגלוי עינים. אעפי שהוא ישן הוא רואה בעיניו כטעם ולבי ער: מה טובו. פיעל עבר כמו כי אורו עיני: נטיו. דנטות הטית להתבלע בון נטה כי יש נחלים שינטו כה וכה ועליהם אילנים: כאהלים. כמו מר ואהלות והנה דמה האהלים כנחלים נטיו: כארזים. כפול בטעם והזכיר הארזים כארז בלבנון ישגה: יזל מים. הנה מים לשון יחיד כמו מי נדה לא זורק עליו: מדליו. כמו מדליותיו: וזרעו במים רבים. כזרע שרוה במים והטעם שכל יום יצמח ויגדל: וירום מאגג מלכו. נבואה על שאול שהוא המלך הראשון כי קודם שאול היו שופטים ולא מלכים: אל מוציאם. והטעם כי האל המוציאו ממצרים שם כח לו כתועפות ראם ואל יטעון טוען בעבור מ״ם אל מוציאם ו ויחשוב כי מלת לו סימן לשם כי כן משפט הלשון כמו תכו לרגליך ישא מדברותיך עד אנה ינאצוני העם הזה ורבים כן: יאכל גוים צריו. מלכי כנען: ועצמותיהם. יגרם. ישבר הגרם שהוא העצם וכן מלת עצמו וככה משפט פארה לא תפאר: וחציו ימחץ. כל חץ מחציו ימחץ וכן וצדיקים ככפיר יבטח בנות צעדה וכן מברכך ברוך כל אחד ממברכיך יהיה ברוך וכן אורריך: כרע שכב. הטעם שיירש ישראל ארץ כנען ואחר כך תשקוט הארץ: יקימנו. פירשתיו: ויספק

וקבותו לי. אין זה לשון צווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם מלר״ם בלע״ז: ראש הפעור. קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעין מה רואים: וירא בלעם כי טוב וגו׳. אמ׳ אינו צריך לבדוק בהקב״ה כי לא יחפוץ לקללם: ולא הלך כפעם בפעם. כאשר עשה שני פעמים: לקראת נחשים. לנחש: אולי יקרה יי׳ לקראתי. כרצונו אמ׳ רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם ת תחול: וישת אל המדבר פניו. כתרגומו: וישא את עיניו. בקש להכנים בהם עין רעה והרי יש לך שלש מדותיו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים ל למעלה: שוכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן ל לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם: בנו בעור. כמו למעינו מ מים ומדרש אגדה שניהם גדולים מ מאבותיהם: בלק בנו צפור. אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה: שתום העין. עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי ש שישתום וישתו׳ ויגוב ורבותינו אמרו לפי ש שאמר ומספר את ר רובע ישראל שהקב״ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל ב בדברים הללו ועל דבר זה נסמת עינו של ב בלעם ויש מפרשים שתו׳ העין פתוח העין כמו שתרגם אנקלוס

לברך ט׳ וסי׳ ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב. וירא בלעם כי טוב בעיני יי׳. ואלה יעמדו לברך את העם. וכל ישראל זקניו. וישב דוד לברך את ביתו׳ ועתה הואלת לברך דד״ה׳ ולאביגיל אשה נבל׳ הגיד. וגם באו עבדי המלך לברך. וילכו כל העם איש לביתו ד״ה: ולא הלך ג׳ וסי׳ וירא בלעם כי טוב בעיני יי׳. יהושפט

וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן: וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִם: וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ:

כד וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו: וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים: וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן: נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם: מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם: יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתוֹ: אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם וְחִצָּיו יִמְחָץ: כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרֲכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר: וַיִּחַר־אַף בָּלָק אֶל־בִּלְעָם

ותלוטיה לי מתמן: ודבר בלק ית בלעם ריש רמתא דמסתכיא על אפי בית ישימון: ואמר בלעם לבלק בני לי הכא שבעא מדבחין ואתקין לי הכא שבעא תורין ושבעא דיכרין: ועבד בלק כמא די אמר בלעם ואסיק תור ודכר על כל מדבח: וחזא בלעם ארי תקין קדם יי׳ לברכא ית ישראל ולא הליך כזמן בזמן אלהין לקדמות נחשיא ושוי לקביל עיגלא דעבדו ישראל במדברא אפוהי: וזקף בלעם ית עינוהי וחזא ית ישראל שרן לשבטוהי ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי׳: ונטל מתליה ואמר אימר בלעם בריה בעור ואימר גברא דשפיר חזי: אימר דשמע מימר מן קדם אל וחזו מן קדם שדי חזי שכיב ומתגלי ליה: מה טבא ארעך יעקב בית משרך ישראל: כנחלין דמדברין כגינת שקיא דעל פרת כבוסמיא דנציב יי׳ כארזין דנציבין על מיא: יסגי מלכא דיתרבא מבנוהי וישלוט בעממין סגיאין ויתקוף מאגג מלכיה ותתנטל מלכותיה: אלהא דאפיקינון ממצרים תוקפא ורומא די ליה ייכלון בני ישראל נכסי עממיא סנאיהון ובביזת מלכיהון יתפנקון וארעהון יחסנון: ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא ודלית מלכו דיזדעזעיניה בריכך יהון בריכין וליטך יהון ליטין: ותקיף רוגזא דבלק לבלעם

עשה אניות. ויעזב את יי׳ ראמון: וישת ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא: רוח אלהים ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל: משכנתך ג חס׳ בליש׳ וס׳ מה טובו אהליך. ומשכנתיו מלחה׳ קרבם בתימו לעולם: משכנותיך ג׳ וסי׳ מה טובו אהליך יעקב׳ מה ידידות משכנותיך. שלח אורך ואמתך: וזרעו ז׳ וסימ׳ וזרעו יהיה מלא הגוים׳ וזרעו במים רבים. ועבדי כלב היתה רוח אחרת עמו. העצב נבזה נפוץ. כל היום חונן ומלוה. נפשו בטוב תלין. נער הייתי: במים ז׳ וסי׳ נמסר בסדר מצורע: מלכתו ג׳ חס׳ וסי׳ וירם מאגג מלכו. ותכן מלכותו מאד דשלמה. בשנת מלכתו דירמיה: כארי ב׳ וסי׳ כרע שכב כארי. כארי ידי ורגלי כארו כתיב: קדמא לקחהיך תמין קראתיך׳ קדם אשר מחזה: תנין מחזה שדי יחזה:

ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה: נופל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו שקומה זקופה לפניו: מה טובו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונים זה מול זה: משכנותך. חניותיך כתרגומו. דבר אחר מה טובו אהליך מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהם קרבנות לכפר עליהם: משכנותיך. אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליהם וחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה יי׳ את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון: כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטוי׳ למרחוק. אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדין מה היה בלבו לקלל כשאמר להשית אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותן קללו׳ שבקש לומר כו׳ כדאית׳ בחלק: כאהלים. כתרגומו לשון מור ואהלות כנטע יי׳ בגן עדן. לשון אח׳ כאהלי כנטע יי׳ כשמים המתוחין כאהל: כנטע יי׳. כנטיעה שנטנו באהלים שנאמר ויטע אהלי אפדנו: מדליו. מבארותיו ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים. לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על פני מים: וירם מאגג מלכו. מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכותו. של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה: אל מוציאם ממצרים. מי גורם להם הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמותיהם. של צריו: יגרם. מנחם פתר בו לשון שבירה וכן לא גרמו לבקר וכן את חרסיה תגרמי ואני או׳ לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו משביב והמוח שבפנים ומעמיד העצם על ערמימותו: וחציו ימחץ. אנקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו בעלי חצים מרי פלגותא: ימחץ. לשון ומחצה וחלפה רקתו שיחצו את ארצם ויש לפתור לשון חצי ממש חציו של הקב״ה ימחץ בדמם של צרים יטבול ויצטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי שהנצבע בדם נראה כאלו מחוץ ונגוע: כרע שכב כארי. כתרגומו יתישבו בארצם בכח ובגבורה: ויספק

רשי

ויספק · מכה זו על זו : לעבור את פי ה' · כאן לא נאמר אלהי כמו שאמ' בראשונה לפי שידע שבכאם בהקב"ה ונטרד : הולך לעמי · מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו : לכה איעצך · מה לך לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו סונא זמה הוא כו' כדאי' בחלק תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי כאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם : אשר יעשה העם הזה לעמך · מקרא קצר הוא זה איעצך להכשילם ואו' לך מה שהן עתידין להרע למואב באחרית הימים : ומחץ פאתי מואב · התרגו' מפרש קוצר העברי ויקטול וכו' : וידע דעת עליון · לכוין שעה שכועס בה : אראנו · רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה היא אלא לאחר זמן : דרך כוכב · כתרגומו לשון דרך קשתו שהכוכב עובר כחץ ובלע"ז דישטי"נט · כלומר יקום מזל : וקם שבט · מלך רודה ומושל : ומחץ פאתי מואב · זה דוד שנאמ' בו ושכב אותם ארצה וימדד שני חבלי' להמית וגו' : וקרקר · לשון קורא כמו אני קרתי מקבת בור נוקרתם יקרוה עורבי נחל פ פוריי"ר בלע"ז : כל בני שת · כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון : והיה ירשה שעיר · לאויביו ישראל : וירד מיעקב · ועוד יהיה מושל אחר מיעקב : והאביד שריד מעיר · החשוב של אדו' והיא רומי ועל מלך המשיח הוא אומר כן שנאמר בו וירד מים עד ים ולא יהיה שריד לבית עשו : וירא את עמלק · נסתכל בפורענות של עמלק : ראשית גוים · הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו לאבד בידם שנאמר תמחה את זכר עמלק : וירא את הקיני · לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגו' הזכירו אחר עמלק נסתכל בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים : איתן מושבך · תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת הבה נתחכמה לו ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל : כי אם יהיה לבער קין וגו' · אצריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם מה בכך : עד מה אשור תשבך · עד היכן מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשובעם שאר הגליות : ויסא

אבן עזרא

ויספק את כפיו · כמו ספקו עליך כפים : לכה איעצך · יש אומרי' הטעם על בנות מואב וזה דבר רחוק בעבור שאמר באחרית הימים והנכון בעיני שהוא כמשמעו אתן לך עצה שתדע מה תעש' כי זה העם כן יעשה לעמך : וידע דעת עליון · בדרך נבואה לא בקסם : אראנו ולא עתה · הקרוב אלי כי זאת הנבואה על דוד ואמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה : אשורנו ולא קרוב · הטעם כפול והמשל הוא כוכב ושבט : דרך כבב · יש דמות כוכבים דורכי' ברקיע שלא היו בתולדת ולא נודעו : וקם שבט · מלכו' והנכון בעיני כי מלת דרך שירא' בדרכו כטעם הכוכבים ממסילותם ורבים פירשוהו על המשיח והקדמוני' אמרו סנחריב בלבל הגוים והנה מואב ועמלק אשור ועוד לא היה השלים ונו' עבר רק היה ראוי להיו' דרך כוכב בסוף משלו וחסידי דעת יחשבו כי זה המפרש דרך ככב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח חלילה חלילה כי המשיח מבואר הטב בנבואות דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמידת מלכי יון וקום קול החשמונים ועמידת בית שני וסכי המצור והגלות ו והישועה זה אחר זה ואין צורך לביא בשלם עם דברי משה שהוא העיקר אם יהיה נדחך בקצה השמים ושב יי' אלהיך את שבותך : ומחץ פאתי מואב · כן עשה דוד : וקרקר · כמו מקרקר קיר והטעם הורס הקיר כמו תספנה : בני שת · כמו בני אדם כי הוא העיקר כי כח שבני בניו היה ויאמר היצחקי כי פירושו על בני עמון גם מואב והטעם כפול גם אמר שהוא מ מגזרת וחפוי שת רמז לבנות לוט והוא רחוק בעיני כי השת הוא האחור שהוא כמו היסוד כמו כי השתות יהרסון ורבים פירשו כל בני שת מגזרת כי ה השתות והטעם כי יהרוס ה המדינות והנכון רחוק : והיה אדום ירשה · מגזרת ואם לא תורישו והוא שם במשקל קח לך לבנה והוא תחת תאר השם כמו והיתה הארץ שממה וידוע כי בגבורה יד דוד על אדום והר שעיר : וירד מיעקב · יקום רודה מיעקב : והאביד שריד מעיר · מכל עיר והטעם מאדום וזה היה יואב כי כן כתוב עד הכרית כל זכר באדום : וירא את עמלק · בדרך נבואה והמשל ראשית גוים ופירושו כי הוא הגוי הנלחם עם ישראל בראשונה ואחריתו עדי שיהיה אובד וכן היה בימי שאול שהמית אלפים ועד אשה מעולל ועד יונק וזקן ורבים פירשו ראשית גוים כי הם יחשבו בראש הגוים ולא היה כן : וירא את הקיני · משפחת יתרו וכתוב המה הקינים וחבר הקיני והמשל ושים בסלע קנך והטעם כפול כי אילו היה מושבך גבוה כקן העוף לא יכילך : לבער קין · כמו ושבה והיתה לבער וכן כאשר יבער הגלל ובערת הרע וקין הוא הקיני · וטעם עד מה אשור תשבך כאומ' עד מתי תשבך אשור לא יעזבך כי אם היית לבער ואשור לשון קנבה והטעם מחנה וכן ותפול שבא ותקחם ותערוך ישראל : ויסא

ויספק ד' חס' בליש' וסימ' ויספק את כפיו · אם ישפק את עפר שמרון · יספק עלימו בפימו · אם יוסיף על חטאתו פשע בינינו ישפק · וכל ליש' כתיב סבל בכ"ג כתיב ש"ן וסי' אם ישפק עפר שברון · ובילדי נכרים ישפיקו · בינינו ישפק · וכל איוב דכו' בש"ן בכ"ב בסמך וסי' פן יסיתך בספק · תחת רשעים ספקם : מנעך ב' וסי'

וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לָקֹב אֹיְבַי קְרָאתִיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ וְעַתָּה בְּרַח־לְךָ אֶל־מְקוֹמֶךָ אָמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ וְהִנֵּה מְנָעֲךָ יְהוָה מִכָּבוֹד׃ וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הֲלֹא גַּם אֶל־מַלְאָכֶיךָ אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר׃ אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אִיעָצְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ אֶרְאֶנּוּ וְלֹא עַתָּה אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־שֵׁת׃ וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר אֹיְבָיו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל׃ וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר׃ וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד׃ וַיַּרְא אֶת־הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אֵיתָן מוֹשָׁבֶךָ וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ׃ כִּי אִם־יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן עַד־מָה אַשּׁוּר תִּשְׁבֶּךָּ׃

וּתְקֵיף רוּגְזָא דְּבָלָק בְּבִלְעָם וּשְׁקַפִינּוּן לִידוֹהִי וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם לְמֵילַט סָנְאַי קְרֵיתָךְ וְהָא בָרָכָא מְבָרְכַתְּ לְהוֹן דְּנַן תְּלָת זִמְנִין׃ וּכְעַן אֱזֵיל לָךְ לְאַתְרָךְ אֲמָרִית יְקָרָא אֵיקָרִינָךְ וְהָא מַנְעָךְ יְיָ מִן יְקָר׃ וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הֲלָא אַף לְאִזְגַּדָּךְ דִּי שְׁלַחְתְּ לְוָתִי מַלֵּילִית לְמֵימָר׃ אִם יִתֶּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּייָ לְמֶעְבַּד טָבְתָא אוֹ בִישְׁתָא מֵרְעוּתִי דִּי יְמַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל׃ וּכְעַן הָא אֲנָא אָזֵיל לְעַמִּי אִיתָא אֲמַלְּכִנָּךְ מָה דְּתַעְבֵּיד וַאֲחַוֵּי לָךְ מָה דְּיַעְבֵּיד עַמָּא הָדֵין לְעַמָּךְ בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃ וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דִּשְׁפִיר חָזֵי׃ אֵימַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְיָדַע מַדַּע מִן קֳדָם עִלָּאָה חֵיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שָׁכֵיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ׃ חֲזֵיתֵיהּ וְלָא כְעַן סְכִיתֵיהּ וְלָא אִיתוֹהִי קָרִיב כַּד יְקוּם מַלְכָּא מִיַּעֲקֹב וְיִתְרַבָּא מְשִׁיחָא מִיִּשְׂרָאֵל וְיִקְטוֹל רַבְרְבֵי מוֹאָב וְיִשְׁלוֹט בְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ וִיהֵי אֱדוֹם יְרֻתָּא וִיהֵי יְרֻתָּא שֵׂעִיר לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי וְיִשְׂרָאֵל יַצְלַח בְּנִכְסִין׃ וְיֵיחוֹת חַד מִדְּבֵית יַעֲקֹב וִיוֹבֵד מְשֵׁיזֵיב מִקִּרְיַת עַמְמַיָּא׃ וַחֲזָא יָת עֲמָלְקָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר רֵישׁ קְרָבַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל הֲוָה עֲמָלֵק וְסוֹפֵיהּ לְעָלְמָא יֵיבַד׃ וַחֲזָא יָת שַׁלְמָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר תַּקִּיף בֵּית מוֹתְבָךְ וְשַׁוִּי בִּכְרַךְ תַּקִּיף מְדוֹרָךְ׃ אֲרֵי אִם יְהֵי לְשֵׁיצָאָה שַׁלְמָאָה עַד מָה אַתּוּרָאָה יִשְׁבְּנָךְ׃

מכבוד · מבא בדמ' : איעצך ג' וסי' איעצך ויהי אלהי' עמך · ועתה הנני הולך לעמי · ובי איעצך לא תשמע אלי : תם נבסר בוישמע יהרו : וידע ג' חס' וסי' וידע דעת עליון · טוב יי' למעוז ביום צרה · ועתה שלח לי איש חכם וידע נגן : אשורנו ב' וסי' אשורנו ולא קרוב · ומגבעות אשורנו : איתן ג' וסי' איתן מושבך · אל נחל איתן · ורוב עצמיו אתן בן כתיב חס' : מושבך ג' וסי' משמני הארץ יהיה מושבך · איתן מושבך · כי יפקד מושבך : עד מה ד' וסי' אשור תשבך · יי' תאנף לנצח · יי' תסתר פניך · ולא אתנו יודע עד מה :

אבן עזרא

וישא משלו ויאמר. הוא ובים מיד כאשר הזכיר שאשור ישבה הקיני אמר גם יבא עת שיענה אשור ועבר עמו והטעם העברים שישבה אשור כי הקנים היו דרים עם ישראל ופי׳ המתרגם ארמית ידוע רק אין מנהג הכתוב להזכיר עבר בלא נהר. יש מפרשים וצים לשון רבים מגזרת וצי אדיר ויש אומרים שפי׳ כמו ופגשו ציים את איים כי דמם לציים שימים אדם מראותם. וטעם אוי מי יחיה משומו אל הטעם על מלך אשור ששם נפשו כמו אל וכן כתוב בספר ישעיה או עשמו מי יחיה מהגזרות ששם אל בעולם על ידי אשור כי מלך אשור כבש את כל הגוים כי כן כתוב: וכתים. מבני יון כי כן כתוב ויתכן להיות רמז למלכות יון הרשעה וכבר ביארתי בספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא והיא החיה השלישית ב בראיות: מיד כתים. ממקום כמו על יד הירדן ויד תהיה לך: וגם הוא. כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים: ויקם בלעם כי שוכב היה ותרדמה נפלה עליו וכן אמר נופל וגלוי עינים: בשטים. כי כן כתו׳ ויחנו על הירדן מבית הישימון עד אבל השטים והכל בערבות מואב כי לא זזו משם גם יהושע משם שלח מרגלים ולפי דעתי כי ויחל מהבנין ה הכבד הנוסף: וישתחוו. ישראל ובנות מואב: ויצמד ישראל. מגזרת צמד בקר והטעם הנשים והנה כצמדו עמם לדת פעור: והוקע אותם. הטעם על הנצמדים והעד שהוא כתוב ויאמר משה אל שופטי ישראל: והוקע אותם. כמו ויוקיעום בהם כדברי המתרגם ארמית והעד נגד השמש והטעם ב בפרהסיא כמו לעיני השמש הזאת: הרגו איש את אנשיו. הטע׳ מאי זה שבט יהיו וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב: ויקרב אל אחיו. כתו׳ למשפחותיו: והמה בוכים. מתפללים לשם: וירא פנחס. כאשר ראה פינחס כן קם מתוך העדה שהיתה בחצר אהל מועד ויש בכאן שאלה ויתכן להשיב שכבר נצמד זמרי בעדים: אל הקבה. כמו אל האהל וכן קרוב בלשון קדר ואם יש מעט הפרש בין צורת האהל והקבה: וידקור. כמו ודקרני בה: אל קבתה. בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי ויש אומרים כי קבתה מגזרת הזרוע והלחיים והקיבה וגם יש דרך דרש שנעשו י׳ נסים לפנחס רק הכתוב לא הזכירם:

רשי

וישא משלו וגו׳. כיון שהזכיר את שבית אשור אמר אוי מי יחיה משומו אל. מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הנוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות ועוד יבאו צים מיד כתים ויעברו כתיים שהן רומיים בבירניות גדולות על אשור: וענו אשור. וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי אובד. וכן פירש דניאל עד ד דקטילת חיותא והובד גשמה: צים. ספינות גדולות כדכתיב וצי אדיר ובורני רבתא: בשטים. כך שמה: לזנות את בנות מואב. על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק: וישתחוו לאלהיהן. כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה: פעור. על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו: ויחר אף יי׳ בישראל. שלח בם מגפה: קח את כל ראשי העם. לשפוט את העובדים לפעור: והוקע אותם. את העובדים: והוקע. היא תלייה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום ליי׳ ושם תלייה מפורשת עו׳ בסקילה וכל הנסקלין נתלין: נגד השמש. לעין כל ומדרש אגדה השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו: והנה איש מבני ישר׳ בא. כשנקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי ש שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נידונים במיתה ואתה יושב כו׳ כדאיתא באלו הן הנשרפין בסנהדרין: את המדינית. כזבית בת צור: לעיני משה. אמרו לו משה זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך כו׳ כדאיתא התם: והמה בוכי׳. נתעלמה ממנו הלכה נעו כולם בבכיה בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא שנ׳ ויטחן עד אשר דק וגו׳ וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבא פנחס ויטול את ה הראוי לו: וירא פנחס. ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קרייניה דאגרתא ליהוי פרונקא מיד ויקח רומח בידו וגו׳: אל הקבה. אל האהל: אל קבתה. כמו האלחיים והקיבה כיון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כו׳ כדאיתא התם:

וגם הוא ז׳ וסימ׳ וגם הוא יגדל. וגם הוא עדי אבד. ילד להרפה. נולד להרפה. טוב תאר מאד. חכם יבא רע. נדחף לצאת כי נגעו: ויחל ט׳ וסי׳ נמסר בסדר נח: ותקראנה ד׳ וסי׳ נמסר בסדר שמיני: אלהיהן ה׳ וסי׳ ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ב׳ בו. ולקחת מבנותיו לבניך ב׳ בו. וכן עשה לכל נשיו הנכריות.

וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אל: וצים מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אבד: ויקם בלעם וילך וישב למקמו וגם בלק הלך לדרכו: פ

וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב: ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן: ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף יהוה בישראל: ויאמר יהוה אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם ליהוה נגד השמש וישב חרון אף יהוה מישראל: ויאמר משה אל שפטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור: והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בכים פתח אהל מועד: וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו: ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קבתה ותעצר המגפה מעל בני ישראל: ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף:

ד״ק. מנוח סימן. ותיבות אלף תנ״ו:

ונטל מתליה ואמר ווי לחייביא דיחון כד יעביד אלהא ית אילין: וסיען יצטרחן מרומאי ויענון לאתור וישתעבדון לעיבר פרת ואף אינון לעלמא ייבדון: וקם בלעם ואזל ותב לאתריה ואף בלק אזל לאורחיה: ויתיב ישראל בשיטין ושרי עמא למטעי בתר בנת מואב: וקראה לעמא לדבחי טעותהון ואכל עמא וסגידו לטעותהון: ואתחבר ישראל לבעלא פעור ותקיף רוגזא דיי בישראל: ואמר יי למשה דבר ית כל רישי עמא ודון וקטול דחייב קטול קדם יי לקביל שמשא ויתוב תקוף רוגזא דיי מישראל: ואמר משה לדייני ישראל קטולו גבר גברוהי דאתחברו לבעלא פעור: והא גברא מבני ישראל אתא וקריב לות אחוהי ית מדינתא לעיני משה ולעיני כל כנישתא דבני ישראל ואינון בכן בתרע משכן זמנא: וחזא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא וקם מגו כנישתא ונסיב רומחא בידיה: ועל בתר גברא בר ישראל לקובתא ובזע ית תרויהון ית גברא בר ישראל וית אתתא למעהא ואתכליאת מותנא מעל בני ישראל: והוו דמיתו במותנא עסרין וארבעא אלפין:

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי:

פרשה

ומליל יי עם משה למימר: פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא אתיב ית חימתי מעל בני ישראל בדקני ית קנאתי ביניהון ולא שיציתי ית בני ישראל בקנאתי:

בקנאו קל הנ״ח להקל על הלשון. והטעם כי הוא קנא כקנוני וכתו׳ על השם כי הוא אל קנא בעז׳ ולולי הוא שקנא הייתי מכלה כל ישראל בדבר בקנאתי:

ונמסר גם בסדר כי תשא: ויקרב י״א וסי׳ ויקרב משה את אהרן. את האיל השני. את איל העלה. את בני אהרן. את המנחה. את קרבן העם. אל אחיו את המדינית. את יש׳ לשבטים. את משפחת יהודה ב׳ בו. ויקרב את ביתו לגברים. את המנחה לעגלון מלך מואב: וישב ט״ו רפיקוס׳ והוקע אותם לי״י נגד השמש. ודברו השטרים אל העם. ומי האיש אשר ארש אשה. ויספו השטרים לדבר. אשר ארש אשה נטעכרם: שלחו את ארון. ויקצפו עליו שרי פלשתים. וישלח אליו אלישע מלאך. יעזב רשע דרכו. עתה עם לבבי לכרות ברית. עתה אל תקשו ערפכם. וילבו הרציב באגרות. וישב העפר על הארץ. יתגרה ובניו יתגרו ואספו. וישב ארצו ברכוש גדול: בכים כלם חס׳ בב׳ כ׳ל וסימ׳ וכל הארץ בוכים קול גדול. כי בוכים כל העם: ויהיו המתים חד מן י״א זוגין מן ב׳ טעמין קדמ׳ רביע ותנ׳ין זקף וסימ׳ נמסר בסדר צו:

חסלת וירא בלק

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע״ז והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן: בקנאו את קנאתי. בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפרימנ״ט בלע״ז:

פינחס לד״פ וכלם חס׳ בר׳ תם׳ תפני ופנחס כהני ונוסף לו יו״ד בקנאו לשתא

חסרו ל׳ וחס׳ ותרא חלה ועזו לא ככו׳ רמיין חסורת׳ מנח ומנח ומלת ביניהון

את בריתי שלום. שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו: והיתה לו. בריתי זאת ברית כהונת עולם. שאע"פ שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו כמו המקנא אתה לי קנאתי לציון בשביל ציון: ושם איש ישראל וגו'. במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי: נשיא בית אב לשמעוני. לאחד מחמשה בתי אבות שהיו לשבט שמעון. ד"א להודיע שבחו של פינחס שאע"פ שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה: ושם האשה המוכה וגו'. להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל: ראש אומות. אחד מחמשת מלכי מדין כו' את אוי ואת רקם ואת צור וגו'. והוא היה חשוב מכולם שאמר ראש אומות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי: בית אב. חמשת בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: צרור. כמו זכור שמור לשון הווה: עליכם. לאייב אותם: כי צוררים הם לכם. על דבר פעור שהפקירו בנותיהן לזנות כדי להטעותכם אחר פעור ואת מואב לא צוה ל להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרי' בבבא קמא: ויהי אחרי המגפה וגו'. משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות. דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן במנין: לבית אבותם. על שבט האב יתיחסו ולא אחר האם: וידבר משה ואלעזר הכהן אתם. דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם: לאמר. אמרו להם צריכין אתם לימנות. מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו'. שיהא מנינכם מבן עשרים שנה ומעלה שנ' כל העובר על הפקדי' וגו': משפחת החנכי. לפי שהיו האומות מבזין אותם מה אלו מתייחסין על שבטיהן סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהם אם בגופם היו מושלי' ק"ו בנשותיה' לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהן בני אבותיהם וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראשו וה"א בסופו: אשר

את בריתי שלום. טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים ורבים כן: והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם ונכח כי הכהנים הגדולים היו מבני פנחס ויתכן שהיו בנים אחרים לאלעזר. ומלת אחריו לאות שמת ואיננו אליהו כלל וכבר פירשתיו כי נגיד היה עליהם וגם שהיה בימי פילגש בגבעה: אשר קנא לאלהיו. מאהבתו את השם גם עשה טובה לישראל ודרך דרש האב כפר ובניו יכפרו: אשר הכה את המדינית. עם ורבים כן: נשיא בית אב. אחד מחמשה אבות בבני שמעון. וראש לבית אבותיו גדול ממנו: צור. אחד ממלכי מדין והנה גם מלכי מדין חמשה אבות: צרור. שם הפועל כמו זכור את יום השבת: כי צוררים הם לכם. כי הצרו לכם: בנכליהם. במחשבותם הרעה מגזרת ויתנכלו אותו: ועל דבר כזבי. ועוד כי יחשבו לעשות לכם רע בעבור כזבי אחותם: ויהי אחרי המגפה. אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה וכן ויצו משה וזקני ישראל אז ישיר משה ובני ישראל. וטעם אחרי המגפה בעבור שאמר השם לאלה תחלק הארץ: וידבר משה ואלעזר הכהן. מקום אביו ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן: אותם. כמו דברו לשלו': מבן עשרים שנה. והטעם שנשאו את חשבונם כאשר צוה יי' את משה. וטעם ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים כי היו בספורים רבים מיוצאי מצרים והקרוב להיותם חיים והאל' מראובן בספורים הראשונים במדבר סיני: אשר

ושם י"ג ר"פ וסי' נמסר בסדר בראשית: הכה ג' ב' חס' וא' מלא וסי' אשר הכה את המדינית. הכה אפרים שרשם יבש. הוכה כעשב וייבש דין מלא. וא' והוכה ומת: המכה ב' קמצין ובטעם תביר ובעני"נא וסי' ושם האשה המכה. כי צררים הם לכם: שאו י"ב ריש פסו' וסי' שאו את ראש כל עדת בני ישראל. וחברו שאו את ראש

לכן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום: והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל: ושם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעני: ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור ראש אמות בית אב במדין הוא: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: צרור את המדינים והכיתם אותם: כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחתם המכה ביום המגפה על דבר פעור: ויהי אחרי המגפה פ

ויאמר יהוה אל משה ואל אלעזר בן אהרן הכהן לאמר: שאו את ראש כל עדת בני ישראל מבן עשרים שנה ומעלה לבית אבתם כל יצא צבא בישראל: וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר: מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה יהוה את משה ובני ישראל היצאים מארץ מצרים: ראובן בכור ישראל בני ראובן חנוך משפחת החנכי לפלוא משפחת הפלאי: לחצרן משפחת החצרוני לכרמי משפחת הכרמי: אלה משפחת הראובני ויהיו פקדיהם שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים:

בכן אימר הא אנא גזר ליה ית קימי שלם: ותהי ליה ולבנוהי בתרוהי קים כהונת עלם חלף די קני קדם אלהיה וכפר על בני ישראל: ושום גברא בר ישראל קטילא די אתקטיל עם מדיניתא זמרי בר סלוא רב בית אבא לבית שמעון: ושום אתתא דאתקטילת מדיניתא כזבי בת צור ריש אומי בית אבא במדין הוא: ומליל יי עם משה למימר: אעיק ית מדינאי ותקטול יתהון: ארי מעיקין אינון לכון בנכליהון די נכילו לכון על עיסק פעור ועל עיסק כזבי בת רבא דמדין אחתהון דאתקטילת ביומא דמותנא על עיסק פעור: והוה בתר מותנא ואמר יי למשה ולאלעזר בר אהרן כהנא למימר: קבילו ית חושבן כל כנישתא דבני ישראל מבר עסרין שנין ולעילא לבית אבהתהון כל נפיק חילא בישראל: ומליל משה ואלעזר כהנא אמרו למימני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: מבר עסרין שנין ולעילא כמא די פקיד יי ית משה ובני ישראל די נפקו מארעא דמצרים: ראובן בוכרא דישראל בני ראובן חנוך זרעית חנוך לפלוא זרעית פלואי: לחצרון זרעית חצרון לכרמי זרעית כרמי: אלין זרעית ראובן והוו מניניהון ארבעין ותלת אלפין ושבע מאה ותלתין:

כל עדת. שאו מרום עיניכם. שאו לשמים עיניכם. שאו עיניכם וראו והתמהו. שאו נס ציונה. הבאים מצפון. שאו שערים ראשיכם. וחברו שאו שערים ראשיכם. שאו זמרה ותנו תף. שאו ידיכם קדש וברכו את יי'. שאו נס בארץ: כל דסמיך לדבור אתו אתך אתם דגש בב"ש אותו אותך אותם רפ' וסי' נמסר בסדר וירא: ובני ישראל ט"ו מצעות פסו' וסי' ויחזק יי' את לב פרעה. אז ישיר משה ובני ישר'. כי בא סוס פרעה. מבן עשרים שנה ומעלה תניינא דפנחס: ויוציאו את המקלל. בעבר הירדן בגיא. ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע. ויהי בכלות יהושע. משה עבד יי' ובני ישראל הכום. ויאמרו בני ישראל נגפים הם. ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון. ויקרא המלך לגבעונים. ונקבצו בני יהודה ובני ישראל. ויגע החדש השביעי. וכל ר"פ דכוו': אלה ד' בטעם שפחא בעניין וסי' משפחות הראובני. אלה משפחות השמעוני. אלה משפחת מנשה. ואלה בני שותלח לערן משפחת:

אלה משפחו' ג' ר"פ בטע' בענין הראובני השמעוני מנשה ואלה בני שותלח

אשר הכו · את ישראל על משה : בהצותם · את העם אל ה' : הכו · המיחו את ישראל לריב על משה למען המעילו : ויהיו לנס · לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק על הכהונה : ובני קרח לא מתו · הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגהינם וישבו שם : לזרח · הוא צוחר לשון צוהר אבל משפחת אהד בטלה וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות ומצאתי בתלמוד ירושלמי שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמנה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת ומחוסרה עד הר ההר שמנה מסעות יש אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא ור' תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החשבון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני כראה שכל עשרים וארבעה אלף כפלו משבטו של שמעון : לאזני · אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו : לישוב · הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדים משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כולם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של ר' משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בני של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשני הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו חמשה משפחות חסרו משבטו של בנימין כאן כתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינות ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן : ואלה

אבן עזרא

אשר הכו · כטעם כי ינצו אנשים : ואת קרח · פירשתיו : ויהיו לנס · כמו ויהיו לאות לבני ישראל : ובני קרח לא מתו · והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים ה הקרחים לבני קרח מזמור גם בתורה כתוב משפחת הקרחי והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן בעבור כי בנו דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח : הימני · אל תבקש דקדוק בשמות וכן מן פוה פוני ומן לשפופם השופמי לימנה משפחת הימנה ואיננו הימיני כמו מן בריעה בריעי וחגי ושוני חסר יו"ד היחשאו זה יו"ד היחס ושל השם חסר והוא הנכון ואחר ראובן שמעון וגד החונים עליו רק מנשה קודם אפרים ובמדבר סיני הפוך והנכון שזה בעבור מספרם כי בני אפרים יוסיפו על בני מנשה במדבר סיני שמונת אלפים ושלש מאות ובערבות מואב יוסיפו בני מנשה על בני אפרים עשרים אלף ומאתים ואין זכר למשפחות חמשה בנים לבנימין והם בכר וגרא ונעמן וראש וארד · אחרים

דבני פלוא אליאב חד מן י"ד פסוק' מן ג' ג' מלין וסי' נמסר בסדר תצוה : בני פלוא ז' בטעם ורקא וסי' בני שמעון למשפחתם · בני גד למשפחתם · ויהיו בני יהודה · בני זבולן למשפחתם · אפרים למשפחתם · בנימן · אשר · וסי' זא"ב ישא"ג ור"וק : הצפוני ב' בתרי לישני בלאים וסי' לצפון משפחת הצפוני · ואת הצפוני ארחיק : בני

ובני פלוא אליאב : ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצתם על יהוה : ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס : ובני קרח לא מתו : ס בני שמעון למשפחתם לנמואל משפחת הנמואלי לימין משפחת הימיני ליכין משפחת היכיני : לזרח משפחת הזרחי לשאול משפחת השאולי : אלה משפחת השמעני שנים ועשרים אלף ומאתים : ס בני גד למשפחתם לצפון משפחת הצפוני לחגי משפחת החגי לשוני משפחת השוני : לאזני משפחת האזני לערי משפחת הערי : לארוד משפחת הארודי לאראלי משפחת האראלי : אלה משפחת בני גד לפקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות : ס בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען : ויהיו בני יהודה למשפחתם לשלה משפחת השלני לפרץ משפחת הפרצי לזרח משפחת הזרחי : ויהיו בני פרץ לחצרן משפחת החצרני לחמול משפחת החמולי : אלה משפחת יהודה לפקדיהם ששה ושבעים אלף וחמש מאות : ס בני יששכר למשפחתם תולע משפחת התולעי לפוה משפחת הפוני : לישוב משפחת הישבי לשמרן משפחת השמרני : אלה משפחת יששכר לפקדיהם ארבעה וששים אלף ושלש מאות : ס בני זבולן למשפחתם לסרד משפחת הסרדי לאלון משפחת האלני ליחלאל משפחת היחלאלי :

ובני פלוא אליאב : ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם מערעי כנשתא דאתכנשו על משה ועל אהרן בכנישתא דקרח באתכנושיהון על יי : ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא כד אכלת אשתא ית מאתן וחמשין גברא והוו לאת : ובני קרח לא מיתו : בני שמעון לזרעיתהון לנמואל זרעית נמואל לימין זרעית ימין ליכין זרעית יכין : לזרח זרעית זרח לשאול זרעית שאול : אילין זרעית שמעון עסרין ותרין אלפין ומאתן : בני גד לזרעיתהון לצפון זרעית צפון לחגי זרעית חגי לשוני זרעית שוני : לאזני זרעית אזני לערי זרעית ערי : לארוד זרעית ארודי לאראלי זרעית אראלי : אילין זרעית בני גד למניניהון ארבעין אלפין וחמש מאה : בני יהודה ער ואונן ומית ער ואונן בארעא דכנען : והוו בני יהודה לזרעיתהון לשלה זרעית שלה לפרץ זרעית פרץ לזרח זרעית זרח : והוו בני פרץ לחצרון זרעית חצרון לחמול זרעית חמול : אילין זרעית יהודה למניניהון שבעין ושיתא אלפין וחמש מאה : בני יששכר לזרעיתהון תולע זרעית תולע לפוה זרעית פוני : לישוב זרעית ישוב לשמרון זרעית שמרון : אילין זרעית יששכר למניניהון שיתין וארבע אלפין ותלת מאה : בני זבולון לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאלי :

מסרה

יהודה ג' בטעם וסימ' ראובן בכור ישראל · ובני יהודה למשפחתם · בני יוסף למשפחתם : אלה ו' ר"פ בטעם תביר בענין וסי' גד יהודה יששכר זבולן אשר נפתלי · וחד מצעות פסו' אלה משפחת דן · וסי' כל הכא דאיכא בעניין אלה משפחת פלוני משפח' בני פלוני דסמיך לפקודיהם או למשפחתם אלה בתביר והם ו' וסימ' יש"ג אזני ואפרים יוצא מן הכלל : ג' בטעם שופר ופשט בענינא וסי' יששכר דן נפתלי · שר"ן סי' : ו' פסוקים דכל תיבותהון אית בהון ש"ן וסי' לישוב משפח' הישובי · לשמרן משפחת השמרני · ואשריאל משפחת האשריאלי · ושכם משפחת השכמי · שם ארפכשד שלח · שיר השירים אשר לשלמה :

רשי

ואלה בני שותלח וגו׳. שאר בני שותלח נתפזרו תולדותיהן על שם שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות כאן ונחשב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמנה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר כי אתם המעט וגו׳ ה״א מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים אף זו ה הבנתי מיסודו של ר׳ משה הדרשן אך ה הוצרכתי לפחות ו ולהוסיף בדבריו׃
לאחירם. הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם׃
שפופם. הוא מופים על שם שהיה יוסף שפוף בין האומות׃
לשופם. הוא חופים׃ ושם

אבן עזרא

אחירם הוא אחי שפופם הוא מופים חופם הוא חופים ואלה ארד ונעמן הם בני בלע ויש אומרי׳ כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם והם בני בלע בן בנימין׃ שוחם. הוא חושים׃ אלה משפחות דן למשפחותם. כי חושים נחלק למשפחות רבות׃ יחלק

ואפרים ה׳ וסי׳ ואפרים לא הוריש את ישבי. בבני יבאו וכתחנונים. באשר ראיתי לצור תניינא דפסוק. עגלה מלומדה. וענה גאון ישראל. וכל מנשה ואפרים דכוו׳׃ ו׳ פסוקין דאית בהון מלין דדמיין בשמהן וסתחלפין באתיהון וסי׳ וצלפחד דפנחס מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה. מוה״מו סי׳. וכן צלפחד דיהושע.

אלה משפחת הזבולני לפקדיהם ששים אלף וחמש מאות׃
ס בני יוסף למשפחתם מנשה ואפרים׃ בני מנשה למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את־גלעד לגלעד משפחת הגלעדי׃ אלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי לחלק משפחת החלקי׃ ואשריאל משפחת האשראלי ושכם משפחת השכמי׃ ושמידע משפחת השמידעי וחפר משפחת החפרי׃ וצלפחד בן־חפר לא־היו לו בנים כי אם־בנות ושם בנות צלפחד מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה׃ אלה משפחת מנשה ופקדיהם שנים וחמשים אלף ושבע מאות׃
ס אלה בני־אפרים למשפחתם לשותלח משפחת השתלחי לבכר משפחת הבכרי לתחן משפחת התחני׃ ואלה בני שותלח לערן משפחת הערני׃ אלה משפחת בני־אפרים לפקדיהם שנים ושלשים אלף וחמש מאות אלה בני־יוסף למשפחתם׃
ס בני בנימן למשפחתם לבלע משפחת הבלעי לאשבל משפחת האשבלי לאחירם משפחת האחירמי׃ לשפופם משפחת השופמי לחופם משפחת החופמי׃ ויהיו בני־בלע ארד ונעמן משפחת הארדי לנעמן משפחת הנעמי׃ אלה בני־בנימן למשפחתם ופקדיהם חמשה וארבעים אלף ושש מאות׃
ס אלה בני־דן למשפחתם לשוחם משפחת השוחמי אלה משפחת דן למשפחתם׃ כל־משפחת השוחמי לפקדיהם ארבעה וששים אלף וארבע מאות׃
ס בני אשר למשפחתם לימנה משפחת הימנה לישוי משפחת הישוי לבריעה משפחת הבריעי׃

תרגום

אילין זרעית זבולן למניניהון שיתין אלפין וחמש מאה׃ בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים׃ בני מנשה למכיר זרעית מכיר ומכיר אוליד ית־גלעד לגלעד זרעית גלעד׃ אילין בני גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית חלק׃ ואשריאל זרעית אשריאלי ושכם זרעית שכם׃ ושמידע זרעית שמידע וחפר זרעית חפר׃ וצלפחד בר־חפר לא־הוו ליה בנין אילהן בנן ושום בנת צלפחד מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה׃ אילין זרעית מנשה ומניניהון חמשין ותרין אלפין ושבע מאה׃ אילין בני־אפרים לזרעיתהון לשותלח זרעי שותלח לבכר זרעית בכר לתחן זרעית תחן׃ ואילין בני שותלח לערן זרעית ערן׃ אילין זרעית בני אפרים למניניהון תלתין ותרין אלפין וחמש מאה אילין בני־יוסף לזרעיתהון׃ בני בנימן לזרעיתהון לבלע זרעית בלע לאשבל זרעי אשבל לאחירם זרעי אחירם׃ לשפופם זרעית שפופם לחופם זרעית חופם׃ והוו בני־בלע ארד ונעמן זרעית הארדי לנעמן זרעי נעמן׃ אילין בני־בנימן לזרעיתהון ומניניהון ארבעי וחמשא אלפין ושית מאה׃ אילין בני־דן לזרעיתהון לשוחם זרעית שוחם אילין זרעית דן לזרעיתהון׃ כל־זרעית שוחם למניניהון שיתין וארבע אלפין וארבע מאה׃ בני אשר לזרעיתהון לימנה זרעית ימנה לישוי זרעית ישוי לבריעה זרעית בריעה׃

מסורה

ז׳ בטע׳ בענין דפ׳ · ב׳ בטע׳ לפ׳ בענין יהודה יוסף ה׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ ומל׳ · מוחמו״ סימן · ג׳ ד״פ בטע׳ בענין ויד ואלה בני שותלח · ל׳ · ל׳ ומס׳ ל׳ · ל׳ · מ״ל חס׳ כמ״א ראשי האבות לפקודיהם · ל׳ שוס נגר · ל׳ ומל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ שוס נגר · כל׳ אורייתא וכיתו׳ חס׳ כמ״א

האשראלי ל׳ וכל ירין כמו׳ הוא חד · ומן ו׳ כמו׳ דבכל תיבותיהון שין ·
אחירם ז׳ בטע׳ בענין ואל׳ ושאר ערוך סימן ·
בנימן ז׳ בטע׳ בענין ואל׳ ושאר ערוך סימן ·
אלה בני כל ראשי פסוקי׳ דענין בני פלוני בה״כ אלה בני אחירם דן ול׳ סימן ·

ותקרבנה בנות צלפחד כב״וו סי׳ מחלה נעה וחגלה ומלכ׳ ותרצ׳ · ותהיינה בנות צלפחד מת״וו סי׳ מחלה תרצה · וכן הוא דפנחס ודיהושע מוה״מו סי׳ · ודותקרבנה כב״וו סימן · דותהיינה מת״וו סי׳׃ אלה בני אפרים ד׳ סימן ראובן אפרים דן אלה בני ריש׳ פסוק׳ ושארא כמ׳׃ לשותלח ל׳׃ השותלחי ל׳׃

ושם בת אשר סרח · לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן : לאלה תחלק הארץ · ולא לפחותים מבן עשרים אע"פ שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו ולא נטלו חלק בא"י אלא אלו שש מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו : לרב תרבה נחלתו · לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואע"פ שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא : אלעזר הכהן · היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים כתובים בשנים עשר פתקין ושנים עשר גבולים בשנים עשר פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שנים פתקין עלה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמי : לשמות מטות אבותם · אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנ' לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שיצאו ממצרים ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרי' לא היו נוטלין אלו הד' אלא ב' חלקים עכשו נטלו ד' חלקים : על פי הגורל · הגורל היה מדבר מגיד שנתחלק ברוח הקדש וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון על פי יי' לכך נאמר על פי יי' אך בגורל יצאו יהושע וכלב ואומר על פי יי' נתנו לו את העיר אשר שאל : מטות אבותם · יצאו גרים ועבדים : אלה משפחות הלוי · חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי : אשר ילדה אותה ללוי · אשתו ילדתה במצרי' ואין הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע : כי לא התפקדו בתוך בני ישראל · להיות נמנין בני עשרים שנה מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו : ובאלה

ושם י"ג ריש פסו' וסי' נמסר בסדר בראשית : לאלה ה' קמצין וסי' ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנתי והבנים בני · לאלה תחלק הארץ בנחלה למספר שמות · ויאמר ראיתי את כל ישראל · וחברו ויאמר ראיתי את כל ישראל · אל תטפו יטיפון מכה : יתן ד' וסי' וכי יתן מים על זרע · לרב הרבה נחלתו ולמעט · ויאמרו

לבני בריעה לחבר משפחת החברי למלכיאל משפחת המלכיאלי : ושם בת אשר שרח : אלה משפחת בני אשר לפקדיהם שלשה וחמשים אלף וארבע מאות : ס בני נפתלי למשפחתם ליחצאל משפחת היחצאלי לגוני משפחת הגוני : ליצר משפחת היצרי לשלם משפחת השלמי : אלה משפחת נפתלי למשפחתם ופקדיהם חמשה וארבעים אלף וארבע מאות : אלה פקודי בני ישראל שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים : פ וידבר יהוה אל משה לאמר : לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות : לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו : אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבתם ינחלו : על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט : ס ואלה פקודי הלוי למשפחתם לגרשון משפחת הגרשני לקהת משפחת הקהתי למררי משפחת המררי : אלה משפחת לוי משפחת הלבני משפחת החברני משפחת המחלי משפחת המושי משפחת הקרחי וקהת הולד את עמרם : ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אתה ללוי במצרים ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחתם : ויולד לאהרן את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר : וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה לפני יהוה : ויהיו פקדיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן חדש ומעלה כי לא התפקדו בתוך בני ישראל כי לא נתן להם נחלה בתוך בני ישראל :

לבני בריעה לחבר זרעית חבר למלכיאל זרעית מלכיאל : ושום בת אשר סרח : אלין זרעית בני אשר למניניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה : בני נפתלי לזרעיתהון ליחצאל זרעית יחצאל לגוני זרעית גוני : ליצר זרעית יצר לשלם זרעית שלם : אלין זרעית נפתלי לזרעיתהון ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין וארבע מאה : אלין מניני בני ישראל שית מאה ותרין אלפין שבע מאה ותלתין : ומליל יי עם משה למימר : לאלין תתפליג ארעא באחסנא במנין שמהן : לסגיאי תסגון אחסנתהון ולזעירי תזערון אחסנתהון גבר לפום מנינוהי תתיהב אחסנתיה : ברם בעדבא תתפליג ית ארעא לשמהן שבטי אבהתהון יחסנון : על פום עדבא תתפליג אחסנתהון בין סגיאי לזעירי : ואלין מניני ליואי לזרעיתהון לגרשון זרעית גרשון לקהת זרעית קהת למררי זרעית מררי : אלין זרעית לוי זרעית לבני זרעית חברון זרעית מחלי זרעית מושי זרעית קרח וקהת אוליד ית עמרם : ושום אתת עמרם יוכבד בת לוי דילידת יתה ללוי במצרים וילידת לעמרם ית אהרן וית משה וית מרים אחתהון : ואתיליד לאהרן ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר : ומית נדב ואביהוא בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי : והוו מניניהון עשרין ותלתא אלפין כל דכורא מבר ירחא ולעילא ארי לא איתמניאו בגו בני ישראל ארי לא אתיהבת להון אחסנא בגו בני ישראל :

אבן עזרא

יחלק את הארץ · הטעם כי בגורל יחלק הארץ למטות על פי הגורל שחלק נחלתו בין רב למעט לפקודים : לגרשון · החל מהבכור והזכיר בנו שהוא לבני ולא הזכיר שמעי ויתכן שלא היו לו בנים או היו לו ומתו בלא בנים · ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא הזכיר עזיאל ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר ואחר כן בני עמרם ואחר הזכיר אותם בעבור שיבאר מה שארע לבני בן עמרם : הקרחי · הם בני קרח · והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בניה ולא הזכיר שם יולדתה דרך קצרה וכן אשר ילדה : ויהיו פקודיהם פקודי הלוים במספר הזה נוספו שבע מאות והתימה כי לא נוסף בהם רק שבע מאות והנה ישרא' שמתו מי שהיה מבן עשרי' שנה ומעלה היה מספרם בפעם האחרונ' קרוב מהמספר הראשון כי הלוים לא נכנסו עם פקודי ישראל והטעם לאלעזר הכהן : ובאלה

מסרה

אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת · ינתן לנו שבעה אנשים ל' כתיב בן · ויאמר יתן את אבישג · ויאמר נעמן ולא · לא יתן סגור תחתיה · ונמסר גם בסדר שמיני : וקהת הולד את עמרם ל' חס' יוד וי"א חס' וי"ו וסי' עתי הליד את נתן · ועובד הליד את יהוא ב' בו · ועזריה הליד את חלץ ב' בו · ואלעשה הליד את ססמי ב' בו · ויקמיה הליד את אלישמע · וחרן הליד את גזז · וראיה בן שובל ב' בו · פנחס הליד את אבישוע · ושארא והוליד כתיב : ללוי ג' וסי' אשר ילדה אתה ללוי · על כן לא היה ללוי · ללוי חשביה בן קמואל · וחוד וללוי אמר תמיד : ויולד ג' ר"פ וסי' לחנוך · ליוסף · לאהרן : נתן ונתן בא"ד מנהון קמצין וסי' בבסרא רבתא :

רשי

ובאלה לא היה איש. אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרים והנשים אומרות תנה לנו אחוזה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן: למשפחות מנשה בן יוסף. למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעליתם את עצמותי וגו' ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה ו וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי ש מעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך ה הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק אם יחסו לגנאי כגון בן ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה נועה וגו'. ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה ותרצה מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה את סדרן: לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה. ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ו ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום ר' אלעזר אומר בבית המדרש היו יושבין ועמדו לפני כולם: והוא לא היה. לפי שהיו באות לומר ב בחטאו מת נזקקו לומ' לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה ור"ש או מן המעפילים היה: למה יגרע שם אבינו. אנו במקום בן עומדו' ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ל ליבם: כי אין לו בן. הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו: ויקרב משה את משפטן. נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם ת תקריבון אלי. דבר אחר ראויה היתה פ פרש' זו להכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: כן בנות צלפחד דוברות. כתרגומו יאות כך כתובה פרשה זו לפני במרום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברות. יפה תבעו אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו: נתון תתן. שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת. לשון העברה הוא במי שאינו מניח בן ליורשו דבר אחר על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תסוב נחלה לא נכתוה אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו. בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם: לשארו הקרוב אליו ממשפחתו. ואין משפחה קרויה אלא משפחת האב: עלה אל הר העברים. למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב"ה נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקב"ה גזרתי במקומה עומדת: דבר אחר כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור ליכנס: כאמר

אבן עזרא

ובאלה לא היה איש: זה הפסוק שב אל פקודי ישראל: כי אם כלב בן יפונה: קודם יהושע כאשר אמר השם: והוא לא היה. חשבו הבנות כי לא יירשו בני הנועדים על ה' כי בחטאו מת. אמר ר' יהודה הלוי הספרדי כי פי' כי בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו. כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך והיכנו רחוק: כי אין לו בן. בעבור שאין לו בן זכר: כן. אמת או הדבר כן: והעברת. מה שהיה ראוי שיקח הוא יקחנה הן: ובן אין לו. הנה אות כי הבן יירש את אביו: לאחיו. מאב או מאם: לשארו הקרוב אליו. מכל המשפח' וירש אותה. הנחלה וכבר פירשתי דרך חז"ל בפסוק לעם נכרי. ולדעת הנחלות אם יירש האב או האם את הבן ומה שתירש אשתו צריכים אנחנו ל לקבלה. אמ' חז"ל כי נסמכה פרשת עלה אל הר העברי' לדבר הנחלות כי בקש משה לדעת מי ינחל מעלתו: להקדישני

ולא נותר ה' וס' כל ירק בעץ ובכל עשב השדה. ולא נותר בהם איש. ולא נותר בהם אחד. ולא נותר בו ובכל האנשים. ולא נותר בהפרץ: למשפחת י"א בליש' וס' נמסר בסדר במדבר סיני: נתן ה' ג' בלאים וב' חסרים וסי' וידר ישראל נדר לי"י. נתון תתן לו ולא ירע. ויאמרו נתון תתן. וידר יפתח נדר. כן בנות צלפחד

אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר סִינָי׃ כִּי־אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ ס

וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה נֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה׃ וַתַּעֲמֹדְנָה לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִם וְכָל־הָעֵדָה פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לֵאמֹר׃ אָבִינוּ מֵת בַּמִּדְבָּר וְהוּא לֹא־הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנּוֹעָדִים עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־קֹרַח כִּי־בְחֶטְאוֹ מֵת וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ׃ לָמָּה יִגָּרַע שֵׁם־אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן תְּנָה־לָּנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ אֲחֵי אָבִינוּ׃ וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי יְהוָה׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן׃ וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ׃ וְאִם־אֵין לוֹ בַּת וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאֶחָיו׃ וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לַאֲחֵי אָבִיו׃ וְאִם־אֵין אַחִים לְאָבִיו וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְיָרַשׁ אֹתָהּ וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

תרגום

אלין מנייני משה ואלעזר כהנא די מנו ית בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דיריחו׃ ובאלין לא הוה גבר ממנייני משה ואהרן כהנא די מנו ית בני ישראל במדברא דסיני׃ ארי אמר יי להון ממת ימותון במדברא ולא אשתאר מנהון אנש אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון׃

וקריבא בנת צלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לזרעית מנשה בר יוסף ואלין שמהת בנתיה מחלה נועה וחגלה ומלכה ותרצה׃ וקמא קדם משה וקדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל כנישתא בתרע משכן זמנא למימר׃ אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנישתא דאזדמנו על יי בכנישתא דקרח ארי בחוביה מית ובנין לא הוו ליה׃ למא יתמנע שמא דאבונא מגו זרעיתיה ארי לית ליה בר הב לנא אחסנא בגו אחי אבונא׃ וקריב משה ית דינהן קדם יי׃

ואמר יי עם משה למימר׃ יאות בנת צלפחד ממללן מתן תתין להון אחידת אחסנא בגו אחי אבוהן ותעבר ית אחסנת אבוהן להן׃ ועם בני ישראל תמליל למימר גבר ארי ימות ובר לית ליה ותעברון ית אחסנתיה לברתיה׃ ואם לית ליה ברתא ותתנון ית אחסנתיה לאחוהי׃ ואם לית ליה אחין ותתנון ית אחסנתיה לאחי אבוהי׃ ואם לית אחין לאבוהי ותתנון ית אחסנתיה לקריביה דקריב ליה מזרעיתיה ויירית יתה ותהי לבני ישראל לגזירת דין כמא די פקיד יי ית משה׃

ואמר יי למשה סק לטורא דעבראי הדין וחזי ית ארעא דיהבית לבני ישראל׃

אלה פקודי בני ישראל. אלה בטעם דביע ירדן, כמהכך כי רבע ישראל

דמית ב' כתרי ליש' ואכי אמיתם דבית ניס

מסרה

דברות. יש' צלפחד חס': אביהם ג' בליש' נקב' וסי' כן בנות צלפחד דברו' קדמ' דפסו'. לטוב בעיניה' תהיינה לנשיים. ויתן להם אביהם דאיוב. ויצל אלהים את מקנה אביכם: אביהן ז' וסי' נמסר בסדר וירא: להן י"ד וסי' הנה נא לי שתי בנות. וישב יצחק ויחפר ב' בו. ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן. ויקרא מלך מצרים למילדת. כן בנות צלפחד הניינא דפסוק. והמה באו בקצה העיר והמה. והוא הפיל להן גורל וידו. ויאמר אלי בן אדם התשפט. והקמתי עליהם רעה אחר. כי משלשות הנה ואין. ויאמר ראיתי את ישראל דדברי הימים. אך לא בעי ישלח יד. יתן י"י לכם ומצאן מנוחה. ונמסר גם כרות גבי פסו' ומצאן מנוח': אל הר ה' וסי' נמסר בישעיה סימן נ"ו גבי פסו' והביאותים אל הר ק קדשי ושמחתים:

כאמר כאסף אהרן אחיך · מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן · דבר אחר אין אתה טוב ממנו : על אשר לא קדשתם · הא אם קדשתם עדיין לא הגיע זמנכם להפטר בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סרחונו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה · משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו׳ אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד : הם מי מריבת קדש · הם לבדם אין בהם עון אחר · דבר אחר הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדבר צין : וידבר משה אל יי׳ וגו׳ · להודיע

אבן עזרא

להקדישני · דבק עם מריתם והטעם כי מריתם להקדישני וזה הוא על אשר לא קדשתם כי כאשר פיר׳ : אל אלהי הרוחות · שהוא יודע הרוחות אי זה רוח ראוי · וטעם יפקוד מגזר׳ פקיד : אשר יצא לפניהם · במלחמה : ואשר יוציאם · על ידי אחר : אשר רוח בו · וכל איש חי יש רוח רק הטע׳ כמו וחזקת והיית לאיש : וסמכת את ידך · להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך : ונתת מהודך · לאות לו כבוד לפני ישראל למען ישמעו כי הם כבר האמינו בך וכאשר יראו שאתה כבדתו כן יכבדוהו כי ילכו אחרי מעשיך : על פיו יצאו · על פי שיש׳ במשפט האורי׳ ויא׳ על פי משפט האורים והראשון ישר בעיני : הוא וכל בני ישרא׳ · בדבר שהיה כלל לכל : וכל העד׳ · בדבר שהיה פרט לעדה הם הנועדים באהל מועד · וטע׳ הדבק פרשת הקרבנות שהשם צוה אז למשה שיצוה את בני ישראל הקרבנות שהם חייבים לעשות כי הוא לא יכנס לארץ עמהם והחל להזכיר עולת תמיד ואם הזכירה בתחלה יתכן שהנזכרת היא על הר סיני או שתהיה מערכת הקרבנו׳ מדור׳ : לחמי · פירשתיו : לאישי · פירש׳ והטע׳ לחם לאישי לריח ניחוחי : במועדו · שלא יקדימו קוד׳ הבקר ושלא יאחר אחר הערב : את

רצויתה ד׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ וצויתה אותו לעיניהם · את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו · אתה צויתה פקודיך · אשר צויתה לא יבאו · וא׳ ואתה צויתה : וצויתה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ וצויתה אתו לעיניהם · אתם אל אדניהם · קדמ׳ מל׳ : עמיך ה׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר קדשים : ולא תהיה ח׳ וסימ׳ נמסר

וראיתה אתה ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך : כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי מריבת קדש מדבר צן : ס וידבר משה אל יהוה לאמר : יפקד יהוה אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה : אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת יהוה כצאן אשר אין להם רעה : ויאמר יהוה אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו : והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתה אתו לעיניהם : ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל : ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני יהוה על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה : ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה : ויסמך את ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר יהוה ביד משה : פ וידבר יהוה אל משה לאמר : צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו : ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליהוה כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד :

ותחזי יתה ותתכניש לעמך אף את כמא דאתכניש אהרן אחוך : כמא דסרבתון על מימרי במדברא דצין במצות כנשתא לקדשותי במיא לעיניהון אינון מי מצות רקם מדברא דצין : ומליל משה קדם יי למימר : ימני יי אלה רוחיא לכל בסרא גברא על כנשתא : די יפוק קדמיהון ודי ייעול קדמיהון ודי יפקינון ודי יעילינון ולא תהי כנשתא דיי כענא דלית להין רעי : ואמר יי למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר דרוח נבואה ביה ותסמוך ית ידך עלוהי : ותקים יתיה לקדם אלעזר כהנא ולקדם כל כנשתא ותפקיד יתיה לעיניהון : ותתן מזיוך עלוהי בדיל דיקבלון מיניה כל כנשתא דבני ישראל : ולקדם אלעזר כהנא יקום וישאל ליה בדין אוריא קדם יי על מימריה יהון נפקין ועל מימריה יהון עלין הוא וכל בני ישראל עמיה וכל כנשתא : ועבד משה כמא דפקיד יי יתיה ודבר ית יהושע ואקימיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא : וסמך ית ידוהי עלוהי ופקדיה כמא די מליל יי בידא דמשה : ומליל יי עם משה למימר : פקיד ית בני ישראל ותימר להון ית קורבני לחם סידור לקורבני לאתקבלא ברעוא תטרון לקרבא קדמי בזמניה : ותימר להון דין קורבנא דתקרבון קדם יי אמרין בני שנא שלמין תרין ליומא עלתא תדירא :

וידבר משה אל יי׳ וגו׳ · להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור : לאמר · אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס או לאו : יפקוד ה׳ · כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיעה שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הקב״ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל וזהו שאמר שלמה נוצר תאנה יאכל פריה : אלהי הרוחות · למה נאמר אמ׳ לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו : אשר יצא לפניהם · לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את חיילותיהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר אל תירא אותו וכדרך שעשה יהושע שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו׳ וכן בדוד הוא אומ׳ כי הוא יוצא ובא לפניהם יוצא בראש ונכנס בראש : ואשר יוציאם · בזכיותיו : ואשר יביאם · בזכיותיו · דבר אחר שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניס לארץ : קח לך · קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום : לך · את שברור לך את זה אתה מכיר : אשר רוח בו · כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד : וסמכת את ידך עליו · תן לו תורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש

בימי משה : וצויתה אותו על ישראל · דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך : ונתתה מהודך עליו · זה קירון עור פנים · מהודך ולא כל הודך ומצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה : למען ישמעו כל עדת בני ישראל · שיהו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך : ולפני אלעזר הכהן יעמד · הרי שאלתך שאלת שאין הכבוד הזה מוטל מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר : ושאל לו · כשיצטרך לצאת למלחמה : על פיו · של אלעזר : וכל העדה · סנהדרין : ויקח את יהושע · לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא : ויסמוך את ידיו · בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטוה שהקב״ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה : כאשר דבר יי׳ · אף לענין ההוד נתן מהודו עליו : צו את בני ישראל · מה אמור למעלה יפקוד יי׳ אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי · משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה כו׳ כדאית׳ בספרי : קרבני · זה הדם : לחמי · אלו אמורין וכן הוא אומ׳ והקטיר׳ הכהן המזבחה לחם אשה : לאשי · הנתנין לאשי מזבחי : תשמרו · שיהיו כהני׳ ולוים וישרא׳ עומדין על גביו מכאן למדו ותקנו מעמדות : במועדו · בכל יום מועד התמידי׳ : ואמרת להם · אזהרה לב״ד : שנים ליום · כפשוטו ועקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבי׳ במזרחן של טבעות : את הכבש

בסדר קדשים : ולפני יי׳ יחידאין וסי׳ ולפני הכפרת יזה · והזה אתו על הכפרת · ולפני עור לא תתן מכשול · לפני אלעזר הכהן ולפני · ולפני הדביר עשרים אמה · ולפני יום ולא שמעתם · ולפני ירח דור דורים · ולפני כבוד ענוה · תפלה לעני כי יעטף · ולפני התגלע הריב נטוש · ולפני גדולים ינחנו · ולפני כל חציר יבש · ולפני הלשכות מהלך עשר · אשר נתתי לפניכם ולפני · הראשון אדם תולד · ולפני מזה · וכל לפני ולפני רכוו׳ : יצאו ט׳ וסי׳ במסרה רבתא : וכל בני ו׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא :

את הכבש אחד. אף על פי שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו' היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צווה לדורות: סלת למנחה. מנחת נסכים: העשויה בהר סיני כאותן שנעשו בימי המלואים. דבר אחר העשויה בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכת' בה ויעש

את הכבש אחד. אמר רבי משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קצרה והטעם את הכבש כבש אחד ועל דעתי שאות ה"א מושך עצמו ואחר עמו וכבר הראיתיך רבים כן: העשויה בהר סיני. הטעם כאשר עשיתם בהר סיני גם זה אות שלא העלו עולות במדבר אחר כעשם שסיני כאשר פירשתי בראיות גמורו: הסך נסך שכר.

את הכבש אחד ל' וחד את הכבש האחד דואלה שמות: עולת תמיד ד' וסימ' נמסר בסדר תצוה: לריח י"ו וסי' נמסר בסדר ויקרא: ואת הכבש ד' וסי' ואת הכבש האחד העשה ב' בפסוק. את הכבש האחד תעשה בבקר. ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: שבעת ד' פתחין וסי' נמסר בסד' בהר סיני: ובראשי ב' וסי' וביום שמחתכם

את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליהוה: ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליהוה: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליהוה: פ וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה: פ ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על עלת התמיד יעשה ונסכו: ס ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליהוה: ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל: ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם אשה עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימם יהיו לכם: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל תעשו:

ית אמרא חד תעביד בצפרא וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא: וחד מן עסרא בתלת סאין סולתא למנחתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא: עלתא תדירא דאתעבידא בטורא דסיני לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: ונסכיה רבעות הינא לאמרא חד בקודשא יתנסך נסוך דחמר עתיק קדם יי: וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעביד קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: וביומא דשבתא תרין אמרין בני שנא שלמין ותרין עשרונין סולתא דמנחתא דפילא במשח ונסכיה: עלת שבתא דתתעביד בשבתא על עלתא תדירא ונסכה: וברישי ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לדיכרא חד: ועסרונא עסרונא סולתא מנחתא דפילא במשח לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדיכרא ורבעות הינא לאמרא חמרא דא עלת ריש ירחא באתחדתותיה כן לכל רישי ירחי שתא: וצפיר בר עזי חד לחטאתא קדם יי על עלתא תדירא יתעביד ונסכיה: ובירחא קדמאה בארבעת עסרא יומא לירחא פסחא קדם יי: ובחמישת עסרא יומא לירחא הדין חגא שבעא יומין פטיר יתאכיל: ביומא קדמאה מערע קדיש כל עיבידת פולחן לא תעבדון: ותקרבון קורבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד ושבעא אמרין בני שנא שלמין יהון לכון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא ותרין עשרונין לדיכרא תעבדון:

באגנו' מלמד שטעונה כלי: ונסכו. יין: בקדש הסך. על המזבח יתנסכו: נסך שכר. יין המשכר פרט ליין מגתו: ריח ניחח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: עולת שבת בשבתו. ולא עולת שבת בשבת אחר' הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתי' לשבת הבאה תלמוד לומר בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד. אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמי' ומגיד שאין קרבן אלא בין שני התמידין וכן בכל מוספין כאמ' על עולת התמיד לתלמוד זה: ושלשה עשרונים. כמשפ' נסכי פר שכן הן קבועין בפרשת נסכים: זאת עולת חדש בחדשו. שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: ושעיר עזים וגו'. כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו ושעיר ראש חדש שנאמר בו ליי' תלמודו ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקדוש ב"ה בלבד ושאר השעירים למדין ממנו ומדרשו באגדה אמר הקדוש ברו' הוא הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח: על עולת התמיד. יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו. אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: כל מלאכת עבודה. אפי' מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחולו של מועד אסור ביום טוב: פרים. כנגד אברהם. אים. כנגד יצחק: כבשים. כנגד יעקב והכבשי' הפריד יעקב ביסודו של רבי משה ראיתי זאת: כאלה

ולשון השורש מובלע בסמ"ך ויש מפ' כסמוך על דברי הקדמונים ז"ל: בשבתו. שב"א יום השבת אף ע"פ שמצאה כל שומר שבת מחללו והטעם כל שבת ושבת כמו יום ביומו: על עולת התמיד. הטעם אחרי התמיד שישים עליה עולת שבת: ובראשי חדשיכם. אמר רבי משה הכהן הספרדי כ"ע שפירושו חדש ניסן כי כן כתוב ראשון הוא לכם ואחר כן אמר זאת עולת חדש בחדשו שיעשו כן בכל חדש על כן הוסיף לחדשי השנ' ופירושו נכון הוא ואע"פ שיש לטעון על יו"ד ובראשי חדשיכם רק בעבור שמצאנו הנה חדש אחר ישר ד' דבורו: בחדשו. כמו שבת בשבתו ולא יתכן בו על דרך ה' הפשט פי' אחר כי אין בפסוק זכר לירח ועוד כי לא מצאנו זאת התלה כי אם מהבנין הכב' הדגוש והנה הד"לת רפה: ושעי' עזים אחד לחטאת ליי'. כמו אשר עלה עליו הגורל ליי' ועשהו חטאת ודע כי חטאת עם למ"ד בלשון הקדש אין החטאת דבק כי אם בחוטא הלא תראה וחטאתי לאבי והנה זה הפך החדש רק יש לו סוד: בארבעה עשר יום לחדש. ולא הזכיר בין הערבים גם זה חזוק למעתיקי' אע"פ שאין להם צורך: ושעיר

מסרה

ובמעדיכם. ובראשי חדשיכם: שבת בשבתו ב' וסי' עולת שבת והיה מדי חדש: ושני עשרנים ג' וסי' החדש. פסח. הבכורים. ושארא שני עשרנים: ועשרון עשרון ב' סלת מנחה. לכבש האחד: ועשרון ה' ג' חס' וב' מלאי' וסי' נמסר בסדר תצוה: ושלישת ההין ג' כתיב כן חס' יו"ד תניין וסי' ושלישת ההין לאיל. כי תכלה לעשר השלישית. ויסף יי' קרא שלמה בשלישת. וט' מלאי' וסי' נמסר בסדר שלח לך: חדש בחדשו ב' וסי' זאת עולת חדש בחדשו. והיה מדי חדש בחדשו: ובחדש ה' ריש פסוק' וסימ' יבשה הארץ. ובחדש הראשון דפסח דסדר פנחס. ובחדש החמישי דסוף מלכים. ודסוף ירמיה. ובחדש השביעי מקרא:

שעירין ל' בטע' רביע כיון החדש הרבעי

ונסכיהם ב' בטע' בענין דר"ח ודסוכות עשרון

מקר בלבנקר רעב' בתביר בת"א דר"ח

סלת עשרנים פסח וסכות סלת עשרנים בטע' קדמא' אזלא ושלי' סלת עשרנים בחת' ופסט' ותהא' ג' בכור תרועה בכור בית כסיון

ושעיר חטאת · כמו שעיר עזים והוא דרך קצרה והנה לא הזכיר עולה בשבעת ימי הפסח כאשר לא הזכיר עולת התנופה ואנו צריכין לקבלה כי פסוק שבת בשבתו אמר על עולת התמיד : בהקריבכם מנחה חדשה · לחם התנופה הוא העיקר ועמו שבעה כבשים ופר בן בקר ואילים שנים ושני כבשי שלמים והעולה הנזכרת בפרשה הזאת היא חובת היום והעד על דבריהם כי לא באר בשבת ובמועד דבר כלל רק הזכיר בחג המצות וסכות ויום השבוע והקרבת אשה ליי' ולא אמ' כמה המספר וכן ביום תרועה ולא הזכיר עולת חדש ועולת התמיד ומנחתה היא העולה בראשו' : יום תרועה · מצוה להריע כי אילו היה זה הדבור על עולת היום למה לא הזכיר באחר המועדים ועוד כי על העולות צוה לתקוע ולא להריע :

פר בן בקר אחד · של צבור וכן איל אחד ואיננו פר כהן גדול והאיל שלו ולפי דעתי כי האיל הנזכר בפרש' אחרי מות שלקח מן העם איננו זה כי על אילו ואיל העם כאמ' ועשה את עולתו ואת עולת העם והעד שים ת תוספת שבעת כבשים גם זה שעיר עזים אחד לחטאת איננו משעיר הגורלות על כן כתוב מלבד חטאת הכפורי' הנכתבת בפרשת אחרי מות : עצרת

בשבעתיכם י"א מלין בטעמא פ' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח בב"א מקומות שישרתנה מאיי"לא וסי' ויצא נח · בשבעתיכם דפנחס דוביום הבכורים · ובאת שמה · קפדה כא : אם ארץ מאפליה · וכאו שמה · ותאמרנה לה' וישבו בה ויבנו לה מקדש · ומזון לכלא בה · וחברו · לא פנים להם קרא הגלגל : והחדש

עשרון עשרון תעשה לכבש האחד לשבעת הכבשים : ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם : מלבד עלת הבקר אשר לעלת התמיד תעשו את אלה : כאלה תעשו ליום שבעת ימים לחם אשה ריח ניחח ליהוה על עולת התמיד יעשה ונסכו : וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו : ס

וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה ליהוה בשבעתיכם מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו : והקרבתם עולה לריח ניחח ליהוה פרים בני בקר שנים איל אחד שבעה כבשים בני שנה : ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר האחד שני עשרנים לאיל האחד : עשרון עשרון לכבש האחד לשבעת הכבשים : שעיר עזים אחד לכפר עליכם : מלבד עלת התמיד ומנחתו תעשו תמימם יהיו לכם ונסכיהם : פ

כט ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם : ועשיתם עלה לריח ניחח ליהוה פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם : ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר שני עשרנים לאיל : ועשרון אחד לכבש האחד לשבעת הכבשים : ושעיר עזים אחד חטאת לכפר עליכם : מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם כמשפטם לריח ניחח אשה ליהוה : ס

ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם כל מלאכה לא תעשו :

עשרונא עשרונא תעביד לאמרא חד כן לשבעא אמרין : וצפירא דחטאתא חד לכפרא עליכון : בר מעלת צפרא דהיא עלת תדירא תעבדון ית אילין : כאילין תעבדון ליומא שבעא יומין לחים קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי על עלת תדירא יתעביד ונסכיה : וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון :

וביומא דבכוריא בקרוביכון מנחתא חדתא קדם יי בעצרתיכון מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון : ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד שבעא אמרין בני שנא : ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא חד תרין עסרונין לדיכרא חד : עסרונא עסרונא לאמרא חד לשבעא אמרין : צפיר בר עזין חד לכפרא עליכון : בר מעלת תדירא ומנחתיה תעבדון שלמין יהון לכון ונסכיהון :

ובירחא שביעאה בחד לירחא מערע קדיש יהא לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון יום יבבא יהא לכון : ותעבדון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין : ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא תרין עסרונין לדיכרא : ועסרונא חד לאמרא חד לשבעא אמרין : וצפיר בר עזין חד חטאתא לכפרא עליכון : בר מעלת ירחא ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון כדחזי להון לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי : ובעסרא לירחא שביעאה הדין מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון כל עיבידתא לא תעבדון :

ל' נטע' מהפך ופשטא פכת פשט' כ"ף סיון · כ' רנשים · ג' מ"ל כליס' · לו' · ג' בענין · ל' מ"ל כתו' ותו חס' · ל' מ"ל ותו חב' · ל' מ"ל כתו' · ג' נטעם מהפך ופשטא ואיכון בכור תרועה כפור · ב' נטעם סכי גריסין בענין בכור וכפור ושאר' בפשטא ומטעין נהון · כל בקר דענין בתניר · ל' נטע' מענין תרועה כפור · ג' נטעמ' בענין

רשי

כאלה תעשו · שלא יהו פוחתין והולכין כפרי החג : וביום הבכורי' · חג השבועות קרוי ב בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשוני' למנחת חטים הבאה מן החדש : תמימים יהיו לכם ונסכיה' · אף הנסכים יהיו תמימים למדו רבותינו מכאן שהיין שהעלה קמחין פסול לנסכים : מלבד עולת החדש · מוספי ראש חדש שהוא ביום ראש השנה : מלבד

בשבעתיכם ב"א מקומות ישרת מאיילא לאתנחתא ודין הוא חד מהון

ומנחתם סלת כל ומנחתם סלת דענין בטעמא דא בר מתרועה וכפור וב"ע ·

עשרון ג' בטעם פשטא ותקף ואיכון בכור כפור סכות בכ"ם סיון, וכמיך להון לכבש וסית כבש צריך הכבשים

כל מלאכה וסדרא כל מלאכת עבוד' דא כל מלאכת תסורת א' אינון ולכל כבש דתנית בספר יוס

לחטאת ליי' ושארא חטאת · בכורים וכפורים שעיר וכלם ושעיר · הפסח ושעיר חטא' אחד · בכורי' שעיר עזים אחד · תרועה וכפורי' שעיר עזים אחד חטאת · תרועה וכפורי' ומנחתה ונסכיהם · פסח ובכורי' ותרועה לכפר וכלם מלבד : עולה ל' מלא בתורה והוא דין דבכורים · יהושע כלם חס' וסימ' נמסר בסדר נשא ושם נמסר כל המלאים דעולות דכל קרי' במ יחזקאל וד"ה : פסח מלבד עלת הבקר · תרועה מלבד עולת החדש · בפרים מלבד חטאת הכפרים · וכלם מלבד עלת התמיד · החדש והפסח ואיל אחד ושני עשרנים וכלם איל אחד שני עשרנים · החדש ובכורי' ויום טוב הראשון של חג לפר האחד לאיל האחד · פסח לפר לאיל תעשו · כפורים לפר לאיל האחד · תרועה לפר לאיל · תרועה ועשיתם עלה וכלם והקרבת' עלה · פסח אשה עלה ליי' :

מלבד חטאת הכפורים · שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: ועולת התמיד · ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו: ונסכיהם · מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון צווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל קרבנות החג שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון צווי שהרי נסכיהם של מוספים כתובין לעצמן בכל יום ויום: ומנחתם ונסכיהם לפרים · פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות ומתמעטים והולכים סימן כליה להם ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים · כנגד ישראל שנקראו שה פזורה והם קבועי' ומנינם תשעים ומונה לכלות מהם תשעי' ושמונה קללות שבמשנה תורה בשני כאת' ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לדרש כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיה' בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה בחג:

עברת

חטאת ז' פתחין וס' נמסר בסוף סדר תצוה· וכל תרי עשר דכוו פתחין במ"א קמץ רתם המרכבה לרכש: ובחמשה עשר יום ג' ר"פ חג המצות· וחברו· וחגהם אתו: בכורים ותרועה עלה לריח ניחח ליי'· כפרים עלה ליי' ריח ניחח· יום טוב ראשון של חג עלה אשה ריח ניחח ליי'· החדש ופסח ובכורי' פרים בני בקר שנים·

והקרבתם עלה ליהוה ריח ניחח פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם יהיו לכם: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר שני עשרנים לאיל האחד: עשרון עשרון לכבש האחד לשבעת הכבשים: שעיר עזים אחד חטאת מלבד חטאת הכפרים ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם: ס

ובחמשה עשר יום לחדש השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו וחגתם חג ליהוה שבעת ימים: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליהוה פרים בני בקר שלשה עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם יהיו: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר האחד לשלשה עשר פרים שני עשרנים לאיל האחד לשני האילם: ועשרון עשרון לכבש האחד לארבעה עשר כבשים: ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה: ס

וביום השני פרים בני בקר שנים עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכיהם: ס

וביום השלישי פרים עשתי עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה: ס

וביום הרביעי פרים עשרה אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: מנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט:

ל' נטע' · ל' נטע' כענין · נ' נטע' כענין · נ' נטע' כענין · ל' נטע' שני גריסין כענין ושאר' כנטע' ומטעין טהון · נ' ל"פ · נ' נטע' כענין · קדוימו רביע · כל' תורי' כ"כ לית · ל' כענין · ל' רמז לנסוך המים בה' מים · כול מ"ל כענין במ"ת דשביעי · כול מ"ל במ"ת · נ' ל"פ כענין

כל עניל' נתכיר לה בסמוך בא אחריו שבעה או ארבעה נחה כבשים בני שנה שבעה דככול שהוא בפשטא

יתר מן ל' נקודות בתורה

ותקרבון עלתא קדם יי' לאתקבלא ברעוא תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין יהון לכון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא תרין עסרונין לדיכרא חד: עסרונא עסרונא לאמרא חד כן לשבעא אמרין: צפיר בר עיזין חד חטאתא בר מחטאת דכפוריא ועלתא תדירא ומנחתה ונסכיהון:

ובחמישת עסרא יומא לירחא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון ותחגון חגא קדם יי' שבעא יומין: ותקרבון עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי' תורין בני תורי תלת עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעה עסר שלמין יהון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא חד לתלתא עסר תורין תרין עסרונין לדיכרא חד לתרין דכרין: ועסרונא עסרונא לאמרא חד לארבעה עסר אמרין: וצפיר בר עיזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה:

וביומא תנינא תורין בני תורי תרי עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עסר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במנינהון כדחזי: וצפיר בר עיזין חד חטאתא בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכהון:

וביומא תליתאה תורין חד עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עסר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במנינהון כד חזי: וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה:

וביומא רביעאה תורין עסרא דיכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עסר שלמין: מנחתהון ונסכיהון לתורי לדיכרי ולאמרין במנייניהון כד חזי:

מסר ח

תרועה וכפורי' פר בן בקר אחד· יום טוב הראשון של חג פרים בני בקר שלשה עשר· ויום טוב האחרון של חג פר אחד· פסח ובכורים ושבעה כבשים· ולא דק· וכלם כבשים שבעה· פסח ובפורים תמימם יהיו לכם· יום טוב הראשון של חג תמימם יהיו כפ"· תרועה ויום טוב של חג האחרון תמימם· בכורים בני שנה· החדש ותרועה· יום טוב הראשון של חג ועשרון וכלם עשרון· תרועה ועשרון אחד וכלם משני' פסח עשרון עשרון העשה· יום טוב הראשון של חג לארבעה עשר וכלם לשבעת· ראשון רביעי ששי שביעי מנחת' וס' אד"ה מנחתה· רביעי שביעי מנחתם וס' ד"ח מנחתם· ראשון שני רביעי ושעיר עזים וס' אב"ד עזים· שני ונסכיה'· ששי ונסכיה' שביעי במשפטם וס' ב"וז מ"ם· מכאן סמכו חכמים במסכת תענ' רמז לניסוך המים מן התורה:

עצרת תהיה לכם · עצורים בעשיית מלאכה · דבר אחר עצרת עצרו מלאכת מלמד שטעון לינה ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות וכאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: פר אחד איל אחד · אילו כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל למלך שעשה סעוד׳ כו׳ כדאית׳ במסכת סוטה ובמדרש ר׳ תנחום למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומו׳ למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטני׳ למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג: אלה תעשו ליי׳ במועדיכם · דבר הקצוב לחובה: לבד מנדריכם · אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלם ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר: ויאמר משה אל בני ישראל · להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הוצרך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמרה לפרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו:

חסלת פנחס בן אלעזר

ב׳ פסו׳ בתורה כל סוף מליהון כ״ם וסי׳ עזים מאתים ותישים עשרים · ומנחתם ונסכיהם של וביום השביעי: כל הדין עניינא וביום ריש פסוק בר מן שמיני לפי שהוא רגל בפני עצמו: במועדיכם ג׳ בליש׳ ב׳ מלא׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ועשיתם עלה אשה עלה ליי׳ לפלא נדר דין חס׳ · אלה תעשו ליי׳ במעדיכם · וחד וביום שמחתכם ומועדיכם:

ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה: ס וביום החמישי פרים תשעה אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה: ס וביום הששי פרים שמנה אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכיה: ס וביום השביעי פרים שבעה אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפטם: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה: ס ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליהוה פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: מנחתם ונסכיהם לפר לאיל ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה: אלה תעשו ליהוה במועדיכם לבד מנדריכם ונדבתיכם לעלתיכם ולמנחתיכם ולנסכיכם ולשלמיכם: ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה יהוה את משה:

קס״ח · לחלק · סימן ואליפלט״:

וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה: וביומא חמישאה תורין תשעה דיכרין תרין אמרין בני שנה ארבעה עשר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדכרי ולאמרי במניניהון כדחזי: וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה: וביומא שתיתאה תורין תמניא דיכרין תרין אמרין בני שנה ארבעה עשר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדיכרי ולאימרי במניניהון כדחזי: וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא מנחתה ונסכהא: וביומא שביעאה תורין שבעא דיכרין תרין אימרין בני שנה ארבעה עשר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדיכרי ולאימרי במניניהון כדחזי להון: וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא מנחתה ונסכהא: ביומא תמינאה כנישין תהון כל עיבידת פולחן לא תעבדון: ותקרבון עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי תור חד דכר חד אמרין בני שנה שבעא שלמין: מנחתהון ונסכיהון לתורא לדיכרא ולאמרין במניניהון כדחזי: וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה: אילין תעבדון קדם יי במועדיכון בר מנדריכון ונדבתיכון לעלותכון ולמנחותיכון ולנסכיכון ולנכסת קודשיכון: ואמר משה לבני ישראל ככל דפקיד יי ית משה:

אבן עזרא

עצרת׳ פירשתיו: למנחותיכם ולנסכיכם · לכל עולה ועולה כמשפטה:

ראשי

המטות · לפי דעתי שזאת הפרש׳ היתה אחר מלחמת מדין על כן היא אחריה כמו ותדבר מרי׳ ואהרן במשה אחר ויהיו בחצרות כאשר פירשתי והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר נשיאי העדה ודברו דבריהם ואחרי כן כתו׳ ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות הם נשיאי העדה הנזכרים ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן והיוצא מפיכם תעשו על כן כתוב וידבר משה אל ראשי המטות וגם כתוב ככל היוצא מפיו יעשה: לבני ישראל · שיאמרו כן לבני ישראל:

פרשה

ראשי

המטות · חלק כבוד לנשיאי׳ ללמדם תחלה ואחר כך לכל בני ישר׳ ומנין שאף שאר הדברות כן תלמוד לומר וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ומה ראה לאמרה כאן למד שהפרת נדרי׳ ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות או יכול שלא אמ׳ משה פרשה זו אלא לנשיאי׳ בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמ׳ בשחוטי חוץ זה הדבר מה להלן נאמר לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנ׳ דבר אל אהרן וגו׳ אף זו נאמרה לכולן: זה הדבר · משה נתנבא בכה אמר יי׳ כחצות הלילה והנביאים נתנבאו בכה אמר יי׳ מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר · דבר אחר זה הדבר מעוט הוא שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר: נדר

וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה יהוה:

פרשה

ומליל משה עם רישי שבטיא לבני ישראל למימר דין פתגמא דפקיד יי:

נדר. האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפי׳ נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה תלמוד לומר לאסר אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו. כמו לא יחלל דברו לא יעשה דבריו חולין: בית אביה. ברשות אביה ואפי׳ אינה בביתו: בנעוריה. ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר בת שתים עשרה שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק: ואם הניא אביה אותה. אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה. הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן למה תניאון וכן שמן ראש אל יניא ראשי וכן וידעתם את תנואתי את אשר סרתם מעלי: וה׳ יסלח לה. במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע״פ שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה קל וחומר לשאינן מופרי׳: ואם היו תהיה לאיש. זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם: ונדריה עליה. שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: ושמע אישה וגו׳. הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים: ואם הפר יפר אותם. יכול אפילו לא הפר האב תל׳ בנעוריה בית אביה כל שבנעורי׳ ברשות אביה הוא: כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל ובאלמנה מן הנשואי׳ הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה רשות לאב: ואם בית אישה נדרה. בנשואה הכתוב מדבר: כל נדר וכל שבועת איסר וגו׳. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע תל׳ לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורש׳ במסכת נדרים: מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: אחרי שמעו. אחרי ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום: ונשא את עונה. הוא מוכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין:

לאסר מל׳ חס׳ בתא לאסור את מחזין עליכו

יקומו קדמ׳ וקמו כל נדריה וכל אסר׳ תני׳ וקמו נדריה ואסריה׳ תלית וקמו כל נדריה וכל אסר סי׳ דחס׳ כל תית דכתב בל זקף

ואם בלראשי חמשות ואם בתוך בתא ואם ביום שמע אישה

לענת ל׳ חס׳ וחד חז׳ על מחלת לענות

יחל ה׳ ג׳ פתחין וב׳ קמצין וסי׳ לא יחל את דברו. יחל ישראל אל יי׳. וחברו. מי האיש אשר יחל. והוא יחל להושיע ב׳ בתראי קמצין: בבית יא מיחדין וסי׳ ואסרה אסר בבית. בבית שאן. ויאמרו בני יוסף. בבית שאול. ויהי בהיות המלך בבית ירבעם. וספדו לו כל. בבית ישראל ראיתי שערוריה. ויעש בבית קדש.

איש כי ידר נדר ליהוה או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה: ואשה כי תדר נדר ליהוה ואסרה אסר בבית אביה בנעריה: ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה והחריש לה אביה וקמו כל נדריה וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום: ואם הניא אביה אתה ביום שמעו כל נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא יקום ויהוה יסלח לה כי הניא אביה אתה: ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה: ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה ואסרה אשר אסרה על נפשה יקמו: ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר את נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה ויהוה יסלח לה: ונדר אלמנה וגרושה כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה: ואם בית אישה נדרה או אסרה אסר על נפשה בשבעה: ושמע אישה והחרש לה לא הניא אתה וקמו כל נדריה וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום: ואם הפר יפר אתם אישה ביום שמעו כל מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם ויהוה יסלח לה: כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו: ואם החרש יחריש לה אישה מיום אל יום והקים את כל נדריה או את כל אסריה אשר עליה הקים אתם כי החרש לה ביום שמעו: ואם הפר יפר אתם אחרי שמעו ונשא את עונה: אלה החקים אשר צוה יהוה את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו בנעריה בית אביה: פ

גבר ארי ידר נדר קדם יי או יקיים קיים למיסר איסר על נפשיה לא יבטיל פתגמיה ככל דיפוק מפומיה יעביד: ואתתא ארי תדר נדר קדם יי ותיסר איסר בבית אבוהא ברביותהא: וישמע אבוהא ית נדרה ואסרה די אסרת על נפשה וישתוק לה אבוהא ויקומון כל נדרהא וכל איסרי די אסרת על נפשה יקומון: ואם אעדי אבוהא יתהון ביומא דשמע כל נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשה לא יקומון ומן קדם יי ישתביק לה ארי אעדי אבוהא יתהון: ואם מהוה תהוי לגבר ונדרהא עלהא או פירוש ספותהא די אסרת על נפשה: וישמע בעלה ביומא דישמע וישתוק לה ויקומון נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשה יקומון: ואם ביומא די שמע בעלה אעדי יתהון ויבטל ית נדרהא די עלה וית פירוש ספותהא די אסרת על נפשה ומן קדם יי ישתביק לה: ונדר ארמלא ומתרכא כל די אסרת על נפשה יקום עלה: ואם בית בעלה נדרת או אסרת איסר על נפשה בקיום: וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתהון ויקומון כל נדרהא וכל איסר די אסרת על נפשה יקום: ואם בטלא יבטיל יתהון בעלה ביומא דשמע כל אפקות ספותהא לנדרהא ולאיסר נפשה לא יקומון בעלה בטלינון ומן קדם יי ישתביק לה: כל נדר וכל קיומת איסר לסגפא נפש בעלה יקיימינון ובעלה יבטלינון: ואם משתק ישתוק לה בעלה מיום ליום ויקיים ית כל נדרהא או ית כל איסרהא די עלה קיים יתהון ארי ישתוק לה ביומא דשמע: ואם בטלא יבטיל יתהון בתר דשמע ויקביל ית חובה: אלין קימיא די פקיד יי ית משה בין גברא לאתתיה בין אבא לברתיה ברביותהא בית אבוהא:

אבן עזרא

ליי׳. שהזכיר השם והנדר אם יהיה כן אתן לשם כך וכך או אתענה: השבע. שם הפועל ובא עם שם וכמוהו רבים: לא יחל דברו. כמו לא יחלל ואיננו לשון מחילה והנה אנחנו צריכין לקבלה כי הכתוב אמר איש ואשה ולא פי׳ מתי יהיה איש או מתי תהיה אשה: ואסרה אסר. או אסרה אסר. ואסרה משקל אחר ואיננו כמו אסר: הניא. כמו שבר והפר כמו את תנואתי: ביום שמעו. לא ביום אחר: ונדריה עליה. בבית אביה ולא הניא אותה אביה בעלה יניא אותה: ביום שמוע. הדבר מפיה: מבטא שפתיה. השבועה: ואם בית אישה נדרה. האלמנה בימים הקדמונים והניא אותה לא תקיים נדרה בימי אלמנותה וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם געת הזמן. מלת סליחה מפורשת: לענות נפש. אפי׳ לענות נפש שהוא הצום כאשר פירשתי: והקים. כבר הקים ואחר כן פירש איך הקים אותם בעבור שהחרים ביום שמעו: ונשא את עונה. כי היא ברשותו: בין איש לאשתו. והיא בוגרת: בין אב לבתו. אם איננה בוגרת על כן אמר בנעוריה:

החלצו

מסרה

בבית יער. ושלש מאות מגנים דד״ה. בבית הארזים דד״ה. בבית מלך יהודה. בבית גנזיא. עומד בבית המן. בבית אלהא ואת מאני בית: יקמו ז׳ חס׳ וסי׳ ושמע אישה ביום שמעו. ויאמר יואב יקמו הנערים. רפאים בל יקמו. בל יקמו וירשו ארץ. לא יקמו אשרים וחמנים. לא יקמו רשעים במשפט. יקמו ויספרו לבניהם: שמע י״א ד׳ כנהון מ׳ל וסי׳ נמסר בסדר שפטים ושטרי׳: נדר ה׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר אמור וסימ׳ בלשון ארמי נדרא דארמלתא שלים עבדא ולא אתקבל: שבעת ה׳ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש. שבעת יי׳ תהיה בין שניהם. ויחמל המלך על מפיבשת. מדוע לא שמרת את שבעת יי׳. ועל דברת שבעת אלהים. כתר׳ מ׳ל וחד ושבועת שקר אל תאהבו. ונמסר גם בסדר משפטים: תרישה ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח: ואישה ד׳ וסי׳ אישה יקימנו ואישה. וכלתו אשת פנחס הרה. ויקרא לנער אי כבוד. אבל בן אין לה ואישה זקן:

את המדינים. ולא את המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם. דבר אחר מפני שתי פרידות טובות שיש לי להוציא מהם: וידבר משה וגו'. אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר: החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא מזויינים: אנשים. צדיקים וכן בחר לנו אנשים וכן אנשים חכמים וידועים: נקמת יי'. שהעומד כנגד ישראל כאילו עומד כנגד הקב"ה: לכל מטות ישראל. לרבות שבט לוי: וימסרו. להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן: אותם ואת פנחס. מגיד שהיה פנחס שקול כנגד כולם ומפני מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור. דבר אחר שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו ומנין שהיתה אמו של פנחס משל יוסף שנאמר מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו. דבר אחר שהיה משוח מלחמה: וכלי הקדש. זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ ששם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב על חלליהם בספר יהושע: בידו. ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו: חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה והשוו כלם בפורענות בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישר' ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם ועכשיו בשנים עשר אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו: בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנתו באומנותם שאין נושעים אלא בפיהם ועל ידי תפילה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקללם בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה: טירותם. מקום פלטרים שלהם שהם לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. דבר אחר לשון מושב שריהם כמו שמתורגם שרכי פלטתים טורכי פלטתי: ויקחו את כל השלל. מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגו' ועליהם מפורש בקבלה שניך כעדר הרחלים וגו' אף אנשי המלחמה שביך כלם צדיקים: שלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין: בז. הוא בזת מטלטלין שאינן תכשיט: מלקוח. אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה: ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: ויקצף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות:		ברבר

עמיך ה' מל' בליש' וסי' נמסר בסדר קדשים: ויהו י"א מלרע וסי' נמסר בסדר תרומה: וישבו ט' וסימ' את נשי מדין' וישבו מארץ ישראל נערה קטנה. וישבו את הנשים אשר בה דצקלג. וישבו מקניהם גבליהם דד"ה. וישבו צאן לרוב. וישבו בני ישראל מאחיהם. את כל הרכוש לבית המלך. ועוד אדומים באו ויכו כל זכר ביהודה. וישבו ממנו שביה גדולה: ואת בלעם ב' וסי' בן בעור הרגו. הקוסם: מקנהם ד' חס' וסי' נמסר בסדר וישלח: המלקוח ד' ומלאים וסי' ויקחו את כל השלל. את כל השבי. ומחצית את המלקוח. ויהי המלקוח:

אבן עזרא

החלצו. חגרו חלוציכם: נקמת יי'. היא נקמת בני ישר' בעבור ע"ז: וימסרו. כמו ויתנו וקרוב ממנו למסור מעל ביי': וכלי הקדש. הארון: ויהרגו כל זכר. גדול בשנים: ואת צור. אבי כזבי: ובלעם בן בעור. יש אומרים אחר ששב אל מקומו בא אל מדין כאשר שמע המגפה שהיתה בישר' בעצתו שב לקחת ממון מזקני מדין: חילם. שם כלל והוא זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים: ואת כל עריהם במושבותם. כלל ופרט: טירותם. ארמוני המלכים: ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח. שם כלל לאדם ולבהמה: השבי. פרט לאדם: השלל. הם הבגדים: על פקודי החיל. מגזרת יפקוד יי' כמו פקודי החיל וכן מלת קרואי כמו קריאי: שרי האלפים ושרי המאו'. הם מאה ושלשים ושני': החייתם כל נקבה. הטעם אפי' אחת וכן אין כל ויתכן להיות כמשמעו כי כל נקבה החיו ורבים כן:		נף

לא

וידבר יהוה אל־משה לאמר: נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל־עמיך: וידבר משה אל־העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על־מדין לתת נקמת־יהוה במדין: אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא: וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים־עשר אלף חלוצי צבא: וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת־פינחס בן־אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו: ויצבאו על־מדין כאשר צוה יהוה את־משה ויהרגו כל־זכר: ואת־מלכי מדין הרגו על־חלליהם את־אוי ואת־רקם ואת־צור ואת־חור ואת־רבע חמשת מלכי מדין ואת בלעם בן־בעור הרגו בחרב: וישבו בני־ישראל את־נשי מדין ואת־טפם ואת כל־בהמתם ואת־כל־מקנהם ואת־כל־חילם בזזו: ואת כל־עריהם במושבתם ואת כל־טירתם שרפו באש: ויקחו את־כל־השלל ואת כל־המלקוח באדם ובבהמה: ויבאו אל־משה ואל־אלעזר הכהן ואל־עדת בני־ישראל את־השבי ואת־המלקוח ואת־השלל אל־המחנה אל־ערבת מואב אשר על־ירדן ירחו: ס

ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל־נשיאי העדה לקראתם אל־מחוץ למחנה: ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה: ויאמר אליהם משה החייתם כל־נקבה:

ומליל יי' עם־משה למימר: אתפרע פורענות בני ישראל מן מדינאי בתר כן תתכניש לעמך: ומליל משה עם עמא למימר זריזו מנכון גברין לחילא ויהון על־מדין למתן פורענות דין עמא דיי' במדין: אלפא לשבטא אלפא לשבטא לכל שבטיא דישראל תשלחון לחילא: ואתבחרו מאלפיא דישראל אלפא לשבטא תרי־עסר אלפין מזרזי חילא: ושלח יתהון משה אלפא לשבטא לחילא יתהון וית־פינחס בר־אלעזר כהנא לחילא ומני קודשא וחצוצרת יבבתא בידיה: ואתחילו על־מדין כמא דפקיד יי' ית־משה וקטלו כל־דכורא: וית מלכי מדין קטלו על־קטיליהון ית־אוי וית־רקם וית־צור וית־חור וית־רבע חמשא מלכי מדין וית בלעם בר־בעור קטלו בחרבא: ושבו בני ישראל ית־נשי מדין וית־טפלהון וית כל־בעיריהון וית כל־גיתיהון וית כל־ניכסיהון בזו: וית כל־קירויהון במותבניהון וית כל־בית סגדתהון אוקידו בנורא: ושבו ית כל־עדאה וית כל־דברתא באנשא ובבעירא: ואיתיאו לות־משה ולות־אלעזר כהנא ולות כנשתא דבני ישראל ית־שביא וית־דברתא וית־עדאה למשריתא למשריתא דמואב די על־ירדנא דירחו: ונפקו משה ואלעזר כהנא וכל רברבי כנשתא לקדמותהון למברא למשריתא: ורגיז משה על דממנן על־חילא רבני אלפין ורבני מאותא דאתו מחיל קרבא: ואמר להון משה הקימתון כל־נוקבא:

ת' מל' בליש' · יא' רפין · ל' · מל' מל' בחח חס' · ב' בטע' בתו' ממתנר כהן · ל' בטעם בתורה אב' ישראתו ל' · ל' וחד מל' חלליהם · ג' · ט' · ד' חס' · ל' · ד' ומל' · ב' חס' בתור' · ד' ומל' · כל קרי' ירחו בת' יהושע ומלכים · ד' · יו' מל' בתור'

בדבר בלעם. אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המונות שבעולם אין אתם יכולין להם שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור באו ואמ״לכם עצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו׳ כדאי׳ בחלק ובספרי · הן הנה · מגיד שהיו מכירין אותן זו היא שנכשל פלו׳ בה · וכל אשה יודעת איש · ראויה ליבעל אע״פ שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות · הרוגו · למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים וגו׳ איני יודע אם להרוג עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרגו · מחוץ למחנה · שלא יכנסו לעזרה · כל הורג נפש · רבי מאיר אומר בהורג

וכל אשה ג׳ וס׳ נמסר בסדר ויקהל · ידעת ג׳ חס׳ וס׳ וכל אשה ידעת איש · וזה הדב׳ אשר תעשו · ונפשי ידעת מאד · חנו ב׳ וס׳ ואתם חנו מחוץ למחנה · חנו עליה סביב · וכל מעשה ג׳ וס׳ וכל מעשה עזים · וישתמר חקות עמרי · וכל מעש׳ תקפו · את הזהב ג׳ וס׳ כסד׳ תצוה · ואת הכסף ד׳ וס׳ נמסר בסדר מקץ · העפרת ד׳ חס׳ בליש׳

הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל ביהוה על דבר פעור ותהי המגפה בעדת יהוה: ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו: וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם: ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי אתם ושביכם: וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו: ס

ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה יהוה את משה: אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת: כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים: וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה: ס

ויאמר יהוה אל משה לאמר: שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה: וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה: והרמת מכס ליהוה מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות מן האדם ומן הבקר ומן החמרים ומן הצאן: ממחציתם תקחו ונתתה לאלעזר הכהן תרומת יהוה: וממחצת בני ישראל תקח אחד אחז מן החמשים מן האדם מן הבקר מן החמרים ומן הצאן

הא אינין הואה לבני ישראל בעצת בלעם לשקרא שקר קדם יי על עיסק פעור והות מותנא בכנישתא דיי: וכען קטולו כל דכורא בטפלא וכל אתתא דידעת גבר למשכב דכורא קטולו: וכל טפלא בנשיא די לא ידעא משכבי דכורא קיימו לכון: ואתון שרו מברא למשריתא שבעא יומין כל דיקטל נפשא וכל דיקרב בקטילא תדון עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה אתון ושביכון: וכל לבוש וכל מאן דמשך וכל עובד מעזי וכל מאן דאע תדון עלוהי: ואמר אלעזר כהנא לגברי חילא דאתו לקרבא דא גזירת אוריתא די פקיד יי ית משה: ברם ית דהבא וית כספא ית נחשא ית פרזלא ית אבצא וית אברא: כל מדעם דמיתעל בנורא תעברוניה בנורא וידכי ברם במי אדיותא יתדי וכל די לא מיתעל בנורא תעברוניה במיא: ותחוורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדכון ובתר כן תיעלון למשריתא: ואמר יי עם משה למימר: קביל ית חושבן דברת שביא באנשא ובבעירא את ואלעזר כהנא ורישי אבהת כנישתא: ותפליג ית דברתא בין גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא ובין כל כנישתא: ותפריש נסיבא קדם יי מן גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא חד נפשא מחמש מאה מן אנשא ומן תורי ומן חמרי ומן ענא: מפלגותהון תסבון ותתן לאלעזר כהנא אפרשותא קדם יי: ומפלגות בני ישראל תיסב חד דאיתחד מן חמשין מן אנשא מן תורי מן חמרי ומן ענא

ל׳ · ג׳ · ג׳ וחס׳ · ל׳ וכל טיר חשידים דכו׳ · ל׳ עלית סביב · ל׳ · ל׳ · ת׳ כסו׳ וכל וכל וכל וכל · ג׳ · ת׳ · ל׳ · ו׳ · ל׳ · ל׳ וא׳ ואת הבדל · ל׳ · ל׳ אחריתי · ח׳ · מלהון ח׳ ל׳ · י׳ · ל׳ · ר׳ ומ׳ ל׳ · ל׳ · ח׳ · ב׳ חס׳ · ה׳ · א׳

דבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כ כאילו נוגע במת עצמו או אפילו זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל נוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורו אף הורג על ידי חבורו: תתחטאו · במי נדה כדין שאר טמאי מ מתים שאף לדברי האומר קברי גוי׳ אין מטמאין באהל שנאמ׳ ואתנה צאני צאן מ מרעיתי אדם אתם אתם קרויים אד׳ מודים הוא שהגוים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלו׳ שנאמר אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם · לא שהגוי׳ מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו ל לברית ויטמאו צריכין הזאה: וכל מעשה עזים · להביא כלי הקרנים והטלפים ו והעצמות: ויאמר אלעזר הכהן וגו׳ · לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי גוים וכן אתה מוצא בשמיני למלואי׳ שנאמר ויקצוף על א אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע על ידי הכעס טעה: אשר צוה יי וגו׳ · תלה ההוראה ברבו: אך את הזהב וגו׳ · אע״פי שלא הזהי׳ להם משה אלא על הלכות טומא׳ עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך לשון מיעוט כלומ׳ ממועטין אתם מ מלהשתמש בכלי׳ אפי׳ לאח׳ טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מ מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אך את

ואת תמן ובתל׳ ואת כיוון ויהי כשמע בל התלכי׳ ריהושע וכו׳ דהבא למלכי א

ומן סימן הירדן ההר הטוב הזה והלבנון

אבן עזרא

טף · שם כלל לקטן זכר או נקבה: אתם ושביכם · בעבור הכבוד המוכן בתוכם: וכל מעשה עזים · כאשר פירשתי והנה הבגד בעבור שנגע בחלל הוא טמא הטעם ומכם כל בגד עד שתתחטאו או תהיה מלת תתחטאו יוצאה וכן והתאויתם לכם כי הגבול הוא הפעול: ויאמר אלעזר הכהן · כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמ׳ להם תתחטאו דרך כלל ואלעזר פירש להם: הבדיל · ידוע: אך במי נדה יתחטא · היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה כמו מי נדה לא זורק עליו וחז״ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם ה האשה הנדה ודעתם רחבה מדעתנו: שא את ראש · פירשתיו: מלקוח · הבהמה: השבי · האדם ותחסר מלת וי״ו כמו שמש ירח: וראשי אבות העדה · הם הנשיאים: וחצית את המלקוח · שם כלל: אחד נפש · כמו נפש אחד: אחד אחז · כמו והאחוז אחוז ושניה׳ דקים כאשר פירשתי:

ומכל

מסרה

וס״ם צללו כעפרת במים · אך את הזהב ואת · נחר מפוח מאשהם עפרת · בעט ברזל ועפרת: במי ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר חקת התורה: ויאמר ה׳ אל משה לאמר ו׳ ר״פ וסי׳ אך את שבתתי תשמרו · מי שם פה לאדם · קח כאתם והיו לעבד · ועשו להם ציצת · כן בנות צלפחד · שא את ראש מלקוח: ובמחצת ב׳ חס׳ וסי׳ תקח אחד · ויקח משה: והחמשים ח׳ וסי׳ נמסר בסדר קרח:

הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: כל דבר אשר יבא באש · לבשל בו כלום · תעבירו באש · כדרך תשמישו הגעלתו · מי שתשמישו על ידי חמין יגעילנו בחמין ומי שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבננו באור: אך במי נדה יתחטא · לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת אמר להם צריכין הכלים געול לטהרן מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראויין לטבול בהם נדה וכמה הם ארבעים סאה: וכל אשר לא יבא באש · כל דבר שאין תשמישו על ידי האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים · מטבילן ודיו · ודוקא כלי מתכות: אל המחנה · למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל: שא את ראש · קח את החשבון: וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגו׳ · חציו לאלו וחציו לאלו: ויהי

אבן עזרא

מכל הבהמה · כמו גמלים והנה לא לקח אלעזר מהם חלק אולי היו מעטים ועל כן לא כזכר המספר שהביאו ולא המספר שלקחו הלוי : יתר הבז · חוץ מאשר אכלו על כן אמר יתר והזכיר מספרם כי היה מספר רב ולא שמענו שלל כמוהו גם כן הזכיר המכס כי גם הוא רב ומלת מכס מפועלי הכפל על משקל וממר ליולדתו והוא מגזרת תכסו על השה והטעם חלק · ואמר מן האדם ומן הבהמה שם כלל : הפקודים · פירשתיו : אשר בידינו · בעבור היותם ברשותם וכן ולקחת בידך עשרה אנשי' : ונקרב · במחשבה או בפה : אצעדה · היא על הזרוע כי כן כתוב : וצמיד · ליד : טבעת · באצבע : עגיל · באזנים כי כן כתוב אולי נקרא כן בעבור היותו עגל : וכומז · כתבריו : כל

רשי

ויהי המלקוח יתר הבז · לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כת' את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה מספר הצאן וגו' : וממחצית בני ישראל אשר חצה משה · לעדה והוציאה להם מן האנשים הצובאים : ותהי מחצת העדה · כך וכך : ויקח משה וגו' · הפקודים · הממונים : לא נפקד · לא נחסר · ותרגום לא שגא אף הוא לשון ארמי חסרון כמו אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא מתבעיא וכן כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן ויפקד מקום דוד נחסר מקומו ואין יושב שם : עגיל · נזמי אזן : וכומז · דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין : עטרת

מסורה

בצבא ד' דגשים וסימ' ותהי המחצה חלק היצאים בצבא · אשה חדשה לא יצא בצבא : והתיחשם בצבא · ויהיו שרים בצבא : ויהי כ"א ר"פ בטעם תברין וסי' בבס' רבתא : ונפש אדם ששה עשר אלף י' פסוקי' באוריתא דרישהון וסופיהון חד וסימ' נבסר בסדר צו ובסדר בבמדבר סיני : שלשים כלם חס' בר מן ד' וסי' וירדו שלשה מן

מִכָּל־הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה׃ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיְהִי הַמַּלְקוֹחַ יֶתֶר הַבָּז אֲשֶׁר בָּזְזוּ עַם הַצָּבָא צֹאן שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים׃ וּבָקָר שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים אָלֶף׃ וַחֲמֹרִים אֶחָד וְשִׁשִּׁים אָלֶף׃ וְנֶפֶשׁ אָדָם מִן־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר כָּל־נֶפֶשׁ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַתְּהִי הַמֶּחֱצָה חֵלֶק הַיֹּצְאִים בַּצָּבָא מִסְפַּר הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ וַיְהִי הַמֶּכֶס לַיהוָה מִן־הַצֹּאן שֵׁשׁ מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים׃ וְהַבָּקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים׃ וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּמִכְסָם לַיהוָה אֶחָד וְשִׁשִּׁים׃ וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים נָפֶשׁ׃ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מֶכֶס תְּרוּמַת יְהוָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן־הָאֲנָשִׁים הַצֹּבְאִים׃ וַתְּהִי מֶחֱצַת הָעֵדָה מִן־הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ וּבָקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאָחֻז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיִּקְרְבוּ אֶל־מֹשֶׁה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר לְאַלְפֵי הַצָּבָא שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיָדֵנוּ וְלֹא־נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ׃ וַנַּקְרֵב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא כְלִי־זָהָב אֶצְעָדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃

תרגום

מכל בעירא ותתן יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי׃ ועבד משה ואלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה׃ והות דברתא שאר ביזא די בזו עמא דנפקו לחילא ענא שית מאה ושבעין וחמשא אלפין׃ ותורי שבעין ותרין אלפין׃ וחמרי שתין וחד אלפין׃ ונפשא דאנשא מן נשיא דלא ידעא משכבי דכורא כל נפשא תלתין ותרין אלפין׃ והות פלגותא חולק גובריא די נפקו לחילא מנין ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה׃ והות נסיבא קדם יי מן ענא שית מאה שבעין וחמש׃ ותורי תלתין ושיתא אלפין ונסיבתהון קדם יי שבעין ותרין׃ וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיבתהון קדם יי שתין וחד׃ ונפשא דאנשא שיתא עשר אלפין ונסיבתהון קדם יי תלתין ותרין נפשן׃ ויהב משה ית נסיב אפרשותא קדם יי לאלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה׃ ומפלגות בני ישראל די פלג משה מן גבריא די נפקו לחילא׃ והות פלגות כנשתא מן ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה׃ ותורי תלתין ושיתא אלפין׃ וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה׃ ונפשא דאנשא שיתא עשר אלפין׃ ונסיב משה מפלגות בני ישראל ית דאתחד חד מן חמשין מן אנשא ומן בעירא ויהב יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי כמא די פקיד יי ית משה׃ וקריבו לות משה די ממנן על אלפי חילא רבני אלפין ורבני מאותא׃ ואמרו למשה עבדך קבילו ית חושבן גברי מגיחי קרבא די עמנא ולא שגא מננא אנש׃ וקריבנא ית קורבנא קדם יי גבר די אשכח מאן דדהב שירין ושבבין עזקן קדשין ומחוך לכפרא על נפשתנא קדם יי׃

ד' ית' · צ · לית · לא לכבעל תברין · ל' אז' וכגרון · ד' פסו' מן מן · ל' זהו' וכאשה · ל'

סימן דסקי' וחמרים ומכסם ליי' בטעמ' אלרע · תליתאה דונכש אדם ומכסם ליי' בטעמ' לעיל מן תיבות' וכו' רות בכי אדם תעלה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ

מסורה

השלושים · ויחלא אסא בשנת שלושים דדה · מן השלושים הנו נכבד · ואני לא נקראתי לבא אל המלך · ונמסר גם בסדר נשא : הצבאים ג' וחס' וסי' ממחצית בני ישראל · הצבאים על אריאל · הצבאים על הר ציון : ויקח משה ממחצית בני ישראל ד' פסוקים מן מן מן ומן וסי' ויעש יי' כדבר משה · אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' · ויקח משה ממחצית בני ישראל · ואחרי כן נאם יי' · ונמסר גם בסדר וארא : סימן אך את הזהב את ואת את את ואת ואפ"ס ויהי כשמע כל המלכים דיהושע וסי' כלשון ארמי דהבא למלכיא ס' : וסי' והרכות מכם מן ומן ומן ומן · וממחצית בני ישראל כן מן מן מן ומן · ויקח משה ממחצית בני ישראל מן מן ומן : אחז ד' חס' וא' מל' וסי' תקח אחד מן החמשי' : את האחז אחד מן החמשים · ויכתבם שמעיה בן נתנאל ב' בו ד' דה · אחוז בחבלי בוץ וארגמן · בתר' מלא וא' ואחז את לאיתמ' : נשאו י' בקריאה וסימ' ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש א אנשי · אשר נשאו את ידם · קול צופיך נשאו קול · והנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו · נשאו נהרות יי' ב' בו · ערום הלכו מבלי לבוש · נשאו את דודי · נשאו מבנותיהם · נשאו נשים נכריות : כלי זהב ג' דסמ' וסימ' חח ונזם וטבעת וכומז · איש אשר מצא כלי זהב · אך לא יעשה בית יי' ספות :

אבל

כל כלי מעשה · הגיד הכתוב שלא היה בהם כלי שבור : אנשי הצבא בזזו איש לו · הזכיר הכתוב זה להודיע כי זהב רב וכלי מעשה בזזו כל אחד : לבני ראובן : כי הוא בן הגבירה : מקום מקנה · כי שם מרעה טוב : ויבאו בני גד · הם היו בעלי העצה בתחלה על כן הקדימם הכתוב : ויאמרו יותן · אמר ויאמרו פעם אחרת בעבור שארכו הדברים יש אומרים כי את הוא פעול יותן ולא ארע למה זה כי הנה כתוב כעתם ארץ יחלק הארץ ולא כשא אותם הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו : תניאון · כמו תשברון : כי השולים · שכפון הלכו לנגב : לא מלאו · קל הלמד והוא מהבנין הכבד שלא קרבך לא השלימו מה שהחלו : כלב בן יפונה · בתחלה כאשר דבר השם ומלת מלאו כמו בקמו כשמי שלחו באם מקדשך : ויכעס

בלי וכלי יח׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בסדר ויקרא : מעשה׳ פתחין וסי׳ ויקח משה ואלעזר · והיה תחת בשם · ולא יהיה למצרים · והככם אם כחמר · ויקברהו בקברתיו דאסא דר״ה · להסיר אדם מעשה · את כל זה ראיתי ונתון · כל אשר תמצא ידך · ובכל מעשה אשר החל · כי את כל מעשה האלהים : ומקנה ו׳ ג׳ פתחין

רשי

עטרות ודיבון וגו׳ · מארץ סיחון ועוג היו : האחיכם · לשון תמיהה הוא : ולמה תניאון · תסירו ותמניעו לבם מעבור שיהיו סבורין שאתם יראים לעבור מפני המלחמ׳ וחוזק הערים והעם : מקדש ברנע׳ · כך שמה ושתי קדש היו : הקנזי · חורגו של קנז היה וילדה לו אמו של כלב את עתניאל : ויכעס

וַיִּקַּח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאתם כל כלי מעשה : ויהי כל זהב התרומה אשר הרימו ליהוה ששה עשר אלף שבע מאות וחמשים שקל מאת שרי האלפים ומאת שרי המאות : אנשי הצבא בזזו איש לו : ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאת שרי האלפים והמאות ויבאו אתו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל לפני יהוה :

לב פ ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה : ויבאו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל נשיאי העדה לאמר : עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובען : הארץ אשר הכה יהוה לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיך מקנה : ס ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה אל תעברנו את הירדן : ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה : ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יהוה : כה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ : ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם יהוה : ויחר אף יהוה ביום ההוא וישבע לאמר : אם יראו האנשים העלים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא מלאו אחרי : בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון כי מלאו אחרי יהוה :

ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מנהון כל מאן דעובדא : והוה כל דהב אפרשותא די אפרישו קדם יי שתת עסר אלפין שבע מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא : גברי דחילא בזזו גבר לנפשיה : ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מן רבני אלפין ומאותן ואיתיאו יתיה למשכן זמנא דכרנא לבני ישראל קדם יי :

ובעיר סגי הוה לבני ראובן ולבני גד תקיף לחדא וחזו ית ארע יעזר וית ארע גלעד והא אתרא אתר כשר לבית בעיר : ואתו בני גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא ולרברבי כנשתא למימר : מכללתא ומלבשתא וכומרין ובית נמרין ובית חשבני ובעל דבבן וסימא ובית קבורתא דמשה ובעון : ארעא דימחא יי קדם כנשתא דישראל ארע כשרא לבית בעיר היא ולעבדך אית בעיר : ואמרו אם אשכחנא רחמין בעינך תתיהיב ית ארעא הדא לעבדך לאחסנא לא תעברננא ית ירדנא : ואמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון ייתון לאגחא קרבא ואתון תתבון הכא : ולמה תונון ית לבא דבני ישראל מלמעבר לארעא די יהב להון יי : כדין עבדו אבהתכון כד שלחית יתהון מרקם גיאה למחזי ית ארעא : וסליקו עד נחלא דאתכלא וחזו ית ארעא ואוניאו ית לבא דבני ישראל בדיל דלא למיעל לארעא דיהב להון יי : ותקיף רוגזא דיי ביומא ההוא וקיים למימר : אם יחזון גובריא דסליקו ממצרים מבר עסרין שנין ולעילא ית ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא אשלימו בתר דחלתי : אלהין כלב בר יפנה קניזאה ויהושע בר נון ארי אשלימו בתר דחלתא דיי :

ויקח קרח׳ ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאתם כל כלי · תמיין ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאת שרי ומשתמין בטעמ׳ וקי׳ כלי שבר והערים לחולם

מסרה
וג׳ קמצין וסי׳ נמס׳ בסדר בראשי׳ : עטרות ל׳ מלא בתורה : עדת ישר׳ י״א וסי׳ נמסר בסדר ויקרא : ולעבדיך ג׳ וסימ׳ התפאר עלי למתי · ולעבדיך מקנה · מה חטאתי לך ולעבדיך · ונמסר גם בסדר וארא : יתן ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס : ולמה ה׳ ר״פ דגשים וסימ׳ ולמה תניאון את לב בני ישראל · ולמה תכבדו את לבבכם · ולמה לא שמעת בקול ה׳ · ולמה מרמה הצאתני · ולמה תשגה בני בזורה : אם ז׳ ר״פ בס׳ וסימ׳ אם חפץ בנו ה׳ והביא אתנו · אם יראו את הארץ · אם אתם תבאו אל הארץ · אם כמות כל האדם · אם יתן לי בלק · אם יראו האנשים · אם יראה איש באנשים האלה :

ויניעם. מגזרת נע ונד בעבור שלא כחו׃ תרבות. מגזרת אשר טפחתי ורביתי והוא קרוב מגזרת על כל רב ביתו והטעם גדול הספים׃ לספות. כמו להוסיף רק הוא משרש אחר וכמוהו ספו על זבחיכם כי לא מצאנו בבעלי הה״א מזה השרש בבנין הקל חסר יו״ד׃ וערים. בתחלה לטפנו׃ חושים. על משקל מולים היו כמו מהירי׳ מגזרת מהרה חושה אל תעמוד׃ והלאה. כמלה על מקום ועל זמן והטעם ולמעלה עד הורישו. הטעם׃ לפני יי׳. כי עם הארון לפני יי׳ כאשר פירשתי כי לעולם הוא למטה. חלוץ לבא לכם נוסף כמו והחזיקו נהרות׃ כל חלוץ צבא. כמו הארון הברית והטעם כל חלוץ חלוץ צבא׃ ויתנם

ויניעם. ויטלטלם מן נע ונד׃ לספות. כמו ספו שנה על שנה עולותיכם ספו וגו׳ לשון תוספת׃ נבנה למקננו פה. חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצאנכם׃ ואנחנו נחלץ חושים. מזויין מהירים כמו מהר שלל חש בז וימהר יחישה׃ לפני בני ישראל. בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים ואצו אתכם בעת ההיא וגו׳ חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל ובירחו כתיב והחלוץ עובר לפניהם זה ראובן וגד שקיימו תנאם׃ וישב טפנו. בעודנו אצל אחינו׃ בערי המבצר. שנבנה עכשיו׃ מעבר הירדן והלאה. בעבר המערבי׃ כי באה נחלתנו. כבר קבלנוה בעבר המזרחי׃ לצנאכם. תיבה זו מגזרת צונה ואלפים כלם שאין בו אל״ף מפסיק בין נו״ן לצד״י ואל״ף שבה כאן אחר הנו״ן במקום הא של צונה הוא מיסודו של רבי משה הדרשן׃ והיוצא מפיכם תעשו. לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו׃ ויאמר בני גד. כלם כאיש אחד׃ ויצו להם. כמו עליהם ועל תנאם מנה אלעזר ויהושע כמו יי׳ ילחם לכם׃ ויתנו

וינעם ג׳ חס׳ בליש׳ וס׳ וינעם במדבר · ורבעתי בכל הגוים · שרקו ויניעו ראשם · אל ישראל ו׳ וס׳ נמסר בסדר ויחי · תשובון ג׳ בג׳ בת׳ וס׳ כי תשובן מאחריו חס׳ ו׳ קדמא · ואם שוב תשבון חס׳ ו׳ בתרא · אם תשובון אתם מלא דמל׳ · נבנה ז׳ וס׳ הבה נבנה לנו עיר · ויאמרו גדרת צאן נבנה · וגזית נבנה · ויאמר ליהודה ולירושלם

ויחר אף יהוה בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה עד תם כל הדור העשה הרע בעיני יהוה׃ והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף יהוה אל ישראל׃ כי תשובן מאחריו ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל העם הזה׃ ס

ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו׃ ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם וישב טפנו בערי המבצר מפני ישבי הארץ׃ לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו׃ כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה׃ פ

ויאמר אליהם משה אם תעשון את הדבר הזה אם תחלצו לפני יהוה למלחמה׃ ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני יהוה עד הורישו את איביו מפניו׃ ונכבשה הארץ לפני יהוה ואחר תשבו והייתם נקים מיהוה ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני יהוה׃ ואם לא תעשון כן הנה חטאתם ליהוה ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם׃ בנו לכם ערים לטפכם וגדרת לצנאכם והיצא מפיכם תעשו׃ ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה׃ טפנו נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד׃ ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני יהוה למלחמה כאשר אדני דבר׃ ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל׃

ותקיף רוגזא דיי בישראל ואטלטלינון במדברא ארבעין שנין עד דסף כל דרא דעביד דביש קדם יי׃ והא קמתון בתר אבהתכון תלמידי גבריא חיביא לאוספא עוד על תקוף רוגזא דיי לישראל׃ ארי תתובון מבתר דחלתיה ויוסיף עוד לאוחרותהון במדברא ותחבלון לכל עמא הדין׃ וקריבו לותיה ואמרו חטרין דען נבני לבעירנא הכא וקירוין לטפלנא׃ ואנחנא נזדרז מבעין קדם בני ישראל עד די נעלינון לאתרהון ויתבון טפלנא בקירוין כריכן מן קדם יתבי ארעא׃ לא נתוב לבתנא עד דיחסנון בני ישראל גבר אחסנתיה׃ ארי לא נחסין עמהון מעיברא לירדנא ולהלא ארי קבילנא אחסנתנא לנא מעברא לירדנא מדינחא׃

ואמר להון משה אם תעבדון ית פתגמא הדין אם תזרזון קדם עמא דיי לקרבא׃ ויעבר לכון כל דמזרז ית ירדנא קדם עמא דיי עד דיתריך ית בעלי דבבוהי מן קדמוהי׃ ותתכבש ארעא קדם עמא דיי ובתר כן תתובון ותהון זכאין קדם יי ומישראל ותהי ארעא הדא לכון לאחסנא קדם יי׃ ואם לא תעבדון כן הא חבתון קדם יי ודעו חובתכון די תשכח יתכון׃ בנו לכון קירוין לטפלכון וחטרין לענכון ודיפוק מפומכון תעבדון׃ ואמר שבטא דבני גד ובני ראובן למימר למשה עבדך יעבדון כמא דרבוני מפקיד׃ טפלנא נשנא גיתנא וכל בעירנא יהון תמן בקירוי גלעד׃ ועבדך יעברון כל מזרזי חילא קדם עמא דיי לקרבא כמא די רבוני ממליל׃ ופקיד להון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר נון וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל׃

מסרה

אם חומה היא · כי אנחנו עמכם יחד נבנה לו׳ · כי בכם נדרש לאלהכם דעזרא · ולו נבנה את החומה · לא ז׳ ר״פ בספ׳ וס׳ לא ישאירו ממנו עד בקר · ולא יום אחד תאכלו · לא אוכל אני לבדילא בן עבדי משה · לא איש אל מכזב · לא הביט און ביעקב · לא נשוב אל בתינו עד התנחל · העשון ט״ו וס׳ וחברת אלי ושמת את הדברים · ולא תעשון את אלהי כסף ואלהי זהב · ויאמר אליהם משה אם תעשון · ואם לא תעשון כן הנה חטאתם · לא תעשון כן לי׳ אלהיכ׳ · ואצוה אתכם בעת ההוא · לא תעשון בכל אשר אנחנו · ושמרתם את דברי הברית · ויאמר אלהם כמני כ׳ כו · וי״א תנינא · ויאמר להם שמשון · ויאמ׳ להם למה תעשון כדברים · ויצום לאמר זה הדב׳ דמלכים · וכל ריב אשר יבא ד״ה · ויצו עליהם לאמר ד״ה · והנה׳ סבירין והנה וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא · וגדרת ב׳ וחס׳ וס׳ וגדרת לצאנכם · וגדרת בית דגון · ויאמר דסבירין ויאמרו ב׳ וסימ׳ ויאמר מצרים אנוסה · ויאמר בני גד ובני ראובן נעבר קדם׳

ויאמר שרי סכות · ויאמר כה אמר יפתח · ויאמר הנה בנוית ברמה · כי לא מצאתם בידי מאומה · שלום באף · כה אמר בן הדד · והוא יצא אל עבדי אדוני · ויאמר אפרי׳ אך עשרתי · ויאמצים יצאו ויבקשו · ונכבר גם בשפטים סימן ג׳ · ואת ז׳ בטע׳ שפחה וסימ׳ ויצו להם משה את אלעזר הכהן · ויוהבו נערי דוד · את רב שקה · החזקנה ידיכם · והגלה הזאת · פצה פיך · וזהר לי מאד ·

רשי

ואתנו אחזת נחלתנו · כלומר בידינו וברשותינו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה : ערי מבצר וגדרות צאן · זה סוף פסוק מוסב על תחילת המלה ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן : ואת נבו ואת בעל מעון מוסבו שם · שמות ע"ז הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם עבודה זרה שלהם ובני ראובן הסבו שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר : ואת שבמה · בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה : ויורש · כתרגומו ותריך שתיבת ריש משמשת שתי מחלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך : חוותיהם · כפרניהון : ויקרא אתהן חוות יאיר · לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון : ויקרא לה נבח · לה מפיק הא וראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמר לה בעז לאכל ולבנות לה בית :

חסלת ראשי המטות

תורה

ויאמר משה אלהם אם יעברו בני־גד ובני־ראובן אתכם את־הירדן כל־חלוץ למלחמה לפני יהוה ונכבשה הארץ לפניכם ונתתם להם את־ארץ הגלעד לאחזה : ואם־לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתככם בארץ כנען : ויענו בני־גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר יהוה אל־עבדיך כן נעשה : נחנו נעבר חלוצים לפני יהוה ארץ כנען ואתנו אחזת נחלתנו מעבר לירדן : ויתן להם משה לבני־גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן־יוסף את־ממלכת סיחן מלך האמרי ואת־ממלכת עוג מלך הבשן הארץ לעריה בגבלת ערי הארץ סביב : ויבנו בני־גד את־דיבן ואת־עטרת ואת ערער : ואת־עטרת שופן ואת־יעזר ויגבהה : ואת־בית נמרה ואת־בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן : ובני ראובן בנו את־חשבון ואת־אלעלא ואת קריתים : ואת־נבו ואת־בעל מעון מוסבת שם ואת־שבמה ויקראו בשמת את־שמות הערים אשר בנו : וילכו בני מכיר בן־מנשה גלעדה וילכדה ויורש את־האמרי אשר־בה : ויתן משה את־הגלעד למכיר בן־מנשה וישב בה : ויאיר בן־מנשה הלך וילכד את־חותיהם ויקרא אתהן חות יאיר : ונבח הלך וילכד את־קנת ואת־בנתיה ויקרא לה נבח בשמו :

קי"ב · נק"י יק"ב עיב"ל סימן ·

פרשה

תרגום אונקלוס

ואמר משה לחון אם יעברון בני־גד ובני־ראובן עמכון ית־ירדנא כל־דמזרין לקרבא קדם עמא דיי ותתכביש ארעא קדמיכון ותתנון להון ית־ארעא דגלעד לאחסנא : ואם־לא יעברון מזרזין עמכון ויחסנון ביניכון בארעא דכנען : ואתיבו בני־גד ובני ראובן למימר ית די מליל יי לעבדך כן נעביד : נחנא נעיבר מזרזין קדם עמא דיי לארעא דכנען ועמנא אחידת אחסנתנא מעיברא לירדנא : ויהב להון משה לבני־גד ולבני ראובן ולפלגות שבטא דמנשה בר־יוסף ית־מלכות סיחון מלכא דאימוראה וית מלכוות עוג מלכא דמתנן ארעא לקרוהא בתחומין קירוי ארעא סחור סחור : ובנו בני־גד ית־דיבן וית־עטרות וית ערוער : וית־עטרות שופן וית־יעזר ויגבהה : וית־בית נמרה וית־בית הרן קירוין כריכן וחוטרין דען : ובני ראובן בנו ית־חשבון וית־אלעלא וית קריתים : וית־נבו וית־בעל מעון מקפן שמהן וית־שבמה וקרוא בשמהן ית־שמהת קרויא די־בנו : ואזלו בני מכיר בר־מנשה לגלעד וכבשוה ותריך ית־אימוראה די־בה : ויהב משה ית־גלעד למכיר בר־מנשה ויתיב בה : ויאיר בר־מנשה אזל וכבש ית־כפרניהון וקרא יתהין כפרני יאיר : ונבח אזל וכבש ית־קנת וית־כפרנה וקרא לה נבח בשמיה :

פרשה

אבן עזרא

ונתתם · יתנו להם והוין כפ"א רפה בלשון ישמעאל כי כן משפט הלשון : ונאחזו בתוככם · חלק להם כבוד כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תלכו עמכם בעל כרחם ונאחזו או אם יתנחמו ונאחזו בתוככם ובאת זו המלה כמשפט בעלי ה"יוד כי אותיות אהו"י מתחלפים : ויענו בני גד · שנית חזוק : נחנו · הוא העיקר ואל"ף אנחנו נוסף ולא הזכיר עד עתה חצי שבט מנשה בעבור היותו חצי השבט : ואת נבו · יתכן שהוא הר נבו ששם נקבר משה כאשר אפרש : מוסבות · אלה הערים הוסבו שמותם וכן שבמה : ויורש · יש אומרים כי מכיר חי היה ולפי דעתי שמלת ויורש שבה אל הגבור שהיה במשפחה · וטעם למכיר בן מנשה לבני מכיר כמו ויאמר יהוד' לשמעון אחיו : ויאיר בן מנשה · הוא ממשפחת יהודה כי כן כתו' כי חצרון לקח בת מכיר בן מנש' והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בהרי הגלעד ונקרא על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזלי הגלעדי כי כן כתוב ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אח' כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיא מעבר לירדן מ מזרחה כי יש אמורי בארץ כנען והוא היה התקיף מכל ש שבעה גוים : חוותיהם · פירושו לפי מקומו כמו קריות :

מסורה

ונכבשה הארץ ג' וסימ' לפני יי' ואחר תשבו · ונכבשה הארץ לפניכם · הלא יי' אלהיכם עמכם · וא' והארץ נכבשה : חלוצים כל ליש' מ"ל בכמ"א חלצי צבא י' · נחנו ג' ב' פתחי' וא' קמץ וסימ' כני איש אחד נחנו · נעבר חלוצים · נחנו פשענו ומרינו · ונמסר גם בסדר מקץ : נחנו חד מן י"א פסו' רישהון נ"ן וסופיהון נ"ן

ב' חס' בתור' · י"א פסוקי' רישי' וסופי' נ"ן · ל' · ל' חס' ויחס' · ג' חס' בליש' · ג' · ל' שום קרית' וכל שום בר כש דכו' כמ"ב תרן · ל' כתי' אלף · ג' ל"כ · נ בליש' · ה' ג' חל' וב' חס' · י"א כפוקי' ריש' וסופי' יוד · ב"יד מקומות יסרתי דרגא עם ב' מרכות לטעמא :

ויענו קדמ' ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר תנינא ויענו בני גד ובני ראובן לאמר ומשתנין בטעמ' פת פסוק תביר ואשב"א אין קול ענות גבורה

וסי' נמסר בסדר תזריע : את ממלכת י"א פסוקי' מן ב' בחד פסוק דמין קדמא את ותנינא ואת וסימ' נמס' בסדר ויקהל : לעריה בגבלת ערי הארץ · יצב גבלת עמים חס דחס' · אתה חצבת כל גבולות כלא דמ"ל · וב' גבלות כתיב חסר ו"ו קדמא וסי' ואסיר גבלות עמים · גבלות ישיגו עדר · ושאר' גבולת כתיב חסר ו"ו תניין : עטרת ג' חס' בליש' וסימ' ויבנו בני גד את דיבון · ואת עטרת שופן · והעטרת תהיה לחלם דזכריה : מוסבת ב' כ"כ וסימ' משבצת זהב · שם : וילכדה ה' ג' מלאים וב' חסרים וסימ' וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה · והאורב קם מהרה במקומו · ויעבר יהושע וכל יש' עמו מלכיש · ויעל יהושע וכל יש' עמו מעגלונה חברונה · וילכדה מקצה שלש שנים · קדמ' ובתר' חס : כל חותיהם חס וכל הוות מ"ל בב"ג חס וס' הות לאביו בן כסיל · שקר מזין · אם חכי לא יבין הות · בתר' פליג' : ויקרא לה נבח י"ד פסו' בטעמ' תרין חוטרין : פי' הטפחא כך דינה לעולם לא ישרתנה כי אם מרכא אך ב"יד מקימות ישרתנה דרגא עם ב' מרכות הנקראו תרין חוטרין וסי' ויבא לו יין וישת · למה העשה כה · אשר לא צוה אתם · ויקרא לה נבח · הלא טוב לנו שוב מצרימה · נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים · וחכרו דד"ה · ויחנו אלה נבח אלה · נעניתי לו בה · וינח לו אלהיו מסביב · הלא זה אוד מוצל מאש · ודי לא ידע תהודעון · ויהי לב לעם לעשות · ויהי ריב ומדון ישא : לה ג' דלא מפקי ה"א וס' ונבח הלך וילכד את קנת · ויאמר אלי לבנות לה בית · ויאמר לה בעז :

אבן עזרא

אלה מסעי · כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב ויסבו שם חדשים עד שבנו שערים הנזכרים ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן כתב משה כל המסעים: את מוצאיהם · איך יצאו ממקום למקום על כן אחריו למסעיהם: על פי יי׳ · דבק עם למסעיהם: ממחרת הפסח · פירשתיו וכן ביד רמה: ובאלהיהם עשה יי׳ שפטו׳ · כמו ראש דגון כי כן אמר השם למשה: ויסב · רמז לענן או לישראל: פני החירות · ופי החירות מקום אחד הוא והפ״א בשנים: דרך שלשת ימים · פרשתיו: קברות התאוה · הוא בקדש ברנע כאשר פירשתי:

ויסעו

רשי

אלה מסעי: למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאעפ״י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות: צא מהן י״ד שכלם היו בשנה ראשונה קודם גזירה שנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלי׳ שנא׳ ואחר נסעו העם מחצרות וגו׳ שלח לך אנשים וגו׳ וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם שמנה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעי׳ נמצא שכל שלשים ושמנה שנה לא נסעו אלא עשרים מסעו׳ זה מיסודו של רבי משה ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעו׳ אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו׳: ומצרים מקברים · טרודים באבלם: ויחנו ברתמה · על שם לשון הרע של מרגלים שנאמ׳ מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים:

על

כיד רמה ג׳ וס׳ נמסר בסדר בשלח ושלח לך: מקברים ב׳ וס׳ ומצרים מקברים את אשר הכה · מקברים את העוברים: באתם כל ליש׳ חס׳ בר מן חד ואל ימשלו בי אז איתם: צפון ל׳ מלא בתורה: מפני החירת ג׳ סבירי׳ פי מפי וקרי׳ פני מפני וס׳ ויסעו מפני החירת · ותפרש את הבסך על פני הבאר · כאשר ינוס איש מפני הארי:

לג

אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן: ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם: ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים: ומצרים מקברים את אשר הכה יהוה בהם כל בכור ובאלהיהם עשה יהוה שפטים: ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכת: ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר: ויסעו מאתם וישב על פי החירת אשר על פני בעל צפן ויחנו לפני מגדל: ויסעו מפני החירת ויעברו בתוך הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה: ויסעו ממרה ויבאו אילמה ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם: ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף: ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין: ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה: ויסעו מדפקה ויחנו באלוש: ויסעו מאלוש ויחנו ברפידם ולא היה שם מים לעם לשתות: ויסעו מרפידם ויחנו במדבר סיני: ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברת התאוה: ויסעו מקברת התאוה ויחנו בחצרת: ויסעו מחצרת ויחנו ברתמה: ויסעו מרתמה ויחנו ברמן פרץ: ויסעו מרמן פרץ ויחנו בלבנה: ויסעו מלבנה ויחנו ברסה: ויסעו מרסה ויחנו בקהלתה: ויסעו מקהלתה ויחנו בהר שפר: ויסעו מהר שפר ויחנו בחרדה: ויסעו מחרדה ויחנו במקהלת: ויסעו ממקהלת ויחנו בתחת: ויסעו מתחת ויחנו בתרח: ויסעו מתרח ויחנו במתקה: ויסעו ממתקה

אילין מטלני בני ישראל די נפקו מארעא דמצרים לחיליהון בידא דמשה ואהרן: וכתב משה ית מפקנהון למטלניהון על מימרא דיי ואילין מטלניהון למפקניהון: ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עשרא יומא לירחא קדמאה מבתר פסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני כל מצראי: ומצראי מקברין ית די קטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד יי דינין: ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכות: ונטלו מסכות ושרו באיתם די בסטר מדברא: ונטלו מאיתם ותב על פום חירתא די קדם בעל צפון ושרו קדם מגדול: ונטלו מן פום חירתא ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא יומין במדברא דאיתם ושרו במרה: ונטלו ממרה ואתו לאילים ובאילים תרתי עסר מבועין דמין ושבעין דיקלין ושרו תמן: ונטלו מאילים ושרו על ימא דסוף: ונטלו מימא דסוף ושרו במדברא דסין: ונטלו ממדברא דסין ושרו בדפקה: ונטלו מדפקה ושרו באלוש: ונטלו מאלוש ושרו ברפידים ולא הוו תמן מיא לעמא למשתי: ונטלו מרפידים ושרו במדברא דסיני: ונטלו ממדברא דסיני ושרו בקברי דמשאלי: ונטלו מקברי דמשאלי ושרו בחצרות: ונטלו מחצרות ושרו ברתמה: ונטלו מרתמה ושרו ברמון פרץ: ונטלו מרמון פרץ ושרו בלבנה: ונטלו מלבנה ושרו ברסה: ונטלו מרסה ושרו בקהלתא: ונטלו מקהלתא ושרו בהר שפר: ונטלו מהר שפר ושרו בחרדה: ונטלו מחרדה ושרו במקהלות: ונטלו ממקהלות ושרו בתחת: ונטלו מתחת ושרו בתרח: ונטלו מתרח ושרו במתקה: ונטלו ממתקה

מסרה

אילמה ב׳ כתי׳ בן ב״וד כתר אל״ף וס׳ ויבאו אילמה · ויסעו מברה המדברה י״ג וס׳ נמסר בסד׳ אחרי מות: חצרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ בן הבתים מן החצר ומן השדת · ויחנו בחצרת · ויסעו מחצרת · ולבן וחצרת ודי זהב: ברמן ט׳ חס׳ בליש׳ וס׳ נמסר בסד׳ תצוה: במקהלו׳ ב׳ וכתרי ליש׳ וס׳ ויסעו מחרדה ויחנו במקהלות · במקהלות ברכו אלוהים:

על פי ה' · מלמד שמת בנשיקה : וישמע הכנעני · כאן למדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה : בעיי העברים · לשון חרבות וגלים כמו לעי השדה שמו את ירושלם לעיים : מבית הישימות עד אבל השטים · כאן למדך שעור מחנה ישראל שנים עשר מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא כו' : אבל השטים · מישור של שטים אבל שמו : כי אתם עוברים את הירדן וגו' · והורשתם וגו' · והלא כמה פעמי' הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברי' בירדן ביבשה על מנת כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן : והורשתם · וגרשתם : משכיותם · כתרגומו בית סגידתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבני' של שיש להשתחוות עליהם בפישוט ידים ורגלים כדכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה : מסכתם · כתרגומו מתכתהון : והורשתם את הארץ · והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיי' בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה :

וישעו מקדם · שם עיר · וטעם וישמע הכנעני כי נלחם עם ישראל בהיותם בהר ההר : צלמונה ופונון · פירשתים : ועלמון דבלתימה · שם כלל למסעים רבי' כאשר בפרשת זאת חקת התורה : מבית הישימות · הוא הגיא הנשקף על פני הישימון אז בזה השם להזהיר ישראל כי הם קרובים לעבוד : משכיותם · כמו אבן משכית : במותם · מקומות גבוהים כמו במותי ארץ : והתנחלתם

הארבעים ג' וסימ' לא אעשה בעבור הארבעים · ויעל אהרן הכהן · בשנת הארבעים למלכות דוד · ונמסר גם בסדר וירא : לצאת ג' וסימ' בחדש · ויעל אהרן הכהן · ויהי בשמנים שנה' ונמסר גם בסדר וישמע יתרו : במתו ג' חס' וסימ' ואהרן בן שלש ועשרים · ומשה בן מאה ועשרים · מצורע עד יום מתו דמלכים :

ויחנו בחשמנה : ויסעו מחשמנה ויחנו במסרות : ויסעו ממסרות ויחנו בבני יעקן : ויסעו מבני יעקן ויחנו בחר הגדגד : ויסעו מחר הגדגד ויחנו ביטבתה : ויסעו מיטבתה ויחנו בעברנה : ויסעו מעברנה ויחנו בעצין גבר : ויסעו מעצין גבר ויחנו במדבר צן הוא קדש : ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר בקצה ארץ אדום : ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי יהוה וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש : ואהרן בן שלש ועשרים ומאת שנה במתו בהר ההר : ס

וישמע הכנעני מלך ערד והוא ישב בנגב בארץ כנען בבא בני ישראל : ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמנה : ויסעו מצלמנה ויחנו בפונן : ויסעו מפונן ויחנו באבת : ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים בגבול מואב : ויסעו מעיים ויחנו בדיבן גד : ויסעו מדיבן גד ויחנו בעלמן דבלתימה : ויסעו מעלמן דבלתימה ויחנו בהרי העברים לפני נבו : ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבת מואב על ירדן ירחו : ויחנו על הירדן מבית הישמת עד אבל השטים בערבת מואב : ס

וידבר יהוה אל משה בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר : דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן אל ארץ כנען : והורשתם את כל ישבי הארץ מפניכם ואבדתם את כל משכיתם ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו : והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה :

ל' ומל' · ל' חס' · ל' וחס' · ל' וחס' חס' · חס' · כל כן חס' וכל כין חל' · נ' · נ' · נ' · כ' חס' כתור' משה ואהרן · ל' וחס' · ל' וחס' · ו' חס' בליש' · כל אוריי' כב · כל אורייית' חס' במ"ח · ו' וחס' · ו' כנע' · ו' · ו' · ל' כ"כ חס' וי"ו

ושרו בחשמונה : ונטלו מחשמונה ושרו במוסרות : ונטלו ממוסרות ושרו בבני יעקן : ונטלו מבני יעקן ושרו בחור הגדגד : ונטלו מחור הגדגד ושרו ביטבתא : ונטלו מיטבתא ושרו בעברונה : ונטלו מעברונה ושרו בעציון גבר : ונטלו מעציון גבר ושרו במדברא דצן היא רקם : ונטלו מרקם ושרו בהור טורא בסייפי ארעא דאדום : וסליק אהרן כהנא להור טורא על מימרא דיי' ומית תמן בשנת ארבעין למיפק בני ישראל מארעא דמצרים בירחא חמישאה בחד לירחא : ואהרן בר מאה ועסרין ותלת שנין כד מית בהור טורא :

ושמע כנענאה מלכא דערד והוא יתיב בדרומא בארעא דכנען במיתי בני ישראל : ונטלו מהור טורא ושרו בצלמונה : ונטלו מצלמונה ושרו בפונון : ונטלו מפונון ושרו באבות : ונטלו מאבות ושרו במגיזת עבראי בתחום מואב : ונטלו ממגיזתא ושרו בדיבון גד : ונטלו מדיבון גד ושרו בעלמון דבלתימה : ונטלו מעלמון דבלתימה ושרו בטורי דעבראי דקדם נבו : ונטלו מטורי דעבראי ושרו במישריא דמואב על ירדנא דירחו : ושרו על ירדנא מבית ישימות עד מישר שיטין במישריא דמואב :

ומליל יי' עם משה במשריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען : ותתרכון ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ותיבדון ית כל בית סגדתהון וית כל צלמי מתכתהון תיבדון וית כל במתהון תשיצון : ותתרכון ית יתבי ארעא ותתבון בה ארי לכון יהבית ית ארעא למירת יתה :

אבת מאבת ז' חס' וסימ' אל הפנו אל האבת · ונפש אשר תפנה אל האבת · ויחנו ויסעו דזא' חקת · ויחנו ויסעו דאלה מסעי · בעלמן ל' · מעלמן ל' : בערב' כל אורית' חס' בר מן חד דעלם וירא בלק : הישמת ג' חלוקי' אורית' הישמת ד' כתיב כן יהוש' הישמות כתיב · יחזקאל הישימות כתיב : וידבר יי' ו' בטעמ' תביר וסימ' אני יי' דבר אל פרעה · זאת החיה אשר תאכלו · וידבר יי' אליכם בתוך האש · צו את בני ישראל · כי אתם עברים · אל מנשה ואל עמו · ביד עבדיו הנביאי' ונמסר גם בסדר וארא : והורשתם ב' ומלאים וסי' את כל יושבי הארץ · את הארץ וישבתם בה :

אל אשר יצא לו שמה: מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם. לפי חשבון יוצאי מצרים. דבר אחר בשנים עשר גבולין כמנין השבטים: והיה אשר תותירו מהם. יהיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות סיכיא: ולצנינים. פותרים בו הפותרים לשון מסוכת קוצים הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכם. כתרגומו: זאת הארץ אשר תפל לכם וגו'. לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחוצה לארץ הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולין ולפנים המצות נוהגות: תפל לכם. על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה. ומדרש אגדה אומר על ידי שהפיל הקב"ה שריהם של שבעה אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח: והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צין. אשר אצל אדום מתחיל מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנ' בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים ומפסיק בין ארץ מצרי' לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישר' ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצם ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והלכו כל דרומ' של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיה בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונית מערבית של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היא מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום: ונסב לכם הגבול. מנגב למעלה עקרבים. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבי' לפנים מן המצר: ועבר צנה. אל צין כמו מצרימה: והיו תוצאותיו. קצותיו בדרומה של קדש ברנע: ויצא חצר אדר. מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים ההוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל כמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: והיו תוצאותיו הימה. אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: וגבול ים. ומצר מערבי מהו: והיה לכם הים הגדול. למצר וגבול הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין איסול"ש: גבול צפון. מצר צפון: מן הים הגדול תתאו לכם להר ההר. שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו: תתאו. תשפעו לכם לנטות מיצר' לצפו' אל הר ההר. תתאו. לשון סיבה כמו אל תא הרצי' ותאי השער היציע שקורין אפנדי"ץ שהוא מוסב ומשופע: מהר ההר. תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא: תוצאות הגבול. סופי הגבול כל מקום שנאמר תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולענין רוחב המדה הראשון קראו תוצאות ששם כלה אותה מדה: והיו תוצאותיו חצר עינן. הוא היה סוף המצר הצפוני ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי: והתאויתם

והתנחלתם ב' אותם לבניכם. את הארץ בגורל: אל אשר ה' וסימ' ועה לך נחה את העם. והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכם. ואיש אל עבר פניו קד'. כבאם הכהנים. ותאמר רות אל תפגעי בי. ונמסר גם בסדר כי תשא: את ישבי ב' בתורה וסימ' וגרשתמו. ואם לא תורישו: אבתיכם כל אוריתא כתיב בן

והתנחלתם את־הארץ בגורל למשפחתיכם לרב תרבו את־נחלתו ולמעט תמעיט את־נחלתו אל אשר־יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבתיכם תתנחלו: ואם־לא תורישו את־ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וצררו אתכם על־הארץ אשר אתם ישבים בה: והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם: פ

וידבר יהוה אל־משה לאמר: צו את־בני ישראל ואמרת אלהם כי־אתם באים אל־הארץ כנען זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלתיה: והיה לכם פאת־נגב ממדבר־צן על־ידי אדום והיה לכם גבול נגב מקצה ים־המלח קדמה: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה והיה תוצאתיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר־אדר ועבר עצמנה: ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאתיו הימה: וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה־יהיה לכם גבול ים: וזה־יהיה לכם גבול צפון מן־הים הגדל תתאו לכם הר ההר: מהר ההר תתאו לבא חמת והיו תוצאת הגבל צדדה: ויצא הגבל זפרנה והיו תוצאתיו חצר עינן זה־יהיה לכם גבול צפון:

ותחסנון ית־ארעא בעדבא לזרעיתכון לסגיאי תסגון ית־אחסנתהון ולזעירי תזעירון ית־אחסנתיה לדיפוק ליה תמן עדבא דיליה יהי לשבטי אבהתכון תתחסנון: ואם לא תתרכון ית־יתבי ארעא מן־קדמיכון ויהי דתשארון מנהון לסיען נטלן זיין לקבליכון ולמשריין מקפן לכון ויעיקון לכון על־ארעא די אתון יתבין בה: ויהי כמא די חשיבית למעבד להון אעביד לכון: ומליל יי עם־משה למימר: פקיד ית־בני ישראל ותימר להון ארי־אתון עלין לארעא דכנען דא ארעא די־תתפלג לכון באחסנא ארעא דכנען לתחומהא: ויהי לכון דות־דרומא ממדברא דצין על־תחומי אדום ויהי לכון תחום דרומא מסיפי ימא־דמלחא קידומא: ויסחר לכון תחומא מדרומא למסקנא דעקרבים ויעיבר לצין ויהון מפקנוהי מדרום לרקם גיאה ויפוק לחצר־אדר ויעיבר לעצמון: ויסחר תחומא מעצמון לנחלא דמצרים ויהון מפקנוהי למערבא: ותחום מערבא ויהי לכון ימא רבא ותחום דין־יהי לכון תחום מערבא: ודין יהי לכון תחום צפונא מן־ימא רבא תכוונון לכון הור טורא: מהור טורא תכוונון למטי חמת ויהון מפקנוהי דתחומא לצדד: ויפוק תחומא לזפרון ויהון מפקנוהי לחצר־עינן דין־יהי לכון תחום ציפונא:

אבן עזרא

והתנחלתם. כמו והתאויתם והפעול הארץ. וטעם להזכיר לרב תרבו לדבק אחריו ואם לא תורישו: לשכים. קוצי' חדים מגזרת הסר משוכתו הנני שך את דרכך בסירים: ולצנינים. פירושו לפי מקומו כמו ולשוטט בצדכם שהם מכות בשוט או קוצים חדים כמו צנים פחים והנה עוד פי' להם גבול נחלתם שהם חייבים להוריש משם יושב הארץ: אל הארץ כנען. כמו והנבואה עודד הנביא הנבואת עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען: על ידי אדום. מקום כמו על יד הירדן: נחלה מצרים. אל נחל מצרים ואיננו היאור: הים הגדול. הספרדי הטעם גבול מערב נחלתכם והיה הים הגדול והוא הגבול בעצמו. ואלף

בב"ב ואמרתי לה' אלהי אבותיכם כתיב מל' דמל' יי' אלהי אבותכם יוסף עליכם כן כתיב ושארא אבתיב' כתי': תפל כלם חס' בקרי' בב"ח מל' וסימ' במסר' רבת': לגבלתיה ד' וסימ' זאת הארץ אשר תפל. וירד הגבול הירדנה: והירדן יגבל אתו. ויבלו לנחל את הארץ. אוריתא לגבלתיה כתיב חס' וי"ו קדמיה ותניין. יהוש' לגבולתיה חס' וי"ו דבתר לב"ד: ו' כתיב והיה וקרינן והיו וסימ' עקרבים דוידבר. נחל מצרים דיהודה. דועבר עצמונה. בית און. בית חורון. בית חגלה: הצאתיו כל אוריתא תוצאתיו כתיב. אל גבול היפלט תצאתו כת'. אל כתף בי' חגלה תצאותיו כתיב. ושארא תצאתיו כתיב ולענין הוצאות כתיב תצאות: תוצאת ג' כתיב כן וסימ' מהר ההר תתאו. ואלה תוצאת העיר. וירד הגבול. יתוצאות ח"ים ל' מל' דמל'. ושארא כלהון תצאות' כתיב: הגבל ט' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר חקת התורה:

והתאויתם. לשון סיבה ונטייה כמו תתאו: ספמה. במצר המזרחי ומשם הרבלה: מקדם לעין. שם מקום והמצר הולך במזרחו כנגד העין לפנים מן המצר ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול. כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף ים כנרת קדמה. שהוא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: קדמה מזרחה. אל פני העולם שהם במזרח. פאת מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: אשר ינחלו לכם. בשבילכם. כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושים יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים. ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם. ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו ה׳ ילחם לכם: לנחל את הארץ. שיהא נוחל ומנחיל אותה במקומכם: לנחל את בני ישראל. שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה: ומגרש. ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: ולכל

ומחה ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא: על כתף ה׳ וסי׳ וירד הגבל משפם. ויתן את המבנות ב׳ בו. משא בהמות נגב. ויביאני במבוא אשר על צפונה: הירדנה ד׳ וסי׳ וירד הגבול. ויבא גדעון. ויאמר אליהו אל אלישע. וילך אתם ויבאו הירדנה: כי לקחו ה׳ ר״פ בטעמא טונח לפני גריש בתו׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים:

והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה: וירד הגבל משפם הרבלה מקדם לעין וירד הגבל ומחה על כתף ים כנרת קדמה: וירד הגבול הירדנה והיו תוצאתיו ים המלח זאת תהיה לכם הארץ לגבלתיה סביב: ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ אשר תתנחלו אתה בגורל אשר צוה יהוה לתת לתשעת המטות וחצי המטה: כי לקחו מטה בני הראובני לבית אבתם ומטה בני הגדי לבית אבתם וחצי מטה מנשה לקחו נחלתם: שני המטות וחצי המטה לקחו נחלתם מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה: פ וידבר יהוה אל משה לאמר: אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן נון: ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו לנחל את הארץ: ואלה שמות האנשים למטה יהודה כלב בן יפנה: ולמטה בני שמעון שמואל בן עמיהוד: למטה בנימן אלידד בן כסלון: ולמטה בני דן נשיא בקי בן יגלי: לבני יוסף למטה בני מנשה נשיא חניאל בן אפד: ולמטה בני אפרים נשיא קמואל בן שפטן: ולמטה בני זבולן נשיא אליצפן בן פרנך: ולמטה בני יששכר נשיא פלטיאל בן עזן: ולמטה בני אשר נשיא אחיהוד בן שלמי: ולמטה בני נפתלי נשיא פדהאל בן עמיהוד: אלה אשר צוה יהוה לנחל את בני ישראל בארץ כנען: פ וידבר יהוה אל משה בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר: צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבתיהם תתנו ללוים: והיו הערים להם לשבת ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם

ותכוונון לכון לתחום קידומא מחצר עינן לשפם: ויחות תחומא משפם לריבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי על כיף ים גינסר קידומא: ויחות תחומא לירדנא ויהון מפקנוהי ימא דמילחא דא תהי לכון ארעא לתחומהא סחור סחור: ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא די תתחסנון יתה בעדבא די פקיד יי למיתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא: ארי קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון: תרין שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא דירחו קידומא מדינחא: ומליל יי עם משה למימר: אלין שמהת גבריא די יחסנון לכון ית ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון: ורבא חד רבא חד משיבטא תסבון לאחסנא ית ארעא: ואלין שמהת גובריא לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: ולשיבטא דבני שמעון שמואל בר עמיהוד: לשבטא דבנימן אלידד בר כסלון: ולשיבטא דבני דן רבא בקי בר יגלי: לבני יוסף לשבטא דבני מנשה רבא חניאל בר אפוד: ולשבטא דבני אפרים רבא קמואל בר שפטן: ולשיבטא דבני זבולן רבא אליצפן בר פרנך: ולשיבטא דבני יששכר רבא פלטיאל בר עזן: ולשבטא דבני אשר רבא אחיהוד בר שלומי: ולשבטא דבני נפתלי רבא פדהאל בר עמיהוד: אילין די פקיד יי לאחסנא ית בני ישראל בארעא דכנען: ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דירחו למימר: פקיד ית בני ישראל ויתנון לליואי מאחסנת אחודתהון קירוין למתב ורוח לקרויא סחרניהון תתנון לליואי: ויהון קירויא להון למיתב ורוחיהון יהון לבעירהון ולקניניהון

אבן עזרא

וטף׳ והתאוית׳ תחת וי״ו והתאוית תיו ואם הם שני בניינים: והתאוית׳. כמו עד תאות גבעות עולם: ומחה. כאשר אמרו קדמונינו תבירתא מגזר׳ ימחאו כף: שני המטות׳. פעם שנית לבאר מקום נחלתם: ינחלו. פעל יוצא לשנים פעולים וכן ונחלתינו על דעת המדקדקים: אלעזר. ראשונה כי על פיו יצא יהושע גם הוא בן אהרן׳ ולא הזכיר נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם והמפרשים אמרו כי החל מיהוד׳ כאשר יצא הגורל בתחילה רק יש טענה גדולה עליה׳ אף על פי שהפירוש כנון יהיה נראה לפי דעתינו: פדהאל. אם נעלם הה״א הם שתי מלות שוות בטעם כי הה״א איננה מהאותיות המשך: ומגרש. ידוע: ארבה

לבית אבתם כל אורית׳ אבתם חס׳ בב״ב מ״ל וסימ׳ אלה קריאי העדה. ואת שם אהרן תכתב על מטה׳ וכל נביאים וכתובים דכוו׳ מ״ל בב״ה חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר במדבר: אלה שמות ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בריש סדר שמות בריש סיפרא: כל ענינא ולמטה במ״ג למטה וסימ׳ יהוד׳ בנימן מנשה יב״ם סימן: למטה יהודה ב׳ בעני׳ בטעם׳ יהודה. בנימן: כל ענינא ולמטה בני בב״ב חס׳ בני וסימ׳ י״ב יהודה׳ בנימן: וידבר יי אל משה דלא נסיב לאמר ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא:

למטה כל ענינא ולמטה במ״ג למטה יהוד׳ בנימן מנשה

בנימן ג׳ זקפין בענין יבי סימן יהוד׳ בנימן יוסף וחד ולמט׳ בני שמעון:

נשיא בל ענינא נשיא ב׳ מנ׳ חסרים יהודה שמעון בנימן:

ולמטה בני כל ענינא למטה בני ולמטה בני ב׳ מנ׳ חסרים בני יהודה בנימן:

צו את קדמאה צו את בני ישראל ואחרת צו כבני גרשין ודין בזריקא׳ וכו׳ תתנה בזריקה׳

ומגרשיהם כל אורייתא כתו׳ כן ב׳ מה מגרשיהן כל הערים אשר תתנו׳ וכל יהושע דכוותהון ב׳ מה ומגרשיהם בני יוסף שני מטות׳

ולכל חייתם. לכל צרכיהם: אלף אמה סביב. ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אף הפנימיים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים: והקריתם. אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה יי׳ אלהיך לפניך: מגואל. מפני גואל הדם קרוב לנרצח: שש ערי מקלט. מגיד שאף על פי שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען: את שלש הערים וגו׳. אף על פי שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים וחצי השבט תכן ערי מקלט שלהם משום דבגלעד כפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם: ואם בכלי ברזל הכהו. אין זה מדבר בהורג בשוגג אלא בהורג במזיד וכא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב״ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפי׳ לא נכתב בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו ואת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו׳ למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: באבן יד. שיש בה מלא יד: אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית כתרגומו לפי שנאמר והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות בה: או בכלי עץ יד. לפי שנאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית: בפגעו בו. אפילו בתוך ערי מקלט: בבריה

אבן עזרא

ארצה כנען. ידוע גם זאת הפרשה דבקה: והקריתם. מגזרת קריה: לבני ישראל. אינו דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי שש הערים תהיינה ערי מקלט ולא אמר מקלט למי אחר כן באר כי לבני ישראל ולגר הגר בתוכם תהיינה שש הערים האלה מקלט: בפגעו בו. בעבור הפה כמו בעברי לכם כי שמות הפועלים ישתנו: יהדפנו. ממקום גבוה: או השליך עליו. כמו קיר כנוי או כלי שימות בו: בבריה

ומדתם י״ו פסוקי׳ כטעם פזר גדול וגלגל וסי׳ במס׳ רבתא: ומדתם ב׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ומדתם מחוץ לעיר. ומדתי את פעלתם: בתוך ה׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך: ערי המקלט ד׳ וסי׳ ואת הערים אשר תתנו ללוים. דבר אל בני ישראל דיהושע. ויתנו להם את ערי המקלט דד״ה. ולבני אהרן נתנו את ערי דד״ה. ושאר אורית׳ ערי

ולכל חיתם: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב: ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה ואת פאת נגב אלפים באמה ואת פאת ים אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים באמה והעיר בתוך זה יהיה להם מגרשי הערים: ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר: כל הערים אשר תתנו ללוים ארבעים ושמנה עיר אתהן ואת מגרשיהן: והערים אשר תתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן ארצה כנען: והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רצח מכה נפש בשגגה: והיו לכם הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט: והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהיינה לכם: את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינה: לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים האלה למקלט לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה: ואם בכלי ברזל הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו הוא ימתנו: ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו

ולכל חיותהון: ורוחי קרויא די תתנון לליואי מכותל קרתא ולברא אלף אמין סחור סחור: ותמשחון מברא לקרתא ית רוח קידומא תרין אלפין אמין וית רוח דרומא תרין אלפין אמין וית רוח מערבא תרין אלפין אמין וית רוח ציפונא תרין אלפין אמין וקרתא במציעא דין יהי להון רווחי קירויא: וית קירויא די תתנון לליואי ית שית קירוי שיזבותא די תתנון למערק תמן קטולא ועליהון תתנון ארבעין ותרתין קירוין: כל קירויא די תתנון לליואי ארבעין ותמני קירוין יתהן וית רוחיהן: וקירויא די תתנון מאחודת בני ישראל מן סגיאי תסגון ומן זעירי תזערון גבר כפום אחסנתיה די יחסנון יתן מקירוהי לליואי:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: ותזמנון לכון קירוין קרוי שיזבותא יהויין לכון ויערוק תמן קטולא דיקטול נפשא בשלו: ויהוין לכון קירויא לשיזבא מגאיל דמא ולא ימות קטולא עד דיקום קדם כנשתא לדינא: וקירויא די תתנון שית קירוי שיזבותא יהוין לכון: ית תלת קירויא תתנון מעיברא לירדנא וית תלת קירויא תתנון בארעא דכנען קרוי שיזבותא יהוין: לבני ישראל ולגיורא ולתותבא ביניכון יהוין שית קירויא האילין לשיזבא למערוק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו: ואם במנא דפרזלא מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: ואם באבנא דמיתנסבא בידא דהיא כמיסת די ימות בה מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: או במאן דאע דמתנסיב בידא דהיא כמיסת די ימות בה מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: גאיל דמא הוא יקטול ית קטולא כד אתחייב ליה מן דינא הוא יקטליניה: ואם בדבבו דחהי או רמא עלוהי

ואם
כל ואם דענין במתקף לאמ
ואם טלבן יד:

ימתנו
וקדמאה חסר ימותנו ודין
חסר ימות בו וסי׳ חסר כא בו

או
כל או דענין בלא מקף לאמ
או השליך עליו ותבירת׳

מסרה
מקלט. ושאר יהושע עיר מקלט: עמדו ד׳ וסי׳ עד עמדו לפני העדה למשפט. וישב בעיר ההיא. ערי המועדה. ויעמד המלך על עמדו: ארצה כנען ה׳ וסי׳ במסרה רבתא: למשפט ט׳ דגשי׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: תהיינה׳ כתובי׳ בן כתו׳ וסי׳ נמסר בסדר אמר: באבן ג׳ וס׳ באבן או באגרוף. ואם באבן יד אשר ימות בה׳ וכגלתו את ראשו. וחד ובאבן וסי׳ ולאלוה מעוזים על כנו: יבית ח׳ וסי׳ במס׳ רבתא:

בצדיה · כתרגומו בכמנא במארב: בפתע · באונס ותרגומו בתכיפה שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו : או בכל אבן אשר ימות בה. הכהו בלא ראות שלא ראהו : ויפל עליו · מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה : עד מות הכהן הגדול · שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול · דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל : אשר משח אותו בשמן הקדש · לפי פשוטו מן המקראות קרא הוא שלא פירש מי משחו אלא אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש ורבותינו דרשוהו במסכת מכות לראייה דבר ללמוד שאם עד שלא נגמר דינו מת כ״ג ומנו אחר תחתיו ולאחר מ[כאן] נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמ׳ אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או הכהן משח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו: אין לו דם · הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם : בכל מושבותיכם · למד שתהא סנהדרי׳ נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל : כל מכה נפש · הבא להרגו על שהכה את הנפש : לפי עדים ירצחו · שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו : ולא תקחו כפר · לא יפטר בממון : ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו · למי שנס אל עיר מקלטו שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן : לנוס · כמו לנס כמו שובי מלחמה כוני ממורד ששבו מן המלחמה כי מולים היו כאשר תאמר שוב על ששב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס וקורהו נוס כלומר מוברח ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי ש[י]שים לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי ה[יאך] יאמר לשוב לשבת בארץ הרי ע[דיין] לא נס ומהיכן ישוב : לא תחניפו · ולא תרשיעו לא תחייבון כתרגומו : אשר אני שוכן בתוכה · שלא תשכינו אותי בטומאתה : כי אני שוכן בתוך בני ישראל · אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם : ונוסף

הדפו ב׳ וסי׳ ואם בפתע בלא איבה הדפו · לא עמד כי יי׳ הדפו : ויפל ג׳ וסי׳ ויפל יי׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן · ויפל עליו וימת והוא לא · ויפל בקרב מחנהו · וסי׳ בלשון תרגום אדם מית במשריתיה : כשמן ו׳ רפין וסימנ נמסר בסדר תצוה : יצוא ז׳ ד׳ חס׳ וג׳ מ״ל וסים וישלח את הערב מ״ל · ויהי כאשר כלה יצחק לברך את

בצדיה וימת : או באיבה הכהו בידו וימת מות יומת המכה רצח הוא גאל הדם ימית את הרצח בפגעו בו : ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה : או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו : ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה : והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש : ואם יצא יצא הרצח את גבול עיר מקלטו אשר ינוס שמה : ומצא אתו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו ורצח גאל הדם את הרצח אין לו דם : כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדל ואחרי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחזתו : והיו אלה לכם לחקת משפט לדרתיכם בכל מושבתיכם : כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח ועד אחד לא יענה בנפש למות : ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת : ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן : ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את הארץ ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו : ולא תטמא את הארץ אשר אתם ישבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני יהוה שכן בתוך בני ישראל : פ

לו ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה ממשפחת בני יוסף וידברו לפני משה ולפני הנשאים ראשי אבות לבני ישראל :

(סימן · ל׳ ג׳ וכו׳ חרס חית במשריתה · ה׳ בכל · ו׳ רפי׳ ז׳ר חס וג׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ג׳ מוקפי׳ וסי׳ כפת דמא כיש׳ · ב׳ וכל כתובים דכוו׳ ב׳ מ״ב)

בכמנא וקטליה : או בדבבו מחהי בידיה וקטליה אתקטלא יתקטיל מחיא קטולא הוא גאיל דמא יקטול ית קטולא כד אתחייב ליה מן דינא : ואם בתכיף בלא דבבו דחהי או רמא עלוהי כל מאן בלא כמן ליה : או בכל אבנא דהיא כמסת די מות בה בלא חזי ורמא עלוהי וקטליה והוא לא סני ליה ולא תבע בישתיה : וידונון כנשתא בין מחיא ובין גאיל דמא על דיניא האילין : וישזבון כנשתא ית קטולא מיד גאיל דמא ויתיבון יתיה כנשתא לקרית שזבותיה די ערק לתמן ויתיב בה עד די מות כהנא רבא די רבי יתיה במשח קודשא : ואם מפק יפוק קטולא ית תחום קרית שיזבותיה די ערק לתמן : וישכח יתיה גאיל דמא מברא לתחום קרית שיזבותיה ויקטול גאיל דמא ית קטולא לית ליה דם : ארי בקרית שזבותיה יתיב עד די מות כהנא רבא ובתר די מות כהנא רבא יתוב קטולא לארע אחסנתיה : ויהוין אילין לכון לגזירת דין לדריכון בכל מותבניכון : כל דיקטול נפשא לפום סהדין יקטול ית קטולא וסהיד חד לא יסהיד באנשא למיקטל : ולא תקבלון ממון על אנש קטול די הוא חייב למיקטל ארי אתקטלא יתקטיל : ולא תקבלון ממון למיערוק לקרית שיזבותיה למתוב למיתב בארעא עד די מות כהנא : ולא תחייבון ית ארעא די אתון בה ארי דמא הוא מחייב ית ארעא ולארעא לא מתכפר על דם זכאי דאיתשד בה אילהין בדם אשדיה : ולא תסאבון ית ארעא די אתון יתבין בה די שכינתי שריא בגוה ארי אנא יי שכינתי שריא בגו בני ישראל : וקריבו רישי אבהתא לזרעית בני גלעד בר מכיר בר מנשה מזרעית בני יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל :

אבן עזרא

בצדיה · פירושו : בפתע · כמו פתאום : בלא ראות · שם הפועל : ולא אויב לו · ולא מתכוין לבקש רעתו : עד מות · ים אומ׳ עד מות עד חפוש וכמוהו תמות חכמה ולא אמרו כלום כי עמכם תמות חכמה הוא כמשמעו וגם כן עד מות הכהן הגדול כי הוא יכפר בעד ישראל וזה המאורע אירע בימיו : את גבול · מן גבול כמו כצאתי את העיר : דמים · פיר׳ : יחניף · עשות רע בסתר : שופכו · פועל כמו ובא גואלו : ולא תטמא · החנופה את הארץ או הוא כווי בעבור כי אני שוכן בתוכה ולא לכבוד הארץ רק לכבוד בני ישראל על כן אמר שוכן בתוך בני ישראל : ויקרבו · גם זאת הפרשה דבקה עם כאשר צוה משה לתת נחלת ישראל ערים ללוי׳ : ראשי אבות · הם הנשיאים : ואם

(ולא תקחו ב׳ פסוקים מתחלכים בטעמ׳ קדמא׳ ולא תקחו כפר לנפש רצח · תמ׳ ולא תקחו כפר לנוס כ׳ דמתקטיל דמי כארעא דערק תקתן תגלוהי · אשר אתם דולא תחניפו אשר אתם בה דולא תטמא אשר אתם יושבים בה · אלהים ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ·)

מסרה
יעקב · ואם יצא יצא ורצח · ובא המלך דוד עד מ״ל · ראמר המלך אל העם · ויקצף נעמן וילך מ״ל · ויאמר ירמיהו אל צדקיהו · דעורב ושמעי ונעמן מ״ל · ואפס והבית יכלא עשן · ונמס׳ גם בסד׳ נח : אשר ינוס שמה כל סופי פסוקי׳ דקר׳ שם ב״מ י״ח שמה וסי׳ במס׳ רבת׳ : יכפר ד׳ וסי׳

ולארץ לא יכפר · אם יכפר העון הזה · בזאת יכפר עון יעקב · בחסד ואמת יכפר עון : כי אם כל קריא׳ כי אם הטעם תוית כי ואם במקף במ״ג אשר ומקף בכי והטעם באם וסי׳ כי אם אשר יצא ממעיך · כי אם בדם שפכו · אין זה כי אם רע לבב · וסי׳ בלשון תרגום נפק דבא בישא :

ואם יהיה היובל · ואפילו שיהיה היובל לא נקוה לשוב הנחלה אלינו רק תהיה תמיד נוספת על נחלת המטה : כן מטה בני יוסף · כי ראשי האבות דברו בעבור כל המטה · וטעם תסוב שפעם תסוב מזה ומזה בין הם בין אחרים · וטעם ולא תסוב נחלה מהיום קודם נחלת הארץ : וכל בת יורשת נחלה · אחר כיבוש הארץ על כן אמר הכתוב ולא תסוב נחלה פעם שנית : מחלה תרצ׳ · הזכירם הכתוב בתחילה כאשר נולדו ועתה הזכיר כאשר נשאו לאנשים בתחילה : ממשפחות · לאות כי בני דודיה׳ לא היו כולם אחים : אלה המצות · של הנחלה והנדר וכל בת יורשת נחלה ומשפטי הדם על ירדן יריחו מזרחה :

חסלת אלה מסעי

ונוסף על נחלת המטה · שהרי בנה יורשה והבן מתייחס על שבט אביו : ואם יהיה היובל · מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק : ואם יהיה היובל · כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם : וכל בת יורשת נחלה · שלא היה בן לאביה : מחלה תרצה · כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ובכולו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד שם שקולות זו כזו :

חסלת אלה מסעי

שבטיש׳ חד מן י״ח דסלקי ונחתי פי׳ חד מן י״ח מאייל״ן מארכין בין אזלא לזרקא וסי׳ נמס׳ בסדר ויצא: ומגרל ד׳ חס בליש׳ ופתח׳ן וסי׳ ומגרל נחלתינו · בגרל נחלתם דיהושע בשבט לוי · ועל גרל מטה בנימן · על גרל הצדיקים וד׳ חס בליש׳ נמס׳ בסדר אחרי מות : נחלתן ד׳ וסי׳ והיו לאחד מבני · ואם יהיה היובל ב׳ בו׳ ממשפחת

ויאמרו את אדני צוה יהוה לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צוה ביהוה לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנתיו: והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע: ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן: ויצו משה את בני ישראל על פי יהוה לאמר כן מטה בני יוסף דברים: זה הדבר אשר צוה יהוה לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל: וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו: ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל: כאשר צוה יהוה את משה כן עשו בנות צלפחד: ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים: ממשפחת בני מנשה בן יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן: אלה המצות והמשפטים אשר צוה יהוה ביד משה אל בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו: חזק

ואמרו ית ריבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקד במימרא דיי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה: ויהוין לחד מבני שבטיא בני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהין מאחסנת אבהתנא ותתוסף על אחסנת שבטיא די יהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע: ואם יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהין על אחסנת שבטא די תהוין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהין: ופקיד משה ית בני ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין: דין פתגמא די פקיד יי לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהן תהוין לנשין ברם לזרעית שבטא דאבוהן תהוין לנשין: ולא תסחר אחסנא לבני ישראל משבטא לשבטא ארי גבר באחסנת שבטא דאבהתוהי ידבקון בני ישראל: וכל ברתא ירתת אחסנא משבטיא דבני ישראל לחד מזרעית שבטא דאבוהא תהי לאנתו בדיל דירתון בני ישראל גבר אחסנת אבהתוהי: ולא תסחר אחסנא משבטא לשבטא אוחרנא ארי גבר באחסנתיה ידבקון שבטיא דבני ישראל: כמא די פקיד יי ית משה כן עבדו בנת צלפחד: והואה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונועה בנת צלפחד לבני אחי אבוהן לנשין: מזרעית בני מנשה בר יוסף הואה לנשין והות אחסנתהן על שבטא זרעית אבוהן: אלין פיקודיא ודיניא די פקיד יי בידא דמשה לות בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דיריחו:

ולא תסוב
ב׳ דמטעי׳ קדמאה ולא תסב נחלה כבני ישראל תסב נטעם תהפך נחלה במשטא· תנ׳ ולא תסב נחלה מזו טעה תסב נחלה נטע׳ רתא תניר כי נשמי לכם מטה להם·

מסרה

בני מנשה : לטוב ב׳ דגשים וסי׳ זה הדב׳ אשר צוה יי׳ לבנו׳ צלפח׳ לאמר · הכל כאשר לכל · וחד ולטוב · הוי האומרים לרע טוב : אביהם ג׳ בנקבות וסי׳ כן בנות צלפחד קדמ׳ דפס׳ · לטו׳ בעיניה׳ · ויתן להם אביהם דאיוב · ונמסר גם בסדר פנחס : בעיניהם׳ וסי׳ במסרא רבתא · לנשים י״ד וסי׳ נמסר בסוף שפטים : ו׳ פסוקים אית בהון ה׳ מלין דמיין ומשניין בהיבתן וסי׳ וצלפחד דפנחס לא היו לו ולצלפחד דיהושע מחלה נעה חגלה מלכ׳ ותרצה · מוחמו׳ סימן · ותקרבנה בנות צלפחד מחלה נעה וחגלה ומלכ׳ ותרצה כנ׳ווסי׳ · ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה מתוו סימן : ונמסר גם בסדר פנחס : אביהן ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא : ערבות כל אורית׳ חס׳ בבא דעלוי וירא בלק בן צפור :

ק״לב · מחלה · חולה · סימן

סכום פסוקי דספר במדבר סיני אלף ומאתים ושמנים ושמנה וסימן אר״פח וחציו והיה הא״יש אשר אבחר בו מטהו יפרח · וסדריו ל״ב · ס״א וסדרין כ״ח · ופרשיותיו עשרה :

חד מן יח פסוקי חד ריש פסוק וחד סוף פסוק וסימ׳ ויסעו ויהי אחת אלהים על יסעו אלה מסעי בני ישר׳ לצבאתם · וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא · וקדשתו ואמר
ל״י עלות בבקר בבקר · ומקטירי בני עהה על תשלו · ולרבקה את ושמו לבן · ולרבקה ותהין מרת רוח · נדמה שמרון מלכ׳ בקצף · ונדמה למי תדמוני ותשוו

זכרו תורת משה

עבדי אשר צויתי

אותו בחורב על כל

ישראל חקים ומשפטים

מלין דקריין ולא כתבן וס׳ בני ועתה תנו את האנשים תנינ׳ דפסוק · פרת ויך דוד את הדדעזר דשמואל · איש

אלה

רשי · כמס דובר כדק ומגיד מישרים · אפרש ספר אלה הדברים

רשי

אלה הדברים · לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפי׳ סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל · אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרי׳ אתם הייתם שומעי׳ מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו הייתם שם היינו משיבי׳ אותו לכך כנסם כולם ואמ׳ להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישובנו: במדבר · לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגו׳: בערבה · בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטי׳ בערבות מואבי: מול סוף · על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים וכן

אבן עזרא

יש אומרים כי טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והנה הם הלכו במדבר ארבעים שנה וזה פי׳ ויהי בארבעים שנה ואלה טעו כי עד קדש ברנע באו בשנה השנית רק ויהי בארבעים שנה דבק עם דבר משה והישר בעיני שפירושו אלה הדברי׳ שהם דברי המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי ומשפטים וכי תבא והיה כי תבא כבר אמר אותם כאשר היו במדבר ויהיה דבר משה מוסף עמנו ואח׳ עמו וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שכסנו מסיני: בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב · מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי או נזכרו בשמות אחרים כי הנה מכירים לו ג׳ שמות ורבים כן: אחד עשר יום · הטעם שדבר אלה הדברים באותם י״א יום: מחורב · שהלכו מחורב עד קדש ברנע וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים ואחר שנשבע השם שלא יכנסו בארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים כי כן מצאנו והעד שאמר באר את התורה הזאת

אלה הדברים ה׳ דסמיכי וסי׳ אלה הדברי׳ אשר צוה יי׳ · אלה הדברים אשר תדבר · אלה הדברים ריש סיפרא ·
אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים · אלה הדברים אשר תעשו׳ וחד ואלה הדברים אשר דבר · ונמסר גם

ה׳ וחד ואלה הדברים ·

אלה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־
יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר ב
בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־
תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב:
אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ
הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ:

ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס · ל׳ ותב׳ ינ׳ · ד׳ חס׳ בליש׳ כה

אילין פִּתְגָמַיָּא דִּי
מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם
כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח
יָתְהוֹן עַל־דְּחָבוּ בְמַדְבְּרָא וְעַל־
דְּאַרְגִּיזוּ בְמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל יַם־סוּף
בְּפָארָן אִתַּפַּלוּ עַל־מַנָּא וּבַחֲצֵרוֹת
דְּאַרְגִּיזוּ עַל־בִּיסְרָא וְעַל־דַּעֲבָדוּ־
עֵיגַל דִּדְהַב: מַהֲלַךְ חַד־
עֲסַר יוֹמִין מֵחוֹרֵב אוֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵּיאָה:

בריש ויקהל: מול ב׳ בתרי ליש׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ מול סוף · מל׳ את בני ישר׳ שנית: ולבן ג׳ וסי׳ בסדר ויצא:
וחצרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר מסעי: אחד עשר ב׳ בתורה וסי׳ ילדיו · יום מחרב:

סוף ב׳ יתירא׳ן חבוים לרא׳ אי יכל ים סוף ומ׳

בנוסעם מתוך הים שנ׳ וימרו על הים בים סוף כדאיתא בערכין: בין פארן ובין תפל ולבן · אמר ר׳ יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו בלח׳ הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים וחצרות במחלוקתו של קרח · דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרי׳ בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקו׳: ודי זהב · הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנ׳ וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: אחד עשר יום מחורב · אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף היא מהלך אחד עשר יום ואתם הלכתם אותה בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרי׳ בחדש וגו׳ ובעשרי׳ ותשע בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים שעשו שלשים יום בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בג׳ ימים הלכו כל הדרך

הנה באר התורה שאמר בין פארן ובין תפל כי רוב המצות הם בספר הזה וכן פי׳ ככל אשר צוה יי׳ אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה ואם תבין סוד השנים עשר גם ויכתוב משה והכנעני אז בארץ בהר יי׳ יראה גם והנה ערשו ערש ברזל תכיר האמת · יש אומרים כי באחד בחדר מת משה ואמ׳ כי התאבלו שלשים יום וישבו עם בני שבתות והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה כי ביום אחר קרא

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ארבעה דברי' אין מוכיחי' את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישרא' אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנ' הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו: אחרי הכותו. אמר משה אם אני מוכיחן קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחן: סיחון אשר יושב בחשבון. אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה: אשר יושב בעשתרות. המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרני' ועוג נמלט מהם והוא שנ' ויבא הפליט ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי. שם המלכות: הואיל. התחיל כמו הנה נא הואלתי: באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם: רב לכם שבת. כפשוטו ויש מדרש אגדה הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפי' ושרי מאות: פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקסרי' וכו' כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדול. מפני שנזכר עם ארץ ישרא' קוראו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן: ראה נתתי. בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו. אין מערער בדבר ואינכם צריכי' למלחמה אילו לא שלחו מרגלי' לא היו צריכי' לכלי זין: לאבותיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדי לעצמו יצחק כדי לעצמו יעקב כדי לעצמו: ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: לא אוכל לבדי וגו'. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הגדול הזה אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנ' וקבע את קובעיהם נפש: והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' ריבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימי' לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו' אמ' להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם. מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות: וריבכם. מלמד שהיו רוגני': הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר: אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מה תלמוד לומר אנשים: צדיקים. חכמים כסופים: נבונים. מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין יושב ותוהא: נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם. שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאי זה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירים בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגים בהם כבוד ויראה: ואשמם. חסר יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: ותענו

בעשתי עשר ג' וסי' ויהי בארבעים שנה. ויהי בעשתי עשרה דצדקיה. בעשתי עשרה שנה דצור דיחזקאל: אחרי הכתו את סיחן י"א בטעם לאחור פי' אחר יתיב לא יבא פשטא לעולם רק ב"א מקומות וסי' נמסר בסדר ויקרא: הואיל ג' ומ"ל וסי' הואיל משה באר. כי הואיל יי' לעשות. כי הואיל הלך אחרי צו: והלבנון ה' מ"ל

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה יהוה אתו אלהם: אחרי הכתו את סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרת באדרעי: בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר: יהוה אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה: פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדל נהר פרת: ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע יהוה לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם: ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם: יהוה אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב: יהוה אלהי אבותכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם: איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם: הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם:

והוה בארבעין שנין בחד עסר ירחין בחד לירחא מליל משה עם בני ישראל ככל די פקיד יי יתיה להון: בתר דמחא ית סיחון מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון וית עוג מלכא דמתנן דיתיב בעשתרות באדרעי: בעברא דירדנא בארעא דמואב שרי משה פריש ית אולפן אוריתא הדא למימר: יי אלהנא מליל עמנא בחורב למימר סגי לכון דיתיבתון בטורא הדין: אתפנו וטולו לכון ועולו לטורא דאמוראה ולכל מגירוהי במישרא בטורא ובשפלתא ובדרומא ובכפר ימא ארע כנענאה ולבנן עד נהרא רבא נהרא פרת: חזו דיהבית קדמיכון ית ארעא עולו ואחסינו ית ארעא דקיים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון בתריהון: ואמרית לכון בעידנא ההיא למימר לית אנא יכיל בלחודי לסוברא יתכון: יי אלהכון אסגי יתכון והא איתיכון יומא דין ככוכבי שמיא לסגי: יי אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמא די מליל לכון: איכדין איסובר בלחודי טורחכון ועקיכון ודינכון: הבו לכון גברין חכימין וסוכלתנין ומדען לשבטיכון ואמנינון רישין עליכון:

אבן עזרא

זה הספר על כל ישראל ובו מת וזאת איננה ראיה כי בעצם היום הזה הוא על השירה והנה כתו' אתה עובר היום את הירדן: בעשתי. פירשתיו בפרש' נשא: הואיל משה באר. שנים פעלים עברים דבקים בלא וי"ו וכן חמק עבר והנה משה החל לפרש לבני' שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם ואמ' להם כל המכות גם עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם ישמעום גם הם מפי ציר נאמן: בחורב. הוא סיני כאשר אמרתי: פנו. עזבו זה המקום: וסעו לכם. דרך הלשון כמו לך לך: לא אוכל לבדי. כטעם לא תוכל עשוהו לבדך: הרבה אתכם. במצרים ונתקיימה הברכה שמברך אביכם. וטעם ככוכבי השמים דרך משל פעמים עם אלף וכן מלא הפך לשון קדר: טרחכם. מגזרת היו עלי לטורח ופירוש טרחכם להבין האנשים פתאים המצות: ומשאכם. שבקשו לחם ומים ובשר כמו ולשום את משא כל העם הזה: וריבכם. זה עם זה: הבו. מלה זרה והיא הה"א ראוי להתנועע בשוא ופתח: וידועים. שהם היו ידועים שיכירום הכל:

סרי

מסרה

י"א מנהון חס' וסי' ארץ הכנעני והלבנון. אעברה נא ואראה. כל המקום אשר תדרך כף רגליכם דמשנה תורה. מהמדבר והלבנון. והלבנון באדיר יפל. תנינא חס': לאבתיכם חס' וסי' במס' רבתא: יסף י"א בלשון אוספי ג' מלאים וח' חס' נמסר בסדר ויצא:

ותענו אותי וגו׳. חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב רבנו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים: לעשות. אם [illegible] מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: ואקח את ראשי שבטיכם. משכתי׳ בדברי׳ אשריכם על מי באתם להתמנו׳ על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעי׳ חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשים חכמים וידועים. אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמ׳ יתרו למשה ולא מצא אלא שלש אנשים צדיקים חכמים וידועים: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשי׳ במקח ראשי׳ במתן ראשים במשא ומתן נכנס אחרון ויוצא ראשון: שרי אלפים. אחד ממונה על אלף: שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: ואצוה את שופטיכם. אמרתי להם הוו מתונים בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמי׳ הרבה אלא היו נושאים ונותנים בו: בעת ההיא. משמניתי׳ אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדי׳ לציבור: שמוע. לשון הווה אודי״ט בלע״ז כמו זכור ושמור: ובין גרו. זה בעל דינו שאוגר עליו דברים. דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחי׳ אפי׳ בין תנור לכיריים: לא תכירו פנים במשפט. זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמינהו כאילו הכיר פנים בדין: כקטון כגדול תשמעון. שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון. דבר אחר כקטון כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות׳ דבר אחר שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. לא תיראו. דבר אחר לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון אוגר בקיץ: כי המשפט לאלהי׳ הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט: תקריבון אלי. על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן שמואל אמר לשאול אנכי הרואה אמר לו הקב״ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר אך נגד יי׳ משיחו אמר לו הקב״ה ולא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו: את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרת דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות עקרבים כקשתות: ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו׳ אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישיבו אותנו דבר. באי זה לשון הם מדברים: את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש: וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה אמ׳ לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים וגבעות אמ׳ לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמ׳ הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום אמ׳ לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים. איש אחד לשבט מגיד שלא היה שבט לוי עמהם: עד נחל אשכול. מגיד שנקרא על שם סופו: וירגלו אותה. מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין שתי וערב: ויורידו אלינו. מגיד שארץ ישר׳ גבוהה מכל הארצות

ויאמרו

שמע ח׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ בסדר משפטי׳: במשפט ח׳ דגשי׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ קדשים: בגדל ג׳ חסרים בליש׳ וסי׳ לא תכירו פנים׳ ובמרא גדל ובאותות ובמופתים. כי גדל מעל שמים: תקרבון י׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: את כל הדברים י״ג חס׳ האלה וסי׳ במס׳ רבתא: נבא ונבא ג׳ חסרים וסי׳ נמסר בסדר וישב: אלכם ו׳ חס׳ בתורה

ותענו אתי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות: ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת ושטרים לשבטיכם: ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו: לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו: ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון: ונסע מחרב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם דרך הר האמרי כאשר צוה יהוה אלהינו אתנו ונבא עד קדש ברנע: ואמר אלכם באתם עד הר האמרי אשר יהוה אלהינו נתן לנו: ראה נתן יהוה אלהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך אל תירא ואל תחת: ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן: וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט: ויפנו ויעלו ההרה ויבאו עד נחל אשכל וירגלו אתה: ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו וישבו אתנו דבר

ואתיבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא די מלילתא למעבד: ודברית ית רישי שבטיכון גברין חכימין ומדען ומניתי יתהון רישין עליכון רבני אלפין ורבני מאותא ורבני חמשין ורבני עסורייתא וסרכין לשבטיכון: ופקידית ית דיניכון בעידנא ההיא למימר שמעו בין אחיכון ותדונון קושטא בין גברא ובין אחוהי ובין גיוריה: לא תשתמודעון אפין בדינא מילי זעירא כרבא תשמעון לא תדחלון מן קדם גברא ארי דינא דיי הוא ופתגמא די יקשי מנכון תקרבון לותי ואשמעיניה: ופקידית יתכון בעידנא ההיא ית כל פתגמיא די תעבדון: ונטלנא מחורב והליכנא ית כל מדברא רבא ודחילא ההוא די חזיתון אורח טורא דאמוראה כמא די פקיד יי אלהנא יתנא ואתינא עד רקם גיאה: ואמרית לכון אתיתון עד טורא דאמוראה דיי אלהנא יהיב לנא: חזי דיהב יי אלהך קדמך ית ארעא סק אחסין כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך לא תדחל ולא תתבר: וקריבתון לותי כולכון ואמרתון נשלח גוברין קדמנא ויאללון לנא ית ארעא ויתיבון יתנא פתגמא ית אורחא די נסק בה וית קירויא די ניעול לותהן: ושפר בעיני פתגמא ודברית מנכון תרין עסר גוברין גברא חד לשבטא: ואתפניאו וסליקו לטורא ואתו עד נחלא דאתכלא ואלילו יתה: ונסיבו בידיהון מאבא דארעא ואחיתו לנא ואתיבו יתנא פתגמא

אבן עזרא

שרי אלפים. פירשתיו: שמוע. שם הפועל כמו זכור את יום השבת והוא שמוע שמעו או שמעו שמוע: גרו. כבר פירשתיו: תכירו. להכריח הדין למי שיכיר: אשר תעשון. הם החוקים והמשפטי׳ שהורום: את כל המדבר. זהו אחד עשר יום. וטעם הר האמורי כי כן כתוב: בשעיר עד חרמה. והטעם שנכנס להר האמורי: רש. במשקל שב מגזרת ירושה: תחת. כמו ידל כבוד יעקב מפעלי הכפל: ויחפרו. כמו לחפור את כל הארץ כי החופר יחפש מה שיש בסתר: אשר נבוא אליהן. בתחלה: וייטב בעיני הדבר. בעבור שכלכם הסכמתם על זה: ויורידו. בעבור גובה העץ והאמת בעבור היותם בנגב: ותרגנו

מסרה

וסי׳ נמסר בסד׳ מקץ: רש ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ עלה רש כאשר דבר יי׳. קום רש את כרם נבות. ראש מלין אמר. בתר מ׳ל וכל לשון מסכנא דכוו: ותשיבו ג׳ רפין חד חס׳ וב׳ מ׳ל וסי׳ ותקרבון אלי כלכ׳. וארא ואין איש כאלה: כי בקשו אכל למו. קדם חס׳. וסי׳ בלשון ארמי גבריא שאילו לכיכל: אליהן ה׳ ד׳ מלאים וא׳ חס׳ וסים׳ נמסר בסדר שמות: לשבט ג׳ קמצין וסי׳ ואקח מכם שנים עשר אנשים. ועתה קחו לכם. הבו לכם שלשה אנשים לשבט: אשכל ה׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך: וישיבו׳ ז׳ חס׳ וג׳ מ׳ל וסים׳ נמסר בסדר לך לך:

ויאמרו טובה הארץ. מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב: ותמרו. לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: ותרגנו. לשון הרע וכן דברי נרגן אדם המוציא דבה: בשנאת ה' אותנו. והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו הכתובי' לשון הבאי: לא תערצון. לשון שבירה כתרגומו ודומה לו בערוץ נחלים לשכון לשבור נחלים: ילחם לכם. בשבילכם: ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא שלמעלה הימנו: ככל אשר עשה אתכם במצרים. וכמה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו' משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמיני' בו: לראותכם. כמו להראותכם וכן לנחותם הדרך וכן לשמיע בקול תודה וכן ללכת לנגד ביזרעאל: אשר דרך בה. חברון שנאמר ויבא עד חברון: התאנף. נתמלא רוגז: פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכי' בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה התשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: ותהינו. לשון הננו ועלינו אל המקום זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר נזדמנתם: לא

אנה ב' טלרע וסי' אנה אנחנו עלים. אנה אלך מרוחך: לבבנו ד' וחס וסי' אחינו המסו את לבבנו. ונשמע וימס לבבנו. להטות לבבנו אליו. נשא לבבנו אל כפים: בדבר הזה ב' וסי' ובדבר הזה אינכם מאמינים. תאריכו ימים על: אם יראה ד' אם ראשי פסו' בספרא וסימ' אם יראה איש באנשים האלה. אם לא תשמר לעשות.

ויאמרו טובה הארץ אשר יהוה אלהינו נתן לנו׃ ולא אביתם לעלת ותמרו את פי יהוה אלהיכם׃ ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת יהוה אתנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו׃ אנה אנחנו עלים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצורת בשמים וגם בני ענקים ראינו שם׃ ואמר אלכם לא תערצון ולא תיראון מהם׃ יהוה אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם׃ ובמדבר אשר ראית אשר נשאך יהוה אלהיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום הזה׃ ובדבר הזה אינכם מאמינם ביהוה אלהיכם׃ ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם באש לילה לראתכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם׃ וישמע יהוה את קול דבריכם ויקצף וישבע לאמר׃ אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם׃ זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יען אשר מלא אחרי יהוה׃ גם בי התאנף יהוה בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם׃ יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי הוא ינחלנה את ישראל׃ וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה ולהם אתננה והם יירשוה׃ ואתם פנו לכם וסעו המדברה דרך ים סוף׃ ותענו ותאמרו אלי חטאנו ליהוה אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו יהוה אלהינו ותחגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה׃

ואמרו טבא ארעא דיי אלהנא יהיב לנא׃ ולא אביתון למיסק וסריבתון על מימרא דיי אלהכון׃ ואתרעמתון במשכניכון ואמרתון בדסני יי יתנא אפקנא מארעא דמצרים למסר יתנא בידא דאמוראה לשיצאותנא׃ לאן אנחנא סלקין אחנא תברו ית לבנא למימר עם רב ותקיף מיננא קירוין רברבן וכריכן עד צית שמיא ואף בני גיבריא חזינא תמן׃ ואמרית לכון לא תתברון ולא תדחלון מנהון׃ יי אלהכון דמדבר קדמיכון מימריה יגיח לכון ככל די עבד עמכון במצרים לעיניכון׃ ובמדברא די חזיתא די סוברך יי אלהך כמא די מסובר גברא ית בריה בכל אורחא די הליכתון עד מיתיכון עד אתרא הדין׃ ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון׃ דמדבר קדמיכון באורחא לאתקנא לכון אתר בית מישרי לאשריותכון בעמודא דאשתא בליליא לאחזיותכון באורחא דתהכון בה ובעמודא דעננא ביממא׃ ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגז וקיים למימר׃ אם יחזי גבר בגבריא האילין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא די קיימית למתן לאבהתכון׃ אלהן כלב בר יפנה הוא יחזינה וליה אתן ית ארעא די דרך בה ולבנוהי חלף די אשלים בתר דחלתא דיי׃ אף עלי הוה רגז מן קדם יי בדילכון למימר אף את לא תיעול תמן׃ יהושע בר נון דקאים קדמך הוא יעול תמן יתיה תקיף ארי הוא יחסנינה לישראל׃ וטפלכון די אמרתון לביזא יהי ובניכון די לא ידעו יומא דין טב וביש אינון יעלון לתמן ולהון אתנינה ואינון ירתונה׃ ואתון אתפנו לכון וטולו למדברא אורח ימא דסוף׃ ואתיבתון ואמרתון לי חבנא קדם יי אנחנא ניסק ונגיח ככל דפקדנא יי אלהנא וזריזתון גבר ית מני קרביה ושריתון למיסק לטורא׃

אבן עזרא

ותרגנו. כמו ורוגנים ילמדו לקח והוא מבנין נפעל כמו אל תקבנו: לא תערצון. כמו לא תפחדון והוא מגזרת והוא מעריצכם והטעם שבר הלב בפחד: ילחם לכם. בשבילכם: לחנותכם. חיכנו פעל יוצא כי לא מצאנו מזה הבנין כן: לראותכם. כפתח הלמ"ד ללמד על האות שהוא ה"א הא הדעת הנעדרת: זולתי. היוד נוסף כי נמצא בלא יוד: ולו אתן את הארץ אשר דרך בה. היא חברון. כבר ביארתי כי אפו הנון מובלע כפ"א והיא בלשון ארמית נראת גם הוא מגזרת כי אנפת בי גם בי התאנף יי'. הזכיר כלב בתחלה כאשר פירשתי ואחר כן יהושע: העומד לפניך. הוא משרתו: אשר לא ידעו היום. באותו היום: טוב ורע. על רובם דבר הכתוב: ותהינו. ותאמרו הן ואל תתמה איך יבא פעל כגזר ממלה מדבקת כי כן מלת על גם פן שמצאנו אפוכה כאשר פירשתיו ויש אומרים שהוא מגזרת הין והטעם מדה והוא רחוק: ויצא

מסרה

אם יהיה נדחך בקצה. אם שנתי ברק חרבי: כאנשים ג' ב' קמצי' וא' פתח וסימ' אם יראה איש באנשים האלה. ויחלו באנשים הזקנים. זקן בא באנשי' בתרא פתח: יען ג' בטעמא זקף וסימ' זולתי כלב בן יפונה. יען אשר גבהת בקומה דיחזקאל. יען אשר לא שמעתם דירמיה: כל ריש פסוקי' דאורי' ויהושע ושפטים וגם במ"ה גם וסימ' גם מ מעוף השמים. גם צאנכם גם בקרכם. גם בי התאנף יי'. גם כל חלי וכל. גם אני לא אוסיף להוריש: חזק ד' וסימ' אתו חזק כי הוא. לבלתי חזק את בדק. צפה דרך חזק מתנים. ועתה חזק את ידי: ולהם ח' וסימ' נמסר בסדר נח: צונו ה' וסימ' ותענו ותאמרו אלי. וצדקה תהיה לנו. ונשמע בקול יהוה ב. ונשמע ונעש. ויאמר להם זרובבל: ותהינו ג' וסימ': בגם רבת':

לא תעלו · לא עליה תהא לכם אלא ירידה : כאשר תעשינה הדבורים · מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים : ולא שמע יי' בקולכם · כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי : ותשבו בקדש ימים רבים · תשע עשרה שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו שלשים ושמונה שנה תשע עשרה מהם עשו בקדש ותשע עשרה שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש כמו שנאמר ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם : ונסע המדברה · אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ כנען דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרי' שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח : ונסב את הר שעיר · כל דרומו עד ארץ מואב : לכם צפונה · שובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכי' את רוח מזרחית וזהו שנאמר ויבאו ממזרח שמש לארץ מואב : ונשמרתם מאד · ומהו השמירה אל תתגרו בם : עד מדרך כף רגל · אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות ומדרש אגד' עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר ועמדו רגליו וגו' : ירוש' לעשו · מאברהם עשר עממים נתתי לו שבעה לכם קני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהן לעשו והשתי' לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרי' על אשתו אחותי היא עשאו כבנו : תכרו · לשון מקח וכן אשר כריתי לי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה : כי יי' אלהיך ברכך · לפיכך לא תכפו את טובתי להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים : ונפן ונעבור · לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית : ואל תתגר בם · לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינ' לפיכך כתיב ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב : ער · שם המדינה : האמים לפנים וגו' · אתה סבור שזו רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם : רפאים יחשבו וגו' · רפאי' היו נחשבין אותם אימי' כענקי' הנקראי' רפאי' על שם שכל הרואה אותם ידיו מרפות : אימים · על שם שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורים ונתתי' לבני עמו : וירשום

כימים ד' וסימ' ותשבו בקדש ימים רבים · ואנכי עמדתי בהר · לא כימים הראשנים · כימים אשר נחו בהם : סב ו' חס' וס"ר לכם סב · ויאמ' המלך לדויג · סב התיצב כה · וילך רכב הסוס לקראתו · כה לך לשלום · סב דמה לך דודי : צפנה וצפנה ח' בתורה וחס' וס' נמסר בריש סדר ויצא : ואת העם ב' וס' נמסר בסדר שלח לך :

ויאמר יהוה אלי אמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם : ואדבר אליכם ולא שמעתם ותמרו את פי יהוה ותזדו ותעלו ההרה : ויצא האמרי הישב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה : ותשבו ותבכו לפני יהוה ולא שמע יהוה בקלכם ולא האזין אליכם : ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם : ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף כאשר דבר יהוה אלי ונסב את הר שעיר ימים רבים : פ

ויאמר יהוה אלי לאמר : רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפנה : ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מכם ונשמרתם מאד : אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר : אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם : כי יהוה אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדל הזה זה ארבעים שנה יהוה אלהיך עמך לא חסרת דבר : ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעצין גבר ס ונפן ונעבר דרך מדבר מואב : ויאמר יהוה אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירשה : האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים : רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו להם אמים :

ואמר יי לי אימר להון לא תסקון ולא תגיחון קרב ארי לית שכינתי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון : ומלילית עמכון ולא קבילתון וסריבתון על מימרא דיי וארשעתון וסליקתון לטורא : ונפק אמוראה דיתיב בטורא ההוא לקדמותכון ורדפו יתכון כמא דנתזן דבריתא וטרדו יתכון בשעיר עד חרמה : ותבתון ובכיתון קדם יי ולא קביל יי צלותכון ולא אצית למיליכון : ויתיבתון ברקם יומין סגיאין כיומיא די יתיבתון : ואתפנינא ונטלנא למדברא אורח ימא דסוף כמא די מליל יי עמי ואקיפנא ית טורא דשעיר יומין סגיאין : ואמר יי לי למימר : סגי לכון דאקיפתון ית טורא הדין אתפנו לכון ציפונא : וית עמא פקיד למימר אתון עברין בתחום אחיכון בני עשו דיתבין בשעיר וידחלון מנכון ותסתמרון לחדא : לא תתגרון בהון ארי לא אתן לכון מארעהון עד מדרך פרסת רגלא ארי ירותא לעשו יהבית ית טורא דשעיר : עיבורא תזבנון מנהון בכספא ותיכלון ואף מיא תזבנון מנהון בכספא ותשתון : ארי יי אלהך ברכך בכל עובדי ידך ספיק לך צורכך במהכך במדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהך בסעדך לא חסרת מדעם : ועברנא מלות אחונא בני עשו דיתבין בשעיר מאורח מישרא מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא אורח מדברא דמואב : ואמר יי לי לא תצור למואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעיה ירותא ארי לבני לוט יהבית ית לחיית ירותא : אימתני מלקדמין יתיבו בה עם רב וסגי ותקיף כגיבריא : גיברין מתחשבין אף אינון כגיבריא ומואבאי קרן להון אימתני :

אבן עזרא

ויצא האמורי · הוא הכנעני כאשר פירשתי : כאשר תעשינה הדבורים · כי מי שיגע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וישכוהו : ויכתו · פירושו מגזרת וכתותי : עד חרמה · מקום או שם הפעל : ותשבו בקדש · ברגע ימים רבים : כימים אשר ישבתם · ברגול הארץ ואם טען טוען והמרגלי' ישבו לבדם הנה כן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ : אל תתגרו בם · כמו יגרה מדון כענין תקוע ושכוש : אוכל תשברו מאתם · אם ירצו למכור ויש אומרים כי המלה בתימ' והטעם כי אין לכם צורך למאכל ולמשתה אלה השנים מעברו והעד על כן כי יי' אלהיך ברכך : כתתי את ער · מואב יתכן שלקחה סיחון וחזרה למואב באחרונה : האמים · פירשתיו ספר הכתוב כי מואב לקחו ער מיד האמים : רפאים · פירשתיו : החורים

מסרה

ויראו ה' רפין ד' מלא' וא' חסר וס' ואת העם צו לאמר · ויראו ממערב את שמואל · ילחכו עפר כנחש חס · יברכנו אלהים וייראו אתו כל אפסי ארץ · וייראו גוים את שם יי' : ירשה כלם חס' ודגשים : האמים ב' דין חס' וא' מלא ואת האימ' כשוה קריתים : רפאים ל' ראש פסו' : והמאבים ה' חס' בליש' וסים' והמאבי' יקראו להם אמים · מאדם וממאב דשמואל · וישאו להם נשים מאביות · וגם את רות המאביה · וככלות אלה נגשו :

אבן עזרא

החורים · הם בני שעיר החורי: להמס · משעלי הכפל מבנין הקל: ויהי כאשר תמו · דבק עם ויאמר יי׳ אלי כמו ויהי ככלות משה לכתוב גם ויהי ביום דבר יי׳ ורבים כן והטעם ויהי כאשר תמו הם אחר השם שנעבור את גבול ער: וקרבת מול בני עמון · פירוש ובקרבך אליהם: אל תצורם · משעלי הכפל: ואל תתגר בם · מבנין התפעל מנחי הלמ״ד ה״א: זמזומים · מלה מתוקנת על משקל לשון הקדש כמו ה האחשדרפנים: וישמידם יי׳ · ספר הכתוב כי השם השמיד אחרים מפני המואבים ונתן להם הארץ לירושה כהר שעיר לעשו · וטעם עד עזה כי היא היתה לפלשתים וכבר היתה בין אברהם ובין אבימלך ברית אם תשקור לי ולניני ולנכדי והכתוב ספר כי העוים לקחו עזה: החל רש · מירושה: ממדבר קדמות · לפי דעתי הוא הנקרא מדבר מתנה: בדרך · הידוע: אכל בכסף תשבירני ואכלתי · אם הוצרכתי כאשר

רשי

יירשום · לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים: היתה בם · למהר ולהומם בתוך ארבעים שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר ויהי כאשר תמו וגו׳: וידבר יי׳ אלי וגו׳ · אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשת וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל כנזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים ויסוב ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאי׳ אלא בשביל ישר׳: אנשי המלחמה · מבן עשרים שנה היוצאים בצבא: אתה עבר היום את גבול מואב אל מול בני עמון · מכאן שארץ עמון לצד צפון: ארץ רפאים תחשב · ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי ל לאברהם: והעוים היושבים בחצרי׳ וגו׳ · עוים מפלשתים הם שמהם הם חשובים בספר יהושע שנאמ׳ חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי ו והאשקלוני והגתי ו והעקרוני והעוי ומפני השבועה שנשבע א אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם: והבאתי עליהם כ כפתורים והשמידום וישבו תחתם · ועכשו אתם מותרי׳ לקחתה מידם: תחת כל השמי׳ · למד שעמדה חמה למשה ביום מ מלחמת עוג ונודע הדבר תחת כל השמי׳: ממדבר קדמות · אעפ״י שלא צוני המקו׳ לקרא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב״ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל ונגלוי לפניו שלא יקבלוה ואעפ״כ פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון ב בדברי שלום · ד״א ממדבר קדמו׳ ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד לשרוף את ה המצרי׳ אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: כאשר

עתה כל ראשי פסו׳ דקריא׳ ועתה במב״ה עתה וסימ׳ כבמ׳ רבת׳: תם ה׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בסדר בהר סיני: אתה ד ר״פ בתורה וסי׳ אתה תהיה על ביתי · אתה תדבר אל כל · אתה עבר היום · אתה הראת לדעת: ואת ארצו ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר זאת חקת התורה: החל ד׳ ג׳ קמ׳ וא׳ פתח וסימ׳ החל רש לרשת׳: החל רש והתגר בו · החל

תרגום

וּבְשֵׂעִיר יְתִיבוּ חוֹרָאֵי מִלְקַדְמִין וּבְנֵי עֵשָׂו תָּרִיכוּנוּן וְשֵׁיצִיאוּנוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן כְּמָא דִי עֲבַד יִשְׂרָאֵל לַאֲרַע יְרוּתְּתֵיהּ דִי יְהַב יְיָ לְהוֹן׃ כְּעַן קוּמוּ וְעִבַרוּ לְכוֹן יַת נַחְלָא דְזָרֶד וַעֲבַרְנָא יַת נַחְלָא דְזָרֶד׃ וְיוֹמַיָּא דִי הֲלֵיכְנָא מֵרְקַם גֵּיאָה עַד דִי עֲבַרְנָא יַת נַחְלָא דְזָרֶד תְּלָתִין וּתְמָנֵי שְׁנִין עַד דְּסָף כָּל דָּרָא גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא כְּמָא דִי קַיֵּים יְיָ לְהוֹן׃ וְאַף מָחָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת בְּהוֹן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃ וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָּל גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא לִמְמָת מִגּוֹ עַמָּא׃ וּמַלִּיל יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יַת תְּחוּם מוֹאָב יַת לְחָיָתוֹ׃ וְתִתְקְרֵיב לְקָבֵיל בְּנֵי עַמּוֹן לָא תְצוּר עֲלֵיהוֹן וְלָא תִתְגְּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן מֵאֲרַע בְּנֵי עַמּוֹן לָךְ יְרוּתָּא אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט יְהַבְתַּהּ יְרוּתָּא׃ אֲרַע גִּבָּרַאי מִתְחַשְׁבָא אַף הִיא גִּבָּרִין יְתִיבוּ בַהּ מִלְקַדְמִין וְעַמּוֹנָאֵי קָרַן לְהוֹן חַשְׁבָּנֵי׃ עַם רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא וְשֵׁיצִינּוּן יְיָ מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרִיכוּנוּן וִיתִיבוּ בְאַתְרֵיהוֹן׃ כְּמָא דַעֲבַד לִבְנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר דִי שֵׁיצִי יַת חוֹרָאֵי מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרִיכוּנוּן וִיתִיבוּ בְאַתְרֵיהוֹן עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וְעַוָּאֵי דְּיָתְבִין בִּרְפִיחַ עַד עַזָּה קַפּוּטְקָאֵי דִּנְפַקוּ מִקַּפּוּטְקִיָּא שֵׁיצִיאוּנוּן וִיתִיבוּ בְאַתְרֵיהוֹן׃ קוּמוּ טוּלוּ וְעִבַרוּ יַת נַחְלָא דְאַרְנוֹן חֲזֵי דִּמְסַרִית בִּידָךְ יַת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן אֱמוֹרָאָה וְיַת אַרְעֵיהּ שָׁרֵי לְתָרָכוּתֵיהּ וְאִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמֵּיהּ קְרָב׃ יוֹמָא הָדֵין אֲשָׁרֵי לְמִתַּן זֵיעְתָּךְ וְדַחְלְתָךְ עַל אַפֵּי עַמְמַיָּא דִי תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא דִי יִשְׁמְעוּן שִׁמְעָךְ וִיזוּעוּן וְיִתַּבְּרוּן מִן קֳדָמָךְ׃ וּשְׁלַחִית אִזְגַּדִּין מִמַּדְבְּרָא דִקְדֵמוֹת לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן פִּתְגָּמֵי שְׁלָם לְמֵימַר׃ אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ בְּאוֹרְחָא בְּאוֹרְחָא אֵיזֵיל לָא אֶסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִסְמָאלָא׃ עִבּוּרָא בְּכַסְפָּא תְּזַבֵּין לִי וְאֵיכוֹל וּמַיָּא בְּכַסְפָּא תִּתֵּן לִי וְאֶשְׁתֵּי לְחוֹד אֶעְבַּר בְּרַגְלָי׃

מקרא

וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָהֶם׃ עַתָּה קֻמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת נַחַל זָרֶד׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר הָלַכְנוּ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר עָבַרְנוּ אֶת נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד תֹּם כָּל הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם׃ וְגַם יַד יְהוָה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד תֻּמָּם׃ וַיְהִי כַאֲשֶׁר תַּמּוּ כָּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם׃ ס

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת גְּבוּל מוֹאָב אֶת עָר׃ וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן אַל תְּצֻרֵם וְאַל תִּתְגָּר בָּם כִּי לֹא אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה׃ אֶרֶץ רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים׃ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה׃ הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃ וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃ אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃

מסרא

ונלה · תגלות החל הזה בתרא פתח: אחל ג׳ קמצין וא׳ פתח וסי׳ תת פחדך · אחל גדלך · ולא אחל את שם קדשי · בתרא פתח: ישמעון ה׳ וסי׳ והיה אם לא יאמינו · היום הזה אחל תת פחדך · ושמרתם ועשיתם כי · ועבדתם שם אלה׳ מעשה · כי ישמעון את שמעך דמלכים: סיחון ד׳ מל׳ בתורה וסי׳ על כן יאמרו המשלים באו חשבון · אוי לך מואב אבדת עם כמוש · ואשלח מלאכים ממדבר · ועשה יי׳ להם · ונמסר גם בסדר חקת:

תליון קדמ׳ דעתיד כי לא אתן לכם מארצם · תמיין דיוה כי לא אתן לך מארצו · תליית דיוה כי לא אתן מארץ ומתקני׳ בטעמ׳

כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים: עד אשר אעבור את הירדן. מוסב על אעברה בארצך: החילותי תת לפניך. כשה שר של אמוריים של מעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: ואת בניו. בנו כתי' שהיה לו בן גבור כמותו: מתים. אנשי' בזות סיחון כאשר בזזנו לנו לשון בזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזי' איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאי' והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים לכך נאמ' כי אם כסף וזהב בזזנו לנו לשון ביזה כך נדרש בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים: כל יד נחל יבוק. כל אצל נחל יבוק: וכל אשר צוה י' אלהינו. שלא לכבוש הניחנו: וכפן ונעל. כל בר בפון הו' עליה: אל תירא אותו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנ' ויבא הפליט והוא עוג: חבל ארגוב. מתרגמינן בית פלך תרכונא וראיתי תרגו' ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין תרכונין למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים אצל היכל מלך הרגו פקח למנחם למדתי מכך נקראת שם ההפרכיא: ערי הפרזות. פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלם: החרם. לשון הווה הלוך וכלותי תמיד

כאשר עשו לי בני עשו. יש מפרשי' כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני אם כן הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים והכתוב אמר על דבר אשר לא קדמו אתכם והזכרנו לפרוש זה בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי ולפי דעתי שפירושו על טעם שדרך בדרך אלך כאשר עשו לי בני עשו שסבבו הר שעיר בדרך ודרך וכן כתו' אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתו כי משם היה מקום ארץ כנען קרוב ולכן עברו על ער כי כן כתוב ורבים אמרו הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם: החלותי. בפתחות הא' הבנין בעבור אות הגרון וכן העירותיהו בצדק: וכך. חסר נון השרש: מתים. בני אדם: שגבה. מגזרת ונשגב י' לבדו: אל ארץ בני עמון. שהיא היום בידם כאשר פירשתי: לא קרבת כל יד. מקום כמו יד הירדן: השאיר לו. כל אחד מישראל והוא פעל עבר: חבל ארגוב. דברי המתרגם ארמית ידועים ויש אומרי' שהו' שם אד' היה בחלקו מירושת אביו זה החבל ויש אומרים כי הארגב כוכב והוא מגזרת ורגבים ידובקו בדרך רחוקה: באמת

ולא אבה סיחון כל משנה תורה ראשי פסו' לא במ"ו ולא וסימ' במסר' רבה': החלתי ב' וסימ' ראה החלתי תת לפניך את סיחון. היום החלותי לשאל: ההל ד"ג קמצי' וא' פתח וסי' נמסר לע"ל בהאי סידרא: בנו ד' כתי' בנו וקרי' בניו וסי' ונך אתו ואת בנו. ואת בנו לא ידע. איש על בנו ועל בנתיו. ובנו יתגרו ואספו: מתם כל ליש'

כאשר עשו לי בני עשו הישבים בשעיר והמואבים הישבים בער עד אשר אעבר את הירדן אל הארץ אשר יהוה אלהינו נתן לנו: ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה יהוה אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה: ס

ויאמר יהוה אלי ראה החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו החל רש לרשת את ארצו: ויצא סיחן לקראתנו הוא וכל עמו למלחמה יהצה: ויתנהו יהוה אלהינו לפנינו ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו: ונלכד את כל עריו בעת ההוא ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף לא השארנו שריד: רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו: מערער אשר על שפת נחל ארנן והעיר אשר בנחל ועד הגלעד לא היתה קריה אשר שגבה ממנו את הכל נתן יהוה אלהינו לפנינו: רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבק וערי ההר וכל אשר צוה יהוה אלהינו: ג ונפן ונעל דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתנו הוא וכל עמו למלחמה אדרעי: ויאמר יהוה אלי אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון: ויתן יהוה אלהינו בידנו גם את עוג מלך הבשן ואת כל עמו ונכהו עד בלתי השאיר לו שריד: ונלכד את כל עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם ששים עיר כל חבל ארגב ממלכת עוג בבשן: כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד: ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחן מלך חשבון החרם כל עיר מתם הנשים והטף:

כמא דעבדו לי בני עשו דיתבין בשעיר ומואבאי דיתבין בלחיית עד דאעיבר ית ירדנא לארעא דיי' אלהנא יהיב לנא: ולא אבה סיחן מלכא דחשבון למשבקנא למעבר בתחומיה ארי אקשי יי' אלהך ית רוחיה ואתקיף ית לביה בדיל לממסריה בידך כיומא הדין: ואמר יי' לי חזי דשריתי למימסר קדמך ית סיחן וית ארעיה שרי לתרכותיה למירת ית ארעיה: ונפק סיחן לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא ליהץ: ומסריה יי' אלהנא קדמנא ומחינא יתיה וית בנוהי וית כל עמיה: וכבשנא ית כל קירוהי בעידנא ההיא וגמרנא ית כל קרוי גבריא ונשיא וטפלא לא אשארנא משיזיב: לחוד בעירא בזנא לנא ועדי קרויא די כבשנא: מערער די על כיף נחלא דארנון וקרתא די בנחלא ועד גלעד לא הות קרתא די תקיפת מיננא ית כולא מסר יי' אלהנא קדמנא: לחוד לארעא בני עמון לא קריבתא כל כיף נחל יובקא וקירוי טורא וכל די פקיד יי' אלהנא: ואתפנינא וסליקנא אורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעי: ואמר יי' לי לא תדחל מיניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה כמא דעבדתא לסיחן מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון: ומסר יי' אלהנא בידנא אף ית עוג מלכא דמתנן וית כל עמיה ומחנהי עד דלא אשתאר ליה משיזיב: וכבשנא ית כל קירוהי בעידנא ההיא לא הות קרתא די לא נסיבנא מנהון שיתין קירוין כל בית פלך טרכונא מלכותא דעוג במתנן: כל אלין קירוין כריכן מקפן שור רם דשין ועברין בר מקרוי פצחיא דסגיאין לחדא: וגמרנא יתהון כמא דעבדנא לסיחן מלכא דחשבון גמרנא ית כל קרוי גבריא נשיא וטפלא:

לא' חס' וא' מל' · לא' בנסב' לא חס' בניח' · ל' · ל' חס' · ח' ד' ג' · קמצ' וא' פתח · ד' · ל' בניו ת' · כל ליש' חס' בחב' מל' · כל ליש' חס' מוזר מל' · כל מוזר' חס' · ל' · סיחן · ג' · ד' · ה' · י"א מל' בתור' · כל ליש' חס' בחב' מל' · ד' ב' חס' וחסר' · כ' ומחסר' אל' · כל ליש' חס' מוזר מל'

מסרה
חס' בכ"ד וסימ' בכתים ידך יי' ב' בו. בדיך כתים יחרשו. מעיר מתים ינאקו: ונפן ג' וסימ' ונפן ונסע המדברה. ונפן ונעבר. ונפן ונעל דרך הבשן: ואת ארצו ה' וסימ' ויאמר יי' אל משה אל תירא אתו. ראה החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו. קומו סעו ועברו את נחל ארנן. ויאמר יי' אלי אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו. ויאמר יי' אל יהושע. ונמסר גם בסדר חקה: עוג בבשן ד' וסימ' ונלכד את כל עריו בעת ההיא. כל ערי המישור. כל ממלכת עוג בבשן. חצי הגלעד: בצרת ז' ומשנין וסימ' במסר' רבתא:

אבן עזרא

באמת איש. באמת כל אדם והנה הוא כפל ולא יתכן להיות באמתו כי מה בא הכתוב ללמד ועוד שלא יהיה בצלם אדם כלל: יאיר בן מנשה. פירשתיו שהוא מבני יהודה: הגשורי והמעכתי. שני גוים: ולמכיר. מפורש: תוך הנחל וגבול. שלו וכן והירדן וגבול: ואצו אתכם. עם בני ראובן וגד ידבר בעבור שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא אותם והפך זה ויצו משה את הלוים לקחת את ספר התורה כי אנכי ידעתי את מריך אתכם מדבר עם הלוים רק עם כל ישראל ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם:

רשי

מיד. מרמות: צידונים יקראו לחרמון וגו׳. ובמקום אחר הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען: מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחבריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנ׳ ויבא הפליט והוא עוג: באמת איש. באמת עוג: ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאברהם: ואת הארץ הזאת. האמור למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא. מערוער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועוד מעבר לספתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: כנרת. מעבר הירדן המערבי היא ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר ספתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמ׳ וטרף זרוע אף קדקד:

חסלת ואלה הדברים

מסורה

מנחל ד׳ וסימ׳ ונקח בעת ההוא את הארץ׳ ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל. ולא הוסיף עוד מלך מצרים. מנחל בדרך ישתה: כל ערי המישור ט׳ פסוק׳ כל וכל וכל וסימ׳ נמסר בסדר נשא: המישר בל״ם חס׳ במ׳ מ״ל וסימ׳ במסר׳ רבת׳: סלכה ג׳ וסימ׳ כל ערי המישור וכל הגלעד. והגלעד וגבול הגשורי. ובני גד לנגדם

תרגום

וכל בעירא ועדי קרויא בזנא לנא: ונסיבנא בעידנא ההיא ית ארעא מיד תרין מלכי אימוראה די בעברא דירדנא מנחלא דארנון עד טור דחרמון: צידונאי קרן לחרמון שריון ואמוראי קרן ליה טור תלגא: כל קרוי מישרא וכל גלעד וכל מתנן עד סלכה ואדרעי קרוי מלכותיה דעוג במתנן: ארי לחוד עוג מלכא דמתנן אשתאר משאר גבריא הא ערסיה ערסא דפרזלא הלא היא ברבת בני עמון תשע אמין אורכה וארבע אמין פותיה באמת מלך: וית ארעא הדא ירתנא בעידנא ההיא מערער די על נחלא דארנון ופלגות טורא דגלעד וקירוהי יהבית לשיבט ראובן ולשיבט גד: ושאר גלעד וכל מתנן מלכותא דעוג יהבית לפלגות שבטא דמנשה כל בית פלך טרכונא וכל מתנן ההוא יתקרי ארע גבריא: יאיר בר מנשה נסיב ית כל בית פלך טרכונא עד תחום גשוראה ואפקירוס וקרא יתהן על שמיה ית מתנן כפרני יאיר עד יומא הדין: ולמכיר יהבית ית גלעד: ולשיבט ראובן ולשיבט גד יהבית מן גלעד ועד נחלא דארנון גו נחלא ותחומא ועד יובקא דנחלא תחומא דבני עמון: ומישרא וירדנא ותחומיה מגינוסר ועד ימא דמישרא ימא דמילחא תחות משפך מרמתא מדינחא: ופקידית יתכון בעידנא ההיא למימר יי אלהכון יהיב לכון ית ארעא הדא למירתה מזרזין תעברון קדם אחיכון בני ישראל כל מזרזי חילא: לחוד נשיכון וטפלכון ובעירכון ידענא ארי בעיר סגי לכון יתבון בקירויכון די יהבית לכון: עד די יניח יי לאחיכון כותכון וירתון אף אינון ית ארעא די יי אלהכון יהיב להון בעיברא דירדנא ותתובון גבר לירותתיה די יהבית לכון: וית יהושוע פקידית בעידנא ההיא למימר עינך חזאן

מקרא

וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו: ונקח בעת ההוא את הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מנחל ארנן עד הר חרמון: צידנים יקראו לחרמון שרין והאמרי יקראו לו שניר: כל ערי המישר וכל הגלעד וכל הבשן עד סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן: כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה הוא ברבת בני עמון תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש: ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר על נחל ארנן וחצי הר הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי: ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים: יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגב עד גבול הגשורי והמעכתי ויקרא אתם על שמו את הבשן חות יאיר עד היום הזה: ולמכיר נתתי את הגלעד: ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנן תוך הנחל וגבל ועד יבק הנחל גבול בני עמון: והערבה והירדן וגבל מכנרת ועד ים הערבה ים המלח תחת אשדת הפסגה מזרחה: ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יהוה אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל: רק נשיכם וטפכם ומקנכם ידעתי כי מקנה רב לכם ישבו בעריכם אשר נתתי לכם: עד אשר יניח יהוה לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם בעבר הירדן ושבתם איש לירשתו אשר נתתי לכם: ואת יהושוע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הראת

מסרה

ישכנו: הנה ד׳ סבי׳ והנה וסי׳ נמסר בסדר כי תשא: הלא היא ג׳ וסי׳ כי רק עוג. כתובה על ספר הישר. הדעת אתי נאם יי׳: ואת הארץ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח: שבט המנשה ב׳ וסי׳ ממלכת עוג נתתי לחצי. שבט המנשה וכל יהושע דכוו׳ במ״ג וסימ׳ ויתן משה. וישלחו בני ישראל. ויבאו אל בני ראובן ואל: ועד נחל ארנון י״ד פסו׳ אית בהון ועד ועד וסימ׳ במס׳ רבת׳: וגבל ט׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסד׳ חקה: ועד ים ד׳ יחידאין וסי׳ נמס׳ בסדר משפטים: אשר יי׳ אלהיכם ד׳ בטע׳ בספר בל״ש וסי׳ עד אשר יניח יי׳. ושמרת את חקיו ואת. שפטים ושטרים. ושבת בטנא: יהושע ב׳ מלאי׳ וסימ׳ ואת יהושע צויתי. אשר האריכו ימים: צויתי ה׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר צו:

רשי

ואתחנן אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם · ואע״פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן · דבר אחר זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי: **בעת ההיא** · לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר: **לאמר** · זה אחד משלשה מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: **יי אלהים** · רחום בדין: **אתה החילות להראות את עבדך** · פתח להיות עומד ומתפלל אף על פי שנגזרה גזרה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי לעשות עכשיו: **את גדלך** · זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח יי: **ואת ידך** · זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם: **החזקה** · שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזקה: **אשר מי אל וגו׳** · אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך · ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב ראה החלותי תת לפניך הראני מלחמת שלשים ואחד מלכי׳: **אעברה נא** · אין נא אלא לשון בקשה: **ההר הטוב הזה** · זו ירושלם: **והלבנון** · זה בית המקדש: **ויתעבר יי׳** · נתמלא חימה: **למענכם** · אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: **רב לך** · שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן מפציר · דבר אחר רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: **וראה בעיניך** · בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנאמר ויראהו יי׳ את כל הארץ: **וצו את יהושע** · על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות: **וחזקהו ואמצהו** · בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אנכי: **כי הוא יעבור והוא ינחיל** · אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגו׳ וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ושלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין: וכתב בגאי וגו׳ · ובכמדרתם לע״ז ואע״פ כן הרי ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי: **לא תוסיפו** · כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו: ובזרתם

אבן עזרא

ואתחנן הטעם וכבר התחננתי כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתיו בעבור כי אינני עובר עמכם כי התחננתי לשם לעבור עמכם בעבור כי לגדולת השם אין חקר וחדשים לבקרים רבה אמונתך · אמר חכם מהחכמים אתה החלות להראות גדלך בשמים ובארץ במעשים שנוהג העולם בם: **ואת ידך החזקה** · באותות שעשו על ידו עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו והטעם תקיף בשמי׳ שהם המלאכים והצבא ובארץ שהם החיות ובני אדם: **כמעשיך** · שהם כולם בחכמ׳: **וכגבורותיך** · ביכולת וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה: **עלה ראש הפסגה** · הוא הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה: **ונשב בגיא** · טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה כי משם נסעו אל ערבות מואב והגיא הוא בהר העברים כי כן מפורש ועתה החל לדבר על המצות ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בע״ז: **מלמד אתכם לעשות** · כי עקר הלמוד לעשות המצות: **למען תחיון** · כי עובדי פעור כשמדו: **וירשתם** · בעבור מנח ונעלם הי״וד נשבר הו״יו כשבר ע״ין הפעל ואפס על משקלו: **לא תוסיפו** · מדעתכם ותחשבו כי היא עבודה לשם גם כן לא תגרעו ואשר אמרתי למען תחיו אין צורך לעדים כי עיניכם הרואות: בבעל

תיראום ב׳ דין מ״ל וא׳ חס׳ · יי׳ אתנו אל תיראם: הנלחם ג׳ וסימ׳ לא תיראום דמשנה תורה · אתם ראיתם · אחד מכם ירדף אלף: אדני יי׳ כל אורית׳ וכתיב א׳ יי׳ אלהים בר מן ח׳ אדני יי׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: להראות ג׳ ובלא׳ וסימ׳ אתה החלות · להראות העמים והשרים · להראות את אסתר: ובגבורותיך ל׳ וכתי׳ כן וג׳ בליש׳ וס׳ אשר

אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה׃ לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃

ית כל די עבד יי אלהכון לתרין מלכיא האלין כן יעביד יי לכל מלכותא די את עבר לתמן׃ לא תדחלון מנהון ארי יי אלהכון מימריה יגיח לכון׃

קה״ כלב״ה סימן

ס ס ס

וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר׃ אֲדֹנָי יֱהוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃ וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃ עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר׃ פ

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ לֹא תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃

ס ס ס

וצליתי קדם יי בעדנא ההוא למימר׃ יי אלהים את שריתא לאחזאה ית עבדך ית רבותך וית ידך תקיפתא די את הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט בארעא ולית דיעביד כעובדך וכגבורתך׃ אעיבר כען ואחזי ית ארעא טבתא די בעיבר ירדנא טורא טבא הדין ובית מקדשא׃ והוה רגז מן קדם יי עלי בדיליכון ולא קביל מני ואמר יי לי סגי לך לא תוסף למללא קדמי עוד בפתגמא הדין׃ סק לריש רמתא וזקוף עינך למערבא ולציפונא ולדרומא ולמדינחא וחזי בעינך ארי לא תעיבר ית ירדנא הדין׃ ופקיד ית יהושע ותקפהי ואלימהי ארי הוא יעיבר קדם עמא הדין והוא יחסין יתהון ית ארעא די תחזי׃ ויתיבנא בחילתא לקביל בית פעור׃

וכען ישראל שמע לקימיא ולדיניא די אנא מליף יתכון למעבד בדיל דתיחון ותיעלון ותירתון ית ארעא די יי אלהא דאבהתכון יהיב לכון׃ לא תוספון על פתגמא די אנא מפקיד יתכון ולא תמנעון מניה למיטר ית פקודיא דיי אלהכון די אנא מפקיד יתכון׃

יעש׳ כמעשיך וכגבורתך׳ ואיה קנאתך וגבורותיך · וגבורותיך יגידו · ב׳ קדמאי גבורתך כת׳: ואראה וס׳ נבט׳ בשמות · והלבנון ה׳ ד׳ מלא׳ ודין חס נמסר בסדר ואלה הדברים: תוסף ב׳ מלא׳ בליש׳ וסי׳ אל תוסף דבר אלי · את כל הדבר אשר: בדבר הזה ח׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: וצפונה ה׳ ג׳ מלא׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ והיה זרעך כעפר חס׳ · עלה ראש הפסגה · וצפונה פנה אל הגלגל חס׳ · נגבה לאפרים וצפונה · ראיתי את האיל בנגח:

תחיו קדמ׳ דכרבת׳ למען תחיו ובאתם׳ תנינ׳ למען תחיון וטוב לכם׳

בבעל פעור · בעבור בעל פעור ורבים כן ומי שלא עבר בעל פעור הנו חי · וטעם למדתי אתכם אחר שאמר אשר אנכי מלמד אתכם להוסיף כאשר צוני יי' כי המצות הם מצותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה ועוד כי יש לכם תפארת במצוותיו על כל הגוים והטעם כי עיקר כל המצות יבינם המשכיל וידע למה נתנו: כי מי גוי גדול · שיש לו אלהים שיהיה קרוב אליו שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל · וטעם גוי גדול בעבור חכמי לב יראי השם: רק השמר לך · הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת בסיני: אשר ראו עיניך · זהו וכל העם רואים את הקולות · וטעם כל הימים אשר הם חיי' על האדמה כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות ה המושלים בהם: לב השמים · באמצע כנגד הרואים וכן בלב ים: זולתי קול · שמעתם כי הקול איננו כראה בעין וכבר פירשתי וכל העם רואים את הקולות · וטעם ואותי צוה יי' כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית ופעם אחרת בשנת הארבעים ואחר שלא ראיתם כל תמונה השמרו לכם פן תשחיתון מה שראיתם והטעם האמת או דרכיכם: פסל

הראות ד' ב' מלאים וב' חסרים וסים ואת יהושע צויתי · כי עיניכם הראת · עיניכם הראות · ותשבו הראות · ב' קדמאי חס' דחס' וב' בתראי הראות כתי': ישמעון ה' וסי' והיה אם לא יאמינו גם' היום הזה אחל תת פחדך ויראתך · ושמרתם ועשיתם · ועבדתם שם אלהים · כי ישמעון את שמעך דמ"ל · ונמסר גם בסדר

עיניכם הראות את אשר עשה יהוה בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו יהוה אלהיך מקרבך: ואתם הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם היום: ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה: ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה: כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיהוה אלהינו בכל קראנו אליו: ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת לפני יהוה אלהיך בחרב באמר יהוה אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון: ותקרבון ותעמדון תחת ההר וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל: וידבר יהוה אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול: ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לחות אבנים: ואתי צוה יהוה בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשתכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה: ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יהוה אליכם בחרב מתוך האש: פן תשחתון ועשיתם לכם

ד' ב' מל' וב' חס' דחס' · ל' · ח' · ח' מל' בתור' · ר' · ל' · ז' · ח' · ב' מל' · ל' · ג' וחס' ל' · ל' חס' ותר' מל' · ג' · נ' · ג' · ג' · ו' בטעם דתא תביר · ח' ב' כתור' חס' וי"ו קדמ' · ל' חס' ותר' מל' · ח' · ז' חס' בליש'

עיניכון חזא ית די עבד יי בפלחי בעלא פעור ארי כל גברא די הליך בתר בעלא פעור שיציה יי אלהך מבינך: ואתון דאדבקתון ברחלתא דיי אלהכון קימין כולכון יומא דין: חזי דאליפית יתכון קימין ודינין כמא די פקדני יי אלהי למיעבד כן בגו ארעא די אתון עלין לתמן למירתה: ותטרון ותעבדון ארי היא חוכמתכון וסוכלתנותכון לעיני עממיא די ישמעון ית כל קימיא האילין ויימרון לחוד עם חכים וסוכלתן עמא רבא הדין: ארי מן עם רב די ליה אלהא קריב ליה לקבלא צלותיה בעידן עקתיה כיי אלהנא בכל עידן דאנחנא מצלן קדמוהי: ומן עם רב דליה קימין ודינין קשיטין ככל אורייתא הדא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין: לחוד אסתמר לך וטר נפשך לחדא דילמא תתנשי ית פתגמיא די חזאה עינך ודילמא יעידון מלבך כל יומי חייך ותהודעינון לבנך ולבני בנך: יומא די קמתא קדם יי אלהך בחורב כד אמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמעינון ית פתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אינון קימין על ארעא וית בניהון יאלפון: וקריבתון וקמתון בשיפולי טורא וטורא בער באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמיטתא: ומליל יי עמכון מגו אשתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתכון חזן אלהן קלא: וחוי לכון ית קימיה די פקיד יתכון למעבד עסרא פתגמין וכתבינון על תרין לוחי אבניא: ויתי פקיד יי בעידנא ההיא לאלפא יתכון קימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא דאתון עברין תמן למירתה: ותסתמרון לחדא לנפשתיכון ארי לא חזיתון כל דמות ביומא די מליל יי עמכון בחורב מגו אשתא: דילמא תחבלון ותעבדון לכון

רשי

ושמרתם · זו משנה: ועשיתם · כמשמעו: כי היא חכמתכם ובינתכם וגו' · בזאת תחשבו חכמי' ונבונים לעיני העמים: חקים ומשפטים · צדיקים הגונים ומקובלים: רק השמר לך פן תשכח את הדברים · אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטי': יום אשר עמדת · מוסב על מקרא של מעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראיתם את הקולות ואת הלפידים: ילמדון · ילפון לעצמם: ואותי צוה יי' ללמד אתכם · תורה שבעל פה: כמל

צדיקם כל אורייתא' לכ חס' יוד בתר' במ"א ויסלף דברי צדיקים דאלה שמות

מסרה

דברים: הגדול ח' מלא' בתורה וסי' במס' רבת': כיי' אלהינו ד' וסי' ויאמר למחר למען תדע · כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו · אין קדוש כיי' כי אין בלתך · מי כיי' אלהינו המגביה לשבת · ונמסר גם בסדר וארא: קראנו ב' וסים' כי מי גוי גדול · יעננו ביום קראינו: יסורו ב' מלא' וסים' רק השמר לך ושמר · יתנדדו יסורו: ופן ה' וסי' במסר' רבת': באמר ג' וחס' וסים' יום אשר עמדת · ומארצו יצאו · באמר אלי כל היום איה · אנ"ך: וחד ויהי באמר יהושע: אשר הם חיים ג' וסים' יום אשר עמדת · למען ייראוך · וחברו דד"ה · אנ"ך: ואת בניהם ד' וסי' יום אשר עמדת · ואת בניהם הקים · כלו בבית · ואת בניהם לא המית כי בכתוב בתורה בספר דד"ה: וההר ג' וסים' ותקרבון ותעמדון תחת ההר · ויהי בשמעכם את הקול · ואפן וארד מן ההר: בער באש ב' הסנה' וההר בער באש: לחות ב' כתי' כן בתורה חס' וי"ו קדמ' וסי' במסר' רבת': ונשמרתם ה' וסי' ונשמרתם מאד לנפשתיכם · וחברו דיהושע · וייראו מכם · ונשמרת ברוחכ' · וחברו תרויהון במלאכי: השחתון ז' חסרי' בליש' השחתה וסי' במסר' רבת':

רשי

סמל. צורה: ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק להם. להאיר להם. דבר אחר לאלוהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: כור. הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: כי אנכי מת וגו'. אינני עובר. מאחר שמת מהיכן יעבר אלא אף עצמותי אינם עוברים: תמונת כל. תמונת כל דבר: אשר צוך ה'. אשר צוך שלא לעשות: אל קנא. מקנא לנקום אנפרדמנט בלע"ז מתחר על רוגזו להפרע מעובדי ע"ז: ונושנתם. רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמנה מאות וחמשים ושתים שנה כמנין ונושנתם והוא הקדים והגלם לסוף שמנה מאות וחמשים ואחת והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: העידותי בכם. הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: ועבדתם שם אלהים. כתרגומו משמשים עבדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם: לא

אבן עזרא

פסל. דבר שקבב כמו ויפסלו: זכר או נקבה. סוגדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו ויש אומרים להוריד כח עליונים כצורת עקרב לנשוך והצורות הארבעים ושבעה הנאמרות: השמש והירח. שהם המאורים הגדולים ואחר שאמר ואת הככבים באר בשם כלל כל צבא השמים ככבי לכת שהם ככבי אור וכל המזלות והצורות: ונדחת. כאדם שידחה ויפול: אשר חלק. דבר מנוכה הוא כי יש לכל עם ועם כוכב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא כוכב להם והנה ישראל נחלת השם. וטעם וי"י התאנף בי בעבור שאמר ויוציא אתכם להיותכם לו לעם נחלה בארץ שתעבדוהו רק אנכי לא לא אראה בטובה הזאת: על דבריכם. אתם סבבתם שלא אבא לארץ כאשר פירשתי: השמרו לכם ועשיתם פסל. וכבר אמר כזה והטעם להוסיף אם אוכלה על כן אנכי מצוך: תמונת כל. כל דבר: אשר צוך. כאשר צוך או שלא צוך שלא לעשות כמו ועל העבים אצוה ויש אומ' על צורת הככבים וזה רחוק בעיני: אש אוכלה הוא. בלי כף הדמות והטעם כאש אוכלה הוא: אל קנא. לע"ז וקנאתו תאכל כאש שלא תעזוב שרש וענף: כי תוליד בנים. אמר אל קנא ואחר כן באר מה יקרא להם אם יעשו פסל: ועשיתם הרע. באשר המצות כמו לרצוח ולנאוף: העידותי בכם היום. יש אומרים כי טעם עדות שמים וארץ המלאכים ובני אדם ואחרים אמרו על הגשם כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה והנכון בעיני להיותם עדים שיראום תמיד הם ובניהם כי הם עומדים כטעם כימי השמים על הארץ וכן שמעו הרים את ריב י"י וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה ושמא יטעון טוען כי שמים כעמך כמלחו וחביריו ה' הגוזן עד ולבו ימן: תאבדון. כמו תלמדון בעבור שאיננו כמוך: מתי מספר. פירשתיו: יראון וישמעון. הזכיר הארבעה ההרגשות ואין צורך להזכיר החמישית כי היא עבה מכולם ועוד כי היא שורש חיי הגוף ואל תתמה על מלת ובקשתם ומצאת כי ידבר לרבים ולגוי אחד או לאדם אחר: בכל

מסורה

השמ' ה"א וסימ' במסר' רבת': ועבדתם ד' קמצין וסי' ופן תשא עיניך. והיה אם שכח תשכח. ואם יפנה לבבך. וידברו אליו דמלכי' גבי רחבעם: ויוצא ד' חס' יוד וסימ' ואתכם לקח י"י ויוצא אתכם. ויוצא את בן המלך דמלכים: ויוצא נוזלים מסלע. ויוצא עמו בששון. וסימ' בלשון תרגום נסב ברא דמלכא אבנא

תורה

פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה: תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים: תבנית כל רמש באדמה תבנית כל דגה אשר במים מתחת לארץ: ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק יהוה אלהיך אתם לכל העמים תחת כל השמים: ואתכם לקח יהוה ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה: ויהוה התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אל הארץ הטובה אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה: כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עבר את הירדן ואתם עברים וירשתם את הארץ הטובה הזאת: השמרו לכם פן תשכחו את ברית יהוה אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך יהוה אלהיך: כי יהוה אלהיך אש אכלה הוא אל קנא: פ

כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יהוה אלהיך להכעיסו: העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה לא תאריכן ימים עליה כי השמד תשמדון: והפיץ יהוה אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג יהוה אתכם שמה: ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן:

תרגום אונקלוס

צילמא דמות כל צורא דמות דכר או נוקבא: דמות כל בעירא די בארעא דמות כל ציפר גדפא די פרח באויר רקיע שמיא: דמות כל רחשא די בארעא דמות כל נוני די במיא מלרע לארעא: ודילמא תזקוף עינך לשמיא ותחזי ית שמשא וית סיהרא וית כוכביא כל חילי שמיא ותטעי ותסגוד להון ותפלחינון די זמין יי אלהך יתהון לכל עממיא די תחות כל שמיא: ויתכון קריב יי לדחלתיה ואפיק יתכון מכורא דפרזלא ממצרים למהוי ליה לעם אחסנא כיומא הדין: ומן קדם יי הוה רגז עלי על פתגמיכון וקיים בדיל דלא למעבר ית ירדנא ובדיל דלא למיעל לארעא טבתא דיי אלהך יהיב לך אחסנא: ארי אנא מאית בארעא הדא לית אנא עבר ית ירדנא ואתון עברין ותירתון ית ארעא טבתא הדא: אסתמרו לכון דילמא תתנשון ית קימא דיי אלהכון די גזר עמכון ותעבדון לכון צלם דמות כולא די פקדך יי אלהך: ארי יי אלהך מימריה אשא אכלא הוא אל קנא: ארי תולדון בנין ובני בנין ותתעתקון בארעא ותחבלון ותעבדון צלם דמות כולא ותעבדון דביש קדם יי אלהך לארגזא קדמוהי: אסהדית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא ארי מיבד תיבדון בפריע מעל ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה לא תורכון יומין עלה ארי אשתצאה תשתיצון: ויבדר יי יתכון בין עממיא ותשתארון עם דמנין בעממיא די ידבר יי יתכון לתמן: ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא עובד ידי אנשא אעא ואבנא דלא חזן ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין:

מסורה קטנה

ל · ל בלשו' · ל ומל' · ל · ח' · ה"א · ד · ר' וחס' יוד · כל אורי' חס' במ"ג חס' · ל · ה' · ל · בנים ובני ג' בסיפי' איח בהון תרין תרין מלין כתרי טעמי · ג' מל · ל · ה' · ל יחיד' ושא' אחרים · ל · ה' · ל · ל וכ"ב

מסורה גדולה

בחדוא: אנכי מת ד' וסימ' נמסר בסדר ויחי: אכלה ה' וסימ' כי י"י אלהיך אש אכלה הוא. י"י אלהיך הוא העבר לפניך. ואטרת אכלה בשר כי תאוה נפשך. על כל שפאים במדבר. כקול ברכבות. וחד ואכלה מציד: בנים ובני בנים ג' פסוקים אית בהון תרין מלין כתרי טעמי וסימ' כי תוליד בנים ובני בנים. עזרי עזרי דברה. כפרי זהב שלשים: את השמים ואת הארץ י"ג וסי' בכסרה רבתא: האבדון ד' וסי' העדתי בכם. והברן. בגוים אשר אני מביך. הגדתי לכם היום:

בכל לבבך · עוד אפרשנו : ירפך · הפך יחזקך : כי שאל נא לימים · שאל עתה : למן היום · הלמ"ד נוסף וכן רבים או היא דרך צחות : ולמקצה השמים · רמז לאויר כאשר פירשתי שיש לו קצוות : הנהיה · בימיו : או הנשמע כמוהו · ומה הוא שמעתם : או הנסה אלהים · יש אומרים שהוא לשון חול וחלילה חלילה רק לשון קדושה : הנסה · כדרך בן אדם כדי שיבינו השומעים : במסות · שם כלל או טעמו במסות שהיו באותות כמו ויעש האותות לעיני העם : ובמופתי' · שהם מכות וכתיב ומשה ואהרן עשו : ובמלחמה · יתכן על על הריגת הבכורים ושפטים באלהי מצרים : וביד חזקה · שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על טעם בעמוד אש ו ענן : ובמוראים גדולים · טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל : במצרי' · באנשי מצרים : הראית · מבנין שלא נקרא שם פועלו והטעם כי כל אלה הראך האלהים עד שתדע כי יהוה האלהים לבדו · וטעם אין עוד כאשר רמזתי בפירוש קהלת בפסוק וגבוהים עליהם על כן מלת אין עוד ומלת האלהים פירשתיה בפרשת וישמע יתרו כתו' ודבר אלהים והאלהים יעננו בקול בא האלהים אשר שם האלהים כי המדבר הוא אלהים כי יש מי שלא יבין דרך קצרה והוא סוד עמוק : ליסרך · על כן השמיעך את קולו שתירא ממנו כאשר אמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות והנה פחדת בעבור העינים והאזנים ועוד לדבר אחר השמיעך את קולו בעבור כי אהב את אבותיך הם השלשה : ויבחר בזרעו · רמז ליעקב כי אם אמר בזרעם י יכנסו עמהם שמנה גוים : ויוציאך בפניו · בבעם שכעס על מצרים ויש אומרים כמו ומלאך פניו הושיעם ולפי דעתי שהוא כמו ופניך הולכים בקרב : כיום הזה · קרוב מהיום הזה והאמת שהוא רמז על אשר כ כתלו ארץ שני מלכי האמורי כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה י ישראל יקראו וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו והנו דבר עתיד כאשר פירשתיו ר רבים והעד למכה מלכים גדולים במזמור הודו ליי' כי טוב ולא הזכיר רק סיחון ועוג ואמר נחלה לישראל עבדו ואחר שאמר כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו אמר טעם כבד כי הראיון הראיה ממראה העין ובמשקול הדעת ובחכמת הלב תדע כי השם הוא לבדו אלהים בשמים ממעל שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו והעד כי כן פי' והוא שמיך אשר על ראשך נחשת ואחר שראית הנוראות והשבות אל לבבך אתה חייב לשמור מצותיו גם הוא טוב לך ולבניך אחריך : אז

לא ירפך · מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפריש אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו שלא כפקד ארפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה תן לה רפיון הרף ממני התרפה ממני : לימים ראשונים · על ימים ראשונים : ולמקצה השמים · ושם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים והוא השיעור עצמו אשר מקצה אל קצה : הנהיה כדבר הגדול הזה · ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו' : הנסה אלהי' · הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו' כל ההי"ן הללו תמיהות הן לכך כ נקודו' הן בחטף פתח הנסיה הנשמע ש הנסה השמע : במסו' · על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגו' התפאר עלי אם אוכל לעשות כן הרי זה כ נסיון : באותות · בסימנין להאמין ש שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך : מופתים · הם פלאות שהביא עליהם מכות מופלאות : במלחמה · בים שנאמ' כי יי' נלחם להם : הראת · כתרגומו איתחזיתא כשנתן הקב"ה את ה התורה פתח להם ש שבעה רקיעים וכשם שקרע את העליוני' כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראית לדעת : ותחת כי אהב · וכל זה תחת אשר א אהב : ויוציאך בפניו · כאדם המנהיג בנו ל לפניו שנ' ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' וילך מאחריהם · דבר אחר ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה ש שנא' נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון י יחיד ויבחר בזרעו א אחריו : ממך מפניך · שרשהו ודרשהו : להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים ממך · כיום הזה · כאשר אתה רואה היום : אז

ובקשתם ג' וסימניהון ובקשתם גם כתנה · ובקשתם משם את יי' אלהיך ומצאת · ובקשתם אתי ומצאתם · ונמסר גם בסדר קרח : עד יי' ה' וסימניהון בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה · ונגף יי' את מצרים · שובה ישראל עד יי' אלהיך · נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה · ושבת עד יי' : ראשנים ח' וסי' נמסר בסדר

ובקשתם משם את־יהוה אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל־לבבך ובכל־נפשך : בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד־יהוה אלהיך ושמעת בקלו : כי אל רחום יהוה אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את־ברית אבתיך אשר נשבע להם : כי שאל־נא לימים ראשנים אשר־היו לפניך למן־היום אשר ברא אלהים אדם על־הארץ ולמקצה השמים ועד־קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו : השמע עם קול אלהים מדבר מתוך־האש כאשר־שמעת אתה ויחי : או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר־עשה לכם יהוה אלהיכם במצרים לעיניך : אתה הראת לדעת כי יהוה הוא האלהים אין עוד מלבדו : מן־השמים השמיעך את־קלו ליסרך ועל־הארץ הראך את־אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש : ותחת כי אהב את־אבתיך ויבחר בזרעו אחריו ויוצאך בפניו בכחו הגדל ממצרים : להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך להביאך לתת־לך את־ארצם נחלה כיום הזה : וידעת היום והשבת אל־לבבך כי יהוה הוא האלהים בשמים ממעל ועל־הארץ מתחת אין עוד : ושמרת את־חקיו ואת־מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על־האדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך כל־הימים : פ

ותתבעון מתמן ית־דחלתא־דיי אלהך ותשכח ארי תתבעיניה מן־קדמוהי בכל־לבך ובכל־נפשך : כד־ייעוק לך וישכחונך כל פתגמיא האלין בסוף יומיא ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקביל למימריה : ארי אלהא־רחמנא יי אלהך לא ישבקינך ולא יחבלינך ולא ינשי ית־קימא דאבהתך די קיים להון : ארי שאל־כען ליומיא קדמאי די־הוו קדמך למן־יומא די ברא יי אדם על־ארעא ולמסיפי שמיא ועד־סיפי שמיא ההוה כפתגמא רבא הדין או האשתמע דכותיה : השמע עמא קל־מימרא־דיי ממליל מגו־אשתא כמא־די־שמעת את ואתקיים : או ניסין עבד־יי לאתגלאה ל למפרק ליה עם מגו עם בניסין באתין ובמופתין ובקרבא ובידא תקיפא ובדרעא מרממא ובחזונין רברבין ככל די־עבד לכון יי אלהכון במצרים לעיניכון : את אתחזיתא למדע ארי יי הוא אלהים לית עוד בר־מניה : מן־שמיא אשמעך ית־קל־מימריה לאלפותך ועל־ארעא אחזיך ית־אשתיה רבתא ופתגמוהי שמעת מגו אשתא : וחלף ארי רחים ית־אבהתך ואיתרעי בבניהון בתריהון ואפקך במימריה בחילי רבא ממצרים : לתרכא עממין רברבין ותקיפין מינך מן־קדמך לאעלותך למיתן־לך ית־ארעהון אחסנא כיומא הדין : ותידע יומא־דין ותתוב ללבך ארי יי הוא אלהים דשכינתיה בשמיא מלעילא ושליט על־ארעא מלרע לית עוד בר מניה : ותטר ית־קימוהי וית־פקודוהי די אנא מפקיד־לך יומא־דין דייטב לך ולבנך בתרך ובדיל דתוריך יומין על־ארעא די־יי אלהך יהיב לך כל־יומיא :

בחקתי : למן היום ז' וסי' בבס' רבת' : ועד קצה ה' וסי' כי שאל נא לימים · ותמיצך יי' בכל העמ' · באלהי העמים · על כל שפאים במדבר · והו חללי יי' ביום ההוא · ונסה ב' וסי' או הנסה אלהים · הנסה דבר אליך תלאה : גדלה הגדלת כל אורי' חס' בבה מל' וסי בבס' רב' : ודבריו ה' וסי' ודבריו שמעת מתו' האש · ודבריו הראשני' והאחרוני' דיאשיהו · ויתר דברי אביה דרה · איוב לא בדעת ידבר · חכמת המסכן בזויה : ויוצאך כ' חד כתי' בן חס' יוד וא' חס' דוס' וסי' ותחת כי אהב · ויצאך יי' אלהיך משם · בתר' חס' דחס' : ולמען ט' ב' וחרין וסי' בבמסר' רבתא :

רש"י

אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה ר"ש בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש: זאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: אלה העדות אשר דבר. הם הם אשר דבר בצאתם ממצרי' דבר להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהיא במזרח שהעבר השני היה במערב חזר ושנאה להם: לא את אבותינו בלבד כרת ה' וגו'. כי אתנו: פנים בפנים. אמר רבי ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם: לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי עומד בין ה' וביניכם: על פני. בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם. דבר אחר כל זמן שאני קיים. עשרת הדברות כבר פירשתים:

סימן

אבן עזרא

אז יבדיל משה. הטעם ביום שיבדיל משה אלה הערים אז אמר דברי הברית: בעבר הירדן בגיא. הוא הר העברים קודם נסעם אל ערבות מואב אע"פ שהר העברים הוא בארץ מואב: ויקרא משה אל כל ישראל. כאשר פירשתי להשמיע דברי הברית את הבנים: בחורב. הוא סיני: לא את אבותינו. לבדם: כי אתנו. אנחנו והטעם כי גם אתנו כמו לא יקרא שמך עוד יעקב או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית כי רבים יש במחנה ששמעו הברית מפי השם על כן אמר אנחנו אלה שהם פה והם חיים והעד על יושר זה הפירוש שאמר עמכם וביניכם: פנים בפנים. בלא אמצעי והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו: אנכי עומד בין ה' וביניכם. פירשתיו: כי יראתם מפני האש. ואם לא עליתם בהר. ומלת לאמר דבקה עם דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין ה' אחר מעמד הר סיני והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפנים ומאותו היום הייתי אני עומד בין ה' וביניכם כי יראתם כאשר יפרש: ולא עליתם. בהר כאשר עליתי אני ומשה נגש אל הערפל ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק הפסוקים ולא הפרשיות גם אל תשית לב אל המלות כי הם כגופות והטעמים כרוחות והכורת בשני כלים זה כמו זה במעשה מעשה אחד הוא על כן

רוצח ד' ב"ל וסי' לנוס שמה רוצח דאז יבדיל. לנס שמה דתנו לכם ערים דיהושע. אז ישוב. לאור יקום רוצח: המישר בלם חס' בתרי מלאים בליש' וסי' נמסר בסדר אלה הדברים: ראמת ג' כתיב כן וסי' את בצר במדבר בארץ המישר. וחברו דיהושע. ארם סחרתך. וז' כתיב רמות ונמסרו במשלי גבי עינים רמות לשון

אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש: לנס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שלשם ונס אל אחת מן הערים האל וחי: את בצר במדבר בארץ המישר לראובני ואת ראמת בגלעד לגדי ואת גולן בבשן למנשי: וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל: אלה העדת והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים: בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון אשר הכה משה ובני ישראל בצאתם ממצרים: ויירשו את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מזרח שמש: מערער אשר על שפת נחל ארנן ועד הר שיאן הוא חרמון: וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה תחת אשדת הפסגה: פ

ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם: יהוה אלהינו כרת עמנו ברית בחרב: לא את אבתינו כרת יהוה את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים: פנים בפנים דבר יהוה עמכם בהר מתוך האש: אנכי עמד בין יהוה וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר יהוה כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר: פ

אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: לא תעשה לך פסל כל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ:

בכן אפריש משה תלת קרוין בעברא דירדנא מדנח שמשא: למערוק לתמן קטולא די יקטול ית חבריה בלא מדעיה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקמוהי ויערוק לחדא מן קרויא האלין ויתקיים: ית בצר במדברא בארע מישרא לשיבט ראובן וית ראמת בגלעד לשיבט גד וית גולן במתנן לשבטא דמנשה: ודא אוריתא די סדר משה קדם בני ישראל: אלין סהדותא וקימיא ודיניא די מליל משה עם בני ישראל במפקהון ממצרים: בעברא דירדנא בחילתא לקביל בית פעור בארע סיחון מלכא אמוראה די יתיב בחשבון די מחא משה ובני ישראל במפקהון ממצרים: וירית ית ארעיה וית ארע עוג מלכא דמתנן תרין מלכי אמוראה די בעברא דירדנא מדנח שמשא: מערוער די על כיף נחלא דארנון ועד טורא דשיאן הוא חרמון: וכל מישרא עיברא דירדנא מדינחא ועד ימא דמישרא תחות משפך מרמתא:

וקרא משה לכל ישראל ואמר להון שמע ישראל ית קימיא וית דיניא די אנא ממליל קדמיכון יומא דין ותילפון יתהון ותיטרון למעבדהון: יי אלהנא גזר עמנא קים בחורב: לא עם אבהתנא גזר יי ית קימא הדין אלהן עמנא אנחנא אלין הכא יומא דין כולנא קימין: ממלל עם ממלל מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא: אנא הויתי קאים בין מימרא דיי וביניכון בעידנא ההיא לחואה לכון ית פתגמא דיי ארי דחילתון מן קדם אשתא ולא סליקתון בטורא למימר:

אנא יי אלהך דאפיקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא: לא יהוי לך אלה אוחרן בר מיני: לא תעביד לך צלם כל דמות די בשמיא מלעילא ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא:

מסרה

שקר: ואת ראמת ג' וסי' את בצר במדבר ר"פ. ומעבר לירדן. ואת ראמה ואת מגרשיה: ובני ישראל ט"ו מצעות פסו' וסי' נמסר בסדר פנחס: ועד ים ד' יתידאין וסים' נמסר בסדר משפטים: לעשותם ד' ב' חס' וב' מל' וסים' ולמדתם אתם ושמרת' לעשת'. והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו חס'. ושמרת את המצוה ואת החקים. לשמרי בריתי ולזכרי פקדיו ב' בתראי מל': פנים בפנים ב' וסי' דבר יי' עמכם. נראת אהה: דבר יי' עמכם דבור בלשון עם ז' בתורה וסים' בעבור ישמע העם בדברי עמך. דבר אתה עמנו ונשמעה ב' בן. מן השמים דברתי עמכם. וירדתי ודברתי עמך שם. פנים בפנים דבר יי' עמכם: יראתם ג' וסים' חרבא דמשה אשתא סמן. וסי' חרב יראתם וחרב. לא יראתם לדבר בעבדי במשה. כי יראתם מפני האש. ונסדר בהעלתך גם נמסר: אנכי יי' י"ב וסי' נמסר בסדר וישמע יתרו: הוצאתיך ג' מלאים וסים' נמסר בסדר וישמע יתרו:

על כן שוא ושקר כי הם אחים וכל שקר שוא וכבר פירשתי זכור שהוא כמו שמור · והוסיף כאשר צוך יי׳ אלהיך והטע׳ במעמד הר סיני: ושורך וחמורך וכל בהמתך · פרט ואחר כך כלל ובתחלה כלל זה וזה שוה: למען ינוח · הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והניח עבדך על כן צוך יי׳ אלהיך לעשות כן ביום השבת והטעם למנוחת העבד ויש אומרי׳ כי העבד לא ינוח והנה השם הוציאך מעבדו׳ וצוך שתנוח למען תזכור כי היית עבד ובגווי כבד כאשר צוך כאשר פירשתי: ולמען ייטב לך · יש אומרים רמז לעולם הבא וסוד העולם הבא ארמזנו בפסוק אני אמית ואחיה: יאריך · באר שיהיו טובי׳ · דע כי ידעת כל הקדמוני׳ כי הדבו׳ הראשון הוא אנכי ואם יש לשואל למה לא הפסיק המפס׳ לא יהיה לך וכב׳ פיר׳ עשרת הדברים כי שמתי על דעתם רק היתר בעיני שמלת אנכי: אנכה מהעשרה כי דבור אנכי הוא המצוה ועקר המצות כאשר פירשתי כבר · ומלת חמד בלשון הקדש מתפרשת לשני טעמים האחד גזל ומשך ויקחת של אחרים בחזקה ובאונס וכן ולא יחמוד איש את ארצך כי אם אין פירושו כן הנה תהיה ה הארץ רעה ולא בא הכתוב אלא לשבח והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תמצא לפועל והנה לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמוד אשת רעך הדבור העשירי ויהיה בית רעך ואשת רעך נדבקים זה עם זה או בית רעך כלל והעד שאמר משה בספר הזה שבאר את התורה תחת לא תחמוד אמר לא תתאוה ורבים אמרו כי אין עון במחשבת הלב ואין עליהם שכר ועונש ויש ראיות רבות להשיב עליהן ולא אצריך רק אראה להם לב חורש מחשבות און הטובות כי היה עם לבבך וליסרים בלבותם ומשה אמר בפיך ובלבבך לעשותו ועיקר כל המצות ליושר הלב ורובם זכר והמזיד והשוגג · יוכיחו: את הדברים האלה · הטעם עשרת הדברים ולא הדבורים: קול גדול · שלא שמענו כמוהו: ולא יסף · כי זה היה פעם אחת והנה ביאר למה לא יסף והוא ויהי כשמעכם: את כבודו · מראה השם: ואת גדלו · קולות וברקים וקול שופר: ואת

שמור · ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדיבור אחד ובתיבה אחת כאמרת ובשמיעה אחת כשמעו: אשר צוך · קודם מתן תורה במרה: וזכרת כי עבד היית וגו׳ · על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו: כאשר צוך · אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט: לא תנאף · אין לשון ניאוף אלא באשת איש: לא תתאוה · לא תירוג. אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי: ולא יסף · מתרגמינן ולא פסק כי קולו חזק וקיים לעולם · דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי: ואת

שמור ג׳ מלאים בתורה וסי׳ שמור את יום דמשנה תורה · שמור תשמרו רפ׳ מצות · שמור את חדש האביב · וב׳ חס׳ וסי׳ כי אם שמר תשמרון את · ויצו משה וזקני: ט׳ פסוקים לא ולא ולא ולא וס׳ בבכרה רבתא: ולא יסף ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב: בשמעכם ג׳ וסי׳ בשמעכם את הקול · והיה במשך בקרן היובל · וישלח

לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים לשנאי: ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותו: ס

לא תשא את שם יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר ישא את שמו לשוא: ס

שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך יהוה אלהיך: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת ליהוה אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך יהוה אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה על כן צוך יהוה אלהיך לעשות את יום השבת: ס

כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך יהוה אלהיך למען יאריכן ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך: ס

לא תרצח: ס

ולא תנאף: ס

ולא תגנב: ס

ולא תענה ברעך עד שוא: ס

ולא תחמד אשת רעך ס

ולא תתאוה בית רעך שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו וכל אשר לרעך: ס

את הדברים האלה דבר יהוה אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף ויכתבם על שני לחת אבנים ויתנם אלי: ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בער באש ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם: ותאמרו הן הראנו יהוה אלהינו את כבדו ואת גדלו

לא תסגוד להון ולא תפלחינון ארי אנא יי אלהך אל קנא מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי לשנאי כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון: ועביד טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פיקודי:

לא תימי בשמא דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית דיימי בשמיה לשקרא:

טר ית יומא דשבתא לקדשותיה כמא די פקדך יי אלהך: שיתא יומין תיפלח ותעביד כל עיבידתך: ויומא שביעאה שבתא קדם יי אלהך לא תעביד כל עיבידא את וברך וברתך ועבדך ואמתך ותורך וחמרך וכל בעירך וגיורך די בקרוך בדיל דינוח עבדך ואמתך כותך: ותידכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ואפקך יי אלהך מתמן בידא תקיפא ובדרעא מרממא על כן פקדך יי אלהך למעבד ית יומא דשבתא:

יקר ית אבוך וית אמך כמא דפקדך יי אלהך בדיל דיורכון יומך ובדיל דייטב לך על ארעא דיי אלהך יהיב לך:

לא תקטול נפש:

ולא תגוף:

ולא תגנוב:

ולא תסהיד בחברך סהדותא דשיקרא:

ולא תחמיד איתת חברך ולא תירוג בית חברך חקליה ועבדיה ואמתיה תוריה וחמריה וכל די לחברך: ית פיתגמיא האילין מליל יי עם כל קהלכון בטורא מגו אישתא ענגא ואמיטתא קל רב ולא פסק וכתבינון על תרין לוחי אבניא ויהבינון לי: והוה כמשמעכון ית קלא מגו חשוכא וטורא בעיר באישתא וקריבתון לותי כל רישי שבטיכון וסביכון: ואמרתון הא אחזיננא יי אלהנא ית יקריה וית רבותיה

קדמ׳ ר״ל ... אשר ייטב לך · תנינ׳ וכבר למען ייטב לך · תליתאי ...

אכשלום מרגלים: כבדו ג׳ חס׳ וסי׳ ותאמר הן הראנו יי׳ אלהינו את כבדו ואת גדלו · והוא כבדו ישי יקוד · והארץ האירה מכבדו:

ואת קולו. עשרת הדברות וים בדברי יהוד מדבור אנכי לבדו אמר השם. קול אלהים חיים. לשון רבים כאשר פירשתי. וטעם חיים על דעתי להפרים בין אלהים ובין הצבא כי לא יתנועע הוא מעצמו: ואת תדבר אלינו. כמו אם ככה את עושה לי והם מפורש: היטיבו. פעל עבר מהשניים הנראים: מי יתן. אין הכתוב אומר מי יתן לי רק מי יתן להם על כן כתב להם אחר והיה לבבם זה ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשי' למטה וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת ועת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה והחלקי' יקבלו מהכללים כפי תולדתם ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדת וזה טעם ויחזק יי' את לב פרעה ובמקום אחר ויכבד לבו הוא ועבדיו והכל אמת על כן אומר ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו ויאמרו למה תתענו יי' מדרכך ומשה אמר ובחרת בחיים ואחר שהשם לא ימנע טוב הנה הוא אוהב להטיב ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן: לך אמור להם. הטעם מירד: ואתה פה עמוד עמדי. הטעם מיסוב וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצות החקים והמשפטים והנה רוב התורה מסיני נאמרה למשה רק משה אמר במדבר סיני ובאוהל אחד עשר יום שנסעו מסיני כפי דעתי: ושמרתם לעשות. להוסיף ולא תסורו ימין ושמאל: בכל הדרך. פי' ימין ושמאל וזו המצוה והחקים והמשפטים עקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עקר כל המצות אמונת הלב וכאשר יראת השם זה כל האדם ובעבור זה נברא האדם כדברי קהלת ועוד יאריכון ימים עם הכל על האדמה ועם היחיד בעולם הבא: ושמרת לעשות. והנה אשר שתשמור אשר ייטב לך:

ארץ

ומתנו ה' וסימ' אם יספים אנחנו. ואכלנהו ומתנו. אם אמרנו נבא העיר והרעב ג' בפסו': ואת ג' בליש' זכר וסי' ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר יי' אלהינו. ואם ככה את עשה לי. את כרוב ממשח. ונמסר גם בסדר בהעלתך: שובו ג' מל' בתורה וסימ' וקומו שובו אל האיש. עברו ושובו משער לשער במחנה. שובו

ואת קלו שמענו מתוך האש היום
הזה ראינו כי ידבר אלהים את
האדם וחי: ועתה למה נמות כי
תאכלנו האש הגדלה הזאת אם
יספים אנחנו לשמע את קול יהוה
אלהינו עוד ומתנו: כי מי כל
בשר אשר שמע קול אלהים חיים
מדבר מתוך האש כמנו ויחי:
קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר
יהוה אלהינו ואת תדבר אלינו את
כל אשר ידבר יהוה אלהינו אליך
ושמענו ועשינו: וישמע יהוה
את קול דבריכם בדברכם אלי
ויאמר יהוה אלי שמעתי את קול
דברי העם הזה אשר דברו אליך
היטיבו כל אשר דברו: מי יתן
והיה לבבם זה להם ליראה אתי
ולשמר את כל מצותי כל הימים
למען ייטב להם ולבניהם לעלם:
לך אמר להם שובו לכם לאהליכם:
ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך
את כל המצוה והחקים והמשפטים
אשר תלמדם ועשו בארץ אשר
אנכי נתן להם לרשתה: ושמרתם
לעשות כאשר צוה יהוה אלהיכם
אתכם לא תסרו ימין ושמאל: בכל
הדרך אשר צוה יהוה אלהיכם אתכם
תלכו למען תחיון וטוב לכם ו
והארכתם ימים בארץ אשר תירשון
: וזאת המצוה החקים והמשפטים ו
אשר צוה יהוה אלהיכם ללמד א
אתכם לעשות בארץ אשר אתם
עברים שמה לרשתה: למען תירא
את יהוה אלהיך לשמר את כל
חקתיו ומצותיו אשר אנכי מצוך
אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך
ולמען יארכן ימיך: ושמעת ישראל
ושמרת לעשות אשר ייטב לך

ל' | ל' | ה' | ד' | ה' | נ' בליש' זכר | ל' | נ' | יתח' | י' | ל' חס' י' ר' חס' | ל' · ח' | ל' | ח' ל"ף | נ' תר' רפי ותר' דגש | ל' חס' דחס' | י"ד כתוב' לך לך

ויית קל מימריה שמענא מגו
אישתא יומא הדין חזינא א
ארי ימליל יי' עם אינשא ו
ומתקיים: וכען למה נמות ארי
תיכלינגא אישתא רבתא הדא אם
מוספין אנחנא למשמע ית קל
מימרא דיי' אלהנא עוד מייתין
אנחנא: ארי מן כל בסרא דיד
שמע קל מימרא דיי' קיימא ד
דממליל מגו אישתא כוותנא ואיתקיים
: קרב את ושמע ית כל די יימר
יי' אלהנא ואת תמליל עמנא ית
כל די ימליל יי' אלהנא עמך ו
ונקביל ונעביד: ושמיע קדם יי'
ית קל פתגמיכון במללותכון
עמי ואמר יי' לי שמיע קדמי ית קל
פיתגמי עמא הדין די מלילו עמך
אתקינו כל די מלילו: לווי
די יהי לבא הדין להון למדחל
קדמי ולמיטר ית כל פיקודי כל
יומיא בדיל דייטב להון ולבניהון
לעלם: איזיל ותימר להון תובו
לכון למשכניכון: ואת הכא קאים
קדמי ואמליל עמך ית כל ת
תפקידתא וקיימיא ודיניא די
תלפינון ויעבדון בארעא די אנא
יהיב להון למירתה: ותטרון
למעבד כמא דפקיד יי' אלהכון
יתכון לא תסטון לימינא ולשמאלא
: בכל אורחא די פקיד יי' אלהכון
יתכון תהכון בדיל דתיחון וייטב
לכון ותורכון יומין בארעא דתירתון
: ודא תפקידתא קיימיא ודיניא
די פקיד יי' אלהכון לאלפא יתכון
למעבד בארעא די אתון עברין
תמן למירתה: בדיל דתדחל קדם
יי' אלהך למיטר ית כל קיימוהי
ופיקודוהי די אנא מפקיד לך את
וברך ובר ברך כל יומי חייך ו
ובדיל דיורכון יומך: ותקביל
ישראל ותיטר למיעבד די ייטב לך

רשי

ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמד ממני: א'

לכם לאהליכם. וכל נביאים וכתובים דכוותהון מלאים בר מן ה' חסרים וסימניהון אם תבעיון בעיו שבו אתיו. ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים דאריך. וגם עתה נאם יי' שבו עדי. ויעד יי' בישראל וביהודה. ושבי עוד צדקי כה כתי': וטוב י"ז וסימ' נמסר בשמואל א' סימן י"ו גבי והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי: תחיון ב' וסי' כל הם צוה. למען תחיון וטוב לכם:

ארץ זבת חלב. דבק עם לרשתה והנה הוא רחוק ממנו או יהיה חסר בית כמו המנחה בית יי׳ · ומה שהעתיקו קדמונינו ז״ל על קריאת שמע הוא האמת ואין צורך לחפש. דעו כי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עצם ושם מקר׳ שאינו כן ואם הוא נקרא מעצם האדמה וכן זה והשד. השם שהוא סמוך אל אלהינו הוא העקר הוא אלהינו וככפל כמו כן לומר אחד והטעם לבדו וראיות עד אין חקר יש כי השם אחד והפסוק שאמר ביום ההוא יהיה יי׳ אחד על מחשבות בני אדם והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך כי כן כתוב והיה יי׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי׳ מלך אחד ושמו אחד כטעם כי אז אהפוך אל עמים ספה ברורה והנה כל העולם ידברו ספה אחת על כן יהיה שם יי׳ אחד: ואהבת. ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו כי אין לנו אלוה אחר: בכל לבבך ובכל נפשך. הלב הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי היא המרכבה הראשונה וכן חכם לב קונה לב: נפשך. היא הרוח שבגוף והיא המתאוה וכחה נראה בכבד: מאדך. מטעם מאד מאד והטעם לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכל ותהיה אהבה גמול בלב: והיו הדברים האלה. אמרו המכחשים על עשרת הדברות ועליהם כאמר וכתבתם על מזוזות ביתך והאמת כל המצות: ושננתם. מגזרת חץ שנון ודרוע איך ישונן החץ הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבדתו להכיר פעליו והמעתיקים העתיקו שעת קריאת שמע וכלנו נסמוך עליהם: בשבתך. דבק עם ודברת בם: ובשכבך. לשון כי אין מצוה על השן והנה ודברת בם בפה ובלב: וקשרתם לאות על ידך. מפורש: לטוטפות. אין למלה הזאת ריע במקרא והמכחשים אמרו שהוא מגזרת והטף אל דרום וזה לא יתכן כי שרש הטף נטף וזה חסר נון וכפול הטית: וכתבתם. גם אמרו שהוא כמו קשרם ואחר שקבלו אבותינו האמת נעזוב אלה הבוראים מלבם: כל טוב. בשורק תחת חולם כי יתחלפו כי שניהם סמוך · וטעם מבית עבדים שלא היו לך ערים ובתים מלאים · תירא · שלא תעשו מצות לא תעשה: תעבוד · במצות עשה: ובשמו תשבע · לא בשם אלהים אחרים להקים דבר ולכרות ברית וכן תשבע כל לשון רק באמת והטעם שלא יהיה לך אלוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו על כן כתוב אחריו לא תלכון אחרי אלהים אחרים ולא תנסו: במסה. שם מקום הנזכר ויקרא שם המקום מסה ומריבה ונפתח הבי״ת כמו חבה ולמוצא בקרקר ויפקדם בטלאים וסם פירסתיו והטעם שתאמר היש השם בקרבנו ואם הוא כעבדנו רק אין לך צורך לבד שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה הטוב בעיניו יעשה לך כל טוב ויהדוף את כל אויביך. ה״א

ה׳ אלהינו ה׳ אחד. ה׳ שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות הוא עתיד להיות ה׳ אחד שנ׳ כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה׳ ונאמר ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד: ואהבת. עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך. בשני יצריך. דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום: ובכל נפשך. אפי׳ הוא נוטל את נפשך: ובכל מאדך. בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך. ד״א בכל מאודך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן דוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגו׳ צרה ויגון אמצא וגו׳: והיו הדברים. מהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב״ה ומדבק בדרכיו: אשר אנכי מצוך היום. לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה. דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: ושננתם. לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך. אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה׳ אלהיכם ואומר בני הנביאים אשר בבית אל וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר ועתה בני אל תשלו וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה׳ אלהיכם כך הרב קרוי אב שנאמר אבי אבי רכב ישראל וגו׳: ודברת בם. שלא יהא עקר דבורך אלא בם עשם עקר ואל תעשם טפל: ובשכבך. יכול אפי׳ שכב בחצי היום ת״ל ובקומך. יכול אפי׳ בחצי הלילה תלמוד לומר ובלכתך בדרך: בשבתך בביתך. דרך ארץ דברה תור׳ זמן שכיבה וזמן קימה: וקשרתם לאות על ידך. אלו תפילין שבזרוע: והיו לטוטפות בין עיניך. אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזות ביתך. מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך. לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות: חצובים. לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע: מאלהי העמים אשר סביבותיכם. הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: במסה. כשנסו אותו במים שנאמר היש ה׳ בקרבנו: הישר והטוב. זו פשרה לפנים משורת הדין: כאמר

וטבת ד׳ חס׳ דחס׳ בליש׳ וסימ׳ ויראו בני האלהים את בנות האדם. שבע פרות הטבת שבע שנים הנה ב׳ בו׳ · ערים גדלת וטבת. אל תאמן בם כי ידברו אליך. יבקשו למלך טובות כת׳ בל׳ דמ׳ל וטארא טבוה כת׳ · תמסר גם בסדור מקץ: וברת ה׳ בליש׳ וסימ׳ ושנויהון כתיבתהון נמסר בסדר משב: את יי׳ אלהיך תיר׳ חד מן ד׳ זוגין

ואשר תרבון מאד כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך ארץ זבת חלב ודבש: פ

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד: ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על מזזות ביתך ובשעריך: ס

והיה כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדלת וטבת אשר לא בנית: ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וברת חצובים אשר לא חצבת כרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת: השמר לך פן תשכח את יהוה אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים: את יהוה אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע: לא תלכון אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיכם: כי אל קנא יהוה אלהיך בקרבך פן יחרה אף יהוה אלהיך בך והשמידך מעל פני האדמה: ס

לא תנסו את יהוה אלהיכם כאשר נסיתם במסה: שמור תשמרון את מצות יהוה אלהיכם ועדתיו וחקיו אשר צוך: ועשית הישר והטוב בעיני יהוה למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטבה אשר נשבע יהוה לאבתיך:

ודי תסגון לחדא כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך ארעא עבדא חלב ודבש: שמע ישראל יי אלהנא יי חד: ותרחם ית יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך ובכל נכסך: ויהון פתגמיא האלין די אנא מפקיד לך יומא דין על לבך: ותתנינון לבנך ותמליל בהון במתבך בביתך ובמהכך באורחא ובמשכבך ובמקימך: ותקטרינון לאת על ידך ויהון לתפלין בין עינך: ותכתבינון על מזוזין ותקבעינון בספי ביתך ובתרעך: ויהי ארי יעלנך יי אלהך לארעא די קיים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן לך קירוין רברבן וטבן די לא בניתא: ובתין מלן כל טוב די לא מליתא וגובין פסילן די לא פסלתא כרמין וזיתין די לא נצבתא ותיכול ותשבע: איסתמר לך דילמא תתנשי ית דחלתא דיי די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ובשמיה תתקיים: לא תהכון בתר טעות עממיא מטעות עממיא די בסחרניכון: ארי אל קנא יי אלהך שכינתיה בינך דילמא יתקף רוגזא דיי אלהך בך וישיצינך מעל אפי ארעא: לא תנסון ית יי אלהכון כמא די נסיתון בנסיתא: מיטר תטרון ית פקודיא דיי אלהכון וסהדותיה וקימוהי די פקדך: ותעביד דכשר ודתקין קדם יי בדיל דייטב לך ותיעול ותירת ית ארעא טבתא די קיים יי לאבהתך:

מן ב׳ב׳ בסיפרא קדמא נס״ב אות וחס׳ מלה ותניין חסר אות תס״ב יהיר מלה וסימ׳ במסר רבת׳: ועדותיו ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ שמור השמרון את מצות יי׳ אלהיכם · כל ארחות יי׳ חסד · וינסו וימרו · אשרי נצרי עדתיו. בעמוד ענן ידבר׳: והטוב ד׳ וסימ׳ ועשית הישר והטוב בעיני יי׳ · כפי עליון לא תצא · אנא יי׳ זכר נא את אשר. וחברו אנא יי׳ זכר נא:

ודאית כימן ולא שמית ומשלי מזחת כתי׳ חס׳ ויו בתר׳ שמע יכו׳ ויסכב שמע ית וחזו׳ כתי׳ חס׳ וא׳ קדמ׳ למען ירבו ימיכם ומלכים מזוזות כתי׳ מ׳ל

תירא ד׳ זוגין מן ב׳ב בסיפ׳ קדמ׳ נסיב אות וחס׳ תלה ותניין חס׳ אות ונסיב יתיר תלה

במסה ב׳ א׳ כתי׳ שם וא׳ כתי׳ שא ואינון תסמכין אל ואינון תרין לגש

ג׳ בטע׳ חלמ׳ ב׳ חס׳

כאשר דבר · והיכן דבר והמותי את כל העם וגו' : כי ישאלך בנך מחר · יש מחר שהוא אחר זמן : וכשל · למון הפלכה והתזה וכן ונשל הברזל : לא תחנם · לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה גוי זה · דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ : כי יסיר את בנך מאחרי · בנו של גוי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הגוי קרוי בנך אבל בן בנך הבא מן הגויה אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו' : מזבחותיהם · של בנין : מצבותיהם · אבן אחת : ואשריהם · אילנות שעובדין אותן : ופסיליהם · פסילים צלמים : לא מרובכם · כפשוטו ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכ' כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם : כי אתם המעט · הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה לא כנבוכד נצר שאמ' אדמ' לעליון וכסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות וחירם אמר אני מושב אלהים ישבתי : כי אתם המעט · הרי כי משמש בלשון דהא : כי מאהבת יי' · הרי כי משמש בלשון אלא : לא מרובכם חשק יי' בכם · אלא מאהבת יי' אתכם : ומשמרו

הא להדוף טורש והעד הדפו : מה העדות · הטעם למה זה השאל עלינו בינות בני אדם ואמרת כי השם פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה והנה חייבים אנחנו לירא את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצותיו חיים הם למוצאיהם : וצדקה תהיה לנו · יש אומרים מכאן רמז לשכר המצות לעולם הבא ולפי הפשט כי מדרך הצדקה חייבים אנחנו לשמור את רצונו כי הוא אדננו והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם צדיקים כי כן כתוב : ונשל · הנון שורש והוא מגזרת כי ישל זיתיך : כי יסיר את בנך · שב אל בנו הנזכר והוא שלא יתן בתך לבנו או לא תקח הבת הנזכרת : כי אם · רק כה עשו להם כטעם כי עם קדוש אתה ולא תתגאל בדברי הגוית ה המצוירות במצבות ואשרים : סגולה · פירשתיו והוא דבר נחמד לא ימצא בכל מקו' כמוהו וכן וסגולת מלכים : חשק בכם ויבחר בכם · ולא באחרים : ומשמרו

ויצאנו ג' ומשניין באתיהון וסי' וישלח מלאך ויצאנו ממצרים חס' דחס' · ואמרת לבנך עבדים היינו ויצאנו כתי' חסר ומל' · ובמורא גדול ויוציאנו כת' מל' דמל' · ונמסר גם בסדר חקה : אותנו ואותנו ג' מל' וסימ' ואותנו הוציא משם קדם דפסו' · אולי יעשה יי' אותנו · כי כולם בוראים אותנו : כהיום ד' וסים' נמסר בסדר וישב : צונו

לַהֲדֹף אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס

כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם׃ וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אוֹתֹת וּמֹפְתִים גְּדֹלִים וְרָעִים בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃ וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ׃ וַיְצַוֵּנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי־נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ פ

כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם־רַבִּים מִפָּנֶיךָ הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גוֹיִם רַבִּים וַעֲצוּמִים מִמֶּךָּ׃ וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתָם הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא־תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם׃ וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בִּתְּךָ לֹא־תִתֵּן לִבְנוֹ וּבִתּוֹ לֹא־תִקַּח לִבְנֶךָ׃ כִּי־יָסִיר אֶת־בִּנְךָ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מַהֵר׃ כִּי־אִם־כֹּה תַעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם תְּגַדֵּעוּן וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃ כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק יְהוָה בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים׃ כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה אֶתְכֶם

לְמִתְבַּר יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ כְּמָא דְמַלֵּיל׃ אֲרֵי יִשְׁאָלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָה סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהַנָא יָתְכוֹן׃ וְתֵימַר לִבְרָךְ עַבְדִּין הֲוֵינָא לְפַרְעֹה בְּמִצְרַיִם וְאַפְּקַנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא׃ וִיהַב יְיָ אָתִין וּמוֹפְתִין רַבְרְבִין וּבִישִׁין בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ לְעֵינָנָא׃ וְיָתַנָא אַפֵּיק מִתַּמָּן בְּדִיל לְאַעָלָא יָתַנָא לְמִתַּן לָנָא יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתַנָא׃ וּפַקְדַנָא יְיָ לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא דְּיֵיטַב לָנָא כָּל יוֹמַיָּא לְקַיָּמוּתַנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וְזָכוּתָא תְּהֵי לָנָא אֲרֵי נִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא כְּמָא דִי פַקְדָנָא׃

אֲרֵי יַעֵלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ וִיתָרֵיךְ עַמְמִין סַגִּיאִין מִן קֳדָמָךְ חִתָּאֵי וְגִרְגָּשָׁאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי שִׁבְעָה עַמְמִין סַגִּיאִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ׃ וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וְתִמְחֵינּוּן גַּמָּרָא תְגַמַּר יָתְהוֹן לָא תִגְזַר לְהוֹן קְיָם וְלָא תְרַחֵם עֲלֵיהוֹן׃ וְלָא תִתְחַתַּן בְּהוֹן בְּרַתָּךְ לָא תִתֵּן לִבְרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ לָא תִסַּב לִבְרָךְ׃ אֲרֵי יַטְעֵינֵיהּ יָת בְּרָךְ מִבָּתַר פֻּלְחָנִי וְיִפְלְחוּן לְטַעֲוָת עַמְמַיָּא וְיִתְקַף רוּגְזָא דַיְיָ בְּכוֹן וִישֵׁיצִנָּךְ בִּפְרִיעַ׃ אֲרֵי אִם כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְהוֹן אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְקָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן וְצַלְמֵיהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא׃ אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בָּךְ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ לָא מִדְּסַגִּיאִין אַתּוּן מִכָּל עַמְמַיָּא צְבִי יְיָ בְּכוֹן וְאִתְרְעִי בְכוֹן אֲרֵי אַתּוּן זְעֵירִין מִכָּל עַמְמַיָּא׃ אֲרֵי מִדְּרָחֵים יְיָ יָתְכוֹן

ויציאנו ג' ומשתנין בכתי' דין בן דינו וחד מהן דחס' דוישלח מלאך · ויד חל רמל' דובמורא גדול

ועצומים ל' מל' בתו' וכל נביאי' וכתו' דכו' מל' במג חס'

ה' וסים' נמסר בסדר דברים : ונשל ג' וסים' ונשל יי' אלהיך את הגוים האל מפניך · ונשל הברזל מן העץ · ונשל גוים רבים מפניך את החתי : ועצומים כל אורית' עצמ' חס' ב"מא שבעה גוים רבים ועצומים · וכל נביאים וכתובים דכוו' כל' ב"מג חס' וסים' כי ידעתי רבים פשעכם · והוכיח לגוים עצמים · כי רבים חללים הפילה : מזבחתיהם ג' ב' מלא' וא' חס' וסי' לא תכרתו ברית לישבי · כי אם כה תעשו להם · וידעתם כי אני יי' בהיות קים חס' וא' מזבחותיהם · חטאת יהודה כתובה : ואשירהם ג' מל' כליש' וסים' ואשירהם תגדעון · ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא · ונתשתי אשיריך :

ומשמרו · שם הפעל: הוא האלהים · הטעם זה הוא האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן והטעם בעבור השבועה כי יש נאמן ואין בו כח למלאת שבועתו ויש בעל כח שאיננו נאמן: שומר הברית והחסד לאוהביו · אין למעלה מהם: ולשומרי מצותיו · אחריהם או פירושו אוהביו בלב הם שומרי מצותיו בפה ובפעל: לאלף דור · טעה האומר כי בשלשים אלף ושש אלפים ישוב גלגל המזלות כי הנה כמלאה המעלה בשבעים שנה וטעם אלף עד אין קץ: ומשלם לשונאיו · לכל אחד משונאיו כמו וצדיקים ככפיר יבטח: אל פניו · הטעם לעצמו ויש אומרים כמו בפניו בבעלו והטעם כי ישלם לשונאיו בעבור שנאתו האמתי: להאבידו ולא יאחר לשונאיו · יש אומרים כי הטעם ישלם לרשע גמול טוב מעשה בעולם הזה ולא יאחר לתת לו בעולם הבא והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם שמורי לאלף דור ושונאיו יאבדו והוסיף לא יאחר שיחשוב שיעמוד בנו או בן בנו כטעם על שלשים ועל רבעים: ושמרת · הטעם כאשר השם שומר הברית שמור אתה מצותיו:

ומשמרו את השבועה · מחמת שמרו את השבועה לאלף דור ולהלן הוא אומר לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו הוא אומר לאלפים: אוהביו · אלו העושין מאהבה: שומרי מצותיו · העושין מיראה: ומשלם לשונאיו אל פניו · בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: היום לעשותם · ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם:

מצותו ג' חס' יוד וסימ' האל הנאמן · כי תשמר מצותו · ועשית את מצותו: לאלף דור ג' וסימ' שמר הברית והחסד לאהביו · זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור · זכרו לעולם בריתו: ומשלם ג' וסימ' לשנאיו אל פניו לאבידו · עון אבות אל חיק · על יתר · אנך: אל פניו ו' וסימ' במסר' רבת': לעשותם ד' ב' מלא' וב' חס' וסי'

תפלת ואתחנן

ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יהוה אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים: וידעת כי יהוה אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור: ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו: ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם:

ומדנטר ית קימא די קיים לאבהתכון אפיק יי יתכון בידא תקיפא ופרקך מבית עבדותא מידא דפרעה מלכא דמצרים: ותדע ארי יי אלהך הוא אלהים אלהא מהימנא נטר קיים וחסדא לרחמוהי ולנטרי פקודוהי לאלפי דרין: ומשלם לסנאוהי טבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון לא מאחר עובד טב לסנאוהי טבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון: ותטר ית תפקידתא וית קימיא וית דיניא די אנא מפקיד לך יומא דין למעבדהון:

קי"ח עוזיאל סימן · ותיבות אלף תת"ע

פרשה

עקב

כמו לשלם עקב שכר באחרונה וטעם הפסוק הראשון שומר הברית ששמר ברית אברהם ואתם אם תהיו מאוהביו ישמור עוד הברית ואם היית מאוהביו ואהבך: וברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד: פרי בטנך · הבנים ובנות רמז: ופרי אדמתך · הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עקר: שגר · פירושו: אלפיך · כמו אלופינו מסובלים: ועשתרות · כמו עדרים ומפרש גדול היה בספרד והוכיח טעם למה קראו העברי' הבקר בשם אלף והצאן בעשתרו' וכן היה מפרש הבעלים ועשתרות בעל המזל הצומח והעשירי ועוד לא די שיברך פרי בטנך כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד וכן בבהמתך ועוד תהיה בריא מכל מין חולי ידוע להיות כמנהג העולם וכל מדוי שהיו חוץ המנהג: ואכלת · מגזה הוא לכלותם כאוכל לחם והעד לא תחוס עינך: כי מוקש הוא לך · כל אחד מאלהיהם:

פרשה

והיה

עקב תשמעון · אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר יי' וגו' · ישמור לך הבטחתו: שגר אלפיך · ולדי בקרך שהנקבה משגרת מ ממעיה: עשתרות צאנך · מנחם פירש אבירי בשן מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים לשון חוזק ו ואנקלוס תרגם ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקרא שמם ע עשתרות שמעשרות את בעליהן: עקר · שאינו מוליד: כי תאמר בלבבך · על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר ב בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם ל תאמר כן לא תירא מהם · ולא יתכן לפרשו כאחת משאר לשונות של כי שיפול עליו סוב לא תירא מהם: המסות

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר יהוה אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתיך: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרת צאנך על האדמה אשר נשבע לאבתיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר יהוה ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך: ואכלת את כל העמים אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תחוס עינך עליהם ולא תעבד את אלהיהם כי מוקש הוא לך: ס כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם: לא תירא מהם

ויהי חלף די תקבלון ית דיניא האלין ותטרון ותעבדון יתהון ויטר יי אלהך לך ית קימא וית חסדא די קיים לאבהתך: וירחמינך ויברכינך ויסגינך ויברך ולדא דמעך ואיבא דארעך עיבורך וחמרך ומשחך בקרי תורך ועדרי ענך על ארעא די קיים לאבהתך למתן לך: בריך תהי מכל עממיא לא יהי בך עקר ועקרא ובבעירך: ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשי מצראי בישיא די ידעת לא ישוינון בך ויתנינון בכל סנאך: ותגמר ית כל עממיא די יי אלהך יהיב לך לא תחוס עינך עליהון ולא תפלח ית טעותהון ארי לתקלא יהון לך: ארי תימר בלבך סגיאין עממיא האילין מני איכדין איכול לתרכותהון: לא תידחל מנהון

ומשר יתי חן ת' מלין יתידאין נסבין וי"ו בריש תיבות ואינון קריבין לשם

מדוי ב' חד ביוד וחד בלא יוד

נמסר לעיל בהאי סדרא · תשמעון ו' וסימ' במסר' רבת' · ושמר יי' חד מן ת' מלין יתידאין דנסבין וי"ו בריש תיבותא ואינון קריבין לשם ולית להון זוגא וסי' נמסר במסר' רבת': וברך ג' וסימ' וברך את לחמך ואת מימיך · ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך · וברך עלי את אלקנ': ועקרה ב' וסי' לא תהיה משכלה ועקר' בבהמתך · ברוך תהיה מכל העמי': מדוי ב' א' כתי' הא וא' כתיב יוד והוא חד מן ה' זוגין מן ב' ב' חד הא וחד יוד וקמצין וסי' במסר' רבת': נתן לך ג' וסימ' ואכלת את כל העמים · אשיבה עלי מלך · ושמת בטנא · וסימ' בלשון ארמי' אכל מלכא בכלא: לא תירא ח' וסימ' במסר' רבת':

רש"י: המסות. נסיונות: האותות. כגון ויהי לנחש והיו לדם ביבשת: המופתים. המכות המופלאות: היד החזקה. זה הדבר: והזרוע הנטויה. זו החרב של מכת בכורות: הצרעה. מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם: פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא: והמם. נקוד קמץ כולו לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי היא כמו והם אותם אבל והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות: כל המצוה. כפשוטו ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם הגומרה שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם: התשמור מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצין ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות:

זית

אבן עזרא: הצרעה. אולי בגוף מגזרת צרעת: לא תערוץ מפניהם. רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא. אמר הגאון כי פן תרבה עליך סימן לזמן שיכבשו ואין צורך וכבר פירשתיו: השמידך. שם הפעל ואם הוא בחרק ויתכן היות כמוהו השאיר לו שריד והעד אותם שהוא הפעול כסף וזהב שעליהם או ממון תקח לעצמם: תוקים. הוי"ו תחת יו"ד יקומתי לך: כל המצוה. הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך: למען ענותך לנסותך לדעת. פירשתיו: ויענך. בדרך: וירעיבך. קודם בוא המן או במן בעצמו בעבור שהיה קל על לבם וזה לא יתכן ויתכן מתאוות אחרות: ידעון. בנון וכן כקון לאם גם ויחנון בעבור ארכון: הודיעך. שם הפעל: הלחם. שאדם תדיר בו: מוצא פי יי'. כמו מה שנגזר כמו הדבר יצא מפי המלך ו והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האדם רק הכח עם הכח הבא מהעליונים כמצות השם וזה פי' מוצא פי יי' והעד שלא אכלתם לחם וחייתם: שמלתך. יש אומרים דרך אות ואחרים אומרים כי הוציאו מלבושים רבים ממצרים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה: לא בצקה. מגזרת ויאפו את הבצק כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שיכפחו רגליו ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם אט: וידעת עם לבבך. שידע באמונת לבו שהוא העיקר ובעבור שתשמע אל האלוה המיסר אותך אם להרעיבך ליסרך ויענך בדרך בעבור שכרך שיביאך אל הארץ הטובה:

ארץ

מסורה: זכר ב' חס' וסימ' זכר תזכר את אשר עשה יי' אלהיך. הבן יקיר לי אפרים. וכל זכר דכוו' חס' בבמ"א מל' זכור יי' לדוד את כל ענתו: הצרעה ג' וסימ' ושלחתי את הצרעה לפניך. וגם את הצרעה ישלח. ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש: תערץ כל לשון עריצה חס' בב"ג כלא' וסימ' העלה נדף תערוץ. כי אערוץ המון רבה. אולי

זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא׃ פ

כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם׃ וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָו אִם־לֹא׃ וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם׃ שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ׃

תרגום אונקלוס: אדכרא תדכר ית די עבד יי אלהך לפרעה ולכל מצרים׃ נסין רברבין די חזאה עינך ואתיא ומופתיא וידא תקיפא ודרעא מרממא דאפקך יי אלהך כן יעביד יי אלהך לכל עממיא די את דחיל מן קדמיהון׃ ואף ית ערעיתא יגרי יי אלהך בהון עד דיבדון דאשתארו ודאטמרו מן קדמך׃ לא תתבר מן קדמיהון ארי יי אלהך שכינתיה בינך אלהא רבא ודחילא׃ ויתריך יי אלהך ית עממיא האלין מן קדמך זעיר זעיר לא תיכול לשיציותהון בפריע דילמא תסגי עלך חית ברא׃ וימסרינון יי אלהך קדמך וישגישינון שגוש רב עד דישתיצון׃ וימסר מלכיהון בידך ותוביד ית שמהון מתחות שמיא לא יתעתד אנש קדמך עד דתשיצי יתהון׃ צלמי טעותהון תוקדון בנורא לא תחמיד כספא ודהבא עליהון ותיסב לך דילמא תתקל ביה ארי מרחק קדם יי אלהך הוא׃ ולא תעיל דמרחק לביתך ותהי חרמא כותיה שקצא תשקציניה ורחקא תרחקיניה ארי חרמא הוא׃ כל תפקידתא די אנא מפקיד לך יומא דין תטרון למעבד בדיל דתיחון ותיסגון ותיעלון ותירתון ית ארעא די קיים יי לאבהתכון׃ ותדכר ית כל אורחא די דברך יי אלהך דנן ארבעין שנין במדברא בדיל לעניותך לנסיותך למידע ית די בלבך התטר פיקודוהי אם לא׃ ועניך ואכפנך ואוכלך ית מנא די לא ידעתא ולא ידעו אבהתך בדיל להודעותך ארי לא על לחמא בלחודוהי מתקיים אנשא ארי על כל אפקות מימרא מן קדם יי חיי אנשא׃ כסותך לא בליאת מנך ומסנך לא יחיפו דנן ארבעין שנין׃ ותידע עם לבך ארי כמא די מליף גברא לבריה יי אלהך מליף לך׃

מוצא פי
כלל כל טו"ר בפת סמיך ליהוא רפי' בת המכטלין והרבה סנשין מהן להון תקריאה כי לא יתכן לומ' פי ברכה קרוב לשם וכ"ל שאין לחו"ארץ בשירת הים נבי יי' חי כמוך שלא תרבה אלף כו' כאומר מיכה אבל כשלא אין לחו"ז ומאלו כל עצמותי תאמרנה יי' מי כמוך פלונית דבן אשר וב"נ ונספ' ן' עזרא מוצא רנש: ואחרי' הרבה מנהלים מן הכלל ונדגשים:

תערוצי: ונורא ז' וסימ' במסר' רבת': ונשל ג' וסימ' נמסר לעי"ל בסידרא אחריתי: השמדך ה' חס' בליש' השמדה וסימ' במסר' רבת': ותעב כל ליש' פתח בר מן ד' קמצין וסימ' למתעב גוי. ודבר תמים יתעבו. איש דמים ומרמה יתעב יי': ויתעב את נחלתו. כל אכל תתעב נפשם. וא' מתאב אנכי:

מים ב׳ זקפי׳ קמצין וסימ׳ נחלי מים · יבשו אפיקי מים · וסימ׳ בלשון ארמי נחליא יבשין · וכל אתנחתא וס״פ דכו׳ בב״ג פתחין וסימ׳ ישם מדבר לאגם מים · ארץ לא שבעה מים · באנו באש ובמים · וסימ׳ בלשון ארמי מדברא ונורא גיהנם: ארץ י״ג ריש׳ פסוק וסימ׳ במסר׳ רבת׳: תחסר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ לא תחסר כל בה · וצפחת השמן לא תחסר דמ״לכי׳ · ובטן רשעים תחסר · קדמא פתח: טבים הטבים ה׳ חס׳ וסימ׳ לך נא אל

ושמרת את מצות יהוה אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אתו: כי יהוה אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר: ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש: ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת: ואכלת ושבעת וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך: השמר לך פן תשכח את יהוה אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום: פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת: ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה: ורם לבבך ושכחת את יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים: המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש: המאכלך מן במדבר אשר לא ידעון אבתיך למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה: וזכרת את יהוה אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיך כיום הזה: פ

והיה אם שכח תשכח את יהוה אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחוית להם העדתי בכם היום כי אבד תאבדון: כגוים אשר יהוה מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול יהוה אלהיכם: פ

שמע ישראל אתה עבר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים ממך ערים גדלת ובצרת בשמים: עם גדול ורם בני ענקים

ותיטר ית פקודיא דיי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמדחל יתיה: ארי יי אלהך מעלך לארעא טבתא ארעא נגדא נחלין דמיין מבועי עינון ותהומין נפקין בבקען ובטורין: ארעא חיטין וסערין וגופנין ותאינין ורימונין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש: ארעא די לא במסכינו תיכול בה לחמא לא תחסר כל מדעם בה ארעא די אבנהא ברזלא ומטורהא תפסול נחשא: ותיכול ותסבע ותברך ית יי אלהך על ארעא טבתא די יהיב לך: אסתמר לך דילמא תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל דלא למיטר פקודוהי ודינוהי וקימוהי די אנא מפקיד לך יומא דין: דילמא תיכול ותסבע ובתין שפירין תבני ותתיב: ותורך ועניך יסגון לך וכספא ודהבא יסגי לך וכל דילך יסגי: וירים לבך ותתנשי ית דחלתא דיי אלהך די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: דדברך במדברא רבא ודחילא אתר דחיון קלן ועקרבין ובית צחוונא אתר דלית מיא דאפיק לך מיא מטינרא תקיפא: דאוכלך מנא במדברא דלא ידעו אבהתך בדיל לעניותך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: ותימר בלבך חילי ותקוף ידי כנש לי ית נכסיא האילין: ותדכר ית יי אלהך ארי הוא יהיב לך עיצא למקני נכסין בדיל לקימא ית קימיה די קיים לאבהתך כיומא הדין: ויהי אם אתנשאה תתנשי ית דחלתא דיי אלהך ותהך בתר טעות עממיא ותפלחינון ותסגוד להון אסהדית בכון יומא דין ארי מיבד תיבדון: כעממיא דיי מוביד מן קדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבילתון במימרא דיי אלהכון: שמע ישראל את עבר יומא דין ית ירדנא למיעל למירת עממין רברבין ותקיפין מינך קירוין רברבן וכריכן עד צית שמיא: עם רב ותקיף בני גבריא

אבן עזרא

ארץ חטה · הזכיר המולידים הדס: ודבש · פירסתיו: במסכנות · בדלות ועניות וכן ילד מסכן וחכם: ירבין · הנו״ן תחת ה״א ואין זה דעת ר׳ משה הכהן הספרדי: ורם לבבך · ותשכח כי עבד היית בשפלות לב ותשכח הענוי והרעב והצמא שהיה לך במדבר ואף על פי כן השם כלכל אותך: במדבר · מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא במדבר הגדול שהוא ארוך ורחב והנורא שהוא מדבר שרף: החלמיש · הצור התקיף: החיל הזה · הממון וכן ועזבו לאחרים חילם והטעם ינעם וכחם: וזכרת · הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועצם ידי זכור הנותן לך כח: עקב · שכר באחרית לטוב או לרע: אתה עובר היום · בזמן הזה או טעמו חשוב כי אתה עובר היום: אם

רשי

זית שמן · זיתים העושים שמן: גדולים ועצומים ממך · אתה עצום והם עצומים ממך: אל

חדש ב׳ זקפין קמצין וסי׳ בחלליה ימשין וכל אסף דכו׳ בחג וסי׳ חדשה וגורה נאים

הצאן · ובתים טבים תבנה וישבת · אשר פגע בשני · והאנשים טבים לנו · אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי · ונבסר גם בתולדת: נחש שרף ו׳ כלין בטעם שני שמות נטף ושחלת · נחש טרף · אריות בקר · חמר חדתה · ענן יומם · הורין דכרין: להטבך ט׳ חס׳ בליש׳ הטבה וסימ׳ במסר׳ רבת: ועבדתם ד׳ קמצין וסי׳ נמסר לעיל בסדר א אחריתי: העדתי ה׳ וחס׳ וסימ׳ העדתי בכם היום · והיה אם שכח תשכח · אל תבאו מצרים · ידע תדעו כי העדתי בכם · העד העדתי באבתיכם: תשמעון ו׳ וסי׳ נמסר בריש האי סידרא: לבא ט׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויהי:

אכלה ה' וסימ' נמסר לעיל בסידרא אחריתי: מלפניך י' וסימ' נמס' בסדר משפטי' והביאני ד' וס' בצדקתי הב' ואני י' במראות אלהים הביאני. הביאני אל בית היין. הביאני המלך חדריו: ההרה י"ג וסימ' נמסר בסדר א[ל]ה הדברים וגם בספר שופטים סוף סימן א': לוחת האבנים ד' וסימ' בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים. ויתן ה' אלי את שני לוחת האבנים. ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה. אין בארון רק: לחות ב' כתי'.

אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק: וידעת היום כי יהוה אלהיך הוא העבר לפניך אש אכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר יהוה לך: אל תאמר בלבבך בהדף יהוה אלהיך אתם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני יהוה לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה יהוה מורישם מפניך: לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה יהוה אלהיך מורישם מפניך ולמען הקים את הדבר אשר נשבע יהוה לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב: וידעת כי לא בצדקתך יהוה אלהיך נתן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קשה ערף אתה: זכר אל תשכח את אשר הקצפת את יהוה אלהיך במדבר למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם יהוה: ובחרב הקצפתם את יהוה ויתאנף יהוה בכם להשמיד אתכם: בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית אשר כרת יהוה עמכם ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי: ויתן יהוה אלי את שני לוחת האבנים כתבים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אשר דבר יהוה עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל: ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יהוה אלי את שני לחת האבנים לחות הברית: ויאמר [יהוה] אלי קום רד מהר מזה כי שחת [ע]מך אשר הוצאת ממצרים סרו [מ]הר מן הדרך אשר צויתם עשו להם מסכה: ויאמר יהוה אלי [לאמר] ראיתי את העם הזה והנה [עם קש]ה ערף הוא: הרף ממני [ואשמידם] ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי

די את ידעת ואת שמעת מן ייכול למיקם קדם בני גבריא: ותידע יומא דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך מימריה אישא אכלא הוא ישיצינון והוא יתברינון קדמך ותתריכינון ותובדינון בפריע כמא די מליל יי לך: לא תימר בלבך בדיתבר יי אלהך יתהון מן קדמך למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האילין יי מתריכהון מן קדמך: לא בזכותך ובקשיטות לבך את עליל למירת ית ארעהון ארי בחובי עממיא האילין יי אלהך מתריכהון מן קדמך ובדיל לקיימא ית פתגמא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: ותידע ארי לא בזכותך יי אלהך יהיב לך ית ארעא טבתא הדא למירתה ארי עם קשי קדל את: הוי דכיר לא תנשי ית דארגזתא קדם יי אלהך במדברא למן יומא די נפקתא מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבין הויתון קדם יי: ובחורב ארגזתון קדם יי ותקיף רוגזא דיי בכון לשיצאה יתכון: במסקי לטורא למיסב לוחי אבניא לוחי קימא דגזר יי עמכון ויתיבית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא אשתיתי: ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא כתיבין באצבעא דיי ועליהון ככל פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא: והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין ליליון יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוחי קימא: ואמר יי לי קום חות בפריע מכא ארי חביל עמך די אפקתא ממצרים סטו בפריע מן אורחא דפקידתינון עבדו להון מתכא: ואמר יי לי למימר גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: אנח בעותך מן קדמי ואשיצינון ואמחי ית שמהון מתחות שמיא ואעביד יתך לעם

רשי

אל תאמר בלבבך. צדקתי ורשעת הגוים גרמו: לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים. הרי כיפסתם בלשון אחר: ואשב בהר. אין ישיבה אלא לשון עכבה ושהות. לוחת כתיב שתיהן שוות:

אבן עזרא

אש אוכלה. במהירות על כן אמ' מהר. לאמר למן היום כוסף וכן רבים: במדבר. אחר שנסעו מחורב: באצבע. מפורש: מקץ. סוף או תחלת הארבעים והנה הראה כי ביום שניתנו הלוחות למשה נעשה העגל:

ארבעים יום תנינא דפסו'. ויכתבם על שני לוחת האבנים: סימן לוחת ה' כתיב בן וס' [...]ן וכל נביאיא וכתו' לחות כתיב חס' וי"ו קדמ' בט"א חס' דחס' ויפתח על הלחת ידעתיה: ההרה: ויקם יי את דברו. וחברו דדה. ואבא אל הגולה תל' ב' בפסוק. קדם דפסו' כתיב ואשר: הרף ו' וסימ' נמסר רבת':

ואתנפל · זהו שאמר ועתה אעלה אל יי · וגם ואתנפל כופל על פניו ארצה ׃ גם בפעם ההיא · כיכבר התפלל בעדם בן זוותם על הים והעד מה תצעק אלי ועוד ויצעק אל יי ויורהו יי עץ ׃ ואת חטאתכם · נקרא העגל חטאת על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל ׃ ואכת לעפר · דק כעפר הארץ ׃ ובתבערה · יתכן להיותו

ואתנפל כראשונה ארבעים יום · שאמר ועתה אעלה אל יי אולי אכפרה באותם עלייה עכבתי ארבעים יום נשתלמו כלים בעשרים ותשעה באב שהוא עלה בשמנה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה פסל לך שני לוחות עשה עוד ארבעים יום נשתלמו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקבה לישרא בשמחה

ורב הקמצין וסימ׳ במכר רבה׳ ׃ ידי וידי כ״ב וסימ׳ מצוין בגס רבה׳ ׃ יגרתי ד׳ וחס׳ וסימ׳ כי יגרתי מפני האף והחמה · העבר חרפתי אשר יגרתי · ואשר יגרתי יבא לי · יגרתי כל עצבתי ׃ ואף ג׳ קמץ וסימ׳ כי יגרתי מפני האף · כי גדול האף והחמה · מה חרי האף הגדול ׃ לעפר ג׳ וסימ׳ עד אשר דק לעפר · וישרף

עצום ורב ממנו ׃ ואפן וארד מן ההר וההר בער באש ושני לוחת הברית על שתי ידי ׃ וארא והנה חטאתם ליהוה אלהיכם עשיתם לכם עגל מסכה סרתם מהר מן הדרך אשר צוה יהוה אתכם ׃ ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם ׃ ואתנפל לפני יהוה כראשנה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו ׃ כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף יהוה עליכם להשמיד אתכם וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא ׃ ובאהרן התאנף יהוה מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ׃ ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרף אתו באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר ואשלך את עפרו אל הנחל הירד מן ההר ׃ ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה מקצפים הייתם את יהוה ׃ ובשלח יהוה אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי יהוה אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו ׃ ממרים הייתם עם יהוה מיום דעתי אתכם ׃ ואתנפל לפני יהוה את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר יהוה להשמיד אתכם ׃ ואתפלל אל יהוה ואמר אדני יהוה אל תשחת ע[מך] ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה ׃ זכר לעבדיך לאברהם ל[יצחק] וליעקב אל תפן אל קשי הע[ם הזה] ואל רשעו ואל חטאתו ׃ פ[ן יאמרו] הארץ אשר הוצאתנו מש[ם מבלי] יכלת יהוה להביאם [אל הארץ] אשר דבר להם [ומשנאתו] אותם הוציאם להמת[ם במדבר]

[Masoretic marginal notes beside the Hebrew text: ה׳ קמצין · ג׳ · נ״ב · יב חס׳ · כ׳ · ד׳ · ח׳ ג׳ קמץ וה׳ פתחין · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ג׳ · יב חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳ · ח׳ כ״כ ד׳ מכהון כתו׳ · ב׳ חס׳ חי דחית צרלך · ל׳ · ג׳ כתו׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ ת׳ כתו׳ חס׳]

תקיף וסגי מנהון ׃ ואתפניתי ונחתית מן טורא וטורא בער באישתא ותרין לוחי קימא על תרין ידי ׃ וחזית והא חבתון קדם יי אלהכון עבדתון לכון עיגל מתכא סטיתון בפריע מן אורחא די פקיד יי יתכון ׃ ואחדית בתרין לוחיא ורמיתינון מעל תרתין ידי ותברתינון לעיניכון ׃ ואשתטחית קדם יי כדבקדמית ארבעין יממין וארבעין לילון לחם לא אכלית ומיא לא שתיתי על כל חובתכון די חבתון למיעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי ׃ ארי דחילית מן קדם רוגזא וחימתא די רגז יי עליכון לשיצאה יתכון וקביל יי צלותי אף בזימנא ההוא ׃ ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי להדא לשיצותיה וצליתי אף על אהרן בעידנא ההוא ׃ וית חובתכון די עבדתון ית עיגלא נסיבית ואוקידית יתיה בנורא ושפית יתיה בשופינא יאות עד די הוה דקיק לעפרא ורמית ית עפריה לנחלא דנחית מן טורא ׃ ובדליקתא ובנסיתא ובקברי דמשאלי מרגזין הויתון קדם יי ׃ וכד שלח יי יתכון מרקם גיאה למימר סקו ואחסינו ית ארעא די יהבית לכון וסרבתון על גזירת מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון ליה ולא קבילתון למימריה ׃ מסרבין הויתון קדם יי מיומא דידעית יתכון ׃ ואשתטחית קדם יי ית ארבעין יממין וית ארבעין לילון די אשתטחית ארי אמר יי לשיצאה יתכון ׃ וצליתי קדם יי ואמרית יי אלהים לא תחביל עמך ואחסנתך די פרקתא בתוקפך די אפקתא ממצרים בידא תקיפא ׃ אידכר לעבדך לאברהם ליצחק וליעקב לא תתפני לקשיות עמא הדין לחוביהון ולחטאיהון ׃ דילמא יימרון דיירי ארעא די אפקתנא מתמן מדלית יוכלא קדם יי לאעלותהון לארעא די מליל להון ומדסני יתהון אפיקינון לקטלותהון במדברא ׃

שם מקום ולא חנו שם כי אם יום אחד על כן לא הזכירו בשאר מסעי והוא אחד מעלמים מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי · וטעם לחבר תבערה עם מסה כי היו העם מתאוננים כמו מת[אוננים] לשם והזכיר תבערה קוד[ם] מסה כי במסה לא אירע[ה] [ל]הם כלום ויש אומרים כי בא עמלק בעבור שנסו השם על כן הזכיר בעירת אש השם בהם וזהו בעמלק ואכת המתאוים הזכיר בתחלה הקשה ויש אומרים כי תבערה היא מסה כמו מראש שניר וחרמון והנכון מה שפירשתי ׃ ולא האמנתם · בלב ולא שמעתם במעשה ושב לבאר התפלה שהתפלל ׃ עמך

ואמ׳ לו למשה פסלחתי כדבריך לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בהר נעים של לוחות אחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון אמור מעתה האמצעיים היו בכעס ׃ ובאהרן התאנף יי · לפי ששמע לכם ׃ להשמידו · זה כלוי בנים וכן הוא אומר ואשמיד פריו ממעל ׃ ואתפלל גם בעד אהרן · והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו שנים ׃ טחון · לשון הווה כמו הלוך ובכות מולהט בלעז ׃ ואתנפל וגו׳ · אלו הן עצמן האמורי׳ למעלה וכפלן כאן לפי שכתוב כאן סדר תפלתו שנ׳ יי אלהים אל תשחת עמך וגו׳ ׃ בשת

ויקנטים לונג כימן הרית תלית דברי׳ ממרי׳ דייתם עם יי׳ תכיתנ׳ מקנטים ·

מסרה

את הבמות · ויצא האשרה מבית יי׳ וא׳ ול׳ עפר מות תשתפני ׃ במרים מ״ס קדמ׳ קטנה והא אחת מאלפא ביתא דאותיות קטנות וסי׳ נמסר בריש ספר ויקרא ׃ את ארבעים וגו׳ חד מן א׳ זוגין מן ב׳ בפסוק חד את וחד ואת וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל ׃ אדני יי׳ ח׳ כתובין כן וסי׳ נמסר לעיל בריש סידרא אחריתי ׃

רשי

בעת ההיא · לסוף ארבעים יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא ארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי בירדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמ' ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשב׃ ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה · מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארו' בני יעקן נסעו למוסר' והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנא' ויסעו ממוסרות וגו' ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמנה מסעות ממוסרו' להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעי' שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם מלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעות עד בני יעקן ושם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכ' בדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגדגד' הוא חור הגדגד׃ ומן הגדגד' וגו' ובמוסרה נשיתם אבל כבר על מיתתו של אהרן שנגזר' לכם זאת ונדמ' לכם כאילו מת שם ונתך משה תוכחה זו לשיבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקש' לו מה שנתנו ראש לפרוש ממנו כיו' שעשו בו את העגל׃ בעת ההיא הבדיל י"י וגו' · מוסב לענין הראשון׃ בעת ההיא בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא תעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם׃ ואנכי עמדתי בהר · לקבל לוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעלייה אחרונה זו חוזר ומתפלל בה׃ לשאת ארון · הלוים׃ לעמוד לשרתו ולברך בשמו · הכהנים והוא נשיאות כפים׃ על כן לא היה ללוי חלק · לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע׃ י"י הוא נחלתו · נוטל פרס מזומן מבית המלך׃ כימים הראשונים · מה לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס׃ ויאמר י"י אלי וגו' · אף על פי שסרתם מאחריו ותעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם וגו'׃

עקב

והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדל ובזרעך הנטויה׃ פ

בעת ההוא אמר יהוה אלי פסל לך שני לוחת אבנים כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ׃ ואכתב על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים אשר שברת ושמתם בארון׃ ואעש ארון עצי שטים ואפסל שני לחת אבנים כראשנים ואעל ההרה ושני הלחת בידי׃ ויכתב על הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים אשר דבר יהוה אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל ויתנם יהוה אלי׃ ואפן וארד מן ההר ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי ויהיו שם כאשר צוני יהוה׃ ובני ישראל נסעו מבארת בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם ויכהן אלעזר בנו תחתיו׃ משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים׃ בעת ההוא הבדיל יהוה את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יהוה לעמד לפני יהוה לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה׃ על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו יהוה הוא נחלתו כאשר דבר יהוה אלהיך לו׃ ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא לא אבה יהוה השחיתך׃ ויאמר יהוה אלי קום לך למסע לפני העם

תרגום

ואינון עמך ואחסנתך די אפקתא בחילך רבא ובדרעך מרממא׃ בעדנא ההוא אמר יי לי פסל לך תרין לוחי אבניא כקדמאי וסק לקדמי לטורא ותעביד לך ארונא דאעא׃ ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא די הוו על לוחיא קדמאי די תברתא ותשוינון בארונא׃ ועבדית ארונא דאעי שטין ופסלית תרין לוחי אבניא כקדמאי וסליקית לטורא ותרין לוחיא בידי׃ וכתב על לוחיא ככתבא קדמאה ית עשרא פתגמין די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא ויהבינון יי לי׃ ואתפניתי ונחתית מן טורא ושויתית לוחיא בארונא די עבדית והוו תמן כמא דפקדני יי׃ ובני ישראל נטלו מבארת בני יעקן למוסרה תמן מית אהרן ואתקבר תמן ושמש אלעזר בריה תחותוהי׃ מתמן נטלו לגדגד ומן גדגד ליטבת ארע נגדא נחלין דמין׃ בעדנא ההוא אפריש יי ית שבטא דלוי למיטל ית ארון קימא דיי למיקם קדם יי לשמשותיה ולברכא בשמיה עד יומא הדין׃ על כן לא הוה ללוי חולק ואחסנא עם אחוהי מתנן דיהב ליה יי אנון אחסנתיה כמא די מליל יי אלהך ליה׃ ואנא הויתי קאים בטורא כיומיא קדמאי ארבעין יממין וארבעין לילון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההיא לא אבא יי לחבלותך׃ ואמר יי לי קום איזיל למטול קדם עמא

מסורה

והם ט' ר"פ נמסר בריש משלי גבי פסו' והם לדמם יארבו׃ ובזרעך ה' חס' וסימ' והם עמך ונחלתך · וגדעתי את זרעך · כי ישבעון את שבעך דמלכים · ואמרה אהה אדני י"י הנה · חזרעך חשופה׃ כראשנים ד' וסי' וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על' · ויפסל שני לחת אבנים כראשנים · בעת ההיא אמר י"י · ואעש ארון · ונמסר גם בסדר כי תשא׃ שברת כל ליש' פתח׃ ושבתם ב' וסימ' ושמתם שרי מקנה על אשר לי · בארון׃ ואשם ה' חס וסימ' ואשם הגוים על אפה והצמדים · ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי · ואשם שם מקום לארון דמלכים · ואשם השק על מתני · ואשם דברי בפיך · ונמסר גם בסדר חיי׃ ולברך ד' וסי' בעת ההיא הבדיל י"י את שבט הלוי · ונגשו הכהנים בני לוי · יפתח י"י לך את אוצרו הטוב · ובני עמרם אהרן ומשה׃ ואנכי ט' ר"פ וסימ' במסר' רבת׃ לא אבה ג' וסימ' לא אבה י"י השחיתך · לא אבה יבמי · וישראל לא אבה לי׃ כימים ד' דגשים וסי' נמסר בסדר דברים׃

אבן עזרא

עמך ונחלתך · בעבו' אבותם · וטעם הם עמך ידוע כי הם עמך בעבור שהוצאתם בכחך הגדול שהראית בעולם׃ בעת ההיא · בארבעים היום הנזכרי'׃ ארון עץ · אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה והעד ואעש ארון ואחר כך אמר ואפסול ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ודעתם רחבה מדעתנו כי היה כר' לנו כי ויושכון כבוד י"י דבק עם הכבוד שראו הזקנים ולא נדעתי עלה משה כי היה נראה בדרך הפשט כי משה לא נתענה כי אם שמונים יום כי פירוש אנכי עמדתי בהר כימים הראשונים הוא שנוי והטעם כאשר עמדתי בהר הותם ה ארבעים יום שמע י"י אלי ואמר לך למסע וזהו לך נחה את העם והנה יהיה ארון עץ בנוי והוא הארון שעשה בצלאל׃ ואשם ארון · בנוי ויהיה פי' ויקהל משה וכבר הקהיל משה וכבר הראיתיך רבים כן וכל זה בעבור שאמר ויהי שם כאשר צוני י"י וזהו ונתת אל הערות גם יתכן להיו' פירושו על ועשית לך ארון עץ והקבלה תנכח׃ ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה · כנכם זה הפסוק במקום הזה בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעים והעד שכן פירושו שאמ' בעת ההיא הבדיל י"י את שבט לוי וזה היה בהר סיני כאשר פירשתי בפרשת וידבר וקדמונינו אמרו שנסעו לאחור ומה נעשה במלת שם מת אהרן ויקבר שם ורבי יצחק אבן גיאת ז"ל הספרדי פי' שם כמו אז וכמוהו משם רועה ואין צורך רק לפי דעתי כי מ מבארו' בני יעקן אינם בני יעקן גם מוסרה אינם מוסרות רק קדש יקרא בארו' בני יעקן ושם מדבר הר ההר מוסרה ורבים כן הלא תראה הכתוב אמר מדבר שור ובפסוק אח' מדבר איתם משם נסעו הגדגדה אינם חור הגדגד רק הוא שם כלל בלמונה גם פונון ואובו' ויטבתה הוא המקום הנקרא באר כי כן כתוב ומשם בארה וזה טעם ארץ נחלי מים כי במשענותם כרו הנדיבים ויצאו המים וזה הפסוק שהוא ומשם נסעו ה הגדגדה דבק עם ויכהן אלעזר והנה פירשתי לך כי ישראל לא הקריבו זבחים אחר נסעם מהר סיני ויתכן שהקריבום בבואם ל בלמונה ופונון והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה ושמש במקום הנקרא באר ב ביום הכפורים והנה הפי' כן הכהן אלעזר כאשר נסעו אלי מקום פלוני ולמה כהן אלעזר כי השם הבדיל בעת עבור העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם לשרתו · בני לוי עם בני אהרן׃ ולברך בשמו · כי אלעזר היה נושא את כפיו׃ י"י הוא נחלתו · כטעם י"י מנת חלקי וכוסי וזו היא עבודת השם בלמוד דרכיו׃ ואנכי עמדתי בהר · פירשתיו׃ למסע · שם הפועל׃ ויבחר

אבן עזרא

ויבחר בזרעם · והם אתם וזה טעם ככם׃ ומלתם את ערלת לבבכם · להתרחק מהתאוות העבות והכבד׳ כערלה גם יתכן להיות פירושו לטהר הלב עד שיבין האמת׃ וערפכם · פירשתיו ועוד בעבור שאמר כי עם קשה ערף אתה׃ אלהי האלהים · פירשתיו׃ ואדוני האדונים · כי מעלות גבוהות הם כטעם וגבוהים עליהם ומי שיכיר אלה המדות הוא מול לב׃ עושה משפט · אף על פי שהוא כנגב הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר כטעם אבי יתומים וכן הגר ויכלכלהו בהשמנו עליו ואחר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו׃ את יי׳ אלהיך תירא · שלא תעברו על מצות לא תעשה׃ ואותו תעבדו · במצות עשה׃ ובו תדבק · בלב׃ ובשמו תשבע · בפה כאשר הוא מפורש׃ הוא תהלתך · הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות׃ בשבעים נפש · פירשתיו ואחר שהוא הרבה אתכם חייבי׳ אתם לאהוב אותו והוסיף כל הימים׃ כי לא את בניכם · התשובה היא כי עיניכם הרואות והטעם כי אלה הנוראות אינם לעתיד שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם׃ את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה · להוציא אתכם ממצרי׳ · והאותות והמופתים לפרעה שהוא עיקר׃ אשר הציף · מגזרת צפו מים על ראשי׃ ויאבדם · הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם׃ ואשר עשה לכם במדבר · דבר המן׃ ואת

רשי

ועתה ישראל. אף על פי שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם׃ כי אם ליראה וגו׳ · רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים׃ לשמור את מצות יי׳ · ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר׃ הן ליי׳ אלהיך · הכל ואף על פי כן רק באבותיך חשק יי׳ מן הכל׃ בכם · כמו שאתם חשוקים מכל העמים היום הזה׃ ערלת לבבכם · אוטם לבבכם וכסויו׃ ואדוני האדונים · לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו׃ לא ישא פנים · אם תפרקו עולו׃ ולא יקח שוחד · לפייסו בממון׃ עושה משפט יתום ואלמנה · הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו׃ ואוהב גר · לתת לחם ושמלה דבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש׃ כי גרים הייתם · מום שבך אל תאמר לחברך׃ את יי׳ אלהיך תירא · ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדו׳ הללו אז בשמו תשבע׃ וידעתם היום · תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי׃ כי לא את בניכם · אני מדבר עכשיו שיוכלו לומ׳ אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה׃

בקרב

ועתה ישרא׳ כיון ולא זהן ועתה ישרא׳ כתב ישרא׳ בטעם רביע שכן ועתה ישראל׃ אזה ישראל מאר׳ רז כיון

הוא לב פסו׳ דמיין מן ב׳ מלין דמיין מסורת׳ מכא ומסורת׳ מכא קדמ׳ ל״פ יקרתי ותכיל כתיב וא׳ ומלה חדא בניהון

מסורה

ויבאו ז׳ רפין וסימ׳ במסר׳ רבת׳׃ השמים ושמי השמים ג׳ וסימ׳ הן ליי׳ אלהיך השמים ושמי השמים · הנה השמים דמל׳ · ומי יעצר ד״ה׃ וערפכם ג׳ וסימ׳ לא תקשו עוד · ומלתם את עדלת לבבכם · וחברו׃ עשה כל עשה דאב״ת דת״קע בולם קמצים ב״מ כ״ב פתחין וסימ׳ במלכים ב׳ סימ׳ ז׳ גבי פרשת׳ וארבעת

תרגום אונקלוס

ויעלון וירתון ית ארעא דקיימית לאבהתהון למתן להון׃ וכען ישראל מה יי׳ אלהך תבע מנך אלהין למדחל קדם יי׳ אלהך למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמרחם יתיה ולמפלח קדם יי׳ אלהך בכל לבך ובכל נפשך׃ למטר ית פקודיא דיי׳ וית קימוהי דאנא מפקיד לך יומא דין דייטב לך׃ הא דיי׳ אלהך שמיא ושמי שמיא ארעא וכל די בה׃ לחוד באבהתך צבי יי׳ למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון בכון מכל עממיא כיומא הדין׃ ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון עוד׃ ארי יי׳ אלהכון הוא אלה דיינין ומרי מלכין אלהא רבא גברא ודחילא דלית קדמוהי למסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא׃ עביד דין יתם וארמלא ורחים גיורא למתן ליה מזון וכסו׃ ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים׃ ית יי׳ אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ולדחלתיה תתקרב ובשמיה תקיים׃ הוא תושבחתך והוא אלהך די עבד עמך ית רברבתא וית חסינתא האלין די חזאה עינך׃ בשבעין נפשן נחתו אבהתך למצרים וכען שויך יי׳ אלהך ככוכבי שמיא לסגי׃ ותרחם ית יי׳ אלהך ותיטר מטרת מימריה וקימוהי ודינוהי ופקודוהי כל יומיא׃ ותדעון יומא דין ארי לא ית בניכון דילא ידעו ודי לא חזו ית אולפנא דיי׳ אלהכון ית רבותיה ית ידיה תקיפתא ודרעיה מרממא׃ וית אתותיה וית עובדוהי די עבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל ארעיה׃ ודי עבד למשרית מצראי לסוסותהון ולרתיכיהון די אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואובדינון יי׳ עד יומא הדין׃ ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון עד אתרא הדין׃

מקרא

ויבאו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם לתת להם׃ פ

ועתה ישראל מה יהוה אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יהוה אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך׃ לשמר את מצות יהוה ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך׃ הן ליהוה אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה׃ רק באבתיך חשק יהוה לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה׃ ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד׃ כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד׃ עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה׃ ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים׃ את יהוה אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע׃ הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך׃ בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי השמים לרב׃

יא ואהבת את יהוה אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו כל הימים׃ וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יהוה אלהיכם את גדלו את ידו החזקה וזרעו הנטויה׃ ואת אתתיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים לפרעה מלך מצרים ולכל ארצו׃ ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריכם ויאבדם יהוה עד היום הזה׃ ואשר עשה לכם במדבר עד באכם עד המקום הזה׃

מסורה (בין הטורים)

ז׳ רפין ל׳ בתיר · מו׳ לב · ל׳ לא אדבכם · פ״ל אל בתיר׳ · ל׳ · ז׳ מכתין א׳ בליש׳ · ג׳ חס · ג׳ · נ׳ · ל׳ וחס׳ · כל אורייתא כב במ״ד שלמה · ה׳ זוגין מתחלפין · ל׳ · ב׳ לב · לח׳ · ל׳ מי שמך · תכ״ן סימן · ח׳ · יב פתחין · ל׳ · יב״ר ח׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ מתאיה לגוים ח׳

מסרה

אנשים הוו מצורעים׳ ושמלה כל אוריתא כתיב כן במ״ד שלמה וסימ׳ על כל דבר פשע על שור על חמור׳ ואם חבל תחבל שלמת רעך · השב תשיב לו את העבוט כנא · ואולך אתכם ארבעים שנה · וכל שאר קריא׳ דכוו׳ כר מן ו׳ שמלה וסימ׳ ויקרא יהושע ויפרשו את השמלה · הנה היא לוטה בשמלה · וירחץ ויסך · מי עלה שמים וירד · ורחצת וסכת דישעיהו · וסימ׳ כל למ״ד דקדים למ״ם מל׳ מ״ם דקדי׳ ללמ״ד חס׳ בכ״ג דאינון למ״ד ד דקדים למ״ם וחס׳ וסימ׳ ואולך א אתכם ארבעים · וריח שלמתיך · שלמתיהם לא בלו דעזרא׃ הוא תהלתך והוא י״ב פסוקי׳ דמי׳ בן ב׳ מלין דבין מסורת׳ מכא ו ומסורת׳ מכא קדמא לא נסיב וא׳ ותניין נסיב וא׳ וחד מלה בניהון וסימ׳ במסר׳ רבתא׃

בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה אמר לו רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה אמר לו ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: כי עיניכם הרואות. מוסב על מקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגו' כי אם עיניכם אשר עיניכם הרואות וגו': לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה והאמירה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל וחברון שבע שנים נבנתה וגו' אדם אחד בנאן ואם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך בונה את הכעור שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר כגן ה' כארץ מצרים וצוען שבח מצרים היא שהיה מקום מלכים שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואעפ"כ היא יפה מצוען ובכתובות דורשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואחר כך לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפי' ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגו' אף היא אינה כארץ ישר': והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגלך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת:

ואשר עשה ח' וסימ' במסר' רבת': ולמען ב' ראשי פסוקים וסי' ולמען תספר באזני בנך. ולמען תאריכון ימים על האדמה: בארץ ה' וסימ' נמסר בסדר לך לך: כגן ז' וסימ' במסר' רבת' מטר ד' וסי' ונתתי מטר ארצכם. יתן ה' מטר ארצך. ולתת מטר ארצך בעתו. מטר זרעך:

ואשר עשה לדתן ולאבירם בני אליאב בן ראובן אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל: כי עיניכם הראת את כל מעשה יהוה הגדל אשר עשה: ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה: ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש: ס

כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק: והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשתה מים: ארץ אשר יהוה אלהיך דרש אתה תמיד עיני יהוה אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה: פ

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יהוה אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם

ודי עבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן די פתחת ארעא ית פומה ובלעתנון וית אנש בתיהון וית משכניהון וית כל יקומא די עמהון בגו כל ישראל: ארי עיניכון חזאן ית כל עובדא דיי רבא די עבד: ותטרון ית כל תפקידתא די אנא מפקיד לך יומא דין בדיל דתתקפון ותיעלון ותירתון ית ארעא די אתון עברין תמן למירתה: ובדיל דתורכון יומין על ארעא די קיים יי לאבהתכון למתן להון ולבניהון ארעא עבדא חלב ודבש: ארי ארעא די את עליל לתמן למירתה לא כארעא דמצרים היא די נפקתון מתמן די תזרע ית זרעך ומשקת ליה ברגלך כגינת ירקא: וארעא די אתון עברין תמן למירתה ארע טורין ובקען למטר שמיא שתיא מיא: ארעא דיי אלהך תבע יתה תדירא עיני יי אלהך בה מרישא דשתא ועד סופא דשתא: ויהי אם קבלא תקבלון לפקודי די אנא מפקיד יתכון יומא דין למרחם ית יי אלהכון ולמפלח קדמוהי בכל לבבכון ובכל נפשכון: ואתן מטר ארעכון בעדנה בכיר ולקיש ותכנוש עיבורך וחמרך ומשחך: ואתן עסבא בחקלך לבעירך ותיכול ותשבע: אסתמרו לכון דילמא יטעי לבכון

אבן עזרא

ואת בתיהם. הם נשיהם ובניהם: ואת כל היקום. שם כלל: אשר ברגליהם. בעבורם או כמשמעם ואת' שעיניכם ראו את כל אלה השמרו שתשמרו מצות השם: וירשתם. שבור הר"ים בעבור שבר הו"יו כי הארץ הנה טעם אחר ש[א]תם חייבים לשמור מצותיו כי הארץ אינכה כארץ מצרים רק יש לה צורך כל השנה לשום השם עינו עליה והטעם כדרך משל כאר' שיראה כל מה שהיא צריכה ויתן הכל בעתו: מרשית. בלא אל"ף ורבים כן על כן כתוב והיה אם שמע תשמעו ונתתי מטר ארצכם וזהו עיני יי' אלהיך בה: יורה. גשם שיורה על שנה טובה והוא ב בתחלת השנה: ומלקוש. ידוע: ואכלת ושבעת. שב אל דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך: יגולה

ונבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקים אותו ברגל ובכתף: ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שבמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע משפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: אשר ה' אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירות עתים לטובה עתים לרעה כו' כדאיתא בראש השנה: מרשית השנה. מראש השנה נידון מה יהא בסופה: והיה אם שמוע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמע תשמעו. אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן אם שכוח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה כתיב במגלה אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום: לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני לומד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבוא: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב וזו היא תפילה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגו' וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטרת לפניך: בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לציבור: ונתתי מטר ארצכם. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם: יורה. היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן והיה העטופים ללבן לקישיא. ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין: ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנ' אם אתן דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנ' והיה אם זרע ישראל וגו': ונתתי עשב בשדך. שלא תצטרך להוליכה למדברות. דבר אחר שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים: ואכלת ושבעת. השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנ' פן תאכל ושבעת: ובקרך וצאנך ירבון. מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת

וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בעז וכן דוד אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי׳ לאמר לך עבוד וגו׳ ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים. שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו כמכה עשוי לו כנכרי: את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה. על כל שאר הייסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטוא משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיב׳ נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחרי פלטרין: מהר׳. אינני נותן לכם ארכא ואם תאמרו והלא נתנ׳ ארכא לדור המבול שנ׳ והיו ימיו מאה ועשרים דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: ושמתם את דברי. אף לאחר שתגלו היו מצויינ׳ במצות הניחו תפלין עשו מזוזו׳ כדי שלא יהו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומ׳ הציבי לך ציוני׳: לדבר בם. משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דברו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תור׳ ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנאמ׳ ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו׳ למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם. אין כתוב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה: שמור תשמרון. אזהרת שמירות הרב׳ להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחו׳ הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמים ומעל׳ אני עליך כאילו נדבקת בו: והוריש יי׳. עשיתם מה שעליכם אף אני אעש׳ מה שעלי: ועצומים מכם. אתם גבורים והם גבורי׳ מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח ההוא משבח את האמורי׳ לומר ועצומי׳ מכם אלא אתם גבורים משאר האומות והם גבורים מכם: לא יתיצב איש וגו׳. אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מניין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפי׳ כעוג מלך הבשן: פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד. לשון בעיתת פתאום. מורא לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם. והיכן דיבר את אימתי אשלח לפניך וגו׳:

ראה אנכי. ברכה וקללה. האמורות בהר גרזים ובהר עיבל: את הברכה. על מנת אשר תשמעו:

והארמה ג׳ וסי׳ והאדמה לא תשם. והאדמה לא תתן את יבולה. והאדמה תשאה שממה: והטבה ג׳ חס׳ וסי׳ ואבדתם מהרה׳ וברכת את יי׳ אלה׳ך׳ ועשית הישר והטוב: כימי השמים ל׳ וחד כימי שמים. ואינון ז׳ זוגין דשמים וחדא מלה חד לא נסיב ה״א וחד נסיב ה״א ולית דכוו׳ וסי׳ כמסר׳ רבת׳: מצוה אתכם

וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף יהוה בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך: למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים על הארץ: ס

כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשתה לאהבה את יהוה אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו: והוריש יהוה את כל הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם: כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם: לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן יהוה אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה כאשר דבר לכם:

ותסטון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון: ויתקוף רוגזא דיי׳ בכון ויחוד ית שמיא ולא יהי מטרא וארעא לא תתן ית עללתה ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיי׳ יהיב לכון: ותשוון ית פתגמי אילין על לבכון ועל נפשכון ותקטרון יתהון לאת על ידכון ויהון לתפילין בין עיניכון: ותלפון יתהון ית בניכון למללא בהון במיתבך בביתך ובמהכך באורחא ובמשכבך ובמקימך: ותכתבינון על מזוזין ותקבעינון בסיפי ביתך ובתרעך: בדיל דיסגון יומיכון ויומי בניכון על ארעא די קיים יי׳ לאבהתכון למתן להון כיומי שמיא על ארעא:

ארי אם מטר תטרון ית כל תפקידתא הדא די אנא מפקיד יתכון למעבדה למרחם ית יי׳ אלהכון למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולאתקרבא לדחלתיה: ויתריך יי׳ ית כל עממיא האילין מן קדמיכון ותרתון עממין רברבין ותקיפין מנכון: כל אתרא די תדרוך פרסת ריגליכון ביה דילכון יהי מן מדברא ולבנן מן נהרא נהר פרת ועד ימא בתראה יהי תחומיכון: לא יתעתד אנש קדמיכון דחלתכון ואימתכון יתן יי׳ אלהכון על אפי כל ארעא די תדרכון בה כמא די מליל לכון:

קי״א א״ק י״ע ל״א סימן ותיבות אלף תשמ״ו

פרשה ראה

ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה: את הברכה אשר תשמעו אל מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום:

פרשה

חזו די אנא יהיב קדמיכון יומא דין ברכן ולווטין: ית ברכן אם תקבלון לפיקודיא דיי׳ אלהכון די אנא מפקיד יתכון יומא דין:

יא וסי׳ במס׳ רבת׳: מלפניכם ג׳ וסי׳ והוריש יי׳ את כל הגוים האלה. ויי׳ אלהיכם הוא הדפם׳ ידע תדעו כי לא יוסיף יי׳ מפניכם תניינא דפסו׳: תדרך ה׳ וחס׳ וסי׳ כל המקום אשר הדרך. ואתה על במותימו תדרך. כל מקום אשר תדרך. אתה תדרך זית. על שחל ופתן תדרך: פחדכם ג׳ וס׳ לא יתיצב איש בפניכם. גם אני באדכם. בבא כשואה פחדכם: אנכי נתן ז׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: מצות יי׳ אליכם ה׳ וסי׳ נמס׳ בסדר פקודי:

אבן עזרא

יבולה. פירשתיו: ואבדתם מהרה. שיגלו ממכה כאובדים ברעב אחר שהית׳ הארץ טובה על כן אתם חייבים שתשימו את הדברים על לבבכם: לטוטפו׳. מפורש. ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים על הארץ: כי אם שמור תשמרו. הטעם זה שאמרתי לכם שתאבדו מהרה מעל הארץ הטובה דעו כי לא תכנסו שם בתחלה ולא תנכחו אם לא תשמרו מצות יי׳: לאהבה. בלב: ללכת בכל דרכיו. שלא יטה ולא יהפוך: ולדבקה בו. בסוף והוא סוד גדול:

ראה לכל אחד ידבר: את הברכ׳ אשר תשמעו. כי בשמעכם הנה אתם מבורכים והברכה תוספת טובה והקללה מגרעת והוא מגזרת קלה:

מהרה כיון הלוף בטל משה ואבדתם מהרה בטל׳ רביע מהרה יהושע ואבדתם מהרה בזקף מהרה וכל׳ ארון יושב ומשרתו עומדי׳

כימי השמי׳ ל׳ וא׳ כימי שמים ואינון ז׳ זוגין השמים וחדא מלא חד השמים וחד שמים:

מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו׳ · הא למדת כל העובד ע״ז הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע״ז ככופר בכל התורה כולה: ונתתה את הברכה · כתרגו׳ ית מברכיא את המברכים · על הר גריזים · כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו׳ כל הארורין שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: הלא המה · נתן בהן סימן: אחרי · אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק וזהו לשון אחרי כל מקום שנ׳ אחרי מופלג הוא: דרך מבא השמש · להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקדו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במשפל והוא רגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך רפה: מול הגלגל · רחוק מן הגלגל: אלוני מורה · שכם הוא שנ׳ עד מקום שכם עד אלון מורה: כי אתם עוברים את הירדן וגו׳ · נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבואו ותירשו את הארץ: אבד תאבדון · אבד ואחר כך תאבדון מכאן לעוקר ע״ז שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו׳ · ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרי׳: מזבח · של אבני׳ הרבה: מצבה · של אבן אחת והיא בימוס שלפניו במשכה אבן משכב׳ מתחלתה לבימוס: אשרה · אילן הנעבד: ואבדתם את שמם · לכנות להם שם לגנאי בית גלייא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ: לא תעשון כן · להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר · דבר אחר ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם: לא תעשון כן · אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמ׳ ר׳ ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיתחרב: לשכנו תדרשו · זה משכן שילה: זבחיכם · שלמים של חובה: מעשרותיכם · מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומ׳: תרומת ידכם · אלו הבכורים שנ׳ בהם ולקח הכהן הטנא מידך: ובכורות בקרכם · לתתם לכהן ויקריבום שם: אשר ברכך יי׳ · לפי הברכה הבא: לא

אל הארץ י״ח פסוקי׳ אל על וסי׳ נמסר בסדר פקודי: מרהה׳ חס׳ וסי׳ מול הגלגל אצל · בננו זה סורר ומרה · ראה יי׳ את עני ישראל מרה מאד · קורץ בעיניו מולל · דור סורר ומרה: תעשון י״ד וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן ז׳ גבי כרים רקים דגדעון: שמו שם ופסו׳ שם שכה וסים׳ כי אם אל המקום אשר · והיה המקום אשר

והקללה אם לא תשמעו אל מצות יהוה אלהיכם וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם׃ ס

והיה כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל׃ הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה׃ כי אתם עברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן לכם וירשתם אתה וישבתם בה׃ ושמרתם לעשות את כל החקים ואת המשפטים אשר אנכי נתן לפניכם היום׃

אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן יהוה אלהי אבתיך לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים על האדמה׃ אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן׃ ונתצתם את מזבחתם ושברתם את מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את שמם מן המקום ההוא׃ לא תעשון כן ליהוה אלהיכם׃ כי אם אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה׃ והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבתיכם ובכרת בקרכם וצאנכם׃ ואכלתם שם לפני יהוה אלהיכם ושמחתם בכל משלח ידכם אתם ובתיכם אשר ברכך יהוה אלהיך׃

ולוטין אם לא תקבלון לפיקודיא דיי אלהכון ותסטון מן אורחא דאנא מפקיד יתכון יומא דין למהך בתר טעות עממיא די לא ידעתון׃ ויהי ארי יעילנך יי אלהך לארעא די את עליל תמן למירתה ותתן ית מברכיא על טורא דגריזין וית מלטטיא על טורא דעיבל׃ הלא אינון בעיברא דירדנא אחורי אורח מעלני שמשא בארע כנענאה דיתיב במישרא לקביל גלגלא בסטר משרי מורה׃ ארי אתון עברין ית ירדנא למיעל למירת ית ארעא דיי אלהכון יהיב לכון ותירתון יתה ותיתבון בה׃ ותטרון למעבד ית כל קימיא וית דיניא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין׃ אילין קימיא ודיניא די תטרון למעבד בארעא די יהב יי אלהא דאבהתך לך למירתה כל יומיא די אתון קימין על ארעא׃ אבדא תאבדון ית כל אתריא די פלחו תמן עממיא די אתון ירתין יתהון ית טעותהון על טוריא רמיא ועל רמתא ותחות כל אילן ענוף׃ ותתרעון ית איגוריהון ותתברון ית קמתהון ואשיריהון תוקדון בנורא וצלמי טעותהון תקצצון ותובדון ית שומהן מן אתרא ההוא׃ לא תעבדון כדין קדם יי אלהכון׃ אלהן לאתרא דיתרעי יי אלהכון מכל שבטיכון לאשראה שכינתיה תמן לבית שכינתיה תתבעון ותיתון לתמן׃ ותיתון לתמן עלותכון ונכסת קודשיכון וית מעשרתיכון וית אפרשות ידכון ונדריכון ונדבתיכון ובכורי תוריכון ועניכון׃ ותיכלון תמן קדם יי אלהכון ותחדון בכל אושטות ידכון אתון ואנש בתיכון די ברכך יי אלהך׃

אבן עזרא

ונתת את הברכה · כמה כמו ונתן אותם על ראש השעיר: בעבר הירדן · כנגד המדבר: אחרי דרך מבא השמש · והטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאו: בארץ הכנעני היושב בערבה · כי יש כנעני יושב בהר: מול הגלגל · וההרים ארוכים והנה כוה באי זה מקום מההרי׳ · מול הגלגל כמו וירדוף עד דן או דרך כבואה או שני שמות: מול · כמו נכח: אלוני מורה · הוא הנזכר בימי אברהם · והברכה והקללה עוד יפרשם: כי אתם עוברים · הטעם כן תחלו לעשו׳ ותהיה הארץ לעולם לנחלה לכם: אבד תאבדון את כל המקומות · אמר רבי יונה המדקדק כי את אלהיהם חסר וי״ו והטעם ואת אלהיהם ולא את׳ כלום רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם: רענן ושאנן לשלם בשני נו״ן והטעם כמו רטוב: ואשיריהם · הם עצים: ואבדתם את שמם · שלא יזכרו: לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה · הטעם שלא תזבחו על הגבעות וההרים רק אל המקום שישום שמו: לשום את שמי · כמו אזכיר שמי: לשכנו תדרשו · והוא הארץ והטעם מקום משכן כבודו: ואכלתם שם · הכהנים והלוים ואתם

יבחר יי׳ אלהיכם · ויה ה׳ם ויעבר אליטע · נעשה נא עליית קיר קטנה · ועל הארץ אשר אתם מנשאים ·
על אשר יתיה שם ורוח · והבאתם י״ר מלה חדא ותנינא שבה וסים נבסר בסדר יצא ·

ואתם לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע ויש מי שיקריב עולה במסע שירצה אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור לכהן ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתי רק טעמו שלא היו כולם ירא׳ השם ובעבור שאמר אנחנו הכה עם מצות רבות בעולות תלויות בארץ כי כן כתו׳ אל המנוחה שלא יכנו הם ובניהם וזה טעם נחלה והאמת שהירוש מנוחה והניח לכם הנחלה וישבתם בטח׃ מבחר נדריכם׳ מגז׳ הנדר מן המובחר והנה עוד תוספת ושמחתם והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך׳ וטעם לומר פעם שנית בכל מקום אשר תראה להוציא בשר תאוה בעבור שהשלמי׳ הם קדש ויש כרת על טמא שאכל בשר קודש אך על בשר תאוה הטמא והטהור׃ כצבי וכאיל׳ שאינו קרב על מזבח וחלב הכבש גם חלב האיל מותר והנה חזוק לדברי רק שסמכנו על קבלת אבותינו׃ לאכול בשעריך מעשר דגנך׳ עם הלוים ידבר גם עם ישר׳ במעשר שני על דעת רבים ובכורות בקרך ולאכך עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהנים הם בכלל ישראל כמו ואני אתכם שידבר עם שני שבטו׳ ואחי וכן אפרים תפדה עם ישר׳ ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדו׳ וכן לאכול בשעריך לפני יי׳ אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו והמכחשים אמרו כי הם שנים בכורי׳ האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר ואין צורך להשיב על הבליהם גם אחרים אמרו כי הבכור והמעשר יאכלם הישראל ואם היה במקום הנבחר וזה הפך הכתו׳ ואת׳ כי תאוה לאכל בשר פי׳ אם תאוה נפשך לאכול בשר וכבר הזכי׳ זה להוסיף כי ירחק ממך המקום וגם זה הכתו׳ על מקום שאינו מארץ כנען ושפטו כמשפט שעריך׃ כי

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה וגו׳ מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו׳ כשתעברו את הירדן מיד מותרי׳ אתם להקריב בבמה כל י״ד שנה של כיבוש וחילוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ומתמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנדר והנדב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבו׳ שאתם מתנדבי׳ על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא על ידי חובה אותם תקריבו בבמה׃ כי לא באתם׳ כל אותן י״ד שנה׃ עד עתה׳ כמו שהיין׃ אל המנוחה׳ זו שילה׃ נחלה׳ זו ירושלם׃ ועברתם את הירדן וישבתם בארץ׳ משתחלקוה ויהא כל אחד מכיר את חלקו ואת שבטו׃ והניח לכם׳ לאחר כבוש וחלוק ומנוח׳ מן שנויים אשר הניח יי׳ לכשי׳ בם את ישראל ואין זו אלא בימי דוד או והיה המקום וגו׳ בנו לכם בית הבחיר׳ בירושלם וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך בביתו וי׳ הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה א׳ אנכי יושב בבית ארזי׳ וארון יי׳ יושב בתוך היריעה׃ שמה תביאו וגו׳׃ למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלם ולכך חלקם הכתוב׳ ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב וחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלם׃ מבחר נדריכם׳ מלמד שיביא מן המובחר׃ השמר לך׳ ליתן לא תעשה על הדבר׃ בכל מקום אשר תראה׳ אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל׃ באחד שבטיך׳ בחלקו של בנימין׳ ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומכל מקו׳ הגורן בחלקו של בנימין היה׃ רק בכל אות נפשך׳ במה הכתוב מדבר אם ב

ואל הנחלה כל לשון נחלה על בכ״ד אל וסי׳ דין׳ ויכלא להם כשים למקמרס׳ לינכח אל הנחלות׳

ושמחתם לפני ... סימן חלוף כטעם דעמין ... ואכלתם כבשעם ... ושמחתם ... ויאכל יתיב ... וידי מרכף

עד עתה ד׳ וס׳ ואחר עד עתה׳ כי לא באתם עד עתה׳ ועתה קום צא ודבר על לב׳ ויחן יי׳ אותם וירחמם׳ וכל שאר קריאה ועד עתה׃ אל הנחלה כל לשון נחלה על בכ״ד אל וסי׳ כי לא באתם עד עתה׳ וישבו אל נחלתם׳ למנצח אל הנחלות׃ נדריכם ד׳ וסי׳ מלבד שבתת יי׳׳ והיה המקום אשר יבחר׳ הקם

ח לא תעבדון ככל די אנחנא עבדין הכא יומא דין גבר כל דכשר בעינוהי׃ ט ארי לא אתיתון עד כען לבית ניחא ולאחסנא דיי אלהך יהיב לך׃ י ותעברון ית ירדנא ותיתבון בארעא דיי אלהכון מחסין יתכון ויניח לכון מכל בעלי דבביכון מסחור סחור ותיתבון לרחצן׃ יא ויהי אתרא די יתרעי יי אלהכון ביה לאשראה שכינתיה תמן לתמן תיתון ית כל די אנא מפקיד יתכון עלותכון ונכסת קודשיכון מעשריכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם יי׃ יב ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואה די בקרויכון ארי לית ליה חולק ואחסנא עמכון׃ יג אסתמר לך דילמא תסיק עלותך בכל אתרא די תחזי׃ יד אלהין באתרא די יתרעי יי בחד משבטך תמן תסיק עלותך ותמן תעביד כל די אנא מפקיד לך׃ טו לחוד בכל רעות נפשך תכוס ותיכול בשרא כברכתא דיי אלהך די יהב לך בכל קרוך מסאבא ודכיא ייכלוניה כבשר טביא ואילא׃ טז לחוד דמא לא תיכלון על ארעא תשדיניה כמיא׃ יז לית לך רשו למיכל בקרוך מעשר עיבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך ועאנך וכל נדרך די תדר ונדבתך ואפרשות ידך׃ יח אלהין קדם יי אלהך תיכליניה באתרא די יתרעי יי אלהך ביה את וברך וברתך ועבדך

ח לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל הישר בעיניו׃ ט כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר יהוה אלהיך נתן לך׃ י ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר יהוה אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בטח׃ יא והיה המקום אשר יבחר יהוה אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו ליהוה׃ יב ושמחתם לפני יהוה אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה אתכם׃ יג השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה׃ יד כי אם במקום אשר יבחר יהוה באחד שבטיך שם תעלה עלתיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך׃ טו רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת יהוה אלהיך אשר נתן לך בכל שעריך הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל׃ טז רק הדם לא תאכלו על הארץ תשפכנו כמים׃ יז לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבתיך ותרומת ידך׃ יח כי אם לפני יהוה אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו אתה ובנך ובתך ועבדך

מסרה

תקימנה ב׳ בו׃ ושמחתם לפני יי׳ אלהיכם ב׳ פסוקי׳ מתחלפין בענינא דין ואכלתם שם לפני יי׳ אלהיכ׳ וסימ׳ דאכיל יתיב דחדי מרקד׃ סימן והיה המקום׳ והביאותים אל הר קדשי׳ עולתיכם כתיב ושארא עולותיכ׳ כתי׳ כל דמל׳׃ בכל מקום ד׳ וסימ׳ ואכלתם אתו׳ השמר לך פן תעלה׳ רב הפגר בכל מקום׳ בכל מקום עיני יי׳ צופות׃ במקום במקום כלם חס׳ בב״א ואת איל המלואים תקח׃ מצוך ג׳ ב׳ דגשים וא׳ רפה וסימ׳ למען תירא את יי׳ אלהיך׳ כי אם אל המקום׳ שמור ושמעת את כל הדברים האלה׃ כברכת ב׳ וסי׳ רק בכל אות נפשך׳ איש כמתנת ידו׃ משנה תורה כל מקום אשר תדרך לכם נתתיו׳ רק בכל אות נפשך׳ הטהור והטמא יחדו יאכלנו כצבי וכאיל׳ הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל׳ אך כאשר יאכל׳ הטמא והטהור יחדו יאכלנו סוף פסו׳׳ כי אם אל המקום אשר׳ לשום את שמו לשכנו תדרשו׳ כי ירחק׳ לשום שמו שם׃ בן ריש סיפרא עד עשר תעשר דגנך ותירשך׳ ובן עשר תעשר עד סוף סיפרא דגנך תירשך׳ וכל ליש׳ חס׳ ו״ו בב״א אם ישתו בני נכר תירושך׃ סימן רק הדם לא תאכלו יתיר ו״ו וחס׳ את׳ רק את דמו לא תאכל יתיר את וחסר ו״ו׃ כל ש״נוי דא״ל הארץ ודע״ל הארץ בכל כד׳ ספרי תש״כח בבסרת רבתא ואסדרנא בר״ש הא׳ תב״רא באורת קשוט׃

בבשר תאוה להתירה להם שלא הקרבת אימורים הרי אמור במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו׳ ואמרת אוכלה בשר וגו׳ במה זה מדבר בקדשי׳ שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת״ל רק׃ תזבח ואכלת׳ אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה׃ הטמא והטהו׳׳ לפי שבאו מכח קדשי׳ שנ׳ בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלין בקערה אחת׃ כצבי וכאיל׳ שאין קרבן בא מהם׃ כצבי וכאיל׳ לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה׃ רק הדם לא תאכלו׳ אע״פ שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו׃ תשפכנו כמים׳ לומ׳ לך שאין צריך כסוי׳ דבר אחר הרי הוא כמים להכשיר את הזרעי׳׃ לא תוכל׳ בא הכתו׳ ליתן לא תעשה על הדבר׃ לא תוכל׳ ר׳ יהושע בן קרחה אומ׳ יכול אתה אבל אינך רשאי כיוצ׳ בו ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני ישרא׳ להורישם יכולים היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסי׳ היו אלא חתיי׳ היו אלא על שם העיר ששמה יבוס כך מפורש בפרקי׳ דר׳ אליעזר והוא שנאמר כי אם הסירך העורי׳ והפסחים בלמי׳ שכתבו עליהם את השבועה׃ ובכורות בקרך׳ אזהרה לכהנים׃ ותרומת ידך׳ אלו הבכורים׃ לפני יי׳׳ לפנים מן החומה׃ והלוי

שהלוי אסור בשעריך · אם אין לך לתת לו חלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך : השמר לך · ליתן לא תעשה על הדבר : על אדמתך · אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל : כי ירחיב וגו' · למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר : בכל אות נפשך וגו' · אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים : כי ירחק ממך המקום · ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשו שהמשכן הולך עמכם : וזבחת כאשר צויתיך · למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני : אך כאשר יאכל את הצבי וגו' · אינך מוזהר לאכלן בטהרה · אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר תלמוד לומר אך : רק חזק לבלתי אכול הדם · ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופין בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה ר' שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות : ולא תאכל הנפש עם הבשר · אזהרה לאבר מן החי : לא תאכלנו · אזהרה לדם התמצית : לא תאכלנו · אזהרה לדם החיברים : למען ייטב לך וגו' · צא ולמד מתן שכרן של מצו' אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו קל וחומר לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם : רק קדשיך · אע"פ שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה : ועשית עולותיך · אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחילה ואחר כך והבשר תאכל : עוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקריבו : שמור · זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנא' כי נעים כי תשמרם בבטנך ואם שכיחה אפשר שתשמע ותקיים הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה : את כל הדברים · שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה : הטוב · בעיני השמים : והישר · בעיני אדם : פן תנקש · אנקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא תכינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש תכינו כ"ן וארכובתיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירים ומתנקשים אחר ממונו : אחרי השמדם מפניך · אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך : איכה יעבדו · לפי שלא ענש על עבודה זרה אלא זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתו' בלתי לה' לבדו ודברים הכשרים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודה זרה לעובדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפי' שלא כדרכה חייב : כי גם את בניהם · גם לרבות את אבותם ואמותיהם אמר רבי עקיבא אני ראיתי גוי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו : את כל

ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמחת לפני יהוה אלהיך בכל משלח ידיך : השמר לך פן תעזב את הלוי כל ימיך על אדמתך : ס

כי ירחיב יהוה אלהיך את גבלך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר : כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשום שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן יהוה לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך : אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו הטמא והטהור יחדו יאכלנו : רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר : לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים : לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני יהוה : רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר יהוה : ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח יהוה אלהיך ודם זבחיך ישפך על מזבח יהוה אלהיך והבשר תאכל : שמר ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוך למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני יהוה אלהיך : ס

כי יכרית יהוה אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך וירשת אתם וישבת בארצם : השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני : לא תעשה כן ליהוה אלהיך כי כל תועבת יהוה אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנתיהם ישרפו באש לאלהיהם :

ואמתך וליואה די בקרוך ותחדי קדם יי אלהך בכל אושטות ידך : אסתמר לך דילמא תשבוק ית ליואה כל יומך על ארעך : ארי יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די מליל לך ותימר איכול בשרא ארי תתרעי נפשך למיכל בשרא בכל רעות נפשך תיכול בסרא : ארי יתרחק מינך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן ותכוס מתורך ומענך די יהיב יי לך כמא דפקדתך ותיכול בקרוך בכל רעות נפשך : ברם כמא דמתאכיל בסר טביא ואילא כן תיכלוניה מסאבא ודכיא כחדא יכלוניה : לחוד תקף בדיל דלא למיכל דמא ארי דמא הוא נפשא ולא תיכול נפשא עם בשרא : לא תיכלוניה על ארעא תשדיניה כמיא : לא תיכלוניה בדיל דייטב לך ולבנך בתרך ארי תעביד דכשר קדם יי : לחוד מעשר קודשך דיהון לך ונדרך תיטול ותיתי לאתרא די יתרעי יי : ותעביד עלותך בסרא ודמא על מדבחא דיי אלהך ודם נכסת קודשך ישתפיך על מדבחא דיי אלהך ובסרא תיכול : טר ותקביל ית כל פתגמיא האילין די אנא מפקיד לך בדיל דייטב לך ולבנך בתרך עד עלמא ארי תעביד דתקין ודכשר קדם יי אלהך : ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די את עליל לתמן למירת יתהון מן קדמך ותירת יתהון ותיתב בארעהון : אסתמר לך דילמא תתקל בתריהון בתר דישתיצון מן קדמך ודילמא תתבע לטעותהון למימר אכדין פלחין עממיא האילין ית טעותהון ואעביד כן אף אנא : לא תעביד כן קדם יי אלהך ארי כל דמרחק קדם יי דסני עבדין לטעותהון ארי אף ית בניהון וית בנתהון מוקדין בנורא לטעותהון :

אבן עזרא

כי הדם הוא הנפש · פירשתיו : למען ייטב לך · שלא יאכל נפש בהמה שתשכם נפשו גם הנפש והצורה ברמות האב על כן ל לבניך אחריך : רק קדשיך עולות ושלמים ונדרים : תשא : והטעם תביאם אל המקום הנבחר : והבשר תאכל · עם הכהן ידבר אם הוא בכור או חטאת או אשם והשוק והחזה ואם שלמים יאכל רבם הישראל · וטעם שמור ושמעת על הדם שישפך על גבי המזבח : כי יכרית · גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב כי אם לא יכרת ואת הגוים לא ירחיב גבולו · : ואלת ופן דרך קריה שתעשה כמעשיהם : ואעשה כן גם אני · לעבודת השם ותחשוב כי תעשה טוב לא תעשה כן כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם : את

מסורה

אכלה ה' וסי' נמסר בסדר ואתחנן : הטוב והישר ד' וסימ' כי תעשה הטוב והישר · וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם · ויעש אסא · ויעש בזאת יחזקיהו בכל יהודה דד"ה : ופן ה' וסי' נמסר בסדר ואתחנן : איכה י"ז וסי' נמסר בריש מגלת איכה : בנתיהם ח' חס' וי"ו וסי' כי גם את בניהם · ויהיו דוד ואנשיו · ובנו במות התפת · והאכלתים את בשר · והעם אשר המה · וכל עזרא דכוו' :

אבן עזרא

את הדבר אשר צויתי אתכם אותו תשמורו: כי יקום בקרבך נביא · טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל וזאת הפרשה דבקה בעבור ע"ז כי פרשת הבנים ע"ז · נביא שיאמר כי נהקיץ דבר השם או שלוחו עמו או בחלום ויש אומרים כי יתכן להיות הנביא מתנבא דבר השם ופי' שאמר נביא האמת שיהיה אות כך להצדיקו ושמע השומע והגידו להיות אות לנפשו ויש אומרים כי אפי' בא האות והמופת אין להאמין בו כי הוא דבר הפך שקול הדעת ולפי דעתי שים אות גם מופת כמו סימן והעד דברי ישעיה שאמר הנה אנכי והילדי' אשר נתן לי יי' לאותות ולמופת ואות הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף ואותות בגיו שמותם על דבר המקרה שיהיה בימיהם והם שנאל מהר שלל חש בז ושאר ישוב ובמכו והיו לך לאות ולמופת וכן רבים · וטעם כי מנסה בעבור שעזבו ולא המיתו ונסיון השם להראות צדקת ה המנוסה: אחרי יי' אלהיכם תלכו · שתעשו על פי יכלתכם כמעשיו ותרדפו אחרי נתיבותיו: ואותו תיראו · שלא תשאל למה זה: ואת מצותיו תשמורו · שהם העיקר: ובקולו תשמעו · מה שהם זכר לעיקר: ואותו תעבודו · במעשה: ובו תדבקון · בלב בראש ובסוף: כי דבר סרה · תחסר מלת דבר כמו וברוב יועצים תקום וטעם סרה שהשם צוה לסור מע"ז או הוא מגזרת סורר ומורה והוא הנכון והיה הרשע ראוי להרגם · המוציא אתכם והפודך כפול בטעם ל לחזוק: ובערת · פירשתיו: כי יסיתך אחיך · הטעם אפי' אחיך · וטעם בן אמך שהייתם בבטן אחת והאם כגוף והאב כבורה והבורה לא יבינוה כי אם מיני: לא תאבה לו · באהבת הלב: לא תשמע אליו · במעשה: ולא תחוס עינך · להרגו: ולא תכסה · שתניחנו רק תגלה הדבר עד שישמעון העדי' מפיו כי כן כתוב ואז תהרגנו: ידך תהיה בו · היה נראה כי הוא משנים עדים לולי הקבלה: וסקלתו · פירש מה תהיה מיתתו: ודרשת

רשי

את כל הדבר · קלה כחמורה: תשמרו לעשות · ליתן לא תעשה על עשה האמור בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תוסף עליו · חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים: ונתן אליך אות · בשמים כענין שנאמר בגדעון ועשית עמדי אות ואומר יהי נא חורב על הגיזה וגו': אות ומופת · בארץ אעפ"כ לא תשמע לו ואם תאמר מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות: כי מנסה יי' אלהיכם אתכם · ואת מצותיו תשמורו · תורת משה: ובקולו תשמעו · בקול הנביאים: ואותו תעבודו · במקדשו: ובו תדבקון · הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקור חולים כמו שעשה הקב"ה: סרה · דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן ד"סטורנ"א בלע"ז: והפודך מבית עבדים · אפי' אין לו עליך אלא שפדאך דיו: כי יסיתך · אין הסתה אלא גרוי של כי אם יי' הסיתך בי אמיטר"א בלע"ז שמשיאו לעשות כן: אחיך · מאב או בן אמך מאם: חיקך · השוכבת בחיקך ומחקה בך אפקיי"דא בלע"ז וכן מחיך הארץ מיסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך · זה אביך פירש לך הכתו' את החביבין לך קל וחומר לאחרי': בסתר · ידבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבותיך · דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מ' מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: הקרובים אליך או הרחוקים · למה פרט קרובים ורחוקי' אלא כך אמר הכתו' מטבען של קרובים אתה למד טבען של רחוקי' כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקי': מקצה הארץ · זו חמה ולבנה וצבא ה השמים שהן מהלכים מסוף העולם ועד סופו: לא תאבה לו · לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב ולא תשמע אליו בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנ' עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב: ולא תחוס עינך עליו · לפי שנ' לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס: ולא תחמול · לא תהפוך בזכותו: ולא תכסה עליו · אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: כי הרוג תהרגנו · יצא מבית דין חייב אל תחזירהו לזכות: ידך תהיה בו בראשונה · מצוה ביד הניסת להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו': לשבת שם · פרט לירושלם שלא ניתנה לדירה: כי

מסורה

מצוה אתכם י"א וס' נמסר בסדר והיה עקב: ונתן אליך נתינה אליך ה' וס' ונחת אל הארץ · ואל הארץ תתן · ונתן אליך אות · פצה פיך ואכול · בטנך תאבל ובמעיך תמלא: והנביא ג' ר"פ וס' והנביא ההוא או חולם · והנביא והכהן והעם · והנביא כיפתה: יומת ד' קמץ וס' נמסר בסדר כי תשא: מקצה הארץ ועד קצה

תורה

את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תגרע ממנו: פ

כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת: ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם: לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא כי מנסה יהוה אלהיכם אתכם לדעת הישכם אהבים את יהוה אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם: אחרי יהוה אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון: והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת כי דבר סרה על יהוה אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים והפדך מבית עבדים להדיחך מן הדרך אשר צוך יהוה אלהיך ללכת בה ובערת הרע מקרבך: ס

כי יסיתך אחיך בן אמך או בנך או בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך: מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הרחקים ממך מקצה הארץ ועד קצה הארץ: לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו: כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרנה: וסקלתו באבנים ומת כי בקש להדיחך מעל יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים: וכל ישראל ישמעו ויראון ולא יוספו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך: ס

תרגום

ית כל פתגמא די אנא מפקיד יתכון יתיה תטרון למעבד לא תוספון עלוהי ולא תמנעון מניה: ארי יקום בינך נביא או חלים חילמא ויתן לך את או מופתא: וייתי אתא ומופתא דמליל עמך למימר נהך בתר טעות עממיא די לא ידעתינון ונפלחינון: לא תקביל לפתגמי נביא ההוא או לחלים חילמא ההוא ארי מנסי יי' אלהכון יתכון למידע האיתיכון רחמין ית יי' אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון: בתר פולחנא דיי' אלהכון תהכון ויתיה תדחלון וית פיקודוהי תיטרון ולמימריה תקבלון וקדמוהי תפלחון ובדחלתיה תתקרבון: ונביא ההוא או חלים חילמא ההוא יתקטיל ארי מליל סטיא על יי' אלהכון די אפיק יתכון מארעא דמצרים ודפרקך מבית עבדותא לאטעיותך מן אורחא די פקדך יי' אלהך למהך בה ותפלי עביד דביש מבינך: ארי ימלכינך אחוך בר אמך או ברך או ברתך או איתת קיימך או חברך די כנפשך בסתר למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעת את ואבהתך: מטעות עממיא די בסחרניכון דקריבין לך או דרחיקין מינך מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא: לא תיבי ליה ולא תקבל למימריה ולא תחוס עינך עלוהי ולא תרחים ולא תכסי עלוהי: ארי מקטל תקטליניה ידך תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא: ותרגמיניה באבניא וימות ארי בעא לאטעיותך מדחלתא דיי' אלהך דאפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: וכל ישראל ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד כפתגמא בישא הדין בינך:

מסורה

הארץ ג' וס' מאלהי העמים · ותפיצך יי' בכל העמים · והיו חללי יי' ביום ההוא: ולא תשמע ד' דסמיכי וס' ולא תאבה לו ולא · והנני נביא עליכם גוי · עד אנה יי' שועתי · ואם יפנה לבבך: יוספו ד' כ"ב וס' בבמסר רבתא:

כי תשמע לאמר · אומר כן יצאו וגו׳ : בני בליעל · בלי עול שפרקו עולו של מקום : אנשים · ולא נשים : יושבי עירם · ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה : ודרשת וחקרת ושאלת היטב · מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש שלש דרישה וחקירה והיטב ושאלת איכו מן המכין וממנו למדו בדיקות ובמקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב ולמדו היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה : הכה תכה · אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת : לי״י אלהיך · לשמו ובשבילו : למען ישוב י״י מחרון אפו · שכל זמן מעו״ז בעולם חרון אף בעולם : לא תתגודדו · לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמורי׳ עושין לפי שאתם בניו של מקו׳ ואתם ראויין להיו׳ נאים ולא גדודים ומקורחים : בין עיניכם · אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומ׳ ולא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים : כי עם קדוש אתה · קדושת עצמך מאבותיך · ועוד ובך בחר י״י : כל תועבה · כל שתעבתי לך · כגון צרם אזן בכור כדי לשוחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך · כל מום לא יהיה בו · בא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המום בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך הזהיר כאן על אכילתו : זאת הבהמה · איל וצבי ויחמור · למדנו שהחיה בכלל בהמה ולמדנו שהבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקו׳ פורט את המועט : אקו · מתורגם יעלא יעלי סלע הוא : אסטנבוק : ותאו · תורבלא שור היער בלא״ז עור בלשון ארמי : מפרסת · סדוקה כתרגומו : פרסה · פלנטה : ושוסעת · חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה : בבהמה · משמע מה שנמצא בבהמ׳ אכול · מכאן אמרו שהשליל מותר בשחיטת אמו : השסועה · בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראו׳ אמרו רבותינו למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופו׳ מפני הראה שלא נ כאמרו בתורת כהני׳ : ובנבלתם לא תגעו · רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד לומר אמור אל הכהנים וגו׳ · ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן :

נעשתה ט׳ וס׳ במסרה רבתא : כל משנה תורה רישי פסו׳ לא בם״ה ולא וס׳ במסרה רבהא : ובו בחר י״י ב׳ זוגין מתחלפין קדמ׳ יתיר אות וחס׳ מלה תנינ׳ חסר אות ויתיר מלה וס׳ בך בחר י״י אלהיך כי עם קדוש את׳ דואתחנן · ובך בחר י״י כי עם קדוש אתה דראה : שה ושה ד׳ קמצין וס׳ זאת הבהמה אשר תאכלו כ׳ בו · לא הבאת לי

כי תשמע באחת עריך אשר יהוה אלהיך נתן לך לשבת שם לאמר : יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך : הכה תכה את ישבי העיר ההוא לפי חרב החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב : ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל ליהוה אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד : ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יהוה מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבתיך : כי תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום לעשות הישר בעיני יהוה אלהיך : ס

בנים אתם ליהוה אלהיכם לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת : כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך ובך בחר יהוה להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה : ס

לא תאכל כל תועבה : זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים : איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר : וכל בהמה מפרסת פרסה ושסעת שסע שתי פרסות מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו : אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסועה את הגמל ואת הארנבת ואת השפן כי מעלה גרה המה ופרסה לא הפריסו טמאים הם לכם : ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ולא גרה טמא הוא לכם מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו : ס

ארי תשמע בחדא מקרוך דיי אלהך יהיב לך למתב תמן למימר : נפקו גברין בני רשיעא מבינך ואטעיו ית יתבי קרתהון למימר נהך ונפלח לטעות עממיא דלא ידעתון : ותתבע ותתבון ותשאל יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בינך : מימחא תמחי ית יתבי קרתא ההיא לפתגם דחרב גמר יתה וית כל די בה וית בעירה לפתגם דחרב : וית כל עדאה תכנוש לגו פתאה ותוקיד בנורא ית קרתא וית כל עדאה גמיר קדם יי אלהך ותהי תל חרוב לעלם לא תתבני עוד : ולא ידבק בידך מדעם מן חרמא בדיל דיתוב יי מתקוף רוגזיה ויתן לך רחמין וירחם עלך ויסגינך כמא די קיים לאבהתך : ארי תקבל למימרא דיי אלהך למיטר ית כל פיקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין למעבד דכשר קדם יי אלהך : בנין אתון קדם יי אלהכון לא תתהממון ולא תשוון מרט בין עיניכון על מית : ארי עם קדיש את קדם יי אלהך ובך אתרעי יי למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא : לא תיכול כל דמרחק : דין בעירא דתיכלון תורין אמרין דרחלין וגדיין דעזין : אילא וטביא ויחמורא ויעלא ורימא ותורבלא ודיצא : וכל בעירא דסדיקא פרסתא ומטלפא טלפין תרתין פרסתא מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון : ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא מטלפי טלפיא ית גמלא וית ארנבא וית טפזא ארי מסקי פשרא אינון ופרסתהון לא סדיקא מסאבין אינון לכון : וית חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ולא פשר מסאב הוא לכון מבסריהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון :

שה עלתיך · ואמר לה אלה כאניא שא אזל אחת המו כתרא כתיב אלף : וצבי ג׳ וס׳ איל וצבי · לכד מאיל וצבי · וצבי עדיו לגאון : ודישון ד׳ וס׳ ואצר ואהליבמה · אלוף · ואקו · וכלהון חס׳ בתורה במ״א מלא ודישון ואצר · וכל דברי הימים דכוו׳ מ״ל בר מן חד ואלוף דישן ועיין בסוף סדר וישלח : מעלי ג׳ כתיב יוד וס׳ דמשנה תורה · דתורת כהני׳ · ועד מעלי שמשא : מעלה כלם קמצין בר מן ח׳ פתחין וס׳ במסר׳ רבתא :

אבן עזרא

ודרשת וחקרת ושאלת · אלה המלות היטב מפורשות בדברי ר״זל : כליל · כלה לי״י אלהיך בעבור כבוד השם תשרפנה באש : תל · מגזרת הר גבוה ותלול : למען ישוב י״י מחרון אפו · ולא ישחיתך בעון העיר · וטעם כי תשמע כן תעשה אם בקשת לעשות הישר בעיניו · ובסמכה פרשת בנים אתם לי״י בעבור המסיתים לא אוכן או אב אנשי עיר הנדחת ואסור להתאבל עליהם אף כי להתגודד כי הנה אסר הוא על כל מת : תתגודדו · כטעם ושרט לנפש מגזרת על כל ידים גדודות : ולא תשימו קרחה · כמשפט הגוים עד היום הזה · וטעם בנים אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואיך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם · וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה כי אתה עם קדוש בלב ובפה ותהיו מובדלים מן העמים וכל רואיכם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש : כל תועבה · כלל דבר שהוא נתעב לנפש הטהורה כמו שרץ הארץ : שור שה כשבים · חסר וי״ו שה מן כבש או עז : איל וצבי · ידועים והחמשה האחרים צריכים לקבלה : ולא גרה · תחסר מלת יגר דרך קצרה או מלת לנו :

וכל אשר אין לו חד מן ו' זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד במאריך וסי' נמסר בסדר שמיני: טהרה ה' ב' מנהון מ"ל וסי' נמסר בסדר נח: וזה כ"ג ר"פ וסי' במס' רבתא: ובכל אשר ה' וסי' ובכל אשר תרמש האדמה. ובכל אשר

את זה תאכלו מכל אשר במים כל
אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו:
וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת
לא תאכלו טמא הוא לכם: ס
כל צפור טהרה תאכלו:
וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר
והפרס והעזניה: והראה ואת
האיה והדיה למינה: ואת כל ערב
למינו: ואת בת היענה ואת
התחמס ואת השחף ואת הנץ
למינהו: את הכוס ואת הינשוף
והתנשמת: והקאת ואת הרחמה
ואת השלך: והחסידה והאנפה
למינה והדוכיפת והעטלף: וכל
שרץ העוף טמא הוא לכם לא
יאכלו: כל עוף טהור תאכלו:
לא תאכלו כל נבלה לגר אשר
בשעריך תתננה ואכלה או מכר
לנכרי כי עם קדוש אתה ליהוה
אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו:
פ עשר תעשר את
כל תבואת זרעך היצא השדה שנה
שנה: ואכלת לפני יהוה אלהיך
במקום אשר יבחר לשכן שמו שם
מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכרת
בקרך וצאנך למען תלמד ליראה
את יהוה אלהיך כל הימים: וכי
ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו
כי ירחק ממך המקום אשר יבחר
יהוה אלהיך לשום שמו שם כי
יברכך יהוה אלהיך: ונתתה בכסף
וצרת הכסף בידך והלכת אל
המקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו:
ונתתה הכסף בכל אשר תאוה
נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר
ובכל אשר תשאלך נפשך ואכלת
שם לפני יהוה אלהיך ושמחת אתה
וביתך: והלוי אשר בשעריך
לא תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה עמך: ס

ית דין תיכלון מכל די במיא כל
די ליה ציצין וקלפין תיכלון:
וכל די לית ליה ציצין וקלפין לא
תיכלון מסאב הוא לכון:
כל ציפר דכי תיכלון:
ודין די לא תיכלון מנהון נשרא
וער ועזיא: ובת כנפא וטרפיתא
ודיתא לזנה: וית כל עורבא
לזנוהי: וית בת נעמיתא וציצא
וציפר שחפא ונצא לזנוהי:
וקדיא וקיפופא ובותא: וקתא
וירקריקא ושלינונא: וחוריתא
ואיבו לזנה ונגר טורא ועטליפא:
וכל ריחשא דעופא מסאב הוא
לכון לא יתאכלון: כל עופא דכי
תיכלון: לא תיכלון כל נבילא
לתותב ערל דבקירוך תתנינה
וייכלינה או תזבנינה לבר עממין
ארי עם קדיש את קדם יי אלהך
לא תיכלון בשר בחלב:
עשרא תעשר ית כל עללת זרעך
דיפק חקלא שנא שנא: ותיכול
קדם יי אלהך באתרא די יתרעי
לאשראה שכינתיה תמן מעשר
עבורך חמרך ומשחך ובוכרי ת
תורך ועאנך בדיל דתילף למדחל
קדם יי אלהך כל יומיא: וארי
יסגי מינך אורחא ארי לא תיכול
למטליה ארי יתרחק מינך אתרא
די יתרעי יי אלהך לאשראה ש
שכינתיה תמן ארי יברכינך יי א
אלהך: ותתן בכספא ותצור
כספא בידך ותהך לאתרא די
יתרעי יי אלהך ביה: ותתן כספא
בכל די יתרעי נפשך בתורי ובענא
ובחמר חדת ועתיק ובכל די ת
תשאלינך נפשך ותיכול תמן
קדם יי אלהך ותחדי את ואנש
ביתך: וליואה די בקירוך
לא תשבקיניה ארי לית ליה חולק
ואחסנא עמך:

ג' ל"פ בסיפ' · ו' זוגין מתחלפין חד במאריך וחד בדרגא: · כ"ג ל"ף · ל' · ל' · ל' · ל' · ד' · ח' · ג' · יד · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' וח' לנכרי ג' · ב' וביתו' · גל אוריו' חב' ל' · ג' · ב' ראשית דגנך · ב' · ב' · ל' · ה' · מ"ל בב'

אמרתי אליכם. ובכל אשר תשאלך נפשך. ובכל אשר עגבה. ובכל אשר יפנה ירשיע. ונמסר
גם בסדר משפטים:

כל צפור טהור תאכלו. להתיר משולחת שבמצורע: וזה אשר לא תאכלו. לאסור את השחוטה: הראה והאיה. היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דאה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב: ובעופות. פרט לך הטמאים ללמד ש שהעופות טהורים מרובים על הטמאים לפיכ' פרט את המועט: התנשמת. קלב"א סוריץ: שלך. השולה דגים מן הים: דוכיפת. הוא תרנגול הבר ובלע"ז הרופ"א וכרבלתו כפולה: שרץ העוף. הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובין וצרעים וחגבי' טמאים הם קרויים שרץ: כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמאה בא ליתן עשה על לא ת תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא ב בהמ' טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה ל לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה ליי'. קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם: לא תבשל גדי. שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה ט טמאה לא תבשל גדי: עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה ל לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיי' של תבואה עד שהן במעי א אמותיהן שאם אין אתם מעשרין מעשרו' כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא מ משדפתן של' ושדפה לפני קמה וכן לענין בכורים: שנה שנה. מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן: ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר אחד ללוים שנ' כי יקחו מאת בני י ישראל וגו' ונתן להם רשות לאכלו בכל מ מקום שנא' ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא: כי יברכך. שתהא התבואה מרובה לשאת: בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו': והלוי. לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואינן חייבין במעשר: מקצה

חסר ל' וחס' ויד ומכור לא תתמכרנה · וכי ח' ל"פ בכב' והוא חד מן שטה נון חד יד חמש וכי ולית רכו'

סנפיר וקשקשת. פירשתיו: כל צפור טהורה תאכלו. הנה צפור שם כלל ותור ובן יונה על השנים המיכין שהם תחת צפור וכן דיה ואיה תחת דאה כי עתה הוסיף לבאר: כל עוף טהור. כארבה: לא תאכלו כל נבלה. מהעוף ומהבהמה: לגר אשר בשעריך. ואינו מתיהד כאשר פירשתי או מכור לנכרי שאינו דר בארצך. וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר וכבר פירשתיו: עשר תעשר. וסמכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא ובהמה טמאה ונבלה והנה בבשר ובדגן אסור לאכול ה ההקדש כי אם במקו' הנבחר: היוצא השדה שנה שנה. אמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי הוא דבק עם זרעך והטעם ה הזרע שהוצאת אל השדה ולפי דעתי שהוא לפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה ואם יטען טוען כי הכתוב את היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים הראיתו לו העיר היוצאת אלף והעיר תשאיר מאה וחז"ל אמרו שהוא מעשר שני ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש ואם ממטה הנה העשירי וזה סוד הבכור והמעשר ודע כי האחד איננו בחשבון וכן העשירי כי הוא כנגד האחד כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה וכל שרש בחשבון כמוך אליו מ מכיו ומאחריו ובעבור היות האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה ושמה הם הנקראים עגולים על כן אותיות הנה הם אלה הארבעה ומהם אותיות השם הנכבד והנורא: ובכורות בקרך. יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם כאשר פ פירשתי: למען תלמד. הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדך וטעם שנית להיות למען תלמד כטעם עגלה מ מלומדה והטעם רגילות והוא היושר בעיני: ונתת בכסף. שב אל המעשר: בידך. שהוא מופקד בידך: ובשכר. העשוי מדבש ומתמרים מחטה ושעורי': אשר תשאלך. פירות: אתה וביתך. אתה ובניך חייב וביתך רמות כי מצות. שלש פ פעמים על הזכרים והאשה הוליכת למקום הנבחר כנשי אלקנה יש להן שכר: והלוי אשר בשעריך. והטעם על בית הלוי שאתה מקבל שכר שלא תעזבנו רק תתן לו כפי מתנת ידך ו והקרוב כי על המעשר הראשון ידבר בעבור שהזכיר מעשר שני אמר לא תחשוב כי תצא ידי חובה במעשר השני לבדו. וטעם אמר בשעריך כי לאשר הוא בשעריו יתן המעשר הראשון ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללא אחר אם כבר כתיתיו:
מקצה

רשי

מקצה שלש שנים · בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושנייה לשמיטה שיבערם מן הבית בשלישית: ובא הלוי · ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום · ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו: ולא תאכלנו · אתה בירושלם כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו · תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגרן וכו' ואתה הולך לירושלם במעשר של שנה ראשונה ושנייה שהשהית ומתודה בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש בכי תכלה לעשר: מקץ שבע שנים · יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת"ל קרבה שנת השבע ואם אתה אומר שבע שנים לכל מלוה ומלוה להלוות כל אחד ואחד היאך היא קריבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטים: שמוט כל בעל משה ידו · שמוט את ידו של כל בעל משה: אפס כי לא יהיה בך אביון · ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון הלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם ו וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: אביון · דל מעני ולשון אביון ש שהוא תאב לכל דבר: רק אם שמוע תשמע · אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע · שמע קמעא משמיעין אותו הרבה: כאשר דבר לך · והיכן דבר ברוך אתה בעיר: והעבטת · כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים · יכול שאתה לוה מזה ומלוה לזה ת"ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים · יכול גוים אחרים מושלים עליך תלמוד לומר ובך לא ימשולו: כי יהיה בך אביון · התאב תאב קודם: מאחד אחיך · אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך: שעריך · עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ · יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר לא תקפוץ: מאחיך האביון · אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: פתוח תפתח · אפילו כמה פעמים: כי פתוח תפתח · הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו · אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו · ואי אתה מצווה לעשרו: אשר יחסר לו · אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו · זו אשה וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו: וקרא עליך · יכול מצוה תלמוד לומר ולא יקרא: והיה בך חטא · מכל מקום אפי' לא יקרא אם כן למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: נתון תתן לו · אפילו מאה פעמים: לו · בינו ובינך: כי בגלל

ראה

מקצה שלש שנים תוציא את־כל־מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת בשעריך: ובא הלוי כי אין־לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען יברכך יהוה אלהיך בכל־מעשה ידך אשר תעשה: ס

מקץ שבע־שנים תעשה שמטה: וזה דבר השמטה שמוט כל־בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא־יגש את־רעהו ואת־אחיו כי־קרא שמטה ליהוה: את־הנכרי תגש ואשר יהיה לך את־אחיך תשמט ידך: אפס כי לא יהיה־בך אביון כי־ברך יברכך יהוה בארץ אשר יהוה אלהיך נתן־לך נחלה לרשתה: רק אם־שמוע תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את־כל־המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום: כי־יהוה אלהיך ברכך כאשר דבר־לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: ס

כי־יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר־יהוה אלהיך נתן לך לא תאמץ את־לבבך ולא תקפץ את־ידך מאחיך האביון: כי־פתח תפתח את־ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו: השמר לך פן־יהיה דבר עם־לבבך בליעל לאמר קרבה שנת־השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל־יהוה והיה בך חטא: נתון תתן לו ולא־ירע לבבך בתתך לו כ

תרגום

מסוף תלת שנין תפיק ית כל מעשר עללתך בשתא ההיא ותצנע בקרוך: וייתי ליואה ארי לית ליה חולק ואחסנא עמך וגיורא ויתמא וארמלתא די בקרוך וייכלון ויסבעון בדיל די יברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך די תעביד: מסוף שבע שנין תעביד שמיטתא: ודין פתגם שמטתא דישמט כל גבר מרי רשו די ירשי בחבריה לא יתבע מן חבריה ומן אחוהי ארי קרא שמיטתא קדם יי: מן בר עממין תתבע ודי יהי לך את אחוך תשמיט ידך: לחוד ארי לא יהי בך מסכינא ארי ברכא יברכינך יי בארעא די יי אלהך יהיב לך אחסנא למירתה: לחוד אם קבלא תקבל למימר דיי אלהך למיטר למעבד ית כל תפקידתא הדא דאנא מפקיד לך יומא דין: ארי יי אלהך ברכך כמא די מליל לך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזיף ותשלוט בעממין סגיאי ובך לא ישלטון: ארי יהי בך מסכינא מחד מאחך בחדא מקירוך בארעך די יי אלהך יהיב לך לא תתקיף ית לבך ולא תקפוץ ית ידך מאחוך מסכינא: ארי מיפתח תפתח ית ידך ליה ואוזפא תוזפיני כמסת חסרוניה דיחסיר ליה: אסתמר לך דילמא יהי פיתגמא עם לבך ברשע למימר קריבת שתא שביעתא שתא דשמיטתא ותבאש עינך באחוך מסכינא ולא תתן ליה ויקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא: מתן תתן ליה ולא יבאש לבך במתנך ליה

מסורה

ובא ה' ר"פ וסי' נמסר בישעיה סימן נ"ט גבי פסו' ובא לציון גואל: ישה ב' אשר ישה ברעהו · ודע כי ישה לך אלוה: יברכך י"י ד' יחידאין וסי' וישמרך · אפס כי לא יהיה בך אביון · יברכך י"י נוה צדק · ויאמרו לו יברכך י"י · וכל ההלוות דכוו' ונמסר גם בסדר נשא: פתח ג' ב' חס' וא' מל' וסי' כי פתח תפתח את ידך לו · כי לא

יחדל אביון מקרב הארץ · פתוח נפתחו שערי ארצך · כתר' מל': די ה' וסי' נמסר בסדר תזריע: ורעה ט' ו' בישין וג' טבין וסי' במסרה רבתא: נתון ה' ב' מנהון חס' וסי' נמסר בסדר פנחס:

אבן עזרא

מקצה שלש שנים · זה מעשר שלישי ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני ויש אומרי' כי יוציא שלשתם והמכחישים אמרו כי מצות עשר תעשר הוא המעשר הראשון · וטעם וזרית הכסף בידך עם הלוי ידבר וכן ובכורות בקרך עם הכהן ידבר ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים : מקצה · יתחלה וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני ואנחנו נסמוך על קבלת אבותינו · וטעם מקץ שבע שני תעשה שמטה בתחלת השנה כאשר פירשתי והטעם להקהל את העם ורבקה זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתום ולאלמ' אמר וכן דבר השמיטה והטעם כתו שמטוה והניחוה ונטשתה ותפול : משה · בשקל מטה והוא שם לפי דעתי ולפי דעת רבים הוא פועל ובעל כמו והחכמה תחיה בעליה את נפש בעליו יקח והטעם מי שהדבר ברשותו: ישה · פועל יוצא והלוקח יקרא נושה בו: יגוש · ילחץ כמו וכל עצביכם תנגושו והנה נראה הגון בפעלי העתיד מבעלי הגון · שמטה ליי' · לכבוד השם שנתן לו הממון וטעם הסמך המלה לשם בעבור שבת היא ליי' : את הנכרי תגוש · דמות : אפס · הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה אותו רק כלכם תעבטו גוים רבים והטעם תקחו עבוטו שהוא משכון בעבור ממון שתתן לו שהוא צריך אליו לשוב בו : ומשלת · ובהיותכם ישרים תהיו עוד מושלים על הנכרים רק המצוה כי יהיה בך אביון על כן אמר כי לא יחדל אביון כי ידע כי יבא דור שלא יהיה רבו זכאי : ולא תאמץ את לבבך · לדבר על לבו דברים טובים: תקפוץ · תסגור וכן קפצה פיה קפץ באף יקפצו מלכים פיהם והוא פעל קל: האביון יש אומרים שהוא מגזרת ולא אבה כי הוא במשקל עליון ואביון והגיון שהטעם שלא חבה הנה והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור חסרונו: פתח תפתח · שם הפעל וכל מקום שאינו כתוב הוא דרך הקצרה גם הדרש יפה: את ידך לו · לאשר אין לו כלום: והעבט תעביטנו · תתן לו משלך על עבוטו והנה תעביטנו תקח עבוטו: בליעל · שם ויש אומרים שהיא מלה מורכבת כגון תפלת שלא יעל ולא יגדל ולא יחיה: ורעה עינך · כמו ושבה אל בית אביה והמלה מהשניים הנראי': בגלל

אבן עזרא

בגלל. כמו סבה לבעבור סבב כי הכל הוא בחלקי בחלקי' הכל שהוא הגוף: נתן תתן. הטעם כי אם תתן לו יוסיף השם על ממונך: כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. כאשר פרשתי: לאחיך. הקרוב אליך בתחלה: ולעניך. לעניי משפחתך ואביון ארצך קודם לאביון מקום אחר. וטעם הדבק כי ימכר לך אחיך העברי בעבור העניק תעניק לו: אחיך העברי. פירשתיו: או העבריה. והוא כי ימכור אים את בתו ל לאמה: ריקם. פירשתיו: העניק תעניק לו. הטעם עשה לו תפארת מגזרת וענקים לגרגרותיך או יהיה פירוש המלה כפי המקום בלא אח: באזנו ובדלת. פירשתיו וטעם להזכיר זה כי אתה חייב לתת לו בצאתו חפשי רק אם לא ירצה לצאת תרצע אזנו: ואף לאמתך תעשה כן. דבק עם העניק תעניק לו ואם הוא רחוק כמו שלש ישלם אם אין לו ואם שלש אלה ורבים כן כי אין אמה נרצעת: לא יקשה בעיניך. משנהו כתוב שלש שנים כימי שכיר וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עצמו יותר משלש שנים וכב' למוכר אותו הנותן שכרו וזה טעם משנה כמו כפל וכן והיה משנה הוא משנ' למלך שם משנה למלך אחר השם גם הוא מגזרת שני' כאשר פירשתי והנה זה הכתוב יפרש כי ו ובשביעית יצא לחפשי חנם ב בתחלה השנה גם יש ראיה משנת השמטה גם מיום השבת: וברכך. פועל עתיד ולא עבר כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום: כל הבכור. הזכירו בעבור לא תעבוד בבכור שורך: תאכלנו. מי שהוא ראוי לאכלו כאשר פירשתי והזכיר זה פעם שנית לבאר משפט בעל מום: אתה וביתך: בית הכהן: כל מום רע. הנזכרים: בשעריך תאכלנו. יא הכהן יאכלנו חוץ למקדש יש אומרים אחר שיש בו מום הוא לישראל וזה רחוק בעיני: הטמא והטהור. שב אל תאכלנו והטעם כמו קריאה אתה הטמא או הטהור והטע' בין שיהיה טמא או טהור הוא מותר לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא בכרת ובעבור שהזכיר שנה בשנה ה הזכיר שלש פעמים ועוד בעבור הבכור שיאכל במקדש וכן ה הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו: את חדש

בעיניך ו' חס' בליש' יוד בתר' וסימ' לא יקשה בעיניך. ולא תחס עינך נפש בנפש. וקצותה את כפה לא תחוס עינך. להיות עינך פתוחות קדם דמלכים. הטהי' דישעיה. אף על זה פקחת עינך: בארץ מצרי' ד' פסוק' כטע' ומתחלפי כן בארץ מצרים כמצרים וסימ' וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים דכל הבכור.

כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ׃ ס

כִּי יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ׃ וְכִי תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃ הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן לוֹ׃ וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם׃ וְהָיָה כִּי יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת בֵּיתֶךָ כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃ וְלָקַחְתָּ אֶת הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה כֵּן׃ לֹא יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ פ

כָּל הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ׃ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ וְכִי יִהְיֶה בוֹ מוּם פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא תִזְבָּחֶנּוּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃

אֲרֵי בְּדִיל פִּתְגָמָא הָדֵין יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדָךְ וּבְכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ׃ אֲרֵי לָא יִפְסוֹק מִסְכֵּינָא מִגּוֹ אַרְעָא עַל כֵּן אֲנָא מְפַקְדָךְ לְמֵימַר מִפְתַּח תִּפְתַּח יָת יְדָךְ לַאֲחוּךְ לְעַנְיָךְ וּלְמִסְכֵּינָךְ בְּאַרְעָךְ׃ אֲרֵי יִזְדַּבַּן לָךְ אֲחוּךְ בַּר יִשְׂרָאֵל אוֹ בַּת יִשְׂרָאֵל וְיִפְלְחִנָּךְ שִׁית שְׁנִין וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֵיתָא תְּפַטְרִנֵּיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ׃ וַאֲרֵי תְפַטְרִנֵּיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ לָא תְפַטְרִנֵּיהּ רֵיקָן׃ אַפְרָשָׁא תַפְרֵישׁ לֵיהּ מֵעָנָךְ וּמֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעֲצַרְתָּךְ דִּי בָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ תִּתֵּן לֵיהּ׃ וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּפָרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין יוֹמָא דֵין׃ וִיהֵי אֲרֵי יֵימַר לָךְ לָא אֶפּוֹק מֵעִמָּךְ אֲרֵי רְחִימָךְ וְיָת אֱנָשׁ בֵּיתָךְ אֲרֵי טַב לֵיהּ עִמָּךְ׃ וְתִסַּב יָת מַרְצְעָא וְתִתֵּן בְּאוּדְנֵיהּ וּבְדַשָּׁא וִיהֵי לָךְ עֲבֵד פָּלַח לַעֲלָם וְאַף לְאַמְתָךְ תַּעְבֵּיד כֵּן׃ לָא יִקְשֵׁי בְעֵינָךְ בְּמִפְטְרָךְ יָתֵיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ אֲרֵי עַל חַד תְּרֵין בַּאֲגַר אֲגִירָא פַּלְחָךְ שִׁית שְׁנִין וִיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל דִּי תַעְבֵּיד׃ כָּל בּוּכְרָא דִּי יִתְיְלִיד בְּתוֹרָךְ וּבְעָנָךְ דִּיכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תִפְלַח בְּבוּכְרָא דְתוֹרָךְ וְלָא תֵגוֹז בּוּכְרָא דְעָנָךְ׃ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִנֵּיהּ שְׁנָא בְשַׁתָּא בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ׃ וַאֲרֵי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא חֲגִיר אוֹ עֲוִיר כֹּל מוּם בִּישׁ לָא תִכְּסִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ בְּקִרְוָךְ תֵּיכְלִנֵּיהּ מְסָאֲבָא וְדַכְיָא כַּחֲדָא כִּבְשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא׃

חגרת דעלם חג הסכת במצרים. חגרת דעלם כי תקצר במצרים. וזכרת דעלם כי יהיה ריב בארץ מצרי': הבכור ד' מלאים בתורה וסימ' כי בגשה הבכור. את שם הבכור מנשה. כל הבכור אשר יולד בבקרך. והיה הבכור אשר תלד. ונמסר גם בסדור מקץ: וכי יהיה ד' ר"פ וסימ' וכי יהיה בקרחת או בגבחת. וכי יהיה בו מום פסח. וכי יהיה איש שנא לרעהו. וכי יהיה באיש חטא משפט מות:

רשי

כי בגלל הדבר. אפי' אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: על כן. מפני כן: לאמר. עצה לטובתך אני משיאך: לאחיך לעניך. לאי זה אח לעני: לעניך. ב"ור אחד לשון עני אחד הוא אבל עניים בשני יודי"ן שני עניים: כי ימכר לך. על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי ובמכרוהו ב"ד הכתו' מדבר אלא מפני ב' דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה ב"ד שאין האשה נמכרת בגנבתה שנ' בגנבתו ולא בגנבתה אלא ב בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שני' קודם שתביא סימנין תצא. ועוד חדש כאן העניק ת תעניק: העניק תעניק. לשון עדי בגובה ובמראית העין דבר שיהא ניכר שהטיבות לו ויש' מפרשים לשון הענקה על צוארו: מצאנך מגרנך ומיקבך. יכול אין לי אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פ פרדות ולמדו רבותינו במסכת קדושין בגזר' שוה כמה נותן לו מכל מין ומין: וזכרת כי עבד היית. והענקתי ושניתי לך מבזת מצרים ובזת הים אף אתה העניק ושנה לו: עבד עולם. יכול כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל: ואף לאמתך תעשה כן. העניק לה. יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה תלמוד לומר אם אמור יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת: כי משנה שכר שכיר. מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפל' שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והוולדו' לאדון: כל הבכור תקדיש. ובמקום אחר הוא אומר אל תקדיש איכו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומ' הרי אתה קדוש לבכורה. ד"א אי אפשר לומר הקדש שכבר נאמר אל תקדיש ואי אפשר לומ' אל תקדיש שהרי כבר נאמ' תקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדשו עליו ונותן להקדש כפי טובת הנאת שבו: לא תעבד בבכור שורך ולא תגוז וגו'. אף החילוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה: לפני יי' אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנ' ובשר' יהיה לך וגו': שנה בשנה. מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנ' ואכלת לפני יי' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד: מום. כלל: פסח ועור. פרט: כל מום רע. חזר וכלל מה הפרט מפורש מום שבגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר: רק

רק את דמו לא תאכל ׃ שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קדשו נשחט בחוץ בלא פדיון וכ״א יכול יהא אף הדם מותר ת״ל רק את דמו לא תאכל ׃ שמור את חדש האביב ׃ מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה ׃ ממצרים לילה ׃ והלא ביום יצאו שנאמר ממחרת הפסח בני ישראל וגו׳ אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו׳ ׃ וזבחת פסח ליי׳ אלהיך צאן ׃ שנ׳ מן הכבשים ומן העזים תקחו ׃ ובקר ׃ תזבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאים עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה ׃ לחם עוני ׃ לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרי׳ ׃ כי בחפזון יצאת ׃ ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון וחפזון לא שלך היה אלא של מצרי׳ שכן הוא אומר ותחזק מצרי׳ על העם וגו׳ ׃ למען תזכור ׃ על ידי אכילת הפסח והמצה ׃ יום צאתך ׃ ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ב ביום הראשון לבקר ׃ אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא ארבעה עשר בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכ׳ ולפי שנתלק הכתו׳ מעניינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון ש שבעת ימים מצות ת תאכלו ולא יראה לך שאור בכל גבולך ה הוצרך לפרש באי זו זביחה הוא מזהיר שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומ׳ שלישי הכתוב כל שבעה בכל תותרו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון ׃ דבר אחר בחגיגת י״ד ה הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעו של מקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין ביום טוב הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא בי״ד ובט״ו וכך היא שנויה במסכת פסחים ׃ בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים ׃ הרי שלשה זמנים חלוקי׳ בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה ׃ ובשלת ׃ זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול ׃ ופנית בבקר ׃ לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי של יום טוב ׃ ששת ימים תאכל מצות ׃ ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש ׃ דבר אחר למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר בערב תאכלו מצות ׃ עצרת ליי׳ אלהיך ׃ עצור עצמך מן המלאכה ׃ דבר אחר כנופיא של מאכל ושתיה לשון נעצרה נא אותך ׃ מהחל חרמש בקמה ׃ משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר ׃ מסת נדבת ידך ׃ די נדבת ידך הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקרא קרואים לאכול ׃ לוי גר יתום ואלמנה ׃ ד׳ שלי כנגד ד׳ שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך ׃ וזכרת כי עבד היית וגו׳ ׃ על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה ׃

תאכל י״ז וסימ׳ במסר׳ רבת׳ ׃ שמור ג׳ מלא׳ וסי׳ נכס׳ בסדר ואתחנן ׃ בחפזון ג׳ ומ״ל וסימ׳ נמס׳ בסדר בא ׃ יראה י״ג וסי׳ נמסר סדר בא ׃ ולא יראה חד מן ד׳ פסוק׳ דאית בהון ולא ולא וסי׳ במסר׳ רבת׳ ׃ שבעת בולהון

רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ פ

שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃ וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃ לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ ס

שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃ וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ פ

לחוד ית דמיה לא תיכול על ארעא תשדניה כמיא ׃

טר ית ירחא דאביבא ותעביד פסחא קדם יי אלהך ארי בירחא דאביבא אפקך יי אלהך ממצרים ועבד לך ניסין בליליא ׃ ותכוס פסחא קדם יי אלהך מן בני ענא ונכסת קודשין מן תורי באתרא דיתרעי יי לאשראה שכינתיה תמן ׃ לא תיכול עלוהי חמיע שבעא יומין תיכול עלוהי פטיר לחים עני ארי בבהילו נפקתא מארעא דמצרים בדיל דתדכר ית יום מפקך מארעא דמצרים כל יומי חייך ׃ ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך שבעא יומין ולא יבית מן בסרא די תכוס ברמשא ביומא קדמאה לצפרא ׃ לית לך רשו למיכס ית פסחא בחדא מקרוך די יי אלהך יהיב לך ׃ אלהן לאתרא דיתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן תכוס ית פסחא ברמשא כמיעל שמשא זמן מפקך ממצרים ׃ ותבשיל ותיכול באתרא דיתרעי יי אלהך ביה ותתפני בצפרא ותהך למשכנך ׃ שיתא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה כניש קדם יי אלהך לא תעביד עבידא ׃ שבעא שבועין תמני לך משריות מגלא בחצד עומרא דארמותא תשרי למימני שבעא שבועין ׃ ותעביד חגא דשבועיא קדם יי אלהך מסת נדבת ידך די תתן כמא די יברכינך יי אלהך ׃ ותחדי קדם יי אלהך את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקרוך וגיורא ויתמא וארמלתא די בינך באתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן ׃ ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ותטר ותעביד ית קימיא האילין ׃

כתיב בנביא״ג שבעות וסימ׳ תחל לספר שבעה שבעות ׃ ועשית חג שבעות ליי׳ אלהיך ׃ בחג המצות ובחג השבעות ׃ ובולהון בחד ענינא ׃ סימן איש ׃ שבעה ׃ לא הטה ׃ כי עבד היית במצרים ׃ ושארא בארץ מצרים ׃

את חדש האביב ׃ נקרא כן בעבור שהיה בו אביב בצאתם ממצרים והמכחישים אמרו כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותיו על הבליהם גם אנחנו נודה כי בית דין היה מסתכל לאביב ודעני כי אין לחדשים בלשון הקדש שמות כי ניסן סיון גם כסליו גם טבת גם אדר שהם נזכרים במקרא הם לשון כשדים על כן אמר הוא חדש ניסן רק מצאנו זיו והאיתני ובול וטעם ראשון כאשר ימצא האביב הנו חדש הראשון כי משם יחל לספור החדשים אם היתה שנה מעוברה שנים עשר חדש או שלשה עשר לא כחוש על זה וזה טעם ראשון רק קדמונינו ז״ל העתיקו עם שאביב דברים אחרי׳ וכל דבריהם אמת ׃ לילה ׃ הוציאך מתחת רשות פרעה והקרוב עוד הפרשנו ׃ צאן ׃ לחיוב הפסח ׃ ובקר ׃ לשלמי׳ והעד ובקר שלשת שפים אחר שאמר הכל לפסחים על כשבים ובני עזים וכן נתנו לו לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות והנה זכר הפסח קודם הבקר וכן אתה וביתך וי״א כי במצרי׳ אמר כבש או עז ועת בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון ׃ לא תאכל עליו חמץ ׃ שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח ׃ לחם עוני ׃ לזכרון ׃ כל ימי חייך ׃ בכל שנה ׃ אשר תזבח בערב ׃ שהוא בשר הפסח ׃ בערב כבא השמש ׃ פירשתיו ׃ מועד צאתך ממצרים ׃ שב אל פסח כי מועד חדש האביב יצאו ממצרי׳ ואיננו דבק עם כבא השמש ׃ ובשלת ׃ פירשתיו באש וכן ויבשלו את הפסח באש והזכיר ובשלת ש שלא יאכלנו חי ׃ ופנית בבקר ׃ אמרו המכחישים כי ילך במקום קדש אל ביתו וארצו ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצות כי אם על מעתיקי התורה והנה מצאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש וכתוב אחר וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם יש אומרים כי הפירוש לאהליהם כאשר הוא וביום החול לארצם והלכת ל להליך סביב לירושלם ומשם ילך אל ארצו בחול ׃ ששת ימים ׃ אמרו הקדמונים מהחל חרמש ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו מפאה אל פאה אחרת להזהיר לא ת תעשה מלאכה ולא אמר כל מלאכה והטעם כל מלאכת ע עבודה ובמקו׳ שאמר כל מלאכה שם כתוב אך וכאשר הזכיר הפסח שהוא חייב לבא למקום הבכור הזכיר החג השנים ה השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום הצום כי אין הכבוד מחובר במקדש ׃ מסת ׃ רבנות [?] להתבלע ההון והמלה מגזרת כמ כטעם הרמת יד ׃ נדבת ידך ׃ לעולה ולשלמים ׃ וזכרת כי עבד היית ׃ דבק עם עבדך ואמתך ׃ באספך

חג הסכת כל אורייתא סכת כתיב כבב על כן קרא שם המקום סכות • כי בסכות הושבתי • וכל הסכות דאוריתא דכוו' מל בבא חס' וג הסכת תעשה לך שבעת ימים: ידיך יא מל וסימ' נמסר באיוב סימן יד סוף

חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ׃ וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל־תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃ שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃ אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃

חַגָּא דִמְטַלַּיָּא תַּעְבֵּיד לָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּמִכְנְשָׁךְ מֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעְצַרְתָּךְ׃ וְתֶחְדֵּי בְּחַגָּךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה וְגִיּוֹרָא וְיִתַּמָּא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְקִרְוָךְ׃ שִׁבְעָא יוֹמִין תָּחוֹג קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל־עֲלַלְתָּךְ וּבְכָל־עוֹבָדֵי יְדָךְ וּתְהֵי בְרַם חָדֵי׃ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַחֲזוֹן כָּל־דְּכוּרָךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתַחֲזוֹן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין׃ גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ כְּבִרְכְתָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ׃

קָנֹו׳ • פלאיה • סימן •

פרשה

שפטים

ס ס ס

שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק׃ לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם׃ צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס

לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ׃ וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס

לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ ס

דַּיָּנִין וּפוּרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּכָל־קִרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן יַת עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט׃ לָא תַצְלֵי דִין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא תְקַבֵּל שׁוֹחַד אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָמִין תְּרִיצִין׃ קוּשְׁטָא קוּשְׁטָא הֲוֵי רָדֵיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יַת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ לָא־תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת כָּל־אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּי תַעְבֵּיד לָךְ׃ וְלָא תְקִים לָךְ קָמָא דִּי רָחֵיק יְיָ אֱלָהָךְ׃ לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִמַּר דִּי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא׃

לעבור בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד ע"ז: אשר לא צויתי. לעבוד: נכון. מכוון העדות: והוצאת אל שעריך את האיש ההוא וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בה אף שעריך האמור למטה שער שעבד בה ותרגומו לקרוך: שנים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשים זוממין עד שיזומו כולם: כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם. בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבות. שיהו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית. מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות: הכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם. ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך: ימין ושמאל. אפי' אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: וכל העם ישמעו. מכאן שממתינין לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל: לא

כי ימצא בקרבך. ואחר שהזכיר האזהרה אבל המזבח שהיא בפרהסיא לכל שב להזהיר על היחיד על עבודה זרה: לעבור בריתו. הפך להעמידו. דקדוק ויסתחו בספר היסוד: אלהים אחרים. פסילים מעשה בני אדם: ולשמש ולירח ולצבא השמים. שהם מעשה אלהים: אשר לא צויתי. לעבדם ואם הם מעשי: ודרשת היטב. מאד מאד וכן היטב חרה לי והוא מעט רחוק מגזרת טוב: וסקלתם באבנים. זה או זאת כמו באש ישרפו אותו ואתהן ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים: או שלשה עדים. מקבלים עדות שנים על דעת הגאון והנה לא פורש בתורה אם תקובל עדות השאר והאשה ועדות אויב המת ויש אומרים אם היו שני עדים מכחשים שנים עדים השלישי יכריע לזכות או לחובה ויש אומרים עדים מהחכמים ושלשה מהאחרים וגם אנחנו צריכים בעל כרחנו לדברי הקבלה: יד העדים. יד כל אחד מהעדים וכן וימס לבב העם ורבים כן: ובערת. פירשתיו: כי יפלא ממך דבר. עם השופט ידבר בעבור היות עדות שנים להמית המת וזה פי' בין דם לדם בין דם נקי לדם חייב. ומלת יפלא כמו היפלא מי' דבר וטעם מפורש: בין דין לדין. בממון: בין נגע לנגע. כמו פצע וחבורה והכלל דברי ריבו': וקמת ועלית. פירשתיו: הכהנים הלוים. כאשר פירשתי כי יש כהני' שאינם מייחס לוי: ואל השופט. הוא המלך שכתב משנה התורה מיד הכהנים: ואל השופט. במקום שיהיה: על פי התורה אשר יורוך. בדבר המופלא: ומת האיש ההוא. בית דין ימיתוהו והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו וכאשר הזכיר השופט באר המשפטים שהוא חיי' לשמרם: סוס

יעשה את הרע עשה את הרע ז' בליש' וסי' במסר' רבתא: ומתו ח' וסי' במסרה רבתא: למשפט ט"ו דגשים וסי' נמסר בסדר משעי: הכהנים הלוים י"ג וסי' במסרה רבתא: שמעו י"א ז' חס' וד' מלאים וסימ' במס' רבתא: ויראו ו' רפין וסי' במסרה רבתא: נתן לך ג' וסי' נמסר בסדר עקב. ובלשון ארמי אבל מלכא בסלא: בכל

כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר יהוה אלהיך נתן לך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני יהוה אלהיך לעבר בריתו׃ וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי׃ והגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בישראל׃ והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההוא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריך את האיש או את האשה וסקלתם באבנים ומתו׃ על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד׃ יד העדים תהיה בו בראשנה להמיתו ויד כל העם באחרנה ובערת הרע מקרבך׃ פ

כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו׃ ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט׃ ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר יהוה ושמרת לעשות ככל אשר יורוך׃ על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל׃ והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את יהוה אלהיך או אל השפט ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל׃ וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד׃ ס

כי תבא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי׃

ארי ישתכח בינך בחדא מן קירוך די יי אלהך יהיב לך גבר או אתתא די יעביד ית דביש קדם יי אלהך למעבר על קימיה׃ ואזל ופלח לטעות עממיא וסגיד להון ולשמשא או לסיהרא או לכל חילי שמיא די לא פקידית׃ ויתחוי לך ותשמע ותתבע יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידא תועבתא הדא בישראל׃ ותפיק ית גברא ההוא או ית אתתא ההיא די עבדו ית פתגמא בישא הדין לתרע בית דינך ית גברא או ית אתתא ותרגמינון באבניא וימותון׃ על מימר תרין סהדין או תלתא סהדין יתקטיל דחייב קטול לא יתקטיל על מימר סהיד חד׃ ידא דסהדיא תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא ותפלי עביד דביש מבינך׃

ארי יתפרש מנך פתגמא לדינא בין דם לדם בין דין לדין ובין מכתש סגירו למכתש סגירו פתגמי פלוגת דינא בקירוך ותקום ותיסק לאתרא די יתרעי יי אלהך ביה׃ ותיתי לות כהניא ליואי ולות דינא די יהי ביומיא האינון ותתבע ויחוון לך ית פתגמא דדינא׃ ותעביד על מימר פתגמא די יחוון לך מן אתרא ההוא די יתרעי יי ותטר למעבד ככל די ילפונך׃ על מימר אוריתא די ילפונך ועל דינא די יימרון לך תעביד לא תסטי מן פתגמא די יחוון לך ימינא ושמאלא׃ וגברא די יעביד ברשע בדיל דלא לקבלא מן כהנא דקאים לשמשא תמן קדם יי אלהך או לות דינא ויתקטיל גברא ההוא ותפלי עביד דביש מישראל׃ וכל עמא ישמעון וידחלון ולא ירשעון עוד׃

ארי תיעול לארעא די יי אלהך יהיב לך ותירתה ותתיב בה ותימר אמני עלי מלכא ככל עממיא די בסחרני׃

ובערת הרע ב' דמל' כוון והאיש אשר יעשה בזדון כי ימצא איש שכב עם אשה ובערת הרע מישראל׃ ובערת הרע מקרבך

הגוים ד' וסי' אשימה עלי מלך׃ מלך לשפטנו ככל הגוים׃ והיינו גם אנחנו ככל הגוים׃ יען אמר מואב ושעיר הנה: סביבתי ב' חס וסי' אשימה עלי מלך. סביבתי נערי׃

שום תשים. רשות אשר יבחר על פי נביא או משפט האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל. מדרך האמת לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל ולא אדומי אף על פי שכתוב בו אחיך ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחטיא העם לשוב אל מצרים וזה דבר ברור כי השם גאלם משם ובשובם יחללו השם והוריה הנביא בסכנת הנפש ברח לשם גם ירמיהו בעל כרחו הלך שם: לא תוסיפון. מצוה היתה ולא כתובה ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם ואת דרך אחרת: ולא יסור לבבו. כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו. שלא יענים את ישראל והנה שלמה שנתן הכסף לאבנים בירושלם מרוב אהבתו לממון התרעמו עליו ישראל ואמרו אביך הכביד את עולנו ויש אומרים בעבור הבניינים התרעמו ואין זה אמת כי הגרים בנו הבית כי כן כתוב והנה אדונירם שהיה על המס רגמוהו במותו: והיה כשבתו. בתחלת מלכותו: משנה. כנוסח שנית: והיתה עמו. התורה: וקרא בו. בספר: ליראה. הוא בעצמו: לשמור את כל דברי. כי הוא יתקן המעוותים בכחו: לבלתי רום לבבו. אם היה חפשי מהמצו': ולבלתי סור. כי אם לא ילמד לא ידעמה המצוה ושכרו למען יאריך ימים: לא יהיה לכהנים הלוים. כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא השופט הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התור' ואחר שאמר שאין להם נחלה יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים והקיבה הזרוע מהגוף והלחיים שהלשון ביניהם מהראש והקיב' מהקרב ודרך דרש כי הכהן הוא שוחט השלמים הזרוע שכר זרועו בשחיטה והלחיים שכר הברכה והקיבה שכר הבדיקה ועל דרך הפשט כי אלה טובים משאר הבשר גם הזכיר דבר לוי כי גם הם יורו התורה בשערים והעד דברי הימים: לבד

לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו. שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנ' בשלמה ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה: ולא ירבה לו נשים. אלא שמונה עשרה שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. אלא כדי ליתן לאכסניא: והיה כשבתו. אם עשה כן כדי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה: שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו ואנקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: דברי התורה. כמשמעו: לבלתי סור מן המצוה. אפי' מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולה וכתוב ויוחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלו' עולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת כאשר לא שמעת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין: חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי יי. קדשי המקדש: ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דורשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר: בקרב אחיו. זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן והלך נקראת ארץ חמשה עממים ושל סיחון ועוג שני עממים אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני וכן דורש בפרשת

ואת החקים ד' וס' ושמרת את המצוה. והיתה עמו וקרא בו. ואת החקים ואת המשפטים והתורה והמצוה דמלכים. חבל חבלנו לך: וראשית ו' וס' ראובן בכרי אתה. וראשית גז צאנך. וראשית כל בכורי כל ב' בפסו' השתים במזרקי יין. ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית. ונמסר גם ביחזקאל סימן מ"ד:

שום תשים עליך מלך אשר יבחר יהוה אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא: רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס ויהוה אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד: ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד: והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלוים: והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את יהוה אלהיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם: לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל: ס

לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל אשי יהוה ונחלתו יאכלון: ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו יהוה הוא נחלתו כאשר דבר לו: ס

וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה: ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו: כי בו בחר יהוה אלהיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם יהוה הוא ובניו כל הימים: ס

וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא

מנאה תמני עלך מלכא די יתרעי יי אלהך ביה מגו אחך תמני עלך מלכא לית לך רשו למנאה עלך גבר נוכראה דלא אחוך הוא: לחוד לא יסגי ליה סוסון ולא יתיב ית עמא למצרים בדיל לאסגאה סוסון ויי אמר לכון לא תוספון למתוב באורחא הדין עוד: ולא יסגי ליה נשין ולא יטעי ליביה וכספא ודהבא לא יסגי ליה לחדא: ויהי כמיתביה על כורסיה מלכותיה ויכתוב ליה ית פתשגן אוריתא הדא על ספרא מן קדם כהניא ליואי: ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיליף למדחל קדם יי אלהיה למטר ית כל פתגמי אוריתא הדא וית קימיא האלין למעבדהון: בדיל דלא ירים ליביה מאחוהי ובדיל דלא יסטי מן תפקידתא ימינא ושמאלא בדיל דיוריך יומין על מלכותיה הוא ובנוהי בגו ישראל:

לא יהי לכהניא ליואי כל שבטא דלוי חולק ואחסנא עם ישראל קורבניא דיי ואחסנתיה ייכלון: ואחסנא לא יהי ליה בגו אחוהי מתנן די יהב ליה יי אינון אחסנתיה כמא די מליל ליה:

ודין יהא דחזי לכהניא מן עמא מן נכסי נכסתא אם תור אם אימר ויתן לכהנא דרעא ולועא וקבתא: ריש עבורך חמרך ומשחך וריש גיזת ענך תפרש ליה: ארי ביה אתרעי יי אלהך מכל שבטך למקם לשמשא בשמא דיי הוא ובנוהי כל יומיא:

וארי ייתי ליואה מחדא מקירוך מכל ישראל די הוא

מתנות שאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגו' להזהיר על קני וקניזי וקדמוני שוב מצאה בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי: ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. בארצם לא תנחל וחלק וגו': מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה. פרט לחיה: הזרוע. מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפלד"ן: הלחיים. עם הלשון דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר ויקח רומח בידו: לחיים. תחת תפלה שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל: והקיבה. תחת האשה אל קבתה: ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששים בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנ' וששיתם את האיפה מחומר החטים ששית האיפה חצי סאה כשאתה כורן חצי סאה לכור הרי אחת מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מששים וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות ר' עקיבא אומ' ראשית הגז שתים גז צאנך ארבעה תתן לו הרי חמשה: לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד: וכי יבא הלוי. יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראויין לשירות: ובא

ובא בכל אות נפשו. לימד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו. ד"א עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם: חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות תלמוד לומר לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שתקנו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות כלומר להבין מעשיהן כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הגוים: מעביר בנו ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם. אי זהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו: מעונן. רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכמים אומרים אלו אוחזי העינים: מנחש. פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו: וחובר חבר. שמכנס נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושואל אוב. זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם על ידי מכשפו: ודורש אל המתים. כגון מעלה בזכורו והנשאל בגלגלת: כל עושה אלה. עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן: תמים תהיה עם יי' אלהיך. התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: לא כן נתן לך. הקב"ה לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: מקרבך מאחיך כמוני. כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתי לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפי' כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק. שלשה מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו והמתנבא בשם ע"ז אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו: וכי תאמר בלבבך. עתידים אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית יי' מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד וכורז על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו: אשר ידבר הנביא. ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' והרוג אותו ואם תאמר זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפריצה לכך נאמר אליו תשמעון: לא

גר שם ד' וסימ' נמסר בסדר וישלח: ודרש ג' חס' וסימ' ודרש אל המתים. שפט ודרש משפט. שחר טוב יבקש רצון: יא פסו' רישיהון נון וסופיהון נון וסימ' נמסר בסדר תזריע: בעם יי' ט' וסימ' במס' רבת':

גר שם ובא בכל אות נפשו אל המקום אשר יבחר יהוה: ושרת בשם יהוה אלהיו ככל אחיו הלוים העמדים שם לפני יהוה: חלק כחלק יאכלו לבד ממכריו על האבות: ס

כי אתה בא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף: וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים: כי תועבת יהוה כל עשה אלה ובגלל התועבת האלה יהוה אלהיך מוריש אותם מפניך: תמים תהיה עם יהוה אלהיך: כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך יהוה אלהיך: נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יהוה אלהיך אליו תשמעון: ככל אשר שאלת מעם יהוה אלהיך בחרב ביום הקהל לאמר לא אסף לשמע את קול יהוה אלהי ואת האש הגדלה הזאת לא אראה עוד ולא אמות: ויאמר יהוה אלי היטיבו אשר דברו: נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו: והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו: אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא: וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו יהוה: אשר ידבר הנביא בשם יהוה ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יהוה בזדון דברו הנביא

דר תמן וייתי בכל רעות נפשיה לאתרא דיתרעי יי: וישמש בשמא דיי אלהיה ככל אחוהי ליואי דמשמשין תמן קדם יי: חולק כחולק ייכלון בר ממטרתא דייתי בשבתא דכן אתקינו אבהתא: ארי את עליל לארעא דיי אלהך יהיב לך לא תילף למעבד כתועבת עממיא האינון: לא ישתכח בך מעבר בריה וברתיה בנורא קסם קסמין מעונן ומנחש וחרש: ורטין רטן ושאיל בבידין וזכורו ותבע מן מיתיא: ארי מרחקא דיי כל דעבד אלין ובדיל תועבתא האילין יי אלהך מתריך יתהון מן קדמך: שלים תהי בדחלתא דיי אלהך: ארי עממיא האילין דאת ירית יתהון מן מעננייא ומן קסמיא שמעין ואת לא כן יהיב לך יי אלהך: נביא מבינך מאחך כותי יקים לך יי אלהך מניה תקבלון: ככל די שאילתא מן קדם יי אלהך בחורב ביומא דקהלא למימר לא אוסיף למשמע ית קל מימרא דיי אלהי וית אשתא רבתא הדא לא אחזי עוד ולא אמות: ואמר יי לי אתקינו די מלילו: נביא אקים להון מגו אחיהון כותך ואתן פתגמי נבואתי בפומיה וימליל עמהון ית כל די אפקדיניה: ויהי גברא די לא יקביל לפתגמי די ימליל בשמי מימרי יתבע מניה: ברם נביא די ירשע למללא פתגמא בשמי ית די לא פקידתיה למללא ודי ימליל בשום טעות עממיא ויתקטיל נביא ההוא: וארי תימר בלבך אכדין נדע ית פתגמא די לא מלליה יי: די ימליל נביא בשמא דיי ולא יהי פתגמא ולא יתקיים הוא פתגמא די לא מלליה יי ברשע מלליה נביא

אסף ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ככל אשר שאלת מעם יי'. ורעב אסף. לא אוסיף אהבתם בתרא מלא.

אבן עזרא

לבד ממכריו. יש אומרים שהוא כמו מאת מכריה' בדרך רחוקה מעט ולא אבה הדקדוק רק הוא מגזרת וכי תמכרו ממכר והטעם כי אם מכר ביתו פירש מאבותיו כאשר כתו' ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו וזה פירוש על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד אלא חלק כחלק יאכלו וכאשר השלים להזכיר דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא: ומעביר בנו. עבודה זרה היתה כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי האש: קוסם קסמים. יתכן היותו שם כלל ופירושו שותכי משפט האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן גוזרין וקרוב ממנו קסם על שפתי מלך והפרט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט להוברי שמים וטעם קסמים שים במשפטי הכוכבים הנקראים דאשוכים ושניים: מעונן ומנחש. פירשתים. ומכשף כן: וחבר חבר. אלה האומרים שיחברו השדים: אוב וידעוני פירשתיו: ודורש אל המתים. כהולכים אל בית הקברות ולוקחים עצם אדם מת ובעבור מחשבתו ושגעונו תראה לו דמות צורות בחלום גם בהקיץ וכל אלה תועבות השם כי האמת להיות לב האדם תמיד תמים עם בוראו וכאשר ישען על חכמתו לו לבקש האמת ומה שיהיה חוץ מהשם הנה לבו חסר כי הוא מעובש והרוצה לדרוש ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך זה יהושע והעד שאת אליו תשמעון וכתו' וישמעו אליו בני ישרא' ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה: כמוני. שהוא נביא השם לא מנחש: אנכי אדרוש מעמו. והנה מיתתו בידי שמים והעד שאמר והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא שאמר אנכי כן ושם כתוב בדבר יי' וכבר היה הנביא נודע: אשר ידבר הנביא גם כן דברי ירמיהו בבא דבר הנביא בזמן שיאמר ואחר שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והיא דרך עבודה זרה הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים גם לא תהיה טמאה בדם נקי:

תכין

אבן עזרא

תכין לך הדרך. להיות הערים במקום שיהיה דרכו מוכנת ומיושבת: ושלשת. תחלק הארץ לשלש או תשים בשלישית הארץ: את רעהו. עם וכן רבים: ונדחה. מבנין נפעל והקל כדחי ישר' יכסם: בגרזן. ברזל שיכרתו בו העץ מגזרת כגרזיני: ונשל הברזל. כמו ונשע מגזרת כי ישל זיתיך רק זה כשל פעל עומד ונשל גוים רבים יוצא וכן קול גדול ולא יסף עם יסף יי' יענן על דעת מדקדק גדול כי על דעתי שניהם יוצאים: והכהו נפש. דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו: ואם ירחיב יי' אלהיך. אם ישמרו כל התורה על כן כתוב כי תשמור את כל המצוה הזאת והיא שלש ערי': וללכת בדרכיו כל הימים. בלי הפסק ביניהם: לא תסיג גבול רעך. תסיג ידוע וכן אל תסג גבול עולם והוא קרוב מהשניית: ראשוני'. שחלקו הארץ ונסמכה פרשה זו כי הסגת גבול תביא לידי ריב ומכו' ורציחה על כן כתיב אחרי זאת נפש בנפש עין בעין שן בשן והטוען כי חברו הסיג גבולו יביא עדים: על

רשי

לא תגור ממנו. לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו: תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה למקץ. ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ כי שמטו הבקר תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא: ונשל הברזל מן העץ. יש מרבותינו אומרים כשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרי' שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה: פן ירדף גואל הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך ארץ קני וקניזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש. הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: וכי יהיה איש שונא לרעהו. על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמור לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: לא תחוס עינך. שלא תאמר הראשון כבר נהרג מה אנו הורגין את זה ונמצאו שני ישראל הרוגים: לא תסיג גבול. לשון נסוגו אחור שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חברו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בשני לאוין יכול אף בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: עד

שלוש ה' מל' בתורה ובנביא' וסי' נמסר בסדר בלק: ושלשת ב' וסי' את גבול ארצך· ושלשת תרד מא ובאת: שנא ד' חס בקריא' וסי' וכי ירדף גאל הדם די הגשע· שנא גזל בעולה· ושנא תקעים בוטח· שנאי בצער יאריך

מקרא

לא תגור ממנו: ס

יט כי יכרית יהוה אלהיך את הגוים אשר יהוה אלהיך נתן לך את ארצם וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם: שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך אשר ינחילך יהוה אלהיך והיה לנוס שמה כל רצח: וזה דבר הרצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שלשם: ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי: פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש ולו אין משפט מות כי לא שנא הוא לו מתמול שלשום: על כן אנכי מצוך לאמר שלש ערים תבדיל לך: ואם ירחיב יהוה אלהיך את גבלך כאשר נשבע לאבתיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבתיך: כי תשמר את כל המצוה הזאת לעשתה אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יהוה אלהיך וללכת בדרכיו כל הימים ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה: ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה והיה עליך דמים: פ

וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת ונס אל אחת הערים האל: ושלחו זקני עירו ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם ומת: לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך: ס

לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: ס

תרגום

לא תדחל מניה:

ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די יי אלהך יהיב לך ית ארעהון ותירתנון ותיתב בקרויהון ובבתיהון: תלת קרוין תפריש לך בגו ארעך די יי אלהך יהיב לך למירתה: תתקין לך אורחא ותתלת ית תחום ארעך די יחסנינך יי אלהך ויהי למערוק תמן כל קטולא: ודין פתגם קטולא די יעירוק לתמן ויתקיים די יקטול ית חבריה בלא מדעיה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקמוהי: ודי ייעול עם חבריה בחורשא למקץ אעין ותתמריג ידיה בברזלא למקץ אעין וישתליף ברזלא מן אעא וישכח ית חבריה וימות הוא יעירוק לחדא מן קירויא האילין ויתקיים: דילמא ירדוף גאיל דמא בתר קטולא ארי יחם ליביה וידבקיניה ארי תסגי אורחא ויקטליניה נפש וליה לית חובת דין דקטול ארי לא סני הוא ליה מאתמלי ומדקמוהי: על כן אנא מפקיד לך למימר תלת קירוין תפריש לך: ואם יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די קיים לאבהתך ויתן לך ית כל ארעא די מליל למתן לאבהתך: ארי תטר ית כל תפקידתא הדא למעבדה די אנא מפקיד לך יומא דין למרחם ית יי אלהך ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי כל יומיא ותוסיף לך עוד תלת קירוין על תלת אילין: ולא ישתפיך דם זכאי בגו ארעך די יי אלהך יהיב לך אחסנא ויהי עלך חובת דין דקטול:

וארי יהי גבר סני לחבריה ויכמון ליה ויקום עלוהי ויקטליניה נפש וימות ויערוק לחדא מן קרויא האילין: וישלחון סבי קרתיה וידברון יתיה מתמן וימסרון יתיה ביד גאיל דמא וימות: לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי דם זכאי מישראל וייטב לך:

לא תשני תחומא דחברך די תחימו קדמאי באחסנתך די תחסן בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה:

מסרה

ימים כתיב· וכל אורייתא דכוו' חס': ואשר יבא ב' ר"פ וסי' נמסר בסדר בהר סיני: את רעהו ביער חד מן י"ח דסלקין ונחתין בטעם באורית' וסי' י"ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורית' וסימ' במס' רבת': מתמל מתמול ז' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר ויצא: שלשום ב' מלאים בתור' וכל נביאי' וכתובי' דכוו' מלאים במ"ד וסי' נמסר בסדר ויצא: האל ח' בליש' חול וסימ' נמסר בסדר תולדת: דם הנקי ג' וסי' לא תחס עינך עליו· וגם דם הנקי שפך· ועל דם הנקי אשר שפך: לא תסיג ד' כתיב ס"ך בלשון השגה וסי' לא תשיג גבל רעך· היו שרי יהודה כמסיג גבל· ארור מסיג גבל· לא יסג כל מות· וכל נסיגה דכוו' בסמ"ך בר"א כתיב שין ולא נשוג אחור לבנו:

216

עד אחד • זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד • לכל עון ולכל חטאת. להיות חבירו נכשב על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה. אמר לחברו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו חייב להשבע לו : על פי שני עדים • ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים : לענות בו סרה • דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני : ועמדו שני האנשים • בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד : אשר להם הריב. אלו בעלי הדין : לפני יי׳ • יהי דומה להם כאילו עומדים לפני המקום שנאמר בקרב אלהים ישפוט : אשר יהיו בימים ההם • יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד : והנה עד שקר • כל מקום שנ׳ עד בשנים הכתוב מדבר : ודרשו השופטים היטב • על פי המזימים אותם ובודקים וחוקרין את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה : כאשר זמם • ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין : לעשות לאחיו • מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן כשואה שאינן בשריפ׳ אלא במיתת הבועל שהיא בחנק שנאמר באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמ׳ כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתת שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בהן הזמה במיתת הבועל : ישמעו ויראו • מכאן שצריכי׳ הכרזה איש פלו׳ ופלו׳ נהרגין על שהוזמו בב"ד : עין בעין • ממון וכן שן בשן וגו׳ : כי תצא למלחמה • סמך הכתו׳ יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה • דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי : על אויביך • יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך : סוס ורכב • בעיני כלם כסוס אחד וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה : עם רב ממך • בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב : כקרבכם אל המלחמה • סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם : ונגש הכהן • המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה : ודבר אל העם • בלשון הקדש : שמע ישראל • אפילו אין בכם זכות אלא קרית שמע בלבד כדי אתם שיושיע אתכם : על אויביכם • אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישרא׳ שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיה הלבישו מן השלל וילבישום וינעלום ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה : אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו • ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדן וינוסו ורומסי׳ בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול : אל ירך לבבכם • מצהלת סוסים : אל תיראו • מהגפת תריסין : ואל תחפזו • מקול הקרנות : ואל תערצו • מקול הצווח : כי יי׳ אלהיכם וגו׳ • הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו : ההולך עמכם • זה מחנה הארון : ולא חנכו • לא דר בו חנוך לשון התחלה : ואיש אחר יחנכנו • ודבר של עגמת נפש הוא זה : ולא חללו • לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות טעונין לאכלן בירושלם או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלם :

על פי שני עדים חד מן ד׳ זוגין מן ב׳ ב׳ מתחלפין קדמא יתר אות וחסר מלה ותני׳ חסר אות ויתר מלה וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן : שני האנשים ד׳ וסי׳ ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ותקח האשה את שני האנשי׳ • וישבו שני האנשים וירדו מההר • ויעדהו אנשי הבליעל : השפטי׳ ד׳ וסי׳ ודרשו השפטי׳ היטב • כי לא נעשה כפסח •

לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־עָוֹן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃ כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃ וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם׃ וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃ וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ס

כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְהָיָה כְּקָרָבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם׃ וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃ וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃ וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר־נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃

לא יקום סהיד חד בגברא לכל עוין ולכל חובין בכל חט די יחטי על מימר תרין סהדין או על מימר תלתא סהדין יתקיים פתגמא׃ ארי יקום סהיד שקר בגבר לאסהדא ביה סטיא׃ ויקומון תרין גברין די להון דינא קדם יי קדם כהניא ודיניא די יהון ביומיא האנון׃ ויתבעון דיניא יאות והא סהיד שקרא סהדא שקרא אסהיד באחוהי׃ ותעבדון ליה כמא די חשיב למעבד לאחוהי ותפלי עביד דביש מבינך׃ ודישתארון ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד עוד כפתגמא בישא הדין בינך׃ ולא תחוס עינך נפשא חלף נפשא עינא חלף עינא שנא חלף שנא ידא חלף ידא רגלא חלף רגלא׃ ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך ותחזי סוסון ורתיכין עם סגי מינך לא תדחל מנהון ארי יי אלהך מימריה בסעדך דאסקך מארעא דמצרים׃ ויהי במקרבכון לאגחא קרבא ויתקרב כהנא וימליל עם עמא׃ ויימר להון שמע ישראל אתון מתקרבין יומא דין לאגחא קרבא על בעלי דבביכון לא יזוע לבכון לא תדחלון ולא תתבהתון ולא תתברון מן קדמיהון׃ ארי יי אלהכון דמדבר קדמיכון לאגחא לכון קרב עם בעלי דבביכון למפרק יתכון׃ וימללון סרכיא קדם עמא למימר מן גברא די בנא ביתא חדתא ולא חנכיה יהך ויתוב לביתיה דילמא יתקטל בקרבא וגבר אוחרן יחנכיניה׃ ומן גברא די נצב כרמא ולא אחליה יהך ויתוב לביתיה דילמא יתקטל בקרבא וגבר אוחרן יחליניה׃

אבן עזרא

על כן לא יקום עד אחד בין לרוצח בין למכה בין למשיג בין לכל דבר רק על פי שני עדים דרך קצרה כי במקו׳ אחר על פי שנים עדים : לענות בו סרה • כמו עז"ו : ענה • כמו העיד גם כן במכות ובעונש והטעם לא תחוס עינך על עד שקר : כי תצא למלחמה • דבקה עם לא תחוס עינך עם מי שהוא חייב רק באת למלחמה יש לך לחוס על מארם ובוגה ונוטע ורך הלבב : ונגש הכהן • משוח מלחמה : אל תיראו • בלב : אל תחפזו • לנוס : אל תערצו • במעשה : חנכו • כמו חנכת המזבח וכן חנוך לנער ומזה למדו רבותינו ז"ל מחנכין את הנערי׳ והטעם כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינוס ויניס אחרים : חללו • מגזרת חלילים כי מנהגם היה לחול בכרמים :

ארם

מסרה

ראמר אל השפטים דיהושע • ויה׳ בימי שפט השפטים : עין בעין ג׳ וסי׳ נמסר בסד׳ שלח לך : קרבים ג׳ בליש׳ וסי׳ אתם קרבים היום • הקרבים ליי׳ • הקרבים אלי : ירך ג׳ וסי׳ אל ירך לבבכם • ולבבך אל ירך • ופן ירך לבבכם : וישב ט"ו וסי׳ נמס׳ בס״ף סדר בלק :

ויספו השוטרים. למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה: פן ימות במלחמה. ימות פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדי הוא שימות: שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקו זקפין בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחילת נפילה ניסה: כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו': כל העם הנמצא בה. אפי' אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד: ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שהשם נותנה בידיך: והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים: כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: למען לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: ימים. שנים: רבים. שלשה. מכאן אמרו אין צרים על עיירות של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת ולמד שפותח שלום שנים או שלשה ימים וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים שני' ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר: כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דילמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו: עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך:

ויצאו

עבך יב בתור וס' במס' רבה: והכית ה' בטעם מלרע וס' והכית את כל זכור. עתה לך והכית את עמלק. והכית את ארם באפק. והכית את מדין כאיש. והכית את בית אחאב אדניך: כל שללה כך דינו וכטעין ביה דאמרי וכל שללה כי איננו מלא עמ' פסו' וכל וכל: תחיה ג' וס' כל נשמה. מכשפה. והחכמה תחיה בעליה. ונמסר גם

ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה: ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו: והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם: ס

כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום: והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך: ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה: ונתנה יהוה אלהיך בידך והכית את כל זכורה לפי חרב: רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבז לך ואכלת את שלל איביך אשר נתן יהוה אלהיך לך: כן תעשה לכל הערים הרחקת ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה: רק מערי העמים האלה אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה: כי החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי כאשר צוך יהוה אלהיך: למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם ליהוה אלהיכם: ס

כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור: רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה: פ

כי ימצא חלל באדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו:

ומן גברא די ארס איתתא ולא נסבה יהך ויתוב לביתיה דילמא יתקטיל בקרבא וגבר אוחרן יסבינה: ויוספון סרכיא למללא עם עמא ויימרון מן גברא דדחיל ותביר לבא יהך ויתוב לביתיה ולא יתבר ית לבא דאחוהי כלביה: ויהי כד ישיצון סרכיא למללא עם עמא וימנון רבני חילא ברישׁ עמא:

ארי תקרב לקרתא לאגחא קרבא עלה ותקרי לה מילין דשלם: ויהי אם שלם תעניניך ותפתח לך ויהי כל עמא דישתכח בה יהון לך למסקי מסין ויפלחונך: ואם לא תשלים עמך ותעביד עמך קרב ותצור עלה: וימסרינה יי אלהך בידך ותמחי ית כל דכורה לפתגם דחרב: לחוד נשיא וטפלא ובעירא וכל די יהי בקרתא כל עדאה תיבוז לך ותיכול ית עדאה דסנאך די יהב יי אלהך לך: כן תעביד לכל קירויא די רחיקין מינך לחדא די לא מקרוי עממיא האלין אינון: לחוד מקרוי עממיא האלין די יי אלהך יהיב לך אחסנא לא תקיים כל נשמא: ארי גמרא תגמרנון חתאי ואמוראי כנענאי ופריזאי חואי ויבוסאי כמא די פקדך יי אלהך: בדיל דלא ילפון יתכון למעבד ככל תועבתהון די עבדו לטעותהון ותחובון קדם יי אלהכון:

ארי תצור לקרתא יומין סגיאין לאגחא עלה למכבשה לא תחביל ית אילנה לארמא עלוהי ברזלא ארי מיניה תיכול ויתיה לא תקוץ ארי לא כאנשא אילן חקלא למיעל מן קדמך בציירא: לחוד אילן דתדע ארי לא אילן דמיכל הוא יתיה תחביל ותקוץ ותבני כרכומין על קרתא די היא עבדא עמך קרב עד דתכבשה:

ארי ישתכח קטילא בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה רמי בחקלא לא ידיע מן קטליה:

אבן עזרא

ארש אשה ולא לקחה. בעבור והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בבא יומו רק המת ב במלחמה מת בלא יומו על כן אמר דוד או במלחמ' ירד ונספה: הירא. להכות אחר: רך הלבב. לסבול מכת אחר: את לבב. הנה את ירא כוסף רק טעמו כאשר פירשתיו שהוא כענס הדבר: ופקדו. מגזרת פקיד: וקראת. קרא אליה מגזה ויתכן שהוא רשות: תשלים. תעשה שלום: הרחוקות ממך. שאינם משבעה גוים: לא תחיה. אסור שיאכילם או ישקם והכלל חייב להמיתם אם יוכל ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם: כי האדם עץ השדה. כבר ביארתי בספר היסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה כמו חמור לחם רק מלת לא לא יתכן להיותה כ נחסרת כי הטעם יהיה להפך ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר הא וכן הוא הכי האדם עץ השדה וזה הטעם איננו נכון בעיני כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה וזה פירושו כי ממנו תאכל ואתו לא תכרות כי האדם עץ השדה והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה וכמוהו וכי נפש הוא ח חובל כי חיי נפש הוא חובל ואותו לא תכרות דבק עם ל לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור והעד על זה הפי' שהוא נכון שאמר וכרת ובנית מצור: עד רדתה. כי לולי שהיתה נסגבה לא אמר הכתוב ימים רבים: כי ימצא חלל. כאשר הזכיר המלחמה על ה האויב אמר ואם אדם ילחם עם אחד ונמצא חלל בארץ ישראל ולא נודע מי הכהו:

זקניך

מסור משפטים: על העיר ז' ס' נמסר בירמיה וס' לב: עשה ו' וס' רק עץ אשר: אש וברד שלג וקיטר. השבחה כה זה עשה. אין אסתר מגדת. קול רנה וישועה. ימין יי' רוממה ימין יי' עשה חיל:

217

ויצאו זקניך · מיוחדי' שבזקניך סנהדרי גדולה: ומדדו · ממקום שהחלל שוכב אל הערים אשר סביבות · לכל צד לידע אי זו קרובה: אל נחל איתן · קשה שלא נעבד: וערפו · קוצץ עורפה בקופיץ אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשו' פירו': ידינו לא שפכה · וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה · הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל · ונכפר להם הדם · הכתו' מבשרם משעשו כן יכופר להם העון: ואתה תבער · מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפ' העגלה הרי זה יהרג · והוא הישר בעיני ה':

זקניך · זקני הערים הקרובו' והשופטי': עגלת בקר אשר לא עובד בה · לחרוש: ולא משכה בעול · להביא אבנים כמנהג העגלו': איתן · תקיף: וערפו שם · ישירו עורף העגלה: הכהנים בני לוי · שהם בברור מבני לוי: ועל פיהם יהיה · עונש כל ריב וכל נגע: וכל זקני העיר · זהו ויצאו זקניך · ה"א שפכה תחת סימן הרבי' כמו שפכה אמורי ועל דרך דרש שישוב לאחת כי יהיד לשון נקבה ברוב: ועינינו לא ראו · ויתכן שהשם צוה לעשות כן: העיר הקרובה · כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן להם שיהרג אדם קרוב מהם ומחשבות השם עמקו וגבהו לאין קץ אצלנו: וענו ואמרו · כמו וענית ואמרת ושם אפרשנו: כפר לעמך · שעגנו ולא שמרנו הדרכים המשוכנים: ונכפר · חסר תי"ו כמו ונוסרו כל הנשים והם שנים בנינים בנין התפעל עם בנין נפעל · וטעם זכר אשר פדית כאשר פדיתם ממצרים למען חסדיך כן פדם מזה הדם ועונשו: ואתה תבער הדם הנקי · פירושו עונש הדם הנקי או יהיה הדם דם הנקי ויש אומרי' אתה חייב לבער שפיכות דמים ונכון בעיני הוא אשר הזכרתי כי לא ישפך דם נקי בארצך אם תעשה הישר בעיני י"י כסוד שכר עבירה עבירה ושכר מצוה מצוה:

ויצאו ז' רפין וסי' בסדר ויהי בשלח: ולברך ד' וסי' נמסר בסדר עקב: ידינו ו' מלאים וסי' נמסר בסדר בראשית: ראשה ז' וסי' נמסר בסדר ויצא: ירח ימים ב' וסי' ובכתה את אביה · וימלך ירח ימים בשמרון:

ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל: והיה העיר הקרבה אל החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל: והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע וערפו שם את העגלה בנחל: ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יהוה אלהיך לשרתו ולברך בשם יהוה ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע: וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל: וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו: כפר לעמך ישראל אשר פדית יהוה ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם: ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני יהוה:

ויפקון סבך ודינך וימשחון לקירויא די בסחרנות קטילא: ותהי קרתא דקריבא לקטילא ויסבון סבי קרתא ההיא עגלת תורין די לא אתפלח בה די לא נגדת בניר: ויחתון סבי קרתא ההיא ית עגלתא לנחל בייר די לא יתפלח ביה ולא יזדרע וינקפון תמן ית עגלתא בנחלא: ויתקרבון כהניא בני לוי ארי בהון אתרעי יי אלהך לשמשותיה ולברכא בשמא דיי ועל מימריהון יהי כל דין וכל מכתש סגירו: וכל סבי קרתא ההיא דקריבין לקטילא יסחון ית ידיהון על עגלתא דנקיפא בנחלא: ויתיבון ויימרון ידנא לא אשדא ית דמא הדין ועיננא לא חזאה: כהניא יימרון כפר לעמך ישראל די פרקתא יי ולא תתן חובת דם זכאי בגו עמך ישראל ויתכפר להון על דמא: ואת תפלי חובת דם זכאי מבינך ארי תעביד דכשר קדם יי:

צ"ו · סלוא · סמ"ן

ס ס ס

חסלת שופטי' ושוטרי'

כי תצא למלחמ' · במלחמת הרשות הכתו' מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה: ושבית שביו · לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהן משבעה אומות: ולקחת לך לאשה · לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיו' הללו: אשת · אפילו אשת איש: ועשתה את צפרניה · תגדלם כדי שתתנוול: והסירה את שמלת שביה · לפי שהם נאות שהגוים הארורי' בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם: וישב בביתך · בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בכייתה רואה בנוולה שתתגנה עליו: ובכתה את אביה · כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת: והיה אם לא חפצת בה · מבשרך שסופה לשנאתה: לא

כי תצא · זו הפרשה דבקה עם כי תצור אל עיר ונכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור החלל הנמצא בארץ ישראל: ולא כן חוצה לארץ ואף כי במלחמה: אשת · כבר דרשוהו חז"ל · יפת תאר · בעיניו: וחשקת בה · שתחשקנה לקחתה לאשה כי אחרי כן יהיה ובעלתה וכמוהו ואקח אותה לי לאשה: והבאתה אל תוך ביתך וגלחה · יש אומרים שמא בעבור שערה חשק בה על כן תגלח: ועשתה · תגדל כדי להיותה מאוסה בעיניו: והסירה את שמלת שביה · שמא בעבור יופי מלבוש' חשק בה: ובכתה · כדי להסיר מחשקו בה: ירח ימים · אולי יקל חשקו ויש אומרים וגלחה בעבור היותה טמאה וכן משפט המצורע: ועשתה · תקון ותקוצה לכרות השרף וכן לא עשה שפמו ותחת מעשה מקשה והתקון עיקר כל מעשה במקרא חוץ אם בא אחריו דבר מגונה גם יהיה רע שלם: והסירה שמלת · כי היא מטונפת: וישבה בביתך ובכתה · והטעם תשב בביתך ירח מים לבכות: את אביה ואת אמה · אם קרוב יש אומרים כי זה הבכי על אביה ועל אמה שלא התיהדו ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות · וטעם ובכתה שתתאבל עליהם כמשפט ישראלית כי היא מתיהדת אם נהרגו כאשר נשבת ואין צריך להזכיר תרחץ כי היא צריכה למי נדה כי כבר נכתב אתם ושביכם וחז"ל אמרו עד שלשה חדשים ולפי שאין צורך לחזק הנה העד ויהי כמשלש חדשים והוא הזמן שיחל הולד להתנועע ואסור לשכב עם אשה בספק אם היא הרה בעבור הולד כי יש מי שיולד בחסרון שני חדשים כמנהג · נ"ב ביתרון ירח הוא המעט: ירח ימים · כמו חדש ימים וכבר פירשתיו וקרא החדש ירח כי נעקרו הירח: ושלחתה לנפשה · תעשה רצונה: ומכור לא תמכרנה בכסף · דבר הכתוב במנהג הרב והטעם בשום דבר: לא

כי תצא למלחמה על איביך ונתנו יהוה אלהיך בידך ושבית שביו: וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה ולקחת לך לאשה: והבאתה אל תוך ביתך וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה: והסירה את שמלת שביה מעליה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה: והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף ל

ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך וימסרינון יי אלהך בידך ותשבי שביהון: ותחזי בשביתא אתתא שפירת חזו ותתרעי בה ותיסבה לך לאנתו: ותעלינה לגו ביתך ותגלח ית רישה ותרבי ית טופרהא: ותעדי ית כסות שביה מינה ותיתב בביתך ותבכי ית אבוהא וית אמה ירח יומין ובתר כן תיעול לותה ותבעלינה ותהי לך לאנתו: ויהי אם לא תתרעי בה ותפטרינה לנפשה וזבנא לא תזבנינה בכספא

לא תתעמר בה· לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושמוש עימרהא מיסודו של רבי משה הדרשן למדתיכן: פי שנים· כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו· מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: סורר· סר מן הדרך: ומורה· ממרה בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו· מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו: בן סורר ומורה· אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנ' זולל וסובא ואומר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב: וכל ישראל ישמעו ויראו· מכאן שצריך הכרזה בבית דין פ' פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: וכי יהיה באיש חטא משפט מות· סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסו עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בבית דין: ותלית אותו על עץ· רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמר כי קללת אלהים תלוי והמברך יי' בסקילה: כי קללת אלהים תלוי· זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומי' שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרוא' אותו אומר המלך תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת: והתעלמת· כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת· לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו': עד דרוש אחיך· וכי תעלה בלבך שיתנהו לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא רמאי: והשבותו לו· שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: לא תוכל להתעלם· לכבוש עיניך כאילו אינך רואה אותו: הקם תקים· זו טעינה להטעין משאוי שנפל מעליו: עמו· עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: לא

והיה ביום ה' וסי' והיה ביום הנחילו· והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב· והיה ביום הניח יי' לך מעצבך· והיה ביום צאתך ועברת את נחל דשמעי· והיה ביום זבח יי' ופקדתי על השרים דצפניה: את בניו ד' וסימ'

לא תתעמר בה תחת אשר עניתה: ס כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה הבן הבכור לשניאה: והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר: כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה: ס

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם: ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער מקמו: ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומרה איננו שמע בקלנו זולל וסבא: ורגמהו כל אנשי עירו באבנים ומת ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו: ס

וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ: לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי ולא תטמא את אדמתך אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה: ס

לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך: ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו: וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם: ס

לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו: ס

לא תתגר בה חלף דעניתה: ארי תהוין לגבר תרתין נשין חדא רחומתא וחדא שנואתא וילידן ליה בנין רחומתא ושנואתא ויהי ברא בוכרא לשנואתא: ויהי ביומא דיחסין לבנוהי ית די יהי ליה לית ליה רשו לבכרא ית בר רחומתא על אפי בר שנואתא בוכרא: ארי ית בוכרא בר שנואתא יפריש למתן ליה תרין חולקין בכל די ישתכח ליה ארי הוא ריש תוקפיה ליה חזיא בכרותא: ארי יהי לגבר בר סטי ומרוד ליתוהי מקביל למימר אבוהי ולמימר אמיה ומלפין יתיה ולא מקביל מנהון: ויחדון ביה אבוהי ואמיה ויפקון יתיה לקדם סבי קרתיה ולתרע בית דין אתריה: ויימרון לסבי קרתיה ברנא דין סטי ומרוד ליתוהי מקביל למימרנא זליל בסר וסבי חמר: ויירגמוניה כל אנשי קרתיה באבניא וימות ותפלי עביד דביש מבינך וכל ישראל ישמעון וידחלון: וארי יהי בגבר חובת דין דקטול ויתקטיל ותצלוב יתיה על צליבא: לא תבית נבילתיה על צליבא ארי מקבר תקברניה ביומא ההוא ארי על דחב קדם יי' אצטליב ולא תסאיב ית ארעך די יי' אלהך יהיב לך אחסנא: לא תחזי ית תורא דאחוך או ית אמריה דטען ותתכביש מנהון אתבא תתיבינון לאחוך: ואם לא קריב אחוך לותך ולא ידעתיה ותכנשיניה לגו ביתך ויהי עמך עד דיתבע אחוך יתיה ותתביניה ליה: וכן תעביד לחמריה וכן תעביד לכסותיה וכן תעביד לכל אבדתא דאחוך די תיבד מניה ותשכחינה לית לך רשו לכסיותה: לא תחזי ית חמרא דאחוך או תוריה רמן באורחא ותתכביש מנהון אקמא תקים עמיה:

אבן עזרא

לא תתעמר בה· כמו והתעמר בו ומכרו ואין להם שלישי ופירושו לפי מקומו בטעם רמאות: אהובה· בעיניו ולא לעם: לשניאה· תאר השם ונסמכה זו הפרשה בעבור וחשקת בה ולא חפצת בה: ביום הנחילו את בניו· בבריאו' גופו או בין מותו והוא שכיב מרע או ב"ר ינחילו: לבכר· בדיבור ובמעלה· וטעם לא יוכל כחברין: יכיר· יעשה לו הכרה או שיודה לפני אחרי' מי שהוא בכור אם היה במקו' שלא ידעו או הוא חייב מבתחלה שיכיר מי שהוא הבכור מבניו אם היו תאומים: לתת לו פי שנים· שיקח שני חלקים אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבע' ויקח שני חלקים ואם שני' בנים יחשבו שלשה וכן הכל ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כאשר פירשתי במקומו: כי הוא ראשית אונו· הכודעים היטב ידבר וכל ישראל בחזקת ישרים: סורר ומורה· כנגד השם וכנגד האבות אם היו יראי השם: סורר· כמו כפרה סוררה שלא ישמור מצו' עשה: ומורה· במצות לא תעשה: ויסרו אותו· בפני עדי' מצוה שהם יתפשוהו ויוציאוהו ודברי הקבלה אמת: זולל· מפורש והוא זולל בשר רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסובא· מרבה לשתות והוא ה המשתכר והנ' זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה· ונסמכה זו הפרשה בעבו' אשת יפת תאר והעד ושם אמו והרמז שרמזתי בבני אהרן: ותלית אותו· כבר קבלנו מחז"ל ענין הנתלים: כי קללת אלהים תלוי· בעבור שברך השם ועל דרך הפשט כי השם פועל והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד דבק בנפש על כן ולא תטמא את אדמתך ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה כי בתחלה כי תצא והנה גבעון יוכיח כי משפט לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ כי משפט הערלים והישרא' איננו שוה: לא תראה את שור· אפילו אתה יוצא למלחמה וזה דרך דרש: ואספתו· אם היית שב או בבווי שתפקדנו ביד כאמן: והתעלמת· דבק עם לא תראה והזכיר שור ושה ובכבר הזכיר החמור וכן משפט כל בהמה: לא תוכל· כחבריו: נופלים· כמו רובץ ומלת נופלים כלל: הקם תקים עמו· ולא לבדך כמו עזוב תעזוב עמו: לא

נמסר בכדור ו"ח: אנו ג' חס' וס' כי הוא ראשית אנו· יוי רעב אנו· בני לך חדיד ואנו תנינא ד עזרא: קללת ג' וס' כי קללת אלהים תלוי· קללת יותם בן ירבעל· ובן קללת חנם לא תבא· תנ"ך: תלוי ג' וס' כי קללת אלהים· את אבשלום תלוי באלה· אלף המגן תלוי עליו· תנ"ך: עמך י"ב בתורה וסימ' נמסר בסדרא דלעיל:

לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת יהוה אלהיך כל עשה אלה: פ

כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים: שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים: ס

כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו: לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם: ס

לא תחרש בשור ובחמר יחדו: לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו: ס

גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה: ס

כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה: ושם לה עלילת דברים והוצא עליה שם רע ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים: ולקח אבי הנער ואמה והוציאו את בתולי הנער אל זקני העיר השערה: ואמר אבי הנער אל הזקנים את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה: והנה הוא שם עלילת דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים ואלה בתולי בתי ופרשו השמלה לפני זקני העיר: ולקחו זקני העיר ההוא את האיש ויסרו אתו: וענשו אתו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל ולו תהיה לאשה

לא יהי תיקון זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר בתיקוני אתתא ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אלין:

ארי תערע קינא דצפרא קדמך באורחא בכל אילן או על ארעא אפרוחין או ביעין ואמא רביעא על אפרוחין או על ביעין לא תיסב אמא על בניא: שלחא תשלח ית אמא וית בניא תסב לך בדיל דייטב לך ותוריך יומין:

ארי תבני ביתא חדתא ותעביד תיק לאיגרך ולא תשוי חובת דין דקטול בביתך ארי יפל דנפיל מניה:

לא תזרע כרמך עירובין דילמא תסתאב דמעת זרעא די תזרע ועללת כרמא:

לא תרדי בתורא ובחמרא כחדא: לא תלבש שעטניזא עמר וכיתן מחובר כחדא:

כרוספדין תעביד לך על ארבע כנפי כסותך דתתכסי בה:

ארי יסב גבר אתתא ויעול לותה ויסנינה: וישוי לה תסקופי מלין ויפיק עלה שום ביש ויימר ית אתתא הדא נסבית ועלית לותה ולא אשכחית לה בתולין: ויסב אבוהא דעולימתא ואימה ויפקון ית בתולי עולימתא לקדם סבי קרתא לתרע בית דין אתרה: ויימר אבוהא דעולימתא לסביא ית ברתי יהבית לגברא הדין לאנתו ושנה: והא הוא שוי תסקופי מלין למימר לא אשכחית לברתך בתולין ואילין בתולי ברתי ויפרסון שושיפא קדם סבי קרתא: וידברון סבי קרתא ההיא ית גברא וילקון יתיה: ויגבון מניה מאה סלעין דכסף ויתנון לאבוהא דעולימתא ארי אפיק שום ביש על בתולתא בת ישראל וליה תהי לאנתו

רשי

לא יהיה כלי גבר על אשה. שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך ולישב בין הנשים. דבר אחר שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. בעודה על בניה: למען ייטב לך וגו'. אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכר של מצות חמורות: כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג. ואנקלוס תרגם תיקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידיך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: כלאים. חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש. כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון אסור קרוי קדש כמו אל תגש בי כי קדשתיך: לא תחרוש בשור ובחמור. הוא הדין לכל שני מינין שבעולם הוא הדין להנהיגם יחד קשורין זוגין בהולכת משא: שעטנז. לשון ערוב. ורבותינו דרשו שוע טווי ונוז: גדילים תעשה לך. אף מן הכלאים לכך סמכן הכתוב: ובא אליה ושנאה. סופו ושם לה עלילות דברים עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא סופו לבא לידי לשון הרע: את האשה הזאת. מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין: אבי הנערה ואמה. מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה: ואמר אבי הנערה. מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש: ופרשו השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה: ויסרו אותו. מלקות: ואם

אבן עזרא

לא יהיה כלי גבר. נסמכה בעבור צאת למלחמה כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר והטעם זכר שלא כתולה זקנו יתערב עם הנשים ואין יודע אם ינאפו הוא והן ואינו נודע וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן ברובי המלכיו' להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם ויש אומרים על חוץ לדרך ואין צורך רק השם יתעב מי שיעשה מעשי השם: כי יקרא. נסמכה זאת הפרשה בעבור בדרך. יקרא כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה וקרוב מפגע. אלף אפרוחי' נוסף כמו אזרוע ואצבע והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רוטשה וכן שור או שה: ייטב לך. שהשם יחמול עליך וייטיב לך. והארכת ימים. כאשר לא תכרית כל הקן שנעזבת העיקר: כי תבנה בית חדש. מדבקה זאת הפרשה אחר מלחמו והם בארץ החל במצות הבית: מעקה. טעמו ידוע מהמקום ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזרת עקת רשע והביא עמו בענקה: הנופל. נקרא על שם סופו וכן יומת המת וכן ובגדי ערומים תפשיט ויתרוצצו הבנים ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם ולא כדע אם כן דרך הלשון או הוא דברי נבואה כמו וירדוף עד דן עד כתל אשכול על כן ישוב איש את אביו ואת אמו ואחר מצות הבית מצות הזרע והנטע כי אחר שהוא בארץ ובנה בית וזרע: לא תזרע כלאים. פי' פן תקדש כבר פירשו מנחם בן סרוק ה הספרדי במחברתו והוא מגזרת קדש בעבור שיתערב זה עם זה: לא תחרוש בשור ובחמור. דבק עם הזריעה והשם חמל על כל מעשיו כי אין כח החמור ככח השור ובעבור הזריעה הוא' שעטנז וכבר הזכירו על דרך כלל ובכאן פרט שהוא הצמר והפשתים לא אחרי' כן תקדש: גדילים תעשה לך. אמרו המכחשים שהיא מצוה בפני עצמה בלילה כמו הציצית ביום על כן כתוב תכסה והמעתיקים העתיקו כי זאת מצות הציצית ביום ופי' גדילים כמו בצביונה גדולי' מעשה שרשרת והמכחשי' הוציאוהו מגזרת גדולה ואנחנו נאמינים בדברי קדמונינו לבדם והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות וסמך למעשה בעבור הציצית שהוא מותר: כי יקח איש אשה. נסמכה הפרשה לדעת המכחשים ב בעבור תכסה בה והאמת על דרך דרש שנסמך בעבור הבית ואחר כן הבגד ואחר כן בעלת הבית: עלילות. כמו סבות: דברים. הם אמת או שקר: בתולי'. לשון רבים ולא יתפרדו וכן בחורות וזקונים ועלומים: אבי הנערה ואמה. אם הם בחיים או ממונה בית דין: וטעם

וסי' תעשה לך. מעשה שבבה: ושנאה ב' א' ראש פסוק וא' סוף פסוק וסי' ושנאה האיש האחרון: כי יקח איש אשה ושנאה: עלילת ד' ב' כתיב עלילת וב' כתיב עללות וסי' ושם לה עלילת. והנה שם לה עלילת כתיב. להתעולל עללות. ולא נתכנו עללות כתיב: והוצא ו' חסרים יוד בליש וסי' מוצאי דכת וארץ. והוצאך מבית עבדים דש"חש. והוצא עליה שם רע. וארצא אש מתוכך. התרצא מזרות. ותעלומה יוצא אור: ולא מצאתי ה' וסי' בתולים. ואבקש מהם איש גדר. ולמנחמים ולא מצאתי. אשר עוד בקשה נפשי. ויאמרו שרי פלשתים: השערה ג' וסי' ולקח אבי הנערה. ועלתה יבמתו. והפרשים שת שתו השערה:

אבן עזרא

ונפשכל ימיו כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו: וסקלוה. שיתכן שאחר שאמר שזה שכב אים אותה כי האמרם לא הרם אותה רק היא אומרת שהיא בתולה ומעתיקי הדת באמרו הדבר באר היטב ואלה הבתולים ימצאו עד זמן קבוע וכפי תולדת הנערות ובעבור וסקלוה נסמכה פרשת הבעולה והמאורסה גם פירושו זה כמו זה והנה פירש זה עוד: כי יהיה. כאשר יודע זה הדבר שער. מקום שבת זקני העיר הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו ולא נוכל לדעת ה האחריות כי אם בדברי קבלה כי יתכן שלא השכימה היא ולא ידעה עד שבא ולכם על כן משל הרוצח: צעקה. יתכן שצעקה אמר לא אורשה. זאת אנוסה לא מפותה: לא יקח איש את אשת אביו. האנוסה על כן נסמכה זאת הפרשה: פצוע דכא. ביצים בלא אבר ואמרו המדקדקים כי הטעם. בשרש שהוא דכא וזה רחוק: שפכה. זה האבר שממנו ישפך מימיו והזרע: בקהל יי׳. הטעם שלא יחשב כאחד מקהל יי׳ שיקח בת ישראל וכן עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והעד הנאמן רות והכתוב שאמר לא תבאו בהם על כמי שבעת הגוים גם הכתוב באזרח ויבדילו כל ערב הם הזכרים ושם פירשתיו: ממזר. אחז״ל הבא מן העריות והפנים מתין נוספין כמיתוי נהרסו ממגורות ואחרים אמרו כי הוא שם גוי וישב ממזר באשדוד כי רחוק הוא שיקל שם ישראל ואף כי בעת הישועה בשם נבאיו והמתרגם תפס דרך קצרה ודרש: ויהפוך

רשי

ואם אמת היה הדבר. בעדים והתראה שזינתה לאחר אירוסין: אל פתח בית אביה. ראו גדולים שגדלתם: לזנות בית אביה. כמו בבית אביה: כל אנשי עירה. במעמד כל אנשי עירה: ומצאה איש בעיר. לפי שכב עמה פריצה קוראה לגנב הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה: ומתו גם שניהם. להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם: גם. לרבות הבאים מאחריהם. דבר אחר גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: כי כאשר יקום וגו׳. לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקת עומד עליה כאדם ה העומד על חברו להרגו. ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו׳: לא יקח. אין לו בה לקוחין ואין קדושין תופסין בה: ולא יגלה כנף אביו. שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום ערות אחי אביך אלא לעבור על זו בשני לאוין ולסמוך לה: לא יבא ממזר. ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וקל וחומר מחייבי מיתת בית דין שאין בעריות מיתת בית דין שאין בה כרת: פצוע דכא. שנפצעו או נדכאו בציו: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ומותת ואינו מוליד: לא יבא ממזר בקהל יי׳. לא ישא ישראלית: לא יבא עמוני. לא ישא ישראלית: על

מסורה

ושלחה חד מן י״ד זוגין קדמא נסיב ל׳ ותנינא לא נסיב ל׳ ולית דכות׳ דסמיכי וסי׳ במס׳ רבתא: דכא ג׳ וסי׳ לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה. ואת דכא ושפל רוח. תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. אנ״ך: ממזר ב׳ וסי׳ לא יבא ממזר בקהל יי׳. וישב ממזר באשדוד: עמוני המלאים בליש׳ וסי׳ לא יבא עמוני:

תורה

לא יוכל לשלחה כל ימיו: ס
ואם אמת היה הדבר הזה
לא נמצאו בתולים לנער: והוציאו
את הנער אל פתח בית אביה
וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה
כי עשתה נבלה בישראל לזנות
בית אביה ובערת הרע מקרבך:
ס כי ימצא איש שכב
עם אשה בעלת בעל ומתו גם
שניהם האיש השכב עם האשה
והאשה ובערת הרע מישראל:
ס כי יהיה נער בתולה
מארשה לאיש ומצאה איש בעיר
ושכב עמה: והוצאתם את שניהם
אל שער העיר ההוא וסקלתם אתם
באבנים ומתו את הנער על דבר
אשר לא צעקה בעיר ואת האיש
על דבר אשר ענה את אשת רעהו
ובערת הרע מקרבך: ס
ואם בשדה ימצא האיש את הנער
המארשה והחזיק בה האיש ושכב
עמה ומת האיש אשר שכב עמה
לבדו: ולנער לא תעשה דבר אין
לנער חטא מות כי כאשר יקום איש
על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה:
כי בשדה מצאה צעקה הנער
המארשה ואין מושיע לה:
ס כי ימצא איש נער
בתולה אשר לא ארשה ותפשה
ושכב עמה ונמצאו: ונתן האיש
השכב עמה לאבי הנער חמשים
כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר
ענה לא יוכל שלחה כל ימיו:
ס לא יקח איש את
אשת אביו ולא יגלה כנף אביו:
ס לא יבא פצוע דכא
וכרות שפכה בקהל יהוה: ס
לא יבא ממזר בקהל יהוה גם
דור עשירי לא יבא לו בקהל יהוה:
ס לא יבא עמוני ומואבי
בקהל יהוה גם דור עשירי לא יבא
להם בקהל יהוה עד עולם:

תרגום

לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי: ואם קושטא הוה פתגמא הדין לא אשתכחו בתולין לעולימתא: ויפקון ית עולימתא לתרע בית אבוהא ויגמונה אנשי קרתה באבניא ותמות ארי עבדת קלנא בישראל לזנאה בית אבוהא ותפלי עביד דביש מבינך: ארי ישתכח גבר שכיב עם אתתא אתת גבר ויתקטלון אף תרויהון גברא דשכיב עם אתתא ואתתא ותפלי עביד דביש מישראל: ארי תהי עולימתא בתולתא דמארסה לגבר וישכחינה גברא בקרתא וישכוב עימה: ותפקון ית תרויהון לתרע קרתא ההיא ותרגמון יתהון באבניא וימותון ית עולימתא על עסק דלא צווחת בקרתא וית גברא על עיסק די עני ית אתת חבריה ותפלי עביד דביש מבינך: ואם בחקלא ישכח גבר ית עולימתא דמארסא ויתקיף בה גבר וישכוב עמה ויתקטל גברא דשכיב עמה בלחודוהי: ולעולימתא לא תעביד מדעם לית לעולימתא חובת דין דקטול ארי כמא די יקום גבר על חבריה ויקטליניה נפש כן פתגמא הדין: ארי בחקלא אשכחה צוחת עולימתא דמארסה ולית דפריק ליה: ארי ישכח גבר עולימתא בתולתא דילא מארסא ויחדינה וישכוב עמה וישתכחון: ויתן גברא דשכב עמה לאבוהא דעולימתא חמשין סלעין דכסף וליה תהי לאנתו חלף די עניה לית ליה רשו למיפטרה כל יומוהי: לא יסב גבר ית אתת אבוהי ולא יגלי כנפא דאבוהי: לא ידכי דפסיק ודמתבל למיעל בקהלא דיי: לא ידכי ממזרא למיעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי ליה למיעל בקהלא דיי: לא ידכון עמונאי ומואבאי למיעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי להון למיעל בקהלא דיי עד עלמא:

הערות בשוליים

ר״ת ק׳ · ר״ת ק׳ · ב׳ וכאורייתא · ה׳ · ר״ת ק׳ · ז״ב פסו׳ אית בהון את את ואת את · ר״ת ק׳ ב׳ · ר״ת ק׳ · ר״ת ק׳ · ר״ת ק׳ ה׳ · ל׳ · ר״ת ק׳ · ר״ת ק׳ נ׳ · ר״ת ק׳ · ג׳ וכתי׳ א׳ · ל׳ ומ׳ · ב׳ · ה׳ מל׳ בליש׳

וכל ל׳ והוא חד מן י״ד זוגין קדמ׳ נסיב ל׳ ותניין לא נסיב למד

וכל שלחה י״ד זוגין מתחלפין קדמ׳ נסיב למד ותניין לא נסיב

רשי

על דבר. על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך. כשהייתם בטירוף: לא תדרוש שלומם. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת"ל לא תדרוש שלומם: לא תתעב אדומי. לגמרי ואף על פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל אע"פ שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך: בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו' ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיאו לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצריים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: כי תצא מחנה וגו' ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: מקרה לילה. דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה: ולא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנ' שכינה: והיה לפנות ערב. סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש: ויד תהיה לך. כתרגומו כמו איש על ידו: מחוץ למחנה. חוץ לענן: על אזנך. לבר משאר כלי תשמישך: אזנך. כמו כלי זין: ולא יראה בך. הקב"ה ערות דבר: לא תסגיר עבד. כתרגומו. דבר אחר אפי' עבד כנעני של ישר' שברח מחוצה לארץ: לא תהיה קדשה. מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות: ולא יהיה קדש. מזומן למשכב זכור ואונקלוס תרגם לא תהא איתתא מבנת ישראל לגבר עבד שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא מאחר שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו לחמור שנאמר שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור ולא יסב גבר' מבני ישר' איתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין לו בה: אתנן זונה. נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה:

ומחיר

קדמו ה' וס' על דבר אשר לא קדמו אתכם. בלחמו קדמו נודד. קדמו עיני אשמורות. קדמו שרים אחר נוגנים. כי לא קדמו בני ישראל את: בלחם ו' דגשים וס' נמסר בסדר חקת התורה: ירחץ ה' וסי' וקרבו וכרעיו ירחץ במים. והקרב והכרעים ירחץ במים. ואם לא יכבס. והיה לפנות ערב. ישבח צדיק כי חוח.

על־דבר אשר לא־קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את־בלעם בן־בעור מפתור ארם נהרים לקללך: ולא־אבה יהוה אלהיך לשמע אל־בלעם ויהפך יהוה אלהיך לך את־הקללה לברכה כי אהבך יהוה אלהיך: לא־תדרש שלמם וטבתם כל־ימיך לעולם: ס לא־תתעב אדמי כי אחיך הוא לא־תתעב מצרי כי־גר היית בארצו: בנים אשר־יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל יהוה: ס

כי־תצא מחנה על־איביך ונשמרת מכל דבר רע: כי־יהיה בך איש אשר לא־יהיה טהור מקרה־לילה ויצא אל־מחוץ למחנה לא יבא אל־תוך המחנה: והיה לפנות־ערב ירחץ במים וכבא השמש יבא אל־תוך המחנה: ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ: ויתד תהיה לך על־אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכסית את־צאתך: כי יהוה אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא־יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: ס לא־תסגיר עבד אל־אדניו אשר־ינצל אליך מעם אדניו: עמך ישב בקרבך במקום אשר־יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו: ס

לא־תהיה קדשה מבנות ישראל ולא־יהיה קדש מבני ישראל: לא־תביא אתנן זונה

על־עיסק די־לא־ערעו יתכון בלחמא ובמיא באורחא במפקכון ממצרים ודי אגר עלך ית־בלעם בר־בעור מפתור ארם די־על־פרת ללטיותך: ולא־אבי יי אלהך לקבלא מן־בלעם והפך יי אלהך לך ית־לוטין לברכן ארי דיתמך יי אלהך: לא־תתבע שלמהון וטבתהון כל־יומך לעלם: לא־תרחיק אדומאה ארי אחוך הוא לא־תרחיק מצראה ארי־דייר הויתא בארעיה: בנין דיתילדון להון דרא תליתאה ידכון להון למיעל־בקהלא דיי: ארי־תפוק משריתא על־בעלי־דבבך ותסתמר מכל מדעם ביש: ארי־יהי בך גבר די־לא־יהי דכי מקרי ליליא ויפוק למברא למשריתא לא יעול לגו משריתא: ויהי למפני־רמשא יסחי במיא וכמיעל שמשא יעול לגו משריתא: ואתר מתקן יהי־לך מברא למשריתא ותפוק תמן לברא: וסכתא תהי־לך על־זינך ויהי במיתבך לברא ותחפר בה ותתוב ותכסי ית־מפקתך: ארי יי אלהך שכינתיה מהלכא בגו משריתך לשזבותך ולממסר סנאך קדמך ותהי משריתך קדישא ולא־יתחזי בך עבירת פתגם ויתוב מימריה מלאטבא לך: לא־תמסר עבד עממין ליד־רבוניה דישתיזב לותך מן קדם רבוניה: עמך יתיב בינך באתרא דיתרעי בחד מן־קירוך בדייטב ליה לא תונניה: לא־תהי איתתא מבנת־ישראל לגבר עבד ולא־יסב גברא מבני־ישראל איתא אמא: לא־תעיל אגר זניתא

ונמסר גם בסדר ויקרא: ובבא ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ובבא השמש יבא אל תוך המחנה. ובבא השמש צוה יהושע. ובבוא נשאי הארון. בתרא מלא: ויד ג' קמ' וס' אל תשלחו בו. ויד תהיה לך. ויד ברא בראש דרך: וגם נמסר בישב: מחניך ג' ב' מל' וא' חס' וסי' כי יי' אלהיך מתהלך. טפכם נשיכם. והיה מחניך קדוש. קדש' חס': בטוב ט' דגשים וסי' בישעיה ס' ז': אתנן ה' פתחין בליש' וס' לא תביא אתנן זונה. כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ב' בפסו' ויהי בך הפך מן הנשים הנינא דפסוק. ושרפו בתיך באש:

אבן עזרא

ויהפוך. שהיה בלב בלעם לקלל ולא עזבו השם: כי תצא מחנה. זהו המחנה שיצא על האויב ושם הארון והוא מחנה קטן ואיננו מחנה הגדול כי שם מחיצות עשויות ובבואתם אל המלחמה הם קרובים סביבות הארון וברור כי טמא מקרה משחית ונסמכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין שהזכיר דבר בלעם כי צוררים הם בעבור אחותם והארון היה עם המחנה שיצא על מדין: מכל דבר רע. לנפש ולגוף כמו הקרי: מקרה. השם משרת ונסתלק משרה אחותו: לפנות ערב. כטעם כי פנה היום גם חזוק הוא זה לדברי חז"ל והמכחשים אמרו כי לפנות כמו לפני ולא אמרו כלום ואין כי טעמו כאשר יחל הערב לפנות והנה אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש הנה קודם הערב וכן לפנות בקר קודם זרוח השמש: ויד. מקום כמו יד הירדן גם זו ראיה כי ממחנה ישראל לא יצא בעל קרי ולא כל אדם בשעת הצורך ואף כי התינוקות והעד שאמ' הכתוב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש והטעם כל טמא מטמא ולא טמא יום. אלף אזניך נוסף יתגזרת והזוג' רחבו: וכסית. כי כל דבר נראה לעינים והוא מגונה יוליד דמות גנאי בנפש: ערות דבר. במעשה או דבור: ושב מאחריך. הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב: לא תסגיר עבד. בלכתם למלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראלי: מעם אדניו. גם הוא איננו ישראל כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישר' ואם העבד יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם על כן לא תוננו: ונסמכה פרשת קדשה בעבור העבד ומעתיקי הדת אמרו כי הקדש הוא השכב והעד מבני ישר' ואמר אליהו ויתנם בקדשים כי נפשם כנגד תיתם והנה קדשים כנגד נוער וכתוב וגם קדש היה בארץ בתי הקדשים ושם כתוב אשר הנשי' אורגות שם ואני לא אבין טעם קדשה וכאשר נחפשה היטב טעם המלה אז היא ידועה שהיא מזומנת לכל עובר ושב והעד היה הקדשה אם כן יהיה קדש כמעשה המצרים והמבין יבין ובעבור קדשה נסמכ' פרשת אתנן זונה. אתנן כמו מתן והאל"ף נוסף והנו"ן כפול כפ"א כאפופיה ובר"ים סגריר והטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזונ' אחריה כי הוא אסור:

ומחיר

אבן עזרא

ומחיר כלב. כי הוא דרך בזיון על כן אמ' כי תועבת יי' : לא תשיך לאחיך . בעבור שהזכיר העבד הנכרי אע״פ שכתוב בו לא תונכו יש לך רשות שתשיכנו : לא תשיך לאחיך . יש הפרש בין נשך לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך מרבית גם הוא עובר על מצות רבית והנה המלה יוצאה לשנים פעולים ורבים אמרו כי תשיך כמו תשך אין הפרש ביניהם וכמו כן פעולים רבים במקרא : כי תדור נדר . בעבור שהזכיר אתנן זונה לכל נדר : כי דרוש ידרשנו . משלשבני אדם שיבקש מה שנדרת : והיה בך חטא . עונש : מוצא שפתיך . בכל דבר שיש בו זכר לשם : נדבה . כי כל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר וזה הדבר ברור : אשר דברת בפיך . אחר שיצא הדבור לא תוכל להשיבו : כי תבא בכרם רעך . לבעבור מותר שתאכל ובשמה זאת הפרשה כי משלך אתה חייב לתת בנדר ושל אחרים לא תקח לך : כליך . כמו שדיך : בקמת רעך . לקבור : מלילות . ידועות מהמקום : וקטפת . כמו הקוטפים מלוח : חרמש . מלה מרובעת ובעבור תניף אמרו המכחישים כי כן לעוברי דרכים : כי יקח איש אשה . גם היא חשובה כשרה : חן בעיניו . שהיא הפך תולדתו : מצא בה . ולא יוכל לגלות כי אין לו עדים והטעם או מצא בה כמו ומכה אביו ואמו : ויצאה . שלא תשוב שם ונודע הדבר שיצאה מהיותה בביתו : והיתה . בעולה לאיש : אחר גם אחרון . שמות התאר : כריתות . שנכריתה בעילתם לעולם : הוטמאה . כנגד בעל ראשון והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה איש אחר ודגשות הט״ת בחסרון תי״ו התפעל וכן הכבס את הנגע : ולא תחטיא . בווי לישראל : אשה חדשה . יש אומר' בתולה ולדעת רבי' חדשה כנגדו כי יוכל להטיב אשה גרושה אם לא כטמאה ועל כן חדשה : נקי יהיה לביתו . שלא יהיה עליו של מלכות נקי כמו אי נקי . לכל דבר נוסף כמו והשלישי לאבשלום : לא

רשי

ומחיר כלב . החליף שה בכלב : גם שניהם . לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת : לא תשיך . אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואחר כך אזהרה ללוה את כספך לא תתן לו בנשך : לנכרי תשיך . ולא לאחיך לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה : לא תאחר לשלמו . שלשה רגלים ולמדוהו רבותי' מן המקר' : מוצא שפתיך . ליתן עשה על תשמור . ליתן עשה על לא תעשה : כי תבא בכרם רעך . בפועל הכתוב מדבר : ואל כליך לא תתן . מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל שכרו אם בא לעדור ולקשקש איכו אוכל : כנפשך . כמה שתרצה : שבעך . ולא אכילה גסה : כי תבא בקמת רעך . אף זו בפועל הכתוב מדבר : כי מצא בה ערות דבר . מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו : לאיש אחר . אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה : ושנאה האיש האחרון . הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לא קוברתו שנ' או כי ימות : אחרי אשר הוטמאה . לרבות סוטה שנסתרה : אשה חדשה . שהיא חדשה לו ואפילו אלמנה פרט למחזיר גרושתו : ולא יעבור עליו . דבר הצבא : לכל דבר . שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל אלו החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים : יהיה לביתו . אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמה : לביתו . זה ביתו והיה לרבות את כרמו : ושמח . ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח : רחים

מוגה תיקון סופרי בית שיון כ״ש הדף בספר חומה · ויש נמצא וער״ן בהגהה במייחוני בהלכות אל״ף

ישך ב' כל דבר אשר ישך . והוא כנחש ישך : על הארץ כל בראשית על הארץ בב״ד אל הארץ וכל ויקרא דכוו' על הארץ בכ״ג אל הארץ . וכל שאר אוריתא ויהושע ושפטים ושמואל דכוו' אל בב' י״ב על וסי' דכולהו בבס' רבתא בערך ע' דאסדרנא בריש הא' חיבורא באורח קשוט : האחר ד' וסי' נבסר בסדר משפטי : הבא י״ז

וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס

לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃

לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס

כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס

כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס

כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס

כד כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃ וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר׃ וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס

כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃

ג' · ל' וא' לנכרי · ט' בסיפ' · ה' ל"פ בסי' · ג' חס' · ל' · ל' ל' ג' וא' חרמש · בג"א נעי' · נ' ג' חס' וא' חל' · נ' · סב נקריא' · ל' וחס' · ל' וא' ל' · ד' דגשין · ל' זעיף תיגין

וְחוּלְפַן כַּלְבָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְכָל נִדְרָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַף תַּרְוֵיהוֹן׃

לָא תְרַבֵּי לַאֲחוּךְ רִבִּית כְּסַף רִבִּית עִיבוּר רִבִּית כָּל מִדְּעַם דְּמִתְרַבֵּי׃ לְבַר עַמְמִין תְּרַבֵּי וְלַאֲחוּךְ לָא תְרַבֵּי בְּדִיל דִּי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ אֲרֵי תִדַּר נִדְרָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תְאַחַר לְשַׁלָּמוּתֵיהּ אֲרֵי מִתְבַּע יִתְבְּעִנֵּיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִנָּךְ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ וַאֲרֵי תִתְמְנַע מִלְּמִדַּר לָא יְהֵי בָךְ חוֹבָא׃ אַפָּקוּת סִפְוָתָךְ תִּטַּר וְתַעֲבֵיד כְּמָא דִּי נְדַרְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ נִדְבְתָא דִּי מַלֵּילְתָּא בְּפוּמָךְ׃ אֲרֵי תִתַּגַּר בְּכַרְמָא דְחַבְרָךְ וְתֵיכוֹל עִנְבִין כְּנַפְשָׁךְ שִׂבְעָךְ וּלְמָנָךְ לָא תִתֵּן׃ אֲרֵי תִתַּגַּר בְּקָמְתָא דְחַבְרָךְ וְתִקְטוֹף מְלִילָן בִּידָךְ וּמַגְּלָא לָא תְרִים עַל קָמְתָא דְחַבְרָךְ׃ אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיִבְעֲלִינַּהּ וִיהֵי אִם לָא תַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי אֲרֵי אַשְׁכַּח בַּהּ עֲבֵירַת פִּתְגָּם וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּין בִּידַהּ וְיִפְטְרִינַּהּ מִבֵּיתֵיהּ׃ וְתִפּוֹק מִבֵּיתֵיהּ וּתְהָךְ וּתְהֵי לִגְבַר אוֹחֲרָן׃ וְיִסְנְיִנַּהּ גַּבְרָא בַתְרָאָה וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּין בִּידַהּ וְיִפְטְרִינַּהּ מִבֵּיתֵיהּ אוֹ אֲרֵי יְמוּת גַּבְרָא בַתְרָאָה דְּנַסְבַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַעְלַהּ קַדְמָאָה דִּי פַטְרַהּ לְמֵיתַב לְמִסְּבַהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְאִנְתּוּ בָּתַר דִּי אִסְתְּאָבַת אֲרֵי מְרַחֲקָא הִיא קֳדָם יְיָ וְלָא תְחַיֵּיב יָת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃ אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא חֲדַתָּא לָא יִפּוֹק בְּחֵילָא וְלָא יִעְבַּר עֲלוֹהִי לְכָל פִּתְגָּם פְּנֵי יְהֵי לְבֵיתֵיהּ שַׁתָּא חֲדָא וְיַחְדֵּי יָת אִתְּתֵיהּ דִּי נְסֵיב׃

חס' וסי' נמסר באיוב סי' א' : כריתת ג' ב' חסרים וי"ו וא' מלא דמ"ל וסי' כי יקח איש אשה ובעלה . ושנאה האיש האחרון . אי זה ספר כריתות אמכם . כתרא מ"ל דמ"ל : בצבא ד' דגשים וסי' ותהי דמחצ חלק היצאים בצבא . כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא . והתיחשם בצבא . ויהי שרים בצבא . ונמסר גם בסדר מטות :

אבן עזרא

לא יחבול רחים ורכב. אמרו המכחישים כי נדבקה זאת הפרשה עם ושמח את אשתו כי רמז למשכב כי אסור שימנע מן המשכב וזה הבל וריק והביאו ראיה תטחן לאחר אשתי וכבר פירשתיו והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאדם שיחבול רחים ותחסר מלת חובל כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי ורבים כן כי טעמו ויאמר לו האומר ילדה לו היולדת: רחים. שם שנים ולא יתכן להיותם כפרדים: ורכב. הוא ההוה במים ויש אומרים האבן שהוא על הרחים וי"א כי ריחים התחתונ' ורכב העליונה: כי נפש הוא חובל. כי בו מחית נפשות והסומכים על הסמך הפרשיות אינכה טענה כי כל מצוה עומדת בפני עצמה והסמיכות כדרך דרש ואת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא יגזול עבטי לתת אל כליו וחרמש בקמה ולקחת אשה והיתה לו גם לאחר ויצא מרשותו והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עושק שיצא בצבא וחבילת הריחים עושק וגם גונב נפש וכן נגע הצרעת שלא ישמרו משפטים תזיק הקרובים וכן לא תעשוק העני בעבוטו והשכיר והבנים הקטני' שלא ימותו בעון אביהם והטיית משפט גר יתום וחבול בגד אלמנה ושכחה בשדה כי היא לעני וכן לא תעולל וכן פן יוסיף ונקלה וחסימת השור עושק כי יגע ולא יאכל והממאן ליבם כדמות עושק והמחזקת במבושי' עושקת אבן ואבן איפה ואיפה עושק ממש גם עמלק עשק לישר': מאחיו. והוסיף מבני ישראל כי אדום נקרא אח: והתעמר. כחברו: הכהנים הלוים. שהם מבני לוי: במרים. יהנה ראיה על דרש אל תקרא מצורע אלא מוציא שם רע: תשה. מגזרת נשה. ה"א מאומה כוסף כה"א לילה: לעבוט. לקחת משכונו: תהיה צדקה. פי' שתשקול חבירך במאזני צדק: עניך. שישכב בעבוטו ועל דעת המעתיקי' כי יש הפרש במקומו' בין צדק לצדקה וטעם העבוט כבר פירשתיו בפרשת ואלה המשפטי' וגם פירשתיו בשמלתו: ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. מצות לא עשה לחזוק: ואליו. אל שכרו: הוא נושא את נפשו. להתפרנס ממנו על כן הזכיר את עצמו ותועי רוח שאלו איך אמ' הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומ' פוקד עון אבות ושאלתם תהו כי לא יומתו אבות על בנים מצוה על ישראל ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד וכבר פירשתיו במקומו: וזכרת כי עבד היית. בעבור כן זכר הגר שלא תטה משפטו ויש מאלה המשפטים שכבר הזכיר' לאבות גם יזכירם שנית לבנים: למען יברכך. כי נתת משלך במחשבה והשם יתן לך משלו באמת: כי תחבוט. כמו חובט חטים והוא פעל יחבט קצה בנין כפעל וכן כל אותיות אחע"הר כאשר יבנה מהם בנין כפעל ואלה הם לא יחבר ולא יחסן ולא יהרג יאבד בו ירא[?]ה כל זכורך כי כן המשפט:

הכהנים הלוים ג' וסימ' נמסר לעיל בסידרא אחריתי: בשלכתו ל' וד' בליש' באורית' וכל שאר קריאה דכוו' במו שמלה וסימ' נמסר בסדר והיה עקב. גם עיין בסדר משפטים: ירד ח"א מלאים וסימ' נמסר באיוב סימן י"ו סוף מענה אמנם כי אתם עם:

לא יחבל רחים ורכב כי נפש הוא חבל: ס

כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא ובערת הרע מקרבך: ס

השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתם תשמרו לעשות: זכור את אשר עשה יהוה אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים: ס

כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו: בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העבוט החוצה: ואם איש עני הוא לא תשכב בעבטו: השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני יהוה אלהיך: ס

לא תעשק שכיר עני ואביון מאחיך או מגרך אשר בארצך בשעריך: ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נשא את נפשו ולא יקרא עליך אל יהוה והיה בך חטא: ס

לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו: ס

לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה: וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך יהוה אלהיך משם על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה: ס

כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך יהוה אלהיך בכל מעשה ידיך: ס

כי תחבט זיתך

אונקלוס

לא יסב משכונא ריחיא ורכבא ארי בהון מתעביד מזון לכל נפש:

ארי ישתכח גבר גניב נפשא מאחוהי מבני ישראל ויתגר בה ויזבניניה ויתקטיל גנבא ההוא ותפלי עביד דביש מבינך:

אסתמר במכתש סגירו למטר לחדא ולמעבד ככל די יאלפון יתכון כהניא ליואי כמא די פקדתינון תטרון למעבד:

הוי דכיר ית די עבד יי אלהך למרים באורחא במפקכון ממצרים:

ארי תרשי בחברך רשות מדעם לא תיעול לביתיה למיסב משכוניה: בברא תקום וגברא די את רשי ביה יפק לך ית משכונא לברא: ואם גבר מסכן הוא לא תשכוב במשכוניה: אתבא תתיב ליה ית משכונא במיעל שמשא וישכוב בכסותיה ויברכינך ולך תהי זכו קדם יי אלהך:

לא תעשוק אגירא עניא ומסכינא מאחך או מגיורך די בארעך בקרוך: ביומיה תתן אגריה ולא תיעול עלוהי שמשא ארי עניא הוא וליה הוא מסר ית נפשיה ולא יקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא:

לא יומתון אבהן על פום בנין ובנין לא יומתון על פום אבהן אנש בחוביה ימותון:

לא תצלי דין גיור ויתם ולא תסב משכונא לבוש ארמלא: ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ופרקך יי אלהך מתמן על כן אנא מפקיד לך למעבד ית פתגמא הדין:

ארי תחצוד חצדך בחקלך ותתנשי עומרא בחקלא לא תתוב למסביה לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי בדיל דיברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך:

ארי תחבוט זיתך

רשי

רחים. היא התחתונה: רכב. היא העליונה: לא יחבל. אם בא למשכנו על חובו בב"ד לא ימשכננו בדברים העושים בהן אוכל נפש: כי ימצא. בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתורה: והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו: השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: זכור את אשר עשה ה' למרי'. אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים: כי תשה ברעך. תחוב בחבירך: משאת מאומה. חוב של כלום: לא תשכב בעבוטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: כבא השמש. אם כסות לילה הוא ואם כסות יום החזירהו בבקר וכבר כתב בואלה המשפטים עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו וכבא השמש תקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: לא תעשוק שכיר. והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר לא תעשוק את רעך: אביון. התאב לכל דבר: מגרך. זה גר צדק: בשעריך. זה גר תושב האוכל נבלות: אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים: ואליו הוא נושא את נפשו. אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא. מכל מקום אלא שממהרין ליפרע על ידי הקורא: לא יומתו אבות על בנים. בעדות בני' ואת"ל בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו. איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמי': לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שקל להטו' משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבל. שלא בשעת הלואה: וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפי' יש חסרון כיס בדבר: ושכחת עומר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו. מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך. ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין קל וחומר לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה:

אבן עזרא

לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפי' וכן ותעש בדים ותשלח פארות: גם הוא כתוב באלף ואם נקרא בוי"ו וכן נודות יין: וזכרת. דבק עם לגר: ושפטו השופטים כמו לא יתנו ריבים: בן הכות. בחירק כמו בן נון בן יקה והטעם כמו בן בליעל וכן שבן לילה היה והוא חייב להכותו לפי דעתי שהכה חבירו: והפילו השופט. בצווי וכן והכהו והעד לפניו: כדי רשעתו במספר. המכות היה נראה לנו שיש עון שיוכה עליו עשר גם עשרי' ופחו' ויותר והעד כדי רשעתו רק לא יוסיף על ארבעים לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת ויש אומרים כי טעם רשעתו במכות גדולות או קטנות וכלם במספר ארבעים. וטעם ונקלה אחיך שהוא דבר ידוע וגזירה מהשם להיות ארבעים לסבול הגוכל כדין שמים ולא בחפץ השופט: בית בדישו אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צורך: כי ישבו אחים יחדיו. גם הם אמרו כי אינם אחים ממש כי אם קרובי' והביאו ראיה מבועז ולא אמרו כלום כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה ומה טעם להזכיר יחדו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחר או שהיו אוהבים זה את זה ואמר כי הנה הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי איננה יבמה כי אם בשם כמו שבה יבמתך והנה נואלו ונסכלו כי הנה מפורש בבני יהוד' ויבם אותה והוא יבמה גם יבמתך בעבור היותן לשני אחים וכל איש דעת ידע כי המצות שנתנו למשה שהם מצות לא תעשה לא היו אסורות קודם לכן ואילו היה אדם מונע עצמו מהן קודם משה לא היה הדבר רע בעיני השם אף כי שכתב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא תטמאו בהם שהזהירם והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע בעיני י"י על כן אנחנו נסמוך על הקבלה שהם אחים ממש: ובן אין לו. כי אם יש לו בן אין צורך כי היא אסורה. ופירוש יחדיו כדברי המעתיקים: לאיש זר. פירוש החוצה אם ירצה היבם: הבכור אשר תלד יקרא בשם אחיו ולא ימחה שמו. על הנחלה ידבר וכבר פירשתי אשר תלד בפסוק לעם נכרי: יבמי. האלף כי היוד סימן הפעול: ועמד ואמר. עד שישמעוהו הזקנים: וחלצה. כמו חלצו שד והטעם תסיר: בפניו. מפורש בדברי הקבלה שהוא כמו לפניו ודרך הפשט לפני הנעל כמו והיא כתובה פנים ואחור: כי ינצו. הפך כי ישבו אחים יחדו ואלה האנשים זרים או אחים:

במבושיו

מסורה

תעולל ב' וסי' וכרמך לא תעולל ופרט. כי תבצר כרמך לא תעולל: אל המשפט ט"ו זוגין מן ג' ג' חד אל וחד על וחד ועל וסי' נמסר בבס' רבה: בן ז' חס' בליש' וסי' בבמסר רבת': ארבעי' ב' ה"פ וסי' ארבעים יכנו. ארבעי' שנה אק"ט: יסיף י"ד כתיב בן וסי' נמסר בשמואל ב' סוף ס' ג' גבי פרשתא דקינת דוד על אבנר: ונקלה ב' וסי' ונקלה

תורה

לא תפאר אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה: כי תבצר כרמך לא תעולל אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה: ס

כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע: והיה אם בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר: ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך: לא תחסם שור בדישו: ס

כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה: והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל: ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי: וקראו לו זקני עירו ודברו אליו ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה: ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו: ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל: ס

כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את אישה מיד מכהו ושלחה ידה

תרגום

לא תפלי בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי: ארי תקטוף כרמך לא תעליל בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי: ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים על כן אנא מפקיד לך למעבד ית פתגמא הדין: ס

ארי יהי דין בין גבריא ויתקרבון לדיניא וידונון ויזכון ית זכאה ויחיבון ית חיבא: ויהי אם בר חיב לאלקאה חיבא וירמיניה דיינא וילקיניה קדמוהי כמיסת חובתיה במנין: ארבעין ילקיניה לא יוסיף דילמא יוסיף לאלקיותיה על אילין מחא רבא ויקל אחוך לעינך: לא תחוד פום תורא בדישיה:

ארי יתבון אחין כחדא וימות חד מנהון ובר לית ליה לא תהי אתת מיתא לברא לגבר אוחרן יבמה יעול עלה ויסבה ליה לאנתו ויבמינה: ויהי בוכרא די תליד יקום על שמא דאחוהי מיתא ולא יתמחי שמיה מישראל: ואם לא יצבי גברא למיסב ית יבמתיה ותיסק יבמתיה לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר סריב יבמי לאקמא לאחוהי שמא בישראל לא אבי ליבמותי: ויקרון ליה סבי קרתיה וימללון עמיה ויקום ויימר לא רעיתי למסבה: ותתקריב יבמתיה לותיה לקדם סביא ותשרי סיניה מעל ריגליה ותרוק באנפוהי ותתיב ותימר כדין יתעבד לגברא די לא יבני ית ביתא דאחוהי: ויתקרי שמיה בישראל בית שרי סינא:

ארי יצון גברין כחדא גבר ואחוהי ותתקרב אתת חד לשזבא ית בעלה מיד מחוהי ותושיט ידה

מסורה

אחיך. ונקלה כבוד מואב: הבכור ד' מלאים וסי' נמסר בסדר מקץ: השערה ג' נמסר לעיל בריש האי סידרא: ככה יעשה ד' וסי' ככה יעשה לשור האחד. ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה. והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו. ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש: חלוץ ב' בב' ליש' וסי' ועבר לכם כל חלוץ. בית חלוץ הנעל:

רשי

לא תפאר. לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה באילן: אחריך זו שכחה: לא תעולל. מצאת בו עוללות לא תקחנה ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית וראיתי בתלמוד ירושלמי אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: כי יהיה ריב. סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומ' והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למוד מן הענין: לא תחסום שור בדישו. לאו שלא נתן לעשה: והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו: במספר. ואינו נקוד במספר למד שהוא דבוק לומ' במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלי' לארבעים והן ארבעים חסר אחת: לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קורהו רשע ומשלקה קראו אחיך: לא תחסום שור. דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף ולכל מלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם: בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמר' מלאכתו וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמר' מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר: כי ישבו אחים יחדו. שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו: יחדיו. המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן או בן הבת או בת הבת: והיה הבכור. גדול האחים הוא מיבם אותה: אשר תלד. פרט לאילונית שאינה יולדת: יקום על שם אחיו. זה שמיבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו: ולא ימחה שמו. פרט לאשת סריס ששמו מחוי: השערה. כתרגומו לתרע בית דינא: ועמד. בעמידה: ואמר. בלשון הקדש ואף היא דבריה בלשון הקדש: וירקה בפניו. על גבי קרקע: אשר לא יבנה. מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה: ונקרא שמו וגו'. מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל: כי ינצו אנשים. סופן לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות:

וקצותה

והחזיקה במבשיו: וקצתה את כפה לא תחוס עינך: ס

לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה: לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה: אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך למען יאריכו ימיך על האדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך: כי תועבת יהוה אלהיך כל עשה אלה כל עשה עול: פ

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יהוה אלהיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

קי עלי סימן

פרשה

והיה כי תבוא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה: ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו שם: ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום ליהוה אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע יהוה לאבתינו לתת לנו: ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח יהוה אלהיך:

(מסורה בגליון: כ׳ ל׳ ותס׳ ל׳ ותס׳ · כ׳ ו׳ חס׳ ל׳ וך תכין · ר׳ מ״ל כתיר׳ · ל׳ · ל׳ פתור׳ · ל׳ וכתי׳ כן · ח׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ וא׳ ביום הנית · ל׳ · ל׳ זכור ולא תשכח את תמחה · ג׳ בסיפ׳ · ה׳ ד׳ מ״ל וא׳ חס׳ · ג׳ בכי׳ וסי׳ אכל מלכת בסלא · ז׳ בטע׳ כת״ו)

ותתקף בבית בהתתיה: ותקוץ ית ידה לא תחוס עינך:

לא יהי לך בכיסך מתקל ומתקל רב וזעיר: לא יהי לך בביתך מכילא ומכילא רבתא וזעירתא: מתקלין שלמין דקשוט יהון לך מכילן שלמין דקשוט יהון לך בדיל דיורכון יומך על ארעא דיי אלהך יהיב לך: ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אלין כל עביד שקר:

הוי דכיר ית די עבד לך עמלק באורחא במיפקכון ממצרים: ס דארעך באורחא וקטיל בך כל דהוו מתאחרין בתרך ואת משלהי ולאי ולא דחיל מן קדם יי: ויהי כד יניח יי אלהך לך מכל בעלי דבבך מסחור סחור בארעא דיי אלהך יהיב לך אחסנא למירתה תמחי ית דכרנא דעמלק מתחות שמיא לא תתנשי:

פרשה

ויהי ארי תיעול לארעא דיי אלהך יהיב לך אחסנא ותירתה ותיתב בה: ותיסב מריש כל איבא דארעא די תעיל מארעך די יי אלהך יהיב לך ותשוי בסלא ותהך לאתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה ש שכינתיה תמן: ותיתי לות כהנא די יהי ביומיא האינון ותימר ליה חויתי יומא דין קדם יי אלהך ארי עלית לארעא די קיים יי לאבהתנא למתן לנא: ויסב כהנא סלא מן ידך ויצנעיניה קדם מדבחא דיי אלהך:

והחזיקה ב׳ והחזיקה במבשיו· והחזיקה בו ושכבה לו׃ עינך ו׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר ראה׃ גדולה ד׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר בלק׃ וצדק ד׳ וסי׳ אבן שלמה וצדק יהיה לך ב׳ בו׳ אם עשק רש וגזל משפט וצדק· עשיתי משפט וצדק׃ יאריכן ל׳ בתורה· קרך ל׳· ויזנב ל׳· הנחשלים ל׳׃ מראשית ה׳ וסימ׳ ושינוי אתיהון נמסר בסדר שלח לך׃ נתן לך ג׳ בספרא וסימ׳ אכל מלבא בסלא סימן ואמרת אשימה עלי מלך· ואכלת את כל העמים אשר יי׳ אלהיך נתן לך· ושמת בטנא ׳ונמסר גם בסדר עקב׃ ובאת ז׳ בטעמא מלרע וסימ׳ נמסר בסדר נח׃

אבן עזרא

במבושיו· בציו מגזרת בושה והוא עזות מצח לגלות דבר הנסתר שהוא ערוה גם הוא מקום מבוכן׃ וקצותה את כפה· כמו עין תחת עין אם לא תפדה כפה תקון׃ לא תחוס עינך· אם היתה עניה׃ בכיסך· מקום למאזנים או יוציא מן הכים בדרך המשות והראשון הוא הנכון והעד כים אחד יהיה לכלנו משקל אחד ומגזרת תכוסו על השה ואם הוא משורש אחר ורבים פירשו כמו חריט ואין צורך׃ שלמה· שלא יהיה מקום חסר· ואיפת צדק להיותה כמדת השוק׃ למען יאריכון ימיך· כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר׃ כל עושה אלה· איפה ואיפה אבן ואבן והכלל כל עושה עול בפה ובמעשה בסתר או בגלוי׃ אשר קרך· מגזרת כל הקורות אותם׃ ויזנב בך· כרת זנבך והם הנחשלים אחריך שלא היה בם כח ללכת ויתכן להיות מלת כ נחשלים כמו נחלשים וכן כבש כשב׃ ואתה עיף· כי ברפידים בא והעם צמא למים כי כן כתו׳׃ ויגע· מן הדרך׃ ולא ירא· שב אל עמלק והוא פעל עבר כמו כי כבד ממך כי זקן יצחק כאשר אהב׃ בהניח יי׳ אלהיך· הטעם כי זאת המצוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק׃ תמחה את זכר עמלק· זהו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יאמר זה השור היה משלל עמלק ודברי התורה כלל ודברי שמואל הנביא פרט׃ לא תשכח· אחר זכור לחזוק וכן משפט מצות רבות בתורה׃

והיה כי תבא· בעבור שכתוב בהניח יי׳ אמר הטעם כי יש מצות הן קודם בהניח יי׳ רק כאשר תבא והם הבכורים ו והמעשר וכתיבת התורה על האבנים ובנות מזבח והברכה והקללה על שני ההרים׃ בטנא· כדמות סל וחברו טנאך ואחת המצוה על הקרובים אל מקום המקדש· וטעם בימים ההם שזה חיוב כל זמן שיש כהן גדול׃ הגדתי· הטעם כדי שישמעו הקטנים או היא כדמות הודיה שהשם השלים שבועתו והשד הפרי׃ ועניית

רשי

וקצותה את כפה· ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון׃ גדולה וקטנה· גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה׃ לא יהיה לך· אם עשית כן לא יהיה לך כלום׃ אבן ואבן· משקלות׃ אבן שלמה וצדק יהיה לך· אם עשית כן יהיה לך הרבה׃ זכור את אשר עשה לך· אם שקרת במדות ו ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה׳ וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון׃ אשר קרך בדרך· לשון מקרה· דבר אחר לשון קרי וטומאה ש שהיה מטמאן במשכב זכור· דבר אחר לשון קור וחום צננך ו והפשירך מרתיחתך שהיו האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרי׳ משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד ק קפץ וירד לתוכה אף על פי כן שנכוה הקר׳ אותה בפני אחרים׃ ויזנב בך· חותך זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה׃ כל הנחשלים אחריך· חסרי כח מחמת ח חטאם שהיה הענן פולטן׃ ואתה עיף ויגע׳ עיף בצמא דכתיב ויצמא שם ה העם למים וכתיב א אחריו ויבא עמלק׃ ויגע· בדרך׃ ולא ירא· עמלק אלהים מלהרע לך׃ תמחה את זכר עמלק· מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפי׳ על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה׃

חסלת כי תצא

והיה כי תבא וירשתה וישבת [...]׳ מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ ו וחלקוה׃ מראשית· ולא כל ראשית שאין כל פירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינים בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעור׳ וגו׳ מה להלן משבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישר׳ אף כאן שבח ארץ ישר׳ שהן שבעת המינין׃ זית שמן· זית אגורי שמשמו אגור בתוכו׃ ודבש· הוא דבש תמרים׃ מראשית· אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו ביכורים׃ אשר יהיה בימים ההם· אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא׃ ואמרת אליו· שאינך כפוי טובה׃ הגדתי היום· פעם אחת בשנה ולא שתי פעמי׳׃ ולקח הכהן הטנא מידך· להניף אותו כהן מניח ידו תחת יד הבעלי׳ ומניף

ועניית

וענית · לשון הרמת קול : ארמי אובד אבי · מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שאומות העולם חושב להם הקב"ה מחשב' כמעשה : וירד מצרימה · ועוד אחרים באו לכלותינו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים : במתי מעט · בשבעים נפש אל המקום הזה · זה בית המקדש : ויתן לנו את הארץ · כמשמעו : והנחתו · מגיד שנוטלו אחר הנפת הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף : ושמחת בכל הטוב · מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג והילך מביא ואינו קורא : אתה והלוי · אף הלוי חייב בבכורי' אם נטעו בתוך עריהם : והגר אשר בקרבך · מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו : כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית · כשתגמור להפריש מעשר של שנה שלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנ' מקצה שלש שנים תוציא וגו' נאמר כאן מקץ ונאמר להלן מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתו' לבערו מן הבית : שנת המעשר · שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרו' שנהגו בשתי שנים שלפניה ששנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעש' ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר ומעשר שני שנ' ואכלת לפני יי' אלהיך מעשר דגנך הרי שתי מעשרו' ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואי זה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון : לגר ליתום ולאלמנה · זה מעשר עני : ואכלו בשעריך ושבעו · [illegible] להם כדי [illegible] אמרו אין נותנין לעני בגרן פחות מחצי קב חטים וכו' : ואמרת לפני יי' אלהיך · התודה שנתת מעשרותיך : בערתי הקדש מן הבית · זה מעשר שני ונטע רבעי ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלם שצריך להעלותן עכשו : וגם נתתיו ללוי · מעשר ראשון וגם לרבות תרומות ובכורים : לגר ליתום ולאלמנה · זה מעשר עני : ככל מצותך · נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורי' ולא מעשר לתרומ' ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר : לא עברתי ממצותיך · לא הפרשתי ממין על שאינו מינו מן החדש על הישן : ולא שכחתי · מלברכך על הפרשת מעשרות : לא אכלתי באוני ממנו · מכאן שאסור לאונן : ולא בערתי ממנו בטמא · בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך זו אכילת טומאה כמה שנאמר בפסולי המוקדשין בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך שאמור במקום אחר : ולא נתתי ממנו למת · לעשות לו ארון ותכריכין : שמעתי בקול יי' אלהי · הביאותיו לבית הבחירה : עשיתי ככל אשר צויתני · שמחתי ושמחתי בו : השקיפה ממעון קדשך · עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם אמר

וירד מצריمה בל' ירידה מצרימה כמ"ד מצרים וסי' ויקמו וירדו מצרים · ויעקב ובניו ירדו מצרים · ההלכי' לרדת מצרים · הוי הירדים מצרים לעזרה : ורב ה' קמצין וסי' הרף ממני ואשמידם · וענית ואמרת לפני יי' אלהיך · ויהי עד דבר שאול אל · וישלח אבשלו' את · והיה לאות ולעד ליי' · ונמס' גם בסדר עקב : קלנו בקלנו ד' ג' חס'

ותתיב ותימר קדם יי אלהך לבן ארמאה בעא לאובדא ית אבא ונחת למצרים ודר תמן בעם זעיר והוה תמן לעם רב ותקיף וסגי : ואבאישו לנא מצראי וענונא ויהבו עלנא פולחנא קשיא : וצלינא קדם יי אלהא דאבהתנא וקביל יי צלותנא וגלי קדמוהי עמלנא וליאותנא ודוחקנא : ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא ובדרעא מרממא ובחזונא רברבין ובאתין ובמופתין : ואתינא לאתרא הדין ויהב לנא ית ארעא הדא ארע עבדא חלב ודבש : וכען הא איתיתי ית ריש איבא דארעא דיהבת לי יי ותחתיניה קדם יי אלהך ותסגוד קדם יי אלהך : ותחדי בכל טבתא די יהב לך יי אלהך ולאנש ביתך ליואה וגיורא די בינך : ארי תשיצי לעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתאה שתא דמעשרא ותתין לליואה לגיורא ליתמא ולארמלתא וייכלון בקרוך וישבעון : ותימר קדם יי אלהך פליתי מעשר קודשא מן ביתא ואף יהביתיה לליואה ולגיורא ליתמא ולארמלתא ככל פקודך די פקדתני לא עברית מפקודך ולא אתנשיתי : לא אכלית באבלי מניה ולא חליפית מניה במסאב ולא יהבית מניה למית קבלית למימרא דיי אלהי עבדית ככל די פקדתני : אסתכי ממדור קודשך מן שמיא ובריך ית עמך ית ישראל וית ארעא

וענית ואמרת לפני יהוה אלהיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב : וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה : ונצעק אל יהוה אלהי אבתינו וישמע יהוה את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו : ויוצאנו יהוה ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים : ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש : ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יהוה והנחתו לפני יהוה אלהיך והשתחוית לפני יהוה אלהיך : ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך יהוה אלהיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר בקרבך : ס

כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו : ואמרת לפני יהוה אלהיך בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי : לא אכלתי באני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת שמעתי בקול יהוה אלהי עשיתי ככל אשר צויתני : השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה

וא' מלא וסי' נמסר בסדר חקת התורה : גדל ג' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר דברים : ובאתת ג' כתיב כן בליש' וסי' בסד' שמות · וא' כתיב אותת ויתן יי' אותת ומפתים · ושאר אוריתא אתת כתיב ובמס' אחריתי מונה גם זה שלח אותת ומפתים וא' אתת ותתן אתת ומפתים : כי תכלה לעשר ז' בטעמ' מונח לפני גרש בתורה וסי' במס' רבת' : השלישת ד' כתיב כן וסימ' ושלישת ההין לאיל · כי תכלה לעשר · ויוספי' קרא שמואל · ותכפל חרב שלישתה · ונמסר גם בסדר שלח לך : אלהי ח' זקפין קמצין וסימ' במס' רבת' :

אבן עזרא

וענית · יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן וענית או כדמות תחלה וכן ויען איוב הראשון : אובד אבי · מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים ואילו היה ארמי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימ' ולבן לא סבב לרדת אל מצרימה והקרוב שארמי הוא יעק' כאילו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד · והטעם עני בלא ממון וכן תנו שכר לאובד והעד ישתה וישכח רישו והנה הוא ארמי אובד היה אבי והטע' כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחר כן שב לגוי גדול ואתה יי' הוצאתנו מעבדו' ותתן לנו ארץ טובה ואל יטעון טוען איך יקרא יעקב ארמי והנה כמוהו יתרא הישמעאל והוא ישראלי כי כן כתוב : במתי · סמוך כי לא נמצא לשון יחיד ומתים לשון רבים ור' יונה דקדק אותה כולה באר היטב בערך מתה : ענינו · בחסרון עשר : עמלינו · בבנין : לחצינו · כטעם אנים לאמר כלו מעשיכם · וטעם אתה והלוי והגר שאתה חייב לשמחם בפרי אדמתך : לעשר · מהבנין הכבד הנוסף ואין ריע לו : שנת המעשר · זה מעשר עני : ללוי לגר ליתום ולאלמנה · לאשר תרצה מהם : בערתי הקדש · שהוא המעשר : וגם · שלא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו : לא עברתי · בזדון : ולא שכחתי · שלא הוצאתי המעשר או פירושו על שני המעשרים : לא אכלתי באוני · כמו בן אוני ולחם אונים והטעם רמזתי על לשון הקדש וטעם אוני כמו אבלי כי אם הייתי אבל לא אכלתי קודש המעשר : ולא בערתי ממנו · הטע' הפסקתי מהקדש : בטמא · בדבר טמא : למת · לצרכי מת ויש אומרי' לעבודה זרה והטעם כאלה הדברים כי אסור הוא מיוציא מהדגן לשום דבר עד יתן המעשר שהוא קדש כי אם יתן מהמותר הוא דרך בזיון ואף כי אם נתן בטמא וכאשר כשמרתי אני ושמרתי הדגן ב בעבור להוציא הקדש כן שמור אלהינו ארצנו וזה טעם ואת האדמה · וטעם

אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו · לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש: היום הזה יי׳ אלהיך · בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם: ושמרת ועשית אותם · בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: האמרת והאמירך · אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא ה׳ הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת יתאמרו כל פועלי און: כאשר דבר לך · והייתם לי סגולה: ולהיותך עם קדוש · כאשר דבר והייתם לי קדושים: שמור את כל המצוה · לשון הווה גרד״ט בלע״ז: הקמות לך · בירדן ואחר כך תוציאו משם אחרות ותבנו מהן מזבח בהר עיבל כמצאת אתה אומר שלשה מיני אבני׳ היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה: באר היטב · בשבעים לשון: הסכת · כתרגומו: היום הזה נהיית לעם · בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית: לברך

וטעם ארץ זבת חלב ודבש להיותה כן תמיד: היום הזה · אלה דברי משה: ושמרתם אותם · בלבך: ועשית אותם · בארץ: האמרת · מלשון גדולה וקרוב מגזרת ברלם אמיר ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ״ע כי המלה מגזרת ויאמר והטעם כי עשית היופר עד שאמרת שהוא יהיה אלהיך גם הוא עושה לך עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה ויפה פירש והנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעולי׳: ולתתך עליון · זה הוא שכר האמירה: ויצו משה · בצווי השם: וזקני ישראל · אחר כן לקהל וכן רבים וכבר הזכירים: שמור את כל המצוה · ומה שיא והקמות לך אבנים גדולות להכיל התורה ויאמר הגאון ז״ל כי כתוב עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר · וטעם בסוד שיעמדו למען · כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו וזאת ה המצוה הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם בארץ: באר היטב · הכתיבה: וידבר משה והכהנים הלוים · כאשר כתוב וזקני ישראל והעיקר משה: הסכת · פירושו לפי מקומו כי אין ריע לו: היום הזה נהיית לעם · שנכרות עמך ברית: ושמעת · היום בקולו: ועשית

על כל הגוים ו׳ בקריא וס׳ במסר רבתא: ולשם ד׳ וס׳ נמסר בסדר נח: גדלות כל אורית׳ גדלת הגודלת כתיב וס׳ דחס במ״א וס׳ במסרה רבתא: מצוה אתכם י״א בספרא וס׳ נמסר בסדר והיה עקב: והעלית ג׳ וס׳ עליו

אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבתינו ארץ זבת חלב ודבש:

ס היום הזה יהוה אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך: את יהוה האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו: ויהוה האמירך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ולשמר כל מצותיו: ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיתך עם קדש ליהוה אלהיך כאשר דבר:

פ ויצו משה וזקני ישראל את העם לאמר שמר את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום: והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדלות ושדת אתם בשיד: וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך: והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל ושדת אותם בשיד: ובנית שם מזבח ליהוה אלהיך מזבח אבנים לא תניף עליהם ברזל: אבנים שלמות תבנה את מזבח יהוה אלהיך והעלית עליו עולת ליהוה אלהיך: וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני יהוה אלהיך: וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב:

ס וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם ליהוה אלהיך: ושמעת בקול יהוה אלהיך

די יהבת לנא כמא די קיימתא לאבהתנא ארע עבדא חלב ודבש: יומא דין יי אלהך מפקדך למעבד ית קימיא האלין וית דיניא ותיטר ותעביד יתהון בכל לבך ובכל נפשך: ית יי חטבת יומא דין למהוי לך לאלה ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמיטר קימוהי ופקודוהי ודינוהי ולקבלא למימריה: ויי חטבך יומא דין למהוי ליה לעם חביב כמא די מליל לך ולמיטר כל פקודוהי: ולמתנך עלאה על כל עממיא די עבד לתושבחא ולשום ולרבו ולמהוך עם קדיש קדם יי אלהך כמא די מליל:

ופקיד משה וסבי ישראל ית עמא למימר טרו ית כל תפקידתא די אנא מפקד יתכון יומא דין: ויהי ביומא די תעברון ית ירדנא לארעא די יי אלהך יהיב לך ותקים לך אבנין רברבין ותסוד יתהון בסידא: ותכתוב עליהון ית כל פתגמי אוריתא הדא במעברך בדיל די תיעול לארעא די יי אלהך יהיב לך ארע עבדא חלב ודבש כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך: ויהי במעברכון ית ירדנא תקימון ית אבניא האלין די אנא מפקיד יתכון יומא דין בטורא דעיבל ותסוד יתהון בסידא: ותבני תמן מדבחא קדם יי אלהך מדבח אבנין לא תרים עליהון ברזלא: אבנין שלמן תבני ית מדבחא דיי אלהך ותסיק עלוהי עלון קדם יי אלהך: ותכוס נכסת קודשין ותיכול תמן ותחדי קדם יי אלהך: ותכתוב על אבניא ית כל פתגמי אוריתא הדא פרש יאות: ומליל משה וכהניא ליואי לכל ישראל למימר אצית ושמע ישראל יומא הדין הויתא לעם קדם יי אלהך: ותקביל למימרא דיי אלהך

עולת · ובניתשם מזבח · את ירמיהו הנביא: והכהנים הלוים ג׳ וס׳ וידבר משה והכהנים הלוים · ויצוו את העם לאמר · והכהנים הלוים בני צדוק: הסכת ל׳:

ועשית את מצותיו · לעתיד · וטעם והכהנים הלוים כי הם האומרי' ארור האיש · על הברכה בני הגבירו' ועל הקללה בני השפחו' ואם יחסרו שני' ובני לאה רבי' ובלקחו הגדול והקטן : ובנו · כמו ובנית ואזרת · ורז"ל אמרו כי טעם לברך ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וכן הכל ועל דרך הפשט הברכ' היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה והעד בספר יהושע · וטעם להזכיר אלה י"א עבירות בעבור שיוכל לעשותם בסתר והעד ושם בסתר כי אם יעשם בגלוי יומת · וכן מכה רעהו בסתר · והחל מהעיקר שהוא בינו ובין בוראו ואחר כן בינו ובין אבותיו כי מי ידע אם יקלה אותם : ומקלה · לשון הקל פועל יוצא : מסיג גבול רעהו · כי הוא דבר נסתר · ומשגה עור גם כן לא יוכל לפרסם מי שהשגהו : ומטה משפט גר יתום · כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפטו אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אין להם כח ושוכב עם אשת אב ואחות ו חותנת איננו נחשד להתייחד עמם על כן הוא דבר נסתר ואין כן אחר העבירו' ועם כל בהמ' זכר או נקבה כי אין לה פה מתצעק ותערער כמו הזכור על כן לא הזכירו : לוקח שוחד · לפי דעת רבים שהוא הדיין ולפי דעתי שהוא עד שקר : אשר לא יקים · יש אומ' על כל התור' ויש אומרי' על אלה הנזכרים ולא אמרו כלום בעבור שכתו' לעשות אותם והנכון בעיני כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרי' וקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה על כן אמר לעשות אותם : עליון על כל גויי הארץ · זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם כמוכם · וטעם ובאו מיבואו מעצמם : והשיגוך · ואם לא תבקשם והטעם שלא תיגע : בעיר · ברכה שהיא תוספת כל מיני סחורה : בשדה · בזריעה ובנטיעה : פרי

לברך את העם · כדאי' במסכת סוטה ששה שבטים עלו לראש הר גריזי' וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לויים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' · ואלו ואלו עונין אמן · חזרו והפכו פניהם לצד הר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים : מקלה אביו · מזלזל לשון וקלה אחיך : מסיג גבול · מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע ל' לשון והוסג אחור : משגה עור · הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה : מכה רעהו בסתר · על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן אחד עשר ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשבירך משה השבטי' לכך לא רצה לקללו : אשר לא יקים · כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה :

כנגד

לברך ט' וסי' נמסר בסדר בלק : בעברכם ג' וסי' אלה יעמדו לברך את העם · והיה בעברכם את הירדן תקימו · בעברכם את הברית דיהושע : ארור ח' בטעמא זקף גדול וסי' במסרה רבתא : משגה ב' וסי' משגה עור בדרך · משגה ישרים בדרך רע · וא' אלף משגה הוא : ארור ה' בטעמא רביע וסי' בשה משפט גר יתום ואלמנה · ארור

ועשית את מצותו ואת חקיו אשר אנכי מצוך היום : ס

ויצו משה את העם ביום ההוא לאמר : אלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים בעברכם את הירדן שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן : ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי : וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם : ס

ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יהוה מעשה ידי חרש ושם בסתר וענו כל העם ואמרו אמן : ס

ארור מקלה אביו ואמו ואמר כל העם אמן : ס

ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל העם אמן : ס

ארור משגה עור בדרך ואמר כל העם אמן : ס

ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה ואמר כל העם אמן : ס

ארור שכב עם אשת אביו כי גלה כנף אביו ואמר כל העם אמן : ס

ארור שכב עם כל בהמה ואמר כל העם אמן : ס

ארור שכב עם אחתו בת אביו או בת אמו ואמר כל העם אמן : ס

ארור שכב עם חתנתו ואמר כל העם אמן : ס

ארור מכה רעהו בסתר ואמר כל העם אמן : ס

ארור לקח שחד להכות נפש דם נקי ואמר כל העם אמן : ס

ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן :

כח והיה אם שמוע תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום ונתנך יהוה אלהיך עליון על כל גויי הארץ : ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך כי תשמע בקול יהוה אלהיך : ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה :

ותעביד ית פקודוהי וית קימוהי די אנא מפקדך יומא דין : ופקיד משה ית עמא ביומא ההוא למימר : אלין יקומון לברכא ית עמא על טורא דגריזים במעברכון ית ירדנא שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן : ואלין יקומון על לוטיא בטורא דעיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי : ויתיבון ליואי ויימרון לכל אנש ישראל קל רם : ליט גברא די יעביד צלם ומתכא מרחקא קדם יי עובד ידי אומנא וישוי בסתרא ויתיבון כל עמא ויימרון אמן : ליט דיקלי אבוהי ואמיה ויימר כל עמא אמן : ליט דישני תחומא דחבריה ויימר כל עמא אמן : ליט דיטעי עוירא באורחא ויימר כל עמא אמן : ליט דיצלי דין גיורא יתם וארמלא ויימר כל עמא אמן : ליט דישכוב עם איתת אבוהי ארי גלי כנפא דאבוהי ויימר כל עמא אמן : ליט דישכוב עם כל בעירא ויימר כל עמא אמן : ליט דישכוב עם אחתיה בת אבוהי או בת אמיה ויימר כל עמא אמן : ליט דישכוב עם חמותיה ויימר כל עמא אמן : ליט דימחי לחבריה בסתרא ויימר כל עמא אמן : ליט דיקביל שוחדא למקטל נפש דם זכאי ויימר כל עמא אמן : ליט די לא יקים ית פתגמי אוריתא הדא למעבד יתהון ויימר כל עמא אמן : ויהי אם קבלא תקביל למימרא דיי אלהך למיטר למעבד ית כל פקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין ויתנינך יי אלהך עלאה על כל עממי ארעא : וייתון עלך כל ברכתא האלין וידבקונך ארי תקביל למימרא דיי אלהך : בריך את בקרתא ובריך את בחקלא :

לאמר · כל הפרשה לאמר לעשות בתא לאמר ולעשות ונתן יי' לראש ולא לזנב

מסורה: שכב עם אשת אביו כי גלה · שכב עם אחתו · ארור אשר לא לא יקים · מלאכת יי' רמית · וסי' בלשון תרגום דינא דאחתית גלי וקם ברמיותא : בסתר ד' וסי' במסרה רבתא : לוקח ח' וסי' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד : וברוך נ' וסי' נמסר בסדר לך לך :

בקול יהוה אלהיך :

רשי

שגר אלפיך · ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה : עשתרות צאנך כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזיקות אותן כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים : ברוך טנאך · פירותיך : דבר אחר טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים : ומשארתך · דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב : ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך · שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם : ובשבעה דרכים ינוסו לפניך · כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרין לכל צד : המארה · חסרון כמו צרעת ממארת : מהומה · שגוש קול בהלות : שחפת · שנבשרו נשחף ונפוח : קדחת · לשון כי אש קדחה באפי והוא אש של חולים מלוזי בלע"ז שהיא חמה מאד : ודלקת · חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם : ובחרחור · חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלע"ז איישטרדימנט לשון ועצמי חרה מני חרב כחר מפוח מלאם : ובחרב · יביא עליך גייסות : בשדפון ובירקון · מכת תבואה שנשדפו : שדפון · רוח קדים אשלידה"ה בלע"ז : ירקון · יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון יקמ"א בלע"ז : עד אבדך · תרגום עד דתיבד כלומ' עד אבוד אותך שתכלה מאליך :

אבן עזרא

פרי בטנך · בבנים והבטן כמו : שגר ועשתרות · פירשתים : טנאך · מקום הלחם והוא מוקדם ומאוחר עם משארותיך או מקום שיושם שם הקמח : בבאתך · לחוג ולסחור ולשלול או בכל ביאה ויציאה בכל יום ויום והטעם בכל אשר תעשה תצליח והפך כתוב ואחר שאמר שתהיה עליון על כל הגוים אמ' כי אם יקשרו אויביך על כן אמר הקמים עליך : ובשבעה · לשון רבים בעבור טוב ימי השבוע כי הוא תלוי בעליונים : באסמיך · באוצרותיך מטעם המקום : לעם קדוש · והקדושה לשמור המצות · וטעם יקימך יעמידך תשמור · כלב : והלכת · במעשה · וטעם והותירך אם תהיה רעה בארץ ורעב ומארה אתה תותר לטובה : אוצרו · שהוא בכחו לבאת וכן אוצרות שלג · על כן אחר הותירך · אמר דבר הגשם כי העוצר סבת הרעב : והלוית גוי' רבים כי ירעבו ולא יבא מן שתלוה אתה והכלל שתהיה לעולם לראש : כי תשמע · כלב לשמור ולעשו' והכלל שלא תסור מאחרי השם לעבוד ע"ז כי היא עיקר כל העבירות לכפור בעיקר והפך זה יחוד השם לשמור ולעשו' כי עיקר השמירה המעשה : המארה · מגערת · המהומה · שלא יוכל להשלים המעשה · המגערת שלא ישמח במעשיו רק ידאג בו אחר יגיעתו :

במשפת

יצאו י"ד וסי' במסרה רבתא : והותרך ל' כתיב כן אלין חס' יוד בליש' וסי' ויותרו אנשים כמנו · ויאכלו ויותרו כדבר יי' · על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרם · והותרך יי' לטובה · את אשר הנותרה משבעה : מטר ד' וסי' ונתתי מטר ארצכם בעתו · יפתח יי' לך את אוצרו הטוב · יתן יי' מטר ארצך · ונתן מטר זרעך אשר תזרע ·

ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך : ברוך טנאך ומשארתך : ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך : יתן יהוה את איביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך : יצו יהוה אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך : יקימך יהוה לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמר את מצות יהוה אלהיך והלכת בדרכיו : וראו כל עמי הארץ כי שם יהוה נקרא עליך ויראו ממך : והותרך יהוה לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיך לתת לך : יפתח יהוה לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה : ונתנך יהוה לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצות יהוה אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמר ולעשות : ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאול ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם : פ

והיה אם לא תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את כל מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך : ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה : ארור טנאך ומשארתך : ארור פרי בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך ועשתרת צאנך : ארור אתה בבאך וארור אתה בצאתך : ישלח יהוה בך את המארה את המהומה ואת המגערת בכל משלח ידך אשר תעשה עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רע מעלליך אשר עזבתני :

בריך ולדא דמעך ואיבא דארעך וולדא דבעירך בקרי תורך ועדרי ענך : בריך סלך ואצותך : בריך את במעלך ובריך את במפקך : יתן יי' ית בעלי דבבך דקימין עלך תבירין קדמך באורחא חדא יפקון לותך ובשבעא אורחן יערקון מן קדמך : יפקיד יי' עמך ית ברכתא באוצרך ובכל אושטות ידך ויברכינך בארעא דיי' אלהך יהיב לך : יקימינך יי' ליה לעם קדיש כמא די קיים לך ארי תטר ית פקודיא דיי' אלהך ותהך באורחן דתקנן קדמוהי : ויחזון כל עממי ארעא ארי שמא דיי' אתקרי עלך וידחלון מינך : ויותרינך יי' לטבא בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאיבא דארעך על ארעא די קיים יי' לאבהתך למיתן לך : יפתח יי' לך ית אוצריה טבא ית שמיא למתן מטר ארעך בעדניה ולברכא ית כל עובדי ידך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזוף : ויתנינך יי' לתקיף ולא לחלש ותהי ברם לעילא ולא תהי לתחתא ארי תקביל לפיקודיא דיי' אלהך די אנא מפקיד לך יומא דין למיטר ולמעבד : ולא תסטון מכל פתגמיא די אנא מפקיד יתכון יומא דין ימינא וסמאלא למהך בתר טעות עממיא למפלחהון : ויהי אם לא תקביל למימרא דיי' אלהך למטר למעבד ית כל פקודוהי וקימוהי די אנא מפקיד לך יומא דין וייתון עלך כל לוטיא האילין וידבקונך : ליט את בקרתא וליט את בחקלא : ליט סלך ואצותך : ליט ולדא דמעך ואיבא דארעך בקרי תורך ועדרי ענך : ליט את במעלך וליט את במפקך : יגרי יי' בך ית מאירתא וית שגושיא וית מזופיתא בכל אושטות ידך די תעביד עד דתשתיצי ועד דתיבד בפריע מן קדם בישות עובדך דשבקתא דחלתי :

ונמסר גם בסדר עקב : ולברך ד' וסי' נמסר בסדר עקב : את המארה חד מן י"ב פסוקים דאית בהון את את ואת ומלה חדא ביניהון וסי' נמסר בריש סדר משפטים : עד השמדך ועד אבדך י"ז פסוקים בהון עד ועד וסימ' במסרא רבתא :

במחפת. יש אומרים שהם מיני חלאים: בקדחת. בכל יום מגזרת כי אש קדחה באפי ומהוא ומגזרת ומחפת וקדחת ודלקת שם התואר. וטעם ובדלקת שלישית ארבעית: ובחרחור. מגזרת וחרה כמו אשתה: ובחרב. מגזרת חורב: ובשדפון. כפיחות וכן שדופות קדים וזה הפך והטעם דקות: ובירקון. כמשמעו בלשון קדר ויש אומרים כי אלה חליים בזרע ובשדפון כמו שדופות קדים והעד הכיתי אתכם בשדפון ובירקון על כן אחריו והיו שמיך וכן בפרשת אם בחקותי: נחשת. כנחשת וכן ברזל: אבק ועפר. ברוב החורב וכח הרוחו: עד השמדך. מלה זרה כמו ביום הבראך: לזעוה. הפוך כמו כבש וכשב: ואין מחריד. לעוף ולבהמה: השחרים. יוכו בשחין מצרים ובטחורים. הם היוצאים במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויבא אל העופל: ובגרב. כן בלשון ישמעאל: ובחרס. יש אומרים שיצטרך אל חרס כאיוב ואם הוא בסמך ויש אומרים במכת השמש והנכון שהוא שם חולי כנזכרים ואין לו חבר והשגעון והעורון והתמהות בלשון בלב: והיית ממשש. פי' בעורון: תצליח. פעל יוצא: עשוק וגזול. מאויב ואין מושיע ואחל לפרש איך יהיה עשוק: ישגלנה. כנוי לשכיבה וכן שגל המוכנת לתנוה: תחללנו. מגזרת חלולה: וכלות. כמו ככספה וגם כלתה וכן ותכל דוד ואיננו חסר כפש כאשר פירש חסר הדעת כי ותכל פועל יוצא ולא נזכר הפועל כמו אשר ילדה אותה: ורצוץ. בחזקה ופי' בשגעון שיראה נגפו מלא שחין: על הברכים ועל השוקים. כי בהיות השחין שם קשה לסור: אשר לא תוכל להרפא. בעבור היותם מחוץ לגוף: ועבדת שם. ולא יועיל לך רק תהיה לשמה כל רואיך ישומו: למשל. באזן: ולשנינה. בפה מגזרת ושננתם: ינהגך יי'. בעבדך ויקדש זה יבא עליך שנת רעב ואתה עודך בארצך: יחסלנו

והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן וסבהר סיני מפי הקב"ה אמרן כמשמען וכן כתב ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי קרי וכאן הוא אומר לקול יי' אלהיך: ידבק יי' בך. יככה יי'. הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן שקללה זו הקל שבראשונות אומר שמיכם כברזל וארצכם כנחושה שלא יהו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אף על פי שלא יריקו מטר מכל מקום לא יהיה חורב על אחדו בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירו' מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירו' וכן השמי' לא יריקו מטר: מטר ארצך אבק ועפר. זיקא דבתר מטרא מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרביץ את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהן לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין: לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: בשחין מצרים. רע היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאי' בבכורו': גרב. שחין לח: חרס. שחין יבש כחרס: בתמהון לבב. אוטם הלב אסטורדי"סון בלע"ז: עשוק. בכל מעשיך יהי ערער: ישגלנה. לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה ותיקון סופרים הוא זה: תחללנו. בשנה הרביעית לאכול פריו: וכלות אליהם. מצפות שיחזרו ואינם שבו' כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים: לשמה. אשטורדיסון כל הרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם ויאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואישתעי: יחסלנו

בצהרים י"ב וסי' נמסר כמלכים א' סי' י"ח גבי פסו' ויהי כצהרים ויהתל בהם אליהו בפרשת דנביאי הבעל: עשוק ד' ג' מלאים וא' חס וסי' עשוק וגזול כל הימים. עשוק ורצוץ כל הימים. עשוק אפרים רצוץ. אדם עשק בדם נפש. בתרא חסר: מלפניך י' וסי' נמסר בסדר משפטים: ולא ישוב ו' וס' בלשון ארמי תודא אישתבע

ידבק יהוה בך את הדבר עד כלתו אתך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה: יככה יהוה בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון ורדפוך עד אבדך: והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל: יתן יהוה את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים ירד עליך עד השמדך: יתנך יהוה נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ: והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד: יככה יהוה בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא: יככה יהוה בשגעון ובעורון ובתמהון לבב: והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה ולא תצליח את דרכיך והיית אך עשוק וגזול כל הימים ואין מושיע: אשה תארש ואיש אחר ישגלנה בית תבנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תחללנו: שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע: בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום ואין לאל ידך: פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת והיית רק עשוק ורצוץ כל הימים: והיית משגע ממראה עיניך אשר תראה: יככה יהוה בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך: יולך יהוה אתך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבתיך ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן: והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך יהוה שמה: זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף

ידביק יי בך ית מותנא עד דישצי יתך מעל ארעא דאת עליל לתמן למירתה: ימחינך יי בשחפתא ובקדחתא ובדלקתא ובחרחורא ובחרבא ובשדפונא ובירקונא וירדפונך עד דתיבד: ויהון שמיא די עלוי רישך חסינין כנחשא מלאחתא מטרא וארעא די תחותך תקיפא כברזלא מלמעבד פירין: יתן יי ית מטר ארעך אבקא ועפרא מן שמיא יחות עלך עד דתישתצי: יתנינך יי תביר קדם סנאך באורחא חדא תיפוק לותיה ובשבעא אורחן תעירוק מן קדמוהי ותהי לזיע לכל מלכות ארעא: ותהא נבילתך משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד: ימחינך יי בשחנא מצראי ובטחורין ובגרבא ובחרס יבש די לא תיכול לאתסאה: ימחינך יי בטפשותא ובסמיותא ובשעממות ליבא: ותהי ממשש בטיהרא כמא די ימשש עוירא בקבלא ולא תצלח ית אורחך ותהי ברם עשיק ואניס כל יומיא ולית דפריק: אתתא תירוס וגבר אוחרן ישכבינה ביתא תיבני ולא תתיב ביה כרמא תיצוב ולא תחליניה: תורך יהי נכיס לעינך ולא תיכול מיניה חמרך יהי אניס מן קדמך ולא יתוב לך ענך מסירין לבעלי דבבך ולית לך פריק: בנך ובנתך מסירין לעמא אוחרן ועינך חזין ויסופן בגללהון כל יומא ולית חילא בידך: אבא דארעך וכל ליאותך ייכול עם דלא ידעת ותהי לחוד עשיק ורעיע כל יומיא: ותהי משתטי מחיזו עינך דתהי חזי: ימחינך יי בשחנא בישא על רכובין ועל שוקין די לא תיכול לאתסאה מפרסת רגלך ועד מוחך: יגלי יי יתך וית מלכך די תקים עלך לעם די לא ידעת את ואבהתך ותפלח תמן לעממא פלחי טעותא אעא ואבנא: ותהי לצדו למתל ולשועי בכל עממיא די ידברינך יי לתמן: בר זרע סגי תפיק חקלא וזעיר תכנוש

מסרה

ונפל אריה בשרא וחייך. ופי' שורך טבוח לעיניך. כי נשבעתי יצא מפי. הפלו ולא יקומו. ליש גבור בבהמה. ויזכור כי בשר המה. ישחק לפחד ולא יחת: ועיניך ז' וסי' במסרה רבתא: משגע ג' וסי' והיית משגע ממראה עיניך. איש משגע ומתנבא. משגע איש הרוח. וא' המשגע מדוע בא: ועד קדקדך י"א כטעמא מאריך ספ וסי' במסרה רבתא: ולשנינה ד' וסי' והיית לשמה למשל. והכרתי את ישר' דמלכי'. ונתשתי' מעל האדמה דד"ה. ונתתים לזועה לרעה דירמיה: תאסף ב' וסי' ומעט תאסף. אל תאסף עם חטאים:

והיית קדמ' והיית אך עשוק וגזול תכייל והיית רק עשוק ורצוץ

והיית ב' כבו' בניין דמיין כתיבותיהון ואתחלפין בטעמיהון דין כן דיס

יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל. ישיר פירותיו לשון ונשל הברזל: יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי: יירש. יעני: צלצל. מין ארבה ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב יירש ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יוריש: מרוב כל. בעוד היה לך כל טוב: כאשר ידאה הנשר. פתאום ודרך מבלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו וכן כי שומע יוסף א אוכלודרי: עד רדת חומותיך. לשון רדוי וכבוש: ואכלת בשר בניך במצור. מחמת שיהיו כרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: הרך בך. הרחמני ורך לבב על בניו: תרע עינו. בהם להעלי׳ עינו מהם מתת לאחד מהם מבשר א׳ אחיהם אשר יאכל: וביתר בניו אשר יותיר. מן הנשחטים שחט לאכלו תהא עינו רעה וכו׳ בהם מליתן להם מבשר הנשחטים: תרע

יחסלנו. יכריתנו והוא מן חסיל מין ממיני הארבה: תיגע. בנטיעה ובעבודה: ולא תשתה. בשעת הבציר: ולא תאגור. תקבץ והוא פעל כמו אגרה בקציר: לא תסוך. כמשפטו וסוף לא סכתי וזה הפך ושמן על ראשך: כי ישל. מבנין נפעל: יירש. מהכבד הדגוש והטעם כמו להוריש גוים: צלצל. מלה מרובעת אין לו ריע ופירושו כפי מקומו: מעלה מעלה. פעמים שאין למעלה ממנו או תמיד וכן מטה מטה הטעם מאד מאד: הוא יהיה לראש. כטעם ועבד לוה לאיש מלוה: לאות. מהשם שתזכור כי מרדת בו ולא בך לבדך כי גם בזרעך כטעם אבותינו חטאו ואינם וכבר פירשתיו: מרב כל. אם תתאוה אל כל צורך: ידאה. ישוף וכן וידא על כנפי רוח: ואכלת פרי בטנך. במצור: יציק לך. כל אחד מאויביך או הוא כן בעבור היותו בכף: אשר יותיר. האויב או יותירם בהחבא וכל זה בעבור המצור: בכל שעריך. בכל מקום: ובשליתה

ולא יהיו ג׳ וסי׳ בנים ובנות תוליד. לא תקח לך אשה. ולא יהיו כאבתם. וכל יחזקאל דכוו׳ כב״א לא יהיו׳ והיתה ידי: גבולך ג׳ מלאי׳ בתור וסי׳ צפרדעי׳. והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך. זתים יהיו לך בכל גבולך: והשיגוך ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. והיה אם לא תשמע. ורדפוך והשיגוך.

כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה׃ כְּרָמִים תִּטַּע וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר כִּי תֹאכְלֶנּוּ הַתֹּלָעַת׃ זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ׃ בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא יִהְיוּ לָךְ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי׃ כָּל עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ הַצְּלָצַל׃ הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה תֵרֵד מַטָּה מָּטָּה׃ הוּא יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב׃ וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ כִּי לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם׃ תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃ יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃ גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃ וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ׃ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ בְּכָל אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ וְאָכַלְתָּ פְרִי בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃ הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ מִתֵּת לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי הִשְׁאִיר לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ׃ הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא נִסְּתָה כַף רַגְלָהּ הַצֵּג עַל הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ

ארי יחסלניה גובא: כרמין תצוב ותפלח וחמרא לא תשתי ולא תכנוש ארי תיכלניה תולעתא: זיתין יהון לך בכל תחומך ומשחא לא תסוך ארי יתרון זיתך: בנין ובנן תוליד ולא יהון לך ארי יהכון בשביא: כל אילנך ואיבא דארעך יחסניניה סקאה: תותב ערל די בינך יהי סליק עיל מינך לעילא לעילא ואת תהי נחית לתחתא לתחתא: הוא יוזפינך ואת לא תוזפיניה הוא יהי תקיף ואת תהי חלש: וייתון עלך כל לוטיא האלין וירדפונך וידבקונך עד דתשתיצי ארי לא קבילתא למימרא דיי אלהך למטר פיקודוהי וקימוהי דפקדך: ויהון בך לאת ולמופתין ובבנך עד עלמא: חלף די לא פלחתא קדם יי אלהך בחדוא ובשפירות לבא מסגי כולא: ותפלח ית בעלי דבבך די יגרינון יי בך בכפנא ובצחותא ובערטליותא ובחסירות כולא ויתן ניר דברזלא על צוארך עד דישיצי יתך: ייתי יי עלך עם מרחיק מסיפי ארעא כמא דמישתדי נשרא עמא די לא תשמע לישניה: עם תקיף אפין די לא נסיב אפין לסבא ועל ינקא לא מרחים: וייכול ולדא דבעירך ואיבא דארעך עד דתשתיצי די לא ישאר לך עיבורא חמרא ומשחא בקרי תורך ועדרי ענך עד דיובד יתך: ויעיק לך בכל קירוך עד דיכבוש שורך רמיא וכריכיא די את רחיץ לאשתזבא בהון בכל ארעך ויעיק לך בכל קירוך בכל ארעך די יהב יי אלהך לך: ותיכול ולדא דמעך בשר בנך ובנתך די יהב לך יי אלהך בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך: גברא דרכיך בך ודמפנק לחדא תבאש עיניה באחוהי ובאתת קימיה ובשאר בנוהי די ישאר: מלמתן לחד מנהון מבשר בנוהי די ייכול מדלא אשתאר ליה כולא בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בכל קירוך: דרכיכא בך ודמפנקא די לא נסיאת פרסת ריגלה לאחתא על ארעא מתפנקא ומרכיכו

אויבך
סימן דעינו רסמיך
שעריך בכל שעריך
איבך וסלי איבך׃

מסרה
קדמא חס׳ ו״ו׃ ג׳ פסוק׳ מטעין כי את כל הארץ אשר אתה ראה׃ ולזרעך עד עולם׃ והיו בך לאות ולמופ׳׃ ובזרעך עד עול׳׃ וצרע׳ נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם׃ ברעב ד׳ רפין וסי׳ ברעב ובצמא ובעירם׃ ברעב פדך ממות׃ העטופים ברעב׃ הלא חזקיהו מסית אתכם׃ בהן יח׳ טו׳ קמץ וג׳ פתחין וסי׳ במס׳ רבתא׃ לאחד ולאחד ז׳ פתחין וסי׳ במס׳ רבתא׃

ובשליתה · הוא מקום הולד כשכתו בבטן אמו: מבין רגליה · כנוי כמו ולא נסה את רגליו: מכותך · לשון יחיד עם רבים מורכבת וכן ושדותי זו אלמרס. וטעם והפלא להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו: ונאמנים · שלא יסורו: ישיש יי׳ · מגזרת השש ואם הוא חטוף וים אומרים כמו יביאם שלא למו ארמי · וטעם כאם שם שלא תחשוב כי יזיק לשם או יתאבל כטעם אם צדקת מה תתן לו: ונסחתם · מבנין נפעל והוא חסר נון מגזרת יסח יי׳: תלואים · באלף תחת הא השורש: והתמכרתם · אכן כמו ונמכרתם רק פירושו אתם תבקשו למכור עצמכם אנשים ונשים ואין קונה והנה זאת הברית במצות השם בערבות מואב: ויקרא

תרעיגה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולים: ובשליתה · בניה הקטני׳ בכלן תהא עינה רעה כשתאכל את האחד מליתן לאשר אצלה מן הבשר: והפלא יי׳ את מכותך · מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות · ליסרך לקיים שליחותן: אשר יגורת מפניהם · מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבאו גם עליהם תדע שכן כתוב אם שמוע תשמע וגו׳: כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך · אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: יעלם · לשון עליה: ונשארתם במתי מעט תחת וגו׳ · מועטין חלוף מרובין: כן ישיש יי׳ את אויביכם עליכם להאביד וגו׳: ונסחתם · לשון עקירה וכן בית גאים יסח יי׳: ועבדת שם אלהים אחרים · כתרגומו לא עבודת אלוהות ממש אלא מעלי מס וגולגליות לכומריע״ז: לא תרגיע · לא תנוח כמו וזאת המרגעה: לב רגז · לב חרד כתרגומו דחיל כמו שאול מתחת רגזה לך שמעו עמים ירגזון מוכדות השמים ירגזון: וכליון עינים · מצפה לישועה ולא תבא: חייך תלואים לך · על הספק כל ספק תלוי קרוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו ורבותינו דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק: ולא תאמין בחייך · זה הסומך על הפלטר: בבקר תאמר מי יתן · ויהיה הערב של אמש: ובערב תאמר מי יתן בקר · של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה: באניות · בספינות בשביה: והתמכרתם שם לאויביך · אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדי׳: ואין קונה · כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם · בלע״ז איפורויד״ריץ ווש ולא יתכן לפר׳ והתמכרת׳ בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה: לכרות את בני ישראל · שיקבלו עליהם תורה באלה ובשבועה: מלבד הברית · קללות שבתור׳ כהני שנאמרו בחורב: ולא

היוצת ל׳ כתיב כן וה׳ מל׳ ו׳ בליש׳ וסי׳ והיוצאת מאה תשא · ואת האלה היוצאת · כה היוצאת הזאת · אין פרץ ואין יוצאת · ובשליתה היוצה חס׳ אלף ומלא ו׳ ושארא יצאת הצאת: בסתר ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סידרא: מעט ז׳ זקפין קמץ וסי׳ במסרה רבתא: שש ה׳ וסי׳ והיה כאשר על אבתיך · פגעת את שש · שש

תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃ וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְהִפְלָא יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת אֲשֶׁר הֱיִיתֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ וֶהֱפִיצְךָ יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן׃ וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ וְנָתַן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃ וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ׃ בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ וֶהֱשִׁיבְךָ יְהוָה מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס

אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ

תַּבְאַשׁ עֵינַהּ בִּגְבַר קְיָמַהּ וּבִבְרַהּ וּבִבְרַתַּהּ׃ וּבִזְעֵיר בְּנַהָא דִּיִפְּקוּן מִנַּהּ וּבִבְנַהָא דִּי תְלִיד אֲרֵי תֵיכְלִנּוּן בַּחֲסֵירוּת כּוֹלָא בְּסִיתְרָא בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ סָנְאָךְ בְּקִרְוָךְ׃ אִם לָא תִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין לְמִדְחַל יָת שְׁמָא יַקִּירָא וּדְחִילָא הָדֵין יָת יְיָ אֱלָהָךְ׃ וְיַפְרֵישׁ יְיָ יָת מַחְתָּךְ וְיָת מַחַת בְּנָךְ מַחַן רַבְרְבָן וּמְהֵימְנָן וּמַכְתָּשִׁין בִּישִׁין וּמְהֵימְנִין׃ וְיָתֵיב בָּךְ יָת כָּל מַכְתָּשֵׁי מִצְרַיִם דִּי דְחֵילְתָּא מִן קֳדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן בָּךְ׃ אַף כָּל מְרַע וְכָל מְחָא דִּי לָא כְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרָיְתָא הָדָא יַיְתִינּוּן יְיָ עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי׃ וְתִשְׁתַּאֲרוּן בְּעַם זְעֵיר חֲלָף דִּי הֲוֵיתוּן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לִסְגֵי אֲרֵי לָא קַבֵּילְתָּא לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ׃ וִיהֵי כְּמָא דַּחֲדֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹטָבָא לְכוֹן וּלְאַסְגָאָה יָתְכוֹן כֵּן יֶחְדֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹבָדָא יָתְכוֹן וּלְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְתִטַּלְטְלוּן מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ וִיבַדְּרִנָּךְ יְיָ בְּכָל עַמְמַיָּא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא דְּלָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ אָעָא וְאַבְנָא׃ וּבְעַמְמַיָּא הָאִנּוּן לָא תְנוּחַ וְלָא יְהֵי מְנָח לְפַרְסַת רִגְלָךְ וְיִתֵּן יְיָ לָךְ תַּמָּן לֵב דָּחִיל וְחַשְׁכוּת עַיְנִין וּמַפְחַת נְפַשׁ׃ וִיהוֹן חַיָּיךְ תְּלַן לָךְ מִקְּבֵיל וּתְהֵי פָחִיד בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא וְלָא תְהֵימִין בְּחַיָּיךְ׃ בְּצַפְרָא תֵּימַר מַן יִתֵּן רַמְשָׁא וּבְרַמְשָׁא תֵּימַר מַן יִתֵּן צַפְרָא מִתַּוְהוּת לִבָּךְ דִּי תְהֵי תָוֵהּ וּמֵחֵיזוּ עֵינָךְ דִּי תְהֵי חָזֵי׃ וִיתִיבִנָּךְ יְיָ לְמִצְרַיִם בִּסְפִינָן בְּאוֹרְחָא דִּי אֲמָרִית לָךְ לָא תוֹסִיף עוֹד לְמִחְזַהּ וְתִזְדַּבְּנוּן תַּמָּן לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ לְעַבְדִּין וּלְאַמְהָן וְלֵית דְּקָנֵי׃ אִלֵּין פִּתְגָמֵי קְיָמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְמִגְזַר עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמוֹאָב בַּר מִן קְיָמָא דִּי גְזַר עִמְּהוֹן בְּחוֹרֵב׃

מסרה

אנכי על אמרתך · וכצמר יאכלם סס · בתרא כתיב סב״ך · וחד וששו לבכם: ישיש ד׳ וסי׳ כן ישיש יי׳ עליכם · ומשוש חתן על כלה · ישיש עליך בשמחה · ישיש כגבור לרוץ ארח · וא׳ וישיש · וישיש בכח יצא לקראת נשק: ולהשמיד ד׳ וסי׳ והיה כאשר שש יי׳ עליכם · ויענו את יהושע · ויעמדו בני עמון ומואב · ויהי בדבר הזה לחטאת: ובגוים ד׳ לא יתחשב · והם לא תרגיע · ובגוים הרבים לא היה מלך · ובגוים זריתנו: לילה ויומם ג׳ וסי׳ ופחדת לילה · לילה ויומם אל תדמינה · לילה ויומם לא תכבה: באניות ד׳ וסי׳ והשיבך יי׳ מצרים באניות · אז אבר אחזיהו · וכשדים באניות רנתם · יורדי הים באניות · וחד ובאניות רבות ובא בארצות:

ולא נתן יי' לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה וכתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמ' להם היום הזה נהיית לעם וגו': היום הזה. הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. דבר אחר ולא נתן יי' לכם לב לדעת שאין אד' עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקו' עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכ' ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו':

חסלת והיה כי תבא

לעיניכם ח' וס' במסרה רבתא: ועינים ג' וס' ולא נתן יי' לכם לב לדעת · והציא עם עור · ועינים רמות תשפיל · אנך: ואולך ד' וס' נמסר בסדר בחקתי: בלו ד' וס' לא בלו שלמתיכם מעליכם · בלו מרב הדרך מאד · שלמתיהם לא בלו דעזרא · בלו עצמי בשאגתי כל היום: לנחלה ט"ו וס' נמסך בסדר קרח: המנשי ד' כליש'

אבן עזרא

ויקרא משה אל כל ישראל. לכרות הברית על כן אחריו אתם נצבים היום. וטעם אתם ראיתם ואחר כן ואולך אתכם ואחר כן ויצא עוג. כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים והם והבאי' אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו ואלה הבנים ראו כי השם עזרם והכו שני המלכים. וטעם לב לדעת בעבור שנסו השם עשר פעמים ולא הזכירו האותו' שראו. וטעם נתן כי מאתו השעלילה הראשונה ועוד כי ראו שלא הוצרכו ללחם ויין. וטעם לא בלו פירשתיו. ומכת סיחון ועוג שהיה קרוב על כן אתם חייבים לשמור הברית: למען תשכילו. כמו תצליחו והוא פעל יוצא לב' פעולים והעד תעשון כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל:

כט ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה יהוה לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו: המסות הגדלת אשר ראו עיניך האתת והמפתים הגדלים ההם: ולא נתן יהוה לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה: ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך: לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם למען תדעו כי אני יהוה אלהיכם: ותבאו אל המקום הזה ויצא סיחן מלך חשבון ועוג מלך הבשן לקראתנו למלחמה ונכם: ונקח את ארצם ונתנה לנחלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי: ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשכילו את כל אשר תעשון:

וקרא משה לכל ישראל ואמר להון אתון חזיתון ית כל די עבד יי לעיניכון בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוהי ולכל ארעיה: ניסין רברבין די חזאה עינך אתיא ומופתיא רברביא האינון: ולא יהב יי לכון לבא למדע ועינין למחזי ואודנין למשמע עד יומא הדין: ודברית יתכון ארבעין שנין במדברא לא בליאת כסותכון מנכון ומסנך לא עדו מעל ריגלך: לחמא לא אכלתון וחמר חדת ועתיק לא שתיתון בדיל דתדעון ארי אנא יי אלהכון: ואתיתון לאתרא הדין ונפק סיחון מלכא דחשבון ועוג מלכא דמתנן לקדמותנא לאגחא קרבא ומחינינון: ונסיבנא ית ארעהון ויהבנה לאחסנא לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה: ותטרון ית פתגמי קימא הדין ותעבדון יתהון בדיל דתצלחון ית כל די תעבדון:

קכב לעבדיו סימן

פרשה

אתם נצבים היום כלכם לפני יהוה אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל: טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עד שאב מימיך: לעברך בברית יהוה אלהיך ובאלתו אשר יהוה אלהיך כרת עמך היום: למען הקים אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב: ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת:

פרשה

אתון קיימין יומא דין כולכון קדם יי אלהכון רישיכון שבטיכון סביכון וסרכיכון כל אנש ישראל: טפלכון נשיכון וגיורך די בגו משריתך מלקט אעך עד מלי מימך: לאעלותך בקימא דיי אלהך ובמומתיה די יי אלהך גזר עמך יומא דין: בדיל לאקמא יתך יומא דין קדמוהי לעמא והוא יהי לך לאלהא כמא די מליל לך וכמא די קיים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: ולא עמכון בלחודיכון אנא גזר ית קימא הדין וית מומתא הדא:

אתם נצבים לפני יי' אלהיכם. סביבו' הארון: ראשיכם. כמו ההלה שרה אמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם כמו וכירם והטעם כי הנשיאים קמוכים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל הזכרים ואחריהם הטף בזכרים ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים: לעברך. שם הפועל כטעם ויעברו בין בתריו והנה מלת עבר בחסרון בי"ת להפך: ולא אתכם לבדכ'. רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם.

כון

אתם נצבים. מלמד שכינסם משה לפני הקב"ה ביו' מותו להכניסם בברית: ראשיכם שבטיכם. ראשיכם לשבטיכם: זקניכם ושוטריכם. החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישר': מחוטב עציך. מלמד שבאו כנעניי' להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים: לעברך. להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשותכם אותם: לעברך בברית. דרך העבר' כך היו כורתי' בריתות עושי' מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתים כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיי' אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול להבדל מכם עכ"פ פירשתי לפי פשוטה של פרשה. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתי' חוץ מארבעים ותשע שבתורת כהני' הוריקו

וס' את בצר במדבר · ונקח את ארצ' ונתנה לנחלה לראובני · ונקח את ארצ' מן הירדן מזרח השמש דמלכים · ופקודים דויד המלך על הראובני: אתם ד' ר"פ וס' נמסר בסדר שמות: ראשיכם ו' וס' נמסר בסד' שמיני: מימיך ג' וס' ועבדתם את יי' אלהכם · ואמרו אליו בני ישר' · טפכם נשיכם וגרך אשר · וא' וכימיך בן אדם לחמך · ונמסר גם בסדר משפטים · בברית ג' רפין וס' לעברך בברית יי' אלהיך · כי בברית יי' הבאת את · ואשבע לך ואבוא בברית אתך:

פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימים לפניו: היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו ואף הפרשה של מעלה מזו פיוסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי דבר אחר אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל התיצבו ואשפטה אתכם כשיצאו מידו וכנכנסו לידו של שאול: ואת

כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני יהוה אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום: כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם: ותראו את שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יהוה אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה: והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה: לא יאבה יהוה סלח לו כי אז יעשן אף יהוה וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה יהוה את שמו מתחת השמים: והבדילו יהוה לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה: ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלאיה אשר חלה יהוה בה: גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצביים אשר הפך יהוה באפו ובחמתו: ואמרו כל הגוים על מה עשה יהוה ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה: ואמרו על אשר עזבו את ברית יהוה אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים: וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום

ארי ית מן דאיתוהי הכא עמנא קאים יומא דין קדם יי אלהנא וית מן דליתוהי הכא עמנא יומא דין: ארי אתון ידעתון ית דיתיבנא בארעא דמצרים וית די עברנא בגו עממיא די עברתון: וחזיתון ית שקוציהון וית טעותהון אעא ואבנא כספא ודהבא די עמהון: דילמא אית בכון גבר או אתתא או זרעית או שבטא די לביה פני יומא דין מדחלתא דיי אלהנא למהך למפלח ית טעות עממיא האינון דילמא אית בכון גבר מהרהר חטאין או זדון: ויהי במשמעיה ית פתגמי מומתא הדא ויחשיב בלביה למימר שלמא יהי לי ארי בהרהור לבי אנא אזיל בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא: לא ייבי יי למשבק ליה ארי בכן יתקף רוגזא דיי וחמתיה בגברא ההוא וידבקון ביה כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין וימחי יי ית שמיה מתחות שמיא: ויפרשניה יי לבישא מכל שבטיא דישראל ככל לוטי קימא דכתיבין בספר אוריתא הדין: ויימר דרא בתראה בניכון די יקומון מבתריכון ובר עממין דייתי מארע רחיקא ויחזון ית מחתא דארעא ההיא וית מרעהא די אמרע יי בה: גופריתא ומלחא יקידת כל ארעהא לא תזדרע ולא תצמח ולא יסק בה כל עסבא כמהפכתא דסדום ועמורה אדמה וצבוים די הפך יי ברוגזיה ובחמתיה: ויימרון כל עממיא על מה עבד יי כדין לארעא הדא מה תקוף רוגזא רבא הדין: ויימרון על דשבקו ית קימא דיי אלהא דאבהתהון די גזר עמהון באפקותיה יתהון מארעא דמצרים: ואזלו ופלחו לטעות עממיא וסגידו להון דחלן דלא ידעונין

ואת אשר איננו פה · ואף עם דורות העתידים להיות: כי אתם ידעתם וגו' · ותראו את שקוציהם · לפי שראיתם האומות עובדי ע"ז ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם · פן יש בכם וגו' · לפיכך אני צריך להשביעכם · ותראו את שקוציהם · על שם שהם מאוסים כשקצים · גלוליהם · מוסרחים ומאוסים כגלל:

עץ ואבן · אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין הגוי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיתם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: פן יש בכם · שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום · מלקבל עליו הברית: שרש פורה ראש ולענה · שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: והתברך בלבבו · לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי: והתברך · בנדיר"א בלע"ז כמו והתגלח והתפלל: בשרירות לבי אלך · במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב כלומר מה שלבי רואה לעשות: למען ספות הרוה · למען אוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם ונותן עתה מאכבשם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן תרגם אונקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא מוסיף לו אני השוגג על הזדון: רוה · שוגג שהוא עושה כאדם שכור שלא מדעת: צמאה · שהוא עושה מדעת ובתאוה: יעשן אף ה' · על ידי כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף וכן עלה עשן באפו ואף על פי שאין זו לפני המקום הכתוב משמע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: וקנאתו · לשון חמה אנפרמנט בלע"ז אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה: הכתובה בספר התורה הזה · ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה וגו' הזאת לשון נקבה מוסב על התורה

עם אשר איננו פה · עם אשר איננו רק יבא אחרינו ואינו כטעם האומרים כי רוחות הבאים היו שם: כי אתם ידעתם · ים מכם שראה תועבת מצרים והטעם אלהיהם וכלכם ראיתם תועבות הגוים: אשר עברתם · אליהם באדום ועמון ומואב ומדין · וטעם פורה ראש ולענה כי הראש מזיק · מתחליים המדביקים · וטעם את האלה הזאת ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה: והתברך בלבבו · אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי והתברך הוא כמשמעו כאשר ישמע הקללה יתברך בלבבו והוא אומר שלום יהיה לי כאומר במשמע החרם חוץ ממני · למען ספות · אמר רבי יהודה הלוי כי לשון כריתה כמו האף תספה כלומר מיחסב המתברך לבטל דברי הברית ויחסבו כי היה לו עשות מה שלבו רוצה ואחר תפסיק · והקללה וישוב ויתערב על כן יהיה לו רע · ומלת ספות תוספת · והטעם שלום יהיה לי · למען ספות הרוה את הצמאה · לא יאבה ה' סלוח לו · יעשן אף ה' · ואם אחד יאבה סלוח · והבדילו ה' לרעה · ואמר הדור האחרון · בניכם · הנכרי הרואים את מכות הארץ · גפרית · תעלה לשם שתהיה כל ארצה שרופה בגפרית ומלח כמהפכת המקומות הנזכרים וים מלח אומרים כי ואמרו כל הגוים · בעבור שארצו הדבר' כמשמעו הלשון ואמרו הקדמונים · וטעם אלהי אבותם שעזבו · ועבדו אשר לא ידעום · ולא

בלבבו · והזוכר אמת בלבבו · והד והבלבבו גדיל · יעשן ב' וסי' כי אז יעשן אף יי' וקנאתו · יעשן אפך בצאן: באיש ח' קמצין וסי' נמסר בסדר קדשים · ומחה ד' וסי' נמסר בסדר נשא · האף ג' וסי' כי יגרתי מפני האף והחמה · האף והגדול הזה · כי גדול האף והחמה · ונמסר גם בסדר עקב · הגדול ח' ומלאים בתורה וסי' נמסר בסדר נח · אלהי אבותם ד' וסי' למען יאמינו בי נראה · ואמרו על אשר עזבו · ויעזבו את יי' · בעזבם את יי':

הזה למען זכר מוסב אל הספר · ועל ידי פיסוק הטעמים הן נחלקים לשתי לטובות בפרשת קללות הטפחה כתובה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה לפיכך אחר הזאת וכאן הטפחה כתובה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך למען זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר:

רשי

ולא חלק להם . לא נתנם לחלקם : לא ידעום . לא ידעו בהם גבורת אלהות : ואנקלוס תרגם לא אוטבא להון לא הטיבו להם שום טובה ולשון חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק : ויתשם יי' . כתרגומו וטלטלינון וכן הנני נותשם מעל אדמתם : הנסתרות ליי' אלהינו . ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מענים את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואחר כך וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מענים אתכם על הנסתרות שהן ליי' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם ויענשו את הרבים נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן שקבלו עליהם את השבועה בהר גרזים והר עיבל ונעשו ערבים זה לזה : ושב יי' אלהיך את שבותך . היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל ואף בגליות שאר האומות מצינו כן ושבתי את שבות בני עמון : לא נפלאת היא ממך . לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר כי יפלא ארי יתכסי ותרד פלאים ותרד בטמוניות מכוסה חבושה בטמון : לא בשמים היא . שאלו היתה בשמים הייתי צריך לעלות אחריה וללמדה : כי

אבן עזרא

ולא חלק להם . פירשתיו : ויתשם . בחסרון נו"ן לנתוש רק הוא מבולע כמשפט . וטעם כיום הזה דברי המשיבים : הנסתרות . הטעם מי שיעבוד ע"ז בסתר ליי' אלהינו והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו ואם היתה בגלוי חיוב לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה ויש אומרים כי הנסתרות והנגלות הם ליי' ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה וזה הפי' בלא ראש ורגל ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה ובעבור שאמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל יי' אע"פ שאתה חוצה לארץ השם ישיב שבותך ועל דעת ר' יהודה המדקדק הראשון כי הוא יכיח והטעם ימצא מנוחה לנפשם ויתן להם רחמים ואחרי כך ישוב ויקבץ : בקצה השמים . כנגד ארץ ישראל : ומל יי' אלהיך . כי לו נתכנו העלילות הראשונות ואחר שאמר תשוב לשמוע בקולו הוא יעזרך וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת הבשר שאתה חייב למול אותו . וטעם והותירך בעבור שיתן הקללות על השונאים : כאשר שש על אבותיך . שנחלו הארץ כיעש הגולים ממנה ידבר : הכתובה בספר התורה הזה . כי עקר כל המצות שם ואם הם צריכים פירוש קבלה ולא תהיה שמורה עד שיהיה הלב שלם על כן בכל לבבך כי מצות השמירה עם הלב : נפלאת . נסתרת או דבר פלא שתלאה לעשותו : לא בשמים היא . פי' נפלאת :

תעבר

ליי' אלהינו ט' וס' בסדר שמות : לנו ולבנינו עד ט' נקודות בקריאות וס' נמסר בסדר במדבר סיני : והשבך ט' דקדימי' יוד לט"ית וס' במסרה רבתא : האלות ג' ב' מלאים וס' וכתב את האלת . ונתן יי' אלהיך את כל האלות . את כל האלות הכתובות על הספר אשר דוה . קדם חס' : לטבה ב' חס' בתורה וס' אלוהים חשבה לטבה . כי

ולא חלק להם : ויחר אף יהוה בארץ ההוא להביא עליה את כל-הקללה הכתובה בספר הזה : ויתשם יהוה מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם אל-ארץ אחרת כיום הזה : הנסתרת ליהוה אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד-עולם לעשות את-כל-דברי התורה הזאת : ס

והיה כי-יבאו עליך כל-הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל-לבבך בכל-הגוים אשר הדיחך יהוה אלהיך שמה : ושבת עד-יהוה אלהיך ושמעת בקלו ככל אשר-אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל-לבבך ובכל-נפשך : ושב יהוה אלהיך את-שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל-העמים אשר הפיצך יהוה אלהיך שמה : אם-יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יהוה אלהיך ומשם יקחך : והביאך יהוה אלהיך אל-הארץ אשר-ירשו אבתיך וירשתה והיטבך והרבך מאבתיך : ומל יהוה אלהיך את-לבבך ואת-לבב זרעך לאהבה את-יהוה אלהיך בכל-לבבך ובכל-נפשך למען חייך : ונתן יהוה אלהיך את כל-האלות האלה על-איביך ועל-שנאיך אשר רדפוך : ואתה תשוב ושמעת בקול יהוה ועשית את-כל-מצותיו אשר אנכי מצוך היום : והותירך יהוה אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה כי ישוב יהוה לשוש עליך לטוב כאשר-שש על-אבתיך : כי תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו הכתובה בספר התורה הזה כי תשוב אל-יהוה אלהיך בכל-לבבך ובכל-נפשך : ס

כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא-נפלאת הוא ממך ולא-רחקה הוא : לא בשמים הוא לאמר מי יעלה-לנו

ולא אטיבא להון : ותקיף רוגזא דיי בארעא ההיא לאיתאה עלה ית כל-לוטיא דכתיבין בספרא הדין : וטלטלינון יי מעל ארעהון ברגז ובחמתא ובתקוף רב ואגלינון לארעא אוחרי כיומא הדין : דמטמרן קדם יי אלהנא ודגליין לנא ולבננא עד-עלמא למעבד ית כל-פתגמי אוריתא הדא : ויהי ארי ייתון עלך כל פתגמיא האילין ברכן ולוטין די יהבית קדמך ותתיב ללבך בכל-עממיא די אגלך יי אלהך לתמן : ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקביל למימריה ככל די אנא מפקיד לך יומא דין את ובנך בכל-לבך ובכל נפשך : ויתיב יי אלהך ית שבי גלותך וירחם עלך ויתוב ויכנשינך מכל-עממיא די בדרך יי אלהך לתמן : אם יהא גלותך בסיפי שמיא מתמן יכנשינך יי אלהך ומתמן יקרבינך : ויעילנך יי אלהך לארעא דיריתו אבהתך ותירתה ויוטיב לך ויסגינך מאבהתך : ויעדי יי אלהך ית טפשות לבך וית טפשות ליבא דבנך למרחם ית יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך בדיל חייך : ויתן יי אלהך ית כל לוטיא האילין על בעלי דבבך ועל-סנאך דרדפוך : ואת תתוב ותקביל למימרא דיי ותעביד ית-כל פקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין : ויותרינך יי אלהך בכל עובדי ידך בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאיבא דארעך לטבא ארי יתוב יי למחדי עלך לטב כמא די חדי על-אבהתך : ארי תקביל למימרא דיי אלהך למיטר פקודוהי וקימוהי דכתיבין בספר אוריתא הדין ארי תתוב לדחלתא דיי אלהך בכל-לבך ובכל נפשך : ארי תפקידתא הדא די אנא מפקיד לך יומא דין לא מפרשא היא מנך ולא רחיקא היא : לא בשמיא היא למימר מן יסק לנא

ישוב יי' לשוש : שש ה' כל יש וס' נמסר בסדר תבא :

רשי

כי קרוב אליך · התורה נתונה לכם בכתב ובעל פה : את החיים ואת הטוב · זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך : אשר אנכי מצוך היום לאהבה · הרי הטוב ובו תלוי : וחיית ורבית · הרי החיים : ואם יפנה לבבך · הרי הרע : כי אבד תאבדון · הרי המות : העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ · שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת · דבר אחר העידותי בכם את השמים אמר להם הקב״ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענו׳ על אחת כמה וכמה : ובחרת בחיים · אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמ׳ ה׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך :

חסלת אתם נצבים ·

לא אוכל עוד לצאת ולבא · יכול שתשש כחו תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא נס לחה אלא מהו לא אוכל איני רשאי שנטלה ממני הרשו׳ ונתנה ליהושע : וה׳ אמר אלי · זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה׳ אמר אלי : אנכי היום · היום מלאו ימי ושנותי ביו׳ זה נולדתי וביום זה אמות · דבר אחר לצאת ולבא בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסור׳ ומעינות החכמה :

לא

(מסורה)

השמימה י״א וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן : לעשתו ה׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ : וחיית ו׳ פסוקים מן ג׳ תיבות מתחלפות וסי׳ השמר פן תשכח מצותיו משפטיו וחקתיו צפ״ק סי׳ · את יי האמרת קצ״ף · למען תשכיל דריש מלכים קצ״ף · וחיית · להטות לבבנו צק״ף · ואהבת את יי אלהיך קפ״ץ סימן : ועבדתם ד׳ קמץ וסי׳ נמסר

אבן עזרא

מעבר לים · פי׳ רחוקה ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם להכנס ברחבו מפני חשכת המים : בפיך ובלבבך · שכל המצוות עקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה : החיים · אורך ימים : הטוב · בעושר ובריאות הגוף וכבוד · והמות והרע הפך : לאהבה · העקר : ללכת בדרכיו · שלא תשנה מדרכי מעשיו ומצותיו שכוך ואם לא תדע למה נתנו החוקים והמשפטים · והנה וחיית פי׳ החיים : ורבית · פי׳ הטוב כי הוא רבוי הגוף בבנים ובעשר : ואם יפנה לבבך · כי הלב הוא העקר : ונדחת · פירשתיו : כי אבוד תאבדון · פי׳ המות והרע כי יאבדו הם ובניהם והונם : לא תאריכון ימים · הפך וברכך יי׳ אלהיך בארץ : את השמים ואת הארץ · בעבור היותם עומדים וכן על האבן תהיה בנו לעדה וכן שמעו הרים את ריב יי׳ : החיים והמות · הם הברכה והקללה והנה יש לך לבחור בחיים : למען תחיה · בגוף או בזכר ופירש כי החיי׳ הם לאהבה · כי הוא חייך · על דעת המפרש׳ שהוא שב אל קול השם ולפי דעתי שהוא השם כאשר אמר המשורר יי׳ ישעי ואלהי חסדי ומנגי וחרבי :

וילך · הלך אל כל שבט ושבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו ויחזק לבם בדברי יהושע על כן כתו׳ אחריו ואתה תנחילנ׳ אותם ולפי דעתי כי אז ברך השבטים ואם ברכותיהם מ תאוחרות במכתב : לצאת ולבא · במלחמה והטעם כי אילו לא הייתי מת עתה אין בי יכולת להלחם ואין לכם צורך למי שיעזור אתכם כי השם ישמיד הגוים גם יהושע והעד מה ש ראיתם בעיניכם במלחמת סיחון ועוג : ועשיתם

(מקרא)

השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה : ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה : כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו : ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע : אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יהוה אלהיך ללכת בדרכיו ולשמר מצותיו וחקתיו ומשפטיו וחיית ורבית וברכך יהוה אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה : ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם : הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא תאריכן ימים על האדמה אשר אתה עבר את הירדן לבוא שמה לרשתה : העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך : לאהבה את יהוה אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם :

מ״ לבבו · סימן ·

פרשה וילך

וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל : ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא ויהוה אמר אלי לא תעבר את הירדן הזה : יהוה אלהיך הוא עבר לפניך הוא ישמיד את הגוים האלה מלפניך וירשתם יהושע הוא עבר לפניך כאשר דבר יהוה :

(תרגום)

בשמיא ויסבה לנא וישמעיננה יתה ונעבדינה : ולא מעברא לימא היא למימר מן יעיבר לנא לעבר ימא ויסבה לנא וישמעיננה יתה ונעבדינה : ארי קריב לותך פתגמא לחדא בפומך ובלבך למעבדיה : חזי דיהבית קדמך יומא דין ית חיי וית טבתא וית מותא וית בישתא : די אנא מפקיד לך יומא דין למרחם ית יי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמיטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי ותיחי ותסגי ויברכינך יי אלהך בארעא די את עליל תמן למירתה : ואם יתפני לבך ולא תקביל ותטעי ותסגוד לטעות עממיא ותפלחינון : חויתי לכון יומא דין ארי מיבד תיבדון לא תורכון יומין על ארעא די את עבר ית ירדנא למיעל לתמן למירתה : אסהידית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא חיי ומותא יהבית קדמך ברכן ולוטין ותתרעי בחיי בדיל דתיחי את ובנך : למרחם ית יי אלהך לקבלא במימריה ולקרבא לדחלתיה ארי הוא חייך ואורכות יומך למיתב על ארעא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון :

פרשה ואזל

ואזל משה ומליל ית פתגמיא האלין עם כל ישראל : ואמר להון בר מאה ועשרין שנין אנא יומא דין לית אנא יכיל עוד למפק ולמיעל ויי אמר לי לא תעיבר ית ירדנא הדין : יי אלהך הוא עבר קדמך הוא ישיצי ית עממיא האלין מן קדמך ותירתינון יהושע הוא עבר קדמך כמא די מליל יי :

(מסורה)

בסדר ואתחנן · את השמים ואת הארץ י״ג דסמיכי וסי׳ נכס׳ בסדר ואתחנן גם בישעיה סי׳ ל״ז גבי פרשת׳ ויתפלל חזקיהו : לא אוכל ג׳ גבי משה וסי׳ לא אוכל אנכי : לא אוכל לבדי שאת · לא אוכל עוד לצאת ולבוא : ולבוא ד׳ מלאים וסי׳ ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה · עודני היום חזק לא אוכל לשוב אתך ולבוא · ואחרי כן בנה חומה חיצונה ד״ה : את הירדן הזה ו׳ וסי׳ כי במקלי עברתי · כי לא תעבור · וי׳ אמר אלי · משה עבדי מת · עברו בקרב המחנה · והודעתם את בניכם : הוא עבר לפניך ג׳ פסוקים רישא וסיפא אזכרה וסי׳ יי אלהיך הוא עבר לפניך · וי׳ ישיב לאיש · יי להושיעני ונגנותי ננגן :

רשי

לא ירפך · לא יתן לך רפיון להיות כעזוב ממנו · כי אתה תבא את העם הזה · ארי את תיעול עם עמא הדין משה אמר לו ליהושע זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור · ויכתוב משה ויתנה · כשנגמר כלה נתנה לבני שבטו · מקץ שבע שנים · בשנה ראשונה של שמטה השמיניתולמה קורא אותה שנת השמיטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית · תקרא את התורה הזאת · המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאי' במסכת סוטה על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה · האנשים · ללמוד · והנשים · לשמוע · והטף · למה באו לתת שכר למביאיהם · ואצונו · ואזרזנו · ככר

אבן עזרא

ועשיתם להם · לשבור מצבותם · חזקו ואמצו · אחר שידעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם · חזק ואמץ · גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליהם כי אתה תבוא את העם הזה כמו את כמו עם · ויתנה אל הכהנים בני לוי · שהם מורי התורה · ואל כל זקני ישראל · הסנהדרין או טעמו כמו ויצו משה וזקני ישראל · מקץ שבע שנים · תחלת השנה · למען ילמדו · כל השנה גם כן השבת · וגרך · אולי יתיהד וכאשר ישמעו ישאלו וילמדו מי שהיו חכם והבנים שהם קטנים · קרבו ימיך למות · כי לכל אחד יש לו עתים קבועים וכבר פירשתי זה · וילך משה · ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה · וירא יי' באהל · הידוע הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד · ודבור ואצונו זהו ויצו את יהושע בן נון במצות השם ית' על כן אמר אשר נשבעתי להם ואחר כך פרשת הנך שוכב עם אבותיך ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן פרשת ויהי ככלות משה לכתוב דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת · וקם העם הזה · לא יתכן היותו דבק עם אשר לפניו כי מה טעם העם הזה וזנה · וטעם וזנה לבאת במחשבתו מתחת רשותו · אחרי

מסורה

חזקו ואמצו ג' וס' אל תיראו ואל תערצו מפניהם · ויאמר אלהים יהושע · אל תיראו ואל תחתו בספר מ"לך אשור · כי אתה תבא את העם כל אורייתא ואיוב כי עתה בכ"ט כי אתה וס' במסרה רבתא · ויתיצבו ה' וס'

תורה

ועשה יהוה להם כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמרי ולארצם אשר השמיד אתם׃ ונתנם יהוה לפניכם ועשיתם להם ככל המצוה אשר צויתי אתכם׃ חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי יהוה אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יעזבך׃ ס

ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע יהוה לאבתם לתת להם ואתה תנחילנה אותם׃ ויהוה הוא ההלך לפניך הוא יהיה עמך לא ירפך ולא יעזבך לא תירא ולא תחת׃

ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית יהוה ואל כל זקני ישראל׃ ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה בחג הסכות׃ בבוא כל ישראל לראות את פני יהוה אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם׃ הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יהוה אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת׃ ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את יהוה אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה׃ פ

ויאמר יהוה אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד׃ וירא יהוה באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן על פתח האהל׃ ויאמר יהוה אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה א

תרגום אונקלוס

ויעביד יי להון כמא דעבד לסיחון ולעוג מלכי אמוראה ולארעהון די שיצי יתהון׃ וימסרינון יי קדמיכון ותעבדון להון ככל תפקידתא די פקידית יתכון׃ תקיפו ואלימו לא תדחלון ולא תתברון מן קדמיהון ארי יי אלהך ממריה מדבר קדמך לא ישבקינך ולא ירחקינך׃ וקרא משה ליהושע ואמר ליה לעיני כל ישראל תקף ועילם ארי את תיעול עם עמא הדין לארעא די קיים יי לאבהתהון למתן להון ואת תחסנינה יתהון׃ ויי הוא מדבר קדמך מימריה יהי בסעדך לא ישבקינך ולא ירחקינך לא תדחל ולא תתבר׃ וכתב משה ית אוריתא הדא ויהבה לכהניא בני לוי דנטלין ית ארון קיימא דיי ולכל סבי ישראל׃ ופקיד משה יתהון למימר מסוף שבע שנין בזמן שתא דשמיטתא בחגא דמטליא׃ במיתי כל ישראל לאתחזאה קדם יי אלהך באתרא דיתרעי תיקרי ית אוריתא הדא קדם כל ישראל ותשמעינון׃ כנוש ית עמא גבריא ונשיא וטפלא וגיורך די בקירוך בדיל דישמעון ובדיל דילפון וידחלון קדם יי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא׃ ובניהון די לא ידעין ישמעון ויילפון למדחל קדם יי אלהכון כל יומיא די אתון קיימין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה׃ ואמר יי למשה הא קריבו יומך לממת קרי ית יהושע ואתעתדו במשכן זמנא ואפקדיניה ואזל משה ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא׃ ואתגלי יי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא׃ ואמר יי למשה הא את שכיב עם אבהתך ויקום עמא הדין ויטעי

מסורה (בגליון)

ג"פ · ר' מ"ל · ב'· נ' · ל' ומ"ל · ט"ל מ"ל · ו' · י"ו · ט"ל מ"ל בתו' · ג' חס' בליש · ט' · מ"ל · ה' קמץ · ל' כי אתה עשית · ג' ותי' והקהל · ו' מיודין · ב' מחך · ל' ודחטעי' בעכין · ה' בטע' כסי · ג' בליש · ל' · ה' · ל' · כ' · י'

תבוא קר' ודקריא כי אתה תבוא תביכא דבוא כי אתה תביא וכו' קוב'י׃

ויתיצבו בתחתית ההר · ויתיצבו באהל מועד · ויתיצבו לפני האלהים · לפנות כל העם · בתוך החלקה ד"ה · וחד ויתיצבו כמו לבוש' ונמסר גם בסדר וישמע יתרו · וירא ב' וס' נמסר במסרה רבתא׃

וקם
ה' ככו' שאין להם המדע אי מהאי ניכא או מהאי גיכא וכו' אוטיבו אבטיא ליהושע בכתורא רמזה

אחרי אלהי נכר הארץ. ידענו כי השם אחד והשנוי יבוא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמה ועבודת השם לעמוד כח הקבול כפי המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ על כן אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריו שהם טהור והמשכיל יבין. וטעם בקרבו שב אל נכר כאילו אמר הנה אחרי שהי עם נכר שהם אלהי הארץ והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי ימצא לשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ נשתם הארץ: ומצאוהו. כלם: והיה. כל אחד לאכול לאויב. וטעם הסתר אסתיר שאם יקראו אלי לא אענם והמשל כאדם שלא יראה ולא ידע מה יעשה וכן מנהג לשון לדב' בכפל ובעלי הדקדוק יבינו זה: כי פנה. היא הרעה הגדולה כאשר פירשתי שאין למעלה ממנה: כתבו לכם. מצוה שיכתוב אותה משה גם כל מבין לכתוב: ולמדה. הטעמים הקשים שיבאר להם: שימה בפיהם. שידעוה בגרסא. ומלת ולמדה גם שימה זרה כי המשפט להיו' ה״א ולמדה קמוץ ותחת הדל״ת פתח קטן: לעד בבני ישראל. דבק בטעם עם כי אביאנו גם יתכן להיותו מובדל בעבור ועתה כטעם לא תענה ברעך כאילו השירה עונה לאשר יאמרו למה מצאתנו כל זאת: לפניו. כמו נגדו והטעם שלא ימוש העד ממנו רק עמו יהיה תמיד: כי ידעתי את יצרו. כי אילו לא הייתי יודע את העתידות כבר ידעתי מה שעשו עד היום הזה: ביום ההוא. שלא איחר הדבר ויתכן שהיה יום מותו אחר מכלות דברי התורה כי השירה כתב משה עמה: עד תמם. דבק עם דברי: ויצו משה את הלוים. דרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים כי אינם נוגעים בארון. וטעם נושאי ארון ברית יי' בעבור וכן רבים: והיה שם בך לעד. עם כל ישראל ידבר והכהנים בכלל כאשר דבר לישראל וטעמו הראובני והגדי לבדם כאשר פירשתי: ואף

נכר הארץ. גויי הארץ: ונאצוני. והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס: והסתרתי פני. כמו שאיני רואה בצרתם: את השירה הזאת. האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו: וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי: ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: לקוח. כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה'. נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש מהם אומרי' דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח ויש אומ' מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון: הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום בחצוצרו' להקהיל את הקהל לפי שנאמ' עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו לקיים מה שנא' אין שלטון ביום המות: ואעידה בם את השמי' ואת הארץ. ואם תאמר הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגו' לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמ' ועכשו בא לומ' האזינו השמים וגומ': אחרי

וקם העם הזה חנה חד מנה׳ פסוקים בתורה דאית בכל חד וחד מלא חדא דלית לה הכרע אי מהאי גיסא או מהאי גיסא וסי' בלשון תרגום אוטבו טבטא ליהושע בנהורא דמשה. ופי' הלא אם תטיב שאת. ובני יעקב באו מן השדה בשמעם. ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים. ובמנרה ארבעה גביעים משוקדים. ויאמר

אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו: וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה: ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים: ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל: כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבתיו זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר את בריתי: והיה כי תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי: ויכתב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל: ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך: ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם: ויצו משה את הלוים נשאי ארון ברית יהוה לאמר: לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית יהוה אלהיכם והיה שם בך לעד: כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם יהוה ואף כי אחרי מותי: הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ:

בתר טעות עממי ארעא די הוא עליל לתמן ביניהון וישבקון דחלתי וישנון ית קיימי דגזרית עמהון: ויתקף רוגזי בהון ביומא ההוא וארחיקנון ואסלק שכינתי מנהון ויהון למיבז ויערען יתהון בישן סגיאן ועקן ויימר ביומא ההוא הלא מדלית שכינת אלהי ביני ערעוני בישתא האלין: ואנא סלקא אסלק שכינתי מנהון ביומא ההוא על כל בישתא די עבדו ארי אתפניאו בתר טעות עממיא: וכען כתובו לכון ית תושבחתא הדא ואלפה לבני ישראל שויה בפומהון בדיל דתהי לי תושבחתא הדא לסהיד בבני ישראל: ארי אעילינון לארעא די קיימית לאבהתהון עבדא חלב ודבש וייכלון וישבעון ויתפנקון ויתפנון בתר טעות עממיא ויפלחון להון וירגזון קדמי וישנון ית קיימי: ויהי ארי יערען יתהון בישן סגיאן ועקן ותתיב תושבחתא הדא קדמוהי לסהיד ארי לא תתנשי מפום בניהון ארי גלי קדמי יצרהון דאינון עבדין יומא דין עד לא אעילנון לארעא די קיימית: וכתב משה ית תושבחתא הדא ביומא ההוא ואלפה לבני ישראל: ופקיד ית יהושע בר נון ואמר תקיף ואלים ארי את תעיל ית בני ישראל לארעא די קיימית להון ומימרי יהי בסעדך: והוה כד שיצי משה למכתב ית פתגמי אוריתא הדא על ספרא עד דשלימו: ופקיד משה ית ליואי נטלי ארון קימא דיי למימר: סבו ית ספרא דאוריתא הדין ותשוון יתיה מסטר ארון קימא דיי אלהכון ויהי תמן בך לסהיד: ארי אנא ידענא ית סרבנותך וית קדלך קשיא הא עד אנא קיים עמכון יומא דין מסרבין הויתון קדם יי ואף ארי בתר דאמות: אכנשו לותי ית כל סבי שבטיכון וסרכיכון ואמליל קדמיהון ית פתגמיא האלין ואסהיד בהון ית שמיא וית ארעא:

מסרה

יי' אל משה הנך שוכב עם אבתיך וקם: אל האדמה ז' וסי' במסרה רבתא: ושבע ב' וסי' ואכל ושבע ודשן. ודוד זקן ושבע: עשה ח' קמצין וסי' נמסר בסדר בשלח. וכל אתנח דהקע דכוו' במ״ב פתחין. וסי' נמסר במלכים ב' ס' ז' גבי וארבע' אנשי' היו מצורעי': קשה והקשה פתחין וסי' ושפטו את העם. ואת ערפך הקשה. מדעתי כי קשה אתה. והאיש קשה ורע מעללים. וסכרתי את מצרים ביד אדני קשה: באזניהם ח' ומלאים וסי' נמס' בסד' כי תשא: ואעידה ה' וסי' בם את השמים ואת הארץ. ואעידה לי עדים נאמני'. על מי אדברה ואעיד. שמעה עמי ואדברה. שמע עמי ואעידה בך:

כי השחתה תשחיתון. והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבדו העם את יי' כל ימי יהושע. מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי: חסלת וילך

ואף כי אחרי מותי. גם כי ידעתי אחרי מותי כי כן אמר לו השם וקם העם הזה אחר שתשכב עם אבותיך וזהו אחרי מותי. וטעם וקראת כמו וחטאת ממך ושם מפורש:

האזינו ח' ומלאים וס' כמס' רבת: ואדברה ד' וס' אל נא יחר לאדני ואדברה אולי. האזינו השמים. רבות עשית אתה יי' אלהי נפלאותיך. שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה. ואחר אדברה. גם אנכי ככם אדברה לו: לקחי ג' וס' יערף כמטר. ותאמר זך לקחי. לקחי ליפת לחם. וא' ולקחי

כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם:

אֲרֵי יְדַעִית בָּתַר דְּאֵמוּת אֲרֵי חַבָּלָא תְחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן־אוֹרְחָא דִּי פַקֵּידִית יָתְכוֹן וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּישְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא אֲרֵי תַעְבְּדוּן יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן: וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל־קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יָת־פִּתְגָּמֵי תוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דְּשַׁלִּימוּ:

ע' אדניה סימן

פרשה האזינו

פרשה אציתו

הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם	וַאֲדַבֵּרָה
וְתִשְׁמַע	הָאָרֶץ
אִמְרֵי־פִי:	יַעֲרֹף
כַּמָּטָר לִקְחִי	תִּזַּל כַּטַּל
אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם	עֲלֵי־דֶשֶׁא
וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־	עֵשֶׂב:
כִּי שֵׁם יְהוָה	אֶקְרָא
הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:	הַצּוּר
תָּמִים פָּעֳלוֹ	כִּי כָל־
דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל	אֱמוּנָה
וְאֵין עָוֶל צַדִּיק	וְיָשָׁר
הוּא: שִׁחֵת לוֹ לֹא	בָּנָיו
מוּמָם דּוֹר	עִקֵּשׁ
וּפְתַלְתֹּל: הַ לַיהוָה	תִּגְמְלוּ־
זֹאת עַם נָבָל וְלֹא	חָכָם

אֲצִיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּיל וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי פוּמִי:
יִבְסַם כְּמִטְרָא אוּלְפָּנִי
יִתְקַבַּל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא
דְּנָשְׁבִין עַל דִּתְאָה
וְכִרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְּעַל עִשְׂבָּא:
אֲרֵי בִּשְׁמָא דַּייָ אֲנָא מְצַלֵּי
הֲבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא:
תַּקִּיפָא דְּשַׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי
אֲרֵי כָל־אוֹרְחָתֵיהּ דִּינָא
אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי
עַוְלָה לָא נָפְקָא
מִן קֳדָם דְּזַכַּאי וְקַשִּׁיט הוּא:
חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵיהּ
בְּנַיָּא דִּי פְלַחוּ לְטַעֲוָתָא דָּרָא
דְּאַשְׁנִי עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיאוּ:
הָא קֳדָם יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין
דָּא עַמָּא דְּקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא וְלָא חַכִּימוּ:

ואטעם. אנ"ך: לו לא ז' וס' ויאמרו לו לא נכחד. עמך ישב בקרבך. ויקרא יצחק אל יעקב. והזה פי ראשו בתוכו. והחביום הנחילו. שחת לו לא בניו מומם. ויעמדו על עזיהו דדה:

רשי האזינו השמים. שאני מתרה בהם ביסר' ותהיו עדי' בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדי' וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ אמ' משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישרא' לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכ' העיד בהם שמי' וארץ עדים שהן קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים [illegible] ... בפניכם ... שנתתי לישראל ... היא חיי לעולם כמטר ... שהוא חיי לעולם ... שר יערפו השמים ... ם ומטר: יערוף. לשון יטיף יערף לשון כשפה וכן יערפו רסן ... טל: תזל. כטל שהכל שמחים בו ... [illegible] ... עבים כגון ... דרכים ... ברו מלא יין: כשעירים. לשון רוח סער כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזקין את העשבי' ומגדלין אותם אף דברי תורה מ... ומגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טיפי מטר ונראה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמא דאת אמר רובה קשת: דשא. ארברי"ן עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: כי שם יי' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבאו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם יי' אתם הבו גדל לאלהינו וברכו שמו מכאן שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש: הצור תמים פעלו. אף על פי שהוא חזק כשיביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה. לשלם לצדיקי' צדקתם לעולם הבא ואף על פי שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה: צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי ויושר להם צדיק מפי הבריות ויושר הוא וראוי להצדיקו: שחת לו וגו'. כתרגומו חבילו להון ולא ליה: בניו מומם. בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם: בניו מומם. מומם של בניו היה ולא מומו: דור עקש. עקום ומעוקל כמו ואת הישרה יעקשו ובלשון משנה חולדה שעיניה עקומות ועקושות: ופתלתול. אנטורטיליי"ש כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל: פתלתול. מן התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל: הלה' תגמלו זאת. לשון תימה וכי לפניו אתם מעציבים שיש בידו ליפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובו': עם נבל. ששכחו את העשוי להם: ולא חכם. להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע: הלא

אבן עזרא האזינו כבר פירשתי בספרי כי מלת האזינו מגזרת אזן כאילו אמ' הטו אזן. וכבר הודעתיך שהגאון אמר כי טעם השמים המלאכי'. וטעם הארץ אנשי הארץ או ערו' הגשם היורד מן השמים והארץ תתן יבולה והנכון בעיני כי העיקר בעבור היותם עומדי' לעולם וכן שמעו הרים גם אבן יהושע ושם כתו' כי היא שמעה וכבר רמזתי לך על נשמת האדם שהיא אמצעית בין הגבוהים לשפלים והיא תדמ' הכל על צורת היכלא ואף כי להבין גם היושבת ב בהיכל על כן תגביה השפלים ותשפיל הגבוהים: יערף. מגזרת יערף מזבחותם כטעם ירד: לקחי. מה שיקח אחד ממנו כטעם למוד וכן כי לקח טוב: כשעירים. הנכון בעיני שהם דקים: וכרביבים. מגזרת רב ושניהם שמות התאר והעד כי שעיר חזק מדשא ויש אומרי' כי שעירי' מגזרת שער ואחרים אמרו מגזרת סערת יי' ואם הוא בשי"ן וכן וישתער עליו כמו ויסתער עליו גם יתכן שאין לו אח במקרא והנה הטעם כפול כדרך כל הנבואות לחזוק ועקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר שלא ישובו ריקם כי אם הרוו את הארץ כי כן כתוב והטעם שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה: הבו גודל. שב אל השמים והארץ כמו שאמר השמים מ מספרי' כבוד אל כאשר פירשתי וכן יהללוהו שמים וארץ. והחל הצור תמים פעלו להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מ מעשיהם הרעים היה. וטעם הצור שהוא עומד תמיד כצור ואל תתמה כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו כי הכל מעשיו וכן צור לבבי כמו משען ותוקף ועמידה ויש אומרים מלשון צורה וכן וצורם לבלות שאול ועקרם שאין לו עצם מקבל רק הוא צור קדמון והראשון נכון בעיני: תמים פעלו. כי כל מפעל פועל חסר בעבור הצטרכו לאשר הוא למעלה ממנו לבד. מפעל השם הנכבד והכל שנים חוץ מיוצר הכל: כי כל דרכיו משפט. שלא ישתנו רק הם על משפט אחד וזו היא התהלה וכל הנבראים ישתנו מעשיהם כפי ברכיהם ומעשי השם לכבודו בגבורה כפי החכמה ואין לטעון מעמידת השמש כי סודו ברור במלת וירח בעמק אילון כאשר פירשתי במקומו: אל אמונה ואין עול. הוא לבדו יש לו גבורת אמת כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול ויתכן להיות ואין עול בדרכיו או מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה: צדיק וישר הוא. בעבור שאמר שחת לו אמר כי צדקתו שחתו עם כפתל והנה הוא לבדו ישר ויוסר היושר לתקן המעוות על כן טעם לו בעבור שהיו לו בתחלה: לא בניו. אלה שאמרו שאינם בניו וכן בנים לא אמן בם והטעם שלא יודו שהוא בראם ואם יודו בפה לא יודו בלב והעד שלא יראו מהשם ולמד לו מסרת עצמו ואחר עמו והוא למומם והטעם בעבור מומם שהוא דור עקש ופתלתל. ופתלתל מתחזק ומתנכח בעקשותו וכן כפתולי אלהים. יש אומרים כי טעם שחת לו כמו שחתו להם והטעם לנפשם ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד כי כן משפט הלשון הלא תראה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור והנכון בעיני שהוא כן שחת לשם והטעם השחתת דרכי השם הכתובים והחקים שבוא כאילו אמ' שחת לו דור עקש שהם לא בניו וזהו מומם והעד כי כן פירושו הבא אחריו והוא הליי' תגמלו זאת וכבר פירשתי טעם הה"א בספר מאזנים: נבל. במעשיו. ולא חכם בלב והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה: הלא

אביך. בעבור שאמר שאילכם בניו: קנך. כטעם יי' קנני: הוא עשך. תקנך: ויכוננך. לקבל התיקון: ימות. עם ימי שני לשונו וכן שנות עם שני: עולם. זמן מעבר: שאל אביך. בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם: ויגדך. כמו ויגד לך וכן כי ארץ הנגב נתתני בני יבאוני: זקניך. שטעם כפול כי כן דרך צחות: בהנחל עליון גוים. אמרו מפרשים על דור הפלגה שנפלגה כל הארץ כי אז גזר השם להיות ארץ ז' גוים לישראל והיא שתספיק ל למספרם על כן למספר בני ישר': יצב. יש אומרים שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר ויש אומרים שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר כמו יעשו עגל בחורב והנכון בעיני כי שאל אביך רמז למבינים וכן זקניך והטעם כמו אשר חלק יי' אלהיך כי לכל חלק למטה חלק למעלה. וטעם למספר בני ישראל כאשר אחז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא ה הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק יי' עמו וזו היא המעלה ה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמ' הלוי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו באולתו וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש כמעשה האב עם הבן: חבל. כמו גורל כמו חבלים כי בחבל ימודו הארץ: ימצאהו בארץ מדבר. פירוש אביך קנך. וטעם ימצאהו כי במדבר נגלה הכבוד עמם ועוד כי היו במדבר באין תועה במדבר לא עבר בו איש כי כן כתוב ובמדבר תוהו: ילל. מקום יללת חיות כתנים ובנות יענה שישוש הטות' מקולם: יסובבנהו. על הענגים: יבוננהו. התורה: יצרנהו. מן האויבי': כאישון עינו. כבר פירשתי אישון וטעם עינו כלשון בני אדם והטעם שישמרם מכל אויב ואורב: כנשר יעיר קנו. פועל יוצא והטעם שיוליכם ממקום אל מקום: גוזליו. הם הקטנים וכן ותור וגוזל ומלת גוזל שם כלל על שם כנוי האפרוחים כמו צפור: ירחף. בנקעם מגזרת מרחפת וכן הענן עליהם בנקעם: יפרש כנפיו יקחהו. יקח כל גוזל וגוזל עד שישאהו על אברתו כי אין בו כח לעוף וזה פירושו רק פירוש על כנפי נשרים דבק עם ואביא אתכם אלי והטעם שישאו ביד רמה ובאו במהרה אל הר סיני כטעם מי אלה כעב תעופנה: בדד ינחנו. השם לבדו כטעם על פי יי' יחנו ויסעו ואין עם השם שותף ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ישכון: ואין עמו אל נכר. עם ישראל והעד על זה הפירוש יקניאוהו בזרים: ירכיבהו על במותי ארץ. ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב וירכיבהו לשון צחות: במותי. בוי"ו לא ישתנה מגזרת על במותימו תדרוך ואין כמוהו ואת רשעים במותיו: תנובת. כמו פרי מגזרת חיל כי ינוב: שדי. תאר השם על משקל חכם והיו"ד תחת הא' כוי"ו שלו הייתי והעד יעלת שדי שהוא לשון יחיד: ויניקהו דבש מסלע. דרך משל כמו יטפו ההרי' עסיס והטעם רוב הדבש והשמן כי מארץ כנען יובלו כי כן כתוב: מחלמיש צור. רפה הלמ"ד כי הוא דבק והנה הוא הפך מצור החלמיש וכן חרבות צורים עם צור חרבו: חמאת בקר. רוב הבשר: וחלב צאן. לולי הקבלה היה זה הכתוב חזוק לדבר החלב שהזכרתי במקומו או טעם חלב כרים החלב השמן והטוב כמו כל חלב יצהר: 　בני

הלא הוא אביך קניך. שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ [...] מיני תקנה: הוא עשך. אומה באומות: ויכוננך. אחרי כן בכל[...] מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל תלוי בו: זכור ימות עו[לם...] מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור. דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם. דבר אחר לא נתתם לבבכם על שעבר: בינו שנות דור ודור. להכיר לבא שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך. אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנ' באליהו אבי אבי רכב ישראל: זקניך. אלו החכמי': ויאמרו לך. הראשונו': בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלקם נחלתם הציפן ושטפם: בהפרידו בני אדם. כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם [מן העו]לם ולא עש[ה ...] [...] ולמספר בני [...] של בני ישראל [...] למכרו: הכי בבת עמים. שבעים לבני [...] כי חלק יי' עמו. למה כל זאת לפי שחלקו כבוש בינתם ועתיד לבא ומי את חלקו עמו ומי הוא עמו יעקב חבל נחלתו והוא השלישי בחבור המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי שלשה כחבל הזה שהוא עשוי בשלשה גדילים והוא ובניו היו לו נחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: ימצאהו בארץ מדבר. אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנאמ' וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן: ובתוהו ילל ישימון. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם כמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנאמר לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו. שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית: יבוננהו. שם בתורה ובינה: יצרנהו. מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו. הוא השחור שבעין שהמאור יוצא הימנו ואנקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם לא ימצא לנו ההר: יסובבנהו. אשרינון סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד' רוחו': כנשר יעיר קנו. נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין סוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מתופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנ' יי' מסיני בא וזרח משעיר הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הנשר ש[...] מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו מזרקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו': יי' בדד. יי' בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אנקלוס ואני אומר דבריתוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: ירכיבהו על במותי ארץ. כל המקרא כתרגומו: ירכיבהו. על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי. אלו פירות ארץ ישר' שקלו לנוב ולהתבכר מכל פירות הארצו': ויניקהו דבש מסלע. מעשה באחד שאמר לבנו בשיכני הבא ליקציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה: ושמן מחלמיש צור. אלו זיתים של גוש חלב: חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנ' עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: 　עם חלב

בני אדם ט' וסי' במסרה רבתא: כנשר ד' רפין וסי' כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף. כנשר חש לאכל. כנשר יטוש עלי אכל. כנשר יעוף השמים: יעיר ח' וסי' במסרה רבתא: ינחנו ב' וסי' יי' בדד. ולפני גדולים ינחנו:

הלוא הוא אביך　　קנך הוא
עשך ויכננך:　　זכר ימות
עולם בינו שנות　　דר ודר
שאל אביך ויגדך　　זקניך
ויאמרו לך:　　בהנחל
עליון גוים　　בהפרידו
בני אדם יצב　　גבלת
עמים למספר　　בני
ישראל:　　כי חלק
יהוה עמו יעקב　　חבל
נחלתו:　　ימצאהו
בארץ מדבר　　ובתהו
ילל ישמן יסבבנהו　　יבוננהו
יצרנהו כאישון　　עינו:
כנשר יעיר קנו　　על-
גוזליו ירחף יפרש　　כנפיו
יקחהו ישאהו על-　　אברתו:
יהוה בדד ינחנו　　ואין
עמו אל נכר:　　ירכבהו
על במותי ארץ　　ויאכל
תנובת שדי וינקהו　　דבש
מסלע ושמן מחלמיש　　צור:
חמאת בקר וחלב　　צאן

הלא הוא אבוך ואת דיליה הוא עבדך ואתקנך: אדכר יומין דמן עלמא אסתכל בשני דר ודר שאל אבוך ויחוי לך סבך ויימרון לך: באחסנא עלאה עממיא בפרשותיה בני אנשא קיים תחומי עממיא למנין בני ישראל: ארי חולקא דיי עמיה יעקב עדב אחסנתיה: ספק צורכיהון בארע מדברא ובית צחונא אתר דלית מיא אשרינון סחור סחור לשכינתיה אלפינון פתגמי אוריתא נטרינון כבבת עיניהון: כנשרא דמחיש לקיניה על בנוהי מתחופף מפרש גדפוהי מקבילהון מנטילהון על תקוף איברוהי: יי בלחודיהון עתיד לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ולא יתקיים קדמוהי פולחן טעוון: אשרינון על תוקפי ארעא ואוכלינון ביזת סנאיהון ויהב להון בזת שליטי קרוין ונכסי יתבין כרכין תקיפין: יהב להון ביזת מלכיהון ושליטיהון

רשי

עם חלב כרים · זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר אוכלים כרים מצאן: חלב כליות חטה · זה היה בימי שלמה שנאמר ויהי לחם שלמה וגו׳: ודם ענב תשתה חמר · בימי עשרת השבטים השותים במזרקי יין: במותי ארץ · לשון גובה: שדי · לשון שדה: חלמיש צור · תקפו וחזקו של סלע שאינו דבוק לתיבה של אחריו נקוד חלמיש ושהוא דבוק נקוד חלמיש: חמאת בקר · הוא שומן הנקלט על גבי החלב: וחלב צאן · חלב של צאן ושהוא דבוק נקוד חלב כמו בחלב אמו: כרים · כבשים: ואילים · כמשמעו: בני בשן · שמנים היו: כליות חטה · חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא: ודם ענב · היה שותה טוב וטעם יין חשוב: חמר · יין בלשון ארמי: חמר · אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ווינ״וש בלע״ז ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגומו של אונקלוס אטריכון על תקפי ארעא וגו׳: עבית · לשון עבי: כשית · כמו כסית לשון כי כסה פניו בחלבו כאדם שמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל: כשית · יש לשון קל בלשון כבוי כמו וכוכס קלון ערום ואם כתב כסית דגש היה נשמע כבית את אחרים כמו כי כסה פניו: וינבל צור ישועתו · גנהו ובזהו כענין שנאמר ואחוריהם אל היכל ה׳ וגו׳ אין כבוד גדול מזה: יקניאוהו · הבעירו חמתו וקנאתו: בתועבות · במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנ׳ בהם תועבה: לא אלוה · כתרגו׳ לית בהון צרוך אילו היה בהם צרוך לא היתה קנאה כפולה כמות עכשו: חדשים מקרוב באו · אפי׳ האומות לא היו רגילים בהם גוי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי: לא שערום אבותיכם · לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו שם: שעירים · הם שדים לא עשו אבותיכם שעירים הללו: תשי · תשכח ורבותינו דרשו כשבא להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם: אל מחוללך · מוציאך מרחם לשון יחולל אילות חיל כיולדה: מה אחריתם · מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפוכות המה · מהפכין רצוני לכעס: לא אמון בם · אין גדולי נכרים בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה: אמון · לשון ויהי אומן נודריטור״ה בלע״ז · ד״א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: קנאוני · הבעירו חמתי: בלא אל · בדבר שאינו אלוה: בלא עם · באומה שאין לה שם שנ׳ הן ארץ כשדים זה העם לא היה: בגוי נבל אכעיסם · אלו המינין וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים: קדחה · בערה: ותיקד · בכם עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה · ארצכם ויבולה: ותלהט · ירושלים המיוסדת על ההרי׳ שנאמר ירושלים הרים סביב לה: אספה עלימו רעות · אחביר רעה אל רעה לשון ספו שנה על שנה ספות הרוה על תיכם ספו על זבחיכם · ד״א אספה אכלה כמו פן תספה: חצי

אבן עזרא

בני בשן · שגדל בהר הבשן: חלב כליות חטה · דרך משל כי החלב של הכליות גם גרגיר החטה דומה לאחת הכליות: ודם ענב · היין והנה היא רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי וזהו תנובות שדי ויש אומרים כי דבש דבש תמרים: חמר · כמו יין וכן כרם חמר ותי״ו תשתה לנכח והטעם כמדבר לחבירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת ויש אומרים כי ענב לשון נקבה ואיננו נכון כי היה ראוי להיות התי״ו פתח של שיבא לאחרי׳ וי״א על לשון קהלה כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה וזה קרוב מעט: וישמן ישורון · ישראל ויתכן להיות מגזרת ישר והטעם שמן זה שהיה ישר ויש אומרים שהוא מגזרת אשורנו והראשון הוא הישר בעיני והעד שהוא לשון יחיד: ויבעט · כמו למה תבעטו לפי טעם המקום: שמנת · ולא חשבו לאמר לנפשו: עבית · כמו קטני עבה: כשית · יש אומרים שהוא כמו כסה פניו בחלבו כי ימצא מהבנין הקל ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה אובד וזה לא ימצא באחד מהפעלים והנכון בעיני שאין למלה הזאת אח וטעמה כמו בעטת: ויטוש · מצות אלהיו: וינבל · במחשבה ובפה והנכון שאל השם שלא הושיעו הוא סבב על כן כתוב צור ישועתו גם זה ה הפסוק על פירוש הצור תמים פעלו: יקניאוהו · במחשבתם כמו לא ידבר מהם: בזרים · באלהים זרים: בתועבות · הם אלילים: לשדים · כמו לשעירים אשר הם זונים על כן פירש רבי יצחק בן שאול כ״ע לא שערום אבותיכם מגזרת לשעירים · למ״ד לשדי׳ מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא לשדים ולא אלוה ולפי דעתי שאין צורך רק פ פירושו לשדים שאינם אלהים ונקראו שדים על טעם אמים משוד הדעת: אלהים לא ידעום · ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה בראיה ו וזאת מלת ידעום ולא בהעתקה וזהו לא שערום אבותיכם: חדשים מקרוב באו · תימים מעטים אינם קדמונים אפי׳ אבותיכ׳ לא ידעום: שערום · פי׳ לא שערו מהם מגזרת וישתער עליו כטעם תכמר שערת בשרי וקרוב הוא מגזרת כערה ואם הוא בסמ״ך וכמוהו בני יכאוני יצאו ממני חזקתני ותוכל חזקת ממני והנה טעמו ולא פחדו מהם: צור ילדך תשי · דבר הנביא ותמה איך שכחת אשר ילדך ועבדת חדשי׳ גם זה צור ילדך כמו הביטו א׳ צור חוצבת׳ כאילו ממנו היה כי הכל בגבורת השם כמו רוקע הארץ מאתי והתמה מתועי לב בעבור אני היום ילדתיך ושכחו זה הכתוב תשי כמו לא תנשה והנה הנעלם אחר התי״ו תחת הדגש שהוא אלף הבלוע והיו״ד תחת הה״א וכן אל תמחי ובאו שניהם מלעיל להפריש בין זכר לנקבה בפעלים שהאות האחרון ה״א נח והנכון בעיני כי היו״ד נוסף והוא על משפט אל תט: מחוללך · כמו ילדך והנה אל שהוא גבור ותקיף כמו צור ויתכן היות גזרת מחוללך מחיל כמו הרה תקריב ללדת תחיל גם כן כתוב ויכאץ השקד או הוא פועל עומד: בניו ובנותיו · אנשים ונשים כי גם הם קטרו לע״ז: ויאמר · השם אל לבו או אל המלאכים: אסתירה · כדרך לשון בני אדם וכן אעלים עיני והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו עזר: אראה מה אחריתם: י״א כי אני אסתיר פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרו׳ והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בצר להם: כי דור תהפוכות · דבק עם אסתירה פני: תהפוכות · שנהפכו לעבוד אלהים זולתי והם היו בני כי אני ילדתים והנה אין אמונה בהם והוא שם או תאר כי אין בהם אים אמונים כי מצאנו כי פסו אמונים כנגד חסיד גם שומר אמונים: קנאוני · קל הע״ין להקל על הלשון: בלא אל · שטעם שאין לו כח להציל: בהבליה׳ · ולא בדבר אמת: אקניאם · מהבנין הכבד הנוסף והוא יצא לשני פעולים: בלא עם · שלא הם עמי והנה פי׳ איך יכניסם שיביא עליהם לגרם צרות משונות ויותר מהכל גוי נבל שהכסיל והנבל איננו יודע ועל כן יהרוג ולא יחמול: קדחה · הקנאה או זאת שעשו כי מצאנו זאת המלה יוצאת כמו כי אש קדחתם באפי ויתכן להיות קדחה כמו נקדח׳ כמו כל את חברו כחברו וכל זה כנוי לחרון האף: עד שאול תחתית · כטע׳ גפרית ומלח שרפה כל ארצה: ותאכל ארץ · ישר׳: ותלהט · מגזרת להט החרב: הרי׳ · הרי ישר׳: אספה · י״א כמו אוסיף והנכון כמו אכלה מגז׳ האף תספ׳ ואם הוא מבנין אחר והטע׳ שלא תספ׳ רעה שלא תבוא׳ ודמה הרעו׳ לחצי׳ תבאנ׳ פתאו׳ ואין יכולת להשמ׳ מהם

מסורה

ישעהו ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וינבל צור ישעתו · מי יתן מציון ישעת ישראל תנינא · ולכה לישעתה לנו · אמר לנפשי ישעתך אני · וכעב עברה ישעתי · ותהי התשעה ביום ההוא לאכל: ויראה ד׳ בתורה וסי׳ כי רבה רעת האדם · כי שנואה לאה · כי סר לראות · וינאץ מכעס · ונמסר גם בבראשית: אמן ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ בכם רבתא: בהבליהם ג׳ וסי׳ הם קנאוני בלא אל · אל כל חטאת בעשא · וילך בכל דרך ירבעם בן נבט:

עִם־חֵלֶב כָּרִים וְאֵילִים	בְּנֵי־בָשָׁן
וְעַתּוּדִים עִם־	חֵלֶב
כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־	עֵנָב
תִּשְׁתֶּה־חָמֶר:	וַיִּשְׁמַן
יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט	שָׁמַנְתָּ
עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ	אֱלוֹהַּ
עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר	יְשֻׁעָתוֹ:
יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים	בְּתוֹעֵבֹת
יַכְעִיסֻהוּ:	יִזְבְּחוּ
לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ	אֱלֹהִים
לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים	מִקָּרֹב
בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם	אֲבֹתֵיכֶם:
צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי	וַתִּשְׁכַּח
אֵל מְחֹלְלֶךָ:	וַיַּרְא
יְהוָה וַיִּנְאָץ	מִכַּעַס
בָּנָיו וּבְנֹתָיו:	וַיֹּאמֶר
אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם	אֶרְאֶה מָה
אַחֲרִיתָם כִּי	דוֹר
תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים	לֹא־אֵמֻן
בָּם:	הֵם
קִנְאוּנִי בְלֹא־	אֵל
כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם	וַאֲנִי
אַקְנִיאֵם בְּלֹא־	עָם בְּגוֹי
נָבָל אַכְעִיסֵם:	כִּי־אֵשׁ
קָדְחָה בְאַפִּי	וַתִּיקַד
עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית	וַתֹּאכַל
אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט	מוֹסְדֵי
הָרִים: אַסְפֶּה עָלֵימוֹ	רָעוֹת

תרגום אונקלוס

עִם עוֹתַר רַבְרְבָנֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן
עַמָּא דַאֲרַעֲהוֹן וְאַחְסַנְתְּהוֹן
עִם בִּיזַת חֵילֵיהוֹן וּמַשִּׁירְיָתְהוֹן
וְדַם גִּבָּרֵיהוֹן אִתְּשַׁד כְּמַיָּא:
וַעֲתַר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט
אַצְלַח תְּקוֹף קְנָא נִכְסִין
וּשְׁבַק פּוּלְחַן אֱלָהָא דַעֲבָדֵיהּ
וְאַרְגֵּיז קֳדָם תַּקִּיפָא דְפָרְקֵיהּ:
אַקְנִיאוּ קֳדָמוֹהִי בְּפוּלְחַן טַעֲוָן
בְּתוֹעֵיבָתָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי:
דַּבַּחוּ לְשֵׁדִין דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ
דַּחֲלָן דְּלָא יְדַעוּנִין
חַדְתָּן דְּמִקָּרִיב אִתְעֲבִידָא
לָא אִתְעַסַּקוּ בְּהוֹן אֲבָהָתְכוֹן:
דַּחֲלַת תַּקִּיפָא דִּי בְרָאָךְ אַתְנְשֵׁיתָא
שְׁבַקְתָּא פוּלְחַן אֱלָהָא דַּעֲבְדָךְ:
וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ
מִדְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי בְּנִין וּבְנָן:
וַאֲמַר אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן
גְּלֵי קֳדָמַי מָה יְהֵי בְּסוֹפְהוֹן
אֲרֵי דָרָא דְּאַשְׁנִיוּ אִנּוּן
בְּנַיָּא דְּלֵית בְּהוֹן הֵימָנוּ:
אִנּוּן אַקְנִיאוּ קֳדָמַי בְּלָא דַחֲלָא
אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי בְּטַעֲוָתְהוֹן
וַאֲנָא אַקְנֵינוּן בְּלָא עַם
בְּעַמָּא טַפְשָׁא אַרְגְּזִינּוּן:
אֲרֵי קִידוֹם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק
מִן קֳדָמַי בִּרְגַז שֵׁיצֵי עַד שְׁאוֹל
אַרְעִיתָא אֱסַף אַרְעָא וַעֲלַלְתַּהּ
וְשֵׁיצֵי עַד סִיפֵי טוּרַיָּא:
אֱסֵיף עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן

מזי רעב. כמו מרופי רעב מגזרת למזה לאחותה: ולחומי רשף. אכולי עוף כמו ובני רשף יגביהו עוף והנכון בעיני שהזכיר הארבעה המשפטים הרעים והם רעב והוא מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר. ושן בהמות אשלח בם חיה וחרב מחוץ תשכל חרב

חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: מזי רעב. אונקלוס תרגם נפיחי כפן

רשף ג׳ וס׳ ולחמי רשף · ובני רשף יגביהו עוף · ויצא רשף לרגליו: אשלח ט׳ וס׳ נכסר בסדר בא: רמה ג׳ בטעמא מלעיל וס׳ פן יאמרו ידינו רמה · רמה קרני בי׳ · רמה ידך בל יחזיון: איכה ז׳ וס׳ נכסר בריש

תרגום	מסורה	מקרא
מכתשי אגרי בהון:	ג׳ · ל׳	חצי אכלה־בם:
נפיחי כפן ואכילי עוף	ל׳ וחס׳ · ג׳	מזי רעב ולחמי רשף
וכתישי רוחין בישין	ל׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ט׳	וקטב מרירי ושן־בהמת
ושן חיות ברא איגרי בהון		אשלח־בם
עם חמת תניניא דזחלין בעפר:	מל׳ חס׳	עם־חמת זחלי עפר:
מברא תתכיל חרבא	ג׳ · ל׳	מחוץ תשכל־חרב
ומתוניא חרגת מותא		ומחדרים אימה גם־בחור
אף עולימהון אף עולימתהון	ג׳ · מל׳ מל׳	גם־בתולה יונק עם־איש
ינקיהון עם סביהון:		שיבה:
אמרית יחול רוגזי עליהון	ל׳ ומל׳ · ל׳ ומל׳	אמרתי אפאיהם
ואשיצינון אבטיל מן בני		אשביתה מאנוש זכרם:
אנשא דוכרניהון:	ל׳	לולי כעס אויב אגור פן־
אילולפון רוגזא דסנאה כניש	ל׳ ומל׳ · מל׳ חס׳ בט׳ · ל׳ ותר לה יו׳ סלחתי · ל׳ וחס׳	ינכרו צרימו פן־יאמרו
דילמא יתרברב בעיל דבבא		ידנו רמה ולא יהוה פעל
דילמא יימרון ידנא תקיפת לנא		כל־זאת:
ולא מן קדם יי הות כל דא:		כי־גוי אבד עצות
ארי עם מאבדי עיצה אינון	ו׳ מל׳ · לב בליש׳	המה ואין בהם תבונה:
ולית בהון סוכלתנו:		לו חכמו ישכילו זאת
אילו חכימו אסתכלו בדא	א׳	יבינו לאחריתם:
סברו מה יהי בסופהון:		איכה ירדף אחד אלף
אכדין ירדף חד לאלפא	ו׳	ושנים יניסו רבבה
ותרין יערקון לרבותא	ג׳ · לב כתיב׳	אם־לא כי־צורם מכרם ויהוה
אילהין ארי תקיפיהון מסרינון	ל׳ · ג׳	הסגירם:
ויי אשלמינון:		כי לא כצורנו
ארי לא כתוקפנא תוקפהון	מל׳ לב · ג׳ · מל׳ בליש׳ · ל׳ וחס׳	צורם ואיבינו פלילים:
ובעלי דבבנא הוו דיננא:		כי־מגפן סדם גפנם
ארי כפורענות עמא דסדום	ל׳ וחס׳ · ל׳	ומשדמת עמרה ענבמו
פורענותהו ולקותהו כעם עמורה	ל׳ וחס׳ · ג׳ · חס׳	ענבי־רוש אשכלת מררת
מחתהון בישין כרישי חיוין	ל׳ וג׳ חס׳ · ו׳	למו: חמת תנינם
ותושלמת עובדיהון כמררותהון:	הז׳	יינם וראש פתנים
הא כמרת תניניא כס פורענותהון	ינ מל׳ כתיב׳ וכלונת׳ על רין	אכזר: הלוא־הוא כמס
וכרישי פיתני חוין אכזראין:		עמדי
הלא כל עובדיהון גלן קדמי		

מגלה איכה: צורם ג׳ ומלאים וס׳ כי לא כצורינו צורם · אם לא כי צורם מכרם · ויזכרו כי אלהים צורם · וא׳ וצורם לבלות שאול:

לי נקם ושלם · עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם וים מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם · כשתתום זכות אבותם שהן סמוכין עליו: כי קרוב יום אידם · משארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו · ומהר יבואו העתידות להם: וחש · כמו ימהר יחישה עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענו' ידעו שאני הודעתים מראש מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה והיה כי יבואו עליך הברכה והקללה וגו' ושב יי' אלהיך את שבותך וגו': כי ידין יי' עמו · כשישפו' אותן ביסורי' הללו האמורות עליהם כמו כי בם ידין עמים כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשו' תחילת דבור כמו כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם משפטי' הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם · לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד · כשיראה כי אזלת יד האויב הולכת וחוזקת עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור · נושע על ידי עוצר ומושל ש[..]עצור בהם: עזוב · על ידי עוזב: עוצר · הוא המושל העוצר ב[..]עם שלא ילכו מפוזרי' בצאתם לצבא על האויב בלשון לעז מיינטיי"ט: עצור · הוא הנושע במעצור המושל: עזוב · [..] מחוזק כמו ויעזבו את ירושלים עד החומה איך לא עוזבה עיר תהילת ואמר הקב"ה עליהם אי אלהימו עז' שעבדו: צור חסיו בו · הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה: אשר חלב זבחימו · היו אותן אלוהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותים יין נסיכם: יהי עליכם סתרה · אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור: ראו עתה · הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא · אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי · עומד כנגדי למחות: עמדי · דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל · הפושעים בי: כי אשא אל שמים ידי · כי בחרון אפי אשא ידי אל שמים בשבועה: ואמרתי חי אנכי · לשון שבוע' הוא אני נשבע חי אנכי: אם שנותי · אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק פלנדו"ר: ותאחז במשפט ידי · להניח מדת רחמי' באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. ד"א ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקו' נקם: אשיב נקם וגו' · אמרו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבם כאילו אוחזן בידו שהרי ברק הו' חצו שנא' כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלע"ז יושטיצ"א:

אשכיר חצי מדם · האויב: וחרבי תאכל · בשרם: מדם חלל ושביה · זאת תהיה להם מעון דם חללי ישרא' ושביה ששבו מהם: מראש פרעות אויב · משעת התחלת פרצות האויב כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישרא': הרנינו גוים עמו · לאותו הזמן ישבחו האומות את ישרא' ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום · שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם

באצרתי ג' חס' וס' הלא הוא כמוס · כל אשר באצרתי ראו דמלכים · וחברו דישעיה: אי ה' וס' נבסר בסדר בראשי': יין י' בליש' וס' בכמס רבת': ואין אלהים עמדי ג' פסו' ואין ואין וס' בכמס רבת': בראש י"ד וס' בכמס רבת':

חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָי׃	לִי נָקָם
וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט	רַגְלָם כִּי
קָרוֹב יוֹם אֵידָם	וְחָשׁ
עֲתִדֹת לָמוֹ׃	כִּי־יָדִין
יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־	עֲבָדָיו
יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה	כִּי־אָזְלַת
יָד וְאֶפֶס עָצוּר	וְעָזוּב׃
וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ	צוּר חָסָיוּ
בוֹ׃	אֲשֶׁר חֵלֶב
זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ	יִשְׁתּוּ יֵין
נְסִיכָם יָקוּמוּ	וְיַעְזְרֻכֶם
יְהִי עֲלֵיכֶם	סִתְרָה׃
רְאוּ עַתָּה כִּי	אֲנִי אֲנִי
הוּא וְאֵין אֱלֹהִים	עִמָּדִי אֲנִי
אָמִית וַאֲחַיֶּה	מָחַצְתִּי
וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין	מִיָּדִי
מַצִּיל׃	כִּי־אֶשָּׂא
אֶל־שָׁמַיִם יָדִי	וְאָמַרְתִּי חַי
אָנֹכִי לְעֹלָם׃	אִם־שַׁנּוֹתִי
בְּרַק חַרְבִּי	וְתֹאחֵז
בְּמִשְׁפָּט יָדִי	אָשִׁיב נָקָם
לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי	אֲשַׁלֵּם׃
אַשְׁכִּיר חִצַּי	מִדָּם
וְחַרְבִּי תֹּאכַל	בָּשָׂר מִדַּם
חָלָל וְשִׁבְיָה	מֵרֹאשׁ
פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃	הַרְנִינוּ גוֹיִם
עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו	יִקּוֹם

גְּנִיזִין לְיוֹם דִּינָא בְּאוֹצְרָי׃
קֳדָמַי פּוּרְעָנוּתָא וַאֲנָא אֲשַׁלֵּם
בְּעִדָּן דְּיִגְלוֹן מֵאַרְעֲהוֹן
אֲרֵי קָרִיב יוֹם תַּבְרְהוֹן
וּמַבַע דַּעֲתִיד לְהוֹן׃
אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּיהּ
וּפוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע
אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִדָּן
דְּתִתְקַף עֲלֵיהוֹן מַחַת סַנְאָה יְהוֹן
מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין׃
וְיֵימַר אָן דַּחַלְתְּהוֹן
תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רְחִיצִין בֵּיהּ׃
דִּי תְּרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין
שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן
יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַּעֲדוּנְכוֹן
יְהוֹן עֲלֵיכוֹן מָגֵן׃
חֲזוֹ כְּעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא
וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִנִּי
אֲנָא מְמִית וּמְחֵית
מְחֵינָא וְאַף מַסֵּינָא
וְלֵית מִן יְדִי מְשֵׁיזִיב׃
אֲרֵי אַתְקֵינִית בִּשְׁמַיָּא בֵּית שְׁכִינְתִּי
וַאֲמָרִית קַיָּם אֲנָא לְעָלְמִין׃
אִם עַל חַד תְּרֵין כְּחֵיזוּ בַרְקָא
מִסּוֹף שְׁמַיָּא וְעַד סוֹף שְׁמַיָּא תִּתְגְּלֵי
חַרְבִּי וְתִתְקַף בְּדִינָא יְדִי
אָתֵיב פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאַי
וּלְבַעֲלֵי דְבָבַי אֲשַׁלֵּם׃
אֶרַוֵּי גִּירַי מִדְּמָא
וְחַרְבִּי תְקַטֵּיל בְּעַמְמַיָּא
מִדַּם קְטִילִין וּשְׁבַיִין
לְאַעֲדָאָה כִּתְרִין מֵרֵישׁ
סַנְאָה וּבְעֵיל דְּבָבָא׃ שַׁבַּחוּ עַמְמַיָּא עַמֵּיהּ אֲרֵי פּוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע

חתום באוצרותי · שלא תגע בו יד רק הוא שמו' להם להנקם מהם: לי נקם ושלם · שם כמו הלא את הקטר והטעם לי הנקם ולי השלם לשלם להם כמעשיהם: לעת תמוט רגלם · והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד וטעם לעת כמו וגם רשע ליום רעה והוא סוד גדול: כי קרוב · ואל יחשבו כי הנקמה תהיה בזרעם: וחש עתידות למו · וחש כל אחד מהם מהעתידות כמו בנות צעדה או חש יום עתידות והראשון נכון ומלת חש מהשניים וטעם עתידות הרעות העתידות לבא עליהם: כי ידין יי' עמו · יקח דין עמו מהם כמו שפטני אלהים וריבה ריבי: יתנחם · פירשתיו: אזלת יד · אזלת יד ישראל והטעם הכח והתי"ו תחת הא' כי גם שתיהן סימני הנקבה וכן ושבת לגמיא: ואפס עצור ועזוב · כאשר יהיו הנשבי' רבים ילקחו מהם ויעזבו מהם ועתה כמעט יאבד הכל: ואמר · האויב: צור חסיו בו · כאשר פירשתי: יאכלו · כדברי האויבי' שחשבו כי העולות מאכל לשם וכן בלשון רבים כדבריהם על כן כתו' אני אני הוא לבדי אחד ואין אלהים עמדי: יין נסיכם · כמו ונסכו יין ויהיו שני שמות ים אומרי' יין מלכם כמו נסיכי מדין כי המלך היה נותן יין ש העולה · והראשון קרוב אלי: ויעזרכם · כמו ברכנוכם ואם תאמרו שהוא אחד יסתירכם מהצרות הבאות: אני אני · פעמי' כמו אנכי אנכי או כי אני הוא ולא אשנה והוא הנכון כי אין עמו פועל אני הוא שהמתי את ישראל ואני אחיה אותם והנה הם לא כלו ואין מציל א אתכם מידי גם אתם מידי עד עשותי את המשפט בכם ורבים אמרו כי מזה הכתוב נלמוד חיי העולם הבא והשר שאמר בתחלה אמית ואחר כך אחיה וכן יי' ממית ומחיה והעד יי' מ מוריד שאול ויעל ואחרי' אמרו מפסוק ואך את דמכם ל לנפשותיכם גם וצדקה תהיה לנו כי היא חייך בעולם הבא ואורך ימיך בעולם הזה למען ייטב לך ור' האיי ז"ל אמר כי לא הוצרך הכתו' לפרש דבר העולם הבא כי היה ידוע בהעתקה ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאחד לבדו ודבר העולם הבא לא יבינו אחד מני אלף כי עמוק הוא ושכר העולם הבא תלוי בדבר הנשמה והנה הוא חלף · עבודת הלב ועבודתו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא ה העיקר והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים והנה יש כח לנכח הכרובים והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים והסוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה וכן אחר כבוד תקחני והנה עם שניהם לקיחה כאשר עם דבר חנוך ואליהו ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם איך אמר יפדה נפשי והמשכיל יבין: כי אשא אל שמים ידי · שבועה בדבר קיים ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמי' ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים: חי אנכי · כאשר אני חי כן אעשה זה: אם שנותי · מפעלי הכפל כמו ושנותי לבני בטני מגזרת חץ שנון: ותאחז במשפט ידי · החרב משפט גבור מלחמה: אשיב נקם · טעם אשיב כאשר עשו לישראל וכן אשלם: מדם חלל · פי' אשכיר וטעם ושביה הפצועים: מראש · פי' תאכל בשר וטעם מראש להתיר הראש: פרעות · כמו בפרוע פרעו' גם קדמונינו אמרו הנפרע: הרנינו גוי' עמו · אז ישבחוהו כאשר יקום השם דמם ויש אומ' מגז' ותעבור הרנה והטעם הכרוז והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו: וכפר

ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס כענין שנאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה ואומר מחמס אחיך יעקב וגו': וכפר אדמתו עמו. ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ומעשה להם האויב: וכפר. לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו אכחיכיה לרגזיה: וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו: עמו. כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר רצית יי' ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב. בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה ר' יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש את כולה כנגד האומות רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא יי' פעל כל זאת כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכלית ורבי נחמיה דורשה כלפי האומות כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבנו פלילים: כי מגפן סדום גפנם. של אומות: ומשדמות עמורה וגו'. ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי: ענבמו ענבי ראש. הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרידם לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני: חמת תנינים יינם. מוכן להשקותם על מה שעושין להם: כמוס עמדי. אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד יי' וגו': לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר תרמסנה רגל: כי ידין יי' עמו. בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון ייסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם: כי יראה כי אזלת יד וגו'. ואמר אי אלהימו והאויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרכות כענין שנאמר ותרא אויבתי ותכסה

רק ב' וסימ' והבור רק אין בו מים. כי לא דבר רק הוא מכם. וא'כבה יהיה נעור ורק: ובדבר הזה ב' וסי' אינכם מאמינים. תאריכו ימים על האדמה: תאריכו ג' ומלאים וסי' למען תאריכו ימים. ובדבר הזה

מג ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: פ

ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון: ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל: ויאמר אלהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת: כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה: פ

וידבר יהוה אל משה בעצם היום הזה לאמר: עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה: ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמיך כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל עמיו: על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צן על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל:

ופורענותא יתיב לסנאוהי ויכפר על ארעיה ועל עמיה: ואתא משה ומליל ית כל פתגמי תושבחתא הדא קדם עמא הוא והושע בר נון: ושיצי משה למללא ית כל פתגמיא האילין עם כל ישראל: ואמר להון שוו לבכון לכל פתגמיא די אנא מסהיד בכון יומא דין די תפקדינון ית בניכון למיטר למיעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: ארי לא פתגם ריקן הוא מנכון ארי הוא חייכון ובפתגמא הדין תורכון יומין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: ומליל יי' עם משה בכרן יומא הדין למימר: סק לטורא דעבראי הדין טורא דנבו די בארעא דמואב די על אפי ירחו וחזי ית ארעא דכנען די אנא יהיב לבני ישראל לאחסנא: ומות בטורא די את סליק לתמן ותתכניש לעמך כמא דמית אהרן אחוך בהור טורא ואתכניש לעמיה: על די שקרתון במימרי בגו בני ישראל במי מצות רקם מדברא דצן על די לא קדישתון יתי בגו בני ישראל:

תאריכו. על מי תרתיבו ופה תאריכו לשון: ויאסף ז' ה' מלעיל וסימ' נמסר בסוף סדר חיי וב' מלרע וסימ' ויאסף אל עמיו דמשה. ויאסף כל איש ישראל:

אבן עזרא

וכפר אדמתו עמו. יש שהוא חסר וי"ו והטעם וכפר אדמתו ועמו ובדרש כי הארץ תכפר בעד עמו גם הוא נכון בטעם רק איננו מטעם המקום ועוד כי הארץ לשון נקבה והאל העד הנאמן ותחתיו התי"ו והנה איננו וכפרה ולפי דעתי שפי' שהטעם יכפר על האדמה כי כן מצאנו אבני' מחקו מים גם נמצא כפור בלא מלת על כמו וחטאת אותו וכפרתהו והטעם כי ישר' יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על ארץ ישר' בעבו' הדם שנשפך בה כמו ולארץ לא יכופר והוא דבר ב בטעם המקום או פי' וכפר כמו וטהר וכמו וכפרתהו וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות ו וטהרו את הארץ והנה ישראל יטהרוה: ויבא משה. להורות כי אחר שהלך אל כל שבט ו ושבט וכוס בבואו אל אהל מועד ושם נקהלו אליו כל בני ישראל את דבר השירה הזאת: הוא והושע בן נון. כמו אז ישיר משה ובני ישר' גם זאת להגדיל מעלת יהושע לעיני הכל וקראו הכתוב הושע בשם שהיו כל ישר' יודעין אותו כי מי ידע שכנה שמו משה יהושע כי אם קריאי מועד לבדם ודרך הדרש ידוע: כי הוא חייכם. כטעם יראת יי' תוסיף ימים. ועוד שתהיו בארץ טובה ולא בגלות: בעצם היום הזה. היום שאמר השירה: ומות. לתקן עצמו כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש וכבר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור במלת ויאסף: אשר

בושה האומרה אלי איו יי' אלהיך: ראו עתה כי אני וגו'. אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה: ואין מידי מציל. שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: כי אשא אל שמים ידי. כמו כי כשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו אלם למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה ואלם תלמטה: ידי' מקום שכינתי כמו איש על ידו והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי שחי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו מתנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותן: אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאנים תלויין כשאכן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי כו' כמו שפירשתי למעלה: הוא והושע בן נון. שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה ונתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שהיה דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קוראו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פ שניתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו: שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך והרי דברים קל וחומר ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים להבין דברי תורה שהן כהררין תלויין בשערה על אחת כמה וכמה: כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם. דבר אחר אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר הדע לך שכן אמרו ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש וגו' לפי שאמרה איני כדי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו: וידבר יי' אל משה בעצם היום הזה. בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא יי' לפי שהיו מצריים אומרים מכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השלו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וגו': כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו אמר לו משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: על אשר מעלתם בי. גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לא לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן: כי

רש"י

כי מנגד. מרחוק תראה וגו' כי אם לא תראה עכשיו לא תראה עוד בחייך: ושמה לא תבא. וידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה: חסלת האזינו

וזאת הברכה. לפני מותו. סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: ויאמר ה' מסיני בא. פתח תחלה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנ' לקראת האלהי' למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו. שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו: הופיע להם מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. לישראל: מרבבות קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אשדת. שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה נתן להם בלוחו' כתב יד ימינו: ד"א אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: אף חובב עמים. גם חבה יתירה חבב את השבטי' כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקב"ה ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך: כל קדושיו בידך. נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנ' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיי' את ה' אלהיך: והם תוכו לרגליך. והם ראויים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגליך בסיני: תכו. לשון פעלו התוו[כ]ו לתוך מרגלותיך: ישא מדברותיך. נשאו עליהם עול תורתך: מדברותיך. המ"ם בו קרוב ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואשמע את קול מדבר אלי כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמ' להם טישפורפלידורש בלע"ז ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו שימוש משמשת לשון מן: ד"א אף חובב עמים אף בשעת חבתן של אומות העולם שהראית' להם פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדושיו בידך. כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תוכו לרגליך. והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברותיך. מקבלין גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם תורה אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: ויהי. הקב"ה בישורון מלך תמיד עול מלכותו עליהם בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי. כמו כי תשא את ראש ראויין אלו שאברכם. דבר אחר בהתאסף בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניה' הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: יחי ראובן. בעולם הזה: ואל ימות. לעולם הבא שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר. נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנ' וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שני' עשר שלא יצא מן המנין: וזאת ליהודה. סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנאמר אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם וגו' ולא עבר זר בתוכם ועוד פרשו רבותינו שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלי' בארון מפני נדוי שקבל עליו שנאמר וחטאתי לאבי כל הימי' אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו': שמע

זאת יז ר"פ וסימ' נמסר כריש סדר תרומה. יברך יב וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן ז' גבי ברך ה' את בית עובד: לפני מותו ד' וסי' נמסר בסדר תולדות: הופיע ג' ומלאים וסימ' הופיע בהר פארן. מציון מכלל יופי. אל נקמות ה':

כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא אל הארץ אשר אני נתן לבני ישראל:

ארי מלקבל תחזי ית ארעא ולתמן לא תיעול לארעא די אנא יהיב לבני ישראל:

פרשה

וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו: ויאמר יהוה מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת למו: אף חבב עמים כל קדשיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב: ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל: יחי ראובן ואל ימת ויהי מתיו מספר: ס וזאת ליהודה

פרשה

ודא ברכתא די בריך משה נביא דיי ית בני ישראל קדם מותיה: ואמר יי מסיני אתגלי וזיהור יקריה משעיר אתחזי לנא אתגלי בגבורתיה על טורא דפארן ועמיה רבבת קדישין כתב ימיניה מגו אשתא אוריתא יהב לנא: אף חביבינון לשבטיא כל קדישוהי בית ישראל בגבורא אפיקינון ממצרים ואינון דברין תחות ענניך נטלין על מימרך: אוריתא יהב לנא משה מסרה ירותא לכנשת יעקב: והוה בישראל מלכא באתכנשות רישי עמא כחדא שבטיא דישראל: יחי ראובן בחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות ויקבלון בנוהי אחסנתהון במניניהון: ודא ליהודה

אבן עזרא

אשר לא קדשתם. פירשתיו: אל הארץ. פירושו ושמה: וזאת הברכה. כברכת יעקב: איש האלהים. להודיע כי בנבואה ברך אותם: לפני מותו. סמוך למותו והטעם ביום מותו. ויאמ' הגאון ז"ל כי הר סיני ושעיר ופארן קרובים וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני ואמ' כי מסיני כמו בסיני וכן משעיר: מרבבות קדש. הם המלאכים והטעם על השכינה שירדה: אש דת למו. התורה שנתנה באש וברק ואמר כי טעם ה' מסיני בא דרך תפלה כאומ' אתה שבאת בסיני והנחלת תורה יחי ראובן וזה רחוק כי היה ראוי להיות החיים ואל תמית וחסידי אמונה אמרו כי טעם משעיר על דת אדום ופארן על דת ישמעאל ואלה תועים הלא ראו כי לא החל בתחלה כי אם לברך ישר' לבדם וכן כתוב אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל ואמר וזרח משעיר למו שפירושו להם כמו ואין למו מכשול והנכון בעיני שהפרש' היא ברכה כלל לכל ישראל ואחר כך פרט לכל שבט ושבט ואחר כן כללם במקום אין כאל ישורון והנה מצאנו שאמר' דבורה ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום והנה אין שדה אדום הר כאשר אמ' הגאון כי שלשה הרים הם סמוכים זה לנכח ובספר תהלו' אלהי' בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה ואחריו כתו' ארץ רעשה ובעבור השכינה בישימון לא היה יום מתן תורה כי אחר מדבר פארן בהו בישימון ואמר חבקוק אלוה מתימן יבא שהוא מבני אדום תימן אומר כטעם משדה אדום והנה הכל במלחמות ידבר והעד יקום אלהים יפוצו אויביו וכאשר יושיע השם את עבדיו ידמה הכתוב רדת עזר מהשם והארץ תמוג וההרים ימסו והשמים ירעפו והעד בשירת דוד ותגעש ותרעש הארץ וטעם זה שיני פירשתיו במקומו וכן הוא הפירוש השם בא והטעם הכבוד שנכנס בישראל ותחלת הכנסו מסיני וזרח משעיר והטעם כל השנים שהיו ישראל במדבר לא הראה השם גבורה בעמים עד בא ישראל אל שדה אדום וכן כתוב בהררם שעיר עד איל פארן והנה הם קרובים שעיר ופארן והטעם מפורש כי ממקום שעיר כאשר באו לשעיר אז זרח הכבוד לישראל והופיע מהר פארן והטעם כפול כי פה הראה יפעתו: ואתה מרבבות קדש. על דעתי שהוא דבק עם מימינו והטעם שבא עם מרבבות קדש מימין השם לסבב ישראל כטעם סוסי אש ורכב אש סביבות אלישע וטעם דת שמורה תמיד: אף חובב. מגזרת ארמית מלשון והייתם לי סגולה ועמים הם ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך עמים הר יקראו: וכל קדושיו. בני לוי: בידך. שהם סביבות הארון: והם תכו לרגלך. ילכו על דרכך וטעם בידך שתשמרם: ישא מדברותיך. כי הם ילמדו התורה והם המעתיקי' על תורה שבעל פה. ישא כל אחד ואם הם רבים. וטעם מדברותיך כי אשר דברת ישאו כי הם נושאי התורה כי גם הם ישאו את הארון וטעם ישא כמו לא תשא שמע שוא: תכו. בלא אח ויש אומרים מלשון מתוך כאילו הולכים בתוך רגלך ואחרי' אומרי' כי התי"ו במקום ה"א כתי"ו תרגלתי לאפרים כטעם אפילו שיוכו בשבילך לא יעזבו דבריך וזה רחוק והנכון שהוא כמו כמשכו והטעם שילכו אל המקו' ששם הארון שהוא הדום רגלי השם וזאת היא הברכה שהשם יהיה חומת אש סביב ישראל ויהיה סגלתו והלוים יורו התורה תמיד: תורה צוה לנו משה. זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירושה בידנו ויהיה למ"ד לנו מוסף עמנו ואחר עמו וכן הוא מורשה מורשה לקהילת יעקב כמו והנבוא' עודד הנביא ויהי מורש' מורשה קהלת יעקב: מלך. הוא משה שממנו ראשי עם התורה מפורשת מפיו והטעם כי הוא היה כמלך והתאספו אליו ראשי השבטי' ויתכן זה הפירוש שאמר הכתוב כי התורה נתנה לכהנים שהם לפי דעתי כל קדושיו בידך ואל כל זקני ישראל זהו בהתאסף ראשי עם גם שם כתוב הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם. ויאמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי המלך רמז לתורה וכן היה מפרש אין מלך בישראל: יחי ראובן. הנה החל מהבכור כי כן המשפט ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור כי העוברים היו משמעונים ומספרם לעד גם נשיאם נהרג או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי ובעבור כבוד אהרן כתלה השבט ממנו ולא היה בשבט שמעון גדול כמותו ואם יטען טוען למה בירך ראובן התשובה כי יעקב ברכו והברכה היא אל תותר שיהיה כאחד מאחיו ואח' ראובן הזכיר יהוד' שהוא בעל דגל והוא עולה בתחלה למלחמה ואחר כן לוי ואחריו בנימן בעבור היות הלויים דרים בירושלם שהיתה בין יהודה ובין בנימן כן כתוב ואחר כן שבט יוסף שלא יאחרנו וכבר הקדים אחיו הקטן ואח' כן זבולון בעבור שהוא כלאם ואחר יששכר וכאשר תמו בני הגבירות החל מגד שהוא עם דגל בני הגבירות ואחר כן דן שהוא בעל דגל ואחר כן נפתלי כי הוא גדול מאשר: ויחי ראובן. תפלה ואל ימות שיתכן שיהיה כבן אדם לחיות שנים קצובות וימות: ויהי מתיו מספר. ואל יהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה ובית באל שדי כאשר פירשתי רבים כי יתכן שיחיה לעולם ויהיו מעטים וכל דבר שיספר הוא מעט. וכן ואני מתי מספר: וזאת ליהודה. וכן אמר ליהודה. שיחיה ולא ימות והוסיף עוד שמע ה' קול יהודה בבאו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה: ואל

ואל עמו תביאנו: אל המחנה אחר בגלגל או תפלה על היוצאים להלחם על ארץ אויב: רב לו׳ יספיקו לו ידיו ואין לו צורך למי שיעזור אותו כי אם עזרת השם לבדו ויש אומרים מלשון מריבה והטעם ידיו יריבו בעדו ואחרים אמרו כמו ובריקי רב מגזרת ורבו: וללוי אמר. בעבור לוי אמר לשם כמו אמרי לי אחי הוא:

שמע יי קול יהודה: תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושי ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו: לשלום מפני המלחמה: ידיו רב לו: ידיבו ריבו ויקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה: על יהושפט שנתפלל על מלחמת ראמות גלעד ויזעק יהושפט ויי׳ עזרו: ד״א שמע יי׳ קול יהודה כאן רמז ברכה

ראיתיו ב׳ וסימ׳ ויצא האחד מאתי. האמר לאביו ולאמו. וחד וראיתיו מגיע אצל האיל: יקומון ז׳ וסימ׳ ומשנאיו מן יקומון. ואכלם ואמחצם. יחיו כחיך. יקומון עדי חמס. נהר דינור נגיד ונפיק. ארבע׳ מלכין יקומון. עשר׳

ויאמר שמע יהוה קול יהודה ואל-עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה: פ

וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבהו על-מי מריבה: האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת-אחיו לא הכיר ואת-בנו לא ידע כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה באפך וכליל על-מזבחך: ברך יהוה חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן-יקומון: ס

לבנימן אמר ידיד יהוה ישכן לבטח עליו חפף עליו כל-היום ובין כתפיו שכן: ס

וליוסף אמר מברכת יהוה ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת: וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים: ומראש הררי-קדם וממגד גבעות עולם: וממגד ארץ ומלאה ורצון שכני סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי-ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה ס ולזבולן אמר

ואמר קביל יי צלותיה דיהודה במפקי לאגחא קרבא ולעמיה תתיביניה בשלם ידוהי יעבדן ליה פורענותא בסנאוהי וסעיד מבעיל דבבוהי הוי ליה: וללוי אמר תומיא ואוריא אלבשתא לגבר דאשתכח חסיד קדמך די דנסיתוהי בניסתא והוה שלים בחנתוהי על מי מצותא ואשתכח מהימן: דעל אבוהי ועל אמיה לא רחם כד חבו מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא נסיב ארי נטרו מטרת מימרך וקיימך לא אשניאו: כשרין אילין דילפון דינך ליעקב ואוריתך לישראל ישוון קטורת בוסמין קדמך וגמיר לרעוא על מדבחך: בריך יי נכסוהי וקורבן ידוהי תקביל ברעוא תבר חרצא דסנאוהי ודבעלי דבבוהי דלא יקומון: לבנימן אמר רחימא דיי ישרי לרוחצן עלוהי יהי מגן עלוהי כל יומא ובארעיה תשרי שכינתא: וליוסף אמר מברכא מן קדם יי ארעיה עבדא מגדנין מטלא דשמיא מלעילא וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי ארעא מלרע: ועבדא מגדנין ועללן מיבול שמשא ועבדא מגדנין מריש ירח בירח: ומריש טוריא בכיריא ומטוב רמן דלא פסקן: ומטוב ארעא ומלאה ורעוי ליה דשכינתיה בשמיא ועל משה איתגלי באסנא יתון כל אילין לרישא דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי: רבא דבנוהי זיוא ליה וגבורן דאתעבידא ליה מן קדם תוקפא ורומא דיליה בגבורתיה עממיא יקטיל כחדא עד סיפי ארעא ואינון ריבותא דבית אפרים ואינון אלפיא דבית מנשה: ולזבולן אמר

אלוה חסידך. לאיש שהוא חסידך: אשר נסיתו במסה. שם כמו בנסיון והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ מדבר מריבה שבכר המנסתו עליו גם זה יחזיק פירושי בדבר העגל כי לכבוד השם עשהו. וטעם תומיך ואוריך שיהיו תמיד לו ולזרעו: האומר על השבט ידבר כמו שמואל שבא באשר נגמל אל בית יי׳ להרגילו ואת בניו לא ידע. יש מהם אחר שהוליד בנים לעבוד השם: כי שמרו אמרתך כמו שמרו עדותיו וחק נתן למו עד שיורוש לישראל ויש אומרים על דבר מי ליי׳ אלי: ישימו קטורה. הכהנים מהם: וכליל. היא העולה: ברך יי׳ חילו. הבכורים והמעשר: ופעל ידיו. הקרבנו׳: מחץ מתנים. הטעם מחץ קמיו: מן יקומון. מן אשר יקומון עליהם כמו לים מכסים: לבנימן אמר. בעבור בנימין שהוא ידיד השם ישכון בנימין לבטח על השם והשם שוכן בין כתיפיו: חופף עליו. על הכבוד שהיה דר בירושלם בחלק בנימין כי כן כתוב. וטעם בין כתפיו באמצע נחלתו או שהיה נראה גם להיו׳ דבק עם חופף: ממגד. שיתנו השמים: תבואות שמש. כי תבואת הזרע והכרם תלויה בשמש: גרש. מגזרת ויגרשו מימיו והוא שיעשה באויר בלחותו כי אחותו ככח השמש. ואמר ירחים בעבור שיתחדשו והם רבים בשנה אחת: ומראש. הטעם וממגד ראש הררי קדם: גבעות עולם. כפול: וממגד ארץ. כפול ארץ המישור: ומלואה. מחסר היא מלאה: ורצון שכני סנה. הוא השמים: תבאתה. הברכה הזאת והתחברו שנים שיתכן היתו׳ ו והה״א כמו עזרתה ישועתה בריתה ובעבור שהזכיר התבוא׳ דמה השבט לשור ואמר בכור שורו כי יש לו כח רב כי הוא ראשית און: הדר לו. נוף גדול והטעם מספר רב: וקרני ראם. בכח: רבבות אפרים. כדברי יעקב: שמח

שמע יי׳ קול יהודה כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה ואף כשחלקו ארץ ישר׳ נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנ׳ מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון: וללוי אמר. ועל לוי אמר: תומיך ואוריך. כלפי שכינה הוא מ מדבר: אשר נסיתו במס׳. שלא נתלוננו עם שאר המליכים: תריבהו וגו׳. כתרגו׳. ד״א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר שמעו נא המורי׳ אהרן ומרים מה עשו: האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי מי ליי׳ אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישרא׳ או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו ואי אפשר לפרש אביו מ ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא ח חטא אחד מהם שנ׳ כל בני לוי: כי שמרו אמרתך. לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצורו. ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של י ישראל לא מלו את ב בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם: יורו משפטיך. ראויין אלו לכך: וכליל. עולה: מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כ כענין שנא׳ ומתניהם תמיד המעד ועל המעוררין על הכהונה אמר כן. ד״א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם ה היונים ונתפלל עליה׳ לפי שהיו מועטין שני׳ עשר בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך יי׳ חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: לבנימן אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר וימאס באהל יוסף וגו׳ ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו. מכסה אותו ומגן עליו: כל היום. לעולם ומשנבחרה ירושלם לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן׳ בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים וש׳ אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאית׳ בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתי׳ ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: מבורכת יי׳ ארצו. שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: ממגד. לשון עדני ומתק: ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטי׳ ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב. ד״א וממגד תבואות שמש שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין: גרש ירחים. שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בישול הפירות שההרים מקדימין לבכר בישול פירותיה׳. דבר אחר מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים: וממגד גבעות עולם. גבעות שעושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: ורצון שוכני סנה. ותהא ארצו מבורכת רצונו ונחת רוחו של הקב״ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו: בכור שורו. יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנ׳ אף אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל: בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו. שכוחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר. נתון לו שנאמר ונתת מהודך עליו: וקרני ראם קרניו. שור קשה ואין קרניו נאות ראם קרניו נאות ואין כוחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. שלשים ואחד מלכים אפשר שכלם מארץ ישראל היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בארץ ישראל שחשובה לכלם היא שנאמר נחלת צבי צבאות גוים: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמונע בקרקר וגו׳: ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שבירך באחרונה זבולון גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנא׳ ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח

מלכין׳ וחד כושל יקומון בליך: תבואת ז׳ בליש׳ וס׳ מ׳ נמסר בסדר ויגש: שכני ד׳ וסימ׳ ורצון שכני סנה. שכני בחגוי הסלע תפשי דירמיה׳ וחברו בחגוי סלע מרום שבתו דתרי עשר. שכני לבדד יער:

שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך. זבולן ויששכר עשו שותפות זבולון יושב לחוף ימים ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולון ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולון היתה: שמח זבולון בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר. הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיה' מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקין בכך ועל פי קבעו עתיה ועבוריה: עמים. של שבטי ישרא' הר יקראו. להר המוריה יאספו כל אסיפה על ידי קריאה היו ושם יזבחו ברגלי' זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולון ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפוני טמוני חול. כסויי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכ' וזבולון היה כמו שאמ' במס' מגילה: זבולון עם חרף נפשו למות. משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרג' זבולון על חלקו לאחיו בחרת פרות וכרמים וכו': ושפוני. לשון כסוי כמו שנא' ויספון את הבית וספון בארז ותרגומו ומטלל בכיורי ארזא. ד"א עמים הר יקראו על ידי פרקמטיא של זבולון תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והן אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלם ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהגוים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והן אומרין אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולון ויששכר היה נותן להם ממון בשפע: ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל באריות שכל סמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהן היו נכרין חותכין הראש עם הזרוע במכה אחת: וירא ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ: כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו: ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכין לפני החלוץ בכיבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגו': צדקת יי' עשה. שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו: דבר אחר ויתא משה ראשי עם: צדקת יי' עשה' על משה אמור: דן גור אריה. אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו באריות: יזנק מן הבשן. כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן וזינוקו וקילוחו מן הבשן. דבר אחר מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבי' עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפוני' מזרחי' שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של ארץ ישראל ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של ארץ ישראל כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר ויצא גבול בני דן מהם ויבואו וילחמו עם לשם וגו' יצא גבולם מכל אותה הרוח שהתחילו לנחול בה: שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: ים ודרום ירשה. ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות: ירשה. לשון צווי כמו עלה רש והטעם שלמעלה בר"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון ציווי דטעמיהון מלעיל: ברוך מבנים אשר. ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד: יהי רצוי אחיו. שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה. דבר אחר יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנ' בדברי הימים הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחי' בשמן זית: וטובל בשמן רגלו. שהיה ארצו מושכת שמן כמעין ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד כו' כדאיתא במנחות: ברזל ונחשת מנעליך: עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלין אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת. דבר אחר ברזל ונחשת מנעליך ארצכם נעולה בהרים שחוצבים בהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל: וכימיך דבאך. וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים ומתמוטטים. דבר אחר וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים שאתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות דואבות כסף לארץ ישראל שהיא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה ומשיכות לה כספם וזהבם אסקור"נט הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם: אין כאל ישורון. דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רוכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים:

שמח ב' וסימ' ולזבול' אמר שמח זבולן. שמח בחור בילדותך. וחד ושמח. יהי מקורך ברוך: זרוע ג' בלאים בתורה וסימ' לכן אמור לבני ישראל אני יי'. או הנסה אלהים. וטרף זרוע אף קדקד: צדקת ה' וסי' צדקת יי' עשה. צדקת הצדיק לא תצילנו. וחברו. צדקת ישרים תצילם. צדקת תמים תיישר. וחד וצדקת מצדיקי רשע:

שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך: עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול: ס
ולגד אמר ברוך מרחיב גד כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקד: וירא ראשית לו כי שם חלקת מחקק ספון ויתא ראשי עם צדקת יהוה עשה ומשפטיו עם ישראל: ס
ולדן אמר דן גור אריה יזנק מן הבשן: ס
ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יהוה ים ודרום ירשה: ס
ולאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו: ברזל ונחשת מנעלך וכימיך דבאך: אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים:

חדי זבולן במפקך לאגחא קרבא על בעלי דבבך ויששכר במהכך למעבד זמני מועדיא בירושלם: שבטיא דישראל לטור בית מקדשא יתכנשון תמן יכסון ניכסת קודשין לרעוא ארי ניכסי עממיא ייכלון וסימן דמטמרא בחלא מתגלין להון: ולגד אמר בריך דאפתי לגד כליתא שרי ויקטול שלטונין עם מלכין: ואתקבל בקדמיתא דיליה ארי תמן באחסנתיה משה ספרא רבא דישראל קביר הוא נפק ועל בריש עמא זכון קדם יי' עבד ודינוהי עם ישראל: ולדן אמר דן תקיף כגור אריון ארעיה שתיא מן נחליא דנגדין מן מתנן: ולנפתלי אמר נפתלי שבע רעוא ומלי ברכן מן קדם יי' מערב ים גינוסר ודרומא יירת: ולאשר אמר בריך מברכת בניא אשר יהי רעוא לאחוהי ויתרבי בתפנוקי מלכין: תקיף כפרזלא ונחשא וכיומי עולמותך תוקפך: לית אלהא כאלהא דישראל דשכינתיה בשמיא בסעדך ותוקפיה בשמי שמיא:

שמח זבולון בצאתך. למלחמה וכן זבולון עם חרף נפשו למות: באהליך. כמו וירא מנוחה כי טוב: עמים הר יקראו. בעבור שזבולון דר לחוף אניות יהיה עשרו רב וזהו כי שפע ימים יינקו והוא מגזרת ששפעת גמלי': ושפוני טמוני חול. אין לו אח וטעמו כמו טמוני וכן אדמת עפר והטעם שיהא להם עושר רב בעבור שיטמנהו בחול ובעבור עשרם יבואו רובם אל הר השם לזבוח זבחי תודה לשם: מרחיב גד. דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ואו' אני יבר לו: וירא ראשית לו. הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל: כי שם חלקת. כמו חלק ומחוקק הוא הגדול והשליט כמו לבי לחוקקי ישראל וספון כמו וספון בארז בתיכם ספונים שטעמו שהם ספונים וכן קירות הספון והטעם כי ראה ארמונים ספוני' שהיו חלק גדולי האמורי: ויתא. חסר אלף והטעם שבאו ראשי גד עם ישראל חלוצי צבא ומשה ראה זה בנבואה: צדקת יי' עשה. שמלא בידו את אשר דבר בפיו שנדרו בני גד שיבאו עם ישראל להלחם עם אויביהם ולא הזכיר ראובן ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן והנה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם ולא תמצ' כן בבני ראובן: יזנק. אין לו חבר במקרא והטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן: שבע רצון. שם התאר וכן הוא יהיה שבע רצון: ים ודרום. שנחלתו יהיה מערבית דרומית: רצוי. כמו אהוב: וטובל בשמן רגלו. מרוב השמן כטעם כבס ביין לבושו וכן אמר יעקב שמנה לחמו: ברזל ונחשת מנעליך. כי בחלקו יהיו הרי ברזל ונחשת: וכימיך דבאך. אין לו ריע וטעם המתרגם ידוע כי תוקף יהיה לך כל ימיך ויש אומרים שהאלף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו והטע' מגזרת דובב שפתי ישנים וזה הטעם בלי טעם: אין כאל ישורון. שב לברך הכלל: רוכב שמים. פירוש שהוא תקיף והעד שהוא רוכב שמים ובגאותו שחקים הטעם בגאותו הם עומדים:

מענה אלהי קדם · דעכי מעון כמו סוכה והעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון
ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם כמו עליון שמת מעונך מעון אתה
היית לנו ולעולם המעון למעלה על החוסה בו והמקום למטה: ומתחת זרועות.
שיתמכו אותך · וטעם עולם שכן יהיו נצח ולא תחלשנה והמעון שלך לא יסור כי
הוא אלהי קדם והטעם קדמון
שאין לו ראשית אחרית וטעם
ראשית ואחרית כנגד הנבראים
והגאון אמר כי ומתחת פירוש
ומתחת השם ולא פירש כלום:
עין יעקב. כל מי שיבא ממעין
יעקב וכן וממי יהודה יצאו:
אל ארץ. כמו הארץ וכן
והתפללו אל המקום הזה: אף
שמיו. שמי הארץ או ישראל
והטעם כי תולדו' הארץ להוציא
דגן ותירוש אף השמים יתנו
תמיד טלם ואין צורך להשקות:
מי כמוך. בגוים: מגן עזרך·
שלא יגע בך רע: ואשר חרב.
ואשר הוא החרב שתתגאה בה
על כל אויביך: תדרוך. כמו
תדרך כף רגל כרבריגרעון:
ויעל משה. לפי דעתי כי מזה
הפסוק כתב יהושע כי אחר
שעלה משה לא כתב ובדרך
נבואה כתבו והעד ויראהו יי' גם
ויאמר יי' אליו גם ויקבור: וימת
שם משה עבד יי' · שאפילו במותו
עשה מה שצוהו כעבד: על פי
יי'. כי הוא אמר לו עלה ומות וכן
נכתב על אהרן על פי יי' וכן על
פי יי' יחנו: ויקבור אותו. הוא
קבר עצמו שנכנס במערה בנבואה
וכן וירעו הרועים אותם ויראו
שוטרי בני ישראל אותם ודע כי
הר העברי' שהוא הר נבו שהוא
צלם כנגד הוא בעצמו הגיא
שהוא ראש הפסגה שהוא מול
בית פעור והעד שאמר הכתוב
כי נסע ישראל מבמות אל הגיא
אשר בשדה מואב ראש הפסגה
וכתוב ויעל משה מערבות מואב
אל הר נבו ראש הפסגה ושם
מת ושם קבורתו וכתוב ונשב
בגיא מול בית פעור והנה אחר
שישב ישראל בגיא אמר הכתוב
ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות
מואב וכתוב אחר ויחנו בהרי
העברים לפני נבו ויסעו מהרי
העברים ויחנו בערבות מואב
והנה דבר ברור כי במקו' שמת
משה שם קבורתו: עד היום
הזה דברי יהושע · ויתכן שכתב
זה באחרית ימיו: לחה. הה"א
תחת וי"ו כמו בתוך אהלה
מגזרת לא כי היבשות תתגבר
על הזקן · וטעם נס הפך מתח:

מעונה אלהי קדם · למעון השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים וברר לו
שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרועות עולם ·
סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תקפו וגבורתו של עולם לפי' על כרחם יחרדו ויזועו
וכחם חלש מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו
בעזרך: ויגרש
מפניך אויב · ואמר
לך השמד אותם:
מעונה. כל תיבה
שצריכ' למ"ד בתחלתה
הטיל לה ה"א בסופה
: בטח בדד · כל יחיד
ויחיד איש תחת גפנו
ותחת תאנתו מפוזרי'
ואין צריכין להתאסף
ולישב יחד מפני ה
האויב: עין יעקב ·
כמו ועינו כעין
הבדולח כעין הברכה
שברכם יעק' לא כבדד
שאמר ירמיה בדד
ישבתי אלא כעין ה
הבטחה שהבטיחם
יעק' והיה אלהי' עמכם
והשיב אתכם אל ארץ
אבותיכם: יערפו ·
יטפו: אף שמיו יערפו
טל. אף ברכתו של
יצחק נוספת על ב
ברכתו של יעקב ויתן
לך האלהי' מטל השמים
וגו': אשריך ישראל ·
לאחר שפרט להם
ברכות אמר להם מה
לי לפרוט להם כלל
דבר הכל שלכם:
אשריך ומי כמוך ·
תשועתך ביי' אשר
הוא מגן עזרך וחרב
גאותך: ויכחשו
אויבך לך. כגון
הגבעונים שאמרו מ
מארץ רחוקה באו
עבדיך וגו': ואתה על
במותימו תדרוך ·
כענין שנא' שימו את
רגליכם על צוארי
המלכים האלה:
מערבות מואב אל הר
נבו · כמה מעלות היו
ופסען משה בפסיעה
אחת: את כל הארץ ·
הראהו את כל ארץ
ישראל בשלותה ו
והמציקין העתידין ל
להיות מציקין לה:
עד דן · הראהו בני
דן עובדים ע"ז שנאמר
ויקימו להם בני דן
את הפסל והראהו

שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלותה וחורבנ' והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים
עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצם בחורבנה ובשלותה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא
מאפרי' וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהוד'. בחורבנה ובשלותה והראהו מלכו' בית דוד ונצחונ': עד הים
האחרון. ארץ המערב בחורבנ' ובשלותה · דבר אחר אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין
לארע לישראל עד שיחיו המתים: ואת הנגב. ארץ הדרום. דבר אחר מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון:
ואת הככר. הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה: לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם
ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני ששמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם
נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם: וימת שם. אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע. רבי מאיר אומר אפשר ספר
התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע: על פי יי'. בנשיקה: ויקבר אותו. הקב"ה בכבודו רבי ישמעאל אומר הוא
קבר את עצמו וזה הוא אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא מביא את עצמו כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמ'
וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בין
השמשות בערב שבת: לא כהתה עינו. אף משמת: ולא נס לחה. לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו:

מענה ל' דלא מפיק הא וחד מפיק וסי' ולא יכרת מעונה · והיא חד מן ששה מן י"א חד מפיק וחד לא מפיק · וסי'
נמסר במ"ס רבת' דאסדרנא בר"ש הא' ח' בורא: אלהי ג' בטע' מלעיל וסי' ברוך יי' אלהי שם · מענה אלהי קדם ·
לא תעשון אתי אלהי כסף · וסי' בלשון ארמי שבא דכספ' מלקדמין: בדד ח' וסי' נמס' בסד' תזריע: תדרך ח' וחס'

מענה אלהי קדם ומתחת זרעת
עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר
השמד: וישכן ישראל בטח בדד
עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף
שמיו יערפו טל: אשריך ישראל
מי כמוך עם נושע ביהוה מגן עזרך
ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך
לך ואתה על במותימו תדרך:

לד ס ויעל משה מערבת
מואב אל הר נבו ראש הפסגה אשר
על פני ירחו ויראהו יהוה את כל
הארץ את הגלעד עד דן: ואת
כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה
ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון
: ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו
עיר התמרים עד צער: ויאמר
יהוה אליו זאת הארץ אשר
נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב
לאמר לזרעך אתננה הראיתיך
בעיניך ושמה לא תעבר: וימת
שם משה עבד יהוה בארץ מואב
על פי יהוה: ויקבר אתו בגי
בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע
איש את קברתו עד היום הזה:
ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו
לא כהתה עינו ולא נס לחה:

מדור אלהא דמלקדמין ובממריה
אתעביד עלמא ותריך מן קדמך
סנאה ואמר שיצי: ושרא ישראל
לרוחצן בלחודיהון כעין ברכתא
דבריכינון יעקב אבוהון לארעא
עבדא עיבור וחמר אף שמיא
דעילויהון ישמשון בטלא:
טובך ישראל לית דכותך עמא
דפורקניה מן קדם יי' תקוף
בסעדך ומן קדמוהי נצחן גבורתך
ויתכדבון סנאך לך ואת על
פריקי צוארי מלכיהון תדרוך:
וסליק משה ממישרא
דמואב לטורא דנבו ריש רמתא
די על אפי ירחו ואחזיה יי' ית כל
ארעא ית גלעד עד דן: וית כל
נפתלי וית ארע דאפרים ומנשה
וית כל ארעא דיהודה עד ימא
בתראה: וית דרומא וית מישרא
בקעתא דירחו קרתא דדקליא
עד צוער: ואמר יי' ליה דא ארעא
דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב
למימר לבנך אתנינה אחזיתך
בעינך ולתמן לא תעיבר: ומית
תמן משה עבדא דיי' בארע דמואב
על מימר דיי': וקבר יתיה בחילתא
בארעא דמואב לקביל בית פעור
ולא ידע אנש ית קבורתיה עד
יומא הדין: ומשה בר מאה ועסרין
שנין כד מית לא כהת עיניה
ולא שנא זיו יקרא דאפוהי:

וסי' נמסר בסדר עקב: את כל הארץ י"ד וסי' אשר אתה ראה לך אתננה' ואולם חי אני' ואם ירחיב יי' אלהיך ·
ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו · וישלח מלך ירחו · כי נתן יי' בידינו את · ויענו את יהושע תניין · ויכה
יהושע את כל הארץ · ויקח יהושע את כל הארץ · וחברו ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר צוה יי' · ויתן
יי' לישראל · כי תאמר אליו כה · והנני אליך הר המשחית · וימלא כבודו את כל הארץ: ויקבר אתו ב' וסי'
בגיא בארץ מואב · בגן עוזא דאמון: בגי ג' חסרים אלף וסי' ויקבר אתו בגי · והגי בינו ובין העי · והגרתי
לגי אבניה: ולא ידעי י"א וסי' נמסר בויקרא: ומשה ו' ר"פ וסי' נמסר בסדר שמות: במתו ג' חס וסימ' נמסר
בסדר בסע': עינו ט' וס' נמסר בסדר משפטים:

בני ישראל· הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל זכרים ונקבות: אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים· שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמר ועתה אעלה אל יי׳ עמדו ואשמעה מה יצוה יי׳ לכם: ולכל היד החזקה· שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול· נסים וגבורות שבמדבר ה הגדול והנורא: לעיני כל ישראל· שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנ׳ ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקב״ה לדעתו שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת:

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמייא·

בני ישראל· ואהדון כל בית ישראל בעבור כבוד משה: ויתמו· ואחר תמו ימי בכי אבל משה שמה שמעו בני ישראל אל יהושע: ויעשו כאשר צוה יי׳ את משה· שישמעו אל יהושע: מלא רוח חכמה· היא רוח יי׳ והעד כי סמך משה את ידיו עליו כי לא יתכא כמותו בישראל שישען עליו: פנים אל פנים· פירשתיו: היד החזקה· פליאות הים: המורא הגדול· מעמד הר סיני:

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמייא·

ולא קם ב׳ וסימ׳ נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי׳· ולא קם ולא זע ממנו: פנים אל פנים ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישלח: והמופתים ב׳ מל׳ וסימ׳ או הנסה אלהים· לכל האתת והמופתים: שלחו ג׳ וסימ׳ לכל האתת והמופתים· אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף· וחברו הפה יי׳ וגומ׳ את דברי סנחריב אשר שלחו

וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה: וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ו וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה (ב׳ ולא זע· ל׳) אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים: (ל׳ ה׳ דכתי׳) לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ (ב׳ מל׳· נ׳) יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ: (ד׳ ר״פ) וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל (ל׳· ל׳· ח׳ מל׳ בתור׳) אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל: (י׳ בתר׳)

חזק

מ״א גאו״ל סימן· אלי סימן:

ובכו בני ישראל ית משה במישריא דמואב תלתין יומין ושלימו יומי בכיתא אבלא דמשה: ויהושע בר נון אתמלי רוח חוכמא ארי סמך משה ית ידוהי עלוהי ו וקבילו מיניה בני ישראל ועבדו כמא די פקיד יי׳ ית משה: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה די אתגלי ליה יי׳ אפין באפין: לכל אתיא ומופתיא די שלחיה יי׳ למעבד בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוהי ולכל ארעיה: ולכל ידא תקיפתא ולכל חיזונא רבא די עבד משה לעיני כל ישראל:

חזק

לחרף ותרויהון כחד ענינא: ולכל ד׳ ר״פ וסי׳ חית הארץ· לא יחרץ כלב· היד החזקה· ולכל העלות עלות: הגדול ח׳ מלאים בתורה וסי׳ נמסר בסדר נח:

סכום פסוקי דספר אלה הדברים תשע מאות וחמשים וחמשה וסימן הנ״ץ והציו ועשית על פי הדבר ופרשיותיו עשר וסדריו כ״ז: סכום פסוקי של חומשי תורה אלפים ושמנה מאות וארבעים וחמשה:

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן׳ אדוניהו יצ״ו עמהן כל חיבורי דלקו והרתיחו כסיר מבולות הרעיון וירופף חוג הגלגל העליון ובקע הקרוס התחתון והעליון כדי להפליא ולהתאים כד זה וכקטרו בתוך לבי זממי לולאותיו והאירו עין שכלי להבותיו ויקדח בור לבבי את פלדות לסבך מסבכות בדרכי הניקוד והנגינות להיותם בטבעות המסרה אפודות ולא יזחו סרסרות העבותות מעל המסבכות והם אסופו׳ מלקט קונטרי הגרגרות דלא ידענא לפרקומי נהם שמות וחבטתי אסר

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן׳ אדוניהו יצ״ו עמהן הנה זהו שיעור מה שיעדנו בהקדמתנו להעתיק ולחבר המסרה גדולה ו והבלתי גדולה על פי סדר האלפא ביתא לסדרים ומערכות ולכלול ב במעמקים המסרה להעלות כחמס ברה וחסלדה בחילה לא אחמול על מיטב הכון והמשכני השכוני בחורי עפר וכפים כי יתרי פתחתי וחוח מעליה הפחתי ורסן מפניה סלחתי והנה זה כל המחכה אשר פגמתי ׃

מערכת אות האלף

א״ב מאותיו׳ גדולו׳ וסימני׳
נמסר בריש דברי הימים ׃

א״ב מאותיות קטנות סימני׳
א׳ דויקרא ריש סיפרא
ב׳ הב הב לעלוקה ׃
ג׳ דגוש לבש בשרי ׃
ד׳ אדם עשוק בדם נפש ׃
ה׳ בהבראם אלה תולדות ׃
ה׳ ובכשה ונפשו לא חיה ׃
ו׳ דשלום את בריתי ׃
ו׳ לשוא לא נשא
ז׳ דויזתא ׃
ח׳ חף אנכי בלי פשע ׃
ט׳ טבעו בארץ שעריה ׃
ט׳ אחר וטהרהם
י׳ צור ילדך תשי ׃
כ׳ ולבכותה דשרה ׃
ל׳ לוא אליכם כל עוברי ׃
מ׳ ממרים הייתם ׃
מ׳ על מוקדה ׃
ם וטהרתים מכל נכר ׃
נ׳ נעו עורים בחוצות ׃
ן ונרגן מפריד אלוף ׃
ן ונבושבן רב סרים ׃
ן נטע ארן וגשם יגדל ׃
ס׳ בסופה ובסערה דרכו ׃
ס׳ יספנני בסכת ׃
ע׳ לעות אדם בריבו ׃
פ׳ קרמא דבטפרפרא ׃
צ׳ רצוחת ירושלם עלתה ׃
ץ׳ יפרצני פרץ על ׃
ק׳ לשמצה בקמיהם ׃
ק׳ קצתי בחיי ׃
ר׳ ראשית בכורי ׃
ש׳ פרשנדתא ׃
ת׳ פרמשתא ׃

א״ב מן חד חד א״א וסימני׳

אאר ואברכה מברכיך׳
אבינר ושם אשת שאול ׃
אגורה באהליך עולמים׳
אדר ויברח אדר הוא ׃
אהודנו י״י עזוי ומגיני ׃

אילי ויאמר י״י אלי עוד ׃
אזנות ושב הגבול ימה ׃
אחלי ותאמר אל גבירתה ׃
אטון מרבדים רבדתי ׃
איבה ויקרא י״י אלהים אל האדם ׃
אב״ה והקם חנה אחרי ׃
אלמן כי לא אלמן ישראל ׃
אמן ויאמר אסתירה ׃
אנוכה ויסר את אופן ׃
אספה עלימו רעות ׃
אעופה מי יתן לי אבר ׃
אפריון עשה לו המלך ׃
אצים והנוגשים אצים ׃
אקוט ארבעים שנה אקוט ׃
ארצה ויקשר עליו עבדו ׃
אשות ויבא אליה כבוא ׃
אתנה והשבתי גפנה ׃

י״ז מילין דמפקין א׳ מן חד
חד וסימני׳

ואביאסף ובני קרח אסיר ׃
הביאו ממשבתיכם תביאו ׃
לצנאכם בנו לכם ערים ׃
אדר ויברח אדר ׃
אשבים מן שלש עשר׳ שנה בירמי׳
ובאזרוע ותוצא את עמך ׃
בלואי ויאמר עבד מלך הכושי ׃
כאש שלחתי בכם דבר ׃
במלאכות ויאמר חגי מלאך ׃
ואיטי הוליד את בכורו בד״ה ׃
מלאכות הכל בכתב מיד ׃
הערבאים ומן פלשתים ׃
נאוה עדותיך נאמנו ׃
ואזרועי כהפי משכבה הפול ׃
דבאות ונשא ההמון ׃
מנאות ויפקדו כיום ההוא ׃
כמוצאת אני חומה ושדי ׃

וחלופיהון י״ו לא מפקין א׳
ול׳ לוון זוגא וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סימן י״ו ׃

ד׳ זוגין מן ב״ב קדמא מפיק
א׳ ותנינא לא מפיק וחלופיהן ד׳ זוגין מן ב״ב קדמא לא מפיק א׳ ותנינ׳ מפי׳ וסי׳ נמסר בד״ה א׳ ריש סימן ז׳ ותרגו׳ שם ׃

מ״ח מילי׳ נסבי׳ א׳ באמצעו׳
תיבותא ולא קריין וסימניהו׳

תאספון לתת תבן ׃
והאספסוף אשר בקרבו ׃
ויאצל וירד י״י בענן ׃
משאת כי תשה ברעך ׃
בראון מלך שמרון ׃
בארומה וילך אבימלך ׃
בלאט ותקח יעל אשת ׃
פלאי ויאמר לו מלאך ׃
חטאים ויגידו לשאול ׃
ויאסף שאול לרא מפני ׃
תלמאה ויגד לדוד ויאסף ׃

חמלאבי׳ ויהי לתשובת ׃
ויראו המראים אל ׃
המראים ב׳ בפסו׳ ׃
מבאר ויתאוה דוד ׃
מבאר ויבקעו שלשת ׃
הבאר ובניהו בן יהוידע ׃
רפאתי ויצא אל מוצא ׃
דפאנו את בבל ולא ׃
ונרפאו ויאמר אלי המים ׃
בראדך בעת ההוא שלח ׃
פארה הנה האדון י״י ׃
באביר כי אמר בכח ידי ׃
הובאיש כל הובאיש על ׃
ויאת העירתי מצפון ׃
בארת כי שתים רעות ׃
בארת ב׳ בפסו׳ ׃
שאסיך לכן כל אכליך ׃
השאטות בטרם תגלה רעתך ׃
שאטך כי כה אמר י״י
השאטים ולא יהיה עוד ׃
השאטים וישבו עליה לבטח ׃
ונאשאר ויהי בהכותם ביחזקאל ׃
וששאתיך ושובבתיך וששאתיך ׃
ורצאתי ויכלו את המים ׃
ואענה את זרע דוד למען ׃
ואעשיר אשר קניתן יהרגון ׃
וקאם שאון בעמך וכל ׃
ארבאל יושר ב׳ בפסו׳ ׃
ואמסאך נדמו עמי מבלי ׃
פארור מפניו יחילו עמים ׃
פארור בוקה ומבוקה ׃
דבאת אתה דבאת בחלל ׃
ותדבאנני עד אנה תוגיון ׃
מאום אם הטה אשורי באיוב ׃
מאום ילדים אשר אין ׃
בדאם ואשלחה אליו ׃
נאשים השיבו להם נאשים ׃
למואל והתורה השנית ׃
לבאס ברעהו חסר מצא׳

י״ב מלין דכתיב א׳ בסוף
תיבות׳ ולא קרינן וסימ׳ נמסר בדניא׳ סימ׳ ג׳ ׃

אלין מלין דמשמשין א׳
בסוף תיבות׳ וכל חד וחד לית דכו׳ וסימ׳

לורא עד חדש ימים עד אשר יצא ׃
אלעלא ובני ראובן בנו את חשבון
ארצא ויקשור עליו עבדו זמרי ׃
אלא שמעי בן אלא בבנימן
גבהא על כן גבהא קומתו ׃
ופוא ואמ׳ עד פה תבא ולא תוסיף
שינא כן יתן לידידו שינא ׃
למא ישגא חכלא ׃
בתמא ושמועות יבהלוהו ׃
במטרא דרך קשתו ויציבני ׃
גבעא ותלד שעף אבי מדמנה ׃
מרא ותאמר אלהן אל תקראנה
בלא לכן כה אמר י״י ׃
יורא נפש ברכה תדושן ומרוה ׃
תבא בני אם יפתוך חטאים ׃
הרא ויער אלהי ישרא׳ את רוח

פול דל״ח ׃
כלא עצה עיניו לחשוב ׃

י״ו זוגין חד כתיב א׳ וחד
כתי׳ ה׳ נמסר בתלים סימן י׳ ׃

א״ב מן חד וחד חד א׳ וחד
בא׳ תמצא נמסר במערכת אות הבי׳ בס״ד כי שם ביתה כי משמש׳ חד נסיב ב׳ וחד לא נסיב ׃

א״ב מן חד וחד חד א׳ וחד
ה׳ שרשה במערכת אות הה״א כי שם ביתה כי משמשת חד נסיב הא וחד לא נסיב ונמסרה בריש ד״ה סימן ב׳

אלין מלין דמשמשין חד
א׳ וחד וא׳ ולית דכוותהון ׃

אכלה ותקם חנה אחרי אכלה
ואכלה ויאמר יעקב אל אביו אנכי
אמרה לאל סלעי למה שכחתני ׃
ואמרה ויאמר יוסף אל אחיו ואל
אחיה עזבה יתומיך אני ׃
ואחיה ראו עתה כי אני אני הוא ׃
אשמים ויאמרו איש אל אחיו אבל
ואשמים ויתנו ידם להוציא נשיהם ׃
אחיותיהם והלכו בניו ועשו משתה ׃
ואחיותיה׳ צרויה ואביגיל ובני צרויה
אברכם ושמו את שמי על בני ישר׳
ואברכם ויאמ׳ יוסף אל אביו בני הם
אחוזה אמרתי אעלה בתמר ׃
ואחוזה כי המגיד לי לאמ׳ הנה מת
אצבעתי לדוד ברוך י״י צורי המלמד
ואצבעתי קמתי אני לפתוח לדודי ׃
אצעדה ונקרב את קרבן י״י איש ׃
ואצעדה ואעמד עליו ואמותתהו ׃
אתא אמר שומר אתא בקר ׃
ואתא ויאמר י״י מסיני בא וזרח ׃
אבנה ותאמ׳ שרי אל אברם הנה
ואבנה ותאמר הנה אמתי בלהה ׃
אשתיו חמרא ושבחו לאלהי ׃
ואשתיו באדין היתיו מאני דהבא ׃
אותותם שאגו צורריך בקרב מועדיך ׃
ואותותם הלא שאלתם עוברי דרך
אהבם ארפא משובתם ׃
ואהבם שמרה נפשי עדותיך ׃
אוצם הששי דויד השביעי ׃
ואוצם ויהיו בני ירחמאל ׃
אשהון וכלוב אחי שוחה הוליד ׃
ואשתון הוליד את בית רפא ׃
אפלל וזבדי הוליד את אפלל ׃
ואפלל הוליד את שבר ב׳ בן ׃
אלקטה ותאמ׳ אלקטה נא ואספתי
ואלקטה ותאמר רות המואביה אל נעמי ׃
אצבון ובני בלע אצבון ועזי ׃
ואצבון ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ׃
אשמיעך קום וירדת בית היוצר ׃
ואשמיעך הכה יורדים בקצה העיר ׃
אשימם עבדי יורידו מן הלבנון ׃

לקטתי ויהיו הסעורים איפות בבחלי האלפא בתות אים על דגלו באותות ׃ אמר המחבר אמת הדבר כי הנקוד נתן בסיני אך שכחוהו עד שבא עזרא וגלהו ככתוב ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא וגרסי׳ בגמ׳ דנדרי׳ פ׳ אין בין המודר מפורש זה תרגום ושום שכל זה המסורת ויבינו במקרא זה פיסוק הטעמים ׃ אך לא נתן להכתב כי דינו כדין תורה שבעל פה ׃ והנה תועלת גדולה בדבר כאשר אבאר בע״ה כי ע״י הנקוד והנגינות

מערכת אות האלף

כדע פסוק הטעמים ופתר הפסוקים והמלות׃ ואבאר תחלה דיני הקמץ גדול והפתח ואין צורך לדבר למה נקראו פתוחים כן׃ ידעו כל חכמי לבבי כל התורה כלא מספטה ליכיר בקמץ גדול לולי ח׳ מבטלין ואלה כלל סתומים׃ סוף פעלה׃ דנ״ם׃ סב״א׃ כי סמום׃ א״י בין באמצע תיבה בין בסוף תיבה׃ אחש״ע באמצע סם דבר׃ מקף׃ דבקות׃ ואבארם איש על מקומו׃ **הראשון** סוף פעולה כמו אמר שמר אכל וכל עניני סוף פעלה עבר ועתיד

ואשיכם הבו לכם אנשים חכמים׃
אשאנו אם לא על שכמי אשאנו׃
ואשאנו אוי לי על שברי׃
ארריך יעבדוך עמים וישתחוו׃
וארריך כרע רבץ כארי וכלביא׃
אבוס טוב ארוחת ירק ואהבה
ואבוס עמים באפי ואשכרם׃
אבישור ושם אשת אבישור׃
ואבישור ויהיו בני אונם שמי׃

א״ב הד וא׳ וחד והא׳ תמצ׳

נכס׳ בבמערכה את הו״ו כי שם ביתה׃

א״ב מן תרין א׳ וחד וא׳ סימ׳

תמצא במערב׳ אות הו״ו כי שם ביתם וחילופיהון דלוג תרין וא׳ וחד א׳ וסי׳ במערכת אות הו״ו כי שם ביתם׃

א״ב מן ג׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

וחלופי׳ ג׳ וא׳ וחד א׳ סימ׳ תמצא נמסר במערכת אות הו״ו בס״ד כי שם ביתם׃

א״ב מן ד׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

סימני׳ תמצא נמסר במערכת אות הו״ו בס״ד כי שם ביתם׃

א״ב מן חד חד משמש א״ב

ב״ג ג״ד וכו׳ וסי׳

אבינר ושם אשת שאול׃
בגרות וילכו וישבו בגרות כמהן
גדל כל ימי נדר נזרו תער׃
דהרות אז הלמו עקבי סוס׃
הומה וישמע אדניהו וכל׃
וזהבתו חיהו לחם ונפשו׃
זחלתי ויען אליהו בן ברכאל׃
חשובות מרבדים רבדתי ערשי׃
טירת אם חומה היא נבנה׃
יברו עליו חברים יחצוהו׃
כלא כי באשר שתיתם על הר׃
למאס מרעהו חסד כתי׳
מנע בני אל הלך בדרך אתם׃
נסתר והמצפה אשר אמר׃
סעפים שנאתי ותורתך׃
עפרות עד לא עשה ארץ וחוצות
פצלות ויקח לו יעקב מקל לבנה׃
צקון יי׳ בצר פקדוך׃
קראן ויאמר אל בנותיו ואיו׃
רשם כל קבל דנא מלכ׳ דריוש
שתי ואני קרבת אלהים לי טוב׃
תתנו כן תעשה לשורך׃

א״ב מן חד חד משמש א״ת

ב״ש ריש וסוף וסי׳

ארחת וישבו לאכל לחם׃
אתכרית רוחי אנא דניאל בגו׃
ביבש קצירה השברנה׃
בשליש מי מדד בשעלו׃
גור הן גור יגור אפס מאתי׃
גיר לכן בזאת יכופר עון יעקב
גער גער חית קנה עדת אבירי׳
דופק אני ישנה ולבי ער׃

דליק חזה הוי׳ עד די כורסון רמיו
דומשק וילך המלך אחז לקראת׃
הפץ עברות אפך וראה׃
המץ יגורו כך נדחי׃
ויף בגודלו כאורך דליותיו׃
וירף ממנו אז אמרה׃
זע ויצא המן ביום ההוא׃
זרוע אור זרוע לצדיק׃
חנס כי היו בצוען שריו׃
חרחס וילך חלקיהו הכהן דמלכי׳
טוחן ויאסרוהו פלשתים וינקרו
ירוחם אשור לא יושיענו׃
בכל דומו מעט ואיננו והבכו׃
כליל השיר יהיה לכם׃

א״ב מן ג״ג בחד לישן ולית

דכו׳ חד באורי׳ וחד בנבי׳ וחד בכתובי׳ וסי׳

אשורים ויקשן ילד את שבא׃
אשור ואהו להם כמו שחל׃
אשורנו עתה סבבוני בהי׳
בברכו וירא עשו כי ברך יצחק׃
ברוך ולא אביתי לשמוע לבלעם
ברוך אדין לדניאל בחזוא די׃
גויהינו ותתם השנה ההיא׃
גויתהנה ופניהם וכנפיהם פרדות׃
גויותינו ותבואתה מרבה למלכים׃
דלה ותאברנה איש מצרי׃
דלו בסיס ועגור כן אצפצף׃
דליו שקים כפסח ומשל׃
הבה מלרע ויאמר יעקב אל לבן׃
הכו סר סבאם הזונה הזנו׃
הכו מלעיל הכי אמרתי הבולי׃
ושובו ואמר להם כה אמר יי׳ שימו׃
ושבו ואזרעם בעמים׃
ושוב אל תאמ׳ לרעך לך ושוב׃
זרוע וכי יפל מנבלהם על כל׃
זרועיה כי בארץ תוציא צמחה׃
זרוע אור זרוע לצדיק׃
חנו ויהי יי׳ את יוסף ויט׃
חנינה והשלהי אתכם מעל׃
חנני יי׳ ראה עניי משנאי
טחון ואת חטאתיב׳ אשר עשיתם
טוחן ויאחזוהו פלשתים וינקרו׃
טחון בחורים טחון נשאו׃
יוסר ואת כל חלבו יסיר׃
יושר ביום ההוא יושר׃
ישור על אנשים ויאמר׃
כבדים וידי משה כבדים׃
כבדה ויבאו מנגד לגבעה׃
כבדו עד יפלח חץ כבדו׃
ללין ויאמר בת מי את׃
ללת וכלתו אשת פנחס׃
ללילה יום ליום יביע אומר׃
מכרה ויאמר יעקב מכרה׃
מכורותיך השב אל תערה׃
מכרה אשת חיל מי ימצא׃
נכבים ואמר פרעה לבני ישראל׃
נבכו מה נאנחה בהמה׃
נבכה הרצים יצאו דחופים׃
שכור ויבא יעקב מן השדה׃
שכיריה גם שכיריה בקרבה׃
שכור למען שכור הוא׃

עשהו נבל תבל גם אהח׃
ועשה כה אמר יי׳ יוצר׃
עשיתי לא נכחד עצמי ממך׃
פנואל ויקרא יעקב שם המקום׃
פנינו כלנו כצאן תעינו׃
פנימו כי צדיק יי׳ צדקות׃
צדה ואשר לא צדה׃
צדה ואבי ראה גם ראה׃
צדה ברך אברך אביתיה׃
קרואי אלה קריאי העדה בתי׳
קרואים ואת אבשלום הלכו׃
קרואיה ולא ידע כי רפאים שם׃
רבה ויהי אלהים את הנער׃
רבה ומי יתן את העם הזה בידי׃
רבי אדין מלבא לדניאל רבי׃
שלחו הבקר אור והאנשי׳ שלחו׃
שלחה כה אמר יי׳ אי זה ספר׃
שלחתי ויאמר אלי דניאל איש׃
תהראו וירא יעקב כי יש שבר׃
הראי אז תראי ונהרת׃
הראה ויראו לפניך מראינו׃

א״ב מן ג״ג וכל חד וחד לית

דכו׳ חד באורי׳ חד בנבי׳ חד בכתובים וסימני׳

אחון ויאמר אני אעביר׃
אחרו בעד החלון נשקפה׃
אענה אף אני חלקי׃
בהם ובארבע עשרה שנה בא׃
בחום כי כה אמר יי׳ אלי אשקטה
בהשמים יי׳ בהשמים חסדך׃
גרש ואם תקריב מנחת בכורים
גדעום ויפנו וינסו המדברה׃
גאה יראת יי׳ שנאו רע׃
דעבו המוציא רכב וסוס׃
דבו שטו העם ולקטו׃
דעכו סבוני כדבורים דעכו׃
הבת ויפל אברהם על פניו׃
הבן יקיר לי אפרים׃
הים אני אם תנין׃
ואברכם ויאמ׳ יוסף אל אביו בני הם
ואהב אהבתי אתכם אמר יי׳
ואהבם שמרה נפשי עדותיך׃
זעמה וישא משלו ויאמ׳ מן ארם
זרועם יי׳ חננו לך קוינו היה׃
זחלתי ויען אליהוא בן ברכאל׃
חיבר ויחבר את חמש היריעות׃
חכמה וגם חמת תגבל בה׃
חברים יברו עליו חברים׃
טבעו מרכבות פרעה וחילו׃
טוכם בחדק ישר ממסוכה׃
טובם הן לא בידם טובם׃
יצוה ובבא משה לפני דהמסוה׃
יראה והשמיע יי׳ את הוד קולו׃
יענה שדי לא מצאנוהו׃
כלות ויהי ביום כלות משה׃
בלוהם הנני שוקד עליהם לרעה׃
כלותו ותיכן כל מלאכת שלמה׃
למשברת כאשר צוה יי׳ אל משה׃
לעולה ואל הכתף מחוצה׃
ללבת כל הנחלי׳ הולכים אל הים׃
מקדשי אך אל הפרוכת לא יבא׃
מהקי ותאמר להם התאינה׃

מתקו לו רגבי נחל׃
נצה וכגפן שלשה שריגים׃
נצה כי לפני קציר כהם פרח׃
נרוצה משכני אחריך נרוצה׃
שכחתכם וביום שכחתכם׃
שום ועתה שימו נא לבבכם׃
שמחות תודיעני אורח חיים׃
עוכל ואת עוכל ואת דבראשי׳
עפלה הנה עפלה ולא ישרה׃
עוניתי טוב לי כי עוניתי׃
פקד אלה פקודי המשכן׃
פקדתי אני אמרתי בדמי ימי׃
פתיחות חלקו מחמאות פיו׃
צמח ואם בעיניו עבד הגתק׃
צקון יי׳ בצר פקדוך׃
צמתתני קנאתי כי שכחו׃
קראן ויאמר אל בנותיו ואיו׃
קלם ולוקח מהם קללה׃
קנה חכמה מה טוב מחרוץ
ראי ותקרא שם יי׳ הדובר׃
ורומה בקול פרש ורומה׃
רומו מעט ואיננו׃
שתי מלרע ויאמר יי׳ אל משה׃
שבות ביום עמדך מנגד׃
שבות רציה יי׳ ארצך׃
תענה כי כל הנפש אשר לא תעונה׃
תרום ידך על צריך׃
האונה לא תאונה אליך רעה׃

א״ב מן ב״ב ותרויהון בתרי

לישני׳

אורה ואני שלשת החצים׃
אורה אתכם ביד אל׃
אורות ויצא אחד אל השדה׃
אורות יחיו מתיך נבלתי׃
אגור לולי כעס אויב אגור׃
אגור׃ דברי אגור בן יקא׃
אמיר ונשאר בו עוללות כנקף׃
אמיר כרגם בן השאו לי׃
אפרת ואני בבאי מפדן׃
אפרת ותמת עזובה ויקח לו כלב׃
באורים על כן באורים כבדו יי׳
באורים וישאל שאול ביי׳ ולא׃
באלים מי כמוכה באלים יי׳
באלים הנחמים באלים׃
בבגדו ותתפשהו בבגדו׃
בבגדו אם רעה בעיני אדניה׃
בול ובשנה האחת עשר׳ בירח׃
בול כי בול הרים ישאו לו׃
במקהלות ויסעו מחרדה ויחנו׃
במקהלות ברכו אלהים יי׳ ממקור׃
במסה לא תנסו את יי׳ אלהיכם׃
כמשא וכנניהו שר הלוים במשא תנינ׳ רפסו׳׃
בראות בעת ההיא בראות דוד׃
בראות ויהי לדרש אלהים בימי׃
בשרים חיי בשרים לב מרפא׃
בשרים לא נאוה לכסיל תענוג׃
בריאה ואם בריאה יברא יי׳׃
בריאה על כן יזבח לחרמו׃
גמול ושעשע יונק על חור׃
גמול ועל קריהים ועל בית׃

דברת

ויבא מכלל סוף פעולה כל פעל אשר סופו אל״ף או ה״א כמו עשה בנה קרא מצא אשר נקמצים׃ ויש לתת טעם לפי אשר סופי פעולה ברבותם יבא סב״א בסוף פעלה כמו אמרתי אכלתי׃ וסב״א מבטל קמץ כאשר אבאר בע״ה אבל עשה קרא לא יולד בהם סב״א ברבותם כי יאמר בהם עשיתי קראתי לכן נקמצים ועל כן אם ים מפיק הא׳ בה״א סוף הפעולה נפתח כדין שאר סוף פעולה כמו גבה לבי כמה לך בשרי נגה אור כי יאמר ברבותם גבהתי כמהתי׃ ואם המפיק ה״א בה״א ממום

לא יבטל הקמץ כמו לעבדה ולשמרה׃ עוד יבא מכלל סוף פעולה כל כפעל הוה כמו והוא ככבד מכל בית אביו כי אין נגרע קול מרמה כשמע לב כשבר ונדכה אך והקול נשמע בית פרעה ומת או נשבר עבר המה על כן נפתחים וכן מוקטר מוגש מורדף בלי חשך וכן כל משקלות הזה בכל הגזרות׳ והטעם גם בזה כי ברבות כפעל עבר יולד סוא בסוף פעולה מה שאין כן בהוה כי בעבר יאמר מן ככבד ככבדתי ומן נשמר נשמרתי בהווה יאמר נכבדים נשמרים. עוד יבא מכלל סוף פעולה כל

דברת בן בנות צלפחד ·
דברת עבדי יורידו מן הלבנון·
דודי ועל מחלקת החדש ·
דודי נשימה לכרמים ·
האובנים ויאמר בילדכן את ·
ואובנים וארד בית היוצר והנהו׳
הובשת ויבא יואב אל המלך ·
הובשת אתה בקעת מעין ונחל ·
החול ולהבדיל בין הקדש ·
החול כבד אבן ונטל החול ·
הצפוני בני גד למשפחתם לצפון׳
הצפוני ואת הצפוני ארחיק׳
ואיד יעלה מן הארץ ·
ואיד רעב אונו ואיד נכון׳
וברכה וראש אחיעזר ויאש ·
וברכה מונע בר יקבהו לאם׳
ויפתח ויבא האיש הביתה׳
ויפתח על הלחת ידתיה·
וירם אמר אל אלעזר בן אהרן
וירם יי יחתו מריבו עלו בתי׳·
וירב והיה יי כאויב בלע ישראל·
וירב ותהי שם המלחמה נפוצת
ויפתח ואשנה ונסיב ·
ויפתח הגלעדי היה גבור ·
ורדו ויברך אתם אלהים ויאמ׳
ורדו עברו כלנה וראו ·
וראש ובני בנימן בלע ובכר ·
וראש זכר עניי ומרודי ·
ושהם והטור הרביעי תרשיש קדם׳
ושהם בני מררי ליעזהו בנו·
ותכל להשקותו ותאמר ·
ותכל המלך דוד לצאת ׳
וכחול כי ברך אברכך והרבה ׳
וכחול ואומר עם קני אגוע ·
ושכר בן אד נבוכד נאצר העביד
ושכר ולעובד אדום בני שמעית
ודן גלעד בעבר הירדן שכן ׃
ודן ויון מאוזל·
והרא ויער אלהי ישראל דה״ה ·
והרה הנה יחבל און ·
והי ויפרש אתה לפני ׳
והא ואמר לכלה ניאופים·
וחכל וידברו בני יוסף אל יהושע
וחכל קומי ולבי כי לא זאת ·
וחוצות עד לא עשה ארץ ׳
וחוצות ויאמר אליו העדים אשר ·
וחלי ויהי גבולם חלקת ·
וחלי נזם זהב וחלי כתם ׃
וטלם זיף וטלם ובעלות ·
וטלם ומן המשרדים אלישיב ׳
ויגל ויהי כאשר ראה יעקב ·
ויגל לכן שמח לבי ויגל ·
ויגז ורוח נסע מאת יי ·
ויגז ויקם איוב ויקרע את׳·
וירע העם ויתקעו בשופרות ׳
וירע ויעשה עמרי הרע ·
וצרי וישבו לאכל לחם וישאו ·
וצרי לידותון בני ידותון גדליהו
וצרתי כי אם שמע תשמע בקלו ׳
וצרתי וחנתי כדור עליך ·
זקן ויאמר אברהם אל עבדו ׳
זקן בשמן הטוב על הראש ·

זרו מכף רגל ועד ראש ·
זרו רשעים מרחם ׳
זונה אם זונה אתה ישראל ·
זונה כי הנה רחיקך יאבדו ·
חרש וישלח יהושע בן נון׳
חרש ובקבקר חרש וגלל ·
חלוץ ונקרא שבו בישראל ·
חלוץ ועבדיך יעברו כל חלוץ
חלה ואמר הדור האחרון ·
חלה ובהוצר לו חלה את פני יי׳
חרשתם לולי חרשתם בעגלתי ׳
חרשתם רשע עולתה קצרתם ׳
טרף והנה עלה זית טרף ׳
טרף לכו ונשובה אל יי׳ ·
טריה וימצא לחי חמור ·
טריה מכף רגל ועד ראש ׳
ישק אתה תהיה על ביתי ·
ישק שפתים ישק משיב ׳
ישך לא תשיך לאחיך נשך ·
ישך אחריתו כנחש ישך ׳
ישעו תכבד העבודה על׳·
ישעו ואין מושיע דשמואל ·
וירשנה ועבדי כלב עקב ·
וירשנה הנה יי יורישנה ·
כתם כי לפני קציר כתם ׳
כתם וירעם כתם לבבו ·
בארי שותי עד בקר ·
בארי כי סבבוני כלבים ׳
לאט ויצו המלך את יואב ואת ׳
לאט יען כי מאס העם הזה ·
למד והיה אם למד ילמדון ׳
למד ואומר אנה אתה הולך ׳
לענות כל נדר וכל שבועת אסר ·
לענות שיר מזמור לבני קרח ·
לדביר ומחשבן עד רבת ·
לדביר ויבן את עשרים אבה ·
לתנות מימים ימימה תלכנה ·
לתנות ואת עשו שנאתי ·
מול אלה הדברים דכשנה תו״ ·
מול בעת ההיא אמ׳ יי אל יהוש״
מנה מי מנה עפר יעקב ·
מנה ולתנה יתן מנה אחת ·
מנית ויכם מערער ועד באך ׳
מנית יהודה וארץ ישראל המת
מחללים ויעלו כל העם אחריו ·
מחללים ואתם מחללים אתי ·
מרתה כשברי שדי הוו עליה ·
מרתה ויבאו מרתה ולא יכלו ·
מגורי וישב יעקב בארץ מגורי ·
מגורי זעק והילל בן אדם ·
משחתם ומשחת אתם כאשר ׳
משחתם ומיד בן נכר לא תקריבו ·
מעוג והאמר חי יי אלהיך אם יש
מעוג בחנפי לעגי מעוג ׳
מעדנות ויאמר שבו הגישו אלי ·
מעדנות התקשר מעדנות כימה·
נבליך הסר מעלי המון שיריך ׳
נבליך הורד שאול גאונך ·
נסי ויבן משה מזבח ויקרא ·
נסי בה אמר יי אלהי הנה אשא
נצח וגם נצח ישראל לא ישקר
נצח תכא עד דור אבותיו ·
נענה נגש והוא נענה ·

נענה כי איש איש מבית ישר׳ דינזר
נעניתי לכן דבר אתם ואמרת ·
נעניתי עד באד ·
סמר שאו נס בארץ תקעו ׳
סמר מפחדך בשרי
סילה ויקומו עבדיו ויקשרו ׳
סילה כל אבירי יי בקרבי ·
שטנה ויחפרו באר אחרת ·
שטנה ובמלכות אחשורש ·
על ואלה דברי דוד האחרוני׳ ׳
על ישובו לא על היו ·
ענות ויאמר אין קול ענות ׳
ענות הכזה יהיה צום אבחרהו ·
עכר אבי את הארץ ׳
עכר ובני כרמי עכר עוכר ישר׳ ׳
עצבי ואגיד לך באז בטרם ·
עצבי ויקרא יעבץ לאלהי ישר׳ ·
פתח כי יתרי פתח ויענני ·
פתח נשבימה לכרמים ·
פורש גבר מחליק על רעהו ׳
פורש דבק לשון יונק אל חכו ·
צררות וישא העם את בצקו ·
צררות ויבא דוד אל ביתו ׳
קרבו כי קרבו כתנור לבם ׳
קרבו ואתם הרי ישראל ענפכם ·
רודה כי הוא רודה בכל עבר ·
רודה מכה עמים בעברה ׳
רועה עודנו מדבר עמם ·
רועה שן רועה ורגל מועדת ׳
טירו [illegible] יצוה יי חסדו ·
טירו [illegible] וידבר שלשת אלפים ·
טברו ואת גביעי גביע הכסף ׳
טברו ויהי כשמע גדעון ׳
שונים ירא את יי בני ומלך ׳
שונים והשקות בכלי זהב ·
שפרה ויקרא מלך מצרי׳ למילד׳
שפרה ברוחו שמים שפרה ·
תוכו אף חובב עמים ׳
תוכו עד מה תוכו עוד תוסיפו ·
תחרש לא תחרוש בשור ·
תחרש אל תחרש על רעך ·

א״ב מן ב״ב ותרויהון בספר

וסי׳ ואשא כי לא אויב יחרפני

ואשא כפי אל מצותיך ·
ובמושב אשרי האיש אשר ׳
ובמושב וירוממוהו בקהל עם ׳
וגבה וגביהם וגבה להם ·
וגבה וארבעה שלחנות לעולה
ודאג בלבהך היום מעמדי ·
ודאג הבה באו בארץ צוף ·
והדגה אשר ביאר תמות ׳
והדגה אשר ביאר מתה ·
והרת הרצים יצאו דחופים ·
והרת והרצים רכבי הרכש ׳
וזיזה בן שפעי בן אלון ·
וזיזה ויהי יחת הראש ·
וחלמא באדין עללין חרטומיא ·
וחלמא ועד אחרן על קדמי ׳
וטהרו וגם שם עיר המונה ׳
וטהרו שבעת ימים יכפרו ·
וישבים ומלך ישראל ויהושפט ·

ויושבים כה אמר סנחריב מלך ׳
וכגנה כי תהיו כאלה נבלת ·
וכגנה כי כארץ תוציא צמחה ·
ולרבקה אח ושמו לבן ·
ולרבקה ותהיין מרת רוח ·
ומקטירים ליי עולות בבקר בבקר ·
ומקטירים בני עתה אל תשלו ·
ונסך ועשרן סלת בלול ·
ונסך לא תעלו עליו קטרת ׳
וסור חטאנו ועוינו והרשענו ·
וסור וכל ישראל עברו את ·
ועשו ויהי כאשר כלה יצחק ·
ועשו וישלח יצחק את יעקב ·
ופחד ביום ההוא יהיה מצרים ׳
ופחד אז תיראי ונהרת
וציבא ואלף איש עמו מבנימין ·
וציבא ויאמר לו המלך למה תדבר
וקציר עוד כל ימי הארץ ׳
וקציר כי זה שנתים הרעב ׳
ורננו ובאו ורננו במרום ·
ורננו על תבל שמים וארץ ׳
ושמרון בחצי חטאתיך ·
ושמרון ואחותיך סדם ובנתיה ·
ותהלתי למען שמי אאריך ·
ותהלתי אני יי הוא שמי וכבודי ׃

א״ב מן חד וחד חד מלעיל

וחד מלרע ולית דכותהון ׳

אכל רק חוקל בלתי אכל הדם ·
אכל המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ·
אמר כה אמר אדני יי יען אמר מואב ושעיר ׳
אמר כי טוב אמר לך ·
ארחת משא בערב ביער בערב ׳
ארחת וישבו לאכל לחם ·
אדן ואלה העלים מתל מלח ׳
אדן וחברו ואלה העלים קדם ׳
אנס והשתיה כדת אין אנס ·
אנס בלטשאצר רב חרטמיא ·
בקרב עלי מרעים לאכל את ·
בקרב והיה בקרב איש ·
במעל ויברך עזרא את יי אלהים
במעל אל אלהים יי אל אלהי׳ יי׳
בנער תמות בנער נפשם ׳
בנער ויאמר האיש אל יואב ·
גויותינו ותבואתה מרבה למלכים
גויתינו ותתם השנה ההיא ·
דעכו סכוני כדבורים ·
דעכו המוציא רכב וסוס וחיל ·
האמר אלהים אני ·
האמר כי אל אל האמר נשאתי ·
הקצור מדוע באתי ואין איש ׳
הקצור האמור בית יעקב ·
המשל דברו נא באזני כל בעלי שכם ·
המשל ופחד עמו עשה שלום ׳
הנחת ובדי רים לבכיה ורוחיה ·
הנחת עושו ובאו כל הגוים ·
הודיענו ויקראו פלשתים לכהנים׳
הודיענו מה נאמר לו לא נערך ·
ונעתור ויעזרו עליהם וינתנו דה״ה

פעולות הסכיים הנקראים עלומי עין פועל כמו סב קם רץ ויסב ויקם וירץ אף על פי כי ברבותם יולד בם סגול כמו קמתי סבתי והטעם כי בכלם עין פעלם נעלמת ובא הקמץ לתשלום האות כי אם היו במלואותם יתכן לומר קים סיב ומן בר ביד והקץ עליו העיט קיץ ומלאכו מן קם וקאם שאון בעמך ומן לם ויסבה ורמה יתחתים ואותיות אוי נעלמות בהם כהפך אז הסוף פעולה לראשה כמו הקוף מבקם והיא סוף פעולה ואז היא מבטלת הקמץ. הפתח היה ראש פעולה בדינו קים גם על כן

שבה נגינתם היות למעלה כמו סבו על עונות אבותם ואיכו כמו סבו ויבוזו הנה אין סבה לסון סבו וכן סתו מן סתה וסתו ולעו מן מתה וכסכה רבות כי הסניים טעמם לעיל מפני העלמת העין והבניכה בזה לתשלום אות החסרה וחטופי למ"ד פועל טעמם למטה תמורת חסרון הה"א אך מלתם הכסף וחם לאחרי רך הלבב כפתחים כמשפטם כי לא נגזרו מגזרת עולמי עי"ן פעל אמנם המה מגזרת בעלי הכפל מן תמם חתם רכך ועוד ברבותם יולד בם דגש למלאת חסרון אות הכפל כי יאמר תמו רכו דברינו

ונעתר ונגף יי' את מצרים ·
ונחתום ואתם כתבו על היהודי'
ונחתם ויקראו ספרי המלך קדם'
ויקום וסגרו דלהים בשוק ·
ויקם ותגזר אומר ויקם לך ׃
ומשלו והיה אדירו ממנו ·
ומשלו והכרתי רכב מאפרים ·
זרוע אור זרוע לצדיק ·
זרוע וכי יפל מנבלתם על ·
חנון כי עם בציון ישב ·
חנן פתח וישא עיניו וירא ·
טהור עינים מראות רע ·
טהר אהב טהר לב חן ·
יחיונו אם אמרנו נבא העיר ·
יחינו מיומים ביום השלישי ·
ידלף בעצלתים ימך המקרה ·
ידלף ואת כשר ואת חזו ·
כתם וירעם כתם לבבו ·
כתם כי לפני קציר כתם פרח
לאבתם אלה הם בני ישמעאל ׃
לאמהם יאמרו איה דגן ויין ׃
לשבוים רוח אדני יי' עלי ·
לשבאים ומכרתי את בניהם ·
מעצר ויאמר יהונתן אל הנער
מעצר עיר פרוצה אין חומה ·
משקלת ונטתי על ירושלם ·
למשקלת ושמתי משפט לקו ·
בחלליך צור ילדך תשי ·
בחלליך האמר תאמר אלהים אני
מאירות מיבש קצירה תשברנה ·
מאירת פקודי יי' ישרים משמחי
נתן וימאן אדו' נתן את ישר' ·
נתן וידע אונן כי לא לו יהיה
נתץ וישכימו אנשי העיר ·
נתץ מישב ויבן את הבמות ·
נחם מיד שאול אפרם ·
נחם ובני אשה ההדיה אחות ·
נפלו ויאמרו שרי פלשתי' מה ·
נפלו ואעמד עליו ואמתתהו ·
עניתי טוב לי כי עניתי ·
עניתי ואני בחלותם לבושי ׃
צאת אם רחץ יי' את צאת ·
צאת ועגת שערים תאבלנה
קראני וכי האמרי כלבבך ·
קראני פחד קראני ורעדה ·
רמני קראתי למאהבי המה ·
רמני ויאמר אדני המלך דמפיבושת ·
שכלתי ואל שדי יתן לכם ·
שכלתי רחמים ב' בפסוק ·
שפטונו ויקם דברו אשר דבר דדניא'
ושפטנו והיינו גם אנחנו ככל הגוים
תאמי שני שדיך כשני עפרי' קדם'
תאמי וחברו שני שדיך הנכ' ׃

א"ב מן תרין תרין בחד לישן

און ויאמר דוד שאול אליו ׃
און עד אן תמלל אלה ׃
זנה אנחנו עלים ·
זנח מלרע אלך מרוחך ·
בדבר ורבקה שמעת כדבר ׃
בדבר ותעלזנה כליותי ׃

בדברים ואליהוא חכה את איוב ·
בדברים לא יוסר עבד ·
גדל ביום ההוא גדל יי' את ·
גדל אחר הדברים ·
גדלים תעשה לך על ארבע ·
גדלים שבכים מעשה שבכה ·
דמיתי הנוה והמענגה דמיתי ·
דמיתי לקאת מדבר הייתי ·
דמיתי והיה כאשר דמיתי ·
דמיתי נשבע יי' צבאות לאמר ·
ונראה וירא יי' אל אברם ויאמר
ונראה ויאמר אלהים אל יעקב ׃
ונראה ויתאנף יי' בשלמה ·
הנראה בשנת שלש למלכו ·
יושב וידעו העם כלו אפרים ·
ויושב ישמעאל ויענם ויושב ·
יושבים ומלך ישר' ויהושפט דה"ה
ויושבים כה אמר סנחריב מלך ·
זקן ויאמר אל עבדו ·
זקן כשמן הטוב על הראש ·
זקנים ונאמר אל אדני ·
זקנים וישראל אהב את יוסף ·
חרש וישלח יהושע בן נון מן ·
חרש מלעי' וכקבקר חרש וגלל ·
חרשתם ויאמרו לו אנשי העיר ׃
חרשתם רשע עולתה קצרתם ·
טב הוא צלמא ראשה ·
טב וכען אם על מלכא טב ·
טובי ויאמר אני אעביר כל ·
טובי ורויתי נפש הכהנים דשן
ינחני וישא משלו ויאמ' מן ארם
ינחני נפשי ישובב ינחני ·
ינחנו יי' בדד ינחנו ·
ינחנו מתן אדם ירחיב לו ·
כתנתי פשטתי את כתנתי ·
כתנתי ברב כח יתחפש לבושי ׃
כתנתו ויהי כאשר בא יוסף ·
כתנתו ויהי דוד בא עד הראש ·
למראה והריחו ביראת יי'
למראה קמ' ותעגבה עליהם כתי' ׃
למראה ויצמח יי' אלהים מן ·
למראה פת' ויבאו אל גלילות ·
לרגלי כי מעט אשר היה לך ·
לרגלי נר לרגלי דבריך ·
לרגליך אף חבב עמים ·
לרגליך לדוד מזמור נאם יי' ·
מהר וישמע עלי את קול ·
מהר צעה לדפתח ·
מהרה ומלאך בא אל שאול ׃
מהרה ויקרא מלך ישר' דבלבי' ·
נפוץ ויאמרו הבה נבנה לנו עיר
נפוץ העצב נבזה נפוץ ·
נפצים ויאמ' ראיתי את כל ישר' ·
נפצים וחבירו דה"ה ויאמר ראיתי
ספר ואולם בעבור זאת ·
ספר אתה למען תצדק ·
ספרו ויאמר דוד אל יואב דה"ה ׃
ספרו סבו ציון והקיפוה ·
ענו אז ישיר ישראל את ·
ענו ליי' בתודה זמרו ·
עניתי הושיעני מפי אריה ׃
עניתי אודך כי עניתני ·
פתח כי יהרי פתח ויענני ·

פחח נשכימה לכרמים ·
פתחת הפכת מספדי למחול לי
פתחת אנא יי' כי אני עבדך ·
צעקו הן אראלם צעקו חוצה ·
צעקו קמ' ויי' שמע ·
צעקים ויאמר מה עשית קול דמי
צעקים ואת מתכנת הלבנים ·
קרבו ואתם הריישר' ענפכם ·
קרבו כי קרבו כתנור לבם ·
קרבת ואהי יום יום ידרשון ·
קרבת ואני קרבת אלהי לי טוב
רעי ויאמר אברם אל לוט ·
רעי חי אני נאם אדני אלהים ·
רעה עודנו מדבר עמם ·
רעה שן רעה ורגל מועדת ·
שלחוני ויאכלו וישתו הוא ·
שלחוני ויאמ' אליהם אל תאחרו
שלוחים פרעה מלך מצרים עלה
שלוחים לכן תתני שלוחים ·
שמור וירם ושבח את השוק ·
שמור יש רעה חולה ראיתי ·
שמרים ליל שמורי' הוא ב' בפסו'
המתי אני ישנה ולבי ער ·
המתי אחת היא יונתי תמתי ׃
המתי חלילה לי אם אצדיק ·
תמתי ישקלני במאזני צדק ·

א"ב מן חד וחד לעיל

תמצא במערכת אות הה"א כי שם ביתה דמשמשת ה' בסוף תיבותא ·

א"ב מן ב"ב מן ג' אתין

אדר ואתמול עמי לאויב יקומם ·
אדר ויאמר יי' אלי השליכהו ·
בבת ולא אחר הנער לעשות
בבת היה יי' כאויב בלע ישר'
גוה ואם לא תשמעוה ·
גוה כי השפילו ותאמר גוה ·
דמי ועתה אל יפל דמי ·
דמי ארץ ארץ אל תכסי דמי
השב והוא עם בזוי ושסוי ·
השב אל תערה ·
ובר נקי כפים ובר לבב ׃
ובר ותאמר זך לקחי ·
זקן ויאמר אברהם אל עבדו
זקן בשמן הטוב על הראש ·
חרש וכקבקר חרש וגלל ·
חרש וישלח יהושע בן נון מן ·
טרף ותבא אליו היונה ·
טרף לכו ונשובה אל יי' כי הוא
ישק אתה תהיה על ביתי ·
ישק שפתים ישק משיב ·
כהר כי כהר פרצים יקום יי' ·
כהר שיר המעלות דבטחים ·
לקש והיה בית יעקב אש ·
לקש לא יבריחנו בן קשת ·
מהר וישמע עלי את קול ·
מהר צעה לדפתח ·
נקם והבאתי עליכם חרב ׃
נקם ויקרא שמשון אל יי' ׃
סלא ויקומו עבדיו ויקשרו ׃

סלה כל אבירי יי' ·
ענו אז ישיר ישראל ·
ענו ליי' בתודה זמרו ·
פתח כי יהרי פתח ויענני ·
פתח נשכימה לכרמים ·
צלם אנה מלכא הזה הוית ·
צלם נבוכד נצר מלכא עבד ׃
קים לקים את ימי הפורים ·
קים ומאמר אסתר קים ·
ראם ויאמר יעקב כאשר ראם
ראם ויהי כאשר ראם צדקיהו
שחת ובעת מוהה והדברנת ·
שחת גם צפור מצא בית ·
תחי ויתגרו שקים במתניהם ׃
תחי נפשי ותהללך ׃

כ"ו פסוקי' אית בהון כל

הא"ב סימ' נמסר ביחזקאל סי' ל"א ·

אב

ואביו ט' וסימ' נמסר בסדר וישלח ׃

ולאביו ג' וסימניהון נמס' בשמואל א' ריש סימן י"ד ·

אביהו ז' וסימניהו' בלשון תרגום אתתא רגזת · מן ביתא חזיא מלכא ודקרת ברישה וביאורם נמסר בשפטים ס"פ סימן י"ד ובזכריה סימן י"ג ׃

אבתיו לאבתיו ז' בתור' וחסרי' וסימניהון נמסר בסר' במדבר ·

אבותיו ג' מ"ל וסימניהון נמסר בשפטים סימן ב' ותלים סימן ט"ט ·

אבותי ז' מ"ל וסימניהון נמסר במלכים א' סימן כ"א ·

אבותיך ג' מ"ל וסימניהון נמסר בסדר ויצא וירמיה סימ' ל"ד ומשלי סוף סי' כ"ב ·

אבותינו ח' מ"ל וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן י"ד ·

אבותם ב' מ"ל בתורה וכל נביא' וכתובי' דכו' מ"ל במה וסי' נמסר בסדר במדבר ובמלכים ב' סוף סימן י"ז ונחמיה סימן ז' ·

אבותיהם ד' מ"ל בנביאים וסימני' נמס' במלכים א' סימן י"ד וכל כתובי דכו' מ"ל במי ח"ס וסימניהון
ויעלו באלהי אבתיהם ·
ואלה משפחות הלוי ·
ואחיהם להלדותם ·
ואבתיהם על מחנה יי' בדה"ה ·
ובני מושי מחלי בדה"ה ·
ומקוה אבתיהם יי' ·

ויאמר

חמותי ראותי אור ודגש מבטל קמץ כאשר אבאר בע"ה ומכלל המכיים הנקמצים יבאו מלות ויכר את אופן מרכבותיו ויכר אותו בחרט אל תכר את מואב והטעם מפני שהם מבנין הכבד הנוסף והיה ראוי להיות ויכר ויסר רק שאות ר"ים גורמת בהם לסכותם ודי אם תמכם להעלותם מדרגה אחת מפתח קטון לגדול אבל ויסר אליה הראה שהוא מבנין הקל קמוץ כמשפטו אמנם במלת ויקם וישב ודוגמתם מן המכיים אין לנו טעם לקמצותם כמו בקם סב רץ אשר באורתי טעמם לה"עלה על כן כראים דברי

רבי יהודה בן חיוג אביר הרייקנים אמר אמר כי ויקם ויסב כופי פעולתם המה חטף קמץ ודרך הספרים לנקוד קמץ תחת קמץ חטף במקום שיש אחריו מבטלי קמץ וסוף
פעלה אחד ממבטליו הוא ועוד דבר אחר הזקיקו לומר כן כי שאל מה זה כי בכל שאר הגזרות וי"ו יו"ד של ויפעל נוקף על הצוי כמו שמור ושמור ישוב ויסוב ובמכיים נוספים
על פעל עבר ועוד כי ברוב שתי הברות של אה רפופות והנגינה לעיל הברה שניה כפתחות ופה נקמצות על כן אמר כי ויקם ורעיו הם חטף קמץ ועתה נוספים וי"ו יו"ד על

ויאמר דוד לכל הקהל·
ואתה השמע מןהשמים דד"ח
ואמרו על אשר עזבו·

אבתיכם כל אורי' חסרים ב"בא מל' וכו' וסי'
נמסר בסדר שמות ע"ש:
יהושע כולם מלאי'·
שפטים כולם מלאי' ב"בא חס' וסי'
ויעל מלאך יי' מן הגלגל·
שמוא' כולם מלאי' ב"מב חס' וסי'
ואשפטה אתכם לפני·
כאשר בא יעקב מצרימה קדמ' דפסו'·
מלכים כולם מלאי' ב"מא חס' וסי'
ויער יי'·
ישעיה כולם חס' ב"מא מל' וסי'·
ועל עונותיכם ועונות אבותיכ'·
ירמיה כולם מלאי' ב"מב חס' וסי'
ואשלח אליכם דאריך·
מפני רעתם·
יחזקאל כולם מלאי' ב"מב חס' וסי'
וישבתם בארץ·
ונחלתם אותה·
וכל תריסר חסרי' ב"מג וכל כתו' מל' ב"מג וסי' בהושע סימן ח':

אביהם ג' בנקבות וסימני' נמס' בסדר פנחס·

אביהן ז' וסימניהון נמסר בסדר וירא:

ואבדה ג' וסימניהון ואבדה שארית פלשתי'·
ואבדה חכמת חכמיו·
ואבדה תקותנו·

תאבדון ד' וסימני' בסדר ואתחנן·

לא אבה ג' וסימניהון נמסר בסדר עקב·

אביב ג' וסימניהון אביב קלוי·
כי השעורה אביב·
ואבא אל הגולה תל·

אביחיל ד' וסימניהון צוריאל בן אביחיל:
אביחיל בן אליאב בן ישי·
ובהגיע תר אסתר·
ותכתב אסתר המלכה:

וב' אביהיל וסי' ושם אשת אבישור ויקח לו רחבעם:

אביונים ג' חסרים וסימ' נמסר בתלים סי' ק"מ ואיוב סימן כ"ד·

אבל ג' וסימ' נמסר בישעיה סימן ב"ד והושע סימן י'·

אבלה ה' וסימניהון שמה לשממה אבלה·
אבלה יהודה ושעריה·
כי מפני אלה אבלה·
שרד שדה אבלה·
אמללה נבלה תבל:

ויתאבל ד' וסימניהון ויתאבל על בנו·
המלך על אבשלום·
אפרים אביהם·
ימים רבים דדברי הימים·

כל לשון אבל על ב"מה אל וסימניהון נמסר בקהלת סימן ז'·

באבן ג' וסימ' נמסר בסדר מסעי ועיין בסדר משפטים·

אבנים ד' דקדים לעצים וסי' נמסר בסדר מצורע:

רגימה אבן ח' וסימניהון ונמס' בסדר אמור ול"ה ב' סימן כ"ד:

ואברהם ה' ראשי פסוקים וסי' נמסר בסדר וירא·

אברה' יצחק וישר' ד' דסמי' וסימניהון נמסר בסדר כי תשא:

אבשלום י"ד חס' וסימ' נמס' בשמוא' ב' סימן י"ח ועזרא סימן ו'·

לאגם ג' פתחין וסימניהון נמס' בישעיה סי' ל"ה·

אגמון ג' חס' בלישנהון וסימני' נמס' באיוב סוף סימ' מ'·

אדין ט' בטעם וסי' נמסר בדניאל סי' ו':

אמ' המגיה אמכס חזיכא מסריתא אחריתי בסנויא וז"ל

אדין ט' בטעם וסימניהון עללין כל חכמי'·
נפל על אנפוהי·
שגיא מתבהל·
הוו בעין עילא·
די לא נהשכח לדניאל דנת
סרכיא ואחשדרפניא אילן הרגשו
קריבו ואמרין קדם מלכא·
אזל מלכא להיכליה·
אדין תתני פחת· עכ"ל

ואכן חזיכ' בכולהו ספרי דוקני ואחריתי דהוו קדמנא וכלהו כלסכא דמסרתא קמא הוו ובבל חד' מנהון מאדין דליסכא קמא הוה כמס' עליו ט' בטעם ודוק· עכ"ל המגיה:

כל ר"פ דניא"ל באדין במ"ג אדין וסימניהון

לביתיה אדין דניאל לביתיה אזל·
בחזוא אדין לדניאל בחזוא די·
אריוך אדין אריוך בהתבהלה·
רבי אדין מלכא לדניאל רבי·
תוה אדין נבוכד נצר מלכ' תוה
שמיה אדין דניאל די שמיה·

זיוהי אדין מלכא זיוהי שנוהי:
עללין אדין עללין כל חכימי·
מתבהל אדין מלכא בלשצר שגיא·
כדי אדין מלכא כדי מלתא שמע
אזל אדין אזל מלכא להיכליה·
מליל אדין דניאל עם מלכ' מליל
צבית אדין צבית ליצבא על:
ומן ביה בליליא קטיל בלשצאר עד בעה ומתחנן קד' אלהיה דכל ר"פ אדין וכל עזרא ר"פ דכו' אדין ב"מג באדין וסי'
בטלת באדין בטלת עבידת·
קמו באדין קמו זרובבל בן·
דריוש באדין דריוש מלכא·

באדין ה' בטעם בדניאל וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג'·

אדם י' ר"פ וסימניהון נמסר בסדר תזריע·

לאדם ולאדם י"ג וסימניהון נמסר באיוב סימן ל"ג:

לאדם ה' וסימ' בלשון ארמי ליבא דידע עקא ב בפומיה אמר וביאורם נמס' בסדר שמות וירמיה סוף סימן י' וצפניה סוף סימן א':

ואדם ט' וסימניהון נמסר במשלי סימן ג' וסי' ב' ואיוב סימן ל"ד:

בני האדם ו' וסימניהון נמס' בתלים סימן ג':

בני אדם ט' וסימניהון נמס' במשלי סי' ט"ו וע"ש בה' דקה"נא·

באדם ד' וסימ' נמסר בסדר תזריע ומשלי סימן כ"ג·

כאדם ג' וסימ' נמסר בהושע סימן ו':

מאדם עד בהמה ד' וסימ' נמסר בסדר במדבר סיני·

על האדם ג' וסימניהון ויצו יי' אלהים·
ויפל יי' אלהים תרדמה·
ורבה היא על האדם·
וכל על האדם ועל הבהמ' דכו':

בן אדם לא"ב טע' זקף גדול וסימני' את אשר
תמצא אכול·
עבור בתוך העיר·
לבית ישראל·
שים פניך קדמאה·
בן אדם עבך דהך·
בן אדם הראה·
אלה האנשים·
בתוך מרי·
הלא אמרת·
לחמך ברעש תאכל·
הנבא אל נביאי·
הגפן מכל עץ·
הודע את ירושלם·

חוד חידה·
חרב חרב חרב·
למען למוג לב·
לא מטוהרה היא·
התשפט את·
לקח את בני·
אל בני עמון·
חתם תכנית·
שים פניך אל צידון·
שים פניך אל פרעה·
הילל הה ליום·
זרוע פרעה·
ואל המונו·
נהה על המון·
רועי ישראל·
על הר שעיר·
תחתונה·
יבשו עצמותינו·

ובן אדם ד' וסימ' נמסר בסדר בלק·

אדמה י"א וסימני' נמסר ביואל סימן ב' ודברי הימים ב' סימן כו':

והאדמה ג' וסימני' נמס' בסדר עקב·

אדמתי ג' וסימ' נמס' באיוב סוף סימ' ל"א·

אל האדמה ו' וסימניהון
בזעת אפך תאכל לחם·
והשבתיך אל האדמה·
כי אביאנו אל האדמה אשר·
ואתה תשמע השמים ודמלכים·
וחבירו דדברי הימים:
ואשלח אליכם את כל עבדי·

על אדמת ה' וסימניהון בן אד' מה המשל·
מה לכם אתם משלים·
בן אדם ישבי·
בן אדם הנבא על גוג·
והיה ביום בא גוג·

אל אדמת ח' וסימניהון נמסר ביחזקאל סימ' י"ב:

על אדמתם ד' וסימ' נמסר ביחזקאל סי' ל"ו

זה השער לזו'

אדני וודיא ק"לד ז' מנהון לאדני וסי' נמסר בישעיה ריש סי' כ"ח ושאר ד' דין סימניהון·
מצאתי ויאמר אדני אם נא
לוט ויאמר לוט אלהם אל·
הואלתי ויען אברהם ויאמר·
הואלתי ויאמר הנה נא הואלתי·
ואבימלך לא קרב אליה ויאמר·
שלח נא ויאמר בי אדני·
איש דברי' ויאמר משה אל יי'·
וישב משה אל יי ויאמר אדני למה הרעתה תני' דפסוק·
מקדש תביאמו והטעמו תני' דפסו'·
ילך ויאמר אם נא מצאתי חן ב' בפסו'·

הצוי כי שורק וחטף קמץ אחים ורעים בכל מקום כמו וכדיק ירון ושמח כמו ירון וכן ישוב כמו ישוב וכהכה רבות ולפי שהנגינה לעיל הוא בחטף קמץ שאילו היתה לרע
תהיה בחולם כמו הים ראה וינס כי לעולם לא יבא חטף קמץ באות שהנגינה בו וסוף פעולה שאחרת המבטל קמץ הוא סוף טרם הפעולה אבל אם בסופה וי"ו או מ"ס או
כ"ן שמום לא יבטלוהו כמו ואוכליו עיני ישא רודפיו בוניו ה"ס כמו רודפם שומרם כ"ן כמו רדפן שמרן אבל אם הם טרם או יבטלוהו כמו ויכו ויקו מ"ס שתם חתם כ"ת

מתן חכן אבל ורחל בבכתס והיא העלתס הנגה נבראת נפמי מרפתס אם כלס נפתחיס על פי המסורת ב״ס וב״ע ׃

עוד יבא מכלל סוף פעולה ויקר אלהים אל בלעס ע״פ המסורת אף הר׳ שמואל הנקדן אומר כי כן משפטו יען כי הי״ור בנון כפעל ודגשות הקוף יוכיח והיה ראוי ויקרה ונקמצה הקוף בעבור חסרון הה״א כאשר עשו במלת ועשת את התבואה והרבת את פרותיה כאשר אבאר במקומו ואין לדקדק על זה ותלות ויעל

יגדל ועתה יגדל נא כח אדני
מה אמ׳ כי אדני מה אמ׳ אחרי ׃
במה ויאמ׳ אליו כי אדני במה ׃
ויעתר מנוח אל יי׳ תני׳ דפסו׳ ׃
וייקץ שלמה והנה חלום ׃
וייטב הדבר בעיני אדני כי ׃
ויתן ויקבץ מלך ישראל את ׃
ושמיע ואדני השמיע אל מחנה ׃
חרפת ביד מלאכיך חרפת דמלכי׳
ושפח אדני קדקד בנות ציון ׃
יסיר ביום ההוא יסיר אדני ׃
רחץ אם רחץ אדני את צאת ׃
ואראה בשנת מות המלך עזיהו ׃
את קול ואשמע את קול אדני
עד מתי ואמר עד מתי אדני ׃
יתן לכן יתן אדני הוא לכם ׃
יגלח ביום ההוא יגלח אדני ׃
מעלה ולכן הנה אדני מעלה ׃
דבר שלח אדני ביעקב ׃
ישמח על כן על בחוריו ׃
יבצע והיה כי יבצע אדני ׃
יוסיף והיה ביום ההוא יוסיף ׃
המצפה כי כה אמר אדני אלי לך ׃
מצפה ויקרא אריה על מצפה ׃
בעוד כי כה אמ׳ אדני אלי בעוד
נגש ויאמר אדני יען כי נגש ׃
לחם צר ונתן לכם אדני לחם ׃
חרפת ביד עבדיך חרפת ׃
עשקה כסיס עגור כן אצפצף ׃
עליהם אדני עליהם יחיו ׃
שכחני ותאמ׳ ציון עזבני יי׳ תני׳ דפסו׳ ׃
ואמרו בני עמך לא יתכן דרך ׃
ואמרתם לא יתכן דרך ׃
ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך
ואמרתם לא יתכן דרך ׃
החדה בן אדם הנבא ואמרת ׃
רחבת לכן כה אמר אדני בכל ׃
אנך כה הראני והנה אדני נצב
אנך ויאמר יי׳ אלי מה אתה רואה תנינא דפסוק ׃
המזבח ראיתי את אדני נצב ׃
מהיכל שמעו עמים כלם תני׳ דפסו׳ ׃
יורישנה הנה אדני יי׳ יורישנה
בחללים ואתם מחללים אותו ׃
ילעג יושב בשמים ישחק ׃
אמרתי ליי׳ אדני אתה ׃
אתחנן אליך יי׳ אקרא הני׳ דפסו׳
העירה והקיצה למשפטי ׃
כמה אדני כמה תראה ׃
ראית יי׳ אל תחרש תני׳ דפסו׳
ישחק אדני ישחק לו כי ראה ׃
נגדך אדני נגדך כל תאותי ׃
הוחלתי כי לך יי׳ הוחלתי תני׳ דפסו׳
חושה לעזרתי אדני תשועתי ׃
הוחלתי ועתה מה קויתי אדני ׃
יחשב ואני עני ואביון אדני יחשב
תישן עורה למה תישן אדני ׃
שפתי אדני שפתי הפתח ׃
בסמכי הנה אלהים עזר לי אדני ׃
בלע אדני פלג לשונם ׃
בעמים אודך בעמים אדני קדם׳ ׃

תהרגם אל תהרגם פן ישכחו ׃
ולך אדני חסד כי אתה ׃
ישמע און אם ראיתי בלבי ׃
המבשרות אדני יתן אמר ׃
רבותים רכב אלהים רבותים ׃
יעמס ברוך אדני יום יום ׃
מבשן אמר אדני מבשן ׃
במקהלות ברכו אלהים אדני ׃
ממלכות וארץ שירו לאלהים ׃
כחלום מהקיץ אדני ׃
צרתי ביום צרתי אדני דרשתי ׃
יזנח הלעולמים יזנח אדני ׃
כישן וייקץ כישן אדני ׃
חרפוך והשב לשכנינו שבעתים ׃
חנני אדני כי אליך אקרא ׃
שמח נפש עבדך כי אליך ׃
וסלח כי אתה אדני יי׳ טוב ׃
אין כמוך באלהים אדני ואין ׃
כל גוים אשר עשית יבאו ׃
אודך אדני אלהי בכל לבבי ׃
ואתה אדני אל רחום וחנון ׃
חסדיך איה חסדיך הראשונים ׃
חרפת זכור אדני חרפת עבדיך׳
מעון תפלה למשה איש האלהים
נועם אדני אלהינו עלינו ׃
מחץ אדני על ימינך מחץ ׃
עונות אם עונות תשמור יה׳ ׃
קשובות אדני שמעה בקולי ׃
ויתן אדני בידו את יהויקים ׃
ואתנה את פני אל אדני ׃
ואתפללה אל יי׳ אלהי ואתודה ׃
הצדקה לך אדני הצדקה ולנו ׃
צדקתיך אדני ככל צדקתיך ׃
למען ועתה שמע אלהינו אל ׃
שמעה אדני שמעה ׃
הקשיבה אדני הקשיבה ב׳ כפסו׳ קדמ׳ וכהר׳ שמעה והקשיבה ׃
הוצאת ועתה אדני אלהינו אשר ׃
נשקד עול פשעי בידו ׃
סלה כל אבירי אדני בקרבי ב׳ כפסו׳ ׃
יעיב איכה יעיב באפו אדני ׃
בלע אדני ולא חמל ׃
היה אדני כאויב בלע ׃
זנח אדני מזבחו נאר קדמ׳ דפסו׳ ׃
צעק לבם אל אדני ׃
רני קומי רני בלילה לראש ׃
במקדש ראה יי׳ והביטה תני׳ דפסו׳
יזנח כי לא יזנח לעולם אדני ׃
לעות אדם בריבו אדני ׃
ותהי מי זה אמר ותהי אדני ׃
רבת אדני ריבי נפשי ׃
אנא אדני יהי נא הני׳ דפסו׳
בעצת ועת׳ נכרת ברית לאלהינו
זכורו וארא ואקום ואמר אל ׃
לאדם ויאמר לאדם הן יראת ׃

אמר המגיה המעתיק תזכא סיכו״א בבסחי בח״ר נסחא הוא כתיב אדכי מ״עה וגו׳ ב׳ בפסוק קדמ׳ ובתרא ובחרכא הוה כתיב ג׳ בפסו׳ המ״נס לפוס נסחא דתני כל הג׳ לא קסם

מידי דמכינא מכוון קלד ולנכח׳ דלא מני כי אס ב׳ קסה טובא דחס׳ חד ובמכיי׳ דפסוקיא כולהו מכווני דלא מני חד טפי ממה דמני חבריה ולא מייתי מה דלא מייתי חבריה ומיהו לא ידענא לאוכוחי אס חד מנהון ב׳ בפסו׳ הו חס׳ מידי עכ״ל ׃

בי אדני ה׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות ושפטים סימן י״ג ׃

אדני יי׳ ח׳ כתו׳ בן ד׳ מנהון בתורה וסימניהון נמסר בסדר לך לך ובתלים סימן ס״ט וכל נביאים דכו׳ אדני יי׳ כתיבין ב״מה יי׳ אלהים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ט וחל ופיהון יי׳ אדני ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קמ״א ׃

יי׳ אלהיך ו׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ב׳ ׃

כיי׳ ד׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא ובתלים סימן קי״ג ׃

ומיי׳ ד׳ וסימניהון נמסר במשלי ריש סימן י״ו וסוף סימן כ״ט ׃

ויי׳ ח׳ בטע׳ גרשיים וסימני׳
ויי׳ אמר אל אברם ׃
ויי׳ האמירך היום ׃
ויי׳ נתן את חן העם ׃
ויי׳ הוא ההלך לפניך ׃
ויי׳ אמר אל אחיהו ׃
ויי׳ חפץ דכאו החלי ׃
ויי׳ מציון ישאג ׃
ויי׳ ברך את אדני ׃

ויי׳ ז׳ בטע׳ בריש פסוק וסימניהון נמסר פרשת וירא ובמלכים א׳ סימן ה׳ וסוף איוב ׃

ליי׳ אלהינו ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות ׃

אדוני ז׳ מל בליש׳ וסימניהון בריש מלאכי ׃

יי׳ שמו ו׳ וסימ׳ יי׳ איש מלחמה ׃
יצר אותה להכינה ׃
הקורא למי הים ׃
עשה כימה וכסיל ׃
וחברון ׃
הבונה בשמים מעלותיו ׃

ויי׳ ה׳ ראשי פסוקים בספר בראשית וסימניהון
ויי׳ אמר אל אברם ׃
ויי׳ המטיר על סדם ׃
ויי׳ אמר המכסה ׃
ויי׳ פקד את שרה ׃
ויי׳ ברך את אדני ׃

מיי׳ ג׳ וסימניהון מיי׳ יצא הדבר ׃
ואבין ואמו לא ידעו ׃
כי מיי׳ היתה לו ׃

יי׳ האלהים ו׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ כ״ב ׃

יי׳ אלהי השמים ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויהיו חיי שרה ׃

יי׳ אלהי אבתם ד׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ב׳ ׃

לאדניהם ז׳ מפקין א׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וישב ובתלים סימן קל״ז ׃

האדון יי׳ צבאות ה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן ג׳ ׃

אדני ד׳ בקריאה וסימני׳ בבקץ ובמלכים א׳ סימן י״ו ׃

י״א זוגין מ׳חדין חד לא נסיב ו׳ וחד נסיב ו׳ ובתריהון יי׳ וסי׳
ענן יי׳ כי ענן יי׳ על ׃
וענן יי׳ עליהם יומם בנסעם ׃
שמי יי׳ לכן הנני מודיעם ׃
ושמי יי׳ וארא אל אברהם ׃
ברא יי׳ עד מתי התחמקין ׃
וברא יי׳ על כל מכון הר ציון ׃
הפיצך יי׳ ושב יי׳ את שבותך ׃
והפיצך יי׳ בכל העמים ׃
לא יי׳ אם כמות כל האדם ׃
ולא יי׳ לולי כעס אויב ׃
יש יי׳ ויקץ יעקב ׃
היש יי׳ ויאמר אליו גדעון ׃
מלך יי׳ וחפרה הלבנה ׃
ומלך יי׳ ושמתי את הצולעה ׃
הקים יי׳ וכי הקים יי׳ להם ׃
והקים יי׳ לו מלך על ישראל ׃
ורוע יי׳ עורי עורי לבשי ׃
וזרוע יי׳ מי האמין לשמועתנו ׃
נודע יי׳ משפט עשה ׃
ונודע יי׳ למצרים וידעו ׃
הושיע יי׳ עתה ידעתי כי ׃
והושיע יי׳ את אהלי יהודה ׃

מ׳ מלין יתיראין נסבין ו׳ ואינון קריבין לאדכרה וכל חד וחד לית להון זוגא וסימני׳ נמסר בריש שמואל ׃

חדמן י״א זוגין מן ב״ב נסבין ו״ו בריש תיבו׳ ובתריהון אדכרה וסימנהון

והפלה יי׳ בין מקנה ישראל ׃
ועל יי׳ ראשיה בשחד ישפטו ׃
ועשה יי׳ להם כאשר עשה לסיחון
ומן יי׳ כה אמר יי׳ ארור הגבר ׃
ואני יי׳ אהיה להם לאלקים ועבדי דוד ׃
ונתנה יי׳ אלהיך בידך והכית ׃
ונתנך יי׳ והיה אם שמע תשמע ׃
ויתן יי׳ גם את ישראל עמך ׃
ויראת יי׳ ונחה עליו רוח יי׳ ׃
וברכך יי׳ לא יקשה בעיניך ׃
והותירך יי׳ לטובה בפרי ׃
והפלה

ויעם מנפתחים אף כי הם ראויים להיות ויעלה ויעשה מפני כי בחסרון הה״א ראויין להיות לולי אות הגרון בפתח קטן כמו ויבן ויקן ודי לאותיות הגרון אם תמכס להעלותם מדרגה אחת מפתח קטן לפתח גדול וכן במה אכף לדברי בעל חיוג כי דינו הכפה ולדברי אבן גנח הוא פתח כי אמר שהוא מבעלי הכפל כמקל ירך ימיק וכן ותחץ לארבע רוחות השמים בקמץ שהוא כמו ותחנה עוד יבאו מכלל סופי פעולה אתכחת וכו׳ פכו׳ המתהפכים בכל מקום הפתח לקמץ כמו פקד את שרה כאשר אמר ובהמה

ממר רק אותם המגויים במסורת אתנחתא וסוף פסו׳ כפתחים ויצאו מכלל אתנחתא וסו׳ פסו׳ ויאמר וילך כי כפתחים אף באתנח וסו׳ פסו׳ ואמר רבי אברהם אבן עזרא הטעם כי לולי האתנח וס״פ היתה הנגינה לעיל וסוף המלה בפתח קטן והאתנחתא וס״פ גורמין להוריד הנגינה מלרע ודי אם ישנוהו עוד למדרגה שניה ולהפוך הפתח קטן פרזון. גדול אף למדרגה שלישית אין בהם כח לשנותו ולהפוך עוד הפתח לקמץ גדול כי מכינו כח האתנח וס״פ לשנות מפני דרגות דברים המלה מתפשטה כמו חדלו לפתח

והפלה יי׳ את מבתך ואת ·
ועל יי׳ אולת אדם תסלף דרכו ·
ועשה יי׳ צבאות לכל העמים בהר
ומן יי׳ ויאמר דוד לכל קהל ישראל ·
ואני יי׳ וידעהם כי בקרב ישראל
ונהנה יי׳ ואתם תקומו מהאורב ·
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב ·
ויתן יי׳ ויקבץ מלך ישר׳ דמלכי׳
ויראת יי׳ תחת כי שנאו דעת ·
וברכך יי׳ אשר אנכי מצוך היום לאהבה ·
והות׳רך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידיך ׃

ורוח יי׳ ג׳ וסים׳ נמס׳ בשפטים סימן ו׳ ·

ובשם יי׳ ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים סי׳ קי״ו ·

בהר יי׳ ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וירא ·

מצות יי׳ ג׳ וסים׳ בלשון תרגום לא טבקתון שמואל בזוהרא · וביאורם נמסר ביהושע סי׳ כ״ב ·

ג׳ פסוקי׳ רישיהון וסופיהון אזכרה וסימניהון נמסר בסדר וילך ·

ועתה יי׳ אלהים ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח ·

ולכן כה אמ׳ יי׳ אלהי ישר׳ ג׳ וסימניהון
הנני מביא ·
על הרעים ·
אל העיר ׃

אמר יי׳ ג׳ ראשי פסוקים וסימני׳ נמסר בתלים סימן ס״ח ·

אתה יי׳ ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בתלים סימן י״ב ·

דרשו יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ה ותלים סימן ק״ה ·

באזני יי׳ ג׳ וסימניהון
ויהי העם כמתאוננים
כי בכיתם באזני יי׳ ·
וישמע שמואל את כל דברי העם

עבדת יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך וביהושע סימן כ״ב ·

מקדש יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בסדר חוקה ·

וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני ג׳ וסימניהון
וידבר יי׳ אל משה ריש סיפרא ·
פקד את בני לוי ·
ויעשו בני ישראל את הפסח ·

כי פי יי׳ דבר ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳ בראש ·

ויאמר יי׳ אל אהרן ג׳ וסי׳ נמסר

בסדר שמות ·

בשם יי׳ אלהינו ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ו ומיכה סי׳ ד׳ ·

והנה יי׳ ד׳ וסי׳ נמסר ריש סדר ויצא ·

כי פקד יי׳ ד׳ וסים׳ נמסר ברות סימן א׳ ·

יברכך יי׳ ד׳ וסים׳ נמסר בסדר נשא ·

ויירא יי׳ ד׳ בתורה וסימני׳ נמס׳ בסדר בראשית

חג יי׳ ד׳ וסים׳ נמסר בסדר בא ·

ברכו יי׳ ה׳ וסים׳ נמסר בשפטי׳ ריש סי׳ ה׳ ·

זביחה לפני יי׳ ד׳ וסי׳
ושור ואיל לשלמים ·
וילכו כל העם ·
והמלך וכל ישראל עמו דמלכי׳ וחכרו ·

ויאמר לו יי׳ ד׳ וסימניהון
לכן כל הרג קין ׃
שלום לך ·
קח את הפר ·
ונתתי את ·

אמירה אלי יי׳ ד׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל סימן מ״ד ·

כדבר יי׳ ד׳ בטעם וסים׳ במלכים ב׳ ריש סימן כ״ד ·

וידבר יי׳ ד׳ בנבי׳ וסימניהון
וידבר יי׳ אל יהוש׳ ·
ביד עבדיו הנביאים ·
וידבר יי׳ אל גד ·
וידבר יי׳ אל מנשה ·
וכל אורית׳ דכו׳ ·

אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסים׳ נמסר בסדר אמור ויחזקאל סי׳ כ׳ ·

דרוש ליי׳ ד׳ וסי׳
ויאכלו בני ישר׳ השבים מהגולה ·
עתה תנו לבבכם ונפשיכם ד״ה ·
וירא ויתן יהושפט בד״ה ׃

בדבר יי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ח׳ ·

בי יי׳ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות ·

עד יי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן וסוף ספר הושע ·

אני יי׳ אלהיכם ה׳ ר״פ וסים׳
לתת לכם את ארץ כנען ·
ואולך אתכם קוממיות ·
אני יי׳ אלהיכם דציצית ·
בחקתי לגו דיחזקאל
ודברתיה ·

מצות יי׳ אלהיכם ה׳ וסים׳ נמסר בסדר ראה ודברי הימי׳ א׳ סי׳ כ״ח ·

בעיני יי׳ אלהיך ד׳ וסימניהון
כי ידעתי אחרי ·
למען תשכילו את ·
שמר ושמעת
כי תשמע בקול ·

על פי יי׳ ביד משה ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר נשא ·

וישאל דוד ביי׳ ה׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימן כ״ג ·

ויאמר משה אל יי׳ ה׳ וסים׳ נמסר בפרשת שמות ·

את דברי יי׳ ה׳ חס׳ כל וסים׳
ויצא משה וידב׳
גשו הנה ושמעו ·
ובאת אהה וקראת ·
והשלחתי רעב בארץ ·
וישמע את דברי דד״ה ·

האדון יי׳ צבאות ה׳ וסימני׳
אביר ישר׳ ·
מסיר מירושלם ·
במשמניו רזון
מסעף פאורה ׃
וסכרתי את מצרים ·

והיה יי׳ ו׳ וסימני׳ ושבתי בשלום אל בית ׃
וכי הקים יי׳ להם שפטים ·
לדין והיה יי׳ לדין ושפט ·
עמו והיה יי׳ עמו בכל אשר ·
מבטחו ברוך הגבר אשר יבטח ·
למלך והיה יי׳ למלך על כל ·

ואת יי׳ ו׳ וסימניהון
המכהו והעם לא שב ·
לעזרה הוי הירדים מצרים ·
לא יתנו מעלליהם לשוב אל ׃
נבערו כי נבערו הרעים ·
אני ירא ויאמר אלהם עברי ·
ובקשו בימים ההם ובעת ·

ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ט׳ ובסימן י״ט ·

נאם יי׳ אלהים ז׳ וסימני׳ נמסר בעמוס ריש סי׳ ח׳ וריש הושע ׃

ודבר יי׳ ז׳ וסים׳ נמס׳ במלכים א׳ ריש סימן י״ח ·

וידבר יי׳ ז׳ בטעם דרגא תביר וסימני׳ נמסר בסדר וארא ומלכי׳ ב׳ סימן כ״א ·

יאמר יי׳ ו׳ וסימניהון
למה לי רב זבחיכם ·
לכו נא ונוכחה יאמר יי׳ ·
ואמר כן יאמר ·
ואני אשביר ולא ·
משוד עניים ·

ויאמר מי יכהו חי יי׳ ·

ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וארא ·

ויאמר יי׳ אל משה לאמר ו׳ ר״פ וסים׳ נמסר בסדר כי תשא ·

מלפני יי׳ ח׳ וסים׳ נמסר ביונה ותלים סי׳ צ״ו ·

אני יי׳ אלהיהם ח׳ וסימני׳ נמסר בסדר תצוה ׃

מעם יי׳ ט׳ וסים׳ נמסר בסדר שפטים ·

וידבר יי׳ אל משה ט׳ חסרים לאמר וסים׳ נמסר בסדר כי תשא ·

כי אני יי׳ אלהיכם י׳ וסימני׳
ולקחתי אתכם לי לעם ·
שמעתי את תלונת ·
והתקדשתם דשרצים ·
וחכרו דמולך ·
ומשפט אחד יהיה ·
ולא תונו איש ·
לא תעשו לכם ·
לחם לא אכלתם ·
ואת שבתתי קדשו ·
שכן בציון ·

וידעתם כי אני יי׳ י״א ס״פ בספר יחזק׳ וסי׳
ונפלל חלל ·
ולא תחוס ·
בחרב תפלו ·
והערים הנושבות ·
והרסתי את הקיר ·
וברותי מכם ·
ונתתי את רבה ·
שממות עולם ·
והרבתי עליכם אדם ·
ונתתי עליכם גידים ·
וב׳ וידעתן כי אני יי׳ וסי׳
וקרעתי את כסתותיכם ·
לכן שוא לא ·

אני יי׳ אלהיכם י״ז ס״פ וסים׳
במעשה ארץ מצרים ׃
את משפטי תעשו ׃
ושמרתם את משמרתי ·
קדשים תהיו ·
איש אמו ואביו ·
אל תפנו אל האלילים ·
וכרמך לא תעולל ·
ובשנה החמישית ·
אל תפנו אל האבת ·
באזרח מכם ·
ובקצרכם את קציר ·
למען ידעו דרתיכם ·
כי לי בני ישראל עבדים ·
וביום שבתתכם · ודציצת ·
ביום בחרי בישראל ·
ושלאחריו ·

שם יי׳ צבאות ד׳ וסימני׳ נמסר

מיסראל חדלו כי נהפך החטף לצר״י וסמו עוד הדגש בלמ״ד וכן למונס בשמא נפתח מבקר לערב יכתו לידמו ויחלו במבוכך כתנו כי הוא כמו כתנו וסני כפירים כתנו ולא כדברי האומר חסר דגשות תיו תמורת למ״ד כמו כלתנו אך מסלסה דברים לא מכאכו וכן מלת וידר כמו ויאמר וילך גם סס דבר הינו בכלל סוף פעולה כמו דבר בקר בסר הרס מקדם מלאך בא אל אינם רהוטים ודבוקים ואין אות חה״ע באתמצעיתם והנגינה מוקדמת כי אז הם נפתחים כאשר אבאר ומצאתי במ״ז רת והכ״ז עלם

מערכת אות האלף

זית טרף וחמר דמעמכוד דעים מסיב ינעו והוא ספט את ישראל יובאים מכלל סוף פעולה ואם הלכה ניקבל כי במלת טרף טרף כפלאתי אם היה פועל היה לומ׳ טרפה ואבן עזרא אומר שהוא תואר והכה פירושו הכה עלה זית היה לטרף בפיה והוא שם דבר כמו תקף דבר וי״ת כי טרף כמו טרפי צמחה והטעם כפול כמו אדמת עפר׃

בשמואל א׳ סימן ח׳ ·

את כל מצות יי׳ ג׳ וסימ׳ נמסר

סוף פרשת שלח לך ·

כה אמר יי׳ ד׳ בטעם בספר ישעיהו סימ׳ שם

בריש סימן נ״ו ·

בבית יי׳ ט״ל וסימ׳ נמסר בתלים סימן קל״ח ·

אמר המעתיק קמ׳ לי מכל ספרי המסרה מביא בכלל אלו הסימני׳ של בבית יי׳ ויעמד המלך על עמדו ויכרות ובפסוק ההוא לא נמצא לא בית יי׳ ולא בבית יי׳ ועוד מביאי׳ ויעל המלך בית יי׳ דד״ה ובכל הספרים המדויקים תרויהון בית יי׳ דבפסוק ההוא הם בית יי׳ ולא בבית יי׳ כי אם דמלכים תניינא דפסוק ואם כשמיט אלו איכם כי אם כ״ח בבית יי׳ ולא ט״ל וכל ספרי המסר׳ מוני׳ ט״ל וכן נראה מלא נשתבשו כולם ואם כאת׳ שאחד מבית יי׳ שים בפסוק ויעל המלך בית יי׳ דד״ה הוא בבי׳ יי׳ איני יודע להוכיח איזה הוא אם הוא תניינ׳ דפסו׳ כמו דמלכים או לא ופסו׳ ויעמד המלך על עמדו ויעמד נ״ב בקמיא למה הביאוהו כל ספרי המסר״ה לא לחנם על״ל ·

על יי׳ ל״א וסימ׳ נמסר בתלים סימן ב׳ ודה״ב׳ סימן י״ג ·

לכן כה אמר יי׳ כ״א מיחדי׳ וסימניהון

הבטה אשר עלית שם ·
אל מלך אשור לא יבא ·
וחברו׳
אל אנשי ענתות ·
ואל העם הזה תאמר ·
לא שלחתים ·
אם תשוב ואשיבך ·
שאלו נא בגוים ·
אל יהויקים מלך ·
יען אכרהם ·
הנני משלחך מעל ·
אל שמעיה הנלחמי ·
אלהי כל בשר הכמני ·
לקרוא דרור ·
על יהויקים ·
הנני רב את ריבך ·
אל בית יעקב ·
אשתך בעיר תזנה ·
הנני השב ·
שבתי לירושלם קדם ·

ארון וארון ברית יי׳ כ״ז וסי׳

ויסעו מהר יי׳ ·
ויעפילו לעלות אל ·
לקח את ספר התורה ·
ויצו משה ·
ויכתב משה את ·
ויצוו את העם ·
וכל ישראל עברים ·
נכרתו מימי הירדן ·
ויהי באמר יהושע ·
נהקו כפות רגלי ·
וכל ישראל וזקניו ·
נקחה אלינו בשילה ·
וישלח העם · ושלאחריו ·
כי תרבו ופריתם ·
ויעזב שם ·
ויהי דוד בא ·
ויהי בעיר האלהים ·
נשקפה בעד החלון ·
מעלים את ארון יי׳ ·
תחת יריעות ·
להביא את ארון ·
בית מנוחה לארון ·
וסככים על ארון ·
אז יקהל שלמה ·
ויביאו הכהנים ·
וכל מלכים דכות׳ כמ״א ארון ברית האלהים ·

ארון יי׳ כג״ וסימניהון

והיה כנוח כפות ·
ויאמר להם יהושע עברו ·
ויהי כאשר תם כל ·
יובלים ושלאחריו ·
ויסב ארון יי׳ את העיר ·
וישכם יהושע בבקר ·
ושלאחריו ושבעה הכהנים ב׳ בו ·
ויקרע יהושע שמלתיו ·
וידעו כי ארון יי׳ ·
וישכימו אשדודים ב׳ בפסו׳ ·
ויירא דוד את יי׳ ביום ·
ולא אבא דוד להסיר ·
ויהי כי צעדו נשאי ·
ודוד וכל בית ישראל ·
והיה ארון יי׳ בא ·
[illegible] נשאת ארון יי׳ ·
ויעלו את ארון דמלכים ·
כי לא לשאת תנינ׳ דפסו׳ ·
ויקהל דוד ·
ויתן לפני ·
ומן ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים עד מיום שבת הארון דכו׳ כמ״א וסימ׳ ויאמרו אם משלחים ·

אמר יי׳ כ׳ סו׳ פסו׳ בנביאי׳ וסי׳ נמס׳ בעמוס סי׳ א׳ ·

כה אמר יי׳ אלהי ישראל

כ״ח יחידאין וסימנהון ·

ואחר באו משה ואהרן ·
שימו איש חרבו על ·
בעבר הנהר ישבו אבתיכם ·
וישלח יי׳ איש נביא ·
אנכי העלתי אתכם ·
ויאמר אל בני ישראל ·
ויאמר נתן אל דוד ·
ויאמר לירבעם קח לך ·
אשר התפללת אלי דמלכי׳ ·
וחברו דישעיה ·
כד הקמח לא תכלה ·
ויקם ויבא הביתה ויצק ·
הנני מסב את כלי המלחמה ·
השלח אתכם אלי לדרשני דירמי׳ ·
ותאמר אליהם כה דמלכי׳ ·
ותאמר להם כה ודה״י ·
הלוך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה ואמרת ·
אנכי כרתי ברית את אבתיכם ·
אשר שלחתם אתי אליו להפיל ·
כה אמ׳ יי׳ אלהי יש׳ עליך ברוך ·
ואל מלך יהוד׳ השולח אתכם דמלכים ·
וחברו דדה״י ·
ארור האיש ·
כל נבל ימלא יין ·
בתאנים הטובות ·
כתב לך את שם ·
קום קדש את העם ·

יי׳ אלהי צבאות י״ב וסימ׳ נמסר

בעמוס סימן ה׳ ·

אמר המעתיק חזיכא פלוגתא ביני נוסחי ספרי המסרה בחד כתוב יי׳ אלהי צבאות י״ב ובחד כתו׳ י״ג אמנם לעניות דעתין נראה למימר דאינון י״ג ונסחא דכתיב י״ב טעות מריקא חזיכא דבמסר׳ ברוכת׳ אחריתי כתי׳ הצבאות ד׳ וכד נחיתנא למנינא א אשכחנא דאינון ה׳ ובכלהו ספרי הוה נמסר על כל חד מניהו הצבאות ד׳ ואינון ה׳ ולא נראה למימר דטעו׳ כי איככה נפל הטעו׳ בכל הספרים לכתוב ד׳ ואינון ה׳ אם כן חד מניהו איננו הצבאות אע״ג דבכלהו ספרי כתיב כל המי ה׳ הצבאות ולדעת המסר׳ לית׳ ונראה לן דהאי פסו׳ דבעמוס כי הנני מקים עליכם בית ישרא׳ נאם יי׳ וגו׳ אינו יי׳ אלהי הצבאות אלא יי׳ אלהי צבאות וזה דבהאי פסו׳ ההפרש שבין נסחי המסר׳ חד מני ליה גבי הנך וחד לא מני ליה והוא ליסב׳ דמסר׳ דמני יי׳ אלהי צבאות י״ג הוה בטעו׳ וחסר ולא ידענא להוכחא מיניה ולא מידי ולא הוה לן זולתו כי אם ההוא דמני י״ב ולפום כן קהיכא כולי האי והפתח אתי ספיר לע״ר על״ל

כה אמ׳ יי׳ צבאו׳ י״ו מיחדין וסי׳ נמסר

בירמיה סימן כה״ ·

נאם יי׳ צבאות כ״ז וסימ׳

ונבחר מות מחיים ·
מחל להרע ·
אשבור עלו מעל ·
לכן יפלו כנופלים ·
ופקדתי עליהם ·
וטאטאתיה בטאטי ·
ונשבת מבצר מאפרים ·
תמוש היהד התקועה ·
והבערתי בעשן רכבה ·
וגליתי שוליך ·
לכן חי אני ·
יען מה נאם יי׳ ·
ועתה חזק זרבבל ·
לי הכסף ולי הזהב ·
ובמקום הזה תניג׳ דפסו׳ ·
אקחך זרבבל ב׳ בפסו׳ ·
שובו אלי קדמ׳ דפסו׳ ·
שבתי לירושלם ·
הנני מפתח פתוחה ·
תקראו איש לרעהו ·
הוצאתיה נאם יי׳ ·
כי יפלא בעיני ·
לא כימים הראשנים ·
אכרית את שמות ·
על רועי ·
כי כה אמר יי׳ צבאות ·

יי׳ אלהיהם ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא ·

כי כה אמר יי׳ אלהים י״ג וסי׳

אף כי ארבעת שפטי ·
ועשיתי אותך כאשר ·
הנני נתנך למגור ·
העלה עליהם קהל ·
יען מחאך יד ·
הנני מביא אל צור ·
בתתי אותך ·
מקץ ארבעים שנה ·
חרב מלך בבל ·
ודרשתי את צאני ·
מצרים ירד עמי ·
העיר היוצאת אלף ·
בשובה ונחת תושעון ·

ויאמר יי׳ י״ב בטע׳ קדמא אזלא בספר במדבר סימ׳ וסי׳ נמסר בסדר במדבר

אמר יי׳ להם ד׳ וסי׳ נמסר בתהלים סי׳ קו״ ·

הזוגין מתחלפין קדמא

אלה׳ תניין יי׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמו׳ ·

דבר יי׳ ביד משה ד׳ וסימ׳ נמסר

סוף פרשת וארא ·

ויאמר לה מלאך יי׳ ג׳ דסמי׳ וסימ׳

נמסר בסדר לך לך ·

יי׳ אדנינו ג׳ דסמי׳ וסי׳ נמסר ריש תלים סי׳ ח׳ ·

אני יי׳ כ׳ סופי פסוקי׳ בספר ויקרא וסימ׳ נמס׳

בפרשת אחרי מות ·

אנכי יי׳ י״ב וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו ·

וידבר יי׳ אל משה ואל

אהרן י״ב וסימניהון נמסר בסדר חקת התורה ·

בי אדני ז׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש ·

אדני ד׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ ·

לאדניהם ב׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ·

אדניה ח׳ וסימניהון נמסר בריש מלכים ·

אודת ג׳ כתוב כן וסימניהון נמסר בסדר וירא ·

אה

אהב ט׳ וסימניהון נמסר בשמואל ריש סימן א׳ ·

אהב ד׳ פתחין וסימניהון נמסר בסדר וישב ·

ויאהבה

עתה אדבר על הרגש

המבטל קמץ כמו דבר ידבר יסבר ודוגמתם ובאותיות שאינם מבג״ד כפ״ת אם יבאו אחד מאותיו׳ בכל״ה בראש התיבה ואות אחריה אחת מאותיות אה״ע אם התיבה מבוררת או אות בכל״ה בפתח ואות השנייה נרגשת כמו בשמים במים להמים

המים והדגש בא לחסרון הה׳ בראש כל תיבה מעוררת וכן כתיב י״י בשמים חסדך ותגיד על רעותיה אבל בין מים למים טמא לנפש וכן לבטח לבוא קור וחום קיץ וחורף
כלם במקום סב״א לנפש למים ולחם מעוררים על כן לא נדגשו ונקמצו וכן כל בזה לזה כזה כזאת כזאת לזאת לא נדגשו ונקמצו והטעם כי מלת זה וזאת לעולם מעוררת

ויאהבה ב׳ וסימ׳ נמסר בסדר חיי שרה׃
אהבו ד׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר ויגש׃
ואהבי ד׳ וסימ׳ נמסר בהושע ריש סימן ג׳׃
אהבוך ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ יח׃
אהוא ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא סימן ח׳׃
באהל ז׳ וסימ׳ וסי׳ בלשון ארמי שרה עלת בענגא דנשיא בקים׳ דארתא וכיאו׳ נמסר בסדר חקת ושפטים סי׳ ה׳ ודה ב׳ סימן ה׳׃
באהל ח׳ חטפין וסימניהון בסדר חקה׃
האהלה ח׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ ד׳׃
אהלה ה׳ כתי׳ ה׳ וקרי׳ ו׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׃
לאהל ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר תרומה׃
לאהל ה׳ מיחדין וסימ׳ נמס׳ בסדר תרום׃
באהלים ד׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן ח׳ והושע סימן י׳׃
לאהל מועד ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר אחרימות
ואת אהל מועד ה׳ וסימ׳ בפרשת אחרימות׃
לפני אהל מועד ז׳ וסימני׳ בפ׳ תצוה
מאהל ד׳ וסימניהון נמס׳ בריש סדר ויקרא׃
אהרן הכהן ג׳ בלישני׳ וסימניהון
ונתנו — בני אהרן הכהן׃
ויצא — הגורל׃
ולבני — אהרן הכהן׃
אהרן ומשה ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וארא׃
ואהרן ובניו ג׳ וסימני׳
ורחצו — ממנו משה׃
וחונים — לפני המשכן׃
ואהרן — ובניו מקטירים׃
על אהרן ה׳ וסימניהון נמסר בסדר תצוה׃
אבת ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר אלה מסעי׃
אותה ג׳ וסימ׳
בכורה — אותה נפשי׃
ונפשו — אותה ויעש׃
נפש — רשע אותה רע׃
תאוה ג׳ וסימ׳ ונתת הכסף בכל׃
כי — תאוה נפשך לאכול׃
ומלכת — בכל אשר׃
אולים ה׳ חס׳ יוד קדמ׳ וסימ׳ נמסר סוף זכריה סימן י״א ותלים סימן ק״ז׃

און ג׳ מל׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת מקץ׃
אנו ג׳ חסרי׳ וסימני׳ בפרשת תצא ונחמיה סימן ז׳׃
אונים ג׳ מל׳ וסימ׳
לחם — אונים לחם׃
ולאין — אונים עצמה׃
מרוב — אונים ואמיץ׃
ואולם ה״ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר וארא׃
אלם ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סימן ז׳ וכל צורת הבית דכו׳ חסרים כ״מה מלאים וסימ׳׃
אל — כתפות האולם׃
ועשיה — אליהן׃
את — הנשיא נשיא׃
ובא — הנשיא דרך אולם׃
ובבא — הנשיא דרך אולם׃
אומר ג׳ קמצין וסימ׳
ויהיו — בני אליפז׃
אלה — אלופי בני׃
וחברו — דה״י׃
אופירה ג׳ וסימ׳ נמס׳ במלכים א׳ סוף סימן כ״ב ודה״ב׳ סוף סימן ח׳׃
לאור ז׳ וסימ׳ נמס׳ בבראשית ובסוף מיכה ושם התרג׳
אורו ג׳ מלעיל וסימ׳
אורו — מרוז ב׳ בפסו׳
אורו — עיני כי טעמתי׃
ואור ג׳ קמצין וסימניהון
הולך — ואור׃
צר — ואור חשך בעריפיה׃
כח — אמר׃
אור הבקר ו׳ וסימניהון
לעזתי׳ — לאמר׃
נרדה — אחרי פלשתים׃
כי — אם נותר לנבל׃
ולא — הגידה לו דבר גדול׃
לא — נעדר להם׃
ואנחנו — מחשים וחכינו׃
אוריהו ג׳ וסימניהון
וגם — איש היה מתנבא׃
וישמע — אוריהו׃
ויוציאו — את אוריהו׃
האת ג׳ חסרים וסימניהון
והיה — אם לא יאמינו ב׳ בפסו׳׃
ושמתי — פדת בין עמי׃
האותות ג׳ מל׳ דמל׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמו׳ ובסדר תבא׃
אתתיו ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ק״ה׃

אז

ואז ד׳ וסימניהון נמסר בסדר בא אל פרעה ובריש יהושע ובירמיה ריש סימן ל״ב׃

אזוב ג׳ מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בסדר בא אל פרעה׃
אזנים ז׳ וסימ׳ נמס׳ בתלים סימן קט״ו׃
אזני ח׳ וסימניהון נמסר באיוב ריש סימן י״ג
אזנם ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ו׃
באזני ח׳ קמצי׳ וסימניהון
אם — לא כאשר׃
ומה — קול הצאן באזני׃
ונגלה — באזני י״י׃
ושאננך — עלה׃
וחברו — דישעיה׃
אם — לא בתים רבים׃
לאופנים — להם קורא׃
אך — אמרת באזני׃
באזנינו ז׳ וסימניהון
בכל — אשר שמענו דשמואל׃
וחבירו — דדברי הימים׃
כי — באזנינו צוה המלך׃
שב נא — וקראנה באזנינו׃
אבדון — ומות אמרו׃
אלהים — באזנינו שמענו׃
באזניכם ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תשא ובמלכים ב׳ ריש סימן כ״ג׃
באזניהם ח׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא ובמלכים ב׳ ריש סי׳ כ״ג׃
אזנו ז׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קי״ו׃
אזנכם ה׳ וסימניהון
הטו אזנכם ולכו׃
כי שמענה — נשים דבר י״י׃
ושלח י״י — אליכם את כל עבדיו
ואשלח — אליכם דאריך׃
משכיל — לאסף האזינה׃
ובאזני ד׳ וסימניהון
אך שמע נא׃
וישלח — המלך אחז׃
ועתה — לעיני כל ישראל׃
ארתחששתא כתב׃
אזנך ט׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר במשלי ריש סי׳ ב׳׃
אזניך ב׳ מל׳ בכתובי׳ וכל נבי׳ וכו׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ׳ ותלים סימן קל״א
באזני לז׳ וסימניהון
ויען — עפרון החתי את אברהם
וידבר אל עפרון׃
וישמע — אברהם אל עפרון׃
ויגש — אליו יהודה׃
דברו — נא באזני פרעה לאמר׃
ולמען — תספר באזני בנך׃
דבר נא — באזני העם׃
ושים — באזני יהושע׃
ויקח — ספר הברית׃
פרקו — נזמי הזהב׃

במתאוננים רע באזני י״י
כי בכיתם באזני י״י
וידבר — משה באזני כל קהל יש׳
השירה — הזאת באזני העם׃
וידבר — באזני זקני העיר דיהושע
קרא נא — באזני העם דשפטים׃
דבר — נא באזני כל בעלי שכם׃
ודבתריה — וידברו אחי׃
וישמע — שמואל׃
ויבאו — המלאכים גבעת שאול׃
וידברו — עבדי שאול באזני דוד׃
וידבר — גם אבנר באזני בנימן ב׳ בו׃
באזני — העם אשר על החומה דמלכים וחברו דישעיה׃
נקרא — בספר משה באזני העם דעזרא׃
באזני — כסיל אל תדבר׃
בחזיק — באזני כלב׃
וקראת — באזני ירושלם׃
ויקרא — צפניה הכהן את׃
וקראת — במגלה אשר כתבת ב׳ בו׃
ויקרא — ברוך בספר׃
ויגד — להם מכיהו׃
וישלחו — כל השרים׃
ויבאו — אל המלך חצרה׃
וישלח — המלך את יהודי׃
ואזני ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ לה׳׃
האזנה ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׃
האזינו ח׳ וסימ׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ כ״ח ובאיוב ריש סימ׳ לד׳׃
האזינו ג׳ וסימניהון
וישלח — בהם נביאים׃
ותמשך — עלידם שנים׃
ומעולם — לא שמעו׃
האזינה י״ו וסימ׳ נמסר בתלים ריש סימן ע״ח ואיוב ריש סימן ל״ג׃
באזרח ג׳ קמצי׳ וסימ׳
כאזרח — מכם יהיה לכם׃
והיו לכם — כאזרח בבני יש׳ דיחזקא׳
ובתערה — כאזרח רענן׃
וא׳ פתח וסימ׳
והיה כאזרח הארץ

אח

אחיהו ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ לד׳׃
אחיהם ד׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ ט׳
ואת אחיכם ב׳ וסימני׳ נמסר בויגש׃
ואת אחיו ה׳ וסימניהון נמס׳ בויגש ובירמיה סימן לה׳ ושפטים סי׳ ט׳׃

בלא אותיות בכ״לה אבל הזה והזאת לעולם פתוחים ומדגישים כי הה׳ לעולם מדגשת אחריה וכן כל משקל חזק בין עבר בין עתיד והוה וצווי ושם הפועל בכל הגזרות
פתחין כי הם דגושים אף אם עין הפועל חית או הה׳ שאין סובלות דגש מבטלות הקמץ כאלו יש בהם דגש כמו ירחף ינחם ימהר יכהל שהם על משקל ידבר ישבר אבל עין
הפועל מאותיות אחר״ע אף על פי שהם על משקל כבר אינם מבטלות קמץ כמו ימאן יבער הגלל בך יברך ויגרש ויעדרת וכן כלם ומלת ותכחם שרה ויבאה מן הכלל כי

נקמצת ונראה הטעם כי כל משקל כבד פירוש רגיל אדם לעשות אותו הדבר וזה אינו משקל כבד גמור כי שרה חסידה היתה ולא היתה רגילה לכחש מפני יראה כחשה אותה פעם לכך נקוד קמץ וכן הדין בשמות דברים: כל בכלה לפני חית והא מבורר פתח כאילו יש בם דגש כמו החדש החרב כמו היקר הקדש אבל לפני אר״ע כקמצים כמו האהל הרכוש העולם כי אין באר״ע דין דגש כלל וכן בשם דבר בלא בכלה הדין נוהג כמו שחפת בהרת אחרת נפתחין כאלו יש בהן דגש כי הם על משקל יבמת יבלת·

אחות ג׳ קמצי׳ וסימנ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״ג ובסוף שיר השירי׳·

אהיותיהם ה׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר ביהוש׳ סימן ב׳ ויחזקאל סימ׳ י״ו וריש איוב:

אחיהו ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ד ולה ב׳ סימן י׳:

אחותנו ג׳ ב׳ מל וא׳ חסר וסימ׳

לתת	את אחותנו לאיש·
הכזונה	יעשה·
אחתנו	את הייי לאלפי׳

וא׳ מה נעשה לאחותנו·

אחותיך ב׳ וסימניהון נמסר ביחזקא׳ סימ׳ י״ו וצ״ע

אחותי ג׳ מל וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ג:

אחד כ״ה פתחין וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳·

אחד י׳ יחידאין נסבין אחד ול׳ להון זוגא וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ז·

באחד י״ב פתחין וסימני׳ נמסר בבראשית ויחזקאל סימן מ״ח:

באחד ז׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ס״ה וסימני׳ בלשון ארמי דובא וכל קהלנא וחברנא ארבון קמון בצפרא בחצצרתהון:

לאחד ולאחד ז׳ פתחין וסי׳ נמס׳ במלכ׳ ב׳ ריש סימן ט׳:

האחד ד׳ וסימ׳ נמסר במצורע·

ואת האחד ד׳ וסימניהון נמסר בסדר מצורע·

אחדים ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח:

אחוז ואחוז ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל וסימני׳ נמסר בסדר במות:

ואחוז ב׳ וסימניהון נמסר בסדר שמות:

אחז ג׳ וסימניהון נמסר במלכ׳ א׳ סוף סימן א׳ ובאיוב סי׳ כ״ג:

אחזיה ואחזיה ז׳ וסימני׳

מרכב	יהוא מלך יזרעלה·
והפך	יהורם ידיו תניג׳ דפס׳·
בית הגן	ואחזיה מלך יהודה·
ובשנת	אחת עשרה שנה ליורם
יהושבע	ותקח יהושבעת תניג׳ דפס׳ דד״ה·
ויפל	אחזיה בעד השבכה·
אתחבר	ואחריכן אתחבר יהושפט דד״ה·

אחיהו ואחיהו ה׳ וסימני׳ נמסר במלכ׳ א׳ סימן

י״ד במסרה קטנה:

אחטוב ג׳ כתיבין כן וסימ׳ אי כבוד בן פנחס·

ויען	דויג האדומי·
וימלט	בן אחד·

אחרנית ז׳ וסימ׳ במלכים ב׳ סימן כ׳·

האחר ג׳ וסימ׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ג׳·

מאחרי ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן ט״ו·

אחוריהם ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן ז׳ ויחזקאל סי׳ ח׳:

אחרי בן ב׳ באמצע פסו׳ וסי׳ נמסר בסדר בראשית:

מאחרי כן ג׳ וסימניהון

וישמע	דוד מאחרי כן·
ויעש	לו אבשלום·
ומגדנות	ליחזקיהו:

תאחר ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר בשפטי׳ וישעיה סוף סימן מ״ו:

תאחר ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ מ׳:

האחרונים ז׳ מל וסימני׳

כי בדברי	דויד׳
ויתר	דברי שלמה׳
ויהר	דברי רחבעם·
ויתר	דברי אסא:
ויתר	דברי אמציה׳
ויתר	דברי אחז·

גם האחרונים לא ישכחו:

אחשורש ד׳ חס׳ וסימני׳ במגלה סימן ב׳:

אחת ו׳ זקפין פתחין וסימ׳ נמסר בסדר בשלח ויהושע סימן ו׳:

האחת ג׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר בפר׳ תרומה:

אי

אי ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ בראשית·

ואיה ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל״ז ואיוב סימן י״ז:

ואי זה ד׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן כ״ח:

איו ואיו ה׳ וסי׳ בלשון ארמי בנהרהון דמלכיא מתגלגלין וכהנין ומיתין וביאורם נמסר בסדר שמות ואיוב סימן י״ד:

אויבו ד׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ד·

אויבי ז׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן י״ג:

אויביהם ו׳ מל׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סוף סי׳ פ״א

אויבין ה׳ מל׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ס״ח ומשלי סימ׳ י״ו:

אויבי י״א מל׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ט׳ ושמואל א׳ ריש סימן כ׳:

האויב ה׳ ד׳ מל וא׳ חסר וסימניהון ואנפת בם דמלכים:

אם לא	הפגעתי בך	דין חס׳·
יען	אמר האויב·	
האויב	תמו חרבות·	
לעזור	למלך על·	

איב נ׳ חברי׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ח·

אויביך ז׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ פ״ג:

אויבנו ב׳ כתו׳ כן וסי׳ וסרני פלשתים נאספו· ויראו העם ויהללו׳ וכל עזר אויבינו כתי׳ כ״מא אויבנו וסי׳ ויהי כאשר שמע סנבלט· וכל שאר קרי׳ דכו׳ אויבינו כתיב·

אויבים ד׳ בליש׳ ב׳ מל וסימניהון

מאויבים	מגוהו·
כי ידברו	את אויבים·
היו לה	לאיבים·
לאיבים	היו לי׳

ב׳ בתראי חס׳:

איביה ב׳ חס׳ וסי׳ היו צריה לראש·

נהתי	את ידידות נפשי׳

ואיוב ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ה ובסוף איוב·

ואיך ג׳ ר״פ וסי׳ באיוב סוף סימן כ״א·

איכה י״ז וסימ׳ נמסר בריש מגילת איכה:

איככה ואיככה ד׳ וסימ׳ נמסר בשיר השירים סימן ה׳·

ואלים ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה׳ ו׳ מל׳ דמל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בסדר תצוה ע״ש· וג׳ כתיב אילם בנבי׳ וסימניהון

כברים	ואילם
ומרוח	אחת לאילם·
הלא	הרחתם את:

ו׳ כתי׳ אלים בנביאים וכ׳

בכתו׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן כ״ט וסימן פ״ט ואיוב סימן מ״א ושארהון נביאי׳ וכתובי׳ אילים כתי׳ מל׳ דמל׳·

ואת האיל ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה

אילון מל׳ וחס׳ סימניהון

ויהי עשו	בן ארבעי׳ אילן כתי׳·
את	אילון ואת·
עשו	לקח את נשיו אילון כתי׳ מל׳ דמל׳·
ויחי	גבולם מחלף·
אלון	מצב·
אלון	מעוננים·
אלון	תבור·

אלון בתבן חס׳ י׳ לחוד ושאר אורי׳ ונבי׳ אלון כתי׳ חס׳ דחס׳:

אילון ט׳ וסימניהון

	וירח בעבק אילון׳
את	אילון ואת·
באילון	ובשעלבים·
ושעלבין	ואילון·
ויקבר	באילון בארץ·
ואת	אילון ואת דל״ח·
ופלשתים	פשטו·
ובריעה	ושמע·
ואת	צרעה׳
ואת	בלעם ואת·

אילת ג׳ וסימ׳ נמס׳ במשלי׳ סימן ה׳ ותלים ריש סימן כ״ב·

אילת ד׳ בלישנ׳ וסימני׳

	ונעבר מאת אחינו
הוא	בנה את אילת·
וינשל	את היהודים·
ב׳ בו	קדם ותנינא:

באילות ג׳ וסימניהון משוה רגלי כאילות·

וחברו׳

אלהים	יי׳ חלי וישם·

אימה ה׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ באיוב סוף סימ׳ ט׳·

אין ה׳ יחידאין וסימניהון אין קול ענות גבורה·

אין מושיע	ויאברו אליו·
אין מציל	לאמר אלהים׳
אין עוזר	אל תרחק׳
אין ראה	וכי יתן איש·

ואין ח׳ יחידאין וסימני׳

	ואין לך שורך טבות׳
ואין שם	חוריה ואין·
ואין קורא	בשמך׳
ואין יי׳	ויאמר אלי עון·
ואין חקר	עשה גדלות׳
ואין לחם	גבר רש·
ואין מענה	בדברים לא:
ואין דעת	שמעו דבר·

ג׳ פסו׳ מיחדין דכל חד

וחד לית זוגא וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סימן מ״א·

י״ג זוגין חד אין וחד ואין

ולית להון זוגא וסימניהון

אין שר	בית הסהר׳
ואין שר	בי ימים רבים·
אין דבר	ויאמר אליו׳
ואין דבר	והנה אשלח·
אין בידו	ותצלח עליו·
ואין בידו	ואבד העשר׳

אין

אבל עריצים פריצים סריסים נקמצים אף על פי שהם היו נדגשים לולי הר״ים כי הם על משקל צדיקים אבירים כי אלו לא היו בשקל המלות הדגושים יאמר מהם סריסים פריצים עריצים כמו נשיא נשיאים חסיד חסידים נדיב נדיבים ובדבקותם יאמר מן נשיא נדיב נשיא האדם נדיב לב אך צדיק ופריץ לא ישתנו בדבקותם ולא דוגמתם· ואתנם מצאנו סריס פרעה ופריץ חיות והמה זרות ואני אומר כי אינם זרות אכן שני ענינים עם דבר המה ומן כרים סריסים ומן חסיד חסידים ומן פריץ פריצים

והמשכיל בדיק זה משקל רבנו תה משקל רפה ואין לתמוה על זה כי מצאתי להם עד כאמן מידי אביר יעקב ואביר הרועים ואביר על משקל כדיב לב מן כדיב או על משקל גביר פתיל אויל מלא יסתנו וכמה מותדברים מצאנו באים בכמה ענינים כמו עמנו מן עמן על משקל דבר בקר וכעמן הכבמן מן עמן על משקל דרך ארץ מלא יסתנו כרבקותם ומפותחים קריסים פריכים עריכים וכאשר פירשתי כראה עיקר ומלת רחום פתח כי היה על משקל חנון דוב סכול כי כל האומר רחום בקמץ מחרף ומגדף

אין מגיד מי הגיד בראש ·
ואין מגיד ותבלענה השבלים ·
ואין עוכר לילה ויומם ·
אין עוכר תחת היוהך ·
ואין לב ויהי אפרים כיונה ·
אין לב שמעו נא זאת ·
ואין תכונה עד הגבול שלחוך
אין מתם בבשרי ·
ואין מתם כי בסלי מלאו נקלה ׃
אין דרש הבט יבין וראה ·
ואין דורש ישגו צאני ·
אין להם ויאמר ראיתי ·
ואין להן כי משלשות ׃
אין עמך ויקרא אסא ·
ואין עמך ויאמר יי' ·
אין שריד לאכלו ·
ואין שריד לא נין לו ·
אין יודע כי את כל ·
ואין יודע ויקח דוד ·

י"ו פסוקי' אין אין במצעות

פסו' וסי' נמסר בישעיה סי' מ' פס' י"ו . ובירמיה סוף סי' ח' ׃

ואין להם ג' וסימ' נמסר בירמיה סימ' ·

י"ג פסו' ואין ואין במ צעות

פסו' וסימ'

ראו עתה כי אני אני הוא ׃
כי קשרתם בלכם עלי ·
וגחזי עבר לפניהם ׃
ויקחו את הספר אשר נתן ·
והמלא ארצו כסף ·
ונהתי כפתח בית דויד על ׃
והוא עם בוז ושסוי ·
וארא ואין איש ובאלה ·
ואביט ואין עוזר ואשתומם ·
המאס מאסת את יהודה ·
ישגו צאני בכל ההרים ·
כי תאנה לא תפרח ·
ושבתי אני ואראה את כל העשוקים ׃

ט' פסו' אין ואין במצעות

פסו' וסימניהון נמסר בסדר כי תשא ׃

ו' פסו' ואין אין במצעות

פסו' וסימ' נמסר בשפטים סימן י"ח ·

ג' פסו' ואין ואין ואין וסימ'

נמסר בשמואל א' סימן כו' ׃

י"ז ואין דלית דכותהון אין

וסי'

ואין לאל ידיך ׃
ואין שני יש אחד ·
ואין קשב ואין קול ·
ואין מצבה ואין עונה ·
ואין מחריד ואין רשע ·
ואין כח ואין כסות ·

ואין קובר ואין מקבר ·
ואין באסף ואין רודף ·
ואין מרפא ואין מידי ·

לאין ח' וסימניהון ויקרא אסא אל יי' ·

וירדפם אסא והעם ·
ויבא יהושפט ועמו ·
ואחרי כל זאת נגפו ׃
ושלחו מנות לאין ·
ויהיו מלעיבים במלאכי ·
הגשוב להגר מצותיך ·
ועצי ארזים לאין ·

ומאין ה' וסימ' נמסר ביהושע סי' ט' ·

ואיננו י"ב וסימני' נמסר באיוב סו' סימן כז' ׃

והנה איננו ג' וסימניהון נמסר בסדר ויצא ובשפטים סימן ד' ובתלים סימן לז' ׃

איפה י' כתו' כן וסימ' נמסר פרשת וישב ובשמואל ב' סימן ט' ואיוב סימן ד' וריש סי' לח' ׃

איש י' רפ' בתור' וכ' באיוב וסימ' נמסר בריש איוב ׃

איש אלהים ולית חד מנהון האלהים ו' וסי'

ויבא איש אלהים אל ·
הנה נא איש אלהים ·
והנה איש אלהים בא ·
ויענה אליהו ויאמר ·
ותאמר אל אישה ·
ותאמר האשה אל ·

י"א נקראו איש האלהים

וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ב ׃

לאיש לב' וסי'

הרעתם ויאמר ישראל למה הרעתם ·
מזמרת ויאמר אלהם ישראל אביהם ·
לכלם נתן לאיש חליפות ·
הביאו ואל פתח אהל מועד לא
וחשב את שני ממכרו
גאל ואם אין לאיש גאל ·
את בתי ואמר אבי הנערה
ונגשה יבמתו אליו לעיני ·
ותישנהו על ברכיה ·
יקטירון גם בטרם יקטירון ·
נלך ויאמר שאול לנערו והנה נלך קדמא ·
יעשה ויאמר דוד אל האנשים העמדים ·
יעשה ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר ·
ישיב ויי' ישיב לאיש את צדקו
הלך ויבא הלך לאיש העשיר תנינא ·
המגיד ויאמר יואב לאיש המגיד
ונתת ואתה תשמע השמים

ונתת ואתה תשמע מן השמים דה"ה ·
משפט ויאמרו כל השרים · וכל העם ·
משפט ויאמרו הכהני' והנביאים ·
ותאמר אלהם כה אמר יי' אלהי ישראל דמלכים וחברו דה"ה ותאמ' להם כה אמ' ·
יכרת יי' לאיש אשר יעשנה
שמחה לאיש במענה פיו
כבוד לאיש שבת מריב ·
ערב לאיש לחם שקר ·
כפעלו אל תאמ' כאשר עשה לי
השטן ויען השטן את יי' ויאמר עוד ·
ורחצת וסכת ושמת שמלתיך ·
לבוש ויאמר לאיש לבוש הבדים ·
ונתון הלבוש והסוס ·
ויקח המן את הלבוש ואת הסוס ·
בתי והנה בתי הגדולה ׃

והאיש ג' בטעם וסימני' והאיש אשר יעשה ·
והאיש מיכה לו בית אלהים ·
והאיש אשר אתה נושה ׃

באיש ב' וסימ' נמסר בפר' שלח לך ·

והאשה ה' וסימ' נמסר בפרשת נשא

חד מן ח' זוגין דמיין מן ב"ב

איש וסי'

וילך איש מבית לוי ויקח ·
ב' ויהי בימי שפט השפטים ·
וגם איש ואיש לא יעלה ·
ב' וגם איש היה מתנבא ·
ואל איש וילכו אל יהושע אל המחנה ·
ב' ופקדתי עליו ועל זרעו ·
ולא איש לא אעשה חרון אפי ·
ב' ואנכי תולעת ולא איש ·
והנה איש וירא הצפה איש ·
ב' ואמרת אליו לאמר צמח שמו ·
ואיש איש אשר יאכל כל דם ·
ב' אשר יצוד ציד ·
זאת האיש
ב' והוצאתם את שניהם
ויראם את מבוא העיר ·
ומי האיש אשר נטע כרם ·
ב' אשר ארש אשה ·

וכל איש י"ו וסימ' נמסר בדה"ה סוף סימן לד' ·

ואישה ד' וסימ' נמסר בפרשת מטות ·

באיש ח' קמצין וסימני' נמסר בסד' קדשי' ·

אישי ח' וסימ' נמסר בסדר ויצא ·

אישים ג' וסימני' נמסר בישעיה סי' נ"ג ומשלי סימן ח' ׃

האיש ב' פתחין וסי'

עוד האיש בית רשע ·
האיש כמוני יברח ·

בית אישה ב' וסי'

יחן יי' לכם ומצאן ·
ואם בית אישה נדרה ·

אישך ו' וסימני' נמסר בשפטים סי' יד' ·

ולאיש ג' וסימ'

ולאיש אשר ישכב ·
ולאיש שתים מכסות ·
ולאיש בשת בן שאול ·

למאיש ג' וסימ' נמסר בסדר בא אל פרעה ·

איש ואיש ג' וסימ' נמסר בשמו' ב' סי' י"ג

ואין איש ז' וסימניהון ואין איש מאנשי ·

ויסרו שם ויבאו ללון ·
עבדים אנחנו ·
ולו היה בן ושמו שאול ׃
וארא ואין איש ·
מדוע באתי ואין איש ׃

על איש ה' וסימ' נמסר בתלים סימן פ' ואיוב סימן לד' ·

ואם איש ג' וסימ' נמסר במלכי' ב' סי' א' ׃

באישון ג' מל' וסי' בתלים סי' יז ׃

איתיאל ג' וסימ' נמסר בנחמיה סימן י"א ׃

אך

אך ח' רפ' וסימ' נמסר בפרשת אמור ·

ואך ג' ב' רפ' וא' מצעות פסוק וסימניהון נמסר בפרשת נח ·

תאכל י"ז וסימניהון

ויצו יי' אלהים על האדם לאמר מכל ·
ובת כהן כי תהיה לאיש זר ׃
ובת כהן כי תהיה אלמנה ·
ועשית עלתיך הבשר והדם ..
דמו רקאת דמו לא תאכל
תצור כי תצור אל עיר ימים ׃
עלה עשן באפו ואש ·
וחברו עלה עשן באפו ׃

לפי שהוא כמו מרוחם מאחרים מגזרת סכול שהוא מסוכל מאחרים וכראה מאחרים מרחמי' אותו לכן נראה לומר רחום פתח סכול היינו מעצמו · הגה"ה המר יעקב ולית לדבריו לדעת בעלי הקבלה במלת רחום והמשכיל יבין ע"כ : אבל בחור כארזים קמץ כי הוא על משקל עשר שמור ומלת בחורים פתח כמו רחום וחנון כי אם היה משקל בחור כארזים היה לו לומר בחורים כמו משרת משה מבחוריו על משקל רדופים שמורים וכן כרעת קרחת ים קומכים אות ראשונה

מערכת אות האלף

אף על פי שהם על משקל טבעת גבעת כי הר״ים אין בה דין דגש כלל ויש פותחים ונראה כדברי הקומצים כי אף במלות דבון ובר בועי הרבועי אמר ים בהם סב״א ואלו היתה אות אחרת במקומה יהיה עם הסב״א דגש אינם מבטלי׳ קמץ אף כי פה פאין סב״א ומכלל בכ״לה לפני ח״ית וה״א יוצא כל בכ״לה לפני הר״ים והם כמו כהר בהר להר ההר בהם כהם להם ההם אף על פי שאם אות אחרת במקום הה״א תדגש כמו הפר הרס גם כל תיבה קטנה בת שתי אותיות אמר ברבותם נרגשת כפתחת כמו גן סל דל טל שיאמר

השליש — ויען השליש אשר למלך
וחברו — ויען השליש את איש האלהים•
בערה — כי בערה כאש רשעה •
לחכך — בן אדם לחכך כרעש•
האנק — דום בתים אבל לא תעשה
אש — כי אש היא עד אבדון•
צופיה — הליכות ביתה•
יבוא — אלינו ואל יחרש•
יגיע — כפיך כי תאכל•

יאכל — י״ג וסימניהון נמסר בסדר אמור•

ולא אכל — ד׳ וסימניהון ולא אכל ביום החדש•
ולא — אכל בטובה•
ואכל — פתי לבדי•

ויאכל — ה׳ רפין וסמני׳ בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה•
וביאורם — נמסר בפ׳ תולדות•

נאכל — ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בראשית•

אכלה — ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת ואתחנן•

מאכל — ד׳ פתחין וסימני׳ בלשון ארמי סלא בנפשיה פתורא דחבריה• וביאורם נמסר סוף פרשת וישב ומלכים א׳ סימן י׳•

אוכל — ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר סוף נחום ותלים סימן מ״א•

ויאכלו — ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ד׳•

המאכלת — ג׳ וסימניהון נמסר בוירא•

אכלתהו — ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ט״ו•

באכלם — ב׳ וסי׳ באכלם את קדשיהם• מעבור הארץ•
וא׳ באכלם ויהי כאכלם מהגזיד•

אכלתי — ב׳ פתחין במוכרת וכי׳ ואילי צאנך לא אכלתי•
לחם — הפחה•

ותאכל — ד׳ וסימניהו׳ נמסר בזכריה ריש סי׳ י״א

ולא תאכל — ג׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ א׳

אכול — ח׳ מלאים וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ב׳•

לאכול — י״ג מל׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ו •

תאכל — ט׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו ובצפניה סימן ג׳•

ואכלוהו — ג׳ חסרי׳ וסימניהו׳ נמסר בפרשת אמור וירמיה סוף סימן י׳•

יאכלהו — ד׳ וחסרי׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא וישעיה סימן ס״ב•

תאכלנה — ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ד•

אכול — י׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמיני ויואל סוף סימן ב׳•

יאכל — כ״ג וסימ׳ ואתה קח לך מכל•
וביום — הראשון מקרא•
בבית — אחד יאכל•
זכור — את היום הזה•
מצות — יאכל את•
ולא — יאכל את בשרו•
ואם — יותר מבשר•
כל — זכר דאשם•
ובשר — זבח תודת•
ואם — נדר או נדבה
ב׳ בפסוק•
ואם — האכל יאכל
וחברו•
והבשר — אשר יגע•
מכל — האכל•
וכל — השרץ•
כי — יצוד ציד•
ביום — זבחכם•
ונטעתם — כל עץ•
ביום — ההוא יאכל•
ובחמשה — עשר•
כאשר — יאכל הצבי•
חג — שבעת ימים•

אכלו — ג׳ וסימ׳ כי עד סירים סבוכים•
אשר — העיר קברות•
ואהי — שוכר בחומות•

ולא אכל — ד׳ וסימניהון ויקם יהונתן מעם•
ויבא — אחאב אל•
וזה — ימות בנפש•
ואוכל — פתי לבדי•

אבן — י״ט וסימניהון ויקץ יעקב•
ויאמר — מי שמך•
סר מר — המות•
ומן — הגוים אשר אמר יי׳•
תצורי — לעם•
אכן — חציר העם•
אתה — אל מסתתר•
חלינו — הוא נשא•
אכן — משפטי אל יי׳•
בגדה — אשה מרעה•
לשקר — מגבעות ב׳ בו•
השא — השאת•
הנה — לשקר עשה עני•
השכימו — השחיתו•
אכן — שמע אלהים•
טמעת — קול תחנוני•
כאדם — תמותון•
רוח — היא באנוש•

אל

י״ח פסוקים אל על על
וסים׳ נמסר בפרשת פקודי•

י״ד פסו׳ על אל אל
וסים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו•

ג׳ פסו׳ אל ואל ואל ואל
ואל אל וסים׳ בירמיה ריש סי׳ כ״ז•

ז׳ פסוקים אל על אל וסימ׳
נמסר בפרשת נח וביהושע סימן י״ח•

ז׳ פסוקים על אל על וסימ׳
נמסר בירמיה סוף סימן כ״ט וסימן מ״ח

ג׳ פסוקים אל אל ואל אל
וסי׳
ועליתם — אל מלך אדום•
אל — תשמעו אל•
הן — ישא איש בשר•

ד׳ פסוקים אל אל ואל ועל
וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י׳•

אל — ג׳ כתי׳ על וסימניהון וישב המלאך על הלחם•
ומדתי — פעלתם•
על — החס עיניכם ואל תחמלו•

אל אשר — ה׳ וסימ׳ נמס׳ בפרשת כי תשא וכפר׳ מסעי וריש יחזקאל•

אל מקום — ט׳ וסימניהון יקוו המים•
ופשט — את בגדיו ולבש•
והוציא — את כל הפר•
לך — נא אתי אל מקום•
וצוה — הכהן וחלצו•
ואת — הבית יקציע•
ונתץ — את הבית•
וגלית — ממקומך•
הכל — הולך אל מקום אחד•
הלא — אל מקום אחד הכל•

אשר אל — ח׳ וסימ׳ נמסר בפרשת תצוה• ויחזקאל סימן מא•

ואל מי — ד׳ וסימניהון ויאמרו אנשי בית•
ואל מי — תדמיון אל•
ואל מי — תדמיוני ואשוה•
קרא נא — היש עונך•

וג׳ אל מי וסימניהון•
ויבא — והנה שרי החיל•
בן אדם — אמר אל פרעה•
אל מי — דמית ככה•

כלין מלין בכל קריאה אל
ול״ית חד מנהון ועל וסימניהון׳

אל אביך•	אל אהליאב•
אל אליהו•	אל אנשיו•
אל בצלאל•	אל ביתך•
אל ביתם•	ואל בתינו•
אל בנות•	אל בניך•
אל הכהן	אל המשכב•
אל המערה•	אל הסלע•
אל יהושע	אל יחזקאל•
אל יהוא	אל מקומי•
אל מקומו•	אל מקומם•
אל מול•	אל ערכות•
אל עבדו•	אל עזרא•
אל שרה•	אל שמואל•
אל תוך•	אל תחת•
אל תפלת•	אל תא•

אילין מלין — יחידאין ואל וסימניהון
ואל קין — ואל מנחתו לא שעה•
ואל אמה — צהר תעשה לתיבה•
ואל הבקר — רץ אברהם ויקח•
ואל אחיו — ויספר אל אביו אל•
ואל יעקב — וארא אל אברהם•
ואל משה — אמר עלה אל יי׳•
ואל הארון — ונתת את הכפרת•
ואל שתי — ולקחתם אגדת•
ואל הזקנים אמר שבו לנו•
ואל הלוים — תדבר ואמרת•
ואל רשעו — זכור לעבדיך ד״בת•
ואל חטאתו ב׳ בו•
ואל פרעה — וידבר יי׳ אל משה•
ואל אשת — עמיתך לא תתן•
ואל אבנר — ויקרא דוד אל העם•
ואל אבישי — ויען דוד ויאמר•
ואל נגב — ויאמר אכיש אל•
ואל פארתיו — על מפלתו•
ואל נערו — ויאמר דוד שאול•
ואל צקלג — ויהי בבא דוד ואנשיו•
ואל נביאי — ויאמר אלישע•
ואל אלהינו — יעזוב רשע•
ואל האטים — ונבקה רוח•
ואל האבות — ב׳ בפסוק•
ואל שרה — הביטו אל אברהם•
ואל השמים — ראיתי את הארץ•
ואל החרב — כי כה אמר יי׳ על•
ואל נבוכד נצר הנני שלח ולקחתי•
ואל ארצו — לכן כה אמר יי׳ הנני•
ואל צדקיה — מלך יהודה דברתי•
ואל שמעיהו הנחלמי תאמר•
ואל יהודה — ואלה הדברים אשר•
ואל ירמיהו היה דבר יי׳ בהיותו•
ואל הגבול — ולקחת מדמו•
ואל השלחנות והשפתים טפח•
ואל עמי — ידו גורל ויתנו•
ואל אלהים ואולם אני אדרש•
ואל אדני — אליך יי׳ אקרא׳
ואל הארץ — יקרא אל השמים•
ואל אנשים לקול המון•
ואל עונם — חטאת עמי•
ואל חוף — איך תשקוט•
ואל לב — שקציהם ותעבות•
ואל ברכת — ואעבור אל שער העין•
ואל מקומו — זרח השמש•

אל כל — ב׳ בספר בראשי׳ וסי׳
המקום — ויהי כאשר התעו•
יעקב — הסירו את אלהי הנכר•
ומן ואלה שמות עד החדש הזה על כל ועל כל•
ומן החדש הזה עד סו׳ סיפרא אל כל ואל כל ב״מד וסים׳

ויחד

ברבותם נגים גלים אלפר פר הר דס אמר כרפים ברבותם כמו פרים פרים ודוגמתם נקמצים גם המדגשים במרביתם בבא עליהם בכ״לה נקמצים כמו העסהגל הגן הסל אלפי הדל ומלות לבר לסד קנת קהת מעט פרת דבם וי״א כי קכת מהם על פי זה הטעם שמרביתם יולד בהם דגש לבדי לסדי תעטים ואינו נראה בעיני כי מה יאמרו במלת קהת שהוא קהתי ונראי׳ דברי הר׳ שמואל הנגיד אמר אמר הטעם שנפתחים כי ידמו בקריאתם בקר במר זכח דבר יי׳ במר תודים אמר כפתחים מטעם

דקות כאשר אבאר בע״ה ומלת גמל שפן אף על פי שנדגשת ברבותם כי יאמר גמלים שפנים כי לא במורג אחד נמרצו כי כל אותם שנזכרים בפתח לפי סיבא וילד בהם רגש ברבותם או שב״א הייתו כשאינם משתנים ברבותם ממה שהיו לפנים כמו כרדף עבר כי ברבותו לא נשתנה כי בהם ירך תי מכרדפתי כאשר כרדף בלי סוס שכוי וככה של גלדל אבל גמל שפן ברבותם נשתנתה אות ראשונה ג״מל ש״ן שהיו בקמץ וברבותם נפתחו ועומדים בשב״א , ומכלל הדגש יבאו חמש מלות ואלה הם למה

מיחד · יתרו על כל ·
דבר · על כל דבר פשע·
ב׳ בפסו׳·
הדם · ויקח משה את הדם ·
ומן ריש תורת כהנים עד והיתה זאת לכם דכו׳ על כל ב״מא וסימ׳
ויבא · משה ואהרן אל אהל ·
ומן והיתה זאת לכם עד סו׳ סיפר׳ ושאר אורית׳ ויהוש׳ דכו׳ אל כל ואל כל בסט״ו על כל ועל כל וסי׳
נפשות · ועל כל נפשות מת ·
לטהרם · וכה תעשה להם ·
ותפקד · ואתה הפקד את הלוי׳ ב׳ בו ·
וכפר · הכהן על כל עדת בני ·
תקצוף · ויפלו על פניהם ויאמרו·
אזוב · ולקח אזו״ב וטבל במים ·
ויענך · וירעיבך ויאבילך ·
ואתנפל · לפני יי׳ כראשונה ·
ולתתך · עליון על כל הגוים ·
ונתנך · והיה אם שמוע דעליך ·
אסתיד · ואנכי הסתר אסתיר ·
בעלות · ויהי בעלות הכהנים ·
ובבא · נשאי הארון ·
עכן · הלא עכן בן זרח ·
וכל שפטים דכו׳ על כל ועל כל ב״מו אל כל ואל כל וסי׳
מלאך · ויהי כדבר מלאך יי׳ ·
אבימלך · וילך אבימלך בן ·
וכל שמואל דכו׳ אל כל ואל כו׳ ב״מו על כל ועל כל וסימ׳
הרפה · ויאמר אליהם נחש ·
יספנו · ויאמרו כל העם להתפלל
והבשנים · ויחמל שאול והעם על ·
בלתה · ועתה דעי וראי מה ·
וימלך · דוד על כל ישראל ·
בחברון · מלך על יהודה שבע ·
וכל מלכי׳ וישעיה דכות׳ על כל ועל כל ב״מו אל כל ואל כל וסי׳ ·
אמר · אל רחבעם בן ·
עובדיה · ויאמ׳ אחאב אל עובדיהו
ב׳ בפסו׳ · לך בארץ ·
ויגש · אליהו אל כל העם ·
חטאות · אל כל חטאות בעשא ·
קשרתו · ויהי בבקר ויצא ויעמד ·
ומן ריש ירמיה עד אל תגרע דבר על כל ועל כל בב״ד אל כל ואל כל וסי׳
ונחשבה · ויאמרו לכו ונחשבה ·
מהתפת · ויבא ירמיהו מהתפת ·
דבר · אשר דבר ירמיה הנביא תנינ׳ דפסו׳ ·
ויודר · ואתה תנבא אליהם ·
ומן אל תגרע דבר עד הנני שב דכו׳ אל כל ואל כל ב״מא על כל וסימני׳
שלח · על כל הגולה לאמר כה ·
ומן הנני שב עד קראו צום דכו׳ על כל ועל כל ב״מא ואל כל וסי׳ ·
חגי · לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל ·

ומן קראו צום עד סוף סיפרא דכו׳ אל כל ואל כל במ״ט על כל ועל כל וסימני׳
אתם · כה אמר יי׳ צבאות אתם ראיתם :
הגברים · ויאמר ירמיהו ·
גדלות · ואתה תבקש לך גדולות
ב׳ בפסו׳ · אל תבקש ב׳ בו ·
קריות · ועל קריות ועל בצרה :
גרועה · כי על כל ראש קרחה ·
גגות · על כל גגות מואב ·
לשמה · והיתה ארצם לשמה ·
מקצף יי׳ · לא תשב ·
ומן ריש יחזקאל עד ויאמר יי׳ אלי עבור בתוך העיר אל כל ואל כל ומן עבור בתוך העיר עד בעשרים וחמש שנה לגלותינו על כל ועל כל ב״מג אל כל ואל כל וסימ׳
ראש · אל כל ראש דרך בנות ·
בתעדה · יען אשר הכרתי ממך ·
גדלוהו · מים גדלוהו תהום ·
ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף סיפרא דכו׳ אל כל ואל כל בכ״מא על כל וסימ׳
ולא יגשו · אלי לכהן לי ·
וכל תריסר וכתובים דכותהו׳ על כל ועל כל במ״ג אל כל ואל כל וסימני׳ נמסר במשלי סימן י״ח ואחשורש סי׳ ח׳ :

ב׳ זוגין מן תרין אל ותרין

על תמצא נמסר בערך על ·

כ״ג פסו׳ רישי׳ ומצעותהון

אל אל וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן א׳ ועיין מה דקהינא במשלי סימן כ״ד ·

ה׳ פסו׳ אל אל אל וסימ׳

אך · ביי׳ אל תמרדו ·
אל · תנאץ למען שמך ·
אל · תבטחו בעשק ·
ותאמר · אל אחי אל ·
ויזעק · ויאמר בננות ·

כ״ב יחידאין ואל ולית זוגא וסימ׳

ואל אראה ואם ככה את ·
ואל תגעו וידבר אל העדה ·
ואל תעלו אם זנה אתה ·
ואל תבאו ב׳ בפסו׳ ·
ואל תתנו דמי לו ·
ואל תזכר ויאמר אל המלך ·
ואל יתהלל כה אמר יי׳ תנינ׳ דפסו׳ ·
ואל תדמינה ואמרת אליהם ·
ואל תלך אל תבא בית מרזח ·
ואל תרא כיום אחיך ·
ואל תשכח ב׳ בפסו׳
ואל אבושה יבושו רדפי ·
ואל תבא במשפט את עבדך ·
ואל תסתר פניך מעבדך ·
ואל תבישני משברי ·

ואל ישמחו שפטני ·
ואל תהיו כאבתיכם ·
ואל תבכו ויאמר נחמיה ·
ואל תאמר אל תתן את פיך ·
ואל תהי אל תרשע הרבה ·
ואל תאכלו לך כנוס את כל
ואל תשתו ב׳ בפסו׳ :

ה׳ יחידאין אל ולית להון

זוגא וסימ׳ נמס׳ במשלי ריש סי׳ כ״ח וע״ש קהוותא :

ז׳ זוגין ואל ומלה אחרא

וסי׳

ואל תעש · ב׳ וסי׳ אל תשלח ידך אל הנער ·
ואל תעש · כאוכה רע ·
ואל יחר · ב׳ וסי׳ ויגש אליו יהודה ·
ועתה אל · תעצבו :
ואל יבא · ב׳ וסי׳ דבר אל אהרן אחיך ·
ואל יבא · בית יי׳ :
ואל יהי · ב׳ וסי׳ ארץ אל תכסי ·
ואל יהי · לו מושך חסד :
ואל יאמר · ב׳ וס׳ בן הנכר ·
ואל יאמר · הסריס ב׳ בו :
ואל תאכל · ב׳ וסי׳ ועתה השמרי נא ·
ויאמר · לי הנך הרה :
ואל תעמד · ב״ וסי׳ בכל הככר ·
ואל תעמד · על הפרק :
ואל · ה׳ ר״פ וסימ׳
ואל תתנו דמי לו ·
ואל תסתר פניך ·
ואל יבא · בית יי׳ כי אם ·
ואל תהיו · כאבתיכם ·
ואל תלכו · אחרי אלהים :

א״ב מן חד חד אל דלוג

וסי׳

אל ארם · ויקח העבד עשר׳ ·
אל ארץ · ויבאו עד גורן דשמו׳ :
אל ארבע · וארבע כתפות אל ·
אל אדום · לכן שמעו עצת יי׳ ·
אל אצרתיה קרב אל סוסיו ·
אל בני · ויקמו כל בניו וכל ·
אל בנו · ויאמר יצחק אל בנו ·
אל בנהיו · ויאמר אל בנהיו ואיו ·
אל בנים · מקול שעטת פרסת ·
אל בגד · ולקחו את כל כלי השרת
אל בחוריה · אל ידרך ידרך הדרך כתי׳ ·
אל גג · ודוד ישב בין שני
אל גבוריה · חרב אל הבדים ·
אל דבר · ואשר לא שם לבו אל ·
אל הצאן · לך נא אל הצאן ·
אל חבתים · הירא את דבר יי׳ ·
אל המזוזה והגישו ארניו ·
אל המלאכה ויקר׳ משה אל בצלאל
אל העצים · ויאמר האשד אל ·
אל האבן · והלוים הורידו את ארון
אל המשכן ויבא את הארן ·
אל החשן · וישם עליו את החשן ·
אל המנוחה כי לא באתם עד עתה ·
אל הערים · ויצאו זקניך ושפטיך ·

אל המלחמה והיה בקרבכם ·
אל הרם ויאמר שאול פצו ·
אל הצור · ותקח רצפה בת איה ·
אל השדה · ויצא אחד אל השדה ·
אל הקצרים ויגדל הילד ויהי ·
אל החמור · וישא הנביא את נבלת ·
אל השלחן · ויהי הם ישבים אל ·
אל העמדים כי כה אמר יי׳ צבאות ·
אל הבדים · חרב אל הבדים ·
אל הסוללות · כי כה אמר יי׳ על בתי העיר ·
אל זבח · ויאמר אל זבח ואל ·
אל זקנו · ובישנו את טעמו ·
אל חשן · ונתת אל חשן המשפט ·
אל חמות · בכל שאו נס החזיקו ·
אל טוב · ובאו ורננו במרום ציון ·
אל ידי · ויאמ׳ אל עבדיו ראו חלקת
אל כפיו · וירדהו אל כפיו ·
אל כסא · כי כה אמר יי׳ אל המלך
אל לבם · והשיבו אל לבם דמלכי׳
אל משבר · ויאסף אתם אל משבר
אל מדין · וילבו שני שרי מדין
אל מושב · וישב המלך על מושבו
אל מתני · כי כאשר ידבק האזור
אל מימיה · חרב אל מימיה ויבשו
אל נחלתם ויעשו כן בני בנימן
אל נפשו · וירא ויקם וילך אל
אל נפשי · קרבה אל נפשי גאלה
אל נפשם · ויקבו ונסו בנשף
אל נוהו · ושובבתי את ישראל
אל סוסיו · חרב אל סוסיו ואל רכבו
אל עגלה · וירכיבו את ארון האלהים דשמו׳ ·
אל פיהם · ויהי מספר המלקקים
אל צאנו וישלח יעקב ו קרא
אל קצות · ונתת את שתי העבתות
אל ראשי · וידבר משה אל ראשי
אל רבת · לכן הנה ימים באים
אל שמים · כי אשא אל שמים ידי
אל תרת · ושאר העם הכהנים :

א״ב מן חד חד חד אל וחד

על ולית דכוותהון וסי׳ ·

אל אם · כי עמד מלך בבל ·
על אם · עצבו לי אלמנותיו ·
אל אבל · לכן כה אמר יי׳ צבאות בכל רחבות ·
על אבל · ולא יפרסו להם על אבל
אל און · השמר אל תפן אל און
על און · פלט למו באף ·
אל ארצות · הנביאי׳ אשר היו לפני ·
על ארצות · והכעסתי לב עמים ·
אל אסף · ואגרת אל אסף שמר ·
על אסף
אל אדו · ואצוה אותם אל אדו
על אדו · הראש בכספיא ב׳ בפסו׳
אל אחז · ויסף יי׳ דבר אל אחז ·
על אחז · אז יעלה רצין מלך ·
אל אחינו
על אחינו · ויאמרו איש אל אחיו ·
אל אחיך · ויאמר פרעה אל יוסף אמ׳
על אחיך · ואני נתתי לך שכם אחד

בתים אכה ימה שמה וסימן לב״ חיים ואין בידנו טעם נכון אמנם מה שבידנו נבאר כי על כן שמו הנגינה למעלה כדי להפריד בין הקמץ והדגש ועל כן כל למה טעמו למטה וכן שמה ומזה שמים ושערורה פתחים ועל כן טעמם למטה כי לא הוצרך להפריד בין הפתח והדגש כי אחים המה וכן והחרבתי את ימה שהוא מפיק הא׳ פתח כמשפטו ומלת בתים אין התי״ו נקראת בחוזק וטעם הקמץ לתשלום חסרון יו״ד ב׳ תכי דינו היה בתים כמו זתים אם לא יהרס מבניינו כמו בכים או אפרוחים אבל

בתים כמו זתים אם לא יהרס מבנינו כמו בצים או אפרחים אבל בתים דיחזקאל שהוא ממשקל אלפים בת יכיל פתחים כי הם ממשקל סלים נגלים : כל למה דגש טעמו למעלה כאשר באַרתי ואם הוא כמוך לאותיות אח״ע רפי וטעמו מלרע למה יי׳ למה העליתנו למה עליתם והטעם לפי שהברת אלה כאשר נופלת פתאום על אותיות הגרון: בלעת בם וכאלו אין פס ה״א בתיבה מה דמה לקראו על כן מרפי׳ תיבת למה להסכין הנגינה למטה ולהפריד הברת מה בפיו אמכם חמש׳ למה יבא ומן הכל מאע״פ

אל בניבן ויחנו בני ישראל אל
בנימן׃
על בנימן ושני אנשי׳ שרי גדודים
אל בור תפשום חיים׃
על בור ואספו אספה אסיר׃
אל בניהם ואמר אל בניה׳ במדבר׃
על בניהם יראה אל עבדיך פעלך
אל גבעת ויעש לו יהושע חרבות׃
על גבעת ויצא עוד קו המדה׃
אל גיחון ויאמר המלך להם קחו
עמכם׃
על גיחון וירד צדוק הכהן ונתן׃
אל גוג בן אדם שים פניך אל׃
על גוג ואתה בן אדם הנב׳ על׃
אל גנזי אם על המלך טוב יכת׳
על גנזי ויגד לו מרדכי את כל
אשר קרהו׃
אל גבולו כי הקהנו אל גבולו׃
על גבולו והתחלקו אתה לשבעה
חלקים׃
אל דלתות ועשוית אליהן אל
דלתות׃
על דלתות וישנו את טעמו בעיניה׳׃
אל האח ויהי כקרא יהודי שלש
דלתות׃
על האח וארבע׳ יקרעה ב׳ בפסו׳
אל הבאר ותמהר ותער כדה׃
על הבאר וישמע פרעה את הדב׳׃
אל ההמון ויהודה בא על המצפה׃
על ההמון ויקרא אסא אל יי׳ אלהיו
אל הדלת והגישו אדניו אל האלהי׳
על הדלת והמטיבים את לבם׃
אל המקלות ויחמו הצאן אל׃
על המקלות ויקח לו יעקב מקל׃
אל הרצפה ויביאני אל חצר
החיצונה׃
על הרצפה וכל בני ישראל ראים
ברדת׃
אל השמועה ולא האמנתי לדברים
דמלכים׃
על השמועה לא האמנתי לדבריה׳
דד״ה׃
אל המהפכת יי׳ נתנך כהן תחת׃
על המהפכת ויכה פשחור את׃
אל המזוזה והגישו אדניו אל
על המזוזה
אל המצודה וישבע דוד לשאול
על המצודה וישמעו פלשתים כי
משחו׃
אל המפתן וישכימו בבקר ממחרת׃
על המפתן ופקדתי על כל הדולג׃
אל הגוי למה תמוהו אתה ועבד׳׃
על הגוי והוה הגוי׃
אל המשפט כי יהיה ריב בין אנשים
על המשפט ולרוח משפט ליושב׃
אל המשקוף ולקחתם אגדת אזוב
על המשקוף ועבר יי׳ לנגוף את
מצרים׃
אל זרע גם זרע יעקב ודוד׃
על זרע וכי יתן מים על זרע׃
אל חלליהם ואת בלעם בן בעור
הקוסם׃
על חלליהם ואת מלכי מדין הרגו׃

אל חכך ולשונך אדביק׃
על חכך אכל בני דבש כי טוב׃
אל חזאל ויאמר המלך אל חזאל׃
על חזאל גם בעצתם הלך וילך׃
אל טוב ובאו ורננו במרום ציון׃
על טוב ואפרים עגלה מלומדה
אל ימין ויקומו וילכו זיפה׃
על ימין ואען ואמר אל׃
אל יושב ואמרו אל יושב הארץ׃
על יושב ושפכתי על בית דוד׃
אל יהויקים לכן כה אמר יי׳ אל
יהויקים׃
על יהויקים לכן כה אמר יי׳ על
יהויקים׃
אל יחזקיהו וישמע יי׳ אל יחזקיהו׃
על יחזקיהו אחר זה שלח סנחריב׃
אל כלי ושברו משברהך ומשמר׳
על כלי ומהם על כלי העבדה׃
אל לשון ועבר הגבול אל בהף׃
על לשון מרע מקשיב על שפת׃
אל לבבם והשיבו אל לבבם דד״ה׃
על לבבם ויתן שרי מלחמות׃
אל לכיש וחיל מלך בבל נלחמ׳׃
על לכיש אחר זה שלח סנחריב׃
אל לבך כי בפעם הזאת אני׃
על לבך קשרם על לבך תמיד׃
אל משמעתו מן השלשי׳ נכבד ועד
דשמואל׃
על משמעתו מן השלושים והנו דד״ה׃
אל מדינה וישלח ספרים אל כל
מדינה׃
על מדינה ויקראו ספרי המלך
קדמא׃
אל מקדשי עד אבוא אל מקדשי אל
על מקדשי בשנו כי שמענו חרפה׃
אל מצחו וישלח דוד את ידו אל׃
על מצחו והיה על מצח אהרן׃
אל משכן כל הקרב הקרב
על משכן ואתה הפקד את הלוים׃
אל מלאכי ויאמר מלך בני עמון׃
על מלאכי וישלח שאול מלאכים׃
אל מלאכת
על מלאכת ושלו׳ בן קרא בן אביסף
אל מעשה כי לא יבינו אל פעלת יי׳
על מעשה ומתניה מן הלוים הוא
הבכור׃
אל נפשי קרבה אל נפשי גאלה׃
על נפשי זאת פעלת שטני מאת׃
אל נבו למואב כה אמ׳ יי׳ צבאות
על נבו עלה הבית ודיבון הבמו׳
אל סיר ויצא אחד אל השדה׃
על סיר ויאמרו אליהם בני ישר׳
מי יתן׃
אל עגלה וירכיבו את ארון
האלהים דשמואל׃
על עגלה וירכיבו את ארון
האלהים דד״ה׃
אל עשה ויתנהו המלך ויהוידע אל
על עשה ויעמד יש ע בניו ואחיו
וכל קרוי׳ ואל׃
אל עני ואת כל אלה ידי עשתה
על עני יגזלו משוד יתום ועל עני
אל עמה ותאמר הנה שבה יבמתך

על עמה ואת פתשגן כתב הדת׃
אל פח עד יפלח חץ כבדו׃
על פח הפול צפור על פח׃
אל פחות ואבוא אל פחות עבר
הנהר ואתנה׃
על פחות ואמר למלך אם על
המלך טוב׃
אל פקדת ויהי בעת יביא את הארון
על פקדת לחברני חשביהו ואחיו׃
אל ציון לכן כה אמר יי׳ שבתי׃
על ציון ואני נסכתי מלכי׃
אל צפון הולך אל צפון סובב׃
על צפון ויטידו על צפון׃
אל קולך׃
על קולך אל תתן את פיך לחטיא
על קצות ונתת את שתי העבתת
קדמא׃
על קצות ויתנו את שתי העבתות
בתראה׃
אל רבקה ויאמר יעקב אל רבקה
על רבקה וישאלו אנשי המקום׃
אל שפך והוציא את כל הפר׃
על שפך בחוץ ב׳ בפסוק׃
אל תורת ושאר העם הכהני׳ הלוי׳
על תורת זאת תורת הנזיר אשר׃
אל תרהקה וישמע אל תרהקה
דמלכים׃
על תרהקה דישעיה׃

אל ירושלם י״ג וסימ׳ נמסר
בסוף זכריה׃

אל הר י״ו וסימ׳ נמסר
בישעיה סי׳ נ״ו

אל הרי ה׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל ריש
סי׳ ו׳ וסי׳ ל״ד׃

אל פני ט׳ ומימניהון
נמסר בסדר
משפטים ויחזקאל סי׳ י״ו׃

אל פניו ו׳ וסימ׳ נמסר
בשמואל ב׳
סי׳ י״ד ודה״ב סי׳ י״ט׃

אל פי ה׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סי׳ י״ז׃

אל המזבח ט׳ וסימ׳ נמסר
בסדר ויקרא

ואל המזבח ג׳ וסימ׳

קרבן ראשית תקריבו אתם׃
הפרכת אך אל הפרכת לא יבא
משמרתך ושמרו משמרתך׃

אל האדמה ו׳ וסימ׳

בזעת אפך תאכל לחם׃
והשיבתיך והנה אנכי עמך׃
כי אביאנו אל האדמה אשר׃
והשיבתים ואתה תשמע השמים
דמלכים׃
וחברו והשבותם ואתה תשמע דד״ה
ואשלח אליכם אתכל עבדי׃

אל בבל ו׳ וסימ׳

הדבר אשר דבר יי׳ אל בבל׃
השמיעו אל בבל רבים׃
לכן שמעו עצת יי׳׃
ויכתב ירמיהו את כל ב׳ בפסו׳׃
וינל השארית מן החרב׃

אל יהודה ז׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סוף סי׳ ל״ה

אל יד וסימני׳ נמסר
ביחזקאל ריש סי׳ כ״ח

ואל ביתו ג׳ וסימני׳

הרצח וישב בעיר ההיא עד׃
אוריה ויקרא לו דוד ויאכל
בעשא וגם ביד יהוא בן חנני׃

אל ישראל ז׳ וסימ׳ נמסר
בסדר ויחי׃

לאל י״א קמצי׳ וסימני׳ נמסר
בתלי׳ סי׳ נ״ז׃

האל ח׳ סבירי׳ אלה וסי׳
נמסר בסד׳ תלדות׃

אלהי ב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
בתלים סימן קמ״ד

אלהים לא״רפ
וסימ׳

אלהים לא תקלל׃
אלהים אדני יי׳ כתי׳
אלהים שופט צדיק׃
אלהים באזנינו שמענו׃
אלהים לנו מחסה׃
אלהים בקרבה׃
אלהים בארמנותיה׃
אלהים משמים תנינא׃
אלהים שמע תפלתי׃
אלהים הרס שניבו׃
אלהים בשמך׃
אלהים דבר בקדשו וחברו׃
אלהים יי׳ עז ישועתי׃
אלהים אלי אתה׃
אלהים זנחתנו׃
אלהים יחננו׃
אלהים מושיב׃
אלהים בצאתך׃
אלהים אתה ידעת׃
אלהים להצליני׃
אלהים אל תרחק ממני׃
אלהים למדתני׃
אלהים בקדש דרכך׃
אלהים השיבנו׃
וחברו אלהים צבאות׃
אלהים צבאות שוב נא הבט׃
אלהים אל דמי לך׃
אלהים זדים קמו׃
אלהים אדני עז ישועתי יי׳ כתי׳
אלהים שיר חדש׃

והאלהים ז׳ וסימ׳ נמסר
בפרש׳ ויצא
ובקהלת סי׳ ג׳ ודה״א סימן כ״ד׃

אלהי ח׳ זקפין קמצין וסי׳ נמסר
בסדר וירא בלק׃

אדון אלהי ישר׳ ז׳ וסימ׳ נמס׳
בשמואל
א׳ סימן ה׳׃

והייתי

שהם סמוכים לאות אח״ע כדגשים למה הרגזתני למה אבכה ארכה למה הכיתו עבדיך למה היה כאבי נצח למה אירא בימי רע וכל למה הסמוך לשא ראותיו דגש חוץ מג׳ רפויין למה זנחת ותתאם למה שכחתני למה שזנחתני למפגע לך וכל למה רפי טעמו מלרע לבד מזה למה שמתני למפגע לך וכן הוא במסורת עיין בערך למה : כל כמה במה אות ראשונ׳ פתוחה כמשפטו׃ **עתה אדבר** על החטף׃ כל סבא טוכן מבגול קמץ כמו כספו עמדו דרדע וכהנה רבים ועל כן נקרא סכן כי לא יזוז ממקומו

אבל סגו"ל מכיע הוא אשר יהפך לאתנח וסוף פסוק אין בו כח לבטל הקמץ והוא כמו פעלו ופעלה עבר כמו שמרו אמרו כי באתנח וסו"פסו' יהפך הסגו"ל לקמץ גדול ויאמר אמרו שמרו כאמרה משמרת יי' שמרו וכל כיוצא בהם אים לא נעדר וכלם מתונים לפני החטף להפריד בין הקמץ והחטף כעין שאמרתי בכל למה רגם וכן כל השמרו לכם תשמרו יאמר באתנח וסו' פסו' וכן בשם דבר ירך שדך אמתך אדמתך דגנך כי יאמר באתנח וס"פ ידיך שדך אבל בחרו לכם אכנים רחבו הזכו הם

והייתי להם לאלהים ג' וסי'

ושכנתי בתוך בני ישראל:
ונתתי לך ולזרעך.
והיה משכני בתוכם:

בית אלהים ג' וסי' בסדר ויצא.

ואלהים ה' וסימנין נמסר בשמו' א' סימן כ"ח:

הוא אלהים ד' וסים' נמסר בירמיה סי' י'

וביהושע סימן כ' ותלים סימן ק':

ברא אלהים ג' וסימני' נמסר בבראשית:

יראת אלהים ג' וסים' נמסר בסדר וירא

ובשמואל ב' סימן כ"ג:

וידבר אלהים ג' וסימני' נמס' פ' נח:

דבר אלהים ג' וסים' נמס' בשמואל א'

ריש סי' י':

ויברך אלהים ג' וסי' נמסר בפרשת

בראשית.

כי לאלהים ג' וסימניהון נמס' בתלים סימן מ"ז:

אל אלהים יי' ג' וסים' נמסר

בתלים ריש סי' נ':

ואין אלהים ג' וסימנהון

עמדי ראו עתה כי אני אני הוא.
גדלת על כן גדלת יי' אלהים.
זולתך יי' אין כמוך ואין אלהים:

שמע אלהים ג' וסי' נמס' פרש' וירא

ותלים סימן ס"ו

באלהים ג' וסים' נמס' בתלי' סימן ע"ו:

וירא אלהים כי טוב
ד' בבראשית וסי' נמסר

בפרשת בראשית.

על כל אלהים ג' ובתלים וסים' נמס'

שם סימן צ"ה.

בני האלהים ד' וסים' נמסר בפרש' בראשית

חנני אלהים ג' וסימנין נמסר בתלי' ריש סי' נ"א.

לדרש אלהים ד' וסים' נמס' בפרש' יתרו.

לי אלהים י"א וסים' נמס' במלכים א' סים'

ב' פסוק כ"ג.

אלהי העברים ה' וסי' נמסר בפרש' שמות

אלהי ישראל כ"ה מיחדין וסים' נמסר

בפרשת משפטים.

עם אלהים ג' וסים' נמס' פרש' ויצא.

אלהים לישראל
ג' וסים'

ויאמר אלהים לישראל.
וידעו כל הארץ כי יש.
ויאמן ויגדל שמך דד"ה.

עליית אלהים ג' וסים' נמסר סוף

פרשת לך לך.

מיד האלהים
ג' וסים'

מי יצילנו מיד.
כבדה מאד יד האלהים.
גם ביהודה היתה יד.
וכל קהלת דבו'.

עליה אל האלהים
ג' וסי'

ומשה עלה אל האלהים.
ותעל שועתם אל האלהים.
וחלפת משם והלאה:

ויעש אלהים
ד' וסים'

ויעש אלהים את הרקיע ויבדל.
ויעש אלהים את שני המאורות.
ויעש אלהים את חית הארץ.
ויעש אלהים כן בלילה ההוא.
דגדעון.

דעת אלהים ג' וסי' נמס' בהושע סי' ו'

ומשלי סימן ב'.

אלהיהן ה' וסים' נמסר פרש' כי תשא.

אלהיהם ז' בתורה וסים'

ויאמרו עבדי פרעה.
וידעו כי אני יי' ב' בו'.
קדושים יהיו ב' בו'.
ואף גם זאת בהיותם.

אלהי י"ד מייחדין וסי'

וחרה אפי בו ביום.
אין שלום תניינא.
ימאסם אלהי כי לא.
אזבירה שבך.
אלהי פלטני מידי.
הסתופף בבית.
שיתמו כגלגל.
ועוד אני מדבר ומתפלל קדם.
זכרה לי אלהי לטובה.
וחברו.
סורו ממני מרעים.
כי אתה אלהי בוחן.
פתוחות דד"ה.

ורוח אלהים ח' וסים' נמסר בויקהל.

ויאמר אלהים כ"ה וסים'.

ויאמר אלהים יהי אור.
ויאמר אלהים יהי רקיע.
ויאמר אלהים יקוו המים.
ויאמר אלהים הדשא הארץ.
ויאמר אלהים יהי מארת.
ויאמר אלהים ישרצו המים.
ויאמר אלהים תוצא הארץ.
ויאמר אלהים נעשה אדם.
ויאמר אלהים הנה נתתי לכם.
ויאמר אלהים קץ כל בשר.
ויאמר אלהים אל נח ואל בניו.
זאת אות הברית.
וחברו.
אל ירע בעיניך על הנער:
שרי אשתך לא תקרא.
אבל שרה אשתך יולדת.
ואתה את בריתי תשמר.
ויאמר אלהים במראות הלילה:
קום עלה ביתאל ושב.
אהיה אשר אהיה.
אל בלעם לא הלך עמהם.
שאל מה אתן לך.
יען אשר שאלת דמלכים.
ההיטב חרה לך.
לשלמה יען אשר היתה דד"ה.

אלהים זנחתנו ג' ובתלים וסים' נמסר

שם סים' ס'.

אלהי אבותם ד' וסים' נמסר

פרשת אתם נצבים.

בית אלהא דנא ד' וסי'

ועבדו בני ישראל.
ברם בשנת חדא.
והקרבו להנכת.
ולכם מהודעין:

בבית האלהים ז' וסי'

ויהי אתם.
וגם הזהב והכסף.
ויעמד ישוע ובניו.
ויכל חירם.
ויכרת כל הקהל ברית.
וישם את פסל הסמל:
והעמדנה שתי התודות.

אלהיו עמו ה' וסים' נמסר פרשת בלק.

אתה אלהים ה' וסימניהון נמס' בתלים סוף סימן

נ"ה וסימן פ"ו:

כי האלהים ה' וסים' נמסר בקהלת ריש

סי' ה' ושמואל א' סימן י':

מלאך האלהים ח' וסים' נמס' בשפטים סי'

י"ג פסו' ה':

ירא אלהים ד' וסים' נמסר פרשת וירא.

אלהי ג' בטעם לעיל וסים'
יי' נמסר בפרש' וישמע

יתרו וסים' בלשון תרגו' שמא דבספא

מלקדמין:

ויזכור אלהים ד' וסי' נמסר

בסדר נח ובסדר וירא:

אלהי השמים ג' מיחדין וסי'.

אזי צם ומתפלל
ואתפלל אל יי' אלהי.
יצליח:

ויאמר אלהים ג' בטעם וסים'

ויאמר אלהים לנח קץ כל.
ויאמר אלהים לישראל.
ויאמר אלהים לשלמה.

לפני האלהים ז' וסימני' נמס' פ' נח.

משה עבד האלהים ד' וסי'

ואהרן ובניו מקטירים.
ויתנו קול ביהודה.
מחזיקים על אחיהם
וכל ישראל עברו את תורתך

לעבדת בית האלהי' ח' וסי'

ואחיהם הלוים.
כהנים גבורי חיל.
מלאכת.
במעמדם תנינא דפסו'.
כל אלה על ידי אבידם.
וחצה מחלקות.
ויתנו לעבדת בית.
ובכל מעשה אשר החל:

ארון ברית אלהים ד' וסי'

וישאלו בני ישראל.
וישלח העם שילה.
והנה גם צדוק.
ובניהו ויחזיאל.

באלהים ו' ר"פ וסימני' נמסר בתלים סימן נ"ו.

בית אלהים ה' וסי'

ויירא ויאמר מה נורא.
והאבן הזאת אשר שמתי:
והאיש מיכה לו בית אלהים:
המובא ויבאו אל חלקיהו.
אדדם אלה אזכרה.
ושארא בית האלהים ואינון כ"ח:

אלין מלין משמשין אלהים
ו"ל דבו' וס':

ברכו אלהים ל' פעלתם השמיני אשר ברכו.
הר אלהים ל' הר בשן הר גבנונים.
מלאך אלהים ל' וישמע אלהים את קול הנער.
תורת האלהים ל' ויבהוב יהושע את תורת.

בווי ובפתחים כי ראויים להיות בחירק לולי אות הגרון על משקל אמרו שמרו ודבר זה גורם הפתח ולא הסגו"ל כי מכיע הוא ובאה מלה זרה והיא ומכחכם שחרו בעדי אבל רחבו ובחרו שהם עבר קמוצים כמשפט כי יאמר והזונות רחבו מכל אשר בחרו אבל לא תבערו ואם תמאנו אע"פ שהסגו"ל מכיע וגם אין דין רגם בהם כפתחי' וכראה הטעם שאע"פ שכל אחד וא'לבד לא יבטלוהו זה וזה גורם לא יבטלוהו קמץ אבל באות ר"ים אף זה וזה גורם לא יבטלוהו הקמץ ולא יועילו לבטלו וכמו ויגרשו וישרתו ויברכו:

ואדבר עַל כי שמות המבטל קמץ כמו אכלני חורב יו׳ קנני אשר ישבני · אבל עני קרבני שלחני שאנון שרם קומצים והכל הוא כפי אומרי הטעם כי אכלני
שמרכי יהיה ראוי לומר אכלי שמרי כמו ויאכל אותי אכלו שמרו ועל כי כשתנה כפתח כידי לשנותו בשנוי אחר הבל הוא כי טעות לומר אכלי שמרי ולא
מצינו דוגמתם במקרא רק במלת לא אבה יבמי · וגם פירש אבן עזרא כי היוד יתירה כיוד שוכני סנה וכהנה רבות והוא כמו לא אבה יבם · ועוד מה יאמרו במלת קנני

בני אלהים ל׳ ברן יחד כוכבי ·
כמלאך אלהים ל׳ ויאמר אכיש אל דוד ·
מכל אלהים ל׳ כי אני ידעתי כי גדול ·
בעיני אלהים ל׳ ומצא חן ושכל טוב ·
בא אלהים ל׳ ויראו פלשתי׳ כי בא ·
ברכך אלהים ל׳ על כן ברכך אלהו׳ דתהלות ·
מעשה אלהים ל׳ והלוחת מעשה אלהים ·
מלך אלהים ל׳ על גו׳ דתהלות
משחך אלהים ל׳ אהבת צדק ותשנא רשע ·
חתת אלהים ל׳ ויסעו ויהי חתת
כשמך אלהים ל׳ כן תהלתך דתהלות ·
וימן אלהים ל׳ רוח קדי׳ חרישי׳ ·
שמעה אלהים ל׳
בשם אלהים ל׳ אך הנביא אשר יזיד ·
האזינה אלהים ל׳ תפלתי ואל התעלם ·
זבחי אלהים ל׳ רוח נשברה ·
עלה אלהים ל׳ בתרועה ·
בכתב אלהים ל׳ הוא חרות :

חד מן ו׳ דכל חד וחד לית
דכוו׳ בליש׳ וסי׳

ומאלהים היתה תכוסת אחזיתו ·
האלהים ויהי כקרא מלך ישר׳ את הספר ·
האל יעות משפט ·
האלהים בקרוב אני נאם יי׳ ·
לאלהים זבח לאלהים יחרם ·
באלהים אין כמוך באלהים ·

וירא אלהים ט׳ בתור׳ וסי׳

את האור ·
ולמקוה המים ·
ותוצא הארץ ·
ולמשל ביום ·
את התנינם הגדלים ·
את חית הארץ ·
יום הששי ·
את הארץ והנה נשחתה ·
וא׳ כנביאים את מעשיהם :

שאלה באלהים ז׳ וסי׳

ויאמרו לו שאל נא ·
ויקמו ויעלו בית אל ·
וישאל שאול באלהים ·
ושאל לו באלהים ·
היום החלותי לשאול ;
וישאל דוד באלהים ·
וישאל עוד דוד :

יראה את אלהים ז׳ וסי׳ נמס׳
בפרשת מקץ :

נתינה האלהים ז׳ וסים נמסר
בדניאל סימן א׳ :

שבועה באלהים ד׳ וסים׳

השבעה לי באלהים הנה ·
ההורידני אל הגדוד ·
אשר השביעו באלקים דד״ה ·
ואריב עמם :

אמר אלהים ו׳ וסי׳ נמס׳ בפר׳ בראשית ·

ארון אלהי ישראל ו׳ וסים׳

ויראו אנשי אשדוד ·
וישלח ויאספו ג׳ בו ·
את כל סרני פלשתים ·
את ארון האלהים עקרון ·
אם משלחים אתם :

לפני אלהים ד׳ וסים׳ נמס׳ בתלים סי׳ נ״ו
ואלהים ה׳ וסי׳ נמס׳ סוף פרש׳ ויחי ·
לאלהי ישראל ד׳ וסימני׳
ועשיתם צלמי ·
ויקרא יעבץ ·
גם סגרו דלתות׳ הבאים :

אמירה אל האלהים ט׳ וסים׳

לו ישמעאל
מי אנכי
והנה אנכי בא אל בני ·
ויאמר בלעם ·
אם ישך נא ·
אל יחר אפך כי ·
חטאתי מאד ·
למחרת ·
והמלכתני :

באלה ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סימן נ״א
ואיוב ריש סימן י״ו ;
ומעלה ג׳ וסים׳ נמסר פרשת נח ·
ולאלה ג׳ ר״פ בקריאה וסים׳ נמס׳ פרש׳ שמיני
ויחזקאל סי׳ ט׳ ·
לאלה ה׳ וסים׳ נמסר בפנחס ובמלכים א׳ סימן כ״ב ובד״ה ב׳ סימן י״ח ·

אלה הדברים ה׳ וסים׳

ויקהל משה ·
ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ·
עשיתם ולא עזבתם ·
אשר תעשו
ואלה שמות י׳ בתור׳ וסי׳ נמסר בסדר בבמדבר :

וכל שאר קרי׳ דכו׳ ר״פ

ואלה שמות בכ״ה אלה שמות וסימני׳
אלה שמות בני עשו אליפז ·
בני אהרן הכהנים המשחים ·
האנשים אשר שלח משה ·
האנשים אשר ינחלו ·
שמות הגברים אשר לדוד דשמואל׳

ואלה שמות י״ז ר״פ בתורה
וכל נבי׳ וכתובי׳ וכו׳ ס׳ נמסר בריש ספר ואלה שמות ע״ש :

אליה ה׳ וסים׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן א׳ וסוף מלאכי ·
האלות ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסים׳ נמס׳ בפ׳ נצבים ·
אלי ד׳ וסים׳ נמס׳ באיוב סוף סימן ה׳ ·
אליהוא ד׳ חס׳ א׳ וסימני׳ נמסר באיוב ריש סימן ל״ה
אליו ג׳ חס׳ וסים׳ נמס׳ בשמואל׳ א׳ סים׳ כ״ב
ויחזקאל ד׳ סימן כ״א ;
ואלו ג׳ וסי׳ נמסר בהושע סוף סי׳ ז׳ ואיוב סי׳ ד׳ ;

אליהם י״ג מ׳ל בתור׳ וסים׳

וישלחו האנשים את ידם ·
לאיש אשר לו ערלה ·
שמעו נא החלום ·
לך ואשלחך אליהם ·
ויתנכלו אתו להמיתו ·
וירא אתם והנם זעפים ·
ויתנכר אליהם ·
כאשר כלו לאכול ·
להורות את בני ישראל ·
זה הדבר דאשר ישחט ·
ובא משה ואהרן כפני ·
לינו פה הלילה ·
החייתם כל נקבה ·
ויאמר אליהם משה אם תעשון ·
וכלות אליהם ·
ויסרו אתו׳
נביא אקים להם ·
אלהם י״ג חס׳ במלכי׳ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סי׳ י״ג ·

ו׳ חס׳ ביחזקא׳ וסימניהון
נמסר שם סימן י״ו

ו״ו חס׳ בכתו׳ וסי׳
וסים׳ ויבא אלהים ויערוך אלהם ב׳ בפס׳ ·
עוד שלשת ימים ·
מה אתם נועצים ·
קטני עבה ממתני אבי ·
וידבר אלהם בעצת ·
ויקבץ מלך ישראל ·
ויוצא יהוידע ·
אשחק אלהם ולא ·
שמגיע אלהם במעשה ב״ בפס׳ ·

אתם קדש ליי׳ ·
אתם מעלהם ויקם עזרא ·
אתם ראים ·
ויאכלו ·
מדוע אתם לנים נגד החומה ·
וב׳ חס׳ ביהושע וסים׳ ·

ויקרא יהושע בן נון אל ·
ויאמר אלהם יהושע ·

ודירמיה וישעיה מ׳ל ·
בספרים בדויקים ·

ו׳ חס׳ בשפטים וסימני׳
נמס׳ בשפטים סימן י״ח ·

אליהן ה׳ ד׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר פרש׳ שמות ·
אליכם ו׳ חס׳ בתורה וסים׳ נמסר בפרש׳ מקץ ·
אליועיני ה׳ וסימני׳

ובן נעריה אליועיני וחזקיה ·
ודכתריה ובני אליועני ·
ומבני פשחור אליועני
דין חס׳ י׳ תנינא ·
והכהנים בימי אליקים ·
וא׳ ואליועיני
ובני בכר ·
וא׳ ואליעיני
וצלתי ואליאל ·
אלישה ג׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ נח
ויחזקאל סימן כ״ז ;
אלין ה׳ ב׳ חס׳ וג׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בדניאל ריש סימן ו׳ ·
אלופי ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר פרשת וישלח וירמיה סימן י״ג וזכריה סימן י״ב ·
אלפעל ג׳ וסים׳ ובחשים הוליד ·
ובני אלפעל עבר ומשעם ·
וישמרי ויזליאה ויובב ·
האלף ג׳ וסים׳ נמסר פר׳ פקודי ·
אלפי ד׳ סבירי׳ אלפים וסים׳ נמסר בפרש׳ כי תשא ·

לאלף דור ג׳ וסים׳

דבר צוה לאלף דור ·
וחברו ·
ולשמרי מצותיו ·
אלף כסף ג׳ וסים׳ נמסר פרשת וירא ·

אם

כל ספר בראשית ונוקים
ר״פ אם במ׳ ואם
וסימניהון
תאבה ואם לא תאבה האשה ;
תשמעו

שכני · אך הכל כתן בסיני וטעמים הגלוים לנו והנראים בעינינו כבאר והנפלאים כמתק עד יבא מורה צדק ויורנו ·
ידי רגלי ואחרי דלוט שהוא חול ועל השם הנכבד והנורא קמץ למען הבדיל בין הקדש ובין החול · וזה הכלל שזה
תיבה כמו ידים ורגלים שהחירק תחת היוד אבל פרחים כבאים ודוגמתם שהחירק תחת האלף קמצים · ומלת כלאים פתח כי חירק תחת היוד ומלת שאי על כפיים

הנה אבאר דרך אי המבטל קמץ כמו
בכל בלתי ליי׳ לבדו · וכן אי באמצע

מערכת אות האלף

קמץ כי יוד האמורה במקום אלף וכן בית דוד עיט קוץ פתחות כי בכלם אין בהם יוד יסוד אבל מלת היית הייתו וחיית ורבית קמצים כי היוד יסוד אף כי מצאנו הוא אחד אותיות אהוי מתחלפות. **רעיוני ועירוני** על אחהע לבאר מקצת גבורותיו זה הכלל הברים המתחלהברת לה מחמת אחהע בין בשם דבר בין בפעלה בפתחת כי ידי אם תקנהו אחהע ממדרגה אחת כמו יעלעם אחיו ויעם כי הם על משקל ויבן ויכן וכן ויחן ויחס ומה טעור ויחן כחרקת

תשמעו ואם לא תשמעו אלינו להמול׳
אינך ואם אינך משלח לא נרד
אמר ואם אמר יאמר׃
לבנו ואם לבנו ייעדנה׃
שלש ואם שלש אלה׳
אסון ואם אסון יהיה׃
שן ואם שן עבדו׃
שור ואם שור נגח הוא׃
גנב ואם גנב יגנב מעמו׃
וכל שאר אוריתא דכו׳ ר״פ ואם במ״ח אם וסימניהון׃
הדבר אם את הדבר הזה׃
עלה אם עלה קרבנו מן הבקר
כשב אם כשב הוא מקריב׃
הכהן אם הכהן המשיח יחטא׃
תודה אם על תודה יקריבנו׃
בחקתי אם בחקותי תלכו ואת׃
רבות אם עוד רבות בשנים׳
משנת אם משנת היובל יקדיש׃
חפץ אם חפץ בנו יי׳׃
כמות אם כמות כל האדם׃
אתם אם אתם תבאו׃
יתן אם יתן לי בלק׃
יראו אם יראו את הארץ׃
יראו אם יראו האנשי׳ העולים׃
יראה אם יראה איש באנשים׃
תשמר אם לא תשמר לעשות׳
נדחך אם יהיה נדחך׳
שנותי אם שנותי ברק חרבי׃
כל יהושע ושפטים ר״פ ואם
וכל אסתר ומשלי חלוף ר״פ אם
וכל מלכים ישעיה ויחזקאל
ותלים וקהלת ר״פ אם במ״ה וסי׳
תלך ואם תלך בדרכי׃
תמאנו ואם תמאנו ומריתם׃
נגלמו ואם נגלמו מגל׃
בא ואם בא לראות שוא׃
יתקפו ואם יתקפו האחד׳
וכל שמואל וירמיה דכו׳ ר״פ ואם במ״ד אם וסימ׳
יחטא אם יחטא איש לאיש׃
דמו אם כה יאמרו אלינו׃
להלחם אם יוכל להלחם אתי׳
תיראו אם תיראו את יי׳ ועבדת׳
יאמר אם כה יאמר טוב שלום׃
פקד אם פקד יפקדנו׃
עונינו אם עונינו ענו׃
ימושו אם ימושו החקים׳
תשבו אם שוב תשובו׃
יסתר אם יסתר איש במסתרי׳׃
יצאתי אם יצאתי השדה׃
תשוב אם תשוב ישראל׃
טוב אם טוב אם רע בקול׃
גנבים אם גנבים באו לך׃
וכל שאר קרי׳ דכו׳ ר״פ אם במ״א ואם וסימניהון׃
ילבו ואם ילבו בשבי לפני איבי׳
יחבאו ואם יחבאו בראש הכרמל׃
משפחת ואם משפחת מצרים׃
תשובון ואם תשובון אתם׃
ינגף ואם ינגף עמך ישראל׳
זרוע ואם זרוע כאל לך׃

זכרתי ואם זכרתי ונבהלתי׃
אסורים ואם אסורים בזיקים׳
בינה ואם בינה שמעה זאת׳
איפא ואם לא איפא מי יכזיבני
בשלח ואם לא ישמעו׃

כל ר״פ דבקריא׳ ואם לא

ב״מח אם לא וסימן נבס׳ בסדר חיי ובמלאכי ריש סימן ב׳ וריש שיר השירים׃
וכל ר״פ דאיוב דבו׳ אם לא ב״מב ואם לא וסימ׳
איפא ואם לא איפוא מי
בשלח ואם לא ישמעו בשלח׃

אם ואם

י׳ במצעות פסוק באורית׳ וירמיה וסי׳
הלא אם תטיב שאת׳
הלא כל הארץ לפניך הפרד׃
ועתה אם ישכם עושים חסד׃
הגל עד הגל הזה ועדה׳
בילדבן ויאמר בילדבן את׃
ועתה אם תשא חטאתם ואם׃
והשביע אתה הכהן ואמר׃
לכן כה אמר יי׳ אם תשוב׳
וישבע המלך צדקיהו׳
פתחתיך ואני הנה פתחתיך היום׃
וכל קרי׳ דכו׳ אם ואם במ״ח אם אם וסי׳
הריבון ויאמר יואש לכל אשר׃
שמשון ויאמר להם שמשון׃
הכהן ויען הכהן את דוד׳
האדע בן שמני׳ שנה אנכי היום׃
אתי ויען אתי את המלך׃
התשבי ויען אליהו התשבי׳
מעוג ותאמר חי אלהיך אם יש
ונוכחה לכו נא ונוכחה יאמר׃
ככרכמיש הלא ככרכמיש כלנו׃
ונח ונח דנאל ואיוב בתוכה׃
החפץ אמר אליה׳ חי אני נאם יי׳
הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים׃
ישנו כי לא ישנו אם לא ירעו׳
והביטה ראה יי׳ והביטה למי׳
תחרישי כי אם החרש׃
עשיתי יי׳ אלהים אם עשיתי זאת
יבנה שיר המעלות לשלמה׃
תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי׃

ח׳ פסוק ואם ואם וסימני׳

נמסר בפ׳ בחקתי וביהושע סימן כ״ב׃

אם לא

ז׳ ס״פ וסימ׳ נמסר פרשה חיי שרה׃

ג׳ פסו׳ ואם ואם וסימניהו׳

ואם בנה את עשה לי׳
ואם בבן ששים שנה׃
ואם לא השחוק היה לך׃

י״ב פסו׳ רישיהון ומצעותהון אם אם וסי׳

נמסר בפרשת משפטים ותלים סימן כ״ז ואיוב סימן ו׳׃

אם

י״ז ר״פ בספר ואלה שמות וסימניהון׃
אם את הדבר הזה׃
אם בגפו יבא׃
אם רעה בעיני׳
אם אחרת יקח לו׳
אם יקום והתהלך בחוץ׃
אם זרחה השמש׃
אם עבד יגח השור׳
אם כפר יושת עליו׃
אם במחתרת ימצא׃
אם המצא תמצא׃
אם לא ימצא הגנב׃
אם טרף יטרף׳
אם בעליו עמו׳
אם מאן ימאן׃
אם ענה תענה׃
אם חבל תחבל׃
אם כסף תלוה׃

וז׳ ר״פ בספר ויקרא וסימ׳

נמסר בסדר ויקרא׃

ח׳ פסוקלית בהון אם

ומטעין בהון וסימ׳ בפר׳ חיי שרה׃

ואם לא

י״ז במצעות פסוק וסימניהון
הלא אם תטיב שאת׳
ויאמר נבל בלבו׃
ארדה נא ואראה׳
אז תנקה באלתי׃
ועתה אם ישכם׃
ואם בבהמה הטמאה׃
שלחן מכם אחד׳
וכל פטר חמור תפדה בשה׳
ופטר חמור תפדה בשה׳
והשביע אתה הכהן׃
הוא יתחטא בו׃
וזה אם דרך גבולו
אם לא תשמעו ואם׃
אם טוב בעיניכם הבו שכרי׳
ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך׃
ואני אמרתי אגלה אזנך׃

אם

ד׳ כתו׳ ולא קרי׳ וסימ׳ נמסר ברות סימן ג׳׳

ואם

י״ו יחידאין וסימ׳ נמסר במגלה סימן ח׳׳

כי אם

כל קריאה כי אם הטעם תחת כי והמקף באם ב״מג אשר המקף בכי והטעם באם וסימ׳ בלשון ארמי נפק דמא בישא וביאור בסדר מסעי׃

י״ב זוגין חד אם וחד ואם וסימניהון

ואם אקח אם מחוט ועד׃
אם אקח ויאמר חי יי׳ אשר עמדתי לפניו׃
אם בת ונח דניאל׃
ואם בת ויאמר בילדבן׃
אם ישוב ואמרת׃
ואם ישוב והנגע׃

אם יראה איש׳
ואם יראה הכהן׃
אם יש ועתה אראה׃
ואם יש אם נביאים הם׳
אם דל ויאמתכרובה׃
ואם דל הוא ואין ידו׳
אם בוא כי אם בוא׃
ואם בוא יבוא הכהן׃
אם בזאת יתהלל המתהלל׳
ואם בזאת לא תשמעו לי׃
אם עד החקר אלוה תמצא׃
ואם עד אלה לא תשמעו לי׃
אם בהמה אם איש׃
ואם בהמה אשר יקריבו׃
אם לי׳ ויאמר נעמן׳
ואם לי׳ אם יחטא׃
אם בא וידע אונן׃
ואם בא לראות שוא׃
אם אמור יאמר הנער׃
ואם אמור יאמר העבד׳

ואם יש

ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן י״ד׃

אם אין

ד׳ וסימ׳ נבס׳ פר׳ בשלח ואיוב סוף סי׳ ל״ג׃

ואם אין

ג׳ וסימ׳ נמסר בשמוא׳ א׳ ריש סימן י״א׃

ואת אמר

ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר קדשים׳

אמר

דקדים לאביו ג׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ויגש׃

אמותם

ג׳ וסימניהון

בהשתפך נפשם אל׃
ועל אבותם הלדות׳
וא׳ לאמתם יאמרו׳

אמות

ו׳ ס״פ בצורת הבית וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סימן מ׳׳

ועשרים באמה

ד׳ וסימ׳

ארך הריעה׃ וחברו׃
ותאר שלשה מפה׳
מגלה עפה׃

שלשים באמה

ד׳ וסימניהון

אורך הריעה׃
וחברו דעשיה׃
וקו שלשים באמה וחברו׃

ויאמינו

ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בשלח׃

אמנה

ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ה׳׃

אמון

ז׳ חס׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בהלי׳ בא״ב רבת׳ אות ל׳׃

האמנם

ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בלק ותלים סימן נ״ח׃

ואמיץ

ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר באיוב ריש סימן ט׳׃

חזקו ואמצו

ג׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ וילך׃

אמציה

ט׳ וסי׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סימן י״ד ועמוס סימן ז׳׃

ויאמר

ויוד ויעם כפתחת לפי מאות עין כחה גדול לפתוח מכל שאר אותיות אחהע כאשר מבואר מכח דיוקות אבל ויעף אלי אחד מן המרפים קמץ כי לא נמתנה יען אשר הוא מהסניים על משקל ויקם ויסב וכן ויעט בהם אבל ויעט העם אל השלל אמר אבן גנח כי הוא מן עטה מענין אהיה כעטיה על כן היוד כפתחת ובכל גזרות הכנים לא מצאנו רק מלה אחת כפתחת והיא ותחם על מרמה רגלי אשר הוא מן הכנים כמו שכתוב ומי יחום חוץ ממני והבל הוא לאמר כי ותחם הוא מחטופי למ״ר פע׳ מפני שהוא

מערכת אות האלף

פתח וסתהיה המלה מן ב׳ גזרות כאמר מצינו ומלתם כתו וכמלהם וכן כמל וכן עמו ועצה מן עץ קומו מן קם וכהנה רבות כי בסביל הפתח אין לסכותו מגזרתו אם לא מצאנו הבר מה יצא מן הכלל ולולי עפ״ המכורת אבל וינכ וירח והנה התבה אות סגייה כתוחה ואולי יש לחלק בין אות אחרונה ה״ע לאות סגייה : אחזור לענין הראשון וכן כל סומעת כורחת ודוגמתם פתחים כי הם על משקל סומרת אומרת וכן לדעת לטעת לקחת על משקל ללרת לסבת וכן בסס דבר טבעת קרחת כרעת גבחת

ויאמר חד מן צ״א וסימניהון

ויברכהו ויאמר ברוך אברם •
במה ויאמר אדני יי׳ •
הגר ויאמר הגר שפחת •
מצאתי ויאמר אדני אם נא •
האף ויגש אברהם ויאמר •
הנה נא ויען אברהם ויאמר •
עוד ויוסף עוד לדבר אליו •
תרעו ויאמר אל נא אחי •
תהרג ואבימלך לא קרב •
הקרה נא ויאמר יי׳ אלהי אדני •
עבד ויאמר עבד אברהם •
אצלת ויאמ׳ הכי קרא הנ״ דפסו׳
נצב והנה יי׳ נצב עליו •
מה נורא ויירא ויאמר מה נורא •
נקבה ויאמר נקבה שכרך •
הילדים וישא את עיניו וירא •
הילד וישב אל אחיו ויאמר •
אחיו וישא עיניו וירא את בנימן
אבותי ושכבתי עם אבותי •
קחם נא ויאמר יוסף אל אביו •
ויברך את יוסף ויאמר •
מי שמך ויאמר מי שמך לאיש •
וישב משה אל יי׳ ויאמר •
וישב משה אל יי׳ ויאמר אנא •
וירא אהרן ויבן מזבח •
פני ויאמר פני ילכו •
הראני ויאמר הראני נא את •
מתנבאים וירץ הנער ויגד למשה •
מבחוריו ויען יהושע בן נון •
וידר ישראל נדר ליי׳ •
ויפן ויאמר הלא את אשר •
מן ארם וישא משלו •
קום וישא משלו •
נאם וישא משלו •
נאם וישא משלו •
אוי וישא משלו •
עמלק וירא את עמלק •
הקיני וירא את הקיני •
מסיני ויאמר יי׳ מסיני בא •
ליהודה וזאת ליהודה ויאמר •
עכן ויען עכן את יהושע •
תמוש אל נא תמוש מזה •
אחי ויאמר אחי בני אמי •
יפתח וידר יפתח נדר •
מנוח ויעתר מנוח אל יי׳ •
ויצמא מאד ויקרא אל יי׳ •
זכרני נא ויקרא שמשון אל יי׳ •
הנרצחה ויען האיש הלוי •
כחד ויגד לו שמואל את •
עד הנה ויקח לו שמואל אבן •
דואג ויען דואג האדומי •
אחימלך ויען אחימלך את •
אתי ויען אתי את המלך •
על אבנר ויקונן המלך על אבנר •
רמני אדני המלך עבדי •
אבלע ויען יואב ויאמר •
סלעי ויאמר יי׳ סלעי •
מי ישקני ויתאוה דוד ויאמר •
וישבע המלך ויאמר חי יי׳ •
אין כמוך ויאמר יי׳ אלהי יש׳ •
קחו נא וילך צרפתה •
לקחי נא ותלך לקחת ויקרא •

מתגורר ויתפלל אל יי׳ ויאמר
ויתמודד על הילד שלש פעמים •
בעלות ויהי בעלות המנחה •
אזור ויאמרו אליו איש בעל •
אדרת ויקח את אדרת אליהו •
פקח נא ויתפלל אלישע ויאמר •
וירדו אליו ויתפלל אלישע אל יי׳ •
ויתפלל ויהי כבואם שמרון •
השליש ויען השליש אשר המלך •
השליש ויען השליש את איש •
חלה ואלישע חלה את חליו •
ויתפלל חזקיהו לפני יי׳ ויאמר •
אנא יי׳ ויאמר אנא יי׳ זכר נא •
מציון ויאמר יי׳ מציון ישאג •
בהלך ויחל יונה לבוא בעיר •
ויתפלל אל יי׳ ויאמר דיונה •
ההדסים ויען האיש העמד בין •
תרחם ויען מלאך יי׳ ויאמר •
ויתאו דוד ויאמר מי ישקני דד״ה •
אין כמוך ויאמר יי׳ אלהי יש׳ ד״ה •
אבותינו ויאמר יי׳ אלהי יש׳ •
אסא ויקרא אסא אל יי׳ •
ארחמך ויאמר ארחמך יי׳
ויבן וידבר עמו ויאמר •
ואשמע קול אדם בין אולי •
הקורא ויען הנער הנצב •
אל איוב ומלאך בא אל איוב •
אש עוד זה מדבר וזה •
כשדים עוד זה מדבר וזה •
בניך עוד זה מדבר וזה •
וכל ויען ויוסף דאיוב דכו׳ •

ויאמר להם כ״ב וסימ׳

ויברך אתם אלהים ויאמר להם •
ויברך אלהים את נח ואת בניו •
יעקב ויאמר להם יעקב אחי •
יוסף ויאמר להם יוסף מה •
הדעתם ויאמר להם הידעתם •
השלום ויאמר להם השלום לו •
הריבון וירב העם עם משה •
שימו ויאמר להם כה אמר •
ויקהלו משה ואהרן את •
עברו ויאמר להם יהושע •
נביא וישלח יי׳ איש נביא •
גריזים ויגידו ליותם וילך •
הזית ויאמר להם הזית •
הכהן ויאמר להם הכהן •
תצאו ויעמד ויקרא אל י׳
תעשו ויאמר להם למה •
בני רמון ויען דוד את רכב •
והרכבתם את שלמה בני •
אליהו ויאמר אליהו הנביא •
ישעיהו ויאמר להם ישעיהו •
וישבע להם גדלוהו ולאנשיהם •
שניהם ויאמר להם אל תיראו
דמלכים •
ברוך ויאמר להם ברוך •
וכל עניינא דשמשון וכל ד״ה
ודניאל ועזרא דכו׳ וסימ׳
שמשון ודד״ע ויאמר להם
כב״ה ויאמר אלהם וסימ׳
שלשת ויאמר אלהם עוד •
נועצים ויאמר אלהם כה אתם •
ויקבץ מלך ישראל את הנביאים •

ויוצא יהוידע הכהן את •
ויקם עזרא הסופר ויאמר •

תאמרון ט׳ וסימ׳ נמסר ריש סדר וישלח ומלכים ב׳ סימן י״ח •

ויאמרו ט׳ רפין וסימ׳ נמסר בישעיה סימן י״ד •

ויאמר ו׳ רפין וסימ׳

השלום והצופה עומד על •
הצילני ושאריתו לא עשה לפסלו •
המרבה הלא אלה כלם עליו •
יחרם חציו שרף במו אש •
תשוע אז תקרא ויי׳ יענה •
אדם ויאמר אדם אך פרי •

אמור ו׳ ג׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסי׳ נמסר ריש סדר משפטים ובפרשת נשא •

ותאמר ה׳ וסימ׳ נמסר במגלה סימן ה׳ •

ולאמר ג׳ וסימניהון •

ואשים דברי בפיך ובצל ידי •
האמר לכורש רועי וכל חפצי •
וספרים בתב לחרף •

אמרת ג׳ ר״פ וסי׳ נמסר בירמיה סימן מ״ה •

אמר ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר בדניאל סימ׳ ג׳ •

אמר ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר פרשת וירא •

ויאמרו ו׳ ר״פ בטעם גרשים וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״א וירמיה ריש סי׳ כ״ב •

ויאמרו ג׳ ר״פ בטעם זרקא וסי׳ נמסר פרשה ויצא וריש נחמיה •

ויאמר פלוני י׳ ר״פ בטעם זרקא וסי׳

ויאמר האדם •
ויאמר יעקב אלהי אבי •
ויאמר יתרו •
ויאמר משה שש מאות •
ויאמר משה בזאת תדעון •
ויאמר דוד •
ויאמר נתן •
ויאמר נעמן •
ויאמר חירם •
ויאמר המן •

אמירה בלבו ו׳ וסימ׳ נמסר בפרשת לך לך •

י׳ פסו׳ ויקרא ויאמר

וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ז •

ואמרת ה׳ בטעם גרשיים וסימ׳ ביחזקאל ריש סימן י״ז •

ויאמרו אליהם ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וישלח •

ויאמרו כל העם ד׳ וסימ׳ נמסר

במלכים א׳ סימ׳ א׳ •

כה תאמרו ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ כ״ב •

ואומר ג׳ מל׳ ובחד ענינ׳ וסי׳ •

אגרות יתנו לי על פחות •
ואומר אליהם אתם ראשי הרעה •
ואשיב אתם דבר •

ואומר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פת׳ וסי׳

תימן ואומר •
וחברו דד״ה •
ואומר לכם אין חקור •

אמרת ז׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן י״ו •

ויאמר לו ח׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן י״ג ומשלי סימן ד׳ •

אמרים לו ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״א ותלים סי׳ קכ״ג •

אמר לו ה׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וירא •

ויאמר י״ב סבירין ויאמרו וסי׳ בפרשת בטות ובשפטים סימן י״ג •

אמרתך י״ב וסימ׳ נמסר בתלים כ״א ב רבתי אות ד׳ ובסימן קל״ט •

לאמר ט׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן כ״ה ובתלים סימן ק״ה •

ואמרת ג׳ וסימ׳ נמסר ריש מלכים •

אמר ו׳ מלעיל וחס׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ז •

ואמרו ו׳ וסימ׳ נמסר בד״ה א׳ סימן י״ו •

לאמור ג׳ מלאים וסימ׳ נמסר בפרשת ויחי וירמיה ריש סימ׳ י״ח •

ואמרו ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן קל״ו •

ויאמרו לאמר ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בשלח •

באמור ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ואתחנן ותלים סי׳ מ״ב •

יאמר ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת נח ותלים סי׳ פ״ז •

ותאמר להם ג׳ וסימ׳ נמס׳ פרשת וישב

כל דד״ע ויאמר להם במ״ה

ויאמר אליהם וסימ׳ בד״ה ב׳ סי׳ י״

אמירה לפני יי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת וארא •

ולא אמרו ד׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סוף סי׳ כ״ב וירמיה סימן ב׳ ותלים סימן קל׳ •

ואמרת אליהם ג׳ בטע׳ קדמ׳ א׳ לא בירמיה וסי׳ כל נבל ימלא יין • ושל

כי הם על משקל יבלתי בבת אבל ארבעה סעה רעה לחה אפעה קמצים כי הם על משקל ממרה תפארה סעה יפה ואין אות הע׳ מסכתם מן מספטם כי כן דין כל תיבה מסופה ה״א הסר כהברת בה הה ולא בא אילבד מעט מזער אויות אבה יתכו נדה וכן כל מס דבר ואות אמצעית אה״ע והנגיבה לעיל פתחים כמו תואר בוחר בוהר בועס בינו כי הם על דרך גירן קדם חדש כי הם עוים בגינה ובחסרון וא״ו ובחטף קמץ ברבותם רק כי החטף קמץ נהפך ברבותם לאות סגיים כי יאמר תארו כעמו ואין הדין כן

243

מערכת אות האלף

צרן וקדם כאשר יתרמו לפנים כי תן נורץ יאמר ברנו וכן אורח נפתח על דרך מזער כי הם באים בחולם ובגגינה ובאות וז גם אורח נחלים וים מנגני אורח לעיל וארחת חטף קמץ וסמך לרבריהם חדלו ארחות שהוא כמו אוכל שיאמר אכלם ומבעלי הה"א באמצע באו שני זרים שהיו נפתחים בפתח גדול והם אהל מועד בוהן ירו אבל יואב אוחב תותח יואם נקמצים כי הם על משקל עולם כוכב ולא נפתנו ממשפטם ומה שכתבתי תותח כאשר שמעתי אתכם אין פה ענייננו כלל כי על אות אמצעית אחה"ע אמ

ושל אחריו׳
חנני כמלא את כל׳
בכה אשבור׳
אשר למות למות׳

ויאמר יי׳ אלי ד׳ בטע׳ קדמ׳ אזלא בירמיה
וסימני׳ בלשון ארמי עולימא קרא צדיקא לשמואל וביאור ריש יומיה׳

ויאמר יי׳ י״ב בטעם קדמא אזלא בספר ו
ואלה שמות וסימ׳ בסדר שמות׳

ויאמר יי׳ ד׳ בטעם זרק׳ בספר ואלה
שמות וסימניהון בסדר שמות׳

כה אמר ט׳ בטעם גרשי׳ ביחזקאל וסימ׳
שם סימן ל׳׳

ויאמר יי׳ ה׳ בטעם קדמא אזלא בספ׳ אלה
הדברים ר״פ וסימניהון
אמר להם לא תעלו׳
אל תצר, את מואב׳
קום רד מהר מזה כי׳
הן קרבו ימיך׳
ואת הארץ אשר נשבעתי׳

ויאמר אלי י׳ בטעם זקף קטון ביחזקאל וסימני
צפונה שא עיניך וראה דרך׳
ראה נתתי לך את צפיעי׳
תמצא את אשר תמצא אכול׳
הראה אתה תועבות גדולות׳
בקיר חתר נא בקיר׳
הרוח ויאמ׳ אלי הנבא אל הרוח
ההחיינה העצמות האלה
העצמות ויאמר אלי הנבא על
המקום אשר יבשלו שם׃

כה אמר ה׳ בטעם מאריך טרחא ביחזקאל
וסימניהון
רעה אחד רעה הנה באה׳
המון והשבתי את המון מצרים
מואב יען אמור מואב ושעיר׳
ווזה ביום ההוא יעלו דברים׳
שממה בשמוח כל הארץ׳

כה אמר ד׳ בתרין זרקא ביחזקאל וסימ׳
נמסר שם סוף סימן כ״ח וסי׳ מ״ד׃

אמור להם ב׳ וסימניהון
לא תעלו׳
שובו לכם לאהליכם׃
וא׳ באמר להם עם יי׳׳

ויאמר להם ג׳ בטעם בשפטים וסימניהון
אחודה נא לכם חידה׳
נקותי הפעם מפלשתים׳
נקמתי אם תעשון בזאת׳

ויאמר שמואל ו׳ בטעם בסיפר׳
וסימניהון

קבצו את כל ישו המצפחה׳
השאלים מאתו מלך׳
תשאלני יי׳ סר מעליך׳
ומה קול הצאן הזה באזני
הלא אם קטן אתה בעיניך׳
כאשר שכלה נשים חרבך׳

כי כה׳ אמר ז׳ בטעם בירמי׳ וסי׳
סרו׳ הבנים׳ מרזח׳
גלעד׳ והמלך רנו׳
משפטים׳

כה אמר ז׳ בטעם בירמיה וסי׳ שם סי׳ ט׳׃

כה אמר ו׳ בטעם׳ בירמיה וסי׳ נמסר סי׳ ז׳׃

כה אמר ה׳ בטע׳ בתריסר וסי׳ בזכרי׳ סוף סימן ח׳׃

כה אמר ז׳ בטעם בירמיה וסימניהון
ואל הכהנים׳ הנני׳
היושב׳ החכם׳
דרור׃ נתן׳

כה אמר ח׳ בטעם בירמיה וסי׳
הנה׳ עם׳
השברו׳ בקבוק׳ רד׳
ימצא׳ תפרו׳ מעיר׳

ויאמר י״ד בטעם וסימני׳ נמסר פרשת כי תשא׳

ויאמרו ב׳ בטעם וכו׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ ע״ש׃

ויאמר אלי ז׳ בטעם ביחזקאל וסימ׳ נמסר שם סוף סימן מ״ו׳

כה אמר י״ח בטעמא בירמיה וסימ׳ שם סימן י״ב׳

ואומר ד׳ כתו׳ ויאמר וסי׳ נמסר בנחמיה סימן ה׳׳

ואת האמרי ד׳ וסימניהון נמסר סוף יהושע׳

והאמת ג׳ וסימניהון נמסר בזכריה סוף סימן ח׳׳

אן

אנה ו׳ כתיבין ה׳ וסימ׳ נמסר בתהלים סי׳ ק״ו וישעיה ריש סימן ל״ח ויונה סימן ג׳׳

אנה ואנה ג׳ וסי׳ נמס׳ במלכ׳ א׳ סימן ב׳׳

ז׳ פסו׳ אית בהון ואני אני וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ג׳

ט׳ זוגין חד אני וחד ואני וסימ׳

ואני ערל וידבר משה לפני׳
אני ערל ויאמר משה׳
ואני יוצא ויאמר הדעת׳
אני יוצא כחצת הלילה׳
ואני יושב ואלי יאספו כל׳
אני יושב ויהי בשנה השלישית׳
ואני אחרון כה אמר יי׳ מלך׳
אני אחרון שמע אלי יעקב
ואני אגיד לעולם אזמרה׳
אני אגיד צדקתך ואת מעשיך׳
ואני מרעיש כה אמר יי׳ צבאות׳
אני מרעיש אמר אל זרבבל׳
ואני נותרתי ושר מלכות פרס׳
אני נותרתי ויאמר אליהו אל׳
ואני נשארתי לבדי וארא׳ את הנביא׳
אני נשארתי ואמרת בלבבך מי ילד
ואני אסבל ועד זקנה אני הוא׳
ב׳ בפסוק׳

ואני מג״ ר״פ וסימניהון
ואני הנני מביא את המבול׳
ואני בבאי בפדן מהה׳
ואני נתתי לך שכם אחד׳
ואני ידעתי כי לא יתן׳
ואני הנה נתתי אתו׳
ואני אתן את פני באיש׃
ואני אקשה את לב׳
ואני הנה לקחתי את הלוים׳
ואני הנה לקחתי את אחיכם׳
ואני אצא ועמדתי׳
ואני שלשת החצים׳
ואני יסרתי חזקתי זרועותם׃
ואני ביי׳ אצפה׳
ואני בי׳ אעלוזה׳
ואני אה׳ה להנאם יי׳׳
ואני נסכתי מלכי על׳
ואני תמיד איחל׳
ואני אשיר עזך׳
ואני בחסדך בטחתי׳
ואני בהמי אלך׳
ואני אליך בטחתי׳
ואני אמרתי בחפזי נגרזתי׳
ואני כחרש לא אשמע׳
ואני כזית רענן׳
ואני בחסדך אבא ביתך׳
ואני בער ולא אדע׳
ואני תמיד עמך׳
ואני קרבת אלהים׳
ואני כמעט נטיו׳
ואני אגיד לעולם׳
ואני עני וכואב׳
ואני אליך יי׳ שועתי׳
ואני תפלתי לך יי׳ עת׳
ואני בחלותם לבושי שק׳
ואני עני ואביון׳
ואני הייתי חרפה להם׳
ואני ידעתי גאלי חי׳
ואני הייתי מבין והנה׳
ואני דניאל נהייתי׳
ואני נשארתי לבדי׳
ואני בשנת אחת לדריוש׳
ואני יי׳ אזוה להם לאלהים׳
ואני שמעתי ולא אבין׳

אני ד׳ בטעם זקף בקהלת וסי׳ שם סוף סי׳ ב׳׳

אני הולך ד׳ וסימניהון
ואין איש מאסף׳
אני הולך אליו׳
ואני הולך על אשר אני׳ ב׳ בפסו׳׃

הנה אני ז׳ וסי׳ נמס׳ בירמיה סימן ל״ב ויחזקאל סימן ל״ז וד״ה ב׳ סי׳ ב׳׳

הן אני ד׳ וסי׳ נמסר פרש׳ וארא וישעיה סי׳ נ״ו

הלא אני ג׳ וסי׳ נמסר בישעי׳ סוף סי׳ מ״ה׳

גם אני ו׳ ר״פ וסי׳ נמס׳ בשפטים סוף סימן ב׳
וכל מיצעות פסו׳ דכו׳ גם אני במה וגם אני וסימ׳
וגם אני אגרע ולא תחוס ב׳ בו׳
אני הא דרכך בראש נתתי׳
לא תזני ולא תהי׳
וגם אני שמעתי נאם יי׳ דד״ה׳

אני ואתה ג׳ וס׳ נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ ך׳׳

אני ועמי ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ פרשת וארא׳

באניות ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת תבא וישעיה סי׳ מ״ג׃

ואנכי ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר בישעיה סימן נ״א ותלי׳ סימן כ״ב׳

אנכי ח׳ בטעם לעיל וסימ׳ נמס׳ בפרשת בראשית׳

מי אנכי ג׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ שמות׳

אנכי ידעתי ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ וירא וירמיה סימן כ״ט׳

וגם אנכי ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת וירא׳

אנכי אנכי ג׳ וסימני׳ נמסר בישעי׳ סי׳ מ״ג׃

אנכי נתתי ג׳ וסימני׳ נמסר פרשת לך לך׃

אנכי נתן ז׳ וסימ׳ נמס׳ בשמוא׳ א׳ סי׳ כ״ד׳

אנכי יושב ה׳ וסימני׳ נמסר פרשת חיי שרה ושמואל ב׳ סימ׳ ו׳ וד״ה א׳ סי׳ י״ז׃

התאנף ג׳ וסימניהון
גם כי התאנף׳
יי׳ התאנף כי על דבריכם׳
ובאהרן התאנף׃

ואנשים י׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימ׳ ט׳ ונחמיה סי׳ ב׳׳

באנשים ג׳ וסימ׳ נמסר באלה הדברים׃

אנשי דוד ד׳ וסימ׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ ג״ב׃

ואנשי ד׳ ר״פ וסימ׳ נמסר פרשת לך לך ומלכים ב׳ סי׳ י״ז׃

שני האנשים ד׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ שפטים׃
על האנשים

צומדין ואתכם תמיד כפלאתי על בעל הפרחון אשר כתב בספרו לקט נחשבו תותח בערך תחת וכל בני דורנו קורין תותח ודברי בעל הפרחון הוא בא בטוב תותח פה וכן כל יער כער שער בער תער לחץ מחל פחר להב זעם נחת וכל דוגמתם הנגינה לעיל ונפתחי׳ כי הם על דרך מלך דרך ארץ ואות גרונית פותחת והם טוים ברבוי׳ וברבקותם ובנגינתם כי כאשר יאמר ממלך מלכו ומדרך דרכו יאמר מיער יערו וכרמלו וכן כלם גם כאשר לא ישתנו מלך ארץ ברבקותם לא ישתנה כמו כן יער שער ורעיהם ולא

מערכת אות האלף

מצאנו דוגמתם מפתכים בדבקותם רק מהבל הבל הבלים ועקב בעקב עשו ומכלל אלה הנפתחים יבאו זהב קהל כהר כחם אחר רעב וסימן זק״ן כמ״ר וחמם אלות משם העבם כחם העמוכי רחב קמת רחם אחז המלך וסימן נר״ קר״א וכלם נגינתם למטה וכקמצים כי לא כתבו יען משפטם על דרך במר בקר חכם כי הם שוים בנגינתו ובדבקותם וברבותם כי כלם לרע ויפתחו בדבקותם כאשר תאמר מבמר בקר במר תאמר מזהב זהב הארץ קהל עמים וכאשר מבמר במרו בקרו כן מזהב קהל זהב

על האנשים ה׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר שמות ומלכים ב׳ סימן י״ח׳

ואנשיו כ״ה וסימני׳

ויקם דוד וילך הוא׳
וילך דוד ואנשיו קעילה׳
ויקם דוד ואנשיו כשש׳
ודוד ואנשיו במדבר מעון
וילך שאול ואנשיו לבקש׳
ויקח שאול שלשת׳
וילך שאול מצד ההר ב׳ בפסו׳
ויבא אל גדרות הצאן על
וישבע דוד לשאול׳
וישב דוד עם אכיש׳
ויעל דוד ואנשיו׳
ודוד ואנשיו עוברים באחרונה׳
וישכם דוד הוא ואנשיו׳
ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג
ויבא דוד ואנשיו אל העיר׳
ולכל המקמות אשר התהלך
והיה היא רוכבת על החמור׳
ואנשיו אשר עמו העלה
ואבנר ואנשיו הלכו בערבה
ויאור להם בחברון׳
וילך המלך ואנשיו ירושלם
וישאום דוד ואנשיו׳
וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי
ורגם מלך ואנשיו דתריסר׳

על אנשי ד׳ וסימ׳ נמסר ב בשמואל א׳ סי׳ י״ח וירמיה סוף סימן י״א׳

לאנשים ח׳ וסימ׳ נמסר ברות סימן א׳׳

והאנשים ח׳ וסימ׳ בלשון ארמי רע״א דסל׳ קו ל למשלח לרדופ׳א טבין לנחשא מיתיא בהימנותא וביאורם נמסר בסדר ויגש׳

ואנשיהם ד׳ וסי׳ נמסר בירמיה סוף סימן י״ח׳

אס

ויאספו י״ב וסימ׳ נמסר פרשת כי תשא׳

ויאסף ט׳ וסימן נמסר בפר׳ חקת התורה׳

ולא אוסיף ד׳ וסימ׳

ולא אוסיף להכות את׳
להגיד את רגל במלכים
להסיר את רגל יש׳ ב״דה׳
אחת דברתי ולא׳

אסף ג׳ וסימ׳ בלשון ארמי שמעית דרחימו ב כפנא וביאורם נמסר פרשת שפטים ויחזקאל סוף סימן ה׳ והושע סימ׳ ט׳׳

נאסף ג״ וסימ׳ נמסר פ׳ ויחי׳

אסף ג׳ כתו׳ כן כתו׳ וסי׳ נמסר בסדר נח׳

נאספים ג׳ וסימניהון

ופלשתים נאספים׳
ואנשי חסד נאספים׳
במלכות גוים נאספים׃

נאספו י״ד וסימני׳

וסרני פלשתים נאספו׳
ופלשתים נאספו׳
ושאול ואיש יש׳׳
ובני עמון נאספו מעריהם׳
ושרי אשר נאספו אל ירושלם מפני שישך׳
והעם לא נאספו׳
נאספו עלי נכים׳
וביום השני נאספו ראשי האבות דעזרא׳
וביום עשרים וארבע׳ לחדשי׳
וגם כל הדור ההוא׃
עם דוד בחרפם בפלשתים׃
וחברו דד״ה הוא היה עם דוד בפס
וכל מדין׳
ועתה נאספו עליך גוים׃

כל לשון אסיפה אל במ״ג

על׳ וסי״ נמסר בעמוס סימן ג׳׳

האספו ו׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויחי׳

ויאספו י׳ פתחין וסימ׳ בלשון תרגום סביא סלויא שלחו ושלחו פלישהאי גרבוי דמלכ׳ ולאחיהון בכפא וחמרא׳ וביאורם נמסר פרשת שמות ודה״ב סימן כט״׳

ויאסף ב׳ וסימ׳׳

ויאסף לבן את אנשי׳
ויאסף אתם אל משמר׳
ויאסף רגליו אל המטה׳
ויאסף שבעים איש׳
ויאסף יהושע את כל׳
ויאסף סיחון דאוריתא׳
ויאסוף סיחון דשפטים׳
ויאסוף אליו את בני עמון׳
ויאסוף דוד את כל העם׳
ויוגד לדוד ויאסוף דשמואל
וחברו דד״ה׳
ויאסף שלמה רכב ופרשים
וחברו דד״ה׳
ויאסף אחז את כל׳
וישלח המלך ויאסוף את כל זקני
ויאסף דויד את בני אהרן ד״ה׳
את כל שריש׳ דד״ה׳
ויאסוף את שרי העיר׳
ואף כי היין בוגד׳
מגמת פניהם קדימה ויאסף׳

האסיף ב׳ וסימ׳ וחג האסיף תקופ׳ בצאת השנה׳

קדמ׳ חס׳ וסי׳ תקופה חסרה׳

ונאספו ד׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סימ׳ י״ב׳

אסוף ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ח׳ ומיכה סימן ב׳׳

מאסף ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ט׳׳

ואסף ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר חקת ובישעיה סימן י״א׳

באספך ג׳ וסימניהון׳

באספך את תבואת זרעך׳
באספך את מעשיך מן׳
מגרנך ומיקבך׳

ויאסף ז׳ ה׳ מלעיל וסימ׳ נמסר סוף פרש׳ חיי שרה וב׳ מלרע וסימ׳ נמסר בפרש׳ האזינו׃

ונאספת ג׳ וסימני׳
ונאספת אל עמך׃
אל קברתיך בשלום דמלכים וחברו דד״ה׳

תאסף ג׳ וסימניהון נקם נקמת׳
ואביה ירק ירק׳
ונטשתיך המדברה׳

ויאסרהו ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סימ׳ י״ו׳

ויאסר ג׳ דגשים וסימ׳ נמסר פרשת מקץ׳

אסתר המלכה י״ד וסימני׳ נמס׳ במגלה ריש סימן ז׳

אף

האף ג׳ פתחים וסימני׳ נמסר פרשת וירא׳

האף ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר פרשת עקב וירמיה סימן לו״׳

אפיך ב׳ מל וסי׳ נמסר בסדר בראשית׃

ואף ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר באיוב ריש סימן י״ט וסימ׳ לו״ ועזרא סימן ה׳׳

בחרי אף ד׳ וסימני׳

ויצא מעם פרעה׳
וישבו למקובם בחרי אף׃
גדע בחרי אף כל׳
בחרי אף רצין וארם׳

אפפוני ד׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ ס׳ כב״׳

אפוד ט׳ מל וסי׳ נמסר בסדר תצוה׳

אפס ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויגש׳

אפקה ה׳ וסימ׳

ומערה מהימן כל ארץ הכנעני׳
וינום ובית תפוח ואפקה׳
חנים ויקבצו פלשתי׳ את כל מחני״
חדד ויהי לתשובת השנה ויפקד

וינוסו הנותרים אפקה׳

אפרים ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בהושע סימן ה׳׳

ואפרים ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת פנחס וירמיה סימן ל״א׳

אפרתי ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״א׳

אפרתה ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויחי׳

אץ

אץ ו׳ ד׳ אץ וב׳ ואץ וסימניהון נמסר ביהושע סי״ז׳

אצל ג׳ ופתחין וסימניהון כי יגיע גי הרים׳

אלה בני אצל׳ וחברו׳

אוצרות י״א מל׳ וסי׳ נמסר באיוב סימן לח׳׃

אוצרות ד׳ מל׳ ד׳ מל׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן נא״ ע״ש׳

באוצרותי ג׳ חס׳ וסי׳ בפרשת האזינו ומלכים ב׳ סימן ך׳׳

אר

והאורב ג׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר ביהוש׳ סי׳ ח׳׳

יארב ג׳ וסימניהון

יארב במסתר כאריה ב׳ בפסו׳׳
כארי ד׳ ב׳ קמצין וב׳ פתחין וסימ׳ כרע שכב כארי׳
שויתי עד בקר׳
קשר נביאיה בתוכה׳
כארי ידי ורגלי׳

בקצת ספרי׳ מדוייקי׳ מצאתי כתוב כארו וקרי כארי אמנ׳ בקצתי באיכון מלין דכתיב ו׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ י׳ ולא מצאתיו נמנה בחשבונם וגם בחלוף המקרא דים בין מדינחאי ומערבאי ולא נמנה שם ע״כ׃

אריאל ד׳ וסימניהון

הוא הכה את שני׳
הוי אריאל אריאל ב׳ בפסו״
הצבאים על אריאל׳
קדמ׳ חס׳׳

בארך ג׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״א׳

ארובה ד׳ ב׳ מל וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ג

ארובה ג׳ וחס׳ ודגשים וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש

קהלו זהבם קהלם מכחם כחם כחשת אבל כי לא על כחם מעכין יער סער וברבותו יאמר כחשו ובדבקותו לא יפתכה אבל אחר אחת אחר נפתחים והנגינה למטה וכן פחת יהודה אבל פחת סהוא לשון מכודה טעמו למעלה וכלם פתוחים וכל סתי הברות מאי אה ואות אחרונה ח״ת או עין כפתחים כמו פסח פתח פגע נגע קמח כטע ונגינתם לעיל כי גם הם נוטים לדרך ארץ אך אות אע״ גורמת לפותחם ובלע יבא מכללם כי טעמו מלמטה וכפתח וקבלתי טעם נכון כי בלע דינו בלע על משקל כתף

מערכת אות האלף

ירך אכן אם היה אומר בלע לא יבינו מה בינו ובין עם הפועל ואתי למטעי וכן נקוד בלע פתח וטעמו למטה ומלת תמע יסע מזח מכח בברי ונפתחים על משקל מגל עדר ומגונבים לעיל וכן כל העידותי הערתי ירלה החלותי כפתחים כי הם על משקל הקימותי הסיבותי ומפני אחהע נפתחו וכן כל הה תמוה לפני אחהע כמו האם תמנו האף תקפה האליעות החנם ירא איוב ההמיר גוי אלהים ודוגמתו אבל החים אחר יחטא קמוץ כי ההא איננה תמוהה ועל כן פירש רשי בחומש האים אחר הוא

ריש סימן ג׳ וירמיה סו׳ סי׳ כ״ט ואיוב סימן י״א׃

תאריכו ג׳ וסימ׳ נמסר פ׳ האזינו׃

מן ארם ג׳ וסימניהון

מן ארם ינחני׃

מן ארם צובה ומן ארם נהרים ב׳ בו׃

ארון העדות י״ב וסימניהון נמסר פרשת אלה פקודי׃

אל הארון ואל הארון ג׳ וסי׳

ונתת אל הארון את העדות׃

ואל הארון תתן את העדות׃

ויתן את העדות אל הארון׃

ארון ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר פר׳ תצוה ע״ש׃

ארור ח׳ ב׳ טעם זקף וסימ׳ נמסר בירמיה ס׳ כ״ח׃

ארור ה׳ בטעם רביע וסי׳ נמסר פרש׳ כי תבא׃

ארורים ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים בא״ב רבתי אות נ׳ ויהושע סי׳ ט׳׃

ארנון ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה׃

תאר ג׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ משפטים׃

ארון יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר בערך אדני׃

וארון ברית יי׳ כ״ז וסי׳ נמסר בערך אדני׃

ארון אלהי ישראל ו׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ה׳

ארץ י״ד קמצים וסימ׳ נמסר בישעיה סימן י״ד וכל אתנחת׳ וסוף פסוק דבות׳ בטי ארץ בסגול וסי׳ נמסר בתלים סימן ל״ח׳ ומשלי סימן ל׳׃

ארץ י״ג רפ׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן כ״ח׃

והארץ ח׳ רפ׳ וסימני׳ נמסר בסדר בהר סיני׃

בארץ החיים ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימ׳ כח׳׃

בארץ ה׳ וסימני׳ נמסר פרשת לך לך׃

וארץ ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ כו׳ ומשלי ריש סי׳ כה׳׃

מהארץ ה׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סימן י״ב ויחזקאל סימן כא׳׃

ובארץ ה׳ וסימניהון נמסר פרשת ויגש׃

פרי הארץ ד׳ בליש׳ וסימניהון

והתחזקתם ולקחתם׃

ויראום את פרי הארץ׃

ויקחו בידם מפרי הארץ׃

ופרי הארץ לגאון ולתפארת׃

עשב הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר ריש סדר בא׃

את כל ישבי הארץ ד׳ וסימ׳

והורשתם את כל ישבי׃

ולהשמיד את כל ישבי׃

הנני ממלא את כל ישבי׃

כי כלה אך נבהלה׃

את כל הארץ י״ד וסימניהון

אשר אתה רואה לך אתננה׃

ואולם חי אני׃

ואם ירחיב יי׳ אלהיך׃

ויעל משה מערבות מואב אל׃

וישלח מלך ירחו׃

כי נתן יי׳ בידינו את׃

ויענו את יהושע תניין׃

ויכה יהושע את כל הארץ׃

ויקח יהושע את כל הארץ׃

וחברו ויקח יהוש׳ את כל הארץ ככל אשר צוה יי׳׃

ויתן יי׳ לישראל׃

כי תאמר אליו כה׃

הנני אליך הר המשחית׃

וימלא כבודו את כל הארץ׃

הארצות כל אוריתא הסרים ב׳ בא מל׳ וכל נביאי׳ וכתו׳ דבו׳ מל׳ ב״מא חס׳ וסי׳ בסר׳ מקץ׃

אל הארץ ד׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ לך לך׃

מלכי ארץ כ׳ וסי׳

העשרת כל מלכי ארץ

לא האמינו מלכי ארץ׃

וכל ההלות דבו׳ כל מלכי ארץ כ״בא וכל מלכי האר׳ את כבודך׃

על פני הארץ ה׳ חס׳ כל וסי׳ נמסר פרש׳ בהעלתך׃

ואת ארצם ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סוף סי׳ י׳ ובמלכים ב׳ סימן י״ט׃

עמי הארצות ח׳ בלישני׳ וסימ׳ נמס׳ בנחמיה סימן י׳׃

ממלכות הארצות ד׳ וסימ׳

כל מלכותו וגבורתו והעתים׃

כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי׃

ויהי פחד יי׳ על כל ממלכות׃

ויהי פחד אלהים עם כל ממלכות׃

הארץ ג׳ סו׳ פסו׳ ובתר יהון והארץ וסימ׳ נמסר ריש פרשת בראשית׃

ארץ ה׳ סבירין ארצה וסימ׳ נמס׳ פרש׳ ויגש ומלכי׳ א׳ סי׳ א׳׃

ואת ארצו ה׳ וסימ׳ נמסר סוף חוקת התורה׃

ואת הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וישלח וירמיה סימן כ״ב׃

וכל הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ מקץ ומלכי׳ א׳ סי׳ י׳׃

ובכל ארץ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני׃

עפר ארץ ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמוא׳ ב׳ סי׳ כב׳׃

חית הארץ י״ב לישני׳ וסי׳

ויעש אלהים את חית הארץ

עוף ולכל חית הארץ ולכל

ומוראכם וחתכם יהיה

נפש ואת כל נפש החיה אשר דנח ב׳ בו׃

היום הזה יסגרך יי׳ דגלית׃

נטשתיך המדברה׃

לבז ולא יהיה עוד לבז גוים׃

לשוד ובחית הארץ אל תירא׃

על כל הארץ ז׳ וסימניהון

מציג הנה אנכי מציג את גזת׃

אל הגזה ויאמר גדעון אל האלה׳

ויעש אלהים כן בלילה ההוא׃

זאת העצה היעוצה׃

ועתה אל תתלוצצו׃

ואני הנה נהתיך׃

והיה יי׳ למלך על כל הארץ׃

וכל התלות דכו׳ על כל הארץ כ״בב על הארץ וסימניהון

ויקרא רעב על הארץ׃

כי כגבוה שמים על הארץ׃

על ארץ ט׳ וסימ׳ נמסר בעמוס סימן ט׳ ובתלי׳ סי׳ פ״א׃

אל הארץ ד׳ בספר בראשית וסימ׳

לך לך מארצך וממולדתך

תאבה ויאמר אליו העבד אולי ב׳ בפסוק׃

אנכי מת ואלהים פקד׃

וכל ואלה שמות דכו׳ אל הארץ ב״מא על הארץ וסי׳

ותעל שכבת הטל׃

וכל תורת כהנים דכו׳ על הארץ ב״מג אל הארץ וסימ׳

ונטעתם וכי תבאו אל הארץ׃

עומר וקצרתם את קצירה׃

ושבתה הארץ שבת ליי׳׃

וכל שאר אורית׳ ויהושע ושפטי׳ ושמואל דכו׳ אל האר׳ ב״מב על הארץ וסי׳

והאנשים אשר שלח׃

ואם לא תורישו את

כי שאל נא לימים ראשונים׃

למען ירבו ימיכם וימי׃

ואכלת ושבעת וברכת׃

לא תאכלנו על הארץ תשפכנו

רק הדם לא תאכלו על הארץ׃

רק את דמו לא תאכל על׃

כי יקרא קן צפור לפניך

לנכרי תשיך ולאחיך לא

הרכה בך והענוגה אשר

ומלאך בא אל שמואל׃

וכל מלכי׳ דכות׳ על הארץ ב״מא אל הארץ וסימני׳

ואלישע דבר אל האשה׃

וכל ישעיה דכו׳ אל הארץ ב״מב על הארץ וסימני׳

ועתה המבלעדי יי׳ קדמ׳ דפסו׳׃

נח כי מי נח זאת לי׃

וכל ירמיה דכו׳ על הארץ ב״מב אל הארץ וסימניהון

והשיבתים כי הנה ימים באי׳ נאם יי׳׃

בעלות ויהי בעלות נבוכד נאצר׃

ומן רישא דיחזקאל עד והטף אל דרום דכו׳ אל הארץ ב״בא על הארץ וסימ׳

חרב או חרב אביא על הארץ׃

ומן והטף עד סוף סיפרא וכל שאר קרי׳ דכו׳ על הארץ ב״מג אל הארץ וסי׳

וירדו מעל בבאתם׃

ובניהם הרבית ככבבי

יקרא אל השמים מעל׃

ארצה כנען ח׳ דסמיכי וסימ׳ נמס׳ פר׳ מסעי׃

ואת ארצם ד׳ וסימ׳

ואת כל המלכים האלה׃

מלכי אמנם יי׳ החריבו דמלכ׳׃

וחברו דישעיה׃

ישיבה לארץ ד׳ וסימני׳

תשב ונקתה לארץ׃

כסא שבו לארץ אין כסא׃

שבעת וישבו אתו לארץ דאיוב

ידמו ישבו אהו לארץ ידמו׃

ארץ ד׳ ג׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסי׳ נמסר פרשת נח ובמלכים א׳ סי׳ א׳׃

ארתחששת׳ מן ריש עזרא עד אחר הדברי׳ האלה ארתחששתא כתיב ומן אחר הדברי׳ האלה עד סוף סיפרא ארתחששתא כתיב וכלהון ארתחששתא קרי׳ ב״בא וסימ׳ ארתחששתא כתב בשלם׃

י״ו זוגין מיחדין נסבין האר׳ וסימני׳

ובכל הארץ ויאמר אלהים נעשה

ואלהי הארץ ואשביעך ביי׳׃

ביושב הארץ ויאמר יעקב׃

בכרת הארץ ויסעו מבית אל׃

הארץ כנען דבר אל בני ישראל׃

ליושבי הארץ ואתם אל תכרתו

הממלכו׳ הארץ ואת כל מלכי ארץ׃

ולעם הארץ ואני הנה נתתיך׃

ומגדלות

חוטא והתימה הוא ועל כל העדה תקצוף וכלם מתוגים מבחוץ להראות כי הפתח במקום חטף המכסה אני מתוג בחוץ כי היה ראוי להיות בסבא לולי התחברות סמי סב״אין בראש תיבה אסר לא יכוונו יחד והם על משקל הגויגם צדיק היהק פרח ונפתחו ממספטם וכן כל אותיות בוכל לפני הע ואינו מבורר כמו והיו לאנסים ועלי זקן בא באנסים כאהלים נטע יי׳ כארזים עלי מים לעבדים ולספחות היה ראוי להיות בחירק כמו לספחות כי אינו

מערכת אות האלף

מבורר בלי זה אכטים מדבר והנה למעדים ולמפחות היה ראוי להיות בחירק כמו למפחות לולי אותע״ן אבל המבוררים קמוצים כמו לאנשים האל בחור כארזים כי כל בכ״לה מבורר אף על אותיות אחרו הוא בהברת אה אך כפתחי׳ בעבור הדגש כמו ברבר לרבר ואותיו אה״ע אין דין דגש סובב בהם לכן כקמצי אבל ה״א על אה״ע לעולם מבורר וכקמץ ובכ״לה לפני ר״ים לעולם קמץ כמו ברביעי הרכוש כי אם לא היה מבורר היה ברביעי וכל הכקמצים לפני החטף מתוגים מכבפני׳ כדי להפריד בין הקמץ והחטף וכן כל

ומגדלות הארץ השאיר רב טבחים דמלכים.
העם הארץ כל העם הארץ יהיו •
עמי הארץ בקשו את יי׳ •
אל הארץ יקרא אל השמים.
לאפסי הארץ כ״לה בחכמה גלה •
לרוקע הארץ על המים.
עממי הארץ ויבאו הבנים וירשו •
ועמי הארץ המביאים את המקחות

ועל הארץ מתחת ג׳ וסימ׳

ידעת היום והשבות •
תשמע וימס לבבינו •
אין כמוך אלהים בשמי׳ דמלכי׳

אש

ואש ג׳ בטעם זקף גדול וסי׳ב׳ נמסר פרשת וארא ופרשת פקודי׳:
והאש ג׳ וסימ׳ נמסר פר׳ צו:
אשי ט׳ כתיבן יוד וסימ׳ נמסר בסדר צו:
וכל אשה ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויקהל.
אשה הוא ליי׳ ג׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ תצוה
אשה ה׳ פהדו׳ וסימ׳ נמסר בפרשת צו:
וכל הנשים ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויקהל •
אשתך ז׳ וסימ׳ נמסר פ׳ לך לך:
והאשה ה׳ וסימ׳ נמס׳ פרשת נשא:
לאשה ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ בראשית ובמלכי׳ ב׳ סימן ח׳ ושמואל ב׳ סימן י״א:
ואשת ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ד ובשלי סי׳ ל״ו:

לאשתו ג׳ וסימ׳

בין איש לאשתו:
ויאמר ירבעם.
וישאלו אנשי המקום:

וכל הנשים ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ד:
לנשים י״ד רפי׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן כ״א:
בנשים ג׳ דגשים וסימניהון נמס׳ בישעיה סי׳ י״ט:

מנשים ג׳ וסימניהון

תבורך מנשים יעל ב׳ בפסוק •
בן תשכל מנשים אמך:
שתים נשים ג׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סי׳ ה׳:

אשירה ג׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ נמס׳ סוף פרשת ואתחנן ומלכים ב׳ סימן י״ז •
אשכל ה׳ חס׳ וסימ׳ נמס׳ ריש שיר השירים ופרש׳ לך לך:
אשפתו ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ ה׳:
באשר ט״ו וסימ׳ נמסר בשפטי׳ סימ׳ ה׳ פסוק כ״ז:
ובאשר ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סימן ס״ו ובשפטים סימן ה׳ •
ואשר לא ח׳ וסימני׳ נמסר בסדר וארא:

ואשר עשה ז׳ וסימ׳

לחיל מצרים:
לכם במדבר:
לדתן ולאבירם:
לעינינו את האתת הגדולו׳ דיהושע
לבית כאשר דבר:
ויתר דברי חזקיהו:
ויתר דברי בעשא:

ואשר י״ב רפ׳ וסימני׳ נמסר פרשת בהר סיני:
אשר עמו י״א וסימ׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ ט׳:
כאשר י׳ סבירו׳ אשר וכו׳ נמסר ביונה סוף סי׳ א׳:
אשר ד׳ סבירי׳ כאשר וסי׳ נמסר פרשת צו:
אשר אל ח׳ • אל אשר ה׳ כתו׳ בערך אל •
ועל אשר ד׳ וסימ׳ נמס׳ בשמו׳ ב׳ סימן י״ב וחגי סימן א׳:
ובכל אשר ה׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת משפטי׳ וכפר׳ ראה:

ולכל אשר ד׳ וסימניהון

אשר יעשה בהם •
אשר יצא על הבית •
ולכל אשר שלחני אליכם •
אשר יעשה בו •

ואשר ל״ו יחידאין וסימניהון

ואשר אתו ויכח את כל היקום •
ואשר נשבע יי׳ אלהי השמים •
ואשר תאכרו ויאמר שכם •
ואשר הוא אין שר בית הסוהר •
ואשר יתן איש אשר ירקח •
ואשר תצא זאת תורת הזב •
ואשר ימלא וכפר הכהן •
ואשר יגאל מן הלוים •
ואשר חטאנו ויאמר אהרן •
ואשר הטאתם מפני אשר קטרתם
ואשר ידבר אך הנביא •
ואשר דברי הנביא אשר ידבר •
ואשר עשיתם כי שמענו דרחב
ואשר ידעו ויעבד ישראל את יי׳
ואשר העשה ויאמר שמואל •
ואשר צויתיך ויאמר דוד •
ואשר בעבר ויראו אנשי •
ואשר הלך ואקרע את •
ואשר הלכו וישתחוו לשמש •
ואשר מלך ויתר דברי •
ואשר השיב ויתר דברי •
ואשר היו בי״י אלהי ישראל
ואשר היה נעשה ליום •
ואשר שלחתי ויעד יי׳ •
ואשר עשו ולא ישעה אל המזבח •
ואשר תבאנה ומי כמני •
ואשר אין הוי כל צמא •
ואשר הביא כי אסחי •
ואשר יצאו כה אמר יי׳ •
ואשר בכל וגם כל היהודים •
ואשר יקריבו ויען חגי •
ואשר טבב דברי בליעל:
ואשר הבלך וילך חזקיה •
ואשר נתנו שארית עם •
ואשר יגרתי כי פחד פחדתי •
ואשר נתן יביאו לבוש •

ככל אשר י״ב בתורה וסימ׳ נמסר בריש סדר תרומה׳
אשרי הגבר ד׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סימן צ״ד וסימן קכ״ח •
אשרי ד׳ בטעם זרקא וסימניהון בלשון ארמי גברא חשיב שמיע׳ • ובאורס נמס׳ רי׳ תלי׳.
אשורים ג׳ בהלת לישני וכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה •
אשירה ו׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר סוף חיי שרה ומלכים ב׳ סי׳ ט״ו •
אשתאול ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו:

את

ואת דלית ווגין

ואת הנפש ויקח אברם •
ואת האנשים אשר פתח •
ואת יצחק וישכם אברהם •
ואת הילד וישלחה ותלך ותתע •
ואת המאבלת ויקח אברהם את עצי •
ואת מעכה ופילגשו ושמה •
ואת עבד וישלחו את רבקה •
ואת מדין והלך לוי •
ואת אחיך ועל חרבך •
ואת צאן ויהי כאשר ראה יעקב
ואת הצאן ויירא יעקב מאד ויצר •
ואת אחד ויקם בלילה ההוא •
ואת לאה וישם את השפחות
ואת רחל ב׳ בפסו׳
ואת יוסף ג׳ בפסו׳ •
ואת המשכן תעשה עשר יריעות •
ואת שבות ששה משמותם •
ואת מעיל ולקחת את הבגדים •
ואת החשן ב׳ בפסו׳ •
ואת הארון את אהל •
ואת ארון ומשחת בו •
ואת ישראל ויאמר יי׳ אל משה •
ואת הילדים וישא את עיניו וירא •
ואת נשיו ויקם יעקב וישא •
ואת שלום ויאמר לו לך נא •
ואת רגלו ויאמר פרעה •
ואת כסף ואת גביעי •
ואת דינה אלה בני לאה •
ואת שרה שמה קברו •
ואת רבקה ב׳ בפסו׳ •
ואת שדי מאל אביך •
ואת יעקב וישמע אלהים את •
ואת הבטח הזה תקח בידך •
ואת לב ויאמר יי׳ אל משה בא •
ואת עמך כי עתה שלחתי •
ואת המעשה והזהרתה אתהם •
ואת קול וכל העם רואים •
ואת ההר ב׳ בפסו׳ •
ואת תבנית ככל אשר אני •
ואת קלעי החצר •
ואת עולתו והקריב •
ואת דמה ושרף את הפרה •
ואת ראשי ויצו להם משה •
ואת האשה ויבא אחר איש יש׳ •
ואת פנחס וישלח אתם •
ואת שלש את שלש •
ואת עמודיו חמשה •
ואת ראשו ונתח אתו •
ואת אשמו יביא ליי׳ •
ואת האלף ושבע המאות •
ואת הבגדים קח את אהרן •
ואת הכיור ויז ממנו על המזבח •
ואת הקרב ואת הכרעים •
ואת הבשר ואת העור •
ואת בשרו ואת הפר •
ואת הראש ואת העולה •
ואת חזה התנופה •
ואת נבלתם ושקץ יהיו לכם •
ואת אלה תשקצו מן •
ואת הכוס ואת הינשוף •
ואת הנתק והתגלח •
ואת עץ את הצפור •
ואת עון והתודו את •
ואת ראשם אך את כזה לף •
ואת שורו ויקח יהושע
ואת חמורו ואת צאנו
ג׳ בפסו׳ דעכן •
ואת התורה רק שמרו •
ואת אבותינו כי יי׳ אלהינו •
ואת האשרה ויהי בלילה •
ואת אנשי ויקח גדעון •
ואת קדשי ולא תשאו •
ואת החסד והיה עקב תשמעון •
ואת הקללה והיה כי יבאך •
ואת תרומת והבאתם •
ואת אחיו וזה דבר השמטה •
ואת ביתך והיה כי יאמר •
ואת אלהיהם ואשר עשה לדתן •
ואת קולו ותאמרו הן הראנו •
ואת חקיו ושמעת •
ואת האדמה השקיפה ממעון •
ואת לבב ומל יי׳ אלהיך את •
ואת ערפך

ואת דבר ואת דברה ואת כוה ואת כרך מהוא עתיד הוא פתוחה ומתוגה מבחוץ להראות כי היא במקום סב״א לולי החטף פתח שאחריה אסר לא יחברו יחד בראם תיבה והיה ראוי להיות כמו ואת כתוב ואת שמור אבל ואת כוה את סופטיכם ואת דבר אליכם שהם עבר כקמצים ומתוגים מכבפנים להפריד בין הקמץ והחטף אסר לא יאותו יחד לולי המתג ובאו על דרך ואזכור את בריתי וארד להצילו ולתת ולעמוד עליו ואמותתהו יבאה מן הכלל כי הו׳ עבר וכפתח ואות׳ אה״ע הטעם בעבור כי כזב העמלקי ולא הרגו כהרג כאלו עקיד גם

מערכת אות האלף

ולכסך מטי כפתח על פי המסורת והוא עבר אמנם יש לחברו עם ואבוס עמים שהוא עבר ובס״בא כיו״ו ולכסך כפתחת במקום ס״בא ושניהם טוים •

עתהאדבר על המקף כל תיבה מה המקפת ואיכה סמוכה לאות אה״ר בפתח כגון מה כאמר מה תאמר והטעם כי המקף מחבר שתי המלות יחד וכאלו שתיה״ן תיבה אחת ונמצא דגש אחר הברת מה ולכך בפתח כי דגש מבטל קמץ וראיה לדבר מזה בידך שהוא כמו מה זה מלכסת רכאו עמי שהוא כמו מ ה

ואת ערפך כי אנכי ידעתי •
ואת יריחו וישלח יהושע •
ואת אמי והחייתם את
ואת פי ויקחו האנשים •
ואת קרית ויקדישו את •
ואת חית ותקת רצפה •
ואת עם עני הושיע •
ואת שלמה ואת נתן הנביא •
ואת אולם והעמדים •
ואת המלוא וזה דבר המס •
ואת הרעה ויהי שטן לישראל •
ואת שבט ויבאו רחבעם בתי׳
ואת שמו ותבא האשה דמכנות •
ואת זקניה וילכד נער מאנשי •
ואת הפסל וייטב לב הכהן •
ואת זרוע וגדעתי דעלי •
ואת דבר ויאמר שאול •
ואת דברי נחמתי כי המלכתי •
ואת יפתח משלח יי׳ את •
ואת אבתיכם ועתה התיצבו ואשפט׳
ואת עמלק ויאמ׳ שאול אל שמוא׳
ואת חרב גלית הפלשתי נתן
ואת יהונתן והיה ביום מלחמת •
ואת עבדו וישמע דוד •
ואת צקלג אנחנו פשטנו •
ואת אבשלום הלכו כאתים •
ואת בגדיו ומפיבשת בן •
ואת עבדך ויאמר המלך שלום •
ואת סוסיהם ויקמו בנשף •
ואת איזבל יאכלו הכלבים •
ואת הבמות אשר על •
ואת הגלולים וגם את האכת •
ואת היהודים ויהי כחדש דמלכים •
ואת אויביו וישגב יי׳ את צרי •
ואת הכל ויקח את אוצרות בית דמלכים •
ואת נביאי ועתה שלח קבוץ •
ואת המצוה ומדוע לא שמרת •
ואת העצים ותפל אש יי׳
ואת האבנים ואת המים ג׳ בפסו׳ •
ואת יהוא בן נמשי ב׳ בו •
ואת פקח החל יי׳ •
ואת הרכב ויצא מלך אשור •
ואת קדש בימי פקח
ואת הגלעד ב׳ בפסו׳ •
ואת מנחת ויצוה המלך •
ואת מוסף השבת •
ואת בריתו וימאסו את חקיו •
ואת אלהיהם את יי׳ הין יראים •
ואת התעלה ויתר דברי •
ואת כהני ויצו המלך •
ואת תורתי ואמרת אליהם
ואת פניך ואת כל •
ואת הנשים את הגברים
ואת בנות ד׳ בפסו׳ •
ואת עיניהם וזכרו פליטיכם •
ואת תזנותיך לכן בה אמ׳ יי׳ דיחזקא׳
ואת דבריו וגם הוא חכם •
ואת כלם בזעקך •
ואת גאון כה אמר יי׳ ככה •
ואת הכהנים ואמרת
ואת הנביאי׳ ב׳ בפסו׳
ואת האדם והכיתי את •

ואת דרך ואל העם הזה האמר כה תנינ׳ דפסו׳ •
ואת עזה ואת כל הערב •
ואת מואב את אדום •
ואת בן ועבדו אתו הגוים •
ואת צדקיהו מלך יהודה •
ואת המגילה ויבאו אל המלך
ואת מטה כי את עול סבלו •
ואת יכניה בן יהויקים •
ואת ספר כה אמר יי׳ •
ואת הנחל ויקבצו עם רב דה״ה •
ואת ירושלם ועצמות הכהנים
ואת חדרך ב׳ בפסו׳ •
ואת התורה רק שמרו מאד •
ואת רעיך אני אשיבך מלים •
ואת איש אל תתרע את נפש •
ואת שבע ותישב הנערה •
ואת כל ראשי אז יקהל •
ואת שריו ובתאנים •
ואת צאני ח׳ אני נאם יי׳ •
ואת ידי ונתתי את •
ואת סף ויבא אל שער •
ואת החטאת ויאמר •
ואת ארצי וקבצתי •
ואת עצמות הם ואשר אכלו שאר
ואת נחלתי ואת עשו שנאתי •
ואת מוצא ועיפה פילגש •
ואת עלכת ומבטה אשר
ואת ענתות ב׳ בפסו׳ •
ואת חברון ואת מגרשיה •
ואת המזלגות ואת הסירו׳ ואת דד״ה
ואת העמודים ומטבחת ומכון ערי
ואת יואש כי במצער •
ואת חג ויעשו בני •
ואת עמוד ואתה ברחמי׳ •
ואת החומה ויאמרו •
ואת ברית העוזבת אלוף •
ואת הרשע אמרתי אני בלבי :
ואת יום לקים עליהם להיות
ואת כל אלה ידי עשתה •
ואת הנשארי׳ ואחרי כן •

וחילופיהון מ״ר את ולירת

זוגא וסימנהון

את שבא ויקשן ילד את •
את בנתינו ונתנו את בנתינו •
את מקנהו ויעקב שמע כי טמא :
את שר וישב את שר המשקי׳ •
את אתתי ואני אקשה את לב •
את הלחם ויאמר משה דצנצנת •
את המצות ושמרתם את המצות •
את החוי ושלחתי את הצרעה •
את אדניו ויקם משה את המשכן
את החלבים וישחטו את •
את הבהמה ואם כל בהמה טמאה •
את מנחתו ואת האיל יעשה •
את שש והערים אשר •
את המשפטי׳ והיה עקב תשמעון •
את ראשית ועתה הנה הבאתי •
את חמור לא הראה •
את הדבר ידבקיי׳ בך את •
את אילון ואת מגרשיה דיהושע •
את עבדון ומבטה אשר את •

את המלכים ויהי כהוציאם את •
את רגליכם על צוארי
את רגליהם ג׳ בפסו׳ •
את בנתיהם ויקחו את •
את בשבת אחימעץ בנפתלי
את הבקר מעזב •
את הכורות ויעש חירם דמלכים •
את המגדלים לבך יהגה •
את הסוס ויצא מלך אשור •
את מזבחתו כהו׳ ואת צלמיו •
את גדודי וישלח יי׳ בו את גדודי •
את השמן ותבא ותגד •
את בתי ויתוץ את בתי הקדשי׳
את נשיהם לבן הן את •
את בנך ותשחטי דיחזקאל •
את מלכה אבר נא לביה הברי
את תזנותיה והרבה •
את בתיהם והבאת את
את שלשת ואבחיד את
את חור ותבת עזובה •
את הרן ועיפה פילגש •
את יובב ויולד מן חדש אשתו
את מעשיהו ויהרג זכרי •
את מגרשיהם כי עזבו הלוים
את הסגנים ואריבה •

ע״ב זוגין חד את וחד ואת

וסי׳

את שרי ויקח אברם את
ואת שרי ויקח תרח את אברם
את השני ויצו גם את השני
ואת השני יעשה עולה •
את חלב וקחו את אביכם •
ואת חלב פר החטאת •
את אם ותאבר לה בת •
ואת אם ויגל את יהויכין •
את המות ועתה שא חטאתי •
ואת המות ראה נתתי לפניך •
את רכבו ויאסר את רכבו
ואת רכבו ומשבתי אליך
את זרעכם זכר לאברהם ליצחק •
ואת זרעכם ואני הנני מקים
את התכלת וכל אשה חכמת לב •
ואת התכלת והם יקחו את הזהב •
את תולעת וכל אשה •
ואת תולעת והם יקחו •
את מיתריו את קלעי החצר •
ואת מיתריו וקלעי החצר •
את קרשיו ויקם משה •
ואת קרשיו את המשכן •
את הנתחים וערכו בני אהרן
ואת הנתחים ואת האיל נתח
את המצנפת וישם את
ואת המצנפת שש ואת פארי
את איל ויקרב את איל העלה
ואת איל המלאים תקח ובשלת •
את האליה ואת כל חלבו יקטיר
ואת האליה ויקח את החלב •
את אבניו ונתץ את הבית
ואת אבניו והוצאתיה נאם יי׳ •
את העפר ואת הבית יקציע •
ואת העפר ותפל אש יי׳ •
את זכר ואיש אשר ישכב

ואת זכר לא תשכב משכבי •
את מנרת ולקחו בגד תכלת •
ואת מנרת המאור דויקהל •
את יריעת ונשאו את יריעת •
ואת יריעות וכלב בן חצרון •
את קדשיו ואיש את קדשיו •
ואת קדשיו ויקח יהואש את •
את משא ויאמר משה •
ואת משא ואתה בן אדם •
את המלקוח וחצית את המלקוח
ואת המלקוח ויביאו אל משה
את עריהם וידר ישראל נדר •
ואת עריהם וישמע יי׳ בקול •
את הברזל אך את הזהב •
ואת הברזל ויהי האחד מפיל הקורה
את עוג ויתן יי׳ אלהינו •
ואת עוג אחרי הכתו •
את החרי כאשר עשה לבני •
ואת החרי בהררם שעיר •
את גדלו וידעת היום •
ואת גדלו ותאמרו הן הראנו •
את הגר ואהבתם את
ואת הגר עם הארץ עשקו •
את מכות ואמר הדור האחרון •
ואת מכות והפלא יי׳ את
את רחב ויבאו הנערים המרגלי׳
ואת רחב הזונה ואת בית •
את קוצי ויאמר גדעון •
ואת קוצי ויקח את זקני העיר •
את המגדל ויאמר גם לאנשי •
ואת המגדל וירד יי׳ לראות •
את גלגלתו ותשלך אשה אחת •
ואת גלגלתו וישימו את ראשיהם •
את נדרו ויהי מקץ דיפתח •
ואת נדרו ויעל האיש אלקנה •
את הטף ויפנו וילכו •
ואת הטף את הגברים •
את אלקנה וברך עלי את •
ואת אלקנה ויהרג זכרי גבור •
את הפרות ועתה קחו לכם •
ואת הפרות והעגלה באה •
את ארבעת אלה ילדו להרפה •
ואת ארבעת את שתי העגלות •
את המסך ותקח האשה •
ואת המסך את קלעי החצר •
את קרקע ויבן את הבית •
ואת קרקע הבית צפה זהב •
את אלישע וילך משם •
ואת אלישע ואת יהוא בן נמשי •
את נסכו ויקטר את עלתו •
ואת נסכו ואת האיל יעשה זבח •
את עפרה ויוצא את האשרה •
ואת עפרה כי רצו עבדיך •
את רצין יען כי מאס העם הזה •
ואת רצין וישמע אליו דמלכי׳ •
את רב שקה וישלח המלך את •
ואת רב שקה וישלח דמלכים •
את לשון והחריב יי׳ את •
ואת לשון ויקח יהושע את •
את בשרם והאכלתי את מוניך •
ואת בשרם ואת פר החטאת •
את בניה כי שמע בזאת •
ואת בניה לא ארחם בי בני •
את רוע

לכס אבל מה הסמוך לאה״ר קמוץ כמו מה אומר מה ראיתם מה הארץ ואפילו מוקפין כי אין בהם דגש ואומר אני כי יאף על פי שאין ה״א מבטלת דגש במקום אחר כאשר באר׳תי למעלה פה הואיל והם שתי תיבות אין בו כח לבטל הקמץ גם אין הדגש מכריחם תיבה כדגש בחזק כמו׳ באמצעיתה וד׳ מה סמוכים לה״א ופתוחין על פי המסורת ואלה הם ביכי וביכך מה היא וראיתם את הארץ מה היא ומדת ימי מה היא ויאמר מה היא ויאמר זאת האיפה. וכל מה הסמוך לחית ועי״ן וכל מה הסמוך לחית ועי״ן

מערכת אות האלף

כקור בסגול וז׳ קמצים על פי המסורת ואלה הם מה עמדי ויקח לך ומה חטאתי כי דלקת אחרי כי מה עברך הכלב ואמרתם על מה על כי העיר ומה חטאתי לכתוב ומה
עברת כי מה חפצו וכל שאינן כמוכין לחית וע״ין מה בר מן ס״ר מה וכל מה הבא במתג או במסרת אות שלאחריו רפויה כמו מה לירידי אבל מה דחרמי ודכוו ועזרא קמוצי׳

ואבאר משפט הדבקות כל תיבה בת שתי אותיות הדבוקה והוטה כפתחת כמו הר סיני בת פרעה דם האשם יד יי׳ ואם היכם רהוטים לאחריהם

את רוע לכן כה אמר יי׳
ואת רוע וישמע אליאב׃
את גלות כה אמר יי׳ אלהי ישר׳.
ואת גלות ככה ינהג מלך אשור׃
את החתום ואקח את ספר המקנה
ואת החתום כה אמר יי׳ צבאות.
את שריה את ירושלם ואת.
ואת שריה אמר נא לבית
את בניך ותקחי את בניך׃
ואת בניך כי כה אמר יי׳
את תעבתיך ושמרון כחצי חטאתיך
ואת העבתיך את זמתך ואת׃
את האבדת אבקש׃
ואת האבדת את הנחלו לא חזקתם
את החזקה לכן כה אמר יי׳׃
ואת החזקה את האבדת אבקש׃
את הנותרים ואנשי תמיד יבדילו׃
ואת הנותרים המעט מכם הברעה׃
את עתי ויתן ששן את בתו דד״ה׃
ואת עתי ואחריה דד״ה.
את שמי ושמע הוליד דד״ה׃
ואת שמי ובן עזרא יתר דד״ה׃
את מרים ובן עזרא יתר ודד״ה ב׳ בו
ואת כרים אחתם׃
את דביר את חולן דד״ה׃
ואת דביר ואת חולן ואת דיהושע
את הבתים ויתנו לחרשי׃
ואת הבתים ובאו הכשדים׃
את דתי ויתנו את דתי׃
ואת דתי המלך אינם עושים׃
את זעקתם ויתר לי מאד בעזרא׃
ואת זעקתם ותרא את עני׃
את פריה רנה אנחנו׃
ואת פריה יקוסס ויבש׃
את הירח והכבים לממשלות׃
ואת הירח ופן תשא עיניך׃
את המתים ושבח אני את׃
ואת המתים ותאמר נעמי אל רות׃
את רם וחצרון הוליד׃
ואת רם ובני חצרון כלב׃
את מאמר כדת מה לעשות׃
ואת מאמר מרדכי אסתר׃
את עמה לא הגידה אסתר׃
ואת עמה אין אסתר מגדת׃
את השוב ויאמר אליה דאיוב׃
ואת השוב ראה נתתי לפניך׃

י״א פסו׳ בחד פסו׳ את ואת

וסימ׳ נמסר פרשה ויקהל׃

את י״ו ר״פ בספר בראשית
וסימניהון

את הכבש האחד תעשה׃
את אהל מועד ואת׃
את חג המצות תשמור׃
את המשכן את אהלו׃
את הארון ואת בדיו
את השלחן ואת בדיו׃
את מזבח העולה ואת מכבר׃
את קלעי החצר את עמודיו׃
את יתדת המשכן ואת׃
את בגדי השרד׃
את ארון העדות׃
את השלחן את כל כליו׃
את מזבח הנחשת ואת מכבר׃
את קלעי החצר את עמדיה׃
את המנורה הטהורה את׃
את בגדי השרד לשרת בקדש׃

נ״ב זוגין מן ב״ב ואת וסימנ׳

ואת לוט ויקח אברהם את שרי׃
ואת לוט ויקח תרח את אברם׃
ואת בריתי אקים את יצחק׃
ואת בריתי כה אמר יי׳ אם יכרו
ואת הכנעני ואת האמרי דלך לך׃
ואת הכנעני פרעה מלך מצרים׃
ואת בנה ותאמר לאברהם גרש׃
ואת בנה ותקם בתוך הלילה ותקח
ואת אנשיו וישלחו את רבקה אחתם׃
ואת אנשיו ו׳ אמר חושי׃
ואת שכם ואת חמור בנו הרגו׃
ואש שכם ויקדישו את קדש בגליל
ואת ראש ויהי ביום השלשי׃
ואת ראש ויצו דוד את׃
ואת אפרים ויהי אחרי הדברי׳ האלה
ואת אפרים ויולד ליוסף בארץ
ואת אחיכם קחו וקומו׃
ואת אחיכם הקטן תביאו׃
ואת אחיך ארץ מצרים לפניך׃
ואת אחיך ואת עשרת חריצי׃
ואת מנשה ויקח יוסף את שניה׳ את
ואת מנשה ותהי על יפתח רוח יי׳׃
ואת עמשא שם אבשלום׃
ואת עמשא והשיב יי׳ את
ואת משה ושם אשת עמרם
ואת משה ויקח עמרם את׃
ואת הקרשי׳ תצפה זהב ואת טבעתיהם׃
ואת הקרשים צפה זהב דמשכנא תנינא׃
ואת בשר הפר ואת ערו ואת׃
ואת בשר והאכלתים את בשר בניהם׃
ואת נרותיה ואת מנרת המאור ואת
ואת נרותיה ולקחו בגד תכלת׃
ואת מכסה ערת האלים המאדמי׳
ואת מכסה ב׳ בו׃
ואת פרכת ואת מכסה ערת האלי״
ואת פרכת ואת הארן׃
ואת לחם ואת השלחן ואת
ואת לחם את השלחן׃
ואת הכפרת ואת אהל מועד׃
ואת הכפרת את הארן דפקודי׃
ואת האפד ולקחת את הבגדים׃
ואת האפד ויעלו חמשת האנשים׃
ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת׃
ואת פר קח את אהרן ואת אלעזר׃
ואת שעיר החטאת דרש דרש משה׃
ואת שעיר החטאת דזאת הפר׃
ואת דמו במקום אשר ישחטו את העלה׃
ואת דמו ולקח הכהן מדם החטא״
הנינא׃
ואת הדם וישחט ויקח משה את הדם ויתן׃
ואת הדם ויקריבו בני אהרן תנינא דפסוק׃
ואת בנו ושור או שה אותו ואת
ואת בנו ועבדו אתו כל הגוים׃
ואת אלעזר קח את אהרן ואת׃
ואת אלעזר בנו קדשו דשמואל׃
ואת האש ככל אשר שאלת מעם יי״
ואת האש אמר אל אלעזר בן אהרן׃
ואת יהושע ויצו להם משה את אלעזר׃
ואת יהושע צויתי בעת ההיא לאמ׳׃
ואת האיש והוצאתם את שניה׳ אל
ואת האיש ויראם את מבוא העיר׃
ואת הרע ראה נתתי לפניך היו׳ את
ואת הרע ויאמ׳ אליה כדבר אחת הנבלות׃
ואת ידך אדני יי״ אתה החלת להראות׃
ואת ידך כי ישמעון שמעך דמלכי׳
ואת אביה ויבאו הנערים המרגלי״
ואת אביה ויאמרו פלשתי׳ מי עשה.
ואת עשו ואתן ליצחק את עשו
ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה׃
ואת גלת ותאמר הבה לי ברכה כי ארץ׃
ואת גלת ותכרו דשפטים הבה לי ברכה׃
ואת הירדן וכל אבים שלח גדעון
ואת הירדן ב״ בו׃
ואת הכהן והבה לקחו את אשר עשה׃
ואת הכהן ויאמר את אלהי אשר עשיתי׃
ואת כלי ולקחתם את ארון יי״׃
ואת כלי ובטבחת ומכון ערי הדרעזר׃
ואת בתו ויאמר איש ישראל הראיתם׃
ואת בתו וטמא את ההפת אשר
ואת שמואל את ירבעל ואת בדן׃
ואת שמואל ויאמר יי׳ קרא שמואל
ואת בני כי ישמע המלך להציל דשמואל׃
ואת בני ויאמ׳ לה המלך דמלכי׳
ואת נתן הנביא ובניהו ואת׃
ואת נתן וישלח אתו המלך׃
ואת הדבר הזה עשה הסר המלכי׳׃
ואת הדבר ויגד לנו יי׳ אלהינו.
ואת העדות ויוצא את בן המלך׃
ואת העדות ויוציאו את בן המלך דד״ה׃
ואת דמי אם לא את דמי׃
ואת דמי אם רחץ יי׳ את צאת׃
ואת ירמיהו ויצוה המלך את׃
ואת ירמיהו את הגברים ואת׃
ואת שארית וכתאנים הרעות׃
ואת שארית ואת כל הערב ואת׃
ואת זרעך בארץ שבים ושב יעק׳
ואת זרעך בארץ שבי׳ ושב חברו׃
ואת דוד ועבדו את יי׳ ואת דוד׃
ואת דוד אחר ישובו אל יי׳ דהריסר
ואת אשת אל ההרים לא אכל׃
ואת אשת הוא את כל אלה עשה
ואת כל ישבי ויהפך את הערים האל׳
ואת כל ישבי ואמרת אלהם זה׃

י״א זוגין מן ב״ב בחד פסוק

חד את וחד ואת וסימני׳

את המאור ויעש אלהים את שני
ואת המאור הקטן לממשלת הלילה
את יתדת המשכן ואת
ואת יתדת החצר ואת׃
את בכור כל פטר רחם לכל
ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה
את ממלכת סיחון מלך חשבון ואת
ואת ממלכת עוג מלך ב׳ בפסוק׃
את ארבעים היום ואת
ואת ארבעים הלילה אשר׃
את החצי תנו לאחת
ואת החצי ב׳ בפסוק׃
את אלילי ביום ההוא ישליך
ואת אלילי זהבו אשר עשו לו׃
את מקום ויאמר אלי בן אדם
ואת מקום כפות ב׳ בפסוק׃
את ידי ויאמרו השרים אל
ואת ידי ב׳ בפסוק׃

ותרין מנהון חלוף ואת

את וסי׳

ואת הבמה וגם את המזבח׃
את הבמה אשר בבית אל׃
ואת גזז והרן הוליד את
את גזז ועיפה פילגש׃

א״ב את ולית מנהון ואת

וסימנהון

את אברהם	את איוב
את אילות	את אלהים׃
את ביתר	את בניכם
את גגו	את גבול׃
את גבעון	את דברי
את דניאל	את האלהים׃
את השמים	את החצר
את המן	את הרקיע׃
את השם	את השמש
את השור	את השירה׃
את הנערה	את הברכה
את הבכרה	את והב׃
את זה	את זרע
את חצר	את חסדך׃
את חכמת	את חכמתו
את טבעתו	את ידי׃
את ידיכם	את כסא
את כסאי	את לבבו׃
את מעשי	את מרדכי
את נחלת	את סוס׃
את	את עשרת
את פני	את פני
אה פניו	את פניכם
את פרך	את ציון׃
את קולך	את רחו

את שמך

בקמצים׃ ואז שם לעולם קמצים כי אין בם דבקות׃ כל גם הר רהוט ופתח וכן כל על הרהוט פתח אבל הוקם על מטל הסמים מעל קמצים כי אינם דבוקים וכל אל פתח וכל
אך רק עד לעולם פתחין אבל בבקר יאכל עד קמץ וכל חג הסמוך לשם הבא פתח כמו חג ליי׳ וכן כל חג הסמוך לה״א פתח כמו חג המצות ורעיו והסאר קמצים
במת על פי המסורת ואלו הם אחרו חג כבנותים וחג סכועות ועמו חג מכות דעזרא ואבן עזרא יתרץ על כבל המסורת אמר אסר חטב חג המצות וחג סבועות כי הם

מערכת אות האלף

פתוחים כמשפטו כי הם דבוקים ורהוטים אך חסרו חב בנגינות היה ראוי להיות קמץ אמנם גם בו כתן טעם בפתיחותו ואמר כי תחסר בו מלה אחת וכאלו כתו' חסרו חב עולה או חטאת או שלמים על כן נפתח וכמהו במקרא רבים ואלה מקצתם וחכו כיין הטוב היה ראוי לומר כיין טוב או כיין טוב כי הס"י הטוב עומהו מבורר ואם כן כ"ף כיין תהיה פתוחה כדרך כ"ף מבוררת וכן הוא כאו חסר מלה חלבון וכאלו כתיב כיין חלבון הטו' כי הוא ידוע לכל ומפורסם שהוא טוב וגם שומר מה מלילה שומר מה מליל והרי

את שמך · את תורת ·
את תהום ׃

את — י' ר"פ במשנה תורה וסי'
את — בצר במדבר ·
את — הדברים האלה ·
את — יי' אלהיך תירא ·
וחבירו ·
את — הברכה אשר ·
את — כל הדבר ·
את — זה תאכלו ·
את — הכוס ·
את — הגברי תשיך ·
את — יי' האמרת ·

וכל ספר יהושע מן ויתנו בני ישראל ללוים עד ויתן יי' לישראל בין · ר"פ בין באמצע פסו' ואת כמ"ה את וסי'

את קרית ארבע · את חברון ·
את בית שמש · את גבע ·
את גבעון · את ענתות ·
את שכם · את אלתקא ·
את גבתון · את אילון ·
את גת רמון · קדבאה ·
את תענך · את גלון ·
את קשיון · את דברת ·
את ירמות · את עין גנים ׃
את משאל · את עברון ·
את חלקת · את קדש ·
את יקנעם · את קרתה ·
את דמנה · את נהלל ·
את רמות בגלעד ·
את חשבון · את יעזר ·
ונמסרו גם בספר יהושע ·

את — ד' רי"ו פסו' בירמיה וסימ' נמסר שם סי' כח' ·

י"ד פסו' בספר בראשית

את ואת ואת וסימניהון

ויברא — אלהים את התנינים ·
ויעש — אלהים את חית ·
ויזכר — אלהים את נח ·
בן — הארץ ההיא יצא ·
ויקח — תרח את אברם ·
ובארבע — עשרה שנה בא ·
ויהפך — את הערים האל ·
את — עוץ בכורו ·
וירא — יעקב מאד ·
ויקם — בלילה הוא ויבוק ·
ואהליבמה ילדה ·
ואלה — היו בני אהליבמה ·
ויקם — יעקב מבאר שבע ·
ויכלכל — יוסף את ·

ד' פסו' מייחדין את את את

את את וסימ' נמסר בסדר פקודי ·

י"ב פסו' את את ואת ואת

וסימ' נמסר בשמואל ב' סי' ג' ·

ד' פסו' את את ואת את

ואת וסימני' נמסר במלכ' א' סי' ש"ו ·

ז' פסו' את את את ואת

וסי' נמסר פרשת אחריבות ובשפטים ריש סי' ד' ·

ג' פסו' את את את ואת

ואת ואת וסי' נמסר פר' ואתה תצוה ·

ו' פסו' את ואת ואת ואת

ואת ואת ואת וסימני' נמסר פרשת וישלח ·

י"ח פסו' את ואת ואת את

וסימניהון נמסר במלכים א' סימן ז' ·

י"ו פסו' דאית בהו את את

את את וסימניהון

ויולד — לחנוך את עירד ועירד ילד ·
ויהי — כשחת אלהים את ערי
ויצו — יוסף את עבדיו את הרפאי
וכסה — את עין הארץ ·
וכי יגח — שור איש ·
והבאת — את השלחן וערכת את ·
והיה — כי יחטא ואשם ·
ושרף — את הבגד או את השתי ·
ואיש — כי ישכב את אשה דוה ·
וידעתם — היום כי לא את בניכם ·
ואקח — את אביכם את אברהם מעבר ·
והכה — יי' את ישראל ·
הנני רב — את ריבך ·
ואקח — את מקלי ·
ויהי — לעת תשובת השנה ·
ומלך — ארם צוה את שרי הרכב ·

י"ב פסו' את את ואת ומלה

חדא ביניהון וסימניהון נמסר ריש משפטים ·

ז' פסו' בספר שפטים את

ואת את וסימניהון

ויקחו — את בנתיהם ·
ויהי — כשמע גדעון ·
ויאמר — זבח וצלמנע ·
ואם — אין תצא אש ·
ואבימלך — נלחם בעיר ·
ויתן — יי' אלהי ישראל ·
ותהי — על יפתח רוח ·

ו' פסו' את ואת את את

וסימניהון

ויקטר את — עלתו דאחד ·
ונטיתי — על ירושלם ·
באשר — ראה יעקב ·
וקחו — את אביכם ·
זה — המקום ·
שישק — מלך מצרים דה"י ·

ו' פסו' את ואת ואת ואת

ואת ואת וסימני'

ותלד — לו את זמרן ·
ויקח — יהושע את כל ·

וילבד — יהודה את עזה בשפטים
ויבאו — הנערים המרגלים ·
וממטה — בנימן דה"י ·
וממטה — נפתלי דה"י ·

סימן של ואת את דסוף

ואלה פקודי נמסר שם ·

סימן פרשת כי תשא

כלהון ואת כב"א דריש פסו' את אהל מועד ·

סימן דפסו' את מזבח

הנחשת דאלה פקודי אפ"ס נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי ·

סימן של ואת דויקהל

נמסר בסוף ויקהל ·

ז' פסו' ואת את ואת וסימ'

נמסר פרשת ויקרא וביונה ·

ט' פסו' בואלה שמות את

את ואת וסימניהון

ויקח — עמרם את יוכבד ·
ואני — אקשה את לב פרעה ·
את — קלעי החצר ·
את — המשכן את אהלו ·
את — בגדי השרד ·
ויביאו — את המשכן ·
את — השלחן את כל כליו ·
את — קלעי החצר ·
את — בגדי השרד ·

י"ט פסו' בספר מלכים את

את את וסימניהון

וגם — באו עבדי ·
ויקם — שמעי ·
אז — יקהל שלמה ·
על — אשר עזבני ·
ויועץ — המלך ·
וילך — וימצא את ·
את — ההר שמרון ·
את — אדרת אליהו ·
ובשל — את בני ·
ויהי — הוא מספר ·
וילך — משם ·
הוא — חכה ·
ויאמר — למלך אשור ·
ואנשי — בבל עשו ·
הוא — הסיר ·
העל — אדניך ·
ויבא — את כל הכהנים ·
ושבר — את המצבות ·
ויפן — יאשיהו וירא ·

ח' פסו' ביהושע את את

את וסימניהון

עברו — בקרב המחנה ·
ויהי — כהוציאם את ·
ויקרב — את משפחת ·
כאשר — צוה יי' את משה ·
כי — מאת יי' היתה זאת ·

על — פי יי' נתנו לו ׃
וגבול — נתן יי' בינינו ·
ועתה — יראו את יי' ·

ט"ו פסו' בספר שמואל את

את את וסימניהון

וישם — את נפשו בכפו
כי קשרתם כלכם ·
ואבי — ראה גם ראה ·
ויאמר — דוד לאנשיו ·
ויאמר — טוב אני אכרות ·
גם — אתמול גם שלשם ·
בכל — אשר התהלכתי ·
כי — ימלאו ימיך ·
גלית — את אזן עבדך ·
המכבד — דוד את אביך ·
ויקח — חנון את עבדי ·
והנה — קמה כל ·
לבעבור — סבב את ·
וישלח — אבשלום את ·

את — ג' פתחי' בטעם וסימני' נמסר בתלים ריש סימ' מ"ז ובמשלי סימן ג' ·

ואת — ז' בטעם וסימני' נמסר פרש' בטות ·

י"ח פסו' את ואת ואת ואת

ואת וסימניהון

וישם — את השפחות ·
את — צאנם ואת בקרם ·
והם — יקחו את הזהב ·
הצפור — את הצפור החיה יקח ·
ולקחו — בגד תכלת ·
וישבו — בני יש' את נשי מדין ·
הנה — אנחנו באים בארץ ·
בזאת — תדעון כי אל חי
ותפל — אש יי' ·
ויצוה — המלך חלקיהו
קדמ' — דמלכי' ·
וחברו — דה"י ·
ויגל — את יהויכין ·
בעת — ההיא נאם יי' צבאות ·
הנני — ממלא את ישבי ·
השכחתם — את רעת ·
את — ירחמאל ·
את — האכדת אבקש ·
וירדף — אביה אחרי ירבעם ·

את — ג' לזכר וסימני' נמסר פרש' בהעלתך ויחזקאל סימן כח' ·

את — ה' כתוב את' וסימניהון נמס' במלכי' ב' סי' ד' ׃

אתה — כה ר"פ י"א מנהון בתורה ובנבי' וסימני' נמסר במלכי' א' ריש סימן ה' ויחזקאל סימן מ"ג וי"ו בתלים וסימניהון נמסר בתלים סימן קכ"ב ·

אתה עתה — ג' וסימניהון נמסר בפרשת תלדות ומלכים א' סימן כא' ·

האתה זה — ד' וסימ' נמסר פרשת תלדות ושמואל

הוא כאלו חסר מליל יום פלוני מהשבוע וכן בליל מורד ער מואב וכן יי' הטוב יכפר בעד והרי הוא כאלו בעד אלה שאכלו הפסח וכן כאמר שאסרו חג כי כל חג הרהוט פתות והמופרד קמוץ ואף על פי אסר ברבותו ידגם בקמץ בהיות מופרד להפריד בינו ובין הדבוק וכן כל שם דבר הקמוץ דוגמת בשר בריך מריך בהדבקם נפתחים כמו בשר המלואים בקר זבח דבר יי' מרק פגולים ומלת מסך פתח שער החצר נפתח כי הוא דבוק ולולי דבקותו היה קמוץ ומה שאין המ"ס במב"א כמו בשר בקר דבר הטעם כי

מערכת אות האלף

אין המלים בו סמוס ועקרו סכך כמו מרך ותכס ושבת קמץ כשהוא מופרד ושבת שבתון פתוח כי הוא דביק והסי״ן אינה בשבא כי כל תיבה שהיא ממשקל דגם לא תמונה בדבקותה כמו שבארתי במלות בריך ועריך וחסיד וכשיא וכן כל מלאך מדבר מספר קמצים וכשהן דבוקים פתחין כמו מלאך האלהים פת״ח ומלאך בא אל איוב קמץ וכן כלם ומלת המדבר הייתי לימל ע׳ יתמיהת הה״א מרהיט המלה כאו היה דבוקה ומקדם יי׳ כוננו ידיך אינו דבוק וכה פתרונו המקדש שיבנה המקו׳ יכוננהו על מכונו והכנן

ושמואל ב׳ ס׳ ב׳ ומלכים א׳ סימן י״ח

ה׳ פסו׳ אית בהון ואתה

אתה וס׳ נמסר פרשת לך לך ·

וגם אתה ג׳ וסימ׳ נמסר פ׳ וירא וזכריה סי׳ ג׳

כי עתה כל אוריתא ואיוב כי׳ עתה בכמ״ש כי

אתה וסימניהון

תנה — את נשי ואת ילדי ·
העדות — כי אתה העדות בנו ·
אל יושב — ואמרו אל יושב ·
נצב — ויאמר בלעם אל מלאך יי׳ חטאתי ·
בא — כי אתה בא אל הארץ
תבוא — ויקרא משה ליהושע ·
תביא — וצו את יהושע בן נון ·
עבל — כי אתה עבל השבת ·
תכוחד — המעמך ישלמנה ·

וכל שאר קרי׳ רכו׳ י אתה כמ״ב

כי עתה וסימניהון

נסכלת — ויאמר שמואל אל שאול ·
קטר — ויאמר אליו האיש קטר ·
רבתה — אף כי לא אכל אכל העם
המיני — ויאמ׳ דוד אל אבישי ואל ·
במוני — ויאמר העם לא תצא ·
תצרי — כי חרבתיך ושממתיך
אפרים — אני ידעתי אפרים ·
אין מלך — כי עתה יאמרו אין מלך
חולי — וגוחי בת ציון כיולדה ·
וישבו — ועמד ורעה בעז יי׳ ·
והגיתי — לביתי מצבה דזכרית ·
ויאמר — אלי דניאל איש ·

וכל קרי׳ כי אתה ו״ל וכי אתה ·

אתה דבטעם מלעיל סים׳ כי עפר אתה ואל ·

ראובן — בכורי אתה ·
חכי — אחי אתה ·
כי — ירא אלהים אתה ·
למי — אתה וזאת ·
כי · — עם קשה ערף ·
האפרתי — אתה ·
ואם — יש בי עון המיתני ·
כי — איש חיל אתה ·
אשר — החזקתיך מקצות ·
ואי — מזה עם אתה ·
אמרים — לעץ אבי אתה ·
מחסי — אתה ביום רעה דירמיה ·
וזרעתיה — לי בארץ ·
בחסדך — זכר לי אתה ·
עזרי — ומפלטי אתה ·
צדיק אתה — וחקם את דברך ·
אתה — נורא אתה ·
ויקרא — אסא אל יי׳ ·
גם — פעמים רבות ·

י״א יתידאין משמ׳ אתה

וסימניהון

אתה תה ה — על כיתי ועל ·
אתה זה — ויאמר אני ·
אתה הדבר את כל אשר ·
אתה דבר — ויאמר חושה ·

אתה האיש ויאמר נתן ·
אתה קח · ויאמר דוד ·
אתה אמרת ויאמר נתן ·
אתה תשמע השמים מכון דמלכי ·
אתה אל תירא עבדי יעקב ·
אתה בן אדם הגד את ·
אתה מושל בגאות הים ·

ח׳ יתידאין משמ׳ ואתה

וסימניהון

ואתה ואהרן — וקחו איש ·
ואתה שמעת — עם גדול ·
ואתה עשית — ויאמר ·
ואתה עשה — ואנכי לא ·
ואתה תעשה — עבדי יורידו ·
ואתה אדני — המלך עיני ·
ואתה נותן — עיני כל ·
ואתה לך — לקץ ותנוח ·

ואתה ועתה י״ח בטעם תברין וס׳ נמס׳ בפרשת בהעלתך ·

ואתה ד׳ בטעם וסים׳ נמ״ס בפרשת תצוה ·

ואתה ה׳ בטעם וסי׳

ואתה — תבא אל אבתיך ·
ואתה — צודה את נפשי ·
ואתה — אדני המלך לא ·
ואתה — הבקש לך גדולות ·
ואתה — בחלאים תמיד ·

אותה י״ב מל׳ וסים׳ נמס׳ בפרשת בלק ·

ואותה ה׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפרשת שמיני

וביחזקאל סימן נג״ ·

אותו כ״ד מל׳ וסימניהון

ועבדתם — אותו ·
ועבדו — אותו בתמים ובאמת ·
לעבוד — אותו ויאמרו עדים ·
לרשת — אותו ·
ויקח — אותו שבע מאות איש ·
ויאמר — המלך אל הזאל
רד אותו ב׳ בפסו׳ ·
אשר — יצקמים על ·
ונחמתי — על הטובה ·
ויקצפו — השרים תני׳ דפסו׳ ·
ויעלהו — אל המרכבה ·
ולא — בחיל גדול יעשה ·
גם — אותו לאשור יובל ·
וחטאת — אותו וכפרתהו ·
ואתם — מחללים אותו ·
והפחתם — אותו ·
זכרו — תורת משה עבדי ·
ביום — הציל יי׳ אותו ·
באחז — אותו פלשתים ·
גם — אותו הבורא ·
וירדו — אליו ·
מלשני — בסתר רעהו ·
יברכנו — אלהים ·

וכל יהושע ושפטים דכות׳ מל׳

בכ״ב חס׳ וסימניהון

ויראו — אותו העם ·
אחיו — וכל בית אביהו ·

אותי כ״ז מלאים וסימניהון

על — אשר מעלתם בי ·
כאשר — עזבתם אותי ·
האותי — לא תיראו ·
שבהך — בתוך מרמה ·
השכל — וידוע אותי ··
גדפו — אותי ·
יען שכחת אותי ב׳ בפסו׳ ·
כמראה — נחשת ·
נערי — מלך אשור ·
הן — גור יגור אפס ·
ואשמנהו — בפרת ·
זה — גורלך מנת מדיך ·
על — אשר עזבו ·
כגבור — עריץ ·
ולא — תכעיסו אותי ·
כי — כלם ידעו אותי ·
כי — איל עמי ·
כי — נתתם אותי ·
חכרו — פליטכם ·
ואת מי דאגת ב׳ בפסו׳ :
ואותי — יום יום ידרושון :
אך — תראי אותי ·
פרית — אותי ·
אותי — נהג ·
כי — כלם מיראים ·
אף — לא הביאה ·

וכל יהושע ושפטי׳ דכו׳

מל׳ בכ״ב וסימניהון

בשלוח — משה עבד יי׳ אותי ·
אתם — מושחים אותי למלך ·

אתך י״ו בתורה וסים׳ נמסר בפרשת שמיני ·

אותך י״ז מל׳ וסימניהון

וארבה — אותך במאד מאד ·
ואחשך — גם אנכי אותך ·
ותלה — אותך על עץ ·
אחרי — הודיע אלהים יי׳ אותך ·
ואך — אותך ואת ·
בכל — אשר אני מראה אותך ·
ונועדתי — לך שם ·
ועתה — הניחה לי ·
הרף — ממני ואשמידם ·
כי — קנה אקנה ·
שולח — אני אותך ·
אשר — אני שולח אותך ·
האתה — הוא אשר דברתי ·
והוצאתי — אותך ואת כל ·
ונטשתיך — המדברה ·
ובדברי — אותך ·
אותך — קויתי כל היום ·

אותך י״ו מל׳ בלשון נקבה וסימניהון

באשר — את אשתו ·
יתן — יי׳ אותך ·

פן — נשרוף אותך ·
ובני — נשפט אותך ·
ויי׳ — צבאות הנוטע אותך ·
וכל — מאהביך שכחוך ·
ומולדותיך — ביום הולדת אותך קדמ׳ דסו׳ ·
והפשיטו — אותך ·
ורגמו — אותך באבן ·
השאטות — אותך ·
ועשיתי — אותך כאשר עשית ·
חכרתי — אני את בריתי אותך ·
היעמד — לבך אם תחזקנה ידיך ·
והפיצותי — אותך ·
ועשו — אותך בחמה ·
ועשו — אותך בשנאה ·

אותך ד׳ לזכר וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן י״ב ·

וכל יחזקאל דכו׳ אותך במ״ו

אותך וסימניהון

שולח — אני אותך ושלאחריו ·
ובדברי — אותך ·
להביא — אותך עליהם ·
ונטשתיך — המדברה ·
והוצאתי — אותך ואת כל :

וכל לשון נקבה דכו׳ ·

אותי ה׳ מל׳ בספר ישעיה וסימניהון נמסר שם סי׳ נז״ ·

אתיו ג׳ וסים׳

כל — חיתו שדי אתיו ·
אם — תבעיון בעיו ·
אתיו — אקחה יין ·

התיו ג׳ וסי׳ נמסר בדניאל סי׳ ג׳ :

מאתך ה׳ וסים׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ב׳ :

אותם ט״ל מל׳ בתורה וסימניהון

ואין — פותר אותם ·
אשר — דבר להם אביהם קדמ׳ :
וינחם — אותם וידבר ·
ויצו — אותם
וישיגו — אותם חנים ·
ותאכל — אותם ·
והנושא — אותם יכבס ·
על סל — אחד תני׳ דפסו׳
את — הצפור החיה ·
והביאה — אותם אל הכהן ·
כי — לי בני ישראל עבדים ·
וזבחו — זבחי שלמים ·
והשיאו — אותם עון ·
למען — ידעו דרתיכם ·
ושבת — אותם שתים ·
וכסו — אותם במכסה ·
ושמו — אותם איש איש ·
מבן — שלשים שנה קדמ׳ דנשא :
על — פי יי׳ פקד אותם ·
וישלח — אותם ·
והניף — אותם הכהן ·
ויקריבו — אותם לפני המשכן ·
קח מאתם

ויקח

מוכיח כי יש זקף גדול המעמיד המלה וכן מוסב מודע מוסר בהפרדס יקמצו ובהדבקם יפתחו · **וכלל** הדבקות להסירן אם תצטרך להרבות מלת של בפתרונו כמו בספר המלוחים פתרונו בספר של תלוחי דבר יי׳ דבר של יי׳ אבל תיבה שסופה ה״א ועי׳ דבקותה תתהפך לת״ו בעלילה מוצעת כפיתחת כמו תהלת יי׳ תורת יי׳ אבל מקצת כלי בית יי׳ יבאה מן הכלל ומקצת ויג׳ דבוקים וקמצים על פי המסורת ואלו הן ועשת את התבואה והרבת את סכותיה הגלת יהודה מנת המלך

מערכת אות האלף

מכב פלמתים מתן אדם ירחיב לו יקר תפארת פתגם המלך כתב הדת כרת היום ואולם הכסא אשר ישראל במאט בנפם ואבן עזרא תמה על בעל המסורת מן הארבעה כי ברינם המה ואלה הם כי במאט בנפם אינו דבוק ובית בנפם תוכיח ושלמה הראשונים קמוצים כמשפטם ועתה היה ראוי להיות ועתה ולהקל המלה חברו הה״א וסמו קמץ תמורת חסרון הה״א וכן והרכת דינו להיות והרכתה וכן הגלת הגלתה ואותו הקמץ הראוי להיות תחת התי״ו שמו לפניה כאשר עשו במלת ואבימג הסומכית מסרת

ויקח משה אותם מעל כפיהם ׃
והוקע אותם לי״י ׃
צרור את המדינים ׃
ונקח את ארצם ׃
ונחרם אותם כאשר עשינו ׃
והוא ינחיל אותם את הארץ ׃
ומשנאתו אותם הוציאם ׃
חשק י״י בכם ויבחר ׃
כי יברית קדמ׳ דפסו׳ דסיפרא ׃
ובגלל התועבות האלה ׃
כי הגוים האלה ׃
ושדת אותם תני׳ דפסו׳ ׃
היום הזה י״י ׃
ארור אשר לא יקים ׃
ויקרא משה ליהושע ׃
ויצו משה אותם לאמר ׃
וכל יהושע דכו׳ מ״ל במ״ו חס׳
וסי׳ נמסר שם סימ׳ ה׳ ׃

אותם ה׳ מ״ל בשמו׳
וסימניהון

בכל המעשי׳ אשר עשו ׃
ותעניננה אותם ותאמרנה ׃
השכב אותם ארצה ׃
והעביר אותם במלבן ׃

אותם ט׳ מ״ל במלכים וסי׳
נמסר במלכים ב׳ ׃
סימן ג׳ ׃

ואותם ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳
נמסר בפרש׳ מצורע
ויחזקאל סוף סימן י׳ ׃

אתה ובניך אתך ג׳ דסמי׳
וסימני׳
נמסר פרשת קרח ׃

אותם י״ז חס׳ בירמיה וסי׳
נמסר בירמיה ריש
סימן כ״ג ׃

אותם כ״ח חסרים ביחזק׳
וסימניהון

ושרפתם אתם באש ׃
ממנו תצא אש ׃
בהפיצי אתם בגוים ב׳ בפסוק ׃
וקרעתי אתם מעל ׃
אשר יעשה אותם האדם תני׳ ׃
בכל השאטים אתם ׃
והשיבתי אתם אל ארץ ׃
והזהרת אתם ממני ׃
ובחזקה רדיתם אתם ׃
ולא ירעו עוד הרועים ׃
ואפיץ אתם בגוים ׃
ארבה אתם בצאן ׃
ונתתי אתם עליו ׃
וקבצתי אתם מסביב ׃
וקבצתי אתם מארצות ׃
יאכל אתם באש ׃
בהעביר אתם להם ׃
ויעשה אתם חיה יחיה ׃
התשפוט אתם התשפט ׃
לבלתי הביא אתם ׃
את משפטי שמרו ׃
והשיבתי את ידי ואעש ׃
גם אני נשאתי את ידי להם
קדמ׳ דפסו׳ ׃
עשיתי אתם ואסתיר פני ׃

הוא ירעה אתם ׃
והוא יה׳ה להם ׃
וקרב אתם אחד אל ׃

אותם ב׳ מ״ל בתריסר
וסימניהון
יזעקו אל י״י ולא יענה ׃
ושם אותם בסים הודו ׃

אותם ד׳ מ״ל בכתובי׳ וסימ׳
נמסר בתלים סי׳ ט׳ ׃

אתם ד׳ ר״פ וסימניהון נמס׳
בפרשת שמות ׃

ואתם ד׳ בטעם גרשיים
וסימניהון
בלשון ארמי׳ קמון ישראל בטוריא
ונתכן בשבתא וביאורם נמסר
ביהושע סימן י״ח ׃

אתהם ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר
ויצא וביחזקאל
סימן ל״ד ול״ח א׳ סימ׳ ז׳ ׃

אתם ל״ו וסימניהון

בעצם היום הזה בא נח ׃
ויצאו אתם מאור כשדים ׃
ויערכו אתם מלחמה ׃
וידבר אתם לאמר אם ׃
ויפקד שר הטבחים קדמ׳ דפסו׳ ׃
וידבר חמור אתם לאמר ׃
ויתנכר אליהם
וירא יוסף אתם את ׃
וגם הקימתי את בריתי ׃
וגם ערב רב עלה אתם ׃
השוכן אתם בתוך ׃
לא מאסתים ולא געלתים ׃
אם לקרא לך באו ׃
כי לא ננחל אתם ׃
אלה דברי הברית ׃
ויערכו אתם איש ישראל ׃
ויבאו אל בני ראובן דיהושע ׃
ולא הכלמנו ולא פקדנו ׃
ויכל משה מדבר אתם ׃
ולא אבה ולא ברא אתם דשמו׳
על כן חזקו ממנו ואולם ׃
וילך אתם ויבא הירדנה ׃
ונכרת י״י אתם ברית ׃
אך לא יחשב אתם דיאשיהו
דמלכים ׃
לא תחד אתם בקבורה ׃
בא כתבה על לוח ׃
רצאצאיהם לא יגעו לריק ׃
בספם ווהבם אתם ׃
אתם יפגעו נא בי״י צבאו׳ ׃
כוש ופוט ולוד וכל ׃
פרס כוש ופוט אתם ׃
וידעו כי אני י״י אלהיהם ׃
אל הקנא באנשי רעה ׃
בני אל תלך בדרך אתם ׃
וידבר אתם המלך דדניאל ׃
ויהי אתם בבית האלהי׳ דדה״י ׃

ואתכם ג׳ וסימ׳ נמסר
בפרש׳ במדבר

מאתכם ג׳ וסימ׳

קחו מאתכם תרומה ׃

החלצו מאתכם ׃
מדוע באתם אלי ׃

ואתנה ג׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ ויצא
ויחזקאל סימן י״ג ׃

אותנו ג׳ מ״ל וסימ׳ נמסר
פרש׳ ואתחנן ׃

כל דסמי׳ לדבור אתו אתך

אתם דגש במ״ט אותו אותך אותם
וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא ודה״ב׳
סימן י״ח ׃

אתנן ד׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר
בפר׳ הצא וביחזקאל
סימן י״ו ובמיכה סימן א׳ ׃

נשלם מערכת
אות האלף בס״ד

מערכת אות
הבית

ל״ט יחידאין נסבין ב׳ בריש
תיבותא ולית להון זוגא וסימניהון

במנחה ואמרתם גם ׃
בחול ויפן כה וכה ׃
בשמע ויאמר משה כתת ׃
בשמעם שבעת ימים ׃
בארכה נטה ידך ׃
בעבור והיה בעבור בכורי ׃
במסלה ויישרנה הפרות ׃
בשלש ועתה דבר י״י ׃
בקרא ויגד להם מיכיהו ׃
בענקים ושם חברון לפנים ׃
בראשנים ויתנם ביד הגבעונים ׃
בטיט והיו כגבורים כושים ׃
ובדבריך ויהי בעלות המנחה ויגש ׃
ברצונו כי רגע באפו חיים ׃
ברביבים תלמיה רוה נחת ׃
בעגלי גער חית ׃
במחלקתיהם ואה התיחשם ׃
במחלקות ועל ידו ׃
במחלקותם ויעמד במשפט דוד ׃
ובהוציאם את הכסף ׃
בפעלם הקרפאים במדבר ׃
בשבתו נודע בשערים ׃
בתם קציר ׃
ובמנחת הערב קמתי ׃
ובמשפטיך והעד בהם ׃
בבלהך מחטא ׃
בברכת ישרים תרום ׃
בלה בשרי ועורי ׃
בחלילים ויעלו כל העם ׃

י״א זוגין חד מלרע וחד

מלע׳ נסבין ב׳ בריש תיבותא וסימנ׳

כדמעות האכלתם לחם ׃
בדמעות כלו בדמעות עיני ׃
בחיין ושאר חיותא העדיו ׃
בחיין ומשך אבירים בכוחו ׃
בחרט ויאמר י״י אלי קח ׃
בחרט ויקח מידם ויצר ׃
במדינות ושאר היהודים ׃
במדינות איכה ישבה בדד ׃
במצולה המה ראו מעשה י״י ׃
במצולה ראיתי הלילה והנה ׃
בממלכה וסכסכתי מצרים ׃
בממלכה הנה עיני י״י אלהים ׃
בסבך יודע כמביא למעלה ׃
בסבך וישא אברהם את ׃
בסירות נשבע אדני י״י בקדשו ׃
בסירות ויבטלו את הפסח ׃
בנגע השכיר בנגע הצרעת ׃
בנגע וראה הכהן את הנגע ׃
בשאת והובא את כדיו ׃
בשאת וראה הכהן והנה ׃
בתנור בשברי לכם מטה ׃
בתנור כל המנחה אשר ׃

ד׳ כתיבין ב׳ בריש תיבות׳

ולא קריין וסימניהון נמסר במשלי
סימן כ״ח ׃

ב״ט מלין נסבין ב׳ בריש
תיבו׳ ופורין וסימניהון

בבקר וישכם אברהם בבקר
ויקח לחם ׃
במקום אשר תשחט העילה ׃
במחנה וישארו שני אנשי במחנה
באמה ומדתם מחוץ לעיר ׃
בבדבר בערכה ׃
בשר כי מי כל בשר ׃
בשנה שלש פעמי׳ בשנה יראה ׃
בשלל וארא בשלל אדרת ׃
בראשון בארבעה עשר יום לחדש
בראשון ויעשו את הפסח ׃
בנין ואת בניו ואת בנתיו
דעכן ב׳ בו ׃
בעם פוצו בעם ׃
בארצך שלש שנים רעב בארצך
בימיו עלה פרעה ׃
בשמעך ותכנע מפני י״י דמלכים ׃
בשלחי את חצי הרעב ׃
בן ועמהם ׃
בו וישלח י״י בו את גדודי ׃
בטחת הנה בטחת לך ׃
בכל הראני י״י והנה שני דודאי
באה אל שמועה כי באה ׃
בה אשר יש בה הרבה ׃
בני ואתה שלמה בני דע ׃
בתורה ואת בניהם לא המית ׃
בלשכת ויקרא ברוך בספר ׃
בקיהו להימן בני הימן בקיהו ׃
ברם איתי אלהא ׃
בשבת דרכים גתות ׃
בסוסים וברכב בעבים ׃
בשביעי

למלך ודינו מסרתת למלך או מסרתה וכאשר חסרו הה״א שמו הקמץ הראוי להיות תחת התי״ו לכניו אך אומר אבן עזרא כי היה לו לבעל המסורת לחשב ארבע מלות אחרו תחתיהן ואלו הן עזי ותמרת יה אף כחלת ספרה עלי אם אתן שנת לעיני והרביעי וי׳ מכת חלקי וכוסי כי כלם קמוצי׳ רק מנתחלקים פותחי׳ גם בהם נתן אבן עזרא טעם ואמר כי בכלם יו״ד חסרה והיה ותמרת יה ולא כפי׳ רש״י ז״ל אשר חלק בין עזי לעזי ואו׳ כי יו״ד יתירה כי אם היה עם שלי היה לנו לומר עזי בשורק כי מכינו שורק וחטף קמץ

מערכת אות הבית

מתחלפין כאס׳ מביכו את כבודו ואת גדלו הללוהו כרב גדלו וכן חקך וחק בכוך והכלו את חקס וכן אף כחלת אף כחלתי וכן אס אתן את מכתי וכן יי׳ מכתי והב׳ אתס דבוקי׃

כתוב במסורת כל ברוי דיוסף כרויי דבלק קרויי דבלעם בזויי דמשלי כברויי דקהלת קלויי דדכיאל קמצין ופארה פתחין וזה כתרגום בר כחול הים דיוסף וכל
פר ואיל דבלק וייקר דבלעם בז לרעהו דמשלי כבר היה דקהלת קל קרנא דדכיאל קמצין ודבר זה פלא מה מטעינן בעל המסורת כי כלם

בשביעי בחמשה עשר יום לחדש דיחזקאל׃

א״ב מן הד והד חד חסר ב׳

וחד נסיב ב׳ בריש תיבותא וסימניהון

אבת שכנתי על מים רבים׃
באבת כי רק עוג מלך הבשן׃
אסמיך וימלאו אסמיך שבע׃
באסמיך יצו יי׳ אתך את הברכה׃
אברתו בנשר יעיר קנו׃
באברתו יסך לך ותחת׃
בלע אוני פלג לשונם׃
נבלע טהור עינים מראות׃
גרזן כי תצור אל עיר ימים׃
בגרזן ואשר יבא את רעהו׃
גרון ויאמר יי׳ יען כי גבהו׃
בגרון קרא בגרון אל תחשך׃
גורלי יי׳ מנת חלקי וכוסי׃
בגורלי ויאמ׳ יהודה לשמעון אחיו
גשמהון ענה נבוכד נצר׃
בגשמהון ונתכנשין אחשדרפניא׃
הבראם זכר ונקבה בראם׃
בהבראם אלה תלדות השמים׃
חדרי נשי עמי תגרשון׃
בחדרי ויצא לך שם בגוים׃
הגיגי אמרי האזינה יי׳׃
בהגיגי חם לבי בקרבי׃
הוללים לא יתיצבו הוללים׃
בהוללים כי קנאתי בהוללים׃
הניח והיה ביום הניח יי׳ לך׃
בהניח והיה בהניח יי׳ אלהיך׃
הכינו מגן גבורהו מאדם׃
בהכינו שמים שם אני׃
וראהו ואם פשה תפשה׃
בהראתו ומי מכלכל את יום באו׃
ועצם ואמרת בלבבך כחי׃
בעצם ההפך לאכזר לי׃
ותורתיו בעבור ישמרו חקיו׃
בתורתיו ולא שמעו בקול יי׳׃
וגוה להסיר אדם מעשה׃
בגוה בען אנא נבוכד נאצר משבח
זנבו יחפץ זנבו כמו ארז׃
בזנבו ויאמר יי׳ אל משה׃
חסר נבהל להון איש רע׃
בחסר ובכפן גלמוד׃
חלמיש ההפכי הצור אגם׃
בחלמיש שלח ידו׃
חבריך ותכאנה לך שתי אלה׃
בחבריך עמדי נא בחבריך׃
חייה גמלתהו טוב ולא רע׃
בחייה ואשה אל אחותה׃
חדשה והשבתי כל משושה׃
בחדשה פרא למוד מדבר׃
טלאים ברועה עדרו ירעה׃
בטלאים וישמע שאול את׃
ירקרק והיה הנגע׃
בירקרק אם תשכבון בין שפתי
יין אשר חלב זכחיטו׃
ביין דמשק סחרתיך׃
מועדיה גם חסידה בשמים׃
במועדיה בצאן קדשים׃
נס נא את עבדיך׃

כנס גל קכל דנא׃
סוס ועתה שימו נא לבבכם׃
בשום התדע בשום אלוה׃
שך לבן הנני שך את׃
בשך אלה אזכרה ואשפכה׃
סמכי כה אמר יי׳ ונפלו׃
בסמכי הנה אלהים יי׳ עזר לי׃
שמחות תודיעני ארח חיים׃
בשמחות תובלנה בשמחות וגיל׃
שמחתכם וביום שמחתכם׃
בשמחתכם שמעו דבר יי׳ החרדים׃
פס בה שעתא נפקו
בפס הוא היה עם דוד בפס׃
פתחי אני ישנה ולבי ער׃
בפתחי וידעתם כי אני יי׳ בפתחי
פתחיה ואנו ואכלו פתחיה׃
בפתחיה ורעו את ארץ אשור׃
צדיה ואם בשנאה יהדפנו׃
בצדיה ואם בפתע בלא איבה׃
צותו אשר צוה יי׳ את משה׃
בצותו ויהי בצותו את האיש׃
קשתי את קשתי נתתי׃
בקשתי כי לא בקשתי אבטח׃
קברי אשר לא מתתני ברחם׃
בקברי אבי השביעני לאמר׃
רדתו כה אמר יי׳ ביום רדתו׃
ברדתו ויהי ברדת משה מהר׃
שלכת לשפים ולחסה למערב׃
בשלכת ועוד בה עשיריה׃
שליש האכלתם לחם דמעה׃
בשליש מי מדד בשעלו מים׃
תתם ולא שבע אמציהו כי׃
בתתם ספם את ספי ומזוזתם׃

א״ב מן חד הד בא וסימני׳

באשרי ותאמר לאה באשרי׃
בבבת כי כה אמר יי׳ צבאות אחר כבוד׃
בגירות וילכו וישבו בגירות כמהן
בדמותו ויחי אדם שלשי׳ ומאת׃
בהשמים יי׳ בהשמים חסדך׃
בוערה בולם מגאפים כמו תנור
בזונו וכל הבהמה ושלל׃
בחלמיש שלח ידו הפך׃
בטובה וחיבות בנפש׃
ביריעות וסרח העדף׃
בכלות ונהמת באחריתך׃
בלהטיהם ויקרא גם פרעה׃
במוהר ויאמר שמואל כה תאמרו
בנגע השכר בנגע הצרעת׃
בסירות נשבע יי׳ אלהים בקדשו׃
בעדר וישבו בה יהודה וכל׃
בפס הוא היה עם דוד בפס׃
בצרתה שיר המעלות אל יי׳׃
בקרב כי יעצתי האסף יאסף׃
ברע אל תאמינו ברע׃
ברבכים תלמיה רוה נחת׃
בשמור ויהי בשמור יואב׃
בתיה ואשתו היהודיה׃

י״ז זוגין חד ב׳ וחד וב׳ וסימ׳

כברזל ברזל בברזל יחד׃
ובברזל ויאמר אליהם לאמר במכסים רבים׃
ברשעת לא בצדקתך ובישר׃
וברשעת אל תאמר בלבבך׃
ברחמיך ואתה ברחמיך ו רבים לא עזבתם במדבר׃
וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה׃
ביין דמשק סחרתך׃
וביין וישם דניאל על לבו׃
בהעלות ויהי בהעלות חיל׃
ובהעלות הענן מעל המשכן׃
בדברי ויאמר יי׳ אל משה הנה׃
ובדברי אתך אפתח את פיך׃
ברגו וביום הרביעי נקהלו׃
וברגו ויהי כי הקיפו ימי׃
ברך כי הלל רשע על׃
וברך הנה ברך לקחתי׃
ברוכה ויאמר ברוכה את ליי׳׃
וברוכה וברוך טעמך וברוכה׃
בצרה יקראני ואענהו׃
ובצרה ותבואהו צרבה׃
במזרה ואזרם במזרה בשערי הארץ׃
ובמזרה והאלפים והעירים עבדי האדמה׃
בעבדותינו ועתה כמעט רגע היתה
ובעבדותינו כי עבדים אנחנו׃
במשפטיהם ובאו עליך הצן רכב׃
ובמשפטיהם המלך יהאבל׃
בגזל נפש כי תחטא ומעלה׃
ובגזל אל תבטחו בעשק׃
בחנוני אשר נסוני אבתיכם׃
ובחנוני הביאו את כל המעשר׃
בתוכחות ועשיתי בם נקמות׃
ובתוכחות והיתה חרפה וגדופה׃
בקרבתם אחרי מות שני בני׃
ובקרבתם בבאם אל אהל מועד׃
בקשתי כי לא בקשתי אבטח׃
ובקשתי ואני נתתי לך שכם׃
בשפטים ולא ישמע אליכם פרעה
ובשפטים לכן אמר לבני ישראל׃

והו׳ מן א״ב חד א׳ וחד וא׳ ולכו חלקנו כל הא״ב אפס ו׳ אחותה וכל דרשה בחרסה ימכלכה עכ״ל המעתיק׃

א״ב מן ב״ב וב׳ ברישיהון

ובאף ונלחמתי אני אתכם ביד
ובאף מקול אויב מפני עקת׃
ובאפס ברב עם הדרת מלך׃
ובאפס ועל שבלו הצלית׃
ובי׳׳ ואף אם טמאה ארץ׃
ובי׳׳ לדוד שפטני יי׳׃
ובאהל ויבא לבן באהל יעקב
ובאהל ב׳ בפסו׳׃
ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיה
ובאדום ושאול לכד את המלוכה
ובאדום וגם כל היהודים אשר׃
ובאר כי הקיפה הזעקה׃
ובאר כי שוחה עמוקה זונה׃

ובא ואם לא תשמעו אלי׃
ובא ותאמר לו זרש אשתו׃
ובבאה הנה באה וידעו כי׃
ובבאה לפני המלך אמ׳ עם הספר
ובגדל וידעו העם כלו אפרים׃
ובגדל אל מי דמית בגה׃
ובדבר הזה אינכם מאמינים׃
ובדבר כי לא דבר ריק הוא׃
ובהגיע תר נערה ונערה׃
ובהגיע תר אסתר בת אביחיל׃
ובוהר שמיר ויהיר ושוכה׃
ובוהר כי יי׳ אלהיך מביאך׃
ובהקבץ בתולת שנית׃
ובהקבץ ויהי כהשמע דבר המלך׃
ובוכה ודוד עולה במעלה׃
ובוכה ויצא ישמעאל בן נתניה׃
ובזרועך והם עמך ונחלתך׃
ובזרועך אהה אדני יי׳ הנה אתה׃
ובחיקו ולרש אין כל כי אם׃
ובחיקו ברעה עדרו ירעה׃
ובחנוהים לכן כה אמר אדני יי׳ הנני צרפם׃
ובחנתים והבאתי את השלישית׃
ובחורים ויעפו נערים ויגעו׃
ובחורים אז תשמח בתולה׃
ובחשך כי בהבל בא ובחשך
ובחשך ב׳ בפסו׳׃
ובטל ברס עקר שרשוהי׃
ובטל ודי חזה מלכא עיר וקדיש
ובישר לא בצדקתך ובישר׃
ובישר ואתה אם תלך לפני דמ״ל
ובכן ראיתי רשעים׃
ובכן לך כנוס את כל׃
ובליעל ויען כל איש רע׃
ובליעל בקוץ מונד כלהם׃
ובלכתך ושננתם לבניך׃
ובלכתך ולמדתם אתם׃
ובלבנון ואת כל ערי המסכנו׳׃
ובלבנון ואת בעלת ואת כל ערי
ובמקום ולפי העלות הענן׃
ובמקום אל תתהדר לפני מלך׃
ובמשה וירא ישראל את היד׃
ובמשה וידבר העם באלה׳׃
ובמשב אשרי האיש אשר׃
ובמשב וירממהו בקהל עם׃
ובמלכות ודניאל דנה הצלח׃
ובמלכות אחשורש בתחלת׃
ובמלאת ימי טהרה לבן׃
ובמלאת הימים האלה׃
ובמקנה ויביאו את מקניהם׳
ובמקנה ב׳ בפסו׳׃
ובמנרה ארבעה גביעים וחכרו
ובמנרה ארבעה גביעים׃
ובמחלת ותקח מרים הנביאה׃
ובמחלת ויבא יפתח המצפה׃
ובמורא ויוציאנו יי׳ ממצרים׃
ובמורא נתוצא את עמך׃
ובמוראים או הנסה אלהים׃
ובמוראים׃
ובמה יודע איפא׃
ובמה ויקצפו עליו שרי פלשתי׳
ובנביא העלה יי׳ את ישראל׃

מטפטס בקמץ לבד קלויי דדכיאל סהוא דבוק כי אין מהס דבוק אס לא להסמיכו וסארה פתחין כמו בר לבב פר בן בקר ובז סהוא לסון בזה סהוא מן הכבולים ודינו להפתח כמו תסרך כאסר בארתי למעלה כבר דקהלת לא ידעבא למעוטי מתי אס לא למעט מילות דוגמתו כמו למר לבר פרת קנז סכפתחים כאסר כתבתי למעלה׃

כל ארבע לעולם פת״ח בין סמוך בין מופלג לבר מאתנח וס״פ וכן זתר וכרכם פלדם פתר דרדע וכמה סמות פתחין בלא טעם מכר ענב פחס ככר תמר

מערכת אות הבית

יש פותחין ויש קומצין ומספק נראה לקמוץ מאחר שאין מבטל כל חמת שהוא בלשון רגז פת״ח ושהוא לשון עיר קמ״ץ במ״ה והוא דלכו ממס חמת רבה:

כל בהנת בסוף תיבה המוכחים הברית מה קמצים כמו בניך ידיך וכן אכלוה שמרוה וכן ותסקין ותהרין וכן סמכת עבית כסית כי כלם כאלו כתובים ה״א בסוף המלה ואף לענין חק יהו״ה כאשר אבאר בעזרת הא״ל רק אותם אשר הברית מה נקראת לפני הה״א וחי״ת ועי״ן פתחין כמו מזבח זורח שומע

ובנביא ב׳ בפסו׳
ובנביאי שמרון ראיתי תפלה
ובנביאי ירושלם ראיתי שערוריה
ובני ומבני פחת מואב
ובני ובני ומנשה
ובשאת וכלכת הכרבים ילכו
ובשאת מתנותיכם בהעביר
ובעבור ויאמר משה אל העם
ובעבור לכן סעפי ישיבוני
ובערבה בהר ובשפלה דיהושע
ובערבה ואל המלכי׳ אשר דיהושע
ובעלות בענה בן חושי
ובעלות זיף וטלם ובעלות
ובעמך ושרץ היאר צפרדעים
ובעמך כי בפעם הזאת אני
ובפלשתי׳ ושאול לבד את המלוכ׳
ובפלשתי׳ ויצא וילחם תנינ׳ דפסו׳
ובצלתו והיה על אהרן לשרת
ובצאתו והקיפו הלוים את המלך
ובקולו אחרי יי׳ אלהיכם תלכו
ובקולו ויאמר העם אל יהוש׳
ובקומה ותשקין את אביהן
ובקומה ותשקין גם בלילה
ובקומך ושננתם לבניך
ובקומך ולמדתם אתם
וברכה הראש אחיעזר ויואש
וברכה מונע בר יקבוהו לאם
וברכו ויאמר דוד אל הגבעוני׳
וברכו שאו ידיכם קדש
ובראש ושבו דמיהם בראש
ובראש המכונה חצי האמה
ובראשי וביום שמחתכם
ובראשי חדשיכם תקריבו
ובר נקי כפים ובר לבב
ובר ותאמר זך לקחי
וברכים חזקו ידים רפות
וברכים בושל יקימון מליך
וברחוב ויצאו העם ויביאו ויעשו
וברחוב ב׳ בפסו׳
וברחובותיה על כל גגות מואב
וברחובותיה בחוצותיו חגרו
וברקים ויהי ביום השלישי
וברקים וישלח חצים ויפיצם
ובריתי לכן כה אמ׳ יי׳ אלהי׳ חי אני
ובריתי לעולם אשמור לו חסדי
וברחמים ברגע קטן עזבתיך
וברחמים וארשתיך לי לעולם
ובשכבך ושננתם לבניך
ובשכבך ולמדתם אתם את
ובשמך ויקרא אסא אל יי׳
ובשמך ולא נסוג ממך תחיינו
ובשעריך וכתבתם על מזוזו׳ וחברו
ובשעריך וכתבתם על מזוזו׳
ובשירים למה נחבאת לברח
ובשירים ודוד וכל ישר׳ דד״ה
ובשעלבי׳ ויואל האמרי לשבת
ובשעלבי׳ בן דקר במקץ
ובתפים ודוד וכל ישר׳ דשמואל
ובתפים ודוד וכל ישר׳ דד״ה

ג׳ זוגין יהודאין חד ב׳ וחד ל״ב׳ וסימניהון

בעליהן כי יצא דבר המלכה
לבעליהן ונשמע פתגם המלך
בניהן כי נאפו ודם בידהן
לבניהן ויען לבן ויאמר
בקעס כה אמר יי׳ על דוהות הבשן
לבקעס אחרי הדברים והאמת

י״א דכתי׳ ב׳ וקרי׳ כ׳ וסימני׳

בשמעכם והיה במשך בקרן היובל
בעלות ויהי בעלות הכוהני׳ נשאי׳
בעלות ולא אבו האנשים לשמע
בחם ויאמר למלאכים הבאים
בשמעו ותצלח רוח אלהים על
בשמעך ויהי בשמעך את קול דשמואל
ויבן ויבאו אל מחנה ישראל
יבלו בטוב ימיהם קדמ׳
באמרם ויהי באמרם אליו יום ויום
וזבוד ומבני בגוי עותי וזבוד
זבי אחריו החזיק זבי עתלי
וחילופי׳ ג׳ כתי׳ כ׳ וקרי׳ ב׳ וסי׳
במלבן ואת העם אשר בה הוציא
ויבן את מזבח יי׳
יבין העז איש רשע בפניו

ו׳ דכתי׳ ב׳ וקרי׳ מ׳ וסימני׳

באדם ויעמדו המים הירדים
בעבר ואם רע בעיניכם לעבד
במלך ויאסרהו פרעה נכה דסוף מלכים
בימין ויקח יהוידע הכהן ארון
אבנה הלא טוב אבנה ופרפר
וישב דאיים את פניו לאיים
וחד חלוף מ׳ כתי׳ וקרי׳ ב׳
מעבר ולחצי שבט המנשה נתן משה כבשן

שטה חדא דמשמשת בה כסוף תיבותא וסימניהון

ורכבה ל׳ יפל מצדך אלף
עזבה ל׳ ואת תזנותיה
בעקבה ל׳ והוא עשה
קרבה ל׳ לא שמעה בקול
ומריבה מסה ומריבה על
להעציבה עשינו להבונים
דאכה ל׳ כצוארו ילין עז
למעצבה הן כלכם קדחי אש
עקבה ל׳ בירם דתריסר
ורחבה ל׳ ונסבה למעלה
הקבה ויבא אחר איש
מצבה ל׳ וחניתי לביתי
שובבה ל׳ מדוע שובבה העיר
קרבה ל׳ אל נפשי גאלה
חובה ל׳ אשר משמאל לדמשק
נעזבה ל׳ וקראו להם עם
בארבה ל׳ כמוץ יסוער מגרן
נקרבה ל׳ החרישו אלי איים

א״ב מן ב״ב ותרויהון בחד

שגבה ל׳ אשר שגבה ממנו
פסו׳ וסימניהון
ארום הרפו ודעו כי אנכי
ארחות בימי שמגר בן ענת בימי
אגרטלי ואלה מספרם אגרטלי
אדו ואצואה אתם על אדו
איככה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה
בארות ועמק השדים בארות בארות חמר
בפקוד כי תשא את ראש בני יש׳
בבגד והבגד כי יהיה בו נגע
בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע
ברא ואתה בן אדם שים דברא בראש דרך
בליל משא מואב כי
בהכנותו והכית בהכנותו אבן שלמה כסע נכנה
בכספיא ואצואה אתם על אדו
גלי קחי ריחים וטחני קמח
גזז ועיפה פילגש כלב
גנבת ותלד לו אחות תחפנחס את גנבת
גלילים ושתי דלתות עצי
דודיך מה יפו דודיך אחתי כלה
האדום הלעיטני נא מן האדם האדם הזה
הערכך וחשב לו הכהן את מכסת
הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה
הגגלת ערי הנגב סגרו ואין פותח
הלהן תשברנה עד אשר יגדלו
העיט צבוע נחלתי לי
ההררי שמא ההררי אחיאם
הודינו לך אלהים הודינו
ובאהל ויצא לבן באהל יעקב
ובמקנה ויביאו את מקניהם אל
וגבר והיה באשר ירים משה ידו
והפשתה והשערה נכתה כי השערה
והגישו אדניו אל האלהים
והאמה והאמה מזה כעדף בארך
ולמה ויאמר לה אלקנה אישה
והראש אחר יפנה דרך
ולשלום ויבא אוריהו אליו
ומזקי כה אמר יי׳ הלוך וקנית לך בקבוק
ולמד ויפנו אליו עורף ולא פני׳
וילמדו ביהודה וילמדו בעם
ובערו ויצאו יושבי ערי ישר׳
ותודות ויען יחזקיהו ויאמר
ובאחזת הלוים ובאחזת
ובנביא העלה יי׳ את ישראל ממצרים
וללא ומים רבים לישראל
ותודות ויען יחזקיהו ויאמר
ויחזק מלך הנגב ומן שריו
ולאלוה מעוזים על כנו יכבד
ושכר רב מחולל כל
ומקרה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה
ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך
וברחוב ויצאו העם ויביאו דעזרא

ומביאים בימי׳ ההם ראיתי ביהודה
ושמיתן אהלה הגדולה
ויטמינו ובאו המצורעים האלה בקצה המחנה:
ואצבעות ותהי עוד מלחמה בגת
והפוצינה מבלי רעה והחינה
וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים
זמרו למלכנו זמרו
זוחת ובני שימון אמנון
חיי ואעבור עליך ואראך מתבוססת
חרבו ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון
חנוני חנוני אתם רעי
טמא שפתים ואמר אוי לי כי נדמיתי
יושת אם כפר יושת עליו ונתן
יגח או בן יגח או בת יגח
ידודון מלאכי צבאות ידודון
יללתה כי הקיפה הזעקה
ירד אז ירד שריד לאדירים
ירשה והיה אדום ירשה והיה
יתאוהו חרש עצים נטה קו
יזה כל אשר יגע בבשרה יקדש
יצמיתם וישב עליהם את אונם
כויה תחת כויה פצע תחת פצע
בסאות כי שמה ישבו כסאות
בעון ונשאו עונם כעון הדורש
בעיני בעיני עבדים אל יד אדוניהם
כפורי כפורי זהב שלשים כפורי כסף
לעזרת אורו ברוז אמר מלאך יי׳
לבש לבש יי׳ עוז התאזר אף תכון תבל בל
לישע יצאת לישע עמך לישע את משיחך
לפרבר למערב ארבעה למסלת
לאיתיאל דברי אגור בן יקה נאם
למלכים אל למלכים למואל
לפרחות הנני אל כסתותיכנה
להשבע והיה אם למוד ילמדו
לבבתיני אחתי כלה
יוספת לגוי יי׳ יוספת
מני סורו מני דרך הטו
ממתים ידך יי׳ ממתי׳ מחלד חלקם
מדוד מה דודך מדוד היפה בנשי׳
מטיבי שלשה המה מטיבי לכת
נחמו נחמו עמי
נעול גן נעול אחתי כלה
סורה ותצא יעל לקראת סיסרא
ערו זכור יי׳ לבני אדום
פרת בן פרת יוסף בן
ציצית דבר אל בני ישר׳ ואמרת
צבעים הלא ימצאו יחלקו שלל
קרבנה ותבאנה אל קרבנה ולא
קצנו צדו צעדינו מלכת ברחובותינו
רבתי איכה ישבה בדד העיר רבתי עם
רזי מכנף הארץ זמירו׳ שמענו
שקמתי חדלו פרזון בישר׳ חדלו
שמרים ליל שמרים הוא ליי׳ להוציאם

שארח

אלוה מתימן יבא כל מבטלי הקמץ אשר אמרנו באתנח ובסוף פסוק תמצא המבטלים וחזר הקמץ לאיתנו לבד היוצאי׳ מן הכלל המצויים במסורת ובסוף הספר אכתבם בעזרת הא״ל: סיימנו לבאר משפט הקמץ והפתח גדולים: ממבון סבתו הסגיח בור ישרא לקדומו לעזרכי לבאר משפט הקמץ גדול והפתח גדול כן יהיה בעזרי לבאר משפ׳ הקמץ קטן הנקר׳ צרי והפתח קטון הנקרא סגול:

מערכת אות הבית

יבינו המשכילים כי כל התורה כולה כל הברית אי מלה ראויה להכיר בקמץ קטן לולי מבטליה והם יג גולה הם : א כל פעל עבר ממשקל דבר כפר סבר ב דגש אקח אתן ימרכו ב סבה אסמור חלבו ודוגמתם ד כל הם תם בם סמוך בסוף תיבה כמו ידיהם וסימן התך ה כל איך איה איכה סמוך בסוף תיבה כמו ידיה וסימן כהן ו כל בכלה המחברת המלה לפני אחהע כמו החכם לעני לעשיר ז מקף כמו דבר כה וכל ובן ואת ואל הדבוקים

שארה וכתו שארה ותכן׃
תקוננה קינה היא וקוננוה •
תיכול ואנה שמעת עלך •
תדלחם והאבדתי את כל בהמתה

אב תאומים בפסו׳ וסימנ׳

אכול אכול ויאמר אלי בן אדם •
אבן אבן הנני יסר בציון אבן׃
ארבעה ארבעה פנים לאחד •
אריאל אריאל קרית חנה דוד •
אחיך אחיך בן אדם אחיך •
אמה אמה ואלה מדות המזבח•
אני אני ויהי אחרי כל רעתך׳
אבשלום אבשלו׳ והמלך לאט את •
אשיב אשיב אמר יי׳ מבשן •
אלי אלי למה עזבתני •
אל אל יסגירני אל אל עויל
אני אני דברתי אף קראתיו •
אבדהי אבודהי לך כנוס את כל •
בדרך בדרך אעברה נא בארצך •
בארת בארת חמר וינסו •
ברזל ברזל הירוע ברזל ברזל ׃
בכנור בכנור זמרו ליי׳ בכנור •
בערב בערב ונרותיה לבער דה״
גבהה גבהה אל הרבו תדברו •
גדל גדל ויהי נשר גדול גדל •
גבים גבים עשה הנחל הזה גבים
דרך דרך וכפהתי הלשכות •
הו הו בכל רחובות מספד•
האדם האדם הלעיטני נא •
הקרב הקרב כל הקרב הקרב אל•
הנער הנער והביא •
הרועים הרועים לכן כה אמר יי׳ על הרועים׳
התשפט התשפט בן אדם התשפט אל עיר •
הלוט הלוט ובלע בהר הזה פני •
התעוררי התעררי קומי שבי ירושלם
הידד הידד ונאספה שמחה וגיל
הנני הנני נדרשתי ללא שאלו
הב הב בחלקי נחל חלקך •
המונים המונים בעמק החרוץ דיואל
הוי הוי ונסו בארץ צפון •
הב הב לעלוקה שתי בנות•
ודרך דרך והיה שם מסלול ודרך
ועשאל ועשאל ויהיו שם שלשה•
ועיר ועיר והימים האלה•
זמרו זמרו זמרו לאלהים זמרו•
חמרים חמרים ויצברו אתם•
חמשת חמשת ולקחת חמשה •
חלילה חלילה ויען יואב׳
חמשים חמשים איש במערה•
חלמתי חלמתי שמעתי את אשר אמרו הנביאים׳
חי חי הוא יודך כמוני ׃
חן חן מי אתה הר הגדול ׳
חנוני חנוני אתם רעי•
חכמת חכמת לך ולצת לבדך•
יעקב יעקב ויאמר הנני•
יה יה אמרתי לא אראה יה
יבשו יבשו בל קוך לא יבשו •
יצמיתם יצמיתם וישב עליה׳ את אונם

ידרך ידרך אל ידרך הדרך•
ירודון ידודון מלאכי צבאות•
להם להם ויהי לו שלשים בנים
לנתחיה לנתחיה אוי עיר הדמי׳ סיר׃
למעני למעני אעשה כי איך יחל •
לחרב לחרב ואמרת להם
לרעב לרעב ב׳ בפסו׳•
לבש לבש יי׳ מלך גאות•
לאיתיאל לאיתיאל דברי אגור׳
לזהב לזהב ולכסף לכסף דה״ •
משה משה וירא יי׳ כי סר לראות
בטה בטה וקח מאתם•
מעלה מעלה הגר אשר בקרבך •
מטה מטה ב׳ בפסו׳•
מזבח מזבח ויקרא על המזב׳•
מעי מעי אוחילה קירות•
מוסד מוסד הנני יסד בציון •
מדינה מדינה ויקראו ספרי ׳
מלכא מלכא ענו ואמרין לנבוכד•
מעל מעל הלא עכן בן•
מנא מנא ודנא כתבא די רשים
נח נח אלה תלדות•
נפלה נפלה בכל וכל פסילי אלהיה׳
נחמו נחמו עמי יאמר•
נחלה נחלה ונתן ארצם קדמ׳•
סובב סובב הולך הרוח ועל•
עדר עדר ויתן ביד עבדיו•
עשרה עשרה הכף בשקל הקדש •
עיר עיר תהיינה הערי׳ האלה•
עברו עברו בשערים פנו דרך ׃
עמי עמי וזרעתיה לי בארץ •
עליכם עליכ׳ יוסף יי׳ עליכ׳ דתהלות
על על כל קבל דנא׳
ערו ערו עד היסוד בה•
עיני עיני עוללה לנפשי•
עריבות עריבות ובני ישרא׳ ויהודה •
פרץ פרץ אלה תולדת•
פנחס פנחס אלעזר הוליד דה״ •
צדק צדק תרדף למען•
צא צא וכה אמ׳ שמעי בקללו•
רע רע יאמר הקונה•
ראשי ראשי ויאמר אל אבין ׃
שנה שנה עשר תעשר את כל
שמואל שמו׳ ויבא יי׳ ויתיצב׳
שובו שובו אמר אליהם•
שעלים שעלי׳ אחזו לנו שעלים •
שמעו שמעו ותקרא אשה חכמה•
שם שם לו חק ומשפט•
שם שם אלה תולדת שם •
שם שם אשר נקרא שם שם•
שבת שבת ומן בני הקהתי•
תרח תרח ואלה תולדת תרח•

בא

ויבא נא׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקהל׳
ויביאו לו״ וסימניהון

לוט וישלחו האנשים•
ויעברו אנשים מדינים •
הפסים וישלחו את כתנת׳

המנחה ויבא יוסף הביתה׳
בקניהם ויביאו את מקניהם•
ויתפרקו כל העם את נזמי •
בטוה וכל אשה חכמת לב•
המשכן ויביאו את המשכן •
ויקב בן האשה הישראלית•
קרבנם ויביאו את קרבנם •
השבי ויביאו אל משה•
הזהב ויקח משה ואלעזר•
וימצאו משבי יבש גלעד •
הנער וישחטו את הפר•
דגון ויקחו פלשתים את׳
בגבעה ויבאו אנשי קרית•
ויציגו ויביאו את ארון יי׳ ׳
ויבקעו שלשת הגברים•
איש בשת ויביאו את ראש•
ויבקשו נערה יפה בכל•
חרב ויאמר המלך קחו׃
הכהנים ויביאו הכהנים את ארון•
אופירה ויבאו אופירה ויקחו׃
וישמחו כל השרים וכל דה״•
האהל ויביאו את ארון דה״•
ויבקעו השלשה במחנה דה״•
הכהנים ויביאו הכהנים דה״•
אופירה וישלח חירם דה״•
וישבו בני ישראל מאחיה׳
ויתנהו יי׳ אלהיו ביד מלך•
הקהל ויען יחזקיהו ויאמר•
פרים ויביאו שבעה פרי׳׃
וישחטו הפסח בארבעה•
התרומה ויביאו את התרומה׳
סכות ויצאו העם ויביאו׳
שכל ויביאו לנו כיד ׃ ב׳ מנהון דגש ועיין בסדר אמור ובאיוב סי׳ לג״ •
ויבא יא רפין וסי׳ נמסר באיוב סי׳ כא״•
באה יא מלרע וסימניהון
ארחת וישבו לאכול לחם•
רחל ויאמר להם השלום לו •
נכל ותאמר לנעריה עברו •
לקבץ ואנכי מעשיהם•
קול שמועה הנה באה ׃
תרשיש ויקם יונה לברוח•
מגדל ואתה מגדל עדר•
תעלה ואם משפחת מצרים •
מחלת תוחלת ממושכה •
המלך ובזה הנערה באה•
ונבקר בערב היא באה׳
וכל יחזקאל ומלכי׳ דכו׳ במ״כ וסי׳
יואב והשמועה באה אל •
הצפירה באה הצפירה׳
יביא יג ה׳ חסרי׳ וח׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן עח״•
תביא יג וסימניהון נמסר בפרשת משפטים וישעיה סימ׳ נח׳•
הביא ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן א׳• וביחזקאל סימן ד׳ •
יבא יד סבירין יבאו וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני •

ויבא ח׳ קריין לישן חד וחמין לישן סגין בליש׳ וסימניהון נמסר פ׳ שלח לך •
הביא ב׳ לנקבה בליש׳ וסימניהון
המטפחת הבי דמטפחת אשר •
הברכה ועתה הברכה הזאת•
ויבאו ז׳ רפין וסימ׳ נמסר ביהושע ריש סימן יח ובישעיה סימן יג פסו׳ ב׳ ובירמיה סימן ג׳•
ויביאוהו ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סו׳ סי׳ כ״ו׃
יביאו ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני׳
והביאו ו׳ וסימניה׳ נמסר בדה״ב׳ סימן כ״ט׳
הביאו ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ•
והביאו ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויקרא•
ובואי ד׳ וסימניהון נמסר ריש מלכים•
ולבוא ד׳ ובמ׳ וסימניהון נמסר ריש וילך•
הבאה ג׳ מלרע וסימניהון נמסר ברות סימן ד׳ ובדה״א ריש סימן כ״ז•
הבאה ג׳ מלעיל וסימניהון נמסר פרש׳ וירא ואיוב סימן כ׳•
מובאים ג׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל׳
ואבואה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ ויצא•
ובא ג׳ וסימניהון

אהב וכל ישראל ויהוד׳ אהב •
בעשא וילך בעשא מלך ישראל
וחברו ויעל בעשא•
ואבא ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ חיי שרה•
ונבאה ב׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימ׳ ד׳•
הביאה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תולדות •
הביאת ג׳ וסימ׳ נמסר במגילה סי׳ ה׳ ודה״א ב׳ סימן ט׳•
ויביאה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בראשית ומלכי׳ א׳ ריש סימן ג׳ ודניאל סימן ט׳ ׃
תבא יז חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובאיוב סימן א׳ ׃ וכל משלי דכו׳ חס׳ במ״ד מ״ל וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ח׳ ובמשלי סוף סימן כ״ב•
נבא ונבא ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וישב
יבואו ג׳ מל׳ וסימ׳ בתלים סימן פו׳•
בבוא ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר פרש׳ מקץ ותלים

ח אף בלא מקף אם היא רהוטה כמו אשר כאשר ודוגמתם ט כל הברית אה והא בסופה ואינו דבוק כמו אעשה מעשה י גם דבר מחטופי אמר פעל מחברת אי אי והטעם לעיל כמו ספי סבי יא דוגמת מלך ארץ המנגנים לעיל יב אי אה והנגינה לעיל דוגמת טמע ספע פרח מלח יג נגינה מקדמת כמו ויסב אהל הוכל ׃ הנה כללתים בכללם עתה אבארם בפרטם ׃ דבר כפר ורעיו מהם לפון עבר אבל בכל מאר הפעלו׳ עתיד הן כווי או הווה או גם הפועל כהפך

לקמץ קטן כמו מדבר דבר אדבר מדבר לדבר ודבר יכפר ואם אות האמצעית מאותיות אחה"ע כמו כן בברי כמו כאר מקרמו פחת לו כער פרעה ושרת את אחיו מאן יבמי
ואחר שני אותיות אחרונות שני למרין פעולות יש פותחין ויש קומצין כמו מלל פלל קלל הלל וכן כל הבא באתנחתא וס"פ וגם בסגול אחר הזריקא במ"א הבא בסגול אחר
הזריקא וכפתח והוא והנה החיה יי אותי כאשר דבר׃ **ואדבר על הדגש** כמו אפל אקח ימצרנו בעליו אבל ימצרנו הרפוי בברי ופירושו ימסור אותנו

ותלים סימן נב"•

ואביא ג' חס' וסימ' נמסר פרשת וישמע יתרו•

ולא תבוא ג' וסי' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד•

ותביאהו ג' ב' חס' וא' מל' וסימניהון נמסר בשמואל א' סו' סי' א'•

בבא ו' חס' בליש' וסימניהון נמסר פ' כי תשא•

הביאתיו ד' בליש' וסי' נמס' פ' מקץ•

ותבאנה ה' וסימ' נמסר בפרש' שבות•

ובא יו רפ' וסימניהון נמסר בשמואל ב' סימן יו וכישעיה סימן מז וכדניאל סימן יא•

הבאתם ג' וסימניהון נמסר פרש' חקת•

והביאותים ד' וסימ' נמסר בירמיה סי' כח

הביא ג' ד' מל' בליש' וסימני' נמסר בישעיה סוף סימן מג ובשיר השירים סי' ג'•

יובא ה' ומל' וסימ' נמסר פרשת צו ומלכים ב' ריש סימן יב•

ויבוא טו מל' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן ד' וכיחזקאל סימן כ'•

ויבואו ג' מל' וסימני' נמסר במלכים ב' סוף סימן יא•

ובבואו ג' וסימני' נמסר במלכים ב' סי' יא•

ויביאהו ז' מל' וסימני' נמסר פרשת ויצא•

בוא יד מל' וסימ' נמסר בישעיה סימן כ' וביחזקאל סימן לג• וכל שמואל וכתובי' דכו' מל' במה חס' וסימניהון נמסר בתלים סימן קכז•

מבוא ו' ה' מל' וא' חס' וסימני' נמסר סו' פר' חיי שרה•

בבאכם ג' וסימ' נמסר בפרש' שלח לך•

מלין דחסרים ו' בלישן

ביאה סימ' נמסר בירמיה סוף סימן יז•

יביא טו ה' מנהון חס' וסימני' נמסר בפרש' צו ובסו' שיר השירים•

ובאת ז' בטעם מלרע וסימ' נמסר פרש' נח•

בואי ד' מל' וסימ' נמסר בפרשת וירא•

הביאי ג' וסימניהון

הבריה	הביאי את הבריה•
עצה	הביאי עצה עשי•

מרחוק	הביאי בני מרחוק•

ובא ג' וסימ' נמסר במלכים א' סימן כב"•

ביאת שם יב בליש' וסימניהון

התאנף	גם בי התאנף יי•
בשלח	הבאים שם בשילה•
נציבי	אשר שם נציבי פלשתי'•
הגבעתה	ויבא שם הגבעתה•
מערה	ויבא שם אל המערה•
עילם	לא יבא שם נדחי•
מעט	למקדש מעט בארצות•
למען	יספרו את כל תעבותיהם
אשר	אתם הבאים•
ויבא	אל הגוים אשר באו•
לא	למענכם אני עשה•
נחלים	אשר יבא שם•

לביא ב' וסימניהון בירמיה סי' לט"ש•

לבא ט' חסרים וסימני' נמסר בפרשת ויחי•

והבא ו' וסימניהון

הבית	והבא אל הבית כל ימי•
השדרות	והבא אל השדרות יוכת•
יומת	והבא אחריה יומת דמלכי'•
	וחברו דד"ה•
נגב	והבא דרך שער נגב•
והבא	אל הבית יומת•

ובבוא ד' ב' חס' וב' מל' וסימ' נמסר סו' פר' כי תשא•

ופאת ג' בטעם רביע וסימ' נמסר בזכריה סי' ו'•

ובאו ג' וסימניהון

הקבצו	ובאו והתנגשו•
עושו	ובאו כל הגוים•
האספו	הקבצו ובאו האספו•

בא יבא ה' וסימני' נמסר בפרשת מצורע ובחבקוק סימן ב'•

ובבא ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' נמסר פ' תצא•

יבוא ט' מל' באוריתא

ויהושע ושפטי' וסי' נמס' פר' אחרימו' וכל שאר נביאים דכו' מל' במז חס' וכל מלכים דכו' חס' וכל תהלים ואיוב ומשלי דכו' חס' במה מל' וכל שיר השירים דכו' מל' במא חס' וכל קהלת דכו' חס' במא מל' וכל שאר כתוב' מל' במג חס' וסימ' נמסר פרשת בהעלתך•

מבואו ד' ג' מל' וא' חס' וסי' נמסר ריש מלאכי•

ולא בא ג' וסי' נמסר בשמואל א' סי' יג וביחזקאל סי' יד•

בבואם כלהון חס' במג וסימני' נמסר בסדר תצוה•

והביאום ג' ב' מל' וא' חס' וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן יד וירמיה סימן ד'•

ובאת ה' לנקבה וסימ' נמסר ברות סימן ג'•

ט' חס' א' בלשון ביאה וסי'

נמסר בירמיה סוף סימן לט•

הביאני ד' וסימ' נמסר פ' ויהי עקב•

ותבוא י' מל' בנביאים וסי' נמסר ביחזקאל סימן כב וכל כתובי' דכו' מל' בבב וסימניהון

ותבא	כמים בקרבו•
ותבא	בלט ותגל•

הבא ג' וסימני' נמסר בשמו' סוף סימן ד'•

תבואנו ג' ב' מל' וא' חס' וס' נמסר במשלי סוף סימן יא•

באכה ו' כהוב כן וסימני' נמסר פר' נח ע"ש•

תבואות ז' בליש וסימ'

וזית	כתבואת•
לפי	רב השנים•
במספר	שנים אחר•
וממגד	תבואת שמש•
וישאל	המלך לאשה•
טוב	מעט בצדקה•
באין	אלפים אבוס בר•

תבואתך ג' וסימניהון

בכל	תבואתך ובכל•
תרציא	את כל מעשר תבואתך•
ובכל	תבואתך השרש•

בארה ד' וסימני' נמסר פרשת ויגש•

ובאר ד' וסימניהון

וחצר	שועל•
ילדתה	ובאר אלים ילדתה•
תדרשו	ואל תדרשו ביתאל•
צרה	ובאר צרה נכריה•

בב

בבלה כט וסימניהון

ונשא	הנה ימים באים•
ויגל	את יהויכין ב' בפסו'•
החיל	ואת כל אנשי החיל•
עמודי	ואת עמודי הנחשת•
שלחתי	כה אמר יי גאלכם•
למגור	כי כה אמר יי הנני•
חסן	ונתתי את כל חסן•
מושבים	ואל הכהנים ואל•
ואם נביאים	הם ואם יש דבר•
אשר	לא לקחם נבוכד נצר•
יובאו	בבלה יובאו ושמה•

ואת	יכניה בן יהויקים•
ואלה	דברי הספר אשר שלח•
ביד	אלעשה בן שפן•
הגולה	כה אמר יי צבאות•
כי אמרתם	הקים לנו יי נביאים•
הגולה	ואתם שמעו דבר יי כל•
לביא	ואת עיני צדקיהו קדמא דירמיה•
בקחתו	הדבר אשר היה אחר•
החילים	וישמעו כל שרי•
ויאסרהו	ואת עיני צדקיהו•
עמודי	ואת עמודי הנחשת•
המרי	אמר נא לבית המרי•
והבאתי	ופרשתי את רשתי•
וחברו	ופרשתי עליך רשתי•
הצבא	ויבא יי עליהם את שרי•
ולתשובת	השנה שלח•
עליו עלה	נבוכד נצר מלך בבל•

בבבל ח' וסימניהון נמסר בירמיה סימן כט•

ובבל ד' וסימניהון

פשחור	ואתה פשחור וכל•
צדקיה	ובבל יוליך את צדקיה•
תמלט	ואתה לא תמלט•
רהב	אזכיר רהב ובבל•

אל בבל ו' וסימני' נמסר בערך אל•

בג

בוגדים ה' מל' וסימ' נמסר בישעיה סוף סימן כד ובחבקוק סימן א' ובתלי' סימן כה•

ובגדיו ד' וסימניהון נמסר פרש' ואתה תצוה ובשמו' ב' סימן א'•

בבגד ד' דגש' וסימניהון

סס	כבגד יאכלם סס•
והארץ	כבגד תבלה•
עש	כבגד יבלו עש יאכלם•
כלבוש	כבגד יבלו כלבוש תחליפם

ואת בגדי ז' וסימניהון נמסר בפרש' כי תשא•

בד

ואת בדיו ד' וסימניהון נמסר פ' ויקהל•

בדד ח' וסימ' נמסר פרשת תזריע וירמיה סי' כט•

לבדד ג' וסימ' נמסר בפרש' בלק וסו' מיכה•

בודד ג' וסימ' נמסר בישעיה סימן טו ובהושע סימן ח' ותהלים סי' קב•

לבדך ג' זקפי' וסימ' נמסר פרש' וישמע יתרו ושמואל א' ריש סימן כא ונחמית סימן ט'•

ויבדל

וזה החלוק לעולם בין כו המסמס אותו לכו המסמס אותכו זה רפוי וכרוי וזה דגוש ופתח לבד תיבת ממכו מלעולם דגש בין ליחיד הנסתר בין לרבים המדברים בעצמם
והטעם כי חסר נון אחרת למדברים בעצמם כמו ממכו כי כון השניה לכו המסמס אותכו וכון ראשונה לתיבה מן ומכלל הדגשות יבאו ארבע מילות אלה מהמה הנה
האזנם וסימן אכ"לו במלה והמה הנה יש לתת טעם כי אף בלא אות אחרונה תשאר המלה כבונה כמו אלה הם הן ועל כן לא יבטל הדגש ברבוים ממשפטם הראשון אף

מערכת אות הבית

במלת האזכה אין בידי טעם נכון ואין לתמוה ממלות בישראל חדלו קנה וקוף קמלו לי ידמו ויחלו כי זה כח האתנח וסוף המסכה המלה במני דרכים כאסר באורתי למע׳ :
ואבאר נא משפט שבא המבטל צרי כמו אטמור ורעיו חלבו ערכו וזה הדבר בטבא סוכן אבל טבא מניע כמו כל איתן לפני חטופי פה פעל כזה אמנה
ימבה כדעה ידעו כקמצי׳ כי הם מגיעים באתנח וסוף כי יאמר גמה לי ואמבה ואתנו תמבו ואם לא ארעה וכן זיתיך

ויבדל ג׳ וסימניהון
ויבדל אלהים בין האור ·
ויבדל בין המים אשר ·
ויבדל דוד ושרי הצבא ·

בדן ד׳ וסימניהון
וישלח יי׳ את ירובעל ·
וישם את האחד ·
עגלי זהב אשר ביתאל ·
ובני אולם בדן אלה בני ·

בה

ובה ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת חיי שרה וישעיה סי׳ ט״ל
בה ג׳ מפקין רפ׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ס״ח ·
בה ב׳ סבירין בם וסימניהון
מואב ויכו בה והכות את מואב ·
ותירש יבחש בה ·
וחילופ׳ ד׳ סבי׳ בה וקריין בם וסימניהון
השמרים הם את דרך ·
תנופה ובמלחמות תנופה נלחם
מצבת אשר בשלכת מצבתכם
משלת היינו מעולם לא משלת
וד׳ סבי׳ בה וקריין בו וסיבני׳ נמסר פרש׳ ואלה שמות ·
בא ג׳ סבי׳ ליש׳ אחרי׳ וסימניהון
בם והיה כל מעבר מטה ·
בו והה אם שמוע תשמע ·
בא אני יי׳ נעניתי לו בה ·
בהמה ג׳ וסימניהון נמסר סוף ויקרא ·
יבהלונני ג׳ וסיבני׳ נמסר בדניאל סימן ג׳ ·
בבהמה ו׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ נח׳
בבהמה ד׳ רפין וסימניהון נמסר בפרש׳ נח ובפרשת צו ·
ולבהמה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו ·
וכל בהמה ג׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ משפטי׳ ·

בו

בוני ד׳ וסימניהון
שמעי׳ שרביה ·
עזגד׳ ומן ה׳ יום שמעיה ·
דשמעי בנו כתיב עזגד בני בתי׳ ·
בור ג׳ כתי׳ באר וסימניהון נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ כ״ג
בור ב׳ חס׳ וסי׳ כי יפתח איש בור תניי׳ דפסו׳ ·
עד בור ינוס ·
בורות הברות ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר

בפרשת וישב ע״ש ·

בוש ג׳ חס׳ וסימניהון
ויפצרו בו עד בש ·
ויעמד פניו וישב עד בש ·
ובש מואב מכמוש ·
בשתי ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ל״א ·
בשתם ד׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ ס׳ ע׳ וסי׳ ק״ש
בושו ג׳ ביחזקאל וסימני׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ ל״ו
ובושו ג׳ וסימניהון
שריקות ובושו עבדי פשתים ·
וקוצים זרעו חטים וקוצי׳ קצרו ·
ובושו וחוזים וחפרו ·

בז

בזה ח׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שלח לך ויחזקאל סימן י״ז ·
לבוז ג׳ ב׳ בל׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ג׳ ובד״ה ב׳ סי׳ ד׳ ·

בח

יבחר ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סוף סימן ט״ו ·
בחרו ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בראשית וסוף ישעיה ומשלי סימן א׳ ·
ובחוריהם ג׳ ב׳ מלאים וסימניהון
ובחרידם בחרב תהרג ·
בכי חרב במלחמה ·
ויהרג׳ קדמ׳ חס׳ ·
ובחור ג׳ וסימניהון
ובחור אתו מכל ·
הנער כי בטרם ידע הנער ·
חמאה ודבש יאכל ·
בחורים ד׳ חס׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בשמו״ ב׳ סימן ג׳ ·

בט

מבטחו ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן י״ז ואיוב סימן ח׳ ·

כל לשון בטיחה על במ׳ אל וסימני׳

הסיר וכי תאמרון אלי דמלכ׳ ·
וחברו דד״ה וכי תאמר אלי ·
חזקיהו ואל יבטח אתכם דמלכי׳
וחברו דישעיה ·

אל תבטחו לכם אל ·
שוא אל יי׳ בטחתי ·
זבחו ובטחו אל יי׳ ·
החיים אל כל החיים יש בטחון׳
ראורב כי בטחו אל האורב ·
אבונה בטח אל יי׳ בכל לבך ·
בוטח ב׳ מל׳ בתורה וכל כתובי׳ מל׳ ב״בח וסי׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ח ·

י״ח דגשים בתר יה״וא

בלא מבטל וסי׳ נמסר בדניאל סי׳ ה׳ ·
בבטן ג׳ וסימ׳ נמסר בהושע סימ׳ י״ב ·

בי

ביו״ו נמסר בשער יו׳ ·
ביאדני נמסר בערך אדני ·
בינותינו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״א ·

ג׳ פסו׳ ביני ובינך ובין

וסימניהון נמסר בפרשת לך לך וד״ה ב׳ סימן י״ו ·
בן ז׳ חס׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בינה ובשלי ריש סימן כג״ ועי״ש מה דאקשינן ופרכינן ·
הבין ה׳ וסימניהון בלשון ארמי הוון בלביא שאלין חכמתא לסוסיא וביאורם נמסר במלכים א׳ סימן ג׳ ובישעיה סימן כ״ח ותלי׳ סוף סימ׳ ל״ב ובשלי סי׳ י״ד ·
הבין ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סו׳ סי׳ כח״ ·
ויבן ד׳ וסימניהון
וירא דוד כי עבדיו ·
ויוסף יי׳ קרא עוד ·
ויבן ויפרץ בכל בניו נד״ה ·
וידבר ויבן וידבר עמי ·
ויבן ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ ט׳ וסו׳ הושע ·
ולא יבינו ג׳ וסימ׳
לא ידעו ולא יבינו דישעיה ·
יתבררו ויתלבנו ·
לא ידעו ולא יבינו בחשכה ·
ולא יבין ג׳ וסימניהון
ואדם ביקר תניג׳ ·
ויאמרו לא יראה יה ולא יבין ·
יכבדו בניו ולא ידע ·
ולא אבין ד׳ וסימניהון נמסר סו׳ דניאל
הביתה י״ח וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ג
על בית ועל בית י״ג וסימ׳ נמסר

פרשת בבמדבר סיני וכל מלכי׳ וישעיה וירמיה והרים׳ דכו׳ על בית ב״מא אל ביה וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד ·
על הבית ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ וירא ·
על ביתו ח׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ ·

כל מלכים וישעיה על הבית ב״מד אל הבית וסימניהון

וארז אל הבית פנימה ·
פתוחות להיות עיניך פתוחות ·
ופרש כפיו אל הבית הזה ·
ובא והתפלל אל הבית ·
ואל ביתו ג׳ וסימ׳ נמסר בערך אל ·

ועל ביתו ד׳ וסימניהון

דברת ועתה יי׳ אלהים הדבר דשמואל וחברו דד״ה׳
הנביא והכהן והעם ·
ועתה דעי וראי מה ·

אמר המעתיק קמ״ל לן דבפסוק ועתה דעי וראי הוא ועל כל ביתו ולא ועל ביתו וכן הוא בכל הספרים מלכו ואולי המסר פליגא על הספרי׳ מלכו וכן בכמה דוכתי עיין בהקדמתי למסרה עכ״ל :

וכל ביתו ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ א׳ ובשמואל ב׳ סי׳ ט״ו ·

ו׳ משפחתם ולבית אבתם

ג׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא ·
ולבית י׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא ג׳ מנהון ר״פ ·
וכל בית יב׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ ט׳ ·
איש וביתו ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ כז״ ·
ואת כל בית ט׳ וסימ׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סי׳ כה׳
ואת הבית ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ מצורע ובמלכים א׳ סימן ט׳ ·

בית ד׳ סבירי׳ בבית

וסי׳ נמסר בפרש׳ וארא ובמלכים ב׳ סימן ב׳ ·
בבית יא״ מיחדין וסימניהון
בבית אביה ואסרה אסר ·
בבית שאן ויאברו בני יוסף ·
בבית שאול ויהי בהיות המלך ·
בבית ירבעם וספדו לו כל ·
בבית ישראל ראיתי שערוריה ·
בבית קדש ויעש בבית קדש ·
בבית יער ושלט מאות מגינים
בבית הארזי׳ ויהי כאשר ·

בבית

ביתך מתך יאמר זיתך מתך ביתך אך כל הברה הבאה במקום חירק והפכה מכח אחה״ע בגד״י ואין כח ברנם לבטלו כאלה חרפו ברכו ברהו כי הם ממסקל דברו סברו אך אין הה״ם סובלת רגש וכשתנה גם לחירק וכן כל הראכו העלנו ודומתם כי הם כבדי׳ על מסקל הקכני מכעורי וכן כל מאכום מחרון רך מהמון רסעי׳ מרהות ברע מעשות כי הם על דרך מקצוף מגער מדבר מקר וכן קדמה קדמה כרויים בלא טעם ברור וכן כל ויפת ויבך וירד מיעקב נקמצים ורחויים להיות נהו קיב על דרך ויפן

מערכת אות הבית

ויבן וכן קדמה קדמה על דרך קדמות אמור היו ראויים אך דעת המתנותם לא מצאכו בלשון קדם ;
אחה״ע ואות איתן לפניהם ואחריהם מבלא כפתחות כאלה ולעטך אערכה יחזקו מוסרותיכם יחסכו
כי לולי המבלא שאחריהם יתכן אות הגרון להנקד בה׳ נקודות כמו אעשה אערוך ;

כל שתי הברות אי אי בפעלה והמניה באות כוכבי נשפו והטעם

ואדבר על הת״ך אמר חתך כרי מגדולתו כמו ידיהם רגליה״ הסר ההם

בבית אלהא ואף מאני בית אלהא
בבית מלך והגה כל הנשים ׳
בבית המן ויאמר חרבנא ׳

ה׳ זוגין חד בית וחד בבית

וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ז ומגלה ריש סימן ה׳ ׳

ובית המלך ג׳ וסימניהון נמסר במלכ׳ ב׳ סימן י״ב .

בבית ו׳ רפין וסי׳ נמס׳ במלכי״ א׳ סימן ג׳ ׳

וביתו ו׳ וסימניהון נמס׳ פרשת שמות .

בית הבית ד׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר בסו׳ סדר לך לך ׳

ואת ביתו ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך ומלכים א׳ סימן ד׳ ;

הבתים ג׳ בתרי טעמי וסימניהון

הבתים אשר יאכלו אתו .
ותתצו הבתים לבצר .
ונשסו הבתים והנשים .

ביתה ה׳ בתורה וסימניהון

קום לך פדנה ארם
ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ׳
ביתה פרעה ובית .
ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף .

בית ד׳ קמצ׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת לך לך ובמלכים א׳ ס׳ ה׳ .

ביתאל ג׳ בטע׳ זקף וסימ׳ נמסר בפרש׳ וישלח ובמלכי׳ א׳ סו׳ סי׳ י״ב .

בביתאל ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן כ״ג ;

בך

בכה ג׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב״ ס׳ כ״ב.

בוכה ובוכה ז׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמות ׳

בכו ה׳ בתו׳ ו׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ל׳ .

בבכי ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש .

ואבכה ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ס״ט ׳

כל לשון בביה על במ״ג

אל וסי׳

ויבך אל קבר אבנר .
אל שאול בבינה .
יבכו אליך בספד מר .

בכר ז׳ חס׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת ויגש ׳

בבורו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישב ׳

וכל בכור ד׳ וסימניהון

ומת כל בכור בארץ ׳
וי׳ הכה כל בכור ׳
וכל פטר חמור ׳
ויהי כי הקשה פרעה .

הבכור ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת מקץ .

מבכור ב׳ חס׳ וסימניהון

וי״ ויהי בחצי הלילה ׳
הקשה ויהי כי הקשה פרעה .

בכורי ב׳ בטעם לעיל וסי׳

ראובן בכורי אתה ;
ואפרים בכורי הוא ׳

בל

בל ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ו וירמיה ריש סימן נ׳ ׳

המבלי ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת בשלח .

ואבליגה ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סי׳ ט׳ .

בלו ד׳ וסימ׳ נמסר סוף פר׳ תבא ותלים סימן ל״ב ונחמיה סימן ט׳ .

בלול ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת תצוה .

המבלעדי ג׳ וסימניהון

עתה המבלעדי דמלכים ׳
וחברו דישעיה ׳
המבלעדי אנשינו ׳

ואת בלעם ג׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ מטות ויהושע סי׳ י״ג ור״ה א׳ סימן ו׳ ׳

בלשצר סימן חלוק אהיהון הנ״צ בדניא׳ פסוק ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא וכריש דניאל ;

ולבלתי ד׳ דלית להון זוגא וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י״ג ׳

בם

ו׳ פסו׳ בם בם וסימ׳ נמסר

בשפטים סוף סימן ב׳ .

במו ט׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף ס׳ כ״ה ואיוב סי׳ ל״ז

במותי ג׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סוף סימן נ״ח .

במותיך ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן י״ז ׳

בן

בן ג׳ ר״פ קמצי׳ וסימניהון

בן נכר אב ועבד .
בן חכם מוסר אב ׳
בן חכם ישמח אב .

בן ז׳ בטע׳ פתח׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויצא וע״ש .

בן ד׳ קמצי׳ במקף וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא וע״ש .

בניו עמו ד׳ וסימניהון ׳

ויקח את שני בניו עמו .
ויצא מעמך הוא ׳
וישב ארנן וירא את המלאך ׳
ואם לא יגאל .

בן אשה ב׳ ר״פ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳ .

ובן דסבירין ובני ובני דסבירין ובן סי׳ נמסר בראש ד״ה א׳ ע״ש .

ולבן ב׳ פהחין וסי׳ נמסר בסדר ויחי ׳

ובני ל״ו יחידאין וסימניהון

ובני חם כוש ומצרים .
ובני יעקב באו מן השדה .
ובני בלהה טפחה רחל .
ובני זלפה שפחת לאה .
ובני לוי גרשון וקהת ׳
ובני הלוי כי אל הלשכו׳ דעזרא
ובני יששכר תולע ופוה .
ובני זבולן סרד ואלון .
ובני נפתלי יחצאל .
ובני דן חשים .
ובני אשר ימנה וישוה ׳
ובני יוסף אשר יולד .
ובני עוזיאל מישאל ،
ובני יצהר קרח .
ובני אליאב נמואל .
ובני עשו ובשעיר ישבו .
ובני עלי בני בליעל .
ובני בליעל אברו בה .
ובני בקר ויענו העם אל ׳
ובני חיל והוא גם בן חיל אשר .
ובני המלך ויכתב אליהם ׳
ובני הנביאים ואלשע שב הגלגלה ׳
ובני הנכר הבלוים .
ובני נכר ועמדו זרים .
ובני ציון גילו ושמחו בי׳
ובני אדם מה יקר חסדך ׳
ובני קטורה פלגש אברהם ד״ה .
ובני שעיר לוטן וטובל ד״ה .
ובני דישון בני ענה דישון ד״ה .
ובני צרויה ואחיותיהם .
ובני ידותן ועמהם הימן ׳
ובני אפרים שותלח ׳
ובני שמע יחת זינא ויעוש ׳
ובני חירם אליעזר .
ובני עליון אני אמרתי .
ובני קני חתן משה .

ואלה בני י״ג וסימניהון

ואלה בני רעואל נחת זרח .
ואלה בני רעואל בן עשו אלוף .
ואלה בני אהליבמה אשת .
ואלה בני שובל .
ואלה בני צבעון ׳
ואלה בני ענה .
ואלה בני דישן חמדן ׳
ואלה בני שותלח ׳
ואלה בני אהרן אלעזר ׳
ואלה בני בתיה בת פרעה .
ואלה בני המדינה קדמ׳ דסיפר׳ .
ואלה אבי עיטם יזרעאל כתי׳ .
ואלה בני בנימן סלוא .

ואת בניהם ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע סימן ה׳ ׳

ואת בני י׳ וסי׳ נמסר ריש פרש״ וישב ולד״ה ב׳ סו׳ סי׳ כ״ה׳

ואת בניו ו׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ז׳ ;

וכל אוריתא דכו׳ ואת בניו ב״מ את בניו וסי׳ נמסר בפרש׳ ויחי .

והבנים ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא .

מבני ח׳ ר״פ בעזרא וסימ׳ שם סימן י׳

על בניו ועל בניו ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת ואתה תצוה .

מן בני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת מצורע

וכל ד״ה דכו׳ מן בני ומן בני במ״ מבני ומבני וסימ׳ בד״ה א׳ סימ׳ י״ב ׳

בני פלוני ה׳ בטעם בד״ה וסימניהון

בני שם . בני יצחק .
ובני שעיר . בני שובל ׳
ובני דשון חמדן וישבן .

ובבני ד׳ וסימניהון נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ד ׳

ובל בני ו׳ וסימ׳ נמסר בפרשת כי תשא ׳

מן ריש ד״ה עד ודוד זקן

ר״פ ובני במ״ל בני וסימני׳

בני יפת גומר ומגוג .
בני חם כוש ומצרים .
בני שם עילם ואשור .
בני אברהם יצחק וישמעאל ،
בני עשו אליפז רעואל .
בני אליפז תימן .
בני רעואל נחת זרח .
בני שובל עלין ומנחת ،
בני ענה דישון .
בני אצר בלהן וזעון יעקן ،
בני יהודה ער ואונן .
בני פרץ חצרון וחמול ،
בני שלמא בית לחם ׳
בני יהודה פרץ חצרון ׳
בני שלה בן יהודה .
בני שמעון נמואל .
בני ראובן בכור ישראל ،
בני יואל שמעיה בנו גוג ،
בני ראובן וגדי .
בני לוי גרשון קהת .
בני לוי גרשם .
בני מררי מחלי ומשי ،

בני

שמום אבל אחרי נוהם בברי כי ההם שלם וכן ידיהם רגליהם אבל לא כהן בהן וכן שמרתם עטיתם בהן שמום וכן שמרתן עטיתן אבל לא כותם חותם ויתחתן שהם טורם אמכם והמיתם אותו והשחתם שהתם טורם ות״ו טרטו כבלעת כרגשו׳ הת״ו פתחי׳ וכאו כתוב והמיתת׳ והשחתתם ואתם נקוד סגול כראה התיו הוא שמום כי חבר ת״ו אחרת והיה דיגו ואתתם כי ת״ו אתה ואת היא טורם ובבאה לרבים יוסיף תם לנכוחים כמו שמרתם עטיתם ככה היא ת״ו אתם כי ת״ו הטרם חסרה ומבולעת בת״ו הנכוחים על כן

מערכת אות הבית

הוא נקוד פתח קטן כמשפט סמריתם אמרתם וכן בניכם ידיכם בניכן ודומיהן אבל אתם גם ויצליכם אחריכן לכן כלם סרם וכרוין לבד מלה אחת על פי המסורת והיא קחם כה אלי ואברכם: **אפרש נא דין כהן** כמו איך היה היכה ממום כמו בניך ידיך ויטמרך אבל היכה אמה סרם וכרוי וכן היה והאכאיה עניים בניה וכן היו ותקראכה תעמיכה שהם ממום אבל תאנה סרם וכרוי באיכה וראיכה ים פותחין וראוכה וים קומצים:

בני קהת עמינדב
בני בררי כחלי לבני בנו.
בני נפתלי יחציאל.
בני כנשה אשריאל.
בני אשר יבנה.
בני צופח סוח וחרנפר.
בני השם הגיזוני.
בני יהודה נשאי צנה.
ומן ודויד זקן עד ויקהל דוד
את כל שרי ר״פ בני במ״ג
ובני וסימניהון
ובני שמעי הנינא.
ובני מושי תנינא.
ובני ישראל למספרם.
ומן ויקהל דוד עד סוף ספ׳
דכו׳ ר״פ ובני כמ״א
בני יריחו.

בניו ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפר׳ דברי׳ ובשמואל א׳ סימן ל׳.

בניך י״ח וסימניהון

ובאת וסגרת הדלת.
מהרו בניך מהרסיך.
והביאו בניך בחצן.
בניך עלפו שכבו.
בניך מרחוק יבאו.
וכל בניך למודי יי׳
ב׳ בפסו׳.
להביא בניך מרחוק.
יבעליך בניך.
ועוררתי בניך ציון
ב׳ בפסו׳.
אי לזאת אסלח לך.
ברך בניך בקרבך.
ואת בניך אנכי אושיע.
ותקחי את בניך.
וכדמי בניך אשר.
הבה בניך ובנותיך.

ובניך ובנתיך ג׳ וסימניהון

ויאמרו האנשים אל לוט.
ואת חזה התנופה.
לכן כה אמר יי׳

ובניהם ובנתיהם ג׳ וסי׳ נמסר נד״ה ב׳ סוף סימן ל״א.

אל בנות ג׳ וסימניהון

הנפילים היו בארץ.
וישב ישראל בשטים.
בן אדם שים פניך.

בבנות ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח:

לבנות ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר פרשת ויצא.

בנותיו ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא.

בנתיהם ה׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ראה.

בנותיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמס׳ פרשת ויצא ואיוב סוף סימן א׳.

בנותינו ד׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בתהלי׳ סי׳ קמ״ד.

ובבנותיה ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימניהון

כשבת ישראל בחשבון
ב׳ בפסו׳.
בגלעד בבשן.
ובצקלג ומדמנה.

ובנתיה ה׳ חס׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת חוקה.

נבנה ז׳ וסימניהון נמסר בסדר מטות.

ויבנה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח.

בוני ב׳ קמצ׳ א׳ פתח׳ ה׳ וסימניהון

ויפסלו בוני שלמה.
בונה ירושלים יי׳
וא׳ ובוני חירום.

בונה הבונה ה׳ מלאים וסימניהון

בשמים הבונה בשמים מעליותיו.
בית הנה אנכי בונה בית.
אני והבית אשר אני בונה.
כי הבית אשר אני.
החומה על כן אתה בונה החומה.

הבונים ה׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ח ובאיוב סימן ג׳.

בנימין י״ז מל׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח ויהושע סימן כא״ ונחמיה סוף סימן י״א.

ובנימן ט׳ יחידאין וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ ד׳.

ואת בנימן ד׳ וסימניהון

אסון ואת בנימן אחי יוסף.
רחמים ואל שדי יתן לכם.
המנחה ויקחו האנשי׳ את המנחה.
שכלתם ויאמר אליהם יעקב.

בניה ז׳ וסימניהון נמסר בשמו׳ ב׳ סוף סימן ד׳.

בנוי ו׳ וסימניהון

וביום הרביעי.
בנוי ומנשה.
בני בנוי שש מאות.
אחריו החזיק בנוי בן חנדד.
והלוים וישוע וחבנוי.

בס

ומבוסה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סי׳ י״ח.

בע

בעולה ב׳ וסימניהון

רני עקרה לא ילדה.
כי לך יקרא חפצי בה.

בעלת בעל ב׳ וסימניהון

והיא בעלת בעל.
עם אשה בעלת בעל.

ובעלות ב׳ וסימניהון

בענא בן חושי.
זיף וטלם ובעלות.

לבעליו ג׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת משפטים ובקהלת סימן ה׳:

בענא ג׳ כתיבן א׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ד׳ ובנחמיה סימן ז׳:

תבעתני ג׳ ופתחי׳ וסימניהון

וחתתני בחלומות.
יסר מעלי שבטו.
כפך מעלי הרחק.

בצ

מה בצע ב׳ וסימניהון

כי נהרג את אחינו.
בדמי ברדתי אלי.

יבצר ב׳ וסימניהון

ועתה לא יבצר מהם.
ולא יבצר מכך מזמה.

מבצרה ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ ס״ג:

בצורות ו׳ ובשניין וסימ׳

כל אלה ערים בצרת.
שמע ישראל אתה עובר היום.
אילין חס׳ דחס׳ וב׳ מלאי׳
ו׳ קדמ׳ וסימניהון
אנה אנחנו עלים אחינו.
וילכדו ערים בעזרא.
וב׳ בל דמל וסימניהון
ואמרו הארץ הלזו.
בצורות יאורים בקע.
ושארא בצרות כתיב.

בק

בקע ב׳ וסימניהון

בקע משקלו.
בקע לגלגלת.

ובוקע ב׳ מל בליש׳ וסימ׳

ובוקע עצים יסכן.
כמו פולח ובוקע בארץ.

ותבקע ד׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ קרח ובמלכים א׳ סימ׳ א׳ ומלכים ב׳ ריש סימן כ״ה:

נבקעו ב׳ וסימניהון

כל מעינות תהום
כי נבקעו במדבר.

ולבקר ב׳ וסימניהון

ויצוה המלך אחז.
מוקש אדם ילע קדש.
וא׳ ולבקר בהיכלו.

ולבקר ב׳ וסימניהון

וסביבות בית אלהים.
לערב ילין בכי ולבקר רנה.

ובבקר ו׳ וסימ׳ נמסר פרשת בשלח ומגלה סוף סימן ה׳:

בבקר ג׳ ר״פ וסימניהון

בבקר תאמר מי.
בבקר יציץ וחלף.
בבקר זרע זרעך.

בבקר בבקר י״ג וסימניהון נמס׳ בצפניה סימן ג׳ וד״ה ב׳ סימן י״ג.

מהבקר ג׳ וסימניהון נמסר סוף שמואל:

לבקרים ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ג ותלים סימן ק״א:

אור הבקר ו׳ וסימני׳ נמסר בשפט׳ סימן י״ו:

כבקר ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״א ואיוב סימן מ׳:

בקש ג׳ וסימניהון

ותאכדנה האתונות.
סור מרע ועשה טוב.
תעיתי כשה אובד.
וא׳ ובקש וסימ׳
וסבותי אני את לבי.

בקשו ו׳ וסימניהון נמסר בצפניה ריש ס׳ ב׳ וד״ה א׳ סימן י״ו.

ובקשתם ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ קרח ובירמיה סימן כט״:

ולבקש ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ד.

ויבקשו ג׳ וסימניהון

ויאמר אליו הנה נא.

כלא

אדברה נא על משפט בכלה המבוררת המלה לפני אחה״ע כמו החכם לעמיר בעפר כעפר אבל יתן בעפר חרבו איננו מבורר וקומץ וסוף הפסו׳ מוכיח שאיננו מבורר באמרו כקש נדף קשתו ולא אמר כקש נדף אות מבוררת לפני אחה״ע ואם איננו מבורר נהפך לפתח כמבואר למ״ם ובקמץ קטן להפך כי מבורר בפתח קטן ושאיננו מבורר בקמץ קטן וכן למעלה בשמות אחה״ע מסנה המלה מתמפטה נהפכת לפתח גדול וכו׳ לקמץ קטן כאשר באר׳תי ואין

מערכת אות הגימל

להרהר כי כן נמסר לנו מאבותינו וכן כל שעמוי לכם ההרום ודוגמתן פתחין וכן כל ה״א תמוה לפני אתה״ע הנזכר בהברת אה בפתח קטן כמו האלכי הריתי החפץ
אחפוץ ההיתה זאת: **הנה אבאר דין מקף** כמו הבט נא ונספר לו לבר מתיבה שסופה ה״א המוקפת שהיא ברויה כמו מעשה ידיכו ודוגמתן כאשר
אבאר בע״ה וכן כל · תיבה שסופה יו״ד. אין המקף מבטל הכרי כמו עיני וו׳ פעמי דלים וכל את המוקף כפתח ואם הוא נעמד

מלא · פנידם ·
יכנעו עמי אשר ·

בר

ברא אלהים ג׳ וסימני׳ נמסר
בפר׳ בראשית ·
ברה ה׳ כתו׳ ה׳ וסימני׳ נמסר
בשפטים סימן ז׳ ושיר
השירים סימן ו׳ ·
בברית ג׳ רפין וסימ׳ נמסר
ריש פרשת נצבים
ושמואל א׳ סימן ד׳ ·
בברית ה׳ דגשין וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סימן ד׳ ·
בברכו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים
ריש סימן לו״ ׃
לברח ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳
וסימניהון
לברח בהוך הקרשים ·
למה · נחבאת לברח ·
ויקם יונה מל׳ ·
על כן קדמתי ·
בריחיה ד׳ ג׳ מל׳
וסימניהון
חדלו גבורי בבל ·
והארץ ברחיה בעדי ·
אבד ושבר בריחה ·
בריחיה עד צער ·
מברח ג׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳
נמס׳ בפר׳ תרומה ·
בריחם כלם חסרי׳ י׳ תניין
במ״א
מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת תרומה ·
וברוך ז׳ וסימניהון נמסר
פרשת לך לך ·
ברכו ד׳ וסימני׳ נמסר פרשת
תולדות וישעיה סוף
סימן י״ט ·
ברכות ד׳ וסימ׳ נמסר במשלי
ריש סימן י׳ וסי׳ כ״ח ·
יבורך ד׳ ב׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר
בתהלים סי׳ ק״ב ·
ולברך ד׳ וסימני׳ נמסר פר׳ עקב
וד״ה א׳ סימן כג״ ·
ברכות ו׳ ה׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסי׳
נמסר פרשת ויחי ·
וברך ג׳ וסימ׳ נמס׳ בפ׳ משפטי׳
ובשמואל א׳ סימן ב׳ ·
וברך ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים
סימן כח״ ·
מברך ג׳ וסימניהון נמס׳ פרשת
בלק ותלים סי׳ קי״ג ·
תברך ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים
סימן ה׳ ·
ברכתי ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳
בהר סיני ·
לברך ט׳ וסימניהון נמסר
פר׳ בלק ·
ברך י״ב וסימניהון נמסר
סוף איוב ·
ברוכים ג׳ א׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסי׳

נמסר בשמואל א׳ סי׳ כג״ ושמואל
ב׳ סימן ב׳ ·
ויברך אתם ד׳ בתורה
וסימניהון
ויברך אתם אלהים ·
וחברו ·
וזאת אשר דבר להם ·
ויברך אתם משה ·
ברכיהו ד׳ וסימניהון נמסר
בזכריה סימן א׳ ·
ברק ג׳ וסימניהון
אם שנותי ברק חרבי ·
לנוגה ברק חניתך ·
ויהוד ובני ברק ·
וברק ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב
סימן ד׳ ·

בש

ובשר ח׳ וסימ׳ נמסר בפר׳
כי תזריע וביחזקא׳
סימן לז״ ותרגום שם ·
לכל בשר ז׳ וסימ׳ נמסר בפ׳
ויקח קרח ·
והבשר ג׳ וסימניהון
והבשר אשר יגע ב׳ בפסו״
ועשית עלתיך תנינ׳ דפסו׳ ·
בשורה ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל ב׳ סימן
י״ח ומלכים ב׳ סימן ז׳ ׃

בת

הבת ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳
שמות וירמיה סימן מ״ט
ואיכה בא״ב תניין ·
ואת בת ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳
שמיני ומלכי׳ א׳ ריש
סימן יא״ וד״ה ב׳ סימן ח׳ ·

נשלם ערך
אות הבי״ת בס״ד

מערכת אות
הגימל

ג׳ זוגין מיחדין חד ג׳ וחד
בג׳ וסימניהון
גרזן כי תצור אל עיר ·
בגרזן ואשר יבא את ·
גורלי יי׳ מנת חלקי ·
בגורלי ויאמר יהודה לשמעון ·
גשמיהון ענה נבוכד נצר ·
בגשמיהון ומתכנשין ·

ה׳ זוגין מיחדין חד ג׳ וחד
וג׳ וסימניהון
גלתה ואיש כי ישכב את ·
וגלתה כי הנה יי׳ יצא ·
גנבתי טרפה לא הבאתי ·
וגנבתי אנכי אחטנה ·
גואלי ואני ידעתי גואלי חי ·
וגואלי יהיו לרצון אמרי פי ·
גזל אביו כי עשק עשק ·
וגזל אם עשק רש ·
גבוריו וישמע המלך ·
וגבוריו ויועץ עם שריו ·

גא

גאון ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן יו״ ·
גאוה ה׳ וסימניהון
אפיקי גאוה אפיקי מגינים ·
יהר על יהר עושה גאוה ·
רגל אל תבואני רגל גאוה ·
ענקתמו לכן ענקתמו ·
חטר בפי אויל חטר גאוה ׃
גאול ג׳ וסימניהון נמסר
פר׳ בחקתי ·

גב

גבה ה׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל
ריש סימן כ״ח ·
גבה ג׳ וסימ׳ נמסר במשלי
סימן יו״ ·
גבי ב׳ א׳ חס׳ ופתח וא׳ מל״
וקמץ וסימניהון
בתחלת עלות הלקש ·
וטפסריך בגוב גובי ·
כהר׳ מל״ וקמץ ·
גבול ט׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בפרשת חוקה ·
גבלו ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בפרשת חיי
שרה ובשפטים סימן י״א ·
על גבול ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת חקה ·
לגבלתיה ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת מסעי ·
גבולות ב׳ כתי׳ גבלת עיין
שנוי אתיהון
בסדר מטות ותלים סי׳ ע״ד ׃
גבולך ג׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמס׳
בפרשת וארא ·
ועד גבול ד׳ וסימ׳ נמס׳ ביהושע
סימן יג״ ויחזקאל
סימן כט״ ·
גבולכם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳
כל המקום אשר תדרך דאורייתא ·
אם רב גבולם מגבולכם ·

כל מקום ויהושע ·
גבעות עולם ג׳ וסימניהון
נמסר פרש׳
ויחי ובסוף חבקוק ·
סימן גביעי כולהון מלאים
גביעים מלאי׳ יין מל׳
דמל״ ושלשה גבעים ושלאחריו
גבעים כתי׳ ·
על הגבעה ג׳ וסימניהון
ויקומו בני ישראל ·
ויקח דוד את שלל דד״ה ·
אלף אחד מפני ·
גבר ג׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ב׳ ·
גבר יח״ וסימניהון
ויחנו בעציון גבר ·
ויסעו מעציון גבר ·
מאילת ומעציון גבר ·
טלטלה גבר ·
נקבה תסובב גבר ·
כי נשברו אניות ·
דגה כי בן יבורך גבר ·
וראיתי אני דניאל ·
ויחברהו עמו לעשות דה״ ·
והלילה אבר הורה גבר ·
הכימי אנוש ימיך ·
כי קנאה חמת גבר ·
הכר פנים במשפט ·
הלאל יסכן גבר ·
אם מעושהו יטהר גבר ·
להטות משפט גבר ·
הן כל אלה יפעל אל ·
מיי׳ מצעדי גבר ·
גברתה ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת לך לך
ומלכים ב׳ ריש סימן ה׳ ·
וגבור ג׳ וסימניהון
ידע נגן וגבור חיל ·
וגבור לא ימלט נפשו ·
שאו שערים ראשיכם ·
וגבורתיך ג׳ בליש׳ וסי׳ נמסר
ריש פרש׳ ואתחנן
וישעיה סימן סג ·
בגבורים ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
בשפטים סימן ה׳ ׃
גברים ז׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
ביהוש׳ סימן י׳ ושיר
השירים סימן ג׳ ·
הגבורים ז׳ מל׳ וסי׳ נמסר
ביואל סימן ד״
וד״ה א׳ סימן יא״ ·
גבור ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בפרשת נח ·

גבורי החיל ה׳ וסימניהון
ואתם תעברו חמשים ·
ויבחר יהושע שלשים ·
ויוצא בנחם את הכסף ·
והגלה את כל ירושלם ·
ומן הגדי נבדלו ·
גבורי החילים ד׳ וסימניהון
אלח

בגנון נקמץ במ״ג אשר הם מגבנים ופתוחים על פי המסורת ואלו הם את ארם נהרים את גאון יעקב כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח ואחד מוקף וכרי את כל גבוה יראה וכל בן
המוקף כפתח כמו בן יצהר בן קהת בן לוי במ״ר · ואלה הם ותלד בן שני ליעקב ולמפיבשת בן קטן והוליד בן פריץ וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב והטעם כי אינם
דבוקים ואין צריך להוסיף על בפתרונם כמו בן יצהר שפתרונו בנו של יצהר ובארבעה אלה אין לומר כן אבל בן אחיטוב כפתח כדינו וכן כל בן העומד בגנון נקמץ במ״ר

מערכת אות הגימל

אלה הם הלבן מאה סגה ושחט את בן הבקר בן היטראלי ואת זכריהו בן יברכיהו זכריה בן מטלמיה בן יאיר בן טמעי את בת מטלם בן ברכיה והטעם טכל
אלה כרוכים כמו דבקות כי יצטרך להוסיף מלת סל בפתרונם אך כל בין ביור לעולם בצרי כל אלה המטמטים במקום למ״ר לעולם מוקפין ופתחין כמו אל הארץ אל
מטה אבל אל טהוא לטון קדם כמו אל גדול ונורא או לטון חזק כמו לאל ידי או לטון אלה כמו לאכמים האל אינן מוקפין לכך נקמנו ׃

אלה בני אשר ׃
ואחירם לתלדותם משפחות ׃
ובני בלע אצבון ועזי ד״ה ׃
כל אלה בני ידיעאל ׃

גג

גגו ד׳ וסימניהון נמסר פר׳ תצוה ויחזקאל סימן מ׳

הגגה ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון ׃
והא העלתם הגגה ׃
וישכימו ויהי בעלות השחר ׃
קדמ׳ מל׳ ׃

גגותיהם ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
לכל הבתים אשר קטרו ׃
ואת הכהים אשר קטרו בהר׳ מל׳ ׃

גד

גד ב׳ פתחין וסימניהון

והמן בזרע גד הוא ׃
והוא כזרע גד לבן ׃
וא׳ העורכים לגד שלחן ׃

יגודנו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון נמסר בפרשת ויחי ׃

הגדוד ה׳ וסימניהון

ויקבלם דוד ויתנם בראשי ׃
והמה עזרו עם דוד ׃
וימליכו ישבי ירושלם ׃
ובני הגדוד אשר השיב ׃
ארדוף אחרי הגדוד הזה ׃

וגדול ח׳ וסימניהון נמסר׳ באיוב סימן ג׳ וד״ה א׳ סימן י״א ומגלה סימן ט׳ ׃
וגדל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות ׃
הגדול ח׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשה נח ׃

אמר המעתיק ברוב ספרי המסרה טעות ולא איתבריר הי מניהו מן הים הגדול הוא מלא וברוב נסחי דמסרה דחזינא הוה נמסר הים ה הגדול חד הים הגדול וגבול וחד מן הים הגדול תתאו ובפרשת נח לא אתבריר לן הי מניהו מלא ובכ״ר א אתבריר לן ע׳ נוסחי דוקני דראוי למסמך עליהון דהוא הימה הגדול דיהושע עכ״ל ׃

מגדל ג׳ חס׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ב ׃

גדלה הגדלה ה׳ חסרי׳ וסימניהון

נמסר במגלה סימן ד׳ ע״ש ׃

גדולה ד׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת בלק ׃

גדל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב ׃

גדלת הגדלת כל אוריתא חסר דחס׳ במ״א גדלות כתיב חס׳ ו׳ קדמ׳ וסי׳
והקמת לך אבנים גדלות ׃
וכל נביאים וכתובים דכו׳ גדלות כתיב בכ״ב גדולת כתי׳ מלא וי״ו קדמ׳ וסימניהון
ויעשו נאצות גדולת בהר׳ ׃
ואעמידה שתי תורות גדולת ׃

גדולים הגדולים ו׳ מל׳ וסי׳ נמסר ב בשפטים סימן ה׳ וירמיה סימן כ״ה ונחמיה סימן י״א ׃

גדלה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא ועזרא סי׳ ט׳ ׃

גדלים ב׳ כתובי׳ כן וסימניהון

גדלים תעשה לך ׃
גדלים מעשה שרשרת ׃

כגדל ב׳ וסימניהון ׃

סלח נא לעון העם ׃
תבא לפניך אנקת ׃

גדל ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר אלה הדברים ותלים סימן כ״ח וסי׳ נ״ז ׃
גדל ג׳ וסימניהון נמסר פרש׳ הלדות ׃
גדליה ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן מ׳ ׃
גדליהו בן אחיקם בן שפן ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן מ׳ וע״ש ׃

ולגדעון ג׳ וסימניהון

היו שבעה בנים ׃
ותקעתי בשופר ׃
ויתקעו שלש מאות ׃
וא׳ לגדעון וסי׳ ׃
ויעש אתו גדעון לאפר ׃

גדפו ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ י״ט ׃
גדר ג׳ וסי׳ באיוב סימ׳ י״ט ואיכה בא״ב ג׳ אות ג׳
גדותיו ד׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ד׳ ׃

גה

ויגהר ג׳ וסימניהון

ויעלה [illegible]אב ׃

ויעל וישכב על הילד ׃
וישב וילך ב׳ בפסו׳ ׃

גו

גוה ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בדניאל סוף סימן ד׳ ׃
גוו ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ג ׃
וגוי ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ה וירמיה סימן נ׳ ׃
ובגוים ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת כי תבא ׃
כגוים ד׳ דגשים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז ויחזקאל סימן ד׳ ׃
על הגוים ה׳ וסימ׳ נמסר ריש ירמיה וריש סימן מ״ו ויחזקאל סימן כ״ט ׃
על כל הגוים י׳ תבין מסימן על הגוים ׃
אל הגוים ה׳ וסימ׳ נמסר בסוף ישעיה וביחזקאל סוף סימן ל״ט ׃
בכל הגוים ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שפטים ובשמואל א׳ סימן ח׳ ׃
לגוי עצום ג׳ וסימ׳ נמסר בישעי׳ סוף ס׳ ס׳ ׃

מגוי אל גוי ג׳ וסימניהון

ויתהלכו מגוי אל גוי ׃
רעה יצאה מגוי אל גוי ׃
ויתהלכו דד״ה ׃

גז

כגזר ג׳ וסימניהון

מארץ החיים ׃
מבית ה׳ ׃
נגזר עליה ׃

גח

גחזי ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ ד׳ ׃
גיחון ו׳ ג׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בבראשית ובמלכים א׳ סימן א׳ ׃
גי ט׳ כתיבי׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ח וזכריה סימן י״ד ׃
בגי ג׳ חס׳ א׳ וסימניהון נמסר בפרשת וזאת הברכה ובריש מיכה ׃
גיא ב׳ פתחי׳ חד כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסימני׳ כל גיא ינשא ׃
ויאמר אלי גה גבול ׃

גיהנם ג׳ וסימניהון

ועלה הגבול תני׳ דפסו׳ ׃
וירד הגבול דבנימן תני׳ דפסו׳ ׃
ויחנו מבאר שבע ׃

גיל ג׳ וסימניהון נמסר בהושע ריש סימן ט׳ ׃
לגלים ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ט׳ ׃
גלות ז׳ חס׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ ט״ו ׃
הגלגלה ו׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י׳ ושמואל ב׳ סימן י״ט ׃
לגלגלת ג׳ וסימניהון נמסר פרשת בשלח ׃

לגלגלתם ז׳ וסימניהון

שאו את ראש ׃
הקהלו אליו ׃
ויהיו בני ראובן בכור ׃
לבני שמעון ׃
ויספרו הלוים ׃
מבן שלשים ׃
ויהי מספרם ׃
אלה בני לוי לבית אבתיהם ׃

גולה ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו ׃
הגולה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר סוף נחום ומגלה סימן ב׳ ׃
ויגל ד׳ וסימניהון נמסר סוף מלכים ׃
תגלה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו וביחזקאל סימן י״ו ׃

גלות ב׳ וסימניהון

עד גלות ירושלם
עד גלות הארץ ׃

גלמוד ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סוף סימן ט״ו וריש סימן ל׳ ׃
גלעדה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ד ׃

מן הגלעד ב׳ וסימניהון

ולראובני ולגדי ׃
שגלשו מן הגלעד קדמ׳ ׃

גם

וגם י״ג ר״פ בתורה וסימניהון נמסר בסדר בהר סיני ׃
גם ה׳ ר״פ באוריתא ויהושע ושפטים וסימניהון נמסר בסדר דברים ׃
וגם ד׳ ר״פ בשמואל וסימניהון

כל הן בצרי במ״ר וסימניהון הן עם כלביא יקום הן עם לבדד הן הוא משוש דרכו הן תוי שדי יענני הן זאת וכן הדין בכל תיבה בת שתי אותיות המוקפת והסגיכה באות ראשונה של תיבה הסמוכה לה כגון יש לנו אב זקן מה יש לך בבית על שן סלע חקרנוה כן היא כמו שער בנפשו כן הוא וכן לתת לנו פראויות לתת לה שם הנה שכא אבל הם הוא עומד בטעם או במסרת אף על פי שהוא עומד הטעם באות ראשונה בתיבה שאחריה וכיקר בצרי כן הן הנה

252

המסורים וכן כל סם ממזור או אם תוות הכנגה תאות ראפוכה אמו כן בברי כמו הנזי אלהים יעזר לי לו ים בינכו מוכיח לא כן אבוי
כל שם סבמיקרא בברי בין דבוק בין מופרד במו וסימניהון אברם אברהם נטר קריאה דבריה בוכרא ופי ויקרא אברם סם בכו ויקרא אברה את סם בכו הכולד לו על סם סמר וגם סם העיר המוכה מה סמו ומה סם בכו ויהי סם בכן הבכור יואל וכל סם ויפת בברי כל אסר כאמר לאמר בסגול כי כלם רהוטים

ונם אנכי השאלתיהו ·
ונם שאול הלך לביתו ·
וגם נצח ישראל לא ישקר ·
וגם עירא האירי ·
וכל מלכים דכו׳ ר״פ וגם בר מ״א
גם וסימניהון
גם יהודה לא שמר ·
וכל ישעיה דכו׳ ר״פ גם כמ״ג וגם
וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ כ״ח :

וגם ו׳ ר״פ בירמיה וסימני׳

וגם בכל זאת לא ·
וגם בימים הוס ·
וגם אני חשפתי שוליך ·
וגם איש היה מתנבא ·
וגם אלנתן ודליהו ·
וגם כל היהודים ·
וכל יחזקאל דכו׳ ר״פ וגם כמ״ג
גם וסי׳ נמסר שם סי׳ י״ו וסי׳ ד׳ :
וגם ה׳ ר״פ בתריסר וסימני׳
וגם עתה נאם יי׳ שובו ·
וגם על העבדים ·
וגם מה אתם לי צר וצידון ·
וגם יהודה תלחם בירושלם ·
וגם חמת תגבל בה ·
וכל אני ואנכי דסיפ׳ דכו׳ וגם
אני וגם אנכי ·
וגם ד׳ ר״פ בכתובים וסימניהון
נמסר ברות סימן ב׳ וד״ה א׳
סוף סימן י״ב ·

י״ד פסוקי׳ וגם ותרין מלין
בסוף פסוק וסימ׳ נמסר בפרשת
משפ׳ ובחזקאל סימן י״ו ·

ה׳ פסו׳ אית בהון ה׳ מלין
מן ב״ב אתין וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ ס׳ ג׳ :

וגם כל ה׳ וסימניהון

על מקומו יבא בשלום ·
וגם כל הדבר אשר ·
ויחזק דוד בבגדיו ·
וגם כל האדם ·
וגם כל היהודים ·
וכל ד״ה דכו׳ וגם כל בב״א גם
כל וסימניהון
גם כל שרי הכהנים ·
וגם הוא ז׳ וסימניהון נמס׳
בפר׳ בלק ·

ט׳ פסו׳ גם וגם וסימניהון

גם הוא יהיה לעם ·
גם אתה שתה וגם ·
והנער שמואל הולך ·
והייתם גם אתם :
ויאמר דוד אל אחימלך ·
גם עשה תעשה ·
ויאמר המלך אל איתי ·
גם את שאי כלימתך ·
שכנה בנתי לכנה ·

גם הם ד׳ בנביאים וסימניהון
ויעשו גם הם בערמה ·
ויעלו בני יוסף גם הם ·
גם הם אתו ירדו שאולה ·
לא יסבו האופנים גם ·

גם ד׳ בתר אתנח וסימ׳

ויחרד יצחק חרדה ·
וירא יוסף לאפרים ·
ויתן יי׳ את חן העם :
ואיש לא יעלה עמך ·
לא יבא ממזר בקהל ·
לא יבא עמוני ומואבי ·
ויגרש יי׳ את העמים ·
ואיש ישר׳ שבו אל בני בנימן :
ויאמר שאול אל עבדיו ·
וימהר שאול ויפול מלא ·
אפס כי נאץ נאצות ·
אחימעץ בנפתלי ·
ויהיו הגוים האלה ·
הוי עיר הדמים ·
עוה עוה עוה ·
ותאמר רות המואביה ·
אם ישמרו בניך בריתי ·
ויקבצו כל יהודה ·
ומן פלשתים מביאים ·
וכל יהודה עמדים ·
וכל ישעיה וירמיה ותרי עשר
וקהלת ועזרא דכו׳ גם בתר
אתנח בר מ״ו וגם וסי׳
ביום ההוא יגלח ·
אף בל נטעו אף ·
ועתה אנכי נהתי ·
ובאת אתה וקראת ·
משא מלך בכל ·
ימים רבים תשבי לי ·
על כן תאבל הארץ ·
אכרית את שמות ·
את ירושלם סף רעל :
ואם לא תשמעו ואם ·
אין זכרון לראשונים ·
וראיתי את כל מעשה ·
זהרע בכל אשר נעשה ·
כי בקול הסירים ·
כל עמל האדם לפיהו ·
זכרה לי אלהי לטובה :

י״ב פסו׳ אית בהון גם גם
גם וסימניהון נמסר בשפטים סימן
ח׳ ובירמיה סימן י״ב ·

גמא ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת שמות
ובישעיה סי׳ י״ז ·
גמול ו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳

קל מהרה אשיב ·
והשיבתי גמלכם ·
גמלך ישוב בראשך ·
ולא כגמל עליו השיב ·
כגמל עלי אמו ·
וגמלך ישלם לו ·

על גן ג׳ בליש׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן כ״ה ·
כגן ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סימן ל״א ·
כגנב ג׳ וסימניהון
בעד החלונות :
מן גו יגורשו ·
לאור יקום רוצח ·

גע

ויתגעשו ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים
סימן י״ח :

גר

גר ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בפר׳
ויראו וירמיה סימן ז׳ ·
גר שם ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וישלח
וריש עזרא ·
יגרתי ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳
עקב ובאיוב סימן ט׳ ·
יגורה ג׳ ובמשלי וסימני׳ נמסר
שם סי׳ ט״ו ·

הגרים ד׳ וסימניהון

וגם מבני התושבים ·
ולשבירך ולתושבך ·
מאפרים וממנשה ·
ולהגרים הגרים בתוככם ·
כגר כאזרח ג׳ וסימניהון
ונקב שם יי׳ ·
משפט אחד יהיה לכם ·
וכל ישראל וזקניו ·
גרון ד׳ מיחדין בליש׳ וסימ׳
נמסר בישעיה סימן י׳ ·
בגורל ד׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר
ביהושע סי׳ כ״א ·
בגורל ה׳ רפין וסי׳ נמסר
ביהוש׳ ריש סי׳ י״ד ·
גרלות ד׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמס׳ בפרש׳ אחרי מות :
גורל ד׳ פתחי׳ בלישניהון וסימ׳
בלשון ארמי אחסנא ד׳
דבנימן צדיקא גריעא וביאורם נמס׳
בפר׳ מסעי׳ וביהושע סימן י״ח ובתלים
סימן קכ״ו ·
גרם ג׳ וסימניהון
יששכר חמור :
בארך אפים ·
היבש גרם ·
גרונם ג׳ בתהלים וסי׳ נמסר שם
סימן קט״ו וסוף ספר׳ :
גרגרתך ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ נמסר
ריש משלי ע״ש :
גרש ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויראו
ובמשלי סימן כ״ב :
גרשם ד׳ וסימניהון נמסר
בפר׳ שמות ובעזר׳

ריש סימן ח׳ ·
גשה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר
תולדת ·

נשלם מערכת
אות הגימ״ל בס״ד :

מערכת אות
הדל״ת

א״ב מן חד וחד חד ד׳ וחד
ר׳ וכלהון לית דכו׳ וסימניהון

אדיקם ואשחקם כעפר דשמו״ ·
אריקם ואשחקם דתלים ·
בהדרי עמך נדבות ביום ·
בהררי לבני קרח מזמור שיר ·
הדאה ואת הראה דשמות :
והראה ואת האיה והדיה ·
הדרי נשי עמי תגרשון ·
הררי בשדה חילך וכל ·
ויעבדו ואם ישמעו ויעבדו ·
ויעברו רגעימוהו וחצות ·
ודדנים ובני יון אלישה ·
ורדנים ובני יון דד״ה ·
ודיפת ובני גמר אשכנז דד״ה ·
וריפת ובני גמר דבראשית ·
וידאה הנה כנשר יעלה ·
ויראה ויתפלל אלישע ·
ורוממתי אם לא שויתי ורוממתי ·
ורוממתי בנים גדלתי ורוממתי ·
ואודך ואבואה אל מזבח ·
ואורך אשכילך ואורך ·
זדה השמיעו אל בכל ·
זרה רוחי זרה לאשתי בלע׳ ·
יעבד והורידו זקני העיר ·
יעבר וימד אלף נחל אשר ·
ידיח אם רחץ יי׳ את צאת ·
יריח בדי שופר יאמר האח ·
יצעדו בתמר מקשה המה ·
יצערו ויצא מהם תודה וקול ·
יתגודדו אי לזאת אסלח לך ·
יתגוררו ולא זעקו אלי בלבם ·
יסעדנו יי׳ יסעדנו על ערש ·
יסערנו בטרם יבינו סירתיכם
אטד ·
ישוד מדבר באפל יהלך ·
ישור כי נמצאו בעמי רשעים ·
ישודד חלק לבם עתה יאשמו ·
ישורר ורבצו בתוכם עדרים :
במספד ביום ההוא יגדל ·
במספר ויקח אליהו שתים :
לדוב וארו חיוא אחרי ·
לרוב כי מרדכי היהודי ·
למאד ויקברהו בקבורתיו ·
לבאור שהה עונותינו ·
לצוד ורבקה שמעת בדבר ·
לצור

בין הם מוקפים או עומדים בטעם או במסרת כמו כאסר כוה יי אתממה ואא כי על כן מלת אמת כפתחת כי דומה בהברתה למלת אסר כאסר פירשתי למעלה במלת דבם קנה פרת שנפתחים מפני סדומים למלת בקר זבח דבר יי׳ וכל סגן סבמיקרא אסר סבכה לו ספזפתני ואין הטעם מפני הרבם והס״בא שאחרי הסגן כיגם במלת שהם הרהיבוני כן קרין והטעם מפני שהוא במקום אסר וכל סגן אסר במקום אסר והכבינה באות סליקות לה והלאה אז תקקד בפתח גדול כמו סלמה אחיה סקמתי דבורה

מערכת אות הדלת

הטעם כי כל לשון שבת קוס אשר הכסגלת כמתנת להספיק המס בקריאתה כאלו כלתה מס המלה והמתג והטעם לא יתחברו לעולם רק לפני אחה״ע ואל תסיבני מתלת
מהם הראיבוני שהשוין מעמדת במרל׳ החשוב כמתג אע״פ שהטפח׳ סמוכ׳ לה כי הטע׳ בעצו׳ שהמלה קטנ׳ וכן ממס עלו גם אין מלך אחר הכנון בתיבתו כמו שקמתי סלמה׳
הנה נא אדברה על הברת אי הסמוכה להי׳ הכפתחת כאשר אין המלה דבוקה כגון מחנה מעשה מקנה מסנה לבד מתלת אית אריה הרבה עשר כטח

לצור וישבע שאול את׳
לתודה מזמור לתודה הריעו׳
לחורה ולהעודה אם לא׳
מדוד הסירותי מסבל שכמו׳
מדור כי טוב יום בחצריך׳
מעצד חרש ברזל מעצד׳
מעצר עיר פרוצה אין חומה׳
מצוד חמד רשע מצוד׳
מצור ואל מצור ירושלם׳
מעבידים וגם אני שמעתי׳
מעבירם אל בני דעלי׳

הדין דעלי מעבידם כתיב לדעת ה בגמ׳ אבל לא לדעת בעל המסורת ועיין בהקד׳ מתיב״ב׳

עודנה כתיב תכלינה עינינו׳
עורינו כתנור נכמרו׳
פטדה לא יערכנה פטדת׳
פטרת כי נהנים נתנים רמה׳
פדעהו ו חננו ויאמר פדעהו׳
פרעהו אל תעבר בו׳
פדה אלהים את ישראל׳
פרה ויאמר לו אלהים אני׳
פדה י״י נפש עבדיו׳
פרה פנו שכם איש או׳
רפדו העם אל שאול׳
ויפרו וישב ישראל בארץ׳
ציד ואיש איש מבני ישראל׳
ציר וערי בבצר הצרים׳
צרדתה בככר הירדן יצקם דה״ח׳
צררתה ויהקעו שלש מאות׳
שחדו הבי אברתי הבו לי׳
ושחרו אם הרגם ודרשוהו׳
תדוץ בצוארו ילין עז׳
תרוץ כרכתך לא יצר צעדך׳
הצוד כי בעד אשה זונה׳
תצור כי הצור אל עיר ימים׳

ג׳ זוגין מיחדין חד ד׳ וחד ר׳ וסימניהון׳

דמה עד שיפיח היום׳
חמה ברח דודי׳
דשן ונתן מטר ארצך׳
ודשן כי אביאנו אל׳
דחופים והרצים יצאו׳
ודחופים הרצים רכבי׳

ב׳ מלין כתיב ר׳ וקרי ד׳ וסי׳

אעכור כי מעולם שברתי׳
וזבוד ומכניבגר׳

דא

דאר ד׳ כתיב כן וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ז ותלים סימן פ״ג׳

דב

וידבקו ג׳ וסימניהון

וכל איש ישראל המתחבאים׳
וידבקו פלשתים את׳
וידבקו פלשתים אחרי דה״ה׳

דבור בלשון עם ז׳ בחור וס׳ נמסר פ׳ ואתחנן׳

דבור אתם ו׳ וסימניהון׳

וידבר חמור אתם׳
וידבר אתם לאמר׳
וידבר אתם קשות׳
ויבאו אל בני גד ואל בני׳
ויכל משה מדבר אתם׳
וידבר אתם המלך׳

דברו ד׳ ג׳ רפ׳ וא׳ מצעו׳ פסוק וס׳ נמסר בפרשת בא׳

והדבר ג׳ וסימניהון

אשר יקשה מכם׳
אשר דברנו אני ואתה׳
והדבר הזה לא אוכל׳

ותדברנה ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ ומלכים א׳ סוף סי׳ ג׳ וירמיה סימן מ״ד׳

דבר ד׳ בטעם תביר רפ״ בספ׳ ויקרא וסימניהון נמסר בסדר צו׳

ובדברו ג׳ וסימ׳ נמסר בדניאל ס׳ ח׳׳

ותדבר ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ה׳

את כל הדברים האלה י״ג חס׳ וסימ׳ נמסר בירמיה ריש סימן ל״ו׳

וזה הדבר ג׳ רפ״ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ט׳׳

דברי י״ג וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ו׳

ודבר י״א וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ריש סי׳ א׳ ונחמיה סימן ט׳׳

וזה הדבר ד׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר פרשת תצוה וביהושע סימן ה׳׳

מדבר ח׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויצא ויחזקאל סוף סימן א׳ וסימן מ״ג׳

ודברו ה׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ט ודה״א סו׳ סי׳ כ״ט

דבריך י״ג חס׳ וסימניהון נמסר פרשת ויצא׳

ח׳ כתובי׳ דבריך וקריין דברך וסימניהון׳

ויאמר מנוח אל מלאך י״י׳
ועתה י״י אלהי ישראל יאמן׳
ויהי בעלות המנחה׳
והמלאך אשר הלך לקרא׳
נמצאו דבריך ואכלם כ׳ בפסוק
קדמתי בנשף ואשועה׳
שרים רדפוני חנם׳

ויענו כל הקהל ויאמרו׳

כדבר הרע הזה ה׳ וסי׳ וישמע העם את הדבר׳

וכל ישראל ישמעו ויראון׳
והוצאת את האיש ההוא׳
והנשארים ישמעו ויראו׳
ואריבה את חורי יהודה׳

המדבר ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש ובדניאל סימן ח׳׳

דברי ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב ריש סי׳ כ״א׳

ודבריו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובאיוב סוף סימן ל״ד׳

דוברי ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ה׳׳

כדבר המלך ג׳ וסימניהון נמסר במגלת סימן א׳׳

ודובר ה׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ ט״ו ומשלי סימן י״ו׳

כדבר הזה ח׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ג׳

ודברת אליו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות ומלכים א׳ סימ׳ כ״א׳

דברתי ועשיתי ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן י״ז׳

אל דברי ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ט׳

מדבר ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳׳

דבר ב׳ פתח וסימניהון

דבר שקר העוה׳
דבר עשק וסרה׳
וכל נא דבו׳

דברו ב׳ כתיב דבריו וסימני׳ שלח חשך ויחשיך׳ ויקם את דבריו דדניאל׳

ותדבר ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בישעיה סוף ס׳ מ׳׳

כדבריכם ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ מקץ׳

בדבר ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ תולדות׳

אלה הדברים ה׳ וסימניהון נמסר ריש יקהל וזכריה סימן ח׳׳

ואת הדברים ג׳ וסימני׳׳

ויהי דבר י״י אל ירמיה׳
אחרי טרוף׳
ולבם שמו שמיר׳
ויחר לי מאד׳

את כל דבריך ב׳ וסימניהון ודבריפתח׳ כי לא תוכל הארץ להכיל׳

ולא דברתי ב׳ וסימניהון׳

ויאמר י״י אלי׳
ובנו את במות הבעל׳

על דברי י׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ז׳׳

הדבר ד׳ בטעם תביר בספר ירמיה וסימניהון שם ריש סימן ל״ה׳

הדבר ד׳ בטעם גרשיים בירמיה וסימני׳ שם סוף סימן נ״א׳

לא ידברו ב׳ וסימניהון׳

ואיש ברעהו יהתלו׳
והוחלתי כי לא ידברו׳

ואדברה ד׳ וסימניהון נמסר ריש האזינו׳

דברים ג׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ד ותלים סימן קי״ח׳

דברה ג׳ חס׳ וסימניהון בלשון ארמי׳ אתקברו׳ ודברבני ברק וביאורם נמסר פר׳ וישלח ושפטים סימן ד׳׳

לדביר ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון ומחשבון עד רמת׳ ויבן את עשרים אמה קדמ׳ חס׳׳

דברה ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י׳׳

דג

והדגה ב׳ וסימניהון׳

אשר ביאר תמות׳
אשר ביאר מתה׳

דד

דדן ב׳ וסימניהון׳

ובני דדן היו׳
דדן רכלתך׳

דה

דהבה ג׳ כתיבין ה׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ג׳ ובעזרא סימן ו׳׳

דו

דואג ג׳ וסימניהון׳

ושם איש מעבדי שאול׳
והוא נצב על עבדי׳
בבוא דואג האדומי ויגד׳
ושארהון דויג כתיב׳ דוד

כיטה וכל הזה במ״א הכה כא ארכי סורו כא דלוט סכפתח על פי המסורת וכן כל פעל עתיד מחטופי למד בכל מתקלותיו בפתח כמו מעסה יעסה תגלה יגלה ימרה פיך אבל
עד יתלא מחוק פיך כנקד בצרי כי תספטו להכתב באלף ולכן כנקד כבעל האלף כי מפעל כווי בצרי כמו עסה בבה קנה בוסרבה כבלך וכאה וכל עוסה בוכה קונה ים
פותחין וים קומצין וכל הווה במסקל חזק נקמץ כמו מרלה אותך ודוגמתו וים מכריעין ואומרים שעברכה הכאן על ידי מונה רערע יאתר הקוכה ודעמתן מאין המלה

מערכת אות הדלת

דהוטה לאחריה במגול אבל בונה ירושלם חובה מלאך כקמצים וכן נראה וכל מעשה מקנה הדבוק כקמץ כמו מחנה פלמתי׳ מענה לשון מקנה צאן את כל מעשה האלהים יביא במשפט בפתח ואותר אבן עזרא הטעם כי אוכנו דבוק וכה פתרונו כי את כל מעשה האדם האלהים יביא במשפט כל מתי הברות סל או אימתטופי למר פעל והנגינה לעיל בפתח קטן כמו סבי ספי פרי מרי קרי אבל לוי עלי סכי קיני כקמצים כי הנגינה לרע כל ויהי ויחי ותהי כמו כן כפתחים והנגינה לעיל ותלתכלי יבאה מכלל

דוד ב׳ חס׳ וסימניהון

בני עזיאל דד ארון׳
בת אביחיל דד מרדכי׳

דודו ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשפט׳
סוף סימן ט׳

דודים ד׳ חד מל׳ וסימני׳ נמס׳
במשלי סי׳ ז׳׳

דויד ה׳ מל׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן י״א
ויחזקאל סימן ל״ד׳
וכל תריסר ועזרא ודה״ דכו׳ מל׳.

כדוד ג׳ וסימ׳ נמסר בעמוס
סימן ו׳׳
וכל ד״ה דכו׳ כדויד׳

בעיר דוד ד׳ במלכי׳ וסימניהון
נמסר במלכים ב׳
סוף סימן ט״ו׳

ובית דוד ב׳ וסימניהון

ביום ההוא יגן יי׳׳
ויאמן יגדל שבך׳

לדוד ז׳ בטע׳ בתלים וסים
שם סימן כ״ו וסי׳ קנ״ג׳

דויד איש האלהים ג׳ וסימ׳
נמסר
בנחמיה סי׳ י״ב׳

על דוד א׳ וסימניהון

ואלה מספרי ראשי׳
ודוד מכרכל במעיל׳
והקימתי את כסא׳
וממנשה נפלו׳
כי לעת יום ביום באו דה״׳

כל נביאים המלך דוד בר״ כא״

דוד המלך וסימ׳
ותכל דוד המלך לצאת׳
וכל כתו׳ דכו׳ דוד המלך במ״
המלך דוד וסימניהון
ויהי ארון יי׳ בא עיר דוד׳
ויבא המלך דוד וישב׳
וישלח את הדורים׳
גם אתם והקדיש׳
ויאמר המלך דוד לארנן׳

נערי דוד ב׳ וסימניהון

ויבאו נערי דוד׳
ויהפכו נערי דוד לדרכם׳

אנשי דוד ד׳ וסימניהון

ויאמרו אנשי דוד׳׳
כי נשבעו אנשי דוד׳
הנה אנחנו פה ביהודה׳
מדוע גנבו אחינו׳

עבדי דוד ה׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ י״א׳

ואת דוד ב׳ וסימניהון
ועבדו את יי׳׳
אחר ישובו בני׳

דוד עוד ד׳ דקדים דוד לעוד
וסימניהון

ויקח דוד עוד פלגשים דשמואל׳
ומה יוסף דוד עוד דשמואל׳
דויד עוד נשים דה״׳
ומה יוסף דוד דה״׳

אמר המעתיק וברוב הספרי׳ מלנו
האי דה״ קדים עוד לדוד ע״כ׳

דוה ג׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ קדשי׳
ובישעיה סי׳ ל׳׳

דוי ג׳ וסימ׳ נמסר ריש ישעיה
ואיכה בא״ב קדמא׳

מדוה ב׳ א׳ כתי׳ י׳ וסימני׳
והשיב בך את כל מדוי׳
והסיר יי׳ ממך כל חלי׳

דור ודר ד׳ כתו׳ כן וסימניהון
נמסר בתלים סימן
כ״ט וסימן פ״ט׳

דור ודור ה׳ כתובי׳ כן מל׳ וסימני׳
נמסר בתלי׳ סי׳ קמ״ה׳

לדורתיכם ה׳ ספ׳ וסימני׳
יין ושכר אל תשת
וקראתם בעצם היום׳
ראשית עריסתיכם׳
והלאה לדורתיכם
מחוץ לפרכת׳

די

די ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת
כי הזריע׳

דים ג׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ ויקהל
וירמיה סי׳ כ״ט׳

דיבון ג׳ מל׳ וסימניהון
מערער אשר על שפת
ודי מכבוד׳
על דיבון ועל נבו׳

דישון ה׳ בתורה ג׳ מנהון בפרש׳
וישלח וסימ׳ נמס׳ כפר׳׳
ראה ועיין בסוף סדר וישלח׳

דך

דכא ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת
תצא ובישעיה סימן נ״ג׳

דכן ג׳ וסימניהון
ואלו צלמא חד שגיא׳
חזה הוית וקרנא דכן׳
וקרנא דכן ועיינין לה׳

דכית ב׳ וסימניהון׳
דכית בחלל רוב׳
תגלנה עצמות דכית׳

דל

דל י״ב פתחין וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ו׳ ותלים
סימן קמ״ב׳

דלו ב׳ א׳ מלרע וא׳ מלעי׳ וסי׳
דלו עיני למרום׳ מלרע׳
דלו מאנוש נעו׳ מלעי׳

דליהו ג׳ כל׳ שני׳ וסימ׳ נמסר
בירמיה סימן ל״ו׳

דלתות ג׳ וסימניהון

ויהי בקרא יהודי׳
ויעש חצר הכהנים׳
כאשר נשמע לסנבלט׳
וכל יחזקאל דכו׳
כ״ב דלתות וסי׳
בן אדם יען אשר אמרה׳
ועשויה אליהם אל׳

דם

וכל דם ד׳ וסימ׳ נמסר כפרשת
ויקר׳ ובמלכי׳ ב׳ סי׳ ט׳׳

מרמה ו׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויקרא׳

דמיה ג׳ וסימניהון נמסר
ריש פרש׳ שמיני׳

דמי ב׳ וסימניהון
אל יפל דמי ארצה׳
ארץ אל תכסי דמי׳
וא׳ ודמי חמסי ושארי על׳

דם הנקי ג׳ וסי׳ נמסר פרשת
שפטים ומלכים ב׳
סי׳ כ״ד׳

דום ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳
שמש בגבעון דום׳
האנח דם׳
דום ליי׳ והתחולל לו׳
מצעיה׳ חסר׳

דמי ג׳ וסימניהון
על חומותיך ירושלם׳
ואל התנו דמי לו׳
אלהים אל דמי לך׳

דומיה ד׳ וסימ׳ נמסר בתלים׳
ריש סימן ס״ב׳

דן

דן ג׳ לשון משפט וסימני׳ נמסר
בפרשת לך לך׳

לדין ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים
סימן נ׳׳

מדונים ז׳ כתו׳ וי״ו וקרי׳ י׳ וסימ׳
נמסר במשלי סי׳ כ״א׳

בדונג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳
נמסר בתלים סימן צ״ז׳

דנאל ג׳ חס׳ יוד וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן י״ד׳

דק

מדקרים ב׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סי׳ ל״ו׳

דר

ודרדר ב׳ וסימניהון וקוץ
ודרדר׳
ועלה על מזבחותם׳

תדרך ה׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר
בפרש׳ עקב וריש
יהושע׳

בדרך ב׳ וסימניהון׳

ואיש אין בארץ לבא׳
כדרך יום כה וכדרך
וא׳ וכדרך יום כה׳

ובדרך ד׳ וסימ׳ נמסר בפר׳
בהעלותך׳

על דרך ה׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ח׳
והושע סימן י״ג׳

וילכו דרך ג׳ וסימ׳

שלשת ימים במדבר׳
וילכו כל הלילה׳
וילכו דרך הערבה׳

הדריכוהו ב׳ א׳ מל׳ וא׳
חס׳ וסימני׳

כתרו את בנימן׳
ולא הדריכוהו בני שחץ׳ קדמ׳ חס׳

דרך הדרום ז׳ וסימניהון נמס׳
ביחזקאל סי׳ מ׳׳

דרך הצפון ו׳ וסימניהון נמס׳
ביחזקא׳ סימן מ׳׳

לדרך ג׳ רפין וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן ב׳׳

בכל דרכיו ד׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ א׳ סימן ח׳׳

דרכיו ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳
בתלים סי׳ י׳׳

דרכיך ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפר׳
כי תשא׳

ודורש ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בפרשת שפטים
ובישעיה סימן י״ז׳

דורש ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בתלי׳
סימן קמ״ג׳

אדרוש ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
נמס׳ ביחזקא׳ סו׳ סי׳ ד׳׳

לדרש ז׳ חס׳ וסי׳ נמסר בעזרא
סוף סימן ו׳ ובדברי
הימים א׳ סוף סימן כ״א׳

תדרש ד׳ וסימניהון

ופן תדרש לאלהיהם׳
לא תדרש שלומם׳
כי תבקש לעוני׳
תדרש רשעו בל תמצא׳

ודתן ואבירם ג׳ וסימניהון

ובני אליאב נמואל׳
ודתן ואבירם בני אליאב׳
ויעלו מעל משכן קרח תני׳ דפסוק׳

נשלם מערכת
אות הדלת בס״ד

זה כי נקמץ והמסורת אומר כל עושה מלאכה דתק״ע פתחין וסאוכן קמצין והפירוש אלה הדברים משלי תרי עשר דברי הימים תהלות קהלת עזרא׳
ודברא על מתי הברות סל אי רכופות והנגינה לעיל מתיהם פתוחות ורובם מתהפכים לאתנח וס״פ כמו כל פועלת אוכלת סומרת סובבת כותבת יוסבת וכן כל נפעל הווה מאלה הגזרות שהזכרתי בכל המשקלות כמו נרדפת מודדפת וכן יולדת וכל שם הפועל כמו לרדה לצקת לגשת וכן כל שם דבר

מערכת אות ההא

הכא מלטון מסגרת ממסרת ממלכת תפארת ובחטופי מולדת תוחלת תועלת וכן כל עורת יבלת רבסת נמלים שהם על משקל חזק וכן אחרת מענינם וכן מלאת וכן כל סם דבר מן הסלימים מג׳ אותיות והנבינה למעלה כמו מלך דרך עבר ודוגמתם ויבאו מכלל זה כל סם דבר שתחלתו מאותיות אחה״ע ואכו מתהפך באתנח וב״ס סוף אות אחה״ע נקמצת והשניה נפתחת כמו אפר אכל אבר חלב חפץ חטק עגל ודוגמתם וכל סבט קבר סתר כמו הם ראשיהם נקמצים כיגם הם אמר ראשיהם ס״ן וסימן

מערכת אות ההא

ט׳ מלין יחידאין משמשין ה׳ ריש וסוף ולית להון זוגא וסימני׳

הפתחה ויצא אליהם לוט׳
הרה ועבק השדים׳
הכורה ויקחהו וישליכו׳
היארה ויצו פרעה׳
הפרה ברית ביני וביניך׳
החשכלה ואראה והנה׳
הופעה רעה ישראל האזינה׳
הבותה יקר בעיני יי׳
הציאה כמסגר נפשי׳

א״ב מן ב״ב ה׳ בריש תיבותא וסימניהון׳

האם כל הקרב הקרב אל׳
האם אין עזרתי בי ותושיה׳
האיש עוד האיש בית רשע׳
האיש ואמרה האיש במוני׳
האותי הם מכעיסים׳
האותי לא תראו נאם יי׳
האוסיף ופנחס בן אלעזר׳
האוסיף ויעלו בני ישראל ויבכו׳
האזנת ויאמר למך לנשיו׳
האזנה נשים שאננות׳
הבלי משמרים הבלי שוא׳
הבלי שנאתי השמרים׳
הבדלח וזהב הארץ ההיא׳
הבדלח והמן כזרע גד׳
הבאת אל אוצרות שלג׳
הבאת עד נבכי ים׳
הבאתיה הלא שמעת למרחוק׳
הבאתיה וחברו הלא שמעת׳
הביאתני ויבא המלך דוד וישב׳
הביאתני וחברו ויבא המלך דוד׳
הגנה והיא העלתם הגנה׳
הגגה וישכימו ויהי כעלות׳
הגלו וישמעו כל שרי׳
הגלו וכל ישראל ותיחסו׳
הגרנות ויגידו לדוד לאמר׳
הגרנות ומלאו הגרנות בר׳
הדם ויאמר חלילה לי מיי׳
הדם וחברו ויאמר חלילה לי מאלהי׳
הדבר בכל אשר התהלכתי׳
הדבר וחברו בכל אשר התהלכתי
הדפו ואם בפתע בלא איבה׳
הדפו מדוע נסחף אביריך׳
הדבקים ואיש משך בקשת׳
הדבקים וחברו ואיש משך׳
הדקות ותבלענה השבלים׳
הדקות וחברו ותבלענה׳
ההיטב ויאמר יי׳ ההיטב חרה׳
ההיטב ויאמר אלהים אל יונה׳
הכבשת ויאמר יואב אל המלך׳
הכבשת אתה בקעת מעין׳
הזמורה ויאמר אלי בן אדם׳
הזמורה בן אדם מה יהיה עץ׳

החדר ויאמר אמנון אל תמר׳
החדר מן החדר תבא סופה׳
החלות אדני יי׳ אתה החלות׳
החלות ויאמר המן לזרש׳
החרימם כי מאת יי׳ היתה׳
החרימם ויחמל שאול והעם׳
הטוח ואם ישוב הנגע ופרח׳
הטוח ואם בא יבא הכהן׳
הטמאה והיה ביום ההוא אכרית׳
הטמאה ויבאו הכהנים לפנימה׳
היד ויאמר יי׳ אל משה היד׳
היד ויאמר המלך היד יואב׳
הירא את דבר יי׳ מעבדי׳
הירא ויספו השטרים לדבר׳
הילוד ותאמר האשה אשר בנה׳
הילוד ויען המלך ויאמר תנו׳
היסופר בקבר חסדך׳
היספר לו כי אדבר׳
היוקח מגבור מלקוח׳
היוקח ממנו עץ לעשות׳
הכן לכן כה אעשה לך׳
הכן והכן לך אתה וכל׳
הכף ויאמרו שרי סוכות׳
הכף ויבאו אל אנשי סכות׳
הלזה ותאמר אל העבד מי׳
הלזה ויאמרו איש אל אחיו׳
המלך כי כה אמר יי׳ אל שלום׳
המלך ויהי בימי אחשורש׳
המזבח ואת המזבח נחשת׳
המזבח ויאמר מה הציון הלז׳
המעלה ותקטן עוד זאת בעיניך׳
המעלה כי באחד לחדש הראשון׳
המעון ובנית מזבח ליי׳
המעון וזרועים ממנו יעמדו׳
המכה ויאמר יי׳ אל משה השכם׳
המכה לך אל פרעה בבקר׳
המושב ובכסף משנה קחו׳
המושב ואם אין לאיש גואל׳
המשפתים יששכר חמר גרם׳
המשפתים למה ישבת בין המשפתי׳
המסוה ובבא משה לפני יי׳
המסוה וראו בני ישראל את פני׳
המשרה כי ילד ילד לנו בן נתן׳
המשרה לםרבה המשרה׳
המומתים ותקח יהושבע׳
המומתים וחברו ותקח יהושבעת׳
המוריה ויאמר קח נא את׳
המוריה ויחל שלמה לבנות׳
הנקל ויהי הנקל לכתו׳
הנקל ויאמר אלי הראית בן׳
הנראה וירא יי׳ אל אברם׳
הנראה ויאמר אלה׳ אל יעקב קום
הנראה ויתאנף יי׳ בשלמה׳
הנראה בשנת שלש למלכות בלשאצר׳
הנשמע כי שאל נא לימים׳
הנשמע ולכם הנשמע לעשות׳
הנסה או הנסה אלהים לבא׳
הנסה דבר אליך תלאה׳
הנחרים הן יבושו ויכלמו כל׳
הנחרים אך בי׳ לי לאמר׳
הנגבה ויסע אברם הלוך׳
הנגבה ויעל אברם ממצרים׳

השמת ויאמר יי׳ אל השטן׳
השמת וחברו ויאמר יי׳ אל׳
הסכבים בצאוני השמרים׳
הסכבים וחברו בצאוני השומרים׳
העיני אף לא אל ארץ׳
העיני בשר לך אם כראות׳
העת ויאמר אליו לא לבי הלך׳
העת לכם אתם לשבת׳
העל ויאמר אליהם רב טקה׳
העל וישמע סנבלט׳
הפלא לכן הנני יסף להפליא׳
הפלא חסדיך מושיע חוסים׳
הפקד ואתה הפקד את הלוים׳
הפקד עליו רשע ושטן׳
הפרזי כל אלה ערים בצורות׳
הפרזי ועכברי זהב מספר׳
הצפירה באה הצפירה רנה׳
הצפירה הנה היום הנה באה׳
הצפוני בני גד למשפחתם׳
הצפוני ואת הצפוני ארחיק׳
הצפונה ויבא אתי אל פתח שער׳
הצפונה ואל הכתף בחוצה׳
הצבאות ויעש את הכיור׳
הצבאות ועלי זקן מאד׳
הקרבה ולאחתו הבתולה׳
הקרבה והיה העיר הקרבה׳
הקרבים והלשכה אשר פניה׳
הקרבים קדש מן הארץ׳
הקשה ושפטו את העם׳
הקשה כי אנכי ידעתי׳
הראחך ואולם בעבור זאת׳
הראהך ויאמר בן אדם ראה׳
הראה ויאמר המלך אל צדוק׳
הראה ויאמר אלי בן אדם׳
הרבו עלי מוהר ומתן׳
הרבו באו ביתאל ופשעו׳
הרוגיה כי הנה יי׳ יצא ממקומו׳
הרוגיה כי רבים חללים הפילה׳
השמנה ומה הארץ השמנה׳
השמנה את האבדת אבקש׳
השנים טובים השנים׳
השנים ואם יתקפו האחד׳
השחוטה את הצפור החיה׳
השחוטה ולקח את עץ ארז׳
השלשים ואלה שמות הגברים׳
השלשים ורוח לבשה את׳
התקועים ועל ידם החזיקו׳
התקועים אחריו החזיקו׳
התקועית ותאמר האשה התקועית אל המלך׳
התקועית וחברו ותאמר׳
ההנין ביום ההוא יפקד יי׳ במרבו׳
ההנין ואצאה בשער הגיא׳

א״ב מן חד חד ה׳ בריש תיבותא בתמיה וסי׳

האל יעות משפט׳
האלהי מקרוב אני נאם יי׳
האלהים ויהי בקרא מלך יש׳
האמת שלחו מכם אחד׳
הכת ויפל אברהם על׳
הבן יקיר לי אפרים׳

הבנים לבני עמון כה אמר׳
הבנהרי׳ חרה יי׳ אם בנהרים׳
הברכה ויאמר עשו אל אביו׳
הגוי ואבימלך לא קרב׳
הגנב רצוח ונאוף׳
הדרכי ואמרתם לא יתכן׳
הדרכי ואמרו בני ישראל׳
המביר גוי אלהים והמה׳
המירן ואשקלה להם את הכסף׳
הות על ורע כפים׳
הזכיר ואבשלום לקח ויצב׳
הזיתם ויאמר אליהם משה׳
הטובה ומה הארץ אשר׳
הטובים עברו כלנה וראו׳
הינטר לעולם אם ישמר׳
הים אני אם תנין כי׳
הכלב ויאמר הפלשתי׳
הלנצח ויאמר אבנר אל יואב׳
הלמלך עתה למה תריעו רע׳
המת וירא דוד כי עבדיו׳
המדבר הדור אתם ראו דבר יי׳
המערת פריצים היה הבית הזה׳
הנמצא ויאמר פרעה אל עבדיו׳
הסכת וידבר משה והכהנים׳
העבד ישראל אם יליד׳
העצב נבזה נפוץ האיש׳
הפניו תשאו אם לאל׳
הצאן ובקר ישחט להם׳
הקץ לדברי רוח׳
הראש ויחר לאבנר מאד על דברי איש בשת׳
הראשון אדם תולד׳
השמר ויאמר יי׳ אל קין אי׳
השמרים למען נסות את בני יש׳
התמלוך כי אתה מתחרה׳
התרים לעב קולך ושפעת׳
התשלח ברקים וילכו׳

י״ד מלין מן ה׳ בריש תיבותא וסימניהון׳

האלים והמאדמים׳
המים והחיים׳
המזרק האחד׳
הבהמה הטמאה׳
הדם הנקי׳
האשה הזונה׳
האשה הנרצחה ב׳ בפסו׳
האיש והחכם׳
הלבוש הבדים׳
המים הרבים׳
הדברים הטובים׳
האיש המצרי׳
המים הבאים׳

ח׳ מלין נסבין ה׳ ברי׳ תיבות׳ ויוד במצעות תיבותא וסימניהון׳

הקיף ונכתם את העיר׳
הביא ויתן יהונתן׳
השיב וישאל לאשה׳
הקים כה אמר יי׳ צבאות׳
הגיד ויהי בשמעם׳
יגיד גם במדעך׳
הצמיד והנה עיני אדני יי׳ במלאכה

יבאו מן הכלל וכל סכל כולם קמצים במ״ה פתחים עפ״י המסרת ועיין סימניהון בערך סכל במסר׳ רבת׳ ומלת מלך הסמוכה מרעותה כי לא תהפך באתנח וס״פ ונפתחת וגם מלת סמך את הכלל הזה וכן תבן קרב לא ישתנו ונפתחים וכל כדר בפתח במ״ה קמצין וכדר אלמנה ולבדר לא ידכם כל מדר וכל מבועת איסר כי כדר כדר ערבך דאבם לוס ונדרו כדר ליי׳ ושלמו וכל אותם שהזכרתי דוגמת מלך ארץ שהפכים באתנח וס״פ ואיכם משתנים בדבקותם כי יאמר ארץ מצרים גמס נדבות דרך הר שעיר זולתי מלת הכל

מערכת אות ההא

פי׳ אמר הבל הבלים וכן וחמת מים כי כמאיכו דבוק יאמר ויכלו התים מן החמת וכן מבבר יאמר בדיקותו גבר תמים כל חבל נפתח וכן חבל כביאר אבל בטרם יבא חבל
לה בא על דרך חסק חלב ורעיו וכל תבל שהוא לשון אדמה כמו מכין תבל בחכמת וראשו נקמץ אבל תבל עמו כלו פתוח וסרסו בלל והתיו כמו סבלבול תמס יהלוך חסר
סרמו תמסו וכן סבר כלו בפתח בתג׳ חסר ראשיהם נקמצי ע״פ המסורת וסימניהון ולא פתלו על סבר יוסף ותסבר רוח תילילו חרם לאמר כלו נפתח אבל לא תקלל חרם כלו

במלאכה ·
הבשיר אם קהה הברזל ·

זוגין מן ג״ג ה׳ ברישיהון

קדמ׳ ותנינא ה׳ ותלית׳ וה׳ תמצא נמס׳ במערכ׳ אות הו״ו כי שם ביתם דאינון מן א״ב מן ג״ג קדמ׳ ותנינ׳ קרחי ותלית׳ נסיב ו״ו ·

שטה מן לא״ קריין ה׳ וכל

חד חד לית דכו׳ וסימניהון

צהר תעשה לתבה ·
בהם ובארבע עשרה שנה ·
היי ויברכו את רבקה ויאמרו
ינתו ויהי מים סבת הארון ·
הומה וישמע אדניהו ·
והדס ביום ההוא יהיו חמש ·
ומהיר והוכן בחסד כסא ·
המץ יגורו בך נדחי מואב ·
המסים בקדח אש המסים ·
נה החמס קם למטה רשע ·
הומות ופלטו פליטיהם והיו ·
שכרו וצבי עדיו לגאון ·
הלאת תאנים הלאת ולא תצא
הלל כי הלל רשע על תאות ·
יהל לא תשב לנצח ולא תשכן
יהל אם אראה אור כי יהל ·
תהל עטישתיו תהל אור ·
הפץ עברות אפך וראה ·
יגה גם אור רשעים ידעך ·
והללו כי באספיו יאכלהו ·
והללתם ואכלתם אכל ושבע ·
הברן והחצים מלאו השלטים ·
הברו סורו סורו צאו משם ·
הברי נלאית ברב עצתיך ·
לחבר בעת ההוא יאמר לעם ·
הצו ובני אליאב נמואל
בהצתם ודתן ב׳ בפסו׳ ·
בהצתו את ארם נהרים ·
הצן ובאו עליך הצן רכב ·
והרמונה ופרצים תצאנה אשה ·

י״ו ר״פ משמשין ה׳ ולית

לתון זוגא וסימניהון

האנשים האלה שלמים ·
המלאך הגאל אתי ·
הכהן המחטא אתה ·
הקרב את קרבנו ·
הארץ אשר הכה יי׳ ·
הנגע במת לכל נפש ·
האיש הרך בך ·
הנער בא ודוד קם ·
השיב עליך יי׳ ·
המזבחה החטאת והאשם ·
הבית הזה אשר אתה בנה ·
הנפש החטאת היא ·
המלך יתאכל ·
הסיר יי׳ משפטיך ·
הזה יי׳ באיב ·
הביא בבליותי ·

ה׳ יחידאין משמשין סופי׳

ה׳ וריש נ׳ וסימניהון ·

נשחתה וירא אלהים ·
נעצרה וישב ארנן ·
נכרתה ופושעים נשמדו יחדו ·
נהרסה והנה עלה כלו קמשונים ·

י״ד כו״י ה׳ בסו׳ תיבו׳ וקרי׳

נ׳ וסימ׳ נמסר באיכה סוף א״ב ד׳ ·

א״ב מן חד וחד ומן תרתין

תיבות׳ דילוג קדמ׳ לא נסיב ה׳ ותנינ׳ נסיב וסימניהון

אשרי איש הללויה אשרי ·
אשרי האיש אשר לא הלך ·
אנשי שם ויקומו לפני משה ·
אנשי השם הנפילים היו בארץ ·
אחיכם אחד אם כנים אתם ·
אחיכם האחד ויאמר אלינו האיש ·
אביה שדה ויהי בבאה והסיתהו
אביה השדה וחברון דשפטי׳ ·
אל אבן ועתה שימו נא לבבכם ·
אל האבן והלו׳ הורידו את ארון ·
אל חשן ונתת אל חשן המשפט
אל החשן וישם עליו את החשן
אדמת קדש ויאמ׳ אל תקרב הלום
אדמת הקדש ונחל יי׳ את יהודה ·
אלהי משפט ולכן יחכה יי׳ לחננכם
אלהי המשפט הוגעתם יי׳ בדבריכם
בא אלהים ויראו פלשתים כי ·
בא האלהים ויאמ׳ משה אל העם ·
באו אנשים ויהי בשנה השביעית
באו האנשים ויבא אלה׳ אל בלעם
בהעצר שמי׳ ולא יהיה מטר דמלכ׳
בהעצר השמי׳ ולא יהיה דד״ה ·
בהר קדש את כרוב ממשח ·
בהר הקדש והיה ביום ההוא יתקע
בערי גלעד וישפט יפתח את יש׳
בערי הגלעד טפינו נשינו מקנינו ·
בתחתיות ארץ לא נכחד עצמי ממך
בתחתיות הארץ והמה לשואה ·
בעל אשה אם בגפו יבא ·
בעל האשה כי ינצו אנשים ·
בנפש אדם יון ותובל ומשך ·
בנפש האדם בל תגע בבת ·
ביד מלאכים ושלחתם אל מלך ·
ביד המלאכים ויקח צבד בקר ·
בנות גוים בן אדם נהה על ·
בנות הגוים קינה היא וקוננוה ·
גבהות אדם עיני גבהות אדם ·
גבהות האדם ושח גבהות האדם ·
גדול כנפים ויהי נשר אחד גדול ·
גדול הכנפי׳ ואמרת כה אמ׳ אדני הנשר הגדול ·
גיא חרשים ומעונתי הוליד את עפרה ·
גיא החרשי׳ לד ואונו גיא ·
גדיי עזים לך נא אל הצאן ·
גדיי העזים ואת ערת גדיי ·
הנה שמים כי האבנם ישב דד״ה ·
הנה השמים כי האבנם דמלכי׳ ·
הארון ברית ויעמדו הכהני׳ נשאי׳ ·

הארון הברית ויהי בנסע העם באהליהם ·
הכבש אחד את הכבש אח׳ דוידבר ·
הכבש האחד את הכבש האחד דואלה שמות ·
וימן אלהים ויהי כזרח השמש ·
וימן האלהים תולעת בעלות השחר
ויבן עיר וילך האיש ארץ ·
ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב ·
ונבנתה עיר כה אמר יי׳ הנני שב ·
ונבנתה העיר הנה ימים באים ·
ונמסו הרים ותלליהם ישלכו ופגריהם ·
ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו ·
ויצא אחד אל השדה ללקט ·
ויצא האחד באתי ואמר ·
ועץ חיים תחלת ממשכה ·
ועץ החיים ויצמח יי׳ אלהים מן
וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך
וישלח האלהים מלאך לירושלם ·
ושני בנים כי מי והם לא יאמרו ·
ושני הבנים כה לכם אתם משלי׳
וחזה אלהים ויאמ׳ ישראל אל יוסף
והיה האלהים וקראתם בשם אלהיכם ·
ופר שני ולקחו פר בן בקר
ופר השני ויהי בלילה ההוא ·
ורך לבב ויקבצו עליו אנשים
ורך הלבב ויספו השטרי׳ לדבר
וקטרת סמי׳ ומקטירי׳ ליי׳ ·
וקטרת הסמי׳ ופקדת אלעזר בן ·
ודקת בשר והנה שבע פרות ·
ודקות הבשר ותאכלנה הפרו׳ ·
זרע קדש ועוד בה עשיריה ·
זרע הקדש כי נשאו מבנותיהם ·
חיל צבא ועל ידם חיל צבא ·
חיל הצבא ויהי לתשובת השנה
חשן משפט ועשית חשן משפט ·
חשן המשפט ונתת אל חשן ·
יצא דבר בתחלת תחנוניך ·
יצא הדבר ויען לבן ובתואל ·
ידעים וישלח לו חורם ביד ·
ידעי הים וישלח חירם באני ·
יום הוא ועודך יבא לבני ·
יום ההוא יום לבנות גדריך ·
יום כפורי׳ וכל מלאכה לא ·
יום הכפורי׳ אך בעשור לחדש ·
כי שמים שאו לשמים עיניכם
כי השמים ומי יעצר כת לבנות ·
כימי שמים ושמתי לעד זרעו ·
כימי השמים למען ירבו ימיכם ·
לחת אבן ויתן אל משה ·
לחת האבן ויאמר יי׳ אל משה ·
מן בקר וירא חתן משה ·
מן הבקר ויהי כבחרת רשב ·
מהר גלעד הנך יפה רעיתי ·
מהר הגלעד ועתה קרא נא באזני
מעל שמים כי גדול מעל ·
מעל השמים הללוהו שמי השמי׳ ·
עצי עולה וישכם אברהם בבקר
עצי העולה ויקח אברהם את עצי

עיר אלהים נהר פלגיו ישמחו ·
עיר האלהים נכבדות מדבר בך ·
עד חרבה ויצא האמרי חשב ·
עד החרבה וירד העמלקי ·
עם קדש ואשמע את האיש ·
עם הקדש וקראו להם עם הקדש
עם אלהים ותאמר האשה ולמה
עם האלהים ויתיצבו פנות כל העם
פני פרכת וטבל הכהן את אצבעו
פני הפרכ׳ וחברנו וטבל הכהן ·
פרי בטן ויחר אף יעקב ברחל
פרי הבטן הנה נחלת יי׳ בנים ·
פיח כבשן ויאמ׳ יי׳ אל משה ואל
פיח הכבשן ויקחו את פיח ·
קדש אלהים אם כרוב ממשח ·
קדש האלהים עתה תנו לבבכם ·
ראשית גוים וירא את עמלק
ראשית הגוים הוי שאננים בציון ·
שני גוים ויאמר יי׳ לה שני ·
שני הגוים יען אמרך את שני ·
שבתת שנים וספרת לך שבע ·
שבתת השנים שבתת שנים ב׳ בנ׳ ·

י״ד זוגין קדמא לא נסיב ה׳

והנינ׳ נסיב ה׳ בתר ענינא וסימניהון

עבתת ונתת את שתי ·
העבתת ויתנו את שתי ·
כבשן ויאמר יי׳ אל משה ואל ·
הכבשן ויקחו את פיח ·
זיפים ויעלו זיפים ·
הזיפים ויבאו הזיפים ·
שלום ויאמר המלך ·
השלום ויאמר המלך ·
מעכה ויעבר בכל שבטי יש׳ אבלה
המעכה ויבא ויצורו עליו באבלה
אדם עיני גבהות ·
האדם ושח גבהות ·
ספר ואקח את ספר ·
הספר ואתן את הספר ·
עיר ונבנתה עיר הנה ימים ·
העיר ונבנתה העיר ליי׳ ·
רעים לבן רעים שמעו את דבר יי׳ ·
הרעים לבן הרעים שמעו דבר יי׳
אל שער ושער לחצר הפנימי נגד
אל השער השער לחצר הפנימי דרך
שמים ויגידו שמים ·
השמים הגידו השמים ·
אבות אלה ראשי אבות להלדתם ראשים דד״ה
האבות אלה ראשי האבות ללוי׳
כהן ויאמר התרשתא להם אשר קדם ·
הכהן וחברו ויאמר התרשתא ·
פרות שבע פרות ·
הפרות ושבע הפרות ·

א״ב מן חד חד מפיק ה׳

בסו׳ תיבו׳ וסימניהון

אוה כי בחר יי׳ בציון ·
כוה לכן כה אמר יי׳ הנני נתן

גשבח

נקמץ כי הוא על משקל עור בבן אלס ריק כי אין הר״ים סובלת חזק כאשר היא על משקל הרגבי וכן כל ערב נפתח כלו אך ערב רב כלו נקמץ והנגינה לרע אבל או במתי או
בערב ראשו נקמץ על דרך חפר חלב אשר לא כהפכי באתנח וס״פ וסופי פתוח כי נגינתו לעיל כי כן הדין בכל נגינה מוקדמת כאשר בארתי וכאשר אבאר בעזרת הא׳ · כל
הבת שהוא לשון בתולה כלו נקמץ והנגינה לרע אבל מבת אחים כלו פתוח והנגינ׳ לעיל במו מס ספועל כאשר פירשתי לעי׳ כל ברך שהוא לשון ברכי נפתח כלו והנגינה

מערכת אות ההא׳

לפי׳ אבל ברך ולא אסיבנה כלו קמוץ והבני׳ לרע ובוצע ברך נ״כ כדין כל מפקל כבר אמר עניכו בר״ים אדם טבת ויחן בתכן כלם בקמצ׳ ונגינת לרע וסימנך חביל תיבלא ואיתבר חרפא ברמפא ואותביה בברכוהי בטבת מכלל פני הברו׳ על אי מפס דבר אשר אמרתי שכלו כפתח יכאור׳ מלות אשת ספת חמפת תכלת אשר חכים קמץ וחכים פתח קימץ אמט״ה ויפן זכב ג׳ זכב וירב בבת יהודה ויפר את עמו מאד ודוגמתם שהם יוכאים כאחד כפתחי׳ שהם מפקל כוסף כי ויפן כמו ויפנה וירב כמו וירבה הרב כבכט

גשמה חזה הוית באדין מן קל מליא׳
דודה מי זאת עולה מן המדבר׳
השה כי השה אלוה חכמה׳
והודעהה בן אד׳ התשפט ההשפט
וגלה והגה מנרת זהב כלה׳
והשקה את המים והיתה׳
זכורה ונתנה יי׳ אלהיך בידיך׳
חנה כי נפת תטופנה שפתי׳
טבחה טבחה טבחה בסכה׳
יבה הנני רב את ריבך׳
בבכורה והיתה ציצת נבל׳
לחננה כי עת לחננה כי בא׳
כדה ארוכה בארץ מדה׳
מכרה אשת חיל מי ימצא׳
נצה ובגפן שלשה שריגים׳
שיבה ועתה כתבו לכם את
ענה ונתן האיש השכב עמה׳
עצה כי תצור אל עיר׳
פנה עבר בשוק אצל פנה׳
צדה ברך אברך׳
קנה כצפור נודדת מן׳
ראה אז ראה ויספרה׳
שביה והסירה את שמלת׳
תדה כה אמר יי׳ הנני טב׳

י״א זוגין מן חד חד חד

מפיק ה׳ וחד לא מפיק וסימניהון׳

מכרה אשת חיל מי ימצא׳
מכרה ויאמר יעקב מכרה׳
ושערה וראה הכהן והנה׳
ושערה ואם בהרת לבנה היא׳
לרבעה ובכל בהמה לא תתן׳
לרבעה ואשה אשר תקרב אל׳
מעונה אמרתי אך תראי׳
מעונה אלהי קדם ומתחת׳
נצה ובגפן שלשה שריגי׳
נצה כי לפני קציר בתם׳
ואתננה והיה סחרה ואתננה׳
לאתננה והיה מקץ שבעים שנה׳
רכבה הנני אל׳ך נאם יי׳ צבאות והבערתי׳
לרכבה דדן רכלתך בבגדי׳
חילה הנה יי׳ יורישנה׳
לחילה שיתו לבכם לחילה׳
בביכורה והיתה ציצת נובל׳
בביכורה בענבים במדבר׳
חכה כי נופת תטופנה׳
חכה ואליהוא חכה את׳
ערכה ולא ידע אנוש׳
ערכה אם תוכל השיבני׳

י״ח מלין לא מפקין ה׳ בסו׳

תיבו׳ ומשעין בהון וסימניהון

ותחברה ולא יכלה עוד הצפינו
הוסדה הנני ממטיר כעת מחר׳
עונה כי דבר יי׳ בזה׳
חלבה אשר לא הוריש את׳
עהה ומשם עבר קדם׳
צדה ואני שלשת החצים׳
בבואה את קימו לבי לביתך׳

אמתהה חוות קשה הוגד לי׳
מוסדה והיה כל מעבר מטה׳
ורחמה אשר לא מותתני מרחם
באכה הנה כל הבשל עליך׳
למינה והיה יעמדו עליו דוגים׳
חלאתה לכן כה אמר אדני יי׳ אוי עיר הדמים׳
המונה וגם שם עיר המונה׳
הראשה מי אתה הר הגדול׳
כשכבה כתפי משכבה תפול׳
בה לכן דבר אתם ואמרת׳

ז׳ זוגין חד נסיב ה׳ וחד בה׳

ולית להון זוגא וסימניהון נמסר במערכת אות הב״ת באלפא ביתא מן חד וחד חד חסר ב׳ וחד נסיב ב׳׳

ה׳ מלין יחידאין לא מפקין

ה׳ בסוף תיבות׳ וסימניהון נמסר סוף סדר וישלח׳

א״ב מן חד חד וא׳ וחד

והא׳ ול׳ דכו׳ וסימניהון

ואחרון ואני ידעתי גאלי חי׳
והאחרון כי לא מועף לאשר׳
ואהל וחשבה ואהל׳ וברכיה׳
והאהל ומשמרת בני גרשון׳
ואלפים צאנה ואלפים כלם׳
והאלפים והעירים עבדי האדמה׳
ובקר וראיתם את כבוד יי׳׳
והבקר ומראה הערב והבקר׳
וגוים ובאו עמים רבים׳
והגוים כי הגוי והממלכה׳
וגבהים אם עשק רש וגזל׳
והגבהים הנה האדון יי׳ צבאות מסעף׳
וגבה עדה נא גאון וגבה׳
והגבה והאולם אשר על פני׳
וגבוה כי רם יי׳ ושפל יראה
והגבוה כה אמר אדני יי׳ הסר המצנפת׳
ודל חכם בעיניו איש׳
והדל העשיר לא ירבה׳
והרם כה אמר אדני יי׳ הסר המצנפת׳
וחורים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע׳
וחצר הגדולה סביב שלשה׳
והחצר וירם כבוד יי׳ מעל הכרוב׳
וחטים משכב וספות וכלי׳
והחטים ויאמר ארנן אל דוד׳
וחכמים אנשי לצון יפיחו׳
והחכמים כי את כל זה נתתי׳
ומלא ולנפתלי אמר׳
והמלא ובאת וסגרת הדלת׳
ומשחית עלה אריה מסבכו׳
והמשחית ותהי חרדה במחנה׳
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׳
והמשלח את השעיר לעזאזל׳
ונגע לא תאנה אליך׳
והנגע וראה הכהן אחרי הכבס׳
ושטן הפקד עליו רשע׳

והשטן ויראני את יהושע׳
ועירים גמלים מיניקות׳
והעירים והאלפים והעירים׳
ופרה ודוב תרעינה׳
והפרה והעזים והפרה׳
וצרעת נעמן הדבק בך׳
והצרעת ויזעף עזיהו ובידו׳
וקדש ואשמעה אחד׳
והקדש ואחרי השבעים ששים׳
ורגלים עינים הייתי לעור׳
והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו
ושיר כי בימי דוד׳
והשיר וכל הקהל משתחו׳
ושופט ויאמר מי שמך לאיש׳
והשופט על הרע כפים׳
ותבן ועתה לכו עבדו׳
והתבן והשעורי׳ והתבן לסוסי׳
והרובה והיה לאהרן ולבניו לחק
וההרובה היקבע אדם אלהים׳
ותורות ועל הר סיני ירדת׳
וההורות אלה החקים והמשפטים

אל״ף מלין חד נסיב ה׳ וחד

וה׳ ולית להון זוגא וסימניהון׳

הטי והיה הנער אשר אמר׳
והטי שמעי בת וראי׳
הקריבה מים שאל חלב נתנה׳
והקריבה ואם נפש אחת תחטא׳
הכשבים ואם מן הצאן קרבנו׳
והכשבים והפריד יעקב׳
הוריד ויקצץ המלך אחז׳
והוריד לכן כה אמר יי׳׳
האנפה ואת החסידה׳
והאנפה והחסידה והאנפה׳
הוד ויירא דויד את האלהים דלה׳
והוד יוכל עבד אדני זה׳
הכו ויצו אבשלום את נעריו
והכו ולאלה אמר באזני׳
הטהרו כי מרבית העם׳
והטהרו וכה תעשה להם לטהרם
הטהרו כי הטהרו הכהנים והלוי׳
וה הרג ויאמר יעקב אל ביתו׳
הערבים וה המנחל תשתה׳
והערבים מביאים לו לחם ובשר׳
הולדה ויאמר שכם אל חמור׳
והולדה ואל עמי ידו גורל׳
הגרזן היתפאר הגרזן׳
והגרזן והבית בהבנתו׳
הגה כי כל ימינו פנו׳
והגא שמעו שמוע ברגז׳
הטרה שמעו נא זאת ראשי׳
והשרה גם אנכי חלילה לי מחטא
הביט הוי משקה רעהו מספח׳
והביט טהור עינים מראות׳
הוריתיך בדרך חכמה הורתיך׳
והורתיך ועתה לך ואנכי אהיה׳
השיגה או דודו או בן דודו׳
והשיגה ואיש כי לא יהיה לו גואל
הדל ויאמר אליו בי אדני׳
והדל העשיר לא ירבה׳
המשנים ועמהם אחיהם׳

והמשנים ויחמל שאול והעם׳
והפשיט כבודו מעלי הפשיט׳
והפשיט את העלה ונתח׳
והחייתם ויאמר אחי בני אמי הם׳
והחייתם את אבי ואת אמי׳
הצליחה אנא יי׳ הושיעה׳
והצליחה אנא יי׳ הה׳ נא אזנך׳
החזיקי מי מצור שאבי לך חזקי׳
והחזיקי קומי שאי את הנער׳

א״ב מן ב״ב וה׳ בריש

תיבותא וסימניהון

והאבן וירא והנה באר בשדה׳
והאבן הזאת אשר שמתי מצבה
והאחזו ואתנו תשבו והארץ׳
והאחזו ואך אם טמאה ארץ׳
והאבות הבנים מלקטים׳
והאבות ונפצתם איש אל אחיו׳
והאכה מזה׳
והאכה מזה ב׳ בפסו׳
והביטו והיה כצאת משה׳
והביטו ושפכתי על בית דוד׳
והבור ויקחהו וישליכו אתו׳
והבור אשר השליך שם ישמעא׳
והבאים זכר ונקבה בכל׳
והבאים והיהודים והסגני׳ מאה׳
והביאותיו ועבדי כלב עקב׳
והביאותיו והנה לא עלה בי׳
והביאותיך ועלית על עמי ישראל׳
והביאותיך ושובבתיך׳
והבגד כי יהיה בו נגע צרעת׳
והבגד או השתי או הערב׳
והגישו אדניו אל האלהים׳
והגישו אל הדלת ב׳ בפסו׳
והגדול על הרע כפים׳
והגדול אלה מבני גד ראשי׳
והגלגל והלך מדי שנה בשנה׳
והגלגל ואל תדרשו בית אל׳
והדת הרצים יצאו דחופים׳
והדת הרצים רכבי הרכש׳
והדגה אשר ביאר תמות׳
והדגה אשר ביאר מתה׳
וההיכל ומדד ארך הבנין׳
וההיכל שערי הנהרות נפתחו׳
והורד המשכן ונסעו׳
והורד ועבר בים צרה׳
והושיע בעת מחר אשלח׳
והושיע יי׳ את אהלי יהודה׳
והושיעה וישלחו אנשי גבעון׳
והושיעה פנה אלי וחנני תנה׳
והושיעם וכי הקים יי׳ להם׳
והושיעם יי׳ אלהיהם ביום ההוא׳
והוספתי דברתי אני עם לבי מלפני׳
והוספתי על ימיך חמש עשרה מלרע
והוספתי וגדלתי והוספתי׳
והוספתי ואני תמיד איחל׳
והחזיקה כי ינצו אנשים יחדו׳
והחזיקה בו ונשקה לו׳
והטבנו ויאמר משה לחובב׳
והטבנו והיה כי תלך עמנו׳
והיכל ביום אחד לחדש השביעי׳ והיכל

מפוכיו מפניכם הוא כמו מרבת כווי אבל וקרב מפאת בנימן ותכל כל עבודת המשכן הם עומדים בעצמם על כן חכים קמץ וחכים פתח מפני הנגינה מוקדמת כל מפקל כבר אמר הפעל פ״ין שלו ר״ים כלו נקמץ כמו ברך לא אסיבנה או ברך כבות חרף עוסהו ומרת וכן לפעמי׳ באלף החירק כהפך לקמץ קטן כמו מאן יבמי בהר התור׳ ופעמים בהא כמו כהלת שהוא על משקל רבנת ופעמים שבאלף והה״א בהם בחירק כמו כאר מהר כוגה מהרו בניך אבל כשהע״ין של פעל ר״ים לעולם בצר״י אם כל ממום הבהא

מערכת אות הה״א

לפני אותיות אחהע״ והיה משפטה להיו׳ בחירק לולי אחהע והפכה להברת אי תהיה בקמץ כמו מרעהו מאת מעם מחם כי הם באים על דרך מבית מכל אבל כל האותיות לא יוכלו לסבול דגש   כל פעל פתיד מחטופי פ״א פעל מי״וד כמו אשב ישב ארד ירד כלם בקמצים והנגינה לרע ובבא עליהם וי״ו ומסבתם להבא או לעבר וארד ואשב ותלד וירד חבים קמץ וחביס פתח כי הנגינה לעיל ופותחת הברת אי מאחריה כי כן הדין בנגינה מוקדמת אך בודין הנפרשין אות האיתן בחירק כמו איסן יסן תיסן ואיקן ׃

והכל האמר לכורש רעי וכל׳ •
והך ויאמר יי׳ אל משה נטה •
והך ואתה בן אד׳ וגבא והך •
והגני הצילני נא מיד אחי •
והכני אם יוכל להלחם •
והלבונה ואומרה וישהרו הלשכות
והלבונה ומהם מבנים על הבלים
והמתח את העם הזה •
והמתה עתה לך והכית את עמלק
והמגדל פלל בן אוזי מנגד המקצוע
והמגדל והנתינ׳ היו יושבי׳ בעפל
והמזבח נשבך ויספך הדשן׳
והמזבח וימד את החצר ארך׃
והמוריג׳ ויאמר ארונה אל דוד •
והמוריג׳ ויאמר ארנן אל דוד •
והמואבי׳ כאשר עשו לי בני עשו •
והמואבי׳ רפאים יחשבו גם הם •
והנכם יי׳ אלהיכם הרבה׳
והנכם ואתם הרעתם לעשות •
והנשיאם הביאו את אבני •
והנשיאם וישב פנחס בן אלעזר •
והשיאו אתם עון אשמה •
והשיאו ואם אל עיר יאסף׳
והעל מלעי׳ ויאמר יי׳ דצפרדע •
והעל קח את אהרן ואת׳
והערבה והירדן וגבול מכנרת •
והערבה עד ים כנרת׳
והפשתה והשערה נכהה
והפשתה גבעול ב׳ בפסו׳ •
והפלה יי׳ בין מקנה׳
והפלא יי׳ את מכותך •
והצל וישאל דוד ביי׳ לאמר •
והצל וכאז באתי אל פרעה •
והצעיר וישבו לפניו הבכור •
והצעיר הקטן יהיה לאלף •
והקול נשמע בית פרעה •
והקול ואין העם מבירים •
והקרוב הרחוק בדבר ימות •
והקרוב אלית כרשנא שתר •
והקסמי׳ והיתה ידי אל הנביאים׳
והקסמי׳ כי התרפים דברו און׳
והרגוני ויאמר אברהם כי אמרתי
והרגוני אם יעלה העם הזה •
והרבה למען למוג לב •
והרבה יחל ישראל אל יי׳ •
והרבה והוא רחום יכפר •
והרבה אשר בשערה ישופני •
והרא ויער אלהי׳ יש׳ דפול דל״ח
והרה הנה יחבל און והרה •
והראש אחד יפנה דרך
והראש ב׳ בפסו׳ •
והשכים אבשלום ועמד •
והשכים ויהי כי הקיפו ימי׳ •
והשמש וירדפו יואב ואבישי •
והשמש וישכימו בבקר והשמש
והשלחן ושמת את השלחן׃
והשלחן ומשמרתם הארון •
והשלום כה אמר יי׳ צבאות צום •
והשלום בריתי היתה אתו׳
והשמים ויהי עד כה ועד כה׳
והשמים כי זרע השלום והגפן •
והתורה וסמך אהרן את שתי •
והתורה והיה כי יאשם לאחת •

והתודו את עונם ואת עון •
והתודו את חטאתם •
והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם •
והתנחלתם את הארץ בגורל׳
והתאנה הגפן הובישה •
והתאנה העוד הזרע במגורה •
והתורה ויאמר יי׳ אל משה עלה׳
והתורה ואת החק׳ ואת המשפט׳ ׃

חד מן כ״א מלין דכתי׳ כה

בסו׳ תיבות ודייא וסימניהון

ואברככה הביאה לי ציד ועשה׳
ובכה ובעמך ובכל עבדיך •
ידכה והיה לאות תנינ׳ •
במכה מי כמכה באלים
כמכה ב׳ בפסו׳ •
אתכה ותראני האתון •
עמכה ותאמ׳ כי אדני חי נפשך •
בכה כי בכה ארוץ גדוד דשמו׳
ימצאכה חי יי׳ אלהיך אם יש •
נעצרכה ויהי בשביעית ויאמר •
הנכה מען השליש אשר למלך
יענוכה ודברת אליהם את כל •
בשמכה כה אמר יי׳ צבאות יען •
ודאתכה וידבר אלי האיש •
בחבה ההרפית ביום צרה •
תנצרכה מזמה תשמר עליך •
לחלכה ישב במארב חצרים •
חלכה ראית כי אתה עמל •
כפכה אחור וקדם צרתני •
בכה כי אליך יי׳ אדני עיני בכה
יברכוכה יודוך יי׳ כל מעשיך •

ג׳ זוגין חד כסיב ה׳ וחד

נסיב לה׳ ולית להון זוגא וסימניהון

הניח והיה ביום הניח •
להניח וראשית כל בכורי •
הוללי׳ לא יתיצבו •
להוללי׳ אמרתי להוללים׳
הודיעך מענך וירעיבך׳
להודיעך קושט אמרי אמת׳

י״ג חס׳ ה׳ בריש תיבותא

וקריין וסימ׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סימ׳ כ״ג •

וחילופיהון ז׳ נסבין ה׳

בריש תיבות׳ ולא קריין

וסימניהון

החנית ויען דוד ויאמר הנה׳
ההמון קדמא׳ ויען אחד מעבדיו
ויאמר ויקחו נא •
המלח הוא הכה את ארום •
הספר תניינא׳ ותהי לכם חזות׳
הספרי׳ תניינא׳ ותכתב ספרים בשם אחאב •
הסחבות ויקח עבד מלך את האנשים •
הגנבים גם במדעך מלך׳

ג׳ מלין חס׳ ה׳ באמצע

תיבות׳ וקריין וסימניהון

ויאהבו ויהי ככלתו לדבר אל שאול •
לגיד וישב יהורם המלך להתרפא •
וכרמל עד יערה עלינו רוח׳

וחילופיהון ה׳ כתיב ה׳

במצעות תיבות׳ ולא קריין

וסימניהון

בהשדה ויקם המלך לילה׳
בהחפזם וילכו אחריהם עד הירדן
שהתקיף כה שהיה כבר נקרא׳
כשהסכל וגם בדרך כשהסכל •
שהשמם על הר ציון שהשמם •

כ״ט חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳

וקריין וסימניהון

וארב ואקח את אביכם •
הגג וישכימו ויהי כעלות •
חזם ויתנם ביד הגבעונים׳
יהי באשר היה עם •
והית נבלת איזבל כדמן׳
ונרא הגידו האותיות לאחור •
וגו אנכי בראתי חרש׳
ירא והיה כעץ שתול׳
תעש ויאמר גדליהו בן •
ותעגב עליהם למראה עיניה׳
חמש ומן המדה הזאת תמוד •
ואבכר עלו ההר והבאתם עץ •
וארבע שלשה המה נפלאו •
נטע זממה שדה ותקחהו •
בליל טעמה כי טוב סחרה •
לכן שבנה בנהי לכן כי •
ואדע ואני אמרתי אגלה •
שת עונותינו לנגדך •
וירא ויהי איוב אחרי זאת •
בליל קומי רוני בליל׳
הביש זכור יי׳ מה היה לנו׳
ונשוב השיבנו יי׳ אליך •
ואת הגדת היום את אשר׳
את הלא את סכת בעדו •
את כי גם פעמים רבות׳
את תניינ׳ אהה הוא יי׳ לבדך את •
ואת ונפשי נבהלה מאד •
ועת פתוחה יחד בכשיל׳
עת ואמר לבלה ניאופים •

וחילופי׳ ב׳ מלין כתיבן ה׳

בסוף תיבו׳ ולא קרי׳ וחד פלוגתא

עלוהי וסימניהון

ואראה בשלל אדרת שנער׳
ואבאה אתכם אל ארץ האמרי •
אריה דוב אורב הוא לי׳
האריה ובניהו בן יהוידע דשמו׳׳
רעה שונאי טוב ואהבי רעה •
הרעה ועשה הרעה׳
באה אומללה יולדת השבעה
באה והבה את ארץ מצרים •
קוה ויצא עוד קוה המדה •
וקוה ויעש את הים מוצק דמלכים׳

וקוה לכן כה אמר יי׳ שבתי •
נמצאה ואם לא השחוק היה ,
ותראה ואמר אחרי עשותה •
הזאתה ונתתי את הבית הזה כשילה ואת׳
יעשה ותאמר נעמי לשתי •
אלה ואמר לה אלה מאניא׳
פקחה הטה אלהי אזנך ושמע׳
הרבה הרבה כבסני מעוני •
ורעה רעך ורעה אביך •
אהביה אני אהביה אהב •
צידה פלוגת׳ דו״ב נחמן ועתה שאנא בליך •

חד מן י״ד מלין דכתיב ה׳

בסוף וקרי׳ ו׳ וסימניהון נמסר באיכה סוף א״ב ד׳ •

ט״ו זוגין חד קרי׳ ה׳ וחד

קרי׳ ה׳ ולית דכו׳ וסימניהון נמסר בד״ה א׳ ריש סימן ח׳ •

ה׳ זוגין מן ב״ב חד כתיב ה״

בסוף תיבות׳ וחד כתי׳ י׳ וסימני׳ נמסר במשלי סימן י״ט׳

ב׳ כתיבן ה׳ במצעו׳ תיבו׳

וקרי׳ ך׳ וסימניהון

מעלליהם בית דוד כה אמר •
עליהם נוסו נודו מאד׳

זוגין דלא נסבין ה׳ בריש

תיבו׳ סימניהון נמסר בסדר תרומה •

ו׳ זוגין דמיין חד מיעוט חד

רבוי ונסבין ה׳ בסו׳ תיבותא סימניהון נמסר בסדר נשא •

א״ב מן חד וחד הד א׳ וחד

הא וכולהון לית דכוות׳

וסימניהון

אמן ויהי אמן את הדסה •
האמן האנכי הריתי את כל העם
אשכם ואטמא אותם במתנותם
האשמם אלהי׳ יפלו ממעצותיהם
אמר כה אמר אדני יי׳ יען אמר מואב ושעיר׳
האמר למלך בליעל׳
אמרות והנה כל הנשים אשר נשארו •
האמרות שמעו הדבר הזה פרות הבשן •
ארורה ולאדם אמר כי שמעת •
הארורה ויבא ויאמר רשת ויאמר פקדו נא את׃
בחר ויחר אף שאול ביהונתן׳
הבחר ויאמר יי׳ אל השטן יגער
גדלות ומי בעמך ישראל דה״ה •
הגדלות יי׳ בעבור דברך וכלבך דה״ה •
דודאים וילך ראובן בימי קציר חטים •

כלל כל דבר מתי הברות כל אי אם הנגינה לרע אי מתיהן בקמצות כמו אסב יסב ואם הנגינה לעיל הברת אי מאחריה לעולם פתוחה הראשונה פעמים פתוחה ופעמים קמוצה אם הברת ראשונה בקמצת באתנח וס״פ להברת אה אז היא פתוחה ופעמים אף בלא הפיכה כמו תלך תכן קרב טרם ואם לא תהפך ואות ראשונה מאותיות אחהע אז היא קמוצה כמו אפר תלב חלק חפץ אמנם יש מלות מבהברות באה אי בלא אתנח והם קמוצים ונגינתם לרע והדבקים יפתחו ראשיתם

מערכת אות הא

ואחריתם כמו בבין חרד נדר מזה כי כן דינם בלא אתנח וסוף ובהרבקס יאמר ירך יעקב אבל כתף הבית גדל נדר אבנים חבר כהנים ערל לב במל רכולתך גם ברבותם
לא יוזז הקמץ הסגי ממקומו כמו חבר חברים ערלים מה שאין כן במלת דרך ארץ עבר מלך כי יאמר דרכים או דרכו או מלכו וכפלאתי ממלת כתף וירך וערל ועול אסר
בהרבקס יאמר סכן וזקן זרים הם בהרבקס יאמר סכן זקן יותר ממלת כתף וירך וערל ועול אסר בהרבקס יאמר כתף ירך גמל עול ואומר כי בעבור כי כתף זרעיו סמוכ

הדודאים נתנו ריח ·
דכרים וישב מימים לקחתה ·
הדברים ויצא האמרי הישב בהר ·
רפובה אפרים בעמים הוא ·
ההפובה ויגדל עון בת עמי ·
חלמיש ההפכי הצור אגם מים ·
החלמיש המוליכך במדבר הגדול
כושית והדבר מרים ואהרן
הכושית במשה ב׳ בפסוק ·
מליץ אם יש עליו מלאך ·
המליץ והם לא ידעו כי שמע ·
אהה מלרע ותרא רחל כי לא ילדה
המהה ויאמר לא ארעה אהכם
משלש ויאמר אליו קחה לי ·
המשלש ואם יתקפו האחד ·
מנח רחב הקיר אשר ליצלע ·
המנח ופתח הצלע למנח ·
מקטרות ויענו את ירמ הו כל ·
המקטרות ויקמו ויסירו את ·
מנאפת כן דרך אשה מנאפת ·
המנאפת האשה המנאפת ·
מתאבלים ויעבירהו עבדיו מן ·
המתאבלים שמחו את ירושלם ·
מריקים ויהי הם מריקים שקיהם ·
המריקים ואען שנית ואמר לו ·
נסוגים מדוע ראיתי המה חתים ·
הנסוגים ואת הנסוגים מאחרי יי׳ ·
נקראים בלילה ההוא נדדה שנת ·
הנקראים שמעו זאת בית יעקב ·
נקדות תורי זהב נעשה לך ·
הנקדות ויסר ביום ההוא את
שיחים בין שיחים ינהקו ·
השיחים ויכלו המים מן החמת ·
ספדים על שדים ספדים ·
הספדים גם מגבוה יראו וחתחתים
פתחים ליד שערים לפי קרת ·
הפתחים וכל הפתחים והמזוזות ·
ציון ועברו העברים בארץ ·
הציון ויאמר מה הציון הלז ·
צאים ויהושע היה לבוש ·
הצאים ויען ויאמר אל העמדים ·
צביעים חדיד צביעים ·
הצביעים והראש אחד יפנה דרך ·
קנים ויפרש אתה לפני והוא ·
הקנים ומשפחות ספרי ישבו כת
שטר אשר אין לה קצין ·
השטר ויהי לעזיהו חיל ·
שקד ויהי דבר יי׳ אלי לאמר
השקד גם מגבוה יראו ·
שוקים דליו שוקים כפסח ·
השוקים יכהו יי׳ בשחין רע על ·
שאלתיהו ותבא האשה ותאמר ·
השאלתיהו וגם אנכי השאלתיהו ליי׳
תצוד כי בעד אשה זונה ·
התצוד ללביא טרף וחית ·

א״ב מן חד חד מלעי׳

משמשי׳ ה׳ בסו׳ תיבו׳ וסימניהון

אלכה אני אמרתי בדמי ימי ·
אשלמה ואני בקול תודה אזבחה ·
אגורה באהלך עולמים ·
אנוסה ויסר את אפן מרכבתיו ·

אעופה מי יתן לי אבר ·
בוערה כולם כנאפים כמו תנור
ברותה חמת ברותה ספרים ·
גתה ויקם שמעי ויחבש ·
גתימה ויברחו הבארותים ·
דתינה ויאמר האיש נסעו מזה ·
הכרה ויקחוהו וישליכו אתו ·
זועקה ותקח תמר אפר על ·
זבולה שמש עמד זבולה ·
חרבה ובשה היהדעה ·
וטהרה ואם לא תמצא ידה ·
ירשה ולנפתלי אמר נפתלי ·
כברה ויבאו מנגב לגבעה
לחכה והפל אש יי׳ ותאכל ·
מנוחה וירד מנוחה עטרות ·
נטחתה וירא אלהים את ·
נעצרה וישב אהרן אל משה ·
נעדרה דרשו מעל ספר יי׳ ·
נעמה וירא מנוחה כי טוב ·
נכרתה ופושעים נשמדו יחדו ·
נהרסה והנה עלה כולו קמשונים ·
כפרה ויהי מושבם במשא ·
עזבה ואת הזנותיה ממצרים ·
פורתא ואת פורתא ·
פרמשתא ואת פרמשתא ·
פשוטה חרדו שאננות ·
צעירה ויעבר יורם צעירה ·
צלחה צדיק אתה יי׳ כי אריב ·
ציונה שאו נס ציונה ·
קרבה לא שמעה בקול ·
רעננה בלא יומו תמלא ·
שבתה למלאות דבר יי׳ בפי
ירמיה ·
תבואתה וכמגד ארץ ומלואה ·

א״ב וי״ו בריש דילוג הו

בסוף וסימניהון

ויאספהו ל׳ ותהי המלחמה ·
ויבזהו ל׳ ובני בליעל ·
ויבטהו ל׳ גוער בים ·
ויגרשהו ל׳ וילך דתהלות ·
וידקרהו ל׳ נערו וימת ·
ויהפכהו ל׳ ויבא גדעון ·
ויזבחהו ל׳ וישב מאחריו ·
ויחזקהו ל׳ במסמרים לא ·
ויחפרהו ל׳ המחכים למות ·
ויטבאהו ל׳ ויפן יאשיהו ·
וישבהו ל׳ ויפן כה וכה ויך את ·
ויטעהו ל׳ ויבן מגדל בתוכו ·
ויכלוהו ל׳ שפוך חמתך דירמי׳
וילבישוהו ל׳ בגדים דזכריה ·
וילמדהו ל׳ בארח משפט וילמדהו
וילכדוהו ל׳ ויבקש את אחזיהו ·
ויכררוהו ל׳ ורבו וישטמהו ·
ויניפהו ל׳ תנופה לפני ·
וינתחהו ל׳ ויתנו לנו שני פרים ·
ויסערהו ל׳ ישאהו קדים ·
ויסירהו ל׳ מלך מצרים ·
ויעבירהו ל׳ ואבנר בן נר ·
ויעבירהו ל׳ עבדיו מן המרכבה ·
ויעדהו ל׳ ויבאו שני ראנשים ·
ויעדהו ל׳ והושיבו שנים אנשים
ויעזרהו ל׳ האלהים על ·

ויעוללהו ל׳ ויפנו וינוסו ·
ויעצימהו ל׳ ויפר את עמו ·
ויעצרהו ל׳ וימצא מלך ·
ויפעלהו ל׳ חרש ברזל ·
ויפתחהו ל׳ שלח מלך ·
ויצילהו ל׳ וישמע ראובן ·
ויצפהו ל׳ זהב טהור ·
ויקדשהו ל׳ וישחט ויקח משה ·
ויקנאהו ל׳ יפה עשיתיו ·
ויראהו ל׳ בני הנביאים ·
וירדהו ל׳ אל כפיו ·
וירידהו ל׳ וישלח המלך
וישאלהו ל׳ האיש לאמר מה
וישחטהו ל׳ ויחטאהו בראשון ·
וישטמהו ל׳ בעלי חצים ·
וישכחהו ל׳ ולא זכר שר
וישלחהו ל׳ מעמק חברון ·
וישנאהו ל׳ אחר הדברים ·
וישקוהו ל׳ איש מצרי ·
וישיתהו ל׳ על ארץ מצרים ·
ויתירהו ל׳ שלח מלך ·

מלין דמשמשין הו בסוף

ולית להון זוגא וסימניהון

ואנוהו ל׳ זה אלי ואנוהו ·
וארוממנהו ל׳ שניה בפסו׳ ·
יכוננהו ל׳ יצרנהו כאישון
יצרנהו ל׳ ב׳ בפסו׳ ·
משיתיהו ל׳ ויגדל הילד ·
ועשיתהו ל׳ לי ולבני ·
יעכרנהו ל׳ האותי לא תיראו ·
אחקרהו ל׳ אב אנכי לאביונים ·
רוממהו ל׳ מים גדלוהו ·
כוטהו ל׳ ועתה אשבור ·
ישפטהו ל׳ ואת תורתי ואת ·
ועתליהו ל׳ אם אחזיהו ·
השכירהו ל׳ כי על יי׳ הגדיל ·
ורפיצהו ל׳ סביב בעתהו ·
אשביעהו ל׳ ארך ימים
ואראהו ל׳ בישועתי ב׳ בפסו׳ ·
ילדתיהו ל׳ האנכי הריתי ·
ומעלותיהו ל׳ פנות קדים ·
כאסת הו ל׳ ויאמר חלילה לי ·
שקינוהו ל׳ מצאנו ראינו ·
והגעתיהו ל׳ והסירהי את ·
והשיבתיהו ל׳ ונתתי פני ·
והביאותיהו ל׳ ופרשתי עליו ·
גדשתיהו ל׳ ואהנהו ביד ·
העירותיהו ל׳ אנכי העירותי ·
בקשתיהו ל׳ פתחתי אני ·
ונטעתיהו ל׳ ולא ירגז עוד ·
והשפילהו ל׳ ראה כל גאה ·
שנאתיהו ל׳ ויאמר מלך ·
ואטמנהו ל׳ ואלך ואטמנהו ·
אבלתהו ל׳ הנה בהיותי תמים ·
ותזבחהו ל׳ ותלש ותפהו מצות

ג׳ פסו׳ מן ג׳ מלין מורדפי׳

בפפקין ה׳ וסימני׳ מזוני דשבת בהמנה וביאורם ·

שארה כסותה ·
חרשה ושבתה ·

רמינה וגם חקרה ·

הא

הא ג׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת ויגש וביחזקאל סימן י״ו ובדניאל סימן ב׳ ·

הב

והבל ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בראשית ובישעיה ריש סימן מ״ט ·
ותבט ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ב ·
תביט ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא ·
בהבליהם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו ובמלכים א׳ סימן י״ו ·

הג

ויגד כ״ד וסימניהון

לאברהם ויהי אחרי ·
לרבקה ויגד לרבקה את ·
ללבן ויגד ללבן ביום השלישי ·
לתמר ויגד לתמר לאמר ·
ליהודה ויהי כמשלש חדשים ·
למלך ויגד למלך מצרים ·
ליהושע ויגד ליהושע לאמר
בארבים וישימו לו בעלי שכם ·
לאבימלך ויגד לאבימלך כי
התקבצו ·
הכרמלה וישכם שמואל לקראת ·
לשאול ויגד לשאול לאמר הנה
דוד בניות ·
קעילה ויגד לשאול כי בא דוד
גת ויגד לשאול כי ברח דוד
ברך ויגד למלך דוד לאמר ·
ויאסף ויגד לדוד ויאסף ·
וחבירו ויגד לדוד ויאסף ·
בוכה ויגד ליואב הנה המלך ·
עשתה ויגד לדוד את אשר ·
לשלמה ויגד לשלמה לאמר הנה
אדניהו ·
כי נס יואב ויגד למלך שלמה ·
לשלמה ויגד לשלמה כי הלך
שמעי ·
איכה ויאמר לכו וראו ·
דמשק ויבא אלישע דמשק ·
לבית דוד ויגד לבית דוד ·
ויגד ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בשפטים סימן י״ד ·
ויגידו ד׳ רפי׳ וסימניהון נמסר בשמואל סי״ בה וישעיה סימן י״ש ·
ויגידו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות

דברים נעורים ואכם מכויים מאומה למעלה ומלת סכן ורעיו כוטין קמת למעלה על כן כתבנו . ומלת ערל המתנתה כי מצינו בהרבקו ערל לב וערל בשר גם מצאנו ערל
שפתים גם בזה אני אומר כי מלת ערל לב באה על דרך ארץ מלך עבד אסר המה סוין ומרובקין ומפוזרין ומלת ערל שפתים בהפרדס יאמ׳ ממנה ערל על דרך סכן זקן
כבד וכן יש לומר במלת כבד שיאמר כבד פה ומצאנו עם כבד עון ואולי גם בהפרדו יאמר כבד וסמי מגיכים המה ואל תתמה על זה כי ממות דברים באים על כמה דרכים

מערכת אות ההא

כאשר ידוע בסוד הדייקנות ומלת חבר חברים הוא כמו מחבר על דרך ארץ ומה שכתוב וחובר חבר זהו בעבור האתנח שנהפכת אות ראשו׳ לקמץ והפתח שבאות שניה מוכיח כי אלו בא על דרך כתף ירך היה לו לינקד בקמץ קטן גם אלו כן היה לומר חברים׃ **כל** פתי הברות של או אה באם דבר ואות אחרונה של אותה תיבה חית או עין והטעם לעיל בהברת או תנקד בפתח קטן כמו פסח פתח קמח שלח רגע רשע שבע זבח כי הם באים על דרך ארץ ורעו אך אות ח׳ וע׳

תולדות ובמלכים ב׳ סוף סי׳ ח׳׃

ואגד ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ואגד לכם היום ולא׃
ואגד לך דה״ה׃

ותגיד ג׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר
בפ׳ וישמע יתרו׃

הגד הגד ב׳ וסימניהון
הגד הגד לעבדיך׃
הגד הגד לי את אשר עשית׃

ולא הגיד ג׳ וסימניהון

ותצלח עליו רוח׃
וירדהו אל כפיו׃
חי׳ העלים ממני׃

הגו ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן נ״ט׃

הוגה ג׳ ב׳ מ׳ל וסימניהון
בשמואל ב׳ סי׳ ד׳
ובאיכה בא״ב ג׳׃

ההגריאים ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳
חס׳ וסימניהון
וכימי שאול עשו מלחמה׃
ויעשו מלחמה עם ההגריאים׃
ויעזרו עליהם וינתנו בידם׃

הד

הדפו ב׳ וסימניהון נמסר
בסדר מסעי׃

הדורם ד׳ ג׳ מ׳ל וא׳ חס׳
וסימניהון
ואת הדורם ואת אוזל׃
וחברו דה״ה׃
וישלח את הדורם בנו׃
וישלח המלך רחבעם׃
בתר׳ חס׳׃

הודו ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סימן כ״ב׃

להודות ליי׳ ג׳ חסרים כי
טוב וסימני׳
ושאר הברורים׃
בצאת לפני החלוץ׃
ביום ההוא אז נתן דויד׃
וכ׳ הודו ליי׳ חס׳ כי טוב וסימניהון
בד״ה ב׳ סימן ד׳׃

הו

והוא ל״ג ר״פ וסימניהון

והוא יהיה פרא אדם׃
והוא עבר לפניהם׃
והוא אשה בבתוליה יקח׃
והוא שב מן הפסילים׃
והוא יצא ועבדיו באו׃
והוא מדבר עמם׃
והוא גם בן חיל׃
והוא הכה את איש מצרי
וחבירו דה״ה
והוא הכה את האיש׃
והוא הלך במדבר דרך יום׃
והוא בא ויעמד אל אדניו׃
והוא לא בן ירמה׃
והוא הפיל להם גורל׃
והוא עם בזוי ושסוי הפח׃
והוא מחולל מפשעינו׃
והוא את כל אלה עשה׃
והוא במלכים יתקלס׃
והוא יבנה את היכל יי׳׃
והוא נלחם עם מלך בבל׃
והוא הקטיר בגיא בן הנם׃
והוא יחזקיהו סתם׃
והוא העביר את בניו באש׃
והוא ישפט תבל בצדק׃
והוא כחתן יוצא׃
והוא רחום יכפר׃
והוא יפדה את ישראל׃
והוא ברקב יבלה׃
והוא לקברות יובל׃
והוא מלא בתיהם טוב׃
והוא באחד מי ישיבנו׃
והוא ישקט ומי ירשיע׃
והוא מסבות מתהפך׃
והוא מהשנא עדניא׃

ז׳ פסו׳ והוא והוא וסימני׳
נמסר בשפטים סימן י״ז ומלכים א׳
סימן י״ט והושע סימן ז׳׃

ה׳ פסו׳ הוא הוא וסימני׳

מגד יעקב לרחל כי׃
הוא יורה הגהה א תפוש׃
כי תאמרו הן לא ידענו׃
וביהאל לא תוסיף להנבא׃
כי הוא בן אחים יפריא׃

ג׳ פסו׳ מן ז׳ מלין ג׳ מבא וג׳
בבא והוא במצע וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ל״ב׃

י״א והוא ולית להון גוגא
וכל קרייא הוא וסימניהון

והוא אבר ואלישע ישב׃
והוא יעשה גל על יי׳ דרכך׃
והוא לבדו ויאמר לא ירד׃
והוא יתן מאשר שמנה׃
והוא צוה ויאמר שלחני׃
והוא שם ויאמר המלך׃
והוא הולך דוד עולה׃
והוא הלך במדבר דרך יום׃
והוא בא ויעמד אל אדניו׃
והוא עולה ויעל משם׃
והוא יבנה את היכל יי׳׃

ח׳ פסוקי׳ והוא הוא וסימ׳
נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ב׃

הוא דמטעין דסבירין היא
ה׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ תצוה׃

הואיל ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר דברים׃

הואל ד׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ט׃

ויאל ז׳ ה׳ מ׳ל וב׳ חס׳ וסימני׳
נמסר בסדר שמות׃

הוה ב׳ וסימניהון

כי מה הוה לאדם׃
ואתה הוה להם למלך׃

הוה ב׳ א׳ כתי׳ א׳
וסימניהון
הוה גביר לאחיך׃
כי לשלג יאמר הוא׃

תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון
נמסר בדניאל סי׳ ב׳׃

הושעיה ג׳ וסימניהון
ויגשו כל שרי׃
ויאמר עזריה בן הושעיה׃
וילך אחריהם הושעיה׃

הזאהאל ד׳ בלישניהון
וסימניהון
והזה אל הבית׃
אל נכח פני אהל׃
ויז מדמה אל הקיר ב׳ בו׃

הט

הטו ג׳ וכל ליש׳ נמסר בשרש
נטה כי שם ביתם׃

הי

היא ג׳ ר׳פ וסימניהון נמסר
פ׳ וישב וביחזקאל
סוף סימן ו׳׃

והיא ב׳ וסימניהון

קינים והגא והי׳
ותאבל הוא והיא׃

היא כל אוריתא כתבן הוא
בר״א כתבן היא וסים׳
נמסר בפרשת וישב׃
וכל קרייא דכו׳ כתיבן היא במ״ג
כתיבן הוא וקריין היא וסימניהון
אליהו ותלך ותעשה כדבר׃
תפתה כי ערוך מאתמול תפתה׃
פלילי כי הוא זמה והיא עון׃

ה׳ כתי׳ היא וקריין הוא
וחילופי׳ ג׳ כתי׳ הוא וקריין היא סים׳
נמסר בתלים סימן ע״ג׃

סימן כל דסמיך לשבת
היא במ״א הוא וכל דסמי׳ לאחוה היא
וכו׳ וכל דסמיך למנחה היא וכו׳ עיין
כל הלין שנויי בסדר תצוה׃

סימן היא והוא דתורת
בהנים מן ריש ויקרא עד ואם בהרת
הוא במט״ו היא וסימניהון
פתות אותה פתים׃

ואם לא תשיג׃
והביאה אל הכהן׃
צו את אהרן׃
לא תאפה חמץ׃
דבר אל אהרן דבמקום אשר
תשחט העולה׃
כל זכר בבני קדמ׳׃
קחו את דמנחה׃
ואכלתם אותה במקום׃
מדוע לא אכלתם׃
ואת הארנבת ב׳ בפסו׳׃
לכל הבהמה אשר היא מפרסת
וכי ימות מן הבהמה׃
ומן ואם בהרת עד לא יסגירנו
היא ומן לא יסגירנו עד ובשר כי
יהיה הוא ומן ובשר עד ואיש או
אשה היא ומן ואיש או אשה עד
וכי יהיה בקרחת היא ומן כי יהיה
בקרח׳ עד כי נפש הבשר בדם כלהון
הוא במ״ו היא וסימניהון
פרחת היא׃
פחתת היא׃
צרעת ממארת היא׃
טומאתו היא׃
אשר היא ישבת עליו׃
ואשה כי יזוב זוב דמה׃
שבת שבתון היא קדמ׳ דספר׳
וכל ערייה׳ היא ומן סוף סידר׳
דערית׳ עד סוף ספר׳ הוא במט״ו
היא וסימניהון
והיא שפחה נחרפת׃
זמה היא׃
והיא תראה את׃
גלתה׳ נדה׃
בחללת׃
היא בתרומת׃
עצרת היא׃
שבת היא׃
והאבדתי את הנפש׃
אחזתם׃ נקבה׃
יובל היא ג׳ בענינא׃
וד׳ בעניג׳ קדמ׳ ובתרא היא ותרין
מציעאה הוא וסימניהון כי נפש
הבשר בדם היא כי נפש כל בשר
דמו בנפשו הוא וסימניהון נקבת
הסובב גבר׃

סימן בעת בפעם בשנה
הבאר כלהון ההיא ולית חד מנהון
ההוא׃

ותלוף הוא הלילה השער
המדבר הרעב
ההוא ולית בקריא׳ חד מנהון ההיא׃

ג׳ זוגין מן ב״ב בחד ענינא
קדמ׳ הוו תניג׳ היה וסימניהון נמסר
בד״ה א׳ סימן כ״ג׃

הותה ה״ר׳פ וסימ׳ נמסר
ביחזקאל סימן ל״ז
ותלים סימן קי״ד וסוף משלי׃

היה ג׳ בטעם באריך ולעי׳
וסימניהון
וייבש הנחל דמלכים׃

בעוד

הופכת הפתח קטן לגדול כמו ויעשו את הפסח למצא הפתח ההפוכה כמו רגע שמה הרשע ויבאו מכלל זה תשע מזח מבח כבח ישע אף על פי שנגינתם לעיל כקמצים כי הם באים על דרך אפר אלבוריעיהם אשר לא יהפכו ובמסורת מונה ה׳ ישע פתחין ומלת כלע בקמץ קטן ונגינתה לרע ומלת שער על משקל תבל ונגינתם לרע וקמץ׃ **כל** נגינה מוקדמת פותחת הברת או שאחריה׃ **כל איתן** שמשמש בחטופי למ״ד פעל ים לודין נגינה מוקדמת והוא סים על האיתן ווו קמוצה המשמשת

מערכת אות הה״א

ללמון עבר כמו ולמשבו ולערד אך אם תחטף הוא מהוא לפון עתיד הוא כמו ולערד אשבו ולערד ולמשבוא הכל מקמץ והגביהה לרע אבל כל ויבא ולבא בכל ענינו הכל מקמץ והגביהה לרע בעבור אות האל״ף אשר היכנה כראית בקריאתה המסיכה בגביהתה וכן כל אתן המתמשת לפני חטופי למ״ד פעל כמו תפן ירב יגל כלם נקרי׳ בפתח קטן אתן יתן תתן והגביהה מוקדמת ופותחת ומלת ותלה כקמצת להמשיך קריאת אל״ף ולכן הגביהה למטה כמו ספי במלת ויבא אבל במלת ותרא כפתחת כי הגביהה מוקדמת

בעבור — האדמה תחתי
מחזק — הרעב בעיר׳
והיה — ו׳ וסימניהון נמסר בפ׳ לך לך ובשפטים
סימן ו׳
היה — ב׳ כתיבן ה׳ וסימניהון
כי — ההיהוה דמלכ׳
היה — היה דבר י״י דיחזק׳
ויהי — ד׳ בטעם גרשיים בעזר׳ וסימני׳ נמסר בנחמיה
סימן ד׳
תהוה — ג׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סוף סימ׳ ג׳
והיה — ז׳ כתי׳ והיה וקרי׳ והיו וסימני׳ נמסר בפרשת בסע וביהושע סימן ט׳
היותה — ד׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר בישעיה סים׳ יד׳
היותה — ג׳ בל׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן יא׳
היתם — ב׳ חסרי׳ וסימניהון במרים היתם׳
והיתם — גם אתם גם׳
והיית — ב׳ וסימניהון
והיית — באשה דתקועי׳
היית — עטרת תפארת׳
להיות — ח׳ חסרי׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר פ׳ יתרו׳
ויהי בעת ההיא — ג׳ וסימני׳ נמסר פרשת וירא׳
ויהי — ד׳ בטעם תביר ר״פ וסימניהון נמסר בד״ה ב׳ סימן יב׳
היה — ה׳ בטעם לעיל וסימניהון
כי — לא היה גשם׳
כי — לא היה דשא׳
ולא — היה לחם לעם׳
היה — איש גדול׳
דין פליג׳ — ולא היה צדק אזור׳
ויהי ד׳ — בטעם ר״פ בספר בראשי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ נח׳
ויהי כן — ח׳ בספר בראשי׳ וסימניהון
ויבדל — בין המים׳
ותראה — היבשה׳
תדשא — הארץ דשא׳
והיו — למארת׳
הוצא — הארץ׳
ולכל — חית הארץ׳
ויהי בימי — ה׳ וסימני׳ נמסר פרשת לך לך ורשירב ה׳
ויהי מקצה — ה׳ וסימניהון נמסר בבלכי׳ ב׳ ריש סים׳ ח׳
ויהי אחרי מות — ד׳ וסימניהון בלשון ארמי

אבא רע״א שמשא ובלבא וביאורם נמסר בסוף פרשת חיי שרה׳

ויהי אחרי הדברים האלה — ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא וסוף יהושע׳
ויהי — לב׳ רפי׳ וסימניהון
מבדיל — ויאמר אלהים יהי רקיע׳
בנען — יפת אלהים ליפת׳
בנען — ברוך י״י אלהי שם׳
חשך — נטה את ידך על׳
ברד — נטה את ידך׳
חשך — נטה ידך על׳
איעצך — עתה שמע בקלי איעצך
בתיו — יחי ראובן ואל ימות׳
בכואך — אחר כן תבא גבעת האלהים׳
ייטיב — כה יעשה י״י ליהונתן׳
ואשיבה — ועתה שמע נא גם׳
כשמעך — את קול הצעדה׳
ארוץ — ויהי מה ארוץ׳
ארוצה — ויוסף עוד אחימעץ׳
בבאה — וי״י אמר אל אחיהו׳
כרבי — אחר הדבר הזה לא שב׳
לגן — וידבר אחאב אל נבות׳
נא — ויהי בעברם ואליהו תני׳ דפסו׳
באזור — העם הרע הזה המאנים׳
בזית — ילכו ינקותיו ויהי כזית׳
כן — דרשו טוב ואל רע׳
לעד — שמעו עמי׳ כלם והקשיבי׳
טרף — הביאו את כל המעשר׳
בשמעך — ויהי בשמעך דד״ה׳
ועשה — לזהב ולכסף ולנחשת׳
דברך — והמלאך אשר הלך׳
הטוב — והנה אמריהו הלך׳
משגב — ויהי י״י משגב לדך׳
משנאי — י״י יכחשו לו׳
תשת — חשך ויהי לילה׳
נעם — ויהי נעם י״י אלהינו׳
בשכבו — ויהי בשכבו וידעת׳
ביהוך — ויהי ביהוך בבית פרץ׳
ותהי — יד׳ רפי׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן יח׳ ובאיוב סימן לג׳
ויהיו — יא׳ רפין וסימני׳ נמסר בפרש׳ תרומה׳
שהיה — ג׳ וסימניהון
יאמר — נא ישראל׳
בקום — עלינו אדם׳
וכל קהלת דבר׳ בב״ג אשר היה וסימניהון
הגדלתי — והוספתי׳
יש — דבר שיאמר׳
לפני — אשר היה לפני׳
לפניהם — אשר היה לפניהם׳
נהיה — ח׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ ס׳ א׳
ונהיה — ב׳ וסימניהון

ונהיה — להם עד פתח׳
ונשבע — להם ונהיה׳
ולא היה — כ״ב וסימניהון
ולא — היה מים לעדה׳
ולא — היה שם מים לעם׳
ולא — היה בו שער צהוב׳
ושבת — המן במחרת׳
ולא — היה בהם ידים׳
ויכם — לכבם ולא היה בם עוד
ולא — היה כיום ההוא לפניו׳
ולא — היה דברי ראשון׳
ומאכל — שלחנו וחברו דד״ה׳
ולא — היה לבבו שלם׳
דשלכה וחברו דאבים׳
ולא — היה מים למחנה׳
ולא — היה דבר רע בסיר׳
ולא — היה אחרי בית דוד׳
ולא — היה לחם לעם הארץ׳ וחברו׳
ולא — היה נודד כנף׳
ולא — היה בה כטה עוז׳
ולא היה — לבחלי אלעזר ולא
ולא — היה לשלשן בנים׳
ולא — היה כבושם ההוא עוד׳
ולא — היה ביום אף י״י פליט׳
וראיתיו — מגיע אצל האיל ב׳ בפסו׳
ולא יהיו — ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תבא
ובירמיה — ריש סימן יז׳
והיתה — ג׳ בטעם בנביאים וסימניהון
ציצת — נובל צבי׳
חבל — הים נות רועים׳
נבלת — העם הזה למאכל׳

אמר המעתיק קה״א קמה ליכי והיתה חבל הים הוא נמכה בחטפוןן הב׳ והיתה בטע׳ שני גרש׳ וכן הוא בכל הספרי׳ שלנו הדין דחבל הים בטע׳ סכין בזמי׳ ואולי כי הוא טעות ואולם אלא ב׳ בטע׳ קדמא ואזלא בינת נובל ובבלת העם ומיהוא על היתה דבינת נובל ודבבלת העם בכל הספרים בתמקר על כל חד ב׳ בטעם במסקר׳ קטנה עכ״ל׃

ולא יהיה — ה׳ ר״פ וסימני׳
ולא — יהיה למצרים מעשה׳
ולא — יהיה עוד לבית ישראל׳
ולא — יהיה משם עוד ערל׳
ולא — יהיה פליט ושריד דירמיה׳
לבית — ישראל למבטח׳
והיתה — ג׳ בטעם גרשיים בנביאים וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ט׳ ובצפניה סימן ב׳
ולא תהיה — ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת קדשים ובדניאל סימ׳ יא׳

היו — ג׳ ר״פ וסימניהון
היו — ערוה לשבה ארץ ציה׳
היו — שרי יהודה כמסיגי גבול׳
היו — צריה לראש׳
שהיה — ד׳ בקהלת וסימני׳
מה — שהיה הוא שיהיה׳
ושנאתי — אני את כל עמלי׳
כי — איננו יודע מה שיהיה׳
והסכל — ירבה דברים׳
ולהיות — ב׳ וסימניהון
בני — עתה אל תשלו׳
פתשגן — הכתב להנתן׳
תהיינה — י׳ כתי׳ בן בתור׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ אמור׳
בהיות — ח׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׳
והיה — ד׳ בטעם גרשיים ר״פ בתורה וסימניהון נמסר בפרשת בא׳
ותהיין — ד׳ כתובים בן בליש׳ בנבי׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כט׳
והיו — ו׳ וסימניהון נמסר בשבואל ב׳ סימן ב׳
וירמיה — סימן מ״ח ודה״ב סי׳ כג׳
והיה — יא׳ בטעם פזרין וסימניהון נמסר ביהושע סימן ב׳ וע״ש׳
בהיותו — ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בדברי הימים ב׳ סימן׳
וכי יהיה — ד׳ ר״פ וסימניהון נמסר בפ׳ ראה׳
היכל י״י — ד׳ פסו׳ דמיין וסימניהון
היכל — י״י היכל י״י היכל י״י׳
ארץ — ארץ ארץ שמעי׳
עוה — עוה עוה אשימנה׳

הך

והך — ב׳ וסימניהון
והך — את עפר הארץ׳
והך — כף אל כף׳
ויכום — יא׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שלח לך׳
ויכה — י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן כב׳
מכותיה — ג׳ חס׳ וסימניהון
והתה — אדום לשמה׳
כי — אנושה מכותיה׳
כל — עבר על כבל׳
מכה — ה׳ פתחין וסימניהון בלשון ארמי עבראה בחזרא ובארבא עמביא תמני וביאורם נמסר בפרשת שמות וביחזקאל

והטעם כי לא חטו להמשכת קריאת אותה אל״ף כאל״ף כקריאת תאומה וכן כל סס דבר על דרך ארץ מלך ודעו וקטורת תלבושת תחבושת תמורת מחרחרת מבולת כחשת כתנות ודומיהן אהל בעת קדם אין אומר לטבר חוכל שהם דבר אבל לפון פעל בגביהתו לרע וקמצים כהן מרין תתן ממה עבין פועל הוא לא סס דבר על כן בגביהם לרע והקמצים זה החזוק בין המולך מהדו ועד כום וכן מזרעו כתן למולך ועד ים ממות דברים בפתחות בלא טעם בלא מלה כמו בבל ומבבל גרזן כרמל ערפל

מערכת אות ההא

יזרעאל נחלים פחמים להבה בהלה אחת אחד אחיו יתברך כור ישראל וקרנסו :

אתחיל משפט שמוש החולם והחטף קמץ התורה כלה דיכה ליקקר בחולם לולי המבטלים והם ספמה ה"כמו רכו ממים כלו חכני ב'מלא כמו קרבן חכמה אבל אם תבא הנגינה בהברת או אז נהפך לחולם כמו בהלי ורוני וכן ירונו יסובו וימרו כי זה

וביחזקאל סימן ז'·

והבית ח' מלרע וסימניהון
נמסר פ' שפטים
ובשמואל א' סימן ט"ו ומלכי' ב' סימן ט'·

הכה ג' ב' חס וא' מל' וסימני'
נמס' ריש פרשת פנחס

מכה ב' קמצי' חד כתיב י'
וסימניהון
מכי חרב במלחמה·
מכה אלהים ומענה·

והכיתה ה' מל' ה' וסימניהון
נמסר בירמיה
ריש סימן ה'·

יכבה ג' וסימניהון נמסר
בישעיה סימן י' וירמיה
סוף סימן מ'·

ומכה ד' קמצי' וסימניהון
נמסר בפ' משפטים·

והכיתיו ג' ב' חס וא' מל'
וסימניהון
אם יוכל להלחם·
ויצאתי אחריו והכיתו ב' בו·

ויכיה ג' וסימניהון
ואת מקדה לכד יהושע·
ויתן יי' דלבנה
ויתן יי' דלכיש·

יכתו ג' וסימניהון
מדוע ראיתי המה חתים·
וכל פסיליה יכתו·
מבקר לערב יכתו·

הכינו ב' בלישני' וסים'
רשת הכינו לפעמי·
והיה ביום הששי והכינו·
וכל דה' דכו' הכינו והכינו במ"ב
הכינו והכינו וסימניהון
והכינו לבית אבותיכם·
והכינו והפסח והתקדשו·

הכינו ז' וסימניהון
הכינו לכם צדה דיהושע·
לכו נא הכינו עוד ודעו·
הכינו הארכים בי גם זמם·
הכינו לבניו מטבח·
והכינו לבבכם אל יי' ועבדהו·
והכינו לבית אבתיכם דה'·
והתקדשו והכינו לאחיכם לעש' ודה

והוכן ג' וסימניהון
והוכן בחסד כסא·
יזכר אדיריו יכשלו·
ויאמר לבנות לה בית·
וא' הוכן כי ערוך מאתמל·

כונן ה' מל' בלישני' וסימני'
והכונן עיר סיחון
הוי בונה עיר בדמים·
הכון והכן לך
במיתריך תכונן על פניהם·
ותכונן צדיק·

נכון כ"ח וסימניהון
כי נכון הדבר מאת האלהי'·
ויאמר משהלא נכון לעשות כן
והיה נכון לבקר·
והנה אמת נכון הדבר דע"ר
הנדחת·
וחברו דוילך ויעבוד·
בשחר נכון מוצאו·
נכון יהיה הר בית יי' דישעי'·
יהיה הר בית יי' נכון דמיכה·
ושבתם אלי אל נכון·
כי בא שאול אל נכון·
ויבאו עד גרן נכון·
ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך
וכסא דוד יהיה נכון לפני יי'·
ורוח נכון חדש בקרבי·
ושלחו מנות לאין נכון לו·
נכון לבי אלהים ב' בפסו'·
ולבם לא נכון עמו·
כי אני לצלע נכון·
זרעם נכון לפניהם·
ידע כי נכון בידו יום·
נכון למועדי רגל·
ואיד נכון לצלעו·
נכון כסאך מאז·
נכון לבו בטוח ביי'·
נכון לבי אלהים אשירה·
וכסאו יהיה נכון עד עולם בדה'·
ובית דוד עבדך נכון דדה'·

ממכון ג' וסימניהון
ממכון שבתך מן·
וחברו ממכון שבתך ועשית·
ממכון שבתו השגיח·

יכוננה ג' וסימניהון·
והוא יכונניה עליון·
ועל נהרות יכונניה·
יכונניה עד עולם סלה·
וא' ויכוננה דרך קשתו·

ובמכנה ד' חס' וסימני'
וארבע בהפות אל·
ב' בפסו'·
ועל ראש המכנה ידתיה·
ובצקלג ובמכנה·

ותכון ד' וסימניהון
ותכון מלכותו מאד·
ותכון כל מלאכת שלמה·
ותכון כל עבדת יי'·
ותכון העבודה ויעמדו·

הל

הלאה ב' וסימניהון
ואת האש זרה הלאה·
ויאמרו גש הלאה·

מהלאה ב' וסימניהון
מהלאה למגדל עדר·
מהלאה לדמשק·

הלוך ד' מל' בתורה וסימני'
נמסר בפרש' נח·

הלוך ד' חסרי' וסימניהון
נמסר סוף פ' ויצא·

הלא היא ג' וסימני' נמסר
בפרשת דברי'·

לכי ג' וסימניהון נמסר בפ'
שמות·

הולך ט' מל' בתורה וסימ'
נמסר בפ' תולדת·

הולך י"א מל' בנבי' וסי'
והנה אנכי הולך היום·
אפס כי לא תהיה תפארתך·
כי אתה הולך לקחת לך·
ויהי הקשר אמיץ·
המול בואך והיום אניעך ב' בו·
הנך הולך מאתי·
ושמחת לבב בהולך·
כי הים הולך וסוער·
הולך למרחבי ארץ·
וז' חס' בכתו' וסימניהון נמסר
בקהלת סימן ט'·

וילכו כל העם ג' וסימניהון
וימליכו שם את שאול·
איש לביתו·
לאכל ולשתות·

וילך ז' פתחי' וסימני' נמסר
סוף פרשת חיי שרה·

ההלכת ג' ב' חס' וא' מל'
וסימניהון נמסר
בסדר וישלח·

הלכות ב' חס' דחס' וכו' סי'
נמסר בסדר שמות

ויולכני ב' כתובי' בן וסימני'
נמסר ביחזקאל
ריש סימן מ"ז·

ויתהלך ג' וסימניהון נמסר
בפרש' בראשית·

הליכות ד' וסימני' נמסר
בתהלים סי' ס"ח·

ויולך ד' וסימניהון נמסר
בפ' בשלח וסו' מלכים

ולך י"א וסימני' נמסר בשמו'
ב' סימן י"ד·

ולך ד' וסימניהון נמסר
במלכי' ב' סימן ד'·

ולכו ג' וסימניהון נמסר
בשמו' א' סימן כ"ט·

וללכת ד' וסימניהון נמסר
באיוב ריש סי' ל"ד·

מוליך ג' וסימניהון נמסר
באיוב סימן י"ב·

וילך איש ב' וסימני' נמסר
בפ' שמות·

וילך בכל דרך ג' וסימני'
נמסר
במלכים א' סימן ו'·

וילכו דרך ג' וסימניהון
שלשת ימים במדבר·
וילכו כל הלילה·
וילכו דרך הערבה·

ולא הלך ג' וסימני' נמסר
בפ' בלק ומלכ' ב'
סוף סימן כ"א·

ואלכה ב' וסימניהון נמסר
בפרש' ויצא·

ואולך ד' וסימניהון נמסר
בסדר בחקתי·

להלך ד' וחסרי' וסימניהון
נמסר בפרש' שמות
וקהלת ריש סימן ז'·

ויתהלך ג' ר"פ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן יט·

ילכון ג' וסימניהון נמסר
ביואל סימן ב'·

יהלכון ג' וסימניהון נמסר
בתלים סימ' פ"ט
וסימ' ק"ד·

הלכו ב' דגשי' וסימניהון
על הר ציון ששמם·
ערום הלכו מבלי לבוש·
וא' רפה פלטו מחרב הלכו·

בלכתן ג' וסימניהון
חברות אשה אל אחותה·
ואיש אל עבר פניו·
על ארבעת רבעיהן הנ"ג דפסו'·

יהלך ג' וסימניהון נמסר
במשלי סימן ו'·

הלכתי ג' וסימניהון נמסר
באיוב סוף ס' מן ל'·

האלך ג' וסימניהון נמסר
בפ' שמות·

הלולים ב' וסימניהון
קדש הלולים ליי' זו·
ויעשו הלולים·

תהלת ד' וסימניהון נמסר
בתלי' סימן קמ"ו·

תהלות ד' ג' מל' וא' חס'
וסי' נמסר בישעיה
סימן ס"ג·

מהלל ג' חס' וסימ' נמסר
בתלים סימן י"ח·

יהולל ג' וסימניהן
כי העושק יהולל חכם·
ושופטים יהולל·
וקסמים יהולל·

ויהללו ד' וסימניהון נמסר
בפ' לך לך ושפט'
סי' י"ו ונחמיה סימן ה'·

יהללוהו ב' בספר תלים
וסימניהון
יהללוהו שמים וארץ·
ובמושב זקנים יהללוהו·

ויהלם ג' וסימניהון נמסר
בפרשת תצוה·
הלם

הכלל לעולם לא יבא חטף קמץ בהות אסר הנגינה בו וכן החטף מבטל חולם בכמה מקומות כמו לסון הופעל ואף פעל בין עתיד בין עבר כמו הפקד אתו סם מסזר בליל תקטר מראה הסברתי הפנה הגלה וכל כווי מן הסלמים בתוספת ה"א וא"ו ופ"א הפעל סלו בהברת או היא בחטף קמץ כמו סמרה קרבה ואכלה מבירי אבל ואוכלה מגיד בני בחולם סהוא עתיד למדבר בעצמו והחולם תמיד חסרון הא"לף העיקר סראוי להיות ואכלה הא"לף האחת פ"א הפעל והסנית למדבר בעצמו וכן אם אוכ..ה וזרעו מסלם

מערכת אות ההא

למון הווה המה ונחלמים פרטו פנה וכן ממרני זכרני מהם כלם למון נווי על כן נכקרים בחטף קמץ אבל אל יכוסמרך בחולם כי הוא למון הווה כמו מומר סלכו ומלת זומה ישראל נסתניתה והטעם כי לא יבא חטף פתח אחר חטף קמץ והיה ראוי להיות זומה כאמר אפרם ברין אחה״ע המבטל חולם אך להקל המלה הוטמר על בנין סמרה זכרה וכן מלת ותוארו מבני הרם והיה ראוי להיות ותארו על דרך אהלה וכן כתיב תארם וכן כל סם הפועל כמו תממרו באכלם אחרי אכלה כל סם דבר וסס

הלם · יב וחסרי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שמות ·

הם

והם ט׳ ר״פ וסימניהון נמסר במשלי סימן א׳ פסו׳ יחזקאל ב׳ סימן ט׳ ·

הם יב ס״פ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו ·

המה יט ר״פ וסימניהון

המה וכל החיה למינה ·
המה מי מריבה אשר ·
המה עם בית מיכה ·
המה הרחיקו ·
המה מיטיבים את לבם ·
המה יבאו אל מקדשי ·
המה באו בארץ צוף ·
המה את ערלים ישכבו ·
המה ירדים במעלה ההר ·
המה ישאו קלם ירנו ·
המה גלו ערותה ·
המה רכליך ·
המה היו צרים ישבי ·
המה כרעו ונפלו ·
המה יניעון לאכול ·
המה ראו כן תמהו ·
המה ראו מעשי יי׳ ·
המה יאבדו ואתה תעמד ·
המה היו במרדי אור ·

והמה י׳ ר״פ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ כג ומיכה סוף סימ׳ ד׳ ·

המה עשים ה׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ ויקהל וירמיה סימן ז׳ ·

ההמה יב וסימני׳ נמסר בפרש׳ בהעלותך וירמיה סימן יד ונחמיה סי׳ יג ·

ומהם ו׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סי׳ מד ·

ולהם ח׳ וסימניהון נמסר פ׳ נח ובנחמיה סימן ז׳ ·

בהמה ג׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת תצוה

לחם ד׳ וסבירי׳ לכם וסימנ׳ נמס׳ בסדר בהעלתך ·

יהמיון ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן יז ·

והמו ג׳ וסימניהון

ויתגעשו גליו לא יוכלו ·
והמו גליהם כמים רבים ·
והמו כמו יין ·

הומיה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סימן כ״ב ובמשלי סימן ז׳ ·

ותהם ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ד׳ ·

ויהמם ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ז׳ ·

המונה ד׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן לט ·

המונו ג׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳ ·

המון ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סי׳ ד׳ ·

המו ג׳ וסימני׳ נמסר בזכריה סוף סימן ט׳ וע״ט ·

הן

הן ה׳ פתחין וסימניהון נמסר בפרש׳ בלק ואיוב סוף סימן ח׳ וסימן לא׳ ·

והן ה׳ וסימניהון נמסר בפר׳ שמות ודניאל סי׳ ג׳ ·

בהן יח׳ ט׳ קמצי׳ וג׳ פת׳ וסימניהון

ויהפך אשר ישב בהן לוט ·
עבדותי ונתנה את נשי ואת ·
ויפצל בהן פצלות לבנות ·
יסף אשר יסך בהן וחברו ·
ויקחו בני אהרן נדב ·
ותנו בהן אש ושימו ·
ותקעו בהן ונועדו ·
והצר לך בכל שעריך ·
פרש מקול פרש ורומי ·
לשבה היו לשבה ב׳ בפסו׳ ·
ציץ תנו ציץ למואב ·
חיו ולכל בהן חיי רוחי ·
הכהנים בבאם הכהנים ·
פלשתים ויבאו פלשתים וישבו בהן דשמואל ·
ג׳ כתראי פתחין ·

להן יד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ פנחס וביחזקאל סימן כ״ג ·

והנה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ד׳ ·

מהנה ז׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ויקרא ויחזקאל סי׳ כ״ב וירמיה סי׳ ה׳ ·

בהנה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שלח לך וירמיה סימן ה׳

להנה ד׳ וסימניהון

ומתוכה דמות ארבע׳
ומתחת הרקיע כנפיהם ב׳ בפסו׳
כבאו להנה ·
וא׳ ולהנה כנפים בכנפי ·

הנה ז׳ ר״פ בספר בראשית וסי׳ נמסר בפרש׳ וישב

הנה כל יהושע ושפטים ר״פ הנה ב״מג והנה וסימני׳

והנה אנכי הלך היום ·

והנה ברק רדף ·
והנה איש זקן בא ·

הנה ד׳ ר״פ בשמואל וסימניהון

והנה ימים באים וגדעתי ·
הנה היום הזה ראו עיניך ·
הנה עתה הוא נחבא ·
הנה שם עמם שני בניהם ·

וכל מלכים ר״פ דכו׳ הנה ב״מה והנה וסימניהון נמסר ריש מלכי׳ ·
וכל ישעיה וירמיה הנה ב״מג והנה וסימניהון

והנה זה בא רכב איש ·
והנה ששון ושמחה ·
והנה כל הנשים אשר נשארו ·

הנה י׳ ר״פ ביחזקאל וסימני׳ נמסר ביחזקאל ס׳ כ״ח ·

וכל הריסר ר״פ הנה במב׳ והנה וסימניהון

והנה במר עפרת ·
והנה המלאך הדבר ·

וכל דברי הימים ר״פ דכו׳ והנה ב״מג הנה וסימניהון

הנה בן נולד לך ·
הנה אנכי בונה בית ·
הנה יי׳ נגף מגפה ·

וכל שאר כתובים ר״פ הנה ב״מו והנה וסימ׳

רות גדולה באה דאיוב ·
והנה אשה לקראתו ·
והנה עלה כלו קמשונים ·
והנה יד נגעה בי והניעני ·
והנה כדמות בני אדם ·
והנה בועז בא מבית ·

ה׳ פסו׳ הנה והנה וסימני׳ נמסר בפרשת ויצא ·

הנה ד׳ סבירין והנה וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תשא

והנה יג׳ יחידאין וסימני׳

והנה בן ויאמר שוב אשוב ·
והנה עתה ויאמר הכי קרא ·
ורנה עבדיך מכים וחטאת ·
והנה העם ויקח את ·
והנה ביתו ויבא יפתח ·
והנה דוד והיה הוא ·
והנה בני ויהי בכלתו לדבר ·
והנה באתי כי ידע עבדך ·
והנה אליהו ויהי עובדיהו ·
והנה אלה הנה אלה ·
והנה נתנו עליך עבותים ·
והנה עבדי ושלח לי עצי ארזים ·
והנה להם ויפנו יהודה ·

הנה ז׳ יחידאין וסימניהון נמסר בשפטי׳ סימ׳ ז״ ·

יא׳ זוגין חד הנה וחד והנה וסימניהון

הנה עשו ויגד לרבקה ·
והנה עשו וישא יעקב עיניו ·

הנה אנשים ויאמר למלך ·
והנה אנשים עברים ויראו ·
הנה האיש ושמואל ראה ·
והנה האיש לבוש הבדים ·
הנה היא ויאמר הכהן ·
והנה היא ויהי בבקר דלאה ·
הנה יושב ויאמר המלך ·
והנה יושב וישלח אליו שר ·
הנה בה ואמר יושב האי ·
והנה בה ובשחטם את בניהם ·
הנה באו הראשנות הנה ·
והנה באו ואף כי תשלחנה ·
הנה יוצר כי הנה יוצר ·
והנה יוצר כה הראני יי׳ ·
הנה דברי והמלאך אשר הלך דד״ה
והנה דברי אסא הראשנים ·
הנה בן ויברך כל הקהל ·
והנה בן ויאמר אברם ·
הנה שבה ותאמ׳ הנה שבה יבמתך
והנה שבה ויאמר השב ·

והנה אנחנו ג׳ וסי׳ נמס׳ בפרש׳ וישב ובנחמיה סימן ה׳ ·

והנה איננו ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא יעקב ·

והנה יי׳ ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא ·

והנה הוא ה׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ מקץ ·

והנה כל ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ז׳ ·

הנה לא ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ קנ״ב ·

הנו ב׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בלק ·

והנני ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ נח ·

והנה אנכי ה׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת ויצא ·

הנני ב׳ דגשי׳ וסימניהון

ויאמר הנני בני ·
ויאמר הנני מי אתה ·

הננו ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ ·

הס

הס ב׳ קמצי׳ וסימני׳

בכל מקום השליך הע ·
ואמר הס כי לא להזכיר ·

הפ

ויהפך ב׳ וסימניהון

ויהפך לבב פרעה ועבדיו ·
ויהפך לבב כל איש ישראל ·

תהפכות ג׳ וסימניהון בי דור

העבס מן הסלמי׳ כמו קרבן חכמה ערמה גפרית כלפחד ופסי ויגבהה ויגלה אסכת בסמת · ומלת ממחרת בלה ע״ר אסכת והיה ראוי מחרת אך עסו כמו מלת יעמד יחרס כי לעולם לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח וכבין עתיד במסקל קל מן הסלמי׳ אטר.המה בחולם בהוסף עליו או כנוי ליחיד או לרבי׳ יהפך החולם לחטף קמץ כמו יסמור יסמרך יפגמך וכיוצא בו בסמות דברים כמו קטרת קטרתי נחסת נחסתי כת: תכתנתי וסם דבר בב׳ אותיות קדם אכל אורך רחב יאמר אכלו ארכו קדמו רפי גם אהל

מערכת אות הויו

תואר כועס מעניינים ריק כי נהפכו ההברות כאשר יאמר אהלו תארו מפני אות הגרון אשר דינה בחטף פתח ולא יוכל לבא אחר חטף קמץ ומלת רחבו באה על עיקרה והטעם בעבור דגש שבבי״ת רחבו המבטל החטף פתח על כי הוא ממבטלים אבל אהל תואר כועס מאין אות אחרונה מאותיות בג״ד כפ״ת ואין בם הדגש ניכר אז לא יבטל החטף פתח רק במקומות מועטים ואין יבא חטף קמץ על כן נהפכו ההברות ואם בהברת או יבא ואו״או אף ברבות המלה אף לא יזוז החולם ממקומו כמו מועד מופת

כי דור תהפוכות המה ·
מאיש מדבר תהפוכות ·
תהפוכות בלבו חורש און ·

כמהפכת ו׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ ל״א ·

הפרו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ לא׳ ·

הץ

והציל ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ד׳ ישעיה סימן לא׳ ·

להצילך ג׳ וסימניהון נמס׳ במשלי סי׳ ב׳ ·

והצל ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות ·

הצילה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר פרשת וישב ובתלים סימן כ״ב ·

ואציל ג׳ ב׳ מ׳ל וסימניהון

ולא אביתי לשמע ·
ואציל אתכם מיד מצרים ·
מיד אויביכם ·

הצילני ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ז ובתלים סימן נ״ד ·

הר

וכל הר ב׳ וסימניהון

והגלעד וגבול ·
כל גיא ינשא וכל הר ·

על ההר ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות וביחזקאל סוף סימן י״א ·

אל הר יז׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ו ·

כהר ב׳ וסימניהון
כי כהר פרצים יקום ·
כהר ציון לא ימוט ·

ההרה י״ג וסימניהון ·

ויעתק משם ההרה מקדם ·
תספה ויהי כהוציאם אתם ·
ותגדל הנה נא מצא עבדך ·
עלה ויאמר יי׳ אל משה עלה אלי
ויפנו ויעלו ההרה ·
ותהינו ותענו ותאמרו אלי ·
ותזדו ואדבר אליכם ולא ·
בעלתי ההרה לקחת לחת ·
פסל בעת ההיא אמר יי׳ אלי ·
ואעש ארון עצי שטים ואפסל
לכו ותאמר להם ההרה לכו ·
וילחצו האמרי את בני דן ·

אל הרי ה׳ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל ריש סי׳ ו׳ וסימן ל״ד ·

על ראש ההר ה׳ וסי׳ נמסר בתלים ב׳ סימן א׳ ויחזקאל סי׳ מ״ג ·

מהררי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ו ·

והדר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ·

אל ההרים ב׳ וסי׳ נמס׳ בתלים סימן קכ״ב ע״ש ·

הר ההר ו׳ וסימניהון

ויסעו מקדש ·
קח את אהרן ואת ·
ויעלו אל הר ההר ·
ויעל אהרן הכהן ·
תתאו לכם הר ההר ·
מהר ההר התאו ·

ותהר עוד ז׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויצא ·

להרגך ג׳ וסימ׳ נמסר סוף פר׳ תולדות ·

הרוג ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהעלתך ·

להרוג ג׳ מ׳ל בליש׳ וסימניהון

והגרתי שופט מקרבה ·
עת להרוג ·
כי נמכרנו אני ועמי ·
והרוג בשנאיהם ·

והרגוני ב׳ א׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ וירא ׃

והרגני ג׳ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סימן י״ח ·

הרוס ג׳ מ׳ל בליש׳ וסימני׳ נמסר באיוב סי׳ י״ב ׃

הרן ב׳ וסימניהון ·

ואת בית נמרה ·
ובעמק בית הרן ·

וכל שום בר נש דכו׳ הרן במ׳ב חרן וסימניהון ·
פלגש כלב ב׳ בפסוק ·

השגה ד׳ כתו׳ ס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שפטים ·

וישיגם ה׳ חסרי׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ וירמיה סימן ל״ט ·

תשג ב׳ וסימניהון

אל תשג גבול עולם ·
וחכרו אל תשג ·
וא׳ והשג אתה תאכל ולא ·

נשלם מערכת

אות הה״א בס״ד

מערכת אות

הוי״ו

א״ב מן חד חד ריש פסוק

נסיב וי״ו ברישיה וס׳

ואראׄ ואין איש ומאלה ·
ובחורב הקצפתם את יי׳ ·
וגר זאב עם הכש
ודי חלב עזים ללחמך
והלוא עמך שם צדוק ·
ווים ואת האלף ושבע המאו׳
וזרחה לכם יראי שמי ·
וחכיתי ליי׳ המסתיר פניו ·
וטמאתם את צפוי פסילי בספך ·
ויריחו סוגרת ומסוגרת
וכחכי איש גדודים ·
וללוי אמר תומיך ואוריך ·
ומנת המלך מן רכושו ·
ונחה עליו רוח יי׳ ·
וסוכה תהיה לצל יומם ·
ועמך כולם צדיקים ·
ופרה ודוב תרעינה ·
וצאני מרמס רגליכם ·
וקרבנו קערת כסף אחת ·
ורחובות העיר ימלאו ·
ושאבתם מים בששון ·
ותבואתה מרבה למלכים אשר ·

א״ב מן חד חד מן תרתין

תיבות׳ נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קריין לא נסבין ו׳ וסי׳

וארך אפים איש חמה יגרה מדון ·
וברית עולם כי אני יי׳ אהב משפט ·
וגבור חיל ויען אחד מהנערים
ודבר טוב דאגה בלב איש ישחנה
והר סיני עשן כולו ·
וזאת התורה אשר שם משה
וחיל פרעה יצא ממצרים ·
וטובת מראה ויהי אמן את הדסה ·
וירא אלהים איש היה בארץ עוץ ·
וכל אלה וכזה אלה להפר ברית ·
ולפני יי׳ תפלה לעני כי יעטוף ·
ומלך עולם ויי׳ אלהים אמת ·
ונר אלהים טרם יכבה ושמואל ·
ושר צבא ואחרי אחיתפל יהוידע
ועץ חיים תוחלת ממושכה ·
ופר חטאת תעש׳ ליום על הכפורי׳
וצבא השמי׳ אתה הוא יי׳ לבדך ·
וקטרת סמים ומקטירים ליי׳ עולות ·
ורכב ברזל ויאמרו בני יוסף ·
ושמן זית וקרה חמש מאות ·
ותשועת צדיקים מיי׳ מעוזם בעת ·

י״ו זוגין מן חד חד מלרע

וחד מלעיל ו׳ ברישיהון וסימני׳

ומת בהר אשר אתה ·
ומת ותאמר לו אשתו עודך ·
ויחכם תן לחכם ויחכם עוד ·
ויחכם מכל האדם מאיתן ׃
ויענם ישמעאל ויענם ·
ויענם המלך קשה ויעזב ·

וירם ויצו מלך אשור ·
וירם אלהים חץ פתאם ·
ויושיעם ותתנם ביד צריהם ·
ויושיעו ויקם יי׳ שופטים ·
ויתהלכו מלך הנגב ויצא ·
ויתהלכו וראיתיו בגיע אצל ·
וידע וידבר אל קרח ·
וידע ויקח את זקני העיר ·
וינפש ששת ימים תעשה ·
וינפש ויבא המלך וכל העם
ויהללוה תנו לה מפרי ידיה ·
ויהללוה אחת היא יונתי תמתי ·
ונפתחה לאמר מתי יעבר
ונפתחה ויהי כאשר באנו אל המלון
וישג ירדף אויב נפשי
וישג לבן את יעקב
ויוכל וישבע שפטיה בן
ויוכל וישר אל מלאך ויוכל
ויצילני והנה כאשר גדלה נפשך
ויצילני ושם האחד אליעזר
ומש ועמדו רגליו ביום ·
ומש ובני ארם עוץ ·
והגה שמעו שמוע ברגז
והגה ויפרש אהה לפני ·
ובקר וראיתם את כבוד יי׳ ·
ובקר ערב ובקר וצהרים ׃

י״ד זוגין חלופין מן ב״ב ר״פ

נסבין ו׳ בריש תיבות׳ וכל קריא׳ לא נסבין וי״ו ·

ואנת ברה כל שצר לא השפלת
ואנת עזרא בחכמת אלהך ·
ואך את דמכם לנפשתיכם ·
ואך אם טמאה ארץ אחזתכ׳
ואנה לא בחכמה די איתי בי ·
ואנה שמעת עליך די הוכל ·
והן חלמא ופשרה וזהחון
והן לא ידיע להוא לך מלכא
והיום והוא לאדני יי׳ צבאות ·
והיום הזה תאמרנה שרות ·
וכה תעשה להם לטהרם
וכה אמר שמעי בקללו׳
וכען העלו קדמי חכימיא
וכען הן על מלכא ·
וכאשר יענו אתו בן ירבה ·
וכאשר יאמרו אליך בני עמך ·
וטוב לא יהיה לרשע ולא ·
וטוב משניהם את אשר
ותחת כי אהב את אבותיך
ותחת הרקיע כנפיהם ·
ומכל החי מכל בשר
ומכל בני כי רבים דד״ח
וארבע כתפות אל ארבע ·
וארבע חיון רברבן סלקן
ובארבע עשרה שנה בא כדר
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיה
ולמען תספר באזני בנך ·
ולמען תאריכו ימים על האדמה

א״ב מן חד וחד ו׳ בריש׳

וקמצ׳ וסי׳

ואך אתך ואת עמך כדבר ׃
ואיש לעשות כרצון ואיש ·
ובך

מוקם אשר הוא״ו בהם בעבור חסרון היו״ד כי המה נגזרים מחטופי פ״א פעל מיו״ד וכן כוכב עולם סופר אף באמרך מועדים מופתי כוכבי עלמים נחלאים על כן כיום קגותך הספרה ראותך עמותך כחלמים מפני הוא״ו אף כי על פס הפועל תן השלמים בחטף קמץ כאשר אמרתי למעלה כמו באהלם עומדך בחטופי למ״ר פעל לא כן הדין אם יבא בהברה וא״ו כאשר אמרתי ׃ בל סבא תביע לפניאות כמו עומדך תביא לפניו חטף קמץ במלת ראותך קגותך מפני הוא״ו ׃

כל אות אחה״ע הראויה להיות בחטף פתח ואות שלפניה בחטף פתח ואות שלפניה בחטף קמץ יהפכו התנועו׳ החטף פתח לחטף קמץ והחטף קמץ לקמץ כמו יעמד חי יחרם ראוי להיות יעמד יחרם על דרך תקטר וכן מעמד מחרבות בהיה ראוי להיות מעמד חרבות עד מסוף אף כי לעולם לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח וכן תאר אהל זוהר ברבותם ליחיד יאמר אהלו תארו ונרבים על משפטם אהלים לאהליך ומלת נעמי בלה על דרך תקטר ופסי כזבי ונהפכו התנועות מפני אות הגרון רק אם

וכך ויאמר העם אל משה
וגפן · האנה וגפן יהנו הילם ·
ודם ורכנים הלוים בני צדוק ׃
ודל והשארתי בקרבך עם ·
ודך לשפט יתום ודך ·
ודין לפני כל ידעי דת ודין ·
והם ויחר למשה מאד ויאמר ·
והגה ויפרש אתה לפני ·
והנה ויהי עבדך עשה הנה והנה ·
ורים ואת האלף ושבע ·
וזרם נפץ וזרם ·
וזר הפכפך איש דרך וזר ·
וחי ותאמרו הן הראנו יי׳ ·
והור ומרדכי יצא מלפני המלך ·
וחום עוד כל ימי הארץ ·
וטף וישמעו כל שרי פלשתים ·
ויש וילך משם וימצא ·
ויור ויאמר פתח החלון ·
וכה ויפן כה וכה וירא כי אין איש
ולחם ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים ·
ולד ותהי שרי עקרה אין ולד ·
ומי כי ומי ההלכים ·
ומר היכרך רעתך ומשובותיך ׃
ונבל והיה כנור ונבל תף חליל ·
ונסך חגרו וספדו ·
ונכד והכרתי לבבל נאם יי׳ ·
וסוף והאזניחו נהרו׳ דללו וחרבו ·
ועד יען אשר עשו נבלה ·
וענן יי׳ עליהם יומם ·
ועז מזמור לדוד הבו ליי׳ ·
ועוז אלהים לנו מחסה ·
ועוף ספחה ברמות ועוף ·
ופרץ ובני יהודה שלה ופרץ ·
וצאה רכה צכאך ·
וצדק עשיתי משפט וצדק ·
וקם כי שבע יפל צדק וקם ·
וקמו כי כה אמר יי׳ ·
וראש ובני בנימן בלע ובכר ואשבל ·
ורד ולא יעצרכה הגשם ·
ורחם באל אביך ויעזרך ·
ורק ובכה יהיה הנעור ·
ושוב אל תאמר לרעך ·
ושם יד ושם טוב מבנים ·
ושובו עבדו ושוכו משער לשער ·
והיך אלה פיהו מלא ·

א״ב מן תרין א׳ וחד וא׳

אראה ויאמר יי׳ אל משה דבר אל אהרן ·
אראה ויאמ׳ אליהו חי יי׳ צבאו׳ אשר
ואראה צמאה נפשי לאלהים ·
אראך ויאמר יי׳ אל אברם לך לך ·
אראך ואמר מה אלה אדני ·
ואראך והנה ברק רדף את סיסרא ·
אחותיך ושמרון כחצי חטאתיך ·
אחותיך והכרת את דרכיך ונכלמת ·
ואחותיך סדם ובנתיה תשכן ·
אסתר הן גרשת אתי היום ·
אסתר אך שתים אל תעש עמדי ׃
ואסתר כי לא אויב יחרפני ואשא ׃
אשמעה עד מתי אראה ·

אשמעה מה ידבר האל ·
ואשמעה ויאמר אליהם משה עמדו ·
אדמוני ויצא הראשון אדמוני ·
אדמוני וישלח ויביאהו והוא אדמוני
ואדמוני ויבט הפלשתי וירא׳ את דוד
בינה אמרי האזינה יי׳ ·
בינה מלעיל ואם בינה שמע׳ זאת
ובינה בשנת שלש לכורש ·
בונה קמץ ירושלם יי׳ נדחי ישראל
בוני ויפסלו בוני שלמה ·
ובוני חירם ב׳ בפסוק ׃
בדבר ורבקה שמעת ·
בדבר ותעלזנה כליותי ·
ובדבר וכלי כליו רעים ·
בחסדך נחית בחסדך ·
בחסדך ואני בחסדך בטחתי ·
ובחסדך תצמית איבי והאבדת ·
בראות בעת ההיא בראות דוד ·
בראות ויהי לדרוש אלהים בימי ·
ובראות יי׳ בי נכנעו היה דבר יי׳ ·
בטחות הן אמת חפצת בטחות ·
בטחות מי שת בטחות חכמה ·
ובטחות ישלין אהלי׳ לשדדי ·
במעלות ויקרא ישעיהו הנביא קדמא דפסוק ·
במעלות הנני משיב את צל המעלות הנינא דפסוק ·
ובמעלות אשר ארך האולם עשרים אמה ·
במועדיכם ועשיתם אשה ליי׳ עלת או זבח לפלא ·
במועדיכם אלה תעשו ליי׳ ·
ובמועדיכם וביו׳ שמחתכם ·
בלב שלם ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ·
בלב שלם וישמחו העם על התנדבם כי ·
ובלב שלם ויאמר אנה יי׳ זכר נא דישעיה ·
גוה ואם לא תשמעוה במסתרים ·
גוה כי השפילו ותאמר גוה ·
וגוה להסיר אדם מעשה ·
גבה בלושני בסתר רעהו כתיב ·
גבה תועבת יי׳ כל גבה לב ·
וגבה הנה אשור ארז בלבנון ·
דמו אם כה יאמרו אלינו ·
דמו ישבי אי סחר צידון ·
ודמו רגזו ואל תחטאו ·
דומם שבי דומם ובאי בחשך ·
דומם הוי אמר לעץ הקיצה ·
ודומם טוב ויחיל ודומם ·
דמי ועתה אל יפל דמי ·
דמי ארץ אל תכסי דמי ·
ודמי חמסי ושארי על בבל ·
דמיתי הנוה והמענגה ·
דמיתי לקאת מדבר הייתי ·
ודמיתי וכשלת היום וכשל גם ·
הכוני כל חלאי הלמוני בל ·
הכוני מצאני השמרים הנ׳ ·
והכוני ויאמר יעקב אל שמעון ואל ·
הנו מן השלושים הנו נכבד ודה״י
הנו ויאמר ה׳ אל השטן ·
והנו ויבא אליו והנו נצב ·

הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו ·
הרנינו לאלהים עוזנו הריעו ·
והרנינו שמחו בה וגילו צדיקים ·
הלל איך נפלת משמים ·
הילל ברוש כי נפל ארז ·
והילל זעק והילל בן אדם ·
הממלאים ופקדתי על כל הדולג ·
הממלאים או עם שרים זהב להם ·
והממלאים ואתם עזבי ה׳ ·
השמנה ומה הארץ השמנה היא ·
השמנה את האבדת אבקש ·
והשמנה והם במלכותם ובטובך ·
וינחם ויביאה יצחק האהלה ·
וינחם ויזכר להם בריתו ·
וינחם ועתה הטיבו דרכיכם ·
ויניחוהו ויתכרמה ויחזיקו ·
ויניחוהו במשמר לפרש להם ·
ויניחוהו ישאהו על כתף יסבלהו ·
וידם ויאמר משה אל אהרן הוא ·
וידם השמש וירח עמד ·
וידם ישב בדד וידם ·
ויכרת ויבא יהושע בעת ההיא ·
ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב ·
ויכרת יהיו נגד יי׳ תמיד ·
ויסעו ויהי חתת אלהים ·
ויסעו אלה מסעי בני ישר׳ לצבאות׳
ויסעו ויאמר ה׳ אל משה מה תצעק אלי דבר ·
וירב ותהי שם המלחמה נפצות ·
וירב היה אדני כאויב בלע ישר׳ ׃
וירב כי יסף על חטאתי פשע ·
וירדו בצאן לשאול שתו ·
וירדו ובנות להם ישובו ·
וירדו ויאמר אלהים נעשה ·
ותכל להשקותו ותאמר ·
ותכל דוד המלך לצאת אל ·
ותכל ויאמר ה׳ אל משה השב את ·
וישבת ויכל אלהים ביום ·
וישבת המן ממחרת ·
וישבת גרש לץ ויצא מדון ·
וישמרו משמרת אלהיהם ·
וישמרו לנצח אל השחת ·
וישמרו ואם נכלמו מכל אשר ·
זמרו זמרו אלהים זמרו ·
וזמרו הריעו ליי׳ כל הארץ ·
חטאתך ויאמ׳ משה אל אהרן קרב
חטאתך ויאמר דוד אל נתן חטאתי
וחטאתך ויגע על פי ויאמר ·
חוג היושב על חוג הארץ ·
חוג בהכינו שמים שם אני ·
וחוג עבים סתר לו ולא יראה ·
חלב וינקת חלב ·
חלב ודי חלב עזים ·
וחלב חמאת בקר וחלב ·
טהורים וזרקתי עליכם מים ·
טהורים כי הטהרו הכהנים ·
וטהורים תועבת יי׳ מחשבות ·
ירב ויברך אתם אלהים ·
ירב ובניו ירב המשא עליו ׃
ויירב ויטב אלהים למילדת ·
ישדד ואפרים עגלה מלמדה ·
ישדד התקשר רים בתלם ·
וישדד הגל היום יחרש ויחרש ·

יסירו ונתתי קנאתי בך ׃
יסירו מצדיקי רשע עקב ·
ויסירו רגע ימותו וחצות ·
יטור הדד ותימא דבראשית ·
יטור הדד ותימא דדה״י ·
ויטור ויעשו מלחמה עם ההגראי׳ ׃
יתיצב לא אכזר כי יעירנו ·
יתיצב חזית איש מהיר במלאכתו קדמ׳ דפסוק ·
ויתיצב ויבא יי׳ ויתיצב ויקרא ·
כדרך ותאמר הגבירה אל ·
כדרך וכדרך ורוח נסע מאת יי׳ ויגז שלוי׳ ב׳ בפסוק ·
כחלק חלק כחלק יאכלו ·
כחלק וכחלק ומי ישמע לכם לדבר הזה ב׳ בפסוק ·
כטל והיה שארית יעקב ·
כטל חרמון שירדר על ·
וכטל נהם ככפיר זעף מלך ·
כנוח וישארו שני אנשים ·
כנוח והיה כנוח כפות רגלי ׃
וכנוח להם ישובו לעשות רע ׃
כנפש ותשלח איזבל מלאך ·
כנפש וכנפש הן כל הנפשות לי הנה כנפ׳ ב׳ בפסוק ·
לקח וזה הדבר אשר העשה ·
לקח בגדו כי ערב זר קדמ׳ דפס׳ ·
ולקח ואתה בן אדם קח לך עץ ·
להרע הרף מאף ועזב חמה ·
להרע מחשב להרע לו בעל ·
ולהרע והיה כאשר שקדתי ·
לטוב זה הדבר אשר צוה יי׳ לבנות צלפחד ·
לטוב הכל כאשר לכל מקרה ·
ולטוב הוי האומרים לרע טוב ·
מעוננים כי הגוים האלה אשר ·
מעננים ויסף עוד געל לדבר ·
ומעוננים והכרתי כשפים מידך ·
כפיל ויהי האחד כפיל הקורה ·
כפיל אני החנתי לפני המלך ·
ומפיל ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה ·
לטטפת וקשרתם לאות על ידך ·
לטוטפת ושמתם את דברי אלה ·
ולטוטפות והיה לאות על ידכה
ללקט ויהי ביום השביעי יצאו ·
ללקט ויאמר בעז אל רת הלא ·
וללקט דודי ירד לגנו לערוגת ׃
לבקר מקש אדם ילע קדש ·
לבקר ויצוהו המלך אחז כתיב ·
ולבקר אחת שאלתי מאת ה׳ ·
במחללים ויעלו כל העם אחריו ·
כמחללים ואתם מחללים אותו ·
ומחללים ואריבה את חורי ·
מקדישים דבר אל אהרן ואל בניו
מקדישים וכל ישר׳ בימי זרובבל ·
ומקדישים ובימי נחמיה ב׳ בפסו׳
מצבות ויציאו את מצבות ·
מצבות ושבר את מצבות ·
ומצבות בפרסות סוסיו ירמס ·
מוציאים ואת כל נשיך ואת בניך ·
מוציאים גם טבותיו היו אומרים ·
ומוציאים סוסים ממצרים ·

אחר אות הגרון דגש לא יהפכו התנועות כי אז אות אחה״ע בשב״א וחטף קמץ יכול לבא לפני שבא כמו רחבו על כן מלת יחנך בחטף קמץ כי החי״ת בשב״א בעבור הדגש שאחריה בנון ואת״מכיין לנו דגש בנון רעו והבן כי בכל מקום אשר תמצא שתי שבאי״ן רצופין הראשון סוכן ורפי והשני דגש ומניע כמו יסבנו ירדפו וזהו טעם הקוראים בהסמה ואין לומר בהסמה כאשר באורתי וים קוראין ואומרי׳ בהסמה כי הסין דגושה ואכ״ ההי״א כחטפת ויכולת הבי״ת להיות בחטף קמ״ץ ולמען ראשון כראה עיקר ׃

מערכת אות הויו

כל הברות או הבאה לפעמים במקום סבא כמו ואסקלה לו יהדפנו יקבנו אסתלנו כי היה ראוי לומר ואסקלה יהדפנו יקבנו אסתלנו ואמר יהודה בן חיוג כי הם על עיקרם ומשפטם כי בלא התוספת המה בהברת או והאחרים אמר בסבא כמו ירדפס ישמרס כדי להקל המלה על כן באתנח וסוף המה בחולם כמו את שבתותי תשמורו תעבורו כמו תעבורי ומה שכתוב לא תעבורי מזה ושורק וחירק אחים ורעי הם כמו ירונן ירון סוב יסוב ומלת ילבשם הכהן השתנית כי ראוי להיות

משגה ארור משגה עור ·
משגה ישרים בדרך רע ·
ומשגה עמו עז ותושיה לו שוגג ·
מצח והיה על מצח אהרן ·
מצח ובית ישראל לא יאבו ·
ומצח וימנעו רביבים ומלקוש ·
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישר׳ תנינא דספרא ·
נחלו אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר ·
ונחלו והבאתי רעי גוי׳ וירשו את
נתצו ראיתי והנה הכרמל ·
נתצו לפני זעמו מי יעמד ·
ונתצו ונתתי אתך בידם והרסו ·
מלח כען כל קבל די מלח היכלא
מלח ומה חשחן ובני תורין ·
ומלח עד כסף כברין מאה ועד חנטין ·
נודע ביהודה אלהים ·
נודע בשערים בעלה ·
ונודע מה שהיה כבר נקרא שמו וסי׳ גברא רבא בתרעא ·
נקלה כי כסלי מלאו נקלה ·
נקלה טוב נקלה ועבד לו ·
ונקלה ויאמרו עבדי שאול ·
נלאה והיה כי נראה כי נלאה ·
נלאה טמן עצל ידו בצלחת ·
ונלאה גשם נדבות תניף אלהים ·
נסה רבים אמרים מי יראנו ·
נשא קומה יי׳ אל נשא ידך ·
ונשא באדין דקו כחדא ·
נשיתי אוי לי אמי כי ילדתני ·
נשיתי ותזנח משלום נפשי ·
ונשיתי לכן הנני ונשיתי אתכם ·
שום תשים עליך מלך אשר ·
שום ועתה לכן שמעו דבר ה׳ שארית יהודה ·
ושום שכל ויבינו במקרא ·
שבח ולזבולן אמר שמח ·
שמח בחור בילדותיך ·
ושמח יהי מקורך ברוך ·
שניר צידנים יקראו לחרמון ·
שניר אתי מלבנון כלה ·
ושניר ובני חצי מטה מנשה ישבו בארץ ·
סורה ותצא יעל לקראת סיסרא
סורה מלרע ותאמר אליו ב׳ בפסוק ·
וסורה ואמרת בלבבך מי ילד ·
עמד וידם השמש וירח ·
עמד קמץ אשרי האיש אשר ·
ועמד ועמשא מתגולל בדם ·
עזרנו ויקרא אסא אל ה׳ ·
עזרנו אלהי ישענו על דבר ·
ועזרנו וישלחו אנשי גבעון ·
עשיתם ויאמר יי׳ אמחה את האדם
עשיתם והולכתי עורים בדרך ·
ועשיתם דבר אלהים כה אמר ·
פתח כי יתרו פתח ויענני ·
פתח נשבימה לכרמים ·
ופתח ויחף את הבית הקורות ·
צלם נבוכד נצר מלכא ·
צלם אנת מלכא חזה הוית ·
וצלם באדין מלא נבוכד נצר החמא ·
קרהו ויגד לו מרדכי את כל ·
קרהו ויספר המן לזרש ·
וקראו ולקחתם גם את זה מעם
רק ויקחהו וישלכו אתו ·
רק כי לא דבר רק הוא מכם ·
ורק גם חצני נערתי ואמרה ·
רעה עמך בשבטך ·
רעה כה אמ׳ יי׳ אלהי רעה את צאן
ורעה בטח בה׳ ועשה טוב שכן ארץ
ראיתיו ויצא האחד מאתי ואמר ·
ראיתיו האמר לאביו ולאמו ·
וראיתיו מגיע אצל האיל ·
שאל ויאמרו שאל שאל האיש
שאל ותאמר לאמר דבר ידברו
ושאל ויאמר אליו שאול לבה קשרתם ·
שנותי אני אמרתי בדמי ימי ·
שנותי מה אדבר ואמר לי ·
ושנותי כי כלו ביגון חיי ·
הראה ואם תראה עוד בבגד ·
הראה תגל ערותך גם תראה ·
ותראה ויאמר אלהים יקוו המים ·
הרומם כי לבם צפנת משכל ·
תרומם צדקה תרומם גוי ·
ותרומם ויאמר ויעמד רוח סערה ·
השג אל תשג גבול עולם ·
תשג וחבירו אל תשג גבול ·
ותשג אתה תאכל ולא תשבע
תבואי אתי מלבנון כלה ·
תבואי והאמר שש השערים ·
ותבואי רבבה כצמח השדה ·
תשם למה נכמות לעיניך ·
תשם ואמרת אל עם הארץ ·
ותשם וירע אלמנותיו ועריהם ·
תם מישר יצרתי כי ·
תם לסון תמימות יצפן לישרים
ותם הלא יראתך כסלתך ·
תנין עורי עורי לבשי עוז ·
תנין הים אני אם תנין ·
ותנין על שחל ופתן תדרך ·
תחי ויחגרו שקים במתניהם ·
תחי נפשי ותהללך ומשפטך ·
ותחי וידברו אליו את כל דברי יוסף ·
תשועתי חושה לעזרתי אדני ·
תשועתי הצילני מדמים אלהים ·
ותשועתי קרבתי צדקתי לא תרחק ·

וחלופיהון דלוג תרין וא׳ וחד א׳ וסי׳

ואלכה תנה את נשי ואת ילדי ·
ואלכה ויאמר אבנר אל דוד ·
אלכה אני אמרתי בדמי ימי ·
ואדיריה ועל ידם החזיקו התקועי׳
ואדיריהם שלחו צעוריהם למים
אדיריהם מחזיקים על אחיהם ·
ובמלאת ימי טהרה לבן או ·
ובמלאת הימים האלה עשה המלך
במלאת ספקו יצר לו ·
וגדל יי׳ ארך אפים וגדול כח ·
וגדל חנון ורחום יי׳ ארך ·
גדל חימה נשא ענש ·
ובהקבץ היוי בהשמע דבר ·
ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי
בהקבץ עמים יחדו וממלכות ·
והכין ידעתי יי׳ כי לא לאדם ·
והכין התקעו בתקוע והכין ·
הכין וצוו אתם לאמ׳ שאו לכם
ונכנה כי תאמר אדום רששנו ·
ונכנה ואמר אליהם אתם ראשים
ונכנה את החומה והקשר כל ·
יסלף ושחד לא תקח כי ·
ויסלף לא תטה משפט לא תכיר
ויסלף עיני יי׳ נצרו דעת ·
ותנהן ויאמ׳ המלך לאסתר גם ·
ותנתן ולקץ שנים יתחברו ובת מלך ·
ותנתן ויאמר המלך להעשות כך
ויושב וידעו העם כלו אפרים ·
ויושב ישמעאל ועניהם ·
ויושב יוסף את אביו ·
הבריהו והנה אמריהו כהן הראש
וזבריהו ועמהם הלוים שמעיה
זבריהו ולמשלמיהו בנים זבריה
וחיו וזאת עשו להם וחיו ·
וחיו ואזרעם בעמים ובמרחקי׳
חיו ויהושע בן נון וכלב בן יפנה
ויתר האל מעוזי חיל ויתר ·
ויתר עמד וימודד ארץ ·
יתר ויואל אלוה וידכאני ·
וישכן ויגרש את האדם ·
וישכן ויגרש מפניהם גוים ·
ישכן ירדף אויב נפשי ·
וימות וה שיבו שנים אנשים ·
ימות ויאמרו אנשי העיר אל יואש
ימות יחי ראובן ואל ימות ·
וירח יי׳ את ריח הניחח ·
וירח ויגש וישק לו ·
ירח ועתה ישבע נא אדני המלך
ובעת מותה ותדברנה ·
ובעת ויהי לימים מימים ·
בעת ועוד אני מדבר בתפלה ·
ולמה ויאמר לה אלקנה אישה
ולמה חנה למה תבכי ולמה לא
למה תאכלי ולמה ג׳ בפסו׳ ·
ולמועדים ויאמר אלהים יהי מארת
ולמועדים כה אמר יי׳ צבאות צום הרביעי ·
למועדים עשה ירח למועדים ·
ומוראכם וחתכם יהיה על ·
ומוראכם לא יתיצב איש לפניכם ·
מוראכם את יי׳ צבאו׳ אתו תקדישו
ונבואה ויאמר איש אל רעהו לא כן
ונבואה הגידו ביהודה ובירושלם
נבואה למשכנותיו ·
וסגרו ואספו אסיפה אסיר ·
וסגרו וסגרו דלתים בשוק ·
סגרו ערי הנגב סגרו ·
וקיצץ וירקעו את פחי הזהב ·
וקיצץ משבית מלחמות עד ·
קיצץ יי׳ צדיק קיצץ עבות ·
ורחצו יוקח נא מעט מים ·
ורחצו ויאמר הנה נא אדני ·
רחצו פתח הזכו הסירו רע
ותעננה אותם ותאמרנה יש ·
ותעננה הנשי׳ המשחקות ·
תעננה חכמות שרותיה ·

א״ב מן ג׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

אמלא לא ההיה משכלה ·
אמלא אערכה לפניו משפט ·
אמלא להגחיל אהבי יש ·
ואמלא אתו רוח אלהים ·
אקומה ויאמ׳ אבנר אל דוד אקומה
אקומה גם עוילי׳ מאסו בי אקומה ·
אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים
ואקומה ויאמר אחיתופל אל אבשלום אבחרה נא ·
אבל אמללה ארץ החפיר ·
אבל תירוש אמללה הגפן ·
אבל לעגלת בית און ·
ואבל העל זאת לא תרגז האר׳
אמנה הלא טוב אמנה ופרפר כת׳
אמנה אתי מלבנון כלה ·
אמנה ובכל זאת אנחנו כרתים ·
ואמנה כי מצות המלך עליהם ·
באבן וכי ירבן אנשים ·
באבן ואם באבן יד ·
באבן וכגלחו את ראשו ·
ובאבן ולאלוה מעוזים על כנו ·
בזאת הביאו את כל המעשר ·
בזאת יואב בן צרויה החל למנות
בזאת לא לכם להלחם בזאת ·
ובזאת ויצא אל פניו יהוא ·
בקש ותאבדנה האתונות ·
בקש סור מרע ועשה טוב
בקש תעיתי כשה אבד ·
ובקש סבותי אני בלבי לדעת ·
ברכתי ויאמר הכי קרא שמו יעקב ·
ברכתי קח נא את ברכתי ·
ברכתי וצויתי את ברכתי ·
וברכתי כי אצעק מים על צבא ·
גאון הנה זה היה עון סדום ·
גאון עדה נא גאון וגבה ·
גאון לפני שבר גאון ·
וגאון יראת יי׳ שנאת רע ·
גמא ולא יכלה עוד הצפינו ·
גמא השלח בים צירים ·
גמא הגאה גמא בלא בצה ·
וגמא והיה השרב לאגם ·
גיל אל תשמח ישר׳ אל גיל ·
גיל יגיל אבי צדיק ·
גיל השמחים אלי גיל ·
וגיל ירעפו נאות מדבר ·
הכה ושם איש ישראל המכה
הכה אפרים שרשם יבש ·
הכה בעטב ויבש ·
והכה אם במחתרת ימצא הגנב
הביאה לי ציד ועשה לי מטעמי׳ ·
הביאה שבעו את הדבר הזה פרות
הביאה הביאה למוסר לכך ·
והביאה ועשה לי מטעמים ·
הביאה ויקח דוד מידה את אשר
הביאה והמלך שלבה נתן דדה ·
הביאה ויאמר המן אף לא הביאה
והביאה וביום השמיני הקת

הטו

ילבשם על דרך ירדפם אך הוא כמו יהדפנו כי בלא תוספת יאמר יהדוף בהברת או וברבותו לא יזוז ומלת ילבשם בלא תוספת יאמר ילבש בתנועת אה גם ברביתו לא יזוז ויאמר ילבשם ומלת שמעה תפלתי נגזרה מן שמע ושמוע בין אחיהם והחירק פתחת השין נגזר ממלת שמע כמו מן סלח סלחה הנער וראוי היה לומר שמעה והחטף בא במקום החולם אשר בשמע כי כן דרך החולם להפך בחטף ברבות המלה ומלת שמע ראויה להיות בווי כמו זכור שמור ברור ומלת וקראה בטם לדברי הקורא׳ כן באה

מערכת אות הויו

ע״ר וכ״ם ל״ח ספרים בל״א תוספת ה״א ובעבור התוספת נהפכה לחטף · קמץ כל מקף מבטל חולם כמו ויפתר נ״ו וחם סלם אלה ועל כן מלת כל אם אין בו טעם בחטף קמץ כי
כלם מוקפים ורהוטים אבל כל העומד בטעם ובמסרת אז הוא בחולם כל הנקרא בפמי בחולם על פי המקור אף על פי שהוא רהוט ויש שנים שהם קמצים והוא כל עצמותי
תאמרנה כל אחי רש סנאוהו וכל בסלם כך נמצא במסורת וכל מלה הרהוטה פעמים בחטף קמץ כמו במתי אתעניעמי בחורי אף כי לולי רהטו היו נקראי עני במתי בחולם

הטו סורו מני דרך הטו מני ·
הטו אזנכם ולכו אלי ·
הטו משכיל לאסף האזינה עמי ·
והטו ועתה הסרו את אלהי דיהושע
הקהל ואת כל העדה הקהל ·
הקהל יום אשר עמדת לפני יי׳ ·
הקהל את העם האנשים והנשים ·
והקהל קח את המטה ·
הופיע ויאמר יי׳ מסיני בא ·
הופיע אל נקמות יי׳ אל ·
הופיע מציון מכלל יופי ·
והופיע התדע בשום אלוה ·
הרוג אם ככה אתה עשה לי ·
הרוג כי הרוג תהרגנו ·
הרוג והנה ששון ושמחה ·
והרוג ושאר היהודים אשר ·
הקיצה הוי אמר לעץ הקיצה ·
הקיצה עורה למה תישן ה׳ ·
והקיצה העירה והקיצה למשפטי ·
חרבה ואמר למלך המלך לעולם ·
חרבה ואמר אלהם אתם ראים ·
חרבה טוב פת חרבה ·
וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן ·
טמאו בני יעקב באו על החללים ·
טמאו עוד זאת עשו לי טמאו את
מקדשי ·
טמאו מזמור לאסף אלהים ·
וטמאו בתחם ספם את כפי ·
ישתחוה ויהי דוד בא עד הראש ·
ישתחוה ויהי אחרי בוא אמציהו ·
ישתחוה וכל עבדי המלך אשר ·
וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחוו׳
ישבו וירדו מעל כסאותם ·
ישבו והיה חילם למשיסה ·
ישבו נתן הסכל במרומים ·
וישבו ויקח עשרה אנשים מזקני ·
יאמר על כן יאמר בכפר ·
יאמר ולציון יאמר איש ואיש ·
יאמר כנמרוד גבור ·
ויאמר למלך ירחו לאמר ·
ידו ואל עמי ידו גורל ·
ידו ביום עמדך מנגד ·
ידו גם היא לגולה הלכה ·
וידו צמתו בבור חיי ·
ירעם כי כפרה סוררה סרר ·
ירעם כצאן לשאול שתו ·
ירעם גרן ויקב לא ירעם ·
וירעם כתם לבבו וכתבונות ·
בכפיר נהם בכפיר זעף מלך ·
בכפיר נהם ככפיר אימת ·
ככפיר עזב ככפיר סכו ·
וככפיר כי אנכי כשחל לאפרים ·
ללוי ושם אשת עמרם יוכבד ·
ללוי על כן לא היה ·
ללוי חשביה בן קמואל ·
וללוי אמר תמיך ואריך ·
מברך ועתה לכה נא ארה לי ·
מברך יהי שם יי׳ מברך מעתה ·
מברך ויאמר ערום יצתי כתי׳ ·
ומברך ועתה הואלתי לברך דד״ה ·
מרבים ויאמרו אל משה לאמ׳ מרבי׳
מרבים כי יש דברים הרבה מרבים ·
מרבים גם בימים ההם מרבים ·

ומרבים ויהיו בני אולם אנשים ·
מרים כל מרים תרומת כסף ·
מרים כבוד חכמים ינחלו ·
מרים ארך אפים רב תבונה ·
ומרים ואתה יי׳ מגן בעדי ·
מאוס חמאה ודבש יאכל ·
מאוס כי בטרם ידע הנער מאוס ·
מאוס כי אם מאוס מאסתנו ·
ומאוס סחי ומאוס תשימנו ·
ממיך ועבדתם את ה׳ אלהיכם ·
ממיך ויאמר אליו בני ישראל ·
ממיך טפכם נשיכם וגרך אשר ·
וממיך בן אדם לחכך ·
נגש ואיש ישראל ראו כי ·
נגש ואיש ישראל נגש ביום ·
נגש והוא נענה ולא יפתח ·
ונגש העם איש באחיו ·
נדר כל נדר וכל שבעת ·
נדר קמץ כי נדר נדר עבדך ·
נדר ונודע יי׳ למצרים ·
ונדר אלמנה וגרושה ·
נשגב ואמרתם ביום ההוא הודו ·
נשגב יי׳ כי שכן מרום מלא ציון ·
נשגב יהללו את שם יי׳ כי ·
ונשגב קמץ מגדל עז שם ה׳ ·
שה זאת הבהמה אשר ·
שה קמץ לא הבא׳ לי שה עלתיך
שא ואמר ליה אלהא מאניא שא ·
ושה זאת הבהמה אשר ·
עדן פתח ההצילו אתם אלהי
הגוים ·
עדן וחברו ההצילו אתם ·
עדן ושברתי בריח דמשק ·
ועדן חרן וכנה ועדן ·
עדיך ואתה מגדל עדר ·
עדיך שומע תפלה עדיך ·
עדיך כי עתה תבא אליך ותלא ·
ועדיך יום הוא ועדיך יבא לבני ·
צורם איכה ירדף אחד אלף ·
צורם כי לא כצורנו צורם ·
צורם ויזכרו כי אלהים צורם ·
וצורם כצאן לשאל שתו ·
רצון יריאיו יעשה ואת שועתם ·
רצון מלך לעבד משכיל ·
רצון מלכי׳ שפתי צדק ·
ורצון וממגד ארץ ומלואה ·
שלמיהו וישמע שפטיה בן מתן ·
שלמיהו וישלחו כל השרי׳ אל ברוך ·
שלמיהו ויצוה המלך את ירחמאל ·
ושלמיהו עזראל ושלמיהו ·
תמות מי מנה עפר יעקב ·
תמות ויאמר שמשון תמות נפשי ·
המת בנער נפשם וחיתם ·
ותמת ויקומו עלי בעלי הגבעה ·
תנח טוב אשר תאחז בזה ·
תנח אם רוח המושל ·
תנח בבקר זרע את זרעך ·
ותנח בגדו אצלה עד ·
הורותיו כי יהיה להם דבר בא ·
תורתיו ואם נכלמו מכל אשר עשו ·
תורתיו ויאמר אלי יי׳ בן אדם
שים לבך ·
ותורתיו בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ׃

וחלופי׳ ג׳ וא׳ וחד א׳ דלוג

וסימניהון

ואתנה ידעתן כי בכל ·
ואתנה אמר אל טחי תפל ויפל ·
ואתנה צאני כה אמר אדני ה׳ ·
אתנה לכן כה אמר אדני ה׳ הנני אל
בסתותיכנה ·
ובקשהם ויקרב אותך ואת ·
ובקשתם משם את ה׳ אלהיך ·
ובקשהם אותי ומצאתם ני ·
בקשתם את הנחלות לא חזקתם ·
ובזהב ויאמ׳ אלהם לאמ׳ בנכסי׳ ·
ובזהב וכל הנשאר מכל המקומ׳ ·
ובזהב בכסף ובזהב יפהו ·
בזהב ולאלוה מעזים על כנו ·
ובמלחמה או הנסה אלהים ·
ובמלחמה ואת בית יהודה ארחם ·
ובמלחמה ברעב פדך ממות ·
במלחמה ועמד על כנו ·
והוכן בחסד כסא וישב ·
והוכן יזכור אדיריו יכשלו ·
והוכן ויאמר אלי לבנות לה ·
הוכן כי ערוך מאתמול תפתה ·
וחם וילקטו אותו בבקר ·
וחם ויאמרו לו עבדיו יבקשו ·
וחם וגם אם ישכבו ·
חם לבי בקרבי בהגיגי ·
וטהר וישלח אליו אלישע ·
וטהר ויגשו עבדיו וידברו אליו ׃
וטהר ויאחז צדיק דרכו ·
טהר אהב טהר לב חן שפתיו ·
ויסע משה את ישראל ·
ויסע כצאן עמו וינהגם ·
ויסע ויתצני סביב ואלך ·
יסע קדים בשמים ·
ויקימו עליו גל אבנים ·
ויקימו ואת מלך העי תלה על העץ ·
ויקימו להם בני דן את הפסל ·
יקימו ובנסוע המשכן יורידו ·
ולנטוע ורגע אדבר על גוי ·
ולנטוע ראה הפקדתיך היום הזה ·
ולנטוע והיה כאשר שקדתי ·
לנטע ואשים דברי בפיך ·
ולגדעון והקעתי בשופר ·
ולגדעון ויתקעו שלשת הראשים ·
ולגדעון היו שבעים בנים ·
לגדעון ויעש אתו גדעון לאפוד ·
ולקדוש הן גוי לא תדע ·
ולקדוש כי לי׳ איים יקוו ·
ולקדוש כי לי׳ מגננו ·
לקדוש אם תשיב משבת רגלך ·

א״ב מן ד׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

וסימניהון

אדוני ויקח אדני יוסף ·
אדני דבר האיש אדני הארץ ·
אדני ויאמר אלינו האיש ·
אדני ויקן את ההר שמרון ·
ואדני כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי ·
אחוז וממחצית בני ישראל תקח ·
אחוז חור כרפס ותכלת ·
אחוז ויכתבם שמעיה בן נתנאל ׃

אחת לאלעז׳ ואחת אחת ג׳ בפסוק׳
אחיהם לבא חמס שבע׳ בני ירובעל ·
אחיהם ויואב ואבישי אחיו הרגו ·
אחוה ויהי היום ובניו ובנותיו אוכלי׳ ·
אחיהם עוד זה מדבר וזה בא ויאמ׳ ·
ואחיהם והשערים שלום ועקוב
ושלמון ואחימן ·
אחזה אני בצדק אחזה פניך ·
אחזה בלעדי אחזה אתה הורני ·
אחזה ואחר עורי נקפו זאת ·
אחזה אשר אני אחזה לי ·
ואחזה אנכי אשית לבי ·
בטוב לולי האמנתי לראות ·
בטוב אשרי תבחר ותקרב ·
בטוב יברכך יי׳ מציון וראה ·
בטוב צדיקים תעלז קריה ·
ובטוב תחת אשר לא עבדת ·
באדם נגע צרעת כי תהיה באדם ·
באדם או איש אשר יגע בכל שרץ ׃
באדם אף היא בחתף תארוב ·
באדם את כל זה ראיתי ונתון ·
ובאדם בפשע ארץ רבים שריה ·
הקרב ואתה הקרב אליך את אהרן ·
הקרב זאת תורת המנחה הקרב ·
הקרב וגם את אחיך מטה לוי הקרב ·
הקרב את מטה לוי והעמדת ·
והקרב ויאמ׳ אל אהרן קח לך עגל ·
השפטים ודרשו השפטים היטב ·
השפט׳ כי לא נעש׳ כפסח הזה מימי ·
השפטים ויאמר אל השפטים ראו
מה אתם ·
השפטים ויהי בימי שפט השפטים ·
והשפטים ועמדו שני האנשים אשר ·
זרחה אם זרחה השמש עליו ·
זרחה וישכימו בבקר והשמש ·
זרחה מנזריך כארבה וטפסריך ·
זרחה ויזעף עזיהו ובידו ·
וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ·
זהב כל הזהב העשוי למלאכה ·
זהב כפות זהב שתים עשרה
מלאות קטרת ·
זהב ויהי כל זהב התרומה ·
זהב ויצף את הבית אבן יקרה ·
וזהב הארץ ההוא טוב ·
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישראל
בארץ קדמא׳ דפסו׳ ·
נחלו כי בנות מנשה נחלו נחלה
דיהושע ·
נחלו יי׳ עזי ומעזי ומנוסי ·
נחלו פתאים אולת וערומי׳ יכתירו ·
ונחלו זכר לאברהם ליצחק
ולישראל ·
חתן כי חתן בית אחאב הוא ·
חתן ותקח צפרה צר ·
חתן וירף ממנו אז אמרה ·
חתן ויאמרו פלשתי׳ מי עשה ·
וחתן ויען אחימלך את המלך
כולו פתח
חגור ו[illegible] עם האבן הגדולה
אשר בגבעון ·
חגור ואלישע הנביא קרא לאחד
חגור ויאמר לגיחזי חגור מתניך ׃
חגור חרבך על ירך גבור ·

כל הברית או אסר הכניכה בה וברבות הכניכה תרד הכניכה למטה בחטף קמץ כמו קדם חדם שיאמר קדמים חדשים כפור כפרים סבולת סבלי ומלת אהלי כמתנה · עם כור קוני אהיה שלם · העת אספה שערי חולם · גם בכעומים יפיל חלכי · כי אחל חלק שמי׃

ואבאר דין חטף פתח גדול והחטף פתח קטן
כל אתה״ע דינו ליכתר בחטף פתח ולא בחטף לבדו יען כי אותיות אחה״ע בפתחות תמיד אין כח

באדם לבטא כי אם החטף לבדו על כן חברו עמו הפתח כדי כפתוח מעט האות עם החטף אבל החטף עיקר על כן כל הברות את הבאה לפני אחהע הראוי להיות בחטף יהיה בחטף פתח כמו תעלה יעלה מהרי תמהנו תנחמו וכן בראש תיבה כמו עלם חזק אמץ וסלסה תבטלין ים ומסבין אותו לחטף לבד׃
הרגש כמו כאדר יחרו לחמו יעלזו כי הלמד דגושה כדין כל סני מבאין רזופין אמר הראשון טוכן ורפי כאמר פי׳ ביחנך וכן נגינה מוקדמת מבטלת חטף פתח

נחגור סדין עשתה והמכור׃
ינחם ויהי בשלח פרעה׃
ינחם וכי הקים יי׳ להם׃
תחם וגם נצח ישראל לא׃
ינחם נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעו״ם׃
מנחם ועתה השיבו דרכיכם׃
יצאו והפרתי אתך במאד מאד׃
יצאו ויאמר לו אלהי׳ אני אל שדי
יצאו מהרו בניך מהרסיך׃
יצאו והנשיא בתוכם בבאם יבא׃
מיצאו ואת חמור ואת שכם בנו׃
בשב אם כשב הוא מקריב׃
בשב איש איש מבית ישר׳ אשר ישחט שור׃
כשב שור או כשב או עז כי יולד׳
כשב אך בכור שור או בכור׃
וכשב דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב׃
ללחם ותרעב כל ארץ מצרים׃
ללחם ונתת על המערכת לבנה
ללחם הנה ימים באים נאם אדני
ללחם נדד הוא ללחם איה׃
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרים׃

א״ב מן חד חד מן תרתין

תיבותן לא נסבין וי״ו בריש תיבות דמטעה דלוג סי׳׃

ארבעים שנה בן שלשים שנה דוד במלכו׃
בגלעד בבשן וישבו בגלעד בבשן׃
גם ברוך ויחרד יצחק חרד׳ גדולה
דורכי קשת ויהיו בני אולם אנשים
העמק הפגרים וכל העמק הפגרים
חסד לאברהם תתן אמת ליעק׳ חסד
יחת זינה ובני שמעי יחת׃
נשיכם טפכם ומקניכם דיהושע׃
שמש ירח עמד זבולה׃
בכוד יי׳ אז יבקע כשחר׃
לקדוש יי׳ אם תשיב משבת׃
מעיל צדקה שוש אשיש בה׳׃
לכה נלכה ויאמר שאול לנערו
מלך שרים גם כי יתנו׃
על אכתך לא לנו ה׳ לא לנו׃
עד פרחה וזה מעשה המנרה׃
עשרי לחם ואיש בא מבעל שלישה
פשט גדוד כרפאי לישר׳ ונגלה׃
צאן מרעיתי ואתן צאני צאן מרעיתי
קח כברים ויאמר נעמן הואל׃
קרנים מידו ונגה כאור תהיה׃
רב להושיע מי זה בא מאדום׃
שרצו בארץ ואתם פרו ורבו׃
תף חליל והיה כנור ונבל׃

א״ב מן חד חד ו׳ בסו׳

תיבותא וסימ׳

אלה וכחש רצח וגנוב׃
אמרו זה חלק אדם רשע׃
איטו ויבו איש אישו׃
בנה בניתי בית זבול לך׃
בחירו ויאמר להשמידם׃
בשלמתו השב תשיב לו את׃
גרן ואצוה את שפטיכם׃

גדולתו בהראותו את עושר׃
דורו מעוצר וממשפט לקח׃
הורו פשע וכחש בה׳׃
וחצנו שלא כלא כפו קצר׃
זממו אל תתן יי׳ מאויי רשע
זנבו יחפץ זנבו כמו ארז׃
חנו ויהי יי׳ את יוסף׃
טרפו כה אמר יי׳ אלי כאשר יהגה
יקראו בימיו תושע יהודה׃
ברתו כי חקות העמים׃
לידידו שוא לכם משכימי׃
לחה ומשה בן מאה ועשרים׃
לרא ויאסף שאול לרא בתי׳׃
מתו ויקם אברהם מעל פני מתו
מקדשו מכל מתנתיכם הרימו׃
נחרו התרעשנו כארבה׃
נפלו ואעמד עליו ואמותתהו׃
סברו אשרי שאל יעקב בעזרו׃
ערשו כי רק עוג מלך הבשן נשאר
פרהו שורו עבר ולא יגעיל׃
צדקו יי׳ חפץ למען צדקו׃
קרחו משליך קרחו כפיתים
קרחו ב׳ בפסוק׃
רישו ישתה וישכח רישו׃
שיתו והיה אור ישראל לאש׃
תתנו כן תעשה לשורך׃
תהו ולא אבה סיחון׃

כ״א זוגין חד או וחד אה

וסימניהון

האמר תאמר אלהים אני׃
האמור בית יעקב הקצר׃
חורי למטה שמעון שפט׃
חורי אלה בני אביחיל׃
טובם כחדק ישר ממסוכה׃
טובם הן לא בידם טובם׃
ישור על אנשים ויאמר׃
ישור בילא נמצא בעמי׃
זכרות ומצאת את לבבו׃
וכרות ומעיד ונתוק׃
למואל אל למלכים למואל׃
למואל דברי למואל מלך׃
מלאכות הכל בכתב מיד ה׳ עלי׃
במלאכות ויאמר חגי מלאך ה׳׃
ומשוח האמר אבנה לי בית׃
ובשוח ואני היום רך ומשוח׃
נצור עלה מפיץ על פניך׃
נצור אם חומה היא׃
שכר ויבא יעקב מן השדה׃
שכור למען שכור הוא׃
חליצתם ותצלח עליו רוח ה׳׃
עליצתם נקבת במטיו׃
פרש הלא פרש לרעב׃
פרוש יום חשך ואפלה יום ענן׃
צרוף נחר בפוח באש׃
צרוף אמרות ה׳ אמרות טהורות׃
מוצאת ויסף עו׳ אחימעץ בן צדוק
מוצאת היא מוצאת והיא׃
מותח ולמיכל בת שאול׃
מותה ובעת מיתה ותדברנה׃
מצוק ויקבצו אליו כל איש׃
מצוק השן האחד מצוק׃
מעיד ויקם דוד ויעבר הוא׃

ומעוד וכהות ונהוק׃
מכורהיך ואמרת כה אמר אדני ה״ לירושלים׃
מכורתיך השב אל תערה׃
קבור לא תלין נבלתו על׃
קבור ויהי אחרי קברו אתו׃
צרור את המדינים׃
צרור עון אפרים׃
תנוד כה אמר יי׳ אל תבא בית מרזח׃
תנוד אם תשוב ישראל נאם יי׳׃

ס״ב מלין דכתיב מוקדם

מאוחר וסי׳

הולך בתראה דיהושע ושבעה כהנים נשאים׃
גלון ולבני גרשון ממשפחת׃
גלון ומעבר לירדן׃
והמשני ויאמר שמשון אל הנער
ותראנה ויהונתן לא שמע׃
והגרזי וילך דוד ואנשיו ויפשטו
מכואך ידעת את אבנר׃
נפצות והה׳ שה תמלחמה נפוצת׃
והוצתיה ויאמר אל עבדיו ראו׃
ויקלהו ויעבר בכל שבטי ישראל
בעברות ראו אנכי מתמהמה׃
חאורנה וישלח ידו המלאך׃
האהל ואת הסירות ואת היעים דמלכים׃
המימותים ותקח יהושבעת דמלכים
ימות ואת בכי המבי׳ לא דמלכים
ואכול וזה לך האות אכול השנה דישעיה׃
וגורנך מנעי רגלך מיחף׃
במרצותם הקשבתי ואשמע לא כן׃
שוחט חץ שוחט לשונם׃
שומע ולא שמעו אלי׃
הוידע יען אשר עשו נבלה׃
וכתרותך ויבאו וירשו אתה׃
התעתים כי התעתים בנפשתכם׃
אשויתיה הריעו עליה סביב׃
בואת דקרי׳ מדד רוח הקדי׳ בקנה
תכשלי לכן אדם לא תאכלי עוד
היאתון ועל פני שער היאתון׃
והאראיל שתים עשרה ארך׃
ומהאראיל והאראל ארבע אמות׃
עיות ומה חשם וימלך דל״ה׃
הודיוהו ובני אל ועני הודיוהו׃
שטרי ועל הבקר הרעי׳ בשרון
ושמדיבות ועמהם הלו״ם שמעיהו׃
נטוי ואני כמעט נטוי רגלי׃
פלאיה דעת ממני נשגבה׃
וגדלותך ועזוז נוראותיך׃
כשאוה בבא כשאוה פחדכם׃
הלוך את חכמים יחכם׃
יומת שמר מצוה שמר נפשו׃
תרצנה הנה בני לבך לי ועיניך׃
ועיף התעיף בו עיניך׃
הילכות צופיה הילכות ביתה׃
וכהובנתו בכחו רגע הים׃
יבחר כי מי אשר יבחר׃
ובמלואת המים האלה עשה׃
מומכן ויאמר מומכן לפני׃

שמלי קדמאה בני חגב בני שמלי
ובבלהים ויהי עם הארץ׃
ואוצאה אתב על אדו הראש׃
בחצתים ואעמיד מהחתיו לבקום
למלובי יונתן לשבניה׃
ידרון עפיה שפיר ואנביה׃
תובל ואנה שמעת עליך די׃
תובל כתבא למקרי ב׳ בפסוק׃
לזועה ויהי קצף יי׳ על וכל ירמיה׃
והמונכה קרא כלב׳ בחיל להעלה
והמונכה ואנה שמעת עליך
והמונכה באדין אמר בלשאצר׃
בנית ודוד ברח וימלט׃
בנית ובתריה ויגדו לשאול׃
בנית וילך גם הוא הרמתה׃
נית וילך שם אל נית קדמא דפסוק׃

ח׳ כתיב ו׳ בסוף תיבותא

וקרינן ה׳ סי׳ נבסר ברניאל סימן ה׳׃

י״ב מלין דחסרי׳ ו׳ בריש

תיבות וקרין וס׳

בניך ותבא ותגד לאיש האלהים׃
תחת הכעצון תנינא דפסו׳׃
עד ויצא השטן מאת פני ה׳׃
יולד גיל יגיל אבי צדיק כתיב׃
דור כי לא לעולם חסן׃
די חויתא פרזלא מערב׃
לא חבל בלעי יי׳ לא חמל׃
לא הנח על צוארינו נרדפנו׃
אין יתומים היינו אין אב׃
זקנים פני יי׳ חלקם׃
אינם אבותינו חטאו אינם
אנחנו ב׳ בפסוק׃

וחלופי׳ י״א דכתי׳ ו׳ בריש

תיבות ולא קריין וסי׳

וכי ויאמר דוד מה לי ולכם׃
ומסגרתיה ויפתח על הלחת׃
וראתה ועתליה אם אחזיה דמלכי׳
ואת ויקצץ המלך אחז ואת׃
ותקעו הגידו ביהודה ובירושל׳
ויורה ולא אמרו בלבבם נירא
ויוציאו בעת ההיא נאם ה׳׃
וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל
והרשענו חטאנו והעוינו והרשענו׃
וחסר ויאמנו לשמע ולא זכרו
וישכח גיל יגיל אבי צדיק׃

י״ח חסרי׳ ו׳ בסוף תיבות

וקרי׳ וסי׳

ויצוו את בני בנימן לאמר׃
ויעלה ויקח שמואל טלה חלב׃
אמר וחרש לא ימצא בכל׃
ויאמר ויזעקו אל יי׳ ויאמ׳ חטאנו׃
וידבר אליו לאמ׳ אם היום דמלכי׳
יקח ובניך אשר יצאו דמלכים׃
ויתנה על ידי עשי המלאכ׳ דמלכי
ואכול וזה לך האות אכל השנה דישעיה׃

כמו כסבעבנו אכחנו סמענו ירעבו ותלת האהלה יבאה מן הכלל כמו הבניכה מוקדמת ובחטף פתח וכן חירק באות סמוך לפני למון הויה מבטל חטף פתח כמו יהיו תהיו מהיות ואם החירק באות עיקר אבל מבטל כמו כחרו מהרו והספרדים מוסיפין עוד אחר והוא כאשר אחרי אות אחהע יש יוד כמו סמעיה ידעיה והטעם לפי שהברת אות עין כנוטה קצת לחירק בעבור היוד שאחריה ואין אות נפתחת על כן נשאר חטף לבדו ועתה אסבליך ואורך דרכי חטף פתח קטן׃

מערכת אות הויו

כל לשון אלהות חסר אלף מלו בתחלת תיבה בחטף פתח קטן כמו אלהים אלהיך הטעם כי דין אלף נוטה להיותקנת להברת אי כי עיקרו אל וכן אלהים לא תקלל עיקרו אל מלשון יש לאל ידי ובבא אחר מאותיות מש"ה לפני השם לא יקורו וה"א פי' החמשה נקודות ממנו כמו מאלהים האלהים מי"א בל אחת מאותיות בוכ"ל מסמנות לפני השם אין אות ראשונה מהשם נקראת מלומה כמו וי' כי' לי' בי' וקימץ בלשון ירכות ואלהות מטה מפיק אלף וכלב לא

חד כי יען בטחך במעשיך׳
וחללוה ונתתיו ביד הזרים׳
מעל ויבנו המזבח על מכונתיו׳
טוי ומן כני אינשא טריד׳
וקבל קימו וקבל היהודים׳
חנניה אחריו החזיק חנניהו בן׳
מלכיה אחריו החזיק מלכיה בן׳
וישתחו יעבדוך עמים וישתחו קדמא דפסוק׳
וישתחו ויאמרו שלו לעבדך לאבינו׳
וישתחו ויאמרו על אשר עזבו דמלכים׳

והלופי' יא כתיב ויו בסוף

תיבותא ולא קרי' וסי' נמסר במלכים א' ריש סימ' יב׳

מ"א דכתי' ו' בסוף תיבותא

וקרי' י' וסי' נמסר בריש שמואל׳

חד מן י"ד זוגין מן ב"ב ראשי

פסוקי' לא נסבין ו' בריש תיבותא וכל קריא נסבין וסימניהון

עשה ירח למועדים שמש׳
עשה י"י אשר זמם בצע׳
ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף׳
ארבעים שנה אקוט בדור׳
הוציא עם עור ועינים יש׳
הוציא י"י את צדקותינו׳
מטה זבולן ונשיא לבני׳
מטה עזך ישלח י"י מציון׳
מני אפרים שרשם בעמלק׳
מני שים טעם די כל מתנדב׳
מנחתם ונסכיהם דיום רביעי׳
מנחתם ונסכיהם דיום שמיני׳
באשר המותי אמות ושם׳
באשר דבר מלך שלטון׳
באו מלכי' נלחמו אז נלחמו׳
באו ימי הפקדה באו ימי׳
אברם ישב בארץ כנען׳
אברם הוא אברהם׳
אמרו בלבם נינם יחד׳
אמרו לכו ונכחידם מגוי׳
נתנו את נבלת עבדיך׳
נתנו רשעים פח לי׳
דבר האיש אדני הארץ׳
דבר י"י עליכם שארית יהודה׳
דברתי אליך בשלותיך אמרת׳
דברתי אני עם לבי לאמר׳
חיים שאל ממך נתתה לו׳
חיים וחסד עשית עמדי׳

י"ב זוגין מן ג' ג' ר"פ נסבין

ו' בריש תיבותא וכל קריא לא נסבין ו' וסימניהון

וברוך אל עליון אשר מגן׳
וברוך טעמך וברוכה את׳
וברוך שם כבודו לעולם וימלא׳
ויקן יוסף את כל אדמת מצרי׳
ויקן את חלקת השדה׳
ויקן את ההר שמרון׳
וראה ועשה כתבניתם׳

וראה אם דרך עצב בי׳
וראה בנים לבניך׳
ועשה לי מטעמים׳
ועשה כרוב אחד מקצה׳
ועשה להם מכנסי בד׳
ודברי דוד המלך הראשונים והאחרונים׳
ודברי רחבעם הראשונים׳
ודברי שנאה סבבוני׳
ורבים מביאים מנחה׳
ורבים מישני אדמת עפר׳
ורבים מהכהנים הלוים׳
ואיך תשיב את פני פחת אחד׳
ואיך וחברו ואיך תשיב את פני׳
ואיך תנחמוני הבל׳
ויוסף הורד מצרימה׳
ויוסף הוא השליט׳
ויוסף בן שלשים שנה׳
ועיני לאה רכות׳
ועיני ישראל כבדו מזקן׳
ועיני רשעים תכלינה׳
ושש שנים תזרע את ארצך׳
ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם׳
ושש מעלות לכסא דד"ה׳
ואיו נביאכם אשר נבאו׳
ואיה אלהיך אשר עשית לך׳
ואיה אפוא תקותי׳
ולמה י"י מביא אתנו׳
ולמה הבאתם את קהל י"י׳
ולמה העליתנו ממצרים׳
והנביא ההוא או חלם החלום׳
והנביא כי יפה הוא דבר דבר׳
והנביא והכהן והעם׳

ד' פסוקי' דאית בהון מן ד'

מלין דמיין רביע' נסיב ו' ותליתא קרוי' סימ' נמסר בסדר וישמע יתרו ותלים סימן כ"ז׳

חד מן י"ט זוגין קדמא נסיב

ו' בענינא ותנינא לא נסיב וסי'

והאחד ויאמרו שנים עשר עבדיך׳
האחד שנים עשר אנחנו׳
ושדופת והנה שבע שבלים דקות׳
שדופת והנה שבע שבלי' צנומות׳
ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי׳
לא ישמע ויאמ' י"י אל משה לא ישמע
ושהם והטור הרביעי קדמא׳
שהם והטור הרביעי תנינא׳
וחבר שתי כתפות חברו' קדמא׳
חבר כתפות עשו לו חברת תנינא
ובתבונה ואמלא אתו רוח קדמאה
בתבונה וימלא אתו רוח תנינא׳
וכאשם לא תאפה חמץ חלקם׳
כאשם כחטאת כאשם תורה׳
ואלה שמות בני אהרן הבכור׳
אלה שמות בני אהרן הכהנים׳
ולא יעבד ומבן חמשים שנה ישוב׳
לא יעבד ושרת את אחיו באהל׳
ובתוך ועבד הלוי הוא את עבדת׳
בתוך כי את מעשר בני ישראל׳

ולא נשתה נעברה נא בארצך לא׳
לא נשתה אעברה בארצך לא נטה
ובלק ויאמר מואב אל זקני מדין׳
בלק ויאמר בלעם אל האלהים׳
ושבע אלה משפח' מנשה ופקדיהם
שבע אלה פקודי בני ישראל שש׳
ושבעת ותהי המחצה חלק היצאי׳
שבעת ותהי מחצת העדה מן׳
ונשים ונלכד את כל עריו בעת׳
הנשים ונחרם אתם כאשר׳
ואתו את י"י אלהיך תירא ואתו קדמ'
אתו את י"י אלהיך תירא אתו תנינא
ועבדך כי ימכר לך אחיך העברי׳
עבדך לא יקשה בעיניך׳
וכהגידם כבשת גנב כי ימצא׳
כהגידם על כל רעת בני ישר' ובני׳
ומנביא כי מקטנ' ועד גדולם קדמא'
מנביא לכן אתן את נשיהם׳

חד מן ח' זוגין חלוף תנינא

נסב ו' בענינא וסי'

אמרפל ויהי בימי אמרפל מלך שנער׳
ואמרפל את כדר לעמר׳
שמן למאור בשמים קדמא׳
ושמן למאור ובשמים תנינא׳
חסר מי פתי יסור הנה חסר קדמא׳
וחסר מי פתי יסור הנה וחסר תנינ'׳
עשר ויאמר אלהים לשלמה יען אשר שאלת׳
ועשר והחכמה והמדע נתון לך׳
יואב בני פחת מואב קדמא׳
ויואב בני פחת מואב תנינא׳
ששים כל הקהל כאחד קדמא׳
וששים כל הקהל כאחד תנינא׳
כל מפרסה פרסה דתורת כהני׳
וכל בהמה מפרסת פרסה דמשנה תורה׳
אמר ואלה העלים מתל מלח׳
ואמר וחברו ואלה העלים׳

אלין מלין מל' ו' ולית דכוו'

וסימניהון

פותר ואין פותר אותם לפרעה׳
חולם או אל חולם החלום ההוא
טוחן ויהי טוחן בבית האסורים׳
בוצץ שם האחד בוצץ׳
שורק ואנכי נטעתיך שורק׳
בוצר על סלסלות׳
קולע והנני קולע׳
פוקד הנני פוקד אל אמון מנוא
שוכב על צדך׳
אונך עד מתי תלין בקרבך יט׳
הורג לתת אתה ביד הורג׳
חולש על גוים׳
בקונה כמוכר כלוה׳
הולם פעם׳
חוכי אשרי כל חוכי׳
שוחט השור מכה איש׳
אוסף אהבתם׳
בוקר כי בוקר אנכי ובולס שקמי׳
חורש ונגש חורש בקוצר׳
ונוטר דוא לאיביו׳

גוער בים ויבשהו׳
ודולג כל הדולג על המפתן׳
נוכל ויש בעדרו זכר׳
חוגג והמון חוגג׳ וחובר חבר׳

כ"ה ר"פ הד לא נסיב ויו

וא' נסיב ו' וסי'

כשמע עשו את דברי אביו׳
וכשמע אסא את הדברים׳
אבני שהם ואבני׳
ואבני שהם תנינא דמשכנא׳
עפיה ספיר ואנביה סגיא ומזון׳
ועפיה שפיר ואנביה סגיא תנינא
בהקבץ עמים רבים כאף׳
ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי׳
הים ראה וינוס הירדן תסוב׳
והים בקעת לפניהם ויעברו׳
סבותי אני עם לבי לדעת׳
וסבותי אני ליאש את לבי על׳
צידנים יקראו לחרמון שרין׳
וצידנים ועמלק ומעון לחצתי׳ ובני קדם׳
הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו
והנך להם כשיר עגבים׳
עמך ישב בקרבך במקום׳
ועמך לרב עשי מלאכה׳
השב השיב לו את העבוט׳
והשב לשבינו שבעתים׳
הגדתי לכם היום את השמים׳
והגדתי לכם כי שפט אני׳
זרעתם הרבה והבא מעט׳
וזרעתם את השנה השמינית׳
תרא אשקלון ותירא ועזה׳
ותרא אויבתי ותכסה בושה׳
המזבח עץ שלש אמות׳
והמזבח נקרע וישפך הדשן׳
זנוח עזלם ועין רמון׳
וזנוח ועין גנים דיהושע׳
ארבעים שנה אקוט בדור׳
וארבעים שנה כלכלתם במדבר׳
נשמדו בעין דאר היו דומן׳
ונשמדו במות און׳
היה לי לצור מעון׳
והיה נכון לבקר ועלית בבקר׳
הבונים בחומה והנשאים בסבל׳
והבונים איש חרבו׳
המשלח מעינים בנחלים׳
והמשלח את השעיר לעזאזל׳
נוע תנוע ארץ׳
ונוע ינועו בניו ושאלו׳
לקצת ירחין תרי עשר׳
ולקצת ירחין אנא נבוכד נאצר׳
הורד שאול גאונך המית׳
והורד המשכן ונשאו בני׳
הביאו את כל המעשר אל׳
והביאו את אחיכם הקטן אלי׳

מ"ח מלין מיחדין חסרי' ו"ו

אלי לא תלך האשה׳
פדת ושמתי פדת
קומו ועברו׳
ותרמה׳ ויכלה׳
עצרה לנו׳ כרו רדו׳
ברכים׳ במצדה׳

מפיק אלף ולולי המסורת מחבר גם ארכות חסר בלשון חול לאלהות וארכות חסר בלשון קדש הייתי נותן טעם בדבר על כן ה"א האלהים בפתחות ואין לה דין האכסיש הקמוצים מפני הבירור כדין כל בכ"לה לפני אל"ע הקמוצים כשהם מבוררים כי אין צורך לתת אות מבוררת לפני השם כי השם מבורר הוא אך זובח לאלהים יחרם אין מכוך באלהים האלף נקוד בה' נקודות ואות שלפניה קמוצה להבדיל בין הקדש ובין החול כי בלשון הקדש שיאמר לאלהים באלהים בברי והאלף אינה נקודה ובמסורת

ומנה ז' אלרבות אמר בוכ"ל מפתם עליהם והאלף נקראת וסימניהון כמסר בתלים סי' קל"ז עיין שם :

כל שם ממתחיל אלי כמו אליעזר אליאב אליהו בה' נקודות וכל פתחלתו אבי או אחי בחטף פתח גדול כמו אבידן אחידע והטעם כי דינם להיות נוטים להברת אה"ה אחרי אמר תחלתם אב או אח בהברת אה ומלת אליהו יבאה מכלל המלו' אמר אלי תחלתן כי הוא בחטף פתח גדול · כל אכום אדום אמרי אוי אמת

בשכנו מהכות· וססים דויעש·
התשעה דותהי· ואמת בעירי:
אפפני· סבני דשמואל·
הקם על· גבר בן ארי·
טרים דזרמנים·
ויעבדם דמלכים·
ואנש הוא· ונשבה אל עמנו·
מדע לאנשא· על כן בארים·
חלצי מואב· ונפל עזר·
חצת דהן אראלם·
סבבני בכחש אפרים·
והכן בחסד· אשר במצלה·
ואשב דריש פסוק·
באלף ביהודה·
ארוץ גדוד דתהלות·
לאיתיאל ואכל·
שרפה באש כסוחה··
חתם בצרור פשעי·
ירץ עלי כגבור·
חרצים ימיו· מראיו יטל·
אדם עשק בדם נפש·
ותבו ליקהת אם·
מצאני השמרים· תנד חיותא·
רחס מרמות· מעף ביעף·
מלך אשור מבארה·
ומשי דבני מררי דד"ה:
ושבאלי לך ה' הגדלה:

כ' פסו' דאית בכל חד ד'

מלין דמיין קדמ' לא נסיב וי"ו וג' בתראי נסבין וי"ו וסימ'

וירקעו את פחי הזהב
וקצץ פתילים בתוך ובתוך ובתוך ובתוך·
מלבד שבתות ה' ומלבד ומלבד ומלבד·
ואקח את ראשי שבטיכם שרי ושרי ושרי ושרי·
לא תרצח דמשנה תורה ולא ולא ולא·
ולקחת משפחת העמרמי ומשפחת ומשפחת ומשפחת·
ודרמת מכס לה' מאת אנשי מן ומן ומן ומן·
ויהי למשה בישׂשכר·
ויאמר חושי אל צדוק·
ונתנך ביד מבקשי·
ודמות פניהם פני אדם·
ופאת קדים·
אם זנה אתה ישראל·
תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל·
כה אמר ה' צבאות צום הרביעי·
לבני גרשן דדברי הימים·
ומן רבותא די יהב ליה כל עממיא אומיא ולישניא הוו:
את הנחלות לא חזקתם·
עד כסף כברין מאה·
ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמא ואת פאת ואת פאת ואת פא'·
עומד על שני עשר בקר
שלשה ושלשה ושלשה ושלשה·

אלין תיבותא יתירין וי"ו

חטפין קמצין וסי':

אכרות ואיך אכרות
לך ברית דגבעונים·
לשאול לו דאחימלך·
ולשפוך דם נקי דאביגיל·
קסומי נא לי באוב:
אשקוטה ואביטה במכוני:
יעבור חבי במעט רגע עד
אצורך בטרם אצורך בבטן ידעתיך
לאכול לחם דאת הנשיא נשיא דיחזקאל·
והובנים קרנות שן דיחזקאל·
לכל עונותיהם דירמיה·
יסגוד לו וישתחו ויתפלל אליו
לקסום קסם דיחזקאל·
וג' במותי ארץ·
אכתוב לו רבי תורתי·
עבור אוסיף עוד עבור לו דעמוס·
ארך אפים וגדול כח·
וגדול חסד·
לשאול לו לשלום·
תדרוש רשעו בל תמצא·
אשמור לו חסדי·
מלושני בסתר רעהו·
לגאול לא אוכל לגאול·
ואשקולה את הכסף דעזרא·
אשדודית עמונית דסו' עזרא·
ירוהגה דד"ה
תוקהת שלום בן תוקהת·
למעול מעל גם כל שרי הכהנים סוף ד"ה·
יקצור און·
זעום ה' יפול שם:

ס"ב יחידאין ב' מלין נסבין

ו' ולית זוגה וסי'

ודגן ותירוש סמכתיו·
והצאן והבקר עלות עלי
ושמעון ולוי בני לאה·
וישׂשכר וזבולן ב' בו
וחצרון וכרמי בני ראובן דויגש·
ואני ועמי הרשעים·
ואהרן וחור תמכו בידיו·
ושהם וישפה הטור הרביעי·
ועלה ומנחה לא תעלו עליו·
והעלה והשלמי' וישא אהרן את ידו·
ואלף ושבע וכסף פקודי העדה·
ושור ושה שרוע וקלוט·
ועבדך ואמתך אשר יהיו לך·
והעמלקי והכנעני יושב בעמק·
ואתה ואהרן וקחו איש מחתתו·
וחשבון ואלעלה עטרת·
והירדן וגבל והערבה·
והאותת והמופתים הגדלים·
ובאתת ובמופתי' ויוציאנו ה' ממצרי'
ויוסף ובנימן ואלה יעמדו·
ובנתיה וחצריה עקרון·
ומדין ועמלק וכל בני·
וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם:
ופסל ומצבה לא תעשו לכם אלילים·

ואיש ואשה לא יהודה דוד·
וישראל ויהודה ויאמר·
וארבעים ואחת שנה דאסא·
ושלשי' ואחת בן שמנה שנה יאשיהו
ודע וראה ויגש הנביא אל·
והגלעד וגבול הגשורי דיהושע·
והכהנים והנביאים ויעל המלך בית יי' דמלכים·
וחרב ורעב כחשו ביי'·
ובקר וצאן וגם הקרובים דד"ה·
חכח ומנחה ובאו מערי·
ובאף ובחמה ונלחמתי אני אתך·
והשכם ושלוח לשמע על דברי·
ועבדך ועמך ואמרת שמע דבר יי'·
ונבלה וטרפה ואמר אהה·
וטף ונשים זקן בחור·
וברכב ובפרשים ביכה·
ואלמנה וגרושה לא יקחו להם·
ומשפט וצדקה ביכה דרב לכם נשיאי ישראל·
ואלמנה ויתום וגר ועני דזכריה·
והם ובניהם על השערים·
וששים ושש ויהי משקה·
ועשר ונכסים והחכמה והמדע·
וכהנינו ונשינו והנה נפלו·
וארבעי' ושלש' בני קריה ערים·
ושבעים ושנים בני פרעוש תנינא·
ושלשי' וארבע' ובני בלע·
וארבעים ושנים בני דליה·
ועשרים ושנים אנשי מכמס·
ועשרי' ואחד בני לד חדיד דנחמיה
ובניו ואחיו ויביאו לנו כיד·
ומנעליו ובריחיו ואת שער הישנה·
ושדותינו וכרמינו ועת' כבשר אחינו
ולשמר ולעשות מחזיקים·
ובניו ובנותיו ויהי היום·
ואשאלך והודיעני אזור נא כגבר קדמאה·
ואברהם ושרה זקנים באים·
והוד והדר עדה נא גאון וגבה·
וחסד ואמת הלא יתעו·
והמלך והמן הרצים·
ולהרג ולאבד אשר נתן·
ועיר ועיר והימים האלה·

וחילופי' יו וזוגין מן ב' מלין

יחידאין לא נסבין ו' ולית זוגא וסימ'

בעוף בבהמה ואת כל·
יששכר זבולן ובנימן דאלה שמות ריש ספרא·
עין רמון ועתר ועשן·
עיר עיר תהיינה הערים·
שמיר שית חומה אין לי טי·
אכול שתה ערוך השלחן·
לכהנים ללוים וגם מהם אקח·
יען ביען לבן הנבא·
מלך שרים גם כי יתנו·
שמש ירח עמד זבולה·
משה אהרן כי העליתיך·
עשר נכסים ויאמ' אלהי' לשלמ' דד"ה
דגן תירוש וכפרץ הדבר·
נשיהם בניהם ושאר העם·
השמים שמי אתה הוא ה'·

כ' זוגין מן בב מלין חד

נסבין ו' וחד לא נסבין ו' ולית זוגא

שם וחם ויהיו בני נח·
ושם וחם בעצם היום הזה·
יעקב ובניו ואלה שמות·
ויעקב ובניו ואחן לעשו·
קרבו וכרעיו ואת האיל·
וקרבו וכרעיו ירחץ במים·
ואלפים וארבע ונחשת התנופה·
אלפי' וארבע שלשי' ומאה הקערה
שורו וחמרו לא תחמד דיתרו·
ושורו וחמרו דמשנה תורה·
שמן ודבש ארץ חטה·
ושמן ודבש ועשרה אנשים·
אדמה וצבוים גפרית ומלח·
ואדמה וצבוים ויהי גבול·
לצאת ולבא ויאמ' אלהם בן מאת·
ולצאת ולבא עודני חזק·
מגרנך ומיקבך חג הסכות:
ומגרנך ומיקבך העניק תעניק·
טפכם ומקניכם נשיכם·
וטפכם ומקניכם רק נשיכם·
עמון ועמלק ויאסף·
ועמון ועמלק גבל ועמון·
שאול ויהונתן והעברים·
ושאול ויהונתן בנו·
שדות וכרמים ויאמר שאול·
ושדות וכרמים כי בה אמר·
שאול ואנשיו וילך שאול·
ושאול ואנשיו וילך דוד·
רכב ובענה וילכו בני·
ורכב ובענה והנה באו·
לחם ובשר והעורבים:
ולחם ובשר ב' בפסוק·
בניהם ובני ויהיו הגרים·
ובניהם ובני וישבו על·
יצהר ודבש עד באי דמלכים·
ויצהר ודבש וכפרץ הדבר·
חתו ובשו ויביאהן קצרי יד·
וחתו ובשו מבוש מבטם·
רכב וסוס המוציא רכב·
ורכב וסוס מגערתך·
דרעב והחרב והעם אשר·
והרעב והחרב שתים ונה·
אתה ועבדיך ואמרת אליו:
ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם·
כהניהם ונביאיהם על·
וכהניהם ונביאיהם בבשת·
חטים ושערים ועשרה·
וחטים ושעורים משכב וספות·
שמרון ובנתיה ושכתי·
ושמרון ובנתיה ואחותיך·
המנחה והחטאת והאשם·
והמנחה והחטאת ויאמר·
קוץ ודרדר ונשמדו במות·
וקוץ ודרדר תצמיח·
חסד ורחמים הגאל משחת·
וחסד ורחמים כה אמר ה'·
פוט וכנען בני חם דד"ה·
ופוט וכנען בני חם דבראשית·
משמע ודומה דבראשית·
ומשמע ודומה דד"ה·
איה וענה בני צבעון דד"ה·

ואיה

והמונה בה' נקודות כל בווי מן הסלמים פתחלתו אלף כמו אזור אמור אבל אלי כבתולה בחטף פתח קטן אבל אם הוא כמו סם הפעל אז הוא בחטף פתח גדול כמו ארוב דם אכלדבם הרבה ועל כי הסתכתה אף מכל אותיות אחה"ע להכיר בעצילה מוצעת בחטף פתח קטן כי איכה כפתחת על כן במאר האותיות כי אם ח' וע"ן בסוף המלה פותח לפניו כמו זרע סמע זבח בהיות אלף בסוף מלה תמצא פלא כלא ועל כן נכקרת בה' נקודות נוטים קצת להברת או כי אף מאר האותיות נקודות לפעמים בחטף

פתח קטן מאות אלף רגילה יותר בנקודת חטף פתח קטן כגון בתחלת התיבות שלא נמצאו כן באותיו' אהח"ע לבד מאלת כרס חמר ענו לה שהוא בה' נקודות על פי המסורת והא' באו במקומות מעטים כאשר אבאר: כל לשון הויה וחיות בהיות ראשונה שלא פעליהם שהם ח' וה' גם המה בה' נקודות כמו היה חיה חייתם הייתם אך בבא לפניה' מאותיו' יהו"א אותיו' הנוספו' בחירק ופ"א הפעל בשבא כמו יהיה יחיה תהיה נחיה וכן וי"ו לפעמים בהיותה בחירק כמו והייתם לי

ואיה וענה דבראשית·
הלוים והנתינים והישבים·
והלוים והכהנים ואלה ראשי·
אסף והיכן ויבדל דוד·
ואסף והיכן והמשררים·
נשק ובשמים והם מביאים דד"ה·
ונשק ובשמים והם בביאי דמלכי'·
ליוצא ולבא ובעתים ההם·
וליוצא ולבא כי לפני·
לעלה ולמלאים ויעמד חזקיה·
ולעלה ולמלאי' ושה אחד·
הכרנים והעם גם כל שרי·
והכהנים והעם ויאמר אלינ'·
בניהם ואחיהם ויעמד ישוע·
ובניהם ואחיהם כל אלה מבני עובד
אחי ונערי וגם אני אחי·
ואחי ונערי ואין אני·
איש שלחו ואין אני ואחי·
ואיש שלחו ויעבד כל העם·
ישוע ובניו ויקם על מעלה·
וישוע ובניו ואחיו·
נהירו וסוכלתנו איתי גבר·
ונהירו וסוכלתנו ושמעית·
דבש וחמאה אל ירא בפלגות·
ודבש וחמאת וצאן ושפות·
בריח ודלתים ואשבר עליו·
ובריח ודלתים ואמרת אעלה·
עת ומשפט כי לכל חפץ·
ועת ומשפט שמר מצוה·
הוללות וסכלות ואתנה לבי·
והוללו' וסכלות ופניתי אני לראות
שמחה וששון ובכל מדינה·
ושמחה וששון ליהודים·
האחשדרפני' והפחות ויקראו ספרי·
והאחשדרפנים והפחות וכל שרי המדינות·

ה' זוגין ב' מנהון נסיב ו'

וב' מנהון לא נסבי' ו' וסי'

והחסידה האנפה דשמיני·
והחסידה והאנפה דמשנה תורה·
עין רמון ולבאות ושלחים·
ועין ורמון
דכרין אמרין כל קבל דנא·
ודכרין ואמרין ומה חשחן·
עשר נכסים ויאמ' אלהי' לשלמ'·
ועשר ונכסים איש אשר·
יששכר זבולן ובנימן דאלה שמו' ריש ספר'·
ויששכר וזבולן בני לאה·

י"ב ר"פ מן בב מלין קדמאה

נסיב וי"ו ותנינא לא נסיב וי"ו וסימני' נמסר בסוף סדר במדבר סיני·

ח' פסוקי' מסורתא מכא

ומסורתא מכא לא נסבין וי"ו וסימני' נמסר בזכריה סימ' א'·

ד' זוגין מן ג"ג בענינא קדמ'

לא נסיב ו' ותנינא ותליתא נסיב וסי'·

כי ימוך אחיך ומכר·
וכי ימוך אחיך ומטה·
וכי ימוך אחיך עמך ונמכר·
שש מאות ויסעו משם ממשפחת·
ושש מאות איש חגורים·
ושש מאות ויעלו חמשת·
אתם עדי נאם יי'·
ואתם עדי הגדתי ואתם עדי·
ואתם עדי אל הפחדו·
עמים רבים גמר ומגוג·
ועמים רבים ועלית·
ועמים רבים ובאת דמלכים·

ח' ר"פ מסורתא מבא

ומסורתא מבא ומלה באמצע סי' נמסר ביחזקאל סימן מו'·

ה' זוגין מן בב' בחד ענינא

קדמא ו' תנינא י' וסי' נמסר בריש סדר בהעלתך·

ד' זוגין מן ג"ג בענינא קדמ'

נסיב ו' ותנינא ותליתא לא נסיב ו'·

ושני טורים ויעש את·
שני טורים ופקעים·
שני טורים ואת הרמנים·
ואם בגוי העל אלה·
אם בגוי העל אלה·
אם בגוי העל אלה·
וירא אלהים איש היה·
ירא אלהים ויאמר יי'
ירא אלהים ויאמר יי'·
ואשאלך והודיעני קדמאה
אשאלך והודיעני תנינא·
אשאלך והודיעני תליתא·

ו' זוגין מן ג"ג בענינא קדמ'

ותנינא נסיב ו' ותליתא לא נסיב וי"ו וסימ' ביחזקאל סימן מ'·

י"ב ר"פ דמיין מן ב' מלין

דמיין מסורתא מכא קדמא לא נסיב ו' ותנינא נסיב ו' וסי'

היא מוצאת והיא·
הוא תהלתך והוא·
כסף אשם וכסף·
שרי יהודה ושרי·
חרב יראתם וחרב·
קול שוט וקול רעש·
לי הכסף לי הזהב·
לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספרא·
אלה ברכב ואלה בסוסים·
מן המלחמות ומן·
אשרי אנשיך ואשרי דד"ה·
דור הולך ודור בא·

ח' יחידאין במצעו' פסוק

מסורתא מבא ומלה ביניהון קדמא נסיב ו' ותנינא לא נסיב ו' וסי'

ואנשי העיר אנשי סדום·
ואליך ישתחוו אליך·
והוא שותה הוא ויהי·

ורגו כמורכו אשוקה·
ומגיד לקראת מגיד·
ויזמרו לך יזמרו·
ולאמר עליו לאמר וספרי'·
ויוסף דעת יוסף כי כרב·

חד מן לה"ה פסוקי' דמיין

מסורתא מכא ומסורתא מבא נסבין ו' ומלה ביניהון וסימני'

ובין רועי ובין רועיך·
וביד אשתו וביד שתי·
וענו אשור וענו עבר·
ופגע בדבשת ופגע·
וחרשי עץ וחרשי אבן·
ואצבעות ידיו ואצבעות·
ואתה השא ואתה·
ואפס עצור ואפס·
ושם תמות ושם תקבר·
והשמיעו במגדול והשמיעו·
וכן רבים וכן נגזו ועבר·
ושרי שלישיו ושרי·
ובחשך ילך ובחשך·
וגשם מטר וגשם מטרות·
ואל האכלו ואל תשתו·
ומגדל חננאל ומגדל·
ומן הרמנים ומן התאנים·
והוא ני והוא גר·
ומעל אלהיכם ומעל·
ומזקני העם ומזקני·
ואין דורש ואין מבקש·
ושוכר כסיל ושוכר עוברים·
והוא מוראכם והוא·
ובכל חטאתיך ובכל·
ולו השתחוו ולו תזבחו·

י"ד פסו' מיחדין דאית בהו

ד' מלין ב' קדמא לא נסבין וי"ו וב' בתראי נסבין וי"ו וסימני'

לבני ישראל ולגר ולתושב·
מעון כרמל וזיף ויוטא·
עין רמון ועתר ועשן·
חקיו מצותיו ומשפטיו·
מלכיה שריה ונריה ונביאיה·
בחטאת בעלה ובמנחה ובשמן·
לזהב לכסף ולנחשת ולברזל·
וקירות הספון וקידותיו ודלתותיו·
יחת זינא ויעוש ובריעה·
חרב משפט ודבר ורעב·
מלכותא חסנא ותקפא·
ברבלתהון פטשיהון·
הארבה הילק והחסיל·
המה אנשיהם ובניהם·

י"א ר"פ מיחדין מן ד' מלין

נסבין ו' וסימניהון

ומעוך וכתות ונתוק וכרות·
ואהכך וברכך והרכך וברך·
ועבדון ורחוב והמון וקנה·
ושערים ועדיתים והגדרה וגדרותים·
ואלמלך ועמעד ומשל ופגע·

ולבאות ושלחים ועין ורמון·
ודבש וחמאה וצאן ושפות·
ותשובה ואהל וברכיה·
וירמיה ויחיאל ויוזבד·
והמזמרות והמזרקות והכפות·
ולשמה ולקללה ולחרפות·

ה' ר"פ מן ג"ג מלין דמיין

קדמא נסיב ו' וב' בתראי לא נסבין ו' וסימ' ביחזקאל סימן מ"א·

י"א פסוקי' דמיין אית בהון

ג' ג' מלין דמיין קדמ' ותנינא לא נסי' ו' ותליתאה נסיב ו' וסימ'

שמה שמה ושמה שמה קברו את אברהם·
אין אין ואין אין קדוש ביי'·
אל אל ואל אל הבא בשער·
אתה אתה ואתה אתה הוא ה' לבדך·
הכל הכל והכל הכל הולך·
יש יש ויש יש הבל אשר·
הסנה הסנה והסנה וירא מלאך ה'·
בין בין ובין כי יפלא ממך דבר·
לבו לבו ולבו הוי כל צמא לבו למי·
אל אל ואל לכן כה אמר·
אדמתנו אדמתנו ואדמתנו למה נמות לעיניך·
אלה אלה ואלה הנה אלה דיחזקאל·

ו' ראשי פסו' מן ג"ג מלין

דמיין קדמא לא נסיב ו' וב' בתרי' נסיב ו' וסימני'

מן מן ומן מן הבהמה·
כל וכל וכל כל עדי המשור·
לכל ולכל ולכל לכל האתות·
זה וזה וזה זה יאמר ליי'
יתר ויתר ויתר יתר הגזם·
מה ומה ומה מה ברי ומה ברי·

ח' פסוקי' אית בהון ג' ג'

מלין קדמא ובתרא נסיב ו' ותנינא לא נסיב ו' וסימ' בשופטים סימן י"ט·

י"ב פסוקי' מן ג' ג' מלין קדמ'

ובתרא לא נסיב ומציעתא נסיב וסי' נמסר בישעיה סימן מ"ט· ג' מנהון ר"פ אלהי· עלי עשור· כי יצוםו·

י' ר"פ מן ג' ג' נסבין ו' וסימ'

נמסר ביחזקאל סימ' ג' ובעובדיה·

ו' פסוקי' מן ד' ד' מלין ב'

קדמאי קרחי וב' בתראי נסבין ו' וסי' נמסר בהושע סימ' י"א·

י' זוגין מן ב' ב' בספרא

קדמא נסיב אות וחסר מלה והניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסי' נמסר ביחזקאל סימן י"א·

א"ב מן חד חד ראשי פסו'

נסבין ו' בריש תיבותא וסימני'

וארא

אך בהיות אלף יחזרו למטעם והאלף בפתח קטן כמו אהיה אחיה וכן בבואה לפני כל שאר תיבות אשר פ"א פעליהם אחה"ע כמו אחסה אעטה אאכוף: כל ה"א המשמש בתמקל נוסף בגזרת הצלומי ע"ן ובא בסוף התיבה שמוש של כנוי והוא שאין הכנוי נוסף על מדבר בעצמו ועל נוכח וגם המלה לשון עבר ולא לשון צווי גם היא בה"א כמו לא הביאו הביאם הקימו ודומיהן והטעם כי בלא התוספת היה בהברת או כי יאמר הביא הקים גם עתה הוא בחטף פתח קטן

מערכת אות הואו

הנוטה קמץ להברת אלף: **אך** בהתחבר הכנוי למדבר בעצמו ולנכח ולנכחים מן הטע' הזה על כן הוא בחטף פתח גדול כמו הטיבותיך הביאותנו הביאכם
כי בהפרד הכנוי לא ישאר בהברת אלף רק בהברת חטף פתח קטן כיאמת הטיבותי הביאותי ועל כן הזכרתיו ולא למען כווי כראה לי בחטף פתח גדול
כמו הטיבנו יו' הקימנו הביאנו והטעם כי בלא התוספת יהיה בהברת אלה כי יאמר הסב הקם הבא גם עתה הוא בחטף פתח גדול הנוטה קמץ להברת אלה גם כבא ו״ו על

וארא ואין איש ומאלהי׃
ובחורב והקצפתם את׃
וגר זאב עם כבש׃
ודי חלב עזים ללחמך׃
והלא עמך שם צדוק׃
ווים ואת האלף ושבע׃
וזרחה לכם יראי שמי׃
וחכיתי לה' המסתיר׃
וטמאתם את צפוי פסילי׃
ויריחו סגרת ומסגרת׃
ובחכה איש גדודים׃
וללוי אמר תומיך׃
ובנת המלך מן רכושו׃
ונחה עליו רוח ה'׃
וסכה תהיה לצל יומם׃
ועמך כלם צדיקים׃
ופרה ודוב תרעינה׃
וצאני מרמס רגליכם׃
וקרבנו קערת כסף׃
ורחובות העיר ימלאו׃
ושאבתם מים בששון׃
ותבואתה מרבה למלכים׃

ד' זוגין תנינא נסיב ו'

בענין וקדמא לא נסיב ו'
וסימניהון

אמרפל ויהי בימי אמרפל׃
ואמרפל את כדר לעמר׃
שמן למאור בשמ' קדמא׃
ושמן למאור ובשמים תנינא׃
חסר מי פתי יסור קדמ'׃
וחסר מי פתי יסור תנינא׃
עשר ויאמר אלהים לשלמה׃
ועשר והחכמה והמדע׃

ח' מלין נסבין ו' קמצין

בתמנ'א אפי בא"ב רבתי וסימניהון
שם בתלים בא"ב רבתי אות ז'׃

ח' פסוקי' דבהון ב' מלין

קדמא סופה יוד ותנינא רישא ו'
וסימניהון

ה' להושיעני ונגינותי ננגן כל ימי חיינו
אולי יראה ה' בעיני תחת קללתו׃
הביאי עצה עשו פלילה׃
רני בת ציון הריעו יש'׃
בי החרשתי בלו׃
ולא נתתי לחטא חכי׃
לשאול באלה נפשו׃
אם לא אמרו מתי אהלי׃
מי יתן מבשרו׃
ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי
וחסדו׃

אמר המעתיק בהרבה פסו' מאלו
ליתא לדבריו כפי נסחת הספרים
שלנו ואולי כי איני מבין כוונתו׃

כ"ה זוגין חד מלא ו'

באמצעו' תיבות' וחד נסיב ו' בריש
תיבותא וחסר וסימ'

אצבעותי לדוד ברוך ה'׃
ואצבעתי קטני אני׃

אותותם שאגו צורריך׃
ואתתם הלא שאלתם עברי׃
אוניות וישלח לו חורם דד"ה׃
ואניות כי לי איים יקוו׃
אומרה לאל סלעי׃
ואמרה ויאמר יוסף אל׃
אחוז חור כרפס ותכלת׃
ואחז ויכהכם שמעי בן׃
גולה והגלה את כל ירושלם׃
וגלה כי קשרה,ם כלכם תנינ' דפסו'
הוכה בעשב וייבש׃
והכה אם כבחתרת׃
חורב ויתנצלו בני׃
ובחרב הקצפתם׃
הצעירה ויען שאול׃
והצעירה גם היא׃
זובח שוחט השור׃
וזבח וארור נוכל׃
חולה ויאמר לי המלך׃
וחלה ובי תגישון עור׃
חובר אשר לא ישמע׃
וחבר חבר ושאל אוב׃
חצוץ יבאסו כמו מים׃
וחצו אל מוציאו׃
ידוע הדעו כי לא׃
ודע כי אם בזאת יתהלל׃
לאום ברוב עם הדרת מלך׃
ולאם מלאם יאמץ׃
למשול והצא אש ממטה׃
ולמשל ביום ובלילה׃
מצורע וישכב עזיהו׃
ומצרע יחולו על ראש יואב׃
מוריד ה' ממית ומחיה׃
ומריד האל הנותן נקמות לי׃
נאוד ויאמר אליה׃
ונאד ויקח ישי חמור׃
נוצר תורה בן מבין׃
ונצר כי תאמר הן׃
פתאום ויורם אלהים חץ׃
ופתאם והנני שולח׃
קודש ובאו בו ציים קדמא
דפסוק׃
וקדש ואשמעה אחד׃
קדמונים בה אמר יי' אלהים׃
וקדמנים על יומו נשמו אחרונים׃
שואג קשר נביאיה׃
ושאג פצו עלי פיהם׃
תמות ויאמר שמשון׃
ותמת כדוע באתי׃
שבועת אני פי מלך שמור׃
ושבעת ואיש את רעת׃

י"ב חס' ו' בריש תיבותא

וקרי' וסימניהון

בניך ותבא והגד לאיש׃
החת הנעצוץ תנינא דפסו'׃
עד ויצא השטן מאת׃
יולד גיל יגיל אבי צדיק׃
דור כי לא לעולם חסן׃
די חזיתה פרזלא׃
לא בלע ה' לא חמל׃
לא על צוארנו נרדפנו׃
אין יתומים היינו׃

זקנים פני ה' חלקם׃
אינם אבותינו חטאו׃
אנחנו ב' בפסוק׃

ה' זוגין בספר שמות

קדמא חסר תניינא מ"ל וסימניהון
נמסר בסדר פקודי׃

הלין שמהת גברי נסבין ו'

באמצעות תיבותא וכל חד וחד לית
ליה זוגא וסימניהון

גדעוני ועל צבא מטה׃
יבוניה אשר לא לקחם׃
נמרוד וכוש ילד דד"ה׃
יואשיהו בראשית ממלכת׃
עודד ועזריהו בן׃
בוני ובן הלרים שמעיה׃
וקוהלת הבל הבלים׃

והלין שמהת גברי חסר ו'

ולית להון זוגא׃

נבית קדמאה דבראשית׃
ולצדק הכהן׃
וליאב שר הצבא׃
ארי גבר בן אורי׃
ועבד ב' בפסוק׃
עדא אחינדב בן עדא׃
אמנן הבכור אמנון דד"ה׃
אמן שר העיר דמלכים׃
ושבאל בן גרשם׃
וירם בנו׃
אשר דבארה בנו׃
קרא משלמיהו בן קרא׃
יאש במלכו דד"ה׃
עבדיה העמוני הנינא׃
עזור יאזניה בן עזור׃
ומשי מחלי ומשי דד"ה׃
אחשרש מס׃

י"ב זוגין נסבין ו' בריש

תיבותא חד מלרע וחד מלעיל
וסימניהון

ומת ברר אשר אתה׃
ומת ותאמר לו אשתו דאיוב׃
ויחכם הן לחכם ויחכם׃
ויחכם מכל האדם׃
ויענם ישמעאל ויענם׃
ויענם המלך קשה׃
ויורם ויצוה מלך אשור׃
ויורם אלהים חץ פתאום׃
וישיעום ותתנם ביד׃
וושיעום ויקם ה' שפטים׃
ויתמרמר מלך הנגב׃
ויתמרמר וראיתיו מגיע׃
ויודע וידבר אל קרח׃
ויודע ויקח את זקני׃
ונפש ששת ימים׃
ונפש ויבא המלך וכל׃
ויהללוה תנו לה מפרי׃
ויהללוה אחת היא יונתי׃
ונפתחה לאמר מתי יעבר׃
ונפתחה ויהי כי באנו אל׃
וישג ירדף אויב נפשי׃

וישג לבן את יעקב׃
ויוכל וישמע שפטיה׃
ויוכל וישר אל מלאך׃
ויצילני הזה כאשר גדלה׃
ויצילני ושם האחד אליעזר׃
ומש ועמדו רגליו ביום׃
ומש ובני ארם עוץ וחול׃
והגא שמעו שמע ברגז׃
והגא ויפרש אתה לפני׃
ובקר וראיתם את כבוד יי'׃
ונקר ערב ובקר וצהרים׃

וא

חד מנ' זוגין מן חד חד חד מלרע
וחד מלעיל וא' בריש'

ואברכהו ויחרד יצחק חרדה׃
ואברכהו הביאו אל אברהם׃
ואדעך ועתה אם נא מצאתי׃
ואדעך ויאמר ה' אל משה גם׃
ואח בכל עת אהב הרע׃
ואח יש אחד ואין שני׃
ואט בחבלי אדם אמשכם׃
ואט את נחשת אתי נאם׃
ואכתוב על הלחות את הדברים
ואכתוב בספר ואחתום׃
ואוכל פתי לברי ולא אכל זר׃
ואוכל ויחרד יצחק חרדה׃
ואכלה ויאמר הגישה לי ואכלה׃
ואכלה ויאמר אלי בן אדם׃
ואכלם אפגשם כדוב שכול׃
ואכלם נמצאו דבריך ואכלם׃
ואכלם ועתה הניחה לי ויחר׃
ואכלם ואמחצם ולא יקומון׃
ואכה ויוחנן בן קרח אמר אל׃
ואכה ואריב עמם ואקללם׃
ואקרע אפגשם כדוב שכול׃
ואקרע את הממלכה מבית דוד׃
וארבה ואתנה בריתי ביני ובינך
וארבה ואקח את אביכם את׃
ואקחה פת לחם וסעדו לבכם׃
ואקחה ויאמר ה' אלי השליכהו׃
ואקוה אודך לעולם כי עשית׃
ואקוה חרפה שברה לבי׃
ואסיר כי אמר בכח ידי עשיתי׃
ואסיר והגבהנה ותעשינה
תועבה׃
ואצאה עתה חכמה ומדע׃
ואצאה בשער הגי לילה׃
ואשכה ויאמר דוד אל אכיש׃
ואשכה וכשמעי את הדבר׃
ואשתחוה ועתה שא נא חטאתי
ושוב עמי׃
ואשתחוה ואקד ואשתחוה לה'׃
ואשאלם וארא ואין איש׃
ואשאלם ויבא חנני אחד מאחי׃
ואשתומם ואביט ואין עוזר׃
ואשתומם ואני דניאל נהייתי
ונחליתי׃

א"ב חד וא' חד והא' ולית

דכו'

אלה המלות בהברת אלף המה בה' נקודות כמו והטיבך והביאך אבל בהיותה בהברת אלה לפני אחה"ע אז הוא בחטף פתח גדול כמו יעמה תעמה תעלה יעלה ובבא הברת אלף
סגול בפתח קטן לפניהם אז המה בחטף פתח קטן כמו אחסה אעשה יחרץ יחרף החטיתי מעולם העלתם העביר החרים ודומיהן אבל אם אותה הברת אלף אשר לפני
אחה"ע בקמץ קטן אז המה בחטף פתח גדול כמו מעבות מחטא מהמון מעשות רק לפעמים באות אות המ"ס לפני האלף תהיה האלף בה' נקודות כמו האלום מאוה יבדק כ׃

ירבה חלוה מאכום והטעם בלא הא״ס תהיה בחמש נקודות וכל רגש מבטל פתח גדול וחטף פתח קטן כמו הקולות יחדלון יהגו ריין כארד בקדם׃ סליק מספטו חטף
פתח גדול וחטף פתח קטן ובצירת בורא סמי׳ וכוטיהם ובצר׳ אכי והוא החל חק יהוא׃ **יבינו המשכילים** כי כל אות הבא ברא״ש תיבה דינה להדגש
נולי אותיות אחה״ע אסר לעולם לא יבא בהם דגש רק במקומות מעטים באלף ור״ים על פי המסורת והן ד׳ אלפי״ן בקריאה וכו׳

ואחרון ואני ידעתי גאלי חי׃
והאחרון כי לא מועף לאשר׃
ואהל וחשבה ואהל וברכיה׃
והאהל ומשמרת בני גרשן׃
ואלפים צנה ואלפים כלם׃
והאלפים והעירים עבדי האדמה׃
ובקר וראיתם את כבוד ה׳׃
והבקר ובראה הערב והבקר׃
וגוים ובאו עמים רבים וגוים׃
והגוים כי הגוי והממלכה׃
וגבהים אם עשק רש וגזל׃
והגבהים והנה האדון ה׳ צבאות מסעף׃
וגבה עדה נא גאון וגבה׃
והגבה והאולם אשר על פני הארך׃
וגבוה כי רם ה׳ ושפל יראה׃
והגבוה כה אמר ה׳ אלהים והסר׃
ודל מבין חכם בעיניו איש׃
והדל העשיר לא ירבה׃
והרים כה אמר ה׳ אדני ה׳ הסר המצנפת׃
וההרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע׃
וחצר הגדולה סביב שלשה׃
והחצר וירם כבוד ה׳ מעל׃
וחטים משכב וספות וכלי יוצר
והחטים ויאמר ארנן אל דוד׃
וחכמים אנשי לצון יפיחו׃
והחכמים כי את כל זה נתתי׃
ומלא ולנפתלי אמר נפתלי׃
והמלא ובאת וסגרת הדלת׃
ומשוחת עלה אריה מסבכו׃
והמשחית ותהי חרדה במחנה׃
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׃
והמשלח את השעיר לעזאזל׃
ונגע לא תאנה אליך רעה׃
והנגע וראה הכהן אחרי׃
ושטן הפקד עליו רשע׃
והשטן ויראני את יהושע׃
ועירים גמלים מיניקות׃
והעירים והאלפים והעירים׃
ופרה ודוב תרעינה׃
והפרה והעזים והפרה׃
וצרעת נעמן תדבק בך׃
והצרעת ויזעף עזיהו ובידו׃
וקדש ואשמעה אחד קדוש׃
והקדש ואחרי השבעים׃
ורגלים עינים הייתי לעור׃
והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו
ושיר כי בימי דוד ואסף׃
והשיר וכל הקהל משתחוים׃
ושופט ויאמר מי שמך לאיש׃
והשופט על הרע כפים להטיב׃
ותבן ועתה לכו עבדו׃
והתבן והשערים והתבן לסוסים
ותרומה והיה לאהרן ולבניו׃
והתרומה היקבע אדם אלהים׃
ותורות ועל הר סיני ירדת׃
והתורות אלה החקים והמשפטים

ה׳ זוגין משמשין וה׳ חד
לשון רבים וחד לשון יחיד ולית

להון זוגא וסימניהון
והרשעים כים נגרש׃
והרשע כי ישוב מכל׃
והרבים ולכן הנה אדני מעלה׃
והרבה קרית בעל היא׃
והגוים כי הגוי והממלכה׃
והגוי אשר לא יביא׃
והנשבעים ואת המשתחוים׃
והנשבע אשר המתברך׃
והבטחים הוי השאננים׃
והבטח רבים מכאבים׃

ח׳ זוגין מיחדין חד נסיב
וה ברישי׳ וחד נסיב ול ולית דכות׳ וסימניהון

והחשך ויבא בין מחנה׃
ולחשך ויקרא אלהים לאור׃
והרשעים כים נגרש׃
ולרשעים אמרתי להוללים׃
ולמופת והיו בך לאות׃
והמופת ובא האות והמופת׃
והקדש ואחרי השבעים׃
ולקדש ושתי דלתות׃

כ״ב זוגין נסבין וי״ו ברישי׳
ונסבין וי״ו בסופי׳ חד מלרע וחד מלעיל וסימניהון

ויתאו המלך יופיך כי הוא׃
ויתאו דוד ויאמר מי ישקני׃
ויתמהו עמודי השמים ירופפו׃
ויתמהו וישבו לפניו הבכור׃
ויתרו שלח לך אנשים׃
ויתרו ויעלו ויתרו את הארץ׃
ויהפכו הן יעצר במים ויבשו׃
ויהפכו נערי דוד לדרכם׃
ויחיו ויאמ׳ אלי הנבא אל הרוח
ויחיו והנבאתי כאשר צוני ותבא בהם׃
ויסגו יבשו ויסגו אחור׃
ויסגו ויבגדו כאבתם׃
ויאספהו כלה בחכה העלה׃
ויאספהו ותהי המלחמה חזקה על פלשתים׃
וינתנו ויבאו אל המלך דה״ה׃
וינתנו ויעזרו עליהם וינתנו׃
ויפרו הרעיפו שמים ממעל׃
ויפרו וישב ישראל בארץ׃
ויעדהו והושיבו שני אנשים׃
ויעדהו ויבאו שני האנשים׃
וישבעו יאכלו ענוים וישבעו׃
וישבעו במרעיתם וישבעו׃
וינהגו יען כל איש רע ובליעל
וינהגו וישבו את הנשים אשר׃
וינזרו דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו׃
וינזרו בענבים במדבר מצאתי׃
וירעשו ראיתי את ה׳ נצב על׃
וירעשו והיה הנס מקול הפחד׃
וירכסו את החשן קרבא׃
וירכסו את החשן תנינא׃
וישמיעו ואם עמדו בסודי׃
וישמיעו ומעשיה ושמעיה ואלעז׳

וישכנו צדיקים ירשו ארץ׃
וישכנו מחוילה עד שור׃
ויבשו הן יעצר במים ויבשו׃
ויבשו אף בל נטעו אף בל׃
ויצקו ויאמ׳ מלאו ארבעה כדים
ויצקו לאנשים לאכל ויהי׃
ויציצו יהי פיסת בר בארץ׃
ויציצו בפרח רשעים כמו׃
ויצאו ויאמר ה׳ אלי אם יעמד׃
ויצאו ואת חמור ואת שכם׃
ויצברו ויקבצו את כל אכל׃
ויצברו אתם חכרים וחמרים׃
ויצליחו שכנו עשתו גם עברו׃
ויצליחו ויאמר יהודה נבנה׃

מ״ח מלין נסבין וי״ו בריש׳
תיבותא רפין ובל חד וחד לית זוגא

וירדו ויאמר אלהי׳ נעשה אדם׃
ויסחרו האנשים האלה׃
ויעבדו ויאמרו עבדי פרעה אליו׃
וישאלו דבר נא באזני העם׃
ויחנו דבר אל בני ישראל׃
ויסעו ויאמר ה׳ אל משה׃
וישלחו צו את בני ישראל׃
ויפצו ויהי בנסע הארון׃
וירשו ויאמר ה׳ אל׃
ויעמדו ויהי כנוח כפות׃
וילכו וישבו אל יהושע ויאמרו
ויקבו הכו לכם שלשה
ויתהלכו ב׳ בפסוק׃
ויחגרו כני נכר דשמואל׃
וישתו ויאמר לא תכה׃
ויתנוהו על ידי עושי׃
ויאספו כל הגוים נקבצו יחדו׃
וישתחו ושאריתו לאל עשה׃
ויניהו ישאהו על כתף׃
ויפרו תפתח ארץ׃
ויצאו עלו הסוסים׃
ויאשמו בכל משכתיכם׃
ויזעקו והשמיעו עליכם׃
וישברו ואם נכלמו׃
ויניחו וארבעה שלחנות׃
ויכלו את הימים והיה׃
ויחרדו אחרי ה׳ ילכו׃
ויתכסו שקים האדם
ויקראו ב׳ בפסוק׃
וישכנו צדיקים ירשו ארץ׃
וידברו ימיקו וידברו ברע׃
וינועו יחגו וינועו כשכור׃
ויבזו ינקש נושה לכל אשר׃
ויקבצו ויאמר דוד׃
ויכנעו עמי אשר נקרא דד״ה׃
וישאהו ויהי בעת יביא
וישיבהו ב׳ בפסוק׃
ויעבידו ואשר ישמיעו׃
ויברכו ויאמרו הלוים׃
ויראו לפניך מראינו׃
ויתיצבו התהפך כחומר׃
ויסירו רגע יכתו וחצות׃
וירבו שמע בני וקח׃
ויוסיפו כי בי ירבו ימיך׃
ויתלו ותאמר לו זרש׃

א״ב נסבין וי״ו בריש׳ דלוג
הו בסוף וסימניהון נמסר במערכת אות הה״א בס״ד׃

ק״ח יהידאין משמשין ול״
בריש תיבותא סימניהון נמסר במערכת אות הלמ״ד׃

הלין דמשמשין ומ׳ בריש׳
כא״ב סי׳ נמסר במערכת אות המ״ם׃

י״א זוגין נסבי׳ ות בריש
תיבותא חד מלעיל וחד מלרע וסים

ותפר עוצו עצה ותופר׃
ותופר ביום ההוא וידעו כן׃
ותרץ והארץ תעזב מהם׃
ותרץ אם ראית גנב׃
ותשמידם תרדף באף׃
ותשמידם בתים בל יחיו׃
ותמות מדוע באתי ואין׃
ותמות ויקומו עלי בעלי הגבעה
ותלהט אש לפניו תלך׃
ותלהט כי אש קדחה׃
ותלבב וישכב אמנון׃
ותלבב ותלך תמר בית׃
ותחולל אף כי תאמר לו׃
ותחולל בטרם הרים׃
ותיטב לה׳ משור פר׃
ותיטב הנערה בעיניו׃
ותתעטף אזכרה אלהים׃
ותתעטף עלי רוחי׃
ותאבלם תשיתמו כתנור׃
ותאבלם עוד זה מדבר׃
ותכונן יגמר נא רע׃
ותכונן לך את עמך׃

נשלם מערכת
אות הוי״ו בס״ד

מערכת אות
הזי״ן

ד׳ זוגין חד זין וחד וזין
ול׳ דכו׳ וסים׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ג׃

ג׳ זוגין קדמ׳ ז׳ ותנינא שי״ן
וסים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׃

וחלופיהון ג׳ זוגין קדמ׳
שי״ן ותנינא זין וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סי׳ י״א׃

כל הזוגין שאין להם התלות ב״אב תמצא כמסר בסוף מסר׳ רבת׳ רא עם חלופי ושנויי דקריא׳ בס״ד׃

ריס״ן וסימ׳ ויביאו את המנחה דיוסף ממושבותיכם תביאו ויביאו לבו כיד אלהיכו דעזרא ושפו עצמותיו לא ראו ואלה הב׳ ריסי״ן לא כרת סרך רפאות תהי לשרך סראשי
כמלא טל ולכי שמעתי בעבור הרעימה הראיתם בן המרכא הראיתם דגלית הפלשתי שאמר דוד עליו השלום גם שאר אותיות אשר דיכם להדגים בהיותם ברא״ש תיבה אם
בתיבה הסמוכה להם למעלה מהם תהיה אות אחרונה שבא מאותיות יהו״א תהיה האות הראשונה מן התיבה הבא אחריה רפויה כמו לא תענה לא תחמוד ואחרים הרבה

263

מערכת אות הזין

והטעם כי אותיות יהו״ה אינן נקראות במבטא שפתים באחרונות ואלו היו מאותיות הבלות אחריהן כדגשות היה נראה כאלו אות יהו״ה חסרה מן המכתב בעבור אשר יחיו מתי התיבות על ידי הדגש כאלו היה תיבה אחת גם כי המה כתבו להרחות בהיותם באמצע התיבה בעבור הדגש כמו כפר דבר בלא יוד גם ספק כפר בלא וי״ו עבור דגש והא במלה מזה ברך פרינו מה זה וכן מלכם תרכאו ועמידינו מה לכם ואלף מכולת לביתו כמו מאכולת במסור הברית כמו במאסורת ועל כן הרפו האותיו׳ הבאו׳ אחריהן

זא

וזאת לו רֿפ וסימנ׳ נמסר ריש פרש׳ תרומה ורות סימן ד׳.

בזאת ג׳ וסימניהון נמסר במלאכי סימן ג׳.

לזאת ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא וכישעיה סימן ל׳.

בזאת ד׳ בתורה וסימניהון

בזאת תבחנו.

אך בזאת נאות לכם.

אך בזאת יאתו.

בזאת יבא אהרן.

הזאת ה׳ וסימניהון נמסר באיוב ריש סי׳ ד׳.

זב

זבדי וזבדי ג׳ וסימניהון

ויקים וזבדי וזכרי.

ועל שבכרמים.

ומחברו׳.

זבדיה ט׳ וסימניהון נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ז.

הזבדיהו ב׳ וסימנ׳ נמסר בד״ה ב׳ ס׳ סי׳ י״ט.

ויזובו יזובו ד׳ מל׳ בליש׳ וסימנ׳ נמסר באיכה בא״ב ד׳ ועיין שם בה דשקלין וטרינן.

מזבחי ח׳ וסימניהון נמסר סוף פ׳ יתרו.

מזבחו ג׳ וסימניהון נמסר באיכה בא״ב תנין.

המזבח ב׳ פתחי׳ וסימ׳

ואת והמזבח הנחשת׳

ויאמר מה הציון׳

ולמזבח ב׳ פתחי׳ וסימניהון

ויתנם יהושע בית.

ולמזבח הקטרת׳

ולמזבח ב׳ וסימניהון

ויקם את החצר סביב׳

בין האולם ולמזבח.

מזבחת כ׳ חסרים וסימניהון

וישב ויבן את הבמות דמנשה׳

ושלאחריו ובנה מזבחות בבית יי׳.

וכל אוריתא דכו׳ חס׳.

מזבחותיהם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר סוף פרשת ואתחנן ושפטים סימן ב׳ ויחזקאל סימן ו׳.

אל המזבח ט׳ וסימנ׳ נמסר בפרשת ויקרא.

ואל המזבח ג׳ וסימנ׳

קרבן ראשית תקריבו׳

אך אל הפרכת לא יבא׳

ואהרן ובניו מקטרים׳

המזבחה ל״ב וסימניהון

ולקחת את כל החלב׳

והקטרת את כל האיל׳

ולקחת אותם מידם׳

וקרבו וכרעיו ירחץ במים׳

והקרב והכרעים ירחץ במים׳

ומלק את ראשו תנינ׳ דפסו׳

ושסע אתו בכנפיו׳

והביאה אל בני אהרן׳

והרים הכהן מן המנחה׳

והקטירו אתו בני ר״פ׳

והקטירו הכהן ר״פ׳

והקטירם הכהן ר״פ׳

ואת כל חלבו ירים׳

ואת כל חלבו יקטיר׳

חלבה יסיר כאשר הוסר׳

וחברו כאשר יוסר׳

והביאה אל הכהן וקמץ׳

והקטיר אתם הכהן רפ׳

והקטיר הכהן את החלב׳

ויקטר משה המזבחה׳

וירחץ את הקרב׳

ואת הקרב ואת הכרעים ויקטר משה׳

ויקח משה אותם מעל כפיהם׳

ואת חלב החטאת יקטיר דאמור

וקמץ הכהן מן המנחה דנשא׳

ואת החלב ואת הכליות׳

וישימו את החלבים׳

והעלה הכהן את העלה׳

וישחטום הכהנים ויחטאו את דמם

ויקבלו הכהנים את הדם דד״ה ג׳ בפסו׳

וכל דסמי׳ להקטרה דכו׳ המזבחה

כב״ג המזבח וסימניהון

והרים ממנו בקמצו׳

ואת העלה המציאו׳

ויקרב את המנחה׳

ואת המזבח ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת אחרי מות׳

ואת מזבח ט׳ וסימנ׳ נמסר בפר׳ פקודי׳

זבח שלמים ו׳ בתורה וסימנ׳ נמסר פ׳ ויקרא׳

לזבח ב׳ קמצי׳ וסימניהון

ויין לנסך רביעית׳

ויאמר שלום לזבח ליי׳

זבלון ט׳ כתו׳ כן וסימניהון נמסר בפרש׳ ויגש׳

הזבולני ג׳ וסימניהון

אלה משפחת הזבולני׳

וישפט אחריו׳

אלון הזבולני׳

זד

זדים ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן י״ג וסוף מלאכי׳

הזידו ג׳ וסימניהון

כי ידעת כי הזידו׳

והם ואבתינו׳

והעד כהם׳

זה

וזה כ״ג רפ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ז׳

כזה וכזה ג׳ וסימניהון נמסר בשפט׳ סימן ח׳ ובשמואל ב׳ סי׳ י״א׳

הזה ד׳ רפין וסימניהון

בלשון ארמי אחוכון

גברא ייתי בצפרא וביאור

נמסר בקהלת סי׳ י״א׳

לזה ג׳ וסימנ׳ נמסר בשמו׳ א׳ סימן כ״א וקהלת סוף סימן ו׳.

זה ה׳ בהרי טעמי׳ וסימנ׳ נמסר בפ׳ בראשית׳

הזה ג׳ בטעם פזרן וסימניהון

הזם הזה יסגרך׳

וידברו אליו הילדים׳

ובאו בשערי הבית הזה׳

וא׳ זה קרבן אהרן ובניו׳

כזה ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ וירמיה סוף סימן ה׳

זהו ג׳ רפ בטעם וסימניהון נמסר ריש כי תשא ע״ש

זהב ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת פקודי ובד״ה ב׳ סימן ג׳.

זהב שחוט ה׳ וסימניהון

מאתים צנה זהב׳

ושלש מאות מגנים דמלכים׳

מאתים צנה דד״ה׳

ושלש מאות מגנים דד״ה׳

זהב סגור ח׳ וסימניהון

ולפני הדביר עשרים׳

ויצף שלמה את הבית׳

ואת המנורות חמשה׳

והספות והמזמרות׳

וכל כלי משקה דמלכים׳

והמזמרות והמזרקות דד״ה׳

וכל כלי משקה דד״ה׳

ואת המנורות ונרותיהם׳

כזהב ג׳ דגשי׳ וסימניהון במלאכי סימן ג׳ ובאיוב סימן כ״ג׳

את הזהב ו׳ וסימנ׳ נמסר בפ׳ תצוה׳

והזהרתה ג׳ וסימנ׳ נמס׳ פרש׳ יתרו ויחזקאל סימן ל״ג׳

נזהר ג׳ קמצי׳ וסימניהון

כי נזהר חיה יחיה׳

והוא נזהר נפשו׳

והעם לא נזהר׳

זו י״א כתוב ה׳ וכ׳ כתובי׳ ז׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ סימן ו׳.

זך

זכה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ כי תשא ואמור׳

זכו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ט״ו׳

זכרון ג׳ חס׳ וסימניהון

ושמת את שתי האבני׳ ב׳ כו׳

ונשא אהרן את שמותם׳

לזכרון ח׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סימ׳ ו׳ פסוק י״ד׳

זכר ג׳ חטף קמץ וסימניהון נמסר באיכה בא״ב ג׳׳

זכר ב׳ חסר׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קל״ג׳

ולא זכר ג׳ וסימניהון

ולא זכר שר המשקי׳

ולא זכר יואש את החסד׳

ולא זכר הדום רגליו׳

ולא זכרו ג׳ וסימניהון

ולא זכרו בני ישראל׳

ולא זכרו ברית אחים׳

ולא זכרו נפלאתיך׳

זכור ה׳ ר״פ וסימניהון

אשר עשה יי׳ אלהיך למרים

אשר עשה לך עמלק

זכור את הדבר דריש יהושע

זכור תזכור ותשוח׳

זכור את יום השבת׳

זכרת ב׳ בהיב זכרתי וסימניהון

יען אשר לא זכרתי׳

ואת כל תועבותיך׳

זכריה וזכריה ז׳ בד״ה וסימני׳ בד״ה א׳ ריש סימ׳ י׳.

זמ

זמירות ד׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ ב׳ ריש סימן כ״ג ואיוב סי׳ ל״ה׳

לדוד מזמור ד׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ כ״ד׳

מזמור לדוד ח׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ג׳

המזמרה ב׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ט״ו׳ עזי׳

לתת פנאי והמתנה לקורא ל׳ בטא בשפתיו הברית אות היהו״ה ולא אות היהו״ה בלבד אלא אפילו הברית יהו״ה בלא מכתב יהו״ה היות מרפה כמו ועמית ברי מברכיך ברוך כי אין כתוב מברכי וכן ועמית ומרפה כאלו נכתבה ועל כן הרפו וירדה בלא כי אין האלף נקראת מלומה אף כי תרפה הבי״ת אחכם ים כמה סבות המבטא׳ חק יהו״ה ומספו והמה אחד עשר ואלה הם הסגבות הנקראים מלכים דפסיק דדחיק דאתי מרחיק מפיק מקף מפיק הא מפיק וי״ו מפיק יוד בם בף ותחת הבי״ת יבא ב׳ אותיות רפויות

מערכת אות החית

והראשונה בסב״א ובאר איש על מכונו בעזרת האל הראשונות הם הכבינות ט״ו מלכים ואלו הן אז״ז יט״ט לפ״ס רפ״ף סת״ת וסימן יטראל. אז״ז אתנח זרקא זקף יט״ט יתיב
טרם טפחא לפס לגרמיה סגולה סלוק הוא סוף פסוק רפ״ף פזר פסטא רביע סת״ת סלסלת תביר תלשא גדולה אלה החמשה עשר מלכים בבאם בתיבה אחר אות
יהוא בבופק לא ירפו אחריהם כי הכנינה מעמיד הקורא ומעכבו עד כי אות יהוא כבטא בספתיו ואין צריך להרפות בעצורה והפזר והזקף שאמרנו בין פזר גדול וקטן בין

עזי וזמרת יה ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן י״ב ׃

זמורה ד׳ חסרי׳ בלישני׳
וסימניהון
שש — שנים תזרע ׃
ובשנה — השביעית ׃
וכרתו — משם זמרה ׃
וזמרת — זר הזרענו ׃

זן

זונה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בפרשת אמור ׃
זכח ג׳ וסימניהון נמסר
בהושע סימן ח׳ ׃
ומזון ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויגש ׃
זעם ב׳ מלרע
וסימניהון
והעם — אשר זעם ׃
ומה — אזעם לא זעם יי׳ ׃
זעקת ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ וירא ׃
ויזעק ד׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סי׳ ד׳ ׃
וזעקו ג׳ פתחין וסימניהון
נמסר בשפט׳ סי׳ י׳ ׃
מזעקת ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן מ״ח
ובמשלי סימן כ״א ׃

ויזעק ג׳ וסימניהון
ורוח — יי׳ לבשה את גדעון ׃
ומלאכים — שלח בכל מנשה ׃
שאול — וכל העם אשר ׃
הזקן ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן קל״ד ׃
זקן ב׳ וסימניהון נמסר
בפרשת חיי שרה ׃
זקנתי ד׳ וסימניהון נמסר
ריש פרש׳ וירא ׃
זקנים ב׳ חסרי׳
וסימניהון
כי — בן זקנים הוא לו ׃
וילד — זקנים קטן ׃
וכל זקני ג׳ וסימניהון
נמסר פ׳ ויחי ׃
ואת זקני ג׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל ב׳ ס׳
י״ז ומלכים ב׳ ריש סימן י״ט ׃
זקן בא בימים ו׳ וסימני׳ נמסר
פ׳ חיי שרה ׃

זר

זורו ב׳ וחסרי׳
וסימניהון
לא זורו — ולא חבשו ׃
זורו — רשעים מרחם ׃

אורה ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ח׳ ׃
זורה ב׳ וחסרי׳
וסימניהון
הנה — הוא זורה את גרן ׃
אשר — זורה ברחת ׃

וזרח ג׳ וסימניהון
חרח — משעיר למו ׃
וזרח — בחשך אורך ׃
וזרח — השמש ובא השמש ׃
זרחה ד׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ משפטים
ובמלכים ב׳ סימן ג׳ וסוף נחום ׃

מזרחה ג׳ וסימניהון
אז — יבדיל משה ׃
ואלה — מלכי הארץ ׃
הנה — חג יי׳ בשילו ׃
מזרחה השמש ב׳ וסימ׳
ואלה — מלכי הארץ ׃
חג — יי׳ בשילו ׃
וא׳ — מזרחה שמש ׃
וא׳ — מזרח שמש וירשו את ׃
זרוע ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
בפרש׳ וארא ׃
זרועך ה׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת עקב
וביחזקאל סימן ה׳ ׃
זרועי ב׳ מל׳ בלישני׳
וסימנהון
את — זרועי תאמצנו ׃
ובזרועי — הצטריה ׃
וזרעו ז׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ וירא ובפ׳ בלק ׃
זורע ב׳ מל׳ וסימניהון
ברהו — זורע מבבל ׃
וזורע — עולה יקצר און ׃

נשלם מערכת
אות הזין

מערכת אות
החית

כ״א דכתיב ח׳ וקרינן ה׳
וסי׳ נמס׳ במשלי ס׳ ד׳ ושיר השירי׳
בראש ׃

כ״ב קריין ח׳ וכל חד וחד
לית דכוו׳ וסימ׳
ויחמו — הצאן אל המקלות ׃
דנו — ויהי ח׳ את יוסף ׃

ותחי — וידברו אליו את כל
דברי יוסף ׃
חיו — ויהושע בן נון וכלב ׃
חיותם — ויהי כאשר תמו כל ׃
לחם — יבחר אלהים חדשים אז ׃
תחו — ויהי איש אחד מן ׃
וחיכינו — ויאמר איש אל רעהו לא
בן דמצרעים ׃
וחיכיתי — ליי׳ המסתיר פניו מבית ׃
לחיות — ואתה בן אדם אל בני ׃
המחלל — וקדשתי את שמי הגדול ׃
ויחיו — ויאמר אלי הנבא אל
הרוח ׃
ויחיו — ונבאתי כאשר צוני ותבא ׃
לחום — זרעתם הרבה והבא מעט ׃
בחלה — ואכחיד את שלשת
הרעים ׃
האחוה — ואקח את מקלי ׃
ויחרגו — בני נכר יבלו ויחרגו ׃
יחולל — קול ה׳ יחולל אילות ׃
אחוד — אלה בני אחוד אלהם ׃
וחין — לא אחריש בדיו ׃
חסיר — תקל תקלנא בבאוזניא ׃

אלין משמשין חה בסוף
וסימניהון
ואקחה — ל׳ פת לחם וסעדו
לבכם ׃
ונדחה — ל׳ ידו בגרזן לכרת ׃
ופתחה — ל׳ לך והיה כל העם
הנמצא בה יהיו ׃
הרוחה — ל׳ וירא פרעה כי היתה
הרוחה ׃
הבוטחה — ל׳ באצרתיה דירמיה ׃
שלחה — ל׳ ובפשעיכם שלחה ׃
מבקעה — ל׳ בבבאי עיר מבקעה
ובבטחה — ל׳ כה אמ׳ ה׳ קדוש ישר׳
פתוחה — ל׳ הנני בפתח פתוחה
נאם ה׳ ׃
נפחה — ל׳ נפשה באה שמשה ׃
פרחה — ל׳ עד ירכה עד פרחה ׃
לקחה — ל׳ כי באיש לקחה זאת
ושבחה — ל׳ ומרדכי יצא ׃
ושוחה — ל׳ בארץ ערבה ושוחה
פלחא — ל׳ הלוחש פלחא ׃
הפרחה — ל׳ לראות הפרחה הגפן
ונוכחה — ל׳ לכו נא ונוכחה ׃
הנרצחה — ל׳ ויען האיש הלוי ׃
המרחקה — ל׳ הרבה העצים הדלק
האש התם ׃
כמרחקה — ל׳ ירתיח כסיר מצולה ׃
נסרחה — ל׳ לאדום כה אמר ה׳ ׃
ופתחה — ל׳ ולשכה ופתחה ׃
נכוחה — ל׳ ולא ידעו עשו נכוחה
נלקחה — ל׳ ויען המבשר את איש
נשלחה — ל׳ אנשים לפנינו
ויחפרו לנו ׃
המלחחה — ל׳ ויאמר לאשר על
המלתחה ׃
חרחה — ל׳ לכם יראי שמי שמש

י״ב זוגין מיחדין חד ח׳ וחד
ות׳ וסימניהון

חולק — נטשו חבליך בל יחזקו ׃
וחלק — רנהיום כא לה׳ ׃
חנני — קח נא את ברכתי ׃
וחנני — ויאמר בעוד הילד חי ׃
חבל — באדין מלכא שגיא טאב
וחבל — ענה מלכא ואמ׳ הא אנא
חובר — אשר לא ישמע לקול ׃
וחבר — חבר ושואל אוב וידעוני
חרמש — שבעה שבועו׳ תספר לך
וחרמש — כי הבא בקמת רעך ׃
חוסה — בין האולם ולמזבח ׃
וחוסה — ואברה ללוים אשר יהיו ׃
חטאות — בסף אשם וכסף חטאות
וחטאות — במחלי עונות וחטאות ׃
חטאה — הוי מושכי העון בחבלי ׃
וחטאה — נצר חסד לאלפים ׃
חשבו — על זה היה דוה לבינו ׃
וחשכו — ביום שיזועו שמרי הבית ׃
חניאל — בן אפד לבני יוסף למטה
בני מנשה ׃
וחניאל — ובני עלא ארח ׃
חבר — בהפות עשו לו חברות ׃
וחבר — שתי כתפות חברות ׃
חזק — איש את רעהו יעזרו ׃
וחזק — ויאמ׳ אלי אל תירא איש ׃

ב׳ זוגין חד ח׳ וחד לת׳ וסי׳
חרדת — אדם יתן מוקש ׃
לחרדת — ותהי חרדה ׃
חטאה — הוי משכי ׃
לחטאה — והקריבו לחנכת ׃

חב

חבי ד׳ חסרי׳ בלישני׳
וסימניהון
נחבי — בן ופסי ׃
ונחבאתם — שמה ׃
חבי — במעט רגע ׃
ונחבה — לא יוכל ׃
לחבל ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן י״ג ׃
חבריו ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מל׳
בליש׳ וסימניהון
נמסר בישעיה סי׳ מ״ד ׃
חברונה ט׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן י׳ ׃
חבוש ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ל׳ ׃
ואיוב סימן מ׳ ׃

חג

חג ג׳ פתחי׳
וסימניהון
וחג — שבעות תעשה לך ׃
ויעשו — חג מצות דעזרא ׃
אסרו — חג בעבותים ׃
וכל דסמי׳ ליי׳ ולא דכר׳ דכו׳
פתחי׳ ׃

זקף גדול וקטן לא יתקיים אך יהוא כי אם במשרתים הנשארים ׃
והטעם כי גם הוא מפסיקין בקריאתם בינותם ואין זה לגרמיה
ובאן אחריו מן הטעמים רק ארבעה בלבד ואן הנה פזר טרם רביע פסטא אבל

דפסיק

פתרונו שים פסק בין תיבת יהוא לתיבה שאחריה כמו עמו כלה על עמו בהם
האתור למעלה אף כי כעמה בבורתו כי לעולם לא יבא אתנח אחר לגרמיה ולא
אבל פסק לא מן המלכים ולא מן המשרתים ׃

מערכת אות החית

דדחיק כה פתרונו פים מלך דחוק בין פתי נגינות כמו ולעירה בם הופיע לנו ועזרנו שמתוך מכריך להאריך במסורת אשר בתיב יהוה מפני הנגינה פנח נופלת הברית המלך מסופה הא על תיבה שאחריה ונבלעת בדגש ואין לחוש כי אין משפט זה כוהג רק באות הא בלבד גם אותה הא אין צורך כלל בקריאתה כי אף בלא הא תתקיים המלך כי יוכל לומר ולעיד בם והופיע לנו ועל כן במלת למה חרה לך אשר עשה פם לא נתבטל חק יהוה כי אין המלה מתקיימת בלא הא בפעל

חג יו׳ כתוב בשער ה״

בחגוי ד׳ וסימניהון

שכני בחגוי סלע׳
וחברו ׃
יונתי בחגוי הסלע׳

חגור ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ ך׳ ׃
ותלים סימן מ״ה ובא״ב מן ד׳ א׳ וחד וא׳
וסי׳ בערך הו״ו׳

חגורים ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בא׃

חד

הוחדה ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סי׳ כ״א ׃

חדה ה׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סי׳ י״ט׳

החדרה ב׳ וסימניהון

אבאה אל אשתי׃
ותבא לאמנון אחיה׃

ובחדש ה׳ ר״פ וסימני׳ נמס׳ בפ׳
פנחס וסוף ירמיה׃

לחדש בערב ד׳ וסימניהון
נמס׳ בפ׳ בא׃

בחדש ז׳ ר״פ וסימני׳ נמסר
בפר׳ וישמע יתרו׃

חדשה י״ד וסימניהון

והקרבתם מנחה׃
בהקריבכם מנחה חדשה׃
כי יקח איש אשה׃
וירכיבו את ארון ב׳ בפסו׳׃
ויאמר קחו לי צלוחית׃
בורא חדשה בארץ׳
וירכיבו את ארון דד״ה׃
ועתה קחו ועשו׃
והוא חגור חדשה׃
ויאמר להכות את דוד׃
הנני עשה חדשה עתה׃
כי הנני בורא שמים׃
ורוח חדשה אתן׃

חו

החוי והיבוסי ז׳ וסימני׳
נמסר בפ׳
כי תשא וביהושע סי׳ י״ב׃

חמות ח׳ כתוב בן בקרי׳
נסבי׳ ו״ו קדם וסי׳
בלשון ארמי הקפו דמלבא חבלו
ובנה ואיטב סנבלט נפק למדבחא
וביאורם נמסר ביחזקאל סימן ב״ו
וכל ירמיה דכו׳ במ״ג מל׳ וסי׳ בלשון
ארמי שורא דדמשק נפל וביאורם
נמסר בתלים סוף סימן נ״א׃

חומת ה׳ כתו׳ כן
וסימניהון

ואת חומת ירושלם׃
אל חומת בכל שאו׃
הסגיר ביד אויב׃
ואהי שוכר בחומת׃
ונתתי להם בביתי׳
ושארהון חמות כתיב׃

חומה ג׳ חסרי׳ וסימניהון
נמס׳ בפרש׳ בשלח׃

אל החומה ג׳ וסימני׳

מי הכה את אבימלך׳
ודוד ישב בין שני׃
ויהי באשר שמעו׃

חוצה ד׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בא׃

החוצה י״ו וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ב
ובד״ה ב׳ סימן ה׳׳

חצות ב׳ כתו׳ כן וסימ׳ נמסר
בפרש׳ בלק וע״ש׃

חוצתיה ב׳ כתובים כן
בלישני׳ וסימני׳
נמסר ביחזקאל סימן י״א׃

חור ב׳ חס׳ וסימניהון

ויקב חר בדלתו׃
והנה חר אחד בקיר׃

חורם ג׳ כתיב יוד
וסימניהון׃
וישמע חירם מלך צר׳
וגם עבדי חירם ועבדי׃
ויעש חירם את הסירת׳

חורון ג׳ כתי׳ כן
וסימניהון
עטרות אדר על ההר׃
והאר הגבול ונסב׳
והראש אחד יפנה׃
וכל ד״ה חורן כתיב במ״א
ויבן שלמה את גדר חרן כתיב׃

חושם ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי״
וימלך תחתיו חושם
וחברו דד״ה׳
וימת חושם׃
וחבירו דדברי הימים׃
דאוריתא חס׳׃

חז

חזה ג׳ וסימניהון

חזה ציון קרית׃
שמעת חזה כלה׃
על די חזה למזייה׳

חזויתה ה׳ ב׳ מל׳ וג׳ חס׳
וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ב׳׳

חזון ב׳ ר״פ וסימניהון

חזון ישעיהו בן אמוץ׃
חזון עובדיה בה׃
וא׳ פליגא חזון נחום האלקושי׃

אחוזה ד׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן י״ט׳

חזהאל ה׳ כתוב כן וסימני׳
נמסר במלכים ב׳
סימן ח׳׃

ויחזק ט״ו וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סי׳ י״ז׃

ויחזק ה׳ וסימניהון נמסר
בנחמיה סי׳ ג׳׃

חזקו ד׳ דגשי׳ וסימניהון
נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ י״ב

חזקים ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ג׳
ואיוב סימן ל״ז׳׃

חזק ד׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ אלה הדברים׃

ויתחזק ב׳ וסימניהון

ויקם יהורם על ממלכת אביו
ויתחזק ויבן את כל החומה
הפרוצה׃
וכל והתחזק דכו׳׃

ויתחזק ח׳ וסימני׳ נמסר
בשפטים סימן כ׳
ושמואל א׳ סימן ל׳ ודה״ב ריש סי׳ א׳׃

ולחזק ג׳ וסימניהון

יען הכאות לב צדיק שקר׃
ויתנו על ידי עושי׳
והעשר והכבוד׳

ויחזיקו ז׳ ה׳ מל׳ וב׳ חס׳
וסימניהון נמסר
בסדר וירא׃

בחזקה ד׳ וסימניהון

וירדו אתו בחזקה׳
והוא לחץ את ישראל בחזקה
ואם לא לקחתי בחזקה׃
וקראו אל אלהים בחזקה׃
וא׳ ובחזקה רדיתם אתם׳

והחזיקה ב׳ וסימניהון

והחזיקה במבושיו׳
והחזיקה בו ונשקה לו׳

חזיקה ו׳ חסרי׳ בלישני׳
וסימניהון נמסר
בדניאל סימן י״א׃

חזקו ג׳ רפי׳ וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סי׳ ך׳׃

חזק ה׳ פתחי׳ וסימניהון
נמסר בפרש׳ מקץ׳

חזקיה ג׳ וסימניהון נמסר
בריש צפניה
ובמשלי סוף סימן כ״ה וע״ש׳

יחזקיהו ג׳ וסימניהון נמסר
ריש ישעיה ודה״ב׳
סימן כ״ט׳

יחזקיה ב׳ ואינון מן ג׳ זוגין
מן ב״ב כחד לישן
וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳׳

ויחזקיהו ד׳ מיחדין וסימני׳
ויקומו אנשי מראשי
ובן נעריה׃
לחזקיהו מכתב׳
לחזקיה בני אטר׃

חט

חטאו ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר
במלכים א׳ ס׳ י״ד׃

חטאת ז׳ חסרי׳ וסימניהון
נמסר בפ׳ נשא׃

חטאות ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
במלכים ב׳ סי׳ י״ב

חטאותיכם ד׳ מל׳ בלישני׳
וסימני׳ נמסר
בפרש׳ אחרי מות וסוף יהושע סי׳ כ״ד׳

חטאת הוא ד׳ וסימניהון
נמסר
בפרשת הצוה׃

וחטאת ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ תצוה
ויחזקאל סימן מ״ג וסימן מ״ה׃

חטאותינו ג׳ מל׳ וסימ׳
כי רבו פשעינו׃
ותבואתה מרבה למלכים׃
להוסיף על חטאותינו׃

חטאתם ט׳ וסימני׳ נמסר
בפרש׳ קרח׃

חטאתם ג׳ וסימני׳ נמסר
בישעיה סימן
נ״ח פסוק ב׳׃

כחטאת ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת צו׃

חטאתיך ג׳ מל׳ וסימניהון
נמסר בירמיה
סימן ט״ו׃

חטאתיו ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ י״ו׳

מחטוא ג׳ וסימניהון נמסר
פ׳ וירא ושמואל
א׳ סוף סימן י״ב׳

וחטאים ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת לך לך
ותלים סימן נ״א׃

חטאת ז׳ פתחי׳ וסימניהון
נמס׳ בפרש׳ תצוה
בסוף ושמואל א׳ סימן ב׳׃

חטא כחטא ג׳ חס׳ וסימ׳
נמסר ריש
ישעיה וקהלת ריש סימן ט׳׳

ה׳ פסו׳ אית בהון חטייה
ועשייה וסימניהון נמסר בפרש׳ נשא
ויחזקאל סימן יח״׳

מחטאתו ג׳ וסימניהון

והביא את אשמו׳
ואת

עבר כי לא יאמר חר עם ועוד ים לומר מפני שאין משפט נגינת תלת עשה חרה היותה לעיל אך משפטה לרע כמשפט כל חטופי למ״ד פעל ונגינה למעלה מפני קירוב נגינות כמו בערו ערו תעו מדבר על כן אין לה דין דדחיק אמנם מלת הבה אין לה דין דדחיק כי הנגינה לעיל כי במשפט כל עלותי עין פועל אבל כחית בחסרך כהלת בעזך ברפים בחק יהוה ואין דין דדחיק נוהג בם כי אין המלך רחוק בם למען אשר ים שני המלכים בין המשרת לטעם שלאחריו ואם המשרת יקרב אל הטעם ואין מלך אחרי

מערכת אות החית

בתיבת יהוא גם מם מגהב יהוא כמו ונתת שמה מים היתה תהו כי הנגון מעכבן מלכפול פתחוס על אות שלאחריו ומשפט דרחוק איכו כוהג אלא באות הא לבדה ולא באותיות אוי כמו הורדתנו בו והטעם כאשר פירשתי כי צריך להזהר פן תתחבר קריאת הוי כי לא תתקיים המלך בלתה ופעמים שהמלה שאין בה משרת כלל מרגשת לאחריה מפני שהיא בת שתי אותיות ואין המקרא יכול להאריך בה ומקפת אות שאחריה כמו מה תאמר זה בנו וזהו דין המקף המבטל יהוא אשר הזכרתי למעלה בכלל

ואת כל חלבו יקטיר ·
ואת השני יעשה עולה ·

חי

ויחי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן כ״ט ·
אשר הם חיים ג׳ וסימנ׳ נמסר בפרשת ואתחנן ·
יחיה י״ח יחידאין וסימניהון
לו ישמעאל יחיה לפניך ·
עם אשר תמצא את אלהיך
לא תגע בו יד כי סקול ·
אני מי יחיה משומו אל ·
רעיך וירעיבך ויאכילך ב׳ בו ·
ואעבד עליו ואמהתהו ·
ויהוא עשה בעקבה ·
בנשך נתן ותרבית לקח ·
כל פשעיו אשר עשה ·
ובשוב רשע מרשעתו ·
והיה כל נפש חיה ·
יומי גבר יחיה ולא ·
עכר ביתו בצע בצע ·
ואכר למלך המלך לעולם ·
הנה עפלה לא ישרה ·
אם יוליד איש מאה ·
כי אם שנים הרבה יחיה ·
וכל חיה יחיה דכו׳
החיה ו׳ וסימניהון
ואת רחב הזונה ·
ועתה הנה החיה ·
ויחי הוא מספר ב׳ בספר׳ ·
ואלישע דבר אל האשה ·
ויאמר גחזי אדני ·
ותחי ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וירא וירמיה סי׳ ל״ח ·
יחיון ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ וביחזקאל סימן כ׳ וריש זכריה ובאיוב סימן כ״א ·
תחיה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ·
חית הארץ י׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בערך ארץ ·
יחיון ב׳ וסימניהון נמסר פ׳ לך לך ·
יחי ב׳ וסימניהון
יחי ראובן ואל ימות ·
יאכלו ענוים וישבעו ·
וכל מלך דכו׳ יחי המלך ·
חיו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר סוף מלכים ·
תחיו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה ·
יחיה ז׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳ ישעיה סימן ז׳ ויחזקאל סימן י״ח ·

אחיה ד׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב אות ג׳ ואיוב סימן ז׳ ·
בארץ החיים ג׳ וסימניהון נמס׳ בישעיה סימן ל״ח ·
חיו ד׳ כת׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ג׳ ·
בחיה ג׳ בליש׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת אחרי מות ושמואל ב׳ סי׳ י״ב ובמשלי סימן ל״א ·
החייתנו ג׳ חסרי׳ בל׳ וסי׳ נמסר בפ׳ ויגש וביהושע סימן כ׳ ·
ונחיה ג׳ וסימניהון
שלחה הנער אתי ·
ותן זרע ונחיה ולא ·
ונקחה דגן ונאכלה
וחיו ח׳ וסימניהון נמסר בעמוס סימן ה׳ ·
לחיו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח ·
ולהחיות ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויגש ומלכים ב׳ סימן ה׳ ·
את החיים ג׳ וסימניהון
ושנאתי את החיים ·
אשר לא עזב את חסדו׳
את החיים ואת הטוב ·
חיל ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ה׳
חילו ג׳ וסימניהון נמסר סוף חבקוק ·
חיל ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ד׳ ומלכים א׳ סימן כ״א ואיכה בא״ב תמין ·
חיק ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סי׳ ה׳ וקהלת סימן ז׳ ·
חירום ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ה׳ ·

חכ

חכי ג׳ וסימניהון
ולא נתתי לחטא ·
אם חכי לא יבין ·
אמת יהגה חכי ·
לחכי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב אות מ׳
החכילה ג׳ וסימניהון
ויעלו הזיפים אל שאול ·
ויבאו הזיפים אל שאול ·
ויחן שאול בגבעת החכילה ·
וחכם ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ מקץ ובמשלי סי׳ כ״ט ·

חכמות ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ט ומשלי ריש סימן ט׳ ·

חל

ואת החלב ה׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ תצוה
מחלב ח׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ג ·
וחלב ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת וירא ·
חלב ב׳ וסימניהון בלשו׳ ארמי
תורין ועזין ינקת ·
ובי ארס ודי חלב עזים ללחמך ·
מנקת חלב ·
וא׳ חמאת בקר וחלב ·
מחלב ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ח ·
חלילה ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ וירא ואיוב סי׳ ל״ד ·
אחל ג׳ א׳ פתח וסי׳ נמס׳ בפ׳ דברי׳ ויחזקאל סי׳ ל״ט
ויחל ט׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ נח ובשמואל א׳ סי׳ ל״א ·
החל ד׳ ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ דברים וסוף עובדיה ·
החלו ו׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ט׳ ·
יחל ה׳ ג׳ פתחי׳ וב׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ריש פרש׳ מטות ותלים סימן קל״א ·
בתחלת ו׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ בא׳ ומלכ׳ ב׳ סימן י״ז ועזרא סימן ד׳ ורות סוף סי׳ א׳ ·
תחלת ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר ריש יהושע ·
ויחלו ג׳ וסימניהון
ויחלו מעט ממשא מלך ·
ויחלו להכות בהעם חללים ·
באחד לחדש הראשון ·
חוללתי ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סי׳ ח׳ ·
ויחל ד׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ כי תשא ובמלכ׳ ב׳ סי׳ י״ג ·
אוחילה ג׳ וסימניהון נמסר סוף מיכה ·
אוחיל ג׳ וסימניהון
חלק י״י אמרה נפשי ·
זאת אשיב אל לבי ·
מה אוחיל אל י״י עוד ·
חלה ג׳ בטעם לעיל וסימני׳ בישעיה סימן ס״ו
חולה ה׳ וסימניהון נמסר

ריש פרשת ויחי ·
תחלאים ג׳ כתו׳ כן בליש׳ וסימניהון
את מבות הארץ ההיא ·
ממותי תחלאים יכתו ·
בתחלאים רעים ·
הרופא לכל תחלואיכי ל׳ מל׳ ·
וחלים רעים ·
חלינו הוא נשא כן כתיב ·
ושארהון בהרין יודי״ן ·
חלות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויקרא ·
כחלום ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ט ·
וחלמא ב׳ וסימניהון
באדין עללין חרטמיא ·
ועד אחרון על קדמי ·
בחלם ב׳ חסרי׳ וסימניהון
אל אבימלך בחלם ·
אל לבן הארמי בחלם ·
חלמיש ד׳ מחרין וסימני׳ נמס׳ בתלי׳ סי׳ קי״ד
חלונות ג׳ חסרי׳ וסימניהן
כחלנות האלה חמשים ·
והחלנות כבוסות ·
משגיח מן החלנות ·

חלף

אמר המעתיק כל חלופי ושנויי כל קריא וכל זוגין שאין להם התלות בא״ב וחלוף קריאה דבין מדנחאי למערבאי ובורחי וחלוף קריא׳ דבין אשר ובן נפתלי ודקדוקי הטעמים שחבר רבי אהרן בן אשר ממקום מעזיה הנקראת טבריה כלהון ח חברנוס ואסדרנא להון דהוון ת מפוזרים זעיר שם וקהינא בהון סגין וברירנא הקולת מתוך הסובין ופרינא ואחינא בהון טובא וחזינא ליחדא להון דוכתא בסוף הדין מסרת רבת׳ דאסדרנא לפום עניות דעתין ע״ש ·

יחלף ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ב׳ ובאיוב סימן ד׳ ·
חליפות ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפ׳ ויגש ועש׳ ·
חלק ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ תולדות ויחזקאל סי׳ י״ב ובמשלי סוף סימן כ״ו ·
חלקות ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן י״ב ·
חלקיה י״א וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ל״ה
חלקיהו הכהן ה׳ וסימ׳ עלה

המבטלים ואף כי אמרתי אשר משפט זה איכו כוהג באותיות אוי שבאכו באות וי״ו ששה מדגשות אחריהן על פי המסורת וסימ׳ ויאמרו לא כי ברחוב נלין ויאמרו לא כי מלך ויאמרו לו החרם דבכי רן ויאמרו לו חכמיו קומו באו מן המקום דלוט קומו באו מתוך עמי זה פתרונו שהטעם באות ראשונ׳ שאחרי יאא והמסרת שלפני רחוק מתכו שני מלכים אך חטף ומלך כמו הוא יבנה בית הלמתים תעשה פלא פורס שנה פה והטעם לפי

דאתי מרחיק

מערכת אות החית

סנתריחק הטעם כל כך מן המסרת נשפכים החברות עליו כסלולה להדגיש האות המכונבת ועוד בטל חק יהוה כשהיא במלה גדולה ותיבה מאחריה קטנ׳ ומוקפת אבלא
כמו והדרשה בה אדברה בבר רוחי אשיחה במר נפשי גם באלה ים להטעים ולומר כי אין לחוש בבטול קריאת הה״ן אלא כי באלא אלה תתקיים המלה באמרך אדרוש
אדבר אשית על כן לא שותה להם מלת עמו בי אסר ולכו בה כי באלא הוו״ן לא תתקיימנה המלות׃

מפיק הא

פתרונו מחכיתה בבקר אתה כבית ולה גפין

עלה אל חלקיהו ·
ויאמר חלקיהו הכהן ·
ויצו המלך את ·
וילך חלקיהו הכהן ·
ויצו המלך תנינ׳ דסיפר׳ ·

חם

חם ב׳ קמצי׳ וסימניהון
זה לחמנו חם הצטיידנו ·
חם לבי בקרבי ·
וכל שום בר נש דבו׳ ·

וחם ג׳ פתחין וסימניהון נמסר בפ׳ בשלח וריש מלאכי וסימניהון בלשון ארמי מלכא דדמוך בשמשא ·

כחם ד׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וירא ·

חמודות סימן חלוף אתיהון נמסר בסדר תלדות ודניאל סימן י׳ ·

חמדת ד׳ וסימניהון
ולמי כל חמדת ישראל ·
והרעשתי את כל הגוים דזכריה ·
שלח המלך נבוכד נצר ד״ה
ועל אלה׳ אבותיו לא יבין דסוף דניאל ·

יחמול ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בחבקוק סוף סי׳ א׳ ואיוב סימן ו׳ ·

ולא יחמל ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ כא׳ ומשלי סוף סי׳ ו׳ ואיוב סי׳ יו״ ·

לא אחמל ג׳ וסימניהון
וגם אני אגרע ולא תחוס ·
כי לא אחמל עוד דזכריה ·
ונצתים איש אל אחיו דירמיה ·

חמסי ב׳ וסימניהון נמסר פר׳ לך לך ·

חמסים ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קמ״א ומשלי סימן ד׳ ·

חמרים ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר פ׳ בהעלתך ·

חמורים ו׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ יט ·

חמור ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויחי ·

חמורינו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ט׳ ·

חמש כה׳ קמצי׳ וסימניהון בפרש׳ תרומה ·

החמשי ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא וזכריה סימן ז׳ ·

החמשית ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ קדשים וירמיה סימן לו״ ·

חמישתו ג׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר פ׳ ויקרא

ובחמשה עשר ג׳ ר״פ וסימניהון בפרשת אמור ·

חמשיתו ב׳ כתובי׳ כן וסימניהון בפרשת אמור ·

חמשים ד׳ וחסרי׳ נמסר בפרש׳ בשלח ·

החמשים ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ קרח ·

חמישית ג׳ מל׳ וסימניהון בסדר בחקתי ·

חמשים ומאתים ד׳ וסימני׳
ואתה קח לא בשמים ב׳ בפסו׳ ·
ויקמו לפני משה ·
וקחו איש מחתתו ·

חן

ויחן ג׳ וסימניהון
ויחן בנחל גרר ·
ויחן את פני העיר ·
שם ישראל נגד ההר ·

חנה ב׳ וחס׳ וסימניהון
אל המדבר אשר הוא ׃
חנה מלאך יי׳ סביב ·

חנות ב׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
הנה נא חנות היום ·
השכח חנות אל ·

מחניך ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ פרש׳ תצא

מחנות ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני ·

יחנך ב׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויהי בקץ ·

חנון ורחום ח׳ וסימ׳ נמסר בתלי׳ סי׳ קי״א

רחום וחנון ג׳ וסימני׳ נמס׳ פר׳ כי תשא ·

חנוך ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה ובמשלי סי׳ כב״ ·

חנני סימן מן ריש תלים עד אב״ רבתי חנני ומן אב״ רבתי עד סוף סיפרא חייני במג״ חנני וסימניהון שם באות ח׳ ·

חנניהו ג׳ וסימניהון
וירד בית המלך על ·
לששת עשר לחנניהו ·
על ידי חנניהו בן ·

ותחנף ב׳ וסימניהון
ותהיה בקל זנותה ·
ותחנף הארץ בדמים ·
וא׳ הלא חנף תחנף הארץ ·
האמרים תחנף ותחז בציון ·

חס

ולא תחוס ה׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ז׳ ·

תחס ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ ויגש ·

מחסה ט׳ רפין בלישני׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ס״ב ·

לחסות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ח ·

מחסי ג׳ קמצי׳ ורפי׳ וסימני׳
מחסי אתה ביום צרה ·
ואתה מחסי עז ·
שתי באדני יי׳ מחסי ·

וחסד ה׳ וסימניהון בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר וביאורם נמסר בתלים סימן כג׳ ומשלי סימן כא׳ ·

חסדיו ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ויזכר להם בריתו ·
כי אם הוגה ורחם ·

חסידו ב׳ חסרי׳ וסימניהון
רגלי חסידו ישמר ·
ודרך חסידו ישמר ׃

חסידה ג׳ וסימניהון
גם חסידה בשמים ·
חסידה ברושים ביתה ·
אם אברה חסידה ונוצה ·

ועשה חסד ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ וישמע יתרו ·

חסר ד׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ו׳ ·

תחסר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימניהון בפרש׳ עקב ובשמואל א׳ סימן ט״ו ובמשלי סוף סימן י״ג ·

מחסור ה׳ וסימניהון
אין שם מחסור כל דבר ׃
אין מחסור כל דבר ·
כי אין מחסור ליראיו ·
נותן לרש אין מחסור ·
איש מחסור אהב שמחה ׃

חף

חפו ג׳ וסימניהון
בשו והכ׳ מו חפו ראשם ·
ופני המן חפו ·
ואדיריהם שלחו ·

חפזון ג׳ ומל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא אל פרעה ובישעיה סימן נב״ ·

החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן לד״ ·

החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו ובאיוב ריש סימן כ״ב ·

לחפר ג׳ וסימניהון נמסר ביהוש׳ ריש סימן כ׳

וחפרתה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ויתד תהיה לך על ·
וחפרתה לבטח תשכב ·

חץ

החצונה ג׳ כתובי׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן מב״ ·

חציו ה׳ וסימניהון
תחת ברכובו מלמטה ·
חציו אל מול הר גרזים ·
חציו שרף במו אש ב׳ בפסו׳ ·
חציו שרפתי במו אש ·

ויחץ ג׳ וסימניהון
ויחץ את העם אשר אתו ·
ויחץ את הילדים על לאה ·
ויחץ את העם לשלשה ראשי׳

מחצב ג׳ וסימניהון
ולגדרים ולחצבי ·
לחרשים ולבנים ולגדרים ·
וחברו דדה ·

וממחצית ב׳ חס׳ וסימניהון
וממחצת בני ישראל תקח ·
ויקח משה ממחצת בני ·

בחצצון ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
הישב בחצצן תמר ·
וגם בחצצון תמר ·

בחצרות ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפ׳ מסעי

חצצרות ג׳ חס׳ דחסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלתך ·

חק

חקות ט׳ וסימניהון בלבבם

כי מה בבע להרפות הלא אות הה״א כבטאת ונקראת בשפתים הקורא בטוב מכל הה״א שהברתה יוצאה בקמץ אף על פי שהיא נקראת בהיטב לא תבטל חק יהוה כמו מוצא שפתיה לנדריה והטעם שהרי הה״א האחרת נשמעת אחריה וקריאת אות הה״א אין לבטל אף על פי שלא נכתבה כאשר בועשית ברי ומברכיך ברוך ׃

מפיק ואו

כמו חברותיו בתהלה ידיו תבאינה והטעם כמו מפיק הה״א ושנים יוצאין מן הכלל על פי המסורת ונטה עליו קו תהו וקול המון שליו בה ׃

מערכת אות החית

מפיק יו״ד כמו פרי גברתי אולי תערובי גם בזה טעם המפיקים האחרים מאחר שהברת יו״ד נשמעת בקול הקורא אבל אחרי בם סיני בקדש יצאו מן הכלל
כינם לענין בתול הקמץ יצא מן הכלל כי חל מי תרמיוהו ויטוה וכמפיק יו״ד הבא בחולם או בשורק כמו קלוי באם גוי גדול גוי מרחוק או כא ויש
אומרים כי כוהג בם חק יהו״ה ויש אומרים כי כל המפיקים שוים : **שתי אותיות רצופות** ותחת הראשונה שבא והוא שתהייה שתי האותיות מאותיות

בלבבם ולא אמרו בלבבם נירא •
העמים כי חקות העמים הבל •
נותן כה אמ׳ יי׳ נתן שמש לאור
בריתי אם לא את בריתי יומם
ולילה •
המזבח ויאמר אלי בן אדם
דאלה חקות •
בית יי׳ ויאמר אלי יי׳ בן אדם
שים לבך •
ומנחה העשה עליו בבקר בבקר
וישתמר חקות עמרי
וכל מעשה •
הידעת חקות שמים •
חקותי כל אורית׳ חסרי׳
בר״א וסימניהון
נמס׳ בפרשת תלדו׳ ובירמיה סי׳ כ״ד •
חק עולם ה׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סי׳ ה׳ •
מצותי חקתי ג׳ דסמיכי
וסי׳ נמסר
בפרש׳ הלדות ומלכים ב׳ סימן י״ז •

חקתי מצותיו משפטיו
ז׳ פסו׳ מן ג׳ג׳ מתחלפי׳ וסי׳ נמסר
בסדר נצבים •
חק ומשפט ג׳ וסימ׳ נמסר
בפר׳ בשלח •

חקתי דקדים למצותי
ו׳ וסימניהון
אם בחקתי תלכו •
ואם בחקתי תמאסו •
הבית הזה אשר אתה בונה •
והית אם תשמע את •
אם חקתי יחללו •
ואם תשובון אהם דד״ה •
בחקות ד׳ חסרי כליש׳ וסימ׳
נמסר פ׳ קדשי׳ •
חקתי דבתר משפטי ח׳
וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ה׳ •
חקיו דבתר מצותיו ד׳
וסימניהון נמסר
בפרש׳ בשלח •
חק עולם י״א בלישני׳
וסימניהון
נמסר בפ׳ כי תשא •
ואת חקתי ה׳ וסימ׳ נמסר
בפ׳ אם בחקתי :
ואת החקים ד׳ וסימניהון
נמס׳ בפרש׳
שפטים ובמלכים ב׳ סוף סימן י״ז •

חקקי ב׳ וסימניהון
גדולים חקקי לב •
הוי החקקים חקקי און •

חר

בחרב ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סי׳ ה׳ •

בחרב ברעב ח׳ וסימניהון
נמסר בירמי׳
סימן ל״ח •
חרבותיה ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון
חרבותיה אקימם •
כי נחם יי׳ ציון •
ובחרב וברעב ב׳ וסימני׳
ומן אז חדלנו לקטר •
ממותי החלאים •
חרב י״ו בליש׳ וסימני׳ נמסר
בישעיה סימן ס״א
ובאיוב סוף סימן ל׳ •
כחרב ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה
ריש סימן מ״ט •
חרבה ג׳ וסימניהון נמסר
במשלי סי׳ י״ז בראש
חרבה ג׳ וסימניהון
בנחמיה סימן ב׳ •
תחרב ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ
וסימניהון
מדוע נבית בשם יי׳ •
לילה ויומם לא תכבה •
יחרה ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן ך׳ •
חרון ג׳ קמצין וסימניהון
נמס׳ ביחזקאל סי׳ ז׳ •
בחרי אף ה׳ וסימני׳ נמסר
בישעיה סי׳ ז׳
ובאיכה בא״ב תניין ובד״ה ב׳ סימן כ״ה •
ויחרד ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ תלדות •
חרם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת משפטים
ובעזרא סימן י׳ •
חרפי ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים
בא״ב רבתי אות ו׳ •
ונהרצה ג׳ וסימני׳ נמסר
בישעיה סי׳ י׳ •
חרוצים ג׳ וסימניהון
ראש עשה כף רמיה •
מתאוה ואין נפשו עצל •
יד חרוצים תמשול •
חרש ג׳ פתחי׳ וסימניהון
בלשון ארמי עובדא
דקיסא פרזלא וביאורם נמסר בפ׳
תצוה ובישעיה סימן מ״ד •
חרש ה׳ וסימניהון
מי שם פה לאדם •
וישלח יהושע בן נון •
לא תקלל חרש •
כמו פתן חרש יאטם •
ובבקר חרש וגלל •
ב׳ מנהון מלעיל •
יחרוש ב׳ מל
וסימניהון

ארכיב אפרים יחרוש •
יחרוש בבקרים •
החרש ו׳ וסימניהון נמסר
באיוב סי׳ י״ג •
חרישה ז׳ חסרי׳ בלישני׳
וסימניהון נמסר
בפרש׳ וישלח ובירמיה סימן ל״ט •
חרשים ג׳ וסימניהון
ונשוא פנים ויועץ וחכם •
הוליד את עפרה ב׳ בפסו׳ •

חש

מחשים ד׳ וסימניהון נמסר
בשופטים סי׳ י״ח •
מחשבות ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בפרש׳ ויקהל •
יחשבו ג׳ וסימניהון
ולא יחשבו את האנשים •
כי יחשבו עליו מחשבות •
ואלי יחשבו רע •
ויחשבה ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרש׳ לך לך •
ובשמואל א׳ סימן א׳ •
חשב אל ג׳ בלישני׳ וסים׳
נמסר בירמיה
סימן מ״ט •
נחשבנו ג׳ וסימני׳ נמסר
פרש׳ ויצא •
תחשב ג׳ מלרע וסי׳ נמסר
בשמואל ב׳ סימן ד׳ :
וחשבה ד׳ מייחדין
וסימניהון
והגה אימה חשכה •
מעוף צוקה ואפלה •
בחשכה יתהלכו •
בחשכה באורה •
במחשכים ג׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סי׳ פ״ח •
חשך ד׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן יח״ •
חשך ז׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סו׳ סי׳ כ״ה
וסימניהון בלשון ארמי ירדף מני
רבוני יובא בישא ועמא דבותא •

חת

חת א׳ פתח וא׳ קמץ
וסימניהון
הוביש כל חת כרודך •
העשוי לבלי חת •
מחתות ג׳ ומל׳
וסימניהון
קחו לכם מחתות •
את מחתות החטאים •
ויקח אלעזר הכהן •

החתים ה׳ וסימני׳ נמסר
בשפטים סי׳ א׳ •
חותם ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בפ׳ תצוה •
כחותם ג׳ מל׳ וסימניהון
ושמתיך כחותם על ידך •
שימני כחותם ב׳ בפסו׳ •
חתום ד׳ מל׳ בליש׳ וסים׳
נמס׳ בישעיה ריש
סימן ח׳ •
חתן ד׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ שמות
ובמלכים ב׳ סוף סימן ח׳ •

נשלם מערכת
אות החית בס״ד

מערכת אות
הטית

ג׳ זוגין חד טית וחד וטית
וסימניהון
טבוח למען טבוח טבח •
וטבוח ירא יוסף אתם את בנימן
טח לא ידעו ולא יבינו כי טח
וטח ולקחו אבנים אחרות •
טהרתי כי יאמר זכיתי לבי •
וטהרתי הלא טוב אבנה ופרפר
כתיב •

טב

טב ב׳ וסימניהון
ובען הן על מלכא טב •
הוא צלמא רישיה •
לטוב ב׳ דגשי׳
וסימניהון
לטוב בעיניהם תהיינה •
הכל כאשר לכל •
ומטיב ב׳ וסימניהון
יפה קול ומטב נגן •
טוב אתה ומיטיב •
קדמ׳ חסר דחס׳ •
וטוב ב׳ רפ׳ וסימניהון
וטוב לא יהיה לרשע •
וטוב משניהם אשר עדן •
וטוב י״ז וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן י״ו
ובמלכים א׳ סימן י״ז ובד״ה ב׳ סימן י״ז •
טוב י״ט מל׳ בלישני׳
וסימניהון

ויקח

בג״ד כפ״ת אחר הדגש והר״פא ניכרין בהם יותר מבשאר אותיות כמו ויהי בבאם הלא ככרכמים ודומיהם ומלת לא תתעב יצאה מן הכלל והטע׳ אחרי שמתוכא אחד המה
אין כח בלשון לבטא שתיהן רפויות אם תהיה אות הדשוכה מלך יתקיים חק יהו״ה כמו אזלו נבהילו דעזרא והוא חטה בבתוליה ואם תאמר כאשר הראשונה בשבא ובבא
להרפות שתיהם למה לא הרפו הראשונה לקיים חק יהו״ה וירגישו השניה קכה זה הכלל של עולם שבא רבא כראש תיבה לא ידגיש אחריה כי כלם מניעין ומרפין רק במלת

פתי פתים לבד ואותו הדגם בעביר נון תמלת פתי פתים לזכר הראויה להיות בלשון הנקבה ובתוספת הת"ו ומשפטו להיות פתיים ובאה מלה אחת על משפט' והיא פתיים ימים כ"ל: ואמנם גם היא מבואנה רפויה במקום אחר והוא משתי עיני מפלשתים והטעם כי השין דגושה כדין כל תי"ס הבאה במקום מן המרגשת אחריה וחק דגשות השי"ן מרפה הת"ו כאשר עשו בתלת מקדש יי' ובתלת ולא יכלה עוד הצפינו ורצפת בהט: במף ותחת הבי"ת סבא מבטלין חק יה"וא כמו ויחנו במדבר

ויקח העבד עשרת·
וקחו את אביכם ואת·
ועיניכם אל תחוס על כליכם·
ולאבינו שלח כזאת·
ובתים מלאים כל טוב·
החית אשר לא עבדת·
מלך חזאל לקראתו ויקח·
תאבו אם תאבו ושמעתם·
חסדי יי' אזכיר תהלות·
ירננו הנה עבדי ירננו·
ורננו ובאו ורננו במרום·
ואפרים עגלה מלומדה·
ועתה בנותיכם אל תתנו·
וילכדו ערים בצורות·
העלוץ בטוב צדיקים·
לולי האמנתי לראות·
אשרי תבחר ותקרב·
טעם טוב טעם ודעת·
יברכך יי' מציון וראה·

בטוב ד' וסימני' נמסר במשלי סימן י"א·

בטוב ט' דגשי' וסימני' נמסר בישעיה סימן ז' ואיוב סימן כ"א·

טובות ב' מל' וסימניהון

כי גם אחיך ובית אביך·
יבקשו למלך·

וטוב ה' קמצי' וסימ' בלשון ארמי טליא בחירא דהוא ואשכח חכמתא וביאורם נמסר במלכים א' סי' י' ובשמואל א' סימן ב' ובפרשת וירא·

והטוב ד' וסימ' נמסר בפרשת ואתחנן ובמלכים ב' ריש סימן ד' ובאיכה באל"ב ג'·

הטוב ד' רפין וסימני' נמסר בשפטי' סימ' י"א ובאיוב ריש סי' י'·

בטוב ד' רפין וסימ' נמסר בפרשת בחקתי ובתלים סימן כה"·

טובו ג' וסימניהון נמסר באיוב סימן ד'·

הטיבות ג' וסימניהון

ויאמר יי' אל יהוא·
ויאמר יי' אל דוד·
ויאמר יי' אל דוד אבי·

וטובים ג' וסימני' נמס' במלכים א' סי' ב' ובמשלי סי' טו"·

וטובי ג' וסימניהון·

וילכו לאהליהם שמחים·
וחכרו·
ילדים אשר אין בהם·

והיטב ט' חסרי' וסימני' נמסר ביחזקאל סוף סי' לג"·

ויטב ג' חסרים בליש וסימ' נמסר בשמואל א' סימן כ"ד וסוף מלכים·

הטוב והישר ד' וסי' נמסר

בפרשת ראה·

היטיב ב' מל' וסימני' בירמיה סימן ז'·

טבים הטבים ה' חסרים וסימ' נמסר בפרשת הלדות וביואל סי' ד'·

הטבה נ' חסרי' וסימ' נמסר בפרשת עקב·

לטבה ב' חס' וסי' נמסר סוף פרשת ויחי·

טבת הטבת ד' חסרי' וסי' נמסר בפרשת מקץ ועש·

בטוב ד' וסימ' נמסר בשפטים סימן י"ו ובשמואל ב' סימן י"ג·

לטבת ד' וסימ' נמסר בירמיה סוף סימן כה" ובתלים סימן לז"·

טבעות ז' מל' וסימניהון נמסר בפרשת תצוה·

טה

וטהר ג' וסימניהון נמסר במלכים ב' סימן ה' ואיוב סימן י"ז·

טהורה ה' וסימניהון נמסר בפרשת נח ומלאכי סימן א' ותלים סימן י"ט·

הטהור ה' חסרים וסימניהון נמסר סוף פרש' שמיני

טורי ג' מל' וסימניהון נמסר בפרש' פקודי ובמלכי' א' ריש סימן ז'·

טח

וטח ב' א' פתח וא' קמץ וסימ'·
כי טח מראות עיניהם·
ועפר אחריקח·

חטירות ג' מל' בלישני' וסימ' נמסר ביחזקאל ריש סימן כה"·

טחרים דכתי' עפלים ה' וסי' נמסר בשמואל א' סימן ה'·

וב' כתי' טחורי' וקרי' וסי'

העגלה וישימו את ארון יי'·
ואלה טחורי הזהב·

ועיין מה דסקלינן וטריכן על למון בעל המסורת דפליג את למור' דילן בהקדמתי למסרת רח:

טל

ובטל ב' וסימניהון

כרם עקר שרשוהי·
ודי חזא מלכא עיר וקדיש·

ויטל נ' ב' דגשי' וא' רפי וסי'

כי יפול לא יוטל·
חגם אל מראיו יוטל·
בחיק יטל הגורל·

וטלם ב' וסימניהון

וטלם ובעלות·
ושלום וטלם·

טלאים ב' וסימניהון

כרועה עדרו ירעה·
ויפקדם בטלאים·

טם

טמא ב' דגשי' וסימניהון

טמא יטמאנו הכהן·
למען טמא את מקדשי·

טמאו ג' וסימני' נמסר בסדר וישלח ובתהלי' סי' ע"ט·

טמא ד' וסימ' נמסר בפרשת אמור·

תטמאו ג' וסי' נמסר ביחזקאל סימן ד'·

טמא ט' וסימני' נמסר פרשת וישלח·

טע

טעמו ד' וסי' נמסר בשמואל א' סימן כא" ובתהלים סימן נד"·

מטעמים ד' וסימניהון נמסר בפרשת הלדות·

י"ו פסו' בטעם פזר וגלגל וסי' נמסר בסוף יחזקאל ובמגלה סוף סימן ז' ונחמיה סימן י"ג·

ו' מלין בטעם שני שמות וסי' נמסר בסדר עקב·

ג' פסו' אית בהון תרין מלין בתרי טעמי וסי' נמסר בסדר ואתחנן·

ח' פסו' בטע' תלישא ופסק' וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ב ובד"ה ב' סימן לה"·

כי אם ג' בטעם עין בסדר מסעי·

ועמו ח' בטעם זקף גדול וסימ' בסדר וישלח·

ה' פסו' בתורה שאין להם הכרע וסי' בלשון ארמי אוטיבו שבשא ליהושע בנהורא דמשה וביאורם נמסר בסדר וילך·

ד' מלין בטעם תלישא קטנה ואחריה אזלא בתיבה אחת וסימני'

ויהי כל הנופלים דיהושע·
לא תעלו ולא תלחמו·
ובתתיהו ואליפלהו·
את הבנית האולם ואת בתיו·

ז' שמות בטעם זרקא וסימני' נמסר בסדר פנחס·

ז' מלין בטעם מרעימין ופסקין נמסר בסדר צו ובישעיה סימן י"ג ובריש עמוס·

ה' מלין בתרי טעמי פי' דמשמש מונח לתיבתו וסימניהון נמסר בסדר ויגש ובזכריה סוף סי' ז' וקהלת סימן ד'·

י"א זוגין מתחלפי' קדמ' רביע תנינא זקף וסי' נמסר בסדר צו ובחגי ריש סימן ב'·

י"ו זוגין מתחלפי' בחד ענינא בטעמ' חד זקיף לרומ' ודד נחית להתומא וסימניהון בלשון ארמי שמואל עבד אוריה דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא וביאורם נמסר בסדר וארא ודה"א ריש סימן י"ח·

ה' זוגין בן ב"ב מתחלפי' בטעם' וסי' בלשון ארמי אינש במחתית כהנא בנגע' תלתין בירעת' משה בידא רברבני בחוטרא וביאור' נמסר בסדר ויקהל·

י"ד בטעם תרין חוטרין וסי' נמסר בסוף משות ובריש חבקוק ונחמיה סוף סי' ג'·

י"ח מאיילין מארכין בין אזלא לזרקא וסימניהון

ויבא יעקב מן השדה·
ויקרא פרעה שם יוסף·
ויקח מן הדם אשר על המזבח ומשמן·
ויעבירו קול במחנה·
כאשר יורם חלב הכשב·
והעמיד הכהן את האשה·
והשביע הכהן את האשה·
וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם·
ויאמרו אליו בני ישראל במסילה נעלה·
ולא נתן סיחון את יש'·
כל הרומת הקדשים אשר ירימו·
ואם החרש לה אישה·
ובאו הר האמרי ואל כל שכניו·
והיו לאחד בבני שבטי יש'·
כי ירחיב יי' את אלהיך את גבלך·
ואשר יבא את רעהו ביער·
ואכל פרי בטנך ופרי אדמתך·
וסקלתם באבנים·
וכל פסקא דבהו מאריכין במארכא אך לא במאיילה·

י"א בטעמ' לאחור פי' פשטא ולפניו יתיב וסימ' נמס' בסד' ויקרא ובדניאל ס' ב'·

י"א פסק בטע' מארכא לזרקא וס' נמס' בסדר וארא·

שמתי בפיך גם פה הטעם כאשר בארתי בפתי אותיות רצופות כי אותיות במ"ף מוצא אחד להם והם מוצא שפתים אין כח בלשון לבטא אותם בשפתיו שתיהם רצופות ורפויות ותחת הראשונה סבא וידמה לשומע כאלו שתיהן אות אחת אך כשתחת הבי"ת מלך ילכו בחק יהו"א כמו כהכי במות ויביאו במנחה אל ירא בפלגו': כשלם חק יהו"א ומבטליו: ואלה משרתי חק יהו"א שאין מבטלין מאריך תלשא קטנה מונח מכרבל גרשיים ירח בן יומו מאיילה שופר עלוי מהפך דרגא אזלא תרי חוטרי:

תם ונשלם תהלה לבורא עולם

יא בטעם לגרמיה משרת לגריש וסימני נמסר בסוף תולדת ובהגי סימן ג׳ ובירמיה סימן ד׳ ׃

ו׳ מלין בטע׳ אולא ומהפך וס׳ בסוף סדר בהר סיני ׃

ה׳ מלין בטעם מאיילא משרת לטפ״פ כתיבתו וסי׳ נמס׳ בריש סדר אמור וביהושע סי׳ יא ׃

ו׳ זוגין מתחלפי׳ חד בדרג׳ וחד במאריך וסי׳ נמסר בסדר שמיני ׃

ח׳ מלין בתרי טעמי פי׳ הטפחא לאישרתנה מירכא בתיבת׳ כי אם בח׳ בקימות וסי׳ נמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן ל״ו ובשיר השירים סימן ו׳ ׃

טר

ובטרם — ג׳ וסימ׳ נמסר ריש ירמיהו ׃

טרף — ב׳ קמצין וסימניהון

והנה — עלה זית טרף ·

כי הוא — טרף וירפאנו ·

טורף — ד׳ וחסרי׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סי׳ כ״ב ונחום סימן ב׳ ואיוב סי׳ יח ·

טרף — ג׳ וחסרים וסימניהון

ויכירה — ויאמר ·

ויצא — האחד מאתי ·

ואם — טרף יטרף ׃

נשלם מערכת אות הט״ית בס״ד

מערכת אות היו״ד

י״ח זוגין חד יו״ד וחד ויו״ד וסימ׳

ירדו — ונביאים נבאו בבעל ·
וירדו — ויאמר אלהים נעשה אדם
יד — לכו ונשובה אל ה׳
ויד — אהיה כטל לישראל יפרח ·
ידיתי — ויאמר לבן ליעקב הנה ·
ויריתי — ואתם תכתבו את הארץ ·
ישרצו — ויאמר אלהים ישרצו המי״ ·
וישרצו — ובני ישראל פרו ·
יבקש — בגמים ההם ובעת ·
ויבקש — הדבר וימצא ויתהלו שניהם
ידבר — עמים תחתינו ·
וידבר — האל הנתן נקמות לי ·
ידל — והיה ביום ההוא ידל כבוד ·
וידל — ישראל מאד מפני מדין ·
ידון — ויאמר ה׳ לא ידון רוחי ·
וידון — ועל ידו החזיק מלטיה ·
יתלונן — ישב בסתר עליון ·
ויתלונן — סלע ישכנון ויתלונן ·
יתגדל — התפאר הגרזן על החוצב
ויתגדל — ועשה ברצונו המלך ·
יחשא — מכל העם הזה שבע ·
ויחשא — יען אשר עשה מנשה ·
יושב — וחשבה ואהל וברכ׳ הו׳ ·
ויושב — את משה ואת אהרן ·
יגל — יבול ביתו נגרות ·
ויגל — יחלץ עני בעניו ויגל ׃

ירבון — וכי ירבון אנשים ·
ויריבון — ויאמר איש אפרים ·
יוטה — ואת עין ואת מגרשיה ·
ויוטה — מעון וכרמל וזיף ויוטה ·
יחננו — כי בש קצירה תשברנה ·
ויחננו — ויאמר פדעהו מרדת ·
יצב — בהנחל עליון גוים ·
ויצב — בית גאים יסח ה׳ ·
יעזרך — כה אמר ה׳ עשך ויצרך ·
ויעזרך — מאל אביך ויעזרך ואת ·
יתגנב — ויתגנב העם ביום ההוא ·
ויתגנב — לבוא העיר כאשר · ב׳ בפס׳
יתגו — וינועו כשכור ·
ויתגו — ואחר באו משה ואהרן ·
יחד — הלילה ההוא יקחהו אופל ·
ויחד — יתרו על כל הטובה ·
יועש — ועל הזתים והשקמים ·
ויועש — ובני בכר זמירה ויועש ·
ישארו — וידעו הגוים אשר ישארו ·
וישארו — שני אנשים במחנה ·
ישב — ישלח דברו וימסם ·
וישב — וירד העיט על הפגרים ·
יבואוני — רחמיך ואחיה כי ·
ויבואוני — חסדיך ה׳ תשועתך ·
יעטוהי — כל קבל די מן קדם מלכא ·
ויעטוהי — ולהיבלה כסף ודהב די ׃

חד מן ט׳ זוגין מן חד וחד חד י׳ וחד ו׳ בסוף תיבותא י

בשבהי — כי נדר נדר עבדך ·
כשבתו — נודע בשערים בעלה ·
גדלתי — תרב גדלתי ותסב ·
גדלתו — בהראתו את עשר ·
ברצתי — ועוד ברצותי בבית אלהי
ברצותו — כי אמר לא יסכן גבר ·
דורי — נסע ונגלה מני ·
דורו — מעצר וממשפט לקח ·
כבדי — כלו בדמעות עיני ·
כבדו — עד יפלח חץ כבדו ·
בערכי — ואתה אנוש כערכי ·
בערכו — והכסף והזהב נתן ·
והטי — שמעי בת וראי ·
והטו — ועתה הסירו את ·
ומכאובי — כי אני לצלע נכון ·
ומכאובו — כל תפלה כל תחנה דד״ת
ובביתי — ישא ביום ההוא לאמר ·
ובביתו — ויכל שלמה את בית ·

א״ב מן ב׳ ב׳ י׳ בריש תיבות׳ וסימ׳

יאר — ה׳ פניו אליך ·
יאר — אלהים יחננו ויברכנו ·
יאבד — יום אולד בו ·
יאבד — והיה ביום ההוא יאבד ·
יאסרוני — ויאמר אליה אם אסר ·
יאסרוני — ויאמר אליה שמשון ·
יבש — ורנה שתולה התצלח ·
יבש — הוי רועי האליל ·
יבלע — ועתה שלחו מהרה והגידו
יבלע — הסופר לו כי אדבר ·
יגודנו — גד גדוד יגודנו ·
יגודנו — שמעתי ותרגז ·
ירעון — ויענך וירעיבך ·
ידעון — המאכילך מן במדבר ·
ידידות — למנצח על ששנים ·
ידידות — מה ידידות משכנותיך ·
יהיר — ואף כי היין בוגד ·
יהיר — זר יהיר לץ שמו ·
יורישנה — ועבדי כלב עקב ·
יורישנה — הנה ה׳ יורישנה והכה ·
יוצק — והכהן הגדול מאחיו ·
יוצק — אשר קמטו בלא עת נהר
יזד — וכי יזד איש על רעהו ·

יזד — אך הנביא אשר יזד ·
יזה — כל אשר יגע בבשרה ·
יזה — תרויהון בפסוק ·
יחנך — וישא את עיניו וירא את בנימן
יחנך — כי עם בציון ישב ·
יחי — ראובן ואל ימות ·
יחי — יאכלו ענוים וישבעו וכל המלך דכו׳ ·
יטמאו — בזכר עד נקבה תשלחו ·
יטמאו — ויאמר אלי בן אדם את ·
יטמאו — למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי ·
יטמאו — ולא יטמאו עוד ·
ישר — בכל דרכיך דעהו והוא ·
ויישר — איולת שמחה לחסר לב·
יכרת — ה׳ לאיש אשר יעשנה ·
יכרת — ה׳ כל שפתי חלקות ·
ילמדו — למען אשר לא ילמדו ·
ילמדו — ולא ילמדו עוד איש את
ימוש — לא ימוש ספר התורה ·
ימוש — כי ההרים ימושו ·
ימד — ולא ימד חול הים דירמיה
ימד — והיה מספר בני ישראל ·
ינחני — וישא משלו ויאמר ·
ינחני — נפשי ישובב ינחני ·
ינחנו — ה׳ בדד ינחנו ·
ינחנו — מתן אדם ירחיב לו ·
יסירו — מצדיקי אדם עקב שחד ·
יסירו — ונתתי קנאתי בך ועשו ·
יענה — הרב דברים לא יענה ·
יענה — אוטם אזנו מזעקת דל ·
יערף — כמטר לקחי ·
יערף — חלק לבם עתה יאשמו ·
יפלא — דבר אל בני ישר׳ איש כי
יפלא — דבר אל בני ישר׳ איש או
יפו — מה יפו דודיך אחותי ·
יפו — מה יפו פעמיך בנעלים ·
יפיה — אל תחמד יפיה בלבבך ·
יפיה — להביא את ושתי המלכה
יצע — הורד שאול גאונך ·
יצע — ובכל מדינה ומדינה ·
יצמיתם — יצמיתם וישב אליהם את אונם ב׳ בפסוק ·
יקראו — ומולדתך אשר הולדת ·
יקראו — ומשה איש האלהים ·
יקם — הרנינו גוים עמו ·
יקם — וידם השמש וירח עמד ·
יקנאהו — בזרים בתועבות ·
יקנאהו — ויכעיסהו בבמות ובפסיליה׳
ירב — ויברך אתם אלהי׳ לאמר
ירב — ובניו ורב המשא עליו כת׳
ירושה — בן עשרים וחמש שנה׳
ירושה — וחברו בן עשרים דד״ה ·
ירשה — ירשה והיה אדום ירשה ב׳ בפסוק ·
ירד — ירד אז ירד שריד ב׳ בפסוק ·
ישך — לא תשיך לאחיך ·
ישך — אחריתו כנחש ישך ·
ישליו — אהלים לשדדים ·
ישליו — שאלו שלום ירושלם ·
ישנה — ותקם בתוך הלילה ותקח
ישנה — אני ישנה ולבי ער ·
ישועתה — ואני בקול תודה ·
ישועתה — רבים אומרים לנפשי ·
יתארהו — יתארהו חרש עצים נטה קו ב׳ בפסוק ·
יתיצב — לא אמור כי יעורנו ·
יתיצב — חזית איש מהיר במלאכתו ׃

א״ב מן חד וחד י׳ בריש תיבותא וסימניהון

יאנה — לא יאנה לצדיק כל און ·
יבואני — רחמיך ואחיה ·

יגיד — גם במדעך מלך ·
ידבר — עמים תחתינו ·
יהודה — ומתניהבן מיכה ·
יורם — כאשר יורם משור ·
יזל — מים מדליו ·
יחס — על דל ואביון ·
יטב — ומה די עליך ועל אחיך ·
ייחל — והיה שארית יעקב ·
יכנס — בונה ירושלם ה׳ ·
ילוה — ותהר עוד ותלד בן ותאמר עתה הפעם ·
ימר — ולא ימכרו ממנו ולא ימר ·
ינובון — עוד ינובון בשיבה ·
ישבעון — תתן להם ילקטון ·
יענה — שדי לא מצאנהו ·
יפרה — ויצא חטר מגזע ·
יצו — ה׳ אתך את הברכה ·
יקימך — ה׳ לו לעם קדוש ·
ירבין — ובקרך וצאנך ירבין ·
ירויון — מדשן ביתך ·
ישכבון — ועלי זקן מאד ·
ישכן — ירדף איב נפשי ·
ישקני — מנשיקות פיהו ·
יתר — ויואל אלוה וידכאני ·
יתם — ועל הנחל יעלה על שפ׳ ·

א״ב כתי׳ י׳ באמצע תיבות׳ וקרינן ו׳ דלוג וסימ׳

אזכיר — מעללי יה כי אזכרה ·
ארינה — ויבא גד אל דוד ביום ·
בחיניו — הן ארץ כשדים זה ·
ברתיקות — ויצף שלמה את הבית ·
בכים — אל הרא יין כי האדם ·
בגיים — למה יאמרו הגיים איה הנינא דפסו׳ ·
גיים — ויאמר ה׳ לה שני גיים ·
גדיתיו — אלה הם אשר עברו את ·
החריפי — אל עהי וירימות ·
והמעינים — ויבאו אלי ·
ויישם — לפניו לאכל ויאמר לא ·
וילינו — כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר ·
ויירש — וישלח משה לרגל ·
וינים — ובית תפוח ·
ורעיתי — ותאמר אל אביה יעשה לי
ויניסו — ויעמדו איש תחתיו ·
וייחל — שבעה ימים למועד ·
וייחר — וילך עמשא להזעיק ·
ושיא — סופר וצדוק דשמואל ·
ופניאל — ויפריה ופניאל בני כתי׳ ·
וצפינך — ממתים ידך ה׳ ·
וצירם — כצאן לשאול שתו ·
וגיש — לבש בשרי רימה וגוש ·
והיתי — לו שקול ישקל כעסי ׃
ובשגיב — בימיו בנה חיאל בית ·
ולשימו — בגוי חנף אשלחנו ·
וריב — והוכח במכאוב על משכבו
תצירי — ויאמר נקל מהיותך ·
ונהירא — הוא גליא עמיקתא ·
וסיפוניה — אנת מלכא שבת טעם ·
ותשיח — זכר תזכר ותשיח עלי ·
זבידה — בן עשרים וחמש שנה ׃
חישה — אלהים אל תרחק ממני ·
ישיב — כי נדר נדר עבדך ·
ינין — יהי שמו לעולם לפני שמש
יצפינו — יגורו יצפינו המה כתי׳
יביטו — עלידם גחלים כאש ·
ירימו — משל בגבורתו עולם ·
יקצירו — בשדה בלילו יקצירו ·
כמיש — כי יען בטחך במעשיך ·
לעדיא — זכריה וגנתון ·
לעזור — ויאמר העם לא תצא ·
מדין — ותהי עוד המלחמה בגדיל

מגדיל ישועות מלכו דשמואל׳
מוסך ואת מיסך השבת אשר דמלכי׳
מיצקת ותלך מאתו והסגר הדלת
מידע ולנעמי מידע לאישה׳
מודעת זמרו יי׳ כי גיאות עשה׳
מוסדות וראיתי לבית גבה סביב׳
נפיסים בני אסנא בני מעוני׳
שימה ויען יונדב בן שמעה׳
עיטם באותי ואסרם ואספו׳
עליה ומית הדד ויהיו אלופי׳
פטירים ואלה המשוררים ראשי׳
ציף בן ציף בן אלקנה׳
קריאי אלה קריאי העדה׳
ראית רבות ולא תשמר׳
ראית ברכות הטובה דבו׳
שיט כי אמרתם כרתנו׳
שיחה תשמע זעקה מבתיהם׳
שביתכם ומצאתי לכם נאם יי׳
שיבכם צאן אבדות היו עמי׳
שכיהך נביאיך חזו לך שוא ותפל
שילל על זאת אספדה ואלילה׳
שעריריה בבית ישראל ראיתי׳
שדין גורו לכם מפני חרב׳
תחיל ונתתי אש במצרים חיל׳
תמיש משיב רעה תחת טובה׳
תמריק חבורות פצע תמריק׳
תרים כי תפארת עזמו אתה׳

וחלופי׳ אב כתיב ו׳ במצע

תיבותא וקרי׳ י׳ דלוג וסימני׳
אסורי ויקח אדני יוסף אתו׳
אביגיל והמהר אביגיל ותקח׳
אנועך תמול באוך והיום׳
אושר אני לפניך אלך והדורים׳
אולי ויגל את יהויכין בכלה׳
ארוצם הנה כאריה יעלה מגאון׳
בעוני אולי יראה יי׳ בעוני׳
בור בהקיר בור מימיה׳
בהלוכתם יזכר אדיריו יכשלו׳
ברוזות ובני בריעה חבר ומלכיאל
גול יגיל אבי צדיק׳
דהוא ארין רחום בעל טעם׳
הציא כל החיה אשר אתך׳
החרסיה ויצאת אל גי בן הנם׳
הלחות כי מעלה הלחות בבכי׳
הבצור הילל בראש כי נפל ארזי׳
המבוא ומהחת הלשכות האלה׳
המכונים ויאמר ללוים המבונים׳
הושר יי׳ נחני בצדקתך׳
התעוף עיניך בו ואיננו׳
הנתונים ואוציאה אותם על אדו׳
הבעוסני ולא שמעתם אלי׳
החפשות ויהי עזיהו המלך דד״ה׳
הילונו והאנשי אשר שלח משה׳
ושחצומה ופגע הגבול בהבור׳
רצנוף והייתי עטרת תפארת׳
ואלול ויאמר יי׳ אלי שקר׳
ותרמות ב׳ בפסוק׳
וסוס גם חסידה בשמים׳
ואתוקהא ובדד ארך הכנין׳
ותולון ובני שימון אמנון׳
מזואל הראש אחיעזר ויואש׳
והכונו לבית אבותכם׳
חוקך למה תשיב ידך וימינך׳
יצוע ויבן על קיר הבית יצוע׳
יעבור ולא יעברו מבנו׳
יעור ותהי עוד מלחמה׳
יחואל ומן בני הבן יחואל׳
ימועץ הנה ימעון לאבל׳
יכסומו ראש כסוי עכלי׳
ישיחולו כי לא ישנו אם לא ידעו׳
לוש משלח איש בשת׳
לדוגים הנני שולח לדוגים׳

לרוב והיה כי יבאו אבהם׳
לשור ויהי כבאם בשוב דוד׳
לסוג בן אדם היו לי בית ישר׳
למשוסה מי נתן למשוסה יעקב׳
למענוהם על גבי חרשו חרשים׳
מופעת ומשפט בא אל ארץ׳
מנוות ויברח דוד מנוות ברמה׳
נוב בורא נוב שפתים׳
צובי חריף ענהות׳
נטוות ויאמר יי׳ יען כי גבהו׳
נפושסים בני בסי בני מעונים׳
שום והנה קמה כל המשפחה׳
עשוה והמהר אביגיל ותקח׳
עופי ויבאו אל גדליהו המצפת׳
ענוי שמעו זאת השאפים׳
עפרון וירדף אביה אחרי׳
עתודים פתשגן הכתב׳
צעוריהם ואדיריהם שלחו׳
צעוריה נלכדה מואב השמיעו׳
צפועי ויאמר אלי ראה נתתי לך
קרואי ובני אליאב נמואל׳
טושך ויהי בשנה החמשית דמלכי׳
טרוקות לשום ארצם לשמה׳
שרותיך אמר יי׳ אם לא שרותיך׳
שפרורו ואמרת אלהם בה׳
ונטה שכור בני עזיאל מיכה׳
שבותם והיה חבל לשארית׳
שבות רצית יי׳ ארצך׳
שלישום הלא כתבתי לך שלישום׳
הנואון ולמה תנואון את לב׳
הרוב אל הרוב עם אדם׳
תשוה תשאני אל רוח הרכיבני׳

חד מנו׳ דכתיב י׳ בסוף

תיבותא וקרי׳ ה׳ וסי׳
העמוני וכפר העמוני והעפני׳
כי ויאמר דוד מה לי ולכם׳
שמעי ויחרף את ישראל ויכהו׳
השלשי ואבישי אחי יואב׳
ומשי וקרבתי אליכם למשפט׳
ובכמראי שמח בחור בילדותך׳
ואי פליגא נביאיכם אשר נבאו׳

חד מן ב׳ דכתי׳ ו׳ בר״ש

תיבות ולא קרי׳ וסי׳
יצאו נדומתוך בבל ומארץ כשדי׳
יעבדו והיה יעמדו עליו דוגים׳

ותרין חילוף חס׳ י׳ בריש

תיבות וקרי׳
יעשה ויאמר לו חלילה לא תמות׳
יעבר כי אמרתם כרתנו ברית׳

יב הס׳ י׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳

וסימנהון נמסר באינון ריש ס״ז׳
וחלופי׳ חד מן בג כתיב י׳ בסוף
ולא קרי׳ וסי׳ נמסר בריש מלכים׳

חד מן נו׳ חסרי׳ י׳ באמצע

תיבות וקרי׳ וסי׳
צוארו וירץ עשו לקראתו׳
ועמודו ובן לפאת צפון בארץ׳
ענו והאיש משה ענו מאד׳
בינו וכל העם דמלחמה׳
תוצאותו וירד יכה אל גבול׳
בריבו ה׳ יחתו מריבו׳
עלו ב׳ בפסוק׳
למשפחתו ויקרב את שבט בנימן׳
ואנשו וילך דוד ואנשו קעילה׳
בבגדו ויחזק דוד כבגדו׳
שמלהו ויקם דוד מהארץ׳
רחמו ויאמר דוד אל גד דשמואל׳
בשרהו ומאכל שולחנו דמלכים׳

ברכו ויעל אחאב לאכל ולשתות׳
בסוסו ויבא נעכן בסוסו׳
כפו תכילה ויעל על הילד׳
מזבחתו דמלכי׳ ויבאו כל עם הארץ בית הבעל׳
צפו עורים כלם לא ידעו׳
משלו ועהה בה לי פה נאם יי׳
אלמנתו עיצמו לי אלמנתו׳
ימו קורא דגר ולא ילד׳
מכרחו ואת כל מברחו ואת כל
פארתו דגבהה על כן גבהה קומתו
עולתו ובעלות שבעה עולתו׳
וחלונו ואלמיו והמורו׳
ותמורו ב׳ בפסוק׳
בצאתו ונבאו דלא ירפאו׳
פרזו נקבת בכטיו ראש פרזו׳
שערו ביום עמדך מנגד׳
דרשו זה דור דרשו׳
חצו יבאסו כמו מים׳
חסדו ויזכר להם בריתו׳
דברו מגיד דברו ליעקב׳
צבאו הללוהו כל מלאכו׳
חקו אם חרוצים׳
בקדשו הן בקדשו לא יאמין׳
עלומו עצמותיו מלאו עלומו׳
ויודעו מדוע משדי לא נצפנו׳
גבורתו הן אלה קצות דרכיו׳
בהתחבולתו והוא מסיבות מתהפך׳
ואפרוחו יעלעו דם׳
פחדו יחפץ זנבו כמו ארז׳
בגפנו הבבינתך יאבר נץ׳
חלצו אם לא ברכוני חלצו׳
ילדו מי יכין לעורב צידו׳
ברגלו קורץ בעיניו מלל ברגלו׳
בשפתו ינכר שונא׳
ארחתו פן תאלף ארחתו׳
אדנו אל תלשן עבד׳
ברגלתו ותשכב מרגלתו׳
כנותו וביכי ארתחשסתא׳
חטאו מה יתאונן אדם חי׳
ויתו וישנו את טעמו׳
וסהו כי הנה הסתו׳
שלו שאל ויבא שלו׳
השלו ויקם העם כל היום ההוא׳

וחלופי׳ ו׳ כתי׳ י׳ באמצע׳

תיבות ולא קרי׳ וסי׳
ובחטאתיו דעמרי וילך בכל דרך ירבעם׳
רגליו דיוסף ענו בכבל רגלו׳
דבריו דויחשך שלח חשך ויחשך
דבריו דדכיולו ויקם את דבריו׳
שפתיו איש בליעל כרה רעה׳
דרכיו העז איש רשע בפניו מציאת
עיניו יש אחד ואין שני׳

ד׳ דאית בהון י׳ במצעות

תיבותא ולא קרינן וסימ׳
ארבעתי ואת הכבש ישלם ארבעתי׳
שבעתים ויהנם ביד הגבענים׳
מזבחותים ועצמות כהנים שרף על מזבחותים׳
התעתים כי ההעתים בנפשתיכם׳

חד מן בב דכתי׳ י׳ בריש

תיבותא וקרינן ו׳ וסי׳
יבאו כי הם ומקניהם יעלו׳
יחנני ויאמר בעוד הילד חי׳
יפצחו רנו שמים וגילי ארץ׳
יאבדו לבן כה אמר ה׳ דבכשלי׳
ישית תנו לה׳ אלהיכם כבוד׳
יסורי בקוה ישראל ה׳
יחיה כה אמר יי׳ הישב בעיר

יחיה הישב בעיר הזאת׳
ישבי רדי מכבוד ישבי בצמא׳
ילבשו בבאם הכהנים ולא יצאו
יהיה וחמשה ועשרים אלף׳
ונכשלו פרש בעלה ולו בחרב׳
יצחר ובני חלאה צרת יצחר׳
יחבה ובני שמר אחי ורוהגה׳
יאשר ה׳ ישברהו ויחיהו׳
יחדל הלא מעט ימי יחדל׳
ישית ב׳ בפסוק׳
יבא צדיק הראשון בריבו׳
ישאל בחרף עצל לא יחרש׳
ירם נשא ההמון ירם לבנו׳
ירמות ובבני בני משלם מלוך׳
יקפאן פלוגת׳ דרב נחבן
והיה ביום ההוא לא יהיה אור׳

וחלופי׳ י׳ כתי׳ ו׳ בריש

תיבותא וקרינן י׳ וסי׳ נמסר במשלי׳
ריש סימן י״א׳

בד כתי׳ י׳ בסוף תיבותא

וקרינן ו׳ וסי׳
דודי ואחריו אלעזר בן דודי׳
במי כי המוחיד ה׳ בהר הזה׳
ילדהי׳ אמרים לעץ אבי אתה׳
תצאי אל תצאי השדה ובדרך
תלכי אל תלכי ב׳ בפסוק׳
הלילי היביש כואב בי ההה׳
וזעקי ב׳ בפסוק׳
דברי תנינא כי כי עמד בסוד ה׳
השכחי כי השכחי כי תעלוי׳
שוס נחלהי ד׳ בפסוק
סבבני אשורנו עתה סבבוני׳
ושובי שובו נא אל תהי עולה׳
ועדי ושאר דברי שלבה׳
וישבי ויבאו אל חלקיה הכהן׳
ושפי יכל בשרו מראי׳
נפשי פדה נפשי מעבר׳
וחיהי ב׳ בפסוק׳
למלוכי יונהן לשבניה׳
בלוהי בניה בדיה בלוהי׳
נשאי כל אלה נשאי נשים׳

ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ דכתיב י׳

באמצעות תיבותא וקרי׳ ו׳ וסי׳
האסירים ויאחזו פלשתים׳
האסירים ויהי כי טוב לבם׳
בגיים לכה ויאמרו ונהגים אית אלוהים יודע בגיים׳
גיים ויאמר ה׳ לה שני גיים׳
הכליא וירמיהו באריצא׳
הכליא ויהי בשלשי ושבע דירמיה׳
חמיטל בן עשרים ואחת שנה צדקיהו דמלכים׳
חמטל וחברון עשרים ואחת שנה צדקיהו דסוף ירמיהו׳
ישיב ולבני יששכר תולע ופועה׳
ישוב לכן עמו הלום׳

וחלופיהון חד מן ה׳ זוגין

מן ב׳ ב׳ כתי׳ במצעות תיבותא
וקרינן י׳
תלונו ובקר וראיתם את כבוד ה׳
תלונו לכן אתה וכל עדתך׳
ענוים ובלי כלי רעים הוא׳
עניים כי לא לנצח ישכח אביון׳
עולם והבאתי אל עולם תניג׳ דפסל׳
עולם ויען שכניה בן יחואל׳
ושלומות ואחיו לאליעזר רחביהו׳
שלומות בני שמעי שלומי יחואל׳
השלושים ואלה מספר הגברים׳
השלשים ורוח לבשה את עמשי׳

הד מן ב׳ זוגין מן ג׳ דכתי׳
י׳ במצעו תיבותא וקרינן ו׳ נמסר פ׳ וישלח:

וחלופי׳ ב׳ זוגי׳ מן ג״ג דכתי׳
ו׳ במצעות תיבותא וקרינן י׳ וסימני׳

אשוב ג׳ כתי׳ ו׳
יהודה כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא׳
אבאס גם זרע יעקב ודוד׳
עילם והיה באחרית הימים׳
ישוב ג׳ כתיב ו׳
התאמין כו כי ישוב זרעך׳
ונמול בפריפי איש ישבע׳
הרע ישוב הרע לשוררי׳

כ״ח מלין כתיב י׳ בדניאל
וסימניהון נמסר שם סימן כ׳׳

כ״ז מלין דכתיב י׳ בהירק
באמצעות תיבותא וסימני׳

ללין ויאמר בת מי את׳
פניאל ויקרא יעקב שם המקום׳
יפיל ואם שן עבדו או שן׳
יקימו ובנסע המשכן יקימו׳
לשניאה כי תהיין לאיש שתי נשים׳
וילינו והאנשים אשר שלח משה
ותיקד כי אש קדחה באפי׳
עתידות לי נקם ושלם׳
לעביר ועברה העברה לעביר׳
לחליק ויצא ירמיהו מירושלם׳
גלית ואחר הדלת והמזוזה׳
מניד לשום ארצם לשמה׳
יעביר ולא ימכרו ממנו ולא׳
וסים גם חסידה בשמים׳
ואליעיני וצלתי ואליאל׳
משלמית ועדיה בן ירחם׳
ידיהון ועבד אדום ואחיהם׳
עפרון ו רדף אביה אחרי עפרין קרי
ויריצו ויבשלו הפסח׳
מגדיל ישועות מלכו דתהילות׳
לשמיע בקול תודה ולספר׳
שיחה רשת הכינו לפעמי׳
פתיחות חלקו מחמאות פיו׳
ימיטו מקול אויב מפני עקת׳
יקימון כושל יקימון מליך׳
מביא עזרא הכהן את התורה׳
שבית רצית יי׳ ארצך שבת׳
שביתם והיה חבל לשארית׳

ג׳ זוגין חד י׳ וחד ל׳ וליתא
להון זוגא וסימני׳

ימא וארבע חיון רברבן׳
לימא ענה דניאל ואמר׳
יקהת לא יסור שבט׳
ליקהת עין תלעג לאב׳
ידעיך כל ידעיך בעמים׳
לידעיך משוך חסדך׳

ז׳ יחידאין נסבין י׳ בסוף
תיבותא ופתחין וסימניהון

מקדשי אך אל הפרכת׳
וזרועי קרוב צדקי׳
חטאתי ראה עניי ועמלי׳
ואשמותי אלהים אתה ידעת׳
שאגותי כי לפני לחמי׳
אחותי הבא כל רעתם׳

ד׳ יחידאין נסבין י׳ בסוף
תיבותא בחירק וסימניהון

צוררי אם גמלתי שלמי׳
לשדי כי יומם ולילה׳
אלופי ואתה אנוש כערכי

ומידעי ב׳ בפסוק׳

כ״ב פסוק לית בהון לא
אריך ולא זעיר פ׳ לא ו׳ ולא י׳ וסימ׳ בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון חמיס׳ בהריס׳ והלת מלכין בארעא דכנענאה וביאורם נמסר בפרשת נשא׳

י׳ זוגין מן ג״ג י׳ ברישיהון
וא׳ מ׳ וסימניהון

יהלך במשפטי׳
יהלך צדק לפניו יהלך׳
יהלך אם יהלך איש על הגחלי׳
ויהלך ויהי כשמוע אחאב׳
ושאר׳ כלהון נמסרי׳ כל אחד במערכתו׳

אלין מליל׳ דכוותיהון
ומשמשי׳ א׳ ב׳ י׳ ברישיהון ן׳ בסופיהו׳ וסימני׳

יאכלון לא יהיה לכהנים הלוים ן׳
יאספון תזרח השמש יאספון׳
יבהלון תסתיר פניך יבהלון׳
יגועון תוסף רוחם יגועון׳
ידחקון ואיש אל אחיו לא ידחקון
יהמיון כי הנה אויביך יהמיון׳
יובילון מעבר לנהרי כוש עתרי בת
יזידון וכל העם ישמעו׳
יחילון ונבהלו צירים וחבלים יאחזון ב׳ כו׳
יחלומון והיה אחרי כן אשפוך את
יחדלון הקולות יחדלון והברד׳
יטפון לכן לא יתהלך עוד משליך
יכלון ומצרים אדם ולא אל׳
ילקוטון התן להם ילקוטון׳
ילמדון יום אשר עמדת לפני יי״
ימלאון והשקותי ארץ צפתך כרכך
ינובון עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים׳
ישברון כלב אליך ישברון דתהלות
יעדרון וכל ההרים אשר במעדר יעדרון׳
יפילון אשחק עליהם ולא יאמנו
יקימון כושל יקימון מליך דאיוב׳
ירבון אספרם מחול ירבון דתהלות
ירבין ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך׳
ירומון ושמתי כל הרי לדרך דישעי׳
ירזמון עיניך׳
ירוין מדשן ביתיך׳
ירשיעון על כל דבר פשע על שור
ישתקשקון בחוצות יתהוללו הרכב
ישקון עגלין ישקון׳
ישברון והאכלתי את מוניך את בשרם׳
יהמלאון פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי׳

מערכת אות
היו״ד

יא

יאזניה ב׳ וסימניהון

ואקח את יאזניה׳
ותשא אותי רוח׳
וא׳ ויזניה בן הושעיה׳

ויאזניהו ב׳ וסימניהון

וישמעו כל שרי החילים׳
ושבעים איש מזקני׳
וא׳ ויזניהו ויבאו אל גדליהו׳

יאור היאור ו׳ מלאי׳ וסי׳ נמס׳ בסדר מקץ׳

נואש ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן י״ח׳

יב

יבולה ד׳ חסרי׳ את בנתינהוסי׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ ל״ד ותלים סוף סימן ס״ז׳

יבול ג׳ וסימניהון
ואין יבול בגפנים׳
וישחיתו את יבול הארץ׳
יגל יבול ביתו׳

יבולה ח׳ וסימני׳ נמסר בריש סדר בחקתי׳

יבסי היבסי ה׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ה׳׳

ואת היבוסי ד׳ וסימני׳
וכנען ילד דנת׳
וחבירו דדברי הימים׳
ואת היבוסי ישבי ירושלים דיהושע
ואת היבוסי ישב דשפטים׳

וייבש ג׳ ב׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביונה ובתלי׳ סימן ק״ב׳

ויבש ה׳ וסימני׳ נמסר בתהלים סימן צ׳׳

ויבשו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
וגם נשף בהם ויבשו׳
הבה כעשב ויבש׳
הן יעצר במים׳
מתחת שרשיו יבשו׳

הוביש ד׳ מל׳ וס׳ נמסר ביהושע סוף סימן ד׳ ובריש יואל׳

יבשה ביבשה ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן ל״א׳

יבש ז׳ חסרי׳ בלישניהון וסימני׳ נמסר בסוף שופטים׳

יד

י״ד פסוקי׳ מן ג׳ מלין וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳

ידי כ״א וסימניהון נמסר בתלים סימן י״ח וסימן קמ״ד׳

ביד רמה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר בשלח ובסדר שלח לך׳

ידת ג׳ חסרים וסימניהון נמסר בסדר ויקהל׳

ידין ה׳ חסרים וסימניהון נמסר בסדר כי תשא׳

ידיך י״א מלאים וסימניהון נמסר באיוב סימן ד׳ וכל תהלות דבותי׳ מל׳ ב״מה חסרים וסימני׳ נמסר בתלים סימן ל״ב׳

כיד ח׳ וסימני׳ נמסר בעזרא סימן ז׳׳

ידינו ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בראשית׳

וידיו ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מצורע ואיוב סימן ד׳׳

וידי ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר בשלח ובריש יחזקאל׳

וידו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות׳

ויד ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן כ״א׳

בידיה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקהל ובמשלי ריש סימן י״ד׳

אל יד ה׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן מ״ח׳

תמצא ידך ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימ׳ כ״ה ובתלים סימן כ״א ובקהלת סימן ט׳׳

וסמך ידו ד׳ חסרים את וסי״ נמס׳ בסדר ויקר׳׳

נטוית יד י״א חסרים את וסימני׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ כ״ה׳

שליחות יד ג׳ נסבין את וסי׳ נמס׳ בסדר ואלה שמות׳

נשיאת יד ח׳ חסרי׳ את וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סימן צ׳׳

קנייה מיד ה׳ וסימניהון
מיד בני חמור אבי׳
ויוסף הורד מצריכה׳
או קנה מיד עמיתך׳
ביום קנותך השדה׳
כי קניתי את כל אשר׳
ושארהון קנייה מאת׳

על ידה ג׳ וסימניהון
עזיאל בן יזרחיה׳
חשביה שר חצי פלך׳
עזור בן יחזקאל׳

ועל ידו ח׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ג׳׳

ובידו ג׳ וסימניהון
ובידו מלא לאמר׳
ובידו בקטרת להקטיר׳
ובידו הו כלי כסף וכלי זהב דשמו׳׳

ביד רמה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח׳

ידותון ג׳ כתי׳ ידיתון וסי׳ נמסר בתלים ריש סימן ע״ז׳

ידו ג׳ וסימני׳ נמסר ביואל סימן ד׳׳

ולהודות ג׳ וסימניהון
ויתן לפני ארון יי״׳
ויהי כאחד למחצצרים׳
ויעמד יחזקיהו׳

להודות ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימ״
ויתן לפני ארון יי״׳
חצות לילה אקום׳
הוציאה ממסגר׳
וראשי הלוים׳

הודו ה׳ ד׳ כתיב ו״ו וסימני׳
הוי אדון והוי׳
כסה שמים הודו׳
בסוס הודו׳
הודו על ארץ׳
ויהי כזית הודו׳

ידע י״ט וסימ׳ נמסר בתלים סימן צ״ב ובקהלת סימן ט׳׳

ידעו י״ב וסי׳ נמסר בירמיה סימן ל״א וב״דה ב׳ סימן ו׳׳

וידעו י״א רפין וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ״ט׳

ידעתם ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר׳ בישעיה סי׳ מ״ח ובירמיה׳ בריש סי׳ ל״ג וסי׳ בלשון תרגו׳ אתית שבעית וקרית ובעסית׳

תדעון ד׳ וסי׳ נמסר בסדר קרח ובאיוב סוף סימן י״ט׳

ידעון ד׳ וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ ג׳ ובמלכי׳ א׳ סי׳ ח׳ ובמשלי ס״ס׳

ואדעה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ׳

וידע ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ה׳׳

ויודע ג׳ וחסרי׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר בלק ובדברי הימ׳ ב׳ סי׳ ב׳׳

הידעתם ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׳

ידעת ג׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר בסדר מטות׳

ואדע ג׳ ובטע׳ וסימניהון
נמסר בירמיה סי׳ ל״ב׳

וידעו ז׳ וסימניהון נמסר
בסדר בראשית׃

ולדעת ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן ג׳׃

הידוע ג׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בסדר
מקץ ועש׳ ובירמיה
סימן י״ג׃

לא נדע ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בא׳

הידעת ח׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ ב׳ סימן ב׳
ובדניאל סוף סימן י׳׃

להודיעותני ד׳ מל׳ בלישני׳
וסימניהון נמס׳
בדניאל סימן ג׳׃

ודעת ר׳ ג׳ קמצין וא׳ פתח
וסימ׳ נמסר בישעיה
סימן ל״ג ובתלים בא״ב רבתי באות
הטית ובקהלת סוף סימן א׳׃

ומדוע י׳ וסימ׳ נמס׳ בריש
סדר קרח׃

וידעת ז׳ דגשי׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן כ״ב׃

יודע י׳ מל׳ וסימניהון
נמסר בשמואל
א׳ סימן כו״׃

ובדעת ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תשא׃

יודעים ד׳ מל׳
וסימניהון
ושלח לי עצי ארזים׃
בי החיים יודעים׃ ב׳ בפסוק
בי אינם יודעים לעשות רע׳

ונדעה ה׳ בקריאה וסימני׳
נמסר בישעיה סי׳
מ״א וביונה סימן ז׳ וחד פליגי ונדעה
נרדפה לדעת׃

נודע ג׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר
בתלים סימן ע״ו׃

וידעתן ב׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סי׳ י״ג׃

לא ידעו ב׳ וסימניהון
אם יצאת השדה׳
המעתיק הרים׃

ולא ידעו ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן י״א׃

ולא ארע ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ״ו׃

דעי ד׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן ל״ב׃

ולא ידעתי ה׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן י״א׃

ולא ידע י״א וסימניהון נמסר
בויקרא׳

ידעו ה׳ קמצין וסימניהון
בי ברעה אל רעה׃
בי אויל עמי אתי׃
הובישו בי תועבה׃
והולכתי עורים׃
המעתיק הרים׃

יה

יהואש סימן מן וישמע
כל הארץ
עד ויעל מעל ירושלם יהואש׃
ומן ויעל מעל ירושל׳ עד יקתאל
יואש ב״מ יהואש וסימניהון
בשנת שלשים ושבע תני׳׃

וישב יהואש קדמאה׳
ומן יקתאל עד הוא בנה אילת
דכו׳ יהואש כ״מא יואש
ויהי אמציהו בן׳
וכל קריאה דכוות׳ יואש׃

יה ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר׳
בתלים סימן צ״ד׃

וביהודה ה׳ וסימ׳ נמס׳ במלכים
ב׳ סימן י״ז׃

וכל יהודה ז׳ וסימניהון
ואמרת אליהם׃
ההכת המיתוהו חזקיה׳
ויקד יהושפט אפים׃
ויעשו הלוים וכל׃
ויצא לפני אסא ויאמר לו׳
ויעבדוהו עבדיו׃
ולא נעשה כפסח׃
וכל ראשי פסוקים דכוות׃

אל יהודה ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה
סוף סימן ל״ה׃

חורי יהודה ד׳ וסימניהון
בגלותו את יכניה׳
ואריבה את חורי׃
מרבים חורי יהודה אגרותיהם׃
וישחט מלך בבל את בני צדקיה׃

ואיש יהודה ו׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ל״ב׃

יהודה וישבי ירושלם ח׳
וסי׳
והלכו ערי יהודה׃
שמעו דבר יי׳׃
ואמרת שמעו דבר יי׳ מלכי׳
ויאמר הקשיבו כל יהודה׳
ויקד יהושפט אפים ארצה׃
וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע
וישכב יחזקיהו עם אבתיו׃
ויתע מנשה את יהודה׃
ושארהון איש יהוד׳ וישבי ירושלם

ליהודה ולירושלם ד׳ וסים׳
וכי תאמרון אלי אל יי׳ דמלכים׳
וכי תאמר אלי דישעיה׃
כי עזבו הלוים׃
הלא הוא יחזקיהו דד״ה׳

ואת יהודה ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר ויגש
וביחזקאל סימן כ״א׃

יהודה ובירושלם ג׳ דסמ׳ בי
בקריאה
וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כז״׃

והיהודים ג׳ וסימניהון
כתוב בה בגוים נשמע׃
והיהודים והסגנים׳
והיהודים אשר בשושן׃

אל כל היהודים ג׳ וסימני׳
היושבים בארץ׃
וישלח ספרים אל׃ וחברו׳

היהודיים ו׳ כתיב בן וסימני׳
נמס׳ במגלה סי׳ ח׳׃

יהודית ז׳ סימני׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן י״ח׃

יהוזבד ד׳ וסימניהון
יהוזבד בן שמעת׳
ולעבד אדום בנים׃
ועל ידו החזיק׃
ושכר הרביעי׳

יהוחנן ד׳ וסימניהון נמס׳ בד״ה
א׳ ריש סימן כו״׃
וכל עזרא דכו׳ יהוחנן ב״מג
יוחנן וסימ׳ שם סימן י׃

זן

וליואב ב׳ א׳ מל׳ וא׳
חס׳ וסימניהון
ויזבח שור ומרי׳
ויען המלך שלמה ויאמ׳ לאמו
הניג׳ מל׃

יואחז ד׳ וסימניהון
בשנת שתים ליואש׃
בן יואחז המזכיר׃
בן שלש ועשרים שנה׃
וימלך מלך מצרים׃

יואש י״ו וסימניהון
המלך יואש בן המלך׃
ותקח יהושבע תניג׳ דפסו׳׃
ויתר דברי יואש קדמ׳ דיורם
ויקומו עבדיו׳
וישכב יהואחז עם אבותיו׃
ויתר דברי יואש דישר׳ קדמ׳׃
וידבעם ישב ב׳ בו׃
ואלישע חלה את חליו׳
שלש פעמים הכהו יואש׳
שתים בשנת שתים׃
ויעש הישר דאמציה׃
ויחי אמציהו קדמ׳ דפסו׳׃
חמש בשנת חמש עשרה
לאמציה ב׳ בפסו׳׃
דבר ולא דבר יי׳׃
וכל תריסר ושפטים וד״ה דכו׳
יואש ושאר יהואש׃

יובל ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר
בסדר בהר סיני׃

ימים ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר
בתלים סי׳ ס״א׃

ליום ד׳ דגשים
וסימניהון
והיו נבונים ליום׃
ופר חטאת תעשה׃
וזה אשר תעשה על׃
נשיא אחד ליום ב׳ בו
ואמרת להם זה האשה׃
באלה תעשו ליום׃
ויצוה המלך צדקיהו׃
ומאכלך אשר תאכלנו׃
שבעת הימים תעשה׃ הה ליום׃
ושבעת ימי החג תעשה ב׳ בו׃
וכבש בן שנתו תמים׃
אהה ליום כי קרוב׃
והיו לי אמר יי׳ ליום׃
למזרח הלוים ששה ב׳ בו׃
פתשגן הכתב להנתן׃ וחברו׳

ביום י״א וסימני׳
וידם השמש׳
והצלח ויהי ממחרת ותצלח׃
אפשיטנה פן אפשיטנה ערומה׃
והפכתי חגיכם לאבל׃
ונלחם ויצא יי׳ ונלחם׃
סבלו כי את עול סבלו׃
במריבה אל תקשו לבבכם׳
אלף כי אלף שנים בעיניך׳
זנח יי׳ מזבחו׃
מועד תקרא ביום מועד׃
ברמיה ונתתי לה את ברמיה׃

בימים ההמה ח׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן ג׃

ביום הזה ו׳ וסימ׳ נמסר
בסדר נח׃

מימים ימימה ה׳ וסימני׳ נמסר
בסוף סדר בא׃

כהיום ד׳ וסימני׳ נמסר
בסדר וישב׳

ביום ג׳ דמטעין וסימ׳ נמסר
בקהלת סי׳ י״ב׃

לארך ימים ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן צ״ג׳

שלשה ימים ד׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ ב׳ סי׳ ב׳׃

יומים ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימני׳
נמסר בסדר בהעלותך׳

והיה ביום ה׳ וסימניהון נמסר
בריש סדר כי תצא
ובצפניה סימן א׳׃

שלשת ימים ג׳ וסימני׳
ולאתנות האבדות לך׃
וכל אשר לא יבא לשלשת׃
ויקבצו כל איש יהודה׳

ביום השמיני ג׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר
בסדר נשא׃

יום יום ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב
ובמשלי סימן ח׳׃

בכל יום ג׳ וסימניהון
ואל זועם בכל יום׃
עיני דאבה מני עני קראתיך׃
בכל יום אברכך׃

ויהי מימים ג׳ וסי׳ נמסר ביהושע
ריש סימן כג׃

למיום ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים
סוף סימן יט׳

עד היום ט׳ מיחדין וסימ׳ בד״ה
ב׳ סימן ב׳׳

למן היום ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר
וארא ובסוף חגי׃

לימים ה׳ דגשין וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן כב״׃

הימים האלה ו׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בזכריה
סימן ח׳ ובריש אחשורש׃

והיה ביום ו׳ בטעם בתריסר
וסימניהון
תקראי והיה ביום ההוא נאם יי תקראי׃
אענה את השמים והם יענו׃
בצהרים והבאתי את השמש׃
באחרית והיה באחרית הימים׃
שארית והיה שארית יעקב בקרב
יבשו הבאים׃

ימי שני ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש
ובשמואל ב׳ סי׳ יט׃

יום אחד י׳ וסי׳ נמס׳ בסוף סדר
תולדות יצחק׃

ועד היום הזה ג׳ וסימ׳ נמסר
במלכים ב׳
סימן כא״׃

בימים ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ אלה
הדברי׳ ובמגלה סי׳ ט׳׃

ויהי בימי ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר
לך לך ובריש רות
ובריש אחשורש׃

ויהי כל ימי ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בראשית׃

ויהיו ימי ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
ויהיו ימי אדם׃
ויהיו ימי תרח׳
ויהיו ימי יצחק׳

ויהי מקץ ימים ג׳ וסימניהון
ויבא קין מפרי׃
וייבש הנחל׃
קום לך פרתה׃

בא בימים ד׳ וסימניהון
ואברהם זקן׃
ויהושע זקן׃
ואתה זקנת באת׃
והמלך דוד זקן׃

עד עצם היום הזה ג׳ וסימ׳
נמסר
ביהושע סימן י׳׃ וכל

מערכת אות היוד

וכל ימי ג׳ וסי׳ נמס׳ בסוף יהושע
ובשפטים סימן ב׳ ׃
שבעת הימים ח׳ וסימני׳ נמסר
בד״ה ב׳ סימן ל׳ ׃
וביום הרביעי ג׳ ראשי
פסוקים
וסימ׳ נמסר בעזרא סימן ח׳ ׃
ביום הקהל ג׳ וסימניהון

ויהן לכם את בריתו ׃
ויתנם י״י אלי ׃
ככל אשר שאלה ׃
יונדב ג׳ וסימניהון

ויאמרו לא נשתה יין ׃
ונשב באהלים ונשמע ונעש ׃
לא יברת איש ׃
יונתי ג׳ וסימניהון נמסר
בשיר השירים סימן ב׳ ׃
יונתן ז׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן מ׳
ובדברי הימים א׳ ריש סימן י׳ ׃
ויוסף ט׳ וסימניהון

ויוסף הורד מצרימה ׃
ויוסף בן שלשים שנה ׃
ויוסף הוא השליט ׃
הם יצאו את העיר ׃
אנכי ארד עמך ׃
ויהי כל נפש יצאי ירך׳ ׃
אלה יעמדו לברך ׃
לבני אסף זכור ויוסף ׃
גאלת בזרוע עמך ׃
וא׳ לשון אוספי וסי׳
ויאמר יואב אל המלך ויוסף י״י ׃
ליוסף ח׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן לז״ ׃
יורם י״א וסי׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן ח׳ ׃

יז

כל לשון הזאה על במ״ד אל
וסימ׳ נמסר במלכים ב׳
סוף סימן ט׳ ׃
יזרעאלה ח׳ וסימניהון

ויהי גבולם יזרעאלה ׃
והכסלות ושונם ׃
ויהי עד כה ועד כה ׃
וירץ לפני אליהו ׃
וירכב אליהו וילך ׃
ויבא יהוא ׃
ויכתב אליהם ספר ׃
וישימו את ראשיהם ׃
יזרעאלית ח׳ וסימניהון

וישב דוד עם אביש ׃
ויולדו לדוד בנים ׃
ויעל שם דוד ׃
ושתי נשי דוד נשבו ׃
ואלה הו בני דוד ׃
וישב ויולדו והזרעאלת כתיב ׃
ויעלו ושתי היזרעלית כתיב ׃
ואלה היזרעאלית כתיב ׃

יח

ויחדו ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר תרומה ׃
ויחדיו ג׳ מ׳ל וסימניהון נמסר
בירמיה סימן מו׳ ׃
יחלתי ה׳ וסימניהון נמסר
בתלים באב רבתי
באות היו״ד ׃

ויין י׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בעמוס
סימן ב׳ ובריש אחשורוש ׃
ויין ה׳ ראשי פסוקים וסימניהון
נמסר בסדר שלח לך
וביחזקאל סימן מ״ד ׃

ויין י״ג וסימניהון

כרמים תטע ועבדת ׃
לחם לא אכלתם ׃
מכל אשר יצא מגפן ׃
ויין ישמח חיים ׃
ויין ישמח לבב אנוש ׃
ויין לנסך רביעית ׃
ויין לנסך שלשית ׃
ויין תקריב לנסך חצי ההין ׃
ויין לא ישתו כל כהן ׃
ויין ושכר אל תשת ׃
ויין ושכר לא שתיתי ׃
ויין וחמר מלא מסך ׃
ויין לברי נפש ׃

אמר המעתיק כך היה כתוב בכל ספרי המסרה דוקני וחדרתי שהיו ל לפני כדלעיל וכתקסינא טוב׳ בהאי סימנ׳ דבעל המסורת ולא כהירא לן ולא בהיר חדא דהאי פסו׳ ויין ושכר אל תשת לא נמצא בכל קרי׳ אלא ההו׳ דכל אשר יצא מגפן היין ובעל המסורת כתב מכל אשר יצא מגפן הכ״ יין ושכר אל תשת הוא פסוק א אחרינא וזה לית׳ בכל הספרי׳ שלנו ואת״ דהוא ההוא דאורית׳ לית׳ דהוא יין ושכר בלא וי״ו ואפילו אם תמצי לומר דהוא בוי״ו לא יתישב לקרות ויין דחסר הנסמך ותוקפה דאיכא יתיר מי״ג ויין דהא איכא ויין מיקבים הסבתי דירמיה ויין בתים עסרים אלף דד״ה ויין וסמן דד״ה דוגם ת הקרובי׳ ואת׳ דקריכן ויין בקמץ הוי״ו לית׳ דהא במסורת מני דאיכון ז׳ דקרי׳ ויין מלעיל בקמץ הוי״ו ולית חד מנהון מהכך ואת״ דחסרים וי״ו בכל הספרים שלנו בוי״ו ויין וגם לפיהון הקריאה לא יתישבו להקרות בלא וי״ו עכ״ל

ויין ושכר ג״ וסימ׳ נמסר
בשמואל א׳ סי׳ א׳
ויין ז׳ וסימניהון נמסר בישעיה
סימן ה׳ ובנחמיה סימן ה׳
ובד״ה ב׳ סימן י״א ׃

יכ

הוכח ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר
קדשי׳ ובאיוב סוף סי׳
ו׳ וריש סימן טו״ ׃
והוכח ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסי׳מ׳

והוכח אברהם את ׃
אותה הוכחתה לעבדך ׃
ומשובותיך הוכיחוך ׃
אשרי אנוש יוכחנו אלוה ׃
המיראתך יוכיחוך ׃
הוא האשה אשר הכית ׃
ב׳ חסרים ו׳ ושאר׳ חסרי׳ י׳ ׃
יכלתי ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויצא ושפטים
סימן א׳ ובתלים סימן מ׳ ׃
יוכלו י״א וסימניהון נמסר
ביהושע סימ׳ ז׳ ישעיה
סוף סימן י׳ ובירמיה סוף סימן א׳ ׃

ולא יוכל ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר בא ׃
לא יכול ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת וישלח
ובישעיה סוף סימן מ״ג ׃
ולא אוכל ג׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סי׳ י״א ׃
יכול ה׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר
בסדר שלח לך ׃
ולא יכלו ג׳ וסימ׳ נמסר
בסדר וארא
ובמלכים ב׳ סימן ג׳ וביונה ׃
יכלתי ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויצא ׃
ותוכל ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳
ויצא ובירמיה סימן ג׳ ׃

יל

אלה תלדות ד׳ וכתיב כן
וסימניהון
נמסר בסדר בראשית ׃

מסורתא אחרינא

מן זה ספר תלדות אדם עד תולדת יצחק תולדת כתיב ב״מא תלדו׳ אדם ומן תולדת יצחק עד סופא דספרא הלדות כתיב ב״מב תלדת כהיב חס׳ דחס׳ הלדת עשו תלדת ישמעאל וב׳ כתיב תולדות מ׳ל דמ׳ל אלה תולדות השמים ואלה התולדות פרץ וג׳ כתיב תלדות ׃

תלדות עשו הוא אדום ׃
ושל אחרין אבי אדום ׃
אלה תלדות יעקב ׃
הלדתם ב׳ חסרי׳ וחסרים
וסי׳ נמסר בוארא
הולידו ח׳ חס׳ בליש׳ וסי׳מ׳

אם אנכי ילדתיהו ׃
ולאבן את ילדתנו ׃
אוי לי אמי כי ילדתיני ׃
ועל אבותם המולדים אתם ׃
אשר הולדו בנים ׃
אני היום ילדתיך ׃
יולדו ה׳ וסימניהון נמסר
סוף סדר ויחי ׃
ויולדו ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
ג׳ ובריש איוב ׃
ללדת ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר בראשית
ובסדר תולדות ובקהלת ריש
סימן ג׳ ׃
הלדת ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ׳ל וסי׳

יום הלדת את פרעה ׃
ומולדתיך ביום הלדת ׃
ותשלכי על פני השדה ׃
הוליד י״א חסרי׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת פנחס ׃
ילדיו ג׳ וסימניהון

ואת אחד עשר ילדיו ׃
כי בראתו ילדיו ׃
כי ילדיו אל אל ישועו ׃
נולד ג׳ קמצין וסי׳מ׳ נמסר
במלכים א׳ ריש סי׳ י״ג ׃
והילדים ג׳ וסימניהון

הנה אנכי והילדים ׃
והילדים האלה ארבעתם ׃
ונשים והילדים שמא ׃

ויולד ג׳ ר״פ וסימני״ נמסר
בסדר בראשית ׃
יולד ג׳ מ׳ל ודגש וסי״ נמסר
באיוב סימן ה׳ ׃
הילודים ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימני׳
נמס׳ ביהוש׳ סי׳ ה׳
ויולדת ג׳ וסי׳ נמסר בסדר לך
לך ובשפטי׳ סי׳ י״ג ׃

ים

כים ד׳ וסימניהון

והרשעים כים נגרש ׃
קשת וכידון יחזיקו ׃
וחברו תרויהון דירמיה ׃
כי גדול כים שברך ׃
והים ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳
סי׳ ז׳ ונחמיה סי׳ ט׳ ׃
ועדים ד׳ יחידאין וסימ׳ נמסר
בפרשת משפטים ׃
ואת הים ה׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ א׳ סימ׳ ז׳ ׃
בימים ה׳ דגשים וסימ׳ נמסר
ביחזקאל ריש סי׳ לב״ ׃
וימה ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר לך לך ׃
הימה ו׳ ביהושע וסי׳ נמסר
שם סימן כד״ ׃
על הים ב׳ ביחזקאל וסי׳ נמסר
שם בסוף סיפר׳ ע״ש ׃
וים ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר
באיוב סימן כח ׃

ינ

יניקה ה׳ מ׳ל בליש׳ וסי׳ נמסר
בסדר וירא ׃

יס

יסד ד׳ וסימניהון

ובשנה הרבעית יסד ׃
בית י״י בחדש זיו ׃
ועתה שימו נא לבבכם ׃
כה אמר י״י צבאות החזקנה ׃
מיום אחד לחדש השביעי ׃
יסוד ו׳ חסרי׳ בליש״ וסימני׳
נמסר בסדר ויחי ׃
יסד ד׳ וסימניהון ׃

ומה יענה מלאכי גוי ׃
הנני יסד בציון אבן אבן ׃
כולם הברורים לשערים ׃
והשתיה כדת אין אונס ׃
יסדה ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סי׳
כג״ ובתלי׳ סוף סי׳ עח׳ ׃
יוספו ד׳ בכ״ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳
סי׳ ב׳ ע״ש שינוי אתיהון ׃
ויוסף ו׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בסדר בלק
ובמלכים א׳ סוף סימן י״ו ׃
ונוסף ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמ׳ וסימ״
נמסר בריש ואלה
שמות ובמשלי סי׳ י״א ׃
יוסף ה׳ חסרי׳ בהוספות וסי׳
נמסר בסדר ויצא ׃
יסף י״א בלשון אוספי ג׳ מ׳ל וח׳
חסרי׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא
יוסיף י״ד מ׳ל וסימניהון

ידוע תדעו כי לא ׃
ויאמר שאול כה יעשה ׃
ולעמשא תמרו ׃
וישבע המלך שלמה ׃
יוסיף י״י שנית ידו ׃

ומה

זמח יוסף עוד דויד דדה׳ •
דבר בליעל יצוק בו •
לב חכם ישכיל •
באשר תמותי אמות •
כי ברב חכמה ב׳ בו •
פני יי׳ חלקם •
לעבר בך בליעל •
לערץ אנוש מן •

ויוספו ב׳ כתובי׳ כן חס׳ י׳ בתר׳ ומל׳ ו׳ וסימני׳

מחלום יוסף חלום •
מאמרו לו אחיו •
וג׳ כתיב ויסיפו חס׳ וי״ו ומל׳ י׳ וסימניהון
ויוסיפו דוירעצו וירצצו את בני ישראל •
ודעבדון בן הלל •
ויוסיפו עוד פלשתים דדה׳ •
וכ׳ מל׳ דמל׳ וסימניהון ויוסיפו עוד לחטא
כי בי ירבו ימיך •
ושאר יספו כתיב חס׳ דחס׳ •

יוסף ה׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן כ״ט •

יסיף יד״ כ״כ וסימניהון נמס׳ בשמואל ב׳ סוף סי׳ ג׳ גבי פרשת׳ דקינת דוד על אבנר •

יוסף ג׳ מל׳ בהוספות׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא •

ותוסף ה׳ ג׳ מל׳ וכ׳ חסרים וסימ׳ נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן כג״ •

תוסף ג׳ חס״ י׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סי׳ לו״ •

תסף ג׳ מלר׳ וסימני׳ נמסר בסדר בראשית •

אסף ג׳ מלרע וסימניהון

בכל אשר שאלת •
כל רעתם בגלגל •
בשלחי את חצי הרעב •

כל אוריתא יוסף במ״ב

יוסף ואינון בחד פסוק ארבעים יבנו וכל נביאים וכתובי׳ דכו׳ יסיף במ״ד יוסף וסי׳

עליכם יוסף יי׳ עליכם •
ההרים יום חשך ואפלה •
יואב ויאמר יואב אל המלך •
וחברו ויאמר יואב יוסף יי׳ על דדה׳ •

ולא יוסיף ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ז •

ולא אוסיף ד׳ וסימ׳ נמסר באיוב ריש סימן מ׳ •

תוסיפון ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא •

ולא יסף ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב ובשמואל א׳ סימן ט״ו •

ולא יספו ה׳ וסימני׳ נמסר בשמואל סי׳ ז׳ ובמלכים ב׳ סימן ו׳ •

ולא תוסיף ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימן כד׳ וביחזקאל סימן לו׳ •

והוספתי ד׳ ב׳ מלעיל וב׳ מלרע וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳ ובתלים סימן ע״א •

תוסיף יג״ וסימניהון נמסר בפרשת בא ע״ש

תוסיפו ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימניהון

כי אשר ראיתם •
לא הספו על הדבר •
לא תוסיפו הביא מנחת שוא
עוד תוסיפו סרה •
ב׳ קדמאי חס׳ •

מוסר יב״ פתחין וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל׳ ובמשלי סימן ז׳ •

ומוסר ה׳ וסימניהון נמסר בריש משלי •

יע

יעדה ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סו׳ סימן מז״ •

למועד ז׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר משפטים •

ויועדו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן יא״ •

ולמועדים ג׳ חסרי״ בלי׳ וסימניהון נמסר בדברי הימים ב׳ סימן לא״ •

במועדו ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהעלותך •

יעיאל ד׳ כתיב יעואל וסימ׳ נמסר בד״ה א׳ ס׳ ט׳ •

יען ג׳ בטעם וסימניהון

יען אשר מלא •
יען אשר לא שמעתם •
יען אשר גבהת •

יועץ ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן יא״ ובנחום סימן א׳ •

נועצים ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן יב״ ובמשלי סימן יג״ •

איעצך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו ובירמיה סימן לח״ •

עצות ג׳ וסימניהון

עד אנה אשית •
כי גוי אבד עצות •
עצות מרחוק •

יעקוב ה׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בחקתי ובירמיה סימן ל׳ •

ויעקב יד״ וסימניהון

ויעקב נתן לעשו לחם •
ויעקב איש תם יושב •
ויעקב רעה את צאן לבן •
ויעקב תקע את אהלו •
ויעקב נסע סכתה ויבן •
ויעקב קרא לו גלעד •
ויעקב הלך לדרכו ויפגעו •
ויעקב שמע כי טמא •
לך ואספת אל זקני ישר׳ •
ויקברו אתו עשו •
ויעקב ובניו ירדו מצרים •
ויחן אותם וירחמם •
גם זרע יעקב ודוד עבדי •
ויעקב גר בארץ חם •

יעוש ג׳ כתיב יעיש וסימניהון

ואהליבמה ילדה •
ואלה היו בני אהליבמה •
ובני ידיעאל בלהן •

יף

יפה ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן לא״ ובקהלת סוף סימן ה׳ •

מפתיו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ח •

הופיע ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן נ׳ וסימן צ״ד •

ויפתח חד שום גברא חד שום קרתא וחד לישן פתיחה וסימניהון

ויפתח הגלעדי היה •
ויפתח ואשנה •
ויפתח שפתיו עמך •

בהראה פתח וסי׳ כאן דפתח פתח •

יץ

כל ספר בראשית יצא

כ״מא יצא בצרי

והנה דבר יי׳ אליו לאמר •
וכל שאר אוריתא דכו׳ יצא כ״כב יצא וסי׳

ויאמר משה אל אהרן דהמחתה •
וישלח מלאכים אל בלעם •

וכל נביאים בר מן תריסר דכוותהון יצא במ״ט יצא •

מדלתי והיה כל אשר יצא מדלתי
מדלתי והיה היוצא אשר יצא •
מפיכם ואת העם צוה יהושע •
בגפן מכל אשר יצא מגפן •
נא וילך משם דוד מצפה •
רשע כאשר יאמר משל •
עתק אל תרבו תדברו •
ממעיך והיה כי ימלאו ימיך •
עמך כי יצא עמך למלחמה •
יצוא ויקצף נעמן וילך •
פליט וישב יהורם המלך •
יהוא ויהי בכלותו לעשות •
ולגדרים ולחצבי האבן •
ישבי והיה יי׳ עמו בכל אשר •
צפע אל תשמחי פלשת •
בגבור יי׳ כגבור יצא •
מפי כן יהיה דברי אשר •
בנגה למען ציון לא אחשה •
ומשלו והיה אדירו ממנו •

וכל תריסר וכתובים דכו׳ יצא במ״א יצא •

חשב ממך יצא חשב על יי׳ •
כשמעך ויהי כשמעך את קול דדה׳
תבוסת ומאלהים היתה תבוסת •
קים בכל הארץ יצא קום •
מחלב יצא מחלב עינימו •
מבטן מי יצא הקרח •
קרן ומן האחת מהן יצא קרן
תחנוניך בתחלת תחנוניך יצא •
כציץ יצא וימל •
מגנת והמלך שב מגנת הביתן •
ומרדכי יצא מלפני המלך •

וכל קהלת דכוותהון יצא בר מן א׳ יצא

טוב אשר תאחז בזה •

אל יצא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח ובמלכים ב׳ סי׳ ט׳ ובמלכי׳ ב׳ סי׳ י׳ •

יצא ג׳ לשון נקבה וקרי׳ לשון זכר וסימניהון נמסר בסדר וירא ובירמיה סוף סימן מח״

וכדניאל סימן ת׳ •

ויוצא יג״ חסרי׳ וסימניהון נמסר בסדר קרח

ויוצא יב״ מל׳ וסימ׳ נמסר בשופטים סימן ו׳ בפסוק וגדעון בא ובתלי׳ סימן קל״ז •

יצאו יד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן יז״ •

יצאו ח׳ קמצין וסי׳ נמסר ביהושע סימן ב׳ •

ויצאו ז׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר בשלח •

ויוציאו ד׳ וסימ׳ נמס׳ באיוב סימן ח׳

ויוציאו יב׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר אמור •

יצוא ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח •

ויוציא ד׳ וסימני׳ בלשון ארמי נסב כרא דמלכ׳ אבנא בחדוא וביאדרם נמס׳ בסדר ואתחנן ובתלי׳ סימן קה׳ •

הוציאוה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר׳ וישב ובישעיה סימן מח״ •

כצאת ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים •

ויצאהו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא •

לצאת ג׳ וסי׳ נמסר בפ׳ וישמע יתרו ובסדר מסעי •

צאו ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ט׳ •

ותוצא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית •

ויצא ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן יב׳ וסוף חבקוק •

תוצאת ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי ע״ש •

הוצאתיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו •

יוצאי ד׳ מל׳ וסימניהון

ובזבולן יצאי צבא •
ומאשר יוצאי צבא •
באי השבת עם יוצאי השבת •
ויהי לעזיהו חיל •

הלין חסרי׳ בלישן יציאה

וסי׳ נמס׳ בסדר שלח לך וביחזקאל סימן כח״ •

יוצאים ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן יד׳ •

יוצאת ד׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תבא ובעמוס סי׳ ה׳ •

ואוציא ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳

את אבתיכם ממצרים •
אתכם מבית עבדים •
ואוצא אש מתוכך •

בתרא חסר יו״ד •

תצאו ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ד׳ •

והוציאו ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ו׳ •

הוצא ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא ובמלכי׳ ב׳ סימן י׳

יצאו ד׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ לך לך וביחזק׳ סי׳ מו״ •

יוצא ט׳ מל׳ וסימניהון

המימה הנה יוצא המימה תנינא דסיפר׳ •
והעתרתי הנה אנכי יוצא מעמך •
בחצות הלילה אנכי יוצא •
וירחו סוגרת ומסוגרת •
השמרים ויראו השמרים איש יוצא
אוהב וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד •
ובא המלך דוד קדמ׳ דפסו׳ •
צא ועתה קום צא ודבר •
ברק ומן האש יוצא ברק •
וכל כתו׳ דכו׳ מ׳ל בׄמא חס״
והוא כחתן יצא מחפתו •

ולא תצא ו׳ וסי׳ נמס׳ ביחזקאל ס׳ כ״ד ותלי׳ ס׳ כ״ד •
ויוציאנו ג׳ ומשניין וסימני׳ נמסר בסדר חקה •
יצאתם ד׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא •
והוצא ו׳ חסרי׳ יוד כלי׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תצא •
ויצחק ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר חיי שרה •

חד מן ס״ג בלשון יציאה

דכל חד וחד לית דכו׳ וסימניהון

תוצא ויאמר אלהי׳ תוצא הארץ •
הוצא כל החיה אשר אתך •
והוצא ועתה לכה ואשלחך •
ותצא ואם אין תצא אש •
ואצא ואקום ואצא אל הבקעה •
ליוצא ובעתים ההם אין שלום •
וליוצא כי לפני הימים ההם שכר •
כמוצא שש אנכי על אמרתיך •
התוציא מזרות בעתו •
ויצא וירמיהו בא ויצא בתוך העם
ממוצא כי לא ממוצא •
שיוצא יש רעה ראיתי •
מן מוצא ותדע ותשכל מן מו׳ •
ויצאתי אחריו והכתיו •
ויצאנו ויאמרו אליו זקני •
ויצאו עלו הסוסים והתהללו •
ויצאו ויאמר יי׳ אלי אם •
ויצאו ואת חמור ואת שכם •
ואצאה עתה חכמה ומדע תן לי •
ואצאה בשער הגיע לילה •
ויצאה ומי יתן את העם הזה •
ח צאה מימים רבים תפקד •
הוציאה ממסגר נפשי להודות •
הוצאה לכן כה אמר יי׳ כיר •
הוצאתיה נאם יי׳ צבאות •
והוצאת מלעיל כי תשוב אל אל רוחך •
והוצאתי מן העמים וקבצתים •
והוציאהו והושיבו שני אנשים •
והוציאני וכלה את מדות הבית •
והוצאתו אתה הוא יי׳ האלהים •
והוציאני ואיש משך בקשת דמלכי׳
להוציאהו וישלחו ויקחו את ירמיהו
והוצאת ויאמר אליה אליהו •
הוציאי מלעיל וישלח מלך ירחו •
ובהוציאם את הכסף המובא •
הוציאני צרות לבבי הרחיבו •
בצאתי ויאמר אליו משה •
תוציאני מרשת זו טמנו לי •
תוצאות האל לנו אל למשעות •
ותוציאנו הרכבת אנוש לראשנו •
מצאתיך עתה יחרדו האיין •
צאתך יתר תהיה לך על •
צאת אם רחץ אדני את •
צאת וענת שעורים תאמנה •
ולצאת עודני היום חזק •

יצאנה וראינה בנות ציון •
יצאתם ויצאו שרי פלשתים •
מוצאת היא מוצאת והוא •
מוצאת ויוסף עוד אחימעץ •
כמוצאת אני חומה ושדי •
ויצאת עוד אבנך ונבנת •
כמוצאי והוצאת כליך בכלי •
מוציאו אל מוציאו ממצרים •
ומוציאי׳ סוסים ממצרים •
מוציאם אל מוציאם ממצרים •
יוציאום ומהם על כלי העבדה •
מוצאך ידעת את אבנר בן נר •
מוצאות׳ והנה כל הנשי׳ אשר נשארו
ומוצאותיו ואתה בית לחם אפרתה •
כמוצאכם ריצו גם את השני •
ומוצאיו ואם נכלמו מכל •
מוצאיהן ודרך לפניהם כבראה •
מוצאיהם ויכתב משה את מוצאיהם
למוצאיהם ב׳ בפסוק •

ישחק ד׳ כנוי ליצחק וסי׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל״ג ובעמוס סימ׳ ז׳ ובתלים סימן ק״ה •
ויצרך ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימ׳ מ״ג •

יצר ד׳ חסרים וסימניהון

יצר הארץ ועושה •
כי במח יצר יצרו •
יצר עין הלא יביט •
יצר עמל עלי חק •

והצתי אש ו׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ נמסר בירמיה סוף סימן כ״א •
ויקץ ג׳ חסרים וסי׳ נמסר בתלים סימן ע״ח •
הקיצתי ג׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סימן ג׳ •
הקיצה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן מ״ד וסימן נ״ט •
תוקד ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר צו •
ויקרא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וסי׳ נמסר בדניאל סימן ה׳ •
מקשי ג׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ נמסר בתלי׳ סי׳ קמ״א •
ירא ד׳ וסמני׳ בלשון ארמי מלכא חכימא שגיא פיקודוהי וביאור׳ נמסר במשלי סי׳ ג׳ •
יראתם ג׳ וסימני׳ בלשון ארמי חרבא דמשה נורא וביאור׳ נמסר בסדר בהעלותך •

ונורא ו׳ וסימניהון

לא תערוץ מפניהם •
איום כי גדול יום יי׳ •
ונורא כי גדול יי׳ ומהלל דד״ה •
נערץ אל נערץ בסוד קדושי׳ •
פדות שלח לעמו •
יודו שמך גדול ונורא •

ויראו ד׳ חסרים וסימניהון

ביום ההוא גדל יי׳ את יהושע •
ויראו כל ישראל מאד •
ויאמר והנה שני •
ויראו כל הגוים •
וכל שמואל דכו׳ במ״א
וכל איש ישראל •

ויראוך ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח •

ויירא י״ב וסימני׳ נמסר בסדר וישלח •
וייראו ה׳ רפין וסימני׳ נמסר בסדר דברים ובסוף מיכה •
יראו ג׳ וסימני׳ נמסר סוף יהושע סימן כ״ד •

ואירא ג וסימניהון

כי עדום אנכי •
על כן זחלתי ואירא •
ואירא הרבה מאד •

לא תירא ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא וביחזקאל סימן ג׳ •
וייראו ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימ׳ מ״א •
וירדו ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר קרח •
ותורד ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר חיי שרה •
ויורד ו׳ ה׳ מנהון מל׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ ז׳ •
ירדו ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ״ה •
הורד ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובתלי׳ סי׳ נ״ו •
נרדה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר נח ובסדר מקץ ובשמואל א׳ סימן י״ד •
וירד ג׳ פתחין וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב ובמשלי ריש סימן ל׳ •

ירידה על י״ו בלי׳ וסימניהון

העיט וירד העיט על הפגרים •
כדה ותרד כדה על ידה ותשקהו
סיני וירד יי׳ על הר סיני •
הטל וברדת הטל על המחנה לילה •
הערבה והירדים על ים הערבה •
יוצא כיונה יוצא ממקומו •
ירדת ועל הר סיני ירדת •
כשמן הטוב על הראש •
כטל חרמון שיורד על הררי ציון
מחר רדו עליהם דד״ה •
לרחוץ ותרד בת פרעה לרחץ •
וירדתי על ההרים •
לשכת וירד בית המלך אל לשכת
שלשה מן השלשים ראש דד״ה •

ירידה שמה ג׳ וסימני׳ נמסר במקץ •
ירדי ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בתלים סימן קט״ו •

במורד ג׳ וסימניהון

הם במורד בית חורון •
כי במורד חורונים צרי צעקת •
כמים מוגרים במורד •

והירדן ג׳ וסימניהון

והערבה והירדן וגבול •
והירדן יגבל אתו •
והירדן מלא על כל גדותיו •

הירדנה ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מסעי ובמלכים ב׳ סימן ב׳ •
את הירדן הזה ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וילך

ירד ז׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״א •

כאן היה ראוי להיות ערך תורה שהוא ירה ואכנס הוא בערך תו עמ׳

ויורנו ג׳ וסימני׳ נמסר במיכה ריש סימן ד׳ •
וירח ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ב •
ירחים ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות ובאיוב סי׳ ל״ט •
בירח ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ו׳ •
יריחו כל יהושע חסרים יוד וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ה ע״ש •
ירוק ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בסדר מצורע ובאיוב סימן ל״ט •
ירושלים ה׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ו ובד״ה ב׳ ריש סימן כ״ה •
ירושלימה ה׳ ד׳ מנהון חסרים וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ו •
ובירושלם כ״א וסימני׳

בחברון מלך דשמואל •
והימים אשר מלך דוד דמלכים •
וחברו דד״ה •
וישם את פסל דמנשה וחברו דד״ה
וגם את האבות •
והיה כי יבצע יי׳ את כל •
וחפרה הלבנה ובושה •
הגידו ביהודה ובירושלם •
כן אנכי אנחמכם •
ואם נביאים הם •
בגדה יהודה דמלאכי •
והיה כל אשר יקרא •
ועתה שלח ליי׳ איש •
ויתנו קול ביהודה •
ויסר את אלהי הנכר דמנשה דה״ת •
ולתת לנו גדר ביהודה •
והצרים ישבו דעזרא •
צאן ההר דעזרא •
ובירושלם ישבו דד״ה •
וחברו דעזרא •

ולירושלם ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ל״ו ובירמיה סימן ד׳ •
ירושלם ח׳ קמץ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ט •
אל ירושלם י״ג וסימני׳ נמסר בסוף זכריה •
שיבה לירושלם ה׳ וסימ׳

ושבתי לירושלם ברחמים •
וישב יהושפט •
וינתץ המזבחות •
ואלה בני המדינה וחברו •

ליהודה ולירושלם ח׳ וסי׳ נמסר בערך יהודה •
יהודה וירושלם ח׳ נמסר בערך יהודה •
ירמות ד׳ וסימניהון

ובני נגר •
בני ידותן גדליהו •

בני

בני מושי הראשון׳
לחמשה עשר לירמות׳
וכל עזרא דכוות׳

ירימות מ׳ל וסימניהון
וירימות ואליה׳
ובני מושי ירימות׳
האחרון׳
להימן ידותן׳
לנפתלי׳
כחלת מוובדי׳

וירמיהו ג״ר״פ וסימניהון
וירמיהו לקח מגלה אחרת׳
וירמיהו בא ויוצא בתוך׳
וירמיהו היה כלוא׳

על ירמיהו ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ י״ח

ירמיה ב׳ וסימניהון
משמנה והרביעי׳
אני דניאל בינותי׳
וכל עזרא דכו׳ ומן בראשית במלכו׳ עד כה אמר יי׳ אל אחאב בן קוליה דכו׳ ירמיה׳

ירעות ה׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בסדר ויקהל׳

וירש ז׳ חסרי׳ יוד וסימניהון ביהושע סימן י״ט

וירשו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן י״ב׳

וירשוה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס״ה׳

רש ג׳ וסימניהון נמסר בסדר דברים׳

והורשתם ד׳ וסימניהון
את כל ישבי׳
את הארץ וישבתם׳
ואתם תקומו מהאורב׳
והורשתם לבניכם׳

ויש ו״ר״פ וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך ובנחמיה סימן ד׳ בסוף׳

ישנו ד׳ וסימניהון נמסר בריש סדר אתם נצבים ובשמואל א׳ סימן יד׳ ובמגלה סימן יג״׳

ישבוך וסימניהון נמסר בסדר משפטים׳

ישב ה׳ מנהון קמצי׳ וסימניהון
אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב ב׳ בו׳
בשחת ויהי בשחת אלהים׳
גלעד בעבר הירדן שכן׳
מספר ויהי מספר הימים׳
לא יחיה ואיש ואשה לא יחיה דוד
המלך ויהי כי ישב המלך בביתו
וחברו ויהי כאשר ישב דוד׳
על כסא וגם ישב שלמה על׳
על כסא ושלמה ישב על כסא׳
כי ששת כי ששת חדשים ישב עם יואב׳
וירבעם וישכב יואש עם אבתיו׳
המעלה ולא אמרו איה יי׳
מדברה ולמזרח ישב עד לבא׳
מלך אלהים על גוים אלהים׳
וה׳ קמצי׳ סימני׳ נמסר בירמיה ס׳ מ״ח ותלים סימן כ״ט׳

לישבי הארץ הזאת ג׳ וס׳ נמסר בשפטים סימן ג׳׳

וישבו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח וביחזקאל סימן ל״ג ובזכריה סימן ז׳׳

וישב כה׳ וסימניהון
הרכוש וישב את כל הרכוש׳
אבימלך ויקח אבימלך צאן׳
ומשקים וישב את שר המשקים׳
השב ויאמר השב ידך׳
מי הם כי בא סוס פרעה׳
משה ויענו כל העם יחדו׳
דעת וישב אלהים את׳
הכסף וישב את אלף ומאה׳
אלף וישב את הכסף לאמו׳
ויונתן לא שמע בהשביע׳
לשקר ודוד אמר אך לשקר׳
צדוק וישב צדוק ואביתר׳
בצדקתי וישב יי׳ לי בצדקתי׳
בניהו ויבא בניהו אל׳
יואש וישב יואש בן יהואחז׳
שלמנאסר עליו עלה שלמנאסר׳
ישעיהו ויקרא ישעיהו הנביא דמלכים׳
שפן ויבא שפן הספר אל המלך׳
נדנה וישב חרבו אל נדנה׳
המקדש וישב אתי דרך השער׳
כצדקי וישב יי׳ לי כצדקי׳
אונם וישב עליהם את אונם׳
יעתר אל אלוה וירצהו׳
מורה רשעים מלך הכם׳

ויושב ה׳ ד׳ מלעיל וא׳ מלרע וסימניהון נמסר בסדר ויגש׳

ונשב ג׳ בנביא׳ ובכתובי׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה׳

יושבות ד׳ וסימנ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ו׳

לשבתך ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בשלח׳

ותשב יב׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ובשמואל ב׳ סימן יג״׳

ישב בחולם ה׳ בקריאה וסימניהון בשפטים ריש סימן ז׳׳

ואשב ה׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׳

וליושבי ג׳ וסימניהון
למען הרגיע את׳
יהוה מקור נפתח׳
לך יי׳ הצדקה׳

ישבת ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בסדר מצורע ובירמיה סימן מ״ח׳

יושב יו׳ מ׳ל בתורה וסימ׳ בסדר ויחי׳
וא׳ חס׳ ביהושע וסימ׳
ורכב ברזל בכל הכנעני׳
וכל שופטים דכוות׳ חסרי׳ במ״ד מ׳ל וסימניהון נמסר בשופטים סימן א׳׳
וה׳ מ׳ל בשמואל וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״׳
מלכים כולהון חסרים׳
וה׳ חסרי׳ בירמיה וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ׳
וכל יחזקאל מ׳ל במ״א
בתוך בית המרי׳
וה׳ חסרי׳ בישעיה וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ו׳׳
וב׳ חסרי׳ בתריסר וסימניהון
והשפלה ישב׳
ותפארת ישב ירושלם׳
וב׳ה כולהון מ׳ל במ״א חסר
מבא ויצר את רבה׳
וב׳ מ׳ל בתהלות וסימניהון
יושב בשמים ישחק׳
ואתה קדוש יושב׳
וב׳ מ׳ל במשלי וסימניהון
והוא יושב לבטח׳
מלך יושב על כסא׳
וא׳ חסר באיוב וסימ׳
והוא ישב בתוך האפר׳
וא׳ חסר בעזרא וסימ׳
ואני ישב משמם עד׳
וא׳ חסר במגלת אסתר׳
ובקבץ בתולות׳

היושב ב׳ מ׳ל וסימניהון
כי כה אמר יי׳ אל המלך היושב ב׳ בו׳
וכל יהושע ושופטי׳ וכתובי׳ דכו׳ מ׳ל במ״א חס׳
ורכב ברזל בכל הכנעני׳

ואת יושבי ט׳ וסימניהון נמסר בשופטים סימן א׳׳

יושבי ל״ד מ׳ל וסימניהון
היבוסי יושבי ירושלם דיהושע
מלך משם אל יושבי דביר דשפטים׳
ואת יושבי יבלעם ואת׳
ואת יושבי מגדו ב׳ בו׳
את יושבי קטרון׳
ואת יושבי נהלל ב׳ בו׳
ואת יושבי צידון ואת תענא דפסו׳
ויתפקד העם והנה אין שם׳
וישלחו שם העדה שנים׳
וימצאו מיושבי יבש גלעד׳
וישלחו מלאכים אל יושבי קרית יערים׳
ויוציאו את עצמות כלוי׳
הנני קולע את׳
יוצר עליכם׳
והכיתי את יושבי העיר הזאת׳
אמר אל איש יהודה׳
על הארץ מרתים עלה׳
ושלמתי לבבל׳
בהכותי את כל יושבי בה׳
לא אמית אדם עוד׳
שמעו דבר יי׳ דהיתה בימיכם׳
הנוגע בארץ ותמג׳
ותשא הארץ מפניו׳
את הגברים׳
והלכו יושבי עיר אחת אל אחת
ובריעה ושמעה׳
ארץ פרי למלחה׳
אשרי יושבי׳
הבריחו את יושבי גת ב׳ בו׳
וימליכו יושבי ירושלם׳
בברית אלהים׳
ולא נעשה פסח כמהו דד״ה׳

וישביה ו׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ס״ט וכמיכה סו׳ סי׳ ו׳׳

משבתיכם ג׳ ב׳ב וסימ׳ נמסר בריש פרשת ויקהל׳

וכל ישבי ח׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ז׳׳

את כל יושבי הארץ ד׳ וסימ׳ בקריא׳ וסימניהון נמסר ביהושע סוף סי׳ ט׳׳

ישיבה לארץ ד׳ וסימ׳ נמס׳ בישעיה סוף סי׳ ג׳ ובאיוב ריש סימן ג׳׳

ישיבה בית דוקא ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב ובירמיה סימן לו׳׳

מושבך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר תולדות ובסדר בלק ובשמואל א׳ סימן כ׳׳

מושבי ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ לבד משבי הגבעתי׳
ויתפקד העם׳
ויבאו מושבי׳
קדמ׳ חסר׳

יושבים י׳ מ׳ל בליש׳ וסימניהון
ואמרה לכם דשפטים׳
ואוריד באביר יושבים׳
שם כל השרים יושבים׳
ואבא אל הגולה הנ׳ דפסו׳
וזקני ישראל יושבים׳
וזקני יהודה יושבים׳
וישמחו כל קהל יהודה דד״ה
והיו שבים הראשונים דד״ה
ומלך ישראל ויהושפט דד״ה׳
והנתינים יושבים׳

וישבו ג׳ וסימניהון נמסר בצפניה סימן א׳׳

והישבים ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ד׳

על יושבי ח׳ וסימניהון
ונסבו בתיהם לאחרים׳
שמעו את דברי הברית׳
ופקדתי עליו ועל׳
כה אמר יי׳ צבאות׳
באשר נתת׳
ויעבדו בני עמון ומואב׳
כי לא אחמל עוד׳
ובמלכות אחשורש׳

וישן ג׳ ב׳ קמ׳ וא׳ פתח וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳

וישנו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נא׳׳

שנת ה׳ בלשון שינה וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ נ״א ובתלים קל״ב ובמגלה ריש סימן ו׳׳

ישועת ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובתלים סימן י״ד׳

ישועות ז׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בתלים סימ׳ ק״ט׳

ישע ה׳ פתח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ מ״ח׳

וישעה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ט ובתלים סימן ל״ה ובאיוב סימן ל׳׳

השימות ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כה״׳

הישועה ג׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ יד׳ ובישעיה סימן יב׳ •

וישע ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובשמואל ב׳ סימן ח׳ ובאיוב סימן ה׳ •

נושע ג׳ ב׳ פתח׳ וא׳ קמ׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ נ״ה •

ויושיעם ד׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן יד׳ ובתלים סימן קו״ •

והושע ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן יא״ •

ויושיענו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ •

ישר ג׳ פתחי׳ וסימניהון בלשון ארמי פתרוהא אתיהיבת לקהלא וביאורם נמסר בירמיה סימן כז״ •

ומשרים ג׳ וסימניהון

וידעתי אלהי כי אתה בוחן •
לקחת מוסר השכל •
אז תבין צדק ומשפט •

מישור י׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ ס׳ ד׳ •

לישרים ג׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ ריש סימן לג״ •

ויושר ג׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר בלק •

וישראל לג׳ וסימניהון

וישראל אהב את יוסף •
וישראל עשה חיל •
וישראל הוא ידע •
אם במרד אם במעל •
וישראל עמדים על ההר •
ויקם המלך •
יהודה וישראל רבים כחול •
וישראל חנים בעין דאר •
וישב יהודה וישראל לבטח •
ויהי בעלות המנחה •
שבט נחלתו יי׳ צבאות •
בימיו תושע יהודה •
וישראל לבזזים הלא יי׳ זו •
וישראל לגדופים •
ועתה שמע יעקב עבדי •
זכר אלה יעקב וישר׳ ב׳ בו •
למען עבדי יעקב וישר׳ בחירי •
יוצרך מבטן •
וישראל לא יכירנו •
וישראל לא נכחר מבני •
וישראל ואפרים יכשלו בעונם תנינא דפסו׳ •
וישראל גלה יגלה מעל וחברו גלה יגלה מעל •
בני יצחק עשו וישראל דד״ה •
שמרה זאת לעולם •
וילכו הרצים באגרות •
ויתר דברי אמציהו •
ויתר דברי יחזקיהו דד״ה •
ויתר דבריו וכל דרכיו דאחז דד״ה •
ולא נעשה פסח דד״ה •
וישראל לא אבה לי •

בית ישראל ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר חקה • וכל ירמיה ויחזקאל דכוות׳ בית ישראל בר מן יז״ בני ישראל וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מה״ וכל ריש תריסר עד צר וסביב הארץ דכוות׳ בני ישראל במ״ד בית ישראל וסימניהון

יזרעאל ויאמר יי׳ אלי קרא •
ארחם ותהר עוד ותלד •
סבבוני בכחש אפרים •
שמעו ואת הכהנים והקשיבו •

ומן צר וסביב הארץ ועד סוף סיפרא דכוו׳ בית ישראל בר מן ד׳ בני ישראל וסימניהון

יציל כה אמר יי׳ כאשר •
כושיים הלא כבני כושיים •
וקטר מחמץ תודה •
יולדה לכן יתנם עד עת •

לבית ישראל ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ח •

מבית ישראל ו׳ וסימני׳

איש איש מבית ישר׳ דישחט •
יאכל ואיש איש מבית ישראל ומן הגר •
יעלה עלה ואליהם תאמר איש איש
יקריב דבר אל אהרן ואל בניו •
לכן דבר אתם ואמרת אליהם •
וינזר כי איש איש מבית ישראל ומהגר •

ובני ישראל ט״ו במצעות פסוק וסימני׳ נמסר בסדר פנחס וביהושע ריש סימן ב׳ •

ובישראל ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן לב״

וכל ישראל לה״ מצעו׳ פסו׳ וסימני׳

ודגבהו כל אנשי •
וכל ישראל עברים נחרבה •
ויקח יהושע את עכן בן זרח •
כי לכד הארב את העיר •
וינגעו יהושע וכל ישר׳ עמו •
ויעבר יהושע דמקדה •
וחברו ויעבר יהושע דלבנה •
ויעבר יהושע דעגלונה •
ויעל יהושע דעגלונה •
וישב יהושע דדבירה •
וישב יהושע דאל המחנה וחברו •
וישב יהושע דאל המחנה •
וישמע שאול דהפלשתי •
וישמע בן שאול כי מת •
וידעו כל העם וכל ישראל •
וכל ישראל נסו איש לאהליו •
והמלך וכל ישראל עמו זבחים •
ויעש שלמה בעת ההיא •
וכל ישראל משחקים לפני •
כי ששת חדשי׳ ישב שם יואב
ונדב וכל יש׳ צרים על גבתון •
ויעלה עמרי וכל ישראל עמו מגבתון •
ויתקשר יהוא בן יהושפט •
ויעל דוד בעלתה אל קרית יערים דד״ה •
ויעש שלמה את החג דד״ה •
ויהי בהכין מלכות רחבעם •
וישלחו ויקראו לו ויבא ירבעם •
ויקם אביה מעל להר צמרים •
ויריעו איש יהודה ויהי בהריע •
וישבו הכהנים והלוים •
וחברו וישבו הכהנים והלוים •
ויקם עזרא וישבע •
והכהנים על משמרותם •
וילך דוד וכל ישראל עמו ירושלם היא יבוס •
ואשקולה להם את הכסף •

וכל ר״פ דכוות׳ :

על כל ישראל ז׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן יב׳ •

ארץ ישראל ג׳ בספר יחזקאל וסי׳

יהודה וארץ ישראל •
במראות אלהים הביאני •
ופאת קדים מבין •

עדת ישראל י״א וסים׳ נמסר בסדר ויקרא •

אל כל עדת בני ישר׳ ג׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח •

סימן

ומראה כבוד יי׳ •
יען לא האמנתם לעיני בני ישראל •
אז ידבר יהושע׳ לעיני ישראל •
וייטב הדבר בעיני בני ישראל •
וידבר גם אבנר בעיני ישראל •

י״ח זוגין משמשין ישראל ולית זוגא וסימניהון

ואת ישראל ויאמר אל משה •
ולזקני ישראל ויהי ביום השמיני •
ושמע ישראל וידבר משה •
בני ישראל ועבד הלוי •
ואת בני ישר׳ עלו אלי ועזרוני •
ואל איש ישראל ויבאו אל •
ואלהי ישראל ויען עלי ויאמר •
ומלבי ישראל וילכו בחקות •
ובאלהי ישראל שמעו זאת •
בתוך בני ישראל כי לא יהיה •
ושבטי ישראל ודבר אליהם •
ולבני ישראל ואתה בן אדם •
בהרי ישראל ועשיתי אתם •
בבית ישראל ראיתי שערוריה •
שרית ישראל כל אלה אנשי •
וארץ ישראל יהודה וארץ •
ואתה ישראל עבדי יעקב •
שבטי ישראל משא דבר •
ומלך לישראל וכנמא פתגמא התיבונא •

אמירה לבית ישר׳ ג׳ וסי׳

אנכי מחלל את מקדשי •
לא למענכם אני עשה •
דרשוני וחיו •

אמירה לבני ישר׳ ה׳ וסים׳ נמסר בפרשת ואלה שמות •

ולישראל ז׳ וסים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו •

את עמי את ישר׳ ו׳ וסים׳

אתה תרעה את עמי •
וחברו דשמואל •
בכל אשר התהלכתי •
למן היום אשר הוצאתי •
על כל שכני הרעים •
וכנביאי שמרון •

ואל בני ישר׳ תדבר לאמר ד׳ וסים׳ נמסר בסדר כי תשא •

דבור אל כל בני ישראל ה׳ בתורה וסימניהון

ויהי כדבר אהרן •
ויכל משה לדבר •
ויתאכלו העם מאד •
אלה הדברי׳ אשר דריש ספר׳
וילך משה וידבר •

לא מבני ישר׳ המה ג׳ וסי׳

לא נסור אל עיר •
והגבענים לא מבני •
כל העם הנותר דמלכים •

אל כל ישראל ד׳ וסימני׳

אלה הדברים דריש ספרא •
ויקרא משה אל כל •
אתה ראיתם •
וילך משה וידבר •
ויכל משה לדבר •

על בני ישראל ז׳ וסימניהון נמס׳ בסדר נשא ובריש נחמיה •

אל ישראל ז׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי •

דבר אל בני ישראל ו׳ חסרי׳ לאמר וסים׳ נמסר בסדר בשלח •

דבר אל בני ישרא׳ ואמרת אליהם י״ג בתו׳ וסימני׳ נמסר בריש סדר ויקרא •

כל יצא צבא בישר׳ ג׳ וסים׳

תפקדו אתם לצבאתם •
ויהיו כל פקדי ישראל •
שאו את ראש כל •

העם ישראל ג׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ ס׳ יג״ •

שבטי בני ישראל ג׳ וסים׳

והיו לאחד מבני •
והרימו לכם •
ויעשו בן בני •

קדוש ישראל ל״א בליש׳ וסימניהון

הוי גוי חוטא עם כבד •
לכן כאכל קש לשון •
ימהר יחישה מעשהו •
ונשען על יי׳
צהלי ורני ישבת •
ישעה האדם על עשהו •
ויספו ענוים ביי׳ שמחה •
לכן כה אמר יי׳ בשובה ונחת
סורו מני דרך הטו •
הוי הירדים מצרים לעזרה •
את מי חרפת וגדפת דמלכים •
אל תיראי תולעת יעקב •
תזרם ורוח תשאם וסערה •
למען יראו וידעו וישימו •
כי אני יי׳ אלהיך קדוש •
כה אמר יי׳ גאלכם •
האותיות שאלוני •
גאלנו יי׳ צבאות שמו •
כה אמר גאלך •
כי בעליך עשיך •
הן גוי לא תדע תקרא •
והלכו אליך שחוח •
כי לי איים קוו •
את מי חרפת דישעיה
וישמיעו אל בכל רבים •
כי לא אלמן ישראל •
גם אני אודך בכלי נבל •
וישבו וינסו אל •
כי ליי׳ מגננו •

ית

ויתום ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים׳
יתמים ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון
והיו נשיכם אלמנות׳
ואת יתמיו לא ארחם׳
וזרועות יתמים ידכא׳
ויותר דכחד טעמ׳ במלכים וסימניהון
רחבעם׳ נדב׳ אבים׳
אלה׳ אחזיהו׳ יורם׳
עזריהו׳ יואש קדמ׳ דספר׳
מנחם׳ פקחיה׳ יותם׳
אחז׳ אמון׳ יאשיהו׳
יהויקים׳
ויתר ה׳ כטע׳ במלכים וסימניהון
בעשא׳ עמרי׳ יהושפט׳
יחזקיהו׳ מנשה׳
יותר ז׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובשמואל א׳ סימן ט״ו ובקהלת סימן ב׳ וסי׳ ז׳׳
והנתר ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בא׳
הותירה ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימנ׳ נמסר בפרש׳ בשלח׳
והותר ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל׳
ולא נותר ה׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס ובנחמיה ריש סימן ו׳׳
הנותרות ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויצא ובירמיה סי׳ ל״ז׳

נשלם מערכת אות היוד בס״ד

מערכת אות הכ״ף

א״ב דלוג מן ב׳ ב׳ חד מלרע

חד מלעיל נסבין כ׳ בריש׳ ולית דכו׳ וסימניהון

כאהל	דורי נסע ונגלה׳
כאהל	היושב על חוג הארץ׳
כארזים	כנחלים נטיו כגנות׳
כארזים	שוקיו עמודי שש׳
כאבק	והיה כאבק דק המון׳
כאבק	לכן כאכל קש לשון אש׳
כברית	ויעמד את כל הנמצא׳
כברית	לא כברית אשר כרתי׳
כגמול	אם לא שויתי׳
כגמול	ב׳ בפסוק׳
כרקב	אשת חיל עטרת׳
וכרקב	ואני כעש לאפרים׳
וככפיר	דמיונו כאריה׳
וככפיר	כי אנכי כשחל לאפרים׳
כחוט	השני שפתותיך׳
כחוט	ותקח דלילה עבותים
כחתן	והוא כחתן יוצא מחופתו׳
כחתן	שוש אשיש בה׳׳
כחלב	ואת כל חלבו יקטיר׳
כחלב	טפש כחלב לבם׳

ככבוד	ונשבת מבצר מאפרי׳
ככבוד	ואקום ואצא אל הבקעה
כבת	נשכחתי כמת מלב׳
במת	אל נא תהי כמת׳
כמופת	הייתי לרבים׳
כמופת	והמזבח נקרע וישפך׳
כמלונה	ונותרה בת ציון כסכה׳
כמלונה	נוע תנוע ארץ כשכור׳
כסוחה	שרופה באש כסוחה׳
כסוחה	על בן חרה אף ה׳ בעמו׳
כסופה	בבא כשואה פחדכם כת׳
כסופה	אשר חציו שנונים׳
כערב	שיחתו נדיבמו כערב׳
בערב	ראשו כתם פז׳
כצר	דרך קשתו כאויב׳
כצר	אשר חציו שנונים׳
כרשע	יהי כרשע איבי׳
כרשע	חללה לך מעשה כדבר׳
כשואה	בבא כשאוה פחדכם׳
כשואה	ועלית כשואה תבא׳
כשושנה	כין החוחים כן רעיתי׳
כשושנה	אהיה כטל לישראל׳

א״ב מן חד חד נסבין כ׳

בריש׳ ולית דכו׳ וסימניהון

כאהבת	ויאמ׳ ה׳ אלי עוד לך אהב
כאהבם	בענכים כמדבר מצאתי׳
כאהלי	שחורה אני ונאוה׳
כאהלים	כנחלים נטיו כגנות׳
כאכל	לכן כאכל קש לשון אש
כאכלם	ויצקו לאנשים לאכל׳
כאבר	ויהי כאמר יהושע׳
כאמרם	ויהי כאמרם אליו יום כת׳
כאלף	ויכרתו כל העם איש שכה׳
כאניות	היתה כאניות סוחר׳
כאפר	הנתן שלג כצמר
כאפלה	דרך רשעים כאפלה׳
כאנשים	וירא גאל את העם׳
כאלמנה	איכה ישבה בדד׳
כאפי	ונתתי את נקמתי באדום
כאפך	לכן חי אני נאם אדני ה׳ ועשיתי׳
כאחיו	ויאמ׳ יהודה לתמר כלתו
כבואה	וה׳ אמר אל אחיהו׳
כבאי	ועתה כבאי אל עבדך אבי׳
כבקר	ומצהרים יקום חלד׳
כבשרו	ויאמ׳ השב ידך אל חיקך׳
כבת	ודרש אין כל בי אם׳
כגוי	ואתי יום יום ידרשון׳
כגאון	כי שב ה׳ את גאון יעקב׳
כגפן	אשתך כגפן פוריה׳
כגבור	ה׳ כגבור יצא׳
כדברי	ויהי לכם חזות הכל׳
כדברם	ורעו כבשים כדברם׳
כדגת	והיה עמדו עליו דוגים׳
כדמשק	הלא ככרכמיש כלנו׳
כהם	וימאסו את חקיו ואת
כהן	והנה הוליד בן וירא את כל׳
כהמה	וירמיה לקח מגלה אחרת
כהעלות	לכן כה אמר אדני ה׳ הנני עליך׳
כהשפט	ויהי כהשפטיהוא עם׳
כהתם	וכאחרית מלבותם כהתם׳
כהתמך	הוי שודד ואתה לא שדוד
כהתחברך	ויתנכא אליעזר בן׳
כוסה	בדרך אחותך הלכת׳
כוסם	ימשר על רשעים פחים׳
כוסי	תערך לפני שלחן
כושים	הלא כבני כושיים אתם לי׳
כזאת	ולאביו שלח כזאת׳
כזהר	והמשכילים יזהירו כזהר
כחול	משיב יגע ולא יבלע׳

כחיל	ואתה תכונה לך חיל כחיל
כחצי	ושכרנן כחצי חטאתיך
כחצות	ויאמר משה כה אמר ה׳׳
כחג	ויעש ירבעם חג בחדש׳
כחסד	ועתה השבעה לי באלה׳
כחרכות	והורדתיך את יורדי בור׳
כחלמו	ושם אתנו נער עברי עבד׳
כחלקלקות	לכן יהיה דרכם להם׳
כטהרת	כל לבבו הכין לדרש׳
כטמאתם	וכפשעיהם עשיתי׳
כידי	ולא הכירו כי היו ידיו שעירות׳
כיקר	כי רשעים יאבדו׳
כירושלים	יפה את רעיתי כתרצה׳
כיונים	עיניו כיונ׳ על אפיקי מים
כישראל	ומי כעמך כישר׳ דשמואל
ככתב	והקימו כמצוא כפלגתהון
ככל	דמו מעט ואיננו׳
ככרכמיש	הלא ככרכמיש כלנו׳
כליל	השיר יהיה לכם׳
כלא	כי כאשר שתיתם על הר קדשי׳
כלחם	כי אפר כלחם אכלתי׳
כלבו	ושם האיש נבל ושם כת׳
כלנה	עברו כלנה וראו׳
כלנו	הלא ככרכמיש כלנו׳
כלולותיך	הלך וקראת באזני ירושלים׳
כלו	והנגשים אצים לאמר׳
כלו	תפלות דוד בן ישי׳
כמקום	והיו כהי ירושלים וכתי׳
כמשה	ולא קם נביא עוד בישר׳
כמלכו	ויהי כמלכו הכה את כל׳
כמלחמה	ויהפך איש ישראל׳
כמגפה	וכן תהיה מגפת הסוס׳
כמספר	אשר תעשו ככה׳
כמספרם	תעשו כ׳ בפסוק׳
כמכפר	ויקח אליהו שתי׳ עשרה׳
כמרקחה	ירתיח כסיר מצולה׳
כמזרקים	ביום ההוא יהוה על מצלות הסוס׳
כנעריה	ובת כהן כי תהיה אלמנה
כנדתה	ואם נקבה תלד׳
כנשא	כל ישבי תבל ושכני ארץ׳
כנשה	אם כסף תלוה את עמי׳
כנחל	צעקו לבם אל ה׳׳
כספר	ונמקו כל צבא השמים׳
כסיר	ירתיח כסיר מצולה׳
כשבח	כה אמר אדני ה׳ בשמח׳
כשמחתך	לנחלת בני ישראל׳
כעמי	הלא ה׳ חתם את כהני ה׳
כעמים	אל תשמח ישר׳ אל גיל׳
כעוף	אפרים כעוף יתעופף כבודם׳
כעת	ועוד אני מדבר בתפלה׳
כעשר	וישאו להם נשים מואבי׳
כעברם	ויהי כעברם ואליהו׳
כפרעה	ויגש אליו יהודה׳
כפיך	הן אני כפיך לאל׳
כפרה	כי כפרה סוררה׳
כפלשתים	הוא בא עד לחי ופלשתי׳
כצרור	אבן במרגמה׳
כצאתי	ויאמ׳ אליו משה כצאתי
כקיר	עד אנה תהותתו על׳
כקבר	אשפתו כקבר פתוח׳
כקרבכם	והיה בקרבכם אל המלחמה׳
כרוח	קדים אפיצם לפני׳
כרצון	והשתיה כדת אין אנס׳
כראש	דברו דברים אלות שוא
כראשון	ויקרב את קרבן העם׳
כרבם	כן חטאו לי׳
כרשעו	ואתנהו ביד איל גוים׳

כשבת	בימי׳ ההם כשבת המלך׳
כשבך	אלהים בן תהלתך׳
כשמו	אל נא ישים אדני את לבו
כשבעות	וישב יצחק ויחפר׳
כשפר	קרא בגרון אל תחשך׳
כשגגה	יש רעה ראיתי תחת׳
כשיר	והנך להם כשיר עגבים׳
כשעה	אדין דניאל די שמיה׳
כתף	ישאו כתף וכנור ישמחו
כהפת	בן אעשה למקום הזה׳
כתבר	מקשה המה׳
כתרת	ויעמדים על עמדים׳
כתבם	ותבאנה לך שתי אלה׳
כתהו	הנותן רזנים לאין׳
כתמר	צדיק כתמר יפרח׳

ח׳ זוגין חד לשון זכר וחד

לשון נקבה ד׳ בסוף תיבותא וסימני׳

ינקך	לך אכל בשמחה לחמך׳
ינקך	ויאמר אליה עלי עד מתי
חללך	כי אתה אשר הכית רדפו׳
חלליך	תשואות מלאה עיר הומיה
תפיך	בעדן גן אלהים׳
תפיך	עוד אבנך ונבנית׳
שיריך	הסר מעלי המון שיריך׳
שיריך	והשבתי המון שיריך וקול כנורך׳
והאבדתיך	לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך׳
והאבדתיך	הוי ישבי חבל הים גוי׳
שמניך	לריח שמניך טובים׳
שמניך	מה יפו דדיך אחותי כלה
והאכלתיך	אז התענג על ה׳׳
והאכלתיך	ולחמי אשר נתתי לך׳
בכנפיך	ולקחת מהם מעט בכספר
בכנפיך	גם בכנפיך נמצאו דם׳

ב׳ מלין דמשמשין כה

ודייא בסוף תיבותא וסימניהון נמסר בסדר וארא ובמערכת אות הה״א׳

ט״ו זוגין חד ב׳ וחד וכ׳

בריש׳ וסימניהון

כפר	ואכלו אתם אשר כפר׳
וכפר	בריתכם את מות׳
כתות	ושברה כשבר נבל יוצרים
וכתות	ומעוך וכתות ונתוק׳
בכסף	אם תבקשנה ככסף׳
וככסף	וישב מצרף׳
ככוחי	עודני היום חזק׳
ובכוחי	באשר ב׳ בפסוק׳
במנחה	וכפר עליו הכהן על׳
וכמנחה	בשבעי בחמשה׳
כבד	ויאמר משה אל ה׳׳
וכבד	כי אדני ב׳ בפסוק׳
כוסי	תערך לפני שלחן׳
וכוסי	ה׳ מנת חלקי וכוסי׳
כסיתי	כה אמר ה׳ אלהים ביום׳
וכסיתי	בכבותך שמים והקדרתי׳
כסיתו	תהום כלבוש כסיתו׳
וכסיתו	הלא פרש לרעב לחמך
כהן	ויוחנן הוליד את עזריה עזריהו הוא אשר כהן בבית׳
וכהן	והלבשת את אהרן את בגדי הקדש׳
כרות	דברו דברים אלות שוא
וכרות	ומצאת את לבבו נאמן׳
בכלה	שאי סביב עיניך וראי׳
ובכלה	שוש אשיש בה׳׳
כשוכב	והיית כשוכב בלב ים׳
וכשוכב	וכשוכב בראש חבל׳
כשוב	ואשיבה כל העם אליך

וכשוב

וכשוב דוד מהכות את הפלשתי
ברחמיך וכנותו להם ישוכו ·
וברחמיך ותתנם ביד צריהם ·

מכאובים ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס וסימניהון
רבים מכאבים לרשע ·
כי כל ימיו מכאובים ·
בתר׳ כל׳ ·

מכאוב ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר באיכה סי׳ א׳ ·

ואבבדה ב׳ א׳ בל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
בפרעה ובכל חילו ·
וארצה בו ואכבד בן כהיב ·

כבוד ב׳ חס׳ וסימניהון
את כל הכבוד הזה ·
כבד מכל כלי חמדה ·

כבדו ג׳ חסרי וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן כג״ ·

כבודה ג׳ מל׳ ודגשי׳ בלי׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ח ·

נכבד ב׳ פתחו וסימניהון
לנה נכבד עליך ·
וישב דוד לברך ·

כבודך ב׳ חס׳ וסימניהון
ויאמר הראני נא את ·
ויברכו שם כבודך ·

כבבדי ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כג״

לא תכבה ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר צו
ובישעיה סימן לד״ ·

וכבס ח׳ וסימניהון נמסר בסדר תזריע ·

כובס ג׳ מל׳ וסימניהון
צא נא לקראת אחז ·
ויעמד בתעלת דמלכים
וחברו דישעיה ·

ונכבשה ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר כטות ·

כבשת ג׳ בליש׳ וחס׳ וסימ׳
כבשת הצאן לבדהן
כי את שבע כבשת ·
מה הנה שבע כבשת ·

ואת הכבש ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר פנחס ·

כברת ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי ·

כהות ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
בהרות בהות לבנות ·
ועיניו החלו כהות ·
בתר׳ מל׳ ·

כהה ח׳ וסימניהון נמסר בסדר תזריע ·

ולכהן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר שמות ·

והכהנים והלוים ח׳ וסימ׳
ויאסף את כל שרי ·
והכהנים והלוים אשר ·
וישחטו הפסח בארבעה ·
וישמח כל קהל ·

ויעל המלך בית יי׳ דלה ·
ולא נעשה פסח כבהו דדה ·
ויקמו ראשי האבות ·
ונבלות אלהגשו ·

הכהנים ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בירמיה

סימן ב׳ ·

ולכהנים ה׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ יב׳ ובירמיה סימן לג״ ·

הכהנים הלוים יג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שופטים ·

והכהנים הלוים ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תבא וביחזקאל סימן כד״ ·

על הכהנים ד׳ וסימניהון
וכפר את מקדש הקדש ·
ולא סרו אל מצות המלך ·
וידרש חזקיהו ·
ויפקדו ביום ההוא ·

מהכהנים ד׳ וסימניהון
ויצו מלך אשור לאמר ·
ויבא אחד מהכהנים ·
רק הכהנים היו למעט ·
ורבים מהכהנים ·

הכהן הראש ב׳ וסימניהון
אהרן הכהן הראש ·
עזריהו הכהן הראש ·
וא׳ כהן ראש וסימניהון כניהו בן יהוידע כהן ראש ·

לכהנו לי ג׳ וסימניהון
ואתה הקרב אליך ·
ועשו בגדי קדש ·
ועשו את בגדי אהרן ·

כהני הבמות ד׳ וסימ׳
ויעש ירבעם חג ·
ויקרא על המזבח ·
אך לא יעלו כהני
ויזבח את כל כהני הבמות ·

כהנים דקדים לנביאים ג׳ וסימניהון
ויעל המלך בית יי׳ דמלכים ·
דברי ירמיהו דפליגי׳ ·
לאמר אל הכהנים ·

וכוכבים ו׳ וסימניהון
חקות ירח וכוכבים ·
וככבים אספו נגהם ·
וכוכבים אשר כוננת ·
וכוכבים לממשלות בלילה ·
אם לא בריתי יומם ·
וכוכבים לא זכו בעיניו ·

בכח ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ כט ·

וכחש ג׳ ב׳ מלרע וסי׳ נמסר בסדר ויקרא ·

וכי׳ יחידאין וסימניהון
וכי בן ויגד יעקב לרחל ·

וכי יש קח נא את ברכתי ·
וכי הוא ויגידו לו לאמר ·
וכי ראה ויאמן העם ·
וכי יכבד איש את כתו ·
וכי יפל מנבלתם ·
וכי יראה הכהן את ·
וכי העשה בן בקר ·
וכי ירבה בכך הדרך ·
וכי יבא הלוי מאחד ·
וכי הוא וייראו מאד ·
וכי עשה והוה הנלבד ·
וכי עלה ויהושע וכל ·
וכי עזבנו ויזעקו בני ·
וכי יראו ויאמר המלך ·
וכי ימצא איש את ·
וכי מת והדד שבע ·
וכי דרך ויהי בצהרים ·
וכי יברכנך ויאמר לגחזי ·
וכי יאמרו אליכם דרשו ·
וכי הצילו איה אלהי ·
וכי יעלו כי יצמו ·
וכי ישא לך העם הזה ·
וכי ישמעו השרים כי דברתי ·
וכי אנחנו מקטרים ·
וכי יעשה הנשיא נדבה ·
וכי יתן מתנה מנחלתו
וכי אדבר אני שלום ·
וכי מי אני ומי עמי ·
וכי דברת ותאמר תמצא ·

וכי ד׳ ר״פ במשנה תורה וסי׳ נמסר בפרשת ראה

וכי יד׳ ר״פ בנביאים וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כג׳ וסימן כד״ ·

חכי ה׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר תולדות ·

כי נ״ה בטעם בספר התלות ·

אמ׳ המעתיק לא עלאתי לבי להגיה כי ראיתי בלבול גדול בנוסח המסר שהיה לפני וגם היה חס׳ שהמכין ההוא ולא היה לי זולתו להגיה וכן בלשון המסר שאומר כי יא׳ בטעם בתהלות היה מבולבל שמהפסוק בעצמם שהיה מביא ב״א בטעם היו גם בנ״ה בטעם ולא עלאתי לבי להגיה לא מסברה ולא מהעתקות אחרות שהיו לפני מוגהים כי אולי לא כן ירדמה ולאכן יחשוב בעל ה המסרה עכ״ל:

כי ד׳ בטעם וסימניהון
כי גדול יי׳ ומהלל מאד נורא הוא ·
כי גבר עלינו חסדו ואמת יי׳ ·
כי רדף אויב נפשי ·
כי יוסף על חטאתי פשע בינינו ·

כי ב״ג בטעם פזרין וסימניהון
כי מעט אשר היה לך ·
ושחט את הכבש דמצרע ·
ומן המקדש לא יצא ·
והיתה לאהרן ולבניו ·
כי אם לפני יי׳ אלהיך ·
ולנער לא העשה דבר ·
ואל העם תאמר התקדשו ·
ביום ומקניהם יעלו ·
כי איש מהר אפרים ·
ואבי ראה גם ראה ·
אף לא אבל העם ·

לאמר וחנן ·
כי כאשר נשבעתי לך ·
כי מגרעות נתן לבית ·
ויאמר נעבן ולא יתן ·
כי כאשר ירד הגשם ·
כי כאשר ידבק האזור ·
ואתה תבקש לך גדלות ·
עם עמקי שפה ·
יוצר הרים ובורא רוח ·
כי הנני מקים ·
כי גם לא ידע האדם ·
ובכל זה לא בא ·

כי ח׳ בטעם ר״פ מונח לפני גריש וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ·

הכיור ג׳ בל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בריש סדר כי תשא ·

ואת הכיור ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא

וכל ס״ח מחדין וסימניהון
וכל שיח השדה טרם ·
וכל החיה חבה וכל החיה ·
וכל העץ ויקם שדה ·
וכל אחיו ומה יוסף ·
וכל הדור ב׳ בפסוק ·
וכל מצרי ויקם פרעה ·
וכל יתדותיו לכל כלי המשכן ·
וכל נעשה כל המנחה אשר ·
וכל שבועות כל נדר וכל ·
וכל הכונה לא יהיה לך דואלה שמות
וכל חכם לב בכם יבאו ·
וכל המשכב ואם שכב ישכב ·
וכל אדם לא יהיה באהל ·
וכל הנפש אשר העשה ·
וכל חלב כל חלב יצהר ·
וכל כליו ופקדת משמרת ·
וכל נגע ונגשו הכהנים ·
וכל יגיעך פרי אדמתך ·
וכל כסף וזהב וכלי ·
וכל ממלכות וכל ערי ·
וכל גבורי ויעל יהושע ·
וכל דבחנה וינכון זבח ·
וכל בעלי ומגדל עז ·
וכל המלאכה וחמור שאול ·
וכל הצבא ויואב וכל ·
וכל דבר או עשיתי ·
וכל בן ותהי המלחמה ·
וכל עבדיך וישאת לבב כל איש ·
וכל ארץ בן חסד בארובות ·
וכל הערים וחד דברי אחז ·
וכל עיר והכיתם כל עיר ·
וכל מואב שבעו כי ·
וכל בחנהו וישב אל ·
וכל ההרים אשר במישור ·
וכל מלכים וראו גוים צדקך ·
וכל משפחות שמעו דבר ·
וכל צביה והיה כחלום ·
וכל אגפיה גבר וכל ·
וכל כפיריה שבא ודדן ·
וכל עוף ראיתי והנה ·
וכל העמים ב׳ בפסו׳ ·
וכל ממלכות והדבר אשר ·
וכל האנשים ויאמר עזריה בן ·
וכל הגולה וכל הערב ·
וכל חונה ורעשו מפני ·
וכל אלה וכזה אלה להפר ·
וכל חרם המנחה החטאת ·
וכל שבטי משא דבר יי׳ ·
וכל שעבחם ויעזרו ·
וכל במשפחות ולשמעי ·
וכל סוס ביום ההוא ·

מערכת אות הכף

וכל עשי כי הנה היום ׃
וכל מצותיך קרוב אתה ׃
וכל רומש יהללו שמים ׃
וכל משבריך עלי סמכה חמתך ׃
וכל קרני רשעים אגדע ׃
וכל קרבי לדוד ברכי ׃
וכל הזהב והכסף ואת ׃
וכל נדיב מען חזקיהו ׃
וכל די לא להו עבד ׃
וכל מלאכת ללחם המערכת דעזרא
וכל הקדיש שמואל הרואה ׃
וכל עממיא ולה יהב ׃
וכל חזות ראיתי את האיל ׃
וכל דברי ואולם שמע ׃
וכל עבדי המלך אשר ׃
וכל זה איננו שוה לי ׃
וכל אדום בשמחתך ׃
וכל פקודיכם במדבר ׃
וכל הרע רבים יחלו פני נדיב ׃

כל יא מחדין
וסימניהון
כל הבשן ויהי גבולם ׃
כל הברכים והשארתי בישר׳ ׃
כל חילו וכן הדר מלך ׃
כל זה נסיתי בחכמה ׃
כל מוצאיהם אכלום ׃
כל פקודיו מעשי ידיו אמת ׃
כל הרגיה כי רבים חללים ׃
כל עריהם וממטה בנימן ׃
כל מעשה כי את כל ׃
כל רבים זכר יי חרפת ׃
כל כבודה בת מלך פנימה ׃
כל נדר וכל שבועת אסר ׃
כל אנחתה השבתי ׃
כל גיא ינשא וכל הר ׃
כל תגמולוהי עלי כוס ׃

מה זוגין חד כל וחד וכל
וסימניהון
כל שה אעבר בכל צאנך ׃
וכל שה ב בפסוק ׃
כל עור ואם פרח תפרח ׃
וכל עור כל בגד וכל עור ׃
כל דבר על כל דבר פשע ׃
וכל דבר חכמת בינה ׃
כל בשרם וכה תעשה ׃
וכל בשרם וגביהם ׃
כל תרומת מכל מתנתיכם ׃
וכל תרומת וראשית כל ׃
כל בהמתם וישבו בני ׃
וכל בהמתם מקניהם ׃
כל תבואת עשר תעשר ׃
וכל תבואת וכפרץ הדבר ׃
כל מדוה והשיב בך ׃
וכל מדוי והסיר יי ממך כל חלי ׃
כל ריב ונגשו הכהנים ׃
וכל ריב אשר יבא ׃
כל ארצה גפרית ומלח ׃
וכל ארצה לכן הנה ימים ׃
כל הנשיאי ויאמרו כל ריהושע ׃
וכל הנשיאי ויקרא אלהים משה ׃
כל גלילות זאת הארץ הנשארת ׃
וכל גלילות וגם מה אתם לי ׃
כל טמא ועתה השמרי ׃
וכל טמא צו את בני וישלחו ׃
כל מנחת למה תבעטו בזבחי ׃
וכל מנחת כהן כליל ׃
כל אנשיו וימת שאול ׃
וכל אנשיו ויאמר דוד ׃
כל הקרואי ויחרדו ׃
וכל הקרואי וישמע אדניהו ׃
כל מחלה רעב כי יהיה ׃
וכל מחלה וחברו דדה ׃

כל מעיני ויאמר אחאב ׃
וכל מעיני והכיתם כל ׃
כל מתהו ויהי אחרי כן ׃
וכל מתהו וישב אל ׃
כל משען כי הנה האדון ׃
וכל משען ב מו ׃
כל זקן עלה הבית ׃
וכל זקן כי כל ראש ׃
כל מעשהו והיה כי ׃
וכל מעשהו כי ישר דבר יי ׃
כל ארמנתיה היה יי כאויב ׃
וכל ארמנתיה וישרפו ׃
כל לשון כי נשבעתי ׃
וכל לשון כל כלי יוצר ׃
כל גלולי כה אמר דהשפך נחשתך ׃
וכל גלולי ואבא ואראה ׃
כל לב והיה כי יאמרו ׃
וכל לב על כן כל ידים תרפינה
כל אבן בעדן גן ׃
וכל אבן ובכל בחי ׃
כל כתף בתפשם בך ׃
וכל כתף מרוטה ׃
כל רוח והיה כי יאמרו ׃
וכל רוח הוי אומר לעץ ׃
כל לבב לכן כה א ב דכשאט נפש
וכל לבב על מה תכו ׃
כל אגפיו גמר וכל ׃
וכל אגפיו וכל אשר סביבתיו ׃
כל מבצריך והכרתי ערי ׃
וכל מבצריך וקאם שאון ׃
כל יתר כי אתה שלות גוים ׃
וכל יתר ויהי מספר ׃
כל הנשבע יתהלל כל ׃
וכל הנשבע זאת האלה ׃
כל שוביהם ויהי יי ׃
וכל שוביהם כה אמר יי ׃
כל כליהם ואת הסירות ׃
וכל כליהם אהליהם ׃
כל דרכי שמרתי פקודיך ׃
וכל דרכי ארחי ורבעי ׃
כל יום אשר חשבו רעות ׃
וכל יום ויקם העם כל ׃
כל אהביו שומר יי ׃
וכל אהביו ותאמר לו זרש ׃
כל ידעי ויאמר המלך ׃
וכל ידעי נודו לו כל סביביו ׃
כל שפטי בי שרים ישרו ׃
וכל שפטי מלכי ארץ וכל לאומי׳
כל עילא אדיין גבריא ׃
וכל עילא אדין סרכיא ׃
כל מבין והאנשים עשים ׃
וכל מבין ויקם עזרא ׃

ואת כל כא יחידאין
וסימניהון
ואת כל אכלם ויקחו את כל רכוש ׃
ואת כל הככר ויהפך את הערים ׃
ואת כל אחיו ויען יצחק ׃
ואת כל עשב ויך הברד ׃
ואת כל בשרו ואת עור ׃
ואת כל שערו והיה ביום ׃
ואת כל האדם ותפתח הארץ ׃
ואת כל הרכוש ב מו ׃
ואת כל היקום ואשר עשה ׃
ואת כל ישראל ויהי לתשובת ׃
ואת כל עבדי ויסקל באבנים ׃
ואת כל בני ויפרץ בן אביהו ׃
ואת כל אנשי החיל ׃
ואת כל כבודו ולכן הנה ׃
ואת כל אלה ידי עשתה ׃
ואת כל יהודה כי כה אמר ׃
ואת כל אגפיו גבר וכל ׃
ואת כל היהודים אשר היו אתו ׃

ואת כל הממלכות ואת ׃
ואת כל הארץ כה תאמרו ׃
ואת כל ראשי אז יקהל דדה ׃

ולכל ט יחידאין
וסימניהון
ולכל עוף ולכל חית ׃
ולכל נפש זאת תורת ׃
ולכל התורה ולא אוסיף ׃
ולכל נשיא ויאמר שלמה ׃
ולכל עמך כל תפלה כל תחנה דדה
ולכל ממלכות לסיחון מלך ׃
ולכל מלאכת ולמחלקות ׃
ולכל שרי ועלי הטה חסד ׃
ולכל מתנדב ואחרי כן ׃

ג׳ פסוקים וכל כל כל ב׳
מצעות פסו׳ וא׳ ר״פ וסימניהון נמסר ביהושע סימן א׳

כל ה יחידאין לא נסבין ה׳
וכל קריאן נסבין ה׳ וסימניהון
כל בא מבן שלשים ׃
כל צבא וישמע דוד ׃
כל גוי ועתה אל ישיא דדה ׃
כל כלים לזהב ולכסף ׃
כל נשים ועתה נכרת ׃

ובכל יג יחידאין
וסימניהון
ובכל הארץ נעשה אדם ׃
ובכל הרמש ב מו ׃
ובכל חיה ויברך אתם ׃
ובכל השרץ ויגוע כל ׃
ובכל אלהי ועברתי בארץ ׃
ובכל הגוים ויאמר הנה ׃
ובכל העמים כי יי אלהים ׃
ובכל המחנה ויתקעו ׃
ובכל העם ותהי חרדה ׃
ובכל גבולך בחמתך חילך ׃
ובכל מקום כי ממזרח ׃
ובכל זאת אנחנו כרתים ׃
ובכל זה לא היית ׃
ובכל יום ויום מרדכי ׃
ובכל הערים בשבת ישראל ׃
וכל קריאה חלוף בכל ׃

ה׳ פסוקים ובכל ובכל
וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ח׳

ג׳ פסוקים ובכל בכל וסי׳
והתן תזנותיה ׃
והכרתוהו זרים ׃
ובכל מעשה אשר החל ׃

ט׳ פסוקים כל וכל כל
וסימניהון נמסר בפרשת נשא ׃

ה׳ פסוקים וכל וכל וכל ג׳ במצוע׳ וכ׳ ר״פ
וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו וביחזקאל סימן ל״ה.

ג׳ פסוקים כן ב׳ מלין רישי׳ וכל וסימניהון
וכל שיח השדה טרם ׃
וכל בת ירשת נחלה ׃
וכל שלל דיהושע ׃

ד׳ פסוקים כל כל וכל כל
וסימניהון נמסר בסדר נח ובמלכים ב׳ סי׳ ו׳ ובדניאל סימן ג׳.

ולכל יד ר״פ וסימניהון

נמסר בסוף סדר ברכה ׃

ב׳ פסו׳ וכל כל כל וכל
וסימניהון
וכל שלל הערים האלה ׃
והסכותי חגיכם לאבל ׃

ב׳ פסו׳ וכל וכל כל
וסימניהון
מעל ומלך בית יי דדה ׃
כל אלה אנשי המלחמה ׃
וחד כל וכל וכל כל וסימניהון
ויבאו אליו כל אחיו ׃
וחד וכל כל וכל וסימניהון
אדין סרכיא ואחשדרפניא
הוו בעין עילה ׃
וחד וכל כל וכל וכל כל וסימני׳
ואם נגאלו מכל ׃

ב׳ פסו׳ כל כל כל וכל
וסימניהון
והגלה את כל ירושלם ׃
והיה כי יאמרו אליך ׃

ב׳ ר״פ כל כל וכל
וסימניהון
כל המנחה אשר האפה ׃
כל המשכב אשר ׃

ב׳ פסו׳ וכל וכל וכל וכל
וסימניהון
וכל בגד וכל כלי עור ׃
וכל עבדיו עבדים ׃

ה׳ סבירין כל וקרי׳ וכל
וסימניהון נמסר
בסוף סדר תרומה ׃

יא׳ פסוקים רישא ומציעא
וכל וכל וסים׳
נמסר בסדר צו ׃

ובכל אשר ה׳ וסימניהון
נמסר בסדר
משפטים וראה ׃

ובכל ה׳ סבירין בכל וסימני׳
נמסר
ביחזקאל סימן כ״ו ׃

ולכל אשר ד׳ וסימני׳ נמס׳
בערך אשר

ו׳ פסוקי׳ לכל לכל וסימני׳
ויחלק לכל העם לכל המון ׃
כל התפלה כל תחנה דמלכי׳
ויבן ויפרץ מכל בניו ׃
סומך יי לכל הנפלים ׃
קרוב יי לכל קראיו ׃
אין קץ לכל העם ׃

בכל ח׳ דמטעי׳ דסבירין בכל
וסי׳ נמס׳ בסדר משפטי׳

ובכל ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר בהעלותך
ובשמואל ב׳ סימן ז׳ ובירמיה סוף
סימן מ״ב ׃

לכל יא׳ דגשי׳ וסימניהון
נמסר בירמיה סימן י״ג ׃

בל ד׳ סבירין ובכל וסימני׳ הון
נמסר בסדר וארא ׃

יא׳ פסוקי׳ בל כל ומלה
חדא ביניהון
וסימניהון נמסר בשופטים סימן ב׳
פסו׳ ב׳ ובנחמיה סימן י׳

אמר המעתיק בכלהו ספרי מסו׳ אשכחנא דכתבי׳ י׳ פסוקים אית בהו כל כל ומלה באמצע ואחרים תספרי יא׳ וכד בחינתנא למבינא ק

חזוכה דהוכהו יתיר מן טו׳ וכל דכוונת בעל המסרה באמרו י׳ פסו׳ אית בהון כל כל ומלה באמצע היינו דלא חוכה בכל הפסוק סוס וכל ולא בכל זולתי כל כל ומלה ב באמצע ודוק דאיכון י׳ פסוקי׳ לחוד דאית בהו כל כל באמצע ואחרת טבית דאית בהו כל וכל ובכל ככל:

בכל ז׳ דגשי׳ וסימניהון

והוא יהוה פרא אדם •
ואברהם זקן בא בימים •
עדובה בכל ושמורה •
ויקדון ארץ בכל הוא •
ויכלו בכל אנשים •
ומלכותו בכל משלה •
והעשר והכבוד מלפניך •

וכל ה׳ר״פ בבראשית וסימניהון

וכל שיח השדה •
וכל אנשי ביתו יליד בית •
וכל הארץ באו מצרימה •
וכל בית יוסף ואחיו •
וכל הבארות אשר חפרו •

וכל ספר ואלה שמות דכוו׳ ר״פ וכל בבא וסימניהון

כל שכב עם בהמה •
כל אלמנה ויתום •
כל עמן די וחצר •
כל העבר על הפקדים •
כל פטר רחם לי •
כל מרים תרומת כסף •
כל איש ואשה אשר •
כל הזהב העשוי •

וכל ח׳ ר״פ בואלה שמות וסי׳ נמסר בסדר בא •

כל י״ט ר״פ בויקרא וסימניהון

כל המנחה אשר תקריב •
כל זכר בכהנים יאכל •
כל זכר בבני אהרן •
כל נפש אשר תאכל •
כל אשר יגע בבשרה •
כל מפרסת פרסה •
כל אשר אין לו סנפיר בתר׳ •
כל שרץ העוף קדמאה •
כל הולך על גחון •
כל ימי אשר הנגע •
כל המשכב • וחברו •
כל אשר בו מום • וחברו •
כל איש אשר בו מום •
כל מלאכת עבודה •
כל מלאכה לא תעשו •
כל ימי השמה •
כל חרם אשר יחרם •

וכל ט׳ ר״פ במדבר וסימניהון

וכל תרומה לכל •
וכל בקר זבח השלמים •
וכל ישראל אשר סביב •
וכל כלי פתוח אשר •
וכל אשר יגע על פני •
וכל אשר יגע בו הטמא •
וכל הנגע בכל אשר •
וכל כלי עור •
וכל הטף בנשים •
וכל בת יורשת נחלה דמטות

כל ח׳ ר״פ במשנה תורה וסימניהון

כל אלה ערים •
כל ערי המשור •
כל המצוה אשר אנכי •
כל המקום אשר תדרך •
כל צפור טהורה •
כל עוף טהור תאכלו •
כל הבכור אשר יולד •
כל עצך ופרי אדמתך •

כל ט׳ ר״פ בספר יהושע וסי׳ נמסר ביהושע סוף סימן א׳ גם בסים׳ כ״א •

כל ב׳ קמצין בטעם וסימניהון נמס׳ בתלים סי׳ לה״ ע״ש •

וכלם ג׳ וסימניהון נמסר בתלים ס״ף סימן ק״ב

כלא ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן ג׳ •

כלו ג׳ כתיב כלה וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ח׳ ע״ש •

כליל ג׳ בתורה וסימניהון

וכל מנחת כהן כליל •
ושרפת באש את העיר •
והכהן המשיח תחתיו •

בלך ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ב •

וכלה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות וביחזקאל סימן מ״ב •

כלתה אליו ג׳ בליש׳ וסים׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן כ״ה ובמגלה סימן ז׳ •

עד כלתו ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ ס׳ ג׳

כלה לכלה י׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן י״ג ובתלים סימן ע״ד •

תכלה ג׳ חד כתיב א׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב אות ל׳ •

תכלית ה׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ם ובאיוב סימן י״א ונחמיה סימן ג׳ •

ויכלו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ט •

ויכלו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא ואיוב סימן ז׳ וירמיה סוף סימן ד׳ •

ויכל ה׳ בתורה וסימני׳ נמסר סוף סדר כי תשא •

אכלה ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״א •

כלי י״ח בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקהל •

ואת כליו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא

ואת הכלים ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן ז׳ ובריש דניאל •

כלי ז׳ מטעין דסבי׳ כלו וסי׳

אצעדה איש אשר מצא כלי זהב
בשלם וככלי הבקר בשלם •
בסף כל כלי זהב וכלי כסף ב׳ בו •
מפצו כלי מפצו בידו •
משחתו כלי משחתו •
נבל אודך בכלי נבל •

כלי הנחשת ד׳ וסים׳ נמסר בסוף ירמיה •

וכל כלי ז׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י׳ •

וכל כלי ה׳ וסימניהון נמסר בספר שמות •

כלי זהב ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר מטות •

כל הכלים האלה ד׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ה •

כמ

כמה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב •

כמוה ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובשמואל א׳ סי׳ כ״א ובזכריה סי׳ ה׳ •

כמוהם ג׳ וסימניהון

במוהם יהיו עושיהם •
וחברו כמוהם יהיו עושיהם •
כמוך • כמוהם •

כמנו ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח ובשמואל ב׳ סימן י״ח •

נכמרו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ •

כנ

לא כן י״ט וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ג •

לכן י״ד בטעם בירמיה וסים׳ שם סוף סימן ז׳ •

עליכן ח׳ בטעם וסימניהון נמסר בסדר וישלח ובקהלת סימן ח׳ •

לכן ג׳ בטעם רביע וסימני׳ נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ כ״ז

לכן בג״ בטעם ביחזקאל

בהוכך • אבות •
חלליכם • דברכם • שוא •
ובקעתי • הגפן • הזכרכם •
לסיגים • שכחת • אגדיל •
אדום • פלשתים • צור •
זדים חרב • לנבוכד נצר
צמרתו • בריה • באש קנאתי
אני נשאתי • את ידי •
וגוייך לא • תכשלי •

כניהו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ב

כנענים ג׳ וסימניהון נמסר בסוף עובדיה •

לכנעני ג׳ וסימניהון

לכנעני החשב •
ממורח לכנעני •
וחגור נתנה לכנעני •

ויכנע ג׳ וסימניהון

מדין לפני בני •
ויכנע חזקיהו בגבה לבו •
ובהצר לו חלה את •

כס

לכסא ו׳ רפין וסימניהון נכסר בישעיה סוף סימן כ״ב ובתלים סימן קל״ג ובנחמיה סימן ג׳ •

כסה ג׳ כתיב הא׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י׳ •

כסות ג׳ וסימניהון נמ׳ר פרשת וירא •

בכסף ט׳ו רפין וסים׳ נמסר ביהושע סימן כ״ב

ובכסף וזהב ג׳ וסימניהון

ויי׳ ברך את •
ובקרך וצאנך ירביון •
ולא ירבה לו נשים •

ואת הכסף ד׳ וסימניהון נמסר במקץ •

זהב וכסף ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר הרומה •

ד׳ קדים כספא לדהבא וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימ׳ ב׳ •

כעש ד׳ כתיב שי״ן בליש׳ וסימניהון

לו שקול ישקל •
כי לאויל יהרג כעש •
ותכה מכעס עיני •
והרב בעשך עמדי •

הכעיסו ב׳ חס׳ וסים׳ בשמואל א׳ סימן א׳ ע״ש •

כפ

כפי בכפי ט׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן י״ג •

הכף ב׳ רפי׳ וסימניהון

ויאמרו שרי סכות •
ויבא אל אנשי סכות •

כפור ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון

דק בכפר על הארץ •
כפרי זהב שלשים דעזרא •
וכפר שמים מי ילדו.

ככפיר ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ט •

וכפות ד׳ וסימניהון

ולקחתם לכם ביום •
וילכו לקכרה •
ותניעני על ברכי •
והעלות וכפות וכלי דד״ה •

וכפר ד׳ וסימניהון נמסר בסדר שמיני ובתלים סימן ע״ט •

יכפר ד׳ וסימניהון נמסר פרשות בסעי׳

לכפר עליו ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר שלח לך

כפרה את ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות •

ולכפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהעלותך •

כר

הכרבים י״ג חסרי׳ וסים׳ נמסר בתרומה • הכרמלה

הכרמלה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו.

ונכרת ה׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות.

ולא יכרת ד׳ וסימניהון

ולא יכרת כל בשר.
ועתה ארורים אתם.
ולא יכרת מעונהי.
וגם את רות.

כריתות ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר פרשת תצא:

כורש ב׳ חס׳ וסימניהון

העיר מ׳ את.
כה אמר כורש.

כש

כשב ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא.

כשרימה ג׳ וסימניהון

ורוח נשאתני.
ותרבי את תזנותך.
ותעגבה עליהם.

ואת הכשדים ג׳ וסימניהון נמסר בסוף מלכים וכירמיה ס מן כא״ וסימן כ״א.

מכשול ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהו ן

ולפני עור לא.
נתתי אבחת חרב.
את העם הזה מכשלים.

כתב

יכתבו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״ז וביחזקאל סימן י״ג ותלים סימן ס״ט.

כתוב ה׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״ב.

כתבים הכתבים ה׳ חס׳ ו׳ וסים׳ נמסר בסדר כי תשא:

כתבה ב׳ כתיב ה׳ בלישן ארמי וסימניהון

די יקרא כתבה דנא.
די כתבה דנא יקרון.
ושאר׳ כתיב א׳.

בכתב ד׳ וסימניהון

הכל בכתב מיד י״י.
ויאמר חורם מלך צר.
אבל אגיד לך את הרשום.
והכינו לבית אבתיכם.
וא׳ ובכתב בית ישראל.

כתב ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל ריש סימן ז׳.

מכתב ד׳ וסימניהון נמסר בסדר פקודי.

חד מן ס״ב מלין דכתיב מוקדם מאוחר וסימניהון נמסר במערכת אות הוי״ו.

ט״ו מלין כתיב חדא מלה וקרי׳ תרין וסימני׳ נמסר נר״ה א׳ סימן כ״ו.

ז׳ פסוקים אית בהון ט״ו מלין ז׳ מבא וז׳ מבא ומצעוה כתיב וקרי וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ג.

ח׳ כתיב תרין וקריי׳ חד וסימני׳ נמסר בר״ה ב׳ סימן ל״ד.

ח׳ כתבן ולא קריין וסים׳ נמס׳ ברות סימן ג׳.

י׳ קריין ולא כתבן וסימני׳ נמסר בריש אלה הדברים.

ג׳ תיבות קדמית׳ נסבא מן תניינ׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ה׳.

וחלופי׳ ג׳ תניינ׳ נסב׳ מן קדמית׳ וסי׳ נמס׳ בעזר׳ סימן ד׳.

אמר המעתיק וכל מלה כתי׳ וקרי׳ כים לו התלות ב״אב כגון דחס ה׳ או דכתיב יתיר ה׳ או ויו או יוד וזולתם כל אחד ואחד נמסר במערכת האות שלו בס״ד עכ״ל:

ה׳ זוגין מן ג״ג דכתיב חדא מלה וקרי׳ מלה אחרי וסימניהון שית בם אמון אלה אשר

שות סת כתי׳ ויהי מבחר עמקיך
שתה סתכתי׳ שת עונותינו.
שית סת כתי׳ נבוכד נצר מלכא עבד צלם:
בם בה כתי׳ והיה כל מעבר מטה
בו בה כתי׳ והיה אם שמע תשמעון דירמיה.
בא בה כתי׳ לכן דבר אתם ואמרת.
אמון אמן כתי׳ אסתירה פני מהם
אמון אמן כתי׳ ויאמר כלך ישר׳ דמלכים.
אומן אמן כתי׳ ויהי אומן את הדסה
אלוה אלה כתי׳ יזבחו לשדים לא.
אלהי׳ אלה כתי׳ והעוים עשו את נבחן.
אל אלה כתי׳ ואמר לה אלה מאניא שא.
אשור אשר כתי׳ בארה בנו אשר הגלהי.
איש אשר כתי׳ והוא הכה את איש מצרי אשר מראה
ואשב ואשר כתי׳ ואבא אל הגולה תל אביב:

נשלם מערכת אות הכ״ף בס״ד

מערכת אות הלמד

א״ב מן חד חד מן תרתין

תיבותא ולית דכוו׳ נסבין למ״ד ברישי׳ וסימניהון

לאל השמים הודו לאל השמים.
לאל חי צמאה נפשי לאלהי׳
לאחזת עולם ונתתי לך ולזרעך אחריך.
לאשר באהלו ויאמ׳ משה זה הדבר אשר צוה ה׳ לקטו ממנו איש.
לאשר הוא או מכל אשר ישבע.
לאשר עשו והמלא ארצו אלילים.
לאשר הביא ישליו אהלי׳ לשדדים
לאלפי ישר׳ ועשרה נשיאים עמו.
לאין מספר ועצי ארזי׳ לאין מספר
לאלה מחלקות השערים לראשי.
לאל נכר לא יהיה בך אל זר.
לאמות חמש וכנפי הכרובים ארכם
לאין להם וירדפם אסא והעם.
לארץ מצרים ופליטי חרב ישובון.
לבית הערבה ועלה הגבול בית חגלה
לבן קיש ויהי כל ידעו מאתמול
לבת ירושלי׳ ואתה מגדל עדר עפל
לגבול ישר׳ ועיניכם תראינה ואתם
לגבורי חיל במספר ראשי האבות
לדבר רע אל תט לבי לדבר רע
להעם הזה וידברו אליו לאמ׳ דר״ח
לו איש הולך רוח ושקר כזב.
לזרע אברהם הלא אתה ה׳ אלהינו הורשת.
לחמשים ושנים ותשלם החומה בעשרים.
לחם פנים ונתת על השלחן.
לטוב לנו ויצונו ה׳ לעשות את כל
לימין משה מוליך לימין משה.
ליום השבת מזמור שיר ליום.
ליום מועד מה תעשו ליום מועד.
ליהודה וישר׳ והנה דברי אסא הראשנים.
ליום השלישי והיו נכונים ליום.
לישבי הארץ ואתם אלת כרתי׳
לכל הנמצא וירם יאשיהו לבני העם
לכסא כבוד ותקעתיו יתד במקום נאמן.
לכל העבר בקע לגלגלת מחצית
לכל כליו ועשית סירותיו לדשנו.
לכל איביך תמצא ידך לכל איביך
לכל הבא מלבד התיחשם לזכרי׳
לכל בן נכר כה אמר ה׳ כל בן נכרי
לכל לראש לך ה׳ הגדולה והגבורה
ללחם המערכה ומנחת התמיד ועולת התמיד.
למשה איש תפלה למשה איש האלהים.
למאה ועשרים והלוים המשררי׳ כרם
למשכן העדות והלוים יחנו סביב.
למי מריבה יאסף אהרן אל עמיו.
למי נדה ואסף איש טהור.
למשיח ה׳ ויאמ׳ לאנשיו חלילה לי
למימי קדם הלא שמעת למרחוק.
למלכי ישר׳ לכן תתני שלוחים על
למאני דהבא בלשצר אמר בטעם חמרא.
לנגד ה׳ אין חכמה ואין תבונה.
לנפש חיה וייצר ה׳ אלהי׳ את האדם
לשר הטבחים ושם אתנו נער עברי.
לעם קדוש יקימך ה׳ לו לעם.
לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו.
לפר החטאת ועשה לפר כאשר עשה
לפתח אהלו וישמע משה את העם׳
לפרעה נכה והכסף והזהב נתן׳
לצור מעוז היה לי לצור מעוז.
לקול ה׳ אלהיך ויאמר אם שמע תשמע.
לקרבן אשה שר או כשב או עז.
לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו.
לריח שמניך טובים שמן תורק.
לראש בית אבתם ואת שם אהרן תכתב.
לראשי האבת כל אלה בני ידיעאל.
לרוח שקר ויאמ׳ אצא והייתי דר״ח
לשממה תהיה מצרים לשממה תהיה
לשש מאות אלף בקע לגלגלת מחצית.
לשערי ירושל׳ כי חלה לטוב ישבת
להל שמבה לכן הנה ימים באים דוהשמעתי.

אמר המעתיק קשה דהאי פסו׳ לשערי ירושלם דכי חלה לטוב דבמיכ׳ דמייתי בעל המסורת בהאי א״ב ברוב הספרים שלנו הוא בשער בלא י׳ ולפום ריהטא הוה מספק׳ לן אמנם כהירא לן דודאי טעו׳ והכי קרי׳ לשער ירושלם מרקא חזיקא דאיכא פסו׳ אחריתי דכתיב לשערי ירושלם דקבורת חמור יקבר דבירמיה דאם לא כן מאי קא״מ׳ בעל המסורת א״ב מן חד חד ולית דכו׳ הא איכא ב׳ אלא על כרחין טעו׳ סופר במסורת ודלוג דכך דינו לשער ירושלם כי חלה לטוב לשערי ירושלם קבורת חמור יקבר ואתי שפיר ודוק וגם לעיל בהאי א״ב הוה נמסר למעשה ידיך דתקרא ואכבי אעכך דאיוב ואיכא למעשה ידך דוהכרתי פסיליך דמיכה ומחקתי עכ״ל

א״ב מן חד חד לא מלעיל

דלוג וסימניהון

לאלהים זובח לאלהים יחרם.
לאנשים הנה נא לי שתי בנות.
לאלפים נצר חסד לאלפים.
לאמורי וירא בלק בן צפור.
לבהים ונקרבתם בבקר לשבטיכם
לבמות ויעמד לו כהנים.
לברית הבט לברית כי מלאו.
לדם ולא תחניפו את הארץ.
לדור לילה ויוכם לא הכבה.
לדור זרע יעבדנו יספר.
להון נבהל להון איש רע עין׳
לזר בני אם ערבת לרעך.
לחרם ואחלל שרי קדש ואתנה
לחיים והיה הנשאר בציון.
לטהר ויראו את אלהי ישראל.
לטרח חדשיכם ומועדיכם.
לטבה ואגיד להם את יד אלהי
לטבים השיבה ה׳ לטובים.
ליושב ולרוח משפט ליושב.
לכלב ואנשי קדש תהיון לי.
ללת וכלתו אשת פנחס הרה.
למאה ולקחנו עשרה אנשים.
למת בנים אתם לה׳ אלהיכם:
לנפש צוף דבש אמרי נעם.
לנגע כי יפלא ממך דבר.
לשער הצהוב וראהו הכהן והנה פשה
לעוף וכל דם לא תאכלו.
לעגלים ויעש ירבעם חג בחדש.
לעולה ואל הכתף כתוצה׳
לפתח הלא אם תיטיב.
לפנים במים הפנים לפנים.
לצמיתת ואם לא יגאל עד מלאת
לקחת שחד לקחו בך למען.
לרע והנה שבע פרות אחרות
לרעה לב חרש מחשבת און.
לראש ויעבר לראש רחבעם.
לרבבה ולקחנו עשרה אנשים למאה.
לשיר ויהי בבאם בשוב דוד.
לשער

לשער ויאמר להם כה אמר ה' שימו ·
לשלל ויאמרו דם זה החרב ·
להורה ושוע ובני ושרביה·

והלופיהון א"ב מן חד חד

כלרע לא' וסימניהון

לאיים וישב פניו לאיים כתיב ׃
לאפוד ויעש אתו גדעון לאפוד·
לבהמה נותן לבהמה לחמה ·
לבקרים ותפקדנו לבקרים ·
לגר וכי תשיג יד גר תושב ·
לגברים ויספרו הלוים כבן·
לדין כי יפלא ממך דבר·
להזכח ויאמר חזקיהו להעלות·
להגדוד ויבדילם אמציהו להגדוד
לוי נו ובכל זאת אנחנו כרתים
לור גרי ביתי ואמהותי·
לתגת והיתה אדמת יהודה למצרים·
לטמא והבדלתם בין הבהמה ·
ליסוד בחדש השלישי החלו·
לכרוב ועשה כרובים ותמורים·
ללילה יום ליום יביע אומר·
לבחנה כי לעת יום ביום ·
למסילה ויאמרו הנה חג ה' בשלה
למאור ואת זהבשם ואת השמן ·
למרום לשום שפלים למרום ׃
לנער להה לפתאים ערמה ·
לשבע צדיק אוכל לשבע·
לעד לכן חכו לי נאם ה'·
לעוללות ובנת המלך כן·
לפר ועשה לפר באשר עשה לפר הנינ' רפסו·
לפרכת מחוץ לפרוכת העדות ·
לצדיק תן לחכם ויחכם עוד·
לקבצי לכן חכו לי נאם ה'·
לרד כה אמר ה' למשיחו·
לשמכה ונתתי את הר שעיר ·
לתבן יחשב לתבן ברזל·
להחן ודביר בתוך הבית·

א"ב מן ב"ב דלוג מלעיל לא

וסימניהון

לאט והמלך לאט את פניו·
לאט המעט ממך תנחמות אל
לאחד ויהי ביום הששי לקטו·
לאחד כמספר אשר העשו·
לאלף ולקחו עשרה אנשים ·
לאלף הקטן יהיה לאלף·
לאיים כעל גמולות כעל ישלם
לאיים אחריב הרים וגבעות·
לאחרונה כל הפקודים למחנה דן·
לאחרונה אין זכרון לראשנים·
לכן התשיעי לחדש התשיעי
לבן למנצח עלמות לבן·
לבהמה מצמיח חציר לבהמה ·
לבהמה ואעבר אל שער העין·
לבדים לעומת המסגרת היו·
לבדים ויצק ארבע טבעת·
לגוי יספת לגוי ה' ב' בפסוק לגוי
לגפן אסרי לגפן עירה·
לגפן ויאמרו העצים לגפן·
לזבח ויין לנסך רביעית ההין·
לזבח ויאמר שלום לזבוח לה'
לטוב זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד·
לשב הכל כאשר לכל מקרה אחד·
למנחה זאת התור' לעולה למנחה
למנחה ויאמ' ארנן אל דוד קח לך
לנשים הבה גלו ערותה·

לנשים אל ההן לנשים חיליך ·
לעדרים עזובות עדי ערוער ·
לעדרים ידוע תדע פני צאנך·
לקץ כי עוד חזון למועד·
לקץ ואתה לך לקץ והנוח ׃
לרום וכלכת החיות ילכו האופנים·
לרום שמים לרום וארץ·
לשדים יזבחו לשדים·
לשדים ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם ·

וחילופיהון דלוג מן תרין

תרין מלרע לא ברישי' וסימניהון

לאט ויצו המלך את יואב ·
לאט ויאמר ה' יען כי מאס העם הזה·
לדבר אל הט לבי לדבר רע·
לדבר בז לדבר יחבל לו·
לדביר ובחשבון עד רבת המצפה
לדביר ויבן עשרים אמה·
לזאת ויאמ' האדם זאת הפעם·
לזאת אף לזאת יחרד לבי·
לחשך הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע·
לחשך השמש יהפך לחשך·
למלחמה ויאמר אם לשלום·
למלחמה הנביאים אשר היו לפני ׃
למשנה ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך·
למשנה וה' שב את שבות איוב ·
לנביא וידע כל ישראל מדן ועד
לנביא ואת יהוא בן נמשי·
לעשיר עשק דל להרבות לו
לעשיר ויהי צאן ובקר·
לקש והיה בית יעקב אש ·
לקש לא יבריחנו בן קשת ·
לריק ואני אמרתי לריק יגעתי·
לריק הקשיח בניה ללא לה·
לריב כי יום נקם בלבי שנת·
לריב הן לריב ומצה תצומו·
לשבת ותקח שרי אשת אברם·
לשבת אשר נכה לשבת עד ·

א"ב מן חד וחד חד א' וחד

לא דלוג ולית דכוו' וסימניהון

אביגל ואת עמשא שם אבשלום
לאביגל ויאמר דוד לאביגל·
בעליהן כי יצא דבר המלכה·
לבעליהן ונשמע פתגם המלך·
בניהן בי נאפו ודם בידיהם·
לבניהן ויען לבן ויאמר אל יעקב
בקעם כה אמר ה' על שלשה פשעי בני עמון·
לבקעם אחרי הדברים והאמת ·
גני עורי צפון ובואי תימן ·
לגני באתי לגני אחתי כלה ·
הגיח והיה כיום הגיח ה' לך·
להגיח וראשית כל בכורי כל·
הוללים לא יתיצבו הוללים·
להוללים אמרתי להוללים ·
הודיעך ויענך וירעיבך
להודיעך קשט אמרי אמת ·
חרדת אדם יתן מוקש·
לחרדת ותהי חרדה כבחנה ·
חטאה הוי משכי העון·
לחטאה והקרבו לחנכת בית·
טבחה כי עליך הורגנו כל·
לטבחה ואתה ה' ידעתני·
יבא וארבע חיון רבבן·
ליבא ענא דניאל ואמר·
יקהת לא יסור שבט מיהודה ·

ליקהת עין תלעג לאב ותבח ·
ידעיך כל ידעיך בעמים·
לידעך משוך חסדך לידעיך·
ברמו כי יבער איש שדה·
לברמו אשירה נא לידידי·
ברכה כל הולך על גחון·
לסרכה כתיב המשרה ולשלום·
משגת אם דל הוא ואין ידו·
למשגת אם שלש שנים רעב ·
מועדה והשבתי כל משושה·
למועדה ושמרת את החקה הזאת·
מוצאיהם ויכתב משה את·
למוצאיהם למסעיהם על פי ב' בפסוק·
בעדנים יסר בנך ויניחך·
למעדנים האכלים למעדנים ·
משיחי והקימתי לי כהן נאמן·
למשיחי שם אצמיח קרן לדוד ·
פעלות כי לא יבינו אל פעלות ה'·
לפעלות אדם בדבר שפתיך·
קחהך והאמר לה המעט קחתך
לקחתך ויבאו עבדי דוד אל אביגיל
קרבה אל נפשי גאלה·
לקרבה ויקרא משה אל בצלאל·
רויה תערוך לפני שלחן·
לרויה הרכבת אנוש לראשנו·
רכבה הנני אליך נאם ה' צבאות והבערתי·
לרכבה דדן רכלתך בבגדי חופש
שפנים עם לא עצום·
לשפנים הרים הגבוהים ליעלים ·
התם ולא שבע אמציהו·
לתתם ויסירו העלה להתם ר"ח·

חד מן י"ח זוגין מן חד וחד

חד מלרע וחד מלעיל ל' בריש תיבות' וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן כ"ג ·

אלין זוגין חד ל' וחד ול'

וסימניהון

לחשך קץ שם לחשך·
ולחשך ויקרא אלהים לאור יום
לקחת שחד לקחו בך למען ·
ולקחת בידך עשרה לחם ונקדי
למסע ויאמר ה' אלי קום לך ·
ולמסע עשה לך שתי חצצרת·
לטהור והבדלתם בין הבהמה ·
ולטהור הכל כאשר לכל מקרה·
לחטאת והביא אותם אל הכהן והקריב·
ולחטאת זאת התור' לעלה למנחה
לחיות גם בעוף השמים·
ולחיות אתי אל עמי·
לחיותם ויעש להם יהושע שלום
ולחיותם להציל ממות נפשם ·
לצים אשרי האיש אשר·
ולצים עד מתי פתאים תאהבו פתי·
למעוז טובים למעוז ביום·
ולמעוז ואני בשנת אחת לדריוש
להציב ויך דוד את הדדעזר דה"ה
ולהציב והיתה הפצירה פים·
לבנה ויקח לו יעקב מקל לבנה
ולבנה על ראשי ההרים יזבחו ועל
לדברו ויבאסו בארץ חמדה ·
ולדברו קויתי ה' קותה נפשי·
ליסד בחדש השלישי החלו ·
וליסד ואשם דברי בפיך׃
לשלש וצויתי את ברכתי לכם·
ולשלש והיתה הפצירה פים·
לשעירים ולא יזבחו עוד את זבחיהם·

ולשעירים ויעמד לו כהנים·
לעגלים ויעש ירבעם חג בחדש ·
ולעגלים ויעמד לו כהנים לבמות·
ליוצא ובעתים ההם אין שלום·
וליוצא כי לפני הימים ההם ·

ד' מלין נסבין יתיר למ"ד

וסימניהון נמסר בדניאל סי' ג' וסי' ח' ·

י"א זוגין משמשין לל בריש

תיבותא וסימניהון

ללוט וגם ללוט ההלך·
ללבנה ויאמרו הנה חג·
ללהבה והיה אור ישראל·
ללשכת ואביא אתם·
ללבבם וכל יאמרו·
ללילה יום ליום יביע·
ללביא התצוד ללביא·
ללחמך ודי חלב עזים·
ללשם ויקראו ללשם·
ללבית וילכדוה ביום·
ללבושך מדוע אדום·
ללבושך כבשים ללבושך ·
ללענה ההפכים ללענה·
ללענה הדרוצין כסלע·
ללשנו מאלה נפרדו·

ק"ח יחידאין משמשין ול"

וסימניהון

ולימים ויאמר אלהים יהי מארת
ולמשל ביום ובלילה·
ולשת גם הוא יולד בן·
ולבך בי שבעתים יקם·
ולאברם היטיב בעבורה·
ולפיד ויהי השמש לבא·
ולח ויקח לו יעקב מקל לבנה·
וללאה השדה אל צאנו ·
וללבן שתי בנות שם·
וליצחק זאת הארץ אשר·
ולהשיב בספירם איש אל שקו ·
ולבנימן לכלם נתן לאיש ·
ולבנים תבן אין נתן לעבדיך ׃
ולעמך ויאמר משה לפרעה·
ולזכרון והיה לך לאות·
ולטוטפת והיה לאות על ידכה·
ולמצרים ויספר משה לחתנו·
ולהביאך הנה אנכי שלח·
ולאלהיהם לא תכרת ·
ולזקני ויהי ביום השמיני ·
ולאחתו הבתולה הקרבה ·
ולאחתו לאביו ולאמו·
ולחלל ואני אתן את·
ולחיה ולבהמתך ולחיה׃
ולארץ ולא תחניפו·
ולשמש וילך ויעבד·
ולנערה לא תעשה דבר·
ולתתך עליון על כל הגוים·
וללוי אמר תמיך ואוריך·
ולזבולן אמר שמח ·
ולנפתלי אמר נפתלי שבע·
ולגד אמר ברוך מרחיב ·
ולשבט הלוי לא נתן·
ולצאת עודני היום·
ולכלב בן יפנה לא·
ולאיש הנה כתי·
ולמשפחתו ויתהלכו בארץ·
ולנער וגם תבן גם·
ולזבח ועלה האיש ההוא·
ולהמיתו וישלח שאול·
ולקראת ויבא דוד·
ולמשפט ויהי מהיום·
ולהקים לבעבור סבב·
ולאביגיל

ולאביגיל אשת נבל ותיד׳
ולשכב עם אשתי דאוריה׳
ולאנשים אשר אתו דאבנר׳
ולאישה והאמר לנעריה׳
ולשלום ויאמר אוריה אל דוד׳
ולאבשלום ויהי אחר הדברים׳
וליהונתן בן שאול׳
ולמפיבשת בן קטן׳
ולאמנון רע ושמו׳
ולשנא לאהבה את שנאיך׳
ולזעק ומה יש לי עוד צדקה׳
ולאשה עגל מרבק׳
ולדור ישבו דמיהם בראש׳
ולרות ויפתח על הלחת ידתיה
ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב׳
ולהמית והאמר אל אליהו׳
ולקלי ויכתב עליהם ספר שנית
ולטוב הוי האמרים לרע׳
ולשארית כי מי דימון מלאו דם׳
ולחסות ההלכים לרדת מצרי׳
ולדבר כי נבל נבלה ידבר׳
ולהכות בן לריב ומצה׳
ולקח מהם קללה דישעיה׳
ולחום בן אדם׳
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרים׳
ולהטיב כי אדל עמי׳
ולרעב הנביאים אשר הו לפני׳
ולמקים ועשיתי למקום דירמיה׳
ולמואב על בן למואב איליל׳
ולרשע ונהתיו ביד׳
ולגשת ולא יגשו׳
ולבן ואל בת אדם׳
ולעולה ושה אחד׳
ולקח ואתה בן אדם׳
ולפקוד וריב לה׳ עם יהודה׳
ולפוחה גולה סוד הולך רכיל׳
וליום ומה תעשו׳
ולמטה ולא נשא דוד׳
ולאחד וארעה את צאן ההרגה׳
ולהנה ואשא את עיני׳
ולחלות ובאו עמים רבים׳
ולזמר טוב להודות ליי׳
ולככר אחת שאלתי׳
ולכפר לשמוע בקול תודה׳
ולישרי אור זרוע לצדיק׳
ולישרים הטיבה יי׳ לטובים׳
ולמות יסר יסרני יה׳
וללמדם ילדים אשר אין׳
ולגדלם וימן להם המלך׳
ולקבל מלכא בלשאצר׳
ולחתום שבועים שבעים׳
וללבן ומן המשכלים יכשלו׳
ולנחמו וישמעו שלשת׳
ולשון בארך אפים׳
וליועצי מרמה בלב׳
ולאחוז תרתי בלבי למשך ביין׳
ולכנוס כי לאדם שטוב׳
ולאחד גם אם ישכבו שנים׳
ולהיות פתשגן הכתב׳
ולהרג אשר נתן המלך׳
ולמרדכי היהודי את כל תוקף׳
ולאבדם כי המן בן
ולצוות ואת פתשגן כתב הדת׳
ולהגיד ב׳ בפסו׳
ולהסירן ותבואנה נערות׳
וללקוט דודי ירד לגנו׳
ולנעמי מודע לאישה׳
ולכלכל והיה לך למשיב׳
ולהפיל זרעם בגוים׳
ולרשעים אמרתי להוללים׳
ולעולם ראש דברך אמת׳
וללחם המערכת ב׳ בפסוק׳

ולנגיד כי יהודה גבר באחיו׳
ולהבין וליעצים לרבי׳
ולזכרי פקדיו לעשותם׳
ולהכיר ויתן לפני ארון יי׳
ולפקח בן רמליהו׳
ולשרתו אז אמר דויד לא לשאת׳
ולהלחם עמו זרוע בשר׳
ולעדור מזבולון יצאי צבא׳
ולמשפחתו ויתהלכו אהה לשבעה
ולריב וגם בירושלם׳
ולהשוכת השנה שלח׳
וללמד כי עזרא הכין לבבו׳
ולירושלים כל קבל דנא׳
ולההתחזן הנשוב להפר׳
וליהודים והסגנים לא ידעו אנה׳
ולסנבלט זכרון אלהי לטובה׳
ולעולה וללחם המערכת ולעולת
ולקרבן העצים דעזרא׳

ה׳ משמשין לה׳ ברישי׳ וסי׳

להגדוד רבדילם אמציהו׳
להחומה והתודה השנית׳
להנחותם ואתה ברחמיך׳
להעם וידברו אליו דדה׳
להמזבח ויאמר יחזקהו להעלות׳

ב׳ נסבין למ׳ ברישי׳ ולית דכוו׳ זוגא וסימנ׳

למתי ויאמר משה׳
למקרא עשה לך שתי׳
לכדן ויצאו כל בני׳
למקטנם ולא ילבדו
למאה ולקחו עשרה׳
למאה והלוים המשררים׳
לסרבה המשרה׳
למשלח וכל ההדים אשר במעדר
למתחת וארבע האופנים׳
למאד ויקברוהו דדה׳
למישרים וחכך כיין׳
למאדם ואברת׳
למשער יסב כל הארץ
לכלה ועתה נגינתם
למשען יקדמוני ביום
למודעי בכל צררי
למזמה אשר ימרוך
למוליך עמו במדבר
לבדת ויש אשר אמרים
למשמיעים ועמהם המן וידותון חצצרות׳
למיכהו והמלאך אשר דדה
למורשה ויצא אסא
למלכיה החמשי׳
למימן הששי ב׳ בו
למאני בלשצר אמר בטעם׳
למושיע ויאמר אך׳

הה׳ מן י״ד זוגין קדמא׳ נסיב ל׳ ותנינא לא נסיב ולית דכוו׳ דסמיכין וסימניהון

לאב המון אני הנה בריתי אתך והייתי׳
אב המון ולא יקרא עוד את שמך׳
לכל כליו ועשית סירתיו לדשנו
כל כליו ויעש את כל כלי המזבח
למשכן קרח דבר אל העדה לאמר העלו׳
משכן קרח ויעלו מעל משכן קרח
למואב ויאמר מואב אל זקני מדין
מואב ויאמר בלעם אל האלהים
לשלחה וענשו אתה מאה כסף

שלחה ונתן האיש השכב עמה
למעלה ועלה הגבול דבירה מעמק
מעלה ותאר מצפון ויצא עין
לאפיו ויקרא אחימעץ ויאמר
אפיו וישקף ארונה וירא את המלך
לשבת טוב לשבת על פנת גג קדמ׳
שבת טוב שבת על פנה גג׳
לחיים אורח לחיים שומר מוסר
חיים אורח חיים למעלה למשכיל
לקח בגדו כי ערב זר קדמאה
קח בגדו כי ערב זר תנינא
לרוח ויאמר אצא דדה
רוח ועתה הנה נתן ה׳ דד״ה
ולתומים ויאמר התרשתא קדמ׳
ותומים ויאמר התרשתא תנינא
למאני בלשצר אמר בטעם
מאני באדין התיו מאני דהבא
לראשי שמאלו חחת לראשי קדמ׳
ראשי שמאלו החת ראשי תנינא

וחלופיהון ו׳ זוגין תנינא נסיב ל׳ כחד עיין וקדמ׳ קרחי׳ ולית דכוו׳ דסמיכין וסימ׳

מבעלה וגבול האמרי ממעלה
מלמעלה וישב גדעון בן יואש
משכב וזה הדבר אשר העשו
למשכב ויכצאו מיושבי יבש
קחי ויקם וילך צרפתה
לקחי והלך לקחת ויקרא
שער האשפות המשררים
לשער האשפות וההלכות לימין
ימים ומעת הוסר התמיד
לימים אשרי המחכה ויגיע
נחלה ונתן ארצם נחלה קדמא׳
לנחלה ונתן ארצם לנחלה תנינא

מלין דמשמשין ל״ם בסוף תיבות׳ וסימ׳

אראלם ל׳ הן אראלם צעקו חוצה
בשלם ל׳ הבשר ויתן לעם
החלם ל׳ וזה החלם לעשות ועתה
כלם ל׳ אשר טפחתי ורביתי איבי
צלם ל׳ סר צלם מעליהם וה׳
קלם ל׳ אשר קלם מלך בבל באש
והמשילם ל׳ ברבים והמשכילים
בפעלם ל׳ הן פראים במדבר
ולגדלם ל׳ שנים שנים דדניאל דזרעונים
מגלם ל׳ לא ישה לארץ מגלם
ומגלם ל׳ יצילנו ה׳ דההלות
באבלם ל׳ ויהי באבלם מהנזיד והכה

מלין דמשמשין לה בסוף תיבות׳ וסימ׳

ובשפלה ל׳ תשפל העיר
תהלה ל׳ ובמלאכיו תשים תהלה
אילה ל׳ נפתלי אילה שלחה
נפלה ל׳ ביד יי׳ כי רבים רחמיו
זבלה ל׳ שמש ירח עמד זבלה
כבהולה ל׳ אלי כבהולה חגורת
אפלה ל׳ נא ביד יי׳ כי רבים
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו
בבהלה ל׳ ויבל בהבל ימידם
כחולה ל׳ כי קול כחולה שמעתי
לאומלה ל׳ עליך
הנקלה ל׳ וידברו עבדי
בלה ל׳ ענן וילך כן
חלה ל׳ כי חלה גם ילדה׳
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו
ואשמאילה ל׳ ואם הימין
אמולה ל׳ מה אמולה לבך

ואיחלה ל׳ לאור יבא אפל
והצלה ל׳ רוח והצלה יעמוד ליהודים
הגלילה ל׳ ויקח
השפלה ל׳ הגבה והגבוה השפיל
ההוללה ל׳ ונשאו עליך קינה
טלטלה ל׳ גבר
מגוללה ל׳ ושמלה
והמכשלה ל׳ התת
וכרעלה ל׳ ואשראלה ל׳
אומללה ל׳ יולדה השבעה
חוללה ל׳ ידו נחש בריח
יללה ל׳ מן המשנה
לכסלה ל׳ ואל ישובו׳

מלין דמשמשין לו בסוף תיבותא וסימ׳

הואילו ל׳ ועתה הואילו פני בי
הבדלו ל׳ מתוך העדה הזאת
הקהילו ל׳ ואת כל העדה הקהילו
אשהללו ל׳ אבירי לב נמו
יבלו ל׳ בטוב ימיהם ישנהם
העלו ל׳ מסביב למשכן קרח
ויתנצלו ל׳ בני ישראל את עדים
בשלו ל׳ ויאמר משה אלהם
ויבהלו ל׳ להביא את המן אל
מלו ל׳ ברב רכלתך מלו
הפלו ל׳ ואמרת אליהם
כשלו ל׳ ויאמר אלהם
יחולו ל׳ על ראש יואב
הבשילו ל׳ אשכלותיה
ושאלו ל׳ דבר נא באזני
ויכלו ל׳ השמים והארץ
ויכלו ל׳ את הימים והיה׳
ויכלו ל׳ בכל אנשים
ויבלו ל׳ יחד יבאו גדודיו
יחוללו ל׳ הרפאים יחוללו
והללו ל׳ את ה׳ ומקבציו
האכלו ל׳ ואם תמאנו ומריתם
ייחלו ל׳ לא יכבה ולא ירוץ
ישפלו ל׳ הנה האדון ה׳
היכלו ל׳ ויאמר לפני אחיו דעזר׳
תגאלו ל׳ חנם נמכרתם ולא
תכהלו ל׳ אל הכסחו בעשק
כלו ל׳ מעשיכם דבר יום ביומו
כלו ל׳ הפלות דוד בן ישי

לא כל ר״פ דבראשית ולא בב״ב לא וסימ׳

אדוני לא אדוני שמעני
יסור לא יסור שבט
וכל ואלה שמות והורת כהנ׳ ר״פ לא בר מן ט׳ ולא וסימניהון
יכלה ולא יכלה עוד הצפינו
יכלו ולא יכלו החרטמים
יכול ולא יכול משה
ישמע ולא ישמע אליכם פרעה
שמעו ולא שמעו אל משה
הותירו ולא הותירו ממנו עד
העלה ולא העלה במעלוה על
יחללו ולא יחללו את קדשי
יזבחו ולא יזבחו עוד את זבחיהם
תחללו ולא תחללו את שם
יחלל ולא יחלל זרעו בעמיו
הקיא ולא הקיא הארץ אתכם
תשבעו ולא תשבעו בשמי
תלכו ולא תלכו בחקת הגוי
תונו ולא תונו איש את
וכל ר״פ דוידבר דכו׳ ולא בר מן ז׳ לא וסימ׳
ושאירו לא שאירו ממנו
אוכל לא אוכל אנכי לבדי

מערכת אות הלמד

יום לא יום אחד תאכלון׃
כן לא כן עבדי משה׃
איש לא איש אל ויכזב׃
הביט לא הביט און ביעקב׃
נשוב לא נשוב אל בתינו׃
וכל משנה תורה ר״פ דכוו׳ לא
בר מן יז״ ולא וסי׳
אביתם ולא אביתם לעלות׃
אבה ולא אבה סיחון׃
תחמד ולא תחמד אשת׃
תתחתן ולא תתחתן בם׃
תועבה ולא תביא תועבה׃
ידבק ולא ידבק בידך׃
יראה ולא יראה לך׃
הקים ולא תקים לך׃
ירבה לא ירבה לו׃
ישפך ולא ישפך דם׃
תחס ולא תחס עינך׃
אבה ולא אבה יי׳ אלהיך לשמוע
תסור ולא תסור מכל הדברי׳׃
נתן ולא נתן יי׳ לכם לב׃
אתכם ולא אתכם לבדכם׃
מעבר ולא מעבר לים היא׃
קם ולא קם נביא עוד׃
וכל אשלמתא קדמית׳ ר״פ דכו׳
ולא במ״ט לא׃
יתיצב לא יתיצב איש׃
ימוש לא ימוש ספר׃
היה לא היה דבר מכל׃
היתה לא היתה עיר אשר השלימ׳
נותר לא נותר עוקים בארץ׃
נפל לא נפל דבר מכל׃
עזבתם לא עזבתם את אחיכם׃
טוב לא טוב הדבר הזה׃
כן לא כן הדבר כי איש׃
וכל ישעיה ר״פ דכו׳ לא במ״ג
ולא וסימניהון
ישעה ולא ישעה אל המזבחות׃
תשעינה ולא תשעינה עיני ראים׃
יהיה ולא יהיה למצרים׃
ישיב ולא ישיב אל לבו׃
אתי ולא אתי קראת יעקב׃
צמאו ולא צמאו בחרבות׃
וכל ירמיה ויחזקאל ר״פ דכו׳
ולא בר מן י״ד לא וסי
כאלה לא כאלה חלק יעקב׃
כאלה לא כאלה חלק יעקב׃
ישוב לא ישוב אף יי׳׃
ישוב לא ישוב חרון אף׃
ישבתי לא ישבתי בסוד משחקים׃
שלחתי לא שלחתי את הנביאים׃
תקח לא תקח לך אשה׃
כברית לא כברית אשר׃
דכאו לא דכאו עד היום׃
עליתם לא עליתם בפרצות׃
עמים לא אל עמים רבים׃
חסה לא חסה עליך עין׃
תעבר לא תעבר בה רגל׃
למענכם לא למענכם אני עשה׃
וכל תריסר ר״פ דכו׳ לא בר מן
ג׳ ולא וסימניהון
ולא זעקו אלי בלבם׃
ולא ידעו עשות נכוחה׃
ולא אחד עשה ושאר׃
וכל ד״ה ר״פ דכו׳ ולא במ״ב
לא וסימניהון
לא הניח איש לעשקם׃
לא לכם להלחם בזאת׃
וכל שאר כתובים ר״פ דכותהו׳
לא במי״ד ולא וסימניהון׃
הסגרתני ולא הסגרתני ביד אויב׃
נסוג ולא נסוג ממך תחיינו׃
שמע ולא שמע עמי לקולי׃

יהיו ולא יהיו כאבתם׃
אמרו ולא אמרו העברים
נתתי ולא נתתי לחטא חכי׃
ערך ולא ערך אלי מלין׃
אמר ולא אמר איה אלוה׃
נמצא ולא נמצא נשים יפות׃
שמעתי ולא שמעתי לקול
ידע ולא ידע כי רפאים׃
למדתי ולא למדתי חכמה׃
שמענו ולא שמענו אל עבדך׃
שמענו ולא שמענו בקול יי׳ אלהים

חד מן קכ״ג פסוקים דמיחדין
דאית בהון מן ב׳ ולא
ולא וסימניהון
והקמתי את בריתי אתכם׃
נשא ולא נשא אתם הארץ׃
יכול ולא יכול יוסף להתאפק׃
מצות יאכל את שבעת׃
אראנו ולא עתה אשורנו׃
ותשובו ותבכו לפני יי׳׃
וכשלוח יי׳ אתכם מקדש ברנע׃
תחמוד ולא תחמד דמ״ת׃
יראה ולא יראה לך שאור׃
ביומו תתן שכרו ולא׃
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב׃
אשה תארש ואיש אחר׃
שורך טבוח לעיניך׃
וכי ירדף גאל הדם׃
וישלח ישראל מלאכים אל מלך
אדום׃
ובעת מותה ותדברנה׃
שלישה ויעבר בהר אפרים׃
תכרית ולא תכרית את חסדך׃
לרצים ויאמר המלך לרצים׃
ואבי ראה גם ראה את
והאנשים טובים לנו מאד׃
ויקצפו עליו שרי פלשתים׃
זקני ויקמו זקני ביתו׃
ויתקע יואב בשופר ויעמדו׃
ושמתי מקום לעמי ישר׳ ונטעתים׃
וחברו ושמתי מקום׃
אל בני ויאמר המלך אל אבשלום׃
וישלח אבשלום אל יואב׃
ויחן יי׳ אתם וירחמם׃
והריחו ביראת יי׳ ולא למראה׃
הוי בנים סררים נאם יי׳׃
התמהמהו ותמהו השתעשעו׃
ומצרים אדם ולא איש׃
וקוי יי׳ יחליפו כח׃
ראות רבות ולא תשמור׃
מי נתן למשסה יעקב׃
וישפך עליו חמה אפו׃
רעה אפר לב הותל׃
נבראו עתה נבראו ולא מאז׃
מהר צעה להפתח׃
נגש והוא נענה׃
צמנו׳ למה צמנו ולא׃
הנני כי הנני בורא שמים׃
האכל על כן תאכל הארץ׃
סכל שמעו נא זאת עם׃
עשתכם ועתה יען עשתכם׃
הפלו ואמרת אליהם כה׃
עזבם ויאמר יי׳ על עזבם׃
דגר קרא דגר ולא ילד׃
כערער והיה כערער בערבה׃
יפרסו ולא יפרסו להם על׃
יענוכה ודברת אליהם את כל׃
בשרירות ולא שמעו ולא הטו
שמעו ולא שמעו אלי ולא הטו׃
שמעו ולא שמעו ולא הטו׃
ושמתי ושמתי עיני עליהם לטובה׃
ושלח יי׳ אליכם את כל עבדיו׃
ואל תלכו אחרי אלהים אחרים׃

ויצא מהם תודה וקול׃
ועבדך מקץ שבע שנים השלחו׃
הוקם את דברי יהונדב׃
כל יהודה לכן כה אמ׳ יי׳ הנני מביא׃
ואשלח אליכם את כל עבדי׃
אם שוב תשבו בארץ הזאת׃
פחדו ולא פחדו ולא קרעו׃
ישבו לכן ישבו ציים את איים׃
באמרו לרשע מות תמות׃
תחס ולא תחס עיני׃
וחברו ולא תחס עיני עליך׃
הכרי בן אדם בתוך בית׃
הרעים כה אמר יי׳ הנני׃
כטע והקמתי להם מטע׃
ועשיתי אתם לגוי אחד׃
ולא ישאו עצים מן השדה׃
ורדפה את מאהביה ולא׃
ואכלו ולא ישבעו הזנו׃
וענה גאון ישראל בפניו׃
ושפט בין עמים רבים׃
המליכו הם המליכו ולא ממני׃
ונעו שתים שלש שנים׃
בשסכם לכן יען בשסכם׃
הלא חשך יום יי׳ ולא אור׃
והסג אתה תאכל ולא תשבע׃
שועתי עד אנא יי׳ שועתי׃
היין ואף כי היין בוגד׃
חולם והיה חולם למשסה׃
באבתיכם אל תהיו כאבתיכם׃
כאשר קראתי והיה כאשר׃
וגערתי לכם באכל ולא׃
יואב בן צרויה החל למנות׃
וכל ריב אשר יבא אליכם׃
ולא הסב יאשיהו פניו׃
אלהי אקרא יונם ולא תענה׃
רחום והוא רחום יכפר׃
ובצלעי שמחו ונאספו׃
כל זאת באתנו ולא שכחנוך׃
פה להם ולא ידברו עינים׃
אזנים להם ולא ישמעו׃
ישען על ביתו ולא יעמד׃
יעבר הן יעבר עלי ולא׃
יהרס הן יהרס ולא יבנה׃
יכבדו בניו ולא ידע׃
מה ידעת ולא נדע הבין׃
שזפתו עין שזפתו׃
משיב יגע ולא יבלע׃
שורו עבר ולא יגעיל׃
טמאל בעשתו ולא אחז׃
שגיא הן אל שגיא ולא נדע
ישחק לפחת ולא יחת׃
אחת דברתי ולא אענה׃
מי זה מעלים עצה׃
יקראונני אז יקראונני׃
וראיתיו מגיע אצל האיל׃
נשארתי ואני נשארתי לבדי׃
ובעמדו תשבר מלכותו׃
ולקץ שנים יתחברו׃
ועבד על כנו נבזה ולא׃
ושם פניו לבא בתקף׃
ותעד בהם להשיבם אל׃
וימאנו לשמוע ולא זכרו׃
ובראות ויצא המן ביום׃
פתחתי אני לדודי ודודי חמק׃

חד מן מז״ פסוקים דאית
בהון מן ג״ג לא לא
לא דמיחדין וסימניהון
אבימלך ויאמר אבימלך לא׃
במעשה ארץ מצרים אשר׃
בחקתי את חקתי תשמרו׃
יקרחה לא יקרחה קרחה׃
אלילים לא תעשו לכם׃
מיין ושכר יזיר חמץ׃

זבחים מלאים כל טוב׃
חפצת והיה אם לא חפצת
וידעתם היום כי לא את בניכם׃
יזבחו לשדים לא אלוה׃
האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו׃
ואתן לכם ארץ אשר לא׃
ויחגר דוד את חרבו׃
נס ויאמר העם לא
הבכים ואת בני הבכים לא׃
בניהם וחברו ואת בניהם׃
בחוריו על כן על בחוריו׃
ידבח והוא לא בן ידבח׃
ונאספה שמחה וגיל מן׃
עמקי לא אל עמים׃
ביבש קצירה תשברנה׃
כי תעבר במים אתך אני׃
שחרה ובאה עליך רעה׃
גם לא שמעת גם לא׃
תחפירי אל תיראי כי לא׃
דאגת ואת מי דאגת׃
ומעולם לא שמעו לא האזינו׃
הכהנים לא אמרו איה יי׳
המנבאם לכן כה אמר יי׳ יען׃
המבכר כי הבכר אל המבכר׃
כספם בחוצות ישליכו זהבם׃
ובכתב והיתה ידי אל הנבי׳׃
על ההרים לא אכל הני׳ דסיפר׳׃
הונה ואיש לא הונה חבלתו׃
הדרכי ואמרתם לא יתכן׃
הדרכי ואמרו בני עמך לא׃
צדקת ואתה בן אדם אמר׃
קרא ויאמר קרא שמו לא עמי
ותפש הקשת לא יעמד׃
לא יכלו כי לא יכלו לעשותו׃
אשרי האיש אשר לא הלך׃
רגל לא רגל על לשונו׃
בספו לא נתן בנשך׃
ישנו כי לא ישנו אם לא׃
פני יי׳ חלקם לא יוסיף׃
וסוך לחם חמודות׃
וארבעים שנה כלכלתם במדבר׃

ט׳ פסוקי׳ ולא ולא ולא
וסימניהון נמסר בירמיה סימן ז׳׃

חד מן לג״ פסוקי׳ דמיחדי׳
מן ג׳ לא ולא ולא
ט׳ מנהון ר״פ דמיחדין וסי׳ נמסר באיוב
סי׳ ט״ו וכ״ד במצעות פסו׳ וסימני׳
יובל היא שנת החמשים׃
אמר ויאמר יי׳ אלי אמר׃
כי אל רחום יי׳ אלהיך לא ירפך
גפרית ומלח שרפה כל ארצה׃
תריעו ואת העם צוה יהושע׃
עשקתנו ויאמרו לא עשקתנו׃
את חצי ויאמר איש האלהים
אל המלך׃
כי כן צוה אתי בדבר יי׳
אוכל ויאמר לא אוכל לשוב׃
לא שמעו על אשר לא שמעו
קול׃
מכף רגל ועד ראש אין בו׃
בושי צידון כי אמר ים׃
כיונק ויעל כיונק לפניו׃
ונפצתים איש אל אחיו׃
חללי והיו חללי יי׳ ביום ההוא׃
ובנו את במות הבעל׃
אזכרנו ואמרתי לא אזכרנו׃
שקר ויאמר אלי שקר׃
ואחריכן נאם יי׳ אתן את צדקיהו׃
אפרע אני יי׳ דברתי באה׃
בחמה גם אני אעשה בחמה׃
יגבהו למען אשר לא יגבהו׃
שארית

שארית טראל לא יעשו עולה ׃
כזה יבי לא כזה ולא שקץ ׃

ו׳ ר״פ לא לא ולא וסימני נמסר בסדר קדשים ׃

נ׳ ר״פ לא ולא לא וסימני נמסר בסוף בחקתי ׃

לא ז׳ ר״פ בספר במדבר וסים׳ נמסר בסדר מטות ׃

ט׳ פסוקי׳ לא ולא ולא ולא דמיחדין וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ה ׃

ח׳ פסוקי׳ לא לא לא לא וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ י״ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמאה ׃

ג׳ פסוקי׳ לא ולא ולא ולא וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלותך ׃

ד׳ זוגין מן ב״ב כחד עניין קדמ׳ נסיב לא ותניינא לא נסיב לא וסימני׳
לא אדני שמעני השדה נתתי
אדני שמעני ארץ ארבע ׃
לא הפך לבן ואם בהרת לבנה ׃
הפך לבן ׃ וראהו הכהן ׃
לא עשיתם לבן כה אמ׳ יי׳ יען המנכם
עשיתם וידעתם כי אני יי׳ אשר בחקי ׃
לא נחשב וכל כלי משקה דמלכים ׃
נחשב וכל כלי משקה דד״ה ׃

ד׳ פסוקי׳ ולא לא ולא וסימניהון נמס׳ בסוף סדר קרח ׃

ג׳ סבירין ולא וקרין לא וסימ׳ נמס׳ בסדר משפטי׳ ׃

ולא קריין יחידאין וסימני׳

ולא מצאה היונה מנוח לכף ׃
ולא תכרה והיה האכל לפקדון ׃
ולא כיד ואני ידעתי ׃
ולא הוסיפון העתירו אל ׃
ולא נחם ויהי בשלח פרעה ׃
ולא תעלה במעלות על מזבחי ׃
ולא פשה וראה הכהן ׃
ולא יאכל נפש אשר ׃
ולא יגאל אך כל חרם ׃
ולא נשתה נעברה בארצך ׃
ולא יצאו וישארו שני ׃
ולא החמד דמשנה תורה ׃
ולא תקח לא תטה משפט ׃
ולא יסור ולא ירבה לו ׃
ולא יזידון וכל העם ׃
ולא תסיר מכל הדברים ׃
ולא תשימו בנים אתם ליי׳ ׃
ולא הוריש מנשה את בית שאן ׃
ולא באו וילך במדבר ׃
ולא יצילו ולא הסורו ׃
ולא מת ויאמר העם אל שאול
ולא הגידה ותבא אביגיל ׃
ולא אשנה ויאמר אבי יי׳ אל דוד
ולא ירד וישכב אוריה ׃
ולא שמר וצוה אליו על הדבר ׃
ולא תאבה ויאמרו אליו ׃
ולא תשמע ראות רבות ׃
ולא העלה וימצא מלך ׃
ולא ידעהם שמעת חזה כלה ׃
ולא לנצח כי לא לעולם ׃
ולא ילכו בעת ההיא ׃
ולא תחללו את שם קדשי ׃
ולא יבאו לראות כבלע ׃
לא אשיבנה הנה ברך לקחתי ׃
לא יעבד ובכן חבשים ׃

ולא ראה לא הביט און ביעקב ׃
ולא העבד ואבלת ׃
ולא ירבה לו נשים ׃
ולא שכחתי ולא אכלתי באני ממנו
ולא תגרעו ולא תוסיפו ׃
ולא שנא וכי ירדף ׃
ולא ישאירו ויחנו עליהם וישחיתו
ולא אותה ויאמר יהונתן ׃
ולא נעלה אם כה יאמרו ׃
ולא חטאתי ואבי ראה ׃
ולא יחיה והכה דוד ׃
ולא עשית כאשר שמע ׃
ולא נעדר להם מן הקטן ׃
ולא תשוב כי כן צוה אתי ׃
ולא השאיר ויאמר הפשו ׃
ולא ישים וישפך עליו ׃
ולא תדע למה צמנו ׃
ולא יעשה והיה כי תרבו ׃
ולא יספדו ומתו גדלים ׃
ולא תקום ואמרת ככה ׃
ולא מתי תשואות מלאה ׃
ולא יקחו מבך אבן ׃
ולא תראה לעיניהם על ׃
ולא יתנו למען אשר ׃
ולא תשיג ורדפה את מאהביה ׃
ולא תמצא ב׳ בו ׃
ולא אבא לא אעשה ׃
ולא ימלט ראיתי את ׃
ולא תשבע אתה תאכל ׃
ולא תוסיפו ביום ההוא ׃
ולא יועילוך אני אגיד ׃
ולא יערוב למען אשר ׃
ולא אענה הן אזעק ׃
ולא בזה פנה אל תפלת ׃
ולא נסוג ממך תחיינו ׃
ולא היו וימת אלעזר ׃
ולא עלה יואב בן צרויה החל למנות דד״ה ׃
ולא תצליחו ורוח אלהים ׃
ולא נעשה פסח כמהו דד״ה ׃
ולא הגדתי ואקים לילה ׃
ולא לו וישם פניו לבא ׃
ולא עבר להם לבדם ׃
ולא עת אשר קמטו ׃
ולא תמצא לא ידע אנוש ערכה ׃
ולא איתי וכל דיירי ארעא ׃
ולא כן אני ידעתי ׃
ולא לקחו ואמרת אליהם ׃
ולא היתה סדם אחתך ׃
ולא יצאו כבאם הכהנים ׃
ולא אלהים כי מישראל והוא חרש עשהו ׃
ולא יפל כי הנה אנכי מצוה ׃
ולא ישבע אף כי היין בוגד
ולא ראיתי נער הייתי ׃
ולא האמינו בכל זאת חטאו ׃
ולא יזכר אמרו לכו ונכחידם מגוי ׃
ולא לעולם לא לנצח אריב ׃
ולא הסיר דוד את ׃
ולא בחרתי מן היום ׃
ולא לך ויעבדו ׃
ולא שמעתי ויהי בדבר ׃
ולא הייתי ויהי בחדש דעזרא ׃
ולא העמד וישם פניו ׃
ולא יפתח הן יהרס ׃
ולא יאזינו אזנים להם ׃
ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו ׃
ולא זר אשר אני ׃
ולא ימאס הן אל כביר ׃
ולא אמצא ואולם כלכם תשבו ׃
ולא יחטא כי אדם אין צדיק בארץ ׃
ולא ימלט אין אדם ׃
ולא ימצא וראיתי ׃

ולא זה ויאמר אליהם ׃

לא מ׳ יחידאין וסימניהון

לא מצא ויקרא האדם שמות ׃
לא יעדה אם רעה בעיני ׃
לא יעבר כל ימי נזרו ׃
לא נודע כי ימצא חלל באדמה
לא הורישו ואת היבוסי יושבי ירושלם ׃
לא אפר ויעל מלאך יי׳ דהבוכי׳ ׃
לא יגש וזה דבר השמטה ׃
לא שמרתם הדבר הזה אשר אתם׳
לא טובת דצפחת המים ׃
לא יראו ויהי בתחלת שבתם ׃
לא ירחמו וקשתות נערים ׃
לא עתה לכן כה אמר יי׳ ׃
לא האזינו ומעולם לא שמעו ׃
לא הקשיבו שמעי הארץ ׃
לא יקברו ומתו גדולים ׃
לא נזהר והצופה כי יראה ׃
לא ישאו ושפט בין הגוים ׃
לא תחיה והיה כי ינבא ׃
לא יראו הבא עד דור אבותיו ׃
לא אמות כי אחיה ׃
לא עזבתם את אחיכם ׃
לא אענה אשר אם צדקתי ׃
לא ילין בחוץ לא ילין ׃
לא פנים אם קהה הברזל ׃
לא האמין ויגידו לו לאמר ׃
לא יראו והסירתי את כפי ׃
לא משו וארון ברית יי׳ ומשה ׃
לא תיראום כי יי׳ אלהיכם ׃
לא תשלחום ויאמרו אליו ׃
לא תאכלום כל הולך על ׃
לא בחרבך ולא בקשתך ׃
לא יתחטא הוא יתחטא בו ׃
לא תשתה כרמים תטע ׃
לא ידעון המאכילך מן במדבר ׃
לא השהרנו המעט לנו עת ׃
לא מצאתה ויאמר יהודה לתמר ׃
לא מצאתיה וישב אל ׃
לא נתנו וילחצו האמרי ׃
לא חמל את הכבשה ישלם ׃
לא קרבה לא שמעה בקול ׃
לא קם וכמהו לא היה לפניו מלך ׃
לא תחת שאו לשמים ׃
לא שתה חרש ברזל מעצד ׃
לא הדריכהו בני שחץ ׃
לא הכירוהו ויכר יוסף את ׃

הלין זוגין חד לא וחד ולא וסימניהון

לא לך ויעמדו על עזיהו דד״ה
ולא לך ב׳ בפסוקא ׃
לא ידעון המאכלך מן ׃
ולא ידעון ויענך ׃
לא נראה ויען משה ׃
ולא נראה ויעש המלך ׃
לא תנאף דואלה שמות ׃
ולא תנאף דמשנה תורה ׃
לא תגנב דואלה שמות ׃
ולא תגנב דמשנה תורה ׃
לא תענה דואלה שמות ׃
ולא תענה דמ״ת ׃
לא תחמוד דואלה שמות ׃
ולא תחמוד דמ״ת ׃
לא ימשל אם רעה בעיני ׃
ולא ימשל ויאמר להם גדעון ׃
לא תהדר ודל לא תהדר ׃
ולא תעשו עול במשפט ׃
לא תעשה כל המנחה ׃

ולא תעשה כי כולם מראים ׃
לא יבדיל ושסע אתו ׃
ולא יבדיל ומלק את ראשו ׃
לא יגיד ונפש כי תחטא ׃
ולא יגיד חולק עם גנב ׃
לא תונו וכי יגור ׃
ולא תונו איש את ׃
לא הותירו ביום ההוא ׃
ולא הותירו ממנו עד ׃
לא תקצר את ספיח ׃
ולא תקצר את הזרע ולא ׃
לא תצלח ויאמר משה למה ׃
ולא תצלח ושניהם דמלכים ׃
לא יי׳ אם כמות כל האדם ׃
ולא יי׳ לולי כעס אויב אגור ׃
לא האמנתם יען לא האמנתם בי ׃
ולא האמנתם לו ולא שמעת׳ בקולו ׃
לא תסורו ושמרתם לעשות את
ולא תסורו כי אחרי התהו ׃
לא תביא אתנן זונה ומחיר ׃
ולא תביא תועבה אל ביתך ׃
לא קרוב ואם לא קרוב אחיך ׃
ולא קרוב אראנו ולא עתה ׃
לא ילמדו למען אשר לא ילמדו ׃
ולא ילמדו עוד איש ׃
לא תשכח והיה בהניח יי׳ אלהיך ׃
ולא תשכח והדר נדר ותאמר ׃
לא תסוך זתים יהיו לך בכל ׃
ולא תסוך אתה הזרע ולא ׃
לא יאבה יי׳ סלוח לו כי אז ׃
ולא יאבה לא ישא פני כל כפר ׃
לא ראיתיו האמר לאביו ולאמו ׃
ולא ראיתיו ויצא האחד מאתי ׃
לא הריעו ואת העם דיהושע ׃
ולא הריעו ובהקהיל את הקהל ׃
לא שלף ויבא גם הנצב אחר ׃
ולא שלף ויאמר ליתר בכורו ׃
לא נסור ויאמר אליו דפילגש ׃
ולא נסור ויקם כל העם דפילגש
לא נמיתך ויאמרו לו לאמר ׃
ולא נמיתך וכי ישמעו השרים ׃
לא בכח רגלי חסידיו ישמר ׃
ולא בכח כי אם ברוחי אמר ׃
לא ארע ויאמר שאול חטאתי ׃
ולא ארע ואל תלכו אחרי אלהי׳
לא תאמר ויקרא אבנר ׃
ולא תאמר אם מחוט ועד שרוך ׃
לא נטה והשמועה באה ׃
ולא נטה וירדף עשה אל ׃
לא ישמח על כן על בחוריו ׃
ולא ישמח יולד כסיל ׃
לא ירחם על כן על בחוריו ׃
ולא ירחם ואחרי כן נאם ׃
לא יכנה כי שמת מעיר ׃
ולא יבנה הן יהרס ולא יבנה ׃
לא תבכה כי עם בציון ׃
ולא תבכה בן אדם הנני לוקח ׃
לא תשחית כי תצור אל ׃
ולא תשחית לא תקיפו ׃
לא יחת כי כה אמר יי׳ ׃
ולא יחת ישחק לפחד ׃
לא ילדה רני עקרה ׃
ולא ילדה ויהי איש אחד מצרעה
לא יכילו כי שתים רעות עשה ׃
ולא יכילו ויי׳ אלהים אמת ׃
לא אעבור כי מעולם ׃
ולא אעבור ארחי גדר ׃
לא ייעפו פרא למוד מדבר ׃
ולא ייעפו וקויי יי׳ יחליפו ׃
לא שבה וגם בכל זאת ׃
ולא שבה ואמר אחרי עשתה ׃
לא יאספו ושחטום ׃
ולא יאספו והיו חללי ׃

לא יעבדו והיה הגל׳ ·
ולא יעבדו והיה ביום ·
לא תשתו ויאמרו לא נשתה יין ·
ולא תשתו יען בושסכם ·
לא הפנו בקול שעטת ·
ולא הפנו מדוע ראיתי ·
לא הזהרתו ובשוב צדיק ·
ולא הזהרתו באמרי ·
לא עליהם בפרצות ·
ולא עליהם אנכי ·
לא תשאי ולא אשמיע ·
ולא תשאי והשבתי זמהך מכך ·
לא תדלחם והאבדתי קדם ·
ולא תדלחם ב׳ בפסוקא ·
לא ימד והיה מספר ·
ולא ימד אשר לא יספר ·
לא ארחם ואת בניה לא ·
ולא ארחם ונפצתים ·
לא חכם חבלי יולדה ·
ולא חכם הל׳׳י תגמלו ·
לא כחיל ולא בכח כי אם ברוחי
ולא כחיל גדול ובקהל ·
לא עבדו ושבתם וראיתם ·
ולא עבדו והה׳׳ עמו ·
לא ישב אשרי האיש ·
ולא ישב לא עבר בה איש ·
לא אקח מביתך פר ·
ולא אקח את כל הממלכות ·
לא חשך איננו גדול ·
ולא חשך ממות ·
לא ידבק לא אשית ·
ולא ידבק בידך מאומה ·
לא אעלה תדבק לשוני ·
ולא אעלה ויאמר ·
לא יציל וספרי׳ בתב לחרף ד״ה
ולא יציל רעה אפר לב הותל ·
לא נכנע ויעש הרע דיהויכין דסופ״דה ·
ולא נכנע מלפני׳׳ דאמון ד״ה ·
לא ידעו ויאמרו צרינו ·
ולא ידעו ויאמר ירבעם ·
לא הביאו ועל ידו ·
ולא הביאו ובני בליעל ·
לא כחכמה ואנא לא דדניאל ·
ולא כחכמה הלא נסע יהרם ·
לא יעמדו ראיתי את האיל מנגח
ולא יעמדו למען ·
לא יענה ורב דברים ·
ולא יענה אטם אזנו ·
לא תשבעו למה תרדפוני ·
ולא תשבעו בשברי לכם ·
לא חקר הן אל שגיא ·
ולא חקר ירוע כבירים ·
לא עוזר נתסו נתיבתי ·
ולא עוזר בי אמלט עני ·
לא מנעתי את לבי מכל שמחה ·
ולא מנעתי ויקרא מלך ישראל ·
לא תמלא כל עמל ·
ולא תמלא כל הדברים יגעים ·
לא יכזב עד אמונים ·
ולא יכזב כי עוד חזון ·
לא יחסר בטח בה לב בעלה ·
ולא יחסר מהר צעה ·
לא כל ואענה את זרע ·
ולא כל לא המתים יהללויה ·

הלין קריין
לא ולית מנהון ולא וסימניהון

לא אעשה לא אחיה ·
לא אכלתי לא אירא ·
לא טוב לא טובה ·
לא ישבתי לא ישב ·
לא ישבו לא ירא ·

לא יתיצב לא יועילו ·
לא ירעיב לא ירעבו ·
לא ימוט · לא יגש ·
לא יקרב · לא יומת ·
לא יומתו · לא יתכן ·
לא יתכנו · לא יעלו ·
לא יעשו · לא יצלח ·
לא נכון · לא יכון ·
לא לקח · לא נקח ·
לא נפל · לא נופל ·
לא נוכל לא נירא ·
לא ענו · לא שלחתים ·
לא שבת · לא זכרת ·
לא תאכל לא תתנו ·
לא תלין לא תכרת ·
לא תוכל לא תעבר ·
לא תכבה · לא תנבא ·
לא תשמעו · לא תמשך ·
לא תוסיפו · לא תעשינה ·
לא תגלה ·

ב״ב ולא
וליה מנהון לא וסימניהון

ולא עז · ולא אבת ·
ולא אבין · ולא אני ·
ולא יראה · ולא יסף ·
ולא יספו · ולא יכבו ·
ולא יטמאו · ולא נטמאו ·
ולא נתנו · ולא נפקד ·
ולא רוח · ולא טוב ·
ולא שכתם · ולא שבענו ·
ולא טם · ולא שכם ·
ולא הטמאו · ולא תמותו ·
ולא תשבו ·

ט׳ זוגין מן ב״ב ולא ולית
דכו׳ בקריאה וסימניהון

ולא נתתי לא אכלתי באני ממנו
ולא נתתי לחטא חכי ·
ולא קם נביא עוד בישראל ·
ולא קם ולא זע ממנו וימלא ·
ולא יצא ואת העם צוה יהושע
ולא יצא על בן תפוג תורה ולא
ולא ישא כי מות נמות ·
ולא ישא לא יצעק ולא ישא ·
ולא שמרת ויאמר׳׳ לשלמה ·
ולא שמרת ויקרא אל איש האלהים
ולא סרו מצות המלך דמלכ׳ ·
ולא סרו וישרנה הפרות ·
ולא ראו ושמתי בהם אות ושלחתי
ולא ראו בתוך בית המרי אתה
ולא תראו והברית אשר ברתי ·
ולא תראו ואת החקים דשמרונה
ולא תנתן ואל יבטח אתכם חזקיהו
ולא תנתן והצלתיך ביום ההוא
ולא יאמר הנה ימים באים נאם ·
ולא יאמר לכן הנה ימים באים ·
ולא הזכרנה כי הנני בורא שמים ·
ולא תזכרן בשוב צדיק מצדקתו ·
ולא ישמע וגלתי בירושלם ·
ולא ישמע הנני אליך נאם ה׳ ·
ולא יקומו ואמרת אלהם כה אמ׳
ולא יקמו הנשבעים באשמת ·
ולא תמות לכן כה אמר׳׳ אל ·
ולא תמות ויאמ׳ ירמיה אל צדקיהו׳
ולא דברתי שקר הנביאים ·
ולא דברתי ובנו את ·
ולא ימיש והיה כעץ שתול על ·
ולא ימיש הות בקרבה ולא ימיש
ולא ידעו אם יצאתי הנה ·
ולא ידעו המעזיקים ולא ·
ולא אזכר ואמרתי לא אזכרנו ·
ולא אדבר אחות שבורות עיני ·

ולא איש לא אעשה חרון אפי ·
ולא איש ואנכי תולעת ·
ולא יכשו ואכלהם אכול ·
ולא יכשו וידעתם כי בקרב ·
ולא תעשינה והשבתי את זמהך ·
ולא תעשינה מפר מחשבת ערומים
ולא תשתחוה והכרתי פסיליך ומצבתיך ·
ולא תשתחוה לא יהיה בך אל זר ולא ·
ולא אתן והושעתי אתכם מכל
ולא אתן ויען׳׳ ויאמר לעמו ·
ולא אצא הרחקת מידעי ממני ·
ולא אצא גדר בעדי ולא אצא ·
ולא אנחנו דעו כי׳׳ הוא אלהים
ולא אנחנו ויגש זרבבל בן שאלתיאל ·
ולא יאמין ומשך אבירים בכחו ·
ולא יאמין ברעש ורגז יגמא ארץ
ולא תירא בשוט לשון תחבא ·
ולא תירא כי אז תשא פניך ·
ולא נשא אתם הארץ לשבת ·
ולא נשא דויד מספרם ד״ה ·
ולא יקרא עוד את שמך אברם ·
ולא יקרא לכן הנה ימים באים ·
ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת
ולא יכלה עוד הצפינו ·
ולא יאסף ועתה שלח העז את ·
ולא יאסף ולא עשיר ישכב ולא ·
ולא יאכל ויאמר משה אל העם
ולא יאכל וכי יגח שור איש ·

י״ט פסוקים
לא ולא לא במצעו׳ וסימנ׳

ויאמר משה והן לא ·
נעברה נא בארצך ·
ויענך וירעיבך ·
רק לא ירבה לו סוסים ·
לו חפץ׳׳ להמיתנו ·
וגם נצח ישראל לא ישקר ·
כי דבר׳׳ אלי בדבר ·
בחשו בי׳ ויאמרו לא ·
ישאהו על כתף יסבלהו ·
כי אויל עמי בנים ·
הנבי על נביאי ·
אם לא יען את ·
אם לא יען היות צאני ·
האנק דום ·
והיה מספר בני ישראל ·
ראיתי את כל מעשה ·

ג׳ פסוקים
מן ט׳ מלין דאית בהון ולא ולא ותרין מלין ביניהון וסוף פסוק וסימ׳

מהר צעה להפתח ·
אלהי אקרא יומם ·
הן יעבר עלי ולא ·

לא ט״ו
קריין לו וסימניהון נמסר בסדר שמיני ·

לוא
לה״ מל׳ וסימניהון נמסר בויקרא ·

בלוא
ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן נ״ה ובקהלת סימן י׳ ·

הלוא י״ג
מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת

שלח לך וחד פלוגתא עלה
הלוא הוא כמוס עמדי ·
וכל יהושע דכו׳ מל׳ בּ״מא
הלא היא כתובה ·
וכל שפטים דכו׳ חסרי׳ ושמואל כול מל׳ וי״ר מל׳ במלכים וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב וירמיה כולהון מל׳ בּ״מג חס׳ וסימניהון

הלא היא ודעת אתי ·
הלא אתה׳׳ אלהינו ·
הלא ירא את׳׳ ·
וישעיה כולהון מל׳ בּ״מו חסרי׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן׳ ויחזקאל כול מל׳ בּ״כח חסרי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ב ותרי עשר כלהון חסרי׳ בּ״מא מלא וסימ׳
הלוא חשך יום׳׳ ·
וש׳ מל׳ בכתובים וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ד ובסוף נחמיה וכרות סימן ב׳ ·

ללא
י״א וסימניהון נמסר באיוב ריש סימן כ״ו ·

שלא
ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קכ״ג · ובקהלת סימן ז׳ ·

לא לו
ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ובחבקוק סימן ב׳ ובמשלי סימן כ״ו ·

נלאה
ב׳ וסימניהון

והיה בי נראה כי ·
נלאה להטיבה אל פיו ·
וא׳ נחלתך ונלאה ·

התלאה
ג׳ וסימניהון נמסר בסדר יתרו ·

בלאט
ד׳ ג׳ חסרי׳ אל״ף וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשופטים סוף סימן ד׳ ·

לב

ולבב
ה׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ז׳ ·

בלבם
ט׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ד ·

בלבבו
ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת נצבים ובישעיה סימן י׳

כלב
ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף ס׳ מ״ח ·

ולב
ד׳ וסימניהון

׳׳ צבאות בחן כליות ·
ולעדר בלא ולב לב ד״ה ·
שפת חלקות בלב ולב ·
חוקר כליות ולב ·

בלבבו
ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ ובתלים סימן י״ג ·

אמירה
בלב ל״ג בל׳ וסימניהון

ויאמר ׳׳ אל לבו ·
ויאמר בלבו הלבן ·
ויאמר עשו בלבו ·
כי תאמר בלבבך ·
אל תאמר בלבבך ·
ואמרת בלבבך ·
וכי תאמר בלבבך ·
ויאמר ירבעם בלבו ·
ויאמר דוד אל לבו ·
ויאמר המן בלבו ·
ושים אמריו בלבבך ·
אמרו בלבבם על משכבכם ·
אמר בלבו בל אמוט ·
אמר בלבו שכח אל ·
אמר בלבו לא תדרוש ·

אמר נבל בלבו׳
אמר לבי בקשו פני׳
אל יאמרו בלבם׳
אמרו בלבם נינם יחד׳
אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכ׳
אמרתי אני בלבי את הצדיק׳
אמרתי אני בלבי על דברת׳
ואמרתי אני בלבי כמקרה׳
ואתה אמרת בלבבך׳
האומרה בלבבה אני ואפס׳
ותאמרי בלבך דישעיה׳
ואמרת בלבבך דישעיה׳
ולא אמרו בלבבם נירא׳
וכי תאמרי בלבבך׳
אומר בלבו מי יורידני׳
האומרים בלבבם׳
האומרה בלבבה דצפניה׳
ויאמרו אלופי יהודה בלבם׳

אמירה
בלבו דוק׳ בלבו י׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב׳

ולבך
ה׳ בקריאה וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ו ובמשלי סימן כ״כ׳

לבבם
ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת וירא ובתלים סימן מ״ח׳

לבב אנוש
ג׳ וסימניהון

על בן כל ידים תרפנה׳
ויין ישמח לבב אנוש ב׳ בפסוק׳

לבבנו
ד׳ וחסרים וסימני׳ נמסר בסדר דברים ובמלכים א׳ סימן ח׳׳

בלב ים
ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח ובמשלי׳ סימן ל׳׳

נתינה אל לב
ד׳ וסימ׳ נמס׳ בקהלת סוף סימן ח׳׳

אל לבו
כ׳ בהורה וסימ׳ נמסר בפרשת בראשית ובריש דניאל׳

ולבט
ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י׳׳

ולבן
ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׳

לבנות
ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרים וסימ׳ נמסר בסדר ויצא ובחזקאל סוף סימן י״ו׳

לבנים
ג׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׳

הלבנים
ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות ובישעיה סימן ס״ה׳

והלבנון
ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר בסדר אלה הדברים׳

כלבנון
ד׳ וסימניהון נמסר בסוף הושע ובשיר השירים סימן ה׳׳

לבשן
ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי׳

לבושה
ג׳ וסימניהון נמסר בסוף משלי׳

לבוש
כ׳ מל׳ ברישניהון בנביאים וסימניהון נמסר בסוף משלי׳

מלבשים
ד׳ וסימני׳ נמסר במלכ׳ א״ סי׳ כ״ב׳

לבישה
ו׳ חסרי׳ ב׳ רישׁ׳ וסימניהון נמס׳ במגלת

סימן ו׳ ובדניאל׳

לה
ג׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר מטות׳

ולה
ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך ובדניאל סימן ז׳׳

ולהבה
ג׳ וסימ׳ נמסר בריש יואל סוף סימן א׳׳

ולהבה
ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ מ״ג׳

להבים
ג׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׳

לו
כ״ב וסימניהון

ושמעאל ויאמר אברם אל האלהי׳
שמעני וידבר אל עפרון׳
יהי ויאמר לבן הן לו׳
ישטמנו ויראו אחי יוסף׳
מתנו וילנו על משה ב׳ בפסוק׳
הרב ויאמר בלעם לאתון׳
חכמו לו חכמו ישכילו׳
החיתם ויאמר אחי בני אמי׳
חפץ ותאמר לו אשתו׳
אכל אף כי לוא אכול אכל׳
אבשלום לאהבה את שנאיך׳
הקשבת לו הקשבת למצותי׳
קרעת הינו מעולם לוא׳
חיה לו חיה רעה אעביר׳
איש לו איש הולך רוח שקר׳
עמי לו עמי שומע לי׳
שקול לו שקול ישקל בעשי׳
נפשכם גם אנכי ככם אדברה׳

וסימניהון בלשון ארמי ישמעאל בותא לבן שטיכא יסופון בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטליה אתתיה בזוניה אתקיל אבשלום בזכותיה לא שלטא ביה חיתא בישתא גברא דשמע לא מהרגזא נפשיה ואלין דאינון ולו׳

נגרע וירב העם עם משה׳
הוא לנו ויאמר יהושע אהה׳
שוקל ויאמר האיש אל יואב׳

ולו
ד׳ ר״פ וסימניהון נמס׳ בריש שמואל ובתלים סימן ז׳ ובד״ה ב׳ ריש סימן כ״א׳

לולא
ז׳ וסימניהון נמסר בפרשה האזינו׳

ונלוו
ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר קרח ובירמיה סימן נ׳ ובזכריה סימן ב׳׳

לווה
ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן י״ז׳

ולוט
ד׳ וסימניהון

ולוט עמו הנגבה׳
ולוט ישב בערי הככר׳
ולוט ישב בשער סדום׳
ולוט בא צערה׳

ללוי
ג׳ וסימניהון נמסר בסדר פנחס׳

הלוים
ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳׳

הלוים
ד׳ דקדים לכהנים וסימניהון נמס׳ בירמיה סימן ל״ג ובד״ה ב׳ סי׳ ל׳׳

ואת הלוים
ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ג׳

וללוים
כ׳ יתיראין וסימניהון

כי נתן משה נחלה׳
ויקרא דוד לצדוק׳

וכל לכהנים ללוים דכו׳ בס״א לכהנים ללוים וסי׳ וגם מהם אקח לכהנים׳

מטה לוי
ג׳ וסימניהון

אך את מטה לוי׳
וגם את אחיך מטה׳
ואת שם אהרן תכתב׳

לולא
ד׳ כתיבן כן וסי׳ בשמו׳ ב׳ סימן כ׳ ובסדר מקץ

לולי
ז׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא ובתלים סי׳ צ״ד׳

לח

לח
ג׳ ב׳ פתחי׳ וא׳ קמץ וסימני׳ נמסר בויצא׳

לוחת
ה׳ כ״ב בתורה וסימ׳

בעלתי ההרה ב׳ בו׳
ואפן וארד מן ההר׳
בעת ההיא אמר׳
ויתן אלי את שני׳

וב׳ כתיב לחות חס׳ ויו
קו״מ וסי׳

ויגד לכם את בריתו׳
ויהי מקץ ארבעים יום בהר׳ דפס׳
ושאר׳ חס׳ דחס׳׳

לוחות העדות
ג׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא׳

לוחות האבנים
ד׳ וסי׳ נמסר בסדר והיה עקב׳

ולחם
ד׳ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר ויגש׳

בלחם
ד׳ דגשין וסימ׳ נמסר בפרשה חוקת התורה׳

ללחם
ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר מקץ ובאיוב סימן ט״ו׳

בלחמו
ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר אמור׳

לחמנו
ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך ובסוף מיכה׳

לחמם
ו׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ מ״ז ובהושע סי׳ ט׳ ואיוב ריש סי׳ ל׳׳

נלחם
י״ב פתחי׳ וסימ׳ נמסר בשופטי׳ סימן ט׳׳

ונלחם
ד׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסדר שמות׳

ובמלחמה
ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ ה׳׳

והמלחמה
ג׳ וסי׳ נמס׳ בשפטי׳ סימן כ׳׳

למלחמה
ב׳ וסימניהון

ונביאים אשר היו׳
ויאמר אם לשלום׳

ונלחמה
ד׳ וסימ׳ נמסר בריש שופטים ובשמואל א׳ סימן י״ז׳

הנלחם
ג׳ וסימ׳ נמסר בסוף דברים׳

לי

ולי
ח׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ד׳

לילה ויומם
ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תבא׳

ולילה
ו׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קמ׳

ובלילה
ה וסימ׳ נמסר בקהלת סוף סימן ח׳׳

בלילות
ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ב ובשיר השירים סימן ג׳׳

בלילה הוא
ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא ובשמואל סימן י״ט וסי׳ בלשון ארמי שתה ודמוך וקם וערק׳

בחצי הלילה
ג׳ וסימניהון נמסר ברות סימן ג׳׳

בלילה
ג׳ רפין וסימניהון

ויחלמו חלום שניהם׳
ונחלמה חלום׳
ובעמוד אש׳

לילה ויום
ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סי׳ ד׳

לך
ג׳ וסימניהון׳

ואכלת את כל העמים׳
שום תשים עליך מלך׳
ולקחת בראשית כל׳

וכל אתנח וסוף פסוק דכות׳ וסי׳ בלשון ארמי אכל מלכא בסלא

בכל אשר תלך
ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳

לך
י״ד זקפין באורי׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳

לך
י׳ זקפין בקריאה וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן י׳ וברות סימן ד׳׳

לך
ג׳ חסרי׳ בליש׳ הליכה וסים׳ נמסר בסדר בלק׳

י״ד פסוקי׳ לך לך
וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ ובתלים סימן ס״ו׳

ולך
ה׳ וסימניהון נמסר בשפטי׳ סימן י״א׳

לכה
ד׳ כ״כ וסימניהון נמסר בסדר תולדות ובד״ה ב׳ סימן כה׳

וילכדה
ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסים׳ נמסר סדר מטות וביהושע סימן ח׳ ובמלכים ב׳ סימן י״ח׳

לכישה
ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ח׳

ולך
י״א וסימניהון

ולך לך אל ארץ׳
אך שמע בקולי ולך׳
החרש שים ידך על פיך ולך׳
מלא קרנך שמך׳
ועתה שוב ולך בשלום׳
ולך השב את הנער את אבשלום
ויאמר המלך אל חואל קח׳
ולך רמות גלעד׳
ויאמר האזור הזאל׳
אכול את המגלה הזאת׳
ולך בא אל הגולה אל בני עמך׳

ולכן
ה׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן א׳׳

לכן
כ״ב בטעם ביחזקאל וסימניהון

בתוכך׳ אבות׳ חלליך׳
דברכם׳ שוא׳ ובקעתי׳
הגפן׳ הזכרכם׳ לסיגים׳
שכחה אגדיל׳ אדום׳
פלשתים׳ צור׳ זרים׳
חרב׳ לנבוכדנאצר׳
נריה׳ באש׳ נשאתי׳
אדם׳ אשיב׳

לכן ג׳ בטעם ביחזקאל
וסימניהון
מקדשי׳ במקום׳ ועשיתי׳

לכן י״א בטעם ביחזקאל
וסימניהון
המניכם׳ חשבתי׳ תמשך׳
כסתות סנה׳ שובי׳
אלהי׳ גדפו׳ בדרך׳
סיר׳ פרעה׳

לכן ט״ו בטעם בירמיה
וסימניהון
אריה דברכם׳ מכשולים׳
צורתם׳ מאכילם׳
יוכלו׳ ענתות׳ הבחורים׳
שערוריה משלהך׳ רכב׳
יהודה׳ אשור׳ אים׳
מקורה׳

לכן י״ד בטעם בירמיה וסים׳
נמסר טם סוף סימן ז׳

לכן ח׳ בטעם בירמיה וישעית
ויחזקאל וסימניהון
יתן יי׳ הוא לכם אות׳
אשלח הרועים׳
מביא׳ תצא׳ ומקבץ׳
יען׳ החרבות׳

לכן ה׳ בטעם בישעיה
וסימניהון
נאם האדון יי׳ צבאות׳
הרחיבה שאול׳
ייליל׳ יכפר׳
יקרת׳ יוסיף׳
מאסס כפרץ׳

לכן כה אמר ג׳ בטעם בירמית
וסימניהון
הנני שם פני בכם׳
הנני מאכילם׳
הנני פקד׳
ועיין בערך כן׳

לם

ולמה ג׳ רפין
וסימניהון
ולבה יי׳ מביא׳
ולמה הבאתם את׳
ולמה העליתנו ממצרים׳

למה ה׳ דגשי׳ דסמיכי לא״ת
וסימניהון נמסר
בתלים סימן מ״ג ע״ש׳

למה ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתיב
א׳ וסימניהון נמסר
בעזרא סוף סימן ד׳

ולמה זה ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר תולדות
ואיוב סימן כ״ו׳

ולמה ח׳ ה׳ דגשין ר״פ וג׳
רפין וסימניהון נמסר
בסדר שלח לך ובסדר מטות׳

ולמען ט׳ יחידאין וסימני׳
נמסר בישעיה
סוף סימן ל״ז׳

ו׳ פסוקי׳ למען למען
וסימניהון נמסר
בסדר וירא וביהושע סוף סימן ד׳

לן

תלן ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ
וסימניהון
רק ברחוב אל תלן׳
ובהמרותם תלן עיני׳

ללון ז׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ט׳

ולנו ג׳ רפין וסימניהון
ויצעק איש אפרים׳
ועתה בכל אות נפשך׳
לך יי׳ הצדקה׳
וא׳ ולנו מה לכם ולנו׳

לפ

לפידים ג׳ מ״ל בליש׳
וסימניהון נמסר
בנחום סימן ב׳ ע״ש׳

לץ

לץ י״א וסימניהון
יכר לץ לקח לו קלון׳
כי אפס עריץ וכלה לץ׳
לץ הכה ופתי יערים׳
אל תוכח לץ פן ישנאך׳
לא יאהב לץ הוכח לו׳
בקש לץ חכמה ואין׳
בענש לץ חכם פתי׳
זד יהיר לץ שמו׳
גרש לץ ויצא מדון׳
לץ היין הומה שכר׳
ותועבת לאדם לץ׳

לצון ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן כ״ח׳
ובמשלי סימן כ״ט׳

לק

לקח ה׳ וסימניהון ומסר
בסדר בראשית
ובישעיה סימן נ״ב׳

לקח ח׳ וחסרי׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ד

לקחי ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר האזינו
ובמלכים א׳ סימן י״ז׳

וקח י״ג וסימניהון נמסר
בסדר קרח׳

ויקחו ז׳ רפין וסימניהון
נמסר בסדר בא
ובמלכים ב׳ סימן ז׳

ולקחת ד׳ רפין וסימ׳ נמסר
בסדר ויצא׳

לקוח ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חסר
וסימניהון בלשון
תרגום ספרא וספריא ענא וגלותא
וביאורם נמסר בירמיה סימן ל״ב׳

זקח ג׳ וסי׳ נמסר בריש סדר
וירא ובאיוב ריש סי׳ כ״ח

יקח ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר
בשמואל א׳ סימן ח׳

יקחו י׳ קמצין וסימניהון
נמסר בריש סדר

אמור ובאיוב סימן כ״ז׳

ולקחתם ו׳ וסימני׳ נמסר
בסדר ויגש׳

לקחי ג׳ וסימניהון
ויצא לוט וידבר׳
והגה באו אל הבית׳
צררי צדיק לקחי׳

לקח ב׳ קמצין
וסימניהון
את כרבתי לקח׳
מעני השיבידו׳
וכל אתנח וסוף פסוק דכוותהון׳

המלקוח ד׳ מ״ל
וסימני׳
וחצית את המלקוח׳
ויקחו את כל השלל׳
ויביאו אל משה את׳
ויהי המלקוח יתר׳
וא׳ ומלקוח עריץ׳

קחו ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר
ויקהל ובמשלי סימן ח׳

קח י״ב ר״פ וסימניהון נמסר
בסדר במדבר סיני
ובירמיה סימן מ״ג׳

ולא יקח ג׳ וסימניהון
ולא יקח שחד׳
ולא יקח מכך בשר׳
ולא יקח הנשיא׳

לקחת ה׳ רפין וסימני׳ נמסר
בסוף פרשת תולדות

ונקחה ה׳ וסימניהון
נלכה נא עד הירדן׳
אולי יפתה ונוכלה לו׳
ונקחה דגן ונאכלה׳
ונקחה דגן ברעב׳
אלינו משילו׳

ללקוט ב׳ וסימניהון
יצאו מן העם ללקוט׳
אל תצאי ללקוט׳
וא׳ וללקוט וללקוט שושנים׳

לש

לשון כא״ו מנהון קמצי׳
וסימניהון
ויאמר משה אל יי׳
את עם נועז לא׳
בי נשבעתי יצא׳
על מי תתענג׳
כל כלי יוצר עליך׳
כי לא אל עם עמקי׳
לא אל עמים רבים׳
לכן הנבא ואמרת יען׳
יכרת יי׳ כל שפתי חלקות׳
מי יתן לך ומה יוסיף׳
בשוט לשון תחבא׳
איש לשון בל יכון׳
מרפא לשון עץ׳
מות וחיים ביד לשון׳
מוכיח אדם אחרי׳
לשמרך מאשת רע׳
לאדם מערכי לב׳
בי בלעגי שפה׳
ויאמרו לכו ונחשבה׳

יי׳ הצילה נפשי׳
בארץ אפים יפתח׳

לשונו ו׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בשפטים סימן ז׳

ד׳ זוגין ולש ברישי׳מן ג״פ
וסימני׳ נמסר
באיוב ריש סימן כ״ו׳

ולשון ה׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ז׳

ולשונם ד׳ מ״ל וסימני׳
ולשונם חרב חדה׳
ולשונם לחכם דבקה׳
ולשונם רמיה בפיהם׳
ולשונם תהלך בארץ׳

ולשוני ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן כ״ב׳
ובאיוב ריש סימן כ״ה׳

לשנות ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן כ״ד׳

נשלם מערכת
אות הלמד בס״ד

מערכת אות
המ״ם

א״ב מן ב״ב מ׳ בריש תיבות׳
וסימניהון
באחרי הוי משכימי בבקר׳
באחרי שוא לכם משכימי קום׳
בבחור והכ תם כל עיר מבצר׳
בבחור ביד מלאכיך חרפת
דמלכים׳
מגל כרתו זרע מבבל׳
מגל שלחו מגל כי בשל׳
מדו ולבש הכהן מדו בד׳
מדו הם עם האבן הגדולה׳
מהר וישמע עלי את קול הצעק׳
מהר צעה להפתח׳
מול אלה הדברים אשר ריש
סיפרא׳
מול בעת ההיא אמר ה׳׳
מזריע ויאמר אלהים תדשא׳
מזריע ותוצא הארץ דשא׳
מחים ורעו כבשים בדברם׳
מחים עולות מחים אעלה׳
מטות השכבים על מטות׳
מטות חור כרפס ותכלת׳
מטיבי מטיבי שלשה הנה מטיבי
צעד ב׳ בפסוק׳
מכהן כי עזבו הלוים את׳
מכהן נדמו עמי מבלי הדעת׳
מלבוש והיה ביום זבח ה׳׳
מלבוש אם יצבר כעפר כסף׳
מסגר לפקח עינים עורות׳
ממסגר הוציאה ממסגר נפשי׳
מגית ויבם מערוער עד׳
מגית יהודה וארץ ישראל׳
מסע והבית בהבנתו אבן׳
מסע משיגהו חרב בלי׳
מענה ובשו החזים וחפרו׳
מענה לאדם מעדכי לב׳
מפיץ עלה מפיץ על פניך׳
מפיץ וחרב וחץ שנון׳
מצית התעוררי התעוררי קומי׳
ומצית ושתית אהה ומצית
מקצה

מקצא פרס ישכבו וזנח ׃
מקצה רץ לקראת רץ ירוץ ׃
מראשיתו וה׳ ברך אחרית איוב ׃
מראשיתו טוב אחרית דבר ׃
משחתם ומשחת אתם כאשר
משחתם ומיד בן נכר לא תקריבו
מתת לאחד מבשר ׃
מתת שמר רגלך כאשר ׃

ט׳ יחידאין משמשין מ׳

בריש׳ וסימניהון

מהר סיני ויהי ברדת משה ׃
מאהל מועד ויקרא אל משה ריש
ספרא ׃
מעור בשרו וראהו הכהן ׃
משנת היובל אם משנת היובל ׃
ממדבר סיני ויסעו ׃
מערבות מואב ויעל משה ׃
מחצי המטה וישלחו ׃
משנת עשרים גם מיום ׃
משתים עשרה ואני לא אחוס ׃

חד מן כ״ב דכל חד וחד

לית דכוו׳ משמשין מה בריש׳ וסימ׳

מהעוף למינהו ומן הבהמה ׃
מההר וישבו שני האנשים וירדו
מהסלע וגבול האמרי ממעלה ׃
מהששים וישכם יהושע בבקר ׃
מהבאר ויהי אחרי לכהם ויעלו
מהמערכה וירץ איש בנימן ׃
מהאנשים ויען כל איש רע ובליעל
מהמלך וידעו כל העם וכל ישר׳ ׃
מהראש ודוד עבר מעט מהראש
מהשלשים וירדו שלשה מהשלשים
דשמואל ׃
מהקרקע ואולם הכסא אשר ׃
מהנחל והיה מהנחל תשתה ׃
מהבהמה ויאמ׳ אחאב אל עובדיהו
מהים ונשתו מים מהים ׃
מהאש ונתתי את פני בהם ׃
מהחוץ ועשיה אליה׳ אל דלתות
מהלבנון ושלח לי עצי ארזים ׃
מהשמים וככלות שלמה להתפלל
מהעולם ברוך יי׳ אלהי ישראל
דבהריה באיל תערוג ׃
מהקדש בבאם הכהנים ולא ׃
ומהגוי כי איש איש מבית ישר׳ ׃
ומהלוים ועל הסכלים ומנצחים ׃

ח׳ זוגין מן כ״ב מ׳ בריש

תיבותא וא׳ ומ׳ וסימניהון

מחללים ויעלו כל העם אחריו
מחללים ואתם מחללים אתו
וא׳ ומחללים וארבה את חרי
הסגנים ואמרה דעזרא ׃
מקדישים דבר אל אהרן ואל בניו
מקדישים וכל ישראל בימי זרבבל
ומקדישים ובימי נחמיה ב׳ בפסוק ׃
משגה ארור משגה עור בדרך
ואמר ׃
משגה ישרים בדרך רע דמשלי
ומשגה עמו עז ותושיה לו שגג ׃
מדקרים כי אם הכיתם כל חיל
כשדים ׃
מדקרים שהם יזובו מדקרים
מתנובות שדי ׃
ומדקרים בחוצותיה דירמיה ׃
מצבות ויוציאו את מצבות ׃
מצבות ושבר את מצבות הבעל
ומצבות בפרסות סוסיו ירמוס ׃
מוציאים ואת כל נשיך דירמיה ׃
מוציאים גם טובתיו היו מוציאים ׃
ומוציאים סוסים ממצרים דירמיה ׃

ממי והקימתי את בריתי ׃
ממי והשביע אתה הכהן ׃
וממי שמעו זאת בית יעקב ׃
מצח והיה על מצח אהרן ׃
מצח ובית ישראל לא יאבו ׃
ומצח ויבנעו רביבים ומלקוש ׃

י״ח זוגין חד מ׳ וחד ומ׳ וסי׳

מלאו הגידו ביהודה ובירושלם
ומלאו ויאמר אליהם מלאו ׃
מלאוה אשר צוית ביד עבדיך ׃
ומלאוה והערים יהרסו וכל חלקה
מגרנך חג הסכות תעשה לך ׃
ומגרנך הענק תעניק לו מצאנך ׃
מרע מקשיב על שפת און ׃
ומרע על בחוריו ׃
מישע ובני כלב אחי ירחמאל ׃
ומישע מלך מואב היה נוקד ׃
מך ואם מך הוא מערכך ׃
ומך וכי תשיג יד גר ותושב ׃
מערה ויבא אל גדרות הצאן
ומערה מהיכן כל ארץ הכנעני ׃
מצית התעוררי התעוררי ׃
ומצית ושתית אתה ומצית ׃
מקור ביום ההוא יהיה מקור ׃
ומקור מעין נרפס ומקור ׃
מכור לא תאכלו כל נבלה לגר
ומכור והיה אם לא חפצת בה ׃
ממהר וקרבתי אליכם למשפט
וממהר ועל השנוה החלום ׃
ממלכתי ויקר׳ אבימלך לאברהם
וממלכתי וישמע דוד מאחרי כן ׃
ממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי
דתילים ׃
וממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי דד״ה
ממשכן כי מעלו אבותינו ועשו ׃
וממשכן כי לא ישבתי בבית דד״ה׳
ממנשה בלכתו אל צקלג נפלו עליו
וממנשה נפלו על דוד כבאו ׃
ממטר וכאור בקר יזרח שמש ׃
וממטר וסוכה תהיה לצל יומם ׃
ממשפחת וישלחו בני דן ממשפחת
וממשפחתם וגם מבני התושבים ׃
וחד משפחתם ולשמעי בנים
ששה עשר ובנות שש ׃
מודע כתי׳ ולנעמי מידע לאישה ׃
ומודע אמור לחכמה אחתי את

שטה חדא משמש ומ״א

וסימניהון ׃

ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך
ומאיבי מהלל אקרא יי׳ ומאיבי
דשמואל ׃
ומאחרי ואנכי אמרתי איך אשיתך
ומאפל ושמעו ביום ההוא החרשים
ומאדמה כי לא יצא מעפר און ׃
ומארצות קבצם ׃
ומאלהי למה תאמר יעקב ותדבר ׃
ומאלה ומבחש יספרו ׃
ומאספכם אלהי ישראל ׃
ומאכל ויתן כסף לחצבים ׃
ומאלקים ומאלקים והיה תכוסת ׃
ומאציליה קראתיך ואמר ׃
ומאשר יצאי צבא לערך ׃
ומאיי אלישה ׃
ומאנשי הצילני מפועלי און ׃
ומאכלו על כן יזבח לחרמו ויקטר
למכמרתו ׃
ומאכלות מתלעותיו לאכל עניים
מארץ ׃
ומאשריו מבלעים דישעיה ׃
ומאישה וימתו גם שניהם מחלון
וכליון ׃

ומאבל בימים אשר נחו בהם
היהודים מאיביהם ׃
ומאכלו אשר תאכלנו במשקול
ומאריך אשר חטא עשה רע מאת
ומאהביך כל רועיך תרעה רוח ׃
ומאמר אסתר קים דברי הפרים
ומאותות השמים אל תחתו ׃
ומאשור והשיבותים אל הארץ ׃
ומארצו ויבא אל הגוים אשר
באו שם ויחללו ׃

שטה חדא משמשת ומ״ב

בריש׳ וסימנ׳

ומברכיך ל׳ יעבדוך עמי׳ וישתחוו
ומבורך ל׳ ועתה הואל וברך דד״ה
ומבלי ל׳ מזרם הרים ירטבו ׃
ומבטן ל׳ מלידה ומבטן ומהריון
ומבין ל׳ ובאחרית מלכותם ׃
ומברכתך ל׳ ועתה הואל דשמואל
ומביאי ל׳ ובאו מערי יהודה ׃
ומביאה ל׳ ולקץ שנים יתחברו ׃
ומבטח ל׳ ומבחרי ערי הדרעזר ׃
ומבמות ל׳ הגיא אשר ׃
ומבקרו ל׳ ויבא הלך לאיש העשיר
ומבלעדי ל׳ כה אמר יי׳ מלך ישר׳
ומבשרך ל׳ הלא פרש לרעב
לחמך ועניים מרודים ׃

שטה חדא ומ״ג בריש׳ וכל

חד וחד לית דכוו׳ וסימנ׳

ומגבעות ל׳ ולבני אהרן תעשה ׃
ומגבעות ל׳ כי מראש צורי׳ אראנו
ומגרה ל׳ ביהם כלי כסף וכלי זהב
ומגורל ל׳ נחלהינו יגרע דבמדבר ׃
ומגרש ל׳ צו את בני ישר׳ דבמדבר
ומגרשי ל׳ הערי׳ אשר התנו ללוי׳ ׃
ומגרשיהן ל׳ ההיין הערים האלה
ומגז ל׳ אם לא ברכוני חלציו ׃
ומגדפתם ל׳ שמעו אלי יודעי
צדק עם תורתי ׃
ומגדף ל׳ מקול מחרף ומגדף ׃
ומגיש ל׳ יברת ה׳ לאיש אשר ׃
ומגער ל׳ כי מי נתן זאת לי ׃

שטה חדא ומה בריש׳ וסי׳

ומהיר והוכן בחסד כסא ׃
ומהר קרוב יום יי׳ הגדול ׃
ומהלומות נכונו שפטים ׃
ומהמונם כאשר יהגה האריה ׃
ומהגר כאיש איש ׃
ומהריון אפרים כעוף יתעופף ׃
ומהלוים ועל הסכלים ׃
ומהריאל ולמעלה הקרנות ארבע ׃
ומהעזרה ל׳ הגדולה עד העזרה

שטה חדא ומז ברי׳ וסימ׳

ומזיח ל׳ אפיקים רפה ׃
ומזרע ל׳ המלוכה ומן הפרתמים
דריש דניאל ׃
ומזרעך ל׳ לא תתן להעביר למלך
ומזמות ל׳ הן ידעתי מחשבותיכם
ומזה ל׳ כי הנדה יככס ׃

אילין מלין דמשמשין ומח

בריש׳ וס בני׳

ומחלבהן ל׳ וישע יי׳ אל הבל ׃
ומחוקק ל׳ מבין רגליו עד ׃
ומחולות ל׳ וירא את העגל ׃
ומחשבון ל׳ עד רמת המצפה ׃
ומחי ל׳ קבלו יתן בחומותיך ׃
ומחית ל׳ לשוד ולכפן תשחק ׃
ומחית ל׳ בשר חי בשאת דתזריע
ומחיה ל׳ יי׳ ממית ומחיה ׃

ומחרוץ ל׳ כי טוב סחרה מסחר
ומחיהך ל׳ ויאמר לו מיכה ׃
ומחדרים ל׳ מחוץ תשכל חרב ׃
ומחללים ל׳ ואריבה את חרי יהוד׳
ומחזה ל׳ ושקופים דמלכים ׃
ומחדש ל׳ לחדש שני עשר הוא
ומחצה ל׳ ידה ליתד תשלחנה ׃
ומחזיק ל׳ יחולו על ראש יואב ׃
ומחק ל׳ הארץ עד העזרה הקטנה
ומחוצה ל׳ עד שער הפנימי ׃
ומחטאתם ל׳ ישובון כי תענם ׃
ומחטאתי ל׳ הרב כבסני מעוני ׃
ומחשך ל׳ ושמעו ביום ההוא וחרשי׳
ומחשבותי ל׳ כי גבהו שמי׳ מארץ

שטה חדא ומ״כ ברי׳ וכל

חד וחד לית דכוו׳ וסימניהון

ומכלי ל׳ בית יי׳ הביא ׃
ומכרה ל׳ חי אני נאם יי׳ דצפניה ׃
ומכבודך ל׳ ארפאך דירמיה ׃
ומכף ל׳ מלך אשור ׃
ומכולם ל׳ יצילני יי׳ ׃
ומכביר ל׳ עליו עבשיט ׃
ומכון ל׳ לשבתך עולמים ׃
ומכריהן ל׳ אשר קוניהן ׃
ומכוסו ל׳ ולרש אין כל ׃
ומכהנים ל׳ הכי אמרתי הבו לי ׃
ומכרכר ל׳ והיה ארון יי׳ בא ׃
ומכות ל׳ חבורות פצע הטרוק ׃
ומכתי ל׳ למה היה כאבי ׃
ומכאבי ל׳ כי אני לצלע נכון ׃
ומכאבי ל׳ כל תחנה דד״ה ׃
ומכוש ל׳ ומפתרוס ומכוש ׃

אמ׳ המעתיק כל אלה הסטו׳ דמשמשין ומה׳ ב״ב מה׳ ועד ל׳ כולהון לקטתי׳ מספרי המסר׳ זעיר פה זעיר פה אבל היא כולה הב׳ ברונה אחת׳ ד דמשמשת ומת׳ עד התיו ולא הבינו לידה מתכ׳ ביחד כי יש מנ׳ ועד קיו ושאר לקטתי׳ סטה סטה ולא ידעתי אם חסר הוו לא עכל׃

מן ל״ ועד תיו ומ׳ בריש

תיבותא וסימניהון

ומלים הוכח בדבר לא יסכן ומלים
ומלתה וכל עבד איש מקנת כסף ׃
ומרתו רוחי דבר בי ׃
ומלמעלה אבנים יקרות במדות ׃
ומלט ונמצא בה איש מסכן והכם
ומלטיועה לכי איעצך נא דנת שבע
ומלטוני מיד צר ומיד עריצים ׃
ומלקוח כה אמר יי׳ גם שבי גבור ׃
ומלאכיו כי היו בצען שריו ׃
ומלפנים כי הגיד מראש ונדעה ׃
ומלפני חזקו ואמצו אל תראו ואל
ומלחיהם זקני גבל וחכמיה ׃
ומלבם הלא הסירוך ויאבדו ׃
ומלכודהו טמון בארץ חבלו ׃
ומלכותו יי׳ בשמים הכין כסאו ׃
ומלכותה אם על המלך טוב יצא ׃
דמשמשין ומ׳ בריש׳ כי׳
ומברא בלעדי רק אשר אכלו הנערי׳
וממקנה ויעש יי׳ את הדבר הזה ׃
וממחני׳ ומחשבון עד רמת המצפה
וממסך כל אלה אבנים יקרות ׃
וממשפט מעצר וממשפט לקח ׃
וממעבדך והרפתיך מבצבך ׃
וממי שמעו זאת בית יעקב הנקראי׳
וממזרח ויראו ממערב את שם יי׳ ׃
וממעין ואתה הנכא עליהם את ׃
וממקום ובכן ראיתי רשעים ׃
וממקדשי זקן בחור ובתולה טף ונשי׳ ׃

מערכת אות המם

וממנה הן כי גדול היום ההוא
באין כמהו ·
וממועצותיה ויצעקו אל ה' בצר ·
וממר בעס לאביו בן כסיל ·
וממעמקי הצילני מטיט ואל אטבע
דמשמשין ומ"ג בריש' ·
ובנגב ויאמרו הנה חג ה' בשילה
ובנת המלך בן רכושו ·
ובניתי אתכם לחרב וכלכם ·
ומנביא קדמה כי מקטנם ועד
גדולם ·
ומנערי ויהי כאשר צללו שערי ·
ומנעליו תכיתו ואת טער השנה
וחוקו ·
דמשמשין ומס בריש' ·
ומסל המצות אשר לפני ה' ·
ומספוא ויבא האיש הביתה ·
ומסגרות וזה מעשה המכונה ·
ומסגרותיה ובראש המכונה חצי ·
ומסגרותיהם ופיהו מכית לכותרת ·
ומשאת לכן יען בושסכם על דל ·
ומשאת ועודנו לא ישוב ושבה ·
ומשאתו כי פחד אלי איך אל ·
ומשאת ארוחה ומשאת וישלחהו
ומשאכם איכה אשא לבדי ·
ומסבי והשבית את הכמרים ·
ומסרפו ונשאו דדו ומסרפו ·
ומשבע פותח את ידיך ·
דמשמשין ומע בריש' ·
ומעץ הדעת טוב ורע ·
ומעגדה וידבר משה בן אל בני ·
ומעם בעת ההיא יובל שי ·
ומעמים פורה דרכתי לבדי ·
ומעין והיה ביום ההוא יטפו ·
ומעשי ועדיה בן ירחם בן פשחור
ומעוני אם חטאתי ושמרתני ·
ומעליו מדרכיו ישבע סוג לב ·
ומעי דודי שלח ידו כן החור ·
ומענה אכן חלינו הוא נשא ·
ומעונתי הוליד את עפרה ·
ומעונותיהם אוילים מדרך פשעם ·
דמשמשין ומפ בריש' ·
ומפל לקנות ככסף דלים ואביון
ומפיל ועוד אני מדבר ומתפלל ·
ומפליא ויקח מנוח את גדי העזים
ומפתח שמעי כי נגידים אדבר ·
ומפקדיך נתנו רשעים פח לי ·
ומפרי העץ אשר בתוך הגן ·
ומפניך הן גרשת אתי היום ·
ומפניהם ואתה בן אדם אל תירא ·
דמשמשין ומצ' בריש' ·
ומצאתה וכן תעשה לחמורו ·
ומצורע יחילו על ראש יואב ·
ומצא חן ושכל טוב ·
ומצה הן לריב ומצה תצומו ·
ומצח ויבנו רבים ומלקוש ·
ומצחת נחשת על רגליו ·
ומצבות בפרסות סוסיו ירמס ·
ומציל משיב ומציל עבד ·
ומצדיקי והמשכילים יזהירו כזהר
ומצור ויאכילהו מחלב חטה ·
ומציון ישלח עזרך מקדש ·
ומצהרים יקום חלד העופה ·
ומצוה הן עד לאמים נתתיו ·
ומצאתו דור טהר בעיניו ·
דמשמשין ומק' בריש' ·
ומקצה אחיו לקח חמשה אנשי' ·
ומקדם מגיד מראשית אחרית ·
ומקרני הושיעני מפי אריה ·
ומקמי דמוציאי מאיבי ומקמי
ומקים אהלי שדד וכל מתרי ·
ומקח ועתה יהי פחד ה' ·
ומקשה אשרי אדם מפחד תמיד

ומקוה עשיתם בין החומתים ·
ומקנהו הלא את סכת בעדו כתי'
ומקכות והבית בהבנתו אבן ·
ומקלו עמי בעצו ישאל ·
ומקלליו כי מברכיו ירשו ארץ ·
ומקלכם וככה תאכלו אתו ·
דמשמשין ומר בריש' ·
ומריבה ויקרא שם המקום מסה
ומראה פה אל פה אדבר בו ·
ומראש הררי קדם וממגד ·
ומרשה וקעילה ואכזיב ·
ומראות ובמראה המראה אשר ·
ומרכים ויהיו בני אולם אנשים ·
ומרים ואתה ה' מגן בעדי ·
ומרוח מנשמת אלוה יאבדו ·
ומרגלתיו וגויתו כתרשיש ·
ומרשע מצדיק רשע ומרשיע ·
ומרשיעי ברית יחניף בחלקות ·
ומראשית כבד את ה' מהונך ·
ומרומם ויאמרו הלוים ישוע
וקדמיאל ·
ומרום' כען אנא נבוכד נצר משבח
דמשמשין ומש' בריש' ·
ומשמע ודומה ומשא ·
ומשמן והיה ביום ההוא ידל כבוד
ומשחת זאת משחת אהרן ומשח'
ומשרתו ודבר ה' אל משה פנים
אל פנים ·
ומשמרו כי מאהבת יי' אתכם ·
ומשחתו בעת מחר אשלח אליך
ומשלל מארם וממואב ומבני עמון
ומשח אתו שם צדוק הכהן ·
ומשוח ואנכי היום רך ומשוח ·
ומשוח האמר אבנה לו בית ·
ומש ובני ארם עוץ וחול דבראשי'
ומש ועמדו רגליו ביום ההוא ·
ומשתי כי הנה האבן אשר נתתי ·
ומשלו והכרתי רכב מאפרים ·
ומשלג תחטאני באזוב ·
ומשלח יפיח כזבים עד שקר ·
ומשלו והיה אדירו ממנו ·
ומשאת אל תירא מפחד ·
ומשדמת כי מגפן סדם גפנם ·
ומשחית עלה אריה מסבכו ·
ומשרתים והיו במקדשים משרתים ·
ומשך אבירים בכחו ·
ומשמע כי קול מגיד מדן ·
ומשער וגם את רות המואביה ·
ומשירי ה' עוזי ומגני בו בטח לבי ·
דמשמשין ומת' בריש' ·
ומתי ויאמר לי המלך והשגל ·
ומתן הרבו עלי מאד מהר ·
ומתנו' כימים אשר נחו בהם היהודי'
ומתהום וליוסף אמר מבורכת ה' ·
ומתהומו' אשר הראיתני צרות כתי'
ומתורתך אשרי הגבר אשר
תיסרנו יה ·
ומתבל יהדפהו מאור אל חשך ·
ומתוקים הנחמדים מזהב ומפז רב
ומתחתיו ואמרת אליו לאמר
דצמח שמו ·

ה' זוגין חד נסיב מ' וחד
נסיב למ' וסימ'

מרבה כל הולך על ·
למרבה המשרה ולשלום ·
משגת ואם דל הוא ·
למשגת ואם שלש ·
מועדה והשבתי כל ·
למועדה ושברת את החקה ·
מעדנים יסר בנך וינחך ·
למעדנים האכלים למעדנים ·
משיחי והקימתי לי ·

למשיחי שם אצמיח קרן ·

ז' זוגין מן ב"ב חלוף מיחדין
חד מ' וחד ם וסימ' נמסר בסוף סדר
שמות ·

א"ב מן חד חד ם' בסוף
תיבותא וסי'

אראלם הן אראלם צעקו ·
בוראם ואשלחה אליו לאמ' לא ·
גבורם וירץ דוד ויעמד על הפלשתי
דביים נשאו נהרות ה' ·
החלם ויאמר ה' הן עם אחד ·
והמם ונתנם ה' אלהיך לפניך ·
זרמתם והעגבה על פלגשיהם ·
חלקם פני ה' חלקם ·
טלם כי זרע השלום הגפן ·
יראתם ויאמר ה' יען כי נגש ·
בוסם יכטר על רשעים ·
לאבתם אלה הם בני ישמעאל
כתנם וזה לך תרומת מתנם ·
נטעתם גם שורשו ילכו גם ·
טפתם הכה נרדה ונבלה ·
עשם ואגיד לך מאז בטרם ·
פדם לא זכרו את ידו יום ·
יצאתם ויצאו שרי פלשתים ויהי ·
קחם ואנכי תרגלתי לאפרים ·
רישם הון עשיר קרית עזו ·
סתם והכטבים הפריד יעקב ·
תתם ולא שמע אמציהו ·

ה' כתובי' מ"ם בסוף תיבות
ולא קרין וסימ' נכס' במשלי סימן ד' ׃

וחלופיהון ה' קרי' ם' בסוף
תיבותא ולא כתי' וסי' נמסר בשמואל
א' סימן ד' ·

מלין דמשמשין ל"ה בסוף
תיבותא סימ' נמסר במערכת אות
הלמ"ד בסד' ׃

שטא חרא משמשת כ"ם
בסוף תיבותא וסימ'

במוצאכם ל' ויצו גם את השני ·
בברכם ל' אליו תשמעו יי' את
לצאנאכם ל' והיצא מפיכם תעשו
פגריכם ל' במדבר הזה יפלו ·
שבותיכם ל' בעת ההיא אביא
אתכם דסוף צפניה ·
וחזותכם ל' וכפר בריתכ' את מות
אשריכם ל' זרעי על כל מים ·
מקוכתיכם ל' וגם אני נתתי לכם
מופתכם ל' אמר אני מפתכם ·
מרבכם ל' מכל העמים ·
לעשתנכם ל' ארץ בארץ ·
הזכרכם ל' לכן כה אמר ה' ·
והפילכם ל' את הארץ בנחלה ·
גרושתיכם ל' רב לכם נשיאי ישר' ׃

אלין מילין דמשמשין מ"ו
בסוף תיבותא וסימ'

יבהלימו ל' אז ידבר אלימו באפו
תמלאמו ל' נפשי אריק חרבי ·
תורישמו ל' ידי כ' בפס' ק' ·
יאכלמו ל' וברב גאונך תהרס ·
יאחזימו ל' אז נבהלו אלופי אדום ·
תבלעמו ל' נטית ימינך תבלעמו ·
וגרשתמו ל' ושתי את גבולך מים ·
תבאמו ל' ותטעמו בהר כ' בפס' ·
אילימו ל' אז ידבר אלימו באפו ·
בלחומו ל' יהי לבלא בטנו דאיוב ·
ולשימו ל' מרפס דישעיה ·

עלימו ל' ישפק עלימו כפימו בבוז
מוסרותימו ל' ננתקה את מוסרותי' מ
בשומו ל' ליס חקו מים ׃

נ' יחידאין משמשין תם
בסו' תיבות' וליה להון זוגא וסי'

והשגתם הם יצאו את העיר ·
וקדשתם ויאמר ה' אל משה ·
והודעתם רקהשבר ·
וקשרתם לאות על ·
שבעתם עתה נבראו ·
נטעתם גם שורשו ·
שפתם הכה נרדה ·
ההם ולא שמע אמציהו ·
זרמתם טינהיהיו ·
זרכתם והעגבה על ·
יראתם ויאמר ה' יען ·
לאמותם יאמרו איה דגן ·
צאתם ויצאו שרי פלשתים ·
מנגינתם זקנים משער שבתו ·
ושלחתם אל מלך אדום ·
והקרבתם לפני ה' ·
הדחתם לך ה' הצדקה ·
וטמנתם קח בידך ·
ראשיהם כל חלב יצהר ·
בקרבתם וידבר ה' אל משה אחרי
ובקרבתם בבאם אל אהל ·
אותותם שאגו צרריך ·
ואותותם הלא שאלתם ·
לחיותם ויעש להם יהושע ·
ולחיותם להציל ממות ·
ממשפחתם וישלחו בני דן ·
וממשפחתם וגם מבני התושבים ·
עשיהם וברחמיך הרבים לא ·
ועשיתם ויאמר ה' אל משה בלכתך
עניתם וה' אלהינו אתה עניתם ·
ועניתם וידברו אליו לאמ' דמלכי'
רציתם כי לא בחרבם ירשו ·
ורציתם וידבר אליו דדה ·
כתם כי לפני קציר ·
לאבתם אלה הם בני ישמעאל ·
לתתם ויסירו העולה ·
ומגדופותם שמעו אלי יודעי צדק ·
ומחטאתם בהעצר השמים ·
למעניהם על גבי חרשו ·
כלותם · הנני שקד ׃
מואב ה' חסרי' בליש' וסי' נמסר
בסדר דברי' ובריש רות ׃
מאד מאד ו' וסימני' נמסר בסדר
נח וכמלכי' א' סי' ז' ׃
לרוב מאד ה' וסימניהון

ואכף חיל כל הגוים ·
ויעש שלמה את כל דדה ·
ותהן למלך ויאספו ·
כי במצער אנשים ·
במאד מאד ו' וסימני' נמסר
בסדר לך לך ·
במאה ה' וסי' נמ' בסדר וישלח
ובסוף יהושע ·
מאת ג' חסרי' וסי' נמסר בפרשת
בראשית ·
ומן ובשנה השביעית עד ויקח את
שרי מאיות כתי' ושארהון מאות
כתי' בב"א אמו' כתי' וקרי מאות וסי"
מדד את רוח הקדים ·
מאוס ג' וסימני' נמסר בישעיה
סימן ז' ובסוף איכה ׃

מג

במגן ד' וסימ' נמסר בפרשת
בשלח בירמיה סי' כ"ט ׃

מוגג ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בריש נחום וכתלים סימן ס״ה ובאיוב סימן ל׳ ·

ומגדל ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו ·

מגדל עוז ג׳ וסימניהון נמס׳ בשפט׳ סימן ט׳ ובתלים סימן ס״א ובמשלי סימן י״ח ·

מד

מדברה ה׳ ג׳ קמצי׳ וב׳ פתח וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ו ·

המדברה י״ג וסימני׳ נמסר בסדר אחרי מות ·

ובמדבר ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ב ·

מדד ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ׳ ·

במדה ג׳ דגשין וסימני׳ נמסר בסדר קדושים ובד״ה ב׳ סימן ג׳ וסימ׳ בלשון ארמי תעבדון רזיקין אריכין׳ ת״ך

מדין ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י׳ ·

מדונים דכתיב מדונים ו׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן כ״א ·

והמדנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ·

מה

מה כ״ד וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ע״ש ·

מה ה׳ קמצי׳ דסמיכי לח״ע וסימניהון נמסר בסדר ויצא ובדניאל סימן ד׳ ·

מה ב׳ פתחי׳ דסמיכי לח׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא ·

ומה ט׳ יחידאין קמצי׳ וש׳ פשטין וסימניהון

ומה לי ל׳ ויאמר אף אלהי׳ ·
ומה זה ל׳ תאמרו אלי ב׳ בו ·
ומה זאת ל׳ וירדו שלשת אלפי
ומה יש לי ל׳ צדקה ולזעוק׳
ומה בצע ל׳ אברתם שוא עבד אלהים ·
ומהיתרון ל׳ גם זה רעה חולה ·
ומה יעשה ל׳ ובכל יום ויום מרדכי
ומה שאלתך ל׳ וינתן לך בתר׳ ·

וחד ומה קול הצאן באזני והלין ט׳ קמצי׳ וסימניהון

ומה אתם ל׳ מי בכם הנשאר ·
ומה אתה ל׳ המה עם בית מיכה ·
ומה י״י ל׳ דורש ממך כי׳
ומה אשיב ל׳ על משמרת ·
ומה די עלך ועל אחך ·
ומה אני ל׳ והסגנים לא ידעו ·
ומה אעשה ל׳ כי יקום אל ·
ומה ראו ל׳ על ככה ומה ב׳ בו ·

במה ח׳ קמצי׳ בקריאה וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב ובמיכה סימן ו׳ ·

כמה ג׳ וסימניהון נמסר ויאמר אליו המלך ·
וחברו דדברי הימים ·
לאמר אל הבוטים ·

ה׳ פסוקים מה מה וסימ׳ נמסר בשמות

מה היא ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר חיי שרה ·

מהיטבאל ג׳ וסימניהון

ושם אשתו ·
וחברו דד״ה ·
ואני באתי בית שמעיה ·

מהרו ג׳ וסימניהון בלשון ארמי אנשון לוויא בניהון וביאור׳ נמסר בתלים סימן ק׳ וד״ה ב׳ סימן כ״ו ·

מהרו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש ובמגלה סימן ה׳ ·

למהר ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא ובד״ה א׳ סימן י״ב ·

מהיר ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא ריש סימן ז׳ ·

מו

מוטות ב׳ מל׳ דמל׳ וסימניהון

מוטות עץ שברת ב׳ בפסוק ·
מטות עולכם חסר דחס ·
מוסרות ומטות ב״כ ·

מור ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר השא ·

מור ד׳ מלא׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשיר השירים סימן ד׳ ע״ש ·

מז

מזוזות ב׳ מל׳ דמל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא אל פרעה וע״ש שני אתיהון ·

מח

ומחה ד׳ וסימניהון נמסר בסדר נשא ·

מחלת ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר תולדות וכתלים ריש סימן נ״ג ·

מחנימה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ז ובמלכים א׳ סימן ד׳ ·

ומחולות ב׳ חס׳ דחס׳ וסימניהון

ותצאן כל הנשים אחריה ·
ויבא יפתח ·

במחיר ח׳ וסימניהון נמסר במלכ׳ א׳ סימן י׳ ·

ומחר ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישמע יתרו וביהושע סימן כ״כ ובמשלי סי׳ ג׳ ובמגלה סי׳ ה׳ ·

למחר ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא ·

וממחרת ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר צו ובשמואל ב׳ סימן י״א ·

מחתות ג׳ מל׳ וסימניהון במסר בקרח ·

מחבת ג׳ וסימניהון נמסר בסדר צו וביחזקאל ריש סימן ד׳ ·

מט

מטא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן ג׳ וסימן ז׳ ·

המטות ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא ·

מטה לוי ג׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני ·

מלמטה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה ·

מטר ה׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב ·

כמטר ג׳ וסימניהון

יערף כמטר ·
יחלו כמטר לי ·
ירד כמטר על גז ·

מי

ומי ד׳ יחידאין וסימניהון

ומי בכל ויען אחימלך׳ ·
ומי כמוך ויאמר דוד ·
ומי אשר ואיש עמד ·
ומי הוא לא אכזב ·

מי הוא זה ג׳ דסמיכי וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל׳ ובתלים סימן כ״ד ·

ומי יודע ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ב׳ ·

ולמי ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳ ·

ואת מי ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ח בפסוק ט׳ ובאיוב ריש סימן י״ב ·

ועל מי ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז ובאיוב סימן כ״ה ·

ואל מי ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ו׳ ובאיוב ריש סימן ה׳ ·

אל מי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ל״א

מים ב׳ זקפין קמצין וסימני׳ בלשון תרגום נחליא יבשין וביאור׳ נמסר בסדר והיה עקב ובתלים סימן ס״ו ובמשלי סימן ל׳ ·

במים ג׳ רפין וסימני׳ נמסר בסדר מצורע ·

ובמים נ׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן כ״ג וביחזקאל סימן י״ו ·

במים ג׳ רפין וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״א ובריש מיכה ·

למים ה׳ דגשין וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובמלכים ב׳ סוף ס׳ כ׳ ובעמוס סימן ח׳

מימי ו׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא ·

על פני מים ה׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן כ״ד ·

במי ה׳ וסימניהון נמסר בסדר חקה ·

על מים ז׳ וסימניהון נמסר בסדר מצורע וביחזקאל ריש סימן י״ז ·

על המים ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וארא ·

אל מי ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן א׳ ·

מימיך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים ·

למינהו י״ד וסימניהון נמסר בסדר שמיני ·

למינו ד׳ כתורה וסימניהון נמסר סדר שמיני ·

מיכיהו ד׳ וסימניהון

ויהי איש אחד ·
וישמע מיכיהו בן׳
ויגד להם מיכיהו ·
מורה מיכיהו ·

וכל מלכים ומן אלה היו את המלך עד סו׳ פיסק׳ דכוות׳ בר מן כ׳ מיכה וסימניהון

ויבא אל המלך ויאמר ·
וילך חלקיהו הכהן ·
תרויהון דד״ה ·

מיכיה ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ב ע״ש ·

מכיה ה׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י״ב ·

מכיהו ב׳ כ״כ וסימניהון

וישמע מכיהו בן גמריהו ·
ויגד להם מכיהו ·

וא׳ חסר י׳ הנינ׳ וסימ׳

ויקרא מלך ישראל ·

וא׳ מיכיה כתיב וקרי מיכה

מיכיה המורשתי ·

מיבא ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בנחמיה סימן י״א ·

מך

מכונה ד׳ חסרי׳ כלו׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סי׳ י״א ·

מכרם ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר חקת ובעמוס סימן ב׳ ·

למכיר ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י׳

מל

להמל ה׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

כהמלו את בשר ·
בהמלו בשר ערלתו ·
המלו לי״י ·
נמלו אתו׳
ואם לא תשמעו׳

מלא ה׳ דגשין וסימניהון נמסר בסדר ויצא ובשמואל א׳ ריש סימן י״ו ובתלים סוף סימן נ״ג ·

ומלאתי ד׳ וסימניהון נמס׳ בריש מלכים וביחזקאל ריש סימן ל״ב ·

למלאת ו׳ ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא ובדניאל ריש סימן ט׳ ·

ימלא ז׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר צו ובתלים סימן כ׳ ·

וימלא ט׳ דגשין וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך׳

וימלא ו׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י׳

יבלא

ימלא ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ י״ג ע״ש׳

מלאתי ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ו׳.

המלאה ג׳ וסימניהון

פן תקדש המלאה.
המלאה להעמיר.
בעצמים בבטן המלאה.

ומלואה ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ח׳

כמלאת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כה״ וסימ׳ מ״ו.

מלאו ומלאו ג׳ בתור׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בא אל פרעה׳

אמלא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים ובמשלי סימן ח׳ ובאיוב ריש סי׳ כג״.

מלוא ב׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקרא ע״ש.

והמלאכה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקהל ובעזרא סימן י׳ ובד״הא׳ ריש סימן כט׳

עשה מלאכה ד׳ וסימני׳

והאיש ירבעם גבור׳
ועבדך לרוב עשי.
דסגנים ופנצחי.
ירדי הים באניות.

במלאכת ג׳ וסימניהון

שבעת יי׳ ההוה׳
אם לא ימצא הגנב.
במלאכת החומה.

וכל מלאכה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות.

מלים י׳ בליש׳ וסימניהון נמס׳ באיוב ריש סימן י״ו.

מלאך ב׳ פתחין וכל׳ דסמי׳ לאדכרא כית׳ וסימני׳ נמסר במלאכי ריש סימן ג׳.

אמלטה ז׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ באיוב סוף ס׳ א״

ימלט ח׳ וסימניהון נמסר בעמוס סוף סימן ב׳ ובאיוב סוף סימן כב׳

ימלט י״ג וסימניהון בלשון ארמי הפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכמתא ושקרת במיכאל וביאור׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח וב רמיה סימן מ״ו.

למלך כט׳ יחידאין בקרי׳ וסימניהון

אמרי אוי לך מואב אבדת עם כמוש׳
ויאמר למלך יריחו לאמר.
מקדה ואת מקדה לקח יהושע ב׳ בפסו׳
גם אותה ויהן יי׳ גם אותה ביד.
ויאספו כל בעלי שכם.
נחמתי כי המלכתי את שאול.
ודבר אבנר היה עם זקני ישר׳ דשמואל.
וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך דשמואל והברו דד״ה.

ובעכי זה הוה כמוך למב״חי:

והשתנית ויאמר ירבעם לאשתו.
יחי יי׳ אלהיך ברוך דמלכי׳.
וחברו דד״הב בו׳
רץ לקראת רץ ירוץ.
לגוי ועשיתי אותם לגוי אחד׳
יוכל גם אותו לאשור יובל.
להשתחות והיה כל הנותר מכל הגוי׳
להשתחות והיה אשר לא יעלה מאת
הארץ והיה יי׳ למלך על כל הארץ
מעשי רחש לבי דבר טוב.
משפטיך לשלמה אלהים משפטיך
האמור למלך בליעל׳
בלהות ינתק מאהלו מבטחו.
משבח כען אנא נבוכד נצר׳
כתוב נה בגוים נשמע׳
ויבחר יי׳ אלהי ישראל בי מכל בית אבי.

ובעכי הוה סמוך למב״חי:

וישב שלמה על כסא יי׳.
לתקופת ויהי לתקופת השנה.
וכל משיחה אשור בצרים ישראל דבות׳ ואפ״ס
אשר ברכו יי׳ צבאות׳

ומלך ה׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן כא״.

ממלכות ד׳ וסימניהון

קרע יי׳ את ממלכות׳
ויאמר המלך ואיהי׳
בראשית ממלכת יהויקים קדמאה דספרא.
קרא שמו יזרעאל וכל יהושע דבות׳.

במלכם ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ב׳.

ממלך ג׳ וסימניהון

כי חטאת קסם.
טוב ילד מסכן.
ונם אלהיהם עם.

וחמלך דוד ג׳ וסימניהון נמסר בריש מלכי׳

ואת מלך ד׳ וסימניהון נמס׳ ביהושע סימן ח׳

מלכתו ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר בלק וסוף ירמיה׳

וכל מלכי ז׳ וסימני׳ נמסר ביהושע ריש סימן ה׳ ובמלכים א׳ סימן י׳.

בבית המלך ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ט׳ וד״ה ב׳ סימן כג״

למלוך ג׳ וחס׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ב׳

מלכיא ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳.

ימלוך ה׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כד״ ומשלי סימן ל׳.

מזרע המלוכה ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף מלכים וביחזקאל סימן י״ז וכריש דניאל.

והמלך דוד ג׳ וסימ׳ נמסר בריש מלכים.

וימלך ה׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כג״ ובד״ה א׳ ריש סימן כג״.

היה במלכו ז׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ ט״ו׳

ממלך ד׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן ל״ד׳

וימלכו ה׳ חס׳ בלי׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ו׳

על מלך ט׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ כח״ ובדניאל סימן י״א.

על המלך ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כג״

מן

מן י״ד יחידאין משמשין ומן ולית זוגא וסימניהון

ומן העוף מן הבהמה.
ומן האיל ואת החלבים.
ומן הלחם ואם יותר׳
ומן השמן יצק הכהן.
ומן המקדש לא יצא.
ומן הקדשים לחם אלהיו.
ומן הבקר והרמות מכם.
ומן כל ויצעק איש ישראל.
ומן לשון ארמית דכותי׳
ומן העבדה והיה ביום.
ומן מצרים והתו ובשו.
ומן אז חדלנו לקטר.
ומן האש ודמות החיות׳
ומן מן המלחמות׳
ומן הערים וכשמע׳

ט״ו מן חד חד מן ולית

דכו׳ וסימניהון.

מן חטאות ויעש הרע לא סר דפקח
מן הנערים והקרא אל אישה.
מן לכיש וישלח מלך אשור דמלכי׳
מן ארץ ופליטי חרב ישובון.
מן חדש ויולד מן חדש אשתו׳
מן אחרי ועתה כה תאמ׳ לעמי דד״ה
מן גבעה שלש שנים מלך בירושלם ושם אמו דד״ה
מן בנות בן אשה מן בנות דן׳
מן בניהם אשר נותרו אחריהם׳
מן שאול יי׳ העלית מן שאול נפשי
מן גערתך ינוסון׳
מן קול רעמך ב׳ בו׳
מן יד משזיב ומציל׳
מן לבנון מעין גנים באר מים׳
מן בקר וירא חותן משה׳
מן הבקר ויהי ממחרת וישב משה.

ד׳ פסוקי׳ מן מן ומן וסימ׳ נמסר בסדר וארא׳

המן ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בראשית ובסדר חקת ובמלכים ב׳ סימן ו׳.

מן ג׳ ר״פ בתורה וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מה״ וכל ד״ה ודניאל ועזרא דכות׳ ר״פ ובן כמ״ מן וסימניהון בד״ה א׳ ס׳ מ׳ כו״ וכל טאר קריאה דכות׳ ר״פ מן במה״ ומן וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימן מה״ ובעזרא סימן ו׳

ממנו ט׳ דמטעי׳ בהון וסימני׳ נמסר בסדר תרומה.

ממנו ו׳ סבירין ממנה וסימ׳ בלשון ארמי אפריש בעירא דיפתח ולקט בארחא באוריתא וביאור׳ נמסר בפרשת צו.

ממני י׳ בתורה וסימניהון נמסר בסדר בלק׳

כל תהלות ממני במ״א ממנו וסימ׳ נמסר בתהלים סימן ק״ג.

למנות ה׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך ובתלים סימן צ׳ ובדברי הימים א׳ סימן כא״.

וימן ה׳ וסימניהון נמסר ביונה.

המנורה ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתרומה.

ואת המנורה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא

מנימין ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בד״ה ב׳ סימן לא״ ובנחמיה סימן י״ב.

המנשי ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף פרשת כי תבא׳

שבט המנשה ב׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ג.

למס עובד ג׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ט׳:

מע

מעון ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״א.

מעונה ג׳ חסרי׳ בלישניהון וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן ל״ח ע״ש.

ימעט ג׳ ב׳ בתורה וסימניהון

ואם ימעט הבית.
אל ימעט לפניך דעזרא.
חזן טובל ימעט.

למעט ג׳ וסימניהון

על פי הגורל.
רק הבהנים היו׳
פנח לארבה ונח.

מעט ז׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בסדר תבא ובשמואל ב׳ סימן י״ב ובאיוב סימן ל״ב ובריש חגי.

מעין ח׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני ובשיר השירים סימן ד׳.

מעין ד׳ פתחין וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ס׳ ג׳ ויהושע סימן ט״ו׳

מצ

ומצאת ג׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ט׳

וימצאהו ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן י״ג

מצאתנו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ו׳

מצאה ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בהר סיני.

וימצאם ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סוף סי׳ א׳

וימצא ו׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ ובמגלה ריש סימן ו׳.

ולא ימצא ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף צפניה.

לא מצאו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן יד ובאיוב סימן ל״ב׃

בימצא ה׳ ר״פ במ״ת וסימניהון

בקרבך באחד׃
בי ימצא חלל׃
בי ימצא איש שכב׃
בי ימצא איש גנב׃

וימצאהו ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳׃

תמצאהו ז׳ חס בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח׃

ולא מצאתי ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תצא ובשמואל א׳ סימן כ״ט וביחזקאל סוף סימן כב״ ובקהלת סוף סימן ז׳׃

מצדות ט׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ל״ג והרגום שם׃

מצדה ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ה׳׃

מצת ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׳

במצולות ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח׳

המצפתה ח׳ וסימניהון

קדש את כל ישראל׳
ויקבצו המצפתה׃
וישמעו פלשתים כי׃
ויבא ירמיה אל גדליה׃
ויוחנן בן קרח בא׳
ויהי בחדש השביעי׃

מצרימה כח״ וסימניהון נמסר בסוף ד״ה׃

מצרים ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסוף איכה׃

ממצרים ה׳ סבירין מצרימה וסימניהון נמסר בפרשת ואלה שמות׃

ממצרים ב׳ סבירין מארץ מצרים וסימני׳ הם המדברו׳ אל וישמע יתרו כהן׃

המצרים ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר לך לך וביהושע סימן כד׳׃

ירידה מצרים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר תבא וביהושע סימן כד״ ובישעיה ריש סי׳ לא׳׃

מק

ערך מקוס הוא בערך מק ע״ש׃

מקניהם ד׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח׃

ומקלות ד׳ וסימ׳ נמסר בד״ה א׳ סימן כו׳׃

ומקנה ו׳ ג׳ פתחי׳ וג׳ קמ׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׃

מקשי ג׳ חסרי׳ ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כב״׃

מר

מרבק ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ כח״ בחצי הספר׃

מריתי ג׳ וסי׳ נמסר באיכה א״ב קדמאה׃

המורים ד׳ וסימניהון נמסר בסדר חקה׃

מרה ה׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ראה ובמלכים

מרי ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר ויקח קרח ובשמואל א׳ סימן ט״ו וביחזקאל סימן כ׳׃

תמרורים ד׳ וסימניהון נמסר בהוש׳ בסוף סי׳ י״ב׃

ימיר ו׳ וסימניהון נמס׳ בסדר אם בחקתי ובתלים סי׳ ט״ו׃

ומרים ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ו׳׃

מש

ימיש ז׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר בשלח ובירמיה סימן י״ז׃

תמוש ג׳ וסימניהון

תמוש היתד׃
אל נא תמוש מזה׃
לא תמוש רעה מביתו׃
קדמ׳ תמוש כתיב תנינא תמש כתיב תליתאה תמיש כתי׳׃

ימושו ג׳ וסימניהון

לא ימושו מפיך׃
אם ימושו החקים׃
כי ההרים ימושו׃

ואמשך ה׳ חסרים בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה תולדות׃

משה ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בריש יהושע ובתלים סימן צ״ט׃

ומשה ז׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר ו אלה שמו״׃

משה איש האלהים ז׳ בליש׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ד׃

בספר משה ג׳ וסימניהון

כי ככתוב בספר׃
ויסירו העולה להתם׃
כיום ההוא נקרא׳

המשיח ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא׃

מושל י״ד מ״ל וסימני׳ נמסר במיכה סימן ה׳ ובקהלת סימן י׳ ע״ש׃

משלי ד׳ וסימניהון נמסר בריש ספר משלי׃

משפחות י״א וסימניהון נמסר בסדר צו ובתלים סימן צ״ו׃

למשפחת ג׳ חסרים בנביאים וסימ׳ נמסר בסדר נח וביהושע סימן כ״א׃

ומשפחות ד׳ וסימניהון

ומשפחות קרית יערים׃
בני שלה בן יהודה׃
ומשפחות ספרים יעבץ׃
וקוץ הוליד את ענוב׃

למשפחותם ה׳ מ״ל ביהושע וסימני׳ נמסר ביהושע סימן י״ט׃

למשפחותיו ד׳ וסימני׳ נמסר במדבר סיני׃

משפחתם ג׳ בליש׳ וסימני׳

וממשפחתם אשר עמכם׃
וישלחו בני דן ממשפחתם׃
ולשמעי בנים ששה׃

משפחות האדמה ג׳ וסימני׳ נמסר בעמוס ריש סימן ג׳׃

למשפחותם ח׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני׃

המשקוף ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא׃

מת

ומתו ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח׃

קריבת מיתה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת תולדת יצחק׳

לפני מותו ד׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת תולדת יצחק׃

אנכי מת ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי׃

ומתנו ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן׃

מות יומתו ג׳ וסימני׳ נמסר בקדשים׃

ויהי אחרי מות ד׳ וסימ׳ בלשון ארמי׳ אבא רעיא שמשא ומלכא וביאור׳ נמסר בסוף סדר חיי ובריש יהושע ובריש שפטים׃

ימית ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ט׳׃

המיתו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סי׳ כו״׃

ימיתנו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד ובסוף ירמיה׃

ימיתו כל אריתא וירמיה חס׳ ב״מא וסי׳ נמסר באיוב סימן לד״׃

במתו ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׳

וימיתהו ח׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בפ׳ וישב ובמלכים א׳ סימן י״ג׃

וימיתהו ז׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ד׳

מתיך ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר חיי שרה׃

ממיתים ג׳ ב׳ בלאי׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז׃

תמותו ז׳ מ״ל וסימניהון נמסר בסדר מקץ׳

ימותון ב׳ וסימניהון

אם במות כל האדם׃
וישביה במו בן ימותון׃

וימת ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וישב ובשמואל א׳ סי׳ כב״ ובתלים סימן ק״ה׃

תמות ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בלק ובשפטים סימן יו״ ובאיוב סימן לו״׃

ומת ו׳ חס בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח׃

במות ג׳ וסימניהון נמסר בסדר קרח׃

כמות ג׳ וסימניהון

מחוץ שכלה חרב׃
כי עזה כמות אהבה׃
והוא כמות לא ישבע׃

מתים ד׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר דברים׃

מתי מספר ה׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה סוף סימן מ״ד׳

המיתו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמו״

תמתון ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ב׃

מות ימות ג׳ וסימניהון

כי חי יי׳ המושיע׃
כי נאץ נאצת את׳
והראני יי׳ בי׃

להמיתו ג׳ מ״ל וסימניהון יד העדים תהיה׃
ויתנכלו אתו׳
וישמרו את הבית׃

יומת ד׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׃

מתתיהו ד׳ וסימני׳ נמסר בד״ה א׳ סימן כה׳׃

נשלם ערך
המ״ם בס״ד

מערכת אות׳
הנון

ט״ו זוגין חד נ׳ וחד ונ׳ ול׳ דכו׳ וסימניהון

נשאתני מפני זעמך וקצפך׃
ונשאתני ושכבתי עם אבתי׳
נרצה דבר על לב ירושלים׃
ונרצה וסמך ידו על ראש העולה
נחוחין די להון מהקרבין ניחוחין
וניחוחין באדין מלכא נבוכד נצר
נדמה שמרון מלכה בקצף׃
ונדמה ואל מי תדמיוני ותשוו׳
נחמתני ותאמר אמצא חן בעיניך
ונחמתני עשה עמי אות לטובה׳
נפלו ונשמדו במות און׃
ונפלו ואמרת אליהם כה׃
נשמה תהי טירתם נשמה׃
ונשמה נתתי את ארץ׃
נמליך וישלח אשר על הבית׃
ונמליך נעלה ביהודה ונקיצנה׃
נסעה ויאמר נסעה ונלכה׃
ונסעה בנהר אהוא בשנים עשר
נתנוך ויהי בדברו אליו ויאמ׳ לו׳
ונתנוך ויאמרו לו לאמר לא כי אסור׃
נושע קמץ אין המלך נושע ברב חיל׃
נושע גילי באד בת ציון הריעו׃
נבל גם אני אודך בכלי נבל׃
ונבל

ונבל והיה כנור ונבל׳

נכחה ולא ידעו עשות נכחה ׃

ונכחה והסג אחור משפט ׃

נסכה כן ארם יען אשר אמרת

ונסכה את ארון אלהינו אלינו׳

נכת ונכח הלך וילכד את קנת

ונכח ואת בנתיה ב׳ בפסוק׳

א״ב נון ארוכה בסוף

תיבותא ולית דכוו׳ וסימניהון

אחרין תשחן לאחר אשתי׃

אחן וחנתי את אשר אחן׳

בה׳ין ושאר חוותא העדיו׃

בחין ומשך אבירים בכחו׳

גבולן ותשכנה הער׳ דשמואל

דאנין ואנת עזרא כחכמת׳

האיין עהה יחרדו האיין׃

הרצין ותשמע עתליה את קול דמלכים׃

הזמין ואתה לך לקץ ותנוח׃

והמתן ויאמ׳ כי לדכן את העברית

מחנון וילך במדבר ויסוב את׳

וכמהן ויעבר המלך הגלגלה׃

ויראון וכל העם ישמעו ויראון׳

זן בזוינו מלאים מפיקים׳

חשין ואתה קח לך חטין ושעורי׳

טחון ואת חטאתכם אשר עשית

טוחן ויאחזוהו פלשתים׃

פחין בחורים טחון נשאו׃

ירעפון עטרת שנת טובתיך׃

ירזמון ומה ירזמון עיניך׃

ימלאון והשקתי ארץ צפהך׳

ינאצון ואת עמי ינאצון׃

בארבן ודרך לפניהן כבראה׳

לבכיהן והצב גלתה העלתה׃

להתן שם את ארון׃

מלכין אל תתן לנשים חילך׃

משפטן ויקרב משה את׃

מגדון יגדל המספד׃

נון בנו יהושע בנו׃

מרוקיהן ששה חדשים בשמן׳

נחושתן ויקרא לו נחשתן׃

סגנין אדין מלכא לדניאל רבי

כהלין אדין ע״ללין כל חכימי

פרין בנו בתים ושבו׃

צידונין יען אשר עזבוני׃

קבצן דרשו מעל ספרי״י וקראו

ראשן ישבו לארץ ירדו זקני בת

שוכמין דרכי ציון אבלות׃

תפגעון לאסרך דשמשון׳

תחתיהן הרוץ ואברת׃

תעברון את האלהים על ההר׃

תענון כל אלמנה ויתום׃

תרבון ושמעת ישראל ושמרת׳

תחקרון עד תכונותיכם עד׳

תחשבון מה תחשבון על י״י

תתחמקין עד מתי התחמקין׃

תגדעון ונתצתם את מזבחתם׃

תהיון ואנשי קדש תהיון לי׃

תלכון לא תלכו ריקם׃

הלחכון כה אמר י״י לא תעלו׃

תנוסון ותאמרו לו כי על סוס ננוס

תושעון בשובה ונחת תושעון׃

תשאן הפניות תשאון אם לאל׃

א״ב מן חד וחד חד נון וחד

כם בסוף וסימניהון נמסר בסוף סדר בהר סיני׃

אלין מלין משמשין נ״י וסי׳

הפרני ל׳ כי הפרני אלהים בארץ עניי׃

נשני ל׳ כי נשני אלהים את כל עמלי׃

השביעני ל׳ אבי השביעני לאמר׃

השביעני ל׳ במרורים ורוני לענה׳

פתיתני ל׳ י״י ואפת חוקתני ותוכל׃

הנחני ל׳ בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני׃

ותעידני ל׳ ועין ראתה ותעידני׃

יבואני ל׳ חסדיך י״י׃

ויכוננוני ל׳ ידיך עשוני ויכוננוני׃

רמיהני ל׳ למה זה רמיתני ותשלח

בזיתני ל׳ ועתה לא תסור חרב מביתך׃

גמלתני ל׳ כי אתה גמלתני הרעה ואני׳

הציקתני ל׳ רוח בטני דאיוב׃

ששופתני ל׳ השמש בני אמי נחרו בי

תמעיטני ל׳ אל באפך פן תמעיטני׃

שטפתני ל׳ טבעתי ביון מצולה׳

הליצוני ל׳ זדים הליצוני עד מאד׳

עודוני ל׳ חבלי רשעים עודוני׳

גרוני ל׳ יגעתי בקראי ניחר גרוני

ילדתני ל׳ ארור היום אשר ילדתני

עוהוני ל׳ יבשו זדים כי שקר עוהוני׳

יחמתני ל׳ הן בעון חוללתי ובחטא

נחמתני ל׳ אמצא חן בעיניך כי׃

יבואוני ל׳ רחמיך ואחיה׃

ויעבדוני ל׳ ותמאן לשלחו׃

התורידני ל׳ אל הגדוד הזה׳

ויסבני ל׳ דרך חוץ אל שער החוץ

ויעירני ל׳ כאיש אשר יעיר משנתו

להבאישני ל׳ בישב הארץ בכנעני ובפריזי׃

מלין דמשמשין נה בסוף

תיבותא וסימניהון

הרוממנה ל׳ קרנות צדיק׃

קננה ל׳ שמענה קולי׃

אחטנה ל׳ מידי תבקשנה׃

אציתנה ל׳ חמה אין לי מי יתנני׃

יקראנה ל׳ ראמר אליו שוב נא׃

וירדנה ל׳ ממרום שלח אש בעצמתי׃

ימהרנה ל׳ מהר ימהרנה לו׃

יעדנה ל׳ ואם לבנו יעדנה׃

וימנענה ל׳ בתוך חכו׃

תעלנה ל׳ ויאמר מלאך ה׳׃

תרמסנה ל׳ רגל רגלי עני׃

אשקנה אני י״י נוצרה לרגעים׳

תכעיסנה ל׳ ותבכה ולא תאכל׃

אחישנה ל׳ אני ה׳ בעתה אחישנה׃

תכלנה ל׳ מלמעלה ופתח התבת׳

תחתנה ל׳ ויסגר בשר תחתנה׃

תשכנה ל׳ בצל דליותיו׳

שמענה ל׳ ואתה דע לך׃

תשבנה ל׳ וידו תשבנה אונו׃

ו׳ חסרי׳

נ״ון וקרין וסימני׳ נכס׳ במשלי סי׳ ג׳׃

ו׳ כתבן

נ׳ ולא קריין וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן כא׳ ודה׳ ב׳ סימן יא׳׃

י״א פסוקי׳

רישי׳ נון וסופי׳ נון וסימני׳ נמסר בסדר תוריע ובתלים סימן מה׃

נא

נאוה ה׳ וסימניהון נמסר בתהלים סימן קכה׃ ובמשלי סימן יז׃

נאם נ׳ בטעם וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ח׳׃

נאפות ג׳ וסימניהון

ושפטתיך משפטי׳

ואנשים צדיקים ב׳ בפסו׳׃

נב

נבית ד׳ חס׳ א׳ בלישנהון וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י׳ ובעזרא ריש סימן ה׳

והנביא ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר ראה וביחזקאל סימן י״ד׃

ונביא ז׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ט׃

בנביאים ה׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ י׳׃

נביאים ח׳ מל׳ בירמיה וסימניהון נמסר בירמיה סימן כו׳׳

נביאים ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר בהעלתך׃

וכל הנביאים ד׳ וסימניהון

וכל הנביאים נבאים כן׃

וחברו דה״ה׳

ויקבץ מלך ישראל׃

ומלך ישראל ויהושפט׃

נביא ג׳ הט׳ בליש׳ וסימניהון

ובנביאי ישראל ראיתי׃

ומתעתעים בנבאיו׃

ונבא לבב חנבה׳

הנביאה ח׳ וסימניהון

ותקח מרים׃

ואקרב אל הנביאה׃

וגם לנועדיה הנביאה׳

ועשיה אל חלדה הנביא׳ דמלכי׳ וחברו דדה׃

ואשר המלך אל חולדה הנביאה׃

נבכד נאצר

י׳ כתיבין כן חס׳ ו׳ וסימני

ויאמר חנניה לעיני כל העם׃

ויהוצדק הלך בהגלות י״י את׳

כה אמר י״י צבאות׃

ולמקצת הימים אשר אמר׃

ובשנת שתים למלכות ב׳ בפסו׳׃

וקאמין לקבל צלמא הני׳ דפסו׳׃

בען אנא נבכד נאצר׃

ומלכא נבכד נאצר אבוך׃

יהב לנבכד נאצר אבוך׃

וכל מלכים דכוות׳ במ״א מל׳ נבוכד נאצר וסימ׳

ויעם הנשאר בארץ יהודה׳

ומן בראשית עד אחאב בן קוליה נבכד רצר כתי׳׃

וכל שאר סיפר׳ נבוכד ראצר בב״א נבוכד ראצור וסימ׳

לקדר ולממלכות חצור׃

וה׳ כתיב נבוכד נאצר בכתובים וסימניהון

עלה נבוכד נאצר מלך בבל

ומכלי בית י״י הביא׃

ולהשובת השנה שלח המלך׳

וגם במלך נבוכד נצר מרד׃

בשנת שלש למלכות דדניאל׃

וכל דניאל נבוכד נצר מלכא במ״ה מלכא נבוכד נצר וסימני׳ נמסר בדניאל סימן ב׳׃

נבוכד נצר

ז׳ כתבן ומטנין כיה וסימניהון

שבעא עדנין יחלפון עליך׃

נבוכד נאצר׳ נבוכד ראצר׃

נבוכד ראצור׳ נבוכד נצר׳

נבוכד נאצר׃ נבוכד נאצור׳

נבוכד נאצר׳

רישא דדניא׳ נאצר בשנת ג׳ למלכו׳ וכל ד״ה ונבי׳ דכו׳ ומן כל ירמיה ויחזקאל ראצר ומן בראשית ממלכת יהויקים תני׳ עד קוליה נאצר ואלה בני המדינה העולים קדמיה ראצור לקדר ולממלכות ראצור תרויהון כת׳׃

נג

נגבה כט׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בד״ה ב׳ סי׳ ד׳׃

נגינות ג׳ מל׳ בלישניהון וסימניהון נמסר בתלים סימן ד׳׃

נוגע ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר סוף סדר מצורע ובעמוס סימן ט׃

הנגעת ג׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ד׳׃

והנוגע ג׳ וסימניהון

בכל טמא נפש׃

והנוגע בנבלתם׃

והנוגע בכל אשר׃

לנגע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא ואיוב סימן ו׳

וינגע ב׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך׃

נגע הצרעת ג׳ וסימני׳

נרפא נגע הצרעת׃

זאת התורה לכל נגע׃

השמר בנגע הצרעת׃

נגף ג׳ וסימניהון

יתנך י״י נגף לפני׃

אך נגף נגף הוא׃

מי נגף העם׃

נשה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר תולדות׃

מגישים ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳ ובמלכים ב׳ סימן ד׳׃

ויגישו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׃

נוגש ב׳ מל׳ וסימניהון

ממנו פנה ממנו׳

ועמד על כנו׃

נגש בס״ן ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נג׳ וע״ש מה דשקלינן וטרינן׃

נגש בש״ן ד׳ וסימניהון

ומשה נגש אל הערפל׃

ואחר נגש יוכף׃

והנא נביא אחר נגש ·
יען כי נגש העם הזה ·
ויגישו ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בשמואל א׳ סי׳ יד ·
ויגש ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת תולדת יצחק
ובפרשת צואת אהרן ·
נגשו ג׳ וחס׳ וסימני׳ נמסר
ביהושע סימן ג׳ ·

נד

נדף ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר
בסדר אם בחקתי ·
וידד ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויצא יעקב
ובשפטים סימן י״א ·

ונדריך ג׳ וסימניהון

רק קדשיך אשר ·
ונדריך אשר תדור ·
ונדריך תשלם ·
נדר ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר
בפרשת אמור ובישעיה
סוף סימן יט׳ ותרגום שם ·
נדריכם ד׳ וסימני׳ נמסר
בסדר ראה ·

נה

וינהג ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר ואלה שמות ·
ונדרו ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן לא״ ·
נהרות ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן ח׳
ובתלים סימן קלח״ ·
הבהרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמס׳ בסדר וארא ·
ונהר ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן יט״ ·

אל נהר ג׳ וסימניהון

ואבוא אל הגולה ·
ובמראת המראה ·
והיום ההוא לי״ אלהים ·

נו

נוה ד׳ וסימניהון

נוה משלח ונעזב ·
ישים עליהם נוה ·
נוה לבנות יענה ·

נז

נוזלים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳
וסימניהון נמסר
בתלים סימן עח׳ ·

נח

נחנו ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויהי מקץ
ובאיכה בא״ב ג׳ ·

נחני ג׳ וסימניהון

בדרך נחני ה׳ ·
מי יובילני עיר מצור ·
מי יובילני עיר מבצר ·
והנחתי ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן כב״
וסימן לז״ ·
הניחו והניחו ד׳ וסימני׳
נמסר
בשמואל א׳ סימן ו׳ ·
מנחתיך ג׳ חס׳ בלי״
וסימניהון

יזכר כל מנחתיך ·
לעולתיכם ולמנחתיכם ·
ומנחתיכם לא ארצה ·
ואת המנחה ח׳ וסימני׳
נמסר
בפרשת אלה פקודי ·
ניחוח ה׳ מל׳ בלי׳ וסימניהון
נמסר בפרש׳ תצוה ·
ונחנו ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בשלח ·
ונח ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן יד״ ·
נחה ג׳ מלעיל וסימ׳ נמסר
במלכים ב׳ סימן ב׳ ·
וינח ז׳ רפין וסימניהון נמסר
בפרשת בא אל פרעה
וביהושע סוף סימן כא״ ·
וינח ז׳ דגשין וסימני׳ נמסר
בפרשת ויקח קרח
ובמלכים א׳ סימן ז׳ ·
וינחם ז׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן כב׳
והנחתי ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳
ויאמרו פני ילכו ·

והנחתי חמתי ·
ושאר והניחתי כתיב וחד מל׳
דמל׳ וסימ׳
והוא יהיה איש מנוחה ·
וא׳ והנחותי כתיב וסימ׳
והנחותי חמתיכם ·
וינחהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בסדר אמור
ובמלכים א׳ סימן יג״ ·
מנחה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בשמואל ב׳
סימן יד״ ובישעיה סימן יא״ ובזכריה
ריש סימן ח׳ ·
מנחל ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר אלה הדברים
ובמלכים ב׳ סימן כד״ ·
על נחל ג׳ וסימניהון

ואת הארץ הזאת ·
מן הירדן מזרח ·
על בן יתרה עשה ·
נחלו ד׳ וסימניהון נמסר
ביהושע ריש סימן יד״ ·
לנחלה טו׳ וסימניהון נמסר
בסדר קרח ·
ינחלם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמס׳ בשמו׳ א׳ ס׳ ב׳
ינחלו ג׳ קמצין וסימניהון
לשמות מטות ·
איש לפי פקדיו ·
כבוד חכמים ינחלו ·
נחלתן ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת אלה מסעי ·
תנחל ב׳ א׳ קמ׳ וא׳ פתח
וסימניהון
בארצם לא תנחל ·

בנחלתך אשר תנחל ·
נחלה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בסדר
ראה ובתלים סימן ח׳ ·
נחם ונחם ו׳ פתחי׳
וסימניהון
נמסר בזכריה סימן א׳ ·
ינחם ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
ובתלים סימן קי׳ ·

וינחם ה׳ וסימניהון

וינחם י״ כי עשה ·
וינחם יצחק אחרי ·
וינחם יהודה ויעל על גוזזי ·
וינחם י״ על הרעה ·
וינחם אלהים על הרעה ·
נחמה אל ז׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל ב׳
ריש סימן י׳

נחש ג׳ וסימניהון

ויעש משה נחש ·
והביט אל נחש ·
וכתת את נחש הנחשת ·
נחשת ד׳ בצפוי
וסימניהון
ועשית קרנותיו ·
ועשית בדים למזבח ·
ועשית בדי עצי ·
במנג תהינה קרנתיו ·
כלי הנחשת ד׳ וסי׳ נמסר
סוף ירמיה ·

נט

נוטה ה׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סימן קד״ ·
נשיתיד י׳ ו׳ חס׳ את וסימ׳
נמסר ביחזקאל ·
סימן כח׳ ·
וישהו ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן ו׳ ·
ולנטוע ג׳ וסימ׳ נמסר
בירמיה סימן לא״ ·
ויטע ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת נח
יוטל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳
נמסר בתלים סימן לז״
ובמשלי סוף סימן ט׳ ובאיוב ריש
סימן מא״ ·
יטו ה׳ בקראה וסימני׳ נמסר
בישעיה ריש סימן נד׳ ·
ותט ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בלק ·
ויטו ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן י׳ ·
ויטו ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ ריש ס׳ ח׳

וינטשו ג׳ וסימניהון

וינטשו בלחי ·
וינטשו בעמק רפאים ·
ויוסיפו עוד פלשתים ·

ויטש ב׳ וחס׳ וסימניהון

ויטש אלוה עשהו ·
ויטש משכן שילו ·

ני

ניד ח׳ וסימניהון נמסר
בירמיה ריש סימן ד׳

נכ

נכחו ב׳ וסימניהון

נכחו תחנו ·
כי נכחו יצא ·
נכר ב׳ א׳ מלעיל
וסימניהון
נכר אתו האלהים ·
ולא נכר שוע לפני ·

נמ

נמו ב׳ ומלרע
וסימניהון
נמו רעיך כלך אשורי ·
נמו שנתם ·

נס

נסי ב׳ וסימניהון
ויקרא שמו י״ נסי ·
ואל עמים ארים ·

הנס ג׳ וסימניהון

והעם הנס אל ·
והיה הנס מקול ·
הנס מפני הפחד ·
מציעאת הנים כתיב ·
נסותם ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בסדר
בשלח ובמלכים א׳ ריש סימן י׳ ·
ומנוס ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סוף סי׳ יא ·
מנסת ה׳ חס׳ בלי׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת בחקתי ·
וינוסו ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
במלכים ב׳ סימן ז׳ ·
ונסו ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סוף סימן לה״
ונסתם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בחקתי
ובזכריה סימן יד׳ ·
נסה ו׳ ב׳ כתיב סה וד׳ כתיב
שא וסימניהון נמסר
בסדר וירא ·
ויסך ג׳ דגשין וסימניהון
ויסך עליה נסך ·
ויסך את נסכו ·
ויסך אתם לי״ ·

ולהסך ב׳ וסימניהון

וכי אנחנו מקטרים ·
כה אמר י״ צבאות לאמר
אתם ונשיכם ·
וחד פליג ומן אז חדלנו ·
מסכה ב׳ יתיראין
וסימניהון
עשו להם מסכה ·
ויעשו להם מסכה ·
וכל עגל מסכה דבות׳ ·
בנסעם ב׳ וסימניהון נמסר
בסדר

בסדר נח ·
ויסע ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בשלח ·
מסע ב׳ קמצי׳
וסימניהון
חנית מסע ·
אבן שלמה מסע ·

נע

וינעו ב׳ וחס׳ וסימניהון
וירא העם וינעו ·
וינעו אמות הספים ·
לנוע ד׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ט׳
ובירמיה סימן י״ד ·
וינעם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בפרשת מטות
ובאיכה כאב״ הניין ·
מנעורינו ג׳ ומל׳ וסימניהון
נמס׳ בסדר ויגש
ובירמיה סוף סימן ג׳ ·
ואת הנערים ג׳ וסימני׳
נמסר
באיוב סימן א׳ ·
מנערי ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ א׳ סימן י״ח ·
מנעוריו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון נמסר
בסדר נח ובשמואל א׳ סימן י״ז ·
מנער ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ״ח
ובמשלי סימן כ״ט ·

נפ

לנפל ד׳ וחס׳ וסימניהון נמסר
בסדר שלח לך
ובירמיה סימן נ״א ובמגלה סימן ו׳ ·
ויפל ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר מסעי וסים׳
בלשון ארמי אדם מית במשריתיה ·
יפול ז׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר
בד״ה א׳ סימן י״ב ·
תפול ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן כ״ג ·
הפילה ו׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בפרש׳ נשא
הנפלים ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון נמסר
בסדר בראשית ·
יפול ג׳ חס׳ בספר משלי
וסימניהון נמסר
במשלי סימן י״ג ·
כל לשון נפילה על במ״ז
אל וסימניהון
נמסר בסדר שמיני ·
נפש ג׳ בטעם ל״פ וסימניהון
נמסר בסד׳ ויקרא ·
נפש החיה ד׳ דסמיכי
וסימניהון
ויברא אלהים את האדם ·
בעוף ובבהמה ובכל ·
וכל אשר אין לו סנפיר ·
זאת תורת הבהמה ·
ונפש ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר
בויקרא ·
ונפשו ח׳ וסימניהון נמסר
בריש סדר ויגש
ובמשלי סימן כ״ג ובאיוב סוף ס׳ כ״ג ·

ואת נפש ד׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל
א׳ סימן כ״ה ·
נפשתם ב׳ חסרים
וסימניהון
את מחתת האנשים ·
יצפנו לנפשתם ·
וכל נפש ג׳ וסימניהון
נמסר בסדר
אחרי מות ובירמיה סימן ל״א ·
בנפשותיכם ב׳ מל׳
וסימניהון
השמרו בנפשותיכם ·
כי התעתים בנפשותיכם ·
נפשו ג׳ מטע׳ וסימני׳ נמסר
בהושע סימן ד׳ ·
ונפשי ה׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ל״ח ·

נצ

מצב ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר
בסדר ויצא יעקב ·
מצבת ב׳ פתחי׳
וסימניהון
ויעש הרע בעיני ·
ויתצו את מצבת ·
מצבות ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סוף סימן מ״ג ·
ויתיצבו ה׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת וישמע
יתרו ובסדר וילך וביהושע ריש
סימן כ״ד ·
נצים ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר שמות ·
נצח ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר
בשמואל א׳ סימן ט״ו ·
למנצח מזמור י״ד ר״פ דסמיכי
וסימניהון נמסר
בתלים סימן ל״א ·

נק

ט״ו נקדות בקריאה
וסימניהון
נמסר בסדר במדבר סיני ·
ונקה ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר משפטים ·
ונקי ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר משפטי׳ ובאיוב
סימן כ״ב ·
נקיון ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סימן ע״ג ·
נקים ג׳ חס׳ י׳
וסימניהון
נקים אנחנו ·
והיה כל אשר יצא ·
ושלאחריו ·
יקבוהו ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן ג׳ ·
יקם ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח
וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית ·
ונקמתי ג׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן נ״א ·
תקפו ד׳ חס׳ בלי׳
וסימניהון
לא תקפו פאת ·
ויסב ארון י״י דיהושע ·
מקפים עליהם דמלכים ·
ויקפו על העיר דאלישע ·

נר

הנרות ב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת אמור ·
נריהו ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ל״ו ·

נש

נשוא ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימנידון
נשא את ראש בני קהת ·
את ראש בני גרשון ·
כי נשא אשא להם ·
נשוא ינשוא כי לא כהר מל׳
ונשא י״ב וסימניהון נמסר
בסדר תרומה ·
ונשא י״ז וסימניהון נמסר
בסדר אחרי מות
ובמלכים א׳ סימן ח׳ וביחזקאל סוף
סימן כ״ט ·
נשאו י׳ וסימניהון נמסר
בסדר מטות ובשמואל
ב׳ סימן י״ח ובעזרא סימן ט׳ ·
נשאו ג׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ ב׳ סוף סי׳ ב׳
וישאהו ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר שלח לך
ובשמואל ב׳ סימן ו׳ ·
נושים ג׳ וחס׳ ובעני׳ וסימניהון
נמסר בנחמיה סימן ה׳ ·
ונשא ו׳ חס׳ וסימניהון נמס׳
בשמואל א׳ סימן י״ד
ונשוא ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חסר
וסימ׳ נמסר במלכי׳
ב׳ ריש סימן ה׳ ובאיוב סימן כ״ב ·
לשאת כ״ד וסימ׳ נמסר בד״ה
א׳ סי׳ ט״ו בפסוק כ״ב ·
משאות ד׳ ב׳ מל׳ וסימני׳
נמסר סדר מקץ ·
משאת ו׳ פתחי׳ וסימניהון
נמסר בפרשת
מקץ ובשפטים סימן כ׳ ·
תשואות ד׳ וסימני׳ נמסר
באיוב ס״ס ל״ו ·
משאת ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה ריש סימן
ו׳ ובמגלה סימן ב׳ ·
למשואות ב׳ וסימניהון
הפלהם למשואות ·
הרימה פעמיך למשואות ·
ותשא י״ד וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן ד׳
ובמגלה סימן ב׳ ·
ותשאינה ב׳ חד מל׳ וחד חסר
וסימניהון נמס׳ ברות ·
ולא תשא ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר וירא ·
ישא ה׳ ר״פ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ג׳ ·
ישיא ה׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ״ט ·
מנשאים ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה ס״ס כ״ב ·
ושא ג׳ וסימניהון
ושא את מספר שמותם ·
עלה ראש הפסגה ·

ראה עניי ועמלי ·
שאו י״ב ר״פ וסימניה׳ נמסר
בריש סדר פנחס
ובירמיה סימן נ״א ·
ישאו ד׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ל״ט
ישאו ו׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן ל״ו ·
למשא ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
ט״ו ובאיוב ס״ס ז׳ ·
ולא ישאו ד׳ וסימ׳ נמסר
בסדר תצוה
וביחזקאל סוף סימן ל״ד ·
משאם ה׳ בתורה וסי׳ נמסר
בפרשת נשא ·
נשיא י׳ וסימניהון נמסר
בסדר חיי שרה ·
נשיאם ד׳ כ״ב בתורה
וסימניהון נמסר
בסוף סדר לך לך ·
נושה כול׳ חס׳ במא״
וסימניהון
ינקש נושה לכל ·
וחד כתיב נשא וסימניהון
וכל אשר לו נשא ·
ושארהון נשה כתיב ·
ישך ב׳ קמצין
וסימניהון
נשך כל דבר אשר ·
ואחריתו כנחש ישך ·
נשיתי ב׳ וסימניהון בירמיה
סימן ט״ו ·

ערך נסים הוא נמסר בערך חם ·

ונשל ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר ואתחנן ·
נשמת ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר נח ·
נשק ג׳ קמצין בליש׳ וסימני׳
נמסר באיוב ס״ס ב׳ ·
כנשר ד׳ רפין וסימניהון
נמסר בסדר האזינו
ובאיוב סימן ט׳ ·

נת

לנתחיה ד׳ וסימניהון
והפשיט את העלה ·
לנתחיה לנתחיה והוציאה ב׳ בפס׳
ואת העולה המציאו ·
נתך ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כ״ב ·
נתן כא׳ ג׳ מנהון קמ׳ וסימני׳
נמסר בד״ה ב׳ סימן ל״ד ·
ויתן י״ג רפין וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סימן י״ד
ובד״ה ב׳ סימן י״ח ·
נתינה אליך ה׳
וסימניהון
את העדות אשר ·
ונתת אל הארן ·
ואל הארן תתן ·
ונתן אליך אות או מופת ·
פתח פיך ואכל ·
בטנך תאכל ומעיך ·
נתן לך ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר עקב ·
ולתת ח׳ וסימניהון נמסר
בפרשת כי תשא
ובירמיה סימן י״ט ·

ונתון ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויהי מקץ
ובירמיה סוף סימן ל״ז׳.

יתן ד׳ וסימניהון נמסר בסדר שמיני ובפנחס:

נתן ו׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ח׳.

נתנו ו׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן לה״:

ונתתי פני ד׳ וסימני׳ נמסר באחרי מות:

נָתַן ד׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות׳

ונתתם ו׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ח׳
ובד״ה א׳ סימן י״ד׳.

נתון ה׳ ג״ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בסדר פנחס׳

ויתנו ג׳ רפין וסימנהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ח:

ונתנה ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויצא ובירמיה סימן לח״.

ויתנום ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמס׳ בסד׳ אלה פקודי׳.

נתון ד׳ מל״ וסימניהון

ונתון אתו על׳.
נתון תתן לו ולא ירע׳.
ויאמרו נתון נתן׳
וידר יפתח׳
וכל כהו׳ דכית׳.

ואתן ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן כב״׳

נתון ג׳ וסימ׳ נמסר במגלת סימן ג׳׳

נתונם ב׳ חס׳ יוד וא׳ מל״ דמל׳ ושאר׳ נתנים
כתי׳ חס׳ וי״ו וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני:

נתצו ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ד׳׳

ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה ב״מא
ואתנה וסימ׳

ויאמר הפלשתי אל דוד׳
וכל שאר נביא׳ ואורי׳ דבות׳ ואתנה ב״מא וסי׳
ואתנה את הלוים׳
וכל כתובים דבות׳ ואתנה ב״מא וסימ׳
שאל ממני ואתנה׳

נתנו׳ ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׳

מתנות ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל״ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן ט״ו׳.

מתנותיכם ד׳ ב׳ חסרי׳ וב׳ מל״ וסי׳ נמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן ך׳.

מתתי ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויצא ובמלכים א׳ סימן כא״.

לך נתתים ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ ויקח קרח:

נתתי ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ט׳׳

ונתת כט״ חס׳ ה׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר תרומה׳

ויתנהו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ י״ט ובד״ה ב׳ סימן כד״ וע״ש׳

ולא יתן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׳

ולא נתן ד׳ וסימניה׳ נמסר בסדר חקה׳.

ואל תתן ג׳ וסימניהון נמסר ביואל סימן ב׳.

הנותן ה׳ מל״ וסימ׳ נמסר בפרשת ויחי יעקב ובתלים סימן י״ח ע״ש.

נותן ו׳ מל״ וסימ׳ נמסר בתהלים סימן קמ״ו ובמשלי סימן כו״.

נתנו ד׳ דגשי׳ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל ס׳ כז״.

ח׳ מלין דכל חד וחד לית

דבות׳ דגש משמשין נה בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר תולדת נח׳.

נתינה שם ז׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ו׳ ובשיר השירים סימן ז׳׳

נתנו ג׳ ר״פ וסימניהון
נתנו את נבלת׳
נתנו רשעים פח לי׳.

אנכי נותן ז׳ וסימ׳ נמסר בריש פרשת ראה אנכי׳.

נתניהו ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מא״ ובד״ה א׳ סימן כה״.

וינתצו ג׳ וסימניהון

וינתצו את הבמות׳
וינתצו את מזבחו״ הבעלי׳ דד״ה
את חומת ירושלם׳.

נתקו ג׳ וסימניהון

נתקו כפות רגלי׳
שברו עול נתקו׳
ימי עברו זמתי׳

ינתק ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ו ובקהלת סימן ד׳:

נשלם ערך
הנו״ן בס״ד

מערכת אות
הסמ״ך

ה׳ זוגין חד ס׳ וחד וס״ וסי׳

ספר ויך לב דוד אתו אחריכן׳.
וספר וכי יטהר הזב מזובו׳.
סתרי ומגני אתה אלהי אל׳
וסתרי ובני עזיאל מישאל׳.
שריון צדונים יקראו לחרמון׳
ושריון וירקידם כמו עגל׳
ססמי ואלעשה הוליד את ססמי׳
וססמי וססמי ב׳ בפסוק׳.
שמחו ויזבחו ביום ההוא זבחים
ושבחו והיה כגיבור אפרים׳.

מלין דחמיין שי״ן וקריין
סמ״ך סי׳ נמסר בריש ספר הושע׳.

ב׳ זוגין מיחדין חד ס׳ וחד
ש׳ וסי׳ נמסר בריש שיר השירים׳.

ה׳ זוגין חד ס׳ וחד בס׳

בריש׳ וסימניהון
שום ועתה שימו לבבכם׳
בשום ההדע בשום אלוה׳
שך לכן הנני שך את דרכך׳.
בסך אלה אזכרה ואשפכה׳
סמכי כה אמר יי׳ ונפלו׳
בסמכי הנה אלהים עזר לי יי׳.
שמחות תודיעני אורח׳
בשמחות תובלנה בשמחות וגיל׳
שמחתכם וביום שמחתכם׳
בשמחתכם שמעו דבר יי׳ החרדים:

סב

סביב ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסוף יחזקאל׳.

סֹבב ט׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בריש קהלת׳.

סֹב ו׳ חס׳ וסימניהון נמסר בסדר אלה הדברים ובשיר השירים סימן ב׳.

סביבותיו ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן לג״׳

ויסבו ג׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ח.

וסבב ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ו׳.

סג

סגור ה׳ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל ריש סימן מד״ ובאיוב סימן מא״׳

תסיג ג׳ כתי׳ ס״מך בלשון השגה וסימניהון נמסר בסדר שפטים׳.

יסגרנו ד׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ כי תזריע׳.

מסגרות ה׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון

ועל המסגרו׳ אשר בין השלבים
וארבעת האופני׳ למתחת למסגרו׳׳
ויקצץ המלך׳.
ויחרגו ממסגרותיהם דשמואל׳.
וחברו ממסגרותיהם דתהלות:

סד

סדמה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא׳.

בסדום ד׳ וסי׳ נמס׳ בריש ישעיה ובצפניה סימן כ׳:

סו

בסודם ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בערך יוד׳.

סוסיך ג׳ וסימניהון

דרכת בים סוסיך׳.
כי תרכב על סוסיך׳.
והכרתי סוסיך׳.

סופא ג׳ כתי׳ א׳ וסימ׳ נמסר בדניאל ס״ס נ׳:

לסוסים אל״ב׳ בליש׳ וסימניהון׳

ויאמר שמטוה דאיזבל
חרב אל סוסיו:

סח

סחרת ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן נג״ ובמשלי סימן ג׳.

סי

סיגים ג׳ ומל״ וסימני׳ נמסר במשלי ריש ס׳ כה״׳

סיחון ד׳ מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בסדר חקה:

הסירות סימן

כל אורית״ הסירת חס׳ ו׳ כתי׳ ואת הסירות דמלכים כ״כ ואת הסירת קדמ׳ דירמיה כב׳:

סכ

סכות ב׳ מל׳ בתורה וסימניהון׳

על כן קרא שם׳
כי בסכות הושבתי׳
וכל נביא׳ וכתובי׳ דכו׳ מל׳ ב״מא וסימ׳
לעשות סכה ככתוב׳
וכל הסכות דאורית׳ מל׳ ב״בא הכר וסימ׳
חג הסכת תעשה

ויסך ד׳ רפין וסימני׳ נמסר בפרשת אלה פקודי ובאיוב סוף סימן ג׳׳

ויסכרו כל ליש׳ כתי׳ סמך ב״מא כתי׳ שי״ן וסי׳

כי ישכר פי דברי שקר׳
וכל אגרא כתי׳ שי״ן ב״מא
וסכרום עליהם יועצים׳

בשוכות ו׳ כתי׳ שי״ן בליש׳ וסימניהון

ושכתי כפי מעליך׳.
הסר משוכתו והיה׳
הנני שך את דרכך׳.
התמלא בשוכות עורו׳
וגידים תשוככני׳
ויחמס כגן שכה:

סכו ג׳ וחד כתי׳ שי״ן וסימניהון נמס׳ בירמיה סוף סי׳ כה״ ובאיכה בא״ב תניין׳

סכותה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר פקודי׳

הסוכך ג׳ ב׳ מל״ וסימניהון

את כרוב ממשח׳.
ברב רכלתך מלו תוכך׳.
ימהרו חומותה והוכן הסוכך:

סל

סלוא ג׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י״א׳.

הסלע ג׳ קמצי׳ וסימניהון

ויביאום לראש הסלע׳.
אשרי שיאחז ונפץ את׳.
ויקהילו משה ואהרן׳.

סלכה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר דברים.

ויכלף

מערכת אות הסמך

ויסלף ג׳ וסימניהון
ושחד לא תקח׳
לא תטה משפט׳
ויסלף דברי צדיקם׃

סע

סער ג׳ כתיב שי״ן
וסימניהון
יסערו עליו סער׳
בזרם ברד סער׳
וקדמונים אחזו סער׳

ספ

ספוד ג׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳
נמסר בירמיה סי׳ ח׳
ובזכריה סימן ז׳ ובקהלת סימן ג׳׳
מספד ג׳ פתחו׳ וסימניהון
בלשון ארמי חמריא
סמיכין לרבותיא וביאור׳ נמסר במיכה
סימן א׳ ובזכריה סוף סימן י״ב׳
תספה ג וסימניהון נמסר
בפרשת וירא אליו
ישפוק ד׳ כתיב שי״ן בליש׳
וסימניהון נמסר
באיוב סוף סימן ל״ד ע״ש׳
יספק ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בלק׳
אל ספר ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה בריש
סימן ל׳ ובנחמיה סימן ח׳׳
ויספרו ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ק״ו
ובאיוב סימן י״ב׳
ספרו ג׳ וסימניהון
ספרו נא לי׳
ספרו בגוים׳ וחברו׳
ומספר ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר בלק
ובירמיה סימן י״א׳
סופר ב׳ מ״ל בנביאים וסימני׳
נמסר בשמואל ב׳ סוף
סימן ח׳ וע״ש חלוק מ״ל וחס׳ בליש׳׳
י״א פסוקים רישיהון
וסופיהון
חד וסימניהון נמסר בפרשת במדבר
סיני ובסדר צו׳
ט״ו פסוקים רישיהון וסופי׳
מלה חדא
ריש׳ כתיב וי״ו וסיפא לא כתיב וי״ו
וסימ׳ נמסר במלכים סוף סימן כ״ב׳
י״ח מלין תקון סופרים
וסימניהון נמסר
בריש במדבר סיני ובתלים סימן ק״ו׳
ואין מספר ד׳ וסימני׳ נמסר
בריש יואל
ובתלים סימן ק״ח׳
בספר משה ג׳ וסימניהון
נמסר בערך משה׳
בספר תורת משה ג׳ וסימני׳
נמסר ביהושע סימן
ח׳ וסימן כ״ג׳

סר

ויסר ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר וארא׳
יסור ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן ט׳׳

סורה ג׳ וסימניהון
סורה אדני סורה
כ׳ כו ותרויהון מלרע׳
סורה שבה פה מלעיל׳
וא׳ גולה וסורה מלרע׳
סרה ח׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר במלכים ב׳ סי׳ ד׳
וסרה ג׳ וסימניהון
וסרה קנאת אפרים׳
וסרה קנאתי כבך׳
וסרה מעליו רוח׳
וסרתם ג׳ וסימניהון
והקללה אם לא׳
וסרתם ועבדתם אלהים׳
כי ידעתי אחרי מותי׳
ואסירה ג׳ וסימניהון נמסר
בשופטים סי׳ ט׳׳
ולא סר ד׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ ריש
סימן כ״ב׳
סרר ג׳ חס׳ בליש׳
וסימניהון
שריך סררים וחברי גנבי׳׳
כי כפרה סררה׳
להיות כל איש שרר׳
סוררת ג׳ וסימניהון נמסר
בזכריה סימן ז׳׳
וסר מרע ה׳ וסימני׳ נמסר
בישעיה סי׳ נ״ט׳
יסירו ב׳ וסימניהון
מצדיקי רשע׳
ונתתי קנאתי בך׳
וא׳ ויסירו וסימ׳
רגע יבותו וחצות׳

סת

במסתרים ג׳ רפינוסי׳ נמסר
בירמיה סימן י״ג׳
במסתרים ג דגשין וסימני׳
בלשון ארמי
גברא קטל שלימא וביאור׳ נמסר
בתלים סימן י׳ וסימן ס״ד׳
מסתתר ד׳ וסימניהון נמס׳
בשמואל א׳ ריש
סימן כ״ו ובתהלים סימן נ״ד׳
בסתר ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תבא׳
נסתרה ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ל״ח׳

נשלם ערך

הסמ״ך בס״ד

מערכת אות

הע״ין

ח׳ זוגין חד ע׳ וחד וע׳ ולית
דכו׳ וסימניהון
ערך ויערך עליו ערך לחם׳
וערך ויאמר לו מיכה שבה׳
עינכם ולאלה אמר באזני׳
ועינכם אל תחס על כליכם׳
עדיהם כל הגוים נקבצו יחדו׳
ועדיהם יצרי פסל כלם תהו׳
עיר גילי מאד בת ציון הריעי׳
ועיר ואיש נבוב ילבב׳
ע״ה ואחוהם ומושבהם בית אל׳
ועיה ובני בנימן מגבע מכמש׳
עשה כה אמר ה׳ עשה ה׳ יוצר
אותה׳
ועשה כה אמר ה׳ בורא השמים׳
עשיתם וברחמיך הרבים לא׳
ועשיתם ויאמ׳ ה׳ אל משה בלכתך
עגור כסיס עגור כן אצפצף׳
ועגור גם חסידה בשמים׳

עב

עבות ג׳ מ״ל בליש׳
וסימניהון
ובעבות העגלה׳
בקר לא עבות מנוחה׳
קצץ עבות רשעים׳
עבותים ג׳ מ״ל וסימ׳ נמסר
ביחזקאל סימן ג׳
ועביו ג׳ וסימניהון נמסר
בסוף ירמיה׳
יעבדוני ג׳ וסימניהון
עם לא ידעתי׳
וחברו דתהלות בהר קדשי׳
דתהלות מ״ל׳
עובד ב׳ מ״ל וסימניהון
ותקראן שמו עובד׳
וישי הוליד את עובר׳
וכל ד״ה דכות׳ מ״ל בר מן א׳
חסר וסימ׳
עבד אדום׳
עבדון ג׳ וסימניהון
וישפט אחריו׳
וימת עבדון׳
את עבדון ואת מגר׳
ולעבדו ג׳ וסימניהון
והיה אם שמוע׳
כי אז אהפך אל׃
רק שמרו מאד דיהושע׳
ולעבדיך ג׳ וסימניהון נמס׳
בסדר וארא
ובפרשת מטות׳
ובל עבדיך ז׳ וסימניהון
נמסר בשמואל
א׳ סימן כ״ב׳
עבדת ה׳ חס׳ בד״ה
וסימניהון
ומשפחת בית׳
ויעמד במשפט׳
ויעמד יחזקיהו׳
והמשררים בני אסף׳
ומן ודוד זקן עד דוד את כל
שרי ישראל דכות׳
עבד עולם ג׳ בליש׳ וסי׳
נמסר באיוב
סוף סימן מ׳׳
עבדיך ז׳ חסר׳ וסימני׳
נמסר בסדר
בהעלותך׳
ועבדתם ד׳ וסימניהון

נמסר בפרשת ואתחנן׳
יעבור ז׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בישעיה סוף סימן
כו׳ ובאחשורש סימן א׳׳
העבריות ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל
וסימני׳ נמסר
בסדר שמות׳
אעביר ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תשא
וביחזקאל סימן י״ד׳
אעבור ג׳ וסימניהון נמסר
בתהלים סוף
סימן קמ״ב׳
ויעבר ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ ריש סימן
י׳ ובאיוב סימן י״ג׳
בעברכם ג׳ וסימניהון נמס׳
בסדר כי תבא׳
עובר ח׳ מ״ל וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ז׳
עבור ז׳ מ״ל בלישני׳ וסימני׳
נמס׳ בסדר וירא בלק׃
ג׳ מלאי׳ גבי נו״ן בליש׳
העברה וסימניהון
נמסר ביחזקאל ריש סימן ל״ז׳
לעבור ד׳ מ״ל וסימניהון נמסר
בפרשת בלק ובנתום
ריש סימן ב׳׳
בעבור ב׳ א׳ מ״ל
וסימניהון
ויזו בעבור הצהרים׳
בעבור סופה ואזן׳
וא׳ בעבור בכורי ומרים׳
ויעבר ט׳ וסימניהון נמסר
בסדר נח ובמלכים
א׳ סימן ט״ו׳
עברה על ח׳ וסימניהון
ותעבר הבנחה עלי׳
אל נא תעבר מעל עבדך׳
כי על כן עברהם על׳
ויעבר י״י על פניו׳
ותעבר׳
ויעברם ח׳ חסרי׳ בליש׳
וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ד׳׳
ויעבירו ד׳ ג׳ מ״ל
וסימניהון
קול במחנה׳
ויעברו את המלך׳
ויעבירו את בניהם׳
ויעבירו קול ביהודה׳
תנינן חסר׳
לבעבור ג׳ וסימניהון נמס׳
בסוף פרשת
וישמע יתרו׳

עג

עגלת ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סי׳ ו׳׃

עד

י״ד פסוקים עד ועד וסימ׳
נמסר בסוף
פרשת אלה הדברים׳
ג׳ פסוקים אית בהון ועד
עד וסימניהון
וילך למסעיו׳
ושתי את גבוליך׳
ויקם אלישיב׳
י״ז פסוק׳

ז׳ פסוקי׳ אית בהון עד ועד
וסי׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח ׃

ה׳ זוגין חד עד וחד על וסי׳
נמסר בפרשת ויחי יעקב ׃

י״ב זוגי׳ חד עד וחד ועד וסי׳

עד חמור אם המצא ׃
ועד חמור עתה לך והכית ׃
עד שה אם המצא ׃
ועד שה עתה לך והכית ׃
עד משרפות כל יושבי ההר דיהושע
ועד משרפות ויתנם יי׳ ביד ישראל ׃
עד הם וילך רכב הסוס ׃
ועד הם ואמרה להם ׃
עד הצהרים וישאהו ויביאהו ׃
ועד הצהרים ויקחו את הפר׳
עד ישים לא יכהה ולא ירוץ ׃
ועד ישים ואל תתנו ׃
עד זקנה וגם עד זקנה ׃
ועד זקנה אני הוא ׃
עד שערי כל אכל תתעב נפשם
ועד שערי ויקמו אנשי יש׳ יהודה ׃
עד החומה ועל ידו ׃
ועד החומה והיהודה ׃
עד מגדל ויקם אלישיב ׃
ועד מגדל הגדול ב׳ בו ׃
עד כלה ועשה כרצנו׳
ועד כלה והגביר ברית ׃
עד עלמא ויקבלון מלכותא ׃
ועד עלמא ענה דניאל ׃

ועד כל ב׳ וסימניהון

ולא נעדר להם מן ׃
ועד כל כלי הנבלים ׃

ג׳ פסוקי׳ אית בהון עד ועד
ועד ועד וסימניהון

עתה לך והכית ׃
ויקמו אנשי ישראל ׃
עד כסף ככרין ׃

ג׳ פסוקים אית בהון ועד
ועד ועד וסימניהון

ויתפשו יהונתן את ׃
ולא נעדר להם מן ׃
ויחרימו את כל ׃

לעד ב׳ וסימניהון

ליום קומי לעד ׃
בישראל וביהודה ׃

עד ב׳ בלישן בזה וסימניהון

בנימן זאב יטרף ׃
אז חלק עד שלל ׃

עדותיו ה׳ מפקי׳ ו״ו בליש׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ב׳ ׃

העדות ה׳ מל׳ וסימני׳ נמסר באחרי מות ׃

ארון העדות י״ב וסימניהון נמסר בסדר כי תשא ׃

ואעידה ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר וילך ובירמיה סימן ו׳ ׃

העדתי ה׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב ׃

עדותיו ה׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ואתחנן ובתלי׳ סימן צ״ט ׃

ד׳ פסוקי׳ מן ד״ד אתין בא״ב
דכתי׳ דתלים וסימני׳ שם באות וי״ו ׃

עדותיך ט׳ וסי׳ נמסר בתהלים בא״ב באות בית וסימ׳ פר״ץ בן דמ״ה ׃

לעדה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא ׃

העדה בהם ד׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ח׳ ׃

וכל עדת ג׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בהעלתך ׃

עדיו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ׃

עדיו ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ז׳ ׃

עדיך ג׳ וסימניהון

ואתה מגדל עדר ׃
שומע תפלה ׃
כי עתה תבא אליך ותלה ׃
וא׳ יום הוא ועדיך יבא ׃

עד י״א בטעם באריך וסי׳ נמסר בשיר השירים סימן ח׳ ׃

עד מה ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וירא בלק ובתלי׳ סימן פ״ט ׃

עדוא ג׳ מל׳ וסימניהון

ביום עשרים וארבעה ׃
והתנבי חגי ׃
אחינדב בן עדא ב״ב ׃
ושארהון עדו כהכן ׃

עדן ג׳ פתחין וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ט וביחזקאל סימ׳ כ״ז ובריש עמוס ׃

העדפים ג׳ חס׳ וי״ו וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני ׃

נעדר ג׳ וסימניהון

שאו מרום עיניכם ׃
ולא נעדר להם מן הקטון ׃
עד אחד לא נעדר מציע׳ פה׳ ׃

ותו אסכחכא ׃

משפטו יתן לאור לא נעדר ׃

עו

עוג בבשן ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר דברים ׃

עוגות ב׳ בתור׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון

לושי ועשי עוגות ׃
עגת מצות כי לא בתר׳ חס׳ ׃

ועוד כ״ג וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל״ו ובדניאל סימן ט׳ ׃

עוד י״ד חס׳ וסימ׳ נמסר בפרשת נח ׃

ואין עוד ב׳ וסימניהון

וידעתם כי בקרב ׃
כי החיים יודעים ׃
וכל ישעיה דכות׳ ׃

עודנו ד׳ מל׳ וסימניהון

עודנו מדבר עמם׳
שלום לעבדך לאבינו ׃
הכשר עודנו בין ׃
ויחלטו הכבנו ויאמרו ׃

והעוים ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז ׃

עוון ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן ז׳ ובתלים סימן ל״א ובד״ה א׳ סימן כ״א ׃

עונות ו׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בנחמיה ריש סימן ט׳ ׃

עונותיהם ב׳ מל׳ וסימניהון

וסלחת לעמך ׃
ויבלמו מעונותיהם ׃

עולתה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סוף סימן צ״ב ׃

ויעללהו ו׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר באיכה בא״ב הניין ׃

לעולם י״ח וחס׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ה ׃

ועד עולם י״ב וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ס׳ ובד״ה א׳ סימן כ״ט ׃

לעולם ועד ט׳ וסימניהון

יי׳ ימלך לעולם ׃
כי כל העם ילכו איש ׃
והמשכילים יזהירו כזהר ׃
גערת גוים אבדה רשע ׃
אזכירה שמך בכל דור ודור ׃
ואשמרה תורתך תמיד ׃
תהלה לדוד ארוממך ׃
בכל יום אברכך ואהללה ׃
תהלת יי׳ ידבר פי ׃

עולם ועד ו׳ וסימני׳ נמסר בתהלי׳ סימן כ״א וסימ׳ ק״ד ׃

עד העולם ד׳ וסימניהון

והעמדתיהו בביתי ובמלכותי ׃
ויברכו ויאמרו הלוי׳ ישוע וקדמיאל
הושיעה את עמך וברך ׃
כטל חרמון שירד על ׃

ומעולם ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן נ״ה ׃

לעולם ב׳ מל׳ בתור׳ וסימניהון

וגם בך יאמינו לעולם ׃
לא הדרוש שלומם ׃

עולמים ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בתהלי׳ ס׳ ק״ל ׃

הלעולם ג׳ וסי׳ נמסר בתהלים סימן פ״ה ׃

ג׳ פסוקי׳ משעי׳ דעולם וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תבא ׃

עד עולם ג׳ סוף פסוק וסימני׳

כי את כל הארץ אשר אתה רואה ׃
והדבר אשר דברנו׳
והכינתי את כסא דד״ה ׃

אמר המעתיק קשה לי דהא איכא טובא עד עולם סוף פסוק וכ״ל דחס׳ וכל זרעך דכו׳ ׃

העלם ב׳ חס׳ וסימניהון

גם את העלם ׃
ברוך יי׳ אלהי ישראל ׃

והעוף ג׳ וסימניהון

זאת תורת הבהמה ׃
והעוף אוכל אתם׳
והעוף ירב בארץ ׃

ובעוף ג׳ וסימ׳ נמסר בהושע סימן ד׳ ׃

ויעף ג׳ בקרי׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב ׃

עורו ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ח וסי׳ מ׳ ׃

עורב ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן י׳ ׃

עז

בעזך ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח ובתלי׳ סימן כ״א ׃

ועזו ד׳ וסימ׳ נמסר בתהלים סימן ס״ח ׃

יעזו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בהלים סימן ט׳ ׃

עזו ד׳ וסימניהון נמסר בסוף חבקוק ׃

עזה ג׳ בתור׳ וא׳ בנבי׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ״א ׃

עזתה ב׳ וסימניהון

וילך שמשון עזתה ׃
ויאחזהו פלשתים ׃

עזיה ה׳ וסימניהון

שלום בן יביש ׃
ויקשר קשר ׃
התחת בנו אוריאל בנו עזיה ׃
עזיא העשתרתי׳
ובירושלם ישב׳
וכולהו כתב׳ ה״א כב״א כת׳ א׳ וסימני׳
עזיא העשתרתי ׃
וכל תריסר דכות׳ עזיה ׃

ויעזבוני ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ח׳ ׃

עזבניך ד׳ וכחד ענינ׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ז ׃

עוזר ה׳ מל׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ל״א ובריש איכה ׃

ואין עוזר ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״ד ׃

לעזור ג׳ מל׳ וסימניהון

כי תהיה לנו מעיר ׃
לעזור לדוד עזר דד״ה ׃
לעזור ולהשכיל ׃

עזרא הכהן ג׳ וסימניהון

ויבא עזרא הכהן ׃
ויקם עזרא הכהן׳
ויבדלו עזרא הכהן ׃

העזרי ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ׃

עזריאל ג׳ וסימניהון

ויצוה המלך את ׃
ואלה ראשי ׃
לנפתלי ירמות בן ׃

עוריהו ה׳ בנביאים וסימנ׳ נמסר במלכים ב״ סימן ט״ו׳

עט

ויעט ג׳ וסימניהון

ויעט העם אל השלל׳
לברך את אדונינו ויעט בהם׳
ויעט במעיל קנאה׳

יעטה ד׳ וסימנ׳ נמסר בסדר תזריע ובתהלים סימן ק״ט׳

עטר ד׳ בלין עטיר סופרים וסימניהון בתהל׳ סי׳ ל״ז׳. ועיין בהקדמתי׳

עטרות ג׳ חס׳ וסימנ׳ נמסר במטות׳

עי

עי ב׳ בת׳ עיר וסימניהון

ויקח בחמשת אלפים איש׳
ויזעקו כל העם אשר׳

מסור׳ אחריתי

וישלחם יהושע לעי׳
וכל העם המלחמה לעי׳
ויקח כחמשת אלפי׳ לעיר׳
וישימו העם את לעיר׳

העיט ד׳ בתורה וכ׳ מנהון קמצין וסימני׳ נמסר בסדר לך לך׳

עינים כ״ח וסימנ׳ נמסר בזכריה ס״ס ג׳׳

ועיניו ח׳ חס׳ וסימנ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ג׳ ובירמיה סימן ל״ב׳

לעיניך ח׳ וסימניהון

למה נמוה לעיניך׳
ונקלה אחיך לעיניך׳
שורך טבוח לעיניך׳
לא ירדנו בפרך׳
או הנסה אלהים׳
ולקחתי את נשיך׳
אוכיחך ואערכה לעיניך׳
אל תתן שנה׳

לעיניכם ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״ו׳

ועיניך ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ד וסימן ל״ט׳

בעיניך ו׳ חס׳ יוד בתר׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה׳

בעין ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן א׳׳

לעיניהם כ״ד וסימנ׳ נמסר בסדר חקה׳

בעיניהם י׳ וסימנ׳ נמסר בסוף פרשת מסעי׳

עיניכם י״ג וסימניהון

ונפקחו עיניכם׳
והנה עיניכם ראות׳
ולא תתורו אחרי׳
עיניכם הרואות׳
כי עיניכם הראות׳
והיו לטוטפות׳
ולא תשימו קרחה׳
ויעצם את עיניכם׳
תראנה עיניכם׳
שאו עיניכם למרום׳
שאו לשמים עיניכם׳
מחבד עיניכם׳
שאו עיניכם וראו׳
ולאלה אמר באזני׳
בתר׳ עינכם כת׳׳
וא׳ ועינכם אל החוס׳

עינו ט׳ וסימנ׳ נמסר בפרש׳ משפטים׳

ועיני י׳ וסימנ׳ נמסר במשלי סוף סימן כ״ה׳

ועיניו י״א וסימניהון נמסר באיוב סימן מ״א׳

עינם ב׳ וסימניהון

עינם בכל הארץ׳
לא חסה עינם׳
וא׳ ותפוח והעינם׳

עיני ד׳ פתח באתנחות׳ וסימניהון׳

אליך נשאתי את עיני׳
כלו עיני מיחל׳
כי חסדך לנגד עיני׳
ולא ראו עיני׳

עין בעין ג׳ וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובישעיה סימן נ״ב׳

ועינים ג׳ וסימניהון נמסק בסדר כי תבא ובישעיה ריש סימן מ״ג׳

ובעיני י׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך׳

ולעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובירמיה סימן כ״ח׳

מעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפר׳ ויצא ובישעיה סימן ס״ה ובסוף הושע׳

עינך בעינך ו׳ חס׳ יוד בתר׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה׳

עיני כ״ט וסימניהון

ואשימה עיני עליו׳
ודמע תדמע ותרד עיני׳
ושמתי עיני עליהם׳
ועתה הנה פתחתיך היום׳
וגם אני אגרע׳
בי דרכיך עליך אתן׳
וחברו בדרכיך עליך אתן׳
אעשה בחמה׳
וגם אני לא תחוס׳
משחתם ולא עשיתי׳
ושמתי עיני עליהם דעטוס׳
עששה בכעש וחברו׳
עששה מבעס׳
איעצה עליך עיני׳
ובאויבי ראתה׳
עיני דאבה מני׳
ותבט עיני בשורי׳
את עיני מדמעה׳
לא תשוב עיני לראות׳
דלפה עיני מתוגה׳
ובהמרותם תלן עיני׳
ותכה מכעס עיני׳
עיני ראתך׳
על אלה אני בוכיה ב׳ בו׳
פלגי מים תרד עיני׳
עיני עוללה לנפשי׳
עיני נגרה ולא׳

מעיני ד׳ וסימניהן נמסר בפרשת ויקרא ובאיוב סימן כ״ח׳

לעיניו ה׳ וסימניהון נמסר בריש סדר חקה ובמלכים ב׳ סימ׳ כה״ ובירמיה סי׳ נ״ב׳

וישא עיניו ה׳ חסרי׳ את וסימ׳ נמסר בריש וירא ושאר׳ דנסבין את אינון ט׳׳

עיניך י״א וסימ׳ נמסר בשיר השירים ריש סי׳ ד׳׳

ועין ט׳ וסימנ׳ נמסר ביהושע סימן י״ט ובאיוב סי׳ כ״ד ובעזרא סימן ה׳׳

ואשא את עיני ב״ וסימני׳

וארא ארבע קרנות׳
וארא והנה איש׳

ואשא עיני וארא ג׳ וסימנ׳ נמס׳ בזכריה ריש סימן ה׳ ובדניאל סימן ח׳׳

לעינים ד׳ ב׳ פתח וב׳ קמץ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ובמשלי סימן י׳

על העין ב׳ וסימניהון

וימצאה מלאך׳
ויזו כראות את דנום׳

עיף ח׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בתהלים סימן ס״ג׳

עירים ג׳ בליש׳ וסימניהון

רכבים על שלשים ב׳ בו׳
ועירים עשרה׳

על העיר י״ז וסי׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב׳

לעיר ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ א׳ ובד״ה ב׳ סי׳ ל״ג׳

ערי מקלט ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׳

על עיר ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ובעמוס סימן ד׳׳

העירה ט׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ד׳ ובעמוס סימן ד׳ ובד״ה א׳ סוף סימן יט׳׳

מהעיר ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״ב׳

ואת העיר ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן כ״ג׳

כל ערים ג׳ וסימניהון

ושלחים׳
כל ערים עשר ומגרשיהם׳
את חשבון ואת׳

מהערים ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳׳

עריך ח׳ בליש׳ דבבו וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן כ״ח ומיכה סימן ה׳׳

מן הערים ג׳ וסימניהון

ויאספו בני בנימן׳
לנוס שבה דאז יבדיל׳
מן הערים אשר׳

על ערי ג׳ וסימניהון

וישמע בן הדד ומלכים׳
הזכירו לגוים הנה׳

ואת ערי ז׳ וסימניהון נמסר בריש זכריה ובד״ה ב׳ סימן ח׳׳

עכ

והעכבר ב׳ וסימניהון

החלד והעכבר׳
והשקץ והעכבר׳

עכביש ב׳ וסימניהון

עכביש יארגו׳
ובית עכביש מבטחו׳

על

על י״א סבירין עד וסי׳ נמסר בסדר ויחי׳

עלילת ד׳ ב׳ עלילת וג׳ עללות וסימניהון נמסר בפר׳ כי תצא׳

א״ב מן חד חד נסיב על וסימ׳

על אברם ויהי השמש לבא׳
על אברהם כי ידעתיו למען׳
על ארמנות השמיעו׳
על אחד ויאמר קח נא את בנך׳
על אלעזר ואת שעיר החטאת׳
על אבימלך לבא חבם שבעים׳
על אדניכם לא טוב הדבר הזה׳
על אדניהו ותבא בת שבע׳
על אדני ויהי בבקר ויצא
על אדניו ויקח ירבעם בן נבט׳
על אלישע ויראו בני הנביאים׳
על אחינו ויאמ׳ איש אל אחיו אבל
על אחיהם מחזיקים על׳
על אלוה מצפון זהב יאהה׳
על אדמה אשהך בעיר הזנה׳
על ביתי אתה תהיה על׳
על בניו ותצר לדוד מאד׳
על ביתה ויהי הוא מכפר׳
על בת כפקו עליך כפים׳
על בנה ותאמ׳ האשה אשר בנה
על גא והראש אחד יפנה
על דבר משביל על דבר׳
על דברי שבעי הארץ הנה׳
על הנער אל ירע בעיניך׳
על האיש והנביא והכהן והעם׳
על האשה ויבא אלהי׳ אל אבימלך
על המדבר ואת החרי בהררם׳
על היכל לקצת ירחין תרי עשר
על הקדש וכפר על הקדש׳
על האהל ולקח אזוב וטבל במים
על העדה יפקד י״י אלהי הרוחות׳
על הגזה הנה אנכי מציג׳
על המעברות והאנשים רדפו׳
על המרבבה וילך משם וימצא׳
על המלתהה ויאמר לאשר על׳
על הגבול וכל מואב שמעו׳
על הערבה ויאמר אלי המים׳
על הגדוד והמה עזרו עם דוד׳
על החרב וירא נשא כליו דד״ה׳
על הרים התום כלבושכסיתו׳
על זקן קצפתי על עמי׳
על חזקיה וישלח חזקיה מלך׳
על טוב ואפרים עגלה׳
על טבור לשלל שלל ולבז׳
על טבת ויתקעו שלש׳

על יצחק

על יצחק ויקח אברהם את עצי ·
על יבין ותלך יד בני ישראל ·
על יפתח ותהי על יפתח ·
על יום שאל את נעריך ·
על יבשת כי אצק מים על צמא ·
על יעקב וריב ליי׳ עם יהודה ·
על יונה ויאמרו איש אל ·
על ירבעם ושאר דברי שלמה ·
על יהורם ויער יי׳ על יהורם ·
על יואב ודבר המלך חזק ·
על ימים ואתה בחליים רבים ·
על יומו נשמו אחרונים ·
על ימי ימים על ימי מלך ·
על כשדים חרב על כשדים ·
על לאה וישא יעקב את עיניו ·
על לשכת וירד בית המלך ·
על מצב ובין המעברת ·
על מצות ולבית הרכבים אמר ·
על מואב על כן על מואב ·
על מבואות ואמרת לצור
הישבת ·
על מדנה ושלום בן קורא כן ·
על נביון וילך עשו אל ישמעאל ·
על נגב ויאמר אכיש אל פשטתם
על נבל אל נא ישי׳ אדני א׳ לבו
על נינוה ואני לא אחוס על ·
על שר ויקצף פרעה על שני ·
על עבדכם ואקחה פת לחם ·
על עבדיו פרעה קצף על עבדיו
על עבדיך שובה יי׳ עד מתי ·
על עבדי ויאמ׳ יי׳ אל השטן קדמ׳
על עבר ועשית את נרתיה ·
על עריהם על כן הכם אריה מיער
על עצים והוציא את כל הפר ·
על פח ההפיל צפור על פח ·
על צידון זבולן לחוף ימים ·
על צדיק תאלמנה שפתי ·
על צאן והכשבים הפריד יעקב
על קבורתה ויצב יעקב מצבה ·
על קבר ויצא את האשרה ·
על רמת ויקבץ מלך יש׳ דמלכי ·
על רוחכם והעולה על ·
על רחבעם ויקבצו אליו אנשים ·
על שפן ויאמר חלקיהו הכהן
הגדול קדמ׳ ·
על שמעיה לכן כה אמ׳ יי׳ הנני פוקד ·
על תכליתם כי עוד מעט מזער ·

על כל ועל כל
ו׳ בספר ויקרא וסימ׳
נמסר בסדר במדבר סיני ·

על יי׳ חד מן לא׳
וסימ׳ נמסר בתלים סימ׳
ב׳ וד״ה ב׳ סי׳ יג ·

חד מן
ט׳ זוגין חד ואל וחד ועל וסימניהון

ואל אדם אל נא אשא פני איש ·
ועל אדם והוא ישקט ומי ירשיע ·
ואל המקדש ושלשי׳ יום ושלש׳ ימים ·
ועל המקדש ויביאו פרים שבעה ·
ואל איתמר וידבר משה לאהרן ·
ועל איתמר ואת שעיר החטאת ·
ואל משאו וזאת עשו להם וחיו ·
ועל משאו על פי יי׳ פקד אתם ·
ואל שדה ויהי מקצה שבע שנים ·
ועל שדה הוא מספר למלך ·
ואל ישביה ידע הדעו כי אם כמיתים
ועל ישביה ומי שלח ולקחתי ·
ואל אלהיה ותאמ׳ הנה שבה יבמתך
ועל אלהיה אמר יי׳ צבאות אלהי יש׳
ואל הרים אנשי רכיל היו בך ·
ועל הרים ואקרא חרב על הארץ ·
ואל עמים הנה אשא ·
ועל עמים ונשפטתי אתו ·

א״ב מן
ל״ב זוגין מן כ״ב על דלוג וסימני׳

על אשה לא יהיה כלי גבר ·
על אשה אם נפתה לבי על ·
על אחת וכפר עליו הכהן ·
על אחת או מצא אבדה ·
על אביו ולא יפרשו להם ·
על אביו ויאמר דויד אעשה
חסד דד״ה ·
על אלהים מגני על אלהים ·
על אלהים ישעי וכבדי ·
על ארצי ועליה על עמי יש׳ ·
על ארצי כי גוי עלה על ארצי ·
על ארבעת וידו אדם מתחת כנ׳ ·
על ארבעת רבעיהם בלכתם ·
על אבשלום וידע יואב בן צרויה ·
על אבשלום ויגד ליואב הנה המלך ·
על כן והקריב על בן הבקר ·
על כן תהי ידך על איש ·
על גוי רגע אדבר על גוי ·
על גוי וחכרו ורגע אדבר ·
על גבולם והתחלקו אתה לשבעה ·
על גבולם שמעתי חרפת מואב ·
על דברי ואת כל אלה ידי עשתה ·
על דברי ויאמר יי׳ אלי הטבת ·
על המטה ויגד ליעקב ויאמר ·
על המטה והמלך שב מגינת ·
על האבנים ויאמר בילדכן ·
על האבנים וארד בית היוצר ·
על המחנה וברדת הטל ·
על המחנה ורוח נסע ·
על השרים והיה ביום זבח ·
על השרים ויספר להם המן ·
על הכשדים הישב בעיר הזאת ·
על הכשדים ויאמר ירמיהו שקר ·
על הכלי ואם על המשכב ·
על הכלי והישב על הכלי ·
על הכנים כי יקרא קן צפור ·
על הבנים כה אמר יי׳ על הבנים ·
על יהושפט ויהי אחרי כן באו ·
על יהושפט ויתנבא אליעזר בן ·
על לחם והניף הכהן אתם ·
על לחם ומן בני הקהתי מן אחיהם ·
על מרדכי ותקרא אסתר להתך ·
על מרדכי ויצא המן ביום ·
על מקמו אם את הדבר הזה העשה ·
על מקמו ועוד מעט ואין רשע ·
על נבוכד נצר בלא כמא ·
על נבוכד נצר בה שעתא מלתא
ספת ·
על עיר ולא אבה דוד להסיר
דשמואל ·
על עיר וגם אנכי מנעתי מכם ·
על ערי וישמע בן הדד אל המלך
דמלכים ·
על ערי הזכירו לגוים הנה
על עבדי ויען דואג האדומי ·
על עבדי ויקח דוד את שלטי דד״ה ·
על עבדך ועשית חסד על עבדך ·
על עבדך האירה פניך ·
על צר מי יעץ זאת ·
על צר ואתה בן אדם שא על
על קדוש את מי חרפת וגדפת
דמלכים ·
על קדוש הוי היורדים מצרי׳ לעזרה ·
על שדי כי אז על שדי תתענג ·
על שדי אם על שדי יתענג ·
על שערי ויעמדו השערים על ·
על שערי שחו רעים לפני טובים ·
על שער ויבן עזיהו מגדלים ·
על שער צוארך כמגדל השן ·

חד מן
כ׳ זוגין הרין אל והרין על וסימניהון

אל פה פה אל פה אדבר בו ·
אל פה אשר צוית ביד עבדך ·
על פה יראו גוים ויבשו ·
על פה פנו אלי והשמו ·
אל גוים הנה אשא אל גוים ·
אל גוים בן אדם הנני ·
על גוים איך נפלת משמים ·
על גוים מלך אלהים על גוים ·
אל יתר וילך משה וישב ·
אל יתר ואלה דברי הספר ·
על יתר אהבו את יי׳ ·
על יתר כי הנה הרשעים ·
אל אבותיך ואתה תבא ·
אל אבותיך הנני אסף דד״ה ·
על אבותיך והוהירך יי׳ אלהיך ·
על אבתיך לכן הנני אסיפך
דמלכים ·
אל חמור ויאמר שכם אל ·
אל חמור וישמעו אל חמור ·
על חמור על כל דבר פשע ·
על חמור גילי מאד בת ציון ·
אל העין ולרבקה אח ושמו ·
אל העין ואבא היום ·
על העין וימצאה מלאך יי׳ ·
על העין ויהי כראות את הנזם ·
אל הלשכות והוה הכהן בן אהרן ·
אל הלשכות כי אל הלשכות יביאו ·
על הלשכות כי באמונה המה ·
על הלשכות כי מעבדם ליד בני
אהרן ·
אל לבבך וידעת היום והשבות ·
אל לבבך והיה כי יבאו עליך כל
על לבבך והיו הדברים האלה ·
על לבבך כה אמר יי׳ אלהים והיה
אל אמהך חי חי הוא יודך ·
אל אמהך כי לא שאול תודך ·
על אמהך לא לנו יי׳ לא לנו ·
על אמתך אשתחוה ·
אל נבוכד נצר ביד אלעשה בן שפן ·
אל נבוכד נצר וירדפו חיל כשדים ·
על נבוכד נצר בהשעתא מלתא ·
על נבוכד נצר בלא כמא ·

חד מן
ו׳ זוגין מן גג״ חד אל וחד על וחד ועל וסימניהון

אל הגוי למה תמוהו אתה ועמך ·
על הגוי והיה הגוי והממלכה ·
ועל הגוי והיה במלאות שבעים ·
אל המשקוף ולקחתם אגדת אזוב ·
על המשקוף ועבר יי׳ לנגף ·
ועל המשקוף ולקחו מן הדם ·
אל המשפט כי יהיה ריב בין ·
על המשפט ולרוח משפט ליושב ·
ועל המשפט על פי התורה אשר ·
אל בנימן וינחמו בני ישראל ·
על בנימן ושני אנשים שרי גדודים ·
ועל בנימן ויבלכהו אל הגלעד ·
אל יחזקיהו וישמע יי׳ אל ·
על יחזקיהו אחר זה שלח סנחריב ·
ועל יחזקיהו ועוד דברו עבדיו על
יי׳ האלהים ·
אל יהויקים לכן כה אמר יי׳ אל בן
על יהויקים לכן כה אמר מלך יהוד׳
ועל יהויקים מלך יהודה האמר

חד מן
י״ח פסוקים דאית בהון על על וחד מלה במצע׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ט״ו ·

חד מן
י״ט פסוקים דאית בהון מן ג׳ חד אל ותנין ותליתא על וסימניהון

אשמים ויאמרו איש אל אחיו ·
בארבה ויאמר יי׳ אל משה נטה ·
חשך ויאמר יי׳ אל דחשך ·
חשן ונתת אל חשן המשפט ·
פסל ויאמר יי׳ אל משה פסל ·
העדות ויקח ויתן את העדות ·
ציצית דבר אל בני יש׳ ·
הברכה והיה כי יביאך ונתת ·
והוצאתם את שניהם אל שער ·
הרפה ותאמר אל אביה ·
אתי ויאמר שמואל אל
שאול למשחך ·
מאביך ויאמר דוד אל מיכל ·
בת שבע ותבא בת שבע אל המלך ·
חזעף ויבא אחאב אל ביתו ·
בן הדד וישמע בן הדד אל המלך ·
הסכן כה אמר יי׳ צבאות לך נא ·
הבקעה ואקום ואצא ·
והגוהר לנשיא מזה ומזה לתרומת ·
קשבת תהי נא אזנך קשבת ·

וחלופי׳
י״ד פסו׳ מיחדין דאית בהון מן ג׳ קדמ׳ על ותנינ׳ ותליתא אל וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו ·

חד מן
ז׳ פסוקי׳ דאית בהון מן ג׳ קדמ׳ ותליתא אל ומציע׳ על וסימניהון נמסר בסדר נח וביהושע סימן י״ח ·

וחלופי׳
ז׳ פסוקי׳ דמיחדין אית בהון מן ג׳ קדמ׳ ותליתא על ומציע׳ אל וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סימן כ״ט וס׳ כ״ח ·

על העיר
חד מן י״ז וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב ·

על בית
ועל בית חד מן י״ג וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני ·
וכל מלכים וישעיה ודמיח ותרי עשר דכוות׳ על בית ועל בית במ״א אל בית ואל בית וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ד ·

על ביתו
חד מן ח׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ ·

על מלך
חד מן ט וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ״ח ודניאל סימן י״א ·

על המלך
חד מן ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ג ·

על בני ישראל
חד מן ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר נשא וריש נחמיה ·

על דברי
חד מן י״א וסימני׳ נמסר בתהלי׳ סי׳ ז׳ ·

כל על ומלה אחרת עיין בערך המלה אחרה כי שם מקומו :

כל בראשית
ומן ריש׳ דואלה שמות עד החדש הזה על כל ועל כל במ״ב אל כל ואל כל וסימני׳ וכו׳ עיין בל חלופי׳ בערך אל כי שם מסרנינון בכ״ד ·

ו׳ פסוקי׳ ועל ועל ומלרע
בינייהון וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן ל״ח׳

ג׳ זוגין על דסמיכין לשי״ן
וסימניהון נמסר באיוב סימן כ״ב׳

על ח׳ בטע׳ מאריך וסי׳ נמסר בסדר ויקרא׳
מעל ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תולדות׳
ועליו ז׳ וסימני׳ נמסר במדבר סיני ובתהלים סי׳ נ״ב׳
מעליו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״א
וביחזקאל סימן י׳ו׳
עליהם י״ג חס׳ כתור׳ וסימניהון נמסר בויגש׳
עליהן ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳
ובזכריה סימן י״א׳
ועלי ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן
י״ח ובעזרא סוף סימן ז׳׳
ועליה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ג
ובתלים סימן ז׳ ובאיוב סימן ל״א׳
עלהן ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקרא׳
והעלתם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת ויחי׳
העלה ג׳ ב׳ חס׳ וסים׳ נמסר ביהושע סימן י״א׳
עולה ה׳ מ׳ל בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳
סימן י״ז ובאיוב סוף סימן ל״ו׳
בהעלות ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ריש סי׳
ב׳ וביחזקאל סימן כ״ו׳
לעלות י״ד וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ו׳
עלית ג׳ וסימניהון נמסר בסוף משלי׳
אעלה ח׳ וסימניהון בלשון ארמי אמר מלאכא
לאנתתיה דארונא אריך למבסיא קטרתא בירוש׳ וביאור׳ נמסר בפרש׳
שמות ובתלים סימן קל״ז׳
מעלה ה׳ פתחין וסי׳ בלשון ארמי שמואל אסיא
שיצי נחריהון דמואביא וברק ברקין בבבל וביאור׳ נמסר בירמיה סימן נ׳׳
ויעל ז׳ רפין וסימניהון נמסר בסוף שמואל׳
בעלות ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ ס׳ י״א׳
עליך ג׳ משעין וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ה׳
העלית ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא
ובתלים סימן ל׳׳
והעלית ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תבא
ובירמיה סימן ל״ח׳
מעלי ג׳ כתיב יו״ד וסימ׳ נמס׳ בסדר שמיני׳
ויעלה ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן י״ו׳
ויעלו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ד׳׳
ואעלה ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס סוף ס׳ ד׳׳

ויעל ג׳ בטע׳ לעיל וסימניהון
עמרי — וכל ישראל׳
אחאב — לאכל ולשתת׳
לקול — תתו המון מים בתרא דסיפרא׳
העלוך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא׳

ולמעלה ג׳ וסימניהון
ומהאריאל — ולמעלה׳
ודברי — דוד האחרונים׳
לעלת ד׳ חס׳ וסים׳ נמסר בסדר יתרו׳
עלי ו׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה סימן כ״ב׳

להעלות י״א חס׳ בליש׳ וסימניהון
ולהעלתו — מן הארץ׳
להעלת — נר תמיד׳
ובהעלת — אהרן את׳
בהעלהך — את הנרות וחכרו׃
ביום — העלתי אתם׳
בעלתי — ההרה׳
ויעזבני — דשמואל׳
עד יום — העלתו׳
בעלתך — לראות׳
ובהעלתו — יסעו׃
עלה ג׳ כ״ב וסימני׳ נמסר בפרשת ויגש אליו
ובפרשת שלח לך ובשמואל ב׳ סימן כ״ו׳
ולא יעלה ג׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימן מ״ד׳
עלות ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח׳
בעלטה ג׳ בקרי׳ וכחד עני׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ב׳
עלות ו׳ א׳ חס׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח
יעקב ובשפטים ריש סימ׳ ך׳׳

העליה ז׳ וסימניהון
ויצא — אהוד׳
והוא — יצא ועבדיו באו׳
ויחילו — עד בוש׳
ויהי — היום ויבא שמה׳
ויאמר — אליה תני לי׳
ויקח — אליהו את הילד׳
לעולה ה׳ וסים׳ נמסר בסוף פרשת נשא ובד״ה
ב׳ סוף סימן כ״ט׳
עולת ג׳ ומ׳ל וסימניהון נבסר ביחזקאל סימן מ״ו׳
ואת העולה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמיני׳
עולה כל אורי׳ חס׳ כמ״א מ׳ל וג׳ מ׳ל בשמואל
וב׳ מ׳ל בישעיה וא׳ חס׳ בירמיה וסימני׳ נמסר בסדר נשא׃
וה׳ חס׳ ביחזקאל וסימניהון נמסר שם סימן מ״ג׳
וכל ד״ה חס׳ ב״ט מ׳ל׳
ואהרן — ובניו מקטירים׳
קנה — אקנה בכסף׳
לשפים — לחסה׳
לפני — משכן יי׳׳

ויעש — כיורים עשרה׳
ויבאו — פנימה׳
וישחטום — הכהנים׳
ובעת — החל׳
ואחר — הבינו להם׳
עלתך ג׳ כ״ב וסים׳ נמסר בריש שמיני׳
עלות ג׳ כ״ב וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ וע״ש
שינוי אתיהון׳
עלותיכם ב׳ כ״ב וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ו׳ וע״ש
כל שנויי אתיהון׳
עלתיך ג׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרש׳ וישמע יתרו׳
עלת תמיד ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה
וביחזקאל סימן מ״ו׳
עלה ו׳ בטרפי וסימני׳ נמסר בפרשת אם בחקותי׳
עלוה ג׳ וסימניהון נמסר בהושע סימן י׳׳
אעלוזה ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימ׳ ס׳׳
עלילת ד׳ ב׳ עלילת כתיב וב׳ עללות וסימני׳
נמסר בסדר כי תצא׳

עלמות ד׳ וסימניהון
על — עלמות שיר׳
בתוך — עלמות תופפות׳
על כן — עלמות אהבוך׳
מנצחים׳
העלמה ג׳ וסימניהון בלשון ארמי עולימתא
דנפקת מתקריא אמא וילידת בר וביאור׳ נמסר בסדר חיי׳
נעלם ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסימניהון
היה — דבר נעלם מן המלך׳
ולא — נעלם דבר׳
יביא — במשפט על כל נעלם׳

עם

עם י״ז קמצין וסימניהון
הן עם — כלביא יקום׳
הן עם — לבדד ישכון׳
השמע — עם קול׳
הנה עם — יורד מראשי׳
הנה עם — ירדים׳
כי לא — השאיר ליהואחז׳
ויכהו — קבלעם וימיתהו׳
ואתנך — לברית עם׳
אספו — עם קבצו׳
לברות — לו דו״ה׳
תפלטני — מריבי עם׳
בטחו — בכל עת׳
ישפט — עניי עם׳
רגע — ימותו וחצות
ברב — עם הדרת מלך׳
ודתיהם — שנות מכל עם׳
וכל אהנח וספ״ד כות׃
ועמי י״א וסימניהון נמסר בירמיה סימן ב׳׳
וכל עם ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳
ובירמיה סימן לד״׳
עם זו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח

ובישעיה סימן מ״ג׳
וכל עמו ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ ח׳׳
ואת עמי ד׳ וסימניהון
וישלחו ויאספו׃
וישלחו — את ארון אלהים׳
הלא — ראיה מה העם׳
ואת — עמי יורו בין׳
ואת העם י״ב וסימניהון נמסר בסדר שלח לך׳
ובעמך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא׳

ואת כל העם ג׳ וסימניהון
ויתפש — את אגג׳
וישב — ישמעאל׳
ויזעק — סיסרא את׳
עמיך ה׳ מ׳ל וסים׳ נמסר בפרשת קדושים׳
ואת עמו ז׳ וסימניהון נמסר בסד׳ בשלח ובד״ה
ב׳ סימן ל״א׳
על העם ח׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ ריש סימן י״ד׳
על עם ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן
ז׳ ובמשלי סימן כ״ח׳
אל עמי ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויחי וביחזקאל ס׳ י״ג׳׳
עמך ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת נשא ובתלים סימן מ״ה׳
וברות סימן א׳׳
עמי ג׳ סבירי׳ עמים וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב׳
ועם ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ג
ובעמוס סימן ג׳׳
עם זו ג׳ וסימניהון
עם זו קנית׳
עם — זו גאלת
עם — זו יצרתי לי׳
העם ו׳ בטע׳ וסימניהון
ויקם — העם כל היום׳
ואחרי — כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו׃
וירם — יאשיהו לבני העם צאן׳
כי — מרביה העם דעזרא׳
ויענו — בהלל לי״י דעזרא׳
ועמו ח׳ בטע׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישלח יעקב
ובעזרא סימן ח׳׳
עמך י״ב בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת שפטים׳
עמו ד׳ ר״פ וסימניהון נמס׳ באיוב סימן י״ב׳
ויעמד ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן ח׳ ובאיוב סימן
ל״ד ובד״ה א׳ ריש סימן כ״א׳
לא עמד ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן כ״ג׳
ולעמך ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת קרח׳
עומד ו׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בסדר ואלה שמות
ובשיר השירים סימן ב׳׳
לעמוד ג׳ מ׳ל וסים׳ נמסר במגלה סימן ח׳׳
עמד ב׳ קמצי׳ וסימניהון
וידם — השמש׳
אשרי — האיש וא׳ ועמד׳
ועמשא — מתגולל בדם׳

עמידה אל יא בליש וסים נמסר בשמואל
א׳ סימן יז׳.
עמדו ד׳ וסימני נמסר
בסדר מסעי׳
ויעמוד ג׳ מל וסי׳ נמסר בריש
נחום ובמגלה סי׳ ד׳.
ותעמדנה ה׳ וסימניהון

אצל הפרות.
לפני משה ולפני׳
ותשברת והעמדנה.
אז תבאנה שתים נשים זונות
ותעמדנה שתי החודות׳
עמידה ג׳ חס בליש וסים

והעמדה לפני יי׳.
ותבא ברוח קדמ׳ דסים׳.
ואעמדם על עמדם.
וכל ויעמדהו דבות׳
עמדה ד׳ וסימני נמסר
כפרשת ויצא
ובקהלת סימן ב׳
ולא יעמוד ד׳ וסימני׳ נמסר
בדניאל סים יא.
ולא עמד ג׳ וס׳ נמס׳ בסדר
ויגש אליו.
עמודיה ג׳ וסימני נמסר
בתלים סימן עח׳.
ובאיוב סימן ט׳.
עמודיו ד׳ בל וסים נמסר
בסדר ויקהל.
העמודים יא חס בליש׳ וסי׳
נמס׳ בסד׳ ויקהל׳.
לעמודים ב׳ א׳ מל וא׳
חס וסים׳
והאדנים לעמדים.
עשה ווים לעמודים דין מל׳.
עמוני ה׳ מל׳ בליש׳ וסים׳
נמסר בסדר כי תצא
ובנחמי׳ סוף סי׳ ב׳ ובדה א׳ סוף סי׳ יא.
ובשמואל א׳ ריש סימן יא׳
העמונים ג׳ מל׳ בליש׳
וסימניהון
ועמהם מהעמונים.
ויתנו העמוני׳ מנחה.
נעמה העמונית.
עמקי ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל
סימן ג׳.

ענ

וענתה ד׳ חס בליש׳ וסים׳
נמסר בפרש׳ משפטי׳.
מענה ג׳ קמצ׳ וסים׳ בלשון
ארמי חדוהא דבר
נשא בהתת׳ וביאור׳ נמסר במשלי
סימן טו׳.
ואין עונה ה׳ וסימניהון

ויאמר אליה בואי.
מדוע באתי ואין איש.
ואין קול ואין עונה וחבירו
גם אני אבחר בתעלוליהם
ולא יענה ה׳ וסים׳ נמסר
בשמואל א׳
סוף סימן ח׳ ובישעיה סימן מו׳ ובמיכה
סימן ג׳ ובאיוב סימן יט׳.
וענתה ד׳ וס׳ נמסר כפר׳ ויצא
ובהושע סימן ב׳.
לענותו ג׳ מל וסים׳ נמסר
בשמואל ב׳ סימן ז׳

את עניו ג׳ וסים׳ נמסר באיכה
סימן א׳.
ענתך ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳

למען ענתך וחבירו.
וענתך תרבני׳.
ענוים ה׳ כתי׳ עניים וסימניהון
נמסר בתלים סי׳ ט׳.
עניים ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה
סימן ג׳ עש׳
לענייך ג׳ בליש׳ וסים׳ נמסר
בתלים סימן עב׳.
ענן ד׳ פתחי׳ וסים׳ נמסר בסוף
פרשת אלה פקודי
וביחזקאל סימן ח׳.

עפ

עפר ואפר ב׳ וסימניהון

ואנכי עפר ואפר.
ונחמתי על עפר ואפר.
לעפר ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת עקב.
עפרן ד׳ חס וסים׳ נמסר
בפרשת חיי.
עפרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסים׳
נמסר בסדר מטות
ובזכריה סימן ה׳.

עצ

עץ פרי ב׳ וסימניהון

עץ פרי עשה פרי׳
עץ פרי וכל ארזים.
וכל עץ ה׳ וסים׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן ג׳ וביחזקאל
סימן ד׳.
עצמים כל אורית׳ עצמים חס׳
במא וכל נביאים
וכתובים דכות׳ מל בבג חס׳ וסים׳
נמסר בפרשת ואתחנן ובעמוס סי׳ ט׳
ובדניאל סוף סימן ח׳.
לעץ ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה
סימן ב׳ ובחבקוק סוף
סימן ב׳.
כעץ ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב
סימן יט ובסוף סי׳ כד׳.
ואת עצמות ז׳ וסי׳ נמסר
בירמיה
ריש סימן ח׳.
עצם אל ב׳ בליש׳ וסים׳
ותקרבו עצמות
ונע אל עצמו ואל.
ושארהן על׳.
עצמתי ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר
בסוף פרשת
ויחי יעקב׳
עצמונה ב׳ א׳ מל וא׳ חס׳
וסימניהון
ויצא חצר אדר ועבר.
ועבר עצמונה ויצא.
דיהושע חסר.
ויעצר ג׳ וחס וסים׳ נמסר
בשמואל א׳ סימן ט׳.
ותעצר ד׳ וסים׳ נמסר בסוף
שמואל׳

עק

עקב ג׳ וסימניהון

ואתה תשפט עקב.
הגדיל עלי עקב.
והוא יגוד עקב.

ער

ערב ה׳ פתחי׳ וסים׳ נמסר
בפרשת ויגש אליו
ובמשלי סימן יא.
וממערב ג׳ וסים׳ נמסר
בישעיה ריש
סימן מג׳ ובתלים סי׳ קז׳.
מערבה ג׳ וסימניהון

לחברני חשביהו ואחיו.
וישרם למטה מערבה.
ואחרי כן בנה חומה.
ובערב ד׳ וסים׳ נמסר בסדר
בהעלתך וביחזקאל
סימן יב.
בערבות כל אוריתא חס׳
במא מל בערבות
מואב מעבר.
וכל נבי׳ דכות׳ מל במא
וישיגו את צדקיהו דירמיה.
תערוג ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים
ריש סימן מב׳.
ערכו ג׳ וסים׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן יב׳
ויער ג׳ וסימניהון

זרובבל.
פול יהורם.
הערה ג׳ וסימניהון

אשה זוה.
כי את שארו הערה׳
אשר הערה למות נפשו׳
העיר ה׳ וסים׳ נמסר בישעיה
ריש סימן מא׳.
ועיר ח׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סי׳ ב׳ ובדניאל
ריש סימן יא׳
עורר ד׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר
במשלי סי׳ ג׳.
עריסותיכם ג׳ וסים׳

ראשית עריסתיכם׳
מראשית עריסתיכם.
וראשית עריסותיכם׳
קדמ׳ חס׳ דחס׳ תני׳ ערסתיכם
בתי׳ תלית׳ מל׳ דמל׳.
ערומים ב׳ מל׳ ודגשים וב׳
רפין וסים׳ בלשון
ארמי ערטילאין דגשין חכימין רפין
וביאורם נמסר באיוב ריש סימן טו׳.
עורי עורי ד׳ דסמיכי וסימני׳
נמסר בישעיה
ריש סימן נב׳.
ויערו ג׳ ב׳ חס וסים׳ נמסר
בירמיה סימן נ׳
וערות ג׳ וסים׳ נמסר
בסדר נח
ערכתי ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וירא בלק
ובתלים סי׳ קלג ובאיוב סי׳ יב.
ערכו ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב ריש ס׳ כא׳.
ערוך ד׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל
סימן כג.

ערם ד׳ חס׳ וסים׳ נמסר
בשמואל א׳ סוף סימן
יט ובאיוב סוף סימן א׳.
יערים ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן טו׳ ובסוף
סימן יט.
ערוער ה׳ חס׳ וסים׳ נמסר
בשמואל א׳ סוף סימן
ל׳ ובמלכים ב׳ סימן י׳.
וערפכם ג׳ וסימניהון
נמסר בפרשת
והיה עקב.
תערוץ ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בפרשת עקב
ובאיוב סוף סימן יג.

עש

עש ה׳ וסימניהון נמסר באיוב
סוף סימן ה׳.
בעש ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן לט׳
עשב הארץ ה׳ וסימניהון
נמסר בסדר בא.
עושי י׳ כתיב יוד וסים׳
נמסר בסדר ויקהל.

מעשי יא כתיב יוד וסימני׳

קוריהם לא יהיו לבגד.
ודברת משפטי אתם דריש ירמיה
להכעיסני במעשה ידיכם לקטר
תחת אשר עזבוני דדה׳.
תמשילהו במעשי ידיך.
כי שמחתני יי׳ בפעלך.
המה ראו מעשי יי׳
גדלים מעשי יי׳
מעשי ידיו אמת ומשפט.
לא אמות כי אחיה׳
יי׳ יגמר עדי.
יעשה לו וסימניהון נמסר
בסדר ויקרא
אשר עשה ו׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סוף
סימן טו׳.
עושה ח׳ קמצין וסימני׳ נמסר
בפרשת בשלח וכל
אמת דתקע דכו׳ במ כב פתחין וסים׳
במלכים ב׳ סימן ז׳.
ולעשות טו וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ ס׳ ז׳.
יעשון ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וישמע יתרו
ובמלכים א׳ ריש סימן יט.
תעשון טו וסים׳ נמסר בסוף
סד׳ מטות ובשפטים
סימן ז׳.
מעשה י׳ פתחין וסימניהון
נמסר בסדר מטות
ובישעיה סוף סימן ג׳ ובאיוב סימן לג׳
ובדה ב׳ סוף סימן יו׳.
ומעשה י׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן ז׳.

כל לשון עשייה בבתג
בבד מונח וסי׳
כל נעשה ארץ ובל יפלו.
ומראיהם ומעשיהם.
ויאמרו אליו מה נעשה׳
וירא האלהים את מעשיהם.

נעשה ח׳ וסימניהון נמסר בסדר צו ובמלכים ב׳ סימן כ״ג ·

תעשה ז׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה ·

מלין דליה דכות׳ בליש׳ עשיה וסימ׳ נמסר בסוף איוב ·

עשה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת שפטים ובתלים סימ׳ קי״ח ובמגלה סימן ב׳ ·

תעשה ד קמצי׳ וסימניהון נמס׳ בפר׳ תולדת ובירמיה סוף סימ׳ מ׳ ·

ויעשו ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר ואלה שמו׳ ·

בעשי ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויקהל ובתהלים סימן ל״ד ·

עשה ד׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בפר׳ ויצא ובתלים סימן ק״א ·

עשו ד׳ כ״כ וסימ׳ נמסר ועיין שם בירמיה סימ׳ כ״כ מה דאקשינן ·

ויעשה ד׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ו ·

ותעשה ד׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח ·

וכן תעשה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תרומה וביחזקאל סימן מ״ה ·

נעשתה ט׳ וסימניהון נמסר בפראבי סימן ב׳ ובדניאל סימן י״א ·

עשויה ה׳ קשורים בבית וסימניהון נמסר במגלה סימן ו׳ ·

עשה לך ז׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך ·

עשיתי ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בתלי׳ בא״ב אות ע׳ ·

עשויה הדבר י״א חס׳ את וסימני׳ נמסר בסדר וארא ·

עשויה את הרע ז׳ וסימני׳

בי ימצא בקרבך ·
ביידעתי אחרי מותי ·
וקדם ותני׳ דסמך שפטים ·
על כי עשה את הרע ·
ויתעס מנשה לעשות ·
יען אשר עשית את ·

ואשר עשה ח׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ב׳ ·

וכל מעשה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר מטות ·

עשית ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית ובירמיה סי׳ ב׳ וברות סימן ב׳ ·

לעשות י״ג חס׳ וסימני׳ נמסר בריש פרש׳ ויקהל ובנחמיה סימן י״ב ·

המה עושים ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויקהל וביחזקאל סימן ח׳ ·

מעשות ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ שמיני ·

עשותה ח׳ מ׳ל וסימני׳

טעם טעמתי מעט ·
וכי ימצא איש את ·

ואתה הגדת היום ·
ויבא יואב אל המלך דאבנר ·
ומי יאמר מדוע עשיתה ·
ויאמר שאול אל הקיני ·
אשר עשיתה משנאתיך בס ·

אילין בליש׳ עשיה ל׳ דכו׳ וסי׳

עשה מפיק ה׳ כה אמר י״י עשה ·
ועושה מפיק ה׳ כה אמר י״י בורא שמים ·

עשיתם ל׳ וברחמיך הרבים לא ·
ועשיתם ל׳ ויאמ׳ י״י אל מש׳ כלבהך
עשותו ל׳ ופניתי אני לראו׳ חכמה
עושיתי ל׳ לא נכחד עצמי ממך ·

עשתה ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפר׳ תולדת ובשמואל ב׳ סימן י״ג ·

עשהו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״א ·

עושה ב׳ מ׳ל כתי׳ ה׳ וסימניהון

מה יתרון העושה ·
עושה בעברת זדון ·

עושי ג׳ מ׳ל כתי׳ יוד וסימניהון

ועל ידם חיל צבא ·
ויתנו אותו עושי המלאכה דד״ה
ויתיבו את הכסף ·

לעשתו ה׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ ·

כבה יעשה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר תצא ובמגלה סימן ו׳ ·

ולא תעשה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ס׳ ך׳ ·

ולא תעשו ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ אחרי מות ·

ומעשהו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ג ובשמואל א׳ סימן כה׳ ובתלי׳ סי׳ ס״ד ·

אנכי עשה ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ב׳ ·

ולא עשה ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ש ובד״ה ב׳ ריש סי׳ כ״ח ·

לעשותם ד׳ ב׳ מ׳ל וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ואתחנן ·

עשן ועשן ה׳ שום קרהא וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ י״ט ובד״ה סימן ו׳ ·

עשוק ד׳ ב׳ מ׳ל וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ תבא ובהושע סימן ה׳ ·

העשירי ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפר׳ נשא וביחזקאל ריש סי׳ כ״ט ובמגלה סי׳ ב׳ ·

בעשור ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

בעשר לחדש הזה ·
צאנכם יעשר ·
זיתכם וכרמכם יעשר ·

ועשרון ה׳ ב׳ מ׳ל וסימ׳ נמס׳ בפרשת תצוה ·

ושני עשרונים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ פנחס ·

מעשר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר לך לך ·

סימן חלוף עשירית נמסר בסוף סדר בשלח ·

מעשר ג׳ דגשין וסימניהון וכל מעשר בקר ·
כי את מעשר בני ·
מעשר הארץ מזרע ·

מעשר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר ויקח קרח ·

בעשתי עשר ג׳ וסי׳ נמסר בריש סדר דברים ובירמיה ריש סימן ל״ט ·

שני עשר ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה

העשרים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וירא וביחזקאל ריש סימן מ״ב ·

עשתרות כל אורי׳ חס׳ במ״א וסימניהון

ועשתרות צאנך דברכה ·
וכל נביאי וכתו׳ מ׳ל במ״א ·
ויסרו בני ישראל ·

עת

עת ג׳ פתחי׳ וסי׳ נמסר בפר׳ מצורע ובריש חגי ·

עיתה ג׳ מ׳ל בליש׳ וסימ׳

וקרב לבא ·
עיר שפכת דם ·
בעיתה אחישנה ·

ויהי בעת ההוא ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא ·

ובעת ההוא ח׳ וסימני׳

מושלים פלשתים
אצמיח לדוד ·
יבאו בני ישראל הנה ·
אשוב את שבות יהודה ·
באחנני הראה ב׳ כו ·
יעמד מיכאל ב׳ בפסו׳ ·

עתה כ״ה ר״פ וסי׳ נמסר בד״ה ב׳ סוף סימן ו׳ ·

ואתה ועתה י״ח בטעם תברין וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך ·

עד עתה ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ראה ובשמואל ב׳ סימן י״ט ·

עתודים ב׳ מ׳ל וסימני׳

ולזבח השלמים ·
חמאת בקר וחלב ·
וכל קריא׳ מ׳ל ·

ועתודים ה׳ וסימניהון

חמאת בקר ·
למה לי רב זבחיכם ·
חרב לי״י מלאה דם ·
ערב וכל נשיאי קדר ·
בשר גבורים ·

עתליה ז׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ ריש סי׳ י״א ·

עתק ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ה וסי׳ צ״ד ·

ויעתר ד׳ וסימני׳ נמסר בריש פרש׳ תולדת ובשפטים סימן י״ד ·

ויעתר ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדת ובשמואל ב׳ סימן כ״א ·

נשלם אות

העי״ן בס״ד

מערכת אות

הפ״א

ד׳ זוגין חד פ׳ וחד ופ׳ וסי׳

פחחה פיה פחחה כחכבה ·
ופחחה וזה אם שלום תענך ·
פרה זאת חקת התורה אשר ·
ופרה ודוב תרעינה יחדו ·
פשרא פתחי׳ דנה חילמא חזית אנא ·
ופשרא פתחי׳ אדין דניא׳ דשמיה
פלטיהו ותשא אהי רוח ותבא ·
ופלטיהו ויהי כהנבאי ופלטיהו ·

ג׳ זוגין חד פ׳ וחד בפ׳ וסי׳

פס בה שעתא נפקו ·
בפס הוא היה עם דוד ·
פתחי אני ישנה ולבי ·
בפתחי וידעהם כי אני ·
פתחיה ואני ואכלו פתחית ·
בפתחיה ורעו את ארץ ·

פא

פארי ב׳ וסימניהון

זאת פארי המגבעות ·
פארי פשהים יהיו ·

את פאת ב׳ וסימניהון פאת זקנך ·
ומדותם את פאת צפון ·

פג

ויפגעו ב׳ וסימניהון מלאכי אלהים ·
את משה ואת אהרן ·

כפגשו ג׳ וסימני׳ נמכר בתלים סי׳ פ״ה ובמשלי ס׳ כ״ט ·

פד

פדות ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וארא ובתלים סימן ק״א ·

פדנה ד׳ וסימני׳ נמסר בסו׳ סדר תולדת ·

פדית ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סוף סימן ע״א ·

פה

פה אל פה ב׳ וסימניהון

פה אל פה אדבר ·
פה אל פה בטמאתם ·

פיהו כ״א וסימני׳ נמסר בריש שיר השירים ·

ומפי ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן נ״ט ·

אל פי ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ז ·

אל פיהו ב וסימניהון טמן עצל ידו ·
יבטח כי יגיח ירדן ·

מערכת אות הפא

אל פיו ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ד׳

ג׳ סבירין פיו קרי׳ פני וסימניהון נמסר בראש סדר אלה מסעי׳

פה אחד ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב׳

פו

מפה י״א כ״כ בצורת הבית וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן מ׳׳

בפוך ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ד ובירמיה סוף סימן ד׳׳

פורה ב׳ חס׳ ג׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימן י׳׳

פז

פזר ב׳ וסימניהון

כי אלהים פזר עצמות׳
פזר נתן לאביונים׳

פח

ופחד ב׳ וסימניהון

תפל עליהם אימתה׳
המשל ופחד עמו׳

ופחד ב׳ מלעי׳ל וסי׳
לולי אלהי אבי׳
מכל צררי הייתי׳

פחדכם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר עקב ובמשלי סי׳ א׳׳

והפחות ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ח׳׳

פט

פטיש ב׳ וסימניהון

פטיש כל הארץ׳
מחליק פטיש את הולם פעם׳

פי

ופיכל ג׳ דכ״ב וסימניהון

ויאמר אבימלך׳
ויכרתו ברית בבאר׳
ואחזת מרעהו ופיכל׳

פל

והפלה ב׳ חד כתיב א׳ וסימני׳

והפלה׳׳ בין מקנה׳
והפלא׳׳ את מכותיך כת׳ כתי׳ א׳׳

הפלא ב׳ חד כתיב ה׳ וסימני׳

הפלה חסדך מושיע׳
העם הזה הפלא ופלא׳
קדמ׳ כתיב ה׳׳

נפלאתי ז׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות׳

יפלא ד׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר נשא׳

ויתפלל ג׳ רפין וסימניהון נמס׳ בפרש׳ וירא ובישעיה סימן מ״ד ובתהלים סימן ע״ב׳

ותתפלתו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ק״ט ודה״ב׳ סי׳ ל״ג׳

ופילגשו ד׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ט׳

פלגי ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב אות פ׳ ובאיכה בא״ב ג׳׳

פלח ג׳ וסימניהון

ותשלך אשה פלח׳
ויתנו לו פלח דבילה׳
הלא אשה אחת׳

כפלח ג׳ וסימניהון

ויצוק כפלח התחתית׳
כפלח הרמון רקתך וחברו׳

הפליט ה׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן כ״ד׳

הפלטה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׳

פליטים ד׳ וסימניהון

נתן פניו פליטם כ״כ׳
ושלחתי מהם פליטים׳
כ״כ מ׳ל דמ׳ל׳
פליטים מחרב הלכו׳
כי אם פליטים׳
בתראי פליטים כתבן׳

פלילים ג׳ בליש׳ ב׳ חס׳ יוד קדמ׳ וא׳ חס׳ דחס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת משפטים׳

ותפלתי ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ י״ו׳

פלוני אלמני ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳ וברות ריש סימן ד׳׳

פלצות ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן כ״א ובתלי׳ סימן נ״ה ובאיוב סימן כ״א׳

הפלשתים ח׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז ובדה״ב׳ סימן כ״א׳

שרי פלשתים ז׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ח׳

פלת ב׳ וסימניהון׳

ואון בן פלת בני׳
פלת ווזא׳

פן

ופן ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובירמיה סימן נ״א ובמשלי סימן ל׳׳

פנו ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן מ׳׳

הפונה ד׳ מ׳ל׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סי׳ מ״ז׳

פונה ג׳ וחס׳ וסימניהון נמס׳ בריש סדר נצבים וביהושע סימן ט״ו וביחזקאל סימן מ״ב׳

ונפן ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה הדברים׳

אל תפן ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויקח קרח׳

ופניתי ד׳ וסימ׳ נמסר בקהלת סימן ב׳׳

פנואל ט׳ וסימניהון

ויזרח לו השמש כאשר עבר׳
ויעל משם פנואל ב׳ בן׳
בשובי בשלום׳
ואת מגדל פנואל נתץ׳
ויצא משם פנואל׳
ופנואל אבי גדר׳
ויבן את פנואל׳

פנימה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שמיני ובמלכי׳ א׳ ס׳ ו׳׳

פנים אל פנים ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח וביחזקאל סימן ך׳׳

מלפניו ח׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ו׳ ובדניאל סימן י״א׳

מלפני י״ב וסימניהון נמסר בסדר אמור׳

מלפניך י׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובירמיה סוף סימן י״ח׳

ופניהם ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר תרומה׳

לפני ב׳ סבירין לבני וסימ׳ נמסר במשלי ריש סימן ד׳׳

פניה י׳ וסימניהון

כי כסתה פניה׳
והאיר אל עבר׳
ותרא אביגיל׳
מחה והפך על פניה׳
בוקק הארץ ובולקה׳
אם שוה פניה׳
זה הלשכה אשר׳
והלשכה אשר פניה׳
ותקד על פניה דרות׳
העזה פניה׳

פניך י׳ וסימניהון

ויקח דוד מידה׃
אנה פניך מועדות׳
כי לא ישיב את׳
ויתן לי את אבישג׳
שאלי אמי כי לא אשיב׳
עלה מפיץ על׳
נצור מצורה׳
וגם אני חשפתי׳
והראיתי גוים מערך׳

מלפניכם ג׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׳

ולפני י״ו יחידאין וסימני׳ נמסר בסדר פנחס׳

ופני ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובדניאל סי׳ י׳׳

ופניו ג׳ וסימניהון בריש ירמיה׳

אל פני ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר משפטי׳ ויחזקאל סי׳ י״ד

אל פניו ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד ודה״ב׳ ריש סימן י״ט׳

מאת פני ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר תולדות ומלכים ב׳ סימן י״ו ואיוב סימן ב׳׳

לפניו ולאחריו ד׳ כחד פסו׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא׳

נתינת פנים ד׳ חס׳ את וסי׳ נמסר בדניאל סימן י׳׳

הפנים ט׳ וסימניהון

ויתן לו הכהן׳
במים הפנים לפנים׳
י״ י׳לנו בושת הפנים׳
ולנו בושת הפנים׳
המה הפנים אשר׳
ואת השלחנו׳ ועליהם לחם דדה
ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים דמלכים׳
את השלחן ואת כליו דויקהל׳
את השלחן ואת כל כליו דפקודי

ופני י״ז וסימניהון נמסר בתלים סימן פ״ד׳

פס

הפסגה ה׳ וסימניהון

תחת אשדות׳
וחכרו תחת אשדות הפסגה׳
ונשקפה על פני׳
עלה ראש הפסגה׳

פסילים ד׳ מ׳ל׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳ ובד״ה ב׳ סוף סימן ג׳׳

פע

אפעה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳׳

כפעם ו׳ וסימניהון

ולא הלך כפעם׳
אצא כפעם בפעם דשמשון׳
וישב המלך על מושבו׳
ויעלו בני ישראל אל בני דפלגש׳
ויצאו בני בנימן דפלגש׳
ויקרא כפעם בפעם שמואל׳

פצ

ויפץ ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת נח׳

ויפצר ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא ובמלכי׳ ב׳ סי׳ ה׳׳

פק

יפקד ג׳ וסימניהון

ונפקדת כי יפקד׳
אם כמות כל האדם׳
אם פקד יפקד׳

פקידים ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ ובירמיה סימ׳ כט ובמגלה ריש סימן ב׳׳

ופקדת ג׳ וסימניהון

אם כמות כל׳
ופקדת אלעזר בן׳
ופקדת משמרת׳
ופקדת כל העדה׳

ויפקדם ג׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני׳

התפקדו ד׳ וסימניהון נמס׳ במדבר סיני׳

פקידה אל ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בירמי׳ סי׳ נ״ג

פקד יפקד ה׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר ויחי ובשמואל א׳ סימן ד׳׳

פקודיהם ב׳ מ׳ל׳ וסימניהון

אלה הם בני לוי׳
ראשי האבות לפקודיהם׳
וכל פקודי במ״א דיהוידע׳

ויפקדו ג׳ וסימניהון

ויפקדו מעבדי ד׳ ד׳
ויפקדו השערים׳
ויפקדו ביום ההוא׳

סימן פקד יפקד פקד נפקד אפקד בולהו׳ חס׳ במ״ה וסימניהון נמסר בפרשת שמות ויחזקאל סימן כ״ג׳

פר

ואת הפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה
ובשפטים סימן ו׳ ׳
פרבן בקר אחד ד׳ וסים׳
והקרבתם על הלחם׳
והיה אם מעיני העדה׳
ובראש השנה׳
ובעשור לחדש׳
הפר האחד ג׳ וסימניהון
ויתנו לנו שנים פרים׳
ב׳ בפסוק דאליהו׳
בחרו לכם הפר האחד׳
פרא ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר לך לך ובאיוב סימן י״א׳
והפרתי ג׳ ב׳ בל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך׳
פוריה ד׳ וסימניהון
על גפן פוריה׳
פוריה וענפה׳
אשתך כגפן פוריה׳
בסעיפיה פוריה׳
בפרור ג׳ בליש׳ וסימניהון
ובשלו בפרור׳
והבשר שם בסל׳
והבה בביור׳
וב׳ בת׳ פארור וסים׳
כל פנים קבצו פארור׳
ופני כלם קבצו פארור׳
הפרזות ג׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בזכריה סי׳ ב׳ ובמגלת סימן ט׳׳
הפרזי ג׳ וסימניהון
לבד מערי הפרזי׳
ועד כפר הפרזי׳
וכל הפרזי׳
יפרח ד׳ וסי׳ נמס׳ בסדר קרח ותלים סי׳ ע״ב
ופרעה ג׳ וסים׳ בשמואל א׳ סימן ו׳׳
ויאמר פרעה ג׳ בטע׳ וסימניהון
אביך ואחיך׳
הקרבים עתה׳
מי י״י אשר׳
פרצו ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סוף סי׳ ב׳ ׳
פרעוש ב׳ וסימניהון
אחר פרעוש אחד׳
לבקש את פרעוש׳
וכל שום בר נש דכו׳ פרעש׳
בפרץ ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳ ובאיוב סימן ל׳׳
פרצים ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ה׳׳
פרש ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ בירמיה סי׳ ד׳
פרשתי ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה ריש סים׳ ס״ה ובתלים סימן קמ״ר׳
פרתה ג׳ וסימניהון
קח את האזור׳
ויהי מקץ ימים׳
ואקח את האזור׳
הפרתמים ג׳ וסימניהון נמסר בריש אחשורש׳

ופשרא י׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סוף סי׳ ג׳ ׳

פת

פתגם ב׳ א׳ קמץ וסימניהון
אשר אין נעשה פתגם׳
ונשמע פתגם המלך׳
קדם׳ קמץ וכל ארמי׳ דכו׳ ׃
פתים ג׳ כ״ב וסים׳ נמס׳ בתלים בא״ב רבתי אות הפ׳ ובמשלי סוף סימן א׳׳
יפתה ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת משפטים׳
יפתם ג׳ והיבני׳ נמסר בירמיה סי׳ ך׳ ובמשלי סי׳ כ״ה׳
ויפתח ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו ובאיוב סימן י״א׳
ופתח ה׳ וסימניהון נמסר בפר׳ נח וביחזקא׳ סימן מ״א׳
פתוחה ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סוף סי׳ כ״א ובנחמיה סימן ו׳׳
יפתח ה׳ וסימניהון
השער הזה יהיה׳ ב׳ בו׳
סגור יהיה לא יפתח׳
הנה בטני כיין לא׳
יסגר על איש ולא׳
פתוח ג׳ ב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרשת ראה׳
נפתחו ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן כ״ד ובנחום סימן ב׳׳
פתח ד׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ג ובמשלי סימן ל״א׳
ופתחת ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳
פתח ג׳ ובאיוב וסימני׳ נמסר שם סימן ל״ט׳

ה׳ פסוקי׳ דמיין מן ב׳ מלין
קדמ׳ קמץ תני׳ פת׳ וסימניהון נמסר פרשת ויצא׳

ט׳ פסוקים אית בהון ב׳
׳ מלין ופתח׳ חד וסי׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סים׳ י״ב׳

שטה חדא מן נ׳ פתחין
מן חד חד ולית דכו׳ וסים׳

אדני ויאמ׳ הנה נא אדני כורו נא׳
יצחק ותאמ׳ שרה צחק עשה לי׳
חנן וישא עיניו וירא׳
ותמנע והיה פילגש לאליפז׳
ואז וכי יגור דהמול לו כל זכר׳
עשן והר סיני עשן כלו׳
בעב ויאמר ה׳ אל משה הנה׳
תושב וכל זר לא יאכל קדש׳
שופר והעברת שופר תרועה׳
הצר וכי תבאו מלחמה בארצכם
נכר ויאמר ה׳ אל משה הנך׳
חכמת וכל אשה חכמת לב׳
בגורל נחלתם כאשר׳
ומגורל והיו לאחר מבני׳
בוצק ושתי כתרות עשה לתת׳
וברד ברדת היער ובשפלה׳
בארפד הלא בכרכמיש כלנו׳
יבש נדף ערות על יאור על פי
יאור תרויהון בפסו׳׳
ארדט שאו נס בארץ תקעו׳
ובכצר משגב משגב חמתיך השח השפיל ב׳ בו׳
והמם גלגל לחם יודק כי לא לנצח ב׳ בו׳
שכל ויצאו שרי פלשתים ויהי בדי צאתם׳
נבהל ותבוא האשה אל שאול ותרא כי׳
באנשים ודוד בן איש אפרתי׳
אחל ואת שם קדשי אודיע׳
החל וגלות החל הזה׳
חם לבי בקרבי בהגיגי הבער׳
חל ויען המלך ויאמר אל איש האלהים׳
חלל כי עני ואביון אנכי ולבי׳
חכם בני אם חכם לבך׳
מן ישב עולם לפני אלהים
עולל לוא אליכם כל עוברי דרך
ארנן ובן חנניה פלטיה וישעיה׳
נס נא עבדיך ימים׳
בנס כל קבל דנא מלכא׳
ודל חכם בעיניו איש׳
ודר חור כרפס ותכלת׳
ורענן אנה נבוכד נצר שליו׳
ביתן ובמלאת הימים האלה׳
משל באשר יאמר משל׳
שן וילך דוד ויקח את עצמו׳׳
משרת ותבא בת שבע אל המלך׳
ובישרת ויאמר שלמה אתה עשית׳
פרש משפעת סוסיו וכסף׳
נעזב ואריבה את הסגני׳
תעזב טרף נפשו באפו׳
לבער והגורלות הפלנו על קרבן׳

א״ב מן חד וחד חד פתח
קמץ דלוג וסים׳

אט ויה׳ כשמע אחאב את׳
אט באשורו אחזה רגלי׳
במעט ומן התחברות אליו׳
במעט ויאמר יהונתן אל הנער׳
גאל ויאמ׳ הגאל לא אוכל לגאול
גאל ואני אמרתי אגלה אזנך׳
גב ואלה מדות המזבח באמות׳
גב ותבני לך גב׳
גבל זקני גבל וחכמיה׳
גבל ועמון ועמלק׳
הנחת עושו ובואו כל הגוים׳
הנחת וכדו רים לבכיה ורוחה׳
הורם ועד שר הצבא הגדול׳
הורם וקדשת את חזה התנופה׳
היצלח הנה לאש נתן לאכלה׳
היצלח וימרד בו לשלח מלאכיו׳
וכעס גם כל ימיו בחשך יאכל׳
ובעס רשע יראה וכעס׳
והיכל מיום אחד לחדש השביעי׳
והיכל האומר לכורש רעי וכל׳
והכני הצילני נא מיד אחי מיד׳
והכני אם יוכל להלחם אתי והכני
ולאחר וארעה את צאן ההרגה׳
ולאחר גם אם ישכבו שנים׳
וליקר בה זמנא מנדעי יתוב עלי׳
וליקר ענה מלכ׳ ואמ׳ הלא דא היא
והמם לחם יודק כי לא לנצח׳
והמם ונתנם ה׳ אלהיך לפניך׳
והחמנים ויתצו לפניו את מזבחות
והחמנים ולא ישעה אל המזבחות׳
חדקל ושם הנהר השלישי׳
חדקל וביום עשרים ואני הייתי׳
טח לא ידעו ולא יבינו׳
וטח ולקחו אבנים אחרות׳
ישק אתה תהיה על ביתי׳
ישק שפתים ישק משיב׳
יריבי לדוד ריבה ה׳ את יריבי׳
יריבי הקשיבה ה׳ אלי ושמע׳
יבלע ועתה שלחו מהרה והגידו׳
יבלע היסופר לו כי אדבר׳
ירוחם אשור לא יושיענו׳
ירוחם מכסה פשעיו לא יצליח׳
יחם פן ירדף גאל הדם אחרי׳
יחם גם אם ישכבו שנים׳
יהל לא תשב לנצח ולא תשבו׳
יהל אם אראה אור כי יהל׳
עכר אבי את הארץ׳
עכר ובני כרמי עכר ישראל
בוכב ונשאתם את סכות׳
בוכב אראנו ולא עתה אשורנו׳
כלו והנגשים אצים לאמר׳
כלו תפלות דוד בן ישי׳
בארזים בנחלים נטיו כגנות׳
בארזים שוקיו עמודי שש׳
למצד ומן הגדי נבדלו אל דויד׳
למצד ויבאו מן בני בנימין׳
לעין והנשיא אשר בתוכם׳
לעין וירד הגבול משפם׳
לישה צהלי קולך בת גלים׳
לישה וילכו חמשת האנשים׳
לבנת ויראו את ה׳ אלהי יש׳ ותחת
לבנת ואלמלך ועמעי ומישאל׳
מפנה ונינוה בברכת מים מימי׳
מפנה והנה ששה אנשים באים׳
מטע לשום לאבלי ציון לתת׳
מטע והקמותי להם מטע׳
ומישע מלך מואב היה נקד׳
מישע ובני כלב אחי ירחמאל׳
נתן וישבת את הסוסים׳
נתן וידע אונן כי לא לו יהיה׳
נחר מפוח מאשתם עפרת׳ בתי׳
נחר הנה לאש נתן לאכלה׳
נחל אלה אשר נחל משה׳
נחל ואמרת לבני עכון שמעו׳
נעמת צר לי עליך אחי יהונתן׳
נעמת ממי נעבת רדה והשכבה׳
נסכלת כי ה׳ עיניו משוטטות׳
נסכלת ויאמר שמואל אל שאול׳
סמר מפחדך בשרי׳
סבר שאו נס בארץ׳
סלקת מסתכל הוית בקרניא׳
סלקת ועל קרניא עשר די בראשה
סיסמי ואלעשה הוליד את סיסמי׳
וסיסמי ב׳ בפסוק קדמ׳ קמץ
קראני פחד קראני ורעדה׳
קראני שמעו איים אלי׳
דד הם עם יכום והום דד׳
דד סבבוני בבחש אפרים׳
רבת אנה הוא מלכא די רבת׳
רבת ורבותך רבת ב׳ בפסוק׳
שנותי כה הדבר ואמר לי והוא׳
שנותי אני אמרתי בדמי ימי׳
תשם ואמרת אל הארץ׳
תשם למה נמות לעיניך׳
הקצר האנכי לאדם שיחי׳
תקצר ויאמר ה׳ אל משה היד ה׳׳
תחרב מדוע נבית בשם ה׳׳
תחרב לילה ויומם לא תכבה׳

א״ב מן ב״ב פתחין דלוג
וסי׳

אשם אשם הוא אשם אשם תניב׳
אשם והתודו את חטאתם׳
אדניך כה אמר אדניך ה׳׳
אדניך ויתאו המלך יפיך׳
בעם ויאמר לא תעבר׳
בעם אודך בקהל רב׳
בארצות ובעת קץ יתנגח עמו מלך׳ בארצות

בארצות — וישלח ידו בארצות ארץ מצרים •
במצלתים — אסף הראש ומשנהו •
במצלתים — ויסדו הבונים את היכל •
ברחת — ויאמ׳ הגר שפחת שרי •
ברחת — מקול פרש ורמה קשת •
גד — ויקראו בית ישראל את
גד — והמן כזרע גד הוא •
גורל — ויעל גורל מטה בני •
גורל — כי לא ינוח שבט הרשע •
השע — השמן לב העם הזה •
השע — ממני ואבליגה •
ושחטו — ויקרא משה משכו •
ושחטו — הפסח והתקדשו •
ואמץ — רק חזק ואמץ מאד •
ואמץ — לשלמה בנו חזק ואמץ •
ויתחזק — ויקם יהורם על ממלכתו •
ויתחזק — ויבן את כל החומה •
ויט — את כל לבב איש יהודה
ויט — כי עבדים אנחנו •
חכמות — שרותיה תעננה •
חכמות — נשים בנתה ביתה •
לעינים — ויאמר ה׳ אל שמואל אל
לעינים — ומתוק האור •
ומרע — על בן על בחוריו •
מרע — מקשיב על שפת •
מדברה — ויהי להם הגבול לפאת צפונה •
מדברה — ויאמר ה׳ אליו לך שוב לדרכך •
מצבה — ויעשה הרע בעיני ה׳ רק •
מצבת — ויתצו את מצבת הבעל •
נכבד — וישב דוד לברך את ביתו
נכיד — ויאמ׳ המלך אל אבשלו׳
נושע — אשריך ישראל מי כמוך
נושע — ישראל נושע בה׳ •
תשבת — אז תרצה הארץ את •
השבת — ואשלחה עליהם מלאכים
תט — אל הסתר פניך ממני •
תט — אל תטלבי לדבר רע להתעולל •

אלין פסקתא דאורייתא

ספר בראשית כ״ט בספרא

אמר המעתיק אזילנא מיבוייא בכולהו נוסחי רפסקין מאן דמני כ״ט ומאן דמני י״ת ומאן דמני יתיר ויתיר אמינא הכך דכתיבנא בדירנא לון מספרי דוקני דאתבריר לן דראוי למיסמך עליהון ובספר אלה הדברים אזינא נסחא אחריתי בעס גאון וכתבנה לה בדוכת׳ עכ״ל •

ויקרא • אלהים לאור •
ויקרא אלהים • ליבשה •
ויברא אלהים • את האד׳ וחכרו
ויברא אלהים וגו׳ החיה •
ויפל יי׳ אלהים • תרדמה •
ויבן יי׳ אלהים • את הצלע
ויאמר יי׳ אלהים • אל הנחש
וינגע יי׳ • את פרעה
ויחלק עליהם • לילה
המול • ימול יליד ביתך
וערל • זכר
ותכחש שרה • לאמר לא צחקתי
כי • יראה ויאמר • לא •
ארדה נא ואראה עשו • כלה •
וישכם אברהם • בבקר
ויקרא מלאך אלהים • אל הגר
ויקרא אליו וגו׳ אברהם • אברהם •
ויקרא אברהם וגו׳ יי׳ יראה •
נשיא אלהים • אתה

ויאמרו ראו ראינו וגו׳ יי׳ • עמך
ורחל • באה
את מחלת • בת ישמעאל
נפתולי אלהים • נפתלתי
זבדני אלהים • אתי
תשפכו ויאמר אלהם • ראובן
ויהי כדברה אל יוסף יום • יום
ויאמרו שנים עשר אחים •
אבל אשמים • אנחנו
ויען ראובן וגו׳ אמרתי אליכם • •
ויאמר אלהים ישראל וגו׳ אם כן •
ויאמ׳ אלהים • לישרא׳ יעקב • יעקב •

ואלה שמות — י״ד בספר׳

ויסב אלהים • את העם •
ויולך יי׳ • את הים •
יי׳ • ימלך לעולם
ויהי ביום הששי וגו׳ יום • יום
הנני עומד לפניך שם •
יי׳ • נסי
לא תעשה לך פסל • אשר בשמים •
שלש פעמים וגו׳ האדון יי׳
וחבריה דכי תשא
קח לך סמים נטף •
זה • יהנו
ויעבר יי׳ • על פניו יי׳ • יי׳
מלא אותם חכמת חרש • וחשב

ויקרא — ח׳ בספרא

וקמץ • והביאה אל הכהן
יי׳ • לאמר בקרבי אקדש •
ולא יתחבר • בניו
אל תשת • אתה •
ואל איתחבר ובניו •
וכל אשר יפל עליו מהם • במותם •
וחבריה וכל אשר יפל מנבלתם • •
וראה הכהן את הנגע וכו׳ הפך לבן
והצרוע אשר בו וגו׳ טמא • טמא
והכהן הגדול וגו׳ אשר יוצק על ראשו • שמן
והניף הכהן • אתם

וידבר — כ״ב בספרא

הבכור • ואלה שמות
והחונים לפני המשכן קדמא אהל מועד • משה • ואהרן
ובאו המים וגו׳ אמן •
והניף הכהן אתם
שניהם • מלאים סלת וכן כלם •
יאר יי׳ •
ישא יי׳ •
איש כי יהיה טמא • לנפש •
קומה • יי׳ ויפצו
ויאצל וירד יי׳ • בענן
וישארו שני אנשים • במחנה •
שם • האחד •
כי דבר יי׳ בזה וגו׳ הכרת • תכרת
ותנו בהן • אש ושימו עליהן • קטרת
ויתנו אליו כל • נשיאהם
כל הקרב • הקרב
וימאן • אדום
וישמע הכנעני וגו׳ וישב • ממנו
ויבא אלהים • אל בלעם •
ואם הפר יפר אותם •
וממחצית בני ישראל הקח • אחד •
ויאמר משה אלהם וגו׳ ובני ראובן •
ויתן להם משה לבני גד ולחצי • שבט • מנשה •
ואם בכלי ברזל • הכהו

אלה הדברים — כ״ב בספר׳

עד אשר יניח יי׳ •
כי שאל נא וגו׳ אלהים • אדם
לא תעשה לך פסל • בשמים •
שמע ישראל וגו׳ יי׳ • אחד •
ויתן יי׳ אותת וגו׳ ורעים •
כי יביאך יי׳ אליך וגו׳ ונשל גוים רבים • מפניך
ולא תביא תועבה וגו׳ שקץ • ותעב •
המוליכך במדבר וגו׳ נחש • שרף
אל תאמ׳ בלבבך וגו׳ אותם • מלפניך
ואת חטאתכם וגו׳ ואשרף אתו • באש
שלש פעמים • בשנה
כי יפלא וגו׳ בין דם • לדם
כי יקרא קן צפור • לפניך •
והיה בהניח יי׳ אלהיך •
הסכת • ושמע ישראל
יפתח יי׳ • לך
יתנך יי׳ • נגף
והשיבך יי׳ • מצרים
למען הקים אתך היום • לו
וזנה • אחרי • אלהי נכר

לישנ׳ אחרינ׳ פסקי׳ דסיפר׳

פנו • וסעו לכם : אנה • אנחנו עלים : באש • לילה • ותענו : ותאמרו • זה • ארבעים שנה • אשר • יניח ה׳ • עלה • ראש • ראה • למרתי • ברא אלהים • אדם • או • הנסה • ואת ארץ • עוג • פנים • בפנים לא תעשה לך • פסל ב׳ בו : באשר יצוך • שבת • לה׳ • כי עבד היית • למען • יאריכון • אם יספים • אנחנו זאת תדבר אלינו • ה׳ • אחד • כי יביאך • ה׳ • אלהיך • גוים רבים • מפניך • בך בחר • ה׳ • והיה • יעקב תשמעו׳ • ולא תביא • תועבה ב׳ בו • המוליכך • ב׳ בו • בהדף ה׳ אלהיך • לא • בצדקתך • אשר יצאת • ואשרף • אותו • כי • לא את בניכם • פחדכם • ומוראכם • תזבח • כי דבר • סרה • תתננה • ואכלה • ואכלת • לפני • ה׳ • מקצה • שלש כי בגלל • ושמחת לפני • ה׳ • שלש פעמים ב׳ בו • ולשמש • או לירח • על פי • שנים • בין דם • לדם • כי • והגוים על פי • שני • קן • צפור • ב׳ בו • שכב עם אשה • אל שער • מתהלך • בקרב • בהניח • ה׳ • אלהיך • מראשית • כל פרי • ועניח • ואמרת • וכתבת • עליהן • הסכת • ושמע • יפתח ה׳ • לך • ישלח ה׳ • בך • יתנך ה׳ • מחת • והוצת והשיבך ה׳ • מצרים • והוהירך ה׳ • ב׳ בו • היום • לו חזקו • ואמצו • הוא • עבד • מקץ • שבע שנים • דנך שבבי׳ ב׳ בו • כי אבינו אל • ויהי • ככלת • ראו • עתה : אתנח וסוף פסוק דספ׳ פתח • בטח • שברת • הצלצל • עכ״ל :

אלין פסקתא דנביאים

ראשונים

יהושע •

עד אשר יניח יי׳ • לאחיכם
והיה אשר יצא וגו׳ כיהך •
וכל ישראל זקניו ושטריו • וגו׳
מזה • ומזה
כי מאת יי׳ • היתה
ועתה הנה יי׳ • אותי
ועלה הגבול • דבירה
מעון • כרמל וזיף
וחצור • וחדתה
עין • רמון ותוכן
ועלה גבולם • ליכה
אלה הנחלות וגו׳ אלעזר • הכהן
בני ישראל • בגורל •
אל • אלהים יי׳ אל • אלהים • ד׳ בפס׳
ויאמר פינחס היום • ידענו •
וישב פינחס בן אלעזר הכהן
ואת עצמות יוסף וגו׳ בני ישראל •

שפטים

ויאמר אדני בזק וגו׳ שבעים •
וכי הקים יי׳ •
וישלח ישר׳ מלאכי׳ • אל מלך אדום •
האפרתי אתה ויאמר • לא
וישלחו בני דן •
ויצא בנימן לקראתם • מן
ויגף יי׳ • את בנימן לפני

שמואל

ועלה האיש וגו׳ מימים •
ויאמר ליו וגו׳ ואמר • לו
ומעיל קטן וגו׳ מימים •
ויאמר עלי לשמואל לך • שכב
ויבא יי׳ וגו׳ שמואל • שמואל
ותהי יד יי׳ • בעיר
ותשבנה הערים אשר מאת • ישראל
ויאמר שאול וגו׳ לכה • נלכה
בהר • עתה כי היום בא לעיר
כעת • מחר אשלח אליך
וירם הטבח את השוק וישם • לפני
הנני ענו בי וגו׳ את שור •
ואחיה כהן • יי׳ בשלה
נרדה • נבוה בהם • עד
הנהן • ימות
לכד המלוכה וגו׳ סביב • בכל איביו
במואב • ובבני
חלוקי אבנים • מן הנחל
ויאמר שלום • לזכח
כי • לא אשר יראה האדם
וישב המלך וגו׳ כפעם • בפעם •
אחקר את אבי כעת • מחר
קחנו • ובאה כי שלום לך
את אשר נתנך יי׳ היום • בידי
ולאביגיל וגו׳ מלאכים • מהמדבר
אל נא ישם אדני • את לבו
ולא תהיה זאת • לך לפוקה
ותבא אביגיל • אל נבל
יי׳ ישיב לאיש וגו׳ יי׳ היום • ביד
ויבא דוד ואבישי • אל העם
ועתה • ראה את חנית המלך
ויאמ׳ דוד אל לבו וגו׳ אמלט • אמלט
ותרא האשה אל שאול •
וישלח אבנר וגו׳ תחתיו •
ויאמר אבנר אל דוד אקומה • ואלכה
ותכונן לך את עמך ישראל • לך
ויאמר אבשלום אל יואב הנה שלחתי אליך •
ועתה מת למה זה אני צם •
ויען יונדב • בן שמעה
ודוד עלה וגו׳ עלה • ובכה
וישלח אבשלום וגו׳ יועץ • דוד
ויבא דוד אל ביתו וגו׳ עשר נשים •
ובגלחו את ראשו וגו׳ ימים • לימים
ויאמר יואב אל המלך וגו׳ כהם • וכהם
ויבא גד אל דוד שבע שנים • רעב •
וישלח ידו המלאך • ירושלם
ויאמ׳ דוד אל יי׳ בראתו • את המלאך •

מלכים

ויען בניהו בן יהוידע ויאמר • אם ימשחון

פסיקתא דנביאים

וימשחו אתו צדוק הנביא · למלך
ויבא בניהו אל אהל ויאמר לא ·
ויקץ שלמה וגו׳ ויעבד · לפני ·
ואת כל קירות הבית מסב · קלע
ויעש את הים מוצק עגל ·
ורחבעם בן שלמה וגו׳ ושבע עשרה
שנה · מלך בירושלם ·
וגם ביד יהוא בן חנני וגו׳ ועל כל
הרעה · אשר עשה ·
ופקעים וגו׳ סבבים · אתו
עמד על שנים עשר בקר וגו׳
פונים · צפונה פונים נגבה ·
ועל המסגרות וגו׳ אריות · בקר
ובראש המכונה וגו׳ עגל · סביב
ויעש שלמה בעת · ההיא
ולבנו אתן וגו׳ הימים · לפני
חסד · ויאמר לו פרעה
וישיבו העם את המלך · דבר ·
ויעש ירבעם וגו׳ יום · לחדש בחג ·
ויהי כשבע וגו׳ לאמר · תפשוהו
ונביא אחד זקן וגו׳ האלהים · היום
ורוח יי׳ ישאך
ויגע וישב מלאך יי׳ · שנית
ואתה תמנה לך · חיל
וינוס · הנותרים
וידבר אחאב · אל נבות · לאמר ·
ויאמר מלך ישראל · אל יהושפט
ויאמר כה אמר יי׳ וגו׳ גבים ·
ויאמר לו אמר נא וגו׳ חרדת ·
והוא הלך במדבר וגו׳ ויאמ׳ רב עתה
ויאמר אל אבי ראשי ראשי
ויאמר אלישע וגו׳ בעת · מחר
ואלישע ראה וגו׳ אבי · אבי
וישלח אשר על הבית וגו׳ אל יהוא ·
ויכתב אליהם ספר · שנית
ויוזבד בן שמעת שומר ·
וישלח חזקיהו וגו׳ לכישה · לאמר ·
אולי ישמע וגו׳ מלך אשור ·
הטה יי׳ · אזנך
ביד מלאכיך חרפת ·
וישלח יי׳ · בו
ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה ·
העמודים · שנים
וכתרת עליו · נחשת

אלין פתח באתנח ׳יהוש׳

החרם ורק אתם שמרו
בחרם וימעלו בני ישראל
המלח ויהי להם גבול :
לבם ויהי כי חזקו ·

שפטים

צפת וילך יהודה
לרדת ואם ירא אתה
תאכל מכל אשר יצא
הגדת ותבך עליו
ותאלצהו ויהי כי הציקה
ללכת ויהי ביום הרביעי

שמואל

בצלצח כלכהך היום
החרם ויקח העם מהשלל
ואת הותר החרמנו
ואת עמלק החרמתי
הפצר כי חטאת קסם
ללכת ויסב שמואל ללכת
מגת ויצא איש הבנים
והערב ויגש הפלשתי
וילך ויקם וילך
רשע באשר יאמר

לאביגיל ויאמ׳ דוד לאביגיל ברוך יי׳
בעמלק כאשר לא שמעת
הצלנו ויען כל איש רע
החמש והנה באו אל ·
השל ויחר אף יי׳
הבלח ויעש דוד שם
ויחנק ויצו אל כיתו
הבס וארודם על הבס
בגת ותהי עוד המלחמה
וירד ויט שמים וירד

מלכים

החוצה ויאריכו הבדים
בן גינת ויחזק העם
לקחת ותלך לקחת
ויחל ויפל אחזיהו
בדלתו ויקח יהוידע הכהן
ירך אז יכה מנחם
לחצי אז יחלק העם
מנחשו ויעבירו את
נרגל ואנשי בבל
ואשרים ויציבו להם

אלין סו׳ פסוק פתח

יהושע

ארבע את קבצים
ואנחרת וחפרים
ועזקה ירבות

שפטים

לבם ויואל האמרי
קנז וימת עתניאל בן קנז
ויגש וגדעון בא
דברת ויאמר גדעון · וחברו
מלח ואבימלך נלחם
אל תאכל מכל אשר יצא
אובת ויבא יפתח
הבחורים וירד אביהו
לא הגדתה והכך אשת שמשון
כחוש ותרא דלילה
תלין ויאמר האיש הזקן
הסף ויקם אדניה

שמואל

ותאכל · ובן יעשה שנה
באפק ופלשתים חנו
והלום ויראו הצופים
מיכל בני שאול
החרמתי ויאמר שאול
ויקרע ויסב שמואל
מבעתך, ויאמרו עבדי
חרפת ויאמר דוד
אהבתהו ומיכל בת שאול
בחרשה ויאמר דוד
אפוד בד
כבת ולרש אין כל
ויאנש וילך נתן אל
ויאכל ויקם דוד
התמו ותאמר לאמר

מלכים

ולחיצון ואת קרקע
אנו ויהי בשמוע
החוק וישלח יואש
מבצקת בן שמנה
החפר הוא השיב
שברי הסף

אלין פסקת׳ דנביאים

אחרונים ישעיה

ישא ביום ההוא · לאמר
ענן, וברא יי׳ על כל מכון
האומרים · מהר ·
שרפים עומדים · ממעל
וקרא זה אל זה ואמר קדוש ·
וכל · ההרים אשר במעדר
ותמצא כקן · ידי
והיה ביום ההוא יוסיף יי׳ · שנית
חזות קשה וגו׳ הבוגד · והשודד ·
ויקרא אריה על מצפה · אדום
הרג · והנה ששון ושמחה ·
במכת · כדין בצור עורב
הבוק · תבוק והבוז · תבוז
תשואות · מלאה
וחרד · ופחד מפני הנופת
הלוט · ובלע בהר הזה
יצר סמוך תצור שלום ·
כי כה אמר יי׳ · אלי כאשר יהגה ·
אולי ישמע יי׳ וגו׳ מלך אשור · אדניו
וישלח מלך אשור · את רבשקה
הטה יי׳ · אזנך ושמע
חרפת · ביד עבדיך
הלא ידעת וגו׳ אלהי עולם · יי׳
בורא ניב שפתים שלום · שלום
כה אמר האל · יי׳
חסדי יי׳ אזכיר
הנה עבדי · יאכלו
פלטים · ושמתי בהם אות
והביאו את כל אחיכם · מכל הגוים
מנחה · ליי׳ :

ירמיהו

ויהי דבר יי׳ · אלי
אם תשוב ישראל ·
מעי מעי · אוחילה
ואת חכמת יי׳ · מלאתי
הגנב · רצח ונאוף
וירפו את שבר וגו׳ שלום · שלום
וחברו וירפאו
וידרכו את לשונם וגו׳ כי מרעה אל
רעה ·
אכן · למען הקים
כי את רגלים · רצתה
הירע ברזל ברזל
ובאו בשערי וגו׳ מלכים ·
ואחרי בן נאם יי׳ וגו׳ ואת עבדיו ·
בימיו תושע וגו׳ יי׳ · צדקנו
וחברו בימים ההם תושע
וכל העמק והפגרים ·
בספר · שדות
הדבר אשר וגו׳ ונבוכד ראצר מלך
בבל ·
ואשלח אליכם וגו׳ עבדי הנביאים ·
השכם ושלוח ·
וישב ישמעאל את כל
וגם כל היהודים אשר במואב ·
עוד שמי נקרא · בפי · כל איש
מלאתם · אתם ונשיכם
הילילו · הוביש מואב
רפתה דמשק וגו׳ ורטט · החזיקה
והחתתי עליהם והבאתי עליהם ·
ערכו על בבל · סביב
רבים השמיעו אל בבל · רבים
ושלחתי לבבל · זרים
והיתה בבל · לגלים · מעון
העמודים · שנים

יחזקאל

השמע · ובדברי אוהך
ואחדל · יחדל
החמס · קם למטה
וישלח תבנית יד ותשא אתי רוח ·

אף כי ארבעת שפטי ·
מצית בך · ואמרת לי
חרדות · ילבשו
והנה ששה אנשים באים ·
על דרם · תאכלו ועינכם
האנק · דם
היות צאני · לבז
וידעת כי אני יי׳ שמעתי · את כל ·
אשר נתנו את ארצי ·
והאתיקים · הספים והחלונים
ובהפילכם תרימו תרומה ליי׳ ·
והיה כל נפש חיה ·
הנחל יעלה על שפתו מזה · ומזה ·
חמת · ברותה
וצפון · והיה גבול מן הים ·
לאמר · שממה
תבואו · אל ארץ · משובבת
והיה ביום ההוא אתן לגוג · מקום
חתלון · ואלה שמות השבטים
והנותר לנשיא מזה · ומזה · לתרומת
ועשרים · אלף תרומה
סביב ושם העיר מיום יי׳ · שמה
וכל סביב סביב דמותהון :

תרי עשר

אל תשמח ישראל · אל גיל
ולא יסכו ליי׳ · יין
הסיר יי׳ משפטיך וגו׳ מלך ישראל · יי׳
וישמע זרובבל · בן שאלתיאל
ועתה חזק זרובבל ·
הן · ישא איש
ויהי דבר יי׳ · שנית
ורחוקים · יבאו
ואם לא · חדלו ·
ואספתי את כל הגוים ·

אלין פתח באתנח וסו׳

פסו׳ בנביאים אחרונים

ישעיה

תעכסנה יען כי גבהו
השפלנה וישח אדם
השע השמן לב העם
טבאל נעלה ביהודה
בז קח לך גליון גדול
וחברו ואקרב אל הנביאה
לאט יען כי מאס
תבן ופרה ודב תרעינה
תשכבנה ועולליהם ירטשו ·
הרטשנה וקשתות נערים
השבתי ונאסף שמחה
השבתי חזות קשה
התו כי לפני קציר כתם
עד בטחו ביי׳ עדי עד
תרמסנה ברגלים תרמסנה
תקשבנה ולא תשענה
קמל אבל אמללה ארץ
תהרו חשש תלדו קש ·
יאמר כי יאמר הלא שרי
יצתו והיו עמים משרפות
כן נטשו חבליך בזו בז
תפתחנה אז תפקחנה
השב והוא עם בזוז
עד לא תבושו ולא תכלמו
עד עולמי
הדס תחת הנעצוץ
תאמנה ובנותיך על צד
ועצמותיכם כדשא תפרחנה
בגת מדוע אדום ללבושך ·

ירמיה

לבז העבד ישראל
להבר רוח צח שפיים
כצלנו

נצלנו וכאתם ועמד
נצחת מדוע שובבה
עברו כדנה תאמרון
השמו שפוך חמתך
מקללוני אוי לי אמי
בששר האמר אבנת
לבז לכן כל אכליך
הסף ואביא אותם
באש תצתנה
וכל לשון דברת דברתי הצלת
הצלתי כאש יצתו דבותהון

יחזקאל

תכהלנה המלך יתאבל
החשמלה וארא והנה
ושבלת לו חיה רעה
האנח ואתה בן אדם
בששר ותוסף
שברתי בן אדם את זרוע פרעה
הצלת ואתה כי הורדת
ולבז . העלה עליהם
תהרגנה ובנות׳ה אשר
תלכנה בחורי און
לבז והושעתי לצאני כל לש׳ פת׳
אני יי׳ דברתי כל ליס׳ פתח
לבטח ונתן עץ השדה

תרי עשר

תנאפנה על ראשי ההרים
עדן ושברתי בריח
הנפלת את סכת דוד
תתמ׳גגנה הנה ימים באים
בספרד וגלות החל הזה
וירדם ויונה ירד אל ירכתי
רשע עוד האיש בית
תחרשנה יראו גוים ויבשו
גת לכן תתני שלוחי׳ וחברו
יחיתן כי חמס לבנון
לער לכן חכו לי
תבצענה על ידי זרבבל
תשבבנה ונשסו הבתים

אלין פסקתא דכתובים

דברי הימים

ארפכשד שם ׃
הבכור ׃ ויהיו בני ירחמאל
הבכור ׃ ואלה היו בני דוד
עזריקם ׃ ולאצל ששה
לפנים ופינחס בן אלעזר
להכין שבת ׃ שבת
שלום שלום ורוח לבשה
בלבתו אל צקלג נפלו עליו׳
וגם הקרובים וגו׳ וכפרדים ׃
ויעל דוד וגו׳ האלהים ׃ יי׳
ועמהם אחיהם וגו׳ ויחזאל ׃ ועני
ותתן את עבדך ישראל׳ לך
על עמו ׳ ויאמר יואב
איביך ׃ למשגת וגו׳ ואם שלש ׃
וישלח האלהים ׳ מלאך ׃
וברזל ׃ לרב
להגדיל ׃ ויאמר דוד שלמה
ויכתבם שמעיה וגו׳ ואחז ׃ אחז
ובני ישראל ׃ למספרם וגו׳
ושרי האלפים׃
התשיעי וגו׳ לבן ימיני
ויקהל דוד וגו׳ ומקנה ׃
הזהב ׃ ובכל כחי הכינתי
ראה ׃ עתה
לכל ׃ לראש לך יי׳ הגדלה
בצל ׃ כי גרים אנחנו
ויזבחו ליי׳ ׃ זבחים
וישב שלמה על כסא יי׳ ׃
ויאמר אלהים ׃ לשלמה יען
לשבתות והנה אני בונה
חשים ׃ מכות
סביב ׃ סביב ודמות בקרים
עומד על שני עשר וגו׳ שלשה
פונים ׃ ושלשה פונים ימה
עגול ׃ סביב
את קדשי ׃ דויד אביו
ועתה יי׳ ׃ אלהי ישראל שמר
לאמר ׃ וכל ישר׳ כי לא שמע המלך
צדיקי ׃ ויכנעו שרי ישראל
אל שמעיה ׃ ונראות יי׳
האלהים והנה עמנו
הלא הכושים לחיל ׃ לרב
יי׳ ׃ מארבים ובעת החלו ברנה
דם לדם וכל ריב
ויתן להם אביהם
ויאמר מלך ישראל׳ אל יהושפט
ועמהם ׃ מהעמונים
ויבנו לך ׃ בה מקדש
ויהי לימים מימים וגו׳ לימים ׃ שנים
ואחרי כל זאת נגפו ׃ יי׳
ויהי בעת יביא וגו׳ ליום ׃ ביום
כהנים ׃ ויבא אחריו עזריה
מעיר ׃ לעיר ויהיו הרצים
האלהים ׃ כל לבבו הכין
יום ׃ ביום ויעשו בני ישראל
חיצונה ׃ ואחרי כן בנה
ועליהם ׃ מופקדים
להעלות עולות ׃ יי׳ ושם יהוידע
הכנו והקדשנו ׃ את כל
ויעש ׃ בירושלם חשבונות
מלכי ישראל ׃ ולא נעשה פסח
וישלח אליו מלאכים ׃ לאמ׳ ׃ מה לי
השרים ׃ ויקונן ירמיה

תהלות

אמרי האזינה ׃ יי׳
כי לא אל חפץ רשע ׃ אתה
יתעב ׃ יי׳
ובצע ברך נאץ ׃ יי׳
על מה נאץ רשע ׃ אלהים
על כן אודך בגוים ׃ יי׳
ני הושיע ׃ יי׳
עורה למה תישן ׃ יי׳
אודך בעמים ׃ יי׳ וחברו
מלתעות כפירים נתוץ ׃ יי׳
הצילני מאויבי ׃ אלהי
ואתה יי׳ אלהים ׃ צבאות
לשלמי נדרי יום ׃ יום
ברכו עמים ׃ אלהינו
לא ישמע ׃ אדני
יודוך עמים ׃ אלהים וחברו
ברוך יי׳ יום ׃ יום
האל ׃ לנו אל למושעות
הוא נותן ׃ עוז ותעצומות
זכר זאת אויב חרף ׳ יי׳
הלעולמים יזנח ׃ יי׳
ויקץ כישן ׃ יי׳
ודרור קן לה
אשמעה מה ידבר האל ׃ יי׳
אין כמוך באלהים ׃ יי׳
חסין ׃ יי׳ אלהי צבאות
איה חסדיך הראשנים ׳ יי׳
אשר חרפו אויביך ׃ יי׳
עד מתי רשעים ׃ יי׳
אודך בעמים ׃ יי׳
רם על כל גוים ׃ יי׳
אהבתי כי ישמע ׃ יי׳
זכרתי משפטיך מעולם ׃ יי׳
רחמיך רבים ׃ יי׳
ערו ׃ ערו
אם תקטל אלוה ׃ רשע
הלא משנאיך יי׳ ׃ אשנא
אל תט לבי לדבר ׃ רע
הצילני מאויבי ׃ יי׳
וכל האח האח
אמן ׃ אמן דכו׳

איוב

הצעקתו ישמע ׃ אל
זה חלק אדם רשע ׃
אך שוא לא ישמע ׃ אל
מן ׃ הסערה
מן ׃ סערה
ואם זרוע כאל ׃ לך

משלי

עד מתי פתים ׃
עשה זאת אפ׳א ׃ בני
עד מתי עצל ׃ תשכב
להנחיל אהבי ׃ יש
ואהיה אצלו אמון וגו׳ יום ׃ יום
אשרי אדם שמע וגו׳ יום ׃ יום
בית גאים יסח ׃ יי׳
לעלוקה שתי בנות הב ׃ הב

רות

שני בניו ׳ מחלון
הלהן ׃ תשברנה
ורחצה ׃ וסכת
ברחל ׃ וכלאה

שיר השירים

צרור המור ׃ דודי לי
אשכל הכפר ׃ דודי לי
תעירו ׃ השבעתי
והגפנים ׃ סמדר התאנה
תעירו ׃ השבעתי
צאנה ׳ וראינה
נרד ׃ וכרכום
גן ׃ נעול
קול ׃ דודי דופק
ברח ׃ דודי ודמה לך

קהלת

סובב ׃ סובב
זה ׃ רע בכל אשר נעשה
ועמוק ׃ עמוק רחוק מה שהיה

איכה

סלה כל אבירי ׳ יי׳
על אלה אני בוכיה עיני ׃ עיני
איכה יעיב באפו ׃
היה יי׳ ׃ כאויב
ויחמוס שכת יי׳ ׃ בציון
זנח יי׳ ׃ מזבחו
חשב יי׳ ׃ להשחית
השיבנו יי׳ ׃ אליך ונשובה

אחשורוש

בחודש הראשון מיום ׳ ליום
ואת ׃ פרשנדתא וכל אחיהו׳
קימו וקבלו היהודים ׳ עליהם ׳
אשר נתן המלך ליהודים ׳ אשר
וישם המלך אחשורוש ׃

דניאל

נחית ׃ ודי חזה מלכא
ונבוכד נצר מלכא שלח למכנש ׃
כפשר ׃ כל קבל די רוח
ועל מרי שמיא ׃
הטה אלהי ׃ אזנך
יי׳ ׳ שמעה יי׳ ׃ סלחה
וישם ׃ פני ולבא כתקף
וישב ׳ פניו לאיים ולכף

עזרא

ומה חשחן ובני תורין ודכרין
ואמרין ׃ לעלך ׃ מלת׳
ויקבצו כל אנשי יהוד׳ ובנימן ׃ ירוש׳
ואקום ׳ לילה אני ואנשים ׃
ואצאה בשער הגיא הם פרוצים
ויברך עזרא אמן אמן
שבתי ׃ וישוע ובני ושרביה ׃
ויאמר נחמיה הכהן ׃
מהשבי ׃ ויעשו כל הקהל
ויקרא בספר תורת יום ׃ ביום
חצור ׃ רמה גתים
בימים ההם ראיתי ביהודה׳
דרכים גתות ׃

אלין פתח באתנח וסו׳

פסוק בכתובים

ד״ה

בני שם עילם ומשך
חתת ובני קנז ׃ ופדיה ושנאצר
וקנז ובני כלב
אצל ולאצל ששה וחברו
ויוכח ויצא דוד
ויצלח וישב שלמה
הבנו והקדשנו ׃

תהלות

אתח אספרה אל חק
שני רשעים שברת
נתשת האויב תמו
יתר כי הנה הרשעים
לחם הלא ידעו כל פעלי וחברו
וט שמים וירד
בי תשיתמו שכם
כי תשיתהו ברכות לעד
אתה חטאת נעורי
הלכתי לדוד שפטני
חיי אחת שאלתי
וילך לדוד בשנותו
עלי כי שמעתי
ידעתי ובצלעי
יריבי לדוד ריבה יי׳
שקר אל ישכחו לו
ארץ כי לא שלום
תחרש ראיה יי׳ אל תחרש
תשברנה כי זרועות וחברו
אתה ואני עני ואביון ב׳ בן
אל תאחר
ארץ בשכך אלהים
דרך זובח תודה
מלח בהצותו את ארם
וכמים הרכבת אנוש
סיני ארץ רעשה
בכסף אם תשכבון
עיני יגעתי בקראי
שקר רבו משערות
ואין חרפה שברה לבי
אתה ואני עני ואביון
תאחר אלהים חושה
בחנמל יהרג בברד

ללכת לא שמרו ברית
השמו כי אכל את יעקב
רעם אענך בסתר רעם
בגלגל אלהי שיתמו כגלגל
אלהי כי טוב יום בחצריך
אלהי שמרה נפשי כי חסיד
שועתי ואני אליך יי
ובסאו לארץ מגרת
הודע לבנות ימינו
להשמדם עדי עד
אנחנו דעו כי יי
בים ישם מדבר לאגם
החרש למנצח לדוד
אמילם וכולהון הלתא
ספרתי בשפתי ספרתי
מכל מלמדי השכלתי
שקר יי הצילה נפשי
אליך נשאתי את עיני
מנעורי קדם רבה צררוני
החסד יחל ישראל
עיני לא גבה לבי
גם בניהם עדי עד
זאת מנוחתי עדי עד
הסכנת ארחי ורבעי
ירושלם תדבק לשוני
בסתר לא נכחד עצמי
מרדפי הקשיבה אל רנתי
תחנוני האזינה אל תחנוני
הללו את יי מן השמים

איוב

ממעל היום ההוא
ואין יחשכו כוכבי נשפו
מבקר לערב יכתו
ירחקו בניו מישע
ישע לשום שפלים
היאכל תפל מבלי מלח
תבעתני וחזהני בחלומות
בלך ענן וילך
בפך מעלי והרחק
ברי שאול הרדנה
יהצני סביב ואלך
הזאת ידעת מני עד
בנו אלי והשמו
ישאהו קדים וילך
כי אמר איוב צדקתי
אבי יבחן איוב עד נצח
הפלחנה תכרענה ילדיהן תשלחנה ב׳ בו
תוסף שים עליו כפכה
אחד באחד יגשו
על כן אמאס ונחמתי

משלי

לקח ישמע חכם
בטח ושמע לי ישכן
כי לחמו לחם רשע
אולת קצר אפים
יתר לא נאוה לנבל
בנפים התעיף עיניך בו
על שדה איש עצל עברתי
תשבענה שאול ואבדה ועיני האדם ב׳ בפסוק
וגנבתי פן אשבע וכחשתי
בארץ דור חרבות
תשבענה לעלוקה שתי
מים שאול ועוצר רחם
נחל עין תלעג לאב
ארץ תחת שלש רגזה

חמש מגלות

ותותר ויאמר לה בועז
סבדר אחזו לנו שועלים
תנה אם רוח המושל
למס איכה ישבה בדד
ותען אסתר ותאמר
הסף וימצא כתוב אשר

דניאל

ומלצר ויאמר דניאל
תה חונני די הן חלמא
אזל אדין דניאל לביתיה
הודע אזל ולחנניה ב׳ בו
יהודע אדין אריוך
ואמר ענה דניאל קדם
בלטשאצר ענה מלכא כלו׳ פתח
תנדע ואנא לא בחכמה
כסף הוא צלמא רישיה
חסף ואצבעת רגליא
בה ודי חזיתה רגליא
חסף שקוה די פרזל
לשיזבותנא הן איתי אלהנא
ודחלנני על משכבי ב׳ בו
יהודענני וכני שים טעם
אמר בלטשאצר רב חרטמיא
יתננה ולך טרדין מן אנשא
נפל עוד מלתא בפום
יצטבע בהשעתא מלתא
עבדת וכל דאירי ארעא
אלף בלשצאר מלכא
קרא מלכא כחיל
עללת מלכתא לקבל
להודעותני ובען הועלו
עליך ואנא שמעת עלך
הב באדין ענה דניאל
יצטבע ומן בני אנשא
ידעת ואנת בריה בלטשאצר
שבחת ועל מארי שמיא
הדרת ולמאניא דיביתיה ב׳ בפס׳
והשלכה דנא פשר מלתא
רשכת באדין ענו ואמרין
אזל באדין מלכא כשפרפרא
אמר בשנת חדא
התחכל ולה יהיב שלטן
יבהלנני אתכרית רוחי
יהודענני קרבת על
חברתה ועל קרניא עשר
ותדקנא בן אמר חותא
תאחר יי שמעה
וכל לה כהגבה שנה פמה מנח עלה טפרה קרבת דכו׳ בין באתנח בין בס״פ

עזרא

החרבת די יבקר בספר
למכד וכנמא פתגמא
בהומני שים טעם
בנין אדין כנמא
חדת נדבכין די אבן
עבדו אדין תתני פחת
ודהב ולהיבלה כסף
למעבד ומה די עליך ועל
למנתן ושאר חשחות
הגדרי והסגנים לא
אבלתי גם מיום אשר צוה
לרדת ואשלחה עליהם
ארח כי רבים ביהודה :

נשלם מערכת

אות הפ״א בס״ד·

מערכת אות הצד״י

ב׳ זוגין חד צ׳ וחד וצ׳ וסימ׳

צרת וכני חלאה צרת·
וצרת לקריהם ושכמה וצרת·
צמרים ויקם אביה מעל לוהר צמרים·
וצמרים ובית הערבה·

צא

צאני ב׳ וסימניהון

והבנים בני והצאן צאני
עם כלבי צאני· וכל יחזקאל דכו׳ בכ״א
בתוך צאנו נפוצות :
וצאן ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר בחקתי
כצאן ז׳ רפין וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ל״ז·

צב

בצבא ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת מטות·
וכל צבאם ד׳ וסימניהון נמס׳ בבראשית וכישעיה סימן מ״ה·
הצבאות ה׳ וסימניהון

כי הנני מקים עליכם·
שמעו והעידו בבית יעקב·
ויי אלהי הצבאות יי זכרו·
ויי יי הצבאות הנוגע בארץ ותמוג·
מן בני הראש וגו׳ לחדש הראשון ועיין מה דאקשינן ופרקינן בערך אדני :
הצבאים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מטות·
בצבאתינו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ח׳
צבאם ז׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ד
וכל צבאם ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר בראשי׳ וישעיה סימן מ״ה :
וצבא ד׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ח׳·
שר צבא ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ח׳
צבאות ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא·
לצבא ג׳ א׳ דגש וסימניהון

כל חבא לצבא צבא·
יבא לצבא צבא
לצבא על הר ציון בתר׳ דגש·
צבאות ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בפרש׳ וארא·
וצבי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ראה·
הצביים ג׳ וסימניהון

ועשה אל קל כרגליו·
כי פוכרת הצביים וחכרו·
צביה ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסימניהון נמסר בר״ה ב׳ ריש סימן כ״ד·

צד

צדה ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ז״·
וצדיק י׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל״ג ובמשלי סוף סימן כ״א·
וצדקתו ג׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סימן קי״א·
צדקות ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ג·
צדקת ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ח·
צדקה ומשפט ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וירא ובתלי׳ סי׳ ל״ג ובמשלי ריש סימן כ״א·
צדקותינו ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ס״ד ובירמיה סימן נ״א
צדקתך ו׳ וסימניהון

לו והקשבת למצותי·
וצדקתך לבן מלך·
היודע בחשך פלאיך·
משוך חסדיך ליודעיך·
וצדקתך אלהים עד מרום·
וצדקתך ירננו·
הצדיקים ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא·
וצדיקים ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסוף הושע׳
חלוף אתיהון דצדיקים תמצא נמסר בתלים סוף סימן ל״ז :
וצדק ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר כי תצא·
צדקות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ ה׳·
יצדק ד׳ וסימניהון

האנוש מאלוה יצדק·
ומה יצדק אנוש עם אל·
וכי יצדק ילוד אשה·
ואם יצדק מה יתן לך·
תצדק ג׳ קמצי׳ וא׳ פת׳ וסימ׳ נמס׳ בישעיה סוף סי׳ מ״ג ובאיוב סימן מ׳·
צדקיה ו׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ו וסימן מ״ט·

צה

בצהרים י״ב וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח·
הצהרים ד׳ וסימניהון

את משכב הצהרים·
ויקחו את הפר אשר·
ויהי כעבר הצהרים·
וישב על ברכיה עד·

צו

צוארו ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויהי מקץ ובירמיה

מערכת אות הצדי

ובירמיה סימן כו׳ •
צואר ב׳ חס׳ בליש׳
וסימניהון
ענק מצורוניך •
לא הביאו בעבדת •
עד צואר ג׳ וסימניהון נמס׳
בסוף חבקוק •
צוהו י׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן ט״ו
ובפרש׳ נח ובד״ה א׳ סימן כ״ד •
צויתי ה׳ וסימניהון נמסר
בסוף פרשת צו •
צויתי ה׳ וסימניהון נמסר
בסוף פרשת צו •
צוה ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ד׳
ובתלים סימן ב״ד •
צום ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ״ח •
צויתה וצויתה ד׳ מל׳
וסימני׳
נמסר בפר׳ פנחס ובתלים סימן קכ״
אצוך ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי
וסימניהון
אתה הדבר את כל •
ואתה האזר מתניך •
והיה אם תשמע את כתר׳ רפי
מצות ג׳ יחידא׳ וסי׳ נמסר
בתלים בא״ב אות ס׳
מצוך ג׳ ב׳ דגש׳ וא׳ רפי
וסימניהון
כי אם כמקים אשר יבואר •
שכר ושמעת את כל •
למען תירא את יי׳ אלהיך •
בתראה רפי •
מצוה אתכם י״א וסימ׳ נמסר
בפרשת עקב •
ככל אשר צויתך ד׳ וסימ׳
נמסר
בפר׳ תשא ובירמיה סימן ג׳ •
כאשר צוה י״ג וסימני׳
נמסר
בפרשת שמיני ובסוף שמואל •
מצוך ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסי׳
נמסר בפרשת ראה •
צווי בידמשה׳ וסי׳ נמסר
בסוף פרשת צו •
ויצוו ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויחי •

ואת מצותיו ג׳ וסימניהון

אחרי יי׳ אלהיכם •
ושמרת את חקיו •
סוף דבר הכל נשמע •
מצותי חקותי ג׳ וסימ׳ נמסר
במלכ׳ א׳ סי׳ ט׳ •
צוני ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת דברים •
ויצום ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וארא •
צווי את כל אשר ג׳ וסימ׳
נמסר בפרש׳ תרומה •

צוער ג׳ מל׳ וסימניהון

על כן קרא שם העיר •
מעל לוט בצוער •
בירא לשבת בצוער •
צור י׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
ביחזקאל סימן כ״ו

על צור ב׳ וסימניהון

מי יעץ זאת על •
ואתה בן אדם שא •
בצור ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
ובאיוב סימן י״ט •
צורם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת האזינו •

צח

מצחק ג׳ וסימניהון

ותרא שרה את •
והנה יצחק מצחק •
כן איש רמה את רעהו •

לצחק ג׳ וסימניהון

ראו הביא לנו •
אשר הבאת •
ויקומו לצחק כתר׳ פת׳ ומלר״ •
כל לשון צחוק כתיב ש״ן
במב״ כתי׳ צר״י
וכל אורית׳ דכות׳ כתיב צ׳ וסימניהון
נמסר בשפטים סימן י״ו •

צי

צידנים ד׳ חס׳ ו׳ בליש׳
וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ח •
ציחא ג׳ וכתי׳ א׳ ב׳ מל׳
וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בנחמיה סימן ז׳ •
צצים ד׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ א׳ סוף סי׳ ו׳ •

צל

ובצל ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן נ״א •
כצל ה׳ וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן
ל״ב ובתהלים סימן ק״ט •
כצל ה׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר
באיוב סוף סימן י״ג •
בצל י״ב וסימניהון נמסר
בקהלת סימן ז׳ •
צללו ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
ובסוף חבקוק ובנחמיה סימן י״ג
ותרגום שם •
הצולעה ג׳ וסימניהון נמס׳
במיכה סימן ד׳ •
בצלם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית
ובתלים סימן ל״ט

צם

ויצומו ג׳ וסימניהון

ויצומו ביום ההוא •
ויקבצו המצפתה •
תחת האלה דד״ה •
צמחה ד׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ז •

צנ

ותצנח ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ט״ו
ובשפטים סימן א׳ •

צע

צעקה ד׳ בנביאים וסי׳ נמס׳
בירמיה סימן כ״ח •
יצעקו ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן י״ט •
ויצעקו ז׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ד׳
ובתלים סימן ק״ז •
מצער ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וירא •
כצעירתו ב׳ חס׳ בליש׳
וסימניהון
וישבו לפניו הבכור •
ומשפחתי הצערה •

צפ

צופה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳
נמסר בתהלי׳ ס׳ ל״ז •
צופים ג׳ א׳ מל׳ וב׳ חס׳ ו״ן
וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ו׳ •
צפוי ה׳ וסימניהון נמסר
בסוף סדר ויקהל •
צפוי נחשת ד׳ בליש׳
וסימניהון
ועשית קרנתיו •
ועשית בדים למזבח •
ועשית בדי •
תהיינה קרנתיו •
וצפנה ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ואתחנן •
צפנה וצפנה ח׳ בתור׳ וחס׳
וסימניהון
נמסר בריש פרשת ויצא •
לפאת צפונה ג׳ בקרי׳
וסימניהון
נמסר ביהושע סימן ט״ו •
צפנה ה׳ חס׳ בירמיה וסימ׳
נמסר שם סימן ג׳ •

צפון ב׳ חס׳ וסימניהון

וישובו ויחנו לפני פי •
וירדפו מצרים אחריהם •
צפנתי ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים בא״ב
רבתי סימן ב׳ •
צפנת ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ל״א •

צפור ט׳ מל׳ וסימניהון

וצוה הכהן ושחט •
וחטא את הבית •
תבנית כל בהמה •
כל צפור טהורה •
כל צפור כל כנף •
כי יקרא קן צפור •
וירא בלק בן צפור •
ויבאו אל בלעם •
מסור״תא אחרי״תי כל צפור
דאורית׳ חס׳ ב״מב מל׳ וסימניהון
ושחט את הצפור קדמ׳ •
וחטא את הבית •
כל צפור דגברי מל׳ ב״מב חס׳
וסימניהון
ויאמר בלעם אל האלהים •
האזינה עדי בנו •
וכל נביאים וכתובי׳ בין עופי בין
גברי מל׳ •
כצפור ג׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר
במשלי ריש סי׳ כ״ו
ואת הצפור ג׳ וסימניהון
נמסר
בפרשת לך לך •

צץ

כציץ ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ׳ •
ציצת ד׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בסוף סדר
שלח לך וביחזקאל ריש סימן ח׳ •

צק

יצוק ד׳ וסימניהון

וצור יצוק עמדי •
יצוק נחושה גרמיו •
ברחץ הליכי בחיבה •
דבר בליעל יצוק בו •
וא׳ ויצוק כפלח התחתית •

צר

ויצר ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וישלח •
ויצר ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת כי תשא
ובמלכים ב׳ סימן ה׳ •
הצר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח
וסימניהון נמסר בסדר
בהעלתך ובמגלה סימן ז׳ •
צררי ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סימן קמ״ד •

צר לי באד׳ ג׳ וסימניהון

ופלשתים נלחמים •
נפלה נא ביד יי׳ •
ויאמר דוד אל גד דד״ה •
צרויה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן י״ד •
הצרעה ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת עקב •
צרעת הוא ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרש׳ שמיני •
צורף ד׳ חס׳ וסימניהון נמס׳
בישעיה ריש סי׳ מ״א •

צרפתה ב׳ וסימניהון

קום לך צרפתה •
ויקם וילך צרפתה •

נשלם אות
הצדי בס״ד

מערכת אות
הקוף

ה׳ זוגין משמשין חד ק׳
וחד וק׳ ולית דכו׳ וסימניהון

קשתי את קשתי נתתי בענן׳
וקשתי בכודי חדש עמדי׳
קיטר וישקף על פני סדם ועמורה׳
וקיטר אש וברד שלג וקיטר׳
קלוי ואם הקריב מנחת בכורי׳
וקלוי ויאכלו מעבור הארץ׳
קטב הנה חזק ואמיץ לה׳ כ רס
וקטב מזי רעב ולחמי רשף׳
קובע וילבש שאול דוד מדיו׳
וקובע ובאו עליך הצן רכב׳

מ״ו דמשמשין קה בסוף
תיבותא וסימניהון

אשקה ל׳ להם ואקבצם ונתתי׳
ואצעקה ל׳ קולי אל אלהי׳ ואצעק׳
מחקה ל׳ ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות׳
ואזעקה ל׳ כדנה תמרון להון אלהיא׳
בוקה ל׳ ומבוקה ל׳ ומבלקה ר׳ ג׳ בפסו׳
לפוקה ל׳ ולא תהיה זאת לך לפוקה׳
זעקה ל׳ ותלך הלך וזעקה׳
חנקה ל׳ בגרם נשמע׳
נשקה ל׳ ואש נשקה ביעקב׳
בדפקה ל׳ ויחנו בדפקה׳
מדפקה ל׳ ויסעו׳
במתקה ל׳ ויחנו במתקה׳
ממתקה ל׳ ויסעו׳
דבקה ל׳ ולשנם לחכם׳
העמקה ל׳ כה אמר ה׳ אלהים׳
לרחקה ל׳ ויאמר אלי בן אדם׳
אשקה ל׳ אשקה נא לאבי׳
והאנקה ל׳ והבח והלטאה׳
בצקה ל׳ שמלתך לא בלתה מעליך׳

קב

ויקבצו ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ר״ס כ״ה׳
הקבצו ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ה וביחזקאל סימן ט״ל׳
קברתה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח׳
קברת ג׳ ב׳ הס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וישלח׳
בקבר נ׳ דגשי׳ וסימניהון בלשון ארמי מיהיא בקברהון משתעין וביאורם נמסר בפרש׳ חקה ובתלים סימן פ״ח׳
קברו ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ חיי שרה׳

קבורת מלכים דו״ה

שלמה ויקברהו בעיר דוד׳
אביה ויקברו אותו בעיר דוד׳
יותם ויקברו אותו בעיר דוד׳
רחבעם ויקבר בעיר דוד׳
אסא ויקברהו בקברותיו׳
יהושפט ויקבר עם אבתיו בעיר דוד
יהורם ויקברהו בעיר דוד׳
אחזיהו וימיתהו ויקברהו׳
יואש ויקברהו בעיר דוד׳
אמציה ויקברו אתו עם אבותיו בעיר יהודה׳
עזיה ויקברו אתו עם אבותיו בשדה הקבורה׳
אחז ויקברוהו בעיר בירושלם
יחזקיהו ויקברוהו במעלה קברי בני דוד׳
מנשה ויקברהו ביתו׳
יאשיהו ויקבר בקברות אבותיו

אל קבר ג׳ וסימניהון

וישא המלך את קולו׳
ותשב ותאכל לחם ותשת׳
כי זה זה יבא לירבעם׳

ותקבר ג׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפ׳ חקה׳
קבור ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימניהון
במבחר קברינו׳
לא׳ תלין נבלתו על העץ׳
באין מקום לקבור׳
סביבות ירושלם ואין קובר׳

קד

קדמו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תצא ובנחמיה ריש סימן י״ג׳
קדימה ז׳ בליש׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן מ״ח׳
קדקדו ג׳ וסימניהון׳

ובאבשלום לא היה׳
ויד את איוב בשחין׳
ועל קדקדו חמסו ירד׳

וקדר ג׳ וסימני׳ נמסר סוף פרש׳ חיי שרה׳
הקדמני ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ לך לך׳
קדשי הקדשים ד׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור׳
קדש קדשים הוא ו׳ וסימ׳ נמסר סוף פרשת תצוה׳
קדשיו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא׳
קדש קדשים ה׳ בנביאים ובכתובי׳ וסי׳ נמסר בפרשת תרומה׳
למקדש ג׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ה׳
נקדש ג׳ רפי׳ וסימניהון נמסר בפרשת קרח׳
קדוש י״ג חסרים וסימניהון נמסר בפרשת תצוה ובפרש׳ נשא׳
קדוש ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בתלים ס׳ ס״ה׳
יקדיש ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן כ׳׳
הקדשתי ו׳ וסימני׳ נמסר בפרשת במדבר ובד״ה ב׳ סוף סימן ז׳׳
הקדוש ו׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפ׳ קרח׳
קדשידם ג׳ וסימניהון

ובמצנפת בד יצנף׳
אך בכור שור או בכור׳
ואכלו אתם אשר כפר׳

התקדשו ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ג׳׳
ולקדוש ג׳ וסימניהון

הן גוי לא תדע׳
כי לה׳ מגננו ולקדוש׳
כי לי איים יקוו׳
וא׳ לקדוש אם תשיב משבת׳

קה

הקהל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת צו׳
וכל קהל ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ח׳׳
בקהל ד׳ דגשים וסימניהון נמס׳ סוף ספר שפטי׳ ובאיכה א״ב קרבא וסי׳ בלשון ארמי ניכק נצלי דסנין אתפקדית׳
הקהתים ג׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ד׳׳
וקהת ומררי ב׳ וסימניהון

ואלה שמות דוארא׳
ויהיו אלה בני לוי דוידבר׳

קו

קו ג׳ כתיב קוה וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ז׳׳
לקולם ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרש׳ קרח ושמואל א׳ סימן כ״ח׳
קלות ו׳ בתובי׳ כן וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ג
קלת ד׳ כתיב כן חס׳ דהס׳ ותים׳ נמסר בפ׳ וארא׳
קולו ובקולו ו׳ חס׳ בנבי׳ ובכתו׳ וסימ׳ נמסר בתלים ס׳ צ״ה ובדניאל סי׳ ט׳׳
בקולכם ב׳ חסרי׳ וסימניהון

ולא האזין אליכם׳
והנה שמעתי בקולכם׳

קול ו׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ תולדות׳
קולינו ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ חקת׳
שמיעה לקול י״ז פי׳ וגזרה קטורה עם לכר״ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ נ״ח׳

אמר המעתיק חזיכא מכו יה ביני נוסחי ספרי המסרה וגם בספרי המקרא הי מנייהו מן שמיעת קול קטור עם למ״ד בקבת ספרי מסרה מני י״ז ובקבת י״ח וי״ט וי״ז אמנם ברוביהו מני י״ז הנהו דמסרינן ב בתהלות סי׳ כ״ח ואיהו תמן מסרינן י״ח והנהו דמסרי י״ז מסמטי פסו׳ וישמע לקולם דויפרכו בו עבדיו ו ואכן מסרי ליה דבקבת ספרי מסר׳ מסרי׳ ליה נבי הנך ותו דבכל ה הספרים שלנו הוא קטור עם למ״ד והנהו דמסרי י״ט מנו גבי הנך פסו׳ ולא שמעתי לקול מורי וקמה דבכל הספרים שלנו הוא בקול ולאוכחא כמאן לית לן רמו עכ״ל׳

נשאו קולם ד׳ חס׳ את וסימ׳ נמסר בשפטים סימן כא׳׳
בקול י׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן א׳׳
וקוץ ג׳ וסי׳ נמס׳ בפרש׳ בראשית וביחזקאל סן סימן כח״׳
קוצים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ ל״ג׳

קט

קטן ה׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר סוף פרש׳ תלדות ובד״ה א׳ סימן י״ב׳
ויקטר ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ פקודי׳
קטרת סמים ה׳ בקרי׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת פקודי׳
ומקטיר ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ג׳ וירמיה סימן ל״ג׳

קי

קיטור ד׳ מיחדין וסימני׳ נמסר בפרש׳ וירא׳
קירותיו ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסי׳ נמסר פ׳ תצוה׳
על הקיר ג׳ וסימניהון

ואבואה ואראה׳
ותוסף אל הזנותיה׳
באשר ינוס איש׳

קל

קלו ד׳ וסימניהון נמסר פ׳ נח׳
וקלו ג׳ וסימניהון נמסר בשמו׳ ב׳ סוף סימן י״ז׳
ויקלל ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ אמור׳
קללת ג׳ וסימניהון בפרש׳ כי תצא ושפט׳ סי׳ ט׳׳

קם

ויקם ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ י״א ובתהלים סי׳ מ׳׳
הקימותי ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ נח׳
הוקם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ פקודי וירמיה סימן לה״׳
ויקימו ג׳ וסימניהון

ויקימו עליו גל אבני׳
ואת מלך העי תלה׳
ויקימו להם בני דן את הפסל׳

יקם ג׳ וסימניהון

ויאמר לה אלקנה אישה דעשי הטוב בעיניך׳
ויאמר

ויאמר ירמיהו הנביא׳
יקם סערה לדממה׳
קום ב׳ חס׳ וסימניהון
קם קדש את העם׳
יאמר י״י אל יהושע׳
קום ט׳ ר״פ וסימ׳ נמסר ביהושע
סימן ז׳ ויונה ריש סימן ג׳
יקומון ז׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ וזאת הברכה
ודניאל סימן ז׳.
והקמות ב׳ חס׳ וסימניהון
לך אבני׳ גדולות
והקמת את המשכן׳
הקים ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת נח׳
קמה ה׳ מלעיל וסימניהון
והנה אנחנו מאלמי׳
ונשמע וימס לבבינו׳
ועיני קמה משיבו׳
קמה כל המשפחה׳
בי קמה על בבל דסוף ירמיה׳
וא׳ וקמה בידך׳
ולא יקום ד׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן ח׳
יקמו ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ מטות׳
יקומו ג׳ מל׳ בתורה וסימני׳
נמסר בפ׳ כי תשא׳
אקומה ג׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ ג׳
ובשיר השירים סימן ג׳.
והקימותי ג׳ מל׳ וסימני׳
נמסר
ביחזקאל סוף סימן י״ו׳
קומה ב׳ מלרע
וסימניהון
קומה י״י ויפוצו אויביך׳
קומה י״י אלהים לנוחך׳
וכל התלות דכו׳ בב״א
ואקומה בעזרתי׳
אקים ו׳ וסימ׳ נמסר בשמ׳ א׳
סימן ג׳ ובסוף עמוס׳
יקם ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כ״ה׳
והקימתי ו׳ כתובי׳ בן וסימני׳
נמסר בפ׳ בחקתי׳
קומו ונעלה ג׳ וסימ׳ נמסר
בירמיה ס׳ ו׳.
קמואל ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ וירא׳
המקומות ג׳ כתובי׳ בן וסי׳ נמס׳
בשמואל ב׳ סימן יז׳.
ומקום ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סי׳ ס׳ ותהל׳
סימן כ״ו וקהלת סי׳ ג׳.
על מקומו ב׳ וסימניהון
איש על מקומו יבא׳
והתבוננת על מקומו׳
למקומו ג׳ חסרי׳ וסימניהון
כל אוריתא וכל שופטים׳
וישק המלך לברזלי׳
אל מקום ט׳ וסימניהון נמסר
בערך אל׳
אל מקום אחד ג׳ וסימני׳
יקוו המי׳
הכל הולך אל מקום אחד׳
הלא אל מקום אחד הכל הולך׳
קומתו כל אוריתא חסרי׳
וכל קריאה מל׳
ב״מא על בן גבהה קומתו׳
בכל מקום ד׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ראה׳

מקמו ו׳ חסרים בלישני׳ וסימ׳
נמסר ריש עזר׳
ויקומו ט׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
בריש סדר קרח
ובשמואל א׳ סימן כ״ג׳.
מקום טהור ד׳ וסימ׳ נמסר
בסדר ויקרא׳
על מקום ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר מצורע׳

קמץ

בב מלין קמצין בתר זרקא
וסימ׳ נמסר בויקרא׳
בה מלין קמצי׳ וסימניהון
ענה אם ענה תענה אתו
מרבה רגלים׳
לםרבה המשרה׳
מקרה לילה׳
ונעשה את הדבר הזה דגבעוני׳
דיהושע׳
דראה אל אחאב׳
תהיה אל תהיה לי למחתה׳
מזרה יש׳ יקבצנו׳
ותקרא אתם דירמיה׳
תאבה בני אם יפתוך חטאים׳
מלוה י״י חונן דל׳
בוכחה ויעה ברד׳
מרעה עדרים׳
ומצוה נגיד ומצוה לאומים׳
תראה וכאשר תראה תעשה
עם עבדך דדניאל׳
הזה עליהם מי חטאת׳
משה בעל משה ידו אשר ישה
העלה בחכה העלה׳
העביר לבה העברת העביר׳
יישר והוא יישר ארחתיך׳
ילד מה ילד יום׳
כהן ולא יעשה כהן׳
ועד ואנכי היודע ועד בן כתו׳
חבל בטרם תחיל ילדה׳
פתח דבריך יאיר׳

וחלופי׳ ה׳ ווגין דפשטין
צכור וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ ו׳׳

א״ב מן חד חד קמץ בזקפ׳
וסימניהון נמסר בריש ויקרא׳

יו׳ זוגין מן ב״ב קמץ וסימ׳
נמסר בריש ספר במדבר סיני
ותרגום שם.

א״ב מן חד חד מן תרין
את׳ דלוג קמץ וסימניהון׳.
את ל׳ קמץ באשורו אחזה רגלי׳
בל ל׳ קמץ אדין כלבא כדי מלתא
שמע׳.
גב ל׳ קמץ ותבני לך גב׳
דש ל׳ קמץ וישב ארנן וירא את
המלאך׳
הה ל׳ קמץ בן אדם הנבא ואמרת
הילילו׳
זע ל׳ קמץ ויצא המן ביום ההוא
שמח׳
חת ל׳ קמץ ויבאו האנשים על
הנשים׳
טל ל׳ קמץ אני ישנה ולבי ער׳
טח ל׳ קמץ לא ידעו ולא יבינו׳
יד ל׳ קמץ לכו ונשובה אל י״י׳
כף ל׳ קמץ ויוצא את בן המלך
דמלכים׳
לך ל׳ קמץ ותעבר הרנה על פניו׳
בך ל׳ קמץ ואם כך הוא בערכך׳
מן ל׳ פתח ישוב לפני אלהים׳
מר ל׳ קמץ דרכך ומעלליך עשו
אלה לך׳
נס ל׳ פתח נא את עבדך׳
סג ל׳ קמץ כלו סג יחדו נאלחו׳
שך ל׳ קמץ לכן הנני שך את
דרכך בסירים׳
פס ל׳ קמץ בה שעתא נפקו אצבען
צץ ל׳ קמץ הנה היום הנה בא׳
קץ ל׳ קמץ כי בטרם ידע הנער׳
קט ל׳ קמץ ולא בדרכיהן הלכת׳
דר ל׳ קמץ וזאת תהיה טמאתו
בזובו׳
טר ל׳ קמץ שגיון לדוד אשר שר
לי״י׳
הו ל׳ קמץ ויאמר אליו עבור
בתוך העיר׳

קן

קנו ג׳ וסימניהון נמסר
בחבקוק סימן ב׳.
קנך ג׳ וסימניהון נמסר
ריש עובדיה׳
קניתי ה׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בראשית׳
ויקן ד׳ וסימניהון נמסר
סוף שמואל׳
קנה ג׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ בהר סיני׳
קונה ד׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר ביחזקאל סימן
ז׳ ובמשלי סימן כ׳.
קנוא ד׳ ב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר סוף
יהושע ובריש נחום׳
קני ד׳ כתיב ו׳
וסימניהון
וששה קנים כ״ב בו׳
וחברו דיחזקאל כ״ב בו׳
בקנה ג׳ ר״פ וסימניהון
עלות בקנה אחד׳
ויישן ויחלום שנית׳
בקנה אחד כפתר׳
הני׳ דמשכנ׳ תנינ׳
ויקונן ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ ס׳ א׳.
קינה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל ריש סי׳ יט׳
קעילה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן כ״ג׳

קץ

ולקץ ג׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן יא׳.
ואין קצה ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סי׳ ב׳
ועד קצה ה׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ ואתחנן
קצוי ארץ ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימ׳ כו׳.
ויהי מקצה ה׳ וסימניהון
בערך ויהי׳
אל קצה ו׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
וביהושע סימן יח׳.
ולמקצת ב׳ קמצי׳ וסימניהון
ולמקצת הימים׳
ולמקצת ימים עשרה׳
וא׳ ומקצת כלי בית׳
ותקצר ד׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ חקת ובשפטים
ובזכריה סימן יא׳
מקצה הארץ ועד קצה הארץ
ג׳ וסימניהון נמסר בסדר
ראה ובירמיה סוף סי׳ כה׳.
קוצר ב׳ מל׳ וסימניהון
ובעמיר באחרי הקוצר׳
שלא מלא כפו קוצר׳
הקוצרים ב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
ברות ריש סימן ב׳.
תקצור ג׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר
בסדר בהר סיני׳
יקצור ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן כ״ב
וקהלת סימן יא׳.
יקצרו ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע
ס׳ ה׳ ותהלי׳ סימן קכו׳
קצירו ג׳ וסימניהון
ולחרוש חרישו ולקצור קצירו׳
וממעל ימל קצירו׳
אשר קצירו רעב יאכל׳

קר

ויקרא ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ יח׳.
ותקראנה ג׳ כתו׳ ה׳ וסי׳ נמסר
בפרשת שמיני׳
יקרא ב״א וסימניהון נמסר
בירמיה סימן יט׳
לקראתך ד׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ שבות
ובמלכים ב׳ סוף סימן ה׳
וקראתם ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר
בפ׳ אמור׳

ותקרא את שמו י׳ וסימ׳
שת וידע אדם עוד את׳
גד ותאמר לאה בגד׳
אשר ותאמר לאה באשרי׳
זבולן ותאמר לאה זבדני׳
יוסף ותקרא את שמו יוסף׳
אונן ותהר עוד ותלד בן׳
שלה ותסף עוד ותלד בן׳
שמשון ותלד האשה בן׳
שמואל ויהי לתקופת הימים׳
שלמה וינחם דוד את בת שבע׳
ויקרא שמו ו׳ חסרי׳ את וסימ׳
נמס׳ בסדר וישלח׳

סימן כל דסמיך לותהר
ותלד ותקרא ב״מג ויקרא וסי׳
ויקרא את שמו ער׳
ויקרא את שמו גרשם׳
בריעה כי ברעה ע״ב סימן
ויקרא שמה ג׳ וסימני׳ נמסר
בשפטי׳ סי׳ א׳
קראה ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ ויצא׳
קורא ו׳ וסימניהון נמסר בישעיה
ס׳ סימן נח׳.
קורא י׳ מל׳ וסימניהון
עין הקורא אשר בלחי׳
וינועו אמות הספים׳
קול קורא במדבר פנו׳
אין קורא בשמך אלהי ישעי׳
עושה

עושה ביגה •
למען ירוץ קורא בו •
ושלום בן קורא •
וקורא בן ימנה •
ההים אל תהום קורא •
ואין קורא מהם •

ויקרא את שם ד׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בהעלתך •

וקראת ד׳ רפין וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ז׳ •

וקרא ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ג •

קרוא ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ס׳ ג׳ •

המקריב ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תצוה •

הקרב ח׳ וסימניהון נמסר בפ׳ קרח ובלבים א׳ סימן ד׳ •

קרובו ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ תשא •

ויקרב ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ שמיני ובינונה •

קריבה י׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויקרא ועזר׳ סימן ו׳ •

קרובה ג׳ וסימניהון

הנה נא העיר הזאת •
אל תרחק ממנו כי צרה •
מחתה קרובה •

בקרובי ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ שמיני •

ובקרבו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ וירמיה סימן ט׳ ובמשלי סימן כו״ •

בקרבי יא וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ •

ויקרב י״א וסימניהון נמסר בפרש׳ בלק •

קרבים ג׳ בליש׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סוף סימן מ׳ •

ותקרבון ג׳ וסימניהון

ותקרבון ותעמדון תחת •
ותקרבון אלי כלכם •
ותקרבון אלי כל ראשי •

קרב ד׳ קמצין וסימניהון

ליום קרב ומלחמה •
הפכו ביום קרב •
ביום הלחמו ביום קרב •
עבדו קרב עם קדישין •

קרבן ה׳ קמצ׳ וסימניהון בלשון ארמי בר נשא דאקרב בעירא קמי תרעא וביאורם נמסר בפרש׳ ויקרא •

והקריבו ג׳ ומל׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויקרא

וקרוב ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן יד״ ויחזקאל ריש סימן ל׳ ותילים סי׳ ע״ה •

מקרב עמו ג׳ וסימנ׳ נמסר בפ׳ אחרי מות •

קרובים ה׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ״ג ובמגלה סימן ט״ •

ז׳ פסו׳ אית בהון קרובים ורחוקים וסימניהון

מאלהי העמים אשר •
ומלך ששך ישתה •
לך יי׳ הצדקה ולנו בשת •
ויכתב מרדכי את •

מקרב עמה ג׳ וסימני׳ נמסר כפר׳ אחרי מות •

הקרוב ה׳ חסרי׳ וסימניהון

ואם ימעט הבית •
כי אם לשארו הקרב •
ובא גאלו הקרב •
ונתתם את נחלתו •
והקרב אליו כרשנא •

קרדומות ג׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ט׳ ובתהלים סימן ע״ד •

הקרחים ג׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ד׳ •

בקרי ד׳ וסימניהון

ואם בזאת לא תשמעו •
והלכתי אף אני •
אף אני אלך עמם •
והתודו את עונם •

קרנות ד׳ מלא׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויקרא •

קש

והקשיבו ד׳ וסימניהון

שמעו זאת הכהנים •
שמעו איים אלי •
שמעו בנים מוסר אב •
ועתה בנים שמעו לי •

קשה הקשה ה׳ וסימני׳ נמסר סוף פרשת וילך

קשוטה ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ וישלח וסוף איוב •

תקשו ג׳ וסימניהון

וערפכם לא תקשו •
ועתה אל תקשו לבבכם •
אל תקשו לבבכם במריבה •

נשלם ערך
הקו״ף בס״ד

מערכת אות
הריש

ט׳ זוגין משמשין חד ר׳ וחד ור׳ ול׳ דבו׳ וסימניהון

רוק תעבוני רחקו מני •
ורוק גוי נתתי למכים ולחיי •
רחק ויאמר ה׳ יען כי נגש •
ורחק ה׳ את האדם ורבה •
רוח כי אם החרש החרישי •
ורוח ויתן ביד עבדיו עדר •
רמיו חזה הוית עד די כרסון •
ורמיו באדין גובריא אלך כפיתו •
רמו ואם מלכא והיתיו גבריא
ורמו באדין מלכא אמ׳ והתיו •
רומי בני אפרים נשקי רומי •
ורומה בקול פרש ורומה קשת
רציתם כי לא בחרבם ירשו ארץ
ורציתם וידברו אליו לאמ׳ דד״ה •
רותה כי רותה בשמים חרבי •
ורותה וירדו ראמים עמם ופרים
רפאתים ואנכי תרגלתי לאפרים
ורפאתים הנני מעלה לה ארוכה •

ד׳ מלין כתיב ר׳ וקרינן ד״לת וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ לא״ •

מלין דמשמשין ר״ה בסוף תיבותא וסימניהון

לטהרה ואנשי תמיד יבדילו •
ליסרה ויספתי ליסרה אתכם שבע
נגרה עיני נגרה ולא תדמה •
סתרה יהי עליכם •
וטהרה ואם לא תמצא ידה די שה •
קטורה ישימו קטורה באפיך •
בוערה מאפה •
נעצרה והמגפה נעצרה •
אגורה באהלך עולמים •
הברה והבור רק אין בו מים •
מהרה קרוב איד מואב •
צעירה ויעבר יורם צעירה •
נעדרה אחת מהנה לא נעדרה •
לחברה וארח לחברה עם פועלי
חפרה בושה אמכם •
טערורה ובנביאי ירושלים •
ומהעזרה הקטנה עד העזרה •
אורה ליהודים היתה אורה •
ונעכרה ושמתיה ביד מוגיך •
פרה אדמה תמימה •
כשהרה בן אדם אמר לה את •
ותחברה בחבר ובזפת ותשם
ארורה האדמה בעבורך בעצבון
הארורה ויבא ויאכל חשת •
ופרה ורב תרעינה יחדו •
והפרה והעזים •
כפרה כי כפרה סררה סדר יש׳
בקרה ואין כסות בקרה •

רא

המראה ד׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן י׳ •

לראות ג׳ ומל׳ וסימ׳ נמסר כפר׳ כי תשא •

ראו ד׳ ב׳ כתוב׳ בן וב׳ כתובי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בפר׳ תולדות ובשמו׳ א׳ סימן א׳ •

במראות ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויגש ויחזקאל ריש סימן מ׳ •

להראות ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ הזריע ובשמואל א׳ סימן א׳ וביחזקאל סימן כ״א •

וירא ד׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ שמיני וביחזקאל סוף ס׳ יט״ •

ולראות ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ג׳ •

מראיהן ד׳ כתו׳ ן׳ וסי׳ נמס׳ בסדר מקץ ובריש יחזקאל •

ואראה ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא ובפ׳ שמות ובשמואל א׳ סימן כ׳ •

וראיתי יב״ חסרי׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ריש סימן יט״ ובדניאל סימן יב״ ובקהלת סוף סימן ג׳ •

הראיתם ג׳ דגשים וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סי׳ י׳ •

להראות ג׳ ומל״ וסימניהון נמכר בסדר דברים ובמגלה סימן א״ •

לראת ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר פרשת בא אל פרעה •

ויראו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כב״ ובהלים סימן יח״ •

וראיתה ב׳ מל׳ בתורה ונבי׳ וכל כתובים דכו׳ מל׳ במה״ חס׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ לא״ ובמשלי סי׳ כו״ ובדניאל סי׳ ח׳ •

הראות ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר פ׳ ואתחנן •

ונראה ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ תזריע ובירמיה סי׳ סימן יג״ ובמשלי סוף סימן כו״ •

ויראה ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן יז״ ובמלכים ב׳ סימן ה׳ •

יראה יג׳ וסי׳ נמסר בפרשת בא ובתלים סימן פד״ •

וראה ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תרומה •

ראו ד׳ ב׳ בו״ו וב׳ בה״א וסימ׳ נמסר פרש׳ תלדות •

ראוך ג׳ וסימניהון נמסר בסוף חבקוק •

וראהו הכהן ה׳ וסי׳ נמסר בסדר תזריע

במראה ה׳ וסימני׳ בסדר בהעלתך •

וארא ה׳ בספר יחזקאל וסימ׳ נמסר שם בריש ס׳ פ׳ •

יראו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תשא ומלכים א׳ סימן ח׳ •

וירא ג׳ רפין וסימני׳ נמסר באיכה אב״ ג׳ •

ולא יראה ו׳ וסימניהון נמסר בתלים סוף סימן פט״ ובאיוב סימן כב״ •

נראה ה׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ה׳ ובירמיה סימן כב״ •

ראי ו׳ וסי׳ נמסר בפרשה לך לך ואיוב סימן ז׳ •

בראותם ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת בשלח

ויראו ג׳ רפין וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳ •

למראה ד׳ ב׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כג׳ •

ראייה על ו׳ וסימני׳ נמסר ריש אחרי מות •

מראינו ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בנחום סי׳ ג׳ •

במראה ה׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בהעלתך וביחזקאל סימן ח׳ •

ומראה ז׳ קמצי׳ וסימניהון נמס׳ סוף משפטי׳ ויחזקאל סימן י׳ ודניאל סימן א׳ •

ראוך ג׳ וסימניהון

ראוך יחילו הרים •
ראוך מים אלהים כ׳ בו •

ירא ד׳ מנהון מלרע וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמות ובאיוב סימן ד׳ •

ולראובני ולגדי ב׳ וסימני׳

נתתי מן הגלעד •
ולחצי שבט המנשה •

ראמת ג׳ כתו׳ בן וסימניהון נמסר בפ׳ ואתחנן וביחזקאל סימן כח״ •

רמות ז׳ וסימניהון נמסר בד״ה ב׳ סימן כב״ •

ראמות ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן כח״ •

ואת ראמות ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן כ׳ •

ראמים ג׳ וסימניהון

ומקרני

מערכת אות הריש

ומקרני ראמים עניתני •
וירדו ראמים עמם •
לכנען ושריון כמו בן ראמים •

הראש לה״ וסימניהון
ועדכו בני אהרן •
ואת האיל נתח לנתחיו •
ואת העולה המציאו •
נתק הוא צרעת הראש •
ויצא המשחית ממחנה •
ויחי דוד בא עד •
ויקח רב טבחים את דמלכי׳
וחברו דירמיה •
כי במקום אשר יפנה •
הראש ושער הרגלים •
אשר יפנה הראש דיחזקאל •
זקן ונשוא פנים הוא •
בשמן הטוב על •
על אדו הראש •
בן אבישוע בן פנחס דעזרא
יעיאל זכריהו •
יואל הראש ושפם המשנה •
הראש אחיעזר ויואש •
עזר הראש עבדיה •
ואחיהם שלום הראש דוהשערי׳
שלום •
אסף הראש ומשנהו •
בני לעדן הראש יחיאל •
שבואל הראש •
ויהי יחת הראש וזיזה •
רחביה הראש •
והנה אמריהו כהן הראש דד״ה
ויקרא המלך ליהוידע דד״ה •
ויהי בעת יביא את דד״ה •
ויפן אליו עזריהו כהן דד״ה •
ויאמר אליו עזריהו הכהן •
בני יצהר שלמית הראש •
בני חברון יריהו הראש •
בני עוזיאל מיכה הראש •
רחביהו הראש •
וללוים אבות הראש •
לחברוני יריה הראש •
שכרי הראש •
מן בני פרץ הראש •
וא׳ הראש כלב אנבי •

אמר המעתיק בנסחא דמסר׳ דהות קדמי הוה כמסר הראש לב׳ וכד מ מכינא לון הוו לב׳ וכד כתיתנ׳ למכויי׳ אשכחנא דאינון טפי וטפי ואכן מ מסרינן לון כפום מה דאשכחנא בקריאה ואינון לח׳ עכ״ל :

בראש ג׳ קמצי׳ וסימניהון
אז נתן דוד בראש •
והנה עמנו בראש •
וא׳ בראש משפט •
ושאר׳ בראש בשבא ואינון לה׳

לראש כ״ד וסימניהון
התיינה לראש יוסף
כי מטה אחד לראש •
ונתנך יי׳ לראש •
תבואתה לראש יוסף •
רחם רחמתים לראש •
מי האיש אשר יחל •
והיית לנו לראש לכל •
אנכי אהיה לכם •
איתי עליכם לראש •
תשימני לראש גוים •
תשמרני לראש גוים •
כי הפכתם לראש משפט •
היתה לראש פנה •
ברבות לראש צדיק •
היו צריה לראש •

קומי רני בלילה •
והיה לראש ולשר •
ויעל בראשונה יואב דל״ח
ב׳ בו •
ולחוסה מן בני מררי •
וישימהו אביהו לראש •
ויעמד לראש רחבעם •
והמתנשא לכל לראש •
ויביאם לראש הסלע •
בראש אינון לה״ •

מראש י״ד וסימניהון

כי מראש צורים אראנו •
אשביר חצי מדם •
ותאר הגבל מראש ההר אל
מעין מי •
הלא הגד מראש לכם •
קרא הדורות מראש •
מי הגיד מראש ונדעה •
מראש הרים יצוחו •
לא מראש בסתר דברתי •
מראש ינקתיו •
מראש הסלע וכלם נבקעו •
מעולם נסכתי מראש •
תשורי מראש אמנה ב׳ בו •
את הכל עשה יפה בעתו •

וראש ב׳ ומב׳ לישני
וסימניהון
גרא ונעמן אחי וראש •
זכור עניי ומרודי לענה •
ושאר׳ וראש בשבא ואינון י״א •

ראשי כ״ה וסימניהון
סלי חרי על ראשי •
והעוף אוכל אותם מן הסל •
את שבע מחלפות ראשי •
מורה לא עלה על ראשי •
ויאמר אל אביו ראשי ב׳ בו •
כי שלח בן המרצח •
מי יתן ראשי מים ועיני •
ויקחני בציצת ראשי •
מגן בעדי כבודי •
דשנת בשמן ראשי •
ועתה ירום ראשי •
ואפרים מעוז ראשי •
וחברו •
עצמו משערות ראשי •
רבו משערות ראשי •
יהלמני צדיק חסד •
וצדקתי לא אשא ראשי •
אחבירה עליכם •
ויסר עטרת •
בהלו נרו עלי ראשי •
וחייבתם את ראשי למלך •
ואמרטה משער ראשי •
צפו מים על ראשי •
שמאלו תחת לראשי קדמאה •

ראשם י״ד וסימניהון נמסר
בפ׳ במדבר סיני •

בראשו י״ד וסימני׳ נמסר
סוף פ׳ ויקרא
וביחזקאל סימן י״ז •

ראשה ו׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ ויצא •

וראשו ד׳ וסימניהון נמסר
ריש פ׳ ויצא •

ראשי ד׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ג׳ •

מראשותיו ח׳ ה׳ מל׳ וג׳ חס׳
וסימניהון נמסר
בפרשת ויצא •

ראשיכם ו׳ וסימניהון נמסר
בפרשת שמיני
ובישעיה סי׳ כ״ט ובתלים סימן כ״ד •

לראשי ג׳ וסימניהון
אלה בני ישר׳ •
וימצאו מן בני אלעזר •
במחלקות השערים •

ראשיהם י״ג וסימניהון נמס׳
בפרשת ויקהל
וביחזקאל סימן ל״ב •

לראשי ד׳ וסי׳מני׳ נמסר בינה
ושיר השי׳ סימן ב׳ •

ראשון ח׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בא
ובשמואל ב׳ סימן י״ט •
הראשון אינון ס״ג •

בראשונה ח׳ מל׳ וסי׳ נמסר
בירמיה סי׳ ז׳ •

ראשי האבות ב׳ באוריית׳
ובנביאים וס׳
ויקרבו ראשי האבות •
אלה הנחלות •
וכל כתובים דכות׳ ראשי האבות
במ״ו ראשי אבות וסימניהון
ובני בלע אצבון •
אלה בני אהוד •
את עוץ ואת •
ראשי אבות ללוים •
ואחיהם להלדותם •
ואלה המשררים •
הלוים בימי אלישיב •

וראשי י׳ וסימניהון

שא את ראש מלקוח •
ואלה אשר נחלו •
וישמע פנחס •
אלה הנחלות •
ויכתבם שמעיה בן נתנאל •
ויפילו גם הם גורלות •
הוא שלומית ואחיו •
ויסבו ביהודה •
ורבים מהכהנים •
הלוים חשביהו •

הראשונה ח׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סי׳ ל״ו •
ובזכריה ריש ו׳ •

ראשנה י׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ י״ח
וירמיה סימן י״ו ובמגלה סימן א׳
ובראשונה אינון כ״ב •

כבראשנה ה׳ וסימניהון
נמס׳ בשפטים
סימן כ׳ וירמיה סימן ל״ג •

כראשונה ב׳ וסימניהון
ואתנפל לפני יי׳ •
ולא תהיה כראשנה •

בראשונים ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרש׳ כי תשא

ראשונים ה׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ בחקתי •
הראשונים אינון כ״ו •

בראשית ה׳ ג׳ מנהון ר״פ וב׳
מצעו׳ פסוק וסימ׳
נמסר בירמיה ריש סימן כ״ח •

וראשית ו׳ וסי׳ נמסר בפר׳
שפטים וביחזקאל
סוף סימן מ״ד ובדניאל סימן י״א
ראשית אינון כ״ח •

מראשית ו׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ שלח לך •

אמר המעתיק הסמטנו קצת מאלו הסמנים שלא היו לצורך דמיון זה הראשון ס״ג מדמכרנה ראשון ח׳ לא אתינן למטעי למקרי הראשון ב במקו׳ ראשון וכן מדמכרנה ראשונ׳

• י׳ כראשונה כבראשונה לא אתינן למטעי בסימן בראשונה וכן כולם ודוק ולזה יקמה המעין כשיחסר איזה סימן כי כשיעיין היטב יראה דלא צריך ולא מידי והכוונה דלא לאיסתבוסי ולפום כן לא מסרינן כי אם מכיג׳ לאחד לידע המכין אם יב יצטרך לדרשה אחריתי עכ״ל ;

בראשי ד׳ וסימניהון
ובמה יתרצה זה •
ויהי בשמעו •
וחברו דד״ה •
ויתנס בראשי הגדוד •
וא׳ ובראשי חדשיכם •

אל ראש ב׳ וסימניהון
ויקחהו שדה צופים •
ויעלה אחאב לאכל •
וכל ראש ההר דכו׳ אל במ״ה על
ראש ההר וסימניהון בערך הר •

ואת ראש ב׳ וסימניהון

ביום השלישי יום הולדת •
ויצו דוד את •

אל ראשו ב׳ וסימניהון

ויחדו יהיו תמים אל •
ויצק השמן אל ראשו דיהוא •

בראשך ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סן סי׳ ב׳ •

רב

רב ל״ז קמצי׳ וסימני׳ נמסר
בד״ה ב׳ סימן כ״ח •

ברוב ז׳ חסרי׳ וסי״מ נמסר
בתלים סימן ק״ו
ובנחמיה סימן י״ג •

ורבים ו׳ וסימניהון נמסר
במלאכי סימן ב׳
ובדניאל סימן י״ב •

ורבה ד׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ משפטים
ובישעיה סימן ו׳ •

ורב ה׳ קמצי׳ וסימני׳ הרף
ממני ואשמידם •
וענית ואמרת לפני יי׳ •
ויהי עד דבר שאול אל הכהן
וישלח אבשלום את •
והיה לאות ולעד •

ירבה ה׳ וסימניהון נמסר ריש
פרש׳ שמות ומשלי
סימן כ״ט •

לרוב מאד ה׳ וסי׳מ נמסר בד״ה
ב׳ סימן ט׳ •

רבו ג׳ קמצין וסימניהון
מעת דגנם ותירושם •
ראה אויבי כי רבו •
ואת בקיעי עיר דוד •

הרוב ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳
נמכר בשפטים סימן
י״א ואיוב ריש סימן י״א •

רבה מאד ה׳ וסימני׳ נמס׳ סוף
פרש׳ בהעלתך
וביחזקאל סימן מ״ז •

לרבים ד׳ בקריאה וב׳ ברבי׳
וסימני׳ נמס׳ בישעיה
סימן נ״ג בסוף ובדניאל סוף סימן ט׳ •

וירב ד׳ וסימניהון
ויאמרו לאמר ולו גוענו •
ויאמרו הנה לנו מים •
ויחר ליעקב וירב •
ויבא שאול עד עיר •

בריבו ד׳ וסימניהון נמסר

כפרשת משפטים ·
הרבות ג׳ וסימניהון
למען הרבות סוס ·
אבול דבש הרבות לא ·
הרבות גנותיכם וכרמיכם ·
רבו ד׳ חסרים א׳ וסימניהון
משתים עשרה רבו אדם ·
ואת גלי עבדת ב׳ כו :
ורבו רבוון קדרבוהי יקומון ׳
רבבים ב׳ כתובים כן וסי׳
· · · וימנעו רבבי׳ ומלקוש ·
היש בהבלי הגוים ׳
רבוע ז׳ וסימניהון
ועשית את המזבח ׳
רבוע יהיה כפול ·
רבוע היה כפול ·
ועשית מזבח מקטר ׳
ויעש את מזבח העולה ·
רבוע אל ארבעת :
ויעש את המזבח ·
הרבעי ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר כפר׳
נשא ובד״ה א׳ ס׳ כ״ד ·
רביעית ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר
סוף יחזקאל ·
כארבע ד׳ וס׳ נמסר כשמואל
א׳ סימן כ״ב ·
לארבעתן ד׳ וס׳ נמסר ריש
יחזקאל ·
הארבעים ג׳ וסימני׳ נמסר
כפרשת וירא ·
רובץ ג׳ וחסרים וסימניהון
לפתח חטאת רבץ ·
רבץ החת משאו ·
רבץ בין המשפתים ·
מרבק ד׳ וסימניהון נמסר
סוף מלאכי ·

רג

רגז ג׳ וסימניהון נמסר באיוב
סימן ג׳ ·
התרגזך ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳
ב׳ סימן י״ט ·
רגלה ג׳ וסימניהון
ולא מצאה היונה ·
הרכה בך והענוגה ·
ההלכות לרגלה ·
לרגליו ד׳ וסימניהון נמסר
כפרשת שמות ·
רגליך ה׳ חסרים וסימני׳ נמסר
ביהושע סוף סימן ה׳ ·
רגלינו ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסימ׳
נמסר בתלים סי׳ כ״ו ·
לרגלך ב׳ וסימניהון
והם תכו לרגלך ·
נאם יי׳ לאדני שב לימיני ·
רגע ג׳ מלעיל וסימניהון ·
ישובו יבשו רגע ׳
ההפוכה כמו רגע ׳
ותקות רשעים כמו רגע ׳
וא׳ מלרע עורי רגע וימאס ·
כרגע ג׳ וסימניהון
הרמו מתוך העדה ·
הבדלו מתוך העדה ·
איך היו לשמה כרגע ·
הרגיעה ג׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן מ״ט
ובמשלי סי׳ י״ב וע״ש מה דקהינן ·
נרדם ה׳ וסימניהון
והוא נרדם ויעף ·
מגערתך אלהי יעקב ·
ואני הייתי נרדם ׳
מהלך נרדם קום ·

נרדם בקציר ·
ורדף ג׳ וחסרים וסימניהון נמסר
בפרשת בחקתי ובישעיה
סימן א׳ וביהושע ריש סימן י״ב ·
ארדף ג׳ ב׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
בפרשה בשלח
ובשמואל א׳ סימן ל׳ ·

רה

רהב י״ב בלישניהון וסימני׳
נמסר בישעיה סימן ל׳
ובתלים סימן פ״ט ובאיוב סימן ט׳ ·
ברהטים ג׳ וסימניהון
ויצג את המקלות ·
לעיני הצאן ברהטים ·
מלך אסור ברהטים ·

רו

ורוח אלהים ד׳ נכתב בערך
אלהים ·
ורוח יי׳ ג׳ וסימני׳ נכתב בערך
אדני ·
ורוחו ג׳ וסימניהון
יי׳ שלחני ורוחו ·
ורוחו כנחל שוטף ·
ורוחו הוא קבצן ·
ברוח ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סימן י״ט
ובקהלת סימן ח׳ ·
לרוח ג׳ קמצין וסימניהון נמסר
ביחזקאל ריש סימן ה׳
ובאיוב סוף סימן כ״ח ·
הרוחת ב׳ כתיב כן חס׳ ו׳ בתר׳
וסימ׳
ויפלו על פניהם ויאמרו ·
יפקד יי׳ אלהי הרוחת ·
אלה ארבע רוחות פליג׳ ·
וזריתם לכל הרחות ד׳ כ״ב ׳
ואת רוח ד׳ וסי׳ נמסר בחגי
סוף סימן א׳ ·
רוחם ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים
סימן ח׳ ·

רז

רזה ח׳ וסימניהון נמסר בדניאל
סימן ב׳ ·

רח

לריח י״ו וסימניהון נמסר
בפרשת ויקרא ·
וריח ה׳ וסימניהון נמסר בדניאל
סי׳ ג׳ ושיר השירים סימן ז׳ ·
ריח ניחוח ד׳ יחידאין בתו׳
וסי׳ נמסר בפ׳ צו ·
לריח ניחוח ח׳ בתור׳ וסימני׳

ואת כל חלבה קדמ׳ ·
וזרק הכהן את ·
והיה אם מעיני העדה ·
והקרבתם דבכורים ׳
ועשיתם דראש השנה ·
רחוב ג׳ מל׳ ב׳ קרת׳ וסי׳ נמסר
בשפטים סוף סימן י״ח
ובשמואל ב׳ סימן ח׳
ברחוב ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת
וירא ובשפטים סי׳ י״ט
ובישעיה סימן נ״ט ובאיוב סימן כ״ט ·
ורחל ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת
ויצא ·
רחם ה׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ״ו ·
רחמת ד׳ וסימניהון
וירא יי׳ כי שנואה לאה

ויזכר אלהים את רחל ·
ויי׳ סגר בעד רחמה ·
כי יי׳ סגר רחמה ׳
וא׳ ורחמה הרת עולם לא נפיק ה׳ ·
ארחם ג׳ וסימניהון
ורחמתי את אשר
ואת בניה לא ארחם ·
לא אחמל ולא אחוס ·
ירחץ ה׳ א׳ קמץ וסימ׳ נמסר
בפרשת ויקרא ׳
רחיצה בשרו ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת מצורע ׳
לרחצה ה׳ וסימני׳ נמסר ריש
פ׳ כי תשא ·
רחוקים ז׳ מל׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ט׳ ·
מרחק ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בשמו׳ א׳ סימן כו׳ ·
למרחק ח׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן י״ט
ובאיוב ריש סימן ל״ו

רכ

ירך ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת
שפטים ·
מרכבת ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חסרים
וסי׳ נמסר בפרשת
בשלח ובמלכים ב׳ סימן כ״ג ובשיר
השירים סימן ו׳ ·
רכיבה ב׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
וירכבם על החמור ·
ירכבהו על במתי ארץ ׳
והרוכלים ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בנחמיה סימן ג׳ ·

רם

רמה ג׳ מלעיל וסימניהון
נמסר בפרשת האזינו
ובישעיה סימן כ״ו ׳
מרומי ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסימ׳
נמסר במשלי סימן ט׳ ·
הרימתי ג׳ ומשניין באתיהון
וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ״ט ׳
הרימות ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ״ט ·
ורוממתי ב׳ ומב׳ לישני וסי׳ ׳

בנים גדלתי ורוממתי ·
גדלתי ורממתי עזר דד״ה ׳
ומה דמסרינן בא״ב מן ב״ב בהרי
ליש׳ דמסרינן אם לא שויתי
טעות ·
הרם ג׳ א׳ מלעיל וסימניהון
נמסר בפרשת בשלח ·
מרים ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויקהל
ובמשלי סוף סימן ג׳ וסימ׳
בלשון ארמי כספא אשפי ·
חכימיא וראשיא ·
תרומות ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
א׳ ובמשלי ריש סימן כ״ט ·
וירם ח׳ וסימניהון נמסר
בסדר חקה ׳
את תרומת יי׳ ה׳ בנתיב׳ וסימ׳
נמסר ריש פרש׳
כי תשא ·
רומה ד׳ חסרים כלישנ׳ וסי׳
אלהי אבי וארממנהו ·
תהום רממתהו ·
על כן לא תרמם ·
גדלתי ורממתי עזר ·
וכ׳ מ׳ל דמל וסימ׳ ·

וירוממוהו בקהל עם ·
רוממות אל בגרונם ׳
ושארא מ״ל ו׳ קדמ׳ ·
ארוממך ג׳ ומ׳ל וסי׳ נמס׳ בתלי׳
סימן קמ״ו ·
מרומים ד׳ ומ׳ל בליטני׳ וסימני׳
נמסר בתלים סימן
קב״ט ובאיוב סוף סימן ו׳ ·
ורמח ד׳ וסימניהון

מגן אם יראה ורמח ·
ומן הגדי נבדלו אל דוד ·
בני יהודה נשאי צנה ·
ויהי לאסא חיל ·
ומרמה ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים
סימן ל״ו ·
רמון ט׳ חסרים בליש׳ וסימני׳ וג׳
נמסר בפרשת תצוה ·
הרומשת ג׳ וסימניהון

ויברא אלהים את התנינם ׳
ויברך אתם אלהים ׳
זאת תורת הבהמה ·
הרמתה ח׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן י״ט ׳

רן

רנו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה
סימן ל״א ׳

רס

ורסן ב׳ וסימניהון

ורוחו בנחל שוטף ׳
ורסן מפני שלחו ׳
וא׳ במתג ורסן עדיו לבלום ·

רע

רע י״א פתחי׳ וסימניהון

ויען לבן ובתואל ויאמרו ׳
ומראיהן רע כאשר ·
ויהי העם כמתאננים רע
לא יחליפנו ולא ·
כי רע ומר ·
על הרע כפים להטיב ·
ישיב הרע לשוררי ·
יגמר נא רע רשעים ·
אויבי יאמרו רע לי ·
ואשא את יין ואתנה למלך ·
רע ירוע ·
וכל דסמי׳ לעשייה ואמיר׳ ועין ולשו
ויצר דכו׳ פתחי׳ כב״ט קמצי׳ וסימני׳
ובעיני משה רע ·
ועתה שוב ולך בשלום ·
ויתעם מנשה ·
ויתע מנשה ·
ויתעם במדבר ·
על כן מלא לב בני האדם ·
הוגעתם את יי׳ ·
אשר חוטא עושה רע ׳
וטוב משניהם אשר עדן ׳
ובגוה להם דעזרא מצאתי פתח ·
וכל לרע דכו׳ קמצין כ״ד פתחין
וסימניהון
כי רגליהם לרע ירוצו וחכרו ·
לא יבקר בין טוב לרע ·
הוי האומרים לרע טוב ·
וכל למרע דכו׳ פתח במ״ב קמצין
וסימניהון
ולא דבר אבשלום ·
ושניהם המלכים ·
וכל לרע ברע קמצין להרע פתח ·

לרע ז׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בחקתי •

ברע ג׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ כי תשא •

תרעו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא •

להרע ו׳ פתחין וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ כה׳ •

הרע ה׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סו׳ סימן יב׳ •

רעות ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ משפטי׳ ובירמיה סימן כד׳ ובתלים סימן פח׳ •

ורעות ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ •

עשיה את הרע ז׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שפטים •

ורעים ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן ו׳ •

ורעה ט׳ ו׳ בישין וג׳ שכין וסי׳ נמסר בתלים סי׳ בח׳ •

הרעה הגדולה הזאת ו׳ דסמי׳ וסימניהון נמסר פרש׳ וישב וירמיה סוף סימן לב׳.

להרע ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא •

הריעות ג׳ וסימניהון
למה הרעתה לעם •
למה הרעותה לעבדך •
וגם על האלמנה •
קדמ׳ הרעתה כתיב תנינ׳ הרעת כתיב תלית׳ הרעות כתיב •

הרע ד׳ וסימניהון נמסר סוף פרש׳ שמות ומלכים ב׳ סימן כא׳ •

ויריעו ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ז׳ וג׳ חסרי׳ וסימני׳
ויהי כבוא ארון ברית יי׳ •
וירעו כל העם ויאמרו יחי׳ •
ויקימו אנשי ישראל •

ברעב ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ כי תבא •

רועה ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון הנבא על רועה ישר׳ •
ורועה אחד יהיה לכלם •
הרועה בשושנים •

רועי ה׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר בזכריה סו׳ סימן יא׳ •

רעה ג׳ בתלת ליש׳ ב׳ מלרע וא׳ מלעיל וסימניהון נמסר בפרשת ויצא ובישעיה סוף סימן כד׳ ומשלי סימן כה׳ •

תרעינה ג׳ וסימניהון
ופרה ודוב תרעינה
וצאני מרמס רגליכם •
במרעה טוב ארעה •

ירעם ג׳ וסימניהון נמסר בהושע סימן ד׳ •

רעה ד׳ קמצי׳ בתוכי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ ויגש ובתלים סימן פ׳ •

רעותה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא אל פרעה ובירמיה סימן ט׳ •

רעיך ב׳ מל׳ בנביאים וכל כתובי׳ וכו׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שמות ובמשלי סימן ו׳ •

רעה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן טו׳ ובמלכים א׳ סימן ד׳ •

על רעהו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובישעיה סימן לד׳ •

רעים ה׳ וסימניהון כלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא וא׳ סף וביאורם נמסר בירמיה ריש סימן ג׳ ובמשלי סוף סי׳ יח׳ ובאיוב סימן יז׳ •

רעמה ג׳ בתוכי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בפ׳ נח •

רעף ירעפו ג׳ וסימני׳ נמסר במשלי סי׳ ג׳ •

רפ

רפאות ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל׳ •

ומרפא ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן יג׳ •

לרפוא ב׳ מל׳ וסימניהון
והוא לא יוכל לרפוא •
עת להרוג ועת לרפוא •

ירפא ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ב׳ •

הרף ו׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ עקב ובשמואל א׳ סימן טו׳ •

אל תרף ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ קלח׳ ובמשלי סימן ד׳ •

ברפידים ב׳ מל׳ וסימניהון
ויחנו ברפידים
ויסעו ברפידים •

רפישה ג׳ בתובי׳ ט׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן לד׳ ובמשלי סוף סימן כה׳ •

רצ

ארוץ ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן יח׳ •

ירצו ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בחקתי ובתלי׳ סי׳ סב׳ •

רצונכם ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויחי ובדניאל סימן ח׳ •

רצון ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן יד׳ •

לרצנכם ד׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ קדשי׳ •

רוצח ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע ריש סימן ד׳ •

רק

רוקח ב׳ מל׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת כי תשא •

אריק ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח •

לריק ג׳ וסימניהון
ותם לריק כחכם •
וזרעתם לריק זרעכם •
לא יגעו לריק •
לריק יגיעה •

רקות ג׳ בלישני׳ וסימניהון
דלות ורעות תאר •
ותאכלנה הפרות הרקות •
ושבע הפרות הרקות •
וא׳ הרקות בצרי וסימניהון
ושבע השבלים הרקות •

רקים ג׳ חסרי בלישניהון וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳ •

רש

ראש ג׳ בתוכין כן ראש באלף וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן יב׳ ובמשלי ריש סימן י׳ •

לרשע ה׳ וסימ׳ נמסר סוף מלאכי ובמשלי סי׳ ט׳ •

רשע יז׳ פתח׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ו׳ •

ורשעים ז׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סי׳ ב׳ •

ירשיע ד׳ א׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סוף סימן יד׳ ובאיוב סימן לד׳.

ורשע ה׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן יג׳ •

רשעתי ג׳ וסימניהון
אם רשעתי אללי לי •
ולא רשעתי מאלהי •
וחברו •

רשף ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו •

הרשת ג׳ וסימניהון
ועשית על הרשת •
והיתה הרשת עד חצי •
כי חנם מזרה הרשת •

נשלם מערכת
אות הריש בס״ד

מערכת אות
השין

ז׳ זוגין חד ש׳ וחד וש׳ וסימ׳

שר שגיון לדוד אשר שר •
ושר מעדה בגד ביום קרה •
שפך ולא תחניפו את הארץ •
ושפך והצרותי לאדם והלכו •
שתי ואני קרבת אלהי׳ לי טוב
ושתי את גבולך מים סוף •
שערורה ובנביאי ירושלם ראיתי •
ושערורה שבהו שערורה נהיתה •
שנים צהר תעשה להבה •
ושנים כל הפקדי׳ למחנה ראובן •
שערים ויקמו אנשי ישר׳ ויהודה׳
ושערים ועדיתים והגדירה וגדרתים •
שכיניו פנו וסעו לכם ובאו •
ושכיניו כי אם חשפתי את עשו •

ה׳ זוגין חד נסיב ש׳ וחד

הש׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל׳ •

מלין דכתי׳ ש׳ וקרינן ס׳

וסימ׳ נמסר בהושע סימן ב׳ •

ג׳ זוגין קדמא ז׳ ותניינא ש׳

סימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו •

וחלופיהון ג׳ זוגין קדמא

ט׳ תניינא ז׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן א׳ •

אילין מלין דמשמשין שת

וסימניהון
ויבשת ידיו יצרו •
ולגשת ולא יגשו אלי לכהן •
וארשת שפתיו בל מנעת סלה •
ולבשת לבשתך ולבשת ערות •
דבשת משא בהמות נגב •
תלבשת וילבש צדקה כשרין •
כיבשת והיה אם לא יאמינו גם •
יבשת עד יבשת המי׳ מעל הארץ
מתקדשת וישלח דוד מלאכים •
בבשת גנב כי ימצא •
מרחשת ואם מנחת מרחשת קרבנך
לבשת כי מספר עריך היו אלהיך
והכשת אכלה את יגיע אבתינו •
ודבשת מי הכה את אבימלך בן׳

אמר המעתיק כל סימני וחילופי כל קריאה תמצאו נמסר לקמן אחר תשלום העתקת כל המערכות בס״ד

ש

ג׳ פסו׳ רישיהון וסופי׳

שין וסימניהון נמסר פ׳ תצוה •

ד׳ פסו׳ דכל תיבתהון אית

בהון שין סי׳ נמסר בסדר פנחס •

שא

ושא ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן כה׳ •

תשואות ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כב׳ •

ישאג ג׳ וסימניהון
יי׳ מציון ישאג •
ישאג על נוהו •
כי הוא ישאג •
וכל אתנח וס״פ דכו׳ •

שאל ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סו׳ סי׳ יט׳ •

שאל ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ נמסר בפ׳ מקץ •

שאלו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ ובישעיה ריש סי׳ ל׳ וריש סי׳ סה׳ •

על שאול ה׳ וסימני׳ נמס׳ בדה׳ א׳ סימן יב׳ •

וישאלהו ג׳ וסי׳ נמסר בשפטי׳ סימן ח׳

שאולה ט׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ וישב וביחזקאל

לשאל ז׳ חסרים וסימניהון נמסר בשופטי׳ סי׳ א׳ ובירמיה סימן טו׳ •

כשאל ג׳ וסימניהון נמסר ריש משלי ובשיר השירים סימן ח׳ •

שאלתיאל ד׳ וסימניהון נמסר בריש חגי •

ושאנן ד׳ פתחים בלישני׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל׳.

השאננים ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס ריש סימן ובתלים סי׳ קכד׳ •

שאננות ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סו׳ סי׳ לב׳ •

ולא נשאר ד׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ ובדניאל סימן י׳ • וכל

מערכת אות השין

וכל שארית ג׳ וסימני׳ נמסר בחגי סימן א׳.

שב

וישב כ״ה וסימ׳ נמס׳ בערך ישב אע״פ שכאן הה״שי״ך.
ישיב כ״ד וסימניהון ישטמנו ויראו אחי יוסף׳
בעל הבור ישלם.
רבות אם עוד רבות.
מעט ואם מעט נשאר.
ירבה רק לא ירבה לו.
הרנינו גוים עמו.
לאיש חי׳ ישיב לאיש.
כבר יגמלני יי׳ כצדקתי.
ככר יגמלני יי׳ כצדקי.
פניך ויאמ׳ אמרי נא לשלמה.
אל לבו ולא ישיב אל לבו.
יונה ואיש לא יונה חבלתו.
בנשך לא יתן ותרבית לא יקח.
גזלות עני ואביון הונה.
גזלה חבל ישיב רשע.
במעלליו וריב ליי׳ עם יהודה.
העים אפרים הכרובים.
הרע ישיב הרע לשוררי.
אלוה לא ישיב אפו תחתיו.
התאמין בו כי ישיב זרעך.
מענה רך ישיב חמה.
מפרי פי איש ישבע טוב.
בצינת שלג ביום קציר.
לאיים וישם פניו לאיים.
וישיבו ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בפרשת דברים.
ישיב ד׳ בתו׳ ישוב וקרי׳ ישיב וסי׳ נמסר בתהלים סימן נ״ד ואיוב סימן ל״ט ע״ש.
וישב ט׳ וסימ׳ נמסר סוף פרש׳ בלק וד״ה ב׳ סימן ל׳.
שבו ה׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפרשת בשלח.
שבו ד׳ בטעם מלרע וסימני׳ נמסר בפרשת וישלח ובמלכים א׳ סוף סימן ח׳.
וישובו ח׳ רפין וסימניהון וישבו ויחנו לפני פי החירות.
נטה ידך על הים.
אולי תפל תחנתם לפני יי׳.
וישבו לערב יהמו תנינ׳.
אולי ישמעו וישבו איש מדרכו
ויתכסו שקים האדם.
ויכנעו עמ׳ אשר נקרא.
וישבו אלי׳ כל אפסי.
ונשובה ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן כ״ו והושע ריש סימן ו׳.
ושובה ב׳ חסרי׳ וסימני׳ אל גדליה.
הראה אתה.
ולא ישוב ו׳ וסימ׳ בלשון ארמי תור׳ אשתבע ונפל אריה אדבר ונחד וביאורם נמסר בפר׳ כי תבא ובירמיה סימן ח׳.
ישב ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ בלשון ארמי אכל מסביב צפרתא בירושלם ואתנחם וביאורם נמסר בתהלים סוף סימן ע״ד.
שובה ה׳ מלרע וסימני׳ נמסר בפ׳ בהעלתך ובישעיה סימן כ״ה ובתהלים סימן ו׳.
תשב ד׳ קמצי׳ ומלרע וסי׳ נמסר בפר׳ חיי שרה ובמלכים א׳ סימן ב׳ ובתהלים סימן צ׳.

והשב ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויחי ובתהלים סי׳ ע״ש.
ולא אשוב ד׳ וסימניהון נמסר בשמוא׳ ב׳ סי׳ כ״ב.
והשיבותיך ג׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא ובמלכים ב׳ סימן י״ט ובישעיה סימן ל״ז.
ולשוב ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע ס׳ כ״ב ובירמיה סי׳ כ״ד.
ושוב ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ נח וריש יחזקאל.
השיבה ג׳ וסימני׳ נמסר בתהלים סימן ל״ה.
ושב ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימן ל״ה.
לשבתך ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ח׳.
תשיב ו׳ וסימני׳ נמסר באיכה כ״א ג׳.
שבה ג׳ מלרע וסימני׳ נמסר במגלה סימן ב׳.
שובי ג׳ מלרע וסימני׳ נמסר בירמיה ס״ל א׳ ובתל׳ סימן קי״ו.
וישיבו י״ז חסרי׳ וג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ שלח לך.
תשובו כל אורית׳ ונביאים חס׳ בר״א מל׳ וסי׳ ואם שוב תשובו
וכל כתובי׳ דכו׳ מל׳ בר״א
ואולם בולכם תשובו.
להשיבה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ג.
להשיבם ג׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ד.
תשובן ג׳ בג׳ בת׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תצא.
שוביהם ג׳ מל׳ וסימני׳ ונתתם לפני איבם.
יתן אותם לרחמים.
בשובכם על יי׳.
שבו ה׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפרשת וירא.
תשובון ג׳ וסימניהון כי תשובן מאחריו.
ואם שוב תשבון אתם.
ואם תשובון אתם.
קדמ׳ תשובן כתי׳ תנינ׳
תשבון כתי׳ תלית׳ מל׳ דמל׳.
וישובו ז׳ מל׳ בנבא׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב.
ושובו כל אורית׳ חסרי׳ בר״א וסי׳ נמסר בפר׳ לך לך.
ואשיבה ד׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל ב׳ ריש ס׳ י״ז ובמשלי סימן כ״ו.
ואשובה ו׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויחי ובמלאכי סימן ג׳.
ישובון י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ח׳.
שובו ג׳ מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפר׳ ואתחנן וכל נביא׳ וכתובי׳ דכו׳ מל׳ בר״ה וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה ובאיוב סוף סימן ו׳.
ובשוב ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקא׳ סימן ג׳ וסימן ל״ג.
ולא שב ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳ ויחזקאל סימן ל״ג.
ולא שבו ג׳ וסימניהון וענה גאון ישראל בפניו.

והם במלכותם דעזרא.
יחלמו בנים ירבו בבר׳.
אשיב ג׳ כתו׳ אשוב וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן מ״ט.
בשיבה טובה ד׳ וסימניהון נמס׳ בשפטי׳ סוף סימן ח׳.
שבות ו׳ כתו׳ שבית וסימני׳ נמסר בירמיה ס׳ מ״ט.
נשבו ה׳ וסימניהון נמסר בשמו׳ א׳ סימן ל׳.
וישבו ט׳ וסימניהון נמסר בפרשת מטות.
ליושבי יושבי ל״ד מלאים וסימניהון נמסר בערך ישב.
ישב ד׳ ה׳ בנהון קמצין וסי׳ בערך ישב.
ישבו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים.
נשבה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך.
וישב ג׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך.
לשבט ג׳ קמצין וסימניהון נמסר בפ׳ דברים.
בשבט ו׳ רפין וסימניהון נמס׳ בישעיה ריש סימן י״א ובתהלים סימן פ״ט ובאיכה ריש א״ב ג׳.
שבטי בני ישראל ג׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ד׳.
ושבנו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״א ובמשלי ריש סימן כ״ו.
שבנא ב׳ כתו׳ ה׳ וסימניהון ויאמר אליקים בן.
ויקראו אל המלך.
שבע ג׳ סבירי׳ ושבע וסימני׳ ויהיו פקדיהם למשפחותם דקהת.
אלה פקודי בני ישראל.
ויהי כל זהב התרומה.
שבעתים ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית.
השביעי ח׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא.
שבעות ג׳ כתו׳ כן וסימניהון נמסר בפר׳ ראה.
לשבע ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח.
לשבעה ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ מ״ל.
ושבע ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ י״ג.
שבעת הימים ח׳ וסימניהון בערך יום.
שבועת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפר׳ משפטי׳ ופ׳ מטות.
שבועות ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ח׳.
וישבע ד׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת ויחי.
משבצות ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תצוה.
שבר ג׳ קמצין וסימניהון בלשון ארמי נכבלא דיוסף רווחא וביאורם נמסר בישעיה סימן כ״ה ובעמוס סימן ו׳.

שבור ד׳ מל׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ מקץ ובישעיה ריש סימן מ״ב.
שבת ד׳ פתחי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בהר סיני.
שבתותיה ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת בחקתי.
את השבת ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ כי תשא.
והשבתי י״ג וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סוף סימן ז׳.

שג

נשגב ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן י״ב.
ושגא ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן ח׳.
שגל ג׳ בשכיבה וסימני׳ נמס׳ בישעיה סי׳ י״ג ובזכריה ריש סימן י״ד.
משגע ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תבא.
שגר אלפיך ד׳ וסימניהון
ארור פרי בטנך ופרי.
ואכל פרי בהמתך.
ואהבך וברכך והרבך.
ברוך פרי בטנך.

שד

שודד ז׳ מל׳ בלישניהון וסי׳ נמס׳ בישעיה ריש סימן כ״א.
שדי ז׳ כתי׳ י׳ וסימני׳ נמסר במשלי סימן כ״ג ובנחמיה סימן י״ב וברות סימן ד׳.
בשדה ה׳ רפין וסימניהון נמסר בפרשת חקה ובישעית סימן ה׳ וברות סימן ב׳.

שה

שה ד׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרשת ראה.
ושה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שפטים.
השהרנים ג׳ וסימניהון
ויקח את השהרנים.
לכד מן השהרנים.
ביום ההוא יסיר יי׳.

שו

שוה ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ה׳.
שובו ה׳ וסימניהון ויאספו שבה אשר.
לו שבה וכל ארץ.
ואת חסר ואת שובו.
ואת שובו וכנתיה.
ואת בית צור ואת שובו.
ב׳ קדמ׳ שבה כתי׳ וג׳ בתר׳ שובו כתי׳.
שונמית ג׳ חסרי׳ ו׳ וסימניהון
יתן את אבישג.
ושלאחריו.
ויקרא אל גחזי.
ושוריא ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא סימן ד׳.
ע״ש חלוף אתיהון.
ושור ה׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת שמיני.

שח

שחו ב׳ וסימניהון

מערכת אות השין

שחו גבעות עולם׃
שחו רעים לפני טובים׃
מי שחו׃
וישתחוה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן טו׳ ובמגלה סימן ג׳׃
וישתחוו ז׳ רפין וסימניהון נמסר בצפניה סוף סימן ב׳׃
והשתחוו ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא וביחזקאל סימן מו׳׃
וישחטם ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מא׳׃
שחיטה ד׳ חסרי׳ את וסימניהון
זאת תורת החטאת ב׳ בו׃
שוחט השור מכה׃
וישחטו הבקר׃
שחין ג׳ וסימניהון
ויך את איוב׃
יככה יי׳ בשחין מצרים׃
יככה יי׳ בשחין רע׃
שחוק ד׳ חסרי׳ בכתובים וסימניהון נמסר בירמיה סימן ב׳׃
לשחוק ו׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן יד׳׃
ישחק ד׳ בנוי ליצחק וסימני׳ נמסר בערך יצחק׃
שחר ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ח׳ ובתלים סימן קח׳׃
וישחיתו ז׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן יא׳׃
להשחיתח ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ נא׳׃
משחיתים ח׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וירא׃

שט

בשוטים ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ יב׳׃

שי

שילו ח׳ כתובי׳ שלה וסימ׳ נמסר בפרש׳ ויחי׃
השילני ב׳ כתובי׳ כן וסימ׳ ומן השילני עשיח
ושאר דברי שלמה׃
כי היתח נסבה מעם האלהים׃
השלוני כתיב׃
בן אוריה בן זכריה השלני׃
ושארהון השלוני כתיב׃

שכ

ישכבו ג׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ וירא׃
משכבותם ד׳ וסימניהון נמסר במ״ב ריש סימן ב׳ וסוף הלים׃
שכל ה׳ פתחין וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ח׃ ובנחמיה סימן ח׳ ותרגום שם׃
שכול ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן יז׃
תשכל ג׳ וסימ׳ נמסר במלאכי סימן ג׳ ובאיוב סי׳ כא׳׃
שכמה ו׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וישב ובשפטים ריש סימן ט׳ וד״ה ב׳ ריש סימן י׳׃
וישכימו ג׳ חסרי׳ וסימניהון

נמסר פ׳ שלח לך׃
השכים ג׳ מ״ל בלישני׳ וסי׳ נמס׳ בירמיה סימן כה׳׃
והשכמתם ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וירא׃
וישכימו ג׳ חסרי׳ וסימניהון
וישכמו בבקר ויעלו׃
וישכמו בעלות השחר׃
וישכמו בבקר ויעלו עלות׃
וישכן ה׳ וסימניהון נמסר פ׳ משפטי׳ ואיוב סימן טו׳׃
לשכון ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן פה׳׃
וישכן כל לישניהון חסרי׳ ב״מ מ״ל וסימניהון
ועל מפרציו ישכון׃
מרום וקדוש אשכון׃
תשכון לבטח וזה שמו׃
עליהם עוף השמים ישכון׃
וישכון ערים נכחדות׃
ואשכון כמלך כגדוד׃
השכן באהלו מבלילו׃
בני עבדיך ישכונו וזרעם׃
יי׳ אמר לשכון בערפל ד״ה׃
לכן ישכו ציים את איים׃
שכני ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ברכה׃
משכני ג׳ וסימניהון נמסר סוף פרש׳ מצורע ויחזקאל סוף סימן לז׳׃
משכנותיך ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ בלק׃
אל המשכן ג׳ בלישניהון וסימניהון
ויבא את הארון׃
כל הקרב הקרב׃
יביאוני אל הר קדשך׃
ושאר על משכן׃
שכור ד׳ וסימניהון
כהתעות שכור׃
והבא אביגיל אל נבל׃
והיתי כאיש שכור׃
ובן הדד שתה שכור׃

של

שלו ו׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ו׳׃
וישלח כב׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ נח׃
ישלח יב׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע׳׃
וישלחו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ח׳ ובירמיה סימן לח׳׃
וישלחם ח׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן כב׳׃ ובירמיה סימן לח׳׃
לשלחם ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא׃
תשלח ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תצא ובתלים סימן קד׳׃
וישלחם ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳ ובמלכים א׳ סימן טו׳׃
שלוח ד׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ יד׳׃
שלח ג׳ וסימניהון
י׳ ושרי בישכר עם׃
חזון עובדיה׃
כי שלח ברשת ברגליו׃

שלחו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן א׳׃
כל אורית׳ נבי׳ וכתו׳ ואשלחת׳ קדמית׳ שלחתי ושלחתי ב״מא ושלחתי וסימניהון
והבאתי עליכם חרב נקמת׃
וכ׳ אשלבת׳ תניינ׳ דכו׳ כ״מב וסי׳
לא שלחתי את הנביאים והם רצו׃
תחת אשר לא שמעו אל דברי

חד מן לא׳ בחד לישן

שליחות וכל חד וחד לית דכות׳
וישלחהו ויאמר לו לך נא ראה׃
משליח כי אם אינך משלח׃
השלחו מזכר ועד נקבה׃
תשלחום תשלחו ב׳ בפסיק׃
וישלחום ולמה תכבדו את לבבכם
שלחו וישלחו ויאספו את כל׃
שלחני ויאמ׳ שאול אל מיכל למה
משלח חלילה לי מי׳ משלח ידי
ושלחתם ודנה שם עבבם שני בני׳
ושלחתם אל מלך אדום ואל׃
ותשלח ויצמח ויהי לגפן סורחת
ואשלח כי לפני הימים ההם שכר
ולשלח וילכו כל העם לאכל׃
שלחו הבקר אור והאנשי׳ שלחו
שלחה כה אמר ה׳ איזה כפר׃
שלחתי ויאמר אלי דניאל איש
ושלח אך מרי יבקש רע׃
שלחהו וממנשה נפלו על דוד׃
ושלח ונתן מטר על פני ארץ׳
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׃
והמשלח את השעיר לעזאזל׃
וישלח בא דבר אל פרעה׃
וישלחו צו את בני ישר׳ וישלחו׃
וישלחם הן יעצר במים ויבשו׃
ובשלח ה׳ אתכם מקדש ברנע׃
בשלחי כה עשו אבתיכם בשלחי
בשלח ויהי בשלח פרעה׃
התשלח ברקים וילכו׃
שלחיך פרדס רמנים׃
משלח ועפו בכתף פלשתים׃
שלוחיה ויקח יתרו חתן משה את
אשלח ט׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא׃

ג׳ מל׳ בלישן שלוח וסימ׳

נמסר בישעיה סימן יא׳ ובמגלה סוף סימן ג׳׃
וישלחהו ד׳ וסימניהון נמסר בפר׳ בראשית׃
שלחה ו׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן יו׳׃
משלח ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן סז׳׃
שלחני ג׳ וסימניהון
שלחני כי עלה׃
שלחני נא כי זבח׃
שלחני ואלכה אל מקומי׃
שלוחה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח׃
והשלחתי ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ בחקתי׃
את השלחן ג׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ כי תשא׃
ואת השלחן ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סימן ז׳׃
ועל שלחן ב׳ וסימניהון
ועל שלחן הפנים יפרשו׃
ועל שלחן אחד כזב׃
ותשלך ג׳ וסימניהון נמסר

בפרשת וירא ובשפטים סימן ט׳׃
ונשליכהו יג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון
ונשלכהו באחת הברות׃
השלכהו ארצה ב׳ בו׃
ואשלכהו באש ויצא׃
ואשלך את עפרו׃
לכלב תשלכון אתו׃
ואשלכם מעל שתי ידי׃
וישלכם אל ארץ אחרת׃
וישלכהו באחד ההרים׃
וישלכם אל המערה׃
עד השלכו אותם דמלכים׃
שא השלכהו בחלקת שדה׃
וחברו שא השלכהו בחלקת כדבר יי׳׃
כי נשאתני ותשלכני׃
וכל וישלכו דכוו׳ ב״מד מ״ל וסי׳
וישליכו איש מטהו׃
ואת מלך העי׃
ויפרשו את השמלה׃
ויהי הם קברים איש׃
וכל כתובי׳ דכוו׳ מ״ל ב״מא חס׳
וישלכו את תורתך׃
וישליכהו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימני׳ נמסר פ׳ שמות ודניאל סימן ח׳׃
משלכת ד׳ וסימניהון
ותהי נבלתו משלכת
ויראו את הנבלה׃
וימצאו את נבלתו׃
ההיה משלכת לחרב׃
שולל ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן יב׳׃
ישלם ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן יא׳׃
ואשלם ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נו׳׃
וישלימו ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן י׳׃
שלמה ה׳ בליש׳ בתור׳ וסי׳ נמסר בפ׳ משפטים וכל שאר קרי׳ דכו׳ ב״מו שמלה וסימניהון נמסר בפר׳ עקב ע״ש׃
ושלמנה ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ אמור ובאיוב סי׳ לל׳
ישלים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳
ומשלם ג׳ וסימני׳ נמסר סוף פ׳ ואתחנן ובתלים סוף סימן לא׳׃
ותשלם ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סימן ז׳ ובד״ה ב׳ סוף סימן ד׳׃
ושלם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא׃
שלמות ב׳ חסרי׳ בלישני׳ וסי׳ לא כלו שלמתיכם
וריח שלמתיך בריח׃
שלום ח׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ פרשת וישב וביחזקאל סימן יג׳׃
שלום י׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וישב ובירמיה סימן כט׳׃
ושלום ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳׃
השלום ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן ט׳׃
ולשלום ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סי׳ ט׳׃
שלום לך ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ו׳׃
שלום

מערכת אות השין

שלום שלום ה׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ו׳.
ואין שלום ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ח׳.
שלומך ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ לח׳ ובישעיה סי׳ מח׳.
שלומות ג׳ וסימניהון
ליצחר שלומות ב׳ כו׳
הוא שלובות ואחיו.
שלמה המלך ג׳ וסימניהון
ויאמר אמרי נא.
נתנו יד תחת דה״ה.
אשר ברח מפני׳
ושארהון המלך שלמה.
ולשלמה ה׳ וסימניהון
ויזבח שור ומריא.
ולי אני עבדך ולצדוק.
ולשלמה שנים עשר.
ולשלמה בני הן לבב.
שלח את העם ויברכו׳
שלום ז׳ חסרי׳ בכתובים וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט״ו׳
שלומת ג׳ כלישני׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ צ״א.
שלמיהו ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ו׳
שלופה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפרשה בלק.
שלשום ד׳ חסרי׳ בכתובי׳ וסימ׳ נמס׳ פר׳ ויצא ובשמו׳ ב׳ סימן ג׳
וכל נביאים וכתו׳ דכותהון במ״ד חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויצא.
שלוש ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בלק וביחזקאל סי׳ כ״א׳
וכל שלושה דמגלת אסתר מל׳.
שלושת ג׳ כתו׳ כן וסימ׳ נמסר בפרשת פנחס.
שלושי ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בוישמע יתרו.
השלושית ט׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שלח לך.
בשלושה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ולו שם בשלושה חסר.
וחברו דה״ה מל׳.
שלשים ה׳ וסימניהון
ויראו יוסף לאפרים.
לא תשחוה וחברו דמשנה תורה׳
נצר חסד לאלפים דואלה שמו׳
וחברו במדבר׳
שלושיה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ט״ו.
שלושים ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ נשא ובמגלה סימן ד׳
ג׳ פסו׳ משלשים בקריאה
וס׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ כ״ב.
בשלושים איש ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳
שלושה ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ויעבר בהר שלשה.
ואיש בא מבעל שלשה.

שם

ולשם ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת נח וסו׳ צפניה.

ואת שם ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ קרח וביחזקאל סי׳ ד׳.
כשם ד׳ וסי׳ נמסר בפ׳ בראשית וביהושע סימן י״ט.
ואלה שמות י׳ ר״פ בתורה וסימני׳ נמסר ריש במדבר סיני.
שמות ט׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת בראשית׳
שמות ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשה בראשית.
ושם י״ג ר״פ וסימ׳ נמסר בפרשת בראשית ובדה״ה סימן ב׳
ו׳ פסו׳ ושם ושם וסימניהון נמס׳ סוף פרשת וישלח.
ובשמו ג׳ וסימניהון
את יי׳ אלהיך תירא.
וחברו.
ובשמו יתהלכו.
שמאלם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח׳
שם ו׳ פתחין וסימני׳ בלשון ארמי אברם אברהם
נטר קרתא דבריה כנכרא וביאורם נמסר בפרשת לך לך ובמשלי סי׳ ל׳.
ד׳ נקראו שמותם עד שלא נבראו וסימני׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן י״ג׳
ושם האחד ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וישמע יתרו.
ושם ה׳ ר״פ וסימניהון נמסר ריש פרשת מקץ.
שמה ה׳ ר״פ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי.
שמה י״ח סוף פסו׳ וסי׳ וידבר אל עפרון׳
השמר לך פן תשב את.
ואם לא תאבה האשה.
ויוסף הורד מצריבה.
ויכמר יוסף כי נכמרו.
בבואכם אל הארץ אשר אני מביא.
או עד׳
ואם יצוא יצא הרצח.
וישלח יהושע בן נון.
וילך דוד משם וימלט.
ויהי היום ויבא שמה.
נעשה נא עלית קיר.
והוצאתי מיעקב זרע.
כי כה אמר יי׳ מקץ.
ואחכל על שם קדשי.
בעשרים וחמש שנה לגלותינו.
סביב שמנה עשר אלף.
כל אשר תמצא ידך.
וכל ספר שמות ותורת כהני׳ דכו׳ סוף פסוק שמה במ״ז סוף פסוק שם וסימ׳
עלת תמיד לדרתיכם׳
ובא אהרן אל אהל.
אנה אנחנו עלים.
גם כי התאנף יי׳.
וזבחת פסח ליי׳ אלהיך׳
ושמחת לפני יי׳.
ולקחת מראשית כל.
שמה ו׳ ביהושע וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ב׳
ומשם ט׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה ובמלכים ב׳ סוף סימן ב׳.
ושמה ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ה.
ו׳ פסו׳ שם שמה וסימניהון נמסר בריש פרשת ראה.
ה׳ פסו׳ שמה שם וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳.
ה׳ פסו׳ שמה שמה וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳ י׳
ושם ח׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויצא.

י׳ ר״פ מלה חדא ומלה
הנינ׳ שמה וסימ׳ נמכר בפרשת ויצא ובתלים סימן קכ״ג.
הישמת ג׳ ומשנין בכת׳ וסימ׳ נמסר בסדר מסעי׳
השם ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קכ״ח.
תשימון ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ משפטים ובירמיה סי׳ כ״ב ובאיכ ריש סימן י״ח.
שמה ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ג׳
ושים ט׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח.
שימה י׳ חסרי׳ כלישני׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ ל׳.
הרחה שמה ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בירמיה סימן י״ו.
אשימך ג׳ וסימניהון
כי לגוי גדול אשימך.
אשימך כצבוים.
שומר לראשי אשימך.
שמו ד׳ וסימניהון
בעיר רוכלים שמו.
צפצפה שמו.
טבו אדון לביתו׳
עדות ביהוסף שמו.
וחד ושמו אצל המזבח.
וישימך ד׳ חסרים וסימניהון נמסר בפרשת מקץ וביהושע סימן י׳ ושמואל א׳ סימן ו׳ ומלכים ב׳ סימן י״א.
וישם ו׳ רפין וסי׳ נמכר בפרש׳ נשא ובדניאל סימן י״א.
ואשים ה׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפ׳ חיי שרה ובפרש׳ והיה עקב ומלכים א׳ סימן ח׳׳
ושמו ג׳ מלרע וסימניהון
ושמו את שמי על בני.
ושמו להם ראש אחד.
ושמו בדיו.
וא׳ שמו אתי בבור׳
וישימו ג׳ רפין וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ח ובישעיה סימן מ״א.
לשום שמו שם ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ד׳
לשום את שמו ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד׳
שמות ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל״ו.
ומשמאלם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון
והמים להם חומה׳
וחברו.
ויחזיקו ביד שמאלם בלפידים.
בתרא מל׳.
שמונה ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סוף סי׳ ח׳ ובקהלת ריש סימן י״א.

שמונה ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים ריש סימן ד׳ וסוף ירמיה ויחזקאל סימן מ׳.
שמונים ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בראשית ובשפטים סימן ד׳׳

ו׳ זוגין מייחדין חד שמים וחד השמים וסימניהון
כימי שמים ושמתי לעד זרעו.
כימי השמים למען ירבו ימיכם וימי בניכם.
בהעצר שמים דמלכים׳
בהעצר השמים דה״ה.
הנה שמים כי האמנם ישב דה״ה
הנה השמים כי האמנם ישב אלהים דמלכים.
כי שמים שאו לשמי׳ עיניכם
כי השמים ומי יעצור כח לבנות
מעל שמים כי גדול מעל שמים
מעל השמים הללוהו שמי השמי׳
ויגידו שמים.
ויגידו השמים.
אל שמים כי אשא אל שמים ידי
ואל השמים.

את השמים ואת הארץ
י״ג וסימניהון נמסר בחגי סימן ב׳ ובדה״ה ב׳ סימן כ׳.
השמימה י״א וסימניהון נמסר בפרש׳ ואתחנן ובדה״ה ב׳ סימן ו׳׳
שמיך ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ח׳.
ושמים ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳.
השמים ושמי השמים ג׳ וסי׳ נמסר בפ׳ עקב.
ולהשמיד ד׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ הבא.
השמדך ד׳ חסרי׳ בליש׳ השמדה וסימניהון
ונתן מלכיהם בידיך והאבדת
עד השמידם אותם דיהושע
בעשא. אחאב.
לשבר מעזניה׳
השמחים ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס סוף סימן ו׳ ובמשלי סימן ב׳׳
ולשמחה ג׳ וסימניהון נמס׳ בשפטים סימן י״ו ובזכריה סוף סי׳ ח׳ ובקהלת ריש סי׳ ב׳
השמחה ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ח׳.
וישמח ז׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ד ובקהלת סו׳ סימן י׳.
וישמחו ה׳ רפין וסימניהון
וישמחו כל חוסי בך׳
ישישו וישמחו בך.
וחברו.
ירננו וישמחו חפצי׳
ישאו בתף ובכנור.
ונשמחה ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעי׳ סוף סימן כ״ה׳
וישמחו ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״א.
שמח ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן י״ו וסי׳ קח

ובד״ה א׳ סימן כ״ט •
שמחם ג׳ וסימניהון
כי שמחם אלהים שמחה •
ויזבחו ביום ההוא זבחים •
כי שמחם יי׳ מאויביהם •
שמחים ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סוף סימן ח׳ •
שמלות ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת עקב •
ושלמות ד׳ וסי׳ נמס׳ ביהושע סי׳ ט׳ ועיין בפר׳ משפטי׳ •
ושממה ה׳ וסימניהון
ושממה כמהפת זרים •
שברון ריגון הפלאי •
ונתתי את הר שעיר •
ואת הצפוני ארחיק •
והשמתי ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר בהר סיני •
שוממה ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ותשב תמר ושוממה •
נתנני שוממה כל היום •
כי רבים בני שוממה •
השמה ג׳ וסימניהון
כל ימי השמה תשבת •
והארץ תעזב מהם •
כל ימי השמה שבתה •
שמן ד׳ וסימניהון
ויכו את מואב •
על כן יזבח לחרמו •
וימצאו מרעה שמן •
במרעה טוב ארעם •
משמנה ג׳ וסימניהון נמסר פרשת ויקרא •
ושמן ז׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ז •
בשמן ו׳ רפין וסי׳ נמסר בפר׳ תצוה ומגלה סימן ב׳ •
ואת שמן ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת תשא •
וישמע י׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס׳ ובאיוב ריש סימן ל״ז •
וישמעון ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת דברים •
נשמע ד׳ קמצין וסי׳ נמסר בירמיה סימן ג׳ •
בשמעו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח •
וישמע ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ט׳ •
לא שמע ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ד ובמשלי ריש סימן י״ג •
ולא ישמע ד׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ וארא ובישעיה סימן מ״ב •
שמיעה על י״ב בלישני׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳ ויחזקאל סי׳ כ״ז •
שמעת ד׳ וסימניהון נמסר בריש מלכים •
ולא ישמעו ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שמות •
ולא תשמע ד׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ראה ובירמי׳ ס׳ ה׳ •
לא שמעתם ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ ל״ד •
שמועה ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ י״ג •
שמועת ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ ס׳ ד׳ ובדניאל סוף סימן י״א •

ושומע ד׳ חסרים וסימניהון נמסר במשלי סי׳ י״ב •
ושמעו ו׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ו •
שמוע ח׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת משפטים וג׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ג •
משמע ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳ ריש קהלת •
לשמוע ד׳ מ״ל וסימניהון נמסר בפר׳ בחקתי ובירמיה סימן י״א •
שמוע י״א חסרי׳ וסי׳ נמסר ירמיה סוף סימן י״ט ובדניאל סימן ט׳ •
ונשמע ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ נמסר בפרשת משפטים ואחשורוש סוף סי׳ א׳ •
ונשמע ג׳ וסימניהון
ונשמע וימס לבבנו •
ונשמע בקול אבינו •
ונשב באהלים •
תשמעון ו׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג׳ •
תשמעון ב׳ קמצי׳ וסימניהון
בקטן כגדול תשמעון •
נביא מקרבך מאחיך •
שמע ד׳ וסימניהון בלשון ארמי מכיהו צוות
מסבינא ואהבזוי וביאורם נמסר בירמיה סימן ל״ו ובתלים סימן כ״ב •
שומעת ו׳ ה׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ נמסר בריש וירא ומשלי סוף סימן ט״ו •
שמעו ט׳ ה׳ בפרש׳ נדרים וסי׳ נמסר ביהושע סוף סימן ו׳ •
ושמע ה׳ זקפי׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בלק ובדניאל סימן ט׳ •
שמעו ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בפרשת בשלח •
בשמעכם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן •
שמע ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפר׳ ויצא •
שמעוני ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בפר׳ חיי שרה •
שמעיהו ה׳ וסימ׳ נמס׳ בירמיה סוף סימן כ״ו ובד״ה ב׳ ריש סימן י״א •

חד מן כו׳ בליש׳ שמיעה דכל חד וחד לית דכוו׳ וסימ׳
שמען ויאמר למך לנשיו •
שמענו אדני נשיא •
שמענוה הנה שמענוה באפרתה •
שמעה ה׳ שמעה ה׳ סלחה •
שמעתם עתה נבראו ולא מאז •
ושמעה ונפש כי תחטא •
ונשמעה ויאמר אבשלום •
ואשמעה ויאמ׳ אלהם משה עמדו
שמענה הנה זאת חקרנוה כן היא
בשמועה ופן ירך לבבכם ותיראו
משמועה רעה לא יירא •
לשמועה ולא היתה סדום אחותך
ונשמעה ויאמרו אל משה דבר •
אשמע ויהי כאשר קרא •
ואשמע הקשבתי ואשמע •
וישמע אז נדברו יראי ה׳ •

תשמע ותתנם ביד צריהם •
ונשמע ויקרא ספר הברית •
השמע עם קול אלהים חיים •
למשמע והריחו ביראת ה׳ •
בהשמע ויהי כהשמע דבר המלך
השמע זעקה מכהיהם •
ותשמע ויזבחו ביום ההוא •
תשמע ויאמרו אליו בני דן •
שמע הללוהו בצלצלי שמע •
שמרו ה׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בהעלתך ובירמיה סימן י״ו •
שומר י׳ מ״ל וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז ובמשלי סימן י׳ ע״ש •
לשמור ח׳ מ״ל וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ו ובמלכים א׳ סימן י״א •
שמור ד׳ מ״ל בליש׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל ב׳ ס׳ י״א •
ונשמרתם ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ואתחנן ובמלאכי סימן ב׳ •
משמרתו ג׳ וסימניהון
ושמרו את משמרתו •
ושמרת משמרתו וחקתיו •
כי שמרנו משמרתו •
שמור ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר בפרש׳ ואתחנן •
תשמרון ה׳ וסימניהון
שמור תשמרון את מצות •
כי אם שמר תשמרון •
אלה החקים והמשפטים •
את הברכה אשר תשמרון •
כל המצוה אשר אנכי •
שמרונה ג׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ ס׳ י״ד •

שן

שנא ה׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שפטים •
שונא ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳ בישעיה סימן ס״א •
שנא ה׳ וסימניהון נמסר בריש פ׳ שפטים •
ובשנת ט״ר״פ וסימניהון נמסר במלכים א׳ ריש סימן ט״ו •
שנות ג׳ בשתא וסימניהון
בינו שנות דור •
שנות עולמים •
שנות ימין עליון •
וא׳ ושנות רשעים תקצרנה •
שניו ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ו׳ •
שנים שנים ג׳ וסימניהון
שנים שנים באו אל נח •
ויבאו אל נח אל •
ולאספים שנים שנים •
אל שני ג׳ וסימניהון
שתי כתפות חברו׳ •
וזה לך האות אשר •
הואל וקח ככרים •
ואת שני ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ יתרו •
שנינו ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ס׳ סי׳ ב׳ ובאיוב סוף סימן ט׳ •
שני ב׳ סבירי׳ שנית וסימני׳
אל בית הנשים שני •
וחנון בן צלף הששי •

שנמות ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ב׳ ובמלכים ב׳ סימן ד׳ •
משנה ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ •
ישנא ג׳ כתיב א׳ בלישניהון וסימניהון
ישנא הכתם הטוב •
ועז פניו ישנא •
יתן לידידו שינא •
שנונים ג׳ וסימניהון נמסר בתהלים סימן מ״ה וסימן קכ״א •
ולשנינה ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת כי תבא •

שע

שעיה על ג׳ בלישניהון וסימניהון
ישעה האדם על עשהו •
ישען על ביתו •
המי הורדים מצרים •
שעיר ה׳ חסרים בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות •
שעירה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח ויהושע סימן י״ב •
שער ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא •
עשרו ג׳ וסימניהון
והיה ביום השביעי ב׳ בפסוק •
וכבס הטהר את •
השערה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ כי תצא •
השוערים י׳ מ״ל וסימניהון נמסר בנחמיה ריש סימן ח׳ •
שעשעי ו׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בתהלים בא״ב אות י׳ •

שפ

שפה אל ג׳ בליש׳ וסימניהון
את הים דד״ה •
ואלה מדות המזבח •
והנה אל שפת •
ושאריהן שפה על •
ושפחות ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפרשת לך לך •
שופט ו׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בעמוס סימן י״ב ובד״ה ב׳ סוף סימן כ״ו ע״ש •
השופט ב׳ מ״ל וסימניהון
כי ינחם יי׳ מנאקתם •
והיה כמות השופט •
שפטים דקדים לשטרי׳ ג׳ וסימניהון
תתן לך בכל שעריך •
ויקרא יהושע לכל •
ויאסף יהושע את כל •
ישפוט ד׳ מ״ל בלישני׳ וסימ׳
האחד בא לגור וישפוט •
ולא למראה עיניו ישפוט •
והוא רמים ישפוט •
הבעד ערפל ישפוט •
השפטים ד׳ וסי׳ נמס׳ בפ׳ שפטי׳ ובד״ה ב׳ סימן י״ט •
במשפטם ח׳ וסימניהון נמסר׳ בד״ה ב׳ סימן ו׳ •
משפטך ה׳ חסרים וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סוף סימן כ׳ ובתלים סימן ל״ז ובא״ב

רבתי אות ק׳ ·

משפטי יו׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ובתלים סימן י״ז ·

את משפטי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ה׳ ·

למשפט ט״ו וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ ס׳ ט״ו ·

במשפט ח׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בפרשת קדושים ובמשלי ריש סימן י״ח ·

משפטו ו׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ סוף סימן כ״ו ·

במשפט ז׳ רפ״ין וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובמלכים ב׳ סימן י״ז ·

נשפט הקמצין וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ט״ו ובירמיה סוף סימן כ׳ ·

ישפה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת פקודי ·

שפיים ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ט ·

משפיל ג׳ וסימניהון

משפיל רשעי׳ עדי ארץ ·

ויהוה צבי הוה׳

משפיל אף מרומם ·

שפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי ·

שופר ב׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפר׳ בהר סיני ובאיוב סוף סימן ל״ט ·

ישפך ג׳ ב׳ כתו׳ שין וא׳ כתיב סמ״ך וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳ ·

שפות ג׳ וסימניהון ביחזקאל ריש סימן כ״ד ·

שך

שך ד׳ קמצין בקריאה וסימ׳ נמסר בפרשת שמיני ובירמיה סוף סימן ו׳ ·

ושך ג׳ וקמצי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן נ׳ ·

ישקו ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויצא וירמיה סי׳ י״ו ותלי׳ סי׳ ס״ד ·

והשקה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בראשית ·

והשקית ד׳ ג׳ מנהון מלרע וסימניהון

והשקית את העדה ·

והשקית אתם יין ·

והשקית אתו את כל הגוים ·

והשקית ברגלך כגן ·

בתרא מלעיל ·

משקה ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר פרשת וישב וחבקוק סימן ב׳ וד״ה ב׳ סימן ט׳ ·

ואשקוט י״ג מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ ג׳ ·

שוקקה ג׳ וסימניהון

והקיץ ונפשו שוקקה

כי הרויתי נפש שוקקה ·

כי השביע נפש שוקקה ·

תשוקתו ב׳ וסימניהון נמסר בפר״ש בראשית ·

שקול ד׳ ומל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳ וביחזקאל סימן ד׳ ובעזר׳ סימן ח׳ ·

במשקל ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ קדשי׳

מערכת

ובד״ה א׳ סימן כ״ח ·

וישקף ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת חיי שרה ·

נשקפה ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ובד״ה א׳ סוף סימן ט״ו ·

המשקוף ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בא ·

שקץ הם ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שמיני ·

שקוצים ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בנחום סימן ג׳ ·

שר

השר ד׳ פתחין וסימניהון נמסר במיכה ריש סימן ז׳ ובדניאל ריש סימן י״ב ·

ועל שר ד׳ וסימניהון נמסר פ׳ וישב ·

וכל שרי ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״א ובמגלה סימן ט׳ ·

ואת שרי ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ד ·

בשיר ג׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן כ״ד ·

שיר המעלות לדוד ד׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן קל״ב ·

שיר מזמור ג׳ ובטעם וסימ׳ נמסר בתלים סימן פג׳ ·

שיר חדש ז׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ צ״ו ·

שירים ד׳ חסרי׳ בלישניהון וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן ד׳ וסימ׳ כה״ ·

שרים ח׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ט ·

אשירה ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בשלח ·

וישר ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ט׳ ובד״ה א׳ סימן ד׳ ·

תשרף באש ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ תצוה וביהושע סימן י״א ·

שרשם ג׳ וסימניהון

בני אפרים שרשם ·

הוכה אפרים שרשם ·

שרשם בבק יהוה ·

שש

שש ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תבא ובתלי באל״ב אות שי״ן ·

ושיש ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תבא ובישעיה סימן ס״ב ·

משוש ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס״ו ·

ושש ג׳ רפ״ה וסימניהון נמסר בפרש׳ משפטים ·

ושש ועזים ג׳ וסימניהון

ותכלת וארגמן ·

וחכרו ·

וכל איש אשר נמצא אתו ·

תש ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא וביהושע סוף סימן ו׳ ·

ישית ו׳ וסימניהון נמסר בפר׳ ויגש ·

תשיתמו ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ה ·

שתה ג׳ נתיב וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ט ·

משתיהם ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סי׳ א׳ ·

וישת ו׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ויצא ושמואל ב׳ סימן כב׳ ·

שתו ד׳ מלעיל וסימני׳ נמס׳ בפרש״ כי תשא ·

שיתו ג׳ ב׳ מל״ ומלעיל וא׳ חס׳ ומלרע וסימניהון נמסר ריש פרש׳ בא וירמיה סי׳ ל״א ·

ושותים ה׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ל׳ ·

לשתות ד׳ חסרי׳ בתור׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ חיי שרה ·

ובשתים ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ג ·

ואת שתי ו׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ פקודי וביחזקאל סימן לה״ ·

נשלם מערכת

אות השי״ן בס״ד ·

מערכת אות.

התי״ו

א״ב מן חד חד נסיב תת

בריש תיבותא וסימניהון

תתאו אל תלחם את לחם ·

תתאכלו אל תתאכלו ואל תאכלו

התכלע יחגו וינועו כשכור ·

תתגודדו בנים אתם לה׳ ·

תתגודדי מה תתגודדי בת ·

תתהדר אל תתהדר לפני מלך ·

תתורו ולא תתורו אחרי ·

תתחכם אל תהי צדיק הרבה ·

תתחקה ותשם בסד רגלי ·

תתחרה כי את רגלים רצתה ·

תתיפח בי קול כחולה שמעתי ·

תתיפי לשוא תתיפי ·

תתכו כהתוך כסף בתוך כור ·

תתם ומה בצע כי תתם דרכיך

תתכה אם עשק רש וגזל ·

תתנו כן תעשה לשורך וצאנך

התנשאו ויקהלו על משה ·

תתעבנו ולא תביא תועבה ·

תתעינו למה תתעינו מדרכיך ·

תתענג אז תתענג על ה׳ ·

תתעמר והיה אם לא חפצת ·

תתפש סממית בידים ·

תתפלא תחדש עדיך נגדי ·

התקעו ובהקהיל את הקהל ·

תתראו וירא יעקב כי יש שבר ·

תתמוגג יערו שמים ירדו ·

תתנכר עם נכר תתנכר דשמואל

תתברר עם נבר התברר דתהלות

התפל עם עקש דשמואל ·

תתפתל עם עקש תתפתל דתהלות

תתנחלו לשמות מטות אבתיכם ·

תתמוגגנה והטיפו ההרים עסים ·

כ״ד זוגין מייחדין חד ת׳ וחד ות׳ וסימניהון

תבהל אל תבהל מפניו הלך ·

ותבהל כי אתה תבא אליך ותלא

תער כי אליך ה׳ אדני עיני בכה

ותער ותמהר ותער כדה ·

תוהר פחז כמים אל תותר ·

ותוהר ויאמר לה בועז לעת ·

תרד פלגי מים תרד עיני ·

ותרד ואם לא תשמעוה במסתרי ·

תורידם ואתה אלהים תורידם לבאר

והורידם בחבל בעד החלון ·

תרא אשקלון ותירא ·

ותרא איבתי ותכסה בושה ·

תאמנו וראש אפרים שמרון וראש שמרון ·

ותאמנו וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע ·

תגדל ואל תרא ביום אחיך ביום

ותגדל הנה נא מצא עבדך חן ·

תפל ויאמ׳ המלך להמן מהר קח ·

ותפל ותגדל עד צבא השמים

תשמע זעקה מבתיהם כי ·

ותשמע ויזבחו ביום ההוא זבחי ·

תהלך שתו בשמים פיהם ·

ותהלך ויט משה את ידו על השמי׳

תריץ יאהיו חשמני׳ בני מצרים

ותרץ ותשלך אשה ·

תרוץ בלכתך לא יצר צעדך ·

ותרוץ עד אשר לא ירתק חבל ·

תופר גם את בריתי תופר את ·

ותופר ביום ההוא וידעו כן ·

והופע היום ההוא יהי חשך ·

תופע ארץ עיפתה כמו אפל ·

תשורי אתי מלבנון כלה ·

ותשורי למלך בשמן ותרבי ·

תהי ויאמר אליה ·

ותהי ואעבר עליך ואראך ·

תמס כמו שבלול תמס ·

ותמס בתוכחות על עון יסרת ·

תעלנה ויאמ׳ מלאך ה׳ אל מנוח ·

ותעלנה וצפיר העזים הגדיל ·

תעלזנה אל תגידו בגת אל ·

ותעלזנה בליותי כדבר שפתיך ·

תבואינה תובלנה בשמחות וגיל ·

ותבואינה התבוננו וקראו למקוננ׳

תגישון וכי תגישון עור לזבוח ·

ותגישון המנדים ליום רע ·

תכגר ויאמר ה׳ אל משה ואביה

ותסגר מרים מחוץ למחנה ·

תורות והארץ חנפה תחת ·

ותורות ועל הר סיני ירדת ·

י״א קרינן ת׳ ולא כתיבן

וסימני׳ נמסר בריש שופטים ובסוף קהלת ע״ש כה דאקשינן ·

ותלופיהון ז׳ כתבן ת׳ ולא

קריין וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ט ·

ג׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ת׳ וא׳ ות׳

ברישי׳ וסימ׳ נמסר בקהלת סימן ז׳ ·

מלין דמשמשין ת׳ ברישי׳

ון׳ בסופי׳ סימ׳ באיוב סימן לב״ ·

י״א זוגין חד מלרע וחד

מלעיל ות׳ ברישי׳ וסימניהון

ותפר עצו עצה ותפר ·

ותפר ביום ההוא וידעו כן ·

ותרץ אם ראיתה גנב ·

ותשמידם תרדף באף ותשמידם ·

ותשמידם כתים כל יחיו רפאים ·

ותמות מדוע באתי ואין איש

ותמות ויקימו עלי בעלי ·

ותלהט אש לפניו תלך ותלהט ·

ותלהט כי אש קדחה באפי ·

והלבב וישכב אמנון ויתחל ·

והלבב

מערכת אות התיו

ותלכב ותלך תמר בית אמנון •
ותחולל אף כי תאמר לא •
ותחולל בטרם הרים ילדו •
ותיטב לה׳ משור פר •
ותיטב הנערה בעיניו •
ותתעטף אזכרה אלהים ואהמיה •
ותתעטף עלי רוחי •
ותאכלם תשיתמו כתנור אש •
ותאכלם עוד זה מדבר וזה בא •
ותכתן יגמר נא רע רשעים •
ותכונן לך את עמך ישראל •

מלין דמשמשין תם בסוף

תיבות ס׳ נמסר במערכת אות המ״ם •

מלין דמשמשין תו בסופי׳

וסימניהון

אתו וירדו כל יש׳ את הפלשתי׳
מוראתו והסיר את מראתו בנוצתה
סותה וברם ענבים סותה •
בטהרתו אשר לא תשיג ידו •
צחנתו ואת הצפוני ארחיק מעליכם
רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו
חתנתו ביום חתנתו וביום שמחת
בהראתו את עשר כבוד מלכותו •
חתיתו כי נתתי את חתיתו את •
אמרתו השלח אמרתו ארץ עד •
מיראתו ולא יכל עוד להשיב •
רשעתו והיה אם בן הכות הרשע •
ובגאותו שחקים דגואת הברכה •
בביתו ויעברו ימי בכיתו וידבר •
עותו ראה את מעשה האלהי׳ כי •
בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר
אמרתו בצע אמרתו אשר צוה מימי
משחתו ויקרא באזני קול גדול
דיחזקאל •

מלין דמשמשין תי בסוף

תיבותא וסימניהון

אגאלתי פורה דרכתי לבדי •
אריתי מורי עם דבשי •
בתורתי הילך בתורתי אם לא •
אצתי ואני לא אצתי מרעה •
התאויתי ואני לא אצתי ב׳ בו •
ספקתי על ירך כשתי וגם נבלמתי
בצאתי את העיר אפרש אתן כפי •
מלאתי משפט צדק ילין •
עניתי טוב לי כי עניתי •
עניתי בצום נפשי ותפלתי •
נעניתי עד מאד ה׳ חייני •
יקשתי לך וגם נלכדת דירמיה •
בסיתי כי כה אמר ה׳ אלהים •
סוסיתי כי אמר בכח ידי •
נמצאתי נדרשתי ללא שאלו •
הפחתי אם כחה אכלתי בלי כסף •
קורצתי הן אני כפיך לאל •
נטמאתי איך תאמרי לא •
משברתי ותחלף את משברתי •
פניתי והבית ומקום לגמלים •
עותתי ראית ה׳ עותתי •
נשברתי את לבם הזונה •
מדשתי ובן גרני כי •
ישרתי על כן כל פקודי כל •
הסכנתי לעשות לך כה •
בליתי פינחס בן אלעזר •
פללתי ראה פניך לא •
עתי וישלח ביד איש עתי •
שעברתי במעט שעברתי •
שמצאתי עד שמצאתי ב׳ בפסו׳ •
ושחכמתי שעמלתי ושחכמתי •

תא

ותאנה ב׳ וסימניהון

ולמה העליתנו ממצרים •
ארץ חטה ושעורה •

והתאנה ב׳ וסימניהון
העוד הזרע במגורה •
הגפן הנבישה והתאנה •

תאניה ב׳ וסימניהון
והציקתי לאריאל •
וירב בבת יהודה •

תב

תבואות ז׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר סוף ויגש׳

תבואתיה ב׳ כתי׳ ה׳ וסימני׳
קדש ישר׳ לי׳ •
והיתה תבואתה ללחם •

תה

תהו ובהו ב׳ וסימני׳ נמסר
בפרש׳ בראשי׳ •

בתהו ב׳ וסימניהון
ויטו בתהו צדיק •
בתהו ויאבדו •

תהומות ד׳ מל׳ דמל׳ וסי׳
נמסר בפרשת
בשלח ע״ש ובתלים סימן לג״ •

את תהום ג׳ וסימניהון
בהעלות עליך את •
ביום רדתו שאולה •
ותנח קרא לריב •

תו

תובל ו׳ פתחי׳ וסימניהון
בסדר בראשית •

תולעת ב׳ חס׳ וסימניהון
תלעת השני קדם •
כי תאכלנו התלעת •

תולע ג׳ וסימניהון
תולע ופוה ויוב •
וחברו •
האמנים עלי תולע •

תור ג׳ מל׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר
בשיר השירים סימן ב׳ •

ותורה ה׳ וסימ׳ נמסר במיכה
ס׳ ב׳ ובמשלי סימן ו׳ •

ובתורתו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳
וסימניהון נמסר
בירמיה סימן מ״ד •

תורתך ט׳ וסימני׳ נמסר בתלים
בא״ב רבתי אות ה׳ •

ותורתך ה׳ וסי׳ נמסר בתלים
בא״ב רבתי אות ת׳

תורותיו ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת יתרו •

תושיה ז׳ מל׳ בלישני׳ וסימ׳
נמסר בישעיה סוף
סימן כח״ ובמשלי סימן ח׳ •

תח

התחת ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ ויצא •

ומתחת ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ ס׳ ז׳ •

תחתיות ז׳ וסימני׳ נמסר
ביהושע סי׳ ט״ו
וביחזקאל סוף סימן כו״ •

תי

תימא ה׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן כא״ •

מתימן ג׳ וסימניהון
אלוה מתימן יבא •
מתימן כל ארץ הנגב •
ונתתיה חרבה מתימן •

וכל לישניהון מל׳ בב״א
וחדרי תמן •

והתירוש ג׳ וסימניהון
והיא לא ידעה כי •
ויען יי׳ ויאמר לעמו •
וכל יהודה הביאו •

ותירש ג׳ חסרי׳ וסימניהון
ויתן לך האלהים •
ודגן ותירש סמכתיו •
על דגן ועל תירש ועל •
וכל תירשך ותירשך דכו׳ חס׳ בב״א •
ואם ישתו בני נכר תירושך •

תכ

ותכלת וארגמן ו׳ וסימ׳ נמסר
בפר׳ ויקהל •

תל

תלוי ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת
כי תצא •

ד׳ מלי׳ אית בהון אות תלוי

וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ י״ח ואיוב סי׳
לח׳ ושמואל ב׳ סי׳ י״ח •

תם

תם ה׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בהר סיני •

תמימים יהיו לכם ג׳ וסימני׳
ושבעה כבשים דפסח •
ובעשור •
וביום הבכורים •

שבעה תמימים ג׳ וסימניהון
ובראשי חדשיכם •
יום תרועה •
ביום השמיני עצרת •

בתמי ג׳ וסימניהון
לדוד כי אני בתמי •
ואני בתמי אלך •
ואני בתמי תמכתי •

ותימא ה׳ בליש׳ ד׳ מל׳ וא׳ חס׳
וסימ׳ נמסר סו׳ פ׳ חיי •

ג׳ כתי׳ תים יתירים וסימני׳
נמסר
בשמואל ב׳ ס׳ כ״א •

מתום ד׳ וחס׳ וסי׳ נמס׳ בשופטי׳
סימן ד׳ ובתלים סימן לח״ •

בתמל ח׳ וחסרי׳ וסימ׳ נמסר פר׳
ויצא ומלכים ב׳ סימן י״ג •

אתמל ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל
א׳ סימן ד׳ •

תמם ג׳ וסימניהון
וגם יד יי׳ היתה בם •
ויכתב משה את •
וידבר משה את •

תמנו ג׳ וסימניהון
האם תמנו לגוע •
חסדי יי׳ כי לא תמנו •
תמנו חפש מחפש •

תמימים ס׳ כל כעירא חס׳ ו״
בהר׳ וכו׳ עיין בריש
משלי •

תימרות ג׳ מל׳ דמל׳ בלי׳ וסי׳ נמס׳
בשיר השירים ס׳ ג׳ •

תן

תנוך ח׳ בתורה וסי׳ נמס׳
בפרשת מצורע •

בתנור ג׳ דגשין וסימני׳ נמסר
בהושע סימן ז׳ •

תנים ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וארא •

בתנים ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה ס׳ יד׳ •

תנין ח׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בפר׳
וארא ובתלים ס׳ צ״א •

תנינם ג׳ כתי׳ כן וסי׳ נמסר בפר׳
בראשי׳ ובתלי׳ ס׳ קמ״ט •

תע

נתעב ג׳ ב׳ פתחי׳ וא׳ קמץ וסים׳
נמסר באיוב סימן ט״ו •

יתעב ה׳ קמצי׳ בליש׳ וסי׳ נמסר
בפרשת עקב ובישעיה
סימן מט ובתלים סימן קו׳ •

תעבות ט׳ כתיבן כן בלישניהון
וסימ׳ נמסר סוף פרש׳
אחרי מות ובמלכים ב׳ ריש סימן י״ו •

תועבתיה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳
נמס׳ ביחזקאל ריש
סימן כ״ב •

תועבותיך ג׳ חסרי׳ ו׳ וסי׳ נמסר
ביחזקא׳ סי׳ ה׳ ע״ש •

תועבותיהם ג׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סי׳ י״ב •

בתועבתיהם ג׳ כתי׳ כן וסים׳
נמסר בעזרא
סימן ט׳ •

תעה ג׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת
וישב ובמשלי סימן כ״א •

מתערה ד׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל ס׳ כ״א •

תפלה ג׳ וסימני׳ קרהא דאיוב
שמרון וכיאו׳ נמסר
בירמיה סימן כ״ג •

ותפוח ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסים׳
נמסר ביהושע סימן יז״
ויואל סימן א׳ •

תפשום ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ ד׳ •

תקיפא ג׳ ב׳ כתי׳ א׳ וא׳ כתי׳
ה׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ב׳ וסימ׳ ז׳ •

תר

התרים ג׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ א׳ סימן י׳ •

תרשישה ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סי׳ כ״ג •

סימן כל דלפני עשר תעש׳
והירשך
ודבהדיה בלהון תרשך ובלהון חס׳
בליש׳ בב״א מל׳ וסימ׳ ישתו בני נכר
תירושך אשר יגעת •

והתירוש ג׳ ומל׳ וסימני׳ נמסר
ביואל סימן ב׳ •

ג׳ מלין ת׳ בריש תיבותא

ומן ב״ב בפסו׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל
סימן ל״ב •

תשיעי ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת נשא •

תם ונשלם

ת״ל ח

עד הנה הגיע שיעור החלפת ביתות
שייערנו בהקדמתנו לחבור זאת ה
המסרה וברוך השם האמתי אשר
הגענו לתשלו׳ מה שייערנוהו ומהנה
נתחיל להעתיק ולחבר מה
שייעדנו בחלוף כל
קריה׳ בסד׳ •

קיט ה 119 IIIII

חלוף התורה בין בני אשר ובין בני נפתלי

בן אשר וחיתו ארץ ו
בן נפת וחיתו ארץ
בא מכל עץ הגן
בנ מכל עץ הגן
בא והשקה את כל
בנ והשקה את כל
בא בעצבון תאכלנה
בנ בעצבו תאכלנה
בא אשר בראותו
בנ אשר בראותו
בא התהלך נח
בנ התהלך נח
בא את כל היקום
בנ את כל היקום
בא ובכל דגי הים
בנ ובכל דגי הים
בא וימצאו בקעת
בנ וימצאו בקעת
בא ויאהל עד סדום
בנ ויאהל עד סדום
בא ויהי כהוציאם
בנ ויהי כהוציאם
בא את בן הגר
בנ את בן הגר
בא גר ותושב
בנ גר ותושב
בא לא אדני
בנ לא אדני
בא ואת הצמידים
בנ ואת הצמידים
בא תשב הנערה
בנ תשב הנערה
בא כי עתה הרחיב
בנ כי עתה הרחיב
בא עלי קללתך
בנ עלי קללתך
בא ויתן לך האלהים
בנ ויתן לך האלהים
בא וישתחוו לך
בנ וישתחוו לך
בא ויעקבני
בנ ויעקבני
בא ועל חרבך
בנ ועל חרבך
בא ויתן לך את
בנ ויתן לך
בא יששכר
בנ יששכר
בא ויבא יעקב מן
בנ יעקב מן השדה
בא וכל שה חום
בנ וכל שה
בא ובהעטיף
בנ ובהעטיף
בא אל המחנה
בנ אל המחנה
בא והיה המחנה
בנ המחנה
בא כי יפגשך רפי

בנ כי יפגשך דגש
בא לא אשלחך
בנ לא אשלחך
בא כי על כן ראיתי
בנ על כן ראיתי
בא קרא שם המקום
בנ קרא שם המקום
בא ויאהב את
בנ ויאהב את הנער
בא ונתתי לך
בנ ונתתי לך ולזרעך
בא אלוף קרח
בנ נפתלי אלוף קרח
בא ויתנכלו אותו
בנ ויתנכלו
בא יפה תאר
בנ יפה תאר
בא ויקרא שם יוסף
בנ שם יוסף
בא כי לא לו יהיה
בנ כי לא לו יהיה
בא את כל מאומה
בנ את כל מאומה
בא וליוסף ילד
בנ וליוסף ילד
בא את כל אשר
בנ את כל
בא בהתחננו
בנ בהתחננו
בא כמרגלים
בנ כמרגלים
בא היש לכם אב
בנ היש לכם
בא אל עבדך אבי
בנ אל עבדך
בא בנימן אחיו
בנ בנימן אחיו
בא ימנה וישוה
בנ ימנה וישוה
בא ובני דן
בנ ובני דן
בא לבית יעקב
בנ לבית יעקב
בא אשר יהיה לעם
בנ יהיה לעם
בא ויגרשום
בנ ויגרשום
בא הם המדברים
בנ המדברים
בא כי טוב לנו
בנ כי טוב
בא אז ישיר משה
בנ אז ישיר
בא ויאמינו ביי
בנ ויאמינו ביי
בא זה אלי ואנוהו
בנ זה אלי ואנוהו
בא עם זו גאלת
בנ עם זו גאלת

בא ותטעמו
בנ ותטעמו
בא כל המחלה
בנ כל המחלה
בא אל כל עדת
בנ אל כל עדת
בא על הצור
בנ על הצור
בא או ירה יירה
בנ או ירה יירה
בא לא יהיה לך
בנ לא יהיה לך
בא כי יגנב
בנ כי יגנב
בא על כל דבר
בנ על כל
בא כן תעשה
בנ כן תעשה
בא לא אגרשנו
בנ לא אגרשנו
בא ויחזו
בנ ויחזו
בא ואת שמות
בנ ואת שמות
בא לכהנו לי
בנ לכהנו לי
בא או בגשתם
בנ או בגשתם
בא וקנמן
בנ וקנמן
בא את זרעכם
בנ את זרעכם
בא כי פרעה
בנ כי פרעה
בא אל כל עדת
בנ אל כל עדת
בא את התכלת
בנ את התכלת
בא אל בצלאל
בנ אל בצלאל
בא על השלחן
בנ על השלחן
בא וחמש אמות
בנ וחמש
בא את כל כלי
בנ את כל כלי
בא ומן התכלת
בנ ומן התכלת
בא מטבעתיו
בנ מטבעתיו
בא ואת האבנט
בנ ואת האבנט
בא ומכנסי בד
בנ ומכנסי בד
בא ומן הדם
בנ ומן הדם
בא המעלה
בנ המעלה
בא יפול עליו

בנ יפל עליו
בא בעור הבשר
בנ בעור הבשר
בא או בשתי
בנ או בשתי
בא או מן השתי
בנ או מן השתי
בא עץ הארז
בנ עץ הארז
בא על המשכב
בנ על המשכב
בא עמיתך
בנ עמיתך
בא ומזרעך
בנ ומזרעך
גא אל כל עדת
בנ אל כל עדת
בא מות יומת
בנ מות יומת
בא או בת אמו
בנ או בת אמו
בא שתים
בנ שתים
בא שבתכם
בנ שבתכם
בא את מועדי
בנ את מועדי
בא והיתה
בנ והיתה
בא ולבהמתך
בנ ולבהמתך
בא את כספך
בנ את כספך
בא כי עבדי
בנ כי עבדי
בא ואם מעט
בנ ואם מעט
בא ואם מך
בנ ואם מך
בא כל ערכך
בנ וכל ערכך
בא ויתילדו
בנ ויתילדו
בא כן חנו
בנ כן חנו
בא על המשכן
בנ על המשכן
בא וכלה אהרן
בנ וכלה אהרן
בא בן אהרן
בנ בן אהרן
בא המאררים
בנ המאררים
בא ונזרעה
בנ ונזרעה
בא כן עשו
בנ כן עשו
בא על המשכן
בנ על המשכן

בא ובהאריך
בנ ובהאריך
בא אספה
בנ אספה
בא והתיצבו
בנ והתיצבו
בא אם את כל
בנ אם את כל
בא ויאסף
בנ ויאסף
בא אם יהיה
בנ אם יהיה
בא הבמתנים
בנ הבמתנים
בא היש בה
בנ היש בה
בא ואל כל עדת
בנ ואל כל עדת
בא וכל מנאצי
בנ וכל מנאצי
בא ויתאבלו
בנ ויתאבלו
בא והכנעני
בנ והכנעני
בא ויכתום
בנ ויכתום
בא אשר בתוככם
בנ אשר בתוככם
בא כל העדה
בנ כל העדה
בא בן אהרן
בנ בן אהרן
בא זה יהיה
בנ זה יהיה
בא בכור הבהמת
בנ בכור הבהמת
בא והיתה
בנ והיתה
בא לך ולזרעך
בנ לך ולזרעך
בא הוא יתחטא
בנ הוא יתחטא
בא אין צמיד
בנ אין צמיד
בא הכנעני
בנ הכנעני
בא שם המקום
בנ שם המקום
בא לסבב לפגע
בנ דגש
בא נתן סיחן
בנ נתן סיחן
בא על הנהר
בנ על הנהר
בא וידברו
בנ וידברו
בא וקבנו לי
בנ וקבנו לי
בא מה פעל:

בנ מה פעל אל
בא כי אם יהיה
בנ אם יהיה
בא אל שפטי
בנ אל שפטי
בא בן אהרן
בנ בן אהרן
בא והיתה
בנ והיתה
בא את השבי
בנ את השבי
בא את הנחשת
בנ את הנחשת
בא את הבדיל
בנ את הבדיל
בא וחצית
בנ וחצית
בא העושת
בנ העושת
בא והיתה
בנ והיתה
בא ואת נבו
בנ ואת נבו
בא מסתרת
בנ מסתרת
בא מות יומת
בנ מות יומת
בא את נחלת
בנ את נחלת
בא טוב הדבר
בנ טוב הדבר
בא ולא תיראון
בנ ולא תיראון
בא ונלחמנו
בנ ונלחמנו
בא ויכתו
בנ ויכתו
בא כאשר תמו רפי
בנ דגש
בא אעבור
בנ אשר אעבור
בא ויחרם
בנ ויחרם
בא את גדלך
בנ את גדלך
בא כמעשיך
בנ כמעשיך
בא כי לא
בנ כי לא
בא את הדברים
בנ את הדברים
בא והיה כי
בנ והיה כי
בא ונשל גוים
בנ ונשל גוים
בא והחסר
בנ והחסר
בא והיה עקב
בנ והיה עקב

חלוף הנביאים בין בני אשר ובין בני נפתלי

בא בלבבך
בנ בלבבך
בא עם גדול
בנ עם גדול
בא אשר יצאת
בנ אשר יצאת
בא על הלחת
בנ על הלחות
בא תשתה מים
בנ תשתה מים
בא ובשכבך
בנ ובשכבך
בא את גבולך
בנ את גבולך
בא את הצבי
בנ את הצבי
בא ליראה ביראת בישראל
בנ ליראה ביראת בישראל
בא אשר תשאלך
בנ אשר
בא בתתך לו
בנ בתתך לו
בא אשר יבחר
בנ אשר יבחר
בא על ממלכתו
בנ על ממלכתו
בא על הגוים האלה
בנ הגוים האלה
בא אשר פרית
בנ אשר פרית
בא בשור ובחמור
בנ בשור ובחמור
בא ואם בשדה
בנ ואם בשדה
בא והחזיק בה
בנ והחזיק בה
בא אשר ינצל
בנ אשר ינצל
בא לעשר
בנ לעשר
בא כל דברי
בנ כל דברי
בא הקים אותך
בנ הקים אותך
בא ביום ההוא
בנ ביום ההוא
בא נשבעתי
בנ נשבעתי
בא את מריך
בנ את מריך
בא ויכננך
בנ ויכננך
בא ימצאהו
בנ ימצאהו
בא שנותי מלרע
בנ מלעיל
אב רבבות
בנ רבבות
בא יערפו טל
בנ יערפו טל
בא ויתא
בנ ויתא

יהושע

בא וישכבו
בנ וישכבו
בא והחייתם
בנ והחייתם
בא הכנעני
בנ הכנעני
בא ממחרת
בנ ממחרת
בא ויאמר לו רפי
בנ ויאמר לו דגש
בא את מחנה
בנ את מחנה
בא ויחרימו
בנ ויחרימו
בא המרגלים
בנ המרגלים
בא ואת רחב
בנ ואת רחב
בא אשר ילכדנו
בנ אשר ילכדנו
בא ואת בניו
בנ ואת בניו
בא וכל ישראל
בנ וכל ישראל
בא ושפטיו
בנ ושפטיו
בא כי קרובים
בנ כי קרובים
בא יהושע
בנ יהושע
בא אל המחנה
בנ אל המחנה
בא את כל הארץ
בנ את כל הארץ
בא על שפת הים
בנ שפת הים
בא כן עשה
בנ כן עשה
בא המלכים
בנ המלכים
בא את כל האדם
בנ את כל האדם
בא מבעלה
בנ מבעלה
בא ויתהלכו
בנ ויתהלכו
בא והתחלקו
בנ והתחלקו
בא וגבל אתו
בנ וגבל אתו
בא ואת בעשתרה
בנ ואת בעשתרה
בא אל כל עדת
בנ אל כל עדת
בא והנשיאים
בנ והנשיאים
בא והתחתנתם
בנ והתחתנתם
בא אל קנא
בנ אל קנוא

שפטים

בא מנאקתם
בנ מנאקתם
בא את מעברות
בנ את מעברות
בא שש מאות
בנ שש מאות
בא וימכרם
בנ וימכרם
בא היש פה
בנ היש פה
בא ופגע בנו
בנ ופגע בנו
בא ויזנו כל ישראל
בנ כל ישראל
בא ויבצרו
בנ ויבצרו
בא על כל אשר
בנ על כל
בא ואת העשתרות
בנ ואת
בא וירצצו
בנ וירצצו
בא את כל
בנ את כל
בא ויתלקטו
בנ ויתלקטו
בא אל מלאכי
בנ אל מלאכי
בא והיה כי
בנ והיה כי
בא ויאחז
בנ ויאחז
בא ומחיתך
בנ ומחיתך
בא שש מאות
בנ שש מאות
בא ואת הכהן
בנ ואת הכהן
בא ויקראו
בנ ויקראו
בא הנה נא
בנ הנה נא
בא מן מעשהו
בנ מן מעשהו
בא מבית לחם
בנ מבית לחם
בא ונבערה
בנ ונבערה
בא ממערה גבע
בנ ממערת
בא יתפלל לו
בנ יתפלל
בא שים לפניך
בנ שים לפניך
בא כי רעתכם
בנ כי רעתכם רבה
בא הרבן
בנ הרבן
בא את ממלכות
בנ את ממלכות
בא למסלה
בנ למסלה
בא יתהלכו
בנ יתהלכו
בא שמר לך
בנ שמר לך
בא אשר על
בנ אשר על
בא קול הצאן
בנ קול הצאן
בא אתן לך
בנ אתן לך

שמואל

בא להשתחות ולזבח
בנ להשתחות
בא איש בנימן
בנ איש בנימן
בא ותאמרו
בנ ותאמרו
בא ממחנה
בנ ממחנה
בא וימאסך
בנ וימאסך
בא להרגך ג
בנ ג בשבא
בא ושאלתם
בנ ושאלתם
בא את כל
בנ את כל
בא ותדבר נא
בנ ותדבר נא
בא את נערי
בנ את נערי
בא לרדפך רפי
בנ דגש
בא ביד הנביאים
בנ ביד הנביאים
בא וימצאו
בנ וימצאו
בא את הגדוד
בנ את הגדוד
בא ממחנה
בנ ממחנה
בא ואקבצה
בנ ואקבצה
בא ואת בענה
בנ ואת בענה
בא ובשרך
בנ ובשרך
בא מפיבשת
בנ מפיבשת

מלכים

בא ואת הגברים
בנ ואת הגברים
בא מכסא
בנ מכסא
בא את עמך
בנ את עמך
בא צפה עץ
בנ צפה עץ
בא מירכתי
בנ מירכתי
בא אל מחזה
בנ אל מחזה
בא ועל המסגרות
בנ ועל המסגרות
בא לכהנה
בנ לכהנה
בא לשום
בנ לשום
בא שש מאות
בנ שש מאות
בא לירבעם
בנ לירבעם
בא לדוד
בנ לדוד
בא על המזבח
בנ על המזבח
בא אל בן
בנ אל בן
בא וישרתהו
בנ וישרתהו
בא וזהבך
בנ וזהבך
בא אל עבדך
בנ אל עבדך
בא ויחנו אלה
בנ ויחנו אלה
בא אל השדה
בנ אל השדה
בא בהשתחויתי
בנ בהשתחויתי
בא את נעמן
בנ את נעמן
בא אשר למלך
בנ אשר למלך
בא מן הסוסים
בנ מן הסוסים
בא וראה שם
בנ וראה שם
בא את יבלעם
בנ את יבלעם
בא את החנית
בנ את החנית
בא את הברית
בנ את הברית
בא כל הקדשים
בנ כל הקדשים
בא לא סר
בנ לא סר
בא שבע עשרת
בנ שבע עשרת
בא ויתפאו
בנ ויתפאו
בא ויעבירו
בנ ויעבירו
בא על חזקיהו
בנ על חזקיהו
בא דבר שפתים
בנ דבר
בא המבלעדי
בנ המבלעדי
בא דבר המלך
בנ דבר המלך
בא על הבית
בנ על הבית
בא אם מעשה
בנ אם מעשה
בא קטרו שמה
בנ קטרו שמה
בא אשר על
בנ אשר על
בא ואת המזבחות
בנ ואת המזבחות
בא תשע עשרת
בנ תשע עשרת

ישעיה

בא ובפרשכם
בנ ובפרשכם
בא ונוכחה
בנ ונוכחה
בא ואם תאמנו
בנ ואם תאמנו
בא ואנקמה
בנ ואנקמה
בא ומשקרות
בנ ומשקרות
בא ויסקלהו
בנ ויסקלהו
בא ולבבך
בנ ולבבך
בא את כל
בנ את כל
בא אם יהיה
בנ אם יהיה
בא והתנחלום
בנ והתנחלום
בא ייליל
בנ ייליל
בא מושל
בנ מושל ארץ
בא ובכלי גמא
בנ ובכלי גמא

חלוף נביאים

בא לבד בך
בנ לבד בך
בא ישב הארץ
בנ ישב הארץ
בא והיתה
בנ והיתה
בא אור הלבנה
בנ אור הלבנה
בא כן הרנם
בנ כן תרנם
בא קו תהו
בנ קו תהו
בא ואין שם
בנ ואין שם
בא אל ישעיה
בנ אל ישעיה
בא תערכו לו
בנ תערכו לו
בא אתך אני
בנ אתך אני
בא הלא שקר
בנ הלא שקר
בא ומתפללים
בנ ומתפללים
בא ויהמו
בנ ויהמו
בא אין מנהל
בנ אין מנהל לה
בא ואת עצומים
בנ ואת עצומים
בא וברחמים
בנ וברחמים
בא למה תשקלו
בנ למה
בא בלוא
בנ בלוא
בא ויגרשו
בנ ויגרשו
בא אשר
בנ אשר
בא וינטלם
בנ וינטלם
בא המתקדשים
בנ המתקדשים

ירמיהו

בא המעלה
בנ המעלה
בא אם תכבסי
בנ אם תכבסי
בא אשר נקרא
בנ אשר נקרא
בא המעשים
בנ המעשים
בא והיתה
בנ והיתה
בא ויירכו
בנ ויירכו
בא למקוננות
בנ למקוננות
בא ואינם
בנ ואינם
בא בן יחזקיהו
בנ בן יחזקיהו
בא ואין בם
בנ ואין בם
בא והיות
בנ והיות
בא אל איש
בנ אל איש
בא בית מלך
בנ בית מלך
בא אין חפץ
בנ אין חפץ
בא את אשר
בנ את אשר
בא הנבאים
בנ הנבאים
בא מלך בבל
בנ מלך בבל
בא את כל
בנ את כל.
בא וכמעשת
בנ וכמעשה
בא ויללת
בנ ויללת
בא להנבא
בנ להנבא
בא כל קהל
בנ כל קהל
בא והתפללו
בנ והתפללו
בא הנבאים
בנ הנבאים
בא ועל בני
בנ ועל בני
בא אכתבנת
בנ אכתבנה
בא וכל חילו
בנ וכל חילו
בא ובסטרפות
בנ ובמשרפות
בא שבע
בנ שבע
בא אשר שלחתם
בנ אשר
בא שובו נא
בנ שובו נא
בא בן שמעיהו
בנ בן שמעיהו
בא אם הכיתם
בנ אם הכיתם
בא ויקח את
בנ ויקח את
בא המבלעדי
בנ המבלעדי
בא וידעו
בנ וידעו
בא כוס זהב
בנ כוס זהב
בא ונכפרת
בנ ונספרת

יחזקאל

בא ואני בתוך
בנ ואני בתוך
בא אשר בית
בנ אשר בית
בא כל הישבים
בנ כל הישבים
בא ושכלתה
בנ ושכלתה
בא ואתן נזם
בנ ואתן נזם
בא ותיפי
בנ ותיפי
בא וקטרתי
בנ וקטרתי
בא לכל מאהביך
בנ לכל מאהביך
בא ותשחדי
בנ ותשחדי
בא בתוכהנה
בנ בתוכהנה
בא הלא בגעת רפי
בנ בגעת בת דגש
בא ויתנוהו
בנ ויתנוהו
בא ויזבחו
בנ ויזבחו
בא התאחדי
בנ התאחדי
בא כקסם
בנ כקסם
בא גודר
בנ גודר
בא על מאהביה
בנ על מאהבית
בא את אהליבה
בנ את אהלה
בא ונוכרו
בנ ונוסרו
בא אז תובל פחח
בנ קמץ
בא הבראך
בנ הבראך
בא לראות בך
בנ לראות בך
בא וידעו בגעיא
בנ בלא געיא
בא ויף
בנ ויף
בא אל ההרים
בנ אל ההרם
בא ותדלח מים
בנ ותדלח מים
בא ידברו
בנ ידברו
בא היות צאני
בנ היות צאני
בא אל הרעים
בנ אל הרעים
בא ירדפך
בנ ירדפך
בא בית ישראל
בנ בית ישראל
בא והסיבתי
בנ והסיבתי
בא המחולל
בנ המחולל
בא הלזו
בנ הלזו
בא יטמאו
בנ יטמאו
בא קהלך רפי
בנ קהלך דגש
בא ויצאו
בנ ויצאו
בא אתן לגוג
בנ אתן לגוג
בא כל מעלם
בנ כל מעלם
בא ואל הכתף
בנ ואל הכתף
בא על אחרית
בנ על אחרית
בא והחק
בנ והחק
בא מכל
בנ מכל
בא ומשרתים
בנ ומשרתים
בא אל שערי
בנ אל שערי
בא אשר לא
בנ אשר לא
בא לבתים
בנ לבתים
בא והיה
בנ והיה
בא בכל מועדי
בנ בכל מועדי
בא עם הארץ
בנ עם הארץ
בא ומכשלות
בנ ומכשלות
בא בנחלה
בנ בנחלה
בא אשרי ישרץ
בנ אשרי
בא אשר תרימו
בנ אשר תרימו

תרי עשר

בא והיה מספר
בנ והיה מספר
בא והיה במקום
בנ והיה
בא ואין חסר
בנ ואין חסר
בא ירצחו
בנ ירצחו
בא כי יילילו
בנ כי יילילו
בא אכתב לו
בנ אכתב לו
בא אם יגדלו
בנ אם יגדלו
בא ולא איש
בנ ולא איש
בא ויתחנן לו
בנ ויתחנן לו
בא ונשלמה
בנ ונשלמת
בא אשר לא
בנ אשר לא
בא כל הגוים
בנ כל הגוים
בא על המזבח
בנ על המזבח
בא כל הגוים
בנ כל הגוים
בא אשר כנענים
בנ אשר כנענים
בא אל חנון
בנ אל חנון
בא על נינוה
בנ על נינוה
בא בין ימינו
בנ בין ימינו
בא אם יועצך
בנ אם יועצך
בא ומעוננים
בנ ומעוננים
בא חדרך
בנ חדרך
בא מה תחשבון
בנ מה תחשבון
בא לא לו
בנ לא לו
בא העליזות
בנ העליזות
בא שום אבן
בנ שום אבן
בא לעת ערב
בנ לעת ערב
בא וראמת
בנ וראמת
בא ופנה דרך
בנ ופנה דרך
בא ובעשקי
בנ ובעשקי

חלוף כתובים

דברי הימים

בא בני פרץ
בנ בני פרץ
בא וימצאו
בנ וימצאו
בא ואהרן
בנ ואהרן
בא ויתנו
בנ ויתנו
בא וימצאו
בנ וימצאו
בא כל ישראל
בנ כל ישראל
בא עצמך ובשרך
בנ עצמך ובשרך
בא המתחזקים
בנ המתחזקים
בא ויתיצבו
בנ ויתיצבו
בא וישיהו
בנ וישיהו
בא ומן הגוי
בנ ומן הגוי
בא את עמשי
בנ את עמשי
בא ומכנשת
בנ ומכנשה
בא וגם הקרובים
בנ וגם הקרו
בא ובבקר
בנ ובבקר
בא בית עובד
בנ בית עובד
בא ולשרתו
בנ ולשרתו
בא להעלות
בנ להעלות
בא וישיה
בנ וישית
בא ומעשת
בנ ומעשת
בא ישראלה
בנ ישראלה
בא ויפקדם
בנ ויפקדם
בא ואת בתיו
בנ ואת בתיו
בא לבנות לך
בנ לבנות לך
בא המחלקות
בנ המחלקות
בא כל רכוש
בנ כל רכוש
בא שלמה
בנ שלמה
בא להתנדב
בנ להתנדב
בא ויברכו
בנ ויברכו
בא ומנצחים
בנ ומנצחים

בא שם הימיני
בן שם הימיני
בא למחצרים
בן למחצרים
בא והחסד
בן והחסד
בא ויתפללו
בן ויתפללו
בא להיות שמי
בן להיות שמי
בא ויחזק
בן ויחזק
בא התיצבו
בן התיצבו
בא את מעכת
בן את מעכת
בא ושבע
בן ושבע
בא חומת
בן חומת
בא עודד
בן עודד
בא הפוך
בן הפוך
בא ומקח
בן ומקח
בא התיצבו
בן התיצבו
בא וימצאו
בן וימצאו
בא וינצלו
בן וינצלו
בא בהתחברך
בן בהתחברך
בא על עמדו
בן על עמדו
בא על עזיהו
בן על עזיהו
בא נביא ליי
בן נביא ליי
בא ויזעקו
בן ויזעקו
בא יתקדשו
בן יתקדשו
בא וישרם
בן וישרם
בא המדברים
בן המדברים
בא ויבשלו
בן ויבשלו
בא בהעלות
בן בהעלות

תהלות

בא כי אם
בן כי אם
בא ובתורתו
בן ובתורתו
בא ובחרונו
בן ובחרונו
בא אספרה
בן אספרה
בא פן יאנף
בן פן יאנף
בא נסה עלינו
בן נסה עלינו
בא אור פניך
בן אור פניך
בא וישמחו
בן וישמחו
בא בשוב איבי
בן בשוב איבי
בא ישפט
בן ישפט
בא נודע יי
בן נודע יי
בא במזמות זו
בן במזמות זו
בא תדרש
בן תדרש
בא עד אנה
בן עד אנה
בא מפלטי
בן מפלטי
בא כבוד אל
בן כבוד אל
בא בכל הארץ
בן בכל הארץ
בא עדות יי
בן עדות יי
בא מצות יי ברה
בן מצות יי ברה
בא טהורה
בן טהורה
בא הנחמדים
בן הנחמדים
בא מפשע
בן מפשע
בא יתן לך
בן יתן לך
בא והתפרדו
בן והתפרדו
בא כי לא בזת
בן כי לא בזת
בא דשנת בשמן
בן דשנת בשמן
בא והנשאו
בן והנשאו
בא הגברים
בן הגברים
בא ולמדני
בן ולמדני
בא ועתה ירום
בן ועתה
בא אל תחרש
בן אל חרש
בא ומשירי
בן ומשירי

בא ירעם יוציא הריש
בן לא יוציא הריש
בא קול יי
בן קול יי
בא וירקידם
בן וירקידם
בא ויחשף
בן ויחשף
בא לצור מעוז
בן לצור מעוז
בא מכל צוררי
בן צוררי
בא ולשכני
בן ולשכני
בא הצילני
בן הצילני
בא בשועי
בן בשועי
בא אהבו
בן אהבו
בא וכל מעשהו
בן וכל מעשהו
בא ויגרשהו
בן ויגרשהו
בא לכו בנים
בן לכו בנים
בא ואת דכאי
בן ואת דכאי
בא למנצח
במנ למנצח
בא וירממהו
בן וירממהו
בא אל בקצפך
בן אל בקצפך
בא כי עונתי
בן כי עונתי
בא אהביי
בן אהבי
בא אשמרה לפי
בן אשמרה לפי
בא מכל פשעי
בן מכל פשעי
בא ויעלני
בן ויעלני
בא לעשות
בן לעשות
בא ימלטהו
בן ימלטהו
בא באמר אלי
בן באמר אלי
בא ותהמי
בן ותהמי
בא אל תהום
בן אל תהום
בא באמרם
בן באמרם
בא מאיש
בן מאיש
בא למנצח

בן למנצח אין בו
בא על דבר אמת
בן על דבר אמת
בא ביקרותיך
בן ביקרותיך
בא נצבה שגל
בן נצבה שגל
בא ובית אביך
בן ובית אביך
בא על כן עמים
בן על כן עמים
בא ישמחו
בן ישמחו
בא לכו חזו
בן לכו חזו
בא למנצח פסק
בן למנצח אין בו פסק
בא לשאול
בן לשאול
בא זובח
בן זובח
בא ובגבורתך
בן ובגבורתך
בא לא שמו
בן לא שמו
בא תורידם
בן תורידם
בא ישובו
בן ישובו
בא להתהלך
בן להתהלך
בא כי בך
בן כי בך
בא ממתקוממי
בן ממתקוממי
בא ומאנשי
בן ומאנשי
בא יראני
בן יראני
בא ואת ארם
בן ואת ארם
בא תרצחו
בן תרצחו
בא כמעשהו
בן כמעשהו
בא והמלך
בן והמלך
בא הארץ
בן הארץ
בא יכחשו
בן יכחשו
בא אעשה
בן אעשה
בא יאר
בן יאר
בא גער
בן גערי
בא ואל תאטר
בן ואל תאטר

בא ולמנחמים
בן ולמנחמים
בא תנה עוז
בן תנה עוז
בא יהללוהו
בן יהללוהו
בא רדפו
בן רדפו
בא ואין עוזר
בן ואין עוזר
בא בסבך
בן בסבך
בא שברת
בן שברת
בא כי מלאו
בן כי מלאו
בא זכור חרפתך
בן זכור חרפתך
בא בקום למשפט
בן בקום למשפט
בא על ידותון
בן על ידותון
בא ובעלילותיך
בן ובעלילותיך
בא וינהגם
בן וינהגם
בא והצילני
בן והצילני
בא אלהיהם
בן אלהיהם
בא ארזי אל
בן ארזי אל
בא אל תחרש
בן אל תחרש
בא ובסופתך
בן ובסופתך
בא וגם כלתה
בן וגם כלתה
בא את מזבחותיך
בן את מזבחותיך
בא נירשה לנו
בן נירשה לנו
בא הלא אתה
בן הלא אתה
בא אל רחום
בן אל רחום
בא אתה
בן אתה תשבחם
בא אתה
בן אתה יסרחם
בא פזרת
בן פזרת
בא דברת
בן דברת
בא ובנהרות
בן ובנהרות
בא ובנגעים
בן ובנגעים
בא אם לדוד

בן אם לדוד
בא פרצת כל
בן כל גדרותיו
בא העטית
בן העטית
בא ומעולם
בן ומעולם
בא אתה אל
בן אתה אל
בא ובחמתך
בן ובחמתך
בא ונרננה
בן ונרננה
בא ומעשה ידנו
בן ומעשה
בא ותחת
בן ותחת
בא במעשה
בן במעשה
בא דשנים
בן דשנים
בא אדירים
בן אדירים
בא אל נקמות
בן אל נקמות
בא יתאמרו
בן יתאמרו
בא נברכה לפני
בן לפני
בא אם בקולו
בן אם בקולו
בא ירעם
בן ירעם
בא ישפט
בן ישפט
בא המעטרכי
בן המעטרכי
בא הרחיק
בן הרחיק
בא גבול
בן גבול
בא יבהלון
בן יבהלון
בא התהללו
בן התהללו
בא פתח
בן פתח
בא במעלליהם
בן במעלליהם
בא וקבצנו
בן וקבצנו
בא מארצות
בן ומארצות
בא וילחמוני
בן ויל חמוני
בא אל יהי
בן אל יהי
בא והמגביהי
בן המגביהי

חלוף הכתובים בין בני אשר ובין בני נפתלי

בא אֲנִי עבדך
בן אֲנִי עבדך
בא לְךָ אזבח
בן לךָ אזבח
בא מִן־המצר
בן מִן המצר
בא אַל תעזבני
בן אַל־תעזבני
בא וְתורתך
בן וְתוֹרתך
בא וְאל תצל
בן וְאל תצל
בא וְאֶתהלכה
בן וְאֶתהלכה
בא וְאֶשתעשע
בן וְאֶשתעשע
בא אֶל מצותיך
בן אֶל־מצותיך
בא חֲנחמני
בן תְּנחמני
בא מִכל מלמדי
בן מִכָּל מלמדי
בא מִמשפטיך
בן מִמשפטיך
בא ומשפטֶיךָ
בן וּמִשפטיך
בא אַל־יעשקוני
בן אַל־יעשקוני
בא כְחסדך
בן כְּחסדך
בא אֲנִי שלום
בן אֲנִי שלום
בא עִם אהלי
בן עִם־אהלי
בא שֹשם
בן שֹשֶׁם
בא הִנֵה
בן הִנַה
בא שֶהָיָה
בן שֶׁהיה
בא נתְנַנו
בן נתַנַנו
בא לְמען
בן לְמען
בא שוא לכם
בן שואלכם
בא זכוֹר יי
בן זְכָר־יי
בא אֲלמדם
בן אֲלמדם
בא הֲרֲרי
בן הַרְרי
בא מעְלה
בן מַעֲלָה
בא אֵין־יש
בן אֵין יש
בא וַיפרקנו
בן וַיפרקנו
בא על־ערבים

בן עַל ערבים
בא שִׁיר־יי
בן שִׁיר יי
בא אִם־אשכחך
בן אִם־אשכחך
בא עוֹלְלַיִךְ
בן עוֹלליך
בא וְתענני
בן וַתענני
בא לדבֹר רע
בן לדבַר רע
בא עַד אעבור
בן עֹד אעבור
בא בְמעשה
בן בְּמעשה
בא לַעֲשׂות
בן לְעֲשׂות
בא בְּני נכר
בן בְּני נכר
בא שִׁכְבת
בן שִׁכַבת
בא וגבורתיך
בן וגבורותיך
בא אֶת־המיחלים
בן אֶת־המיחלים
בא השָׁם־גבולך
בן השָׁם־גבולך
בא בְצלצלי
בן בְּצלצלי

איוב

בא שִׁבעת
בן שִׁבַעַת
בא והיה
בן וְהָיָה
בא אַל ידרשהו
בן אַל־ידרשהו
בא תְּשְׁכָּן
בן תִשְׁכן
בא ואֶל־מצנים
בן וְאֶל מצנים
בא וּפקדת
בן ופקדת
בא ואתח רע
בן ואתה רע
בא כְּמרירי
בן כמרירי
בא וַיָבא רגז
בן ויבא רגז
בא אֲני ראיתי
בן אֲני ראיתי
בא היש־בלשני
בן הֲיש בלשוני
בא חַיִם אני
בן חַיִם־אני
בא את עוני
בן את עוני
בא יעות צדק
בן יעות־צדק

בא היְנָאה
בן תינאה
בא אִם־יבלענו
בן אִם־יבלענו
בא לְא יש
בן לא־יש
בא ואימתו
בן וְאֵימָתו
בא וְאֶל עפר
בן וְאֶל־עפר
בא וּבעצמות
בן ובעצמות
בא וְתופע
בן ותופע
בא ישה לך
בן ישה לך
בא וְמצהרים
בן וּמִצהרים
בא מִי אַיִן
בן מִי אַיִן
בא ואימתך
בן וְאֵימתך
בא אֲרחותי
בן ארחותי
בא וְשֵׂבע רגז
בן ושְׂבע רגז
בא תשטף
בן תשטף
בא וַיהלך
בן וַיהלך
בא וְזֶה־חזיתי
בן וְזֶה־חזיתי
בא אל תכסי
בן אל תכסי
בא בְלֹא יומו
בן בְלֹא־יומו
בא וְיקם בי
בן וְיקם־בי
בא טָרף
בן טרף
בא מתקוממה
בן מתקוממת
בא תנחמתיכם
בן תנחומתיכם
בא הֶאנכי
בן האנכי
בא נר רשעים
בן נר רשעים
בא מָתקו לו
בן מתקו לו
בא ערָכה
בן עֲרכה
בא ומבלי
בן וּמִבלי
בא יִקטל
בן יקטל־
בא וצור יצוק
בן וצור־יצוק
בא וַתאשרני

בן וַתאשרני
בא וַיחֵלו
בן ויחֵלו
בא ותתבונן
בן ותתבֹנן
בא וַיָבא אפל
בן וַיָבא אפל
בא וּבוז משפחות
בן ובוז־משפחות
בא וַיחר אפו
בן וַיחַר־אפו
בא וְהוחלתי
בן וְהוחלתי
בא וְכל דברי
בן וְכל דברי
בא עַל משפטי
בן עַל משפטי
בא אֲנָשי
בן אֲנָשי
בא ותחולל
בן ותחולל
בא אתן־צדק
בן אתן צדק
בא היש־למטר
בן הֲיֵש למטר
בא תְּשחק
בן תשחק
בא הִתשחק בו
בן התשחק
בא אֵין־על עפר
בן אֵין־על

משלי

בא אִם־יפתוך
בן אִם יפתוך
בא אִם־תבקשנה
בן אִם תבקשנה
בא בִי אֶת אשר
בן כִי יאֶת
בא יִתְמך
בן יִתְמך
בא וְנהמת
בן וְנהמת
בא וְאמרת
בן וְאמרת
בא עשה זאת
בן עֲשֵׂה זאת
בא כִּי בָאת
בן כי־בָאת
בא לך אל נמלה
בן לך אל
בא בהִתהלכך
בן בהתהלכך
בא נִתעלסה
בן נִתעלסה
בא צְרור
בן צְדור
בא אֲני חכמה
בן אֲני חכמה
בא בְּכָל־מעשו

בן בְכָל־מעשו
בא וליועצי
בן וְליועצי
בא אוֹר־צדיקים
בן אוֹר צדיקים
בא תְרומם גוי
בן תרומֵם גוי
בא אִם בהתגלות
בן אִם־בהתגלות
בא יְמַלֵא פיהו
בן ימַלֵא פיהו
בא אם אֵין־לך
בן אם אֵין־לך
בא לָמה יקח
בן לָמָה יקח
בא לשון־שקר
בן לְשוֹן שקר
בא אַל תתהלל
בן אַל־תתהלל
בא לְמִי אוי
בן לְמִי אוי
בא וּבית אחיך
בן וּבית אחיך
בא עֲנֵה כסיל
בן עֲנֵה כסיל
בא על רִיב
בן עַל־ריב
בא אל תִּתֶּן לי
בן אל תִּתֶּן־לי
בא ומִי יי
בן ומִי יי
בא וְמִיץ אף
בן ומִיץ אף
בא וְמה בר
בן ומָה

בא יְרְאת יי
בן יִראת יי

רות

בא הַנערה
בן הַנערה
בא קְצִיר השעורים
בן קְצִיר השעורים
בא הֲלא בעז
בן הלא־בעז
בא יתן יי את האשה
בן ייאת האשה

שיר השירים

בא שֶׁעטרה לו
בן שעטרה לו
בא אֶנהֲגך
בן אֶנהֲגך
בא צאינה וראינה
בן וראינה
בא שלהבתיה
בן במלות תיבות

קהלת

בא בְּכָל־מעשו
בן בְּכָל־מעשו
בא שֶׁעמלו
בן שֶׁעמלו
בא וְישתבחו
בן וְיִשְׁתבחו
בא את הַמַּעשה
בן הַמעשה
בא וכצפרים
בן וכַצפרים
בא הטוחנות
בן הַטוחנות
בא עוד לִמַּד דעת
בן לִמַּד־דעת
בא וּכמשמרות
בן וכמשמרות
בא את כָּל־מעשה
בן את כָּל מעשה

קינות

בא בהִתעטפם
בן בהִתעטפם
בא וְנַחקורה
בן וְנחקורה

מגילה

בא והַנערה
בן והַנערה
בא וְאֶת מאמר
בן וְאֶת מאמר
בא אֶת־המן
בן אֶת המן
בא כְּתָב הדת
בן כְּתָב־הדת
בא להתחנן־לו
בן להתחנן־לו
בא מַה־לעשות
בן מָה לעשות
בא האחשדרפנים
בן האחשדרפנים
בא לְהקהל
בן לְהקהל

דניאל

בא אֵין־בהם
בן אשר אֵין בהם
בא וְללמדם
בן וללמדם
בא וַידברו
בן וַידברו
בא וּמִן־נצבתא
בן וּמִן־נצבתא
בא וְנבוכד נאצר
בן ונבוכד נאצר

עזרא

בא לְאוצרות
בן לאוצרות

נשלם חלוף הכתובים

חלופין שבין מערבאי ומדנחאי

חלוף המקרא שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל:

יהושע

למערבאי וארא בשלל ואראה כתי׳ •
למדנחאי וארא כה׳ ואראה קרי •
למע׳ ויקח כחמשת בין בית אל •
למד׳ בין בית און כתי׳ בית אל קרי •
למע׳ כ׳ פסו׳ לעיר כתיב קרי •
למד׳ לעיר כתיב לעי קרי •
למע׳ ויכם וימיתם כתיב וקרי •
למד׳ וימיתום כתיב וימיתם קרי •
למע׳ חרם ובית ענת כתיב וקרי •
למד׳ חרום כתיב חרם קרי •
למע׳ אתה זקנתה מלא
למד׳ אתה זקנת חסר •
למע׳ אל קרית בעל •
למד׳ על קרית בעל •
למע׳ וגשן וחלון
למד׳ גשן כתיב וגשן קרי •
למע׳ אם במרד ואם במעל •
למד׳ אם במרד אם •
למע׳ ועל כל עדת ישראל •
למד׳ ואל כל עדת ישראל •
למע׳ ואביא אתכם ואביאה כתיב
למד׳ ואביא כתיב ואביאה קרי •

שפטים

למע׳ ואת היבוסי ישב ק׳ וכתיב
למד׳ ישב כתיב ישבי ק׳
למע׳ כדברו הדבר הזה כתי׳ וקרי
למד׳ כדברי כתיב כדברו קרי
למע׳ ופשטת על העיר
למד׳ אל העיר
למע׳ היוצא והעליתיהו קרי וכתיב
למד׳ והעלותיהו כתיב •
למע׳ על לכה להשיבה להשיבו כתי׳
למד׳ להשיבו כתיב וקרי •
למע׳ אשר שמו אל הגבעה •
למד׳ על הגבעה •
למע׳ אל דרך המדבר
למד׳ על דרך
למע׳ כי יבא דבריך דך כתיב
למד׳ דברך כתיב וקרי •

שמואל

למע׳ ועיניו קמה
למד׳ קמה כתיב קמו קרי
למע׳ פן אספך עמו קרי וכתיב
למד׳ עמי כתיב עמו קרי
למע׳ כי במאה ערלות
למד׳ כי אם במאה
למע׳ והוא נצב על עבדי שאול •
למד׳ אל עבדי שאול
למע׳ והמלך דוד שמ׳ את כל הדברי׳
למד׳ שמע כל הדברים האלה •
למע׳ המשפחה על שפחתך
למד׳ אל שפחתך
למע׳ אל נא ישם אדני אל לבו
למד׳ על לבו
למע׳ לא היה לה ילד כתיב וקרי •
למד׳ ולד כתיב ילד קרי •
למע׳ ראה דבריך טובים
למד׳ דברך כתיב •
למע׳ היתה שומה כתיב וקרי •
למד׳ שימה כתיב שומה קרי •

מלכים

למע׳ ואמתך ישנה מלא
למד׳ ישנה חס׳
למע׳ לכלכלך שם
למד׳ לכלכלך שמה
למע׳ וארבע כתפת אל
למד׳ כתפת על
למע׳ וישמד זמרי אל בעשא
למד׳ על בעשא
למע׳ ויקם וילך אל נפשו
למד׳ על נפשו
למע׳ תעשה מלוכה על
למד׳ תעשה מלוכה אל
למע׳ ויען אל הם וידבר •
למד׳ ויאמר
למע׳ והיתה נבלת איזבל
למד׳ והיית כתיב
למע׳ וישמע אל תרהקה
למד׳ על תרהקה
למע׳ ויפרץ בחומת ירושלם בשער׳
למד׳ משער
למע׳ ובשנת חמש מלך יהורם
למד׳ מלך יורם
למע׳ להגיד ביזרעאל
למד׳ לגיד כתיב וקרי •
למע׳ ויהוא לא שבר מעל חטאות
למד׳ מעל חטאת •
למע׳ אל סוא מלך מצרים
למד׳ סיא כתיב סוא קרי
למע׳ ומעוה ובחמת כתיב ה׳
למד׳ ומעוא כתיב א׳
למע׳ אלהי ספרוים כתיב וקרי •
למד׳ ספרים כתיב וספרויים קרי
למע׳ התפללת אלי אל סנחריב
למד׳ על סנחריב
למע׳ אל ישיא להציל אתכם מידו •
למד׳ מידי כתיב
למע׳ ויבא אליקים ויגידו לו דברי
למד׳ ויגידו לו את
למע׳ אשר כל שבעה
למד׳ שמעיו כתיב וקרי
למע׳ ואת המזבחות עלית
למד׳ עלות כתיב עלית קרי •

ישעיה

למע׳ ועוד בה עשיריה
למד׳ עשריה חס׳
למע׳ יורדי אל אבני בור
למד׳ יורדי על אבני בור
למע׳ לקראת צבא התיו מים
למד׳ התיו ב׳ יודין
למע׳ בסוס עגור כתיב בן וקרי •
למד׳ בסיס עגור כתיב בסוס קרי •
למע׳ לא תוסיפי כתים קומי כת׳ וקרי
למד׳ כתיים כתיב כתים קרי
למע׳ וישמע על תרהקא
למד׳ אל תרהקא
למע׳ יציץ ופרח ישראל
למד׳ יציץ יפרח כתיב ופרח קרי
למע׳ לצולה חרבי ונהרתיך חס׳
למד׳ ונהרותיך מלא
למע׳ יוצר הארץ ועושה מלא
למד׳ יצר הארץ חסר
למע׳ השיבו פשעים על לב
למד׳ והשיבו כתיב השיבו קרי
למע׳ כה אמר יי׳ יצרי מבטן חס׳
למד׳ יוצרי מלא
למע׳ שמעו אלי ידעי צדק מלא •
למד׳ ידעי צדק חס׳
למע׳ ומכאבינו סבלם
למד׳ ומכאובינו מלא
למע׳ אל יאמר בן הנכר הנלוה על יי׳
למד׳ הנלוה אל יי׳
למע׳ והביאתים אל הר קדשי •
למד׳ והביאותים על הר
למע׳ דרכך יגעת לא אמרתי
למד׳ לא אמרתי כתיב
למע׳ הרה עטל והולד און מלא
למד׳ והולד און חס׳
למע׳ ונכה רוח וחרד על דברי
למד׳ אל דברי •

ירמיה

למע׳ אשר אתה בוטח בהנה מלא •
למד׳ בטח בהנה חסר
למע׳ כרתו עצה ושפכו
למד׳ כרתו עצה בפיק
למע׳ היא העיר הפקד כלה
למד׳ הפקד כלו
למע׳ כי אני יי׳ עושה חסד משפט
למד׳ חסד ומשפט
למע׳ והצרותי להם למען
למד׳ והצירותי מלא
למע׳ כה אמ׳ יי׳ הנני מביא ולא אשמע
למד׳ ואל אשמע
למע׳ ויעלה נשיאים מקצה הארץ •
למד׳ מקצה ארץ
למע׳ ותר וסים ועגור
למד׳ ותר וסוס ועגור כתיב
למע׳ קדחתם באפי עליכם תוקד •
למד׳ עליכם תיקד
למע׳ ויהי בכלות לדבר אל כל ישר׳
למד׳ לדבר על כל העם
למע׳ ולקח מהם קללה ישמך יי׳
למד׳ בצדקיהו וכאחב כתיב וקרי
למע׳ שלום העיר אשר הגליתי קרי •
למד׳ אשר הגולתי אשר הגליתי קרי
למע׳ את החתום המצוה והחקים
למד׳ את החתום ואת המצוה והחקים
למע׳ ואגידה לך גדלות ובצרות
למד׳ גדלות ובצורות כת׳ ובצרות ק׳
למע׳ על כל דרכי בני אדם
למד׳ על כל דרכי בני האדם
למע׳ וישימו שקוציהם בבית
למד׳ ישיבו כתיב וישימו קרי •
למע׳ ויהי בקרא יהודי
למד׳ בקרוא כתי׳ בקרוא קרי
למע׳ ויצו נבוכדנצר על ירמיהו
למד׳ על ירמיהו
למע׳ ומאז חדלנו והסך לה נסכים
למד׳ ולהסך לה נסכים
למע׳ בשנה בכתבו את הדברים
למד׳ בשנת כתיב בשנה קרי
למע׳ אשר היה על נהר פרת
למד׳ אל נהר פרת
למע׳ אם טוב ואם רע אשר אנחנו
למד׳ אשר אנו כתיב וקרי
למע׳ אמרו איכה נשבר בטה •
למד׳ איך נשבר כתיב איכה קרי •
למע׳ אל אנשי קיר חרש כחלילים
למד׳ כחללים תנינא דפסו׳ •
למע׳ הנס מפני הפחד הניס כתיב
למד׳ הנים כתיב וקרי
למע׳ כי מי כמוני ומי יעידני ק׳ דאדו׳
למד׳ ומי יעודני כתיב
למע׳ התעום הרים שבבים כתיב
למד׳ שובבים כתיב וקרי
למע׳ עצת יי׳ ומחשבתיו
למד׳ ומחשבותיו מלא •
למע׳ הקריות והמצרות נתפשה
למד׳ נתפשו כתיב
למע׳ השמיעו אל בבל רבים
למד׳ על בבל
למע׳ בימים ההם ובעת ההיא
למד׳ בימים ההמה
למע׳ ותצהלו כאבירים מלא
למד׳ כאברים חסר
למע׳ ומשל על משל
למד׳ אל משל
למע׳ ככל אשר עשה יהויקים
למד׳ כל אשר עשה

יחזקאל

למע׳ היא מתהלכת בין
למד׳ הוא מתהלכת כתיב היא קרי
למע׳ וגם אני אגרע קרי
למד׳ וגם אני אגדע כתי׳ אגרע קרי
למע׳ ובאו בה פריצים מלא
למד׳ ובאו בה פרצים חסר יוד קדמ׳
למע׳ באה הצפירה מלא
למד׳ הצפרה חסר ובוסירין ב׳ חסר
למע׳ חלליכם ומלאתם חוצה חלל •
למד׳ ומלאתים כתיב
למע׳ שים פניך על בנות עמך
למד׳ אל בנות
למע׳ או דבר אשלח אל בנות הארץ
למד׳ על הארץ ההיא
למע׳ נחמתם על הרעה אשר הבאתי על ירו׳
למד׳ אל ירושלם
למע׳ ומלבושך שש ומשי
למד׳ ששי כתיב שש קרי
למע׳ כפנה שרשיה עליו
למד׳ כנפה
למע׳ הנבא והך כף אל כף
למד׳ והך כף אל כף
למע׳ והרבה את תזנותיה
למד׳ ותרב כתיב והרבה קרי
למע׳ בעל בעין
למד׳ וקריהימה כתיב וקרי
למע׳ והבא עד שנותיך
למד׳ עה שנותיך כתיב עד קרי
למע׳ והקריחו עליו קרחה
למד׳ קרחא כתיב
למע׳ החיים כתיב חים קרי •
למד׳ ונתתי החים כתיב וקרי
למע׳ אלונים מבשן כאיי כתים
למד׳ כתיים סו׳ פסו׳
למע׳ ואתנהו ביד אל גוים חסר
למד׳ ביד איל גוים מלא
למע׳ ועבדי דוד מלך עליהם
למד׳ ועבדי דויד מ״ו
למע׳ והנה על פני ההיכל
למד׳ אל פני ההיכל
למע׳ ונתתה על ארבע קרנותיו
למד׳ אל ארבע
למע׳ שבעת ימים יכפרו
למד׳ וכפרו כתיב יכפרו קרי

תרי עשר

למע׳ כי שב אפי ממנו
למד׳ ממני
למע׳ כי הוביש ששון מן בני אדם
למד׳ בן בני כתיב מבני קרי
למע׳ אשר בכרהם אתם שמה
למד׳ שמה כתיב שם קרי
למע׳ אם יתקע שופר ויי׳ לא עשה
למד׳ לא עשה מפיק ה״א
למע׳ איה מעון אריות ומרעה הוא
למד׳ ומרעה היא
למע׳ התיטבי מנוא אמון
למד׳ ההטיבי כתיב התיטבי קרי
למע׳ יזכרו אדיריו יכשלו בהליכתם
למד׳ בהלוכתם כתיב
למע׳ למנצח בנגינותי
למד׳ בנגותותי
למע׳ אך תיראי אותי תקחו מוסר
למד׳ תקחו כתיב תקחי קרי
למע׳ וקי׳ קלון על כבודך
למד׳ אל כבודך
למע׳ ועל גבר עמיתי
למד׳ עמיהו כתיב עמיתי קרי
למע׳ ועמדו רגליו ביום ההוא
למד׳ ועבדו ורגלין ביום ההוא

חלופין שבין מערבאי ומדנחאי

למע׳ ועלתה ידו על יד רעהו׳
לבד׳ אל יד רעהו׳

דברי הימים

למע׳ איתן בן קישי׳
לבד׳ איתן בן קושי בת׳ קישי ק׳׳
למע׳ עד עיה ובנותיה ב׳ מלין׳
לבד׳ חדא מלה כתיב ערעיה׳
למע׳ סוח וחנפר׳
למד׳ סיח כתיב סוח ק׳׳
למע׳ ויזואל ופלט׳
לבד׳ ויזיאל ופלט כתיב וק׳׳
למע׳ ויסב את המלוכה׳
למד׳ את המלוכה כתיב המלוכה ק׳׳
למע׳ לרעות את עמי׳
למד׳ את עמו כתיב עמי ק׳׳
למע׳ השתחוו ליי׳׳
לבד׳ והשתחוו׳
למע׳ לעשרים לאליאתחי
למד׳ לאליתא׳
למע׳ ויעש מזבח נחשת׳
למד׳ מזבח הנחשת כתיב׳
למע׳ ויצא לפני אסא שמעני׳
למד׳ שמעוני מלא׳
למע׳ כי במצער אנשים׳
לבד׳ כי במעצר אנשים׳

תהלות

למע׳ והניתי יתרם לעלליהם׳
לבד׳ לעולליהם
למע׳ וגורו ממנו כל זרע ישראל
למד׳ יגורו כתיב וגורו ק׳
למע׳ יביאוני אל הר קדשך
למד׳ יבואוני כתיב יביאוני ק׳
למע׳ בשמחת חס׳
למד׳ בשמחות מלא
למע׳ תחת אהבתי ישטנוני
למד׳ ישטונני׳
למע׳ בטרם יבינו סירתיכם
לבד׳ סירהכם חס׳
למע׳ לדוד מזמר חס׳
למד׳ לדוד מזמור מלא
למע׳ אשר ימרוך
למד׳ אשר יאמרוך

איוב

למע׳ מכף רגלו עד כתיב ועד ק׳
למד׳ ועד קדקדו כתיב עד ק׳
למע׳ ושאף צמים חולם
למד׳ ישאף צמים
למע׳ יאכל בדיו
לבד׳ יאכל בדוי כתיב
למע׳ כי עתה היתם לו׳
למד׳ הייתם לא כתיב לו ק׳
למע׳ ואולם כלם תשובו ובאו נא
לבד׳ ובאו נא כתיב
למע׳ ושית על עפר ביצר
למד׳ ישית כתיב
למע׳ ובתבונתו מחץ רהב
למד׳ ובתבונתו
למע׳ ישים אליו לבו
למד׳ ישיב אליו כתיב
למע׳ עד תחקרון מלין
למד׳ מלים
למע׳ ובכפי דבק מאום
למד׳ מאומה כתיב מום ק׳
למע׳ לא אזכר כי יעורנו
למד׳ כי יעירני
למע׳ הודיעני מה נאמר
לבד׳ הדיעני כתיב הודיענו ק׳

משלי

למע׳ דדיך ירוך בכל עת
לבד׳ דדיך ירויך בכל עת כתיב ירוך
לבע׳ טוב פריי
לבד׳ טוב פריו כתיב
למע׳ יש בוטה כמדקרות
למד׳ יש ביטה כתיב
למע׳ כפרי פי איש תבואת
למד׳ תבואת כתיב תבואת ק׳
למע׳ סוס מוכן התשועה
למד׳ התשעה כתיב
למע׳ אח נפשע ומדונים כתיב
לבד׳ ומדינים
לבע׳ טוב שבת ומדונים כתי׳
לבד׳ ומדינים
למע׳ עד בור ינקם
למד׳ עד בר

רות

למע׳ ותאבד כל
למד׳ את כל אשר עשה
למע׳ ויען בועז כל אשר עשית
לבד׳ את כל אשר עשית כתיב
למע׳ ותקם היא וכלתיה
לבד׳ ותקם הוא וכלתיה כתיב
למע׳ ותבא ותעמוד מלא
לבד׳ והעמד חס׳
למע׳ ותשינה קולן
למד׳ ותשאנה קולן
למע׳ ופרשת כנפך חס׳
למד׳ כנפיך מלא
למע׳ ואלה תולדות פרץ
למד׳ ואלה תולדת

שיר השירים

למע׳ לססתי ברכבי פרעה
למד׳ לסוסתי
למע׳ כמו חלאים מעשה
למד׳ מעשי כתיב

קהלת

למע׳ וחבל את מעשה ידיך
לבד׳ את מעשי כתיב
למע׳ מה יתרון העשה
לבד׳ העושה מלא
למע׳ ושבתי אלי העשוקים
למד׳ העשקים תרויהון חס׳
למע׳ אל בית אבל משתה
לבד׳ המשתה כתיב
למע׳ האדם אל בית עולמו
למד׳ על בית עולמו
למע׳ כי הוא חלקך בחיים
לבד׳ כי היא חלקך כתיב

קינות

לבע׳ משאות שוא ומדוחם
לבד׳ ומדוחים מלא
למע׳ עודינה תכלינה כתיב
למד׳ עודינו כתיב כן ק׳
למע׳ בלא יוכלו יגעו
למד׳ בלא יכלו יגעו חס׳׳
למע׳ חסדי יי׳ רחמיו
למד׳ רחמו כתיב רחמיו ק׳
למע׳ צוד צדוני בצפר חס׳
למד׳ בצפיר מלא
למע׳ השיבנו יי׳ אליך
למד׳ השיבנו אדני

מגלה

למע׳ אל יד שעשגז
למד׳ על יד שעשגז
למע׳ כימים ההם ומרדכי אחשורש
לבד׳ אחשורוש
למע׳ ויקראו ספרי המלך קדם׳
לבד׳ אחשורוש מלא
למע׳ וישם המלך אחשרש
למד׳ אחשורוש מלא

דניאל

למע׳ באדין גובריא אלך פטשיהון
למד׳ פטשיהן
למע׳ ויהבו גשמהון
לבד׳ גשמיהון כתיב
למע׳ אדין עלית ופשרא כתיב
למד׳ ופשרה כתיב וקרי
למע׳ בשפרפרא חדא מלא
למד׳ בשפר פרא תרין מלין
למע׳ על מקדשך השמם
לבד׳ אל מקדשך
למע׳ לנו בשת הפנים למלכינו
למד׳ למלכינו ולשרינו
למע׳ לך יי׳ הצדקה ביום
לבד׳ כהיום הזה
למע׳ ולא תעצור כח הזרוע
לבד׳ כח הזרוע

עזרא

למע׳ אל תכס על עונם
לבד׳ ואל הכס אל עונם
למע׳ והעמיד משמרות
למד׳ והעמד משמרות כתיב
למע׳ ונועדה יחדיו בכפירים
למד׳ בכפירים כתיב בכפירים ק׳
למע׳ ומבני הכהנים בני מכית
למד׳ מכיה כתיב מכה ק׳
למע׳ ויקדו וישהחוו
לבד׳ וישהחו כתיב וישתחוו ק׳
למע׳ ואדעה כי מניות נחנה
לבד׳ לא נתנה כתיב נתנו ק׳
למע׳ ועתה נכרת ברית בעצת
למד׳ בעצת כתיב בעצות ק׳

תמו הפלוגתו׳ מכל המקר׳ ממדינחאי ומערבאי

שטא חדא כל חד וחד
מלעיל ול׳ מלעיל וסים׳׳

והשקית — מלעיל ברגלך הגן והרק׳
לשרת — שם את יי׳ אלהיך׳
רבה — וחטאתם כי כבדה מאד׳
יצחק — מלעיל כל השמע יצחק לי׳
וספר — מלעיל שבע׳ ימים לטהרתו׳
קצה — מלעיל ונפשנו קצה בלחם הקלקל׳
רחוקה — מלעיל ואין מציל כי רחוקה היא מצידנים׳
שובה — מלעיל והיה לך למשיב נפש ולכלכל׳
הוקם — מלעיל נאם הגבר הוקם על
יסף — ולא יסף עוד מלך יי׳ להראת
ושברתי — ארץ כי תחטא לי׳
הרם — מלעיל ויאמר הרם לך׳
צרח — כי קצר המצע מהשתרע׳
קצה — ותצא אש ממטה׳
ושבה — והיה לבער כאלה וכאלון
שבר — הנה שבר עלינו מלך ישר׳׳

מרח — ותצר לדוד מאד דשמואל׳
התחתונה — הציע התחתונה עשרים׳
החיצונה — ואת מוסד השבת׳
רעה — התרועה הארץ מוט׳
וחגורה — על חלצים׳
וחרה — וחרה נחשתה ביחזקאל׳
בוקע — מים לפניהם׳
יצק — אשר יצק מים על ידי אליהו׳
זרח — רוחי זרה לאשתי׳
צורר — מים בעביו׳
למה — שמתני למפגע לך׳
מנע — בריקבהו לאום׳
יקרה — היא מפנינים׳
תחת — גערה במבין׳
ותאמר — העזה פניה ותאמר לו׳
ארבעה — הם קטני ארץ׳
חומה — לו סביב׳
בוצע בצע — כל ארחות יי׳׳
הבו — הבי אברתי הבו לי׳
אחז — שמאל בעשותו ולא אחז׳
שבע — הללוהו בצלצלי׳
הרשע — ומקום הצדק שמה׳

שטה מן ב׳ג כל חד וחד
לית דכו׳ וכל מלה אחרי מן ליש׳ דכו׳ וסימ׳ נבסר בדה׳ ב׳ סימן לב׳׳

שטה מן י״ו דכל חד וחד
לית דכו׳ וכל חד ספר דכו׳ וסימני׳

למלאכה — וראה את הנגע ביום׳
וכל יחזקאל דכו׳׳
חמשים — וכל הטף בנשים׳
וכל שיר השירים דכו׳׳
ואת עשרת חריצי החלב האלה׳
וכל אסתר דכו׳׳
והתפקדו — ובני ישראל התפקדו ובלכלו׳
וכל מדבר דכו׳׳
וצבא — תחדש עדיך נגדי
וכל דניאל דכו׳׳
ורעה — ועבדי דוד מלך עליהם׳
וכל משלי דכו׳׳
ידעם — כצאן לשאול שתו בות׳
וכל הרי עשר דכו׳׳
ויאסרהו — ויבא יי׳ עליהם את שרי דד״ה׳
וכל שפטים דכו׳׳
לא יבות — אל תמנע מנער מוסר
וכל יחזקאל דכו׳׳
ותקע — וירא כי לא יכול לו׳
וכל יחזקאל דכו׳׳
תהלת — יי׳ ידבר פי ויברך׳
וכל ירמיה דכו׳׳
מוחת — והקם חנה אחרי אכלת׳
וכל יחזקאל דכו׳׳
לצבי — ביום ההוא יהיה צבת יי׳׳
וכל שיר השירים דכו׳׳
ועדותיו — שמר תשמרון את׳
וכל תהלות דכו׳׳
לפני אלהים — ויחר אף אלהים בעזא דד״ה׳
וכל תהלות דכו׳׳
השיבנו — יי׳ אליך ונשובה כתיב׳
וכל תהלות דכו׳׳

שטה מן בֿא דכל חד וחד לית בספר כותיה וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן חד וסי׳

ויולדו אלה תולדת בני נח. וכל קריאה דכוו׳ בר מן חד ויולדו כי תהיין לאיש שתי נשים: ורם לבבך ושכחת את׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן חד מלעיל ורם על כל נשא ורם ועל כל: בסתר כי יסיתך אחיך בן אמך. וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ קמץ בסתר כי אתה עשית בסתר: ומגרשיהם כי היו בני יוסף שתי מטות. וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ מגרשיהן׳ כל הערים אשר תתנו:
אחיך ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ לאחיך ולשרה אמר הנה נתתי: משיח הרי בגלבע אל טל ואל מטר. וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ משיח רוח אפינו משיח יי׳: מקנה על ההרים אשא בכי ונהי. וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ למקנה לאברהם למקנה לעיני: ומים ואמרת כה אמ׳ המלך דמלכי׳. וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ מלעיל ומים למען יחסרו לחם ומי׳: חפשי מקץ שבע שנים תשלחו׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ חפשים הלא זה כים אבחרהו: על הרעה ושב הגוי ההוא מרעתו. וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ ל׳ הרעה וישלח ידו המלאך ירושלם: מזבחותיהם וידעתם כי אני יי׳ בהיות׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ מזבחתיכם חטאת יהודה כתובה: תקראו ביום ההוא נאם יי׳ צבאות תקראו. וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ תקראי ואנכי אמרתי איך אשיתך: ויכו כבוכד נצר מלך בבל׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ ויכוה ויכוהו המלך אחז כתי׳: זכרו תורת משה עבדי. וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ זכרו זכרו אבד מני ארץ: וישמחו כי ישתקו וינחם׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ וישמחו ישאו בתוף וכנור. תערך לפני שלחן נגד. וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ תערג גם בהמות שדה תערג אליך: זכרון אין זכרון לראשונים. וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ זכרון דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי: בחכמה כי יש אדם שעמלו בחכמה׳
וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ מלעיל בד״ה והנה מחלקות הכהנים:
וחוטא ומובא אני מר ממות. וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ והחוטא לא יהיה משם עוד עול: סמרה כפשי ערותיך׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ סמרה יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל: ישי מארך כלו תפילות דוד בן ישי.
וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ בעת ההיא וכל שי:

שטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל ספר חלוף לה וסי׳

הנראה וירא יי׳ אל אברהם ויאמר׳ וכל קריאה קלוף הנראה: חירה ויהי בעת ההיא וירד יהודה. וכל קריא׳ חלוף חירם: ואשלחה ואשלחה את העם: וכל קריאה חלוף ואשלחה לאליעזר: פרשי כנפים והיו הכרבים פרשי כנפים. וכל קריאה חלוף פרשים כנפים: ואמה וחצי האמה ארך הקרש׳ וכל קריאה חלוף אמה וחצי האמה: מראה וראה הכהן והנה. וכל קרי׳ חלוף מראה: וכי יגור אתכם גר. וכל קריאה חלוף וכי יגור אתך: ויסעו מפונן ויחנו באבות׳ וכל קריאה חלוף פונן: וכפן ויסע משנה תורה. וכל קריאה חלוף ויפן ויסעו: ותקרבון ותעמדון תחת ההר. וכל קריאה חלוף ותקרבו ותעמדו: אלה העדות החקים. וכל קרי׳ חלוף אלה העדות: מן המערה ויעשו כן ויוציאו. וכל קריאה חלוף מהמערה: יחל קמץ והוא יחל להושיע. וכל קריאה חלוף יחל פתח: כבשה ולרש אין כל כי אם. וכל קריאה חלוף כקבה מן הצאן כשבה: נבה ויבא דוד נבה אל. וכל קריאה חלוף נבח: בית שן אשר גנבו אתם מרחוב. וכל קריאה חלוף בית שאן: וישיבום כאשר בא יעקב מצרים. וכל קרי׳ חלוף ויושיבם: אתי דגם ויאמר המלך אל אתי הגתי. וכל קרי׳ חלוף איתי רפה: מבחור והכיתם כל עיר מבחור. וכל קרי׳ חלוף מבחר: נכנה כי לא נכנה בית לשם. וכל קריאה חלוף נבנה: כליתי ואני אמרתי לריק יגעתי׳ וכל קריאה חלוף כליתי: וקויתי וחכיתי ליי׳ המסתיר. וכל קרי׳ חלוף קויתי: אוריהו ויוציאו את אוריהו ממצ׳ וכל קריאה חלוף אוריה: האח לפניו מבערת. וכל קריאה חלוף האח האח: על לבי ולא עלתה על לבי. וכל קרי׳ חלוף אל לבי: הסריונות אסרו הסוסים ועלו׳ וכל קרי׳ חלוף הטריונות: לנשיא יחזקאל מלעיל. וכל קרי׳ זה חלוף לנשיא מלרע: לחול מלרע בין קדש לחול. וכל קריאה חלוף לחול מלעיל: נהר כבר על נהר כבר. וכל קריאה חלוף על נהר פרת: שנים עשר יחזקיה. וכל קריא׳ חלוף יחזקיהו: רחמה ותגמל את לא רחמה. וכל קריאה חלוף רחם: דברי הימים חורם דרמשק׳ וכל קריאה חירם דמשק: תהלות אזמרה ולשמך אזמרה. וכל קריאה חלוף ולשמך אזמר׳ תהילות בית אהרן בטחו ביי׳. וכל קרי׳ חלוף בני אהרן: תהלות אמן ואמן וברוך שם כבודו לעולם׳ וכל קריאה חלוף אמן ואמן: איוב ריש התקשר ריש בתלש עבתו. וכל קרי׳ חלוף ראש: ולא נדע מה ידעת ולא נדע. וכל קריאה חלוף לא נדע: משלי שלמה בן דוד. וכל קריאה חלוף דברי שלמה: לצדיק מלרע תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק׳ וכל קריאה חלוף לצדיק מלעיל: יקרה את כלם. וכל קרי׳ חלוף יקרא: חולה יש רעה חולה. וכל קריאה חלוף חולה: ערת קמץ לא ערת בהון. וכל קריאה פתח ערת יי׳: קל קמץ קל מן שמיא נפל. וכל קריאה חלוף קל פתח: כבר פתח כבר אנש אתה. וכל קריאה קמץ ויאמר לה המלך: בארצות פתח וישלח ידו בארצות. וכל קרי׳ בארצות קמץ: עזרא יויקים יויריב יודע יוצדק ישוע. וכל קרי׳ יהויקים יהויריב יהוידע יהוצדק יהושע: שיר השירים הראיני השמיעני׳ וכל קריאה חלוף הראני השמיעני: רות תדבקין. וכל קריאה חלוף תדבקון: קינות רבתי בגוים. וכל קרי׳ חלוף רבת: אסתר ועשרים ומאה. וכל קריאה חלוף מאה ועשרים:
לחדש מלרע לחדש שנים עשר׳ וכל קריאה חלוף לחדש מלעיל:

שטה מן ל׳ דכל חד וחד לית דכוו׳ חלוף וסימניהון

שבתון שבת הוא הדבר אשר דבר יי׳ וכל קריאה חלוף שבת שבתון: אשה ליי׳ הוא והקטרת את כל האיל׳ וכל קריאה אשה הוא ליי׳: ללאות חמשים ויעש ללאות חמשים. וכל קריאה חלוף חמשים ללאות: בבהמה ובעוף והבדלתם בין הבהמה. וכל קריאה חלוף בעוף ובבהמה: לאמו ולאביו כי אם לשארו׳ וכל קריאה חלוף לאביו ולאמו: אמו ואביו איש אמו ואביו. וכל קריאה חלוף אביו ואמו: הישר והטוב ועשית הישר והטוב. וכל קריאה חלוף הטוב והישר: משפט צדק שפטים ושטרים׳ וכל קרי׳ חלוף צדק ומשפט: בתמי׳ ובאמת ועתה יראו את יי׳. וכל קריא׳ חלוף באמת ובתמים: המלך ארני ועתה אשר באתי. וכל קריאה חלוף ארני המלך: הקם ליי׳ מזבח ויבא אל דוד ביום. וכל קריאה חלוף הקם מזבח: שקלים חמשים ויאמר המלך אל ארונה. וכל קריאה חלוף חמשים שקלים: לחרבה לשמה ותתך חמתי ואפי׳ וכל קריאה חלוף לשמה ולחרפה: קדים רוח כי הוא בין אחים. וכל קריאה חלוף רוח קדים: כירחי קדם מי יתנני כירחי קדם. וכל קריאה חלוף כימי קדם: אבן ועץ ועמך לרב עשי מלאכה. וכל קריאה חלוף עץ ואבן: להודות ולהלל ולעמד בבקר בבקר. וכל קריאה חלוף להלל להודות: ראה עתה כי יי׳ בחר בך דה״. וכל קרי׳ חלוף עתה ראה: אל אל יסגירני אל עויל. וכל קריאה חלוף אל אל: רבש וחמאה אל ירא בפלגות. וכל קרי׳ חלוף חמאה ורבש: בזהב ובכסף ולאלוה מעזים׳ וכל קרי׳ חלוף בכסף ובזהב: לכליון ומחלון ויאמר בעז לזקנים׳ וכל קרי׳ חלוף מחלון וכליון: רבים עמים זכר יי׳ חרפת עבדיך׳ וכל קריאה חלוף עמים רבים: שנים שלש ויתן להם המלך דבר. וכל קריאה חלוף שלש שנים: והארץ נכבשה ויקהלו כל עדת בני ישראל. וכל קרי׳ חלוף נכבשה הארץ: שה ושור ויחנו עליהם וישחיתו. וכל קריאה חלוף ושור ושה: וראו ורעו מכל המחבאים. וכל קרי׳ חלוף ורעו וראו: ובני שלמה והיה כשכב ארני׳ וכל קרי׳ חלוף שלמה בני: ופרו ורבו והרביתי עליכם אדם׳ וכל קרי׳ חלוף ורבו ופרו: ואמות שלש כי עשה שלמה כיור דה״. וכל קרי׳ חלוף שלש אמות: אחד לעלה ואחד לחטאת ואם לא תמצא. וכל קרי׳ חלוף אחד לחטאת ואחד לעלה: ורחץ במים את בשרו כתנת בד קדש. וכל קריאה חלוף ורחץ את בשרו במים: אך את הזהב ואת הכסף ואת הנחשת. וכל קריאה חלוף את הכסף ואת הזהב: בין השמים ובין הארץ ויקרא אבשלום׳ וכל קרי׳ חלוף בין הארץ ובין השמים: אל ישעיהו הנביא בן אמוץ וישלח את אליקים אשר על הבית. וכל קריאה חלוף אל ישעיהו בן אמוץ הנביא:
ביד נטויה ובזרוע חזקה ונלחמתי אני. וכל קרי׳ חלוף ביד חזקה ובזרוע נטויה: בני יהודה ובני ישראל ונקבצו בני יהודה. וכל קרי׳ חלוף בני ישרא׳ ובני יהודה: כמה רחבה וכמה ארכה ויאמר אלי אנה אתה הולך. וכל קריאה חלוף כמה ארכה וכמה רחבה: חקת עולם בכל משבתיכם לדרתיכם וקראתם בעצם׳ וכל קריאה חלוף לדרתיכם בכל משבתיכם:

חד מן בֿ זוגין מן גֿ אית בהון מן ו׳ מלין הכנעני החתי האמרי הפרזי החוי והיבסי יֿד פסוקים דמיתרין כולהון כֿ פסוקים:

וארד להצילו מיד מצרים. ויאמר אעלה אתכם ממצרים. ישראל ובני ישראל ישבו בקרב. הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳ כתאפוס: תחרימם כי החרם תחרימם: המלכים ויהי כשמע כל המלכים: בהר ובשפלה ובערבה. החתי האמרי הכנעני והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳ תאכפוס: כל העם דמלכים כל העם הנותר מן׳ האמרי החתי הפרזי החוי והיבוסי וסי׳ אתפוס: כל העם דד״ה כל העם הנותר מן׳ החתי והאמר והפרזי והחוי והיבסי וסמ׳ תאפ״ס: מלאך ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי׳ הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי וסימ׳ כאתפוס: מלאכי כי ילך מלאכי לפניך. האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי וסי׳ אתפכוס: הצרעה ושלחתי את הצרעה. החוי את הכנעני ואת החתי וסימ׳ וכ״ת: עמלק יושב בארץ הנגב. והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני וסימ׳ תסאך: ונשל כי יביאך יי׳ אלהיך אל הארץ. החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳ תגאכפוס: בזאת תדעון ויאמר יהושע בזאת׳ הכנעני החתי החוי הפרזי הגרגשי האמרי והיבוסי וסימ׳ כתופגאס: שמר לך את אשר אנכי׳ האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳ אכתפוס: ממזרח הכנעני ממזרח ומים. והאמרי והחתי והפרזי והיבסי בהר והחוי וסימ׳ אתפסו: כתועבתיהם וככלות אלה נגשו אלי השרים. לכנעני החתי הפרזי היבוסי העמני המואבי המצרי והאמרי וסימ׳ כתפסעמאם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך. הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי וסימ׳ כתאפסג:

וסימ׳ אילו דנסבין וי״ו

וארדי ואמר. שמר לך׳ ונשל׳ הא כקדמאי ובתריהון וי״ו פי׳ כקדמאי דמלת קדמ׳ ותרייהא לא נסבין וי״ו ושארא נסבין. ובני יש׳ ישבו בקרב הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי: ויקהל דוד את כל שרי ישראל. שרי שרי ושרי ושרי ושרי: ימעטו ועתה אלהינו האל הגדול והגבור: למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאנו ולאבתינו ולכל: התורה זאת התורה׳ לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח: ע״כ: תחרימם כי החרם תחרימם. החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי. ול״פ: בנערינו ויאמר משה. בנערינו

בנעריכו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו בצאנינו ובבקרינו׃ זנתה כי זנתה אמם הובישה· לאחי ומימי נמרי ופתי שמני וטקויי· ואפ״ס מזבח את מזבח הנחשת· את ואת את ואת את הכיור ואת כנו׃ המלכים ויהי כשמע כל המלכים החתי והאמרי הכנעני הפרזי החוי והיבוסי· ואפ״ס הזהב אך את הזהב את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת׃ בהר ובשפלה ובערבה· החתי האמרי והכנעני הפרזי החוי והיבוסי·

ואפ״ס דן יוסף ובנימן נפתלי גד ואשר׃ כל העם דמלכים כל העם הנותר מן האמרי החתי הפרזי החוי והיבוסי· ואפ״ס הויה הנה יד יי׳ הויה· בסוסים בחמרי׳ בגמלי׳ בבקר ובצאן׃ וממחצית בני ישר׳ תקח אחד אחוז· מן החמשים מן האד׳ מן הבקר מן החמורי׳ ומן הצאן· ובפ״ס אעבר׳ נא ואראה את הארץ הטוב׳ היר׳ דן ההר הטוב הזה והלבנון׃ האדנ׳ כי יי׳ אלהיכ׳ הוא אלהי האלהי׳ האדני׳ האל הגדול הגבור והנורא׃ כל העם ד״ה כל העם הנותר מן· החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי· ובפ״ס ממנים ומהם ממני׳ על הכלים· הסלת והיין והשמן והלבנה והבשמים׃ הגדלה לך יי׳ הגדלה· הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד׃ מלאך ושלחתי לפניך מלאך· הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי· ובפ״ס הקללה ואלה יעמדו על הקללה ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי׃ קלעי את קלעי החצר· את עמודיה ואת אדניה ואת המסך את מיתרי׳ ואת כל כלי עבדתם׃ מלאכי כי ילך מלאכי לפניך· האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי· ובפ״ס עדן ועל ידו עדן ומנימין וישוע ושמעיהו אמריהו ושכניהו׃ הפקדתיך ראה הפקדתיך היום לנתש ולנתץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע׃ ואל מת אדם לא יבא לטמאה לאב ולאם ולבן ולבת לאח ולאחות׃ ע״כ׃ יביאך והיה כי יביאך יי׳ אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי· ואפ״ס ויעלו מבני ישראל ומן· הכהנים והלוים והשערים והנתינים׃ הברעה ושלחתי את הצרעה את החוי את הכנעני ואת החתי· ואפ״ס וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן את סדם ואת עמרה וישב את כל הרכוש וגם את לוט את הנשים ואת העם· והפ״ס ורחץ את בשרו במים· את בגדיו את עלתו ואת עלת׃ המטה קח את המטה והקהל את העדה את העדה ואת בעירם׃ הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם· את הדברים האלה את השמים ואת הארץ׃ ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי׳· את יי׳ אלהיהם את הבעלים ואת האשרות׃ ע״כ׃ עמלק ישב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי ישב בהר והכנעני כלהון וי״ו׃

אילין כ׳ פסו׳ מלה קדמ׳ לא נסיב וי״ו ושאר׳ כולהון נסבין וסי׳

תרעון ויאמר יהושע בזאת תדעון· את הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי ואת הגרגשי׃ השפחות וישם את השפחות· את השפחות ואת ילדיהן ואת לאה ואת רחל ואת יוסף׃ צאנם ואת צאנם ואת בקרם ואת חמריהם ואת אשר ואת אשר׃ יקחו והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש׃ ולקחו בגד תכלת וכסו· את מנרת ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת׃ הצפר את הצפר החיה יקח אתה ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב׃ וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם׃ תקות הנה אכחנו באים בארץ· את תקות ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת׃ בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם· את הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי ואת הגרגשי והאמרי והיבוסי׃ ותפל אש יי׳ ותאכל· את העלה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת׃ חלקיה ויצו המלך דמלכים· את חלקיה ואת אחיקם ואת עכבור ואת שפן ואת׃ יויכין ויגל את יויכין בבלה· ואת אם ואת נשי ואת סריסיו ואת׃ עצמות בעת ההיא נאם יי׳ ויוציאו· את עצמה ואת עצמו ואת עצמות ואת עצמות ואת׃ ממלא ואמרת אלהם כה אמר ה׳· את כל יושבי ואת המלכים ואת הכהנים ואת הנביאים ואת כל יושבי׃ רעות השכחתם את רעות ואת רעות ואת רעות ואת רעות ואת׃ ויכו המלך תניכא דמלכים· וחברו דירמיה ויכוה המלך את ירחמאל· וגם את האבות ואת הידעונים׃ הנחלות את הנחלות לא חזקתם׃ האברת את האברת אבקם· ואת הגרחת ואת החולה ואת השמנה ואת החזקה׃ הירדן ותעברו את הירדן ותבאו· האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי· ובפ״ס שקדתי והיה כאשר שקדתי· לנתש ולנתץ ולהרוס ולהאביד ולהרע לבנות ולנטע׃ אלה וכחש ורצח וגנב ונאוף פרצו ודמים׃ כתעבתיהם וככלות אלה נגשו אלי· החתי היבוסי העמני המאבי המצרי והאמרי· ובפ״ס הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח׃ ושאר העם הכהנים הלוים השערים המשוררים והנתינים׃ ומצאת את לבבו נאמן לפניך· הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי· ובפ״ס ונר הוליד את קיש את שאול את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אבינדב ואת׃ הבגדים לקחת את הבגדים את אהרן את הכתנת ואת מעיל ואת האפוד ואת החשן׃

שער הנגינות

אלה הם שמות המלכים והמשרתים אתנחתא· זרקא· זקף בין גדול בין קטן· יתיב· טפחא· טרס· והוא גרים והוא הרין לגרשי׳· לגרמיה· פשטא· פזר בין גדול בין קטן והגדול הוא קרני פרה· רביע· תביר· תליסא גדולה· שלשלת· סגולה· סוף פסוק· וסימני ראשי שמותם אז״ז יט״ט לפ״פ רת״ת שס״ס׃ ואלה המשרתי׳ מונח· מכרבל· תליסא קטנה· מהפך· מארכא· עלוי· אזלא· דרגא· מאילא· והיא דומה לטפחא אע״פ שמונח ועלוי דומין זה לזה אותן הבאי׳ לפני אז״ז נקראין עלוי לפני שאר מלכים מונח ויש קוראין העלוי שופר ישר הו׳ שופר הולך׃

לעולם לא יבאו שני אתנחתות בפסוק אחד ולא ישרתנה כי אם עלוי חוץ מי״א מקומות שישרתנה מאילא על פי המסורת והיא דומה לטפחא וסי׳ כנגסר בסדר פנחס ודניאל סי׳ ג׳ ודה״ב סי׳ ך׳ עם· ופעמים שישרתנה שני שופרות מונח ועלוי׃ הזקף גדול אין לו משרת׃ זקף קטן אם יש לו משרת אחד והתיבה אשר בה המשרת נגינתה בראשה אז יהיה המשרת מכרבל כגון רגע אדבר ואם אין הנגינה בראשה אז יהיה משרתו עלוי כגון ולא פחדו טפכם נשיכם ואם שנים משרתים אע״פ שאין הנגינה באות הראשון אמ׳ הוא מכרבל והשני עלוי כגון אשר כפר בהם וגם אין לו כי אם משרת אחד אף אם הוא באות ראשון אם תיבה הקודמת לאותו משרת מפרש מוקפת לו כי הוא עלוי כי אז נראה כתיבה אחת ונראה שאין הנגינה בראש כמו בכל ארץ מצרים· ואם הזקף בלא משרת יבא לפניו מקל בתיבתו לתיקון הנגינה או בתיבת שלפניו אם היא מוקפת לו שאז הוא כתיבה אחת כגון והכהן והנכרי אבניהם׃

זרקא אם יש לה משרת אחד הוא מונח שהוא עלוי במי׳ יצאים מן הכלל שהם במרכא וסימ׳ לכן אמר לבני ישראל· כי תשא את ראש בני ישראל· בבל אשר התהלכתי· וחברו· ויזבח שור ומרי וצאן· וחברו· וחצי שבט מנשה· ויבאו בבעל פרצים· נסכה מפני צריך· קנה נגד היושבים· ואם יש לה שנים אם הראשון באות ראשון של תיבה הוא מונח והשני עלוי כגון ששת ימים תעבד מי שם פה לאדם ואם איכו באות ראשון הוא אזלא כגון ויאמר משה לפרעה העדותי בכם היום ואם יש לה ג׳ משרתים אז הראשון תליסא קטנה והשני אזלא והשלישי עלוי כגון ואם ביום שמוע אישה ואם יש פסק בין משרת לזרקא אתו המשרת מירכא כגון ועלה הגבול דבירה או יש מאילא בין אזלא לזרקא בלא פסיק והם ב״א מקומו׳ בחומש והא לך לשון המסורת י״ח מאילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך טעם· כל אילו במאילא וכל פסקתא דכותהו׳ מאריכין במארכא אך לא במאילא אך כי הניגון שוה במ״ב פסק ועילוי וסימ׳ ויאמר אליהם ראובן הנה חרדת אליכו זה נמצא בספר אכפמיא אחד ובב׳ מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסימ׳ ויאמר בניו יצאו בנות שלו לאוברות ולתרומות ואם יש לזרקא משרתים יותר מג׳ האמורי׳ תליסא קטנה אזלא ועילוי כל אשר לפני התליסא הם עילוי׃ זרקא לעולם אחריה סגולת׳ במ״א כה אמר יי׳ למשיחו לכורש׃ יתיב קריאתו כקריאת פשטא ובמקום פשטא הוא המכם אם הנגינה בראש נקרא יתיב והוא כמו מהפך אך קטן הוא ממנו ונקוד חוץ מן הנקודה לצד ימין כגון אלה בני בלהה ואם אין הנגינה נקראת בראש תיבה הוא מהפך כגון וידבר אלהים אל משה וגם אף אם הנגינה בראש תיבה ותיבה שלפניה מוקפת לה הוא מהפך כי איכו חשוב כבראש תיבה אלא כמו באמצע כי שתי תיבות כשהן מוקפות אינם חשובות כשנים רק כאחת כאשר פירשתי בדין מכרבל כגון כי לא באו לגבול מואב וכקוט האי כלא בידך למהפך ולדרגא ולמרכא אם יש להם משרת והוא בראש תיבה הוא מונח כגון כי לא ילדה ליעקב דגל מחנה ראובן דגל מחנה אפרים ואם איכו מונח הוא אזלא כגון אשר דבר משה כפתולי אלהים נפתלתי אחד עשר יום וכן אף אם הוא בראש תיבה אם תיבה שלפניו מוקפת לו עוד הוא אזלא כי הכל כתיבה אחת וה״ה איכו בראש תיבה כגון אל נא תהי מריבה· ואחר היתיב לא תבא לעולם פשטא רק ב״א מקומות וסי׳ נמסר בויקרא ובדניאל סימ׳ ב׳׃ טרס הוא גרש וישמשהו עד ה׳ משרתים ואם אין לו כי אם משרת אחד והוא באות ראשונה הוא מונח כגון הן הנה הן הראנו כי תביאנו וכן לגרשים כי תשא כי הנה הנה יושבת הארץ ואם איכו באות ראשונה הוא אזלא כמו ויקח תרח ואם המשרת בתיבת הגרש כמו כן הוא אזלא כמו ושמנו והסירותי את לב האבן והנביאותים ואם יש לטרס הברה אחת אחריו בתיבתו ויש לו משרת לפניו בתיבה אחרת אז הוא גרש במקל אחד כמו שפירשתי הן הנה כי הביאנו אבל אם הוא בהברה אחרונה אז הוא גרשים בשתי מקלות כגון כי תשא וישמע יתרו המכם אם המשרת אזלא איכו רק במקל אחד ואפילו בהברה אחרונה הוא כגון ויגש אליו והסירותי לב האבן ואם ישרתוהו שנים לטרס הראשון תליסא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תליסא קטנה אזלא לפני טרס כגון ויקחו אליך פרה אדומה ואם יש יותר משרתים כל אותם שהם לפני תליסא קטנה הם מונחים כמו ויוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת שריו ואת עצמות הכהנים׃ טפחא היא טרחא ולא ישרתנה לעולם כי אם מארכה רק ב״ר מקומות ישרתנה דרגא עם ב׳ מרכות והם תרין חוטרין וסימ׳ נמסר בסוף מעות ובריש חבקוק ונחמיה סוף סימן ג׳׃

טפחא כוטה לצד ימין ומארכא לשמאל וסימ׳ וימינו טפחה שמים ולא ישרתנה מרכא בתיבתה כי אם בה׳ מקומות וסימ׳ נמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן ל״ג ובשיר השירים סימן ו׳׃ משפט כי לא כל ג׳ תיבות שהראשונה כי והשניה לא ובשלישית טפחא אם אות ראשונה מתיבת הטפחא נקרא נקרין במלך תהיה תיבת כי במרכא ותיבת לא מוקפת לתיבת הטפחא כגון כי לא באתם עד עתה כי לא נכב ויוצא מן הכלל כי לא תעבר את הירדן ואם יש חטף באות ראשונה של טפחא תיבת כי תהיה מוקפת לתיבת לא ותיבת לא תעמד כגון כי לא דרשנוהו׃ לגרמיה ישרתיהו עד ב׳ משרתים כגון המלט אמלט אל ארץ פלשתים׃ פזר קטן כל משרתיו מונחים׃ פזר גדול שהוא קרני פרה לעולם ישרתנו גלגל שהוא ירח בן יומו וישרתוהו עד ו׳ משרתים בב׳ מקומות לבד מן הגלגל הסמוך לו· ובמסורת יש י״ו בטעם פזר גדול וגלגל וסימ׳ נמסר בסוף יחזקאל ומגלה כוף ס מן ז׳ ונחמיה סימן י״ג׃ פשטא כך משפטה אם ישרתנה משרת אחד ואין בין משרת לפשטא לא מלך ולא חטף בראש התיבה משרתו מרכא כגון היתה תהו אבל אם יש מלך אחד או חטף אחד אז ישרתנה מהפך כמו ויהי השמש לבא זה שמי ואם ישרתוה שני׳ אם הראשון באות ראשון של תיבה הו׳ מונח והשני כמשפטו המפורש מרכא או מהפך כגון כי לא ילדה ליעקב אבל אם איכו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו מהפך או מרכא כגון אחד עשר יום ואם ישרתנה ג׳ משרתים הראשון תליסא קטנה והשני אזלא והשלישי כמשפטו ואם יש לה יותר כל שלפני

התליסא

התלישא קטנה מונחים הם : רביע אם יש לו משרת אחד הוא מונח ואם יש לו שנים הראשון דרגא והשני מונח כגון שתי כתפות חברות כי על אפי ועל חמתי ואם יש לו יותר הראשון מונח והשני דרגא והשלישי מונח כגון גם בן ואח אין לו ובה' מקומות ישרתנו מונח בתיבתו וסימ' בויגש ובזאתנה סוף סימן ז' : תביר אם יש לו משרת אחד ויש בין המשרת לתביר ב' מלכים או חטף בראש תיבה ומלך המשרת הוא דרגא כגון אהרן הכהן ושני קרשים שהחטף בראש תיבה הוא מלך בכמה מקומות אצל נגינות גם אם יש ביניהם מלך וחטף בראש תיבה המשרת דרגא כמו המטיר על סדום וגם אם יש בין המשרת לתביר מלך אחד ושני חטפים רצופים כמו כן המשרת דרגא כמו וכי תזבחו ביום זבחכם אבל אם אין ביניהם כי אם מלך אחד או מלך וחטף מובלע אז המשרת מרכא כמו ההר הטוב כי עזבו כי לא קדמו דסוף עזרא במ"ג מקומות יוצאין מכלל זה שהמשרת דרגא אף על פי שאין בין המשר' לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסימ' ואברהם היו יהיה המקריב את דם השלמים לו תהיה ב'בו וכי יגוף שור איש וכל אשר אין לו דמשנה תורה וישלחם יהושע וגו' בין בית אל וקאם שאון עתה ידע לנו כסף שלמן ואיש משך בקשת דה"ה הפך ידך דמלכים כי לא יכלו לעשותו וכל אשר תמצא ידך ועיין בפרשת שמיני · וכל פסק בדרגא רכו' כגון המל ימל ואפילו אין בין המשרת לתביר לא מלך ולא חטף כמו כן הוא דרגא כמו אחשורש מש ואם יש ביניהם מלך וחטף פתח או מלך וחטף כגול הרי הם נחשבים כמלך וישרת דרגא כגון אשר קנה יעקב כתן אלהים ואם תהיה התיבה אשר בה התביר במתג וחטף כגון ברי לפני חטף המניע או חולם לפני חטף שהוא מתוג או קמץ לפני חטף מתוג אז יהיה המשרת מרכא במקום המתג בתיבת התשר כגון יבאו שמרים ידך ישתרגו אבל אם הוא חטף פתח אין משרתו מרכא בתיבתו במ"ג וסימ' לכן הנבא ואמרת אל תלחמו וידרש יחזקיהו על הכהנים ואם ישרתוהו שנים אם המשרת ראשון באות ראשון הוא מונח והשני כמשפטו המפורש כגון עיר שופכת דם בקרבה ואם אינו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו כגון ואיש איש בית אבותו ואם ישרתו שלשה הראשון תלישא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תלישא קטנה תבא אזלא והשלישי כמשפטו ואם יותר כל אותם שלפני התלישא קטנה הם מונחים : תלישא גדולה כל משרתיה מונחים וישרתוה עד ו' מונחים כמו ועל הכחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל דבסוף יחזקאל : שלשלת אין לה משרת : סגולתא תבא לעולם אחר זרקא וכל משרתיה מונחים : סוף פסוק לא ישרתוהו לעולם רק מרכא ובה' מקומות ישרתוהו מאילא בתיבתו וסימ' נמסר ברים אמור וביהושע סימן י"א · ומונח משרת לז' מטעמי' ובה' מקומות משרת לתיבתו וסימ' נמסר פרשת ויגש ובזכריה סוף סימן ז' : כל תביר אחריו טפחא במ"א ארץ מאפליה : כל טפחא יש אחריה סלוק או אתנחתא : ואחר יתיב לעולם בא זקף קטן :

הנגינות נקראות במקום שראוי להאריך כגון בתיבה אף על פי שאינו נכתבות באותו אות כגון פשטא וזרקא ותלישא קטנה שהם לעולם בסוף תיבה אף על פי כן נקראות באות שהיה דינם להיות בתיבה אילו היו נגינות אחרות וכן תלישא גדולה לעולם בראש תיבה אעפ"כ נקראות באות שהיה דין הנגינה בו להיות אילו היתה נגינה אחרת ויש נקרני' שעושין ב' תלישות וב' זרקות אחת בסוף תיבה ואחת במקום שהיה ראוי לנגן כעבו' בני אדם שאינם יודעים באיזה מקום ראוי לנגן כגון ויאמר וזרקו וכל פשטא עושים ב' פעמים אחת בסוף תיבה ואחת במקום שראוי לנגן כגון ויבאו אלה וכן סגולתא :

עד הנה הגיע שיעור מה'שראינו לייעדו למסר' רבת' אמנם השמטנו ספר הטעמי' מרבינו אהרן להיותו בלתי צריך יען כי שמנו תמורתו שער הנגינות שכולל כל מה שהביאו הוא ז"ל על הדרך היותר מפורסם לעניות דעתין גם השמטנו חלופי כל ספר וספר לבד יען חשבנו שיגיע לידינו ולא הגיע אמנם העתקנו מה שהוא יותר הכרחי ושאי איפשר מבלעדו ומזה לא כשאר לעשות כל ההשתדלות שיתכן כדי להעלות העתקתינו ברה כחמה ולא כשוגגו אחור מהטורח הרב להביאו התועלת המסך וכחלה פני כל מעיין שאל יאשימנו אם לא הגיע קוצר דעתינו עד תכלית עיונו ואם אירע איזה טעות בהדפסה כי כשגגה היוצאת מלפני השליט ישתבח השם האמתי שהגיענו להתחיל ולהשלים : כה מעתיק הצעיר קטן התלמידים
יעקב בן חיים בן יצחק ן' אדוניהו יצ"ו עמ"ן :

אצל זמן הודו הראה צבי עדו קם איש הדר הדור זיוו וגם יופיו :
לא קם בישראל אכן באומות קם אקרא לך בשמו אומר לך איו :
יושב בפרהסיא היום בויניציאה סוחר ודניאל בומבירג בכנויו :
הנו ערל בשר אך לא ערל לבב להגות בתורת אל חפצו ומאויו :
ודאי חֲסִיד האֻמות הוא ובעולם הבא יהי לו אז חלק שכר פריו :
הנה מצאנוהו פתאום כאיש מוצא לו א־חרי יאוש שורו וגם שיו :
למד לשונינו ובדת אלהינו הדפיס ספרים עד אין קץ ולא דיו :
ועד בביתו לְצ־ מֵאִים למי תורה מעין ספריו איש דולה מלא כֵּליו :
יצא לאחרונה עשרים וארבעה וה א־חרון אחרון חביב לרוב כנויו :
אצל פני מקרא תרגום בתפארה הוא כ־ערוגת ה־ בושם עלי לחיו :
שלם במסורת סביב מסודרת דומה לאיש על ךְ רֶךְ י־חגור תְּלָיו :
כלו מבואר עם רשי ובן עזרא ומב־ארים היטב סתר וגלויו :
טהג כמנהגו רשי בתלמודו אברהם בדקדוקו ופשט עלי בוריו :
זִוקק בכור בינה על יד אנוש משכיל יעקב ארוניה האיש אשר חַיָּו :
יתיר וכל חסר הנע בכברתו שבוש וכל טעות כתש במו עֶליו :
הוגה דפוס כל יום עוד על ידי אמן נודע בישראל לוי וקורנליין :
מה טוב ומה נעים ספר כמו זה עם מכתב מפואר גם מבחר ניר ודיו :
דינו ומשפטו יש לו בכמותו רחבו וגם ארכו שווים עלי עביו :
קום דוד וקחהו כי אין כדומיהו גם כל חפצים לא ישוו אלי שויו :
דיך בעולמך עם זה לבד עסך תתן חצי דמך תשאיר לך חציו :
קץ ה־מלאכה בא בשנת רפו אז ב־ חדש אשר נקרא תשרי ואוטובריו :
אלף ותקכה אל תו־לדות ישו גם היא שנת יובל אל כל עדת גויו :
מועד שנת יובל יקרא לעמן אֵל ודרור לישראל משעבוד עניו :
צמח צבי יצמח אז כל אנוש יצוה אָצַל זמן הודו הראה צבי עדיו :

ויוסף אליהו שאת משלו וירם את קולו :

תמו תרוזי שיר עשרים וארבעת אל מהלל ספר עשרים וארבעה :
אדם ישלש את היום ויקרא בו שעות שמונה מן עשרים וארבעה :
תורה תהא אז לו נקנית בכפל על מעלות כהונה של עשרים וארבעה :
יזכה ראות בנין מקדש וְהַכֹּהֲנִים עמדים במשמרות עשרים וארבעה :
ערך לכל ספר רֶבַע זהב רוקט סך הָרְביעיות עשרים וארבעה :
הוחל למנין הַ־ נוצרים שנת אלף עסו חמש מאות עשרים וארבעה :
ושנת רפו נשלם לפרט שנת עולם היה בתשרי יום עשרים וארבעה :

יפתח יי' לך את אוצרו הטוב

נביאים ראשונים

ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה

סדר הנביאים ראשונים עם פי' רש"י וקמחי ורלב"ג מכוונים ומוגהים ומסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו החוזים אשר האירו עינינו במחשך גלותינו הם הקדושים אנשי כנסת הגדולה ועל מתקוני וכתיבותם דרכנו בבנין אותיות תלויים וקטנים וגדולי' ועקומים וניקוד מרבה על הכתב והכתב מרבה על הניקוד וכתומים ופתוחים ונכתב ולא נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיות מנוזרות כל אלו מוגהים עם רב העיון ונדפסו במצות השר דניאל בומבירגי יצ"ו ותהי ראשית ממלכתם היום יום ב' כ"ה לחדש כסלו שנת רפ"ה לפ"ק פה ויניציאה העיר הגדולה:

כי לא יעשה אדני יי דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים

ראשית חכמה יראת י״י שכל טוב לכל עושיהם
תהלתו עומדת לעד

רדק

אמר דוד המלך עליו השלום מי שהכין את לבבו להתעסק בחכמה תחלה
יתעסק ביראת י״י ויעשה מצוה שרש ועיקר וכל דרכיה יתנהג בחכמה
שילמד על הדרך שאמרו רבותינו ז״ל כל שיראת חטאו קודמת
לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת
ויראת י״י היא התורה והמצוה ודברי הנביאים וקבלת החכמים בתורה שבעל פה
והחכמה היא חכמת הפילוסופיא ואם ילמד אדם חכמת הפילוסופיא תחלה יבהל ברוחו
ויעוו מצחו להכחיש האותות והמופתים הגדולים הכתובים בכתבי הקדש כי הם דברים
לא תכילם החכמה ההיא אמנם כאשר יקדים למוד התורה שהיא יראת י״י וישים בלבו
להאמין כל הכתו׳ בה ובכל כתבי הקדש וכאשר יתבונן בהם ימצא בהם דרכי החכמה
כמו שכתוב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה
ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי אין צריך לומר התורה והמצוה שהם בנויות
על דרך השכל כי גם החוקים אשר נאמר עליהם כי אין להם טעם כן הוא שאין להם טעם נראה לרוב בני אדם אבל החכם המתבונן בהם ימצא טעמם
ברור ומבואר ואחרי התבונן החכם המבין בדרכי התורה וישימה יסוד לחכמה וישתדל בלבו לקרב את הדברים הרחוקים מן הדעת וילמד חכמת הפילוסופיא אחרי
כן לא תשתבש דעתו בלמדו החכמה בתורה אשר למד תחלה כי כבר תקעה יתד במקום נאמן ויקרב דרכי החכמה אליה בכל כחו ויכולתו ותהא שלמה משכורתו
ואמר שכל טוב לכל עושיהם פירוש שכל טוב עיון טוב והשגחה טובה יש לכל המשתדל בשניהם ביראת י״י ובחכמה כי גם ביראת י״י לא יהיה שלם אם לא יתעסק
בחכמה או יהיה פי׳ שכל טוב הצלחה טובה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל כלו׳ שיצליח המתעסק בשתיהן בעולם הזה ובעולם הבא ואמרו רבותי׳ ז״ל לעושיהם לא
נאמר אלא עושיהם מלמד שהמעשה גדול ואף על פי שאמרו הם ג״כ התלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה לא הגדילו התלמוד אלא מפני שהוא מביא לידי מעשה
ולא יכשר המעשה מבלי הלמוד כמו שאמרו אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד אלא בודאי המעשה גדול כמו שאמר הכתוב ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם
למדו בעבור שתעשו ואמרו ר״ל כל מי שישנו בעשייה ישנו בלמיד׳ וכל מי שאינו בעשייה אינו בלמידה ואמרו עוד כל האו׳ אין לי אלא תורה אין לו תורה פי׳ שאו׳ אין לי
עסק בעשיית המצות אלא בקריאת התורה בלבד אין לו אפי׳ שכר קריאת התורה שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם כל שישנו בעשייה ישנו בלמיד׳ וכל שאינו
בעשייה אינו בלמידה ואמרו כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר ללא אלהי אמת וללא תורה פי׳ שהלמוד מאין מעשה אינו דבר מועיל אבל הוא
מריע ומזיק לעצמו ולזולתו ודמו חכמינו ז״ל התלמוד מבלי מעשה למי שבונה ביתו ואינו מציב לו דלתות כי בודאי יהיה אותו הבית מסולא ונעזב כמדבר ומקצתם
דמו אותו למי שאין לו בית ועושה דלתות לבית כי טורח הדלתות ללא תועלת הוא ואמרו חכמינו ז״ל החכמ׳ מבלי מעש׳ היא כטע׳ הבור׳ על ברואיו ואמרו מי שאין דבריו
דומין למעשהו הוא מבזים את עצמו ואחר שביארנו כי המעשה הוא העיקר נאמר כי המעשה הוא על שני פנים וכל אחד מהם הוא עמוד גדול לשכר האדם בזה
ובבא האחד הוא מעשה המצות ושמירתם ודרכי המוסר ימצא בהם שכל טוב בעיני אלהים ואדם והמעשה האחר הוא כתיבת החכמות וביאור התורה והמצות
לחקקם על ספר למען יעמדו ימים רבים כי אם לא היו כותבים החכמים הקדמונים דבריהם על ספר כבר אבדו החכמות ושכו המזמות ובטלו התורה והמצות
אבל החכמים ובעלי התורה בכתיבת דבריהם בביאוריהם על ספר ישאירו ברכה אחריהם ובודאי לא מתו החכמים ההם ואמרו רבותינו ז״ל הצדיקים אפי׳ במיתתן
קרואין חיים ואמרו משה רבינו ע״ה לא מת ואמר יתברך שמו בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם ועל כן חתם דוד עליו השלום
הפסוק שהקדמנו תהלתו עומדת לעד ויתפרש על המעשה הראשון שהקדמנו כי עושה מעשה היושר ושומר התורה והמצות והמתעסק בחכמה תהיה תהלתו בפי
האנשים לכמה דורות ונפשו גם כן עומדת לעד לעולם הבא עד עולם ויתפרש על המעשה השני כי כותב הספרי׳ תהלתו עומדת לעד לרואי הספרי׳ ההם וללומדיה׳
ועל כן נקראו החכמים בעלי אסופות לפי שאוספין דבריהם ודברי זולתם על ספר להיותם לעד למשמרת ולעולם למזכרת ויש להם שכר טוב בעמלם וצדקתם
עומדת לעד ועל כן ראיתי אני הצעיר דוד בר״ יוסף קמחי ז״ל לכתוב על ספר ביאור דברי המקרא כאשר למדתי וקבלתי וכאשר תשיג יד מחשבתי באשר י״י אתי
אשר לו נאוו תהלות ואשאל העזר להחל ולכלות כי הוא העוזר והסומך יתברך שמו ואכתוב הפסוקים אשר צריך לפרשם והמלים אשר צריך לדקדקם גם אכתוב
טעם כתוב וקרי וכתוב ולא קרי וקרי ולא כתוב כאשר אוכל לתת טעם לשניהם כל אחד ואחד במקומו ונרא׳ כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות
הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי התורה מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים
והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הבירור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא
כתבו מבפנים וכן כתבו בדרך אחד מבפני׳ ובדרך אחר מבחוץ ואכתוב בקצ׳ המקומו׳ תרגום יונתן
בן עוזיאל שיש בו פירושי׳ טובים ונאים גם אביא דברי רבותינו זכרונם לברכה
במקומות שאנו צריכים לפירושם ולקבלתם על כל פנים גם כן
אביא קצת הדרשות לאוהבי הדרש ועתה אחל
בעזרת המלמד לאדם
דעת׃

רלבג

אמר לוי בן גרשום אחר התהלה לאל והשאלה ממנו
להישיר לפניו דרכו ראינו לבאר דברי הנביאי׳
כולם ולספר התועלות המגיעות מהם אם בעיון
אם במדות אם בביאור קצת המצות התוריות כי קצתם נתבאר
ענינם בדברי הנביאים כמו שנבאר בע״ה בהגיענו למקום מקום
מהמקומות ההם ובמקומות [illegible]הם דברים קותרים אם
מצד העיון או מצד שאר דברי הנביאים נעיר עליהם ונשתדל
בהתרת הספקות ההם כפי שכלנו כמו שהיה מנהגנו בביאורנו
לדברי התורה ונתחיל מספר יהושע כי סדרנו את דברי התורה׃

2

סדר הנביאים האשמורת התיכונה שלום התורה במעמד התורה ומורים מהם הורית משיבי נפשות צירי אמונה עמדים במגדל מעל לעם כחקת התורה וכל אחד ואחד דבר אמת כפי ובשעוריו:

ויהי

רשי

ויהי אחרי מות משה. מחובר על סדר התור' המקויימת בפטירת משה וזה מחובר לה:

משה

וַיְהִ֗י אַחֲרֵ֛י מ֥וֹת מֹשֶׁ֖ה עֶ֣בֶד יְהוָ֑ה וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־יְהוֹשֻׁ֣עַ בִּן־נ֔וּן

וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן

ויהי אחרי מות ד' דסמיכי בקר' אה וסימ' ויהי אחרי מות אברהם ויברך׃ ויהי אחרי מות משה עבד יי׳׃ ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל׃ ויה' אחרי מות שאול׃ וסימ' בלשון תרגום אבא רעיא שמשא ומלכא׳ ונכסר גם בסדר חיי׃

רדק

ויהי אחרי מות משה עבד יי׳. ומנהג הלשון לכתוב ב במקומו' וי"ו שלא להוסיף ולחבר דבר אל דבר כמו ויהי ביום ה השלישי וישא אברהם את עיניו ושא בני כנען והיה וענה ותשב תמר כרדס ורכב וסוס והדומים להם וכבר כתבנו בספר מכלל אשר חברנו כי יש לפרש לתוספת עם חסרון מעט לפי ענין כל אחד מהם לפי דרך המקרא ומלת ויהי תמצא בהתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כמו זה וכן ויהי אחרי מות יהושע ויהי איש אחד מן הרמתים ויהי בשלשים שנה ויהי בימי שפוט השופטים ויהי בימי אחשורוש וכן וי"ו אחרים בראשי הספרים ואם נאמר כי הטעם להדביק ספר אל ספר וענין זה אל הקודם לא יספיק הטעם בכלן ואמרו המפרשים כי הוי"ו הזאת היא כפ"ה רפה בלשון ישמעאל ודקדוק מלת יהי פירשתיה בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו כי בהיות המלה בהפסק אמרו יהי תהי בסגול האות הנוספת וחירק הה"א וכן יחי תחי והוא בהפוך התנועות מן יפן יקן מפני שרצו להסתיר הי"וד כמשפטם להסתיר אותיות אהו"י וכן מלת יהי תהי יחי תחי שהקלו תחלה המלה עוד והפכו בה התנועו' וקרו שו"א הה"א יהיה וחי"ת יחיה תחת אות הנוספת בחירק האות הנוספ' ביהיה יחיה תחת הה"א והחי"ת׃ אחרי. לשון רבים בשקל אשרי אלא שמלת אשרי רבים לעולם לא ימצא יחיד ולא כן מלת אחרי כי ימצא יחיד את הדברי' האלה ונולתו ורבוי מלת אשרי לפי שענינו טובות רבות כי לא יאושר האדם בטובה אחת שתמצא בו או בהצלחה אחת שתזדמן אליו לפיכך המלה בלשון רבים לעולם ורבוי מלת אחרי כמו רבוי מלת לפני כי האחורים כנגד הפנים אלא שהפנים לא ימצאו בלשון יחיד לעולם לפי שהרואה אותם והפונה אליהם ימצאו בעיניו רבים לעולם ולא יוכל לראות אבר אחד אשר בפנים מבלי חברו כי אברי הפנים שנים שנים גבות העינים והעינים ואפים ולחיים ושנים ושפתים ולא כן העורף שהוא אחר הפנים שהוא אחד כנגד הפנים ובאשר ימצא בלשון יחיד לפי שהוא אחד וכאשר ימצא בלשון רבים לפי שהוא אחר הפנים שהם רבים וכן כל צורת האדם לפניו מפותחות באיברים ולאחריו גוף סוה ולפני ואחרי יאמרו על גוף האדם וממנו נשאלים לשאר הדברים כמו ויחן את פני העיר מאחרי העיר והחונים לפני המשכן אחרי המשכן יחנו והדומים להם ויאמר לפני ואחרי על קדימת הזמן ועל התאחרו כי הפנים נקראים גם כן קדם והאחוריים אחור כמו שנ' אחור וקדם צרתני ולכן נקראו הפנים קדם לפי שהם תחלת ההכרה באדם וההבדלה בו לפיכך שמו קדימת הזמן והתאחרו בשימום לפני ואחרי ואמרו לפני בא יום יי׳ אחרי הדברים האלה והדומים להם וממנו אחרי מות משה ואינו רוצה לומר אחרי מות משה מיד אלא אחר זמן כמו שנפרש בפסוק מקצה שלשת ימים׃ עבד יי׳. מי ששם כל כחו וכוונתו וכל השגחותיו בשם ית' ואף בהתעסקו בעניני העולם מתכוין לעבודת האל ית' הוא יקרא עבד יי׳ כמו אברהם עבדי דוד עבדי עבדי הנביאים שהם כמו העבד לאדון׃ בן נון. בחירק כמו בסגול ואמר בכל מקום בן נון בחירק ולא יאמר באחד מהם בסגול כמו שהוא מנהג ברוב לפי שהן נדבקות שתי המלות לעולם מפני שהם מלות זעירות ונדבקות ובהדבקם תקל הקריאה בחירק ולא כן בסגול׃

משרת

רלבג

ויהי אחרי מות משה׃ ראוי שנקדים כי הגעת הנבואה לנביא במה שתייסר בו העם אם אל טוב כנפשיי אם אל טוב גופיי הוא לתועלת העם ההוא. ומצד ההשגחה אל העם ההוא תגיע לנביא זאת הנבואה ואולם הנבואה שתגיע לנביא לעניניו בעצמו הנה הוא מצד ההשגחה עליו וזה כלו מבואר למי שעיין בזה בטבעיות ובדבריכו בשני מספר מלחמות יי׳ ובביאוריכו לספר איוב ולזה אמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וגו׳ רצה בזה שהם בלתי צריכים למנחשים ולקוסמים להודיעם הענינים העתידים כי השם ית' להשגחתו על העם הזה יודיעם אלו הענינים באופן שלם על פי נביא ולזה לא ילכו לקראת נחשים וקסמים אשר פיהם דבר שוא ולזאת הסבה אמר יפקוד יי׳ אלהי הרוחות וגו׳ אשר יוציאם ואשר יביאם ולזה בחר השם או ביהושע להיות לנביא לישראל אחרי מות משה עם מה שהשפיע לו משה מהשלימות להכינו אל זה כמו שהתבאר שם ולזה הוא מבואר כי בימי משה לא נצטרכו ישראל לנבואות יהושע ולזה ביאר הכתוב כי אחרי מות משה עבד יי׳ אז דבר השם אל יהושע אלו הדברים לא קודם זה והנה קרא יהושע בן נון משרת משה להעיר שהסבה היתה בהגעתו למדרגת הנבואה היותו משרת משה כי מפני זה היה תמיד עמו ולמד מחכמתו ומהנהגתו בכל פעולותיו מה שלא היה דרך לתלמיד שאינו משרת ללומדו ולזה אמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה ממה שיורה כי גדולה שמושה יותר מלמודה כמו שביארו רבותינו ז"ל׃

משה

רדק

משרת משה. והוא היה במקום משה לצאת ולבוא לפני ישראל ואחר שמת משה בוהו הקדוש ב"ה לעבור הירדן עם ישראל: לאמר. לפי שכשמתשו בצלת אמור עם הלמ"ד יותר משאר אותיות השמוש הסתירו האלף עם הלמ"ד מה שלא עשו כן עם השאר שאמרו באמור להם עם יי' וגו' ויהי באמור יהושע בהכעת האלף ופי' לאמר לאמר לישראל שהקדוש ב"ה בוהו לעבור את הירדן כי הבטיחם בכל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו וגו': קום עבור. קום ענין זירוז וכן קום שחהו קומו ועברו קום התהלך: להם וגו'. לבני ישראל כמו יביאו את תרומה יי' ותראהו את הילד: כל מקום אשר תדרוך וגו'. כיון שתעברו את הירדן כל מקום אשר תדרוך בו לכם יהיה כלומר אני אתן לכם כח כדי שתכבשו הכל ואח"כ זכר קצת הגבולים. ודרש כל מקום אשר תדרוך וגו' לרבות חוצה לארץ: מהמדבר. הו' מדבר סין שהוא גבול נגב: והלבנון הזה. הוא מקום ידוע בארץ ישראל ואמר הזה אף על פי שהוא מעבר הירדן לפי שהיה נראה משם להם וכן אמר משה ההר הטוב הזה והלבנון או אמר הזה על הידיעה כמו זה סיני זה עני לויתן זה: כל ארץ החתים. כי בארץ הפאה היה יושב החתי: מבוא השמש הים הגדול. הוא מערב ארץ ישראל כמו שאמר בתורה עד הים האחרון ומה שאמ' הגדול כנגד שאר הימים שבארץ ישראל שהם קטנים כמו ים המלח ים כנרת: אל תסור ממנו. שב אל משה ופירושו מדרכו הטוב' או פירושו ממנו מספר התורה ואף על פי שלא זכר הספר הנה זכר את התורה ובמסרה סבירין ממנה: תשכיל. פירוש תצליח וכן תר' בדיל דתצלח וכן תרגם אנקלוס למען תשכיל בדיל דתצלח: לא ימוש. נחלקו רבותינו ז"ל בזה הפסוק י"א שהוא מצוה לכל ימי האדם ואפילו ידע כל התורה כלה ויש אומרים שהוא ברכה והנראה כי היתה מצוה ליהושע וכן לכל אדם עד שידע התורה ואחר כך ילמוד החכמות. ופי' והגית בו יומם ולילה אחר שאמר לא ימוש הוא כפל דבר לחזק או פירוש והגית הגיון הלב כמו והגיון לבי לפניך יי' ופי' יומם ולילה לפירוש הראשון נראה שיהגה בו ביום ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו: תצליח את דרכך. חסר יו"ד הרבים מן המכתב והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר תצליח שהוא פועל יוצא ואף על פי שאין ההצלחה ביד האדם לפי שכשמרו מצות יי' ובשכרם תבוא לו ההצלחה הרי הוא כאילו מצליח דרכו או יהיה תצליח פועל עומד ויהיה את דרכיך כמו בדרכיך: ואז תשכיל. זה תרגם יונתן תכשט לפי שהוא קרוב לתצליח שלא לכפול את הלשון והוא קרוב לענין ההצלחה:

הלא

רשי

משה עבדי מת. ואילו היה קיים בו הייתי חפץ ורבותינו דרשוהו על שלשת שפיס הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה בא יהושע ושאל אמר לו הקב"ה משה עבדי מת והתורה על שמו נקראת לומר לך אי אפשר בא וטורדן במלחמה: כל מקום אשר תדרך. תדרך כיוצא בו כאמר למשה ושניכו בספרי אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי הוא אומר מן המדבר והלבנון אם כן למה נאמר אשר תדרך כף אף חוצה לארץ משתכבשו את הארץ כל מה שתכבשו חוצה לארץ יהיה קודש ויהיה שלכם: מן הלבנון והמדבר הוא מדבר קדש מדבר צין שעל ידי אדום שהיה במקצוע דרומית מזרחית ודרך שם נכנסו לארץ שנאמר והנה אנחנו בקדש וגו' ומכיון שהיה בדרומית מזרחי' של' והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום וגו': ועד הנהר הגדול נהר פרת. זה רחבה מדרום לצפון כל ארץ החתים בכלל הזה ורחבה מדרום לצפון: כל ארץ החתי' ועד הים הגדול מבא השמש. לארכה מן המזרח למערב: חזק ואמץ: ברכך ארץ כמה שהוא אומר כי אתה תנחיל: רק חזק ואמץ מאד. בתורה כמה שהוא או' לשמור ולעשות בכל התורה: ספר התורה הזה. ספר משנה תורה היה לפניו: תשכיל. תצליח:

הלא

משה ג' רפ' בקריאה וסי' משה עבדי מת ועתה קום עבור. משה עבד יי' ובני ישראל הבום: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו: תדרך ה' וחס' וסי' כל המקום אשר תדרך דמשנה תורה. וחבדו כל מקום דיהושע. ואתה על במותימו תדרך. אתה הדרך זית ולא. על שחל ופתן תדרך. ונמסר גם בסדר עקב:

מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר: מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה: מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד־הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים וְעַד־הַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם: לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ: חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תַּנְחִיל אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם: רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ: לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל:

מְשַׁמְשָׁנֵיהּ דְמֹשֶׁה לְמֵימַר: מֹשֶׁה עַבְדִּי מִית וּכְעַן קוּם עִיבַר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין אַתְּ וְכָל עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דַאֲנָא יָהֵיב לְהוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כָּל אַתְרָא דְתִדְרַךְ פַּרְסַת רַגְלְכוֹן בֵּיהּ לְכוֹן יְהַבְתַּהּ כְּמָא דְמַלֵּילִית עִם מֹשֶׁה: מִמַּדְבְּרָא וּלְבָנוֹנָא הָדֵין וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא דִפְרָת כֹּל אֲרַע חִתָּאֵי וְעַד יַמָּא רַבָּא מַעֲלָנֵי שִׁמְשָׁא יְהֵא תְּחוּמְכוֹן: לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמָךְ כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ כְּמָא דַהֲוָא מֵימְרִי בְּסַעֲדֵיהּ דְמֹשֶׁה כֵּן אֱהֵוֵי עִמָּךְ לָא אֶשְׁבְּקִינָךְ וְלָא אַרְחֲקִינָךְ: תְּקֵיף וְעִילַם אֲרֵי אַתְּ תַּחְסֵין יָת עַמָּא הָדֵין יָת אַרְעָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן: לְחוֹד תְּקֵיף וְעִילַם לַחֲדָא לְמִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכָל אוֹרַיְתָא דִּפַקְדָךְ מֹשֶׁה עַבְדִּי לָא תִּסְטֵי מִינַהּ לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא בְּדִיל דְתַצְלַח בְּכָל אֲתַר דִּתְהָךְ: לָא יַעְדֵּי סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא הָדֵין מִפּוּמָךְ וּתְהֵי הָגֵי בֵיהּ יְמָם וְלֵילֵי בְּדִיל דְתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכָל דִּכְתִיב בֵּיהּ אֲרֵי בְכֵן תַּצְלַח יָת דַּרְכָּךְ וּבְכֵן תַּכְשַׁט:

ל' רפתי' מכתוריו. ו' רפתי'. ו' רפתי' יט' ל"פ. אורייתא כל המקום. כ' ה' ד' מ"ל וא' חס'. ד'. ט' ר"פ נכיפ'. אורית' בכניך. כ' פתח ויאמר דוד. נ' מת' זכרו. ט' ל"פ נכיפ'. נ' חס' ד'. חסה נ"רס. לכם אוריית' לכם והיה ולכם והיה בנת יל'. מחמ ו' סבירין ממנה.

והלבנון ה' ד' מלאים וא' חסר וסי' נמסר בסדר אלה הדברים: ממנו ו' סבירין ממנה וסי' נמסר בסדר צו: דרכך ג' חס' בקריאה וסי' הודיעני נא את דרכך ואדעך למען. כי אז תצליח את דרכך. העבר עיני מראות שוא בדרכך. ונמסר גם בסדר כי תשא: ואז ד' וסי' ואז יקרב לעשתו. ואז ירצו את עונם. ואז חיל מלך בבל צרים. ואז השכיל. ונמסר גם בסדר בא:

רלבג

משה עבדי מת. ראוי שיובן מזה כי עבור ישראל את הירדן הזה לא הסכים השם ית' שיהיה בחיי משה כי הוא ית' גזר עליו שלא יעבור את הירדן לסבה התבארה בתורה ולזה נתאחר זה עד מות משה כי אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא ואולי נתחברה לזה סבה אחרת וזה כי כבר נתבאר בספר שופטים כי עזב יהושע מהגוים ההם אומות למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי' ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא והנה הספר כי ישראל לא היו ראויים שתגיע להם זאת ההצלחה על ידי משה כמו שכיון משה מתחלת הענין בצאתם מארץ מצרים וזה שאם היו אלו המלחמות נעשות על ידי משה היה משיג אל אלו האומות בכללן כליון חרוץ לעוצם מעלתו ותוקף הנפלאות הנעשות על ידו ולזה תמצא בסיחון ועוג שנלחם בהם משה שלא נשאר בהם שריד ופליט ולהיות ישראל בלתי ראויים לכמו זאת ההצלחה כמו שהתפרסם מדבר המרגלים לא זכו אל שתהיה זאת המלחמה על ידי משה והיתה על יד יהושע ולא היה כחו כל כך גדול ולזה נתעכב באלו המלחמות כמו שהתבאר במה שיבוא עד שהפריד המות בינו ובין השלמת המלחמות ההם וממה שיעיד על שזה העוכם השיג משה בעון ישראל מה שאמר במשנה תורה גם בי התאנף יי' בגללכם והנה הזהירו השם יתברך לבלתי נטות מדרכי התורה ימין ושמאל ר"ל שלא יוסיף לדבריה ולא יגרע מהן והנה נראה כי הנטיה לימין הוא כשיוסיף על דבריה והנטיה לשמאל כשיגרע מדבריה והזהירו גם כן שלא יתרשל מהעיון בה כי התלמוד מביא לידי מעשה בחלק המעשיי ממנה ולזה אין ראוי שיקצר האדם מלעיין בדברים המעשיים ממנה ויחשב כי די לו שיעשה המצות המעשיות ההם כי העיון בדברי תורה בזה יתישר בשלמות אל המעשה עם שזה יעמידהו על סוד זאת המצוה והתכלית המכוון בה ואולם העיון בחלק העיוני מהתורה שלא יעיר למעשה הוא ממה שאין ספק בו שאין ראוי שיקצר האדם בו כי הוא בשלם שבפנים להישיר המעיין בו אל השלימות האנושי כמו שביארנו בביאורנו לדברי תורה.

והנה

הלא צויתיך חזק ואמץ · במלחמה כדאת' אל תערץ ואל תחת והיכן צוהו בימי משה כמו שנאמר ויצו את יהושע בן נון וגו' ויצו את יהושע · ביום שתמו ימי בכי משה : בעוד שלשת ימים · בסוף שלשת ימים בעוד שתהא כאן שלשת ימים ואחר תעברו : הכינו לכם צידה · כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר להם לתקן שאם אתה אומר במאכל ומשתה הרי היו מסתפקין במן שבכליהם עד אחד בניסן וכן הוא אומר וישבות המן ממחרת מר': כל גבורי החיל · שבכם יעברו חלוצים : בעבר הירדן מזרח השמש · עבר מזרחי של ירדן : ימרה · יקניט את דבריך : וישלח יהושע · על כרחי צריך אני לומר שבתוך אבל משה שלחם שהרי לסוף שלשים יום שתמו ימי אבל משה עברו את הירדן שמשם אנו למדים שמת משה בשבעה באדר כשאתה מונה שלשים ושלש ולמפרע מיום שעלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ועל כרחי' משכשתלחו המרגלי' לא עברו את הירדן עד יום חמישי שנאמר וישבו שלשת ימים עד שבו הרודפי' בו בלילה ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים הרי יום רביעי וילינו שם טרם יעבורו נמצא שלא עברו עד יום חמישי :

חמשים ד' חס' בליש' בקריא' וסימ' וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים · ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי · חמשים תעברו לפני · וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים · ונמסר גם בסדר בשלח : כל איש אשר ימרה כל ט' ראשי פסוק' בספרא וסי' כל מקום אשר תדרך כף רגלכם · כל איש אשר ימרה את פיך · כל יושבי ההר מן הלבנון · כל ממלכת עוג · כל ערי בני אהרן הכהנים · כל ערים עשר ומגרשיהן · כל ערי הלוים בתוך · כל ערי הגרשני כל הערים לבני מררי : ולא ישמע ד' וס' נמסר בסדר וארא :

הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ:

וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר: עִבְרוּ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ: וְלָרֻאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת: נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם: עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ:

וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ: כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־מֹשֶׁה: כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ:

ב וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים

הלא פקידתך תקיף ועילם לא תדחל ולא תתבר ארי בסעדך מימרא דיי אלהך בכל אתר דתהך:

ופקיד יהושע ית סרכי עמא למימר: עברו בגו משריתא ופקידו ית עמא למימר אתקינו לכון זוודין ארי בסוף תלתא יומין אתון עברין ית ירדנא הדין למיעל למירת ית ארעא דיי אלהכון יהב לכון למרתה: ולשבט ראובן ולשבט גד ולפלגות שבטא דמנשה אמר יהושע למימר: הוו דכירין ית פתגמא דפקיד יתכון משה עבדא דיי למימר יי אלהכון מניח לכון ויהב לכון ית ארעא הדא: נשיכון טפליכון ובעירכון יתבון בארעא דיהב לכון משה בעברא דירדנא ואתון תעיברון מזרזין קדם אחוכון כל גברי חילא ותסעדון יתהון: עד דיניח יי לאחוכון כותכון ויירתון אף אינון ית ארעא דיי אלהכון יהב לכון ותתובון לארע ירותתכון ותירתון יתה דיהב לכון משה עבדא דיי בעברא דירדנא מדנח שמשא:

ואתיבו ית יהושע למימר כל דפקדתנא נעבד ולכל אתר דתשלחננא נהך: ככל דקבלנא מן משה כן נקבל מינך לחוד יהי מימרא דיי אלהך בסעדך כמא דהוא בסעדיה דמשה: כל גבר דיסרב על מימרך ולא יקבל ית פתגמך לכל דתפקדיניה יתקטל לחוד תקיף ועילם:

ושלח יהושע בר נון מן שטין

רדק

הלא צויתיך · מלת זרוז וכן הלא שמעת כתי הלא שלחתיך והדומים להם : כי עמך יי' אלהיך · כמו ואל משה אמר עלה אל יי' ואת יפתח ואת שמואל : הכינו לכם צדה · פירוש מיני מאכלי' זולתי הלח' כי עדיין היה יורד להם המן בכל מקום שהיו נוסעים עד ממחרת הפסח ולפי מה שאמרו חז"ל בו ביום שמת משה פסק המן אמרו הם גם כן כי בז' באדר שמת משה לקטו מן שהסתפקו בו עד י"ו בניסן : בעוד שלשת ימים · כתרגומו בסוף תלתא יומין : זכור · מקור : ומקניכם · חסר וי"ו השימוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : חמושים · כמו חלוצים : רק יהיה יי' אלהיך עמך · כלומ' שתלך בדרך משה שיהיה יי' עמך כאשר היה עם משה : רק חזק ואמץ · דרשו רבותינו ז"ל יומת יכול אפי' לדבר עבירה תלמוד לו' רק אכין ורקין מיעוטין הן : שנים

רלבג

כי ההולך בדרכי התורה ומעיין בה לפי מה שאפשר הוא מושגח מאתו ית' ויחילו דרכיו בכל עת · וכזה שלא יירא מהלחם בגוים ההם ואם היו חזקים מאד אבל יהיה לבו בטוח ביי' אשר ידע שכבר יכנה אות' : ויצו יהושע את שוטרי וגו' · אחשוב שזה הענין היה אח' ששלח יהושע המרגלי' והעד על זה שכבר נתאחרו המרגלי' שלשה ימים ובאו לפי פשטי הכתובים כי ביום הד' ולמחרת היום הרביעי השכי' יהושע וכל ישר' ובאו עד הירדן ולנו שם טרם יעבורו ויתכן עוד כי ביום ההוא בעינו שצוה יהושע שוטרי העם הזה שלח המרגלים והנה לא היה היום ההוא מתכין שלשת ימים שזכר כי הוא אמר בעוד שלשת ימי' ר"ל אחר היום ההוא והנה בתחלת היום החמישי ליום ההוא כשלמו אלו השלשת ימים והנה בעצם היום ההוא באו המרגלים לבית רחב ולנו שם הלילה ומה שאמרה ונחבתם שמה שלשת ימים רוצה לומר עד היום השלישי לכניסתן וכן מה שאמר ויבואו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים רוצה לומר עד היום השלישי ויהיה חסר מלת עד וכמוהו ימצאו רבים כמו שבארנו בביאורנו לדברי תורה באמרו ארבעים יכנו שהרצון בו עד ארבעים · וכן מה שאמר ומושב בני ישראל וגו' שהרצון בו עד ארבע מאות ושלשים שנה וכן מה שאמר תספרו חמשים יום הרצון בו עד חמשים יום : בעוד שלשת ימים וגו' · הרצון בו זולת היום שהוא בו ואחר שיעברו אחריו שלשה ימים שלמים יהיה להם כן ולזה אמר אחר זה ויהי מקצה שלשת ימים וגו' להורות כי הרצון בזה אחר עבור שלשה ימים והנה נתאחר הענין עד הבקר כדי שיתפרסם לישראל עוצם המופת הזה ויראו זה בעיניהם והנה צוה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה שיקיימו התנאי שהתנה להם משה בתתו להם הארץ אשר מעבר הירדן לפאת מזרח וזכר שכבר הסכימו לשמוע אל דבריו באופן שהיו שומעין לדברי משה ושמי שיעבור על מצותו יומת כי כן יעדה התורה העובר על דברי נביא וכל שכן יהושע שהיה מלך ונביא · והתרו לו רק חזק ואמץ רוצה לומר שיתחזק להתנהג בכל דברי התורה כי אם יבוש לעבור על דבריה לא ישמעו אליו אלא אם היה זה לפי שעה וזה כי הוא והם מחוייבים לחזוק התורה · או ירצה באמרו חזק ואמץ מאד שיתחזק ויתאמץ על הנהגת העם בחריצות ולא יעזוב הנהגתם כי העם לא יתכן שיהיו זולת רועה כמו שאמר משה ולא תהיה עדת יי' כצאן אשר אין להם רועה ורא"י

רדק

שנים אנשים · פי' אנשים טובים ולא כאותן שהלכו בשליחות משה ׃ חרש לאמר · הזהירם שילכו בשתיקה הולכים כחרשים שלא ירגישו בהם · כמו ויתחרשו כל הלילה ות"י ברז למימר ר"ל בסתר שלחם כי לא רצה שידעו כל ישראל כדי שלא יפחדו בשלחו מרגלים והוא לא שלחם אלא לפי שידע שיצליחו בשליחות' וירחיבו לב ישראל בבשורות טובות · ודרש חרש כמו חרש הטעינם קדרות כדי שיראו קדרים ולא ירגישו בהם מהם אמרו כלי נגרות היה בידם כד"א מעש' חרש אבן ומהם פי' כמשמעו · ופשוטו אמר להם יהושע עשו עצמכם כחרשים ועמדו על רזיהם ׃ את הארץ וגו' · הארץ בכלל ואת יריחו בפרט לפי שהיתה עיר גדולה ׃ זונה · כמשמעה או מוכרת מזון כמו שת"י פונדקיתא והוא בשקל טובה והאמת דעת יונתן זונה ממש כי כן דרכו במקומו לתרג' זונה פונדקית וכן שתים נשים זונות פונדקן ואף על פי שתרגם מקצתן נפקת ברא ודעתו לפי שהזונה כפונדקיתא שמפקרת עצמה לכל ׃ וישכבו שמה · להודיע כי לא היו שם שלא לילה אחד ובאותו לילה יצאו משם ׃ ויאמר · בפתח השער כמו תשבר ותשבב ותגע המענה והדומים להם לחפור כמו לתור כי יהתר מחפש רבר ׃ ותקח האשה · כבר לקחה אותם ובשנת' טרם הכנס שלוחי המלך לביתה כשהרגיש' שנודע הדבר למלך ׃ ותצפנו · כל אחד לבדו כדי שלא יכירו מקומם אם יעלו לגג · ודרש אלו שני המרגלים היו כלב ופינחס ועמד לפניהם פינחס ולא הכירוהו ולא ראוהו לפי שהיה מלאך ואמר ותצפנו על כלב לבדו ׃ ויהי השע' לסגור · עומד לסגור שחשך היום ׃ והיא העלתם הגגה ותטמנם · כבר אמר למעלה ותצפנו ועתה אמר ותטמנ' להודיע איך טמנה אות' ׃ בפשתי העץ · ר"ל שהיו עדין הפשתים בגבעוליהם והעלתם הגגה ליבשם והטמינה אותם בתוכם ופשתי העץ כמו עצי פשתים וכן שני תולעת תולעת שני ׃ הערוכות · הפשתים לשון נקבות האחת פשתה והרבים פשתים כמו מן חטה חטים והיו ערוכות לה על הגג ליבשן ׃ והאנשים רדפו אחריהם · לפי מחשבתם ׃ על · כמו עד וכן וירכתו על צידון וכן יהגבו על מות כמו עד מות כי הוא שתי מלות ׃ המעברות · בשוא הבי"ת מגזיר' מעבר בצרי ואם לא נמצא המעברות נתפסו בקמץ הבי"ת מגזרת מעבר בקמץ ׃ סגרו · המרגל' או אנשי הבי' והוא הנכון כי הם לא ירדו מהגג מפחדם להם ושם שכבו להם ׃ אחרי וגו' · אינו תוספת ביאור אלא אם היה אומר אחרי אשר יצאו ידמה אחר זמן והם לא אחרו לסגור השער מפחדם להם ואם היה אומר כאשר יצאו ולא אמר אחרי ידמה כי תכף באתם מן השער סגרו ואם היו עושין כן היו מרגישים הרודפים כי המרגלים נחבאים שם אלא כשהרחיקו האנשים מהשער עד שלא ירגישו בסגירת השער סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר ׃ והמה טרם ישכבון · טרם שישכבו ׃ עלתה

רשי

חרש · ברז כך תירגם יהונתן אמר להם עשו עצמכם כחרשים שלא ישיגו דבריהם שפניכם · ד"א הטעינו עצמכם קדרות כדי שיהו כראים כקדרין ׃ וראו את הארץ ואת יריחו · והלא יריחו בכלל ולמה יצאת שהיתה קשה כנגד כולם לפי שהיתה יושבת על הספר כיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה קשה כנגד כול' כיוצא בו והמלך שלמ' אהב נשי' נכריות רבות ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיתה מחבבה כנגד כולנה וכלפי חטא שהחטיאתו יותר מכולן כך שנויה בספרי ׃ אשה זונה · תירגם יהונתן פונדקיתא מוכרת מיני מזונות ׃ לחפור · לרגל כמו משם חפר אוכל ׃ ותצפנו · יש מקראות מדברים על הרבים כיחיד לפי שמיהרה בהטמנתם ובמקום צר כאלו יחיד ומדרש אגדת תנחומא יש פנחס וכלב היו ופנחס עמד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך · ד"א ותצפנו כל אחד ואחד בפני עצמו ודוגמתו שכינו שמן וקטרת ישמח לב ולא אמר ישמחו לב ׃ בפשתי העץ · פשתים בגבעוליהן ׃ על המעברות · מקום מעבר המים · שהיו סבורים שחזרו לאחוריהם אל ערבות מואב והירדן מפסיק ביניהם ׃ והשע' סגרו · השוערים ׃ ולא

לחפר ג' וחס' וסימ' הנה אנשים באו הנה הלילה · כי לחפר את כל הארץ באו · לחפר פרות ולעטלפים ׃ שני האנשים ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר שופטים ׃ יצאו ה' קמצין בקריאה וסימ' ויהי השער לסגור בחשך · ויאמר שאול אל יי' · ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ב' בפסוק · שמעו זאת בית יעקב הנקראים ׃

שְׁנַיִם־אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר לְכוּ רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית־אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה ׃ וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת־הָאָרֶץ ׃ וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ ׃ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה ׃ וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר אַחֲרֵיהֶם כִּי תַשִּׂיגוּם ׃ וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל־הַגָּג ׃ וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר סָגָרוּ אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ הָרֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם ׃ וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן

תְּרֵין גּוּבְרִין מְאַלְלִין, בְּרָז לְמֵימַר אִיזִילוּ חֲזוֹ יַת אַרְעָא וְיַת יְרִיחוֹ וַאֲזַלוּ וְעָלוּ לְבֵית אִתְּתָא פּוּנְדְּקִיתָא וּשְׁמַהּ רָחָב וּשְׁכִיבוּ תַּמָּן ׃ וְאִתְאֲמַר לְמַלְכָּא דִירִיחוֹ לְמֵימַר הָא גּוּבְרַיָא אֲתוֹ הָכָא בְּלֵילְיָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא ׃ וּשְׁלַח מַלְכָּא דִירִיחוֹ לְוָת רָחָב לְמֵימַר אַפִּיקִי גּוּבְרַיָּא דַּאֲתוֹ לְוָתִיךְ דְּעַלוּ לְבֵיתִיךְ אֲרֵי לְאַלָּלָא יַת כָּל אַרְעָא אֲתוֹ ׃ וּדְבַרַת אִתְּתָא יַת תְּרֵין גּוּבְרַיָּא וְאַטְמַרְתִּנוּן וַאֲמַרַת בְּקוּשְׁטָא אֲתוֹ לְוָתִי גּוּבְרַיָּא וְלָא יְדַעִית אֵימְנָן אִינוּן ׃ וַהֲוָה עִדָּן לְמֵיחַד תַּרְעָא בְּקַבְלָא וְגוּבְרַיָּא נְפַקוּ לָא יְדַעִית לְאָן אֲזַלוּ גוּבְרַיָּא רְדוֹפוּ בִּפְרִיעַ בַּתְרֵיהוֹן אֲרֵי תַּדְבְּקוּנוּן ׃ וְהִיא אַסְּקַתְנוּן לְאִיגָּרָא וְאַטְמַרְתִּנוּן בִּטְעוּנֵי כִיתָּנָא דִּסְדִירִין לַהּ עַל אִיגָּרָא ׃ וְגֻבְרַיָּא רְדַפוּ בַּתְרֵיהוֹן אוֹרַח יַרְדְּנָא עַד מְגִיזָתָא וְתַרְעָא אֲחַדוּ בָּתַר דִּנְפַקוּ רָדְפַיָּא בַּתְרֵיהוֹן ׃ וְאִינוּן עַד לָא שְׁכִיבוּ

ידרכו את לשונם קשתם שקר · מהאש יצאו והאש האכלם · באמר להם עם יי' אלה ומארצו ׃ והאנשים ח' ר"פ וסי' בלשון ארמי רעיא דסליקו למשלח לרדופיא שבין לנחשא מיתיא בהמצותא ופירושם נמסר בסדר וינש ׃

רלבג

וראוי שנעיין בהתר ספק מה יקרה במבין הצוואה שצוה יהושע שוטרי העם ושלחו המרגל' מה ענין אלו המרגל' והנה איך שתהיה תשובתם בבאם לא ימנעו מלבוא בארץ לרשת אות' כי כבר ישר להם יהושע כי בעוד שלשת ימים יעברו הירדן לבא לרשת את הארץ ואם אמרנו שכבר שלח המרגלים קודם זה הנה יקשה גם כן למה לא סמך יהושע על דברי הש"י שהבטיחו שלא יתיצב איש בפניו כל ימי חייו ולמה הסכים לשלוח מרגלים עם מה שהתפרסם לו מה שהגיע מהתאחר במדבר ליש' על דבר המרגלים אשר שלח משה · ואנחנו אומרי' בהתר זה הספק ששלוח המרגלים הוא על התר שני דרכים · הדרך הא' לחקור אם יתכן שיסתדר להלחם בעם אשר הם שלוחים לרגל ארצם אם לא יתכן זה כאילו תאמר שיחקרו מהעם היושב בה המעט הוא אם רב החזק הוא הרפה ומה הערי' המבחני' אם במבצרים והנה פרי זה הרגול הוא אם בהמשך אל המלחמה או התרחק ממנה לפי מה שיספרו המרגלים · ואולם הדרך הב' הוא לחזק לב העם הנלחמים לבד כמו שנתפרסם מענין גדעון בן יואש כי היה סומך בדברי הש"י אחר שעשה לו אות שהוא ימכור עמו והנה הגיע מדרגתו בכחו בש"י עד שכבר שלא החיל חבא אליו מישראל להלחם עם מדין ולא השאיר מהם כי אם שלש מאות איש בדבר הש"י וע"כ לחזק לבו על דבר המלחמ' כוהו הש"י שירד אל המחנה הוא ופורה נערו וישמע מה ידברו ואחר תחזקנה ידיו והנה שמע שם מה שחזק לבו לבוא בקשרי המלחמה · וכן היה בשלוח המרגלים בזה המקום כמו שנבאר ר"ל שלא היה שלחם רק לחזק לב יהושע והעם כשישמעו שנפלה אימת ישר' עליהם וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם · ואחר שהתיישב לנו זה הנה נבאר דברי זאת הפרשה לפי מנהגנו ונאמר כי שלחתרם תאמר בפנים רבים המכוון ממנה לפי מה שאראה הוא מענין אל תחרום על רעך חורשי את שהוא מענין מחשבה הרצון בזה שכבר שלח יהושע שנים אנשים מרגלים מחשבת אנשי הארץ ר"ל שיחקרו אם נפלה אימת ישר' עליהם ואם נמוגו מפניהם כי בזה יתחזק מאד לב אנשי המלחמה ולזה תמצא שהם לא רגלו הארץ ואת יריחו כי אם בזה האופן לפי שכבר באו שם בלילה ובלילה בעצמה יצאו משם אחר שנתפרס' להם על פי רחב מחשבת הארץ ושכבר נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם וזאת היתה ג"כ תשובתם ליהושע אמרו כי נתן השם בידינו את כל הארץ וגו' ולו היתה כונת יהושע שירגלו הארץ באופן הראשון היה ראוי שיאמרו ליהושע שלא יכלו לרגל את הארץ כי בלילה באו ובלילה ההוא הוכרחו לצאת משם ולזה הוא מבואר שהכוונה ברגולם היתה לרגל מחשבותם לבד כדי שיתחזק בזה לב אנשי המלחמה ואולם יתחזק בזה לב אנשי המלחמה כי זה המורך לב הוא הודעה מה יתבאר ממנה שזה מסודר להיותכן כמו שביארנו בשני מספר מלחמות יי' ובביאורינו לספר איוב ולזה תמצא בהרבה מן האנשים שסביב שעת אשר יובלו עברות להם שישנם שיחד מה והנה אמר להם יהושע שירגלו מחשבת אנשי הארץ בכללות וביחוד מחשבת אנשי יריחו וזהו מה שהזהירם לראות את הארץ ואת יריחו רוצה לומר שיראו מחשבותם באי זה אופן שיתכן להם זהבו והנה ספר שבוקר זה למלך יריחו ושסתירה אותם רחב בחכמתה לתלנו את כפשה וכפש בית אביה · והנה כספר אחר זה בזכרנו תועלותיה מה היה מאופן החכמה בדבריה ותצפנו · ר"ל שצפנה כל אחד מהם במקו' מיוחד שאם ימצא האחד ינצל השני והיה לא התנבלות בזה לפי שכבר זכרה שהיה חסן בעת שיבאו ולזה אופנ' שיצא האחד ובמאר השני והיא לא ידעה ׃

והיא

וְהִיא עָלְתָה עֲלֵיהֶם עַל־הַגָּג׃ וַתֹּאמֶר
אֶל־הָאֲנָשִׁים יָדַעְתִּי כִּי־נָתַן יְהוָה
לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ וְכִי־נָפְלָה אֵימַתְכֶם
עָלֵינוּ וְכִי נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
מִפְּנֵיכֶם׃ כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ
יְהוָה אֶת־מֵי יַם־סוּף מִפְּנֵיכֶם
בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם
לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וּלְעוֹג אֲשֶׁר הֶחֱרַמְתֶּם
אוֹתָם׃ וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ וְלֹא־
קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל
וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת׃ וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־
נָא לִי בַּיהוָה כִּי־עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד
וַעֲשִׂיתֶם גַּם־אַתֶּם עִם־בֵּית אָבִי חֶסֶד
וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת׃ וְהַחֲיִתֶם אֶת־
אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי וְאֶת־אַחְוֹתַי
וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת־
נַפְשֹׁתֵינוּ מִמָּוֶת׃ וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים
נַפְשֵׁנוּ תַחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ
אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיָה בְּתֵת־יְהוָה לָנוּ
אֶת־הָאָרֶץ וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃
וַתּוֹרִדֵם בַּחֶבֶל בְּעַד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ
בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה הִיא יוֹשָׁבֶת׃
וַתֹּאמֶר לָהֶם הָהָרָה לֵּכוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ
בָכֶם הָרֹדְפִים וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת
יָמִים עַד שׁוֹב הָרֹדְפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ
לְדַרְכְּכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הָאֲנָשִׁים
נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֶּה אֲשֶׁר
הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ הִנֵּה אֲנַחְנוּ בָאִים בָּאָרֶץ
אֶת־תִּקְוַת חוּט הַשָּׁנִי הַזֶּה תִּקְשְׁרִי
בַּחַלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרַדְתֵּנוּ בוֹ וְאֶת־אָבִיךְ
וְאֶת־אִמֵּךְ וְאֶת־אַחַיִךְ וְאֵת כָּל־
בֵּית אָבִיךְ תַּאַסְפִי אֵלַיִךְ הַבָּיְתָה׃

וְהִיא סְלֵיקַת לְוַתְהוֹן לְאִיגָּרָא׃
וַאֲמָרַת לְגֻבְרַיָּא יְדַעְנָא אֲרֵי יְהַב
יְיָ לְכוֹן יָת אַרְעָא וַאֲרֵי נְפַלַת
אֵימַתְכוֹן עֲלָנָא וַאֲרֵי אִיתְבָּרוּ כָּל
יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן׃ אֲרֵי
שְׁמַעְנָא יָת דְּיַבֵּישׁ יְיָ יָת מֵי יַמָּא
דְסוּף מִן קֳדָמֵיכוֹן בְּמִפַּקְכוֹן
מִמִּצְרָיִם וְדִי עֲבַדְתּוּן לִתְרֵין מַלְכֵי
אֱמוֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא לְסִיחוֹן
וּלְעוֹג דִּי גַמַּרְתּוּן יָתְהוֹן׃ וּשְׁמַעְנָא
וְאִתְמְסִי לִבָּנָא וְלָא אִשְׁתְּאַרַת
עוֹד רוּחַ בֶּאֱנָשׁ מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי
יְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִינְתֵּיהּ
בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא
מִלְּרַע׃ וּכְעַן קַיִּימוּ כְעַן לִי בְּמֵימְרָא
דַיְיָ אֲרֵי עֲבָדִית עִמְּכוֹן טֵיבוּ
וְתַעְבְּדוּן אַף אַתּוּן עִם בֵּית אַבָּא
טֵיבוּ וְתִתְּנוּן לִי אָת דִּקְשׁוֹט׃ וּתְקַיְּמוּן
יָת אַבָּא וְיָת אִמָּא וְיָת אַחַי וְיָת
אַחְוָתַי וְיָת כָּל דִּילְהוֹן וּתְשֵׁזְבוּן
יָת נַפְשָׁתָנָא מִמּוֹתָא׃ וַאֲמָרוּ לַהּ
גֻּבְרַיָּא נַפְשָׁנָא מְסִירָן חֲלַף
נַפְשָׁתֵיכוֹן לְמֵמַת אִם לָא תְחַוּוֹן יָת
פִּתְגָמָנָא דֵין וִיהֵי כַּד יִתֵּן יְיָ לָנָא יָת
אַרְעָא וְנַעְבֵּיד עִמִּךְ טֵיבוּ וּקְשׁוֹט׃
וְשַׁלְשְׁלַתְנוּן בְּאַטּוּנָא מִן חַרְכָּא
אֲרֵי בֵיתַהּ בְּכוֹתַל שׁוּרָא וּבְשׁוּרָא
הִיא יָתְבָא׃ וַאֲמָרַת לְהוֹן לְטוּרָא
אֱזִילוּ דִּילְמָא יַעְרְעוּן בְּכוֹן רָדְפַיָּא
וְתִתַּטְמְרוּן תַּמָּן תְּלָתָא יוֹמִין עַד
דִּיתוּבוּן רָדְפַיָּא וּבָתַר כֵּן תְּהָכוּן
לְאוֹרְחֲכוֹן׃ וַאֲמָרוּ לַהּ גֻּבְרַיָּא זַכָּאִין
אֲנַחְנָא מִמּוֹמָתִיךְ הָדָא דְּקַיֵּימְתְּ
עֲלָנָא׃ הָא אֲנַחְנָא עָלִין בְּאַרְעָא
יָת תּוֹרָא דְחוּט זְהוֹרִיתָא הָדֵין
תִּקְטְרִי בְּחַרְכָּא דְּשַׁלְשַׁלְתְּנָא בֵיהּ
וְיָת אֲבוּךְ וְיָת אִמִּיךְ וְיָת אַחַיִךְ וְיָת כָּל
בֵּית אֲבוּךְ תִּכְנְשִׁין לְוָתִיךְ לְבֵיתָא׃

הוא אלהים ד' וס' ונשמע וימס לבבנו · וי' אלהים אמת · דעו כי יי' הוא אלהים · ויאמר יי' אלהי אבותינו׃
והחייתם ג' חסרי' יוד בליש' חיות וס' ויאמרו החיתנו נמצא חן · והחיהם את אבי ואת אמי · לו החיתם אתם ·
ונמסר גם בסדר ויגש׃ אחותי ה' חס' יוד בליש' בקריאה וסימ' והחיתם את אבי ואת אמי · בצוקתך אחותך ·

ואחותיהם צרויה ואביגיל · וקראו לשלשת אחותיהם · ויבאו אליו כל אחיו וכל אחותיו׃ הורדה ג' וסי' נכסר
בסדר דברים ובספר שופטי' סוף ס' א׃ שכחו בכספרא וסי' ושמה רחב וישכבו שמה · ונחבתם שמה שלשת
ימים · אל תיגע שמה את כל העם · ויעלו מן העם שמה · לנוס שמה רוצח אשר · וחברו לנוס שמה אל עיר׃

ולא קמה עוד רוח באיש · אפי' לשכב עם אשה אמרו אין לך כל שר ונגיד שלא בא
אל רחב הזונה ובת עשר שנים היתה כשיצאו ישר' ממצרי' וזנתה כל ארבעים שנה׃
אות אמת · שתעשו כשתבאו ותכבשו את העיר שתכירו האות ותחיוני׃ ותוריד' בחבל
בעד החלון · באותו חבל וחלון היו הנואפים עולין אליה אמרה רבונו של עולם
באלו חטאתי באלו
תמחול לי׃ עד שוב הרודפי' ראתה ברוח הקדש שישובו לסוף שלשת ימים׃ נקיים אנחנו · הרי אנו תולין הדבר בך לעשות ה האות הזה׃ את תקות׃ לשון קו וחבל׃ רמז

רלב"ג

והיא עלתה עליה' · ר"ל אכלם כמו ועליו מטה מכסה ויבואו האנשים על הגגים׃ כי יי' אלהיכם הוא אלהים · ולזה הוא שליט על כל כל אשר יחפוץ וינצח מי שהיה במערכתו שלא ינוצח בהלחמו עם ישרא' או שינצחם׃ אם לא תגידי · הנה התנו בזה לפי שסבר שאלה מהם שיתנו לה אות אמת להחיות כל בית אביה והשביעה אותם על זה בי' והנה אם היתה מגדת ר דבריה' זה היה אפשר שיתערבו עם בית אביה רבים מבני יריחו ו ותכריחם שבועת' שלא להמית איש מהם כי לא יתברר להם אי זה מהם הוא מבית אביה עד שסבר היה אפשר שימלטו בזה האופן כל יושבי יריחו או ש יתערבו עם כל יושבי הארץ וימלטו כלם ב בשבת זה׃ ויאמרו אליה האנשים נקיים אנחנו משבועתך · ר"ל אנחנו רוצים להיות נקיים מזאת השבועה שלא תהיה לנו למכשול ולזה אנחנו צריכין ל לסדר הענין באופן נוכל להשמר בו מ מהכשל בה והנה א אנחנו נותנים לך אות אמתיוכר בו הבי' הזה מזולתו והוא שתקשר בחלון את תקותנו' והנה אין שבועתינו ש שנמלט ממות בי' אביך אם ימצא אי זה שיהיה מהם חוץ מהבית הזה שאם נקשר בזה האופן הנה יחוייב שנמלט כל יושבי יריחו או כל יושבי הארץ אחר שלא יתברר לנו מי הם ממשפחתך וזה דבר לא נוכל להשבי' עליו כי הוא סות' למה שצותה התורה עליו שלא תחיה כל נשמה מאלו הגוים מהמקומות הקרובים ולא מהרחוקים אשר לא ישכימו להיות לנו למס ולזה אנחנו מבארים שאין אנחנו נקשרים להחיות כי אם הנמצאים בזה הבית׃ ואם

עלתה עליהם · כמו אליהם כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ודברת על הנביאים כמו אל הנביאי' ורבים כהם כמו שכתבנו בספר מכלל׃ ונשמע וימס לבבנו ולא קמה · כי האדם המפחד כאילו נפלה רוחו כדרך אל יפול לב אדם עליו ויונתן תרגם ולא קמה ולא אשתארת׃ כי עשיתי עמכם חסד · החסד היא הטובה שיעשה אדם עם אחר שאין לו גמול עליו והיא עשתה עמהם חסד בהחביאה אותם כי הם לא גמלוה טובה עד הנה לפיכך א אמרה להם ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ולא אמרה עמי כי בהחיותם אותה הוא אמת וחובה עליהם כי היא החייתה אותם ובהחיותם בית אביה היא חסד לפי' אמרו לה הם גם כן ועשינו עמך חסד ואמת להחיותה וחסד להחיות בית אביה׃ אות אמת · האות שתתנו לי שתקיימו אותו ואל תכזבו בי׃ נפשנו תחתיכם למות · אנו נמסור עצמינו תחתיכ' למות למי שירצ' להמית אתכם ש תגידו · הראשון בוי"ו כנגדה וכנגד בי' אביה כי אי איפש' שלא היה שם עמה מבית אביה כי לא היתה יושבת יחיד' או איפש' שאמרו כנגד בית אביה וא"ע שלא היו שם כמו שאמרו גם כן נפשנו תחתיכ' למות והשני תגידי ביו"ד כנגד' והסימ' דודי ומה היה דבר זה שאמרו לה שלא תגיד לא אמרו על דבר היותם שם בביתה שלא תפרו אותה שתגלה אותם בבאם מביתה שהרי כחשה ע עליהם לשלוחי המלך אבל לאחר זמן כשבאו ישראל על ה העיר אי אפשר שלא נגלה הדבר כיון שאספה בית אביה לביתה אלא מה אמרו לה שלא תגיד ד דבר האות שיהיה להם עמה שאם תגיד יעשו גם כן האחרים שיהיה להם בית בחומ' להנצל והם יטעו בדבר זה׃ ותורדם בחבל. כדי שלא ירגישו השכנים אם יצאו דרך שער ביתה אם תפתח אות' בעוד לילה אחרי אשר סגרו אותו ולפיכך הורידה אותם בחבל דרך החלון וזה היה כשכלתה לדבר עמהם או אחר שישנו מעט׃ ובחומה היא יושבת׃ אף על פי שהיה לה בית בחומה היה אפשר שהיה עיקר ישיבתה בתוך העיר לפיכך אמר ובחומה היא יושבת׃ ונחבתם שמה · חסר אלף נחבא או שרשו חבה בה"א כי נמצאו בשורש הזה בה"א׃ שלשת ימים · אז"ל מגיד שראתה רוח הקדש על רחב ש שישובו לסוף שלשת ימים שאילו לא שרתה עליה רוח הקדש מאין היא יודעת שעתידין לחזור לסוף שלשת ימים ועל דרך הפשט כי מדרך הסברה אמרה זה כי מ מיריחו עד הירדן יום אחד או יותר מעט וחשבה כי בין הליכתן ושובם וחפירתם וחפושם בכל הדרך יהיו שלשת ימים׃ שוב. בחולם׃ נקיים אנחנו · פי' בתנאי זה · הנה אנחנו באים · כלו' הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה ונקים אנחנו חסר יו"ד הרבים מהמכתב והיו"ד הכתו' למ"ד הפעל וכרג"מ כמו יו"ד עניים והם בשקל כתו' שעפים׃ משבועתך הזה · פי' מדבר שבועתך זה ואף על פי שלא ספר הכתוב ששבעו לה כיון שאמרה להם השבעו נא לי נראה ששבעו לה כשאמרו לה נפשנו תחתיכם למות או השבעו נא לי בי' היא השבועה שהשביעה אותם והם קבלו השבועה כי אמרו לה נפשנו תחתיכם למות והדבר ההוא היא קבלת שבועה׃ השבעתנו · בקמץ התי"ו ומשפטו בחירק ויש אומרים כי מפני ההפסק נתחלפה התנועה ואחר שירדו אמרו לה זה ושנו התנאי ונתנו לה אות׃ את תקות חוט השני · פי' קו שזור ועשוי מחוטי שני וית' תורא דחוט זהוריתא ותרגום שפה לפיו סביב תורא יהא מקף לפומיה אם כן לפי דעתו פי' תקות חוט השני שפת בגד ארוג ואמרו הזה שראו אותו בבית טרם שירדו ומה שאמרו תקשרי בחלון בעת כבוש העיר ויש פותרין תקות כמו ויכלו באפס תקוה לשון קו וחבל׃ הורדתנו · בא התי"ו בצרי מקו' חירק כי יבאו זה במקו' זה כמו יפעיל ויפעל׃

רמו בראשו. הוא נתחייב ברמו שלא שמר עצמו: ותשלחם. ברבור כלומר אמרה להם לכו לשלום: ותקשר. לא קשרה אותו עתה אחר שיצאו אלא ספר הכתוב כי כן עשתה כמו שצוו אותה שקשרה התקוה בחלון בעת כבוש העיר: וישובו. שבו אל הדרך כי כבר היו נחבאים בהר מפני הרודפים ובסוף ג' ימים יצאו מן המחבוא ושבו להם אל הדרך ללכת ל לדרכ': ויאמרו אל יהושע כי נתן יי'. זהו סוף דבריה' ממה שספרו לו כי מלת כי יהוא טעם אל הקודם: מקצה שלשת ימים. הנה ראינו בתורה כי בשנת הארבעים ב בחדש שבט הוכיח משה רבינו ע"ה את ישראל וכו בחדש מת או בתחלת אדר שהרי בניסן עברו ישר' את הירדן עם יהושע וכבר מת משה ועברו ימי אבלו טרם נסעו מהשטי'. ואמרו רז"ל כי בשבעה באדר מת משה וראו זה מן הפסוקים אחר הקבלה כיצד חשוב אחרי ז' ימים באדר שלשים יום ימי אבל משה תמצא שכשלמו השלשים יום בשבעה בניסן ושלשה ימים שהזהירם טרם עברם את הירדן להכין צידה כמצא סוף אותן שלש' ימים הוא עשרה בניסן וכו ביום עלו מן הירדן כמו שכתוב והעם עלו מן הירדן בעשו' לחדש הראשון ולא נוכל לאמר כי לא שלמו ימי האבל עד עבר' את הירדן שהרי בעודם בשטים בערבות מואב שלמו ימי האבל כמו שכתוב ב בערבות מואב שלשים יום אבל לולי הקבלה יוכל לומר יאמ' כי בשבט מת משה או באדר קודם שבעה בו וכן מצינו בדברי רז"ל כיום מהם שאמרו בז' בשבט מת משה אף על פי שסוגית ה התלמוד היא כי בשבעה באדר מת משה וכו' כי הקבלה נכונה כן היא כי לא יתכן לפרש שהיו שם ימים בטלי' אחרי מות משה אלא היו ימי אבלו ואחר עבור ימי אבלו צוה הקב"ה את יהושע לעבור את הירדן והנה יהיה פי' ויהי אחרי מות משה אחר עבור ימי אבלו והוא שלשים יום כי אין רוח הקדש שורה על אבל ועל עצב כמו שאמר אלישע ועתה קחו לי מנגן וגו' ואמר ביעקב אבינו ותחי רוח יעקב ותרגם אונקלוס ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהון כי כל ימי התאבלו על יוסף לא שרתה עליו רוח ה הקדש והנה ביום שלשים שהוא ז' בניסן אמר הקב"ה ליהושע קום עבור וכו ביום צוה יהושע לעבור בקרב המחנה ולומר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברי' את הירדן והוא עשר' בניסן שעברו את הירדן כמו שכתוב ויהיה פי' מקצה שלשת ימים ביום שעברו שהוא סוף ג' ימים למה שאמר הכינו לכם צידה אבל המרגלי' שלחם יהושע תוך ימי אבל ושבו אל יהושע בשמנה בניסן והשכים יהושע בבקר ונסעו מהשטי' בתשע' בניסן וילינו שם על שפת הירדן וכו ביום אמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר ר"ל בעשרה בניסן יעשה יי' בקרבכם נפלאות: תוספת כתב הרב רבי יהודה ז"ל בענין דקדוק שאומרין בשבת במנחה יש אומרי' לכך אנו אומרים שלשה פסוקים של צדוק הדין לפי שנפטר משה רבי' עליו השלום במנחה בשבת ואינו כך ויש להוכיח מפרקא קמא דקדושין מכת חשבון ע' אבלו של משה שהיו שלשים יום ובעשור לחדש אחר כי כבשו ללכת על יריחו ויריחו נלכדה בשבת וכאשר כשלך החשבון למפרע נמצא שלא מת בשב' ויבכו את העם לאמ' כראותכ' וגו'. ואתם תסעו ממקומכם וגו' והלכת' אחריו אמרו רז"ל תד' כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום ויום היה ארון נוסע אחר שני דגלים ואותו היום נסע תחלה שנ' הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן ופרש"י ז"ל כשתנה המסע הזה משאר המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך שנאמ' ההולך לפניכ' בדרך לתור לכם מקום וגו'. ובמנין יומם והארון אחר שני דגלים שנאמר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות וגו' ועכשו הארון נוסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית וגו' עובר לפניכם בירדן כלומר מקדים לפניכם ליכנס בתוך הירדן ומה שאמר ויסעו מהר יי' דרך שלשת ימים וארון ברית יי' נוסע לפניהם. ארונו של משה היה שהיו בו שברי לוחות ולשון עובר שלשון ויעבור את הכושי לישנא דאקדומי הוא ע"כ: והכהנים הלוים. עד עתה הלוים היו נושאים הארון ועתה נשאוהו הכהני' להקדימו יותר מפני הכבוד שנעשה לפניו עתה ואמרו רז"ל בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו וזה היה כשהיה דוד בורח מפני אבשלום שנ' ויאמר לצדוק ולאביתר הכהן את ארון אלהים ירושלם וכל זה להגדלת קדושתו ועוד מצינו במקו' אחר בבנין הבית שהעלוהו הכהנים מעיר דוד והביאוהו לבית קדשי הקדשים ואפשר כי לפני שנתנוהו במקומו היה שם לעולם לא מנו אלא שלש מקומות ובכלל שהחזירוהו למקומו הוא ועד עתה היה הארון נוסע אחר. שני דגלים ועתה נסע תחלה: ובינו. ובינו כתיב וביניו קרי והכל אחד כי ימצא בלשון יחיד ובלשון רבים וים בו דרש כי שני ארונות היו של יוסף ושל שכינ' והיו מהלכין יחד: כאלפים

דמו בראשו. עון הריגתו על ראשו תהא כי הוא יגרום מיתתו: דמו בראשנו. עון הריגתו תהא בראשנו: ויעברו. את הירדן: והלכתם אחריו. כשתנה מסע מכל המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך. והארון נוסע אחר שני דגלים עכשיו הארון נוסע תחלה: והכהנים הלוים. לפי שיצאו כלם משלוי אבי עמרם נקראו לוים כמו שפיר' רבותינו בבראשי' רבה במ"ה מקומות נקראו כהנים לוים וזהו ט טעמו של דבר מר': אך רחוק יהיה. כבודו של מקום הוא: וביניו. כמו וביניו ודומה לו ישמח ישראל בעושיו. ד"א שתי ארונות היו של שכינה ושל יוסף מהלכין יחד: כאלפים

והיה ג' בטעם' פזר בקריאה וסימ' והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה. והיה בהניח יי' אלהיך לך. והיה בשמעו את דברי האלה. והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך. והיה כנוח כפות רגלי הכהנים. ונקרבתם בבקר לשבטיכם. ויאמר יי' אל גדעון עוד. וא"ני הצעיר המאסף נרא"ה לי שזה אינו מן המנין כי הוא בזקף כי לא נמנה אלא ג' במסורת בטעם פזר ואח"כ ברוב ספרים ישנים בדקתי ג"כ והוא כפזר ויש גמגום ובכמ' אחרת לא נמנה זה מן מנין הפזרים. והיה כאשר יחלם הרעב. והיה כי תרבו ופריתם. והיה אם למוד ילמדו. ויאמר אלהים ירמיהו. וחמשה ועשרים אלף. והיה כאשר הייתם קללה בגוים יחד וליהונתן בן שאול: שני האנשים ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר שפטים: נמגו ד' וחס' וסימ' נמסר בסדר בשלח: וכל בני ו' וסימ' נמסר בסדר כי תשא:

והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נקים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם יד תהיה בו: ואם תגידי את דברנו זה והיינו נקים משבעתך אשר השבעתנו: ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו ותקשר את תקות השני בחלון: וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרדפים ויבקשו הרדפים בכל הדרך ולא מצאו: וישבו שני האנשים וירדו מההר ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון ויספרו לו את כל המצאות אותם: ויאמרו אל יהושע כי נתן יהוה בידנו את כל הארץ וגם נמגו כל ישבי הארץ מפנינו:

וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים ויבאו עד הירדן הוא וכל בני ישראל וילנו שם טרם יעברו: ויהי מקצה שלשת ימים ויעברו השטרים בקרב המחנה: ויצוו את העם לאמר כראתכם את ארון ברית יהוה אלהיכם והכהנים הלוים נשאים אתו ואתם תסעו ממקומכם והלכתם א אחריו: אך רחוק יהיה ביניכם ובינו

ויהי כל דיפוק מדשי ביתיך לברא חובת קטוליה ברישיה ואנחנא זכאין וכל די יהי עמך בביתא חובת קטוליה ברישנא אם יד אנש תהי ביה: ואם תחוין ית פתגמנא דין ונהי זכאין משומתיך דקיימת עלנא: ואמרת כפתגמיכון כן הוא ושלחתנון ואזלו וקטרת ית תורא דזהוריתא בחרכא: ואזלו ועלו לטורא ויתיבו תמן תלתא יומין עד דתבו רדפיא ובעו רדפיא בכל אורחא ולא אשכחו: ותבו תרין גברין ונחיתו מן טורא ועברו ואתו לות יהושע בר נון ואשתעיאו ליה ית כל דערעא יתהון: ואמרו ליהושע ארי מסר יי בידנא ית כל ארעא ואף איתברו כל יתבי ארעא מן קדמנא:

ואקדים יהושע בצפרא ונטלו משטין ואתו עד ירדנא הוא וכל בני ישראל ובתו תמן קדם די יעברון: והוה מסוף תלתא יומין ועברו סרכיא בגו משריתא: ופקידו ית עמא למימר במחזיכון ית ארון קימא דיי אלהכון וכהניא וליואי נטלין יתיה ואתון תטלון מאתרכון ותהכון בתרוהי: ברם רחיק יהי ביניכון ובינוהי

רלב"ג

ואם תגידי את דברינו זה. באופן שימלטו שאר יושבי העיר בזה הבית כשתודיעי להם שכבר נשבענו להחיות הנמצאים בו לא ת תקשרנו שבועתינו ל להחיותם. והנה שבו שני האנשים ביום הב' לשלוחם שהוא היום השני מהשלשה ימים שזכר יהושע במה ש שאמר בעוד שלשת י ימים אתם עוברים את הירדן והנה ביום השלישי מאלו השלשה ימים השכים יהושע בבקר להזדרז על זאת המלאכה כי המלאכה ליי' ובאו עד הירדן הו' וכל ישר' ולנו שם טרם יעברו את הירדן והנה לא עברו את הירדן בלילה ההוא אחר ל עבור השלשה ימים שזכר יהושע לסבות הא' כי השי' רצה שיתפרסם זה המופת לישראל כדי שתהיה האמונה בו ית' וביהושע כביאו יותר חזקה ולזה חויב להמתין עבור ה הירדן עד בקר יום הד' והשני הוא שהשי' רצה שיהיה המופת הזה כלי להפיל אימה ופחד על כל מלכי האמורי והכנעני ולזה היה ראוי שיהיה בעת שיראו האנשים זה המופת אתה ביום. והשלישי הוא שרצה הש"י שיתקדשו העם כדי שיהיו ראויים יותר אל שיעשה זה המופת בעבורם עם שזה הביאם לדקדק יותר בענין אלו הנפלאות כי זה ממה שיישירם להשיג מה שהיה בהם מהפלא והזרות ולזה הוכרח לומר שלנו שם טרם יעברו כי יחשב לפי שיעור יהושע להם שכאשר ישלמו ג' ימים יעברו את הירדן ויבא זה לחשב שיעברו

רשי

כאלפים אמה. שתהיו יכולין לילך ולהתפלל בשבת לפניו כך מפרש במדרש תנחומ' לפי שידע שיהיו לפני יריחו כרים בשב': למען אשר תדעו. מוסב על והלכתם אחריו כי לא עברת' בדרך ולא הלכת' לעניין תסעו עד הנה: ויאמר יהושע. ביום הג' ויום שלשים של אבל היה ראשון לשלשת הימים: התקדשו. הזדמנו: כי מחר. כעברכם את הירדן וגו': נפלאות. תר' פרישן: ויאמר יהושע אל הכהנים. ביום המחר: שאו את ארון הברית. עד עכשיו נשאו לויים והיום כ כהנים: כבאכם עד קצה הירדן. כשתכנסו לפנים משפתו: בירדן תעמודו. עד אשר יעברו כל העם ע עבר השני: גשו הנה. כנס את כולם בין שני בדי הארון וזה אחד מן המקומות שמחזיק המועט את המרובה: בזאת תדעון. במה שאתם רואין שכלכם מזומנין כאן: הברי' ארון כל הארץ. ברית של הקב"ה שהוא ארון כל הארץ ואל ת תתמה על הה"א של ה הברית שהרבה מ מקראות מדברים כך כמו המסגרו' המכונו' העמק הפגרים: עובר לפניכם. מקדים לפניכם ליכנס לתוך הירדן: קחו לכם שני עשר איש. הכינו אותם להיות נכונים למה שאצוה אתכם כשתעבור את הירדן: המים היורדי' מלמעלה למט' כדרך כל הנהרות המושכים: ויעמדו

רדק

כאלפים אמה במדה. הכ"ף כ"ף השיעור כמו כ"ף כשש מאות איש כשערים איש כאיפה שעורים ויתכן שהוא כף האמתות לפי שאמר במדה וכמו זה הכ"ף כ"ף הדמיון כהיו' תמצאון אותו השבע' לי כיום ורוחב המים היה אז שני עשר מיל כנגד מחנה ישראל כמו שפירשו רז"ל ואמר להם יהושע שמשעה שיכנסו לירדן יתרחקו מן הארון אלפים אמה והטעם שכוס שילכו רחוקים מן הארון הכתוב אומר הטעם למען תדעו את הדרך ויש בזה דרש כי מה שצוה להם רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה על חנותם לפני יריחו צוה להם ואמר להם יהושע עתידין אתם לעשות שם ביריחו את השבת ל תרחיקו מן הארון יותר מאלפי' אמה לכל רוח ולמה כדי שיהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבת ומ"ש במדה בפתח הבי"ת שמור על הידיע' ר"ל במדה הידוע' אצלם במלאכה המשכן: תדעו את הדרך כדי שלא תכנסו ב בערבוביא ותראו מרחוק הארון ותלכו דרך ישרה כלכם אחרי הארון: כי לא עברתם בדרך. בדרך הזה כלו' שיבקעו לפניכם המים: התקדשו. תהיו מזומנים לעבור והכינו כלי' וכל דבריכ': מחר בעברכם את הירדן: יעשה יי' בקרבכם נפלאו'. והנפלאות בקיעת מי הירדן ועמוד המים נד אחד והיאך ידע יהושע זה ועדיין לא אמר לו השם ית' היום הזה אחל גדלך עד למחר ביום עבר' אלא כשאמ' לו ביום שלשים של אבל משה קום עבור אמר לו כי עוד שלשה ימים תעברו את הירדן ואמר לו הנפלאו' שיעשה עמהם בעברם וזהו שאמר להם יהושע כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים ואף על פי שלא זכר זה הכתוב כשאמר לו קום עבור ה' והירדן היה מלא על כל גדותיו אז הבין יהושע כי לא יתכן ש עברם את הירדן אלא בנפלאות שיעשה עמהם. ויאמר יהושע אל הכהנים. ביום שעברו והוא בעצמו' לאחרם. כי כאשר הייתי עם משה כי כמו שבקעתי הים לפני משה כן אבקע הירדן לפניך ובזה ידעו כי כאשר הייתי עם מ משה כן אהיה עמך: עד קצה מי הירד'. עד קצה העב' השני שיצאו ממנו ושם עמדו נושאי הארון עד שעברו כל העם ומהמקום ההוא סביבות מצב רגלי הכהני' לקחו שתים עשרה אבנים ש והעבירום עמם ושתים עשרה

התקדשו ג' קמצין וסימ' ויאמר יהושע אל העם התקדשו. כי כל הכהנים הנמצאים. כי רבת בקהל אשור לו התקדשו: אחל ג' ב' קמץ וא' פתח וסימ' נמסר בסדר דברים: ידעון ד' וסימ' ויאמר יי' אל יהושע היום הזה אחל. כל תפלה כל תחנה דמלכים ודברי הימים. שפתי צדיק ידעון רצון: ואתה תצוה ב' ראשי פסו'

כְּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה אַל־תִּקְרְבוּ אֵלָיו לְמַעַן אֲשֶׁר־תֵּדְעוּ אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ כִּי לֹא עֲבַרְתֶּם בַּדֶּרֶךְ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם הִתְקַדָּשׁוּ כִּי מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם נִפְלָאוֹת׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְעִבְרוּ לִפְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וַיֵּלְכוּ לִפְנֵי הָעָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל גַּדֶּלְךָ בְּעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּן כִּי כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־הַבְּרִית לֵאמֹר כְּבֹאֲכֶם עַד־קְצֵה מֵי הַיַּרְדֵּן בַּיַּרְדֵּן תַּעֲמֹדוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גֹּשׁוּ הֵנָּה וְשִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם וְהוֹרֵשׁ יוֹרִישׁ מִפְּנֵיכֶם אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַיְבוּסִי׃ הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ עֹבֵר לִפְנֵיכֶם בַּיַּרְדֵּן׃ וְעַתָּה קְחוּ לָכֶם שְׁנֵי עָשָׂר אִישׁ מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ וְהָיָה כְּנוֹחַ כַּפּוֹת רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן יְהוָה אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ בְּמֵי הַיַּרְדֵּן מֵי הַיַּרְדֵּן יִכָּרֵתוּן הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמָעְלָה

כִּתְרֵין אַלְפִין אַמִּין בְּמִשְׁחֲתָא לָא תִקְרְבוּן לְוָתֵיהּ בְּדִיל דְּתֵידְעוּן יַת אוֹרְחָא דִּי תְהַכוּן בַּהּ אֲרֵי לָא עֲבַרְתּוּן בְּאוֹרְחָא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא אִזְדַּמְנוּ אֲרֵי מְחַר יַעֲבֵיד יְיָ בֵּינֵיכוֹן פְּרִישָׁן׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְכַהֲנַיָּא לְמֵימַר טוּלוּ יַת אֲרוֹן קְיָמָא וְעִבְרוּ קֳדָם עַמָּא וּנְטָלוּ יַת אֲרוֹנָא דִקְיָמָא וַאֲזָלוּ קֳדָם עַמָּא׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ יוֹמָא הָדֵין אֲשָׁרֵי לְרַבָּיוּתָךְ בְּעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל דְּיֵדְעוּן אֲרֵי כְּמָא דַהֲוָת מֵימְרִי בְּסַעֲדֵיהּ דְמֹשֶׁה כֵּן יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ׃ וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יַת כַּהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא לְמֵימַר כְּמִימְטֵיכוֹן עַד קְצַת מֵי יַרְדְּנָא בְּיַרְדְּנָא תְּקוּמוּן׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְקְרִיבוּ הַלְכָא וּשְׁמָעוּ יַת פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ בְּדָא תִּדְעוּן אֲרֵי אֱלָהּ קַיָּם אִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינֵיכוֹן וְתָרָכָא יְתָרֵיךְ מִן קֳדָמֵיכוֹן יַת כְּנַעֲנָאֵי וְיַת חִתָּאֵי וְיַת חִוָּאֵי וְיַת פְּרִזָּאֵי וְיַת גִּרְגָּשָׁאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וִיבוּסָאֵי׃ הָא אֲרוֹן קְיָמָא דְרִבּוֹן כָּל אַרְעָא עָבַר קֳדָמֵיכוֹן בְּיַרְדְּנָא׃ וּכְעַן דַּבָּרוּ לְכוֹן תְּרֵי עֲסַר גֻּבְרִין מִשִּׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גְּבַר חַד לְשִׁבְטָא׃ וִיהֵי כְּמֵנַח פַּרְסוֹת רִיגְלֵי כַּהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דַיְיָ רִבּוֹן כָּל אַרְעָא בְּמֵי יַרְדְּנָא מֵי יַרְדְּנָא יִפְסְקוּן מַיָּא דְנָחֲתִין מִלְעֵילָא

רלבג

את הירדן בתחלת ה הלילה שאחריה' ומפני זה הוכרח לבאר שלא עברו את הירדן כי אם ביום כדי שיתבא' יותר לדורו' הבאי' אמתת זה הספור ולזאת הסבה בעיל' צוה יהושע לשני' העם' איש שירימו להם אבן אחת לאיש על ש שכמו למען יהיו האבני' האלה לזכרון לבני ישר' על דבר זה המופת' והנה צוו השוטרי' את העם במצות יהושע שילכו אחר ארון ברית יי' שישאוהו הכהנים הלוים והנה הוצרכו לזאת הצואה כי בימי משה היה חנותם ונסעם על פי יי' מצד תנועת עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לנחותם הדרך ואולם עתה לא תהיה הליכתם בדרך בזה האופן אבל יהיו המנהיגים עתה הכהנים הלוים נושאי ארון ברית יי' על פי הנבואה וכדי שיראו כלם היה ראוי שירחקו ממנו ולזה צוו אותם שירחקו ממנו אלפים אמה: והנה זכר אחר זה שכבר צוה יהושע אל העם שיתקדשו בעבור אלו הנפלאות שיעשה בקרבם אחר הלילה ההוא ולכהנים צוה שישאו ארון הברית ויעברו לפני העם. וזכר שכבר אמר השם ית' ליהושע כי יחל לגדל אותו בעיני כל ישראל עד שהתבאר להם כי כאשר היה עם משה כן יהיה עמו וזה אמנם יהיה בזה האופן שהישירו השי' איך יעשה זה המופת: והוא שכבר הודיע להם יהושע זה המופת טרם בואו ויעד להם זמן והוא שכאשר ינוחו כפות רגלי הכהנים נושאי הארון במי הירדן ברגע ההוא יכרתון מי הירדן וזה אמנם יהיה בשיכרתון המים היורדים מלמעלה ויעמדו נד אחד ולא ירדו ולזה היה מחוייב שישוב מה שאחר המקום ההוא מהירדן חרבה כי המים אשר בו ירדו ולא ינגר להם דבר מן המים היורדי' מלמעלה ולזה צוה שיעמדו רגלי הכהני' בירדן עד עבור כל העם והודיע' שתכף שיסירו הכהני' רגליה' משם ישובו מי הירדן למקומן

ולפי

את בני ישראל. את הכהנים נשאי: גשו ג' וחס' וסים' ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו. ויאמר שאול גשו. ויען יחזקיהו ויאמר:

אבנים אחרות הקים יהושע במקום מצב רגלי הכהנים וכל זה קודם שעברו נושאי הארון מתוך הירדן: גשו הנה. הקריבם והקהילם לפני הארון במקום שהיה שם יהושע והשמיעם את דברי יי': בזאת תדעון. טעמו לפניו שהארו' יעבור לפניה' ויכרתו מי הירדן ובאות הגדול הזה ידעון כי האל ית' בקרבם ויוריש הגוים מלפניה' ובדרש כי טעמו לת"ם גשו הנה הכניס כלם בין שני בדי הארון וזה א' מן המקומו' שהחזיק המעט את המרובה: ואמ' להם בזאת תדעון בזאת הפליאה שאתם רואים שכולכם מזומנין בין בדי הארון וזה הדרש רחוק כי אילו היה זה הפלא היה נזכר ככתוב: הנה ארון הברית ארון כל הארץ. חסר וארון שזכר עומד במקום שנים ופירושו ארון ארון כל הארץ או חסר ברית שהרי זכר הברית ופירוש ברית ארון כל הארץ ויש מי שפירש כי על הארון הוא אומר ארון כל הארץ לפי ששכן שם הכבוד וכן נקרא שם כי שם יי' צבאות עליו וכן קראו שם הארון יי' כשהיו אומרים בנסעו קומה יי' ובנחה שובה יי' ובנוחו וכן אמר עלה אלהים בתרועה אמר על הארון ואמר ארון כל הארץ כי על ידי הארון הראה האל ית' שהוא ארון כל הארץ והפך הטבעים כרצונו כי המים טבען להיות נגרים ועמדו נד אחד: ועתה קחו לכם. ולא אמר להם מה יעשו אלא הכין אותם טרם שיעברו ואחר שעברו העם אמר להם שירימו איש אבנו: ויעמדו

ויעמדו נד אחד · כשירדו המים עד מקום שנכרתו שם והיה יורדים משם ולמטה · אלא הם מתקבצים ונגרפין ועולין למעלה כיפין על גבי כיפין: נד · כמו כונס יכנד נד קציר לשון גובה וכן חברם מנחם: גדותיו · לשון שפה גבוהה: כל ימי קציר · בימי כיסן ימי קציר הם: רחוק מאד · ממקום שעמדו שם נפסקו מאדם העיר · כך שמה: והיורדים · אותם שהיו יורדי' משם ולמטה תחלה תמו כ ככרתו עברו כדרך ית הליכתן ככל הנחלים ההולכים אל הים עד אשר תמו: ויעמדו הכהנים · אצל שפת הירדן בתוך הירדן וכל זמן שעמדו לא ירדו המים העליונים למטה ובתוך כך כל העם עוברים בחרבה: הכן · מכוונים ונכונים זה כנגד זה ושני עשר אבני'· הם שנזכרים למעלה להיות כנוכים: עברו לפני ארון וגו'· הכנסו עתה בירדן ז ועברו עד לפני הכהני' והעברתם אותם עמכ'· כמצות משה לבנות מהם מזבח בהר עיבל ולכתוב עליה' את דברי התורה ובו ביום באו אל הר עיבל ובנו בהם את המזבח והעלו ע עולות ושלמים ואכלו ושתו וקפלו אותם ובאו ולנו בגלגל והיו ה האבנים האלה בגלגל לזכרון זה ושתים עשרה אבנים אחרות הקים יהושע בתוך ה הירדן: עד

רלבג

ולפי שזה הזמ' הו' בלתי מוגבל כי אפש' שיהיה זמן עבור העם הירדן ארוך אם יעברו ב במתון או קצר אם יעברו במהירות וכן הענין בזמן הנע' רגלי הכהנים בירדן הנה היה זה מגדיל ענין הפלא הזה ומסיר ה הספק בו מהרואים אותו כי אם אמר אחר שיהושע היה יודע זמן הכר' הירדן וכמה מן הזמן עמד ואיך הנה אולייביא זה ספק מ מעט בענין זה המופת אבל בעבור שהוא לא נתן בזה זמן מוגבל כמו שזכרנו הנה אי אפשר לספק על זה המופת בזה האופן עם שהוא מבואר ממה שזכר מעמד המים

כי ישאלון תניין אבנ' ישאלון ואבנ' כי אמ' ראיתם את חנים

רדק

ויעמדו נד אחד · פי' שלא יתפשטו הנה והנה בהכרתם ולא ישטפו אותם המקומות אבל יעמדו נד אחד כמו שירדו המים כן יעמדו אלה על אלה ולא יתפשטו ולא יבאו מגרות הירדן: הארון הברית · הב"י חסר ופי' הארון ארון הברית: על כל גדותיו · על כל שפתיו מפה ומפה כל ימי קציר כלומר אף על פי שהיו ימי קציר היה מלא על כל גדותיו ובגיסן עברו בעומר לחדש שהם ימי קציר או פירושו כי כן מנהגו להיות מלא ימי הקציר ואמר והירדן היה מלא כמשפטו להיות מלא כל ימי קציר כי בהחל ימי החום יתפשר השלג אשר בהרי' וימלאו הנהרות וכן בדברי הימים כשעברו בני גד לדוד לעזרו הם אשר עברו את הירדן בחדש ה הראשון והוא מלא על כל גדותיו: הרחק מאד מאדם העיר · העיר הקרובה שם במקום שעברו היה שמה אדם ומה שאמר הרחק מאד להודיע כי לא נתפשטו המי' היורדים אלא קמו זה על זה נד אחד רחוקים מן העיר כמו שהיו מתחילה: והיורדים · פי' והמים היורדים אשר מתחת מ מקום הכריתה ירדו אל הים כ כמנהג הנחלים וקודם שעברו תמו אותם המים התחתונים כי הלכו כולם לים והעם עברו כ ביבשה בריוח כי לא היו מים אף למעלה מהם שקמו נד אחד ומה שכתיב באדם וקרי מאדם הכתוב אומר כי לולי שקמו המים נד אחד והיו מתפשטין היו כ נכנסים באדם העיר ושוטפין העיר אף על פי שהיתה רחוקה כל כך היו המים רבים אבל עתה שקמו נד אחד רחקו מאד' העיר מאד כמו שהיה הירדן רחוק מ מהעיר: בתוך הירדן הכן · מקור ר"ל מוכנים ומתוקנים כ כתרגומו מתקנין וכן ממצב רגלי הכהנים הכין ממקום ש שיהיו מוכנים ומתוקנים בו: ויאמר יי' אל יהושע · וכבר אמר קודם ויאמר יהושע אל בני ישר' גשו הנה וכן ויקרא יהושע דבק עם ויהי כאשר תמו כל הגוי ל לעבור את הירדן לאמר שיאמר יהושע לבני ישר' קחו לכם וכו אותם: עברו לפני ארון יי'· נראה כי יהושע עבר באחרונה את הירדן והעבי' כל העם לפניו כדי שיהיו בטוחי' יותר כשיש' אחריהם שהמים יעמדו נד אחד עד שיעבור הוא וכיון שעברו כלם קרא לאותם שנים עשר איש שהכין שהיו עמו ואמר להם ש שיעברו לפני הארון שהיה בתוך הירדן כי השעבר האח' אשר יבאו מתכו ואת' להם שירימו איש אבן על שכמו ויעבירום עמם: בעברו

ובנבוא ג' ב' חס' וא' מלא והוא דין וסימ' נמסר בסדר תצא: והיורדים על ים כל לשון ירידה אל ב"מ י"ד על וסימ' במסר' רבת: לעבור ד' מלאים בקריאה וסימ' עד אשר תמו כל הגוי · ותנינא כל הגוי · ויהי כאשר תם כל העם לעבור · לעבור כך בליעל: שבטי בני ישראל ג' דסמיכי בקריאה וסימ' והיו לאחד מבני שבטי

וַיַּעַמְדוּ נֵד אֶחָד: וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָעָם מֵאָהֳלֵיהֶם לַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְהַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן הַבְּרִית לִפְנֵי הָעָם: וּכְבוֹא נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן עַד־הַיַּרְדֵּן וְרַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן נִטְבְּלוּ בִּקְצֵה הַמָּיִם וְהַיַּרְדֵּן מָלֵא עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו כֹּל יְמֵי קָצִיר: וַיַּעַמְדוּ הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמַעְלָה קָמוּ נֵד־אֶחָד הַרְחֵק מְאֹד בָּאָדָם הָעִיר אֲשֶׁר מִצַּד צָרְתָן וְהַיֹּרְדִים עַל יָם הָעֲרָבָה יָם־הַמֶּלַח תַּמּוּ נִכְרָתוּ וְהָעָם עָבְרוּ נֶגֶד יְרִיחוֹ: וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן בְּרִית־יְהוָה בֶּחָרָבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן הָכֵן וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בֶּחָרָבָה עַד אֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־הַגּוֹי לַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־הַגּוֹי לַעֲבוֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: קְחוּ לָכֶם מִן־הָעָם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־אֶחָד מִשָּׁבֶט: וְצַוּוּ אוֹתָם לֵאמֹר שְׂאוּ־לָכֶם מִזֶּה מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן מִמַּצַּב רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים הָכִין שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אֲבָנִים וְהַעֲבַרְתֶּם אוֹתָם עִמָּכֶם וְהִנַּחְתֶּם אוֹתָם בַּמָּלוֹן אֲשֶׁר־תָּלִינוּ בוֹ הַלָּיְלָה: וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ אֶל־שְׁנֵים הֶעָשָׂר אִישׁ אֲשֶׁר הֵכִין מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־אֶחָד מִשָּׁבֶט: וַיֹּאמֶר לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ עִבְרוּ לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶל־תּוֹךְ הַיַּרְדֵּן וַהֲרִימוּ לָכֶם אִישׁ אֶבֶן אַחַת עַל־שִׁכְמוֹ לְמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל: לְמַעַן תִּהְיֶה זֹאת אוֹת בְּקִרְבְּכֶם כִּי־יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לָכֶם: וַאֲמַרְתֶּם לָהֶם אֲשֶׁר נִכְרְתוּ מֵימֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה

וִיקוּמוּן רוּקְבָא חַד וַהֲוָה כַּד נְטַלוּ עַמָּא מִקִּרְוֵיהוֹן לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא וְכַהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דִּקְיָמָא קֳדָם עַמָּא: וּכְמֵימְטֵי נָטְלֵי אֲרוֹנָא עַד יַרְדְּנָא וְרַגְלֵי כַהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא טְבִילָא בִּקְצַת מַיָּא וְיַרְדְּנָא מְלֵי עַל כָּל כֵּפּוֹהִי כָּל יוֹמֵי חֲצָדָא: וְקָמוּ מַיָּא דְּנַחְתִּין מִלְּעֵילָא קָמוּ רוּקְבָא חַד רְחִיקִין לַחֲדָא מֵאָדָם קַרְתָּא דִּבְסְטַר צָרְתָן וּדְנַחְתִּין לְיַמָּא דְּמֵישְׁרָא לְיַמָּא דְּמִלְחָא שְׁלִימוּ פְּסַקוּ וְעַמָּא עֲבַרוּ לָקֳבֵיל יְרִיחוֹ: וְקָמוּ כַהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַרְדְּנָא מְתַקְנַיָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עָבְרִין בְּיַבֶּשְׁתָּא עַד דִּשְׁלִימוּ כָּל עַמָּא לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא: וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָּל עַמָּא לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר: דַּבַּרוּ לְכוֹן מִן עַמָּא תְּרֵי עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד מִשִּׁבְטָא: וּפַקִּידוּ יַתְהוֹן לְמֵימַר טוּלוּ לְכוֹן מִכָּא מִגּוֹ יַרְדְּנָא מֵאֲתַר מְקַם רַגְלֵי כַהֲנַיָּא מְתַקְנַיָּא תַּרְתֵּי עַסְרֵי אַבְנַיָּא וְתַעְבְּרִינוּן יַתְהוֹן עִמְּכוֹן וְתַחֲתוּן יַתְהוֹן בְּבֵית מְבָתָא דִּתְבִיתוּן בֵּיהּ בְּלֵילְיָא: וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לִתְרֵי עֲשַׂר גַּבְרָא דְּאַתְקֵין מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד מִשִּׁבְטָא: וַאֲמַר לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ עֲבַרוּ קֳדָם אֲרוֹנָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן לְגוֹ יַרְדְּנָא וַאֲרִימוּ לְכוֹן גְּבַר אַבְנָא חֲדָא עַל כַּתְפֵיהּ לְמִנְיַן שִׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: בְּדִיל דִּתְהֵי דָא אָת בֵּינֵיכוֹן אֲרֵי יִשְׁאֲלוּן בְּנֵיכוֹן מְחַר לְמֵימַר מָה אַבְנַיָּא הָאִלֵּין לְכוֹן: וְתֵימְרוּן לְהוֹן דִּי פְסַקוּ מֵי יַרְדְּנָא מִן קֳדָם אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ

בני ישראל לנשים · איש אבן אח' על שכמו למספר · ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע: סימן קדמ' כי ישאלון בניכם · תנינא אשר ישאלון בניכם · קדמ' מחר לאמור · תניינא מחר את אבותם לאמר · קדמ' מה האבנים האלה לכם · תנינא מה האבני' האלה · קדמא שני' עשר איש לשבט · תנינא שני' עשר אנשים:

שיורדים נד אחד שזה בלתי איפשר בזולת מופת כמו שנבאר כשנאמר איך היה ענין זה המופת בזולת המופת · והנה ספר שכן היה הענין ר"ל שבבוא נושאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נטבלו בקצה המים תכף עמדו המים היורדים מלמעלה כמו נד אחד הרחק מאד מן העיר שמה אדם אשר מצד צרתן והיורדים על ים הערבה תמו נכרתו בהפסק ירידת המים מלמעלה והעם עמדו נגד יריחו · ולפרסם זה המופת צוה לי"ב איש אשר הכין מבני ישראל איש אחד איש אחד משבט שירימו להם איש אבן אחת על שכמו למען יהיה זה אות בקרבם להזכירם ענין זה המופת · ואכר

עד תום כל הדור : כמו ששנינו במסכ׳ סוטה : עומדים בירדן . אמר להם יהושע דעו למה אתם עוברים את הירדן על מנת שתורישו את כל יושבי הארץ כו׳ : ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון וגו׳. ארון לא כדרך שעברו האחרי׳ אלא כמו שמפו׳ למטה בענין כתקו כפות רגלי הכהנים לאחוריהם אל החרבה על השפה

בעברו בירדן . במקצת ספרים הענין בגעיא כקרא בקמץ רחב והוא מן החלופים : הקים יהושע . אף על פי שלא ראינו שצוהו האל על אלה האבנים אחר שעשה ידענו כי במצו׳ הא׳ ית׳ עשה : תחת מצב . מקו׳ מצב לא תחת רגליהם שהרי לא זזו משם עד שנעשה כל מה שהיה להם לעשות כמו שכתו׳ עד תם כל הדבר : עד תם כל הדבר .

לזכרון ח׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סימן ו׳ . ויעברום ח׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ויקחם ויעברם . ויעברום עמם אל המלון . מעברים עם יי׳ . ויקרא ישי אל אבינדב ויעברהו . והוא ירה החצי להעברו . ואבנר בנר שר צבא אשר לשאול לקח . וכל עם יהודה ויעברו את המלך כתיב . ויעברו את המלך ואת ביתו . וכל גבי נון דכוו׳

בעברו בירדן נכרתו מי הירדן והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם : ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע וישאו שתי עשרה אבנים מתוך הירדן כאשר דבר יהוה אל יהושע למספר שבטי בני ישראל ויעברום עמם אל המלון ויניחום שם : ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים נשאי ארון הברית ויהיו שם עד היום הזה : והכהנים נשאי הארון עמדים בתוך הירדן עד תם כל הדבר אשר צוה יהוה את יהושע לדבר אל העם ככל אשר צוה משה את יהושע וימהרו העם ויעברו : ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר ארון יהוה והכהנים לפני העם : ויעברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה חמשים לפני בני ישראל כאשר דבר אליהם משה : כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני יהוה למלחמה אל ערבות יריחו : ביום ההוא גדל יהוה את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו : ויאמר יהוה אל יהושע לאמר : צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן : ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן : ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון ברית יהוה מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה

במיעבריה בירדנא פסקו מי ירדנא ויהוין אבניא האילין לדכרנא לבני ישראל עד עלמא : ועבדו כן בני ישראל כמא די פקיד יהושע ונטלו תרתא עשרי אבניא מגו ירדנא כמא דמליל יי עם יהושע למניין שבטיא דבני ישראל ואעברונון עמהון לבית מבתא ואצנעונון תמן : ותרתא עשרי אבניא אקים יהושע בגו ירדנא באתר מיקם ריגלי כהניא נטלי ארונא דקימא והוו תמן עד יומא הדין : וכהניא נטלי ארונא קיימין בגו ירדנא עד דשלים כל פתגמא דפקיד יי ית יהושע למללא עם עמא ככל דפקיד משה ית יהושע ואוחיאו עמא ועברו : והוה כד שלים כל עמא למיעבר ועבר ארונא דיי וכהניא קדם עמא : ועברו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה מזרזין קדם בני ישראל כמא דמליל עמהון משה : כארבעין אלפין מזרזי חילא עברו קדם עמא דיי לקרבא למישרי יריחו : ביומא ההוא רבי יי ית יהושע בעיני כל ישראל ודחילו מיניה כמא דהוו דחלין מן משה כל יומי חיוהי : ואמר יי ליהושע למימר : פקיד ית כהניא נטלי ארונא דסהדותא ויסקון מן ירדנא : ופקיד יהושע ית כהניא למימר סקו מן ירדנא : והוה כד בעו למיסק כהניא נטלי ארון קימא דיי מגו ירדנא אתנגיד פרסת ריגלי כהניא ונתא על יבשתא

בג׳ מל׳ וסי׳ והעבירני עליהם סביב . ויאמר המלך לעבדיו העבירוני . אשר יעבירוני עד אשר אבא אל יהודה : ויעברו ב׳ וחס׳ וסימ׳ וימהרו העם ויעברו . עלה הפרץ לפניהם . וא׳ יגעשו עם ויעברו : חמשים ד׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר לע׳ל בסיפרא בסימ׳ א ובסדר בשלח : צוה ג׳ בקריא וסימ׳ צוה את הכהנים נשאי ארון . צוה ויכרתו לי ארזים מלבנון . צוה ישועות יעקב : ארון והעדות י״ב דסמיכי בקריא וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא : ויעלו ג׳ רפין בקריא׳ וסי׳ צוה את הכהנים נשאי . יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט . והשמיעו עליה בקולם :

הוא לפרש שהמתינו אותו ישראל עד שעבר לפניהם כמו שפירשנו או פירוש לפני העם לעיני העם כמו שפיר׳ והם שאמרו ידעו מה שאמרנו כי רעתם רחבה מדעתנו : כארבעים אלף . הכ״ף כ״ף השיעור : גדל יי׳ . שבקע הירדן לפניו כמו שבקע הים לפני משה : ויאמר יי׳ אל יהושע וגו׳ צוה את הכהנים : וכבר אמר כי כבר אמר למעלה ויעבר ארון יי׳ ועתה ספר היאך עבר כי הקב״ה אמר ליהושע קודם זה שיצוה את הכהנים שיעלו מן הירדן : ויהי בעלות הכהנים . בב״ית כתיב וקרי בכ״ף והענין אחד : וישבו

רדק

ויסבו מי הירדן כתמול שלשום על כל גדותיו. בא להודיע כי בשוב המים למקומם גם כן לא באו כאחד כי היו שוטפים בירידתם וביאתם חוץ מגדות הירדן אלא ירדו התחתונים עם קצת העליונים וכן מעט מעט עד אשר שבו כתמול שלשום ללכת על כל גדותיו: ויחנו בגלגל. והוא המלון אשר צוה יי' להניח שם האבנים ושם הקימם יהושע ובו ביום שעברו באו הגלגל שכאמ' במלון אשר תלינו בו הלילה ואמרו רז"ל כי יותר מששים מיל הוא הדרך שהלכו באותו היום מן הירדן ועד הגלגל וע"י נס הלכו הדרך ההוא אנשים ונשים וטף יותר מששים מיל באותו היום: אשר ישאלון בניכם. הנולדים הקטנים ואשר יולדו: אשר הוביש יי' את מי הירדן מפניכ'. דברי יהושע לבני ישרא' ליוצאים ממצרים ולילודים במדבר אמר הוביש מפניכו אנחנו שיצאנו ממצרים: יראתם. לגזרת פעל כי יראתם לגזר' פעל והוא עבר במקום עתיד כמו תראו ורבים כמוהו: עד עברנו. עד עברם קרי והם דברי הכותב: בעת

רשי

ויסובו המים למקומם. כשבא ארון מצד זה וישראל מצד זה כשיצא ארון את משליו ועבר ועל דבר זה נכנס עוזא כשאחז בארון כשאיו כשא עצמו לא כל שכן: הקים יהושע בגלגל. הוא המלון אשר לנו בו הלילה: אשר בעבר הירדן ימה. לצד מעברו בני ישראל הוא צד של מערבי ועד עכשיו היו בעבר מזרחי: חרבות

גדותיו ד' וסימ' וילכו כתמל שלשום על כל גדותיו. והירדן מלא. ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו. אלה הם אשר עברו את: הוביש ד' כל' וסי' כי שמענו את אשר הוביש. אשר הוביש ר"פ. ויהי כשמוע כל מלכי. כל הובאיש על עם כן כתיב: למען ו' פסו' אית בהון למען למען וסימ' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו.

וישבו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו: והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו: ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל: ויאמר אל בני ישראל לאמר אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה: והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה: אשר הוביש יהוה אלהיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם כאשר עשה יהוה אלהיכם לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו: למען דעת כל עמי הארץ את יד יהוה כי חזקה היא למען יראתם את יהוה אלהיכם כל הימים:

ה ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש יהוה את מי הירדן מפני בני ישראל עד עברנו וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל:

ותבו מי ירדנא לאתריהון ואזלו כמאתמלי ומדקדמוהי על כל כפוהי: ועמא סליקו מן ירדנא בעשרא לירחא קדמאה ושרו בגלגלא בסיפי מדנח יריחו: וית תרתא עשרי אבניא האילין דנסיבו מן ירדנא אקים יהושע בגלגלא: ואמר לבני ישראל למימר דישאלון בניכון מחר ית אבהתהון למימר מה אבניא האילין: ותהודעון ית בניכון למימר ביבשתא עבר ישראל ית ירדנא הדין: דיבש יי אלהכון ית מי ירדנא מן קדמיכון עד דעברתון כמא דעבד יי אלהכון לימא דסוף די יבש מן קדמנא עד דעברנא: בדיל דידעון כל עממי ארעא ית גבורתא דיי ארי תקיפא היא בדיל דתדחלון ית יי אלהכון כל יומיא: והוה כד שמעו כל מלכי אמוראי די בעיברא דירדנא מערבא וכל מלכי כנענאה די על ימא ית דיבש יי ית מי ירדנא מן קדם בני ישראל עד דעברו ואתמסי לבהון ולא אשתארת בהון עוד רוח מן קדם בני ישראל:

ג' בסב' ג' בספ' ד. כ"ג. ל' דסמי. ל'. ל'. ד' ח'. ו' פסו' לתתן לתתן. ל'. ו' דסמי. עברם. ק'

כי מאת יי' היתה לחק. למען דעת כל עמי הארץ. ואטמא אתם במהנותם. למען תינקו ושבעתם. למען פבח טבח. ונמסר גם בסדר וירא: וכ ל מלכי ו' וסימ' ויהי כשמע כל מלכי האמרי. ויראו גוים את שם יי'. ולא נעשה פסח כמהו. וכל מלכי הארץ מבקשים דד"ה. לבד מאנשי ההרים דמלכים. וחברו דד"ח:

רלבג

והנה זכר שהעם עלו מהירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל ושכבר הקים יהושע שם י"ב האבנים אשר הרימו השבים עשר ש שהכין מבני ישראל ל למען יהיה זה לזכרון לבני ישראל עד עולם וזה ממה שיורה כי במקום המקדם שמו אותן כמו הענין ב בצנצנת המן ובמטה אהרן שהתבאר בתור' שהושמו לפני משכן יי' למשמרת והנה נקבע המשכן בגלגל זמן מה כמו שיבא ש שכבר עשו בני ישראל שם הפסח בארבעה עשר יום לחדש ולא היה אפשר שיעשוהו שם שלא היה שם ה המשכן. והנה יראה שלא הושמו האבנים האלה לפני העדות כמו הענין בצנצנת המן ומטה אהרן לשתי ש סבות האחת שלא נזכר בזה המקום זה אבל זכר שכבר ה הקימם יהושע בגלגל. והשנית שהוא ראוי שיהא הבדל עצום בין מופתי משה ומופת זולתו כמו שנזכ' בסוף התורה ולזה אין ראוי שיסתתפו אלו הדברי' שהיו לזכרון לאלו ה המופתי' במקום אחד עם שאלו האבנים יצטרך להם מקום גדול ולא יכילם המקום ההוא ועוד שכבר היה הבדל עצום בין צנצנת המן ומטה אהרן ובין האבנים האלה וזה כי צנצנת המן היה בו המופת מתמיד עד שמה שהיה נמס בחום השמש ישאר ויתקיים זה הזמן הארוך וכן היה הענין במטה אהרן עם השקדים שגמל ואלו הענינים גם כן מה שעושה בו המופת בעצמו ואולם האבנים לא היה בהם בעצמותם מן הזרות והפלא ולא היה מה שנעשה בו המופת אבל היו סבה באופן מה לזכר ענין זה המופת כמו שנזכר בזה המקום ולזה היה די שיהיו במקום שיהיה בו המשכן כי שם יבואו ישראל בכללם שלש פעמים בשנה ויזכירום אלו האבנים ענין זה המופת עד שלם ולזה לא אמר בזה המקום שהקים יהושע אלו האבנים לפני השם אבל אמר שהקימם בגלגל כידי להזכיר זה המופת בזה האופן ומזה המקום יראה שאלו האבנים היו תמיד במקום משותף לכל ישראל כדי שיהיו זכרון מתמיד לכולם כמו שנזכר פה והנה למדו רבותינו ז"ל ממה שנזכר פה שבשבעה באדר מת משה וידמה שהסכימו שאותו אדר היה משלשים יום כי אז היו מקדשין החדש על פי הראיה ובו ביום שמת משה התחיל מספר השלשים יום שבכו אותו והנה היום השמי מכיסן היה היום השלשים ולפי שמקצת היום ככלו הנה שלח אז יהושע המרגלים ביום ההוא ובו ביום אמר לשוטרי ישראל כי בעוד שלשת ימים יעברו את הירדן והנה בסוף היום התשיעי לניסן לנו אצל הירדן וביום העשירי עברו את הירדן ויחנו בגלגל ואולם אם היה בשנה ההיא אדר מעשרים ותשעה יום הנה יתחייב שכאמר שבששה באדר מת משה ולפי שכבר אמר משה ביום מותו בן מאה ועשרי' שנה אנכי היום למדנו שבכמו היום שמת נולד והנה זכר אחר זה שזה המופת הוסיף מורך לב לכל מלכי האמורי והכנעני וכבר נתפרסם זה המופת לכולם מצד מה שראו שנכרתו מי הירדן שהיו אצלם עת מה כי כבר נכרתו תימי הירדן ממקום רגלי הכהנים עד היום וכאשר חקרו בזה מצאו שהסבה היתה שהשי' הוביש מימי הירדן מפני בני ישראל עד עברם והנה נזכר בזה המקום שמה שעשה יהושע מאלו הדברים לפרסם זה המופת היה לפי מה שצוה משה את יהושע ולזה ידמה שמשה צוהו בביאור איך יעשה זה כשיכרתו מי הירדן על ידו כדי שיגיע מזה לכל ישראל זה התועלת האפשרי שיגיע ממנו. והנה ראוי שנחקור בכאן בהיתר ספק מה אינו מעט יקרה בזה המופת אשר נזכר פה וזה שכבר הפריסו ז"ל כי לא יתחדש במופתים דבר חדש ולזה הוקשה לרבא מה שאמר ואם בריאה יברא יי' מפני מה שכתוב אין כל חדש תחת השמש והיתר הספק הזה כשאמר שזה המופת היה למהר זמן פתיחת הארץ פיה וביאור זה כי זה יקרה לארץ באורך הזמנים כשיעצר בבטנה איד מה עשני כמו שנתבאר בספר האותות והמופת היה לעשות בזולת זמן מורגש מה שיעשהו הטבע בזמן ארוך וכן הענין בהתהפך המטה נחש אבל לא יחדש השי' דבר חדש אבל המצאות כולם ולזה לא יתכן שיעשה מהמטה נחש ויהיה מטה ונחש יחד וכן לא יתואר בעשיית דבר מה שיהיה מציאותו סותר עצמו כאילו תאמר עשיית מרובע הקטר שוה לצלעו או עשיית משולש מקוים ישרים שיהיו זויותיו פחות או יותר משתי זויות נצבות או עשיית אש קר ומה שדומה לזה ממה שמציאותו סותר נפשו ובהיות הענין כן והיה מטבע המים כשהיו מים בפועל שיהו מבקשי' המקום השפל הנה ידמה שיהיה המופת בדברים אשר לא ייוחס לשי' לעשות זה

התופעת

המופת בכמו זה האופן ואם אמר אומר שכבר נתבאר בענין כבשן האש שבאו בו חנניה מישאל ועזריה ולא ניזוקו שכבר היה בלתי חם והוא אם אמרנו לו שהמופת לא היה שהוסר החום מהאש והוא אם הלא תראה שהאנשים שהשליכום שם מתו מחוזק החום אבל זה המופת היה אם בשהסיר השם במופ׳ הטבע האשיי מהמקום שבאו בו חנניה וחבריו כמו שיראה מקצת דברי רבותי׳ ז״ל אם בשהקנה להם טבע שלא יוזקו בו מהאש כי כבר זכרו חכמי הרפואה שיש שם קצת דברים כשימשח אדם אחד אבר מאיבריו בהם לא יזיקהו האש והמופת היה לעשות זה בזולת סבותיו כמו הענין בפתיחת הארץ ובהיות הענין כן הנה איך היה הענין בזה מי יתן ואדע. וכאמר שכבר ירמה שאמר שאין הכחת מים בלתי נגרים דבר חדש כי כבר יקרה בזה למים כשיהיה להם דבר מונע מהתנועה ואיפשר שחדש השם במופת באויר בסמוך למים ההם גשם ספירי עב מונע המים מהירידה או היה זה בשחדש רוח חזק שם במופת ידחה המים למקו׳ ההוא ולא יניחם לרדת כמו הענין בקריעת ים סוף כמו שבארנו בביאורינו לדברי תורה כי השם ירבה ש מה שיחבר אל המלאכת המופתים שבעתה ימעטו הזרות אשר בענין המופתים ההם ולזה תמצא שבוה ישעיהו שימרחו דבלת תאנים על שחין חזקיה כי יש לו מבוא בזה מבוא מה ולע״פ שאי איפשר בו שירפא השחין בכמו זה הזמן המעט וכן תמצא במה שצוה אלישע לנעמן שירחץ שבע פעמים בירדן כי הרחיצה במים הקרים יש לה מבוא מה בזה כמו שהוא מפורסם אלא שלא תשלם בה הרפואה בזה האופן מזולת שיחובר לזה מופת והנה הענין הזה בטבע כמו הענין במצות התוריות כי הכל מסודר מהשם ית׳ ולזה כשיצטרך לשם ית׳ לשנות הטבע מצד מה שזהו יותר טוב בעת ההיא ממה שיסודר מהטבע הנה יתרחק ממנו המעט שאיפשר כי השם ית׳ אוהב שוכה הסדור הטבעי כי הוא ברא וכן הענין בתורה ר״ל שכאשר יהיה יותר בעת ההיא הנטיה מדבריה הנה יהיה רשות לנביא או לב״ד לנטות מקצת דבריה את כמו מעשה אליהו בהר הכרמל וכשיהיה זה כן הנה ראוי שינטו את מדברי התורה היותר מעט שאיפש׳ ולזה תמצא במי שאחזו בולמוס שמאכילין אותו הקל תחלה · ובכאן הותר זה הספק :

ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הם י״ב :

התועלת הראשון הוא בעיון והו׳ שכבר תהיה הנבואה לנביא להשגיח על העם אשר הוא שלוח להם ולזה יחוייב מזה שאם לא יצטרך העם שתגיע להם זאת ההודעה על יד איש אחר ראוי לנבואה מפני הגעתה להם על יד נביא יותר שלם ממנו שלא תגיע נבואה לאיש ההוא הראוי לנבואה בעניני העם ולזה ספר שלא נתנבא יהושע אלא אחר מות משה כי לא נצטרך ליש׳ ההודעה לזה על יד יהושע בשכבר נשלם להם זה באופן יותר שלם על יד משה :

השני הוא במדות והוא שראוי לתלמיד המבקש למוד השלמות האנושי מהמלמד הנאו לזה שיעמוד לפניו תמיד וישרתהו כי אז יתכן לו ללמוד ממנו בכללות כל הדברים שירצה הן מהפילוסופיא העיונית או המדינית או מהעניני׳ התוריים ולזה תמצ׳ שאחר יהושע בהגעת הנבואה לו בשהוא משרת משה כאילו יאות׳ שמזה הצד הגיע לו מהשלמות מה שבעבורו היה ראוי לנבואה :

השלישי הוא להודיע שסבת בלתי עבור משה את הירדן היה חטא העם וזה למדנו בעבור ב׳ דברים מזה הספור האחד הוא שבזה המקום שהתבאר בו שלא הסכים השם שיעבור משה את הירדן ולזה נתן סבה במה שצוה יהושע שיעבור את הירדן אחר היות משה מת תמצא שקרא אותו השם עבדו וזה ממה שיורה כי לא היה זה לו בחטאו ולזה אמר במשנה תורה גם בי התאנף יי׳ בגללכם וגו׳ ואם יקשה בעיניך מה שביארה התורה שזה היה על אשר מרו את פי יי׳ לבלתי הקדישו בענין מי מריבה כאמר לך שזה לא יסתור מ״ש גם בי התאנף יי׳ בגללכם וזה כי אולי היה נמשך לישראל מזאת ההקדשה מהתועלת באמונה בשם ית׳ מה שיהיו ראויים בו אל שתגיע להם ירושת הארץ בשלם שבפני׳ על יד משה והשנית שכבר התבאר במה שיבא שכבר נתעצל יהושע בירושת הארץ ושזה היה בסבה מאת השם למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי׳ והוא מבואר שאם היה זה עושה על ידי משה היה משה משתדל בזה בזריזות יותר הלא תראה מה עשה לסיחון ולעוג שלא השאיר להם שריד במעט מהזמן :

הרביעי הוא במדות והוא שהוא ראוי למי שהוא ביום טובה שישתדל בהבאתה בזריזו׳ ולא יתעצל בזה ר״ל כי לא ידע אם הימים הבאים יהיו טובים כאלה או יפרידהו המות ולזה תמצא שאחר שייעד השם ליהושע וכבר היה עמו כאשר היה עם משה עד שלא יתיצב איש בפניו הזהירו שיעש׳ זה בזריזות כדי שתשלם על ידו ירושת הארץ לישראל כי השם לא יקצר מלתת הטובות ביותר שלם שבפנים ואף על פי שכבר היה יהושע ידוע אצל חכמתו האלהית שכבר יתעצל יהושע בזה הנה עם כל זה הזהירו שישתדל בזה בזריזות כי הבחירה האנושית היא מושלת על זה כמו שביארנו בשלישי מספר מלחמות יי׳ ולזה אמר לו חזק ואמץ כי אתה תנחיל וגו׳ :

החמישי הוא להודיע כי ההתמדה בעיון בתורה התמימה וההמשך אחריה סבה אל שיצליחו דרכי האדם ושישלם בעיון שהוא סבה להצלחת דרכי האדם ולזה אמר רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה וגו׳ כי אז תצליח ואז תשכיל כאילו התחכם השם להטיב את ישרא׳ בענין זאת הירושה באופן שיהיו ראויים אל שתגיע להם באופן שלם והנה פירשנו אמרו ואז תשכיל מענין השכל וידוע אותי שאם היה מענין ההצלחה יהיה אמרו ואז תשכיל מותר אין צורך בו :

הששי הוא במדות והוא שמי שיצטרך לעשות פועל אחד לתועלת מה והוא איפשר שיגיעו מהפועל ההוא תועלות אחרים כשיעשו אותו באופן מה הנה ראוי שלא יקצר מהגיע הפועל ההוא כל התועלו׳ האפשריו׳ וזה יהיה בשיעשהו באופן אשר יגיע ממנו שאר התועלות וכ״ש שראוי לו זה כשתהיה נמשך משאר התועלות השמר התועלת המכוון בזה הפועל באופן היותר שלם שאפשר ולזה תמצא כי יהושע כאשר הצטרך להכרית את מי הירדן למען יעברו העם בו בקלות ובזולת סכנה לחבר לזה מה שימשכו ממנו תועלות רבות ולזה הודיעם תחלה שבעוד שלשת ימים יהיה זה הפועל למען יכינו להם בהלו הג׳ ימים צידה לדרך אשר הם הולכים בה והוא ההלוך לבוא לרשת את הארץ שהוא מלאכה לא ליום אחד ולא לשנים אבל לזמן ארוך עם שזה יוסיף לישראל האמנה ביהושע כשיראו הגעת מה שירא להם בעת שהגביל אותו והודיעם כי בנוח כפות רגלי הכהני׳ בירדן יכרתו מימיו ומאחר עבור העם תכף יעלו הכהני׳ נושאי הארון מהירדן וישובו מי הירדן למקומם כי זה ממה שהיישיר העם להתקרב לעבודת השם אשר הוא שליט בכמו אלו הנפלאות העצומות ולשמוע למצות יהושע נביאו כי זה כלו ממה שיישיר העם אל שתבוא להם ירושת הארץ באופן שלם ולפרסם זה המופת הנפלא הקים יהושע האבנים תחת כפות רגלי הכהנים כדי שיראום כל ישראל כמו שזכרנו וצוה לשנים העשר איש אשר הכין להכין שתים עשר׳ האבנים להזכיר זה המופת בישראל עד עולם למען יראו תמיד אותם ויהיה זה סבה אל שיאריכו ימיהם על הארץ הטובה שהשם נותן להם אשר הניעם לירושתה עם שזה יהיה סבה להגיע להם ירושת הארץ באופן שלם כמו שביארנו ורצה עם זה שיהיה זה המופת ביום למען יתפרסם זה המופת לכל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה ולכל מלכי הכנעני אשר על הים וימס לבבם מפני בני ישר׳ כי זה כלו ממה שיעזור על כבושם והגעת ירושת הארץ על ישר׳ בשלמות ולזאת הסבה שלח יהושע מרגלים לחזק לב ישר׳ כשידעו שנפלה אימת׳ על כל הגוי׳ ההם שהם בא׳׳ להלחם עמם כמו שביארנו במה שקדם והנה זכר בזה הספור שיהושע עשה זה כאשר צוהו משה ע״ה כי משה היישירו אל שיעשה זה הענין בזה האופן השלם כמו שזכרנו במה שקדם :

השביעי והוא במדות הוא שהוא ראוי למי שירצה להציל איש מה מיד אחר שיראה עצמו בדבריו כאילו הוא חושק שיפול האיש ההוא ביד רודפו כי בזה ימצא לו המכוון בהצלתו וזה שכבר יסמך הרודף על דבריו ויתכן לו בתחבולות למלט הנרדף ולזה תמצא כי כששלח המלך יריחו אל רחב הפונדקית שתוציא האנשים אליו מבני ישראל אמרה אחר שהצפינה אותם שאמת הוא זה אך לא חטאת בזה כאילו ידעה היותם מבני ישרא׳ היתה מגלה זה למלכות ולעם כדי לתפשם וקפרה שכבר יצאו אחר שהגיע חשך הלילה ולא ידעה אנה הלכו ונתנה עצה שירדפו מהר אחריהם כי ישיגום וזה ממה שהראתם שהיא חושקת שיפלו בידם ולזה האמינו יותר לדבריה ונשלמה בזה ההצלה למרגלים אשר כונה אליה :

השמיני והוא במדות הוא שראוי למי שירצה להציל איש מה בזה האופן הנזכר שישמר שלא יכזב בתחבולות דבריו במה שיתכן שתשיגהו התפיסה ולזה תמצא שרחב לא אמרה שלא באו אליה האנשים מבני ישראל כי זה ממה שישיגהו בו התפיסה בקלות ויהיה זה סבה אל שלא יגיע התכלית שכונה וכאשר אמרה שכבר יצאו משם זכרה לזה מאמר יהיה לה התנצלות בו אם ימצא מאמרה זה כוזב בכלל או בקצת והוא שכבר אמרה שזה היה בעת שהיה השער לסגור בחשך ויתכן מפני החשך שנדמה לה שיצאו שניה׳ ולא יצא כי אם אחד או כשאמרו שניהם כי זה אפשר שיקרה מפני החשך :

התשיעי והוא במדו׳ הוא שכשיביא הכרח שתהיה סכנה מה לאנשים אשר ירצה האדם בהצלתם ראוי שיסדר היותם במקומות מתחלפין כדי שאם ימצא האחד אולי יוכל השני ולזה תמצא עם שדבריה יסבלו כי אולי לא יצא כי אם האחד ונדמה לה בחשך שיצאו שניהם והנה כשאחר אחד מהם אצל הפתח והיה לא הרגישה ולזה יעזרוה דבריה להציל את השני ולזה תמצא ברחב שהצפינה לכל אחד מאלו האנשים במקו׳ מיוחד שאם ימצא האחד אולי יוכל השני :

העשירי והוא במדות הוא שהוא שראוי שלא יקצר האדם על מה שאפשר לו הצלתו כשלא יהיה כל מה שיהיה בהצלתו אבל ראוי שישתדל להציל מה שאפשר להצילו אם רב אם מעט ולזה תמצא כי כשראתה רחב שאי אפשר לה הצלת עמה בכללם בפנים מהפנים השתדלה להציל בית אביה ואמנם ראתה שאי איפשר לה הצלת עמה בשום צד לפי שזה היה ממנה אם בתפישת המרגלים אם כשתשאל מהם זה ותשלחם בשלום ואולם בתפישת המרגלים לא ישלם לה זה כי כבר יוכלו ישר׳ להלחם עמה׳ בזולת רגול הארץ לפי מה שנתפרס׳ לה מעוצם יכלת אלהי ישרא׳ שישנה מנהג הטבע בעבור ישראל ואם תשאל מהם הצלת כל עמה הנה הוא מבואר שזה לא יאות להם בשום פנים עם שיהיה עם גדול כזה בזולת הארץ ולזה השתדלה בהצלת המרגלים לפי מה שאפשר לה להחיות אותה ובית אביה והשביעה אותם בשם אלהי ישרא׳ על זה טרם הפרדם ממנה :

האחד עשר והוא במדות הוא שהוא ראוי לאדם שיעשה כל דבריו בחכמה גם בעת הפחד יתישב במה שיעשהו שלא תשיגהו החרטה עליו ולזה תמצא במרגלי׳ איך דקדקו בשבו׳ התנאים עם רחב באופ׳ שלא ישיגם בזה מה שתשיגהו עליו החרטה אחר זה כמו שביארנו :

השנים עשר הוא במדות והוא שאין ראוי להטיל קנאה בין האנשי׳ לתת יתרון לאיש א׳ על האחר במה שהם ראויים בו על אופן אחד ולזה תמצא שבחר יהושע איש אחד למטה באופן שיהיו י״ב למספר שבטי בני ישר׳ להכין האבנים שהיו מוגבלים להיות לזכרון לבני ישראל : תם

רד״ק

בעת ההיא · בעוד שהיו בגלגל צוה לו הש׳ למול כדי שיעשו פסח כי ב׳ לחדש עברו ובג׳ ימים היה להם להיות נכונים לעשות הפסח ולהזות ולטבול כי טמאי מתי׳ היו בהם ושיהיו נמולי׳ כלם כדי שיקריבו הפסח בי״ד ואר״זל כי בי׳ לחדש ביום בואם הזו כלם הזאה ראשונ׳ שהיא הזאת ג׳ ובערב הפסח עשו הזאה שנייה שהיא הזאת ז׳ שהרי צריך בין הזאה להזאה ד׳ ימים ומלו בשלו ד׳ ימים וטבלו ועשו פסחיהם בטהרה ומפני מה לא מלו הילודים במדבר א׳ אר״זל כי מ׳ שנים שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית כי היכי דלא ליבדרו ענני כבוד לפי׳ לא מלו כי רוח צפונית רפואה למכתדם וזולתה סכנה ואמ׳ ביומא דעיבא וביומא דשות׳ לא מהלינן ולא מקזינן פי׳ אין מלין ואין מקיזין שותא היא רוח קדים כי היא סכנה למוציא דם ואם יאמר אדם וכי כל יום ויום כשהזכר נמול אדם שומר לו רוח צפונית יש לומר הטעם כי בכל יום נושבת כמו שאר״זל ד׳ רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כל א׳ מהן וברוב הימים היא לבדה גוברת על שאר הרוחות לפי׳ מלין בכל יום על הרוב ורוח צפונית היא המפזרת העננים כמו שכתוב רוח עברה ותטהרם ועל רוח צפונית הוא אומר כי אין יום בהיר וטהור אלא עם רוח צפונית וכן הוא אומ׳ מצפון זהב יאתה ועם שאר הרוחות יתנהו העננ׳ לרוב שאינן מתפזרות מפניהם ואף על פי שרוח צפונית עמהם כמו שאמרנו היא טפילה להם אבל בהיות׳ גוברת היא מפזרת העננ׳ ולפי שבמדב׳ לא נשבה בטלו המילה ורז״ל לא אמרו טע׳ למה אין נשמרים עתה מלימול ביומא דשות׳ אבל אמרו כיון שהרגילו אינו מזיק וכן אמרו והאידנא דדשו בה רבי׳ שומר פתאי׳ יי׳ ואם יאמר אדם יכול היה הקב״ה להשיב רוח צפונית ולא יתבדרו ענני כבוד ולא תבטל מצות מילה אמת הוא כי לא יבצר ממנו מזמה יתברך ויתע׳ והוא ית׳ המצוה על המילה לשמנה ימים הוא התירם מהם ולא הזהירם למול הילודי׳ כל אותן שנ׳ לפי שהמצוה איננה בטלה כי אם לא היתה בזמנה יכולה להיות אחר זמן ובעבור האריך זמן המצוה לא ישנה הקב״ה מנהג העולם כי אע״פ שמשנה מנהג העולם בקצת הנסי׳ בקריע׳ ים סוף והירדן ועמידת השמש לא יעשה כן ברוב הנסים כי אפי׳ בנצוח המלחמו׳ ועזרו לאוהביו היה עושה ע״י סבה כמנהג העולם במלחמו׳ כמו שצוה מלחמ׳ יריחו הקפת העיר בשופרות כמו שעושין הצרי׳ על עיר להפחידם ולהבהילם וכמו שצוה במלחמ׳ העי שים לך אורב לעיר מאחריה כמו שהוא מנהג העולם וכן במלחמו״ אחרו׳ ולא נוכל לומ׳ כי שלא ברצון הי״ת נמנעו מלימול הילודי׳ במדבר כי לא ראינו שהוכיחם נביא על זה שלא מלו כל אותן שנים שהיו במדבר ומפני זה לא עשו גם כן פסח כי אם בשנה השנית שיצאו ממצרים לפי שהיו ערלים ומילת הזכרים אפי׳ מקצת׳ מעכבת מעשות הפסח שנ׳ המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו ויש דרש כי שבט לוי מלו במדב׳ וסמכו זה לפסוק ובריתך ינצורו ויש לפרש ג״כ כי לפי׳ לא מלו כל אותן השנים לפי שנ׳ על פי יי׳ יחנו ועל פי יי׳ יסעו ולא היו יודעים יום נסעם ואם היו מלים הילודים והיו נוסעים יום המילה היו הנמולים בסכנה מפני הדרך וזה הוא שאמר כי לא מלו אותם בדרך כי הנה ראינו מר״עה איחר זמן מילת בנו בעבור הדרך וזהו שאמ׳ כי לא מלו אותם בדרך ואת׳ הנה ראינו שנענש משה על עכוב המילה ההיא כמו שכתוב ויבקש המיתו לא נענש אלא לפי שלא נתעכב במדין עד מול בנו ועד חיותו כי ביום נסעו לא נסע על פי הגבורה כי אע״פ שאמר לו הקב״ה לך שוב מצרים לא אמר לו שיסע בו ביום והיה לו למול את בנו ולהתעכב עד חיותו ואח״כ ללכת מצרי׳ במצו׳ הגבורה ועל כן הוכיחו בדרך על יד החולי ושמר לו עד שהיה במלון שיוכל למול שם ולהתעכב שם ומפני זה עשו פסח במדבר בשנ׳ השנית כי מלו כלם לפי שלא היו בדרך כי לא נסעו כל אותה שנה כי עשו המשכן שם במדבר סיני ולא אמר כי לא מלו אלא הילודים בדרך וכל זמן שהיו במדבר סיני לא היו בדרך וזהו טעם הנכון בעיני עשה לך תקן והכן כמו וימהר לעשות אותו ופי׳ לך לעצמך שיהיה הוא המל ואחרים עמו כי לא יתכן שיהושע לבדו מל כל הערלים שהרי אמר לו חרבות צורים ואילו היה הוא המל לבדו די היה לו בחרב אחד ועוד בארבעה ימים היאך היה יכול יהושע לבדו למול כל הילודים במדבר זה לא יתכן או יתכן שלא מל הוא אחד מהם אבל צוה אותם למול ואמר לך כי עליו מוטל כי הוא היה מנהיגם ומה שאמ׳ וימל כמו ויבן שלמה את הבית והדומי׳ להם: חרבות צורים · כתרגומו אזמלון חריפין איזמלים חדים וכן אף תשיב צור חרבו ובסמך המתואר אל התואר כמו תי׳ המרים בני שלפי׳ או יהיה צורים שם זולתי תאר ויהיה פי׳ חרבות שיהיו להם חדודים : ושוב מול את בני ישר׳ שנית · חזור פעם אח׳ פעם במחנה למול ולצוות למול · ובאמרו ושוב מול איננו אומר פעם ושתים לבד אלא כמה פעמים עד שיגמר הדבר וכן ושבתי בבית יי׳ שאחזור שם תמיד כל ימי חיי וכן באמרו שנית איננו דווקא פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם עד שיגמר הדבר וכן כסיל שונה באולתו איננו פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם כמה פעמי׳ וכן ועם שונים אל תתערב שחוזרין פעם אחר פעם לרשעותם כמה פעמים ויש מר״זל שאמרו כי אמר שנית על הפריעה כי לא נתנה פריעת מילה לאברה׳ אבינו ונדחו דברי׳ אלו ואמרו כי שנית ר״ל על ציצין המעכבין את המילה שיחזור עליהם שנית וירצה כי נמולו היטב אבל פריעת המילה נתנה לאברהם אבינו וכן הוא אומר בבראשית רבה אברהם אבינו פרע את מילתו : אל גבעת הערלות · כמו בגבעת וכן נפל אל המים כמו במים ואחרים רבים כמוהו ונקראת גבעת הערלות בעבור הערלות שנכרתו שם ומלת הערלות הוא משקל אחר כי מן ערלה יאמר ערלות כמו מן חכמה יאמ׳ חכמות: וזה הדבר אשר מל יהושע · וזה הדב׳ שבעבורו מל יהושע כי כל העם הילודי׳ במדבר לא מלו אותם לפי׳ נצטווה יהושע למולם: כל אנשי המלחמ׳ · ר״ל מבן עשרים שנה ומעלה כי אותם הם הפקודים ואותם מתו שהיו מולים זהו שאמר כי מולים היו והטע׳ להודיע כי זה שלא מלו לא בעבור שנשתכחה מהם מצו׳ מילה במצרי׳ או התרשלו עליה כי מולים היו כל העם היוצאים ואפי׳ לדברי בעל הדרש שאומ׳ שהתרשלו במילה במצרי׳ וסמך לפסוק גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו וכן

רש״י

חרבות צורים · כתרגומו איזמלין חריפין וכן אף תשיב צור חרבו כשהחריפות נהפך לצדדין ואינו חותך יפה וכן כל כלי יוצר עליך : שנית · שמלו כבר בליל יציאתם ממצרים קהל גדול יחד וזו פעם שנייה שכל ארבעים שנה שהיו במדבר לא נשבה להם רוח צפונית ולא היה להם יום כוח למול כמו ששנינו ביבמו׳ ורבותינו אמרו שנית זו פריעת מילה שלא נתנה לאברהם אבינו : גבעת הערלות · על שם המאורע נקרא שם שנעשו כמין גבעה : וזה הדב׳ · על ידי דיבור מל אותם אמר להם שבורים אתם לירש את הארץ ערלים לא כך נאמר לאברהם ואתה את בריתי תשמר וגו׳ ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך : כל העם היוצא · לא היה אחד מהם כאן שכולם מתו והם היו מולים שנאמ׳ כי מולים היו : לא מלו · כמו שפירשתי לא נשבה רוח צפונית והם הם שמלו עכשיו: ואת

מקרא

בָּעֵת הַהִיא אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים וְשׁוּב מֹל אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שֵׁנִית׃ וַיַּעַשׂ־לוֹ יְהוֹשֻׁעַ חַרְבוֹת צֻרִים וַיָּמָל אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּבְעַת הָעֲרָלוֹת׃ וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־מָל יְהוֹשֻׁעַ כָּל־הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם הַזְּכָרִים כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מֵתוּ בַמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ כִּי־מֻלִים הָיוּ כָּל־הָעָם הַיֹּצְאִים וְכָל־הָעָם הַיִּלֹּדִים בַּמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם לֹא־מָלוּ׃ כִּי אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־תֹּם כָּל־הַגּוֹי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים מִמִּצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם לְבִלְתִּי הַרְאוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבוֹתָם לָתֶת לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃

תרגום

בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ עִיבֵד לָךְ אִזְמְלָון חֲרִיפִין וְתוּב גְּזַר יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּנְיָנוּת׃ וַעֲבַד לֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ אִזְמְלָון חֲרִיפִין וּגְזַר יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִבְעֲתָא וּקְרָא לֵיהּ גִּבְעַת עָרְלָתָא׃ וְדֵין פִּתְגָמָא דִי גְזַר יְהוֹשֻׁעַ כָּל עַמָּא דִּנְפַק מִמִּצְרַיִם דְּכוּרַיָּא כָּל גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא מִיתוּ בְמַדְבְּרָא בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃ אֲרֵי גְזִירִין הֲווֹ כָּל עַמָּא דִי נְפַקוּ וְכָל עַמָּא דְאִתְיְלִידוּ בְמַדְבְּרָא בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרַיִם לָא גְזַרוּ׃ אֲרֵי אַרְבְּעִין שְׁנִין הֲלִיכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא עַד דְּסָף כָּל עַמָּא גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ מִמִּצְרַיִם דְּלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרָא דַיְיָ דְקַיֵּים יְיָ לְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאַחֲזָיוּתְהוֹן יָת אַרְעָא דְקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לָנָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ׃

מסורה

וזה הדבר ד׳ ר״פ וסי׳ אשר העשה להם לקדש · אשר מל יהושע · אשר תעשה · וזה הדבר אשר הריס יד׳ : הילודים ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ וכל העם הילדים במדבר בדרך בצאתם · במקום הזה · בירושלם דד״ה · בתראה מלא :

רלב״ג

בעת ההיא אמר יי׳ אל יהושע עד את יבנה י׳ יהושע׳ · חרבות צורים הרצון בו חרבו׳ האחרי׳ והם הנעשי׳ מהאחשת אצ״ור בלע״ז · ואמנם צוהו כדי שישיגם יהושע בזה המעט מהצער שאפשר בו כי יתכן בכמו אלו החרבות שיהיו בתכלית מהחדות ולזה תרגם יונתן אזמלון חריפין : ושוב מול את בני ישראל שנית · שבא כלל העם וזה שכבר נמולו בצאת׳ ממצרים לתכלית שינחלו אז את הארץ וכאשר חטאו עונותיהם ונגזר עליהם המות ואיחור עד ארבעים שנה מירושת הארץ הוצרכו עתה שנית לכמו זה הפועל ואולם שזאת המצוה מבוא׳ בירושת הארץ הוא מבואר ממה שבאת׳ בתורה בפרשת לך לך כשנצטווה אברהם בזאת המצוה עם שכבר היה ראוי שיקיימו ישרא׳ דרכי התורה בכללם לפי מה שאיפשר ואז יתכן יותר שיעשה להם הש״י זאת ההטבה והחניכה ר״ל שירשו ארץ ז׳ גוים הנזכרים בתורה : גבעת הערלות · נקראת הגבעה בזה השם מפני הפועל שנעשה שם ר״ל מפני מילת כל העם הילודים במדבר והנה היו כלם ערלים לפי שלא היו יודעים העת אשר יצטרכו בו ליסע כי על פי יי׳ היו חונים כמו שהתבאר בתורה ואולי יצטרכו ליסע ביום הג׳ למילה והיה הסכנה לתינוק ולזה לא מל אחד מהילודים במדבר ולזאת הסבה לא עשו ישראל פסח במדבר כי אם אותו שנזכר בתורה לפי שכבר נולדו לרובם בנים אחר שתי שנים לצאתם ממצרים ומילת בניהם היתה מעכבת אותם מעשיית הפסח כמו שהתבאר בפרשת בא והנה ספר שאחר שמלו ישבו במקומם עד שחיתה המכה וזה כלו ממה שיורה שאין ראוי לנמול שיעתק ממקומו עד חיות המכה: היום

ואת בניהם הקים תחתם · ואת בניהם שהקים תחתיהם הם הילודים במדבר אותם מל יהושע: וישבו תחתם · באתריהון · לא זרו על עיר: גלותי · הסירותי את חרפת מצרים שהיו אומרים ראו כי רעה נגד פניכם · כוכב אחד יש ששמו רעה והוא סימן של דם רואין אנו אותו עליכם במדבר והוא שאמר משה במה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם והם היכם אמר יודעים שהו׳ דם מילה וכשמלו בימי יהושע ובא אותו הדם הוסרה אותה החרפה שעדיין ערב רב שעלה עמהם היו חוככים להם כך דרש ר׳ משה הדרשן: גלותי · הסירותי כמו גל מעלי חרפה ויגל את האבן: ממחרת הפסח · יום הנפת העומ׳ שהקריבו עומר תחלה ומשבעה באדר שמת משה שפסק המן היו מסתפקין עד עכשיו ממן שבכליהם שלקטו בשבעה באדר שנאמר את המן אכלו ארבעים שנה והלא ארבעים שנה חסר ל׳ יום שהרי תחלת ירידת המן בחמשה עשר באייר אמור מעת בחררה שהוציאו ישראל ממצרים טעמו טעם מן: ולא היה עוד לבני ישראל מן · לפיכך ויאכלו מעבור הארץ יום היה להם מן לא היו אוכלין מן התבואה שהמן היה נוח להם משל אומר לתינוק מפני מה אתה אוכל פת שעורין לפי שאין לי פת חטין לכך נאמר לא היה עוד וגו׳: בהיות יהושע ביריחו · מכאן לעיבוריה של עיר שהיא מן העיר שאי אפשר לומר בתוך יריחו: הלנו אתה · הלמסעדנא אתיתא: עתה

ואת בניהם ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ יום אשר עמדת לפני יי׳ אלהיך בחרב · ואת בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע · ויעשו האנשים: ואת בני המכים לאדמית · ונמסר גם בסדר ואתחנן: אתם ו׳ חס׳ בספרא וסימ׳ אתם מל יהושע כי ערלים · עמק עכור · וישרפו אתם · ויסקלו אתם · ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים ·

וְאֶת־בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם אֹתָם מָל יְהוֹשֻׁעַ כִּי־עֲרֵלִים הָיוּ כִּי לֹא־מָלוּ אוֹתָם בַּדָּרֶךְ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־הַגּוֹי לְהִמּוֹל וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם בַּמַּחֲנֶה עַד־חֲיוֹתָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת־חֶרְפַּת מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא גִּלְגָּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיַּחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּגִּלְגָּל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב בְּעַרְבוֹת יְרִיחוֹ׃ וַיֹּאכְלוּ מֵעֲבוּר הָאָרֶץ מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח מַצּוֹת וְקָלוּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת בְּאָכְלָם מֵעֲבוּר הָאָרֶץ וְלֹא־הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מָן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאַת אֶרֶץ כְּנַעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא׃ וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם־לְצָרֵינוּ׃

וְיָת בְּנֵיהוֹן דְּקָמוּ בָּתְרֵיהוֹן יָתְהוֹן גְּזַר יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי עֲרֵלִין הֲווֹ אֲרֵילָא גְּזַרוּ יָתְהוֹן בְּאוֹרְחָא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָל עַמָּא לְמִגְזַר וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵהוֹן בְּמַשְׁרִיתָא עַד דְּאִתַּסִּיאוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ יוֹמָא דֵין אַעְדִּיתִי יַת חִסוּדֵי מִצְרָאֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא גִּלְגָּלָא עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּשְׁרוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגָּלָא וַעֲבָדוּ יַת פִּסְחָא בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא בְּמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ׃ וַאֲכַלוּ מֵעִיבוּרָא דְּאַרְעָא מִבָּתַר פִּסְחָא פַּטִּיר וּקְלִי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין׃ וּפְסַק מַנָּא מִיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי בְּמֵיכַלְהוֹן מֵעִיבוּרָא דְּאַרְעָא וְלָא הֲוָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מַנָּא וַאֲכַלוּ מֵעֲלָלַת אַרְעָא דִּכְנַעַן בְּשַׁתָּא הַהִיא׃ וַהֲוָה כַּד הֲוָה יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַּבְרָא קָאִים לְקִבְלֵיהּ וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וַאֲזַל יְהוֹשֻׁעַ לְוָתֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הַלְמִסְעֲדָנָא אֲתֵיתָא אִם לְבַעֲלֵי דְבָבָנָא׃

והוריש יי׳ מלפניכם: עד חיותם י״א בטעם מאריך וסימ׳ נמסר בסדר תבא: לחודש בערב ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא: וישא ה׳ חס׳ את וסימ׳ נמסר בריש סדר וירא:

וכן מה שאמר ברמיזך חיי פעמים ר״ל שתי דמי׳ דם פסח ודם מילה הע״פ בבאותם מלו כלם קודם שעשו הפסח וזהו שאמר כי מולים היו כל העם היוצאים והנה אותם שהיו מבן עשרים שנה ומעלה מתו במדבר ומבן עשרי׳ שנה ומטה כשארו מולים ולא הוצרך יהושע למול אלא הילודי׳ במדבר שלא היו יכולי׳ למול בדרך כמו שפירשנו ופירו׳ לא מלו לא מלו אותם כי הוא פעל יוצא: הקים · אמר הקים וכן לעם עליה בעבור זה עשה יי׳ לי והדומים להם שיחסרו מ״ן או מלת אשר וטע׳ הקים כי הקב״ה הקים אותם תחת אבותם לירש הארץ כמו שאמר להם אתננה והם יירשוה: תחתם · במקומם כמו שבו איש תחתיו: חיותם · הרפאם כמו וימרחו על השחין ויחי: חרפת מצרים · לפי שיצאו האבות ממצרי׳ והיו הבנים ערלים כמו המצריים והערלה חרפה כמו שנאמר כי חרפה היא לנו: גלגל · נכפלה בו הפ״א כי מן גלותי ואמרו גלל וכן דרך לשון הקדש בשמות הלקוחים מן הפעל להוסיף בו אות או לגרוע ממנו כמו כת מן יכתתנו שמואל כי מיי׳ שאלתיו וגם להפך סדר האותיות כמו יעבץ מן עצב: ויאכלו מעבור הארץ · מהיום אכלו מצות וקלוי כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת העומר בששה עשר בניסן ואפילו למצות מצה אסור מן החדש שאין מצות עשה דוחה את לא תעשה אלא אם כן היתה כתובה בצדה ומאין היה להם ישן ממה שהיו תגרי גוים מוכרי׳ להם ומלת מעבור מוכיח שהוא מן הישן כי אמרו כי כקל׳ עבור הדגן שהוא משנ׳ שעברה ושנה הבאה נקרא תבואה: ממחרת הפסח · הוא ל״ל חמשה עשר בניסן ויומו כי הפסח קרב בארבעה עשר ומחרתו הוא יום חמשה עשר וכן בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל: וישבת המן ממחרת · מאותו מחרת שזכר מאותו היום פסק המן כי לא היו צריכים שהרי אכלו מעבור הארץ מצות וקלוי בחמשה עשר בניסן ולדברי רז״ל שאמרו כי עד י״ו בניסן אכלו המן יהיה פי׳ ממחרת ט״ו והוא י״ו כי אע״פ שאכלו בט״ו מצות וקלוי לא היה מספיק להם מה שמצאו מעבור הארץ ואותו היום אכלו גם מהמן ולמחרת שהוא י״ו בניסן אחר שהקריבו בו העומר והותרו בחדש מצאו הרבה מן החדש לאכול והו׳ שאמר ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא: ויהי בהיות יהושע ביריחו · בגבול יריחו ומכאן סמכו ז״ל שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר ואמר בהיות יהושע ביריחו כי נכנעו מהגלגל אחר שנמולו שם הערלים ועשו

רלבג

היום גלותי · הסירותי מעליכם חרפת מצרים ירצה לפי מה שאחשוב בחרפת מצרים אמונותיהם הנפסדות כי ענין הפסח היה מביא ישר׳ להעתיק מהאמונות ההם כמו שביארנו בפרשת בא · ואמנם אמר זה כי עד עתה סרה זאת המצוה מהם לסבה שזכרנו · ולזה סמך לזה שכבר עשו שם את הפסח בי״ד יום לחדש ואפשר שיהיה הרצון בזה ההמשך לתאות המשגל כי המצרים היו פרוצי׳ בעריות כמו שאמר בתורה בפרשת העריות כמעשה ארץ מצרים וגו׳ · ולפי שהמילה מכוונת להחליש כח זה האבר הוא מבואר שבענין המילה תסור מעליהם חרפת מצרים ויהיו יותר גדורים בענין המשגל · ואיפשר שנאמר עוד שהרצון בזה שכבר הסיר מהם חרפת מצרים שהיו אומרים כי ברעה הוציאם להרוג אותם ולכלותם לא להנחילם הארץ · והנה בהיותם מתאחרים במדבר ארבעים שנה היתה להם זאת החרפה … אותם שכבר ירשו את הארץ אחר שכבר קיימו זאת המצוה ותסור מעליהם זאת החרפה · והביאור הראשון הוא הנראה יותר ואם לא מצאנוהו לאחד מן הקודמים אשר הגיעו אלינו דבריהם · ויאכלו מעבור הארץ · הנה אמר זה לפי שלא הותר להם החדש עד מחרת הפסח ובזה ראיה שמה שאמר בתורה ממחרת השבת … הרצון בו ממחרת הפסח והוא י״ו בניסן לא ממחרת שבת בראשית כמו שהיו אומרים הצדוקים שאם היה הענין כן הנה לא ימלט הענין מחלוקת אם שנאמר … שהיה פסח ביום השבת או בזולת יום השבת ואם היה בזולת יום השבת הנה יצטרך לומר כי טעו יהושע וישראל בזה וזה דבר בלתי איפשר ואם היה בשבת … לא היה ראוי שייחסהו אל מה שהוא במקרה אבל ראוי שייחסהו אל מה שהוא בעצם ויאמר ממחרת השבת כי הם לא עשו זה לפי זה הדע׳ מפני היות היום ההוא מחרת … מפני היותו ממחרת השבת ולזה הוא מבואר שמה שאמ׳ בתורה ממחרת השבת אין הרצון בו שבת בראשית אבל הרצון בו ממחרת הפסח כי הפסח יקרא שבת … עשר: וישבת המן ממחרת׳ · הנה מצאנו בזה דעת לרבו׳ ז״ל קצתם אמרו שלא ירד המן אחר שמת משה א״א שכבר לקטו ממנו מה שהספיק להם עד זה הזמן … קצתם אמרו שכבר ירד המן עד היום ההוא ואחשוב שאמר הביא הא׳ שלא ירד המן אח׳ שמת משה ש זה המאמ׳ הוא היותו מרחיק היות מסודר מהנביא מופת … זה המופת הנפלא אי איפשר שיהיה על יד נביא זולת משה חוייב מזה שלא ירד המן אחר מותו לא הסכי׳ שיהיה נעשה אח׳ זה על יד יהושע ואמר כר׳ לנו לפי … ענין המופתים בסוף המאמר הששי מספר מלחמות׳ הוא שזה המופת הנעשה על יד משה בענין המן כשאר עד היום הזה שאכלו מן החדש הלא תראה כי … היה כשאר תמיד כמו שביארנו במקומו וממה שיורה על זה הוא אמרו וישבת המן ולא אמר ויכלה המן וזה ממה שיורה שכבר היה יורד עד היום הזה … שנזכרת ירידת המן זכר המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת וזה ממה שיורה שכל זה הענין נעשה על יד משה וכבר ביארנו בספר מלחמות׳ יי׳ איך יתכן זה: … ביריחו · ראוי שתדע שזה הענין היה במראה הנבואה ויורה על זה מה שאמר תכף ויאמר יי׳ אל יהושע כי הוא רחוק הראות המלאך בהקיץ ובהתשמש … הנגיהם והנה הרצון באמרו ויהי בהיות יהושע ביריחו מחשבתו משוטטת שם איך יעשה להחרים העם היושב בה ומפני זה נדמה לו דבר מעניני המלחמה … כאילו חרבו שלופה בידו ולזאת הסבה ג״כ שאל לו במראה הנבואה הלנו אתה אם לצרינו כמנהג הנלחמים וענהו כי אין הענין כמו שחשב אבל הוא שר צבא … נוכה להשגיח בישראל הוא אשר באמצעותו יבא העם יתן הנבואה לנביא מאת הש״י ואמר לו שיחלוץ נעלו מעל רגלו כדי שירגיש בענין המקום שהוא בו כי הוא קדש

ועניין

וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שַׂר־צְבָא־יְהוָה עַתָּה בָאתִי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל־עַבְדּוֹ׃ וַיֹּאמֶר שַׂר־צְבָא יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ שַׁל־נַעַלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּן׃

וִירִיחוֹ סֹגֶרֶת וּמְסֻגֶּרֶת מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין יוֹצֵא וְאֵין בָּא׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־יְרִיחוֹ וְאֶת־מַלְכָּהּ גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל׃ וְסַבֹּתֶם אֶת־הָעִיר כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַקֵּיף אֶת־הָעִיר פַּעַם אֶחָת כֹּה תַעֲשֶׂה שֵׁשֶׁת יָמִים׃ וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי הָאָרוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תָּסֹבּוּ אֶת־הָעִיר שֶׁבַע פְּעָמִים וְהַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת׃ וְהָיָה בִּמְשֹׁךְ בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל בְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר יָרִיעוּ כָל־הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְנָפְלָה חוֹמַת הָעִיר תַּחְתֶּיהָ וְעָלוּ הָעָם אִישׁ נֶגְדּוֹ׃ וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אֶל־הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת יוֹבְלִים לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם עִבְרוּ וְסֹבּוּ אֶת־הָעִיר וְהֶחָלוּץ יַעֲבֹר לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה׃ וַיְהִי כֶּאֱמֹר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאִים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי יְהוָה עָבְרוּ וְתָקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וַאֲרוֹן בְּרִית יְהוָה הֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם׃

וַאֲמַר לָא אֲרֵי אֲנָא מַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָם יְיָ כְּעַן אֲתֵיתִי וּנְפַל יְהוֹשֻׁעַ עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וּסְגִיד וַאֲמַר לֵיהּ מָה רִבּוֹנִי מְמַלֵּיל עִם עַבְדֵּיהּ׃ וַאֲמַר מַלְאֲכָא דִשְׁלִיחַ מִן קֳדָם יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ שְׁרֵי סֵינָךְ מֵעַל רַגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דִי אַתְּ קָאִים עֲלוֹהִי קַדִּישָׁא הוּא וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כֵּן׃

וִירִיחוֹ אֲחִידָא הֲוָת בְּדָשִׁין דְּפַרְזְלָא וּמִתַּקְפָא בְּעַבְרִין דִּנְחָשׁ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵית דְּנָפֵיק מִינַהּ לְמֶעְבַּד קְרָבָא וְלֵית דְּעָלֵיל בְּגַוַּהּ לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ חֲזֵי דִּמְסָרִית בִּידָךְ יַת יְרִיחוֹ וְיַת מַלְכַּהּ גִּבּוֹרֵי חֵילָא׃ וְתַקְּפוּן יַת קַרְתָּא כָּל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא אַקֵּיף יַת קַרְתָּא זִמְנָא חֲדָא כְּדֵין תַּעְבֵּד שִׁתָּא יוֹמִין׃ וְשַׁבְעָא כָהֲנַיָּא יִסְבוּן שַׁבְעָא שׁוֹפְרַיָּא דְּקֶרֶן דִּכְרַיָּא קֳדָם אֲרוֹנָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תַּסְחֲרוּן יַת קַרְתָּא שְׁבַע זִמְנִין וְכָהֲנַיָּא יִתְקְעוּן בְּשׁוֹפְרַיָּא׃ וִיהֵי בְּמִיגַּד בְּקֶרֶן דִּכְרַיָּא בְּמִשְׁמַעְכוֹן יַת קָל שׁוֹפְרָא יְיַבְּבוּן כָּל עַמָּא יַבָּבָא רַבָּא וְיִפּוֹל שׁוּרָא דְּקַרְתָּא וְיִתְבְּלַע תְּחוֹתַהּ וְיִסְקוּן עַמָּא גְּבַר לְקִבְלֵיהּ׃ וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן לְכָהֲנַיָּא וַאֲמַר לְהוֹן טוּלוּ יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ וְשַׁבְעָא כָהֲנַיָּא יִטְלוּן שַׁבְעָא שׁוֹפְרַיָּא דְּקֶרֶן דִּכְרַיָּא קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ׃ וַאֲמַר לְעַמָּא עִיבְרוּ וְאַקִּיפוּ יַת קַרְתָּא וּמְזָרְזֵי חֵילָא יִעְבְּרוּן קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ׃ וַהֲוָה כַּד אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא וְשַׁבְעָא כָהֲנַיָּא נָסְבֵי שַׁבְעָא שׁוֹפְרַיָּא דְּקֶרֶן דִּכְרַיָּא קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ עֲבַרוּ וְתָקְעוּ בְּשׁוֹפְרַיָּא וַאֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ אָזֵיל בָּתְרֵיהוֹן׃

רגלך ה׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ של נעלך מעל רגלך דיהושע· והם תכו לרגלך ישא מדברותיך· ונעלך החלץ מעל רגלך· אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך· יטבעו בבוץ רגלך· וכל כתיבי׳ דכוו׳ חסרי׳ בבמ״א מלא· עד אשית אויביך הדום׃ יוצא ט׳ מלאים בקריא׳ וסי׳ במס רבתא׃ שופרות היובלים חד מן י׳ זוגין

מן ד׳ תבינא משניא וסים׳ נמסר במסרה רבתא דאסורנא בר״ש הא׳ חבורא בערך ש״ן׃ בשמעכם י״א מלין כתיב ב׳ וקרי ג׳ וסי׳ במסרה רבתא׃

רדק

הפסח ובאו להם ליריחו לכבשה וחנו את פני העיר והקב״ה שלח מלאכו להראות ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו וכראה לו כדמות איש וחרבו שלופה בידו מורה על הגבורה ועל הנצוח כמו שנראה ליעקב אבינו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו כמו שאמר לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל וכן בא ליהושע זה המלאך וחרבו שלופה בידו כדמות גבור מנצח והוא שאמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה׃ ויאמר לא. כלומר איני כמו שאתה סבור איש בא להלחם אבל אני מלאך יי׳ וזהו שאמר שר צבא יי׳ שר צבאות מעלה ומטה כמו שכ׳ על מיכאל השר הגדול ולפי גדולתו וקדושתו נקדש המקום שנראה בו ליהושע לפי׳ אמר קדש הוא׃ עתה באתי׳ בעת שראיתני מה שאין כן בכם׳ ודרש וזה להחזיק בלבו כי מלאך הוא ויש בו דרש כי בא להפחיד על בטול תורה ועל שבטלו היום שעבר תמיד של בין הערבי׳ אמ׳ לו יהושע על איזה מהם באת אמר לו עתה באתי כלומר על בטול תורה שאתם בטלים עתה מיד וילן יהושע בתו׳ העמק שלן בעמקה של הלכה וזה הדרש רחוק כי אין שעת המלחמ׳ שעת תלמוד תורה ועוד כי פסוק וילן יהושע הוא רחוק מזה הפרשה כי הוא במלחמת העי ועוד כי כ כותב הדרש הזה טעה בפסוק וילן כי שני פסוקים הם וילן יהושע קופו בתוך העם והפסוק האחר וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ויש בו דרש אחר עתה באתי עתה באתי שני פ פעמים אני הוא שבאתי בימי משה רבך שנאמר הנה אנכי שולח מלאך וראה אותי ולא רצה שאלך עמו שאמר להקב״ה אני מכין אלא בך מיד ויפל יהושע על פניו ארצה׃ אל פניו. כמו על וכן אל ההרים לא אכל׃

ויריחו סוגרת ומסוגרת· סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העיר ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה ופירושו בסופו אין יוצא ואין בא או כפל סוגרת ומסוגרת לרב הסגירה כמו שאמר התרגום אחידא בדשין וכו׳׃ ויאמר יי׳ אל יהושע. ע״י המלאך הנראה לו והוא נקר׳ בשם יי׳ השולח אותו וכן מצאנו במלאך שנראה לגדעון ויאמר אליו יי׳ כי אהיה עמך ואמרו רז״ל כי שמי בקרבו אר״ שמעון בן לקיש מלמד שהקב״ה משתף שמו על כל מלאך ומלאך׃ גבורי החיל· פי׳ אנשי יריחו ומלכם ואע״פ שהם גבורי החיל נתתים בידך׃ הקיף את העיר· כתב בא״ד כמו אם היה בחירק ואף על פי שהוא בצרי וכן ותגד לבני ישראל יגד דבר׃ כה תעשה ששת ימים· אין לשאול טעם לסבות הבורא למה היתה ההקפה הזאת וטעם שבעה כהנים ושבעה שופרות ושבע הקפות ושבעה ימים וטעם ההקפה בתרועה להבהיל העם אשר בתוך העיר ונפול החומה תחתי׳ למען ידעו כל עמי הארץ כי יי׳ נלחם לישר׳ לא בחרב ובחנית ומספר השבעה ידוע סודו אבל מבינ׳ מדע וכן שבעה מזבחות וז׳ פרים וז׳ אלים והשביעי הוא הנבחר בימים ובחדשי׳ ובשני׳ היובל׳· האילים ובדברי רז״ל אר״ עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין לדכרא יובלא׃ במשוך· באריך התקיעה׃ בשמעכם את קול השופר· כתיב בבית וקרי בכ״ף והענין אחד׃ ונפלה חומת העיר תחתיה· יש לשאול בית רחב שהיה בחומה אם כאמר כי נפל ונפלה היא ובית אביה זה לא יתכן כי אם היה כן כזה היה מספר אותו הכתוב ועוד שאמר באו בית האשה הזונה והוציאו משם את האש׳ כר׳ כי הבית היה קיים ולא נפל אבל הנר׳ בעיני כי לא נפלה כל חומת העיר אלא מה שהיה מן החומה את פני העיר נגד מחנה ישראל נפל ועלו העם איש נגדו ובית רחב היה בחומה מצד אחר שלא נפל ומה שאמ׳ תחתיה ר״ל שנבלעה במקומה תחת הארץ ונר׳ שנשאר מעט על פני הארץ לזכרון הנס׃ ויאמרו אל העם· כתיב בוי״ו ופי׳ יהושע והכהנים וקרי בלא וי״ו ופי׳ יהושע׃ ויהי כאמר· בכ״ף׃

רשי

עתה באתי· לעזרתך שאין אדם יכול להלחם עליה ולתופשה להפיל החומה אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי שכ׳ אם אין פניך הולכים וגו׳׃ שר צבא יי׳ ישראל שהן צבא יי׳ ומיכאל היה שר׃ ומיכא׳ מרכס׃ סוגרת ומסוגר׳ כתרגומו׃ אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש׃ היובלים· אילים׃ במשוך· בתקיעה אחרונה בהאריך התיקע את הקול׃ תחתיה· במקומה׃ והחלוץ

רלבג

וענין כשאין אלהי לא פועל דמיוני ואז הרג׳ יהוש׳ במראת ההשגה היא השגה נבואיי׳ וזכר הנבוא׳ שהגיע לו בזה המקום וקד׳ שיתחיל בזכרון הנבואה ההי׳ ספר שיריחו היתה ס סוגרת ומסוגרת מפני בני ישר׳ באופן שלא יוכל א׳ לצא׳ משם ולא ליכנס שם וזכר זה לפי שמזא׳ הסבה כשערכו בהחרמת לזה המופת שהיתי׳ אותו שיו השם יתעלה במראת הנבוא׳. והנה השכים השי׳ ל לעמו׳ כל שו המופתים עם ארון יי׳ להיישיר ישרא׳ לשמור ולעשות ככל הכתוב בו והיו שו המופתים בזה האופן מהזרות כדי להפיל אימה על הגוים ל בשמעם שו הנפלאות העצומות אשר עושה השי׳ לישראל והיה זה המספר לשביעיות ר״ל שהקיפו העיר ז׳ ימים והיו שם ז׳ כהנים וז׳ שופרו׳ היובלי׳ וביו׳ הז׳ הקיפו ז׳ פעמי׳ שזכרנו כמספר הז׳ שזכרנו בתורה כמו השמטה וז׳ שמטו׳ וז׳ שבתו׳ שני׳ וז׳ ימים ז׳ פעמים וז׳ ימי הפסח וז׳ ימי סוכה והנה השכים השי״ ם שיעשה זה המופת ב באמצעו׳ זאת התרועה הגדול׳ כדי שיתעוררו ישראל ויקיצו משנת תרדמתם ויתנו אל לבם ענין שו הנפלאות העצומו׳ למען יראו את יי׳ עם שים לתרועה ה הגדולה רושם מעט בענין זה המופת כי הקול החזק יניע ה האויר תנועה חזק׳ עד שלא יתכן שיניע מזאת התנוע׳ כמו זה הפועל הנפלא שתפול החומ׳ החזקה תחתיה אם לא יחובר לזה המופת והנה בזה אותם יהושע שלא ידיעו ולא ישמיעו את קולם עד היום הז׳ כדי שלא ירגישו בני העיר ושלא יצאו אנשים מעל החומה ואף על פי שהיה אפשר לשי׳ לשמרם מזה על דרך המופ׳ הנה אין מדרך השי׳ שיעשׂ המופתי׳ לבטלה ובמקומו׳ שאפשר בזולת מופת

והחלוץ. בני ראובן ובני גד היו עוברים לפניהם לפי שהיו בני גד גבורים ומכים בזרוע חזקה כמה שנאמר וטרף זרוע אף קדקד: והמאסף. שבט דן הנוסע אחרון והוא מאסף את כל המתעכבים האחרונים: ביום השביעי. שבת היה: והיתה חרם. הקדש כי היום שבת קדש וראוי להיות קדש שלל הנשלל בו: ועכרתם לשון מים עכורים:

ויבאו

אחת ו' זקפין פתחין בקריא וסי' קח צנצנת אחת ותן שמה מלא · ויסבו את העיר ביום השני · ויאמר אבישי אל דוד · ויחלק לכל העם לכל המון · ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים · והנה בכר עפרת דזכריה · וסי' בלשון תרגום צלוחית מקף אבישי פלג פלגות עגילי · וכל חקה כזה שנה תורה דכוו' חמשת

והחלוץ הלך לפני הכהנים תקעו השופרות והמאסף הלך אחרי הארון הלוך ותקוע בשופרות: ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם: ויסב ארון יהוה את העיר הקף פעם אחת ויבאו המחנה וילינו במחנה:

וישכם יהושע בבקר וישאו הכהנים את ארון יהוה: ושבעה הכהנים נשאים שבעה שופרות היבלים לפני ארון יהוה הלכים הלוך ותקעו בשופרות והחלוץ הלך לפניהם והמאסף הלך אחרי ארון יהוה הולך ותקוע בשופרות: ויסבו את העיר ביום השני פעם אחת וישבו המחנה כה עשו ששת ימים: ויהי ביום השביעי וישכמו כעלות השחר ויסבו את העיר כמשפט הזה שבע פעמים רק ביום ההוא סבבו את העיר שבע פעמים: ויהי בפעם השביעית תקעו הכהנים בשופרות ויאמר יהושע אל העם הריעו כי נתן יהוה לכם את העיר: והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה ליהוה רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית כי החבאתה את המלאכים אשר שלחנו: ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לחרם ועכרתם אותו: וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא ליהוה אוצר יהוה יבוא: וירע העם ויתקעו בשופרות ויהי כשמע העם את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה ותפל החומה תחתיה ויעל העם העירה איש נגדו וילכדו את העיר: ויחרימו את כל אשר בעיר מאיש ועד אשה מנער ועד זקן ועד שור ושה

ומזרזי חילא אזלין קדם כהניא תקעי שופריא ושבטא דבית דן אזיל בתר ארונא וכהניא אזלין ותקעין בשופריא: וית עמא פקיד יהושע למימר לא תיבבון ולא תשמעון ית קלכון ולא יפוק מפומכון פתגמא עד יומא דאימר לכון יביבו ותיבבון: ואסחר ארונא דיי ית קרתא אקיף זמנא חדא ועלו במשריתא ובתו במשריתא:

ואקדם יהושע בצפרא ונטלו כהניא ית ארונא דיי: ושבעא כהניא נסיבו שבעא שופריא דקרן דיכריא קדם ארונא דיי אזלין מיזל ותקעין בשופריא ומזרזי חילא אזלין קדמיהון ושיבטא דבית דן אזיל בתר ארונא דיי וכהניא אזלין ותקעין בשופריא: ואסחרו ית קרתא ביומא תניינא זמנא חדא ותבו למשריתא כדין עבדו שיתא יומין: והוה ביומא שביעאה ואקדימו כמיסק צפרא ואסחרו ית קרתא כהילכתא הדין שבע זמנין לחוד ביומא ההוא אקיפו ית קרתא שבע זמנין: והוה בזמנא שביעיתא תקעו כהניא בשופריא ואמר יהושע לעמא יביבו ארי יהב יי לכון ית קרתא: ותהי קרתא חרמא היא וכל דבה קדם יי לחוד רחב פונדקיתא תחי היא וכל דעימה בבית ארי אטמרת ית אזגדיא די שלחנא: ולחוד אתון איסתמרו מן חרמא דילמא תחרמו ותסבון מן חרמא ותשוון ית משרית דישראל לחרמא ותעכרון יתיה: וכל כספא ודהבא ומני נחשא ובחזלא קודשא אינון קדם יי לאוצר בית מקדשא דיי יתעלון: ויביבו עמא ותקעו בשופריא והוות כד שמע עמא ית קל שופר ויביבו עמא יבבא רבא ונפל שורא דקרתא ואתבלע תחותוהי וסליק עמא לקרתא גבר לקבליה וכבשו ית קרתא: וגמרו ית כל דבקרתא מגבר ועד איתא מעולימא ועד סבא ועד תור ואימר

והחלוץ. פירשו בו שהם בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה שעברו חלוצים לפני אחיהם: תוקעו. כן כתיב בוי"ו ופירושו אשר תקעו והקרי הוא תוקעי ומשמר הוא: והמאסף. אמר בו התרגום שבט דן לפי שהוא היה אחרון ברגלים כמו שנאמר עליו מאסף לכל המחנות: הלוך ותקוע. אינו אומר על המאסף שהיו תוקעים אלא כמו שאמר המתרגם וכהניא אזלין ותקעי בשופריא: עד יום אמרי אליכם. יום מפרשים כמו עת כמו יום הכותי בלילה ואין צריך רק פירושו כמשמעו הוא יום השביעי: ויסב ארון יי' את העיר. פירו' יהושע הסב הארון את העיר: הקף. ארון יי' את העיר פעם אחת וזה היה ביום הראשון וראשון לימי השבוע כך קבלו רז"ל כי ביום ז' שנלכדה יריחו יום שבת היה ואף על פי שהרגו ושרפו בשבת מי שצוה על השבת צוה לחלל שבת בכבוש יריחו וכן באמר עיירות שהיו ישר' צרים עליהן ואמרו בקבלה עד רדתה ואפילו בשבת וכמו שצוה גם כן להעלות עולות בשב': הולך ותקוע. כתיב הולך ר"ל שכמו שהיה המאסף הולך כן היו הכהנים תוקעים וקרי הלוך שהוא מקור והפירו' אחד: וישכימו כעלות השחר. כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף: כמשפט הזה שבע פעמים. כמשפט הזה שעשו בששת הימים והיו שבע פעמים עם ההקפה הראשונה הזאת של יום השביעי רק ביום ההוא עשו יותר הקפו' כי הקיפו העיר שבע פעמים והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה היא שלא תבנה עוד וכל אשר בה שלא יהנה אדם מכל אשר בה ונראה כי הקב"ה אמר לו כן כי יהושע לא אמר דבר כזה מלבו ואף על פי שלא זכר זה הכתוב ימצאו כמוהו רבים ורז"ל אמרו כי יהושע אמר דבר זה מרצונו ולא אמר לו הקב"ה אמר יהושע יריחו כבושה תחלה לארץ ישראל כוכיאכה תרומה כאשה הזאת שמפרשת חלתה מתחלת עיסתה ועוד אמר יהושע בשבת לכדנו יריחו ושבת קדש שנאמר כי קדש היא לכ' כל מה שכבשנו בה יהיה קדש שנאמר קדש ליי' אוצר יי' יבא ואף ע"פ כן הקב"ה הסכים על ידו ומנין שהקב"ה הסכים על ידו שנאמ' חטא ישראל וגם עברו את בריתי והיה זה אחד מג' שגזרו בית דין שלמטה והסכים הקב"ה עמהם: כי החבאתה. בשני סימני נקבה כמו ישועתה עזרתה וכל כפל לחזק הענין כמו שפירש' בספר מכלל והכפ' הנה לפי שהחביאתם אותם יפה: שמרו מן החרם. שמרו עצמכם ושמרו איש את אחיו ומפני זה אמ' חטא ישראל מפני שלא נתנו עיניה' שלא יקח אדם משלל העיר דבר: פן תחרימו. פירושו ולקחתם מן החרם: אוצר יי' יבא. באהל מועד שהיה שם הקדש משלל מדין הזהב שנתנו שרי האלפים והמאות:

ויבאו

רלבג

והנה צוה שיחרימו כל אשר בעיר ולא יהנו ממנו בדבר כדי שלא יטעו ישראל במה שיגיע להם מההצלח' אחר זה וייחסוה אל מה שקנו משלל העיר ההיא ואולי יהיה זה סבה שיחשבו שמלאכתם היא טובה עד שגם מקניהם ונכסיהם מביאים ההצלחה למי שיקנם ולזאת הסבה בעינה קלל מי שיבנה יריחו עד שיגיע הבנין בהיות כל בניו חיים ולא ימשך לו בהשלמתו כי אם בעיר בניו ודמ' שפעולות יושבי יריחו ואמונתם היו יותר מגונות מפעולו' שאר יושבי הארץ ואמונתם ולזה צוה שלא ישאר מהם רושם ולא מן העיר או היה זה לתת מורך לשאר הגוים עם מזאת הקללה היתה לפי הנבואה ולזה תמצא שכבר נתקיימה בימי אחאב אמר בימיו בנה חיאל בית האלי וצוה אותם שיצילו רחב הזונ' וכל אשר אתה בבי' כאשר נשבעו לה המרגלים · וספר

ס' במא נקי יהיה לביתו שנה · ונמסר גם בסדר בשלח: ולקחתם ו' וסי' נמסר בסדר ויגש: העירה ט' בליש' וסי' ויקרעו שמלתם ויעמס · וירע העם ויתקעו בשופרות · ונס אל אחת · ויהונתן ואחימעץ · ואת קומי לכי · וישלח מלאכים אל אחאב · ויבא את המים · ובני עמון ראו דד"ה · העירה והקיצה:

ויבאו הנערים. כל משרת יקרא נער ואפילו יהיה זקן כמו יהושע בן נון נער ואו האנשים המרגלים היו נערי יהושע או נערי אחד מגדולי ישר' ומחוץ למחנה ישר' הניחום מבחוץ למחנה עד שיתגיירו וישובו לדת ישראל ואחר שנתגיירו ישבו בתוך ישראל כמו שאמר ותשב בקרב ישראל עד היום הזה: החיה יהושע. שצוה לשמור לה השבועה שנשבעו לה המלאכי' כמו שאמ' רק רחב הזונה וגו'. ויש לפרש עוד החיה שנתן להם מחיה ממון או נחלה במה שיחיו וזהו שאמ' ותשב בקרב ישר' והו' הפי' הנכו' ויש בו דרש כי יהוש' לקח רחב לאשה וזהו החיה כי כיון שראו שיהושע לקח רחב לאשה נדבקו בבית אביה מגדולי ישראל ואף על פי שכתוב בשבעה אומות לא תתחתן בם אמרו כי רחב ובית אביה נכרים היו ב בארץ ולא היו משבעה גוים ויש מי שאומר כי שנכנסו מרגלים שאלה יהושע ביריחו נתגיירה ועדיין לא נכנסו ישראל לארץ וכל זה לפי שאמר כי כתי' לא תתחתן בם בגויתן כתיב: את העיר הזאת את יריחו. תוספת ביאור ורז"ל פירשו שלא יבנו אותה ויקראו אותה בשם עיר אחרת ושלא יבנו עיר אחרת ויקראו שמה יריחו ומה שאחרים יהושע שלא תבנה עוד העיר כבר כתבנו הטעם בפסוק והיתה העיר חרם. והחכם הגדול רבינו משה בר מימון ז"ל פיר' הטעם להיות המופת קיים שנפלה חומת עיר יריחו תחתיה כי כל מי שיראה החומה שוקע' בארץ יתבאר לו שאין זה תכונת בנין נהרס כך אבל נשתקע ב במופת: ובצעירו. שימותו כל בניו מהבכור ועד הצעיר תוך הזמן הזה מהוסד העיר עד ה הצבת דלתיה: שמעו. והנכרד שומע בשקל אורח: עם בית

ויבאו הנערים המרגלים. כאן היו צריכין זריזות וכעשו כנערים זריזים ובלילה הראשון היו כמלאכים כאן שמסרו עצמן מן העבירה עם רחב הזונה לכך קראו שם מלאכים ולכך נקראו חכמים מלאכים נערים: בבכורו ייסדנה ובצעירו. בתחלה יסוד שיבנה בה ימות בנו הבכור ויקברנו וילך עד שימות הצעיר בגמר המלאכה היא הצבת הדלתות: עם בית

והוציאו ו' בקריא' וסי' והוציאו את בתולי הנער אל זקני. והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער. והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה. והוציאו את רחב הזונה. והוציאו אלי את חמשת. והוציאו את הנרה מן הקדש: ויוציאו י"ב בקריא' וסימ' נמסר בסוף סדר אמור: ותשב י"ב וסי' נמסר בסדר וישב: וישבע ד' וסי' נמסר בסוף

וַחֲמַר לְפִתְגָם דְחָרֶב׃ וְלִתְרֵין גֻּבְרַיָּא דְאַלִּילוּ יָת אַרְעָא אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ עוּלוּ לְבֵית אִתְּתָא פ פּוּנְדְקִיתָא וְאַפִּיקוּ מִתַּמָּן יָת אִתְּתָא וְיָת כָּל דִּי לַהּ כְּמָא דְקַיֵּימְתּוּן לַהּ׃ וְעָלוּ עוּלֵימַיָּא מְאַלְּלַיָּא וְאַפִּיקוּ יָת רָחָב וְיָת אֲבוּהָא וְיָת אִמַּהּ וְיָת אַחוּהָא וְיָת כָּל דִּי לַהּ וְיָת כָּל זַרְעִיָּתָהָא אַפִּיקוּ וְאַשְׁרִינוּן מִבַּר לְמַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְקַרְתָּא אוֹקִידוּ בְנוּרָא וְכָל דִּבַהּ לְחוֹד כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וּמָאנֵי נְחָשָׁא וּבַרְזְלָא יְהָבוּ בְּאוֹצַר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וְיָת רָחָב פּוּנְדְקִיתָא וְיָת בֵּית אֲבוּהָא וְיָת כָּל דִּילַהּ קַיֵּים יְהוֹשֻׁעַ וִיתִיבַת בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי אַטְמָרַת יָת אִיזְגַדַיָּא דִשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא׃

וְאוֹמֵי יְהוֹשֻׁעַ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר לִיט גַּבְרָא קֳדָם יְיָ דִּיקוּם וְיִבְנֵי יָת קַרְתָּא הָדָא יָת יְרִיחוֹ בְּבֻכְרֵיהּ יְשַׁכְלְלִינַהּ וּבִזְעֵיר בְּנוֹהִי יְקִים ד דַּשָּׁהָא׃

וַהֲוָת מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דִּיהוֹשֻׁעַ וַהֲוָה שְׁמַעֵיהּ סַגִּי בְּכָל אַרְעָא׃

וְשַׁקַּרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁקַר בְּחֶרְמָא וּנְסֵיב עָכָן בַּר כַּרְמִי בַּר זַבְדִּי בַּר זֶרַח לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה מִן חֶרְמָא וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

וְחֲמוֹר לְפִי־חָרֶב׃ וְלִשְׁנַיִם הָאֲנָשִׁים הַמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ אָמַר יְהוֹשֻׁעַ בֹּאוּ בֵּית־הָאִשָּׁה הַזּוֹנָה וְהוֹצִיאוּ מִשָּׁם אֶת־הָאִשָּׁה וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתֶּם לָהּ׃ וַיָּבֹאוּ הַנְּעָרִים הַמְרַגְּלִים וַיֹּצִיאוּ אֶת־רָחָב וְאֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ וְאֶת־אַחֶיהָ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ וְאֵת כָּל־מִשְׁפְּחוֹתֶיהָ הוֹצִיאוּ וַיַּנִּיחוּם מִחוּץ לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל׃ וְהָעִיר שָׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ רַק הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וּכְלֵי הַנְּחֹשֶׁת וְהַבַּרְזֶל נָתְנוּ אוֹצַר בֵּית־יְהוָה׃ וְאֶת־רָחָב הַזּוֹנָה וְאֶת־בֵּית אָבִיהָ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ הֶחֱיָה יְהוֹשֻׁעַ וַתֵּשֶׁב בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי הֶחְבִּיאָה אֶת־הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר־שָׁלַח יְהוֹשֻׁעַ לְרַגֵּל אֶת־יְרִיחוֹ׃ וַיַּשְׁבַּע יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר יָקוּם וּבָנָה אֶת־הָעִיר הַזֹּאת אֶת־יְרִיחוֹ בִּבְכֹרוֹ יְיַסְּדֶנָּה וּבִצְעִירוֹ יַצִּיב דְּלָתֶיהָ׃ וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שָׁמְעוֹ בְּכָל־הָאָרֶץ׃ וַיִּמְעֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מַעַל בַּחֵרֶם וַיִּקַּח עָכָן בֶּן־כַּרְמִי בֶן־זַבְדִּי בֶן־זֶרַח לְמַטֵּה יְהוּדָה מִן־הַחֵרֶם וַיִּחַר־אַף יְהוָה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ו' בקרי' · י"ב · ל' מל' · ל' · ל' · י"ב · ל' · ו' · ל'·ל'·ל' · ל' וכל ארמיא · ט' · ז · ל' דסמי'

סדר ויחי: שמעו ט"ה בפרשת נדרי' וד' וסי' ויהי יי' את יהושע · מארץ רחוקה מאד באו עבדיך · שמענו את שמעו רפו · כי גדול מרדכי בבית:

רלבג

וספר שכבר מעלו בני ישראל מעל בחרם וביאר שזה המעל ה היה שכבר לקח עכן מן החרם' ומזה החטא חרון אף על בני ישראל עם שמתו מהם שלשי' ושמה אים לבני יושבי העיר וכבר יספק מספק ויאמ' איך יתכן בזה בחק המשפט ה האלהי לענוש על חטא עכן בני ישראל וכבר צותה התורה שלא י יומתו האבות כי אם איש על חטאו ימות וזה הספק בעינו יפול במה שזכרה התורה פוקד עון אבות על ב בני' ועוד שכבר זכרו ירמיה ויחזקאל שכבר יגיע עת שלא יאמ' עוד אבו' יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה וזה סותר למה שזכרה ה התורה מזה בחק ה השם יתב' ולא יתכן שנאמר שעד העת ה ההיא יהיה נוהג השם יתב' לענוש הבנים על חטא אבותם ואח' כך ישנה מנהגו כי זה מ מבואר הבטול והאי' הענין כן יהיה השנו' בזה מי יתן ולדע ונאמר שכבר יותר זה הספק כשנאמר ש שהשם בלתי פוקד ע עון אבות על בנים ב בעצם כי זה יהיה עול אבל אפשר מזולת עול שימשך במקרה עונש מה לבנים בחטא האבות כי כמו זה לא יהיה בו עול כלל והמשל אם חטא אדם למלכות ונשפטו בדין לאבד ממונו הנה יגיע מזה עונש לבניו שיהיו עניים ולא ידעו דבר מנכסי אביהם שיהיו עתידין לירשם ובכמו זה אמר הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזה שלולי חטאם היינו מרווים על אדמתינו אחרי הסקותינו מחטא ימשך ממנו שנגלה מעל אדמתינו אילו היינו שם ובזה האופן יקרה שהשם ית' פוקד עון אבות על בנים לא בעצמות וכבר יקרה באופן אחר שיגיע עונש מה לבנים על חטא אבותם וזה שהנם יהיה כשחטאו האבות והיו הבנים אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וזה שאם היו הם המתחילים בזאת התכונה הפחותה היה מספיק במוסרם עונש יותר קטן ממה שיצטרך במוסרם כשהיו אבותיהם בזאת התכונה הפחותה כי אז שבה אליהן קנין חזק ולא יוסרו אלא בשיענש עונש גדול על זה ולזה יקרה שיענש יותר גדול מפני חטא האבות ולזאת הסבה תמצא גם כן שיעדה התורה כאשר יעברו ישראל על המצות ייסרם השם ית' שבע על חטאתיהם ונותה עם זה למופתים שלא יכו הרשע כי אם כדי רשעתו במספר אלא בענין בן סורר ומורה שישפטו אותו למיתה בעבור כי שערם באחריתו יהיה כבל ויהיה סבת זה כי השם ית' לא יביא אלו הייסורין על בד העונש שאם היה הענין כן היה זה העונש עול בחק הש"י ר"ל שיענים החוטא יותר מן הראוי לפי מריו אבל יביא אותם על בד התוכחה וההשגחה ואין זה עול אבל הוא חנינה והטבה המשל שאם רצה אדם לפרש בים עם שירה מה והיה סוף השירה ההיא לטבוע בים הנה אם יביא עליו הש"י יסורים ימנעוהו מלכת בשירה ההיא לא יהיה זה עונש אבל הטבה וחנינה וכן אם נשתבש אדם בעבירות שבוש' מה והיה מפני זה מוכן להמשך אחריהן אם ישלח לו הש"י יסורין יוסר בהם מהמשך אחר הרע שנשקע בו הנה הוא מבואר כי יהיה לו הטבה וחנינה ובכאן הותר זה הספק שיקרה במה שאמ' התורה שבע על חטאתיכם ומה שאמר השם יתברך פוקד עון אבות על בנים. ואמנם מה שנאמר מן הספק הוא מה שנזכר מענין עכן שחטא ונענשו על חטאו רבים זולתו והוא שחטא לא השיגהו עונש מהשם ית' בענין ההוא וכבר באו בתורה ספורים דומים לזה ונאמר בהיתר זה הספק שהחיל והקבוץ המתאחד יתכן שיקרה בו זה בזולת עול וזה' שכאשר היה החיל בכללו באופן שיהיה מושגח מהשם ית' השגחה שלימה לא יתכן שתבוא אליו רעה וכאשר חטא אחד מבני החיל חשוב כחיל באופן שיסור ההשגחה האלהית ממנו מצד שהוא כלו מתאחד ולזה יהיה מעולה והעזוב למקרים ולזאת הסבה קרה שמתו לו השלשי' ושמה אים עם היותם בלתי חוטאים בזה ולא מת עכן כי לא יקרה רע מצד העדר ההשגחה האלהית תכף למי שהוא ראוי שיבאהו רע ולפי שעכן לא שם עצמו במקום הסכנה לא מת מפני העדר ההשגחה ממנו ואותם האנשים שמו עצמם במקום סכנה מתו מהם הראויים למות לפי מערכתם ואולם שיכוין הקבוץ המתאחד בחטא האיש האחד הוא מבואר וזה כי הקבוץ ההוא הוא כמו איש אחד והאיש

רש"י: עם בית און. אבל בית אל: מקדם לבית אל. ממזרח לבית אל: עד השברים. עד דתברינון: ולו הואלנו. הלואי נתלכנו לשבת בעבר הירדן מזרחה בארץ סיחון ועוג שנכבשה כבר: ומה תעשה לשמך. המשותף בשמנו זהו מדרשו ופשוטו ומה תעשה לשם גבורתך שיצא כבר ועתה יאמרו תשש כחו: קום לך. קם לך כתיב עמד לך מה שהתפללת לפני והזכרת. דבר אחר עמדת לך במחנה שלא יצאת עמהם ואני אמרתי אשר יוציאם ואשר יביאם כי אתה תביא את בני ישראל ואנכי אהיה עמך כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם אם תלך אתה לפניהם יצליחו ואם לאו לא יצליחו. דבר אחר קום לך בשבילך זאת להם לא אמרתי לך להקדים שלל העיר לבתים:

רד"ק: עם בית און. סמוך לבית און וכן עם באר לחי ראי סמוך: מקדם. ממזרח לבית אל ובזכרו סימנין אלה נראה כי עיר אחרת היתה ששמה עי אבל זאת היתה גדולה מאחרת וידועה לפיכך נזכרת בכל מקום עם ה"א הידיעה ובערי בני עמון היתה עיר ששמה עי כמו שאומר בירמיה שודדה עי: כשלשים וששה איש. הרז"ל זכות אברהם אבינו עמדה להם שם שהרי היו חייבין על החרם ולא הכו מהם אנשי העי כי אם שלשים וששה איש שלא זכר להם הקב"ה זכות אברהם שבנה שם מזבח שנאמר בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח ליי' וכ"ף כשלשים כ"ף השיעור. ויש מרז"ל שאמרו שהיא כ"ף הדמיון כי לא היו שלשים וששה אלא יאיר בן מנשה הכו ששקול כשלשים וששה איש והוא רובה של סנהדרין ויש דרש כי הקב"ה אמר ליהושע אתה תנחיל כשתהיה עמהם אבל כאן שלא היה עמה' נכשלו ואחר שהכתוב אומר הטעם כי בעבור העון של החרם נכשלו אין לנו לבקש טעם אחר: לפני השער עד השברים. חסר מ"ם השמוש ומשפטו מלפני השער כלומר מלפני השער שבאו שם בני ישראל להלחם אותו מקו' רדפום עד השברים ושם הכו השלשים וששה ונקרא המקום כן לפי שנשברו שם ויונתן תרג' עד דתברינון: ויכום במורד. מקו' היה לפני העי שהיה משופע ויורד ובאותו מקו' הכום בנוסם: למה העברת. ה"א נקוד' בצרי והעי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי המנהג שה"א בסגול והעי"ן בשוא או בסגול ובא כמוהו כלה בחכה העלה: ומה תעשה. בצרי השי"ן שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל. ופירוש ומה תעשה לשמך הגדול שיאמרו הגוים מבלתי יכולת יי' והרי שמך כאילו נתמעט אצלם: למה זה אתה נופל על פניך. על דרך מה תצעק אלי כלומר אינך צריך בקשה ותחינה ישמידו החרם ואסלח להם: חטא ישראל. ולא תאמר חטא בשגגה אלא וגם עברו בריתי כי ברית נכרת' ביני וביניהם בהר סיני לעשות כל אשר צויתים ואכוס וכן הוא ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם והם אמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע וכוס משה רבינו מפי הגבור נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך יי' אלהיך אליו תשמעון והנה יהושע צוה אותם ואמ' להם שלא יקחו משלל העיר דבר והנה עברו הברית שלקחו משלל העיר: וגם לקחו מן החרם. כל גם בא לרבות ופי' הנה בעבור החרם כאלו כוס הנביא והוא יהושע מצוה בלא חרם ואם עברו המצוה עברו את הברית כ"ש כי בזו החרם: וגם גנבו. כי אלו לקחו בפרהסיא לא היה כל כך רע אבל כשגנבו כאילו חשבו להסתיר מהבורא: וגם כחשו. או אולי הרגישו אדם בדבר וכחשו שכן או בעבור שסופו לכחש שהרי כחש עד שבקש ממנו יהושע ואמר לו בני שים נא כבוד ליי': וגם שמו בכליה'. וכל זה להכחיש יותר כמו שאמר והנם טמונים. ובדרש מה הם חמשה גם מלמד שעבר על ה' חומשי תורה:

מסורה: שמלתיו ו' וס' נמסר בסדר עקב: וכל יושבי ח' דסמיכי בקריא' וסי' וישמעו הכנעני וכל ישבי. זקנינו וכל ישבי ארצנו. ויעל המלך בית יי' דמלכים. ואמרה אלהם שמעו דבר יי' מלכי יהודה. ואתה פשחור. כי חמס לבנון. כי אתה שלות גוים. הרים רעשו כבנו דנחום: יוכלו י"א בקריאה וס' ולא יוכלו בני ישראל לקום. אמחצם ולא יוכלו קום. ויהונתן ואחימעץ עמדים. צפיו עורים כלם. ונלחמו אליך ולא יוכלו לך. ונתתיך לעם הזה. על מי אדברה ואעידה. לכן כה אמר יי' הנני מביא רעה. זנח עגלך שמרון. נעו עורים בחוצות נגאלו בדם. מים רבים לא יוכלו לכבות:

מקרא:

וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מקדם לבית אל ויאמר אליהם לאמר עלו ורגלו את הארץ ויעלו האנשים וירגלו את העי: וישבו אל יהושע ויאמרו אליו אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את העי אל תיגע שמה את כל העם כי מעט המה: ויעלו מן העם שמה כשלשת אלפים איש וינסו לפני אנשי העי: ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש וירדפום לפני השער עד השברים ויכום במורד וימס לבב העם ויהי למים: ויקרע יהושע שמלתיו ויפל על פניו ארצה לפני ארון יהוה עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם: ויאמר יהושע אהה אדני יהוה למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן: בי אדני מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול: ויאמר יהוה אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך: חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם: ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם כי היו לחרם לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם:

תרגום:

ושלח יהושע גוברין מיריחו לעי דעם בית און ממדנח לבית אל ואמר להון למימר סקו ואלילו ית ארעא וסליקו גבריא ואלילו ית עי: ותבו לות יהושע ואמרו ליה לא יסק כל עמא כתרין אלפין גברא או כתלתא אלפין גברא יסקון וימחון ית עי לא תרגיש לתמן ית כל עמא ארי זעירין אינון: וסליקו מן עמא לתמן כתלתא אלפין גברא ואפכו קדם אינשי עי: וקטלו מנהון אינשי עי כתלתין ושיתא גברא ורדפונון קדם תרעא עד דתברונון ומחונון במחתנא ואיתמסיליבא דעמא והוה למיא: ובזע יהושע לבושוהי ונפל על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי עד רמשא הוא וסבי ישראל ואסיקו עפרא על רישיהון: ואמר יהושע קביל בעותי יי אלהים למה אעברתא אעברא ית עמא הדין ית ירדנא למימסר יתנא בידא דאימוראה לאובדותנא ולוי פון דשרינא ויתיבנא בעברא דירדנא: בבעו אלני מה אימר בתר דאחזרו ישראל קדלהון למהפך קדם בעלי דבביהון: וישמעון כנענאי וכל יתבי ארעא ויסתחרון עלנא וישיצון ית שמנא מן ארעא ומה את עבד בדיל שמך רבא: ואמר יי ליהושע קום לך למה דנן את רמי על אפך: חטא ישראל ואף עברו על קיימי דפקידית יתהון ואף נסיבו מן חרמא ואף גנבו ואף כדיבו ואף שויאו במניהון: ולא יכלון בני ישראל למקם קדם בעלי דבביהון קדלהון יחזרון למיפך קדם בעלי דבביהון ארי הוו לחרמא לא אוסיף למהוי מימרי בסעדכון אם לא תשיצון חירמא מביניכון:

רלב"ג

והאיש ממנו הוא כמו אבר מאיברי האיש ההוא וכמו שכשיחלה אבר מה מאברי האדם יזוק בו האדם ההוא בכללו כן כשיחטא איש אחד מהקבוץ ההוא יזיק בו כלל הקבוץ ובכאן הותרו כל הספקות ולזה תמצא שנאמר בזה השם יתברך ליהושע שיביא העונש הראוי על החוטא לא הספיק שיענש על יד יהושע זולת החוטא וכבר יחזק מה שאמרנו שלא השיגם על זה מהעונש כי אם סור ההשגחה האלהית מה שאמר ולא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם ויחס החטא לכל ישראל באמרו חטא ישראל מפני שזה הקבוץ היה מתאחד והנה בזה השם יתברך שיחקרו מי היה החוטא בגורל ויחס משפט הגורל לשם יתברך כאמרו בחיק יוטל את הגורל ומיי' כל משפטו וידמה שהיתה הטלת זה הגורל לפני יי' כמו הענין בהטלת הגורל על חלוקת הארץ כמו שנזכר בזה הספר. והנה הסכמנו שיהיה זה הענין על פי הגורל לפי שהוא דעת רז"ל ויראה שהוא האמת בעצמו שאם היה זה על פי נביא או שהיו כשאלו באורים ותומים לא היו צריכין לזה אבל יתבאר להם האיש בעצמו שעשה זה. והנה יפול ספק מה בענין הגורל איך יתכן שנאמר בו כי מיי' כל משפטו והנה ענין משפטו הוא בקרי אלא שהיתר זה הספק לא יקשה עם מה שהפרשנו וביארנו בספר מ' כי בענינים אשר בקרי סדור והגבלה ואולם בזה המקו' לא יהיה זה הספק רושם כי כבר היתה הטלתו על יד נביא לפני יי' כמו שזכרנו ועם כל זה הנה ראוי שנסתפק בהיותו מצד אשר הגורלות:

קם ט׳ ראשי פסו׳ בקריא׳ וסי׳ קום התהלך בארץ לארכה. קום לך פדנה ארם. קם קדש את העם. קום רד לקראת אחאב. קום לך צרפתה. קום וירדת בית היוצר. קום לך אל נינוה. וחברו קום כי עליך הדבר. קם קדש חס׳: למחר ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר וארא: ולשון ד׳ בקריאה וסי׳ ולשון זהב אחד חמשים שקלים.

קֻ֚ם קַדֵּ֣שׁ אֶת־הָעָ֔ם וְאָמַרְתָּ֕ הִתְקַדְּשׁ֖וּ לְמָחָ֑ר כִּ֣י כֹה֩ אָמַ֨ר יְהוָ֜ה אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל חֵ֤רֶם בְּקִרְבְּךָ֙ יִשְׂרָאֵ֔ל לֹ֣א תוּכַ֗ל לָקוּם֙ לִפְנֵ֣י אֹיְבֶ֔יךָ עַד־הֲסִירְכֶ֥ם הַחֵ֖רֶם מִקִּרְבְּכֶֽם׃ וְנִקְרַבְתֶּ֥ם בַּבֹּ֖קֶר לְשִׁבְטֵיכֶ֑ם וְהָיָה֩ הַשֵּׁ֨בֶט אֲשֶׁר־יִלְכְּדֶ֤נּוּ יְהוָה֙ יִקְרַ֣ב לַמִּשְׁפָּח֔וֹת וְהַמִּשְׁפָּחָ֞ה אֲשֶׁר־יִלְכְּדֶ֤נָּה יְהוָה֙ תִּקְרַ֣ב לַבָּתִּ֔ים וְהַבַּ֗יִת אֲשֶׁ֤ר יִלְכְּדֶ֙נּוּ֙ יְהוָ֔ה יִקְרַ֖ב לַגְּבָרִֽים׃ וְהָיָה֙ הַנִּלְכָּ֣ד בַּחֵ֔רֶם יִשָּׂרֵ֣ף בָּאֵ֔שׁ אֹת֖וֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־ל֑וֹ כִּ֤י עָבַר֙ אֶת־בְּרִ֣ית יְהוָ֔ה וְכִֽי־עָשָׂ֥ה נְבָלָ֖ה בְּיִשְׂרָאֵֽל׃

וַיַּשְׁכֵּ֤ם יְהוֹשֻׁ֙עַ֙ בַּבֹּ֔קֶר וַיַּקְרֵ֥ב אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל לִשְׁבָטָ֑יו וַיִּלָּכֵ֖ד שֵׁ֥בֶט יְהוּדָֽה׃ וַיַּקְרֵב֙ אֶת־מִשְׁפַּ֣חַת יְהוּדָ֔ה וַיִּלְכֹּ֕ד אֵ֖ת מִשְׁפַּ֣חַת הַזַּרְחִ֑י וַיַּקְרֵ֞ב אֶת־מִשְׁפַּ֤חַת הַזַּרְחִי֙ לַגְּבָרִ֔ים וַיִּלָּכֵ֖ד זַבְדִּֽי׃ וַיַּקְרֵ֥ב אֶת־בֵּית֖וֹ לַגְּבָרִ֑ים וַיִּלָּכֵ֗ד עָכָ֞ן בֶּן־כַּרְמִ֧י בֶן־זַבְדִּ֛י בֶּן־זֶ֖רַח לְמַטֵּ֥ה יְהוּדָֽה׃ וַיֹּ֨אמֶר יְהוֹשֻׁ֜עַ אֶל־עָכָ֗ן בְּנִי֙ שִֽׂים־נָ֣א כָב֗וֹד לַיהוָ֛ה אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל וְתֶן־ל֣וֹ תוֹדָ֑ה וְהַגֶּד־נָ֥א לִי֙ מֶ֣ה עָשִׂ֔יתָ אַל־תְּכַחֵ֖ד מִמֶּֽנִּי׃ וַיַּ֧עַן עָכָ֛ן אֶת־יְהוֹשֻׁ֖עַ וַיֹּאמַ֑ר אָמְנָ֗ה אָנֹכִ֤י חָטָ֙אתִי֙ לַיהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְכָזֹ֥את וְכָזֹ֖את עָשִֽׂיתִי׃ וָאֵרֶא֩ בַשָּׁלָ֨ל אַדֶּ֧רֶת שִׁנְעָ֛ר אַחַ֖ת טוֹבָ֑ה וּמָאתַ֨יִם שְׁקָלִ֜ים כֶּ֗סֶף וּלְשׁ֨וֹן זָהָ֤ב אֶחָד֙ חֲמִשִּׁ֤ים שְׁקָלִים֙

(ט״ל פ׳ · ה׳ · ל׳ · ת״נ בטעמ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ג׳ בתרין · כל קרי׳ כן במ״א לגברי׳ וספרו׳ הלוים · ג׳ א׳ בתרין ב׳ וגם אנכי · ל׳ · יתיר ה״א · ה׳)

קוּם זַמֵּין יָת עַמָּא וְתֵימַר אִזְדַּמְּנוּ לִמְחַר אֲרֵי כְדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל חֶרְמָא בֵּינָךְ יִשְׂרָאֵל לָא תִיכּוּל לְמֵקָם קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבָךְ עַד דְּתַעְדּוּן חֶרְמָא מִבֵּינֵיכוֹן׃ וְתִתְקָרְבוּן בְּצַפְרָא לְשִׁבְטֵיכוֹן וִיהֵי שִׁבְטָא דְיִתְאֲחֵד מִן קֳדָם יְיָ יִקְרַב לְזַרְעֲיָן וְזַרְעִיתָא דְיִתְאֲחֵד מִן קֳדָם יְיָ תִּקְרַב לְבָתִּין וּבֵיתָא דְיִתְאֲחֵד מִן קֳדָם יְיָ יִתְקְרַב לְגַבְרַיָּא׃ וִיהֵי דְיִתְאֲחֵד בְּחֶרְמָא יִתּוֹקַד בְּנוּרָא יָתֵיהּ וְכָל דִילֵיהּ אֲרֵי עֲבַר עַל קְיָמָא דַייָ וַאֲרֵי עֲבַד דְּלָא כָשַׁר בְּיִשְׂרָאֵל׃

וְאַקְדֵּים יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא וְקָרֵיב יָת יִשְׂרָאֵל לְשִׁיבְטוֹהִי וְאִיתְאֲחַד שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ וְקָרֵיב יָת זַרְעִית יְהוּדָה וְאָחַד יָת זַרְעִית זֶרַח וְקָרֵיב יָת זַרְעִית זֶרַח לְגַבְרַיָּא וְאִיתְאֲחַד זַבְדִּי׃ וְקָרֵיב יָת בֵּיתֵיהּ לְגַבְרַיָּא וְאִיתְאֲחַד עָכָן בַּר כַּרְמִי בַּר זַבְדִּי בַּר זֶרַח לְשִׁיבְטָא דִיהוּדָה׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעָכָן בְּרִי שַׁוִּי כְעַן יְקָרָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וְהַב קֳדָמוֹהִי הוֹדָאָה וְחַוִּי כְעַן לִי מָה עֲבַדְתָּא לָא תְכַסֵּי מִינִּי׃ וַאֲתֵיב עָכָן יָת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אֲנָא חָבֵית קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּכְדֵין וּכְדֵין עֲבָדִית׃ וַחֲזֵית בְּבִיזְתָא אִצְטְלִי בַּבְלִי חַד שַׁפִּיר וּמָאתַן סִילְעִין דִּכְסַף וְלִישָּׁנָא דְדַהֲבָא חַד חַמְשִׁין סִילְעִין

ולשון עלגים תמהר לדבר צחות. ולשון תהפוכות. ולשון חכמים מרפא. וללמדם ספר ולשון כשדים:

רשי

לבתים. יש במשפחה אחת הרבה בתי אבות: לגברים. לראשי גולגלות כל אנשי הבית יבאו לגורל: תוס׳ ישרף באש. האהל והמטלטלין: אותו ואת כל אשר לו. כדין המסורים למטה אותו והבהמה בסקילה והזקף שהוא על באש מוכיח שהוא כפרד מאותו שכן מצינו מקראות שהטעם מחלקן כמו אחרי דרך מבוא השמש שאחרי מופלג מדרך על ידי הטעם וכן פתרונו הנלכד בחרם ישרף באש הראוי לישרף כמו שמסורים למטה: אותו ואת כל אשר לו. כדין האמור למטה וזה מקרא קצר ודומה לו כל מכה יבוסי ויגע בצנור לא פירש מה יהיה לו ובדברי הימים פירש והיה לראש אף כאן לא פי׳ מה יהיה באותו וכל אשר לו ולמטה פי׳: ויקרב את ישראל. לפני החשן מקום שהשבטים כתובים ומסר לו הקב״ה סימן שהשבט שחטא אבנו כהה וכהתה אבנו של יהודה: ויקרב את משפחת יהודה. לגורל את׳ קרב ראשי המשפחות אדם אחד מכל המשפח׳ והטילו גורל על מי יפול ואחר כך על כל בתי אבות של אותה משפחה ובא אדם אחד מכל בית אב לגורל ואחר כך באו כל אנשי אותה הבית: שים נא כבוד. התחיל להוציא לעז על הגורל אמר לו בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן גדולי הדור אתם הטל גורל על שניכם ויפול על האחד אמר לו שים נא כבוד בבקש׳ ממך אל תוציא לעז על הגורלות שכן עתידה הארץ ליחלק: ויען עכן. ראה בני יהודה נאספים למלחמ׳ אמר מוטב שאמות אני לבדי ואל יהרגו כמה אלפים מישראל: כזאת וכזאת עשיתי. גם בחרמים אחרים בימי משה שנ׳ והחרמתי את עריהם ואראה בשלל. התבוננתי במה שכתוב בתורה ואכלת את שלל אויבך: אדרת שנער. איצטלא דמילת׳ בבלי תרגום שכל מלך שלא קנה לו פלטירין בארץ ישרא׳ לא נתקררה דעתו במלכותו שנא׳ ואתן לו את ארץ חמדת צבי צבאות גוים והיה למלך בבל פלטרין ביריחו וכשהיה בא לכאן לובש אותה: וירוכו

רדק

קדש התקדשו. ענין זימון: אשר ילכדנו יי׳. אמרו כי העביר לפני הארון והנלכד הוא שהיה הארון קולטו שלא היה יכול לזוז משם ועוד אמרו כי העמיד כל השבטים לפני האורים והתומים ואבני החושן היו כתובים בו שמות השבטים ומי שאבנו כהה הוא הנלכד וכהה אבנו של יהודה ולדעת המשפחות והגברים עשו בקלפי על פי הגורל: יקרב למשפחות. פי׳ לגברים ראשי משפחות: תקרב לבתי׳. לראשי בתי המשפחה: יקרב לגברים. לאנשי הבית: ישרף באש אותו ואת כל אשר לו. לפי שעבר בחרם יחרם כל רכושו ובניו ובנותיו הקטנים שהם בכלל ממונו אבל העונש ואם בניהם היו גדולים הם בני עונש לפי שראו ושתקו ועברו בחרם ואפשר לא היתה לו ואם היתה לו לא ידעה דבר כי העלים ממנה שהרי הטמין אות׳ תחת הקרקע ומה שאמר ישרף באש כמו שנשרפה העיר שהיתה חרם כן ישרף העובר על החרם וכל אשר לו שהוא חרם: ויקרב את משפחת יהודה. הקריב שבט יהודה לראשי משפחות ונלכד משפחה במקום שבט ונקבר ל למשפחו׳ והכל לקבר כי כן דרך המקרא: וילכד את משפחת הזרחי. זה לבדו וילכד מן הקל בענין זה ואחר וילכד מן כפעל ופי׳ וילכד האחרון לבדו: לגברי׳. לאנשים ראשי בתי המשפחה: וילכד זבדי. שהיה ראש בית אב ויקרב אנשי הבית וילכד עכן: בני שים נא כבוד ליי׳. בקש ממנו שיודה על עונו לשני דברים האחד לכפרת עונו שתהא מיתתו כפרתו בהודאת עונו ומכאן למדו שכל המומתין מתודין ולמדו כי כפר עונו מדכתי׳ יעכרך יי׳ ביום הזה ביום הזה נעכר ולא לעולם הבא והשני כדי שידעו בני ישראל בגורל או בקליט׳ הארון ויאמרו כי אמת הוא וכן אמרו רז״ל שאמ׳ עכן ליהושע יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אם אני מפיל ע עליכם על אחד מכם הוא נופל אמר לו יהושע לעכן בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות כי עתידה ארץ ישראל ליחלק בגורל: וכזאת וכזאת עשיתי. פירושו לפניו ואחר בשלל ורז״ל דרשו כי מעל עכן בשלשה חרמים שנים בימי משה ואחד בימי יהושע שנא׳ כזאת וכזאת עשיתי והתודה עתה על שלשתן ויש אומ׳ בארבעה שלשה בימי משה חרמו של כנעני מלך ערד וחרמו של סיחון ועוג׳ וחרמו של מדין בכנעני שכתוב בו והחרמתי את עריהם ובמדין שנתנו הזהב קרבן ליי׳ בסיחון ועוג אף על פי שכתוב בו בזונו לנו אי אפשר שלא הקדישו מן השלל ליי׳ ואמרו מפני מה לא נענש בימי משה על שעבר בימי משה מהם אמרו שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן פירוש לא ענש בגלוי שנאמר הנסתרות ליי׳ אלהינו ומהם אמרו כי לא ענש על הנסתרות לעולם שנאמר עד עולם ועכשיו שענש על הנסתרות בגלוי לפי שלא היו נסתרות שהרי היו יודעים בו בניו ובנותיו: אדרת שנער. בגד חשוב שנעשה בבבל הנקרא שנער ובבראשית רבה אדרת שנער רבי חנינא בר רבי יצחק אומר פרפרא בבלאה ועוד בדברי רבותינו ז״ל רב אמר איצטלא דמילתא ושמואל אמר סרבלא דכריפאה: האהלי

רלבג

והנה היתה מצות השם ית׳ שהנלכד בחרם ישרף באש כי הוא ברור אצל השם ית׳ שלא יפול הגורל כי אם על החוטא ועם כל זה מצאנו שהתחכם יהושע אל שיודה עכן זה קודם שפטו אותו בזה המשפט ואי אפשר שנאמר שכבר עשה זה יהושע כדי שיוכל לשפטו בדין ומפני שלא היו שם עדים רצה שתהיה שם הודאת פיו וזה לשתי סבות הא׳ שמה שהגיע ידיעתו בזה האופן מהשם ית׳ הוא ממה שלא אפשר שיפול בענינו ספק ולא מחלוקת והשנית כי אין להודאת פיו מבא בזה המשפט כלל כמו שהוא מפורסם בפרשת משפטים ולזה ידמה שכבר היה זה הענין באופן שזכרוהו רבותינו ז״ל רוצה לומר שכבר היה עכן ומשפחתו מוציאין לעז על הגורל בשהיו אומרים שאם יפילו הגורל על שני אנשי׳ צדיקים הנה יפול בלי ספק על אחד מהם עם היותו בלתי חוטא בזה ולסלק זה התרעומת והמחלוקת שהיה אפשר שיתחדש מזה התחכם יהושע להשתדל שיספר עכן זה וכאשר הודה זה הענין ספר שכבר שלח יהושע מלאכים וירוצו האהלה וירא מה שזכר שכבר שלחם שם במרוצה כי יהושע היה ירא שימהרו אנשי משפחתו להוציא משם זה לכסות קלון עכן: ויציקום

רשי

וירוצו האהלה · שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם להכחישם את הגורל: ויציקום · ואתיכונון ורבותינו אמרו בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבונו של עולם על אלו יפלו רובה של סנהדרין: ואת בניו וכל ישראל לראות ברידויו ויוסרו מלעשות כמוהו: ואת שורו ואת חמורו · לאבדם כמה שנאמר והיה כל הנלכד ישרף אותו וכל אשר לו: וירגמו אותו אבן · שחלל את השבת: וישרפו אותם · האהל והמטלטלין: ויסקלו אותם · השור והבהמ׳: תבוזו לכם · ואל תחרימו השלל עוד: עד התיקנו אותם · לשון תיק שנוציאם מ מתיק העיר דישפור״יר בלע״ז ויש לפותרו לשון כתיקה כמו התיקם כצאן לטבחה: והורשתם · ותתרכון: מים

רדק

האהלי · בשתי ידיעות כמו והאחיו הערכך והדומים לו: תחתיה · תחת האדרת׳ וירוצו האהלה · טעם וירוצו לשמחה שנגלה עון החרם על מי היה וישראל נקיים ורבי שמואל כתב טעם וירוצו שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם כדי להכחיש הגורל: טמונה · האדרת: לשון הזהב · ר״ל שבט זהב שדומה ללשון: ויציקום לפני יי׳ · ויעמידום לפני יי׳ כדי שיראו אותם כל ישרא׳ וידעו כח החרם ויזהרו מן החמדה ומן החרם ורז״ל אמרו ויציקום בא יהושע וחבטן בקרקע לפני ה המקום אמר רבונו של עולם על אלו תפל רובה של סנהדרי׳: את עכן בן זרח · סמך אותו לאבי אביו לקצר כי זרח היה ראש מ משפח׳: ויעלו אותם עמק עכור · היה לו לומ׳ ויורידו אבל נראה כי היה הר בין המחנה ובין ה העמק ואמר יעלו כנגד ההר ועל דרך הזה וירד הסלע: וירגמו · ואחר כך אמר וישרפו ואחר ויסקלו וכתב אדני אבי ז״ל כי דינם היה בשריפה כמו שכתוב ישרף באש אותו ואת כל אשר לו ופי׳ וירגמו אותו כשהיו מוליכין אותו לשרפ׳ היו רוגמין ומשליכין עליו אבנים מרוב ה כעסם עליו וכשהיו בעמק עכור שרפו אותו ואת כל אשר לו ואח׳ כן ויסקלו אותו באבנים כמוס באבנים והם שרופים ואחר כן הקימו עליו גל אבני׳ גדול להיות לאות· ורז״ל פירשו וירגמו אותו אבן הוא לבדו וישרפו אותם ב באש במשנה הכתו׳ מדבר שכך כאמר לו מפי הגבורה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו אם כן מה תלמוד לומר וירגמו אותו לפי ששבת גנב והוציא נויריחו והטמין באהלו ונסקל על חלול שבת ונשרף על שמעל בחרם ומנין ששבת כלכרה יריחו שנאמר ויהי ביום השביעי וקבלו ר״ל שביעי לימי השבוע כמו שכתבנו: כאשר עשית ליריחו ולמלכה · כי הכל הרגו לפי חרב: תבוזו לכם · כלומר זאת לא תהיה חרם כמו יריחו אבל תבוזו אותה לכם לכל ברככם שלא יבא ממנה אוכר יי׳: התיקנו · פרשו כתיק ר״ל עד שנתק אותם מן העיר בררפם אחרינו: ואתם תקומו מהאורב · שם כמו מהאורב וכמוהו שם בזה המשקל מלרע ואת היותר החרמנו ויטעהו שורק: והורשתם את העיר · את יושבי העיר תגרשום ותכלום: כתפשכם

האהלה ח׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים ס״ד: ביום הזה ו׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ נח: ואת עמו ז׳ דסמיכי בקרי׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח: ואת ארצו ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר חקת התורה: וכל עם ז׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ויקם יהושע · ויעל יהושע · ויבא יהושע וכל עם המלחמה · ויאמר המלך הגלגלה · ותרא והנה

משקלו ואחמדם ואקחם והנם טמנים בארץ בתוך האהלי והכסף תחתיה: וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה והנה טמונה באהלו והכסף תחתיה: ויקחום מתוך האהל ויבאום אל יהושע ואל כל בני ישראל ויצקם לפני יהוה: ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת האדרת ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנתיו ואת שורו ואת חמורו ואת צאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו וכל ישראל עמו ויעלו אתם עמק עכור: ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך יהוה ביום הזה וירגמו אתו כל ישראל אבן וישרפו אתם באש ויסקלו אתם באבנים: ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה וישב יהוה מחרון אפו על כן קרא שם המקום ההוא עמק עכור עד היום הזה:

ח ויאמר יהוה אל יהושע אל תירא ואל תחת קח עמך את כל עם המלחמה וקום עלה העי ראה נתתי בידך את מלך העי ואת עמו ואת עירו ואת ארצו: ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבזו לכם שים לך ארב לעיר מאחריה: ויקם יהושע וכל עם המלחמה לעלות העי ויבחר יהושע שלשים אלף איש גבורי החיל וישלחם לילה: ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר אל תרחיקו מן העיר מאד והייתם כלכם נכנים: ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם: ויצאו אחרינו עד התיקנו אותם מן העיר כי יאמרו נסים לפנינו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם: ואתם תקמו מהאורב והורשתם את העיר ונתנה יהוה אלהיכם בידכם:

מתקליה ורגגתנון ונסבתנון והא אינון טמירין בארעא בגו משכני וכספא תחותה: ושלח יהושע איזגדין ורהטו למשכנא והא טמירין במשכניה וכספא תחותה: ונסיבונון מגו משכנא ואיתיאונון לות יהושע ולות כל בני ישראל ואתיכונון קדם יי׳: ודבר יהושע ית עכן בר זרח וית כספא וית איצטלא וית לישנא דדהבא ודבר ית בנוהי וית בנתיה וית תוריה וית חמריה וית עניה וית משכניה וית כל דיליה וכל ישראל עימיה ואסיקו יתהון למישר עכור: ואמר יהושע מה עכרתנא יעכרינך יי׳ ביומא הדין ורגמו יתיה כל ישראל באבניא ואוקידו יתהון בנורא בתר דרגימו יתהון באבניא: ואקימו עלוהי דגור אבנין רב עד יומא הדין ותב יי׳ מתקוף רוגזיה על כן קרא שמא דאתרא ההוא מישר עכור עד יומא הדין:

ואמר יי׳ ליהושע לא תדחל ולא תתבר דבר עמך ית כל עמא עבדי קרבא וקום סק לעי חזי דמסרית בידך ית מלכא דעי וית עמיה וית קרתיה וית ארעיה: ותעביד לעי ולמלכה כמא דעבדת ליריחו ולמלכה לחוד עדאה ובעירה תבזון לכון אתקן לך כמנא לקרתא מאחורהא: וקם יהושע וכל עמא עבדי קרבא למיסק לעי ובחר יהושע תלתין אלפין גברא גיברי חילא ושלחינון בליליא: ופקיד יתהון למימר חזו דאתון כמנין לקרתא מאחורי קרתא לא תרחיקון מן קרתא לחדא ותהון כולכון מתקנין: ואנא וכל עמא דעימי נתקרב לקרתא ויהי ארי יפקון לקדמותנא כדבקדמיתא וניפוך קדמיהון: ויפקון בתרנא עד דניגוד יתהון מן קרתא ארי יימרון תבירין קדמנא כיד בקדמיתא וניפוך קדמיהון: ואתון תקומון מכמנא ותתרכון ית קרתא וימסרינה יי׳ אלהכון בידכון:

מסרה

המלך עמד על העמוד כמשפט דמלכי׳ · וחברו דד״ה · שרי יהודה ושרי ירושלם׳ וס׳ בלשון ארמי׳ יהוש׳ סלק לגלגלא וסרים מלכא וחמא גברא: תקמו ב׳ וחס וס׳ ואתם תקמו מהאורב והורשתם · ונפלו ולא תקמו:

וכל עם ז׳ וסי׳ יהושע סלק לגלגלא וסרים מלכא וחמא גברא

רלבג

ויצקום לפני יי׳ · פירשו בו ויעמידום מענין מצוקי ארץ ו ואפשר עוד שיהיה מענין יציקה והרצון בזה שלשון הזהב היה טמון תוך האדרת ו והכסף היה תחתיה והיו בו מאתי׳ שקלים וכשהביאו זה ל׳ יהוש׳ וישראל הנה פשטו א אותם שם כדי שיראה לעין שהיו שם אלה ה הדברי׳ שהודה עכן: ויקח את עכן · הנה יסופק מספק למה כ כענשו בניו ובנותיו והם לא חטאו בזה וידמה אם בשנאמר שכבר היו קטנים והיו בזה במכסת קניני ש שבזה השם שיאבדו או שנאמ׳ שלא הובאו שם בניו ובנותיו ל להמיתם אבל לראות המשפט כדי שיוסרו שכמו זה הפועל ה המגונ׳ לא יעשו וממה שיורה על זה שכבר אמר אחר זה וירגמו אותו בני ישראל אבן ויקימו עליו גל אבנים גדול להורו׳ שלא מת שם אדם זולתו ומ״מ וישרפו אותם באש ו ויסקלו אותם באבנים שב אל הבעלי חיים שהם שורו וחמורו ו וצאנו וספר שנשרפו באש אחר שסקלו א אותם באבני׳ ולא כלל יחד סקילת הבעלי ה חיים עם סקילת עכן שהוא מבואר שלא ׳ יוכללו יחד בזה הענין שהאדם והבעלי חיים והנה זכר שאחר זה שבה ההשגחה האלהית על ישראל וצוה השם ית׳ שיעשו מלחמה בתחבולות עם אנשי העיר לפי שכבר היה אפש׳ להחרים׳ בזה האופן בזולת עשיית מופת אחר כי השם יסכימו לבאת מהעיר לרדוף אחרי בני ישרא׳ לפי שבפעם הראשונה כנחום והנה השם׳ לא יעשה מופת ללא צורך

רדק

כתפשכם · מקור בכנ״ף : כדבר יי׳ תעשו · שהרי אמר לו כאשר עשית ליריחו ויריחו שרפה באש : ראו צויתי אתכם · כלומר שתהיו זריזים : וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם · באמצע המחנה לן בלילה ההוא כדי לזרזם כלם להשכים בבקר ולערוך המלחמה : ויפקד · השגיח בהם ונתן עינו עליהם איך הם מוכני׳ למלחמה : וכל העם המלחמה · חסר הכסף ומשפטו העם עם ה המלחמה כמו הארון הברית : ויקח כחמשת אלפים איש · שיהיו גם כן אורב אולי שם אותו סמוך לעי יותר מן הראשונים : וישימו · האורב והמחנה שמו עצמם וקרבו לעיר יותר ממה שהיו וכן אומ׳ במלחמת בן הדד על שומרון ויאמר שימו וישימו על העיר : ואת עקבו · כתרגומו וית כמניה כלומר מארבו מן ויעקבני כי המארב היא ערמה : וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק · כלומ׳ הלך הוא ואחרים עמו בתוך העמק שהמחנה שם לראות שומרי המחנה אם הם ערים או ישני׳ פן יבאו אנשי העי פתאום עליהם והכום : למועד · כתרגומו לזמנא דמתקן ליה כלומ׳ שהכין המלך ואמ׳ בשעת פלונית נהיה מוכני׳ כלנו לצאת למלחמה : לפני הערבה · לפני המישור אשר היה את פני ה העיר : וינגעו · הראו עצמם נגועים ונסים לפניהם וגם הם היו נגועים כי אי אפשר שהיו נסים לפניהם שלא היו נגועים בהם ואלו לא היו נגועים אלא מראים עצמם נגועים לכך היה אומר ויתנגעו מבנין התפעל כי כן המשפט : דרך המדבר · מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר בין סמוך לעיר בין רחוק מן העיר לפי׳ אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתוך הדברו והוא מתרג׳ ויכהגו ודבר לפי שהרועה נוהג שם המקנה : ויזעקו · נתקבצו לרדוף אחריהם ולפי שהקבוץ ואסיפת העם הוא על ידי זעקה לפי׳ כאמ׳ בזה הלשון : אשר בעיר · כן כתיב וקרי בעי והכתוב מורה שנזעקו כל ה הנשארי׳ בעיר לרדוף אחריהם והקרי מורה אשר בעי וגבולה וכן כתיב ולא נשאר איש בעי ובבית אל : בכידון · כתרגומו ברמחא : ידיס · מקום כמו רוצת על ידיהם או כח כתרג׳ חילא : אל

רשי

מים לעי · שהעי מוקדם לבית אל וביתאל מים לעי : וילן יהושע בתוך העם · להיות נכון בהשכמת הבקר : ויעל הוא · כמו שאמ׳ לו המקו׳ אם הוא עובר לפניה׳ עוברין ואם לאו אין עוברין : ויקח כחמשת אלפים איש · אורב אחר אורב אחד קרוב לעיר מחבירו : וישימו העם · שימה זו לשון הזמנה סמוך לחומה להלחם כמו שנ׳ בבן הדד במלכים שימו על העיר וישימו : ואת עקבו · ואת ארבו כמו ויעקבני : וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק · אמרו רבותינו שלן בעומקה של הלכה : למועד · לזמן היו׳ שנועדו יחד מאתמול באותה שעה כצא שהיו מכתשים ו ומעוככים : וינגעו · לשון נגע ואתברו הראו עצמן כאילו הם נגפים לפניהם : נטה בכידון · הוא היה סימן לאורב לצאת מן המארב בראותו ה הכידון נטוי על העיר כידון איספייד בלע״ז : ידים

וישלחם ד׳ וסי׳ וישלחם יהושע וילכו · ויקם יהושע וכל עם · וישלחם לבננה · ויקח אסא את כל : סימן קדמ׳ וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העם · תנינא וילך יהושע בלילה הוא בתוך העמק ואפ״כ אל עם עמקי : הוא וכל עמו ד׳ וסי׳ ופנו ויעלו · ויצא סיחון לקראתנו · ונפן ונעל דרך הבשן · כראות מלך העי : לא

וְהָיָה כְּתָפְשְׂכֶם אֶת־הָעִיר תַּצִּיתוּ אֶת־הָעִיר בָּאֵשׁ כִּדְבַר יְהוָה תַּעֲשׂוּ רְאוּ צִוִּיתִי אֶתְכֶם : וַיִּשְׁלָחֵם יְהוֹשֻׁעַ וַיֵּלְכוּ אֶל־הַמַּאְרָב וַיֵּשְׁבוּ בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעַי מִיָּם לָעָי וַיָּלֶן יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעָם :
וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּפְקֹד אֶת־הָעָם וַיַּעַל הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הָעָם הָעָי : וְכָל־הָעָם הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ עָלוּ וַיִּגְּשׁוּ וַיָּבֹאוּ נֶגֶד הָעִיר וַיַּחֲנוּ מִצְּפוֹן לָעַי וְהַגַּי בֵּינָו וּבֵין הָעָי : וַיִּקַּח כַּחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיָּשֶׂם אוֹתָם אֹרֵב בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעַי מִיָּם לָעִיר : וַיָּשִׂימוּ הָעָם אֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה אֲשֶׁר מִצְּפוֹן לָעִיר וְאֶת־עֲקֵבוֹ מִיָּם לָעִיר וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעֵמֶק :
וַיְהִי כִּרְאוֹת מֶלֶךְ־הָעַי וַיְמַהֲרוּ וַיַּשְׁכִּימוּ וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי־הָעִיר לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמּוֹעֵד לִפְנֵי הָעֲרָבָה וְהוּא לֹא יָדַע כִּי־אֹרֵב לוֹ מֵאַחֲרֵי הָעִיר : וַיִּנָּגְעוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵיהֶם וַיָּנֻסוּ דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר : וַיִּזָּעֲקוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בָּעִיר לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַיִּנָּתְקוּ מִן־הָעִיר : וְלֹא־נִשְׁאַר אִישׁ בָּעַי וּבֵית אֵל אֲשֶׁר לֹא־יָצְאוּ אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעַזְבוּ אֶת־הָעִיר פְּתוּחָה וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל :
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ נְטֵה בַּכִּידוֹן אֲשֶׁר־בְּיָדְךָ אֶל־הָעַי כִּי בְיָדְךָ אֶתְּנֶנָּה וַיֵּט יְהוֹשֻׁעַ בַּכִּידוֹן אֲשֶׁר־בְּיָדוֹ אֶל־הָעִיר : וְהָאוֹרֵב קָם מְהֵרָה מִמְּקוֹמוֹ וַיָּרוּצוּ כִּנְטוֹת יָדוֹ וַיָּבֹאוּ הָעִיר וַיִּלְכְּדוּהָ וַיְמַהֲרוּ וַיַּצִּיתוּ אֶת־הָעִיר בָּאֵשׁ :

וִיהֵי בְּמֵיחַדְכוֹן יַת קַרְתָּא תַּדְלְקוּן יַת קַרְתָּא בְּנוּרָא כְּפִתְגָמָא דַיְיָ תַּעְבְּדוּן חֲזוֹ דְפַקֵּידִית יַתְכוֹן : וּשְׁלַחִינוּן יְהוֹשֻׁעַ וַאֲזַלוּ לְכִמְנָא וִיתִיבוּ בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עַי מַעֲרַב לְעַי וּבַת יְהוֹשֻׁעַ בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּגוֹ עַמָּא :
וְאַקְדֵּים יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא וּמְנָא יַת עַמָּא וּסְלֵיק הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַמָּא לְעַי : וְכָל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא דְעִימֵּיהּ סְלִיקוּ וְאִתְקָרַבוּ וַאֲתוֹ לָקֳבֵל קַרְתָּא וּשְׁרוֹ מִצִּפּוּנָא לְעַי וְחֵילְתָא בֵּינוֹהִי וּבֵין עָי : וּדְבַר כַּחֲמֵשָׁא אַלְפִין גַּבְרָא וְשַׁוִּי יָתְהוֹן כְּמָנָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי מִמַּעֲרַב לְעָי : וְשַׁוִּיאוּ עַמָּא יַת כָּל מַשְׁרִיתָא דְמִצִּפּוּנָא לְקַרְתָּא וְיַת כְּמָנֵיהּ מַעֲרַב לְקַרְתָּא וַאֲזַל יְהוֹשֻׁעַ בְּלֵילְיָא הַהִיא בְּגוֹ מֵישְׁרָא :
וַהֲוָה כַּד חֲזָא מַלְכָּא דְעַי וְאוֹחִיאוּ וְאַקְדִּימוּ וּנְפַקוּ אֱינָשֵׁי קַרְתָּא לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל לַאֲגָחָא קְרָבָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לִזְמְנָא דְּמִתַּקַּן לֵיהּ לָקֳדָם מֵישְׁרָא וְאִינוּן לָא יָדְעִין אֲרֵי כְמָנָא לְהוֹן מֵאֲחוֹרֵי קַרְתָּא : וְאִתְּבָרוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל קֳדָמֵיהוֹן וְאַפְּכוּ לְאוֹרַח מַדְבְּרָא : וְאִתְכְּנִישׁוּ כָּל עַמָּא דִּי בְקַרְתָּא בְּעַי לְמִרְדַּף בַּתְרֵיהוֹן וּרְדַפוּ בָּתַר יְהוֹשֻׁעַ וְאִתְנַגִּידוּ מִן קַרְתָּא : וְלָא אִשְׁתְּאַר אֱנָשׁ בְּעַי וּבֵית אֵל דְּלָא נְפַקוּ בָּתַר יִשְׂרָאֵל וּשְׁבַקוּ יַת קַרְתָּא כַּד פְּתִיחָא וּרְדַפוּ בָּתַר יִשְׂרָאֵל :
וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ אֲרֵים בְּרוֹמְחָא דִּי בִידָךְ עַל עַי אֲרֵי בִידָךְ אֶמְסְרִינַהּ וַאֲרֵים יְהוֹשֻׁעַ בְּרוֹמְחָא דְּבִידֵיהּ עַל קַרְתָּא : וּכְמָנָא קָם בִּפְרִיעַ מֵאַתְרֵיהּ וּרְהָטוּ כַּד אֲרֵים יְדֵיהּ וְעָלוּ לְקַרְתָּא וְכַבְשׁוּהָא וְאוֹחִיאוּ וְאַדְלִיקוּ יַת קַרְתָּא בְּנוּרָא :

וישלחם ד׳ וסי׳ וישלחם יהושע וילכו · ויקם יהושע וכל עם · וישלחם לבננה · ויקח אסא את כל : סימן קדמ׳ וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העם · תנינא וילך יהושע בלילה הוא בתוך העמק ואפ״כ אל עם עמקי : הוא וכל עמו ד׳ וסי׳ ופנו ויעלו · ויצא סיחון לקראתנו · ונפן ונעל דרך הבשן · כראות מלך העי : לא

נשאר ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ולא נשאר איש בעי ובית אל · וישלח יהוא בכל ישר׳ · ויעלו ביהודה ויבקעוה דד״ה · ואני נשארתי לבדי : והאורב ג׳ מלאים בליש׳ וסי׳ והאורב קם מהרה · ואתם תקומו מהאורב · ויצילנו מכף אויב דעזרא : וילכדוה ה׳ בקריא׳ וסי׳ וילכדו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה · והאורב קם מהרה ממקומו · ויעבר יהושע מלכיש עגלונה · ויעל יהושע מעגלונה · וילכדה מקצה שלש · ב׳ מנהון חס קדמא׳ ובתראה · ונמסר גם בסדר מטות :

בית אל לֿמדינחאי בית אל כתי׳ וקרי למדיכחאי בית און כתי׳ בית אל קרי

רלבג

וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק · לחשוב זה שמחשבתו והשתדלותו לא היתה בלילה ההוא כי אם ב בהישרת העם בדבר המלחמה הזאת וכדי שיבטח לבם יותר ולא ירך לבבם על מה ש שהיו נגפים בראשונה עלה יהושע וזקני ישר׳ לפני העם ולזה היה יהושע והזקני׳ במקום היותר מסוכן וזכר עם זה לזאת הסבה בעיני׳ לפי מה שאחשוב שכבר לן יהוש׳ בלילה ההוא בתוך העמק כי העמק הוא המקום ה היות שפל והוא היותר מסוכן שבמקומות ב בדבר המלחמ׳ והנה לקח יהושע מהשלשי׳ אלף שבחר ה׳ אלפים איש היו אורב בין י ישראל ובין העי מים לעיר והנה הם היו במקום קרוב למקום יהושע עד שיתכן בהם שיראו כשיטה יהושע את ידו בכידון והוא הרומח אשר בו הנס והיו הנשארי׳ קרובים להם באופן שיתקבצו כולם בעת ההיא ויבואו אל העיר וילכדוה והנה זכר וכבר יצאו אנשי העיר לקראת ישר׳ למלחמה למועד לפני הערבה אמר למועד להורות שכמו העתשהיום שיבאו לקראתם בפעם הראשונה יצאו עתה כי זה ממה שיחזק לב אנשי יושבי העי ויחשבו שכמו שנצחו אז ינצחו עתה ואמר לפני הערבה כי במקום ההוא לפי מה שאחשוב היו מכניסים בפעם הראשונה או אמ׳ לפני הערבה כי מהמקום ההוא יתכן שלא היו יכולין לראות האורב אשר מאחרי העיר ובזאת התחבולה הנכונה כשיחם בגלות כי בראותם שמן העיר עולה העשימה אשר שם עשם ונשיהם לא נשאר להם כח ולא רצון העומד והשיעור להלחם עם ישרא׳ באופן ראוי וזה מבואר מאד ·

והנה

והנה כתלה מלך העי ולא הלינו נבלתו על העץ כמו שהזהירה התורה גם בהרוגי בית דין שלא לעצם האויר והקימו עליו גל של אבנים בפתח שער העיר כדי שיתפרסם זה לשאר מלכי הגוים ויראו מהלחם עם ישראל: ואולם התועלות המגעות מזה הספור הם י״ד: התועלת הראשון הוא במדות והוא מה שזכר מענין המילה ומזה המקו׳ למדנו שמי שאחר עשיית מצוה מה ראוי שיקיימנה תכף שימצא מקום שיוכל לקיימה ולזה תמצא שתכף שמצאו ישראל מקום אשר שיוכל בה עד שתחיה מכתם כוו בעשיית המילה ואולם אחר עבור אבל משה נתברר להם כי תוך שלשה ימים יסעו לעבר הירדן כמו שנזכ׳ במה שקדם ומזה המקום יתברר שמי שלא מל בשמיני לאו זה סבה שתהיה הכה אין ראוי לו ש שימתין עליה אחרי מצאו תקו׳ לעשייתה: הב׳ הוא במדות והוא שראוי כשיבואנו הענין לעשו׳ פעולה מבערת הכה ראוי שיעשה אותה ב באופן אשר יגיע בו לו צער יותר מעט מבצער ולזה באה המצוה ליהושע שיעשה חרבו׳ צורים ימול בהם בני ישראל: הג׳ והוא במצות והוא כשימשך מעשיית המילה סכנה לתינוק ראוי שתמנע ממנו ולזה ספר שבנ׳ נמנעו מלימול במדב׳ בסבת לכתם במדבר ארבעים שנה ועל פי י״י יחנו ועל פי י״י יסעו ולזה לא היו יודעים מתי יבא להם הצווי ליסע כי בהעלו׳ הענן יצטרכו ללכת כי על פי י״י יסעו ולזה יתכן שאם היו מלים אולי יבא להם הצווי ליסע קודם חיות מכת ה המילה ותהיה בזה ס סכנה לתינוק ולמולי׳ ולזאת הסבה זכר גם בזה המקום שכבר ישבו בני ישרא׳ תחתם עד חיותם: הד׳ והוא בענין תועלת המצוה הוא ל ללמדנו שים למצות המילה רושם בהתמד׳ ההשגחה בישרא׳ עד שהיו נכנעים לירושת הארץ ולזה זכר שהקדים מצו׳ המילה קוד׳ שישתדלו בענין המלחמה ולזה גם כן אמר היום גלותי את חרפת מצרים לפי ה

השמימה ל״א בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן: בתוך ה׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך: ויקריבו י׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: ואת מלך ד׳ וסי׳ ואת מלך העי תפשו חי. ואת מלך העי תלה. ואת מלך מעכה.

ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה ולא־היה בהם ידים לנוס הנה והנה והעם הנס המדבר נהפך אל־הרודף: ויהושע וכל־ישראל ראו כי־לכד הארב את־העיר וכי עלה עשן העיר וישבו ויכו את־אנשי העי: ואלה יצאו מן־העיר לקראתם ויהיו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה ויכו אותם עד־בלתי השאיר־להם שריד ופליט: ואת־מלך העי תפשו חי ויקרבו אתו אל־יהושע: ויהי ככלות ישראל להרג את־כל־ישבי העי בשדה במדבר אשר רדפום בו ויפלו כלם לפי־חרב עד־תמם וישבו כל־ישראל העי ויכו אתה לפי־חרב: ויהי כל־הנפלים ביום ההוא מאיש ועד־אשה שנים עשר אלף כל אנשי העי: ויהושע לא־השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים את כל־ישבי העי: רק הבהמה ושלל העיר ההיא בזזו להם ישראל כדבר יהוה אשר צוה את־יהושע: וישרף יהושע את־העי וישימה תל־עולם שממה עד היום הזה: ואת־מלך העי תלה על־העץ עד־עת הערב וכבוא השמש צוה יהושע ויורידו את־נבלתו מן־העץ וישליכו אותה אל־פתח שער העיר ויקימו עליו גל־אבנים גדול עד היום הזה:

ואית פניאו אינשי עי לאחוריהון וחזו והא סליק תננא דקרתא לצית שמיא ולא הות בהון חילא למערק לכא ולכא ועמא דאפיך למדברא איתחזר על רדפא: ויהושע וכל ישראל חזו ארי כבש כמנא ית קרתא וארי סליק תננא דקרתא ותבו ומחו ית אינשי עי: ואילין נפקו מן קרתא לקדמותהון והוו לישראל במציעא אילין מכא ואילין מכא ומחו יתהון עד דלא אשתאר להון שאר ומשיזב: וית מלכא דעי אחדו כד חי וקריבו יתיה לות יהושע: והוה כד שיצי ישראל לקטלא ית כל יתבי עי בחקלא במדברא די רדפונון ביה ואיתקטלו כולהון לפתגם דחרב עד דשלימו ותבו כל ישראל לעי ומחו יתה לפתגם דחרב: והוו כל דאיתקטלו ביומא ההוא מגבר ועד איתתא תרי עשר אלפין כל אינשי עי: ויהושע לא אתיב ידיה דארים ברומחא עד דגמר ית כל יתבי עי: לחוד בעירא ועדי קרתא ההיא בזו להון ישראל כפתגמא דיי דפקיד ית יהושע: ואוקיד יהושע ית עי ושויה תל חריב לעלם לצדו עד יומא הדין: וית מלכא דעי צלב על צליבא עד עידן רמשא וכמיעל שמשא פקיד יהושע ואחיתו ית נבלתיה מן צליבא ורמו יתיה במעלנא תרע קרתא ואקימו עלוהי דגור אבנין רב עד יומא הדין:

זק׳ לה. ג׳. ב׳ מל. לה׳ בנחכעו׳. ל. ה׳ פסו׳ דמיין. ה׳. ל׳ חס׳ בני אהרן. ל. פיסק׳ נמכעו׳ כסו׳. ב׳ חס׳ נכל׳. ל. ל׳ סמוה חס׳. ד׳. ג׳. ד׳ מל׳ וכל כתו׳ דכו׳ בגוא חס׳

לעי׳ מבואו׳ בספר ישן העיר

וחברו: וכבא ג׳ בקריא׳ וסי׳ והיה לפנות ערב ירחץ במים. וכבוא נשאי הארון. וכבא השמש צוה יהושע. מציעהא מלא. ונמסר גם בסדר תצא:

רדק

אל הרודף. ישראל שהיו נסים אל המדבר נהפך אל אנשי העי שהיו רודפים אותם: בשדה במדבר. השדה כולל מקום זרע העבוד ומקו׳ מרעה הבהמו׳ גם כן לפיכך פי׳ במדבר אשר רדפום בו: וכבא השמש. כמו שכתוב לא תלין נבלתו על העץ ועל כל הנתלה בארץ ישראל מ מצות הכתוב: את

רשי

ידים. כח: והעם הנס המדבר. ישראל שנסו אל המדבר כמו שאמור למעלה נהפך להלחם אל הרודף: ואלה יצאו מן העיר. האורב שהצית את העיר: את

הביאור האחרון שזכרנו בו וכבר הארכנו המאמ׳ איך יגיע זה התועלת מזאת המצוה בביאורנו לדברי התורה: הה׳ והוא במצות הוא להוסיף ביאור על מה שנאמר בתורה בהנפת העומר שהוא ממחרת השבת שלא רצה בו שבת בראשית כמו שהיו אומ׳ הצדוקים: הו׳ והוא בעיון הוא שהשם ית׳ לא יעשה מופת ללא צורך ולזה אמ׳ שתכף שיוכלו לאכול מעבור הארץ שבת המן: הז׳ והוא בעיון הוא שהנביא ראוי שיכין עצמו לנבואה שיצטרך שיהיה בשיטים מחשבתו שם ולזה זכר שכבר היה יהושע ביריחו כשהגיע לו הנבואה ההיא ר״ל שכבר שוטטה מחשבתו שם כי הוא לא היה עדין ביריחו: הח׳ והוא בעיון להודיע כי בהתערב ענין ההשגות הדמיוניות יקרה במקצת דברים המגיעים במראה הנבואה שיהיו לפי הדמיונות אשר שוטטה מחשבתו בהם וזה מבואר גדול לעמוד על הרבה מהדברים בא הספור בהם בעניני הנבואות ולזה זכר בזה המקום כי יהושע היה מדמה תחלה בזה האיש שיהיה מאנשי המלחמה אשר לו או אשר כנגדו: הט׳ הוא להיישיר ישראל בשיאמינו בשם ית׳ וייראו ממנו כי זה כלו מגיע אותם אל הצלחתם הנפשיית עם שבזה יתיישרו בזאת ההצלחה אשר השתדלותם בה עתה הי׳ והוא במדות הוא שאין ראוי שיקפח שכר כל בריה אך ראוי שישולם גמול על כל מעשה טוב ולזה תמצא שצוה יהושע להחיות רחב וכל אשר אתה בבית ונתן הסבה בזה כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע ולא נתן הסבה בזה שבועת המרגלים לה כי לא נקשרו ישראל בזה מפני שבועתם לה כי לא היה להם רשות על זה מיש׳ ולא היו ראוי העם שיקשרו העם בשבועתם וכן סיפר בסו׳ הענין כי רחב וכל אשר אתה בבית החיה יהושע ותשב בקרב ישר׳ כי החביאה המלאכים אשר שלח ואחר שכבר היתה הסכמתו להחיות רחב וכל אשר אתה בבית בעבור הטוב שגמלה למרגלים הנה הסכים יהושע שיעשה זה על ידי המרגלים כדי שיקיימו שבועתם לה: הי״א והוא במדות הוא שהוא ראוי לכל כלל שיתאחד למנוע קצת האנשים לקצת מחטאות לשם ית׳ כי כבר יענשו הכלל בחטא היחיד הלא תראה כי עכן מעל בחרם ועל כל העדה היה קצף ולזאת הסבה צותה התורה הוכח תוכיח את עמיתך: הי״ב והוא במדות והוא שאין ראוי למושל שיעשה בכחו מה שאיפשר שתפול בו טענה שלא יעשה בצדק ולעפ״ש שצווה בזה מפי הגבור׳ אך ראוי שיתחכם להסיר הטענה ההיא באופן שלא תתחדש בזה מריבה וקטטה כי אולי יגיעו מזה הפסד רב ובזה יקיים מה שבאתהו המצוה עליו מאת השם ולזה תמצא שכבר התחכם יהושע שיודה עכן חטאו לסלק מעליו הטענה

אז יבנה. אז כשעברו ישראל את הירדן ואין מוקדם ומאוחר בתורה כי כן כתוב בספר תורת משה והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו' והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו' ואז הותרו הבמות כל זמן שהיו בגלגל וכן אמרו רבותינו ז"ל בו ביום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל והביאו את האבני' ושדום בשיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה ובנו מזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקללו וקפלו את האבנים ולנו ואמרו אין הבמה כתרת אלא על ידי נביא שנאמר אז יבנה יהושע ומלת יבנה עתיד במקום עבר ובא זה עם קשר מלת אז בהרבה מקומות כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה אז תבא"ל אז יקהל שלמה

בספר תורת משה ג' דסמיכי בקריאה וסימ' כאשר צוה משה עבד יי' דיהושע. וחזקתם מאד לשמר ולעשת את. ואת בני המכים לא המית דמלכים: עליהן ז' בקריאה וסימ' ותנו בהן אש ושימו עליהן. וכתבת עליהן כל דברי. כאשר צוה משה עבד יי' דיהושע. ורגמו עליהן אבן. המתנבאות מלבהן. אשר קניהן

אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל׃ כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא־הֵנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַיהוָה וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים׃ וַיִּכְתָּב־שָׁם עַל־הָאֲבָנִים אֵת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְכָל־יִשְׂרָאֵל וּזְקֵנָיו וְשֹׁטְרִים וְשֹׁפְטָיו עֹמְדִים מִזֶּה וּמִזֶּה לָאָרוֹן נֶגֶד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה כַּגֵּר כָּאֶזְרָח חֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־גְּרִזִים וְהַחֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־עֵיבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם יִשְׂרָאֵל בָּרִאשֹׁנָה׃ וְאַחֲרֵי־כֵן קָרָא אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה כְּכָל־הַכָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה׃

בְּכֵין בְּנָא יְהוֹשֻׁעַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְעֵיבָל׃ כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִכְתִיב בְּסִפַר אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה מַדְבַּח אַבְנִין שַׁלְמִין דְלָא אֵיתְרַם עֲלֵיהוֹן בַּרְזְלָא וְאַסִּיקוּ עֲלוֹהִי עֲלָוָן קֳדָם יְיָ וְנִכִיסוּ נִיכְסַת קוּדְשִׁין׃ וּכְתַב תַּמָּן עַל אַבְנַיָּא יָת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה דִּכְתַב קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְכָל יִשְׂרָאֵל וְסָבוֹהִי וְסַרְכוֹהִי וְדַיָּינוֹהִי קַיְימִין מִכָּא וּמִכָּא לַאֲרוֹנָא קֳדָם כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי נַטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא דַייָ כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא פַּלְגֵיהוֹן לָקֳבֵל טוּרָא דִגְרִיזִין וּפַלְגֵיהוֹן לָקֳבֵיל טוּרָא דְעֵיבָל כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ לְבָרָכָא יָת עַמָּא יִשְׂרָאֵל בְּקַדְמֵיתָא׃ וּבָתַר כֵּן קְרָא יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא. בִּרְכָן וּלְוָטִין כְּכָל דִּכְתִיב בְּסִפְרָא דְאוֹרַיְתָא׃

יוהרגון' ותלכנה שתיהן עד באנה בית לחם. וכל ואת שתי הבליות וכל תכלית דכו': משנה ד' קמצין וסימ' והיה כשבתו על כסא. ויכתב שם על האבנים את. ויוהרג זכרי גבור ד"ה. ושלמתי ראשנה משנה עונם דירמיה: הכהנים הלוים י"ג וסימ' נמסר בסדר שפטים: לברך ט' וסימ' נמסר בסדר בלק:

את משנה תורת משה. מן ושננתם לבניך אף על פי שאינו משרשו ופירושו שנון התורה ופירושה על דרך כלל וכתב רבינו סעדיה ז"ל כי כתבו בהם מספר המצות כמו שהן כתובו' בהלכות ובאזהרו' ויפה אמר כי לא יתכן שכתבו בהן כל התורה רק הצורך דרך כלל ונחלקו רבותינו ז"ל מהם אמרו על גבי האבנים כתבוה ואחר כך שדו אות' בשיד ומהם אמרו מתחלה שדו את האבנים וכתבו התורה על גבי השיד ואמרו כי בשבעים לשון כתבו אותם דברי התורה כמו שנאמר בתורה באר היטב כדי שיבינו אותם כל עם ולשון שיראו אותם: חציו. ו' שבטים עלו להר גריזים שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן וששה להר עיבל ראובן גד ואשר וזבולון דן ונפתלי והכהני' והלוי' והארון עומדים למטה הכהנים מקיפים את הארון והלוים מקיפים את הכהנים וישראל מזה ומזה הפכו הלוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה שנאמר לברך את העם ישראל בראשונ' וכך הוא מפורש בתור' את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל והיה אם שמוע תחלה ואחר כן והיה אם לא תשמע ופתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' ואלו ואלו עונין אמן עד שגומרין כסדר הזה ברכות וקללות כך סדרו רבותינו ז"ל והקשו ואמרו איך אנו אומרים כי הלוים היו למטה והלא לוי למעלה שהרי היה הוא אחד מן הששה שבטים שהיו בהר גריזים ופירושו כי זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה ומהם אמרו כל הראוי לשירות למטה והשאר למעלה: והחציו. כמו האהלי הערוך והדומים להם שבאו בשתי ידיעות ורבותינו ז"ל דרשו בו כי הה"א למעט כי מעוטי' היו במספר החצי של הר עיבל מהחצי של הר גריזים ואף על פי שלוי למטה מפני שהיה יוסף עמהם שנאמר בהם ואני עם רב וגו' ומה שאמר אל מול הר גריזים אל מול הר עיבל שלא עמדו על ההר אלא בשיפוע ההר ובהר גריזים ובהר עיבל יש מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל הלא המה בעבר הירדן מעבר הירדן ואילך דברי רבי יהודה אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת אצל אלוני מורה וכאמ' להלן ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם וזהו הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים ר' אליעזר אומר לא זה הוא הר גריזי' והר עיבל שבין הכותיים הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת בארץ הכנעני והלא איכה אלא ארץ חוי היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הן יושבין מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל ופירוש לדברי ר' אליעזר מהו הר גריזי' והר עיבל ב' גבשושיות עשו לאחד קראו הר גריזי' ולאחד קראו הר עיבל: ואחרי כן. הברכה הקללה. הוא שאמרו ברוך האיש ארור האיש או פי' והיה אם שמוע תשמע והיה אם לא תשמע:

לא

רשי

אז יבנה וגו'. פרשה זו כתובה מוקדם ומאוחר שמיום שעברו את הירדן עשה כן: ויכתב שם על האבני'. הן הן האבנים האמורי' למעלה לאח' מעשה זה קיפלו הסיד מעליה' והביאו' הגלגל: לברך את העם בראשונה. להקדים ברכה לקללה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה:

ויענו

רלבג

והמחלוקת ואף על פי שכבר היה אפשר לו להשלים מצות השם ית' בזולת הוראת פיו כי לא היה יכולת לאח' מבני ישראל למרות את פי הנביא כמו שאמרו איש כל איש אשר ימרה את פיך וגו' ולזאת הסבה צוה יהושע גם כן למלאכיו שירוצו לאהל עכן כדי שימצאו מה שהודה ואז יתפרסם זה לישראל ולזאת הסבה הביאום ויצקום לפני יי' כדי שיתפרסם לכלם שכבר היה מבואר במה שהביאו מלאכי יהושע אותם הדברי' שהודה עכן:

היג' והוא במדות והוא שראוי לכל משתדל בעשיית פועל מה שלא יקצר מהמצאת הסבו' המביאות התכלית אשר יכוין ולהשגיח כל הסבות המונעות התכלית ההוא ולזאת הסבה תמצא שסודר ענין יהושע במלחמה עם יושבי העי בכל אלו התחבולות הנפלאות וזה שכבר היו ישראל הנראים למלך העי בעמק ולזה יבטחו יושבי העי לצאת עליהם במלחמה כי הם היו בחולשה בתכלית לפי המקום ההוא שהיו בו ר"ל מפני היותם בעמק עם שכבר חזק לבם עוד מפני היות זה בכמו המועד והמקום שהיו ישראל נגפים לפני יושבי העי בפעם הראשונה וחזק לבם גם כן לרדוף כלם אחריהם באופן שהניחו העיר פתוחה כי הם ראו אותם כלם נסים דרך המדבר והם לא ידעו שיהיה קצת החיל מאחריהם ובזה נשלם להם בקלות הככם האורב בעיר והכית העיר באש והוא הקל מאד בענין החרמתם כי בראותם עשן העיר נבהלו מפני מות טפם ונשיהם ואבוד קניניהם ונשבר זה להם דלתי ההשתדלות בענין מלחמת' שיתנהגו בה באופן ראוי ולזה מתו כלם בקלות ולזאת הסבה בעינה תלו מלך העי והקימו עליו גל אבנים גדול ליראת הנשארים:

היד' והוא בדעות הוא שהשם ית' לא יעזב טבע המציאות ומנהגו לעשות מופת אם לא יביאו לזה הכרח מה ולזאת תמצא כי מפני שהיה אפשר החרמת יושבי העי בקלות בכמו אלו התחבולות מצד מה שקרה במלחמה הראשונה שהיו ישראל נגפים לפניהם הנה לא הסכים השם ית' שיעשה זה בדרך מופת: אז יבנה יהושע מזבח ליי'. עד והארץ שקטה ממלחמ'. זכר שכבר בנה יהושע מזבח ליי' אלהי ישר' בהר עיבל: כאשר צוה משה וגו' אבנים שלמות אשר לא הניף עליהן ברזל. כמו שצותה התורה וזה ממה שיורה שמה שאמר בתורה ואם מזבח אבנים תעשה לי היא מצוה לא רשות עם שכבר באה המצוה בבניית המזבח בהר עיבל וזכר שכתב שם על אבני המזבח פתשגן תורת משה אשר כתבה לפני בני ישראל והנה כבר נתבאר בתורה שכבר שדו אותם בשיד כדי שיכתבו שם כתב מבואר ואחשוב שמה שכתב שם הוא זאת הברכה והקללה אשר קראו בזה המקום ככתו' בתור' משה וזהו מ"ש שכבר קרא שם את כל דברי התורה הברכה והקללה וזה לאות שמה שכתב שם לא היה בו זולת זה ואם אי אפשר אלא שנודה שכתב שם כל התורה הנה אין זה זר מאד כל שכן אם היה המזבח גדול וגבוה ובכלל הנה אם היה בגודל מזבח בית ב' לפי מה שספרו ממנו רבותינו ז"ל היה מכיל זה בכתיבה בינונית והנה זה הוא הנראה בעיני ר"ל שמה שנכתב שם כלל התורה ואי אפשר שנאמר שיהיה משנה תורת משה רמז לעשר הדברות עד שנאמר שלא כתב שם כי אם עשרת הדברים וזה שהוא זכר שכבר כתבם משה לפני בני ישראל ומה שכתב שם משה לפני בני ישראל היה כלל התורה לא עשר הדברים לבד וקצת המפרשים אמרו שכבר כתב שם רמזים קצרים מתרי"ג מצות כמו הענין באזהרות אשר נהגנו לקרא אותם בחג השבועות ש"ם בהם רמזים קצרים מתרי"ג מצות וזה רחוק בעיני שכבר נזכר בתורה וכתבת על האבני' את כל דברי התורה הזאת באר היטב וזה מורה שמה שנכתב בתורה היה מבואר באופן שלם. והנה זכר שעשו שם כמו שצוה משה מענין הברכה והקללה לא נפל דבר ממה שנזכר מזה בפרשת כי תבא.

לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל והנשים והטף והגר ההלך בקרבם :

ט ויהי כשמע כל המלכים אשר בעבר הירדן בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון החתי והאמרי הכנעני הפרזי החוי והיבוסי : ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד : וישבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי : ויעשו גם המה בערמה וילכו ויצטירו ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים ומצררים : ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם ושלמות בלות עליהם וכל לחם צידם יבש היה נקדים : וילכו אל יהושע אל המחנה הגלגל ויאמרו אליו ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית : ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית :

ט"ל בסיפרא · ב' להתנ' ל · ג' מל' בלים · ל' ל · ד' כלים · ל · ויאמר ק' · ל' מל' בספר · ל' מל'

תחכמו סימן תכמו קרחי ו' ואכם אך את הזהב וגו' וסימ' רהבא לתלכיא ·

לא הות פתגמא מכל די פקיד משה דלא קרא יהושע קדם כל קהלא דישראל ונשיא וטפלא וגיוריא דאזלין ביניהון : והוה כד שמעו כל מלכיא די בעיברא דירדנא בטורא ובשפלתא ובכל ספר ימא רבא דלקביל ליבנן חיתאי ואמוראי כנענאי פריזאי חיואי ויבוסאי : ואיתכנשו כחדא לאגחא קרבא עם יהושע ועם ישראל סיעא חדא : ויתבי גבעון שמעו ית די עבד יהושע ליריחו ולעי : ועבדו אף אינון בחוכמא ואזדרדו ונסיבו שקין בלן לחמריהון וזיקין דחמר בלן ומבזעין ומצוררין : ומסנין בלן ומרקעין בריגליהון וכסותא בליא עליהון וכל לחם זוודיהון יבש הוה כיסנין : ואזלו לות יהושע למשריתא לגלגלא ואמרו ליה ולאינש ישראל מארע רחיקא אתינא וכען גזרו לנא קיים : ואמרו אינש ישראל לחיואה דילמא בינגא אתון יתבין ואיכדין נגזר לכון קיים :

רשי

ויעשו גם המה בערמה · כמו שאמור בענין ויעשו גם הם בערמה כמו שעשו בני יעקב במרמה לשכם בן חמור שהיה חוי ויושבי גבעון מן החוי היו כמו שאמור בענין : ויצטירו · עשו עצמן כהולכים בשליחות לשון וציר בגוים שולח וכל תיבה שתחלת יסודה צדי כשהיא מתפעלת בלשון מתפעל או נתפעל באה ט"ית בתוכה וחולקת את אותיות שרשי התיבה כמו מה נצטדק מגזרת צדק שאומ' נצטדק וכן ניטמיה יצטבע מגזר צבע : שקים בלים · שיהו נראים כבאים מארץ רחוקה : ומצוררים · לשון מבוקעים לשון ארמי צירא דחיטי דמצרי זיקי : נקודי · ארש"ז בלע"ז לשון מוקד וכן תרגמו יונתן כסנין : אולי בקרבי אתה יושב · שמא מיושבי הארץ אתם · הצטידנו

רדק

לא היה דבר · נראה מהפסוק כי אחר שקראו הלוים הברכה והקללה פתח יהושע וקרא באזניהם כל המצות מצות עשה ומצות לא תעשה : והגר ההולך בקרבם · כמו שכתוב בתורה בפרשת הקהל וגרך אשר בשעריך · ואמר ההולך שהיו מתגיירין מן האומות בכל מסעיהם מפני הנפלאות אשר היו שומעים ורואים : פה אחד · בהסכמה אחת ועצה אחת ועל הדרך הזה ת"י סיעא חדא ולא פירש הקבוץ הזה עד שספר מעשה יושבי גבעון כי בעבורם התקבצו כמו שמספר למטה : גם המה · דרשו בו לרבות על בני יעקב שבאו להם במרמה כמו שאומ' במרמה וידברו והם היו חוי ויש לפרש גם לרבות על בני יריחו ועי כי הם עשו עם בני ישרא' להשמר מהם כמו שאמר ויריחו סוגרת ומסוגר' או להלחם עמהם כמו עי והם עשו גם הם כן אבל בערמה באו אליהם להשלים עמהם · ויש לפרש עוד גם לרבות על ערמת ישראל לפי מחשבת החוי כי הם חשבו כי בערמה הכו ישראל יריחו ועי שלחו להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם ואחר כך הכום והם באו להם בערמה אף על פי שהם בעצמם ידעו כי סופם לגלו' להם ערמתם חשבו אחרי שיכרתו לנו ברית לא יעברו על בריתם אף על פי שיתגלה להם הערמה אחר כן : ויצטירו · עשו עצמם צירים ומלאכים באים מארץ רחוקה ומן התמה שתירגם אותו יונתן כמו צדלת איזדודו מן צדה שתרגמו זוודי · נקודי · ת"י כסנין ודברי רבותינו ז"ל פת הבאה בכסנין והוא פת עושי' אותו כענין יבשין וכוססין אותו בבית המשת' ועוד מפרשי' אותו מענין נקוד וטלוא כלומר מעופש היה והלחם המעופש הוא נקודי' כי יש בלחם המעופש אדום וירוק ושחור נקודי' נקודי' : ויאמרו · כן כתיב וקרי ויאמר והכתיב על הפרט והקרי על הכלל כמו שאמר איש ישראל : אל החוי · מבני החוי היו גבעון והערים הסמוכות להם שהיו בזאת העצה · ובדרש מה הוא החוי וכי חוים היו אלא שעשו מעשה חויא פי' נחש כלומר שרמו את ישראל כמו הנחש שרמה את חוה : אולי בקרבי אתה יושב · שאם היו יודעין שהם מארץ כנען היו אסורי' לכרות להם ברית שנאמר לא תכרת להם ברית ולא תחנם והברית הוא שיהיו בשלום עמם ולא יהיו עבדים להם ומקבלים מצותם וזה אסרה התורה ואף על פי שכולם אם היו משלימים היו מקבלים אותם כמו שכתוב לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישרא' בלתי החוי יושבי גבעון וגו' מכלל שאם השלימו היו מקבלים אותם כן הוא אבל בתנאי שיכריתו ע"ז מארצם ושיקבלו עליהם שבע מצות שהוזהר בהם אדם הראשון כמו שאמר הכתוב פן יחטיאו אותך לי משמע כל זמן שהם בחטא ואינם מקיימים שבע מצות שחייבים בהם בני נח אסור להניחם לשבת בארץ אבל מצוה להחרימם ושלא לחיות מהם נשמה ואם היו משלימים ועוקרים ע"ז ומקבלים שבע מצות צריך עוד שיהיו למס ויהיו עובדים לישראל ונכבשים תחת ידיהם כמו שהוא אומר יהיו לך למס ועבדוך וכן אמר בשלמה מלך ישראל כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה אם כן מה בין שאר אומות לשבעה עממים יש ביניהם זה הדבר כי שאר האומות אם היו עושין מלחמה ולא רצו להשלים היו הורגים כל זכר בהם והנשים והטף היו בוזזים להם ומחיים אותם לעבדים אבל בשבע אומות אם לא רצו להשלים היה מצוה שלא לחיות מהם כל נשמה שנ' רק מהעמים לא תחיה כל נשמה ולכל האומות קורא' להם שלום תחלה שנ' וקראת אליה לשלום ואפי' שבע אומות בכלל חוץ מעמון ומואב שנ' לא תדרוש שלומם וטובתם אם כן אחר שהשלימו יושבי גבעון למה היו הורגי' אותם בני ישר' לולי השבועה לפי שהטעו אותם וכרתו להם ברית בטעות והיה בדין להרגם אם לא היה בדבר חלול השם מפני השבועה כי אע"פ שהיתה השבועה בטעו' אם לא יקיימוס היה בדבר חלול השם

רלבג

עוד זכר כי כאשר שמעו כל המלכי' אשר בעבר הירדן מה שעשה יהושע וישראל ליריחו ולעי התחכמו ולקחו עצה בזה להתחבר יחד כדי שיעזרו קצתם לקצתם ולא ינוצחו אחד אחד כמו שהגיע הניצוח ליריחו ולעי מפני היותם יחידים והנה זאת היתה העצה שלקחו בזה אלו המלכי' והתחכמו בה · וזכר עם זה שיושבי גבעון עשו גם המה בערמה לקחת עצה שלא יגיעם נזק מפני בני ישראל וזה אמרו גם הם כי הראשונים עשו מה שעשו לקחת על זה עצה שלא יחרימום ישרא' ואילו לקחו עצה אחרית והערימו בזה האופן שזכר : ויצטירו · הוא מענין ציר נאמן לשולחיו והטעם שהם הראו עצמם כאילו הם שלוחים באים ממרחק : נקודים · הוא הפת היבש שמתפרך מכר יבשו לפירורין דקים : מארץ רחוקה באנו · יתכן שנתפרסם להם מה שצותה התורה לישראל שלא יחיו כל נשמה מהערים הקרובות אליהם אם לא ישלימו להשלים עמהם וכבר שלח אי' יהושע בכללות ר"ל לאלו המקומות הקרובים לקרוא להם לשלום ולא השלימו ולזה היה מחוייב שלא יחיה מהם כל נשמה כמו שנזכר בפרשת שופטים ואמנם אמר לו שכבר שלח יהושע לקרוא לשלום לכל מקומות הגוים האלה כי היה מחוייב להם לקרוא לשלום אל כל עיר ועיר קודם שילחם להלחם כמו שנזכר בפרשה וכבר זכר במקומות שכבר עשה יהושע ככל אשר צוה יי' את משה ולזה יחוייב שנודה שכבר שלח זה יהושע לאלו המקומות קודם שיסכים להלחם עמהם כמו שכתבו רבותינו ז"ל ולזה הערימו כשאמרו שהם באו מארץ רחוקה ושמו עצמם עבדים לישראל והיה מחוייב לפי משפטי התורה שיקבלום בברית ויהיו להם למס ועבדום ויעש להם יהושע שלום ויכרות להם ברית לחיותם ונשבעו להם לחיותם ונשבעו להם נשיאי העדה והנה היתה סבת טעות ישראל ונפלם בזה הענין כי לא שאלו את פי יי' עם היות אלעזר עם יהושע שהיה

מסורה

לחמוריהם ג' מל' בליש' וס' ויקחו שקים בלים · וגם תבן וגם מספוא · ואת חמוריהם יקח : ושלמות ד' מל' וס' ושלמות בלות · ובשלמות הרבה מאד · והמה מביאים איש מנחתו · וחברו דד"ה : בקרבי י"א בקריא' וס' ונחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים · אולי בקרבי אתה יושב · אף רוחי בקרבי אשחרך · לנביאים נשבר לבי בקרבי · חם לבי בקרבי בהגגי · ורוח נכון חדש בקרבי · ברב שרעפי בקרבי · לבי יחל בקרבי · ולבי חלל בקרבי · נהפך לבי בקרבי כי מרה מריתי · סלה כל אבירי אדני בקרבי :

רדק

הנה כי רבים ישמעו בשבועה ולא ישמעו בטעות ובעת השבועה לא הזכירו תנאי בשבועה ולפי שהטעו אותם הקנו בעבודתם ולא הניחום שיהיו למס עובד בלבד אלא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה · ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי נדר או שבועה שנעשה ברבים אין לו היתר ולמדו זה הדבר מדבר הגבעונים שלא הכום בעבור שנשבעו להם והחולקים עליהם אמרו כי בדבר הגבעוני' לא חלה השבועה עליהם כלל שהרי מוטעים היו ומה שלא הרגו' מפני קדוש השם שיאמרו העולם כמה חמורה עליהם שבועת יי' כי אפי' כשעשית בטעות לא יעברו עליה והפסוקים מוכיחים כדברי מי שאמר כי מפני שנעשית השבוע' ברבי' אין לה היתר שהרי אמרו הנשיאים ולא יהיה עלינו קצף על השבוע' ואם לא היה בדבר אלא מפני קדוש השם מה קצף היה בזה ואמ' רבותי' ז"ל כי שלשה כתבים שלח יהושע בכניסתן לארץ שלח להם מי שרוצה להשלים יבא וישלים וחזר ושלח להם מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה מלחמה וחזר ושלח להם מי שרוצ' לפנות יפנה מי שהאמין בהקב"ה וחרד לדבריו הלך לו לאפריקי ואמ' ברדם כי הכנעני הוא שפנ' ומפני זה זכה להקרא לארץ ישראל ארץ כנען על שמו וזכה לארץ טובה שהיא אפריקי ויש אומרים כי הפרזי פנה לפניהם והלך לו אם כן למה הוצרכו יושבי גבעון להערים יקבלו השלום לפי שיהושע שלח בכלל לכלם ויושבי גבעון חשבו הלא גם כן שלח ליריחו ולעי להשלים והנה הכה אותם אולי לא יקום הבטחתו ליושבי הארץ הזאת ובמרמה הוא שולח להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם לפיכך עשו גם המה בערמה ואמרו כי מארץ רחוק' הם כדי שיכרתו להם ברית:

ויאמרו אל יהושע וגו' · מארץ רחוקה מאד · כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים ואת כל אשר עש' לשני מלכי האמורי וגו' · זכרו מצרי' וסיחון ועוג ולא זכרו הירדן לפי שהיה דבר מצרי' וסיחון ועוג מימי' קדמוני' ודבר הירדן היה מזמן קרוב כלומר קרוב ליהושע שלא שמעו דבר הירדן כל כך היא רחוקה ארצם: זקינינו · כתב בי"וד המשך בין הקו"ף והנו"ן שלא כמנהג ובדרש א"ר יוחנן זקינינו כתי' זקני אשמאי היו: הצטידנו אותו · לשון ספוק מזון מן צידה לדרך ופי' לקחנו אותו מבתינו להצטיד בו הדרך: ויקחו · יש מפרשי' אותו כמו לקחו מן לקח טוב כלומר למדו והבינו מצידם שהיה יבש כי אמת אמרו · ויש לפרש ויקחו כמשמעו שלקחו מצידם ואכלו ממנו בברית כדי שיבטחו בהם ויונתן תרגם וקבילו גבריא לפי פתגמיהון: והחיה אותם · מקור: יחיו

רלבג

שהיה נביא ולאלעזר הכהן שהיו אצלו אורים ותומים כמו שאמרה התורה ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים והנה זאת השבועה אף ע"פ שהיתה בטעות לא הסכימו לעבור עליה כי יהיה בזה חלול השם אצל הגוים ויחשבו שאין יראת יי' בישראל והנה הנשיאים החיום באופן הראוי אילו היו משלימין עמהם תחלה כי התורה את' והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך אלא שכבר הכבידו ענין עבודות הזה וזה שכבר היה אפשר לפי משפטי התורה אלו היו החקי' שיעשו מס מה לישרא' ויפטרו מעבודות אחר אלא שיעמדו בניהם שפלים כעבדים אבל אם העמיסו עליהם שיעבדום בגופם באלו העבודות הנבזות ר"ל שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העד' וזה היה אפשר עם קיום תנאיהם כי הם עשו עצמם עבדים לישרא' ועם כל זה רצו להראות להם לכבוד השם שלא עשקו מהם חקם הראוי להם לפני בואם עמהם בברית כי כבר רמו אותם באמרם שהיו מאר' רחוק' והם מפני זה בלתי משועבדים להם לעשו' חסד להם אחר זולתי מה שיוכרחו בו מצד שבועתם להם · ולפי שהשבוע' והברית היה לחיותם ושיהיו הם עבדים לישראל הנה כבר קיימו תנאם עמהם בזה האופן · והנה הוסיף יהושע על עבודתם שהסכימו עליו הנשיאים שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי' ולזה היו חוטבי עצים ושואבי מי' לכל העדה ולמזבח יי': אדוני

ומאין ה' בקריא' וסי' ויאמר אליהם יהושע · ויבא ישעיה הנביא דמלכים · וחברו דישעיה · ויאמרו אליו הגידה נא לנו דיונה · וישא את עיניו וירא את האיש הארח: שמעו ט' קמצין ה' מנהון בפרשת נדרים וד' סי' נמסר לעיל בסיפרא בס"ו: זה ג' ראשי פסוקי' בטעם' מונח לפני לגרמיה וסי' זה יתנו כל העבר על הפקדים · זה

וַיֹּאמְרוּ אֶל יְהוֹשֻׁעַ עֲבָדֶיךָ אֲנָחְנוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ מִי אַתֶּם וּמֵאַיִן תָּבֹאוּ: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה מְאֹד בָּאוּ עֲבָדֶיךָ לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי שָׁמַעְנוּ שָׁמְעוֹ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה בְּמִצְרָיִם: וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּעַשְׁתָּרוֹת: וַיֹּאמְרוּ אֵלֵינוּ זְקֵינֵינוּ וְכָל יֹשְׁבֵי אַרְצֵנוּ לֵאמֹר קְחוּ בְיֶדְכֶם צֵידָה לַדֶּרֶךְ וּלְכוּ לִקְרָאתָם וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵיהֶם עַבְדֵיכֶם אֲנַחְנוּ וְעַתָּה כִּרְתוּ לָנוּ בְרִית: זֶה לַחְמֵנוּ חָם הִצְטַיַּדְנוּ אֹתוֹ מִבָּתֵּינוּ בְּיוֹם צֵאתֵנוּ לָלֶכֶת אֲלֵיכֶם וְעַתָּה הִנֵּה יָבֵשׁ וְהָיָה נִקֻּדִים: וְאֵלֶּה נֹאדוֹת הַיַּיִן אֲשֶׁר מִלֵּאנוּ חֲדָשִׁים וְהִנֵּה הִתְבַּקָּעוּ וְאֵלֶּה שַׂלְמוֹתֵינוּ וּנְעָלֵינוּ בָּלוּ מֵרֹב הַדֶּרֶךְ מְאֹד: וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים מִצֵּידָם וְאֶת פִּי יְהוָה לֹא שָׁאָלוּ: וַיַּעַשׂ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ שָׁלוֹם וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית לְחַיּוֹתָם וַיִּשָּׁבְעוּ לָהֶם נְשִׂיאֵי הָעֵדָה: וַיְהִי מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַחֲרֵי אֲשֶׁר כָּרְתוּ לָהֶם בְּרִית וַיִּשְׁמְעוּ כִּי קְרֹבִים הֵם אֵלָיו וּבְקִרְבּוֹ הֵם יֹשְׁבִים: וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל עָרֵיהֶם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְעָרֵיהֶם גִּבְעוֹן וְהַכְּפִירָה וּבְאֵרוֹת וְקִרְיַת יְעָרִים: וְלֹא הִכּוּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי נִשְׁבְּעוּ לָהֶם נְשִׂיאֵי הָעֵדָה בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלֹּנוּ כָל הָעֵדָה עַל הַנְּשִׂיאִים: וַיֹּאמְרוּ כָל הַנְּשִׂיאִים אֶל כָּל הָעֵדָה אֲנַחְנוּ נִשְׁבַּעְנוּ לָהֶם בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה לֹא נוּכַל לִנְגֹּעַ בָּהֶם: זֹאת נַעֲשֶׂה לָהֶם וְהַחֲיֵה אוֹתָם וְלֹא יִהְיֶה עָלֵינוּ קֶצֶף עַל הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ לָהֶם: וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם הַנְּשִׂיאִים

ואמרו ליהושע עבדך אנחנא ואמר להון יהושע מן אתון ומנן אתיתון: ואמרו ליה מארע רחיקא לחדא אתו עבדך לשמא דיי אלהך ארי שמענא ית שמע גבורתיה וית כל דעבד במצרים: וית כל דעבד לתרין מלכי אמוראי די בעיברא דירדנא לסיחון מלכא דחשבון ולעוג מלכא דמתנן דבעשתרות: ואמרו לנא סבנא וכל יתבי ארענא למימר סבו בידכון זוודין לאורחא ואזילו לקדמותהון ותימרון להון עבדיכון אנחנא וכען גזורו לנא קיים: דין לחמנא כד חמים אזדודנא יתיה מבתנא ביום מפקנא למיתי לותכון וכען הא יביש והוה כיסנין: ואלין זיקין דחמר די מלינא כד חדתין והא איתבזעו ואלין תותבנא ומסננא בליאו מסגי אורחא לחדא: וקבילו גבריא לפיתגמיהון ואולפן מן קדם יי לא תבעו: ועבד להון יהושע שלם וגזר להון קיים לקיימותהון וקיימו להון רברבי כנישתא: והוה מסוף תלתא יומין בתר דגזרו להון קיים ושמעו ארי קריבין אינון ליה ובניהון אינון יתבין: ונטלו בני ישראל ואתו לקרויהון ביומא תליתאה וקרויהון גבעון וכפירה ובארות וקרית יערים: ולא מחונון בני ישראל ארי קיימו להון רברבי כנישתא במימרא דיי אלהא דישראל ואתרעמו כל כנישתא על רברביא: ואמרו כל רברביא לכל כנישתא אנחנא קיימנא להון במימרא דיי אלהא דישראל וכען לא ניכול לאנזקא בהון: דא נעביד להון ונקיים יתהון ולא יהי עלנא רוגזא על קיומא די קיימנא להון: ואמרו להון רברביא

זה ג"ר בטע' מונח לפני לגרמיה אלך · חם ל' קמץ וכל שום נברכם

רשי

הצטידנו · לשון צידה כשהוצאנוהו לצדה לדרך: ויקחו האנשי' מצידם · קבלו דבריה' שנדרו בפיהם לשון ואחר לא צדה: את

לחמנו חם הצטידנו אתו · זה רע בכל אשר נעשה · אנ"ך · ונמסר גם בריש סדר כי תשא: שאלו ג' קמצין וסי' ויקחו האנשים מצידם · ההולכים לרדת מצרים · נדרשתי ללא שאלו: ובקרבו ג' בקריא' וסים' ובקרבו הם ישבים · ובקרבו ישים ארבו · ובקרבו ישית מרמה: לנגע ג' ב' חס' וא' מלא וסי' נמסר בסדר וירא:

רלבג

אדני צדק מלך ירושלם. מצאנו שמו בתורה מלכי צדק וידמה שכל מלכי ירושלם היה שמם מלכי צדק או אדני צדק כי הכל ענין אחד כמו שהיה שם מלכי מצרים פרעה והנה זכר כי ה' מלכי האמורי הם וכל מחניהם חנו על גבעון וילחמו עליה וכבר שלחו אנשי גבעון ליהוש' שיעזרם כי ראוי לאדון שיציל עבדיו מיד הנלחמים עליהם וידמה שש"ל יהושע את פי יי' על זה ועלה מן הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל וכבר אמר השם יתברך אל יהושע קודם זה בשאלו את פיו על דבר זאת המלחמה שלא יירא מהמלכים האלה ומחניהם כי בידו יתנם והוא מיהר לבא עליהם כל הלילה ויהומם יי' לפני ישראל ויכם ישר' מכה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורון וגו' ויהי בנוסם מפני בני ישרא' כלחם יי' בם מן השמים והמית מהם באבני הברד יותר מ מאשר הרגו בני ישר' בחרב: אז

רדק

יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה. זה מקרא קצר כי הנשיאים אמרי יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים והמקרא אחז דרך קצרה ואמר ויהיו בפתח הוא לשון עבר ויהיו כאשר דברו להם הנשיאי' וזה מעיד כי כן אמרו להם הנשיאי' ומה שאמרו הם לכל העדה ויהושע אמר להם לבית אלהי הא כיצד כל זמן שהיו העדה במחנה עד שלא נחלקה הארץ היו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה אבל לאחר שנחלקה הארץ והיו ישרא' בעירו ובנחלתו כשאמרו הם חוטבי עצים ושואבי מים לבית אהים בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון ובית עולמי' כמו שאמר אל המקום אשר יבחר ואמרו רבותי' ז"ל כי כיון שכנס יהושע חוטבי עצים ושואבי מים גזר עליהם שלא יבאו בקהל כלומר שלא יתחתנו ישרא' בהם ותלה אסורן בזמן שבי' המקדש קיים שהרי אמ' לבית אהי משמע כל זמן שהיו חוטבי עצי' ושואבי מים לבית אלהי וזהו כל זמן שבית המקד' קיים בא דוד וגזר עליהם לעולם וכן כתוב בספר עזרא ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים: ונעשה את הדבר הזה. בצרי שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים להם בספר מכלל: ועתה הננו בידך. קל ובשוא הנו"ן הראשונ' ואדני צדק. כל מלכי ירושלם היו נקראים בזמן ההוא מלכי צדק או אדני צדק כמו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוא ירושלם כמו שכתוב ויהי בשלם סכו ונקראו כן בעבור ירושלם שהוא מקום צדק: אז

מסורה

יחיו ז' וסימ' ויאמרו אלהם הנשיאים יחיו. מתים בל יחיו רפאים. יחיו מתיך נבלתי. יי' עליהם יחיו. וגם אני נתתי להם. אבותיכם איה הם. מדוע רשעים יחיו: רחוקים ז' מלאים בקריאה וסימ' רחוקים אנחנו מכם מאד. ורחקים המה מצידונים. שמעו רחוקים אשר עשיתי. אבירי לב הרחוקים מצדקה ורחוקים

מקרא

יחיו ויהיו חטבי עצים ושאבי מים לכל העדה כאשר דברו להם הנשיאים: ויקרא להם יהושע וידבר אליהם לאמר למה רמיתם אתנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאד ואתם בקרבנו ישבים: ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי מים לבית אלהי: ויענו את יהושע ויאמרו כי הגד הגד לעבדיך את אשר צוה יהוה אלהיך את משה עבדו לתת לכם את כל הארץ ולהשמיד את כל ישבי הארץ מפניכם ונירא מאד לנפשתינו מפניכם ונעשה את הדבר הזה: ועתה הננו בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה: ויעש להם כן ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום: ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי עצים ושאבי מים לעדה ולמזבח יהוה עד היום הזה אל המקום אשר יבחר:

ויהי כשמע אדני צדק מלך ירושלם כי לכד יהושע את העי ויחרימה כאשר עשה ליריחו ולמלכה כן עשה לעי ולמלכה וכי השלימו ישבי גבעון את ישראל ויהיו בקרבם: וייראו מאד כי עיר גדולה גבעון כאחת ערי הממלכה וכי היא גדולה מן העי וכל אנשיה גברים: וישלח אדני צדק מלך ירושלם אל הוהם מלך חברון ואל פראם מלך ירמות ואל יפיע מלך לכיש ואל דביר מלך עגלון לאמר: עלו אלי ועזרני ונכה את גבעון כי השלימה את יהושע ואת בני ישראל: ויאספו ויעלו חמשת מלכי האמרי מלך ירושלם מלך חברון מלך ירמות מלך לכיש מלך עגלון הם וכל מחניהם ויחנו על גבעון וילחמו עליה: וישלחו אנשי גבעון אל יהושע אל המחנה הגלגלה

תרגום

ייחון ויהון מלקטי אעין ומלן מיא לכל כנישתא כמא דמלילו להון רברבי: וקרא להון יהושע ומליל עמהון למימר למא שקרתון בנא למימר רחיקין אנחנא מנכון לחדא ואתון בינָנא יתבין: וכען ליטין אתון ולא יפסקון מנכון עבדין ומלקטי אעין ומלן מיא לבית מקדשׁ דאלהי: ואתיבו ית יהושע ואמרו ארי חואה אתחוא לעבדך ית דפקיד יי אלהך ית משה עבדיה למתן לכון ית כל ארעא ולשיצאה ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ודחילנא לחדא לנפשתנא מן קדמיכון ועבדנא ית פיתגמא הדין: וכען הא אנחנא מסירין בידך כמא דתקין וכמא דכשר בעינך למעבד לנא עביד: ועבד להון כן ושיזיב יתהון מיד בני ישראל ולא קטלונון: ומנינון יהושע ביומא ההיא ילקטי אעין ומלן מיא לכנישתא ולמדבחא דיי עד יומא הדין לאתרא די יתרעי:

והוה כד שמע אדוני צדק מלכא דירושלם ארי כבש יהושע ית עי וגמרה כמא דעבד ליריחו ולמלכה כן עבד לעי ולמלכה וארי אשלימו יתבי גבעון עם ישראל והוו בינֵיהון: ודחילו לחדא ארי קרתא רבתא גבעון כחדא מקרוי מלכותא וארי היא רבא מן עי וכל גברהא גיברין: ושלח אדוני צדק מלכא דירושלם לות הוהם מלכא דחברון ולות פראם מלכא דירמות ולות יפיע מלכא דלכיש ולות דביר מלכא דעגלון למימר: סקו לותי וסעדוני ונימחי ית יתבי גבעון ארי אשלימת עם יהושע ועם בני ישר': ואתכנישו וסליקו חמשא מלכי אמוראה מלכא דירושלם מלכא דחברון מלכא דירמות מלכא דלכיש מלכא דעגלון אינון וכל משריתהון ושרו על גבעון ואגיחו קרבא עלה: ושלחו אינשי גבעון לות יהושע למשריתא לגילגלא

מסורה (שוליים)

ס"ח יסן ומלחתיו מוגה אלהם · ז' מ"ל · ג' · ד' · ג' לידרות · ד' י' ד' · ל' · ד' ג' י' ג' · ס"פ · ל' · ב' · ה' תמין וכו' שכנותם · ל' · ג' שפתיתך · ל' · ל' ז' חס' · ל' · ל' מ"ל בספר · ל' ותל · ל' · ז"ב

יבאו ובנו בהיכל. הקרובים והרחוקים דמגלה. רחוק איש מאחיו דעזרא: ארורים ג' בקרי' וסימ' ועתה ארורים אתם ולא יכרת. ואם בני אדם ארורים הם כי גרשוני. גער זדים ארורי': ולהשמיד ד' וסימ' נמסר בסדר תבא: את כל יושבי הארץ ד' דסמיכי בקריא' וסימ' והורשת את יושבי הארץ דיהושע. ולהשמיד את כל יושבי הארץ. הנני ממלא את כל יושבי הארץ. כי כלה אך נבהלה יעשה דצפני': ולמזבח ב' וסי' ויתנם יהושע ביום הוא חטבי. ולמזבח הקטרת: יבחר ה' קמצין בקריא' וסימ' שלש פעמי' בשנה יראה כל זכורך. בבוא כל ישר' לראות את פני. ולמזבח יי' עד היום דיהושע. המסכן תרומה עץ לא ירקב. מי זה האיש ירא. וסימ' שבזה"ם: גברים ז' חס' וסימ' וכל אנשיה גברים. קשת גברים חתים. איך נפלו גברים. אתה ידעת את אביך. והיו כגברי' בוסים. עיר גברים עלה חכם. ששים גברים סביב: ויאספו י"ב בקריא' וסימ' נמסר בסדר כי תשא:

לֵאמֹר אַל־תֶּרֶף יָדֶיךָ מֵעֲבָדֶיךָ עֲלֵה אֵלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹשִׁיעָה לָּנוּ וְעָזְרֵנוּ כִּי נִקְבְּצוּ אֵלֵינוּ כָּל־מַלְכֵי הָאֱמֹרִי יֹשְׁבֵי הָהָר׃ וַיַּעַל יְהוֹשֻׁעַ מִן־הַגִּלְגָּל הוּא וְכָל־עַם הַמִּלְחָמָה עִמּוֹ וְכֹל גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא מֵהֶם כִּי בְיָדְךָ נְתַתִּים לֹא־יַעֲמֹד אִישׁ מֵהֶם בְּפָנֶיךָ׃ וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ פִּתְאֹם כָּל־הַלַּיְלָה עָלָה מִן־הַגִּלְגָּל׃ וַיְהֻמֵּם יְהוָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם מַכָּה־גְדוֹלָה בְּגִבְעוֹן וַיִּרְדְּפֵם דֶּרֶךְ מַעֲלֵה בֵית־חוֹרֹן וַיַּכֵּם עַד־עֲזֵקָה וְעַד־מַקֵּדָה׃ וַיְהִי בְּנֻסָם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּמוֹרַד בֵּית־חוֹרֹן וַיהוָה הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן־הַשָּׁמַיִם עַד־עֲזֵקָה וַיָּמֻתוּ רַבִּים אֲשֶׁר־מֵתוּ בְּאַבְנֵי הַבָּרָד מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּחָרֶב׃

אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ לַיהוָה בְּיוֹם תֵּת יְהוָה אֶת־הָאֱמֹרִי לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן׃

לְמֵימַר לָא תְרַשֵּׁל יְדָךְ מֵעַבְדָּךְ סַק לְוָתָנָא בִּפְרִיעַ וּפְרוֹק לָנָא וְסַעֲדָנָא אֲרֵי אִתְכְּנָשׁוּ עֲלָנָא כָּל מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה יָתְבֵי טוּרָא׃ וּסְלֵיק יְהוֹשֻׁעַ מִן גִּלְגְּלָא הוּא וְכָל עַם עָבְדֵי קְרָבָא עִמֵּיהּ וְכֹל גִּיבָּרֵי חֵילָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי בִידָךְ מְסַרְתִּינוּן לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ מִנְּהוֹן קֳדָמָךְ׃ וַאֲתָא לְוָתְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ בִּתְכֵיף כָּל לֵילְיָא סְלֵיק מִן גִּלְגְּלָא׃ וְתַבְּרִינוּן יְיָ קֳדָם יִשְׂרָאֵל וּמְחָנוּן מַחָתָא רַבָּא בְּגִבְעוֹן וּרְדָפִינוּן בְּאוֹרַח מַסְקָנָא דְּבֵית חוֹרוֹן וּמְחָנוּן עַד עֲזֵקָה וְעַד מַקֵּדָה׃ וַהֲוָת בְּמֵיפַּכְהוֹן מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אִינוּן בְּמַחֲתָנָא דְּבֵית חוֹרוֹן וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְרְמִיאָה עֲלֵיהוֹן אַבְנִין רַבְרְבָן מִן שְׁמַיָּא עַד דַּאֲתוֹ לַעֲזֵקָה וּמִיתוּ סַגִּיאִין דְּמִיתוּ בְּאַבְנֵי בַרְדָּא מִדְּקַטִּילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחַרְבָּא׃

בְּכֵן שַׁבַּח יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דִּמְסַר יְיָ יָת אֱמוֹרָאָה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְשָׁא בְּגִבְעוֹן אוֹרִיךְ וְסִיהֲרָא בְּמֵישַׁר אַיָּלוֹן׃

רשי

אז ידבר. את שירה תחת השמש לפי שאמר לשמש דום דום מלומר שירה וכל זמן שהוא דומם ועומד ואינו מהלך שבכל עת הילוכו הוא אומר שירה ופשוטו של מקרא דום לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו וכן דום ליי': וירח בעמק אילון. אותה שעה היה הירח עומד כנגד עמק אילון והוא רחוק מגבעון שהרי גבעון בגבול בנימן ואילון בגבול דן: הלא

רדק

אז ידבר יהושע ליי' בכן שבח יהושע ויתכן כי אחר התפלה היתה השירה והשירה לא הזכיר או השירה היא וידום השמש והתפלה היא ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וכן זוכר אתה בדרש זו השירה במנין עשר שירות ולשון ידבר מורה על שירה לא על תפלה כמו וידבר דוד ליי' את דברי השירה: ויאמר בתפלתו לעיני ישר' שמש בגבעון דום. כלומר הפלא הזה יראה היום לעיני ישראל או לעיני ישראל דבק עם ויאמר כלומר התפלה הזאת אמרה בקול לפני ישראל ופי' דום המתן כמו דמו עד הגיענו אליכם כלומ' שיעמוד גלגל השמש במקומו ולא ירוץ כמשפטו: וירח בעמק אילון. ולירח אמר גם כן שיעמוד בעמק אילון ואף על פי שגבעון היה בגבול בנימן ואילון בגבול דן ידמה כי רדפו אותם והכום מגבעון עד אילון ובגבעון היה חצי היום כשהתפלל שיעמוד השמש והאל שמע בקולו כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים ועמד עד שיעור שבין עמידתו ומרוצתו היה כיום תמי' והוא היום הארוך שבשנה והוא יום תקופת תמוז וכשבא השמש היו בעמק אילון והאיר הירח והיה הירח אז מן הרוא' בתחלת החדש או בשלישיתו והתפלל ע עליו שיעמוד הירח להאיר להם עד שתכלה נקמתם באויביהם וכן היה כמו שאמר וירח עמד עד יקום גוי אויביו וזאת הפליאה כתובה על ספר הישר והוא ספר תורת משה והוא מה שאמר הקב"ה ית' נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' כמו שפירש חז"ל כי שתי אותות אמר לו ב בפסוק ההוא קריעת פני משה והוא מה שאמר כי נורא הוא אשר אני עושה עמך ועמידת השמש ליהושע והוא מה שאמר נגד כל עמך אעשה נפלאו' ונתן לו אות קרוב להאמי' באות רחוק ובדרש שלשים ושש שעות עמדו השמש והירח כיצד המלחמה היתה בערב שבת ונתיירא יהוש' שלא יחללו ישראל את השבת ופשט ידיו למע' שיעמוד השמש ביום הששי כשיעור יום שבת והירח כשיעור ליל שבת ומוצאי שבת והם שלשים ושש שעות: עד

רלבג

אז ידבר יהושע ליי'. בזאת הפר' יש ספקות רבות ראוי לעיין בהם הא' הוא שאם היה שהשמש עמד ובטל מהתנועה הנראית לו הנה היה זה המופת יותר נפלא לאין שיע' מהמופתים שנעשו ע"י משה וזה כי המופתי' ההם היו בשנוי טבע הנמצאות שו השפלות והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתמש בו אלו הנמצאות ה הנכבדות לשנות את תפקידם משלוט על הנמצאו' השפלות האלו לשנות ענין סדורם כי בהם בעצמם תחברון הסדר והיושר מה ש שלא יעלם ובכלל הנה זה ממה שאין צ צריך ביאור למי שעיין בשו העמוקות וכבר ביארנו זה באופן שלם בו' מספר מלחמות יי' ואם היה הענין כן הנה זה סותר מה שאמ' התורה שלא קם נביא עוד בישר' כמשה לכל האותו' והמופתי' אשר עשה משה לעיני כל ישר' ואם אמרנו שכבר נעשה כמו זה המופת ע"י משה ואם לא נזכר בתורה כמו שאמרו קצת ר"ל הנה נשאר זה הספק בעינו כי כבר היה שוה לו יהוש' בגדול שבמופתים הנעשים על יד משה רבינו ע"ה עם שאם היה הענין כן היה ראוי שלא תשתוק התור' מלספר זה המופת הנפלא כי אנחנו נראה מכונת התורה לפרסם ענין המופתים והנפלאות כי זה ממה שיביא להאמין בשם ית' כמו שנזכר בתורה בענין המופתים שנעשו לפרעה אמר ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני יי' ועוד כי כבר יראה מפשטי שו הדברים שלא נתבטל השמש מהתנועה ולא הירח וזה יתבאר מפנים מהם מה שאמר ולא אץ לבוא ר"ל שלא מהר לבוא וזה לא ישלול ממנו התנועה אבל ישלול ממנו מהירו' התנועה והמאמר שזה דרכו יתחייב לו התנועה בכמו אלו המאמרים השלמים אשר ידובר בהם בדברים מדרך מה הוא ומהם מה שאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון ולא אמר שמש דום וירח אבל לקח להם מקום רחב היו כראים אז אל המקום ההוא והוא מבואר שמי שישלול התנועה מהמקום הרחב לא ישלול התנועה במוחלט כי כבר אפשר שיתנועע במקום רחב ההוא וכבר יתחייב זה המאמ' בכמו המאמרי' השלמים לשמש ולירח התנועה והמשל שמי שיאמר שפלוני עמד בארצו לך וכך ימים הנה לא יתחייב מזה אלא שלא יצא מארצו אבל שכבר יתנועע בארצו או לא יהיה זה המאמר מדרך מה הוא כי יחוייב למי שישלול ממנו התנועה שיאמר שלא יתנועע לא שלא יצא מארצו וזה מבואר למי שעיין בסדרים ההגיוניים אשר למלאכת המופתית ומהם מה שאמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע יי' בקול איש כי יי' נלחם לישר' הורה בזה כי זה המופת הוא בענין המלחמה בעצמותה ואם היה זה המופת בעמידה מהתנוע' לא היה לו רושם בענין המלחמ' כלל ומהם כי יתבאר מדבריו כי הש"י לא יעשה מופתי' כי אם לצורך או לקנות דעות אמיתיות ולא נזכר בכאן רושם בזה המופת באחד משו הצדדים ומהם שכבר התבאר בספר מלחמות יי' כי המופת לא יהיה על יד נביא בשו הנמצאות העליונים ר"ל הגרמים השמימיים ולזה הוא מבואר שלא היה זה המופת בזה הענין אשר יחשב בתחלת המחשבה שהיה בו המופת בזה הספור ואם יספק עלינו מספק על מה שהפרשנו בזה ויאמר שכבר נראה שיעשה המופת ע"י נביא בשנוי סדר תנועת הסדר והוא מה שאמ' ישעיה לחזקיה כשאמ' מה אות כי ירפא יי' לי ועליתי ביום השלישי בית יי' ויענהו הלך הצל י' מעלו' אם ישוב הצל אחורנית י' מעלות והוא מבואר שתנועת הצל לא תהיה כי אם בתנועת השמש ולזה יחוייב מזה שנוי סדר תנועת השמש נאמ' לו כי כשיעיין היטב במאמרי' שבאו בזה המקו' יתחייב שלא קיה זה המופת בהשתנה סדר תנועת השמש הנה איך יתכן שנאמ' שזה יהיה נקל הנה איך שישתנה זה הסדור הוא ענין נפלא מאד ולזה ראוי שנבאר הדברי' ההם ויתבאר מזה מה היה ענין המופת ההוא ונאמ' כי ידמה לפי הנראה לנו שכבר שם ישעיה הבחיר' בזה המופת לחזקיה ואמ' שזה האות יהיה באחד משני הדרכים האחד בשילך הצל י' מעלו' יותר על מה שהלך בזולת זמן או שישוב הצל אחורנית י' מעלו' והוא מבואר שאם היה זה המופת היה בענין המלחמה כמו שזכרנו ולזה הוא מבואר שזה המופת היה בזולת שנוי סדר תנועת השמש וזה יהיה לפי מה שאומ' והוא שכבר יתבאר בחוש שכאשר יהיו עננים תחת השמש באופן שירסם בהם ניצוצות וירוצו הנה הם יראו שיהיה השמש בזולת מקו' שהוא עם שכבר יראה את נטיית כל השמש שיעור רב במעט זמן למזרח או למערב לצפון או לדרום לפי מצב העננים ההם וכד תנועתם וזה ממה שאין בו ספק כי תמיד יראה זה מן החוש בזה האופן ולפי שכבר ראה חזקיה אז מהעננים ומכד תנועתם שנקל לצל לנטות עשר מעלות יותר על מה שהלך שאל שיהיה הענין בהפך מה שהיה נראה שהיה נכון אז מכד תנועת העננים ההם ולזה שאל שישוב אחורנית הצל עשר מעלות והנה בספר ישעיה אמ' ותשב השמש עשר מעלו' במעלות אשר ירדה ר"ל לפי החוש ענין מופתי היה בצל כמו שנזכר שם אמ' הנני משיב את צל המעלו' ובכאן הותר זה הספק ואם ירבה אחד על כל פנים שיהיו אלו המופתים בשנוי סדר תנועת השמש לא אקפיד עליו בזה ומי יתן וכל הטועים לא יטעו יותר מזה השעור כי זה מגדיל לפי מחשבתו עוצם השם יתבר' ויכלתו. ואחר שהתישב זה הנה כשוב לבאר דברי' זאת הפרשה ואומר שמאמר יהושע היה שטרם שיסור השמש מהיותו על גבעון והירח מהיותו על עמק אילון תשלם נקמת גוי אויביו אבל קצר הכתוב בזה ויורה על זה מה שאמ' אחריו וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו והרצון בזה שכבר דמם השמש בגבעון וירח בעמק אילון עד שנשלמה זאת המלחמה מהנקמה וזה היה ענין נפלא כי לא די שיעד שינקמו ישראל מהקמים עליהם אבל יעד עם זה שזאת הנקמה תשלם בזמן קצר כזה ולזה אמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע יי' בקול איש כי יי' נלחם בישראל ולזה היו יכולים להשלים הנקמה בזה הזמן הקצר כי יד השם יתברך לא תקצר ואמר לשמוע יי' וגו' לפי שלא יעדו השם יתברך שתשלם זו הנקמה בזה הזמן קצר אבל השם יתברך שמע לקולו על דרך מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים: והנה

רשי

הלא היא כתובה · דבר זה כתב בתורה שאמר לו יעקב ליוסף זרעו של אפרים יהיה מלא הגוים אימתי ביום שעמדה חמה ליהושע נתמלא כל העולם שמעו של יהושע ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים : גלו · גלגלו אבנים אל פי המערה : ולא חרץ לבני ישראל · הריזה מקרא קצר לא חרץ החורץ לאיש מבני ישראל את לשונו חרץ לשון דיבור הוא בלשון וכן לא יחרץ כלב לשונו וכן אם יחרץ דרור תקרא את תצעק קול תשואות המלחמ' : והאשדות

רדק

עד יקום גוי אויביו · כמו מאויביו וכן השמרו לכם עלות בהר : ולא היה כיום ההוא · ואף על פי שהיה שוב השמש אחורנית לחזקיהו האות ההוא היה לאות ולמופת וכתנו השם בעבור שיאמי' חזקיהו שיחיה מחליו והוא כאחד מן המופתים שנעשו על ידי משה אבל דרך תפלה שיתפלל אדם על שנוי הטבע ונעתר הבורא לאותה תפלה אם לא יהיה לתת בו אות ומופת לא היה ולא יהיה וזהו שאמר לשמוע בקול איש כי יי' נלחם לישר' : נחבאים · בשוא הבי"ת : במערה במקדה · במערה שהיתה בגבול מקדה : וזנבתם · תכריתו זנבם והוא סוף המחנה : ויבאו · וי"ו ויבואו כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובענין הפסוק כן והשרידי' אשר שרדו מהם באו אל ערי המבצר : מקדה בשלום · למעלה אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה תחלה אחרי כלות המלחמה שבו הגלגלה וכאשר אמר ליהושע כי המלכי' נחבאים במערה במקדה בא לו למקדה עד קצה המחנה וזוה מה שאומר שבוה ואחר שזכבו אותם שבו מקדה וצוה להמית את המלכים : לאיש את לשונו · ת"י לא הוה נזקא לבני ישראל למדחק גבר ית נפשיה וכן תרג' אנקלוס לא יחרץ כלב לשונו לא ינזק כלבא בלישניה אבל י"ת לשונו נפשיה · והמפרשי' פירשו כי למ"ד לאיש נוסף ופירשו איש מהם לא חרץ לבני ישראל את לשונו ולמ"ד זו כלמ"ד הרגו לאבנר והשליש' לאבשלום והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואפשר לפרש למ"ד לאיש ממש ופי' לאיש מבני ישראל כלומ' אין צריך לומר לבני ישר' כלומר אין צריך לומר לבני ישראל לרבים מהם שלא חרץ איש מהגוים את הלשון כי אפילו לאיש אחד מבני ישראל לא חרץ איש מהגוים את לשונו : ההלכוא · באלף נח נוסף עם הוי"ו וכן ולא אבוא שמוע וכן כל הוא שבמקל' והא ההלכוא במקום אשר כמו ה"א ההקדיש שמואל והדומים לו כי לא תבא ה"א הידיעה על ה העוברים : ויהי

כיום י"א וסי' במסר' רבתא : ביום ההוא לפניו ולאחריו ד' פסוקי' אית כהון לפניו ולאחריו וסי' נמסר בסדר בא :
הגלגלה ז' בקריא' וסי' וישלחו אנשי גבעון · וישב יהושע קדמאה וכתראה דיהודה · וישב המלך ויבא עד

וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד עַד־יִקֹּם גּוֹי אֹיְבָיו הֲלֹא־הִיא כְתוּבָה עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם וְלֹא־אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים׃ וְלֹא הָיָה כַּיּוֹם הַהוּא לְפָנָיו וְאַחֲרָיו לִשְׁמֹעַ יְהוָה בְּקוֹל אִישׁ כִּי יְהוָה נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל׃
וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה׃ וַיָּנֻסוּ חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיֵּחָבְאוּ בַמְּעָרָה בְּמַקֵּדָה׃ וַיֻּגַּד לִיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר נִמְצְאוּ חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים נֶחְבְּאִים בַּמְּעָרָה בְּמַקֵּדָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ גֹּלּוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֶל־פִּי הַמְּעָרָה וְהַפְקִידוּ עָלֶיהָ אֲנָשִׁים לְשָׁמְרָם׃
וְאַתֶּם אַל־תַּעֲמֹדוּ רִדְפוּ אַחֲרֵי אֹיְבֵיכֶם וְזִנַּבְתֶּם אוֹתָם אַל־תִּתְּנוּם לָבוֹא אֶל־עָרֵיהֶם כִּי נְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּיֶדְכֶם׃ וַיְהִי כְּכַלּוֹת יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַכּוֹתָם מַכָּה גְדוֹלָה־מְאֹד עַד־תֻּמָּם וְהַשְּׂרִידִים שָׂרְדוּ מֵהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר׃ וַיָּשֻׁבוּ כָל־הָעָם אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ מַקֵּדָה בְּשָׁלוֹם לֹא־חָרַץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת־לְשֹׁנוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ פִּתְחוּ אֶת־פִּי הַמְּעָרָה וְהוֹצִיאוּ אֵלַי אֶת־חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־הַמְּעָרָה׃ וַיַּעֲשׂוּ כֵן וַיּוֹצִיאוּ אֵלָיו אֶת־חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־הַמְּעָרָה אֶת מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַ͏ִם אֶת־מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶת־מֶלֶךְ יַרְמוּת אֶת־מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶת־מֶלֶךְ עֶגְלוֹן׃ וַיְהִי כְּהוֹצִיאָם אֶת־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֶל־קְצִינֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הֶהָלְכוּא אִתּוֹ קִרְבוּ שִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיכֶם עַל־צַוְּארֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרְבוּ וַיָּשִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיהֶם עַל־צַוְּארֵיהֶם׃

וְאוֹרִיךְ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא קָם עַד דְּאִתְפְּרַע עַמָּא יִשְׂרָאֵל מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן הֲלָא הִיא כְּתִיבָא עַל סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא וְקָם שִׁמְשָׁא בְּפַלְגוּת שְׁמַיָּא וְלָא רְחֵק לְמֵיעַל כְּיוֹם שְׁלִים׃ וְלָא הֲוָה כְּיוֹמָא הַהוּא קֳדָמוֹהִי וּבַתְרוֹהִי דְּאִתְקַבְּלַת קֳדָם יְיָ צְלוֹת אֱנָשׁ אֲרֵי בְּמֵימְרֵיהּ יְיָ מַגִּיחַ קְרָב לְיִשְׂ׳׃ וְתָב יְהוֹשֻׁ׳ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִימֵּיהּ לְמַשְׁרִיתָא לְגִלְגְּלָא׃ וְאַפְּכוּ חַמְשָׁא מַלְכַיָּא הָאִלֵּין וְאִטַּמָּרוּ בִּמְעַרְתָּא בְּמַקֵּדָה׃
וְאִתְחַוָּא לִיהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר אִשְׁתְּכַחוּ חַמְשָׁא מַלְכַיָּא טְמִירִין בִּמְעַרְתָּא בְּמַקֵּדָה׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ קְרִיבוּ אַבְנִין רַבְרְבִין קֳדָם פּוּמָא דִמְעַרְתָּא וּמַנּוּ עֲלַהּ גֻּבְרִין לְמַטַּרְהוֹן׃ וְאַתּוּן לָא תְקוּמוּן רְדוּפוּ בָּתַר בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְתַרְבְּקוּן יַתְהוֹן לָא תִשְׁבְּקוּנוּן לְמֵיעַל לְקִירְוֵיהוֹן אֲרֵי מְסַרִינוּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן בִּידֵיכוֹן׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִמְחֵיהוֹן מַחְתָּא רַבְּתָא לַחֲדָא עַד דִּשְׁלִימוּ וּמְשֵׁיזְבַיָּא אִשְׁתֵּיזִבוּ מִנְּהוֹן וְעָלוּ לְקִרְוִין כְּרִיכָן׃ וְתָבוּ כָל עַמָּא לְמַשְׁרִיתָא לְוָת יְהוֹשֻׁעַ לְמַקֵּדָה בִּשְׁלָם לָא הֲוָה נִיזְקָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִרְחַק גְּבַר יַת נַפְשֵׁיהּ׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ פְּתַחוּ יַת פּוּמָא דִמְעַרְתָּא וְאַפִּיקוּ לְוָתִי יַת חַמְשָׁא מַלְכַיָּא הָאִלֵּין מִן מְעַרְתָּא׃ וַעֲבָדוּ כֵן וְאַפִּיקוּ לְוָתֵיהּ יַת חַמְשָׁא מַלְכַיָּא הָאִלֵּין מִן מְעַרְתָּא יַת מַלְכָּא דִירוּשְׁלֶם יַת מַלְכָּא דְחֶבְרוֹן יַת מַלְכָּא דְיַרְמוּת יַת מַלְכָּא דְלָכִישׁ יַת מַלְכָּא דְעֶגְלוֹן׃ וַהֲוָה כַּד אַפִּיקוּ יַת מַלְכַיָּא הָאִלֵּין לְוָת יְהוֹשֻׁעַ וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְשִׁלְטוֹנֵי גֻּבְרֵי מַגִּיחֵי קְרָבָא דַּאֲזָלוּ עִימֵּי קְרִבוּ שַׁווּ יַת רִיגְלֵיכוֹן עַל צַוְּארֵי מַלְכַיָּא הָאִלֵּין וּקְרִיבוּ וְשַׁוִּיאוּ יַת רַגְלֵיהוֹן עַל צַוְּארֵיהוֹן׃

הירדן · ויעבר המלך הגלגלה וכמהן · ואלישע שב : גלו ב' וסי' ויאמר יהושע גלו אבנים גדלת · גלו אלי היום אבן גדולה : ויציאו י"ב ד' מנהון מלאים וסי' נמסר בסוף סדר אמור ולעיל בסיפרא סימן ו' :

רלבג

והנה ספר הישר אחשוב שהיה נקרא כך ואבד עם הגלות וכבר רבו בו הפירושי' לרבותינו ז"ל ואולי שידע כי השמ' יארך היום ולזה כאמר שהיום ירד מאד כ כשקרב השמש לערב כי אז יחלש אור השמ' ומה שיהיה בו אור ה השמש יותר חזק הוא בעת היותו בחצי ה השמים הנה זה מ מבואר בנפשו מן ה החוש וזה יתבאר גם כן ממה שאמר וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון ה היום ר"ל שאורו יוסף עד נכון היום כן ארח צדיקים מתיסר תמיד אל תוספת השלמות והוא מבואר שבעת היות השמש בחצי ה השמים לא תורגש בו ירידה כי אם בעת א ארוך וזה מבואר מאד למי שעיין בחכמת ה התכונה עיון מעט וזה יתבאר גם כן מצד כלי המבט כמו האצטורלב ורביע ה העיגול כי אז לא תורגש לשמש ירידה באלו ה הכלי' בכמו חצי שעה ולזה אמר שכבר עמד השמ' אז בחצי השמי' כי כן היה מחוייב כי הם היו אצל גבעו' והיו רואי' השמש על גבעון ולא מהר השמ' לרדת כמו שדרך היום ה התמים שלא ימהר ה השמש לרדת בו ואחשב שאורך עיר גבעון היה ממזרח ל למערב וזאת התנועה לא תורגש מאד לשמש אבל חצי היו למיעוט שיעור ירידתו הנה זכר שמצד הנטייה הכראית לו מצד הירידה לא יצא שלא יראה כנגד גבעון אף על פי שהיתה רחבה כי לא מיהר לבוא כמשפט ענין השמש אצל סמיכות היום · ובכאן כשלם ביאור דברי זאת הפרשה והותרו הספקות הנופלות בה · וזכר אחר זה חריצות יהושע בענין זאת המלחמה למהר להחרים או הגוים ושכבר הגיע לישראל מעוצם ההצלחה שכלם שבו בשלום לא הוכה אחד מהם ולא השתדלו האויבים להכות אחד מהם כי נפל פחדם עליהם · וזהו אמ' על צד המשל לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו · וצוה יהושע לקציני אנשי המלחמה שהלכו אתו שישימו רגליהם על צוארי מלכים האלה למען ייראו הכנעניים מלהלחם בישראל ולזו הסבה תלם על חמשה עצים והושיבם במערה ושמו אבנים גדולות על פי המערה עם שזה היה מזכיר לישראל ענין המופת שנעשה בזאת המלחמה : עוד זכר

בוא יב מל וסי נמסר בישעיה סימ ב׃ וישמו ד חס בקריא וסי וישמו אבני גדולו על פי המערה. את ארון יי על העגלה. אל האבן הגדולה. וישמו לה ידים דמלכים. ונמסר גם בסדר מקץ׃ עד עצם היום הזה ג וסימ ולחם וקלי וכרמל. ויהי לעת בא השמש דיהושע. הטה ואבתם פשעו בי דיחזקאל׃ ויכה ג וסימ ואת מקדה לכד יהושע. ויתן יי גם אתה. ויתן יי את לכיש׃ וילכדוה ה וסי נמסר

ויאמר אליהם יהושע אל תיראו ואל תחתו חזקו ואמצו כי ככה יעשה יהוה לכל איביכם אשר אתם נלחמים אותם׃ ויכם יהושע אחרי כן וימיתם ויתלם על חמשה עצים ויהיו תלוים על העצים עד הערב׃ ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע ויורידום מעל העצים וישלכם אל המערה אשר נחבאו שם וישמו אבנים גדלות על פי המערה עד עצם היום הזה׃

ואת מקדה לכד יהושע ביום ההוא ויכה לפי חרב ואת מלכה החרם אותם ואת כל הנפש אשר בה לא השאיר שריד ויעש למלך מקדה כאשר עשה למלך יריחו׃

ויעבר יהושע וכל ישראל עמו ממקדה לבנה וילחם עם לבנה׃ ויתן יהוה גם אותה ביד ישראל ואת מלכה ויכה לפי חרב ואת כל הנפש אשר בה לא השאיר בה שריד ויעש למלכה כאשר עשה למלך יריחו׃

ויעבר יהושע וכל ישראל עמו מלבנה לכישה ויחן עליה וילחם בה׃ ויתן יהוה את לכיש ביד ישראל וילכדה ביום השני ויכה לפי חרב ואת כל הנפש אשר בה ככל אשר עשה ללבנה׃

אז עלה הרם מלך גזר לעזר את לכיש ויכהו יהושע ואת עמו עד בלתי השאיר לו שריד׃

ויעבר יהושע וכל ישראל עמו מלכיש עגלנה ויחנו עליה וילחמו עליה׃ וילכדוה ביום ההוא ויכוה לפי חרב ואת כל הנפש אשר בה ביום ההוא החרים ככל אשר עשה ללכיש׃ ויעל יהושע וכל ישראל עמו מעגלונה חברונה וילחמו עליה׃ וילכדוה ויכוה לפי חרב ואת מלכה ואת כל עריה ואת כל הנפש אשר בה לא השאיר שריד ככל אשר עשה לעגלון ויחרם אותה ואת כל הנפש אשר בה׃ וישב יהושע וכל ישראל עמו דברה וילחם עליה׃ וילכדה ואת מלכה

ג׳ ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ובכ׳ ד׳ חס · ד׳ חס · ל׳ · ג׳ ב׳ חס׳ ואד בסיפרא · ל׳ ס יחידאין · ל׳ בתכמא כסון · ג׳ נמין · ל׳ דכתי · ל׳ בתכמא כסון · ל׳ וחס · ל׳ · ל׳ וחס · ה׳ ג׳ מהון חל · ל׳ · ט · כל עניה כן ב׳ מא דלבנה · ג׳ וחס

ואמר להון יהושע לא תדחלון ולא תתברון תקיפו ועלימו ארי כדין יעבד יי לכל בעלי דבביכון דאתון מגיחין קרבא בהון׃ ומחנון יהושע בתר כן וקטלינון וצלבינון על חמשא צליבין והוו צליבין על צליביא עד רמשא׃ והוה לעידן מיעל שמשא פקיד יהושע ואחיתונון מעל צליביא ורמונון למערתא דאטמרו תמן ושויאו אבנין רברבן על פומא דמערתא עד כרן יומא הדין׃

וית מקדה כבש יהושע ביומא ההוא ומחה לפתגם דחרב וית מלכא גמיר יתהון וית כל נפשתא די בה לא אשאר משיזיב ועבד למלכא דמקדה כמא דעבד למלכא דיריחו׃

ועבר יהושע וכל ישראל עימיה ממקדה ללבנה ואגיח קרבא עם לבנה׃ ומסר יי אף יתה בידא דישראל וית מלכה ומחה לפתגם דחרב וית כל נפשתא די בה לא אשאר בה משיזיב ועבד למלכה כמא דעבד למלכא דיריחו׃

ועבר יהושע וכל ישראל עמיה מלבנה ללכיש ושרא עלה ואגיח קרבא בה׃ ומסר יי ית לכיש בידא דישראל וכבשה ביומא תנינא ומחה לפתגם דחרב וית כל נפשתא דבה ככל דעבד ללבנה׃ בכן סליק הורם מלכא דגזר למסעד ית לכיש ומחהי יהושע וית עמיה עד דלא אשתאר ליה משיזיב׃

ועבר יהושע וכל ישראל עימיה מלכיש לעגלון ושרו עלה ואגיחו קרבא עלה׃ וכבשוה ביומא ההוא ומחוהא לפתגם דחרב וית כל נפשתא דבה ביומא ההוא גמר ככל דעבד ללכיש׃ וסליק יהושע וכל ישראל עימיה מעגלון לחברון ואגיחו קרבא עלה׃ וכבשוהא ומחוהא לפתגם דחרב וית מלכה וית כל קרוהא וית כל נפשתא דבה לא אשאר משיזיב ככל דעבד לעגלון וגמר יתה וית כל נפשתא דבה׃ ותב יהושע וכל ישראל עימיה לדביר ואגיח קרבא עלה׃ וכבשה וית מלכה

רדק אחר לעת בא השמש. מפני שטומאת האדם היו התלוים נקברים אף על פי שאינם מבני ישראל כמו שאומר ולא תטמא את אדמתך כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ לפיכך צוה כן יהושע לעשות למלך העי ולחמשת המלכים האלה וכן לעתיד בגוג מגוג אמר וקברום בית ישר׳ למען טהר את הארץ׃ כאשר עש׳ למלך יריחו. להודיע כי לא תפשוהו חי ותלוהו אח כן כמו שעשו למלך העי ולחמשת המלכים אלא הרגוהו בכלל ההרוגי׳ כמו שאמ׳ ויכה לפי חרב ואת מלכה׃ ביום השני. ביום השני לחנייתם עליה׃ ואת מלכה. והנה היה מלך חברון מחמשת המלכים שתלו אלא ידמה שהמליכו אחר כן מלך בחברון׃ ואת כל עריה. ואנשי הערים אשר על גבולה הקרואו׳ על שמה׃ וישב יהושע. נראה כי כשעלה מעגלון לחברון עבר על דביר ולא נלחם עליה כי ראה להלחם עליה בחברון ואחר שלכד חברון שב לדביר ונלחם עליה׃ והגבב

רלבג עוד זכר שכבר לכד יהושע מקדה ולבנה ולכיש ועגלון וחברון ודביר באופן שהכה יהושע מקדש ברנע עד עזה ואת כל ארץ גשן עד גבעון בזמן קצר מדובק באין ה הפסק וזהו אמרו ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהוש׳ פעם אחת ואחר שב יהושע וכל ישרא׳ אל המחנה הגלגל כי שם היה המשכן כמו שזכרנו׃ עוד

בא׳ יג א׳ ל׳ וכל שאול וכתו׳ דמל׳ באת חס׳

לעיל בסיפרא כסי׳ ח׳׃ חברונה ט׳ ח׳ מלאים וא׳ חס׳ וסימ׳ ויעל יהושע דמעגלונה ויאמ׳ דוד אנה אעלה. ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד. ושל אחריו ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה קדמא דפסו׳ דמלכים. ויאמר לו המלך לך בשלום. ויקבצו כל ישראל אל דויד חברונה דד״ה. ושל אחריו ויבאו כל זקני ישר׳ אל המלך חברונה קדמא דפסו׳. כל אלה אנשי המלחמה דד״ה. ואלה מספרי ראשי החלוץ ל לצבא באו דד״ה׃

לחזק את לבם. זה היה למתי סבות האחת שהיה זה העונש שנס כמו בפרעה ויחזק יי׳ את לב פרעה והשנית כמו שאומר הטעם כי למען השמידם כאשר צוה יי׳ את משה כמו שכתוב כי אתן בידכם את כל יושבי הארץ וגו׳ ואמר פן יחטיאו אותך לי׃ להם תחנה׃ כמו חנינה ורחמנות׃ ויכרת את הענקים. ולמעלה הוא אומר כי כלב הורישם כלב עשה במצות יהושע שנתן לו את ההר ועוד ירא׳ בספר שפטים כי אחרי מות יהושע הורישום בני יהודה והאמת כי בחיי יהושע הורישום׳ חברון והענקי׳ אשר בהר חברון הכל הכריתו ומה שאמר כי כלב הורישם לפי שנתן לו יהושע חברון על פי יי׳ כקראת המלחמה על שמו ועל שם שבטו שהוא שבט יהודה והם השתדלו יותר במלחמה ההיא ופי׳ וילך יהודה אל ה הכנעני היושב בחברון שאמר בספר שפטים וכבר הלך אבל ספר אותו שם עם מה שכבשו אחרי מות יהושע וכן וילחמו בני יהוד׳ בירושלם פירושו וכבר נלחמו כי מלך ירושלם הוא ב בחשבון ל״א מלכי׳ שהכה יהושע ובני ישראל׃ הר יהודה. נקרא כן על שם סופו כי קודם שלקחו אותו לא היה נקרא כן׃ הר ישראל. כמו שפירשנו ל למעלה׃ רק בעזה. ומה שאמר בספר שפטים וילכד יהושע עזה ואת גבולה וגו׳ אחרי מות יהושע היה זה אבל בחיי יהושע הם ה הכריתו הענקים מן חברון ומן אלה המקומות שזכר ונשארו בעזה ובשאר ערי פלשתים עד שלכדם אחר כן יהודה׃ והארץ שקטה ממלחמ׳. שלא התעוררו עוד הכנענים להאסף ולהלחם עם ישראל כי ראו כי נפלו ל לפניהם בכל הנלחמו׳ וגם ישרא׳ עמדו באותה הארץ שכבשו ולא התעוררו לכבוש עוד וכשזקן י יהושע אמר לו האל ית׳ שיזרז ישראל לכבוש הארץ הנשארת ואמר ליהושע שיחלק אות׳ בחייו והתחיל בשני השבטים שהם י יהודה ויוסף כי כאמר לו ברוח הקדש שאלו יחלו תחלה כי הם ראשי ישראל ואלה יעמדו על ב גבולי ארץ ישראל יהודה מדרום ויוסף מצפון והשבעה שבטים ביניהם וכיון שעלה גורל לאלו השבטים השנים וכבשו הגבולי׳ חשבו כי כל הארץ נכבשת כי המערב הים הגדול גבולו ו והמזרח הירדן וים כנרת לפיכ׳ נתעצלו לכבוש שבעה שבטים עד שבאו לשילה כי לא היו ח חוששין כיון שהיו הגבולי׳ בידם והכנענים הנשארים היו ביניהם וכל ישראל היו להם ערי׳ הרבה לשבת בארץ הנכבשת וכאשר באו לשילה אחר י״ד שנה משבאו לגלגל אמר להם יהושע שיכתבו הערים שבין יהודה ויוסף ויעשו מהם שבעה חלקים ואחר כך יטילו גורל ביניהן על פי הקלפי ועל פי יי׳ לשבעה השבטים׃ מלך

לנחלה ט״ו בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר קרח׃

כי מאת יהוה היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם לבלתי היות להם תחנה כי למען השמידם כאשר צוה יהוה את משה׃ ויבא יהושע בעת ההיא ויכרת את הענקים מן ההר מן חברון מן דבר מן ענב ומכל הר יהודה ומכל הר ישראל עם עריהם החרימם יהושע׃ לא נותר ענקים בארץ בני ישראל רק בעזה בגת ובאשדוד נשארו׃ ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר דבר יהוה אל משה ויתנה יהושע לנחלה לישראל כמחלקתם לשבטיהם והארץ שקטה ממלחמה׃ פ

יב ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל וירשו את ארצם בעבר הירדן מזרחה השמש מנחל ארנון עד הר חרמון וכל הערבה מזרחה׃ סיחון מלך האמרי הישב בחשבון משל מערוער אשר על שפת נחל ארנון ותוך הנחל וחצי הגלעד ועד יבק הנחל גבול בני עמון׃ והערבה עד ים כנרות מזרחה ועד ים הערבה ים המלח מזרחה

ל׳ חגג׳ ל׳ כסיפ׳ ל׳ · ל׳ ראש וחכב · ג׳ בכס׳ ומכל ומכל · ז׳ ל״ כבס׳ · ג׳ בכס׳ ל׳ וכתי׳ · ל׳ חס׳ · נ׳ ל׳ ל׳ · ו״ל פ

ארי מן קדם יי׳ הות לתקפא ית לבהון לסדרא קרבא עם ישראל בדיל לגמרותהון בדיל דלא למהוי להון רחמין ארי בדיל לשיציותהון כמא דפקיד יי׳ ית משה׃ ואתא יהושע בעדנא ההיא ושיצי ית גיבריא מן טורא מן חברון מן דביר מן ענב ומכל טורא דיהודה ומכל טורא דישראל עם קירויהון גמרינון יהושע׃ לא אשתאר גבריא בארע בני ישראל לחוד בעזה בגת ובאשדוד אשתארו׃ ונסיב יהושע ית כל ארעא ככל די מליל יי׳ עם משה ויהבה יהושע לאחסנא לישראל בפלגותיהון לשבטיהון וארעא שדוכת מלמעבד קרבא׃ ואילין מלכי ארעא דמחו בני ישראל וירית ית ארעהון בעברא דירדנא מדנח שמשא מנחלא דארנון עד טורא דחרמון וכל מישרא מדינחא׃ סיחון מלכא אמוראה דיתיב בחשבון שליט מערוער דעל כיף נחלא דארנון וגו נחלא ופלגות ארע גלעד ועד יובקא דנחלא תחומא דבני עמון׃ ומישרא עד ים גינוסר מדינחא ועד ימא דמישרא ימא דמלחא מדינחא

רשי

ועד יבק. הנחל שמם גבול ארץ בני עמון סוף מכר ארץ בני עמון ומשם והלאה היו בני עמון מושלים וחצי הגלעד גבול סיחון שם היה מכר ממשלת סיחון כ כשאמרנו למעלה ש שחצי הגלעד היה שלו וזה חצי השני של עוג׃ לנפת

רלבג

עוד זכר שכבר הכרית יהושע הענקים כל והנה כזכ׳ במה שיבא כי כלב בן יפונ׳ הכרי׳ הענקי׳ מחברון ועתניא׳ בן קנז לכד דביר וזה בלתי סותר למה שבכאן כי הכל היה מיוחס ליהושע כי הוא היה הראש המנהיג אותם בזה והנה כזכר אחר זה כי כבר נשאר הרבה עדין מן הארץ לרשתה אלא שע״ז כבר חלקה להם י יהושע בנחלה לישראל לשבטיהם כמו ש שזכר אחר זה. וזכר עם זה שהארץ שקטה ממלחמה כי לא היו נלחמים עם ישראל ולא ישרא׳ עמם ואף על פי שכבר נשאר הרבה מן הארץ לרשתה׃ ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הם אלו׃

התועלת הראשון במצות והוא מה שזכר מענין המזבח והר עיבל ומה שנלוה בזה ממה שנצטוו לעשות שם כמו שנזכר בפרשת כי תבא והנה התועלת בזו המצוה הוא להוסיף אזהרה לישראל בענין שמירת התורה ולזה נכתבה שם ובאה שם הברכה למול הר גריזים למי שיקימה והקללה למול הר עיבל למי שיסור ממנה כי בזה היושרה אל שתדבק בשלמות ההשגחה האלהית בישרא׳ ויהיו מפני זה יותר ראוים לירושת הארץ׃ **השני** והוא במדות והוא שראוי לאדם להתישב בדברים שיעשה אותם שלא ימהר בעשייתם בזולת עצה ואף על פי שכבר יראה בתחלת המחשבה שהענין ההוא ראוי שיעשה הלא תראה מה שקרה לישראל עם יושבי גבעון מפני שמהרו לכרות להם ברית טרם ששאלו את פי יי׳ כי כבר השיגה להם החרטה אחר זה כי זה ממה שהביאם לעבור באופן מה ממה שצוה בתורה שלא לחיות כל נשמה מהערים הקרובות אם לא מהערים הרחוקות אשר לא מערי הגוים האלה ר״ל מז׳ עממין׃ **השלישי** והוא במצות והוא כי השבועה אשר לפי הדין איננה שבועה כגון זאת לפי שהיתה שבועה בטעות עם שכבר היתה באופן מה לעבור על דברי תורה ראוי שתקוי׳ עם מי שאינו מאנשי אומתינו כדי שלא יהיה שם חלול השם ואולם הכבידו ענין עבודתם כמו שזכרנו לתת להם גמול מה על מרמתם׃ **הרביעי** · והוא במדות והוא שראוי לאדון להטיב על עבדיו ולהצילם מיד הקמי׳ עליהם הלא תראה איך התנהג יהושע עם אנשי גבעון ואף על פי שכבר רמו אותו לעזור להם כנגד ה׳ המלכים הקמים עליהם׃ **החמישי** הוא לפרסם ענין הנפלאות שעשה אז השם לישראל בזאת המלחמה עד שכבר המית מהם באבני הברד יותר ממה שהרגו ישראל בחרב ושתוך הזמן הקצר שהגביל יהושע כשלמה נקמת גוי אויביו להורות כי יי׳ נלחם לישראל ולפרסם זה המופת והסתרות זכרו כוה שישיבו ה׳ המלכים תוך המערה ולשום אבנים גדולות על פי המערה להעיר כי לנחץ ענין המלחמה הזאת לא רצו להמתין שיוציאו המלכים האלה משם אבל שמו אז על פי המערה אבנים גדולות ונשארו שם אנשים לשמרם בדרך שלא יאחרו ענין המלחמה הזאת וימהרו לרדוף אחר הנשארים קודם שיבאו אל עריהם בדרך שתשלם הנקמה תוך העת שהגביל יהושע׃ **הששי** והוא במדות שראוי לאדם בהיותו ביום טובה שישמח בו ר״ל שכאשר יראה היותו מצליח במה שעשה ראוי שימהר ויחיש מעשיו ולא ימתין לעשות מה שיוכל לעשות ביום אחד למחרת היום ההוא כי לא ידע מה ילד יום ולזה תמצא מספר איך עלה הענין ליהושע בהשתדלותו בזריזות בענין המלחמה עד שכבר זכר שבפעם אחת נצח יהושע מלכים רבים ואת ארצם והם עשרים מלכים שנזכרו בענין הלא״ קודם מלך חצור ואחר זה כשהתרשל בזה לא נצח בימים רבים כי אם י״א מלכים שתמצא ממלך חצור עד סוף זכר המלכים ההם ולו השתדל בזה יהושע בזריזות אולי היה מכלה כל הגוים האלה אשר הוא בסוף הענין לישראל לפח ולמוקש׃ תם ואלה מלכי הארץ עד סוף הספר · זכר תחלה מה שנעשה ע״י משה מזאת המלחמה ואמר בזה תחלה אשר הכו בני ישראל והנה ראוי שייחס זה למשה עמהם כי על ידו נעשה ולזה זכר בסוף כי משה עבד יי׳ ובני ישראל עמו זה והנה לא הזכיר בזה תחילה שם משה להורות כי משה אע״פ שגדלה מעלתו מאד הנה היה נצוחו את המלכי׳ בזכות ישר׳ מצד בריתהשם יתעלה בריתעם אבותיהם כמו שנזכר בתורה · ואחר

דרך בית הישמות ומתימן תחת אשדות הפסגה׃ וגבול עוג מלך הבשן מיתר הרפאים היושב בעשתרות ובאדרעי׃ ומשל בהר חרמון ובסלכה ובכל הבשן עד גבול הגשורי והמעכתי וחצי הגלעד גבול סיחון מלך חשבון׃ משה עבד יהוה ובני ישראל הכום ויתנה משה עבד יהוה ירשה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה׃

ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן ימה מבעל גד בבקעת הלבנון ועד ההר החלק העלה שעירה ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירשה כמחלקתם׃ בהר ובשפלה ובערבה ובאשדות ובמדבר ובנגב החתי האמרי והכנעני הפרזי החוי והיבוסי׃

מלך יריחו אחד
מלך העי אשר מצד בית אל אחד׃
מלך ירושלם אחד
מלך חברון אחד׃
מלך ירמות אחד
מלך לכיש אחד׃
מלך עגלון אחד
מלך גזר אחד׃
מלך דבר אחד
מלך גדר אחד׃
מלך חרמה אחד
מלך ערד אחד׃
מלך לבנה אחד
מלך עדלם אחד׃
מלך מקדה אחד
מלך בית אל אחד׃
מלך תפוח אחד
מלך חפר אחד׃
מלך אפק אחד
מלך לשרון אחד׃
מלך מדון אחד
מלך חצור אחד׃
מלך שמרון מראון אחד
מלך אכשף אחד׃
מלך תענך אחד
מלך מגדו אחד׃
מלך קדש אחד
מלך יקנעם לכרמל אחד׃
מלך דור לנפת דור אחד
מלך גוים לגלגל אחד׃
מלך תרצה אחד
כל מלכים שלשים ואחד׃

אורח בית ישימות ומדרומא תחות משפך מרמתא׃ ותחום עוג מלכא דמתנן משאר גבריא דיתיב בעשתרות ובאדרעי׃ ושליט בטורא דחרמון ובסלכה ובכל מתנן עד תחום גשוראה ואפקירוס ופלגות ארע דגלעד תחום סיחון מלכא דחשבון׃ משה עבדא דיי ובני ישראל מחונון ויהבה משה עבדא דיי ירותא לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה׃

ואילין מלכי ארעא די מחא יהושע ובני ישראל בעברא דירדנא מערבא ממישר גד בבקעת ליבנן ועד טורא פליגא דסליק לשעיר ויהבה יהושע לשבטא ישראל ירותא בפלגותהון׃ בטורא ובשפלתא ובמישרא ובמשפך מרמתא ובמדברא ובדרומא חתאי ואמוראי וכנענאי ופריזאי וחוואי ויבוסאי׃

מלכא דיריחו חד
מלכא דעי דבסטר ביתאל חד׃
מלכא דירושלם חד
מלכא דחברון חד׃
מלכא דירמות חד
מלכא דלכיש חד׃
מלכא דעגלון חד
מלכא דגזר חד׃
מלכא דדביר חד
מלכא דגדר חד׃
מלכא דחרמה חד
מלכא דערד חד׃
מלכא דלבנא חד
מלכא דעדלם חד׃
מלכא דמקדה חד
מלכא דביתאל חד׃
מלכא דתפוח חד
מלכא דחפר חד׃
מלכא דאפק חד
מלכא דלשרון חד׃
מלכא דמדון חד
מלכא דחצור חד׃
מלכא דשמרון מראון חד
מלכא דאכשף חד׃
מלכא דתענך חד
מלכא דמגדו חד׃
מלכא דקדש חד
מלכא דיקנעם לכרמלא חד׃
מלכא דדור לפלכי דור חד
מלכא דעממין לגלגלא חד׃
מלכא דתרצה חד
כל מלכיא תלתין וחד׃

רדק

מלך יריחו אחד · כל אלה מלכים ואחד מלכים שזוכר לא היה מלך על עיר אחת לבדה אלא כל עיר ועיר שזוכר היתה ראש ממלכתו והיה מושל על עירות וכפרים אחרים׃
גלילות

מסרה

שעירה ג׳ בקריאה וסי׳ וישב ביום ההוא עשו׳ יעבר נא אדני לפני עבדו· ועד ההר החלק העולה שעירה· ונמסר גם בסדר וישלח׃ ובמדבר ג׳ בקריאה וסי׳ ובמדבר אשר ראית אשר· אשר עשיתי במצרים ובמדבר· בהר ובשפלה ובערבה׃ החתי והיבוס׳ ו׳ דסמיכי וסימ׳ ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי· כי החרם תחרימם החתי· ויהי בשמע כל מלכי האמרי· בהר ובשפלה דיהושע· ותעברו את הירדן דסוף יהושע· כל העם הנותר דמלכים· ושארא והחוי והיבוסי· ונמסר גם בסדר כי תשא׃

רלבג

ואחר זה זכר מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן ימה ושזכר כתנה יהושע לשבטי ישראל ירושה כמחלקות לפי האופן הנזכר בתורה׃
והנה

כמחלקותם כל תרי׳ כן כמ״א במחלקותם דעזיר במשכב דוד לבנו

רשי

לנפות דור· לפלכי דור׃ והארץ

חצי הספר

והארץ נשארה הרבה מאד. ממה שאמרתי לאברהם שארה לרשתה שלא נכבשה: גלילות תרגו' אתחם בלע"ז: מן השיחור. הוא נילוס הוא נחל מצרים: הוא סמוך לתחום מקצוע דרומי מערבי של ארץ ישראל כמו שאמר באלה מסעי ולמדנו כיון שלא כיבש יהושע בחייו כל מצר הדרומי של ממדבר צן הוא ההר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה: חמשת סרני פלשתים וגו' הוא סוף גמר המצר עד הים הגדול שבמערב: לכנעני תחשב. מארץ הכנעני שנתתי לאברהם היא העזתי והאשקלוני שפה סרנים היה מונה ומתחלה קרא חמשה אמר רבי יוחנן אדורכיקי שלהם חמשה החשובים חמשה היו שהעזים אינו מונה מן הסרנים החשובים ועוד ים לפרש חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני הם חמשה ועוד כשאמר לכבוש ארץ העוים שאינם מן הפלשתים: עד גבול עקרון צפונ'. העקרוני יושב על הים ומתפשט לצד הצפון יותר מן האחרי' מתימן כל ארץ הכנעני פסוק ראשון מנה מצר הדרומי מן המזרח למערב וזה מונה את רוחב אותו המקצוע הנותר ליכבש כמה הוא מן הדרום לצפון מתימ' כל ארץ הכנעני מתימ' זו מעזה לצידוני' עד אפיק עד האמורי והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש ובמצר מזרחי כשאמר לכבוש במקצוע הצפון כל הלבנון מבעל גד עד סוף המצר וברוחב מן המזרח למערב עד לבא חמת זהו כל מצר הצפוני שלבא חמת במקצוע צפונית מערבית באלה מסעי אנכי אורישם. אחרי מותך: הפילה ליש' בנחלה. וכבוש לאחר זמן כל שבט ושבט מה שנפל בגורלו: עמו הראובני והגדי. עם חצי הראשון של מנש' והראובני והגדי לקחו נחלתם. מערוער אשר על שפתו' מונה והולך כל ארץ עבר הירדן ואח' כך מפרש גבול כל שבט ושבט ויתן משה למטה פלו' ופלוני ומיתר הרפאי'. שהרג כדר לעומר והמלכים אשר אתו כמה שנאמר ויכו את רפאי' בעשתרת קרני': בהר

ועד גבול ד' בקריא' וסי' מן השיחור אשר על פני מצרים. ושלמה היה מושל. ויהי מושל בכל הממלכות. ממגדל סונה ועד גבל כוש: והארץ ח' ראשי פסו' בקריאה וסי' נמסר בסדר בראשית: הפלה ו' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר נשא: אשי ט' כתיב יוד וס' נמסר בסדר צו: וכל ערי י"א פסו' ריש ומצ' וכל וכל וסי' נמסר בסד' צו:

וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלָיו אַתָּה זָקַנְתָּה בָּאתָ בַיָּמִים וְהָאָרֶץ נִשְׁאֲרָה הַרְבֵּה מְאֹד לְרִשְׁתָּהּ׃ זֹאת הָאָרֶץ הַנִּשְׁאָרֶת כָּל־גְּלִילוֹת הַפְּלִשְׁתִּים וְכָל־הַגְּשׁוּרִי׃ מִן־הַשִּׁיחוֹר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם וְעַד גְּבוּל עֶקְרוֹן צָפוֹנָה לַכְּנַעֲנִי תֵּחָשֵׁב חֲמֵשֶׁת סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים הָעַזָּתִי וְהָאַשְׁדּוֹדִי הָאֶשְׁקְלוֹנִי הַגִּתִּי וְהָעֶקְרוֹנִי וְהָעַוִּים׃ מִתֵּימָן כָּל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וּמְעָרָה אֲשֶׁר לַצִּידֹנִים עַד־אֲפֵקָה עַד גְּבוּל הָאֱמֹרִי׃ וְהָאָרֶץ הַגִּבְלִי וְכָל־הַלְּבָנוֹן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ מִבַּעַל גָּד תַּחַת הַר־חֶרְמוֹן עַד לְבוֹא חֲמָת׃ כָּל־יֹשְׁבֵי הָהָר מִן־הַלְּבָנוֹן עַד־מִשְׂרְפֹת מַיִם כָּל־צִידֹנִים אָנֹכִי אוֹרִישֵׁם מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק הַפִּלֶהָ לְיִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָה כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ׃ וְעַתָּה חַלֵּק אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת בְּנַחֲלָה לְתִשְׁעַת הַשְּׁבָטִים וַחֲצִי הַשֵּׁבֶט הַמְנַשֶּׁה׃ עִמּוֹ הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי לָקְחוּ נַחֲלָתָם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה כַּאֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהֹוָה׃ מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנוֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל וְכָל־הַמִּישֹׁר מֵידְבָא עַד־דִּיבוֹן׃ וְכֹל עָרֵי סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן עַד־גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְהַגִּלְעָד וּגְבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וְכֹל הַר חֶרְמוֹן וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה׃ כָּל־מַמְלְכוּת עוֹג בַּבָּשָׁן אֲשֶׁר־מָלַךְ בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי הוּא נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים וַיַּכֵּם מֹשֶׁה וַיֹּרִשֵׁם׃ וְלֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַגְּשׁוּרִי וְאֶת־הַמַּעֲכָתִי וַיֵּשֶׁב גְּשׁוּר וּמַעֲכָת בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ רַק לְשֵׁבֶט הַלֵּוִי לֹא נָתַן נַחֲלָה אִשֵּׁי יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לְמַטֵּה בְנֵי־רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃

וִיהוֹשֻׁעַ סִיב עַל בְּיוֹמִין וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ אַתְּ סַבְתָּא עָלְתָּא בְּיוֹמִין וְאַרְעָא אִשְׁתְּאָרַת סַגִּיאָה לַחֲדָא לְמֵירְתַהּ׃ דָּא אַרְעָא דְּאִשְׁתְּאָרַת כָּל תְּחוּמֵי פְּלִשְׁתָּאֵי וְכָל גְּשׁוּרָאֵי׃ מִן שִׁיחוֹר דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם וְעַד תְּחוּם עֶקְרוֹן צִיפּוּנָא עַל אַרְעָא כְּנַעֲנָא תִּתְמְנֵי חַמְשָׁא טוּרְנֵי פְּלִשְׁתָּאֵי עַזָּתָאֵי וְאַשְׁדּוֹדָאֵי אַשְׁקְלוֹנָאֵי גִּיתָּאֵי וְעֶקְרוֹנָאֵי וְעַוָּאֵי׃ מִדָּרוֹמָא כָּל אַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי וּמְעַרְתָּא דִּי לְצִידוֹנָאֵה עַד אֲפֵק עַד תְּחוּם אֱמוֹרָאָה׃ וְאַרְעָא גִּיבְלִי וְכָל לִיבְנַן מַדְנַח שִׁמְשָׁא מִמֵּישַׁר גָּד שִׁיפּוֹלֵי טוּרָא דְּחֶרְמוֹן עַד מַעֲלָנָא דַּחֲמָת׃ כָּל יָתְבֵי טוּרָא מִן לִבְנָן עַד חַרְצֵי מַיָּא כָּל צִידוֹנָאֵי בְּמֵימְרִי אֲתָרֵיכִינוּן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחוֹד פְּלִיגְהָא לְיִשְׂרָאֵל בְּאַחְסָנָא כְּמָא דְּפַקֵּידְתָּךְ׃ וּכְעַן פְּלִיג יַת אַרְעָא הָדָא בְּאַחְסָנָא לְתִשְׁעָא שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִּמְנַשֶּׁה׃ עִימֵּיהּ שִׁבְטָא רְאוּבֵן וְשִׁבְטָא גָד קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן דִּיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה בְּעִיבְרָא דְּיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא כְּמָא דִּיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַּיְיָ׃ מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל כֵּיף נַחֲלָא דְּאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִּי בְּגוֹ נַחֲלָא וְכָל מֵישַׁר מֵידְבָא עַד דִּיבוֹן׃ וְכָל קִירְוֵי סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה דִּי מְלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן עַד תְּחוּם בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְאַרְעָא גִּלְעָד וּתְחוּם גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּיקֵירוֹס וְכָל טוּרָא דְּחֶרְמוֹן וְכָל מַתְנַן עַד סַלְכָה׃ כָּל מַלְכוּת עוֹג בְּמַתְנַן דִּי מְלַךְ בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי וְהוּא אִשְׁתְּאַר מִשְּׁאַר גִּיבָּרַיָּא וּמְחַנוּן מֹשֶׁה וְתָרֵיכִינוּן׃ וְלָא תָרִיכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת גְּשׁוּרָאָה וְיַת אַפִּיקֵירוֹס וִיתִיב גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּיקֵירוֹס בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל עַד יוֹמָא הָדֵין׃ לְחוֹד שִׁבְטָא דְּלֵוִי לָא יְהַב אַחְסָנָא קוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִינוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דְּמַלֵּיל לֵיהּ׃ וִיהַב מֹשֶׁה לְשִׁבְטָא בְּנֵי רְאוּבֵן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃

רדק

גלילות. כמו גבול או כמו מחוז וכן גליל הגוים: מן השיחור. הוא נילוס נחל מצרים והוא לצד מקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל שלא כבש יהושע כל מצר הדרומית אלא ממדבר צין היא הר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה: חמשת סרני פלשתים. הוא גמר המצר עד הים הגדול שבמערב וסרנים ענינם שרים: חמשת סרני. והעוים שזוכר בסוף הפסוק אינו מתכינם ובדברי רבותינו ז"ל ששה סרנים הוא מונה ומתחלה קראם חמשה אמ' רבי יוחנן אידורכיקי שלהם חמשה פי' אידורכיקי החשובים שבהם היו חמשה והעוים אינו מן הסרני' החשובים ועוד בדבריה' עוים מתימן באו וסמכו ענינו לפסוק הבא אחריו מתימן ולפי פשט הפסו' מתימן פי' מדרום כלומר מצד דרום כשארה כל ארץ הכנעני: והארץ הגבלי. חסר הסמך ומשפטו הארץ ארץ הגבלי וכן הארון הברית: עמו הראובני והגדי. עם חצי שבט מנשה האחד ואמר עמו ואף על פי שלא זכרו לפי שזכר החצי האחר אמר עמו כאילו זכרו: בהר

רלבג

והנה זכר כי יהושע היה זקן בא בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשת' ולא יתכן לו מצד זקנותו להשלי' המלחמה עם מלכים הנשארים וצוה מאת הש"י שיפילה לישראל בנחלה כאילו כבשוה כלה ר"ל לנו' השבטים וחצי שבט מנשה כי הב' שבטים וחצי לקחו חלקם מעבר לירדן ואולם לשבט הלוי לא נתן נחלה כמו שנאמר בתורה ואולם נתנו ללוים בארץ ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם וקניניהם כמו שצוה הש"י את משה בתורה. והנה

ואת בלעם ג׳ דסמ׳ כי וסימ׳ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב׃ ואת בלעם בן בעור הקוסם׃ ואת בלעם ואת מגרשה דד״ה׃ ונמסר גם בסדר מטות׃ שבט במנשה ג׳ דסמ׳ כי בקריאה וסימ׳ ויתן משה לחצי שבט מנשה׃ וישלחו בני ישר׳׃ ויבאו אל בני ראובן׃ וחד השבט המנשה׃ ועתה חלק את הארץ׃ וב׳ באורית׳ שבט המנשה׃ וסימ׳ ממלכת עוג נתתי לראובני׃ שבט המנשה גלעדה׃ עוג בבשן ד׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר דברים׃

ויהי להם הגבול מערוער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר בתוך הנחל וכל המישר על מידבא׃ חשבון וכל עריה אשר במישור דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון׃ ויהצה וקדמת ומפעת׃ וקריתים ושבמה וצרת השחר בהר העמק׃ ובית פעור ואשדות הפסגה ובית הישמות׃ וכל ערי המישר וכל ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון אשר הכה משה אתו ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון ישבי הארץ׃ ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם׃ ויהי גבול בני ראובן הירדן וגבול זאת נחלת בני ראובן למשפחתם הערים וחצריהן׃ ויתן משה למטה גד לבני גד למשפחתם׃ ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער אשר על פני רבה׃ ומחשבון עד רמת המצפה ובטנים ומחנים עד גבול לדבר׃ ובעמק בית הרם ובית נמרה וסכות וצפון יתר ממלכות סיחון מלך חשבון הירדן וגבל עד קצה ים כנרת עבר הירדן מזרחה׃ זאת נחלת בני גד למשפחתם הערים וחצריהם׃

ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי מטה בני מנשה למשפחותם׃ ויהי גבולם ממחנים כל הבשן כל ממלכות עוג מלך הבשן וכל חות יאיר אשר בבשן ששים עיר׃ וחצי הגלעד ועשתרות ואדרעי ערי ממלכות עוג בבשן לבני מכיר בן מנשה לחצי בני מכיר למשפחותם׃ אלה אשר נחל משה בערבות מואב מעבר לירדן יריחו מזרחה׃ ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה יהוה אלהי ישראל הוא נחלתם כאשר דבר להם׃

והוה להון תחומא מערוער די על כיף נחלא דארנון וקרתא די בגו נחלא וכל מישרא עד מידבא׃ חשבון וכל קירוהא די במישרא דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון׃ ויהצה וקדמות ומיפעת׃ וקריתים ושיבמה וצרת השחר בטורא דמישרא׃ ובית פעור ומשפך מרמתא ובית ישימות׃ וכל קרוי מישרא וכל מלכות סיחון מלכא דאמוראה דמלך בחשבון דמחא משה יתיה וית רברבי מדין ית אוי וית רקם וית צור וית חור וית רבע רברבי סיחון יתבי ארעא׃ וית בלעם בר בעור קסמא קטלו בני ישראל בחרבא על קטיליהון׃ והות תחום בני ראובן ירדנא ותחומיה דא אחסנת בני ראובן לזרעיתהון קירויא ופצחיהן׃ ויהב משה לשבטא דגד לבני גד לזרעיתהון׃ והות להון תחומא יעזר וכל קירוי גלעד ופלגות ארעא בני עמון עד ערוער די על אפי רבה׃ ומחשבון עד רמת מצפיא ובטונים וממחנים עד תחום לדביר׃ ובמישרא בית הרם ובית נמרה וסוכות וציפונא שאר מלכות סיחון מלכא חשבון ירדנא ותחומיה עד סיפי ים גינוסר עברא דירדנא מדינחא׃ דא אחסנת בני גד לזרעיתהון קירויא ופצחיהן׃

ויהב משה לפלגות שבטיא דמנשה והות לפלגות שבטיא דבני מנשה לזרעיתהון׃ והות תחומהון ממחנים כל מתנן כל מלכותיה דעוג מלכא דמתנן וכל כפרני יאיר דבמתנן שתין קירוין׃ ופלגות ארעא דגלעד ועשתרות ואדרעי קירויא מלכותיה דעוג במתנן לבני מכיר בר מנשה לפלגות בני מכיר לזרעיתהון׃ אילין די אחסין משה במישריא דמואב מעיברא לירדנא דיריחו מדינחא׃ ולשיבטא דלוי לא יהב משה אחסנא מתנן דיהב להון יי אלהא דישראל אינון אחסנתהון כמא דמליל להון׃

רשי

בהר העמק׃ בטורא דמישרא׃ וחצי ארץ בני עמון׃ חצי מה שכבשו מאמ׳ בני עמון ומסיחון׃ הירדן וגבול׃ ירדנ׳ ותחומיה הערים שעל ספתו׃ הערים וחצריהם׃ הערים המוקפות חומה׃ וחצריהם׃ ערי הפרזי בלא חומה׃ חסר

ממלכות כל כיכר׳ מחל כות וכל קריי׳ ממלכת במ״ר ממלכות

ויהי הבכב׳ ישן מבא׳ תי ויהי׳ כל גבולם ממחנים כל הבשן וכל ממלכות עוג מלך הבשן וכל חות יאיר ומונה מבחוץ קך

רדק

בהר העמק׃ כתרגומו בטורא דמישרא׃ נסיכי סיחון יושבי הארץ׃ אלה חמשת מלכי מדין היו נסיכי סיחון בעוד שהיו סיחון והאמרי יושבי הארץ קודם שלכדום ישראל היו אלה נשיאי הארץ נסיכי סיחון כי תחת ממשלת סיחון היה מדין בימים ההם׃ הקוסם׃ להודיע כי לא נביא היה אלא קוסם ונבואתו היתה לשעה או לכבוד ישראל באה אליו מלאך יי׳ לדבר הכבוד׳ ההם׃ ויש לשאול איך מצאו בלעם שם והלא כתוב וילך וישב למקומו ולא מחזר שם לבקש שכרו על העצ׳ שנתן להם למואב ולמדין להוציא בנותיהם היפות ויזנו ישראל עמהם ויהיה קצף יי׳ בהם וזהו שאמר לכה איעצך כמו שכתוב בדברי בלעם כשראה שנתקיימה עצתו הלך למואב ולמדי׳ לבקש שכרו מהם׃ אל חלליהם׃ עם חלליהם וכמוהו רבים ובתורה כתיב על חלליהם והוא גם כן כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ואחרים זולתו׃ ויש בודרש שהיו מלכי מדין עומים כשפים עם בלעם ובורחים מפני חרב ישראל ופורחין באויר כיון שהראה להם פנחס את הציץ נפלו על חלליהם ועוד אמרו על חלליהם שעשו לו ארבע מיתות בית דין ועוד אמרו כי פנחס הרגו׃ הירדן וגבול׃ כתרגומו ירדנא ותחומיה כלומר הערים הסמוכות אליו׃ לחצי בני מכיר׃ כי החצי האחר והם בני גלעד שמשה בתי אבות לקחו נחלתם בארץ כנען׃ כי

רשי

אשר הנחילו אותם כי היו בני יוסף שני מטות תחת שבט לוי: כאשר עם לבבי. ולא כאשר עם פי שהמרגלים היו בעצה אחת וירא כלב לומר להם שלא יאמר כמותם וכשבא הכחישם וזהו שנאמר עקב היתה רוח אחרת שהיה אומר להם אחד בפה ואחד בלב: זה ארבעים וחמש שנה. למדנו שהיו בכיבוש הארץ שבע שנים שהרי בשנה ה השנית שלח משה ס המרגלי׳ כשארו שלשי׳ ושמונ׳ שהלכו במדבר ושבע שכבשו הרי א ארבעים וחמש: האדם

רדק

כי היו בני יוסף. אם תאמר לשבט לוי לא נתן נחלה היאך היו תשעת המטות וחצי המטה ושני מטות וחצי מעבר הירדן הנה י״ב ואם לוי אינו כמנה היאך היו י״ב לפי׳ אמר כי היו בני יוסף שני מטות והנה הם שנים עשר מטות: למקניהם ולקניינם. כתרגומו לבעיריהון ולגיתיהון ר״ל הבהמו׳ הגסו׳ ובהמו׳ דקות: כאשר עם לבבי. פי׳ כי כאשר היה עמהם עד שבאו אל המחנ׳ היה מסכי׳ עמהם בדבריו כדי שלא יהרגוהו וכאשר בא אל המחנה השיב דבר אמת כאשר עם לבבו וזהו שאמר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי. ובדרך הדרש לפי שהתחיל לדבר ב בדבריהם כשאמר ויהס כלב ה התחיל ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמר׳ והם חשבו כי מסייע היה להם ושתקו: המסיו. נכתב ביו״ד שהוא במקום למ״ד הפועל והיה משפטו המסיו ב בשורק הוי״ו על דרך כטיו רגלי והדומי׳ לו ובאה היו״ד נחה והוי״ו נעה שלא כמנהג וי״ו הרבים ב בלשון הקדש אבל בלשון ארמי יבא כמו כן אשתיו חמרא ורבי אחי רבי משה ז״ל כתבו בשקל ת הפעיל והוי״ו מקום למ״ד הפעל אמר כי כל אחד מאחי אשר עלו עמי המסה את לב העם: אשר דרכה רגלך בה. זו היא חברון שנאמר ויבא עד חברון ולא אמר ויבאו לפי שהמרגלים האחרי׳ היו יראים לבא שם מפני הענקים כמו שאמר ושם אחימן וגו׳ כלו׳ אף על פי שהיו שם אלה הענקים הגדולים בא שם כלב לפי׳ אמר לו משה שתהיה לו חברון לנחלה ואם לא נזכר זה בספר התורה ידוע כי אמת היה אחר שאמ׳ כלב ויהושע הודה לו וכן כתוב בשופטים ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה: החיה יי׳ אותי כאשר דבר. והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה: זה ארבעים וחמש. כי דבר המרגלי׳ היה בשנה השני׳ לצאת ממצרים והנה נשארו להם במדבר שלשי׳ ושמנה שנה ושבע שכבשו הנה ארבעים וחמש ומזה ראו ר״ל כי בז׳ שנים כבשו הארץ וז׳ שחלקו ראו מפסוק בי״ד שנה אחר אשר הכתה העיר כי ישראל לא מנו ליובלות ושמטו׳ אלא אחר שחלקו והפסוק אומר כי ארבע עשרה שנה אחר החרבן היה תחלת יובל כמו שאומר בראש השנה ב בעשור לחדש והיא היה שנה ם מראש חדש שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת יובל בא וחשוב משנכנסו ישראל לארץ אי אתה מוצא ארבע עשר׳ שנה אח׳ חרבן תחלת יובל אם לא תוציא י״ד שנה משנכנסו עד שמנו והם שבע ם שכבשו ושבע שחלקו: מאז דבר יי׳. כי במצות האל אמר משה לכלב שתהיה לו חברון לנחלה. אשר הלך ישראל במדבר. טעמו לזה מ׳ וחמש שנה שזכר כלומר זה הזמן הארוך מן הדבר אשר דבר יי׳ עד היום לפי שהלך ישראל במדבר לח׳ שנה בעון המרגלים וית דח״ל עם ישראל במדברא פי׳ טעם אשר הלך עם משה: ובכחי

יהושע יד

א וְאֵלֶּה אֲשֶׁר־נָחֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר נִחֲלוּ אוֹתָם אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב בְּגוֹרַל נַחֲלָתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה׃ ג כִּי־נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלַת שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְלַלְוִיִּם לֹא־נָתַן נַחֲלָה בְּתוֹכָם׃ ד כִּי־הָיוּ בְנֵי־יוֹסֵף שְׁנֵי מַטּוֹת מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם וְלֹא־נָתְנוּ חֵלֶק לַלְוִיִּם בָּאָרֶץ כִּי אִם־עָרִים לָשֶׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם לְמִקְנֵיהֶם וּלְקִנְיָנָם׃ ה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחְלְקוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ ו וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי־יְהוּדָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים עַל אֹדוֹתַי וְעַל אֹדוֹתֶיךָ בְּקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ ז בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אָנֹכִי בִּשְׁלֹחַ מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה אֹתִי מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לְרַגֵּל אֶת־הָאָרֶץ וָאָשֵׁב אֹתוֹ דָּבָר כַּאֲשֶׁר עִם־לְבָבִי׃ ח וְאַחַי אֲשֶׁר עָלוּ עִמִּי הִמְסִיו אֶת־לֵב הָעָם וְאָנֹכִי מִלֵּאתִי אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהָי׃ ט וַיִּשָּׁבַע מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר אִם־לֹא הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרְכָה רַגְלְךָ בָּהּ לְךָ תִהְיֶה לְנַחֲלָה וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי מִלֵּאתָ אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהָי׃ י וְעַתָּה הִנֵּה הֶחֱיָה יְהוָה אוֹתִי כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר זֶה אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מֵאָז דִּבֶּר יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֶל־מֹשֶׁה אֲשֶׁר־הָלַךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וְעַתָּה הִנֵּה אָנֹכִי הַיּוֹם בֶּן־חָמֵשׁ וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה׃

(גליון: ל׳ ג׳ · ר׳ · י״א · ד׳ פתחין · ג׳ וכל להכהנים וללוים דכו׳ במ״א · ב׳ כל סיפ׳ מגרשיהן כ״מ הדין · ל׳ · ל׳ · ל׳ וכל כסיל · ל׳ · ל׳ · ל׳ ובעינין · ל׳ · ט״ו · ג׳ בכתיין · ל׳ וכל אלף דכו׳)

תרגום

ב וְאִילֵין דְאַחְסִינוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דִכְנַעַן דְאַחְסִינוּ יַתְהוֹן אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְרֵישֵׁי אֲבָהַת שִׁבְטַיָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ בְּעַדְבָא אִתְפְּלֵגַת לְהוֹן אַחְסַנְתְּהוֹן כְּמָא דְפַקִיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לְתִשְׁעַת שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא׃ אֲרֵי יְהַב מֹשֶׁה אַחְסָנַת תְּרֵין שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא מֵעִבְרָא לְיַרְדְנָא וּלְלֵיוָאֵי לָא יְהַב אַחְסָנָא בֵּינֵיהוֹן׃ אֲרֵי הֲווֹ בְּנֵי יוֹסֵף תְּרֵין שִׁבְטִין מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם וְלָא יְהָבוּ חוּלָק לְלֵיוָאֵי בְּאַרְעָא אֱלָהֵין קִירְוִין לְמִיתַּב וְרָוְחֵיהוֹן לִבְעִירְהוֹן וּלְקִנְיָנֵיהוֹן׃ כְּמָא דְפַקִיד יְיָ יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַלִיגוּ יַת אַרְעָא׃ וְקָרִיבוּ בְנֵי יְהוּדָה לְוַת יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָּלָא וַאֲמַר לֵיהּ כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִיזָאָה אַתְּ יְדַעְתָּא יַת פִּתְגָמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה נְבִיָא דַיְיָ עַל עֵיסַק דִילִי וְעַל עֵיסַק דִילָךְ בִּרְקַם גֵיאָה׃ בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין אֲנָא כַּד שְׁלַח מֹשֶׁה עַבְדָא דַיְיָ יָתִי מֵרְקַם גֵיאָה לְאַלָלָא יַת אַרְעָא וַאֲתֵיבִית יָתֵיהּ פִּתְגָמָא כְּמָא דַהֲוָה עִם לִבִּי׃ וַאֲחַי דִסְלִיקוּ עִמִּי תַּבְרוּ יַת לִיבָּא דְעַמָּא וַאֲנָא אַשְׁלֵימִית בָּתַר דַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהִי׃ וְקַיֵים מֹשֶׁה בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר אִם לָא אַרְעָא דִי דְרָכַת פַּרְסַת רִיגְלָךְ בַּהּ דִילָךְ תְּהֵי לְאַחְסָנָא וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא אֲרֵי אַשְׁלֵימְתָּא בָּתַר דַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהִי׃ וּכְעַן הָא קַיֵים יְיָ יָתִי כְּמָא דִי מַלִּיל דְנַן אַרְבְּעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין מֵעִידָן דְמַלִּיל יְיָ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין עִם מֹשֶׁה דַאֲזַל יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וּכְעַן הָא אֲנָא יוֹמָא דֵין בַּר תְּמָנַן וְחָמֵשׁ שְׁנִין׃

מסורה

נחלו ד׳ קמצין וסימ׳ אלה אשר נחלו בני ישראל. כי בנות מנשה. אך שקר נחלו אבותינו. נחלו פתאים אולת. וחד ונחלו לעולם: בגורל הרפ׳ן וסימ׳ בגורל נחלתם ר״פ דיהושע. ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ. אלה הנחלות. וזה הדבר אשר נעשה. לא יהיה לך משליך חבל בגורל דמיכה: כל

סיפ׳ מגרשיהן בב״א מגרשיהם וסימ׳ כי היו בני יוסף שני מטות. וכל קריאה דכוו׳ בב״א מגרשיהן וסימ׳ כל הערים אשר: משה איש האלהים ו׳ בליש׳ וסימ׳ וזאת הברכה אשר ברך משה. ויגשו בני יהודה אל יהושע. ומשה איש האלהים בניו יקראו. ויקרא המלך יהואש. ויעמדו על עמדם. ויקם ישוע בן יוצדק דעזרא. תפלה למשה איש האלהים: ושמונים ל׳ מלאים וסימ׳ נמסר בסדר בראשית:

רלבג

והנה זכר שכבר נגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל כי היה המשכן שם אז ולזה היה שם יהושע והנה באו לשם עם כלב לכבודו כי פ כשיאת היה עליה׳ ויורם על זה כי הוא לבדו ד דבר עם יהושע ולמדנו מאמרו זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יי׳ את הדבר הזה מ משה כי שבעה שנים היה זמן כבוש הארץ כמו שזכרו רבותינו ז״ל וזה כי בשנה השנית לצאת בני ישר׳ מארץ מצרים כמנו ישר׳ כמו שנזכר בפרש׳ במדבר סיני ואחר מניינם שלח משה המרגלים ולפי שמעת היות משה לפני פרעה עד יום מותו היו ארבעים שנה כי הוא היה בן פ׳ בעמדו לפני פרע׳ הנה כשארו מעת בא המרגלים עד יום מותו ל״ח ויותר על זה מה שנשאר מהשנה השנית ולזה ראוי ם שיובן שמה שאמר ב בתור שעמדו מ׳ שנה ע״ח המרגלים יחסר מלת עד והוא לט״ שנה ולזה הו׳ מבואר שמעת מיתת משה רבינו ע״ה עד שאמר כלב זה המאמ׳ היו ה׳ שני׳ וחלק מהשנה השביעית ולפי שלא כשלם זה הכבוש עד אח׳ זה וזה כי אחר שכבש כלב את חברון זכר שהארץ שקטה ממלחמה הנה זה מ מבואר שכבר יתכן שיהיו ימי הכבוש שבע שנים וכבר זכרו ר״ז״ל שימי החלוקה היו ג״כ שבע שנים ולא ידעתי לזה סמך שלם וירמה שכל קבלנו זה שקבלה: ועלה

עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא: ועתה תנה לי את ההר הזה אשר דבר יהוה ביום ההוא כי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם וערים גדלות בצרות אולי יהוה אותי והורשתים כאשר דבר יהוה: ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב בן יפנה לנחלה: על כן היתה חברון לכלב בן יפנה הקנזי לנחלה עד היום הזה יען אשר מלא אחרי יהוה אלהי ישראל: ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא והארץ שקטה ממלחמה:

ויהי טו הגורל למטה בני יהודה למשפחתם אל גבול אדום מדבר צן נגבה מקצה תימן: ויהי להם גבול נגב מקצה ים המלח מן הלשן הפנה נגבה: ויצא אל מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה ועלה מנגב לקדש ברנע ועבר חצרון ועלה אדרה ונסב הקרקעה: ועבר עצמונה ויצא נחל מצרים והיה תצאות הגבול ימה זה יהיה לכם גבול נגב: וגבול קדמה ים המלח עד קצה הירדן וגבול לפאת צפונה מלשון הים מקצה הירדן: ועלה הגבול בית חגלה ועבר מצפון לבית הערבה ועלה הגבול אבן בהן בן ראובן: ועלה הגבול דברה מעמק עכור וצפונה פנה אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים אשר מנגב לנחל ועבר הגבול אל מי עין שמש והיו תצאתיו א

עד כען אנא יומא דין תקיף כ כדביומא דשלח יתי משה כחילי כבכין וכין חילי דכען לאגחא קרבא ולמיפק ולמיעל: וכען הב לי ית טורא הדין דמליל יי ביומא ההוא ארי את שמעתא ביומא ההוא ארי גברין תמן וקירוין רברבן כריכן מאים יהא מימרא דיי בסעדי ואתרתינון כמא די מליל יי: ובריכיה יהושע ויהב ית חברון לכלב בר יפנה לאחסנא: על כן הות חברון לכלב בר יפנה קניזאה לאחסנא עד יומא הדין חלף דאשלים בתר דחלתא דיי אלהא דישראל: ושום חברון מלקדמין קרית ארבע אינש רב בגיבריא הוא וארעא שחכת מלמעבד קרבא:

והות עדבא לשיבטא דבני יהודה לזרעיתהון על תחום אדום מדברא דצן דרומא מסיפי דרומא: והות להון תחום דרומא מסיפי ימא דמילחא מן כיפא דמתפני לדרומא: ונפיק למדרומא למסקנא דעקרבין ועבר לצן וסליק מדרומא לרקם גיאה ועבר לחצרון וסליק לאדר ומסחר לקרקעה: ועבר לעצמון ונפק לנחלא דמצרים והוו מפקנוהי דתחומא למערבא דין יהא לכון תחום דרומא: ותחום קידומא ימא דמלחא עד סיפי ירדנא ותחומא לרוח ציפונא מכיף ימא מסיפי ירדנא: וסליק תחומא לבית חגלה ועבר מציפונא לבית מישר וסליק תחומא לאבן בוהן בר ראובן: וסליק תחומא לדביר ממישר עכור וצפונא מתפני לגלגלא דלקביל מסקנא דאדומים ד דמדרום לנחלא ועבר תחומא למי עין שמש והוון מפקנוהי

האדם הגדול בענקים הוא. אביהם של אחימן ששי ותלמי ארבע היה שמו. ד"א על שם האב ושלשת הבנים שכן קורא ילדי הענק: והארץ שקטה ממלחמה. מוסב לענין הראשון לאחר שבע שכיבשו שכיבותיהם שכבשו האמוריים ולא כאקפו עוד למלחמה עליהם לכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ ומדרש אגדה האדם הגדול בענקים הוא אברהם אבינו הוא שגרם להם שהארץ שקטה ממלחמה ארבעים שנה שנתעכבו במדבר בשכר שכברו את הזקן בקרית ארבע שאמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו: אל גבול אדום. סמוך למיצר אדום: נגבה. בתחום מצר דרומי של ארץ ישראל: מקצה תימן. בסוף כל המיצר: ויהי להם גבול. מיצר דרומי של יהודה מקצה ים המלח הוא מקצוע דרומי מזרחית של ארץ ישראל באלה מסעי: מן הלשון. של ים: ויצא אל מנגב למעלה עקרבים. איני אומר ויצא ונסב ותאר אלא במקום שחוט של גבול בולט אל החוץ או כונס לצד פנים שאינו הולך מכוון ו וכאן הוא בולט אל החוץ ובא מנגב ל למעלה עקרבים דרום של מעלה עקרבים נמצא שמעלה עקרבים לפנים מן החוט ועבר ובא לו אל המערב: צנה. לכן וכל תיבה שצריך למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: ועלה. כל מה שהוא עולה מן המזרח לצד ירושלם הוא עולה ומירושלם והלאה ה הוא יורד כאן למרנו שירושלם גבוהה מכל ארץ ישראל וירושלם אינה נזכרת במיצר זה שבמיצר צפונית של יהודה היתה כמו שאמור בענין: ועלה מנגב לקדש ברנע י החוט הולך לדרומה של קדש ברנע נמצא קדש לפנים מן החוט: ועבר חצרון. לצד המערב הוא מונח והולך עד והיו ת תוצאותיו הימה: תוצאו'. סופו של מיצר אל הים הגדול שהוא מיצר מערבי לכל ארץ ישראל נמצא גבול יהודה מחזיק כל א ארכה של ארץ ישראל מן המזרח למערב ועומד בדרומה של ארץ ישראל: וגבול קדמה. חוט המתוח למיצר מזרחי של י יהודה: ים המלח. שהוא מקצוע דרומי מזרחי לארץ באלה מסעי: עד קצה הירדן. רחבו של גבול יהוד' אינו אלא כנגד ים המלח עד מקום ש שהירדן נופל בים המלח שהירדן אף הוא במיצר מזרח של ארץ כנען כמו שכאמ' באלה מסעי במיצר מזרחי וירד הגבול הירדנה והיו תוצאותיו ים המלח שהוא במקצוע וגבול לפאת צפונה חוט מיצר המתוח למיצר צפון מן המזרח למערב מלשון ים המלח ממקום שהירדן נופל בו שאמרנו שמשם כלה רוחב גבול המיצר המזרחי ועלה לצד המערב בית חגלה ועבר החוט מצפון לבית הערבה בדרומה של ארץ ישראל בית הערבה נמצא בית הערבה בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט: ועלה הגבול אבן בהן. כל מה שהולך עד ירושלם הוא עולה: ועלה הגבול דבירה מעמק עכור. שהיה עמק עכור בין אבן בהן לדביר: וצפונה פונה אל הגלגל. וכשמגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוט המיצר לצד הצפון אל הגלגל אשר הוא נוכח מעלה אדומי' אשר שמעלה אדומים בדרום הנחל נמצא הנחל חוץ מן החוט שלא בגבול יהודה: מנגב לנחל. עמק ומדרון היה בלא מים: אל עין

רדק

וככחי עתה. באו שני כפי"ן הדמיון זה אחר זה כמו כעם ככהן. כעבד כאדניו כאילו אמר העם ככהן והכהן כעם וכן כחי עתה ככחי אז וכחי אז ככחי עתה הכל במוה: יי' אותי. כמו עמי וכן ואדברה אותך והדומים להם: ויתן את חברון לכלב. פי' שדה העיר וחצריה כי העיר עצמה היתה מקלט כמו שאמר בספר ערי המקלט כי חברון ומגרשיה היו לכהנים: קרית ארבע. ארבע הוא שם הענק והוא האדם הגדול בענקי': שקטה ממלחמה. כי התעצלו בני ישראל להוריש הכנענים: נגבה. בקצה תימן מדבר צין היה לצד דרום ולא כל דרום הגבול אלא מקצה דרומו: מן הלשון. לשון הים ות"י כיפא דמיתפני לדרומא ר"ל לשון סלעי: אל מנגב. אל המקום שהיה מנגב למעלה עקרבים: זה יהיה לכם גבול נגב. היה לו לומר להם שהרי כל הפרשה בספור דברי' הוא ויתכן פירושו כי כן יהיה הגבול להם כמו שכ' בתור הזה יהיה לכם גבול נגב: אבן בוהן בן ראובן. אדוני המקו' היה שמו בוהן בן ראובן וכן תרגם יונתן בר ראובן ושם המקום אבן אולי היתה שם אבן גדולה לסימן לגבול המקום: אל הגלגל. אשר נכח למעלה אדמים. נקרא המקום גלגל ונקרא גלילות לענין ידוע אצלם ואדומי' גם כן שם מקום נקרא כך לענין ידוע אצלם. ות"י למסקנא דאדמים: אל

ושם י"ג ר"פ וסימ' נמסר בסדר בראשית: והיה תוצאת הגבול ז' כתיבין והה וקרינן והיו וסימ' למעלה עקרבים דוידבר. נחל מצרים דיהודה. בית און. בית חורון. בית חגלה דבנימן. צאן אבדות היו עמי. ולא יהיה עוד לשני גיים. ונמסר גם בסדר מסעי: לפאת צפונה ג' בקריאה וסימ' וגבול קדמה. ויהי להם וגבול. וזה גבול הארץ דיחזקאל: וצפונה ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר ואתחנן: פנה ג' חס' וסימ' אשר לבבו פנה היום. וצפונה פנה אל הגלגל. אשר פנה דרך הקדים. ונמסר גם בריש סדר נצבים:

רשי

אל עין רוגל · מעיין הכובסים תירגם יונתן עין קצרא וקורא את הכובס רוגל על שם שכובשו את בגדי הצמר ברגליו פולון בלע"ז : אל כתף היבוסי מנגב · כמצלת ירושלם זוץ מן החוט ואיכה בגבול יהודה אלא בגבול בנימן שהוא בצפונו של יהודה: עלה גי בן הנם · עורכו עולה מעט עד עין עיטם ומשם והלאה הוא יורד וזהו שאמרו רבותינו בשחיטת קדשי' שבור למיבנייה בעין עיטם שהוא גבוה מירושלם מעט: ותאר · לשון ונסב בעוגל כמו ובמחוגה יתארהו ויכתן תירג' אתכולם ויסחר: ויצא אל ערי הר עפרון · החוט יוצא לצד הצפון והגבול מאחיב עד ערי הר עפרון: ותאר הגבול בעלה · אין זה לצד המערב אלא בליטה לצד צפון: ונסב הגבול מבעלה ימה · עכשו חוזר למניינו הראשון מן המזרח למערב · אל כתף הר יערים מצפונ' · שהיה חוטו בצפונו של הר יערים כמצא הר יערי' בתוך גבול יהודה ל לפנים מן החוט: והיו תוצאות הגבול · סוף המיצר ימה אל ים הגדול שהוא מיצר מערבי: אל פי יי ליהושע · כמה שאמר הקב"ה ליהושע: ויורש משם כלב · לאחר מיתת יהושע כי עדיין בימי יהושע לא כבדם ח חברון כמה שאמר בספר שפטים ולא כ נכתבה כאן אלא מפני החלוקה: קרית ספר · רבותינו אמרו אלו הלכו' שנשתכחו בימי אבלו של משה ם שהחזיר עתניאל בן קנז מפילפולו: אחי כלב · מאמו: ותצנח · ואיתרכינת הטתה עצמה ליפול לרגליו: תנה לי ברכה · פרנסה: ארץ הנגב · חרבה כמו חרבו פני האדמ' ומתרג' נגבו שייקא בלע"ז בית מנוגב מכל טוב אדם שאין בו אלא תורה: נתתני · נתת לי · כמו דברו לשלום דבר אלין בני ינאוני יכאו ממני בשלום בשל להם : גלת · מעיינות : ויהיו

רדק

אל עין רוגל · ת' לעין קצרא וקצרא בדברי רז"ל הוא כובס הבגדים ות' שרש כובס תקל משנא קצריא וקרא הכובס רוגל לפי שמספסף הבגדים ברגליו בעת שמכבסם : גי בן הנם · ת' חילת בר הינם והיה הגיא הזה סמוך לירושלם והוא המקום אשר עשה יאשיהו מפני הגלולים שהיו בו ושם אדוני המקום מקדש בן הנום והנום · ומה שאמר ועלה הגבול והמקו' היה גי אינו אומר ועלה כנגד הגיא אלא אל המקום שהיה בו הגיא בכל אלה הגבולים הוא אומ' ועלה כי ירושלם גבוה מכל הארצות: עמק רפאים · ת' במישר גבריא והוא שאמר עליו כמקלט שבלי' בעמק רפאי' והיה המקום ההוא מאז מקום הגבורי' הענקי' : ותאר הגבול · כל ותאר ת' ויסחר כמו ובמחוגה יתארהו שהוא ענין סבוב : מעין מי נפתוח · הוא הנקרא בדברי רז"ל עין עיטם: הים הגדול וגבול · וגבול יהודה למערב היה הים הגדול: וגבול הים · כלומר הים הגדול וגבולו היה גבול יהוד' לצד מערב וכת' ותחומיה : ושם דביר לפנים קרית ספר · אמרו רז"ל כי בלשון פרסי קוראין דביר לספר: עתניאל בן קנז אחי כלב · אמרו רז"ל כי אחיו מאמו היה כי כלב בן יפונה היה ועתניאל בן קנז · ומה שאמר על כלב הקנזי ייחס אותו לבעל אמו ויתכן לפרש כי אחיו מאביו ו ומאמו היה והיה שם אביו כלב בן יפונה וקנז כי הרבה נמצאי' שתי שמות לאדם אחד והנכון אצלי עוד כי קנז היה שם ראש המשפחה והתיחסו בני המשפח' אליו ובאמרו הקנזי או בן קנז הכל אחד כי רחוק הוא ליחס האדם לבעל אמו כי אפילו ל למשפח' האם לא מצאנו שיתיחס האדם כי אם לבית אבותיו ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמ' כן: ויהי בבוא' · באות בית השמוש ופי' כבואה לבית בעלה: ותסיתהו · הסיתה בעלה לשאול מאת אביה שדה ולא רצה הוא לשאול וכשראתה כן ותצנח מעל החמור כלומר הפילה עצמה מעל החמור ם שהיתה רוכבת עליו · ות' ואתרכינת וכן תרגו' ותפל מעל הגמל: ברכה · ת' אחסנתא ויתכן לפרש ברכה ממש שהיא תוספת טובה כלומר שיוסיף לו על מה שנתן לה כי ידמה שנתן לה ארץ צמאה ויבשה וזהו שאמרה ארץ הנגב נתתני תרגום חרבו המים נגבו מיא ושאלה שיתן לה עוד השדה שהיו בו גלות המים להשקו' ארץ הנגב שנתן לה ופי' נתתני נתת לי ויש לפרש עוד ברכה כמו ברכה בגדי ות' ארץ הנגב ארי לארע דרומה יהבתני · ופי' גלות מים מעיינות כמו גן נעול או פי' בריכות מים המכונסין ות' בית שקיא: ויהיו

מעין ד' פתחין וסי' מעין מי נפתוח · וחברו · וכל מעין מים יסתמו · מעין גנים באר : שלושה ד' מלאים בנביאים וסימ' ויורש משם כלב את שלושה בני הענק · ויולדו לאבשלום · שערי' שלושה · ותאו שלושה מפו דיחזקאל · וכל מגלת אסתר דכוו' מלאים : ותצנח ג' וסימ' ויהי בבאה ותסיתהו לשאול ·

אל עין רגל : ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלם ועלה הגבול אל ראש ההר אשר על פני גי הנם ימה אשר בקצה עמק רפאים צפונה : ותאר הגבול מראש ההר אל מעין מי נפתוח ויצא אל ערי הר עפרון ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים : ונסב הגבול מבעלה ימה אל הר שעיר ועבר אל כתף הר יערים מצפונה היא כסלון וירד בית שמש ועבר תמנה : ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה ותאר הגבול שכרונה ועבר הר הבעלה ויצא יבנאל והיו תצאות הגבול ימה : וגבול ים הימה הגדול וגבול זה גבול בני יהודה סביב למשפחתם : ולכלב בן יפנה נתן חלק בתוך בני יהודה אל פי יהוה ליהושע את קרית ארבע אבי הענק היא חברון : וירש משם כלב את שלושה בני הענק את ששי ואת אחימן ואת תלמי ילידי הענק : ויעל משם אל ישבי דבר ושם דבר לפנים קרית ספר : ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה : וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב ויתן לו את עכסה בתו לאשה : ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת אביה שדה ותצנח מעל החמור ויאמר לה כלב מה לך : ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים ויתן לה את גלת עליות ואת גלת תחתיות :

לעין קצרא : וסליק תחומא לחילת בר הנם דלעיבר יבוס מדרומא היא ירושלם וסליק תחומא לריש טורא דעל אפי חילת הנום מערבא דבסיפי מישר גיבריא ציפונא : ויסחר תחומא מריש טורא למבוע מי נפתוח ונפיק לקירוי טורא דעפרון ויסחר תחומא לבעלה היא קרית יערים : ומסתחר תחומא מבעלה לימא לטורא דשעיר ועבר לעיבר טור יערים מציפונא היא כסלון ונחית לבית שמש ועבר לתימנא : ונפיק תחומא לעיבר עקרון לציפונא ויסחר תחומא לשכרון ועבר לטור בעלה ונפיק ליבנאל והוון מפקנוהי דתחומא לימא : ותחום מערבא ימא רבא ותחומא דין תחום בני יהודה סחור סחור לזרעיתהון : ולכלב בר יפנה יהב חולקא בגו בני יהודה על מימרא דיי ליהושע ית קרית ארבע אבוהון דגבריא היא חברון : ותריך מתמן כלב ית תלתא בני גבריא ית ששי וית אחימן וית תלמי בני גבריא : וסליק מתמן לות יתבי דביר ושום דביר מלקדמין קרית ארכי : ואמר כלב דמחי ית קרית ארכי ויכבשינה ואתן ליה ית עכסה ברתי לאיתו : וכבשה עתניאל בר קנז אחוהי דכלב ויהב ליה ית עכסה ברתיה לאיתו : והוה במיעלה ואמלכתיה למשאל מן אבוהא אחסנתא ואתרכינת מעל חמרא ואמר לה כלב מה ליך : ואמרת הב לי אחסנתא ארי לארע דרומא יהבתני ותיתן לי אתר בית שקיא דמיא ויהב לה ית בית שקיא עילאה וית בית שקיא תתאה :

וחברו דשפטים · ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל : [...]לת ז' חס' בקריאה וסימ' והאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתי ג' בפסוק · וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג' בו · עמודים שנים דמלכים קדמ' דפסוק חס' ו' ו' : תחתיות ז' בקריאה וסימ' ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע · שתני בבור התחתיות · והורדתיך את יורדי בור · רנו שמים כי עשה יי' · בן אדם נהה על המון מצרים · שם עילם וכל המונה · קראתי שמך יי' מבור :

רלבג

ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלם · ידמה מזה המקום שירושלם לא נתחלקה לשבטים ואולם מה שאמר אחר זה ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם יורה שירושלם היתה מנחלת בני יהודה כי לא אמ' לא יכלו בני ישראל להורישם אך אמר לא יכלו בני יהודה להורישם · ומה שאמ' בנחלת בנימין במנין עריהם אשר נפלו להם בנחלה ובלע האלף והיבוסי היא ירושלם ידמה כי ירושלם היתה מנחלת בני בנימן ולזה נפלה המחלוקת אם נתחלקה ירושלם לשבטים אם לא.

רד״ק

ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה. פי׳ כמו הסוף ויהי מקצה הערי׳ למטה בני יהודה אל גבול אדום בנגבה ולפיכך נקרו נברי לפי שהוא סמוך ובאחרו מקצה הוא שאמרו רז״ל לא מנה יהושע אלא הערים השומרות על הגבולים: כל ערים עשרים ותשע. ובפרטם תמצא לח והתשע היתרו׳ היו לבני שמעון וספרם בנחלת בני יהודה בפרט לפי שהיו בנחלת בני יהודה כמו שאמר ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה ושם כתיב אלה הערים היתרות לשמעון באר שבע וחצר שועל בלה והיא בעלה שכתוב הנה ועצם ואל תולד ובתול זהו וכסיל שכתו׳ הנה וחרמה וצקלג ועין רמון והנה הם עשר בזה המנין והם מנויות בנחלת בני שמעון ואין לנו נותרות אלא תשע אלא נאמר כי בלה איננו בעלה ובתול איננו כסיל אף על פי שהוא נראה כן ועוד יש ערים ספורות למטה שמעון בנחלת יהודה והם גם כן ספורות בנחלת בני שמעון והם עתר ועשן כמו שכתוב וצקלג שזכר הנה לבני יהודה וזוכר אותה גם כן לבני שמעון ואנו רואי׳ כי מיום שישב בה דוד היתה למלכי יהודה נאמר כי לקחוה בני ישרא׳ בעת כבוש הארץ ונפלה לחלק שמעון ואחר כך לקחה מלך גת מהם עד שישב דוד בה על כן היתה למלכי יהוד׳ מהיום ההוא ואלאה שכה ועזקה. ועוד זוכר למטה מוכה וכן אשכה זוכר אותה בב׳ מקומות נקראו׳ בשם אחד והיה לאחד מהם שם לווי להבדיל ביניהם ולא נזכר בכתוב: ערים ארבע עשרה. ובפרטן תמצא חמש עשרה ואפשר כי הגדרה וגדרתים עיר אחת: והים הגדול וגבול. כתיב הגבול כלומר כי הים היה גבולם וקרי הגדול: לא

רש״י

ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה׳ בגבול מטה יהודה הוא שאמרו רבותינו לא מנה יהושע את עיירות השומרות על הגבולי׳ כל ערים עשרים ותשע ובפרקן אתה מוצא עשרים ושמנה את אלה היתרות כשלו בני שמעון מחבל בני יהודה נזכרות הם בנחלת שמעון באר שבע ומולדה חצר שועל ועצם ואל תולד וחרמה וצקלג׳ ועין ורמון הרי תשע׳ היתרות המנויות כאן׳ ערים ארבע עשרה ובפרטן חמש עשרה׳ אומ׳ אני תפוח והעינם את׳ וזה פירושו תפוח והעין שלו הוא עין תפוח האמור בנחלת מנשה אל יושבי עין תפוח: והים הגדול וגבול׳ נסין שכים שקורין אלש״ם ב בלע״ז: לא

אשתאול ג׳ מלאים וסימ׳ בשפלה אשתאול וצרעה׳ וירדו אחיו וכל בית׳ ותחל רוח יי׳ לפעמו: ומגדל ז׳ בקריא וסימ׳ ויאמרו הבה נבנה לנו עיר׳ צנן וחדשה ומגדל גד׳ ויראון ומגדל אל חרם׳ ומגדל עז היה בתוך העיר׳ יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון׳ ומעל לשער אפרים׳ ועל שער ב׳ בו דעזרא:

זאת נחלת מטה בני־יהודה למשפחתם: ויהיו הערים מקצה למטה בני־יהודה אל־גבול אדום בנגבה קבצאל ועדר ויגור: וקינה ודימונה ועדעדה: וקדש וחצור ויתנן: זיף וטלם ובעלות: וחצור חדתה וקריות חצרון היא חצור: אמם ושמע ומולדה: וחצר גדה וחשמון ובית פלט: וחצר שועל ובאר שבע ובזיותיה: בעלה ועיים ועצם: ואלתולד וכסיל וחרמה: וצקלג ומדמנה וסנסנה: ולבאות ושלחים ועין ורמון כל־ערים עשרים ותשע וחצריהן: בשפלה אשתאול וצרעה ואשנה: וזנוח ועין גנים תפוח והעינם: ירמות ועדלם שוכה ועזקה: ושערים ועדיתים והגדרה וגדרתים ערים ארבע־עשרה וחצריהן: צנן וחדשה ומגדל־גד: ודלען והמצפה ויקתאל: לכיש ובצקת ועגלון: וכבון ולחמס וכתליש: וגדרות בית־דגון ונעמה ומקדה ערים שש־עשרה וחצריהן: לבנה ועתר ועשן: ויפתח ואשנה ונציב: וקעילה ואכזיב ומראשה ערים תשע וחצריהן: עקרון ובנתיה וחצריה: מעקרון וימה כל אשר־על־יד אשדוד וחצריהן: אשדוד בנותיה וחצריה עזה בנותיה וחצריה עד־נחל מצרים והים הגבול וגבול: ובהר שמיר ויתיר ושוכה: ודנה וקרית־סנה היא דבר: ועגב ואשתמה וענים: וגשן וחלן וגלה ערים אחת־עשרה וחצריהן: ארב ודומה ואשען: וינום ובית־תפוח ואפקה: וחמטה וקרית־ארבע היא חברון וציער ערים תשע וחצריהן: מעון כרמל וזיף ויוטה: ויזרעאל ויקדעם וזנוח:

דא אחסנת שבטא דבני יהודה לזרעיתהון: והוה קירויא מסיפי לשבטא דבני יהודה על תחום אדום בדרומא קבצאל ועדר ויגור: וקינה ודימונה ועדעדה: וקדש וחצור ויתנן: זיף וטלם ובעלות: וחצור חדתה וקריות חצרון היא חצור: אמם ושמע ומולדה: וחצר גדה וחשמון ובית פלט: וחצר שועל ובאר שבע ובזיותיה: בעלה ועיים ועצם: ואלתולד וכסיל וחרמה: וצקלג ומדמנה וסנסנה: ולבאות ושלחים ועין ורמון כל קירויא עשרין ותשע ופצחיהן: בשפלתא אשתאול וצרעה ואשנה: וזנוח ועין גנים תפוח והעינם: ירמות ועדלם שוכה ועזקה: ושערים ועדיתים והגדרה וגדרותים קירוי ארבע עסרי ופצחיהן: צנן וחדשה ומגדל גד: ודלען והמצפה ויקתאל: לכיש ובצקת ועגלון: וכבון ולחמס וכתליש: וגדרות בית דגון ונעמה ומקדת קירוין שית עסרי ופצחיהן: לבנה ועתר ועשן: ויפתח ואשנה ונציב: וקעילה ואכזיב ומראשה קירוין תשע ופצחיהן: עקרון וכפרנהא ופצחהא: מעקרון ומערבא כל קירויא דעל תחום אשדוד ופצחיהן: אשדוד כפרנהא ופצחהא עזה כפרנהא ופצחהא עד נחלא דמצרים וימא רבא ותחומיה: ובטורא שמיר ויתיר ושוכה: ודנה וקרית סנה היא דביר: וענב ואשתמה וענים: וגושן וחולון וגילה קירוין חדא עסרי ופצחיהן: ארב ודומה ואשען: וינום ובית תפוח ואפקה: וחומטא וקרית ארבע היא חברון וציעור קירוין תשע ופצחיהן: מעון כרמל וזיף ויוטה: ויזרעאל ויקדעם וזנוח:

ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ולא מבין · ל׳ · ל׳ · ג׳ מ׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ פתחין · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ בכפ׳ · ג׳ חס׳ · הגדול ק׳ · ל׳ · כל חס · ל׳ ויחס׳ · ל׳ · ויכוס ק׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

ויפתח ג״ב קמץ וא׳ פתח וחד סום קרת׳ וחד סוס גברא וחד לישן כתיותה

ודבר ב׳ חד ל״ש וחד ס״פ יוכאים בבקעה

ויפתח ג ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ ויפתח ואשנה׳ ויפתח וגלעדי׳ ויפתח שפתיו עמך׳ חד שום קרתא חד שום גברא וחד לישן פתיחה: ויטה ג׳ וסים׳ בסדר לך לך: ודבר ב׳ וסי׳ יוצאים בבקעה ובהר׳ ובהר שמר ויתיר:

בתרא ר״פ וקדמא ספ״

רשי

לא יכלו בני יהודה להורישם. שנינו בספרי ר' יהושע בן קרחה אומר יכולים היו אלא שלא היו רשאין מחמת השבועה שנשבע אברה' לאבימלך. ויבוסי זה לא על שם האומה הוא אלא מגדל דוד שהיה בירושלם ושמו יבוס ובני אותו מחוז מפלשתי' היו וכשכבשו בני יהודה את ירושלם לא הורישו את בני אותו מחוז: ויצא הגורל לבני יוסף. במיצר צפוני של גמר כיבושו של יהושע נפל להם הגורל כמו שאמור למטן ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון והרבה מן הארץ היה בין בני יהודה ובין בני יוסף: מירדן יריחו. למי יריחו שנטלו שאר השבטים אחריהם כמו שמניכו בשבט בנימן ויהי הגבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף מירדן יריחו למי יריחו התחיל הגבול למזרח: המדב' עולה מיריחו. אל המדבר עולה הגבול מיריחו ובא לו לצד מערב לביתאל: מזרחה עטרות אדר. למזרח מתחיל בעטרות אדר ומשם רוחב תחומו עד בית חורון הרי רחבו: ויצא הגבול. משם הלכו הימה לצד מערב אל המכמתת מצפון של המכמתת הולך החוט: ונסב הגבול. מתפשט רוחב התחום לצד צפון והחוט יוצא בבליטתו במזרחה של תאנת שילה ויעבר אותו. ועבר הגבול את תאנת שילה ועובר החוט ממזרח של נוחה כל זה בליטת הרוחב עד ויצא הירדן ומשם עיר ושמה תפוח ומשם ישוב החוט למערב אורך: הגבול ימה לנחל קנה: והערים המבדלות. וגם זה עוד מנחלת אפרי' ערים היו להם מובדלות מתחומו ומובלעות בתוך נחלת בני מנש': למכיר בכור מנשה. לפיכך נטל נחלה בימי משה בעבר הירדן ויהי לו הגלעד והבשן: ויפלו

רדק

לא יוכלו בני יהודה להורישם. כתי' יוכלו כי אף בזמן העתיד לא יוכלו עד שבא דוד וקרי יכלו כי לא יכלו אז להורישם בעת כבוש הארץ ואמרו רז"ל יכולין היו אלא שלא היו רשאים מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיבוסי הזה לא היה היבוסי משבעה גוים אלא אדם אחד שהיה שמו יבוס והיה מפלשתים מזרע אבימלך ונקרא המקום על שמו יבוס ואנשי המשפחה ההיא יושבי ירושלם היה שמם יבוסי מתיחסים אל יבוס וכן ארונה היבוסי שהיה מלך המקו' ההוא ומבצר המקום הזה הוא ציון שהיא בירושלם ועד דוד לא היה נכבש המקום הזה ולדעת רז"ל לא כבשוהו מפני השבועה ודוד הסיר העורים והפסחים שהיו צלמי נחשת והיה כתו' בהם דבר השבועה ואחר כך כבש המגדל ההוא ואחר כך קנה דוד את עיר היבוסי לישרא' במחכר זהב בכתב לאחוזת עולם שנ' ויתן דוד לארונה במקום וגו' ועוד אמרו כי השבוע' היתה לו ולניני ולנכדי וכשכבשו בני יהודה את ירושלם היה נכד אבימלך חי עדיין ולא יכלו לכבוש המצודה עדיין מפני השבועה ובימי דוד לא היה עדיין הנכד חי ועוד נכתב כזה עוד בספר שמואל ולפי הפשט היה המבצר חזק ולא היה כח לבני יהוד' להורישם אולי היתה סבה מאת יי' שלא תלכד המצודה ההיא עד מלוך דוד מלך ישרא' כדי שתקרא על שמו לפי שהיה ראש ממלכת ישראל ומה שאמר עד היום הזה יהושע כת' כן כי הוא כתב ספרו לפי הקבלה ובימיו לא הורישם מירושלם ואף בימי דוד מצאנו שהיו שם: מבית אל לוזה. זה מקום היה שמו בית אל ואינו המקום שקרא יעקב אבינו בית אל כי אותו שמו לוז והנה הוא אומר שיצא הגבול מבית אל ללוז ומגבול בנימין היה לוז כמו שאומ' בנחלת בנימין ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה הוא בית אל: המבדלות. בחירק המ"ם והוא תואר או החירק מקום שורק והוא פעול מבניין הפעיל ופי' הערי' המבדלות לפי שאמר זאת נחלת מטה בני אפרי' אמר ועוד היו להם ערים בתוך נחלת מטה בני מנשה מבדלות ונכרות וידועות להם כמו שכתב ומפרש אותם בספור נחלת בני מנשה: כי הוא בכור יוסף. כלומר לפי שהיה הוא בכור יוסף ומכיר היה בכורו והיה איש מלחמה זה גרם לו שבאה לו הנחלה בארץ הגלעד כי בני גד ובני ראובן שאלו אותה הארץ מפני שהיה להם מקנה רב והיא היתה ארץ מקנה אבל חצי שבט מנשה לא היה לו אלא מפני גבורתו של מכיר שלכד הארץ וזו הברכה היתה לו מפני שהיה אביו בכור יוסף והוא היה בכור גם כן ובעבורו רמז משה בברכתו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו: ויפלו

לוזה ד' בקריאה וסימ' ויבא יעקב לוזה אשר · ויצא מביתאל לוזה · ועבר משם הגבול לוזה ב' בפסוק:

הקין גבעה ותמנה ערים עשר וחצריהן: חלחול בית צור וגדור: ומערת ובית ענות ואלתקן ערים שש וחצריהן: קרית בעל היא קרית יערים והרבה ערים שתים וחצריהן: במדבר בית הערבה מדין וסככה: והנבשן ועיר המלח ועין גדי ערים שש וחצריהן: ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יוכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה:

יו ויצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו למי יריחו מזרחה המדבר עלה מיריחו בהר בית אל: ויצא מבית אל לוזה ועבר אל גבול הארכי עטרות: וירד ימה אל גבול היפלטי עד גבול בית חרון תחתון ועד גזר והיו תצאתו ימה: וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים: ויהי גבול בני אפרים למשפחתם ויהי גבול נחלתם מזרחה עטרות אדר עד בית חרון עליון: ויצא הגבול הימה המכמתת מצפון ונסב הגבול מזרחה תאנת שלה ועבר אותו ממזרח ינוחה: וירד מינוחה עטרות ונערתה ופגע ביריחו ויצא הירדן: מתפוח ילך הגבול ימה נחל קנה והיו תצאתיו הימה זאת נחלת מטה בני אפרים למשפחתם: והערים המבדלות לבני אפרים בתוך נחלת בני מנשה כל הערים וחצריהן: ולא הורישו את הכנעני היושב בגזר וישב הכנעני בקרב אפרים עד היום הזה ויהי למס עבד:

יז ויהי הגורל למטה מנשה כי הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש

תקין גבעה ותמנה קירוין עסר ופצחיהן: חלחול בית צור וגדור: ומערת ובית ענות ואלתקן קירוין שית ופצחיהן: קרית בעל היא קרית יערים והרבה קירוין תרתין ופצחיהן: במדברא בית מישרא מדין וסככה: ונבשן וקרית מלחא ועין גדי קירוין שית ופצחיהן: וית יבוסאי יתבי ירושלם לא יכילו בני יהודה לתרכותהון ויתיבו יבוסאי עם בני יהודה בירושלם עד יומא הדין:

ונפק עדבא לבני יוסף מירדנא דיריחו למיא יריחו מדינחא למדברא דסליק מיריחו בטורא לביתאל: ונפיק מביתאל ללוז ועבר לתחום ארכי לעטרות: ונחית לימא לתחום יפליט עד תחום בית חורון ארעאה ועד גזר והוון מפקנוהי לימא: ואחסינו בני יוסף מנשה ואפרים: והוה תחום בני אפרים לזרעיתהון והוה תחום אחסנתהון מדינחא עטרות אדר עד בית חורון עילאה: ונפיק תחומא לימא למכמתת מציפונא ומסתחר תחומא ממדינחא לתאנת שילה ועבר ליה ממדנח לינוח: ונחית מינוח לעטרות ולנערתה ומערע ביריחו ונפיק לירדנא: מתפוח אזיל תחומא לימא לנחלא דקנה והוון מפקנוהי לימא דא אחסנת שיבטא דבני אפרים לזרעיתהון: וקירויא דמפרשן לבני אפרים בגו אחסנת בני מנשה כל קירויא ופצחיהן: ולא תריכו ית כנענאי דיתיב בגזר ויתיבו כנענאי בגו בית אפרים עד יומא הדין והוו למסקי מסין פלחין:

והוה עדבא לשבטא דמנשה ארי הוא בוכרא דיוסף למכיר בוכרא דמנשה אבוהי דגלעד ארי הוא הוה גבר

רלבג

בכר יפול ספק במה שנזכר בכאן מנחלת בני יהודה שאחר כך נתנו קצת מעריהם למטה שמעון ונזכר הסבה בזה כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם איך יתכן והנה היתה זאת החלוקה כלה בגורל על פי יי' האם נעלם ממנו דבר עד שיתן בתחלה לשבט יהודה יותר מהראוי ואחר כך כשראה שלא הספיק הוכרח לתת לשבט שמעון מנחלת בני יהודה הנה זה לא יתכן שידומה בזה האופן ואנחנו נאמ' בהיתר זה הספק כי יתוך גבולות נחלת בני יהודה שהיו מכוונים מאת השם היו מן הערים יותר מן הראוי להם ולא נפלו כל הערים ההם לבני יהודה אך נתנו מפני היותם כלם בתוך גבולותיהם ואחר זה ביאר מה שהיה מאלו הערים לשבט שמעון ובזה נתקיים מה שאמר בתורה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כמו שביארנו שם: והנה

רדק ויפלו חבלי מנשה עשרה· בפתח החי״ת· ומה שספר החבלים שנפלו למנשה להודיע חלקי בנות צלפחד כי חצי שבט מנשה הנותרים היו ששה בתי אבות אביעזר וחלק ואשריאל ושכם וחפר ושמידע ונטלו ששה חלקים ובנות צלפחד נטלו ד׳ חלקים חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וליוצאי מצרים נתחלקה הארץ לדעת רז״ל ואף על פי שיש ביניהם מחלוקת בדבר הרוב הסכימו בזה כי ליוצאי מצרים נ נתחלקה הארץ והנה בנות צלפחד נטלו חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה גם הוא מ מיוצאי מצרים וחלק בכורה שהיה צלפחד בכור וחלק אחי אביו אחר שהיה מיוצאי מצרים ומת במדבר בלא בנים וזכה צלפחד בירושתו עם אחיו׃ מאשר המכמתת· הגבול היה יוצא מגבול אשר למכמתת שהו׳ שם מקום והוא היה על פני שכם׃ וירד

רשי ויפלו חבלי מנשה עשרה· ששה למשה בתי אבות המנויים למעלה וארבע לבנות צלפחד לא שנטלה כל אחת בית אב לעצמה אלא שנטלו ארבעה חלקים חלק של אביהם שהיה מיוצאי מצרים ולפי מנין היוצאין ממצרים נתחלקה הארץ וחלקו עם אחיו בנכסי חפר אביו שהיה גם הוא מיוצאי מצרים ושהיה בכור ונטל שני חלקים ועוד היה להם חלק אחי אביהם שמת במדבר בלא בנים ונטלו נחלה ב בחלקו כך אמרו ר רבותינו בבבא בתרא ולא הוזקק הכתוב להשמיענו מניין חלקי הבנות אלא ללמד ש שנטלו חלק בכורה ולהודיע שארץ ישרא׳ חלק ירושה להם מ מוחזקת מאבותיהם שאילולי כן אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק׃ וארץ הגלעד שבעבר הירדן היתה לבני מ מנשה הנותרים׃ ארץ תפוח· הכפרים והחצרי׳ ותפוח עצמה העיר היתה לבני א אפרי׳׃ אל גבול מנשה· על מיצר מנשה לסוף גבולו הערים האלה מתפוח עד נחל קנה לאפרי׳ היו בתוך ערי מנשה׃ נגבה לאפרים· אפרים נטל חלקו מדרום לצד הארץ שבין בני יהודה לבני יוסף וצפונ׳ לבני מנשה מנשה נטל לצד צפון׃ שלשת הנפת· תלתא פלכין ושלשת הנפות הנזכרות כאן של דור ושל עין דור היו כמו שאמו׳ למעלה בספר זה מלך דור לנפות דור ובמקום אחר אומר לנפות דאר מים וכאן כך הוא אומ׳ ואת יושבי דור ובנותיה שלשת נפות שהיו לה׃ ויואל· ואבה׃ וידברו בני יוסף· שבט מנשה׃ עד

ד׳ פסוקי׳ אית בהון בנות צלפחד ומשניין באתיהון וסי׳ נמסר בסדר פנחס ובסוף מסעי׃ אל פי ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ גלו אבנים גדולות אל פי המערה· ולכלב בן יפנה נתנו חלק· ותקרבנה לפני אלעזר· ויתנו בני ישראל ללוים· לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי׃ נחלו ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר לעיל בהאי

מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן׃ ויהי לבני מנשה הנותרים למשפחתם לבני אביעזר ולבני חלק ולבני אשריאל ולבני שכם ולבני חפר ולבני שמידע אלה בני מנשה בן יוסף הזכרים למשפחתם׃ ולצלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה לא היו לו בנים כי אם בנות ואלה שמות בנתיו מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה׃ ותקרבנה לפני אלעזר הכהן ולפני יהושע בן נון ולפני הנשיאים לאמר יהוה צוה את משה לתת לנו נחלה בתוך אחינו ויתן להם אל פי יהוה נחלה בתוך אחי אביהן׃ ויפלו חבלי מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד והבשן אשר מעבר לירדן׃ כי בנות מנשה נחלו נחלה בתוך בניו וארץ הגלעד היתה לבני מנשה הנותרים׃ ויהי גבול מנשה מאשר המכמתת אשר על פני שכם והלך הגבול אל הימין אל ישבי עין תפוח׃ למנשה היתה ארץ תפוח ותפוח אל גבול מנשה לבני אפרים׃ וירד הגבול נחל קנה נגבה לנחל ערים האלה לאפרים בתוך ערי מנשה וגבול מנשה מצפון לנחל ויהי תצאתיו הימה׃ נגבה לאפרים וצפונה למנשה ויהי הים גבולו ובאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח׃ ויהי למנשה ביששכר ובאשר בית שאן ובנותיה ויבלעם ובנותיה ואת ישבי דאר ובנותיה וישבי עין דר ובנותיה וישבי תענך ובנתיה וישבי מגדו ובנותיה שלשת הנפת׃ ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת׃ ויהי כי חזקו בני ישראל ויתנו את הכנעני למס והורש לא הורישו׃

עבדי קרבין והות ליה ארעא גלעד ומתנן׃ והות לבני מנשה דאישתארו לזרעיתהו׳ לבני אביעזר ולבני חלק ולבני אשריאל ולבני שכם ולבני חפר ולבני שמידע אילין בני מנשה בר יוסף דכריא לזרעיתהון׃ ולצלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לא הוו ליה בנין אילהן בנן ואילין שמהת בנתיה מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה׃ וקריבא לקדם אלעזר כהנא ולקדם יהושע בר נון ולקדם רברביא למימר ייי פקיד ית משה למיתן לנא אחסנא בגו אחנא ויהב להון על מימרא דייי אחסנא בגו אחי אבוהן׃ ונפלו עדבי מנשה עסרא בר מארעא דגלעד ומתנן דמעיברא לירדנא׃ ארי בנת מנשה אחסינו אחסנא בגו בנוהי וארעא גלעד הות לבני מנשה דאישתארו׃ והות תחום מנשה מאשר למכמתת די על אפי שכם ואזל תחומא לימינא ליתבי עין תפוח׃ למנשה הות ארע תפוח ותפוח על תחום מנשה לבני אפרים׃ ונחית תחומא לנחלא דקנה לדרומא לנחלא קירויא האילין לאפרים בגו קירוי מנשה ותחום מנשה מציפונא לנחלא והוון מפקנוהי לימא׃ דרומא לאפרים וציפונא למנשה והות ימא תחומיה ובאשר מערעין מציפונא וביששכר ממדינחא׃ והות למנשה ביששכר ובאשר בית שאן וכפרנהא ויבלעם וכפרנהא וית יתבי דאר וכפרנהא ויתבי עין דאר וכפרנהא ויתבי תענך וכפרנהא ויתבי מגדו וכפרנהא תלתא פילכין׃ ולא יכילו בני מנשה לתרכא ית קירויא האילין ושרי כנענאה למיתב בארעא הדא׃ והות כד תקיפו בני ישראל ומניאו ית כנענאי למסקי מיסין ותרכא לא תריכונו׃

ספרא סימן י״ד׃ אשר על פני שכם י״ד פסוקים על אל אל וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׃ ותפוח ג׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ למנשה היתה ארץ תפוח· ותפח והעינם· רמנגם תמר ותפוח׃ דאר ד׳ כתיב א׳ וסי׳ ויהי למנש׳ ביששכר קדמא דפסו׳ ומכשה נפתלי את עיר מקלט· בן אבינדב נשמדו בעין דאר׃ ויואל ו׳ בטעמא מלעיל ה׳ חס׳ וב׳ מלאים וסי׳ נמסר בסדר שמות׃

רשי

עד אשר כה ברכני ה׳. אמר ראית שנתברכה מנינו ממנין ראשון למנין שני עשרי׳ אלף וחמש מאות כמנין כ״ה בגימטריא למנין ראשון אתה מוצא במנשה בספר וידבר שנים ושלשים אלף ומאתים ובפנחס שנים וחמשים אלף ושבע מאות. ד״א עד אשר כה ברכה שנאמרה לאברהם כה יהיה זרעך יתקיים בי ולפי פשוטו עד אשר כה עד אשר כך שאתה רואה: אם עם רב אתה. יש לך כח לכרות יערות ולפנותם כענין סקורין אישלטיר בלעז ושם תבנה ערים: וברא. לשון כריתה כמו וברא אתהן ב בחרבותם אישרטרא״ם בלע״ז: אץ. רחוק לא ימצא לנו ההר כי אץ הוא לנו כאשר אמרת. לא ימצא. לא יספיק ורכב וברזל. ומה שאתה אומר לעלות היערה ולכבוש בארץ הפרזי והרפאים עם חזק הוא אותו כנעני ורכב ברזל לו ואל תתמה אם קראו ל לפרזי ורפאים כנעני כי כולם בני כנען היו: כי הר יהיה לך. אותו שאמרתי לך עלה לך היערה: כי יער הוא וברתאו. כי יער הוא ואינו ראוי אלא לעם רב ויבראוהו ויפנוהו: וברתאו. אתה שאתה עם רב: והיה לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני. על ידי שאתה עם רב: כי רכב ברזל לו. ואין אחד משאר השבטים כדי להלחם בו כי חזק הוא ואתה יש בך היכולת ותורישנו ורבותינו פיר׳ עלה לך היערה החביאו עצמיכם ביערו׳ שלא תשלוט בכם עין הרע:

וישכינו

רדק

וידברו בני יוסף. שבט בני מנשה אבל בני אפרים לא היה להם לצעוק כי יותר היו בצאתם ממצרים ממה שהיו בבואם לארץ אבל בני מנשה היה יותר מספרם כשנכנסו לארץ ממספרם כשיצאו ממצרי׳ עשרים אלף וחמש מאות לפיכך צעקו לפי שאבותיהם שהיו מיוצאי מצרים היו מעטים והיו הם עם רב ולא נטלו חלקם אלא כנגד אבותיהם שהיו יוצאי מצרים שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו. ומה שאמר לאלה תחלק הארץ איש לפי פקודיו להוציא את הטפלי׳ שהיו אז פחותים מבני עשרים שלא נטלו חלק בארץ אלא לבני עשרים שנה נתחלקה ולחשבון יוצאי מצרים ולפחותים מבני עשרים לא נתחלקה אף על פי שהגיעו לכלל עשרי׳ בשעת חילוק הארץ ומה שאומ׳ גורל אחד וחבל אחד לפי שארץ ישר׳ נתחלקה לשבטי׳ ועשו שנים עשר חלקים שוים מי שהיה עם רב בשבטו לא היה לו אלא כמו השבט האחר שהיו מעטים ומפני זה צעקו בני יוסף לפי שלא נתנו למנשה אלא כמו שבט אחר שהיה מעט ממנו ואף על פי שהיו עם רב וראיה עוד כי בני מנשה היו הצועקים ולא בני אפרים תשובתם ליהושע לא ימצא לנו ההר וגו׳ לאשר בבית שאן ובנותיה והוא היה למנשה ומה שנתחלקה הארץ על פי יי׳ ועל פי הגורל מפני החלק היפה והחלק הרע כי מי שבא לחלקו חלק היפה על פי הגורל היה לו ומי שבא לחלקו חלק רע על פי הגורל היה לו ואף על פי כן היו מעלין בכספי׳ ומי שהיה לו חלק היפה היה מעלה בכספי׳ למי שהיה לו חלק רע. ועל זה הסדר היתה חלוקת הארץ אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע וכל ישר׳ עומדי׳ לפניו וקלפי שבטים וקלפי תחומים מונחים לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו והיה מכוין ברוח הקדש עוד ואמר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר וכן בכל שבט ושבט והשבט היה מחלק חלקות לבתי אבות לפי יוצאי מצרים וזהו שאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט ומי שהיו רבים בתי אבות בצאתם ממצרים נטלו חלקים רבים ואע״פ שהיו עתה מעטים ומי שהיו מעטים בצאתם ממצרים נטלו חלקים מעטים ואף על פי שהיו עתה מרובים כמו בני יוסף ואע״פ שצעקו בני יוסף לא הועילה להם צעקתם כי לא היה יכול יהושע להוסיף להם נחלתם אלא כמו שנתנה להם על פי יי׳ על פי הגורל אבל יהושע נתן להם עצה שיכרתו היער שהיה סמוך לחלקם והוא היה ההר שהיה לאפרים ועמק ההר ההוא היה למנשה ואמר להם שהם יתפשטו בחלק אפרים ובארץ הפריזי והרפאים וזהו שאמר כי אץ לך הר אפרים כלומר אם רחוק לך הר אפרים תוסיף לך עוד אחר שתכרות יער ההר תוסיף לך עוד בארץ הפריזי והרפאי׳ הסמוכים: ובראת והיה לך. פי׳ תכרות יער הפריזי והרפאים ויהיה לך ההר ההוא לייסוב ותרחיב בו נחלתך ברצון בני אפרים כי הם יתרצו בזה כי טוב להם שיהיה יישוב משיהיה יער ועוד כדי שיורישו הפרזי והוא הכנעני שזכר כי כל שבעה אומות נקראים כנענים כי כלם היו בני כנען לפיכך אמר להם ולא יהיה לך גורל אחד כלומר שתוסיף גורלך בנחלת בני אפרים והם אמרו לא ימצא לנו ההר אף על פי שנכרית היער ועוד אם תאמר שנוסיף בערי׳ הפרזי והרפאים רכב ברזל לכנעני היושב בעמק ההר ההוא ואנחנו יריאים ממנו אמר להם יהושע לאפרים ולמנשה לאפרי׳ אמר שיעזרו לבני מנשה ויתרצו בכרתם היער לטובתם ולמנשה אמר אחר שאתה עם רב כח גדול לך ויכול אתה להוריש את הכנעני יושב העמק ואם לא תורישנו יזיק לך כי רכב ברזל לו לפיכ׳ צריך שתתחזק עד שתורישנו: ובראת. ענין כריתה. וכן וברא אתהן בחרבותן ות״י ותתקין לך תמן אתר ויש מפרשים ענין בחירה מענין ברו לכם איש: ויקהלו כל עדת בני ישר׳ שילה. וישכינו שם את אהל מועד. זה היה אחר י״ד שנה משבאו לארץ שבע שכבשו ושבע שחלקו וי״ד שנה אלה היה אהל מועד בגלגל ואחר כך השכינוהו בשילה ואז נאסרו הבמות כל זמן שהיה בשילה ואמרו רז״ל כי שם בית של אבנים מלמטה והיריעו׳ מלמעלה כמו שאמר דוד וארון אלהים יושב בתוך היריעה כלומר שעדין לא היה אלא בתוך היריעה ועוד ראיה זה מן הכתו׳ שאמ׳ ותביאהו בית יי׳ שילה אלמ׳ בית הוה וכתיב ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם אלמ׳ אהל היה הא כיצד מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה והיה שם בשילה שס״ט שנה עד שהגלו פלשתים את הארון ועליו נאמר ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם:

שבעה

אץ ד׳ וסימ׳ ולא אץ לבא כיום תמים. כי אץ לך הר אפרים. וכל אץ אך למחסור. חזית איש אץ בדבריו. וב׳ ואץ וסימ׳ ואץ ברגלים חוטא. ואץ להעשיר לא ינקה:

וַיְדַבְּרוּ בְּנֵי יוֹסֵף אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר מַדּוּעַ נָתַתָּה לִּי נַחֲלָה גּוֹרָל אֶחָד וְחֶבֶל אֶחָד וַאֲנִי עַם־רָב עַד אֲשֶׁר־עַד־כֹּה בֵּרְכַנִי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ אִם־עַם־רַב אַתָּה עֲלֵה לְךָ הַיַּעְרָה וּבֵרֵאתָ לְךָ שָׁם בְּאֶרֶץ הַפְּרִזִּי וְהָרְפָאִים כִּי־אָץ לְךָ הַר־אֶפְרָיִם׃ וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יוֹסֵף לֹא־יִמָּצֵא לָנוּ הָהָר וְרֶכֶב בַּרְזֶל בְּכָל־הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ־הָעֵמֶק לַאֲשֶׁר בְּבֵית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְלַאֲשֶׁר בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בֵּית יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם וְלִמְנַשֶּׁה לֵאמֹר עַם־רַב אַתָּה וְכֹחַ גָּדוֹל לָךְ לֹא־יִהְיֶה לְךָ גּוֹרָל אֶחָד׃ כִּי הַר יִהְיֶה־לָּךְ כִּי־יַעַר הוּא וּבֵרֵאתוֹ וְהָיָה לְךָ תֹּצְאֹתָיו כִּי־תוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי כִּי רֶכֶב בַּרְזֶל לוֹ כִּי חָזָק הוּא׃

יח וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה

ומלילו בני יוסף עם יהושע למימר מא דין יהבת לי אחסנא עדבא חד וחולק חד ואנא עם סגי עד לסגי ברכני יי׃ ואמר להון יהושע אם עם סגי את סק לך לחורשא ותתקין לך תמן אתר בארע פריזאי וגיבריא ארי עק לך טורא דבית אפרים׃ ואמרו בני יוסף לא יספיק לנא טורא ורתיכין דברזלא בכל כנענאי דיתבין בארע מישרא לדבבית שאן ובכפרנהא ולדבמישר יזרעאל׃ ואמר יהושע לבית יוסף לאפרים ולמנשה למימר עם סגי אתון וחיל סגי לכון לא יהי לכון עדבא חד׃ ארי טורא יהי לך ארי חורשא הוא ותתקיניניה ויהי לך מפקנוהי ארי תתרכון ית כנענאי ארי רתיכין דברזלא ליה ארי תקיפין אינון׃ ואתכנשו כל כנישתא דבני ישראל לשילה

רלבג

והנה זכר שנחלת בני יוסף באה יחד עד שכבר נכללה בגבולות אחרי׳ כמו שנזכר פה. ונזכר אחר זה שכבר נתרעמו מזה ליהושע ואמרו לו מדוע נתת לנו נחלה גורל אחד וחבל אחד ואנחנו עם רב עד אשר עד כה ברכני יי׳ ולכן יתכן שיתוסף זרעם מאד בזה האופן עד שלא תכילם הארץ שנפלה להם בנחלה והנה יתבאר אופן רבויים מהמספר הנזכרים בפרשת פינחס שכבר היו יותר ממטה ראובן ושמעון ובזה נתקיים מה שאמר יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כמו שביארנו במקומו. או ירצו בנור לאחד גורל מוגבל שלא יתכן להם להרחיבו במה שעתיד והשיב להם יהושע מה שראוי שיתפייסו בו והוא שבתוך נחלתם בעצמה יתכן להם להרחיב גבולם וזה שבהר ההוא היה יער גדול ואם יכרתו העצים אשר בו יתכן להם לשבת בו ועוד אמ׳ להם שיפנו בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים להם וילחמו עמהם ויירשו ארצם אם לא יספיק להם הר אפרים עם יערו וענו בני יוסף לא יספיק לנו ההר עם יערו ומה שאמרת לנו להלחם עם הפריזי והרפאים הנה לא נוכל כי רכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל והשיב להם יהושע הנה באמת עם רב אתה וכח גדול לך מצד הרבוי אשר אתה מתרבה תמיד ולזה הוא מבואר שמה שנתתי לך איננו גורל אחד מוגבל שלא יתכן הרחבתו וזה כי הר יהיה לך תוכל להרחיב את גבולך בו כי יער הוא ובראתו וזה ממה שיתכן לך בקלות מצד היותך עם רב והיה לך עוד תוצאות ההר ההוא ותרחיב גבולך מהצד ההוא כי תוריש את הכנעני מצד כחך הגדול והמלחמה עמו לא יתכן לזולתך משאר השבטים לפי שרכב ברזל לו וחזק הוא אך אתה תנצחהו כי עם גדול אתה וכח גדול לך. והנה זכר אחר זה שכבר נקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד ולקחוהו מהגלגל והנה זכר שהארץ אשר נכבשה היתה לפניהם והיו רואין אותה וחלקו אותה לשבטים הנזכרי׳ שיצאה נחלתם בכללה תוך המקו׳ הנכבש ואולם השבטים הנשארים לא נתבררה נחלתם עדין בכללות ואף על פי שנתברר מה שיגיע לנחלתם מהארץ הנכבשת ולזה אמר שכבר נותרו בבני ישר׳ אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים וגו׳.

ולזה

וישכינו שם את אהל מועד · שעשו במדבר ולא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן כך שכינו בשחיטת קדשים : והארץ נכבשה לפניהם · משנקבע המשכן היתה הארץ נוחה ליכבש לפניהם : שבעה שבטים · שכבר קבלו נחלתם ראובן וגד וחצי שבט מנשה בימי משה בעבר הירדן ובארץ כנען כבר נפל גורל ליהודה ולאפרים ולחצי מנשה הרי חמשה שבטים : מתרפים · מתרשלין : לשבט · לכל שבט מן השבעה : לפי נחלתם · לשבעה חלקים · ולא בשוה אלא לפי השבטים הראויין לחלקה לרב לפי רובו ולמעט לפי מיעוטו כמה שנאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו וגו' : והתחלקו אותה לשבעה חלקים · אותה שנכבשה כבר והעתידה ליכבש : יהודה יעמד על גבולו מנגב · ארץ ישר' שמש נפל לו גורל כל המצר הדרומי ובית יוסף מן מצפון בצפוני לאה שנכבש כבר ועוד יש הרבה לכבוש כד המיצר מבעל גד עד לבא חמת שהוא אצל ההר במיצר צפוני ו והשבעה שבטי' יחלקו אות' שבין יהוד' ליוסף ואותה העומד' ליכבש : וריתי · והשלכתי כמו ירה בים : ויהי להם הגבול לפאת צפונה · ויהי מצר גבול הצפוני שלהם מן הירדן ש שבמזרח מתחיל ה המיצר ועלה אל כתף יריחו מצפון ועלה מ משם ל המערב ל עבר יריחו ומוסך החוט ב בצפו' של יריחו כמצא' יריחו לבנים מן החוט בחלק בנימן : מדברה בית און · למדבר של בית און : ועבר

רדק

שבעה שבטים · כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן ובארץ כנען כבר נפל הגורל ליהוד' ולאפרי' ולחצי שבט מנשה כמו שפירש' למעלה למה קדמו הם בפסוק והארץ ש שקטה ממלחמת הראשון : והתחלקו אתה · פירוש והתחלקו בה פירוש בשבעה חלקי' שיכתבו יהיו מתחלקים אותם שבעה ש שבטים באותה הארץ : יהודה יעמוד על גבולו · כמו שנפל גורלו לדרום ארץ ישראל וכן בית יוסף יעמדו על גבולם כמו שנפל ב גורלם לארץ צפון של ארץ ישר' וביניהם יקחו נחלתם שבעה ש שבטים הנותרי' בארץ הנכבשת ואשר עתיד להכבש : ואתם · אמ' כנגד השלוחים לכתוב הארץ : ויריתי · והשלכתי : כי כהונת יי' נחלתו · כמו שאמ' בכתוב אשה יי' ונחלתו יאכלון והם כהונת יי' : ויקומו · וכאשר קמו האנשי' ללכת הזהירם ואמ' להם כך וכך תעשו : מדברה בית און · סמוך לבית און לפיכך הב"ת פתוחה ר"ל למדבר בית און : ו[illegible]

ויבאו ו' רפין בקריאה וסי' ואתה הרם את מטך ונטה את ידך · ואני הנני מחזק את לב מצרים · קום לך למסע · הבו לכם שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים ההמה ילבו · ויבאו אליך כמבוא עם · כתרא מלא · ונמסר גם בסדר עקב · ובישעיה ריש סי' י"ג : ואתם ד' בטעם שני גרישין וסימ' ואתם תכתבו את הארץ · ואתם

וַיַּשְׁכִּינוּ שָׁם אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְהָאָרֶץ נִכְבְּשָׁה לִפְנֵיהֶם׃ וַיִּוָּתְרוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־חָלְקוּ אֶת־נַחֲלָתָם שִׁבְעָה שְׁבָטִים׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד־אָנָה אַתֶּם מִתְרַפִּים לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם׃ הָבוּ לָכֶם שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים לַשָּׁבֶט וְאֶשְׁלָחֵם וְיָקֻמוּ וְיִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וְיִכְתְּבוּ אוֹתָהּ לְפִי נַחֲלָתָם וְיָבֹאוּ אֵלָי׃ וְהִתְחַלְּקוּ אֹתָהּ לְשִׁבְעָה חֲלָקִים יְהוּדָה יַעֲמֹד עַל־גְּבוּלוֹ מִנֶּגֶב וּבֵית יוֹסֵף יַעַמְדוּ עַל־גְּבוּלָם מִצָּפוֹן׃ וְאַתֶּם תִּכְתְּבוּ אֶת־הָאָרֶץ שִׁבְעָה חֲלָקִים וַהֲבֵאתֶם אֵלַי הֵנָּה וְיָרִיתִי לָכֶם גּוֹרָל פֹּה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כִּי אֵין־חֵלֶק לַלְוִיִּם בְּקִרְבְּכֶם כִּי־כְהֻנַּת יְהוָה נַחֲלָתוֹ וְגָד וּרְאוּבֵן וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה׃ וַיָּקֻמוּ הָאֲנָשִׁים וַיֵּלֵכוּ וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַהֹלְכִים לִכְתֹּב אֶת־הָאָרֶץ לֵאמֹר לְכוּ וְהִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וְכִתְבוּ אוֹתָהּ וְשׁוּבוּ אֵלַי וּפֹה אַשְׁלִיךְ לָכֶם גּוֹרָל לִפְנֵי יְהוָה בְּשִׁלֹה׃ וַיֵּלְכוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּעַבְרוּ בָאָרֶץ וַיִּכְתְּבוּהָ לֶעָרִים לְשִׁבְעָה חֲלָקִים עַל־סֵפֶר וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה׃ וַיַּשְׁלֵךְ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ גּוֹרָל בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יְהוָה וַיְחַלֶּק־שָׁם יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָאָרֶץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמַחְלְקֹתָם׃ וַיַּעַל גּוֹרַל מַטֵּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיֵּצֵא גְּבוּל גּוֹרָלָם בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף׃ וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה מִן־הַיַּרְדֵּן וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף יְרִיחוֹ מִצָּפוֹן וְעָלָה בָהָר יָמָּה וְהָיָה תֹּצְאֹתָיו מִדְבַּרָה בֵּית אָוֶן׃

ואשריאו תמן ית משכן זימנא וארעא איתכבישת קדמיהון׃ ואישתארו בבני ישראל דלא פליגו ית אחסנתהון שבעא שיבטין׃ ואמר יהושע לבני ישראל עד אימתי אתון מיתרשלין למיעל למירת ית ארעא דיהב לכון יי אלהא דאבהתכון׃ הבו לכון תלתא גברין לשבטא ואשלחינון ויקומון ויהלכון בארעא ויכתבון יתה לפום אחסנתהון וייתון לותי׃ ויפלגון יתה לשבעא חולקין דבית יהודה יקומון על תחומהון מדרומא ודבית יוסף יקומון על תחומהון מציפונא׃ ואתון תכתבון ית ארעא לשבעא חולקין ותיתון לותי הלכא ואירמי לכון עדבא הלכא קדם יי אלהנא׃ ארי לית חולק לליואי ביניכון אילהן מתנן דיהב להון יי אינון אחסנתהון וגד וראובן ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא מדינחא דיהב להון משה עבדא דיי׃ וקמו גבריא ואזלו ופקיד יהושע ית דאזלו למיכתב ית ארעא למימר אזילו והליכו בארעא וכתובו יתה ותובו לותי והכא ארמי לכון עדבין קדם יי בשילה׃ ואזלו גבריא ועברו בארעא וכתבוהא לקירויא לשבעא חולקין על סיפרא ואתו לות יהושע למשריתא לשילה׃ ורמא להון יהושע עדבא בשילה קדם יי ופליג תמן יהושע ית ארעא לבני ישראל כפלוגתהון׃ וסליק עדבא שבטא דבני בנימן לזרעיתהון ונפק תחום עדביהון בין בני יהודה ובין בני יוסף׃ והוה להון תחומא לרוח צפונא מן ירדנא וסליק תחומא לעיבר יריחו מציפונא וסליק בטורא למערבא והוו מפקנוהי למדבר בית און׃

קמתם על בית אבי · ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו · ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת · וסי' בלשון ארמי קמון בטוריא וכתבן בשבתא : גורל ד' פתחין בליש' בקריא' וסי' ומגרל נחלתנו יגרע · נחלת דשבט הלוי · ויעל גורל מטה בנימן · על גורל הצדיקים · ונמסר גם בסדר מסעי : והיה ז' כתיב והיה וקרינן והיו וסי' נמסר בסדר מסעי ולעיל בהאי סיפרא סימן ט"ו :

רלבג

ולזה צוה יהושע ש שישלחו שלשה אנשים לשבט ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נ נחלתם ויבאו אליו כדי להשלים להם הארץ בכללה וזה לאות שאחר שנחלק' הארץ אשר כבשו יהושע ובני ישראל הוציאו אהל מועד מהגלגל ולזה אמרו ר"ז"ל שכבר עמד שם י"ד שנה שבע ש שכבשו ושבע שחלקו והנה יספק מספק איך צוה להם לכתוב את הארץ שבע' חלקים והנה לא היו השבטים שוים והתורה צותה ל להרבות לרב נחלתו ו ולהמעיט למעט ואם אמרנו שהם היו ו יודעי' מספר כל שבט ושבט אשר להם תחלק הארץ ולפי היחס ההו' היו כותבי' החלקי' הנה לא יהיה רושם לירית הגורל אחר זה כי לא יתכן שיגיע לשבט ה ההוא כי אם החלק אשר כתבו לו לפי ה היחס והנכון בעיני ששבעת החלקים היו שוים וירה הגורל אחר זה יהושע לפניו' בשילה ומשם לקח כל אחד מהשבטים ההם חלקו לפי הראוי לו אם מעט הוסיפו לו החלק הראוי לו ואם היה יותר רב מהראוי לו פחתו לו · ואחר

ועבר משם. לצד המערב לוזה: אל כתף לוזה נגבה היא בית אל. שקראה יעקב ולא זו היא בית אל שאצל העי שהרי אמרנו בגבול יוסף ויצא מבית אל לוזה שתים היו ולוז לא בחלק בנימין היתה שהרי חוט המצר מלוז ולפנים הוא כמו שהוא אומר אל מכתף לוזה: מנגב. החוט הולך בדרומה של לוז כמצאת לוז מן החוט ולחוץ בנחלת בני יוסף וביתאל היתה בחלק בנימין כמו שכתוב למטה בענין: ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה בעטרות אדר. כלה אורך הצפוני מן המזרח למערב ומשם נסב החוט לגבול המערב של בנימין לילך נגבה מן הצפון לדרום חוט המערבי מן ההר אשר על פני בית חורון נגבה מן ההר אשר בדרומה של בית חורון משם היה מתחיל מקצוע מערבית צפונית של בנימין ובא לו החוט מצפון לדרום: והיו תוצאותיו. מקצוע מערבי דרומית שלו אל קרית יערים של יהודה כמצא רוחב גבול בנימין נוטל כל רוחב הארץ שבין יהודה לאפרים גבול דרומי שלו עם גבול צפוני של יהודה ושם היא ירוש׳ כמו שאמור למטה בענין לפיכך היו לשני השבטי׳ חלק בה וגבול צפוני של בנימין ודרומי של אפרים נוגעין זה בזה ושם הית׳ שילה בחלק אפרים כמה שנאמר ויטש משכן שילה וגו׳ וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ואף לבנימין היה בו חלק וכן שנינו במחיצת קדשים בשלשה מקומו׳ שרתה להם שכינה לישראל בשילה ונוב ובית העולמים ובכולן לא שרתה אלא בחלקו של בנימין: זאת פאת ים. רוח מערבית מעטרות אדר עד קרית יערים ופאת נגבה ומיצר דרומי לבנימין והוא צפונו של יהודה וכל התחומין המנויי׳ כאן כמנו בצפונו של יהודה וכל מקום שכתו׳ כאן וירד כתוב ביהודה ועלה לפי שכאן הוא מונה מן המערב למזרח ושם מנה מן המזרח למערב: ויצא הגבול ימה. ל׳ ים אחר ולא ידעתי אי זה ים הוא: ל׳ לשון ים המלח צפונה. בצפונו של לשון כמצא כל הלשון בחלקו של יהודה: אל קצה הירדן. מקום שהירדן נופל בים המלח והוא כמנה מקצוע מזרחית צפונית ליהודה וכאן הוא מונה מקצוע דרומית מזרחית לבנימין: והירדן יגבל אותו לפאת קדמ׳. הירדן הווה לו לבנימין מיצר מזרחי שהירדן הולך על פני רוחב כל גבולו למזרח: וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם. כל אחת עיר לעצמה וכן גבעת קרית חמש עשרה בפסוק זה: ויצא

מעין ד׳ פתחין וסי׳ נמסר לעיל כהאי סיפרא סימן ט״ו: אל קצה ו׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ובני ישראל אכלו את המן ארבעים. וירד הגבול אל קצה ההר. ועבר הגבול אל כתף בית חגלה. וירד הוא ופורה נערו. צא נא לקראת אחז אתה ושאר. והגה״י השמיע אל קצה הארץ. ונמסר גם בסדר בשלח: ו׳ פסוקין אל על אל

ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה היא בית אל וירד הגבול עטרות אדר על ההר אשר מנגב לבית חרון תחתון: ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה מן ההר אשר על פני בית חרון נגבה והיה תצאתיו אל קרית בעל היא קרית יערים עיר בני יהודה זאת פאת ים: ופאת נגבה מקצה קרית יערים ויצא הגבול ימה ויצא אל מעין מי נפתוח: וירד הגבול אל קצה ההר אשר על פני גי בן הנם אשר בעמק רפאים צפונה וירד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה וירד עין רגל: ותאר מצפון ויצא עין שמש ויצא אל גלילות אשר נכח מעלה אדמים וירד אבן בהן בן ראובן: ועבר אל כתף מול הערבה צפונה וירד הערבתה: ועבר הגבול אל כתף בית חגלה צפונה והיה תוצאותיו הגבול אל לשון ים המלח צפונה אל קצה הירדן נגבה זה גבול נגב: והירדן יגבול אתו לפאת קדמה זאת נחלת בני בנימן לגבולתיה סביב למשפחתם:

והיו הערים למטה בני בנימן למשפחותיהם יריחו ובית חגלה ועמק קציץ: ובית הערבה וצמרים ובית אל: והעוים והפרה ועפרה: וכפר העמני והעפני וגבע ערים שתים עשרה וחצריהן:

גבעון והרמה ובארות:

והמצפה והכפירה והמצה:

ורקם וירפאל ותראלה: וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם גבעת קרית ערים ארבע עשרה וחצריהן זאת נחלת בני בנימן למשפחתם:

ועבר מתמן תחומא ללוז דלעיבר דלוז דרומא היא ביתאל ונחית תחומא עטרות אדר על טורא דמדרום לבית חורון ארעאה:

ותאר תחומא ומסתחר לרוח מערבא לדרומא מן טורא די על אפי בית חורון דרומא ויהון מפקנוהי על קרית בעל היא קרית יערים קרתא דבני יהודה דא רוח מערבא: ורוח דרומא מסיפי קרית יערים ונפיק תחומא לימא ונפיק למבוע מי נפתוח: ונחית תחומא לסטר טורא די על אפי חילת בר הנם די במישר גיבריא ציפונא ונחית לחילת בר הנם לעיבר יבוס דרומא ונחית לעין קצרא: ותאר מצפון ונפיק לעין שמש ונפיק לגללא די לקביל מסקנא דארומים ונחית לאבן בוהן בר ראובן: ועבר לעיברא דלקביל מישרא ציפונא ונחית לערבתא: ועבר תחומא לעיבר בית חגלה לציפונא ויהון מפקנוהי דתחומא לכיף ימא דמלחא ציפונא לסיפי ירדנא דרומא דין תחום דרומא: וירדנא תחומא ליה לרוח קידומא דא אחסנת בני בנימן לתחומהא סחור סחור לזרעיתהון:

והות קירויא לשיבטא דבני בנימן לזרעיתהון יריחו ובית חגלה ומישר קציץ: ובית מישרא וצמרים וביתאל: והעוים והפרה ועפרה: וכפר העמונה והעפני וגבע קירוין תרתא עסרי ופצחיהן: גבעון ורמתא ובארות: ומצפיא וכפירא והמוצה: ורקם וירפאל ותראלה: וצלע אלף ויבוסאי היא ירושלם גבעת קרית קירוין ארבע עסרי ופצחיהן דא אחסנת בני בנימן לזרעיתהון:

רדק

וצלע האלף. הם שתי ערים וכן הוא אומר בארץ בנימין בצלע וכתיב וצלע אף וכן גבעת קרית הם שתי ערים: והיבוסי היא ירושלם. ובגורל בני יהודה אמר ג״כ כי היבוסי היא ירושלם בחלק יהודה והנה אומ׳ כי היא לבנימין כן הוא כי לכל אח׳ מהם היה לו חלק בה ואמרו רז״ל כי רצועה יוצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימ׳ ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבלעה שנ׳ חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן ויש אומרים המזבח היה בחלקו של בנימין שנ׳ ובין כתפיו שכן וי״א כי בין שניהם היה המזבח והנה חלק יהודה היה עולה גי בן הנם כתף היבוסי והיה עולה אל ראש ההר אשר על פני גי בן הנם ימה אש׳ בקצה עמק רפאי׳ ומראש ההר אל מעין מי נפתוח ואמרו כי הוא עין עיטם הנזכ׳ בדברי רז״ל וחלק בנימין היה כנגדו חלק יהודה היה עולה אל ההר וחלק בנימין היה יורד אל קצה ההר אשר בגי בן הנם אשר בעמק רפאים והיה יורד אל כתף היבוסי היא ירושלם כמצא שבין שניהם היה הגבול הזה זה עולה וזה יורד: באר

בקריאה וסימ׳ ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה. וירד הגבול אל קצה ההר. ויאמר האיש אל יואב. ויאמר אוריה אל דוד. פתח הצלע התיכונה אל כתף. וינוסו הנותרים אפקה. ויאמר אלי המים האלה. ונמסר גם בסדר נח: לוזה ד׳ וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימ׳ ל״ן: על ההר ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות: מעין ד׳ פתחין וסי׳ נמסר לעיל כהאי סיפרא סימן ט״ו: גי כגי ט׳ חס׳ א׳ בקריאה וסימ׳ על גי הצבעים. הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכים. וטמא את התפת. כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה. גי העברים קדמת הים. וחוסמת היא את העוברים קדמ׳ דפסו׳ כי יגיע גי הרים אל אצל. והוא העביר את בנו. לד ואונו גי החרשים. וכל יהושע דכוו׳ חסרים אל״ף: האלף ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר פקודי:

ויצא

ועתר ב׳ קמצין ובסיפרא וסי׳ לבנה ועתר ועשן· עין רמון ועתר ועשן: ועשן ה׳ שום קרתא וסי׳ לבנה ועתר ועשן· עין רמון ועתר· ולאשר בכור עשן· ותכן ועשן· ואת עשן ואת מגרשיה: על גבול ה׳ וסי׳ נמסר בסדר חוקה: ומשם ט׳ וסי׳ נמסר בסדר חקה: למשפחותם ח׳ מלאים בספר יהושע וסי׳ קדמ׳ ובתרא דראובן· ובתרא דמנשה· קדמ׳ דשמעון ובתרא דזבולן· קדמ׳ ובתרא דיששכר· למטה בני אשר למשפחותם· וכל

יט ויצא הגורל השני לשמעון למטה בני שמעון למשפחותם ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה: ויהי להם בנחלתם באר שבע ושבע ומולדה: וחצר שועל ובלה ועצם: ואלתולד ובתול וחרמה: וצקלג ובית המרכבת וחצר סוסה: ובית לבאות ושרוחן ערים שלש עשרה וחצריהן: עין רמון ועתר ועשן ערים ארבע וחצריהן: וכל החצרים אשר סביבות הערים האלה עד בעלת באר ראמת נגב זאת נחלת מטה בני שמעון למשפחתם: מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם:

ויעל הגורל השלישי לבני זבולן למשפחתם ויהי גבול נחלתם עד שריד: ועלה גבולם לימה ומרעלה ופגע בדבשת ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם: ושב משריד קדמה מזרח השמש על גבול כסלת תבר ויצא אל הדברת ועלה יפיע: ומשם עבר קדמה מזרחה גתה חפר עתה קצין ויצא רמון המתאר הנעה: ונסב אתו הגבול מצפון חנתן והיו תצאתיו גי יפתח אל: וקטת ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם ערים שתים עשרה וחצריהן: זאת נחלת בני זבולן למשפחותם הערים האלה וחצריהן:

ליששכר יצא הגורל הרביעי לבני יששכר למשפחותם: ויהי גבולם יזרעאלה והכסולות ושונם: וחפרים ושיאן ואנחרת: והרבית וקשיון ואבץ: ורמת ועין גנים ועין חדה ובית פצץ: ופגע הגבול בתבור ושחצומה ובית שמש והיו תצאות גבולם הירדן ערים שש עשרה וחצריהן: זאת נחלת מטה בני יששכר למשפחתם הערים וחצריהן:

ויצא הגורל החמישי למטה בני אשר למשפחותם: ויהי גבולם חלקת וחלי ובטן ואכשף:

ונפק עדבא תנינא לשמעון לשבטא דבני שמעון לזרעיתהון והוה אחסנתהון בגו אחסנת בני יהודה: והוה להון באחסנתהון באר שבע ושבע ומולדה: וחצר שועל ובלה ועצם: ואלתולד ובתול וחרמה: וצקלג ובית המרכבות וחצר סוסה: ובית לבאות ושרוחן קירוין תלת עסרי ופצחיהן: עין רמון ועתר ועשן קירוין ארבע ופצחיהן: וכל פצחיא די בסחרנות קירויא האילין עד בעלת באר רמת דרומא דא אחסנת שבטא דבני שמעון לזרעיתהון: מעדב בני יהודה אחסנת בני שמעון ארי הוה חולק בני יהודה סגי מנהון ואחסינו בני שמעון בגו אחסנתהון:

וסליק עדבא תליתאה לבני זבולן לזרעיתהון והוה תחום אחסנתהון עד שריד: וסליק תחומהון לימא ומרעלא ומערע בדבשת ומערע בנחלא די על אפי יקנעם: ותב משריד לקדומא מדנח שמשא על תחום כסלות תבור ונפיק לדברת וסליק ליפיע: ומתמן עבר לקידומא מדינחא גתה חפר לעתה קצין ונפיק לרימון דמתואר ומתמן מסתחר לניעה: ומסתחר ליה תחומא מציפונא לחנתון והוון מפקנוהי לחילת יפתח אל: וקטת ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם קירוין תרתא עסרי ופצחיהן: דא אחסנת בני זבולן לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן:

לישׂשכר נפק עדבא רביעאה לבני יששכר לזרעיתהון: והוה תחומהון יזרעאל וכסלות ושונם: וחפרים ושיאון ואנחרת: ורבית וקשיון ואבץ: ורמת ועין גנים ועין חדה ובית פצץ: ומערע תחומא בתבור ושחצימה ובית שמש והוון מפקנוהי דתחומהון לירדנא קירוין שית עסרא ופצחיהן: דא אחסנת שבטא דבני יששכר לזרעיתהון קירויא ופצחיהן:

ונפק עדבא חמשאה לשבטא דבני אשר לזרעיתהון: והוה תחומהון חלקת וחלי ובטן ואכשף:

רדק

באר שבע ושבע· עיר אחת: רב מהם· היה חלקם יותר ממה שראוי להם כי כבשו הרבה מן מהארץ ובני שמעון עלו עמם להלחם כמו שכתוב בספר שפטים ויאמר יהודה לשמעון אחיו וגו׳: גתה חפר· הוא גת החפר אשר משם היה יונה בן אמתי הנביא כמו שנאמר עליו אשר מגת החפר: המתואר· כתרגומו דמסתחר: ובית לחם· אינו בית לחם אשר ליהודה כי תמצא ערים נקראים בשם אחד בשני מקומות כמו שכתבנו וכן וכן מצאנו בית לחם אשר ליהוד׳ מבית לחם יהודה נראה כי אחר היה: עיר

רשי

ויצא הגורל השני· שכן לבנימין שגורל בנימין היה ראשון לשבעת השבטי׳ שאמר יהוש׳ לשלוחיו ויתחלקו אותה לשבעה חלקים שכבר נטלו יהוד׳ ויוסף כמו שנאמר שם יהוד׳ יעמד על גבולו מנגב וגו׳ מכאן ואילך מונה והולך שבעה גורלות: רב מהם· מן הראוי להם: כסלות תבור· אומר אני שהוא לשון כסלים פלנק״ש בלע״ז לא בגובהו ולא בשיפוליו אלא בשיפועו וסמוך לאמצעו קרוב לצד אחורי׳ ולצד רכינ׳ כדרך שהכסלים עומדים בבהמ׳ ובמקו׳ שהוא אומר אזנו׳ תבור סמוך לראשו הוא במקום האזני׳: קדמה מזרחה גתה חפר· ממזרח לגת החפ׳ שם עירו של יונה בן אמיתי: עתה קצין· שם העיר עתקצין: המתואר הנעה· המוסב אל נעה כלומר משם תאר הגבול לנעה וכן תירג׳ יונתן ונפיק לרמון ומתמן מסתחר לנעה: עיר

מסרה

כתובים דגוו׳ מ״ל: ועין ח׳ בקריא׳ וסי׳ וזנוח ועין גנים תפוח ותבבשן ועיר המלח ועין גדי· ועין גנים ותבבשן וקדש ואדרעי· ועין חדה· וקדש ואדרעי ועין חצור· ועין ימינו כהה· ועין נואף שמרה נשף· ועין אלהים דגת על שבי יהודיא· ה׳ קדמאי שום קרתא: חדה ה׳ בקריאה וסי׳ ועין גנים ועין חדה· וישם פי כחרב חדה· קח לך חרב חדה· ולשונם חרב חדה· חדה כחרב פיפית קדמאה שום קרתא:

רשי

מבצר צר. קירוית כריכן קירוי תוקפא׳ צר׳ לשון צור: מחבל אכזיבה. מעדב אכזיבה מגורל כזיב וערי מבצר היו לנפתלי הכרים צר: ברעה ואשתאול. משל יהודה היו ונפל גורל לבני דן סמוך להם: ויצא גבול בני דן מהם. כאן כשלו קצת ועוד נפל להם גורל במקום אחר רחוק מגבולם ושאר שבטים מפסיקין ביניהם: וילחמו עם לשם. לאחר זמן בימי עתניאל בן קנז ובימי פסל מיכה כמה שנא׳ בספר שפטים: לשם. היא ליים האמורה ב בספר שפטים: אסר

רדק

עיר מבצר צר. מבצר שהיה בצור גבוה: אזנות תבור. ולמעלה בחלק זבלון אומר כסלות תבור ושני שמות היו לו לענין ידוע אצלם: וגבתון ובעלת. אינו בעלה הנזכר למעלה בנחלת בני יהודה כי אותו שמו בעלה בה״א וזה בעלת בת״ו ורז״ל אמרו כי שניהם אחד והקשו הפסוקים ותרצו בתים של יהודה ושדות של דן: ויצא גבול בני דן מהם. פחות מהם שלא הספיקה להם הארץ הנכבשת לחלקם והוצרכו ללכת אל לשם הוא ליש הנזכר בספר שפטים ו ולכבוש אותה ומגורלם היתה לשם אלא שלא היתה נכבשת עם שאר השבטים והם כבשוה ל לאחר זמן בימי פסל מיכה וים לפרש כי לשם לא היתה מהארץ הנחלקת לשבעה חלקים ובני דן כל הגורל שנפל להם היה להם אלא שהם היו רבים ולא היה ח חלקם מספיק לבתי אבות שהיו בשבטים ויצאו לארץ רחוקה חוץ מחלקי השבטים ורגלו אותה ו והיתה הארץ טובה והלכו להם שם ולכדוה והיא היתה סוף תחום ארץ ישראל שהיה להם בימים ההם כמו שאמר מדן ועד באר שבע ובדברי רז״ל אמר רבי יצחק לשם זו פמיים ותניא ירדן יוצא ממערת פמיים ואמרו אמר רבי יוחנן למה נקרא שמה ירדן ש שיורד מדן: ורחבי

וירשו ז׳ חס׳ יוד בליש׳ וסי׳ וירש זרעך את. וירשוה וישבו בה. וילחמו עם לשם. ואלה מלכי הארץ. ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה׳ וירשו את שברון. וירשו את ערי הנגב: כשם ד׳ בקריא׳ וסי׳ כשם בנו חנוך.

ואלמלך ועמעד ומשאל ופגע בכרמל הימה ובשיחור לבנת: ושב מזרח השמש בית דגן ופגע בזבלון ובגי יפתח אל צפונה בית העמק ונעיאל ויצא אל כבול משמאל: ועברן ורחב וחמון וקנה עד צידון רבה: ושב הגבול הרמה ועד עיר מבצר צר ושב הגבול חסה ויהיו תצאתיו הימה מחבל אכזיבה: ועמה ואפק ורחב ערים עשרים ושתים וחצריהן: זאת נחלת מטה בני אשר למשפחתם הערים האלה וחצריהן: לבני נפתלי יצא הגורל הששי לבני נפתלי למשפחתם: ויהי גבולם מחלף מאלון בצעננים ואדמי הנקב ויבנאל עד לקום ויהי תצאתיו הירדן: ושב הגבול ימה אזנות תבור ויצא משם חקקה ופגע בזבלון מנגב ובאשר פגע מים וביהודה הירדן מזרח השמש: וערי מבצר הצדים צר וחמת רקת וכנרת: ואדמה והרמה וחצור: וקדש ואדרעי ועין חצור: ויראון ומגדל אל חרם ובית ענת ובית שמש ערים תשע עשרה וחצריהן: זאת נחלת מטה בני נפתלי למשפחתם הערים וחצריהן: למטה בני דן למשפחתם יצא הגורל השביעי: ויהי גבול נחלתם צרעה ואשתאול ועיר שמש: ושעלבין ואילון ויתלה: ואילון ותמנתה ועקרון: ואלתקה וגבתון ובעלת: ויהד ובני ברק וגת רמון: ומי הירקון והרקון עם הגבול מול יפו: ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וילכדו אותה ויכו אותה לפי חרב ויירשו אותה וישבו בה ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם: זאת נחלת מטה בני דן למשפחתם הערים האלה וחצריהן:

ואלמלך ועמעד ומישאל ומערע בכרמלא לימא ובשיחור לבנת: ותאיב ממדנח שמשא בירת דגון ומערע בזבולן ובחילת יפתח אל לציפונא בירת מישרא ונעיאל ונפיק לכבול מסמלא: ועברון ורחוב וחמון וקנה עד צידון רבה: ותב תחומא לרמתא ועד קירוין כריכן קרויתוקפא ותב תחומא לחוסה ויהון מפקנוהי לימא מעדב אכזיב: ועומה ואפק ורחוב קירוין תרתין ועשרין ופצחיהן: דא אחסנת שבטא דבני אשר לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן: לבני נפתלי נפק עדבא שתיתאה לבני נפתלי לזרעיתהון: והות תחומיהון מחלף מאלון בצעננים ואדמי הנקב ויבנאל עד לקום והוון מפקנוהי לירדנא: ותאיב תחומא לימא לאזנות תבור ונפק מתמן לחקקה ומערע בזבולן מדרומא ובאשר יערע ממערבא וביהודה ירדנא מדנח שמשא: וקירוין כריכן הצדים צר וחמת רקת וכנרת: ואדמה והרמה וחצור: וקדש ואדרעי ועין חצור: ויראון ומגדל אל חרם ובית ענת ובית שמש קירוין תשע עשרה ופצחיהן: דא אחסנת שבטא דבני נפתלי לזרעיתהון קירויא ופצחיהן: לשיבטא דבני דן לזרעיתהון נפקא עדבא שביעאה: והות תחום אחסנתהון צרעה ואשתאול וקרית שמשא: ושעלבין ואילון ויתלה: ואילון ותמנתה ועקרון: ואלתקה וגבתון ובעלת: ויהוד ובני ברק וגת רמון: ומי הירקון ורקון עם תחומא דילקביל יפו: ונפק תחום בני דן מנהון וסליקו בני דן ואגיחו קרבא עם לשם וכבשו יתה ומחו יתה לפתגם דחרב ויריתו יתה ויתיבו בה וקרו ללשם דן כשום דן אבוהון: דא אחסנת שבטא דבני דן לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן:

כשם דן אביהם דיהושע׳ וחברו דשפטים׳ כשם הגדולים אשר בארץ. ונמסר גם בסדר בראשית: ויכלו ג׳ וסי׳ ויכלו מחלק את הארץ. לנחל את הארץ. ויכלו בכל אנשים:

שאל ג׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ את העיר אשר שאל · ויהי משקל נזמי הזהב · ויקרא יעבץ : ערי המקלט ד׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר מסעי : רוצח ד׳ מלאים בקריא׳ וסי׳ לנוס שמה רוצח דאז יבדיל משה · לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה דיהושע · אז ישוב הרוצח · לאור יקום רוצח יקטול עני ואביון · ונמסר גם בסדר ואתחנן : עמדו ד׳ בקריאה וסי׳ והיו לכם הערים למקלט · וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני · אלה היו ערי

וַיְכַלּוּ לִנְחֹל אֶת־הָאָרֶץ לִגְבוּלֹתֶיהָ וַיִּתְּנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נַחֲלָה לִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן בְּתוֹכָם׃ עַל־פִּי יְהוָה נָתְנוּ לוֹ אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר שָׁאָל אֶת־תִּמְנַת־סֶרַח בְּהַר אֶפְרָיִם וַיִּבְנֶה אֶת־הָעִיר וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ פ

אֵלֶּה הַנְּחָלֹת אֲשֶׁר נִחֲלוּ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמַטּוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּגוֹרָל בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיְכַלּוּ מֵחַלֵּק אֶת־הָאָרֶץ׃

כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם אֶת־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ לָנוּס שָׁמָּה רוֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה בִּבְלִי־דָעַת וְהָיוּ לָכֶם לְמִקְלָט מִגֹּאֵל הַדָּם׃ וְנָס אֶל־אַחַת מֵהֶעָרִים הָאֵלֶּה וְעָמַד פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וְדִבֶּר בְּאָזְנֵי זִקְנֵי הָעִיר־הַהִיא אֶת־דְּבָרָיו וְאָסְפוּ אֹתוֹ הָעִירָה אֲלֵיהֶם וְנָתְנוּ־לוֹ מָקוֹם וְיָשַׁב עִמָּם׃ וְכִי יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרָיו וְלֹא־יַסְגִּרוּ אֶת־הָרֹצֵחַ בְּיָדוֹ כִּי בִבְלִי־דַעַת הִכָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְלֹא־שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ וְיָשַׁב בָּעִיר הַהִיא עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם אָז יָשׁוּב הָרוֹצֵחַ וּבָא אֶל־עִירוֹ וְאֶל־בֵּיתוֹ אֶל־הָעִיר אֲשֶׁר־נָס מִשָּׁם׃ וַיַּקְדִּשׁוּ אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל בְּהַר נַפְתָּלִי וְאֶת־שְׁכֶם בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּהַר יְהוּדָה׃ וּמֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרִיחוֹ מִזְרָחָה נָתְנוּ אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בַּמִּישֹׁר מִמַּטֵּה רְאוּבֵן וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד מִמַּטֵּה־גָד וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן מִמַּטֵּה מְנַשֶּׁה׃ אֵלֶּה הָיוּ עָרֵי הַמּוּעָדָה לְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְלֹא יָמוּת בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה׃

ושיציאו לאחסנא ית ארעא לתחומהא ויהבו בני ישראל אחסנא ליהושע בר נון ביניהון׃ על מימרא דיי יהבו ליה ית קרתא די שאל ית תמנת סרח בטורא דאפרים ובנא ית קרתא ויתיב בה׃ אילין אחסנתא די אחסין אלעזר כהנא ויהושע בר נון ורישי אבהתא לשבטיא דבני ישראל בעדבא בשלה קדם יי בתרע משכן זמנא ושיציאו מלפלגא ית ארעא׃

ומליל יי עם יהושע למימר׃ מליל עם בני ישראל למימר הבו לכון ית קירוי שיזבותא דמלילית עמכון בידא דמשה׃ למערוק לתמן קטולא דיקטול נפשא בשלו בלא מדעיה ויהוין לכון לשיזבא מגאיל דמא׃ ויעירוק לחדא מקירויא האילין ויקום במעלנא דתרע קרתא וימליל קדם סבי קרתא ההיא ית פיתגמוהי ויכנשון יתיה לקרתא לותהון ויתנון ליה אתר ויתיב עמהון׃ וארי ירדוף גאיל דמא בתרוהי ולא ימסרון ית קטולא בידיה ארי בלא מדעיה קטל ית חבריה ולא סני הוא ליה מאיתמלי ומדקמוהי׃ ויתיב בקרתא ההיא עד דיקום קדם כנישתא לדינא עד דימות כהנא רבא די יהי ביומיא האינון בכן יתיב קטולא ויעול לקרתיה ולביתיה לקרתא די ערק מתמן׃ וזמינו ית קדש בגלילא בטורא דבית נפתלי וית שכם בטורא דבית אפרים וית קרית ארבע היא חברון בטורא דבית יהודה׃ ומעברא לירדנא דיריחו מדינחא יהבו ית בצר במדברא במישרא משבטא דראובן וית רמות בגלעד משבטא דגד וית גולן במתנן משבטא דמנשה׃ אילין הואה קירויא דמזמנן לכל בני ישראל ולגיורא די יתגיירון ביניהון למערק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו ולא ימות בידא דגאיל דמא עד דיקום קדם כנישתא׃

רדק

וראשי האבות למטות · כמו אבות המטות כלומר ראשי בתי אבות לכל שבט ושבט ורז״ל סמכו בזה הפסוק להקיש בית דין הפקר ואמרו וכי מה ענין ראשית אבל אבות אלא לומר לך מה אבות מנחילין את בניהם כל מה שירצו אף ראשית מנחילין את העם כל מה שירצו : תנו לכם את ערי · אחר שאמר ויכלו מחלק את הארץ צוה על ערי המקלט שלא נצטוו בה על ידי משה גם כן אלא אחר ירושה וישיבה שנאמר כי יכרית יי׳ אלהיך וגו׳ : ונתנו לו מקום · פירשו רז״ל שלא יהא שוכר בית כל ימי שבתו שם שנאמר ונתנו לו מקום : עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול · הרוצח היה נס אל אחת הערים ובית דין שולחין אחריו ומביאין אותו ועומד למשפט אם נתחייב מיתה הורגין אותו אם נתחייב גלות משיבין אותו שם שנאמר וישב שם עד מות הכהן הגדול והמקרא קצר · וטעם עד מות הכהן הגדול פירשוהו רז״ל רבי מאיר אומר רוצח מקצר ימיו של אדם וכהן גדול מאריך ואינו דין שיהא המקצר לפני המאריך ר׳ אומ׳ הרוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכהן גדול מטהר וגרם לשכינה שתשרה על אדם בארץ אינו דין שיהיה זה אצל זה : ערי המועדה · שהיו נועדים שם כל מכה נפש בשגגה והוא שם בשקל מוסרה מן מוסרות הבלעות : לבני

רשי

אשר נחלו · הנחילו : עד עמדו למשפט · אם יפטר מגלות יפטר ואם יתחייב גלות יחזו׳ לעיר מקלטו וישב שם עד מות הכהן הגדול : ומעבר לירדן יריחו מזרחה · נתנו בימי משה שנאמר את בצר במדבר וגו׳ : המועדה · ההזמנה היעודו לכך : לבני

רלבג

ואחר זה זכר שכבר נתנו ליהושע בן נון העיר אשר שאל והיה זה עפ״י יי׳ להעיד שלא היה משוא פנים בענין ירושת הארץ : ואחר

ויהושע ׳יו בנע׳ כהן גדול ונלגל תשמישנו

המועדה לכל בני ישר׳ ולגר הגר · ויעמד המלך על עמדו · ונמסר גם בסדר מסעי : ויקדשו ג׳ חס׳ ב׳ ליש׳ בקריא׳ וסי׳ ואיש כי יקדש ביתו קדש · ויקדשו את קדש בגליל בהר אפרים · והקדשם ליום הרגה׳ וכל מקדשים דכות׳ חס׳ : ואת ראמות ג׳ וסי׳ את בצר במדב׳ · ומעבר לירדן יריחו מזרח דיהושע · ואת ראמות ואת :

אל פי ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי ספרא בסימ׳ י״ו : למשפחת ג׳ חס בנביאים וסי׳ ויצא הגרל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן · לבני קהת הנותרים · ולבני גרשון · וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ במ״א מ״ל וסי׳ ואחר נפצו משפחות הכנעני : כגרל ד׳ דגשים וסי׳ וממטה בנימין בגרל · ולבני קהת הנותרים · ולבני גרשון ממשפחת · ויתנו בני ישראל ללוים · וכלהון חסרים וי״ו : צווי ביד משה י׳ דסמיכי בקריאה וסימניהון נמסר בסוף

כא ויגשו ראשי אבות הלוים אל אלעזר הכהן ואל יהושע בן נון ואל ראשי אבות המטות לבני ישראל : וידברו אליהם בשלה בארץ כנען לאמר יהוה צוה ביד משה לתת לנו ערים לשבת ומגרשיהן לבהמתנו : ויתנו בני ישראל ללוים מנחלתם אל פי יהוה את הערים האלה ואת מגרשיהן : ויצא הגורל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן הכהן מן הלוים ממטה יהודה וממטה השמעני וממטה בנימן בגורל ערים שלש עשרה : ולבני קהת הנותרים ממשפחת מטה אפרים וממטה דן ומחצי מטה מנשה בגורל ערים עשר : ולבני גרשון ממשפחת מטה יששכר וממטה אשר וממטה נפתלי ומחצי מטה מנשה בבשן בגורל ערים שלש עשרה : לבני מררי למשפחתם ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולן ערים שתים עשרה : ויתנו בני ישראל ללוים את הערים האלה ואת מגרשיהן כאשר צוה יהוה ביד משה בגורל : ויתנו ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון את הערים האלה אשר יקרא אתהן בשם : ויהי לבני אהרן ממשפחות הקהתי מבני לוי כי להם היה הגורל ראישנה : ויתנו להם את קרית ארבע אבי הענוק היא חברון בהר יהודה ואת מגרשה סביבתיה : ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה באחזתו : ולבני אהרן הכהן נתנו את עיר מקלט הרצח את חברון ואת מגרשיה ואת לבנה ואת מגרשיה : ואת יתר ואת מגרשה ואת אשתמע ואת מגרשה : ואת חלן ואת מגרשה ואת דבר ואת מגרשה : ואת עין ואת מגרשה ואת יטה ואת מגרשה את בית שמש ואת מגרשה ערים תשע מאת שני השבטים האלה : וממטה בנימן את גבעון ואת מגרשה את גבע ואת מגרשה : את ענתות ואת מגרשה

וקריבו רישי אבהת ליואי לות אלעזר כהנא ולות יהושע בר נון ולות רישי אבהת שבטיא לבני ישראל : ומלילו עמהון בשילו בארעא דכנען למימר יי פקיד ביד משה למתן לנא קירוין למיתב ורוחיהן לבעירנא : ויהבו בני ישראל לליואי מאחסנתהון על מימרא דיי ית קרויא האילין וית רווחיהן : ונפק עדבא לזרעית קהת והות לבני אהרן כהנא מן ליואי משבט דיהודה ומשבטא דשמעון ומשבטא דבנימן בעדבא קירויא תלת עשרי : ולבני קהת דאשתארו מזרעית שבטא דאפרים ומשבטא דדן ומפלגות שבטא דמנשה בעדבא קירוין עשר : ולבני גרשון מזרעית שבטא דיששכר ומשבט דאשר ומשבט דנפתלי ומפלגות שבטא דמנשה במתנן בעדבא קירוין תלת עשרי : לבני מררי לזרעיתהון משבטא דראובן ומשבטא דגד ומשבטא דזבולן קירוין תרתא עשרי : ויהבו בני ישראל לליואי ית קירויא האילין וית רווחיהן כמא דפקיד יי בירא דמשה בעדבא : ויהבו משבט דבני יהודה ומשבט דבני שמעון ית קירויא האילין דאיתפרשא בשמהן : והוה לבני אהרן מזרעית קהת מבני לואי ארי להון הוה עדבא בקדמיתא : ויהבו להון ית קרית ארבע אבוהון דגבריי היא חברון בטור דיהודה וית רווחהא סחרנהא : וית חקל קרתא וית רווחהא יהבו לכלב בר יפנה באחסנתיה : ולבני אהרן כהנא יהבו ית קרית שזבות קטולא ית חברון וית רווחהא וית לבנה וית רווחהא : וית יתיר וית רווחהא וית אשתמע וית רווחהא : וית חולון וית רווחהא וית דביר וית רווחהא : וית עין וית רווחהא וית יטה וית רווחהא ית בית שמש וית רווחהא קירוין תשע מן תרין שבטיא האילין : ומשבטא דבנימן ית גבעון וית רווחהא ית גבע וית רווחהא : ית ענתות וית רווחהא

רדק

לבני מררי · בזה הפסוק אומר כי שתים עשרה ערים היו לבני מררי ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולון ולמטה בספור הערים לא כתב אלא שמנה ערים ממטה זבולון ארבע וממטה גד ד׳ וממטה ראובן לא כתב ויש ספרי׳ מונה בהם וממטה ראובן את בצר ואת מגרשיה את יהצה ואת מגרשיה את קדמות ואת מגרשיה ואת מיפעת ואת מגרשיה ערים ארבע ולא ראיתי שני פסוקים אלו בשום ספר ישן מדוייק אלא מוגה במקצתם וראיתי כי כתב רבינו האיי ז״ל בזאת השאלה והשיב אף על פי דהכ׳ לא חשיב להו בדברי הימי׳ חשיב להו כראה מתשובתו כי אינן כתובים בספריהם : אשר יקר׳ אתהם · מתחלה ספר מנין הערים ואח״כ ספר שמם ותכייכ׳ כמו שהיו קוראים אותם באותו הזמן ופי׳ אשר יקרא אשר יקרא הקורא כמו ויגד ליעקב והדומי׳ לו : כי להם היה הגורל ראשונ׳ · כתב באלף וביו״ד האלף שרש והיו״ד למשך וכן הראשון הרס תולד באלף וביו״ד : אבי הענק · שם כלל לענקים ופי׳ אבי גדול הענקים כמו שאמר עליו האדם הגדול בענקים ואבי שם גדולה כמו אבי קרית יערים אבי דבר גדול דבר שיך הכבוד והדומים להם : ואת

רשי

ולבני קהת הנותרים · הם משה ובני קהת וחברון ועוזיאל מ ממשפחת מטה בני אפרי׳ מנחלת שבט בני אפרים נפלו להם שמ הערים שבכל שבט ושבט כולו כמה שנ׳ מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים : ואת

רלבג

ואחר זכר שכבר נתנו ערי מקלט מעבר ל לירדן כמו שבאה ה המצוה בזה בתורה ולא נצטרכנו לפר׳ בזה המקו׳ דבר זו המצוה לפי שכבר פירשנו זה בבאורינו לדברי תורה ונתנו גם כן ללוים ערי׳ לשבת ומגרשיהם לבהמתם כמו שנזכר בתורה וזה גם כן היה על פי השם ית׳ ובזה נשלם ללוים מה שאמ׳ אחלקם ביעקב וגו׳ כי היו מפוזרים ב בכל השבטי׳ · ואחר

סדר צו : אתהן יש בקצת ספרים נכסר אההם ה׳ וטעות כי הוא אתהם בשמות דה״ה וכן בכל ס ספרי המסר׳ המדוייקים : בנימן י״ג מלאים בקריא׳ וסי׳ ואביו קרא לו בנימין · ואת בנימין אחי יוסף · ואל שדי יתן לכם רחמים · וירא יוסף אתם את בנימין · וישא עיניו וירא את בנימן אחיו · והנה עיניכם ראות ועיני · בנימין זאב יטרף · וממטה בנימין דיהושע · אחריך בנימין בעממיך · ויעברו בני עמון את הירדן · ויהי איש מבן ימין כתיב · ויבחר לו שאול · וידבר גם אבנר קדמאה דפסו׳ · אמר אל רחבעם דמלכים · ויבא אלי׳ חנמאל בן דודי · תקעו שופר בגבעה · ומן הלוים מחלקות · ונמסר גם בסדר וישלח : סימן מן ויתנו בני ישראל ללוים מ מנחלתם עד ויתן יי׳ לישראל בין ר״פ בין מצע׳ פסו׳ ואת פלוני כ״מ כ״ח את פלו׳ וסי׳ את קרית ארבע׳ את חברון · את בית שמש · את גבעון · גבע · ענתות · שכם · אל תקא · גבתון · אילון · גת רמון קדמא · תענך · גלון · קשיון · דברת · ירמות · עין גנים · משאל · עברון · חלקת · קדש · יקנעם · קרתה · דמנה · נהלל · רמות בגלעד · חשבון · יעזר :

כל ט״ף בספרא וסי׳ כל מקום אשר תדרך כף רגלכם · כל איש אשר ימרה את פיך · כל יושבי ההר מן הלבנון · כל ממלכת עוג · כל ערי בני אהרן הכהנים · כל ערים עשר ומגרשיהם · כל ערי הגרשני · כל ערי הלוים בתוך · כל הערים לבני מררי · ונמסר גם לעיל בריש סיפרא בסוף סימן א׳ ׃

רדק

ואת עלמון · הוא עלמת הנזכר בספר דברי הימי׳ והוא בחורים הנזכר בספר שמואל והכל לשון אחד ׃ ואת גת רמון · וכן נזכר במחצית שבט מנשה דן ומחצי׳ מטה מנשה כל אחד מהם היה לו עיר ששמה גת רמון ׃ ולחצי

תרגום

וית עלמון וית רוחהא קירוין ארבע ׃ כל קירוי בני אהרן כהניא תלת עשרי קירוין ורוחיהן ׃ ולזרעית בני קהת ליואי דאשתארו מבני קהת והואה קירוי עדבהון משבטא דבני אפרים ׃ ויהבו להון ית קרית שזבות קטולא ית שכם וית רוחהא בטורא דבית אפרים וית גזר וית רוחהא ׃ וית קבצים וית רוחהא וית בית חורון וית רוחהא קירוין ארבע ׃ ומשבטא דדן ית אלתקא וית רוחהא ית גבתון וית רוחהא ׃ ית אילון וית רוחהא ית גת רמון וית רוחהא קירוין ארבע ׃ ומפלגות שבטא דמנשה ית תענך וית רוחהא וית גת רימון וית רוחהא קירוין תרתין ׃ כל קירוין עשר ורוחיהון לזרעית בני קהת דאשתארו ׃ ולבני גרשון מזרעית ליואי מפלגות שבטא דמנשה ית קרית שזבות קטולא ית גולן במתנן וית רוחהא וית בעשתרה וית רוחהא קירוין תרתין ׃ ומשבטא דישכר ית קשיון וית רוחהא ית דברת וית רוחהא ׃ ית ירמות וית רוחהא ית עין גנים וית רוחהא קירוין ארבע ׃ ומשבטא דאשר ית משאל וית רוחהא ית עבדון וית רוחהא ׃ ית חלקת וית רוחהא וית רחוב וית רוחהא קירוין ארבע ׃ ומשבטא דנפתלי ית קרית שזבות קטולא ית קדש בגליל וית רוחהא וית חמות דור וית רוחהא וית קרתן וית רוחהא קירוין תלת ׃ כל קירוי בני גרשון לזרעיתהון תלת עסרי קירוין ורוחיהן ׃ ולזרעית בני מררי ליואי די אשתארו מן שיבטא דזבולן ית יקנעם וית רוחהא וית קרתה וית רוחהא ׃ ית דמנה וית רוחהא ית נהלל וית רוחהא קירוין ארבע ׃ ומשבטא דגד ית קרית שזבות קטולא ית רמות בגלעד וית רוחהא וית מחנים וית רוחהא ׃

מקרא

וְאֶת־עַלְמוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃ כָּל־עָרֵי בְנֵי־אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עָרִים וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃

וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־קְהָת הַלְוִיִּם הַנּוֹתָרִים מִבְּנֵי קְהָת וַיְהִי עָרֵי גוֹרָלָם מִמַּטֵּה אֶפְרָיִם׃ וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־גֶּזֶר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ וְאֶת־קִבְצַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־בֵּית חוֹרֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃

וּמִמַּטֵּה־דָן אֶת־אֶלְתְּקֵא וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־גִּבְּתוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ אֶת־אַיָּלוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־גַּת־רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃

וּמִמַּחֲצִית מַטֵּה מְנַשֶּׁה אֶת־תַּעְנַךְ וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־גַּת־רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שְׁתָּיִם׃ כָּל־עָרִים עֶשֶׂר וּמִגְרְשֵׁיהֶן לְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־קְהָת הַנּוֹתָרִים׃

וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן מִמִּשְׁפְּחֹת הַלְוִיִּם מֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־גָּלְוֹן בַּבָּשָׁן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־בְּעֶשְׁתְּרָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שְׁתָּיִם׃

וּמִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר אֶת־קִשְׁיוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־דָּבְרַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ אֶת־יַרְמוּת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עֵין גַּנִּים וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃

וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר אֶת־מִשְׁאָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עַבְדּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ אֶת־חֶלְקָת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־רְחֹב וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃

וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־חַמֹּת דֹּאר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־קַרְתָּן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שָׁלֹשׁ׃ כָּל־עָרֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עִיר וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃

וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־מְרָרִי הַלְוִיִּם הַנּוֹתָרִים מֵאֵת מַטֵּה זְבוּלֻן אֶת־יָקְנְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־קַרְתָּה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ אֶת־דִּמְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־נַהֲלָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃

וּמִמַּטֵּה־גָד אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־רָמֹת בַּגִּלְעָד וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־מַחֲנַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃

רשי

ואת עלמון · ובדברי הימים ואת עלמת ה היא בחורים שיונתן מתרגם אותה עלמת ׃ ואמר יקרא אתהן בשם · לפי שלא הזכי׳ למעלה את שמות ה הערים שנתנו להם ולמטה הוא מפרש א את שמותם לכך אמר אשר יקר׳ אתהן בשם ׃ ומגרשיה

מסורה

כל ט״ף בספר · ל״ה ויהי ערי גורלם · ל׳ תבענין ושאר׳ ואת · ל׳ כתיב א׳ ותר׳ כתיב ה׳ · ב״ח · ל״ח בתרין · כו״ל ח״ל ל׳ חב · ג׳ חס׳ בכבי׳ · גולן ח׳ ל׳ · ג׳ כתיב׳ קדמת ואלו׳ בענין · ג׳ ל׳ כ יתיר א׳ · פ׳ ל״פ בספר · ל״ח בענין

כל ט״ף בני אהרן ערים וכל ערי הגרשני עיר סימן אשר נגב

גלון ס״ב גלון כתיב מוקדם ומאוחר

משאל ל׳ וסר את משל והוא חד מן ר׳ זוגין קדמ׳ מכית אלף׳ תניין לא מכית אלף׳

יש ספרי׳ מונה בהם ומחטם ראובן את בצר וגו׳ ובכל הספ׳ המדוייקי׳ הישנים לא נמצא ועיין בפי׳ הקמחי וגם במכל׳ עיין כי בשאונה כ״ח את לא נמצא אלו בכללן חוץ לאות גדולה

יהושע

וירשוה ז׳ חס׳ י׳ בלישני׳ בקריא׳ וסי׳ וירש זרעך את שער איביו · וירשוה וישבו בה · ירשו את ערי הנגב · אשר הכו בני ישראל · וירשו את שמרון · וילחמו עם לשם · ויבאו וירשו אתה ולא דירכיה · ונמסר גם לעיל סי׳ י״ט : וינח ז׳ רפין בקריאה וסי׳ ויעל והארבה על כל ארץ · וינח ביום השביעי · וחברו דמשנה תורה · וינח יי׳ להם מסביב · ויאמר ליהודה נבנה · וישקטו כל יהודה · ותשקט מלכות יהושפט ·

את חשבון ואת מגרשה את יעזר ואת מגרשה כל ערים ארבע: כל הערים לבני מררי למשפחתם הנותרים ממשפחות הלוים ויהי גורלם ערים שתים עשרה: כל ערי הלוים בתוך אחזת בני ישראל ערים ארבעים ושמנה ומגרשיהן: תהיינה הערים האלה עיר עיר ומגרשיה סביבתיה כן לכל הערים האלה: ויתן יהוה לישראל את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותם וירשוה וישבו בה: וינח יהוה להם מסביב ככל אשר נשבע לאבותם ולא עמד איש בפניהם מכל איביהם את כל איביהם נתן יהוה בידם: לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר יהוה אל בית ישראל הכל בא:

אז יקרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי מטה מנשה: ויאמר אליהם אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה עבד יהוה ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם: לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים עד היום הזה ושמרתם את משמרת מצות יהוה אלהיכם: ועתה הניח יהוה אלהיכם לאחיכם כאשר דבר להם ועתה פנו ולכו לכם לאהליכם אל ארץ אחזתכם אשר נתן לכם משה עבד יהוה בעבר הירדן: רק שמרו מאד לעשות את המצוה ואת התורה אשר צוה אתכם משה עבד יהוה לאהבה את יהוה אלהיכם וללכת בכל דרכיו ולשמר מצותיו ולדבקה בו ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם: ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן ולחציו נתן יהושע עם אחיהם מעבר הירדן ימה וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם: ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב ובנחשת ובברזל ובשלמות הרבה מאד חלקו שלל איביכם עם אחיכם:

ית חשבון וית רוחהא ית יעזר וית רוחהא כל קירוין ארבע: כל קירויא לבני מררי לזרעיתהון די אשתארו מזרעית ליואי והוה עדבהון קירוין תרתא עסרי: כל קירוי ליואי בגו אחסנת בני ישראל קירוין ארבעין ותמני ורוחהן: יהוין קירויא האילין קירוי קירוי ורוחהא סחרנהא כן לכל קירויא האילין: ויהב יי לישראל ית כל ארעא די קיים למתן לאבהתהון ואחסנוהא ויתיבו בה: ואניח יי להון מסחור סחור ככל דקיים לאבהתהון ולא קם אנש מן קדמיהון מן כל בעלי דבביהון ית כל בעלי דבביהון מסר יי בידיהון: לא בטיל פתגמא מכל פתגמוהי תקיניא די מליל יי על בית ישראל כולהון איתקיימו: בכין קרא יהושע לשיבטא דראובן ולשיבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה: ואמר להון אתון נטרתון ית כל דפקיד יתכון משה עבדא דיי וקבילתון למימרי לכל די פקידית יתכון: לא שבקתון ית אחיכון דנן יומין סגיאין עד יומא הדין ונטרתון ית מטרת תפקידתא מימרא דיי אלהכון: וכען אניח יי אלהכון לאחיכון כמא די מליל להון וכען איתפניאו ואיזילו לכון לקירויכון לארעא אחסנתכון דיהב לכון משה עבדא דיי בעיברא דירדנא: לחוד איסתמרו לחדא למעבד ית תפקדתא וית אוריתא די פקיד יתכון משה עבדא דיי למירחם ית יי אלהכון ולמהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פיקודוהי ולאתקרבא לדחלתיה ולמפלח קדמוהי בכל לבכון ובכל נפשכון: ובריכינון יהושע ושלחינון ואזלו לקירויהון: ולפלגות שבטא דמנשה יהב משה במתנן ולפלגיה יהב יהושע עם אחיהון בעיברא דירדנא למערבא ואף ארי שלחינון יהושע לקירויהון ובריכינון: ואמר להון למימר בנכסין סגיאין תובו לקירויכון ובבעירא סגי לחדא בכספא ובדהבא ובנחשא ובברזלא ובלבושין סגי לחדא פליגו ביזת בעלי דבביכון עם אחיכון:

רשי

ומגרשיה סביבותיה שפיס אמה לכל רוח. וגם כי שלחם יהושע לחצי שבט המנשה כאשר שלח את בני ראובן וגדי עם אחיכם · בני ראובן ובני גד וים פותרי׳ עם אחיכם שנשארו לשמור את הערי׳ עם הנשי׳ והטף ולא עברו את הירדן עם החלוצים גם הם נטלו חלק בבזה: לעלות

רלבג

ואחר זכר שלא נפל דבר מכל הדב׳ הטוב אשר דבר יי׳ אל בית ישראל הכל בא ואף על פי שכבר נשארו בהן ערין כמו שזכר במה שקדם הנה זה בלתי סותר מה שנזכ׳ בזה המקום כי כל הגוי׳ אשר נלחמו בהם נפלו בידם ואולם ש נשארו אלו בסבת ע עצלות יהושע וישרא׳ לא בסבת העדר ה השגחת הש״י מהם ואח׳ זכר שכבר קרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה ו והזהירם מאד לשמור התור׳ וברכם ושלחם לאהליה׳ בנכסי׳ רבים ומקנה רב ובזהב ו ובכסף ובנחשת ו וברזל ובשלמו׳ הרבה כי חלקו שלל אויביהם עם אחיהם וכן היה ראוי כי כן חלקו כל ישראל שלל הערים אשר באו להם בנחלה כמו שנזכר בתורה·

עוד

רדק

ולחצי שבט המנשה · ואף על פי שזכרו כשקרא להם יהושע חזר לתת טעם איך היו חצי שבט עם בני גד ובני ראובן : וגם כי שלחם · יש אומרים לחצי שבט מנשה ואף על פי שהיו בכלל וישלחם והנכון כי על כלם אמר ואף על פי שאמ׳ ויברכם יהושע וישלחם חזר אחר כן וגם כי שלחם ויברכם להשלים הדבר שאמ׳ להם כאשר שלחם שאמר להם בנכסי׳ רבי׳ שובו ובדרש לאחר שנטלו רשות כשהיו שני ימים וחזרו ונטלו רשות פעם שנייה וזהו שאמר וגם כי שלחם יהושע וגו׳: חלקו שלל אויביכם עם אחיכם · אם אמ׳ לחצי שבט מנשה יהיה פירוש עם אחיכם בני גד ובני ראובן ואם אמר לכלם יהיה פירוש עם השבטים אשר בארץ כנען כמו שאמר בנכסים רבי׳ שובו שתחלקו עם אחיכם השבטים הבזה ומי ש שמפרש עם אחיכם האנשים אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי נשיהם וטפם הוא שהניחו: לעלות

ונמסר גם כסדר בא : ולא עמד ג׳ נמסר בסדר ויגש : לא ז׳ ר״פ בסיפר׳ וסי׳ לא יתיצב איש לפניך · לא ימוש ספר התורה · לא היה דבר מכל · לא היתה עיר · לא נותר ענקים · לא נפל דבר מכל · לא עזבתם את אחיכם : מצות יי׳ ג׳ וסימ׳ לא עזבתם את אחיכם · ויאמ׳ שמואל אל שאול נסכלת · מצות יי׳ ברה מאירת עינים · וסימ׳ בלשון תרגום לא שבקתון שמואל בזהרא : וישלחם ח׳ וסי׳ מעל יצחק · יצחק וילכו · ויברכם יהושע · וישלחם ביהודה · ויכרת את מרויהם · וחברו דד״ה · ביד פשעם · ויכרת להם כירה : בכסף ט״ו רפין וסימ׳ בכסף מלא · בנכסים רבים · כי קנה אקנה דשמואל · וחברו דד״ה · תנה לי מקום הגרן · והעלות עולות · הנה לי את כרמך · אשר מאן לתת לך · ולא בכסף תגאלו · בכסף ובזהב ייפהו · הרשיש סחרתך · ונביאיה בכסף יקסמו · ויוציאם בכסף וזהב · מימינו בכסף שתינו · וכל הנשאר דריש עזרא · וא׳ הנה צרפתיך ולא בכסף · וא׳ יכבד בזהב ובכסף :

עד זכר שבשובם לנחלתם מעבר לירדן בנו אצל הירדן מזבח גדול למראה וחשבו ישראל שעשו זה להקריב עליו ונקהלו שילה לעלות עליהם לצבא והיתה עצתם לשלוח להם תחלה פנחס בן אלעזר הכהן ועשרה נשיאים עמו משתפעת המטות וחצי המטה לדעת מה זה ועל מה זה ולהזהירם ולהוכיחם על זה כי כבר הוזהרו בתורה מעשות במת ציבור זולתי משכן יי' וגם במה ליחיד כאשרה מעת בואו אל המנוחה ואל הנחלה והנה היה משכן שילה מנוחה כמו שנתבאר בשוף זבחים ובית עולמים היה נחלה ולפי זה הענין היה מרד ביי' כי הכונה באלה יעבד השם יתברך כי אם במקום אחד הוא להורות על היותו אחד כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וזה הפך מה שעשו ישראל כשנשקעו בע"ז עד שמתמצא שכבר היו להם בתי עבודה זרה בכל עריה' את הנביא מספר גנותן כי מספ' עריך היו אלהיך יהודה הנה אמרו ישראל לעלות עליהם לצבא להוכיח על זה ולבער הרע מקרבם כי זה מדרכי התורה כמו שנתבאר בתורה בעיר הנדחת ולזאת הסבה עלו ישראל לצבא על אחיה' על דבר פילגש בגבעה והסבה בזה שישמעו הנשארים ויראו ולא יוסיפו לעשות הרע הזה כי אולי ילמדו מזה הנשארים ויסתבבו כלם בזה הפועל המגונה הלא תראה כי ירבעם בן נבט התחיל במרד ומשכו למריו כל מלכי ישראל הבאים אחריו ונמשכו בו גם כן בסוף הענין מלכי יהודה והיה זה סבת גלות ישראל מארצם ואבדן רבים מהם ולזאת הסבה אחשוב שאמרו פנחס והנשיאים לבני ראובן ולבני גד ולחצי שבט המנשה המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היו' הזה ויהי הנגף וגו' ואתם תשובו היום מאחרי יי' והיה אם אתם תמרדו ביי' היום ומחר אל כל עדת ישרא' יקצוף והנה אמרו זה כי אולי זה העון מסך לב קצת העם עד שכמעט לא הטהר ממנו עדיין כי קצתם למדו מזה ונסתבבו בחטא הסתבבות מה כי זה דרך המרי ועוד כי הנגף היה בעדת יי' בעבור חטא היחידי' מצד התאחרו' שהיו מתאחרים בו כלל העם יקרה עונש לכלל בעבור חטא היחיד כמו שביארנו הסבה בזה בעון עכן ולזה יקרה שישובו היום מאחרי יי' ומחר אל כל עדת ישר' יקצוף אם מפני ההתאחרות שיהיה סבה לסור השגחת השם יתברך מהם כמו שבארנו במה שקדם ויקרה מזה העונשים בכללם על חטא אלו השבטים אם מפני המשכם אל החטא ולמרדם קצתם מקצת ולזה אמרו ואותנו אל תמרדו כי מרדם ביי' יהיה מרד בחטא ויהיה מרד בהם כי יראתם פן יספו בעונם ומצד האחר היה מרד גם כן וזה כי הפרטים הם תחת הכלל ושם היתה סנהדרי גדולה אשר כל השבטים היו תחתיהם ואם יפרדו מהם ימרדו בזה · והנה

ומחר ו' בקריאה וסי' ויאמר יי' אל משה לך אל העם · ומחר אל כל עדת ישר' יקצוף · ומחר אתה ובניך עמי · שב בזה גם היום ומחר אשלחך · ומחר אתן ויש אתך · ומחר אעשה כדבר המלך · ונמסר גם בסדר וישמע יתרו :

וישבו וילכו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה מאת בני ישראל משלה אשר בארץ כנען ללכת אל ארץ הגלעד אל ארץ אחזתם אשר נאחזו בה על פי יהוה ביד משה : ויבאו אל גלילות הירדן אשר בארץ כנען ויבנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה שם מזבח על הירדן מזבח גדול למראה : וישמעו בני ישראל לאמר הנה בנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה את המזבח אל מול ארץ כנען אל גלילות הירדן אל עבר בני ישראל : וישמעו בני ישראל ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה לעלות עליהם לצבא : וישלחו בני ישראל אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי שבט מנשה אל ארץ הגלעד את פינחס בן אלעזר הכהן : ועשרה נשאים עמו נשיא אחד נשיא אחד לבית אב לכל מטות ישראל ואיש ראש בית אבותם המה לאלפי ישראל : ויבאו אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי שבט מנשה אל ארץ הגלעד וידברו אתם לאמר : כה אמרו כל עדת יהוה מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי יהוה בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום ביהוה : המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הנגף בעדת יהוה : ואתם תשבו היום מאחרי יהוה והיה אתם תמרדו היום ביהוה ומחר אל כל עדת ישראל יקצף : ואך אם טמאה ארץ אחזתכם עברו לכם אל ארץ אחזת יהוה אשר שכן שם משכן יהוה והאחזו בתוכנו וביהוה אל תמרדו ואותנו אל תמרדו בבנתכם לכם מזבח מבלעדי מזבח יהוה אלהינו :

ותבו ואזלו בני ראובן ובני גד ופלגות שיבטא דמנשה מלות בני ישראל משילו די בארעא דכנען למיזל לארעא דגלעד לארעא אחסנתהון דאתחסינו בה על מימרא דיי בידא דמשה : ואתו לגלילי ירדנא די בארעא דכנען ובנו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה תמן מדבחא על ירדנא מדבח רב למחזי : ושמעו בני ישראל למימר הא בנו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה ית מדבחא לקביל ארעא דכנען בגלילי ירדנא דלעיבר בני ישראל : ושמעו בני ישראל ואתכנישו כל כנישתא דבני ישראל לשילו למיסק עליהון לחילא : ושלחו בני ישראל לות בני ראובן ולות בני גד ולות פלגות שבטא דמנשה לארעא גלעד ית פינחס בר אלעזר כהנא : ועשרא רברבין עימיה רבא חד רבא חד לבית אבא לכל שבטיא דישראל וגבר ריש בית אבהתהון אינון לאלפיא דישראל : ואתו לות בני ראובן ולות בני גד ולות פלגות שבטא דמנשה לארעא דגלעד ומלילו עמהון למימר : כדין אמרו כל כנישתא דיי מא שקרא הדין די שקרתון במימרא דאלהא ישראל למיתב יומא דין מבתר פולחנא דיי במבנכון לכון מדבחא לממרדכון יומא דין במימרא דיי : הזעיר לנא ית חובא דפעור דלא אידכינא מיניה עד יומא הדין והות מחתא בכנישתא דיי : ואתון תתובון יומא דין מבתר פולחנא דיי ויהא אתון תמרדון יומא דין במימר דיי ויומחר על כל כנישתא דישראל יהי רוגזא : וברם אם מסאבא ארעא אחסנתכון עיברו לכון לארע אחסנת עמא דיי דישרא תמן משכנא דיי ואחסינו בינגא ובמימרא דיי לא תמרדון ובנא לא תמרדון במבניכון לכון מדבחא בר ממדבחא דיי אלהנא :

רשי

לעלו' עליה' לצבא · לפי שאסרו הבמו' משנקבע המשכן בשילה : אם טמאה ארץ אחזתכם · שלא בחר הקב"ה להשרות בה שכינתו : ואותנו אל תמרדו · כמו ובנו יאל תמרודו : אל

רדק

לעלות עליהם לצבא · כמו בצבא כמו וישבו אתו לארץ לפניכם לחרב הרגתי לפנעי ולפי שחשבו כי להעלות עליו עולה וזבח עשו אותו ולהיות להם מזבח לבדם מבלי שיבואו למזב' יי' לשילה או באשר יהיה שם ומשבאו לשילה נאסרו הבמות שכך שנינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות משהוקם המשכן נאסרו הבמו' באו לגלגל הותרו הבמות באו לשילה נאסרו הבמות באו לנוב וגבעון הותרו הבמות באו לירושלם נאסרו הבמות ולא היה להם היתר עוד לפיכך חשבוהו להם לעון ולמרד ביי' : ואיש ראש בית אבותם · כל איש מאלה העשרה שהלכו עם פנחס כל אחד היה בשבטו ראש בית אבות והמה היו הראשים לאלפי ישראל : ואך אם טמאה · פירו' אם טמאה בעיניכם לפי שאין המשכן שם עברו לכם אל ארץ אחוזת יי' : ואותנו אל תמרדו · כמו ובנו אל תמרדו וכן והתחלקו אותה כמו בה : מעל

רשי

אל אלהים ה' · אל כל האלהים הוא ה' היודע כי לא במרד וגו' ושכפל לומר שני פעמים אלהים בעולם הזה ובעולם הבא: אל תושיענו · כלפי שכינה אמרו: הוא יבקש · יפרע ממנו: מדאגה מדבר · מחמת דאגת יראת דבר חרפה שעשינו כמה שמפרש פן יאמרו בניהם מחר לחרף את בנינו שנילכו להקריב במשכן שילה שמא יאמרו מה לכם וליי' והלא גבול נתן בינינו וביניכם את הירדן אז דאגנו ועשינו כל דאגה שבמקרא לשון יראה הוא כמו דואג אני את היהודים דרדקיהו: כי עד הוא · שלא סילקנו עצמינו מתורת מזבח:

ויברכו

רלבג

והנה היתה תשובתם כי לא עשו זה לא לעולה ולא לזבח אך להיות להם לזכר כי הם מעם ה' ואם מארנו יאלו והעבר היה רק בינם ובין ארץ ישראל ולזאת הסבה קראו שם המזבח כי עד הוא בינותינו כי ה' האלהים ויטב הדבר בעיני פנחס ובעיני הנשיאים וישובו מאתם אל בני ישראל ויברכו בני ישראל את השם הנכבד שמנע אותם מעלות לצבא · ואחר

ואם להעלו' ח' פסוקין בקריאה ואם ואם וסי' ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל · ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך · ואם לא יגאל ואם מכר את השדה · ולבנות לנו מזבח לשוב מאחרי · ואם נביאים הם · ואם יחבאו בראש הכרמל · ואם אב אני איה כבודי · ואם תדרשהו ימצא לכם · ונמסר גם כסדר בחקתי : עולה ג' מל' בספרא וסי' ונאמ' נעשה · והיה כי יאמרו אלינו · לבנות לנו מזבח · ונמסר גם בסדר נשא : עבדת

הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו: ויענו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה וידברו את ראשי אלפי ישראל: אל אלהים יהוה אל אלהים יהוה הוא ידע וישראל הוא ידע אם במרד ואם במעל ביהוה אל תושיענו היום הזה: לבנות לנו מזבח לשוב מאחרי יהוה ואם להעלות עליו עולה ומנחה ואם לעשות עליו זבחי שלמים יהוה הוא יבקש: ואם לא מדאגה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליהוה אלהי ישראל: וגבול נתן יהוה בינינו וביניכם בני ראובן ובני גד את הירדן אין לכם חלק ביהוה והשביתו בניכם את בנינו לבלתי ירא את יהוה: ונאמר נעשה נא לנו לבנות את המזבח לא לעולה ולא לזבח: כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דרותינו אחרינו לעבד את עבדת יהוה לפניו בעלותינו ובזבחינו ובשלמינו ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק ביהוה: ונאמר והיה כי יאמרו אלינו ואל דרתינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח יהוה אשר עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כי עד הוא בינינו וביניכם: חלילה לנו ממנו למרד ביהוה ולשוב היום מאחרי יהוה לבנות מזבח לעלה למנחה ולזבח מלבד מזבח יהוה אלהינו אשר לפני משכנו: וישמע פינחס הכהן ונשיאי העדה וראשי אלפי ישראל אשר אתו את הדברים אשר דברו בני ראובן ובני גד ובני מנשה וייטב בעיניהם: ויאמר פינחס בן אלעזר הכהן אל בני ראובן ואל בני גד ואל בני מנשה היום ידענו כי בתוכנו יהוה אשר לא מעלתם ביהוה המעל הזה אז הצלתם את בני ישראל מיד יהוה:

הלא עכן בר זרח שקר שקרא בחרמא ועל כל כנישתא דישראל הוה רוגזא והוא גברא חדא לא מית בחוביה: ואתיבו בני ראובן ובני גד ופלגות שיבטא דמנשה ומלילו עם רישי אלפיא דישראל: אל אלהים יי אל אלהי יי קדמוהי ידיע וישראל בסופא ידע אם במרדא ואם בשקרא שקרנא במימרא דיי לא תפרקיננא יומא הדין: ולמבנא לנא מדבחא למיתב מבתר פולחנא דיי ואם לאסקא עלוהי עלתא ומנחתא ואם למעבד עלוהי נכסת קודשין יי הוא יתבע: ואם לא מיזעפא מפתגם עבדנא ית דא למימר מחר יימרון בניכון לבננא למימר לית לכון חולק במימרא דיי אלהא דישראל: ותחומא יהב יי ביננא וביניכון בני ראובן ובני גד ית ירדנא לית לכון חולק במימר' דיי ויבטלון בניכון ית בננא בדיל דלא למדחל מן קדם יי: ואמרנא נעבד כען לנא למבני ית מדבחא לא לעלתא ולא לניכסת קודשיא: ארי סהיד הוא ביננא וביניכון ובין דרנא בתרנא למיפלח ית פולחנא דיי קדמוהי בעלותנא ובדבחנא ובניכסת קודשנא ולא יימרון בניכון לבננא מחר לית לכון חולק במימרא דיי: ואמרנא ויהי ארי יימרון לנא ולדרנא מחר ונימר חזו ית דמות מדבחא דיי די עבדו אבהתנא לא לעלתא ולא לנכסת קודשיא ארי סהיד הוא ביננא וביניכון: חס לנא מננא מלמחטי קדמוהי מלמירד במימרא דיי ולמתב יומא דין מבתר פולחנא דיי למבני מדבחא לעלתא למנחתא ולנכסת קודשיא בר ממדבחא דיי אלהנא די קדם משכניה: ושמע פינחס כהנא ורברבי כנישתא ורישי אלפיא דישראל די עימיה ית פתגמיא די מלילו בני ראובן ובני גד ובני מנשה ושפר בעיניהון: ואמר פינחס בר אלעזר כהנא לבני ראובן ולבני גד ולבני מנשה יומא דין ידענא ארי ביננא שריא שכינתא דיי דלא שקרתון במימר' דיי שיקרא הדין כבן שיזבתון ית בני ישראל מיד מימרא דיי:

רדק

מעל מעל. הראשון פעל עבר תנועתו קמץ ותנועת פתח והשני שם כלו פתח ושניה מלעיל הראשון מפני השני: לא גוע בעונו · לא גוע לבדו וכמוהו לא אחת ולא שתים לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדן: אל אלהים. כמו מלך מלכי' ואלהי' הם המלאכים והוא יתברך אל אלהים ואדני האדנים ואמר שני פעמי' לחזק הדבר ולהעמידו: הוא יודע. פי' הוא יודע הלבבות ויודע כוונתינו: וישראל הוא ידע. מכאן ואילך ידע ישראל כי כוונתינו לטובה לא במרד ולא במעל: ולא תושיענו. כנגד השם ית': מדאגה מדבר. דאגתינו מזה הדבר מחר יאמרו בניכם לבנינו: ואמרנו. כאילו אמר ואמרו בנינו כי האבות במקום הבנים והבנים במקום האבות כמו ואותנו הוציא משם: חלילה לנו ממנו. לפי שאמרו להם ואותנו אל תמרודו אמרו הם מחמת עצמינו היינו חדלים מלמרוד בה' הניחו המרד שהיינו מורדים בכם: ויקרא

מסרה

יי' ג' דסמיכי וסימ' והניף אהרן את הלוים תנופה לפני · כי עד הוא בינינו וביניכ' · ותכון כל עבדת יי' · אנ"ד · ונמסר גם כסד' בהעלותך : ולשוב ג' בקריא' וסימ' חלילה לנו ממנו · ולא יהיה פליט ושריד · בי בשובכם אל יי' דד"ה ביחזקיהו:

ואחר זה זכר שכבר קרא יהושע לכל ישר' רוצה לומר למנהיגים אותם כי היה רחוק שידבר דבריו עם כל ישראל והנה אלו המנהיגים זכר בהדרגה וזכר הזקנים תחלה והם הסנהדרין לפי מה שאחשוב כי שם היה קבוץ החכמים והם המנהיגים כל העם ואחר זכר ראשי העם והם הנשיאי' שכל אחד מהם ראש לשבט אחד ואחר זכר ראשי עיר ועיר והם השופטי' והשוטרי' והודיע מה שנמשך להם מהטוב בלכתם אחר השם יתעלה ומה שנמשך להם מהרע בעזב' אותו ולזה הזהירם מהתחתן בגוים הנשארים כדי שלא ילמדו ממעשיהם ויבואו לעבור ברית יי' ולעבוד אלהים אחרי' והזהירם גם כן שלא יזכירו שם אלהיהם ולא יגרמו להשבע בשמם ושלא יעבדום ושלא ישתחוו להם כמו שבאו האזהרות על כל זה בתורה להודיעם שאם יעשו זה יהיה סבה לאבדם מעל האר' הטוב' אשר נתן להם יי' · וצוה אותם לאהב' את יי' ולדבקה בו ושיחזקו מאד לשמור ולעשות ככל הכתוב ולבלתי סור ממנו ימין ושמאל והנה קרא ימין ההוספ' על דברי תורה וקרא שמאל הגרעון ממנה כי בזה יהיה נוטה מדרכי התור' · ועד

ולא אמרו ד' דסמיכי בקריאה וסימ' לעלות עליהם לצבא · איה המעלה אתנו מארץ · נירא נא את העברים ברכת יי' אליכם : יי' האלהים י' דסמיכי בקריאה וסי' ויקראו בני ראובן · ויאמרו אנשי בית שמש · אם יי' האלהים לנו אחריו · ענני יי' ענני וידעו העם הזה · ויאמר דוד זה הוא · עתה תנו לבבכם דדה · ועוד דברו עבדיו · ואתנה את פני · ויברך עזרא · אשר בחרת באברם : ויהי בימים ג' דסמיכי בקריאה

וישב פינחס בן־אלעזר הכהן והנשיאים מאת בני־ראובן ומאת בני־גד מארץ הגלעד אל־ארץ כנען אל־בני ישראל וישבו אותם דבר: וייטב הדבר בעיני בני ישראל ויברכו אלהים בני ישראל ולא אמרו לעלות עליהם לצבא לשחת את הארץ אשר בני־ראובן ובני־גד ישבים בה: ויקראו בני־ראובן ובני־גד למזבח כי עד הוא בינתינו כי יהוה האלהים:

כג ויהי מימים רבים אחרי אשר־הניח יהוה לישראל מכל־איביהם מסביב ויהושע זקן בא בימים: ויקרא יהושע לכל־ישראל לזקניו ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויאמר אלהם אני זקנתי באתי בימים: ואתם ראיתם את כל־אשר עשה יהוה אלהיכם לכל־הגוים האלה מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם: ראו הפלתי לכם את־הגוים הנשארים האלה בנחלה לשבטיכם מן־הירדן וכל־הגוים אשר הכרתי והים הגדול מבוא השמש: ויהוה אלהיכם הוא יהדפם מפניכם והוריש אתם מלפניכם וירשתם את־ארצם כאשר דבר יהוה אלהיכם לכם: וחזקתם מאד לשמר ולעשות את כל־הכתוב בספר תורת משה לבלתי סור־ממנו ימין ושמאול: לבלתי־בוא בגוים האלה הנשארים האלה אתכם ובשם אלהיהם לא־תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם: כי אם־ביהוה אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה: ויורש יהוה מפניכם גוים גדלים ועצומים ואתם לא־עמד איש בפניכם עד היום הזה: איש־אחד מכם ירדף־אלף כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם כאשר דבר לכם: ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה את־יהוה אלהיכם:

ל · | ב' חד מ"ל וחד חס' הביאו | י"ז מכהון חס' | ק"לט | ל · ר' | ב' ובסופ' | י' דסמי' | ג' | ג' | ב' | ב' חס' כסימ' | פ"ח | ג' | ב' לתחן ירסי רעתום | ל' | ג' | ל · ט"ו | ג' דסמי' | ל · יד · מ"ל | ב' · ל' | ג' | כו"ל חס' במ"ב מ"ל | ג' | ל' | א'

ותב פינחס בר אלעזר כהנא ורברביא מלות בני ראובן ומלות בני גד מארעא גלעד לארעא דכנען לות בני ישראל ואתיבו יתהון פתגמא: ושפר פתגמא בעיני בני ישראל ואודיאו קדם יי בני ישראל ולא אמרו למסק עליהון לחילא לחבלא ית ארעא דבני ראובן ובני גד יתבין בה: וקרו בני ראובן ובני גד למדבחא ארי סהיד הוא בינגא ארי יי הוא אלהים:

והוה לזמן יומין סגיאין בתר דאניח יי לישראל מכל בעלי דבביהון מסחור סחור ויהושע סיב על ביומין: וקרא יהושע לכל ישראל לסבוהי ולרישוהי ולדיינוהי ולסרכוהי ואמר להון אנא סיבית עלית ביומין: ואתון חזיתון ית כל דעבד יי אלהכון לכל עממיא האילין מן קדמיכו' ארי יי אלהכון מימריה מגיח לכון: חזו די פלגית לכון ית עממיא די אשתארו האילין באחסנא לשיבטיכון מן ירדנא וכל עממיא דשיציתי וימא רבא מעלני שמשא יי אלהכו' הוא יתברינון מן קדמיכון ויתריך יתהון מן קדמיכון ותירתון ית ארעהון כמא די מליל יי אלהכון לכון: ותתקפון לחדא למטר ולמעבד ית כל דכתיב בספר אוריתא דמשה בדיל דלא למסטי מיניה לימינא ולסמלא: בדיל דלא לאיתערבא בעממיא האילין די אישתארו האילין עמכון ובשום טעותהון לא תדכרון ולא תקיימון ולא תפלחונון ולא תסגדון להין: אילהן בדחלתא דיי אלהכון תדבקון כמא דעבדתון עד יומא הדין: ותריך יי מן קדמיכון עממין רברבין ותקיפין ואתון לא קם אינש קדמיכון עד יומא הדין: גברא חד מנכון ירדוף אלפא ארי יי אלהכון מימריה מגיח לכון כמא די מליל לכון: ותסתמרון לחדא לנפשתיכון למרחם ית יי אלהכון:

רדק

ויקראו · פי' קראו למזבח עד כי עד הוא בינותינו וכן ת' וקרו בני גד ובני ראובן סהיד למדבחא ארי סהיד הוא בינגא: והים הגדול · פי' ועד הים הגדול כמו שכתב ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם: יהדפם · בקמץ חטף הדלת: ולא תשביעו · פי' אם אתחבירו: ירדוף אלף · עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: ולשוטט

רשי

ויברכו אלהי' · ואודיאו קדם יי' בני ישראל: ויקראו בני גד ובני ראובן כי עד הוא למזבח · הרי זה מן המקראות הקצרים וצריך להוסיף בו תיבה אחת ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח עד: ראו הפלתי לכם · בגורל לנחלה את הגוים הנשארים לפניכם: ולשוטט

וסימ' אחרי אשר הניח יי' לישראל · וילחמו בני עמון עם · ויהי מימים בימי קציר חטים: בספר תור' משה ג' דסמיכי בקריא' וסימ' כאשר צוה משה עבד יי' · וחזקתם מאד לשמור ולעשות · ואת בני המכים לא המית דמלכים · ונמסר גם בסיפרא דא בסימן ח': לא עמד ג' וסימ' ויורש יי' מפניהם: מדוע נסחף אביריך · אשרי האיש אשר: ונשמרתם ה' בקריא' וסימ' בסדר ואתחנן:

רש״י

ולשוטט בצדיכם. ישוטטו לבוא ולסלול בשבילתכם: ולצנינים. לשון מחוכות וכן ובאו עליך הצן כצנה זו המקיפת את האדם משלש רוחות כמה שנאמר כצנה רצון תעטרנו תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו עוטרים סובבים: וארבה את זרעו. חסר הא כמה מריבות ונסיונות עשיתי עמו עד שלא נתתי לו זרעי: ויבא

רד״ק

ולשוטט. כמו ולשוט מן שוט לסוס: וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם. כלומר שימו לבבכם ודעתכם על כל הדברים הטובים שבאו אליכם ולא יתכן להיותם מקרים אלא בכונת מכוין אשר יעד אתכם בכל הטוב הזה ולא נפל דבר אחד מכל דברו אשר דבר תוכלו להכיר כי מאתו בא לכם הכל: עד השמידו אותכם בחולם האל״ף וכן וברא אותהן ישפטו אותהם: ויאסף יהושע. פעם אחרת כי הנה כתב למעלה ויקרא יהושע וכל ישראל אלא אסף אותם פעם אחרת והוכיחם פעם ושתים כדי שיהיו נזהרים לשמור התורה: ויתיצבו לפני האלהים. נראה שהביאו ארון האלהים שם כדי לכרות הברית לפני הארון כמו שאמר ויכתוב יהושע בספר תורת אלהים נראה כי שם היה הארון שבו ספר התור' ואספם יהושע שכם ולא שילה שהיה הארון שם אולי על פי הדבר עשה זה שיכרתו הברית בשכם כי בו נתעכב אברהם אבינו תחלה כשנכנס לארץ כמו שכתוב ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם ועוד כי שם נעשה נס גדול ליעקב אבינו שיזכרו אותו וידבקו בי״י לבדו ועוד כי תחלת הנחלה אשר היה ליעקב בארץ ישראל בשכם היה שקנה חלקת השדה מיד בני חמור אבי שכם ושם אמר להם יהושע הסירו אלהי הנכר אשר בקרבכם כמו שאמר יעקב לבניו בשכם הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם: וארב. כתיב בלא ה״א וקרי וארבה בה״א ושניהם שוים בדרך הדקדוק ויש בו דרש כי הכתוב הוא לשון ריב ומכה כלומר הרבה נסיונות נסיתיו ועמד בכלם: ואתן לו את יצחק. ולא זכר את ישמעאל כי בן אמה היה ועוד שאמר לו גרש את האמה הזאת ואת בנה: כאשר עשיתי בקרבו. הנגף שנגפתי אותם לא היה בפעם אחד אלא במכות רבות כאשר עשיתי המכות בקרבו: ותבאו הימה. כנגד אותם זקני שעברו ים סוף וכן ותראינה עיניכם כנגד אותם זקנים שהיו עדיין בחיים: ויבא

(הפסוקים ותרגום)

והנה אנכי ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא: בעברכם ב׳ דסמיכי וסימ׳ והיה בעברכם את הירדן. בעברכם את ברית יי׳: ויתיצבו ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו ובסדר וילך: ואולך ד׳ בקריאה וסימ׳

כי אם שוב תשובו ודבקתם ביתר הגוים הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם: ידוע תדעו כי לא יוסיף יהוה אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם ולצננים בעיניכם עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם יהוה אלהיכם: והנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר יהוה אלהיכם עליכם הכל באו לכם לא נפל ממנו דבר אחד: והיה כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב אשר דבר יהוה אלהיכם אליכם כן יביא יהוה עליכם את כל הדבר הרע עד השמידו אותכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם יהוה אלהיכם: בעברכם את ברית יהוה אלהיכם אשר צוה אתכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יהוה בכם ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר נתן לכם:

כד ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויתיצבו לפני האלהים: ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יהוה אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים: ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען וארב את זרעו ואתן לו את יצחק: ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים: ואשלח את משה ואת אהרן ואגף את מצרים כאשר עשיתי בקרבו ואחר הוצאתי אתכם: ואוציא את אבותיכם ממצרים ותבאו הימה וירדפו מצרים אחרי אבותיכם ברכב

אריאם מיתב תתובון ותתדבקון בשאר עממיא האילין די אשתארו האילין עמכון ותתחתנון בהון ותתערבון בהון ואינון יתערבון בכון: מדע תדעון ארי לא יוסיף מימרא דיי אלהכון לתרכא ית עממיא האילין מן קדמיכון ויהון לכון לתביר ולתקלא ולסיען נטלן זיין לקבליכון ולמשירין מקפנכון עד דתיבדון מעל ארעא טבתא הדא די יהב לכון יי אלהכון: והא אנא אזיל יומא דין באורח כל ארעא ותדעון בכל לבכון ובכל נפשכון ארי לא בטיל פתגמא חדא מכל פתגמיא תקניא די מליל יי אלהכון עליכון כולהון אתקיימו לכון לא בטיל מנכון פתגמא חדא: ויהי כמא דאתקיימו עליכון כל פתגמיא תקניא די מליל יי אלהכון עליכון כן ייתי יי עליכון ית כל פתגמיא בישיא עד דישיצי יתכון מעל ארעא טבתא הדא די יהב לכון יי אלהכון: במעברכון ית קימא דיי אלהכון דפקיד יתכון ותהכון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון ויתקיף רוגזא דיי בכון ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיהב לכון: וכנש יהושע ית כל שבטיא דישראל לשכם וקרא לסבי ישראל ולרישוהי ולדיינוהי ולסרכוהי ואתעתדו קדם יי: ואמר יהושע לכל עמא כדנן אמר יי אלהא דישראל בעבר פרת יתיבו אבהתכון מעלמא תרח אבוהי דאברהם ואבוהי דנחור ופלחו לטעות עממיא: ודברית ית אבוכון ית אברהם מעבר פרת ואוביליתיה בכל ארעא דכנען ואסגיתי ית בנוהי ויהבית ליה ית יצחק: ויהבית ליצחק ית יעקב וית עשו ויהבית לעשו ית טורא דשעיר למירת יתיה ויעקב ובנוהי נחתו למצרים: ושלחית ית משה וית אהרן ומחית ית מצראי כמא דעבדית ביניהון ובתר כן אפקית יתכון: ואפקית יי ית אבהתכון ממצרים ואתיתון לימא ורדפו מצראי בתר אבהתכון ברתיכין

רלב״ג

ועוד זכר אחר זה שכבר אסף יהושע כל שבטי ישראל שכמה והביאם שם בברית יי׳ שקיימו וקבלו עליהם שנית לעבוד את יי׳ והנה עשה זה יהושע להוסיף להם אזהרה שלא יעבדו אלהים אחרים כי נגלה לו מצד הנבואה כי סופם ללקות בזה והנה יוסיף זה להם החזקה מהמשך אחר העון הזה כי הם בעצמם קבלו עליהם זה לפני האלהים ולולי זה לא היה צריך לזה כי במה שנקשרו ישר׳ במעמד הר סיני נקשרו אלו הבאים אחריהם והנה זכר להם זה הנביא מה שאמר שהפליא חסדו השם יתעלה לנו והוא כי מתחלה היו כל אבותינו עובדי ע״ז והיה מושבם בעבר הנהר והש״י לקח משם אברהם אבינו והביאו לארץ כנען להיות הארץ ההיא נבחרת כדי שיהיה זרעו יותר שלם והנה זכר כי הוליך אותו בכל ארץ כנען כי המקומות רבו׳ מהנה היו ובכלם באה אליו הנבואה להורות על שלמות הארץ ההיא למי שהו׳ מוכן אל השלמות והנה זכר שנתן לו את יצחק ולא הזכי׳ שאר הבנים כי ביצחק לבדו יקרא לו זרע ואולם ביצחק זכר שנתן לו את יעקב ואת [illegible] ולא נמנע מלהזכיר [illegible] לפי שהיה לו צורך להזכי׳ כי נתן לו את הר שעיר לירושה ומנענו ישר׳ מלהלחם עמו עליה כמו שנזכר בתורה ואולם מבני אברהם לא היה אחד שהזהירתנו התורה מלהלחם עמם וזכר שיעקב ובניו ירדו מצרי׳ והוציאם משם הש״י ע״י משה ואהרן כאשר הרבה להכות את מצרים ואחר זה רבו עליהם ורדפו אחריה׳ המצרי׳ בחיל גדול וברכב ובפרשי׳ והשיגו אותם חונים על הים עד שלא יכלו לברוח מהם והפליא השם ית׳ חסדו עמהם ושם ענן חשוך מאד בין ישר׳ ובין מצרי׳ וסבב שטבעו המצרי׳ בים באופן שנזכר בתור׳ והנה עיני קצת הדור ההו׳ היו רואו׳ בזמן ההו׳ או׳ האותו׳ והמופתי׳ אשר עשה הש״י במצרי׳ ואח׳ זה ישבו במדבר ימי׳ רבי׳ בסבת המרגלים:

מסרה

ואולך אתכם קוממיות. ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר. ואולך אתו בכל ארץ כנען. ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת. ונמסר גם בסדר בחקתי: ירדו מצרים ירידה מצרי׳ ד׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ ויקומו וירדו מצרים ויעמדו. ויעקב ובניו ירדו מצרי׳. ההלכי׳ לרדת מצרי׳. הוי הירדי׳ מצרים לעזרה. ונמסר גם בסדר תבא: הימה ו׳ בספרא וסי׳ ויצא הגבול הימה. מתפוח ילך הגבול. וירד הגבול נחל קנה. ופגע בכרמל הימה. מחבל אכזיבה. ואוציא את אבותיכ׳ ממצרי׳ ותבאו הימה:

ויבא עליו את הים. על פרעה ואף על פי שלא זכרו הרי זכר מצרים או אמר עליו דרך כלל על מצרים ודרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחר שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים: ואביאה. כתוב בה״א וקרי בלא ה״א והענין אחד: וילחם בישראל. והנה לא ראינו בתורה שנלחם בלק עם ישראל וגם יפתח אמר אם נלחם בם אלא פירושו זו המלחמה עצה ששלח לבלעם לקלל אתכם והראה מתוך מעשיו כי אילו היה יכול להלחם אתכם היה נלחם כמו שכתוב אולי אוכל נכה בו המחשבה הכתוב למעשה: בעלי יריחו. והנה לא ראינו שנלחמו בעלי יריחו בהם אבל הכתוב אומר ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל אולי יכבו ויריחו מגדולי העיר אל מלכי כנען להזהירם ובין כך נלכדה יריחו והם היו עם המלכים שנתקבצו אחר כן להלחם עם יהושע פה אחד ואם נאמר כי משבעה גוים שזכר הנה נתקבצו ליריחו לפי שהיתה עומדת על הספר והיא מנעולה של ארץ ישראל ונתקבצו שם להלחם עם ישראל הנה לא ספר הכתוב מלחמה זאת ואם היתה למה לא ספר אותה הכתוב וזהו דבר תימה אלא הנכון כמו שפירשנו: שני מלכי האמורי. פי׳ וגרשה שני מלכי האמרי גם כן והם סיחון ועוג וכן אמרו רבותינו ז״ל שתי צרעות היו אחת דמשה ואחת דיהושע והצירעה הוא מין זבוב רע מטיל ארס ואמרו כי היתה הצרעה מכה בעיניהם ומסמא עיניהם ולא היו יכולין להלחם ובאין ישראל והורגין אותם כמו שאמר לא בחרבך ולא בקשתך ותרגום צרעה ארעיתא ואמ׳ למה נקרא שמה ארעיתא שעומדת לקראת אדם ומכה בפניו כדמתרגמינן אמר קדך דארעך: לא בחרבך. פי׳ אם לא היה עזר האל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני: בתמים. שם לא תואר וכן אם באמת ובתמים: והסירו את אלהים. פי׳ אלהי כסף ואלהי זהב שלקחו בעברים אשר כבשו ובמצרים כמו שכתב יחזקאל: אלהים

ויבא עליו את הים. על כל יחיד ויחיד שבהם שאם היה היחיד בורח שלא ליכנס בים גל של ים רודף אחריו וקולטו: וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי וגו׳. כל שבעה האומות נזכרין כאן לפי שיריחו עומדת על הספר והיתה נגרה ומנעולה של ארץ ישראל נקבצו לתוכה מכל שבעה האומות גבורי החיל: אלהים

המצרים ה׳ בקריאה וסי׳ והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו. ויראו המצרי׳ את האשה. וירעו אותנו המצרי׳ ויענונו. כי לא יוכלון המצרים לאכול. וישם מאפל. ונמסר גם בסדר לך לך: הצרעה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר

ובפרשים ים סוף: ויצעקו אל יהוה וישם מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו ותראינה עיניכם את אשר עשיתי במצרים ותשבו במדבר ימים רבים: ואבאה אתכם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן וילחמו אתכם ואתן אותם בידכם ותירשו את ארצם ואשמידם מפניכם: ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם: ולא אביתי לשמע לבלעם ויברך ברוך אתכם ואצל אתכם מידו: ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם: ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בקשתך: ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה וערים אשר לא בניתם ותשבו בהם כרמים וזיתים אשר לא נטעתם אתם אכלים: ועתה יראו את יהוה ועבדו אתו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את יהוה: ואם רע בעיניכם לעבד את יהוה בחרו לכם היום את מי תעבדון אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר ואם את אלהי האמרי אשר אתם ישבים בארצם ואנכי וביתי נעבד את יהוה: ויען העם ויאמר חלילה לנו מעזב את יהוה לעבד אלהים אחרים: כי יהוה אלהינו הוא המעלה אתנו ואת אבותינו מארץ מצרים מבית עבדים ואשר עשה לעינינו את האתות הגדלות האלה וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו בה ובכל העמים אשר עברנו בקרבם: ויגרש יהוה את כל העמים ואת האמרי ישב

ובפרשין לימא דסוף: וצעיקו קדם יי ושוי קבלא ביניכון ובין מצראי ואיתי עלוהי ית ימא וחפנון וחזאה עיניכון ית די עבדית במצרים ויתיבתון במדברא יומין סגיאין: ואעלית יתכון לארע אמוראה דיתיב בעיברא דירדנא ואגיחו קרבא עמכון ומסרית יתהון בידכון ויריתתון ית ארעהון ושיציתינון מן קדמיכון: וקם בלק בר צפור מלכא דמואב ואגיח קרבא בישראל ושלח וקרא לבלעם בר בעור למילט יתכון: ולא אביתי לקבלא מן בלעם ובריך ברכא יתכון ושזיבית יתכון מן ידיה: ועברתון ית ירדנא ואתיתון ליריחו ואגיחו קרבא בכון יתבי יריחו אמוראי ופרזאי וכנענאי וחתאי וגרגשאי חואי ויבוסאי ומסרית יתהון בידכון: ושלחית קדמיכון ית ערעיתא ותריכית יתהון מן קדמיכון תרין מלכי אמוראי לא בחרבך ולא בקשתך: ויהבית לכון ארעא די לא לאיתון בה וקירוין די לא בניתון ויתיבתון בהון כרמין וזיתין די לא נצבתון אתון אכלין: וכען דחלו מן קדם יי ופלחו קדמוהי בשלמותא ובקושטא ואעדו ית טעוותא די פלחו אבהתכון בעיבר פרת ובמצרים ופלחו קדם יי: ואם ביש בעיניכון למפלח קדם יי בחרו לכון יומא דין קדם מן תפלחון אם ית טעוותא די פלחו אבהתכון דבעיברא דפרת ואם ית טעוות אמוראי די אתון יתבין בארעהון ברם אנא ואנש ביתי נפלח קדם יי: ואתיב עמא ואמר חס לנא מלמשבק ית פולחנא דיי למפלח לטעות עממיא: ארי יי אלהנא הוא דאסיק יתנא וית אבהתנא מארעא דמצרים מבית עבדותא ודי עבד לעיננא ית אתיא וית רברבתא האילין ונטרנא בכל אורחא די הליכנא בה ובכל עממיא די עברנא ביניהון: ותריך יי ית כל עממיא וית אמוראה יתיב

רלבג

ואחר זה הביא אותם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן והוא ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמרי ויירשו ישראל ארצם מצד העזר השי״ת לא בחרבם ולא בקשתם ואחר זה השתדל בלק בן צפור להלחם בישראל בשקרא לבלעם בן בעור לקלל אותם ולא אבה הש״י לשמוע אל בלעם ויברך ברוך את אותם והצילם השם ית׳ ממנו כמו שנזכר בתורה. ואחר זה עברתם את הירדן ובאת׳ אל יריחו וירשתם אותה ואח׳ זה נלחמו בהם בעלי יריחו והם מלכי האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי שנלחמו עם ישראל כמו שנזכר בזה הספר וזה מפני שיור׳ שכל אחד מהמלכים ההם היה לו חלק מה ביריחו כמו שזכרו רז״ל. והנה שלחתי לכם הצרע׳ ר״ל שחרם להם נזקין מה הוזקו בהן זולת חרב המלחמה. ואחר שזכר כל הטובות שחנן השם ית׳ את ישראל צוה אותם לירא את יי׳ ולעבוד אותו ולהסיר את אלהי הנכר מקרבם ולפי שידע מה מתכונתם אז שלא לעבוד ע״ז עם מה שמשך לבם אל זה בדברים אלו אמ׳ להם שאם רע בעיניהם לעבוד את יי׳ יבחרו להם אלהי אבותיהם אשר מעבר הנהר שהרחיקם הש״י מזה בכלל ולזה לקח אברהם משם והוליכו אל ארץ כנען שלא לעבוד אלהי האמרי אשר הביאם הש״י לשבת בארצם בשהורישום את ארצם והנה אמונותיהם הכוזבות ומנהגותיהם הפחותי׳ היו סבת שהקיאה הארץ אותם כמו שנזכר בתור׳ כי ברשע הגוי׳ האלה יי׳ מורישם מפניהם וזה היה ב׳ סבה להרחיק ישראל מאלהיהם לעבדם והודיעם גם כן יהושע עם זה שאם יבחרו לעבוד אלהים אחרים שלא יסכים עמהם אך הוא וביתו יעבדו את יי׳ כדי להרחיקם עוד מלבחור בע״ז והנה היה ההשתדלות באלו כדי שיקבלו עוד הדור ההוא לפני האלהים שלא לעבוד ע״ז כי זה היה ראוי שירחיקם יותר מהמשך אחר ע״ז אחרי מות יהושע וע״כ לא נשמרו מזה כמו שנזכר בראש ספר שופטים: ויען העם וגו׳ ועתה העם כי חלילה להם מעבוד אלהים אחרים עם ראותם הטובות והנפלאות שהכניס הש״י. והנה

מסרה

סקב: יראו ג׳ וסימ׳ ועתה יראו את יי׳. יראו את יי׳ קדשיו. אך יראו את יי׳: ואש׳ עשה ז׳ דסמיכי וסי׳ נמס׳ בסד׳ עקב: ואת האמרי ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ וכנען ילד את צידון בכורו. וחברו דדה׳. ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי. ויגרש יי׳ את כל העמ׳. ונמסר גם בסדר לך לך:

אלהים קדושים · ברוב מקומות נקרא כל לשון רבנות לשון רבי׳ כמו אדני יוסף אדוני הארץ אם בעליו עמו אשר הלכו אלהים לפדותו לפי שהשם הזה שם שררה הוא׃ עדים אתם בכם · ראה יהושע שעתידין לערער בימי יחזקאל ולומר כהיה כגוי׳ לפיכך הכביד עליהם עכשיו ולכך הושב להם בימי יחזקאל והעולה על רוחכם היה לא תהיה וגו׳ חי אני אם לא ביד חזקה וגו׳ כבר קבלתם עליכם בימי יהושע ולא תאמרו מה שקבלנו עלינו בימי משה כדי ליכנס לארץ עשינו הרי בימי יהושע כבר נכנסתם וקבלתם׃ וישם לו חק ומשפט בשכם · סידר להם שם החוקים שבתורה וקבלו עליהם׃ ויכתב יהושע וגו׳ · ת״י וכתב יהושע ית פתגמיא האלין ואצנעינון בספר אוריתא דיי׳ ובמס׳ מכות נחלקו בו אמוראים חד אמר שמונה פסוקים מן ויירד משה עד לעיני כל ישראל שהרי ספר תורה אכר והשלימו וחד אמר פרשת ערי מקלט כתב בספרו כמו שהיו כתובי׳ בספר התורה׃ תחת האלה · תחות אלה היא מזוזות הפת׳ כמו שאומר האיל ת מזוזות חמשית ומרה אחת לאלים וי״א זו האלה אשר עם שכם שכתוב ביעקב ויטמן אותם יעקב תחת האלה אשר במקדש יי׳ כלפי שהביאו שם את ה הארון כמה שנאמר למעלה ויתיצבו שם ל לפני האלהים׃ והאבן הזאת תהיה בנו לעדה וגו׳ · הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנ׳ לסהדו ארי פתגמיא דכתיבי׳ עלה מעין כל פתגמיא דיי׳ דמליל ע עמנא וגם יש לפותרו כמשמעו כי היא שמעה את הדברים אשר ד דברתי לכם בשליחותו של מקום׃ בתמנת סרח · כך שמה ובמקום אחר הוא ק קורא אות׳ תמנת חרס על שם שהעמידו ת תמונ׳ החמה על קברו לומר זה הוא שהעמיד החמה וכל העובר ע עליה אומר חבל על זה שעשה דבר גדול כזה ומת וי״א תמנת חרס שמה ולמה נקר׳ שמה תמנת סרח על שם ש שפירותיה מסריחין מרוב שמנן׃ להר

קמא׳ כל כתיבי׳ קניא וכל אוריית׳ קנא

קנוא ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ לא תוכלו לעבוד את יי׳ · אל קנוא ונוקם יי׳ דנחום · קנא קנאתי ליי׳ וחברו · תרויהון אלין ב׳ בתראי דאליהו חס׳׃ חטאותיכם ד׳ מלאים בליש׳ בקריא׳ וסי׳ אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם · וחטאותיכם הסתירו פנים מכם · וחטאותיכם מנעו הטוב מכם · בהגלות פשעיכם להראות חטאותיכם · ונמסר

הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ גַּם־אֲנַחְנוּ נַעֲבֹד אֶת־יְהוָה כִּי־הוּא אֱלֹהֵינוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם לֹא תוּכְלוּ לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה כִּי־אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא אֵל־קַנּוֹא הוּא לֹא־יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם וּלְחַטֹּאותֵיכֶם׃ כִּי תַעַזְבוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהֵי נֵכָר וְשָׁב וְהֵרַע לָכֶם וְכִלָּה אֶתְכֶם אַחֲרֵי אֲשֶׁר־הֵיטִיב לָכֶם׃ וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֹא כִּי אֶת־יְהוָה נַעֲבֹד׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם בָּכֶם כִּי־אַתֶּם בְּחַרְתֶּם לָכֶם אֶת־יְהוָה לַעֲבֹד אוֹתוֹ וַיֹּאמְרוּ עֵדִים׃ וְעַתָּה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וְהַטּוּ אֶת־לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַעֲבֹד וּבְקוֹלוֹ נִשְׁמָע׃ וַיִּכְרֹת יְהוֹשֻׁעַ בְּרִית לָעָם בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּשֶׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט בִּשְׁכֶם׃ וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים וַיִּקַּח אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְקִימֶהָ שָּׁם תַּחַת הָאַלָּה אֲשֶׁר בְּמִקְדַּשׁ יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם הִנֵּה הָאֶבֶן הַזֹּאת תִּהְיֶה־בָּנוּ לְעֵדָה כִּי־הִיא שָׁמְעָה אֵת כָּל־אִמְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עִמָּנוּ וְהָיְתָה בָכֶם לְעֵדָה פֶּן־תְּכַחֲשׁוּן בֵּאלֹהֵיכֶם׃ וַיְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעָם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ׃ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן עֶבֶד יְהוָה בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת־סֶרַח אֲשֶׁר בְּהַר־אֶפְרָיִם

אַרְעָא מִן קֳדָמַנָא אַף אֲנַחְנָא נִיפְלַח קֳדָם יְיָ אֲרֵי הוּא אֱלָהָנָא׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא לָא תוּכְלוּן לְמִיפְלַח קֳדָם יְיָ אֲרֵי אֱלָהָא קַדִּישָׁא הוּא אֵל קַנָּא הוּא מִן קֳדָם יְדִין דִּקְשׁוֹט לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן וּלְחַטָּאֵיכוֹן׃ אֲרֵי תִשְׁבְּקוּן יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ וְתִפְלְחוּן טַעֲוַת עַמְמַיָּא וִיתוּב וְיַבְאֵשׁ לְכוֹן וִישֵׁיצֵי יָתְכוֹן בָּתַר דְּאוֹטֵיב לְכוֹן׃ וַאֲמַר עַמָּא לִיהוֹשֻׁעַ לָא אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ נִיפְלָח׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא סַהֲדִין אַתּוּן בְּנַפְשַׁתְכוֹן אֲרֵי אַתּוּן בְּחַרְתּוּן לְכוֹן יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ לְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי וַאֲמָרוּ סַהֲדִין׃ וּכְעַן אַעְדּוֹ יַת טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵּינֵיכוֹן וְאַפְנוֹ יַת לִבְּכוֹן לְפוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמָרוּ עַמָּא לִיהוֹשֻׁעַ יַת יְיָ אֱלָהָנָא נִיפְלַח וּלְמֵימְרֵיהּ נְקַבֵּיל׃ וּגְזַר יְהוֹשֻׁעַ קְיָים לְעַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא וְשַׁוִּי לֵיהּ קְיָים וְדִין בִּשְׁכֶם׃ וּכְתַב יְהוֹשֻׁעַ יַת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאַצְנְעִינוּן בִּסְפַר אוֹרַיְתָא דַּיְיָ וּנְסֵיב אַבְנָא רַבְּתָא וְאַקִּימַהּ תַּמָּן תְּחוֹת אַלְתָּא דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְכָל עַמָּא הָא אַבְנָא הָדָא תְּהֵי לָנָא כִּתְרֵין לוּחֵי אֶבֶן קְיָימָא אֲרֵי יָתַהּ עֲבַדְנָא לְסַהֲדוּ אֲרֵי פִּתְגָמַיָּא דִּכְתִיבִין עֲלַהּ מֵעֵין כָּל פִּתְגָמַיָּא דַּיְיָ דִּי מַלִּיל עִימָּנָא וּתְהֵי בְכוֹן לְדִכְרָן וּלְסַהֲדוּ דִּילְמָא תְּכַדְּבוּן קֳדָם אֱלָהֲכוֹן׃ וְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ יַת עַמָּא גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וּמִית יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עַבְדָּא דַּיְיָ בַּר מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין׃ וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בִּתְחוּם אַחְסַנְתֵּיהּ בְּתִמְנַת סֶרַח דִּי בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרָיִם

גם בסדר אחרי מות׃ וכלה ו׳ בקריא׳ וסי׳ וכלה הרעב את הארץ · וכלה מכפר את הקדש · וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש · ושב והרע לכם · וכלה ספיה · וכלה את מדות הבית · ונמסר גם בסדר אחרי מות׃ לעדה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא׃

רדק

אלהים קדושים הוא · קדושים לשון תפארת כמו שאמר וכן ישמח ישראל בעושיו איה אלהי עושי׃ עדים אתם בכם · אתם בעצמכם תהיו עדי׳ בכם כי אתם בחרתם לכם אתיו׳ וי״ת עדים אתם בכם הכשמ׳ והגוף וכן האזינו השמי׳ ותשמ׳ הארץ שמעו שמי׳ והאזיני ארץ הנשמה מן השמים והגוף מן הארץ׃ וישם לו חק ומשפט · פי׳ לו לעם ועניינו כמו שם שם לו חק ומשפט שסדר להם דרך כ כלל חקי התור׳ ומשפטי׳ וקבלום עליה׳ או פי׳ וישם לו חק ומשפט יהושע שם לעצמו חק ומשפט׃ בשכם · על הברית שכרת להם והחק והמשפט האבן והאלה שמם לעדי׳ ודברי הברית שכתב בספר תורת אלהים וי״ת ויהושע כת׳ ית פתגמיא האילין בספרא ואצנע בספר אוריתא דיי׳ · ובדברי רז״ל ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חד אמר שמונה פסוקי׳ שבתורה וחד אמר ערי מקלט ולא נראה לפי הפשט לא זה ולא זה והאמת הוא שת״י׃ תחת האלה · הרגם תמורת הכא אשר בתחת האלה אשר עם שכם · ובמדרש כי היא האלה שטמן תחתיה יעקב אלהי הנכר כמו שכתוב ויטמון אותם יעקב תחת האלה אשר עם שכם ואין כן דעת המתרגם שתרגם אלה בוטמא ותרגם האלה אלתא והיא מזוזת השער כמו ה האיל מזוזת השער ומרה אחת לאלים שתרגם און אליה׃ אשר במקדש יי׳ · הבית שהיה שם הארון בשכם קראו מקדש ל לקדוש הארון שהיה שם לשעה׃ אשר דבר עמנו · ת״י הפסוק כן ואמר יהוש׳ לכל עמא הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימ׳ ארי יתה עבדנ׳ לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דיי׳ די מליל עמנא וגו׳ ולפי הפשט אשר דבר עמנו ר״ל כי מה שדברתי עמכם והברית אשר כרתי עמכם לא מלבי כי הם אמרי יי׳ אשר דבר עמנו ב בהר סיני · ופי׳ כי היא שמעה על דרך ותשמע הארץ אמרי פי׃ בתמנת סרח · ובספר שפטים בתמנת חרס ושניהם אחד כמו כבש וכשב ורבו׳ דרשו בו מהם אמרו סרח שמה ולמה קראה חרס בשביל שנקבר שם יהושע שהעמיד חמה לישראל והחמה תקרא חרס כמו האומר לחרס ולא יזרח וי״א חרס שמה ולמה נקרא שמה סרח שהיו פירותיה מסריחין מרוב שמנן׃ מכפון

רלבג

והנה להרחיקם עוד מעבוד עבודה זרה א אמר להם כי אחר ש שיכנסו לעבודתו יתב׳ תקשה להם מאד ע עבורתו כי לא ישא ל לפשעיהם אם יסורו מאחריו לעבוד ע״ז אך יכלה אותם אחר אשר הטיב להם ולא אמר להם זה יהושע שיהיה הענין בבחירתם לסור מאחרי יי׳ כי כבר נקשרו בזה כל הדורות במעמד הר סיני אך אמר להם זה להוסיף להם הרחקה מעבוד ע״ז כמו שזכרנו עם שכבר היה יודע מטוב תכונת בעת ההיא שהם לא יסכימו בשום פנים לעבוד זולתי הש״י ואחר זה אמר להם יהושע שהם עדים בהם כי הם בחרו לעבוד אתיו׳ להרחיקם יותר במה שאחר זה מעבוד ע״ז · ואמ׳ להם שיסירו את אלהי הנכר אשר בקרבם ויטו לבבם אל יי׳ אלהי ישראל והוא אמר להם זה שאם נפתה לבם בסתר מאחת העבודות האלו אשר לגויי הארץ יסירו מלבם הדעות הנפסדות בהם והם לא הודו שיצטרכו לזה אך השיבו כי הם יעבדו את יי׳ אלהי ישראל וישמעו בקולו׃ ויכרת יהושע ברית לעם · על זה להיותם עובדים אתיו׳ ולהשאיר זכר לזה המעשה למען יבושו ישר׳ אם יסורו מאחרי יי׳ כתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלהים והקים אבן גדולה תחת האלה אשר במקדש יי׳ להיות לזכר ולעדות על זה המעשה כמו שעשו יעקב ולבן במעשה הגל והמצבה להיות לעד ביניהם על בריתם את יי׳ · אחר זה זכר שכבר מת יהושע בן מאה ועשר שני׳ וקברו אותו בגבול נחלתו·

וישלח כ"ב וס' נמסר בסדר נח׃ ויהי אחרי הדברים האלה ג' וס' ויגד לאברהם. אביך חולה. וימת יהושע ונמסר גם בסדר וירא׃ וכל ימי ג' וס' הזקנים. וחברו. וכל ימי מלכי ישראל׃ במאה ה' רפין בקריאה וס' ויקן

מִצְּפוֹן לְהַר־גָּעַשׁ׃ וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַאֲשֶׁר יָדְעוּ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃ וְאֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר־הֶעֱלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה וַיִּהְיוּ לִבְנֵי־יוֹסֵף לְנַחֲלָה׃ וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן מֵת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבְעַת פִּינְחָס בְּנוֹ אֲשֶׁר נִתַּן־לוֹ בְּהַר אֶפְרָיִם׃

שבטים ויעבדו העם ג' · ז' דכות' · ה' רפין ת"ך ג' · יי'

מִצִּפּוּנָא לְטוּר גַּעַשׁ׃ וּפְלַח יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יוֹמֵי סָבַיָּא דִּי אוֹרִיכוּ יוֹמִין בָּתַר יְהוֹשֻׁעַ וְדִידְעוּ יָת כָּל עוּבָדָא דַּייָ דִּי עֲבַד לְיִשְׂרָאֵל׃ וְיָת גַּרְמֵי יוֹסֵף דְּאַסִּיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קְבַרוּ בִשְׁכֶם בְּאַחְסָנַת חַקְלָא דִּקְנָא יַעֲקֹב מִבְּנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בִּמְאָה חוּרְפָן וַהֲווֹ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאַחְסָנָא׃ וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן מִית וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בְּגִבְעַת דְּפִינְחָס בְּרֵיהּ דְּאִתְיְהֶבַת לֵיהּ בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם׃

סכום הפסוקים של ספר יהושע שש מאות וחמשים וששה וסי' סנ"ו וחציו ומחשבן עד רמת גלעד וסדריו ארבעה עשר׃

את חלקת השדה אשר. ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים. אין חפץ למלך במהר. תנה את אשתי את מיכל. ויששכר מישראל מאה אלף. ונמסר גם בסדר וישלח׃ קשיטה ג' וס' נמסר בסדר וישלח׃

רשי

להר געש. מלמד שרעש עליהם ההר להורגן לפי שלא הספידוהו כראוי׃ האריכו ימים. ימים האריכו שנים לא האריכו שנאמר׃ קברו בשכם. משכם גנבוהו לשכם החזירוהו׃ בגבעת פנחס בנו. מהיכן היה לו לפנחס חלק בארץ שירש את אשתו׃

סליק ספר יהושע

רדק

מצפון להר געש. רבי ברכיה ורבי סימון בשם ריב"ל חזרנו על המקרא ולא מצאנו מקום ששמו הר געש אלא מה הוא הר געש על ידי שנתרשלו ישראל בו ולא הספידוהו כראוי רצה הקדוש ב"ה להגעיש עליהם ההר ר"ל שגעש ההר ביום קבורתו׃ אשר העלו בני ישראל. אעפ"י שכתוב ויעל משה את עצמות יוסף עמו הוא הזהיר את בני ישר' להעלותם כמו ויבן שלמה והדומים לו ובדרש כל המתחיל במצוה ואחר גומרה נקראת על שם האחרון ממי אתה למד ממשה דכתי' ויעל משה את עצמות יוסף עמו כשנסתלק משה במדבר ולא נכנס לארץ והכניסו ישראל עצמותיו לארץ וקברו אותם ונתלית המצוה בהם דכתיב אשר העלו בני ישראל ממצרים אשר העלה משה אין כתוב כאן אלא אשר העלו׃ קברו בשכם. דרשו בו משכם גנבוהו ולשכם החזירוהו ולפי הפשט לפי שהיה שכם בחלק אפרים ולכבוד יוסף קברוהו בנחלה הראשונה אשר היה ליעקב אבינו בארץ ישראל ולפי דעתי בפסוק ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך רמז לו שיקבר שם בשכם זהו שאמר לך כי כבר זכר הבכורה שנתן לו שיטלו בניו שני חלקים׃ ויהיו לבני יוסף לנחלה. וחשבו להם העצמות לנחלה טובה שנקברו בנחלתם ודרשו בו על בני יוסף שהתעסקו בקבורת העצמות בנחלתם׃ אשר נתן לו בהר אפרים. אמרו רבותינו ז"ל מניין היה לו לפנחס שלא היה לו לאלעזר אלא מלמד שנשא פנחס אשה ומתה וירשה ומכאן סמכו לירושת הבעל ומהם אמרו כי אפשר שנפלה לו בשדה חרמים ויתכן גם כן לפרש כי ישראל נתנו לו כמו שנתנו לכלב ויהושע אבל לא על פי השם יתברך כמו שנתנו להם וזהו שאמר אשר נתן לו ואילו היתה ירושת אשתו או שדה חרמים לא היה אומר אשר נתן לו ורבותינו ז"ל אמרו כי לא נוכל לומר שקנה פנחס אותה גבעה דאם כן נמצאת שדה חוזרת ביובל ונמצא אותו צדיק קבור בקבר שאינו שלו אבל לשון נתן לו לא הקשה להם כי מצאנו לשון מתנה במכר כמו ויתן לי את מערת המכפלה ואם תאמר לפירושינו קשה גם כן שהרי מתנת יחיד חוזרת ביובל אבל מתנ' רבים אינה חוזרת וזאת הגבעה שבט אפרים נתנוה לו ולדבריהם שאמרו כי ירושת אשתו היתה הם אמרו גם כן כי ירושת הבעל אינה חוזרת ביובל וכן הדין׃

סליק ספר יהושע

רלבג

וזכר עוד שכבר עבדו ישר' את יי' כל ימי יהושע וכל ימי הזקני' אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעשה יי' אשר עשה לישר' והם יוצאי מצרים כי זולתם לא ידעו את כל המעשה וזכר אחר זה כי עצמות יוסף קברו במקום ההוא שהיה לבניו לנחלה וכי אלעזר בן אהרן מת ויקברו אתו בגבעת פנחס בנו אשר נתן לו בהר אפרי' ואם יאמר אומר איך היתה לפנחס אם לא היתה לאלעזר אמרנו לו כי תכף שמת אלעזר היה יורשו פנחס לפי שרשי התורה ולזה כשנקבר נקבר בגבעת פנחס בנו ואולם רבותי' ז"ל אמרו בפרק יש נוחלין כי פנחס ירשה מאשתו וזה דרך דרש ואמנם הפשט הוא לפי מה שכתבנו׃ **ואולם** התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו׃

הא' הוא לפרסם עוצם השגח' הש"י לישראל ושכבר קיים מה שנשבע לאבותינו ולזרע' שיתן להם את הארץ ולזה זכר מה שירשו מהאל' ע"י משה וע"י יהושע והמלכי' הרבים אשר נפלו בידם׃

הב' הוא במדות והוא שראוי לכל אדם שלא יקצר מעשות מה שאפשר מהטוב בחייו הלא תראה כי יהושע מפני שלא יכול להשלי' ירוש' הארץ לישר' לא קצר לעשות מה שהיה אפשר לו מהטוב והוא הפלת הארץ בנחלה לשבטים כי בזה היה תועלת כי הוא היה נביא ולא תשלם זאת החלוקה בשלמות למי שאינו נביא כי על פי יי' היתה כמו שזכר עם שכבר נמשך מזה תועלת שאם חלקו הארץ הנכבשת לבד היו ישר' מתעצלי' בירושת הנשאר מהארץ לרעתם שמה שיכבשו יגיע לכלל ישר' הנה לא יקום אחד מהשבטים אם לא יקומו כלם ואולי תהיה זאת העצלה סבה שלא תשלם להם ירושת הארץ אך כשידע כל שבט המגיע לו מזה יזדרז לכבוש הארץ ההיא לפי מה שאפשר ואם הוצרך אל העזר בקש אותו מאחד השבטים או יותר והבטיחו שהוא יעזור אותו גם כן לכבוש חלקו כמו שמצאנו שעשה שבט יהודה ושבט שמעון לפי מה שנזכר בראש ספר שופטים׃

השלישי הוא בזכירת המגיע לשבט ושבט מהארץ להצילם מהקטטה והמריבה אם ברוב הימים יפול מחלוקת ביניהם בענין האר' הנה מה שנזכ' בזה המקו' מהמגיע לחלק חלק מהם ישמרם מהקטט'׃

הרביעי הוא להזכיר קיום מה שייעד השם יתברך לכלב באשר מלא אחרי יי' ולא הלך בעצת שאר המרגלי' שהארץ אשר דרכה רגלו בה תהיה לו לנחלה ולבניו׃

החמשי הוא להודיע שכבר נתקיים ייעוד השם יתברך בשבט שמעו' ולוי במה שאמר יעקב אחלקם ביעקב ואפיצם ביש' כי כבר היו נחלותיהם מפוזרות כמו שזכרנו׃

הששי הוא להודיע שכבר קיימו ישראל מה שצוו בתורה להבדיל ערי המקל' ולתת ללוים ערים לשבת ומגרשיהן לבהמת' והנה קבצנו שתי המצות יחד כי ידמה שערי הכהנים והלוים כלם קולטות והנה התבאר מן התורה כי המזבח היה קולט ההורג בשוגג ולזה הוצרך לומר בהורג במזיד מעם מזבחי תקחנו למות כמו שביארנו שם וידמה כי מפני שכלל ערי המקלט עם ערי הלוי' הנשארו' בזה המספ' ואמ' בסוף שהם ערים מ"ח ומגרשיהן שכבר הקיפן זו לזו ולזה תהיינ' כלם קולטו'׃

השביעי והוא מה שלמדנו מהמזבח שבנו השבטים אשר מעבר הירדן כי כשירגיש האדם דבר אפשר שיתחדש ממנו הפסד או נזק ראוי שיתחכם להסירו קודם בואו ולא ימנעהו מזה ראותו שלא יתכן הגעת ההפסד או הנזק ההוא כי אם לעתים רחוקים הלא תראה כי אלו השבטים כשראו כי באורך הזמן יהיה אפשר שיסבב היות הירדן מפסיק ביניהם ובין ארץ ישראל שישביתו בניהם מעבוד את יי' התחכמו להמציא דבר כשאר מורה שגם הם מעם יי' ולזה בנו שם המזבח ההוא שיהיה בתבנית מזבח יי' ויקראו שמו כי עד הוא בינותינו כי יי' האלהים ויהושע כאשר ראה גם כן אפשרות סור ישר' מאחרי יי' מצד מה שנשארו מן הגוים ההם שלא החרימום גם כן לפי מה שאפשר להבילם מזה והביאם מזה ש' שיקבלו עליהם שבית ה' לעבדו ולאהבה אותו ושלא לסור מאחריו להרחיקם יותר מזה הענין׃

השמיני הוא שלמדנו מענין שלוח פנחס והנשיאים לשבטים שהיו מעבר לירדן לחקור אמתת הענין קודם עלותם עליהם לצבא והוא כי גם בענינים אשר יחשב שאין להמתין עליהם לעשותם כי אם תכף צריך להתישב ולחקור הענין הלא תראה כי לולא זאת החקירה היה נמשך מזה נזק רב בעלות בני ישר' לצבא על אחיהם והנה יחשב שאין להמתין על אלו הדברים שהם כנגד השם יתברך מפני הסבות שזכרו פנחס והנשיאים לשבטים האלו בזה המקום ולזה תמצא שלא המתין פנחס לקחת עצה ממשה רבינו בדבר זמרי אמרו רבותינו ז"ל כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב ומזה המקום יותר הספק איך לא נמלכו ישר' בזה ביהושע שהיה נביא עם שהיה מהענינים הראויים לעשות לפי משפטי התורה בהטלת העונשים ראוי שיהיה המעשה בהם לפי דרכי התורה באופני החקירה המיוסדת בתורה לא שיש אלו איך האמת בזה לנביא ואם באנו לבאר זה בזה המקום יארכו הדברים יותר מהראוי למה שאנחנו בו׃

התשיעי הוא מה שלמדנו שראוי לכל אדם שישתדל שיהיה נקבר בגבול משפחתו להשאיר שמו ולזה זכר בהקבר יהושע בגבול נחלתו והקבר יוסף בגבול נחלת בניו והקבר אלעזר בן אהרן בגבעת פנחס בנו ומזה המקום למדנו התועלת שהגיע מזה הכד ליוסף בשנחלקו בניו לשני שבטים וזה כי בזה היה רבוי בגורלות לבני רחל ויתכן יותר שיגיע מקום קבורתה בנחלה לאחד מהם וכבר נתבאר שכן היה לפי מה שנזכר בספר שמואל׃

מ׳מלין מן א׳ א׳ קדמ׳ נסיב ו״ו ואינון קריבין לי״י וס׳ ועבר י״י לנגוף · ודבר י״י אל משה · ואף י״י חרה בעם · ולמה י״י מביא אתנו · ויתעבר י״י בי · והפיץ י״י אתכם · ושב י״י אלהיך את · אלי עוד בית · ונחם י״י עוד קרא לאמר · ונוקם י״י אל קנוא ונוקם י״י · ובא י״י ונסתם גיא הרי · ובחר י״י לכן כה אמר י״י שבתי · ויצא י״י ונלחם בגוי׳ · ומה י״י

ונדעה נרדפה לדעת את

חד מן י״א מלין קריין ת׳ ולא כ׳ בן וסימנהון ויקרא ונחם דוד את בת שבע · וחכרי׳ ויואב שמנה עשרה דירמיה · באחר׳ לבכתני

ויהי

ה׳ כשחר נכון

רלבג

ספר

שאחרי מות יהושע שאלו בני ישר׳ ביי׳ ר״ל באורי׳ ותומי׳ מי מהשבטי׳ יעלה בתחלה להלחם בכנעני הנשאר בארצות השבטי׳ ורא׳ שנדע שאין הרצון בזה שלא היו כשאין באורי׳ ותומי׳ בימי יהושע כי התור׳ העידה כי בימי יהוש׳ ג״כ ישאלו במשפט האורי׳ · ואולם הרצון בזה כי אחרי מות יהושע הוצרכו לשאול מי יעלה בתחלה כי במלחמ׳ הראשונ׳ טרם נגרו׳ לשאר המלחמו׳ וזה שאם ינוצחו ישר׳ במלחמ׳ הראשונ׳ יאמרו הנשארי׳ מהגוים ההם סר כלם מעליה ויתחזקו להלחם בהם ואם ינצחו אותם יפיל העניין מורך לב בגוי׳ ההם וינצחום ישר׳ בקלות · ולזה בחר השם שילחם תחלה מי שהוא ראוי יותר לנצח והוא שבט יהוד׳ וכבר יהודה שעלה אתו שמעון להלחם כאשר כשארו בגבולו מהגוים ההם והנה קצצו ב׳ בהונות ידי אדני בזק ובהונות רגליו להפיל מורך על שאר המלכי׳ שירא׳ מלהלחם ב׳ בישר׳ עם שכבר סבב זה השם ית׳ להשיב לו מדה כנגד מדה כמו שזכר כאמר עשיתי כן שלם לי אלהי׳ וזכר שהביאוהו אחר זה בירושלם ומת שם ו׳ וכבר נלחמו בני יהוד׳ בירושלם קודם זה ולכדו אותה והכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש׳ וילך

ויהי אחרי מות ד׳ וסי׳ אברהם׳ משה · יהושע · שאול · ונמסר גם בסוף חיי ובריש יהושע · וסימ׳ בלשון תרגום אבא רעיא שמשא ומלכא ׃ ונלחמה ד׳ בקריאה וסי׳ ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורל

א אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאֲלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּיהוָה לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ אֶל־הַכְּנַעֲנִי בַּתְּחִלָּה לְהִלָּחֶם בּוֹ ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה יְהוּדָה יַעֲלֶה הִנֵּה נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ בְּיָדוֹ ׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אָחִיו עֲלֵה אִתִּי בְגוֹרָלִי וְנִלָּחֲמָה בַּכְּנַעֲנִי וְהָלַכְתִּי גַם־אֲנִי אִתְּךָ בְּגוֹרָלֶךָ וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ שִׁמְעוֹן ׃ וַיַּעַל יְהוּדָה וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי בְּיָדָם וַיַּכּוּם בְּבֶזֶק עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ ׃ וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲדֹנִי בֶזֶק בְּבֶזֶק וַיִּלָּחֲמוּ בּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַפְּרִזִּי ׃ וַיָּנָס אֲדֹנִי בֶזֶק וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרָיו וַיֹּאחֲזוּ אֹתוֹ וַיְקַצְּצוּ אֶת־בְּהֹנוֹת יָדָיו וְרַגְלָיו ׃ וַיֹּאמֶר אֲדֹנִי־בֶזֶק שִׁבְעִים מְלָכִים בְּהֹנוֹת יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם מְקֻצָּצִים הָיוּ מְלַקְּטִים תַּחַת שֻׁלְחָנִי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן שִׁלַּם־לִי אֱלֹהִים וַיְבִיאֻהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיָּמָת שָׁם ׃

ד׳ וכי׳ אבא רעיא שמשא ומלכא · ל׳ ומס׳ · ד׳ · ל׳ ומ׳ · ל׳ כספ׳ · יח׳ ול׳ כספ׳ · ב׳ את ידיהם רפמיו׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · יח׳ · ז׳ ול׳ כתי׳ כן

והוה בָּתַר דְּמִית יְהוֹשֻׁעַ וּשְׁאִילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵימְרָא דַּיְיָ לְמֵימַר מַן יִסַּק לָנָא לְוָת כְּנַעֲנָאָה בְּקַדְמֵיתָא לְאַגָּחָא קְרָבָא בֵּיהּ ׃ וַאֲמַר יְיָ יְהוּדָה יִסַּק הָא מְסָרִית יַת יָתְבֵי אַרְעָא בִּידֵיהּ ׃ וַאֲמַר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אֲחוּהִי סַק עִמִּי בְּעַדְבִי וּנְגִיחַ קְרָבָא עִם כְּנַעֲנָאָה וְאֵיהַךְ אַף אֲנָא עִמָּךְ בְּעַדְבָךְ וַאֲזַל עִימֵּיהּ שִׁמְעוֹן ׃ וּסְלִיקוּ דְּבֵית יְהוּדָה וּמְסַר יְיָ יַת כְּנַעֲנָאָה וּפְרִיזָאָה בִּידֵהוֹן וּמְחוֹנוּן בְּבֶזֶק עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא ׃ וְאַשְׁכַּחוּ יַת אֲדֹנִי בֶזֶק בְּבֶזֶק וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בֵּיהּ וּמְחוֹ יַת כְּנַעֲנָאֵי וְיַת פְּרִיזָאֵי ׃ וַעֲרַק אֲדֹנִי בֶזֶק וּרְדָפוּ בַּתְרוֹהִי וְאַחֲדוּ יָתֵיהּ וְקַצִּיצוּ יַת קַרְסוּלֵי יְדוֹהִי וְרַגְלוֹהִי ׃ וַאֲמַר אֲדֹנִי בֶזֶק שַׁבְעִין מַלְכִין קַרְסוּלֵי יְדֵיהוֹן וְרַגְלֵיהוֹן מְקַצְּצִין הֲווֹ מְלַקְּטֵי לַחְמָא תְּחוֹת פָּתוֹרִי כְּמָא דַעֲבָדִית כֵּן שַׁלֵּים לִי יְיָ וְאַיְתוּהִי לִירוּשְׁלֵם וּמִית תַּמָּן ׃

ונלחמה · ויאמרו ליפתח לכה והיתה לנו לקצין · ויאמר הפלשתי אני חרפתי את ישראל · ונלחמה אתם במשור אם לא נחזק כהם ׃ ויכום י״א בקריאה וסי׳ נמסר בסדר שלח לך ׃

רדק

תנה אל כורא
לבן קמחי עזרא
ודעת נבחרה
בספר השופטים ׃
ולב עבדך תתמוך
ואת ידו תסמוך
ומזדים תחשוך
ומדרך סטים ׃

ויהי אחרי מות יהושע · מי יעלה לנו · לכבוש את הארץ אשר נשארה להכבש ׃ וימצאו את אדני בזק · מלרע · ויכם אדני בזק ויאמר אדני בזק מלעיל והיו״ד נוספת ר״ל אדון בזק וכן אדני צדק אדון צדק ׃ בהנות · מן בוהן ידו ואינו משקלו אלא משקל לשון לשונות והוא ה׳ האצבע הגס שבאצבעו׳ ׃ וילחמו

רשי

מי יעלה לנו אל הכנעני · על מקומות ם שהפלנו בגורל ועדיין לא כבשנו ׃ יהודה יעלה · שבט יהודה יעלה תחלה לכבוש את גורלו ׃ לשמעון אחיו · לשבט שמעון ׃ עלה אתי · ועזרני לכבוש את מה שנפל בגורלי ויש פותרין יהודה יעלה הוא עתניאל הוא יעבץ שאלו אות׳ במס׳ תמורה מה שמו יהודה אחיו שמעון שמו ולשמעון אחיו אמר שילך אתו בבזק · שם מקום ׃ שבעה מלכים וגו׳ · מכאן אתה למד מה גדולתן ועושרן של מלכי כנען שהרי אדני בזק לא היה כדי למנותו עם מלכי כנען בשם מלך וכתוב בו כאן ׃ ויביאוהו ירושלם · שהלכו משם להלחם על ירושלם ׃ שלחו

אדני ב׳ בנקו׳ שכר יעד אדני זה

וילחמו בני יהודה · פי' וכבר נלחמו כי בימי יהושע לכדו ירושלם כמו שפירשתי בספר יהושע כי בכלל מלכי כנען אשר הכה יהושע הוא מלך ירושלם וכן וילך יהודה אל הכנעני פי' וכבר הלך כי בימי יהושע לכדו חברון ודביר ודבר עתניאל פירשתי בספר יהושע: ושם דביר. ובדברי רז"ל כי בלשון פרס קורין לספר דביר: גלות עלית וגלות תחתית·

שלחו באש · שלחו אש שבלה: אחי כלב · מאמו: ותסיתהו · ואמלכתיה למון כמלך שמייעצין האדם ומסיתין לבו לדבר אחד כ"ל: ותצנח · ואיתרכינת ליפול לרגלי אביה: ארץ הנגב · אדם שביתו מנוגב מכל טוב שאין בו אלא תורה: גלת מים · שדה בית הבעל · אתר בית שקייא דמיא: מעיר התמרים · היא יריחו

שלח: ד' דגשין בקריא' וסי' וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה · גם כל הערים הנמצאות · אשר שלחו חפשים ויכבשום · וכל שללם שלחו למלך · וכל דסמיכי לאש דכוו' דגשים במ"א רפי' וסי' שלחו באש מקדשך ומטע' ביה: יושב ד' מלאים בספרא וסי' ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנעני · ויכו את הכנעני יושב צפת·

וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה ויכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש: ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנעני יושב ההר והנגב והשפלה: וילך יהודה אל הכנעני היושב בחברון ושם חברון לפנים קרית ארבע ויכו את ששי ואת אחימן ואת תלמי: וילך משם אל יושבי דביר ושם דביר לפנים קרית ספר: ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה: וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב הקטן ממנו ויתן לו את עכסה בתו לאשה: ויהי בבואה ותסיתהו לשאל מאת אביה השדה ותצנח מעל החמור ויאמר לה כלב מה לך: ותאמר לו הבה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים ויתן לה כלב את גלת עלית ואת גלת תחתית: ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם: וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה: וילכד יהודה את עזה ואת גבולה ואת אשקלון ואת גבולה ואת עקרון ואת גבולה:

ח' · מן זוגין דיד קמ"ס ויתר כתית · ב' מל' · ב' · ו' תס' · ג' · ב' זקפ' קמצין · מ' ל' חס' · ל' · ל' רפי · ל' · ל' · ר' מל' בספ'

ואגיחו קרבא בני יהודה בירושלם וכבשו יתה ומחוהא לפתגם דחרב וית קרתא אוקידו בנורא: ובתר כן נחתו בני יהודה לאגחא קרב בכנענאי יתיב טורא ודרומא ושפלתא: ואזלו דבית יהודה לות כנענאי דיתבין בחברון ושום חברון מלקדמין קרית ארבע ומחו ית ששי וית אחימן וית תלמי: ואזלו מתמן לות יתבי דביר ושום דביר מלקדמין קרית ארכי: ואמר כלב דימחי ית קרית ארכי ויכבשנה ואתן ליה ית עכסה ברתי לאיתו: וכבשה עתניאל בר קנז אחוהי דכלב דזעיר מיניה ויהב ליה ית עכסה ברתיה לאיתו: והוה במיעלה ואמלכתיה למשאל מן אבוהא אחסנתא ואתרכינת מעל חמרא ואמר לה כלב מה ליך: ואמרת ליה הב לי אחסנתא ארי לארע דרומא יהבתני ותתן לי אתר בית שקיא דמיא ויהב לה כלב ית בית שקיא עילאה וית בית שקיא תחתאה: ובני שלמאה חמוהי דמשה סליקו מן קרתא יריחו עם בני יהודה מדבר יהודה די בדרום ערד ואזלו ויתיבו עם עמא: ואזל יהודה עם שמעון אחוהי ומחו ית כנענאה יתיב צפת וגמר יתה וקרא ית שמא דקרתא חרמה: וכבש יהודה ית עזה וית תחומה וית אשקלון וית תחומה וית עקרון וית תחומה:

והוא יושב בחרושת הגוים · ויתן יי' אלהי ישראל את סיחון ואת כל עמו: לשאל ו' חס' בקריאה וסי' ותסיתהו דשפטים · וישלח תעי את יורם בנו אל המלך דשמואל · לשאל לנו מלך · ומי יסור לשאל לשלום לך · לא נתתי לחטא חכי · וינסו אל בלבבם: ותצנח ג' בקריאה וסי' ויהי בבאה ותסיתהו לשאל דיהושע · וחברו דשפטים · ותצנח בארץ והוא נרדם · ונמסר גם ביהושע סימן ט"ו:

ובספר יהושע גלות עליות וגלות תחתיות עליות ותחתיות אומר על הגלות עלית ותחתית אומ' על חלקת השד' שהיו בה הגלות וכן יש שנויים אחרים כי בספר יהושע תנה לי ובזה הבה לי· תהקרו סימן · ושם שדה ובזה השדה וחד פסוק סימן ויקם שדה עפרון וגו' השד' והמערה: מעיר התמרי' · ת"י מקרית יריחו לפי שהיו בה תמרי' רבי' נקראת כן: ובא במפורש בתור' בקעת יריחו עיר התמרי': וילך וישב את העם · על הראש שבבני קני את והלכו בני המשפחה עמו וישבו שם עם בני יהוד' במדבר יהודה והכתוב לא ספר לנו עלו מעיר התמרים או אם היו יושבי' שם עם הכנעני ואפשר שהיו שם עם הכנעני יושבים כי יתרו לא היה עם בני ישראל כי כן כתוב וילך לו אל ארצו ופרשת ויאמר משה לחובב ופרש' וישמע יתרו בזמן אחד היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וחובב הוא יתרו כמו שכתוב מבני חובב חותן משה ופרשת וישמע יתרו שלא במקומה נכתב לחבר דבר יתרו עם דבר עמלק כי ע עמלק הרע לישראל בצאתם ממצרי' והכר להם לפיכך שמר לו הקב"ה הדבר עד סוף כל ה הדורות כמו שכתוב מלחמה ליי' בעמלק מדור דור ויתרו הטיב לישראל ושמח בטובתם והטיב להם בעצתו ושמר לו ה הקב"ה הטובה עד סוף כל ה הדורו' כי הנה אומר שישבו עם בני יהודה ונתנו להם מקום ל לשבת בארצם ושבו לדת ישרא' ובימי שאול היו יושבי' עם עמלק כי באהלים היו יושבים ונוסעים ממקום למקום ואמר להם שאול סורו רדו מתוך עמלקי וגו' ואתה עשית חסד עם בני ישראל וגו' הנה כי החסד היה שמור להם לעולם ובימי יהוא יונדב בן רכב היה אהוב ו ונכבד בין ישרא' ובימי ירמיהו הנביא היו בית הרכבים בתוך בני ישראל ואמר הכתוב לא יכרת איש לבית יונדב בן רכב עומד לפני כל הימים ובית הרכבים הם מבני יתרו כמה שנאמר המה הקנים הבאי' מחמת אבי בית רכב ועתה כשלכדו בני יהוד' חברון היו יושבים עם הכנעני בחברון בעיר סמוך לה נקראת עיר התמרי' וכשלכדו בני יהודה חברון עלו משם בשלום כי קראו להם בני יהודה לשלום בהלחם עם הכנעני שעלו מביניהם ולא יספו עמם כמו שקרא להם שאול בהלחמו עם העמלקי וכן עמו ועלו משם בשלום וישבו במדבר יהודה עם בני יהודה זהו הנראה לי מדרך הפשט ומדרך הסברא ורז"ל דרשו בו כי בני ישראל נתנו לו עיר התמרים והיא יריחו לדעתם כמו שתי' נתנוהו לבני קני ואמר כי מה שאמר משה רעה והיה הטוב ההוא אשר ייטיב השם עמנו והטבנו לך הוא דשנה של יריחו שהיה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוה מלחלק אמרו מי שיבנה בחלקו בית המקד' יהיה לו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו והיה בידם ארבע מאות וארבעים שנה עד שנבנה בית המקדש ואז בא בנימן ליטול אותה מהם ופנו אותה להם שנאמר עלו מעיר התמרים ועם ישראל כמ"ר יתרו כמו שאמר לו משה אל נא תעזוב אותנו ומה שאמר וילך לו אל ארצו שהלך לגייר בני משפחתו ועוד דרשו בו כי מה שאמר עלו מעיר התמרים שהניחו אותו מעצמם שהלכו ללמוד תורה במדבר יהודה עם עתניאל בן קנז הוא יעבץ כמו שכתוב בדברי הימים ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו' המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב:

שנותן להם דושנ' של יריחו לאוכלה עד ש שיבנ' בית המקדש ומי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטלנה כדי ש שיהא לכל ישרא' חלק בבית הבחירה ונתנוה לבני יתרו ארבעים ו וארבע מאות שנה והתלמידים שבהם ה הניחוה והלכו אצל עתניאל בן קנז הוא יעבץ במדבר יהודה אשר בנג' ערד ללמוד תורה: וישב את העם · עם התלמידי' היושבי' לפניו הוא בקש מאת הקב"ה שיזמן לו ת תלמידים הגונים שנאמר ויקרא יעבץ לאלהי וגו' וזימן לו החסידים הללו: כי

סלחו ד' רנפ' וכל דכות' לנסן אג' רמ' בגא רפי

רלבג

וילך יהוד' אל הכנעני היושב בחברון וגו'· כי כבר התבאר בספר יהושע כי כלב הוא שנלחם בהם ואמנם הביא עמו שם שבט יהודה כי הוא היה נ נשיא השבט ולזה יחס זאת המלחמה לשבט יהודה וידמה שכבר היתה זאת המלחמה אחרי מות יהושע ואף על פי שנזכרה בספר יהושע ואולם נזכרה שם לבאר שכבר כ נתקיי' יעוד הש"י לכלב· כי חברון נתנה לו ל לנחלה על פי הש"י והו' נלחם בה וכבש' בסוף הענין אף על פי שלא כבשה בימי יהושע· ושם דביר הנזכר בזה המקו' הוא מקום אחר זולת אשר לכד יהושע לפימה שנזכר בספר יהושע את' וישב יהושע וכל ישרא' עמו דבירה· והנה זכר שהסיתה ע עכסה את בעלה לשא' מאת אביה השדה וכשנתנו לה הוסיפה היא לשאול גלות מים· והנה בני קיני חותן משה שבו לדת ישראל ולזה ישבו את יהודה: ויהי

כי

כי לא להוריש · תרגם יונתן ובתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא : ואת היבוסי יושבי ירושלם · מחוז היה בירושלם ששמו יבוסי ומבני אבימלך היו ולא הורישם מפני השבועה עד שבא דוד לפי שעדיין היה נכדו קיים והוא נשבע לו ולניכו ולנכדו ביתאל שנפל בגורלם ואף על פי שפסל מיכה עמהם שהרי מיכה משבט אפרים כאמר כאן ויי׳ עמם הוא ש שאמר דכיאל לך יי׳ ה הצדקה ולנו בשת ה הפנים : ויתירו · על ידי אחרים ושלחו מאללין ויתורו את הארץ כאמר במרגלי׳ שכמן ואלו ששלחו ה מרגלים כאמר בהם ויתירו : את מבוא העיר · שהיו נכנסין לה דרך המערה ולוז אחד עומד על פי ה המערה ונכנסין דרך הלוז למערה לוז שנדלים בו אגוזים ד דקים קולדר״א בלע״ז : ויראם · באצבעו : הוא שמה עד היום · לא בלבלה סנחריב ולא החריבה נבוכד נצר : לא הוריש מנשה · סיפר הכתוב בגנותו שהתחילו ל למעול בהקב״ה שצוה אותם והורשתם את כל יושבי הארץ וגו׳ : ויעל

כי לא להוריש : כי לא יכלו להוריש אע״פ שהיה יי׳ עמם להוריש את יושבי ההר יושבי העמק לא יכלו להורישם כי רכב ברזל להם והסבה האמתית כי הניח אותם הש״י לנסו׳ בם את ישר׳ כמו שאומר אחר הניח יי׳ לנסות בם את ישר׳ וי״ת ותריכו ית יתבי טורא בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא ארי רתיכין דברזלא להון · לא הורישו בני בנימין · ובספר יהושע אומר לא יכלו בני יהודה להורישם והוא כמו שפירשנו כי ירושלם בין יהודה ובנימן ומה שאמר עד היום הזה שמואל ה הנביא כתב כן כי הוא כת׳ ספר שופטי׳ לפי הקבלה ובימיו היה עדין היבוסי בירושלם ואף בימי דוד כמו שכתוב : ויתירו · פועל יוצא והשלוחים הם התרים וקראם שומרים שעמדו את פני העיר ושמרו אם יראו איש יוצא מן העי׳ כי לא היו רואי׳ את מבוא העיר אולי היו גנות ופרדיסין ש סביבותיה : הראנו נא את מבוא העיר · בדברי רז״ל למה נקרא שמה לוז מה לוז זאת שאין לא פה כך לא היה אדם יכול לעמו׳ על פתחה של עיר אמר רבי שמעון לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה ודרך מערה לעיר הדא הוא דכתיב ויראו השומרים וגו׳ : ועשינו עמך · בשוא הע״ס וקמץ הכ״ף ויש ספרים שכתוב בקמץ הע״ס ושוא הכ״ף והיא שגגה וידענו זה מפי המסרה : ויראם את מבוא העיר · אמרו רז״ל באצבעו רמז להם והרא׳ להם כדי שלא ירגיש אדם בו : ארץ החתים · אינו החתים משבע אומות : הוא שמה עד היום הזה · לפי שקרא לה שם העיר האחרת אמר כי באותו השם שקרא לה קוראים לה עד היום הזה לוז ובדרש היא שמה עד היום הזה תניא היא לוז שצובעין בה תכלת היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכד נצר ולא החריבה ואף מ מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה להם מוציאין א אותם חוץ לחומה והם מתים : כי חזק ישראל · פועל עבר כי הוא תנועת קמץ וחטף פתח : [illegible]

שלחו ג׳ בקריאה וסי׳ ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו · כי יתרו פתח ויענני בן כתיב · ועל ימין פרחה : החתים ה׳ בקריא וסי׳ שמדבר והלבנון הזה עד הנהר הגדול · וילך האיש ארץ החתים · ותעלה ותצא מרכבה ממצרים · וחברון דרה ויעלו ויוציאו ממצרים ברכבה · הנה שבר עלינו מלך ישראל את מלכי : ויקרא שמה ג׳

וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוּדָה וַיֹּרֶשׁ אֶת־הָהָר כִּי לֹא לְהוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי הָעֵמֶק כִּי־רֶכֶב בַּרְזֶל לָהֶם׃ וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב אֶת־חֶבְרוֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיּוֹרֶשׁ מִשָּׁם אֶת־שְׁלֹשָׁה בְּנֵי הָעֲנָק׃ וְאֶת־הַיְבוּסִי יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם לֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי בִנְיָמִן וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי בִנְיָמִן בִּירוּשָׁלִַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיַּעֲלוּ בֵית־יוֹסֵף גַּם־הֵם בֵּית־אֵל וַיהוָה עִמָּם׃ וַיָּתִירוּ בֵית־יוֹסֵף בְּבֵית־אֵל וְשֵׁם־הָעִיר לְפָנִים לוּז׃ וַיִּרְאוּ הַשֹּׁמְרִים אִישׁ יוֹצֵא מִן־הָעִיר וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַרְאֵנוּ נָא אֶת־מְבוֹא הָעִיר וְעָשִׂינוּ עִמְּךָ חָסֶד׃ וַיַּרְאֵם אֶת־מְבוֹא הָעִיר וַיַּכּוּ אֶת־הָעִיר לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָאִישׁ וְאֶת־כָּל־מִשְׁפַּחְתּוֹ שִׁלֵּחוּ׃ וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אֶרֶץ הַחִתִּים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לוּז הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

וְלֹא־הוֹרִישׁ מְנַשֶּׁה אֶת־בֵּית־שְׁאָן וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־תַּעְנַךְ וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשְׁבֵי דוֹר וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי יִבְלְעָם וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ וַיְהִי כִּי־חָזַק יִשְׂרָאֵל וַיָּשֶׂם אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵישׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ׃

וְאֶפְרַיִם לֹא הוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ בְּגָזֶר׃ זְבוּלֻן לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יוֹשְׁבֵי קִטְרוֹן וְאֶת־יוֹשְׁבֵי נַהֲלֹל וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ וַיִּהְיוּ לָמַס׃ אָשֵׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי עַכּוֹ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאֶת־אַחְלָב וְאֶת־אַכְזִיב וְאֶת־חֶלְבָּה וְאֶת־אֲפִיק וְאֶת־רְחֹב׃ וַיֵּשֶׁב הָאָשֵׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישׁוֹ׃ נַפְתָּלִי לֹא־הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וְאֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־עֲנָת וַיֵּשֶׁב בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הָיוּ לָהֶם לָמַס׃

וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְבֵית יְהוּדָה וְתָרִיכוּ יָת יָתְבֵי טוּרָא בָּתַר כֵּן דְחָבוּ לָא יְכִילוּ לְתָרָכָא יָת יָתְבֵי מֵישְׁרָא אֲרֵי רְתִיכִין דְבַרְזְלָא לְהוֹן׃ וִיהָבוּ לְכָלֵב יָת חֶבְרוֹן כְּמָא דְמַלֵיל מֹשֶׁה וְתָרִיךְ מִתַּמָּן יָת תְּלָתָא בְּנֵי גִיבָּרַיָא׃ וְיָת יְבוּסָאֵי יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לָא תָרִיכוּ בְּנֵי בִנְיָמִן וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי בִנְיָמִן בִּירוּשְׁלֵים עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּסְלִיקוּ דְבֵית יוֹסֵף אַף אִינוּן לְבֵיתְאֵל וּמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְהוֹן׃ וְשַׁלָּחוּ מְאַלְלִין דְבֵית יוֹסֵף לְבֵיתְאֵל וְשׁוּם קַרְתָּא מִלְקַדְמִין לוּז׃ וַחֲווֹ נַטְרַיָא גַבְרָא נָפֵיק מִן קַרְתָּא וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַחְזֵינָא כְעַן יָת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וְנַעְבֵּיד עִמָּךְ טֵיבוּ׃ וְאַחֲזֵינוּן יָת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וּמְחוֹ יָת קַרְתָּא לְפִתְגַם דְחָרֶב וְיָת גַבְרָא וְיָת כָּל זַרְעִיתֵיהּ שֵׁזִיבוּ׃ וַאֲזַל גַבְרָא לְאַרְעָא חִתָּאֵי וּבְנָא קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמַהּ לוּז הוּא שְׁמַהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וְלָא תָרִיכוּ דְבֵית מְנַשֶּׁה יָת בֵּית שְׁאָן וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת תַּעֲנָךְ וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי דֹאר וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי יִבְלְעָם וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי מְגִדּוֹ וְיָת כַּפְרָנָהָא וּשְׁרִי כְּנַעֲנָאָה לְמִתַּב בְּאַרְעָא הָדָא׃ וַהֲוָה כַּד תְּקֵיף יִשְׂרָאֵל וְשַׁוִּי יָת כְּנַעֲנָאֵי לְמַסְּקֵי מִסִּין וְתָרָכָא לָא תָרֵיכִינוּן׃

וּדְבֵית אֶפְרַיִם לָא תָרִיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי דְיָתְבִין בְּגָזֶר וִיתִיבוּ כְנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן בְּגָזֶר׃ דְבֵית זְבוּלֻן לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי קִטְרוֹן וְיָת יָתְבֵי נַהֲלוֹל וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן וַהֲווֹ לְמַסְּקֵי מִסִּין׃ דְבֵית אָשֵׁר לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי עַכּוֹ וְיָת יָתְבֵי צִידוֹן וְיָת אַחְלָב וְיָת אַכְזִיב וְיָת חֶלְבָּה וְיָת אֲפִיק וְיָת רְחוֹב׃ וִיתִיבוּ דְבֵית אָשֵׁר בְּגוֹ כְּנַעֲנָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא אֲרֵי לָא תָרֵיכִינוּן׃ דְבֵית נַפְתָּלִי לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וְיָת יָתְבֵי בֵית עֲנָת וִיתִיבוּ בְּגוֹ כְּנַעֲנָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא וְיָרְבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הֲווֹ לְהוֹן לְמַסְּקֵי מִסִּין׃

רלבג

ויהי יי׳ את יהוד׳ ויורש את ההר · ר״ל שכבר מצא עצמו יהוד׳ נעזר ביי׳ בהורשת ההר אמנם לא יכול להוריש את יושבי העמק כי ר רכב ברזל להם והיו יותר חזקים ממנו · וראוי שתדע כי אם היה בא לו יעוד מאת הש״י שיעזרהו במקום אחר בזולת המלחמה לא יאמר שלא יכול ל להוריש יושבי העמק כי אין מעצור ליי׳ ל להושיע ברב או במעט אלא שלא מצאנו יעוד השם ליהודה שיכבוש רק בגבול נחלתו כמו שנזכר בראש זה ה הספר וזאת המלחמה היתה בגבול שמעון · וראוי שתד׳ כי היבוסי ישב ירושלם עד ימי דוד כמו שנזכר בספ׳ שמואל והיתה שבת שמרו שם הברית ש שכרת אברהם עם א אבימלך שלא ישקר לו ולניננו ולנכדו והנה שמואל הנביא כתב זה הספר כמו שאמרו ר רז״ל והוא אמר אמ׳ עד היום הזה ר״ל עד ימי כתבו זה הספר והנה זכר אחר זה מה שנשאר מהגוים האלה בגבול ישראל לבאר שהם היו להם למוקש כמו שנזכר בתורה · ויעל

מסרה

בקריא׳ וסי׳ שטנה · רחבות ויאמר כי עתה · ויקרא שמה לוז : ואת יושבי ט׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות : ויואל ז׳ ה׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ בסדר שמות : חזקה פתחין וסי׳ נמסר בסדר מקץ : ואפרים ח׳ וכל מנשה ואפרי׳ דכוו׳ וסי׳ נמס׳ בסדר פנחס :

ותכבד יד בית יוסף. שהיו סמוכים להם כי אלון ושעלבים לבני דן היו ובני יוסף היו סמוכים להם ולבני יהודה וכבדה יד בית יוסף על האמורי והיו להם למס אבל לא הורישום ולפיכ׳ היו להם לשכים ולצנינ׳: וגבול האמורי. גם זה לא הורישו בית יוסף מהסלע ולמעלה: ויעל מלאך יי׳ ית׳ וסליק נביא בשליחות מן קדם יי׳ ואמרו ר״זל כי פנחס היה זה הנביא: מן הגלגל. שם נאמר׳ לו נבואה הזאת שיאמ׳ אותה לישר׳ בזה המקום אולי הוא קבצם שם על פיו׳ או היו נקבצים שם על דבר אחר: אל הבוכים. נקרא המקום כן לפי שבכו שם כמו שאומר: אעלה אתכם. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: לצדים. מקרא קצר ופירושו לצנינים לצדים ות׳ למעיקים כמו צרים ויש מפרשים אותו מן צוד כרוני והדגש תמור׳ הנח ע״ן הפעל כמו ופטורי ציצים ר״ל שיצודו וילכדו אתכם: וישלח יהושע. וכבר שלח וכתב דברים אלה הנה לפי שעשו בני ישראל הרע בעיני יי׳ ואמר כי כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר ה האריכו ימים אחריו לא עשו ה הרע שראו מעשה השם׳ שעשה לישראל שהעבירם הירדן ב ביבשה ועמידת השמש והירח וניצוח המלכים: ביד

ויעל מלאך יי׳. שניהו בסדר עולם זה היה פנחס: אל הבוכים. שם המקום: אעלה אתכם. כך היתה דעתי מתחלה להעלותכם ממצרים וכן נשבעתי על מנת להוריש את אויבי: וגם אמרתי. עתה אמרתי בלבי: לצדים. למצודים בצרכם כגרודים וציצות לסלול ולצות: וישלח יהושע וגו׳. זה היה מעשה מוקדם אלא לפי שבא לומר ויעשו הרע התחיל ל לומ׳ כן יהושע כשמת וקבלו לפניו לעבוד יי׳ שילחם איש לנחלתו והם עבדו את יי׳ כל ימיו וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימי׳ וגו׳ ואחר כך ויעשו בני ישראל הרעימים ה האריכו שנים לא ה האריכו לפי שנתעצלו בהספדו הוא שנ׳ להר געש שרעש עליה׳ ההר להורגן: בתמנת חרס. על שם שהעמידו תמונת החרס על ק קברו כלומר חבל על אדם שמעמיד החמה ומוטל בקבר: בבל

ההרה ״ג וס׳ נמסר בסדר דברים: אעלה ח׳ וס׳ בלשן תרגום אמר מלאכא לאנתתיה דארונה אריך למכסיא קטרתא בירושלם וס׳ נמסר בסדר שמות: ליושבי הארץ הזאת ג׳ דסמיכי בקריאה וס׳ ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת. הנני ממלא את כל. הלא את אחינו: מזבחותיהם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וס׳ כי אם כה תעשו

וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לעמק: ויאל האמרי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס: וגבול האמרי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה:

ויעל מלאך יהוה מן הגלגל אל הבכים ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבתיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם: ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון ולא שמעתם בקולי מה זאת עשיתם: וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים ואלהיהם יהיו לכם למוקש: ויהי כדבר מלאך יהוה את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו: ויקראו שם המקום ההוא בכים ויזבחו שם ליהוה:

וישלח יהושע את העם וילכו בני ישראל איש לנחלתו לרשת את הארץ: ויעבדו העם את יהוה כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושוע אשר ראו את כל מעשה יהוה הגדול אשר עשה לישראל: וימת יהושע בן נון עבד יהוה בן מאה ועשר שנים: ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס בהר אפרים מצפון להר געש: וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את יהוה וגם את המעשה אשר עשה לישראל:

ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יהוה ויעבדו את הבעלים:

ודחקו אמוראי ית בני דן לטורא ארי לא שבקונון למחת למישרא: ושרי אמוראה למיתב בטור חרס באילון ובשעלבים ותקיפת יד בית יוסף והוו למסקי מסין: ותחום אמוראה ממסקני עקרבים מן כיפא ולעילא:

וסליק נביא בשליחות מן קדם יי׳ מן גלגלא לבוכים ואמר אסיקית יתכון ממצרים ואעלית יתכון לארעא די קיימית לאבהתכון ואמרית לא אשני קיימי עמכון לעלם: ואתון לא תגזרון קיים ליתבי ארעא הדא אגוריהון תתרעון ולא קבלתון למימרי מא דא עבדתון: ואף אמרית לא אתריך יתהון מן קדמיכון ויהון לכון למעיקין וטעותהון יהון לכון לתקלא: והוה כד מליל נביא דיי׳ ית פתגמיא האילין לכל בני ישראל וארימו עמא ית קלהון ובכו: וקרו שמא דאתרא ההוא בוכים ונכיסו תמן נכסת קודשיא קדם יי׳:

ושלח יהושע ית עמא ואזלו בני ישראל גבר לאחסנתיה למירת ית ארעא: ופלחו עמא קדם יי׳ כל יומי יהושע וכל יומי סביא די אוריכו יומין בתר יהושע דחזו ית כל עובדא דיי׳ רבא די עבד לישר׳: ומית יהושע בר נון עבדא דיי׳ בר מאה ועשר שנין: וקברו יתיה בתחום אחסנתיה בתמנת חרס בטורא דבית אפרים מצפונ׳ לטור געש: ואף כל דרא ההוא אתכנישו לות אבהתוהי וקם דרא אוחרנא בתריהון דלא ידעין למדחל מן קדם יי׳ ואף ית עובדא די עבד לישראל:

ועבדו בני ישראל ית דביש קדם יי׳ ופלחו ית בעליא:

רלבג

ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל אל הבוכים. ר״ל אל המקום אשר קראו בוכים אחר זה מצד הבכיה שבכו שם ישר׳ וזה המלאך היה נביא שלא יתכן שידבר מ מלאך יי׳ לרבים יחד בזה האופן כמו ש שזכרנו במקומות מה בפירושנו לדברי ה התורה וכן ת״י שזה המלאך היה נביא ודמה שזה הנביא היה פנחס כמו שאמ׳ ז״ל ואמר שעלה מן הגלגל לפי ששם היה כשבאה לו הנבואה הזאת: וישלח יהושע את העם. ר״ל שכבר שלח את העם קודם זה ושבא להזכיר זה לפי שהיה צריך ל להזכיר שכבר עבדו ישראל את יי׳ כל ימי יהושע וכל ימי הזקני׳ אשר האריכו ימים א אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה הש׳ ב במצרים ועל הים ו ובמדבר ובימי יהושע. והנה נבאר בדבר יפתח כי זמן יהושע והזקני׳ לא היה כי אם כמו כ״ז שנה ולזה יתחייב שיהיה אמרו ו וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותם ה הרצון בו שכב׳ נאספו אל אבותם ר״ל הזקני׳ כלם אשר ראו את כל מעשה יי׳ כי לא היה מיציאת מצרים עד זה העת כי אם ס״ז שנה ורחוק הוא שלא ימצא בישראל אז מי שיהיו ימיו יותר מס״ז שנה אבל בלי ספק היו שם רבים בני שמנים שנה ויותר אבל מפני שלא היו חכמי׳ לא הועילה אותם את כל מעש׳ יי׳ להציל ישר׳ מעשות הרע בעיני יי׳ ואמנם הזקני׳ מפני שהיו מנהיגי׳ את העם הצילום מזה כל ימי היותם:

להם מזבחותיהם תתצו׳ ואתם לא תכרתו ברית׳ בהיות חדליתם סביבות׳ קדמ׳ חס׳ וא׳ מזבחותיכם חטאת יהודה. ונמסר גם בסוף סדר ואתחנן: וכל ימי ג׳ דסמיכי בקריא׳ וס׳ ויעבדו העם את יי׳ כל ימי יהושע. וחברו ויעבדו העם את. וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה. ונמסר גם בסוף יהושע: יהושע ב׳ מל׳ וס׳ ואת יהושע צויתי. אשר האריכו ימים: יי׳ אלהי אבותם ד׳ דסמיכי בקריא׳ וס׳ למען יאמינו כי נראה אליך יי׳. ואמרו על אשר עזבו את ברית יי׳ דמשנה תורה. ויעזבו את יי׳ אלהי אבותם המוציא אותם מארץ דשפטים. בעזבם את יי׳ אלהי אבותם: אבותיו ג׳ מלא׳ וס׳ וגם כל הדור ההוא נאספו. כל לבבו הכין לדרש. תבא עד דור אבותיו:

רשי

בכל אשר יצאו יד יי היתה בם לרעה · על אבימלך ומחלון וכליון כאמר בסדר עולם : ויקם יי שופטים · תמיד מדור אל דור כמו שהוא מונה והולך בספר הזה שופט אחר שופט : וכי הקים · למען הווה וכאשר היה מקים להם שופטים והיה עם השופט וגו' : כי ינחם · שהיה מתנחם להם על הרעה כן תרג' וכתן : מנאקתם · מפני נאקתם העולה לפניו מפני אויביהם : לא הפילו · לא הניחו דבר להיות נוכחים על כל הבא עליהם : השומרים הם · חטף פתח הוא נקוד לפי שהוא לשון שאלה ונסיון לנסות בם את ישראל את דור האחר אשר לא ידעו את נסי מלחמות כנען ולא ראו את המעשה הגדול ועמדו ומעלו במקום : רק למען דעת · רק הדבר הזה לבדו הניחם למען דעת והתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גורם כי עתה הם זקוקים ללמדם מלחמה רק אשר לפנים שהיו עומדים לשרת את יי' לא ידעום למלחמות הללו ו נטכסיסה ולא נצרכו להם : חמשת

סביבותיהם ב' מל' וסי' ויסעו ויהי חתת · ויעזבו את יי' אלהי אבותם דשפטים : ויצר ג' וסי' בלשון תרגום יעקב אשתבע לאמנון · ופי' נמסר בריש וישלח : והוה יי' ו' דסמיכי בקריא' וסי' נמסר בזכריה סימן י"ד : ינחם ד' וסי' נמסר בסדר בשלח : ישובו ז' חס' בנביאים וכתובים וסי' נמסר בסדר לך לך : גם אני ו' ר"פ דסמיכי וסי' גם אני

ויעזבו את־יהוה אלהי אבותם המוציא אותם מארץ מצרים וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם ויכעסו את־יהוה : ויעזבו את־יהוה ויעבדו לבעל ולעשתרות : ויחר־אף יהוה בישראל ויתנם ביד שסים וישסו אותם וימכרם ביד אויביהם מסביב ולא־יכלו עוד לעמד לפני אויביהם : בכל אשר יצאו יד־יהוה היתה־בם לרעה כאשר דבר יהוה וכאשר נשבע יהוה להם ויצר להם מאד : ויקם יהוה שפטים ויושיעום מיד שסיהם : וגם אל־שפטיהם לא שמעו כי זנו אחרי אלהים אחרים וישתחוו להם סרו מהר מן־הדרך אשר הלכו אבותם לשמע מצות־יהוה לא־עשו כן : וכי־הקים יהוה להם שפטים והיה יהוה עם־השפט והושיעם מיד איביהם כל ימי השופט כי־ינחם יהוה מנאקתם מפני לחציהם ודחקיהם : והיה במות השופט ישבו והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם לא הפילו ממעלליהם ומדרכם הקשה : ויחר־אף יהוה בישראל ויאמר יען אשר עברו הגוי הזה את־בריתי אשר צויתי את־אבותם ולא שמעו לקולי : גם־אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן־הגוים אשר־עזב יהושע וימת : למען נסות בם את־ישראל השמרים הם את־דרך יהוה ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם־לא : ויניח יהוה את־הגוים האלה לבלתי הורישם מהר ולא נתנם ביד יהושע :

ג ואלה הגוים אשר הניח יהוה לנסות בם את־ישראל את כל־אשר לא־ידעו את כל־מלחמות כנען : רק למען דעת דרות בני־ישראל ללמדם מלחמה רק אשר־לפנים לא ידעום :

ושבקו ית פולחנא דיי אלהא דאבהתהון דאפיק יתהון מארעא דמצרים וטעו בתר טעות עממיא מטעוות עממיא די בסחרניהון וסגידו להין וארגיזו קדם יי : ושבקו ית פולחנא דיי ופלחו לבעלא ולעשתרתא : ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרינון ביד בוזזיהן ובזו יתהון ומסרינון ביד בעלי דבביהון מסחור סחור ולא יכילו עוד למיקם קדם בעלי דבביהון : בכל אתר דינפקו מתא מן קדם יי הות בהון לבישא כמא דמליל יי וכמא דקיים יי להון ועקת להון לחדא : ואקים יי נגידין ופרקינון מיד בוזזיהון : ואף מן נגידיהון לא קבילו ארי טעו בתר טעוות עממיא וסגידו להון סטו בפריע מן אורחא דאזלו אבהתהון לקבלא פקודיא דיי לא עבדו כן : וארי אקים יי להון נגידין והוה מימרא דיי בסעדיה דנגידא ופריק להון מיד בעלי דבביהון כל יומי נגידא ארי מתיב ממימרא דאמר יי ומקביל צלותהון ופריק להון מן קדם דחקיהון ומשעבדיהון : והוה כד מאית נגידא תייבין ומחבלין מאבהתהון למהך בתר טעוות עממיא למפלחהין ולמסגד להין לא שבקין מעובדיהון בישיא ומאורחתהון מקלקלתא : ותקיף רוגזא דיי בישראל ואמר חלף די עברו עמא הדין על קיימי די פקדית ית אבהתהון ולא קבילו למימרי : אף אנא לא אוסיף לתרכא אינש מן קדמיהון מן עממיא די שבק יהושע ומית : בדיל לנסאה בהון ית ישראל הנטרין אינון ית אורחן דתקנן קדם יי למהך בהון כמא די נטרו אבהתהון אם לא : ושבק יי ית כל עממיא האילין בדיל דלא לתרכותהון בפריע ולא מסרינון בידא דיהושע : ואילין עממיא די שבק יי לנסאה בהון ית ישראל ית כל דלא הוו ידעין ית כל קרבי כנען : לחוד בדיל דידעון דריא דבני ישראל לאלפותהון קרבא לחוד דמלקדמין לא הוו ידעין :

רדק

ביד שוסים וישוסו אותם · הם שנים פרש' והענין אחד וענינם ענין בזה : ויעבדו את הבעלים · וקראו הפסילים והעצבים בזה השם כי הם כאדון לעובדיהם : לבעל ולעשתרות · צלמי' עשויים כצורת עשתרו' והם נקבו' הצאן : בכל אשר יצאו · בכל מקו' אשר יצאו להלח' היתה יד יי' בם לרעה והיו נגפים לפני אויביהם

ודרך הדרש כי על אבימלך ומחלון וכליון כאמ' שיצאו מארץ ישראל לגור בשדה מואב ומתו כם שלשתם : ויצר להם · פרש' יצר לא כדברי רבי יהודה חיוג וכן ויצר לו נצרו בצרי אונו וענינה ענין צרה שני שרשים והענין אחד : לא הפילו ממעלליהם · ממעללי אבותם לא הפילו דבר רע אחד אלא ככל רעתם עשו : לנסות בם את ישר' · הדור הבא אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען שהיו בדרך נס ולא בגבור ישראל אלא שהקדוש ב"ה היה נלחם בעבורם : רק למען · רק הניחם למען ידעו דורות בני ישראל אלה הבאים אחר הדור הראשון שידעו מה היא המלחמ' אם לא ישמרו דרך יי' וצריכים הם שילמדו אות' דרכי המלחמ' כי אין יי' נלחם בעבורם רק ה הדור אשר היה לפנים לא ידעו דרכי המלחמה כי לא הצטרכו להם כי יי' נלחם להם והיה אחד מהם ירדוף אלף ומה היו אלה הגוים אשר הניח יי' אשר לא כ נתנם ביד יהושע חמשת סרני פלשתים וגו' · ופי'

רלבג

וזכר כי אחרי מות הזקני' ההם עשו ישר' הרע ועבדו ע"ז · וספר דרך כלל איך היה מ מנהג' בימי השופטים עד שלא יתישבו לעבוד את יי' כי אם בימי ה השופט ובמותו ישובו להשחית דרכם ולזה חרה אף השם יתברך בישראל ואמר שלא יוסיף להוריש איש מ מפניהם מן הגוים א אשר עזב יהושע וימות כי השאירם לנסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי' וזה שזה היה סבה לגלות מום ישראל והיותם ב בלתי חזקים באמונת השם ית' ולזה לא היו ישראל ראויים אל ש שתשלם להם בימי י יהושע השמדת כל ה הגוים האלה : ואלה הגוים אשר הניח יי' לנסות בם את ישראל את כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען · ר"ל שהם לא הרגישו איך היו מלחמו' כנען כי לא בחרבם ירשו א ארץ וזרועם לא ה הושיעה למו אך השם ית' היה הנלחם להם והם לא הרגישו בזה רק עשה זה השם ית' למען דעת דורות ישר' כי עתה הם צריכין ל ללמדם ענין המלחמ' כי לא יכירו מה ש שנפקד מהם בסור ה השגח' השם ית' מהם כי יקודם זה לא היו צ צריכים לדעת סדר ע ענין המלחמה כי יי' הנלחם להם · ואמר

לא אוסיף להוריש גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא · גם אני נשאתי את ידי תנינא · אודך בכל' נבל · לא אחשך פי · באידכם אשחק · וכל מיצעות פסוקים דכוו' גם אני בב"ה וגם : ללכת בם ו' פסוקים אית בהון בם בם וסי' למען נסות בם את ישראל · וכלה אפי וחמתי בם · בקבצי את בית ישראל · ועשיתי באפך ובקנאתך · ועשיתי בם נקמות גדולות · מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים :

רדק

ופי' חמשת סרני פלשתים · המקומות שהיו מושלים בהם חמשת סרני פלשתים והם חמש ערים הגדולות אשדוד עזה גת אשקלון עקרון ושאר הערי' הקטנות והכפרים והנה ראינו כי יהודה לכד אשקלון ועזה ועקרון ואת גבולם ואיך אמר כי אלה הגוים הניח יי' לנסות בם את ישראל אפשר כי אחר כן לקחום הפלשתים מידם ואמר הניח יי' על אותם שלא לכדום ישרא' כלל וכן אמר הניח על אשר לכדום ישר' ואחר כן הניח הגוים לקחתם מיד ישראל ופי' וכל הכנעני אותם שהיו יושבים בהר הלבנון: ביד כושן רשעתים · כך היה שמו ואפשר כי רשעתים שם מקום ובדרש מהו רשעתים על שני רשעיות שהרשיעו ארם לישראל אחת של בלעם ואחת של כושן: ותהי עליו רוח יי' · ת"י ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי' ויתכן לפרש רוח הכח והגבורה כי ה התעורר בגבורה להלחם עם כ כושן והוסר כל פחד ומורך לב מתכו בשיוע הבורא עליו וכן ת"י ורוח יי' לבשה את גדעון ורוח גבורה מן קדם יי' וכן ותהי על יפתח רוח יי' ושרת על יפתח רוח גבורה מן קדם יי': עיר התמרי'· ה"י קרתא דיריחו וכבר כתבנו דעתנו בו ואמר וירשו לומר כי כשלכדוה לא שללוה והלכו להם אלא כאחזו בה וישבו בה כאילו היתה להם ירושה: אטר יד ימינו · סגור יד ימינו שלא היה שולט בה והיה שמאלי והוא מ מן ואל תאטר עלי באר פיה: ולה שתי פיות · מן לפי חרב שהוא הצד החד אשר לחרב ו וחרב אהוד היו שתי צדיה חדים: גומד ארכה · שיעור אמה וכן ת"י גרמידא: למדיו · למלבושיו: אם

רשי

חמשת סרני פלשתים · הם הגוים אשר הניח לנסות: ותהי עליו רוח יי' · דרש רבי תנחומא כשתכל במה שאמר הקב"ה למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי · מה הן שתי ראיות הללו אמר לו רואה אני שעתידין לטעות בעגל ואף על פי כן ראיתי את עני עמי · זו דרש עתניאל אמר בין זכים בין חבים עליו להושיעם: את עיר התמרי' · יריחו: אטר יד ימינו · ת"י גבר גמיד יד ימיניה וכל גמיד לשון ארמי הוא דבר כווץ מחמת חולי ר ריטר"יט בלע"ז לא היה שולט ביד ימינו ובלשון עברי אטר אטום כמו אל תאטר עלי באר פיה אטום ביד ימינו שלא היה ש שולט בה: גומד ארכ' · אמה גדומה ובלשון אשכנז דואלנא ב בלע"ז ובלשון לעז גמקור"טא בלע"ז: על ירך ימינו · לפי שבשמאלו שולט יאחז' בשמאלו: אם

ויעשו בני ישראל את הרע עשייה את הרע ז' בקריאה וסימ' נבסר בסדר שפטים : ז' פסוקין אית בהון את את ואת וסימ' נמסר בסדר אחרי מות : שמונה ג' מלאים בנביא' וסי' את עגלון · בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר · ומעלות שמונה מעליו · וכל דה"י דכוו' מלאים :

מקרא

חֲמֵשֶׁת ׀ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וְכָל־הַֽכְּנַעֲנִי וְהַצִּידֹנִי וְהַחִוִּי יֹשֵׁב הַר הַלְּבָנוֹן מֵהַר בַּעַל חֶרְמוֹן עַד לְבוֹא חֲמָת׃ וַיִּהְיוּ לְנַסּוֹת בָּם אֶת־יִשְׂרָאֵל לָדַעַת הֲיִשְׁמְעוּ אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר־צִוָּה אֶת־אֲבוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָשְׁבוּ בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ וַיִּקְחוּ אֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לָהֶם לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם נָתְנוּ לִבְנֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם׃

וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָאֲשֵׁרוֹת׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם מֶלֶךְ אֲרַם נַהֲרָיִם וַיַּעַבְדוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם שְׁמֹנֶה שָׁנִים׃ וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה וַיָּקֶם יְהוָה מוֹשִׁיעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹשִׁיעֵם אֵת עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז אֲחִי כָלֵב הַקָּטֹן מִמֶּנּוּ׃ וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ־יְהוָה וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא לַמִּלְחָמָה וַיִּתֵּן יְהוָה בְּיָדוֹ אֶת־כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם מֶלֶךְ אֲרָם וַתָּעָז יָדוֹ עַל כּוּשַׁן רִשְׁעָתָיִם׃ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיָּמָת עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז׃

וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־עֶגְלוֹן מֶלֶךְ־מוֹאָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַל כִּי־עָשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן וַעֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ וַיַּךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּירְשׁוּ אֶת־עִיר הַתְּמָרִים׃ וַיַּעַבְדוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶגְלוֹן מֶלֶךְ־מוֹאָב שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה וַיָּקֶם יְהוָה לָהֶם מוֹשִׁיעַ אֶת־אֵהוּד בֶּן־גֵּרָא בֶּן־הַיְמִינִי אִישׁ אִטֵּר יַד־יְמִינוֹ וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָדוֹ מִנְחָה לְעֶגְלוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב׃ וַיַּעַשׂ לוֹ אֵהוּד חֶרֶב וְלָהּ שְׁנֵי פֵיוֹת גֹּמֶד אָרְכָּהּ וַיַּחְגֹּר אוֹתָהּ מִתַּחַת לְמַדָּיו עַל יֶרֶךְ יְמִינוֹ׃

תרגום

חמשא טורני פלישתאי וכל כנענאי וצידונאי וחיואי יתבי טור דלבנון מטור מישר חרמון עד מעלנא דחמת׃ והוו לנסאה בהון ית ישראל למידע היקבלון ית פקודיא דיי דפקיד ית אבהתהון בידא דמשה׃ ובני ישר' יתיבו בגו כנענאי חיתאי ואמוראי ופריזאי וחיואי ויבוסאי׃ ונסיבו ית בנתיהון להון לנשין וית בנתהון יהיבו לבניהון ופלחו ית טעותהון׃

ועבדו בני ישראל ית דביש קדם יי ואתנשאו ית פולחנא דיי אלההון ופלחו ית בעליא ולאשרתא׃ ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרינון ביד כושן חייבא מלכא דארם די על פרת ופלחו בני ישראל ית כושן חייבא תמני שנין׃ וזעיקו בני ישראל קדם יי ואקים יי פורקן לבני ישראל ופרקינון ית עתניאל בר קנז אחוהי דכלב דזעיר מיניה׃ ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי ודן ית ישר' ונפק לאגחא קרבא ומסר יי בידוהי ית כושן חייבא מלכא דארם די על פרת ותקיפת ידיה על כושן חייבא׃ ושדוכת ארעא דישראל ארבעין שנין ומית עתניאל בר קנז׃

ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי ותקיף יי ית עגלון מלכא דמואב על ישראל על דעבדו ית דביש קדם יי׃ וכנש לותיה ית בני עמון ועמלק ואזל ומחא ית ישראל ויריתו ית קרתא יריחו׃ ופלחו בני ישראל ית עגלון מלכא דמואב תמני עסרי שנין׃ וזעיקו בני ישראל קדם יי ואקים יי להון פריק ית אהוד בר גרא בר שבטא דבנימין גברא גמיד בידיה דימינא ושדרו בני ישראל בידיה תקרובתא לעגלון מלכא דמואב׃ ועבד ליה אהוד חרבא ולה תרין פומין גרמידא ארכה וזרזיה יתה מלרע ללבושוהי על ירכיה דימיניה׃

רלבג

ואמר שכבר השאיר השם ית' שלא נתן ביד יהושע חמשת סרני פ פלשתים ואע"פ שלכדו מהם שבט יהודה א אחר מות יהושע עזה ואשקלון ועקרון הנה כשאר להם העמק כ כמו שנזכר בראש זה הספר · ואפשר שנאמר שיושבי העמק שבו ל לקחת אלו הערים מיד יהודה ולזה מצאנו כי עם חמש' סרני פלשתי' היו עזה ואשקלון ועקרון אשדו' גת כמו שנזכר בספר שמוא' · והנה זכר שכב' עבדו בני ישראל את כושן רשעתים מלך ארם ש שמנה שנה והקים יי' להם מושיע את עתניאל בן קנז כששבו לשם ית' והיתה עליו רוח יי' והנהיג ישראל הנהגה משובחת וגברה ידו על כושן רשעתים מ מלך ארם שמנה שנה ואפשר שיהיה זה כ כנואה או היה חלק מה מרוח הקד' והנה שקטה הארץ ארבעי' שנה מעת התחלת ש שעבוד כי לא יתכן ש שיהיו ימי ההשקט מ' שנה כמו שאמרנו ע עתידין לבאר בע"ה ב בענין יפתח ואחר מות עתניאל בן קנז שבו ישראל לעשות הרע בעיני יי' והכניע השם ישר' ושמם תחת עגלון מלך מואב ועבדוהו שמנה עשרה שנה וכבשו מהם עיר התמרים והיא יריחו כמו שנזכר בתורה בקעת יריחו עיר התמרים וכששבו ישראל לשם יתברך הקים להם מושיע אהוד בן גרא משבט בנימן ובתחבולות עשה לו מלחמה וזה שהוא קבב ששלחו ישראל מנחה לעגלון כדי שיתכן לו יותר לבא אליו בטח והוא היה אטר יד ימינו והיה זה גם כן סבה שלא ירגישו בלקיחתו החרב ביד שמאלו · ועשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בקלות מצד החדות אשר בשני צדדיה ותמית אותו תכף ולא היה ארוך מאד כדי שלא יוכר ולזה לא היה ארכה כי אם אמה ושם החרב מתחת למדיו כדי שלא יראוהו · והנה

רש"י

איש בריא. פטים: וישלח את העם. חזר לאחוריו וליוה את חבורת ישראל אשר באו עמו לשאת את המנחה וליוה אותם עד הגלגל והוא שב יחידי מן הפסילים מקום שפוסלי' שם אבנים מן ההר וכן תירגם יונתן מן מחצביא: ובא אל עגלון ויאמר לו ויאמר הס. אמר עגלון שתקו את הכל מעליו ויונתן תירגם הס סליק הוציאו כל איש ואעפ כן הס לשון שיתוק: בעליית המקרה. בעליית קיטא שהיתה לאויר ומוכנת: דבר אלהים לי אליך. וצריך אתה לעמוד: ויקם מעל הכסא. לכך זכה ויצאה ממנו רות: הנצב. הוא הברזל שהסכין תחוב לתוכו וקורין הולט בלעז הוא המעמיד החרב על פי תערה: הלהב. הוא הסכין שקורין בר"נט בלע"ז ובגנ"ז למ"א: ויסגר החלב. שמנו שהיה שמן מאד כסה את כל אורך החרב: ויצא הפרשדונה. תירגם יונתן ונפק אוכליה שפיך עש"ן כשתי ת תיבות וש"ן משמשת לשתיהן ויצא הפרש מרוכה כשפכה שפך שדא כתרגו': ויצא אהוד המסדרונ'. מן העלייה אל המסדרונה אכסדרא תירגם יונתן: ונעל. במפתח: והוא יצא. אהוד יצא ועבדיו של עגלון באו: מסיך רגליו. עביד צורכיה הם נקבים הגדולים: עד בוש. עד שיכוש כלומר זמן ארוך: נמלט. ברח. אישקימ"ו זייר בלע"ז: עד התמהמהם. כמו עד שהמלך במסיבו את האהבה עד ש שתחפץ בעוד שמניחו חפצי בה: השעירתה. יער דק ועב שקורין ברוש"ש בלע"ז וטוב הוא להחבא והרבה יש בסדר זרעים שענפי אילנות דקים קרויין שער הופך את השער אם היה השער כותש:

ויהי

מקרא

וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה לְעֶגְלוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב וְעֶגְלוֹן אִישׁ בָּרִיא מְאֹד׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְהַקְרִיב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעָם נֹשְׂאֵי הַמִּנְחָה׃ וְהוּא שָׁב מִן־הַפְּסִילִים אֲשֶׁר אֶת־הַגִּלְגָּל וַיֹּאמֶר דְּבַר־סֵתֶר לִי אֵלֶיךָ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הָס וַיֵּצְאוּ מֵעָלָיו כָּל־הָעֹמְדִים עָלָיו׃ וְאֵהוּד בָּא אֵלָיו וְהוּא־יֹשֵׁב בַּעֲלִיַּת הַמְּקֵרָה אֲשֶׁר־לוֹ לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֵהוּד דְּבַר־אֱלֹהִים לִי אֵלֶיךָ וַיָּקָם מֵעַל הַכִּסֵּא׃ וַיִּשְׁלַח אֵהוּד אֶת־יַד שְׂמֹאלוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַחֶרֶב מֵעַל יֶרֶךְ יְמִינוֹ וַיִּתְקָעֶהָ בְּבִטְנוֹ׃ וַיָּבֹא גַם־הַנִּצָּב אַחַר הַלַּהַב וַיִּסְגֹּר הַחֵלֶב בְּעַד הַלַּהַב כִּי לֹא שָׁלַף הַחֶרֶב מִבִּטְנוֹ וַיֵּצֵא הַפַּרְשְׁדֹנָה׃ וַיֵּצֵא אֵהוּד הַמִּסְדְּרוֹנָה וַיִּסְגֹּר דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה בַּעֲדוֹ וְנָעָל׃ וְהוּא יָצָא וַעֲבָדָיו בָּאוּ וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה נְעֻלוֹת וַיֹּאמְרוּ אַךְ מֵסִיךְ הוּא אֶת־רַגְלָיו בַּחֲדַר הַמְּקֵרָה׃ וַיָּחִילוּ עַד־בּוֹשׁ וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ פֹתֵחַ דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה וַיִּקְחוּ אֶת־הַמַּפְתֵּחַ וַיִּפְתָּחוּ וְהִנֵּה אֲדֹנֵיהֶם נֹפֵל אַרְצָה מֵת׃ וְאֵהוּד נִמְלַט עַד הִתְמַהְמְהָם וְהוּא עָבַר אֶת־הַפְּסִילִים וַיִּמָּלֵט הַשְּׂעִירָתָה׃

תרגום

וְקָרִיב יָת תִּקְרוּבְתָּא לְעֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב וְעֶגְלוֹן גְּבַר פַּטִּים לַחֲדָא׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי לְקָרָבָא יָת תִּקְרוּבְתָּא וְשַׁלַּח יָת עַמָּא נָטְלֵי תִּקְרוּבְתָּא׃ וְהוּא תָב מִן מַחֲצָבַיָּא דְעִם גִּלְגְּלָא וַאֲמַר פִּתְגָּמָא דְסִתְרָא אִית לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ מַלְכָּא וַאֲמַר סַלִּיק וּנְפַקוּ מֵעִלָּווֹהִי כָּל דְּקָיְמִין עִלָּווֹהִי׃ וְאֵהוּד עָאל לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתִיב בַּעֲלִית בֵּית קֵיטָא דְּלֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר אֵהוּד פִּתְגָּמָא דַייָ לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ וְקָם מֵעַל כּוּרְסְיֵהּ׃ וְאוֹשֵׁיט אֵהוּד יָת יַד שְׂמָאלֵיהּ וּנְסֵיב יָת חַרְבָּא מֵעַל יַרְכָּא דְיַמִּינֵיהּ וּקְבָעַהּ בִּמְעוֹהִי׃ וְעָאל אַף דִּסְתָּקָא בָּתַר שִׁנָּנָא וְטַמְטֵים שׁוּמְנָא בְּאַפֵּי שִׁנָּנָא אֲרֵי לָא שְׁלַף חַרְבָּא מִמְּעוֹהִי וּנְפַק אוּכְלֵיהּ שְׁפִיךְ׃ וּנְפַק אֵהוּד לְאַכְסַדְרָא וַאֲחַד דָּשֵׁי עִלִּיתָא בְּאַפּוֹהִי וְאַנְגַּף׃ וְהוּא נְפִיק וְעַבְדוֹהִי עָלוּ וַחֲזוֹ וְהָא דָשֵׁי עִלִּיתָא אֲחִידָן וַאֲמַרוּ בְּרַם עָבִיד הוּא יָת צָרְכֵיהּ בְּאִדְרוֹן בֵּית קֵיטָא׃ וְאוֹרִיכוּ עַד סַגִּי וְהָא לֵיתוֹהִי פָּתַח דָּשֵׁי עִלִּיתָא וּנְסִיבוּ יָת מַפְתְּחָא וּפְתָחוּ וְהָא רִבּוֹנֵיהוֹן טְרִיף רְמֵי עַל אַרְעָא מִית׃ וְאֵהוּד אִשְׁתֵּזֵיב עַד אִתְעַכָּבֵיהוֹן וְהוּא עֲבַר יָת מַחֲצָבַיָּא וְאִשְׁתֵּזֵיב לְשְׂעִירָתָא׃

מסורה

והנה איננו ג' דסמיכי בקריא' וסי' וירא יעקב את פני לבן והנה איננו. ויחילו עד בוש. ויעבר והנה איננו. אנ"ך הפסילים ד' מלאים בליש' בקריא' וסי' והוא שב מן הפסילים. והוא עבר את הפסילים. תרויהון דעגלון. וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי. לכל הפסילים דאמון. ושארא פסלים ב"ו בתרא:

רד"ק

איש בריא. גבר פטים שמן וכן והבריאכם להשמינכם וכן שבע פרות בקר בריאות שמנים: מן הפסילים. ממקום שהיו פוסלים שם אבנים וכת"י מן מחצביא. ויש לשאול מאחר שהי' בדעת אהוד להמית עגלון בענין הזה למה הלך ואחר כך שב ולמה לא המיתו בעודו שם עם נושאי המנחה כי יודע היה אחר שיאמר לו דבר סתר לי שהיה מוציא העומדים עליו וי"ל כדי שירא' כי עיקר בואו היה להביא המנחה והלך לו כאשר כלה להקריב המנחה כדי שלא ירגישו בו שבא לדבר אחר אלא על דבר המנחה וכאשר הלך עד הפסילים שב כאדם שנזכר ואמר דבר אחר שכחתי לדבר אל המלך ועוד שאם ירגישו בו אחר המעשה היה נקל לו להמלט על נפשו ולברוח ממה שהיה אם היה עם נושאי המנחה: ויאמר הס. שתוק עד שיצאו העומדים עלי: המקרה. שם בפלס מחתה ולולי הרי"ש היה דגוש והוא מענין קר וחם כלומר עליה עשויה חלונו' חלונו' להכנס בהן הרוח לקרר ועומד' שם בימי הקיץ וכת"י בעלית בית קיטא: דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא. אמרו רז"ל לפיכך זכה עגלון שתצא בתו אם למלכות ישראל והיא רות המואביה שהיתה בת עגלון: הנצב. הוא יד החרב והלהב הוא החרב ונקראת החרב להב לפי שהוא מתלהב ומתלהט כשהוא משונן וממורט וכן הוא אומר ולהב החרב וברק חנית ות"י דסתקא בתר שננא ואמר ויבא גם הנצב כלומר שנכנס גם יד החרב בבטנו ויסגור החלב שהיה איש שמן וסגר החלב בעד הלהב כלומר בפני הלהב שלא יכול לשלוף החרב מבטנו והניחו אהוד ויצא: ויצא הפרשדונ'. ת"י ונפק אוכלי' שפיך לדעתו המלה מורכבת מן פרש שתרגו' אוכליה ומן שדונה שהוא תרגו' ושפך ושדי וי"מ הפרשדונ' מקו' ישיבת הפרשי' והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרי' לשבת שם אבל אחר שאמ' ויצא אהוד המסדרונה ידמה כי ויצא הראשון איננו אמור על אהוד ודעת המתרגם נכונ' ותרגם המסדרונה לאכסדרא: בעדו. עליו וכן ויסגור יי' בעדו כלומר סגר דלתו' העליה על עגלון כדי שלא יכנסו בני הבית פתאום בצאת אהוד ולא ירגישו בדבר עד שימלט: ונעל. הסגירה היא סגירת הדלתות בלא מנעול וכאשר אמר ונעל אמר כי סגר במנעול כדי שיחשבו מה שחשבו ויאחרו מלרדוף אחריו וימלט בין כך: מסיך. כמו מסך בצרי כי הוא מן סוכך ר"ל סוכך רגליו והוא לשון כבוד כלומ' שהיה נפנה: ויחילו עד בוש. ת"י ואוריכו עד סגי כלומר עד אשר בושו מאחר ובוש הוא פעל עבר מנחי העי"ן בשקל אור ובושש משה מן המרובע בשקל כונן: ויקחו את המפתח. כי מצאו אותו מבחוץ במקו' שהניח אותו אהוד כי המפתח היה נועל ופותח מבית ומבחוץ: עד התמהמה'. בעוד התמהמה': השעירתה. שם מקו':

רלב"ג

והנה זכר שאחר שהקריב המנחה לעגלון שלח את העם נושאי המנחה ואחר זה שב הוא להמית עגלון ממקום שנשלמה ההצלה לנושאי המנחה מיד מואב אם ירדפום לנקום נקמת אדוניה'. והנה בחר אהוד היות בסכנה לו לבדו לא לנושאי המנחה יחד עם שסבר יתכן ההמלט בקלות יותר כשהיה יחיד ולא היה צריך להשתדל כי אם למלט עצמו עם שבשובו הורה שלא בא אלא על דבר המנחה ולזה הראה עצמו שסבת הדבר שהיה לו לדבר עמו מצד שתפא מקום לדבר אתו זה הדבר לא שכון זה ממנו על הכוונה הראשונה כי זה כלו ממה שייעיר אל שהסמך בו עגלון להוציא מעליו כל איש בדברי אתו. וזכר שכבר היה עגלון שמן מאד לכורך מה שזכר אחר זה שסבב סגר החלב בעד הלהב. והנה שב אהוד לעגלון ועגלון האמין בו על דבר המנחה שהראו בו ישר' היותם לו לעבדי' נאמני' ואמר אהוד לעגלון שדבר סתר לו אליו ולא יתכן לגלותו בפני רבים והנה היה רחוק עדיין אהוד מן המלך כמו שנראה ממה שאחר זה ואמר המלך לעומדים לפניו הס ר"ל שישתקו עד שיצאו מעליו כל העומדים עליו כאשר הכירו ממנו כי אין רצונו לשמוע דברי' אחרים קודם דברי אהוד ולא היה מן המוסר שישארו שם אלא עם רצונו לשמוע דברי סתר מאהוד ואחר זה נתקרב אהוד אליו והיה המלך יושב לבדו בעלית המקרה אשר לו והיתה עשויה לקרר בימי הקיץ ולזה היתה העליה ההיא בעלת חלונות רבים כדי שישלוט בה הרוח ויקרר האויר אשר שם ואמר לו אהוד דבר סתר מהאלהים לי אליך ולזה לא יתכן שהיה יושב עגלון וקם מעל הכסא והנה בעת היותו קם מעל הכסא שלח אהוד את יד שמאלו ולקח החרב מעל ירך ימינו ותקע החרב בבטן עגלון והוא לא הרגיש בזה הענין כלל כי בהיותו טרוד לקום עשה זה אהוד עם שעשה זה בידו השמאלית ונכנס בבטנו גם יד החרב אחר שנכנס החרב. והנה סגר החלב בפני הלהב ר"ל שהשומן היה סבה שלא היה יכול אהוד להשיב החרב אליו והנה מפני זה לא שלף אהוד החרב מבטנו ולא יצא הפרש והצואה דרך המכה או יהיה הרצון בזה שכבר הביא גם הנצב אחר הלהב כי כבר סגר החלב בעד הלהב מרוב השומן עד שלא נתאמת לאהוד שיהיה החרב נוגע לחלל הגוף ולזה הכניס שם גם יד הסכין עד שראה שכבר יצא הפרש מהמכה בזולת הוצאתו מבטנו והנה זה הפירוש יותר נכון. אחר זה יצא אהוד אל האכסדרה וסגר דלתות העליה בעדו ונעל במפתח ויתכן שהיה המפתח ההוא סוגר מבפנים ומבחוץ ולזה כאשר ראו עבדי עגלון דלתות העליה נעולות חשבו שעגלון נעל אותן על צד הצניעות להיותו מסכך רגליו בחדר המקרה ר"ל שהיה בית הכסא בחדר המקרה והיה נפנה שם כי דרך מי שהוא נפנה לסכך רגליו בבגדו ועושה מהם כמו אהל. והנה כאשר המתינו שיעור רב וראו שאיננו פותח דלתות העליה לקחו את המפתח ופתחו הדלתות מבחוץ וראו את אדוניהם נופל ארצה מת. ובזמן הזה שיתמהמהו על מיתת אדוניהם נשלם ההמלטה לאהוד עד שעבר מקום פוסלי האבנים או יהיה פירוש הפסילים פסילי אלהי מואב כי לא נשלמה ההצלה עד שעבר את הפסילים כי עם מואב היו תמיד הולכים שם לעבוד ע"ז וכאשר עבר המקום ההוא נמלט מהם במקום שהיה שמו שעירתה שהיה לישראל:

ולא

רדק

רדפו אחרי · כיון שמלכו מואב בישרא׳ ולכדו מארצם שמעבר הירדן כמו שכתוב למעלה ויירשו את עיר התמרים ועכשו הכו אהוד וישראל כל מואב שמצאו מעבר הירדן בעיר התמרים ובשאר המקומות ולכדו מעברות הירדן שלא יעברו מואב מארצם להושיע את אחיהם שהיו בארץ ישראל כי ארץ מואב היא מעבר הירדן מזרחה סמוך לירדן או לכדו מעברו׳ הירדן לאותם בני מואב שהיו בארץ ישראל שלא יוכלו לנוס לארצם : כל שמן · ת״י כל אימתן ותרגם שאימים אימתני כלומר גבורי׳ שתפול אימה בלב רואיהם ואו׳ שמן כלות׳ בריאי׳ וחזקים וכן ויהרג במשמניהם ויש לפרש שמן עשירים וגדולים וכדרש הנה משמני הארץ מן משמיה רי בארעא כלות׳ עשירים וגדולים מפיק דוכסין ומעיל דוכסין : במלמד

רשי

ויהי בבאו · שעבר את הירדן ובא למקומו בארץ כנען : בהר אפרים · שהיה בארץ כנען בעבר הירדן המערבי וארץ מואב היתה בעבר הירדן במזרחי ומתוך שמלכו בישראל עברו את הירדן וירשו את יריחו כמו שכתוב למעלה וכתנו את שרכיהם ושליטהם על ישראל : רדפו · להרוג את כל מואב שבעבר הירדן שלכנו : וילכדו את מעברות הירדן · שלא יעברום מואב לנוס ולשוב אל ארצם : כל שמן · כל גבר אימתן : מלמד

שמונים ו׳ מלאים בקריא׳ וסי׳ מציעהא דמשותלת · ותשקוט הארץ דאהוד · ויהי בשמונים שנה דאריך · ויך במחנה אשור דמלכים · ואם בגבורות שמונים שנה · בהראתו את עשר כבוד מלכותו · וכל ד״ה דכוו׳ מלאי׳ במ״א חס׳ · ויעש כהם טבעים אלף נשא סבל׳ · ונמסר גם בסדר בראשית :

וַיְהִי בְּבוֹאוֹ וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר בְּהַר אֶפְרָיִם וַיֵּרְדוּ עִמּוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָהָר וְהוּא לִפְנֵיהֶם ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רִדְפוּ אַחֲרַי כִּי־נָתַן יְהוָה אֶת־אֹיְבֵיכֶם אֶת־מוֹאָב בְּיֶדְכֶם וַיֵּרְדוּ אַחֲרָיו וַיִּלְכְּדוּ אֶת־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְמוֹאָב וְלֹא־נָתְנוּ אִישׁ לַעֲבֹר ׃ וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב בָּעֵת הַהִיא כַּעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ כָּל־שָׁמֵן וְכָל־אִישׁ חָיִל וְלֹא נִמְלַט אִישׁ ׃ וַתִּכָּנַע מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא תַּחַת יַד יִשְׂרָאֵל וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ שְׁמוֹנִים שָׁנָה ׃

ב׳ חל׳ בבואו בסעריך ל׳ | ו׳ חס׳ כס׳ | ל׳ | ל׳ | ד׳ · ח | ל׳ | ו׳ ס׳ ל׳

וַהֲוָה בְּמֵיתוֹהִי וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּנְחַתוּ עִימֵּיה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן טוּרָא וְהוּא קֳדָמֵיהוֹן ׃ וַאֲמַר לְהוֹן רְדִיפוּ בָּתְרַי אֲרֵי מְסַר יְיָ יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן יָת מוֹאֲבָאֵי בִּידֵיכוֹן וּנְחַתוּ בָּתְרוֹהִי וַאֲחָדוּ יָת מְגִיזַת עִבְרָאֵי יַרְדְּנָא עַל מוֹאָב וְלָא שְׁבַקוּ אֱנָשׁ לְמֵיעְבַּר ׃ וּקְטָלוּ יָת מוֹאָב בְּעִידָּנָא הַהִיא כְּעַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא כָּל אֵימְתָן וְכָל גְּבַר גִּיבַּר חֵילָא וְלָא אִשְׁתֵּזֵיב אֱנָשׁ ׃ וְאִתְבָּרוּ מוֹאֲבָאֵי בְּיוֹמָא הַהוּא תְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל תְּמָנַן שְׁנִין ׃

רלבג

ואז תקע בשופר בהר אפרים לרדוף אחרי מואב בעמדם נבהלי׳ על מיתת אדוניהם ולכדו תחלה מעברות הירדן למואב ר״ל למה שככבו מעבר לירדן ובזולת מ מהמקומות שכבשו מואב מישראל בדרך שלא יוכלו מואב לעבור הירדן ולנוס לארצם · ואחר זה הכו כל מ הכמצא ממואב בארץ ישראל בעריס ההם והיה מספר המואבים שהכו כעשרת אלפים איש : כל שמן וכל איש חיל · ר״ל כל עשיר וכל גבור חיל כי עגלון קבץ שם לפי הנראה היותר חזקים להיותם סמוכים לארץ ישרא׳ כדי שישמרו הארץ שכבשוה וכבשו תמיד מהארץ שנשארה לישרא׳ והנה מקטה הארץ שמונים שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עד ס״ב שנה : **ואולם התועלות** המגיעות מזה הספור הן אלו : **הראשון** הוא כולל כל ספור זה הספר והוא שמי שיעבוד הש׳י הוא מושגח ונעזר בו ואשר יסור ממנו תסור ההשגחה האלהית ויהיה נכון אל שיגיע כל רע ולזה תמצא שתכף שסרו ישראל מאחרי י״י היו נופלין ביד אויביהם ובשובם אליו היו ניצולים ולפי שזה התועלת הוא כולל כל סיפור זה הספר ספר הכתוב בזה הענין בראש הספר בכללות ר״ל כי ישרא׳ השתכבו בע״ז והיו נופלים ביד אויביהם וכאשר היו שבים אליו הקים י״י להם שופט והושיעם ובמות השופט היו שבים למרדם וכן בזה הדרך והנה הקדמנו לספר זה התועלת כי הוא כמו כולל בזה הספר ולרוב הספורי׳ אשר בספור הנביאים : **השני** הוא שראוי למי שישתדל בפועל מה שיכוון בראשיתו הגעת התכלית ביותר שלם שאפשר לו ולזה שאלו את פי י״י אחרי מות יהושע מי יעלה בתחלה להלחם בכנעני ויהיה נעזר בש׳י לנצח אותם כדי שיפול מזה מורך לב על הכנענים ויתישרו בזה ישרא׳ לנצחם ולזאת הסבה בעינה ספר שקצצו בהונות ידי ורגלי אדני בזק כמו שביארנו ולזאת הסבה בעינה התחכם אהוד בזה האופן שספרנו שתשלם לו הצלת ישראל מיד מואב והשב׳ צעריהם שהיו ביד מואב להם : **השלישי** הוא שראוי למי שירצה לבקש דבר מזולתו שלא ישאל תחלה כל מה שירצה שיתן לו כי אולי לא יתן לו אבל יבקש תחלה מה שיחשב שלא ישיב פניו ואחר זה יבקש מה שנשאר ממבוקשו ולזה תמצא שהסיתה עכסה עתניאל בן קנז לשאול מכלב אביה שיתן לה שדה ואחר זה היה לה מקום לשאול מאביה גלות מים להשלי׳ ענין השדה והנה זה הוא מהתחבולות הטובות שצריך לחכמים שיתנהגו בה במה שיצטרך להם לבקש מה חסר בזה מאדוניהם ולזאת הסבה בעינה סבבה שישאל עתניאל השדה לא היא כי אם שאלה אותו מכלב לא היה לה מקום להתרעם עליו ולומר ארץ הנגב נתתני : **הרביעי** הוא שראוי להתחבר עם השלמים הלא תראה כי בני קיני מבר שהיה חתן משה זכו להתחבר עם ישראל ולחסות תחת כנפי השכינה : **החמשי** הוא שאין ראוי לקפח שכר כל בריה ובריה הלא תראה כי האיש היוצא מן העיר היה מוכרח להראות מבוא העיר או יהרגוהו בני יוסף כי כבר היה בידם והיה די לו אם יציל עצמו בזאת ההודעה כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו והם הצילוהו עם משפחתו כדי שלא ידאב לבו מאד על מה שעשה להם מן החסד בראותו אבדן מולדתו : **הששי** הוא שראוי לעשות מלחמה בתחבולות יביאו להביא הענין אל תכלית מן הדרום כ״ש שיהיה ראוי כאשר נלחם ונכחו אויביו בתחבולות להשב מדה כנגד מדה וכ״ש שיחויב זה כשיהיה אויבו חזק ממנו כמו שעשה אברהם כשבא להלחם עם ד׳ המלכים שלקחו את לוט בן אחיו שנחלק עליהם לילה כדי שלא ירגישו ולזה תמצא כי כשראה אהוד מה שעשה עגלון מן החמס לישראל בבואו עליהם לקחת ארצם על יד בני עמון ועמלק עשה דבריו בחכמה להשיב מה שנגזל מהם ולזה השתדל להביא לעגלון מנחה חשובה בעבור ישראל כדי שיתקרב רעתו אליו ויבטח בו ונזדמן הענין שהיה אהוד אטר יד ימינו כי זה ממה שיעזור לו להשיג מבוקשו בהריגת עגלון קודם שירגיש בזה והנה עשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בבטן עגלון בקלות ולא עשאה ארוכה מאד כדי שלא יוכר שהוא נושא חרב ולזאת הסבה שמה מתחת למדיו ושלח תחלה לנושאי המנחה קודם שיהרגנו לסבות · האחת שאם אמר לו לעגלון שיש לו לדבר אליו דבר סתר היה לעגלון לירא שיהיה על צד התחבולה ושלא יהיה תכלית שלוח המנחה כי אם לזה הענין ולא היה מתיר עצמו ש׳ שישאר יחידי בבית עם אהוד ולזה יצא מפס ואחר שב להורות שכבר שכח דבר מה היה לו לדבר אתו והראה זה שלא היה הדבר ההוא מכוון על הכוונה הראשונה כי הוא רחוק שישכח האדם מה שדרכו הוא בעבורו על הכונה הראשונה ואמנם ישכחו הדברים שהם על הכוונה השנית ולזה לא נשמר עגלון מזה · והסבה הב׳ כי בחר אהוד שתהיה הסכנה לו לבדו לא לחביריו נושאי המנחה יחד כי זה ממה שראוי לברור בו כי הוא תועלת ז׳ בזה הספור · והסבה הג׳ כי כבר היה יותר קל מהמלט לאהוד כאשר לא היה לו להשתדל כי אם בהצלת עצמו ואם היו עמו חביריו היה עליו משא ההשתדלות בהצלתם ובהצלתו ואולי יהיה זה סבה ש׳ שלא ימלט איש מהם · ולזה הוליך חביריו עד הפסילים באופן שכבר עברו הפסילים כשעשה אהוד זה הפועל והנה השתדל אהוד שיהיה סמוך למלך ושיהיו שניהם לבד בבית כשהביא המלך לקום מעל הכסא ולכבדות תנועת המלך מרוב השומן היה קל עליו אז לקחת החרב מיד שמאלו מתחת למדיו ותקעה בבטנו בעוד שהיה טרוד לקום עד שלא הרגיש בזה הענין שאם היה מרגיש בו היה צועק והיו באים עבדיו וכדי שיתאמת לו שכבר מת קודם הפרדו ממנו הביא בבטנו גם יד החרב אחר החרב באופן שראה שיצא הפרש בזולת שליפת החרב בבטנו כי אם לא היה מת קודם באתו לא יתכן שישלם ההמלט לאהוד והנה נעל הדלתות במפתח שיחשבו עבדיו כי אדוניהם סגר מבפנים במפתח בעבור הצניעות כדי שלא יכנס אדם שם בעודו מכסה בחדר המקר׳ ובין כך וכך נשלם ההמלט לאהו׳ ובעודם מתבהלי׳ על מיתת מלכם השתדל שסגרו ישראל למואב אשר בארץ ישראל הדרך שלא יברחו ולזה לכדו תחלה מעברות הירדן למואב באופן שלא נמלט איש מהמואבי׳ אשר בארץ ישראל שלא נהרג והם היו היותר תקיפים שבבני מואב לסבה שזכרנו ובזה האופן רפו ידי הנשארים ולא נלחמו עם ישראל ·

רשי

מלמד. הוא דרבן מרדע אגוילון בלע"ז: בחרשת הגוים. שם עיר על שם שהיתה חזקה ושלטת: לחץ את בני ישר' בחזקה. ודרש ר' תנחומא בגידופין וכן הוא אומ' חזקו על דבריכם: אשת לפידות. שהיתה עושה פתילות למקדש: תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו: בין הרמה ובין ביתאל בהר אפרי'. לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו ואין אלו סימני מקום ישיבתה אלא למדנו שהאשה עשירה היתה ומן ה' המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעירה עטרות שמה: תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו וכרמים ביריחו וזתים בבקעת ביתאל שהוא מקום שמן ועפר חיור בהר אפרים בטור מלכא אומר אני שמוכרין אותן ליוצרי חרש ויש פותרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן: הלא צוה. ביד משה כי החרם תחרימם כך שנוייה במכילתא: ויעל

רדק

במלמד הבקר. הוא הכלי שבראשו האחר תקוע מחט הנקרא דרבן שמפריש בו החורש את הבקר נקרא כן כאילו מלמד הבקר לחרישה וית' בפרש תוריא ומן הלשון הזה נקראו רוכבי סוסי' פרשים לפי שמפרישין בפריסין שברגליהם מלשון וכפעוני יפרים: ואהוד מת. למה זכר מיתת אהוד היה לו לזכור מיתת שמגר שהיה אחריו אלא נראה כי בימי שמגר לא נושעו ישראל תשועה שלמה ולא עזבו מלעשות הרע בעיני יי' ולא שקטה הארץ בימיו הלא תראה כי לא אמר אלא ויושע גם הוא את ישראל והנה כתוב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות וגו': אשר מלך בחצו' . קודם שהכם יהושע והחריבם ושרף את חצור ומלכה הכם בחרב ויבין הוא שהיה מלך חצור אז ומה שנשארו מאותה משפחה הלכו לחרשת הגוים ונתישבו שם והמלך נקרא גם כן יבין כמו המלך הראשון ופירוש חרושת הגוי' מתרגמי' יער חרשא כי היו ביער ההוא מגדלי' חזקים וישבו בהם הכנענים הנשארים ות' בחרושת הגו' בתקוף כרכי עממיא: לפידות. אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובים בענין ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פ' פתילות למקדש: שפטה. פעל עבר מבנין פועל הרוח' למרובע או הוא בינוני מן הקל בשקל אוכלתקם: תמר. כמו תמר ות' הפסוק כן והיא יתבא בקריתא וגו' וי"ל דרך הפשט שהיה לה בית תחת תומר אחד ומה שאמ' דבור' הוא יתרון ההודעה כי כבר זכר ואמר והיא ידענו כי עליה באמר וזכר אחר כן דבורה לרוב ההודעה כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נח ודומיו: ועלו. והיו עולים אליה בני ישרא' למשפט כי היא היתה שופטת את ישרא' בימים ההם ונבואתה היתה לזמנה כי לא מצאנו לה נבואה לעתיד: ותשלח. אם היתה אשתו היתה פרושה מעת התנבאות' ויושבת לה תחת התומ' ועתה שלחה לקרוא לו לאמר לו הנבואה אשר דבר יי': הלא צוה. איננו תחלת הדברים אלא אמרה לו דברים אחרי' קודמים לזה והכתו' אחז תכלית הדברים מה שהיה בהן מן הצורך וכן הלא שמנית בתי וכן כי נתן יי' בידינו את כל הארץ שאמרו שני המרגלי' כמו שפירשנו ובאה גם כן המלה הזאת לחזק כאדם שמתירה בחברו ומזהירו ואומר הלא אמרתי לך הזהר לך והשמ' שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך שאמר לגדעון: ומשכת. תמשוך ישרא' ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור כי יראו' היו מחיל סיסרא לפיכך הוצ' בריכים פתוי ודברים רבים: ומשכתי. אמר כי ראו הכנענים כי סיסרא שלא יבא באות' מלחמה כי מכוח יהיה אם יבא והקב"ה משך לבו לבאת וזהו שאמר ומשכתי וי"ת ואתגיב ותרגם והגירם על ידי חרב ותבינון ע"י קטולין: כי ביד

רלבג

ספר עוד שאחר אהוד היה מושיע את ישרא' שמגר בן ענת והוא הכה את פלשתים ו' מאות איש במלמד הבקר הוא אגוי"א בלע"ז ולא מנה כמה שנים היתה התשועה לישראל על ידו ודמה שלא היתה תשועה ש' שלימה כי הכתו' ספר שכבר הוסיפו בני ישר' לעשות הרע בעיני יי' אחר שמת אהוד ולזה היו ימי שמגר נכללים בעשרים שנה שלחץ ישראל בחזקה יבין מלך כנען על יד סיסרא שר צבאו שהיו לו ט' מאות רכב ברזל והיה יושב בעיר גדול' וחזקה ולזה נקראת חרשת הגוי' ר"ל שהיא היתה נבנית במלאכת גוים רבים שבנאוה כי השתדלו בבנינה שתהיה חזקה מפני ישראל וקראו לגוים רבים ובעצת כלם נשלם הבנין בתכלית התוקף או יהיה פי' חרושת הגוי' כי לגודל העיר היתה נעשית שם כל המלאכה מהמלאכות אשר יעשו הגוים המתחלפין כאילו תאמ' אורג ורוקם מיני הבגדים בכללם ולוטש נחשת וברזל וכן הענין בכל מיני המלאכו' כי לא ימצא זה בעיר ואם לא היתה עיר גדולה מאד ואפשר שיהיה חרשת הגוים גבול רחב בו ערים רבים והיה הגבול ההוא במקום חזק ואפשר שיהיה בתוך יער גדול כי תרגום יער חורשא ודמה שהיו שם מלכים רבים לפי מה שירלה משירת דבורה אמרה באו מלכים נלחמו וגו' ולא ראינו בסיפור שהביא סיסרא חיל רק מחרשת הגוים. והנה היתה דבורה שפטה אז את ישראל ואחשב כי בעת שצעקו ישראל אל יי' היתה שופטת אותם והיא סבבה שישובו אל יי' כי הוא רחוק שיעשו ישראל הרע בעיני יי' ולא תוכיחם על זה דבורה והיא נביאה והנה יורה עוד על מה שאמרנו אמרו והיא שפטה את ישראל בעת ההיא וקראה אשת לפידות כי בעלה היה שמו ברק וברק ולפיד הם קרובים בענינם או יהיה פי' אשת לפידות ע"ר אשת חיל אשת מרנים ויהיה לפידים ולפידות ענין א' והרצון בו כי כבר הגיע עוצם מדרגתה בנבואה עד שהיו נראי' לפידי' במקו' שהיתה מגעת לה הנבואה כמו שספרה התורה במרע"ה ואם היה ברק בעלה ידמה שכבר פירשה ממנו מפני נבואתה ולזה הוצרכה לשלח לקרא לו במקום שהיה יושב והוא קדש נפתלי או היתה היא ג"כ יושבת בקדש נפתלי אך למשפט יעלו אליה בני ישרא' למקום ההוא שהיתה בו תמר ולזה יקראוהו תומר דבורה כי מנהגה היתה לשבת במשפט במקו' ההוא. והנה אמרה דבורה לברק באמת צוה יי' אלהי ישראל שתעשה זה והוא שתמשוך בהר תבור לב ישרא' באופן שתביא שם עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבלון וזה אמנם יהיה על צד ההסתה והפתוי בדברים שיאמר להם על צד שכבר יעד השם להם בנבואה שינצחו חיל סיסרא ויש להם לבטוח בזה בשם' כי אין מעצור ליי' להושיע ברב או במעט והשם' יסבב שימשך אליך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו ויתנהו בידך. ואם יאמר אומ' למה שלח השם לצוות ברק שימשוך מישראל י' אלפים איש אל הר תבור בדברי פתוי והסתה ואיך לא משכם השי' שם כמו שמשך סיסרא ורכבו והמונו אל נחל קישון. נאמר לו כי השי' לא יתגדל בעשיית המופתים כי אם לעת הצורך ולפי שהיה אפשר שימשכו ישראל בזה האופן לא היה רצון השי' לחדש להם רצון שיבואו שם על דרך מופת והנה היתה תשובת ברק שאם תלך עמו דבורה במלחמה ילך ואם לאו לא ילך כי חשב כי בזכותה תדבק יותר ההצלחה עם חיל ישראל הנלחמים עם סיסרא. וענתה דבורה שכבר תלך עמו באמת אבל לא יהיה לו להתפאר על הדרך אשר הוא הולך כשינצח סיסרא המונו ורכבו: כי

מסורה

ויצעקו ז' וסי' ויבאו שטרי בני ישראל. ופרעה הקריב. ויצעקו אל יי' וישם מאפל דיהושע. ויצעקו בני ישר' דשופטים. ויצעקו אל יי' בצר דיוצאים. ויצעקו אל יי' דיצילם. ויפן יהודה והנה להם דמלכי': למשפט ט"ו וסי' נמסר בסוף מסעי: המונו ג' מלא' וסי' ומשכתי אליך אל נחל קישון. והמונו צחה צמא. אבר אל פרעה:

מקרא

ואחריו היה שמגר בן ענת ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר ויושע גם הוא את ישראל:

ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני יהוה ואהוד מת: וימכרם יהוה ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצור ושר צבאו סיסרא והוא יושב בחרשת הגוים: ויצעקו בני ישראל אל יהוה כי תשע מאות רכב ברזל לו והוא לחץ את בני ישראל בחזקה עשרים שנה:

ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שפטה את ישראל בעת ההיא: והיא יושבת תחת תמר דבורה בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים ויעלו אליה בני ישראל למשפט: ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה יהוה אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבלון: ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ונתתיהו בידך: ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך: ותאמר הלך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך

תרגום

ובתרוהי הוה שמגר בר ענת וקטל ית פלשתאי שית מאה גברין בפרש תוריא ופרק אף הוא ית ישראל:

ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי' ואהוד מית: ומסרינון יי' ביד יבין מלכא דכנען די מלך בחצור ורב חיליה סיסרא והוא יתיב בתקוף כרכי עממיא:

וצעיקו בני ישראל קדם יי' ארי תשע מאה רתיכין דברזלא ליה והוא דחק ית בני ישראל בתקופא עסרין שנין:

ודבורה איתתא נביאתא אתת לפידות היא דיינא ית ישראל בעידנא ההיא: והיא יתבא בקרתא בעטרות דבורא מתפרנסא מן דילה ולה דיקלין ביריחו פרדסין ברמתא זיתין עבדין משח בבקעת בית שקיא בביתאל עפר חיור בטור מלכא וסלקין לותה בני ישראל לדינא: ושלחת וקרת לברק בר אבינועם מקדש דבית נפתלי ואמרת ליה הלא פקיד יי' אלהא דישראל איזיל ותתנגיד בטורא דתבור ותדבר עמך עסרא אלפין גברא מבני נפתלי ומבני זבולון: ואיתגיב על ידך לנחלא דקישון ית סיסרא רב חילא דיבין וית רתיכוהי וית משריתיה ואמסרינה בידך: ואמר לה ברק אם תיזלין עמי ואיזיל ואם לא תיזלין עמי לא איזיל: ואמרת מיזל איזיל עמך לחוד ארי לא תהי תושבחתך על אורחא דאת אזיל

כי ביד אשה ימכר יהוה את סיסרא ותקם דבורה ותלך עם ברק קדשה: ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי קדשה ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ותעל עמו דבורה: וחבר הקיני נפרד מקין מבני חבב חתן משה ויט אהלו עד אלון בצענים אשר את קדש: ויגדו לסיסרא כי עלה ברק בן אבינעם הר תבור: ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון: ותאמר דברה אל ברק קום כי זה היום אשר נתן יהוה את סיסרא בידך הלא יהוה יצא לפניך וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו: ויהם יהוה את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכבה וינס ברגליו: וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד: וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר הקיני כי שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקיני: ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל תירא ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה: ויאמר אליה השקיני נא מעט מים כי צמתי ותפתח את נאוד החלב ותשקהו ותכסהו: ויאמר אליה עמד פתח האהל והיה אם איש יבא ושאלך ואמר היש פה איש ואמרת אין: ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל

ארי ביד איתתא ימסור יי ית סיסרא וקמת דבורה ואזלת עם ברק לקדש: וכנש ברק ית שיבטא דזבולן וית שיבטא דנפתלי לקדש וסליקו עימיה עסרא אלפין גברא וסליקת עימיה דבורה: וחבר שלמאה איתפרש משלמאי מבני חובב חמוהי דמשה ופרסיה למשכניה עד מישר אגניא דעם קדש: וחויאו לסיסרא ארי סליק ברק בר אבינועם לטור תבור: וכנש סיסרא ית כל רתיכיה תשע מאה רתיכין דברזלא וית כל עמא דעמיה מתקוף כרכי עממיא לנחלא דקישון: ואמרת דבורה לברק קום ארי דין יומא דמסר יי ית סיסרא בידך הלא מלאכא דיי נפק לאצלחא קדמך ונחת ברק מטורא דתבור ועסרא אלפין גברא בתרוהי: ותבר יי ית סיסרא וית כל רתיכיא וית כל משריתא לפיתגם דחרב קדם ברק ונחת סיסרא מעל רתיכא ואפך בריגלוהי: וברק רדף בתר רתיכא ובתר משריתא עד תקוף כרכי עממיא ואיתקטלא כל משרית סיסרא לפתגם דחרב לא אישתאר עד חד: וסיסרא אפך בריגלוהי למשכנא דיעל אתת חבר שלמאה ארי שלמא בין יבין מלכא דחצור ובין בית חבר שלמאה: ונפקת יעל לקדמות סיסרא ואמרת ליה זור ריבוני זור לותי לא תידחל וזר לותה למשכנא וכסיתיה בגונכא: ואמר לה אשקיני כען זעיר מיא ארי צחי אנא למשתי ופתחת ית נודא דחלבא ואשקיתיה וכסתיה: ואמר לה קומי בתרעי משכנא ויהי אם אינש ייתי וישאלינך ויימר האית כא גברא ותימרין לא: ונסיבת יעל אתת חבר ית סיכת משכנא

ויזעק ד' בקריא' וסי' ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי · ויזעק סיסרא את כל רכבו · ויזעק אותי וידבר אלי · ויזעק ויאמר בנינוה: דבורה ג' חס' וסי' ותמת דבורה מינקת רבקה · ותאמר דבורה אל ברק קום · ושרי בישׂשכר עם דבורה · וסי' בלשון תרגום אתקברו רברבניא דברק · תמסר גם בסדר וישלח: וברק ג' בקריא' וסי' וברק

רדק

כי ביד אשה · זו יעל שנמכר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמרה זה ואיננו כנון לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך על פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור יי' את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך: ויעל ברגליו. העלה נפרד קמון פי' נפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קני כשעלו מעיר התמרים: אילון בצענים. כן כתיב וקרי בצעננים והכל ענין אחד והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם ות' מישר אגביא רומס שלקחוהו מן בצעי שמים בדברי רז"ל שהם גבים מלאים מים בשדות שהם כמו אגבות מלאות מים וכן זכרוהו הם ז"ל בזה הלשון כמו שאמרו הכהו אגבי דארעא מקרון: מחרושת הגוים · פירשנוהו למעלה: הלא יי' יצא לפניך · כתרגומו הלא מלאכא דיי' נפק לאצלחא קדמך: וסיסרא נס · לא נס אל מקום שנס מחנהו כי הם נסו אל נכח ארצם שהיא חרושת הגוים וברק ועמו רדפו אחריה והכום לפי חרב וסיסר' ידע שלא יוכל להמלט בנוסו כי ידביקוהו ונס למקום אחר שלא ירגישו בו וירדפו אחריו ונס למקום אחר קרוב למקום המלחמה להמלט אל אהל יעל כי שלום היה ביניהם וחשב שימלט שם ויסתירוהו עד עבור המלחמה: סורה אדני סורה אלי. שניהם מלרע שלא כמנהג ברובי: בשמיכה. ת' בגוכלא ופירש רבינו האיי ז"ל גלופקרא הנזכר בדברי רז"ל קוט"ו בלע"ז ובערבי נאמי כלשון התרגו' והוא כסות עב יוצאין ממנו ציציות מן הצמר בכל פני הכסות ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה כי בדבריהם שמיכתא דבר עב וביוקרא רבא ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי במודרא רבנן דהכא אמרי במסיכלא אמר ריש לקיש חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בש"ין כתיב שמיכה כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגעה סיס': ותשקהו ותכסהו · חזרה וכסתו אחר שהשקתה אותו כדי שירדם ולא ירגיש ומה שהשקתו חלב להכבידו כדי שיהיה נרדם: עמוד · מקור ויאמר שיש לעמוד פתח האהל: ותבא

רשי

ויעל ברגליו עמו: אילון בצענים · מישר אגביא מקום מישור של בצעים מריטק בלע"ז והוא אגביא · גבים כמין גומות שהמים נקבצים שם אגביד הרעה מקרון · מחרושת הגוים אל נחל קישון · הזעיקם שילכו אל נחל קישון מחרושת הגוים שהוא יושב שם: בשמיכה · תירגם יונתן בגוכלא ופירש רב האיי גוכלא גלופקרין שקורין קוט"א: נאד החלב · שהחלב מכביד את הגוף להיות נרדם: עמוד פתח האהל. זרזי עצמך בדבר ויש פותרים עמוד כמו לעמוד: יתד האהל. קביל"א בלע"ז שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל לפוסטו: המקבת

רלבג

כי ביד אשה ימכור יי' את סיסרא · ר"ל ביד דבורה כי אליה נתיחס זה הנס כמו שיראה בדבר השירה הנזכרת אחר זה ונתנבאה עם זה שסיסר' יפול ביד אשה והיא יעל כמו שנתבאר בזה הספור · והנה זכר שחבר הקיני היה נפרד מקין מבני חובב חתן משה שספר למעלה שישבו את יהודה במדבר יהודה ונטה אהלו עד אילון בצעננים אשר את קדש ויורה שלא יעל שמנהג חבר הקיני היה כמנהג שאר בני חובב להתנהג בדת ישראל ולזה השתדלה יעל להרוג סיסרא ואמנם היה שלום בין חבר הקיני ובין סיסרא עם היות המלחמה בין סיסרא ובין ישראל כי אולי חבר הקיני נתן צוארו תחת עול יבין מלך כנען או היתה אהבה ביניהם לסבה אחרת · והנה הוגד לסיסרא כי עלה ברק בן אבינועם הר תבור והזעיק סיסרא את כל רכבו ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון והנה אמרו כי עלה ברק הוא לאות כי דבורה היתה אשת ברק כי אם לא היה הענין כן היה ראוי שיאמר כי עלתה דבורה ואולם כי היא היתה המנהגת את ישראל וזה כי הראם ראוי שיזכר בזה ואמנם מפני שהיה ברק בעלה יחס הראשיות לו וצותה דבורה לברק שיקום להלחם עם סיסרא ואולו כי השם יצא לפניו להלחם בהם והנה נפלו כלם ביד ברק ואולו זולת סיסרא שחשב להמלט כשנס באהל יעל לפי שסבר היה שלום ביניהם ויעל הראתה עצמה חפצה להצילו וכסתה אותו בשמיכה בתוך האהל שלא יראוהו שם והנה שמיכה הוא קו"ט בלע"ז והנה שאל מים ונתנה לו חלב להרדימו עם מה שעזר להרדימו היותו עיף ויגע כדי שתוכל להמיתו בהיותו נרדם והנה לקחה יעל את יתד האהל שהיה מברזל לפי מה שאחשוב: ותשם

רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה · ותשר דבורה וברק בן · וברק ממרומתו יהלוך: לא נשאר ג' פסוק' מטעין בהון וסי' ערוב לא נשאר אחד · פרעה לא נשאר בהם עד אחד · סיסרא לא נשאר עד אחד: האהלה ח' וסי' ממרא אברהם · ויבאה יצחק האהלה · ויצא משה לקראת חתנו · ויהי כצאת משה · והיה כבא משה האהלה · וישארו שני אנשים · וישלח יהושע מלאכים · ותצא יעל לקראת סיסרא:

המקבת. ארזפתא מרטיל בלעז: בלט. ברז חרש: ותצנח בארץ. ונעצת בארעא: ברקתו. בצדעיה טינפלא בלעז ותחבה ברקתו ובארץ: בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם. כשבא פרעות על ישראל שפרעו בהם אויביהם על עזבם את יי' והתנדב העם לשוב בתשובה עתה ברכו את יי' על התשועה שעשה: אנכי אנכי. כפול שמעתי מדרש אגדה לא קפח הקב"ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בבשת הפנים אמר להם הקב"ה סוף שאני פורע להם כפלים כאמר בסיני אנכי יי' אלהיך בתבור יאמר אנכי אנכי כאמר בסיני אנכי יי' אלהיך בכרמל יאמר כפול יי' הוא האלהים יי' הוא האלהים בימי אליהו: יי' בצאתך משעיר. זה מתן תורה כמה שנ' וזרח משעיר למו ותה ענייכה לכאן כך א אמרה דבורה קשה היא התורה לפרוש הימנה וטובה היא לידבק בה שהרי ב בתורה ובגבור' ניתנה ולכך כשמרו ישראל ביד אויביהם על פ פרישתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו כל זה ים ללמוד מתרגומו של יונתן: נטפו. הזילו טל תחייה: הרים נזלו. כמים נוזלים כמונו: זה סיני. כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידים ואש מפני יי' והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו יי': בימי

בלט ד' ג' חס' א' וא' כתיב א' וסי' ותבא אליו בלאט דיעל מ"ל. דברו אל דוד בלט. ויכרת את כנף המעיל. ותבא בלט ותגל מרגלותיו: ברכו יי' ה' דסמיכי בקריא וסי' בפרוע פרעות בישר'. לבי לחקקי ישר'. ברכו יי' מלאכיו. ברכו יי' כל צבאיו. ברכו יי' כל מעשיו: האזינו ח' בקריא וסי' נמסר בריש סדר האזינו:

ותשם את המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את היתד ברקתו ותצנח בארץ והוא נרדם ויעף וימת: והנה ברק רדף את סיסרא ותצא יעל לקראתו ותאמר לו לך ואראך את האיש אשר אתה מבקש ויבא אליה והנה סיסרא נפל מת והיתד ברקתו: ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל: ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען:

ותשר דבורה וברק בן אבינעם ביום ההוא לאמר:
בפרע פרעות בישראל
בהתנדב עם ברכו יהוה:
שמעו מלכים האזינו רזנים
אנכי ליהוה אנכי אשירה
אזמר ליהוה אלהי ישראל:
יהוה בצאתך משעיר
בצעדך משדה אדום ארץ
רעשה גם שמים נטפו
גם עבים נטפו מים:
הרים נזלו מפני יהוה זה
סיני מפני יהוה אלהי ישראל:

ל' י' מ"ל בככי' · מ' · ג' · ג' ל"פ בקפ' · ל' · ל' · ל' · ג' ר"פ בעת"ל לכט · ל' · ל' · ל' י' ג' · ל' · ה' · ה' · כל קרי' חס' במ"נ · ל' · ל' בככי' · ל' בסימן · ל' · ל' · ל'

ושויאת ית ארזפתא בידה ועלת לותיה ברז ונקישת ית סיכתא בסידעיה ונעצת בארעא והוא דמוך ואישתלהי ומית: והא ברק רדף ית סיסרא ונפקת יעל לקדמותיה ואמרת ליה איתא ואחזינך ית גברא דאת בעי ועל לותה והא סיסרא טריף ומית וסיכתא נעיצא בצידעיה: ותבר יי' ביומא ההוא ית יבין מלכא דכנען קדם בני ישראל: ואזלת יד בני ישראל אזלא ותקפא על יבין מלכא דכנען עד דשיציאו ית יבין מלכא דכנען: ושבחת דבורה וברק בר אבינועם על ניסא ופורקנא דאתעבידא לישראל ביומא ההוא למימר: בפרוע: כד מרדו בית ישראל באוריתא אתו עלהון עממיא וטרדונון מקירויהון וכד תבו למעבד אוריתא איתגברו אינון על בעלי דבביהון ותריכונון מכל תחום ארעא דישראל בכין על פורענות תבר סיסרא וכל משיריתיה ועל ניסא ופורקנא דאתעבידא להון לישראל בכן תבו חכימיא למתב בבתי כנישתא בריש גלי ולאלפא ית עמא פיתגמי אוריתא בכן בריכו ואודו קדם יי': שמעו מלכיא דאתו עם סיסרא לקרבא אציתו שלטוניא דהוה עם יבין מלכא דכנען לא בחילהכון ולא בגבורתכון איתגברתון וסליקתון על דבית ישראל אמרת דבורה בנבואה קדם יי' אנא משבחא מודא ומברכא קדם יי' אלהא דישראל: יי' אוריתך דיהבתא לישראל כד עברין עלה שלטין בהון עממיא וכד תייבין לה מתגברין אינון על בעלי דבביהון יי' ביום אתגליתך למתנה להון משעיר בהון אתגליתא בהופעות יקרך על תחומי אדום ארעא זעת אף שמיא מכו אף ענניא נגידו מטרא: הרים: טוריא זעו מן קדם יי' טורא דתבור טורא דחרמון וטורא דכרמלא מתרגשין דין עם דין ואמרין דין לדין דין אמר עלי תשרי שכינתיה ולי יתחזיא ודין לדין אמר עלי תשרי שכינתיה ולי יתחזיא אשרי שכינתיה על טורא דסיני דהוא חלש וזעיר מכל טוריא דין סיני מיתרגיף ומיתרגיש וסליק תנניה כתננא דאתונא מן קדם דאתגלי עלוהי יקרא דיי' אלהא דישראל:

רלבג

ותשם את המקבת בידה. הוא כלי ברזל שמכין בו האבנים ופוסלין אותן ושמה היתד כ כנגד רקתו והכתה במקבת על היתד עד שנתקע היתד ברקתו ונפלה בארץ ונתקעה בה והנה סיסרא היה נרדם וכבר היה יעף קודם זה ולזה לא ה הרגיש בזה הפועל. והנה ברק היה רודף את סיסרא כפלא מ מנאהו בדרכו שרדף עד חרושת הגוים ועלה על דעתו כי כבר היה נחבא באחד מ מהמקומות והודיעה אותו יעל כי הוא מת בביתה ונתבאר לברק כי יעל המיתתהו כי ראה היתד ברקתו ובסוף הענין הכריתו בני ישר' בימי דבורה את יבין מלך כנען ועל זה הנס שעשה הש"י לישראל על יד דבור' שרה היא וברק זאת השירה שזכר ואין הרצון בזה שיהיה ברק עוזר לה בעשיית שירה כי היא לבדה עשתה אותה והנה נזכר עמה ברק כנזכר אז ישיר משה וגו': בפרוע פרעות. הוא מענין השבתה וביטול והרצון בזה. כי עם היות ישראל מושבתים ומבוטלים מהגבורה מפני לחץ סיסרא ויבין והיו מפני זה בתכלית החולשה ראוי מפני זה לברך הש"י כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמה עם ראותם חולשתם וגבורת סיסרא וחילו כי זה היה נפלא מאד: שמעו מלכים. ר"ל מלכי האומו' כדי שיראו מלהרע לישר': אנכי ליי'. ר"ל כי לא עם אחר ולזה נאה לי לשיר ולזמר ליי' אלהי ישרא' כי הפליא חסדו לי: יי' בצאתך משעיר. ובלכת בצעדך משדה אדום ארץ רעשה ואמ' על דר המשל כאילו השמים והעבים נתכו והיו למים והנה אמר זה למשל על מלחמת סיחון ועוג. על שהיו רחוקים וגבוהים מאד שהיתה אחר באת ישרא' משעיר שהוא הר אדום כמו שנזכר זה בתורה ורמז עוד בזה על שאר המלחמות שהיו אחר זה ובכמו זה האופן מהמשל דברו הנביאים במקומות רבים הרים נזלו יתכן שרמז בזה על מ"ת ואמר שגם ההרים בעצמם נזלו ונתכו וחרדו מפני יי' וזה היה ביום מ"ת שנתחדש המופת מן ההר ההוא זה הר סיני אז נזל מפני יי' אלהי ישראל ובזה כלם בקיצור זכירת החסדים שעשה השם לישר' במלחמות האומות ולחם בם מלחמות ותנופה כענין מ"ת והנפלאות שחדש שם שהיו סבה שיאמינו ישראל בו ויקבלו מצותיו. ואחר

רדק

ותצנח. היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ: נרדם. פתח והוא כפעל עבר: ויעף. העי"ן בפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר ופי' ויעף וכבר עיף לפיכך נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת: ותשר דבורה וברק בן אבינועם. לפי שדבורה עיקר המעשה כמו ותדבר מרים ואהרן: בפרוע פרעות. בנקום נקמות תרגום נקום נקמת איתפרע פורענו: בהתנדב עם. כשישרא' מתנדבים ומתגברים לצאת ל למלחמה כלומר על הרע ועל הטוב ברכו יי' ות"י הפסוק כן כד מרדו בית ישראל באוריתא וגו': שמעו מלכים. מלכי הארץ וי"מ כנגד ישראל אמר כענין שאמרו כל ישראל בני מלכים הם: יי' בצאתך משעיר. רוב מפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פי' זה סיני כמו זה סיני שחרד כמו שנ' ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרי' כמו הר שעיר והר פארן ואע"פ שאינו כתוב שם אלא ויחרד כל ההר וכן דעת המתרגם והחכם רבי אברהם אע"ז ז"ל פי' כי הוא רמז למלחמו' שנלחם הקב"ה בעבור ישראל וכן וזרח משעיר למו וכן אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וכן אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה: ארץ רעשה. וכן ותגעש ותרעש הארץ הכל רמז למלחמות ופי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום כי שם התחילו ישר' להלחם באומות כשעברו את הר שעיר ונלחמו בסיחון ועוג. ויכה השם ית' לפניהם ונצחום ובכחו גברו בכל המלחמות ההם וכן שמים נטפו גם עבי' נטפו מים הרים נזלו מפני יי' הכל משל על ה המלחמה עד מן שמים נלחמו. ופי' זה סיני כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישראל כן חרדו כל העולם מפניו כמו שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד כמוגו כל יושבי כנען: בימי

רדק

בימי שמגר בן ענת. הוא היה משופטי ישראל כמו שהזכיר למעלה ואף על פי שהושיע את ישר׳ לא היתה כתשועה הגדולה הזאת כי בימיו חדלו ארחות. וטעם להזכיר יעל כלומר אע״פ שעל ידה באה קצת התשועה הזאת ודומה כי היא היתה אשה חשובה ואוהבת יי׳ שהביא על ידה התשועה הזאת אע״פ כן לא היתה היא תחלת התשועה עד שקמתי אני דבור׳ שקמתי והייתי כאם לישר׳ חדלו פרזון. פרזון שם מענין ערי הפרזו׳. ושקמתי שניה׳ הש״ין פתוח׳ פתח גדול במקום פתח קטן: יבחר. כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערי׳ ולא היו יכולין להראות מגן ורומח להלחם באויביהם ואע״פ שהיו ישראל רבים ארבעים אלף ויותר והוא סך חשבון אע״פ כן היו נסים מפני אויביהם ונסגרים בעריהם ואויביהם רודפים אותם עד השערי׳ וים מפרשים מגן אם יראה לשבח כלומר כשהיו ישר׳ עושין רצון הבורא ית׳ ולא היו הולכים אחרי אלהים אחרים וזה היה בימי יהושע לא היה צריך להם מגן או רומח בארבעים אלף בני גד ובני ראובן ואף על פי שהיו חלוצי צבא לא הצטרכו להראות מגן או רומח כי יי׳ היה נלחם להם ובאו עם אחיה׳ ושבו להם בשלום אין שטן ואין פגע רע מפני שהיו עושין רצון הבור׳ ות״ת הפסוק כד אתרעיאו בית ישראל וגו׳. ומלת לחם היא משוקה בנקודה כי היא כ נקודה בסגול הח״ית והיא שם כמו מלחמה והוא במשקל חמץ עקב הכר אלא שזה בסגול שלא כמנהג: לבי לחקקי ישראל. גדולי ישראל ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לצאת למלחמה לבי ורצוני איהם ואומרת איהם ברכו השם שהכניע אויביכם לפניכם ונקראו הגדולי׳ חוקקים שמשימין החקים בעם. ויש לפרש חוקקי ישראל סופריו וחכמיו ואומרת להם שיברכו יי׳ על התשוע׳ הזאת ופי׳ המתנדבי׳ בעם ללמד להם תורה ומצות: צחורו׳. לבנות כמו וצמר צחר ר״ל הסוחרים רוכבי האתונות חשובות וטובות שלא היו יכולין ללכת מפני האויב עתה שיחו ואמרו לאלהי ית׳ וכן יושבי על מדין והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע מדין וסככה או הוא שם לדרך ידוע אבלם היו יראי׳ ללכת באותו הדרך מפני האויב ועתה שתלכו בבטחה שיחו וזמרו לש״י ואמר במסרת מדין בג׳ ליש׳ מדין וסככה יושבי על מדין להטו׳ מדין דליש חד שם קריה וחד שם ארחא וחד לשון דין ות״ת הפסוק כן דיאו מבטלין עסקיהון וגו׳:

מקול

רשי

בימי שמגר בן ענת בימי יעל. מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה: חדלו ארחות. היו יראים ישרא׳ לצאת לדרכם מפני האויבים והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא: חדלו פרזון: ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני האויבים ונאספו אל ערי המבצר: עד שקמתי. כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי: יבחר אלהי׳ חדשים אז לחם שערי׳. כשבחר לו ישר׳ אלהים חדשים אז הוזקקו למלחמה בשעריהם ראו עתה בהתנדבכם אם יראה בישראל מגן ורומח שצריך להלחם בארבעים אלף ראשי גייסות שהביא השוכא עליהם וכולם המסם המקום במלחמת הכוכבים ונחל קישון גרפם: לבי. אני דבור׳ לחוקקי ישר׳ לאהוב את חכמי ישראל שהתנדבו בעם לאמר ברכו את יי׳ ושובו איו: רכבי אתונו׳ צחורות. הסוחרים והשרים שיהכבו מעתה על אתונות לבנו׳ החשובו׳ מבלי יראה ודאגת אויב ואותן שיושבין על מדין לשון דינים שהיו יראים לעשות משפט בפרהסיא וכן תירגם יונתן דהוו מתחברין למיתב על דינא ואותן שהולכין רגלי על דרך שיחו וספרו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים האויבים ליסטים ומוכסין היושבין גרודים במערכות לארוב בעברי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות יי׳ ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מפוזרים ביחידי שלא באסיפת עם אז ירדו לשעריו חזרו לערי מושבותם שברחו מהם ליאסף אל ערי המבצר: שערים. כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך עיירות:

מחצצים

מדין ג׳ בנ׳ ליש׳ מדין וסככה להטות מדין דליה ידין חד לשון קרית׳ חד לשון ארחא וחד לשון דין

על דרך ה׳ וסי׳ ותסר בגדי אלמנותה · וישרנה הפרות · רכבי אתנות צחורות · כנמר על דרך אשור · יתיצב על דרך לא טוב · וכל על הדרך דבו׳ במ״ב ויט אליה אל הדרך · ואתה תשמע השמים דד״ה׃

בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃

ל׳ · ב׳ וכבסוק · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ומ״ל · ב׳ ורגנים · ב׳ ובכנו׳ · ל׳ חלרע ותשתש לב׳ · רנ׳ · ל׳ · ל׳ · יתר כלרבעי׳ אלף · ל׳ ת״ל · ל׳ · ה׳ · ל׳ · ה׳

תרגום

בימי: כד תבו ביומי שמגר בר ענת ביומי יעל פסקו עדי אורחן דהוו מהלכין בשבילין דתקנין תבו למהוי אזלין באורחת מגנבן: חדלו: חרובא קירוי פצחיא דהוו יתבין בארעא דישראל אצטדיאה ואטלטלו דיריהון עד דאישתלחית אנא דבורה אישתלחית לאיתנבאה על דבית ישראל: יבחר: כד אתרעיאו בני ישראל למפלח לטעותא חדתן דמקריב איתעבידא ד דלא אתעסקו בהון אבהתהון אתו עליהון עממיא וטרדונון מקירויהון וכד תבו למעבד אוריתא לא יכילו להון עד דאיתגברו וסליק עליהון סיסרא סנאה ומעיקא בארבעין אלפין רישי משירין בחמשין אלפין אחידי סייפין בשיתין אלפין אחידי רומחין בשבעין אלפין אחידי תריסין בתמנן אלפין מחצצי גיריא בר מתשע מאה רתיכין דברזלא דהוא עמיה ורתיכוהי כל אילין אלפיא וכל אילין משירית לא יכילו למיקם קדם ברק וקדם עשרא אלפין גברא דעימיה: לבי: אמרת דבורה בנבואה אנא שלחא לשבחא לספרי ישראל דכד הות עקתא ההיא לא פסקו מלמדרש באוריתא וכדו יאי להון דיתבין בבתי כנישתא בריש גלי ומאלפין ית עמא פתגמי אוריתא ומברכין ומודין קדם יי: רכבי: דהוו מבטלין עסקיהון רכיבין על אתנן דחשיכן בכל מיני ציורין ומהלכין בכל תחום ארעא דישראל ומתחברין למתב על דינא דהוו אזלין באורחתהון ומשתעין על גבורן דאיתעביד להון בארע דישראל

רלבג

ואחר זה שבה דבורה להזכיר בזאת השירה הענין שבו היה זה הנס והתחילה ואמרה כי בימי שמגר בן ענת אף על פי שהושיע את ישראל תשועה מה כמו שקדם חדלו ארחות ר״ל שהולכי דרכים חדלו מהלוך בהם מפחד האויב ואם היה שילכו בדרך ילכו ארחות עקלקלות ויטו מדרך הישר כדי שלא ימצאם האויב: חדלו פרזון. ר״ל שערי הפרזות חדלו מהיות בהן יושב מפחד אויב ולא נשארו ישראל אז כי אם בערים המוקפים חומה וכן הענין בימי יעל ידמה מזה שיעל נמנית בכלל המושיעים קודם זה המעשה שעשתה בהמתת סיסרא והיה זמן שמגר בן ענת וזמן יעל נכללים בכ׳ שנה שלחץ סיסרא בחזקה או אמר זה על זה המעשה שעשתה מהמתת סיסרא להגיד שלא היה רושם מוחש במה שעשתה לישועה הגדולה שבאה מזה וזה מבואר מאד ואפילו הראשון הוא יותר נכון: עד שקמתי דבורה שקמתי: אני הייתי אם ומנהגת ישראל: יבחר אלהים חדשים. פי׳ בו כי בעת שבחר ישראל בע״ז שהם אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערים ולא יכלו לצאת לחוץ ואיפשר לפרש כי הש״י בחר דברים חדשים להפליא זה הנס והוא שסבב משך לב סיסרא ואילו להלחם עם ברק בשערי ישראל במקום שהיה ראוי ליפול שם לפי מה שסבב הש״י אשר עמקו מחשבותיו והנה באמת לא נצחו ישראל זאת המלחמה בכחם ועוצם ידם כי לא היו להם כלי זין כי אם לאנשים מועטים עד שבכל ישראל לא היה מגן ורומח בארבעים אלף ולזה הוא מבואר כי בעזרת אלהים היא שעלו מבני נפתלי ומבני זבולן לא היו כלי זין כי אם לאנשי׳ מועטים: לבי לחוקקי ישרא׳. ר״ל החכמים והסופרי׳ המתנדבים בעם להשלימם וללמדם תורה ומצות הנה ראוי לכם לברך השם יתעלה על התשועה הגדולה שהושיע את ישראל כי לא היו יכולין ללמוד תורה וללמד מלחץ אויב או אמר זה על בני נפתלי ועל בני זבולן שירדו מהם מחוקקים לעזור לדבורה בזאת המלחמה כמו שיבא אחר זה: רוכבי אתונות וגו׳. הסוחרים הנכבדים רוכבי אתונות לבנות שהיו יושבים על דרך מדין ומתעכבים שם ולא יכלו להשלים דרכם היושר מפני פחד אויב ויטו דרכם ללכת על דרך אחר והוא דרך שיחו כמו שאמ׳ במה שקדם והולכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות:

מקול

רשי

מחצצים · פתר מנחם עורכי מלחמה וסודרי קרב וחברו עם מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו לשון גדודי' · ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבנים חלוקי הנחל קולם בלע"ז שהעובר עליה' נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכם אויביכם מעכשו אין לחוש על זאת ומשם מצוה עליכם ליתן הודיה לשמו: מחצצי · לשון אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ שני: עורי עורי דבורה · לשון שבח כפשוטו התגברי בשירתך ורבותינו אמרו מפני שנתהללה ואמרה עד שקמתי דבורה נסתלקה הימנה רוח הקדש: אז ירד שריד לאדירים · ירד ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישראל רדו באדירי שאיהם · יי' ירד לי בגבורים · ירדה לי את גבורי האומות: מני אפרים · מן אפרים יצא את שורש יהושע בן נון לרדות בעמלק ויחלש אותו לפי חרב ומחובר מקרא זה למעלון לפרש יי' ירד לי בגבורים את יהושע הקים לרד בעמלק: אחריך · יקום משבט בנימן שאול בן קיש שיגרמנו ויעמס אותו כנחלים עוממות' ויש לפתור בעממיך בחיל של מאתים אלף רגלי שבא שאול עליהם: מני מכיר ירדו מחוקקי' · שרי גדולים שכבשו את האמרי אשר כבשו ששים עיר כל חבל ארגב שכבשם יאיר: ושרי ביששכר · שרים שביששכר הם סנהדרין עוסקי' בתור' יודעי בינה לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט: שרי ביששכר · יו"ר זו טפילה היא והכה משמשת כלום והרי היא כיו"ר בהמות שדי וקרא לו חלוני: ויששכר כן ברק · ושאר העם של יששכר כן גם הם עם ברק לכל אשר יצוה: בעמק שולח ברגליו · שלחם בכל שליחותו לאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה: בפלגות ראובן · אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לבכלי ליבא ערמומית ורמה היא ערמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמה לשמוע מי נוצח ויהיה עמו: שריקות עדרים · לשמוע קול שדרי המלחמה למי קול ענות גבורה ולמי קול ענות חלושה: בעבר הירדן שכן · ולא בא אל המלחמה: וכן

מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהֹוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־יְהֹוָה: עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם: אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהֹוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים: מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר: וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב: לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב: גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן

בגבורים ד' מל' וסי' יי' ירד לי בגבורים · לעזרת יי' בגבורים · ואמ"ץ לבו בגבורי' · והמה בגבורים עזרי המלחמ': צדקות ד' ג' מל' וא' חס' וסי' שם יתנו צדקות ב' בפסו' תניינא חס' · ועתה התיצבו ואשפטה · עמי זכר נא מה יעץ בלק: גדולים הגדולים ז' מלאים בקריא' וסי' גדולים חקרי לב · כי עברו בם גם הנה · כשם הגדולים אשר בארץ דה"ה · כי מרפא יניח חטאים גדולים · זבדיאל בן הגדולים · ויזבחו ביום ההוא:

מקול: מֵאֲתַר דַּהֲווֹ אָנְסִין לְהוֹן וְנַסְבִין מַה דְּבִידֵיהוֹן בֵּית מְכוֹנַת לִסְטִין וּמְתוּבַת מוֹכְסִין עַל גּוֹבֵי בֵּית שַׁקְיָא דְּמַיָּא לַאֲתַר דַּהֲוַת נָפְקָן בְּנָתָא דְּיִשְׂרָאֵל לְמִמְלֵי מַיָּא דְּלָא הֲוָאָה יָכְלִין לְאַשְׁמָעָא קָל טַרְפַּת פַּרְסַת רִיגְלֵיהוֹן מִן קֳדָם סַנְאָה וּמְעִיקָא תַּמָּן יוֹדוּן עַל זְכוּתָא דַּייָ וְעַל זַכְוָתֵיהּ דְּיָתֵיב קִירְוֵי פַּצְחַיָּא בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל בְּכֵין נְחַתוּ מִכְּרַכֵּי תּוּקְפָּא לְמִיתַּב בְּקִירְוֵי פַּצְחַיָּא עַמֵּיהּ דַּייָ: עורי: שַׁבְּחִי שַׁבְּחִי דְּבוֹרָה שַׁבַּחִי וְאוֹדָה מִלֵּי תּוּשְׁבַּחְתָּא קוּם בָּרָק וּשְׁבֵי שִׁבְיָךְ בַּר אֲבִינוֹעַם: אז: בְּכֵין נְחֵית חַד מִמַּשִׁירְיַת יִשְׂרָאֵל וְתַבַּר תְּקוֹף גִּיבָּרֵי עַמְמַיָּא הָא לָא מִגְבוּרָא דִּדְהוֹן הֲוַת דָּא אֱלָהֵין יְיָ תְּבַר קֳדָם עַמֵּיהּ תְּקוֹף גִּיבָּרֵי סַנְאֵיהוֹן: מני: מִדְּבֵית אֶפְרַיִם קָם יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן בְּקַדְמֵיתָא אַגִּיחַ קְרָבָא בִּדְבֵית עֲמָלֵק בַּתְרוֹהִי קָם מַלְכָּא שָׁאוּל מִדְּבֵית בִּנְיָמִן וְקַטִּיל יַת דְּבֵית עֲמָלֵק וְאַגִּיחַ קְרָבָא בִּשְׁאַר עַמְמַיָּא מִדְּבֵית מָכִיר נְחַתוּ כַּד מַרְשְׁמִין בִּקְרָבָא וּמִשִּׁבְטָא זְבוּלֻן כָּתְבִין בְּקוּלְמוֹס דְּסָפַר חַד ושרי: וְרַבְרְבֵי יִשָּׂשכָר מִשְׁתַּמְּסִין לְמִילֵּי דְבוֹרָה וּשְׁאַר שִׁבְטָא דְּיִשָּׂשכָר מְשַׁמְּשִׁין קֳדָם בָּרָק מִשְׁתַּלְּחִין בְּקִירְוֵי מֵישְׁרָא לְכָל אֲתַר דְּצָרִיךְ לְתַמָּן בְּתוּשְׁלַחְתֵּיהּ אָזְלִין בִּזְרֵעִית רְאוּבֵן סַגִּיאִין נִיכְלֵי לִבָּא: למה: לְמָא תַּבְתּוּן מִמַּשִׁרְיַת קְרָבָא לְמִתַּב בֵּין תְּחוּמִין בְּפָרָשַׁת אוֹרְחָא לְמִשְׁמַע בְּשׂוֹרְתָא דָּא מִן דָּא לְבָרָק אַתּוּן אָמְרִין דִּילָךְ אֲנַחְנָא לְסִיסְרָא אַתּוּן אַמְרִין דִּילָךְ אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע בְּשׂוֹרָא לְמִדַּע אֵי דָּא הִיא מַשִּׁרִיתָא נַצְחָא בִּקְרָבָא לְמֶהֱוֵי עִימֵּיהּ אִיכְדֵּין כָּשַׁר לְמֶעֱבַד לְכוֹן דְּבֵית רְאוּבֵן הֲלָא יְדַעִיתוּן דִּקְדָמוֹהִי גַּלְיָן מַחְשְׁבוֹת לִיבָּא: גלעד: דְּבֵית גִּלְעָד בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא שָׁרַן

רדק

מקול מחצצים · מקול יורה החצים לא היו יכולין לשאוב מים ועתה יתנו שם צדקות יי' וטעם צדקות פרזונו שיוכלו לשבת בערי הפרזות בבטחה וטעם מקול כי הפרזי' ויורי החצים נותנים קול ומריעים להפחיד העם כמו שאמר מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר ופי' יתנו לשון למוד ושכן תרגום ושננתם לבניך ותתניכון לבניך: עורי עורי · שנים הראשונים מלרע והאחרונים מלעילי: אז ירד שריד · ירדה בתשלומו ופי' רדה והשליט הקב"ה ישראל שהוא שריד באדירים בעם יבין מלך כנען ולמ"ד לאדירי' במקום בי"ת כמו וישבו אתו לארץ כי אים הרגתי לנבני וזולתם: מני אפרים · כמו מן אפרים והיו"ד נוספת וכן מני מכיר: שרשם בעמלק · שרשם היה נלחם בעמלך והוא יהושע בן נון שהיה שרש אפרי' ושיאם ואחרי יהושע נלח' בנימן עם עמלק והוא שאול שהיה משבט בנימין וכ"ף אחריך כנגד אפרים וכ"ף בעממיך כנגד בנימן ואמרה זה בדרך נבואה והזכירה המתעוררים והמתחזקים אל מלחמו' יי' ועתה שירדו למלחמה מן מכיר הגדולים והחכמים ואף על פי שהיה מעבר לירדן התעורר והתחזק לבא למלחמה זאת וכן מזבולון ירדו אפילו הסופרי' והחכמי' אין צריך לומ' שאר העם · ומושכי' בשבט סופר פי' החכמים והסופרים: שבט · העט וכן ת"י בקולמוס דספרא וכן השרים שהיו ביששכר יצאו עם דבורה: ושרי · כמו שרים כמו וקרא לו חלוני כמו חלונים וחשופי שת והדומים להם וכן שבט יששכר יצא כלו וכן ברק יצא עם דבורה: בעמק שלח ברגליו · שלא שאל בהמה לרכוב מרוב חפצו למלחמה אבל בפלגות ראובן שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא באו למלחמה גדולים הם חקקי וחקרי לב עליו ואומר לו למה ישבת בין המשפתי' והם מערכות וגדרו' הצאן לשמוע שריקות עדרים כלומר יושב ובוטח ולא חששת למלחמת ישראל אשר בארץ כנען ולא באת לעזרם למלחמה הזאת' וכן גלעד שכן בעבר הירדן ולא בא למלחמה' ויש לתמוה והלא מכיר אומר שבא למלחמה ומכיר אבי גלעד וארץ הגלעד לבית מכיר כמו שאמ' ויתן את הגלעד למכיר בן מנשה: ויש לפרש כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן על בית יאיר בן מנשה אמר שגם הוא היה חלקו בארץ

רלבג

מקול מחצצים · וכל זה הפחד היה להם מקול האויבים מורי החצים שהיו בין המעינו' שהיו שואבין מהן המים להכר להם לים' שלא יוכלו לשאוב משם והיה זה המקום בדרך הישר שהיו רגילים ללכת בו הסוחרים ומפני זה היו הולכים ארחות עקלקלות והנה במקום ההוא שלא היו יכולין לבא שם שם יתנו ויגידו צדקות יי' שהכרית את אויביהם המצירים להם שם ויתנו ג"כ צדקות פרזונו בישראל עתה שיוכלו בני ישראל לשבת בערי הפרזות אשר הניחום ועזבום מפחד האויב: אז ירדו לשערים עם יי' · ר"ל שישבו בכל שעריהם לפי ששבו לערי הפרזות לשבת · או יהיה הרצון בזה אז ירדו עם יי' לשערים ללמוד תורה מה שלא היו יכולין בו קודם זה כי הדרך היה סגור לפניהם מפני האויבים וכובד השעבוד ג"כ היה מונעם מזה: עורי עורי דבורה · יחס לדבורה דברי השיר ולברק יחס שבית השבי שהוא פועל המלחמה: אז ירד · אז ישים השם רודה מה שרד ונשאר מישראל על אדירים וחזקים והם עם יבין מלך כנען כ"ש ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל יי' שם רודה ומושל לי בגבורים ר"ל שם ישראל רודה ומושל על הגבורים ההם והם עם יבין מלך כנען · והנה התחילה דבורה לספר ענין השבטים במלחמות והתחילה מן אפרים כי על ידו נעשית המלחמה הראשונה ואמרה מן אפרים שרשם מי שהיה שרשם והוא יהושע שהיה נשיא עליהם והיה היותר נכבד שבשבט נלחם בעמלק כמו שנזכר בתורה ויחלוש יהושע וגו': אחריך · תבוא אתה שתהיה משבט בנימן בעממיך להלחם עם עמלק והוא שאול ומן מכיר בני מנשה שהיה חלקו לעבר הירדן ירדו החכמים עם דבורה למלחמה וכן הענין מזבולן: ושרי ביששכר · והשרים שהם ביששכר ג"כ ירדו עם דבורה ושבט יששכר בכללו וכן שמע לעצת דבורה ברק עד שבעמק שולח ברגליו בעצת דבורה כמו שאמר וירד ברגליו עשרת אלפי איש ואולם בפלגות ראובן גדולים חקקי לב · והנה תמה עליו למה ישבת בין המשפתים במקומך ולא התעוררת בזאת המלחמה אבל היית יושב ובוטח והיית שומע שריקות עדרי ישר' על יד האויבים והיית שוכן במקומך ולא חששת לזה הנה לפלגו' ראובן גדולי' חקרי לב על שפקדו עליהם ולא נתנו לב לבאת משם: גלעד בעבר הירדן שכן · ואת כי מנכנע מזה הירדן הלא גלעד ג"כ שוכן בעבר הירדן ועם כל זה בא לעזרת יי' בגבורים כמו שקדם ·

רדק

בארץ הגלעד כמו שאמר ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חוותיהם ויש לפרש עוד כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהה ואומ' לראובן למה ישבת בביתך ולא באת למלחמ' גלעד עשה כן כמו שעשית אתה וישב ושכן בעבר הירדן הלא חרד ובא לעזור למלחמת ישרא' ואתה למה עשית כן ואף על פי שאתה מעבר לירדן הלא גם הוא מעבר לירדן · ויש לפרש ג"כ לענין זה הפירוש שלא בדרך תמיהה כלומר גלעד הלא שכן בעבר הירדן כמוך וחלקו ונחלתו שם היא ואעפ"כ עבר ובא לעזרת ישראל ואתה למה לא עשית כן : ודן למה יגור אניות · אינו אומר על אניות הים כי לא היה חלקו על הים כי זבולן היה חלקו שם כמו שאומר זבולן לחוף ימים ישכון ואף על פי שכתוב בחלקו מול יפו אעפ"כ לא היה יפו בחלקו אלא אניות הירדן ר"ל שעבר הירדן וברח מפחד האויב והכניס נכסיו לעבר הירדן וכן ת"י גזו ועברו ירדנא וגו' : אשר ישב לחוף ימים · כי שם היה חלקו וגורלו כמו שאמ' בגורלו ופגע בכרמל הימה ואמר והיו תוצאותיו הימה מחבל אכזיבה : ועל מפרציו ישכון · על מקומות הפרוצים לו מגדריו ישכון שם מפחד אויבים לפיכך לא יבא למלחמה שלא יהיה עריו פרוצות ות"י קרוי עממיא וגו' : חרף נפשו למות · גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למיתה מרוב חפצו למלחמה ונפתלי כמו כן שם עצמו על מרומי שדה להלחם ות"י דבית נפתלי ישבחונון כל יתבי ארעא : בתענך על מי מגדו · תענך ומגדו שני מקומות הם בחלק מנשה ומן הנרא' כי רחוקי' היו זה מזה כמו שאמר ויושבי תענך ובנותיה ויושבי מגדו ובנותיה אב"ו מהו שאמר בתענך על מי מגדו ויתכן לפרש כי באו מלכי כנען להלחם והוא סיסרא ואשר באו עמו להלחם בתענך והיו חיילותיו כל כך רבים שהיו מגיעים עד מי מגדו וכתי' בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו : בצע כסף לא לקחו · לא היו לוקחין שום ממון מבני ישר' שהיו נופלים בידיהם שלא היו הורגים אותם : מן שמים נלחמו · כל כך היה הנצחון גדול שנצחו ישר' חיל סיסרא כאילו מן השמי' נלחמו עם סיסרא : הכוכבים ממסילותם · על דרך שמה הנחת יי גבוריך · ודרך הדרש כי הכוכבים חממו אותם והיו לובשי' שריוני' ומרוב חמימות היו נכנסין בנחל קישון להתקרר ושוטפם הנחל לפיכך סמך פסוק נחל קישון גרפם לפסוק מן שמים נלחמו ולפי דרך הפשט לפי שהמלחמה היתה בערבה אשר על שפת נחל קישון היו נכנסין בנחל הן לברוח הן לערוך מלחמה עם ישר' ונכשלו המרכבות כמו במצרים שאמר ויסר את אופן מרכבותיו ונפלו הפרשים בנחל וגרפם הנחל וטבעו ולא כן היה לישראל אלא שדרכו הנחל בעוז ועברוהו בלא שום פגע ונזק וזהו שאמר תדרכי נפשי עוז כלומר הנחל שגרפם דרכה נפשי בעוז כי מן השמים נלחמו עמהם בגבורי ות"י תדרכי נפשי עוז דושישת נפשי קטילי גבריהון בתקוף ופי' נחל קדומים נחל שהיה שם מקדם כאילו נברא שם מקדם להנקם באויבי יי על דרך כל פעל יי' למענהו וגו' : אז הלמו · פועל עומד כאילו אומר נהלמו עקבי הסוסים מרוב מרוצתם במלחמה · וזהו שאמר מדהרות דהרות אביריו מה שמכה הסוס בבא על הארץ בעת המרוצה ושלא בעת המרוצה שנראה כמרקד תקרא דהירה וכן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה · ואמר עקבי סוס כי בעקבין אין פרסה לפיכך אמר כי נהלמו עקבי סוס בבא מכת הסוס בארץ · וטעם אביריו על הפרשי' או על הסוסים : אורו מרוז · שם עיר קרובה למקום המלחמה ולא באו לעזרה לפיכך קללה אותן אבל הרחוקים שלא באו לא קללה אותם : אמר מלאך יי · כתשמעו כי נביאה היתה דבורה ועל פי הנבואה אמרה זה ות"א אמר ברק נביאה דיי : תבורך · מרוז תהיה ארורה אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה זריזה לעזרת יי במקום שהיתה שם באהלה ויותר תבורך משאר נשים היושבות באהל : מים

רשי

וכן דן הכניס ממונו בספינות לעבור ולברוח : ועל מפרציו · לשמור פרצות ארצו : זבולן עם חרף וגו' · בזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמה עם ברק וכן נפתלי על מרומי שדה על הר תבור : בתענך על מי מגדו · ת"י בתענך הוו שרן ומטן עד על מי מגדו ראם המתח' בתענך ומגיע עד על מי מגדו : בצע כסף לא לקחו · חנם באו לעזרת סיסר' לא בקשו ממנו שכר : מן שמים נלחמו · ואף הקב"ה שלח בם צבא שאינם רוכים שום שכר : ממסילותם · ראש הכוכב בשמים וסופו בארץ מכאן אמרו ע עוביו של רקיע כאויר שבין שמים לארץ ש שהכוכב תקוע ברקיע כמין נגר בדלת מדת ארכו כעביו של רקיע ומן המקרא שמעיד ממסילותם נלחמו אנו שומעין שעוביו של רקיע כגובה שמים על הארץ : גרפם · טאטם מן העולם כמגרפה זו שגורפת את האפר מן הכיר' : נחל קדומים · שנעשה ערב ליס על זה מימו' מצרי' כדאית' בפסחים : תדרכי נפשי ברגלי' את עוז גבורי כנען : הלמו עקבי סוס · כשתלפו טלפי סוסיה' שהיה חום הכוכב מרתיח את הטיט ו והצפורן נשמטת כמו שמולבין את הרגלים ברותחין והטלפים נשמטים ומתוך ש שנשתלפו נהלמו ה הרגלי' : מדהרו' דהרו' אביריו · שהיו מרקידי' את סוסיהם במלחמה לשון סוס דוהר הוא לשון הריקדת הסוס : אורו מרוז · אמרי לה כוכבא הוה ואמרי לה גבר' חשיבא הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא : אמר מלאך יי' · אמר ברק בשליחותו של הקב"ה : יושביה · היושבים בארבע אמות שלו בארבע מאה שיפוריה שמתיה ברק למירוז : לעזרת יי' · כביכול השוזר את ישראל כעוזר את השכינה : מנשים באהל · שרה שנ' בה הנה באהל רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האהלה רחל ולאה שנ' בהן ויצא מאהל לאה וגו' : מנשים באהל תבורך יעל · למה הן ילדו וגדלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך היא בבראשית רבה · ר"א אף יעל היתה יושבת אוהלים לפיכך הזכיר אותה בברכת אוהלים : חלב

תברך ג' בקריא' וסי' תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני ב' בפסוק · ואחריתם לא תברך · באהל ו' בקריא' וסי' ויאמר הנה באהל · כל הבא אל האהל וכל אשר באהל · וירא יי באהל בעמוד ענן · מנשים באהל תברך · ואת כל כלי הקדש אשר באהל · וחברו דד"ה · ונמסר גם בסדר חקת :

וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן : זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה : בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ : מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא : נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז : אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו : אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת יְהוָה לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים : תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ :

(Marginal notes: נ' ל' מ"ל וא' תב' · ב' ר"פ יתי' תפקודה · ב' יתרם · ב' נפליגים · נ' ב' תס' ורין מ"ל · ב' תס · ל' · ל' בכס')

ודבית דן גזו עברי ירדנא ושויאו נכסיהון בספינן ודבית אשר על ספר ימיא שרו קירוי עממיא דפגרו תבו ובניין ויתיבו בהון : זבולן : דבית זבולן לקביל עממיא דגדיפו קדם יי מסרו נפשיהון לקטלא אינון ודבית נפתלי ישבחונון כל עממי ארעא : באו : אתו מלכיא דהוו עם סיסרא ואגיחו קרבא בכין אגיחו קרבא מלכי כנען בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו ממון דכסף לא קבילו : מן : מן שמיא איתגח עמהון קרבא מאתר דנפקין כוכביא מכבשי דבריתהון תמן איתגח קרבא עם סיסרא : נחל : נחלא דקישון תברינון נחלא דאיתעבידו ביה ניסין וגבורן מלקדמין לישראל הוא נחלא דקישון תמן דושישת נפשי קטילי גבריהון בתקוף : אז : בכין אישתלפא טופרי סוסותהון מפינוקא דהוה מפניך קדם רתיכי גברוהי : אורו : לוטו מרוז אמר ברק נביא דיי לוטו ותברו ית יתבהא ארי לא אתו לסעדן עמא דיי כד אגיח קרבא בגבריא : תבורך : תיתבריך מברכת נשיא טבתא יעל אתת חבר שלמאה כחדא מנשיא דמשמשן בבתי מדרשין תיתבריך :

רלבג

והנני תמה על דן למה יגור אניות הנה נחלתו לא היתה מעבר הירדן ולא די שלא באו לעזרת יי' אבל ברח והניח עמו והלך עם קניניו בעבר הירדן באניו' כמו שת"י · הנה אשר יש לו שתכבלו' אם לא בא לעזרת יי כי הוא יושב על הספר ולזה היה ראוי לשמור ארצו ולשכון על המקומו' הפרוצי' בארצו שלא יבאו שם האויבי' · ואמנם זבולן ונפתלי ראוי שישובחו והו' כי זבולן הוא עם שחרף נפשו למות מרוב קנאתו להנקם מהאויב ר"ל שמסר עצמו לסכנה · וכן נפתלי ג"כ כי מבני נפתלי ומבני זבולן היו החיל אשר עלו עם ברק על הר תבור שהיו על מרומי שדה כי הם ראו חיל עם סיסרא ועם זה מסרו עצמם לסכנה להכות עליהם למלחמה מרוב בטחונם בשם ית' : באו מלכי' נלחמו · ידמה שמלכי' רבים ממלכות הגוים ממשפחות כנען ירדו עם סיסרא להלחם עם ישרא' ונלחמו אז מלכי כנען בתענך ועל מי מגדו והם המקומו' שהיו חושבים לכבשם בקלות ולכל כך היו חפצים להלחם בישראל שלא לקחו בצע כסף על זה מיבין מלך כנען כמנהג מי שאינו תחת המלך שאם ירצה המלך להביאו למלחמתו יתן לו שכר : מן שמים נלחמו · אמר זה להורות כי לא בחרבם נצחו לסיסרא אך מאת השם ית' בא להם זה הניצוח והוא ית' שם הכוכבי' ממסילותם נלחמי' עם סיסרא בהשפיע באמצעותם מה שישלם בו ניצוח סיסרא ואילו : נחל קישון גרפם · ידמה שגבר גברו אז על דרך מופת מי נחל קישון שהיו בו מים מעטים וכשהיו עוברי' בו סיסרא וחילו גברו המים והסירום כמו שתסיר המכבדת אשר יכבדו בה הבית מה שעל הארץ מן העפר וזולתו ובזה האופן טבעו רוב חיל סיסרא ונפל פחדם אל הנשארי' ועם זה הענין הנה בנחל המי' הקדומי' שהיו בנחל קישון תדרכי נפשי עוז ר"ל שלא גברו המי' לישר' בעברם בדרך שיניעום ויטרדום ממקומם אבל היו דורכין שם בעוז ותוקף וזה היה פלא גדול דומה באופן מה לפלא שהיה לישרא' על ים סוף : אז הלמו · אז נלאו ונשברו עקבי סוס סיסרא שלא נשאר להם כח מחוזק מרוצתם והכותם בהם בארץ כשהכהינו' גבורי סיסרא ולא נשאר להם כח לנוס ואפשר שיהיה הרצון בזה כי אז בנחל קישון מרוב המים מגברו שם היו עקבות סוסיהם כאילו נשברו ולא יכלו לדהר אבל גברו המים רגליהם : אורו מרוז · שהיתה עיר גדולה קרובה למקום המלחמה · אמר מלאך יי · זאת הנבואה לדבורה מעיר מרוז תהיה ארורה ר"ל כי לא באו לעזרת יי עם היותם קרובי' : תבורך מנשים · אמנם יעל היתה

ברוכה

מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃ יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃ בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃ הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃

מים׃ מַיָא שְׁאַל מִינָהּ סִיסְרָא רַשִׁיעָא חַלְבָא אַשְׁקָאִיתֵיהּ לְמִידַע אִם אִירַת רַעְיוֹנוֹהִי עֲלוֹהִי בְּפַיְילֵי גִּיבָּרַיָא קְרִיבַת לְקָדָמוֹהִי שְׁמַן רְגוֹבְנִין׃ ידה׃ טוּבְתָא יָעֵל אִתַּת חֶבֶר שַׁלְמָאָה דְקַיֵּימַת מַה דִכְתִיב בְּסִפַר אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה לָא יְהֵוֵי תִקּוּן זֵין דִּגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יִתַּקֵּן גְּבַר בְּתִיקוּנֵי אִתְּתָא אֱילָהֵן יְדָהָא לְסִיכְתָא אוֹשִׁיטַת וִימִינָהּ לְאַרְזַפְתָּא דְנַפָּחִין לְמִתְבַּר רַשִׁיעִין וַאֲנוּסִין מַחֲתָהּ לְסִיסְרָא תַּבְרַהּ רֵישֵׁיהּ פַּצְעָהּ מוֹחֵיהּ אַעֲבָרַת סִיכְתָא בְּצִדְעֵיהּ׃ בין׃ בֵּין רִיגְלָהָא כְּרַע נְפַל שְׁכִיב בֵּין רִיגְלָהָא כְּרַע נְפַל בַּאֲתַר דִּכְרַע תַּמָּן נְפַל בְּזִיזָא סִיסְרָא׃ בעד׃ מִן חֲרַכָּא אִסְתְּכִיאַת וּמְדִיקָא אִמֵּיהּ דְּסִיסְרָא מִבֵּינֵי אַעֲיָתָא אָמְרָה מָא דֵין אוֹחֲרָא רְתִיכוֹהִי דְסִיסְרָא בְּרִי מִלְמֵיתֵי מָא דֵין אִיתְעַכָּבוּ רְתַטַיָּא דַהֲווֹ מַיְתַן לִי אִיגְּרַת נִצְחָנִין׃ חכמות׃ חַכִּימַת פְּרִיסְתְּוָתְהָא עָנְיָן לַהּ אַף הִיא בְּחוּכְמָא מְתִיבָא וְאָמְרָה לְמֵימַר לְהֵין׃ הלא׃ וַהֲלָא מְרַמְּשְׁפָּחִין מִפַּלְגִין בִּיזָתָא יַהֲבִין גְּבַר וּבֵיתֵיהּ כָּל חַד וְחַד בִּיזָא סַגִּי קֳדָם סִיסְרָא בִּיזַת צִיוּרֵי צִבְעוֹנִין עַל צַוְרֵיהּ נִיכְסֵי עַתִּירַיָא וּמָנֵי חֲמוּדָא קֳדָם גִּיבָּרוֹהִי דְבָזוּ׃

רשי

חלב נתנה׃ לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כן תרגם יונתן׃ בספל אדירים׃ בספל ששותין בו מים שהמים נקראו אדירים שנ׳ במים אדירים׃ להלמות עמלים׃ סיסרא שהיה עמל ויגע׃ ותיבב׃ לשון דיבור כמו ניב שפתים ורבותינו פירשוהו לשון גניחה כתרועה דמתרגמי׳ יבבא ואני אומר לשון ראייה כמו בבת עינו וכן חברו מנחם׃ ומחקה׃ לשון חיקוי׃ ומחצה׃ לשון מחץ׃ וחלפה׃ יוצא מעבר אחר׃ האשנב׃ חלון׃ חכמו׳ שרותיה תעננה׃ החכמות שבשרותיה לכך נקוד ח״ית חטף פתח חכמו׳ שהוא שם דבר נקוד חטף קמץ כמו ראמו׳ לאויל חכמות וכן חכמות בנתה ביתה וזה נקוד חכמות וכן חכמות נשים ב בנתה ביתה חכמות שבנשים׃ תעננה׃ דגשו׳ של נו״ן משמשת במקום נו״ן שלישית ופתרונו תעננה אותה דגשות הנו״ן משמש במקום אותה כמו ת מרכבת תבואנ׳׃ ואף היא תשיב אמריה׃ תנחומיה לעצמה מה אני מתמהת על עיכוב בני הלא ימצאו יחלקו שלל והוא מעכבן׃ רחמתי׳ לראש גברי׳ ומשכים נשים יפות שביש׳ כל אחד מהם יש לו במטתו שתים ושלש נשים׃ כן

רדק

מים שאל חלב נתנה. להכבידו כדי שירדם במהרה עם העייפות שהיה לו והחלב ששתה שלא ירגיש בהכותה אותו ו״ת מיא שאל מינה סיסרא רשיעא וגו׳׃ בספל אדירים. בספל גדול ששותין בו גדולים ואדירים. והחכם רבי יונה פי׳ האדירים הרועים הגדולים כמו אדירי הצאן ו״ת בפיילי גבריא וגו׳ וכן תרגם קובעת כוס התרעלה פיילי כסא דלווטא וכן השותים במזרקי יין דשתין בפיילי חמר ובדברי רז״ל היה מביא בפיילי של חרס חדשה ובלשון יון כוס פיילי׃ הקריבה חמאה. חלב חמאה וחלב שזכר עומד במקו׳ שנים והשקתו החלב הנותר אחר החמאה כי הוא מכביד הלב וטורף הדעת ויתכן לפרש כי נתנה לו חמאה לאכול אחר שהשקתו כי באחר החלב השקתהו כמו שאמר ותפתח את נאד החלב ותשקהו ובספל אדירי׳ הקריבה לו חמאה לאכול׃ ידה ליתד תשלחנ׳. כמו תשלח והנו״ן והה״א נוספות כנו״ן ה״א מסדרונה פרשדונה ואף על פי שאין המנהג כן בפעלי׳ ואדוני אבי ז״ל פי׳ תשלחנה ידה וימינה שלחה בעבור יתד והלמות ידה שמאלה צריכה יתר וימינה צריכה הלמות וכנה השליחות לידים בעבור כי הם עשו המעשה ודומה לו וכל אשר שאלו עיני בביתה לא יסכנו רגליה ובתבונות כפיו ינחם ואם תאמר כי תשלחנה בודד אין צריך לכל זה כי פירוש ידה וימינה הושטו בעבור יתד והלמות ורבי אחי ר׳ משה ז״ל פירשו בחסרון כ״ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירשו כגהה וכן פי׳ ידה כידה והוא דרך שאלה בעבור שאמר תבורך מנשים יעל אמר ראויה לה הברכה יותר משאר נשים כי עשתה מעשה גבור׳ שלא יעשו שאר הנשי׳ כי אין מעשה גבורה לנשים כי אם לאנשים לפיכך אמר דרך שאלה כידה ליתד תשלחנה הנשים האחרות וימינ׳ להלמות עמלים והלמות שם הכלי שמכי׳ בו האנשים העמלים בעלי המלאכה׃ מחקה ראשו. הסיר׳ ראשו ולשון מחק בדברי רז״ל אין מוחקי׳ במקום שגורשין והמחק הוא הכלי שמעבירין על המדה שמעביר כל מה שעליה׃

ומחצה. מן ומחץ מכתו׃ וחלפה. העבירה היתד ברקתו וכתי׳ אעברת בצדעיה או יהיה וחלפה מן יחלוף ונגיר שהו׳ לשון כריתה׃ בין רגליה כרע נפל. כל מנהג הלשון לכפול הדברים כדי לחזקם והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה וזהו שאמר באשר כרע שם נפל שדוד. ויש בו דרש והוא רחוק כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום ומה שכתבנו למעלה במילת שמיכה מכחיש זה הדרש׃ ותיבב. הריעה מתרגו׳ תרועה יבבא ו״ת ואוריקה לשון הבטה׃ האשנב. כמו החלון וכן בעד אשנבי נשקפתי׃ תעננה. כל אחת מן החכמות תענה אותה׃ אף היא. עם סיסרא׃ תשיב אמריה לה. היא בעצמה כמו שהחכמות משיבות לה כן היתה הי׳ בעצמה משיבה ואומרת כי בעבור זה אחרו פעמי מרכבותיו׃ ימצאו יחלקו שלל. ימצאו שלל לרוב בארץ ישראל שינצחו אותם ויחלקו השלל ביניהם ולזה הם מאחרים לבא׃ רחם רחמתים. נערה או שתי נערות׃ לראש גבר. לכל גבר וגבר יש לו נערה או שתי נערות מהשלל ו״ת יהבין גבר וביתיה לכל חד וחד׃ שלל צבעים. בגדים עשויים במיני צבעונים׃ רקמתים. שעשו בו מעשה הרקמה משני הפנים בשוה והרקמה היא מעשה מחט בבגד בצורות מצבעים שונים זה מזה׃ לצוארי שלל. כמו לראש השלל כלומר נתונים הבגדים בראש השלל לתתם לגבר הכבוד ו״ת כן בזת ציורי צבעונין וגו׳׃ ואוהביו

רלבג

ברוכה כי עזרה להם בהריגת סיסרא ויותר מנשים שהן באהל תבורך או ירצה בזה שהיא תבורך מנשים שהן באהל ללמד תורה כמו דבורה ויהיה הרצון בזה כי קללת מרוז אמר מלאך יי׳ ואולם ברכת יעל אמרה דבור׳ על צד התפלה והברכה. והנה ספרה על מה ברכה יעל וזה כי היא עשתה מעשיה בחכמה ובגבורה לעזור ישראל וזה שכאשר שאל סיסרא מים לשתות נתנה חלב לשכרו והקריבה לו חמאה בכלי גדול לשתות והרצון בחמאה חלב שמן שלא הוסרה ממנו החמאה כי הוא משכר יותר והנה נכפל הלשון בזה. ומה שספר תחלה כי מכאשר החלב השקתהו היה בזה האופן ר״ל שהוציאה ממנו בספל גדול אשר ישתו בו הגבורים׃ ידה ליתד תשלחנה. והנה כחתיה המכהינים הגוף תשלחנה ידה השמאלית ליתד ושלחו ימינה למה שהולמים ומכין בו העמלים במלאכות רבות העמל והכתה סיסרא בראשו עד שהפסידה ופרדה החבור אשר בו והכתה ביתד ועברה היתד רקתו או כרתה רקתו׃ בין רגליה כרע נפל. ר״ל כי בחכמתה סבבה שנפל ונרדם לפניה׃ ובאשר כרע שם נפל שדוד. ר״ל כי תכף שנפל שדדיהו והמיתתהו יעל. הנה אם סיסרא נשקפה בעד החלון והילילה בדמיון תרועה והיתה אומרת מה הסבה שיהיה בושש רכב סיסרא לבוא. והנה החכמות שבשרותיה היו עונות אותה וגם היא בעצמה היתה משיבה לדבריה ואומרת מה שאומרות החכמות ההן והוא כי סבת איחורו הוא שאם ימצאו שלל שיחלקוהו׃ רחם רחמתים. ולהיותם פרוצים בעריות הקדימו בספור שלל העריות אולי השיב כל אחד מהן נערה אחת או שתים ולסיסרא ג״כ יתנו שלל בגדי הצבעונים הנכבדים שלל בגדי צבעונים שהם מרוקמים ובגדי צבע רקומים משני עבריהם ויחלקם סיסרא לצוארי בעלי השלל והם אנשי החיל הבאים עמו׃ והתפללה

באשר טו׳ בקריא׳ וסימ׳ אל קול הנער באשר הוא שם. ראה את כל מאומה. בין רגליה כרע נפל שכב. ויקם דוד ואנשיו. ואלישע אמר אל האשה. עבדי נא בחבריך. לסריסים אשר ישמרו את שבתתי. ויאמרו. איננו גדול בבית הזה ממני. אין שר בית הסהר. וילך האיש מהעיר. ויאמר לו מיכה מאין.

אליו הגידה נא לנו באשר. באשר תמותי אמות. באשר דבר מלך שלטון. מה יתרון העשה באשר הוא. טוב ללכת אל בית אבל. וד׳ ובאשר וסי׳ גם אני אבחר בתעלוליהם. ומניתי אתכם לחרב. ואפרחיו יעלעו דם. ותאמר רות אל תפגעי׃

ל׳ ותר והקריבה עף · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ תק׳ זקף׳ ט׳ו · ל׳ ל׳ · ב׳ מטה · ב׳ בת׳ מסו׳ · ה׳ ג׳ קמץ וב׳ פתח׳ ל׳ · ג׳ קמצין וב׳ פתחין · ב׳ בכסו

והתפללה דבורה ואמרה כן יאבדו כל אויבי יי׳ כמו שאבד סיסרא ואוהבי השם יתעלה יהיו כצאת השמש בגבורתו שאורו הולך ומתחזק עד נכון היום. והרצון באמת בגבורתו בראש תקופת תמוז כי אז יראה אורו יותר חזק והחום המגיע ממנו הוא יותר חזק ויהיה הולך ומתחזק עד חצי היום. ושקטה הארץ עד שלמות ארבעים שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עשרים שנה: ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו: הראשון הוא להודיע כי השם יתעלה לא ועשה המופתים רק לעת הצורך ולזה צוה ברק למשוך בהר תבור עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבולון ולא משכם שם השם יתברך כמו שמשך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו וזה כי משיכת בני ישראל בהר תבור היה אפשר שיושלם בזולת עשיית המופת וכבר ביארנו הסבה בזה בספר מ״ה: השני הוא להודיע כי כשעשה הש״י המופתים יסבב עליהם הסבות אשר עמם יהיה יותר מעט מהזרות במופת ההוא אצל הטבע ולזה התחכם הש״י להביא בני ישראל בהר תבור והעתיק שם סיסרא ועמו אל נחל קישון לרדוף אחרי ברק ועמו ונקבצו שם זה שרבו מי הנחל עד שטבעו בו רבים מבני החיל ונתקבצו בזה סבות רבות אל שינצחו ברק ועמו. הא׳ היא הבהלה שהבהילום מי הנחל. והב׳ כי ברק ועמו היו יורדים אליהם ולזה היו עליונים וזה ממה שיוסיף להם חוזק על סיסרא ועמו וידמה שנתחברה שם סבה שלישית והיא שכבר היה אור השמש נכח פני סיסרא ועמו והיה משים סנוורים בעיניהם ולזה אמרה דבורה כי הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא: השלישי הוא להודיע אמתת הנבואה הע״פ שהיתה ע״י אשה כי לא נפל דבר ממה שיעדה דבורה בזה הספור. והנה לפרסום אמתת הנבואה אז נסכמו ישר׳ ללכת במתי מעט ובבלי מלחמה מעטים להלחם עם סיסרא ורכבו והמונו עם תכלית כחו וגבורתו ורבוי כלי המלחמה אשר להם: הרביעי הוא להודיע כי בתחבולות ראוי שיתנהג האדם להגיע אל תכלית כוונתו:

ותעז ב׳ ובסיפרא וסי׳ ותעז ידו על כושן רשעתים. ותעז יד מדין: וידל ׳יב פתחין בליש׳ וסי׳ העשיר לא ירבה. ואם דל הוא ואין ידו. הנה אלפי הדל. מדוע אתה דל ככה. וידל ישראל מאד. ידל כבוד יעקב. נצרה על דל שפתי. ותהי לדל תקוה. דלו מאנוש נעו. אל תגזל דל. ודל מבין יחקרנו. אם דל אם עשיר וכל דסמיכין לאביון דכוו׳:

כֵּ֣ן יֹאבְד֤וּ כָל־אוֹיְבֶ֙יךָ֙ יְהוָ֔ה וְאֹ֣הֲבָ֔יו כְּצֵ֥את הַשֶּׁ֖מֶשׁ בִּגְבֻרָת֑וֹ וַתִּשְׁקֹ֥ט הָאָ֖רֶץ אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָֽה׃ וַיַּעֲשׂ֧וּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵ֛ל הָרַ֖ע בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה וַיִּתְּנֵ֧ם יְהוָ֛ה בְּיַד־מִדְיָ֖ן שֶׁ֥בַע שָׁנִֽים׃ וַתָּ֥עָז יַד־מִדְיָ֖ן עַל־יִשְׂרָאֵ֑ל מִפְּנֵ֣י מִדְיָ֡ן עָשׂ֣וּ לָהֶ֣ם ׀ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אֶת־הַמִּנְהָרוֹת֙ אֲשֶׁ֣ר בֶּֽהָרִ֔ים וְאֶת־הַמְּעָר֖וֹת וְאֶת־הַמְּצָדֽוֹת׃ וְהָיָ֖ה אִם־זָרַ֣ע יִשְׂרָאֵ֑ל וְעָלָ֨ה מִדְיָ֧ן וַעֲמָלֵ֛ק וּבְנֵי־קֶ֖דֶם וְעָל֥וּ עָלָֽיו׃ וַיַּחֲנ֣וּ עֲלֵיהֶ֗ם וַיַּשְׁחִ֙יתוּ֙ אֶת־יְב֣וּל הָאָ֔רֶץ עַד־בּוֹאֲךָ֖ עַזָּ֑ה וְלֹֽא־יַשְׁאִ֤ירוּ מִֽחְיָה֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וְשֶׂ֥ה וָשׁ֖וֹר וַחֲמֽוֹר׃ כִּי֩ הֵ֨ם וּמִקְנֵיהֶ֜ם יַעֲל֣וּ וְאָהֳלֵיהֶ֗ם יָבֹ֤אוּ כְדֵֽי־אַרְבֶּה֙ לָרֹ֔ב וְלָהֶ֥ם וְלִגְמַלֵּיהֶ֖ם אֵ֣ין מִסְפָּ֑ר וַיָּבֹ֥אוּ בָאָ֖רֶץ לְשַׁחֲתָֽהּ׃ וַיִּדַּ֧ל יִשְׂרָאֵ֛ל מְאֹ֖ד מִפְּנֵ֣י מִדְיָ֑ן וַיִּזְעֲק֥וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל אֶל־יְהוָֽה׃ וַיְהִ֕י כִּֽי־זָעֲק֥וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל אֶל־יְהוָ֑ה עַ֖ל אֹד֥וֹת מִדְיָֽן׃ וַיִּשְׁלַ֧ח יְהוָ֛ה אִ֥ישׁ נָבִ֖יא אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיֹּ֨אמֶר לָהֶ֜ם כֹּה־אָמַ֣ר ׀ יְהוָ֣ה ׀ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אָנֹכִ֞י הֶעֱלֵ֤יתִי אֶתְכֶם֙ מִמִּצְרַ֔יִם וָאֹצִ֥יא אֶתְכֶ֖ם מִבֵּ֥ית עֲבָדִֽים׃

ז׳ מ״ל · ג׳ · ל׳ חס׳ · ב׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ מלרע · ה׳ מ״ל · ל׳ וכל תרי׳ חלוף ושור ושה · וכלו׳ ק׳ ח׳ · ל׳ ותר ידל כבוד יעקב

כן כסיסרא כן ייבדון כל סנאי עמך יי ורחמוהי צדיקיא יהון עתידין לאזהרא כזיהור יקריה על חד תלת מאה וארבעין ותלתא במיפק שימשא בגבורתיה ושרוכת ארעא דישראל מלמעבד קרבא ארבעין שנין׃ ועבדו בני ישראל דביש קדם יי ומסרינון יי בידא דמדינאי שבע שנין׃ ותקיפת יד מדינאי על ישראל מן קדם מדינאי עבדו להון בני ישראל ית מטמוריתא דבטוריא וית מערתא וית מצודתא׃ והוה כד זרע ישראל וסלקין מדינאי ועמלקאי ובני מדינחא וסלקין עלוהי׃ ושרו עליהון ומחבלין ית עללתא דארעא עד מעלנא דעזה ולא משארין מזון לקיימא נפש בישראל ואימר ותור וחמר׃ ארי אינון וגיתיהון סלקין ומשכניהון ואתן כמיסת גובא לסגי ולהון ולגמליהון לית מניין ועלין בארעא לחבלותה׃ ומאך ישראל לחדא מן קדם מדינאי וזעיקו בני ישראל קדם יי׃ והוה כד זעיקו בני ישראל קדם יי על עיסק מדינאי׃ ושלח יי גברא נביא לות בני ישראל ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא אסיקית יתכון ממצרים ואפיקית יתכון מבית עבדותא׃

רדק

ואוהביו. ואוהבי יי׳: כצאת השמש בגבורתו. כצאת השמש בבוקר שהולך ואור עד שהוא בגבורתו והוא חצי היום כן יהיו אוהבי השם ית׳ הולכים וחזקים ות״ת ורחמוהי כדיקיא יהון ע עתידין וגו׳: המנהרות. כמו מערו׳ ויש להם חלון למעלה שתכנס ממנו האורה ומפני זה נקראו מנהרות: המצדות. מגברים חזקים: והיה אם זרע. כאשר זרע כמו והיה אם בא אל אחת אחיו ואם יהיה היובל לבני ישרא׳ והדומים להם: וישחיתו את יבול הארץ. התבואות שהיו בשדה קודם שיגמר בשולם וכן האכות הכל היו כורתים ומפילי׳ ולא היו משאירים מחיה: ושה ושור וחמור. היו נוהגים להם: איש נביא. מפרש בסדר עולם זה פנחס ולהוכיח בא ולהודיעם כי מפני חטאתם קרה להם מה שקרה: ותרגם

רשי

כן יאבדו. רבותי׳ אומר׳ תנחומין של הבל׳ הן לה: כן יאבדו כל אויביך יי׳. כאשר אבד הוא: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהוא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כ כמספר ארבעים ותשע שבעיות: ותשקט הארץ. אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר: ויעשו הרע. עד כאן כאמר ויוסיפו שהיה כבר חטא על חטא אבל בשירה זו נמחל ל להם כל אשר עשו ועכשיו מ מתחילין לחטוא כך מדרש ב באגדת תילים: מנהרות. מטמוריתא ובלשון לעז וודום ועל שם שעושין בהם מאור קטן בנקב שאין ניכר קורין מנהרות לויידרכם בלע״ז: מערות. קרוטש בלע״ז: מצדות. פלייסאץ בלע״ז שעושין ביערי׳ על ידי הפלת האילנות סביב סביב: הם ומקניהם. לרעות את התבואה: איש נביא. זה הנביא הוא פנחס בסדר עולם: אבי

ולזה ספר כי יעל מפני רצותה שיפול סיסרא בידה הראת לו כי יש חפצה מאד בהצלתו וכסתה אותו כדי שלא יראוהו שם העוברים והשביס וסבבה עם זה שסכרה אותו ונרדם עם המופת והיה נקל לה להורגו: החמישי הוא להודיע כי ביום טובה ראוי להיות בטוב ולזה ראוי למצליח בעת אשר ישים לאל ידו שיסבב שתגיע לו ההצלחה ביותר שלם שבפנים ולא יקצר מזה הלא תראה כי ברק הע״פ שראה שנפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד השתדל בתכלית מה שאפשר על הריגת סיסרא פן ישוב אל ארוניו וישוב להרע לישראל: הששי הוא להודיע לתת תודה לש״י על מה שגמל מהטובות כי עם שזה כבר ראוי הנה בו תועלת להביא האנשים להאמין שכל הטובות באו מאתו ולזה שרה דבורה השירה הזאת ונתנה תודה לשם יתעלה כעל כל אשר גמלנו: השביעי הוא להודיע שראוי לכל אדם שיאמין בשעורי הנבואה ולזה כתבנו אשר לא באו לעזרת יי׳ בגבורים כנגד מחנה סיסרא ונתקללו יושבי מרוז מאת הש״י: השמיני הוא לפרסם גנות האומות ההם והיותם פרוצים בעריות ולזה הקדימה אם סיסרא במספור הצלחת סיסרא רחם רחמתים לראש גבר וכבר פרסמה התור׳ ב״כ מתנהגיהם הפחותים: עוד ספר שסבו בני ישראל לעשות הרע בעיני יי׳ אחר מות דבורה ולזה נתנם השם ביד מדין ז׳ שנים ותקפה יד מדין מאד על ישראל עד שהוצרכו לעשות להם בהרים מנהרות והן מערות שיש בהן כמו חלונות תכנס מהן אורה במערה. ואפשר שהרצון יהיה במנהרות אבוקות בעלות אור גדול והיה זה כן כי כשהיו רואין מההרי׳ שבאו בני מדין היו עושין באבוקות ההן סימן שירגישו בו ישראל ויתחבאו הם ויסתירו מקניהם ויכניסם עד שבזה הדרך היתה מגעת בקלות ההודעה הזאת לישראל בעשותם הסימן הזה להם מהר אל הר והיה אפשר שיצילו מאויביהם דברים רבים ועכ״ז עשו מערות להתחבא שם בקלות ומצדות שהם בניניהם חזקי׳ להמלט שם מאויביהם לא שיסבו תמיד במערות ובמצודות כי היה בלתי אפשר שישלם להם חיותם בזה האופן כי לא יזרעו ולא יאספו תבואה. ואחר זה ביאר מה הכריחם לעשות המנהרות והמערות והמצדות והוא מה שהיו משחיתי׳ בני מדין תבואותיהם ומקניהם ויהי כי צר להם מאד מפני מדין צעקו אל יי׳ ושבו אליו שיושיעם מידם. והנה שלח הש״י נביאו אז לבני ישר׳ והודיעם כי עונותיהם הטו שיפלו ביד מדין כי הם סרו מאחרי יי׳ ועבדו אלהי׳ אחרי׳ אלהי האמורי אשר בארצם עם רוב הטובו׳ שחנן הש״י אותם וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שזכרו רז״ל בפנחס בימי דוד שהגיד הכתו׳ כי לפני יי׳ עמו והנה היה זמן ארוך מאד ולזה אמרו כי פנחס הוא אליהו כי כבר התבאר שאליהו ג״כ חיה שנים רבות וכבר יעד מלאכי שהש״י יביאהו בימי הגאולה אמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו׳ ואין לאומר שיאמר שכבר מת אליהו קודם שהתנבא אלישע כמו שאמר כי היום אדוניך לוקח מעליך וזה שכבר מצאנו שהגיע מכתב מאליהו אחר זה כמו שנתבאר שם בע״ה בספר דברי הימים ובספר מלכים.

רשי

אבי העזרי. משבני אביעזר בן גלעד בן מנשה: וגדעון בנו. אביו היה חובטן והוא כובדן אמר לו אבא זקן אתה ואם יבאו האויבים לא תוכל לנוס לך אתה ואני אחבט: בגת. בקורת בית הבד: עמך גבור החיל. שנתן לך כח כזה: ויש יי' עמנו. ואם יש יי' אתנו למה מצאתנו וגו': אשר ספרו לנו אבותנו. פסח היה אמר לו אמש הקרני אבא את ההלל ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים ועתה נטשנו אם צדיקי' היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעי' היו כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו איה כל נפלאותיו: ויפן אליו. הקב"ה בעצמו: לך בכחך זה. בכח הזכו' הזה שלמדת סניגוריא על בני כך דרש רבי תנחומא: הנה אלפי. האלף שאני ממנה בו להיות תחת שר האלף הוא האלף הדל בכל אלפי מנשה: שאתה. כמו שאתה: קמח

העזרי ג' בקריא' וסי' ויבא מלאך יי' וישב. בעפרת אבי העזרי. ויקבר בקבר יואש אביו' ושארא עזרי:
מצאתנו ג' בקריא' וסי' כה אמר אחיך ישראל אתה. ויאמר אליו גדעון. אל ימעט לפניך: והכית ה' מלרע
וסי' נמסר בסדר שפטים:

ואצל אתכם מיד מצרים ומיד כל לחציכם ואגרש אותם מפניכם ואתנה לכם את ארצם: ואמרה לכם אני יהוה אלהיכם לא תיראו את אלהי האמרי אשר אתם יושבים בארצם ולא שמעתם בקולי: ויבא מלאך יהוה וישב תחת האלה אשר בעפרה אשר ליואש אבי העזרי וגדעון בנו חבט חטים בגת להניס מפני מדין: וירא אליו מלאך יהוה ויאמר אליו יהוה עמך גבור החיל: ויאמר אליו גדעון בי אדני ויש יהוה עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאתיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו יהוה ועתה נטשנו יהוה ויתננו בכף מדין: ויפן אליו יהוה ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיך: ויאמר אליו בי אדני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי: ויאמר אליו יהוה כי אהיה עמך והכית את מדין כאיש אחד: ויאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי:

ושיזבית יתכון מידא דמצראי ומידא כל דחקיכון ותריכית יתהון מן קדמיכון ויהבית לכון ית ארעהון: ואמרית לכון אנא יי אלהכון לא תדחלון ית טעוות אמוראי דאתון יתבין בארעהון ולא קבלתון למימרי: ואתא מלאכא דיי ויתיב תחות בוטמא דבעפרה די ליואש אבוהי דעזרי וגדעון בריה חביט חיטין במעצרתא לערקא מן קדם מדינאי: ואתגלי ליה מלאכא דיי ואמר ליה מימרא דיי בסעדך גיבר חילא: ואמר ליה גדעון בבעו ריבוני ואית שכינתא דיי בסעדנא ולמא ערענא כל דא ואן כל פרישותיה דאישתעיאו לנא אבהתנא למימר הלא ממצרים אסקנא יי וכען רטשנא יי ומסרנא בידא דמדינאי: ואתפני ליה יי ואמר אזיל בחילך דין ותיפרוק ית ישראל מידא דמדינאי הלא שלחיתך: ואמר ליה בבעו יי במא אפרוק ית ישראל הלא הא זרעיתי זעירא בשיבט מנשה ואנא חלש בבית אבא: ואמר ליה יי ארי יהי מימרי בסעדך ותקטול ית מדין כגברא חד: ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך ותעביד לי את די את ממלל עמי:

רדק

ואגרש אותם. טעמו למלת לוחציכם לא למלת מצרים והלוחצים הם סיחון ועוג שלא הניחום לעבור ויצאו לקראתם למלחמה וכן כנעני מלך ערד וכן מלכי כנען חשבו ללחום: וישב תחת האלה. אינו ר"ל ישיבה כי אין נראים המלאכים בישיבה כי אם בעמידה כמו ומלאך יי' עומד והנה איש עומד לנגדו אלא ר"ל נתעכב שם תחת האלה עד שיפנה אליו גדעון וכאשר לא פנה אליו נראה אליו ואמר לו יי' עמך וכן אנכי אשב עד שובך לשון עכבה וכן אשרי יושבי ביתך והדומי' להם ועשה זה המלאך שנתעכב שם ולא נראה אליו בתחילת בואו משום שהקדוש ברוך הוא נמצא להם לישראל בכל עת אם יפנו אליו ויקראוהו באמת ובדרש נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואחר כן נראה לו אמרו יואש אביו היה חובט חטים אמר לו גדעון אבי זקן אתה הכנס לביתך ואני אהיה חובט שאם יבאו המדיני' אין בך כח לנוס אמר המלאך קיימת מצות כבוד וראוי אתה שיגאלו בני על ידיך מיד וירא אליו מלאך יי' וגו' אמר לו גדעון ויש יי' עמנו וגו' אמש קראנו את ההלל והי' אבי מקראני בצאת ישראל ממצרים אם צדיקים היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעי' היו כשם שעשית להם נס כך עשה לנו גם אמר הקב"ה חייך כך למדת סניגוריא על בני כדאי אתה שאדבר עמך מיד ויפן אליו יי' ויאמר לך בכחך זה בכח זכות שלמדת סניגוריא על בני וככה הוא זה הדרש שנתן טעם לעכוב המלאך ולמה שאמר ויפן אליו: אשר בעפרה אשר ליואש. וכן אמר בעפרת אבי העזרי לפי שיש עיר אחרת ששמה עפרה בגבול בנימן כמו שכתוב בספר יהושע והעוים והפרה ועפרה: חובט חטים. כמו דש אלא שהדישה בבהמות והחביטה במקל וכן כי תחבוט זיתך חובט במקל בזית להפיל הזתי': בגת. גת היה שם שדורכין שם ענבים ובאותו גת היה חובט החטים וכת"י במעצרתא: גבור החיל. קראהו כן לבשרו ולאזקו שיגבר וינצח מדין וכן אמר לך בכחך זה: ויפן אליו יי'. פירוש פנה אליו והלבישהו גבורה ואמ' לו לך בכחך זה פירוש בכח שהוסיף לו על דרך ותהי על יפתח רוח יי' שתרגומו רוח גבורתא מן קדם יי' ויד יי' היתה אל אליה ורוח גבורה מן קדם יי': הלא שלחתיך. המלה הזאת תבא לחזק המצוה וכן הלא שמעת בתי הלא צויתיך חזק ואמץ: בי אדוני במה אושיע. לשון חול הוא כי עדיין לא ידע גדעון כי מלאך יי' הוא וכן אמר לו מתחילה בי אדוני בחירק הנו"ן וקמץ זה מפני הזקף ואמר לו לשון רבי' כי כן המנהג בזו המלה כמו אדניו אדניך זולתי מדבר בעדו כדי שלא יתחלף בשם הנכבד אבל זה לבדו בא בלשון רבים ליחיד למדבר בעדו וי"ת לשון קודש ואמ' ליה בבעו יי' ולדעתו אמר גדעון זה כנגד הקב"ה לא כנגד המלאך כי עדיין לא היה יודע שהוא מלאך: אלפי. האלף שבית אבי ממנה בו הוא הדל באלפי מנשה וי"ת זרעיתי זעירא בשבט מנשה. וי"מ אלפי כמו אבי כמו אלוף שפירושו שר ואדון: כי אהיה עמך. אמר לו בשם יי' כי אהיה עמך לפיכך אמ' לו גדעון אם כן שנביא אלהים אתה ובשליחותו אתה בא תעשה לי אות שאתה מדבר עמי בשם יי' והאות שעשה לו הוא האש שעלה מן הצור ומה שאמר ויאמר אליו יי' קרא המלך בשם יי' כמו שכתוב במלאך שנראה ליהושע ויאמר יי' ליהושע: שאתה מדבר עמי. כמו שאתה בסגו' השי"ן כמו עד שקמתי דבורה שהשי"ן בפתח במקום הסגול ונקמצה שי"ן שאתה להרחיב על האל"ף ופירושו שאתה מדבר עמי בשם יי': והמרק

רלבג

ויש לשואל לשאול אחר שהיה זה הנביא קיים איך לא הוכיח ישראל כל ימיו ולמה הוצרכו לנבואת דבורה. וידמה שנאמ' בהיתר זה הספק שהוא לא היה מתנבא רק לעתי' רחוקים ולא היה בו כח יתיישר בו להנהיג העם ולזה ג"כ תמצא בזה המקום שהוצרך לתכות גדעון על פועל מלחמת מדין ואפשר כי כמו שהיה אליהו פעם נראה ופעם נעלם כשישאהו רוח השם אל מקום רחוק כך היה הענין בפנחס ולזאת הסבה לא שמש בכהונה גדולה כל ימיו אבל שמשו בניו ובני בניו ובני בני בניו דורות רבים והוא עדיין קיים כמו שיתבאר בספר דברי הימים וזה כי הוא היה קיים בימי דוד כמו שאמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד היה עליהם לפנים יי' עמו ולא ימצא בזרע אהרן אחר שיקרא שמו פנחס בן אלעזר בן אהרן כמו שמבואר שם בספר תולדותם: ויבא מלאך יי'. הוא הנביא שזכר כי הנביא יקרא מלאך יי' כאמרו ויבא חגי מלאך יי' ולזה נראה לגדעון בהקיץ בהשתמש חושיו על מנהגם. והנה נתעכב שם הנביא עד שנראה לגדעון אמר לו כי יי' עוהו. והנה קראו גבור חיל כי כן היה כמו שאמר לו זבח וצלמונע קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו. והנה הרחיק גדעון שהיה יי' עמו לראותו שפלות ישראל וכי נטשם יי' בכף מדין: ויפן אליו יי'. הוא מלאך יי' שזכר והוא ע"ד ויאמר יי' לה שאמרו רבותינו שכבר היה זה על ידי שם. והנה אמר דבריו כאילו השם ידבר כי הנביא ידבר בשם שולחו ואפשר שיאמר אומר שזה הענין היה במראה הנבואה אלא שאנחנו לא הסכמנו לפרש זה על הנבואה בזה האופן כי ראשית הספור מורה שזה הספור היה בהקיץ ולא נראה לנו שנשים מדרגת גדעון בנבואה בזה האופן ר"ל שהגיעה לו הנבואה בהקיץ ועוד שאין מדרך הנביא שבא לו הנבואה פעמים רבות שישאל אות מהש"י שיקים לו ייעודו כמו שמצאנו גדעון אחר זה שאמר אם ישך מושיע בידי את ישראל וגו' וזה מבואר מאד למי שידע ענין הנבואה. והנה אמר לו הנביא לך בכחך זה ידמה כי נתחדש לגדעון מאז כח נוסף על הכח שהיה לו קודם זה כדמיון מה שאמר לשאול שיתחדש לו לב אחר ובאופן שנזכר דמיון זה בדוד אחרי המשחו למלך על יד שמואל וידמה שאביו היה שר האלף תמה שאמר גדעון הנה אלפי הדל במנשה ולזה היה כח ליואש לאמר אשר יריב לו יומת עד הבקר:

אל נא תמוש מזה עד בואי אליך. זה גם כן לעד שזה הענין היה בהקיץ כמו הענין שנראה במלאך יי' במנוח ואשתו כמו שאמרנו עתידי' לבאר שם בגזרת הש'. והנה גדעון שאל אות שיכיר ממנו שהוא בא במלאכות יי' כדי שיוכל לסמוך על דבריו. והנה היה האות הזה שכאשר שלח מלאך יי' את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות עלתה האש מן הצור וזה דומה למופת שנתן אליהו בהר הכרמל. והנה פעולות זה הנביא דומות מאד לפעולות אליהו וזה ממה שיחזק מאמר האומר פנחס זה אליהו. וכאשר ראה גדעון כי מלאך יי' הוא פחד מן המות לחשבו כי כבר ראה בעיניו המציאו' הרוחני וכבר היה מפורסם שכאשר יקרה זה ימשך אחריו המות ויראה זה ממאמר

ויוצא יב מל' וסי' ויוצא אתוהחוצה. ויוצא העבד כלי כסף. ויאמר שלום לכם. ויוצא יוסף אותם. ויוצא משה את העם. וגדעון בא. ויוצא כשם את כלי. פתח יי' את אוצרו. לקול תתו המון מים. וחברו הנינא. ויוצא יהוידע הכהן. ויוצא ישראל מתוכם: מלאך האלהים ח' וסי' נמסר בהאי סיפרא סי' יג: פנים אל פנים

אל נא תמש מזה עד באי אליך והצאתי את מנחתי והנחתי לפניך ויאמר אנכי אשב עד שובך: וגדעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמח מצות הבשר שם בסל והמרק שם בפרור ויוצא אליו אל תחת האלה ויגש: ויאמר אליו מלאך האלהים קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז ואת המרק שפוך ויעש כן: וישלח מלאך יהוה את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות ומלאך יהוה הלך מעיניו: וירא גדעון כי מלאך יהוה הוא ויאמר גדעון אהה אדני יהוה כי על כן ראיתי מלאך יהוה פנים אל פנים: ויאמר לו יהוה שלום לך אל תירא לא תמות: ויבן שם גדעון מזבח ליהוה ויקרא לו יהוה שלום עד היום הזה עודנו בעפרת אבי העזרי: ויהי בלילה ההוא ויאמר לו יהוה קח את פר השור אשר לאביך ופר השני שבע שנים והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך ואת האשרה אשר עליו תכרת: ובנית מזבח ליהוה אלהיך על ראש המעוז הזה במערכה ולקחת את הפר השני והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרת: ויקח גדעון עשרה אנשים מעבדיו ויעש כאשר דבר אליו יהוה ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה:

לא כען תעדי מיכא עד מיתאי לותך ואפיק ית תיקרובתי ואניח קדמך ואמר אנא אוריך עד דתתוב: וגדעון אתא ועבד גדיא בר עיזי ומכילתא דקמחא אפה פטיר בסרא שוי בסלא ותבשילא שוי בקידרא ואפיק לותיה לתחות אילנא וקריב: ואמר ליה מלאכא דיי סב ית בסרא וית פטירא ואחית לכיפא דיכי וית תבשילא שפוך ועבד כן: ואושיט מלאכא דיי ית ריש שלטיתא דבידיה וקריב בבסרא ובפטירא וסליקת אישתא מן טינרא ואכלת ית בסרא וית פטירא ומלאכא דיי אסתלק מלקביל עינוהי: וחזא גדעון ארי מלאכא דיי הוא ואמר גדעון בבעו יי אלהים ארי על כן חזיתי מלאכא דיי אפין באפין: ואמר ליה יי שלם לך לא תדחל לא תמות: ובנא תמן גדעון מדבחא קדם יי ופלח עלוהי קדם יי דעבד ליה שלם עד יומא הדין עד כען איתוהי בעפרת אבוהי דעזר: והות בליליא ההוא ואמר ליה יי סב ית תור בר תורי די לאבוך ותור תנינא דאיתפטים שבע שנין ותפגר ית איגורא דבעלא די לאבוך וית אשרתא די עלוהי תקוץ: ותיבני מדבחא קדם יי אלהך על ריש תוקפא הדין בסידרא ותיסב ית תורא תנינא ותסיק עלתא בעאי אשירתא די תקוץ: ודבר גדעון עסרא גברין מעבדוהי ועבד כמא דמליל עימיה יי והוה מדחיל מן בית אבוהי ומן אנשי קרתא מלמעבד ביממא ועבד ליליא:

רדק

והמרק. המים שנתבשל בהם הבשר נקראו מרק לפי שבהם מירוק הבש' והיוצא ממנו ובמק' המרק חכיו קמץ וחכיו פתח במקצ' ספרים המדויקים והוא שלא כמשפט השמות מזה ה המשקל. וראיתי במחברת בן אשר שזוכר אותו בכלל הקמוצי': בפרור. ידוע הוא דוד נחשת שמבשלין בו הבשר: אל תחת האלה. תיתחות אלנא: שלום לך. המלאך אמר שלה השמיע הקול הזה כי ראה שהיה מפחד בדעתו כי היה מלאך: פר השור. כמו פר בן בקר וכן ת"י תור בר תורי ויש לפרש כי פר איננו סמוך והשור ברמות תואר לו כאילו אמר פר הגדול שהיה דומה לשור: ופר השני. י"א שני לבטן והנכון שני לפר ה הראשון שזכר ופי' שבע שנים ת"י דאיתפטים שבע שנין ואפשר שהיה בן שבע שנים ובדברי רז"ל שהוקצה לע"ז שבע שנים שאמרו אמר רים לקים אין מ מוקצה לע"ז אלא מוקצה לשבע שנים שנ' ופר השני שבע שנים ותהם אמרו כי נעבד היה ואמרו שמנה דברים הותרו ב באותה הלילה חוץ וזר ולילה וכלי שרת וכלי אשר' ועצי אשרה ומוקצה ונעבד: המעוז הזה. הוא הסלע שהקריב עליו הבשר והמצות: במערכה. כתרגומו בסררא ופירושו במקום המישור שבראש המעוז שיוכל לערוך שם אבני המזבח: את

רשי

קמח מצות. למדנו שפסח היה יום תנופת העומר לכן נאמר והנה צליל שעורים מתהפך וגו': המרק. הרוטב: אהה. לשון דאגה כלומר מה תהא עלי: כי על כן ראיתי. כי על אשר ראיתי מלאך יי' לכך אני דואג וצועק אהה: ויקרא גדעון למזבח יי' שלום. יי' הוא שלומנו: ופר השני שבע שנים. ותורא תניינא פר השור פר הבחור שהשור בן יומו קרוי שור תניינא: שבע שני'. דאיתפטם שבע שנין לע"ז שבעה דברים הותרו אותו הלילה מוקצה אשר' ולילה ובמה וכו' כדאיתא בתמורה: ראש המעוז. ראש הסלע: האתם

גדעון ומאמר מנוח ומאמ' יעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי והורה שזה הענין נפלא שתנצל נפש הרואה המציאות הרוחני ואמר בתורה ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים הורה על זה שהיו ראויים שישלח ידו בהם מפני ראותם האלהים. והשיב לו מלאך יי' אחר שעלה כל כך שלא היה יכול גדעון לראותו שלום לך אל תירא לא תמות וירמה שסב אליו ה המלאך כשאמר לו זה המאמ' והוא ג"כ אמר לו בלילה שיקח את פר השור אשר לאביו ו ואפשר שיאמר שזה הדבור שהיה בלילה היתה מדרגת מה מ ממדרגות הנבואה והביאור הקודם הוא יותר נראה לכו' ירמה שיהיה הרצון באמרו פר השור אשר לאביך כי לאביו היה שור ג גדול והשתדלו להקנו' הפר שיוליד השור ה ההו תחלה לע"ז מלידה ומבטן ומהריון כדי שיהי' יפה וגדול כשור שהולידו ויהיה מקודש לע"ז מיום היותו. וכן הקנו ג"כ זה הפר ה השני שהוליד השור ההוא והנה היו מוקצים ז' שנים וזה יורה כי זה הטעו' היה מעת התחלת השעבוד כי ז' שנים היו תחת יד מדין כשקרא זה והיה לאביו מזבח ל לבעל והאשרה היתה אצלו וכוהו השם ית' באמצעות הנביא או המלאך שיהרוס את מזבח הבעל אם' לאביו ושיכרות האשר' אשר אצלו: על ראש המעוז הזה. הוא הסלע שהניח עליו הבשר והמצות: במערכה. ר"ל במקום המסודר בו שיוכל להבנות בו מזבח וכוה שיקריב בו הפר ההוא לאל

הדסמיכי וסי' נמסר בסדר וישלח: שלום לך ג' דסמיכי בקריא וסי' ויאמר לו יי' שלום לך. קחנו ובאה כי שלום לך ואין. ורוח לבשה את עמשאי ראש: והעלית ג' בקריא וסי' אבנים שלמות תבנה את מזבח. ובנית מזבח ליי' אלהיך על ראש המעוז. והעלית את ירמיהו' ונמסר גם בסדר תבא:

ויעלהו עולה בעצי האשרה וכל זה היה הוראת שעה כמו שאחז"ל כי זה נעשה בזר ובחוץ ובלילה ובעצי האשרה והנה עשה מהמוקצה לע"ז קרבן לש"י כי יראה שבעשותו בהפך האמונה שגדל בה תשלם לו ההצלה וההצלחה בהפך ממה שהיו חושבים עובדי ע"ז והנה היתה הכונה להוסיף בגדעון אמונה בש"י. ולפי שזה הענין לא היה יכול גדעון לעשותו הוא לבדו קרא י' אנשים מעבדיו יעזרוהו בזה עם שזה היה קדום הנס והיה מן הראוי שיהיה בפרהסיא לפי מה שהיה אפשר לו והמספר המעט שישלם בו זה הוא י' ולולי יראתו את בית אביו ואת אנשי העיר שימנעו אותו מעשות זה היה עושה זה ביום להוסיף בזה פרסום. והנה

האתם תריבון לבעל · בשביל הבעל : תושיעון אותו · תקימו כקמתו וכן והושיעה ידי לך דרוד בבבל וכן והושיעה ידו לו : אשר יריב לו · בשבילו אשר יריב לו עד הבקר יומת עד הבקר המתינו : אם אלהים הוא · יריב הוא לעצמו ריבו ונקמתו וכדי לדחותם עד שיברח גדעון היה אומר כן : ירב בו · בגדעון אבל ריב נופל עם או את או בו כמו וירב בלבן אבל לו אינו נופל על הלשון וכל לו הכתובים כאן בשביל הם : ורוח יי' · רוח גבורה : ויזעק אביעזר · כל המשפחה : ויהי כן · שהיה טל על הגזה לבדה יותר משאר מקומות כמו שהוא אומר מלא הספל מים אבל על כל הארץ חורב לא נתקיים שהבריות כרותה לטל שאינו נעצר : ויזר · לשון מכבש וכן לא זורו ולא חובשו לא כבשנו להוציא ליחה : מנבעת

ואת הפר ג' בקריא' וס' ואת הפר ואת ערו ואת בשרו · ונתת אותם על סל אחד · העלה על מזבח הבנוי · ונמסר גם בסדר תצוה : תריבון ג' בקריא' וס' מה תריבון עמדי מה תנסון · האתם תריבון לבעל · אם לאל תריבון · אנך · ונמסר גם בסדר בשלח : נאספו י"ד בקריא' וס' בבסרה רבתא : ורוח יי' ג' בקריא' וס' ורוח

רלבג

והנה כאשר השכימו אנשי העיר בבקר ר ראו כי נותץ הבעל והאשרה אשר עליו כורת והכירו כי הפר השני הוא הועל על המזבח הבנוי כי אולי כשארו ממנו קצת א איברים שלא נשרפו כאילו תאמר שנשארו קרניו והיה בהן סימן הכירו בו כי זה הפר היה או שפטו זה מ מאומר כשלא מצאו הפר השני והכירו כי המזבח שבנה הקריב בו קרבן וחקרו ומצאו שגדעון עשה זה והגיע מרוע תכונתם עד ש שחשבו להמיתו על זה לולי מה שאמר להם יואש אביו שהיה א אדוניהם האתם ת תריבון לבעל ר"ל האם ראוי שאתם תריבון בעבו' הבעל הנה אתם מראים בזה שאינכם מאמינים שהוא אלוה כי לא יצטרך ש שתריבון בעדו אם היה אלוה ולפי שהיה הוא ראש הע"ז הזאת כמו שנראה ממה ש שאמר פר השור אשר לאביך מזבח הבעל אשר לאביך והיה עם זה שר להם אמ' שאשר יריב בעבור הבעל מהם יומת עד הבקר ר"ל שלא ימיתנו ל להמיתו כי אם עד אור הבקר ר"ל לפי שהוא מורה שאינו מאמין שיהיה הבעל אלוה והוא קרא שם בנו י ירובעל לזאת הסבה כאילו הוא מתפלל שירב בו הבעל·

והנה לא ספר בזה הספור מה נעשה מפר השור אשר לאביו ש שבוה לקחת אותו וידמה שהמיתו באופן שלא יהנו ממנו כדין המוקצה ולא נצטרך לפרש זה כי הוא מ ממשפטי התורה ונוה לקחתו להצילם שלא יהיו מקריבין אותו לע"ז כמו שאז"ל.

רדק

את הפר השני · ואת הפר הראשון לא מצאנו שעשה ממנו דבר אם כן למה צוהו לקחתו אמר כדי לגזלו מהם שלא יהיו מקריבין אותו לע"ז : האתם תריבון לבעל · בעבור הבעל : אשר יריב לו · מי שהריב לו ונתץ מזבחו ימיתהו עד הבקר פירוש אם אהי' הוא יריב למריב לו וימיתהו ויונתן תרגם דיתפרע ליה יתקטל וגו' לשון כח תרגום אלהים לא ידעום דלית בהון צרוך : ורוח יי' · כתרגו' ורוח גבורה מן קדם יי' : ויזר את הגזה · שבנין הקל בשקל ויגר עליה או שבנין הפעיל בפלם ויסר כח את מכסה התיבה והוא מענין כי רגל תזורה לא זורו ולא חובשו שהוא ענין העיכור והסחיטה והענין הזה היה בהקיץ הראה לו השם ית' זה האות לחזק את לבו או היה במראה הנבואה כי המעשה היה בלילה ומה שאמר וישכם ממחרת כך נראה לו הכל ב במראה הנבואה והראשון קרוב : אנסה נא · והנה כתוב לא תנסו את יי' והנה עשה עמו השאל אות ובא לנסותו אם יעשו לו זה האות שהוא חזק מהראשון · כתב רבי' סעדיה ז"ל כי הנסיון ביכולת הבור' אסור כמו שאמר וינסו אל בלבבם ואמרו הגם לחם יוכל תת אבל גדעון לא היה לו ספק ביכולת הבורא אל רצה לנסות אם הוא ראוי לנס גדול כזה : מגבעת

וַיַּשְׁכִּימוּ אַנְשֵׁי הָעִיר בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה נֻתַּץ מִזְבַּח הַבַּעַל וְהָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר עָלָיו כֹּרָתָה וְאֵת הַפָּר הַשֵּׁנִי הֹעֲלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַבָּנוּי׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ מִי עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּדְרְשׁוּ וַיְבַקְשׁוּ וַיֹּאמְרוּ גִּדְעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל יוֹאָשׁ הוֹצֵא אֶת בִּנְךָ וְיָמֹת כִּי נָתַץ אֶת מִזְבַּח הַבַּעַל וְכִי כָרַת הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר עָלָיו׃ וַיֹּאמֶר יוֹאָשׁ לְכֹל אֲשֶׁר עָמְדוּ עָלָיו הַאַתֶּם תְּרִיבוּן לַבַּעַל אִם אַתֶּם תּוֹשִׁיעוּן אוֹתוֹ אֲשֶׁר יָרִיב לוֹ יוּמַת עַד הַבֹּקֶר אִם אֱלֹהִים הוּא יָרֶב לוֹ כִּי נָתַץ אֶת מִזְבְּחוֹ׃ וַיִּקְרָא לוֹ בַיּוֹם הַהוּא יְרֻבַּעַל לֵאמֹר יָרֶב בּוֹ הַבַּעַל כִּי נָתַץ אֶת מִזְבְּחוֹ׃

וְכָל מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי קֶדֶם נֶאֶסְפוּ יַחְדָּו וַיַּעַבְרוּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃ וְרוּחַ יְהוָה לָבְשָׁה אֶת גִּדְעוֹן וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר וַיִּזָּעֵק אֲבִיעֶזֶר אַחֲרָיו׃ וּמַלְאָכִים שָׁלַח בְּכָל מְנַשֶּׁה וַיִּזָּעֵק גַּם הוּא אַחֲרָיו וּמַלְאָכִים שָׁלַח בְּאָשֵׁר וּבִזְבֻלוּן וּבְנַפְתָּלִי וַיַּעֲלוּ לִקְרָאתָם׃ וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֶל הָאֱלֹהִים אִם יֶשְׁךָ מוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ הִנֵּה אָנֹכִי מַצִּיג אֶת גִּזַּת הַצֶּמֶר בַּגֹּרֶן אִם טַל יִהְיֶה עַל הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל כָּל הָאָרֶץ חֹרֶב וְיָדַעְתִּי כִּי תוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ וַיְהִי כֵן וַיַּשְׁכֵּם מִמָּחֳרָת וַיָּזַר אֶת הַגִּזָּה וַיִּמֶץ טַל מִן הַגִּזָּה מְלוֹא הַסֵּפֶל מָיִם׃ וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֶל הָאֱלֹהִים אַל יִחַר אַפְּךָ בִּי וַאֲדַבְּרָה אַךְ הַפָּעַם אֲנַסֶּה נָּא רַק הַפַּעַם בַּגִּזָּה יְהִי נָא חֹרֶב אֶל הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל כָּל הָאָרֶץ יִהְיֶה טָל׃ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים כֵּן בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי חֹרֶב אֶל הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל כָּל הָאָרֶץ הָיָה טָל׃

וְאַקְדִּימוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא בְּצַפְרָא וְהָא מְתַרַע אֵיגוֹרָא דְבַעֲלָא וַאֲשֵׁירְתָא דִּי עֲלוֹהִי קְצִיצָה וְיַת תּוֹרָא תִּנְיָנָא מִיסַק עַל מַדְבְּחָא דִבְנֵי׃ וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ מַן עֲבַד פִּתְגָּמָא הָדֵין וּתְבָעוּ וּבָעוּ וַאֲמַרוּ גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ עֲבַד פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ וַאֲמַרוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא לְיוֹאָשׁ אַפֵּיק יַת בְּרָךְ וְיִתְקְטִיל אֲרֵי תְרַע יַת אֵיגוֹרָא דְבַעֲלָא וַאֲרֵי קַץ אֲשֵׁירְתָא דִּי עֲלוֹהִי׃ וַאֲמַר יוֹאָשׁ לְכָל דְּקָמוּ עֲלוֹהִי הַאַתּוּן תִּתְפַּרְעוּן לְבַעֲלָא אִם אַתּוּן תִּפְרְקוּן יָתֵיהּ דְּיִתְפְּרַע לֵיהּ יִתְקְטִיל בְּרַם אַרְכָא יִתְיְהֵיב לֵיהּ עַד צַפְרָא אִם צְרוֹךְ אִית בֵּיהּ יִתְפְּרַע לֵיהּ בַּעֲלָא אֲרֵי תְרַע יַת אֵיגוֹרֵיהּ׃ וּקְרָא לֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא יְרֻבַּעַל לְמֵימַר יִתְפְּרַע לֵיהּ בַּעֲלָא אֲרֵי תְרַע יַת אֵיגוֹרֵיהּ׃ וְכָל מִדְיָנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וּבְנֵי מַדִּינְחָא אִיתְכְּנַשׁוּ כַּחֲדָא וַעֲבָרוּ וּשְׁרוֹ בְּמֵישַׁר יִזְרְעֶאל׃ וְרוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ לְבֵישַׁת יַת גִּדְעוֹן וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְכְּנִישׁוּ אֱנָשׁ אֲבִיעֶזֶר בַּתְרוֹהִי׃ וְאִיזְגַּדִּין שְׁלַח בְּכָל תְּחוּם מְנַשֶּׁה וְאִתְכְּנִישׁוּ אַף אִינוּן בַּתְרוֹהִי וְאִיזְגַּדִּין שְׁלַח וּבְשִׁיבְטָא אָשֵׁר וּבְשִׁיבְטָא זְבוּלֻן בְּשִׁיבְטָא נַפְתָּלִי וּסְלִיקוּ לְקַדָּמוּתְהוֹן׃ וַאֲמַר גִּדְעוֹן קֳדָם יְיָ אִם אִיתָךְ פָּרִיק בִּידִי יַת יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא׃ הָא אֲנָא מַחֵית יַת גִּיזְתָא דְעַמְרָא בְּבֵית אִידְרַיָּא אִם טַלָּא יְהֵי עַל גִּיזְתָא בִּלְחוֹדַהּ וְעַל כָּל אַרְעָא יוּבְשָׁא וְאִידַע אֲרֵי תִיפְרוֹק בִּידִי יַת יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא׃ וַהֲוָה כֵן וְאַקְדֵּים מִיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַעֲצַר יַת גִּיזְתָא וּנְפַץ טַלָּא מִן גִּיזְתָא מְלֵי לַקְנָא דְמַיָּא׃ וַאֲמַר גִּדְעוֹן קֳדָם יְיָ לָא יִתְקֵיף רוּגְזָךְ בִּי וַאֲמַלֵּיל בְּרַם זִמְנָא הָדָא אֲנַסֵּי כְּעַן לְחוֹד זִמְנָא בְּגִיזְתָא יְהֵי כְּעַן יוּבְשָׁא עַל גִּיזְתָא בִּלְחוֹדַהּ וְעַל כָּל אַרְעָא יְהֵי טַלָּא׃ וַעֲבַד יְיָ כֵּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וַהֲוָה יוּבְשָׁא עַל גִּיזְתָא בִּלְחוֹדַהּ וְעַל כָּל אַרְעָא הֲוָה טַלָּא׃

וכל מדין ועמלק ובני קדם היו מאספים להשחית את ישר' וחנו בעמק יזרעאל : ורוח יי' לבשה את גדעון · ר"ל רוח גבורה כמו שת"י ויתכן עוד שמרתה עליו רוח הקדש ויתקע בשופר ונזעקו כל משפחו' אביעזר אחריו והם יושבי עפרה כי הוא היה מהמשפחה והיה ארון להם ולזה לא הוצרך לשלוח להם מלאכים · והנה גדעון היה עדיין מאמין ואינו מאמין ושאל אות מהש"י אם יהיה מושיע בידו כאשר דבר ולא הספיק לו האות הא' כי מדרך הגזה שתמשוך הלחות ולזה שאל אות שני הפך הא' והוא שיהיה חורב על הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל · והנכון בעיני כי לנבואה שאל או האותות וע"י הנבואה עשה אותם הש"י ונוה אותו הש"י ע"י נביאו או הודיע לו זה הש"י במראה הנבואה והשיב לבית כל איש אשר הוא ירא וחרד כמו שהוסרם זה בתור עד שבוה תועל' שני להכי' לישר' כי לא בכח' נצחו אויביה' בזאת המלחמ' אך היה זה מאת הש"י אשר הוא נלחם להם·

מסרה

יי' לבשה את גדעון · סרה מעם שאול · ישאך על אשר לא ארע :

והרבון

ז

וישכם ירבעל הוא גדעון וכל העם אשר אתו ויחנו על עין חרד ומחנה מדין היה לו מצפון מגבעת המורה בעמק: ויאמר יהוה אל גדעון רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי: ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד וישב מן העם עשרים ושנים אלף ועשרת אלפים נשארו: ויאמר יהוה אל גדעון עוד העם רב הורד אותם אל המים ואצרפנו לך שם והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך: ויורד את העם אל המים ויאמר יהוה אל גדעון כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תציג אותו לבד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות: ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים: ויאמר יהוה אל גדעון בשלש מאות האיש המלקקים אושיע אתכם ונתתי את מדין בידך וכל העם ילכו איש למקמו: ויקחו את צדה העם בידם ואת שופרתיהם ואת כל איש ישראל שלח איש לאהליו ובשלש מאות האיש החזיק ומחנה מדין היה לו מתחת בעמק: ויהי בלילה ההוא ויאמר אליו יהוה קום רד במחנה כי נתתיו בידך: ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופרה נערך אל המחנה: ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך וירדת במחנה וירד הוא ופרה נערו אל קצה החמשים אשר במחנה: ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק כארבה לרב ולגמליהם אין מספר כחול שעל שפת הים לרב: ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי

ואקדים ירובעל הוא גדעון וכל עמא דעימיה ושרו על עין חרוד ומשירית מדינאי שריא לקיבליה מציפונא מגבעתא דמסתכיא למישרא: ואמר יי לגדעון סגי עמא דעמך מלממסר ית מדינאי בידיהון דילמא יתרברבון קדמי ישראל למימר ידנא פרקת לנא: וכען אכריז כען קדם עמא למימר מן דדחיל וזיע יתוב ויתבחר מטורא דגלעד ותב מן עמא עסרין ותרין אלפין ועסרא אלפין אשתארו: ואמר יי לגדעון עוד עמא סגי אחית יתהון למיא ואבחרינון לך תמן ויהי די אמר לך דין יזיל עמך הוא יזיל עמך וכל די איימר לך דין לא יזיל עמך הוא לא יזיל: ואחית ית עמא למיא ואמר יי לגדעון כל די ילחיך בלישניה מן מיא כמא דמלחיך כלבא תקים יתיה בלחודיה וכל דיכרע על ברכוהי למשתי: והוה מניין דשדן בידיהון לפומהון תלת מאה גברא וכל שאר עמא כרעו על ברכיהון למשתי מיא: ואמר יי לגדעון בתלת מאה גוברין דשדן אפרוק יתכון ואמסר ית מדינאי בידך וכל עמא יזלון גבר לאתריה: ונסיבו ית זוודי עמא בידיהון וית שופריהון וית כל אינש ישראל שלח גבר לקירווהי ובתלת מאה גברא אתקף ומשירית מדינאי שריא לקיבליה משיפולי מישרא: והוה בליליא ההוא ואמר ליה יי קום חות במשריתא ארי מסרתינה בידך: ואם דחיל את למיחת חות את ופורה עולימך למשריתא: ותשמע מה ימללון ובתר כן יתקפן ידך ותיחות במשריתא ונחת הוא ופורה עולימיה לסטר מזרזיא די במשריתא: ומדינאי ועמלקאי וכל בני מדינחא רמן במישרא כגובאי לסגי ולגמליהון לית מניין כחלא די על כיף ימא לסגי: ואתא גדעון והא גברא מישתעי לחבריה חילמא ואמר הא חילמא חלימית

רשי

מגבעת המורה בעמק. דמיסתכיא למישרא. המורה לשון הוראה וראייה כמו מורה באצבעותיו שמשם צופים ורואים בעמק: יתפאר. וכטי"ר בלע"ז: ויצפר. בבקר לשון ארמי צפרא: כל אשר ילוק בלשונו וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות תציג לבד. חוץ משיעך כי הם לא ילכו עמך שכך הם למודים לכרוע לפני ע"ז: המלקקים בידם. אין זה דרך כריעה כלוקק בלשונו: נופלים בעמק. שוכנים בעמק: כלול

רדק

מגבעת המורה. מגבעתא דמיסתכיא. ולפי שהיה שם צופה מורה הדרכים: ויצפר. ישכים בבקר מתרגמינן בקר צפרא או פי׳ יסבב כלומר יסוב מהר הגלעד ויסוב לו וכן נקראת המצנפת צפירה לפי שמסובבים אותה על הראש ולצפירת תפארה וכן במשנה הקופה משועטה בה שתי צפירות לרחב מלה: ואצרפנו לך שם. כמו שצורפין הכסף מהסיגים שלא יהיה במלחמה ההיא רק הצדיקים כי הכורעי׳ על ברכיהם לשתות היה סימן לאשר כרעו לבעל ובמדרש אגדה מוכח בימי גדעון שהיו עובדין לבעולה שלהם אותם שהיו כורעין על ברכיהן פירוש לכל שהיה כורע מהם על המים: על ברכיו לשתות. כמו כן תציג אותו לבד: על ברכיהם. הכף רפה וכן והוא ברך על ברכוהי והספר תגמין: את צדה העם בידם. צדת העם שהלכו למקומם לקחו העם הנשארים עמו וכן שופרותיהם שהיו עם מקצתם להריע במלחמה לקחו כמו כן הנשארי׳ עמו כדי שיהיה שופר ביד כל אחד ואח׳ משלש מאות הנשארים ויריעו תרועה גדולה להבהיל מחנה מדין. ומלת צדה מוכרת במקו׳ סמוך כי משפטו צדת. וכמוהו ועמות צדק כאיפת שעורים וזולתם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ותרגו׳ סמוך ית זוודי עמא: כלול

ישב ה׳ וחס׳ בקריא וסי׳ ויאמר דוד אל יהונתן. ישב ויצפר מהר גלעד. אל ישב דך נכלם. כי נדר נדר עבדך. ישב אפך ותנחמני. וסי׳ כלשון תרגום אבל בסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם: וירד ו׳ ה׳ בל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ויורד העם אל המים. ויורד רירו אל זקנו. ויורד לכם גשם מורה. ויורד כנהרות מים. ויורד את בן המלך מבית

רלבג

והרצון בזה ויצפור שישכים בבקר לשוב מהר הגלעד והנה לא לזאת הסבה ג״כ לא רב׳ השם שישארו עמו זולתי המלקקים בידם על פיהם כי זה מורה על חריצו׳ וגבור׳ ואולם אשר כרעו על ברכיהם לשתות הם עצלים ורבה שישובו להם והנה באמר הא׳ הבדיל מהם בעלי העבירות ורכי הלבב כי האיש הירא הוא ירא מעבירה שבידו כמו שביארו ז״ל בפרק משוח מלחמה והחרד הוא רך הלבב ובזה האופן השם הבדיל העצלים ולא השאיר כי אם הצדיקים והחרוצים והגבורים והם היו שלש מאות איש לבד ובהם לבד החזיק כמו שצוה לו השם ע״י נביאו או ב בעצמו במראה הנבואה. ולקחו צדת העם בידם ושופרותיה׳ כדי שיהיה שופר ביד כל אחד מהם וידמה שהשם הודיע לו איך תהיה התשועה ביד שלש מאות האנשים האלה ר״ל שזה יהיה בשיתן שופרות ביד כלם וכדים רקים ולפידים בוערים בהם בתוך הכדים כאופן שעשו זה ואולם קצר הכתוב כמנהגו וחזק השם לבו במספר החלום ואת שברו כי זה ממה שהורה אמות מה שיעד להם השם: כלול

מסרת

ו׳ דודו. עיר גבורים עלה חכם. בתרא חס׳: לשונו ז׳ מלאים בקריא וסי׳ כל אשר ילוק בלשונו. ולשונו כאש אוכלת. ולשונו תמק בפיהם. תחת לשונו עמל ואון. פי צדיק יהגה חכמה. שומר פיו ולשונו. וכל מגלת אסתר דכוו׳ מ״ל בר״א חס׳. ועם ועם כלשונו בתרא דסיפרא: צדה ג׳ חס׳ וסי׳ הכינו להם צדה. ויקחו את צדה העם. לקחת צדה לעם: החמשים ד׳ חס׳ וסי׳ נכסר בסדר בשלח ובריש יהושע: הנה ז׳ יתיראין וסי׳ הנה רבקה לפניך. הנה שבע שנים באות. הנה חלום ויבא גדעון. הנה מת כי המגיד לי. הנה שני יראו מאד. הנה מים כה אמר ה׳. הנה הדבר על מי אדברה:

רשי

צליל. צלול כתיב שהיה הדור צלול מן הצדיקים: צליל לחם שעורים. חרר דלחים שעורין חררה שאופין על הגחלים: ויכהו ויפול האהל ויהפכהו. האהל תלמעה למעלה ונפל האהל: לחם שעורים. הוא זכות העומר הקרב בפסח: ואת שברו. ואת ממכרו כלומר ואת פתרונו את מספר החלום את סיפור החלום ית שועית חילמא וית פשריה:

סופרו ולפידי. להזכיר זכות מתן תורה ופשוטו לילה היה כמו שכתוב והיה חשך לפיכך כשאו שום ל לפידים להאיר להם ותקנום בכדים כדי שלא יכבו בפלידים: ממני תראו. את אשר אני עושה ראו ועשו כן: אנכי וכל אשר אתי. אחד מן הראשים. מאה איש היו עמו: ליי' ולגדעון. חרבא דאתקטלא מן קדם יי' וניצחו' על ידי גדעון: הקם הקימו. כבר בני החיל את השומרי' שהיתה משמרתם ב באשמורת התיכונה שכן דרך בני גייסות להעמיד שומרים אלו ישמרו שליש הלילה הראשון ואלו שליש השני ואלו שליש ה האחרון: ונפוץ הכדי' ולשבור הכדי' אשר בידם: ויריעו. תרועת שמע וניסה: ולכדו

רלבג

צליל לחם שעורים. ר"ל קול הברת לחם שעורים: ראש האשמורת התיכונה. אח' עבור שליש הלילה והנ' בראש האשמורת ההיא הקימו השומרי' מדין ועמלק לשמור המחנה שיהיו שם הם ערים לפי שכל אנשי המחנה היו ישנים ו וידמה שכן היו שם שומרים ממונים' לקום בראש כל השמורת ואשמורת משמרות הלילה כי אין לאומר שיאמר שלא ישנו אנשי המלחמה עד סוף ה האשמורת הראשונה ולזה הוצרכו אז להקי' את השומרי' לאקודם זה כי מה ששמע ג גדעון ברדתו במחנה קודם זה הורה שכבר היו ישנים. והנה התחיל תחלה לתקוע בשופר גדעון ומאה

רדק

צלול. כתוב בו"ו וקרי ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אהוי מתחלפות והוא מענין תצלינה אזניו כלומר שמע רעש לחם שעורים שהיה מתהפך במחנה מדין ובאמרו לחם שעורים כראה כי שמע וראה אותו או יהיה מן צלי אש פרשו צלה כמו מן טורם הגה הגיגי ופי' עוגת שעורים וטעם צליל שהיתה צלויה בגחלי' והוא הנקרא בדברי רז"ל חררה ולא חררה על גבי גחלים ות"י חרר דלחים שעורין. והיה זה משל על ישראל שהיו חלושים מתגברים על מדין ומכניעין אותם: מספר החלום. מן ויספר להם את חלומו לשון הגדה: ואת שברו. פתרונו כי החלום כמו הדבר החתום והסתום והפתרון שובר אותו ומגלה אותו: ואמרתם ליי' ולגדעון. פי' חרב כמו שאמר ויקראו חרב ליי' כלומר חרבינו ליי' הוא כי נלחם לנו ואחרית חרבינו הוא לגדעון כי על ידו ננצח המחנה הזה ות"י חרבא דאתקטלא מן קדם יי' וניצחנא על ידי גדעון: ראש האשמורת התיכונה. שהיו שומרים המחנה בלילה והיו חולקים משמרות הלילה לשלשה חלקים השומרי' בתחילת הלילה היו עורי' עד שליש הלילה והוא סוף האשמורת הראשונה וראש האשמורת התיכונה והיו השומרים הראשוני' הולכים לישן והאחרים קמים משנתם לשמור וזהו שאמר אך הקם הקימו את השומרי' והנה גדעון בא אל המחנה: שלשת הראשים. היכן אומר כי הראשים לבדם תקעו כי כל העם תקעו ופירוש ראשים חלקים כמו והיה ל לארבעה ראשים: וירץ כל המחנה. לנוס כמו שאמר וינוסו. ומה שאמר ויריעו תרועת שבר ופחד: צררתה. בשני ריש"ין: ולכדו

תעשון ט"ו וסי' ודברת אליו ושמת. לא תעשון אתי. אם תעשון את הדבר. ואם לא תעשון כן. ואצוה אתכם בעת. לא תעשון כן ליי'. לא תעשון ככל אשר. ושמרתם את דברי הברית. ויאמר אליהם ממני תראו בתרא דפסו' וא"ב כו. ויאמר להם למה תעשון. ויאמר להם למה תעשון. ויאמר להם שמשון דעלי.

ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי

והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל: ויען רעהו ויאמר אין זאת בלתי אם חרב גדעון בן יואש איש ישראל נתן האלהים בידו את מדין ואת כל המחנה: ויהי כשמע גדעון את מספר החלום ואת שברו וישתחו וישב אל מחנה ישראל ויאמר קומו כי נתן יהוה בידכם את מחנה מדין: ויחץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים ויתן שופרות ביד כלם וכדים רקים ולפדים בתוך הכדים: ויאמר אליהם ממני תראו וכן תעשו והנה אנכי בא בקצה המחנה והיה כאשר אעשה כן תעשון: ותקעתי בשופר אנכי וכל אשר אתי ותקעתם בשופרות גם אתם סביבות כל המחנה ואמרתם ליהוה ולגדעון: ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים ויתקעו בשופרות ונפוץ הכדים אשר בידם: ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וישברו הכדים ויחזיקו ביד שמאולם בלפידים וביד ימינם השופרות לתקוע ויקראו חרב ליהוה ולגדעון: ויעמדו איש תחתיו סביב למחנה וירץ כל המחנה ויריעו וינוסו: ויתקעו שלש מאות השופרות וישם יהוה את חרב איש ברעהו ובכל המחנה וינס המחנה עד בית השטה צררתה עד שפת אבל מחולה על טבת: ויצעק איש ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה וירדפו אחרי מדין:

צליל. צ' ק' · ל' · ל' · ז' · ל' · כתרי ליש' ואת כפף סברו · ג' · ית' · ל' את תבנית · י"ר · ל' · ג' · ב' מ"ל · ה' · ג' מ"ל בליש' · ז' · ל' מ"ל · ל' מ"ל · ג' · וימכא ת' · ל' · ג' · ל' וכל לשון ארחית דכו' · מג

והא חרר דלחים שעורין מתהפיך במשרית מדינאי ואתא עד משכנא ומחהי ונפל והפכיה לעילא ונפל משכנא: ואתיב חבריה ואמר לית דא אילהן חרבא דגדעון בר יואש אינש ישראל מסר יי' בידיה ית מדינאי וית כל משריתא: והוה כד שמע גדעון ית שועית חלמא וית פשריה ואודי ותב למשריתא דישראל ואמר קומו ארי מסר יי' בידיכון ית משרית מדינאי: ופליג ית תלת מאה גברא לתלת משירין ויהב שופריא ביד כולהון וכדין ריקנין ובעוריא בגו כדין: ואמר להון מני תחזון וכן תעבדון והא אנא אתי בסיפי משריתא ויהי כמא דאעביד כן תעבדון: ואתקע בשופרא אנא וכל דעימי ותיתקעון בשופריא אף אתון סחרנות כל משריתא ותימרון חרבא דאתקטלא מן קדם יי' וניצחנא על ידי גדעון: ואתא גדעון ומאה גברא דעימיה בסיפי משריתא בריש מטרתא מציעתא ברם אקמא אקימו ית נטריא ותקעו בשופריא ונפצו כדין דבידיהון: ותקעו תלת משרין בשופריא ותברו כדיא ואתקיפו ביד סמליהון בבעוריא וביד ימינהון בשופריא למיתקע ואמרו חרבא מן קדם יי' וניצחנא על ידי גדעון: וקמו גבר באתריה סחור סחור למשריתא ורהטת כל משריתא ויביבו ואפכו: ותקעו תלת מאה שופריא ושוי יי' ית חרב גבר בחבריה ובכל משריתא ואפכת משריתא עד בית שיטה לצרירת עד כיף מישר אבל מחולה לטבת: ואתכניש אינש ישראל מנפתלי ומן שבטא דאשר ומן כל שבטא דמנשה ורדפו בתר מדינאי:

ויצום לאמר זה הדבר דמלכים. ויצו עליהם לאמר כה דד"ה ודבתריה וכל ריב אשר יבא: ויריעו ד' מלאים וסי' וירע העם ויתקעו בשופרות דיריחו. וירץ כל העם ויריעו. ויריעו כל בני אלהים. ויריעו איש יהוד' דד"ה:

צררתה לבתרי ריש' ית צררתה

אים אשר אתו ואחר תקעו בשופרות שני הראשים הנשארים והאנשים אשר אתם ובעת שהתחילו לתקוע בשופרות שברו הכדים אשר בידם ונשארו הלפידים וראו שלש מאות הלפידים אשר בערים תכף שהקיצו והיו אלו האנשים קוראים בקול גדול חרב ליי' ולגדעון ועם רוב הבהלה חשבו חיל מהם שיהיה חיל גדעון ביניהם וחשב כ"א מהם שיהיה רעהו מאנשי גדעון ולזאת הסבה היה חרב איש באחיו והנה קצתם היו הורגין קצתם וקצתם היו נסים מפחד מי שהיה אצלם שחשבו שיהיה מחיל גדעון. והנה נזעקו בני ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה ורדפו אחרי מדין לכלותם בעת שהיו נבהלים והיו נסים. ומלאכים

רדק

לכדו להם את המים. שלא יוכלו לעבור ולא היו מים אלו מי הירדן אלא מים אחרים שהיו בדרכם עד בית ברה שהרי אמר אחר כן ואת הירדן: בצור עורב. אחר שהרגו שם עורב נקרא צור עורב וכן יקב זאב אחר שהרגו שם זאב נקרא יקב זאב ות"י יקב זאב מישר זאב אולי המישור ההוא היה כמו יקב שפתו גבוהות לו סביב: הלא טוב עוללות אפרים. דרך משל כלומר הפחותים שבכם טובי' מהגדולי' שבנו או עוללות ובציר משל על מדין ומה שעשה גדעון במדין היה כמו הבציר כי הוא החל המלחמה והרג המחנה שהיה רב ומה שנשאר אחר הבציר הם העוללו' והוא דבר קטן כנגד הבציר כן אפרים לכדו שרי מדין שהם כעוללות כנגד כל המחנה אף שהיו שרים וגדולים זהו שאמר הלא טוב עוללות אפרי' מבציר אביעזר כי המעשה שלכם טוב מהמעשה שלי כי שרי מדין נפלו בידכם ות"י הלא טבין חלשיא דבי' אפרי' מתקיפיא דבי' אביעזר: מבציר. הבי"ת רפה וראויה להדגש: אז רפתה רוחם. רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעוס: ויאמ' שרי סכות. אחד מהשרים ענה לו בעבור כלם לפיכך אמר ויאמר לשון יחיד: את קוצי. עם קוצי המדבר ופירושו ודשתי שאכה בקוצי' על בשרכם ות"י את קוצי על כובי מדברא ועל ברקניא ונרא' מדבריו שפירושו שישליכם על הקוצים ערומי' וידוש ברגליו עליהם ונראה כי סכות זה היה מקום קוצים וברקנים לפיכך שם העיר סוכות כמו התמלא בסכות עורו שפירושו קוצים לפיכך אמר שיכה אותם בקוצים: הברקנים. מין ממיני הקוצים: בקרקר. הבי"ת פתוחה לסימן הא הידיעה שלא כמנהג להכניסה על שם עיר כי אם במקומות מועטים והוא לרוב ההודעה: דרך

רשי

ולכדו להם את המים. המפסיקין בין ארץ לארץ כנען: ואת הירדן. שגם הוא היה מפסיק: הביאו אל גדעון מעבר לירדן. בבקר כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחר זבח וצלמונע: מה עשיתי עתה ככם. מה חשוב מה שעשיתי בתחלתי כמה שעשיתם אתם בסוף: הלא טוב עוללות. שבאו לידכם בסוף מתחלת הבציר שבצרנו אני ומשפחתי שהרי בידכם נתן יי' את המלכים ומה יכולתי לעשות שיהא חשוב כמעשה שלכם: עובר הוא ושלש מאות האיש. עוברים את הירדן אחרי זבח וצלמונע שעברו את הירדן תחלה והיו משחיתים מעבר לירדן את ארץ ראובן וגד ומנשה ועבר שם כדי לנקום אף בהם: לאנשי סכות. ישראל היו: הכף זבח וצלמונע. בידך שאתה מתפאר שהצלתנו מיד מדין: הברקנים. רונצ"ש בלע"ז: בקרקר. שם מקום: דרך

ברה ה' כתיב ה"א בקריא' וסי' עד בית ברה. וחברו דבתריה. מצות יי' ברה מאירת. ברה כחמה איומה כנדגלות. ברה היא ליולדתה. וכל לשון אכילה דכו' כתיב ה"א בכ"מ. וראש י"א בקריא' וסי' בכמ"ס רבת'. יכולתי ג' בקריא' וסי' נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי. ומה יכלתי עשות ככם. השיגוני עונותי ולא. ונכתב גם בסד' ויצא:

וּמַלְאָכִים שָׁלַח גִּדְעוֹן בְּכָל־הַר אֶפְרַיִם לֵאמֹר רְדוּ לִקְרַאת מִדְיָן וְלִכְדוּ לָהֶם אֶת־הַמַּיִם עַד בֵּית בָּרָה וְאֶת־הַיַּרְדֵּן וַיִּצָּעֵק כָּל־אִישׁ אֶפְרַיִם וַיִּלְכְּדוּ אֶת־הַמַּיִם עַד בֵּית בָּרָה וְאֶת־הַיַּרְדֵּן׃ וַיִּלְכְּדוּ שְׁנֵי־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־עֹרֵב וְאֶת־זְאֵב וַיַּהַרְגוּ אֶת־עוֹרֵב בְּצוּר־עוֹרֵב וְאֶת־זְאֵב הָרְגוּ בְיֶקֶב־זְאֵב וַיִּרְדְּפוּ אֶל־מִדְיָן וְרֹאשׁ־עֹרֵב וּזְאֵב הֵבִיאוּ אֶל־גִּדְעוֹן מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃

(ח) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ אֶפְרַיִם מָה־הַדָּבָר הַזֶּה עָשִׂיתָ לָּנוּ לְבִלְתִּי קְרֹאות לָנוּ כִּי הָלַכְתָּ לְהִלָּחֵם בְּמִדְיָן וַיְרִיבוּן אִתּוֹ בְּחָזְקָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֶה־עָשִׂיתִי עַתָּה כָּכֶם הֲלוֹא טוֹב עֹלְלוֹת אֶפְרַיִם מִבְצִיר אֲבִיעֶזֶר׃ בְּיֶדְכֶם נָתַן אֱלֹהִים אֶת־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־עֹרֵב וְאֶת־זְאֵב וּמַה־יָּכֹלְתִּי עֲשׂוֹת כָּכֶם אָז רָפְתָה רוּחָם מֵעָלָיו בְּדַבְּרוֹ הַדָּבָר הַזֶּה׃ וַיָּבֹא גִדְעוֹן הַיַּרְדֵּנָה עֹבֵר הוּא וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ עֲיֵפִים וְרֹדְפִים׃ וַיֹּאמֶר לְאַנְשֵׁי סֻכּוֹת תְּנוּ־נָא כִּכְּרוֹת לֶחֶם לָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלָי כִּי־עֲיֵפִים הֵם וְאָנֹכִי רֹדֵף אַחֲרֵי זֶבַח וְצַלְמֻנָּע מַלְכֵי מִדְיָן׃ וַיֹּאמֶר שָׂרֵי סֻכּוֹת הֲכַף זֶבַח וְצַלְמֻנָּע עַתָּה בְּיָדֶךָ כִּי־נִתֵּן לִצְבָאֲךָ לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן לָכֵן בְּתֵת יְהוָה אֶת־זֶבַח וְאֶת־צַלְמֻנָּע בְּיָדִי וְדַשְׁתִּי אֶת־בְּשַׂרְכֶם אֶת־קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת־הַבַּרְקֳנִים׃ וַיַּעַל מִשָּׁם פְּנוּאֵל וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כָּזֹאת וַיַּעֲנוּ אוֹתוֹ אַנְשֵׁי פְנוּאֵל כַּאֲשֶׁר עָנוּ אַנְשֵׁי סֻכּוֹת׃ וַיֹּאמֶר גַּם־לְאַנְשֵׁי פְנוּאֵל לֵאמֹר בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם אֶתֹּץ אֶת־הַמִּגְדָּל הַזֶּה׃ וְזֶבַח וְצַלְמֻנָּע בַּקַּרְקֹר וּמַחֲנֵיהֶם עִמָּם כַּחֲמֵשֶׁת עָשָׂר אֶלֶף כֹּל הַנּוֹתָרִים מִכֹּל מַחֲנֵה בְנֵי־קֶדֶם וְהַנֹּפְלִים מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב׃

ואיזגדין שלח גדעון בכל טורא דבית אפרים למימר חותו לקדמות מדינאי ואחודו עליהון ית מגיזתא עד בית ברה וית ירדנא ואתכניש כל אינש אפרים ואחדו ית מגיזתא עד בית ברה וית ירדנא׃ ואחדו תרין רברבי מדין ית עורב וית זאב וקטלו ית עורב בשקיף עורב וית זאב קטלו במישר זאב ורדפו בתר מדינאי וריש עורב וזאב איתיאו לות גדעון מעיברא לירדנא׃ ואמרו ליה אינש אפרים מא פתגמא הדין עבדתא לנא בדיל מה לא קריתא לנא כד אזלתא לאגחא קרבא במדין ורגינו עימיה בתקוף׃ ואמר להון מה עבדית כען כוותכון הלא טבין חלשיא דבית אפרים מתקיפיא דבית אביעזר׃ בידכון מסר יי ית רברבי מדין ית עורב וית זאב ומה יכלית למעבד כוותכון בכן נחת רוחהון מיניה במללותיה פתגמא הדין׃ ואתא גדעון לירדנא עבר הוא ותלת מאה גבריא דעימיה כד משלהן ורדפין׃ ואמר לאינשי סכות הבו כען פתא דלחמא לעמא די עמי ארי משלהן אינון ואנא רדיף בתר זבח וצלמנע מלכי מדין׃ ואמרו רברבי סוכות הא כאילו זבח וצלמנע כען מסירין בידך ארי ניתן לחילך לחמא׃ ואמר גדעון בכין כד ימסר יי ית זבח וית צלמנע בידי ואדוש ית בסריכון על כובי מדברא ועל ברקניא׃ וסליק מתמן לפנואל ומליל לוותהון כדא ואתיבו יתיה אינשי פנואל כמא דאתיבו אינשי סכות׃ ואמר אף לאינשי פנואל למימר כד אתוב בשלם איתרע ית מגדלא הדין׃ וזבח וצלמנע בקרקר ומשיריתהון עמהון כחמשת עסר אלפין כל דאישתארו מכל משירית בני מדינחא ודאתקטלו מאה ועשרין אלפין גברא שליפי חרבא׃

מסרה

רוחם ג' בקריא' וסי' אז רפתה רוחם מעליו. אשר הלכים אחר רוחם. תוסף רוחם יגועון: נתן ו' בקריא' וסי' במסרה רבתא: פנואל ח' בקריא' וסי' במסרה רבתא:

רלבג

ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרי' שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן כדי שלא יוכלו לעבור המים וילכדו ויהרגום בהיות להם המלחמה פנים ואחור. והנה לקחו את עורב ואת זאב שני שרי מדין והרגו את עורב בצור אחד קראוהו אחר זה צור עורב והרגו את זאב במישור אחד היתה תמונתו כתמונת יקב וקראוהו אחר זה יקב מפני זה המעשה שאירע בו: הלא טוב עוללות אפרים וגו'. דמה החלשי' לעוללות שהם ענבים חסרים והגבורים לענבים השלמים אשר יבצרו אותם כי העוללות היו מניחים לעניים ואמר לפייסם כי טובים החלשים שבאפרים יותר מהגבורים שבמשפחתו ובזה שקטה כעסם והגיע מרוע תכונת שרי סכות שלא רצו לבאת לצבא עם גדעון וגם לא רצו לתת להם ככרות לחם ואמ' להם גדעון שבתת יי' את זבח ואת צלמונע בידו ייסרם על זה בשידום בשרם אל הקוצים ואל הברקנים: ועלה משם פנואל ועשו אנשי פנואל כמעשה שרי סכות והתפעל מזה התפעלות רב לרוע תכונתם עד שלא הסכימו לעזור בזאת המלחמה אפילו זה העזר המעטי ולפי שנסכמו כל אנשי פנואל במעשה אמר לנתוץ המגדל ולהרוג יושביו אבל קצר בדבריו ונמנע מלגלות להם שיהרגם וידמה שזה הענין כלו היה בלילה ההוא שהתחיל במלאכת המלחמה. והנה רדף אחריהם עם ג' מאות האנשים אשר אתו וכבר היו זבח וצלמונע במקום אחד שמו קרקר ומחניהם עמהם כחמשה עשר אלף ולא ירא גדעון מרדוף אחריהם להיותם אז נבהלים ונכים והיה לילה שלא היו רואים חיל גדעון. והנה

רשי

דרך השכוני באהלים • דרך ארץ קדר וערב השוכנים במדבר באהלים שרועים מקנה תמיד ואין דרים בבתים: מקדם לנבח ויגבהה • שהם פרי ישראל ולא רצה לילך שם אלא דרך עקלתון כדי שלא ירגישו בהם ויהומם פתאום: מלמעלה החרס • עד שלא שקעה השמש בעוד החמה כראית גבוהה: וידע בהם • ותבר בהון:

אחד כתואר בני המלך • את אחד היה בהם שתוארו כתואר בני המלך ויש לפתור כמוך כמו הם תואר אחד לכם כי כתואר בני מלכים היו: ולא שלף חרבו להורג' שהיה ירא מהם: השהרונים • לוניטש בלעז של זהב:

השהרונים

רדק

דרך השכוני באהלים • בא השמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכם ופי' כמו שת"י באורח משירית ערבאי דשרן בשכונין במדבראי: מלמעלה החרס • כמו שת"י עד לא מיעל שמשא קודם בא השמש וחרס נקרא השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח בטרם יבא החרסה ויהיה מלמעלה מן כעלות גרים בעתו כלומר טרם הפסק אור השמש או פירושו שהיה השמש עדין למעלה כראה ברקיע שלא נכנס עדין תחת הארץ ויש לפרש כי כל הלילה רדף גדעון אחרי זבח וצלמונע ובבקר כעלות השחר שב מן המלחמה וזהו מלמעלה החרס: ויכתב אליו • כדי שלא יכחש עד בואו העיר: וידע בהם • כתרגומו ותבר עליהון מן וידוע אולי שהוא לשון שבירה ויתכן לפרשו כמשמעו שהודיע להם פשעם עם הקוצי': ויהרג את אנשי העיר • מה שלא אמר בתחלה כי אם לנתוץ את המגדל לפי שהיו בוטחים בו ובכוהו עזות ועתה הרג את אנשי העיר אולי היו נלחמים עמו כשבא לנתוץ את המגדל: איפה האנשים • מה תארם ותכונתם: כמוך כמוהם אחד • כמוך כמו הם כלם אחד וצורה אחת: והיו כתואר בני המלך • כמו שאתה כן הם ויונתן פי' אחד מהם היה כתואר בני המלך כותך כן אכון חד מנהון כחזוא דבני מלכא ונרא' פירושו לפי שמלת אחד נפרדת בטעם ואמר בני המלך כיברוב בני המלך יפים בתואר משאר בני אדם לפי שהם מגודלי' בתענוג: כי כאיש גבורתו • כלומר לא כמות ע"י נער שנצטער בפגיעתו כי אין לו גבורה וכח עדין שיכה בנו בפעם אחת מהרה אתה שאת' גבור כי כמו שהאיש גדול כן גבורתו תכה בנו אתה וכמות על ידך מהרה: ויקח • להודיע כי לקחם לעצמו כי ברעתו היה לשאול כל השהרונים והנזמים מבני החיל כמו שאמר אשאלה מכם שאלה: השהרונים • חלי בדמות ירח תרגום ירח סיהרא: כי ישמעאלים הם • מדנים הם ישמעאלים כי בני קטורה הם וקטורה היא הגר וכן במכירת יוסף וימכרו את יוסף לישמעאלים ואחר כן אמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים וי"ת ארי ערבאי יקטלו כראה מתרגומו כי אינו או' על המדנים כי ישמעאלים הם אבל הערבים השכוני באהלים שעברו ברדפם אחרי מדין והרגום ומהם היו נזמי הזהב: והנטיפות

מסרה

באהלים ד' וסי' דרך השכוני באהלים • וביתלא תבנו • ונשב באהלים ונשמע • עוד אושיבך באהלים כימי: וישאלהו ג' בקריא וסי' וישאלהו האיש לאמר מה תבקש • וילכד נער מאנשי סכות • וישאלהו המלך דירמיה: בכורו ג' מלאים בקריא וסי' ויקח יהודה אשה לער בכורו • ויאמר ליתר בכורו קום • ויהי בכורו אמנון • ונפסר

שופטים

ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה ויך את־המחנה והמחנה היה בטח: ויניסו זבח וצלמנע וירדף אחריהם וילכד את־שני מלכי מדין את־זבח ואת־צלמנע וכל־המחנה החריד: וישב גדעון בן־יואש מן־המלחמה מלמעלה ההרס: וילכד־נער מאנשי סכות וישאלהו ויכתב אליו את־שרי סכות ואת־זקניה שבעים ושבעה איש: ויבא אל־אנשי סכות ויאמר הנה זבח וצלמנע אשר חרפתם אותי לאמר הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לאנשיך היעפים לחם: ויקח את־זקני העיר ואת־קוצי המדבר ואת־הברקנים וידע בהם את אנשי סכות: ואת־מגדל פנואל נתץ ויהרג את־אנשי העיר: ויאמר אל־זבח ואל־צלמנע איפה האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתאר בני המלך: ויאמר אחי בני־אמי הם חי־יהוה לו החיתם אותם לא הרגתי אתכם: ויאמר ליתר בכורו קום הרג אותם ולא־שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער: ויאמר זבח וצלמנע קום אתה ופגע־בנו כי כאיש גבורתו ויקם גדעון ויהרג את־זבח ואת־צלמנע ויקח את־השהרנים אשר בצוארי גמליהם: ויאמרו איש־ישראל אל־גדעון משל־בנו גם־אתה גם־בנך גם בן־בנך כי הושעתנו מיד מדין: ויאמר אלהם גדעון לא־אמשל אני בכם ולא־ימשל בני בכם יהוה ימשל בכם: ויאמר אלהם גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו־לי איש נזם שללו כי־נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם: ויאמרו נתון נתן ויפרשו את־השמלה וישליכו שמה איש נזם שללו: ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע־מאות זהב לבד מן

תרגום

וסליק גדעון באורח משירית ערבאי דשרן בשכונין במדברא ממדינחא לנובח ורמתא ומחא ית משריתא ומשריתא שריא לרוחצן: ואפכו זבח וצלמנע ורדף בתריהון ואחד ית תרין מלכי מדין ית זבח וית צלמנע וכל משריתא אזיע: ותב גדעון בר יואש מן קרבא עד לא מיעל שמשא: ואחד עולימא מאינשי סכות ושאליה וכתב ליה ית רברבי סכות וית סבהא שבעין ושבעא גוברין: ואתא לות אינשי סוכות ואמר הא זבח וצלמנע דחסדתון יתי למימר הא כאילו זבח וצלמנע כען מסירין בידך ארי ניתן לגברך דמשלהן לחמא: ודבר ית סבי קרתא וית כובי מדברא וית ברקניא וגרד עליהון ית אינשי סכות: וית מגדל פנואל תרע וקטל ית אינשי קרתא: ואמר לזבח ולצלמנע היכא גבריא דקטלתון בתבור ואמרו כותך כן אף אינון חד מנהון כחזוא דבני מלכא: ואמר אחי בני אמא אינון קיים הוא יי אילו קיימתון יתהון לא קטלית יתכון: ואמר ליתר בוכריה קום קטול יתהון ולא שלף עולימא חרביה ארי דחיל ארי עד כען יניק: ואמר זבח וצלמנע קום את ושלט בנא ארי כגברא כן גבורתיה וקם גדעון וקטל ית זבח וית צלמנע ונסיב ית עינקיא די בצוארי גמליהון: ואמרו אנש ישראל לגדעון מלוך עלנא אף את אף ברך אף בר ברך ארי פרקתנא מן יד מדינאי: ואמר להון גדעון לא אמלוך אנא עליכון ולא ימלוך ברי עליכון יי ימלוך עליכון: ואמר להון גדעון שאיל אנא מנכון שאילה והבו לי גבר קדשיה מן ביזתא ארי קדשי דדהבא להון ארי ערבאי אינון: ואמרו מיתן נתן ופרשו ית כסותא ורמו לתמן גבר קדשיה מן ביזתא: והות מתקל קדשי דדהבא דשאל אלף ושבע מאה דהבא בר מן

רלבג

והנה עלה גדעון דרך השכוני באהלי' לחקור באי זה מקום זבח וצלמונע או לראות אם נחבאו שם או כדי שלא יראוהו זבח ומחניהם עד היותו עליהם והנה בא גדעון והכה המחנ' והמחנה היה בטח במקו' ההוא ולא הרגישו בו עד באו ונסו משם זבח וצלמונע ורדף אחריה' ולכד' ואחרי' כל המחנ' שהיו חושבים שיהיה חיל גדעון רב מאשר אתם כי לילה היה ויתכן שקראו גם כן חרב ליי' ולגדעון להחריד' • והנה שב גדעון מן המלחמה מעת שהתחיל השמש לעלות כי לילה היה כשבא על המחנ' זבח וצלמונע • וזכר אחר זה שסבר קיים לאנשי סכות ולאנשי פנואל מה שאמר להם איפה האנשים אשר וגו' שאל להם אי זה פה דומה להם שיודעו בו תאר' ותמונת' ואמרו לו כי תארם כתאר גדעון ובכלל הנה תארם כתואר בני המלך כי הם יפי תאר או אמרו זה על בני גדעון כי הם היו שם כמו שאמ' אחר זה ויאמר ליתר בכורו ורצו בזה כי תאר אחד מההרוגים היה כתאר בני גדעון והשאר היה תארם כתאר גדעון: השהרונים • הם כדמות ירח: כי ישמעאלים הם • המדינים: הנטיפות

מלמעלה ל' והוא חד מן ז' זוגין תניין כתיב לחד כחד עניין

מסרה

גם בסדר וישב: גם אתה גם חד מן י"ג פסוקי' אית בהון גם גם גם וסימ' גם תבן גם מספוא • ויצו גם את השני • שלחה הנער אתי • לא איש דברים אנכי • גם צאנכם גם בקרכם • גם אהבתם גם שנאתם • ויאמרו איש ישראל אל גדעון • וישאל שאול ביי' • כי גם אחיך ובית אביך • כי גם נביא גם כהן • גם תמול גם שלשום:

והנטיפות · הם כליליא ות"י מן כטף וסחלת ופי׳ נטיפות שם כלי זהב שנושאין בהם כטף שהוא הכרי: לאפוד · עשה אותו כמין חגור או מלבוש זהב והניח אותו בעירו שיהי׳ לזכרון התשוע׳ הגדול׳ והו׳ עשה אותו לטובה ואחרי מותו זנו בני ישר׳ אחריו ועשו אתו ע"ז ובדברי רז"ל במסתחוה לאפוד עצמו כמה דאת אמר ויעש אותו גדעון לאפוד: וישב בביתו · שלא היו לו מלחמות כמו שאמר ותשקוט הארץ ארבעים שנה: עם בית ירובעל גדעון · דיהיה באחד אלא שמנהג הלשון כן במקומות לרוב ההודעה וכן בית לחם אפרתה: ריקים ופוחזים · קלים מתנועעים על טרפס שלא היה להם במה יחיו מן פחז כמי׳ ות"ת סריקין ובקרין סריקין ר"ל ריקין כמו בוקי סריקי בדברי רז"ל ובקרין כמו פקרי׳ בפ"א כמו הבקר לעניים הבקר בב"ת כמו בפ"א ופירושו אנשים מופקרין ומשולחין או יהיה בקרין כ כמשמעו בב"ת ור"ל רועי בקר כי הם הנבזי׳ שבאנשי׳ כמו שמצאנו בדברי רז"ל אפילו רועי בקר ובנסחא אחר׳ מצ"אתי סריקים ובסירים ופי׳ כבזים כמו דבר יי׳ בזה תרגומו בסר: ויותר יותם · נותר מהשבעים ונ׳ חסר אחד הרג ואף על פי שאמר שבעי׳ איש מנהג הלשון הוא במקומות שלא יפחות חשבון הכולל בעבור אח׳ כמו כל הנפש הבאה ליעקב מ מצרימה שבעים ארבעים יכנו: עם

השהרונים והנטיפות · עונקיא וכליליא: ויעש אותו לאפוד · להיות לזכרון על תשועה ג גדולה לראו׳ כמה היה חילם כבד שבגזמי ח חשוביהם היה כל ם הזהב הזה: ויזנו כל ישראל אחריו · לאחר מיתת גדעון: בעל ברית · כך שמו: ולא עשו חסד וגו׳ · שהרגו את בניו כמו שכתוב בענין: ופוחזים · בהולים במעשיהם לעשו׳ בלא תבונה: עס

רלבג

הנטיפות · הן כלי זהב היו נושאין בו ה הכטף והוא הכרי: הענקות · הן כמו ענקים והן תכשיטין ישמו בצואר · והנה עשה גדעון מהזהב הזה אפוד והוא ב ברמיון החגורה ו וידמה שעשה זה ל להזכי׳ הנס הזה והנה טעו אחריו כל ישראל לעשות ממנו ע"ז וידמה שלא היה זה הטעות בימיו ודבר זה היה לגדעון ולביתו למוקש והנה שקטה הארץ מ׳ שנה בימי גדעון ולזה ישב בביתו כי לא היה לו מלחמות ואומרו ב בימי גדעון להורות הוא הוראה שלא כ כללו בזה המספר שנות השעבוד ואפשר שאמר שכבר כללו בזה המספר שנות ה השעבוד ואולם אמר בימי גדעון להורות ש שתכף שמת סר ה השקט · והנה אחר מותו שבו בני ישראל לזנות אחר הבעלים ושמו להם לאהים בעל אחד ששמו היה בעל ברית · וספר שכבר עזרו אנשי שכם את אבימלך על הריגת א אחיו כדי שימלוך כי אחיהם הוא והרגום כלם זולת יותם שנשאר כי נחבא ולולי זה היו הורגין אותו: עם

ויסכר כל ליש כתי׳ שין כת"א וסכרום עליהם

לאלך לסוכל ומשי׳ ואסור ומכרי׳ ויצאל רכל

בשיבה טובה ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ואתה תבוא אל אבותיך בשלום · ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה: וימת גדעון · דויד דד"ה: שכמה ו׳ בקריא׳ וסי׳ וישלחהו מעמק חברון ויבא · ויאסף יהושע · וילך אבימלך בן ירבעל · וישלח מלאכים אל אבימלך · הגה חג יי׳ בשילה · וילך רחבעם שכמה דד"ה · ונמסר גם בסדר וישב: וכל בית ז"ב וסי׳ וכל בית יוסף · וכל בית מלוא · וירדו אחיו וכל בית דשמשון · וילך דוד בשם · ויאמר

סהרניא וכליליא ולבושי ארגונא די על מלכי מדין ובר מן עינקיא די בצוורי גמליהון: ועבד יתיה גדעון לאיפודא ואקים יתיה בקרתיה בעפרה וטעו כל ישראל בתרוהי לתמן והוה לגדעון ולביתיה לתקלא: ואיתברו מדינאי קדם בני ישראל ולא אוסיפו לארמא רישיהון ושדוכת ארעא דישראל ארבעין שנין ביומי גדעון: ואזל ירובעל בר יואש ויתיב בביתיה: ולגדעון הוו שבעין בנין נפקי ירכיה ארי נשין סגיאין הואה ליה: ולחינתיה די בשכם ילידת ליה אף היא בר ושוי ית שמיה אבימלך: ומית גדעון בר יואש בסיבו טבא ואתקבר בקבורא דיואש אבוהי בעפרה דאבוהי דעזר: והוה כד מית גדעון ותבו בני ישראל וטעו בתר בעליא ושויאו להון בעיל קיים לטעותא: ולא אידכרו בני ישראל ית פולחנא דיי אלההון די שיזיב יתהון מיד כל בעלי דבביהון מסחור סחור: ולא עבדו טיבו עם בית ירובעל גדעון בכל טבתא די עבד עם ישראל: ואזל אבימלך בר ירובעל לשכם לות אחי אמיה ומליל עמהון ועם כל זרעית בית אבוהא דאמיה למימר: מלילו כען קדם כל יתבי שכם מה טב לכון דימלכון עליכון שבעין גברא כל בני ירובעל או דימלוך עליכון גברא חד ותדכרון ארי קריבכון ובשרכון אנא: ומלילו אחי אמיה עלוהי קדם כל יתבי שכם ית כל פתגמיא האילין ואיתפני לבהון בתר אבימלך ארי אמרו אחונא הוא: ויהבו ליה שבעין כסף מבית בעיל קיים ואגר בהון אבימלך גברין סריקין ובסירין ואזלו בתרוהי: ועאל לבית אבוהי לעפרת וקטל ית אחוהי בני ירובעל שבעין גברא על אבנא חדא ואשתאר יותם בר ירובעל זעירא ארי איטמר: ואתכנישו כל יתבי שכם וכל בית מלוא ואזלו ואמליכו ית אבימלך למהוי מלכא

השהרנים והנטפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין ולבד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם: ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש: ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם ותשקט הארץ ארבעים שנה בימי גדעון:

וילך ירבעל בן יואש וישב בביתו: ולגדעון היו שבעים בנים יצאי ירכו כי נשים רבות היו לו: ופילגשו אשר בשכם ילדה לו גם היא בן וישם את שמו אבימלך: וימת גדעון בן יואש בשיבה טובה ויקבר בקבר יואש אביו בעפרה אבי העזרי: ויהי כאשר מת גדעון וישובו בני ישראל ויזנו אחרי הבעלים וישימו להם בעל ברית לאלהים: ולא זכרו בני ישראל את יהוה אלהיהם המציל אותם מיד כל איביהם מסביב: ולא עשו חסד עם בית ירבעל גדעון ככל הטובה אשר עשה עם ישראל:

וילך אבימלך בן ירבעל שכמה אל אחי אמו וידבר אליהם ואל כל משפחת בית אבי אמו לאמר: דברו נא באזני כל בעלי שכם מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם משל בכם איש אחד וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני: וידברו אחי אמו עליו באזני כל בעלי שכם את כל הדברים האלה ויט לבם אחרי אבימלך כי אמרו אחינו הוא: ויתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית וישכר בהם אבימלך אנשים ריקים ופחזים וילכו אחריו: ויבא בית אביו עפרתה ויהרג את אחיו בני ירבעל שבעים איש על אבן אחת ויותר יותם בן ירבעל הקטן כי נחבא: ויאספו כל בעלי שכם וכל בית מלוא וילכו וימליכו את אבימלך למלך

המלך אל אחימלך · ודוד וכל בית ישראל דמשחקים · וחברו דמעלים · בענא בן אחילוד · כי כל הגוים ערלים · בן אדם אחיך · והנשיא המשא הזה · ואתה בן אדם קח לך עץ אחד:

עם אלון מצב · סמוך לאלון כמו המה עם בית לחם והדומין לו ואילון מוצב כתרגומו מישר קמתא היתה אבן או זולתה מצב שם וייחס המישור אליו : הלוך הלכו העצים : ית לשון תמיהה המיזל אזלו אילניא וכן תרגם החדלתי האשבוק כלומר האניח דשני במקומי : והלכתי לנוע על העצים · ומשל העצים הם אנשי שכם והאטד אבימלך כלומר חסרו להם אנשים להמליך עליהם כי המליכו הפחות שבהם והוא אבימלך · תוספת והאטד אבימלך וכן ויבאו עד גרן האטד ולפי שבו קוצים גודרים בו הדברים הצריכים להשמר מהחיזק ולפי שהמלך נבחר לשמור העם מנזק ומכל דבר רע אמ׳ כי המלך שבחרו הם והו׳ אבימלך איננו ראוי לאותו התכלי׳ שראוי שיוסם עבורו מלך על העם לשמרם מהזיק כי אדרבה הוא מזיק להם הפך הכונ׳ כמו הקוץ המריע למי שיאחז בו או יפעל בו כן עשה אבימלך בעם שכם שהרג בהם ובאחיו וכמו שהקוץ הוא דבר שאין בו תועלת רק היזק כן יקרה לאנשי שכם מאבימלך שהמליכו עליה׳ שירע להם ולא יועיל עכ׳ : מלכ׳ עלינו · מלוכ׳ כתי׳ ואחד הוא : החדלתי · מבנין הפעיל והוא מפואר או מבנין הפעל כמו החדלתי בקמץ הה״א ור״ל החדלתי מדשני וי״ת האשבוק ית משחי : אלהים ואנשים · בכר שמדליקין בשמן זית לפני אלהים ולפני אנשים או במאכל מקריבין השמן במנחות לאלהים ואנשים ג״כ יאכלו אותו וי״ת דמיניה מיקרין קדם יי׳ ו וביה מתפנקין בני אינשא : לנוע על העצים · ת״י למעבד מלכו : את מתקי · המ״ם נקרא בקמץ חטף : המשמח אלהים ואנשים · מכאן סמכו ר״זל שאין אומרים שירה אלא על היין שכ׳ המשמח אלהים וי״ת דמיניה ת מנסכין קדם יי׳ וביה חדן ר רברבי׳ הרחיק יותם ע״ה השמחה מהבור׳ יתעלה כמו שהרחיק כל שאר התארים ממנו כי אין לפניו לא שמחה ולא עצבון ומה שבא׳ בו מהם על דרך משל כידברה תורה כלשון בני אדם וכן תרגם אנקלוס ויתעצב אל לבו ואמר ב במימריה למיתבר תוקפיהון כ כרעותיה הרחיק לשון העצבון ממנו ית׳ ומה שלא עש׳ כן במלת ויחר אף יי׳ והדומים לו הוא לסוד ירוע אבל מביני מדע ומה שתרג׳ אנשים רברביא ר״ל כי היין ת משמח האנשים הגדולים ו והחכמים ותיטיב דעתם בו כמו שאמרו ר״זל חמר וריחני פקחין אבל האנשים הפחותים ישתכרו בו ותשתבש דעתם בו · ומה שהזכיר ג׳ עצים זה לדבר לקצר הדבר ועוד כי הזכיר שלשה ה המשובחים ואחר כך הזכיר ה הפחות שהוא משל לאבימלך ואא״זל כתב כנגד שלשה שאמרו ישרא׳ לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך : על בעלי שכם · על אדני העיר וגדוליה כי הם עיקר אנשי העיר וי״ת יתבי שכם : מלוא · שם לא תואר וכן ועבדו אותו בתמים ובאמת : ויסר

וישמע ג׳ רפין וסימ׳ וישמע אליכם אלהים · יקשיב וישמע לאחור · מי עמד בסוד יי׳ : ויאמר להם ב״ב וסימ׳ מצויין במסר׳ רבתא : ואנשים ׳ בקריאה וסימ׳ ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים · החדלתי את דשני · החדלתי את תירושי · כי נודע דוד · ויברח דוד הוא ואנשים · אל נתן בן עכבור · ואנשים צדיקים

עם־אֵלוֹן מֻצָּב אֲשֶׁר בִּשְׁכֶם : וַיַּגִּדוּ לְיוֹתָם וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲמֹד בְּרֹאשׁ הַר־גְּרִזִים וַיִּשָּׂא קוֹלוֹ וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ אֵלַי בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְיִשְׁמַע אֲלֵיכֶם אֱלֹהִים : הָלוֹךְ הָלְכוּ הָעֵצִים לִמְשֹׁחַ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לַזַּיִת מָלוֹכָה עָלֵינוּ : וַיֹּאמֶר לָהֶם הַזַּיִת הֶחֳדַלְתִּי אֶת־דִּשְׁנִי אֲשֶׁר־בִּי יְכַבְּדוּ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים : וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַתְּאֵנָה לְכִי־אַתְּ מָלְכִי עָלֵינוּ : וַתֹּאמֶר לָהֶם הַתְּאֵנָה הֶחֳדַלְתִּי אֶת־מָתְקִי וְאֶת־תְּנוּבָתִי הַטּוֹבָה וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים : וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַגֶּפֶן לְכִי־אַתְּ מָלוֹכִי עָלֵינוּ : וַתֹּאמֶר לָהֶם הַגֶּפֶן הֶחֳדַלְתִּי אֶת־תִּירוֹשִׁי הַמְשַׂמֵּחַ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים : וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעֵצִים אֶל־הָאָטָד לֵךְ אַתָּה מְלָךְ־עָלֵינוּ : וַיֹּאמֶר הָאָטָד אֶל־הָעֵצִים אִם בֶּאֱמֶת אַתֶּם מֹשְׁחִים אֹתִי לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם בֹּאוּ חֲסוּ בְצִלִּי וְאִם־אַיִן תֵּצֵא אֵשׁ מִן־הָאָטָד וְתֹאכַל אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן : וְעַתָּה אִם־בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים עֲשִׂיתֶם וַתַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאִם־טוֹבָה עֲשִׂיתֶם עִם־יְרֻבַּעַל וְעִם־בֵּיתוֹ וְאִם־כִּגְמוּל יָדָיו עֲשִׂיתֶם לוֹ : אֲשֶׁר־נִלְחַם אָבִי עֲלֵיכֶם וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־נַפְשׁוֹ מִנֶּגֶד וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד מִדְיָן : וְאַתֶּם קַמְתֶּם עַל־בֵּית אָבִי הַיּוֹם וַתַּהַרְגוּ אֶת־בָּנָיו שִׁבְעִים אִישׁ עַל־אֶבֶן אֶחָת וַתַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־אֲמָתוֹ עַל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם כִּי אֲחִיכֶם הוּא : וְאִם־בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים עֲשִׂיתֶם עִם־יְרֻבַּעַל וְעִם־בֵּיתוֹ הַיּוֹם הַזֶּה שִׂמְחוּ בַּאֲבִימֶלֶךְ וְיִשְׂמַח גַּם־הוּא בָּכֶם : וְאִם־אַיִן תֵּצֵא אֵשׁ מֵאֲבִימֶלֶךְ וְתֹאכַל אֶת־בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְאֶת־בֵּית מִלּוֹא וְתֵצֵא אֵשׁ מִבַּעֲלֵי שְׁכֶם וּמִבֵּית מִלּוֹא וְתֹאכַל אֶת־אֲבִימֶלֶךְ : וַיָּנָס יוֹתָם וַיִּבְרַח וַיֵּלֶךְ בְּאֵרָה וַיֵּשֶׁב שָׁם מִפְּנֵי אֲבִימֶלֶךְ אָחִיו :

עִם מֵישַׁר קָמְתָא דִי בִשְׁכֶם : וְחַוִיאוּ לְיוֹתָם וַאֲזַל וְקָם בְּרֵישׁ טוּרָא דִגְרִיזִין וַאֲרִים קָלֵיהּ וּקְרָא וַאֲמַר לְהוֹן קַבִּילוּ מִנִי יַתְבֵי שְׁכֶם וִיקַבֵּל צְלוֹתְכוֹן יְיָ : הֲמֵיזַל אֲזָלוּ אִילָנַיָא לְמַנָאָה עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא וַאֲמָרוּ לְזֵיתָא מְלוֹךְ עֲלָנָא : וַאֲמַר לְהוֹן זֵיתָא הַאֶשְׁבּוֹק יַת מִשְׁחִי דְמִינֵיהּ מְיַקְרִין קֳדָם יְיָ וּבֵיהּ מִתְפַּנְקִין בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאֵיהַךְ לְמֶעְבַּד מַלְכוּ עַל אִילָנַיָא : וַאֲמָרוּ אִילָנַיָא לְתֵינְתָא אִיתָא אַתְּ מְלוֹכִי עֲלָנָא : וַאֲמַרַת לְהוֹן תֵּינְתָא הַאֶשְׁבּוֹק יַת חוּלְיִי וְיַת דְבֵילְתִי שַׁפִּירְתָא וְאֵיהַךְ לְמֶעְבַּד מַלְכוּ עַל אִילָנַיָא : וַאֲמָרוּ אִילָנַיָא לְגוּפְנָא אִיתָא אַתְּ מְלוֹכִי עֲלָנָא : וַאֲמַרַת לְהוֹן גוּפְנָא הַאֶשְׁבּוֹק יַת חַמְרִי דְמִינֵיהּ מְנַסְּכִין קֳדָם יְיָ וּבֵיהּ חָדָן רַבְרְבַיָא וְאֵיהַךְ לְמֶעְבַּד מַלְכוּ עַל אִילָנַיָא : וַאֲמָרוּ כָל אִילָנַיָא לְאַטָדָא אִיתָא אַתְּ מְלוֹךְ עֲלָנָא : וַאֲמַר אַטָדָא לְאִילָנַיָא אִם בְּקֻשְׁטְ אַתּוּן מַשְׁחִין יָתִי לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עֲלֵיכוֹן עוּלוּ שְׁרוּ בְּטוּלִי וְאִם לָא תִפּוֹק אֶשָׁתָא מִן אַטָדָא וְתֵיכוּל יַת אַרְזֵי לִבְנָן : וּכְעַן אִם בְּקוּשְׁטָא וּבִשְׁלָמוּתָא עֲבַדְתּוּן וְאַמְלֶכְתּוּן יַת אֲבִימֶלֶךְ וְאִם טַבְתָא עֲבַדְתּוּן עִם יְרֻבַּעַל וְעִם בֵּיתֵיהּ וְאִם כִּגְמוּלָא דִידוֹהִי עֲבַדְתּוּן לֵיהּ : דְאַגִיחַ אַבָּא עֲלֵיכוֹן וּמְסַר יַת נַפְשֵׁיהּ כְּעַל גַב לְאִתְקְטָלָא וְשֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִיַד מִדְיָנָאֵי : וְאַתּוּן קַמְתּוּן עַל בֵּית אַבָּא יוֹמָא דֵין וּקְטַלְתּוּן יַת בְּנוֹהִי שַׁבְעִין גַבְרָא עַל אַבְנָא חֲדָא וְאַמְלֵיכְתּוּן יַת אֲבִימֶלֶךְ בַּר אַמְתֵיהּ עַל יַתְבֵי שְׁכֶם אֲרֵי אֲחוּכוֹן הוּא : וְאִם בְּקוּשְׁטָא וּבִשְׁלֵמוּתָא עֲבַדְתּוּן עִם יְרֻבַּעַל וְעִם בֵּיתֵיהּ יוֹמָא דֵין חֲדוּ בַּאֲבִימֶלֶךְ וְיֶחְדֵי אַף הוּא בְכוֹן : וְאִם לָא תִיפּוֹק אֶשָׁתָא מֵאֲבִימֶלֶךְ וְתֵיכוּל יַת יַתְבֵי שְׁכֶם וְיַת בֵּית מִלּוֹא וְתִיפּוֹק אֶשָׁתָא מִיַתְבֵי שְׁכֶם וּמִבֵּית מִלּוֹא וְתֵיכוּל יַת אֲבִימֶלֶךְ : וְאַפֵּךְ יוֹתָם וַעֲרַק וַאֲזַל לִבְאֵר וִיתֵיב תַּמָן מִן קֳדָם אֲבִימֶלֶךְ אֲחוּהִי :

רשי

עם אילון מוצב · מישר קמתא מישור שהיו בו מצבות : הלוך הלכו העצים · משל היה לזית שתניאל בן קנז הבא משבט יהודה שנקרא זית שנאמר זית רענן יפה פרי תואר וגו׳ : דשני · לשון שומן : לתאנה · דבורה את מתק דבש דבורים : לגפן · גדעו׳ שהו׳ מזרע יוסף שנא׳ בו בן פורת כגופן דנציב וגו׳ : המשמח אלהי׳ · שאין אומרים הלוים שיר הקרבן אלא על ה הנסכים : אל האטד · אבימלך בלע״ז : אם באמת · שאני הגון למלכות : ויסר

רלבג

עם אילון מוצב · ר״ל אצל מישור שהציבו שם היה אבן או דבר אחר : החדלתי את דשני אשר ביכבדו אלהים ואנשים · אמר זה כי מהשמן היוצא ממנו היו ת מדליקין במקדש את המנורה · ואמר על היין המשמח אלהים ואנשים בעבור כסוך היין שהיה במקדש · והנה האטד הוא מין ממיני הקוצים תרגום ודרדר ואטדין והנה אמר זה יותם להורות על פחיתות של א אבימלך שלא היה כ כמון שיגיע ממנו ת תועלת כמו שלא יגיע מהאטד שום פרי : ועתה אם באמת ו ובתמים עשיתם · הנה ביאר יותם שלא עשו זה באמת ובתמי׳ ולזה לא ימשך מזה המאמ׳ להם שישמחו באבימלך וישמח הוא בהם אך שישחיתו זה את זה וכן היה להם בסוף כי יש אלהים שופטים בארץ : והנה

מסרה

ישפטו · עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא · ויבא חנני אח׳ מאחי · ואקים לילה אני ואנשים : לנוע ד׳ וסי׳ החדלתי את דשני · החדלתי את מתקי · החדלתי את תירושי · בן אהבו לנוע : נלחם י״ב פתחין בקריא׳ וסימ׳ כי חשבון עיר סיחון מלך · ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור · אשר נלחם אבי עליכם · וישלח תעי את יורם בנו · ויתר דברי ירבעם קרמא׳ · ויתר דברי יואש · ויתר דברי יהואש · והיה כל מעבר מטה מוסדה · ודמה מרו ועצבו · ויהי פחד אלהים · והוא נלחם עם מלך בני עמון : בארה ג׳ טעמו באל״ף וחד טעמו לרע וסי׳ נמסר בסדר ויגש :

רשי

וישר · על כורחם נוהג רבנות ובגאוה : רוח רעה · שנאה טל"ט בלע"ז : געל בן עבד · גוי היה : ויעשו הלולים · ועבדו חינגין : מי אבימלך ומי שכם · מי אבימלך להיות שר על שכם ומי שכם להיות עבדי' לאבימלך הלא בן ירובעל היה אבימלך והוא מן עפרת אבי העזרי וזבול פקידו וזה פקיד העיר ששמו זבול פקידו של אבימלך הוא ואדוניו אין לו משפט מלוכ' בעיר ואף פקידו אינו כלום : עבדו את אנשי חמור · אם באתם לקנות לכם אדוני' באו ועבדו את אנשי חמור שהיה נשיא הארץ מקדם ומדוע נעבדנו לאבימלך : ויאמר לאבימלך · ויאמ' געל בפני זבול להודיע לאבימלך רבה צבאך וצא מן המקום שאתה שם ונראה את גדולתך : בתרמה · כמו במרמה בתרמית כלומר בלט ובסתר : ארבעה ראשים · ארבע מחנות : מעם

וישר ג' כתיב שי"ן בקריא' וסי' וישר אבימלך על ישראל · וישר במגרה ובחריצי הברזל דד"ה · וישר אל מלאך ויוכל בכה · וכל דכתיב סב"ך דכוו' : אחיהם ד' בקריאה וסי' לבוא חמס שבעים בני ירובעל · ויואב ואבישי אחיו · בבית אחיהם הבכור · עוד זהמדבר וזהבא · וחד ואחיהם · והשוערים שלום יעקב :

וישר אבימלך על ישראל שלש שנים : וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי שכם באבימלך : לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם ועל בעלי שכם אשר חזקו את ידיו להרג את אחיו : וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל אשר יעבר עליהם בדרך ויגד לאבימלך : ויבא געל בן עבד ואחיו ויעברו בשכם ויבטחו בו בעלי שכם : ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו ויקללו את אבימלך : ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נעבדנו אנחנו : ומי יתן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך ויאמר לאבימלך רבה צבאך וצאה : וישמע זבל שר העיר את דברי געל בן עבד ויחר אפו : וישלח מלאכים אל אבימלך בתרמה לאמר הנה געל בן עבד ואחיו באים שכמה והנם צרים את העיר עליך : ועתה קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה : והיה בבקר כזרח השמש תשכים ופשטת על העיר והנה הוא והעם אשר אתו יצאים אליך ועשית לו כאשר תמצא ידך : ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארבו על שכם ארבעה ראשים : ויצא געל בן עבד ויעמד פתח שער העיר ויקם אבימלך והעם אשר אתו מן המארב : וירא געל את העם ויאמר אל זבל הנה עם יורד מראשי ההרים ויאמר אליו זבל את צל ההרים אתה ראה כאנשים : ויסף עוד געל לדבר ויאמר הנה עם ירדים

ומלך אבימלך על ישראל תלת שנין : ושלח יי רוחא בישא בין אבימלך ובין יתבי שכם ושקרו יתבי שכם באבימלך : למיתי חטוף שבעין בני ירובעל ודמיהון לשואה על אבימלך אחוהון דקטל יתהון ועל יתבי שכם דתקיפו ית ידוהי למקטל ית אחוהי : ושויאו ליה יתבי שכם כמנין על רישי טוריא ואנסין ית כל די עבר עליהון באורחא ואתחוא לאבימלך : ואתא געל בר עבד ואחוהי ועברו בשכם ואתרחיצו עלוהי יתבי שכם : ונפקו לחקלא וקטפו ית כרמיהון ועצרו ועבדו חינגין ועלו לבית טעותהון ואכלו ושתיאו ולטיטו ית אבימלך : ואמר געל בר עבד מן אבימלך ומן שכם ארי נפלחיניה הלא בר ירובעל וזבול שולטניה פלחו ית אינשי חמור אבוהי דשכם ומא דין נפלחיניה אנחנא : ומן ימסר ית עמא הדין בידי ואעדי ית אבימלך ואמר לאבימלך סגיס משיריתך ופוק : ושמע זבול רב קרתא ית פתגמי געל בר עבד ותקיף רוגזיה : ושלח אזגדין לות אבימלך ברז למימר הא געל בר עבד ואחוהי אתן לשכם והא אינון צירין ית קרתא עלך : וכען קום בליליא את ועמא דעמך וכמון בחקלא : ויהי בצפרא כמדנח שימשא תקדים ותתנגיד על קרתא והא הוא ועמא די עימיה נפקין לקדמותך ותעביד ליה כמא דתשכח ידך : וקם אבימלך וכל עמא די עימיה בליליא וכמנו על שכם ארבעא משירין : ונפק געל בר עבד וקם במעלנא דתרע קרתא וקם אבימלך ועמא די עמיה מן כמנא : וחזא געל ית עמא ואמר לזבול הא עמא נחית מרישי טוריא ואמר ליה זבול ית טולא דטוריא את חזי כגבריא : ואוסיף עוד געל למללא ואמר הא עמא נחתין

רדק

וישר אבימלך · משבנין קל מנחי העי"ן בשקל וישר אליה והוא ענין שררה ולפי שמלך מעצמו ולא מלך על כל ישראל לפיכך אמר וישר ולא אמר וישפט כי לא הלך בדרך טובה ולא החזיר את ישראל למוטב : לבא חמס · כלומר סבה היתה מאת השם ית' שבגדו בעלי שכם באבימלך כמו שאמ' וישלח אלהי' רוח רעה והיה זה לבא חמס שבעים בני ירובעל לשום דמם על אבימלך ועל בעלי שכם ולא כתנוהו לבא אל העיר ושמו לו מארבים על ראשי ההרים ואות' המארבים היו גוזלים כל אשר עבר עליהם לומר שיבאו מתחת רשותו ואין לה' מושל והיו עושים הישר בעיניהם : ויבצרו את כרמיהם · כי היו יראים מאבימלך לצאת ולבצור את כרמיה' ובעזר' געל ואחיו יצאו : הלולים · שמחות וכן בדברי רז"ל נקר' בית השמחה הלולא ות"ת חנגין : מי אבימלך ומי שכם · כלומר אבימלך ושכם שהיה שר העיר מקדם אחר הם זה כזה ומי הוא שנעבדנו אף על פי שהיה עתה אבימלך מלך עליהם הלא גם שכם היה מלך העיר הזאת אם כן עבדו אנשי חמור אבי שכם : ואסיר' את אבימלך · והלא הסירו אותו אלא אסירה אותו לעולם שלא יוכלו אנשי שכם להשליט עמו אם ירצו : ויאמר לאבימלך · כנגד אבימלך ואף על פי שאינו שם כאומר צא אתה אבימלך בכל צבא שתוכל לרבות בעוד שאני הנה נראה מה יהיה ביני ובינך : רבה · בשקל שלא כמנהג : בתרמה · כמו במרמה וכתי' ברז כלומ' בסתר שלא הרגישו בו אנשי שכם או יהיה בתרמה שם מקום והוא ארומה שנ' וישב אבימלך בארומ' כן פירשו א"א ז"ל לפי שלא כמצא זה המשקל בבנין הלמ"ד : צרים את העיר עליך · כמו שיקר' מצור כשצרים את העיר מבחוץ ולא יוכל אדם לצאת ממנה כן נקרא מצור כששומרים את העיר שלא יכנס אדם בה מבחוץ ועל ה הדרך הזה צרים את העי' עליך כלומר בעבורך שומרי' את העיר שלא תכנס בה : צל ההרים את ה רואה כאנשי' · צחק בו ואמ' לו דרך לעג איכם אנשים אלא צל ההרים ירמה לך כאנשים : מעם

רלבג

והנה לא מלך אבימלך על ישראל כי אם שלש שנים ותוך זה הזמן הקצר נתקיימה קללת יותם וזה שכבר שלח אלהים רוח רעה בין אבימלך וביניה' באופן שהשחיתו זה את זה : וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ה ההרים · ר"ל ששמו בעבורו מארבים שם כדי שיהרגוהו אם י ימצא להם ואותם ה המארבי' גזלו כל אשר יעבור עליהם בדרך כי לא היתה אימת ה המלכות עליהם ·

והנה הוגד זה הענין לאבימלך ונשמר מ מלבוא שם · והנה געל בן עבד ואחיו ע עברו בשכם ובטחו בו בעלי שכם לגלות דעת' בפניו שהיתה כנגד אבימלך ולזה קללו אבימלך בפניו לדעתם כי גם הוא שונאו :

ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו · ר"ל כשם שאין ראוי שנעבוד שכם מפני היותו בן חמור שהיה נשיא ה הארץ כן אין ראוי ש שנעבוד אבימלך מ מפני היותו בן ירובעל שהיה מושל על ישראל : הלא בן ירובעל וזבול פקידו · ר"ל אין מעלה לאבימלך אלא שהוא בן ירובעל וכ"ש זבול שהו' פקיד גדעון ואבימלך ואם היה ראוי לעבוד זבול היה ראוי לעבוד את אנשי חמור אבי שכם וזה דבר בלתי ראוי ומי יתן את העם שכם בכללו בידי ואסור אבימלך מכל וכל מהיות מושל על עיר וסבב שיאמר העם לאבימלך רבה צבאך וצא כמו ש שתוכל להלחם עמנו ונראה דברי מי יקום והוא מבואר שכל עם שכם לא היו נסכמים בזה המאמ' שאם היה הענין כן היו מוציאים זבול מהעיר או היו ה הורגים אותו והוא מבואר שקצתם היו מורדי' וקצת' היו אחרי אבימלך : בתרמה · הוא שם מקום שהיה יושב בו אבימלך ותרמה וארומה הוא מקום אחד : ויגרש

מסרה

ומדוע י' וסימ' נמסר בריש סדר ויקח קרח : ואסירה ג' וסימ' ואסירה את אבימלך · ואסירה את ראשו · ואסירה את בדיליך : שכמה ז' וסי' נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא וכהאי סימן :

רשי

מעם טבור הארץ: מעם תוקפא דארעא מהר הגבוה שבכולם: אלון מעוננים. מישור מעוננים: ויצא העם השדה: אנשי שכם: ויגדו. המגידים לאבימלך שיצאו בני העיר אל השדה לעשות חפציהם: פתח שער העיר. שלא יוכלו ליכנס: צריח. יער שכשו אילנות וכשנים שביב שביב וקורין אותו פלי״שיר בלע״ז בעל ברית אותו ברית היה של בעל ברית שם של עבוד׳ זרה שלהם ובלשון יער היא שם ויש פותרין צריח ווט״ם בלע״ז שעושין בקרקע: שוכת עצי׳ ענף עצים: פלח

רדק

מעם טבור הארץ. כמו שהטבור באדם הוא מיבוע הגוף כן יקרא מיבוע הארץ והמקום הגבוה שבה טבור ות״י מתוקפא דארעא: אילון מעוננים. מישור מעוננים: איה אפוא פיך. כלומ׳ איה דבריך שהיית אומר: ויגרש זבול. והיאך גרשוהו ואנשי העיר היו נלחמי׳ עם אבימלך והיאך זבול שהיה פקידו של אבימלך גירש געל שהי׳ עוזר לאנשי שכם ונלחם בעבורם עם אבימלך ונראה כי היו מקצת אנשי העיר סומכי׳ ידי זבול כי אבימלך היה אחיהם וכאשר ראו כי גברה יד אבימלך חזקו ידי הסומכים זבול ורפו ידי העם אשר כנגדו וגרשו געל משבת בשכם: והראשים אשר עמו. לא היה לא ראש אחד עמו שהרי חצה אותם לשלשה ראשים ושני הראשים פשטו על כל אשר בשד׳ ואבימלך והראש השליטי אשר עמו פשטו ככח העיר עד שעמדו פתח שער העיר והראש שהיה עם אבימלך היו בהם אנשים גדולים לפיכך אמר והראשים אשר עמו: בעלי מגדל שכם. ארוכי מגדל שכם לא היו בעיר כשלכד אבימלך העיר וכאשר שמעו הלכו אל צריח בית אל להמלט בצריח ההוא וצריח כמו מגדל כמו ובסלעים ובצריחים ושם המקום שהיה בו זה הצריח בית אל ברית ודעת יונתן כי צריח בית אל שם המקום. ופירוש ברית שבאו שיהם לכרות ברית עמהם ות״י ואתו לצריח בית אל למיגזר קיים: שוכת עצים. שוכה כמו ענף וכן במשנה אבל לא יקוץ את השוכה על מנת ליתן דמים: שוכה. כמו שוכתו כמו וכורם לבלות שאול שהוא כמו וכורתם או הוא משקל אחר שוך בשקל בור: פלח

ואת אחיו ה׳ בקריאה וסימ׳ וישב יוסף את אביו ואת אחיו. ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. האמר לאביו ולאמו לא ראתיו. וישב אבימלך בארומה. ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה. ונמסר גם בסדר ויגש: ואת העם י״ב וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך: קרדמות ג׳ בליש׳ וסימ׳ ויעל אבימלך הר צלמון:

הפסוקים

מעם טבור הארץ וראש אחד בא מדרך אלון מעוננים: ויאמר אליו זבל איה אפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו הלא זה העם אשר מאסתה בו צא נא עתה והלחם בו: ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך: וירדפהו אבימלך וינס מפניו ויפלו חללים רבים עד פתח השער: וישב אבימלך בארומה ויגרש זבל את געל ואת אחיו משבת בשכם: ויהי ממחרת ויצא העם השדה ויגדו לאבימלך: ויקח את העם ויחצם לשלשה ראשים ויארב בשדה וירא והנה העם יצא מן העיר ויקם עליהם ויכם: ואבימלך והראשים אשר עמו פשטו ויעמדו פתח שער העיר ושני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ויכום: ואבימלך נלחם בעיר כל היום ההוא וילכד את העיר ואת העם אשר בה הרג ויתץ את העיר ויזרעה מלח: וישמעו כל בעלי מגדל שכם ויבאו אל צריח בית אל ברית: ויגד לאבימלך כי התקבצו כל בעלי מגדל שכם: ויעל אבימלך הר צלמון הוא וכל העם אשר אתו ויקח אבימלך את הקרדמות בידו ויכרת שוכת עצים וישאה וישם על שכמו ויאמר אל העם אשר עמו מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני: ויכרתו גם כל העם איש שוכה וילכו אחרי אבימלך וישימו על הצריח ויציתו עליהם את הצריח באש וימתו גם כל אנשי מגדל שכם כאלף איש ואשה: וילך אבימלך אל תבץ ויחן בתבץ וילכדה: ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם ויעלו על גג המגדל:

תרגום

מן תוקפא דארעא ומשריתא חדא אתיא מאורח מישר מעוננייא: ואמר ליה זבול אן אינון פתגמך די את אמר מן אבימלך ארי נפלחיניה הלא דין עמא דקצתא ביה פוק כען ואגח קרבא ביה: ונפק געל קדם יתבי שכם ואגח קרבא באבימלך: ורדפוהי אבימלך ואפך מן קדמוהי ונפלו קטולין סגיאין עד מעלנא דתרעא: ויתיב אבימלך בארומה ותריך זבול ית געל וית אחוהי מלמיתב בשכם: והוה ביומא דבתרוהי ונפק עמא לחקלא וחויאו לאבימלך: ודבר ית עמא ופלגינון לתלת משריין וכמן בחקלא וחזא והא עמא נפיק מן קרתא וקם עליהון ומחנון: ואבימלך וכל משירין דעמיה איתנגידו וקמו במעלנא דתרע קרתא ותרתין משרין איתנגידו על כל די בחקלא וקטלונון: ואבימלך אגיח קרבא בקרתא כל יומא ההוא וכבש ית קרתא וית עמא די בה קטל ותרעית קרתא וזרעה מילחא: ושמעו כל יתבי מגדל שכם ואתו לצריח ביתאל למגזר קיים: ואתחואת לאבימלך ארי אתכנשו כל יתבי מגדל שכם: וסליק אבימלך לטורא דצלמון הוא וכל עמא די עמיה ונסיב אבימלך ית כולביא בידיה וקץ סוכת אעין ונטלה ושויה על כתפוהי ואמר לעמא די עמיה מה חזיתון עבדית אותו עבידו כוותי: וקצו אף כל עמא גבר סוכי׳ ואזלו בתר אבימלך ושויאו על צריחא ואדליקו עליהון ית צריחא בנורא ואיתקטלו אף כל אינשי מגדל שכם כאלף גבר ואיתא: ואזל אבימלך לתבץ ושרא בתבץ וכבשה: ומגדל תקיף הוה בגו קרתא ואפיכו לתמן כל גבריא ונשיא וכל יתבי קרתא ואגיפו באפיהון וסליקו על איגר מגדלא:

רלבג

ויגרש זבול את געל וגו׳. יש לתמוה איך היה יכול על זה והנה אנשי שכם היו נלחמי׳ עם אבימלך והנה ידמה שעשה זה בחכמה גם עם שונאי אבימלך באמר להם כי הוא סבב כל הרעה הזאת לשכם ולזה הסכימו עמו לגרשו מן העיר או היה זה עם יד המסכים עם אבימלך מעיר שכם: ואבימלך והראשים אש׳ עמו. ר״ל הנכבדי׳ אשר עמו כי שני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ולזה לא כאמר כי אם ראש אח׳ לפשוט ולעמוד פתח העיר: ויתוץ את העיר ויזרעה מלח. עש׳ זה כדי שלא תהא ראויה לזרו׳ ולכרמי׳: בעלי מגדל שכם. הם גדולי העיר ולא היו שם בעת ההיא ולזה באו אל צריח בית אל בברית ר״ל שישמרם מיד אבימלך ושם המקום ההוא בית אל וצריח הוא מגדל חזק והוא אצל בית אל ולזו לא מתו שם כי אם אנשי מגדל שכם כי הם לבדם היו בצריח: שוכת עצים. הוא ענף ונקרא כן מפני שהוא מסכך כי הענפים הם מסככים סביב האילן שו׳ כמו שוכתו: וילך אבימלך. וידמה שאנשי תבץ גכ מרדו בו: פלח

קולה כנחש ילך כי בחיל. בסבך עץ קרדמות: ומגדל עז ג׳ דסמיכי בליש בקריאה וסימ׳ ומגדל עז היה בתוך העיר׳ מגדל עז שם יי׳. מגדל עז מפני אויב: ומגדל ז׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן טו:

רדק

פלח רכב· חתיכה מרכבה שהוא אחת מן הריחים והיא העליונה לפיכך נקראת רכב והתחתונה ריחים או שכב: ותרץ· בחירק הרי"ש והמכה בשגול והוא מבנין הפעיל מפעלי הכפל מן קנה רצוץ או הו' מכחי העי"ן וכן וירעצו וירצצו לשון שבירה ואפשר שגם הוא מפעלי הכפל: פן יאמרו לי· בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא: להושיע את ישראל· שגם אבימלך הושיע את ישראל ואף על פי שלא נזכר כיון שאמר אחרי אבימלך נראה שגם הוא הושיע ישראל מיד אויביהם ואילו לא כן לא היה אומר אחרי ולא היה נמנה עם שופטי ישראל ולא נאמר עליו וישר על ישראל:

תולע בן פואה בן דודו איש יששכר· כך שמו וכן במקצת נסחאות כתרגומו בר דודו ובמקצת הנוסחאות בר אח אבוהי ואם כן הוא ירצה לומר בן דוד אבימלך: ושלשים עירים להם· כמו ערים ונראה בו עי"ן הפעל לזווגו עם עיירים שזכר שהוא ענין אחר והוא דרך צחות ספור זה להודיע שבהיותו שופט כי גדול היה ונכבד בעושר ובבנים ובכבוד וכל אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אתון והעיר הוא החמור הנער כמו אסרי לגפן עירה ועל עיר בן אתונות אולי הם הנבחרים בארצות ההם לרכוב ואפשר גם כן כי שולי ימים מהסוסים יקראו גם כן עירים כי מנאכו בזולתי החמור ועיר פרא ואפשר לפי שהפרא הוא חמור הבר: חוות יאיר· אם הם הנזכרים בתורה ויאיר זה הוא יאיר בן מנשה ה הדבר תימה כי אם כן חיה יאיר יותר משלש מאו' שנה· ונוכל לומ' כי זה יאיר הגלעדי איננו יאיר בן מנשה ושערי' הש"ה אב' איכן חוות יאיר הכתובות בתורה: ולא

פלא רכב· היא חתיכת מרכב והיא אחת מהרחי' והיא העליונ' להיותה רוכבת על התחתונ': ושלשי' עירים להם· כפל הענין בענינו' מתא לפי' על דר' הצחות והנה הוא כמו ערים כמו שזכר להם יקראו חוות יאיר:

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הן אלו: הראשון הוא להודיע שאין ראוי שיתרשל האדם מההצלה מפני רוב שפלות ידו והכנעו לפני האויב אבל ראוי שיתחכם בזה לפי מה שאיפשר ולזה ספר כי בראות ישראל כי מדין באים תמיד ל לשללם ולהשחיתם המציאו תחבולות ל להמלט מזה לפי מה שאיפשר ולזה עשו ה המנהרות בהרים ו והמערות והמצדו' כי בהם תמל' להם הצלת מה כמו שביארנו: השני הוא להודיע שוכם השגחת הש"י בישראל מפני בריתו עם האבות והו' שתקף שסבו ישראל שיו שלא נביאו להצילם ביד גדעון ומשך לבבו לזה בכמו זה האופן הנפלא שבא בזה ה הספור וכל זה לחוזק ההשגחה בישראל וידמה שבחר הש"י שתהיה התשועה על יד גדעון לשתי סבות הא' כי אולי היה היותר ראוי לזה ה המעשה כי הוא היה גבור חיל והיה ג"כ יות' ראוי שיעשה הנס על ידו מאולתו מישראל אז והב' כי ידמה שהרע שעשו ישר' היה שרשו בבית יואש אביו כי שם היה הבעל ומזבח ה הבעל והאשרה והיה שם פר שהוקצה לע"ז ז' שנים ולזה יתכן ש שהתחיל יואש בזה ה הטעות וזכו אחריו בית ישרא' ולפיכך נתיצת מזבח הבעל וכריתת האשרה היה ראוי ש

ותשלך ג' וסימ' ותשלך את הילד· ותשלך אשה אחת פלח· והשלך דכרי אחריך· ונמסר גם בסדר וירא: קללת ג' בקריאה וסימ' כי קללת אלהים תלוי· והבוא אלירם קללת יותם בן ירבעל· בן קללת חנם לא תבוא· אנ"ך· ונמסר גם בסדר כי תצא: דודו ה' מלאים בקריאה וסי' ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל· ויאמר שאול אל דודו' ונשאו דודו ומסרפו· להוציא עצמים· ואחריו אלעזר בן דודו· אלחנן בן דודו:

וַיָּבֹא אֲבִימֶלֶךְ עַד־הַמִּגְדָּל וַיִּלָּחֶם בּוֹ וַיִּגַּשׁ עַד־פֶּתַח הַמִּגְדָּל לְשָׂרְפוֹ בָאֵשׁ: וַתַּשְׁלֵךְ אִשָּׁה אַחַת פֶּלַח רֶכֶב עַל־רֹאשׁ אֲבִימֶלֶךְ וַתָּרִץ אֶת־גֻּלְגָּלְתּוֹ: וַיִּקְרָא מְהֵרָה אֶל־הַנַּעַר נֹשֵׂא כֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁלֹף חַרְבְּךָ וּמוֹתְתֵנִי פֶּן־יֹאמְרוּ לִי אִשָּׁה הֲרָגָתְהוּ וַיִּדְקְרֵהוּ נַעֲרוֹ וַיָּמֹת: וַיִּרְאוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל כִּי־מֵת אֲבִימֶלֶךְ וַיֵּלְכוּ אִישׁ לִמְקֹמוֹ: וַיָּשֶׁב אֱלֹהִים אֵת רָעַת אֲבִימֶלֶךְ אֲשֶׁר עָשָׂה לְאָבִיו לַהֲרֹג אֶת־שִׁבְעִים אֶחָיו: וְאֵת כָּל־רָעַת אַנְשֵׁי שְׁכֶם הֵשִׁיב אֱלֹהִים בְּרֹאשָׁם וַתָּבֹא אֲלֵיהֶם קִלְלַת יוֹתָם בֶּן־יְרֻבָּעַל:

וַיָּקָם אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל תּוֹלָע בֶּן־פּוּאָה בֶּן־דּוֹדוֹ אִישׁ יִשָּׂשכָר וְהוּא־יֹשֵׁב בְּשָׁמִיר בְּהַר אֶפְרָיִם: וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּשָׁמִיר:

וַיָּקָם אַחֲרָיו יָאִיר הַגִּלְעָדִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה: וַיְהִי־לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים רֹכְבִים עַל־שְׁלֹשִׁים עֲיָרִים וּשְׁלֹשִׁים עֲיָרִים לָהֶם לָהֶם יִקְרְאוּ חַוֺּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ הַגִּלְעָד: וַיָּמָת יָאִיר וַיִּקָּבֵר בְּקָמוֹן:

וַאֲתָא אֲבִימֶלֶךְ עַד מִגְדָּלָא וַאֲגִיחַ קְרָבָא בֵּיהּ וְקָרִיב עַד תְּרַע מִגְדָּלָא לְאוֹקָדוּתֵיהּ בְּנוּרָא: וּרְמַת אִתְּתָא חֲדָא פַּלְגוּת רְכַב רֵחַיָּא עַל רֵישָׁא דַאֲבִימֶלֶךְ וּרְעַתַּת יַת גּוּלְגַּלְתֵּיהּ: וּקְרָא בִּפְרִיעַ לְעוּלֵימָא נְטִיל זֵינֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ שְׁלוֹף חַרְבָּךְ וְקַטּוֹלְנִי דִילְמָא יֵימְרוּן עֲלַי אִתְּתָא קַטַּלְתֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ עוּלֵימֵיהּ וּמִית: וַחֲזוֹ גְּבַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מִית אֲבִימֶלֶךְ וַאֲזַלוּ אֱנָשׁ לְאַתְרֵיהּ: וַאֲתִיב יְיָ יַת בִּישַׁת אֲבִימֶלֶךְ דַּעֲבַד לַאֲבוּהִי לְמִיקְטַל יַת שַׁבְעִין אֲחוּהִי: וְיַת כָּל בִּישַׁת אֱנָשֵׁי שְׁכֶם אֲתִיב יְיָ בְּרֵישֵׁיהוֹן וַאֲתָא לְהוֹן לְוָטַת יוֹתָם בַּר יְרוּבָּעַל: וְקָם בָּתַר אֲבִימֶלֶךְ לְמִפְרַק יַת יִשְׂרָאֵל תּוֹלָע בַּר פּוּאָה בַּר דּוֹדוֹ גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְבֵית יִשָּׂשכָר וְהוּא יָתִיב בְּשָׁמִיר בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם: וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל עַסְרִין וּתְלַת שְׁנִין וּמִית וְאִתְקְבַר בְּשָׁמִיר: וְקָם בַּתְרוֹהִי יָאִיר גִּלְעָדָאָה וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל עַסְרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין: וַהֲווֹ לֵיהּ תְּלָתִין בְּנִין רְכִיבִין עַל תְּלָתִין עֵילִין וּתְלָתִין קִירְוִין לְהוֹן לְהוֹן קָרַן כַּפְרָנֵי יָאִיר עַד יוֹמָא הָדֵין דִּי בְּאַרְעָא דְגִלְעָד: וּמִית יָאִיר וְאִתְקְבַר בְּקָמוֹן:

רשי

פלח רכב· חתיכ' אבן של ריחים העליונה הקרואה רכב: ותרץ· ותרוצץ: פן יאמרו לי· פן יאמרו עלי: בן דודו· כך שמו: עירים· עולים סוסים בחורי': ושלשי' עירי' להם· ושלשי' ערים בלא ח ומה להם לכך נקראו ע עיירים לשון עיירות: את

שיקדים קודם הצלת ישראל מהרע שנפלו בו על זה המרי וזה היה איפשר שיושלם בקלות על יד גדעון לבער הרע מקרבם קודם הלחם עם מדין: השלישי הוא להודיע ענין המופתים אשר עשה הש"י על יד נביאו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות כמו שביאר' בספר מ"י ובביאורנו לדברי התור' ולזה זכר שעלה האש מן הצור ע"ד המופת ואכלה הבש' והמצו' ושנשא רוח יי' המלאך שא אשר לא ידע עד אשר הלך מעיני גדעון: הרביעי הוא להודיע כי כשימשך דבר רע מדבר מה ראוי שיסירו הדבר ההוא קוד' שיתעדלו בהסרת הרע הנמשך ממנו ולזה ספר שצוה הש"י להרוס מזבח הבעל ולכרו' האשר' אשר עליו ולהעלו' הפר שהוקצה לע"ז כדי לבערו והולם מי שישתדל בזה התועלת בזולת זה האופן ידמה למי שירצה לטבול מפני טומאת שרץ ושרץ בידו כי בזה לא יטהר מטומאתו כלל: החמישי הוא להודיע שראוי למי שיתחייב לו לעשו' פועל על מה שישתדל לעשותו באופן אשר יתכן לו לעשות בקלות ולזה ספר כי לא הסכים גדעון לעשו' זה הענין שצוה לו ביום אע"פ שהיה יותר ראוי כי הקרבנו' לא יעשו אלא ביום עם שבזה יהיה הענין יותר מפורסם וההקדמה לש"י ואולם מנעהו מזה ראותו שאם היה עושה זה הענין ביום ימנעהו מזה כל בית אביו וכל בני עירו לרוב היותם שקועים בזה המרי ולזה הסכים לעשות זה הענין בלילה: הששי הוא להודיע שהקדש הש"י ראוי שתהיה בעשרה מישר' לפרסם הענין יותר ולזה זכר שלקח גדעון עשרה אנשי' מעבדיו במעשה הדבר הזה מהריסת מזבח הבעל וכריתת האשרה והעלת הפר השני: השביעי הוא להודיע כי מי שירצה למנוע רבי' מדב' מה יכבד לו ראוי שישתדל בחכמה בשירצה שהוא מסכים להם במה שבעבורו היה התעוררותם לזה הפועל אשר יקשה לו ובזה יקל לו למצוא תואנה למנעם מן המעשה ההוא ולזאת הסבה מצאנו בראובן שלא בקש מאחיו שיניחו יוסף וילך לו כי ידע שלא ישמעו אליו לו לזה אך בקש מהם שלא ישפכו דם אבל שישימו אותו בבור ושמה ימות מעצמו וכן עשה יואש בזה המקו' להציל בנו מיד העם המבקשי' אותו להרגו וזה כי הו' לא אמ' להם כי אין לבעל אלהות כי אולי לא ישמעו לו אבל הודה להם שהוא אלוה ולזה בוה אותם שלא ירבו בעבורו כי הם יחסרו בזה מעלתו ויכלתו והתפלל הוא לפניהם שיריב הבעל בעצמו לאשר נתץ את מזבחו: השמיני הוא לפרסם ענין המופתי' שזכר מענין ירידת הטל על גזת הצמר לבדו והיה על כל הארץ חורב ומענין ירידת הטל על כל הארץ ועל הגזה היה חורב כמו שמש גדעון כי בזה יתקיימו הפנות התוריות כאמרם ז"ל בהאמנת המופתים: התשיעי הוא להודיע שראוי למי שיתחיל במלחמה עם מי שתקיף ממנו שיעשה דבריו בחכמה ר"ל שאם לא יתבאר לו שינצח לא ימסור עצמו לסכנה ולזה תראה שמש גדעון אות שינצח אויביו קודם שיתיר עצמו להלחם עמהם ולפי שהיה קצת ספוק באות הראשון שב לשאול אות שני כמו שביארנו עם שביבוי האותות תתחזק האמונה בנביא כמו שביארנו בבאורינו לדברי התור' על מה שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו' ולזה ג"כ נתן הש"י לגדעון אות שלישי שכבר ינצח המלחמה והוא מספר החלום ואת שברו ששמע במחנה מדין: העשירי הוא להודיע שראוי לכלחם שלא יערבו עם בני חילו מי שהוא ראוי שינוצח כי בהיות האחד מבני החיל מנוצח יפול מורך לב על הנשארים ויהיה זה סבה שיפלו

שיפלו ביד אויביהם ולזה בזה השם להסיר מאנשי המלחמה הרפעים ורכי הלב והחלושים עד שנמשך מזה תועלת אחר והוא שיתפרסם לישראל כי מאת השם היתה להם תשועה לא בכחם ועוצם ידם והיה זה סבה אל שיתחזק להם אמונתם בשם׃ **הי״א** הוא להודיע כי מי שהוא נעזר בשם בדבר מה אין ראוי מפני זה שיסמך על הנס ויקצר מפני זה מהמציא הסבות אשר ישיגהו אל תכלית ההוא הלא תראה כי גדעון עם היותו מובטח שינצח אויביו השתדל בהמצאת כל הסבות שיתכן שישלם בהם לו זה עם העם המעט שהיה עמו ולזה בא עליהם בלילה בעודם שקועים בשינה והוא אחר שלים הלילה עם שלש מאות שופרות וסבב שלא כראו הלפידים עד אשר החלו לתקוע התקיעות והחזקות המבהילות ותכף ישברו הכדים וכראו הלפידים והיה זה סבה חזק׳ להבהיל מאד בני המחנה ולהחרידם עם מה ששמעו עם זה קול מרעיד אותם מאד והוא מה שהיו אומרי׳ חרב ליי׳ ולגדעון והיה זה סבה אל שהיה כל א׳ מהם חושב שיהיה שוכאו האיש הנמצא אצלו ולזה היתה חרב איש באחיו׃ **הי״ב** הו׳ להודיע שראוי למשוח מהטוב ביום טובה ולזה ראוי להצליח ושיעשה כל מה שיוכל בעוד שהו׳ מצליח ולא יקצר מזה ולזה תמצא שהשתדל גדעון בזריזות בלילה ההוא באופן שתשלם לו הריגת כל מה שאפשר מחיל מדין ולזה מהר גדעון לשלוח מלאכים בכל הר אפרים שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המי׳ עד בית ברה ועד הירדן ורדף בלילה ההוא אחרי הנשארים מחיל מדין עד שהשיג זבח וצלמונע מלכי מדין ולכדם בחכמ׳ עם העם המעט אשר עמו׃ **הי״ג** הוא להודיע שראוי לברוח מהקטטה והמריבה כפי היכולת כ״ש כשיהיה אופס׳ שיתחדש מהמריבה ההוא ביטול הגעת תועלת ולזה ספר שהשתדל גדעון במה שהתרעמו עליו בני אפרים בפיוס ואם היו מריבין עליו על לא חמס בכפיו אבל היה ראוי להם לשבחו במה שבא להם מהישועה על ידו ולבקשת השלום השפיל עצמו מאד וכבד אותם ואמר הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר והשבית הריב בזה האופן ואולם יפתח לא השתדל ברומה לזה בהשבתת הריב והיה זה סבה אל שנפלו עם רב מיש׳ ואולם בזה המקום נתחברה סבה שנית להביא גדעון אל שפיים בני אפרים בקלות כי אולי זאת המריבה תמנעהו מהשלמת ניצוח מחנה מדין לפי מה שאפשר ולזה ג״כ השתדל גדעון לפייס בני אפרים בקלות׃ **הי״ד** הו׳ להודיע שאין ראוי לאדם למנוע מרעב לחם כ״ש כשיהיה לו חק עליו כמו הענין בגדעון וחילו שהיו נלחמים להושיע ישראל מיד מדין ולזה לא היה ראוי לאנשי סכות ופנואל שימנעו גדעון בזה האופן שענשוהו ולזה ספר שהענים שהענש על זה מה שנכבר נזכר בזה הספור׃ **הט״ו** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימסור עצמו להרוג האנשים אם לא היה זה להציל את עצמו ולזה זכר מה שהשיב לזבח ולצלמונע בעבור הריגתם האנשים שהרגו בתבור וזה כי הם לא היו צריכין להרגם לפחדם מהם כי כבר היו מדין מושלים עליהם עד שהיו ישראל מתחבאים מפחדם ולזה אמר להם גדעון כי לולי הריגתם אותם לא היו נהרגים׃ **הי״ו** הוא לפרסם ששופטי ישראל ומנהיגיהם הטובים לא היו מושלים בישראל באופן שיוכלו להביאם לעבות כנגד התורה אבל היתה מושלת התורה על המושלים ההם כי הם היו מוכרחים ג״כ להתנהג בדרכי התורה כמו שנזכר בספר אלה הדברים ולזה אמר גדעון לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם יי׳ ימשול בכם׃ **הי״ז** הוא להודיע שאין מחק השלמים לרדוף אחר רבוי הממון ולזה ספר שלא שאל גדעון מהנזמים והשהרוני׳ ויתר הענקים אלא לעשו׳ מהם אפוד לא להרבות קנינו וידמה שעשה זה להזכיר זה הנס ואם היה עושה מזה כלי מה בבית האלהים בשילה היה נמשך לכוונת התורה בזה אלא שהוא הציג אותו בעירו בעפרה והיה זה סבה אל שזנו כל ישראל אחריו שם ומפני זה חטיב לגדעון עונש אל שלא נמשך המשפלה לזרעו׃ **הי״ח** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה נמשך לתאות המשגל הלא תראה כי גדעון לקח פילגש עם היות לו נשי׳ רבות והיה זה סבה להמתת בניו שהיו לו מנשיו כי בן הפילגש המיתם׃ **הי״ט** הו׳ להודיע כי על כל יבוא השי׳ במשפטו ולזה ספר כי מפני שהרג אבימלך אחיו עם עזר בני שכם סבב השי׳ שנהרגו בני שכם ואבימלך כמו שאמר להם יותם בן ירובעל׃ **הכ׳** הוא להודיע שאין ראוי לשקבל הטובה שאחר לגמול לו רעה תחת טובה ולזה ספר על בני שכם שנענשו מפני ששלמו רעה לגדעון תחת הטובה אשר גמלם כמו שבא בדברי יותם׃ **הכ״א** הוא להודיע שראוי לנלחמים שישמרו מהתקרב למקו׳ שיתכן שיקרה להם בו נזק עם היות הנלחמים עמם מעטי המספר וחלושים והמשל שאם יקרבו אנשי החיל למגדל הגבוה יוכל לאשר במגדל ואם הם מעטי המספר וחלושים להזיק להם אם ברמותם עליהם אבנים גדולות אם בזולת זה מהדברי׳ שיתכן שיזיקום בהם ולזה הוא שתכלי המלחמה שתהיה במקו׳ הראוי ובעת הראוי ועם מי שראוי ובאופן הראוי ובשיעור הראוי תם׃ עוד ספר שכבר שבו ישראל לעבוד ע״ז ונשקעו בה מאד עד שכבר עבדו כל אלהי הגוים אשר יושבו בארצם ועזבו את יי׳ שכל וכלל עד שלא עבדוהו כלל ולזה מכרם ביד פלשתים וביד בני עמון ובשנה ההיא בעינה שנמכרו ישראל בידם הפליגו אויביהם לענותם ולרוצצם והתמיד זה הענין מן הענוי לכל בני ישר׳ בעבר הירדן בארץ האמרי אשר בגלעד ולא הספיק זה לבני עמון אבל עברו את הירדן להלחם ביהודה ובבנימין ובבית אפרים. אז זעקו בני ישר׳ אל יי׳ ושבו אליו ואמר השם להם על ידי נביאו והוא פינחס לפי שאחשוב בשכבר הושיע השי׳ אותם פעמים רבות מלוחציהם כשזעקו אליו ושבו אליו ושבו [illegible] ושבו מעבוד אלהים אחרים ולזה לא יוסיף עוד להושיע אותם והנה נכנעו ישראל על זה מאד ליי׳ והסירו את אלהי הנכר מקרבם ועבדו את יי׳׳ והנה

וסיפו י״א וסימניהון ושנוי אתיהון נמסר בריש סדר וישב׃ מן בני ד׳ וסי׳ נמסר בסדר מצורע׃ הועקו ג׳ פתחין וסימ׳ לכו וזעקו אל האלהים. הלילו ורעים וזעקו׃ קדשו צום קראו עצרה׃

וַיֹּסִ֣פוּ ׀ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לַעֲשׂ֣וֹת הָרַע֮ בְּעֵינֵ֣י יְהוָה֒ וַיַּעַבְד֣וּ אֶת־הַבְּעָלִ֣ים וְאֶת־הָעַשְׁתָּר֡וֹת וְאֶת־אֱלֹהֵ֣י אֲרָם֩ וְאֶת־אֱלֹהֵ֨י צִיד֜וֹן וְאֵ֣ת ׀ אֱלֹהֵ֣י מוֹאָ֗ב וְאֵת֙ אֱלֹהֵ֣י בְנֵֽי־עַמּ֔וֹן וְאֵ֖ת אֱלֹהֵ֣י פְלִשְׁתִּ֑ים וַיַּעַזְב֥וּ אֶת־יְהוָ֖ה וְלֹ֥א עֲבָדֽוּהוּ׃ וַיִּֽחַר־אַ֥ף יְהוָ֖ה בְּיִשְׂרָאֵ֑ל וַֽיִּמְכְּרֵם֙ בְּיַד־פְּלִשְׁתִּ֔ים וּבְיַ֖ד בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃ וַֽיִּרְעֲצ֤וּ וַֽיְרֹֽצְצוּ֙ אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל בַּשָּׁנָ֖ה הַהִ֑יא שְׁמֹנֶ֨ה עֶשְׂרֵ֜ה שָׁנָ֗ה אֶת־כָּל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ אֲשֶׁר֙ בְּעֵ֣בֶר הַיַּרְדֵּ֔ן בְּאֶ֥רֶץ הָאֱמֹרִ֖י אֲשֶׁ֥ר בַּגִּלְעָֽד׃ וַיַּעַבְר֤וּ בְנֵֽי־עַמּוֹן֙ אֶת־הַיַּרְדֵּ֔ן לְהִלָּחֵ֛ם גַּם־בִּיהוּדָ֥ה וּבְבִנְיָמִ֖ין וּבְבֵ֣ית אֶפְרָ֑יִם וַתֵּ֥צֶר לְיִשְׂרָאֵ֖ל מְאֹֽד׃ וַֽיִּזְעֲקוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֶל־יְהוָ֖ה לֵאמֹ֑ר חָטָ֣אנוּ לָ֔ךְ וְכִ֤י עָזַ֙בְנוּ֙ אֶת־אֱלֹהֵ֔ינוּ וַֽנַּעֲבֹ֖ד אֶת־הַבְּעָלִֽים׃ וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל הֲלֹ֤א מִמִּצְרַ֙יִם֙ וּמִן־הָ֣אֱמֹרִ֔י מִן־בְּנֵ֥י עַמּ֖וֹן וּמִן־פְּלִשְׁתִּֽים׃ וְצִידוֹנִ֗ים וַעֲמָלֵק֙ וּמָע֔וֹן לָחֲצ֖וּ אֶתְכֶ֑ם וַתִּצְעֲק֣וּ אֵלַ֔י וָאוֹשִׁ֥יעָה אֶתְכֶ֖ם מִיָּדָֽם׃ וְאַתֶּם֙ עֲזַבְתֶּ֣ם אוֹתִ֔י וַתַּעַבְד֖וּ אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֑ים לָכֵ֥ן לֹא־אוֹסִ֖יף לְהוֹשִׁ֥יעַ אֶתְכֶֽם׃ לְכ֗וּ וְזַעֲקוּ֙ אֶל־הָ֣אֱלֹהִ֔ים אֲשֶׁ֥ר בְּחַרְתֶּ֖ם בָּ֑ם הֵ֛מָּה יוֹשִׁ֥יעוּ לָכֶ֖ם בְּעֵ֥ת צָרַתְכֶֽם׃

וְאוֹסִיפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ וּפְלַחוּ יָת בַּעֲלַיָא וְיָת עַשְׁתְּרָתָא וְיָת טַעֲוַת אֲרָם וְיָת טַעֲוַת צִידוֹן וְיָת טַעֲוַת מוֹאָב וְיָת טַעֲוַת בְּנֵי עַמּוֹן וְיָת טַעֲוַת פְּלִשְׁתָּאֵי וּשְׁבַקוּ יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ וְלָא פְלַחוּ קֳדָמוֹהִי׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וּמְסַרִינוּן בְּיַד פְּלִשְׁתָּאֵי וּבְיַד בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְרַחֲקוּ וְשַׁעְבִּידוּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁתָּא הַהִיא תַּמְנֵי עַסְרֵי שְׁנִין יָת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּבְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא אֱמוֹרָאָה דִּי בְגִלְעָד׃ וַעֲבַרוּ בְנֵי עַמּוֹן יָת יַרְדְּנָא לְאַגָּחָא קְרָבָא אַף בִּיהוּדָה וּבְדְבֵית בִּנְיָמִן וּבִדְבֵית אֶפְרַיִם וְעָקַת לְיִשְׂרָאֵל לַחֲדָא׃ וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ לְמֵימַר חַבְנָא קֳדָמָךְ וַאֲרֵי שְׁבַקְנָא יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהַנָא וּפְלַחְנָא יָת בַּעֲלַיָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלָא מִמִּצְרַיִם וּמִן אֱמוֹרָאָה וּמִן בְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתָּאֵי׃ וְצִידוֹנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וְאֱנָשֵׁי מָעוֹן רַחֲקוּ יָתְכוֹן וּבְעִיתוּן קֳדָמַי וּפָרְקִית יָתְכוֹן מִידֵיהוֹן׃ וְאַתּוּן שְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנִי וּפְלַחְתּוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָא בְּכֵן לָא אוֹסִיף לְמִפְרַק יָתְכוֹן׃ אִיזִילוּ וּבְעוֹ מִן טַעֲוָתָא דְּאִיתְרְעֵיתוּן בְּהוֹן הַאִם יָכְלִין לְמִפְרְקְכוֹן בְּעִידַן עָקַתְכוֹן׃

רדק

ולא עבדוהו׃ פירשו רז״ל ולא עבדוהו אפילו בשותפות׃ בשנה ההיא. פירשו המפרשים כמו השנה ההיא כי מה טעם בשנה ההיא שמנה עשרה שנה ויתכן לפרש כי בשנה ההיא לחצום ורעצום ושמנה עשרה שנה רעצום כמו בשנה ההיא חסר וי״ו השמוש מן שמנה כמו שמש ירח והדומים להם׃ ותיצר לישראל. פרשו יצר וכן יצר לו יצרו צעדי אונו ויצר וצור בענין אחד׃ ויאמר יי׳ אל בני ישראל. על ידי נביא׃ ותקצר

רשי

את הבעלים וגו׳. שבע ע״ז נמנו כאן׃ ויעזבו את יי׳ ולא עבדוהו. אפילו בשותפות עם אלו׃ בשנה ההיא. כשמת יאיר׃ אשר בעבר הירדן. ארץ ראובן וגד ומנשה שהיו סביבותם׃ הלא ממצרי׳. שבעה תשועות יש כאן כנגד שבע ע״ז שהם עובדים׃ ומעון. שם אומה׃ ותקצר

ותקצר נפשו בעמל ישראל. לא היה לרחק התארים המתוארת ית' כמו שכתבנו ולא מצא דרך לפרשו והכינו מלתרגם והחכם הגדול רבי משה בר מימון ז"ל פי' כפשו רצונו ופי' תקצר נפשו חדל רצונו מלהגדיל עמל ישראל כי בתחילה כשעשו הרע בעיניו היה חפצו בעמלם ובצרתם וכשקרה להם מה שקרה צרות רבות ורעות וככנעו ושבו אל ה' ויעבדוהו ריחם עליהם וחדל רצונו מלהגדיל עוד עמלם וב"ית בעמלם כמו ת"ם כמו והנותר בבשר ובלחם כנגד וכאזרח הארץ והדומים להם ולפי דעתי כי בעמל כמשמעו ופירוש ותקצר נפשו כמו המו מעי לו וכן ויתעצב אל לבו והכל הוא דרך משל ודברה תורה כלשון בני אדם: ויחנו בגלעד. היא העיר שלכדו בני מכיר בן מנשה ועתה כאספו בני עמון וחנו בגלעד שחשבו ללכדה וכשראו בני ישר' זה כאספו וחנו במצפה להלח' בבני עמון וכיון שכאספו בני ישראל חדלו להם בני עמון ושבו להם לארצם ויפת כששלח מלאכים אל ארץ בני עמון שלח וכן כשהלך להלחם אל ארץ בני עמון הלך כמו שאמר וממצפה גלעד עבר בני עמון כי לא מצאם בארץ הגלעד כי כבר הלכו להם: בן אשה זונה. בן פלגש גלעד היה ונקראת זונה לפי שאינ' עם בעלה בכתובה וקדושי' והיא כמו הזונה ואף על פי שהיא מיוחדת לו וי"ת פונדקיתא כמו שתרגם גב' רחב הזונ' פונדקיתא או הו' הענין בעצמו כי הזונה כמו הפונדקית שמפריקת עצמה ובתרגום של ת' תוספתא דא היא כימוסא הות ביסר' מלקדמין דלא מיסתחרא אחסנתא משבטא לשבטא וכבן לא הוה יכיל גבר' למיסב איתתא דלא משבטא וכד הות איתתא דרחמא גבר' דלא משבטה' הות נפקא מבי נשא בלא אחסנתא והוו אכשי קרון לה פונדקיתא דרחימת גברא דלא משבטהא וכן הוה ליה לאימיה דיפתח ודומה כי הצריכו כל זה למתרגם לפי שאמר לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה וכן תרג' ארי בר איתתא משבטא אחורי את ולפירושנו יהיה פי' לא תנחל לפי שהיה בן פלגש וזהו בן אשה אחרת לפי' היו אומרי' שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשין אותו כי בן הפלגש יורש כמו שאמרו רז"ל מי שיש לו בן מכל מקום בנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית ואמרו לכל דבר לאתויי הלכתא לירשו וליטמא לו וכן אמר להם יפתח ותגרשוני מבית אבי כלומ' עשיתם עמדי שלא כדין: בארץ טוב. ארון הארץ היה שמו טוב את בארע טוב וכן אם יגאלך טוב: לפני

ותקצר ד' בקריא' וס' ותקצר נפש העם בדרך, ותקצר נפשו בעמל ישראל. ויהי כי הציקה לו ותחלצהו. וגם נפשם בחלה: בעמל ב' ישראל' אנוש: ויפתח ג' וס' נכסר ביהושע סימן ט"ו: והיתה ג' מלאים

ויאמרו בני ישראל אל יהוה חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך אך הצילנו נא היום הזה: ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את יהוה ותקצר נפשו בעמל ישראל: ויצעקו בני עמון ויחנו בגלעד ויאספו בני ישראל ויחנו במצפה: ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל ישבי גלעד:

יא ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה ויולד גלעד את יפתח: ותלד אשת גלעד לו בנים ויגדלו בני האשה ויגרשו את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה: ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו: ויהי מימים וילחמו בני עמון עם ישראל: ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב: ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון: ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם: ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד: ויאמר יפתח אל זקני גלעד אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יהוה אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש: ויאמרו זקני גלעד אל יפתח יהוה יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה: וילך יפתח עם זקני גלעד וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין וידבר יפתח את כל דבריו

ואמרו בני ישראל קדם יי חבנא עיביד את לנא ככל דתקין קדמך ברם שיזבנא כען יומא דין: ואעדיאו ית טעות עממיא מביניהון ופלחו קדם יי ועקת נפשיה בעמל ישראל: ואתכנישו בני עמון ושרו בגלעד ואתכנישו בני ישרא' ושרו במצפה: ואמרו עמא רברבי גלעד גבר לחבריה מן גברא דישרי לאגחא קרבא בבני עמון יהי לריש לכל יתבי גלעד: ויפתח גלעדאה הוה גיבר חילא והוא בר איתתא פונדקיתא ואוליד גלעד ית יפתח: וילידת אתת גלעד ליה בנין ורביאו בני אתתא ותריכו ית יפתח ואמרו ליה לא תחסין בבירת אבונא ארי בר איתתא אוחרי את: וערק יפתח מן קדם אחוהי ויתיב בארעא טבא ואתכנישו לות יפתח גברין סריקין ונפקו עימיה: והות מזמן יומין ואגיחו קרבא בני עמון עם ישראל: והוה כד אגיחו קרבא בני עמון עם ישראל ואזלו סבי גלעד למידבר ית יפתח מארע טב: ואמרו ליפתח איתא ותהי לנא לרבא ונגיח קרבא בבני עמון: ואמר יפתח לסבי גלעד הלא אתון סניתון יתי ותריכתוני מבית אבא ומא דין אתיתון לותי כען כד עקת לכון: ואמרו סבי גלעד ליפתח בכין כען תבנא לותך ותהך עימנא ותגיח קרבא בבני עמון ותהי לנא לריש לכל יתבי גלעד: ואמר יפתח לסבי גלעד אם מתיבין אתון יתי לאגחא קרבא בבני עמון וימסר יי יתהון קדמי אנא אהוי לכון לריש: ואמרו סבי גלעד ליפתח מימרא דיי יהי סהיד בינגא אם לא כפתגמך כן נעביד: ואזל יפתח עם סבי גלעד ומניאו עמא יתיה עליהון לריש ולרבא וסדר יפתח ית כל פתגמוהי

ד' ב' אכוש אכיותו · ספטים יחל קמץ וכל קריא' כתת · ג' יד שוס קורת' וחד שוס נבר וחד לשון כתיחה · לבטע' זקף גדול בקיפ' · ל' · ל' ומ"ל · ל' ומ"ל · ב' מ"ל · ל' ב'

רשי

ותקצר נפשו בעמל. כביכול לא היה רחבת מקום לסבול וליכנ' שם צרה שהיה לו בעמל ישרא': ויצעקו נאספו ע"י כרוז: וילחמו בני עמון. היא האמורה למעלה: את כל דבריו. התנאי שביניהם: לפני

רלבג

והנה קצר רצון הש"י מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין בתשועות הקודמות בסבת עמל ישרא' אמר זה ע"ד דברה תורה כלשון בני אדם שהם כאילו קצבו לש"י עמל ויגיעות להצילם ולשוב להצילם פעמים רבות מצד היותם שובים במרים ככלב שב על קאו וכאילו הלאוהו על זה. או ענין עמל מענין שקר וכזב כמו עמל ואון וירצה בזה כי בסבת השקר והכזב שבחר בו ישרא' והוא עבדם אלהים אחרי' קצר רצון הש"י מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין בתשועות הקודמות ולזה לא אמ' להם בזה הענין ויקם יי' וגו'. והנה ספר כי יפתח היה בן אשה זונה ופי' בו שכבר היה בן אשה שהיתה משבט אחר ולפי שלא נשאת לאחד מבני השבט קראה זונה להיותה נוטה ממה שראוי להנשא לאחד ממשפחתה כדי שלא תסוב נחלה ממטה למטה והנה נשא גלעד אשה אחרת משבטו והיו לו בנים ממנה ובני האשה ההי' סבבו על יד זקני גלעד שלא ינחל יפתח עמהם בבית אביהם והיה זה עול כי היה ראוי שירש עמהם. והנה ברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ אים ששמו טוב ויתלקטו אליו אנשים ריקים ויצאו עמו ודמה שיפתח היה מנהיגם והיו הולכים למלחמה תמיד ומשם חפרו אכלם. ולפי שכבר נתבאר לזקני גלעד שהיה יפתח מצליח במלחמותיו באו אליו ואמרו לו שיהיה להם לקצין אם יהיה נלחם בעבורם בבני עמון ובזה התנאי קבלו יפתח להלחם בבני עמון ואמרו כל אלו הדברים לפני יי' רוצה לומר שכבר אמרו שיי' יהיה שומע בינותם אם לא יקיימו מה שקבלו עליהם.

והנה

מסרה

דמלאים וס' ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין. אתה הייתה המוצי' והמביא את ישר' דשמואל. אם תחזק ממני ארם והיתה לי לישועה. אם עברת אתי והיית כתיב. ושארא והיית כתיבין: לראש ה' בכפרא וסימ' רחם ר רחמתים לראש גבר שלל צבעי' לסיסר'. ויאמרו העם שרי גלעד. ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ו דכתריה. אם משיבי' אתם אותי להלחם. וילך יפתח עם זקני גלעד. וישימו העם אותו: בינותינו ג' בקריא ב' מ"ל וא' חס' וס' ראה ראינו כי היה יי' עמך. כי עד הוא בינתינו. יי' יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך. מצעיתא חס'

רשי

לפני יי׳ במצפה. למקו׳ שנאספו כולם שהשכינה שורה על רוב ציבור: על ים סוף. ברדומה של ארץ אדום וארץ אדום ברדומה של ארץ כנען: אעברה בארצך. מדרום לצפון ליכנס לארץ כנען: וגם אל מלך מואב. שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה של אדום וברדומה של ארץ ישראל: ולא אבה משה. רמזה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כשם שאדום לא נתנו לעבור כך מואב לא נתנום לעבור: וילך במדבר. מן המערב למזר׳ במיצר דרומי של אדו׳ ומואב: ויסב את ארץ אדום. כל דרומה ואת ארץ מואב כל דרומה וכשהגיע למקצוע דרומי מזרחי פנה אל הצפון לסבב את מיצר המזרחי: ויבא ממזרח שמש של ארץ אדום: ויחנון בעבר ארנון. לסוף מזרח׳ של ארץ מואב ושם התחילה ארץ סיחון ועוג וכיבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ועברו הירדן ונכנסו לה לארץ כנען דרך המזרח: ויירשו

רדק

לפני יי׳ במצפה. במקו׳ שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו ומה שאמ׳ לפני יי׳ כמה שאמ׳ יי׳ יהיה שומע בינותינו או לפי שהשכינה שורה ביש׳ במקום שיתקבצו או הטעם כמו שפירשתי בספר יהושע כי היא המצפה שנועדו המלכים להלחם עם יהושע ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג בישרא׳ להקבץ שם והיה שם מזבח ובית תפלה ולאותה מצפה הלכו אנשי גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני יי׳ במצפה: את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון. מה לו להשיב לו על ארץ מואב והוא לא היה שואל ממנו כי אם ארץ בני עמון. לפי שהוא היה שואל ממנו מארנון ועד היבוק לפיכך השיב לו כי אותה הארץ שאתה שואל בשם מואב היתה נקראת ומלך האמרי לכדה ממואב וישראל לקחה ממלך האמרי והנה ישראל לא לקח לא ממואב ולא מבני עמון: במדבר עד ים סוף. במדבר הידוע והוא מדבר שור וכן כתיב ויסעו ממדב׳ שור וילכו שלשת ימים במדבר והוא מדבר איתם ושני שמות נקראו לו כי כן כתיב ויעברו בתוך הים המדבר וילכו שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה והלכו המסעו׳ ההם מרה ואלים עד שבאו עד ים סוף וכן כתו׳ ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף ומה שאמר עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עברם הלכו בזה המדבר דע כי ישרא׳ לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הנה נכנסו ממדבר איתם לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם עצמו ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים לרחבו למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום שהיו בו מתחלה לא עשה כן יתברך שמו אלא להראות עוזם גדולתו שעברו ישראל בתוך הים ביבשה ויטבעו המצריים בתוכו ולאורך הים הלכו המסעו׳ ההם אחר שעברו ומה שאמר ויחנו על ים סוף ועד עתה במדבר ים סוף הלכו והמסעו׳ עד עתה הלכו רחוק מן הים ובמסע הזה חנו על שפת הים לפיכך אמר גם כן הנה עד ים סוף ומשם נסעו אל מדבר סין ומה שאמר הנה ויבא קדשה קצר המסעות כי אין הצריך לו לכתוב והוא קדש כי משם שלחו המלאכים כמו שכתוב וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח והנה לא ראינו בתורה שש שלח אל מלך מואב רק מצינו שאמ׳ כאשר עשו לי בני עשו היושבי׳ בשעיר והמואבי׳ היושבים בער נראה ששלח להם כמו ששלח לבני עשו ומה שאמר כאש׳ עשו לי בני עשו והם לא הניחום לעבור וגם כן המואבים לא הניחום לעבור כמו שאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והוא אמר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כלומר שהניחום לעבור פי׳ החכם ראב״ע ז״ל כי מלך אדום לא הניח׳ לעבור על דרך מדינתו כי משם היתה ארץ כנען קרובה אבל עברו על דרך שעיר לפיכך אמר היושבים בשעיר כי כן כתיב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וכתיב ונסב את הר שעיר וכן מלך מואב לא הניחם לעבור אבל המואבים היושבים בער הניחום לעבור שנ׳ אתה עובר היום את גבול מואב את ער: וילך במדבר. במדבר ים סוף כמו שכתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום: ויחנון. הנ״ון נוספת כנ״ון תשמרון תזכרון: כמוש

לפני יהוה במצפה:
וישלח יפתח מלאכים אל־מלך בני־עמון לאמר מה־לי ולך כי־באת אלי להלחם בארצי: ויאמר מלך בני־עמון אל־מלאכי יפתח כי־לקח ישראל את־ארצי בעלותו ממצרים מארנון ועד־היבק ועד־הירדן ועתה השיבה אתהן בשלום: ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכים אל־מלך בני עמון: ויאמר לו כה אמר יפתח לא־לקח ישראל את־ארץ מואב ואת־ארץ בני עמון: כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עד־ים־סוף ויבא קדשה: וישלח ישראל מלאכים אל־מלך אדום לאמר אעברה־נא בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל־מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש: וילך במדבר ויסב את־ארץ אדום ואת־ארץ מואב ויבא ממזרח־שמש לארץ מואב ויחנון בעבר ארנון ולא־באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב: וישלח ישראל מלאכים אל־סיחון מלך־האמרי מלך חשבון ויאמר לו ישראל נעברה־נא בארצך עד־מקומי: ולא־האמין סיחון את־ישראל עבר בגבלו ויאסף סיחון את־כל־עמו ויחנו ביהצה וילחם עם־ישראל: ויתן יהוה אלהי־ישראל את־סיחון ואת־כל־עמו ביד ישראל ויכום ויירש ישראל את כל־ארץ האמרי יושב הארץ ההיא:

קדם יי במצפיא:
ושלח יפתח אזגדין לות מלכא דבני עמון למימר מה לי ולך ארי אתיתא לותי לאגחא קרבא בארעי: ואמר מלכא דבני עמון לאזגדי יפתח ארי נסיב ישראל ית ארעי במסקיה ממצרים מארנונא ועד יובקא ועד ירדנא וכען אתיב יתהן בשלם: ואוסיף עוד יפתח ושלח אזגדין לות מלכא דבני עמון: ואמר ליה כדנן אמר יפתח לא נסיב ישראל ית ארעא דמואב וית ארעא דבני עמון: ארי במסקהון ממצרים ואזל ישראל במדברא עד ימא דסוף ואתא לרקם: ושלח ישראל אזגדין לות מלכא דאדום למימר אעיבר כען בארעך ולא שמע מלכא דאדום ואף לות מלכא דמואב שלח ולא קביל ויתיב ישראל ברקם: ואזל במדברא ואקיף ית ארע אדום וית ארע מואב ואתא ממדנח שמשא לארעא דמואב ושרו בעיברא דארנון ולא עלו בתחום מואב ארי ארנון תחום מואב: ושלח ישראל אזגדין לות סיחון מלכא דאמוראה מלכא דחשבון ואמר ליה ישראל נעיבר כען בארעך עד אתרי: ולא הימין סיחון ית ישראל למעבר בתחומיה וכנש סיחון ית כל עמיה ושרו ביהצה ואגיח קרבא עם ישראל: ומסר יי אלהא דישראל ית סיחון וית כל עמיה בידא דישראל ומחונון ויריתו ישראל ית כל ארע אמוראה יתיב ארעא ההיא:

ולך ד׳ בקריא׳ וסימ׳ מה לי ולך כי באת אלי. ותאמר אל אליהו. לך אל נביאי אביך. מה לי ולך מלך יהודה דה״ה: ויאמר י״ב סבירין ויאמרו וסי׳ ויאמר מצרים אנוסה. ויאמר בני גד ובני ראובן קדמא. ויאמר שרי סכות. ויאמר כה אמר יפתח. ויאמר הנה נביות ברמה. כי לא לא מצאתם בידי מאומה. שלום בואך. כה אמר בן הדד. ויהוא יצא אל עבדי אדניו. ויאמר אפרים אך עשרתי. והאמצים יצאו ויבקשו: גבלו בגבלו ה׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר חיי:

רלבג

והנה שלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון והראה לו בסוף הענין כי אין לו תרעומת כלל על ישראל מצד הארץ שלקח ישראל בעלותו ממצרים מארנון עד יבוק ועד הירדן וגו׳ כי לא לקחה ישראל מבני עמון אבל לקחה מסיחון מלך האמורי ודימה ששלח לו בראשי הדברי׳ השני׳ כה אמר יפתח כי אולי יפתח היה מפורסם ביניהם בגבורה ורצה מפני זה להודיעו כי הו׳ המושל על ישראל כדי שישמר מלך בני עמון מלהלחם עם ישראל ואמר לו על צד הלעג הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי לא יכול כמוש שהיסם להצילם מיד סיחון כאומרו אוי לך מואב אבדת עם כמוש וגו׳ ואמר לו שאיננו טוב מבלק בן צפור מלך מואב שלא רב עם ישראל על זה ולא נלחם בם עם היותם יושבים בימיו בחשבון ובבנותיה ובערער ובבנותיה ובכל הערים אשר על יד ארנון והנה נמשך זה עד שלש מאות שנה שלא קם אחד מהם להלחם עם ישראל על זה ואם היה דין להם על הארץ הזאת מדוע לא הצילו אותה מידם בכל זה הזמן הארוך: והנה לא שמע מלך בני עמון אל דברי יפתח ורצה על כל פנים להלח׳ ביש׳ אז נתחדשה ביפתח רוח גבורה מאת יי׳ ועבר על בני עמון במקו׳ שהיו נאספים ונלחם בם והכה אותם מכה גדולה מאד כמו שזכר באופן שכבר נכנעו בני עמון מפני בני ישר׳. וספר

רדק

כמוש אלהיך · והנה הוא היה אלהי מואב רק זה אמר לו אתה מואל הארץ שהיא ממואב ומלך האמרי לקחה ממואב ולא הצילו כמוש אלהיו וכן היה בפי המושלים אוי לך מואב אבדת עם כמוש ואם כן הוא שהארץ היתה לך וכמוש היה אלהיך את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תורים כי הוא לא היה יכול להציל הארץ מיד מלך האמרי וי' אלהינו הוריש מלך האמרי מפנינו וירשנו את הארץ ההיא: הורים · ענין גירושין כתרגומו דתריך וכן כל אשר הוא דבק עם מפני הוא לשון גירוש וזולתו הוא לשון ירושה: הטוב טוב אתה · הזקף מלרע בתיו ומקצת ספרים מדויקים מלעיל הזקף באלף: הרוב רב · ענין מריבה: אם נלחם נלחם בם · הראשון מקור בחולם בשקל כשאל כשאל דוד והשני כפעל עבר שהוא פתח והנה אמ' ביהושע ויקם בלק וילחם בישר' אלא כמו שפי' שם כי המלחמה היתה ששלח בלעם לקלל אותם והנה הוא לא נלחם עם ישראל בעבו' ארצו וגם מלכי מואב אחרי כן לא נלחמו בישר' בזו הטענה היום שלש מאות שנה שהאר' ביד ישר': ג' מאו' שנה · ג' מאות שנה ישבו בארץ הזאת עד היום מיום שכבשה ומדוע לא נלחמת' עליה עד היום ולא הצלתם אותה ושלש מאות שנה בחשבון זה כמו ש שמפו' בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה עתניאל בן קנז ארבעים שנה אהוד שמונים שנה דבורה וברק ארבעים שנה גדעון ארבעים שנה אבימלך ג' שני' תולע בן פואה כ"ג שנה יאיר כ"ב שנה הרי ר"עו שנה ושני ה השעבוד בכלל וי"ח שנה ששעבדו בני עמון בישראל עד שלא קם יפתח הרי ג' מאות שנה עם שש שנים של יפתח: ותהי על יפתח רוח יי' · ושרת על יפתח רוח גבורתא מן קדם יי': עבר בני עמון · פי' אל ארץ בני עמון: והעליתיהו עולה · דעת ר"ל בזה ידוע ואא"ז ז"ל פיר' והעליתיהו הו"ו במקום או ופיר' והיה ליי' הקדש אם איננו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה וכמו זה הוי"ו מכה אביו ואמו או אמו ויפה פי' וכן נר' מהפסוק כי לא המיתה שאמר ותבכה על בתולי לאות כי לא המית' אך לא ידעה איש כמו שאמר והיא לא ידעה איש ומה שאמר גם כן ויעש לה את נדרו אשר נדר ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר והיה ליי' כך כ נראה לפי פשטי הפסוקים ו ודברי ר"ל אם קבלה היא בידם עלינו לקבלה: אין לו ממנו · ת' כמו ממנה לית ליה מינה כ כלומר כי מביתו זאת לא היה לו בן או בת כי לא היה לה בעל עדין כמו שאמר והיא לא ידעה איש וכן אמר בעל המסור' שמה סבירין ממנה וקרינן ממנו ו ויתכן לפרש ממנו כמשמעו כי אפשר שהיו לאשת יפתח בנים מאיש אחר קוד' שנשאת ליפתח והיה מגדלם יפתח בביתו והיו חשובים כבניו אבל ממנו לא היה לו בן או בת כי אם זאת:

רשי

ויירשו מארנון ועד היבק · שאתה אומר שהוא שלך הם מסיחון לקחוה: מן המדבר ועד הירדן · מדברות היו שם לפני הירדן: על ידי ארנון · אבל ארנון שהיו ממואב וידעו שלא היה להם לעבור עליה' שהרי מסיחון כבשוה שלקחה ממלך מואב: שלש מאות שנה · משכבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח מכאן יש ללמוד שנות השופטי' הנזכרים עד הנה אם שני השיעבוד של כל אומה נמנים בתוך ימי השופט אם לאו שנינו בסדר עולם יהושע פרנס את ישר' עשרים ושמנה שנה ואין לי מקרא ממני ל ללמוד עתניאל ארבעים שנה ושני שיעבוד של כושן רשעתים בכללם אחריו אהוד שמונים שנה ושמנה עשרה ש שני' שיעבוד של עגלון בתוכם הרי קמ"ח שנה דבורה ארבעים שנה ושני שיעבוד יבין ב בתוכ' הרי קפ"ח אחריו שבע שנים של שיעבוד מדין וארבעים של ג גדעון ושלש של א אבימלך הרי רל"ח ש שני' אחריו כ"ג של תולע וכ"ב של יאיר אלא שעלתה שנה אחת ל לשניהם וי"ח של בני עמון עד שלא בא י יפתח הרי שלש מאות: עבר בני עמון · אל בני עמון: אבל כרמי' · מישר כרמיא: הכרע

חטוב ד' רפין וסי' הטוב טוב אתה מבלק בן צפור · הטוב הויתך כהן · הטוב לך כי תעשק · הטוב כי יחקור אתכם: הרוב ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ועתה הטוב · הרב עם שדי יסור · הרב דברים לא יענה קדמא מ"ל: נלחם י"ב פתחין וסי' נמסר לע"יל בהאי סיפרא סימן ט': ומדוע י' וסי' נמסר בריש סדר קרח: וידר ג' בקריא' וסי' וידר

ויירשו את כל גבול האמרי מארנון ועד היבק ומן המדבר ועד הירדן: ועתה יהוה אלהי ישראל הוריש את האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו: הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יהוה אלהינו מפנינו אותו נירש: ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם: בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא הצלתם בעת ההיא: ואנכי לא חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי ישפט יהוה השפט היום בין בני ישראל ובין בני עמון: ולא שמע מלך בני עמון אל דברי יפתח אשר שלח אליו: ותהי על יפתח רוח יהוה ויעבר את הגלעד ואת מנשה ויעבר את מצפה גלעד וממצפה גלעד עבר בני עמון: וידר יפתח נדר ליהוה ויאמר אם נתון תתן את בני עמון בידי: והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה ליהוה והעליתיהו עולה: ויעבר יפתח אל בני עמון להלחם בם ויתנם יהוה בידו: ויכם מערוער ועד בואך מנית עשרים עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מאד ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל: ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה בתו יצאת לקראתו בתפים ובמחלות ורק היא יחידה אין לו ממנו בן או בת: ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי

ויריתו ית כל תחום אמוראה מארנונא ועד יובקא ומן מדברא ועד ירדנא: וכען יי אלהא דישראל תריך ית אמוראה מן קדם עמיה ישראל ואת מדמי למירתיה: הלא ית דיחסנינך כמוש טעותך יתיה תחסין וית כל דתריך יי אלהנא מן קדמנא יתיה נירת: וכען הטב טב את מבלק בר צפור מלכא דמואב הדין דן עם ישראל אם אגיח בהון קרבא: כד יתיב ישראל בחשבון ובכפרנהא ובערער ובכפרנהא ובכל קירויא דעל תחומי ארנון תלת מאה שנין ומא דין לא שזביתון בעידנא ההיא: ואנא לא חטית לך ואת עבד עמי בישא לאגחא קרבא בי ידין יי דעביד דינא יומא דין בין בני ישראל ובין בני עמון: ולא קביל מלכא דבני עמון לפתגמי יפתח דשלח לותיה: ושרת על יפתח רוח גבורא מן קדם יי ועבר ית גלעד וית מנשה ועבר ית מצפיא דגלעד ומצפיא דגלעד עבר בני עמון: וקיים יפתח קיים קדם יי ואמר אם מסר תמסר ית בני עמון בידי: ויהי דיפוק מיפק בר מתרעי ביתי לקדמותי כד אתוב בשלם מבני עמון ויהי קדם יי ואסקיניה עלתא: ועבר יפתח לות בני עמון לאגחא קרבא בהון ומסרינון יי בידיה: ומחנון מערער עד מעלנא דמנית עשרין קרוין ועד מישר כרמיא מחא רבתא לחדא ואתברו בני עמון מן קדם בני ישראל: ואתא יפתח למצפיא לביתיה והא ברתיה נפקת לקדמותיה בתופין ובחינגין ולחוד היא יחידה לית ליה מינה בר או ברת: והוה כד חזיתה ובזע ית לבושוהי ואמר ווי ברתי

רלבג

וספר שכב' נדר יפתח נדר ליי' שאם יתן בידו את בני עמון יהיה ליי' אשר יצא מביתו בשובו בשלו' מבני עמון ויעלנו עולה אם היה ראוי לזה והנה היוצ' מדלתי ביתו יהיה בהכרח בעל ח החיים ואם היה ממין האדם יהיה ליי' ויהיה מיוחד לעבודת הש"י לבד ואם יהיה זכר לא יצטרך שיהיה פ פרוש מן האשה כי כ כבר יהיה מיוח' לעבוד' הש"י בזולת זה האופן כמו שנמצא בכהנים ובלוים ומצאנו ג"כ זה הלשון בשמואל עם ל לקחו אש' והולידו בנים ממנה ואמנם אם ה היתה אשה יחוייב ש שתהיה פרושה מאיש שאם היה לה בעל לא תהיה מיוחדת לעבודת הש"י אבל תעבוד על זה בעלה כמשפט הנשים הנשואות ולזה קרע י יפתח את בגדיו ב בראותו בתו יוצאה ל לקראתו כי זה הנדר חייב שלא תהיה לאיש

ממנו ס' סבירין ממנה וקרי' ממנו

יעקב נדר לאמר אם יהיה · וידר ישראל נדר ליי' ויאמר · וידר יפתח נדר · נתון ד' מלאים וסי' ונתון אותו על · נתון תתן לו ולא ירע · ויאמרו נתון נתן · וידר יפתח · וכל כתו' דכו': ה' סבירין ממנה וקרינן ממנו וסי' והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה · ואם כבשה אשר יקריב ממנה קרבן · ויבא יפתח המצפה אל ביתו · אל השדה ללקט אורות · וילך בכל דרך אסא דמלכים · וסי' בליש' ארמית אפרש בעירא דיפתח ולקט באורתא · ונמסר גם בסדר צו:

ידעת · ויהי

רשי

הכרע הכרעתני. לשון כפיפה ודומה לו לבבתיני אחותי כלה: היית בעוכרי. כל דמי כעכר קפחת את רגלי: וירדתי על ההרים. לשון יללה הוא ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כולו ייליל יורד בבכי המתעכס בבכי עד שגופו משתבר ואגדה דורשו רבי תנחומא על ההרים לפני סנהדרין שמא ימצאו פתח לנדריך: ותבך על בתוליה. מדלא כתיב על בתולותיה משמע בתולים ממש: ותהי חק. גזרו שלא יעשה אדם עוד כן שאילו הלך אצל פנחס או בא אצלו היה מתיר לו כ נדרו עמדו בגדולתן ומבין שניהם אבדה ובפרעתהם פנחס נסתלקה שכינה ה הימנו שנאמר בדברי הימים לפנים ה׳ עמו למדנו שבסופו אינו עמו ויפתח הוכה בשחין וניפול איברים שנאמר ויקבר בערי הגלעד ויש עוד לפתור ותהי חק בישר׳ מחובר למקרא של אחריו מ מימים ימימה תלכנה הדב׳ הזה קבעוהו עליהם לחק: לתנות. לקונן: ויעבר צפונה. עבר את הירד׳ והלכו לצפון עבר הירדן אל הגלעד: כי

רדק

וירדתי. י״ת מענין הריד שמיחי וירד ויריד בענין אחד ורב׳ כמוהו והנכון לפרשו כמשמעו כי המצפה ששם היה בית יפתח היה גבוהה על ההרים או אמר וירדתי כנגד העמק אשר בין המצפה וההרים וכן ויעלו אותם עמק עכור וירד הסלע כמו שפירשנו וי״ת ואתנגיד על טוריא ובדרש וירדתי על ההרים אלך לפני סנהדרין אולי ימצאו פתח לנדרך: ויעש לה את נדרו אשר נדר. שעשה לה בית והכניסה שם והיתה שם פרוש׳ מבני אדם ומדרכי העולם והיה חק בישר׳ כי משנה לשנה היו הולכות אליה בנות ישראל: לתנות לה. כלומר לקונן ולבכות על בתוליה עמה כתרגומו לשאה ותרגום ויקונן המלך ואלא ת מלכא או פירוש לתנות להשיחה ולנחמה ארבעה ימים כי כל ה השנה היתה מתבודדת כמו ה האנשים הפרושים הסגורים ב בבתים והחק הזה עשו עמה כל ימי חייה ומה שאמר ותהי חק לשון נקבה ר״ל הליכ׳ בנות ישרא׳ היתה לחק בכל שנה וי״ת והות גזרה בישראל בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה וגו׳ ונמצאנו בזה מחלוקת רז״ל אמרו וכי נדר היה רבי יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר דמים היה חייב וריש לקיש אמר אפי׳ דמים לא היה חייב דתנינן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמ׳ כלום הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהן עולה ולא היה שם פנחס שיתיר לו נדרו כלומר שיאמר לו כי ב בדמים היה פטור אמר פנחס הוא צריך לי יבא אצלי ויפת׳ אמ׳ ראש קציני ישראל אני ואלך א אצלו בין דין לדין אבדה הנערה ושניהם נענשו יפתח בנשילת אברים מת שנאמר ויקבר בערי גלעד פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש שנאמר ופנחס בן אלעזר הכהן נגיד היה עליהם הוא ע עליהם אין כתיב כאן אלא היה עליהם לפנים וה׳ עמו עכשיו לא היה עמו. ראינו מדבריה׳ כי מה שעשה יפתח בטעות עשה והיה הוא סבור שנדרו היה נדר כמו שאמר ואנכי פציתי פי אל יי׳ ולא אוכל לשוב ובתו גם כן רבינה בדברו כי חשב׳ גם כן שנדרו היה נדר כמו שאמרה פצית את פיך אל יי׳ עשה לי כאשר יצא מפיך: פליטי

מסורה

ולא אוכל ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר · ונלאיתי כל כל ולא אוכל. ואשלחה אליהם מלאכים: מימים ימימה ה׳ בקריאה וסי׳ ושמרת את החקה הזאת למועדה · מימים ימימה תלכנה בנות ישראל · ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה · ויאמרו הנה חג יי׳ בשילו מימים ימימה · ומעיל קטן תעשה לו אמו · ונמסר גם בסוף סדר בא:

מקרא

הכרע הכרעתני ואת היית בעכרי ואנכי פציתי פי אל יהוה ולא אוכל לשוב: ותאמר אליו אבי פציתה את פיך אל יהוה עשה לי כאשר יצא מפיך אחרי אשר עשה לך יהוה נקמות מאיביך מבני עמון: ותאמר אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים ואבכה על בתולי אנכי ורעיתי: ויאמר לכי וישלח אותה שני חדשים ותלך היא ורעותיה ותבך על בתוליה על ההרים: ויהי מקץ שנים חדשים ותשב אל אביה ויעש לה את נדרו אשר נדר והיא לא ידעה איש ותהי חק בישראל: מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה:

ויצעק איש אפרים ויעבר צפונה ויאמרו ליפתח מדוע עברת להלחם בבני עמון ולנו לא קראת ללכת עמך ביתך נשרף עליך באש: ויאמר יפתח אליהם איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי מידם: ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון ויתנם יהוה בידי ולמה עליתם אלי היום הזה להלחם בי:

תרגום

אכרעא אכרעתיני ואת הוית בעכרי ואנא פתחית פומי בנדר קדם יי ולא איכול למיתב: ואמרת ליה אבא פתחתא פומך בנדר קדם יי עיביד ליכמא די נפק מפומך בתר דעבד לך יי פורענותא מבעלי דבבך מבני עמון: ואמרת לאבוהא יתעביד לי פתגמא הדין שבוק מיני תרין ירחין ואיהך ואיתנגיד על טוריא ואבכה על בתולי אנא וחברותי: ואמר איזילי ושלח יתה תרין ירחין ואזלת היא וחברותיה ובכת על בתולהא על טוריא: והות מסוף תרין ירחין ותבת לות אבוהא ועבד לה ית נדריה די נדר והיא לא ידעת גבר והות לגזירא בישראל: תוספת בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה לעלתא כמא דעבד יפתח גלעדאה ולא שאיל לפינחס כהנא ואילו שאיל לפינחס כהנא הוה פריק יתה בדמין: מזמן לזמן אזלן בנת ישראל לאלאה לבת יפתח גלעדאה ארבעא יומין בשתא:

ואיתכנש אנש אפרים ועבר לציפונא ואמרו ליפתח מא דין עברת לאגחא קרבא בבני עמון ולנא לא קריתא למיזל עימך ביתך נוקיד עלך בנורא: ואמר יפתח להון אנש דין הויתי אנא ועמי ובני עמון לחדא ובעית אנא מנכון ולא פרקתון יתי מידהון: וחזית ארי ליתך פריק ומסרית נפשי כבעל גבר לאתקטלא ועברית לות בני עמון ומסרינון יי בידי ולמה סליקתון לותי יומא דין לאגחא קרבא בי:

רלבג

ידמה שעשה לה יפתח בית מחוץ לא ראת׳ אדם בו ולא אשה ויסבב שם אך המתין לה שני חדשי׳ תלך בהם עם רעותיה לבכות על בתוליה על ההרי׳ ובזה הזמן הסגירה בבית הוא ולא היתה רואה אפילו אשה שם זולתי ארבע׳ ימים בשנ׳ שהיה חק לישראל שתלכנה בנות ישר׳ לתנות לבת יפתח על בתוליה והיא היתה פרושה מאיש כל ימיה · וראוי שנעיין במה שאמר יפתח זה שלש מאות שנה עברו מעת שכבשו הארץ ההיא עד ה התחלת שנות יפתח ונעיין עם זה במה שנאמר בבנין הבית שהיה בת״פ שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וזה ממה שיחייב שלא היה מעת צמיחת יפתח עד בנין הבית כי אם ק״ת שנה ואם חקרנו בזה נמצא בו יותר וזה שכשנקבץ שנות יפתח ואבצן ואילון ועבדון יהיו ל״א ואם נקבץ עם זה שנות השעבוד ביד פלשתים שהיו מ׳ שנה עם שנות שמשון שהם כ׳ שנה ושנות עלי ושנות שמואל ושאול שהם י״ג שנה ושנות דוד ושלמה עד בנין הבית שהם מ״ג שנה יהיו קפ״ז שנים ואם אמרנו ששנות השעבוד ביד פלשתים נכללו בשנות שמשון ועלי עדיין יהיו נוספים ז׳ שנה ועוד כי יתכן שכבר התחילה השעבוד קודם הריון שמשון אחר שכבר נראה המלאך א׳ האשה ואמר לה והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים · ודמה שכאמ׳ בהיתר זה כי ישראל היו ביד פלשתים גם בימי יפתח ובימי השופטים הבאים אחריו אם שלא היו פלשתים עדיין מושלים בישראל אך היו מתגברים עליהם במלחמותיה׳ ולזה ספר קודם צמיחת יפתח שכבר מכרם הש״י ביד פלשתי׳ ובימיה׳ היה הריון שמשון והתחיל השעבוד להיות פלשתי׳ מושלי׳ בישר׳ סביב צמיחת ממשלת שמשון ולזה אמרו ישר׳ לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ועכ״ז הנה יהיו עם ז׳ שני׳ נוספות ואפשר שנאמ׳ כי אלו הז׳ שנים היו חסרי׳ מהג׳ מאות שנה שאמר יפתח והנה אמר על דרך הקירוב ג׳ מאות שנה כי לא תמם לז׳ שנים החסרות מזה והנה ימצא זה משכי׳ על האופן שפירשנו בשכניח שיהושע והזקנים פרנסו ישרא׳ כ״ה שנה ואחר פרנס עתניאל בן קנז ישראל מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנס אהוד את ישר׳ עד פ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנסו דבורה וברק את ישר׳ מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנס ירובעל את ישראל מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנס אבימלך את ישראל ג׳ שנים ותולע אחריו כ״ג שנה ויאיר כ״ב שנה וי״ח שנות השעבוד הרי רנ״ב שנים וכשנחבר אליהם מ׳ שנה מעת יציאת מצרים עד כבישת הארץ ההיא וקל״ז שנה מצמיחת יפתח עד בנין הבית יהיה הכל ת״פ שנה ואם נפל ספק מתי היה פסל מיכה ועני׳ פילגש בגבעה שסופר שם שהיו בעת שלא היה מושל בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולזה יחשב שהיה בין שמשון ובין עלי זמן בלתי קצר עמדו בו ישראל בזולת שופט הנה כתיר זה הספק בשנאמר שזה היה בשנות השעבוד שזכרנו שלא היה שופט אם קודם צמיחת עתניאל בן קנז או קודם צמיחת אהוד או קודם צמיחת זולתם מן השופטים בשנות השעבוד שלא היה בישראל מושל וכבר באמ׳ בזה עוד בב״ה בהגיענו לשם ואפש׳ שנאמ׳ שמה שאמ׳ יפתח שלש מאות שנה היה אמת בלא שום קירוב אך נבלעו קצת משנות שמשון בשנות עלי שהרי בסוף ימי עלי ישב שמשון בארץ פלשתים ויתכן שאז היה שופט עלי ונחשבו אותם השנים בשנות שמשון כי הוא היה שופט אותם אם היה עומד אצלם והנה נבאר עוד זה בהגיענו שם בע״ה ונשוב למה שהיינו בו מביאור אלו הדברים · וספר אחר זה שכבר הגיע מרוע בני אפרים שאמרו לשרוף בית יפתח עליו באש על אשר לא קראם בזאת המלחמה ומה שראוי להם לגמלו חסד על הטובה אשר עשה להם ששם נפשו בכפו ונלחם עם אויביה׳ והנה לא נשתדל יפתח לפייסם באופן שפייסם ירובעל או אולי לא היה יכול על זה והיה זה סבה על שנפלו מאפרים מ״ב אלף · וספר

פליטי אפרים אתם · כלו׳ פליטי אפרים אתם שאתם מחולקים בתוך אפרים ובתוך מנשה ואין אתם חשובים לכלום לפי שהיו אנשי אפרים מחרפין אותם כך היו אנשי גלעד מכים אותם כשהיו מוצאים אותם יחידים עוברין בארצם ולדעת המתרגם אותם דבק עם גלעד לא עם אפרי׳ וכ״תי ארי אמרו משזביא דבית אפרי׳ מה אתון חשיבין דבית גלעד בגו בית אפרים ובגו בית מנשה ומה שאמר פליטי אפרים ר״ל הפחותים שבאפרים היו מחרפין אותם כך ויוכיח הפירוש הזה והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעבורה והמלחמה הזאת לא היתה להם לבני גלעד כי עם האנשים הריקים והפחותים שבאפרים והם נקראים פליטי אפרים והם אשר היו צריכים לעבור מפני הבהמו׳ שהיו רועי׳ מעבר לירדן שהיה שם מרעה לבני אפרים כמו שאנו עתידים לבאר בספר שמואל בפסוק ביער אפרים ו והפחותים הם הרועים ברוב והההרג הרב הזה היה לעונש ל עונות שהיו בשבט אפרי׳ בנכתר׳ האפרתי אתה · נקרא אפרתי אשר משבט אפרים ונקרא א אפרתי אשר מבית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי ׃ סבלת׳ כמו שהיו מכסין אותם בזאת המלה כן היו מכסין אות׳ בכל מלה שיש בו ש״ין והאפרתים היו קורין אותה סי״ן ולקח הכתו׳ אחת מהמלות ו״ת כי לקח מלת סבולת לפי שהיה שבולת הנהר במקום שהיו עוברים בני אפרים שהיו מגמגמין באותה הש״ין אולי היה אויר ארצם גורם להם זה כמו אנשי צרפת שאינן מ מבינים לקרא הש״ין וקוראין א אותה כמו ת״ו רפה ׃ בערי גלעד · ירדך הדרש בזה שהוכה בשחין כבר והיה נופל איברים מעיר לעיר ובכל עיר שהיה נופל איברו היה נקבר שם וזה היה לו עונש שהרג בתו ולא נשאל על נדרו ובדרך הפשט פירוש בערי הגלעד באחת מערי הגלעד ו וכמוהו בשתים תתחתן בי באחת משתים ועל עיר בן אתונות בן אחת האתונות׃ אבצן מבית לחם · אמרו רז״ל אבצן זה בועז והנראה בעיני כי אמרו זה בעבור ספור הכתוב כשואי בניו ובנותיו וסמך לו דבר מנוח ללמדך שלא יתגאה אדם לא ב בעושר ולא בבנים כי אבצן עשה ששים סעודות בין בניו ובנותיו ובכלן לא זימן מנוח לפי שהיה עקר והיה אומר כודרתא עקרת׳ במאי פרע לי ואירע לו מפני ם שכולן מתו בחייו והיה לו למנוח בן קיים והיה שופט ישראל כי ראה השם בעלבונו וטוב הו׳ אם קבלה היתה אבלם זה ולפי דרך הפשט ספר הכתוב כשואי בניו ובנותיו לספר ההצלחה הגדולה שהיתה לו בבנים ובבנות כי כלם השיאם בחייו ובאמת היו בו ד דברים טובים אשר בשכר׳ הגיע לזאת ההצלחה ולמעלה גדולה להיותו שופט ישראל ׃ רוכבים על שבעים עיירים · הספור הזה גם כן להודיע הצלחתו שראה בנים ובנות ובני בנים גדולים אנשים רוכבים על עיירים כלומ׳ מרוב עשרם וגדולתם לא היו צריכין להתעסק במלאכ׳ אחרת ובעבודת הארץ אלא רוכבים על עיירים ונתמנה שופט ישראל׃ ארבעים שנה · מחשבון ימי השופט הם אלו הארבעים ׃

החוצה ג׳ וסימ׳ ויוצא אתו החוצה · ויה כהוציאם אותם החוצה · ולרבקה אח · ותתפשהו בבגדו · ויהי בראותה כי עזב · ויהי כשמעו כי · ויהי בהרימי קולי · כי ישבו אחים · בחוץ תעמד והאיש · והיה כל אשר יצא · ויהי לו שלשים בנים · וישכימו ויהי בעלות · ויקרא את נערו · ויאריכו הבדים

ויקבץ יפתח את כל אנשי גלעד וילחם את אפרים ויכו אנשי גלעד את אפרים כי אמרו פליטי אפרים אתם גלעד בתוך אפרים בתוך מנשה׃ וילכד גלעד את מעברות הירדן לאפרים והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה ויאמר לא׃ ויאמרו לו אמר נא שבלת ויאמר סבלת ולא יכין לדבר כן ויאחזו אותו וישחטוהו אל מעברות הירדן ויפל בעת ההיא מאפרים ארבעים ושנים אלף׃ וישפט יפתח את ישראל שש שנים וימת יפתח הגלעדי ויקבר בערי גלעד׃ וישפט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם׃ ויהי לו שלשים בנים ושלשים בנות שלח החוצה ושלשים בנות הביא לבניו מן החוץ וישפט את ישראל שבע שנים׃ וימת אבצן ויקבר בבית לחם׃

וישפט אחריו את ישראל אילון הזבולני וישפט את ישראל עשר שנים׃ וימת אילון הזבולני ויקבר באילון בארץ זבולן׃

וישפט אחריו את ישראל עבדון בן הלל הפרעתוני׃ ויהי לו ארבעים בנים ושלשים בני בנים רכבים על שבעים עירם וישפט את ישראל שמנה שנים׃ וימת עבדון בן הלל הפרעתוני ויקבר בפרעתון בארץ אפרים בהר העמלקי׃

ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני יהוה ויתנם יהוה ביד פלשתים ארבעים שנה׃

וכנש יפתח ית כל אנשי גלעד ואגיח קרבא עם דבית אפרים ומחו אנשי גלעד ית דבית אפרים ארי אמרו משזביא דבית אפרים מה אתון חשיבין דבית גלעד בגו בית אפרים בגו בית מנשה׃ ואחדו דבית גלעד ית מגיזת ירדנא על דבית אפרים והוה כד אמר חד ממשזביא דבית אפרים אעיבר ואמרין ליה אנשי גלעד אפרתי את ואמר לא׃ ואמרין ליה אמר כען שובלתא ואמר סובלתא ולא מתקין למללא כן ואחדין ליה ונכסין ליה במגיזת ירדנא ואתקטלו בעידנא ההיא מאפרים ארבעין ותרין אלפין׃ ודן יפתח ית ישראל שית שנין ומית יפתח גלעדאה ואתקבר בקירוי גלעד׃ ודן בתרוהי ית ישראל אבצן דמבית לחם׃ והוה ליה תלתין בנין ותלתין בנן שלח לברא ותלתין בנן כלן אעיל לבנוהי מן ברא ודן ית ישראל שבע שנין׃ ומית אבצן ואתקבר בבית לחם׃

ודן בתרוהי ית ישראל אילון דמבית זבולן ודן ית ישראל עסר שנין׃ ומית אילון דבית זבולן ואיתקבר באילון בארע זבולן׃ ודן בתרוהי ית ישראל עבדון בר הלל דמפרעתון׃ והוה ליה ארבעין בנין ותלתין בני בנין רכיבין על שבעין עילין ודן ית ישראל תמניא שנין׃ ומית עבדון בר הלל דמפרעתון ואתקבר בפרעתון בארע שיבטא דאפרים בטורא דבית עמלק׃ ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי ומסרינון יי בידא דפלשתאי ארבעין שנין׃

ד׳ מלכים · וחברו דוד · יען בצר ובבתף תהדפו ׃

רשי

כי אמרו פליטי אפרי׳ אתם · גלעד פחותים שבאפרים היו מבזין את הגלעד ואומרים להם מה אתם גלעד חשובין בתוך אפרים ובתוך מנשה כך ת תרגם יונתן׃ וילכד את מעברות וגו׳ · היו שומרים במקום ה המעברות׃ אמר נא סבולת · שבולת הנהר הזה אעבור ולא יכין לדב׳ כן שהיו מגמגמי׳ בלשונם ׃ אבצן · זה בועז ׃ יין

רלבג

וספר אחר זה שכבר מת יפתח ונקבר בערי גלעד והנה הרצו׳ בזה שכבר נקבר באחת מערי גלעד והנכון אצלי כי יפתח מפני שלא השאיר אחריו בן או בת יהיה נקר׳ בהם שמו כזה שיקברו ע עצמותיו בכל ערי גלעד קצת פה וקצת פה כדי שיהיה לו זכר באותן ה המקומות שהציל מיד מלך בני עמון · והנה זכר שכבר שפט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ולפי שבועז נראה מענינו שהיה שופט ישראל והיה מבית לחם ולא נמצא בשופטים זולת אבצן שיהיה מבית לחם אמרו רבו׳ ז״ל כי אבצן זה בועז והנכון הוא ואחריו שפט את ישראל אילון הזבולני ואחריו שפט את ישראל עבדון בן הלל · עד

תמשפחת

ממשפחת הדני. בא"ד היחס כמו שבט המנשי ומשפחת כמו שבטו וכן ויקרב את משפחת יהודה: עקרה ולא ילדה. תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד: ואל תשתי יין ושכר. הוי"ו מורה כי השמרי כא ר"ל מטומאה כמו שהנזיר היה נשמר מטומאה ומיין ושכר כן צוה אותה להיותה נשמרת מכל הדברים האסורין לנזיר להיות קדושתו מן הבטן ומה שאמ' ואל תאכלי כל טמא אחר שאמ' השמרי נא פי' השמרי נא מטומאת מגע ואהל ופי' כל טמא שלא תאכל דברים טמאים או פי' ואל תאכלי כל טמא דברים האסורים לנזיר כמו כל אשר יצא מגפן היין מחרצנים ועד זג וכל משרת ענבים כמו שפירשו רבו' ז"ל מאי ואל תאכלי כל טומאה דברים האסורים לנזיר אבל י"ת כל מסאב ולדעתו ולפירושיכו בהשמרי נא שמשון לא נטמא למתי' אבל מאחנו בדברי רז"ל כי קבלה בידם כי שמשון נטמא למתים ולדבריהם ואל תשתי יין ושכר פי' השמרי נא ומפני זה פירשו כל טומאה דברי' האסורי' לנזיר. ויש לתמוה היאך מי שצוה עליו הבור' ית' להיות קדושתו מן הבטן איך נטמ' בבנות הערלים והנראה בזה כי הנשי' אשר לקח בתמנה ובעזה ובנחל שורק גייר אותן והשיבן לדת ישראל כי חלילה משופט ישראל ומושיעם להתחתן בפלשתי' ועובר על לאו דלא תתחתן בם אם' חמור מאד ומביא את האדם לידי כפירה בבורא ית' ויתע' כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ולא נמצא בכתוב שנענש על זה ולא נאמר עליו שעשה רע בעיני יי' והיה הבורא יתעלה מצליחו בכל אשר יפנה וכן אמר הכתוב כי מיי' היא כלומר לקחתו אשה מבנות פלשתים מיי' היתה ורצון האל ית' היה בזה כי בודאי היה מגייר אותן ומשיבן אל דת ישראל ואף על פי כן סבה היתה מאת השם לקחת אשה מפלשתים להנקם בהם כי נראה כי ישראל שבאותו הדור לא היו יראים השם כל כך שיושיעם תשועה שלמה מיד פלשתים כי כל ימי שמשון היו מושלים פלשתים בישראל כי מה שאמר הכתוב ויתנם יי' ביד פלשתים ארבעים שנה עשרים של שמשון בכללם על כרחך לפי חשבון השנים ולא היו ישראל נלחמים בהם כי אם שמשון לבדו ולפיכך לא היה לפלשתים טענה להלחם בישראל מפני שמשון כי לא היה ברשותם והוא לבדו היה עושה הרעו' בפלשתים ועם פלשתים היה שוכן בעוד שהיה מריע להם ומיראתם אותו גם כן היו נמנעים מלהלחם בישראל לפיכך כשבקשוהו פלשתים מבני יהודה כשהלך לסלע עיטם מסרוהו להם וכן ערת דבורי' בגוית האריה ורבש וכן היות אשת שמשון למרעהו הכל סבה להנקם מפלשתים יתב' האל אשר לו נתכנו עלילות וסבות ומאתו הכל אבל עונש נקירת עיניו לפי שאמר ותישר בעיני שמשון ואמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ידמה כי חשק בה ליופיה וכן באחרות אשר חשק ולקח לתאותו אליהן והנה הפסיד כוונתו הראשונ' הטובה שהיתה רצון האל כמו שכתוב כי מיי' היתה כי תואנה הוא מבקש מפלשתים נראה כי בתחילה היתה כוונתו לטובה לבקש תואנה מפלשתים ואחר כך גברה עליו התאוה בראותו אותה ויישרה בעיניו והפסיד כונתו האלהית בכוונתו הנפשית הבהמית אשר התערבה בה ולפיכך נענש ונקרו פלשתים את עיניו מדה כנגד מדה ורז"ל אמרו כן אף על גב דכתיב כי מיי' היא כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ואף על פי כן עזרוהו מן השמים ונקם נקמת עיניו מפלשתים: יין ושכר. כתרגומו חמר חדת ועתיק ובדברי רז"ל מיין ושכר יזיר ר' אליעזר הקפר ברבי אומ' יין זה מזוג שכר זה חי: הנך הרה. תהיה הרה: וילדת בן. מורכב מן יולדת וילדת ואמר בו בלשון פועלת ואף על פי שאינה עדיין יולדת לפי שאמר הרה שהוא תואר כמו פועלת אמר גם כן לשון פועלת בלידה ואמר בו לשון ופעלת לפי שעתידה ללדת או יהיה ויולדת מן הדומה למרובע: ומורה לא יעלה על ראשו. הוא התער וכ"תי ומספר: והוא יחל. כי השופטים אשר היו לפניו לא היו נלחמים בפלשתים ורז"ל דרשו הוחלה שבועתו של אבימלך דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ואז נלחמו בישראל תחלה או אמ' יחל להושיע לפי שלא הושיעם תשועה שלימה: כמראה מלאך האלהים נורא מאד. פי' כי המון בני אדם חושבין כי המלאך גוף וצורתו נורא נוראה: לנער היולד. כשיהיה יולד והוא תואר כמו והסנה איננו אוכל ונכתב במלת היולד הו"א עם הדגש וכן אשר יולד לישראל לעמל יולד:

אשר

רשי

יין ושכר. חמר חדת ועתיק: ומורה. תער על שם שמורה ומשליך את השער: ואל תאכלי כל טמא. דברי האסורין לנזיר: לנער היולד. העתיד להיולד: אחרי

רלבג

עוד ספר שכבר הוסיפו בני ישר' לעשו' הרע בעיני יי' והיה זה סבה אל שהיו פלשתים מושלים בהם ארבעים שנה וזה המספר התחיל שביב במיתת ממשלת שמשון כמו שזכרנו אמנם קודם זה מכרם הש"י ביד פלשתים מקודם עת יפתח ובימי השופטים אשר אחריו שזכרנו היו פלשתים מצרים לישראל ולזה בא היעוד לאשת מנוח שהיא תהר ותלד בן והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים או אולי לא היתה כלל יד פלשתים על ישראל בימי השופטים ההם אבל יער שני ענינים יחד והוא שכבר יהיו ישר' תחת יד פלשתים ושמשון יחל להושיעם מידם ולפי שהיה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד שמשון לרדוף אחרי הנשים וללקות בהם יתחכם הש"י תלידה ומבטן ומהריון למנעו מזה ולזה רצה שיהיה נזיר אלהים כי ההמנע משתיית יין מועיל מאד לזה הענין כאמרם כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ולזאת הסבה בעינה מנע אמו בעת היותה הרה ממנו משתיית היין והשכר והזהיר אותה מאכילת כל טומאה להורות על קדושת הנער הילוד כי זה ממה שיישירם להנהיגו בקדושה ויהיה עוד זה סבה לחנכו אל שיהיה פרוש מהבלי העולם מהתאוות הגופניות ולזאת הסבה ג"כ צוה שלא יעלה מורה על ראשו להורות על קדושתו כי זה כלו ממה שירחיק ממנו ההתגאל בענין המשגל לפי מה שאספר ועם שבזה הענין מבוא לענין הגבורה ר"ל גדול השער אלא שראוי שלא יעלם ממנו שהשם חדש בו גבורה נוספת מפני הנזירות אשר לא יחייבה גדול השער לפי הטבע וזה שכבר מצאנו שתכף שגולח סר כחו ממנו ולא היה זה כן אם היתה הגבורה מתחייבת מגדול השער כי הרושם שיש בגדול השער בגבורה הוא מצד עצרו האידים העשניים בגוף שהיה מדרכם שיתהוה מהם השער וזה כי השער כשהגיע אל תכליתו לא יגדל ואז יעצרו האידים העשניים ההם תוך הגוף ויתגבר הארומה בגוף ויתחדש מזה רוח גבורה ומי שזה דרכו לא תסור הגבורה בגלוח השער כי אחר זמן רב ומעט מעט.

הנה

וילדת ג' בקריאה וסימ' וקראת שמו ישמעאל כי שמע. כי הנך הרה וילדת בן ומורה. ויאמר לי הנך הרה: יחל ה' ב' קמצין וג' פתחין וסימ' נמסר בריש סדר מטות: ויאמר לי ח' דסמיכי בקריאה וסימ' ויאמר לי הנך הרה וילדת בן. ויאמר לי מי אתה ואומר. ויאמר לי עבדי. ויאמר לי שלמה בנך. ויאמר לי יתמוך דברי.

ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח ואשתו עקרה ולא ילדה: וירא מלאך־יהוה אל־האשה ויאמר אליה הנה־נא את־עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן: ועתה השמרי נא ואל־תשתי יין ושכר ואל־תאכלי כל־טמא: כי הנך הרה וילדת בן ומורה לא־יעלה על־ראשו כי־נזיר אלהים יהיה הנער מן־הבטן והוא יחל להושיע את־ישראל מיד פלשתים: ותבא האשה ותאמר לאישה לאמר איש האלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד ולא שאלתיהו אי־מזה הוא ואת־שמו לא־הגיד לי: ויאמר לי הנך הרה וילדת בן ועתה אל־תשתי יין ושכר ואל־תאכלי כל־טמאה כי־נזיר אלהים יהיה הנער מן־הבטן עד־יום מותו: ויעתר מנוח אל־יהוה ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר שלחת יבוא־נא עוד אלינו ויורנו מה־נעשה לנער היולד: וישמע האלהים בקול מנוח ויבא מלאך האלהים עוד אל־האשה והיא יושבת בשדה ומנוח אישה אין עמה:

והוה גברא חד מצרעה מזרעית דן ושמיה מנוח ואתתיה עקרא לית לה ולד: ואתחזי מלאכא דיי' לאתתא ואמר לה הא כען את עקרא ולית ליך ולד ותעדין ותלדין בר: וכען איסתמרי כען ולא תשתין חמר חדת ועתיק ולא תיכלין כל מסאב: ארי הא את מעדיא ותלדין בר ומספר לא יעיבר על רישיה ארי נזירא דיי' יהי רביא מן בטנא והוא ישרי למפרק ית ישראל מידא דפלשתאי: ואתת איתתא ואמרת לבעלה למימר נביא דיי' אתא לותי וחזויה כחיזו מלאכא דיי' חסין לחדא ולא שאילתיה אימדין הוא וית שמיה לא חוי לי: ואמר לי הא את מעדיא ותלידין בר וכען לא תשתין חמר חדת ועתיק ולא תיכלין כל מסאב ארי נזירא דיי' יהי רביא מן בטנא עד יום מותיה: וצלי מנוח קדם יי' ואמר בבעו יי' נביא דיי' דשלחתא ייתי כען עוד לותנא ויליפננא מה נעביד לרביא דאתיליד: ושמיע קדם יי' צלותיה דמנוח ואתא מלאכא דיי' עוד לות איתתא והיא יתבא בחקלא ומנוח בעלה לית עמה:

כדוע פניך רעים. על מה זה אתה מבקש: והשגל יושבת אצלו: מלאך האלהים ח' דסמיכי בקריאה וסימ' מאמר אלי מלאך. ויסע מלאך. קח את הבשר. ומראהו כמראה. וישמע האלהים בקול מנוח. וירגל בעבדך. ואדני חכם בחכמת. כי כמלאך האלהים בן אדני המלך: ויעתר ד' בקריאה וסימ' ויעתר יצחק ליי' לנכח אשתו. ויצא משה מעם פרעה דערוב. ויצא מעם פרעה דארבה. ויעתר מנוח אל יי' ויאמר. ונמסר גם בריש סדר תולדות: בי אדני ה' דסמיכי וסימ' נמסר בסדר שמות:

כל טמאה קרי' כל טמא תניין כל טמאה תלית' וכל טמאה אל תאכל

אמר בא ביום אלי · בזה היום וכן תר׳ ביומא דיכי׃ משפט הנער ומעשהו· דחזי לרביא ומה נעביד ליה׃ בלחמך · במאכלך כי לחם כולל כל המאכל׃ ואם תעשה עולה · כלומ׳ זה גדי עזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו ואם תרצה אתה לעשות ממנו עולה תעשה ובאמרו ליי׳ לפי שאותו הדור היו עושים הרע בעיני יי׳ והיו מעלים עולות לאלהים אחרים׃ כי לא ידע · טעמו דבק עם נעצרה נא אותך׃ מי שמך · ולא אמר מה כמשפט הלשון שלא לאמר מי אלא על עצם חי מדבר והשם אינו העצם לפי׳ לא יאמר על השם מי אלא מה שמך מה שמו ואם כאמר כי לפי שהיה רואהו אמ׳ כן כי אין למלאך גוף והשם כמו העצם הנה לא ידע מנוח כי היה רואהו עד שעלה׃

ומעשהו ג׳ בקרי׳ וסי׳ מה יהיה משפט הנער ומעשהו · ואיש במעון ומעשהו בכרמל · ומעשהו השכילו׃ וכפלא פליא׳ ד׳ חס׳ יוד בליש׳ וסי׳ כי יפלא נדר בערכך · כי יפלא לנדר נדר בערכך נפשות · כי יפלא לנדר נדר נזיר · וכפלא לעשות ומנוח ואשתו · הפלא עצה הגדיל תושיה · ונמס׳ גם בסד׳ נשוא׃ ואת המנחה ח׳ בסדר פקודי׃

וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט־הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ׃ וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהֹוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהֹוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים׃ וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהֹוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה לַיהֹוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהֹוָה הוּא׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהֹוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרְךָ וְכִבַּדְנוּךָ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ מַלְאַךְ יְהֹוָה לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־פֶלִאי׃ וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהֹוָה וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים׃ וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהֹוָה בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם אָרְצָה׃ וְלֹא־יָסַף עוֹד מַלְאַךְ יְהֹוָה לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהֹוָה הוּא׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־אִשְׁתּוֹ מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהֹוָה לַהֲמִיתֵנוּ לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת׃ וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהֹוָה׃ וַתָּחֶל רוּחַ יְהֹוָה לְפַעֲמוֹ בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל׃

יד וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן תִּמְנָתָה וַיַּרְא אִשָּׁה בְּתִמְנָתָה מִבְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים׃

ואוחיאת אִתְּתָא וּרְהָטַת וְחַוִּיאַת לְבַעְלַהּ וַאֲמַרַת לֵיהּ הָא אִתְגְּלִי לִי גַבְרָא דַאֲתָא בְּיוֹמָא דֵיכִי לְוָתִי׃ וְקָם וַאֲזַל מָנוֹחַ בָּתַר אִתְּתֵיהּ וַאֲתָא לְוַת גַּבְרָא וַאֲמַר לֵיהּ הַאַתְּ גַּבְרָא דִי מַלֵּילְתָּא עִם אִתְּתָא וַאֲמַר אֲנָא׃ וַאֲמַר מָנוֹחַ כְּעַן יִתְקַיְּמוּן פִּתְגָּמָךְ מַה יְהֵי דְּחָזֵי לְרַבְיָא וּמַה נַעֲבֵיד לֵיהּ׃ וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַיְיָ לְמָנוֹחַ מִכֹּל דַּאֲמָרִית לְאִתְּתָא תִּסְתַּמַּר׃ מִכֹּל דְּיִפּוֹק מִגּוּפְנָא דְחַמְרָא לָא תֵיכוּל וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא תִשְׁתֵּי וְכָל מְסָאַב לָא תֵיכוּל כֹּל דִּי פַקֵּידְתַּהּ תִּטַּר׃ וַאֲמַר מָנוֹחַ לְמַלְאֲכָא דַיְיָ נֵיחוּד כְּעַן יָתָךְ וְנַעֲבֵיד קֳדָמָךְ גַּדְיָא בַר עִזֵּי׃ וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַיְיָ לְמָנוֹחַ אִם תְּחַדִּינַנִי לָא אֵיכוּל בְּלַחְמָךְ וְאִם תַּעְבֵּיד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ תִּתְקַבְּלִינַהּ אֲרֵי לָא יְדַע מָנוֹחַ אֲרֵי מַלְאֲכָא דַיְיָ הוּא׃ וַאֲמַר מָנוֹחַ לְמַלְאֲכָא דַיְיָ מַה שְּׁמָךְ אֲרֵי יִתְקַיְּמוּן פִּתְגָּמָךְ וּנְיַקְּרִינָךְ׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ לְמָא דְנַן אַתְּ שָׁאֵיל לִשְׁמִי וְהוּא מְפָרַשׁ׃ וּנְסֵיב מָנוֹחַ יַת גַּדְיָא בַר עִזֵּי וְיַת תִּקְרוּבְתָּא וְאַסֵּיק עַל טִינָרָא קֳדָם יְיָ וּמְפָרַשׁ לְמֶעְבַּד וּמָנוֹחַ וְאִתְּתֵיהּ חָזַן׃ וַהֲוָה בְּמִיסַּק שַׁלְהוֹבִיתָא מֵעִילָוֵי מַדְבְּחָא לְצֵית שְׁמַיָּא וּסְלֵיק מַלְאֲכָא דַיְיָ בְּשַׁלְהוֹבִית מַדְבְּחָא וּמָנוֹחַ וְאִתְּתֵיהּ חָזַן וּנְפָלוּ עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא׃ וְלָא אוֹסֵיף עוֹד מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאִתְחֲזָאָה לְמָנוֹחַ וּלְאִתְּתֵיהּ בְּכֵן יְדַע מָנוֹחַ אֲרֵי מַלְאֲכָא דַיְיָ הוּא׃ וַאֲמַר מָנוֹחַ לְאִתְּתֵיהּ מֵמַת נְמוּת אֲרֵי מַלְאֲכָא דַיְיָ חֲזֵינָא׃ וַאֲמַרַת לֵיהּ אִתְּתֵיהּ אִילּוּ רַעֲוָא קֳדָם יְיָ דִּנְמוּת לָא קַבֵּיל מִינַּנָא עֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְלָא אַחֲזְיָנָנָא יַת כָּל אִלֵּין וּכְעִידָּן פּוֹן לָא אַשְׁמְעִינָנָא כַּהֲדָא׃ וִילֵידַת אִתְּתָא בַר וּקְרָת יַת שְׁמֵיהּ שִׁמְשׁוֹן וּרְבָא רַבְיָא וּבָרְכֵיהּ יְיָ׃ וּשְׁרִיאַת רוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ לְתַקָּפוּתֵיהּ בְּמַשְׁרִיַת דָּן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל׃

וּנְחַת שִׁמְשׁוֹן לְתִמְנַת וַחֲזָא אִתְּתָא בְּתִמְנַת מִבְּנַת פְּלִשְׁתָּאֵי׃

ויש לפרש לפי שהיה בעיני מנוח כביא גדול ונכבד והאדם הגדול נודע בשמו למי שלא ראהו והנה השם כמו העצם׃ כי יבא דברך וכבדנוך · וכתו׳ דבריך ואחד הו׳ על הענין ופירושו כתרגומו ארי יתקיימו׳ פתגמך וניקריניך׃ פלאי · בהעלם האל״ף והיו״ד ליחס ואם היתה האל״ף נראת היה על משקל עברי ופירושו מכוס׳ ונעלם שלא תוכל לדעתו וי״ת והוא מפרש וכן תרגום כי יפלא ארי יפריש ועניכו מופרש ומובדל מדעתך אותו׃ ויעל על הצור · מבנין הפעיל ומה שהעלה מנוח עולה על הצור ליי׳ בשעת איסור הבמות שכל זמן שהי׳ אהל מועד בשילה נאסרו הבמות אמרו רז״ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמר לו ואם תעלה עולה ליי׳ תעלנה׃ ומפלי׳ לעשו׳ · המלאך היה מפליא לעשו׳ בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה וכשהאש גדל והעלה להב עלה מלאך יי׳ כלומר כנתלק מעליהם בלהב׃ בעלו׳ הלהב מעל המזבח · בב״ית׃ ולא יסף עוד · שלא נראה להם פעם אחרת עוד · וטעם אז ידע מנוח דבק עם ויעל מלאך יי׳ בלהב המזבח ולא עם ולא יסף או יהיה פי׳ ולא יסף כלו׳ כשראה שנסתלק מעיניו ידע כי מלאך יי׳ היה ויש לפרשו דבק עם ולא יסף ויהיה פירוש ולא יסף להראה על המראה ההיא בעצמה כלומר עלה בלהב המזבח ולא נראה להם עוד אז ידעו כי מלאך הוא שהלך מעיניהם ולא ראוהו עוד במראה ההיא׃ להרא׳ · בחולם וכן להרא׳ בשילה כמו שבא בשלמים הכתוב תכתן׃ ותחל רוח יי׳ לפעמו · ת״י ושריאת רוח גבורה מן קדם יי׳ לתקפותיה כלומר הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן החל לו והוא המקום שחנו שם בני דן כשהלכו ללכוד את ליש והוא המקום בין צרעה ובין אשתאול ושם החל לו הכח מאת יי׳ אולי היה לו שם דבר עם אויבי׳ ונצחם והכתוב לא ספר ויהיה פירוש לפעמו לחזקו הפך בנין כפעל והתפעל ממנו שהוא הסרת הכח ושבירת האיברים כמו נפעמתי ולא אדבר ותפעם רוחו ותתפעם וכבר כתבתי בו פירושים אחרים בספר מכלל בשרש פעם אבל זה הפירוש הו׳ הנכון בעיני ובדברי רז״ל כי פי׳ לפעמו תענין פעמון שהיתה רוח נבוא׳ מקשקש׳ לפניו כזוג ופי׳ רוח יי׳ נבואתו של יעקב אבינו החלה אז שאמר יהי דן נחש עלי דרך׃ וירד שמשון תמנתה · וכתיב ביהוד׳ הנה חמיך עולה תמנתה ויש מרז״ל שאמרו שני תמנות היו ומהם אמ׳ חדא תמנת היא דאתי מהאי גיסא עלייה דאתי מהאי גיסא ירידה · ודרך דרש יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה׃ תמנה

רשי

אחרי אשתו · אחר עצת׳׃ מה יהיה משפט הנער ומעשהו · מה חזי למיעבד לעולימא ומה נעביד ליה׃ נעצרה נא · נאסוף אותך אל הבית׃ כי יבא דברך · אם יבא לנו שליחות דבר מאתך משנדע ונכיר את שמך ונכבדך ונעש׳ מה שתפלא לנו׃ והוא פלאי · מכוסה תמיד הוא משתנה ואינו יודע למה משתנ׳ היום׃ וכעת הזאת · לא השמיענו כזא׳ לא היה משמיענו בשור׳ זו אם ראויים אנו למות׃ לפעמו · לבא בקרבו לפעמים׃ כי

רלבג

הנה זה המלאך ש מדבר אל מנוח ואל אשתו היה נבי׳ בהכרח כי אין מדרך הנבואה שתהיה יחד לשני׳ בזה האופן הנזכר בזה המקום והנה אחשוב שזה הנביא היה פ פינחס והנה לא רצה לאכול מגדי העזי׳ כמו שלא רצה לאכול מ מהבשר והמצות ש שהביא אל פניו גדעון כדי ליטב יותר בלב מנוח ואשתו כי הוא מלאך יי׳ כדי שיהיו כ כזהרים מכל שאמר להם׳ והנה עלה המלאך בלהב המזב׳ כמו הענין במה שעש׳ לגדעון מענין האש שאכל הבשר והמצות והלך מעיניו אז מלאך יי׳ ואולי לזא׳ הסבה לא רצה הנביא לגלו׳ שמו כי אז לא היו מאמינים מאד בנביאו׳ כי דבר יי׳ יקר אז ולהוסיף להם האמנה בדבריו העלי׳ מהם מי הוא· והנה היו ירא׳ מהמות מנוח ואשתו בראותם מלאך יי׳ לסבה אשר זכרנו בזה הענין בגדעון׃ ותחל רוח יי׳ לפעמו · ר״ל שכבר החלה רוח גבורה שהיתה בו מאת הש׳ לפעמו וזה שפעם היה חושב להלחם עם פלשתים ופעם חושב להמנע מזה כפעמון זה שמכ׳ אילך ואילך׃ והתחכם

ואביו ט׳ בקרי׳ וסי׳ ואביו שמר את הדב׳ · ואביו קרא לו בנימן · ויותר הוא לבדו לאמו ואביו · איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי · ואביו ואמו לא ידעו · וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה · בן אשה אלמנה הוא · בן אשה מבנות דן · איש ואביו ילכו אל הנערה · ונמסר גם בסדר וישלח : דברים ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ וירדפו אתכם כאשר תעשנה הדברים · סבוני כדברים דעכו כאש קוצים · והנה עדת דברים · אנ״ך : אישך

ויעל ויגד לאביו ולאמו ויאמר אשה ראיתי בתמנתה מבנות פלשתים ועתה קחו אותה לי לאשה: ויאמר לו אביו ואמו האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני: ואביו ואמו לא ידעו כי מיהוה היא כי תאנה הוא מבקש מפלשתים ובעת ההיא פלשתים משלים בישראל:

וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו: ותצלח עליו רוח יהוה וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה: וירד וידבר לאשה ותישר בעיני שמשון: וישב מימים לקחתה ויסר לראות את מפלת האריה והנה עדת דבורים בגוית האריה ודבש: וירדהו אל כפיו וילך הלוך ואכל וילך אל אביו ואל אמו ויתן להם ויאכלו ולא הגיד להם כי מגוית האריה רדה הדבש: וירד אביהו אל האשה ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הבחורים: ויהי כראותם אותו ויקחו שלשים מרעים ויהיו אתו: ויאמר להם שמשון אחודה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חלפת בגדים: ואם לא תוכלו להגיד לי ונתתם אתם לי שלשים סדינים ושלשים חליפות בגדים ויאמרו לו חודה חידתך ונשמענה: ויאמר להם מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים: ויהי ביום השביעי ויאמרו לאשת שמשון פתי את אישך ויגד לנו את החידה פן נשרף אותך ואת בית אביך באש

וסליק וחוי לאבוהי ולאימיה ואמר אתתא חזיתי בתמנת מבנת פלשתאי וכען סבו יתה לי לאיתו: ואמרו ליה אבוהי ואימיה הא לית בבנת אחך ובכל עמי אתתא דאת אזיל למסב אתתא מפלשתאי ערליא ואמר שמשון לאבוהי יתה סב לי ארי היא כשרת בעיני: ואבוהי ואימיה לא ידעין ארי מן קדם יי הוא ארי תוסקפא הוא בעי לאיתגראה בפלשתאי ובעידנא ההיא פלשתאי שלטין בישראל: ונחת שמשון ואבוהי ואימיה לתמנת ואתו עד כרמי תמנת והא אריא בר אריון נהים לקדמותיה: ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי והדמיה כמא דמהדמין גדיא ומדעם לית בידיה ולא חוי לאבוהי ולאימיה ית דעבד: ונחת ושאיל באיתתא וכשרת בעיני שמשון: ותב לזמן יומין למיסבה וזר למיחזי ית פגרא דאריא והא קינא דדבריתא בפגרא דאריא וביה דובשא: ונסחיה בידיה ואזל מיזל ואכיל ואזל לות אבוהי ולות אימיה ויהב להון ואכלו ולא חוי להון ארי מפגרא דאריא נסיח דובשא: ונחת אבוהי על עסק איתתא ועבד תמן שמשון משתיא ארי כן עבדין עולימיא: והוה כד חזו יתיה ודברו תלתין חברין והוו עמיה: ואמר להון שמשון איחוד כען לכון חודתא אם חואה תחוון יתה לי שבעת יומי משתיא ותשכחון ואתין לכון תלתין פלדסין ותלתין איצטלון דלבושא: ואם לא תוכלון לחואה לי ותתנון אתון לי תלתין פלדסין ותלתין אצטלון דלבושא ואמרו ליה חוד חדתך ונשמעינה: ואמר להון מאכלא נפק מיכלא ומתקיפא נפק חוליא ולא יכילו לחואה חודתא תלתא יומין: והוה ביומא שביעאה ואמרו לאתת שמשון שדילי ית בעליך ויחוי לנא ית חודתא דילמא נוקיד יתיך וית בית אבוך בנורא

רשי

ביתאלה הוא מבקש׳ עלילה להתגרות בם: וידבר לאשה. על האשה דבר לקרוביה כן תירגם יונתן: עדת דבורים. קיבוץ דדברייתא כניסת דבורים: וירדהו. לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הנדבק וכן לענין פת הנדבקת בתנור קורא הבדלתו רדייה הרודה פת מן התנור הרודה את כוורתו על שם שהדבש עשוי על ידי חלות שעוה ודובקת בדופני הכלי בכל צדדין מרופף אל רופף כמדת עוגל הכלי וכן תרג׳ יונתן וירדהו ונסחיה: וירד אביהו אל האשה. על עיסק איתתא: מרעים. חבירים לשושבינות: ויהי ביום השביעי. לימות השב׳ ולא שביעי למשתה והוא רביעי לימי המשתה:

הלירמנו

רלבג

והתחכם למצוא תואנה מפלשתים כדי שיוכל להכותם ולזה בחר לקחת אשה מפלשתים כי בזה האופן חשב שישיג מבוקשו והנה אמרו ז״ל שהוא גזירה תחלה כי חלילה למי שהו׳ שופט ישראל שיתגאל בבנות הערלים ויהיה עובר על מה שהזהירה התורה מלהתחתן בם כ״ש הו׳ שהיה נזיר אלהים. וכבר ספר מעוצם גבורת שמשון שבלא׳ עליו רוח גבורה מאתיי׳ עד ששסע כפיר האריות השואג לקראתו כששסע הגדי ומאומה אין בידו· ואחר שכה מהעת הזאת שהיתה האשה הזאת לשמשון לאשה שב שמשון לקח׳ אותה לו לאש׳ וידמה שכתבו לה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה:

ויגד

רדק

תאנה. עלילה כתרגומו תוסקפא ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן והאלהים אנה לידו לשון עלילה וסבה: כפיר אריות. שמיכתו כסמיכת גדי עזים והכפיר גדול מגור והאריה גדול מהכפיר והלביא גדול מהאריה והליש גדול מהלביא וכל זמן שמזקין גבורתו נוספת בו: לקראתו. אולי הוא הולך בדרך לפני אביו ואמו מרחוק והכפיר בא לקראתו ואביו ואמו לא ראוהו וזהו שאמר ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה: רוח יי׳. רוח גבורה מן קדם יי׳: וישסעהו. תרגומו והדמיה כמה דמהדמין גדיא וכן בארמית הדמין יתעבדון ענין חתיכת הדבר לשנים וכן ושסע אותו בכנפיו לפיכך היה צריך לפרש ולא יבדיל: וידבר לאשה. בעבור האשה שיתנוה לו או דבר עם האשה עצמה שתנשא לו: וירדהו. תרגומו ונסחיה מן בית גאים יסח יי׳ ענין נתיכת הדבר ממקומו וכן והכהנים ירדו על ידיהם ובענין הזה הרדיה בדברי רז״ל לקיח׳ הפת ממקומו שנדבק שם בתנור ואמר אף הרודה ונותן לסל השל מצרפן לחלה וקראו שם הכלי שנותנין בו הפת מרדה כאמרה כשירדה לא ירדה במרדה אלא בסכין: אל האשה. כתרגומו על עיסק איתתא. ואמר וירד אביהו והנה ירדו שלשתם שמשון ואביו ואמו נראה כי אביו נכנס לעיר תחילה על ענין האשה שתכין עצמה לנשואין: ויקחו שלשים מרעים. כמו ויקח קרח כלומר כל אחד לקח חבירו ונתקבצו ומ״ש נראות על המרעים שזכר אחר כן וכמוהו ותראהו את הילד והדומי׳ לו שכתבנו בספ׳ מכלול: סדינים. הם יריעות של פשתן שהאדם שוכב בהם בלילה או מתעטף בהם ביום וי״ת פלדסין ותרגם בשני חריטין בתרי פלדסין: ביו׳ השביעי. יום השבת היה יום רביעי לימי החופה ופי׳ ותבך עליו שבעת ימים השלמת שבעת ימים מיום השבת עד סוף שבעת ימי המשתה היתה בוכה בכל יום ושוכרת בו שיגיד לה החידה וים לפרש ביום השביעי כמשמעו שביעי לימי המשת׳ והם כשראו שלא יכלו להגיד החידה בשלשת הימים נואשו מהגידה והחרישו עד יום השביעי וביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך ופירו׳ ותבך עליו שבע׳ הימים היא מעצמה בכתה עליו כל שבעת ימי המשתה ולא רצה להגיד לה וביום השביעי הציקתהו לפי שאמרו לה נשרוף אותך והגיד לה: הלירמנו

לבקריא׳ וסי׳ אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך · ואם לא שטית טמאה תחת אישך · ואת כי שטית תחת אישך ב׳ בפסוק · פתי את אישך · אחרי מות אישך · וחד השלחת לאישך :

רדק

הלירשנו. היוד משמרת בגעיה במקצת הספרים ופירוש הפסוק הלירשנו אותנו קראתם לנו כדי שתקחו מתוכינו ואם לא בעבור מה קראתם לנו שאלחנו רואים שתרצו לקחת ממונינו על ידי החידה וי"ת הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא תרגם הלא כמו הלום: החרסה. השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח וה"א נוספת כמו החדרה והטעם שאם בא השמש ביום השביעי טרם הגידם החידה היו נותנים לו שלשים סדינים כי כבר שלמו שבעת הימים לפיכך דחקו להגידה טרם בא השמש: חרשתם בעגלתי. על דרך משל כלומר שחקרו הדבר באשתו וכן חרשתם רשע על דרך משל והמסרה אמרה בתרי לישני: ויך מהם שלשים איש. קבלו רבותי' ז"ל כי מותר היה לו ליטמא למתים אף על פי שהיה נזיר כי המלאך אמר נזיר אלהים יהיה הנער ולא נדר הוא עצמו בנזיר הדברים שאמ' לו המלאך בפירו' היו אסורים לו יין ותגלחת לפיכ' היה מכה בפלשתים ומפשיטם אחר כן שנאמר ויך ויקח ולולי קבלתם היינו יכולין לומר כי היה מכה בפלשתים באבן או בזולתה ולא היה נוגע בהם כמו שהכה אות' בלחי החמור שהיה משליך אותה עליהם והורג אותם בה או אפילו היה נוגע בם טרם מותם היה מסלק ידו מהם כי לא ימות האדם תכף המכה ואף על פי שהוכה מכת מות גם כן ויקח את חליצותם טרם מותם או אפי' אחר מותם נוה לפלשתי אחד להפשיט'. או נוכל לומר כי היה נזהר מלהטמא למת אלא במקום מכוה והמלחמה בפלשתים מצוה היתה להלחם בהם ולהושיע את ישרא' מידם ומהי' היה הכל כמו שכתוב כי מיי' הוא והנה קבלו רבו' ז"ל כי נזיר מטמא למתמנו: חליצותם. בגדיהם וכלי זיינם ובדמיהם נתן החליפות למגידי החידה גם כן הסדינים אף על פי' שלא זכרם או החליפות לבד כי די היה להם אחר שבמרמה לקחום ממנו: למרעהו אשר רעה לו. כתרגומו לחבריה דהוה שושביניה: אשר רעה לו. שלקח אותו שמשון לריע: נקיתי הפעם. הפעם הזאת אני נקי מהם כי בדין אעשה עמם רעה: שועלים. למה שועלים לפי שהשועל מנהגו לחזור לאחוריו לפיכך היה דבק הלפיד בין שתי הזנבות כי כל אחד מהם היה חוזר לאחוריו ולא היה נפרד מחבירו ומתוך כך היה הלפיד דבק בהם ואלולי כן היה זה הולך לפניו וזה לפניו והלפיד נופל מביניהם ורז"ל דרשו מאי שנא שועלים אמר שמשון יבא שאול שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו בשבועת' והיא שבועת אבימלך לאברהם: ויפן זנב אל זנב. מבניין הפעיל כי הוא בשם נקודות: ועד

רשי

הלירשנו קראתם לנו הלא: ת' הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא: שבעת הימים. הנותרים משבעת הימים מרביעי ואילך: בטרם יבא החרסה. לפני שקיעת החמה שעדיין היה להם שהות עד הערב: חרשתם בעגלתי. משל הוא אילולפון לא ברקתון באתתי: רוח יי'. רוח גבורה מן קדם יי': חליצותם. מלבושים שחלץ מעליהן: למרעהו. לאחר משושביניו כתרגומו: נקיתי הפעם. בדין אעשה לה' הרעה: ויפן את הזנבות. זנב אל זנב משמע הוא עצמו פנה ויפן משמע הפנה את אחרים וכן משמוע כל תיבה שפעל שלה בה"א וירב העם וירב בבת יהודה תאניה ויגל יהודה מעל אדמתו ויגלה ויגל מלך אשור את ישראל אשורה ה הגלה: אתן

ויגד ד' רפין וסימ' פתי את אישך. ויגד לנו יי' אלהיך. ויגד לך תעלמות חכמה. ועוף השמים ויגד לך: ולי ח' בקריאה וסימ' ותבך אשת שמשון עליו. ויחר לשאול מאד. ולי אני עבדך ולצדוק הכהן. לי הכסף ולי הזהב אמר. לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספר'. ולי מה יקרו רעיך. יי' דלותי ולי יהושיע.

הַלְמַסְכְּנוּתָנָא קְרֵיתוּן יָתָנָא הַלְכָא: וּבְכַת אִתַּת שִׁמְשׁוֹן עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת לְחוּד שְׂנֵאתַנִי וְלָא רְחֵמְתַנִי חוּדְתָא חַדְתָּא לִבְנֵי עַמִּי וְלִילָא חַוֵּיתָא וַאֲמַר לַהּ הָא לְאַבָּא וּלְאִימָּא לָא חַוֵּיתִי וְלִיךְ אֲחַוֵּי: וּבְכַת עֲלוֹהִי שַׁבְעָא יוֹמַיָּא דַהֲוָה לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְחַוִּי לַהּ אֲרֵי דְחַקְתֵּיהּ וְחַוִּיאַת חוּדְתָא לִבְנֵי עַמַּהּ: וַאֲמָרוּ לֵיהּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַד לָא מֵיעַל שִׁמְשָׁא מַה חֲלֵי מִדּוּבְשָׁא וּמַה תַּקִּיף מֵאַרְיָא וַאֲמַר לְהוֹן אִילוּלָפוֹן בְּדַקְתּוּן בְּאִתְּתִי לָא אַשְׁכַּחְתּוּן חוּדְתִי: וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וּנְחַת לְאַשְׁקְלוֹן וּקְטַל מִנְּהוֹן תְּלָתִין גַּבְרָא וּנְסֵיב יַת זַרְזֵיהוֹן וִיהַב אִיצְטְלָוָתָא לִדְחַוִּיאוּ חוּדִיתָא וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ וּסְלִיק לְבֵית אֲבוּהִי: וַהֲוַת אִתַּת שִׁמְשׁוֹן לְחַבְרֵיהּ דַהֲוָה שׁוֹשְׁבִינֵיהּ: וַהֲוָה לִזְמַן יוֹמִין בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין וְאַדְכַּר שִׁמְשׁוֹן יַת אִתְּתֵיהּ בְּגַדְיָא בַּר עִזֵּי וַאֲמַר אֵיעוּל לְוָת אִתְּתִי לְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וְלָא שַׁבְקֵיהּ אֲבוּהָ לְמֵיעַל: וַאֲמַר אֲבוּהָא מֵימַר אֲמָרִית אֲרֵי מִסְנָא סְנֵיתָא וִיהַבִיתַהּ לְחַבְרָךְ הֲלָא אֲחָתַהּ זְעֵירְתָּא שַׁפִּירָה מִנַּהּ תְּהֵי כְעַן לָךְ חֲלוּפַהּ: וַאֲמַר לְהוֹן שִׁמְשׁוֹן זַכַּאי אֲנָא זִמְנָא הָדָא מִפְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי עָבֵיד אֲנָא עִמְּהוֹן בִּישָׁא: וַאֲזַל שִׁמְשׁוֹן וְאָחַד תְּלַת מְאָה תַּעֲלִין וּנְסֵיב בְּעוּרַיָּא וּקְטַר דַּנְבָא בְּרֵישׁ דַּנְבָא וְשַׁוִּי בְּעוּרַיָּא חַד בֵּין תְּרֵין דַּנְבַיָּא בִּמְצִיעַן: וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בִּבְעוּרַיָּא וְשַׁלַּח בְּקָמַת פְּלִשְׁתָּאֵי וְאַדְלֵיק מִגְּדִישַׁיָּא וְעַד כַּרְמַיָּא

הֲלְיָרְשֵׁנוּ קְרָאתֶם לָנוּ הֲלֹא: וַתֵּבְךְּ אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן עָלָיו וַתֹּאמֶר רַק שְׂנֵאתַנִי וְלֹא אֲהַבְתָּנִי הַחִידָה חַדְתָּ לִבְנֵי עַמִּי וְלִי לֹא הִגַּדְתָּה וַיֹּאמֶר לָהּ הִנֵּה לְאָבִי וּלְאִמִּי לֹא הִגַּדְתִּי וְלָךְ אַגִּיד: וַתֵּבְךְּ עָלָיו שִׁבְעַת הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה לָהֶם הַמִּשְׁתֶּה וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיַּגֶּד לָהּ כִּי הֱצִיקַתְהוּ וַתַּגֵּד הַחִידָה לִבְנֵי עַמָּהּ: וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַנְשֵׁי הָעִיר בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי בְּטֶרֶם יָבֹא הַחַרְסָה מַה מָּתוֹק מִדְּבַשׁ וּמֶה עַז מֵאֲרִי וַיֹּאמֶר לָהֶם לוּלֵא חֲרַשְׁתֶּם בְּעֶגְלָתִי לֹא מְצָאתֶם חִידָתִי: וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ יְהוָה וַיֵּרֶד אַשְׁקְלוֹן וַיַּךְ מֵהֶם שְׁלֹשִׁים אִישׁ וַיִּקַּח אֶת חֲלִיצוֹתָם וַיִּתֵּן הַחֲלִיפוֹת לְמַגִּידֵי הַחִידָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַיַּעַל בֵּית אָבִיהוּ: וַתְּהִי אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן לְמֵרֵעֵהוּ אֲשֶׁר רֵעָה לוֹ:

טו

וַיְהִי מִיָּמִים בִּימֵי קְצִיר חִטִּים וַיִּפְקֹד שִׁמְשׁוֹן אֶת אִשְׁתּוֹ בִּגְדִי עִזִּים וַיֹּאמֶר אָבֹאָה אֶל אִשְׁתִּי הֶחָדְרָה וְלֹא נְתָנוֹ אָבִיהָ לָבוֹא: וַיֹּאמֶר אָבִיהָ אָמֹר אָמַרְתִּי כִּי שָׂנֹא שְׂנֵאתָהּ וָאֶתְּנֶנָּה לְמֵרֵעֶךָ הֲלֹא אֲחוֹתָהּ הַקְּטַנָּה טוֹבָה מִמֶּנָּה תְּהִי נָא לְךָ תַּחְתֶּיהָ: וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן נִקֵּיתִי הַפַּעַם מִפְּלִשְׁתִּים כִּי עֹשֶׂה אֲנִי עִמָּם רָעָה: וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן וַיִּלְכֹּד שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שׁוּעָלִים וַיִּקַּח לַפִּדִים וַיֶּפֶן זָנָב אֶל זָנָב וַיָּשֶׂם לַפִּיד אֶחָד בֵּין שְׁנֵי הַזְּנָבוֹת בַּתָּוֶךְ: וַיַּבְעֶר אֵשׁ בַּלַּפִּידִים וַיְשַׁלַּח בְּקָמוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיַּבְעֵר מִגָּדִישׁ וְעַד קָמָה

(גליון: ל׳ · ל׳ · ל׳ מ״ל · ח׳ · ל׳ מ״ל · ח׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · נ״רשע · ל׳ · ל׳ ומ״ל · פ׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ תם׳ · ד׳ · ג״תם׳ · נ״מ״ל · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ה׳ כבוסא׳ לכדים · ל׳)

ולי הדברי ורברבני: לו"א ד' כתיב א' בקריא' וסי' נמסר בסדר מקץ: אביהו ז' בקריא וסי' וירד אביהו אל האשה: וירד אשקלון' וירד אחיו וכל בית אביהו. ודקרוה אביהו: וישלח חירם מלך צר. ולחסה מן בני ברריו. ויחל שלמה לבנות: אברו ו' ג' חס' וג' מ"ל וסי' נמסר בראש סדר משפטים ובסדר נשא:

רלבג

ויגד לה כי הציקתהו. אפשר שיהיה הרצון בזה שמרוב השתדלות בזה עמו הלאה אותו והציקתהו עד שלא יכול להציל שלא יגיד לה החידה או יהיה הציקתהו בענין המסגל כי כשהיה תובע אותה היתה מונעת ממנו בעת שהי' יגרו תקפו וכאש' לא יכול לסבול זה הגיד לה את החידה עד שבטר' יבא השמש ביום הזה כשלם לאנשי העיר ענין הגל' החידה: לולי חרשתם בעגלתי. אמר זה להעיד להם כי אשת שמשון גלתה להם החידה ולולי זה לא מצאוהו או אמר זה ל להורות שהוא היה חושד אשתו שזנתה עם אחד מהם ולזה גלתה לו ענין החידה והוא הגידה לאנשי העיר. ובגבורתו הכה ל' מפלשתים באשקלון ולקח את חליצותם ונתנ' למגידי החידה. וחרה אף שמשון על רוע תכונת אשתו ונפרד ממנה ועלה בית אביה. וכאשר ראה אביהו כי עזבה שמשון החזירה לסור' ונתנ' לאח' מן החברים אשר רעה לו שמשון בשבעת ימי המשתה. ואחר זה בימי קציר חטים היה שב שמשון לפקוד את אשתו בגדי עזים וחשב לבוא אליה והגיד לו אביה כי נתנה למרעהו לאשה לחשבו שכבר שנאה ורצה לתת לו לפייסו אחותה הקטנה אשר היתה טובה ממנה והתפעל מזה שמשון ורצה להנקם מפלשתים ואמר שהוא נקי אם יעשה עמם רעה ולא יוכלו לגנותו על זה כי בדין היה לו להרע להם על מה שעשו כנגדו מזה הפועל. והנה התחכם שמשון להרע להם בזה האופן והוא שכבר לכד שלש מאות שועלים ולקח לפידים ושם פני זנב אל זנב מהשועלים וקשר בין הזנבות לפיד אחד והוא ענין ידלק בו האש בקלות ולאיחור תנועת השועלי' היה בוער האש בכל מקום שיעברו בו טרם עברם ממנו ובזה האופן הבעיר שמשון בקמו' פלשתים מגדיש ועד קמה ועד כרם זית ר"ל השדה שהוא כטוע זית' כדמו' כרם כי לאיחור תנועת השועלים בהם נער בהכ' האש קוד' עברם מהם וכאשר ידעו פלשתי' כי שמשון עשה זה מגד מה שעשה כנגדו אב אשתו ורצו להנק' מאבי אשתו ומאשתו ולא התפעלו כנגד שמשון כי כבר התבאר להם כי בדין עשה מה שעשה:

ויאמר

חתן התימני· חתן הפלשתי אשר בתמנה׃ אם תעשון כזאת· מאחר רגילים אתם בכך לתת אשתו של זה לזה׃ שוק על ירך׃ פרשין עם רגלאין רוכב סוס אינו נשען על ירכו כי אם על שוקו רגל אחד נתון בברזל התלוי במרכבת׃ בסעיף· בנקרת סלע עיטם וחבירו סעיפי הסלעים מסעף פארה׃ וינטשו· ויתפזרו׃ בלחי· שם מקו׳׃ למה עליתם עלינו· והלא עבדי׳ אנחנו לכם׃ לאסור את שמשון· שתאסרוהו ותסגירוהו לנו׃ לא כי אסור נאסרך· לא נהרג אותך כי אסר נאסרך׃ רוח יי׳· רוח גבורה מן קדם יי׳׃ אסוריו· קשוריו׃ טריה· לחה וראיתי בספר רפואו׳ שקורא ללחה שיוצא מן המכה טרי׃ חמו׳ חמורותי׳ בלחי החמו׳· לשבור שיבורין רבי׳ בלועא דחמר׳ רמיתינון דגורין׃ את המכתש· גומא שהשן יושבת בה ע עשוייה כמין מכתש׃ עין הקורא· מעין שבא על ידי זעקת ה הקורא אל יי׳׃ לעתיד׳

חתן ד׳ וא׳ וחתן וסי׳ נכבר בשמות׃ תעשון ט״ו וסי׳ נכסר בסוף משות וכהאי סיפרא סימן ז׳׃ ויקרא ויאמר ז׳ בחד פסו׳ וסי׳ וירא אהרן ויבן מזבח· ויקרא שמשון אל ה׳· ותלך לקחת ויקרא אליה· ויקרא אל ה׳ ויאמר·

ועד כרם זית׃ ויאמרו פלשתים מי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני כי לקח את אשתו ויתנה למרעהו ויעלו פלשתים וישרפו אותה ואת אביה באש׃ ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל׃ ויך אותם שוק על ירך מכה גדולה וירד וישב בסעיף סלע עיטם׃

ויעלו פלשתים ויחנו ביהודה וינטשו בלחי׃ ויאמרו איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו לאסור את שמשון עלינו לעשות לו כאשר עשה לנו׃ וירדו שלשת אלפים איש מיהודה אל סעיף סלע עיטם ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים ומה זאת עשית לנו ויאמר להם כאשר עשו לי כן עשיתי להם׃ ויאמרו לו לאסרך ירדנו לתתך ביד פלשתים ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם׃ ויאמרו לו לאמר לא כי אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך ויאסרהו בשנים עבתים חדשים ויעלוהו מן הסלע׃ הוא בא עד לחי ופלשתים הריעו לקראתו ותצלח עליו רוח יהוה ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו׃ וימצא לחי חמור טריה וישלח ידו ויקחה ויך בה אלף איש׃ ויאמר שמשון בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף איש׃ ויהי ככלתו לדבר וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא רמת לחי׃ ויצמא מאד ויקרא אל יהוה ויאמר אתה נתת ביד עבדך את התשועה הגדלה הזאת ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הערלים׃ ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים וישת ותשב רוחו ויחי על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד היום הזה׃

ועד זיתא׃ ואמרו פלשתאי מן עבד דא ואמרו שמשון חתניה דתמנאה ארי נסיב ית אתתיה ויהבה לחבריה וסליקו פלשתאי ואוקידו יתה וית אבוהא בנורא׃ ואמר להון שמשון אם תעבדון כהדא אלהן כד איתפרע מנכון ובתר כן אתמנע׃ ומחא יתהון פרשין עם רגלאין מחא סגיאה ונחת ויתיב בשקיף כיף עיטם׃

וסליקו פלשתאי ושרו בארעא דבית יהודה ואיתרטישו על לחי׃ ואמרו אנשי יהודה למא סלקתון עלנא ואמרו למיסר ית שמשון סליקנא למעבד ליה כמא דעבד לנא׃ ונחתו תלתא אלפין גבר מדבית יהודה לשקיף כיף עיטם ואמרו לשמשון הלא ידעתא ארי שלטין בנא פלשתאי ומה דא עבדתא לנא ואמר להון כמא דעבדו לי כן עבדית להון׃ ואמרו ליה למיסרך נחתנא למימסרך בידא דפלשתאי ואמר להון שמשון קיימו לי דילמא תשלטון בי אתון׃ ואמרו ליה למימר לא ארי מיסר נסרינך ונימסרינך בידיהון ומקטל לא נקטלינך ואסרוהי בתרתין גדילן חדתין ואסקוהי מן כיפא׃ הוא אתא עד לחי ופלשתאי יביבו לקדמותיה ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי והואה גדילתא דעל דרעוהי כביתנא דארח ביה נורא ואיתמסיו איסרוהי מעל ידוהי׃ ואשכח לועא דחמרא בטינתא ואושיט ידיה ונסבה וקטל בה אלף גברא׃ ואמר שמשון בלועא דחמרא רמיתינון דגורין בלועא דחמרא קטלית אלף גבר׃ והוה כשציותיה למללא ורמא לועא מן ידיה וקרא לאתרא ההוא רמת לחי׃ וצחי לחדא וצלי קדם יי ואמר את יהבת על יד עבדך ית פורקנא רבא הדא וכען אימות בצחותא ואיתמסר בידא דערלאי׃ ובזע יי ית כיפא דיבלועא ונפקו מיניה מיא ושתי ותבת רוחיה וחייא על כן אתקרי שמה עינא דאיתיהיבת בצלותא דשמשון היא קיימא בלחי עד יומא הדין׃

וחברו גבי בן הצרפית· ויחל יונה לבא בעיר· ויקרא אסא אל יי׳ דד״ה׃ המכתש ב׳ בקריא וסי׳ הילילו ישבי המכתש· ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי׃ קורא הקורא י׳ מלאים בליש׳ בקריא וסי׳ בבסרה ובתא׃

רדק

ועד כרם זית· ועד כרם ועד זתים הכל הבעיר וכ״תי ועד כרמיא ועד זיתיא· ויש לפר׳ כרם סמוך לזית ויקר׳ כרם זית הזיתי׳ הנטועי׳ ביחד הרבה כמו שנקרא כרם הגפנים הנטועים ביחד הרבה וכן אמרו ר״זל כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי׃ אם תעשון כזאת· אם מתחילה כשגזלו אשתי עשיתם זאת ש שרפתם אותה ואת בית אביה היה טוב אבל עתה שלא חטאת מתחילה עד שבקשתי אני די מכם לא אחדל עדין ע״א אם כן נקמתי בכם פעם אחרת ואחר כן אחדל׃ שוק על ירך· ת׳ פרשין עם רגלאין שוק הוא הרגלי וירך הוא הרוכב· ויש לפרש שוק על ירך על הנופלים בגוסס כלומר כי לא הפך אחד מהם פניו אליו ולא עמד איש בפניו אלא כלם נסו מפניו והכה אותם בנוסם ונופלי׳ שוק על ירך כי הנס ונופל על פניו מתהפך שוקו על יריכו׃ וינטשו בלחי· על שם סופו כי על דבר לחי החמור נקרא המקו׳ לחי ופירו׳ וינטשו לשון שטיחה כמו והנם נטושים על פני האדמה׃ כאשר עשו לי· רעשו לי ורע עשיתי להם וכן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו׃ ויעלהו מן הסלע· כי מקום בני יהודה היה גבוה מן הסלע כמו שא׳ למעלה וירדו אל סעיף סלע עיטם׃ בערו באש· ת׳ כביתנא דאחד ביה נורא׃ וימסו· מבנין נפעל והוא כמו וימס לבב העם׃ אסוריו· שם והאחד מהם אסור והם היתרי׳ אשר נאסר בהם׃ טריה· לחה וכן מכה טריה וכן יקראו לה בערבי טרי ו״ית בטיבתא ואם הבי׳ת שמוש פירושו בלחותה מדברי ר״זל אם היתה שדה מטוכנת מותר פי׳ לחה׃ חמור חמורתי׳· צבור וצבורי׳ כמו חמר חמרים והם שלשה משקלי׳ בזה הענין חמור משקל אחר בשקל שאור יאור וחומר מן חומרים משקל אחר בשקל קדש אדם וחמורתי׳ מן חמורה משקל אחר משקל דבור חגורה׃ רמת לחי· תרגו׳ וישלך ורמת ולפי שהשליך הלחי שם קראו רמת לחי׃ אל המכתש אשר בלחי· ו״ת ית כיפא דבלועא ירא׳ דעת התרגום כי סלע היה תחת הלחי והיה הסלע עשוי כמו מכתש לפיכך קראו מכתש ובנסחא אחרת מצאתי ית כפא דבלועה והיא הגומא שהשן תקועה בתוכה ובנוסחא אחרת מצאתי רומזא דבלעא ולא ידעתי מה׃ עין הקורא· כתרגומו עינא דאתיהיבת בצלותיה דשמשון׃

רלבג

ויאמר להם שמשון· הרצוי שתעשו כזאת להוסיף לעשות כנגדי הנה אם נקמתי בכם מענין הראשון ואחר אחדל מהרע לכם אך עתה שסבבתם לעשות כנגדי הנה אני עושה עמכם רעה והכה א אותם שמשון שוק על ירך מכה גדולה ר״ל שוק אצל ירך ודמה הרגלי׳ לשוק והפרשי׳ הרוכבים בסוסי׳ לירך כי השוק הוא למטה מהירך· ואחר ירד שמשון וישב בסעיף סלע עיטם מפני פ פלשתי׳ שהיו אורבים לו׃ וינטשו בלחי· ר״ל שהתפזרו והתפשטו במקום ההוא מענין והנם נטושים· והנה אסרו בני יהודה את שמשון בשנים עבותים חדשים לתתו ביד פ פלשתים הוא בא עד לחי שהיו שם פלשתים רבים ותצלח עליו רוח גבורה מאת יי׳ ושבו העבותים אשר על ז זרועותיו אצל גבורתו כפשתים אשר בערו באש באופן שנרמ׳ לו כאלו נמסו אסוריו מעל ידיו כי לא נצטרך ל לכח מרגיש לנתק ה העבותים ואפשר עם זה שהיו ש״אר הדברי׳ יחד ר״ל שהש״י החלים על דרך המופת ה העבותות ההם ושמם בחולשם כפשתי׳ אשר בערו באש ורוח ה הגבורה שסרתה עליו היתה בהריגתו את אלף איש בלחי החמו׳ שמצ״א ואמר שמשון בלחי ה החמור החרשתי צבור וצבורין מהרוגי׳ ואמר חמור חמורתים לזווג שם עם חמור על צד הצחות׃ ויהי ככלותו לדבר וישלך הלחי מ מידו ויקרא למקום ה ההוא רמת לחי· כי כעשית שם גבורה כ נפלאה באמצעות לחי החמור עם׳ שהמקום ההו׳ שאכלו היית המלחמ׳ היה שמו לחי ודמ׳ שהו׳ היה מקו׳ גבוה ולזה ג״כ קראו רמת לחי׃ המכתש אשר בלחי· אחשו׳ שהיה שן סלע דומ׳ למכתש במקו׳ שהיה שמו לחי ופ״ר המופת בקע אותו הש״י ויצאו ממנו מים וישת ולהזכי׳ זה הנס קרא שמו עין הקורא אשר בלחי הרצון בזה ששם היה עין הנס ש׳ הקור׳ לו שהו׳ שמשון להוציא לו משם מים·

ולא אבית ג׳ לא רחב ויד ולשבטה אתכם

רדק

וישפט את ישראל בימי פלשתים. טעם בימי פלשתים הימים שפלשתים מושלים בישראל והוא הושיעם מהם אע"פ שלא היתה תשועתם שלמה: אשה זונה. איתתא פונדקיתא וכבר כתבנו דעת המתרגם בענין רחב הזונה: לעזתים לאמר. לעזתים הוגד לאמר וכן הוא התרגום לעזתאי איתחוא למימר: ויתחרשו. כתרגומו ושתיקו כל ליליא כלומר עשו עצמן כחרשים כדי שלא ישמר מהם שמשון: ויסעם. ויסע עמם ועם הבריח כי לא כמצא ממנו מפעל הקל יוצא כי אם בודד וכן ויסע את היתד הארג עם היתד או יהיו אלה השמים פעלים יוצאים והאחרים פעלים עומדים: ואנחנו נתן לך. בפתח שלא כמנהג והדברים האלה אשר עשת לו לדעת כחו לא היו ביום אחד לא היתה שואלת ממנו יום אחד ואחר ימים היתה עוד חוקרת אותו ומציקה אותו בדבריה כמו שכתוב ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים: יתרים לחים. אשר משבטים לחים: וחליתי. כתרגומו ואחלוש: בהריחו אש. כלומר שינתק בהיותו קרוב לאש שלא ישלוט בו האש אלא מעט בריח ולדעת יונתן ויו בהריחו על האש שתרגם דארח ביה נורא: עבותים. יתרים עשויים משלשה חבלים שהם חזקים:

מחלפות

רלבג

והנה זכר שכבר שפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה ואמר בימי פלשתים להורות שבימי שמשון בכללם היו פלשתים מושלים בישראל אלא שהוא הושיעם מידם תשועת מה. אחר זה ספר שבא שמשון עזתה וראה שם אשה פונדקיתא ובא לביתה ללון שם והנה הוגד לבני עזה שבא שמשון שם וארבו לו כל הלילה בשער העיר ר"ל שהם סגרו השער וארבו לו כל הלילה בזה האופן להרגו בבקר לחשבם שהוא תחת ידם. והנה שכב שמשון עד חצי הלילה ואז קם ואחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות והסיעם עם הבריח ושמם על כתפיו והעלה אותם על ראש ההר אשר על פני חברון וזה ממה שיורה על עוצם גבורתו. אחר כן ספר שאהב אשה בנחל שורק מבנות פלשתים ושמה דלילה ודמה שנגזרה תחלה כמו שאמרו ז"ל ועלו אליה סרני פלשתים והשיאוה לפתות את שמשון שיודיעה במה כחו גדול ובמה יוכלו לאסור אותו לענותו והתל בה ג"פ ואחר זה הציקתהו בדבר עד שהלאת אותו עם שכבר היתה מונעת ממנו בעת שהיה יצרו תקפו כמו שאמרו רז"ל ולזה קצרה נפשו למות וכשקצרה נפשו למות אז הגיד לה את כל לבו והיה זה סבה שנפל ביד פלשתים ונקרו עיניו ואסרוהו בנחשתים והיה טוחן בבית האסורים כמנהג האסורים שהיו טוחנים שם מיני התבואה להשתעבד בהם. והנה

ואמרו כל כיתין דשמשון ר... כי לא היה תשוב... ואחזקית לבני דידיה ויאסר אתו לעיניהם דכי דמ' לפי שאמרה נתל

עד אור הבקר ו' וסי' ויתחרשו כל הלילה. ונבזה בהם. כי אם נותר לנבל. ולא הגידה לו דבר. עד אחד לא נעדר להם. ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר: ינתק ג' וסי' כאשר ינתק פתיל. ינתק מאהלו מבטחו.

ויִשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי פְלִשְׁתִּים עֶשְׂרִים שָׁנָה: וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן עַזָּתָה וַיַּרְא־שָׁם אִשָּׁה זוֹנָה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ: לַעַזָּתִים לֵאמֹר בָּא שִׁמְשׁוֹן הֵנָּה וַיָּסֹבּוּ וַיֶּאֶרְבוּ־לוֹ כָל־הַלַּיְלָה בְּשַׁעַר הָעִיר וַיִּתְחָרְשׁוּ כָל־הַלַּיְלָה לֵאמֹר עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וַהֲרַגְנֻהוּ: וַיִּשְׁכַּב שִׁמְשׁוֹן עַד־חֲצִי הַלַּיְלָה וַיָּקָם בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּאֱחֹז בְּדַלְתוֹת שַׁעַר־הָעִיר וּבִשְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וַיִּסָּעֵם עִם־הַבְּרִיחַ וַיָּשֶׂם עַל־כְּתֵפָיו וַיַּעֲלֵם אֶל־רֹאשׁ הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי חֶבְרוֹן:

וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיֶּאֱהַב אִשָּׁה בְּנַחַל שֹׂרֵק וּשְׁמָהּ דְּלִילָה: וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ לָהּ פַּתִּי אוֹתוֹ וּרְאִי בַּמֶּה כֹּחוֹ גָדוֹל וּבַמֶּה נוּכַל לוֹ וַאֲסַרְנֻהוּ לְעַנֹּתוֹ וַאֲנַחְנוּ נִתַּן־לָךְ אִישׁ אֶלֶף וּמֵאָה כָּסֶף: וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן הַגִּידָה־נָּא לִי בַּמֶּה כֹּחֲךָ גָדוֹל וּבַמֶּה תֵאָסֵר לְעַנּוֹתֶךָ: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ שִׁמְשׁוֹן אִם־יַאַסְרֻנִי בְּשִׁבְעָה יְתָרִים לַחִים אֲשֶׁר לֹא־חֹרָבוּ וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּאַחַד הָאָדָם: וַיַּעֲלוּ־לָהּ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים שִׁבְעָה יְתָרִים לַחִים אֲשֶׁר לֹא־חֹרָבוּ וַתַּאַסְרֵהוּ בָּהֶם: וְהָאֹרֵב יֹשֵׁב לָהּ בַּחֶדֶר וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וַיְנַתֵּק אֶת־הַיְתָרִים כַּאֲשֶׁר יִנָּתֵק פְּתִיל־הַנְּעֹרֶת בַּהֲרִיחוֹ אֵשׁ וְלֹא נוֹדַע כֹּחוֹ: וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן הִנֵּה הֵתַלְתָּ בִּי וַתְּדַבֵּר אֵלַי כְּזָבִים עַתָּה הַגִּידָה־נָּא לִי בַּמֶּה תֵּאָסֵר: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אִם־אָסוֹר יַאַסְרוּנִי בַּעֲבֹתִים חֲדָשִׁים אֲשֶׁר לֹא־נַעֲשָׂה בָהֶם מְלָאכָה וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּאַחַד הָאָדָם: וַתִּקַּח דְּלִילָה עֲבֹתִים חֲדָשִׁים וַתַּאַסְרֵהוּ בָהֶם וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וְהָאֹרֵב יֹשֵׁב בֶּחָדֶר וַיְנַתְּקֵם מֵעַל זְרֹעֹתָיו כַּחוּט: וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן עַד־הֵנָּה הֵתַלְתָּ בִּי וַתְּדַבֵּר אֵלַי כְּזָבִים הַגִּידָה לִּי בַּמֶּה תֵּאָסֵר וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אִם־תַּאַרְגִי אֶת־שֶׁבַע

ודן ית ישראל ביומי פלשתאי עסרין שנין: ואזל שמשון לעזתא וחזא תמן איתתא פונדקיתא ועל לותה: לעזתאי איתחוה למימר אתא שמשון הלכא ואסחרו וכמנו ליה כל ליליא במעלנא דתרע קרתא ושתיקו כל ליליא למימר עד ניהור צפרא ונקטליניה: ושכב שמשון עד פלגות ליליא וקם בפלגות ליליא ואחד בדשי תרע קרתא ובתרין סיפיא ונטלינון עם עברא ושוי על כתפוהי ואסקינון לריש טורא דעל אפי חברון: והוה בתר כן ורחים איתתא בנחלא דשורק ושמה דלילה: וסליקו לותה טורני פלשתאי ואמרו לה שדילי יתיה וחזי במה חיליה רבא ובמה ניכול ליה ונסריניה לעניותיה ואנחנא נתן ליך גבר אלף ומאה סלעין דכסף: ואמרת דלילה לשמשון חוי כען לי במה חילך סגי ובמה תיתאסר לעניותך: ואמר לה שמשון אם יסרונני בשבע יתרין רטיבין דלא יבישו ואחלוש ואיהוי כחד מן בני אנשא: ואסיקו לה טורני פלשתאי שבעא יתרין רטיבין דלא יבישו ואסרתיה בהון: וכמנא יתיב לה באידרון בית משכב ואמרת ליה פלשתאי אתו עלך שמשון ופסק ית יתריא כמא דמתפסק חוטא דכיתנא דארח ביה נורא ולא איתידע חיליה: ואמרת דלילה לשמשון הא שקרת בי ומללתא עמי כדבין כען חוי כען לי במה תתאסר: ואמר לה אם מיסר יסרונני בגדילן חדתן דלא אתעבידא בהון עיבידתא ואחלוש ואיהוי כחד מבני אינשא: ונסיבת דלילה גדילן חדתן ואסרתיה בהון ואמרת ליה פלשתאי אתו עלך שמשון וכמנא יתיב באידרון בית משכבא ופסקינון מעל דרעוהי כחוטא: ואמרת דלילה לשמשון עד הכא שקרת בי ומלילת עמי כדבין חוי כען לי במה תתאסר ואמר לה אם תשתן ית שבע

רשי

לעזתים לאמר. לאנשי עזה נאמר: ויתחרשו. נהגו עצמן בשתיקה: ויסעם. ויעקרם ממקומם: יתרים. חבלים דקים: ולא נודע כחו. לא הוצרך להתחזק בנתקו אותם: עבותים. חבלים גסים:

מחלפות

חזות חסלש לא בסדרה ינתק. נעשה ח' קמצין וסי' נמסר בסדר ...

מחלפות. קווצות: עם המסכת: תיעם אכסנא במשתיתא ר"ל לארג קווצות ראשו עם היריעה ויהיו ארוגים במה שים ארוג במסכת ואחר כן לתקוע היתד שלא יתנענע עמוד העץ שמקפלין בו הארוג ויעמוד בחוזק שלא יוכל לזוז והיא עשתה כן: את היתד הארג. חסר הסמך ר"ל היתד יתד הארג. או בא הסמיכו' על ה"א הידיע' הלשכות הקדם והדומים לו והארג הוא שם הכלי שמקפל האורג הבגד לפניו באורגו ות"י אכסנא דגרדאין והוא בשם נקודות: ותאלצהו. רפה הלמ"ד דיכו להרגש ופירושו ותחלצהו: ותקצר נפשו למות. אמרו רז"ל בלשון נקיה שהיתה שומטת כר מתחתיו בשעת גמר תשמיש: כי הגיד לה כל לבו. מהיכן ידע' אמרו רז"ל יודעת היתה אותה הרשע' באותו הצדיק שלא היה מוציא שם שמים לבטלה וכיון שאמר נזיר אלהים אני ידעה שהגיד לה את כל לבו ויש לפרש כי הכירה בדבריו כי אמת אמר לה כי אמ' לה הסבה שבעבור' היה לו הכח ואמר וסר ממני כחי ולא אמר כן בשלשה פעמים אלא וחליתי כלומ' יחלום כחי מחוזק היתרים אך בפעם הזאת אמ' וסר ממני כחי: עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו. לה כתיב וקרי לי והכתוב דברי השליח שאמר לסרני פלשתים והקרי דבריה שצותה לשליח: ותישנהו. וכן עשתה בכל הפעמים שאסרה אותו היתה מישנתו תחלה כדי שלא יבעט באסרה אותו וזה הוא שאמ' בפעם השלישית וייקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת: ותקרא לאיש. לאיש המגלח. ופירוש ותגלח כותה לו שיגלח והוא יוצא לשליטי או לקחה היא המספרי' מיד האיש וגלחה אותו: ותחל לענותו. אף על פי שגלחה אותו והוא ישן הרגיש בעצמו ענוי וחלום בגלחה אותו: אצא כפעם בפעם ואנער. כמו שהיה עושה בכל פעם ופעם שהיה מקיץ מ משנתו ומתחזק כן חשב לעשות הפעם הזאת ולהתחזק ופי' ואנער מהשינה: והוא לא ידע. והלא הגיד לה כל לבו ודעתו היה כאשר יגלח יסור כחו ממנו כמו שאמר וסר ממני כחי ואם כן היאך אמר והוא לא ידע אלא שכח בשנתו מה שאמר לה וחשב שהיה זאת הפעם כפעמי' האחרות ולא נזכר שסר כחו מעליו שעדין לא נעור משנתו משלם או פי' והוא לא ידע ששר ממנו כחו אבל לא ידע כי י"י סר מעליו כי חשב שאף על פי שסר ממנו כחו שיעזרהו הא' בפעם הזאת שלא יפול ביד פ פלשתים: בנחשתים. כתרגומו בשלשלן דנחש: ויהי טוחן. נראה כי מנהג הארצות ההם בזמן ההוא להיות ריחים בבית האסורים להיות מתפרנסים מהטחינה האסורים שהיו ב בנחשתים ואין להם מלאכה א אחרת להתפרנס שם אלא ב בטחינה בריחים וכן הוא אומר בתורה עד בכור השפחה אשר אחר הריחים ואמר עד בכור השבי אשר בבית הבור ידמה כי הכל אחד והשבויים טוחנים היו בבית הסהר ודרך הדרש רחוק בזה שפירשו כמו תטחן לאחר אשתי שכל אחד היה מביא אשתו לו שתתעבר ממנו וכימה תועלת היה להם בזה והלא סר ממנו כחו וכן ת"י על דרך פשוטו והוה טחין בבית

ריחיא: ויחל שער ראשו לצמוח. כאשר גלח כמו שגלחו שבע מחלפו' ראשו כן החלו לצמוח והטע' הספור בזה לפי מה שאומר ויאמ' שמשון אל הנער שחשב שמשון שישוב לו כחו עם שערו ואמ' לנער שימישהו את העמודי' כי חשב כיון שצמח ראשו זה היה סבת השבת כחו אליו בעזר האלהים: לדגון אלהיהם ולשמחה. מקור בשקל לירא' את י"י: חללינו. לשון רבי' ואעפ"י שהוא בלא יוד: כי טוב. כי טוב כתי' וקרי כטו' והענין אחד: האסירי'. כתי' ביוד וקרי האסורי' בוי"ו והענין אחד זה תואר וזה פעול: והעמידו

ולבך ה' בקריא' וסי' איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי. כי אין עיניך ולבך. ולבך תשית לדעתי. עיניך יראו זרות. אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר: ראשי כ"ד בקריא' וסי' במס' רבתא: ויאסרהו ג' בקריא' וסי' וינקרו את עיניו. וילכדו את מנשה בחחים דה"ה. בשנים עבותים. ונמסר גם בלך לך:

מחלפות ראשי עם המסכת: ותתקע ביתד ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון ויקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת: ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי זה שלש פעמים התלת בי ולא הגדת לי במה כחך גדול: ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר נפשו למות: ויגד לה את כל לבו ויאמר לה מורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל האדם: ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו ותשלח ותקרא לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו ועלו אליה סרני פלשתים ויעלו הכסף בידם: ותישנהו על ברכיה ותקרא לאיש ותגלח את שבע מחלפות ראשו ותחל לענותו ויסר כחו מעליו: ותאמר פלשתים עליך שמשון ויקץ משנתו ויאמר אצא כפעם בפעם ואנער והוא לא ידע כי יהוה סר מעליו: ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו ויורידו אתו עזתה ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוחן בבית האסירים: ויחל שער ראשו לצמח כאשר גלח:

וסרני פלשתים נאספו לזבח זבח גדול לדגון אלהיהם ולשמחה ויאמרו נתן אלהינו בידנו את שמשון אויבנו: ויראו אתו העם ויהללו את אלהיהם כי אמרו נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו ואשר הרבה את חללינו: ויהי כי טוב לבם ויאמרו קראו לשמשון וישחק לנו ויקראו לשמשון מבית האסירים ויצחק לפניהם ויעמידו אתו בין העמודים:

גדילת רישי עם אכסנא במשתיתא: ונקשת בסיכתא ואמרת ליה פלשתאי אתו עלך שמשון ואיתער משינתיה ונטל ית אכסן דגרדסן וית משתיתא: ואמרת ליה איכדין תימר רחמתיך ולבך לית עימי דנן תלת זימנין שקרת בי ולא חויתא לי במה חילך סגי: והוה כד אעיקת ליה בפיתגמהא כל יומיא ודחקתיה ועקת נפשיה לממת: וחוי לה ית כל ליביה ואמ' לה מספר לא עדא על רישי ארי נזירא דיי אנא מבטנא דאמא אם אתגלח ויעדי מיני חילי ואחלוש ואהוי כחד מן בני אנשא: וחזת דלילה ארי חוי לה ית כל ליביה ושלחת וקרת לטורני פלשתאי למימר סקו ברם זימנא הדא ארי חוי לי ית כל ליביה וסליקו לותה טורני פלשתאי ואסיקו כספא בידיהון: ואשכבתיה על ברכהא וקרת לגברא וגרעת ית שבע גדילת רישיה ושריאת לעניותיה ועדא חיליה מיניה: ואמרת פלשתאי אתו עלך שמשון ואתער משינתיה ואמר אפוק כזמן בזמן ואיתגבר והוא לא ידע ארי גבורתא דיי עדת מיניה: ואחדוהי פלשתאי ונקרו ית עינוהי ואחיתו יתיה לעזה ואסרוהו בשלשלן דנחש והוה טחין רחיא בבית אסיריא: ושרי סער רישיה לצמחא בתר דאיתגלח: וטורני פלשתאי אתכנישו לדבחא דבח רבא לדגון טעותהון ולחדווא ואמרו מסרת דחלתנא בידנא ית שמשון בעיל דבבנא: וחזו יתיה עמא ושבחו ית טעותהון ארי אמרו מסרת דחלתנא בידנא ית בעיל דבבנא וית מחריב ארענא ודי אסגי ית קטילנא: והוה כד שפר לבהון ואמרו קרו לשמשון ויחייך לנא וקרו לשמשון מבית אסיריא וחייך קדמיהון ואקימו יתי בין עמודיא:

רשי

מחלפות. קווצות. פלוצ"יים בלע"ז: עם המסכת. עץ שהגרדי מיסך בו את השתי ושם העץ אכמובל"א בלע"ז ולשון מסכת אורטור"א בלע"ז: ותאלצהו. דוחקתו ואין לו דמיון: ותרא דלילה כי הגיד לה. נכרין דברי אמת: ותקרא לאיש. לשלוחן של סרנים: ויורידו אותו עזתה. מקום תחלת קילקולו: ויהי טוחן בריחים. מלאכה כפיה ורבותי' פירשו מה שפירשו: בין

רלבג

והנה סרני פלשתים חשבו לתת תודה ל לאלהיהם על אשר נפל בידם שמשון אויבם ומחריב ארצם והיה זה סבה שקראו ל לשמשון שיצחק ל לפניהם כדי שיראוהו כלם ויתבאר להם מה הגיע להם מהטוב ב בנפלו בידם:

והנה

מסרה

ולשמחה ג' בקריא' וסי' לדגון אלהיה' ולשמח' צום הרביעי וצום. ולשמחה מה זה עשה: ויהללו ד' בקריאה וסי' ויראו אתה שרי פרע'. ויראו אתו העם דשמשון. גם חצני נערתי. עד לשמחה: כטוב ד' בקריא' וסי' ויהי כיטוב לבם כן כתיב. גפן בוקק ישראל פרי. כטוב לב אמנון. כטוב לב המלך ביין: ויצחק כל ליש' שחוק כתיב ש' במ"ב כתיב צ' וסי' ויצחק לפניהם. ההיה לצחק וללעג. וכל אורייתא דכוות' כתיב צ':

רדק

והימשני. כתיב שרשו ימש והמישני קרי שרשו מוש והענין אחד כמו ייטב וטוב ועניינו ענין המשוש אל הדבר כמו לא ימיש עמוד הענן לא ימיש מתוך האהל שהם ענין הסרה אלא שאלו פעלים עומדים וזה פועל יוצא ואלו ענין ריחוק מפני שהם דבקים עם מ"ם וזה ענין קרוב מפני שהוא דבק עם את כמו אל במקומות׃ ואת העמודי'. כמו ואל וכמוהו ואת בית יי' אני הולך ואחרים זולתו ו"ת אותו ענין מישוש וכתי' והמישני ומוש ומשש בענין אחד ולזה הפירוש יהיה כמשמעו׃ נקם אחת. סמוך נקם אחת משתי עיני כלומר מאחת משתי עיני אנקם מהם ובדרש אמר רבונו של עולם תן לי שכר עיני אחת בעולם הזה ושכר עיני אחרת תהא שמורה לי ומתוקנת לעתיד לבא ורפיית ת"ו משתי על הנכונה כי כל אות בג"ד כפ"ת אח' שוא נע רפה לבד ממלת שתי שתי שנקראת דגש ואנשי מזרח קוראים אות' באות בגובה אשתי' אשתי להיות השוא נח׃ וילפת. כמו ויטה מן ויחרד האיש וילפת ילפתו ארחו דרכו שהוא ענין ההפוך והנטייה׃ והוא שפט. והרי אמר למעלה וישפט את ישראל אלא למעלה אמר וישפט אחר התשועה שנעשית לו בענין הקורא כאלו אז מת כי לא נעשית לו אחר כן תשועה אבל החלה תפלתו ולא היתה לו אלא במותו. ועכשיו כשמת אמר והוא שפט את ישראל כמו שאמר בכל שופט ושופט ויש בו דרש למה נאמר שני פעמים כי שפט את ישראל עשרים שנה אמר ר' אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כמו שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו׃ ויהי

רשי

והימשני. מטטיר בלעז כמו אולי ימושני׃ בין העמודים אשר הבית נכון עליהם׃ והימשני. זכרני נא. זכור עשרים שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל זה ממקום למקום׃ נקם אחת משתי עיני. ושכר עין השנית הנח לי לעולם הבא וכאן פרע לי שכר האחת מהן׃ וילפת. ויאחז אכרפ"א בלע"ז כמו וילפת ויחרד האיש וילפת כאחז בזרועו האשה׃ ויהי

תמות ג' בקריא' וסי' תמות נפשי עם פלשתים. תמות נפשי מות ישרים. תמות בנער נפשם וחיתם. וחד ותמת בצמא. וחד את פלגשי ענו ותמת. ונמסר גם בסדר בלק׃ וכל בית ה' ב' וסי' נמס' בהאי סיפרא סימן ט'׃ אביהו ז' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן י"ד׃

וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן לְעוּלֵימָא דְמַתְקֵיף בִּידֵיהּ שְׁבוֹק מִינִי וַאֲמַשְׁנִי יָת עַמּוּדַיָא דְבֵיתָא מְתַקַּן עֲלֵיהוֹן וְאֶסְתְּמֵיךְ עֲלֵיהוֹן׃ וּבֵיתָא מְלֵי גַבְרַיָא וּנְשַׁיָא וְתַמָּן כָּל טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְעַל אִיגְרָא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא וְאִתְּתָא דַחֲזַן בְּחוּכָא דְשִׁמְשׁוֹן׃ וְצַלֵּי שִׁמְשׁוֹן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִדְכַר כְּעַן קְיָמָךְ וְתַקְּפִנִי כְּעַן בְּרַם זִימְנָא הָדָא יְיָ וְאֶתְפְּרַע פּוּרְעָנוּתָא חֲדָא מִתַּרְתֵּי עֵינַי דְּנַקַּרוּ לִי פְלִשְׁתָּאֵי׃ וַאֲחַד שִׁמְשׁוֹן יָת תְּרֵין עַמּוּדֵי מְצִיעָאֵי דְבֵיתָא מְתַקַּן עֲלֵיהוֹן וְאִסְתְּמֵיךְ עֲלֵיהוֹן חַד בִּימִינֵיהּ וְחַד בִּסְמָלֵיהּ׃ וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן תְּמוּת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתָּאֵי וּנְגַד בְּחֵילָא וּנְפַל בֵּיתָא עַל טוּרְנַיָא וְעַל כָּל עַמָּא דִי בֵיהּ וַהֲווֹ קְטִילַיָא דִּיקְטַל בְּמוֹתֵיהּ סַגִּיאִין מִדִּיקְטַל בְּחַיּוֹהִי׃ וּנְחַתוּ אֲחוֹהִי וְכָל בֵּית אֲבוּהִי וּנְטָלוּ יָתֵיהּ וּסְלִיקוּ וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאוֹל בְּקִבְרָא דְמָנוֹחַ אֲבוּהִי וְהוּא דָן יָת יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִין שְׁנִין׃

וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל־הַנַּעַר הַמַּחֲזִיק בְּיָדוֹ הַנִּיחָה אוֹתִי וַהֲמִשֵׁנִי אֶת־הָעַמֻּדִים אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וְאֶשָּׁעֵן עֲלֵיהֶם׃ וְהַבַּיִת מָלֵא הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְשָׁמָּה כֹּל סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וְעַל־הַגָּג כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וְאִשָּׁה הָרֹאִים בִּשְׂחוֹק שִׁמְשׁוֹן׃ וַיִּקְרָא שִׁמְשׁוֹן אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יְהוִה זָכְרֵנִי נָא וְחַזְּקֵנִי נָא אַךְ הַפַּעַם הַזֶּה הָאֱלֹהִים וְאִנָּקְמָה נְקַם־אַחַת מִשְּׁתֵי עֵינַי מִפְּלִשְׁתִּים׃ וַיִּלְפֹּת שִׁמְשׁוֹן אֶת־שְׁנֵי עַמּוּדֵי הַתָּוֶךְ אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וַיִּסָּמֵךְ עֲלֵיהֶם אֶחָד בִּימִינוֹ וְאֶחָד בִּשְׂמֹאלוֹ׃ וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן תָּמוֹת נַפְשִׁי עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיֵּט בְּכֹחַ וַיִּפֹּל הַבַּיִת עַל־הַסְּרָנִים וְעַל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בּוֹ וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים אֲשֶׁר הֵמִית בְּמוֹתוֹ רַבִּים מֵאֲשֶׁר הֵמִית בְּחַיָּיו׃ וַיֵּרְדוּ אֶחָיו וְכָל־בֵּית אָבִיהוּ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ וַיַּעֲלוּ וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל בְּקֶבֶר מָנוֹחַ אָבִיו וְהוּא שָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים שָׁנָה׃

רלבג

והנה סבב שמשון עם הנער המחזיק אותו שיביאהו למשש העמודים אשר הבית נכון עליהם למששם כדי שישען עליהם. וקרא שמשון לשם ית' שיחזקהו בפעם הזאת להנקם מאויביו שנקרו עיניו ושמע השם לקולו ובחר שמשון למות עם פלשתי' כדי שינקם מהם. והנ' הטה שמשון שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ונשען וכבר נסמך עליה' א' בימינו ואחד בשמאלו והטה אותם בכח בדרך שנפל הבית על הסרנים ועל כל העם עד שנשבר המית במותו רבים מאשר המית בחייו. והנה זכר אחר זה פעם שנית שהוא שפט את ישראל עשרים שנה להורו' כי הזמן שישב בארץ פלשתים נכלל באלו הכ' שנה׃

והתועלות

המגיעות מזה הספור הן אלו׃

הראשון לפרסם מה שנפלו בו ישראל מהרע תכף שהרשיעו לעבוד את אלהי הגוים אשר הפילם השם ביד ישראל עד שבשנה ההיא רעצו ורצצו פלשתים ובני עמון את ישראל והתמיד השעבוד הזה החזק שמנה עשרה שנה עד ששבו אל י"י בכל לבם כי בזה תתקיים אמונת ההשגחה והגמול והעונש אשר היא גדולה שבפנות התוריות ולזאת הסבה גם כן זכר כאשר שבו אל י"י בכל לבם נעזרו מאת השם יתברך להכניע אויביהם׃

השני הוא להודיע שאין ראוי לרדוף החלושים כי אין בשער עזרתם הלא תראה מה שקרה לזקני גלעד שרדפו יפתח בעבור אחיו שהיו קרוביהם וגרשוהו מהסתפח בנחלתו ולסוף הענין נצטרכו אליו שיהיה מושל עליהם׃

השלישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעשה דבר מה לתקות גמול שיעשה דבריו בחכמה באופן שיגיע לו הגמול אחר עשותו המעשה ולזה רצה יפתח שישימו זקני גלעד י"י עד ביניהם על תנאיהם כדי שיתברר לו שלא יהתלו בו אחר נצחו זו המלחמה אשר בעבורה אמרו לו זקני גלעד שיהיה להם לקצין והיא מלחמת בני עמון והיה זה במצפה שהיה מקום שהיו מתקבצים בו ישראל תמיד כי נגלו בו דברי' כפלאים כאילו ויצף יי' בם׃

הרביעי הוא להודיע שאין ראוי להלחם עם האנשים אם לא היתה שם סבה ראויה תביא על זה ועל זה ספר שלח יפתח מה ששלח לבני עמון והיה משיב לו מלך בני עמון תחלה כי בסבת החמס שעשו לו ישראל בארץ ההיא שהחזיקו בה הוא רוצה להלחם עמם ובסוף הענין כשנתבאר שלא היתה שם סבה ראויה תכריעהו לזה ואמר יפתח שישפוט הש"י בינותיהם כי עול היה עושה לו מלך בני עמון ונמשך מזה שנשבר כחו והכה בבני עמון מכה רבה מאד׃

החמישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעשה ענייניו בחכמה ובהתישבות כדי שלא תשיגהו החרטה על זה הלא תראה כי יפתח מהר לנדור נדר לי"י בזולת התישבו והשיגתהו החרטה כי היה ראוי שיתישב תחלה אם היה שתצא בתו מדלתי ביתו לקראתו שיקדש לי"י דבר אח' זולתה ולא ימנע ממנה פרי בטן׃

הששי הוא להודיע שראוי למי שיבקש טוב מה מהש"י שידור לו נדר מה כדי לפרסם בלב האנשי' כי כל הטובו' מאתו ולזה זכר כי יפתח נדר לי"י אם יתן בני עמון בידו׃

השביעי הוא להודיע שמי שנדר לי"י יתחייב לו שיקיימהו ואע"פ שיכבד לו מאד הלא תראה כי יפתח בעבור שפצה פיו לי"י הוכרח לקיים את נדרו אע"פ שהיה הדבר לו בתכלית הקושי. והנה יש לשואל שישאל איך לא נשאל יפתח על נדרו כי כבר היה פינחס קיים והוא היה יודע פי' התורה בשלימות ואפשר שנאמר שלא היה יודע יפתח שיש לנדרים היתר גם לא ידעו זה אז אחד מאנשי גבולו כי כבר נשקעו כלם במנהגי הגוים ועזבו את התור' ימים רבים והנה החכם אין לו להתיר את הנדרים אלא כשישאל הנודר היתר לנדרו להיותו מתחרט בנדר. ואפשר גם כי בקיום זה הנדר פרסום הנס שעשה לו הש"י היה בלתי ראוי שיתחרט יפתח על זה הנדר לפי מה שחשב׃

השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקנא לחברו ברעותו שהגיע ממנו פועל טוב כשלא קרא לו בעשיית הטוב ההוא כדי שיהיה נקרא על שמו ג"כ זה הפועל הטוב הלא תראה כי בני אפרים היו מקנאים על יפתח כשלא קרא להם ללכת עמו וקרה להם מפני זה מהרע מה שקרה׃

התשיעי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה בלתי מכיר הטובה שקבל מאחר ויגמול רע תחת טוב הלא תראה כי בני אפרים שהיה להם להכיר הטו' שבא להם ע"י יפתח ולגמול להם חסד על זה כשחשבו לגמול להם רע תחת טוב שעם להם נמשך להם מהרע הנפלא מה שספר בזה הספור עד שנפלו מבני אפרים מ"ב אלף׃

העשירי הוא להודיע שאין ראוי לבעלי היכולת לגנות החלושים הלא תראה כי בני אפרים היו קורין גלעד פליטי אפרים על דר הבוז והאבן שמאסו היתה לראש פנה וקעקעה את בנינם החזק׃

האחד עשר הוא להודיע שראוי שתלך האשה אחר בעלה ולא ימנענה מזה גדלות בית אביה ולזה זכר מאבצן עם היותו גדול שכבר שלח שלשים בנות החוצה׃

השנים עשר הוא להודיע עוצם ההשגחה האלהית בענין שמשון בעבור ישראל וזה כי מפני שנגלה לשם ית' שסופו

רשי

ויהי איש מהר אפרים. אע״פ שנכתבו שתי פרשיות הללו בסוף הספר של מיכה ושל פלגש בגבעה בתחלת השופטים היה בימי עתניאל בן קנז שנאמר וישימו להם בנידן את הפסל כל ימי היות בית אלהים בשילה למדנו שכל ימי שילה היה פסל מיכה ובפלגש בגבעה נאמ׳ על יבוס שבירושלם לא נסור אל עיר נכרי למדנו שעדיין לא כבשו את ירושלם: אשר לוקח לך. אשר נגנב ממך ויש לו דומה כי אמה עבורה לנו עבור ממנו: ואת אלית. קללת כל מי שגנבו וגם אמרת הקללה באזני: הנה הכסף. כשמוד לך עליו שהו׳ בידי שאני לקחתיו: וישב את אלף ומאה הכסף לאמו. אשר החזירו לה ובמקום שהוא שם הרי הוא ברשותך: הקדש הקדשתי אותו מידי לבני. קבלתי עליו למוסרו מידי לידך לשם פסל מסכה תנהו לי עתה ומידי אני אשיבנו אליך: יש אומרים שהאשה הזאת היא דלילה לפי שכתוב אלף ומאה כסף וטעות הוא בידם שהרבה שנים קודם שמשון למיכה אך הפרשיות נסמכו על הכסף הרע שוה כאן וכאן וכסף על פורענות היו שניהם: בית

יז ויְהִי־אִישׁ מֵהַר־אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ מִיכָיְהוּ׃ וַיֹּאמֶר לְאִמּוֹ אֶלֶף וּמֵאָה הַכֶּסֶף אֲשֶׁר לֻקַּח־לָךְ וְאַתְּי אָלִית וְגַם אָמַרְתְּ בְּאָזְנַי הִנֵּה־הַכֶּסֶף אִתִּי אֲנִי לְקַחְתִּיו וַתֹּאמֶר אִמּוֹ בָּרוּךְ בְּנִי לַיהוָה׃ וַיָּשֶׁב אֶת־אֶלֶף־וּמֵאָה הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתֹּאמֶר אִמּוֹ הַקְדֵּשׁ הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַכֶּסֶף לַיהוָה מִיָּדִי לִבְנִי לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וְעַתָּה אֲשִׁיבֶנּוּ לָךְ׃ וַיָּשֶׁב אֶת־הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתִּקַּח אִמּוֹ מָאתַיִם כֶּסֶף וַתִּתְּנֵהוּ לַצּוֹרֵף וַיַּעֲשֵׂהוּ פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וַיְהִי בְּבֵית מִיכָיְהוּ׃

ב׳ וכל אלף דכו׳ · ואת ית׳ · כ״ה · י׳ · כ״ה · ב׳ יתי מ״ל ותר חס

וַהֲוָה גַּבְרָא מִטּוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וּשְׁמֵיהּ מִיכָיְהוּ׃ וַאֲמַר לְאִימֵּיהּ אֶלֶף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף דְּאִתְנְסִיב לִיךְ וְאַתְּ אוֹמֵית וְאַף אֲמַרְתְּ קֳדָמַי הָא כַּסְפָּא עִמִּי אֲנָא נְסֵיבְתֵּיהּ וַאֲמַרַת אִמֵּיהּ בְּרִיךְ בְּרִי קֳדָם יְיָ׃ וַאֲתֵיב יַת אֲלַף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף לְאִימֵּיהּ וַאֲמַרַת אִמֵּיהּ אַקְדָּשָׁא אַקְדֵּישִׁית יַת כַּסְפָּא קֳדָם יְיָ מִן יְדִי לִבְרִי לְמֶעְבַּד צְלַם וּמַתְכָא וּכְעַן אֲתֵיבִינֵיהּ לָךְ׃ וַאֲתֵיב יַת כַּסְפָּא לְאִימֵּיהּ וּנְסֵיבַת אִמֵּיהּ מָאתַן סִלְעִין דִּכְסַף וִיהַבִיתֵיהּ לְקֵינָאָה וַעֲבַדֵיהּ צְלַם וּמַתְכָא וַהֲוָה בְּבֵית מִיכָה׃

רדק

ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו. כתוב בסדר עולם כי בימי כושן היה פסלו של מיכה שנ׳ וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות שם בית האלהים וגו׳ ובימיו היתה פלגש בגבעה שנאמר ויקם וילך עד נכח יבוס היא ירושלם ואמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישרא׳ הנה ואם מפני הפסוקים האלה אמר אע״פ בימי יהושע היה פסלו של מיכ׳ כי בימיו השכינו אהל מועד בשילה אחר ארבע עשרה שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו וזה רחוק שבימי יהושע היה זה הפסל שהרי כתוב ויעבדו את יי׳ כל ימי יהושע ועוד שאמר אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולא היה זה בימי יהושע כי אפי׳ על המזבח שבנו בני גד ושבט ראובן אמרו לעלות עליה׳ לצבא כל שכן פסל מיכה ומה שאמר כי דבר פלגש בגבע׳ היה בימים ההם מפני שאמר לא נסור אל עיר נכרי דומה שלא נכבשה ירושלם עדין ואני אומ׳ כי בימי יהושע נכבשה שנאמ׳ ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהוש׳ ובני ישר׳ ובכללם מלך ירושלם אחד ואומ׳ ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישרא׳ להורישם וישב היבוסי את בני יהוד׳ בירושלם הנה כי לקחו בני ישרא׳ ויהודה ירושלם בימי יהושע לבד מצודת ציון שלא נכבשה עד דוד ונראה כי לא נתיישבה ירושלם מישר׳ כל כך אע״פ שנכבשה לפי שהיה היבוסי עדיי׳ שם והלוי ונערו כשעברו נכח יבוס היה ערב ודומה כי משפחת היבוסי היה דרכם לא משפחת ירושלם שהיו בה ישראל ואם בא ללון שם בערי היבוסי היו פוגעי׳ תחילה ואמר לו נערו נסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה ואמר לו אדוניו לא נסור אל עיר נכרי ואמרו בדרש כי נסמך זה הענין לענין שמשון מפני שהיו אלף ומאה כסף בדבר שמשו׳ לרעה ואלף ומאה כסף של אם מיכה גם כן לרעה ונסמך גם כן אליו דבר פלגש בגבעה כי בעון פסל מיכה נהרגו כמה אלפים מישרא׳ במלחמת בנימין ולולא זה לא היו מתים מישראל כי בדין היו נלחמים עם בנימן לבער הרעה מישראל: אשר לקח לך. הכסף אשר לך אשר לקח ונגנב מאתך: ואת אלית. כל מי שלקח אותו יהיה כך וכך אני מודה כי אני לקחתיו והשיב הכסף לאמו ואמר׳ לו אמו אחר שהשבת אותו לי הנה הקדשתי הכסף מידי לך שתעשה ממנו פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך שתעש׳ ממנו הפסל ולא רצה מיכה להשתדל בו לעשות הפסל ומסכה והשיבו פעם אחרת לאמו ואמו לקחה מאתים כסף ונתנתם לצורף לעשות פסל ומסכה והמאתים כסף היו שכר הצורף ובתשע מאות כסף עשה הפסל והמסכה: לו

רלבג

שסופו ללקות בדבר הנשים התחכם למנעו מזה כפי היכולת ולזה היה נזיר אלהי׳ מן הבטן ונמנעה ממנו התגלחת להוסיף לו כח באופן שתשלם לו ההצלה מצד הגבורה אם לא יוכל לכבוש יצרו מבנות הפלשתים והוזהרה אמו שתנהג מקצת דיני הנזירות בעודה הרה ממנו לזאת הסבה בעינה ומן הנראה שזאת ההשגחה היתה עוד מצד תפלת הנביא יעקב שאמר לישועתך קויתי יי׳ וזה שכשראה הרע הראוי לבא לשמשון לסוף הענין מפאת הנשים אמר שהוא מקוה מהשם ית׳ שיושיעהו מזה על דרך ההשגחה: **הי״ג** הוא להודיע שראוי לחקור בדברים המיוחדי׳ לתכלית מה בתכלית מה שאפשר כדי שיגיע מהם התכלית הדרוש ולזה ספר שלא סמך מנוח על דברי אשתו אבל בקש מאת השם ית׳ שישוב לו איש האלהים אשר שלח כדי שתשלם לו הידיע׳ מה יהיה משפט הנער ומעשהו ומי הוא זה האיש אם הוא ראוי לסמוך עליו: **הי״ד** הוא להודיע ולפרסם ענין המופתים אשר יעשה השי״ת ע״י נביאו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר זה המופת שנעשה בפני מנוח ואשתו בעליית המלאך בלהב המזבח ומופת שמשון המס אסוריו מעל ידיו ובקע המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים להציל שמשון מהצמא החזק שהיה לו: **החמשה עשר** הוא להודיע שכבר תקשה מאד השגת המלאך ולזה חשב מנוח שימות כשהשיגו מלאך השם וכן זכר זה גדעון והיה זה כן כי כשהשיג השכל אשר לנו המציאות הרוחני ידמה שיחוייב שידבק בו וישאר הגוף מת אם לא ילוה לו עזר אלהי: **הששה עשר** הוא לפרסם קיום יעודי השם ולזה התחיל לספר הגבורה שעשה שמשון מדבר כפיר האריה ולקחו האשה שלקח בתמנתה שהיתה סבה להפיל חללים רבים מפלשתים ולזאת הסבה אמר כי מיי׳ היא כדי שיפיל חללים רבים מפלשתים כמו שיעד שהוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים לא שהיה מאת השי״ת שיתחבר בבנות פלשתים הערלים ולזה ספר ג״כ אחר מה שהרע שמשון לפלשתים בחייו ובמותו ודבר גבורתו עד שלולי שגלה סודו לדלילה לא היה נופל ביד פלשתים עם היותו בארצם יחיד מרוב גבורתו כאילו התחכם השי׳ שאם היה שיהיה נפתה לבו לנשים שתהיה לו גבורה נפלאת יהיה נשמר בה מהפלשתים: **השבעה עשר** הוא להודיע שאין ראוי לגלו׳ סודו גם לשוכבת חיקו הלא תראה כי תכף שגלה שמשון סודו לאשתו גלתה אותו לאנשי העי׳ וכן הענין במה שגלה סודו לדלילה שהיה סבה להפילו ביד פלשתים שנמשך מזה מהרעה מה שנזכר כבר בזה הספור: **השמנה עשר** הוא לבאר שאין ראוי לידבק בבנו׳ הערלים גם אחר התגיירם כי נקל להם לחזור לסורם הלא תראה מה שקרה לשמשון מפני דבקו בנשי׳ עם שהוא מבואר שאם לא היה דבק בהם והיה נלחם בפלשתים עם ישראל היה מכניעם ומשפילם מצד חוזק גבורתו והצלחתו עליהם בהמנעו׳ העזר האלהי שהיה בהכרח נוסף עליו אם היה נשמר מאלו הנשי׳ והיה מנהיג ישר׳ כמנהג השופטי׳ השלמי׳: **הי״ט** הוא להודיע שראוי למנהיג שישמור עמו ולא יספיק לו שמירת עצמו הלא תראה כי שמשון עם מה שנתפרסם לו מגבורתו שלא יוכלו רבים להזיק לו אם יהיה בידו כלי מלחמה כי גם בלא כלי מלחמה היה מנצח רבים כמו שבא בזה הספור הנה לא רצה להזיק בבני יהודה בבואם לאסרו לתתו ביד פלשתים וסבל שיאסרוהו ברצותו שאם לא יסבול זה יריבו בני יהוד׳ על זה עמו בחזקה למלט נפשם מיד פלשתים ויתחדש בזה מריבה בינו ובין בני יהודה ואולי יפול מהם רב ולזאת הסבה שאל מהם כשהסכים לסבול שיאסרוהו שלא יפגעו בו הם כי אולי אם יראה כוונתם לבא לפגוע בו לא יוכל לסבול שלא יקום כנגדם ויפיל מהם רב והנה ג״כ סבל שמשון שיאסרוהו בני יהודה להכבתו אותם כדי שיעשה להם התנכלות עם פלשתים במה שהיה משחית בהם כי הם הראו עצמם עוזרים לפלשתים לאסרו בידם ולזה נודע להם כי לא מלבם היה עושה שמשון הרע להם: **הכ׳** הוא להודיע עוצם השגחת השי״ת עד שסבב שאיש אחד אסור וזולת כלי מלחמה נצח והמית רבים כי אין ליי׳ מעצור להושיע ברב או במעט: **הכ״א** הוא להודיע שים גמול ומשפט על כל המעשה מדה כנגד מדה ולזה זכר כי לקה שמשון בעיניו כי לכתו אחר עיניו הכשילהו בזה: **הכ״ב** הוא להודיע מה שעשה השם לקנאת כבודו במה שהיו הפלשתים מיחסים לאלהיהם נפילת שמשון בידם אשר היתה סבת התפתותו פתויי הנשים וזה שכבר הטיב לשמשון כחו שגבר להנקם מהם ונפשו לא חיה כי הוא היה ראוי לכך מצד התפתותו בדברים הפחותים האלה ולזה שאל שתמות נפשו עם פלשתים לפי שלא היה ראוי לו אז לעשות לו נס יותר גדול מזה והם היו ראויים ג״כ לזה מפני שהיו מיחסים זאת ההצלחה לאלהיהם. עוד ספר שכבר היה איש מהר אפרים ושמו מיכיהו והנה אחשוב שכבר היה זה בימים הקדומים שלא היה שם שופט והיה זה בימי העבוד אם קודם עתניאל בן קנז אם קודם אהוד אם קודם אחד מהבאים אחריהם והביאני לזה שאי איפשר לומר שהיה זה הענין בין שנות שמשון ובין שנות עלי לפי מה שהתבאר מדברינו הקודמים וכבר נבאר במה שאחר זה שראוי שיהיה כל זה הספור במה שבין מיתת יהושע ובין עתניאל בן קנז ואחשוב שנסמך זה הספור לשמשון שהיה משבט דן לספר מה שאירע על החטא לשבט דן על דבר פסל מיכה שהתמיד זמן ארוך מאד וכבר אמרו קצת המפרשים שהיה זה בשביל הסכמת מספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור שמשון ודלילה למספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור מיכ׳ ונוכל לומ׳ לפי זה המאמר עוד שכבר הית׳ הסכמ׳ אחרת בענין או הסכמי׳ והוא שמכל אחד מהם נמשך רע לדן כי כסף דלילה היה סבת שנפל שמשון ביד פלשתי׳ ונקרו עיניו ונמשך לו המו׳ בסבתו וכסף מיכה היה סבה שטעו בני דן בפסל ההוא זמן ארוך. והנה ספר שכבר אמ׳ מיכה לאמו אלף ומאה שלעין כסף אשר לוקח לך ואת קללת כל מי שלקחו אם לא ישיבנו לך וגם אמרת זה באזני ולזה הוכרחתי להגיד לך שאני לקחתיו והוא אתי והשיב הכסף לאמו ואמרה לו אמו הקדם הקדשתי הכסף לי מידי לבני לעשות פסל ומסכה אשר היו צורות שיטעו בהן האנשים אז ויחשבו שיהיה בהם כח להגיד העתידות מצד עורם כח הדמיוני ודמה שלזאת הסבה עשאום תחלה לא לשם ע״ז ויורה על זה מה שאמרה הקדשתי הכסף ליי׳. והנה השיבה לו אמו הכסף והוא השיב אותו שנית לאמו ועשתה ממנו פסל ומסכה והיה בבית מיכיהו כדי שיגיד לו העתידות לפי מחשבתם. וכבר

רדק

לו בית אלהים · עשה אותו בית אלהים ועשה עוד אפוד ותרפים ותרגום בית אלהים בית טעותא ואמרו רבותי' ז"ל כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מן אחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה ותרגום אפוד ותרפים אפוד ודמאין : וימלא · שהקריב קרבנותיו על יד אחד מבניו ומנהו להיות כהן וכן ומלאת יד אהרן ויד בניו : איש הישר בעיניו יעשה · אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם : מבית לחם יהוד' · בית לחם אח' היה לפיכך סומך בית לחם זה ליהוד' בכל מקום ומה שאמר ממשפחת יהודה הוא תוספת ביאור על בית לחם אמר שהיה משבט יהוד' והנער הזה לוי היה ואיך יאמר עליו ממשפחת יהודה · והאומר כי אמו ממשפחת יהוד' ירחנו היכן מיחס הכתוב אדם למשפחת האם · ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן · ורז"ל דרשו כי בן גרשם בן משה רבינו היה ולפי שעשה מעשה מנשה שהיה מיהודה אמר עליו ממשפחת יהודה לפיכך תלוי בו הנו"ן כשאמר עליו ויהונתן בן גרשם בן מנשה · תלו נו"ן מלמעלה בין המ"ם והשי"ן לומר כי נכד משה היה ולכבוד משה תלוי עליו הנו"ן כלומ' כי עשה מעשה כאלו היה בן מנש' ולא בן משה : והוא גר שם · בבית לחם היה גר ואף על פי שהיה לוי והיו ללוי' ערים לשבת זה הנער התגורר שם בבית לחם על ברכי מחיתו והנה לא מצא שם עוד מחיתו ויצא משם לגור במקום שימצא שם מחיתו : עד בית מיכה לעשות דרכו · כלומר בא עד בית מיכה ולא לכוונה שיעמוד שם אלא לעשות דרכו משם ואילך : לימים · לשנה : וערך בגדים · תרגום יונתן וזוג לבושין רוצה לומר כי ערך האדם בבגדי' לשנה שני' אחד לימי הקיץ ואחד לימי החורף : וילך הלוי · הלך לברכי מיכה ולמה שצוהו ונתרצה לישב עמו : וימלא · כבר פירשתיו : כי היה לו הלוי לכהן · כלומר סימן טוב הוא זה לי שנזדמן לי משבט הכהנים להיות כהן לי : בימים ההם · גם זה הפסוק מוכיח כי לא היה זה בימי עתניאל בן קנז כי שופט היה לישראל וכל ימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו כמו שאמר והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגו' ואומר והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם וגו' נראה כי בימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו ובשלשת הענינים האלה בדבר מיכה ובדבר בני דן ובדבר פלגש בגבעה אמר אין מלך בישראל ואלו הענינים היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל והיה הזמן ביניהם כמו שהיה שלא היה להם שופט בישראל והיו עושים איש הישר בעיניו ואם נאמר כי לא היה זמן ביניהם כדברי בעל סדר עולם שהרי ביפתח מצאנו שאמר שלש מאו' שנה מיום שכבשו ישראל לארץ סיחון שהיה בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים והנה מיפתח עד שבנה הבית מאה וארבעים שנה שהרי אומר הכתוב ויהי בארבע מאות שנה ושמנים שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' הנה שלש מאות שנה עד יפתח משנת הארבעים ומאה וארבעים מן יפתח עד שבנה המלך שלמה את הבית הנה הם מיציאת מצרים ארבע מאות ושמנים עם ארבעים שהיו במדבר ואנחנו מוצאים אלו מאה וארבעים אשר מיפתח לבנין הבית כמנין השופטים והמלכים כי אבצן שפט את ישראל אחרי יפתח שבע שנים ואילון עשר שנים ועברון שמנה שנים ושמשון עשרים שנה ועלי ארבעים שנה ושמואל עשרים שנה ודוד ארבעים שנה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרי' על מאה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרים על מאה וארבעים תשע שנים הנה אנחנו צריכים על כל פנים לתקן החשבונות אפילו לדברי בעל סדר עולם כי תשע שנים הם יתרים לחשבונו והנה עשרים שנה שמנה לשמואל לא נמצא בפירוש בכתב ועוד כי אותם עשרים שנה לשמואל כי ביום שגלה הארון מת עלי והנה הארון היה בשדה פלשתים שבעה חדשים ועלה בית שמש ומבית שמש לקרית יערים ויהי שם עשרים שנה עד שהעלהו דוד משם אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה חסרו מהעשרים שנה שבע שנים כשאמרו י"ג שנה אחר עשר לשמואל ושתי שנים לשאול וכלם נחשבים לשמואל שאפילו במלוך שאול היה שופט שמואל שנאמר וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו הנה משמת עלי עד שמלך דוד שלש עשרה שנים כשאמרו עדיין שתי שנים והנה שש שנים נקח מהשלש מאות שאמר יפתח כי לא השלמנו אלא עם השש שנים שלו והוא אומר זה בתחילת ימי שפטו נמצא כי חשבון זה אינו מדוקדק ועוד כי ראינו כי בחיי עלי היה שמואל שופט את ישראל שנאמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ואומר ואני התהלכתי לפניכם מנעורי עד היום הזה ודרך הכתוב לרדוף אחרי הכלל ולא יקפיד בפרט אם יהיה חסר או יתר והנראה כי בין שמשון לעלי היו בלא שופט ימים רבים כי הנה הכתוב מעיד בשלשה הענינים האלה הסמוכים אין מלך בישראל והנה עלי בן שמנה וחמשים שנה כשנתמנה שופט ובן צ"ח שנים היה כשמת ושפט את ישראל ארבעים שנה ולא יתכן לומר שנכנסו שנותיו של שמשון בשנותיו של עלי כי לא יתכן שהיה שמשון שופט בימי עלי והוא בן חמשים שנה ויותר והיה מנביאי ישראל ומזקניהם ומבני הקבלה שקבלו תורה שבעל פה שהרי עלי קבל מפנחס ושמואל קבל מעלי וכן נביא אחרי נביא אם כן הפסק היה בין שמשון לעלי שלא היה שופט לישראל ובימים ההם שלא היה להם מלך ושופט היו עושים כל איש ואיש הישר בעיניו ועשה מיכה פסלו ובני דן הקימו להם אותו הפסל ובני בנימין הרעו בדבר פלגש :

רשי

בית אלהים · בית טעות כל אלהים האמורים בפרשה זו חול חוץ מזה כל ימי היות אלהים בשילה : וימלא את יד אחד · חנכו לעבודת הפסל להיות כהן לפניו כל חינוך דבר שאדם נכנס בו לשם גדולה קרוייה מילוי ידים ריסווסטיר בלע"ז וכשנותנין פקידות לאדם קורין למתן ריסווסטיר בלע"ז : ממשפחת יהודה · והוא לוי מן האם ורבותינו אמ' לפי שעשה מעשה מנשה שבא מיהודה קראו ממשפחת יהוד' והוא לוי בן גרשם בן משה רבינו היה כמו שמפורש בענין ויהונתן בן גרשם וגו' : לעשות דרכו · דרך הליכתו : באם אמנ' פרנסתי להשתכר : לימים · לסוף שנה : וערך בגדי' · זוג חליפת בגדי' שהם ערך וסדר לכל בני אדם כפי הראוי להם לשנה : וערך בגדים · אפרלייאמינט בלע"ז : ומחיתך · ומזונותך : וילך

בית אלהים ה' וסי' נמסר בסדר ויצא : וימלא ט' וסי' נמסר בסדר שלח לך : והוא לוי והוא גר שם ו' פסוק' והוא והוא וסי' ויהי נער מבית לחם יהודה · והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים · וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש · אותו תקדישו והוא יבנה · אבלו זרים כחו · ואחר בא חצרון דד"ה : והיה ו' בקריא' וסימ'

וְהָאִישׁ מִיכָה לוֹ בֵּית אֱלֹהִים וַיַּעַשׂ אֵפוֹד וּתְרָפִים וַיְמַלֵּא אֶת־יַד אַחַד מִבָּנָיו וַיְהִי־לוֹ לְכֹהֵן : בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה : וַיְהִי־נַעַר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִמִּשְׁפַּחַת יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא גָר־שָׁם : וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ מֵהָעִיר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָא וַיָּבֹא הַר־אֶפְרַיִם עַד־בֵּית מִיכָה לַעֲשׂוֹת דַּרְכּוֹ : וַיֹּאמֶר־לוֹ מִיכָה מֵאַיִן תָּבוֹא וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֵוִי אָנֹכִי מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ לָגוּר בַּאֲשֶׁר אֶמְצָא : וַיֹּאמֶר לוֹ מִיכָה שְׁבָה עִמָּדִי וֶהְיֵה־לִי לְאָב וּלְכֹהֵן וְאָנֹכִי אֶתֶּן־לְךָ עֲשֶׂרֶת כֶּסֶף לַיָּמִים וְעֵרֶךְ בְּגָדִים וּמִחְיָתֶךָ

וְגַבְרָא מִיכָה לֵיהּ בֵּית טַעֲוָתָא וַעֲבַד אֵפוֹד וּדְמָאִין וְקָרִיב יָת קוּרְבַּן חַד מִבְּנוֹהִי וַהֲוָה לֵיהּ לְכוּמְרָא : בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל גְּבַר דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵּיד : וַהֲוָה עוּלֵימָא מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִזַּרְעִית יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא דָר תַּמָּן : וַאֲזַל גַּבְרָא מִקַּרְתֵּיהּ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לְמִידַּר בַּאֲתַר דְּיִשְׁכַּח וַאֲתָא לְטוּר דְּבֵית אֶפְרַיִם עַד בֵּית מִיכָה לְמֶעְבַּד אוֹרְחֵיהּ : וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה מְנַן אַתְּ אָתֵי וַאֲמַר לֵיהּ לֵיוָאָה אֲנָא מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַאֲנָא אָזֵיל לְמִידַּר בַּאֲתַר דְּאַשְׁכַּח : וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה תִּיב עִמִּי וֶהֱוֵי לִי לְאָב וּלְכָהֵין וַאֲנָא אֶתֵּן לָךְ עֲסַר סִלְעִין דִּכְסַף לִזְמַן עִידָּן וְזוּג לְבוּשִׁין וּפַרְנָסָתָךְ

ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה' התהלך לפני והיה תמים · עלה אלי ההרה והיה שם · והיה נכון לבקר ועלית · ויאמר לו מיכה שבה עמדי · ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך · ונמסר גם בסדר לך לך :

רלבג

וכבר עשה מיכה לו בית מיוחד לזה הפסל והמסכה ועשה מהם אפוד ותרפים וקראו אותו בית אלהים לחשבו כי שכינתו תשרה שם ומלא יד אחד מבניו להיו' לכהן לשאול לו העתידות : אין מלך בישראל וגו' : וסיפר זה כי אולי היה זה סבה להעשות זה הפסל ולזה ראוי שנאמר שזה היה אחר המלך שהיה מונע אותם מזה אם הוא חי והוא יהושע לפי מה שאחשוב שהזהיר ישראל על זה כדי לבער ע"ז כי גם עלי שהיה נכבד מכל אשר לפניו מהשופטים לא בערו בימיו הבעלי' והעשתרות עד שבא שמואל ובערם כמו שמספר בספר שמואל ולזה ארך עליו פסל מיכה עד מות עלי כמו שיבא אחר זה ולזה ידמה שהיה זה הענין אחר מות יהושע וקודם ממשלת עתניאל בן קנז ויורה על זה עוד שכבר זכר בזה הספו' ששבט הדני היה מבקש לו נחלה לשבת בימי' ההם וזה היה אחרי מות יהושע כי אז השיגו השבטים להלחם כל אחד בגבולו כמו שנתבאר בראש זה הספר ששאלו ישראל מי יעלה לנו תחלה להלחם בכנעני · עוד ספר שכבר היה נער ממקום שנקרא בית לחם יהודה והיה המקום ההוא ממשפחת יהוד' והוא לוי והוא גר שם · והנה משך לבו מיכה אל שיהיה לו לכהן בביתו לשאול העתידות באמצעו' הפסל והתרפים שהיה משתמש בהם להתבודד הכח הדמיוני מבין שאר הכחות לא שהפסל והתרפים ידברו חלילה וע"כ הנה התרפים דברו און על הרעב כי אין כח בקסם להודעת העתידות באמת כמו שביארתי בספר מלחמות ה' · וספר

רש״י

וילך הלוי: את עצתו כי לא נפלה לו ירושה כפי הראוי להם בארץ מכובשת כמו שנאמר ביהושע ויצא גבול בני דן מהם ואף כאן יש ללמוד שהיה מעשה זה בתחלת השופטים מיד: מי הביאך הלום · יש כאן תמיהות הרבה לא מזרעו של משה רבינו אתה שנאמר בו אל תקרב הלום ומי שם פה לאדם ומה זה בידך: שאל נא באלהים · בתרפים שמדברי׳ על ידי מכשפות · נוכח יי׳ דרככם נוכח הקב״ה גלוי כי זה אינו ממש: ואין מכלים דבר · אין אחד מהם כרי לחברו שיחזירנו ריקם ויכלימנו כמו שנאמר בסוף הענין אין מחסור כל דבר כ״ך מעתי: יורש עצר · יורשים מועטים שאם יהרגו את אלו אין עוד עוררין נלחמים עם המחזיקים בנחלה: ורחוקים הם מעזרת צידוני׳: ודבר אין להם עם אדם · שום ברית כרות שיבאו לעזרתם לעת הצור׳: מה אתם · כלו׳ מה אתם משיבין דבר מה מצאתם במקום שנפל לנו בגורלנו מה העם החזק הוא הרפה: ואתם

אלהים ו׳ חס׳ בסיפרא וסי׳ ויאמ׳ אלהים רדפו אחריהם דאהוד · ויאמ׳ אלהים גדעון לא אמשול אני בכם · אשאלה מכם שאלה · וישלחו בני דן · כזה וכזה עשה לי מיכה · ויאמר אלהים אל אחי אל תרעו נא תנינא דפסו׳ : כזה וכזה ג׳ דסמיכי וסי׳ כזה וכזה עשה לי מיכה · כי כזה וכזה תאכל החרב · הנה אשת ירבעם באה : צידנים

וַיֵּלֶךְ הַלֵּוִי: וַיּוֹאֶל הַלֵּוִי לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיְהִי הַנַּעַר לוֹ כְּאַחַד מִבָּנָיו: וַיְמַלֵּא מִיכָה אֶת־יַד הַלֵּוִי וַיְהִי־לוֹ הַנַּעַר לְכֹהֵן וַיְהִי בְּבֵית מִיכָה: וַיֹּאמֶר מִיכָה עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יֵיטִיב יְהוָה לִי כִּי הָיָה־לִי הַלֵּוִי לְכֹהֵן:

בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל וּבַיָּמִים הָהֵם שֵׁבֶט הַדָּנִי מְבַקֶּשׁ־לוֹ נַחֲלָה לָשֶׁבֶת כִּי לֹא־נָפְלָה לּוֹ עַד־הַיּוֹם הַהוּא בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי־יִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָה: וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־דָן מִמִּשְׁפַּחְתָּם חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים מִקְצוֹתָם אֲנָשִׁים בְּנֵי־חַיִל מִצָּרְעָה וּמֵאֶשְׁתָּאֹל לְרַגֵּל אֶת־הָאָרֶץ וּלְחָקְרָהּ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם לְכוּ חִקְרוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ הַר־אֶפְרַיִם עַד־בֵּית מִיכָה וַיָּלִינוּ שָׁם: הֵמָּה עִם־בֵּית מִיכָה וְהֵמָּה הִכִּירוּ אֶת־קוֹל הַנַּעַר הַלֵּוִי וַיָּסוּרוּ שָׁם וַיֹּאמְרוּ לוֹ מִי־הֱבִיאֲךָ הֲלֹם וּמָה־אַתָּה עֹשֶׂה בָּזֶה וּמַה־לְּךָ פֹה: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם כָּזֹה וְכָזֶה עָשָׂה לִי מִיכָה וַיִּשְׂכְּרֵנִי וָאֱהִי־לוֹ לְכֹהֵן: וַיֹּאמְרוּ לוֹ שְׁאַל־נָא בֵאלֹהִים וְנֵדְעָה הֲתַצְלִיחַ דַּרְכֵּנוּ אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ הֹלְכִים עָלֶיהָ: וַיֹּאמֶר לָהֶם הַכֹּהֵן לְכוּ לְשָׁלוֹם נֹכַח יְהוָה דַּרְכְּכֶם אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ: וַיֵּלְכוּ חֲמֵשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיָּבֹאוּ לָיְשָׁה וַיִּרְאוּ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בְּקִרְבָּהּ יוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח כְּמִשְׁפַּט צִידֹנִים שֹׁקֵט וּבֹטֵחַ וְאֵין־מַכְלִים דָּבָר בָּאָרֶץ יוֹרֵשׁ עֶצֶר וּרְחֹקִים הֵמָּה מִצִּידֹנִים וְדָבָר אֵין־לָהֶם עִם־אָדָם: וַיָּבֹאוּ אֶל־אֲחֵיהֶם צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאֹל וַיֹּאמְרוּ לָהֶם אֲחֵיהֶם מָה אַתֶּם: וַיֹּאמְרוּ קוּמָה וְנַעֲלֶה עֲלֵיהֶם כִּי רָאִינוּ אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה טוֹבָה מְאֹד

ואזל ליואה: וצבי ליואה למיתב עם גברא והוה עולימא ליה כחד מבנוהי: וקריב מיכה ית קורבן ליואה והות ליה עולימא לכהן והוה בבית מיכה: ואמר מיכה כען ידענא ארי אוטיב יי לי ארי הוה לי ליואה לכומרא: ביומיא האינון לית מלכא בישראל וביומיא האינון שיבטא דבית דן בען להון אחסנתא למיתב ארי לא איתפליגת להון עד יומא ההוא בגו שבטיא דישראל באחסנא: ושלחו בני דן מזרעיתהון חמשא גוברין מקצתהון גברין בני חילא מצרעה ומאשתאול לאללא ית ארעא ולמבדקה ואמרו להון איזילו בדוקו ית ארעא ואתו לטורא דבית אפרים עד בית מיכה ובתו תמן: אינון עם בית מיכה ואינון אשתמודעו ית קל עולימא ליואה וזרו לתמן ואמרו ליה מן אתייך הלכא ומא את עביד הכא ומא לך כדין: ואמר להון כדין וכדין עבד לי מיכה ואגרני והוית ליה לכומר: ואמרו ליה שאיל כען במימרא דיי ונידע התצלח אורחנא די אנחנא אזלין עלה: ואמר להון כהנא איזילו לשלם אתקין יי אורחתכון די תהכון בה: ואזלו חמשא גוברין ואתו ללייש וחזו ית עמא די בגוה יתבין לרוחצן כהילכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן ולית דמנזק פיתגמא בארעא ירותין זעירין ורחיקין אינון מצידונאי ופתגם לית להון עם אנש: ואתו לות אחוהון צרעה ואשתאול ואמרו להון אחוהון מה אתון: ואמרו קומו וניסק עליהון ארי חזינא ית ארעא והא טבא לחדא

ה׳ חס׳ ו׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה · ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון · וילך שלמה אחרי · יען אשר עזבוני · ומאכל ומשתה ושמן · לצדנים כתיב דעזרא · וצידונים ועמלקכן כתיב מל׳ דמל׳ ושארא צידנים כתיב :

רד״ק

כי לא נפלה לו · לא נפלה לו כל נחלת גורלו כמו שאומר בספר יהושע ויצא גורל בני דן מהם כלומר פחו׳ ממה שהיה ראוי להם כמו שפירשנו ופירוש בנחלה בנחלה הנחלקת לו בתוך שבטי ישראל לא נפלה לו הראויה לו והוצטרכו לבקש נחלה: עד בית מיכה · סמוך לביתו: שאל נא באלהים · לפי מחשבתם כי לא היה זה האפוד אלא לשם ע״ז עשוי ברמות אפוד והתרפים היו שם שואלים בהם לדעת העתידות ולא היה חלק השי׳ בזה אך הם היו חושבים כי דבר יי׳ היה השאלה בתרפים ההם לפיכך אמרו לו שאל נא באלהים ות״י שאל כען במימרא דיי׳ · א״כ באלהים זה אינו נמחק כי קדש הוא ובדברי רז״ל שאמרו כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מאחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה אם כן באלהים זה חול הוא ונמחק והנה הרב׳ אלינו ספק ומספיק אני אומר שאינו נמחק ואני תמיה על כי נכתב אלהים בידכם איך אמרו עליו שהוא חול ואף רבי אליעזר שאמר במיכה יש מהם חול ויש מהם קדש הכתובים באל״ף למ״ד חול הכתובי׳ ביו״ד ה״א קדש חוץ מזה שבאל״ף למ״ד והוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה · והנה לא הסכים עמו יונתן בן עוזיאל ואם זה באלהים הוא חול אמרו לו שישאל בתרפים ההם כי הלוי אמ׳ להם כי מגידי׳ הם העתידות באמת ונתפתו לדבריו וענין התרפים יש אומרי׳ כי הוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ויפשטו בהם על דרך המזלות והם הוברי שמים ויש אומרי׳ כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצור׳ ההיא כי הנה כת׳ כי התרפים דברו און והנה אין זה הפסוק ראיה כי ר״ל בעלי התרפים והחכם רבי אברה׳ אבן עזרא כת׳ כי הקרוב אליו כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח העליונים והעד שהתרפים כן התרפי׳ ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהוא דוד: נכח יי׳ דרככם · על דרך הנה יי׳ יצא לפניך כלומר סיוע אלהים עמכם ותרגומו אתקין יי׳ ארחכון: ויבאו לישה · והוא לשם הנזכר בספר יהושע ושני שמו׳ היו לו: את העם אשר בקרבה יושבת לבטח · זכר העם בלשון נקבה וכן חטאת עמך מדוע שובבה העם הזה: כמשפט צדוני׳ · כי הצדוני׳ היו קרובי׳ לארץ ישר׳ והיו שוקטים כי לא היו רוצי׳ להלחם עמהם כי לא היו מארץ כנען כמו ש שכתו׳ ויהי גבול הכנעני מצידון ואמר בזבולן וירכתו על צדון שהוא כמו עד צדון אבל צדון לא היה מארץ כנען לפיכך היו שוקטי׳ ולא היה להם פחד מישראל ותרגומו כהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן: ואין מכלים דבר בארץ · כלומר אין להם שכנים שיזיקום ויכלימום בשום דבר כמו לא הכלמנום וכן תרגם יונתן לית דנזיק ולפיכך הם שוקטים ובוטחים ואינם יראים ואינם כשמרים ולפיכך הם נוחי׳ להכבש כי לפי שהם בוטחים אינם שומרים העיר ואין להם כלי זיין: יורש עצר · ת״י ירותין זעירין כלומר יורשי המלוכה היו קטנים ולא היה חוזק במלוכה ולפי הפשט עצר הוא מלוכה מן זה יעצר בעמי ומלת ואין מכלים עומדת במקום שנים ואין יורש עצר כי לא היה בהם מלך ולא יורש מלוכה: ורחוקים המה מצדונים · כלומר שלא יוכלו לעזרם: ודבר אין להם עם אדם · שאין להם ברית עם אדם לעזרם אם יצטרכו כמו שכתו׳ בסוף הענין ואין מציל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם אדם וכן אלה הדברים ידעו המרגלים מבני העיר שנכנסו בעיר כאנשים סוחרים או הראו עצמם שרוצים לשבת בארץ והיו שואלים ענין הארץ: מה אתם · אומרים כלומר מה בשורה בפיכם: קומה ונעלה · ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך בארץ: ואתם

רלב״ג

וספר שכבר היה שבט הדני מבקש נחלה לשבת בה ושלחו מרגלי׳ לעיר ליש לרגל הארץ שנפלה בגורלם ועברו דרך בית מיכה והכירו הנער הלוי ושאלו לו התצליח דרכם ועל להם על כד הקסם באמצעות הפסל והתרפי׳ שכבר הצליח דרכם · והנה באו המרגלים לעיר ליש ומצאו העם אשר בה שוקט ובוטח לא היו יראים ממלחמ׳ ולזה לא היו שומרים בשער העיר לשמור העי׳ שלא יכנסו בה אויבים · ולא היה בארץ ההיא מכלי׳ דבר שיהיה יורש המלוכה והוא המושל שהוא מכלי׳ בתוכחתו החוטאים · ומלת עצר הוא מענין זה יעצור בעמי ויהיה הרצו׳ בזה שלא היתה הממשלה הזאת באה מהאב לבנו וזה ממה שימנע המנהיג ההו׳ מלמסור עצמו לסכנה בעבור שמירת הגוי׳ שהם אינם לו ולזרעו והראוי עוד שהם רחוקים מצידונים שיעזרום כשידעו דבר המלחמה ולזה הוא מבואר שטרם שתגיע הידיע׳ לצידונים תשלם לבני דן הורשת העיר ההיא · והנה

מחשים ד' בקריאה וסי' אל תעצלו ללכת· ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר· מחשים מקחת אותה· והלוים מחשים לכל העם: על כן ח' בטעם וסים' נמסר בסדר וישלח· הידעתם ג' וסים' נמסר בסדר ויצא:

ואתם מחשים אל תעצלו ללכת לבא לרשת את הארץ: כבאכם תבאו אל עם בטח והארץ רחבת ידים כי נתנה אלהים בידכם מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ: ויסעו משם ממשפחת הדני מצרעה ומאשתאל שש מאות איש חגור כלי מלחמה: ויעלו ויחנו בקרית יערים ביהודה על כן קראו למקום ההוא מחנה דן עד היום הזה הנה אחרי קרית יערים: ויעברו משם הר אפרים ויבאו עד בית מיכה: ויענו חמשת האנשים ההלכים לרגל את הארץ ליש ויאמרו אל אחיהם הידעתם כי יש בבתים האלה אפוד ותרפים ופסל ומסכה ועתה דעו מה תעשו: ויסורו שמה ויבאו אל בית הנער הלוי בית מיכה וישאלו לו לשלום: ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם נצבים פתח השער אשר מבני דן: ויעלו חמשת האנשים ההלכים לרגל את הארץ באו שמה לקחו את הפסל ואת האפוד ואת התרפים ואת המסכה והכהן נצב פתח השער ושש מאות האיש החגור כלי המלחמה: ואלה באו בית מיכה ויקחו את פסל האפוד ואת התרפים ואת המסכה ויאמר אליהם הכהן מה אתם עשים: ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו והיה לנו לאב ולכהן הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן לשבט ולמשפחה בישראל: וייטב לב הכהן ויקח את האפוד ואת התרפים ואת הפסל ויבא בקרב העם: ויפנו וילכו וישימו את הטף ואת המקנה ואת הכבודה לפניהם: המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים אשר בבתים אשר עם בית מיכה נזעקו וידביקו את בני דן: ויקראו אל בני דן ויסבו פניהם ויאמרו למיכה מה לך כי נזעקת:

ואתון שתקין לא תיתרשלון למיזל למיעל למירת ית ארעא: כמיתכון תיעלון לות עמא דישרן לרוחצן וארעא פתיות ידין ארי מסרה יי בידיכון אתרא דלית תמן חסרן כל מדעם די בארעא: ונטלו מתמן מזרעית דן מצרעה ומאשתאול שית מאה גברין מזרזין במני קרבא: וסליקו ושרו בקרית יערים בארעא דבית יהודה על כן קרו לאתרא ההוא משרית דן עד יומא הדין הא הוא אחורי קרית יערים: ועברו מתמן לטורא דבית אפרים ואתו עד בית מיכה: ואתיבו חמשא גובריא דאזלו לאללא ית ארעא ליש ואמרו לאחוהון הידעתון ארי אית בבתיא האילין איפוד ודמאין ופסלא ומתכא וכען דעו מה תעבדון: וזרו לתמן ועלו לבית עולימא ליואה בית מיכה ושאילו ליה לשלם: ושית מאה גברין מזרזין במני קרביהון קיימין במעלנא דתרע דמשיבט בני דן: וסליקו חמשא גבריא דאזלו לאללא ית ארעא עלו לתמן ונסיבו ית צילמנא וית איפודא וית דמאין וית מתכא וכהנא קאים במעלנא דתרעא ושית מאה גברא דמזרזין במני קרבא: ואילין עלו לבית מיכה ונסיבו ית צלם אפודא וית דמאין וית מתכא ואמר להון כהנא מה אתון עבדין: ואמרו ליה שתוק שוי ידך על פומך ואזיל עמנא ותהוי לנא לאב ולכהן הטב דתהי כהין לבית גברא חד או דתהי כהין לשבטא ולזרעי בישראל: ושפר לבא דכהנא ונסיב ית איפודא וית דמאין וית צלמא ועל בגו עמא: ואתפניאו ואזלו ושויאו ית טפליא וית בעירא וית קנינא קדמיהון: אינון ארחיקו מבית מיכה וגבריא די בבתיא דעם בית מיכה אתכנישו ואדביקו ית בני דן: וקרו לבני דן ואסחרו אפיהון ואמרו למיכה מא לך ארי אתכנישתא:

רש"י

ואתם מחשים· מתעצלים: ואת הכבודה· מטלטלות· כל דבר שהוא כבד בהליכתו שאינו יכול לרוץ אם ירדפו בני המקום אחריהם: הכבודה· פזנטומא בלע"ז: ויסבו פניהם· בני דן אל הקוראים אליהם: ומה

רלב"ג

והנה ליש הוא לשם הנזכר בספר יהושע והעד שכבר אמר ג"כ שם שכבר קראו שם העיר דן כשם דן אביהם כמו שנאמר בזה המקום· וספר כי מדי עברם עברו בית מיכה חמשת המרגלים ולקחו הפסל והמסכה והאפוד והתרפים מבית מיכה ופתו הנער הלוי ולקחוהו עמם והיה לאב ולכהן לכל שבט דן והיו שם פתח השער שש מאות איש חגור כלי מלחמה משבט דן· וכראות

רדק

אתם מחשים· אתם שותקין שלא תקחו הדבר בזריזות ולא תעשו: אל תעצלו· לא תתרשלון: כל דבר אשר בארץ הזאת או בשום ארץ בעולם שם תמצאו כי אין שם מחסור כל דבר: ואלה באו· מה שחזר ואמר ויקחו את פסל האפוד וכבר אמר לקחו את הפסל ואת האפוד מפני מאמר הכהן שאמר להם מה אתם עושים חזר ואמר· ומה שאמר פסל האפוד סמך הפסל לפי שיש פסל בלא אפוד וזה היה עם אפוד: את הטף· כי אלו שש מאות איש חגור כלי מלחמה עם טפם ונשיהם ומקניהם הלכו כי היו בטוחים שילכדו העיר: ואת הכבודה· כתו' בו"ו עם הרגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל· ופירו' הכבודה הכלים והמטלטלים ותרגומו קנייניא כתרגום רכוש שהוא גם כן כולל קנין האדם כלים וכסף וזהב ושאר מטלטלין: נזעקו· נאספו וכן מה לך כי נזעקת נאספת אתה ואנשיך ונאמרה האסיפה בלשון זעקה לפי שעל ידי זעקה יאסף העם: ויסבו פניהם· תרגם הסמך והבי"ת: סן

ושש ג' רפ' וסים' נמסר בסדר משפטים: כבודה ג' מלאים ודגשי' וסים' ואת הכבודה לפניהם· וישכת על מטה כבודה· כל כבודה בת מלך פנימה: ויסבו ג' דגשי' בקריאה וסים' ויקראו אל בני דן· את ארון אלהי ישראל· ויסבו את פניהם ממשכן יי':

רשי

מה לי עוד · ומה כאמר ליעוד : אנשים מרי נפש · כעסנים שיש במיעתכו : ליש · שם העיר וכספר יהושע קורא שמה לשם על שנמצאו שם אבן טובה שמתה לשם והיא היתה על התטן לשבט דן שמו כתוב על לשם וידע שבאמת היא כתלתם : בן מנשה · מפני כבודו של משה כתב נון לשנות את השם וכתבה תלויה לומ' שלא היה מנשה אלא משה : עד יום גלות הארץ · בימי סנחריב בגלות ראשונה : ותנכה

רדק

פן יפגעו בכם · ענינו פגיעת החרב כמו ויפגע בו וימת ות"י וישלטון בכון וכן ויפגע בו ושליטו ביה : מרי נפש · אנשים כעסנים שיש בחברתינו : ואספת נפשך · אתה תהיה גורם שתמותו כלכם אם תשמיעם קולך ותוסיף לדבר עוד בדבר הזה והוא מענין הכני אוסיפך אל אבותיך תוסיף רוחם יאסף אהרן והדומי' להם : שרפו באש · יש לתמוה למה שרפו אותה והם רוצים לשבה והכה כל הערים העומדות על תלם לא שרפם יהושע רק חצור לבדה והיתה זה לפי שהיתה ראש המלכות להבהיל הכשארים והכה שו למה שרפו העיר ויתכן כי כשנכנסו בעיר דן בעיר פתאום נכנסו כי הם לא היו מרגישים ולא היו כשמרי' מהם ושלחו אש בעיר להבהיל העם ולא יהיה פנאי לאדם להשיב מלחמה בין האש והמלחמה עשו להם בני דן או אפשר כי היתה מלאה גלולים ולפיכך שרפוה ואף על פי שהם הקימו הפסל להם היתה כוונתם לשמים ואף על פי כן היו חוטאים ליי' כי כן כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' כלומ' אתי אע"פ שתהיה כוונתכ' לעבודתי ובאגדה והם לקחו את אשר עשה מיכה וגו' ויכו אותה לפי חרב עבדין ע"ז והיא מצלחא בידיהון יש צדק' גדולה מזו היינו הך דכתיב לך יי' הצדקה ולנו בשת הפנים : אשר יולד · בו"ו עם דגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל · וטעם אשר יולד לישר' שלא תחשוב כי דאש המשפחה ההיא אשר באו ללייש היה שמו דן ובשם אבי המשפחה ההיא קראו שם דן המקום ההוא לפי' אמר אביהם אשר יולד לישראל : בן מנשה · הנו"ן תלויה וכבר זכרנו טעמו למעלה : עד יום גלות הארץ · מדרך הסברא נראה כי עד יום גלות הארץ הוא יום שגלה הארון ועליו נאמר ויטש משכן שילה וגו' ואמר ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר ויסגר לחרב עמו ואמ' ויכעיסוהו בבמותיהם ובפסיליהם יקניאוהו וזה נאמר על פסל מיכה והפסוק האחר שכ' כאן גם כן מוכיח שאמר כל ימי היות בית האלהים בשילה ידמה כי עד יום גלות הארץ וימי היות בית האלהים בשילה זמן אחד הוא ושמואל אע"פ שהיה שופט לא מחה בפסל ההוא כי כל ימי עלי לא היה מתפרסם כל כך בשררה לכבוד עלי ועליגם כן התרפה בזה כמו שהתרפ' במוסר בניו וכשמת עלי וגלה הארון וגלו מישראל רבים ונפלו בחרב רבים בטל אותו פסל וזהו שאמר עד יום גלות הארץ כי רחוק הוא שיהיה הפסל עד יום גלות הארץ אפילו גלות בני גד ובני ראובן שהיה הגלות הראשון ואיך היה דוד מלך ישראל ולא בערו וגם שלמה בנו ולא בערו אין הדעת סובלת להאמין זה :

ואין מציל ו' פסוק' אית בהון ואין אין בקריא' וסי' וילכו חמשת האנשים · ואין מציל כי רחוקה היא · הבט ימין וראה · עשה גדולות ואין קדמאה · ואין אני ואחי ונערי · אני יי' ואין עוד זולתי : רחוב ג' מלאים בקרתא

וַיֹּאמֶר אֶת־אֱלֹהַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לְקַחְתֶּם וְאֶת־הַכֹּהֵן וַתֵּלְכוּ וּמַה־לִּי עוֹד וּמַה־זֶּה תֹּאמְרוּ אֵלַי מַה־לָּךְ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־דָן אַל־תַּשְׁמַע קוֹלְךָ עִמָּנוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם אֲנָשִׁים מָרֵי נֶפֶשׁ וְאָסַפְתָּה נַפְשְׁךָ וְנֶפֶשׁ בֵּיתֶךָ׃ וַיֵּלְכוּ בְנֵי־דָן לְדַרְכָּם וַיַּרְא מִיכָה כִּי־חֲזָקִים הֵמָּה מִמֶּנּוּ וַיִּפֶן וַיָּשָׁב אֶל־בֵּיתוֹ׃ וְהֵמָּה לָקְחוּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה מִיכָה וְאֶת־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר הָיָה־לוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־לַיִשׁ עַל־עַם שֹׁקֵט וּבֹטֵחַ וַיַּכּוּ אוֹתָם לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָעִיר שָׂרְפוּ בָאֵשׁ׃ וְאֵין מַצִּיל כִּי רְחוֹקָה־הִיא מִצִּידוֹן וְדָבָר אֵין־לָהֶם עִם־אָדָם וְהִיא בָּעֵמֶק אֲשֶׁר לְבֵית־רְחוֹב וַיִּבְנוּ אֶת־הָעִיר וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃ וַיִּקְרְאוּ שֵׁם־הָעִיר דָּן בְּשֵׁם דָּן אֲבִיהֶם אֲשֶׁר יוּלַּד לְיִשְׂרָאֵל וְאוּלָם לַיִשׁ שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ וַיָּקִימוּ לָהֶם בְּנֵי־דָן אֶת־הַפָּסֶל וִיהוֹנָתָן בֶּן־גֵּרְשֹׁם בֶּן־מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד־יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ׃ וַיָּשִׂימוּ לָהֶם אֶת־פֶּסֶל מִיכָה אֲשֶׁר עָשָׂה כָּל־יְמֵי הֱיוֹת בֵּית־הָאֱלֹהִים בְּשִׁלֹה׃

יט וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וּמֶלֶךְ אֵין בְּיִשְׂרָאֵל וַיְהִי אִישׁ לֵוִי גָּר בְּיַרְכְּתֵי הַר־אֶפְרַיִם וַיִּקַּח־לוֹ אִשָּׁה פִילֶגֶשׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה׃

וַאֲמַר יָת דַּחֲלְתִי דִי עֲבָדִית נְסֵיבְתּוּן וְיָת כַּהֲנָא וַאֲזַלְתּוּן וּמַה לִי עוֹד וּמַה דֵּין תֵּימְרוּן לִי מַה לָךְ׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ בְּנֵי דָן לָא תַשְׁמַע קָלָךְ עִמָּנָא דִילְמָא יִשְׁלְטוּן בְּכוֹן גֻּבְרִין מְרִירַן נַפְשַׁן וְתֶסֵיף נַפְשָׁךְ וְנַפְשׁ אֱנָשׁ בֵּיתָךְ׃ וַאֲזַלוּ בְנֵי דָן לְאוֹרְחֵהוֹן וַחֲזָא מִיכָה אֲרֵי תַקִּיפִין אִינוּן מִנֵּיהּ וְאִתְפְּנֵי וְתָב לְבֵיתֵיהּ׃ וְאִינוּן נְסִיבוּ יָת דַּעֲבַד מִיכָה וְדַבָּרוּ יָת כַּהֲנָא דִי הֲוָה לֵיהּ וַאֲתוֹ לְלַיִשׁ לְעַמָּא דִשְׁקְטִין וּשְׁרַן לְרוּחְצָן וּמְחוֹ יַתְהוֹן לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וְיָת קַרְתָּא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃ וְלֵית דִּמְשֵׁיזִיב אֲרֵי רְחִיקָא הִיא מִצִּידוֹן וּפִתְגָּם לֵית לְהוֹן עִם אֱנָשׁ וְאִינוּן בְּמֵישַׁר דִּלְבֵית רְחוֹב וּבְנוֹ יָת קַרְתָּא וִיתִיבוּ בַהּ׃ וּקְרוֹ שְׁמָא דְקַרְתָּא דָן בְּשׁוּם דָּן אֲבוּהוֹן דְּאִתְיְלִיד לְיִשְׂרָאֵל וּבְרַם לַיִשׁ שְׁמָא דְקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין׃ וַאֲקִימוּ לְהוֹן בְּנֵי דָן יָת צִילְמָא וִיהוֹנָתָן בַּר גֵּרְשׁוֹם בַּר מְנַשֶּׁה הוּא וּבְנוֹהִי הֲווֹ כּוּמָרִין לְשִׁבְטָא דְבֵית דָּן עַד יוֹמָא דִּיגְלוֹ יָתְבֵי אַרְעָא׃ וְשַׁוִּיאוּ לְהוֹן יָת צַלְם מִיכָה דִי עֲבַד כָּל יוֹמַיָּא דַּהֲוָה קַיָּים בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּשִׁילוֹ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּמַלְכָּא לֵית בְּיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה גְּבַר לֵיוָאָה דָּר בְּסִיפֵי טוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּנְסֵיב לֵיהּ אִתְּתָא לְחֵינְתָא מִבֵּית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה׃

וסימניהון והיא בעמק אשר לבית רחוב · וישברו את ארם בית רחוב · וארם צובה ורחוב · וכל שום גברא דכוו' מל' בכ"ב חס' וסימניהון ויך דוד את הדר עזר בן רהב · ומשלל הדר עזר בן רחב · תרויהון בשמואל : מנשה ד' מלין דאית בהון אות תלוי וסי' רשעים לאחוז בכנפות הארץ · מרשעים וימנע מרשעים אורם · מנשה ויקימו להם בני דן את הפסל · מיער יכרסמנה חזיר מיער :

רלבג

וכראות מיכה כי חזקים הם ממנו הניח' ושב לביתו והם באו על ליש והכו יושביה לפי חרב ואת העי' שרפו באש וידמה שערפו העיר באש כדי שיראו יושבי שאר העיירות אשר כפלו בגורלם מהם ויכנחוס בקלות יותר מצד כפול פחדם עליהם. ואח"כ בנו העיר וקראו שמה דן כשם דן אביהם · והנה הקימו את פסל מיכה בבית שעשו לו ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני בבית הפסל ההוא עד יום גלות הארץ והוא הנער הלוי שהביאו מבית מיכה · והנה יום גלות הארץ לא יתכן שיאמר על יום גלות בימי צדקיה שכבר עברו כמה מהנביאים ביערו עבודה זרה מן הארץ כמו שמואל ושאול ודוד ורבים זולתם אחריהם ואולם אמר עד יום גלות הארץ כי יתכן שגלתה הארץ ההיא כשעשו הרע ישראל בעיני יי' עד שהקים השם לישראל מושיע ושבו לארצם ויתכן שגלתה הארץ ההיא בימי יבין מלך כנען שברחו להם שבט דן ועברו מעבר לירדן כמו שאמרו דבורה וברק ודן למה יגור אניות ואיך שהיה הוא מבואר שיום גלות הארץ היה קודם מות עלי וזה שהפסל ההוא לא נתקיים להם כי אם כל ימי היות בית האלהים בשילה ולא יתכן שיהיו להם כהני הפסל אחר שהוסר הפסל ולזה הוא מבואר שהיה כבר יום גלות הארץ ההיא קודם זה כי ידמה שאחר זה היו להם כהני' אחרי' לזה הפסל אשר לא היו מזרע זה הנער הלוי וזה מחויב מהלשון שאמר עד יום גלות הארץ ההיא להורות כי אחר זה היו להם כהנים אחרים והנה אמרו רבותינו ז"ל שזה הנער הלוי היה בן בנו של משה והיה חושב שראוי לאדם לעבוד עבודה זרה ואל יצטרך לבריות ואין הענין כן אבל ראוי לעבוד עבודה שהיא זרה לו ודמה שזה האיש היה אחד ואשר נזכר בענין דוד איש אחר כי כבר זכר כי הוא ובניו היו כהנים ר"ל שאחר מותו הוקם שם כהן אחר מבניו ואפשר שנאמר כי לא יתחייב מזה שמת יהונתן ויהיה אמרו הוא ובניו שהם היו יחד כהנים עמו לא בזה אחר זה ויהיה זה האיש הוא אשר נזכר בענין דוד שאמרו ז"ל וספר עוד כי בימים ההם שלא היה מלך בישראל שיוכיח החוטאים היה איש לוי גר בירכתי אפרים ולקח לו אשה פלגש מבית לחם יהודה ונזנתה עליו פלגשו ר"ל שנטתה ממנו וזה היה הזנות הזה כי הנטייה איך שתהיה תקרא זנות אמר זנות ויין ותירוש יקח לב והוכרחנו לפרש הענין בזה האופן שאם זנתה עליו לשכב עם זולת אישה היתה אסור' לבעלה ולא היה ראוי שישוב לבקשה עוד אבל ענין זנותה ביאר במה שאמר ותלך מאתו אל בית אביה שעמדה שם זמן ארוך כמו שביאר שעמדה שם שנה וארבעה חדשים וזה ממה שהורה שאין רצונה לשוב אליו עוד והנה רבותינו ז"ל פירשו זה הזנות לענין קרוב למה שפירשנו · וכשראה

ובמראה זה אישה הלך אחריה לדבר על לבה להטיבה כי ידמה שסרה ממנו על דבר הקטטות שהקניטה בביתו ולזה הוצרך לפייסה ובזה האופן הלך להטיבה · ויראהו אבי הנער' וישמח לקראתו ודמה שזה האיש הלוי היה נכבד מאד ולזה השתד' לכבדו מאד אבי הנערה והיה מראה מאד כי כבר קשה עליו פרידתו עד שכבר עכבם שם עד היום החמישי ורצה לעכבם עד היום השני ולא יכול · וקם האיש הלוי ללכת עם פילגשו אע"פ שכבר רפה היו' לערוב · והנה באו עד נוכח יבוס והיא ירושלם : והיום רד מאד · ר"ל שלא נשאר ממנו כי אם מעט כי השמש ירד מהאופק ולפי שהיום מתאחרם מן השמש יאמ' שהיום ירד מאד כשירד השמ' ולא רצה האיש הלוי לסור שם כי היה שם היבוסי יושב בעת ההיא ולזה אמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה וזה לאות כי לא כבשו עדין בני יהוד' את ירושלם ולא כבשוה ג"כ בימי יהוש' ואף ע"פ שכבר הכה יהוש' את מלך ירושלם לא מצאנו שכבש העיר עד שבא שבט יהודה אחריו ולא' בירושלם ולכדו אותה כמו ש... שנזכר בראש זה ה... הספר והנה היה זה הענ' מהפילגש קודם שנלחמו שבט יהודה בירושלם ולזה גם כן יתבאר שאחרי מות יהושע היו אלו הספורי' כמו שזכרנו ואולם נכתבו בזה המקום ל... לסבה שביארנו · והנה ספר שלנו בגבעת ב... בנימין והגיע מרוע ת... תכונתם שלא היה שם איש מבני העי' מאסף אותם הביתה ללון עד שבא איש אחד מהר אפרים היה גר שם והוא הביאו לביתו · והנה

להשיבו ה' מלין כתיב וי"ו בסוף תיבותא וקרינן ה"א וסי' וכל שינוי דקרי ודלא כתיב · דכתי"ב ודלא קרי בלהון נמסרו בריש הא' חיבורא בכס' רבתא דאסדרנא לפום ענוות דעתין : הואל ד' בקריאה וסים הואל

ותזנה עליו פילגשו ותלך מאתו אל בית אביה אל בית לחם יהודה ותהי שם ימים ארבעה חדשים: ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה להשיבו ונערו עמו וצמד חמרים ותביאהו בית אביה ויראהו אבי הנערה וישמח לקראתו: ויחזק בו חתנו אבי הנערה וישב אתו שלשת ימים ויאכלו וישתו וילינו שם: ויהי ביום הרביעי וישכימו בבקר ויקם ללכת ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם ואחר תלכו: וישבו ויאכלו שניהם יחדו וישתו ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל נא ולין ויטב לבך: ויקם האיש ללכת ויפצר בו חתנו וישב וילן שם: וישכם בבקר ביום החמישי ללכת ויאמר אבי הנערה סעד נא לבבך והתמהמהו עד נטות היום ויאכלו שניהם: ויקם האיש ללכת הוא ופילגשו ונערו ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לערוב לינו נא הנה חנות היום לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם והלכת לאהלך: ולא אבה האיש ללון ויקם וילך ויבא עד נכח יבוס היא ירושלם ועמו צמד חמורים חבושים ופילגשו עמו: הם עם יבוס והיום רד מאד ויאמר הנער אל אדניו לכה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה: ויאמר אליו אדניו לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה ועברנו עד גבעה: ויאמר לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה: ויעברו וילכו ותבא להם השמש אצל הגבעה אשר לבנימן: ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחב העיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון: והנה איש זקן בא מן מעשהו מן השדה בערב והאיש מהר אפרים והוא גר בגבעה ואנשי המקום בני ימיני:

ובסרת עלוהי לחינתיה ואזלת מלותיה לבית אבוהא לבית לחם דבית יהודה והות תמן יומין ארבעא ירחין: וקם בעלה ואזל בתרה למללא על לבה לאתבותה ועולימיה עמיה וזוג חמרין ואעלתיה לבית אבוהא וחזיה אבוהא דעולימתא וחדי לקדמותיה: ואתקיף ביה חמוהי אבוהא דעולימתא ויתיב עימיה תלתא יומין ואכלו ושתיאו ובתו תמן: והוה ביומא רביעאה ואקדימו בצפרא וקם למיזל ואמר אבוהא דעולימתא לחתניה סעיד ליבך פיתא דלחמא ובתר כן תזלון: ואסחרו ואכלו תרויהון כחדא ושתיאו ואמר אבוהא דעולימתא לגברא שריכען ובית וישפר לבך: וקם גברא למיזל ואתקיף ביה חמוהי ותב ובת תמן: ואקדים בצפרא ביומא חמישאה למיזל ואמר אבוהא דעולימתא סעוד כען ליבך ואיתעכבו עד מתפני יומא ואכלו תרויהון: וקם גברא למיזל הוא ולחינתיה ועולימיה ואמר ליה חמוהי אבוהא דעולימתא הא כען פנא יומא למערב ביתו כען הכא לחוד יומא דין בית הכא וישפר לבך ותקדמון מחר לאורחתכון ותהך לקירוך: ולא אבא גברא למבת וקם ואזל ואתא עד לקביל יבוס היא ירושלם ועמיה זוג חמרין חשיקין ולחינתיה עמיה: אינון עם יבוס ויומא מאך לחדא ואמר עולימא לריבוניה איתא כען ונזור לקרתא דיבוסאי הדא ונבית בה: ואמר ליה ריבוניה לא נזור לקרתא בני עממיא דלא מבני ישראל אינון וניתמטי עד גבעתא: ואמר לעולימיה איתא ונקריב בחד מן אתריא ונבית בגבעת או ברמתא: ועברו ואזלו ועלת להון שמשא בסטר גבעתא די לשבט בנימן: וזרו לתמן למיעל למבת בגבעת ואתא ויתיב ברחובא דקרתא ולית אינש דכניש יתהון לביתא למבת: והא גברא סבא אתא מן עיבידתיה מן חקלא ברמשא וגברא מטורא דבית אפרים והוא דר בגבעתא ואינשי אתרא מן שיבטא דבית בנימן:

רדק

ותזנה · תרגו' ובסרת ותרגו' דבר יי' בזה בסר רוצה לו' בזתה אותו ויצאה מביתו והלכה לבית אביה או יהיה פי' זנות כמשמעו כי אשתו היתה אבל בלא כתובה וקדושין וזנת תחתיו · ופי' עליו על פניו כלומ' שלא חששה לו ולא בסתרה ממנו לזנות או פירו' עליו עמו בעוד שהית' עמו כמו ויבאו האנשים על הנשים שהוא כמו עם · ופי' ותלך מאתו שבעם בעל עמה והלכה לה לבית אביה: ימים ארבעה חדשי' · חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ופי' ימים שנה או יהיה ד' חדשים פי' ימים וכן תר' יומין ארבע' ירחין: להשיבו · כן כתי' וקרי להשיבה ופירש הכתו' להשיבו אליה והיא תשיב אליו: ותביאהו בית אביה · מצא' אותו פלגשו בדרך והכניס' אותו לבית אביה: סעד לבך פת לחם · בפת לחם והוא שלא כמשפ' אבל כמו כא לבבך והו' קמוץ הו' חטוף כי הוא סמוך במקף: נטות היום · נטות השמש לצד מערב כי היום נקר' זמן היות השמ' על הארץ: רפה היום לערוב · רפיון השמש הוא לעת ערב שרפה חומו ואורו וגבורתו וחזקו הוא בחצי היום וכמו שאומר בגבורתו בחצי היום והוא מה שאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ר"ל כצאת השמש עד זמן שהוא בגבורתו והוא חצי היום כי עד אז האור הולך ומתחזק כן מ... מחצי היום עד הערב הולך ומתרפה: הנה חנות היום · הלילה הוא חנות היום כי ביום אדם הולך הנה והנה ובלילה חונה או פירוש חנות השמש כי בערב ידמה לאדם כי השמש חונה אע"פ שהוא הולך וסובב כיון שנעלם מעין האדם ידמה כי הוא חונה ממהלכו וי"ת ביתו כען הכא לחוד יומא דין: חבושים · אמר חבושים להודיע כי טעונים היו בלחם ויין ומספוא והחמורים החבושי' הוא שיטעון האדם או ירכב עליהם: עם יבוס · סמוך ליבוס כמו שפירשתי עם בית מיכה סמוך לבית מיכה: רד מאד · ירד לצד מערב: הנה · אומר הנה על העדים אע"פ שלא זכר אלא עיר ר"ל לא בזו ולא באחרת אמר לא מבני ישראל הנה: לך ונקרבה · כמו לכה הכתו' בה"א וכמוהו לך כתראה פניס הכתו' בה"א: ולנו · חס' לאמ"ד הפע' והיא נבלע' בדגש ומשפטו ולננו בגבעה בשקל וקמנו: בני ימיני · להודיע כי הגבעה היתה לבנימן כי גבעה אחרת היתה אשר בה עיר וכן אמר הגבעה אשר לבנימן · וי"א כי אמ' בני ימיני כי בחזקת רעי' היו והוכיחו עליהם מעשיהם : ואת

רשי

ותזנה עליו פלגשו · זנתה מביתו אל החוץ כל לשון זנות איננו אלא לשון יוצא כפקעת ברא יוצאה מבעלה לאהוב את אחרים: הואל נא ולין · הלילה: רפה · השמש מגבורתו ונטה לערוב: הנה חנות היום · עת שכל הולכי דרכים נוחים לחנות בבית: עד גבעה · גבעת בנימין: ולנו · כמו ולננו דגשו' הנו"ן במקום נו"ן שנייה : ואת

מסרה

נא ולין וייטב לבך · ועתה הואל וברך את בית עבדך דשמואל · הואל קח ככרי' בכסף · הואל נא ולך את עבדך: והשכמתם ג' וסימ' נמסר בסדר וירא: ופילגשו ד' בקריאה ב' מנהון ר"פ וסימ' ופילגשו ושמה ראומה ותולד גם הוא · הפילגשו אשר בשכם ילדה · ... ופילגשו ונערו · ועמו צמד וחמורים חבושים :

והנה הגיע מרוע תכונת בני העיר שרצו לקחת האיש הלוי למשכב זכור והחזיק האיש בפילגשו והוציאה להם החוץ וידמה שכבר היתה יפה מאד ולזה נתפייסו בזה ברואותם אותה כי כבר התיר להם האיש הזקן להוציא להם בתו הבתולה הבתולה ופילגש האיש הלוי ולא נתפייסו בזה והאנשים החוטאים האלה התעללו בה כל הלילה עד הבקר ומרוב המשגל השיגה אותה החולשה הכפלה עד שמתה פתח הבית אשר אדוניה שם במובא אליו. והנה האיש הלוי התפעל מזה הענין התפעלות רב ושתק עד בואו אל ביתו ושם שלח כ נתחיה לי״ב שבטים הנשארים כי לא שלח לשבט בנימן כי מהם יצא הרע ולזה נתח פילגשו לי״ב נתחים. והנה

ברחוב ס״א כמשר עליו ב׳ חס׳ בליש׳

רשי

ואת בית יי׳. לשילה אני הולך: ויבל לחמורים· ויתן יבול לחמורים ויבל אפר״ו כדיר בלע״ז: ונדענו. משכב זכור: ואין עונה. כי מתה: פנות

ואת בית יי׳ אני הולך. הוא שילה ושילה היתה עירו כי מהר אפרי׳ היה כמו שאמר בירכתי הר אפרים ושילה היתה לאפרים או פי׳ ואת בית יי׳ אני הולך אף על פי שלא היה עירו שילה אמר כי היה הולך שם להתפלל או לזבוח וכן ידמה לדעת המתרגם ולבית מקדשא דיי׳ אנא אזיל ואמר זה כדי שיאספהו אל ביתו בלב טוב: ולנער עם עבדך. לי ולאמתך אמר על פלגשו ולנערים הרבה לחם ויין וגם לעבדיך אשר בביתך אם ירצו לאכול ולשתות ממה שיש עמנו וי״ת ולעולימא דעם עבדך אמ׳ עבדך על האיש ופלגשו כלומר הנער אשר עמנו וכנון הוא: ויבול. כתיב וקרי ויבל ואחד הוא פ״א הפעל בפתח והוא מפעלי הכפל פרשו בלל רוצה לומ׳ נתן להם מספוא והמספוא נקר׳ בליל כמו שכתו׳ בליל חמיץ יאכלו אם יגעה שור על בלילו ולפי שבוללים למאכל הבהמה השעורי׳ והשבולת שועל או את מהם עם התבן נקר׳ כן: מטיבי׳. פרשו יטב מבנין הפעי׳: מתדפקי׳. זכרנו דקדוקו בספר מכלל בחלק הדקדוק בדבר שבת התפעל והוא מלשון קול דודי דופק והוא הנקישה על הדלת: ונדענו. פירשו בו למשכ׳ זכור לפי שאמר הנה בתי הבתולה ופלגשו ולאיש הזה לא תעשו את דבר הנבלה הזאת ר דומה כי למשכב שאו אותו. ויש כי היו רוצים להרגו כמו שספר הוא אותי דמו להרוג ודבר נבלה הוא להרוג האכסנאי הבא ללין בעיר ולדעת המפרשי׳ יהיה פי׳ דמו להרוג שדעתו היה להרג קודם שיזקק לנבלה ההיא או כנה הדב׳ הכעור בלשון הריגה: ויחזק האיש בפלגשו. הוציאה על כרחה להציל עצמו: וידעו אותה. ואע״פ שמתחילה לא אבו האנשים לשמוע לו כיון שראו הפלגש חשקו בה ונתרצו בה לבדה: בעלות השחר. כתיב בבי״ת וקרי בכ״ף: שימו

חמורים ו׳ מלאים בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ ויבל לחמורים· ולא אבה האיש ללון· החי ורים לבית המלך· אשר בשר חמורים בשרם· וישבו מקניהם דדה״· וגם הקרובים אליהם עד יששכר דדה: לך ג׳ חס׳ ה׳ בליש׳ וליכה וסימ׳ לך נא אתי אל מקום אחד· לך ונקרבה באחת המקומות· לך נתראה פנים דד״ה:

וישא עיניו וירא את האיש הארח ברחוב העיר ויאמר האיש הזקן אנה תלך ומאין תבוא: ויאמר אליו עברים אנחנו מבית לחם יהודה עד ירכתי הר אפרים משם אנכי ואלך עד בית לחם יהודה ואת בית יהוה אני הלך ואין איש מאסף אותי הביתה: וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו וגם לחם ויין יש לי ולאמתך ולנער עם עבדיך אין מחסור כל דבר: ויאמר האיש הזקן שלום לך רק כל מחסורך עלי רק ברחוב אל תלן: ויביאהו לביתו ויבול לחמורים וירחצו רגליהם ויאכלו וישתו: המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מתדפקים על הדלת ויאמרו אל האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונדענו: ויצא אליהם האיש בעל הבית ויאמר אלהם אל אחי אל תרעו נא אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי אל תעשו את הנבלה הזאת: הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וענו אותם ועשו להם הטוב בעיניכם ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת: ולא אבו האנשים לשמע לו ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ וידעו אותה ויתעללו בה כל הלילה עד הבקר וישלחוה בעלות השחר: ותבא האשה לפנות הבקר ותפל פתח בית האיש אשר אדוניה שם עד האור: ויקם אדניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו והנה האשה פילגשו נפלת פתח הבית וידיה על הסף: ויאמר אליה קומי ונלכה ואין ענה ויקחה על החמור ויקם האיש וילך למקמו: ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת ויחזק בפילגשו וינתחה לעצמיה לשנים עשר נתחים וישלחה בכל גבול ישראל:

וזקף עינוהי וחזא ית גברא דארח ברחוב קרתא ואמר גברא סבא לאן את אזיל ומנן את אתי: ואמר ליה עברין אנחנא מבית לחם דבית יהודה עד סיפי טורא דבית אפרים מתמן אנא ואנא אזיל עד בית לחם דבית יהודה ולבית מקדשא דיי אנא אזיל ולית אנש דכניש יתי לביתא: ואף תיבנא אף כיסתא אית לחמרנא ואף לחם וחמר אית לי ולאמתך ולעולימא דעם עבדך לית חוסרן כל מדעם: ואמר גברא סבא שלם לך לחוד כל חוסרונך עלי לחוד ברחובא לא תבית: ואעליה לביתיה ורמא כיסתא לחמריה ואסחו רגליהון ואכלו ושתיאו: אינון מטיבין ית לבהון והא אנשי קרתא גברין בני רשעא אקיפו ית ביתא דחקין למיתבר דשא ואמרו לגברא מריה דביתא סבא למימר אפיק ית גברא דעל לביתך ונדעיניה: ונפק לותהון גברא מריה דביתא ואמר להון בבעו אחי לא תבאשון כען בתר דעל גברא הדין לביתי לא תעבדון ית קלנא הדין: הא ברתי בתולתא ולחינתיה אפיק כען יתהן וענו יתהן ועיבידו להן דתקין בעיניכון ולגברא הדין לא תעבדון עיסק קלנא הדין: ולא אבו גבריא לקבלא מיניה ואתקיף גברא בלחינתיה ואפיק לותהון לברא וידעו יתה ואיתלעבו בה כל ליליא עד צפרא ושלחוהא כמיסק צפרא: ואתת איתתא למיפני צפרא ונפלת בתרע בית גברא די ריבונה תמן עד דינהור: וקם ריבונהא בצפרא ופתח דשי ביתא ונפק למיזל לאורחיה והא איתתא לחינתיה רמיא בתרע ביתא וידהא מתתין על סיפא: ואמר לה קומי וניזיל ולא מתיבא ונסבה על חמר וקם גברא ואזל לאתריה: ואתא לביתיה ונסיב ית סכינא ואתקיף בלחינתיה והדמה לאיברהא לתרי עשר איברין ושלחה בכל תחום ארע דישראל:

מסרה

ללון ז׳ וסי׳ גם מקום ללון· ויסרו שמה לבא ללון ב׳ בפסו׳· ויען האיש הלוי· למה תהיה כגר בארץ· ולא אבה האיש: וגם תבן גם ח׳ פסוקין מן ג׳ ג׳ מלין ק קדמ׳ וכתראה נסבין ו׳ ומציעתא לא נסיבן ו׳ וסימ׳ ויהיו בני שאול ושם שם ושם· ויאמר אליו מה אתה ראה ושבעה שבעה ושבע׳ אדין סרכיא וכל כל וכל· יש אחד ואין אין ואין· ואלה יצאו מן העיר אלה ואלה· ואם רע בעיניכם אם ואם· וגם תבן גם מספוא וגם לחם ויין· ופתח הצלע פתח ופתח: ברחוב ד׳ ומלאים בקריא׳ וסי׳ ויאמרו לו כי ברחוב נלין· רק כל מחסורך עלי· כי בשלה ברחוב אמת· ברחוב אמן מושבי:

רדק

שימו לכם. שימו לבבכם על הרעה הזאת: אל יי במצפה. במקום שיתקבצו כל ישראל או רובם שם שכינה שורה כמו שנאמר אלהים נצב בעדת אל או הטעם כמו שמפורש בספר יהושע כי במצפה היה מזבח יי ובית תפלה והיה בית מועד לישראל כשהיו נועדים על דבר. כבר כתבנו בספר יהושע למה היה דרכם להקבץ במצפה כי שם היתה תשועה גדולה לימי התקבץ מלכים להלחם עם יהושע: ויתיצבו פנות כל העם. ראשי העם התיצבו בתוך הקהל שהיה הקהל ד' מאות אלף איש ויתיצבו הראשים בקהל לשאול ולחקור איכה נהייתה הרעה והפסיק בנתים וישמעו בני בנימן להודיע כי הם שמעו בהתקבצם ולא הרגישו בדבר לבא לפניהם ולבער הרעה והם שלא איך נהיה ופירוש ויתיצבו ויאמרו פנות העם עמדו בקהל ואמרו בני ישראל דברו איכה נהייתה הרעה הזאת: ובני ישראל. לשון קריאה הוא: עליה בגורל. עליה נעלה בגורל ונכין הגורל שהעשרה האנשים שיהיו למאה ואלף לרבבה יהיו לקחת צידה לעם ההולכים למלחמה כלומר שיפילו גורלות בעשרה חלקים בכל מאה ובכל רבבה ואשר יפול הגורל עליהם יקחו צידה לתשעה החלקים היוצאים וההולכים למלחמה כי לא היו יודעי כמה יתעכבו שם: חברים. כלם היו חברים בזה הדבר ונאספו כלם כאיש אחד לנקום לדבר הנבלה הזאת ולהכין מהשופטים אותה: בכל שבטי בנימן. משפחות בנימן כי המשפחה נקראת שבט ושבט משפחה כמו שכתוב ויקרב את משפח' יהוד' ועוד קרא באומרו מכל משפחות שבטי בנימן והמשפח' הגדולה נקראת שבט ושבט בנימן היו בה עשרה משפחו' גדולות שהיו בתי אבות בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד והיו גבורים וכל המשפחה היא כחשבת שבט ואמרו אכחנו עשרה משפחות כלחמה כנגד עשרה שבטי ישראל כי שבט לוי לא היו בכללם: ויתפקדו

למיום ג' בקריא' וסי' והיה כל הרואה. יביא יי' על ירושלם. כי לא ישבתי בבית: עלות ו' בקריא' וסי' ויאבק איש עמו עד עלות השחר. והגבלת את העם סביב לאמר השמרו. והיה כל הרואה. והנה יוצר גבי. עד עלות חנת יי'. מנגד עלות ובשק. בתר' חס'. ונבס' גם בסדר וישלח: יא פסו' כל כל ומלה חדא ביניהון

רשי

פנות כל העם. ראשי כל אחד: רימו להרוג. כיונו להרוג אוויסמי"ט בלע"ז ל לעשות לבואם זו ל לגבעת בנימן ככל ה הנבלה וגו': חברים. שוים בעצה אח': בכל שבטי בנימן. עשרה שבטים נחשבו עשרה משפחותיו שיהו מרחל יב שבטים: אטר

כל ז' ככי כל כל ומלה חדא ביניהון

וְהָיָה כָל הָרֹאֶה וְאָמַר לֹא נִהְיְתָה וְלֹא נִרְאֲתָה כָּזֹאת לְמִיּוֹם עֲלוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה שִׂימוּ לָכֶם עָלֶיהָ עֻצוּ וְדַבֵּרוּ:

ד וַיֵּצְאוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה כְּאִישׁ אֶחָד לְמִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל יְהוָה הַמִּצְפָּה: וַיִּתְיַצְּבוּ פִּנּוֹת כָּל הָעָם כֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל בִּקְהַל עַם הָאֱלֹהִים אַרְבַּע מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי שֹׁלֵף חָרֶב: וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי בִנְיָמִן כִּי עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּה וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבְּרוּ אֵיכָה נִהְיְתָה הָרָעָה הַזֹּאת: וַיַּעַן הָאִישׁ הַלֵּוִי אִישׁ הָאִשָּׁה הַנִּרְצָחָה וַיֹּאמַר הַגִּבְעָתָה אֲשֶׁר לְבִנְיָמִן בָּאתִי אֲנִי וּפִילַגְשִׁי לָלוּן: וַיָּקֻמוּ עָלַי בַּעֲלֵי הַגִּבְעָה וַיָּסֹבּוּ עָלַי אֶת הַבַּיִת לָיְלָה אוֹתִי דִּמּוּ לַהֲרֹג וְאֶת פִּילַגְשִׁי עִנּוּ וַתָּמֹת: וָאֹחֵז בְּפִילַגְשִׁי וָאֲנַתְּחֶהָ וָאֲשַׁלְּחֶהָ בְּכָל שְׂדֵה נַחֲלַת יִשְׂרָאֵל כִּי עָשׂוּ זִמָּה וּנְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל: הִנֵּה כֻלְּכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָבוּ לָכֶם דָּבָר וְעֵצָה הֲלֹם: וַיָּקָם כָּל הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד לֵאמֹר לֹא נֵלֵךְ אִישׁ לְאָהֳלוֹ וְלֹא נָסוּר אִישׁ לְבֵיתוֹ: וְעַתָּה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה לַגִּבְעָה עָלֶיהָ בְּגוֹרָל: וְלָקַחְנוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים לַמֵּאָה לְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וּמֵאָה לָאֶלֶף וְאֶלֶף לָרְבָבָה לָקַחַת צֵדָה לָעָם לַעֲשׂוֹת לְבוֹאָם לְגֶבַע בִּנְיָמִן כְּכָל הַנְּבָלָה אֲשֶׁר עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל: וַיֵּאָסֵף כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הָעִיר כְּאִישׁ אֶחָד חֲבֵרִים:

וַיִּשְׁלְחוּ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָשִׁים בְּכָל שִׁבְטֵי בִנְיָמִן לֵאמֹר מָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נִהְיְתָה בָּכֶם: וְעַתָּה תְּנוּ אֶת הָאֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וּנְמִיתֵם וּנְבַעֲרָה רָעָה מִיִּשְׂרָאֵל וְלֹא אָבוּ בִּנְיָמִן לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל אֲחֵיהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֵּאָסְפוּ בְנֵי בִנְיָמִן מִן הֶעָרִים הַגִּבְעָתָה לָצֵאת לַמִּלְחָמָה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

וַהֲוָה כָל דַּחֲזֵי וְאָמַר לָא הֲוָת וְלָא אִתְחֲזִיאַת כְּהָדָא לְמִן יוֹמָא דִי סְלִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין שַׁווּ לְבְכוֹן עֲלַהּ אִתְיָעֲצוּ וּמַלִּילוּ: וּנְפָקוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְכְּנִישַׁת כְּנִישְׁתָּא כְּגַבְרָא חַד לְמִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע וְאַרְעָא גִלְעָד לְקֳדָם יְיָ לְמִצְפַּיָא: וְאִתְעַתַּדוּ רֵישֵׁי כָּל עַמָּא כָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּקְהַל עַמָּא דַיְיָ אַרְבַּע מְאָה אַלְפִין גַּבְרֵי רִגְלֵי שָׁלְפֵי סַיְפָא: וּשְׁמַעוּ בְנֵי בִנְיָמִן אֲרֵי סְלִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִצְפַּיָא וַאֲמַרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מַלִּילוּ אֵיכְדֵין הֲוָת בִּישְׁתָא הָדָא: וַאֲתֵיב גַּבְרָא לֵיוָאָה בַּעְלָהּ דְאִתְּתָא קְטִילְתָּא וַאֲמַר לְגִבְעָתָא דִי לְשִׁבְטָא בִנְיָמִן עָלֵיתָ אֲנָא וּלְחֵינָתִי לִמְבָת: וְקָמוּ עָלַי יָתְבֵי גִבְעָתָא וְאַקִיפוּ עָלַי יַת בֵּיתָא בְּלֵילְיָא עָלַי חֲשִׁיבוּ לְמִקְטַל וְיַת לְחֵינָתִי עַנִּיוּהָא וּמִיתַת: וַאֲחַדִית בִּלְחֵינָתִי וְהַדֵּימִיתַהּ וְשַׁלְחִיתַהּ בְּכָל תְּחוּם אַחְסָנַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי עֲבַדוּ עֵיצַת חִטְאִין וּדְלָא כַשַׁר בְּיִשְׂרָאֵל: הָא כּוּלְכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָבוּ לְכוֹן פִּתְגַם וְעֵיצָא הָלְכָא: וְקָם כָּל עַמָּא כְּגַבְרָא חַד לְמֵימַר לָא נֵיזִיל גְּבַר לְמַשְׁכְּנֵיהּ וְלָא נְזוּר גְּבַר לְבֵיתֵיהּ: וּכְעַן דֵּין פִּתְגָמָא דְנַעְבֵּיד לְגִבְעָתָא נִתְמְנֵי עֲלַהּ בְּעַדְבָא: וּנְדַבַּר עַשְׂרָא גֻבְרִין לִמְאָה לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמְאָה לְאַלְפָא וְאַלְפָא לְרִבּוֹתָא לְמִיסַּב זְוָדִין לְעַמָּא לְמֶעְבַּד לְאַיְתְיוּתְהוֹן לְגִבְעָתָא דְבֵית בִנְיָמִן כְּכָל קְלָנָא דְאִתְעֲבֵד בְּיִשְׂרָאֵל: וְאִתְכְּנִישׁ כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְקַרְתָּא כְּגַבְרָא חַד שָׁוָן: וּשְׁלַחוּ שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל גֻּבְרִין בְּכָל שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן לְמֵימַר מָה בִּישְׁתָא הָדָא דַהֲוָת בְּכוֹן: וּכְעַן אַיְתוּ יַת גַּבְרַיָּא בְּנֵי רִשְׁעָא דִי בְגִבְעָתָא וְנִקְטְלִינוּן וּנְפַלֵּי עָבְדֵי בִישְׁתָא מִיִּשְׂרָאֵל וְלָא אֲבוּ בְנֵי בִנְיָמִן לְקַבָּלָא לְמֵימַר אֲחוּהוֹן בְנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאִתְכְּנִישׁוּ בְנֵי בִנְיָמִן מִן קִירְוַיָּא לְגִבְעָתָא לְמִיפַּק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

רלבג

והנה נקהלו כל שבטי ישר' זולת שבט בנימן על זה אל יי' המצפה כי שם היו נקהלים לכל הדברי' הנפלאים לסבה שזכרנו במה שקדם ושם הודיעם האיש הלוי איך היה הדבר הזה ואמ' אותי דמו להרו' לדעתו שהו' יתיר עצמו להריגה ולא יתנגד בזה החטא שגדו' המגונה תכלית הגנות ר"ל משכב זכור. והנה התפעלו מאד ישר' מזה הענין ורצו לבער הרע מקרבם כמשפטי התור' ולמען יוכלו להתעכב שם עד בערם הרע שלחו עשירית המחנ' לקחת ציד' לעם והנה שלחו תחלה בכל גבו' בנימן ובכל משפחותיו שיתנו האנשי' האלה החטאים האלה ביד בני ישראל להמיתם ולבער הרע מקרב ישר' ולא אבו בני בנימן לשמוע בקול אחיהם והורו זה כי יד כלם היתה במעל זה. וכראות

מסרה

וסי' הבהמה וכל החיה למינה. ויאמר אם שמוע תשמע. מי יתן והיה לבבם זה. ויתיצבו פנות כל העם. כל נגע כל מחלה. כל שבטי ישראל בקהל. בהר מרום ישראל. ויעד יי' בישראל. ועתה אל ישיא דדה. והנה שפחות נתת. וישתחוו לו כל מלכים. ראית כל נקמתם. ולהביא את בכורי אדמתינו. כל תפלה כל תחנה דמלכים. וחברו דדה: איכה יז וסי' נמסר בריש איכה: הלם יב וחס' וסי' נמסר בסדר שמות: בגורל ה' רפין וסימ' נמסר ביהושע ריש סי' יד: ויאספו יב וסימ' נמסר בסדר כי תשא וביהושע סימן י:

רלבג — וכראות בני בנימן שרצון ישר' להלחם בם יצאו בני בנימן למלחמה עם בני ישרא' והיה מספרם כ"ו אלף איש שולף חרב ושבע מאות איש בחור היה כל אחד מהם אטר יד ימינו והיו בקיאים בירית אבנים בכף הקלע עד שכבר היו קולעים אל השער האחד עם רוב דקותם ולא יחטיאו שלא יכזבו וזה היה דבר כפלא מאד :

ואיש ישרא' התפקדו. לבד מבנימן ד' מאות אלף איש שולף חרב ויעלו ביתא' ששם היה ארון הא'הים לשאול באורים ותמי' לפנחס בן אלעזר בן אהרן ה הכהן שהיה כהן גדו' אז ודימה שקראו שם שילה ביתאל להקבע בו בית הא'הים כי שם נקבע ימים רבי' והנה היה שם מנוחה כמו שאמרו ח"זל מנוחה זו שילה נחלה זו בית ע עולמים והנה ידענו כי אחר שבר ארון יי' מהגלגל בא לשילה ונקבע שם עד מות ע עלי או יהיה הרצון בבית אל בית הא'הים והנה אי אפשר שכאמ' ב"כ שעלו לעיר בית אל כי היא היתה בגבול בנימן כמו ש שנזכר בספר יהושע. ושאלו מי יעלה בתחלה למלחמ' ואמ' כי יהודה יעלה בתחלה ולא ה השלימו שאלתם כי כ כבר היה ראוי להם לשאול אם ינצחו או ינוצחו ואם יאמ' להם שינוצחו יחדלו לעלות עליהם למלחמה ולזה קרה להם מה שקרה מפני שלא שאלו כהוגן לא בפעם הראשונה ולא בפעם השנית.
ואולם

רדק — ויתפקדו. קל והפא"ל קמוצה ומשפט הקו"ף להרגם כמשפט התפעל להיות עינו דגושה לבד מעטים כמצאו קלים לבד מיושבי הגבעתה התפקדו וכן ואיש ישראל התפקדו וכן ויתפקד העם: עשרים וששה אלף איש. ובמפלתן כמצאו שנפלו מבנימן עשרים וחמשה אלף ומאה ושש מאות נסו אל סלע הרמון כמצאו אלף חסרים כי במניינם היו עשרים וששה אלף ושבע מאות מיושבי הגבעה ואלה האלף החסרים לא מצאנו מה היה להם ויתכן לפ' כי אותם אף נפלו במלחמות הראשונות שהיו נגפים ישראל כי אי אפשר שלא מתו במלחמ' ההם מבנימן והכתוב לא מנה אלא המתים בהנגף בנימן לפני ישראל ובמדרש אומר כי אותן אלף הלכו לארץ רומניא וישבו שם: אל השערה ולא יחטיא. תרגומו ומרמן בבינת שערא ולא משנן: וישחיתו בישראל. אמרו כי העונש הזה היה לישר' בעון פסל מיכה שהיה בימים ה ההם כמו שפירשתי והנה קנאו לדבר פלגש בגבעה ולא קנאו לפסל מיכה והיה להם לקנא ולעלו עליו למלחמ' ולבער הפסל מישראל כמו שבערו זאת הרעה ולפיכך נענשו במלחמה הזאת. אמר להם הקב"ה בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחית': ויבאו ביתאל. הנראה בעיני כי על שילה אמ' כי שם היה הארון ונקרא בית אל ובית יי' כמו ואת בית יי' אני הולך כי לא מצאנו שהביאו הארון לביתאל שהוא לוז ובשאלה הראשונה גם כן לשילה באו כמו שנ' ויקומו ויעלו ביתאל וישאלו באלהים ואחר ש שאלתם קמו וחנו על הגבעה ל להלחם והטעם שהזכיר פעם אחרת ויבאו ביתאל להודיע כי בפעם אחרונה שבו בכל לבם לאל ויצומו ויעלו עולות וכל זה בשילה היה ונעתר להם בפעם הזאת ויתכן לפר' גם כן שהביאו הארון לביתאל כי ביתאל סמוך לשילה הוא כמו שאמר בסוף ה הענין בשילה אשר מצפונ' לבית אל והביאוהו שם להתפלל שם ויענם האל יתעלה בזכות יעקב שבירך אותו אלהים שם וכולו באותו פרק בנימן אלא שאין מ משמעות הפסו' שהביאו הארון שם אז כי הפסוק אומ' ושם ארון ברית האלהים בימים ההם ה כא' כי שם היה הארון בקביעו' ולא שהביאו אותו שם ובשילה היה הארון בימים ההם והרבו בתפלה ופנחס גם כן שהיה עמהם התפלל גם כן עליהם ונענו בפעם הזאת: עומד לפניו בימים ההם. כי הוא היה כהן גדול בימים ההם ובו היו שואלים באורים ותומים והיום הזה עמד לפני הארון והתומים עמו:
לאמר

מהערים ד' בקריא' וסי' ונס אל אחת מהערים האל. ויתפקדו בני בנימן. ואשר מהערים. ולכן הנני פותח את כתף מואב: אטר ב' וסי' איש בחור אטר יד ימינו. ויקם יי' להם מושיע: ויתחזק ח' וסי' ויתחזק ישראל

ויתפקדו בני בנימן ביום ההוא
מהערים עשרים וששה אלף איש
שלף חרב לבד מישבי הגבעה
התפקדו שבע מאות איש בחור:
מכל העם הזה שבע מאות איש
בחור אטר יד ימינו כל זה קלע
באבן אל השערה ולא יחטא:
ואיש ישראל התפקדו
לבד מבנימן ארבע מאות אלף איש
שלף חרב כל זה איש מלחמה:
ויקמו ויעלו בית אל וישאלו
באלהים ויאמרו בני ישראל מי
יעלה לנו בתחלה למלחמה עם בני
בנימן ויאמר יהוה יהודה בתחלה:
ויקומו בני ישראל בבקר ויחנו על
הגבעה: ויצא איש ישראל למלחמה
עם בנימן ויערכו אתם איש ישראל
מלחמה אל הגבעה: ויצאו בני
בנימן מן הגבעה וישחיתו בישראל
ביום ההוא שנים ועשרים אלף איש
ארצה: ויתחזק העם איש ישראל
ויספו לערך מלחמה במקום אשר
ערכו שם ביום הראשון: ויעלו בני
ישראל ויבכו לפני יהוה עד הערב
וישאלו ביהוה לאמר האוסיף
לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי
ויאמר יהוה עלו אליו:
ויקרבו בני ישראל
אל בני בנימן ביום השני: ויצא
בנימן לקראתם מן הגבעה ביום
השני וישחיתו בבני ישראל עוד
שמנת עשר אלף איש ארצה כל
אלה שלפי חרב: ויעלו כל בני
ישראל וכל העם ויבאו בית אל
ויבכו וישבו שם לפני יהוה ויצומו
ביום ההוא עד הערב ויעלו עלות
ושלמים לפני יהוה: וישאלו בני
ישראל ביהוה ושם ארון ברית
האלהים בימים ההם: ופינחס בן
אלעזר בן אהרן עמד לפניו בימים ההם

ואתמנאו בני בנימן ביומא ההוא
מן קירויא עסרין ושיתא אלפין
גבר שלפי סיפא בר מיתבי גבעתא
אתמניאו שבע מאה גבר עולם:
מכל עמא הדין שבע מאה גבר
עולים גברא גמיד בידיה דימינא
כל אילין דשדן אבנא בקילעא
ומרמן בבינת שערא ולא משנן:
ואנש ישראל אתמניאו בר מדבית
בנימן ארבע מאה אלפין גברא
שלפי סיפא כל אילין גברי עבדי
קרבא: וקמו וסליקו לבית אל
ושאילו במימרא דיי ואמרו בני
ישראל מן יסק לנא בקדמיתא
לאגחא קרבא עם בני בנימן ואמר
יי יהודה בקדמיתא: וקמו בני
ישראל בצפרא ושרו על גבעתא:
ונפק אנש ישראל לאגחא קרבא
עם דבית בנימן וסדרו עמהון
אנש ישראל קרבא על גבעתא:
ונפקו בני בנימן מן גבעתא
וחבילו בישראל ביומא ההוא
עסרין ותרין אלפין גברא
קטולין רמן לארעא: ואיתקף עמא
אנש ישראל ואוסיפו לסדרא קרבא
באתרא דסדרו תמן ביומא
קדמאה: וסליקו בני ישראל ובכו
קדם יי עד רמשא ושאילו במימרא
דיי למימר האוסיף למקרב לאגחא
קרבא עם בני בנימן אחי ואמר
יי סקו עליהון:
וקריבו בני ישראל לות בני בנימן
ביומא תניינא: ונפק בנימן
לקדמותהון מן גבעתא ביומא
תניינא וחבילו בבני ישראל
עוד תמנת עסר אלפין גברא
קטילין רמן לארעא כל אילין
שלפי סיפא: וסליקו כל בני
ישראל וכל עמא ואתו לבית אל
ובכו ויתיבו תמן קדם יי וצמו ביומא
ההוא עד רמשא ואסיקו עלוון
ונכסת קודשין קדם יי: ושאילו
בני ישראל במימרא דיי ותמן
ארון קיימא דיי ביומיא האינון:
ופינחס בר אלעזר בר אהרן
קאים קדמוהי ביומיא האינון

וישב על המטה. ויתחזק העם איש ישראל. ויתחזק דוד באלהיו. ויתחזק שלמה בן דוד. ויתחזק המלך רחבעם. וימלוך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על. ויתחזק יותם. ויתחזק אביה וישא לו נשים:

רשי

איטר יד ימינו. גמודי יד ימינם לא היו ש שולטי' בה כאילו היא אטומה כמו אל תאטר עלי באר פיה: כל זה. שבע מאות איש הללו: אל השערה. לחוט השער: ולא יחטיא. ולא ישגה: יהודה בתחלה. אבל לא בחנו לשאול אם לנצח אם לינצח ובאחרונה שבחנו אמר עלה כי מחר אתננו בידך ה הסכימו והשלימו ד דבריהם: וישחיתו. נענשו על שלא קנאו כמו כן במעשה פסל מיכה שהיה כבר:
בבעל

רדק

לאמר האוסיף אם אחדל. ידמה כי בשאלות הראשונות לא שאל הוא ובשאלות הראשונות לא ביארו שאלתם וגם התשובה לא היתה מבוארת והכל היתה סבה מאת השם כדי שיעלו וינגפו כי היה להם לשאול אם יעלו ויצליחו והוסיפו עתה לבאר השאלה ואמרו אם אחדל כלומר שאם לא אצליח אחדל והשיב לו מבואר עלו כי מחר אתננו בידך ומשפט השאלה באורים ותומים כך היה כמו שכתבו רז"ל כיצד שואלין השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי השכינה השואל אומר הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו והנשאל אומר רדוף עלה והצלח ואין שואלין בקול שנ' ושאל לו ולא מהרהר בלבו שנאמ' על פיו אלא כדרך שאמרה חנה בתפלת' וכיצד נעשית התשובה באורים ותומים שהיו האותיות בולטות והיו משיבות הכורך עם סיוע רוח הקדש שהיה בכהן שהיו שואלין בו וכן אמרו כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו שואלין בו ושאינו מדבר ברוח הקדש ואין שכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו שאל אביתר ולא עלתה לו שנ' ויעל אביתר וי"ב שבטים היו כתובין בהן ואמרו רז"ל שגם אברהם יצחק ויעקב כתובים בם והנה כל האותיו' בהם ואמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכה' מפני שלא יאמינו בני אדם כי אותו פנחס היה לפי שיש לו משנותיו עד הזמן ההו' יותר מג' מאות שנה לפי' יחסו עד אהרן וחיה זמן רב כי האל ית' הבטיחו בזה על אשר קנא בשטים ואמר הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל פנחס אמר ומקצת רז"ל אמרו כי פנחס זה אליהו ומקצתם אמרו כי אליהו מבני בנימן היה ויש להם סמך בזה בד"ה: הנתקו מן העיר. מבנין שלא נזכר פועלו מבנין הפעיל והפעו' עד התיקנו אות מן העי' והוא ענין ההעתקה והעקירה: ונתקנוהו. דגש הקוף לתפארת הקריאה והדומי' לו כתבנו בספ' מכלל: קמו ממקומו. קמו על הכלל ממקומו על הפרט: מגיח. פי' יוצא והוא פעל עומד כי יגיח ירדן אל פיהו פעל יוצא: ממערה גבע. ת' ממישר גבעתא ויש לפרשו מענין ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן שהוא ענין לחות ואותו המקום שהיה סמוך לגבע' היה מקום דשאי': מקום לבנימן. לרדף שהיה סמוך לגבעה לרדוף אחריה' והיו נסים לפניהם בכונה כדי שינתקו מן העיר והיו בוטחים אל האורב שיכנסו אל העיר: וימשך הארב. יונתן פירשו פעל עומד ואיתנגיד כמנא כלומר שנמשך אל הגבעה ויש לפרשו כמשמעו פעל יוצא ופירושו שמשכו בשופר והריעו כמו במשוך היובל: והמועד. זמן זה התנו ביניהם כדי כשיכנסו האורב בעיר שישלחו אש בעיר ומשאת העשן יהיה סימן לישרא' שכבר לכדו העיר ובזמן שיראו העשן יחזרו פניהם כלפי בנימן להכות בהם. ופירוש משאת העשן עמוד העשן שהוא נשא כלפי מעלה. ומה שאמר עמוד עשן אחר שאמר והמשאת החלה הוא תוספת ביאור או יהיה משאת שריפה מענין ויש"א דוד מענין שרפה משאת על שם הלהב שהוא נשא למעלה וכן במשנה משיאין משואות ופירוש משאת העשן משאת הלהב ומשאת העשן משאת עומד במקום שנים יקרא גם כן עמוד העשן משאת על שם שהוא נשא למעלה ולזה הפירוש יהיה עמד חסר וי"ו ופירוש והמשאת שהוא הלהב החלה לעלות ועמוד עשן גם כן החלה לעלות: ויהפוך איש ישראל. הפך עורף לפני בנימן במלחמה כדי שינתקו מן העיר:

כליל

מסורה

כפעם בפעם ו' וסימניהון במסרה רבתא: כבראשנה ה' בקריא' וסי' במס' רבת': והמלחמה ג' בקריאה וסימניהון במסרה רבתא: נגעת ג' חס' בקריאה וסי' והנפש הנגעת תטמא עד הערב. כי נגעת עליה הרעה' וכנף הכרוב השני: משאת ו' פתחין וסי' במס' רבת': ובנימן ט' יחידאין וסי' במס' רבת': השמימה י"א וסי' נמסר בסדר ואתחנן:

תרגום

למימר האוסיף עוד למיפק לאגחא קרבא עם בני בנימן אחי אם איתמנע ואמר יי סקו ארי מחר אמסרינון בידך: ושוי ישראל כמנין על גבעתא סחור סחור: וסליקו בני ישראל לות בני בנימן ביומא תליתאה וסדרו קרבא על גבעתא כזמן בזמן: ונפקו בני בנימן לקדמות עמא איתנגידו מן קרתא ושריאו לקטלא מעמא קטילין כזמן בזמן בכבישא אורחתא דחדא סלקא לבית אל וחדא לגבעתא בחקלא כתלתין גברא בישראל: ואמרו בני בנימן תבירין אינון קדמנא כדבקדמיתא ובני ישראל אמרו ניפוק ונגורינון מן קרתא לכיבשיא: וכל אינש ישראל קמו מאתריהון וסדרו קרבא במישרי ירחו וכמנא ישראל מגיח מאתריה ממישר גיבעתא: ואתו מדרום לגבעתא עסרא אלפין גבר עולים מכל ישראל ועבדי קרבא תקיפו ואינון לא ידעין ארי קריבת דתיתי להון בישתא: ותבר יי ית בנימן קדם ישראל וחבילו בני ישראל ברבית בנימן ביומא ההוא עסרין וחמשא אלפין ומאה גברא כל אילין שלפי סיפא: וחזו בני בנימן ארי איתברו ויהבו אנש ישראל אתר לבנימן ארי איתרחיצו על כמנא דשויאו על גבעתא: וכמנא אוחי ואתנגיד על גבעתא ואתנגיד כמנא ומחא ית כל קרתא לפיתגם דחרב: וזמנא הוה מתקן לאנש ישראל עם כמנא דיסגון לאסקותהון יטור דתנן מן קרתא: ואיתחזר אינש ישראל בקרבא ודבית בנימן שריאו לקטלא קטיליא באנש ישראל כתלתין גבר ארי אמרו ברם מיתבר תבירין אינון קדמנא כקרבא קדמאה: וכמנא שרי לאסקא מן קרתא יטור דתנן ואיתפניאו דבית בנימן בתריהון והא סליק

מקרא

לאמר האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל ויאמר יהוה עלו כי מחר אתננו בידך: וישם ישראל ארבים אל הגבעה סביב: ויעלו בני ישראל אל בני בנימן ביום השלישי ויערכו אל הגבעה כפעם בפעם: ויצאו בני בנימן לקראת העם הנתקו מן העיר ויחלו להכות מהעם חללים כפעם בפעם במסלות אשר אחת עלה בית אל ואחת גבעתה בשדה כשלשים איש בישראל: ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה ובני ישראל אמרו ננוסה ונתקנהו מן העיר אל המסלות: וכל איש ישראל קמו ממקומו ויערכו בבעל תמר ואורב ישראל מגיח ממקמו ממערה גבע: ויבאו מנגד לגבעה עשרת אלפים איש בחור מכל ישראל והמלחמה כבדה והם לא ידעו כי נגעת עליהם הרעה: ויגף יהוה את בנימן לפני ישראל וישחיתו בני ישראל בבנימן ביום ההוא עשרים וחמשה אלף ומאה איש כל אלה שלף חרב: ויראו בני בנימן כי נגפו ויתנו איש ישראל מקום לבנימן כי בטחו אל הארב אשר שמו אל הגבעה: והארב החישו ויפשטו אל הגבעה וימשך הארב ויך את כל העיר לפי חרב: והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הרב להעלותם משאת העשן מן העיר: ויהפך איש ישראל במלחמה ובנימן החל להכות חללים באיש ישראל כשלשים איש כי אמרו אך נגוף נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשנה: והמשאת החלה לעלות מן העיר עמוד עשן ויפן בנימן אחריו והנה עלה

רשי

בבעל תמר. במישר יריחו: מגיח. מושך כמו יגיח ירדן אל פיהו גוחי מבטן: ממערה גבע. ממקום כר ערותה וגלויה של גבעת בנימן מקום תורפה שלא שהיא נוחה ליכנס משם כמו לראות את ערות הארץ באתם: ויתנו איש ישר'. אשר בשדה מקום לבנימן לברוח אל הגבעה כי סמכו ישר' על האורב שיבאו לקראתם: וימשך האורב. משך בשופר. ד"א משך בשופר העם אשר אתו אל העיר: והמועד היה. ומתחלה היה אות בין ישראל ובין האורב להיות האורב מרבה להעלות עשן העיר ויבינו ישר' אשר לכד האורב את הגבעה: משאת העשן. גובה העשן: ויהפך איש ישראל. עכשיו חוזר לתחלת הדברי' ושונה ומפרש עשרי' וחמשה אלף שכתבו למעלה כיצד נפלו והיכן נפלו:

והסר

רלבג

ואולם בפעם השלישי' שאלו כהוגן ואמרו האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל והיה זה ע"ד שאלת העצה אם יקרם רע מזה יחדלו כי הדבר הוא בבחירתם לא ע"ד הודעת העתידות כמו שהיה הענין בשתי השאלות הראשונות ששאלו בהם והיתה אז התשובה שלימה ואמר עלו כי מחר אתננו בידך והנה עשו בני ישראל בחכמה לשום אורבים אל הגבעה כמו שעשו כשכבשו את העיר והראו ישר' את עצמם נגפים ונסו להם לפני בנימן כדי לנתקם מן העיר והאורב שהיה בעמק והוא אשר קרא מערה כי שם ישפכו כל המימות אשר שם והלחיות ולא ראו אותו בני בנימן לפשוט אז אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב והנה היו האורבים י' אלפים איש מהיותר גבורים שבישראל ואחר שנכו ישראל והרחיקו בני בנימן מן העיר קמו וערכו מלחמה עם בני בנימן במקום שהיה שמו בעל תמר וזה הענין הוציא אורב ישראל ממקומו לפשוט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב כי היה סימן ביניהם ובין האורב שכאשר יגיעו לבעל תמר יקום האורב ממקומו לפשוט אל הגבעה · והנה

ובנימן ז' יחידאין וכל יוסף ויהוד' דכל

לעלות יד וכל אורי' ויהושע דכל ל' מנ וכי' כו תבוה לבנות

ואמר מהעריס. האורב שנכנס בעיר משחיתים אותו בתוך השבט בתוך העיר: כתרו את בנימן. הקיפו את בנימן ככתר המקיף את הראש וכן אבירי בשן כתרוני וכן כי רשע מכתיר את הצדיק וכן גם בלשון עטרה נקראת הקפה שאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: הרדיפוהו. קוראים אחריו רדיפה צועקים זה ל לזה לרדוף: מנוחה הדריכוהו. אבל העריס שהם נוחים בהם שם הדביקוהו: הדריכוהו. השיגוהו ויש דוגמתו בלשון תלמוד רהט בתריה פרסא בחלא ולא א אדרכיה: עד נכח הגבעה. ממזרחה של גבעה: ויפלו מבנימן שמנ' עשר אלף. בשדה בתוך המלחמה: ויעוללוהו. הרינ' אחר הרינה כעולל' שאחר הבציר: חמשת אלפים. הרי עשרים ושלשה אלף: עד גדעם. שם מקום: ויכו ממנו אלפים איש. הרי עשרים וחמשה אלף האמו' למעלה והמאה הכתובים למעלה לא פירש היכן נפלו: שבו אל בנימן. בכל העיר: מעיר מתום.. התמו כל יושבי העריס ועד בהמה ואנשים בכלל מתים היו שמתום ל לשון כליה הוא ויש לתמוה על אלף היכן הם שהרי עשרי ושמנה אלף התפקדו מן ה הערי' ומן הגבעה שש מאות וכאן מנה ב בנופלי' עשרי' וחמשה אלף ומאה איש ושש מאות כמלטו אל סלע הרמון והאלף ברחו אל העריס ונפלו ל למחרת כששבו בני ישראל אל ערי בנימן להחרים הנשי' והטף: להפקד. להגרע: ונחמו

השמימה י"א וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן: משחיתים ח' וסי' נמסר בסדר וירא: המדברה י"ב בקריאה וסי' נמסר בסדר אחרי מות: מתם ד' בקריאה וחסרים וסימניהון מעיר מתם עד בהמה. אין בו מתם פצע וחבורה. אין מתם בבשרי מפני. כי בסלי מלאו נקלה: וישאו קולם נשיאה קולם ד' חס' את בלישניהון

כְּלִיל הָעִיר הַשָּׁמָיְמָה: וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הָפַךְ וַיִּבָּהֵל אִישׁ בִּנְיָמִן כִּי רָאָה כִּי נָגְעָה עָלָיו הָרָעָה: וַיִּפְנוּ לִפְנֵי אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר וְהַמִּלְחָמָה הִדְבִּיקַתְהוּ וַאֲשֶׁר מֵהֶעָרִים מַשְׁחִיתִים אוֹתוֹ בְּתוֹכוֹ: כִּתְּרוּ אֶת בִּנְיָמִן הִרְדִּיפֻהוּ מְנוּחָה הִדְרִיכֻהוּ עַד נֹכַח הַגִּבְעָה מִמִּזְרַח שָׁמֶשׁ: וַיִּפְּלוּ מִבִּנְיָמִן שְׁמֹנָה עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ אֶת כָּל אֵלֶּה אַנְשֵׁי חָיִל: וַיִּפְנוּ וַיָּנֻסוּ הַמִּדְבָּרָה אֶל סֶלַע הָרִמּוֹן וַיְעֹלְלֻהוּ בַּמְסִלּוֹת חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיַּדְבִּיקוּ אַחֲרָיו עַד גִּדְעֹם וַיַּכּוּ מִמֶּנּוּ אַלְפַּיִם אִישׁ: וַיְהִי כָל הַנֹּפְלִים מִבִּנְיָמִן עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב בַּיּוֹם הַהוּא אֶת כָּל אֵלֶּה אַנְשֵׁי חָיִל: וַיִּפְנוּ וַיָּנֻסוּ הַמִּדְבָּרָה אֶל סֶלַע הָרִמּוֹן שֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ וַיֵּשְׁבוּ בְּסֶלַע רִמּוֹן אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים: וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל שָׁבוּ אֶל בְּנֵי בִנְיָמִן וַיַּכּוּם לְפִי חֶרֶב מֵעִיר מְתֹם עַד בְּהֵמָה עַד כָּל הַנִּמְצָא גַּם כָּל הֶעָרִים הַנִּמְצָאוֹת שִׁלְּחוּ בָאֵשׁ:

כא וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל נִשְׁבַּע בַּמִּצְפָּה לֵאמֹר אִישׁ מִמֶּנּוּ לֹא יִתֵּן בִּתּוֹ לְבִנְיָמִן לְאִשָּׁה: וַיָּבֹא הָעָם בֵּית אֵל וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד הָעֶרֶב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ בְּכִי גָדוֹל: וַיֹּאמְרוּ לָמָה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָיְתָה זֹאת בְּיִשְׂרָאֵל לְהִפָּקֵד הַיּוֹם מִיִּשְׂרָאֵל שֵׁבֶט אֶחָד: וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיַּשְׁכִּימוּ הָעָם וַיִּבְנוּ שָׁם מִזְבֵּחַ וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת וּשְׁלָמִים:

תְּנָנָא דְקַרְתָּא לְצֵית שְׁמַיָא: וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אִיתְהֲזַר וְאִתְבְּהִיל אֱנָשׁ בִּנְיָמִן אֲרֵי חֲזָא אֲרֵי קְרִיבַת דְּתֵיתֵי לְהוֹן בִּישְׁתָא: וְאִתְפְּנִיאוּ קֳדָם אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְאוֹרַח מַדְבְּרָא וְעָבְדֵי קְרָבָא אַדְבִּיקוּנוּן וֶאֱנָשׁ כְּמָנָא קָמוּ מִקִּירְוֵיהוֹן קָטְלִין בְּהוֹן מִכָּא וּמִכָּא: טַלְטִילוּ יָת דְּבֵית בִּנְיָמִן רְדָפִינוּן מִבֵּית נִיחֲהוֹן טָרְדוּנוּן עַד לָקֳבֵיל גִּבְעַת מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא: וְאִתְקְטִלוּ מִדְּבֵית בִּנְיָמִן תַּמְנַת עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא יָת כָּל אִלֵּין גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא: וְאִתְפְּנִיאוּ וַאֲפִיכוּ לְמַדְבְּרָא לְכֵיף רִמּוֹן וְאִתְטַמַּרוּ בִּכְבִישַׁיָא חַמְשָׁא אַלְפִין גְּבַר וְאַדְבִּיקוּ בַּתְרֵיהוֹן עַד גִּדְעוֹם וְקַטִּילוּ מִנְּהוֹן תְּרֵין אַלְפִין גַּבְרָא: וַהֲווֹ כָּל דְּאִתְקְטִילוּ מִדְּבֵית בִּנְיָמִן עַסְרִין וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין גַּבְרָא שָׁלְפֵי סַיְפָא בְּיוֹמָא הַהוּא יָת כָּל אִלֵּין גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא: וְאִתְפְּנִיאוּ וַאֲפִיכוּ לְמַדְבְּרָא לְכֵיף רִמּוֹן שִׁית מְאָה גַּבְרָא וִיתִיבוּ בְּכֵיף רִמּוֹן אַרְבְּעָא יַרְחִין: וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָ' תָּבוּ לְוַת בְּנֵי בִנְיָמִן וּמְחוֹנוּן לְפִתְגַם דְּחֶרֶב מִקִּירְוֵיהוֹן גַּמְרִינוּן עַד בְּעִירָא עַד כָּל דְּאִשְׁתְּכַח אַף כָּל קִירְוַיָּא דְּאִשְׁתַּכַּחָא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא: וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קַיִּים בְּמִצְפַּיָא לְמֵימַר אֱנָשׁ מִנָּנָא לָא יִתֵּן בְּרַתֵּיהּ לִדְבֵית בִּנְיָמִן לְאִיתוּ: וַאֲתָא עַמָּא לְבֵית אֵל וִיתִיבוּ תַמָּן עַד רַמְשָׁא קֳדָם יְיָ וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ בִּכְיָא סַגִּיא: וַאֲמַרוּ לְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הֲוָת דָּא בְּיִשְׂרָאֵל לְמִסְגֵּי יוֹמָא דֵּין מִיִּשְׂרָאֵל שִׁבְטָא חַד: וַהֲוָה מִיּוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וְאַקְדִּימוּ עַמָּא וּבְנוֹ תַמָּן מַדְבְּחָא וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין:

כליל העיר. שריפת העיר כלה עלה עשן השרפה אל השמימה: הפך. פניו אל בנימן להכות בהם: ויפנו. פנו עורף אל ישראל ונסו דרך המדבר: והמלחמה הדביקתהו. אנשי המלחמה הדביקוהו. ואשר מהעריס. כתרגומו ואנשי כמנא רמו מקרויהון קטלין בהון מכא ומכא ר"ל האורב שנכנסו בגבעה משחיתים אותו מהגבעה ומשאר העריס ופי' בתוכו בתוך בנימן הנהרגים מ מבחוץ היו גם אה נהרגו' מבפני': כתרו. שבבו אותו ככתר ועל הדרך הזה עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: הרדיפוהו. זה לזה אומר רדוף אחריו: מנוחה הדריכוהו. חבר מ"ס השמות ופי' ממנוחה הדריכוהו וכן ת"י מבית ניחהון טרדונון או פי' במקום מנוחתם הדריכוהו כמו שאמר נוכח הגבעה כלומר ב במקום שהיו חושבים לנוח שם הדריכוהו ויהיה הדריכוהו לפי' זה מענין כדורך גת: ויעללהו. אפילו העוללות שנשארו מהם כרתו כמו מעולל הכרם: חמש' ועשרי' אלף איש. והמאה שספר עוד למעלה הניחם כאן לפי ש שהוא פרט וסמך על המספר הראשון שזכר: שש מאות איש. ולא היתה בהם אשה כי מן ה המלחמה נסו אלה השש מאות ואין אשה במלחמה לפיכך לא נשארה מבנימן אשה כי הכל הרגו מלבד אלה השש מאות ש שנסו אל סלע רמון: מעיר מתים. מעיר אנשים ומתי' שם לאנושות פולל אנשים ונשים וטף רוצה לומר האנשים בעיר והבהמה בשד' הכל הרגו: עד כל הנמצ'. פי' כל הנמצא עופות או חיות כל הנמצא להם הרגו: הערים הנמצאות. פי' הנמצאות להם שלא נהרסו בהכנס בהם ישרא' להרוג העם שהיו הורסים העיר והערים שלא נכנסו בהם ב במלחמה שבו אליהם ושלחו א אותם באש: לא יתן בתו. כתנו אותם כמו מגורים שלא יתחתנו בם עוד על הנבלה הזאת אשר עשו אחר שלא כתנו הרשעים והפושעים: להפקד. ענין חסרון כמו ולא נפקד מ ממנו איש: ויבנו שם מזבח. אם בית אל זה הוא שילה למה בנו שם מזבח וכי לא היה שם מזבח המשכן ואם הוא העיר הנקראת בית אל גם שם היה ה המזבח שבנה יעקב אבינו כמו שאנו עתידין לפר' בספר שמואל בפסוק עולים אל האלהים בית אל וי"ל שבנו שם מזבח חדש והיה המקום הזה שילה או בית אל ובנות המזבח הוא דרישת האל כמו שנמצא במקומות רבים ש שהיו בונין מזבח לדרוש את י"י ומפני המקרה הרע הזה שקרה להם בדבר בנימן בנו מזבח ו והעלו עולות ובכו לפני י"י ואמרו למה היתה זאת להפקד שבט אחד: נגרע

בקריאה וסימניהון ויבא העם ביתאל דעלם. ואיש ישראל נשבע במצפה. ויהי בכלתו לדבר דמיתת אמנון. וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו דאיוב. והבה ישאו קולם:

רלבג

והנה בזה האופ' ספר בכללות שהשחיתו בני ישראל בבנימן כ"ה אלף ומאה איש ואחר זכר הפרטים וזכר איך היתה ההתחלה בענין האורב וזכר איך ה היתה התחבולה בענין האורב למועד שהגבילו איש ישראל למהר לפשוט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב ואחר זה להעלות העשן מן העיר להבהיל את בנימן בראותו כי עלה כליל העיר השמימה והנה לא זכר בפרטים כי אם כ"ה אלף איש ולא חשב למאה העודפים על החשבון כי לא זכר בפרטים כי אם האלפי' וידמה שיהיו שם יותר על האלפי' בכל הרג והרג מספר מה כשהקבץ כלו יהיו מאה איש. וספר שנשארו בבנימן שש מאות איש ונסו אל סלע רמון וכבר נזכר תחלה שמספר בני בנימן עשרים וששה אלף איש שולף חרב ושבע מאות וידמה שהאף הנשארים מתו במלחמות הראשונות. עוד זכר שאיש ישראל נשבע במצפה לאמר שלא יתן איש ממנו בתו לבנימן לאשה ובראותם כי נפקד שבט אחד מישראל חרה להם מאד והנה בנו שם מזבח חדש בבית האלהים והעלו עולות ושלמים ונגשו לדרוש את י"י על זה הקלקול שבא על ידם אולי ידרו שאם יתן י"י את בנימן בידם עשו זה הענין לכבוד השם והנה היה קשה בעיני ישראל הגרע שבט אחד מישראל והתחכמו למצוא נשים לנותרים. והרגו

רד"ק

נגדע׳ נכרת׃ ויתפקד העם׳ פקדו כא וראו מי הלך מעמנו׃ קל ודינו להרגם והוא ענין זכירה והשגחה כמו יודעת משכב זכר׳ והיאך נודע זה יתכן כי העבירום לפני הארון ומי שקלטה הארון היה הבתולה כמו שעשו בבני מדין שהעבירום לפני הציץ הבעולה פניה מוריקות כמו שקבלו רז"ל ויש דרך אחרת זכרו רז"ל בדבר הבתולה ודנו דין כזה להושיבם על פי חבית של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף והם אמרו כי זה הנסיון עשו לנשי יבש גלעד ולא שהעבירום לפני הציץ כמו ש שעשו בנשי מדין ועשו סמך בזה מה שכתוב בציץ לרצון להם לפני י׳ לרצון להם ולא לפורענות להם אל המחנ׳ שילה׳ גם זה הפסוק מוכיח כי ביתאל הנזכר בענין הזה הוא שילה שהרי במקום שבנו מזבח ובכו לפני י״י ואמרו מי אשר לא עלה שם היו עדין ומשם שלחו להחריב אנשי יבש גלעד׃ אשר בארץ כנען׳ לא מצאתי טעם לסיפור הזה כי ידוע הוא כי שילה בארץ כנען׃ ולא מצאו להם כן׳ כמו שהיו כי הם היו שש מאות והנערות לא היו אלא ארבע מאות׃ והעם נחם׳ בפעל עומד כי הנו׳ קמוץ׃ ירשת פליטה׳ צריך שתהיה ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל׳ וטעם ירשת כי ירושה הוא מיעקב אבינו להיות מבניו שני עשר שבטי׳ עד עולם׃ אשר מצפונה לביתאל׳ פירשו רז"ל כי צל שילה הוא אומ׳ שהיה בצפונה של ביתאל ובדרומה של לבנה ובמזרחה של מסלה ה העולה מביתאל שכמה ואני תמה מה צריך לכל זה כי שילה ידוע היה בלא סימנין׳

והנראה בעיני כי החג היה בשילה מימים ימימה ופירושו משנה לשנה ואמר בו התרגום מזמן לזמן ממועד למועד ואפשר כי מפסח לפסח היה זה או מסכות לסכות שהיה זמן שמחה או ביום הכפורים שהיו בנות ישראל יוצאות וחולות ב בכרמים כדברי רז"ל והמחול זה שהיה לבנות ישראל חוץ לעיר שילה באותו המקו׳ אשר מצפונ׳ לביתאל ולהודיע אותו המקום זכר אלה הסימנין וכרמי שילה היו סמוכים לזה המקום והנה הפסו׳ יוכיח כי המחול חוץ לעיר היה כמו שכתוב והיה אם יצאו בנות שילה וגו׳ ואמרו להם ש שיארבו בכרמים׃ חכונו

רש"י

ויכחמו׳ שבו לחשוב עליהם מחשבת פליטה׃ ארבע מאו׳ נערה בתולה׳ הושיבום על פי חביות של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף׃ ולא מצאו להם׳ לא ספקו להם׃ ירושת פליטה׳ נחלת השבט נשארה ריקנית הבו עצה שיולידו בנים ויחזיקו בנחלתם הפליטה הנשארת ולא ימחה שבט מישראל׃ מזרחה השמש למסילה׳ במזרחה של מסילה שילה ב בצפונה של ביתאל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסילה העולה מבית אל שכמה׃ לריב

תנ"ך

וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי אֲשֶׁר לֹא־עָלָה בַקָּהָל מִכָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי הַשְּׁבוּעָה הַגְּדוֹלָה הָיְתָה לַאֲשֶׁר לֹא־עָלָה אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה לֵאמֹר מוֹת יוּמָת׃ וַיִּנָּחֲמוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־בִּנְיָמִן אָחִיו וַיֹּאמְרוּ נִגְדַּע הַיּוֹם שֵׁבֶט אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל׃ מַה־נַּעֲשֶׂה לָהֶם לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים וַאֲנַחְנוּ נִשְׁבַּעְנוּ בַיהוָה לְבִלְתִּי תֵת־לָהֶם מִבְּנוֹתֵינוּ לְנָשִׁים׃ וַיֹּאמְרוּ מִי אֶחָד מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־עָלָה אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה וְהִנֵּה לֹא בָא־אִישׁ אֶל־הַמַּחֲנֶה מִיָּבֵישׁ גִּלְעָד אֶל־הַקָּהָל׃ וַיִּתְפָּקֵד הָעָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ מִיּוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד׃ וַיִּשְׁלְחוּ־שָׁם הָעֵדָה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ מִבְּנֵי הֶחָיִל וַיְצַוּוּ אוֹתָם לֵאמֹר לְכוּ וְהִכִּיתֶם אֶת־יוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד לְפִי־חֶרֶב וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּל־זָכָר וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת מִשְׁכַּב־זָכָר תַּחֲרִימוּ׃ וַיִּמְצְאוּ מִיּוֹשְׁבֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד אַרְבַּע מֵאוֹת נַעֲרָה בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־יָדְעָה אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר וַיָּבִיאוּ אוֹתָם אֶל־הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ וַיִּשְׁלְחוּ כָּל־הָעֵדָה וַיְדַבְּרוּ אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן אֲשֶׁר בְּסֶלַע רִמּוֹן וַיִּקְרְאוּ לָהֶם שָׁלוֹם׃ וַיָּשָׁב בִּנְיָמִן בָּעֵת הַהִיא וַיִּתְּנוּ לָהֶם הַנָּשִׁים אֲשֶׁר חִיּוּ מִנְּשֵׁי יָבֵשׁ גִּלְעָד וְלֹא־מָצְאוּ לָהֶם כֵּן׃ וְהָעָם נִחָם לְבִנְיָמִן כִּי־עָשָׂה יְהוָה פֶּרֶץ בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי הָעֵדָה מַה־נַּעֲשֶׂה לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים כִּי־נִשְׁמְדָה מִבִּנְיָמִן אִשָּׁה׃ וַיֹּאמְרוּ יְרֻשַּׁת פְּלֵיטָה לְבִנְיָמִן וְלֹא־יִמָּחֶה שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל׃ וַאֲנַחְנוּ לֹא נוּכַל לָתֶת־לָהֶם נָשִׁים מִבְּנוֹתֵינוּ כִּי־נִשְׁבְּעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָרוּר נֹתֵן אִשָּׁה לְבִנְיָמִן׃ וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה חַג־יְהוָה בְּשִׁלוֹ מִיָּמִים יָמִימָה אֲשֶׁר מִצְּפוֹנָה לְבֵית־אֵל מִזְרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ לִמְסִלָּה הָעֹלָה מִבֵּית־אֵל שְׁכֶמָה וּמִנֶּגֶב לִלְבוֹנָה׃

תרגום

ואמרו בני ישראל מן דלא סליק בקהלא מכל שבטא דישראל לקדם יי ארי שבועתא רבתא הות לדלא סליק לקדם יי למצפיא למימר איתקטלא יתקטיל׃ ואתנחמו בני ישראל על דבית בנימן אחוהון ואמרו איתמנע יומא דין שיבטא חד מישראל׃ מה נעביד להון לדאישתארו לנשין ואנחנא קיימנא במימרא דיי בדיל דלא למתן להון מבנתנא לנשין׃ ואמרו מן חד משיבטיא דישראל דלא סליק לקדם יי למצפיא והא לא אתא אנש למשריתא מיביש גלעד לקהלא׃ ואתמניאו עמא והא לית תמן אנש מיתבי יביש גלעד׃ ושלחו תמן כנישתא תרי עסר אלפין גברא מזרזי חילא ופקידו יתהון למימר איזילו ותמחון ית יתבי יביש גלעד לפתגם דחרב ונשיא וטפלא׃ ודין פתגמא די תעבדון כל דכורא וכל אתתא דידעת משכבי דכורא תגמרון׃ ואשכחו מיתבי יביש גלעד ארבע מאה עולימן בתולן דלא ידעא גבר משכבי דכורא ואיתיאו יתהון למשריתא לשילו די בארעא דכנען׃ ושלחו כל כנישתא ומלילו עם בני בנימן די בכיף רמון וקרו להון מילין דשלם׃ ותבו בני בנימן בעידנא ההיא ויהבו להון נשין דקיימו מנשי יביש גלעד ולא ספיקו להון כן׃ ועמא אתנחמו על דבית בנימן ארי עבד יי תרעת בשיבטיא דישראל׃ ואמרו סבי כנשתא מה נעביד לדאישתארו לנשין ארי פסקת מדבית בנימן אתתא׃ ואמרו ירותת שזבתא לבני בנימן ולא יתמחי שיבטא מישראל׃ ואנחנא לא ניכול למתן להון נשין מבנתנא ארי קיימו בני ישראל למימר ליט די יתן אתתא לדבית בנימן׃ ואמרו הא חגא קדם יי בשילו מזמן מועד למועד די מציפונא לביתאל מדנח שימשא לכבשא דסליק מבית אל לשכם ומדרומא ללבונתא׃

רלב"ג

והרגו בהם כל יושבי יבש גלעד כי לא באו אל המחנה לבקשת ראשי העם והשאירו כל הבתולות להיות ל לנשים לבני בנימן ולפי שלא נמצא להם בזה האופן נשים ב במספרם כי לא היו שם ביבש גלעד כי א אם ד׳ מאות בתולות נתנו להם דרך לקחת נשים מן המחוללות למאתים הנשארים א אשר בבנות שילה ב במיחטפו להם איש אשתו׃ ירושת פלטה לבנימן׳ הרצון בו במה שפלט מהם והם השש מאות איש ראוי שנעשה בדרך שיהו ירושה לבנימן רוצה לומר שלא יפקד שם בנימן במותם וזה אמנם יהיה במקחו להם נשים וזה ענין הירוש כי היא נשארת עד מות המורישים והנה אמרו זה להורות כי לא סבב השם שיהיו השש מאות האלו ת מפליטיו אם לא מפני שלא ימחה שבט ת מישראל ולזה חוייב לנו לעשותו שיהיו להם נשים בזנות כדי שלא נעבור על שבועתינו וידמה שזאת השבוע׳ לא היתה רק לאותם האנשים לא לבאים א אחריהם וימנעו מתת להם איש בתולה בת איש אחר יהיו להם כ בנות יושבי יבש גלעד׃ חכונו

רלבג

חנונו אותם. הוא על דרך לאט לי לנער לאבשלום והרצון חנונו שעזרנו את בני בנימן והניחום להם כי מה שנשבענו היה על דרך נתינת הנשים לאנשים ולא כשבענו שלא יחטפו ממנו כי אין כהוגן שיקח איש אשה על זה הדרך ותוכלו לראות ממנו זה בכלל כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה אבל נתנום לנו ברצון וכן המנהג בלקיחת האשה ובהיות הענין כן הוא מבואר שכאשר לא הנחתם אותן להם בעת הזאת תמחה שבט מישראל אם לא יהיו נשים לנשארים מבני בנימן הנה אתם אשמים תהיו. וספר כי משם הלכו בני ישראל איש לשבטו ולמשפחתו ואיש לנחלתו ובני בנימן ג"כ שבו לנחלתם ובנו עריהם וישבו בהם:

ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הם י"ח:

הראשון הוא להודי' מה שקרה מן הסכנה למיכה משני נטייתו מדרכי התורה עד שמעטו שנגב הפסל ההוא לאבד מיכה וביתו:

השני הו' להודיע שראוי לנלחמים שיראו מראשית הענין אם יתכן להם לנצח שכנגד' ואם לא יתכן להם זה אין ראוי שיתחילו במלחמ' ולזה ספר שבני דן שלחו חמשה מרגלי' והם ראו כי כבר תנוצח העיר ההיא בקלות ולזה התעוררו לבא למלחמה עליהם:

רדק

חנונו אותם. כמו חנם כלומר מהנשים האלה תחנונו שתניחום להם או פי' כמו אשר חנן אלהים את עבדך כלומר תנו אותם לנו במתנה כי לקחנו לבני בנימן הנותרים נשים במלחמה כי הכל הרגנו לפיכך אנו צריכים שיהיו להם נשים שלא ימחה השבט ואם תאמרו שתעברו על החרם שהחרמנו איש אשר יתן בתו לבנימן לא אתם נתתם להם שתאשמו בזה אלא הם לקחו אותם ואר"זל כי אחר כן התירו שבט בנימן לבא בקהל ולישא אשה משאר השבטים כי מצאו היתר בלשון החרם שהם נשבעו אמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימן ודרשו ממנו ולא מבנינו א"כ מהדורות הבאים אחריהם היו יכולי' לישא נשים ועוד דרשו אילו היה עולה מן השבטים לא היה האלהים אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו ולא אמר אלא מבנימן שלא נולד עדיין ואמרו כיון שעתיד לעמוד מלכים מבנימן ולא עמדו עדיין חייבין אנו לקרבן: בימי' ההם אין מלך בישרא'. הטעם להזכיר זה כי עדיין לא היה מלך בישר' ולא שופט ולא נוגש משיב אותם לטובה עד שבא שמואל הנביא ז"ל שמספר תולדותיו ועניניו בספר הבא אחר זה הנקרא על שמו שמואל:

ויצוו ד' ג' מלאים וא' חס' וסי' ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה. ויצוו את העם לאמר כראתכם. ויצוו אתם לאמר לכו והביאו. ויצוו את בני בנימן דין כתיב חס': יצאו ט"ו בקרי' וסימ' נמסר בסדר כי תבא:

ויצו את בני בנימן לאמר לכו וארבתם בכרמים: וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו מבנות שילו והלכתם ארץ בנימן: והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב אלינו ואמרנו אליהם חנונו אותם כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה כי לא אתם נתתם להם כעת תאשמו: ויעשו כן בני בנימן וישאו נשים למספרם מן המחללות אשר גזלו וילכו וישובו אל נחלתם ויבנו את הערים וישבו בהם: ויתהלכו משם בני ישראל בעת ההיא איש לשבטו ולמשפחתו ויצאו משם איש לנחלתו: בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה:

ויצוו ק' | ג' ובסופם | ג' מל' | לריב ק' | ז' | וחל' בסבי' | ז'

ופקידו ית בני בנימן למימר אזילו ותכמנון בכרמיא: ותחזון והא אם יפקון בנת שילה למיחג בחינגיא ותפקון מן כרמיא ותחטפון לכון גבר אתתיה מבנת שילה ותהכון לארעא שיבטא דבנימן: ויהי ארי ייתון אבהתהון או אחיהון למידן קדמנא ונימר להון חניכינון להון ארי לא ספיקנא למיתן גבר אתתיה בקרבא ארי לא אתון יהבין להון כעידן פון תחובון: ועבדו כן בני בנימן ונסיבו נשין למנייניהון מן חינגיא די אנסו ואזלו ותבו לאחסנתהון ובנו ית קירויא ויתיבו בהון: והליכו מתמן בני ישראל בעידנא ההיא גבר לשבטיה ולזרעיתיה ונפקו מתמן גבר לאחסנתיה: ביומיא האינון לית מלכא בישראל גבר דכשר בעינוהי יעבד:

ונ"א הר מן ג' מקומות דמשדתין אזנא ומירל בתיבה אחת לצרקא

סכום פסוקים של ספר שפטים שש מאות ושמנה עשר וסימנו ת"ס וסדריו י"ד וחציו וירעצו וירצצו:

רשי

לריב אלינו. ללכת אלינו במלחמ': ואמרנו אליהם חנונו אותם. ויחננו עליהם כי אינכם יודעים מה לעשות כי לא לקחנו לאיש אשתו במלחמה של יבש גלעד אלא לארבע מאות איש מהם ואם על השבועה אתם מקפידים לא עון לכם בדבר כי לא אתם נתתם להם את בנותיכם שתהא לכם אשמה בדבר ושלום לכם אל תיראו:

סליק ספר שופטים

הג' הוא להודיע שאין ראוי לאדם לריב עם מי שתקיף ממנו כ"ש כשיהיה עם זה שכנגדו מר נפש שלא יירא מאחד מהמות ולזה זכר כי כשראה מיכה שמחזיקים בנידן ממנו עם מה שספרו להם שהם מרי נפש פנה ושב לביתו: **הד'** הוא לפרסם מה שנסתפקו בו בנידן מהחטא זה הזמן הארוך אשר ספר וכאילו היה זה התנצלו' מה לשמעון שהיה מהשבט ההוא אם נסתפק במדה המגונה ההיא ר"ל ללכת אחר עיניו: **החמישי** הו' להודיע שאין ראוי לאדם לקחת פילגש להמשך לענין המשגל הלא תראה מה שקרה מהרע מהפילגש הזאת שלקח האיש הלוי שנכשלו בסבתה כמה רבבות מישרא' ולזאת הסבה זכר רוע תכונת בני בנימן אשר בגבעה בענין המשגל ומה שקרה להם בעבור זה מההשחתה והכליון: **הששי** הוא להודיע שאין ראוי לאדם להתנהג בקנטורין בתוך ביתו ולהטיל אימה יתרה שם הלא תראה מה שנמשך מהרע מההקנטות שהקניט האיש הלוי פילגשו שהיה זה סבה שברחה ממנו ושבה אל בית אביה ואילו ישבה בבית לא אירע לה זה הרע ולא לישראל בעבורה: **השביעי** הוא להודיע גם כן שראוי לאשה שלא תטה מאישה ללכת מאתו אבל ראוי לה לסבול דבריו ותוכחתו ותטה אל כל אשר יחפוץ הלא תראה מה שנמשך מהרע לישראל מפני שלא סבלה הפילגש דברי הקנטורין ההם מבעלה כי זה היה סבה אל שבתה אל בית אביה ונמשך מזה מהרע מה שבא בזה הספור: **השמיני** הוא להודיע שאין ראוי לאד' לעכב הליכת האורחי' מביתו בעבור תשוקתו לכבדם אבל ראוי כשירצו ללכת שיניחם להשלים רצונם ולזה ספר מה שקרה מהרע בעבור מה שעכב אבי הנערה את האיש הלוי כי זה היה סבה אל שלנו בגבעה וקרה מזה מהרע מה שבא בזה הספור: **התשיעי** הוא להודיע שאין ראוי להולכי דרכים ללכת בלילה למה שקרה בזה מהסכנה ולזה ספר שלא רצו ללכת אחר ערוב השמש ואולי כי ירושלם היתה אז ליבוסי היו לנים בירושלם מצד כי היום רד מאד: **העשירי** הוא להודיע כי כשיבא הכרח להתבע לתאות המשגל האיש והאשה מתירין האשה קודם לאיש לזה והע"פ שתהיה אשת איש ולזה התיר זה האיש פילגשו להם קודם שיתיר עצמו להם: **הי"א** הוא להודיע זנות בני בנימן ואכזריות' שהם העם שהתעללו בפילגש כל הלילה לא הסתפקו להאכילה ולהשקות' אבל שלחוה בשחר באופן שמתה מהחולש' עם זה שבאו עלי' באכזריו' באופן שהזיקוה בתשמיש עד שנמשך לה מות מזה ולזה ג"כ ספר מאכזריותם שאין איש מהם מאסף האיש הלוי הביתה עם שאין לו מחסור כל דבר ולזה לא יצטרך שיכנוהו מאשר להם לפי מה שהגיד להם ועם מה שאמר להם שהוא הולך לבית יי' כי זה היה ראוי שיביאם אל שיאספוהו הביתה לכבוד השם: **הי"ב** הוא להודיע שראוי לאדם כשארעו לו שלא ישמיע קולו כדי שלא יוסיף לעצמו רע על רע עד היותו במקום יוכל לבטוח בו ואז יוכל להשמיע קולו לבקשת הנקמה ולזה ספר ששתק האיש הלוי עד שבא אל ביתו ואז השתדל להנקם מבני הגבעה על הזמה שעשו: **הי"ג** הוא להודיע שראוי למי שירצה להביא האנשים לעשות דבר מה שיעשה זה בחכמה כדי שיגיע למבוקשו ולזה ראוי שיראה להם בעיניה' הדבר אשר יכעס לזה כשיהיה הספור לו זה ולא יספיק לו ספור הדברים ההם להם כי יותר יאמינו האנשים במה שיראו ממה שיאמינו במה שיסופר להם ולא יראוהו בעיניה' ולזה ספר שנתח האיש הלוי נתחי הפילגש לכל שבטי ישר' ולא רצה לשלוח הספור להם לבד בכתב עם שזה מספיק לכם מאד לקנא לזה לרוב הזרות אשר היה בזה הענין ולזאת הסבה לא רצה לגלות להם מה זה ועל מה זה עד שהיו דבריו להם פנים בפני' על זה: **הי"ד** הוא להודיע שראוי לבער החטאי' מן הארץ כדי שלא ילמדו האחרי' ממעשיהם כ"ש בדבר שפותו בו האנשים בקלות והוא ענין המשגל ולזה ספר שכבר התפעלו בני ישראל על זה ההתפעלות הנפלא והתעוררו לבער החטאים בזה האופן שבא בזה הספור: **הט"ו** הוא להודיע שראוי לאדם שלא יחזיק יד אחד כשיהיו חטאים לשמרם משיגיע להם העונש הראוי להם אבל ראוי לו שלא יכיר להם אחוה אחר שורם מדרכי התורה הלא תראה מה שקרה לבני בנימן בעזרם לאחיהם החטאים שנפל עוזר ונפל עזור ויחדו כלו: **הט"ז** הוא להודיע שראוי למי שישאל עצה על דבר מה שיבאר דבריו תכלית הביאור עד שיתבאר לו בשלימות איך יתנהג בדבר ההוא שישאל עליו עצה ומתי יהיה עת ראוי יצליח בו דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע לישר' כששאלו באלהים איך יעשו המלחמ' מפני שלא חקרו בזה מחקר ראוי כי היה להם לשאול אם יכבשו או יכבשו ואם הודיע להם שיכבשו היו נשמרין אז מהמלחמ' ולזאת הסבה היה ראוי שישאלו מתי ילחמו בבני עמון ויתנם השם בידם והם לא שאלו את מי יעלה בתחלה ולא שאלו מתי יעלו עליהם למלחמה ויכבשום ובשאלה השנית היה ג"כ זה החסרון ואולם בשאלה השלישית הרגישו בזה ולזה אמרו האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל ולזה היה הרצון בזה שישאלו אם יחדלו מזה לגמרי שכבר בא להם המענה מאת הש"י באותן שאלות הקודמות מורה שרצון האל ית' שיעלו אליו אך שאלו אם יחדלו עתה וימתינו עד עת אחר ולזה בא להם התשוב' בשלמו' והודיע להם כי מחר יתנם ליד ישרא'. ואולם התועלות שהגיעו מענין האורב בדבר המלחמה כבר זכרנום בענין מלחמת העי ומשם ילקחו: **הי"ז** הוא להודיע טוב נפש ישרא' כי עם מה שהשחיתו בנימן בהם הטיבה אותם החרטה הנפלאה על כל הרע שהרעו לבנימן והתחכמו להעמיד השבט על ענינו במה שמצאו דרך לתת להם נשים מישראל מזולת שיעברו על השבועה שנשבעו במצפה ולזה נתנו להם עצה שיגזלו איש אשתו מהמחוללות כשלא הספיקו בנות יבש גלעד והנה נהגו ביושבי יבש גלעד המנהג בזה התורה במלחמ' מדין ודמה שעל פי י"י עשו כל זה ואולם בני בנימן מפני שהיו כלם מורדי' בי"י בחזק' ידי החטאים רצה הש"י שיענש זה העונש הנפלא באופן שיאבדו הם וטפם: **הי"ח** הו' להודיע אופן השגחת הש"י באבות הקדושי' ולזה סבב שלא ימחה שבט מישר' והשאיר מפני זה מהם שש מאו' איש וסבב שישאר לו ישר' בכל ענין שיתקיים זה השבט בדרך שלא ימחה שמו מישר':

אזנו ויאמר שאול ... וזר מן מא מלין דכתיב ולו כסוף תגבותא וקרי לוד וסי' מצותו ועשה חסד דמשנה תורה · תקעו והחלוץ והלך לפני הכהנים תקעו דיהושע ·
ובעבדך כולם מטעו עצתו קורא ממזרח עיט · עצתו ההנערי מעפר קומי · והפתחו ההנערי מעפר קומי · הברו נלאית ברוב עצתיך · הביאו עצה עשו פליליה · וביהודה ·
אשר הראיתנו וראיתנו · ישובו לי יראיך · ויודעו · כה ענה בדרך כחו · כחו ענה בדרך · למען יחלצון ידידך · ועננו · חסדו אלוה · חסדו יקדמוני · לדוד בי' חסיתי ·

כי עמך מקור חיים

ויהי

רדק

ויהי איש אחד מן הרמתים צופים · כבר כתבנו בתחילת ספר יהושע כי הוי"ו תמצא בלשון הקדש בתחילת הדברים וכן מנהג לשון ישמעאל ודקדוק מלת ויהי כתבנו שם גם כן : מן הרמתי' · כתבו רבותינו ז"ל שתי רמות הם שצופו' זו את זו ואם כן שתי רמות הם והמלה מוכיחה כן שהיא בלשון שנים יהיה פירוש מן הרמתים מאחת משתי רמות כמו ויקבר בערי גלעד בשתים מאחתן בני ו והדומים להם · וטעם צופים על הרמתים כמו שפירשנו וים ל לפרש צופים נביאים ומן שזכר עומד במקום שנים כאלו את' מן צופים כלומר ממשפחת צופים וכן תרג' יונתן מתלמידי נביאיא כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך וזהו פי' הנכון כי ממשפח' נביאים היה כי מבני קרח היה כמו שמפורש יחסו בדברי הימי' ובני קרח נביאים היו והם אסיר ואלקנה ואביאסף ואלקנה אבי שמואל היה מבני בניו של אלקנה בן קרח : מהר אפרים · לוי היה והיה גר בארץ אפרים ואפשר כי לטעם זה נסמך מעשה פלגש בגבעה לסיפור הזה בדבר אלקנה ותולדת שמואל שגם הוא לוי היה והיה גר בירכתי הר אפרים ומסבתו באה רעה גדולה לישראל ומסבת זה באה טובה גדולה לישראל ושמואל בנו החזיר ישראל לדרך טובה : אפרתי · כאמר על שני פנים האחד מיוחס על השבט על מי שהוא משבט אפרים או על מי שהוא גר בארץ אפרים כמו האפרתי אתה והאחד מיוחס למקום הנקרא בית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי מאלון וכליון אפרתים וזה הוא מיוחס אל הר אפרים כמו שאמר מהר אפרים ולכך קראו אפרתי כי לא נוכל לפרש שהיה אפרתי מיוחס לשבט אפרים כי לוי היה אם כן מה שאמר אפרתי שהיה משבט אפרים · ויש לתמוה אחר שאמר מהר אפרים למה אמר אפרתי אחר כן ואפשר שאמר גם כן לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמר אפרתי לא על אלקנה כי על אלקנה כבר פירש מהר אפרים וזהו נכון לפי הפשט ומה שאמר כי הוא ואבותיו היו גרים בהר אפרי' נראה כי נחלתם היתה שם כי מבני קהת היו ובני קהת להם ערי' בהר אפרים כמו שאמר בספר יהושע ולמשפחות בני קהת הלוים וגו' את שכם ואת מגרשיה בהר אפרים ובדרש מפרש אותו לשון גדולה וחשיבות : אפרתי · אמר רבי יהושע בן לוי פלאטיני ויית אפרתי גברא פליג חולק בקודשיא בטוורא דבית אפרים : ועלה

רשי

ויהי איש אחד · הכל לפי הסדר משה מסר את התורה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לשופטים ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי וממנו לשמואל כמו ששנינו וזקנים לנביאים : מן הרמתים צופים · שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו ויונתן תירגם צופים מתלמידי נביאיא : אלקנה · לוי היה מבני אביאסף בן קרח כמיוחס בדברי הימים : אפרתי · יונתן תירגם בטוורא דבית אפרים ומדרש אגדה אפרתי בן פלטין אבגינוס : אר' חשוב כמו אפרין כמטייה לר"מ לשון חשי ועלה

אלו ד' ר"פ וסי' ולו שתי נשים · ולו היה בן ושמו שאול · ולו אחים בני יהושפט · ולו אבין כלי מות הכין :

ויהוה גברא חד מרמתא מתלמידי נביאיא מטורא דבית אפרים ושמיה אלקנה בר ירחם בר אליהוא בר תוחו בר צוף גברא פליג חולק בקודשיא בטורא דבית אפרים : וליה תרתין נשין שום חדא חנה ושום תנייתא פנינה והוה לפננה בנין ולחנה לית בנין :

א ויהי איש אחד מן־הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן־ירחם בן־אליהוא בן־תחו בן־צוף אפרתי : ב ולו שתי נשים שם אחת חנה ושם השנית פננה ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים :

רלבג

הנה ספר שכבר היה · איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהו בן תוחו בן צוף אפרתי וכבר נתבאר בספר דברי הימים שהוא היה לוי והיה מבני קרח ולזה נתבאר שלא נקרא האפרתי אלא מפני היותו גר בהר אפרים ולזה יהיה ראוי אמרו מן הרמתים צופים מודיע המקום המיוחד שהיה משכנו והוא הרמתה כמו שאמר אחר זה ויבאו אל ביתם הרמתה ואמרו מהר אפרים מודיע מקומו הכולל שהיה גר שם וידמה שתהיה העיר הנקראת הרמתה כוללת שתים והיו צופות זו לזו ולזה אמר שהוא הרמתים צופים או יהיה זה מודיע מעלת משפחתו ומקומם ויהיה הרמתים כמו הרמתים אשר נקוד חריק תחת הת"ו וכמו ונעקש דרכים יפול באחת והרצון בזה שהוא היה מן החכמים היושבים ברמה שהיו צופים ר"ל נביאים כי היושב ברמה יקרא רמתי כמו שהיושב במצרי' יקרא מצרי והוא הודיע בזה כי ממשפחו' נביאים היה שהיו יושבים ברמה ולזה קבע שם שמואל ביתו כאמרו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו והנה הוא היה מבני קרח שהיו מהם כמה נביאים או נקראו אז הרמתים צופים להיותם מבני צוף שנקרא שמו צופי בספר דברי הימים ויורה על שהם היו מתיחסים אל צוף מה שאמ' אחר זה כאשר באו שאול ונערו הרמתה המה באו בארץ צוף · והנה סמך זה הספור לשני הספורים הקודמים כי בכל אחד מהספורים ההם היה מה שהגיע מהקלקול בסבת לוי היה גר בהר אפרים כי הנער הלוי היה גר בבית מיכה שהיה בהר אפרים והאיש הלוי בעל הפילגש גם כן היה גר בהר אפרים והסכימו עוד שני הספורים ההם שכבר נסע מבית לחם יהודה מי שבא על ידו הקלקול כי הלוי אשר בא בבית מיכה היה מבית לחם יהוד' ופילגש הלוי היתה מבית לחם יהוד' ומשם נסע האיש הלוי שבאה התקלה על ידו · והנה סמך לזה זה הספור שהיה איש לוי גר בהר אפרי' ויצא ממנו מי שבאה טובה גדולה על ידו לישר' · וספר שכבר היו לאלקנה שתי נשים שם האחת חנה ושם השנית פנינה ולא זכתה חנה לבנים :

תימים

רש״י: ועלה האיש. לשון הוה הוא עולה היה מזמן מועד למועד לשילה. ומדרש אגדה בדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה אחרת כדי להשמיע ישראל ויעשו כמותו: ויהי היום. והוא יום מועד: מנה אחת אפים. חולק חד בחירי הראוי להתקבל בסבר פנים יפות: צרתה. אשת בעלה פנינה: גם כעס. כעס אחר כעס תמיד לכך נאמר גם היתה אומרת לה כלום קנית מעפורת לבנך הגדול או חלוק לבנך הקטן: בעבור הרעימה. שתתאונן ורבותינו אמרו בעבור הרעימה שתתפלל ולשם שמים נתכוונה: בעד רחמה. כנגד רחמה וכן כל לשון בעד: וכן יעשה. אלקנה שנה בשנה נותן לה חלק מובחר להראותה שמחבבה וצרתה לפי חיבה שבעלה מראה לה כן תרבה גם היא להכעיסה: מעשרה בנים. שילדה לי פנינה: אנכי טוב לך. מחבבך: אכלה בשילה. לא מפיק הא והאלף חטף קמץ והוא כמו אחרי אכול בשילה ואחרי שתה והלשון נופל בין לזכר בין לנקבה אחרי אכלה לשון פעול כמו לאכלה לשון לפעול: ועלי הכהן יושב על הכסא. אותו היום ישב על כסא גדול שנתמנה שופט על ישראל: על מזוזת. כמו אצל מזוזתי ה׳ צבאות:

רד״ק: ועלה. כן היה עושה בכל שנה ושנה שהיה עולה לשילה לזבוח ומה שאמר מעירו לומר שהיה מזרז בני עירו לעלו׳. ובדרש לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה היה עולה בדרך אחרת בשביל להשמיע את ישראל ולהעלות אותן לשילה: מימים ימימה. משנה לשנה כמו ושמרת את החקה הזאת למועדה. מימים ימימה או פי׳ מזמן מועד למועד וכ״ת מזמן מועד למועד: להשתחוות ולזבוח. להתפלל לפני ה׳ ולזבוח שם זבח המועד. ובדרש ר׳ שאל בשם רבי יצחק שקולה תפלה כנגד הקרבנות שנא׳ להשתחוות ולזבוח ורבנן אמרי חביבה תפילה יותר מכל הקרבנות דכתיב להשתחוות ואחר כך לזבוח: ושם שני בני עלי. זכרם על הזבחים לפי מה שעתיד לזכור עליהם מה שהיו עושים בקרבנות: ויהי היום. יום מועד וכ״ת יומא דמועדא. ובדרש ר׳ יהושע בן לוי אומר זה יומא של עצרת: ונתן לפנינה. מן השלמים שהיה זובח: ולחנה יתן. כמו נתן כמו אז יבדיל משה והדומים להם: מנה אחת אפים. מנה אחת נכבדת להשיב אפה וכעסה וכן ארך אפים ארך כעס ויונתן תרג׳ חולק חד בחיר ר״ל מנה הראוי׳ להתקבל בסבר פני׳ יפו׳. ובדרש מהו אפי׳ בנפילת אפים בסבר פנים יפות אפים כנגד פנינה וילדיה. ואדוני אבי ז״ל פי׳ אפים כעס כלו׳ בכעס היה נותן לה מנה אחת לבד לפי שה׳ סגר את רחמה ולא היו לה בנים שיתן לה מנות כמו לבני פנינ׳ היה לו כעס ועצב בזה לפי שהיה אוהב חנה והיה מתאוה להיות לו ממנה בנים: וה׳ סגר את רחמה. ת״י מן קדם יי׳ איתמנע לה ולד: צרתה. פנינה שהיתה צרה לה וכן כל שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות לפי שהן אויבו׳ זו לזו ברוב וכן במשנה פוטרות צרותיהן: גם כעס. כעס אחר כעס היתה אומרת לה דברים של כעס לפי שלא היו לה בנים. ובדרש מכעסת וחוזרת ומכעסת מה היתה אומרת לה זבנת לבריך רבה סודר או לתנייה חלוק: בעבור הרעימה. מן רעמו פנים ענין זעף. ורי״ש הרעימה דגושה שלא כמשפט ובא כן לחזק קריאת הרי״ש כמו קו״ף ונתקנוהו מן העיר וזולתו מן הדגושי׳ להפארת הקריאה. ות״י הרעימה לאקניותה כלומר שתהא לה קנאה ממנה היתה אומרת בפניה דברים של גדולי בנים וכיוצא בהם כדי שתהא לה קנאה ויכאב לבה: בעד רחמה. על רחמה כמו בעד השלח יפולו וכפר בעדו: וכן יעשה. אלקנה היה עושה כן שנה בשנה לעלות בית ה׳ עם ביתו ופנינה גם כן היתה מכעיסה חנה בכל פעם מדי עלותה בית ה׳. כי בדבר המנות היתה מכעסת אותה שהיו לה ולבניה מנות ולחנה לא היתה אלא מנה אחת לפי שלא היו לה בנים שיקחו מנות: הלא אנכי. כתרגומו הלא רעותי טבא לך כלומר רצוני אליך ואהבתי אותך טוב לך מעשרה בנים ות״י אנכי טוב לך יותר ממה שאני טוב לעשרה בנים שיש לי מפנינה כלומר יותר אני אוהב אותך ממה שאני אוהב את בני. ואמרו כי עשרה בנים היו לפנינה ולפירושנו יהיה טעם עשרה דרך כלל חשבון כמו ואפו עשר נשים. מעשר שליטים. שבע יפול צדיק והדומים להם: אכלה. מקור בתוספת ה״א ואין הה״א לנקבה כי אוכלה מפיק וכן שתה מקור. ופירוש אחרי שאכלו ושתו. ואפשר כי חנה גם כן אכלה אף על פי שאמר ותבכה ולא תאכל אפשר כי אחר שאמר לה בעלה ולמה לא תאכלי ופצר בה אכלה מעט. ובעל הדרש אמר שתה ולא שתתה לא דקדק: ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה׳. פי׳ סמוך למזוזת כי המזוזות הם לחיי השערים לא המפתן. וכן ועליו מטה מנשה סמוך לו. וזבחת עליו סמוך לו. ות״י בסטר ספא דהיכלא דיי׳. ויש מרבותינו ז״ל שאמרו כי אין ישיבה בעזרה אפי׳ למלכי בית דוד אלא לכהן גדול שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת. אבל ויבא דוד וישב לפני ה׳ פירשוהו שישב עצמו לתפלה. ודרשו רבותינו ישב שהוא חסר וי״ו ואמרו ישב כתיב מלמד שבאותו היום מינוהו כהן גדול: ותתפלל על ה׳. כמו אל ה׳. וכן ונתן הספר על יודע ספר כמו אל יודע ספר. על שפן כמו אל שפן: ותדור

מימים ימימה ה׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר בא: אהב ט׳ בקריאה וסימ׳ לך נא אל הצאן וקח לי משם. וילך ויקח ויבא לאמו. כי את חנה אהב וה׳ סגר רחמה. בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל. כנען בידו מאזני מרמה לעשוק. כי צדיק ה׳ צדקות אהב ישר יחזו. יבחר לנו את נחלתינו את דר צ׳ון. ויבחר את שבט יהודה. ועז מלך משפט אהב:

וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ מִיָּמִים יָמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת וְלִזְבֹּחַ לַיהוָה צְבָאוֹת בְּשִׁלֹה וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי חָפְנִי וּפִנְחָס כֹּהֲנִים לַיהוָה: וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֶלְקָנָה וְנָתַן לִפְנִנָּה אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ מָנוֹת: וּלְחַנָּה יִתֵּן מָנָה אַחַת אַפָּיִם כִּי אֶת־חַנָּה אָהֵב וַיהוָה סָגַר רַחְמָהּ: וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ גַּם־כַּעַס בַּעֲבוּר הַרְּעִמָהּ כִּי־סָגַר יְהוָה בְּעַד רַחְמָהּ: וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָהּ בְּבֵית יְהוָה כֵּן תַּכְעִסֶנָּה וַתִּבְכֶּה וְלֹא תֹאכַל: וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ חַנָּה לָמֶה תִבְכִּי וְלָמֶה לֹא תֹאכְלִי וְלָמֶה יֵרַע לְבָבֵךְ הֲלוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים: וַתָּקָם חַנָּה אַחֲרֵי אָכְלָה בְשִׁלֹה וְאַחֲרֵי שָׁתֹה וְעֵלִי הַכֹּהֵן יֹשֵׁב עַל־הַכִּסֵּא עַל־מְזוּזַת הֵיכַל יְהוָה: וְהִיא מָרַת נָפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל־יְהוָה וּבָכֹה תִבְכֶּה:

וּסְלֵיק גַבְרָא הַהוּא מִקַּרְתֵּיהּ מִזְּמַן מוֹעֵד לְמוֹעֵד לְמִסְגַּד וּלְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת בְּשִׁילֹה וְתַמָּן תְּרֵין בְּנֵי עֵלִי חָפְנִי וּפִינְחָס מְשַׁמְּשִׁין קֳדָם יְיָ: וַהֲוָה יוֹם מוֹעֲדָא וְדַבַּח אֶלְקָנָה וִיהַב לִפְנִנָּה אִתְּתֵיהּ וּלְכָל בְּנָהָא וּבְנָתָהָא חוּלָקִין: וּלְחַנָּה יְהַב חוּלָק חַד בְּחִיר אֲרֵי יַת חַנָּה רְחִים וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְנַע מִנַּהּ וְלַד: וּמְצַהֲבָא לַהּ צָרָתַהּ אַף מַרְגְּזָא לַהּ בְּדִיל לְאַקְנָיוּתַהּ אֲרֵי אִתְמְנַע מִן קֳדָם יְיָ מִינַהּ וְלַד: וְכֵן יַעֲבֵיד שְׁנָא בִּשְׁנָא בִּזְמַן מִסְּקַהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ כֵּן מַרְגְּזָא לַהּ וּבָכְיָא וְלָא אָכְלַת: וַאֲמַר לַהּ אֶלְקָנָה בַּעְלַהּ חַנָּה לְמָה אַתְּ בָּכְיָא וּלְמָה לָא תֵיכְלִי וּלְמָה בָּאִישׁ לִיךְ לִיבֵּךְ הֲלָא רְעוּתִי טָבָא לִיךְ מֵעַשְׂרָא בְנִין: וְקָמַת חַנָּה בָּתַר דַּאֲכָלַת בְּשִׁילֹה וּבָתַר דְּשַׁתִיאַת וְעֵלִי כַּהֲנָא יָתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ עַל מְזוּזֵי בִּסְטַר סִיפָא דְהֵיכְלָא דַיְיָ: וְהִיא מְרִירַת נַפְשׁ וּמְצַלְיָא קֳדָם יְיָ וּמִבְכָּא בָכְיָא:

לתערכהי תב׳ למדכתהי ח״ל — כ׳. כ׳ נתרי ליס עדי יעקב ט נקרי — ל׳ וכל יתחק׳ רכ׳ [illegible]

שבט יהודה. ועז מלך משפט אהב: תכעסנה ב׳ חס׳ וסימ׳ מדי עלותה בית ה׳. ויעזבו את ה׳. וכל ירמיה דכוו׳ במ״א ולא תכעיסו. וכל מכעיסים דכוו׳ מ״ל במ״א חס׳ והבה ה׳ את ישר׳: ולא תאכל ג׳ בקריא׳ וסי׳ רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש. שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו. כן תכעסנה ותבכה ולא תאכל:

רלב״ג

מימים ימימה. הרצון בזה משנה לשנה או מרגל לרגל כמצות התורה והיותר נכון שמשנה לשנה היה עולה שם עם נשיו ברגל ורגל. ולזה נאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה ר״ל שפעם אחת בשנה היה עולה מעירו בדרך שלא נשאר לו שם בביתו אפילו הנשים והטף: להשתחוות ולזבוח לה׳ בשילה. פי׳ רבותי׳ ז״ל להשתחוות ולהתפלל ואף על פי שהיה מתפלל גם כן בעירו הנה התפלה בבית המקדש היתה יותר נבחרת. ואפשר ג״כ שהיתה ההשתחואה ממש כי הנכנס שם היה משתחוה כמו שאמרו ז״ל: ולזבוח. הם שלמי שמחה ושלמי חגיגה: ויהי היום. כאשר זבח אלקנה זבח השלמים נתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות כי כלם היו שם כמו שפירשנו. ואולם לחנה יתן מנה אחת אפים ר״ל שהיה נותן לה מנה אחת בעלת שני פנים כאילו תאמר שהיה נותן לה מהנתחים השמנ׳ אחד ומהנתחים שאין בהם שומן כדי שתבחר מה שתרצ׳ לאהבתו אותה או יהיה אמרו אפים רומז לפנים ויר׳ בזה שהית׳ יושבת לנגדו פנים כנגד פנים להשגיח בענינה איך תאכל ולזה הרגיש אלקנה שלא אכלה. והנה היתה הסבה בזה הכעס שהכעיסתה צרתה שהיתה מתפארת ברבוי בניה והיתה מבזה אותה על שאין לה בנים. והנה אמר לה אלקנה לנחמה כשהיה רואה אותה בוכה ואינה אוכלת למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלא אנכי טוב לך מעשר׳ בנים לרוב אהבתי אותך. והנה קמה חנה אחרי האכילה והשתייה אבל היא לא אכלה ולא שתתה כמו שאמר ותבכה ולא תאכל וכמו שאמרה ויין ושכר לא שתיתי: ועלי הכהן יושב על הכסא אצל מזוזת היכל ה׳. ולא היה יושב בהיכל אבל בעזרה והיה לו רשות לשבת שם לפי שהיה כהן גדול: והיא מרת נפש ותתפלל על ה׳. ר״ל כנגד קדשי הקדשי׳ והצד ההוא היה לפני ה׳ ר״ל מה שיביט לצד המערבי שהיה בו ארון בריתו׳ והיתה בוכה בעת התפלה כי שערי דמעה לא ננעלו. והנה

ותדור נדר · אני תמה איך אל נדרה על בנה שיהיה נזיר ועוד שלא היה בעולם ואיך אל הנדר עליו ואפי' היה בעולם הרי אמרו האיש מדיר את בנו נזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר ואפי' באיש לא מצאנו בו טעם אלא אמרו הלכה היא בנזיר ואם תאמר כי אלקנה עשה הנדר גם כן אחרי ששמע מאשתו זה לא ראינו והיאך הניח הפסוק לספור עיקר הנדר וכתב נדר חנה שאינו נדר זה רחוק · ויותר אני תמיה איך לא דברו רז"ל בזה הדבר כי לא מצאתי בדבריהם בזה שום דבר לא במדרש ולא בתלמוד : יי' צבאו' ידרשו רז"ל לפי שלא מצאנו עד הנה אדם שקראו יי' צבאות כי מה שאמר למעלה ליי' צבאות בשילה הוא סיפור דברים ממחבר הספר לפיכך אמרו למה נתיחד כאן בשם הזה אמר' חנה לפני הקב"ה שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ורבים ומתים אם מן התחתוני' אני אהיה פרה ורבה אם מן העליונים אני אהיה בחיים ולא אמות ועוד אמרו רז"ל אמר רב פעמי רגלים היו עולים אמרה חנה לפני הקב"ה רבון העולמים מכל אוכלוסין שיש לפניך אין אתה פוקדני באחד מהן : אם ראה תראה · דרשו מפני הכפל ואין צריך כי כן מנהג הלשון לצרף המקור עם הפעלים כמו אם שמוע תשמעון ואמת כי להזק הדבר הוא זה הצירוף והם ז"ל דרשו בו אם ראה מוטב ואם לאו תראה אני מקנא' לאלקנה בעלי ואני יולדת כמו שכתבת בתורתך ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא וגו' : בעוני אמתך · שלשה יש בפסוק כמו אלה תולדות נח ויפרא' חמשה בפסוק כי כן דרך המקרא' לבאות · ודרשו בו אמר' חנה שלש מצות כנגדה האשה ולא עברתי על אחת מהן : וזכרתני ולא תשכח את אמתך · הכפל לחזק התפילה והבקשה וכן זכור את אשר עשה לך עמלק לא תשכח לחזק המצוה · ודרשו רז"ל וזכרתני בזכרים ולא תשכח את אמתך בנקבות : זרע אנשים · פי' זכרים ומה שאמר ומורה לא יעלה על ראשו מוכיח כי על זכרים אמרה כי לא יאמר זה על הנקבות וי"ת בר בנו בני אינשא · ובדרש זרע אנשים שלא יהו פניהם דומים לא לקוף ולא לסריס · ר"א זרע אנשים חכמים כמא דאת אמר אנשי' חכמים ונבונים אנשי' כביאים כמא דאת אמר וישארו שני אנשים ועוד אמרו זרע ששקול כשני אנשים ומאי ניניהו משה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו : ונתתיו ליי' · שיהיה נזיר קדש ליי' וי"ת ואמסריניה דיהא משמש קדם יי ואם כן לדבריו מה נתנה בו חנה והלא כל הלויים ליי' נתונים נוכל לפרש כי שאר הלוים היו באין לעבודת יי' מבן עשרי' וחמש שנה והיא כתב' אותו ליי' כל ימיו · ובדרש אמרו לה לחנה למה את מבקשת זרע אנשים חכמים זרע אנשים נביאים אמרה להם שיהא ראוי לתתו ליי' ותהו ונתתיו ליי' : ומורה · תער כמו ומורה לא יעלה על ראשו דשמשון וי"ת של שמשון ושמואל ותרגם זה ומרות אנש לא תהא עלוהי ועניינו לפי דעתו כמו בא"ל ובדברי רז"ל מחלוקת בזה רבי נהוראי אומר נזיר היה שמואל שנ' ומורה לא יעלה על ראשו מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר אמר רבי יוסי אין מורה אלא של בשר ודם אמר לו רבי נהוראי והלא כתיב ושמע שאול והרגני הרי שכבר היה עליו מורא של בשר ודם אמר רב יוסף כמאן מתרגמי' ומרות אינש לא תהא עלוהי כמאן כר' יוסי · ובדרש מפ' למה נקרא תער מורה אר"ה אמי לא תבא שמה יראת שמיר ושית מה הדין מורה לא מרחיל אלא מן פרזלא אף הדין שערא לא מרחיל אלא מן פרזלא : והיה כי הרבת' · בדרש ר"מ בשם ר' חלפתא ובשם ר"מ מכאן כל המרבה בתפילה נענה מחלפא שטתיה דר"מ תנן אמר רבי אבהו בריה דרב פפי ורבי יהושע דסכנין בשם דרבי לוי בשם רבי מאיר בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור חנה על ידי שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם ואין עולם של לוים אלא חמשים שנה דכתיב ומבן חמשים שנה וגו' והא איכון נ"ב אמר רבי יוסי בר בון תרתי שנגמלתו : שומר את פיה · היה שומר ועיין את פיה מה היתה זאת התפלה הארוכ' לא ישמע קולה רק שפתיה נעות לפיכך היה חושב אותה שהיא שכורה ות"י שומר כמו ממתין כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי ופירוש את פיה כמו מאמרה ודבריה וכן תרגם יונתן ועלי מוריך לה עד דתפסוק : מדברת על לבה · כתרגומו כד מצלא בלבה כלומר שהיתה מכוונת את לבה בתפלתה : עד מתי תשתכרין · עד מתי תראי עצמך כאילו את שכורה שאת מתנועעת בשפתי פיך ואין דבריך נשמעין : הסירי את יינך · והתפקחי כי את נראת כשכורה ואין את עושה כשאר המתפללין שאומרים בקשתם בדרך שתוכל לשמוע ואף על פי שלפעמים המתפלל אומר דבריו בחשאי קצת אבל הכי בועק ומתפלל במקצת דבריו גם כן ואת הרבית כל כך להתפלל ולא נשמע קולך ומתוך זה נראה כי שכורה את · ות"ע אימתי את מסתטיא הלא תפיגין ית חמריך מיניך : לא אדני · איני שכורה כמו שתחשוב לא אשה קשת רוח אני רוח קשה עלי מרוב צרתי וקשיו' קשת רוח כשמיני' סובלת עליה מגלחי זקן קרועי בגדי' והדומי' להם : יין ושכר · כתרגומו חמר חדת ועתיק וכן אומר בדרש יין זה חדש שכר זה ישן ויתכן לפרש שכר הנעשה מהפירות : ואשפוך את נפשי · ברוב התפלה כאילו שפכה נפשה כמו שפכו לפניו לבבכם וי"ת ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם יי' : לפני בת בליעל · לפני יי' כבת בליעל כלומר אל תחשוב שאעמוד שכורה לפני יי' את כבת רשע וי"ת לא תבלים ית אמתך קדם בת רשיעא כראה מדבריו כי בת בליעל אמרה על פנינה צרתה ואמרה לו לא תכלימני בפניה כי היא תשמח לאידי והיא מכעיכה אותי · ופירוש אל תתן אל תתכני בזה הדבר הרע ואל תכלימני בו לפני זאת האשה בת בליעל וכוון הוא הפירוש : כי

יי' צבאות · למה נתייחד שם זה כאן אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן התחתונים אהא פרה ורבה ומתה ואם אני מן העליונים אני לא אמות זו מצאתי באגדה של רבי יוסי הגלילי · ורבותינו דרשו במסכת ברכות מה שדרשו עד הנה לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד : אם ראה תראה · רבותינו דרשו בו במס' ברכות מה שדרשו : אמתך האמור ג' פעמי' במקרא כנגד שלשה דברים שהאשה מצוה עליהם · זרע אנשים · צדיקי' כמה דאת אמ' אנשים חכמים וידועים : ומורה · ת"י ומרות אינש לא תהא עלוהי : ונתתיו ליי' · שיהא ראוי לתתו ליי' : שומר את פיה · מצפה שתפסוק כך תרגמו יונתן ועלי מוריך לה עד דתפסוק · שומר לשון המתנ' כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי : ויחשבה עלי לשכורה · שלא היו רגילים להתפלל בלחש : לא אדוני · לא אדון אתה בדבר הזה גלית עצמך שאין רוח הקדש שורה עליך שתדע שאיני שכורת יין : אל תתן את אמתך · כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה ופייסתו שלא יתכנה הפקר ובזיון לפני כרתה בת בליעל : כי

ראה ה' בקריאה וסימ' ראה ראינו כי היה יי' עמך · ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים · אם ראה תראה בעני אמתך · וראו ראו ואל תרעו · קדמאה ובתרא כתיב ו' ומציעתא כתיב ה' · ונמסר גם בסדר תלדות : ויחשבה ג' בקריאה וסים' ויראה יהודה ויחשבה לזונה · ויחשבה לו צדקה · ויחשבה עלי לשכורה : יין ושכר ב' דסמיכי בקריא' וסי' להם לא אכלתם ויין ושכר ז מכל אשר יצא מגפן היין · ותען חנה ותאמר לא אבני ·

וַתִּדֹּר נֶדֶר וַתֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־רָאֹה תִרְאֶה בָּעֳנִי אֲמָתֶךָ וּזְכַרְתַּנִי וְלֹא־תִשְׁכַּח אֶת־אֲמָתֶךָ וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים וּנְתַתִּיו לַיהוָה כָּל־יְמֵי חַיָּיו וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ : וְהָיָה כִּי הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי יְהוָה וְעֵלִי שֹׁמֵר אֶת־פִּיהָ : וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָּעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכֹּרָה : וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד־מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין הָסִירִי אֶת־יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ : וַתַּעַן חַנָּה וַתֹּאמֶר לֹא אֲדֹנִי אִשָּׁה קְשַׁת־רוּחַ אָנֹכִי וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שָׁתִיתִי וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת־נַפְשִׁי לִפְנֵי יְהוָה : אַל־תִּתֵּן אֶת־אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת־בְּלִיָּעַל

וְקַיֵּימַת קְיָם וַאֲמָרַת יְיָ צְבָאוֹת אִם מִגְלָא גְלֵי קֳדָמָךְ סִיגוּף אַמְתָךְ וְיֵעוּל דָּכְרָנִי קֳדָמָךְ וְלָא תַרְחֵיק יַת אַמְתָךְ וְתִתֵּן לְאַמְתָךְ בַּר בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאֶמְסְרִינֵיהּ דִיהֵי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי וּמָרְוַת אֱנָשׁ לָא תְהֵי עֲלוֹהִי : וַהֲוָה מְרַאסְגִיאַת לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ וְעֵלִי אוֹרִיךְ לַהּ עַד דְּתִפְסוֹק : וְחַנָּה הִיא מְצַלְיָא בְּלִיבַּהּ לְחוֹד סִפְוָותָהָא נַיְדָן וְקָלַהּ לָא מִשְׁתְּמַע וְחַשְׁבַהּ עֵלִי כְּאִתְּתָא רַוְוִיָא : וַאֲמַר לַהּ עֵלִי עַד אֵימָתַי אַתְּ מִשְׁתַּטְיָא הֲלָא תְפִגִּין יַת חַמְרִיךְ מִינִיךְ : וַאֲתִיבַת חַנָּה וַאֲמַרַת לָא רִיבּוֹנִי אִתְּתָא עָיְקַת רוּחַ אֲנָא וַחֲמַר חֲדַת וַעֲתִיק לָא אִשְׁתֵּיתִי וַאֲמָרִית עוּלְבַּן נַפְשִׁי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ : לָא תַכְלִים יַת אַמְתָךְ קֳדָם בַּת רְשִׁיעָא

רלבג

והנה נדרה חנה נדר ליי' שאם יראה בעניה ויתן לה זרע אנשים רוצה לומר הזרע המתהוה מן האנשים והוא שיהיה לה ולד יתננו ליי' כל ימי חייו רוצה לומר שיהיה תמיד לעבודת הש"י עד יום מותו ותער לא יעלה על ראשו לגלח שערו כי יהיה נזיר וקדש ליי' אם יהיה ראוי לזה רוצה לומר אם היה זכר · ובכאן רמז שהנודר מן התגלחת כל דיני נזירות חלין עליו כי היא לא נדרה רק מן התגלחת ושתקה משאר דיני נזירות · או יהיה הרצון באמרה זרע אנשי' בן זכר וזה כי זרע האנשים כשלא ישתנה מזרע הנקבה יהיה הולד זכר וכשישנהו זרע הנקב' תהיה נקבה כמו שהתבאר בחכמה הטבעית : והיה כי הרבתה להתפלל לפני יי' · ר"ל לפני יקדשי הקדשים · הנה היה עלי מביט ורואה תנועת שפתיה וקולה לא היה נשמע ולזאת הסבה חשבה עלי לשכורה וגינה אותה על שכרותה · וענתה חנה ואמר' לא אדני והנה אין הענין כמו שחשבת אבל אני קשת רוח מאד מרוב הרעה והכעס על קשי מזלי : ואשפוך את נפשי · על דרך ולפני יי' ישפוך שיחו והענין בו ענין התפלה שאמרה בה כל רצונה לפניהם : אל תתן את אמתך · ראוים להיו' בת רשע והרצון בו שלא יתכנה כבת בליעל כי אמר הם במדרג' אחת מהצדק או במדרגה אחרת מהרשע הם ראוים שישבו יחד להסכמתם בתכונה ההיא ולזה הם אוהבים זה את זה ומתחברים יחד : כי

רשי

כי מרוב שיחי. דברתי לפניך קושי: שיחי. יש מקומות שהוא לשון תוכחות לב. ד"א מרוב שיחי וגו' כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אוריכית בצלו עד כען: כעסי. שצרתי מכעסת אותי: אל תתן. כמו אל תתנכי בכפש כריו: את שלתך. חסר אלף לדרוש בו לשון בניס כמו בשליתה היוצאת וגו': יתן את שאלתך. בשורה שנתקבלה תפלתה: תמצא שפחתך חן. לבקש עלי רחמים: ופניה לא היו לה. פנים של זעם: ויבאו אל ביתם. וידע אלקנה. מכאן לאשכנזי שאסור בתשמיש המטה: לתקופות הימים. מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים לששה חדשים ושני ימים מכאן היולדת לשבעה יולדת למקוטעים: שמואל. על שם אל ועל שם המעשה נקרא כי ממנו שאלתיו: את זבח הימים. יתרגם דבח מועדיא: ואת נדרו. נדרים שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל: עד יגמל. לסוף כ"ב חדשים שכך זמן תינוק לינק: וישב שם עד עולם. עולמו של לוים חמשים שנה שנ' ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה וכך היו ימיו של שמואל חמשים ושתים שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה וביום תפלת חנה נתמנה שופט באותה שנה לעיבורו של שמואל כשתיירו לט' ושמואל פירנס את ישראל משמת עלי שלש עשרה שנה שהרי יום שמת עלי גלה הארון וישב בשדה פלשתים ארבעה חדשים משם בא לקרית יערים עד שהעלהו דוד משמלך שבע שנים בחברון על יהודה והמליכוהו כל ישראל עליהם וכתיב ויהי מקץ שבת הארון בקרית יערי' וירבו הימים ויהיו עשרים שנה צא מהן שבע שנים שמלך דוד בחברון נמצא משגלה הארון עד שמת שאול שלש עשרה שנה וארבעה חדשי' ושמוא' מת לפני שאול ארבעה חדשי':

אך

רדק

כי מרוב שיחי וכעסי. כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אוריכית בצלו עד כען כלו' מרוב שים לי לשוח לפני האל על הקנאות שמקנאה אותי צרתי ומכעיסת אותי דברתי לפני יי' יתברך עד הנה: יתן יי' את שלתך. חסר האלף והוצאת תנועתה על השי"ן כי משפטו שאלתך ופי' דרך תפלה או אמר לה כך דרך נבואה כי נביא היה ואמר לה לכי לשלום כי אלהי ישראל יתן את שאלתך לפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי קיותה לדברי הנביא ואמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך על דרך אמצא חן בעיני אדוני כי נחמתני ולפי' הראשון יהיה פירוש תמצא שפחתך חן בעיניך שתתפלל עליה ולפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי חשבה כי תפילת עלי תועיל לה. ודרש כרא"ה כי דרך נבואה אמר לה לכי לשלום אמר לה הרין שלמא מן דידי ברם שלמיך מן בריך: ואלהי ישראל יתן את שלתך. שלתך כתיב אמ' לה הבן הזה שאתה עתידה להעמיד הרבה של עתיד הוא לשלול מן התורה: לדרכה. הלכה לא לביתה ואכלה כראה שלא אכלה עם בעלה או אפש' כי אכלה מעט בהפסד בעלה ועכשיו הטיבה את לבה ואכלה. ודרש מהו לדרכה שפירשה נדה כמו כי דרך נשים לי: ופניה. פניה הרעי' לא היו לה עוד וכ"תי ואפין ביסין: לתקופות הימים. ימי העבור כתרגימו לזמן משלם יומיא. ופי' ותהר חנה שהרתה כבר כי לאחר שבו משילה ידעה אלקנה בעלה והרתה כמו שאמר ויזכרה יי' לתקופת הימים זהו כשהשלים ימי ההריון ילדה בן ויש ווי"ן כזאת מורו' לשעבר כמו הן אתה קצפת ונחטא ויבקעו המים והדומים להם ואמרו רז"ל כי ימי הריונה היו ששה חדשים ושני ימים מעוט תקופות שתים מעוט ימים שנים והתקופה היא שלשה חדשי' ולמדנו מזה היולדת לשבעה יולדת למקוטעים: שמואל. הורכבה המלה בזה הטעם מן כי מיי' שאלתיהו כי יש באותיות שמואל שאול ויש באותיותיו גם כן מא' כאילו אמרה שאול מאל: כי מיי' שאלתיהו. חסר מלת אמרה כלומ' למה קראה שמו שמוא' כי אמרה מיי' שאלתיהו: וכ"תי ארי אמרת מן קדם יי' שאלתיה: וכל ביתו. כתרגומו וכל אינש ביתיה: את זבח הימים. כתרגומו ית דבח מועדיא: ואת נדרו. לזבוח את זבח הימי' שהיה רגיל לזבוח את זבח המועד מימים ימימה ועלה גם כן לזבוח נדרו כי נדר קרבן ליי' על בנו וכ"תי ולאשלמא ית נדריה: עד יגמל. עד תשלם יניקתו והוא עשרים וארבעה חדש שהתינוק יונק ואע"פ שהיו חייבין להביאו משום יראה כל זכורך אמרו רז"ל כי ראתה חנה בנער שהיה מעונג וחלוש וחששה שמא יחלה מפני הדרך: וישב שם עד עולם. כמו שנדרה עליו ונתתיו ליי' ופי' עד עולם כל ימי חייו ורז"ל דרשו עד עולם עולם הלוים שהיו משרתים עד חמשים שנה כמו שכתוב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ואמרו כל שנותיו של שמואל לא היו אלא נ"ב שנה כי כבר אמרה חנה ונתתיו ליי' כל ימי חייו ואמ' וישב שם עד עולם והוא עולם של לויים שהם חמשי' שנה ומשבא לבית יי' עד יום מותו חמשי' שנה ושתי שנים שינק כמו שאמר עד יגמל הנער ודרך הנער לינק כ"ד חדשי' הרי נ"ב שנה:

יקם

וכל ביתו ג' וסימ' ויעל האיש אלקנה. ויצא המלך וכל ביתו ברגליו. וימת שאול ושלשת בניו דה"ד:
ונראה ה' בקריאה וסימ' ונראה אל הכהן. ונראה שנית אל הכהן. עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את.
וגם אני חשפתי שוליך ונראה קלונך. גלה חציר ונראה דשא. ונמסר גם בסדר תזריע:

כִּי־מֵרֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי דִּבַּרְתִּי עַד־הֵנָּה: וַיַּעַן עֵלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת־שֵׁלָתֵךְ אֲשֶׁר שָׁאַלְתְּ מֵעִמּוֹ: וַתֹּאמֶר תִּמְצָא שִׁפְחָתְךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתֵּלֶךְ הָאִשָּׁה לְדַרְכָּהּ וַתֹּאכַל וּפָנֶיהָ לֹא־הָיוּ־לָהּ עוֹד: וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתָם הָרָמָתָה וַיֵּדַע אֶלְקָנָה אֶת־חַנָּה אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרֶהָ יְהוָה: וַיְהִי לִתְקֻפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חַנָּה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מֵיְהוָה שְׁאִלְתִּיו: וַיַּעַל הָאִישׁ אֶלְקָנָה וְכָל־בֵּיתוֹ לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֶת־זֶבַח הַיָּמִים וְאֶת־נִדְרוֹ: וְחַנָּה לֹא עָלָתָה כִּי־אָמְרָה לְאִישָׁהּ עַד יִגָּמֵל הַנַּעַר וַהֲבִאֹתִיו וְנִרְאָה אֶת־פְּנֵי יְהוָה וְיָשַׁב שָׁם עַד־עוֹלָם: וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ עֲשִׂי הַטּוֹב בְּעֵינַיִךְ שְׁבִי עַד־גָּמְלֵךְ אֹתוֹ

ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ וי״ו קדמ׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ד׳ בט״ל וב׳ חס׳ · ח׳ · ב׳ · ל׳

אֲרֵי מִסְּגֵי אַקְנָיוּתִי וְאַרְגִּיזוּתִי אוֹרְכִית בִּצְלוֹ עַד כְּעַן: וַאֲתִיב עֵלִי וַאֲמַר אִיזִילִי לִשְׁלָם וֶאֱלָהָא יִשְׂרָאֵל יִתֵּן יָת בָּעוּתִיךְ דִּבְעֵית מִן קֳדָמוֹהִי: וַאֲמַרַת תַּשְׁכַּח אַמְתָךְ רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וַאֲזַלַת אִתְּתָא לְאוֹרְחַהּ וַאֲכָלַת וְאַפִּין בִּישִׁין לָא הֲוָה לַהּ עוֹד: וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וּסְגִידוּ קֳדָם יְיָ וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְבֵיתְהוֹן לְרָמָתָא וִידַע אֶלְקָנָה יָת חַנָּה אִתְּתֵיהּ וְעַל דָּכְרָנַהּ קֳדָם יְיָ: וַהֲוָה לִזְמַן מִשְׁלַם יוֹמַיָּא וְעַדִּיאַת חַנָּה וִילֵידַת בַּר וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ שְׁמוּאֵל אֲרֵי אֲמַרַת מִן קֳדָם יְיָ שְׁאִילְתֵּיהּ: וּסְלִיק גַּבְרָא אֶלְקָנָה וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ יָת דִּבַּח מוֹעֲדַיָּא וּלְשַׁלָּמָא יָת נִדְרֵיהּ: וְחַנָּה לָא סְלִיקַת אֲרֵי אֲמָרַהּ לְבַעֲלַהּ עַד דְּיִתְחַסִּיל רַבְיָא וְאַיְתֵינֵיהּ וְאִתְחֲזֵי קֳדָם יְיָ וְיִתִּיב תַּמָּן עַד עָלְמָא: וַאֲמַר לַהּ אֶלְקָנָה בַּעְלַהּ עֲבִידִי כִּדְתַקִּין בְּעֵינַיְכִי אוֹרִיכִי עַד דְּתַחַסְלִין יָתֵיהּ

רלבג

כי לא דברתי בשבת השכרות אבל בשבת רוב צרכי להתפלל לשם ית' ולשבת הכעס שמכעסת אותי צרתי דברתי עד הנה להשיג רצוני מהש"י ולהשקיט המיית לבבי מהכעס כי כבר ישקיט הכעס באופן מה הספור וההגדה בו כאמרם ז"ל דאגה בלב איש ישחנה ישיחנ' לאחרי' ובזה האופן היה מנוח לה מרגזה ומעצבה. והנה אמר לה עלי על הדרך מן הנבואה שתפלתה תהא נשמעת או אמ' לה זה על דרך התפלה והבקשה ולזה אמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך שתתן לבך להתפלל עליה: ותלך האשה לדרכה ותאכל. לבטחונה על תפלת הנביא שתהיה נשמעת או לבטחונה ייעודו ושקטה כעסה לזאת הסבה. והנה השכימו בבקר והשתחוו לפני יי' ושבו לביתם וזכר הש"י חנה וילדה בן ותקרא שמו שמואל להורות כי מיי' שאלה אותו. ואם אמר אומר שהיה ראוי אם כן שתקרא שמו שאול. אמרנו לו כי לא דקדקו קוראי השמות כל כך הלא תראה לאה שקראה שם בנה ראובן כי ראה יי' בעניה וקראה שם כח לאמר זה יבחרנו ממעשינו והיה ראוי אם כן שיהיה שמו מנחם. והנה מקץ שנה שנפרדו משילה עלה האיש אלקנה וכל ביתו לזבוח ליי' שלמי היום טוב ההוא ואת נדרו אשר נדר בשנה ההיא כי בבואו שם חוייב לשלם של ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם וחנה לא עלתה אז כי אינה מחויבת בזה כמו שקדם ולא רצתה להביא שם שמואל עד גמלו כי בדעתה שתקף היותו שם ישאר שם בבית יי' כל ימיו וזה אמרה וישב שם עד עולם ולפי שכבר מצאנו עולם שהוא יובל אמ' ז"ל שכבר ישב שם חמשים שנה כעולמו של יובל ולזה אמרו שכל ימיו של שמוא' הרמתי לא היו כי אם נ"ב שנה כי ימי ההגמל היו ב' שני' ולזה יהיה המאמר מכוונה על דרך הנבוא' והנה יראה שכן היה כי לא שפט על ישראל כי אם ארבעים שנה ואחריו עמד ארון יי' בבית אבינדב עשרים שנה ואז עברו שבע שנים למלכות דוד לפי מה שנזכר בזה הספר ולזה לא יהיה מראשית ימי עלי עד מלכות דוד כי אם נ"ג שנה ושבעה חדשים שעמד הארון בשדה פלשתים וכבר מת שמואל קודם מות שאול והיה עלי שופט קודם הולד שמואל ואע"פ שנאמר שביום הראשון שהוקם היתה לפניו חנה הנה לא יתכן שיהיו חיי שמואל יותר מן נ"ב שנה זמן מועט ולזה יהיה מן הפלא במה שאמר שמוא' ואני זקנתי ושבתי ולהתיר זה הספק אמרו שקפצה עליו זקנה והנה נפרש זה על דרך הפשט כשנגיענו שם בע"ה:

אמר

אַךְ יָקֵם יְהֹוָה אֶת־דְּבָרוֹ וַתֵּשֶׁב הָאִשָּׁה וַתֵּינֶק אֶת־בְּנָהּ עַד־גָמְלָהּ אֹתוֹ׃ וַתַּעֲלֵהוּ עִמָּהּ כַּאֲשֶׁר גְּמָלַתּוּ בְּפָרִים שְׁלֹשָׁה וְאֵיפָה אַחַת קֶמַח וְנֵבֶל יַיִן וַתְּבִאֵהוּ בֵית־יְהֹוָה שִׁלוֹ וְהַנַּעַר נָעַר׃ וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת־הַפָּר וַיָּבִאוּ אֶת־הַנַּעַר אֶל־עֵלִי׃ וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי חֵי נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמְּכָה בָּזֶה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהֹוָה׃ אֶל־הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלָּלְתִּי וַיִּתֵּן יְהֹוָה לִי אֶת־שְׁאֵלָתִי אֲשֶׁר שָׁאַלְתִּי מֵעִמּוֹ׃ וְגַם אָנֹכִי הִשְׁאִלְתִּהוּ לַיהֹוָה כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שָׁאוּל לַיהֹוָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁם לַיהֹוָה׃

ב וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמַר עָלַץ לִבִּי בַּיהֹוָה רָמָה קַרְנִי בַּיהֹוָה רָחַב פִּי עַל־אוֹיְבַי כִּי שָׂמַחְתִּי בִּישׁוּעָתֶךָ׃

(Margin: ג׳ ירמיהו סער׳ · ידין · ל׳ · ל׳ · ל׳ · לח׳ל · ל׳ · ל׳ ולכא כותב׳ לוחס׳ · ל׳ · ג׳ בסל · יח׳ל)

בְּרַם יְקַיֵּים יְיָ יַת פִּתְגָמוֹהִי וְאוֹרִיכַת אִתְּתָא וְאוֹנִיקַת יַת בְּרַהּ עַד דַּחֲסִילַת יָתֵיהּ׃ וְאַסְּקְתֵיהּ עִימַּהּ כַּד חַסִלְתֵּיהּ בְּתוֹרִין תְּלָתָא וּמְכִילְתָּא חֲדָא דְּקִימְחָא וְגַרְב דַּחֲמַר וְאַיְיתִיתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ לְשִׁילוֹ וְרַבְיָא הֲוָה יָנִיק׃ וְנַכִיסוּ יַת תּוֹרָא וְאַיְתִיאוּ יַת רַבְיָא לְוַת עֵלִי׃ וַאֲמַרַת בְּבָעוּ רִיבּוֹנִי חַיֵּי נַפְשָׁךְ רִיבּוֹנִי אֲנָא אִתְּתָא דְּאִתְעַתַּדַת עִמָּךְ הָכָא לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ׃ עַל רַבְיָא הָדֵין צַלֵּיתִי וִיהַב יְיָ לִי יַת בָּעוּתִי דִּבְעֵית מִן קֳדָמוֹהִי׃ וְאַף אֲנָא מְסַרְתֵּיהּ דִּיהֵי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמַיָּא דְּהוּא קַיָּים הוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ וּסְגִיד תַּמָּן קֳדָם יְיָ׃ וְצַלִּיאַת חַנָּה בְּרוּחַ נְבוּאָה וַאֲמַרַת כְּבַר שְׁמוּאֵל בְּרִי עָתִיד לְמֶהֱוֵי נְבִיָּא עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמוֹהִי יִתְפָּרְקוּן מִידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי וְעַל יְדוֹהִי יִתְעַבְדָן לְהוֹן נִיסִין וּגְבוּרָן בְּכֵין תְּקוֹף לִבִּי בְּחוּלָקָא דִּיהַב לִי יְיָ וְאַף הֵימָן בַּר יוֹאֵל בַּר בְּרִי שְׁמוּאֵל עָתִיד דִּיקוּם הוּא וְאַרְבְּעַת עֲשַׂר בְּנוֹהִי לְמֶהֱוֵי אָמְרִין בְּשִׁירָה עַל יְדֵי נִיבְלִין וְכִינָרִין עִם אֲחֵיהוֹן לֵיוָאֵי לְשַׁבָּחָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בְּכֵין רָמַת קַרְנִי בְּמַתְּנְתָא דְּמַנִּי לִי יְיָ וְאַף עַל פּוּרְעָנוּת נִיסָא דְּעָתִיד לְמֶהֱוֵי בִּפְלִשְׁתָּאֵי דַּעֲתִידִין דְּיֵיתוֹן יַת אֲרוֹנָא דַּיְיָ בַּעֲגָלְתָּא חַדְתָּא וְעִמֵּיהּ קוּרְבַּן אֲשָׁמָא בְּכֵין תֵּימַר כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל אֶפְתַּח פּוּמִי לְמַלָּלָא רַבְרְבָן עַל בַּעֲלֵי דְבָבַי אֲרֵי חֲדֵיתִי בְּפוּרְקָנָךְ׃

ותביאהו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ויגדל הילד ותבאהו לבת פרעה· ויקם אישה וילך אחריה· ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה· מצעית מ"ל: אויבי י"א כלאים בקריאה וסימ' רחב פי על אויבי· ואנקמה מאויבי· בשוב אויבי אחור· ארדוף אויבי ואשיגם· אל יעלצו אויבי לי· הצילני מיד אויבי· אויבי יאמרו רע לי· כי אמרו אויבי לי· אז ישבו אויבי אחור· מהוללי בי נשבעו· ארץ האלהים:

רדק

יקם יי' את דברו· הפסוק מוכיח כי מה שאמ' עלי יתן יי' את שאלתך דרך נבואה אמ' שיתן לה יי' את שאלתה והנה שאלתה היתה שיהיה לה זרע אנשי' ושיהיה ליי' לפי' אמ' יקם יי' את דברו פי' אשר דבר ע"י הנביא שיתן שאלתה והוא בן שיחיה ויהיה ליי'· ובדרש אך יקם יי' את דברו בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמוא' וכל אשה שהית' יולד' בן היתה מוציאה שמו שמואל כיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרי' אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמר יקם יי' את דברו: בפרים שלשה· מהם לאכול ומהם לזבוח ליי' וכן ואיפה אח' קמח לאכול ולהקריב ממנה מנחה וכן ונבל יין לשתות ולהסיך ממנו לפיכך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים ר"ל הפר שהקריבו ליי': והנער נער· כלומר עודנו נער קטן ורך ואף על פי כן לא המתינה לו עד שיתחזק אלא כיון שגמלתו כלומר שהשלימה לו יניקתו לסוף כ"ד חדשים שנולד מיד העלתהו עמה בית יי' ות"ת ורביא הוא יניק ואין ר"ל שהיה יונק עדיין שהרי אומר כאשר גמלתו שהשלימה יניקתו אלא יניק ר"ל נער קטן כי כן לשון ארמית קוראין לנער יניק כמו שמצאנו בדברי רז"ל יניק וחכים מר ינוק' ומר קשיש· וי"מ והנער נער חריף יודע בין טוב לרע כמו המנער מנער את הפסולת מן הפשתן: ויביאו את הנער· אלקנה וחנה אחרי ששחטו את הפר לקרבן הביאו את הנער בית יי' אל עלי להיות יושב ולומד לפניו ושיחנך אותו לכל תורה ומצוה והדרש את צריך לכתוב כי נודע הוא והוא רחוק: בי אדני· ענין תחנה ובקשה כתרגומו בבעו רבוני חי נפשך שתתן ע[יניך] אל הנער הזה ותלמדהו כי אני האשה שהתפללתי אל יי': עמכה· כלומר לפניך ובמעמדך שהיית אתה שם בהתפללי ובעבור הנער הזה התפללתי ונתן לי יי' את שאלתי כמו שסברתי אתה וה"א עמכה כה"א אשר שלחתי במסכה ספרים והיו לאות על ידכה והדומים להם כי הכה פעמים יכתב ופעם לא יכתב ויש בו דרש מכאן לארבע אמות של תפלה: אל הנער· בעבור הנער: השאלתיהו· החזרתי לו השאלה שהוא נתן לי ות"י מסרתיה דיהא משמש קדם יי': אשר היה· כמו אשר יהיה ורבים כמוהו: הוא שאול· כמו נתון כלומר הוא שהיה שאול הנה הוא נתון ליי' ויש בו דרש בלותה שעה נתנבאה בה רוח הקדש ואמרה כל זמן ששמואל קיים שאול קיים זהו שאמר שאול ליי': וישתחו אלקנה· כנוטל רשות לצאת מבית יי' או פירושו וישתחו שמואל אף על פי שלא היה אלא בן שתי שנים למדוהו להשתחות ליי': ותתפלל חנה ותאמר· התפללה לפני יי' ונתנה לו שבח והודאה על הבן שנתן לה והתפללה ליי' שיחיה ויהיה ליי' ות"י וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל ברי עתיד למיהוי נביא על ישר' וגו' וכ"תי שירה זו על מלכי אומות העולם ועל כנסת ישראל ובפסוק אין קדוש כיי' אמר על סנחריב מלכא דאתור אתנביאת ואמרת ובפסוק אל תרבו אמר על נבוכד נצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת ובפסוק קשת גבורים חתים אמ' על מלכות יון אתנביאת ואמרת ובפסוק שבעים בלחם על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת ובפסוק יי' ממית ומחיה עד יי' יחתו מריביו אמר על גמול הצדיקים בגן עדן ועל פורענות הרשעים בגיהנם ובפסוק יי' יחתו מריביו אמרת דין גוג ומגוג ומלכות משיח· ולפי הפשט פתחה חנה בשירה זו על שלוי עולם ומתגאים ועל עניי ארץ ושפלים כי הקב"ה רואה הכל ומשפיל גאים ומגביה שפלים כמו שהיה הדבר עליה ועל פנינה צרתה: עלץ לבי ביי'· לבי שהיה עצב עתה עלץ ושמח וקרני שהיתה שפלה שלא היה לי להרים ראש לפני צרתי עתה רמה: רמה קרני ביי'· התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרנים תוקף החיה כמו שאמר בהם עמים ינגח והוא בא"ס דרך משל וכאילו אמר רם ראשי כמו שאמר ועתה ירום ראשי על אויבי וכל זה ביי' שהיה בעזרי: רחב פי· מלעיל מפני פי שהוא מלה זעירה: על אויבי· על פנינה ועל המכעיסים אותה בהיותה עקרה: בישועתך· שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן:

אין

רשי

אך יקם יי' את דברו· את שאלת ממנו זרע אנשים ועלי בישרה ברוח הקדש ואלהי ישראל יתן את שאלתך יקם יי' את דברו זהו לפי פשוטו ומדרש אגדה רבי נחמיה בשם רבי שמואל בר רבי יצחק אמר בכל יום ויום בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו ש[מו]אל כיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרי' אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמ' יקם יי' את דברו שיהא זה שמואל הצדיק: ואיפה אחת קמח· שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי איפה קמח שלש סאין להוציא ממנה שלשה עשרונים סלת הראוי' לפר האח' כדתנן לחם הפנים עשרים וארבע עשרונים מעשרים וארבע סאין עשרון סלת לסאה חטין: ונבל יין· לנסך: והנער נער· ורביא הוא יניק: ויביאו הנער אל עלי· לראות שנתקיימה נבואתו· ורבו' דרשו מה שדרשו שהורה הלכה שאינו צריך כהן לשחיטה כדאית' בברכות: בי אדני· לתתעכב עליו שיהא תלמידך ולפי מדרש רבותינו שלא יענישוהו מיתה: אל הנער הזה התפללתי· אילו תאמר זה ימות ויתן לך אחר: וגם אנכי השאלתיהו ליי'· כאדם המשאיל כלי לרבו או משאילו בנו לשמשו: הוא שאול· אפרו"כטיץ בלע"ז כלומ' אין אתה רשאי לענשו הקב"ה כעסה עליו שאל כי השאלתיו לו ועליו להחזירו לו: וישתחו שם· שמואל ויש אומרים אלקנה: רחב פי על אויבי· על פנינה:

(Margin: הוא שאול ל' והד' והוא שאולו כל ימי בר נשדמ')

רלבג

אמר אלקנה אך יקם יי' את דברו על דרך תפלה ר"ל שיחיה הבן בזה האופן שיתקיים בו מה שנדרה חנה: בפרים שלשה· אחשוב שהביאום שם לזבוח שלמים מרוב השמחה והקמח למנחות והיין לנסכים והביאה הנער בית יי' שילה לקיים נדרה· והנה היה הנער צעיר ימים מאד והנה עם זה לא נמנעה מלהביאו שם לקיים את נדרה· והנה אמר ששחטו את הפר והביאו את הנער לפני עלי כי בעבור הבאתו היתה רוב השמחה וידמה שאמרו לעלי שהוא ישאר שם והיה עלי מצחק זה לקטנו כי הלוי לא יכנס לעבודה כי אם מבן כ"ה שנה ומעלה ולזה אמרה לו חנה בבקשה שישמע דבריה והנה נשבעה בחיי נפש הכהן הגדול שהיא האשה הנצבת עמו במקום ההוא להתפלל אל יי' הנה הוא הנער שהיתה בעבורו תפלתו כינה נתן השם שאלתי אשר שאלתי ממנו גם אנכי השאלתיו ליי' לעבדו כל ימיו כדרך המשאיל דבר מה להשתמש בו· והנה השתחוה עלי ליי' שם לתת לו תודה כששמע שנתן לה השם שאלתה כמו שאמר עלי לה או אולי השתחוה הנער ליי' כי למדוהו זה לחנכו לעבודת הש"י וידמה שאחר הפרי' שהביאו שחטו בימי הנשארי' תחרגל או הביאום בית יי' לנדבה עם הנער· והנה התפללה חנה לש"י על דבר בנה שבח והודאה לש"י כי על כל אשר גמלה רב טוב וידמה שזאת התפלה היתה על דרך הנבואה ואם נתערב בה קצת ממה שהורגם לה שחום· וזה ענין התפלה לפי מה שאחשב: שמח לבי ביי'· אמר' כל זה כנגד כנסת ישראל כשיבא שמואל בנה לעבוד את יי' לבדו ולהסיר הבעלים והעשתרות שאם לא יעשה לישראל טוב אחר די בו שמחה: רמה קרני ביי'· לנגח את אויבי אחר כן כי כבר נפלו לו אז הפלשתים בידו: רחב פי על אויבי· להיותם תמיד נופלים בידו כל ימי שמואל כמו שנזכר אחר זה והיתה סבת זה כי שמחתי בישועתך שהראית במלחמה הראשונ' שהיתה לשמואל עם פלשתים להגלות בם ידך החזקה אשר חזקה והוסיפה אמונתי בך·

הנה

רשי

ואין צור כאלהינו · אין צייר כאלהינו חבר צורה בתוך צורה : אל תרבו תדברו · כל נבי הרוח אמר שעתם מבלחת ובשביל פנינה שהיתה מתגאה עליה היא מדברת לפי פשוטו ולפי מדרשו כתרגומו שתרגם יונתן : עתק · חזק · ד"א עתק לשון סרה כמו ויעתק משם ההרה יצא דבר סרה מפיכם : כי אל דעות יי' · יודע מה בלבבכם : ולו נתכנו עלילות · כל מעשה האדם נכון לפניו : נתכנו · לשון מניין כמו ותוכן לבנים תתנו : קשת גבורי' חתים וגו' · כך אומנותו של הקב"ה מתים את הגבורים ומחזיק את החלשים משביע את הרעבים ומרעיב את השבעים : שבעים בלחם · ולא צריכים להיות נשכרים לשום מלאכה מרעבם ונשכרו בלחם פרנסתם ורעבים שהיו טורחים ויגעים על מזונותיהם חדלו מטרחם : עד עקרה ילדה שבע' ורבת בנים וגו' · ובעוד שהעקרה יולדת שבעה בנים רבת בנים אמללה וקוברת בניה חנה ילדה שבעה שנאמר כי פקד יי' את חנה ותהר ותלד ג' בנים ושתי בנות וכשחנה יולדת אחד פנינה קוברת שנים שב' ועשרה בנים היו לה שנאמר הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים של פנינה כשילדה חנה ד' קברה פנינה שמונה וכשנתעברה וולד חמישי כשנטחה פנינה לרגליה ובקשה רחמים וחיו ונקראו על שמה אלו דברי רבי נחמיה רבי יהודה אומר בני בנים הרי הן כבנים ויש אומרים שבעה בגימטריא כמניין שמואל : חסידו

רדק

אין קדוש כיי' · שהתפללתי בבית מקדשו ושמעה תפלתי : כי אין בלתך · ידעתי כי אין בלתך שראוי להתפלל לו ועל כן עלי לומר אין קדוש כיי' : ואין צור כאלהינו · אין חזק כאלהינו שהופך הטבעים ברצונו כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת : אל תרבו · אל תרבו שתדברו גבוהות אמרה כנגד פנינה וכנגד המכעיסים אותה : יצא · אל יצא ואל שזכר עומד במקום שנים : עתק · דבר חזק : כי אל דעות יי' · הכל יודע הוא ואין נסתר ממנו ואמר דעות לשון רבים כלומר כל דעות בני אדם ידעם כאח' בלא רבוי ובלא שינוי אלא כמו שאמ' היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם : ולא נתכנו עלילות · כתוב באלף וקרי בוי"ו ופירוש הכתוב כי לא נתכנו עלילות בני אדם אם לא יחפוץ האל ופי' הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילות לא לבן אדם כי הוא עושה כאשר ירצה ובן אדם אומר ולא יעשה ודב' ולא יקימנה ופירוש עלילות מעשים : קשת גבורים חתים · טעם חתים על גבורים לא על קשת כי היה לו לומר חתה ופי' חתים הם וקשתם וכמוהו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : אזרו חיל · החיל והכח הוא אזורם : שבעים בלחם נשכרו · אותם שהם שבעי' מתחילה שבו להיות נשכרי' בפת לחם ואותם שהיו רעבים מתחלה ונשכרו חדלו מלהשתכר ומלטרוח על טרפם כי היו שבעים ברצון הבורא יתברך עד שיגיע רצון הבורא עד כך והשגחתו עד כי מי שהיתה עקרה כמוני ילדה שבעה ומי שהיתה רבת בנים כצרתי פנינה שהיא אומללה נכרתה כלומר שמתו בניה · ומה שאמר שבעה אינו דווקא אבל הוא שם חשבון כי כן דרך הכתוב כשירצה לומר רבים יאמר שבע כמו אומללה יולדת השבעה שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק וקם לפי שהעולם במספר שבעה ז' כוכבים משרתים שבע ימי השבוע ועל עצמה אמרה חנה שהיו לה בנים ובנות כמו שכתוב כי פקד יי' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות ורבת בנים זה אמרה על פנינה אמרו כשהיתה חנה יולדת אחד היו בני פנינה מתים שנים · ובדרש עד עקרה ילדה שבעה שמואל בגימטריא במספר שבעה ויתכן לומר כי אמרה זה חנה על כנסת ישראל וכל השירה כולה גם כן על כנסת ישראל ולכך התחיל בה בלשון ותתפלל כי לשון התפילה יפול ברוב על הענינים העתידי' ובמעט על מה שעבר ואמרה זה ברוח נבואה ולכך הושמה במכתב בין הנביאים כי היא נבואה כולה עתידה על צרות ישראל ותשועתם כמו שתרגם המתרגם יונתן בן עוזיאל ויפה אמר ומתיישב בלב הנבונים ודעתינו בזה הפסוק והשירה כולה כי אמרה חנה כל עניני העולם ודרכי בני אדם תלויים ביד הבורא ית' וברצונו והוא משגיח בכללים ובפרטים ועושה בהם כרצונו ואפילו אם יראה לבני אדם שיעשה להם דבר שאינו על רצונם והפכם יש להם להתפלל אליו בכל נפשם כמו שעשיתי אני והוא יתן להם בקשתם ורצונם בכל דבר שיהיה הפכם ודרכם כי השגחתו בתחתונים כמו שהיא בעליונים כמו שאמר בסוף כי ליי' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ואמרה כי אם יהיו ישראל בצרה ובגלות תחת יד אומות העולם משלו' לאשה שילדה בנים הרבה והיא מתגאה בהם ושמחה ומתהדרת עליה' בכל עת שתתגבר האשה הרבה בבנים להכר ולהרע לעקרה והיא כנסת ישראל המשולת לאשה עקרה שיולדת מעט בנים כמו שקראה ישעיה רני עקרה לא ילדה וכמוהו הרבה אפילו שהוו לה מעט בנים לזאת העקרה עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בנים בעת שישובו אל יי' בכל לבם ויתפללו אליו בגלותם ובצרתם ואז אותה שהיתה רבת בנים אומללה פי' נכרתה ונפסקה מלהוליד ולהצליח ומה שילדה נכרת ויאבד וזה מורה על ביאת המשיח וענין תשועת ישראל בשובינו לארצינו במהרה בימינו ומיתת הנועדים עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדולה וישראל יכלו הטובו' שבהם ועל זה אמר רגלי חסידיו ישמור וכל הענין נמשך בזה הדרך ומעתה פתחתי לך הדרך ותבין מעצמך : יי' ממית ומחיה · את האדם אמר בתחלה ממית ואח"כ מחיה בהפכו מחיה שמעמידו בחיים ומאריך ימיו כשירצה וכן והחלימני והחייני והדומים לו שפי' העמדת החיים באדם וכן מוריד שאול ויעל כמו העלית משאול נפשי חייתני מיורדי בור וכן מיד שאול כי יקחני סלה כי טעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו או הוא רמז לצרות ולרעות וכן אני אמית ואחיה או יהיה ממית ומחיה אני אמית ואחיה רמז לגמול הצדיקים ולעונש הרשעים בנפשותם או אמרה פסוק זה בדרך נבואה או בדרך קבלה על תחיית המתים לעתיד לבא :

אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהוָה כִּי־אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ : אַל־תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְבֹהָה יֵצֵא עָתָק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דֵּעוֹת יְהוָה וְלֹא נִתְכְּנוּ עֲלִלוֹת : קֶשֶׁת גִּבֹּרִים חַתִּים וְנִכְשָׁלִים אָזְרוּ חָיִל : שְׂבֵעִים בַּלֶּחֶם נִשְׂכָּרוּ וּרְעֵבִים חָדֵלּוּ עַד־עֲקָרָה יָלְדָה שִׁבְעָה וְרַבַּת בָּנִים אֻמְלָלָה : יְהוָה מֵמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל :

ולו ע' כתיב ת' א' וקרי ו' · ותשים

עַל סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאָתוּר אִתְנַבִּיאַת וַאֲמַרַת עָתִיד דְּיִקוּם הוּא וְכָל חֵילְוָתֵיהּ עַל יְרוּשְׁלֶם וְנֵס סַגִּי יִתְעֲבֵיד בֵּיהּ תַּמָּן יִפְּלוּן פִּגְרֵי מַשִּׁירְיָתֵיהּ בְּכֵין יוֹדוּן כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וְיֵימְרוּן לֵיהּ דְּקַדִּישׁ אֱלָא יְיָ אֲרֵי לֵית בַּר מִנָּךְ וְעַמָּךְ יֵימְרוּן לֵית תַּקִּיף אֱלָא אֱלָהָנָא : עַל נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל אִתְנַבִּיאַת וַאֲמַרַת אַתּוּן כַּסְדָּאֵי וְכָל עַמְמַיָּא דַעֲתִידִין לְמִשְׁלַט בְּיִשְׂרָאֵל לָא תַסְגּוּן לְמַלָּלָא רַבְרְבַן לָא יִפְּקוּן גִּידוּפִין מִפּוּמְכוֹן אֲרֵי אֱלָהָא יָדַע כּוֹלָא וְעַל כָּל עוֹבָדוֹהִי מְתִיחַ דִּינֵיהּ אַף לְכוֹן עָתִיד לְשַׁלָּמָא פּוּרְעֲנוּת חוֹבֵיכוֹן : עַל מַלְכוּת יָוָן אִתְנַבִּיאַת וַאֲמַרַת קַשְׁתַּת דְּגִיבָּרֵי יָוָנָאֵי יִתַּבְּרוּן וּדְבֵית חַשְׁמוֹנָאֵי דַהֲווֹ חַלָּשִׁין יִתְעֲבְדָן לְהוֹן נִיסִּין וּגְבוּרָן : עַל בְּנוֹהִי דְהָמָן אִתְנַבִּיאַת וַאֲמַרַת דַּהֲווֹ סַבְעִין בְּלַחְמָא וְגָעַן בְּעוּתְרָא וְסַגִּיאִין בְּמָמוֹנָא אִתְמַסְכָּנוּ תָּבוּ לְאִתְּגָרָא בְּלַחֵם וּמְזוֹן פּוּמְהוֹן מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר דַּהֲווֹ חֲשִׁיבִן מִסְכֵּינִין עֲתָרוּ וְאִתְנַשִּׁיאוּ יַת מִסְכֵּינוּתְהוֹן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי בְּנֵי חוֹרִין כֵּן יְרוּשְׁלֶם דַּהֲוַת כְּאִתְּתָא עַקְרָא עֲתִידָא דְּתִתְמְלֵי מֵעַם גָּלְוָתְהָא וְרוֹמֵי דְּמַלְיָא סַגִּי עַמְמַיָּא יְסוּפוּן מַשִּׁירְיָתְהָא תִּצְדֵּי וְתֶחֱרוּב : כָּל אִלֵּין גְּבוּרָתָא דַיְיָ דְהוּא שַׁלִּיט בְּעָלְמָא מֵמִית וְאָמַר לְאַחָאָה וּמַחִית לִשְׁאוֹל וְאַף עָתִיד לְאַסָּקָא בְּחַיֵּי עָלְמָא :

רלבג

הנה כשנעיין בקדושים שברא הש"י והם המלאכים שהם נבדלים ונקיים מחומר לא ימצא בהם מי שהוא קדוש ונבדל כמו הש"י וזה שכל אחד מהם לו יחס מה אל הגלגל שהוא מניע אותו והוא משים אותו חי ביחס ההוא המיוחד כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי' אמנם הש"י אין לו יחס לאחד מהם כי אין בלתו במציאותו ואין לו שום יחס עם חומר ואין בורא ויוצר כאלהינו כי אף על פי שהם' סדר שיתהוו קצת היצירות באמצעות פועלים מה הנה הם לא ישנו את תפקידם ולא יתחדש אם ריק מה שסדר הש"י שיתחדש מהם על המנהג הטבעי ואולם הש"י עושה ויוצר כל מה שירצה ואף על פי שיהיה כנגד הטבע · והנה אמרה זה לפי מה שאחשוב בעבור המופת שעשה הש"י לה שהיתה עקרה וילדה ובעבור שאר המופתי' הדומים לזה שעשה הש"י : אל תרבו תדברו · אמרה בעבור דברי פנינה והכעסתה אותה על שאין לה בנים והיותה מתגדלת עליה מצד רבוי בניה ובעבור הדברים האלו שאומרים האנשים קצת לקצת אל תרבו לדבר גבוהה גבוהה ודברי חזק בעבור מה שתראו שהגיע לכם מהטוב או שראוי להגיע מצד כחכם ועוצם ידיכם או רוב הצלחתכם או זולתו שכנגדו' או רוע הצלחתם כי השם לבדו יודע העתידות ולא נתכנו המעשים להיות אשר יחשב לעשותם כי לא אדם דרכו כמו שזכרה אחר זה · ולמה שהוא קרי בוי"ו ולו נתכנו הנה הרצון בזה כי הש"י לו לבדו נתכנו העלילות כי הוא לבד יכול על כל אשר יחפוץ · הגבורים הם חתים כשירצה הש"י עם היות קשתם בידם וכחם · והאנשים הנכשלים אזרו חיל עם עזר הש"י כמו שהתבאר מענין סנחריב להלחם על ירושלם עם שאר המופתים הדומים לו · האנשים השבעים כשהם עשירים שבו כשירצה הש"י להיותעניים עד שיהיו משתכרים בפת לחם שהוא השכר המיוחס להם בתכלית הדלות · והאנשים הדלים והם הרעבים חדלו כי שבו עשירים וחדלו מהשתכר כשירצה הש"י עד שהעקרה כשרצה השם ילדה שבעה ר"ל בנים רבים ואמרה זה על עצמה בדרך נבואה כי ראתה שיהיו לה עוד בנים ובנות כמו שספר אחר זה כי פקד יי' את חנה ותהר ותלד שלש' בנים והנה אמרה שבעה על דרך אמרו שבע יפול צדיק וקם שבע תועבו' בלבו ומי שהיא רבת בנים יקרה לה כשרצה הש"י שאומללה ונכרתה מרוב בניה באבדן בניה ואפשר שמתו בסוף בני פנינה ועליה אמרה כן : יי' ממית ומחיה · האנשים אחר זה כאן נתנבאה על תחיית המתים בביאור להיות ענינו בתכלית הפלא · ואמרה מוריד שאול ויעל לכפול הענין במלות שונות כי הרצון בשאול קבר כמו כי ארד אל בני אבל שאולה ונקרא הקבר שאול להיותו בבטן הארץ וכזה נקרא המקום היותר שפל שאול כמו שפירשנו בביאורנו לספר איוב :

רדק

אף מרומם. הרבוי לפי שהעלייה יותר כח וגבורה מהירידה: מאשפות. לשון יחידות בשקל אחות הראוי בתשלומו אחיות וקבוצו תבקו אשפתות בתמורת הכח ברגש: מצוקי ארץ. עמודי ארץ וכן ויציקום לפני יי׳ ויעמידום ומצוקי ארץ הם הצדיקים כי בזכותם מתקיי התבל וכן או וצדיק יסוד עולם או יהיה פירושו על דרך ומתחת זרועות עולם ר״ל כי הוא יתברך הוא קיום עולם ומעמידו ומעמידי הארץ לו הם ובכחו עומד הכל וסדר הייסוב בארץ להעמיד היסודים עליה וזהו שאמר וישת עליהם תבל כי מקומות הייסוב יקראו תבל: חסידו. כתוב בלא יו״ד וקרי ביו״ד וכן מריבו עלו והענין אח׳ כי יו״ד הרבוי תפול לפעמים: ישמור. שלא יכנפו: ידמו. שתקו מרגשת ורשעתם או פי יכרתו וכן ש תדמו בעונם ופי׳ בחשך כאר׳ שהולך בחשך שיפול: כי לא בכח יגבר איש. לא יהיה מה שיחשבו שיגברו בכחם ובחילם כי כאשר יהיה רצון הא׳ להושיבם בחשך והיא הצרה שתבא אליהם לא תועילם גבורתם ועשרם: יי׳ יחתו מריביו. מריבי הצדיקים הם מריביו: עליו בשמים ירעם עליו על כל אח׳ מריבו וב״ת בשמים במקום מן כמו שנאמר ירעם מן שמים יי׳ וכן ב״ת בקרשים לא יאכל והנותר בבשר ובלחם והדומים להם ויש לפרשו כמשמעו כלומר יעשה הרעם בשמים להשמיעם ולבהלם וזהו פירוש עליו כלומר בעבורו והרעם הוא משל על הגזירות היורדות מן השמים שאמר וישלח חצים ויפיצם ברק ויהם: ידין אפסי ארץ. על דרך כי הוא לקצות הארץ יביט אם יסתר איש במסתרים: ויתן עז למלכו וירים קרן משיחו. כפל דבר כי המלך הוא המשיח ואמר חנה זה על דרך נבואה או דרך קבלה כי היתה קבלה אצלם כי עתיד להיות מלך בישראל וחתמה השירה הזאת בדברי המלך לפי שזכרה מפלת הרשעים והם אויבי ישראל ואמרה כי האל יתן עז למלך ישראל שיושעו ישר׳ על ידו מיד אויביהם ואם אמרה זה בדרך נבואה רמזה בזה שעל ידי שמואל בנה יהיה מלך בישר׳ והוא ימשחנו: על ביתו. כמו אל ביתו וכן ויתפלל על יי׳ כמו אל יי׳: את פני עלי. כמו לפני כלו׳ שהיה עלי מלמדו עבודת יי׳ וי״ת בחיי עלי כהנא כמו שתרגם אונקלוס על פניו להאבידו בחייהון לאובדיהון: בני בליעל. בני רשע. ובדרש בנים שבלו שם שמים מעליהם אמרו אין מלכות בשמים וזהו שאמר לא ידעו את יי׳ או פירושו לא ידעו את יי׳ לא היו יודעים דרך יי׳ שהיו עושים מעשה רשע בכהונתם כמו שמספר והולך מה היו עושים וי״ת גברין רשיעין לא הוו ידעין למדחל מן קדם יי׳: ומשפט הכהנים. הם שמו להם זה החק והמשפט: כבשל הבשר. בשר שלמים ואלבר משפט שהוא חזה ושוק היה נער הכהן לוקח משאר הבשר שהיה חלק הבעלים: כל אשר יעלה המזלג. בבת אחת וזה היה חק עולה וגזל ששמו הכהנים על ישראל והמזלג ידוע והוא כלי ברזל יש לו שינים שמעלין בו בשר מן הקדירה: שלש השינים בידו. שלש שם תואר שמוך כאילו אמר כי המזלג משולש בשנים וכמוהו גדול הכנפים ר״ל שכנפיו גדולים כן שלש השיני׳ ר״ל בו שיניו שלש ויהיה שלש תואר על משקל גדול ואמר שנים בלשון שנים ואף על פי שהם שלש לפי ששיני האדם והבהמ׳ הם זוגות אמר בשיני הכלים בלשון זוגות ואף על פי שאינם זוגות: והכה. במזלג שבידו היה מכה בבשר שבכיור וכל הבשר שהיה מעלה במזלג היה לוקח לו ולא היה מתרצה בחלק שכהונה הכתוב בתורה: בכיור. כיור דוד קלחת פרור שמות קדרו׳ הם ות׳ ויקבע לי׳ בכיורא או בדודא או בקדירא או במיליסא ותרגו׳ מזלג משילא ותרגום ירושלמי ומזלגותיו ומחתותיו ומשיליתיה ומחתיתיה: יעלה. מבנין הפעיל: גם מה שנמשך להם היו חוטפים להם בחזקה מבשר הזבח לאכל בבלי זמנת הבשר המבושל שמו להם לחק לקחת מזבחי ישראל יותר על מה שהיה ראוי להם והנה שמו מלחם קודם לשולחן גבוה כאילו היינו לגוזל העבודה ליי׳ והיה עקר הכונה למלאת בטנם ובזה האופן כאלו בזו לעלו את מנחת יי׳:

רשי

חסידו כתיב חסידיו קרי בין יחיד בין רבים וכן יחתו מריבו מריבו בין יחיד בין רבים: עליו בשמים ירעם. עלו כתיב אפילו עלו בשמים מרעים עליהם ומורידם: ידין אפסי ארץ. שופטן ומייסרם יוסטי״ציא בלע״ז: היה משרת את יי׳ את פני עלי. מכאן למשמש פני תלמידי חכמים כמשמש פני שכינה: ומשפט הכהני׳. הם קבעו להם חק זה ולהם לא היה לנחל כי אם חזה ושוק של שלמים: דוד. סיר: בקלחת. יורה: בפרור. מחבת: כי

ינחלם ג׳ חס׳ בליש׳ נחולה בקריאה וסימ׳ וכסא כבוד ינחלם. כי הוא ינחלנה את ישר׳. מאחזתו ינחל את בניו: וישת ו׳ בקריאה וסימ׳ וישת לו עדרים לבדו ולא שתם. וישת על ראש אפרים והוא הצעיר. וישת אל המדבר פניו. וישת עליהם תבל. וישת חשך סביבתיו. וימר שש שערים וישת עליה. ונמסר גם בסדר ויצא:

ז יְהוָה מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר מַשְׁפִּיל אַף־מְרוֹמֵם׃ ח מֵקִים מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיב עִם־נְדִיבִים וְכִסֵּא כָבוֹד יַנְחִלֵם כִּי לַיהוָה מְצֻקֵי אֶרֶץ וַיָּשֶׁת עֲלֵיהֶם תֵּבֵל׃ ט רַגְלֵי חֲסִידָו יִשְׁמֹר וּרְשָׁעִים בַּחֹשֶׁךְ יִדָּמּוּ כִּי־לֹא בְכֹחַ יִגְבַּר־אִישׁ׃ י יְהוָה יֵחַתּוּ מְרִיבָו עָלָו בַּשָּׁמַיִם יַרְעֵם יְהוָה יָדִין אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִתֶּן־עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ׃

יא וַיֵּלֶךְ אֶלְקָנָה הָרָמָתָה עַל־בֵּיתוֹ וְהַנַּעַר הָיָה מְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה אֶת־פְּנֵי עֵלִי הַכֹּהֵן׃ יב וּבְנֵי עֵלִי בְּנֵי בְלִיָּעַל לֹא יָדְעוּ אֶת־יְהוָה׃ יג וּמִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים אֶת־הָעָם כָּל־אִישׁ זֹבֵחַ זֶבַח וּבָא נַעַר הַכֹּהֵן כְּבַשֵּׁל הַבָּשָׂר וְהַמַּזְלֵג שְׁלֹשׁ־הַשִּׁנַּיִם בְּיָדוֹ׃ יד וְהִכָּה בַכִּיּוֹר אוֹ בַדּוּד אוֹ בַקַּלַּחַת אוֹ בַפָּרוּר כֹּל אֲשֶׁר יַעֲלֶה הַמַּזְלֵג יִקַּח הַכֹּהֵן בּוֹ כָּכָה יַעֲשׂוּ לְכָל־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים שָׁם בְּשִׁלֹה׃

ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ל׳ חס׳ · חסידיו ק׳ · מריביו ק׳ · עליו ק׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

יְיָ מְמַסְכֵּין וּמַעֲתִּיר מַשְׁפִּיל אַף מְרִים׃ מְקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּינָא מִקִּלְקַלְתָּא מְרִים חֲשִׁיכָא לְאוֹתָבוּתְהוֹן עִם צַדִּיקַיָּא רַבְרְבֵי עָלְמָא וְכוּרְסֵי יְקָרָא מַחְסֵין לְהוֹן אֲרֵי קֳדָם יְיָ גְּלַן עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא מִדְּרַע אַתְקִין גְּהִנָּם לְרַשִׁיעַיָּא עָבְרֵי עַל מֵימְרֵיהּ וְצַדִּיקַיָּא עַבְדֵי רְעוּתֵיהּ שַׁכְלֵיל לְהוֹן תֵּבֵל׃ וּגְוִיַּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יְטַר מִגֵּיהִנָּם וְרַשִׁיעַיָּא בְּגֵיהִנָּם בַּחֲשׁוֹכָא יִתְדָּנוּן לְהוֹדָעָא אֲרֵי לָא מִן דְּאִית בֵּיהּ חֵילָא זָכֵי לְיוֹם דִּינָא׃ יְיָ יִתְבַּר בַּעֲלֵי דְבָבָא דְּקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לְעַמֵּיהּ עֲלֵיהוֹן מִן שְׁמַיָּא בְּקָלְרָם יַשְׁקִיף יְיָ יַעֲבֵיד פּוּרְעֲנוּת מִן מָגוֹג וּמַשִׁירְיַת עַמְמִין חֲטוֹפִין דְּאָתַן עִמֵּיהּ מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְיִתֵּן תּוּקְפָּא לְמַלְכֵּיהּ וִירַבֵּי מַלְכוּת מְשִׁיחֵיהּ׃ וַאֲזַל אֶלְקָנָה לְרָמְתָא לְבֵיתֵיהּ וְרַבְיָא הֲוָה מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּחַיֵּי עֵלִי כַּהֲנָא׃ וּבְנֵי עֵלִי גֻּבְרִין רַשִׁיעַיָּא לָא הֲווֹ יָדְעִין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ׃ וְנִימוֹסָא דְכַהֲנַיָּא מִן עַמָּא כָּל גְּבַר דְּנָכֵיס נִכְסַת וְאָתֵי עוּלֵימָא דְכַהֲנָא כְּמִבְשַּׁל בִּסְרָא וּמַשִּׁילְיָא דִּילֵיהּ תְּלָת שִׁינִין בִּידֵיהּ׃ וּבָקַע לֵיהּ בְּכִיוֹרָא אוֹ בְּדוּדָא אוֹ בִקְדֵירָא אוֹ בְמוּלֵיסָא כֹּל דְּמַסִּיק מַשִּׁילְיָא נְסֵיב כַּהֲנָא לְנַפְשֵׁיהּ כְּדֵין עָבְדִין לְכָל יִשְׂרָאֵל דְּאָתַן לְדִבְחָא תַּמָּן בְּשִׁילוֹ׃

רלבג

יי׳ מוריש. השי״ת הוא מוריש ואחר כך מעשיר האד׳ כשירצה ומשפיל אותו ואח׳ כך מרומם אותו כשירצה ולזה אין ראוי שיתגאה העשיר על עשרו ורוממותו ולא שידאב אחד על שפלותו השפל ועל עניו העני כי השי״ת מקים מעפר דל וירים האביון מן האשפה ר״ל מי שהיה אביון כל כך עד שהיה מנקה המקומו׳ להסיר מהם האשפה והלכלוך ירימהו השי״ת להושיב אותו עם נדיבים. וינחילם כסא כבוד ר״ל שישימם מלכים נכבדים ומנהיגי׳ אחר היותם דלים ואביוני׳. והנה אמרה זה לפי מה שאחשבע על דלותה מהבנים וכתן לה השי״ת בן שסופו להיו׳ מושל בישראל ממשלה נכבדת. והנה היה זה כן כי ליי׳ עמודי הארץ ועל העמודים ההם שת הייסוב אשר בו ימצא המין האנושי ואלו העמודים הם אופני השגחתו בזו השפלי׳ אם הם סבת קיום המין האנושי באופן שלם. ובזאת ההשגחה ישמר רגלי חסידיו מהכשל ברעות העולם. ואולם הרשעים לא יכין להם אור ויראה להם הרע שיפלו בו כדי שישמרו ממנו אבל יכרתו בחשך. וכבר יתבאר מזה אמת כי לא בכח יגבר איש אבל ימצא שינוצח עם היותו יותר חזק משכנגדו וזה יהיה בהכרח מצד השגחת השי״ת באיש החלוש. והנה עתה התפללה חנה בעבור בנה ואמרה דרך תפלה יי׳ יחתו מריבי שמואל והם הפלשתים שבאו להלחם עמו ועם ישראל בעבורו. ירעם השי״ת בשמים וכן היה במלחמה ההיא שנלחם שמואל בפלשתים שנאמר וירעם יי׳ בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם: יי׳ ידין אפסי ארץ כי הוא היה הולך ממקום למקום לשפוט ישראל. ויתן השי״ת עז למלוכה אשר ימליכהו שמוא׳ וימלוך בחיים והוא שאול באופן שיכה אויבי ישראל. וירים השי״ת קרן משיחו אשר ימשחהו שמואל ולא ימלוך בחייו והוא דוד אשר רמה קרנו מאד לנצח כל אויביו ונתנה לו המלוכה ולזרעו אחריו. עוד כפר שכבר הלך אלקנה הרמתה בעבור ביתו ולולי זה היה כאשר שם בעבור הנער שנשאר שם לשרת את יי׳ והניחו שם את פני עלי הכהן כדי שילמדנו ויישירנו לעבודת השי״ת. או יהיה על ביתו כמו אל ביתו כמו ישעה האדם על עושהו שהוא כמו אל עושהו. והנה בני עלי היו רשעים ובלתי יודעים השי״ת ולזאת הסבה היו רודפים אחרי הזוללות והיו מפני זה לוקחים מישראל יותר מכדי חקם מבשר השלמים שהוא חזה ושוק ושמו להם הכהנים חק ומשפט שהיו לוקחים מהבשר שבשלו ישראל מן השלמים כל אשר יעלה המזלג מהכלי שהיו מבשלים בו הבשר וזה היה חמס ובזיון לקרבנות שהם היו לוקחים אותו על צד רדיפת התאוות ולא נתנו להם המתנו׳ שנתן להם השי״ת אם לא לתכלית שיחזקו בתורת יי׳ מצד שלא יצטרך להם לטרוח במזונם. ועשו רעה גדולה יותר מזאת שקודם שקרבו מתירי השלמים לכהנים ולישראל והם החלבים עם ... והנה

פינחס. למען בזיון: נער חגור אפוד בד. כרדוט דבוץ והוא למען מעיל שהרי תירגם יונתן מעילין דכי כן תלבשנה הבתולות מעילין כרדוטין: ומעיל קטן תעשה לו אמו. משנה לשנה: וברך עלי. לשון הוה הוא מברכו היה בכל שנה תחת השאלה אשר שאל לו בנו ואומר לו ישים יי' לך זרע יהי רצון שכל בניס שיהיו לך יהיו מן הצדקת הזו והרי זה מקרא מסורס: אשר ישכבון. כמשמעו ורבותינו אמרו מתוך שסיהו את קיניהן והם היו ממתינות עד שתראין קיניהן קריבין מעלה עליהם כאילו שכבום: אשר

גם בטרם. היו לוקחין את הבשר ואוכלים קודם הקטרת האימורים וזה רעה רבה כי לא נתן להם האל אלא שיזכו משלחנו אחר שיזרקו הדם ויקטירו החלבים. וברש אמר להם הקב"ה מפני מה אתם אוכלים שירי מנחה ומניחים את הקומץ לזבובים מפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחין את החלבים מטוחין בחמה

חטאת ז' פתאין בקריאה וסימ' מלבד חטאת הכפורים. כי חטאת קסם מרי. ותהי חטאת הנערים. חטאת יהודה כתובה. וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה. חטאת הקהל הוא. חטאת פימו דבר שפתימו. וכל תריסר דכוו בבא קמ' רתם המרכבה לרכש. ונמסר גם בסדר תצוה: וברך ג' בקריאה וסימ' וברך את לחנך ואת ממך. וברך פרי בטנך ופרי אדמתך. וברך עלי את אלקנה ואת אשתו. ונמסר גם בסדר משפטים:

גַּם בְּטֶרֶם יַקְטִרוּן אֶת־הַחֵלֶב וּבָא׀ נַעַר הַכֹּהֵן וְאָמַר לָאִישׁ הַזֹּבֵחַ תְּנָה בָשָׂר לִצְלוֹת לַכֹּהֵן וְלֹא־יִקַּח מִמְּךָ בָּשָׂר מְבֻשָּׁל כִּי אִם־חָי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאִישׁ קַטֵּר יַקְטִירוּן כַּיּוֹם הַחֵלֶב וְקַח־לְךָ כַּאֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ וְאָמַר לוֹ כִּי עַתָּה תִתֵּן וְאִם־לֹא לָקַחְתִּי בְחָזְקָה׃ וַתְּהִי חַטַּאת הַנְּעָרִים גְּדוֹלָה מְאֹד אֶת־פְּנֵי יְהוָה כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים אֵת מִנְחַת יְהוָה׃ וּשְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת־פְּנֵי יְהוָה נַעַר חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃ וּמְעִיל קָטֹן תַּעֲשֶׂה־לּוֹ אִמּוֹ וְהַעַלְתָה לוֹ מִיָּמִים׀ יָמִימָה בַּעֲלוֹתָהּ אֶת־אִישָׁהּ לִזְבֹּחַ אֶת־זֶבַח הַיָּמִים׃ וּבֵרַךְ עֵלִי אֶת־אֶלְקָנָה וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאָמַר יָשֵׂם יְהוָה לְךָ זֶרַע מִן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת תַּחַת הַשְּׁאֵלָה אֲשֶׁר שָׁאַל לַיהוָה וְהָלְכוּ לִמְקֹמוֹ׃ כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־חַנָּה וַתַּהַר וַתֵּלֶד שְׁלֹשָׁה־בָנִים וּשְׁתֵּי בָנוֹת וַיִּגְדַּל הַנַּעַר שְׁמוּאֵל עִם־יְהוָה׃ וְעֵלִי זָקֵן מְאֹד וְשָׁמַע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן בָּנָיו לְכָל־יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֲשֶׁר־יִשְׁכְּבֻן אֶת־הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃

אַף עַד דְּלָא יַתְסְקוּן תַּרְבָּא לְמַדְבְּחָא וְיָתֵי עוּלֵימָא דְכַהֲנָא וְאָמַר לְגַבְרָא דְּדָבַח הַב בִּסְרָא לְמִטְוֵי לְכַהֲנָא וְלָא יִסַּב מִינָךְ בְּשַׂר מְבַשַּׁל אֱלָהֵן כַּד חָי׃ וְאָמַר לֵיהּ גַּבְרָא אוֹרִיךְ עַד דְּיַתְסְקוּן תַּרְבַּיָּא וְסַב לָךְ כְּמָא דְרַעֲוָא נַפְשָׁךְ וַאֲמַר לֵיהּ אֲרֵי כְעַן תִּתֵּן וְאִם לָא יִסְבוּן מִינָךְ בְּעַל כּוּרְחָךְ׃ וַהֲוַת חוֹב עוּלֵימַיָּא סַגִּי לַחֲדָא קֳדָם יְיָ אֲרֵי בְזוֹ גַבְרַיָּא יַת קוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ׃ וּשְׁמוּאֵל מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ עוּלֵימָא אֲסִיר כְּרְדוּט דְּבוּץ׃ וּמְעִיל זְעֵיר עָבְדָא לֵיהּ אִמֵּיהּ וּמַסְּקָא לֵיהּ מִזְּמַן מוֹעֵד לְמוֹעֵד בְּמִסַּקְהּ עִם בַּעְלָהּ לְדַבָּחָא יָת דְּבַח מוֹעֲדַיָּא׃ וּבָרִיךְ עֵלִי יָת אֶלְקָנָה וְיָת אִתְּתֵיהּ וַאֲמַר יְקַיֵּים יְיָ לָךְ בְּנִין כַּשְׁרִין מִן אִתְּתָא הָדָא חֲלַף שְׁאֶלְתָּא דִשְׁאִילַת קֳדָם יְיָ וַאֲזַלוּ לְאַתְרֵיהוֹן׃ אֲרֵי עַל דִּכְרָנָא דְחַנָּה קֳדָם יְיָ וְעַדִּיאַת וִילִידַת תְּלָתָא בְנִין וְתַרְתֵּין בְּנָן וּרְבָא רַבְיָא שְׁמוּאֵל מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ׃ וְעֵלִי סִיב לַחֲדָא וּשְׁמַע יָת כָּל דַּעָבְדִין בְּנוֹהִי לְכָל יִשְׂרָאֵל וְיָת דִּי שָׁכְבִין יָת נְשַׁיָּא דְאַתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא׃

רלבג

והנה היה שמואל משרת את יי' והנה מקטנותו היה חגור אפוד בד למנוי שהוא כבדל לעבוד השי' כמו הענין בכהני נוב עיר הכהנים שהיו שם שמונים וחמשה איש נושאי אפוד בד. והיתה עושה לו אמו מעיל קטן שנה בשנה ועליו היה חגור אפוד בד. ושנה בשנה היה מברך עלי את אלקנה ואת אשתו שישים לו זרע מן האשה תחת השאלה אשר שאל ליי' ...

מה יעשו אומרין להם יבא הכהן ויזרוק את הדם ויקטיר את החלב ואחר כך יקח לו הבש' ... לא יקח ממך. כך היה אומר לו ואחר כך היה לוקח גם מן המבושל ...

כל פעמון היו חוגרים אותו העובדים את יי' ...

ושמע גם כן את אשר ישכבון את הנשים הצובאות פתח אהל מועד ...

והענין להקל על קריאתם וקריאת המלה מלרע כי הטעם בתיו: וברך. כן היה עושה בכל זמן שהיו עולים היה מברך אותם ואומר להם ישים יי' להם זרע שיהיו עמהם כי שמואל כבר נתנוהו ליי' ותחתיו יתן להם זרע וזהו תחת השאלה אשר שאל כל אחד מהם אלקנה ואשתו והשאלה הוא שמואל וליי' כמו מיי' או יהיה פירושו תחת השאלה אשר שאלו כי כבר נתנוהו ליי' והיו צריכין לבנים אחרים שיגדלו עמהם וישרתו' לעת זקנתם וי"ת זרע בנין כשרין: למקומו. ולא אמר למקומם כראה כי הרמתה היתה מקומו ולא מקומה כי חנה היתה משפחתה מעיר אחרת: כי פקד. טעם למה שאמר והלכו למקומו כלומר הלכו בטוחין בברכת עלי שברכם וכן היה להם כי פקד יי' אותה: עם יי'. משמש כתרגומו משמש קדם יי': זקן מאד. אמר זה להודיע כי עלי לא היה משמש בכהונה מרוב זקנותו לפיכך היו עושין בניו מה שהיו עושים בדברי הכהונה ואע"פ שכהן אינו נפסל בשנים אם הזקין בשנים הרבה שירתת הוא נפסל ועל עלי נאמר זקן מאד מלמד שהגיע לעת הרתת: ישכבון. כמשמעו ויש מרבותי' ז"ל שפירשוהו שלא כמשמעו ואמרו שלא היו שוכבין עמהם אלא ע"י שהיו מעלות קרבניהן לשילה והיו הם משהים אותן ומלינים אותם חוץ לבתיהם לילה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו שכבום: הצובאות. הנשים היולדות הבאות לשילה בקרבן כמו שכתוב בתורה שהיולדות צריכות קרבן וקראו בלשון צבא וכן בלויים הבאים לעבודת אהל מועד אמר לצבוא צבא לפי שהבאים לעבודת האל לביתו באים בצבא וחיל שנאספין מזה ומזה לבא שם וכן הנשים היולדות נאספות להביא קרבנותיהן לפיכך אמר הצובאות וכן אמר במראות הצובאות ות"י בשניהן דאתיין לצלאה. ומה שאמר בשניהם פתח אהל מועד לפי שלא היו נכנסות הנשים באהל מועד וקרא בית יי' אשר בשילה אהל מועד לפי שלא היה עליו תקרה אלא היריעות מלמעלה:

העם

וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תַעֲשׂוּן כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ אֶת־דִּבְרֵיכֶם רָעִים מֵאֵת כָּל־הָעָם אֵלֶּה׃ אַל בָּנָי כִּי לוֹא־טוֹבָה הַשְּׁמֻעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ מַעֲבִרִים עַם־יְהוָה׃ אִם־יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ וּפִלְלוֹ אֱלֹהִים וְאִם לַיהוָה יֶחֱטָא־אִישׁ מִי יִתְפַּלֶּל־לוֹ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל אֲבִיהֶם כִּי־חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתָם׃ וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל הֹלֵךְ וְגָדֵל וָטוֹב גַּם עִם־יְהוָה וְגַם עִם־אֲנָשִׁים׃

וַיָּבֹא אִישׁ־אֱלֹהִים אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל־בֵּית אָבִיךָ בִּהְיוֹתָם בְּמִצְרַיִם לְבֵית פַּרְעֹה׃ וּבָחֹר אֹתוֹ מִכָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִי לְכֹהֵן לַעֲלוֹת עַל־מִזְבְּחִי לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לָשֵׂאת אֵפוֹד לְפָנָי וָאֶתְּנָה לְבֵית אָבִיךָ אֶת־כָּל־אִשֵּׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לָמָּה תִבְעֲטוּ בְּזִבְחִי וּבְמִנְחָתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי מָעוֹן וַתְּכַבֵּד אֶת־בָּנֶיךָ מִמֶּנִּי לְהַבְרִיאֲכֶם מֵרֵאשִׁית כָּל־מִנְחַת יִשְׂרָאֵל

וַאֲמַר לְהוֹן לְמָא תַעְבְּדוּן כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא שָׁמַע יָת פִּתְגָּמֵיכוֹן בִּישִׁין מִן כָּל עַמָּא אִילֵין׃ לָא בְּרַי אֲרֵי לָא תַקְנָא שְׁמוּעֲתָא דִּי אֲנָא שָׁמַע דְּרָגְנִין עַמָּא דַיְיָ׃ אִם יְחוּב גְּבַר לִגְבַר הֲלָא יֵיתוּן לִקְדָם דַּיָּינָא וְיִשְׁמַע מִילֵּיהוֹן וְיִפְלֵי בֵּינֵיהוֹן וְאִם קֳדָם יְיָ יְחוּב גַּבְרָא מִמַּן יִבְעֵי וְיִשְׁתְּבִיק לֵיהּ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימַר אֲבוּהוֹן אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְקַטָּלוּתְהוֹן׃ וְרַבְיָא שְׁמוּאֵל אָזִיל וְסָגֵי וּשְׁמֵיהּ טַב וְתַקְנָן אוֹרְחָתֵיהּ קֳדָם יְיָ וְתְרִיצִין עוֹבָדוֹהִי בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ וַאֲתָא נְבִיָּא דַיְיָ לְוָת עֵלִי וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִתְגְּלָאָה אִתְגְּלֵיתִי לְבֵית אֲבוּךְ כַּד הֲווֹ בְּמִצְרַיִם וּמְשַׁעְבְּדִין לְבֵית פַּרְעֹה׃ וְאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ מִכָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי כָהִין לְאַסָּקָא קוּרְבָּנַיָּא עַל מַדְבְּחִי לְאַקְטָרָא קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְמִלְבַּשׁ אֵפוֹד לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וִיהָבִית לְבֵית אֲבוּךְ יָת כָּל קוּרְבָּנַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לְמָא אַתּוּן אַנְסִין בְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וּבְקוּרְבָּנֵי דְּפַקֵּידִית לְקָרָבָא קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וְיַקַּרְתָּ יָת בְּנָךְ קֳדָמַיתָא לְאַכָּלוּתְהוֹן מֵרֵישׁ כָּל קוּרְבַּן מִנְחַת יִשְׂרָאֵל

ולא ישמעו ד' וסי' נמסר בסדר שמות: וטוב ח' קמצין בקריא' וסי' ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר. והנער שמואל. ושמו שאול בחור וטוב. וימצאו מרעה שמן. הוספת חכמה וטוב. וסי' בלשון תרגום שמואל טליא בחירא רוגט ואשכח חכמתא. ונמסר גם בריש וירא:

טוב ח' קמץ וסי' ... טליא בחירא ... ואשכח חכמתא

רשי

אשר אנכי שומע. מעבירי' עם ה' שמועה שעם ה' מעבירים עליכם לשון ויעבירו קול במחנה מוציאים עליכם קול שמועה לא טובה: ופללו. לשון משפט כמו ונתן בפלילים: אלהים. דיין: כי חפץ ה' להמיתם. שכבר נחתם גזר דין אבל קודם שנחתם גזר דין נאמר כי לא אחפוץ במות המת: ויבא איש אלהים. זה אלקנה: הנגלה נגליתי אל בית אביך. מכאן שנתנבא אהרן במצרים ומה היא הנבואה היא שנאמרה ביחזקאל ואומ' אליהם איש את שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: הנגלה נגליתי. הידעתם כי הטובה הזאת והגדולה כזאת נתתי לאהרן: אשר צויתי מעון: אשר צויתי במעוני: להבריאכם מראשית וגו'. הרי זה מקרא מסורס ותכבד את בניך ממני לעיני עמי כבדת את בניך ממני ומהו הכבוד להבריאכם מראשית כל מנחת ישרא' קודמה שעודתכם לסעודתי כמה שנא' גם בטרם יקטירו' את החלב וגו': להבריאכ'. לשון סעוד' כמו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם:

לעמי

רדק

העם. אלה הבאים לזבוח גם בני העיר שילה: מעבירים עם ה'. שאתם מעבירים עם ה' מלבא באהל מועד מפני החמס שאתם עושים להם בקרבנותיהם וי"ת דרגנין עמא דיי' כלומר מעבירים עם ה' קול עליכם ומרננים אחריכם: ופללו אלהים. ישפטנו הדיין וי"ת אם יחוב גבר לגבר הלא ייתון לקדם דיינא וישמע מליהון ויפלי ביניהון נראה כי פירש פללו מתרגום ובערת ותפלי: מי יתפלל לו. מי יתפלל בעבורו כלומר מי יכנס למשפט בעבורו עם השם ית'. ויש לפרשו לשון תפלה ובקשה על דעת יונתן שתרגמו כן מתן יבעיה וישתביק ליה: כי חפץ ה' להמיתם. על דרך השמן לב העם הזה ואמר עד אשר אם שאו ערי' וכן ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והטעם כי כשיגדיל האד' לחטוא ימנע האל ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל עונשו והנשארי' יראו ויראו אבל הרשע שלא הרבה לחטוא יפתחו לו דרכי התשובה אם רוצ' לשוב ועליו נאמר כי לא אחפוץ במות המת שישוב וחיו ואפילו ירבה הרשע לחטוא אם שב אל ה' בכל לבבו ונראה לבני אדם גם כן תשובתו שלימה ואוחז הדרך הטובה בכל נפשו ובכל מאודו באמת יקובל תשובתו שלימה ויהיה לו שיוש אלהי בתשובה אבל בוחן לבבות יודע האמ' ורואה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם ואפילו ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרכם הרעה ידע כי לא יעשו זה בכל לבם לפיכך חפץ שלא ישמעו לקול אביה' ויענשו וימותו ברשע כדי שיאמרו בני אדם רשעי' היו אלה וראוים היו לעונש הזה ויצדיקו עליה' את הדין. ורבותי' הקשו אלה הפסוקים ואמרו כתיב כי חפץ ה' להמיתם וכתוב כי לא אחפוץ במות המת ותירצו כאן קודם גזר דין כאן לאח' גזר דין: הולך וגדל וטוב. כמו שהיה גדל כן היה מטיב דרכיו וי"ת וטוב ושמיה טב: גם עם ה' וגם עם אנשי'. כתרגומו ותקין אורחתי' קדם יי' ותריצין עובדוהי בגו בני אנשא: ויבא איש האלהים. רבו' אמרו כי הוא אלקנה אבי שמואל כי נביא היה והיה מכלל ארבעים ושמנה נביאים שנתנבאו לבני ישראל: הנגלה. מקור בתשלומו עם נו"ן נפעל כמו נמס נמסו דוד והה"א לתמיהה והמפרשים פירשו הה"א לאמת הדבר כפשוטו של הענין וכן ה"א הרצחת גם ירשת ואדוני אבי ז"ל פירשו לתמיהה והוא קשור עם סוף הענין וכן ה"א הנגלה נגליתי אל בית אביך ובחור אותו כדי שתבעטו בזבחי ובמנחתי למה תבעטו בזבחי והנכון בעיני כי תבא זאת הה"א לתחלת הדברים לשמוע התשובה והע"פ שהדבר ידוע וכן במלות השאלה כמו אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים וכן הה"א שהיא לשאלה גם כן כמו הנגלה נגליתי וכן ההרצחת וגם ירשת המן הסלע הזה הראית כי נכנע אחאב: אל בית אביך. אהרן ומשה שהיו נביאי ה' במצרי': לבית פרעה. כתרגומו ומשעבדי' לבית פרע': לעלות על מזבחי. משפטו להעלות מבניין הפעיל כלומר להעלות עולות: למה תבעטו בזבחי. כי המבזה הדבר בועט בו ברגליו כך אתם תבזו הזבח והמנחה שתראו שאינם באים הזבחים והמנחות אלא להבריאכם והנה זה בזיון הקדשים וכאילו תבעטו בהם ותרחיקות כי בעבורכ' מנאצים ישראל מלהביא: אשר צויתי מעון. כלומר במעוני וכן המנחה בית ה' כמו בביתי ה': ותכבד. שלא גערת בהם ולא מנעתם מעשות הרעות: להבריאכם. ולא אמר להבריאכם כי אי אפשר שלא היה עלי אוכל ממה שהיו בניו אוכלי' ופירוש להבריאכם להשמינכם וכן ועגלון איש בריא מאד:

לעמי

רלבג

ואמר להם על זה עלי כי לא טובה השמועה והקול שהיו מעבירין עליהם עם ה' כי הם היו חוטאים בזה לה' ובועטים בקרבנותיו באופן שזכרנו: אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים. ר"ל ישפטהו הדיין ובזה הדרך יתקן את אשר עותו כי הדיין איננו לובש קנאה על זה החוטא כי לא לו חטא ויראה זכותו לפי מה שאפשר. ואולם אם לה' יחטא איש הנה אין בזה תקון כי אין שם שופט על זה זולת הש"י והוא יענשהו כי לו חטא וילבש קנאה על זה דרך משל כאמרו כי אנכי ה' אלהיך אל קנא והיה בחטא זה ע"ז שהיה החטא לש"י. והנה לא היו שומעים בקול אביהם לקבל תוכחתו כי הש"י היה חפץ להמיתם על אלו החטאים כדי שירחקו מהם הבאים אחריה' ולא יפסידו כונת התורה בענין הקרבנות כמו שהמית נדב ואביהוא לזאת הסבה כמו שבארנו לדברי התורה. או היה זה הענין מהעדר קבולם התוכחת מיוחס לשם ית' במקרה להיותו סבת כל הדברים כאמרו ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה'. או יהיה הרצון בזה כי היה לבני עלי חטא אחר היה ראוי שימית הש"י עליו אע"פ שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי וזה כי הם לא ידעו את ה' הפך מה שכוון בענין העבודה והנה אע"פ שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי היה המות ראוי להם כי הם לא הרגישו בענין הקרבנו' מה שבהם לעבוד הש"י ולא חשבו בהם תכלי' אח' זולת השמנ' גופם וכבר דקדק' התור' שתהיה הכונה בהם לה' ולזה הרחיק' שתויי יין מן ההקרב' שלא איפשר שתהיה כוונתם שלימה כ"ש שאמר לא ידעו את ה' ירוחקו מן ההקרבה ולזה היה רצון השם ית' שימותו בני עלי כדי שידקדקו הבאי' אחריה' בכוו' הקרבנות וידעו שאין הכוונה בהם השמנת גופם כמו שחשבו אלו: ויבא איש האלהים אל עלי. אמרו שהוא אלקנה אולי היה זה מקובל אצלם והנה לא מצאנו לו נבואה במקום אחר ואפשר שנאמר כי הוא פנחס כמו הענין בנבואות הנזכרות בספר שופטים ודומה שפסקה נבואה מעלי מצד הזקנה ולזה הוצרך שיבא לו איש האלהים: הנגלה נגליתי. אין הה"א הה"א התימה אבל הוא ה"א האמתות כמו ה"א הלבן מאה שנה כמו שפירשנו שם וכבר נגלה הש"י לאהרן בהיות ישראל במצרים והיה מוכיח ישראל כמו שנזכר בספר יחזקאל ולזה אמר הש"י הנה השפעתי לאהרן שפע הנבואה ולא הספיק זה אבל בחרתי אותו לכהן מכל משפחות ישראל להקריב על המזבח ולהקטיר על המזבח הפנימי ולשאת לפני בגדי כהונה גדולה להפרות עליהם רוח נבואה באמצעות האורים והתומים ואני עשיתי להם כל הטובה הזאת ולמה אתם בועטים בזבחי ובמנחתי אשר צויתי במעון שהיה במעון הידוע ואתה עלי מכבד את בניך ממני וזה שהם לוקחים תחלה מהזבח והמנחה קודם שיקריבו מהם כאילו היה הרצון להשמינכם מראשית כל מנחת ישראל שהיה ראוי להיות לי בעבור עמי שיקחו בו תועלת כמו שבארנו בדברינו לדברי התורה ואתם ממיתים התועלת שכוון לעמי בזה הענין להשמינכם. והנה יקחו ישראל תועלת במה שיאכלו הכהנים כשיתמכו בו באופן הראוי כי הם יורו משפטי הש"י ליעקב ותורתו לישראל:

שכבר

רשי

לעמי. מוסב על ותכבד את בניך ממני הראיתם לעמי שאתם נכבדים ממני ובמה הראיתם להבריאכם מראשית מנחתי: אמור אמרתי. שני פעמים פסקתי גדולה לבני איתמר כבני גרשם וכבני מררי כאמר ביד איתמר בן אהרן הכהן ועלי מבני איתמר היה זו ראיתי במדרש שמואל ולשון הגה״ה מזה שמעתי: את אמרתי ביתך ובית אביך וגו׳. מתחלה נתתי כהונה גדולה לאלעזר הכהן שנאמר והפשט את אהרן את בגדיו וגו׳ ובימי פלגש שפקדו ישראל ברוב המכות ומי גרם להם פנחס וכיוצא בו שהיה להם לסבב מעיר אלעזר ולהוכיחם נטלתי הכהונה גדולה מהם ונתתיה לך שמבני איתמר אתה ואמרתי יתהלכו לפני עד עולם שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו עד עולם: כי מכבדי אכבד. את בני פנחס שכבד אותי בשטים וכן היה׳ בימי שלמה כשנבנה בית המקדש ויגרש שלמה את אביתר מהיו׳ כהן לה׳ כדבר ה׳ אשר דבר על בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול תחתיו שהי׳ מבני פנחס שכן נתייחסו בדברי הימי׳: ובוזי יקלו. מאליהם משאסתלק מהם: וגדעתי את זרועך. החוזק שיש לכם בבריתי שאת׳ אומרים אם לא לקחתי בחזק׳:

והבטת צר מעון. וראית צרתך בצרך בתוך מעוני כאשה הרואה צרת׳ עמה בבית: בכל אשר ייטיב את ישראל. כשיבנה בית עולמים בימי שלמה ותהא טובתם של ישראל שלימה כמה שנאמר שם לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים וגו׳ וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כל ימי שלמה: ולאדיב. כמו ולדאיב: ימותו אנשים. בחורים אינו דומה אבלו של בחור לאבלו של תינוק: ולא יהיה זקן בביתך. מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנן בטרם יקטירון את החלב אף אתם תמותון בלא זמן: וזה לך האות. שיתקיים הדבר ביום אחד ימותו שני בניך והיא תהיה לך אות שיתקיים כל הפורענות שאמר לך והבטת צר מעון וכל מרבית ביתך ימותו אנשים: כהן נאמן. הוא צדוק: להגורת

רדק

לעמי. הלא״ה כלומר הרגו לאכבר והשלימו לאבשלום: אמור אמרתי. במדרש מתחלה נתתי כהונה לאלעזר הכהן ובניו שנאמר והלבשתם אותם את אלעזר בנו ובימי פלגש בגבעה שפקדו ישראל ברוב המכות ומי גרם להם פנחס ושעזר ושאר הכהנים שהיה להם לסבוב מעיר אל עיר ולהוכיחם ולא עשו כן לפיכך נטלתי כהונה גדולה מהם ונתתיה לך שאתה מבני איתמר ואמרתי ש שיתהלכו ביתך ובית אביך לפני עד עולם עתה חלילה לי כי מ מכבדי אכבר בני פנחס שכבד אותי בשטים: ובוזי יקלו. שנאמר ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן וגו׳ כדבר ה׳ אשר דבר אל בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול שהיה מבני פנחס חלילה לי שיתהלכו הם לפני כי אחר שהם בוזידין הו׳ שיקלו ועל זרע עלי אמר זה ולא על שאר הכהנים אע״פ שאמר מתחלה ביתך ובית אביך ובכלל בית א אביך שאר הכהנים כמו שאמר נגליתי לבית אביך והוא אהרן הכהן הוא ובניו שחטאו בכהונה סילק מהם כבוד הכהונה וברית הכהונה וכבוד הכהונה הוא ל להיות כהן גדול ולא היה בזרעו כהן גדול אא טפל לאחרים כמו שאמר ספחני נא וברית הכהונ׳ החיים והשלום כמו שאמ׳ לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום ו ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל זרע עלי אמר וכל מרבית ביתך ימותו אנשים הפך הברית כמו שהם חללו הברית וכבוד הכהונה: יקלו. ענין קלון ולהבדיל הענין בא קל ה הקו״ף ודגש הקו״ף יקלו רודפיהם שהוא ענין קלות ושניהם מבנין כפעל משעלי הכפל ואמר יקלו ולא אמר אקל כמו שאמר אכבר כי הם יקלו מעצמם בהסתירי פני מהם. ודרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל תבינו שהחמיר הקב״ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו של צדיק מה כתי׳ ומקללך אאור בכבודו של הקב״ה כתיב ובוזי יקלו יקלו על ידי אחרים: הנה ימים באים. כי לא חלה הקללה על זרע עלי עד שנעשה צדוק כהן גדול: וגדעתי. פי׳ והכרתי זרועך. חוזקך כלומר אורך החיים: מהיות זקן. שימותו בחורים ורבו׳ פירשו חכם כמו והדרת פני זקן ר״ל שלא יהיה מבית עלי סמוך בסנהדרין. צר מעון. מעון הוא בית יי׳ ופי׳ צר כמו וכעסתה צרתה כי כמו שתי נשים לאיש אחד צרות זו לזו כן שני כהנים בבית המקדש צרים זה לזה לפי שכל אח׳ נוטל חלקו ועינו צרה בשל חבירו וצר סמוך למעון או פירושו צר במעון: וכל אשר ייטיב. וכל הטוב אשר ייטיב יי׳ את ישראל כשיבנה בית המקדש זרעך יהיה נקלה שם שיהיה גדול עליהם והם טפלי׳ לאחרי׳ וי״ת ותהא מסתכל בעקתא דתיתי על אינש ביתך בחובין דחבתון בבית מקדשי ובתר כן אייתי טבתא על ישראל: לכלות את עיניך. ר״ל עיני בני בניך אשר יהיו בזמן ההוא וכן ולאדיב את נפשך נפש בני בניך שיהיו בזמן ההוא ותהו כליון עיני׳ שיראו בבית המקדש כהן נגיד עליהם ויותר גדול יהיה עונש זה משימותו כלן ולא ישאר מהם זכר לפיכך אמר ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי והענין כענין שאמר דוד אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו כי זה הוא העונש הגדול שיחיו ויראו ברעתם וכן שאל משה רבינו ע״ה הרגני נא הרוג ולא אראה ברעתי: ולאדיב את נפשך. הפוך מן דאבון נפש וכן תרגומו ולאפחא נפשך וכן תרגם ומדיבו׳ נפש ומפחן נפש: וכל מרבית ביתך. כענין אשר טפחתי ורביתי טרימ״נט בלעז: ימותו אנשי׳. בחורים וכ״תי עולימין וכן בא באנשי׳ כאנשי׳ זקני׳ כל אחד יתפרש לפי מקומו: וזה לך האות. כשתראה שני בניך ימותו ביום אחד יתברר לך כי העתיד אשר דברתי על בניך יתקיים: והקימותי לי כהן נאמן. אמרו כי זה היה צדוק כי לא חלה על זרע עלי הקללה עד שנעשה צדוק כהן גדול וזה היה כשהיה בורח דוד מפני אבשלום שנסתלק אביתר והיה צדוק כהן גדול שנאמר ויעל אביתר ואחר כן אמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ואותו היום נתמנה כהן גדול אבל לא היה כהן גדול עד שנמשח שלמה והוא גם כן נמשח לכהן גדול וקודם היום הזה לא היה מסולק זרע על מכהונה גדולה שהרי היה אחיה בן אחיטוב נושא אפוד במלחמת שאול ואחימלך היה כהן גדול בנוב ואביתר בנו היה כהן גדול עד שהוקם צדוק: כאשר בלבבי ובנפשי יעשה. פי׳ שיעשה כל אשר ברצוני וכ״תי די במימרי וברעותי יעביד: בית נאמן. פי׳ קיים כמו במקום נאמן כי זרע צדוק היו כהנים גדולים וכן תמצאם מיוחסים בדברי הימים עד עזרא: והתהלך

זרעך ה׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר עקב: זרע ג׳ חס׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ וגדעתי את זרועך ואת זרע. כל היום יחרש החרש לזרע. ולא בזרע גדולה ובעם רב. וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ בב״ג מל׳ וסימ׳ וגאלתי אתכם בזרוע נטויה. במסות באתות ובמופתים ובמלחמה. וטרף זרוע אף קדקד. ונמסר גם בסדר

לעמי: לָכֵן נְאֻם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר אָמַרְתִּי בֵּיתְךָ וּבֵית אָבִיךָ יִתְהַלְּכוּ לְפָנַי עַד־עוֹלָם וְעַתָּה נְאֻם־יְהוָה חָלִילָה לִּי כִּי־מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ׃ הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְגָדַעְתִּי אֶת־זְרֹעֲךָ וְאֶת־זְרֹעַ בֵּית אָבִיךָ מִהְיוֹת זָקֵן בְּבֵיתֶךָ׃ וְהִבַּטְתָּ צַר מָעוֹן בְּכֹל אֲשֶׁר־יֵיטִיב אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה זָקֵן בְּבֵיתְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ וְאִישׁ לֹא־אַכְרִית לְךָ מֵעִם מִזְבְּחִי לְכַלּוֹת אֶת־עֵינֶיךָ וְלַאֲדִיב אֶת־נַפְשֶׁךָ וְכָל־מַרְבִּית בֵּיתְךָ יָמוּתוּ אֲנָשִׁים׃ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־שְׁנֵי בָנֶיךָ אֶל־חָפְנִי וּפִינְחָס בְּיוֹם אֶחָד יָמוּתוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַהֲקִימֹתִי לִי כֹּהֵן נֶאֱמָן כַּאֲשֶׁר בִּלְבָבִי וּבְנַפְשִׁי יַעֲשֶׂה וּבָנִיתִי לוֹ בַּיִת נֶאֱמָן

(נ׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ ל׳ ה׳ · ד״כ בכיפ׳ · ה׳ חס׳ בליש׳ · ד׳ · ח׳ · ל׳ · ל׳ · בנ ד״פ ל׳ · חס׳ בכיפ׳ · נ׳ · ו׳ כתי׳ כן · ג׳ · ל׳)

רַעְמִי׃ בְּכֵין אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מֵימַר אֲמָרִית בֵּיתָךְ וּבֵית אֲבוּךְ יְשַׁמְשׁוּן קֳדָמַי עַד עָלְמָא וּכְעַן אֲמַר יְיָ קוּשְׁטָא אִנּוּן דִינַאי אֲרֵי לִדְמִיקְרִין קֳדָמַי אֵיקַר וּדְמְבַסְרִין עַל שְׁמִי יִתְשַׁטוּן׃ הָא יוֹמַיָא אָתָאן וְאֶקְטוֹף יַת תְּקוֹף זַרְעָךְ וְיַת תְּקוֹף דְרַע בֵּית אֲבוּךְ מִלְמֶהֱוֵי סִיב בְּבֵיתָךְ׃ וְתֶהֱוֵי חָזֵי מִסְתַּכַּל וְתֶהֱוֵי חָזָא בְעָקְתָא דְתֵיתֵי עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ בְּחוֹבִין דְחַבְתּוּן קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְשִׁי וּבָתַר כֵּן אַיְתֵי טַבְתָא עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי סִיב בְּבֵיתָךְ כָּל יוֹמַיָא׃ וֶאֱנָשׁ לָא אַפְסֵיק לָךְ מִן מַדְבְּחִי לְחַשָׁכָא יַת עֵינָךְ וּלְאַפָּחָא יַת נַפְשָׁךְ וְכָל סַגִיוּת בֵּיתָךְ יִתְקַטְלוּן עוּלֵימִין׃ וְדֵין לָךְ אָתָא דְתֵיתֵי לְוַת תְּרֵין בְּנָךְ לְוַת חָפְנִי וּפִינְחָס בְּיוֹמָא חַד יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן׃ וַאֲקִים קֳדָמַי כָּהֵין מְהֵימַן דִּכְמֵימְרִי וְכִרְעוּתִי יַעְבֵיד וַאֲקַיֵּים לֵיהּ מַלְכוּ קַיָּימָא

ואראׁ: מזבחי ח׳ בקריא וסי׳ נמסר בסוף סדר וישמע יתרו: מרבית ג׳ בקריא׳ וסי׳ וכל מרבית ביתך ימותו אנשים. וחצי מרבית חכמתך. ימרבית העם. וב׳ ובמרבית וסי׳ לא תתן אכלך. ובמרבית ביתך:

רלבג

מכבדי אכבד. ר״ל פינחס שכבד הש״י בקנאו את קנאת הש״י בשטים ולזה השיב הכהונה הגדולה לו בימי שלמה כי היה צדוק כהן גדול תחת אביתר שהיה מבית עלי שהיה מבני איתמר כמו שנזכר בדברי הימים כי אחימלך בן אביתר היה מבני איתמר: מהיות זקן בביתך. ירצה בזה שלא יהיה בהם מי שיזקין אבל ימותו בחורים: והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל. ר״ל שכבר תביט מקום צר דחוק לך בכל הטוב אשר ייטיב יי׳ את ישראל ולא יהיה בך לו חלק לשמח בו: ולא יהיה זקן בביתך כל הימים. ר״ל שלא ימצא חכם בביתו כל הימים כמו שהוא עתה שהיה בו עלי שהיה חכם ונביא: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי. כדי שיראו ברעת׳ בהיותם תחת כהן מושל עליהם תחת אשר היתה להם הממשלה לולי זה החטא ולזאת הסבה לא ימותו בניך בעודם קטנים אבל ימותו בהיותם אנשים בדרך שיראו שפלותם ודלותם בעבודת הכהונה: כהן נאמן. הוא צדוק שהושם כהן תחת אביתר בימי שלמה: והתהלך

והתהלך לפני משיחי. הוא וזרעו ואמר לפני משיחי כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו הדרך הטובה ולא היה המלך בא לפני הכהן הגדול אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים אבל בכל עת אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו הכהן היה בא לפניו וכן אמר זכריה הנביא וישב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם ופי' והיה כהן על כסאו כמו לפני כסאו כמו עומדים עליו כנבי' עליו שהוא כמו לפניו ותרגומו קדם משיחי ונראה כי דעתו כמו שפירשנו: להשתחו' לו. כתרגו' לאישתפלא ליה כלומר ישפיל עצמו לפניו ויבקש ממנו על מחיתו: לאגור' כסף. בעבור אגורת כסף והאגו' כופפת והוא מן עשרים גרה ותרגמו למעא דכסף כתרגום עשרים גרה עשרים מעין ויש מפרשים אותו מתרגום שכר אגרא: וככר לחם. כתרגומו פיתא דלחמ' כלומ' חתיכת לחם: ספחני נא. חברני נא כמו ונספחו על בית יעקב מהסתפח בנחלת יי' ענין החבור והדבוק: אל אחת הכהונות. אל אחת ממשמרות הכהנים וכה"י מניני כהן לחדא ממטרת כהניא: משרת את יי'. כבר פירשנוהו: יקר. שלא היו נביאים בישראל וזהו אין חזון נפרץ שלא היה החזון נפרץ אלא נגדר וסתום ותרגומו הוה כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא: ויהי ביום ההוא. הלילה בכלל היום: במקומו. במקו' שהכהנים ישנים לפנים מן הלויים: החלו כהות. להיות כהות כי הוא תואר: לא יוכל לראות. תוספת ביאור ופי' לא יוכל לראות היטב אבל רואה היה שהרי אמר החלו ולא אמר כהו וכן הוא אומר ביעקב ועיניו כבדו מזוקן לא יוכל לראות והא"כ אמ' וירא ישראל את בני יוסף וטעם הספור הזה במקום הזה אם עניינו על דרך פשוטו לא מצאתי לו טעם נכון ואם הו' דרך משל ור"ל עיני הלב כלומר רוח הקדש וטעמו שהיתה רוח הקדש הולכת ופוסקת ממנו שלא היתה רגילה אצלו כבתחילה מפני מעשה בניו לפי' באה הנבואה הזאת לשמוא' ולא באה אליו. ובדרש אומ' כהות ממש ואמר כל המעמיד בן רשע עיניו כהות מנא לן מיצחק וכן עלי ולדעת הדרש היה הספור הזה הנה לפי שעתיד לזכור הנבואה שבאה לשמוא' על עון בנו: ונר אלהי' טרם יכבה. אם על נרות המנורה אמ' היה זה קודם עלות השחר כי הנרו' היו דולקי' מערב עד בקר אע"פ שפעמים היו כבות מקצתן בלילה ושמן היו נותנין בהן במדה שיהיו דולקי' מערב עד בקר וברוב פעמים היו דולקין עד הבקר ונר מערבי בכל זמן היו מוצאי' אותו דולק ואמ' כי באה נבואה זאת לשמוא' קודם שכבו הנרות בעוד לילה כמו זמן קריאת הגבר שהרי אומר אחר כן וישכב שמואל עד הבקר. ובדרש אמר כי על נר הנבואה אמר ואמרו וזרח השמש ובא השמש עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק אחד הוא מזריח שמשו של צדיק אחר עד שלא ישקיע שמשו של משה מזריח שמשו של יהושע עד שלא תשקע שמשו של עלי הזריח שמשו של שמואל וזהו שאמר ונר אלהים טרם יכבה: ושמואל שוכב בהיכל יי'. בהיכל יי' דבק עם ונר אלהים טרם יכבה כי הנר היה בהיכל יי' ושמואל היה שוכב במקומו כי שמואל לא היה שוכב בהיכל יי' אלא בעזרת הלוים לפיכך האתנחתא בשוכב לפי שאינו דבק עם בהיכל יי' וכן פירשו רז"ל כי לא יתכן להבין הפסו' כמשמעו שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וכל שכן שכיבה וכל שכן בהיכל וכת' ובוצין בית מקדשא דיי' עד דלא טפא ושמואל שכיב בעזרת ליואי וקלא אישתמע מהיכלא דיי' דתמן ארונא דיי'. ובדרש ירעם אל בקולו נפלאות תמן תנינן כעל הכהן מבפנים ובן לוי שן לו מבחוץ קפץ הדבר על עלי ודבר על שמואל מבחוץ: אשר שם ארון אלהים. בלא ה"א הידיעה והמסרה לית כוותיה: טרם ידע את יי'. פי' טרם שידע את דבר יי' היה זה שקרא אליו ולא הבין כי עדיין לא ידע את יי' ולא נגלה אליו דבר יי' בנבואה לפיכך לא היה מבין כי יי' קורא על בן אדם לפיכך קם שלש פעמים אל עלי בטרם ידע: וטרם נגלה. הוא כפול דבר או פי' טרם ידע כי עדיין לא ידע בחכמת האלהות אע"פ שלמד בספר החכמות כי אליו למד בזאת החכמה היה מבין ומבחין בקול הנבואה ונראה שכן דעת יונתן שתרגם עד דלא אליף למידע דחלתא דיי': ויבן עלי. כי בשתי הפעמים חשב עלי כי נדמה לו לשמואל כי אדם קורא אותו ומתוך שנתו היה נדמה לו זה ולא היה קורא לו אדם אבל כאשר ראה כי שלש פעמים זו אחר זו שמע הקול אחרי שניעור משנתו ידע כי לא היה טועה שמואל ובאמת היה שומע הקול ולא היה קול אדם כי לא היה שם אדם אחר שהיה קורא אותו ולפי' הבין עלי כי קול מלאך יי' היה והחכ' ראב"ע פי' כי לפי ששמוא' לבדו היה שומע הקול ועלי לא היה שומע אותו ידע עלי והבין כי קול הנבואה היה שהקב"ה משמיע אותו למי שירצה וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכן אז"ל מדבר אליו קול לו וקול אין משה שומע ואין ישר' שומעין.

וישמש קדם משיחי כל יומיא:
ויהי כל דישתאר בביתך ייתי לאישתפלא ליה למעא דכסף ופיתא דלחמא ויימר מניני כען לחדא ממטרת כהניא למיכל פיתא דלחמא:
ורביא שמואל משמש קדם יי בחיי עלי ופיתגמא דיי הוה כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא:
והוה ביומיא האינון ועלי שכיב באתריה ועינוהי שריאו למכהי לא יכיל למיחזי:
ובוצין בית מקדשא דיי עד לא טפא ושמואל שכיב בעזרת ליואי וקלא אשתמע מהיכלא דיי דתמן ארונא דיי:
וקרא יי לשמואל ואמר הא אנא:
ורהט לות עלי ואמר הא אנא ארי קריתא לי ואמר לא קריתי תוב שכוב ואזל ושכיב:
ואוסיף יי למיקרי עוד שמואל וקם שמואל ואזל לות עלי ואמר הא אנא ארי קריתא לי ואמר לא קריתי ברי תוב שכיב:
ושמואל עד לא אלף למידע אולפן מן קדם יי ועד דלא אתגלי ליה פיתגם נבואה דיי:
ואוסיף יי למיקרי שמואל בתליתאה וקם ואזל לות עלי ואמר הא אנא ארי קריתא לי וסבר עלי ארי מן קדם יי מתקרי לרביא:

עינו ח' חס' יוד כתרא וסימ' ועינו החלו כהות. ולא כחד כבנו ויאמר יי' הוא הטוב. ויברח אבשלום. ועברה העברה לעכור. יקח ויעל. ועיניו את עינו תראינה. יראו עינו כידו. קוץ בעינו: קרא ד' בקריאה וסימ' שמואל. וחכרו. חדש ושבת קרא מקרא. בטרם ידע הנער:

והתהלך לפני משיחי כל הימים:
והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נא אל אחת הכהנות לאכל פת לחם:
והנער שמואל משרת את יהוה לפני עלי ודבר יהוה היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ:
ויהי ביום ההוא ועלי שכב במקמו ועינו החלו כהות לא יוכל לראות:
ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל יהוה אשר שם ארון אלהים:
ויקרא יהוה אל שמואל ויאמר הנני:
וירץ אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי ויאמר לא קראתי שוב שכב וילך וישכב:
ויסף יהוה קרא עוד שמואל ויקם שמואל וילך אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי ויאמר לא קראתי בני שוב שכב:
ושמואל טרם ידע את יהוה וטרם יגלה אליו דבר יהוה:
ויסף יהוה קרא שמואל בשלישת ויקם וילך אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי ויבן עלי כי יהוה קרא לנער:

לאגורת כסף. בשביל להשתכר מעה כסף: לאגור' כסף. ממשקולות עשרים גרה הוא: ספחני. אספני: היה יקר. היה מנוע וכן יקר רוח איש תבונה מנוע דברים אדם מבין: אין חזון נפרץ. לית נבואה גליא: נפרץ. לשון ופרצת ימה וקדמה: ושמוא' שוכב. במקומו בעזרת הלוים השומרי' בית המקדש וכן תירגם יונתן ושמוא' שכיב בעזרת ליואי: בהיכל יי' אש' שם ארון האלהים: ויקרא יי'. וקול יצא מהיכל יי' מבית קדש הקדשים שקרא שמואל סוף המקרא העליון מחובר לראש המקר' התחתון זהו שאמר הכתוב ירעם אל בקולו נפלאות עלי היה כהן ושומר מבפנים ושמוא' היה לוי ושוכב מבחוץ וקפץ הקול דרך עלי לשמואל במסכ' תמיד: טרם ידע את יי'. עדיין לא היה מכיר ענין קול נבואה כל טרם שבמקרא לשון עדיין לא כתרגומו עד לא ואינו לשון לפני וזה יוכיח ועוד כי טרם תידעון מפורש ממנו וכן כל שיח השדה טרם יהיה בארץ: ויאמר

רלבג

והתהלך לפני משיחי כל הימים. ר"ל לפני המלך אשר יעצור בעמי: יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם. ר"ל שיבקש לו שישימהו במשמרות כהונ' בעבור דב' מועט שיגיע לו מהתועלת בשביל הכהונה ההיא והיא מעה כסף וככר לחם ויספיק לו לראותו שיחברהו לאחת ממשמרות כהונה כדי שיגיע לו מזונה מעט לחם לאכול וזהו העונש הראוי לבית עלי תחת לקחם אשר לא להם להשמין אתעצמ' ויסיר הש"י מהם מה שראוי להיו' להם בדרך שלא ישאר להם כי אם מעט יוכלו לחיות ממנו בדוחק. והנה הנער שמואל היה משרת את יי' לפני עלי שהיה מייסיר אותו על זה. והנה היה דבר יי' בימים ההם יקר ר"ל שהנבואה היתה מגעת בקושי עד שלא היתה אז נבואה נפתחת אבל היה ענין הנבואה סתום שלא ימצא אז מי שיתנבא: ויהי ביום ההוא: שבא איש האלהים לעלי להגיד לו הדברים הקודמים בימי עלי היה שוכב במקומו מרוב הזקנה והחלו עיניו להיות כהות באופן שלא יוכל לראות. והנה טרם שכבה נר אלהים והוא אבל עליית השחר היה שמואל שוכב אצל היכל יי' אשר שם ארון האלהים בלשכה אחת היתה שם ובעת הזה המוכן בהגעת החלומות הצודקים החלה להגיע אליו הנבואה עד שקרא אליו יי' במראה הנבואה ואמ' הנני ורץ לעלי כי נדמה לו שעלי היה קורא אותו וכן נדמה לו זה עד ג' פעמים שהרגיש עלי כי יי' קורא לנער וצוהו שאם יקראהו עוד ישיב לו דבר יי' כי שומע עבדך וידמה שלא סמך שמוא' על זה כי יי' קור' לו להיות דבר יי' והיא הנבוא' יקר בימים ההם עם חשבו היותו בלתי ראוי לנבואה.

ויבא

רלבג

והנה הודיעהו הש"י בדרך הנבואה הרע העתיד לבא על ישראל עת מלחמת פלשתים שמתו בה רבים מישראל ולוקח ארון האלהים ומתו חפני ופנחס והרע העתיד לבא לנב עיר הכהני' כי מתו בה בית עלי מלבד אביתר על יד שאול ודמה שלזה אמר החל וכלה כי התחלת הפורענות היה במלחמה שמתו בה חפני ופנחס וכלוי הפורענות היה בענין נב עיר הכהנים · ואמר כי כל שומעו תצלינה שתי אזניו להפלגת קושי הענין הזה יהיה הקול ההוא מרעיד האזנים וכאילו מחוזק הקורא מהקול ההוא תתחדש הצלילה וההכרה באוזן : מקללים להם בניו ולא כהה בם · הרצון בזה שהוא ידע שישראל היו מקללים בניו בסבת העושק שהיו עושקים אותם בית עלי ממה שהיו חוטפי' מהם מן הזבחי' ובעבור העגלה שהית' בהם מהקרבת הקרבנות אפך הובאו להם עד שנבר ישבנון וקרבנות הנשים הצובאות פתח אהל מועד לא קרבו עדיין והנה לא הוכיח עלי על זה באופן שימנעו מעשות כן אבל אמר להם אל בני כי לא טובה השמועה וגו' ולא דקדק את זה שיוקרו משלו החטאים · ולכן נשבע השם לבית עלי שלא יתכפר להם עונם בהמצאות קרבנות כאילו תאמר זבח ומנחה כי כלם באים לכפרה ולזה היתה סמיכה על ראש השלמים להעיד שגם הם באים לכפרה ומזה המקום דקדקו רבו' ז"ל שהכפרה לא תשלם לבית עלי בזבח ובמנחה ואולם תשלם במה שהוא יותר טוב מהם והוא העסק בתורה ובגמילות חסדים ומזה המקום יותר הספק איך ענש הש"י האנשים שלא חטאו מפני חטא אבותיהם וזה כי זה העונש לא היה אלא למי שלא ידע את יי' מהכהנים שהוא אוחז את חטא אבותם אמנם מי שהתענש מהם בידיעת הש"י יוכל מזה העונש אלא שנבר יתמך לו עונש מה במקרה בעבור חטא אבותיו והוא שלא תהיה לו שררה בענין הכהונה מפני היות' נרה מכל משפחתו בחטא האבות: כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף · הוא לשון קללה והרצון בו כה יעשה לך אלהים רעה כי לא היה יודע עלי שיהיה ענין הנבואה הזאת דבר קללה ויורה על אמתת זה הפירוש מה שאמר בן הדד כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף · ואולם רז"ל הוציאו מזה שקללת חכם אפילו על תנאי היא באה על דרך הדרש : כי נאמן שמואל לנביא ליי' · למרנו מזה שמי שלא יפיל מכל דבריו ארצה לא יצטרך לנתינת אות או מופת אחר שהוא נביא לפי שזה דבר מיוחד בנבואה ולא ידקדק בשאר ההודעות כמו החלום והקסם והוברי שמים כי הם אם יאמרו אמת לפעמי' הנה יכזבו פעמי' רבות ואין הענין כן בנבוא' כי כל דבריה אמת · וכבר יתבאר באיזה סוג מן הדברי' יבדק זה בנבואה ובאי זה מהם לא יבדק כי ידמה שמה שתגיד הנבואה בקצ' הטובו' והרעו' האנושיות יקרה שלא יתקיים כשנעתקו האנשים שבא להם הייעוד מהטוב אשר בא להם בעבור הייעוד הטוב או מהרע אשר בא להם בעבור הייעוד הרע · והנה

אנכי עשה ד' בליש' וסי' הנה אנכי עשה דבר ביש' · והההלי' ב' בפסוק · אנכי יי' עשה : אקים ו' וסי' אקים את יצחק · נביא אקים · אקים אל עלי · ואת דוד מלכם · את סכת דוד · והריסותיה אקים :

ויאמר עלי לשמואל לך שכב והיה אם־יקרא אליך ואמרת דבר יהוה כי שמע עבדך וילך שמואל וישכב במקומו : ויבא יהוה ויתיצב ויקרא כפעם־בפעם שמואל שמואל ויאמר שמואל דבר כי שמע עבדך : ויאמר יהוה אל־שמואל הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל־שמעו תצלינה שתי אזניו : ביום ההוא אקים אל־עלי את כל־אשר דברתי אל־ביתו החל וכלה : והגדתי לו כי־שפט אני את־ביתו עד־עולם בעון אשר־ידע כי־מקללים להם בניו ולא כהה בם : ולכן נשבעתי לבית עלי אם־יתכפר עון בית־עלי בזבח ובמנחה עד־עולם : וישכב שמואל עד־הבקר ויפתח את־דלתות בית־יהוה ושמואל ירא מהגיד את־המראה אל־עלי : ויקרא עלי את־שמואל ויאמר שמואל בני ויאמר הנני : ויאמר מה הדבר אשר דבר אליך אל־נא תכחד ממני כה יעשה־לך אלהים וכה יוסיף אם־תכחד ממני דבר מכל־הדבר אשר־דבר אליך : ויגד־לו שמואל את־כל־הדברים ולא כחד ממנו ויאמר יהוה הוא הטוב בעינו יעשה : ויגדל שמואל ויהוה היה עמו ולא־הפיל מכל־דבריו ארצה : וידע כל־ישראל מדן ועד־באר שבע כי־נאמן שמואל לנביא ליהוה :

ואמר עלי לשמואל איזיל שכוב ויהי אם יקרי לך ותימר מליל יי ארי שמע עבדך ואזל שמואל ושכיב באתריה : ואתגלי יי ואתעתד וקרא כזמן בזמן שמואל שמואל ואמר שמואל מליל ארי שמע עבדך : ואמר יי לשמואל הא אנא עביד פתגמא בישראל דכל דישמעניה יצלן תרתין אודנוהי : ביומא ההוא אקים על עלי ית כל דמלילית על ביתיה אשרי ואשיצי : וחויתי ליה ארי מתפרעאנא מן אנש ביתיה עד עלמא בחובין דידע ארי מרגזין להון בנוהי ולא כהה בהון : ובכן קיימית לבית עלי אם ישתבקון חובי בית עלי בניכסת קודשין ובקורבנין עד עלמא : ושכב שמואל עד צפרא ופתח ית דשי בית מקדשא דיי ושמואל דחיל מלחואה ית חיזו נבואתא לעלי : וקרא עלי ית שמואל ואמר שמואל ברי ואמר הא אנא : ואמר מה פתגמא דמליל עמך לא כען תכסי מיני כדין יעביד לך יי וכדין יוסיף אם תכסי מיני פתגם מכל פתגמא דמליל עמך : וחוי ליה שמואל ית כל פתגמיא ולא כסי מיניה ואמר יי הוא דתקין בעינוהי יעביד : ורבא שמואל ומימרא דיי הוה בסעדיה ולא בטיל מכל פתגמוהי לארעא : וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע ארי מהימן שמואל בפיתגמי נבואתא דיי :

רשי

ויאמר שמואל דבר · ולא הזכיר שם שמים כמו שציוהו עלי אמר שמא קול אחר הוא : עושה דבר · היא לקיחת הארון ביד פלשתים : תצלנה · לשון צלצלים טנטי"ר בלע"ז : החל וכלה · אותו היום תתחיל גזרתי על בית עלי שימותו חפני ופנחס ומכאן והילך אכ"ה גזרתי ואשלים עליה מדור אל דור להמיתם אנשי' בן שמנה עשרה שנה : החל וכלה · אקומינ"צנט אשפל"יימנט בלע"ז : כי מקללים להם בניו · מקללים לי היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מקללים מקילים כל קללה לשון קלות ובזיון הוא : ולא כהה · לא הכהה פניהם להעביר' מגדולתן : כה יעשה לך · באות' קללה עצמה שלא יהו לך בנים הגונים וכן עלתה בו ואף על פי שהגיד לו ולא כיחד מכאן אמרו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה : יי' הוא · האדון הוא והכל שלו : כי

רדק

ויבא יי' ויתיצב · נראה בפעם הזאת נראית תמונה לנגד עיניו במראה הנבואה לפי' אמ' ויתיצב כמו ויתיצב מלאך יי' בדרך : דבר כי שומע עבדך · ולא אמר יי' כמו שאמר לו עלי כי היה ירא עדיין מהזכיר השם במראה הנבואה ויש בו דרש כי חשש עדיין שמא קול שר הו' וזה רחוק : עושה דבר · זהו גלות הארון : תצלינה · משנין הפעיל שרשו צלל והו' ענין הרעשה כמו לקול צללו שפתי : ביום ההוא · ביום שיהיה זה הדבר הקשה אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו ביום ההוא אקים אל עלי מה שדברתי אל ביתו על ידי איש האלהים כמו שכתוב למעלה כי ביום שהוא תהיה תחלת הפורענות הבאה על בית עלי שימותו בניו וכן אכלה הרעה על בית עלי עד עולם : אל ביתו · כמו על ביתו וכן אל ההרים לא אכל : כי שופט אני · לא יכלה משפטי בזרעו עד זמן קצוב אלא עד עולם אשפטם שיתבזו ויתקצרו ימיהם : בעון אשר ידע · בעון סמוך למלת אשר כאלו אמר בעון הדבר אשר ידע ובעונו ילקה זרעו עד עולם שכתו' ותשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם ואף על פי שהיו בבנים זכאים האל ית' שמו קורא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות ידע כי לא יהיה בבניו עד עולם שיהיה זכאי כל כך שלא יזכר לו עון אבותיו זה : כי מקללים להם בניו · תקון סופרים כי לא רוצה לומר לא יתברך אלא שכנה הכתוב וזה אחד משמונה עשר פסוקים שהם תקון סופרים והקללה הזאת הו' ענין בזיון כמו שאמר עליהם ובוזי יקלו ות"י ארי מרגזין להון בנוהי : לא כהה בם · לא עכרם ולא מנעם אף על פי שאמר אל בני כי לא טובה השמועה זה היה לעת זקנותו שלא היו יראים ממנו ומתחלת עשותם הרעה היה לו למנעם ולהריב עמהם בחזקה ולא עשה כן : בזבח ובמנחה · לפי שהיו הם כהני' ומקריבים זבח ומנחה אמ' כן כלו לא תועיל להם כהונת' לפני או מפני שמעלו בזבח ובמנח' הע"פ שיתחדלו בזבח ובמנח' לכפר מעלם לא יכפר להם לעולם ורבותי' ז"ל דרשו בזבח ובמנחה הוא דלא יתכפר אבל יתכפר בתלמוד תורה ובגמילות חסדי' ומהם אמרו אבל מתכפר בתפלה : ויפתח · כלו' קם בבקר ופתח דלתות בית יי' כמנהגו ולא הלך אל עלי בקומו לספר לו המראה כי ירא מהגידה לו : כה יעשה לך אלהי' · כן הו' מנהג הלשו' לאמר דבר זה בשבוע וכן כה יעשה לי אלהי' · ובדרש כה יעשה לך אלהי' כשם שאין בני יורשי' את מקומי כך אין בניך יורשין את מקומך : ולא כחד ממנו · ובדרש הע"פ כן באה לו קללתו ומכאן אמרו קללת חכם אפי' על תנאי היא באה : יי' הוא · בדרש אמר ליה אדון הוא מר הוא הטוב בעיניו יעשה : ולא הפיל מכל דבריו ארצה · כל מה שהיה אומר היה בא והקב"ה מקיים על ידו אפי' הדברים שהיה אומ' שלא ברוח נבואה ובזה הדבר ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא ליי' ותרגומו ולא בטיל מכל פתגמוהי חד :

להראה· בחולם וכן להראות אל מכות כמו שבא בשלמים הכתוב תכתן: כי נגלה· טעם מלת כי לפי שאמר ויוסף אמר כי המראה הראשונה הבאה לשמואל היתה בשילה בבית יי׳ וכן עתה הוסיף להראה לו בשילה והמרא׳ הזאת היתה לו לצוות בני ישראל לצאת לקראת פלשתים למלחמה וזהו שאמר כדבר יי׳ וכן אמר ויהי דבר שמואל לכל ישראל: ויצא ישרא׳·

כי נגלה יי׳ אל שמואל· לפי שאמר למעלה ודבר יי׳ היה יקר בימים ההם אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושכה והרגיל להגלות: ויהי דבר שמואל לכל ישראל· כאשר היה הדבר שנאמר לשמואל ובא לכל ישראל והיאך היה הפורענות ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה: ותטש המלחמה· ותתפשט המלחמה כמו והנם כטושים על פני הארץ וכן ויטשו בלחי: אבן העזר· עדיין לא היה כן שמה כי בימי שאול נקראת כן וכאן קראה על שם סופה: בכל מכה במדב׳· על ים סוף ויונתן תירגם ולעמיה עבד פרישן במדברא ובסיפרי שנינו שהפרשה הזו עירוב׳ דברים מי שאמר זה לא אמר זה כפרין שבהם אמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה והרשעים אמרו אלה הם האלהים המכים את מצרי׳ בכל מכה כל מכות שהיו לנו על המצריים הביאם אין לנו עוד מכה מעת׳ היום

בדכר יי׳ ה׳ בקריאה וסי׳ במס׳ רבת׳ : ויבא ל׳ רפין בקריאה וסי׳ במס׳ רבת : ויושיענו ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ נקחה אלינו· אל תחרש ממנו· זה יי׳ קוינו לו ויושיענו· קדמאה חס׳ : ותהם ג׳ וחס׳ וסי׳ ותהם הארץ· ותהם הקריה· ותהם כל העיר עליהן: מה כ׳ד פתחין וסי׳ נמס׳ בסדר כי תשא· אתמל ג׳ בקריאה וסי׳ גם אתמול גם שלשם דשמואל· כי לא היתה כזאת אתמול שלשם· כיום אתמול:

וַיֹּסֶף יְהוָה לְהֵרָאֹה בְשִׁלֹה כִּי־נִגְלָה יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל בְּשִׁלוֹ בִּדְבַר יְהוָה: וַיְהִי דְבַר־שְׁמוּאֵל לְכָל־יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא יִשְׂרָאֵל לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים לַמִּלְחָמָה וַיַּחֲנוּ עַל־הָאֶבֶן הָעֵזֶר וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בַאֲפֵק: וַיַּעַרְכוּ פְלִשְׁתִּים לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתִּטֹּשׁ הַמִּלְחָמָה וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּכּוּ בַמַּעֲרָכָה בַּשָּׂדֶה כְּאַרְבַּעַת אֲלָפִים אִישׁ: וַיָּבֹא הָעָם אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לָמָּה נְגָפָנוּ יְהוָה הַיּוֹם לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים נִקְחָה אֵלֵינוּ מִשִּׁלֹה אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְיָבֹא בְקִרְבֵּנוּ וְיֹשִׁעֵנוּ מִכַּף אֹיְבֵינוּ: וַיִּשְׁלַח הָעָם שִׁלֹה וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי עִם־אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים חָפְנִי וּפִינְחָס: וַיְהִי כְּבוֹא אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיָּרִעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתֵּהֹם הָאָרֶץ: וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־קוֹל הַתְּרוּעָה וַיֹּאמְרוּ מֶה קוֹל הַתְּרוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּמַחֲנֵה הָעִבְרִים וַיֵּדְעוּ כִּי אֲרוֹן יְהוָה בָּא אֶל־הַמַּחֲנֶה: וַיִּרְאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי אָמְרוּ בָּא אֱלֹהִים אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמְרוּ אוֹי לָנוּ כִּי לֹא הָיְתָה כָּזֹאת אֶתְמוֹל שִׁלְשֹׁם: אוֹי לָנוּ מִי יַצִּילֵנוּ מִיַּד הָאֱלֹהִים הָאַדִּירִים הָאֵלֶּה אֵלֶּה הֵם הָאֱלֹהִים הַמַּכִּים אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־מַכָּה בַּמִּדְבָּר: הִתְחַזְּקוּ וִהְיוּ לַאֲנָשִׁים פְּלִשְׁתִּים פֶּן תַּעַבְדוּ לָעִבְרִים כַּאֲשֶׁר עָבְדוּ לָכֶם וִהְיִיתֶם לַאֲנָשִׁים וְנִלְחַמְתֶּם: וַיִּלָּחֲמוּ פְלִשְׁתִּים וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאֹהָלָיו וַתְּהִי הַמַּכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּפֹּל מִיִּשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רַגְלִי:

ואוסיף יי לאיתגלאה בשילו ארי איתגלי יי לשמואל בשילו בפיתגמא דיי: והוה פיתגם שמואל מדעא לכל ישראל ונפק ישראל לקדמות פלשתאי לאגחא קרבא ושרו על אבן סעדא ופלשתאי שרו באפק: וסדרו קרבא פלשתאי לקדמות ישראל ואיתרטישו עבדי קרבא ואיתברו ישראל קדם פלשתאי ומחו בסידרא בחקלא כארבעא אלפין גברא: ואתא עמא למשריתא ואמרו סבי ישראל למה תברנא יי יומא דין קדם פלשתאי ניסב לנא משילו ית ארון קימא דיי ויתי בינגא בדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא: ושלח עמא לשילו ונטלו מתמן ית ארון קימא דיי צבאות דשכינתיה שריא עיל מן כרוביא ותמן תרין בני עלי עם ארון קימא דיי חפני ופינחס: והוה כד אתא ארון קימא דיי למשריתא ויביבו כל ישראל יבבא רבא ואשתגשת ארעא: ושמעו פלשתאי ית קל יבבא ואמרו מה קל יבבא רבא הדין במשריתא דיהודאי וידעו ארי ארונא דיי אתא למשריתא: ודחילו פלשתאי ארי אמרו אתא ארונא דיי למשריתא ואמרו ווי לנא ארי לא הות כהדא מאתמלי ומדקמוהי: ווי לנא מן ישזביננא מיד מימרא דיי דעובדוהי רברבין אילין אינון גבורתא דיי דמחא ית מצרים בכל מחא ולעמיה עבד פרישן במדברא: איתקפו והוו לגברין פלשתאי דילמא תישתעבדו ליהודאי כמא דאשתעבידו לכון ותהון לגברין גברין ותגיחון קרבא: ואגיחו קרבא פלשתאי ואתברו ישראל ואפכו גבר לקירוהי והות מחתא רבתא לחדא ואתקטל מישראל תלתין אלפין גבר ריגלי:

כלומר כזה אותם לצאת בדבר השם ויצאו וכזה אותם לצאת ל להנגף לפני פלשתים לפי שהיו עכוסים וחייבי׳ את המשפט הזה וכן במלחמת הגבעה כזה אותם לעלות ויכגפו: על האבן העזר· כמו הארון הברית והכותב אמר זה כי כשהיתה זאת המלחמה אבן נגף היתה ולא אבן עזר ועדיין לא נקראה אבן העזר כי על המלחמה האחרת שעשה שמואל עם פלשתים בין המצפה ובין השן שקרא אותה שמואל אבן העזר שעזרם הא׳ ית באותה מלחמה אבל מה שנכתב הכא אבן העזר דברי הסופר הם וכן וירדף עד דן: ותטש המלחמה· כענין ויטש על המחנה ענין התפשטות הדבר וי״ת ואתרטישו עבדי קרבא: ויושיענו· ת׳ ובדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא: את ארון ברית יי׳ צבאות יושב הכרובים· טעם הספור הזה לומר כי הוא ארון החיילו׳ להגביר אוהביו ולהחלים אויביו ויושב הכרובי׳ אמ׳ להודיע כי הוא קרוב לבני אדם לכל אם׳ יקראוהו באמת ולולי העונו׳ לכל זה היה נמצא והעונות גרמו ומפני זה אמר ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חפני ופינחס להודיע כי הם גרמו המכשלה וכדי שיבואו למלחמה היתה סבה מאת האלהים ששאלו זקני ישראל את הארון והם גרמו את המכשלה עם עונות ישראל הבאים למלחמה כי היו בהם עובדי עבודה זרה וארון זה הוא הארון שבו מונחין שברי לוחות והוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא שנאמ׳ עליו וארון ברית יי׳ נוסע לפניהם· ומצאנו מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל בזה מהם אמרו כי לוחו׳ ושברי לוחות מונחין בארון אחד וספר תורה עמהם בארון ומה שאמ׳ ושמתם אותו מצד ארון ברית יי׳ פירושו ושמתם אותו בארון מצד לוחות ברית יי׳ ומהם אמרו כי נמין גלוסקא עמו לארון מבחוץ ושם היה ספר תורה מונח וזהו שאמר מצד ארון ברית יי׳ ומהם אמרו כי בארון אחד לבדו היה ספר תורה מונח ומהם אמרו כי לשברי לוחות היה ארון לבדו והוא היה יוצא למלחמ׳ והפסוקי׳ מוכיחין כי הלוחות השלימו׳ היו בזה הארון שהביאו במחנ׳ שהרי אמר יושב הכרובים מראה כי הכרובי׳ היו עליו ועוד כי זה הארון שיצא למלחמה זה הוא ארון שהיה בבית שמש בשובו משדה פלשתי׳ והוא שהיה בקרית יערים ובבית עובד אדום ובעיר דוד ומעיר דוד העלוהו והכניסוהו לבית קדש הקדשי׳: מיד האלהי׳ האדירי׳ האלה· ת׳ מיד מימר׳ דיי׳ דעובדוהי רברבין אילין אינון גבורת׳ דיי׳ וגו׳ והרבי אבי ז״ל פי׳ במדב׳ מן ומדברך כאוה וזה פיר׳ במכותיו ובדברו והכה מצרי׳ ועתה הוא בעצמו בא אוי להם ובדברי רבותינו ז״ל עירובי דברים באמרה הפרשה מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה עד כאן דברי צדיקים שבהם אבל הרשעים היו אומרים אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר אמרו עשר מכות היו לו וכלן הביאן על המצרים ושאר המכות כלה על עמו במדבר אין לו מכה עוד מעתה אמר להם הקב״ה אתם אומרי׳ שאין לו מכה עוד אני מביא עליכם מכה שלא כהיתה מעולם והיא אחד מהם יוצא בטחור ועכבר יוצא מן התהום ומושך את בני מעיו וחוזר לתהום וכן הוא אומר ותכבד יד יי׳ על האשדודים· ויש מפרשים מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה כי מנהג בלשון הערלים לקרא לאלהים אחרים לשון רבים וזהו שאמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה והכובא בדבר ואתה עיף ויגע על ישראל ולא ירא אלהים על עמלק עירובי דברים כתובין כאן וכן יתכן להיות כפשוטו:

רלבג

והנה זכר שכבר הוסיף יי׳ להראה בשילה לשמואל והיה דבר שמואל לכל ישרא׳ בחיי עלי בעניני הנבואה ובזה האופן היה מנהיג אותם גם בחיי עלי כי כבר נתפרסם להם שהוא היה נביא אמת· אחר זה ספר שכבר יצא ישרא׳ לקראת פלשתים למלחמה מעצמם ולא שאלו באלהים גם היות הכלם אורים ותמים ונבו׳ איך יתנהגו בענני המלחמ׳ הזאת ובכוף הענין מתור כים מישרא׳ וארון האלהים נלקח ובזה נתקיים מה שאמר אים האלהים לעלי ומה שאמר לו שמואל: ותטוש המלחמה· הרצון בו שפשטה המלחמה: אלה הם האלהים המכי׳ את מצרי׳ בכל מכה במדבר· ר״ל ובמדב׳ כוונתו קריעת ים סוף היה במדבר אשר בו מתו פרעה וחילו וכבר הכה קודם זה במצרים במינים רבים מהמכות: פן תעבדו לעבדים כאשר עבדו לכם· זה מורה כי לא היו פלשתי׳ מושלי׳ בישראל ולא ישראל בפלשתי׳ ואפשר שמזמן קרוב יצאו בני ישר׳ מעבדותם או אפשר שיארך זמן עבדות׳ את הפלשתים עד מות עלי ויהיו א״כ כל שנות שמשון נכללות בשנות עלי ונמנו לשניהם כי רוב ימי שמשון היה בשיבת סרה פלשתי׳ וכשלא היה שמשון שר היה שופט אות׳ עלי

מח ל״ד וכל רשמי׳ לאהי׳ בגויתיה נו״ן מה ומה

איש בנימן. זה היה שאול שחטף את הלוחות מיד גלית וברח לו: יד דרך מצפה. אצל יד הדרך היה מצפה: מפרקתו. אפרקותיה עצם הצואר: ללת. על כרחי ללדת פירושו ואין לו דמיון ומנחם חברו בחלק יללה לפי שחבלי לידתה בילולה באו לה ויסוד יללה אין אות ביסודה אלא למ"ד לבדה: נהפכו. נשתנו מדרכן לכך מתה: ציריה. צירי דלתי בטנה קרדו"ל בלע"ז: אי כבוד. אין כבוד וכן ימלט אי נקי אין נקי: אל הלקח. כמו על הלקח ואינו צריך לזוז מלשון אל למי שיודע להבין דבר: אל הלקח. היטור"ם לאיסט"י ספרים בל': את מות חמיה. אל שרעה הזאת שמת חמיה ואישה: אצל

וירץ איש בנימן. דרשו בו שהוא היה שאול בן קיש שחטף הלוחות מיד גולית הפלשתי וברח לו ורחוק הוא שהוציא אדם את הלוחות מהארון שהרי כמה נגעים וכמה רעות באו לפלשתים מקדושת הארון בהיותו בארץ פלשתים לבד כל שכן אם שלחו יד בו וכיוצא בזה אנשי בית שמש שהיו ישראלים מתו כמה מהן כי ראו בארון ה': יך דרך מצפה. כתיב יך כלומר שהיה לבו מכה אותו ומפחד על ארון האלהים שיבא וכתיב יך לזה הטעם על דרך ויך לב דוד אותו וקרי יד ספי' מקום כמו ויד תהיה לך כלומר היה יושב על הכסא במקום שהיה רואה דרך הבאים מן המלחמה והיה מצפה ומיחל שיבא אדם כי היה לבו חרד על ארון האלהים ויונתן הוסיף בו מצד שתירגם על כיבש אורח תרעא מסכי כמו שאמר בפסוק האחר בעד יד השער: ועיניו קמה. כל אחת מעיניו קמה כלומר כהתה ואמר לשון קימה בענין וכן כי קמו עיניו משיבו כ לעת הזקנה ויכם הלחות ויקומו. יתרי העין ותכנס העין באורח ויש מפרשים ענין כליון שנים וכן תרגם יונתן כלו עיניהם קמה עיניהון וכן תרגם ועיניו קמה: ויען המבשר. משפר החדשות על טוב ועל רע נקרא מבשר: נלקחה. נזכר ארון בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר ברוב וכן בזו הפרשה וארון האלהים נלקח ובזה הפסוק בלשון נקבה וכן אשר באה אליהם ארון יי: כהזכירו. כהזכיר המבשר ארון האלהי': ויפל. עלי מרוב כאב לב שאחזו נפל לאחריו: בעד יד השער. כתרגומו על כיבש אורח תרעא: מפרקתו: עצם הצואר נקרא מפרקת לפי שמשם פרקים פרקים: וכבד. כבד התנועה מפני זקנתו או פי' שהיה כבד בבשר שהיה בעל בשר לפיכך מת בנפלו מפני כ כבדו: הרה ללת. היתה הרה וקרבו ימיה ללדת והדל"ת חסרה כן דעת רוב המפרשים וכן ת"י מעדיא למילד ורבי אחי רבי משה פירשו מן יללה כלומר קרבו ימיה לחיל ולזעוק בחבלים ודקדוק המלה ללת בפלס לרדת לשבת בחסרון יו"ד יל"ל כמו יו"ד ירד ישב ומכפל הלמ"דין חסרו האחרונה שהיא למ"ד הפעל ו ובשאר במלה מן השרש ע"ין ה הפעל לבד כמו לתת אלא שזו בצירי וזו בפתח: כי נהפכו עליה ציריה. כלומר נהפכו ונתגלגלו עליה ציר וחבלי הלידה עם חבלי השמועה הרעה ומחוזת ציריה כרעה וילדה ומתה ות"י ארי בעתוה חבלהא ובדברי רבותינו ז"ל תניא רבי אליעזר או כשם שצירים לדלת הבית כך יש צירים לרחם האשה שנ' ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה: וכעת. בכף: מותה. בשורק: אי כבוד. כמו אין כבוד בחסרון הנו"ן ובא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך או כמו אי כבוד בצירי כלומר איה הכבוד שהיכנו היום בישראל: ותאמר. פעם אחרת אמרה כי בתחלה אמרה גלה כבוד בעבור הארון שנשבה ובעבור שמת חמיה ואישה ועתה שבה ואמרה בעבור הארון לבדו גלה כבוד כי הוא עיקר הכבוד: ויכנו

ויבוא ט' מלאים בקריאה וסי' ויבוא והנה עלי יושב על הכסא. ויקן שלמה והנה חלום. בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי. ונביא אחד זקן. ויבוא אל המלך. ויתחפש מלך ישראל ויבוא. וימת המלך ויבוא שמרון. ויבא יהוא יזרעאלה. ויבוא ישעיה בן אמוץ דישעיה. ויבוא אלי אנשים מזקני ישר'. ויבוא אל הגרים

	מקרא	תרגום
	וארון אלהים נלקח ושני בני־עלי מתו חפני ופינחס:	וארונא דיי אשתבי ותרין בני עלי אתקטלו חפני ופינחס:
ל'	וירץ איש־בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא ומדיו קרעים ואדמה על־ראשו:	ורהט גברא משבטא דבנימין מסידרא ואתא לשילה ביומא ההוא ולבושוהי מבזעין ועפרא רמי על רישיה:
יך ק'	ויבוא והנה עלי ישב על־הכסא יך דרך מצפה כי־היה לבו חרד על ארון האלהים והאיש בא להגיד בעיר ותזעק כל־העיר:	ואתא והא עלי יתיב על כורסיא על כיבש אורח תרעא מסכי ארי הוה ליביה תביר על ארונא דיי וגברא אתא לחואה לקרתא ואיתגישת כל קרתא:
ל'	וישמע עלי את־קול הצעקה ויאמר מה קול ההמון הזה והאיש מהר ויבא ויגד לעלי:	ושמע עלי ית קל צווחתא ואמר מה קל שיגושיא הדין וגברא אוחי ואתא וחוי לעלי:
ב' נוא	ועלי בן־תשעים ושמונה שנה ועיניו קמה ולא יכול לראות:	ועלי בר תשעין ותמני שנין ועינוהי קמה ולא יכיל למחזי:
ס' מל	ויאמר האיש אל־עלי אנכי הבא מן־המערכה ואני מן־המערכה נסתי היום ויאמר מה־היה הדבר בני:	ואמר גברא לעלי אנא אתית מן סידרא ואנא מן סידרא דקרבא אפכית יומא דין ואמר מה הוה פתגמא ברי:
ל'	ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם וגם־שני בניך מתו חפני ופינחס וארון האלהים נלקחה:	ואתיב דמבשר ואמר אפך ישראל קדם פלשתאי ואף מחתא רבתא הות בעמא ואף תרין בנך אתקטלו חפני ופינחס וארונא דיי אשתבי:
ט' כבותי' ונס וגם	ויהי כהזכירו את־ארון האלהים ויפל מעל־הכסא אחרנית בעד יד השער ותשבר מפרקתו וימת כי־זקן האיש וכבד והוא שפט את־ישראל ארבעים שנה:	והות כד ארכרותיה ית ארונא דיי ונפל מעל כורסא לאחורוהי על כיבש אורח תרעא ואיתברת פקותיה ומית ארי סיב גברא ויקיר והוא דן ית ישראל ארבעין שנין:
ל'	וכלתו אשת־פינחס הרה ללת ותשמע את־השמועה אל־הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה ותכרע ותלד כי־נהפכו עליה ציריה:	וכלתיה אתת פינחס מעדיא למילד ושמעת ית שמועתא דאישתבי ארונא דיי ודמית חמוהא ודאיתקטל בעלה וכרעת וילידת ארי ביעותהא חיבלהא:
ל'	וכעת מותה ותדברנה הנצבות עליה אל־תיראי כי־בן ילדת ולא ענתה ולא־שתה לבה:	וכעידן מותה ומלילה נשיא דקיימן עלוהי לא תידחלין ארי בר דכר ילידת ולא אתיבת ולא שויאת על לבה:
ב'	ותקרא לנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל אל־הלקח ארון האלהים ואל־חמיה ואישה: ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים:	וקרת לרביא איכבוד למימר גלה יקרא מישראל דאישתבי ארונא דיי ודמית חמוהא ודאתקטל בעלה: ואמרת גלא יקרא מישראל ארי אישתבי ארונא דיי:

אשר באו שם. ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה. ויבוא אל שער אשר פניו. ויבוא גם השטן. וחברו. וכל מגלת אסתר דכו' מל בב"ב חס' וסי' אל המשתה אשר עשתה אסתר. ויבוא המלך והמן לשתו' ותדברנה ג' בקריאה וסימ' ותדברנה הנצבות עליה. ותאמר האשה האחרת לא כי בנך. ותדברנה בפיכם דירמיה:

רלבג

והנה עלי יושב על הכסא יך דרך מצפה. ר"ל שהיה הכס' בתקו' שהיה מצפה ומביט הדרך אם יבא מבשר להגיד לו מה שקרה ל לארון האלהים: כי היה לבו חרד על ארון האלהים. ולזאת הסבה היה הכסא אצל מקום המשער לראות העוברי' והשבים וזה מורה על רוב חסידותו שלא היה חרד לבניו עם מה שגלה לו איש האלהים שמניהם ימותו ביום אחד גם בשמעו מות חפני ופנחס לא חרד מאד עד ששמע שארון האלהים נלקח כי אז נפל אחורנית מעל הכסא מרוב החרדה ונשברה מפרקתו מרוב הנפילה כשברה החולשה ומת מכובד גופו ורוב הזקנה כי הכובד ההו' היה סבת מיתתו בנפלו: הרה ללת. אחשוב שיהיה שרשו כלה ויהיה מקור ובינו ענין שלמות כ כאילו יאמ' שמלאו ימי הריונה ללדת כאמרו וימלאו ימיה ללדת ו וכבר פירשוהו מענין יללה והוא חסר למ"ד אחרת כי היה משפטו לללת: ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה. ולא יכלה להתאמץ על דבר הלידה כראוי. והיא קראה שם הנער איכבוד לאמ' גלה כבוד מישראל: ואל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה. כי חמיה היה נביא וכהן גדול ואישה היה ראוי לשמש בכהונה גדולה אחריו כי ידמה שהיה יותר ראוי לכהונה מחפני כי לא היה רע כל כך כמו חפני ולזה נתקיימה הכהונה גדולה מזרע פינחס עד מלכות שלמה כמו שיתבאר במה שיבא ולזה הקדים בפורענות לזכר חפני קודם פינחס בסוף הענין שבא לזכר כי השבה החזקה למה שאמרה גלה כבוד מישר' הו' הלקח ארון האלהים כי כבר נאמר לישראל נביא והיה שם מהכהנים גם כן מי שיתמנה כהן גדול תחת עלי. והנה

והנה הביאו הפלשתים ארון האלהים בבית עז פלשתים שהיה בהם צלם על צורת בן אדם שהיו קורין אותו דגון · והנה על צד המופת עשה השי׳ לכבודו שהפיל דגון ארצה לפני ארון יי׳ להגיד כי אין עוד מלבדו ואולי חשבו הפלשתים שכבר היה זה על דרך המקרה לא מאת השי׳ ולזה לקחו את דגון והשיבו אותו למקומו ולא השתדלו להסיר משם ארון האלהים · וביום השני מצאו דגון נופל לפני ארון יי׳ וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות על המפתן רק הגשם מדגון היה נשאר אבל ארון יי׳ נופל ארצה ולזה היו כומרי דגון נשמרים מלדרוך על מפתן דגון כי חשבו שיהיה המקום קדוש מצד מה שמצאו שם ראש דגון ושתי כפות ידיו · ולא הספיק לשי׳ השפטי׳ שעשה באלהיה׳ אבל הכה האשדודי׳ ושמם סוממים ותמהים על המכות שבאו להם בדרך שלא היו יכולים לאמר שיהיה חדוש זה המקרה להם אם לא מפני מה שהסבו שיה׳ ארון האלהים · וזאת המכה היתה שהוכו בטחורים והוא חולי מכאיב מאד ויוצ׳ מהם דם רב כל שכן אלו שבאו להם מאת השי׳ להכאיבם מאד · ולזה הוכרחו להוציא ארון האלהים מאשדוד ושלחוהו בגת ודמה שאלה המופתים עשה השי׳ באמצעות שמואל שהיה נביא או כעמ׳ זה בזולת נביא להשגיחו כל ישראל שלא יהבר ארון האלהים מהם · והנה אחר הסבו אותו בגת היתה מכת השי׳ בעיר מהומה גדולה לא נשאר שם אחד שלא הוכה במכת הטחורי׳ והיו הטחורי׳ נסתרים ולזה הם יותר קשים ויותר קשי׳ הרפואה · וכראותם זה שלחו ארון האלהים לעקרון ותכף שבא שם הביא השי׳ מהומת מות בכל העיר והנשארים בהם שלא מתו הוכו בטחורי׳ הנה כל זה קרה לפלשתים מפני ארון האלהים תוך שבעה חדשים · אז קראו פלשתים לכומריהם ולקוסמיהם לקחת עצה מהם מה יעשה לארון יי׳ אם ישיבוהו לישראל אם לא ואם היתה עצתם שישלחוהו לישראל במה ישלחוהו שם כדי שתסור אף השי׳ מהם׃ ונתנו

ויאסרו ז׳ כתי׳ וכל׳ בניא שלחו שלויא ושלה׃ פלשתאי גרמוי דמלכ׳ ולאחיהון המרא וכספ׳

ויעתרו יא׳ מלין כתיב ט״ן וקרי כמ״ך

כייא ג׳ כתו׳ כן ויבן את בית יער ידין ומל׳ כרתת כתיב

וראש ״א וסימ׳ נמסר בסדר האזינו ובשפטים סוף סימן ז׳ ׃ טחרים דכתבן עפלים ו׳ בקריאה וסימ׳ בשחין מצרים ובעפלים · ותכבד יד יי׳ · ויהו אחרי הסבו אתו · והאנשים אשר לא מתו · מה האשם אשר נשיב לו · ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם · ושארא כדקרין · בן כתבן ׃ ארון אלהי ישראל ו׳ וס׳ ויראו

ופלשתים לקחו את ארון האלהים ויבאהו מאבן העזר אשדודה׃ ויקחו פלשתים את ארון האלהים ויביאו אתו בית דגון ויציגו אתו אצל דגון׃ וישכמו אשדודים ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יהוה ויקחו את דגון וישבו אתו למקומו׃ וישכמו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יהוה וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן רק דגון נשאר עליו׃ על כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד עד היום הזה׃ ותכבד יד יהוה אל האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים את אשדוד ואת גבוליה׃ ויראו אנשי אשדוד כי כן ואמרו לא ישב ארון אלהי ישראל עמנו כי קשתה ידו עלינו ועל דגון אלהינו׃ וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים אליהם ויאמרו מה נעשה לארון אלהי ישראל ויאמרו גת יסב ארון אלהי ישראל ויסבו את ארון אלהי ישראל׃ ויהי אחרי הסבו אתו ותהי יד יהוה בעיר מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם עפלים׃ וישלחו את ארון האלהים עקרון ויהי כבוא ארון האלהים עקרון ויזעקו העקרנים לאמר הסבו אלי את ארון אלהי ישראל להמיתני ואת עמי׃ וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים ויאמרו שלחו את ארון אלהי ישראל וישב למקומו ולא ימית אתי ואת עמי כי היתה מהומת מות בכל העיר כבדה מאד יד האלהים שם׃ והאנשים אשר לא מתו הכו בעפלים ותעל שועת העיר השמים׃

ופלשתאי שבו ית ארונא דיי ואיתוהי מאבן סעדא לאשדוד׃ ונסיבו פלשתאי ית ארונא דיי ואעילו יתיה לבית דגון ואקימו יתיה בסטר דגון׃ ואקדימו אנשי אשדוד ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי ונסיבו ית דגון ואתיבו יתיה לאתריה׃ ואקדימו בצפרא ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי וריש דגון ותרתין פיסת ידוהי קציצן מחתא על סקופתא לחוד גופיה אשתאר עלוהי׃ על כן לא דרכין כומרי דגון וכל דעלין לבית דגון על סקופת דגון באשדוד עד יומא הדין׃ ותקיפת מחתא דיי על אינש אשדוד ואצדינון ואלקי יתהון בטחורין ית אשדוד וית תחומהא׃ וחזו אינשי אשדוד ארי שויא עליהון מחתא ואמרין לא ישרי ארון אלהא ישראל עמנא ארי תקיפת מחתיה עלנא ועל דגון טעותנא׃ ושלחו וכנשו ית כל טורני פלשתאי לותהון ואמרו מה נעביד לארון אלהא דישראל ואמרו לגת יסתחר ארון אלהא דישראל ואסחרו ית ארון אלהא דישראל׃ והוה בתר דאסחרו יתיה והות מחתא דיי בקרתא שגושא רבא לחדא ומחא ית אנשי קרתא מזעירא ועד רבא ולקו להון בטחורין׃ ושלחו ית ארונא דיי לעקרון והוה כמיתי ארונא דיי לעקרון וזעיקו עקרונאי למימר אסחרו לותנא ית ארון אלהא דישראל לקטלותנא וית עמנא׃ ושלחו וכנשו ית כל טורני פלשתאי ואמרו שלחו ית ארון אלהא דישראל ויתוב לאתריה ולא יקטיל יתי וית עמי ארי הות שיגוש קטלא בכל קרתא תקיפת לחדא מחתא דיי תמן׃ וגבריא דילא מיתו לקו בטחורין וסליקת צוחת קרתא לצית שמיא׃

רשי

אבל דגון · צלם עשוי בדמות דג׃ המפתן · איסקופה׃ וישימם · לשון שממה׃ בטחורים · חלוחלת כרכשא מכת הנקב עכברין נכנסין ושומטים בני מעיהן ויוצאין׃ ויסתרו · כמו ויסתרו שהרי הוא במסורת כ כתובין ש״ן ומפורש׳ בלשון כמ״ך מכת בית הסתרי׃ מהומ׳ מות · כל מהומות ע״י רעש וזה אביהן וירעם יי׳ בקול גדול על פלשתי׳ ויהומם כך מפורש באגדה ם שלשי׳ ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי׃

רדק

ויציגו · ויעמידו׃ נופל לפניו · כמו על פניו וכן ת״י על אפוהי׃ אל המפתן · כמו על המפתן וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על והמפתן היא האסקופ׳ התחתונ׳ · רק דגון נשאר עליו · אמרו כי דגון מטבורו ולמטה היה צורת דג לפיכך נקרא דגון ומטבורו ולמעלה צורת אדם כמו שאומר ושתי כפות ידיו כרותו׳ אל המפתן וזהו פירושו רק דגון נשאר עליו צורת דג נשאר עליו ות״י לחוד גופיה דדגון אשתאר עלוהי · לא ידרכו · בדרש ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק מגינו ם שהחמירו ישרא׳ בע״ז יותר מאומו׳ העולם באומות העולם כתי׳ על כן לא ידרכו אבל בישרא׳ כתיב ופקדתי על כל הדולג על המפתן קפץ׃ בעפולי׳ כתי׳ וקרי בטחורי׳ והכתיב הוא שם כנוי לתחתוני׳ כי עפולי׳ לשון גבוהות כמו עפל ובוחן והכנוי בהפך והקרי הוא שם החולי׃ גת יסוב · לגת ורבים כמוהו׃ ויסבו את ארון אלהי ישראל · ברגם הכמ״ך והב״ת׃ וישתרו להם · כתיב בש״ן והוא כמו בסמ״ך ופי׳ שהיה להם מכת הטחורים במקום סתר מבפנים והיה קשה להם מאד שאם היה להם במקו׳ גלוי ותרג׳ ולקו יתהון בטחוריא׃ להמיתני ואת עמי · שרי עיר עקרון אמרו כן׃

אנשי אשדוד ושל אחריו ג׳ בספוק · והסבו אלי · אם משלחים את ארון אלהי ישראל ׃ וישלחו ד׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ וישלחו את ארון האלהים עקרון · ויקחו את ירמיהו · ויכרהו את ראשו · וישאו את ראשו ואת כליו · וכל אוריתא דכוו׳ במ״א וישלחו האנשים את ירדם ׃ ויאספו׳ פתחין וסימ׳ בלשון תרגום סביא שלחו יל ויא ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון חברא וכספא ופירושם נמסר בסדר שמות׃

רשי

במה נשלחנו · באיזה ענין אשלחנו שלא יחרה אפו וישוב חרונו ממנו ׃ אשם · היכר דבר שאתם מודים שמעלתם ׃ אז תרפאו ונודע לכם · שהוא עשה כי למה לא תסור ידו אז מכם ׃ סרני פלשתי' · חמשה הם כמה שנאמר ביהושע העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני ׃ עלות · מניקות ׃ אשר לא עלה עליהם עול · כל זה לנסיון שאין לו ראיות למשוך ועוד שגועות אחר בניהם ואם יהא כח בארון שיוליכו אותו מאליה' נדע שהו' עשה לנו ׃ ארגז · אישקרי"ן בלע"ז ׃ כלו בבית · לשון כלא ׃

וישרנה

רד"ק

למה לא תסור ידו מכם · אז תדעו למה לא סרה ידו ומכתו מכם לפי שהיית' מעכבים ארונו אצלכם כי בשלחכם אותו תרפאו והאשם לכפרה על אשר עשיתם ׃ וחמשה עכברי זהב · זה מסייע הדרש שכתבנו למעלה כי כשהיה להם חולי האחוריות והית' יוצאת החלוחלת שלהם בפי הטבעת מתוך החולי והיו באי' העכברי' ושומטי' את המעי ההוא ולפי שהיה החולי אחד לסרני' ולעם אמרו להם הכהנים והקוסמים שיעשו אף ברמות הטחורים חמשה ובדמו' העכברי' חמשה כמספר הסרנים ויהיו אשם לכפר להם ולהסיר אותו החולי מהם ׃ לכולם ולסרניכם · כמו שמעו עמים כלם ׃ ולמה תכבדו · זה לבדו נמצא מבניין הדגוש בלשון כבדות ׃ התעולל בהם · עשה מעשה השחתה כמו את אשר התעללתי במצרים ׃ חדשה · שלא נעשה בה מלאכה בעבור קדושת הארון ׃ עלות · מניקות כתרגומו ונקראו עלות על שם היונקים שנקראו עולים ועוללים וצוו לקחת פרות עלות להראות המופת שלא שבו בעבור בניהם ׃ אשר לא עלה עליהם עול · זה אמרו בעבור קדושת הארון שלא נעשה בהם מלאכה אחר' כמו שאמרו גם כן עגלה חדשה ׃ אל העגלה · כמו על העגלה וכן ויך את הפלשתים אל מצחו כמו על מצחו או הוא כמו בעגלה וכן ואל הארון תתן שהו' כמו ובארון ות"י בעגלתא ׃ בארגז · בתיבה כתרגומו בתיבותא ׃ כלו בבית · כמו כלאו והוא מבעלי הה"א כמו לא יכלה ממך אשר כלתני היום הזה או הוא מבעלי האלף ובא כדרך בעלי הה"א וכן מלו תוכך חמס כמו מלאו ושמו את כלמת' כמו ונשאו כי כבר כשתמשו בזה העניין בשתי לשונות בה"א ובאל"ף לפי שדרכם להמיר זה בזה ׃ וטעם להשיב את בניהם מאחריהם ולכלוא אותם בבית לפי שלולי דבר הארון היו שבות אל בניהם אחר שלא היו בניהם הולכים אחריהם ׃

וישרנה

ופרעה ג' בקריא' וסי' ופרעה חולם והנה עמד על היאר · ופרעה הקריב וישאו · ולמה תכבדו את לבבכם ׃ עלות ה' בקריא' וסי' נמסר בסדר וישלח ׃ ואת בניהם ד' בקריא' וסי' נמסר בסדר ואתחנן ויהושע סי' ה' ׃ וישמו ד' חס' וסי' אבנים גדולות · ארון יי' אל העגלה · אל האבן הגדולה · וישמו לה ידים דאיזבל דמלכים · ונמסר בסדר מקץ וגם ביהושע סי' י' ׃

ו

ויהי ארון יהוה בשדה פלשתים שבעה חדשים ׃ ויקראו פלשתים לכהנים ולקסמים לאמר מה נעשה לארון יהוה הודענו במה נשלחנו למקומו ׃ ויאמרו אם משלחים את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו ריקם כי השב תשיבו לו אשם אז תרפאו ונודע לכם למה לא תסור ידו מכם ׃ ויאמרו מה האשם אשר נשיב לו ויאמרו מספר סרני פלשתים חמשה עפלי זהב וחמשה עכברי זהב כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם ׃ ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם המשחיתם את הארץ ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם ומעל אלהיכם ומעל ארצכם ׃ ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם הלוא כאשר התעלל בהם וישלחום וילכו ׃ ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פרות עלות אשר לא עלה עליהם על ואסרתם את הפרות בעגלה והשיבתם בניהם מאחריהם הביתה ׃ ולקחתם את ארון יהוה ונתתם אתו אל העגלה ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו ושלחתם אתו והלך ׃ וראיתם אם דרך גבולו יעלה בית שמש הוא עשה לנו את הרעה הגדולה הזאת ואם לא וידענו כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו ׃ ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום בעגלה ואת בניהם כלו בבית ׃ וישמו את ארון יהוה אל העגלה ואת הארגז ואת עכברי הזהב ואת צלמי טחריהם ׃

והות ארונא דיי בקירוי פלשתאי שבעא ירחין ׃ וקרו פלשתאי לכומריא ולקוסמיא למימר מה נעביד לארונא דיי הודיענא במה נשלחיניה לאתריה ׃ ואמרו אם אתון משלחין ית ארון אלהא דישראל לא תשלחון יתיה ריקן אלהין אתבא תתיבון קדמוהי קרבן אשמא בכין תתאסון ויתידע לכון למא לא תנוח מחתיה מנכון ׃ ואמרו מה קורבן אשמא דנתיב קדמוהי ואמ' מניין טורני פלשתאי חמשא טחורי דדהבא וחמשא עכברי דדהבא ארי מחא חדא שויא לכולכון ולטורניכון ׃ ותעבדון צלמי טחוריכון וצלמי עכבריכון דמחבלין ית ארעא ותתנון קדם אלהא דישראל יקרא מאים תנוח מחתיה מנכון ומן טעותכון ומן ארעכון ׃ ולמא תיקרון ית לבכון כמא דיקרו מצראי ופרעה ית לבהון הלא כד אתפרע מנהון ובתר כן שלחינון ואזלו ׃ וכען סבו ועיבידו עגלתא חדתא חדא ותרתין תורין מינקן די לא נגידא בניר ותיסרון ית תורתא בעגלתא ותתיבון בניהין מבתריהין לביתא ׃ ותסבון ית ארונא דיי ותתנון יתיה בעגלתא וית מני דדהבא דאתיבתון קדמוהי קרבן אשמא תשוון בתיבותא מסטריה ותשלחון יתיה ויהך ׃ ותחזון אם באורח תחומיה יסק לבית שמש מן קדמוהי אתעבידת לנא ית בישתא רבתא הדא ואם לא ונידע ארי לא מחתיה קריבת בנא עירוע הוא דהוה לנא ׃ ועבדו גבריא כן ונסיבו תרתין תורין מינקן ואסרינון בעגלתא וית בניהין כלו בביתא ׃ ושויאו ית ארונא דיי בעגלתא וית תיבותא וית עכברי דדהבא וית צלמי טחוריהון ׃

רלבג

ונתנו להם עצה שישלחוהו בכבוד וישיבו לו אשם לכפר עליהם אז ירפאו אם בשבתו בא להם הרע ויהיה נודע להם למה לא תסור יד הש"י מהם כי הוא רוצה שיתנו לו כבוד תחת אשר חשבו לחלל שמו ואמרו זה להורות כי בזה יבחן אם בא להם הרע הזה בשבתו כי כבר היה דעתם שאם לא בא להם הרע בשבתו לא ישיבוהו לישרא' · וידמה שכבר שלח הש"י עוד שם עכברים היו משחיתי' את הארץ והתפשט' המכ' הזאת בכל ערי פלשתים ולזה אמרו להם כומריהם וקוסמיהם שיעשו להם צלמי טחורי זהב ועכברי זהב כמספר הסרנים וזהו האשם שישיבו לי"י כדי שתסור ידו מעליה' והזהירום שלא יקשה להם מעשות זה שלא יקרה להם כמו שקרה למצרים ולפרעה · והנה הישירו אותם עוד באופן אחר לדעת בקלות אם בא להם רע זה בשבת ארון האלהים כי האופן הראשון היה בו מה ספק וזה כי אע"פ שהיה זה הרע להם בשבת ארון האלהים הנה לא יחויב שירפאו תכף קודם השבתם אותו למקומו ולזה לא יתכפר להם כי מידו היתה זאת להם עד שובו לישראל וזה אם לא ירפאו לא יוכלו הפלשתים להשיבו אליהם עם האשם ולזה לא תועיל לפלשתים זאת הבחינה הראשונה ולזה ידמה שלא היו מסכימי' בזאת העצה והכירו זה הכהנים והקוסמים ואמרו להם שלא יכבידו לבם ועם כל זה נתנו להם בחינה שנית תוכר להם קודם השיבם הארון לישראל ולזה צוו שיעשו עגלה חדשה לכבוד הש"י ויהיו להם שתי פרות מניקות עגלים שלא עלה עול על הפרות ולזה לא תהיינה בנות תרבות למשוך בעגלה כי לא כנו שום מלאכה עם שבכאן תהיה סבה שנית למען מן ההליכה והיא היותם משיבים בניהם מאחריהם הביתה כי אהבתם את העגלים תמשכם לשוב אליהם כפי כחם אם לא ויהיה זה מאת הש"י להשיב הארון לישראל ואם תתישרנה הפרות מעצמן ללכת לישראל דרך בית שמש שהיה המקום הקרוב להם מישראל הנה יתבאר כי מיי' היתה זאת בשבת ארון האלהים ואם לא הנה הגיע זה הרע לנו במקרה שאם היה מגיע ממנו על דרך המופת לא תקצר ידו מעשות זה המופת השני והוא להניע הפרות אל שילכו מעצמן דרך בית שמש ואם היה זה לנו במקרה לא יושב זה האשם לו ולא נשיב ארון האלהים לישראל · והנה

וישרנה הפרות. כתרגו' ואכוינא תורתא ר"ל כוונו דרך בית שמש והלכו דרך ישרה לא סרו ימין ושמאל ובא בסימן אחד של נקבה לבד כמו ויחמנה בבואן לשתות ודגש הש"ין בחסרון היו"ד פ"א הפועל ובמלת ויחמנה בא נח הצירי תמורת היו"ד פ"א הפועל: הלוך וגעו. היו געות בעבור בניהם כעקת הבקר תקרא געייה כמו אם יגעה ש"ר ובדרש שאמרו שירה הוציאו ויפרנה מלשון שירה: וישמחו לראות. עד שמרוב שמחה פרצו לראות בארון ופתחו וראו מה שבתוכו לפיכך נענשו כמו שכתוב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו: ואת הפרות העלו עולה. אנשי בית שמש בקועצי העגלה והעלו הפרות עולה כי הותרו הבמות משחרבה שילה ונקבה כשירה בבמת יחיד. ויש בדרש מרז"ל כי סרני פלשתים העלו אותם כי ר' אליעזר אומר כי אין מקריבין מבהמות גוים והקשו לו זה ה הפסו' ותירץ וכי מסרני פלשתי' אנו למדין ובמקום אחר אמרו הוראת שעה היתה זהו לדעת ר' אליעזר אם ישראל הקריבום: ועכברי הזהב. כמו שהיו טחורי הזהב במספר הערים חמשה כן היו העכברים מספר כל ערי פלשתים שהם חמשה הנזכרים וכן היו חמשה בעבו' חמשת הסרני' כלומ' שהיו כפר' לכולן כמו שאמר למעלה כי מ מגפה אחת לכלם ולסרניכם. ומה שאמ' מעיר מבצר עד כפר הפריזי חסר וי"ו מעיר מבצר כלומר אעפי שלא היתה מצות הקוסמים והכהנים לעשות אלא חמש' טחורי זהב וחמש' עכברי זהב למספר הסרנים והעיירות הגדולות שהם אשדוד ועזה ו ואשקלון וגת ועקרון הם עשו מעצמם יות' טחורי זהב ועכברי' כי היו יראים עדיין ועשו מכל הערים והכפרים שהם ערי ה הפרזות כל עיר וכל כפר עשו טחור זהב ועכבר זהב בכל המקומות שהיו יושבים שם פ פלשתים: עד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארו' יי'. כלומר כי סמוך לאותו מקום היו פרזו' פלשתים. ומה שאמר עד היום הזה בשדה יהושע את' שהניחו עליה הארון שהיא עד היום הזה בשדה יהושע ונקראת האבן הגדולה אבל על האבל שנעשה בו כמו שאמר ויתאבלו העם וי"ת אבל הגדולה אבנא רבתא: כי ראו בארון. ת"י על דחדיאו דחזו ית ארונא דיי' כמו שאמ' וישמחו לראות ודברי רז"ל משו' דחזו ויך באנשי בית שמש נחלקו בזה מהם אמרו שהיו קוצרים ומשתחוים כלומר שלא הניחו מלאכתם בעבורו ומהם אמרו שאמרו דברים אשר לא כן כנגד הארון ואמרו מאן א אמרייך דאמרית ומאן פייסך דפייסית ובדברי הדרש הזה יהיה פירו' ראו כמו לראות בך והדומי' לו שמפרשי' אותם לשון בזיון והנכון מה שפירשנו שפתחו אותו וראו מה שבתוכו לפיכך אמר בארון ולא אמר ארון: שבעים איש חמשים אלף איש. חסר וי"ו השמוש וחמשי' אלף איש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומי' להם וי"ת וקטיל בסבי עמא שבעים גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא. ובדברי רז"ל שבעים איש שכל אחד שקול כחמשים אלף איש וי"א חמשים שכל אחד שקול כ כשבעים סנהדרין: אל

על דרך ה' וסי' נמסר בשפטים סי' ה': וניחו והניחו ד' וסי' ועכברי הזהב. וכצאתם הכהנים. והחפכים ללענה ממתים ידך יי' ממתים מחלד חלקם בחיים: הקדוש ד' מלאים וסי' נמסר בסדר קרח: ואל מי ד' וסי' ואל מי יעלה מעלינו. ואל מי תדמיון אל. ואל מי תדמיוני. ואל מי מקדושים תפנה:

וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול וסרני פלשתים הלכים אחריהם עד גבול בית שמש: ובית שמש קצרים קציר חטים בעמק וישאו את עיניהם ויראו את הארון וישמחו לראות: והעגלה באה אל שדה יהושע בית השמשי ותעמד שם ושם אבן גדולה ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו עלה ליהוה: והלוים הורידו את ארון יהוה ואת הארגז אשר אתו אשר בו כלי זהב וישמו אל האבן הגדולה ואנשי בית שמש העלו עלות ויזבחו זבחים ביום ההוא ליהוה: וחמשה סרני פלשתים ראו וישבו עקרון ביום ההוא: ואלה טחרי הזהב אשר השיבו פלשתים אשם ליהוה לאשדוד אחד לעזה אחד לאשקלון אחד לגת אחד לעקרון אחד: ועכברי הזהב מספר כל ערי פלשתים לחמשת הסרנים מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ועד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון יהוה עד היום הזה בשדה יהושע בית השמשי: ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון יהוה ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש ויתאבלו העם כי הכה יהוה בעם מכה גדולה: ויאמרו אנשי בית שמש מי יוכל לעמד לפני יהוה האלהים הקדוש הזה ואל מי יעלה מעלינו: וישלחו מלאכים אל יושבי קרית יערים לאמר השבו פלשתים את ארון יהוה רדו העלו אתו אליכם: ויבאו אנשי קרית יערים ויעלו את ארון יהוה

ואכוינא תורתא באורחא על אורח בית שמש בכבישא חדא אזלין מיזל וגען ולא סטאה ליַמינא ולסמלא וטורני פלשתאי אזלין בתריהון עד תחום בית שמש: ובית שמש חצדין חצד חטין במישרא וזקפו ית עיניהון וחזו ית ארונא וחדיאו למיחזי: ועגלתא אתת לחקל יהושע די בבית שמש וקמא תמן ותמן אבנא רבתא וצלחו ית אעי עגלתא וית תורתא אסיקו עלתא קדם יי: וליואי אחיתו ית ארונא דיי וית תיבותא די עימיה די ביה מני דהבא ושויאו על אבנא רבתא וגברי בית שמש אסיקו עלוון ונכיסו ניכסת קודשין ביומא ההוא קדם יי: וחמשא טורני פלשתאי חזו ותבו לעקרון ביומא ההוא: ואילין טחורי דהבא דאתיבו פלשתאי קרבן אשמא קדם יי דאשדוד חד דעזה חד דאשקלון חד דגת חד דעקרון חד: ועכברי דהבא מניין כל קירוי פלשתאי לחמשא טורניא מקרוין כריכן ועד קירוי פצחיא ועד אבנא רבתא דאחיתו עלה ית ארונא דיי עד יומא הדין הא היא בחקל יהושע דמבית שמש: וקטל בגברי בית שמש על דחדיאו דחזו ארונא דיי כד גלי וקטל בסבי עמא שבעין גברא ובקהלא חמשין אלפי גבר ואתאבלו עמא ארי מחא יי בעמא מחא סגיאה: ואמרו גברי בית שמש מן יכיל למקם קדם ארונא דיי אלהים קדישא הדין ולאי דין אתר יסתלק מיננא: ושלחו איזגדין לות יתבי קרית יערים למימר אתיבו פלשתאי ית ארונא דיי חותו אסיקו יתיה לותכון: ואתו גברי קרית יערים ואסיקו ית ארונא דיי:

ר"חס' וכל ירמיה דכו' כמו' מל' ב' · ג' עברין · ג' · ל' · ו' חס' · ג' כתי' וקרי' מנין · ל' · ל'·ל'·ל' · ל' · ב' · ג'·ד' · נ' · ל' · י' · ד'·ד' · ט' מל' ל'

רשי

וישרנה. הרי תיבה זו אנדרוגינוס מלמד שאף הוולדות היו א אומ' שירה. רני רני השיטה התנופפי וכו' כדאיתא במסכת ע"ז ולפי פשוטו וישרנה לשון דרך ישר היו ה הולכות: בית שמש. הלך וגעה. לשו' געקת בקר געייה: וישמחו לראות. היו מסתכלין היאך הוא בא לבדו ושמחתם כהנו בו קלות ראש ולא היו מסתכלין בו באימה ודרך כבוד: כופר הפרזי. כפר שאין לו חומה: אבל הגדולה. היא אבן הגדולה ה האמורה למעלה ש שהלשו' בזה במקום כון וכן נשבה במקום לשכה בספר עזרא ו ומפני שאירע להם א אבלות בדבר קראה אבל: שבעים איש. חמשי' אף איש תרגם יונת' וקטל בסבי עמא שבעי' גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא ורבותנו אמרו שבעים איש שכל אחד היה שקול כחמשים אלף או חמשים אלף איש שכל אחד שקול כ כשבעים סנהדרין: קדשו

רלבג

והנה נתישרו הפרות דרך בית שמש מזולת נטייה וסרני פלשתים הולכים אחריהם עד גבול בית שמש לראו' אמתת הענין: והעגלה באה אל שדה יהושע בית השמשי ותעמד שם ושם אבן גדולה ויבקעו את עצי ה העגלה ואת הפרות העלו אותם עולה ל ליי' על המזבח אשר בנו שם ואנשי בית שמש העלו עולו' וזבחו זבחי שלמי' ביום ההוא ליי': ויך השם באנשי בית שמש כי ראו ב בארון יי' ולא עזבו מלאכתם שהיו קוצרי' קציר חטים ונגפו מהעם שבעים איש שהיו שקולים חמשים אלף איש לגודל מעלתם או היו המוכים אלף ושבעים איש. ויתאבלו העם כי הכה יי' בעם מכה גדולה. והביאו

רשי

קדשו. זמינו: מיום שבת הארון בקרית יערים. וראו הפורענות שבא עליהם בענן בית עלי ואת הגבורה שעשה הקב״ה בפלשתים: וינהו אחרי יי׳. על ידי שמואל שהיה מחזר מעיר לעיר ושופטם ומוכיחן: וינהו. לשון התמכה הוא ותנהון לפולחני וכן לא נה בם אין בהם תועלת למושכם אל הטוב. ותנחם חברו וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה וכן ולא נה בהם ופי׳ וינהו אחרי ה׳ שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי יי׳. לא וינהו כמו ויתאספו ונקוו אליה כל הגוי׳ מתרגמי׳ ויתנהון למפלח בה כל עממי׳ ויהיה מזה הענין גם כן ולא נה בהם כענין שאמר לא מהם ולא מהמונם ולא מנה שבהם כלומר ולא מקבוץ שלהם:

וישאבו מים וישפכו. תרגם יונתן ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי׳ ולפי משמעו אינו אלא סימן הכנעה הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכין:

וישפט שמואל. בין איש לרעהו על עסקי ממון שביניהם או על עסקי עברה שעברו:

ויעלהו עולה. ויעלה כתיב נקבה היתה מכאן למדו רבותינו עולה נקבה כשרה בבמת יחיד במס׳ עז״:

העשתרות ל׳ חס׳ נבל׳ וכ״ל חוריו׳ דמ׳ בת״א מ״ל

רדק

אל בית אבינדב בגבעה. פי׳ אשר בגבעה וכמוהו רבים ואפשר שגבעה זו בתוך קרית יערים והיה בעיר אבינדב אחר לפיכך הודיע כי לבית אבינדב שהיה יושב בגבעה הביאו הארון: קדשו. כתרגומו זמינו: לשמור את ארון יי׳. לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה ולכבד ולרבץ לפני הארון: וינהו. י״מ לשון נהי כלומר בכו וחזרו בתשובה שלימה כי ראו דבר הארון וקדושתו והיה להם לאות גדול כי יי׳ הוא האלהים ונתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדים וי״מ מתרגום ונקוו אליה ויתנהון וכן תרגם יונתן וינהו ואיתנהיאו כלומר כלם נאספו אחריו ועבדוהו לבדו כמו שאמ׳ ויעבדו את יי׳ לבדו אח׳ שהסירו הבעלים והעשתרות ובערו כל זכר עז: קבצו את כל ישראל המצפתה. כבר פירשתי בספר יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ המצפתה ושם מזבח ובית תפילה כי שם היתה תשועה גדולה כשלחם יהושע עם המלכים. ובדרש אמר ר׳ סימון וכי שילה היא המצפתה או המצפתה היא שילה אלא כיפה יוצאה מתחומו של בנימין לתחומו של יוסף ועליה בית המקדש של שילה בנוי. ותמה אני מזה הדרש וכי מה ליי׳ אצל שילה והלא חרב משכן שילה מיום שגלה הארון ומעת שבא הארון לקרית יערי׳ הביאו אהל מועד אל נוב וכן אמר בסדר עולם בתחילת עשרי׳ שנה הביאו את אהל מועד לנוב: וישאבו מים וישפכו לפני יי׳. ת״י ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי׳ ויתכן לפרש ששפכו מים לפני ה׳ סימן לכפרת עונות על דרך כמים עברו תזכור: וישפט שמואל. שמואל העניש כל אחד לפי ענשו כי שם התודו עונותיהם: אל תחרש ממנו. מבנין הפעיל והוא פועל עומד וכן החרישו ממני וכן רוב הפעל הזה בבנין הפעיל הוא פועל עומד: טלה חלב. שהיה יונק עדיין: ויעלה עולה. כן כתיב וקרי ויעלהו ודרשו רז״ל הכתוב ואמרו ויעלה כתיב שהית׳ נקב׳ ומכאן סמכו שעולת נקבה כשרה בבמת יחיד וקבלו גם כן כי זר מקריב בבמת יחיד כי משחרב משכן שילה ובאו להם לנוב הותרו הבמו׳ כל זמן שהיה אהל מועד בנוב ובגבעו׳ עד שנבנה בית עולמים שנאסרו ושוב לא היה להם היתר ואמרו אין הבמה נתרת אלא ע״י נביא כי שמו׳ העלה ראשון בבמת יחיד משחרב משכן שילה וכן בגלגל יהושע העלה בבמת יחיד ראשון שנאמר אז יבנה יהושע: ויענהו יי׳. אפשר ע״י אש שירדה מן השמים על העולה או על ידי הרעם שהרעים בקול גדול על פלשתים להבהילם וכאשר נשמע הרעם אז ידע כי ענהו ה׳: לבית

אל ישראל ז׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר ויחי: מעלה ח׳ פתחין וסימ׳ שמואל אסיא שיצי נודריהון דמואביא וברק כירקון כבבל ופירוש׳ נמסר בסדר ראה: ויהמם ג׳ בקריאה וסי׳ ויהי שמואל מעלה העלה׳ ויהמם יי׳ לפני ישראל. ברקים רב ויהמם:

ויבאו אתו אל בית אבינדב בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמר את ארון יהוה: ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחרי יהוה: ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל יהוה הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשתרות והכינו לבבכם אל יהוה ועבדהו לבדו ויצל אתכם מיד פלשתים: ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרת ויעבדו את יהוה לבדו: ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל יהוה: ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני יהוה ויצומו ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו ליהוה וישפט שמואל את בני ישראל במצפה: וישמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל המצפתה ויעלו סרני פלשתים אל ישראל וישמעו בני ישראל ויראו מפני פלשתים: ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מזעק אל יהוה אלהינו וישענו מיד פלשתים: ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כליל ליהוה ויזעק שמואל אל יהוה בעד ישראל ויענהו יהוה: ויהי שמואל מעלה העולה ופלשתים נגשו למלחמה בישראל וירעם יהוה בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם וינגפו לפני ישראל:

נ׳ · ב׳ יקח את הארון ל׳ וח׳ קדשו · ל׳ · מ״ל מל׳ נח״כ חס · ויעלהו ק׳ · נ׳ מ״ל כסיפ׳

ואעילו יתיה לבית אבינדב די בגיבעתא וית אלעזר בריה זמינו למיטר ית ארונא דיי: והוה מיומא דשרא ארונא בקרית יערים וסגיאו יומיא והוו עסרין שנין ואתנהיאו כל בית ישראל בתר פולחנא דיי: ואמר שמואל לכל בית ישראל למימר אם בכל לבכון אתון תיבין לפולחנא דיי אעדו ית טעוות עממיא מביניכון ועשתרתא ואתקינו לבכון לפולחנא דיי ופלחו קדמוהי בלחודוהי וישיזיב יתכון מידא דפלשתאי: ואעדיו בני ישראל ית בעליא וית עשתרתא ופלחו קדם יי בלחודוהי: ואמר שמואל כנישו ית כל ישראל למצפיא ואצלי עליכון קדם יי: ואתכנישו למצפיא ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי וצמו ביומא ההוא ואמרו תמן חבנא קדם יי ודן שמואל ית בני ישראל במצפיא: ושמעו פלשתאי ארי אתכנישו בני ישראל למצפיא וסליקו טורני פלשתאי על ישראל ושמעו בני ישראל ודחילו מן קדם פלשתאי: ואמרו בני ישראל לשמואל לא תשתיק מיננא מלצלאה קדם יי אלהנא ויפרקיננא מידא דפלשתאי: ונסיב שמואל אימרא דחלבא חד ואסקיה עלתא קדם יי וצלי שמואל קדם יי על ישראל וקביל צלותיה יי: והוה שמואל מסיק עלתא ופלשתאי אתקרבו לאגחא קרבא בישראל ואכלי יי בקל רב ביומא ההוא על פלשתאי ושגישינון ואיתברו קדם ישראל:

רלבג

והביאו הארון לקרית יערים אל בית אבינדב אשר בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון יי׳: ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה. ר״ל שכבר עמד בית אבינדב עשרים שנה עד שהסירו דוד משם. והנה נאספו כל בית ישראל אחר יי׳ אחר מות עלי ונתחרטו ממעשיהם הרעים בראותם המגפה הגדולה שהיתה בעם במלחמה ההיא ושאר הרעות שקרו להם והכירו כי פעולותיהם הרעות הטו אלה או יהיה הרצון בזה שכבר רבו הימים מיום שבת הארון בקרית יערים והיו הימים עשרים שנה ואחר כן נאספו כל בית ישרא׳ אחרי יי׳ ואמנם היה שם הארון יותר מעשרים שנה כי הוא עמד שם עד שמלך דוד שבע שנים והנה לזה הפי׳ צריך שנאמר שנכנסו כל שנות שמשון בשנות עלי ולזה הפי׳ יתכן שיהיו ימי חיי שמואל בתכליתם כמו ס״ח שנה ואות שיאמר ואני זקנתי ושבתי ואמנם אם לא נאמר כן הנה לא חיה כי אם נ״ב שנה ולא יתכן שיאמר על עצמו שהוא זקן ואיש שיבה ואפשר עם זה שנולד שמואל קודם שנתמנה עלי שופט על ישראל ויהיו ימי חייו יותר ממה שזכרנו. והנה סבב שמואל אחר זה שהסירו ישראל את אלהי הנכר אשר בקרבם ועבדו את יי׳ לבדו וקבבם שמואל המצפה ושאבו ישראל מים ושפכו לפני יי׳ להעיד שכבר התרחצו שם בעניניהם ושפטם להסיר מהם כל לכלוך ועון שביניהם במה שבין אדם לחברו ואמנם עשו זה במצפה כי כבר היה מוקדם ביניהם שמה שיעשה שם נעשה לפני יי׳ כמו שזכרנו בדבר יפתח. וכאשר שמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל במצפה עלו סרני פלשתים אל ישראל להלחם עמם ויראו ישרא׳ מפני פלשתים ובקשו משמוא׳ שיתפלל לשם בעבורם בדרך שיושיעם מיד פלשתים. והנה להגיע הנבואה לו והדבקות האלהי העלה שמואל עולה ליי׳ כי העולה תיישיר לזה כמו שבארנו בפירושנו לדברי התורה ואפשר שהעלה אותה על ידי כהן כי שמואל לא היה כהן ואפשר שהיתה הוראת שעה והנה אז הותרה במת יחיד כי כבר חרב משכן שילה ולא היה שם עדיין במת צבור. ועם העלותו העולה התפלל שמואל לשי׳ בעבור ישראל והרעים השי׳ ביום ההוא בקול גדול מרעיד על פלשתים ואפשר שלזאת הסבה העלה העולה להראות לישראל שתכף שהיה מעלה העולה נתחדשו הקולות האלו המרעידים כדי שיאמינו יותר בשי׳ ויחשוב שעם אלו הרעמים היו יורדות להבות ואם אלהים זר ולולא זה כבר היה מזיק הקול לישראל באופן הזיקו לפלשתים.

לבית כר · ת' לבית שרון כמו כר נרחב: ובין השן · מן סלע היה שם וקרא המקום על שמו: כל ימי שמואל · עד אשר זקן שמואל ולא יכול לצאת ולבא לפניהם ולסבב
בעריהם ולהוכיחם כמו שעשה לפני זקנתו ולפיכך חטאו ישראל והיתה יד פלשתים עליהם וזה היה להם הסבה אשר שאלו להם מלך ואילו לא חטאו לא היו צריכים
לפיכך היה רע בעיני יי' יתברך כששאלו להם מלך אבל צריכים היו למלך כמו שאמר האל לשמואל כשבא אליו שאול כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו
לנגיד והושיע את עמי מיד פלשתים כי באה צעקתו אלי: ותשבנה הערים · כי שבט יהודה לכד הערים האלה מתחלה כמו שאמר בתחלת ספר שופטים ואחר כך באו
פלשתים ולקחום מהם ועתה בימי שמואל שבו אותם הערים לישראל: בין ישרא' ובין האמרי · לא ידעתי טעם לספור הזה בזה המקו' כי לא ראינו בזמן ההוא מלחמה בין ישראל ובין האמרי אלא עם פלשתים ואולי בהיות הפלשתים נלחמים בישרא' היו נלחמי' בהם גם כן יתר האמרי שנשארו בארץ עם בני דן כמו שאמר בספר שופטים וילחצו האמרי את בני דן ואו' וגבול האמורי ממעלה עקרבי' מהסלע ומעלה והם היו נלחמים בהם וראותם כי נכנעו פלשתי' עשו גם הם שלום עם ישראל: כל ימי חייו · מיו' שהחל להיו' שופט עד שמת והם שלש עשרה שנה · ודרש וכי כל ימי חייו והלא לא שפט אלא שלש עשרה שנה אלא בן לוי עד שהוא בשני אמו הוא כתו' באסרטיא של מעלה: ותשבתו הרמתה כי שם ביתו · ואמר מקומות הרחוקי' זולתי אותם שזכר שהיה סובב היו באים שם ברמה לפניו למשפט ורבותינו ז"ל דרשו בכל מקום שהיה הולך ביתו עמו כלומ' שלא היה נהנה מאדם ש"א משלו ופי' שם בכל המקומו' שהיה סובב: ויבן שם מזבח ליי' · מיו' שנחרב שילה שהותרו הבמו' עשה הוא במתו שהיה מקריב עליה כ כשהיה רוצה להקריב נדרים ונדבות וזבחי שלמים כי זה ת מקרי' בבמת יחיד כמו שכתבנו:

ולא יספו ד' דסמיכי בקריאה וסי' ויכנע מדין' ויכנעו הפלשתים דשמואל · ויתקע יואב בשופר · ויעמדו כל העם · ויכרה להם כירה גדולה: וסבב ג' בקריא' וסימ' והלך מדי שנה בשנה · וסבב לעפל ויגבהה · וכא אליה מלך גדול וסבב אתה:

וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִן־הַמִּצְפָּה וַיִּרְדְּפוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכּוּם עַד־מִתַּחַת לְבֵית כָּר׃ וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶבֶן אַחַת וַיָּשֶׂם בֵּין־הַמִּצְפָּה וּבֵין הַשֵּׁן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ אֶבֶן הָעָזֶר וַיֹּאמַר עַד־הֵנָּה עֲזָרָנוּ יְהוָה׃ וַיִּכָּנְעוּ הַפְּלִשְׁתִּים וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד לָבוֹא בִּגְבוּל יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי יַד־יְהוָה בַּפְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שְׁמוּאֵל׃ וַתָּשֹׁבְנָה הֶעָרִים אֲשֶׁר לָקְחוּ־פְלִשְׁתִּים מֵאֵת יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד־גַּת וְאֶת־גְּבוּלָן הִצִּיל יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים וַיְהִי שָׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין הָאֱמֹרִי׃ פ וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת־יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי חַיָּיו׃ וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל וְהַמִּצְפָּה וְשָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה׃ וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי־שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שָׁפָט אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃

יא · ג' כתי' · ל · ל · ל' קמץ וכל שום גבר דכו'

וּנְפַקוּ אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִן מִצְפַּיָא וּרְדָפוּ יָת פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְחוֹנִין עַד מִלְרַע לְבֵית שָׁרוֹן׃ וּנְסִיב שְׁמוּאֵל אַבְנָא חֲדָא וְשַׁוִּי בֵּין מִצְפַּיָא וּבֵין שִׁינָא וּקְרָא יָת שְׁמַהּ אֶבֶן סַעֲדָא וַאֲמַר עַד הָכָא סַעֲדָנָא יְיָ׃ וְאִתְבָּרוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְלָא אוֹסִיפוּ עוֹד לְמֵיעַל בִּתְחוּם יִשְׂרָאֵל וַהֲוַת מַחֲתָא דַיְיָ בִּפְלִשְׁתָּאֵי כֹּל יוֹמֵי שְׁמוּאֵל׃ וְתָבָא קִירְוַיָא דִּנְסִיבוּ פְּלִשְׁתָּאֵי מִן יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד גַּת וְיָת תְּחוּמֵיהוֹן שֵׁיזֵיב יִשְׂרָאֵל מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וַהֲוָת שְׁלָמָא בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין אֱמוֹרָאֵי׃ וְדָן שְׁמוּאֵל יָת יִשְׂרָאֵל כֹּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ וְאָזֵל בִּזְמַן שְׁנָא בִּשְׁנָא וּמִסְתְּחַר לְבֵיתְאֵל וּלְגִלְגָּלָא וּלְמִצְפַּיָא וְדָאֵין יָת יִשְׂרָאֵל יָת כָּל אַתְרַיָא הָאִלֵּין׃ וּבְמִתְבֵיהּ לְרָמָתָא אֲרֵי תַמָּן בֵּיתֵיהּ וְתַמָּן דָּן יָת יִשְׂרָאֵל וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃

רשי

מתחת לבית כר · מלרע לבית שרון: ובית השן · שן הסלע: ויטו

רלבג

וזכר שכבר נגפו ישר' את הפלשתים ויכום באופן שנכנעו ה הפלשתים ולא יספו עוד לבא בגבול ישרא' ושבו הערים לישראל שלקחו פלשתים מ מאתם והנה היה גם כן שלום בימי שמואל בין ישר' ובין האמורי · והנה זכר איך שפט שמואל את ישראל כל ימי חייו בהשגחה נ נוספת כי הוא לא היה מטריח ישראל לבא אליו כמו שהיו עושים בניו אבל הוא היה ה הולך לשפטם בבית א' והגלגל והמצפה והיו מתקבצים שם אליו מ המקומות הקרובים להם ואחר היה שב אל הרמה כי שם היה ביתו ובית אבותיו ושם היה שופט את ישראל הקרובים לו והנה בנה שם מזבח ליי' לא נאסרה אז במת יחיד כמו שזכרנו:

נבולן · ל' ויחכון ל' · צירנין ל' · וכמהן ל' · תתחיהן ל' · חטין ל' · האין ל' · אחרין ל' · בחיין ל' · ומלכין ל' · הימין ל'

והנה התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו. **הראשון** הוא להודיע יחס שמואל לכבודו והודיענו כי הבכור שחושב ממנו היה נכבד מאד מצד אביו ואמו שהיתה נביאה לפי מה שנזכר ממנה ולזה היה ראוי ש[י]גיע לזאת המעלה הנכבדת שהגיע אליה עם שכבר היה קדוש ונבדל לעבודת הש"י מעת הלידה: **השני** הוא להודיע כי הש"י משגיח בשפלים ולזה מפני שראה הש"י כי חנה היתה האהובה אבל אלקנה נתן לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים כמו שנזכר בתורה בדומה לזה בענין רחל ולאה: **השלישי** הוא להודיע שאע"פ שאין הנשים חייבות לעלות לרגל ולא הטף אלא מי שיכול לעלות ברגליו מירושלם להר הבית אחת בשנה ראוי לשלם לעלות שם עם נשיו וטפו בכללם וזה לשתי סבות האחת להישירם לאמונה אמתית כמו שיראו מענין המקדש והשנית כי השמחה השלימה לא תשלם לאדם אם לא בהיותו עם אשתו ובניו בכללם ולזה ידמה שיהיה ראוי להיות זה בחג הסוכות שהוא חג השמחה ולזה זכר שאלקנה היה עולה מעירו שנה בשנה להשתחוות ולזבוח ליי' ר"ל שלא היה משאיר בעירו דבר מבני ביתו ולזה היו שם נשיו וכל בניו וכל בנותיו פעם אחת בשנה: **הרביעי** הוא להודיע שראוי לחנון הקשי יום ולהיטיב לבם כפי היכולת ולזה ספר כי מפני שהיה צר לחנה בראותה רבוי המנות לפנינה ולבניה ולבנותיה והיא היתה יחידה היה אלקנה מטיב לב חנה כפי היכולת והיה נותן לה מנה שהיו עיניו בה ולזה היה מוסיב חנה אבל פניו ושאר המנות היה נותן כאילו היה משליך אותם אחרי גוו ובזה האופן היה מנחם אותה מן הכעס שהיתה מכעסת אותה צרתה כשהיה אומר לה שהוא טוב לה מעשרה בנים: **החמשי** הוא להודיע שאין ראוי להתגאות על רבוי הטובה ולבזו הקשי יום הלא תראה כי פנינה מתפארת ברבוי בניה ובנותיה והיתה מכעסת חנה מפני היות' עקרה והש"י ראה עני חנה ונתן לה בנים ובנות ובני פנינה היו מתים כמו שאמרה חנה עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה: **הששי** הוא להודיע שאין ראוי להתפלל אחר האכילה והשתייה כי אז לא יתכן שתשלם הכונה בזה לפי הראוי ולזה ספר כי מפני שאחר זמן אכילה ושתייה קמה חנה להתפלל לפני יי' הנה לא חשב עלי שתהיה מתפללת אך חשבה עלי לשכורה כי לא נכון להתפלל אחר האכילה והשתייה והיתה תשובת חנה מפני זה שיין ושכר לא שתת ולזה לא תתגנה אם תתפלל אז: **השביעי** הוא להודיע שרבוי התפלה והבכיה עוזרים אל שתהיה בכוונה יותר ולזאת אר"ז"ל כי שערי דמעה לא ננעלו ורבוי התפלה גורם שתחזק הדבקות בין המתפלל ובין הש"י ולזאת הסבה זכר בתפלת חנה שהיתה נשמעת כי היא הרבתה להתפלל ובכה תבכה להעיד שבאלו הדברים היה רוסם להשמע התפלה וידמה שלזאת הסבה אמר שנתן לה השם שאלתה: **השמיני** הוא להודיע שהמתפלל אין צריך שישמיע קולו כי הש"י יודע מחשבות האנשים אבל צריך שיוציא בשפתיו דברי התפלה כדי שתשלם לו הכונה בה ולזה אמר בתפלת חנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע: **התשעי** הוא להודיע שהמתבקש דבר מה מהש"י על צד החסד שידור נדר שאם יתן שאלתו יקיימהו כי בזה יבוא להאמין שהטוב ההוא הגיע לו מהש"י ולזה יקיים בעבורו הנדר ההוא ולזה היה קיום הנדר באלו המקומות הזכרת החסד ולזאת הסבה תמצא במקומות רבים נדר כדרכו בזה האופן מצאנו זה ביעקב וביפתח וברבים זולתם · ולזה מצאנו שנדרה חנה זה הנדר בזה המקום וידמה שכבר קיים אותו שמואל ואע"פ שאין האשה מדרת את בנה בנזיר ולא האיש גם כן בזה האופן שהרי לא נולד שמואל עדיין כשנדרה חנה זה הנדר לפרסום האות והמופת שעשה לה הש"י: **העשירי** הוא להודיע שראוי לשלם שיעיין בעניני האנשים כדי שיוכיחם אם עשו דבר שלא כהוגן ולזה ספר כי עלי היה שומר את פיה לעיין מה היה ענינה ואף על פי שלא היה מדרך השלם ההוא לתת עינו בנשים וכאשר הרבתה לעשות זה הפועל חשב עלי שתהיה שכורה ולזה הוכיחה על זה: **האחד עשר** הוא להודיע שראוי לכל אדם שיציל עצמו מן החשד לפי מה שאפשר לו ולזה ספרה חנה ואם היה ראוי שתבוש מלדבר בפני עלי שהיה כהן גדול ונביא לא קצרה מלדבר לעלי את דבר התנצלותה: **השנים עשר** הוא להודיע שתפלת הנביא יותר נשמעת מתפלת זולתו ולזה שמחה חנה כשהתפלל עלי שיתן לה הש"י את שאלתה ובקשתה ממנו שיתפלל ליי' בעבורה על זה ולזה גם כן בטוחה שתהיה תפלתה נשמעת ולזה אכלה ופניה לא היו לה עוד: **הי"ג** הוא להודיע שאין ראוי לאנשים שישמש מטתו ולזה זכר שידע אלקנה את חנה אשתו אחר ששבו ובאו אל ביתם למדנו מזה כי בשילה לא ידעה ואע"פ שהיה בתכלית הכוסף שיהיה לו זרע מחנה אשתו · ואם אמר אומר כי נמנעו מזה מצד ברכם להכנס במקדש אמרנו לו שלא היה מחויב שיכנסו שם בכל יום ולזה הוא מבואר שכבר היה אפשר לאלקנה שיטמא יום אחד שם: **הארבעה עשר** הוא להודיע שחלב האם יותר נאות לנער מחלב זולתה ולזה דקדק מרים הנביאה שתניק יוכבר את משה ודקדק' חנה שתניק היא את בנה מפני רצותה שיהיה נגדל לעבודת הש"י:

החמשה עשר הוא להודיע שראוי לתת לש"י תודה בעל כל אשר גמל מן הטוב ולזה זכר שהביאה חנה עם שמואל שלשה פרים לזבוח ליי' ואיפה אחת קמח ונבל יין ושחטו הפר האחד מהם ליי' קודם הביאם הנער אל עלי כדי לשים עבודת הש"י ראשונה בזה כדי שיעזרו בזה הפעל מהש"י :

הששה עשר הוא להודיע שמי שירצ' בו שיהיה שלם מאד צרי' שיחנכוהו אל השלמות בנערו קטן לפי מה שאפשר כדי שיגדל ב במנהגים המשובחים וימשך אחריהם ולזה זכר שכבר השתחוה שמואל ליי' והוא כמו בן שתי שנים לפי שהם צווהו על זה לחנכו ולהרגילו לעבודת הש"י ולזאת הסבה גב"כ היה שמואל מקטנותו חגור אפוד בד :

השבעה עשר הוא להודיע מה שנזכר במאמר חנה על דרך הנבואה שנתבאר בזה הספו' עם מה שיבא אחריו שכבר נתקיי' אחר זה לפי מה שפירשנו בפסוק ותתפלל חנה ובפסוק יי' יחתו מריביו :

השמנה עשר הוא להודיע שאין בקדושים ובמלאכים שישוה לש"י בענין הקדושה וההבדל מחומר והנה למדנו מזה שאין הש"י המגיע אחד מן הגלגלים היותר נכבד מהם אבל הוא עליון על כל מגיעיהם כמו שבארנו במאמר החמשי מספר מלחמו' יי' וזה למדנו במה שאמרה חנה אין קדוש כיי' כי אין בלתך :

התשעה עשר הוא להודי' שהש"י הוא אשר לו נתכנו עלילות לבדו ולזכר מה שירבה אנשים זולתו מהעלולי' ממנו לא יוכל לחדש רק מה שסדר לו השם ית' מהפעלות ולזה אמרה חנה ואין צור כאלהינו :

העשרים הוא מה שלמדנו מדברי חנה שאין ראוי להתגאו' מפני רבוי הבנים ולא מפני יתרון הגבורה ולא מפני יתרון העושר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים :

העשרים ואחד הוא מה שלמדנו מדברי חנה שהש"י מחייה המתים ומעלה אותם מקברותיהם וזה אחת מפנו' האמונה :

העשרים ושנים הוא להודי' שהש"י משגיח במין האנושי וביחוד לצדיקי' ואמנם הרשעים ידמו בחשך ובכמו זה אמר דוד כי יודע יי' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד :

העשרים ושלשה הוא להודיע כי לא היתה הסבה בחטא בני עלי הוא היות עלי בלתי משגיח בעניינם ובלתי מייסיר אותם אל הטוב וזה כי את פני עלי ובהשגחתו נתישר שמואל לשרת את יי' ועם כל זה לא הועילה הנהגת עלי להיישיר בניו אל השלמות מגדל רוע תכונתם :

העשרים וארבעה הוא להודיע תכונת בני עלי בענין הקרבנו' כי בזה תועלת לבאר שמה שהגיע להם מאת השם ית' מהעונש המופלג אשר נזכר בזה הספר היה ביושר ולזה באר שהם פנו אל המדה המגונה מאד והוא הזוללות ובמדה אחרת מגונה גם כן והיא החמס עד שנאצו בזה מנחת יי' וזכר עוד מגנותם שהם היו מתעצלים בהקרבת הקרבנות עד אשר ישכבון ועדיין לא הקריבו קני הזבות והיולדות וכל זה היה מפני שלא ידעו את יי' ולזה לא השגיחו בתכלית הכוונה אשר בעבורה היו הקרבנו' שאם היו משגיחי' בו היו משתדלים להתנהג בענין הקרבנות בקדושה ויראה ומלהקל בעניינם :

העשרים וחמשה הוא להודיע מעלת שמואל מקטנותו עם בני עלי לא למד ממעשיהם ולזה שב לזכור ששמואל היה משרת את יי' אחר זכרו רוע תכונת בני עלי וזכר עם זה שמחת עלי בו מגדל טוב תכונתו ולזה זכר שהיה עלי מברך את אלקנה ואת אשתו בבאם שם לרגל :

העשרים וששה הוא להודיע שכבר נתקיי' מה שנתנבאה חנה ואמר' עד עקרה ילדה שבעה ושכבר נתקיימה תפלת עלי במה שהיה אומר יתן יי' לך זרע מן האשה הזאת ולזה זכר שכבר ילדה שלשה בנים ושתי בנות:

העשרים ושבעה הוא להודיע שהתוכחת בחטאים הקשי' לא יספיקו בה דברים רכים ולזה זכר תוכחת עלי לבניו שלא היו בה דברים קשים נגלים בתחלת העיון כראוי בענין אלו החטאים ולזה נכה שו החטאים הש"י על צד התוכחת ואמ' לשמואל כי גם עלי חטא מפני שידע שחטא בניו ולא כהה בהם כראוי ומזה המקום יתבאר כי לא מנע הש"י דרכי התשובה מבני עלי שאם היה הענין כן לא היה הש"י מגנה עלי על זה בזה האופן · ואפשר שנאמ' שאע"פ שרצה הש"י שלא ישובו כי חפץ להמיתם היה ראוי לעשו' לעלי הראוי לעשות לו מהתוכחת:

העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיחטא לאשר גמלהו טובות רבות הנה חטאו יותר גדול מאד ממה שהיה אם לא גמלהו אלו הטובות ולזה כאשר רצה השם להודיע לעלי העונש הנפלא שיענשהו על אלו החטאים הודיע לו תחלה רבי הטובות אשר גמלהו כי מפני זה היה ראוי שיהיה נשמר יותר מחטא לש"י ולזה היה העונש הזה הנפלא שתאבד הכהונה הגדולה לזרע פינחס בן אלעזר אשר כבדו הש"י בכל עוז וזה מבואר בפנחס ובאלעזר הלא תראה כי יהושע היה טפל לאלעזר שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמד ופנחס קנא לאלהיו בשטים ומסר עצמו לסכנה גדולה בעבור כבוד הש"י וכן היה מעת היות צדוק כהן גדול עד תחלת בית שני כי יהושע בן יהוצדק היה מזרע פנחס בן אלעזר כמו שנזכר בספר דברי הימים והוא היה כהן בתחלת בית שני וראוי שנאמין לפי זאת הנבואה שכל ימי בית שני נתקיימה הכהונ' הגדולה לזרע אלעזר כי הכהנים שהיו מזרע איתמר היו מעטים ודלים כי לא היה' להם נחלה ולזה לא היו יכולין לתת ממון למלכי ישראל שיעמידום כהנים גדולים וזה היה העונש הראוי להם הם לקחו את אשר לא להם ועשק הש"י מהם אשר להם הם בזו הקרבנות ורצה הש"י שיגיע להם בבזוי ובשפלות המגיע להם ממתנו' הכהונה ולזאת הסבה רצה שלא יכרית זרעו מעם מזבח הש"י לאדיב את נפשם על מה שנכלו בו מהבזו והשפלות הם השתמשו בקרבנות בחיי נפש לבד ורצה השם ית' שיסורו אלו החיים מהם קודם מיתתם :

העשרים ותשעה הוא לבאר עוצם מעלת שמואל בנבואה שעם היות דבר יי' יקר בימי' ההם הגיע לו הנבוא' בזה האופן שהתפעל דמיונו מהשפע האלהי המגיע לו באופן שהשיג זה הקול באמצעו' הדמיון והנה זה היה שומע הקול בחוזק כל כך עד שהיה מקיץ משנו וזה ממה שהורה על עוצם שלמות הכח המדמה והשכלי בשמואל ונתבאר שכבר נתקיי' מה שייעד מזה לעלי ולבניו והשאר נתקיים בנוב עיר הכהנים ובהסרת אבותם מהיותו כהן גדול ונתבאר עוד מעוצם מעלתו בנבואה שלא הפיל מכל דבריו ארצה ונתפרסם לכל ישראל היותו נביא גם בימי עלי וזה יורה שתמיד היתה מגעת לו הנבואה בכל מה ששאלו ממנו :

השלשים הוא להודיע בית ישרא' אשר בעבורו נתחייבו שיפלו ביד פלשתים וזה כי הפלשתים הכירו בכר מה לשם ית' מעלתו אמרו אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכשבא ארון יי' בידם לקחו מוסר תכף ושלחו אותו בכבוד מעליהם ואולם ישראל היו עובדים הבעלים והעשתרות והמירו כבודם בלא יועיל ולא לקחו מוסר בכל הרעות שהביא הש"י עליהם על זה ולזה לא סרו מנפול ביד פלשתים עד שעבדו את יי' לבדו והסירו הבעלים והעשתרות:

השלשים ואחד הוא להודיע עוצם השגחת השם ית' במפלים במה שחדש מהמופתים הנפלאי' כדי שישוב ארון האלהי' לעם הראוי לו והודיע בו עם זה אופן יושר הש"י שלא רצה בתחלה לעשות רע לפלשתים על זה אבל עשה אות מה באלהיהם להיישיר אותם שישיבוהו וכאשר ראה שלא נוסרו בזה עשה באלהיהם ובהם שפטים נפלאי' וזה גב"כ היה בהדרגה ר"ל שהרע היה הולך וגדל וזה כי בתחלה הכם בטחורים בסתרי' שלא היו יכולי' לחבוש עליהם שום תחבשת ומזה הצד היו מכאיבים יותר והיו יותר רב הסכנה ואח' כך המית הש"י קצתם והנשארים הכם בטחורים ומהמופתים שנעשו שם גם כן היה התישר הפרות מעצמם למשך העגלה אשר היה בה ארון יי' לנכח בית שמש עם שלא משכו בעול ושהשיבו בניהם מאחריהם הביתה :

השלשים ושנים הוא לבאר שראוי להתנהג בענין ארון האלהים בקדושה גדולה ונפלאה ובתכלית הכבוד כי נכללת בו התורה שהוא מקום השלמויות ולזה זכר שנענשו אנשי בית שמש כי ראו ארון יי' עם היותם קוצרים קציר חטים בעמק והיה ראוי להם שיניחו מלאכתם ויתעסקו בענין נגיעת הארון כי התורה לא התירה ראייתו גם לבני קהת כמו שאמר ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו וזה כלו היה להפליג בקדושתו ובמעלתו אבל האנשים כי מה שנתכן ראיתו לכל האנשים לא יתנו לו מעלה בנפש במדרגת המעלה שיתנו למה שלא ימשלו על ראייתו :

השלשים ושלשה הוא להודיע שתכף ששבו ישרא' ליי' בכל לבם נעתר להם על יד שמואל עד ששמים נלחמו עם פלשתי' על צד המופת ברעמים ולהבות ואחר זה הכו אותם ישראל ושבו להם על יד שמוא' כל הערים שלקחו מהם פלשתים :

השלשים וארבעה הוא להודיע שהמעלה שהשם ית' נותן לצדיקי' אינ' נטלת מהם עד יום מותם ולזה ספר ששמוא' שפט ישראל כל ימי חייו אף על פי שבסוף ימיו היה מולך שאול הנה היה אז שופט שמואל את העם :

השלשים וחמשה הוא להודיע שראוי למנהיג שיעשה באופן שלא תכבד הנהגתו אל המנוהגים ממנו ולזה ספר ששמואל היה הולך מדי שנה בשנה לשפט ישרא' בבית אל והגלגל והמצפה כדי שלא יכבד אל המקומות הרחוקים לבא אליו ואחר היה שב אל הרמה כי שם ביתו לשפוט שם כל אשר יבאו אליו:

השלשים וששה הוא להודיע כי שמוא' מפני שהית' כונתו שתהיה הנהגתו כלה על פי יי' בנה מזבח ליי' ברמה להעלות עליו עולות להמשיך לו הנבואה כי בזה הישרה להגעת הנבואה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה תם :

שאל. הוא ושני הנזכר בדברי הימים: שופטים בבאר שבע. ספור זה להודיע כי לא הלכו בדרכי אביה' שהיה הולך וסובב על הערים שלא להטריח את כל ישר' לבא אליו למשפט והם לא די להם שלא עשו זה אלא שישבו בקצה ארץ ישראל כי באר שבע היה בקצה ארץ ישראל כמו שאמר הכתוב מדן ועד באר שבע כי אלה שתיהן היו קצות ארץ ישראל ועדיין אילו היה האחד יושב בדן והאחד בבאר שבע לא היה רע אבל שניהם היו שופטים בבאר שבע להטריח ישראל לבא אליהם ולהרבות שכרן. ואמרו רבותינו ז"ל בני שמואל לא חטאו אלא לפי שלא היו מחזירין בכל מקומות ישראל וישבו בבתיהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם מעלה עליהן הכתוב כאילו לקחו שוחד ומהם אמרו חלקם שאלו בפיהם ומהם אמרו משכו' כתלו בזרוע ולפי פשט הפסוק נראה שחטאו: ויטו אחרי הבצע. הם נטו אחרי הבצע כלומר שהיה לבבם נוטה לממון והיו נבהלים להון ואין טוב להיות שופטים אנשים כאלה אלא שונאי בצע כמו שאמר בתורה והם האנשי' המסתפקים בחלקם הנמנעים מן העולם הזה ואינם רודפים אחר הממון וזהו פי' שונאי בצע ואין לפרש שונאי גזלה וחמס ושוחד כי כבר אמר יראי אלהים אנשי אמת ובני שמואל היו א אוהבי בצע ולא עוד אלא שלקחו שוחד ויטו משפט אבל ית ויטו אח' הבצע ואתפניאו בתר ממון דשקר: אתה זקנת. ואין אתה יכול לשפטנו כמו ששפטת עד היום ובניך שמנית לנו שופטים לא הלכו בדרכיך: שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים. אמרו רבותי' ז"ל שלש מצו' נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולמחות זרע עמלק ולבנות בית הבחירה אם כן למה היה הדבר רע בעיני ה' לפי שהתרעומת שאלו אותו ולא לשם מצו' כי אילו אמרו תנה לנו מלך שישפטנו ביושר ובאמונה לא היה הדבר רע בעיני שמואל שהרי הכתוב מעיד כי בניו לא היו שופטי' ישרים או אילו אמרו שבא לפניך ותשפטנו אתה כל ימי חייך אחר שאין אתה יכול לחזר על המקומו' היו אומרי' טוב או אם אמרו כמנה בעצתך מלך עלינו אחר שאתה זקנת והמלך ישפטנו ויוכיחנו ויהיה מוראו עלינו לשמור דרך יי' זו השאלה היתה טובה אבל כשאמרו שימה לנו מלך זה היה רע ומיעוט בטחו' ביי' ועוד שאמרו ככל הגוים והם לא היו צריכי' ככל הגוים אם היו שומרים דרך ה' כי הוא לוחם את מלחמות' והם אמרו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו לפיכך אמר הקב"ה לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליה' ואין כונתם שימאסו אותך למשפט כי אינם

ויטו ד' וסי' ויקחו שחד ויטו משפט. ויטו לאבשלום האהל. ויטו בתהו צדיק. ויטו נשיו את לבבו: ככל הגוים ד' בקריא' וסי' ככל הגוים אשר סביבתי. עתה שימה לנו מלך לשפטנו. והיינו גם אנחנו ככל הגוים. יען אמר מואב ושעיר: ויעזבני ג' חס' בליש' וסימ' ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים דשמואל. יען אשר עזבני

ח וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקֵן שְׁמוּאֵל וַיָּשֶׂם אֶת־בָּנָיו שֹׁפְטִים לְיִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי שֶׁם־בְּנוֹ הַבְּכוֹר יוֹאֵל וְשֵׁם מִשְׁנֵהוּ אֲבִיָּה שֹׁפְטִים בִּבְאֵר שָׁבַע׃ וְלֹא־הָלְכוּ בָנָיו בִּדְרָכָו וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע וַיִּקְחוּ־שֹׁחַד וַיַּטּוּ מִשְׁפָּט׃ וַיִּתְקַבְּצוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל־שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה זָקַנְתָּ וּבָנֶיךָ לֹא הָלְכוּ בִּדְרָכֶיךָ עַתָּה שִׂימָה־לָּנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ כְּכָל־הַגּוֹיִם׃ וַיֵּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ תְּנָה־לָּנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ וַיִּתְפַּלֵּל שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹל הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ כִּי לֹא אֹתְךָ מָאָסוּ כִּי־אֹתִי מָאֲסוּ מִמְּלֹךְ עֲלֵיהֶם׃ כְּכָל־הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר־עָשׂוּ מִיּוֹם הַעֲלֹתִי אוֹתָם מִמִּצְרַיִם וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיַּעַזְבֻנִי וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים כֵּן הֵמָּה עֹשִׂים גַּם־לָךְ׃ וְעַתָּה שְׁמַע בְּקוֹלָם אַךְ כִּי־הָעֵד תָּעִיד בָּהֶם וְהִגַּדְתָּ לָהֶם מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֶל־הָעָם הַשֹּׁאֲלִים מֵאִתּוֹ מֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר זֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיכֶם אֶת־בְּנֵיכֶם יִקָּח וְשָׂם לוֹ בְּמֶרְכַּבְתּוֹ וּבְפָרָשָׁיו

בדרכיו ל' ק' ל' י' · לריהוש מ"ל דשמואל חס · ל' · ד' · ד' וחס · ג' חס · ה' · ד' · ג' קמצי' וכל אתנ' וס"פ דכו'

וַהֲוָה כַּד סִיב שְׁמוּאֵל וּמַנִּי יַת בְּנוֹהִי דַיָּינִין עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה שׁוּם בְּרֵיהּ בּוּכְרֵיהּ יוֹאֵל וְשׁוּם תִּנְיָינֵיהּ אֲבִיָּה דַיָּינִין בִּבְאֵר שָׁבַע׃ וְלָא הֲלִיכוּ בְנוֹהִי בְּאוֹרְחָתֵיהּ וְאִתְפְּנִיאוּ בָּתַר מָמוֹן דִּשְׁקַר וְקַבִּילוּ שׁוֹחֲדָא וְצַלּוֹ דִינָא׃ וְאִתְכְּנִישׁוּ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ לְוָת שְׁמוּאֵל לְרָמָתָא׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ הָא אַתְּ סֵבְתָּא וּבְנָךְ לָא הֲלִיכוּ בְּאוֹרְחָתָךְ כְּעַן מַנִּי לָנָא מַלְכָּא לְמִידַנְנָא כְּכָל עַמְמַיָּא׃ וּבְאֵישׁ פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּד אֲמָרוּ מַנִּי לָנָא מַלְכָּא לְמִידַנְנָא וְצַלִּי שְׁמוּאֵל קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל קַבֵּל לְמֵימַר עַמָּא לְכֹל דְּיֵימְרוּן לָךְ אֲרֵי לָא יָתָךְ רְחִיקוּ אֲרֵי בְּפוּלְחָנִי קְצוּ מִלְּמֶהֱוֵי מַלְכָּא עֲלֵיהוֹן׃ כְּכָל עוֹבָדַיָּא דִּי עֲבָדוּ מִיּוֹמָא דְּאַסֵּיקִית יַתְהוֹן מִמִּצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין וּשְׁבָקוּ פּוּלְחָנִי וּפְלַחוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא כֵּן אִנּוּן עָבְדִין אַף לָךְ׃ וּכְעַן קַבֵּיל לְמֵימְרֵיהוֹן בְּרַם אֲרֵי אַסְהָדָא תַּסְהֵיד בְּהוֹן וּתְחַוֵּי לְהוֹן נִימוֹסָא דְּמַלְכָּא דְּיִמְלֹךְ עֲלֵיהוֹן׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַיְיָ לְעַמָּא דְּשַׁאֲלִין מִנֵּיהּ מַלְכָּא׃ וַאֲמַר דֵּין יְהֵי נִימוֹסָא דְמַלְכָּא דִּי מְלַךְ עֲלֵיכוֹן יַת בְּנֵיכוֹן יְדַבַּר וִימַנֵּי לֵיהּ בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי

רשי

ויטו: הם עצמם ר"ל את המשפט. ורבותינו אמרו לא חטאו בני שמואל אלא לא הלכו בדרכי אביהן שהיה מחזר בכל מקומות ישראל ושופטן בעריהן והם לא עשו כן כדי להרבו' שכר לחזניהם ולסופריהם: וירע הדבר. לפי שאמרו לשופטנו ככל הגוים: העד תעיד בהם. שתהא אימת מלכם עליהם: ולעשות

רלבג

ספר אחר זה שכאשר היה זקן שמואל והיה לואה מהנהיג ישראל על דרך שנהג שם בניו שופטים לישראל בבאר שבע כדי שישפטו שם הרחוקים ממנו ויקלו מעליו והנ' לא הלכו בניו בדרכיו אבל הלכו אחר התועלת ולזה לקחו שוחד והיה זה סבה שהטו משפט כי השחד יעור עיני חכמי' כמו שנזכר בתורה ולזה אסור לקבל שחד אף על פי שלא יכוין להטו' משפט כי טבע השחד כן הוא שיפות' האדם בו להועיל בריכו לאשר קבלהו ואע"פ שלא יתכוין מקבל השחד להטות הדין הנה השחד יסבב שיעלם ממנו אמתת הדין מפני חשקו להועיל לאשר קבל הסוחר ממנו עד שלא יוכל לראות לו חובה. והנה נתקבצו כל זקני

דירמיה. חסד ואמת אל יעזבך: ובמה עשים הד' דסמ' כי בקריאה וסי' נמסר בסדר ויקהל: העד תעיד בהם העדה בהם ד' בליש' בקרי' וסי' אך כי העד העיד בהם. ותעד בהם להשיבם. אשר העידות בהם. ואעידה בהם: יקח ג' קמצין בקריא' וסי' וזה יהיה משפט המלך. גם אתו לאשור יובל. כבשך לא יתן. וכל אסף דכוו' קמצין:

ישראל ובאו לשמואל הרמתה ואמרו לו שישים להם מלך לשפטם ככל הגוים והנה טעו בזה כי ישר' אינם באופן שישפט להם המלך לפי מה שירצה כמו הענין במלכי הגוים שמיסרי' לעמם נימוסים כאשר יעלה על רוחם ולזה אמרה התורה שאם יאמרו ישראל שישימו עליהם מלך ככל הגוים אשר סביבותיהם שלא יוכלו לשים עליהם כי אם מאחיהם שהם נקשרים לקיים התורה ועל פי התורה ינהיגום לא בנימוסים אחרים ולזה צותה התורה שיכתוב לו המלך ספר תורה אחר זולת הספר שהיה לו כשהיה הדיוט והיה עמו תמיד וקרא בו כל ימי חייו כדי שתהיה הנהגתו לעם על פי התורה ולזאת הסבה היה רע בעיני שמואל כאשר בקשו ישרא' זאת הבקשה ולזה הודיע להם בסוף הענין כי אין לישרא' מלך זולת הש"י וגם הש"י אמר לשמואל כי בקשתם היתה לסור מדרכי התורה ולזה אמר כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה בסוף הענין היו מלכיהם סבה להתעות ישר' ולהסירם מעל יי' עד שהביאו לגלות מעל אדמתם כמו שנתבאר מירבעם בן נבט וחבריו ולזה רצה הש"י להרחיקם מזה מפני התכלית הרע שהיה עתיד להמשך מזה ובזה מפני זה את שמואל להגיד לישראל את משפט המלך כדי שיסורו מזה בסבת הקושי אשר

רוצי' מלך בדבר המשפט לבד כי די היה להם בך כל ימי חייך אבל עתה כשמנאו שלא לשאול שופט שאלו מלך ואותי מאסו ממלוך עליהם וסלקו בטחונם ממני. ובדברי רבו' ז"ל מחלוקת מהם אמרו למה נענשו על שהקדימו ככל הגוים ומהם אמרו לא בקשו להם מלך אלא להעבידם עז' שנאמר שימה וגו' והיינו אנחנו ככל הגוים ומהם אמרו זקנים שבהם כהוגן שאלו שנאמר שימה עלינו מלך לשפטנו ועמי הארץ שבהם קלקלו שנ' והיינו גם אנחנו ככל הגוי': ויתפלל שמואל. התפלל שתבא לו הנבואה בענין זה מה ידבר יי': גם לך. פירו' עמך כלומר אע"פ שאתה עמה' ויצאת לפניהם במלחמותיהם והצליחו עד אשר השלמת להם אויביהם עד אשר לא הוצרכו למלחמה כי השיבותם על הדרך הטובה אע"פ כן עתה מרדו בי גם עמך לשאול להם מלך מה שלא היו צריכי' כי אין להם מלחמה כי אם מלחמת נחש מלך בני עמון: משפט. חוק וכן משפט הכהני' מאת העם וכן תרגם יונתן נימוסא. ונחלקו רבותינו ז"ל במשפט המלוכ' ר' יוסי אומ' כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו ר' יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא ליראם ולבהלם: ורבו

יהיה לעם לסבול כל אלו הדברים שזכר שיהיה מושל המלך עליהם עד שיהיו לו לעבדים: ויאמר זה יהיה משפט. והנה הודיע שמואל לישראל את משפט המלך ר"ל שיקח המעשר מהם ואחשוב שאין המלך מותר באותם הענינים שזכר אבל רצה שמואל לירא' ולבהלם והודיעם מה שיעשה המלך כשיתחזק על ממלכתו כשיקשה להם ממה שלא אפשר לעמוד מבר משפטי התורה: ובעקום

ורצו לפני מרכבתו · מלרע והיה משפטו מלעיל על דרך כחי הע"ן אף על פי כן בא מהם מלרע כמו שכתבנו בחלק הדקדוק מספר מכלל וטעם ורצו על הפרשים שזכר או טעמו כי יקח מבניכם גם כן להיותם רצים רגלים לפני מרכבתו וכן תרגם יונתן כמו רצים ורדפין קדם רתיכוהי : ולעשות כלי מלחמתו · ת"י ואומניא למיעבד מאני קרביה וכל זה בשכר ולא בחנם אלא שהמלך קודם לכל אדם : לרקחות · לרקח מרקחת הבשמים וי"ת לשמשן : ולטבחות · מבשלות וכן בערבי יקרא המבשל טב"אך וכף בערבי ח"ת בעברי או יהיה כמשמעו לשון זביחה כי המבשלות יזבחו מה שיבשלו : ולאופות · אופות הלחם : וזרעיכם · פירוש שדות וכרמים וכבר אמר ואת שדותיכם ואת כרמיכם כי השדות והכרמים והזתים הטובים יקחם כלם אם ירצה ושאר השדות והכרמי' יעשר ר"ל יקח המעשר מן השדו' והכרמים או מתבואות אחר מעשר הלוי · ורבותינו ז"ל פירשו לא שיקח השדות והכרמים אלא פירותיהם אם יצטרכו אותם עבדיו כשילכו למלחמה יפשטו על המקומות אם אין להם מה יאכלו שם יקחו אותם ונותן את דמיהן אבל מעשר התבואות והפירות והצאן הוא משפטו בכל עת שירצה שהרי שלמה מלך ישראל היה לוקח וכן לקחת בנותיכם לנשים ולפלגשים ככל אשר יבחר והראיה כי לא אמר שיקח השדות והכרמים והזתים לעצמו אלא ונתן לעבדיו כלומר לאנשי מלחמתו כי כלם עבדיו אלא מהו ונתן לעבדיו לאנשי החיל אשר עמו לא שיקח גוף השדות והכרמים לעצמו שאם כן היה לוקח אחאב כרם נבות במשפט המלוכה ולא היתה מצטרכת איזבל לכל הנבולים ההם ולשפיכת דם נקי ומה שאומר הטובים כלומר שיבחר מהטובי' לקחת פירותיהם ולתת לעבדיו ומה שאמר שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם כי הם עיקר המחיה וכן אומר דגנך תירושך ויצהריך : צאנכם יעשר · ובכללם הבקר שהרי לא זכר בפרשה : ואתם תהיו לו לעבדי' · אחר שאמר כל הפרש' מה צריך ואתם תהיו לו לעבדים הלא אמר שיקח הבנים והבנות והשדות והכרמים וכל מה שירצה אמרו רבותינו ז"ל שיוכל להטיל מס עליהם כתיב הכא לעבדי' וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך : ויאמרו לא · בדגש הלמ"ד וכן ויאמרו לא כי ברחוב נלין : ושפטנו מלכנו · בדברי הדיינין או פירושו יקח משפטנו מיד אויבנו כמו שפטני יי' וריבה ריבי וכת' ויתפרע לנא : ונלחם · מבנין נפעל כלומ' הוא יהיה נלחם את מלחמותינו וכת' במקצת הנוסחאות וניגיח ית קרבנא ואפשר שיהיה הנון למדברים בעדם מהקל וכן הוא בתרגום במקצת הנוסחאות ונגיח ית קרבנא : וידברם באזני יי' · כתרגומו וסדרינון קדם יי' כלומ' בתפילתו שהתפלל לאל שיענהו בדבר המלוכ' וסדר דבריהם לפניו : ויהי איש מבן ימין · כן כתיב בשתי מלות וקרי מבנימן מלה אחת והענין אחד : קיש בן אבאל · ובדברי הימים אומר ונר הוליד את קיש ונר היה בן אביאל והלא היה אחי קיש ואבי אבנר כמו שאומר בזה הספר ויתכן לפרש כי אביאל היה שמו גם כן נר ושני שמות היו לו כמו שמצאנו כמוהו רבים בדברי הימים והיו לו שני בנים האחד קרא שמו קיש והאחר קרא שמו נר כשמו והוא היה אבי אבנר · ומצאתי בויקרא רבה כי עיקר שמו אביאל והיו קוראים שמו נר לפי שהיה מדליק נרות במבואות האפלות : בחור וטוב · פי' טוב בתאר ובמראה וכת' עולים ושפיר פי' טוב בתאר וכן טוב מתנו שפיר מיניה : בארץ שלישה · תרגם יונתן בארעא דרומא וכן תרגם מבעל שלישה מארעא דרומא : בארץ שעלים · תרגם יונתן בארע מתברא : בארץ.

ולא יענה ה' בקריא' וסי' וזעקתם ביום ההוא · אז יזעקו אל יי' דמיכה · ישאהו על כתף · שם יצעקו ולא יענה · לעבדי קראתי ולא יענה : ונלחם ה' פתחין בקריא' וסי' נמסר בסדר שבות :

רשי

ולעשות כלי מלחמתו : לעשות אותם אומנים נפחים ונגרים : לרקחות · מתקנות מרקחים ובשמים לתמרוקי הנשים : בארץ.

רלבג

חשקתם · ואמר להם הנה יכבד עליכם זה עד אשר תזעקו ליי' מכובד העול שיעמיס עליכם מלככם ולא יענה יי' אתכם כי רוח בחירתכם הביאה את אתכם כל זה וענו ה העם כי על כל פנים הם בוחרים שיהיה להם מלך לשפטם ו ויוסף להם מהתועלת ממנו שיצא לפניהם להלחם את מלחמותיהם עד שלא ימשלו עליהם האויבי' באופן שהיו מושלים מקדם כי המלך יקבץ שיתקבצו כל העם ל להלחם עם אויביהם וזה יוסיף ליש' חוזק ואולם כשלא היה לישראל מלך היו ה האויבים נלחמים עם קצת ישראל והיו ה הנשארי' בלתי מחזיקי' את ידם ובזה האופן היו האויבים מנצחים עם היותם מעטים מישראל הרבה ודמה שכבר אמר זה מצד יראתם מנחש מלך בני עמון שבא עליהם להלחם עמם כמו ש שאמ' להם שמוא' במה שאחר זה וכאשר ראה הש"י כוונתם הסכים עמהם אך הייעירם בסוף הענין על פי ש שמואל שיהיו נזהרים לשמור מצות התורה ואם לא הנה יספו גם הם גם מלכם :

המה

וְרָצוּ לִפְנֵי מֶרְכַּבְתּוֹ : וְלָשׂוּם לוֹ שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְלַחֲרֹשׁ חֲרִישׁוֹ וְלִקְצֹר קְצִירוֹ וְלַעֲשׂוֹת כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ וּכְלֵי רִכְבּוֹ : וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם יִקָּח לְרַקָּחוֹת וּלְטַבָּחוֹת וּלְאֹפוֹת : וְאֶת שְׂדוֹתֵיכֶם וְאֶת כַּרְמֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם הַטּוֹבִים יִקָּח וְנָתַן לַעֲבָדָיו : וְזַרְעֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם יַעְשֹׂר וְנָתַן לְסָרִיסָיו וְלַעֲבָדָיו : וְאֶת עַבְדֵיכֶם וְאֶת שִׁפְחוֹתֵיכֶם וְאֶת בַּחוּרֵיכֶם הַטּוֹבִים וְאֶת חֲמוֹרֵיכֶם יִקָּח וְעָשָׂה לִמְלַאכְתּוֹ : צֹאנְכֶם יַעְשֹׂר וְאַתֶּם תִּהְיוּ לוֹ לַעֲבָדִים : וּזְעַקְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא מִלִּפְנֵי מַלְכְּכֶם אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם לָכֶם וְלֹא יַעֲנֶה יְהוָה אֶתְכֶם בַּיּוֹם הַהוּא : וַיְמָאֲנוּ הָעָם לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל שְׁמוּאֵל וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי אִם מֶלֶךְ יִהְיֶה עָלֵינוּ : וְהָיִינוּ גַם אֲנַחְנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם וּשְׁפָטָנוּ מַלְכֵּנוּ וְיָצָא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת מִלְחֲמֹתֵנוּ : וַיִּשְׁמַע שְׁמוּאֵל אֵת כָּל דִּבְרֵי הָעָם וַיְדַבְּרֵם בְּאָזְנֵי יְהוָה : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹלָם וְהִמְלַכְתָּ לָהֶם מֶלֶךְ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל לְכוּ אִישׁ לְעִירוֹ :

וַיְהִי אִישׁ מבן ימין וּשְׁמוֹ קִישׁ בֶּן אֲבִיאֵל בֶּן צְרוֹר בֶּן בְּכוֹרַת בֶּן אֲפִיחַ בֶּן אִישׁ יְמִינִי גִּבּוֹר חָיִל : וְלוֹ הָיָה בֵן וּשְׁמוֹ שָׁאוּל בָּחוּר וָטוֹב וְאֵין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל הָעָם : וַתֹּאבַדְנָה הָאֲתֹנוֹת לְקִישׁ אֲבִי שָׁאוּל וַיֹּאמֶר קִישׁ אֶל שָׁאוּל בְּנוֹ קַח נָא אִתְּךָ אֶת אַחַד מֵהַנְּעָרִים וְקוּם לֵךְ בַּקֵּשׁ אֶת הָאֲתֹנֹת : וַיַּעֲבֹר בְּהַר אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר בְּאֶרֶץ שָׁלִשָׁה וְלֹא מָצָאוּ וַיַּעַבְרוּ בְאֶרֶץ שַׁעֲלִים וָאַיִן וַיַּעֲבֹר בְּאֶרֶץ יְמִינִי וְלֹא מָצָאוּ :

ורדפין קדם רתיכוהי : ולמנאה ליה רבני אלפין ורבני חמשין ואיכריא למינר ניריה ולמיחצד חצדיה אומניא למעבד מני קרביה ומאני רתיכוהי : וית בנתיכון ידבר לשמשן ולטבחן ולאפין : וית חקליכון וית כרמיכון וזיתיכון טביא יסב ויתן לעבדוהי : וזרעיכון וכרמיכון יסב חד מן עסרא ויהב לרברבוהי ולעבדוהי : וית עבדיכון וית אמהתכון וית עולימכון שפיריא וית חמריכון ידבר למהוי עבדין עיבידתא : ענכון יסב חד מן עסרא ואתון תהון ליה לעבדין : ותצוחון ביומא ההוא מן קדם מלככון דאתרעיתון לכון ולא יקביל יי צלותכון ביומא ההוא : וסריבו עמא לקבלא למימר שמואל ואמרו לא אלהן מלכא יהי עלנא : ונהי אף אנחנא ככל עממיא ויתפרע לנא מלכנא ויפוק ברישנא ויגיח ית קרבנא : ושמע שמואל ית כל פתגמי עמא וסדרינון קדם יי : ואמר יי לשמואל קביל למימריהון ותמליך להון מלכא ואמר שמואל לאנשי ישראל איזילו גבר לקרויה :

והוה גברא משיבטא דבית בנימן ושמיה קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיח בר גברא משבטא דבית בנימן גיבר חילא : וליה הוה בר ושמיה שאול עולים ושפיר ולית גבר מבני ישראל שפיר מיניה מכתפיה ולעילא רם מכל עמא : ואבדא אתניא לקיש אבוהי דשאול ואמר קיש לשאול בריה דבר כען עמך ית חד מעולימיא וקום איזיל בעי ית אתניא : ועבר בטור דבית אפרים ועבר בארע דרומא ולא אשכחו ועבר בארע מתברא ולית ועבר בארע שיבט בנימן ולא אשכחו :

רדק

בארץ צוף · תרגם יונתן בארע דבה נביאה: ודאג לנו · תרג' יונתן ויציף לנא כלומ' יפחד וכן בבראשית רבה ואיה השה לעולה אמר לו יציף ההוא גברא מכל מקו' יראה לו השה: והאיש נכבד · כלומר נכבד וגדול בדברי הנבואה כל אשר ידבר בא יבא וכן תרגם יונתן וגברא מתנבי קשוט כל מה דיתנבי אתקיימא יתקיים והוצרך לומר זה אף על פי שכל נביא אמת כן הוא כי כל מה שידבר בנבואה יבא אלא לפי שהיה אצלם בזמן ההוא דבר הנבוא' יקר עד שהתנבא שמוא' והוברי שמים או הקוסמי' שהיו בהם או בעלי אוב אם יאמרו פעמים העתיד או הנעלם יכזבו פעמים רבות לפיכך אמר כל אשר ידבר בא יבא: את דרכינו אשר הלכנו עליה · כלומ' הדבר אשר הלכנו בעבורו: ומה נביא לאיש · לא היו יודעים אם היה מקבל ממון כמו הקוסמים שנותנים להם ממון השואלים מהם ותרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לגברא: כי הלחם אזל · וכי לחם היו נותנין לו שכר אלא כך אמרו אין לנו כסף כי אפילו הלחם אין לנו לצידה ובמה נקנה צידה לדרכינו ובדרך הזה תרגם יונתן אף אנחנא זודין עטרו מ מיננא עטרו פי' סרו והבמות לא סרו תרגומו לא עטרו: ותשורה אין להביא · מנחה אין לנו להביא לו: מה אתנו · ויונתן תרגם ומדעם דכשר לית לאעלאה לנביא דיי' מה עמנא למיעבד: ויוסף הנער לענות את שאול · פירוש לדבר כמו ועני' ואמרת ויען איוב הראשון כי זה תחלת השבת הדבור שהשיב הנער אל שאול בדבר הנביא ואיך יאמ' ויוסף הנער וכן תרגם יונתן למעני ית שאול ולא תרגם לאתבא ויתכן לפרשו כמשמעו ענין מענה שהוא השבת הדבור ופי' ויוסף כי מתחילה אמ' שאול לנערו לכה ונשוב' וענה לו הנער הנה נא איש האלהים בעיר הזאת ועתה כשאמר לו שאול ומה נביא לאיש הוסיף הנער לענותו הנה נמצא בידי רבע שקל: רבע שקל כסף · ת' זוזא חד דכספא כי השקל ארבעה זוזים: כי לנביא היו' · קבלו רז"ל כי שמואל הנביא כת' ספרו וזה המעשה היה בסוף ימיו כי בחיי שאול מת שמואל ושאול לא מלך כי אם שתי שנים אם כן מה הוא לפנים או מהו היום יתכן לפרש כי קריאת הרואה לנביא כמו שהיה לפנים כן היה היום שכתב שמואל זה ומה שאמר לפנים אין רצונו לומר שנפסק היום אלא רוצה לומר כי מלפנים היתה זאת הקריאה שקראו לנביא שאול ונערו רואה כמו שאמרו היש בזה הרואה איזה בית הרואה אבל מקרוב בימי שמואל שנפרצה הנבואה ויבאו דברי הנביאי' בישר' הן בתוכחות הן בעתידו' היו קוראים גם כן לרואה נביא לפי שלשון נביא הוא לשון דבור מענין ניב שפתים ואף על פי שאיכם שורש אחד ובימי שמוא' יש שהיו קוראי' רואה בדברי הקדמונים זיש שהיו קוראים נביא ופירוש רואה שרואה במראה הנבואה העתידות או מה שמכוה לפי שעה להגיד וכן זאת לפנים בישראל וגו' שלף איש נעלו כי מלפנים היה ואותו היום גם כן היתה זאת התעודה ועוד היום הוא הקנין שקונין בו כל דבר: ותאמרנה יש · יש בו דרש אמרו לו תראה הענן קשור על פתחו כדר"א ויש אשר נהיה הענן: הנה לפניך · כנגד שאול כי הוא הנכבד וחבירו נערו היה: לעם בבמה · כל במה בזה הענין ובדומה לו תרגם יונתן בית אסחרותא לפי שהיו זבחי שלמים שהם נאכלין לכל אדם אחר הקטרת חלבים וזריקת דם והיו עושין אנשי העיר אותו זבח לאכול אותו בבית הבמה אשר עשו אותה למעה כי היתר הבמות היה באותו הזמן משחרב שילה והיה המשכן בנוב וכל מקום מאכל קורין אותו מסיבה לפי שהיתה ישיבתם לאכול במסיבה וכן תרגם וישבו לאכול לחם ואסחרו כמו שאמרו רבותינו ז"ל במסיבה הלך אחר זקנה ובלשון ארמית אסחרותא: כבואכם העיר · כן אמרו רבותינו ז"ל מה היה כל האריכו' הזה שהאריכו אלו הנערות לדבר מהם אמרו כדי להסתכל ביופיו של שאול ומהם אמרו כי מיו' היא לפי שלא הגיע עדין השעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשמואל כעת מחר אשלח אליך איש: כי

רשי

בארץ צוף · בארעא דבה נביאה · צוף · כמו צופה: פן יחדל אבי מן האתונות · מתרגל דאגה שלנו עליו עד שישכח את האתונות: ודאג · אירוב: ירא בלע"ז: את דרכינו · מעשה האתונות מה נהיה בם שבשבילם הלכנו את כל הדרך הזה: מה נביא לאיש · תרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לגברא לא היה שאול מכיר במעשיו של שמואל וסבור שיטול שכר: ותשורה · תירגם יונתן מדעם דכשר לשון יושר ומנחם פי' תשור' לשון תקרובת ראיית פני מלך ואדם חשוב לשון אשורנו ונראין דבריו: רבע שקל · זוזא חדא דכספא: לפנים בישר' · הסופר כתב זאת ואין זה מדברי נער שאול: כי לנביא היום · למי שקורין אותו נבי' היום היו קורין לפני' רואה: כבאכם העיר כן וגו' · מאריכות היו בדברי' כדי להסתכל ביופיו של שאול: הבמתה · לבית אסחרותא משחרב' שילה הותרו הבמות והיו מקריבין שלמים ואוכלין יחד: כי

אשר עמו י"א וסי' ויאבלו וישתו הוא · ויאמר יעקב אל ביתו · ויבא יעקב לחזה · ויארבו על שכם · ואבימלך והראשים · כהראיתם עשיתי · בארץ צוף · ושאול יושב בגבעה · ויקם דוד ויעבר הוא · ואנשים אשר

הֵמָּה בָּאוּ בְּאֶרֶץ צוּף וְשָׁאוּל אָמַר לְנַעֲרוֹ אֲשֶׁר־עִמּוֹ לְכָה וְנָשׁוּבָה פֶּן־יֶחְדַּל אָבִי מִן־הָאֲתֹנוֹת וְדָאַג לָנוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּה־נָא אִישׁ־אֱלֹהִים בָּעִיר הַזֹּאת וְהָאִישׁ נִכְבָּד כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר בּוֹא יָבוֹא עַתָּה נֵלְכָה שָּׁם אוּלַי יַגִּיד לָנוּ אֶת־דַּרְכֵּנוּ אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ עָלֶיהָ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְנַעֲרוֹ וְהִנֵּה נֵלֵךְ וּמַה־נָּבִיא לָאִישׁ כִּי הַלֶּחֶם אָזַל מִכֵּלֵינוּ וּתְשׁוּרָה אֵין־לְהָבִיא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים מָה אִתָּנוּ׃ וַיֹּסֶף הַנַּעַר לַעֲנוֹת אֶת־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הִנֵּה נִמְצָא בְיָדִי רֶבַע שֶׁקֶל כָּסֶף וְנָתַתִּי לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וְהִגִּיד לָנוּ אֶת־דַּרְכֵּנוּ׃ לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר הָאִישׁ בְּלֶכְתּוֹ לִדְרוֹשׁ אֱלֹהִים לְכוּ וְנֵלְכָה עַד־הָרֹאֶה כִּי לַנָּבִיא הַיּוֹם יִקָּרֵא לְפָנִים הָרֹאֶה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְנַעֲרוֹ טוֹב דְּבָרְךָ לְכָה נֵלֵכָה וַיֵּלְכוּ אֶל־הָעִיר אֲשֶׁר־שָׁם אִישׁ הָאֱלֹהִים׃ הֵמָּה עֹלִים בְּמַעֲלֵה הָעִיר וְהֵמָּה מָצְאוּ נְעָרוֹת יֹצְאוֹת לִשְׁאֹב מָיִם וַיֹּאמְרוּ לָהֶן הֲיֵשׁ בָּזֶה הָרֹאֶה׃ וַתַּעֲנֶינָה אוֹתָם וַתֹּאמַרְנָה יֵּשׁ הִנֵּה לְפָנֶיךָ מַהֵר עַתָּה כִּי הַיּוֹם בָּא לָעִיר כִּי זֶבַח הַיּוֹם לָעָם בַּבָּמָה׃ כְּבֹאֲכֶם הָעִיר כֵּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה לֶאֱכֹל כִּי לֹא־יֹאכַל הָעָם עַד־בֹּאוֹ

אִינוּן אֲתוֹ בְּאַרְעָא דְּבַהּ נְבִיָּא דַייָ וְשָׁאוּל אֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ דְּעִמֵּיהּ אִיתָא וְנְתוּב דִּילְמָא יִשְׁבּוֹק אַבָּא מִן עֵסֶק אַתְנַיָּא וְיַצִּיף לָנָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ הָא כְעַן נְבִיָּא דַייָ בְּקַרְתָּא הָדָא וְגַבְרָא מִתְנַבֵּי קְשׁוֹט כָּל דְּאִתְנַבֵּי אִתְקַיָּמָא יִתְקַיֵּים כְּעַן נֵיזִיל לְתַמָּן מָאִים יְחַוֵּי לָנָא יָת אוֹרְחָנָא דְּאַתְנָא עֲלָהּ׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְעוּלֵימֵיהּ וְהָא נֵיזִיל וְאִם מְקַבֵּיל מָמוֹן מָה נָעִיל לִנְבִיָּא דַייָ אַף אֲנַחְנָא זְוָודִין עֲדַן עֲטָרוּ מִנָּנָא וּמִדַּעַם דְּכָשַׁר לֵית לְאַעֲלָא לִנְבִיָּא דַייָ וּמָה עִמָּנָא לְמֶעְבַּד׃ וְאוֹסִיף עוּלֵימָא לְמַעֲנֵי יָת שָׁאוּל וַאֲמַר הָא אִשְׁתְּכַח בִּידִי זוּזָא חֲדָא דְּכַסְפָּא וְנִיתֵּן לִנְבִיָּא דַייָ וִיחַוֵּי לָנָא יָת אוֹרְחָנָא׃ בְּקַדְמִין בְּיִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר גַּבְרָא בְּמֵיזְלֵיהּ לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ אִיתוֹ וְנִתְמְטֵי עַד חֶזְוָיָא אֲרֵי לִנְבִיָּא יוֹמָא דֵין מִתְקְרֵי מִלְּקַדְמִין חֶזְוָיָא׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְעוּלֵימֵיהּ תַּקִּין פִּתְגָּמָךְ אִיתָא נֵיזִיל וַאֲזַלוּ לְקַרְתָּא דְּתַמָּן נְבִיָּא דַייָ׃ אִינוּן סַלְקִין בְּמַסְקָנָא דְּקַרְתָּא וְאִינוּן אַשְׁכַּחוּ עוּלֵימָן נָפְקָן לְמִמְלֵי מַיָּא וַאֲמַרוּ לְהֵין הַאִית הָכָא חֶזְוָיָא׃ וַאֲתִיבַת יָתְהוֹן וַאֲמַרַת אִית דָּא הָא קֳדָמָךְ אוֹחִי כְעַן אֲרֵי יוֹמָא דֵין עַל לְקַרְתָּא אֲרֵי שֵׁירוּ נִיכְסַת קוּדְשַׁיָּא יוֹמָא דֵין לְעַמָּא בְּבֵית אַסְחֲרוּתָא׃ כְּמֵיעַלְכוֹן לְקַרְתָּא כֵּן תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ עַד לָא יִסַּק לְבֵית אַסְחֲרוּתָא לְמֵיכַל אֲרֵי לָא אָכִיל עַמָּא עַד מֵיתוֹהִי

עמו העלה · ויגש יואב והעם · וכל דה"ה דכוו': לדרוש אלהים ד' בקריאה וסי' כי יבא אלי העם לדרש אלהים: לפנים ביש' כה אמר האיש בלכתו · לכה ונלכה עד הרואה · ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו · וב' לדרוש האלהים · וסי' אכל דברים טובים · כל לבו הכין:

רלבג

המה באו בארץ צוף · היא הרמה שהיה בית ישראל שם וקראה ארץ צוף לפי שהיו היושבי' שם מתיחסים בצוף כמו שאמר בראש זה הספר כי אלקנה היה בן צוף ולא נכנסו ע עדיין ברמה אך היו בשדה העיר: ויאמר הנה נמצא בידי רבע שקל כסף · ראוי שישאל מה המתן הזה למי שהיה מושל בישראל ואיך יתכן שידמה שיהיה מדרך הנביא לקחת אלו המתנו' · וידמה שכאמ' בזה כי זה המתן לא היה אלא להעיר הנביא שיתבודד בעניני בעל זה המתן ובזה האופן היתה מחשבתו מתבודדת בעניניו והיתה מגעת לו הנבואה בהם ולזה היה נהוג שיתנו לו השואל ממנו דבר נבואה דבר מה לסבב שיתבודד מחשבתו בעניניה' ואולי היה זה עתה כי אולי מצד הזקנה לא היתה מגעת לו הנבוא' בכמו אלו העניני' כי אם בזה האופן וכן מצאנו ביצחק שאמר לעשו שיביא לו מטעמים ויאכל כדי שתתבודד מחשבתו בעניניו זמן רחב ויגיע לו בדרך נבואה מה שעתיד לבא לו כי אין מדרך השלם שיבקש כמו אלו הדברים לבקשת התענוג כמו שבארנו בפירושינו לדברי התורה והנה שמואל להיו' מחשבתו משוטטת בענין המלך שאלו ישראל מי מהם יבחר לו להיות מלך כי כבר אמר לו הש"י שימליך לישראל מלך הגיע לו הנבואה בזה קודם שישאל ממנו שאול דבר ולזה הודיע אותו כל עניניו תכף ובשר אותו על כר המלוכה כשאמר לו שכל חמדת ישראל היה לו ולכל בית אביו · והנה

רש״י

כי הוא יברך הזבח. בוצע על המזון על השלמים מברכין באכילתן ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הזבח: כהיום. כאשר היום קיים: יעצור בעמי. ימשול כמו עצור ועזוב כן דרך המושל לעצור העם במלחמה שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה מזה ולעצור בכל אחד מעשות רעה כ בלשונינו קורין מעצור קורשטניר בלע״ז: ויגש. וערע: ולמי כל חמדת ישראל. כאן בא לרמוז לו דבר המלוכה: בראש הקרואים. במקום מסיבת הגדולים כי כדרך מסיבתן היה ניכר איזה הגדול דרך מסיבתן: אשר אמרתי לך. לפי שידע שמואל שיבא שאול בזה לתת לו מנה יפה לכבודו: את השוק והעליה. את השוק והירך עם עליה: הנה הנשאר. מן המנות של הקרואים והוצב לבד לכבודך: שים לפניך לאכול. בפרק אחרון דזבחים קימא לן חזה ושוק בבמה גדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה לפיכך הותר לאכול לשאול: כי למועד שמור. כי למועד האכילה היה השוק הזה שמור לכבודך: לאמר העם קראתי. אמירתי היתה לטבח העם קראתי לסעודה ויודע אני מספרם והזהר במנותם ונתתי לו המנות למספרם וזו שמורה לכבודך: וידבר עם שאול על הגג. מוכיחו ומלמדו ליראה את הקב״ה: ויעבר

יעצר ג׳ וחס׳ וסי׳ ושמואל ראה את שאול׳ אל יעצר עמך אנוש׳ הן יעצר במים ויבשו: ולמי ג׳ וסי׳ ולמי אלה לפניך׳ ולמי כל חמדת ישר׳ ולמי אני עמל: כשלשים איש ג׳ וסי׳ ויצאו בני בנימן׳ ויהפך איש ישראל׳ ויתן להם מקום׳ קדמ׳ כשלשם כתיב: וירם ח׳ בקריאה וסי׳ במסרה רבתא:

כִּי־הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח אַחֲרֵי־כֵן יֹאכְלוּ הַקְּרֻאִים וְעַתָּה עֲלוּ כִּי־אֹתוֹ כְהַיּוֹם תִּמְצְאוּן אֹתוֹ׃ וַיַּעֲלוּ הָעִיר הֵמָּה בָּאִים בְּתוֹךְ הָעִיר וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל יֹצֵא לִקְרָאתָם לַעֲלוֹת הַבָּמָה׃ וַיהוָה גָּלָה אֶת־אֹזֶן שְׁמוּאֵל יוֹם אֶחָד לִפְנֵי בוֹא־שָׁאוּל לֵאמֹר׃ כָּעֵת מָחָר אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ אִישׁ מֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמְשַׁחְתּוֹ לְנָגִיד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים כִּי רָאִיתִי אֶת־עַמִּי כִּי בָּאָה צַעֲקָתוֹ אֵלָי׃ וּשְׁמוּאֵל רָאָה אֶת־שָׁאוּל וַיהוָה עָנָהוּ הִנֵּה הָאִישׁ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ זֶה יַעְצֹר בְּעַמִּי׃ וַיִּגַּשׁ שָׁאוּל אֶת־שְׁמוּאֵל בְּתוֹךְ הַשָּׁעַר וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא לִי אֵי־זֶה בֵּית הָרֹאֶה׃ וַיַּעַן שְׁמוּאֵל אֶת־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָרֹאֶה עֲלֵה לְפָנַי הַבָּמָה וַאֲכַלְתֶּם עִמִּי הַיּוֹם וְשִׁלַּחְתִּיךָ בַבֹּקֶר וְכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ אַגִּיד לָךְ׃ וְלָאֲתֹנוֹת הָאֹבְדוֹת לְךָ הַיּוֹם שְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים אַל־תָּשֶׂם אֶת־לִבְּךָ לָהֶם כִּי נִמְצָאוּ וּלְמִי כָּל־חֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא לְךָ וּלְכֹל בֵּית אָבִיךָ׃

וַיַּעַן שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הֲלוֹא בֶן־יְמִינִי אָנֹכִי מִקַּטַנֵּי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁפַּחְתִּי הַצְּעִרָה מִכָּל־מִשְׁפְּחוֹת שִׁבְטֵי בִנְיָמִן וְלָמָּה דִּבַּרְתָּ אֵלַי כַּדָּבָר הַזֶּה׃ וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־נַעֲרוֹ וַיְבִיאֵם לִשְׁכָּתָה וַיִּתֵּן לָהֶם מָקוֹם בְּרֹאשׁ הַקְּרוּאִים וְהֵמָּה כִּשְׁלֹשִׁים אִישׁ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל לַטַּבָּח תְּנָה אֶת־הַמָּנָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ שִׂים אֹתָהּ עִמָּךְ׃ וַיָּרֶם הַטַּבָּח אֶת־הַשּׁוֹק וְהֶעָלֶיהָ וַיָּשֶׂם לִפְנֵי שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הִנֵּה הַנִּשְׁאָר שִׂים־לְפָנֶיךָ אֱכֹל כִּי לַמּוֹעֵד שָׁמוּר־לְךָ לֵאמֹר הָעָם קָרָאתִי וַיֹּאכַל שָׁאוּל עִם־שְׁמוּאֵל בַּיּוֹם הַהוּא׃ וַיֵּרְדוּ מֵהַבָּמָה הָעִיר וַיְדַבֵּר עִם־שָׁאוּל עַל־הַגָּג׃

אֲרֵי הוּא פָּרִיס מְזוֹנָא בָּתַר כֵּן אָכְלִין זַמִּינַיָא וּכְעַן סַקוּ אֲרֵי יָתֵיהּ כְּיוֹמָא דֵין תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ׃ וּסְלִיקוּ לְקַרְתָּא אִינוּן עָלִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְהָא שְׁמוּאֵל נְפַק לְקַדָּמוּתְהוֹן לְמִסַּק לְבֵית אַסְחֲרוּתָא׃ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְאֲמַר לִשְׁמוּאֵל יוֹמָא חַד קֳדָם מֵיתֵי שָׁאוּל לְמֵימָר׃ כְּעִדָּן הָדֵין מְחַר אֶשְׁלַח לְוָתָךְ גַּבְרָא מֵאַרְעָא שִׁבְטָא בִנְיָמִן וְתִמְשְׁחִינֵיהּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיִפְרוֹק יָת עַמִּי מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דּוּחְקָא דְעַמִּי אֲרֵי עֲלַת קְבֵילַתְהוֹן לִקְדָמַי׃ וּשְׁמוּאֵל חֲזָא יָת שָׁאוּל וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְאֲמַר לֵיהּ הָא גַבְרָא דַּאֲמָרִית לָךְ דֵּין יַעְדֵּי מַרְווּתָא מִן עַמִּי׃ וְקָרֵיב שָׁאוּל יָת שְׁמוּאֵל בְּגוֹ תַרְעָא וַאֲמַר חֲוִי כְעַן לִי אֵי דֵין בֵּית חָזוֹיָא׃ וַאֲתֵיב שְׁמוּאֵל יָת שָׁאוּל וַאֲמַר אֲנָא חָזוֹיָא סַק לִקְדָמַי לְבֵית אַסְחֲרוּתָא וְתֵיכְלוּן עִמִּי יוֹמָא דֵין וְאֶשַׁלְּחִינָךְ בְּצַפְרָא וְכֹל דִּי בְלִבָּךְ אֲחַוֵּי לָךְ׃ וְעַל עֵיסַק אַתְנַיָא דְּאַבְדָא לָךְ וְאַתְּ אָתֵיתָא לְמִבְעֵיהוֹן יוֹמָא דֵין דְּנַן תְּלָת יוֹמִין לָא תְשַׁוֵּי יָת לִבָּךְ עֲלֵיהוֹן אֲרֵי אִשְׁתְּכַחָא וּלְמַן כָּל חֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל הֲלָא דִילָךְ וּלְכָל בֵּית אֲבוּךְ׃ וַאֲתֵיב שָׁאוּל וַאֲמַר הֲלָא בַר שִׁבְטָא בִנְיָמִן אֲנָא מִזְּעֵירֵי שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל וְזַרְעִיתִי חַלָּשָׁא מִכָּל זַרְעֲיַת שִׁבְטָא בִנְיָמִן וּלְמָא מַלֵּלְתָּא עִמִּי כְּפִתְגָּמָא הָדֵין׃ וּדְבַר שְׁמוּאֵל יָת שָׁאוּל וְיָת עוּלֵימֵיהּ וְאַעֵילִינוּן לְאַסְחֲרוּתָא וִיהַב לְהוֹן אֲתַר בְּרֵישׁ זַמִּינַיָּא וְאִינוּן כִּתְלָתִין גַּבְרָא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְטַבָּחָא הַב יָת מְנָתָא דִּי יְהַבִית לָךְ דַּאֲמָרִית לָךְ שַׁוִּי יָתַהּ עִמָּךְ׃ וַאֲרִים טַבָּחָא יָת שָׁקָא וְיַרְכֵיהּ וְשַׁוִּי קֳדָם שָׁאוּל וַאֲמַר הָא דְאִשְׁתְּאַר שַׁוִּי קֳדָמָךְ אֱכוֹל אֲרֵי לִזְמַנָא נְטִיר לָךְ לְמֵימַר עַמָּא זַמִּינִית לְשֵׁירוּתָא וַאֲכַל שָׁאוּל עִם שְׁמוּאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא׃ וּנְחַתוּ מִבֵּית אַסְחֲרוּתָא לְקַרְתָּא וּמַלֵּיל עִם שָׁאוּל עַל אִיגָּרָא׃

רדק

כי הוא יברך הזבח. אשר הוא פריס על מזונא. תרגם יונתן ארי הוא פריס על מזונא והוא לשון בוצע בדברי רז״ל בעל הבית בוצע ונקרא המברך תחלה בסעוד׳ בוצע לפי שבוצע הלחם ומברך עליו ופירוש יברך הזבח יברך על הזבח ואף על פי שעל הלחם היה מברך תחלה לפי שעיקר סעודה היה הזבח אמר יברך הזבח או לפי שהזבח היה לו ברכה בפני עצמה כי כשהיו אוכלין זבחי שלמים היו מברכים עליו אשר קבו״ לאכול הזבח וברכת הלחם לא היתה פוטרת של זבח: הקרואים. הקראים והמזומנים לאכול שם כתרגומו זמיניא: כהיום. הכ״ף לאמת הדבר וכן השבעה לי כיום והדומים לו: יוצא לקראתם. יוצא מבית אחד מן העיר לעלות הבמה ופגע בהם: כעת מחר. כעת הזאת למחר וכן תרגם יונתן בעידנא הדין מחר: כי ראיתי את עמי. כתרגומו ארי גלי קדמי עולבנא דעמי: כי באה צעקתו אלי. כי פלשתים היו לוחמים בהם מעת שזקן שמואל ולא היה יכול להוכיחם וחטאו ופלשתים משלו בהם עד ששמו בארצם נציבים וזעקו אל יי׳ ואמרו לשמואל להקים להם מלך להושיעם: ויי׳ ענהו. אמ׳ לו ברוח הנבואה וכן תרגם יונתן ומן קדם יי׳ אתאמר ליה: זה יעצר בעמי. ימלוך כמו יורש עצר יורש מלוכה ונקרא המלך עוצר לפי שעוצר העם שלא ילכו ולא יעשו דבר אלא ברשותו ויונתן תרגם דין יעדי מרוותא מן עמי כלומר יסיר המרות והממשלה מן עמי ואמ׳ זה בעבור פלשתי׳ שהיו מושלים בהם ואמר יעצור כלומ׳ שיעצור פלשתים וימנעם מלהלחם בישראל כמו שאמר והושיע את עמי מיד פלשתים: את שמואל. כמו אל שמואל: אנכי הרואה. לא היה זה חוץ מדרך הענוה כי כיון ששאל לו איזה בית הרואה לא יתכן שלא יענהו ורבותינו ז״ל אמרו כי נכשל בזה הדבר כי היה לו לומר שאל לאחרים או כיוצא בזה אמ׳ לו הקדוש ברוך הוא אתה הוא הרואה אני מודיעך שאין אתה הרואה והיכן הודיעהו בשעה שאמר לו לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי וגו׳ וירא את אליאב אמר לו הקדו׳ ב״ה לא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו: וכל אשר בלבבך אגיד לך. דבר האתונות וזולתו ממה שיש בלבו לשאול: שלשת הימים. לא אמר שלשת ימים על אבדת האתונות אלא על בקשתם וכן תרגם יונתן ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למיבעיהון יומא דנן תלת יומין: ולמי כל חמדת יש׳. בזה הדבר רמז לו דבר המלוכה: ויביאם לשכתה. אל הלשכה ועניינו חדר וזאת הלשכה היתה בית הבמ׳ אשר שם אכלו הקרוא׳ וכן ת״י ואעליכון לבית אסחרות׳: כשלשים איש. הכ״ף היא כ״ף השיעור ר״ל שלשי׳ פחות מעט או יותר מעט: את השוק והעליה. פי׳ ואשר עליה והוא הירך וכן ת״י וירכיה. ובדברי רז״ל מאי והעליה ר׳ יוחנן אומ׳ שוק ואליה ר׳ אליעזר או׳ שוק וחזה ר׳ שמואל בר נחמני אומר שוק ושופי ומאי והעליה דשופי עלוי שוק: ויאמר הנה הנשאר. פי׳ ויאמר שמוא׳ לשאול הנה זאת המנה הנשארת לבדה חלוקה מהמנות האחרות אשר סדרתי לקרואים וזאת המנה אמרתי לטבח להצניעה לבדה לשים לפניך אכול כי למועד הזה הוא שמור לך את זה החלק כשאמרתי לטבח העם קראתי הכן המנות ואמרתי לשמור זה לך החלק כי ידעתי בואך: ויהי

רלבג

והנה הרחיק זה שאול להיות שבטו היותר קטן שבשבטים ומשפחתו הצעירה מכל משפחות בנימן. והנה הביא שמואל את שאול ואת נערו אל הלשכה ולכבוד שאול כבדם יחד הוא ונערו ונתן להם מקו׳ בראש הקרוא׳. וייחד שמוא׳ מנה יפה לשא׳ להור׳ על הגדולה והמלכות ולזה שם לפניו השוק ומה שעליה ואמר לו שהנשאר שלא יוכל לאכול ישים לפניו ל לאכו׳ לנערו או׳ זה או לאמר לפניו מהקרוא׳ והו׳ יותר נכון כי לזמן פזה מהסנה האחרת תמתין ותיחל למלכות שתמלוך על ישראל ואמר העם קראתי. והנה

רדק

ויהי כעלות השחר · בכ"ף: ויעבור לפנינו · שלא ישמע את דברינו: עמוד כיום · ולא את שיעמוד היום בעיר שהרי באותו היום הלך לו שהרי אמר לו ואשלחך ועוד שאמר לו בלכתך היום מעמדי אלא פירוש כיום לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום ופי' עמוד עד שאדבר עמך: את פך השמן · לא היה זה השמן המשחה כי לא היו משוחים ממנו אלא מלכי בית דוד אבל שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: וישקהו · ברדם כל נשיקות הם של תפילות חוץ מג' נשיקות נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים נשיקה של פרישות נשיקה של גדולה ויצק על ראשו וישקהו נשיקה של פרקי' וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו נשיקה של פרישות ותשק ערפה לחמותה ר' תנחומא אומר אף נשיקה של קריבות שנא' וישק יעקב לרחל למה שהיתה קרובתו: הלא כי משחך · מלת הלא תבא במקומות לחזק הדבר ולזרז האחרים וכן הלא שלחתיך הלא שמעת בתי והרומים להם: בלכתך היום · אמרו רבותינו ז"ל היכן מצינו שקבורת רחל בגבול בנימן והלא לא נקברה אלא בבית לחם שנאמר ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם ואין בית לחם אלא חלקו של יהודה שנאמר ואתה בית לחם אפרתה וגו' אלא כך אמר לו עכשיו שאני מדבר עמך הנה הם עם קבורת רחל הנה הם באים ואתה הולך ואתה מוצא אותם בגבול בנימן בצלצח: והנה נטש אביך · פירוש קודם שנמצאו האתונות: אלון תבור · כתרגומו מישור תבור: עולים אל האלהים בית אל · הוא לוז שקראו יעקב בית אל ושם היה המזבח שבנה יעקב ובשעת היתר הבמות היו מקריבים שם ואותו הבית היה קדוש והיו באים שם ישר' באותו הזמן להתפלל בזכות יעקב וכן אמר על זה יעקב יהיה בית האלהים ואף על פי שהדרש יש לו דרך אחרת בזה זה שכתבנו הוא הנראה לפי פשטי הפסוקי' כי בית אל היה מקום קדוש לעולם ומקום מזבח והיו באים להתפלל שם והיה מקום נבואה כמו שאמר וזה שער השמים פי' שער לירד ממנו מה שנגזרין בתחתונים מן השמים ואמר הושע בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו ותרגם יונתן עולים אל האלהים דסלקין למיסגד קדם יי' לבית אל: שתי לחם · תרגם יונתן תרתין גריצן דלחם פירושו חלות לחם: ושלשה ככרות לחם · תרגו' תלתא פיתין דלחם והככרות הם גדולות מן החלות נרא' כי אותו שהיה נושא שלשה ככרות לחם היה נושא גם כן חלות לחם וזכר גם כן הככרות לפי שהם הגדולות ולא זכר הקטנות כי לא יתכן כי אם לא היו נושאים אלא ג' ככרות לחם שיתנו לשאול ונערו שתים ולא ישארו עמהם אלא ככר אחד והם היו שלשה אלא כינס חלות לחם היו נושאים שתים או שלשה ונתנו לשאול ונערו שתי חלות לחם ואחר שזכר ככרות וזכר חלות ידוע הוא שלא יקראו הככרות חלות וכן כתוב בתורה וככר לחם אחת וחלת לחם אחת: גבעת האלהים · תרגם יונתן לגבעת' די בה ארונא דיי' והוא גבעת קרית יערים כי שם היה הארון מיום שהשיבוהו פלשתים עד שהעלהו דוד משם: אשר שם נציבי פלשתים · שהיו פלשתים מושלים בישראל והיו להם נציבים ממונים על ישראל שם וכן גבע בנימן כמו שאמר בדוד כשהיה מושל באדום וישם באדום נציבים והממונה על דבר נקרא נציב שמעמידין אותו עליהם · ואמר לו שמואל כי שם תצלח עליו רוח יי' לשני דברים האחד לפי שהיה שם הארון והשני לפי שהיו שם נציבי פלשתים רמז לו כי הוא יסירם משם ויושיע ישראל מידם: חבל נביאים · תרגם יונתן סיעת ספריא רוצה לומר תלמידים כי תלמידי חכמים נקראו סופרים ואלה היו תלמידי הנביאים הגדולים והתלמידים היו נקראים בני הנביאים והנביאים הגדולים שהיו באותו הזמן מעלי עד דוד היו אלקנה ושמואל וגד ונתן ואסף והימן וידותון: מהבמה · כי שם בקרית יערים היה במה: ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור: כי רוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה: והמה מתנבאים · יתרגם יונתן משבחין כלומר נבואתם היתה שירות ותושבחות לאל כאמרות ברוח הקדש: וצלחה עליך רוח יי' · תעבור ותנוח עליך רוח נבואה: והתנבית · בא על דרך בעלי הה"א: ונהפכת לאיש אחר · רוצה לומר שתהיה לך רוח יתירה ורוח נבואה ושררה וזהו שאמר גם כן ויהפוך לו אלהים לב אחר: כי תבאינה · כתוב בו"ו כמו תבואינה בהיכל מלך שנקראת האל"ף והיו"ד למסך אבל זה נקרא תבאנה בהעלם האל"ף והכתוב והקרי שניהם אחד ושניהם כנוכים בלשון כמו תשובנה ותשובינה: עשה

מסורה

ויעבר ג' בקריא' רפין וסי' אמר לנער ויעבר לפנינו · ויעבר אחד מהנערים · ויעבר עלי מה: דבר אלהים ג' בקריא' וסימ' ואהוד בא אליו · ויהי בלילה ההוא דוד"ה · ואשמיעך את דבר אלהים: קברת ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' נמסר בסדר וישלח: רוח יי' ה' בסיפ' וסי' נמסר בסדר ויקהל: והתנבית ב' חס' א' בליש'

נבואה וסי' וצלחה עליך רוח · ויכל מהתנבות · מדוע נבית בשם יי' · והתנבי חני:

מקרא

וישכמו ויהי כעלות השחר ויקרא שמואל אל שאול הגג לאמר קומה ואשלחך ויקם שאול ויצאו שניהם הוא ושמואל החוצה: המה יורדים בקצה העיר ושמואל אמר אל שאול אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים:

ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי משחך יהוה על נחלתו לנגיד: בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קברת רחל בגבול בנימן בצלצח ואמרו אליך נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתנות ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני: וחלפת משם והלאה ובאת עד אלון תבור ומצאוך שם שלשה אנשים עלים אל האלהים בית אל אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם ואחד נשא נבל יין: ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם: אחר כן תבוא גבעת האלהים אשר שם נצבי פלשתים ויהי כבאך שם העיר ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים: וצלחה עליך רוח יהוה והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר: והיה כי תבאינה האתות האלה לך

(בגליון: ז' כתע' בספ' · הגנה: כ' · ח' והיה תעלתם מ"ל · יו' · כ' מ"ל · ג' רפי' · נ' · נ' · ג' נ' חכ' וא' מ"ל · ל' · כ' לכו · ל' · ה' כתי' כן · כ' כנר לך · ט' נכימן · ל' · ה' ל"פ · ל' חס' · כ' בכל דירמיה · כ' · ל' · ל' · ה' בסיפ' ל' ור' חכ' א' בליש' · יתיר יו"ד)

תרגום

ואקדימו והוה כמסק צפרא וקרא שמואל לשאול לאגרא למימר קום ואשלחינך וקם שאול ונפקו תרויהון הוא ושמואל לברא: אינון נחתין בסיפי קרתא ושמואל אמר לשאול אימר לעולימא ויעיבר קדמנא ועבר ואת קום הכא כיומא דין ואשמעינך ית פתגמא דיי': ונסיב שמואל ית מנא דמשחא ואריק על רישיה ונשקיה ואמר הלא ארי משחך יי' על אחסנתיה למהוי מלכא: במהכך יומא דין מיני מלותי ותשכח תרין גברין עם קבורתא דרחל בתחום בנימן בצלצח ויימרון לך אישתכחא אתניא דאזלת למבעי יתהין והא שבק אבוך ית עיסק אתניא ויציף לכון למימר מה אעביד לברי: ותהך מתמן ולהלא ותיתי עד מישר תבור וישכחונך תמן תלתא גוברין דסלקין למיסגד קדם יי' בביתאל חד נטיל תלתא גדיין וחד נטיל תלת פתין דלחים וחד נטיל גרבא דחמר: ויִשאלון לך לשלם ויתנון לך תרתין גריצן דלחים ותקבל מידיהון: בתר כן תהך לגבעתא די בה ארונא דיי' דתמן איסטרטיגי פלשתאי ויהי כמיעלך תמן לקרתא ותערע סיעת ספריא נחתין מבית אסחרותא וקדמיהון נבלין ותופין וצלצלין וכנרין ואינון משבחין: ותישרי עלך רוח נבואה מן קדם יי' ותשבח עמהון ותשתני לגבר אוחרן: ויהי ארי ייתון אתיא האילין לך

רשי

ויעבור לפנינו · וילך ברחו' ממנו ולא ישמע דברינו ויעבר הנער לפניהם ולשאול אמר ואתה עמד עמדי: עם קבורת רחל בגבול בנימן · והלא קבורת רחל בגבול יהודה בבית לחם אלא עכשיו הם בקבורת רחל וכשתפגע בהם תמצאם בגבול בנימן בצלצח כך שנויה בתוספתא דסוטה בצלצח בל לנת של הב"ה שהוא צח ואדום והיא ירושלם: ודאג לכם · ידאג עליכם כל לשון דאגה לשון יראה דוטו"ר בלע"ז: אלון תבור · מישור תבור: גבעת האלהים · גבעת קרית יערים אשר עכשיו ארון האלהים שם: נציבי פלשתים · סרדיוטות שמינו על ישראל שהיו רודין בהם ומושיבין נציבים בערי ישראל: חבל נביאים · סיעת ספריא חבל סיעה וכן חבלי שאול שנוי מסרית רשיען אקפוני: מהבמה · מבית אסחרות': כי תבאנה האותו' האלה לך · ותדע כי דברי אמת וכשם שבאו לך אותות הללו כך יתקיים דבר המלוכה: עשה

רלבג

והנה לקח שמואל פך השמן ויצק על ראש שאול למשחו למלך על ישר' ונתן לו אותות כדי שיאמין כי המלוכה תהיה לנו והאות היותר חזק מהם הוא ההפך לב לאחר והתנבאו עם נביאי' והוא לא נבא קודם זה להיות לו יד ושם בנבואה: ותני

עשה לך אשר תמצא ידך. כלומר כל מה שתרצה לעשות עשה כי האלהים עמך ויש לפרש כי רמז לו בזה הדבר על מלחמת נחש העמוני ויונתן תרגם אתקן לך מאני מלכותא: שבעת ימים תוחל. פי׳ מיום הפרדי ממך בגלגל וזה היה אחר חידוש המלוכה כי בחידוש המלוכה שניהם באו הגלגל יחד עם כל ישראל ואחר שדבר שמואל דברית הלך לו ובחר לו שאול שלשת אלפים ויתר העם שלח לאוהליו ומיום שנפרד שמואל משאול שם בגלגל אמר לו שיוחל לו שבעת ימים עד שיבא אליו ושאול לא יצא מן הגלגל אלא היה שם מחדוש המלוכה עד שעת המלחמה כמו שאמר ושאול עודנו בגלגל ומה שאמר לו זה הדבר עתה ולא המתין לו עד שיהיו בגלגל ויפרד ממנו שיאמר לו אז שבעת ימים תוחל עד בואי אליך מפני שעתה כשדבר לו בדבר המלוכה רמז לו בזה הדבר אם תתקיים לו המלוכה אם לאו כי זו היא מצוה ראשונ׳ שצוהו ואם יעמוד בה תתקיים בידו המלוכ׳ ואם לאו לא תתקיים לפיכך אמ׳ והודעתי לך את אשר תעשה כלומר אז אודיע אותך מה יהיה ממלכותך: מאתמול. בחירק האלף ודגש התי״ו: ומי אביהם. תרג׳ יונתן ומאן רבהון וכן הוא הפירו׳ מי המלמד את הנביאים ומשרה עליהם רוח נבואה ואין לתמוה בזה כי הקדוש ברו׳ הוא המלמד את הנביאים מלמד גם כן זה. ויש מפרשים אביהם כמשמעו לפי שאמרו מה זה היה לבן קיש אמרו ואלה הנביאים מי אביה׳ וכי מאביהם היה להם הנבואה שאתם תמהים על בן קיש: על כן היתה למשל. פירו׳ זאת האמירה היית׳ למשל מהיום ההוא ומעלה כשהיה אדם שפל עולה במעלה היה אומר הגם שאול בנביאים: מהתנבות. בא על דרך בעלי הה״א: ויבא הבמה. כי הנביאים מצאוהו חוץ לבמה וכשכלה מהתנבות עמה׳ בא לבית הבמ׳: ויאמ׳ דוד שאול אליו: אולי מצאו שם בבית הבמה׳ או קצר הכתוב והלך לו שאול אל עירו ומצאו דודו תחלה ושאל אותם על דרכם: לא הגיד לו. אולי מתוך צניעות שהיתה בו: ויצעק שמואל. כמו ויאסף ולפי שהאסיפה והקבוץ על ידי הצעקה יבא בזה הלשון: אל יי׳ המצפה. כמו שפי׳ בספר יהוש׳ ובספר שופטי׳ הטעם למה היה מנהג ישראל להקבץ במצפה ושם היה מזבח ובית התפלה: כה אמר. מתחילה כששאלתם מלך אמר לכם זה: ותאמרו לו. יש מפרשים כמו לא באל״ף כי אותיות אה״וי מתחלפות והנכון כמשמעו כמו שת״י ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אילהין מלכא תמני עלנא והוא הוסיף בו מלת לא באל״ף כמו שאמר בחדוש המלוכה ותאמרו לא כי מלך ימלך עלינו: התיצבו לפני יי׳. לפי שאם היה אומר להם שמואל שאול ימלוך עליכם היו מקנאים שאר השבטים אם לא היה נלכד על ידי אורי׳ ותומי׳ וזהו לפני יי׳ שהיה שם כהן ואורים ותומים והיו שואלים בהם על הדרך שפירשנו בדבר פלגש בגבעה ואפשר שהביאו שם את הארון: וילכד

רשי

עשה לך אשר תמצא ידיך. אתקין לך מאני מלכות׳ והכן לך טכסיסי המלכים כמה שתוכל: וירדת לפני הגלגל. ולאחר שתמלוך תרד הגלגל לפני קודם שארד אני: והנה אנכי יורד אליך. לסוף שבעת ימים שתרד אתה: תחל. תמתין: לב אחר. רוח גבורת מלכות: ומי אביה׳. מה תימה לך בדבר מי אביהן של נביאים וכי נבואה ירושה היא: ואת דבר המלוכה לא הגיד. דרך צניעות הית׳ בו: וילכד

רלבג

ומי אביהם. רוצה לו׳ שאין ענין הנבואה והשלמות מגיע מהאב לבן ולזה יתכן שיהיה הבן נביא ואף על פי שאביו אינו נביא: וכבר ישאל שואל איך היו שם כל כך נביאי׳ וכבר נזכ׳ במה שקדם כי דבר יי׳ היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. ואפשר שנאמ׳ כי הפרש יש בין זה הזמן ובין הזמן שהתחי׳ שמוא׳ להתנב׳ ועל כן אפשר שנאמר בהתרת זה הספק כי זה היה בעת ההיא שהתחי׳ שמוא׳ להתנב׳ ואמנם עתה רבו הנביאי׳ אם מצד מה שלמד אתם שמואל והביאם אל השלמות אם לסבה אחרת: ויקרב שמואל. והנה על פי הגורל נפלה המלוכה לגורל שאול: והנה

עשה לך ז׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר בהעלתך: כי האלהים ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה. וזהו כי תבאנה האתות האלה. ויאמר נתן אל דוד דד״ה. מענה בשמחת לבו. כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן. ויזבחו ביום ההוא: והנה אנכי ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בריש סדר ויצא: בנביאים

עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך: וירדת לפני הגלגל והנה אנכי ירד אליך להעלות עלות לזבח זבחי שלמים שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה: והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך לו אלהים לב אחר ויבאו כל האתות האלה ביום ההוא: ויבאו שם הגבעתה והנה חבל נבאים לקראתו ותצלח עליו רוח אלהים ויתנבא בתוכם: ויהי כל יודעו מאתמול שלשם ויראו והנה עם נבאים נבא ויאמר העם איש אל רעהו מה זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים: ויען איש משם ויאמר ומי אביהם על כן היתה למשל הגם שאול בנבאים: ויכל מהתנבות ויבא הבמה: ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אן הלכתם ויאמר לבקש את האתנות ונראה כי אין ונבוא אל שמואל: ויאמר דוד שאול הגידה נא לי מה אמר לכם שמואל: ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתנות ואת דבר המלוכה לא הגיד לו אשר אמר שמואל: ויצעק שמואל את העם אל יהוה המצפה: ויאמר אל בני ישראל כה אמר יהוה אלהי ישראל אנכי העליתי את ישראל ממצרים ואציל אתכם מיד מצרים ומיד כל הממלכות הלחצים אתכם: ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרתיכם ותאמרו לו כי מלך תשים עלינו ועתה התיצבו לפני יהוה לשבטיכם ולאלפיכם: ויקרב שמואל את כל שבטי ישראל וילכד שבט בנימן:

עביד לך מני מלכותא ארי מימרא דיי בסעדך: ותיחות קדמי לגילגלא והא אנא נחית לותך לאסקא עלוון ולנכסא נכסת קודשין שבעא יומין תוריך עד מיתי לותך ואחוי לך ית דתעביד: והוה כד אתפני כיתפיה למיזל מלות שמואל ושני ליה יי לבא אוחרנא ואתאה כל אתיא האילין ביומא ההוא: ואתו לתמן לגיבעתא והא סיעת ספריא לקדמותיה ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי ושבח ביניהון: והוה כל דידע ליה מאיתמלי ומדקמוהי וחזו והא עם ספריא משבח ואמר עמא גבר לחבריה מא דין הוה לבר קיש האף שאול בספריא: ואתיב גברא מתמן ואמ׳ ומן רבהון על כן הות למתלא האף שאול בספריא: ופסק מלשבחא ועל לבית אסחרותא: ואמר אח אבוהי דשאול ליה ולעולימיה לאן אזלתון ואמר למבעי ית אתניא וחזינא ארי לא אשכחנא ואתינא לות שמואל: ואמר אח אבוהי דשאול חוי כען לי מה אמר לכון שמואל: ואמר שאול לאח אבוהי חואה חוי לנא ארי אשתכחא אתניא ועל עיסק מלכותא לא חוי ליה די אמר שמואל: וכנש שמואל ית עמא לקדם יי למצפיא: ואמר לבני ישראל כידנן אמר יי אלהא דישראל אנא אסיקית ית ישראל ממצרים ושיזבית יתכון מידא דמצראי ומיד כל מלכותא דדחקין יתכון: ואתון יומא דין קצתון בפולחנא דאלהכון דהוא פריק לכון מכל בישתיכון ועקתכון ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אילהין מלכא תמני עלנא וכען איתעתדו קדם יי לשיבטיכון ולאלפיכון: וקריב שמואל ית כל שבטיא דישראל ואיתאחד שבטא דבית בנימן:

ח׳ וסי׳ הגם שאול. ושל אחריו. על כן יאמרו. וישאל שאול. חצנתי בנביאים: דודו ח׳ מלאים וסי׳ נמסר בספר שפטים סוף סימן ט׳:

רדק

וילכד שאול · מקרא קצר כי קודם לכן הקריב משפחת המטרי לגברים ואז נלכד שאול: הבא עוד הלום איש · כלו׳ אם בא עדיין הנה שאול: אל הכלים · כמו בכלים כלומר בין כלי העם הבאים שם שנתנו כליהם בבית אחד והוא נחבא בין הכלים הה׳ שהיה בורח מן השררה ובא אל במקום בית השמוש כמו ואל הארון יתן את הע״ ותכמו ובארון · ובדרש אל הכלים באורים ותומים אמר שאול שמא איני הגון למלכות עד ששאלו באורים ותומים: הראיתם · בדגש הרי״ש שלא כמנהג וכן הראיתם כי שלח בן המרצח הזה: כי אין כמוהו · כי אדם בעל קומה וצורה נאה יאות למלוכה ויראו העם אותו יותר: יחי המלך · תרגם יונתן יצלח מלכא: משפט המלוכה · חק המלוכ׳ על העם כמו שכתו׳ למעלה: וינח לפני יי׳ · בארון הניחו: וגם שאול הלך לביתו · להודיע שהלך לו לביתו כבתחילה כיון שראה שלא היה מקובל ומרוצה לכל ישראל הלך לביתו ולא התנהג עדיי׳ כמשפט מלך: אשר נגע אלהים בלבם · שנתן אלהים בלבם לרצות לו ויונתן תרגם ואזלו עמיה קצת מן עמא גברין ד דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם יי׳ בלבהון ויונית פ פירושו ובני בליעל שאמר אחר כן: ולא הביאו לו מנחה · כמו שהוא מנהג שמביאי׳ מנחה למלך ביום שהוקם מלך ויונתן תרגם ולא אתו למשאל בשלמיה: עין ימין · ענין השמיכות רוצה לומר עין כל הימין ופי׳ הפסוק כמשמעו ויש בו דרש אמר להם כתוב הביאו ספר תורה שהוא עין ימינכם ואעקר מתוכו לא יבא עמוני בקהל יי׳: בא אחרי הבקר · כמו שאמר למעלה וגם שאול הלך לביתו כמו שפירשתי והיה מתעסק בצרכי ביתו והיה בא אחרי הבקר עם האכרים: ותצלח רוח אלהים · רוח גבורה וכן תרגם יונתן ושרת רוח גבורא מן קדם יי׳ על שאול: בשמעו · כתיב בב׳ יו״ד וקרי כ״ף והענין אחד: ואחרי שמואל · לפי שלא קבלו אותו כולם למלך אמר ואחרי שמואל מי שלא ירצה לבאת אחרי יבא אחרי שמואל כדי שיהיו זריזים לבאת: בבזק

רשי

וילכד שאול · אף על פי שלא היה שם כשנפל הגורל עליו שהיו כותבין שמם באיגרות ונותנין בקופסא והנביא מכניס ידו ונוטל איגרת אחת: נחבא אל הכלים · בבית שנתנו שם הבאים כליהן שהיה בורח מן הגדולה ומדרש אגדה רבי תנחומא אל הכלים באורים ותומים אמר שמא איני ראוי לגדולה עד ששאלו באורי׳ ותומים ושם עלה בידו: אשר נגע אלהים · גברין דחלי חטאה דאיתיהב ד דחלא מן קדם יי׳ בלבהון: כל עין ימין · כמשמעו ומדרש אגדה הביאו לי ספר תורתכ׳ שכתו׳ במין וֹאמר פנה · על שכתו׳ בו לא יבא עמוני ומואבי: חרפה · גידוף: אחרי הבקר · אחר זמן מועד ביאת הבקר מן השדה: לבקרו · לבהמותיו: ויפקדם

הראיתם ג׳ בקריאה ודגשים וסי׳ הראיתם אשר בחר בו יי׳ · הראיתם האיש העלה · כי שלח בן המרצח הזה: וינח ז׳ דגשין בקריאה וסי׳ נמסר בסדר קרח וביהושע סוף סימן כ״א: בלבם ט׳ בקריא׳ וסי׳ במסרה רבתא: העמוני ה׳ מלאים כליש׳ בקריא׳ וסי׳ ויעל נחש העמוני · ושל אחריו · ויאמר אלהם נחש · לא יבא עמוני

ויקרב את שבט בנימן למשפחתו ותלכד משפחת המטרי וילכד שאול בן קיש ויבקשהו ולא נמצא: וישאלו עוד ביהוה הבא עוד הלם איש ויאמר יהוה הנה הוא נחבא אל הכלים: וירצו ויקחהו משם ויתיצב בתוך העם ויגבה מכל העם משכמו ומעלה: ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו יהוה כי אין כמהו בכל העם וירעו כל העם ויאמרו יחי המלך: וידבר שמואל אל העם את משפט המלכה ויכתב בספר וינח לפני יהוה וישלח שמואל את כל העם איש לביתו: וגם שאול הלך לביתו גבעתה וילכו עמו החיל אשר נגע אלהים בלבם: ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש:

יא ויעל נחש העמוני ויחן על יביש גלעד ויאמרו כל אנשי יביש אל נחש כרת לנו ברית ונעבדך: ויאמר אלהם נחש העמוני בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל עין ימין ושמתיה חרפה על כל ישראל: ויאמרו אליו זקני יביש הרף לנו שבעת ימים ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל ואם אין מושיע אתנו ויצאנו אליך: ויבאו המלאכים גבעת שאול וידברו הדברים באזני העם וישאו כל העם את קולם ויבכו: והנה שאול בא אחרי הבקר מן השדה ויאמר שאול מה לעם כי יבכו ויספרו לו את דברי אנשי יביש: ותצלח רוח אלהים על שאול בשמעו את הדברים האלה ויחר אפו מאד: ויקח צמד בקר וינתחהו וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יעשה לבקרו ויפל פחד יהוה על העם ויצאו כאיש אחד:

תרגום

וקריב ית שיבטא דבנימן לזרעיתיה ואיתחדת זרעית מטרי ואתחד שאול בר קיש ובעוהי ולא אישתכח: ושאילו עוד במימרא דיי האית עוד הכא גברא ואמר יי הא הוא טמיר במניא: ורהטו ודברוהי מתמן ואיתעתד בגו עמא ורם מכל עמא מכתפיה ולעילא: ואמר שמואל לכל עמא החזיתון די איתרעי ביה יי ארי לית דכותיה בכל עמא ויביבו כל עמא ואמרו יצלח מלכא: ומליל שמואל עם עמא ית נמוסא דמלכא וכתב בספרא ואצנע קדם יי ושלח שמואל ית כל עמא גבר לביתיה: ואף שאול אזל לביתיה לגיבעתא ואזלו עמיה קצת מן עמא דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם יי בלבהון: ובני רישעא אמרו במה יפרקיננא דין ושטוהי ולא אתו למשאל בשלמיה והוה כשתיק:

וסליק נחש מלכא דבני עמון ושרא על יבש גלעד ואמרו כל אנשי יבש לנחש גזר לנא קיים ונפלחינך: ואמר להון נחש מלכא דבני עמון בהדא אגזר לכון במיקר לכון כל עינא דימינא ואשוינה חסודא על כל ישראל: ואמרו ליה סבי יבש אוריך לנא שבעא יומין ונשלח איזגדין בכל תחום ישראל ואם לית דפריק יתנא וניפוק לותך: ואתו איזגדיא לגבעתא דשאול ומלילו פתגמיא קדם עמא וארימו כל עמא ית קליהון ובכו: והא שאול אתא בתר תוריא מן חקלא ואמר שאול מה לעמא ארי בכן ואשתעאו ליה ית פיתגמי אנשי יבש: ושרת רוח גבורא מן קדם יי על שאול כד שמע ית פתגמיא האילין ותקיף רוגזיה לחדא: ונסיב פדן תוריא והדמיה ושלח בכל תחום ישראל ביד אזגדיא למימר דליתוהי נפיק בתר שאול ובתר שמואל כדין יתעביד לתוריה ונפל זיעא מן קדם יי על עמא ונפקו כגברא חד:

רלבג

והנה היה גבוה מכל העם משכמו ומעלה · והנה דבר שמואל אל העם את משפט ה המלוכ׳ ר״ל הכח שיש למלך על עמו והעונש הראוי למי שימרה את פיו וכתב זה בספר והניחו לפני יי׳ ר״ל אצל ארון ה׳ כדי שימצא שם תמיד · וידמה שכבר כבדוהו והלכו עמו והביאו לו מנחה רבים מישראל · והרשעים בזו שאול ואמרו מה יושיענו זה ועל צד הבזיון גם לא הביאו לו מנחה והיה שאול בכל זה מחריש ולא רצה להוכיחם על זה · אחר זה עלה נחש העמוני וחנה אצל יבש גלעד להלחם עם ישר׳ ולירא׳ם ממנו אמרו לו יושבי יבש גלעד ש שיכרות להם ברית ויעבדוהו ר״ל שיהיו לו למס והוא לאכזריותו לא הסכי׳ לקחת מהם מס אלא שינקר להם כל עין ימין להשים זה הענין חרפה על כל ישראל שלא יתלכו ו הלכו ויבטרכו לכרות ברית עמו וזה האופן אשר בו מהזרות ו והקושי הרבה · ולקחו ממנו זמן שבעת ימי׳ לשלוח זה בכל גבול ישר׳ לראות אם ימצאו עזר ואם לא ימצאו ו יצאו אליו ויעשה בהם כרצונו · והנה הסכים בזה נחש כי דעתו היה להלחם עם יש׳ ולקחת את ארצם אם יוכל.

והנה

ומואבי · צלק העמוני דד״ה · וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דעזרא · ונמסר בתצא: ואם אין ג׳ בקריאה וסי׳ ואם אין לאיש גואל להשיב · ואם אין מושיע · ואם אין לך לשלם:

רשי

ויפקדם בבזק. רבותינו אמרו בשברי חרסים · לשון אחר בבזק באבנים שנטל מכל אחד אבן ומנאם כמו ויפקדם בטלאים שנטל מכל אחד טלה ומנאם בהם כמו שהיו מונים אותם בחצאי שקלים ותרגו' כברור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא · ובילמדנו ויספרם בטלאים כד איכון מסכיכין באולין בזקייא כד איכון עתירי' באולין אימריא · לשון אחר בבזק שם מקום שם הנזכר בספר שופטי' וימצאו את אדוני בזק בבזק: מי האומר. בלשון בזיון: שאול ימלוך עלינו תנו אותם ונמיתם. ימלוך עלינו בתמיה: ויאמר שמואל ונחדש שם המלוכה. לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר ועתה נתרצו כולם: ואני זקנתי ושבתי. אמרו רבותינו זקנה קפצה עליו כדאיתא במס' תענית: את שור מי לקחתי · לעבודתי: וחמור מי לקחתי. כשהייתי הולך מעיר לעיר לשפוט אותם על עסקי' צרכיהם הייתי הולך על החמו' משלי והיה לי ליטול משלה': ואת מי רצותי · כל לשון מרוצה הסמוך לעושק לשון עשוק ורצוץ הוא חומס דלים ורוצץ: ואעלים

רדק

בבזק. שם מקום וכבר פירשנו בו פירוש אחר בספר מכלל שהוא כמו באבנים כלומר שלקח אבן מכל אחד ולא ידע בזה מספרם ותרגום כברור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא · ובמדרש ויפקדם בבזק ויספרם בטלאים כד איכון מסכיכין באולין בזקייא כד איכון עתירין באולין אמריא: כחם השמש. כתי' בבי"ת וקרי בכף והענין אחד: באשמורת הבקר. משלש משמרות שמחלקים הלילה הם השומרים כמו שנאמר בדבר גדעון ושאול בא אל מחנה עמון באשמורת השלישית שהיא אשמורת הבקר: ויכוכו. הוי"ו כוי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו והדומים לו כלומר מה שנשארו מהם שלא הכום כי כפוכו הנה והנה: שנים יחד. כתרגומו תרין דערקין כחדא: שאול ימלוך עלינו. בתמיהה וי"ת מא דין דמבסר למימר לא כשר שאול למימלך עלנא: ונחדש שם המלוכה. לפי שבפעם הראשונה מקצתם בזוהו ואמרו מה יושיענו זה עכשיו נתרצו כלם מפני התשועה שבאה על ידו במלחמת נחש ואמר שמואל לחדש המלוכה בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחלה כשבאו לארץ לפיכ' היו מכבדי' אותו המקו' אע"פ שעתה לא היה שם כי בנוב היה: זקנתי ושבתי. השיבה יותר מהזקנה ואמרו רבותינו ז"ל כי קפצה עליו זקנה כי לא היה אלא בן חמשים ושתים שנה כשמת ולפי שלא יאמרו עליו ולא ירכנו העם שמת בקצר ימים קפצה עליו זקנה כדי שיראה זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו והוא בחר מיתתו כדי שלא ימות שאול בחייו ונ"ב שנה של שמואל א' אמרו כי כשהתפללה חנה אותו היום כתמנה עלי שופט אולי קבלה היתה אבלם זה כי מן הפסוקי' לא ראינו זה כי אפשר שעדיין לא היה שופט עלי אבל היה כביא וכהן גדול בשילה ולאחר זמן כתמנה שופט ואם כן הוא שבאותו היום נתמנה שופט ימצא לפי זה שלא היה שמואל אלא בן נ"ב שנה שהרי עלי שפט את ישרא' ארבעי' שנה ומת ביום שנלה הארון והיה שבעה חדשים בשדה פלשתים והיה בקרית יערים עשרים שנה ודוד העלה אותו מקרית יערים אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה יחסרו מעשרים שנה שבע שני' של דוד נשארו שלש עשרה לשמואל וארבעים של עלי הרי נ"ג צא מהם שנה אחת לעבורן שנאמר ויהי לתקופות הימי' וגו' הרי חמשים ושנים: ובני הנם אתכם. לאמר תצטרכו להם בדברי' התורות והדינין שקבלו ממני: לקחתי. כלומ' למלאכתי: ואת מי עשקתי · בממון: את מי רצותי. בגופו וכן עשוק ורצוץ ויונתן תרגם ית מאן עשקית וית מאן אנסית ורז"ל דרשו עשקתי באונס רצותי ברצון כלומר כי אפילו ברצונו לא לקח ממונו ולדבריה' יהיה רצותי מן רצון אע"פ שאינו משרשו: כופר · להטות הדין: ואעלים

ויאמרו ו' ר"פ בטעם גריש וסי' הבה נבנה · הבה נלבנה · אבל אשמים · לכו ונפילה גורלות דיונה · למלכים הבאים · ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו: וישמחו ג' קמץ וסי' ויגידו לאנשי יביש וישמחו · ויהי כראות כל העם · ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים דעזרא: ואני זקנתי ושבתי ט' פסוקים אית בהון תרתין

וַיִּפְקְדֵם בְּבָזֶק וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וְאִישׁ יְהוּדָה שְׁלֹשִׁים אָלֶף: וַיֹּאמְרוּ לַמַּלְאָכִים הַבָּאִים כֹּה תֹאמְרוּן לְאִישׁ יָבֵישׁ גִּלְעָד מָחָר תִּהְיֶה־לָכֶם תְּשׁוּעָה בְּחֹם הַשָּׁמֶשׁ וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּידוּ לְאַנְשֵׁי יָבֵישׁ וַיִּשְׂמָחוּ: וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי יָבֵישׁ מָחָר נֵצֵא אֲלֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָּנוּ כְּכָל־הַטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם: וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּשֶׂם שָׁאוּל אֶת־הָעָם שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיָּבֹאוּ בְתוֹךְ־הַמַּחֲנֶה בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּכּוּ אֶת־עַמּוֹן עַד־חֹם הַיּוֹם וַיְהִי הַנִּשְׁאָרִים וַיָּפֻצוּ וְלֹא נִשְׁאֲרוּ־בָם שְׁנַיִם יָחַד: וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל מִי הָאֹמֵר שָׁאוּל יִמְלֹךְ עָלֵינוּ תְּנוּ הָאֲנָשִׁים וּנְמִיתֵם: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לֹא־יוּמַת אִישׁ בַּיּוֹם הַזֶּה כִּי הַיּוֹם עָשָׂה־יְהוָה תְּשׁוּעָה בְּיִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם הַמְּלוּכָה: וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד:

יב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם לְכֹל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ: וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה: הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ אֶת־שׁוֹר מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר

ומנינון בבזק והוו בני ישראל תלת מאה אלפין ואנש יהודה תלתין אלפין: ואמרו לאיזגדיא דאתו כדין תימרון, לאנש יביש גלעד מחר תהי לכון פורקנא במיחם שימשא ואתו איזגדיא וחויאו לאנשי יביש וחדיאו: ואמרו אנשי יביש מחר ניפוק לותכון ותעבדון לנא ככל דתקין בעיניכון: והוה ביומא דבתרוהי ומני שאול ית עמא תלתא משרין ועלו בגו משריתא במטרת צפרא ומחו ית בני עמון עד מיחם יומא והוו דאישתארו ואיתבדרו ולא אישתארו בהון תרין דערקין כחדא: ואמר עמא לשמואל מא דין די מבסר למימר לא כשר שאול למימלך עלנא איתו גבריא ונקטלינון: ואמר שאול לא יתקטיל גבר ביומא הדין ארי יומא דין עבד יי פורקנא בישראל: ואמר שמואל לעמא איתו וניזיל לגילגלא ונחדת תמן מלכותא: ואזלו כל עמא לגילגלא ואמליכו תמן ית שאול קדם יי בגלגלא ונכיסו תמן נכסת קודשין קדם יי וחדי תמן שאול וכל אנשי ישראל עד לחדא: ואמר שמואל לכל ישראל הא קבילית למימריכון לכל די אמרתון לי ואמליכית עליכון מלכא: וכען הא מלכא מדבר בריש‍יכון ואנא קשישית וסבית ובניהא אינון עמכון ואנא הליכית קדמיכון מזעירי עד יומא הדין: הא עד די אנא קיים אסהידו בי קדם יי וקדם משיחיה ית תורא דמן דברית וחמרא דמן שחרית וית מן עשקית וית מן אנסית ומיד מן קבילית ממון דשקר

מלין ופתרונן חד וסי' ואני זקנתי ושבתי · כי עשית משפטי ודיני · עדי ושהדי במרומים · פרא חפשי ומוסדות ערוד · עד זקנה אני הוא ועד שיבה · עצמיו אפיק נחושה גרמיו · גם שב גם ישיש בנו · דין ומשפט יתמכו · שמחה וששון ליהודים: את שור מי לקחתי ה' פסוקים תלשין ופסקי' בקריאה וסי' אל אלהים יי · את שור מי לקחתי · וידבר אחאב אל נבות · וישלח חזקיה אל מלך אשור · אתן לגוג מקום שם קבר בישראל · ויקהל דוד את כל שרי ישראל · וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך דו"ה · קימו וקבלו היהודים: ואת מיד בקריאה וסי' נמסר בישעיה סימן כ"ח:

ו' כטעם ר"פ · ט' · כחם ק' · נ' · נ' · ל' · ב' ויהי · ל' · ל' · י' · ח' תס' · נ' תס' · ל' · ג' תס' · ח' תלשין בפסקין ד'

כחם לא מילין כתיב ב' וקריין כ'

זקנתי ושבתי ט' פסו' אית בהון תרתין מלי' ופתרונן חד

רלבג

והנה באו הדברים עד שאול וסבב שאספו כל ישרא' להלחם עם נחש. והכו את עמון מכה רבה והנשארים נפוצו ונתפזרו אנה ואנה עד שלא נשארו בהם שנים יחד: לא יומת איש ביום הזה. יתכן שאחר היום ההוא המיתום או אמ' שאול לא יומת איש בזה הזה על צד התחבולה למלט האנשים ההם מיד ישראל להראות להם שדעתו להמיתם אחר היום ההוא. ואולי לזאת הסבה סבב שמואל לחדש המלוכה בגלגל כאילו הראה שעד עתה לא היה מלך בשלמות. ואמר לפני יי' בגלגל כי שם בנו מזב' וזבחו בו ובראשונ' היה שם המשכן כמו שנזכר בספר יהושע בתחלתו · ואחר זה השתדל שמוא' להביא את ישר' ומלכם אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו ממנה וזכר להם תחלה שכל ימיו הנהיגם בדרכי התורה מאין כשא פנים לאדם ולא לקחם שום דבר לא על צד העושק ולא באופן אחר והעיד להם זה בפני יי' ובפני שאול כאילו יהיה השם יתעלה עד ביניהם על זה ושאול משיחו עד שהם הודו שהאמת כן הוא כמו שאמר שמואל: והנה

רדק

ואעלים עיני בו. אם יבוא לומר בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב כן פירשו אדוני אבי ז"ל ויונתן פירש לענין הדין וכן תרגם ומיד מאן קבילית ממון לשקר וכבשית עיני מניה בדינא ואתיב לכון: ויאמר עד. כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמר בלשון יחיד ורבותינו ז"ל אמרו כי בת קול יצאה ואמרה עד אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם מעידין עליו על מה שגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר וזה אחד משלשה מקומות ש שהופיע רוח הקדש בבית דין שלמטה: אשר עשה את משה ואת אהרן. אשר הגדילם ולמדם וכן ואת הנפש אשר עשו בחרן ו"ת דיעבד גבורן על ידי משה ואהרן. וטעם הפסוק הזה על אשר הקדים עד יי' כלומר אשר עשה את משה ואת אהרן לגאולתכם ועל ידם העלה את אבותיכ' מארץ מצרי' הוא יהיה עד ביני וביניכ': ואשפטה אתכ'. כלומר אהיה נשפט עמכם לפני ה' ביניכם ובין יי' כי הוא עשה עם אבותיכם ועמכם צדקות ואתם עשיתם רעות: כאשר בא יעקב מצרי' ויזעקו. דרך קצרה דבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה ל לזעוק עד כאשר בא יעק' מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו עם ויקם מלך חדש על מצרים וגזר על ישראל גזירות וזעקו אל יי': ויושיבום במקום הזה. והנה משה ואהרן מתו מעבר לירדן ואיך הושיבו אותם במקום הזה אלא שהוכיחו אותם ולמדום ללכת בדרך יי' ולפיכך נכנסו ל לארץ והריהם כאילו הושיבום במקום הזה: ויאמר חטאנו: ויאמ' כתיב וקרי ויאמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: ירובעל. הוא גדעון: ואת בדן: הוא שמשון וכת' ופירוש בדן בן דן כימן משפחת הדני היה ואף ע"פ שהיה אחר יפתח הקדימו ליפתח לפי שהיה גדול ממנו: ואת שמואל. ואותי היה לומר אלא כי כן מנהג הלשון ב במקומות כמו נשי למך ושמ משה אמר עלה אל יי'. ובדרש אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאי' מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא שנא' וישלח יי' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ואותי לא אמ' אלא ושמואל לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא: אשר בחרתם אשר שאלתם. האלף בשגול וכן אלה שאלתם עוברי דרך: נתן יי' עליכם מלך. פי' להושיעכם אם תיראו את יי': ובאבותיכם

רשי

ואעלים עיני בו. כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון: ואשיב לכם. כל מה שתאמרו: ויאמ' עד. בת קול יצאת ואומרת עד וזה אחד משלש' מקומות שהופיעה רוח הקדש בבית דין של מטה כדאיתא במסכת מכות: אשר עשה את משה ואת אהרן. להיות נכונים לשליחותו להוציא אבותיכם ממצרים: ואשפטה אתכם. אתווכח עמכם: ירובע'. זה גדעו': בדן. זה שמשון שמשבט דן בא הרי שלשה קלי עולם עם שלש' חמורי עולם משה ואהרן ושמוא' לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו כאילו הוא א אביר שבאבירים: והייתם גם אתם. ותתקיימו לאורך ימי' גם אתם גם המלך: והיתה

מוציאו י"ב וסי' נמסר בסוף אמור וביהושע סימן ו': בדן ד' בקריאה וסי' את ירבעל ואת בדן. וישם את האחד בדן. עגלי הזהב. ובני אולם בדן: אם ו' ראשי פסו' בספרא וסי' אם כה יאמרו: אם יוכל להלחם אתו. אם תראו את יי'. אם פקד יפקדני אביך. אם כה יאמר טוב שלום לעבדך. אם יחטא איש לאיש:

ואעלים עיני בו ואשיב לכם: ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה: ויאמר אליהם עד יהוה בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד:

ויאמר שמואל אל העם יהוה אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבתיכם מארץ מצרים: ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יהוה את כל צדקות יהוה אשר עשה אתכם ואת אבותיכם: כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבתיכם אל יהוה וישלח יהוה את משה ואת אהרן ויוציאו את אבתיכם ממצרים וישיבום במקום הזה: וישכחו את יהוה אלהיהם וימכר אתם ביד סיסרא שר צבא חצור וביד פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בם: ויזעקו אל יהוה ויאמר חטאנו כי עזבנו את יהוה ונעבד את הבעלים ואת העשתרות ועתה הצילנו מיד איבינו ונעבדך: וישלח יהוה את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ויצל אתכם מיד איביכם מסביב ותשבו בטח: ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי מלך ימלך עלינו ויהוה אלהיכם מלככם: ועתה הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם והנה נתן יהוה עליכם מלך: אם תיראו את יהוה ועבדתם אתו ושמעתם בקולו ולא תמרו את פי יהוה והיתם גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחר יהוה אלהיכם:

ל' · ל' · ל' · י"ג סבי' ויאמרו · ל' · ל' · ר"נ מ"ל ו"א חסר · י"ב · ל' · כו"ל מ"ל ב"מח חסר · ויאמרו ק' · ד' ל' · ב' ויראו כל העם ל' · כו"ל חכ' ב"מח · ב' עוברי דרך · ב' וכחת אלה · ל' וחסר יוד' מתרי' הית תם ג'

וכבשית עיני בדינא מניה ואתיב לכון: ואמרו לא עשקתנא ולא אנסתנא ולא קבילתא מיד אנש מדעם: ואמר להון סהיד מימרא דיי בכון וסהיד משיחיה יומא הדין ארי לא אשכחתון בידי מדעם ואמרו סהיד:

ואמ' שמואל לעמא יי דעבד גבורן על ידי משה ואהרן ודאסיק ית אבהתכון מארעא דמצרים: וכען איתעתדו ואתוכח עמכון קדם יי ית כל זכוות דיי דעבד עמכון ועם אבהתכון: כד על יעקב למצרים וזעיקו אבהתכון קדם יי ושלח יי ית משה וית אהרן ואפיקו ית אבהתכון ממצרים ואותיבינון באתרא הדין: ואיתנשיאו ית פולחנא דיי אלההון ומסר יתהון ביד סיסרא רב חילא דחצור וביד דפלשתאי וביד מלכא דמואב ואגיחו קרבא בהון: וזעיקו קדם יי ואמרו חבנא ארי שבקנא ית פולחנא דיי ופלחנא ית בעליא וית עשתרתא וכען שיזבנא מיד בעלי דבבנא ונפלח קדמך: ושלח יי ית גדעון וית שמשון וית יפתח וית שמואל ושיזיב יתכון מיד בעלי דבביכון מסחור סחור ויתיבתון לרוחצן: וחזיתון ארי נחש מלכא דבני עמון אתא עליכון ואמרתון לילא אילהין מלכא ימלוך עלנא ויי אלהכון מלככון: וכען הא מלכא דאיתרעיתון די שאילתון והא מני יי עליכון מלכא: אם תדחלון קדם יי ותפלחון קדמוהי ותקבלון למימריה ולא תסרבון על מימרא דיי ותהוון אף א אתון ואף מלכא דמלך עליכון בתר פולחנא דיי אלהכון:

רלבג

והנה אמר שמואל יי' שעשה את משה ואת אהרן לשום השגחתו על ישרא' ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים רצה בזה כי יי' שעשה כל זה יהיה לעד ביניהם. או אמר זה על צד ההודעה ו והרצון בו יי' הוא אשר עשה כל זה להשגחתו על זה וזה נגלה מצד האותות והמופתים ש שנתחדשו אז וזה יותר נכון ויותר נקשר למה שאחריו. ואחר זה הרחיב הביאור ב בחסדים שעשה הש"י לישראל וזכר מזה לפרסומו כי לא זכר יהושע שהנחיל להם את הארץ ולא זכר גם כן מהשופטי' שהקים הש"י להם כי אם א ארבעה ולא זכר ה השופט שהצילם מיד סיסרא עם שכבר זכר מה שמכרם השם ית' לסיסרא ודומה שלא זכר אלו הארבע' כי אם לבאר להם שמרוב ה חסדי הש"י היה ש שהושיע את ישראל מאויביהם פעם על יד הבלתי שלמים מאד אף על פי שלא היו ראויים לזה מצד עצמם כמו הענין בירובעל ויפתח כי ירובעל היה עובד עבודה זרה כשקרא השם אליו להושיע את ישראל ויפתח גם כן לא ראינו לו מעלה כי אם בגבורה ופעם הושיעם על יד השלמים מאד כמו הענין בבדן ושמואל וזה כי בדן שהוא שמשון מצאנו לו מהשלמות שכבר עשה הש"י מופת על ידו וכאשר קרא אל יי' ענהו וזה הורה על שלמותו והיותו באופן מה במדרגת הנביאים כי המופתים לא יעשם השם יתעלה רק על יד הראוי כמו שבארנו בששי מספר מלחמות יי' ואולם שלמות שמוא' הוא מבואר מאד וזה היה מעוצם ההשגחה האלהית בישראל כי כשהיה אפשר שיהיה ביניהם איש שלם ראוי שיעשה כם על ידו הקימוהו עליהם לשופט והושיעם על ידו וכשלא היה ביניהם איש בזה התואר הושיעם גם כן על יד בלתי שלם ואם איננו ראוי לכך מצד יתרון השגחתו על ישראל וכאילו אמר זה להורות להם כי לא יצטרכו למלך להלחם מלחמותיהם כי יי' אלהי ישראל הוא מלכם ויושיעם כאשר ישובו אליו כמו שעשה בימי השופטים שלא להם שופטים להושיעם ואם יסורו מדרכי התורה לא יועיל להם המלך אבל תהיה יד יי' בהם כמו שהיתה באבותיהם שלא היה להם מלך: הלא

וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם אֶת־פִּי יְהוָה וְהָיְתָה יַד־יְהוָה בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם: גַּם־עַתָּה הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהוָה עֹשֶׂה לְעֵינֵיכֶם: הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהוָה לִשְׁאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ: וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה וַיִּתֵּן יְהוָה קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־הָעָם מְאֹד אֶת־יְהוָה וְאֶת־שְׁמוּאֵל: וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבַבְכֶם: וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי אַחֲרֵי הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה: כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם: גַּם אָנֹכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַיהוָה מֵחֲדֹל לְהִתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה: אַךְ יְראוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבַבְכֶם כִּי רְאוּ אֵת אֲשֶׁר־הִגְדִּל עִמָּכֶם: וְאִם־הָרֵעַ תָּרֵעוּ גַּם־אַתֶּם גַּם־מַלְכְּכֶם תִּסָּפוּ:

וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרָא דַיְיָ וְתִסְרְבוּן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּתְהֵי מַחֲתָא דַיְיָ בְּכוֹן כְּמָא דַהֲוָת בַּאֲבָהָתְכוֹן: אַף כְּעַן אִתְעַתַּדוּ וַחֲזוֹ יָת פִּתְגָמָא רַבָּא הָדֵין דַיְיָ עֲבִיד לְעֵינֵיכוֹן: הֲלָא חֲצַד חִטִּין יוֹמָא דֵין אֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְיִתֵּן קָלִין וּמִטְרָא וּדְעוּ וַחֲזוֹ אֲרֵי בִישַׁתְכוֹן סַגִּיאָה דַעֲבַדְתּוּן קֳדָם יְיָ לְמִשְׁאַל לְכוֹן מַלְכָּא: וּקְרָא שְׁמוּאֵל קֳדָם יְיָ וִיהַב יְיָ קָלִין וּמִטְרָ בְּיוֹמָא הַהוּא וּדְחֵיל כָּל עַמָּא לַחֲדָא מִן קֳדָם יְיָ וּמִפִּתְגָמֵי שְׁמוּאֵל: וַאֲמָרוּ כָּל עַמָּא לִשְׁמוּאֵל צַלִּי עַל עַבְדָךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְלָא נְמוּת אֲרֵי אוֹסֵפְנָא עַל כָּל חוֹבָנָא בִּישְׁתָא לְמִשְׁאַל לָנָא מַלְכָּא: וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אַתּוּן גְרַמְתּוּן יָת כָּל בִּישְׁתָא הָדָא בְּרַם לָא תִסְטוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ בְּכָל לִבְּכוֹן: וְלָא תִסְטוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנֵיהּ וְלָא תִפְלְחוּן לְטַעֲוָתָא דְאִנּוּן לְמָה וְלֵית בְּהוֹן הֲנָאָה וְלָא מְשֵׁיזְבוּ אֲרֵי לְמָא אִנּוּן: אֲרֵי לָא יַרְחֵיק יְיָ יָת עַמֵּיהּ בְּדִיל שְׁמֵיהּ רַבָּא אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד יָתְכוֹן קֳדָמוֹהִי לְעַם: אַף אֲנָא חַס לִי מִלְּמֶחְטֵי קֳדָם יְיָ מִלְּאִתְמְנָעָא לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן וְאַלֵּיף יָתְכוֹן דְתֶהֶכוּן בְּאוֹרַח תַּקְנָא וְכַשְׁרָא: בְּרַם דְחִילוּ מִן קֳדָם יְיָ וְתִפְלְחוּן קֳדָמוֹהִי בִּקְשׁוֹט בְּכָל לִבְּכוֹן אֲרֵי חֲזוֹ יָת דְאַסְגֵּי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן: וְאִם אַבְאָשָׁא תַבְאֲשׁוּן עוֹבָדֵיכוֹן אַף אַתּוּן אַף מַלְכְּכוֹן תִּשְׁתֵּיצוּן:

קלות ו' כ"ב חס' ו' קדמא וסי' נמסר בתילים סימן צ"ג: קלת ד' חס' דחס' וסי' נמסר בסדר וארא: ולא תסורו ו' פסו' ולא לא ולא וסי' נמסר בסוף סדר קרח: ואיל ג' ומלאים וסי' נמסר בסדר דברים: מחטא ג' ומשונים בכתיבתן וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו כתיב. מחטא ליי' מחדל כן כתיב. מחטוא בלשוני כן כתי' אנ"ך.

וכן הוא אוריתא טו' נביאים טא. כתובי' טוא. ונמסר גם בסדר וירא: יראו ג' בקריאה וסימ' נמסר בסוף יהושע סימן כ"ד: הגדל ג' חס' י' בליש' בקריאה וסי' אשר הגדל עמכם. אשר חרפו את עמי ויגדלו. מגדל ישועות מלכו: הרע ה' בקריאה ג' ביטין וב' טבין וסי' ואם הרע תרעו גם אתם. חדלו הרע. היהפך כושי עורו. בכל עת אהב הרע. וכל הרע לאיש מהן. וחד והרע הרעתי: תרעו ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא:

רשי

והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם. כלומ' והיתה בכם אחר שהיתה באבותיכ' ורבותינו אמרו בכם ובאבותיכם חטוטי שכבי והיא מכת בזיון על המתים: התיצבו וראו וגו'. וכשם שעל ידי תפילתי אני יכול לשנות את העתים כך אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפילתי לעמוד על האויב ולא הייתם צריכי' לשאול מלך בחייו ואע"פ שאני זקן: הלא קציר חטי' היום. והגשמים סימן קללה וקשה בעיני ה' הבא להביא פורענות חנם אע"פ כן יש בי כח ואקרא אל ה' ויתן קולו' ומטר ודעו וראו כי לא הייתם צריכים לשאול מלך ולזלזל בי: בעבור שמו הגדול. אשר יצא שמו עליהם שהוא מושיעכ' ולמען לא יתחלל שם גדלו: הואיל ה'. נשבע כמו ויואל שאול את העם: גם אנכי חלילה לי. מאחר שתעבו אתם את מלכם לטובה ה': גם אנכי חליל' לי. מחדול מהתפלל בעדכם:

רדק

ובאבותיכם. כמו ובמלככם כי האדון לעם כמו האב לבן וכן אמר וישמני לאב לפרעה וי"ת כמה דהות באבהתכון ורז"ל פירשו חטוטי דשכיבי דאמר מר בעון חיים מתים נחטטים כלומר אם תמרו את פי ה' תהיה יד ה' בכם וגם באבותיכם המתים שמתו שיוציאום מקברותיהם לבזיון: את הדבר הגדול הזה. מה דבר גדול היה המטר בעת הקציר פעמים רבות יהיה זה פירש' רז"ל כי בארץ ישראל לא היה יורד מטר כלל כל ימי קציר וזהו שאמר הכתוב הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמור לנו וכך אמר בבני רצפה בת איה מתחילת קציר עד נתך מים עליהם ואמרו רבותינו ז"ל תשכנה עשר בניסן עד י"ז במרחשון שהו' עת המטר ולפי שהיה המטר בקציר חדוש גדול אבלם כחדו מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות. ובדברי רז"ל יצא כיון וירדו גשמים סימן קללה שנאמ' הלא קציר חטים היום וגו' ועשה כל זה שמואל להודיעם כי רע בעיני ה' היה מה ששאלו מלך ואף על פי שהם מאמינים לשמואל היה בהם בני בליעל שהיה לבם נקפם בדברי שמואל כמו שעשו בהמליכו את שאול ואמרו מה יושיענו זה ואע"פ שאמר להם כי על פי ה' נתנו להם וראו כי נלכד באורים ותומים או בגורל על ידי קלפי לפיכך עשה להם שמואל אות שיראו כלם ולא יוכלו להכחישו לפיכך אמר ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל: אתם עשית' את כל הרע' הזאת. לשאול לכם מלך אבל אל תיראו אם לא תסורו מאחרי ה' וי"ת את כל הרע' הזאת על המטר שהרב' כן אתון גרמתון ית כל בישתא הדא ובמקצת נסחאות אתון עבדתון: ולא תסורו כי אחרי התוהו. פי' ולא תסורו מאחרי ה' כי אם תסורו מאחריו ותסורו אחרי התוהו והם האלילים אשר לא יועילו ולא יצילו אתכם כי תוהו המה או פירוש ולא תסורו אחרי התוהו כי הם אשר לא יועילו ולא יצילו: כי לא יטוש. כי אע"פ שאתם חוטאים לפניו לא יטוש אתכם בעבור שמו הגדול כלו' כי כבר נשמע בגוים כי רצה בכם להיותכם לו לעם סגולה ואם לא יסבול אתכם ויגמולכם כחטאתיכ' וישחיתכם הרי כאילו נתמעט שמו בגוים ויאמרו לא יכול להצילם וכן אמר משה ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת יי' וגו' וכן אמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול: מחטוא ליי'. כי אחר שאתם שבי' ליי' ומתודים על חטאתיכ' אהיה חוטא אם לא אתפלל בעדכם: יראו את יי'. ה"א תיבה נקראת: הגדיל עמכם. הגדיל עמכם לעשות טובו' או פירושו שהגדיל שנתן קולות ומטר ביום קציר והדין עליכם שתיראו ממנו כי אשר יחפוץ יעשה בכם לטובה או לרעה כפי מעשיכם ולא תחשבו כי אין רואה ומשגיח במעשיכם: תרעו. אם תריעו מעלליכם: גם אתם גם מלככם. האחד לרבות על חבירו וכן גם צאנכם גם בקרכם ואמר מלככם שאם לא יוכיח אותם הוא יהיה נענש עליהם: בן שנה

רלבג

הלא קציר חטים. והנה הראה שמואל לעם אות כי חטאו מאד ליי' כששאלו להם מלך ואמר הלא קציר חטים היום אקרא אל יי' ויתן קולות ומטר ואמ' אמ' זה כי קציר חטים היה שם סביב חג השבועות והנה העת הוא אז לפי הטבע חם ולא גם התקופ' שעברה היתה בטבעה קרה ולחה ולא יתכן על המנהג הטבעי שיהיו שם אז אדים עשניים יתהוו מהם הרעמי' והברקי' וזהו האות שנתן לפי מה שאחשוב שאם לא היה שם אות זולת כ בתינת הקולו' והמטר כשקרא שמואל אל יי' לא היה צריך לומר הלא קציר חטי' היום. ואפשר שאמר הלא קציר חטים היום היה להורו' על באות האויר כי האנשי' היו קוצרים חטים וזה יורה על היות העת ההוא בלתי מעונן ובלתי ראוי למטר. והנה הבאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשב. והנה הרגישו העם בזה האות והודו כי חטאו מאד כששאלו להם מלך. ואחר זה הייסירם שמואל באמצעות זה הפעל אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי השם יתעלה כי הסר מאחריו הולך אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו. והודיעם כי הש"י לא יטוש עמו בעבור שמו הגדול ולזה הוא משגיח עליהם בזה האופן הנפלא שזכר. ואמר להם שחלילה לו מחטוא לי' מחדול להתפלל בעד שלא ימותו על החטא הזה שחטאו לשאול להם מלך. והנה יורה להם גם כן כל ימיו הדרך הטוב' והישר' לא יסור מזה מפני מה שמאסו כנגדו לשאל להם מלך כאילו מאסו אותו ממלוך עליה' אך הזהירם שייראו את יי' ויעבדוהו אחר הפליאות אשר חסדו להם ואם יסורו ממנו יספו הם ומלכם:

ואולם

ואלה התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו :

הראשון הוא להודיע שראוי לשלם שידקדק בהנהגת בניו שתהיה באופן הראוי ולא יקל מזה מפני רוב טרדותו בהנהגת העם הלא תראה מה שקרה לשמואל בעבור שלא דקדק בהנהגת בניו שתהיה לפי הראוי וזה שזה היה סבה שסרה הממשלה מזרעו ונמשך מזה ששאלו להם ישרא׳ מלך שהיה סבה בסוף לגלות ישראל מעל אדמתם כמו שזכרנו וכזה בעצמו קרה לעלי מפני שלא דקדק בהנהגת בניו לפי הראוי כי זה היה סבה שמתו בניו וסרה מבית עלי בסוף הענין הכהונ׳ הגדולה ונתנ׳ לזרע פנחס בן אלעזר :

השני הוא להודיע שראוי לשלם כשירא׳ כשיטו האנשי׳ אל מה שהוא כנגד שיזוקו בו שישתדל להסיר׳ מזה לפי מה שאפש׳ לו ולזה היה קשה לשמואל כשראה שהיו ישראל שואלים להם מלך לדעתו ההיזק הראוי להגיע להם מזה בסוף הענין והתפלל אל י״י והודיעהו איך יתנהג בזה להסירם מזה הענין ונגלה לו בנבואה שבקשתם זאת היתה כנגד השם יתעלה לא כנגד שמואל לבד וזהו השם יתעלה שיראה לישראל שהוא רוצה לשמוע בקולם בזה אך יודיע להם את משפט המלך אשר ימלוך עליהם והמשא הכבד אשר יעמיק עליהם כדי שיעזבו מעצמם זאת הבחירה :

השלישי הוא להודיע שכאשר היה בלתי אפשר לאדם שיעתיק האנשים מהבחירה רעה אשר בחרו ראוי שישתדל לפי מה שיוכל שיסיר מהנה הרע לפי מה שאפשר לו ולזאת הסבה זכר שכבר אמר השם ית׳ לשמואל שישמע בקולם להמליך להם מלך ובחר הש״י מהם היותר שלם שהיה ראוי לזאת המעלה מצד יופיו וטובו עד שכבר נבא עם נביאים כדי שתהיה הנהגתו להישיר העם לעבוד את י״י והזהיר העם על יד שמוא׳ אזהרה אחר אזהרה שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי י״י פן יספו הם ומלכם כי לא יועילם המלך שלא תהיה יד י״י בהם אם יסורו מאחריו ואם ישמעו בקול השם לא יועיל להם המלך כי הש״י היה מלכם והיה מקים להם שופטים כשהיו שבים אליו להצילם מיד אויביהם ולזה לא היתה בקשתם המלך כי אם לרע וזה ממה שיתנגע ישראל משיסורו מאחרי י״י פן יספו הם ומלכם :

הרביעי הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה זריז בשמירת קניניו כראוי ולזה זכר שלא סמך קיש לבקש האתונות אם ילך שם אחד מהנערים אם לא ילך בנו שם כי אולי הנער לא יהיה זריז בבקשתם או אם ימצאם לעצמו ימכרם ולא יודיע זה לאדוניו והנה הלך שם שאול ונזדרז מאד על בקש׳ האתונו׳ עם שכבר בקשם בכל המקומות שזכר בזה הספור ובא לנביא לשאול לו באהי׳ על זה :

החמשי הוא להודיע שלימות מעשה שאול במה שאמר פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו כי כן היה הענין כפי מה שסופר בזה הספור והנה יש לזה הכח מבוא בענין הנבואה :

הששי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתחזק על בקשת קניניו האובדים יותר מן הראוי כי זה יביא לפעמים אל שיהיה הנזק יותר הרבה מן השבח ואף אם תמצא האבדה כל שכן אם לא תמצא :

השביעי הוא להודיע שראוי לנביא שיתבודד מחשבתו במי שירצה שתגיע לו בעניניו הנבואה ולזה ספר שהיה המנהג לתת דבר מה לנביא בשאלם ממנו דבר הנבואה ולהורות שכן היה המנהג אמר הנה נלך ומה נביא לאיש האלהים ואמר לו נערו הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והוא מבואר שהוא לא היה לוקח אלו המתנות לבקשת התועלת כי לא היה זה מנהגו כמו שנתבאר במה שאמר את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי כל שכן כמו אלו המתנות הקטנות שלא היו ראויות לתת לקטן האנשים כל שכן למי שהיה מושל על ישראל :

השמיני הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה שומע לעצה הטובה אף על פי שיהיה היועץ שפל וקטן ממנו ולזה ספר ששמע שאו׳ לנערו במה שיעץ לו שילכו לאיש האלהים והגיד להם את בואם :

התשיעי הוא להודיע שראוי למי שירצה לדבר עם איש מה שיחקור תחלה אנה ימצאהו כדי שיתיישר לבא אליו בזריזות כי אולי אם לא יחקור בזה תהיה דרכו לבטלה ולזה ספר שחקר שאול ונערו עם הנערות היוצאות לשאוב מים אם היה הנביא שם קודם שרצו להכנס לעיר :

העשירי הוא להודיע לאשר יחקרו ממנו דבר מה שלא יקצר מהיישיר בו השואל גם במה שלא שאל שהו׳ צרי׳ לשאול עליו לפי מה שכר׳ מהיותו ולזה ספר שכאשר שאל שאול לשמואל אי זה בית הרואה לא הודיעהו זה כי כבר ידע שכונתו היתה לדבר עמו ולזה הוצרך להודיע לו שהוא הרואה כי זאת היתה תכלית כונת שאול בזאת השאלה ולזאת הסבה גם כן ספר שהנערות ההן לא הספיקו להם שהשיבו על מה ששאלו להם היש שם הרואה אבל רצו להיישירם על זה איך יתכן שימצאוהו בקלות יותר ולזה נתנו לו עצה שימהר בטרם יעלה הרמתה לאכל כדי שלא יתעכבו מלדבר עמו עד אחר האוכל והודיעוהו עם זה שאם ימהרו ימצאוהו ברמה ואם לא יוכלו למהר כל כך הנה ימצאוהו שם ביום ההוא שבא שם שאול וזה כי כבר גלה הש״י אוזן שמואל ביום הקודם לו שכבר ישלח לו למחר איש מארץ בנימין וימשחהו לנגיד על ישראל ולזה ידמה שבא שם שאול ביום ההוא :

האחד עשר הוא להודיע עוצם מעלת שמואל בנבואה עד שכבר באה לו הנבואה בהקיץ ולזה ספר שכאשר ראה שמואל את שאול ענהו י״י הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמי :

השנים עשר הוא להודיע אמתות הנבואה כי בהאמנתה יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר שכבר הגיד לו שמואל תכף את דבר האתונות כאשר היה לפי מה שנזכר אחר זה והגיד לו את דבר המלכות כאשר היה גם כן :

השלשה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מן השררה ולזה זכר ששאול הרחיק שיהיה מלך מצד שפלו׳ שבטו ומשפחתו וגם כשהפילו הגורל על זה היה נחבא לברוח מן השררה ולזאת הסבה גם כן לא ספר שאול לדודו את דבר המלוכה כי לא היה רוצה להתפאר בזה :

הארבעה עשר הוא להודיע שראוי לתת כבוד לאנשים לפי המעלה שהם עתידים להיות בה אע״פ שאינה בידם עתה ולזה ספר מה שחלק שמואל לשאול מהכבוד לתת לו מנה יפה ולשומו בראש הקרואים עם שכבר עשה זה ליקר בלב שאול כי ימלוך על ישראל ולזאת הסבה גם כן נתן לו האותות שזכר שבאו לו כלם לפי מה שבא בזה הספור ובמה שזכר באלו האותות נתבאר שהנבואה תגיע לנביא גם בהודעת הדברי׳ אשר ייחסום האנשים אל המקרי׳ והזמן כמו שביארנו בספר מלחמות י״י :

החמשה עשר הוא להודיע כי מי״י כל משפט הגורל ולזה ספר שכבר נפל הגור׳ על שאו׳ למלך כמו שאמ׳ שמוא׳ מצד הנבוא׳ :

הששה עשר שראוי לאנשים לתת כבוד למלך ולברכו ולזה ספר שכבר אמר כל העם יחי המלך והלכו עמו החיל אשר נגע אלהים בלבם :

השבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לשלם שיתפעל ממה שיאמרו האנשים כנגדו כל שכן שיתפעל אם לא יכבדוהו אבל ראוי שיסבול זה ולזה ספר ששאול היה כמחריש על הבזיונות שבזוהו הרשעים ההם ועל מה שלא הביאו לו מנחה עם שזה גם כן היה ראוי לו מפני היותו עתה בהתחלת המלוכה ואולי במעט סבה יסירוה ממנו :

השמנה עשר הוא להודיע שכאשר נתמנ׳ איש לשר׳ יצטרך בעבור רבוי ההוצאה ראוי לאשר תחתיו שיביאו לו מנחה כחזקת היד בדרך שיוכל להתנהג בכבוד לפי השררה ההיא ולא ימנעוהו מזה מיעוט קניניו ולזה ספר באלו הרשעים שלא הביאו לשאול מנחה להורות שכבר היה ראוי להם להביא לו מנחה כדי שיוכל להתנהג בכבוד כמנהג המלך ולזאת הסבה לא היה מתנהג עדיין שאול כמנהג המלך מצורף לזה מה שהיה מתכונתו להיות בורח מן השררה ולזה ספר אחר זה שכבר היה שאול בא אחרי הבקר מן השדה :

התשעה עשר הוא להודיע שאין ראוי להתנהג במדת האכזריות הלא תראה כי נחש העמוני לולי אכזריותו היה מושל על יושבי יבש גלעד שלא היה רוצה לכרו׳ ברית עמהם כי אם בנקור להם כל עין ימין ובסבת אכזריותו אל שנפל עמו ביד ישראל והכו בהם מכה רבה :

העשרים הוא להודי׳ שראוי שתהיה לשלם מדת הגבור׳ במקומו׳ הראויי׳ להציל הנרדפי׳ שהם מעמו ולזה ספר הפעלות שאול על ענין נחש העמוני ואף על פי שלא היה ישרא׳ נוהג בו עדיין כמנהג המלך וגם הוא לא היה נוהג בעצמו מנהג המלך :

העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי למהר על המתת האנשים אבל ראוי להשמר מזה כפי היכולת ולזה ספר שלא הסכים שאול שימותו האנשים ההם אשר כמוהו :

העשרים ושנים הוא שראוי למלך שיהיה באופן שייראו ממנו האנשים ולפי שלא נתחדש על בחיר׳ שאו׳ דבר יביא בלב האנשי׳ שהוא כמו בריאה חדשה ולזה לא היה דומה להם למלך וגם הוא לא היה נוהג כמנהג המלך והנה סבר שמוא׳ לחדש המלוכ׳ לפני י״י בגלג׳ ולזבוח שם על זה זבחי׳ שלמים לפני י״י ליטב בלבם שהוא כמו בריאה חדשה ויביא זה אל שיראו ממנו כראוי ולזה ידמה שאמרה חנה ויתן עוז למלכו כי עד שנתן לו השם יתעלה עוז בענין מלחמת בני עמון לא היה במדרגת מלך :

העשרים ושלשה הוא להודיע שהשם יתעלה מקים דבר עבדו ולזה שמע לשמואל לתת קולות ומטר כשבקש זה ממנו להראות לישראל מה שהיה מן החטא בבקשתם זאת שאין פריה רק להרע כמו שאין תועלת בקולות ומטר בימי קציר חטים רק להשחית :

העשרים וארבעה להודיע שמי שאפשר לו לבקש רחמי׳ על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא שנ׳ וגם אנכי חלילה לי מחטוא לי״י וגו׳ וכן הענין בכל טוב שהיה אפשר שייטיב אדם לחבירו ולזה אמר והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה תם :

בן שנה שאול במלכו. אמרו רבותינו כבן שנה שלא טעם טעם חטא ויש לפתור בו שנה בשנה ראשונה שהומלך בה והוא מלך שתי שנים על ישר' ובשנה הראשונה מיד ויבחר לו שאול שלשת אלפים: את נציב פלשתים. סרדיוט שהיה להם על ישר' והושיבוהו בגבעת בנימן: ישמעו העברים. שמרדנו בפלשתים וישמרו מהם: וגם נבאש ישראל. נבאש ריחם בפלשתים לשון שנאה: אחרי שאול הגלגל. הוא שאמר לו שמואל וירדת לפני הגלגל: קדמת בית און. במזרח בית און: בחוחים. מקום קבוצת חוחים א איספינ"יר בלעז: ובצריחים. פלייט"ין בלעז: ובבורו'. גומות: עברו את הירדן ארץ גד. לברוח מפני פלשתים שהפלשתים היו בארץ כנען בעבר הירדן ימה: חרדו אחריו. מהרו ללכת אחריו: ויוחל. המתין: למועד אשר שמו'. הרי זה מקרא חסר תיבה אחת למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל ודוגמא לו ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול היה לו לכתוב לבן שאול אף כאן א אשר לשמו' שאמר לו שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך: הגישו אלי העולה. זר מותר להקריב בבמה: מה עשית. הלא אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה אני אעלה אותה ולא אתה: למועד

בן שנה שאול במלכו. פי' או כשהיו הדברים האלה שדבר שמואל בחידוש המלוכה שנה היה לו מתחלת מלכותו ושתי שנים מלך אחר כן או בין הכל לא מלך אלא שתי שנים כדברי בעל סדר עולם וי"ת בן שנה כבר שנה דלית ביה חובין כן שאול כד מלך וכן פירשו רז"ל ועוד בדרש כי כשמלך נמחלו עונותיו עד אותו היום ואמרו שלשה כ נמחלו להם עונותיהם חתן חכם ונשיא נשיא מניין דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא מה תינוק בן יומו נקי מעון כך היה שאול במלכו נקי מעונותיו ביום שמלך: ויבחר לו שאול. בעודנו בגלגל והיו שם כל ישראל בחדוש המלוכה בחר לו מהם שלשת אלפים שיהיו עמו במכמש אלפים ועם יהונתן אלף ויתר העם שלח ובמסרה מן ריש ספרא עד כאן יהונתן איתקרי יונתן בר מן ב' יהונתן ויאמר יהונתן אל הנער ויאמ' יהונתן הנה ומן כאן יהונתן עד סופו יהונתן: את נציב פלשתי'. כבר פירשתיו ויונתן הרגו כדי למרוד בפלשתי' אשר בגבע. גבע הוא גבעת בנימין כי שני מקומות היו וכן כתוב בספר יהושע: ושאול תקע. צוה לתקוע בכל הארץ כמו ויבן שלמה את הבית כי שאול לא יוצא מהגלגל: ישמעו העברים. כדי שישמעו וישמרו מפלשתים ועוד שיבאו למלחמ' כי ידע כי כאשר ישמעו פלשתים שנהרג נציבם יאספו להלחם עם ישראל: הכה שאול. כן חשבו השומעים כי שאול הכהו או צוה יהונתן להכותו: נבאש. נתעב כמו שמתעב האדם הדבר המבאיש: אחרי שאול הגלגל. כי שם היה עדיין מזמן חדוש המלוכה: כי נגש העם. נדחק בעבור שבא להם הדבר פתאם: ובחוחים. במסגרות כמו שת"י ובמצרת': ובצריחים. במקומות הגבוהים כמו ויבואו אל צריח: ועברים עברו. מקצתם התחבאו ומקצתם עברו את הירדן ו וברחו שם והשאר חרדו אחרי שאול' וחרדו ענינו התנועעו כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו. ואמר ארץ גד וגלעד ולא זכר ארץ ראובן אולי הם הקרובים לירדן: וייחל. כן כתי' וקרי ויוחל והכתיב כמו וייחל עוד ש שבעת ימים והקרי ויוחל מבניין הפעיל והענין אחד: למועד אשר שמואל. חסר ור"ל למועד אשר אמר שמואל וכן ת"י לזמנא דאמר ליה שמואל: ויפץ העם

ועם ג' קמצין בקריא' וסימ' כחול אשר על שפת הים' ועם לא יבין ילבט' ואם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם: ולא בא ג' וסימ' וייחל שבעה ימים למועד' ולא בא בפי בשר פגול' ולא בא עליהם:

יג בֶּן־שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ וּשְׁתֵּי שָׁנִים מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּבְחַר־לוֹ שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מִיִּשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ עִם־שָׁאוּל אַלְפַּיִם בְּמִכְמָשׂ וּבְהַר בֵּית־אֵל וְאֶלֶף הָיוּ עִם־יוֹנָתָן בְּגִבְעַת בִּנְיָמִין וְיֶתֶר הָעָם שִׁלַּח אִישׁ לְאֹהָלָיו׃ וַיַּךְ יוֹנָתָן אֵת נְצִיב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר בְּגֶבַע וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים וְשָׁאוּל תָּקַע בַּשּׁוֹפָר בְּכָל־הָאָרֶץ לֵאמֹר יִשְׁמְעוּ הָעִבְרִים׃ וְכָל־יִשְׂרָאֵל שָׁמְעוּ לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל אֶת־נְצִיב פְּלִשְׁתִּים וְגַם־נִבְאַשׁ יִשְׂרָאֵל בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּצָּעֲקוּ הָעָם אַחֲרֵי שָׁאוּל הַגִּלְגָּל׃ וּפְלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ לְהִלָּחֵם עִם־יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רֶכֶב וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים פָּרָשִׁים וְעָם כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־הַיָּם לָרֹב וַיַּעֲלוּ וַיַּחֲנוּ בְמִכְמָשׂ קִדְמַת בֵּית אָוֶן׃ וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל רָאוּ כִּי צַר־לוֹ כִּי נִגַּשׂ הָעָם וַיִּתְחַבְּאוּ הָעָם בַּמְּעָרוֹת וּבַחֲוָחִים וּבַסְּלָעִים וּבַצְּרִחִים וּבַבֹּרוֹת׃ וְעִבְרִים עָבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶרֶץ גָּד וְגִלְעָד וְשָׁאוּל עוֹדֶנּוּ בַגִּלְגָּל וְכָל־הָעָם חָרְדוּ אַחֲרָיו׃ וַיּוֹחֶל שִׁבְעַת יָמִים לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר שְׁמוּאֵל וְלֹא־בָא שְׁמוּאֵל הַגִּלְגָּל וַיָּפֶץ הָעָם מֵעָלָיו׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל הַגִּשׁוּ אֵלַי הָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיַּעַל הָעֹלָה׃ וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְהַעֲלוֹת הָעֹלָה וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל בָּא וַיֵּצֵא שָׁאוּל לִקְרָאתוֹ לְבָרְכוֹ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל מֶה עָשִׂיתָ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כִּי־רָאִיתִי כִּי־נָפַץ הָעָם מֵעָלַי וְאַתָּה לֹא־בָאתָ

כְּבַר שְׁנָא דְלֵית בֵּיהּ חוֹבִין כֵּן שָׁאוּל כַּד מְלַךְ וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל׃ וּבְחַר לֵיהּ שָׁאוּל תְּלָתָא אַלְפִין מִיִּשְׂרָאֵל וַהֲווֹ עִם שָׁאוּל תְּרֵין אַלְפִין בְּמִכְמַשׂ וּבְטוּר בֵּיתְאֵל וְאַלְפָא הֲווֹ עִם יוֹנָתָן בְּגִבְעָתָא דְבֵית בִּנְיָמִן וּשְׁאַר עַמָּא שַׁלַּח גְּבַר לְקִירְוֹהִי׃ וּמְחָא יוֹנָתָן יַת אִיסְטַרְטִיגֵי פְלִשְׁתָּאֵי דִי בְּגִבְעָתָא וּשְׁמָעוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְשָׁאוּל תְּקַע בְּשׁוֹפָרָא בְּכָל אַרְעָא לְמֵימַר יִשְׁמְעוּן יְהוּדָאֵי׃ וְכָל יִשְׂרָאֵל שְׁמַעוּ לְמֵימַר מְחָא שָׁאוּל יַת אִיסְטַרְטִיגֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְאַף אִתְגָּרִי יִשְׂרָאֵל בִּפְלִשְׁתָּאֵי וְאִתְכְּנִישׁוּ עַמָּא בָּתַר שָׁאוּל לְגִלְגָּלָא׃ וּפְלִשְׁתָּאֵי אִתְכְּנִישׁוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין רְתִיכִין וְשִׁתָּא אַלְפִין פָּרָשִׁין וְעַמָּא כְּחָלָא דְעַל כֵּיף יַמָּא לִסְגֵי וּסְלִיקוּ וּשְׁרוֹ בְמִכְמַשׂ מַדְנַח בֵּית אָוֶן׃ וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ אֲרֵי עָקַת לְהוֹן אֲרֵי אִדְחַק עַמָּא וְאִיטַמָּרוּ עַמָּא בִּמְעָרָתָא וּבִמְצָדָתָא וּבְשִׁקִיפֵי כֵיפַיָּא וּבִמְעָרַת טִינָרָא וּבְגוּבַיָּא׃ וִיהוּדָאֵי עֲבָרוּ יַת יַרְדְּנָא לַאֲרַע גָּד וְגִלְעָד וְשָׁאוּל עַד כְּעַן בְּגִלְגָּלָא וְכָל עַמָּא אִתְכְּנִישׁוּ בַּתְרוֹהִי׃ וְאוֹרִיךְ שִׁבְעָא יוֹמִין לִזְמַנָּא דַאֲמַר לֵיהּ שְׁמוּאֵל וְלָא אֲתָא שְׁמוּאֵל לְגִלְגָּלָא וְאִתְבַּדַּר עַמָּא מֵעִילָוֹהִי׃ וַאֲמַר שָׁאוּל קְרִיבוּ לְוָתִי עֲלָתָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְאַסִּיק עֲלָתָא׃ וַהֲוָה כְּשֵׁיצָיוּתֵיהּ לְאַסָּקָא עֲלָתָא וְהָא שְׁמוּאֵל אֲתָא וּנְפַק שָׁאוּל לִקְדָמוּתֵיהּ לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמֵיהּ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל מָה עֲבַדְתָּא וַאֲמַר שָׁאוּל אֲרֵי חֲזֵיתִי אֲרֵי אִתְבַּדַּר עַמָּא מֵעִלָּוַי וְאַתְּ לָא אֲתֵיתָא

רלבג

בן שנה שאול במלכו וגו'. הנה יש מן הזרו' מאד בזה הפסוק ל לשתי סבו' האחת היא שלא יתכן שנא' לפי הפשט שיהיה שאול בן שנה לבד במלכו והשנית שהוא רחוק שנאמ' שלא מלך שאול כי אם שתי שנים עם רוב הדברים שספה מצורף לזה שכבר עמד זמן מעט המשחו קודם החזיקו במלוכה. והנכון בעיני לפי הפשט שיהיה הרצון בזה שכבר עברה שנה אחת לשאול מעת המשחו עד העת שמלך שחדשו המלוכ' בגלגל והוא כשמלך שתי שנים על ישר' וסיפר כי בחר לו שאול שלשת אלפים מישראל היותר גבורים שבהם והיו עם שאול אלפים ואלף עם יונתן ויתר העם שלח איש לאהליו כדי שלא יכביד על ישרא' והנה היו ישראל אז תחת יד פלשתי' עד שכבר שמו פלשתי נציב בגבע בנימין למושל והכהו יהונתן ונודע לפלשתים והיו משתדלי' לקחת נקמה מזה ושאול תקע בשופר בכל הארץ להשמיע לעברים זה הענין למען יקחו עצה להמלט מיד פלשתי' או להלחם עמהם. והנה כאספו העם על זה הענין אל שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף אליו ומיראתם כתחבאו קצת ישראל במערות ובמה שידמה להם וקצתם ברחו מעבר לירדן. ועוד היה שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף עליו. והנה הוחיל שאול שבעת ימים למועד אשר הגביל לו שמואל באמרו אליו וירדת לפניו הגלגל והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות לזבוח זבח שלמים שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך. וכאשר הגיע היום השביעי וראו העם כי לא בא שמואל כפוצו מעל שאול מרוב פחדם ויראתם ודימה כי שאול להגיע אליו הנבואה העלה העולה והשלמים כאשר ראה כי לא בא שמואל ולא די שלא הועיל אבל כמנעה גם כן נבואת שמואל להודיע אותו מה יעשה ואיך יתנהג בענין זאת המלחמה לפי שכבר עבר על מצות הש"י במה שצוהו על יד שמואל כביאו שיוחיל שבעת ימים עד בואו אליו אך לא חטא במה שהעלה העולות והשלמים והוא זר כי אז היה מותר לזר להקריב בבמת יחיד כמו שנתבאר בסוף זבחים. והנה

מעליו. פועל עומד וכן ויפץ העם בכל ארץ מצרים: הגישו אלי העולה. כי שמואל אמר לו שהוא יבא אליו שם לסוף שבעת ימים להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים ואמר לו שבעת ימים תוחל עד בואי אליך וכאשר ראה שאול כי לא בא ביום השביעי בבקר להעלות העולה וכבר הכין העולה והשלמים כמו שאמר לו שמואל אמ' שאול שיגישו אליו העולה והשלמים כי הוא יעלה אותם וחטא בזה כי היה לו להוחיל כל היום עד הערב כי הוא בזמנו בא בו ביום כמו שנ' ויהי ככלותו אבל בהקריבו קרבן והוא זר לא חטא בזה כי היתר הבמות היה אז וזר מקריב בבמת יחיד: לברכו. לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו ות"י למשאל בשלמיה: מה

רדק

מה עשית · ידע בדרך נבואה כי העלה העולה: לא חליתי · ע"י העולות היתה תפלתם ברוב: ואתאפק · התחזקתי ועברתי על רצוני ועל מצותך כי כל לשון התאפקות לחזק לבו לעבור על רצונו: נסכלת · כי כבר ראית מה שאמרתי לך ולישראל הכל מתקיים ואתה כי לא נאמנת שאבא בזמני כפרת ב' ובנבואתי ולא שמרת את מצות יי' אלהיך אשר צוך על ידי שאני אמרתי לך ולישראל בשמו ולא תמרו את פי יי' והנה אתה מרית את פיו כי מה שאני אומר פיו ודברו הוא ואני אמרתי לך שתוחל לי להעלות העולו' וכאשר לא עשית כן ופחדת כדבריך הנה מרית את פי יי' וסלקת בטחונו מלבך כי חשבת שלא תושע אתה ו וישראל אם תוחיל עוד: ע"ל ישראל כמו על ישראל וכן וימליכוהו אל הגלעד: בקש יי' לו איש כלבבו · ברוח נבואה אמר לו זה אבל לא ידע שמואל עדיין מי הוא: ויקם שמואל · ושאול עמו כאשר היה בגבע בנימן ופקד העם הנמצאי' עמו לא היו עמו אלא כשש מאות איש כי נפוץ העם מעליו: ויצא המשחית · בני החיל הגבורי' אוחזי חרבות ורמחי' בידם כי הם המשחיתי': אל ארץ שועל · ת"י לארעא דרומא כמו שתרגם בארץ שועלים גם כן בארעא דרומא: על גיא הצבעים · כתרגו' לחילת אפעיא וכן בדברי רז"ל ר' מאיר אומר אף הצבוע ואמרו צבוע זה אפה ימי' אפה אפעה כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון ונקרא האפעה צבוע לפי שעשוי בגווני' ומיני הצבעי': וחרש לא ימצא · יש לתמוה איך לא היו חרשי ברזל בישראל רבים ויש לפרש לפי שפלשתים משלו בישראל שנים רבות כי אף בימי שמשון מושיע ישראל אמרו הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ואע"פ שבימי שמואל נכנעו פלשתי' ושבו הערים אשר לקחו פלשתים מ מישראל לישראל אע"פ כן מעת אשר זקן שמואל תחת ממשלתם היו והיו להם נציבים בארץ ישר' אף בימי שמואל כמו שכתו' ובגבעת מושלים והיתה ידם תקיפה עליה' הורידו פלשתי' כל חרשי ברזל מן העברים לארץ פלשתים ולא השאירו בארץ ישראל חרש ברזל אף לתקן כלי אומנות וכלי חרישה כי אמרו פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בנו והיה מנהג כל ישראל בימים ההם לרדת ארץ פלשתי' לתקן כלי אומנות וכלי חרישה ואפשר כי היו בארץ ישראל חרבות ורמחים וחניתות מאותם אשר נעשו קודם הזמן ההוא אבל מעטים היו ובמלחמה הזאת לא נמצא חרב וחנית ביד השש מאות אשר נשארו עם שאול וביד האלף אשר עם יונתן כמו שאמר אשר את שאול ואת יהונתן ובלתי כלי זיין לא יתכן להם אבל היו בידם קשתות ומקלי יד וקלעים ורוב הגבורים ואנשי חיל באותו הזמן בחצים ובאבנים היתה מלחמתם כמו שנ' בספור גבורי דוד נושקי קשת ומשמאילים באבנים ובקשת ונאמר במלחמת מואב ויסבו הקלעים ויכוה ונאמר בדוד וקלעו בידו ואף על פי כן חסרון גדול היה אצלם שלא היו נמצאים אצלם חרבות וחניתות והיה הספור הנה כי לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם כי אם ביד שאול ויהונתן להודיע כי לא בחרב ובחנית יושיע יי' ולי' לגדל התשועה כי ישראל היו בלא חרב וחנית ולא היו אלא אלף ושש מאות איש ופלשתים היו שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול הים והיתה תשועה גדולה ביום ההוא עד כי נכו פלשתים מפני ישראל והכום ישראל מכה גדולה: כי אמר · כן כתיב וקרי אמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: וירדו כל ישראל הפלשתי' · פי' ארץ פלשתים וכת"י לארע פלשתאי: ללטוש · לחדד: מחרשתו · והוא כלי ברזל שחורשין בו וי"ת פרשיה וכן תרגם במלמד הבקר בפרשה דתורא: אתו · הוא הכלי שחופרין בו וי"ת סיכת פדניה ר"ל יתד הסוורים והוא יתד ברזל אולי הוא להם יתד שמכניסין בעול לחבר שני השוורים יחד לפי כך תרג' פדניה כי פדנא דתורי הנזכר בתלמו' פירושו צמד בקר וכן תרגם צמד בקר פדן דתורי וגם אותו הכלי צריך לחדדו בראשו האחד ושמעתי כי בלשון ישמעאל קורין למחרישה סכה: קרדומו

רשי

למועד הימים · בתחלת היום: ואתאפק · נתחזקתי על רצוני שהיה לבי אומר להמתין לך על כרחי העמדתי את לבי ואעלה העולה: כי עתה · לפני עשותך זאת הכין יי' את ממלכתך עד עולם שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו ועתה ממלכתך לא תקום שכן אמר משה בתורה לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים וגו' הא אם סר לא יאריך ימים ואת"ל לא על מצו' נביא נאמ" אלא על מצות התורה הרי כבר נאמ' ולשמר את כל דברי התורה הזאת ואחר כך ולבלתי רום לבבו ולבלתי סור מן המצוה אפילו מצות נביא: הנמצאי' עמו · כי העם נפרדו מעליו ואלו נשתיירו: גיא הצבועי' · שמצויין בו את הצבועי' הוא שכינו ר' מאיר אומ' אף הצבוע ותרגם יונתן אפעיא וכן פירשו רבותינו צבוע זה אפה מין שרץ רע ומזיק: וחרש לא ימצא · לא היה מצוי בתחלת מלכות שאול כי הפלשתי' המושלים בישראל העבירו כל חרשי ברזל מישראל פן יעשו כלי זיין להלחם: וירדו כל ישראל הפלשתים · כשהיו ישראל צריכין לחרשי ברזל ללטוש אתים וקרדומות ומחרישות היו זקוקים לירד ל' ארץ פלשתים: מחרשתו · שו"ק בלע"ז: אתו · קולט"רא בלע"ז: קרדומו

וחרש לא ימצא חד מן ז' פסו' אית בהון ט"ו מלין ז' מהכא ומציעתא כתיב וקרי וסימ' וכי ישמע לכם לדבר הזה · וטהרתים מכל עונם · וחמשה ועשרים דיחזקאל · מכהים ידך יי' ממבתים · ויחי איוב אחרי זאת · ועשה למבצרי מעוזים · וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר פלשתים:

לַמּוֹעֵד הַיָּמִים וּפְלִשְׁתִּים נֶאֱסָפִים מִכְמָשׂ׃ וָאֹמַר עַתָּה יֵרְדוּ פְלִשְׁתִּים אֵלַי הַגִּלְגָּל וּפְנֵי יְהוָה לֹא חִלִּיתִי וָאֶתְאַפַּק וָאַעֲלֶה הָעֹלָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל נִסְכָּלְתָּ לֹא שָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר צִוָּךְ כִּי עַתָּה הֵכִין יְהוָה אֶת־מַמְלַכְתְּךָ אֶל־יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם׃ וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא־תָקוּם בִּקֵּשׁ יְהוָה לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ וַיְצַוֵּהוּ יְהוָה לְנָגִיד עַל־עַמּוֹ כִּי לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת אֲשֶׁר־צִוְּךָ יְהוָה׃ וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיַּעַל מִן־הַגִּלְגָּל גִּבְעַת בִּנְיָמִן וַיִּפְקֹד שָׁאוּל אֶת־הָעָם הַנִּמְצְאִים עִמּוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ׃ וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּנוֹ וְהָעָם הַנִּמְצָא עִמָּם יֹשְׁבִים בְּגֶבַע בִּנְיָמִן וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בְמִכְמָשׂ׃ וַיֵּצֵא הַמַּשְׁחִית מִמַּחֲנֵה פְלִשְׁתִּים שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים הָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה אֶל־דֶּרֶךְ עָפְרָה אֶל־אֶרֶץ שׁוּעָל׃ וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ בֵּית חֹרוֹן וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ הַגְּבוּל הַנִּשְׁקָף עַל־גֵּי הַצְּבֹעִים הַמִּדְבָּרָה׃ וְחָרָשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכֹל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי־אָמַר פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב אוֹ חֲנִית׃ וַיֵּרְדוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הַפְּלִשְׁתִּים לִלְטוֹשׁ אִישׁ אֶת־מַחֲרַשְׁתּוֹ וְאֶת־אֵתוֹ

לזמן יומין ופלשתאי אתכנשו למכמש: ואמרית כען יחתון פלשתאי לותי לגלגלא וקדם יי לא צליתי ואתחסנית ואסיקית עלתא: ואמר שמואל לשאול טפשתא לא נטרתא ית תפקדתא מימרא דיי אלהך דפקדך ארי כען אתקין יי ית מלכותך על ישראל עד עלמא: וכען מלכותך לא תתקיים אתקין יי קדמוהי גבר עביד רעותיה ופקדיה יי למהוי מלכא על עמיה ארי לא נטרתא ית דפקדך יי: וקם שמואל וסליק מן גלגלא לגבעתא דבנימין ומנא שאול ית עמא דאשתכחו עמיה כשית מאה גברא: ושאול ויונתן בריה ועמא דאשתכח עמהון יתבין בגבעתא דבית בנימן ופלשתאי שרו במכמש: ונפק מחבלא ממשריתא פלשתאי תלתא משירין משריתא חדא מתפניא לאורח עפרה לארעא דרומא: ומשריתא חדא מתפניא לאורח בית חורון ומשריתא חדא מתפניא לאורח תחומא דמסתכי לחילת אפעיא למדברא: ואומן עביד זין לא משתכח בכל תחום ארעא דישראל ארי אמרו פלשתאי דילמא יעבדון יהודאין סיפין או רומחין: ונחתו כל ישראל לארע פלשתאי לחרפא גבר ית פרשיה וית סיכת פדניה

רלבג

והנה גנהו שמואל על אשר לא שמר מצות השם אשר צוהו על יד נביאו שמוא' ואמ' לו שזה העון יהיה סבה שלא תקום מלכותו ותנתן המלוכה לאיש אחר וזה האיש שנתנה לו המלוכה הוא דוד לפי מה שהתבאר אחר זה · וכבר יספק מספק ויאמר איך יתכן שיאמ' שמוא' לשאול כי עתה הכין יי' את ממלכתך על ישראל עד עולם וכבר התבאר מברכות יעקב לבניו כי המלוכ' תהיה לשבט יהודה ואם היתה המלוכה לשאול עד עולם לא יתכן שיתקיים הייעוד הזה שייעד יעקב · והנה התר זה הספק אינינו ממה שיקשה לפי מה שנ' וזה כי אמרנו עד עולם יתכן שיובן עד זמן רחב כמאמר חנה וישב שם עד עולם שהרצון בו כמו חמשים שנה וכן מה שאמ' בתורה ועבדו לעולם הרצון בו עולמו של יובל כמו שבארנו שם ולפי זה העניין היה הרצון בזה המאמר כי הש"י הכין ממלכת שאול באופן שיתקיי' זמן רחב לולי זה המרי שמנע ממנו הטוב ולא נתקיים המלכות לו כי אם זמן מועט: ויקם שמוא' וגו' · ולא זכר שקם שאול עמו לפי שהוא מבואר כי לא בא שאול בגלגל כי אם בעבור שמוא' שייעד לו שיבא אליו שם להודיע לו מה יעשה · והנה ספר שכל העם הנמצא עם שאול ויונתן בנו היו בגבע בנימן לא היו כי אם שש מאות איש כי השאר הלכו להם מרוב הפחד · והנה חנו פלשתי' במכמש במקו' שהיה שם שאול בתחלה ועשו להם שלשה ראשים להשחית ארץ ישראל כי היו עם רב מאד כמו שקדם · והנה זכר כי בכל ארץ ישראל לא היה נמצא חרש ברזל או יהיה זה כן לפי מה שאחשב כי למיעוט המצא הברזל בארץ ישראל כמו שהוא מפני רבים היום לא היו בישראל חרשי ברזל ולזה היו צריכים לרדת אל הפלשתים לתקן להם כלי החרישה ועבודת האדמה ולא הניחו הפלשתים שיעשו בישראל חרש פלשתי לירא(ת)ם שמא יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בהם כי הפלשתים היו עדיין מושלי' בישראל ממעלה וזה היה סבה שבזמן המלחמה לא נמצא חרב וחנית לאחד מן הנערים שהיו את שאול ויהונתן בנו ונמצא החרב והחנית לשאול וליהונתן לבדם: וזה

ולאביו ג׳ בקריאה וסימ׳ ולאביו שלח כזאת עשרה חברים נשאים · כי אם לשארו הקרוב אליו · ולאביו לא הגיד ׃ ושם האחד ו׳ פסוקים בקריאה ושם ושם וסי׳מ נמסר בסוף סדר וישלח ׃ ושם האחד ג׳ וסי׳ ושם האחד אליעזר · ושם האחד בוצץ · ושם האחד סנה ב׳ בפסוק ׃

וְאֶת־קַרְדֻּמּוֹ וְאֵת מַחֲרֵשָׁתוֹ׃ וְהָיְתָה הַפְּצִירָה פִים לַמַּחֲרֵשֹׁות וְלָאֵתִים וְלִשְׁלֹשׁ קִלְּשׁוֹן וּלְהַקַּרְדֻּמִּים וּלְהַצִּיב הַדָּרְבָן׃ וְהָיָה בְּיוֹם מִלְחֶמֶת וְלֹא נִמְצָא חֶרֶב וַחֲנִית בְּיַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־יוֹנָתָן וַתִּמָּצֵא לְשָׁאוּל וּלְיוֹנָתָן בְּנוֹ׃ וַיֵּצֵא מַצַּב פְּלִשְׁתִּים אֶל־מַעֲבַר מִכְמָשׂ׃

וַיְהִי הַיּוֹם וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל אֶל־הַנַּעַר נֹשֵׂא כֵלָיו לְכָה וְנַעְבְּרָה אֶל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַלָּז וּלְאָבִיו לֹא הִגִּיד׃ וְשָׁאוּל יוֹשֵׁב בִּקְצֵה הַגִּבְעָה תַּחַת הָרִמּוֹן אֲשֶׁר בְּמִגְרוֹן וְהָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ׃ וַאֲחִיָּה בֶן־אֲחִטוּב אֲחִי אִי־כָבוֹד בֶּן־פִּינְחָס בֶּן־עֵלִי כֹּהֵן יְהוָה בְּשִׁלוֹ נֹשֵׂא אֵפוֹד וְהָעָם לֹא יָדַע כִּי הָלַךְ יוֹנָתָן׃ וּבֵין הַמַּעְבְּרוֹת אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ יוֹנָתָן לַעֲבֹר עַל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים שֵׁן־הַסֶּלַע מֵהָעֵבֶר מִזֶּה וְשֵׁן־הַסֶּלַע מֵהָעֵבֶר מִזֶּה וְשֵׁם הָאֶחָד בּוֹצֵץ וְשֵׁם הָאֶחָד סֶנֶּה׃ הַשֵּׁן הָאֶחָד מָצוּק מִצָּפוֹן מוּל מִכְמָשׂ וְהָאֶחָד מִנֶּגֶב מוּל גָּבַע׃

וְיַת כְּלוּבֵיהּ וְיַת עוּשְׁפֵיהּ׃ וַהֲוֵי לְהוֹן שׁוֹפִינָא לְחַרְפָּא בֵיהּ פִּיגְמַת כָּל מָאן דְּבַרְזֶל לְעוּשְׁפַיָּא וּלְסִיכַת פַּדְנַיָּא וּלְמִיצְלַת קַצְרַיָּא דִּי לָהּ תְּלָת שִׁנִּין וְלִכוּלְבַיָּא וּלְאַנְצָבָא זָקְתָא׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דִּקְרָבָא וְלָא אִשְׁתְּכַח חַרְבָּא וּמוּרְנִיתָא בְּיַד כָּל עַמָּא דְּעִם שָׁאוּל וְעִם יוֹנָתָן וּמִשְׁתְּכַחַת לְשָׁאוּל וּלְיוֹנָתָן בְּרֵיהּ׃ וּנְפַק אִיסְטְרַטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי לְמְגִיזַת מִכְמָשׁ׃

וַהֲוָה יוֹמָא וַאֲמַר יוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל לְעוּלֵימָא נָטֵיל זֵינֵיהּ אִיתָא וְנִעִיבַּר לְאִיסְטְרַטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי דְּמֵעִבְרָא דֵּיכִי וְלַאֲבוּהִי לָא חַוִּי׃ וְשָׁאוּל יָתֵיב בְּסִיפֵי גִבְעָתָא בְּשִׁיפוּלֵי רִמּוֹן דִּי בְּמִגְרוֹן וְעַמָּא דְעִמֵּיהּ כְּשֵׁית מְאָה גַּבְרָא׃ וַאֲחִיָּא בַּר אֲחִיטוּב אֲחוּהִי דְּאִיכָבוֹד בַּר פִּינְחָס בַּר עֵלִי כָּהֵין מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּשִׁילוֹ לָבֵישׁ אֵיפוֹדָא וְעַמָּא לָא יְדַע אֲרֵי אֲזַל יוֹנָתָן׃ וּבֵין מְגִיזָתָא דִּבְעָא יוֹנָתָן לְמֵעְבַּר עַל אִסְטְרַטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי שִׁינָא דְכֵיפָא מֵעִיבְרָא מִכָּא וְשִׁינָא דְכֵיפָא מֵעִיבְרָא מִכָּא וְשׁוּם חֲדָא מַשְׁרוּעִיתָא וְשׁוּם חֲדָא מַדְרוֹכִיתָא׃ שִׁנָּא חֲדָא מִסְתַּכְיָא מִצִּפּוּנָא לָקֳבֵל מִכְמָשׁ וְחֲדָא מִדָּרוֹמָא לָקֳבֵיל גִּיבְעָתָא׃

ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · יב וכל ל״ה דכו׳ · ד׳ חס׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ ומ׳ל · ד׳ מכו׳ ושם ושם ל׳ ויתר כל איש · חבוץ · ד׳

רשי

קרדומו · בגו״ר בלע״ז ׃ מחרשתו · כוטיי״ר בלע״ז ׃ והיתה הפצירה פים למחרשות · והיתה להם לאותם שהיה להם טורח לרדת אל הפלשתים ללטוש ׃ היתה הפצירה פים · לימ״א בלע״ז שיש לה הפכר פיות כלומר פיות וחידודים הרבה היתה להם לחדד המחרשות והאתים ׃ ולשלש קלשון · מלזג בשני כמין עתר שקורין פורק״א ולו שלש שניים ׃ ולהציב הדרבן · לחדדו בראשו לנועצו ולהציבו בתוך המרדע ׃ ותמצא לשאול · על ידי נס ׃ מצב פלשתים · דרך אנשי צבא לעשו׳ מהם מצב ומשחית הם הפושטים ורצים אחר השלל אל העיר שקורין בכב״יל בלע״ז ׃ מצב · הם נציבים לשמור שלא יבאו מן העיר משחיתים בהם · אל מעבר מכמש · הפלשתים היו חונים במכמש ומכמש בהר וישראל בעיר ששמה גבע וגבע היתה בראש ההר ושני הרי׳ היו זה כנגד זה והגיא ביניהם כמו שאמור בענין ומצב פלשתים נגש אל עבר מכמש שלנגד גבע אל הגיא אשר ביניהם ׃ מעבר הלז · כל הלז והלזה שבמקרא אינו לשון הזה אלא לשון דבר שכנגדו והוא תראהו באצבע ובלע״ז אינו לשון כיש״ט בלע״ז אלא כיי״ל בלע״ז ׃ מעבר הלז · גיא שבי ההרי׳ ׃ בקצה הגבעה · בסוף הגבעה ׃ נושא אפוד · אורים ותומים ׃ ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבור · כן היה עשוי שן הסלע היה מהעבר מזה לבין המעברות מכאן ושן הסלע לבין המעברות מזה הגיא הוא קרוי בין המעברות והיה לו סלע מכאן וסלע מכאן זה בעברו מזה וזה בעברו מזה והגיא בין שני העברים ואותו הגיא בקש יונתן לעבור ׃ מן הסלע · שן האחד בוצץ ושם השני סנה ׃ מצוק מצפון · משופע ועולה מצד צפון אל מכמש מול גבע שמשנה יבא יהונתן ׃ דומו

רדק

קרדומו · הוא הכלי שחוטבין בו העצים ות״י כולביה ובבראשית רבה ונבלה שם שפתם משפתם אעשה נבלה הוה אמר חד לחבריה אייתי ליכולב חד ומייתי ליה מגרופי הוה מחי ליה ופצע מוחיה ות״י כולב צבת כי כן נקר׳ בלשון ערבי כולאב ויש שקוראים התרגום כולבי בכ״ף גם האחרונה וכן נמצא במקצת הנסחאות ׃ מחרשתו · כלי אומנות מן חרש עצים חרש אבן ות״י עוספיה וכן תרגם למחרשות לעוספיא ובמסכת מסכת כלים קרדום שניטל עשפו טמא מפני בית בקועו כנטל בית בקועו טמא מפני עוספו כסבר מקופו טהור נראה מדעת המתרגם כי גם מחרשתו הוא כלי המחרישה שחורשים בו שעושין הגדודים בארץ והוא החרישה ותרגם עוספיה לפי שהוא דומה לצד האחד של הקרדום כי לקרדום שני פיות האחד חד והאחד רחב והרחב בוקעים בו עצים ברוב והוא הנקרא במשנ׳ בית בקועו והצד האחד שלו בו בוקעים גם כן לפעמים והוא הנקרא במשנה עוספו והוא דומה למחרישה בחדודו לפיכך אמרו במסכת מסכת ביצה אין מבקעין לא בקרדו׳ ולא במגל ואמרו בגמר׳ לא בקרדו׳ לא שנו אלא בנקבת שלו והוא הצד הרחב שבו בוקעין בו ברוב לפיכך אין מבקעים בו ב״ט שנראה כמלאכת חול אבל בזכרות שלו מותר והוא הצד החד שלו לפי שאין דרך לבקוע בו ברוב ופירוש מקופו הנזכר במשנה הוא נקב הקרדום שנכנסת בו יד הקרדום ופי׳ כמו נקב המחט שנקרא קופא ׃ הפצירה פים · שתי מילות ופי׳ פצירה רבה מלשון ויפצר בו שהוא רבוי דברים ותחנונים ופי׳ פים פיות ר״ל רבת פיות כלומר שיש לה חדודים הרבה והוא הנקרא בלשון התרגום שופינא ובלע״ז לי״מא ומחדדין בה כל כלי ברזל ואומרי בפירוש הפים היו מחדדים כליהם מי שלא היו לו נכאי לרדת בארץ פלשתים ללטוש הכלי ׃ ולשלש קלשון · הוא כלי ברזל יש לו שינים ומסלקין בו הזבל והתבן ושם הכלי קלשון ואמרו לשלש קלשון כאילו אמ׳ קלשון שלש השינים וקורי׳ לו בלע״ז פורק״א ות״י ולמיצלת קצריא די לה תלת שנין וקצרא הוא תרגום כובס ור״ל כי אותו הכלי הוא שיש לו שינים ומותחין בו הכובסין הבגדי׳ אחר כביסתן ׃ ולהקרדמים · נכתבה בו ה״א הידיעה עם למ״ד השמוש כמשפטו שלא כמנהג כי אם מעטים נמצאים כמוהו כמו להגדוד הבא אליו להעם הזה והדומים להם ׃ ולהציב הדרבן · כלו קמץ לבן כפתלי ולבן אשר הבי״ת בפתח והרי״ש לשניהם מעמדת בגעיא ופי׳ הדרבן הוא מחט המלמד כי העץ נקרא מלמד והמחט התחוב בתוכו שדוקר בו הבקר נקר׳ דרבן כמו שאמרו במשנ׳ מלמד שבלע את הדרבן ופי׳ להציב לסדרו בראשו ולהעמידו בתוך המלמד ות״י ולאנצבא זקתא ׃ והיה ביום מלחמת · מוכרת כמו משמרת כי יבא זה המשקל סמוך ומוכרת ופי׳ והיה כן היה בכל יום שהיו עורכים מלחמה שזה עם אלה לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אלא ביד שאול וליהונתן ועל הדרך הזה ת״י והוה ביומא דקרב׳ לא משתכח חרבא · ובדרש מהו ותמצא לשאול ויהונתן אף בידם לא היה אלא שהמלאך המציאה להם ׃ ויצא מצב פלשתי׳ · פי׳ שרי החיל וכת״י אסטרטיג וכן תרגם נציב נציבי ופירו׳ שרים ובבראשית רבה ויבדל אלהי׳ בין האור ובין החושך ר׳ יוחנן וריש לקיש משל למלך שהיו לו שני אסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד בלילה ויצא זה המצב כי כלם חנו במכמש ונפרד זה המצב ממחנה פלשתים ובא לו אל מעבר אחר ממכמש להתקרב אל הגבעה אשר היו שם שאול ויהונתן ׃ כשש מאות איש · והלא אמר זה ויפקוד שאול את העם הנמצאים עמו כשש מאות איש אם כן למה חזר ואמר עוד אלא להודיע כי לא נוספו בהם עוד ואף על פי שהיה להם להלחם עם הפלשתים אשר חנו שם כנגדם להלחם הושיעם האל ׃ אחי אי כבוד · לפי שנזכר אי כבוד ולא נזכר אחיטוב לפיכך אמר אחיו אי כבוד בעבור שנקרא שמו כן על גלות הארון והיה אביו אז עם הארון במחנה וכשבאו ישראל בעון הכהני׳ ובעונם אבל במלחמה הזאת שהיה אחיה נושא אפוד והיה טוב לפני יי׳ היה הדבר בהפך והיתה תשועה גדולה בישראל ׃ כהן יי׳ בשילה · על עלי אמר שהיה כהן יי׳ בשילה ואחיה זה היה שם במחנה עם ארון האלהים נושא אפוד והוא כלל החושן והאורי׳ והתומים כי בהם שאלו הגישה ארון האלהים כקרבה הלום אל האלהים ולפיכך היה ספור זה הנה להודיע כי עדיין לא החלה קללת עלי שהרי מבני בניו היה נושא אפוד כי לא חלה הקללה ההיא עד שהוקם צדוק כהן גדול כמו שפירשתי ׃ והעם לא ידע · פי׳ העם אשר עם יהונתן כי מן הנראה כי שני ראשי׳ היו ישראל למלחמה הזאת האחד שאול עם העם אשר עמו והאחד יונתן עם העם אשר עמדו עמו ויונתן נפרד עם נושא כליו מן העם אשר אתו בלא דעתם לפיכך אמר והעם לא ידע כי אילו ידעו היו הולכים עמו ׃ ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה · כן היה שמם לא נודע אצלינו עניין השמות אלא ת״י בוצץ משרועיתא מקום חלקלק מדברי רז״ל בשרעתא רכארח ותרגומו בחלקלקות באפלה במשרעא בקבלה ותרגם סנה מדרוכיתא פי׳ מקום דרוך ׃ מצוק מצפון · מעמד מצד צפון כנגד הפלשתים שהיו במכמש והאחד מצד דרום כנגד ישראל שהיה בגבע ויונתן עבר בין שני הסלעים האלה וי״ת מצוק מסתכי ותרגום מצפה סכותא ׃ דמו

רלבג

וזה הספור כלו בא להורות כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי׳ הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו היו כנגד החיל הרב הזה ונתן השם תשועה גדולה בידו ׃ כהן יי׳ בשילה · שב אל עלי לא אל אחיה כי כבר היה חרב משכן שילה ואולם אמרו נושא אפוד בר שב אל אחיה והרצון בזה לפי מקומו כי הוא היה כהן גדול ׃ והעם לא ידע כי הלך יהונתן · אמנם אמר זה שאם ידעו היו הולכים עמו ׃ לכה

דמו עד הגיענו · התתינו וזה שאמר יהונתן לאות ולסימן אמר כמו שאמר וזה לנו האות כי אם יאמרו עלו עלינו פיהם הכסילים כי אנחנו נעלה והם ירדו וזה אינו נחש האסור ואם היה אסור לא היה הקב״ה עוזרו בהליכה ההיא אבל הוא וכיוצא בו הוא קול דברים ישמע אדם ויחזק לבו כי הם סימן ואות על המעשה ש

דומו · המתינו כמו שמש בגבעון דום וכן דום לה׳ אם כה יאמרו דמו ונעלה עליכם שעתם מבלחת ולבם רס עליהם אם כה יאמרו עלו שיכו פחד הקב״ה בלבם ויביאם לזוז ממקומם : על ידיו ועל רגליו · כלומר בכל כח ומרוצה : כבחצי מענה צמד שדה · בתוך שיעור מדת קרקע מלא חצי מענה של מחרישת צמד בקר החורש׳ בשדה מענה הוא תלם המחרישה שקורין ריו״א בלע״ז וגבורה גדולה היא זו שהיו קרובי׳ זה לזה וכנוגים לעבור זה את זה : הגופים

כל שמואל וכל נתינה דמלכים לך בבמ״ה לך וסי׳ ויאמר לה אלקנה אישה חנה · ויאמר לו נשא כליו · וידבר דוד ביהונתן טוב · ואבי ראה גם ראה · וגם אשר לא שאלת נתתי לך : ועלינו ב׳ וסימ׳ הננו · ועלינו אל המקום · ואם כה יאמרו עלו : ויגלו ב׳ וסימ׳ שניהם אל מצב פלשתים · מסדות תבל : ונשא ו׳ חס׳ בקריאה

ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה אולי יעשה יהוה לנו כי אין ליהוה מעצור להושיע ברב או במעט : ויאמר לו נשא כליו עשה כל אשר בלבבך נטה לך הנני עמך כלבבך : ויאמר יהונתן הנה אנחנו עברים אל האנשים ונגלינו אליהם : אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם : ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם יהוה בידנו וזה לנו האות : ויגלו שניהם אל מצב פלשתים ויאמרו פלשתים הנה עברים יצאים מן החרים אשר התחבאו שם : ויענו אנשי המצבה את יונתן ואת נשא כליו ויאמרו עלו אלינו ונודיעה אתכם דבר

ויאמר יונתן אל נשא כליו עלה אחרי כי נתנם יהוה ביד ישראל : ויעל יונתן על ידיו ועל רגליו ונשא כליו אחריו ויפלו לפני יונתן ונשא כליו ממותת אחריו : ותהי המכה הראשנה אשר הכה יונתן ונשא כליו כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה : ותהי חרדה במחנה בשדה ובכל העם המצב והמשחית חרדו גם המה ותרגז הארץ

(ל׳ ומ״ל · ב׳ א׳ קמץ וא׳ פתח · ב׳ נטע׳ · ל׳ · ו׳ ר״פ בכיפ׳ ב׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ חסרות · ל׳ · ל׳ וכל קריא׳ המצבה · ל׳ · ב׳ והכה בפתח · ל׳ · ל׳ · ל׳)

ואמר יהונתן לעולימא נטל זיניה איתא ונעיבר לאיסטרטיג ערליא האילין מאים יעביד יי לנא ניסא ארי לית קדם יי מעצור למפרק בסגיאי או בזעירי : ואמר ליה נטל זיניה עיביד כל די בלבך אתפני לך הא אנא עמך כרעותך : ואמר יהונתן הא אנחנא עברין לות גבריא ונתגלי להון : אם כדין יימרון לנא אוריכו עד דנתמטי לותכון ונקום באתרנא ולא ניסק לותהון : ואם כדין יימרון סקו עלנא וניסק ארי מסרינון יי בידנא ודין לנא אתא : ואיתגליאו תרויהון לאיסטרטיגי פלשתאי ואמרו פלשתאי הא יהודאי נפקין מן חוראי דאטמרו תמן : ואתיבו אנשי מטרתא ית יונתן וית נטיל זיניה ואמרו סקו עלנא ונהודע יתכון פתגמא ואמר יהונתן לנטל זיניה סק בתריי ארי מסרינון יי בידא דישראל : וסליק יונתן על ידוהי ועל ריגלוהי ונטיל זיניה בתרוהי ונפלו מטענין קדם יונתן ונטל זיניה ממית בתרוהי : והות מחתא קדמיתא דמחא יונתן ונטיל זיניה כעסרין גברא כבית פלגות מהלך פדן תוריא בחקלא : והות זיעא במשריתא בחקלא ובכל עמא איסטרטיגא ומחבלא זעו אף אינון וזעת ארעא

וסימ׳ ויעל יונתן על ידיו ב׳ בפסוק · ושלאחריו ותהי המכה הראשונה · ויפקדו והנה אין יונתן · ונשא חצנה הולך לפניו · ומת שאול ונשא כליו :

יעצה אותך מה שנמצא בדברי רז״ל אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש כי אינו אומר שיהיה אותו נחש אסור כמו ש שפירשוהו רבים כי הנה אלו המנחשים בחולדה ובעופו׳ אינו כנחש אליעזר וכיונתן והוא היה אסור כמו שאמרו רז״ל לא ת תנחשו אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים והאומר פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו צבי הפסיקו עורב קורא לו שועל מימינו ונחש משמאלו אל תתחיל כי שחרית הוא ר״ח הוא מוצאי שבת הוא הנה אלו הדברים וכיוצא בהן שנהגו בהן בעלי הדיעות הרעות וקבעום חק ו ומנהג עליהם וחושבים כי הם המטיבים והמריעים זה הוא שאסרה התורה אבל אם ירצה אדם לעשות מעשה ויעשה דבר אחד לאות וסימן למעשה ההוא כדי לחזק לבו ולעורר לבו לדבר ההוא זה הדבר מותר כי אילו היו עושי׳ רע בדבר הזה אליעזר ויהונתן לא היה עונה אותן ה הקב״ה כהוגן ומסייע את מ מעשיהם ועוזרם והנה רב בעל המאמ׳ הזה שאמ׳ כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויונתן אינו נחש הוא בעצמו היה עושה כנחש שלהם כמו שאמר רב בדיק במברא ואמרו רב הוה אזיל לביה רב נחמן חתניה ואמר אי מברא אתא לאפאי ימא טבא לנו וכן אמרו שמואל הוה בדיק במברא ר׳ יוחנן בדיק בינוקא פי׳ שהיה אומר לתינוק אמור לי פסוקך אתה קורא בו כשהיה רוצה להתחיל שום מעשה או דרך אבל המאמ׳ ההוא שאמר רב כך פירושו כל נחש וסימן שהוא אינו עושה אותו סימן ל לעצמו מתחילה כמו שעשה א אליעזר ויהונתן אינו נחש וסימן ואין לסמוך עליו או לחוש ממנו אם יבא מאליו לפיכך הקשה לו למה לא אכל מההיא סעודה מפני שהכינו כולם הבשר ויבאו לקראתו חשב זה לסימן כי הסעודה ההיא לא תהיה לברכה מפני שהכינוה ומה סימן ונחש היה לו בזה כיון שמתחלה לא שם לבו לזה והא אמר רב כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויהונתן אינו נחש ואין לסמוך עליו ואין לחוש ממנו ואם כן רב למה חשש בזה הדבר ולפיכך אמרו רבו׳ ז״ל בית תינוק ואשה אף על פי שאין נחש יש סימן כלומר אע״פ שאינו נחש כנחש שסומכין עליו יש קצת סימן בדבר לשמח לבו ולחזקו אם יהיה לטוב ואם יהיה לרע יש לדאוג מתנו ולבקש רחמי׳ מתנו מלפני הקב״ה ופי׳ בית אם בנה בית אדם ויארע לו מאורע טוב או רע סמוך לחנוך הבית וכן אם יולד לו ילד או לקח אשה בזה הדרך ואמרו והוא דאתחזק תלתא זמני אז ראוי לסמוך עליו אע״פ שבא מאליו ולא עשהו סימן בתחילה אבל הנחש שעשהו סימן מתחילה לא שאלו בו שלש פעמים אלא בפעם ראשונה לבד יש סימן וסמכו השלשה פעמים על מה שאמר יעקב אבינו יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו ואלה המקרים באו לו משכולד בנימן לפיכך חשש בדבר וכן אמר יוסף הצדיק הלא אתם ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני כלומר אדם כמוני יחשב סימן רע אם יאבד ממנו הגביע אשר הוא שותה בו לפיכך אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו וכן נחשתי ויברכני יי׳ בגללך וכן והאנשים ינחשו כל זה הוא לשו׳ סימן ואות על הדבר לא נחש ולא קסם ואמרו רז״ל מכאן שמשתמשין בבת קול שנא׳ ואזנך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו ואמרו וקל גברא במתא וקל איתתא בדברא ומה נחזור אחרי ספורי התלמוד וספרי הפסוקים והנה פסוק מבורש נעשה כמעשה יונתן על פי הנבואה כאמר לגדעו׳ ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך : אנשי המצבה · כמו מצב פלשתים שפירשנו ות״י אינשי מטרתא כלומר הנצבים סביב המחנה שומרים המחנה : על ידיו ועל רגליו · אולי היתה המעלה קשה לעלות ברגליו לבד וסמך גם בידיו ונראה כי דרכו אליה׳ היה דרך הסלע ששמו בוצץ שת״י משרועית והיה חלקלק לפיכך היה צריך לסמוך על ידיו ועל רגליו שלא ימעדו רגליו בדרך החלקלק וי״מ על ידיו ורגליו על דרך משל כלומר בכל כחו עלה עליהם : ויפלו לפני יהונתן · היו נופלים לפניו ונושא כליו ממותת אחריו ונ״ת ונפלו כד טעינין חרבא קדם יהונתן : כבחצי מענה צמד שדה · הוא שיעור מהלך צמד הבקר בחרשו ובדברי מקום שהיה חצי השיעו׳ הזה הכה כעשרים איש וכת״י כבית פלגות מהלך פדן דתוריא בחקלא וכ״פ כבחצי כ״פ השיעור וכן כ״פ כעשרים איש : צמד שדה · ר״ל צמד בקר בשדה : המצב והמשחית · פירשנו לפיכך אמר גם המה כי הם אוחזי החרב והחנית : ותרגז הארץ · על דרך משל כלומר רגז מחנה פלשתים : ותהי

רלבג

לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה · רמז מזה כי מפני פחיתותם והיותם כ כבדלים ראוי שיהיו יונתן ונושא כליו כ כעוזרים בש״י לנצח א אותן כי אין לשם ית׳ מעצור להושיע ברב או במעט : אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתנו · ראוי שתדע כי העתידו׳ יגלו בפנים שונים וכבר תהיה לפעמי׳ הודעה חלושה מושפעת מהש״י בזה האופן החלום ויל׳ קח בה ראיה כמו שנאמר לגדעון שירד הוא ו ופורה נערו אל המחנה וישמעו מה ידברו כי בזה קצת הוראה מ מהדברי׳ המתחדשים וזה מבואר את׳ העיון ממה שזכרנו בשני מספר מלחמות ה׳ ואין הנה מקום זאת החקירה · והנה אמרו דמו עד הגיענו אליכם לאות כי שהתחלה ת תהיה מפלשתי׳ לרדוף אחרי ישראל ולזה יש להם לירא שינצחו כי הרודף הוא המנצח על הרוב : ואם כה יאמרו עלו עלינו · הנה זה לאות על שינצחום ישרא׳ וירדפו אחריהם אחרי היותם מתחבאים מפחדם כי בלי ספק לא יכנעו ישראל אחריהם אם לא יתברר להם שינצחום אחר היותם יראים מהם בזה האופן הנפלא : ויגלו שניהם אל מצב פלשתים · הם הראשים והגבורים שהיו בפני המחנה לנגד ישראל : כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה · ר״ל שהכה יונתן ונושא כליו כעשרים איש בשעור קטן מהארץ כי אם חצי שיעור הארץ שיחרשו צמד בקר מהשדה ביום אחד : ותהי חרדה במחנה וגו׳ · זה היה מהש״י על צד ההשגחה להביא עליהם החרדה הזאת הנפלאה באופן שתהיה חרב איש באחיו עם מה שראו בתחלה שלא באו שם מישראל כי אם יונתן ונושא כליו : ותהי

(בגליון: לך כל סיכר׳ וכל כתיב׳ רמזו׳ לך במ״ה לך)

רש"י

הצופים לשאול. הצופים אשר היו לשאול בגבעת בנימן. צופים איספ[illegible] בלע"ז: והנה ההמון של פלשתים נמוג ממקומו וילך ויקרב הלום לצד ישראל כמוג כמו כר כע: פקדו. לשון פקידה כמו ותפקדנו לבקרים: הגישה ארון האלהים. אורים ותומים כי היה ארון האלהי' ביום ההוא שמקרא אשר תיבה אחת כי היה ארון האלהים שם ביום ההוא: והעברים היו לפלשתים. בשורתם מחמת יראה מתמול שלשם והיום נהפכו גם המה עם חבריהם להיות בעזרת אחיהם: נגש ביום ההוא. היו אצים ונוגשים להלחם בפלשתים: ויואל. לשון אלה: אמר

וכל איש ז' וסי' במסורה רבתי. ויאל ז' ה' מלאים וב' חס' וסי' נמסר בסדר שמות׃

ותהי לחרדת אלהים׃ ויראו הצפים לשאול בגבעת בנימן והנה ההמון נמוג וילך והלם׃ ויאמר שאול לעם אשר אתו פקדו נא וראו מי הלך מעמנו ויפקדו והנה אין יונתן ונשא כליו׃ ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל׃ ויהי עד דבר שאול אל הכהן וההמון אשר במחנה פלשתים וילך הלוך ורב ויאמר שאול אל הכהן אסף ידך׃ ויזעק שאול וכל העם אשר אתו ויבאו עד המלחמה והנה היתה חרב איש ברעהו מהומה גדולה מאד׃ והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום אשר עלו עמם במחנה סביב וגם המה להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן׃ וכל איש ישראל המתחבאים בהר אפרים שמעו כי נסו פלשתים וידבקו גם המה אחריהם במלחמה׃ ויושע יהוה ביום ההוא את ישראל והמלחמה עברה את בית און׃ ואיש ישראל נגש ביום ההוא ויאל שאול את העם לאמר

והות לזיע מן קדם יי׃ וחזו פוכיאיא לשאול בגיבעתא דבית בנימן והא המון משריית פלשתאי איתבר אזיל תבריה וסגי׃ ואמר שאול לעמא דעמיה סערו כען וחזו מן שנא מיננא ומנו והא לית יונתן ונטל זיניה׃ ואמר שאול לאחיה קריב ארונא דיי ארי הוה ארונא דיי ביומא ההוא עם בני ישראל׃ והוה עד דמליל שאול עם כהנא והמונא דבמשרית פלשתאי אזיל מיזל וסגי ואמר שאול לכהנא קריב איפודא׃ ואתכניש שאול וכל עמא דעמיה ואתו עד קרבא והא הות חרבא גבר בחבריה שגושיא רב לחדא׃ ויהודאי הוו לפלישתאי כמאיתמלי ומדקמוהי דסליקו עמהון במשריתא סחור סחור ואף אינון תבו למהוי עם ישראל דעם שאול ויונתן׃ וכל אנש ישראל דאטמרו בטורא דבית אפרים שמעו ארי אפיכו פלשתאי וארביקו אף אנון בתריהון בקרבא׃ ופרק יי ביומא ההוא ית ישראל ועבדי קרבא מטו עד בית און׃ ואנש ישראל אידחיק ביומא ההוא ואומי שאול ית עמא למימר

רדק

ותהי לחרדת אלהים. כתרגומו והות לזיע מן קדם יי' כלומר כי מהאלהים באה להם החרדה כי הם לא היו רואים למה היו חרדי' כי אין כלחם אתם כי אם יונתן ונושא כליו׃ הצופים לשאול. אשר לשאול׃ ההמון. המון מחנה פלשתים׃ וילך והלום. מן והלאה שקראה פי' הלוך והשבר׃ פקדו נא. כמו פקדתי אתכם והוא ענין זכירה והשגחה על הדבר׃ הגישה ארון האלהים. ר"ל האפוד והאורים והתומים שהיו עם ארון האלהי' לשאול בהם על יהונתן׃ ובני ישראל. עם בני ישראל וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכאשר ראה שאול כי ההמון אשר במחנה פלשתים הולך ומתמוגג אמ' לכהן אסוף ידיך כי אין צריך עתה אלא ללכת למלחמה כי רואים אנחנו כי אלהים עמנו כי כל המון פלשתים מתמוגגים. ומה שאמ' וילך הלוך ורב פירושו ורב להתמוגג ולהשבר והוא חסר וחסרונו ידוע מן הענין וכת"י והמונא די במשרית פלישתאי אזל מזל וסגי תבריה ויתכן לפרש בלי חסרון ויהיה פירוש וההמון מענין מהומה ומשרשו ויהיה בשקל שמן והראייה שאמר אשר במחנה פלשתים ואם היה פירושו כמו שאר המון די לו בזכרו וההמו' כי ההמון הוא המחנה הרב וכן אמר למעלה והנה ההמון נמוג וילך ולא זכר מחנה ופי' אסוף ידיך כמו ויאסוף רגליו כלומר שיאסוף ידיו אליו וימנע מפתוח האורים והתומי' ומלשאול בהם וי"ת אסוף ידיך קרב אפודא ואם כפירושו מה ענינו והלא כבר אמר הגישה ארון האלהים ומה טעם ויהי עוד דבר שאול אל הכהן וגו' ועוד מה טעם אסוף ידיך היה לו לומ' פתח ידיך ועוד לא ספר הכתו' ששאל בהם אלא מיד ויזעק שאול וכל העם אולי היתה דעת המתרגם קרב אותו אל הארון והכניעהו׃ ויזעק. ויאסף כי אסיפת העם הוא על ידי זעקה׃ חרב איש ברעהו. מפני מהומת יי' רבה אשר היתה במחנה היו כבהלי' ומהומי' והיו הפלשתי' מכים איש את רעהו והיו חושבי' להכות בישראל׃ והעברים. פי' אותן העברים אשר היו לפלשתים כאתמול שלשום שהיו גרים בארצם אשר עלו עמם ועל כרחם להלחם בישראל והיו במחנה סביב כלומר שלא היו שם מדעתם לא היו שמים עצמם במחנה אלא סביב מחוץ כדי למשוך ידיהם ולהיותם כנשמטים מלהלחם בישראל אם יוכלו ועתה כשראו שישראל נצח היו גם המה עם ישראל אשר היו עם שאול ויונתן והכו בפלשתים גם המה ואם תאמר היאך לא חששו על בתיהם שהניחו בארץ פלשתים לפי שראו כי מהומת יי' היתה רבה בפלשתי' עד שהיו מכים איש את רעהו בלא ידיעה ובלא הרגשה אמרו גם הם בנו לא ירגישו ולא ידעו והכו בהן׃ וידבקו גם המה. כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם כמו וידריכו ופי' וידבקו ענין השגה כמו וידבק אותו ובזה הלשון תרגומו ענין השגה ופירושו שרדפו אחריהם עד שהשיגום במלחמה והכו בהם גם הם׃ והמלחמה עברה את בית און. כתרגו' ועברי קרבא מטו עד בית און ופי' עברה כי מבית און והלאה עברה ברדפם אחרי פלשתים׃ נגש׃ נדחק וכן תרגומו אדחיק כלומר שהיו רעבים כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל עד הערב כדי שלא יפסיקו המלחמה׃ ויואל. וי"ו ויואל פירושה כמו וי"ו הן עתה קצפת ונחטא שפירושו וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן ויואל וכבר השביע שאול את העם לפיכך נגש׃ אמר

רלבג

ותהי לחרדת אלהים. ר"ל חרדה גדולה כטעם אם שהי' הררי אל או יהיה הרצון בו שהחרדה היתה מסובבת מהש"י׃ ויראו הצופים לשאול. ויתכן שהעם אשר אתו שם קצתם במקו' גבוה שיהיו צופים ומביטים מה יעשו פלשתים כי זה ממה שיישירם אם להציל נפשם אם לנצח פלשתים בראותם כי יש לאל ידם׃ והנה ההמון נמוג וילך והלם. ר"ל שהקול שהיה במחנ' פלשתים הוא קול הנמוגים וההלומים לא קול המנצחים׃ ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים. ר"ל האורי' והתמים שהיה בארון לשאול לו בהם על דבר יונתן והחרדה הזאת אשר במחנה פלשתים אם ראוי שירדפו אחריהם אם יעמדו במקומם׃ כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל׳ ירצה לפי מה שאחשב כי ביום שבאו בגלגל על זה הדבר היה בא שם ארון האלהים ובני ישראל ולזאת הסבה קרה כאשר נפץ העם מעל שאול שנשאר שם הכהן הגדול עם ארון האלהים וכאשר נסעו משם שמואל ושאול והעם אשר עם שאול ללכת הגבעה אשר בבנימן נעתק עמם הכהן הגדול וארון האלהים והלכו בגבעה ואולם מקום ארון האלהים היה שם אז ברוב׃ וההמון אשר במחנה פלשתים. ר"ל קול ההמון הנזכר במחנה פלשתים שהוא קול הנשברי' והמרוכאים היה הולך וחזק׃ אסוף ידיך. ר"ל שיאסף ידיו אליו ולא יתעסק עוד בענין האורים והתמים על השאלה הזאת כי אין להם צורך׃ והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום וגו׳ יתכן שהפלשתים היו מושלים בקצת ישראל והיו יושבים תחתיהם והביאום הפלשתים עמם במחנה להכריחם מלחמו עם ישרא' כמו שראינו באכיש מלך גת שהביא עמו דוד ואנשיו להלחם עם שאול ועם ישראל ולזה אמר והעברים אשר היו לפלשתים מקודם זה שעלו עם הפלשתים במחנה סביב גם המה נהפכו להיות עם ישרא' אשר עם שאול ויונתן כן פירשו קצת המפרשים· והנכון בעיני שהרצון בזה שעם היות ישראל בדבר זאת המלחמה בתכלית הדלות והשפלות עד שנתחבאו במקומות הנזכרים הנה אחר הגיע זאת המהומה לפלשתים היו העברים לפלשתים כאתמול שלשום בהלחמם עמם בימי שמואל שגברה יד ישראל עליהם ועל עמם במחנה סביב להכותם ולתפשם באופן שלא ישאר מהם איש ולא עוד אלא גם המה ר"ל הפלשתים להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כי קצתם היו הורגים קצתם ובזה האופן היו עוזרים לישראל כאלו היו עמהם׃ והמלחמה עברה את בית און׃ ר"ל שהרודפים עברו המקום ההוא מרוב מרוצתם ושקדם על דבר המלחמה׃ ואיש ישראל נגש ביום ההוא׃ ר"ל שכבר נדחקו על דבר זאת הרדיפה מפני אלות שאול עד שלא יכלו לבטל מזה אפי' לצורך האכילה כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל מזון עד הערב כדי שתשלם לו הנקמה מאויביו ולזה נשמרו העם מלקחת הדבש להזון ממנו ולקח ממנו יונתן כי לא שמע השבועה ועם זה נחשב לו לעון כמו שיראה אחר זה אם מפני שלא חקר בזה קודם כי כבר היה רואה שאין משיג ידו אל פיו מהעם וזה לא היה נכון להיות אם לא בסבת נדר והסכמה ביניהם אם מפני שגגה אביו על ההשבעה הזאת באמרו עכר אבי את הארץ וחשב שאם אכל העם משלל אויביו היו מתחזקים יותר ותרב מפני זה המכה בפלשתים עם מה שהתבאר לו כי לא בכח גברו על פלשתים אך מאת יי' היתה זאת.

והנה

רד"ק

אשר יאכל לחם עד הערב. שום מאכל ר"ל כי לחם כולל כל מאכל כי אפי' הדבש לא היו טועמים מפני השבועה כראה כי על כל מאכל השביע: וכל הארץ. עם הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה ר"ל כל בני המלחמה והנאספים אליהם ודרך רדפם אחרי פלשתים באו ביער והיה בעצי היער עד תדבורים, והדבש נוטף מהם על פני השדה והר' ר' שלמה ז"ל כתב כי יער קנה הסוכר היה והוא הדבש שהיה נוטף מהם ולא ידעתי מאין היה לו זה כי ית בחורשא: הלך דבש. כלומ' הליכת דבש שהיה הולך ונגר על פני השדה ות"י בריז דובשא ופי' ערוגה ושורה ובבראשית רבה בין שורותים יבהירו שהיו עושין גרידיות קטנות: ואין משיג ידו. אין מגיע ידו עם הדבש אל פיו: ביערת הדבש. היא חלת הדבש כמו שיוציאו מתכה הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי ות"י בקינא דדובשא לפי שהחלה עשויה קנים קנים: ותראנה. כתי' וקרי ותארנה כלומר כי היו חשכות וכהות מן הרעב ומן העיפות והכתי' מן ראה והענין אחד: ויעף העם. ולא עברו על השבוע' אע"פ שהיו עיפי' ורעבי': כי עתה לא רבתה מכה בפלשתי' · דרך תמיהה כי בודאי אם אכלו היה להם יותר כח והיו מכים בפלשתים יותר: ויעט העם. כלו פתוח לפי שפרשו עטה ופירושו ויסר או ויטה כמו ותעט אל השלל שפירושו ותסר או ותטה וכתי' ואתפני עמא. והכתי' הוא ויעש ופי' לשון אסיפה כמו ותעש ה הארץ: ויאכל העם. פי' בערב אכלו ופירושו על הדם לפי שהיו מכינים הבשר באפזון כי היו רעבים היו שוחטים בארץ ולא היה הדם נגר ומתמצה יפה והיה נבלע בבשר לפיכך צוה שאול לגול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיצא הדם נגר ו ומתמצה היטב ואין זה פי' לא תאכלו על הדם רק פירושו כמו שהוא חק הזובחים לשדים שאוכלי' סביב הדם אחר שזבחו להם וזה דבר האמר מעניינו לא תנחשו ולא תעוננו · ורז"ל פי' כי היו מקריבים שלמים ואוכלים לפני זריקת הדם ומה שאמר איש שורו בידו הלילה וישחטו שם העם נחלקו עליו רז"ל יש אומרי' כי שחיטת לילה כשירה בבמת יחיד יש אומרים פסולה ומה שאמר ששחטו בלילה על החולין אמר אבל אם לא היו מקריבים היה מותר לאכל בלא זריקת דם כי משנכנסו לארץ הותר להם בשר תאוה בכל מקו' בלא זריקת דם על המזבח זה פירשו רבו' ז"ל כי על השלמים אמר שהיו אוכלים בלא זריקת דם אבל אין משמעות פשטי הפסוקים אלא כמו שפירשנו כי החטא היה מפני הדם נבלע בבשר ולא היה מתמצה מפני שהיו שוחטי' ארצה: חוטאים ליי' · בהעלים האלף מהקריאה כמו קוראים אל יי' והוא יענם: גלו אלי היום. פי' העת הזאת כלומ' מעתה שלא ישחטו עוד כמו ששחטו וכן יום צעקתי בלילה כנגדך כמו עת: פצו בעם. לעבדיו אמר שיפוצו במחנה ויאמרו לכל העם הרוצי' לשחוט שיגישו לשאול מי שרוצה לשחוט שורו או שיו: ושחטתם · פי' בזה המקו' על האבן ורז"ל פי' בזה הסכין שבדק להם הסכין ושמכו מכאן לבדיקת הסכין · ובדרש עוד ושחטתם בזה רבנן אמרי סכין בת ארבע עשרה אצבעות הראה להם ב' תרין ז' שבעה ה' חמשה אמר להם בזה היו שוחטים ואוכלים כסדר הזה היו שוחטין ואוכלין: לאכול אל הדם. כמו על הדם וכן אל ההרי' לא אכל על ההרי':

רש"י

אשר יאכל לחם. כל מאכל במשמע כמו נשחיתה עץ בלחמו: ויהי דבש. דבש קנים גדל בארץ ישראל: והנה הלך דבש. שהיה נוטף מן הקנים: ביערת הדבש. בקנה הדבש כמו ותפש בסוף דמתרגמי' ושויתיה בערא וסוף הם קנים של אגם וכן אכלתי יערי עם דבשי ובלשון ישמעאל קורין לאותו דבש סוקר"א בלע"ז מפי ר' נתן הישמעאלי: עכר אבי את הארץ. בלבל את דעתם ואת ישועתם כמים עכורים: כי עתה לא רבתה מכה · בתמיה: ויעף העם · כמו ויעט העם לשון עיט: צאן ובקר ובני בקר · אומר אני זה אותו ואת בנו לא תשחטו ולכך קראם חוטאי' ורבותינו אמרו בשחיטת קדשי' שהיו מקדישי' אותם שלמים ואוכלים לפני זריקת דם הוא שאמר ויאכל העם על הדם אוכלים קדשים ועדיין דם ב במזרק: גלו אלי · לשון גללו: היום · מבעוד יום ולמטה כאמר ו ויגשו איש שורו בידו הלילה רבותינו נחלקו בדבר בסוף מסכת זבחים יש מהן פירשו כאן בחולין כאן ב בקדשי' ויש מהן פירשו כאן בקדשי' שהוקדשו ליקרב בבמת נוב ב גדולה כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב ב בבמה קטנה לימד על עולת יחיד שכשירה לישחט בלילה: אבן גדולה · עשאה במה לזרוק עליה דם ו והקטר חלבים: ושחטתם בזה · כאן במקום שחיטה · ר"א סכין בדק להם: פוצו בעם · הכריזו במקומו הרבה ויהיו המכריזים נפוצים בעם: הלילה · בהמות של חולין נשחטו ב בלילה כך מפורש בזבחים: אותו

מסורה

וכל הארץ ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר מקץ: העם את השבועה · וישב ידו אל פיו ותארנה עיניו וסימ' ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם · וירא

אל פיו ג' בקריאה וסימ' ואין משיג ידו אל פיו · בירא טמן עצל ידו תנינא: לא שמע ה' דסמיכי בקריא' · וירא כל ישראל כי לא שמע · וכל ישראל דד"ה · בן חכם

מקרא

ארור האיש אשר־יאכל לחם עד־הערב ונקמתי מאיבי ולא טעם כל־העם לחם: וכל־הארץ באו ביער ויהי דבש על־פני השדה: ויבא העם אל־היער והנה הלך דבש ואין משיג ידו אל־פיו כי־ירא העם את־השבעה: ויונתן לא־שמע בהשביע אביו את־העם וישלח את־קצה המטה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש וישב ידו אל־פיו ותראנה עיניו: ויען איש מהעם ויאמר השבע השביע אביך את־העם לאמר ארור האיש אשר־יאכל לחם היום ויעף העם: ויאמר יונתן עכר אבי את־הארץ ראו־נא כי־ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה: אף כי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי עתה לא־רבתה מכה בפלשתים: ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילנה ויעף העם מאד: ויעש העם אל־שלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה ויאכל העם על־הדם: ויגידו לשאול לאמר הנה העם חטאים ליהוה לאכל על־הדם ויאמר בגדתם גלו־אלי היום אבן גדולה: ויאמר שאול פצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ולא־תחטאו ליהוה לאכל אל־הדם ויגשו כל־העם איש שורו בידו הלילה וישחטו־שם:

ג' · ה' · ל' לאיש העשיר · ג' · ל' חס' ותיתן עליכו וכל אור' דכו' · ל' מל' מכול' · ותארנה ק' ל' מל' · ג' דין חס' מרוח ל' בו מל' · ג' מל' · ל' וחס' · ויעט ק' · השלל ק' ל' · ל' · ל' אבנים גדולות ל' חס' · ל' · ל' · ג' ב' חס' וא' מל'

תרגום

ליט גברא דיכול לחמא עד רמשא עד דאתפרע מבעלי דבבי ולא טעים כל עמא לחמא: וכל דיירי ארעא עלו בחורשא והוה דובשא על אפי חקלא: ואתא עמא לחורשא והא בריז דובשא ולית דמתיב ידיה לפומיה ארי דחיל עמא משבועתא: ויונתן לא שמע כד אומי אבוהי ית עמא ואושיט ית ריש שוטיתא דבידיה וטבל יתה בקינא דדובשא ואתב ידיה לפומיה ונהרא עינוהי: ואתיב גברא חד מעמא ואמר אומאה אומי אבוך ית עמא למימר ליט גברא דיכול לחמא יומא דין ואישתלהי עמא: ואמר יונתן עכר אבא ית עמא דארעא חזו כען ארי נהור עיני ארי טעימי זעיר דובשא הדין: ברם אילו מיכל אכל יומא דין עמא מבזת בעלי דבבוהי דאשכח ארי כען לא אסגיאת מחתא בפלשתאי: וקטלו ביומא ההוא בפלשתאי ממכמש עד מישר אילון ואשתלהי עמא לחדא: ואיתפני עמא על ביזתא ונסיבו עאן ותורין ובני תורין ונכיסו על ארעא ואכל עמא על דמא: וחויאו לשאול למימר הא עמא חייבין קדם יי' למיכל על דמא ואמר שקרתון קריבו לותי יומא דין אבנא רבתא: ואמר שאול אתבדרו בעמא ותימרון להון קריבו לותי גבר תוריה וגבר אימריה ותכסון הכא ותיכלון ולא תתחובון קדם יי' למיכל על דמא וקריבו כל עמא גבר תוריה בידיה בליליא ונכיסו תמן:

רלב"ג

והנה היה הדבש על פני השדה מפני ש שכבר היו שם כלים רבים ישכנו בהם ה הדבורי' ויעשו בו הדבש כמנהגם והדבש היה בכלים ההם בתוך יערו כמשפטו וידמה שהיו הכלים ההם מושמים שם שורות שורות ביושר בדמיון דרך ולזה קרא זה הקבוץ הלך דבש כי האורח יקרא הלך מצד הדרך או לרבוי הדבורי' שם ביער ההוא היה הדבש נגר על פני השדה כמו שפירשנו הקודמים: ויכו ביום ההוא בפלשתי' ממכמש אילונה. אחשוב כי ספר זה להורות על רוב שקדם לרדוף אחריהם ולהכות בהם עד שאמר נסעו ממכמש בהזעקם לרדוף אחריהם הכו בהם עד אילונה שהוא שם עיר אחרת ולזה היה עיף ויגע מאד: ויעט העם אל השלל. ר"ל סר וסבב לקחת מהשלל לאכל: וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם · ר"ל אכל הדם כי כל אחד היה שוחט במקום שהיה בו מהמחנה ואחר היו אוכלים שם וכבר דקדקה התורה שלא יאכלו אכל הדם במה שאמרה לא תאכלו על הדם כדי שלא יתקבצו באמונות הנפסדות שהיו אז לנפ' שעושים זה כמו שזכרנו בבאורנו לדברי התורה ולזה סבב שגיב שיגולו לו אבן גדולה וישחטו שם כלם ואחר ישובו למקומם לאכל ובזה ישמרו מלאכל אכל הדם: פוצו בעם · ר"ל התפרדו אנה ואנה בכל המחנה לצותם כלם שיגשו איש שורו ואיש שיו לשחוט על האבן כדי שיהיו העם נשמרים מלאכל על הדם זהו הפי' אשר פירשנו אנחנו בזה והוא נאות מאד וכבר ראינו בו פירושים למפרשים בלתי נאותים אם באנו לספר מה שיש בהם מהספק יארך מאד ואין זה מכוונתינו: ויבן

מסורה

מוסר אב · כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה: לוא ג' מלאים וסימ' אף כי לוא אכול אכל · לא הקשבת למצותי · לוא קרעת שמים: ויגשו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ויעלו עלות ויגשו שלמים וישב העם · איש שורו ואיש שיהו · את שעירי החטאת דד"ה · בתראה מלא:

רדק

אותו החל לבנו' מזבח ליי'. פי' אותו המזבח היה תחלת המזבחו' שבנה שאול כי מה שהקריב קרבנות בגלגל שמא שם המזבח בנוי. ובדרש אתו החל והלא כמה מזבחות בנו ראשונים כח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח משה בנה מזבח יהושע בנה מזבח ואת אמרת אותו החל לבנות מזבח אמר רבי יודן החל במלכים ועוד יש דרש אותו המזבח הוא החל לבנותו כלומ' הוא בעצמו נתן האבן הראשונה ואחר כך בנו הבונים המזבח עד כלותו: ונבוזה בהן. קל הזין ומשפטו להדגש: ולא נשאר. בצרי כמו בחירק ואחד הוא: אל האלהים. כתרגומו נשאל במימרא דיי': פנות העם. כתרגומו רישי עמא וקראו ראשי העם פנות שהעם נשענים עליהם כמו פנה לקיר: לעבר אחד. בגורל שהיו כל ישראל בקלף אחד יונתן ושאול בקלף אחר: הבה תמים. גורל תמים ואמת ות"י אייתיניה בקושטא כלומר הבא הגורל באמת: הפילו. פי' הפילו הגורל ות"י רמו עדבין: כה יעשה אלהים. ר"ל כה יעשה לי וכן מנהג הלשון כלומר כך וכך יהיה לי אם לא תמות: כי עם אלהים עשה. כלומר טובה עשה עם אלהים ועם עמו כי הגדיל בטחונו באלהים ומסר נפשו על עם יי' והלך הוא ונושא כליו להלחם במחנה פלשתים ות"י ארי קדם יי' גלי דבשלו עבד יומא דין. וטעם ויפדו העם את יהונתן לפי' הזה בטענתם פדו אותו שטענו עליו כי היה שוגג אם כן מה טעם אשר עשה את הישועה לא היה צריך מפני שהיה שוגג אבל ר"ל רע ומר היה אם לא היינו מוכיחים עליו טענה ל לפרותו מן המות כי ישועה גדולה עשה בישראל וכן פי' אדוני אבי ז"ל. ויש לשאול אחרי ששגג בזה יהונתן והכתו' מעיד עליו ויונתן לא שמע בהשביע אביו א"כ למה לא נענה שאול באורי' ותומים: פי' הגאון רב סעדיה ז"ל בעבור הראות לעם כי שוגג היה כי היו אומרי' משוא פנים יש בדבר כי בן המלך עבר על החרם ולא נענש ואילו היה אחר היה נענש וכל העם לא היו יודעים כי לא היה שם יונתן בשעת השבועה וכאשר לא נענה שאול באורים ותומים הוצרכו להפיל גורלו על מי היה החטא ונפל על יהונתן וחקרו ודרשו ומצאו כי לא היה שם בשעת השבועה טענו כל העם עליו כי שוגג היה ואין עליו משפט מות. ובדרש ויפדו העם את יהונתן ר' אליעזר אומר נתנו משקלו זהב ופדאוהו ר' יוחנן ור"ל ר' יוחנן אמ' וכי לחם אכל והלא דבש אכל. ריש לקיש אמ' וכי לא מטעמת טעם לא כן אמ' ר' אבהו משום ר' זעירא מטעמת אין בו משום אכילה ולא משום שתייה ולא משום הפסק תענית והיכה טעונה ברכה הרי ויפדו העם את יונתן: ויעל שאול מאחרי פלשתים. כיון שלא ענהו יי' באורים ותומים לא רצה לרדוף אחרי פלשתי' בעת הזאת כי חשב אף על פי שנמלט יונתן בטענה עון יש ביניהם על השבוע' או אחר שהלך הלילה בזה הענין שנתעסקו בו בין כך ה הלכו פלשתים למקומם: לכד המלוכה. התחזק במלוכה והיתה בידו בלא שום פקפוק כי ראו כל ישראל כי היה מצליח במלחמותיו: ירשיע

נרדה ג' בקריאה וסימ' נרדה ונשברה לך אבל. הבה נרדה ונבלה שם שפתם. נרדה אחרי פלשתים לילה: גשו ג' וחס' וסימ' נמסר ביהושע סימ' ג': הלם י"א בקריאה וחס' וסי' נמסר בסדור שמות: ישנו ד' בקריא' וסימ' כי את אשר ישנו פה עמנו. כי אם ישנו ביונתן. והזה אם אם ישנו בארץ. ישנו עם אחד מפזר ומפרד.

ויבן שאול מזבח ליהוה אתו החל לבנות מזבח ליהוה: ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם עד אור הבקר ולא נשאר בהם איש ויאמרו כל הטוב בעיניך עשה ויאמר הכהן נקרבה הלם אל האלהים: וישאל שאול באלהים הארד אחרי פלשתים התתנם ביד ישראל ולא ענהו ביום ההוא: ויאמר שאול גשו הלם כל פנות העם ודעו וראו במה היתה החטאת הזאת היום: כי חי יהוה המושיע את ישראל כי אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות ואין ענהו מכל העם: ויאמר אל כל ישראל אתם תהיו לעבר אחד ואני ויונתן בני נהיה לעבר אחד ויאמרו העם אל שאול הטוב בעיניך עשה: ויאמר שאול אל יהוה אלהי ישראל הבה תמים וילכד יונתן ושאול והעם יצאו: ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני וילכד יונתן: ויאמר שאול אל יונתן הגידה לי מה עשיתה ויגד לו יונתן ויאמר טעם טעמתי בקצה המטה אשר בידי מעט דבש הנני אמות: ויאמר שאול כה יעשה אלהים וכה יוסף כי מות תמות יונתן: ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי יהוה אם יפל משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת: ויעל שאול מאחרי פלשתים ופלשתים הלכו למקומם: ושאול לכד המלוכה על ישראל וילחם סביב בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים

ובנא שאול מדבחא קדם יי' יתיה שרי למבני מדבחא קדם יי': ואמר שאול נחות בתר פלשתאי בליליא ונקטול בהון עד מנהר צפרא ולא נשאר בהון אנש ואמרו כל דתקין בעינך עביד ואמר כהנא נתקרב הלכא ונשאל במימרא דיי': ושאל שאול במימרך דיי' האיחות בתר פלשתאי התמסרינון ביד ישראל ולא קביל צלותיה ביומא ההוא: ואמר שאול אתקרבו הלכא כל רישי עמא ודעו וחזו במן הות חובא הדין יומא דין: ארי קיים הוא יי' דפריק ית ישראל ארי אילו איתוהי ביונתן ברי ארי אתקטלא יתקטל ולית דמתיב ליה מכל עמא: ואמר לכל ישראל אתון תהון לעברא חד ואנא ויונתן ברי נהי לעברא חד ואמרו עמא לשאול דתקין בעינך עביד: ואמר שאול קדם יי' אלהא דישראל אתנה בקשוט ואיתאחד יונתן ושאול ועמא נפקו: ואמר שאול רמו עדבין בינא ובין יונתן ברי ואתאחד יונתן: ואמר שאול ליהונתן חוילי מה עבדתא וחוי ליה יהונתן ואמר מטעם טעמית בריש שוטיתא דבידי זעיר דובשא הא אנא חייב לממת: ואמר שאול כדין יעביד לי יי' וכדין יוסיף ארי ממת תמות יונתן: ואמר עמא לשאול היונתן יתקטיל די עבד פורקנא רבא הדין בישראל חס קיים הוא יי' אם יפול מסער רישיה לארעא ארי קדם יי' גלי דבשלו עבד יומא דין ופרקו עמא ית יונתן ולא מית: וסליק שאול מבתר פלשתאי ופלשתאי אזלו לאתריהון: ושאול אצלח במלכותא על ישראל ואגיח קרבא סחור סחור בכל בעלי דבבוהי במואב ובבני עמון ובארום ובמלכי צובא ובפלשתאי

ונמסר גם בריש סדר נצבים: יצאו ח' קמצין וסימ' נמסר ביהושע סימ' ב': הישועה ג' בקריאה וסימ' היונתן ימות אשר עשה. ושאבתם מים בששון. ליי' הישועה על עמך:

רשי

אותו החל. אותו המזבח ראשון למזבחו' שבנה שאול: פנות העם. שרי העם אבן הפנה היא החשובה: לעבר אחד. להפיל גורל בין כולכם וביניכו: הבה תמים. תן גורל אמת והעם יצאו נקיים מן הגורל: ויפדו העם. התירו לו לשאול משבועתו: ויעם

רלבג

ויבן שאול מזבח ליי' אותו החל לבנו' מזבח ליי'. ראוי שתדע שלא יתכן שנאמ' כי שאול החל לבנות מזבח ליי' שהרי כמה וכמה אנשי' בנו מזבח קודם שאול כמו שאמרו במדרש והנראה בעיני שהרצון בזה כי כשצוה שאול לגול אבן גדולה לשחוט עליה איש שורו ואיש שיו החל הענין ההוא לבנות מזבח ליי' כי גדולה ההוא לא בנאו כי היה נחפז לרדוף אחרי פלשתים אך היתה האבן ההיא התחלת הבנין ושם בנה המזבח אחר כן להזכיר הנס שנעשה להם ולתת תודה לשם ית' על כל אשר גמלם או יהיה הכנוי באותו החל שב אל האבן ואל תתמה אם יהיה אבן פעם זכר פעם נקבה כי יש כמוהו רבים בלשון. והנה התעורר שאול בראותו ההצלחה לישראל לרדוף אחרי פלשתים בלילה ההוא בעינו לא במלחמה כוונתו כי שאל באלהים ולא ענהו ביום ההוא על דבר חטא יונתן לפי מה שנתברר על פי הגורל. והנה נשבע שאול שמות יומת יונתן בנו על דבר זה החטא וסבבו ישראל שלא מת יונתן כי עם אלהים עשה מעשיו ביום ההוא והנה ההצלחה הזאת כקראת פדייה על דרך אמרו פדה בשלום נפשי ופדויי יי' ישובון: ושאול לכד המלוכה על ישראל. כי באלו התשועות הנפלאות שנעשו על ידו בהלחמו בכל אויביו לכד המלוכה על ישראל ביראו ממנו כל העם יראה עצומה ונכנעו לעשות מצותו וגזרתו בלא עכוב: ובכל

רדק

ירשיע. יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע ותרגומו יחייב: ויעש חיל. אסף וכתי וכנש משיריין: ויך את עמלק. מה שצוה לו הש׳ לך והכית את עמלק: וישוי. הוא אבינדב הנזכר במלחמ׳ שמתו בה שאול ובניו והוא הוא הנזכר בדברי הימים ולא זכר איש בושת כי אלו השלשה היו יוצאים עמו במלחמה ולפי שזכרם בענין המלחמה לא זכר איש בושת ובדברי הימים שזכרם בענין התולד׳ זכרו והוא אשבעל שזכר הוא איש בושת: ונר אבי אבנר בן אביאל. כבר פירשתיו למעלה: למשחך למלך. בקמץ חטף החי״ת: ועתה שמע. כלומר כיון שמשחתי למלך על ישרא׳ צריך שתעשה מה שמצוה עליך לעשו׳ והוא מלחמת עמלק. ואמרו רבותינו ז״ל שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ועל זה המלך נאמ׳ וירם מאגג מלכו: פקדתי. עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל: שם לו. שארבים ואילו בדרך ויונתן תרגם דכמן ליה באורחא: והחרמתם. כמו ואת כל הבהמה החרים לשון כלייה והשחתה וכן תרגם יונתן ותגמר ואדוני אבי ז״ל פי׳ לשון חרם וקללה כלומר בתחלה החרימו שלא יהנה אדם מהם ואחר כך והמתה: ולא תחמול. לפי שסופם לחמול כמו שאמ׳ ויחמול שאול והעם הזהירו ולא תחמול עליו שלא יהיה לו פתחון פה: ועד חמור. כי אם יחיו מהם שור או חמור יאמרו זה היה משלל עמלק והרי לא נמחה זכר עמלק והכתוב אומר תמחה את זכר עמלק: וישמע. כמו ויאסף וכן תרגם יונתן וכנש כלומר אספם שיהו נשמעי׳ אליו ללכת למלחמה או פי׳ אספם על ידי כרוז משמיע וכן במשנה באחד באדר מ משמיעים על השקלים פירוש מכריזין: בטלאים. שם מקום ואף על פי שבא בה״א הידיעה שלא כמנהג הנה כמוהו בקרקר בשבות בשטו׳ ויונתן פירשו כמו ובזרועו יקבץ טלאים שתרגומו באמרי פסחיא ואם כדבר יונתן שפסחים היו אם כן זמן פסח היה וכנוב שהיה אהל מועד שם פקדם שהביאו פסחיהם ועל ידי הפסחים ידע מנייכם כי פסח לא היה קרב בבמת יחיד ובדברי רבותי׳ ז״ל שמנה אותם בטלאים לא מן הפסחים אלא שאמר להם שיקחו כל אנשי החיל טלאים משלו ויקח כל אחד טלה אחד ואחר כך צוה למנות הטלאים וסמכו על זה הפסוק ואמרו אסור למנות את ישרא׳ אפילו לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בטלאים אמר רבי אלעזר כל המונה את ישרא׳ עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר ואמרו כל זמן שמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו בימי דוד נראה כי אפי׳ מנה אותם בדבר אחד כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים שאם כן למה לא לקח יואב מכל אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחד כמו שאול שמנה אותם בטלאים וכן במלחמה הראשונה שפקדם בבזק שפירושו באבנים כמו שפירשנו: וירב בנחל. פרשו ארב משפטו ויארב מבנין הפעיל או מן הדגוש ומשפטו ויארב והוא הנכון מפני קמצות היו״ד ויש לפרשו ענין ריב ומכה כלומר יצא עמלק עליהם ונלחם אתם בנחל ויונתן תרגם ושקים משריתיה ואגח קרבא בנחלא ובדברי רבותינו ז״ל לשון דין הוא רב ודן שאול בעצמו על עסקי נחל כלומר עגלה הערופה בנחל אמ׳ ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה כל הנפשות הללו לא כל שכן יצאתה בת קול ואמרה לו שאול אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך: ויאמר שאול אל הקיני. ואף על פי שראינו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה הלכו להם כולם או מקצתם לשבת עם העמלקי כי יושבי אהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי שהיה מזדמן להם: כן

רשי

ויעש חיל. ויאסוף חיל: אבינר בן נר. ונר היה דוד שאול אחיו של קיש וכשיוחס בני אביאל וגם אביאל נקרא נר בדברי הימים שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים: וראה שאול. לשון הוה וכשהיה שאול רואה איש גבור חיל היה אוספו אליו: ועתה שמע לקול דברי ה׳. פעם אחת נכשלת עתה הזהר בעצמך: משור ועד שה. שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמ׳: וישמע שאול. לשון הכרזה כמו ויזעק שאול: ויפקדם בטלאי׳. אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה משלו של מלך ואחר כך מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנ׳ גם לא יספר מרוב: וירב בנחל. וילחם בנחל ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה ת תורה ערוף עגלה בנחל בשביל כל ה הנפשות האלו לא כל שכן אם אדם חטא בהמה מה חטאת: אל הקיני. בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה כנגד ערד ש שהלכו אצל יעבץ ל ללמוד תורה וערד ה הוא עמלק הכנעני מלך ערד עמלק היה שנ׳ יושב הנגב ועמלק יושב בארץ הנגב: עם כל

ירשיע ד׳ א׳ מנהון חס׳ וס׳ ובכל אשר יפנה ירשיע. והוא ישקיט. אף אמנם אל לא. ואיש מזמות. מזמות חס׳: והכית ה׳ מלרע וסימ׳ והכית את כל זכורה לפי חרב. והכית את מדין כאיש אחד. עתה לך והכית את עמלק והחרמתם. בית אחאב. את ארם עד כלה:

וּבְכֹל אֲשֶׁר־יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ׃ וַיַּעַשׂ חַיִל וַיַּךְ אֶת־עֲמָלֵק וַיַּצֵּל אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד שֹׁסֵהוּ׃ וַיִּהְיוּ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּי־שׁוּעַ וְשֵׁם שְׁתֵּי בְנֹתָיו שֵׁם הַבְּכִירָה מֵרַב וְשֵׁם הַקְּטַנָּה מִיכַל׃ וְשֵׁם אֵשֶׁת שָׁאוּל אֲחִינֹעַם בַּת־אֲחִימָעַץ וְשֵׁם שַׂר־צְבָאוֹ אֲבִינֵר בֶּן־נֵר דּוֹד שָׁאוּל׃ וְקִישׁ אֲבִי־שָׁאוּל וְנֵר אֲבִי־אַבְנֵר בֶּן־אֲבִיאֵל׃ וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה חֲזָקָה עַל־פְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שָׁאוּל וְרָאָה שָׁאוּל כָּל־אִישׁ גִּבּוֹר וְכָל־בֶּן־חַיִל וַיַּאַסְפֵהוּ אֵלָיו׃

טו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי

וּבְכֹל אֲתַר דְּמִתְפְּנֵי מְחַיֵּיב׃ וּכְנַשׁ מַשִׁירְיָין וּמְחָא יָת דְּבֵית עֲמָלֵק וְשֵׁיזֵיב יָת יִשְׂרָאֵל מִיַּד בּוֹזְזֵיהוֹן׃ וַהֲווֹ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּישׁוּעַ וְשׁוּם תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ שׁוּם רַבְּרְתָא מֵירַב וְשׁוּם זְעֶרְתָּא מִיכַל׃ וְשׁוּם אִתַּת שָׁאוּל אֲחִינוֹעַם בַּרַת אֲחִימַעַץ וְשׁוּם רַב חֵילֵיהּ אֲבִינֵר בַּר נֵר אַח אֲבוּהִי דְּשָׁאוּל׃ וְקִישׁ אֲבוּהִי דְּשָׁאוּל וְנֵר אֲבוּהִי דְּאַבְנֵר בַּר אֲבִיאֵל׃ וַהֲוַת קְרָבָא תַּקִּיפָא עַל פְּלִשְׁתָּאֵי כָּל יוֹמֵי שָׁאוּל וַחֲזָא שָׁאוּל כָּל גְּבַר גִּבַּר וְכָל גְּבַר עֲבֵיד קְרָב וּכְנַשׁ יָתֵיהּ לְוָתֵיהּ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל יָתִי שְׁלַח יְיָ לְרַבּוּתָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמֵּיהּ עַל יִשְׂרָאֵל וּכְעַן קַבֵּיל לְמֵימַר פִּתְגָּמָא דַייָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת דְּכִירְנָא יָת דַּעֲבַד עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל דִּכְמַן לֵיהּ בְּאוֹרְחָא בְּמִיסְּקֵיהּ מִמִּצְרָיִם׃ וּכְעַן אֵיזֵיל וְתִמְחֵי יָת דְּבֵית עֲמָלֵק וּתְגַמַּר יָת כָּל דִּי לְהוֹן וְלָא תְחוּס עֲלֵיהוֹן וְתִקְטוֹל מִגְּבַר וְעַד אִתְּתָא מֵעוּלֵים וְעַד יָנִיק מִתּוֹר וְעַד אִימַּר מִגְּמַל וְעַד חֲמָר׃ וּכְנַשׁ שָׁאוּל יָת עַמָּא וּמְנִינוּן בְּאִימְּרֵי פִסְחָא מָאתַן אַלְפִין גַּבְרָא רִגְלָאֵי וְעַסְרָא אַלְפִין יָת אֱינַשׁ יְהוּדָה׃ וַאֲתָא שָׁאוּל עַד קַרְתָּא דְּבֵית עֲמָלֵק וְשַׁקִּיס מַשִׁרְיָתֵיהּ בְּנַחְלָא׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְשַׁלְמָאָה אֱזִיל זוּר אִתְפְּרַשׁ מִגּוֹ עֲמַלְקָאָה

ה׳ ו׳ ר׳ א׳ חס׳ | יג ל״פ | ל׳ | ל׳ ויתר ויאספהו כתכמורתו | ל׳ . א׳ | כ׳ כסוקי׳ על על ומלה ניכיהון | נ׳ | לה ל״פ . נ׳ כטע תי״ו | ל׳ ולא תכמה . ב׳ כאיש אחד | ל׳ ויתר משור עד חמור | נ׳ | ל׳ | ל׳ וחס׳

רלבג

ובכל אשר יפנה ירשיע. ר״ל שיחייב אויביו וישחיתם על דרך אומר אל אלוה אל תרשיעני או יהיה הרצון בזה ירשיע היה נלחם ר״ל שהוא היה נלחם בכל אשר יפנה שיעשו לו חמס וזהו אמרו בסוף ויצל את ישרא׳ מיד שוסהו כי לא היה נלחם בהם אם לא מפני היותם שוסים את ישראל ותר שיעים כנגדם. והנה האריך בזכירת שמות בניו ובנותיו ושם אשתו ושם שרי הצבא אשר לו לכבוד שאול ולצורך מה שזכר אחר זה באלו הספורים. והקדים אבנר לקיש אבי שאול למעלת אבנר ולפחיתות קיש הלא תראה מה שאמ׳ במה שקדם מה זה היה לבן קיש ולזאת הסבה ג״כ הקדים לזכור אבנר קודם שיזכור אביו שהיה שר צבא ג״כ ויחס מפני זה נר אביו שהוא אבי אבנר באמרו ונר אבי אבנר בן אביאל: כל איש גבור וכל בן חיל. הנה אחשוב כי קרא הגבור האיש החזק והאמיץ הבקיא בעניני המלחמות ובן חיל מצליח במלחמות: והמתה מאיש ועד אשה וגו׳. בגדול החל ובקטון כלה וזה בהדרגה כי האיש יותר נכבד מהאשה וכל אחד מהם יותר נכבד מהעולל כי הוייתו חסרה עדיין כי לא נשלם הגדול בו והצמיחה והעולל יותר נכבד מהיונק כי היונק עם חסרון גופו הנה הוא חסר הכח עד שלא יוכל לאכול כי אם החלב שהוא מתדמה לטבעו מאד והשור יותר נכבד מהשה והגמל הוא כמו ממוצע בין טבע הטהור וטבע הטמא והחמור הוא מהמינים הפחותים שבבהמה הטמאה: ויפקדם בטלאים. עשה זה כדי שיפקוד הטלאים ולא יפקוד העם פן יהיה בהם נגף בפקדו אותם כמו שקרה לדוד ולזאת הסבה גם כן מנה אותם בבזק במלחמת נחש מלך בני עמון: וירב בנחל. ר״ל שהוא נלחם עם עמלק במישור כי שם יכלו להלחם. הנה הריב והמלחמה אחד כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם: ויאמר שאול אל הקיני. הרצון בו וכבר אמר שאול אל הקיני קודם שילחם בעמלק: ואתה

רש"י

עם כל בני ישראל· שהכנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והרי מעלה עליו כאילו עשה עם כל בני ישראל: והמשנים· אין לו דמיון והם הבריאים ואומר אני לשון משנים כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן וכן ופר השני שבע שנים: נמבזה ונמס· כמו נבזה ונמס והנו"ן טפלה בו: נחמתי· מחשבה עלתה בלבי על מלכות שאול ש(?) שהמלכתי: מציב לו יד· בונה לו מזבח הוא מזבח ש' באליהו וירפא את מזבח ה' ההרוס ויונתן תירגם והא מתקן ליה תמן אתר לפלגא בה ב(יזתא): הרף· כתרגומו אוריך המתן: ר"א

רד"ק

פן אוסיפך· פירוש אספך מבנין הפעיל על דרך אוסף העיר עניינו לשון כליון: ואתה עשית חסד· במצוה שנתן יתרו למשה ונחשב לזרעו אחריו כאילו הם עשו החסד וזהו שאמר עם כל ישראל כמו שאמר שם וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום· ובדרש וכי עם כל בני ישראל עשה חסד והלא לא עשה חסד אלא עם משה הדא דכתיב קראן לו ויאכל לחם אלא ללמדך שכל העושה טובה עם אחד מגדולי ישראל מעלה עליו כאילו עשה חסד עם כל ישר': מחוילה בואך שור· אולי שכנו שם עם בני ישמעאל או לקח הארץ מידם· וכבר באלה פירשתי שהיא לכבוד ידוע המקו': והמשנים· תרגם יונתן כמו הפוך והשמנים שתרגם שמיניא ותרגם הכרים פטימיא ורוצה לומר השמני' שהם שמנים מאליהם על ידי מרעיתם: והמפוטמים שהם מפוטמים על ידי אדם שמאכילם כי כן דרך הפטם שמפטם הבהמות מכין המאכל ומשי' בפי הבהמה ויש לפרש המשנים הכבשים בני שנה והכרים גדולים משנה· ויש מפרשים המשנים שהם שניים לבטן: וכל המלאכה· פירו' המקנה וכן לרגל המלאכה אשר לפני כי כל דבר שיתעסק בו האדם נקרא מלאכה ומעשה בין מלאכת אומנות בין עבודת האדמה בין במקנה: נמבזה ונמס· בתוספת שתי אותיות וכן מתלאה ואמר נמבזה ונמס נקבה וזכר כמו רוח גדולה וחזק והנקבה על המלאכה והזכר על הענין וכן יעשה מלאכה והענין בזה המקום שמקנה: נחמתי· מבנין נפעל: מציב לו יד· מכין לו שם מקום לחנות החיל ולחלוק הבזה וכן תרגם יונתן מתקין ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא· ובדרש בונה לו מזבח שם בכרמל והוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח יי' ההרוס: ויסב ויעבר· אחר שהציב לו יד בכרמל סבב ועבר לו הגלגל לזבוח שם כמו שאמר והטעם לפי שהיה שם המזבח ואהל מועד תחילה כשבאו לארץ ואף על פי שעתה היה בנוב היו מכבדים מקום אהל מועד ב בגלגל והיו זובחים שם בשעת היתר הבמות וכן חדשו שם המלוכה וזבחו שם זבחי שלמים: למען זבוח· לא חמלו עליהם להכאתם אלא למען זבוח ליי' שהיה עמהם במלחמה ואמר אלהיך לכבוד שמואל להגדיל מעלתו כי כל מה שיגדל האדם ראוי לומר עליו אלהיו אלהיך וכן היו הנביאים אומרים יי' אלהי וכן אמר בחטאת הנשיא מכל מצות יי' אלהיו: ויאמרו לו דבר· כתיב ויאמרו רוצה לומר שאול והזקנים אשר עמו וקרי ויאמר רוצה לומר שאול: הלא

בואך ה' כתיב כן וסימ' ויחנו עליהם וישחיתו· ויקבו אנשי ישראל· ויך שאול את עמלק· ויפשטו אל הגשורי· ושבתך ובואך דישעיה· ועיין בסדר נח: הכרמלה ג' בקריאה וסימ' בא שאול הכרמלה והנה

פן־אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם־כל־בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק: ויך שאול את־עמלק מחוילה בואך שור אשר על־פני מצרים: ויתפש את־אגג מלך־עמלק חי ואת־כל־העם החרים לפי־חרב: ויחמל שאול והעם על־אגג ועל־מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל־הכרים ועל־כל־הטוב ולא אבו החרימם וכל־המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו: ויהי דבר־יהוה אל־שמואל לאמר: נחמתי כי־המלכתי את־שאול למלך כי־שב מאחרי ואת־דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל־יהוה כל־הלילה: וישכם שמואל לקראת שאול בבקר ויגד לשמואל לאמר בא־שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ויסב ויעבר וירד הגלגל: ויבא שמואל אל־שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה ליהוה הקימתי את־דבר יהוה: ויאמר שמואל ומה קול־הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע: ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על־מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך ואת־היותר החרמנו: ויאמר שמואל אל־שאול הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה ויאמרו לו דבר:

דילמא אשיצינך עמיה ואת עבדת טיבו עם כל בני ישראל במסקהון ממצרים ואיתפרש שלמאה מגו עמלקאה: ומחא שאול ית דבית עמלק מחוילה מעלנא דחגרא די על אפי מצרים: ואחד ית אגג מלכא דבית עמלק כד חי וית כל עמא גמר לפתגם דחרב: וחס שאול ועמא על אגג ועל שפר ענא ותורי שמיניא ופטימיא ועל כל דטב ולא אבו לגמרותהון וכל מדעם דשיט ודבסיר יתה גמרו: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם שמואל למימר: תבית במימרי ארי אמליכית ית שאול למהוי מלכא ארי תב מבתר פולחני וית פתגמי לא אקים ותקיף לשמואל וצלי קדם יי כל ליליא: ואקדים שמואל לקדמות שאול בצפרא ואתחוא לשמואל למימר אתא שאול לכרמלא והא מתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה ביזתא ואיסתחר ועבר ונחת לגלגלא: ואתא שמואל לות שאול ואמר ליה שאול בריך את קדם יי קיימית ית פתגמא דיי: ואמר שמואל ואילו קיימתא ומה קל ענא הדין באודני וקל תוריא דאנא שמע: ואמר שאול מעמלקאה איתיאונון דחס עמא על שפר ענא ותורי בדיל לדבחא קדם יי אלהך וית שאר מותרא גמרנא: ואמר שמואל לשאול אוריך ואחוי לך ית דאתמליל מן קדם יי עמי בליליא ואמר ליה מליל:

מציב לו· עלו כרמלה ובאתם אל נבל· ויבאו עבדי דוד: הקימתי ג' מלעיל וסימ' נמסר בסדר נח: הותר ז' מלאים כליש' בקריאה וסימ' איש אל יותר ממנו עד בקר· ואת היותר החרמנו· ויותר ממנו מאה רכב דשמואל· וחברו דד"ה· כי מה יותר לחכם עם הכסיל· ואל תתחכם יותר למה· לעשות יקר יותר ממני· ונמסר גם בסדר בשלח: הרף ו' בקריאה וסימ' הרף ממני ואשמידם· הרף לנו שבעת ימים· הרף ואגידה לך את אשר דבר· למלאך המשחית בעם· וחברו דד"ה· הרף מאף ועזוב חימה ואל תתחר:

רלבג

ואתה עשית חסד עם כל בני ישרא' בעלותם ממצרים· הנה זה החסד היה כשבא יתרו אל משה המדבר והראה עצמו שמח בהצלחת ישראל ונתן עצה למשה להשים אל העם שופטים ב באופן שנזכר ב בפרשת יתרו ודמה שהכונה היתה ב בהחרמת עמלק בזה האופן שצוה הש"י שלא יהנו ישראל כלל מנכסיהם להעיד כי הכונה האלהית היתה בזה לנקיחת הנקמה ממה שעשה עמלק לישראל בדרך בצאתם ממצרים אשר זנב בהם כל הנחשלים אחריהם למען ייראו הבאים מעשות כדבר הרע הזה ולא היתה הכונה בזאת המלחמה לקחת שללם וליהנות מנכסיהם· וכאשר פשטו שאול וישרא' ידיהם בשלל הראו כי לא היתה כוונתם בזה לנקמה אך להועיל לעצמם וזה היה הפך הכוונה האלהית ודמה שלזאת הסבה בעינה כשמרו ישרא' בימי מרדכי ואסתר משלוח ידם בבזת אויביהם שהיו מעמלק כמו שספר ובבזה לא שלחו את ידם· והנה ספר כי חמלו שאול והעם על אגג ועל מיטב השלל ולא אבו החרימם והמלאכה הפחותה החרימו וקרה מזה לשאול שנענש להסיר המלוכה ממנו: בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד· ידמה שיהיה הרצון בזה שהוא היה מציב לו מקום לשבת בו ולעבוד הש"י שם ולתת לו תודה על כל הטובה אשר הטיב לישראל והנה היה המקום שהיה מציב לו יד בו הגלגל כי שם היו נקבצים ישראל תמיד על כל הדברים הגדולים ולזה אמר ויסב ויעבר וירד הגלגל: ויבא שמואל אל שאול עד לזבח ליי' אלהיך בגלגל· והנה אפשר שחשב שאול שאם יזבחו ליי' מן השלל ההוא לא יקפה בעיני הש"י אחר שאינם נהנים בשללם ולחולשת ההתנצלות הזה יחסו אל העם ועוד חשב כי מפני שלא צוה לאחרים מלך עמלק ועמו שיוכל להציל מלכם וזהו אמרו ואביא את אגג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי: החפץ

הלא אם קטן אתה. לפי שאמר לו שאול אשר חמל העם כלומר העם חמל ולא הוא ולא רצה למכעס אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך כלומר אף על פי שאתה קטן בעיניך ולא רצית להתגדל על העם ולמכעס הלא ראש שבטי ישראל אתה ולפיכך משחך יי' למלך עליה' להנהיגם על הדרך הישרה ולמנעם מהעבירה ואיך הנחת אותם לעבור על דברי יי' לא עשו הם אלא אתה שהיה בידך למחות ולא מחית כראה כי רצונך וחפצך היה בדבר וחמדת השלל ותעט אליו ויונתן תירגם הפסוק כן הלא אם שריותך חזי הויתא שיט וגו' וכן אמר בדרש כי כשעברו ישראל את הים והיו מתיראים ישראל לעבור קפץ שבטו של בנימן והתחילו לעבור וראו שבט יהוד' והתחילו לרגמם באבנים כדי שיחזרו להם וקפץ נחשון בן עמי נדב ועבר עם כל שבטו ואחריו כל ישראל וסמכו על הפסוק הזה שם בנימן צעיר רודם אל תיקרי רודם אלא רד ים וכתיב בתריה שרי יהודה רגמתם וגו': עד כלותם אותם. עד כלות ישראל אותם ותהיה מ"ם כלותם על הפועל או תהיה על הפעול ותהיה מלת אותם הבאה אחריו תוספת ביאור: ותעט. כבר פירשנו המלה הזאת שהיא כמו ותסר או ותטה: אשר שמעתי בקול יי'. זה אשר אמר שאול היה הפסק לדברי שמואל כי עדיין לא השלים דבריו ולא אמר לו עדיין מה שדבר אליו יי' הלילה שאמר לו נחמתי והוא שאמר לו שמואל בסוף הענין כי מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך אבל כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת הפסיק שאול את דבריו ואמר אשר שמעתי ופירושו כן שמעתי בקול יי' ויש לפרשו כמשמעו כמו שתתפרש מלת אשר בכל מקו' שהוא טעם למה שקדם וחוזר למה שאמר שאול תחילה הקמותי את דבר ה' אמר עוד את אמרת כי הקימותי את דבר יי' אשר שמעתי בקול יי' ואלך בדרך אשר שלחני: ואביא את אגג. כלומ' אם לא המיתיו עם האחרי' לא שלחתיו לנפשו כי הנה הביאותיו ויומת: ראשית החרם. פי' ומיטב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו וי"ת לשון תחלה קודם דיחרמון כלומר טרם שיחרימו ויקללו שלא יהנה אדם מהשלל לקחו העם הצאן והבקר לזבוח ליי' לא לדבר אחר: כי חטאת קסם מרי. חסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וכת"י ארי כחובי גברי' דשאלין בקסמיא וגו' כלומר כמו שחטא קסם הוא חטאה גדולה כי הוא מסיר בטחונו מהקב"ה ונותן בטחונו בקסם כן הוא חטאת גדולה חטאת מרי והוא מי שמורה פי האל ואינו עושה מה שצוהו כי אחרי שעבר על מצותו הרי הוא כופר בו ומסיר בטחונו ממנו ואומר כי אין בידו להטיב ולהרע לפיכך לא יירא ממנו לעבור על מצותו והרי הוא כעובד ע"ז וכתרפים גם כן שהוא חטאת גדולה כן הוא חטאת גדולה הפצר והוא מי שעובר על רצון המצוה אותו כמו שפירשנו: וימאסך. הוי"ו כוי"ו ויבא אברהם את עציו וכן הוא הפי' יען מאסת דבר יי' מאסך ממלך ר"ל ואת מהיות מלך:

ראש שבטי יש' אתה. תירגם יונתן שבטא דבנימן עבר בימא ברים כל עמא כמה שנאמר בנימן צעיר רודם: עד כלותם אותם. העם אשר אתך יכלו אותם: ותעט. כמו ותעף לשון עיט: ראשית החרם. מיטב החרם וכן ראשית דגנך כמה שנאמ' בהרימכם את חלבו ממנו ויונתן תירגם קדם דיחרמון: הנה שמוע בקולו מזבח טוב להקטיב מחלב אילי'. זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב ולהקטיב מחלב אילים: כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. וכעונש של און ותרפים כן עונש של הפצר ויונתן תירגם ארי כחוב ג גברא דשאיל בקסמא כן חובת כל איניש דמסרב על מילי נבייא: הפצר. לשון תוספת וכן ויפצר בו הרבה עליו דברים:

ירדתי

החפץ ג' בקריאה וסימ' החפץ ליי' בעלות וזבחים. החפץ אלוה תמצא. אל תתמהו על החפץ: מרי ד' וסימ' כי חטאת קסם מרי. למשמרת לאות. אל תהי מרי. ואמרת אל מרי. ונמסר גם בסדר קרח:

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם: וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי: וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים: כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ:

וַאֲמַר שְׁמוּאֵל הֲלָא מִן שֵׁרוּיְתָךְ הֲוֵיתָא שִׁיט וְחַלָּשׁ בְּעֵינֵי נַפְשָׁךְ בְּרַם זְכוּת שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן אֲבוּךְ גַּרְמָא לָךְ דִּי בָעוּ לְמֶעְבַּר בְּיַמָּא קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל כֵּן רַבְּיָךְ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל: וּשְׁלָחָךְ יְיָ בְּאוֹרְחָא וַאֲמַר אֵיזִיל וְתִגְמַר יָת חַיָּבַיָּא יָת דְּבֵית עֲמָלֵק וְתַגִּיחַ קְרָבָא בְּהוֹן עַד דִּתְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן: וּלְמָה לָא קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרָא דַיְיָ וְאִתְפְּנֵיתָא עַל בִּזְתָא וַעֲבַדְתָּא דְבִישׁ קֳדָם יְיָ: וַאֲמַר שָׁאוּל לִשְׁמוּאֵל דְּקַבֵּלִית לְמֵימְרָא דַיְיָ וַאֲזָלִית בְּאוֹרְחָא דִּשְׁלָחַנִי יְיָ וְאַיְתֵיתִי יָת אֲגַג מַלְכָּא דַעֲמָלֵק וְיָת עֲמָלְקָאָה גַּמְרִית: וְאַפְרֵישׁ עַמָּא מִן בִּזְתָא עָאן וְתוֹרֵי קֳדָם דִּי תַּרְמוּן לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּגִילְגָּלָא: וַאֲמַר שְׁמוּאֵל הָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בַּעֲלָוָן וּבְנִכְסַת קוּדְשִׁין בְּקַבָּלָא לְמֵימְרָא דַיְיָ הָא קַבָּלַת לְמֵימְרֵיהּ מִנִּכְסַת קוּדְשִׁין טַב לַאֲצָתָא לְמִלֵּי נְבִיּוֹהִי מִתְּרַב פַּטִּימִין: אֲרֵי כְּחוֹב גַּבְרָא דְשָׁאֲלִין בְּקִיסְמָא כֵּן חוֹבַת כָּל גְּבַר דִּמְסָרֵיב עַל פִּתְגָּמָא דַיְיָ וּכְחוֹבֵי עַמָּא דְטָעוּ בָּתַר טַעֲוָותָא כֵּן חוֹבַת כָּל אֱנָשׁ דְּפָצַר וּמוֹסִיף עַל מִלֵּי נְבִיָּא חֲלָף דְּקַצְתָּא בְּפִתְגָּמָא דַיְיָ רַחְקָךְ מִלְּמֶהֱוֵי מַלְכָּא:

רלבג

החפץ ליי' בעולות וזבחים כשמוע בקול יי'. הנה זה מבואר כי העולות והזבחי' יבאו על החטאים כמו שהתבאר בתור' ולזה הוא מבואר כי הוא יותר טוב שישמ' אדם מהחטוא ולא יצטרך לאלו הקרבנות: הנה שמוע. למצות השם הוא טוב מהבאת הזבח ולהקשיב למצותיו הוא יותר מהקרבת חלב אילים על מזבח יי': כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. אחשוב שיהיה וי"ו ותרפים כוי"ו נרדם ורכב וסוס והיה ענינו והרצון בו ואון ותרפי' כאמרו התרפים דברו און והרצון בזה הוא כי מי שנגרע ממצות השם בשיקיים קצתה לבד הנה הוא ממרה את פיו וכן מי שמוסיף על דברי השם הוא חוטא ולזה אמר שמואל לשאול על מה שאמר אשר שמעתי בקול יי' וגו' שאע"פ שבמה שעשה קיים את דבריו הנה מרה את פיו במה שלא קיים מצותו להחרים את עמלק בכללו ושללו וענין המשל בזה לפי מה שאומר והוא כי חסרון הקסם הוא ענין דומה למרי וזה כי הקוסם יגיד מה שיגיד באמצעות שפע מה עלול מן הש"י אלא שהשפע ההוא חסר כמו שאמ' ובארנו בספר מלחמות יי' וחסרון השפע ההוא איננו מצד מה שיגיע ממנו כי כבר היה צודק מצד ההוא אבל החסרון הוא מצד מה שחסר להגיע ממנו ולא אוכל לפרש בזה המקום לעומק זה הענין אבל העמת בזה הלמוד השיריי והמשליי כי הוא בלתי מזיק בזה המקו'. והמשל שיהיה בכאן מרקחת מורכב מסמים רבים וידע אדם סגולות סם אחד מהסמים ההם וטבעו בשלמות הנה עדיין לא ידע פעל המרקחת ההוא כי מצד הסמי' האחרים ישתנה הטבע ההוא ולא עוד אלא אפי' ידע טבע כל סם וסם מההרכבה בשלמות הנה עדיין לא יוכל לשפט באמתות על פעל המרקחת ההוא בגופותיו מה שלא ידע הצורה המתחדשת מההרכבה וכן הענין בעינו בקסם כי הכזב בו נכנס מזה הצד כמו שבארנו בספר מלחמו' יי' כי לפעמים יתגלה לקוסם מה שישפע מאחד מן הפשוטים או מיותר מאחד מהם ולא יתגלה לו מה שישפע מכל אחד מהם ולא מה שישפע מכללם וזה כלו בלתי מבואר בזה המקו' ולזה אמר שמואל כי חסרון הקסם הוא דומה למרי כי כמו שמה שחסר בקסם מההודעה מסיר בכללות הטוב שהיה ראוי שיגיע מההודעה ולא די בזה אלא שהרבה פעמים תהיה ההודעה החסרה סבה להגעת הרע כמו שבארנו בספר מלחמות יי' כן הענין במי שימרה פי השם שיגרע ממצותו כי התועלת המכוון במצוה ההיא לא תתקיים אלא בכללה ויקרה גם כן קצתה זולת קצתה הפסד ורע תחת הטוב שכוון במצוה ההיא וזה כי הש"י צוה לעשות זאת הנקמה הנפלאה למען יוסרו שאר האנשים מהנהגת זאת המדה הפחותה ולזה רצה שלא יהנו ישראל מנכסיהם כדי שלא יביא זה לחשב כי אהבת הממון הביא לישראל לזאת המלחמה עם שבהחרמת כל שלל עמלק תועלת אחר והוא התועלת המגיע במה שכוונת התורה שלא ליהנות בדבר מע"ז פן יביא זה להמשך אחר ע"ז אם יראה הנהנה מנכסיה היות נכסיו מצליחי' אולי ייחס זה למה שהגיע לו מע"ז וכן הענין בנכסי עם עמלק במוה כי בלי ספק היו דעותיהם ואמונותיהם נפסדות וכן יאמר שהאון שדברנו התרפי' הוא דומה להפצר ההוא בהתעסק בדבר יותר מן הראוי והרצון בהוספה על מצות השם יגיע ממנה חסרון כמו הענין בהוספה שנהיה בדבור אשר יהיה באמצעו' התרפים כי ההוספה ההיא תהיה סבה לטעות הנופל בהודעה המגעת באמצעותם וזה כי התרפים הוא דבר מעורר הכח הדמיוני בהתעוררותו ידמה קצת דברים צודקים כמו הענין בחלומות הצודקים והרבה דברים כוזבים ידמה עמהם ויגיע לו דמוי הדברים הצודקים משפע עליוני יגיע אל הדמיון בעת היותו מתבודד מבין שאר הכחות המניעות המשיגות הגיע לו כמו הדברים הכוזבים מצד הדברים אשר הגיע רשומם בכח הדמיוני ויתערבו אלו הדמיונות בדמויים הצודקים ויהיה זה סבה לכזב המגיע בהודעה ההיא ולזה אמר הנביא אשר אתו חלום ידבר אתו חלום וגו' מה לתבן את הבר נאם יי' כי ההודעה המגעת באמצעות אלו הדמיונות תדמה לבר שבלתי נקי מהתבן מצד הכזב המתערב בה מהצד שבארנו ולזה הוא מבואר שאין לגרוע ממצו' השם ית' ולא להוסיף עליה כי יתפסד הכוונה אשר בעבורה היתה המצוה ההיא: יען מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך. זהו מה שנוסף לו עתה מהעונש כי במה שחטא בראשונה לא נאמר לו אלא שממלכתו לא תקום ואולם עתה אמר לו שהש"י מאס אותו מהיות מלך על ישראל וזה מורה שימי מלכותו יהיו מעטים כי הדבר הנמאס ירוחק:

ירחתי את העם. דואג האדומי שהיה חשוב ככולם: ויחזק בכנף מעילו. לפי פשוטו תשמעו שכשפנה שמואל ללכת אחר שאול אחז בכנף של מעילו לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד ומדרש אגדה חלוקים אמוראים יש שאומרי' מעילו של שמואל קרע שאול ויש שאומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו ו והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלוך תמלוך: וגם נצח ישראל לא ישקר. ואם תאמר אשוב מעונו לפניו לא יועיל עוד ליטול את ה המלוכה ממי שנתנה לו כי הקב"ה שהוא כ נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה שאמר ליתן: אגג מעדנות. אגג מפנקא: אכן סר מר המות. באמת ידעתי כי סר וקרב עלי מ מרירות המות: כאשר שכלה נשים חרבך. להושיבם אלמנות מבעליהם שהייתם מזנבים בחורי ישרא: וישסף. חתכו לארבעה ואין לתיבה זו דמיון ותרגו' ויסכף ופשח ובתלמוד שלנו יש הוה מפשח ויהיב לן אלותא כלומר ב בוקע: בית הלחמי. מבית לחם וכן דרך כל דבר ששמו בשתי תיבות כמו בית לחם בית שמש בית אל ק קרית ארבע אם בא להטיל בו ה"א מטיל בין שתי התיבות כגון קרית הארבע בית האלי בית הלחמי: גיחרדו

ואת דבריך. שאמרת לי במצות יי' ות"י ארי עברית על מימרא דיי' ובסרית על פתגמך: ללכת. בשגגל באתנחתא: ויחזק בכנף מעילו. שאול החזיק בכנף מעיל שמואל כדי שישוב עמו. ובמדרש חולקין בו יש אומרי' כי שמואל קרע במעיל שאול ורמז לו בזה כי מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו וי"א כי שמואל קרע מעילו של עצמו שכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין כ כטיעתן משובחת: קרע יי' את ממלכות ישראל מעליך היום. ואף על פי שאמר לו זה בגלגל כשהעלה העולה ממלכתך לא תקום ועתה אמר לו היום אפשר שהחטא ההוא היה נמחל לו ע"י תשובה ומעשים טובים וכיון ששנה בחטא אמר לו היום כ כקרעה הממלכה ממך. ויש לפרש עוד כי בחטא הראשון אמ' לו ממלכתך לא תקום כלומר שלא תתקיים לו ולבניו אחריו אבל אפשר כי הוא יאריך ימים במלכותו ועתה אמר לו כי גם הוא לא יאריך במלכותו וזהו שאמר קרע יי' מעליך וכן אמר לו שמוא' כשהעלהו באוב ויקרע יי' את הממלכה מידך וגו' ולא עשית חרון אפו בעמלק הנה כי בדבר עמלק נגמר דינו: וגם נצח ישראל לא ישקר. אף על פי שממלכתך לא תקום נצח ישרא' לא יסור ממקומו ולא ישקר אותו הקב"ה אבל יעמידהו כי לא ינחם כלומ' ולא ינחם על הטובה מדבר עליהם: כי לא אדם הוא להנחם. כי האדם ינחם על טובה שיבטיח לאדם מפני כעסו עליו אם נשתנה לבבו שלא יהיה שלם לבו עמו כמו שהיה מתחילה אבל הקב"ה אין בו שינוי חפץ וכיון שהבטיח את ישראל לא ישקר להם הבטחתו הטובה אף על פי שחטאו ייסרם כפי חטאם אבל הטובה קיימת אחרי קבלם ענשם אבל לשאול לא הבטיחו על המלוכה לעולם ואם היה שומר מצות יי' היה מאריך לו המלוכה ג"כ ולבניו אחריו אם ישמרו את מצות יי' אבל לדוד שהבטיחו על המלוכה לעולם לא תסור ממנו המלוכה לעולם אע"פ שתפסק מבניו זמן כפי עונם הטובה והמלוכה קיימת להם לעולם ותשוב להם אחרי קבלם ענשם כמו שכתוב אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים וגו' וחסדי לא יסור ממנו וי"ת הפסוק כן ואם תימר איתוב מחובי וגו' כבעמוד: אגג מעדנות. כתרגומו מפנקא כלומ' הלך אליו כמהלך המלכים בתענוג כלומר אף על פי שהיה קרוב למיתה הלך אליו בגאוה או פירושו הלך אליו בתענוג ובשמחה כי בחר מותו מחייו וי"ת מעדנות קטורים מן התקשר מעדנות כימה כלומר בקטורים ובשלשלאות של ברזל שהיה בהן הלך אליו: אכן סר מר המות. הגיע מרירות המות ידע כי להמיתו הביאו אותו אליו: וישסף שמואל. כמו ויבקע כתרגומו ופשח כמו ויפשחני וכן בדברי רז"ל הוה מפשח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע: גבעת שאול. איפשר שהיא גבעת בנימן שנזכר למעלה ובנה שם שאול בית מלוכה לפיכך שמכה אליו או היתה גבעה אחרת שבנה אותה שאול: ויי' נחם. כפעל עומד כי הוא קמוץ: מלא

נצח ד' קמצין וסימ' וגם נצח ישראל. ותנצח וההוד. עד נצח לא יראו אור. לנצח נצחים: ולא יסף ה' בקריאה וס' ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני. את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם. ויגד לשאול כי ברח דוד. ולא יסף שמואל לראות את שאול. ולא יסף עוד מלאך יי' להראה אל מנוח. ובקצת ספרי מסרה

וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי־עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃ וְלֹא־יָסַף שְׁמוּאֵל לִרְאוֹת אֶת־שָׁאוּל עַד־יוֹם מוֹתוֹ כִּי־הִתְאַבֵּל שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיהוָה נִחָם כִּי־הִמְלִיךְ אֶת־שָׁאוּל עַל־יִשְׂרָאֵל׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל עַד־מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל אֶל־שָׁאוּל וַאֲנִי מְאַסְתִּיו מִמְּלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל

וַאֲמַר שָׁאוּל לִשְׁמוּאֵל חָבִית אֲרֵי עֲבָרִית עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּבַסָרִית עַל פִּתְגָמָךְ אֲרֵי דְחֵלִית מִן עַמָּא וְקַבֵּלִית לְמֵימְרֵיהוֹן׃ וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבִי וְתוּב עִמִּי וְאֶסְגּוֹד קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל לָא אִיתוּב עִמָּךְ אֲרֵי קַצְתָּא בְּפִתְגָמָא דַיְיָ וְרַחְקָךְ יְיָ מִלְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ וְאִסְתְּחַר שְׁמוּאֵל לְמֵיזַל וְאִיתַּקַף בִּכְנַף מְעִילֵיהּ וְאִיתְבְּזַע׃ וַאֲמַר לֵיהּ שְׁמוּאֵל אַעְדִּי יְיָ יָת מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל מִנָּךְ יוֹמָא דֵין וִיהָבָהּ לְחַבְרָךְ דְתַקִּין עוֹבָדֵיהּ מִנָּךְ׃ וְאִם תֵּימַר אֵתוּב מֵחוֹבִי וְיִשְׁתְּבֵק לִי בְּדִיל דְאַעְבִּיד מַלְכוּ אֲנָא וּבְנַי עַל יִשְׂרָאֵל לְעָלַם כְּבַר גְּזוֹר עֲלָךְ מִן קֳדָם מָרֵי נִיצְחָנֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל דְלֵית קֳדָמוֹהִי שְׁקַר וְלָא תָאֵיב מִמָּה דַאֲמַר אֲרֵי לָא כִּבְנֵי אֱנָשָׁא הוּא דְאָמְרִין וּמְכַדְּבִין גָּזְרִין וְלָא מְקַיְּמִין׃ וַאֲמַר חָבִית כְּעַן יַקְרְנִי כְּעַן קֳדָם סָבֵי עַמִּי וְקֳדָם יִשְׂרָאֵל וְתוּב עִמִּי וְאֶסְגּוֹד קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ וְתָב שְׁמוּאֵל בָּתַר שָׁאוּל וּסְגִיד שָׁאוּל קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל קְרִיבוּ לְוָתִי יָת אֲגָג מַלְכָּא דְבֵית עֲמָלֵק וַאֲתָא לְוָתֵיהּ אֲגָג מְפַנְּקָא וַאֲמַר אֲגָג בְּבָעוּ רִיבּוֹנִי מְרִיר מוֹתָא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל כְּמָא דְאִיתְכְּלַת נְשַׁיָּא חַרְבָּךְ כֵּן תִּתְכַּל מִנְּשַׁיָּא אִמָּךְ וּפַשַּׁח שְׁמוּאֵל יָת אֲגָג קֳדָם יְיָ בְּגִלְגָּלָא׃ וַאֲזַל שְׁמוּאֵל לְרָמָתָא וְשָׁאוּל סְלִיק לְבֵיתֵיהּ לְגִבְעֲתָא דְשָׁאוּל׃ וְלָא אוֹסִיף שְׁמוּאֵל לְמֶחֱזֵי יַת שָׁאוּל עַד יוֹם מוֹתֵיהּ אֲרֵי אִיתְאַבַּל שְׁמוּאֵל עַל שָׁאוּל וַיְיָ תַב בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי אַמְלִיךְ יַת שָׁאוּל עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל עַד אֵימָתַי אַתְּ מִתְאַבֵּל עַל שָׁאוּל וַאֲנָא רַחֲקְתֵּיהּ מִלְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל

מנה גם פסוק עוד מלך מצרים ונראה לי כי אינו לפי שהוא ולא הוסיף עוד מלך מצרים:

רלבג

נצח ישרא. הוא הש"י שהוא חוזק ישראל וכחם ותוחלתם כטעם ואומ' אבד נצחי ותוחלתי והכוונה הרצון בנצח ישראל חיי ישראל שהוא הש"י כמו הדם שהוא חיי הגוף כי הדם יקרא נצח כטעם וית נצחם על בגדי: כבדני נא. כאשר ראה שמואל היות שאול מתבייש מזקני העם והעם אז כשמע אליו לשוב עמו להשתחוות ליי': וילך אליו אגג מעדנות. יתכן שבא אליו בשלשלאות ובכבלי ברזל למלאת מצות שמואל כדי שלא יוכל לברוח כטעם התקשר מעדנות כימה: ויאמר אגג אכן סר מר המות. ידמה שאגג היה ירא כשהגישוהו לפני שמואל אסור ונקשר בכבלי ברזל וכאשר ראה שמואל והיתה צורתו מוכחת על גודל חסידותו ורחמנותו אמר באמת סר מרירות המות כי נפלתי ביד מי שראוי שירחם עלי וכאשר הבין שמואל מדבריו שהוא היה חושב שינצל על יד שמואל אמר לו אין הענין כן כמו שאתה חושב אבל תדע כי מות תמות מיתה אכזרית וזה ראוי לך מדה כנגד מדה כאשר שכלה נשים חרבך כשהרגת בעליהן כן תשכל מנשים אמך במותך: וישסף שמואל את אגג. ר"ל שחלקו בחרבו כאילו היה בוקע עצים למלאת מצות הש"י והנה היה בזה תועלת לתת יראה לגשורים שלא ילחמו עם ישראל: ויאמר

מלא קרנך שמן. אמר קרנך לפי שהיה הקרן הזה מזומן למשוח בו מלכי בית דוד ועל העתיד היה מזומן אותו הקרן על פי הנביאים והיה באהל מועד עם כלי שמן המשחה וכן אמר כשנמשח שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל נראה כי שם באהל מועד היה מוכן זה הקרן עם כלי שמן המשחה ולפיכך אמר לשמואל מלא קרנך שמן כי על הנביאים היה מוטל למשוח המלכים על פי יי' ואף על פי שצדוק הכהן משח שלמה הנה היה שם עמו נתן הנביא כמו שכתו' ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא ומשיחת המלכים ליצוק מן השמן תחלה על ראש המלך ואחר כך היה מושח ממנו כצורת נזר בין ריסי עיניו ואחר כך הנשאר בקרן היה יוצק על ראשו כי כי מלא הקרן היה שיעור המשיחה עם היציקה: לי מלך. ולא אמר לישראל מלך ר"ל לי שיהיה לעבודתי וישמע אלי לכל אשר אצונו לא כשאול שעבר על מצותי: עגלת בקר. מצאנו כי אף על פי שהיה מבטיח הקב"ה הנביא או הצדיק אעפ"כ הוא נשמר מלכת במקום סכנה כמו שראינו ביעקב אבינו שהבטיחו הקדוש ברוך הוא בעברו ארם נהרים ואמר לו והשיבותיך אל האדמה הזאת וגם ג"כ נראה לו המלאך והבטיחו ואמר לו שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך וכאשר שמע כי עשו בא לקראתו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכן דוד שהיה נמשח למלך על פי יי' היה בורח מפני שאול וגם גד הנביא אמר לו לא תשב במצודה וכן בדברי המלחמות היו עושין תחבולו' אחר הבטחת האל ית' כמו שעשה גדעון בדבר הכדים והלפידי וגם פעמי' היו עושין התחבולות במכות האל כמו שכתו' ביהושע בכבוש יריחו הקף את העיר וכן זה לשמואל הנביא תחבולה אף על פי שהיה הולך במצותו והטעם כי אף על פי שהקדוש ברוך הוא עושה נסים ונפלאות עם יריאיו ברוב הם על מנהג העולם וכן על מנהג העולם היה לו ליעקב לירא מפני עשו ולדוד מפני שאול אם היה מושח מלך בחיו והיה לו לבקש תחבולה איך ילך וזו היתה שאלתו איך אלך ואמר לו הקב"ה עגלת בקר תקח בידיך כי בכל מקו' היו רשאין להקריב באותו זמן כי זמן היתר הבמות היה כל זמן שהיה אהל מועד בנוב ובגבעון ולמדו רז"ל מזה הפסוק שמכוה לשנות בדברי שלו' שהרי הקב"ה אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך והראה לו שאין ראוי להדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס משום שנ' לא תנסון את יי' אלהיכם. ו"מ כי הקב"ה את' לו כך אני אמרתי לך שתלך בהצנע ואתה אמרת ושמע שאול והרגני עתה אני אומר לך שתלך בפרהסיא ותקח עגלת בקר לעשות זבחים שלמים ביום משחך אותו למלך וזה שאמר וקראת לישי לזבח אמר לו לך בפרהסיא ונראה מי הורג אותך ועל זה הדרך פירשו ג"כ במדרש מה שאמר לו הקב"ה למשה רבינו עבור לפני העם הזה לפי שאמ' לו עוד מעט וסקלוני אמר לו הקב"ה עבור לפני העם ונראה מי סוקל אותך: את אשר אומר אליך. ולמה לא אמר לו מתחילה שימשח דוד כדי שידעו כלם כי מיי' הוא ויראו כלם כי לא בחר בכל בני ישי אלא בדוד כי בפני כל העומדים שם נאמר לו על פי הנבואה: ויחרדו ויכוננו. ויתקבצו לבאת לקראתו וכן יחרדו כצפור ממצרים ויחרדו בנים מים וכת"י לשון קבוץ ואתכנשו וים לפרשו לשון חרדה כי תמהו על בואו ופחדו אולי היה בעיר מי שחטא חטא גדול שיצטרך שמוא' הנביא לבא העיר וזהו שאמרו שלום בואך והוא ענה להם שלום כלומר אין דבר רק שלום אל תפחדו כי לזבוח ליי' באתי: ויאמר שלום בואך. הגדול שבזקנים אמ' ואפשר שפי היה: התקדשו. כתרגו' אזדמנו וכן ויקדש: בבואם. בב"ת: ויאמר אך נגד יי' משיחו. פי' אמר בלבו או בפיו כי חשב כי זה הוא המלך שצוהו האל למשוח לפי שהיה בכור בבני ישי ועוד כי ראהו יפה צורה וקומה כשאול וחשב כי הקב"ה בוחר באנשי' יפה קומה וצורה למלכות כדי שיהא מוראו על העם וכן אמר בשאול הראיתם אשר בחר בו יי' כי אין כמוהו בכל העם וכן הוא כמו שחשב שמואל כי בעל קומה וצורה יפה בוחר בו האל למלוכה כדי שיראו ממנו העם ובלבד שיהיה לבו טוב וישר ופי' נגד יי' משיחו כמו נכח יי' דרככם כלומר יי' יהיה עמו ו"ת תקין קדם יי' משיחיה וכן תרגם נכח יי' אתקין יי': אל תבט אל מראהו. בוחן לבות וכליות בני אדם ידע לבב אליאב כי איננו ישר לפיכך אמר לשמואל אל תבט אל מראהו כי אעפ"י שהוא יפה מראה והגון למלכות לפי מראהו אני ידע לבבו ומאסתיהו למלכות כי איננו הגון לפי לבבו גבוה. שם בפלם גדול העצה וי"מ כי כאשר אמר נגד יי' משיחו על שאול בקש עוד שלא תסור המלוכה ממנו כשראה אליאב שלא היה יפה כמוהו בקש מיי' שלא יחליף שאול באחר לפיכך ענה לו האל אל תבט אל מראהו כי מאסתיהו ושאול הוא שהיה יפה מראה וגבה קומתו: גם בזה

מלא ה' דגש בקריאה וסי' מלא שבוע זאת ונתנה לך. מלא את אמתחות האנשים. מלא קרנך שמן. מלא פניהם קלון. מבחר עצמים מלא. וחד ומלא חפניך גחלי אש: עגלת ה' וסי' ולקחו זקני העיר. עגלת בקר תקח בידך. יחיה איש עגלת בקר. עד צער עגלת שלישיה. מצער חרנים עגלות שלישיה

א מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך: ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר יהוה עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח ליהוה באתי: וקראת לישי בזבח ואנכי אודיעך את אשר תעשה ומשחת לי את אשר אמר אליך: ויעש שמואל את אשר דבר יהוה ויבא בית לחם ויחרדו זקני העיר לקראתו ויאמר שלם בואך: ויאמר שלום לזבח ליהוה באתי התקדשו ובאתם אתי בזבח ויקדש את ישי ואת בניו ויקרא להם לזבח: ויהי בבואם וירא את אליאב ויאמר אך נגד יהוה משיחו: ויאמר יהוה אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים ויהוה יראה ללבב: ויקרא ישי אל אבינדב ויעברהו לפני שמואל ויאמר גם בזה לא בחר יהוה:

ה' · ה"א — ג' — ג' — ח' חס' · ו' כ"כ — כ' תנשה על העלה — ל' · ל' — ד' כ' כת' ו' כ' · תיין כ'

א מלי קרנך מישחא ואיתא אשלחינך לות ישי דמבית לחם ארי גלי קדמי בבנוהי כשר קדמי למהוי מלכא: ואמר שמואל איכדין איזיל ואם ישמע שאול ויקטלינני ואמר יי עגלת תורין תיסב בידך ותימר לדבחא קדם יי אתיתי: ותזמין לישי בשירותא ואנא אחוינך ית דתעבד ותמשח קדמי ית דאימר לך: ועבד שמואל ית דמליל יי ואתא לבית לחם ואתכנשו סבי קרתא לקדמותיה ואמרו שלם מיתך: ואמר שלם לדבחא קדם יי אתיתי אזדמנו ותיעלון עמי לשירותא וזמין ית ישי וית בנוהי וקרא להון לנכסת קודשא: והוה במעלהון וחזא ית אליאב ואמר ברם תקין קדם יי משיחיה: ואמר יי לשמואל לא תסתכל בחיזויה וברום קומתיה ארי רחיקתיה ארי לא כמא דחזן בני אנשא ארי בני אנשא חזן בעיניהון וקדם יי גלין מחשבות לבא: וקרא ישי לאבינדב ואעבריה קדם שמואל ואמר אף בדין לא רעוא קדם יי:

דירמיה: ויעברהו ח' חס' בליש' העברה וסי' נבסר ביהושע סימן ד':

רשי

ויחרדו. מהרו לבאת לקראתו: ויאמר אך נגד יי' משיחו. ויאמר בלבו אך אמת הוא זה ההגון למלכו': אל תבט אל מראהו. אל יופי תארו: כי מאסתיהו. לפי שכעסן הוא כמה שנ' ויחר אף אליאב בדוד: כי לא אשר יראה האדם. אף על פי שקראת לעצמך רואה שאמרת לשאול אנכי הרואה כאן אני מודיעך שאינך רואה: ויעבר

רלבג

ויאמר שמוא' איך אלך ושמע שאול והרגני. ר"ל שאם ידע שאול שאני הולך למשוח מלך אחר יהרגני: ויאמר יי' עגלת בקר תקח בידך. ידמה שהרצון בזה שלקחה לזבוח זבח שלמים וכבר היה אפשר לו זה כי אז נתרו הבמות והיה אפשר לו להקריבו בבמת יחיד ואעפ"י שיהיה המשכן בנוב' וכבר אמר לי אחד מחכמי דורינו שמור' שלמה הכשיא בפי' זה הפסוק דבר כאות אחר לפי הפשט וזה שהוא רואה שכבר בחר השם ית' עגלה להעיד על שכבר נמצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו והיה הולך לערוף העגלה ולזה לא היה לשאול לחקור איך היה הולך במקום ההוא עם העגלה כי העגלה תערף באי זה מקום ימצא בו החלל באדמה והיה אומר על צד מליצת השיר כי היה לשאול לירא מהריגתו כי אותה העגלה שהיה הכונה בו לאמת מי הוא המכה ולזה היה לו להתרחק מהריגת שמואל והנה אמרו ואמרת לזבוח ליי' באתי לפי זה הפי' הוא לפי הנראה בעיני כי כאשר יבא לבית לחם ויתבאר להם שלא נמצא חלל באדמה על זה האופן יאמר לאנשי המקום והוא שהוא בא לזבוח ליי' וזה כאות אחר ולזה תמצא שלא קרם שמואל מאנשי בית לחם יהודה כי אם ישי ובניו כדי שלא יתגלה כונו: אך נגד יי' משיחו. יש שפירשו שהוא כאשר ראה אליאב בלתי ראוי למלוכה אמר על שאול כי נגד יי' משיחו וקרא משיחו שאול כי הוא היה משוח על יד שמואל והנה אמ' לו השם שלא יביט אל מראה שאול ואל גבה קמתו כי מאסהו כמו שקדם באמרו כי מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך אלא שכבר יקשה לזה הפי' אמרו גם בזה לא בחר יי' כי לפי זה הפי' לא תהיה הוראה מדברי הש"י לשמוא' שלא בחר באליאב אבל יראה ממנו הפך זה באולי והנראה בעיני כי אמר שמואל אך נגד יי' משיחו כאשר ראה אליאב חשב שיהיה הוא הראוי למלוכה מצד מראהו שהיה טוב וגובה קומתו שהוא ראוי למלך למען יהיה לו כח גבורה להלחם מלחמות יי' וענהו השם שלא יביט אל מראה אליאב ואל גובה קומתו כי מאסהו מצד שאין לבבו ישר כי הש"י יראה ללב והנראה בעיני השם איננו ראוי למלך וכאשר הבין זה שמואל מדברי הש"י אז אמר לישי שיקרא לאחר מבניו כי לא בחר יי' בזה וקרא אל אבינדב אך קצר הכתוב ובסוף הענין נמשח דוד וידמה שכבר נמשח בשמן המשחה ולא צוהו בלכתו שם שימלא קרנו: והנה

גם בזה לא בחר יי׳ · לפי שלא אמר לו יי׳ ידעכי לא בחר בו כי הוא אמר לו אשר אומר אליך : לא בחר יי׳ באלה · בקמץ הבית והם שנים במקרא בקמץ זה ולא אוכל ללכת באלה : שאר הקטן · פועל עומד כמו נשאר וזה לבדו מן הקל : שלחה וקחנו · הביאהו כלומר קחנו על ידי שליח שיביאהו הנה : כי לא נסוב · פי׳ לא נסוב כי כבר זבחו זבחי שלמים וקדם ישי ובניו ושאר הזקנים לאכול עמו וקודם שאכלו נמשח דוד : עם יפה עינים · כמו ויפה עינים כמו תאנים עם בכורים כמו ובכורים : וטוב רואי · שם בשקל כרי חולי וכן לא תשורנו עין רואי והספור הזה להודיע כי הגון היה למלכות כי יפה תואר היה : קום משחהו · קום ענין זירוז וכן קום עבור את הירדן הזה קומו ועברו לכם קום התהלך בארץ ·

רבותינו ז״ל דרשו אמר לו הקב״ה משיחי עומד ואתה יושב קום משחהו : כי זה הוא · זהו שיהיה מלך לא כאשר חשבת אתה או פירושו זהו אשר אמרתי לך ומשחת לי את אשר אומר אליך · ויש בודרש זהו טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה ונמצא מזה כי אין מושחין בשמן המשחה אלא מלכי בית דוד בלבד : בקרב אחיו · לומר שנבחר מכלם : ותצלח רוח יי׳ אל דוד · כתרגומו ושרת רוח נבואה מן קדם יי׳ על דוד וכן רוח יי׳ סרה מעם שאול תרגומו רוח גבורה מן קדם יי׳ דהות עם שאול עדת מניה וזאת רוח הגבורה העירה את דוד להרוג את הארי והדוב והפלשתי וכן רוח הקדש נולדה בו מהיום ההוא ומעלה ואמר השירים והמזמורי׳ ברוח הקדש שנולדה בו כי בכלל רוח יי׳ רוח הקדש ורוח גבורה : ובעתתו · בעתה אותו עד שלא היה בדעתו : מבעתך · דגש התי״ו לחסרון תי״ו למ״ר הפעל : עבדיך לפניך · לעשות מה שתצוה יאמ׳ אדונינו להם שיבקשו איש מנגן : יודע מנגן בכנור · יודע בחכמת הניגון שהוא מנגן בכנור או הוא במקום מקור כלומר איש שיודע לנגן בכנור וכת׳ גבר דידע לנגנא בכנורא : וגבור חיל · שיש לו גבורת הלב לכל דבר כמו שנודעה גבורתו בדבר הארי והדוב : ואיש מלחמה · יודע בעניני המלחמה והורגל בה : ונבון דבר · כתרגומו וסוכלתן בעצה כלומר לכל דבר עצה הוא נבון כמו ונבון לחש : ואיש תאר · פי׳ תאר יפה וכן אנשי מדות גדולות וכת׳ וגבר שפיר בריויה : ויי׳ עמו · כי בכל אשר יעשה יצליח ובכל הדברים ששבח הנער את דוד הם דברים שכל אדם שהם בו הוא הגון לעמוד בהיכל מלך ויודע נגן אמר לפי צורך השעה : חמור לחם ונאד יין · חמור טעון לחם ונאד מלא יין וכת׳ טעון חמרא בלחם וי״מ חמור כבור מן חמורתי׳ חמרים חמרים : נושא כלים · נושא כלי זיינו : רוח אלהים אל שאול · פי׳ רוח רעה כמו שאמר למעלה רוח אלהים רעה וכת׳ רוח בישא מן קדם יי׳ : ורוח לשאול · מן הצוקה שהיה בו מרוח רעה :

וטוב

שלחה ו׳ וסימ׳ שלחה הנער אתי · ויאמר שמואל אל ישי · וישלח שאול מלאכים · שלחהנא לי אחד · ודליותיו שלחה לו · ואת תעלותיה שלחה : וטוב י״ו וסימ׳ ויצמח יי׳ אלהים · ובערה דם הנקי מישראל · למעןתתיו · וישלח ויביאהו · יאמר נא אדננו · והיה בהיות רוח אלהים · ויקרא אכיש אל דוד · עדנו

ט׳ ויעבר ישי שמה ויאמר גם בזה לא בחר יהוה : ט׳ ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל ויאמר שמואל אל ישי לא בחר יהוה באלה : ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים ויאמר עוד שאר הקטן והנה רעה בצאן ויאמר שמואל אל ישי שלחה וקחנו כי לא נסב עד באו פה : וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי ויאמר יהוה קום משחהו כי זה הוא : ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אתו בקרב אחיו ותצלח רוח יהוה אל דוד מהיום ההוא ומעלה ויקם שמואל וילך הרמתה : ורוח יהוה סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת יהוה : ויאמרו עבדי שאול אליו הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך : יאמר נא אדננו עבדיך לפניך יבקשו איש ידע מנגן בכנור והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך : ויאמר שאול אל עבדיו ראו נא לי איש מיטיב לנגן והביאתם אלי : ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר ויהוה עמו : וישלח שאול מלאכים אל ישי ויאמר שלחה אלי את דוד בנך אשר בצאן : ויקח ישי חמור לחם ונאד יין וגדי עזים אחד וישלח ביד דוד בנו אל שאול : ויבא דוד אל שאול ויעמד לפניו ויאהבהו מאד ויהי לו נשא כלים : וישלח שאול אל ישי לאמר יעמד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני : והיה בהיות רוח אלהים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול

(Marginal notes: ט׳ · ט׳ · ב׳ ויתגור דוד · ל׳ · ה׳ קמץ וכל אס״ף דכו׳ · ו׳ · א׳ · ו׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ בסיפ׳ · ג׳ · ב׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · א״ · ג׳ · ב׳ · ו׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳)

ואעבר ישי שמה ואמר אף בדין לא רעוא קדם יי׳ : ואעביר ישי שבעא בנוהי קדם שמואל ואמר שמואל לישי לא רעוא קדם יי׳ באילין : ואמר שמואל לישי השלימו עולימיא ואמר עוד אשתאר זעירא והא רעי בענא ואמר שמואל לישי שלח ואיתיניה ארי לא נסתחר עד מיתוהי הכא : ושלח ואייתיה והוא סמוק עינוהי יאין ושפיר בריויה ואמר יי׳ קום משחיה ארי דין הוא : ונסיב שמואל ית קרנא דמשחא ומשח ית דוד בגו אחוהי ושרת רוח נבואה מן קדם יי׳ על דוד מיומא ההוא ולעילא וקם שמואל ואזל לרמתא : ורוח גבורא מן קדם יי׳ דהוות עם שאול עדת מניה ומבעתא ליה רוח בישא מן קדם יי׳ : ואמרו עבדי שאול ליה הא כען רוח בישא מן קדם יי׳ מבעתא לך : יימר כען ריבוננא עבדך קדמך יבעון גברא דידע לנגנא בכנורא ויהי כד תשרי עלך רוח בישא מן קדם יי׳ ויגנן בידיה וייטב לך : ואמר שאול לעבדוהי חזו כען לי גברא דמוטיב לנגנא ותייתוניה לותי : ואתיב חד מעולימיא ואמר הא חזיתי בר לישי דמבית לחם ידע לנגנא וגבר חילא וגבר עביד קרבין וסוכלתן בעיצה וגברא שפיר בריוה ומימר דיי׳ בסעדיה : ושלח שאול איזגדין לות ישי ואמר שדר לי ית דוד ברך די בענא : ונסיב ישי טעון חמרא טעון דלחמא וגרב דחמר וגדיא בר עיזי חד ושדר ביד דוד בריה לות שאול : ואתא דוד לות שאול ושמיש קדמוהי ורחמיה לחדא והוה ליה נטיל זינין : ושלח שאול לות ישי למימר ישמש כען דוד קדמי ארי אשכח רחמין קדמי : והוות כד שריא רוח בישא מן קדם יי׳ לות שאול ונסיב דוד ית כנורא ומנגן בידיה ומתרוח לשאול

מדבר ותגה יהונתן׳ מקול מפלתו הרשעתי · ועמהם הלוים שמעיהו · יגיע כפיך כי תאכל · כל ימי עני רעים · תאות אדם חסדו · ויצא המן ביום ההוא · וטוב לא יהיה לרשע · וטוב משניהם את :

רשי

ויעבר ישי שמה · הוא שמעא : שאר הקטן · נשאר הקטן : לא נסב · לאכול כל מוסב סעודה קרוייה הסבה : ותצלח רוח יי׳ · רוח גבורה : עבדיך לפניך · הנה עבדיך לפניך אשר יעשו מצותיך : אחד מהנערים · מיוחד שבהם דואג האדומי : ידע נגן · כל עצמו נתכוון להכניס רוח רעה על שאול ב בדוד שיתקנא בו : באפס

(Margin: ויביאהו ה׳ מ״ל וכל דהדכו׳ כמ״א שלתשובת הגאת)

רלבג

והנה ספר שהיום ההוא צלחה רוח יי׳ אל דוד בדרך שהיה מצליח בכל אשר היה עושה וסרה רוח יי׳ מעם שאול שהיתה לו תחלה בכל אשר יפנה וסבב הש״י שבעתהו רוח רעה להמיתו ב בלא עתו כי מאסהו ממלך עם שזה היה כלי להתקרב דוד אל המלוכה בדרך השם אשר לו נתכנו עלילות : וגבור חיל ואיש מלחמה · הנה קרא גבור חיל מי שהוא בעל אומץ ותוקף ואיש מלחמה מי שהוא יודע להמציא תחבולות עם אויביו וינצחם והנה תאר דוד בשו התארים כימי שיש לו אלו ה המדו׳ יותר ראוי לבא בהיכל מלך ואף על פי שלא היה המבוקש ממנו תחלה כי אם שיהיה מטיב לנגן : ונבון דבר · הוא האיש המכלכל דבריו ב במשפט ובתבונה : ואיש תאר · ולזה הוא יותר ראוי לבא בהיכלי מלך : ויי׳ עמו · כל אשר הוא עושה יי׳ מצליח ולזה אפשר שתסור הרוח הרעה ממך בהיותו עמך כי

(Margin: אדנינו ל׳ חס׳ דחב׳ גדול אדונינו ורב כת מ״ל דת״ל)

מברכת המצליחו׳ ויתברכו אדניהם עם שזה גם כן היה סבה אל שיהיה דוד ראוי יותר לבא בהיכלי מלך ולזה שבחוהו בכל אלו התארים כי כבר ימצאו רבים מטיבים לנגן אך אינם שלמים באלו הענינים כדוד ולזה בחרוהו מבין שאר המנגנים : אים

רדק

וטוב לו. פעל עבר: באפס דמים. הוא רגושה והוא שם מקום ובדברי הימים בפס דמים כנזכר במלחמת דוד. ודרש רבי יוחנן אמר בחלק שמיקתא ור' שמואל בר נחמן אמר שמשם פסקו דמים לישראל: עומדים אל ההר מזה. וכבר אמר ויחנו בעמק האלה כל המחנה חנו בעמק האלה ועורכי המלחמה עלו אל ההר לקראת פלשתים: ויצא איש הבינים. לפי שהיה יוצא יום יום בין שתי המערכות נקרא איש הבינים ויש בו דרש ועוד כתבנו ות"י ונפק גבר' מביניהון: וכובע נחשת. מלשל וכן וקובע ישועה בראשו ותרגום מגבעת קובעין והוא אחר בכ"ף ובקו"ף ותרגומו קולסא ודומה לו בדברי רז"ל גדי מקולס נקרא כן לפי כשהיו צולין הפסח היו תולין בני מעיו חוצה לו למעלה מראשו ונראה ככובע על הראש: ושריון קשקשים. ת"י ושריון גלבין בכ"ף ויש נוסחאות כתוב בבי"ת והוא קלפין שתרגום קשקשת ובדברי רבו' ז"ל לובשי שריון קליפה ופי' כי כל טבעת וטבעת של שריון תלויה כמין קשקשת לסתום נקב הטבעת כדי שלא יבא חץ בתוך הטבעת: שקלים נחשת. שקלי נחשת כמו קיגים כסף: ומצחת נחשת. ת"י וטרקלילין דנחש פי' טס של נחשת תלויה על רגליו לכסותם והוא שם מושאל מן מצח כי כן נושאות הנערות טס הזהב או כסף על מצחן ואותו נקרא מצחה על דרך האמת: וכידון נחשת. ת"י ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי ותרגום נטה בכידון ברומחא נראה כי זה אשר היה בין כתפי גלית היה בדמות רומח אבל היתה לו תכונ' אחרת במקצת והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפו עד למטה ולפי הפסוק הכתוב למטה שאמר לו דוד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון נראה כי כידון זהו רומח כמו נטה בכידון והוא עשוי להכות בו לא להגן והיה נותן אותו בין שתי כתיפיו לפי שבשתי ידיו היו כלי המלחמה בימינו החנית וכלי אחר בשמאלו ואם שזה לא נזכר וזה היה לו בין כתפיו לאחוז בידו אחר שיטיל החנית לבעל מלחמתו: כמנור אורגים. תרגם יונתן כאכסין דגרדאין והוא יתד האורג: שקלי ברזל. כמו שקלי ברזל וכן שיג' כסף ומה שאמר למעלה שקלים נחשת והנה אמ' שקלי ברזל לפי שלכל המתכות יש שקלים מיוחדים וכאשר שוקלים הזהב שוקלים בשקלים המיוחדים לזהב וכן לכסף וכן לנחשת וכן לברזל ולהבת חניתו היתה ברזל לפיכ' זכר בה שקלי ברזל: הלא אנכי הפלשתי. כלו' אני פלשתי אחד מן הפלשתים ויצאתי מעצמי כדי להלחם: ואתם עבדים לשאול. כלומר כיון שיש לכם מלך היה לכם עם מלככם לברור מכם איש להלחם עמי ותרגום של תוספתא תרגם הפסוק כן וקם ואכריז על סדרי קרבא דישראל וגו' כבמעמד:

רשי

באפס דמים. כך שם המקום: איש הבינים. גבור יצא מתוך מערכתו לעמוד בין שתי המערכות: ושריון קשקשים. מין קשקשות דגים עשויין מברזל נופלים על גבי השריון קשקשת לכל נקב: ומצחת נחשת. כמין יד ברזל היוצא מן הכובע כנגד החוטם שקורין נס"ל בלע"ז והיתה מגעת לו עד רגליו: וכידון נחשת. ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי. כמין חנית נחשת בולטת מן הכובע ונמשכת בין כתיפיו להגין על צוארו מן החרב: כמנור אורגים. כאכסן דגרדאין אישובל"א בלע"ז: שש מאות שקלים. כל השקלים האמורים בנביאים מנים: למה תצאו כולכם לערוך מלחמה. ילחם אחד כנגדי בשביל כולכם ובתנאי שהוא מפורש אם יוכל להלחם אתי וגו': הלא אנכי הפלשתי. אנכי לא שר מאה ולא שר אלף אלא פלשתי כאחד מן האחרים ואף על פי שבלחמתי להם כמה מלחמות אני הרגתי חפני ופנחס ושביתי את הארון ואתם כ כעשיתם עבדי' לשאול ולא יושיע אתכם מ ימיו בגבורתו: ברו לכם איש. בררו לכם איש את שאול וירד אלי: חרפתי

ויאספו' פתחין בקריאה וסימ' נמסר בסדר שמות. וסימ' בלשון תרגום סבא שלויא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון כספא וחמרא: עומדים אל ההר עמידה אל י' בליש' בקריאה וסי' ופלשתים עמדים אל ההר מזה ב' בפסוק' וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי. ויעמד המלך אל יד השער. וילך הנביא. כי עמד

ויאספו י' כתיבין וסי' שליה שלוי שלחו ושלחו פלישתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון חמרא וכספא

וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה:

יז ויאספו פלשתים את מחניהם למלחמה ויאספו שכה אשר ליהודה ויחנו בין שוכה ובין עזקה באפס דמים: ושאול ואיש ישראל נאספו ויחנו בעמק האלה ויערכו מלחמה לקראת פלשתים: ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם: ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים גלית שמו מגת גבהו שש אמות וזרת: וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש ומשקל השריון חמשת אלפים שקלים נחשת: ומצחת נחשת על רגליו וכידון נחשת בין כתפיו: וחץ חניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל ונשא הצנה הלך לפניו: ויעמד ויקרא אל מערכת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי: אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים ועבדתם אתנו: ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום הזה תנו לי איש

ותאיב ליה ומסתלקא מניה רוח בישא: וכנשו פלשתאי ית משריתהון לאגחא קרבא ואיתכנשו לשוכה די לשיבט יהודה ושרו בין סוכו ובין עזקה באפס דמים: ושאול ואנש ישראל איתכנשו ושרו במישר בוטמא וסדרו קרבא לקדמות פלשתאי: ופלשתאי קיימין על טורא מכא וישראל קיימין על טורא מכא וחילתא ביניהון: ונפק גברא מביניהון ממשירית פלשתאי גלית שמיה מגת רומיה שיתא אמין וזירתא: וקולס דנחש על רישיה ושריין גלבין הוא לביש ומתקל שיריונא חמשא אלפין תקלי נחשא: וטרקלילין דנחש על ריגלוהי ומסחפא דנחש נפיק מן קולסא ומטל דנחש בין כתיפוהי: ואעא דמורניתיה כאכסן דגרדאין ושיננא דמורניתיה מתקל שית מאה תקלי ברזלא ונטיל תריסא אזיל קדמוהי: וקם ואכריז על סדרי ישראל ואמר להון למה תיפקון לסדרא קרבא הלא אנא פלישתאה ואתון עבדין לשאול אנא הוא גלית פלשתאה דמן גת דקטלית תרין בני עלי כהני חפני ופינחס ושביתי ית ארון קיימא דיי ואובילית יתיה לבית דגון טעותי והוה תמן בקירוי פלשתאי שבעא ירחין אף כל קרב וקרב דהוו להון לפלשתאי אנא נפיק בריש חילא ונצחנא בקרבא ורמינא קטילין כעפרא דארעא ועד כען לא אכשרו יתי פלשתאי למהוי רב אלפא עליהון ואתון בני ישראל מה גבורא עבד לכון שאול בר קיש דמן גבעתא דמנירתון יתיה מלכא עליכון אם גבר גבר הוא ייחות ויעביד קרבא עמי ואם גבר חלש הוא בחרו לכון גברא וייחות לותי: אם יכול לאגחא קרבא עמי ויקטלינני ונהי לכון לעבדין ואם אנא איכול ליה ואקטליניה ותהון לנא לעבדין ותפלחון יתנא: ואמר פלשתאה אנא חסדית ית סידרי ישראל יומא דין למימר איתו לי גברא

מלך בבל אל אם. וירדו מאניותיהם. אל העומדים לפניו לאמר. אל העמד לנגדי. והוא בא ויעמד אל אדניו. אל דרך עמרי וצפי:

רלבג

איש הבינים. קראו כן לפי שהיה הולך בין מערכת פלשתים ובין מערכת ישראל והנה זה האיש היה לפי מה שאחשב שר אחד משרי פלשתים וזהו אמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי ובזה היה מתפאר כנגדם כי אף על פי שאין מתכונת השרים והסגנים להלחם כי אם עם השרים והסגני' אמר כנגדם הנני מתיר עצמי להלחם עם אי זה שיהיה במחנה רב כמו מחנה ישרא' ובזה האופן חרף מערכות ישראל שהוא כאילו אמ' שאין בהם איש יוכל להלחם עמו: ושריון קשקשים. הם פלט"אש בלע"ז והורה על חוזק כח גבורתו משקל כלי המלחמה שהיה נושא שהיה רב מאד לפי מה שנזכר: וכידון נחשת בין כתפיו. אחשוב שהוא גורגיירה עשויה מפלטאש סביב צוארו: ועץ חניתו כמנור אורגים. הוא יתד האורג. שהוא גס מאד ביחס אל הכהוג. משעור עץ החנית והנה היה משקל ברזל חניתו קרוב משלישית ככר וזה ענין כפלא מאד מורה על כח הפלשתי הזה:

זקן

ונלחמה יחד: וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ויחתו ויראו מאד:
ודוד בן איש אפרתי הזה מבית לחם יהודה ושמו ישי ולו שמנה בנים והאיש בימי שאול זקן בא באנשים: וילכו שלשת בני ישי הגדלים הלכו אחרי שאול למלחמה ושם שלשת בניו אשר הלכו במלחמה אליאב הבכור ומשנהו אבינדב והשלשי שמה: ודוד הוא הקטן ושלשה הגדלים הלכו אחרי שאול: ודוד הלך ושב מעל שאול לרעות את צאן אביו בית לחם:
ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום:
ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה והרץ המחנה לאחיך: ואת עשרת חרצי החלב האלה תביא לשר האלף ואת אחיך תפקד לשלום ואת ערבתם תקח: ושאול והמה וכל איש ישראל בעמק האלה נלחמים עם פלשתים:
וישכם דוד בבקר ויטש את הצאן על שמר וישא וילך כאשר צוהו ישי ויבא המעגלה והחיל היצא אל המערכה והרעו במלחמה:
ותערך ישראל ופלשתים מערכה לקראת מערכה: ויטש דוד את הכלים מעליו על יד שומר הכלים וירץ המערכה ויבא וישאל לאחיו לשלום: והוא מדבר עמם והנה איש הבנים עולה גלית הפלשתי שמו מגת

ונגיחת קרבא כחדא: ושמע שאול וכל ישראל ית פתגמי פלישתאה האילין ואיתברו ודחילו לחדא: ודוד בר גבר אפרתי הדין מבית לחם דבית יהודה ושמיה ישי וליה תמניא בנין וגברא ביומי שאול סיב מני בבחיריא: ואזלו תלתא בני ישי רברביא אזלו בתר שאול לקרבא ושום תלתא בנוהי דאזלו לקרבא אליאב בוכרא ותנייניה אבינדב ותליתאה שמה: ודוד הוא זעירא ותלתא רברביא אזלו בתר שאול: ודוד אזל ותב מלות שאול למרעי ית ענא דאבוהי בית לחם: וקריב פלישתאה ומקדים ומחשך ואיתעתד ארבעין יומין: ואמר ישי לדוד בריה סב כען לאחך מכילתא דקליא הדין ועסרא טולמין דלחמא הדין ואוביל למשריתא לאחך: וית עסר גובנין דחלבא האילין תוביל לרב אלפא וית אחך תסער לשלם וית טיביהון תייתי: ושאול ואינון וכל אנש ישראל במישר בוטמא מגיחין קרבא עם פלשתאי: ואקדים דוד בצפרא ושבק ית ענא על נטרא ונסיב ואזל כמא דפקדיה ישי ואתא לכרקומא ומשירית עבדי קרבא נפקו לסידרא ויביבו בקרבא: וסדרו ישראל ופלשתאי סידרא לקדמות סידרא: ושבק דוד ית מניא די עלוהי על יד נטיר מניא ורהט לסידרא ואתא ושאיל לאחוהי בשלם: והוא ממליל עמהון והא גברא מביניהון סליק גלית פלישתאה שמיה מגת

רשי
אפרתי. בית לחם יושבת בארץ אפרת: ולו שמנה בנים. ומה שכתו' בדברי הימים אוצם הששי דוד השביעי ולא כתב יותר יש לומר שהאחד מת בלא בנים ולפיכך לא כתבו שם: באנשים. כמנה בכשיית החשובים: ודוד הוא הקטן. שהיה בבית שאול מקודם לכן לנגן לפניו ודוד היה הולך ושב תמיד מאצל שאול לבית אביו: השכם והערב. אמרו רבותינו כדי לבטלן מקרית שמע: חריצי חלב. גבנין דחלבא: לשר האלף. אני אומר לשר של אותו אלף שאני מוצא שלכל השבטים היו שרי אלפים לפי אלפיהם ואני מוצא לשר האלף זה יהונתן שאמור עליו ואלף היו עם יהונתן בגבעת בנימן: ואת ערובתם תקח. ואת ערובת הבלתם ושלומם תקח באזניך ובלבך ותגיד לי וכן תרגם יונתן וית טיבהון תייתי: ערובתם. לשון הבלה כמו ערוב עבדך לטוב גרנטי"ש בלע"ז ורבותינו אמרו גט כריתות יקח מאתם ויביא לנשותיהם להפריד עירוב שביניהם: המעגלה. סביבות המחנ' שוטים מעגל והיוצא חוץ לא לפנים ולא לאחור מתחייב לפנים שמא ירוצו עליו בני מערכו' האויבי' לאחור מבקש הוא לנוס: ותערך ישראל. מערכת ישראל: שומר הכלי'. של בני הצבא: ממערות

רדק
ודוד בן איש אפרתי הזה. אמר הזה לפי שזכרו למעלה שהיה מנגן לפני שאול וזכרו הנה לספר ענייניו היאך בא להלחם עם הפלשתי כי לא היה תמיד עם שאול אלא הולך ושב לא היה רועה הצאן מכל וכל ולא היה בזאת המלחמה כי שלשת בני ישי היו שם במלחמה ודי היה להם מבית ישי שהיו לו שמנה בנים אם השלשה היו במלחמה וישי עצמו לא היה במלחמה לפי שהיה זקן בא באנשים והיתה סבה לבא דוד במלחמה ששלחו אביו לאחיו לפקדם ולדעת ענייניהם ושלא להם מה ששלח ולפיכך היה כל הספור הזה הנה: זקן בא באנשי'. באנשי הזקנה והחולשה שלא היה יכול לצאת ולבוא וכן ואברהם זקן בא בימים בימי הזקנה והחולשה שהם סימן למיתה לפיכך הוצרך לקחת אשה לבנו בחייו וב"ת באנשים פתוחה ואין בו ידיעה ות"י בא באנשי' מני בבחיריא ורז"ל אמרו בא באנשי' זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא: וילכו. ואחר כך אמר הלכו ר"ל אותם שהיו רגילים ללכת אחרי שאול: והשלישי שמה. הוא שמעה הנזכר בזה הספר יונדב בן שמעה אחי דוד וכן בספר דברי הימים ושמעא השלישי: השכם והערב. בקר וערב כדי להבהילם. ובדרש כדי לבטל מהם קרית שמע שחרית וערבית: ויתיצב ארבעים יום. התיצב לפני מחנה ישראל לחרפם. ובדרש ארבעי' יום כנגד ארבעי' יום שנתנה בהם תורה כלומר שלא היה להם כח לישראל על גלית אלא עד סוף ארבעים כי בסוף ארבעים יום שירד משה מן ההר קבלו התורה. ובדרש אחר ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה נעמי ובזכותה נתלה לבנה ארבעים יום ואמרו כי הרפה אם גלית זו היא ערפה: איפת הקליא הזה. בא על דרך בנין ההא והאלף בשקל נביא נשיא והאלף בו תמורת ההא למ"ר הפעל וכמוהו ונתן עליו רש כקי: ועשרה לחם. ת"י ועסרא טולמין דלחמא הדין פירוש חלות לחם: והרץ המחנ' לאחיך. אמ' לו שיוליך הדברים האלה במרוצה לאחיו: חריצי החלב. כתרגומו גובנין דחלבא: לשר האלף. פי' שר האלף שאחיו היו בו: ואת ערובתם תקח. המשכונות ששמו על הוצאותם כי כן מנהג אנשי החיל לפי שאין מעות מצויות במלחמה וישי נתן לדוד מעות שיוציא בהם משכונותיהם ות"י וית טבהון תיתי כלומר ענייניהם תקח ותאמר ותגיד לי ודעת רז"ל שיקח מהם גיטין לנשותיהם טרם המלחמה ואמרו ערובתם דברי' המעורבים בינו לבינם כלומר הקדושין והנשואין שביניהם והגט מסלק אותם: המעגלה. לפי שהמחנה הוא בסבוב לפיכך קורא אותו מעגל ות"י לכרקומא וכן תרגם אנקלוס ובנית מצור ותבני כרקומין וכן בדברי רז"ל עיר שכבשה כרקום ובניין המצור הוא שבונין סביב המחנה בפסין ובשלשלאו' שלא יצא אדם חוץ למחנה אלא במצות שרי החיל ואמרו איזהו כרקום כל שזגין ושלשלאות וכלבים מקיפין והענין הזה להבהיל העיר או המחנה האחר כמו שכתוב והרעו במלחמה: ותערוך ישראל. עדת ישראל: שומר הכלים. שהיה שומר כלי אנשי המחנה בגדיהם ואשר עמהם:
ממערות

רלבג
זקן בא באנשים. ר"ל בא במדרגת האנשים הישישים או יהיה הרצון באמרו בא באנשי' שלגודל מעלתו היה בא כאשר יבא עם חברה נכבדת מאנשים שלמים רבים היו מלוים אותו: תביא לשר האלף. ר"ל שר האלף אשר היו שלשת בני ישי תחתיו ולזה צוה שיזכור לו אחיו לשלום בתתו לו זה המתן למען ימצאו חן בעיני שר האלף שהוא עליהם: ואת ערובתם תקח. ידמה לפי מה שאמנו שהם שלחו לאביהם ישלח להם המצטרך למזון ונתנו ביד השליח ערבון יביא לאביהם למען יתן לו האמנ' עם שכבר היה הערבון ההוא ככר לאביהם שהוא משלהם ולזה אמר ישי שיקח עמו ערובתם להביא להם על הדבר שאמ' קח נא לאחיך איפת הקליא הזה או יהיה הרצון בזה שיקח עמו להביא להם ערובתם שנהגו למשכן הערבון ההוא במחנה כשהיו במלחמה כדי שיספיק להם כל ימי היותם במחנה וזה כי מה שנשא להם מהמזון לא יספיק להם כי אם לזמן מועט ולזה הוצרך ישי לצוות לדוד שיביא להם ערובתם: נלחמים עם פלשתים. ר"ל שהיו משתדלים להלחם עם פלשתים: ויבא המעגלה. ר"ל במחנה ונקרא כן לפי שיושבים בעגול להשמר שלא יבאו עליהם האויבים בכל צד מצדדי המחנה: והנה

ונלחמה ד' בקריאה וסי' ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי. ויאמרו לי פחח לכה והייתה לנו לקצין. תנו לי איש ונלחמה יחד דגלית. ונלחמה אתם במישור. ונמסר גם בריש שפטים: והשלשי ג' חס' וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו. זאת אחיך ב' וסי' תפקד לשלום ואת ערבתם תקח. במיטב הארץ הושב את אביך:

שומר י' מלאים וסי' ויטש את הצאן על שומר. הנה לא ינום. שוא שקד שומר. שומר יי' את כל אהביו. ארח לחיים שומר מוסר. צנים פחים. שומר הברית והחסד. שומר מצוה לא ידע. שומר הבגדים. ואת שומר ואת חותם: עולה ה' מלאים בליש' בקריאה וסימ' מן ההר החלק העלה שעירה. והנה איש הבינים עולה. והעולה כתוך הפחת יפול. ואל הבתף בחוצה. בקנה אף על עולה:

רדק

ממערות פלשתים. כן הוא כתיב וקרי ממערכו' והקרי מבואר והכתו' פירושו ממחנות פלשתים מהמישורי' שהיו חונים שם כי מערה הוא לשון מישור כמו ממערה גבע שת' ממישר גבעתא והנה הכתו' והקרי קרובים וזה וזה יכשר ות"ע דרך הכתיב ממשריית קרבא דפלשתאי ודעת הדרש בכתוב ובאיש הבינים רחוקה שדרשו כי נקרא איש הבינים שהיה מכמה אנשים וכן דרשו ממערות פלשתי' ממאה ערלות שהערו באמו ומהם אמרו בר מאה פפין וחד ככא פי' בן מאה אנשים וכלב אחד שבאו על אמו שכן אמר לדוד הכלב אנכי ואמרו כי אמו היתה ערפה כלת נעמי והרפה כמו ערפה אבל מה שאמרו כתיב הרפה וקרינן ערפה זה לא מצאנו וסברת אומרי הדרש הזה כי אשה מתעברת מאנשי' רבים וי"מ כי אהליבמה בת ענה בת צבעון שנתעברה אמה מהאב ומהבן ויש חולקין עליהם בזה ואומרי' אין אשה מתעברת משני אנשים כאחת ויש מתרצים שתי הסברות כי משנסרח הזרע אין מתעברת משני אנשים עד שלא נסרח הזרע אשה מתעברת מ משני אנשים: הראיתם. בדגש הרי"ש לחזק קריאתה משני ה"א התמיהה אשר עליה אע"פ שאין מנהג הרי"ש להדגש ברוב: יעשרנו המלך. משפטו יעשירנו כי משנין הפעיל הוא וכן רבת תעשרנה כמו תעשירנה: יעשה חפשי. חפשי ממשפט המלוכ' ות"ת יעבד רברבין בישר' אולי כן היה דעתו כמו שפירשנו או ר"ל חפשי כמו אשרך ארץ שמלכך בן חורין חוריה ואין שם מלוכה יקראו שעבייכם השרים הגדולים הנכבדים על השרים האחרים ור"ל יעשה שישי' בית אביו להיות מגדולי המלכות לכל דבר: ויחר אף אליאב. כי הבין כי רצון דוד היה להלחם עם ה הפלשתי והיה רחוק בעיניו ם שיכבל מידו אם ילחם עמו לפיכ' חרה אפו בו: את זדונך. ת"ית בקרנותך הבית כמו פה"א עניים הפקר וקלו דעת כלומר שאתה מקפיר עצמך לבאת ולעזוב. הכ"אן וכת"י פוחזי' בקרין והוא כמו פקרין בפ"א וכן במסכת סבק"ר עניים הבקר כמו הפקר בפ"א: הלא דבר הוא. כתרגומו הלא פתגם הוא דאמרית כלומ' אם דברתי לא עשיתי דבר ואין רצוני לעשות אף על פי שאני מדבר: אל מול אחר. פי' אל מול אדם אחר שהיה מול זה המקום: אל יפול לב אדם עליו. פי' על עצמו או פירוש עליו על גלית כלומר לא יפחד אדם ב בעבורו כי אני אלחם עמו: ואת הדוב. פי' ועם הדוב בא הארי כלומר עם כל זה הכיתי הארי והדוב ובקצת נוסחאו' מהתרגו' ואת הדוב ואף דוב': והחזקתי בזקנו. ת"י ואחדית בלועיה ר"ל כשאחז בזקן הארי לא אחז בשער הזקן לבד אלא הזקן עם הלחי התחתון: והכתיו והמיתיו. ביו"ד עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל: גם את הארי גם הדוב. כל אחד לרבות על חבירו וכן גם באנכם גם בקרכם. ובדרש אילו אמר ארי ודוב הייתי אומר אלו שתי חיות רעות בלבד הכה וכשהוא אומר גם את הארי גם את הדוב הרי כאן שלש' רבויין מלמד שהיו שם חמש חיות רעות כיכר ארי ושני גורותיו והדוב וגורו: ונתן

עניין מפקיר

ועל מי ד' בקריאה וסימ' ועל מי נטשת מעט הצאן. ועל מי הרמות קול דמלכים. וחברו דישעיה' ועל מי לא יקום אורה: מנעריו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' כי יצר לב האדם רע. והוא איש מלחמה מנעריו. שאנן מואב מנעוריו. בהרא מל':

ממערות פלשתים וידבר כדברים האלה וישמע דוד: וכל איש ישראל בראותם את האיש וינסו מפניו וייראו מאד: ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העלה הזה כי לחרף את ישראל עלה והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עשר גדול ואת בתו יתן לו ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל: ויאמר דוד אל האנשים העמדים עמו לאמר מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים: ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו: וישמע אליאב אחיו הגדול בדברו אל האנשים ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת: ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלוא דבר הוא: ויסב מאצלו אל מול אחר ויאמר כדבר הזה וישבהו העם דבר כדבר הראשון: וישמעו הדברים אשר דבר דוד ויגדו לפני שאול ויקחהו: ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה: ויאמר שאול אל דוד לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה להלחם עמו כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעריו: ויאמר דוד אל שאול רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר: ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו ויקם עלי והחזקתי בזקנו והכתיו והמיתיו: גם את הארי גם הדוב הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם כי חרף מערכת אלהים חיים:

מסדרי פלשתאי ומליל כפיתגמי האילין ושמע דוד: וכל אנש ישראל במחזיהון ית גברא ואפיכו מן קדמוהי ודחילו לחדא: ואמר אנש ישראל התחזיתון גברא דסליק הדין ארי לחסדא ית ישראל סליק ויהי גברא דיקטליניה יעתרינה מלכא עותר סגי וית ברתיה יתן ליה וית בית אבוהי יעביד חורין רברבין בישראל: ואמר דוד לגבריא דקיימין עמיה למימר מה יתעביד לגברא דיקטול ית פלשתאה דיכי ויעדי חסודא מעל ישראל ארי מן פלישתא ערלא הדין ארי חסד סידרי עבדי קרבא דעמיה דיי קיימא: ואמר ליה עמא כפיתגמא הדין למימר כדין יתעביד לגברא דיקטליניה: ושמע אליאב אחוהי רבא במללותיה עם גבריא ותקיף רוגזא דאליאב בדוד ואמר למה דנן נחתיתא ועל מן רטשתא זעיר ענא האנון במדברא אנא ידענא ית בקרנותך וית בישות לבך ארי בדיל למיחזי עבדי קרבא נחתיתא: ואמר דוד מה עברית כען הלא פיתגם הוא דאמרית: ואסתחר מלותיה לקביל אוחרן ואמר כפיתגמא הדין ואתיבוהי עמא פתגמא כפתגמא קדמאה: ואישתמעו פתגמיא דמליל דוד וחויאו קדם שאול ודבריהי: ואמר דוד לשאול לא יתבר לבא דאנשא מניה עבדך ייזיל ויגיח קרבא עם פלישתאה הדין: ואמר שאול לדוד לא תיכול למיזל עם פלישתאה הדין לאגחא קרבא עימיה ארי יניק את והוא גבר עביד קרבין מינקותיה: ואמר דוד לשאול רעיא הוה עבדך לאבוהי בענא ואתא אריא ואף דובא ונסיב אימרא מעידרא: ונפקית בתרוהי ומחיתיה ושיזבתי מפומיה וקם עלי ואחדית בלועיה ומחיתיה וקטליתיה: אף ית אריא אף דובא קטל עבדך ויהי פלשתא ערלא הדין כחד מנהון ארי חסד סידרי עמא דיי קיימא:

רשי

ממערות פלשתים כתיב. רבותנו דרשו מאה בני אדם הערו בערפה אמו כשפירשה מאחרי רות ונעמי חמותה: יעשה חפשי. מדברים האמורים במשפטי המלוכה: ובא הארי ואת הדוב. ואתא אריא ואף דובא: גם את הארי וגם הדוב. הרי אלו ריבויין ארי ושני גוריו ודוב ושני ילדיו: ומי אשר

רלבג

והנה התנדב דוד להלחם עם הפלשתי כאשר ידע מה יעשה לאיש אשר יכנו ודמה שעם היותו נשען בשם ית' שינקום נקמתו מ מהפלשתי הזה כי בא לחרף מערכות אלהים חיים שכבר נשען בזה על מה שייעדו שמואל מן המלוכה וכאלו חשב שזה יהיה כלי להשלים רצון הש"י בממשלת מלכותו כי עם היותו חתן המלך יתכן ש שתגיע לו ההצלחה במלוכה. והרחיק שאול זה מצד ראותו כי דוד נער ולא נכה להלחם עדיין ו והפלשתי היה איש מלחמ' מנעוריו מצור ף לזה מה שהתפרסם מגודל גוף גלית ועוצם כחו. וכאשר

רשי

אמר הצילני מיד הארי · יודע אני שלא לחנם נזדמן לי הדבר ההוא אלא שעתיד אני בא לידי כיוצא בה לתשועות ישראל ולסמוך עליה ואצא וזה אחד מששה צדיקים שנתן להם רמז וחטו להשכיל לדבר דוד ומרדכי שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר וגו' לא לחנם עלתה בצדקת זו שנתפסה במשכב הערל הזה אלא שעתידה היא לעמוד לישראל ביום צרה : את מדיו · שהפכו להיות כמדת דוד משכמשה במדת המשוח גבה מכל העם משכמו ומעלה וכיון שראה שאול כן הכניס בו עין הרע והרגיש דוד בדבר : ויואל ללכת · ולא אבה למיזל יש תיבות משמשות לשון וחילופו כמו משעף שפורה ושרסף מארץ חיים וכי לא נסה · ארי לא אליף כי לא נסיתי ארי לית בהון ניסה אין שבחו של כם בכך · לשון אחר ויואל ללכת רצה ללבת ולכסות וכאשר ראה שהיו כבדים עליו הסירם : חלוקי אבנים · אבני דקות וחלקו' : ובילקוט · ובתורמילה : לבהמ' הארץ · אין דרך לבהמות לאכול אדם אמר דוד כבר נטרפה דעתו של זה שלי הוא בא דוד ואמר לו ונתתי פגר מחנה פלשתים וגו' ולחיית הארץ : ויפל

רדק

ויתן קובע נחשת על ראשו · בקוף ומלעיל ויש ספרים שכתוב בכף והיא שגגת הסופרים והמסרה מעידה עליו שהוא בקוף וכן הו' המסרה עליו לית כותיה בקוף ואמר בכה ומגן וקובע והוא מלרע ותרויהון מלאי' ושאר קריא' כובע בכף כלם בר אילין תרין בקוף : ויואל ללכת. ת"י ולא אבה למיזל ארי לא אליף ויש לפרשו כמשמעו כי רצה ללכת בהם ולא יכול כי לא נסה ללכת בכלי המלחמה כאלה וכן אמר לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ות"י כי לא נסיתי ארי לית בהון ניסא כלומר לא יכירו הנס שיעשה לי האל אם אלך בכלי המלחמ' ודרך דרש הוא פירושו ואין להוציאו ממשמעו : ללכת באלה · בקמץ הבי"ת והם שני' במסרה בקמץ הבי"ת זה ואשר כתבנו למעלה לא בחר יי באלה : חמשה חלוקי אבנים · אבנים חלוקים ר"ל ראוים לקלע וכן ת"י שעיעי אבניא · ובדרש למה חמש' אחד לשמו של הקב"ה ואחר לשמו של אהרן ושלשה לשלש' האבות אמ' הקב"ה וכי לא לפני חירף וגדף עלי לפרע ממנו אמר אהרן וכי לא גואל הדם אני עלי לפרע ממנו אמרו אבות וכי לא עלינו לפרע ממנו שחירף וגדף מערכות א'להים חיים ובקש לעקור בנינו ולעקור תורתם שהיא מחייתם ופירוש אהרן שהיה גואל הדם דם של חפני ופנחס שהיו כהני' שהרגם גלית כמו שכתוב בתרגומו של תוספתא הכתוב למעלה. ובדרש עוד חמשה חלוקי אבנים מלמד שנתקנא דוד על גלית על חמשה שבזה וגירף וחרף חמשה חומשי תורה ושמו של הקב"ה וזכרם של שלש' אבותי עולם שהם אברהם יצחק ויעקב : ובילקוט · כלי שמשים בו הקלע האבנים שלוקט לתת בכף הקלע לפיכך נקרא ילקוט ות"י ובתרמיליה והו' כלי עור או בגד שנושאין בו הולכי דרכים מזונות הדרך וקורין לו בערבי תעלאק"ה ומה שאמר בכלי הרועים ובילקוט ובאחד מהם די לו לתת בו חמש' אבני קלע אפשר שלקט יותר אבני' שמם בכלי האחד והחמשה שבחר שם בכלי האחר : ואדמוני עם יפה מראה · כבר פירשנו שהוא כמו ויפה והנה לא בזה אותו בעבור כי ראה אותו שהיה נער אלא למה בזה אותו בעבור שהיה אדמוני עם יפה מראה לפי שחשב בלבו כי לא יתכן שיהיה איש מלחמ' כי מי שהוא רגיל לצאת למלחמ' לא יעמוד בו יופיו מפני היגיעה והטורח והיותו בחוץ בעתות המלחמה לקרח ולמטר ולשרב : לכה אלי · לפי שהיה הפלשתי כבד ללכת מפני כובד כלי ברזל והנחשת אש' עליו וזהו שאמ' הולך וקרב אל דוד כלומר מעט מעט מפני המשא אשר עליו וכאשר ראהו בלא שריון ובלא כלי מלחמה אמ' לו שיבא אליו · ובדרש ואבא אליך אין כתוב כאן אלא לכה אלי מכאן שהארץ אחזתו ולא יכול לזוז ממקומו : ולבהמת השדה · כמו ולחית השדה כי החיות אוכלות בשר לא הבהמות וחיה בכלל בהמה כמו זאת הבהמה אשר תאכלו ואומר אחריו איל וצבי ויחמור וכן ולבהמת הארץ ואין מחריד שהוא אומר על החיות האוכלות בשר וכן כל בהמת הארץ עליו תחרף · ובדרש כיון שראה דוד שדבריו מקולקלין שאמר ולבהמת הארץ אמר וכי אית בעיר אכיל בשר אמר הדין דידי הוא אמר היום הזה יסגרך יי' בידינו' עד לעוף השמים ולבהמת הארץ אין כתיב כאן אלא ולחית הארץ אמר יש אלהים בישראל עביד דידי ודידהון : והיה

מסורה

הצילני ג' בקריאה וסימ' אשר הצילני מיד הארי · דרשתי את יי' ועונני · כי מכל צרה הצילני : באלה ב' וכספרא וסימ' לא בחר יי' באלה · ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי : ויראה ה' בקריאה וסימ' ויבט הפלשתי ויראה את דוד · וירדף גחזי אחרי נעמן · ויראה ולא יעשה כהן · ויראה וישוב מכל פשעיו · ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב : ויקלל ד' בקריאה וס' נמסר בסדר אמר : בשם יי' צבאת ד' דסמיכי וס' ואני בא אליך בשם · אשר נקרא שם שם יי' · ויברך את העם · אל מקום שם : בחרב ח' בקריאה וס' ויאמר דוד אל הפלשתי · וידעו כל הקהל הזה · ואותו הרגת בחרב בני עמון · הנני נותנך למגור · ונפלל חלל בתוכה · וירדו סוסים ורכביהם · ונפל אשור בחרב לא איש · ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה :

מקרא

ויאמר דוד יהוה אשר הצלני מיד הארי ומיד הדב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה ויאמר שאול אל דוד לך ויהוה יהיה עמך : וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אתו שריון : ויחגר דוד את חרבו מעל למדיו ויאל ללכת כי לא נסה ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ויסרם דוד מעליו : ויקח מקלו בידו ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו ויגש אל הפלשתי : וילך הפלשתי הלך וקרב אל דוד והאיש נשא הצנה לפניו : ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער ואדמני עם יפה מראה : ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו : ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים ולבהמת השדה : ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יהוה צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת :

תרגום

ואמר דוד יי' דשיזבני מידא דאריא ומידא דדובא הוא ישיזבינני מידא דפלישתאה הדין ואמר שאול לדוד איזיל ומימרא דיי' יהי בסעדך : ואלביש שאול ית דוד לבושוהי ויהב קולס דנחש על רישיה ואלביש יתיה שיריונא : וזריז דוד ית חרביה מעיל ללבושוהי ולא אבה למיזל ארי לא אליף ואמר דוד לשאול לית אנא יכיל למיזל באילין ארי לית בהון ניסא ואעדינון דוד מעלוהי : ונסיב חוטריה בידיה ובחר ליה חמשא שעיעי אבניא מן נחלא ושוי יתהון במאן רעיא די ליה ובתרמליה וקלעיה בידיה וקריב לות פלשתאה : ואזל פלישתאה אזיל וקריב לות דוד וגברא נטיל תריסא קדמוהי : ואסתכי פלשתאה וחזא ית דוד ושטיה ארי הוה יניק וסמוק שפיר בריויה : ואמר פלישתאה לדוד הכלבא שטיא אנא דאת אתי עלי בחוטריא ולייט פלשתאה ית דוד בטעוותיה : ואמר פלישתאה לדוד איתא לותי ואתן ית בסרך לעופא דשמיא ולבעירא דארעא : ואמר דוד לפלישתאה את אתי עלי בחרבא ובמורנית וברומחא ואנא אתי עלך בשמא דיי' צבאות אלהא סידרי ישראל דחסדתא :

רלבג

וכאשר שמע שאול מה שספר לו דוד שהתגבר על הארי ועל הדוב עד שכבר בטח בשם שיעזרהו בהריגת הפלשתי כי חרף מערכות אלהים חיים אז הורה לו שילך ובטח שכב' יהיה הש"י עמו לנצח הפלשתי : ובילקוט · ר"ל שהוא שם בפרט בילקוט והוא הכלי ששמימין בו הרועים כל עניניה' ולזה נקרא ילקוט כי שם ילקטו כל הדברים שהוא צריך · וכבר התפרסם בזה הפרסום מעוז' כפלאות השם שנצח נער אחד בלא חרב וחנית איש גבור כגלית היה כגובה ארזים גבהו עם עוצם כלי מלחמתו : בחרב ובחנית ובכידון · זה הכידון איננו הכידון שזכר שהיה בין כתפיו אבל הוא דומה לחנית כאמרו לה בחנית וכידון והנה הראה דוד בדבריו עם הפלשתי כי בטחונו בש"י לבד לא בגבורתו · והנה

רדק

והיה כי קם הפלשתי. ענין זירוז כמו קום עבור יקום שתהלך הכה הוא או לו מתחילה לכה אי ועתה כאשר שמע דברי דוד בערה חמתו בו ונזדרז ללכת אליו וילך ויקרב כמו שפירשנו שהיה כבד בכלי שעליו והלך מעט מעט וקרב לקראת דוד: אל מצחו כמו על מצחו. כמו וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל. יש שואלין היאך טבעה האבן במצחו והלא קובע נחשת שהיה על ראשו מכסה מצחו ואף אם שלא היה על מצחו מגן שהרי על כל גופו היה לו דבר מגין. ואומרים כי כאשר אמר ואתנה את בשרך לעוף השמים הביט כלפי מעלה בזכרו עוף השמים ובשמעו מה שהיה על מצחו לאחור ואז קלע דוד והכהו על מצחו וזהו דרך דרש ואחרי אשר היתה מלחמת דוד עם הפלשתי סבה מאת יי' והכתוב או שהכה את הפלשתי אל מצחו אין לשאול איך היה כי לא יבצר מהאל סבה ואפשר כי האבן עברה המגן אשר על מצחו וטבעה במצחו וכן אמר בדרש כיון שהשליך דוד את האבן בברזל שעל מצחו כטבעה במצחו וזה אחד מן הדברים שהשליט הקב"ה את הרך בקשה או אפשר שהיה מ מקום מועט מגולה במצחו ו ובאותו המקום האבן כזדמנה ברצון האל: ויפול על פניו. כמשפט המוכה שלא יוכל לעמוד בעצמו כפל על פניו ארצה. ובדרש למה ויפול על פניו כדי שיטמון אותו הפה שחרף וגדף בעפר שנאמר טמנם בעפר יחד וגו'. ד"א שהיה דגון אלהיו חקוק לו על לבו לקיים מה שנאמ' ונתתי פגריכם על פגרי גלוליכ': בקלע ובאבן. כשהיה רחוק ממנו בקלע כשקרב אליו באבן יד בלא קלע: ויעמד אל הפלשתי. כמו על הפלשתי וכן וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל: וימותתהו. וכבר המיתו קודם שעמד עליו המיתהו באבני' כמו שאמ' וחרב אין ביד דוד וכשעמד עליו לקח חרבו וכרת בה ראשו: ויביאהו ירו'. אף שהביאהו לפני שאול כמו שכתב וראש הפלשתי בידו ואח' כך הביאהו בידו בערי ישראל לבשר הנש' והטף ואותם שלא היו במלחמה עד שהביאו עד ירושלם ואדוני אבי ז"ל כתב כי נובעיר הכהנים כנה ירושלם כי שם היתה חרב הפלשתי כמו שמפורש: שם באהלו. כלי הפלשתי שם באהלו כלומר ה הביאם דוד לביתו בית לחם כי ימצא אהל במקום בית כמו איש לאהליו לאהליך ישראל וברוב יאמר למשכן היריעות אהל ובמחנה הזה לא היה לדוד אהל כי לא בא שם אלא בשליחות אביו א"כ באהלו ר"ל בביתו ועל שאר הכלים אמר לא על החרב כי שם החרב באהל מועד בנוב כמו שכתוב למעלה לוטה ב בשמלה והיתה שם לזכרון הנס הגדול הזה והיה כל הבא אל אהל מועד לנוב לזבוח או להתפלל היה רואה אותה וזוכר הנס ו ומודה לאל ית' ומיסר לבבו אליו ומגדיל בטחונו בו. בן מי זה הנער. פירש אדוני אבי ז"ל כי כאשר ראה שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי בלא פחד שאל לאבנר בן מי זה הנער כלו' תדע אם ימי אביו היה גבור חיל שנבטח על גבור' הבן כי אם הוא גבור בן גבור יוסיף אומץ ואבנר לא ידע כי שמא היה זקן בימים ההם כמו שאמר והאיש בימי שאול זקן בא באנשי' והדרש כי גם על אביו היה יודע כי גבור היה כמו שאמר זה ישי אבי דוד שיוצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא אלא שאול שאל אם מפרץ הוא או מזרח לפי שראה שכסיסי מלכות בו דכתי' וילבש שאול את דוד מדיו ואמרו מדיו כמדתו וכתו' בשאול משכמו ומעלה

ויקרב ה' פתחין בקריאה וסי' נמסר בסדר שמיני: ויחזק ט"ו וסי' והרעב היה על כל פני. ויחזק לב פרעה דתנינ' ויעשו בן חרטומי מצרים. ויחזק לב פרעה דכנים ודערוב. דוד מן הפלשתי. ולא אבה לשמוע לקלה. ויקרא אבשלום לפני. ויחזק דבר המלך על. ויחזק העם אשר אחרי. בתשעה לחדש ויחזק הרעב. וחברו

היום הזה יסגרך יהוה בידי והכתיך והסרתי את ראשך מעליך ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ וידעו כל הארץ כי יש אלהים לישראל: וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע יהוה כי ליהוה המלחמה ונתן אתכם בידנו: והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה לקראת הפלשתי: וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע ויך את הפלשתי אל מצחו ותטבע האבן במצחו ויפל על פניו ארצה: ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן ויך את הפלשתי וימתהו וחרב אין ביד דוד: וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימתתהו ויכרת בה את ראשו ויראו הפלשתים כי מת גבורם וינסו: ויקמו אנשי ישראל ויהודה וירעו וירדפו את הפלשתים עד בואך גיא ועד שערי עקרון ויפלו חללי פלשתים בדרך שערים ועד גת ועד עקרון: וישבו בני ישראל מדלק אחרי פלשתים וישסו את מחניהם: ויקח דוד את ראש הפלשתי ויבאהו ירושלם ואת כליו שם באהלו: וכראות שאול את דוד יצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר

יומא הדין ימסרינך יי בידי ואקטלינך ואעדי ית רישך מינך ואתן פיגול משרית פלשתאי יומא הדין לעופא דשמיא ולחיות ארעא וידעון כל דיירי ארעא ארי אית אלהא בישראל: וידעון כל קהלא הדין ארי לא בחרבא ובמורניתא פריק יי ארי מן קדם יי נצחן קרביא וימסר יתכון בידנא: והוה כד קם פלשתאה ואזל וקרב לקדמות דוד ואוחי דוד ורהט לסדרא לקדמות פלשתאה: ואושיט דוד ית ידיה למנא ונסיב מתמן אבנא ואקלע בקלע ומחא ית פלישתאה על בית עינוהי וטבעת אבנא בבית עינוהי ונפל על אפוהי על ארעא: ותקיף דוד מן פלשתאה בקילעא ובאבנא ומחא ית פלשתאה וקטליה וחרבא לית בידא דדוד: ורהט דוד וקם על פלשתאה ונסיב ית חרביה ושלפה מנדנה וקטליה ופסק ביה ית רישיה וחזו פלשתאי ארי מית גיברהון ואפיכו: וקמו אנשי ישראל ויהודה ויבבו ורדפו ית פלשתאי עד מעלנא דגיא ועד תרעי עקרון ונפלו קטולי פלשתאי באורח שערים ועד גת ועד עקרון: ותבו בני ישראל מלמירדף בתר פלשתאי ובזו ית משיריתהון: ונסיב דוד ית רישא דפלשתאה ואיתייה לירושלם וית זייניה שוי במשכניה: וכד חזא שאול ית דוד נפיק לקדמות פלשתאה אמר לאבנר רב חילא בר מן דין עולימא אבנר ואמר אבנר

רשי

ויפל על פניו. לא היה לו ליפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה אלא כדי שלא יטער דוד לילך ולחתוך את ראשו שכשתכר דוד ע עכשיו שכיס עשר א אמות וזרתי' מקומתו שש אמות וזרת כשת' מלא קומה לאחוריו ומלא קומה לפניו ב במדרש תלים: מדלוק. מרדוף כמו דלקת אחרי: בן מי זה הנער. אמרו רבותינו וכי לא היה מכירו והלא כתיב ו ויאהבהו מאד ויהי לו נשא כליו אלא ראהו מתגהג בטכסיסי מ מלכות אמר שאול אם בא ממשפח' פרץ מלך יהיה שהמלך פורץ ל לעשו' לו גדר ואי' ממחי' בידו ואם ממשפחת זרח בא חשוב יהיה אמר לו דואג עד ש שאתה שואל אם בא ממשפחה שיהא הגון הוא למלכות אם לאו שאל אם ראוי לבא ב בקהל אם לאו שהרי מרות המואביה בא אמר לו אבנר שנינו עמוני ולא עמונית אמר לו דואג אם כן ממזר ולא ממזר' אמ' לו כאן כאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמי' ואין דרך אשה בכך אמ' לו היה להם לקדם אנשים ל לקראת אנשים ונשים לקראת נשים נשתתק אבנר: אמר

רלבג

והנה הכהו דוד ב במצחו במקום שהיה מגולה באופן שטבעה האבן במצחו ונפל כמו מת ארצה על פ פניו ואחר השליך דוד עם חניתו להמיתו במרוצה בחרב הפלשתי בעצמה וכרת בה את ראשו כדי שיתפרסם ענין מיתתו ויתפרס' גם כן הנס לישראל ולזה הביא דוד את ראש הפלשתי לירושלם: בן מי הנער הזה אבנר. רבים יתמהו איך יתכן שלא ידע שאול בן מי הוא וכבר ספר במה שקדם שכבר שלח שאול מלאכים אל ישי שישב דוד עמו. וידמה

ויחזק הרעב. הלך שלמה חמת צובה ד"ה. והוא נלחם עם מלך בני עמון ויותם דד"ה. בעת ההיא שלח מדורך דישעיה: הפלשתים ח' בקריאה וסי' ויראו הפלשתים כי מת גבורם. ויכנעו הפלשתים. וירדו כל ישראל הפלשתים. ויראו הפלשתים כי אברו. ויקומו אנשי ישראל ויהודה. ואת הארץ הנשארת. וישאל דוד דשמואל תנינא דפסוק. ויער יי' על יהורם את רוח הפלשתים. וחד והפלשתים נאספו:

רשי

אמר לו שאול של מי אתה בן מי זה העלם למעלה כתיב הנער וכאן כתיב העלם אמר לו הלכה כתעלמה ממך יצא ושאל בבית המדרש כדאיתא ביבמות: ובשלישים. תירגם יונתן ובצלצלין מין כלי זמר: ועוד לו אך המלוכה. ועוד לו מה הוא חסר שצריך להוסיף לו אך המלוכה איכו צריך עוד אלא למלכות: עון. עין רעה: ויתכבת

רדק

ומעלה גבוה מכל העם לפיכך שאל עליו אם מפרץ הוא או מזרח אם מפרץ הוא יהיה מלך שהמלך פורץ לו דרך ועושה כרצונו אם מזרח הוא יהיה אדם חשוב לשון אזרח אבל לא יהיה מלך אמ' לו דואג עד שאתה שואל עליו אם הגון למלכו אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לא דיקא אתי מרות המואביה אמר לו אבנר עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מ"ט דטעמיה כתיב בית על דבר אשר לא קדמו אתכם איש דרכו לקדם ואין דרכה של אשה לקדם ואם תאמ' היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים הא כתיב כל כבודה בת מלך פנימה וכתי' ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל: בן עבדך ישי בית הלחמי. פי' בן גבור אני כי אבי נקרא בית הלחמי לשני דברים על שם מקומו בית לחם ועל שם שהיה איש מלחמה: ונפש יהונתן. המסרה מן ריש ספרא עד הכא יונתן בר מן ב' לכה ונעברה אל מצב הערלים ויאמר יהונתן ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן: ויתפשט יהונתן את המעיל. פי' מן המעיל כמו הם יצאו את העיר כי אין בניין התפעל יוצא ואת' בלשון התפעל כי ברצון גדול ובאהבה רבה ה התפשט בגדיו ונתנם לו: וגם בעיני עבדי שאול: הרבוי הזה ר"ל שלא קנאו בו עבדי שאול אף על פי שנתן לו מעלה עליהם: ויהי בבואם. בב"ת וכן בשוב ופי' בבוא ישראל מהמלחמה בשוב דוד מהכות את הפלשתי: לשור. כתיב בו"ו וקרי בי"וד והם שני בנייכים והענין אחד: והמחלות. פי' והמחולות בורס וית לשבחא בחינגיא: ובשלישי'. כלי כגון שיש לו שלש' יתרים וית' ובצלצלין: ותענינה. כמו ותען להם מרים: הכה שאול באלפיו. האלפים והרבבות של פלשתים כלומר שאול הכה באלפים בפלשתים ודוד מכה בהם רבבות או פירושו עם אלפיו ועם רבבותיו כלומר כשמכה שאול בפלשתים מכה הוא לבדו כאילו עמו אלפים ודוד לבדו מכה בפלשתי' מכה גדולה כאילו עמו רבבות: ועוד לו אך המלוכה. ועוד מה נשאר שיתנו לו אלא המלוכה כלומר לא נשאר דבר גדולה שלא נתנו לו בדבריה' אלא שלא קראוהו מלך ועל זה הדרך הוא התרגום ומדכן לא אשתאר ליה עוד אילהן מלכותא:

ויהי שאול עון את דוד. כתוב בו"ו וקרי בי"וד ושניהם אחד ופירושו מביטו בעין רעה ותרגומו כמין: ותצלח

על אנשי ד' בקריאה וסמ' וישימהו שאול על אנשי המלחמה. ומן העיר לקח סריס אחד דמלכים. וחברו דירמיה. על אנשי ענתות:

חי נפשך המלך אם ידעתי: ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם: וכשוב דוד מהכות את הפלשתי ויקח אתו אבנר ויבאהו לפני שאול וראש הפלשתי בידו: ויאמר אליו שאול בן מי אתה הנער ויאמר דוד בן עבדך ישי בית הלחמי:

יח ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבו יהונתן כנפשו: ויקחהו שאול ביום ההוא ולא נתנו לשוב בית אביו: ויכרת יהונתן ודוד ברית באהבתו אתו כנפשו: ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגרו: ויצא דוד בכל אשר ישלחנו שאול ישכיל וישמהו שאול על אנשי המלחמה וייטב בעיני כל העם וגם בעיני עבדי שאול:

ויהי בבואם בשוב דוד מהכות את הפלשתי ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלשים: ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן הכה שאול באלפו ודוד ברבבתיו: ויחר לשאול מאד וירע בעיניו הדבר הזה ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים ועוד לו אך המלוכה: ויהי שאול עון את דוד מהיום ההוא והלאה:

(בגליון: ל' · ל' וא' כשוב · ל' · ויאהבהו ת' ה' · ל' · ב' ל' · ו' · ל' · לשיר ת' ל' · ל' ב' · ל' חס' ככני · כיין ת' · ח' · עוין ת')

חיי נפשך מלכא אם ידע אנא: ואמר מלכא שאל את בר מן דין עולימא: וכד תב דוד מלמקטל ית פלשתאה ודבר יתיה אבנר ואיתייה קדם שאול ורישא דפלשתאה בידיה: ואמר ליה שאול בר מן את עולימא ואמר דוד בר עבדך ישי דמבית לחם: והוה כד שיצי למללא עם שאול ונפשא דיהונתן אתחביבת בנפשא דדוד ורחמיה יהונתן כנפשיה: ודבריה שאול ביומא ההוא ולא שבקיה למיתב בית אבוהי: וגזר יהונתן ודוד קיים ברחמים יתיה כנפשיה: ואשלח יהונתן ית מעילא די עלוהי ויהביה לדוד ולבושוהי ועד חרביה ועד קשתיה ועד זרזיה: ונפק דוד בכל אתר דשלח יתיה שאול מצלח ומנייה שאול על גברי עבדי קרבא ושפר בעיני כל עמא ואף בעיני עבדי שאול: והוה במיעלהון כד תב דוד מלמיקטל ית פלשתאה ונפקא נשיא מכל קירוי ישראל לשבחא בחינגיא לקדמות שאול מלכא בתופין בחדוא ובצלצלין: ואתיבא נשיא דמשבחן ואמרת קטל שאול באלפין ודוד בריבוון: ותקיף לשאול לחדא ובאיש בעינוהי פתגמא הדין ואמר יהבו לדוד ריבוון ולי יהבו אלפיא ומכען לא אשתארת ליה אילהין מלכותא: והוה שאול כמין לדוד מיומא ההוא ולהלא:

ויהי. מן רישא דסיפר' עד הכ' יונתן כת"ב יהונתן וכל לכה ונעברה אל מצב' ויאמ' יהונתן הנה' ומן הכא עד סוף סיפר' יהונתן נמא וידעו שאול.

דלבג

ודימה כי המלך לרוב עסקיו ולרוב הבאים לפניו לא יוכל להכיר כל אחד מהם בפרט ויתבאר מתשובת דוד לו ששאלת שאול לא היתה רק לדעת מי הוא כדי שיתבאר לו מאיזו משפחה הוא כי כבר הבטיחהו ש שיתן לו בתו לאשה והנה מזה הענין כ כתישב דוד למלכות כי זה היה סבה ש שמהו שאול על אנשי המלחמה ונתבאר טוב הצלחתו ומזה המקום הסכימו לשים אותו למלך עליהם ולזה תמצא שאמרו לו כל שבטי ישר' גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה הייתה המוציא והמביא את ישראל ברוך אשר לו נתכנו עלילות. ודמה שכרת יהונתן ברי' עם דוד כי ראה היותו מלך על ישרא' בראותו טוב הצלחתו ולזה תמצא במה שיבא שאמר יהונתן לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך על ישר' וקמה בידך ממלכת ישראל וגם שאול אבי יודע כן והישיר אותם לזאת הידיעה מה שיעד להם שמואל שלא תקום הממלכה לשאול: בשמחה ובשלישים. ענינו כענין הלא כתבתי לך שלישים והם דברים נפלאים ונכבדים ובזה יאמר שהן היו אומרות בשיריהן דברים נכבדים ומהמאמרים ההם היה אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו כאילו התנבאו על מעלת דוד שיהיה למעלה ממעלת שאול: עון את דוד. הרצון בו שהיה מביט אליו מבט השוטה באופן שהיו כל מעייניו בו להמיתו כפי היכלת אם בלקיחת תחבולות אם להרגו בידיו באופן שלא יהיה דוד נשמר מזה והנה היו מהתחבולות האלו כי כשבאה רוח אלהים רעה אל שאול והיה מדבר בתוך הבית דברים מבולבלים בסבת הרוח הרעה והיה מדרך דוד לנגן לפניו בידיו להסיר הרוח הרעה ממנו והנה היה מתחבולות שאול שלקח אז החנית בידו וחשב להכות בו דוד בעת היותו מנגן לפניו באופן שיהרגנו כי אז לא יהיה דוד נשמר מזה. והנה

רדק

ותצלח · ותעבור כמו ובאו את הירדן ותרגומו ושרת: ויתנבא · כתרגומו אישתטי כלומר היה מדבר דברי שטות: בדוד ובקיר · שיעברנו החנית ויכנס בקיר ותרגומו ואברזיניה בכותלא מן ברזא בדברי רז"ל דאישתקיל ברזא כל דלהדרי ברזא שפירושו נקב החבי: וירא שאול · ב"ד אימן לבדו וי"ו השרש נפלה מהמכת:

רשי

ויתנבא · ואישתטי כנבא ושוטה מדברים דברי רמזים שאינם ניכרים: אכה בדוד ובקיר מכה אחת. הכה שיכנס החנית בדוד ובקיר: משכיל · מצליח: ושאול אמר בלבו אל תהי ידי בו פן אענש ותהי יד פלשתים בו ולכך אמר לו והלחם מלחמות ה': בעת תת · כשהגיע זמן שקבעו לתתה לו ובעבור שהיו מתעסקים לתתה לו נתגלגל ה הדבר ונתנה לעדריא. בשתי' תתחתן בי · שתי בנות יש לי באח' מהן תתחתן בי וכן תירגם יונתן בחדא מן ת תרתין כיוצא בו שלם אני נוטל עליך אחת משלם כמו שמפורש סם בחר לך אח' מהן: ולא

ותהי יד רפין וסימ' אשה לבן אדניך · ותהי נדרתה עליו · ותהי אחריתי כמוהו · ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים ב' בפסוק · אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים · ותהי לו סכנת · ותהי לחשוות גלים דמלכים ·

וַיְהִ֣י מִֽמָּחֳרָ֗ת וַתִּצְלַ֣ח רוּחַ֩ אֱלֹהִ֨ים ׀ רָעָ֤ה ׀ אֶל־שָׁאוּל֙ וַיִּתְנַבֵּ֣א בְתוֹךְ־הַבַּ֔יִת וְדָוִ֛ד מְנַגֵּ֥ן בְּיָד֖וֹ כְּי֣וֹם ׀ בְּי֑וֹם וְהַחֲנִ֖ית בְּיַד־שָׁאֽוּל׃ וַיָּ֤טֶל שָׁאוּל֙ אֶת־הַחֲנִ֔ית וַיֹּ֕אמֶר אַכֶּ֥ה בְדָוִ֖ד וּבַקִּ֑יר וַיִּסֹּ֥ב דָּוִ֛ד מִפָּנָ֖יו פַּעֲמָֽיִם׃ וַיִּרָ֥א שָׁא֖וּל מִלִּפְנֵ֣י דָוִ֑ד כִּֽי־הָיָ֤ה יְהוָה֙ עִמּ֔וֹ וּמֵעִ֥ם שָׁא֖וּל סָֽר׃ וַיְסִרֵ֤הוּ שָׁאוּל֙ מֵֽעִמּ֔וֹ וַיְשִׂמֵ֥הוּ ל֖וֹ שַׂר־אָ֑לֶף וַיֵּצֵ֥א וַיָּבֹ֖א לִפְנֵ֥י הָעָֽם׃ וַיְהִ֥י דָוִ֛ד לְכָל־דְּרָכָ֖ו מַשְׂכִּ֑יל וַֽיהוָ֖ה עִמּֽוֹ׃ וַיַּ֣רְא שָׁא֔וּל אֲשֶׁר־ה֖וּא מַשְׂכִּ֣יל מְאֹ֑ד וַיָּ֖גָר מִפָּנָֽיו׃ וְכָל־יִשְׂרָאֵל֙ וִֽיהוּדָ֔ה אֹהֵ֖ב אֶת־דָּוִ֑ד כִּֽי־ה֛וּא יוֹצֵ֥א וָבָ֖א לִפְנֵיהֶֽם׃ וַיֹּ֨אמֶר שָׁא֜וּל אֶל־דָּוִ֗ד הִנֵּה֩ בִתִּ֨י הַגְּדוֹלָ֤ה מֵרַב֙ אֹתָהּ֙ אֶתֶּן־לְךָ֣ לְאִשָּׁ֔ה אַ֚ךְ הֱיֵה־לִּ֣י לְבֶן־חַ֔יִל וְהִלָּחֵ֖ם מִלְחֲמ֣וֹת יְהוָ֑ה וְשָׁא֣וּל אָמַ֗ר אַל־תְּהִ֤י יָדִי֙ בּ֔וֹ וּתְהִי־ב֖וֹ יַד־פְּלִשְׁתִּֽים׃ וַיֹּ֨אמֶר דָּוִ֜ד אֶל־שָׁא֗וּל מִ֤י אָֽנֹכִי֙ וּמִ֣י חַיַּ֔י מִשְׁפַּ֥חַת אָבִ֖י בְּיִשְׂרָאֵ֑ל כִּֽי־אֶהְיֶ֥ה חָתָ֖ן לַמֶּֽלֶךְ׃ וַיְהִ֗י בְּעֵ֥ת תֵּ֛ת אֶת־מֵרַ֥ב בַּת־שָׁא֖וּל לְדָוִ֑ד וְהִ֧יא נִתְּנָ֛ה לְעַדְרִיאֵ֥ל הַמְּחֹלָתִ֖י לְאִשָּֽׁה׃ וַתֶּאֱהַ֛ב מִיכַ֥ל בַּת־שָׁא֖וּל אֶת־דָּוִ֑ד וַיַּגִּ֣דוּ לְשָׁא֔וּל וַיִּשַׁ֥ר הַדָּבָ֖ר בְּעֵינָֽיו׃ וַיֹּ֨אמֶר שָׁא֜וּל אֶתְּנֶ֗נָּה לּוֹ֙ וּתְהִי־ל֣וֹ לְמוֹקֵ֔שׁ וּתְהִי־ב֖וֹ יַד־פְּלִשְׁתִּ֑ים וַיֹּ֤אמֶר שָׁאוּל֙ אֶל־דָּוִ֔ד בִּשְׁתַּ֛יִם תִּתְחַתֵּ֥ן בִּ֖י הַיּֽוֹם׃ וַיְצַ֨ו שָׁא֜וּל אֶת־עֲבָדָ֗ו דַּבְּר֨וּ אֶל־דָּוִ֤ד בַּלָּט֙ לֵאמֹ֔ר הִנֵּ֨ה חָפֵ֤ץ בְּךָ֙ הַמֶּ֔לֶךְ וְכָל־עֲבָדָ֖יו אֲהֵב֑וּךָ וְעַתָּ֖ה הִתְחַתֵּ֥ן בַּמֶּֽלֶךְ׃ וַיְדַבְּר֞וּ עַבְדֵ֣י שָׁא֗וּל בְּאָזְנֵ֤י דָוִד֙ אֶת־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וַיֹּ֣אמֶר דָּוִ֗ד הַֽנְקַלָּ֤ה בְעֵֽינֵיכֶם֙ הִתְחַתֵּ֣ן בַּמֶּ֔לֶךְ וְאָנֹכִ֖י אִֽישׁ־רָ֥שׁ וְנִקְלֶֽה׃ וַיַּגִּ֜דוּ עַבְדֵ֥י שָׁא֛וּל ל֖וֹ לֵאמֹ֑ר כַּדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה דִּבֶּ֖ר דָּוִֽד׃

וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּשְׁרַת רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ עַל שָׁאוּל וְאִשְׁתַּטִי בְּגוֹ בֵיתָא וְדָוִד מְנַגֵּן בִּידֵיהּ כְּיוֹם בְּיוֹם וּמוֹרְנִיתָא בִּידָא דְשָׁאוּל: וַאֲרִים שָׁאוּל יַת מוֹרְנִיתָא וַאֲמַר אֶמְחֵינֵיהּ בְּדָוִד וַאֲבְרְזִינֵיהּ בְּכוֹתְלָא וְאִסְתַּחַר דָּוִד מִן קֳדָמוֹהִי תַּרְתֵּין זִמְנִין: וּדְחִיל שָׁאוּל מִן קֳדָם דָּוִד אֲרֵי הֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ וְיַת שָׁאוּל רָחִיק: וְאַפְנְיֵיהּ שָׁאוּל מִלְּוָתֵיהּ וּמַנְיֵיהּ לֵיהּ רַב אַלְפָּא וּנְפַק וְעָל בְּרֵישׁ עַמָּא: וַהֲוָה דָּוִד לְכָל אוֹרְחָתֵיהּ מַצְלַח וּמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ: וַחֲזָא שָׁאוּל דְּהוּא מַצְלַח לַחֲדָא וּדְחִיל מִן קֳדָמוֹהִי: וְכָל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה רָחֲמִין יַת דָּוִד אֲרֵי הוּא נָפֵק וְעָלֵיל בְּרֵישֵׁיהוֹן: וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד הָא בְּרַתִּי רַבְּתָא מֵרַב יָתַהּ אֶתֵּן לָךְ לְאִיתּוּ בְּרַם הֱוֵי לִי לִגְבַר עָבֵיד קְרָבִין וְאַגֵּיחַ קְרָב דְּעַמֵּיהּ דַיְיָ וְשָׁאוּל אֲמַר לָא תְהֵי יְדִי בֵיהּ וְיִתְמְסַר בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי: וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל מַן אֲנָא וּמַן חַיֵּי זַרְעִית אַבָּא בְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֱהֵי חַתְנָא לְמַלְכָּא: וַהֲוָה בְּעִידָן דִּמְטָא לְמִתַּן יַת מֵירַב בַּת שָׁאוּל לְדָוִד וְהִיא אִתְיְהִיבַת לְעַדְרִיאֵל דִּמְמְחוֹלוֹת לְאִיתּוּ: וּרְחִימַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל לְדָוִד וְחַוִּיאוּ לְשָׁאוּל וּכְשַׁר פִּתְגָּמָא בְּעֵינוֹהִי: וַאֲמַר שָׁאוּל אֶתְּנַהּ לֵיהּ וּתְהֵי לֵיהּ לְתַקְלָא וְיִתְמְסַר בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד בַּחֲדָא מִתַּרְתֵּין תִּתְחַתַּן בִּי יוֹמָא דֵין: וּפַקִּיד שָׁאוּל יַת עַבְדוֹהִי מַלִּילוּ עִם דָּוִד בְּרַז לְמֵימַר הָא אִתְרְעֵי בָךְ מַלְכָּא וְכָל עַבְדוֹהִי רַחֲמוּךְ וּכְעַן אִתְחַתַּן בְּמַלְכָּא: וּמַלִּילוּ עַבְדֵי שָׁאוּל קֳדָם דָּוִד יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמַר דָּוִד הַזְעֵיר בְּעֵינֵיכוֹן לְאִתְחַתָּנָא בְּמַלְכָּא וַאֲנָא גְבַר מִסְכֵּן וְהֶדְיוֹט: וְחַוִּיאוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לֵיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין מַלִּיל דָּוִד:

וחברו להשאות גלים דישעיה · עתה בא כתבה · שמעו שמיע מלתי · מי יתן החרש תחרישון · ותהי עוד נחמתי · ותהי משכרתך שלמה: אהבוך ג' וכל עבדיו אהבוך · מישרים אהבוך · על כן עלמות:

רדק

עמו · שלא יהיה תמיד עמו בבית כמו שהיה אלא שיהיה יוצא ובא לפני העם: לכל דרכיו · כמו בכל דרכיו וכמוהו ישבת לכסא לפניכם לחרב: משכיל · כתרגומו מצליח: ומי חיי · מה חיי חשובים כי האדם הנכבד חייו חשובים ויקרי' אבל הנבזה אין חשובים ובאמרו מי כי בחיים הוא החיות והדבר שיאמר בעבורם מי כי לא יאמר מי אלא על חי מדבר: משפחת אבי בישר'. פי' ומי משפחת אבי בישראל ומי שזכר עומד במקום שנים ות"י מאן זרעית אבא בישראל כלומר אין דבר גדולה בי אלא שמשפחת אבי מהידועות אשר בישר': בעת תת · כתרגומו בעידן דימטא וגו' יתמירב לדוד למתן כלומ' כשהגיע הזמן שנתן לו שאול שיתננה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל ודוד לא היו לו קדושין בה: בשתים תתחתן בי · כתרגומו בחדא מן תרתי' וכן ויקבר בערי הגלעד ופירו' אף על פי שדברתי לך בשתי בנותי ולא נזדמן ה הדבר שתהיה לך הראשונ' אחת מהן תהיה לך האחרת באמת היום ובאותה תתחתן בי היום ונראה כי דוד משך ידו מהמעשה לפי שהתל בו בראשונה לפיכך הוצרך שאול לצוות את עבדיו שידברו אל דוד: בלאט · כלומר בסתר כתרגומו ברז כדי שיראה כי דברי שאול אמת ולא דברי התול ושקר ויש מרז"ל ם שאמרו כי שתיהן היו לדוד ל לנשים ואחר מיתת מירב נשא מיכל ועדריאל בעבירה נשא את מירב · ומהם אמרו כי קדושי ט טעות היו לו לדוד במירב ובהיתר נשאה עדריאל: הנקלה · בא לשון נקבה על התחתן שהוא מקור וכן הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך · רש ונקלה · תרגומו מסכן והדיוט · רש שאין לי שאוכל לתת מהר הראוי לבת מלך לפיכך אמר שאול לעבדיו כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי אם במאה ערלות פ פלשתים: ונקלה · שאיני כדאי לקחת בת המלך: ויסר

רלבג

והנה עזר הש"י את דוד ונשמר מזה כשנטה מפניו שני פעמים או נתברר לשאול כי הש"י עם דוד ומעמו סר ו ויירא ממנו והסירהו מעמו ושמהו לו שר אלף ויבא ויבא לפני העם והנה היתה כונת שאול להפילו ביד פ פלשתים · והנה היה דוד מצליח מאד בכל דרכיו והיה הש"י עמו וזה הוסיף יראה ל לשאול מפני דוד · מצורף לזה שכבר היה זה סבה אל שכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד כי היה יוצא ובא לפניהם · וכראו' שאול זה התחכ' לתת לו בתו באופן שנדר בעת הלחמו עם גלית וחשב שיהיה זה כלי להפיל דוד ביד פלשתי' כי התנה עמו שילחם מלחמות ה' בפלשתים · והנה הרחיק דוד מצד הענוה מהתחתן במלך ואמר מי א אנכי שאהיה ראוי ל להתחתן במלך כאלו אמר הנני נבזה ושפל מאד: ומי חיי · ר"ל מה חיי חשובים שאהי' ראוי לזה הלא הייתי רועה צאן ואיך יתכן שאלקח מאחרי הצאן לקחתבת ה המלך: משפחת אבי בישראל · ידמה שהרצון בזה ומי ת משפחת אבי שבישרא' והנה אמר זה מצד שהיה בא מרות ה המואביה וככה אמר שאול ומשפחתי ה הצעירה מכל משפחו' שבטי בנימן להורות שאין ראוי למלוכה: ויהי בעת תת את מרב בת שאול אל דוד · ר"ל בעת ההיא נועד ביניהם שיתננה לדוד וידמה מזה המקום שלא קדשה דוד: בשתים תתחתן בי היום · ר"ל בשתי בנותים לי תתחתן בי היום כי אתן אחת מהן והיא הפנויה כי הנשואה אי אפשר שאתן לך ואחשוב שאמר לו זה מפני שנדר לו שיתן לו בתו לאשה יתכן שיתן לו הגדולה כי היא הראויה יותר בזה כי לא יתכן לתת הצעירה לפני הבכירה ואולם עתה שנתנה הגדולה לעדריאל המחולתי נתברר שלא יהיה הרצון בזה אלא שיתן לו אחת מבנותיו וידמה שלא הסכים דוד בזה מצד הענוה כמו שקדם אלא שקצר הכתוב ושאול חשב שתהיה הסבה כשלא הסכים דוד בזה שיירא שיפול ביד פלשתים ולזה צוה לעבדיו שידברו אל דוד בסתר ויודיע לו שהמלך חפץ בו וכל עבדיו אהבוהו כדי שיחשוב דוד שאין כונת שאול להפילו ביד פלשתים: ואנכי איש רש ונקלה. ר"ל ולזה לא אוכל לתת מוהר ומתן כראוי לבת המלך: ויסר

רשי

ולא מלאו הימים. לא המתין עד מלאת הימים שקבע לו להביא את מאה הערלות: ויקם דוד וילך הוא ואנשיו וגו' וימלאום. פרימכטיר בלעז: לרוח. ליראה: ויצאו שרי פלשתים. לבא בגדודים לשלול שלל בישראל: ליד אביו. סמוך לאביו אייכ"שים אייכ"שים בל"ע: ותקח מיכל. כדי שלא יבינו שברח וירדפו אחריו: את

רדק

וישר הדבר. ביו"ד אית' לבר וי"וד השרש נפלה מהמכתב: ולא מלאו הימים. הזמן שנתן לו שיביא לו מאה הערלו' לא הגיע הזמן עד שקם והלך והביא לו מאתי': וימלאום למלך. קל המלא"ד ועניין וימלאום עבדיו הביאום לו כי דוד לא הביאם לפני המלך אך שלחם ביד עבדי שאול או ביד אנשי דוד כמשפט המהר שמשלח אותו אדם ביד אחר ופירוש וימלאום השלימום כלומר כל המאתים הביאו לפניו: ומיכל בת שאול אהבתהו. לפיכ' הוסיף ליראה מפניו לשני דברים האחד שראה כי יי' עמו ועוד שמיכל בתו אהבתו ולא יוכל לגרום לו מיתה על ידה ואפי' הוא ידבר על מיתתו בביתו מיכל בתו תגלה לו: לרוא. כעלמה הי"וד פ"א הפועל מהמכתב לפיכך הלמ"ד בצרי: מדי צאתם. בכל זמן צאתם וכן מדי עלותה בית יי' מדי חדש בחדשו מדי דברי בו והדומים להם: שכל דוד. הצליח: וייקר שמו. היה יקר בעיני כל השומעים שמעו. ובדרש וייקר שמו בהלכה כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה ויצאו שרי פלשתים אמרו כתוב בתורתם כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא נלך ונלחם עמהם ולא היו יודעי' כי דוד חכם היה ודורש במה דברים כאמור' במלחמת רשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה: ליד אבי. למקום אבי כלומ' למקום שיוצא תמיד או פירושו ליד ממש והוא כמו אשר למלך כשען על ידו ותי"' ואקום לקדם אבא.
ופי' בשדה אשר אתה שם כי היה רגיל לצאת שם שאול ביום לאותו השדה לפיכך צוה יהונתן את דוד שיחבא באותו השדה כדי שישמע הדברים הטובים שידבר הוא לאביו בעבורו. ומה שאמר והגדתי לך אם יהיה שלא תשמע דבריכו אני אגיד לך מה שיענה אותי: וישם את נפשו בכפו. תרגומו ומסר ית נפשיה בעל גב לאתקטלא: ברוד

איב ג' חס' וסי' ויהי שאול איב את דוד. כי חרב לאיב מגור. אם לוא הפגעתי בך: שרי פלשתים ו' דסמיכי בקריא' וסי' ויצאו שרי פלשתים. ויאמרו שרי פלשתים מה העברים כ' בפסו'. ויקצפו עליו שרי פלשתים. אך שרי פלשתים אמרו. ושארא סרני פלשתים: וראיתי י"ב בקריא' וסי' וראית' את הדם ופסחתי עליכם.

רלבג

וישר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך. ר"ל עם זה התנאי כי בטוח בש"י שיגיע זה ויתברר לשאול כי יי' עמו ותחת ערלות מאה פלשתים הביא לו מאתי' להורות על טוב הצלחתו:
ומיכל בת שאול אהבתהו. הנה זה גם כן היה מוסיף יראה לשאול כי זה מורה על טוב הצלחת דוד ועל כי המלוכ' תהיה לו כי עם התברר לבת שאול שנות אביה את דוד עם כל זה כקשרה אהבתה בו עם שזה גם כן יהיה סבה מה מונעת שאול מהריגת דוד כדי שלא יכאיב לב בתו ועוד כי יתכן שהיא תגלה לדוד סודות אביה ויהיה נשמר מהרעה אשר יחשב לעשות לו: שכל דוד מכל עבדי שאול. ר"ל שהצליח במלחמ' יותר מכלם: וייקר שמו מאד. ר"ל שכל מי שהיה מזכיר שמו היה מזכירו ביקר ובכבוד רב: ויפטר

שמואל א יח–יט

ויאמר שאול כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים להנקם באיבי המלך ושאול חשב להפיל את דוד ביד פלשתים: ויגדו עבדיו לדוד את הדברים האלה וישר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך ולא מלאו הימים: ויקם דוד וילך הוא ואנשיו ויך בפלשתים מאתים איש ויבא דוד את ערלתיהם וימלאום למלך להתחתן במלך ויתן לו שאול את מיכל בתו לאשה: וירא שאול וידע כי יהוה עם דוד ומיכל בת שאול אהבתהו: ויאסף שאול לרא מפני דוד עוד ויהי שאול איב את דוד כל הימים:
ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול וייקר שמו מאד:

יט

וידבר שאול אל יונתן בנו ואל כל עבדיו להמית את דוד ויהונתן בן שאול חפץ בדוד מאד: ויגד יהונתן לדוד לאמר מבקש שאול אבי להמיתך ועתה השמר נא בבקר וישבת בסתר ונחבאת: ואני אצא ועמדתי ליד אבי בשדה אשר אתה שם ואני אדבר בך אל אבי וראיתי מה והגדתי לך:
וידבר יהונתן בדוד טוב אל שאול אביו ויאמר אליו אל יחטא המלך בעבדו בדוד כי לוא חטא לך וכי מעשיו טוב לך מאד: וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי ויעש יהוה תשועה גדולה לכל ישראל ראית ותשמח ולמה תחטא בדם נקי להמית את דוד חנם: וישמע שאול בקול יהונתן וישבע שאול חי יהוה אם יומת: ויקרא יהונתן לדוד ויגד לו יהונתן את כל הדברים האלה ויבא יהונתן את דוד אל שאול ויהי לפניו כאתמול שלשום:

תרגום

ואמר שאול כדין תימרון לדוד לא רעוא למלכא במוהרין אילהן במאה ערלות פלשתאי לאתפרעא בשנאי מלכא ושאול חשיב לממסר ית דוד בידא דפלישתאי: וחויאו עבדוהי לדוד ית פתגמיא האילין וכשר פתגמא בעיני דוד לאתחתנא במלכא ולא שלימו יומיא: וקם דוד ואזל הוא וגברוהי וקטל בפלישתאי מאתן גברא ואיתי דוד ית ערלתהון ואשלמינון למלכא לאתחתנא במלכ' ויהב ליה שאול ית מיכל ברתיה לאיתו: וחזא שאול וידע ארי מימרא דיי' בסעדיה דדוד ומיכל בת שאול רחמיתיה: ואוסיף שאול למדחל מן קדם דוד עוד והוה שאול בעיל דבב לדוד כל יומיא:
ונפקו רברבי פלישתאי והוה בזמן מפקהון אצלח דוד מכל עבדי שאול וסגי שמיה לחדא: ומליל שאול עם יונתן בריה ועם כל עבדוהי למקטל ית דוד ויהונתן בר שאול אתרעי בדוד לחדא: וחוי יהונתן לדוד למימר בעי שאול אבא למקטלך וכען אסתמר כען בצפרא ותיתב בסתרא ותטמר: ואנא איפוק ואיקום לות אבא בחקלא דאת תמן ואנא אמליל עלך פתגמין תקנין קדם אבא ואיחזי מה ואחוי לך:
ומליל יהונתן על דוד פתגמין תקנין קדם שאול אבוהי ואמ' ליה לא יחטי מלכא בעבדיה בדוד ארי לא חטי לך וארי עובדוהי תקנין לך לחדא: ומסר ית נפשיה בעל גב לאיתקטלא וקטל ית פלשתאה ועבד יי' פורקנא רבא לכל ישראל חזיתא וחדיתא ולמה תתחייב בדם זכאי למקטל ית דוד מגן: וקביל שאול למימר יהונתן וקיים שאול קיים חי יי' אם יתקטיל: וקרא יהונתן לדוד וחוי ליה יהונתן ית כל פתגמיא האילין ואיתי יהונתן ית דוד לות שאול והוה משמש קדמוהי כמאתמלי ומדקמוהי:

מסרה

וראיתי כה והגדתי לך. וראית לבית גבה. וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות. וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם. וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון. וראיתי את כל מעשה האלהים. כי איככה אוכל. וראיתי ב' בפסוק. וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. והנה שנים אחרים:

רדק

בדוד ובקיר׳ פירשתיו: ויפטר. נסתלק מלפניו ונשמר מהחנית והכה בקיר: ויך את החנית בקיר. תקעו בקיר: נס וימלט. פי׳ נס בהליכה שנה לביתו ונמלט בלילה ההוא כמו שאמר כי הגידה לו אשתו מיכל כי אביה רוצה להמיתו בלילה: לשמרו ולהמיתו. לשמרו שלא יצא מן הבית ויברח ולהמיתו בבקר כי לא היה ממית אותו הלילה בפני בתו אלא חשב שיביאוהו אליו בבקר וימיתוהו: בעד החלון. כי דרך הפתח לא יוכל לצאת מפני השומרים והיה לבית חלון מצד אחר שלא ראו אותו השומרי׳ כשהורידתהו מן החלון. ובדרש והיאך ברח דוד רבי אבו ורבי אבין רבי אבו אמר שני שערים היו לו לבית של דוד אחד גדול ואחד קטן ושמרו אותו מן השער הגדול ויצא לו מן השער הקטן ורבי אבין אמר שער אחד לבד היה לו ועמדו להם על השער מה עשתה מיכל שלשלה דוד בעד החלון: את התרפים. תרגומו צלמניא והם עשויים בדמות גוף האדם לפיכ׳ שמה אותם במטה שידמה דוד שוכב שם ובמקום ראשו שמה כביר העזים שידמה כשער ראש האדם ופי׳ כביר עזים כר עשוי משער העזים ות״י נודא דעזיא וכן את׳ במדרש ונתנה נוד יין תחת דוד על המטה ר״ל נוד מעור העזים והיה השיער למעלה לפיכך שמה אותו במקו׳ ראשו. ועניין התרפים י״מ כי הם ע״ז כמו התרפים אשר ללבן שגנבתם רחל ולבן עובד ע״ז היה כמו שאמ׳ לו למה גנבת את אלהי וחלילה חלילה שיהיה בבית דוד ע״ז וים אומרי׳ שהוא כלי הנחשת העשוי לדעת חלקי השעות ויראו בהם העתידות במשפט המזלות וזה יתכן בדבר לבן אבל בדבר מיכל הוא קשה לפרש למה שמה אותם במטה מקום דוד ואותו הכלי איננו בתכונה הזאת

והחכם ראב״ע ז״ל כתב כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח עליוני׳ והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד: אל המטה. כמו על המטה וכן אל ההרים לא אכל: וישבו בניות. נכתב הוי״ו קודם היו״ד ונקרי היו״ד קודם הוי״ו והכתוב והקרי שוים בעניין תהיה היו״ד קודם הוי״ו או הוי״ו קודם היו״ד אח׳ הו׳ והוא מלשון נוה והיה המקום הזה הנקרא ניות בעיר הנקראת רמה לפיכך אמר בניות ברמה מניות ברמה. כלומר אשר ברמה או היה זה המקום חוץ לעיר הנקראת רמה קרוב לה בגבולה ואמר ברמה כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו וזה הנכון לפיכך אמר וילך הוא ושמואל וישבו בניות והיה זה המקום מקום לבני הנביאים שהיו יושבים שם ולומדים לפני שמואל ות״י בית אולפנא ורבו׳ ז״ל אמרו מה עניין ניות אצל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם כלומר בבית המקדש כלומר באיזה מקום יהיה:

רלבג

ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר. ר״ל שנסתלק מלפניו בעת זרקו החנית להכות דוד והכה החנית בקיר ולא נגע בדוד והכה היה זה גם עבור כי עם היותו מנגן והיה משתדל שיהיה שירו משוער כראוי נסתלק מפניו אחר הריקתו החנית אליו. ולפי שנתברר לדוד כי כלתה הרעה מאת שאול להמיתו נס לביתו: לשמרו ולהמיתו בבקר. ר״ל לשמרו שלא יצא משם כדי שיוכלו להביא אותו אליו בבקר להמיתו על ידי אחד מעבדיו באופן שיתאמת שאול שכבר מת דוד ולזה לא צוה למלאכים שלא אל בית דוד שימיתוהו כי ירא פן יעשה דוד עמהם בתחבולות למלט את נפשו בבד מה מן הכדרים עם שכבר רצה שאול לעשות זה בסתר כי חמס היה עושה להרג את דוד על לא חמס בכפיו ולזה השתדל בתחל׳ להכותו בחנית בהיותו מנגן בידו לפניו שלא יתפרסם זה לזולתו וזה גם כן בעת היות רוח אלהים רעה מבעתו שהכל יודע הדבר יהיה לשאול התנכלות מצד חליו או שיפילנו ביד פלשתים כי בזה לא יאשימנו אחד מן האנשים: בעד החלון. הנה השומרים היו אצל הפתח שינכנסו בו לבית דוד והחלון היה בכותל אחר מהבית ומשם הורידה אותו מיכל כדי שימלט ולקחה התרפים ושמה אותם על המטה שידמה שיהיה שוכב במטה דוד. ונוד עמו מעור עזים והיו בה שערות שמה מראשותיו להטעות הבאים שם וימששו המקום ההוא וידומה להם מפני השערות שיהיה שם דוד. ואחר זה כסתה בבגד כביר העזים להורות כי כסה דוד ראשו לשמרו מהקירו׳ בעת השינה עם שזה יהיה סבה שלא יתראה לה׳ שלא יהיה אשר במטה דוד אם לא אחר

שיגלו זה ובין כך ובין כך יתכן שימלט דוד ויתרחק ואחשב שעשתה זה מיכל שאם ישכימו בבקר לקרא לה שתפתח להם תוכל לרחותם בשתראה להם שהוא במטה ותאמ׳ להם שהוא חולה כדי שיהיה לדוד מהפנאי יותר להתרחק. והנה עם כל זה צוה שאול שיעלוהו אליו במטה אשר הוא בה לחנקו בהריגתו והביאו המלאכים את המטה אשר היה בה דוד לפי מחשבתם וכאשר היתה המטה אצל שאול נתברר לו כי לא היה שם דוד אך היו התרפים אל המטה והיה כביר העזי׳ למראשו׳ התרפים. והנה התרפים היו על צורת בן אדם נעשית בשעות ידועות אצלם והיו חושבים שהצורה ההיא תעורר הכח הדמיוני ברדך שיהיה מתבודד מבין כחו׳ שאר הנפש בדרך שיקבל כח עליון כמנהגו והיה שומע הדמיון קול כמוך מגיד העתידות לפי מחשבתם וכבר נכנס בהודע׳ הזאת מהחברון מה שכבר העירונו עליו בפי׳ אמרו ואון ותרפים הפכר: וישבו בניות. אמרו שהיה בית מדרש לנביאים אצל עיר הרמה שהיה יושב בה שמואל:

ותוסף ה׳ רפ׳ בקריאה ג׳ מלאים וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב: בלילה הוא ד׳ וסימ׳ ותשקין את אביהן יין. ויבא יעקב מן השדה. ויקם בלילה הוא. ודוד נס וימלט. וסימ׳ בלשון ארמי שתא ודכך וקם וערק:

וַתּוֹסֶף הַמִּלְחָמָה לִהְיוֹת וַיֵּצֵא דָוִד וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ בָּהֶם מַכָּה גְדוֹלָה וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו: וַתְּהִי רוּחַ יְהוָה רָעָה אֶל־שָׁאוּל וְהוּא בְּבֵיתוֹ יוֹשֵׁב וַחֲנִיתוֹ בְּיָדוֹ וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָד: וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכּוֹת בַּחֲנִית בְּדָוִד וּבַקִּיר וַיִּפְטַר מִפְּנֵי שָׁאוּל וַיַּךְ אֶת־הַחֲנִית בַּקִּיר וְדָוִד נָס וַיִּמָּלֵט בַּלַּיְלָה הוּא: וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים אֶל־בֵּית דָּוִד לְשָׁמְרוֹ וְלַהֲמִיתוֹ בַּבֹּקֶר וַתַּגֵּד לְדָוִד מִיכַל אִשְׁתּוֹ לֵאמֹר אִם־אֵינְךָ מְמַלֵּט אֶת־נַפְשְׁךָ הַלַּיְלָה מָחָר אַתָּה מוּמָת: וַתֹּרֶד מִיכַל אֶת־דָּוִד בְּעַד הַחַלּוֹן וַיֵּלֶךְ וַיִּבְרַח וַיִּמָּלֵט: וַתִּקַּח מִיכַל אֶת־הַתְּרָפִים וַתָּשֶׂם אֶל־הַמִּטָּה וְאֵת כְּבִיר הָעִזִּים שָׂמָה מְרַאֲשֹׁתָיו וַתְּכַס בַּבָּגֶד: וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־דָּוִד וַתֹּאמֶר חֹלֶה הוּא: וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל אֶת־הַמַּלְאָכִים לִרְאוֹת אֶת־דָּוִד לֵאמֹר הַעֲלוּ אֹתוֹ בַמִּטָּה אֵלַי לַהֲמִתוֹ: וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים וְהִנֵּה הַתְּרָפִים אֶל־הַמִּטָּה וּכְבִיר הָעִזִּים מְרַאֲשֹׁתָיו: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־מִיכַל לָמָּה כָּכָה רִמִּיתִנִי וַתְּשַׁלְּחִי אֶת־אֹיְבִי וַיִּמָּלֵט וַתֹּאמֶר מִיכַל אֶל־שָׁאוּל הוּא־אָמַר אֵלַי שַׁלְּחִנִי לָמָה אֲמִיתֵךְ: וְדָוִד בָּרַח וַיִּמָּלֵט וַיָּבֹא אֶל־שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וַיַּגֶּד־לוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה־לוֹ שָׁאוּל וַיֵּלֶךְ הוּא וּשְׁמוּאֵל וַיֵּשְׁבוּ בְּנָוֹית: וַיֻּגַּד לְשָׁאוּל לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד בְּנָוֹית בָּרָמָה:

וְאוֹסִיפוּ עַבְדֵי קְרָבָא לְמֶהֱוֵי וּנְפַק דָּוִד וְאַגִּיחַ קְרָבָא בִּפְלִשְׁתָּאֵי וּמְחָא בְּהוֹן מַחָא סַגִּיאָה וְאַפִּיכוּ מִן קֳדָמוֹהִי: וּשְׁרַת רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ עַל שָׁאוּל וְהוּא בְּבֵיתֵיהּ יָתִיב וּמוּרְנִיתָא בִּידֵיהּ וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיַד: וּבְעָא שָׁאוּל לְמִמְחֵי בְּמוּרְנִיתָא בְּדָוִד וּלְמִבְרְזֵיהּ בְּכוּתְלָא וְאִתְפְּטַר מִן קֳדָם שָׁאוּל וּקְבַע יָת מוּרְנִיתָא בְּכוּתְלָא וְדָוִד עֲרַק וְאִשְׁתֵּיזֵיב בְּלֵילְיָא הַהוּא: וּשְׁלַח שָׁאוּל אִיזְגַדִּין לְוָת בֵּית דָּוִד לְמִטְּרֵיהּ וּלְמִקְטְלֵיהּ בְּצַפְרָא וְחַוִּיאַת לְדָוִד מִיכַל אִתְּתֵיהּ לְמֵימַר אִם לֵיתָךְ מְשֵׁיזֵיב יַת נַפְשָׁךְ בְּלֵילְיָא מְחָר אַתְּ מִתְקְטַל: וְשַׁלְשֵׁילַת מִיכַל יַת דָּוִד מִן חַרַכָּא וַאֲזַל וַעֲרַק וְאִשְׁתֵּיזֵיב: וּנְסִיבַת מִיכַל יַת צִילְמַנַיָּא וְשַׁוִּיאַת עַל עַרְסָא וְיַת נוֹדָא דְעִיזַּיָּא שַׁוִּיאַת אִיסָדוֹהִי וְכַסִּיאַת בִּלְבוּשָׁא: וּשְׁלַח שָׁאוּל אִיזְגַדִּין לְמִדְבַּר יַת דָּוִד וַאֲמַרַת שְׁכִיב מְרַע הוּא: וּשְׁלַח שָׁאוּל יַת אִיזְגַדַיָּא לְמִסְעַר יַת דָּוִד לְמֵימַר אַסִּיקוּ יָתֵיהּ בְּעַרְסָא לְוָתִי לְמִקְטְלֵיהּ: וַאֲתוֹ אִיזְגַדַיָּא וְהָא צַלְמַנַיָּא עַל עַרְסָא וְנוֹדָא דְעִיזַּיָּא אִיסָדוֹהִי: וַאֲמַר שָׁאוּל לְמִיכַל לְמָא כְדֵין שַׁקַּרְתְּ בִּי וְשַׁלַּחַתְּ יַת בְּעֵיל דְּבָבִי וְאִשְׁתֵּיזֵיב וַאֲמַרַת מִיכַל לְשָׁאוּל הוּא אֲמַר לִי שַׁלְּחֵנִי לְמָא אֶקְטְלִינָךְ: וְדָוִד עֲרַק וְאִשְׁתֵּיזֵיב וַאֲתָא לְוָת שְׁמוּאֵל לְרָמְתָא וְחַוִּי לֵיהּ יַת כָּל דִּי עֲבַד לֵיהּ שָׁאוּל וַאֲזַל הוּא וּשְׁמוּאֵל וִיתִיבוּ בְּבֵית אוּלְפָנָא: וְאִתְחֲוָא לְשָׁאוּל לְמֵימַר הָא דָוִד בְּבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמְתָא:

נכתב בניות קרי בנוית

הרמתה ח׳ בקריאה וסימ׳ וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה. וילך אלקנה: ותשובתו הרמתה. ויתקבצו כל זקני ישראל. וילך שמואל הרמתה. ויקח שמואל את קרן השמן. ודוד ברח וימלט. וילך גם הוא הרמתה:

רשי

את התרפים. עשויים בדמות גוף אדם: כביר העזים. עור מוספש שלם כחמת פלונ״ל בלע״ז: שמה מראשותיו. לפי שאין לתרפים שיער וזה דומה לשיער אדם: הוא אמר לי וגו׳. אתה מסרתני ביד ליסטים אחר שלף חרבו עלי עד שגלחתיו: בנוית. בית אולפנא: להקת

רש״י

להקת: סיעת: ויפשט גם הוא בגדיו. בגדי מלכות ללבוש בגדי התלמידים: ויפל ערום. ברסן תירגם יונתן וכפל ערטילאי בפס ר' מנחם ששמע מפי ערבי אחד ברסן בלשון ערבי משונג: כפשע. כפסיעה אחר שנפטרתי מפניו והכה בחנית בקיר ובאותה פסיעה נצלתי מן הבית: הנה חדש מחר. חידוש הלבנה וכל אוכלי שלחן המלך אין כ מתכנסים מלבא ביום טוב אל הלחם: ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול. לשון הוה הוא ואנכי רגיל לישב עם המלך תמיד לאכול סמוך לו: ושלחתני. מעתה ונסתרתי עד הערב של יום שלישי ולא א אהיה עם האוכלים ו ויפקד מושבי ויתמה המלך עלי או מחר או למחרתו: כשאל

רדק

וירא. הגדול שבמלאכי שאול או כל אחד ואחד ממלאכי שאול: להקת. כמו הפוך קהלת ותרגומו סיעת ספריא ר"ל תלמידי חכמים כי ת"ח נקראו סופרים: נבאים. תרגומו משבחין כלומר היו אומרים שירות ותושבחות לאל ברוח הקדש ולא שהיו מתנבאין נבואות עתידות קרובות בזמנם: עמד נצב עליהם. עומד שהיה עומד על רגליו: נצב. מלמד אותם כמו נצב על הקוצרי' וממונה עליהם להורות מה יעשו וכן נצב על עבדי שאול גדול וממונה עליהם ות"י קאים ומליף עליהון: בשכו. שם מקום ובא בידיעה שלא כמנהג וכמוהו בקרקר בסכות: וילך שם. ובדרך היתה רוח אלהים וילך הלוך ויתנבא עד בואו בניות: ויפשט גם הוא בגדיו. מלמד שהנביאים האחרים פשטו ב בגדיהם כי גם הוא לרבות וענין זה כי בבא הנבואה על האדם יתבטלו הרגשותיו ויפול האדם כמו שאומר בבלעם נופל וגלוי עינים ואמר בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה ופעמים יקרה שיפשט בגדיו מפני רוב בטול הרגשותיו ומחשבותיו ה הגשמיות וישאר בכח השכל ל לבדו: ויפול ערום. תרגם וכפל ברסן ולא מצאתי לו חבר ויש נסחאות כתיב בזיין: על כן יאמרו הגם שאול בנביאים. כמו שאמר למעלה על כן היתה למשל ושם פרשנוהו: ויברח דוד. בעוד שהיה מתנבא שאול ברח לו: ויאמר לו חלילה. יש לשאול היאך היה מבטיחו יהונתן על שקר ואיך אמ' לו ולא יגלה את אזני והלא לעיני כל היה רודפו ומבקש על נפשו אלא היה חושב יהונתן שלא היה בלב אביו להמיתו אחר שנשבע לו ואמ' חי יי' אם יומת ומה שהיה מטיל לו החנית אחרי השבוע ומה ששלח לביתו לשמרו ולהמיתו ומה ש שהלך אחריו עד נוית ברמה ל להמיתו היה חושב יהונתן כי מפני רוח רעה שהיתה מבעתת אותו היה רוצה להמיתו בעוד שהיתה בו הרוח הרעה כי לא היתה לו רוח רעה אלא לעתים כמו שאמר והיה בהיות רוח א אלהים רוח רעה ע' שאול וכן לא ראינו שהיה רוצה להמיתו אחר השבועה אלא בהיות עליו רוח רעה לפיכך היה מבטיחו יהונתן כי היה יכול להשמ' ממנו בהיות עליו רוח הרעה ואף על פי שהיה לו לנגן לפניו בעת ההיא אף על פי כן היה יכול להשמר ממנו שלא יעמוד למולו ושאול היה ב בלבו להמיתו גם בלא עת רוח רעה אלא שלא היה מראה זה מפני השבועה שנשבע ליהונתן או כדי שלא יעצב יהונתן כמו ש שאמר לדוד והגידו לדוד מעבדי שאול האוהבי' אותו כי בלב שאול להמיתו כי גלה להם והסתיר מיהונתן לפיכך נשבע דוד ואמר חי יי' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות. ונראה כי החזירו יהונתן לפני אביו אחר מעשה נוית והיה בשלחן אביו כיום ביום כמו שאומר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול כלומר מנהגי לשבת עמו בשלחנו יום ביום ואף על פי כן היה ירא דוד ואמר ליהונתן כי בזה יתכן הדבר אם יפקדהו כשלא יהיה שם ויאמר טוב שלום לעבדך כלומר כי שקר דברו לי המדברים אז היטב לבבו שי ופירוש כפשע דבר מועט כמו פסיעה והוא בעד הרגל. ות"י ארי כפסיעה חדא בינא ובין מותא. ובדרש בפסיעה אחת שנפטרתי מפניו נצלתי כמו שנאמר ויפטר דוד מפני שאול: הנה חדש מחר. יום ראשון מהחדש והכין שמנהגו לאכול בשלחנו יפקדני כל שכן שהוא יום ראש חדש ובאים כל האוכלים בשלחן אחד כמו ביום טוב: עד הערב השלישית. פירוש עד עת ערב של יום שלישי ואומר השלישית לשון נקבה על העת ות"י עד עידן רמשא דיומא תליתאה:

מסורה

איפה' כתיב בן וד' כתיב אפו וסי' נמסר בסדר וישב: ערם ד' חס' וסי' ויפל ערם כל היום. כי תראה ערם וכסיתו. כי אמר אלי ערם יערים. ערם יצאתי מבטן: ב' מלין חס' יוד בריש תיבותא וקרינן וסי' עשה ויאמר לו חלילה לא תמות הנה לו עשה. עבר שוט שוטף כי עבר. וחלופיהון ב' כתיב ולא קרינן וסי' יצאו ומארץ בשדים יצאו. יעמדו והה יעמדו עלין דוגים כתיב יחזקאל:

מקרא

וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־דָּוִד וַיַּרְא אֶת־לַהֲקַת הַנְּבִיאִים נִבְּאִים וּשְׁמוּאֵל עֹמֵד נִצָּב עֲלֵיהֶם וַתְּהִי עַל־מַלְאֲכֵי שָׁאוּל רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה׃ וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲחֵרִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה וַיֹּסֶף שָׁאוּל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים שְׁלִשִׁים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה׃ וַיֵּלֶךְ גַּם־הוּא הָרָמָתָה וַיָּבֹא עַד־בּוֹר הַגָּדוֹל אֲשֶׁר בַּשֶּׂכוּ וַיִּשְׁאַל וַיֹּאמֶר אֵיפֹה שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּנָיוֹת בָּרָמָה׃ וַיֵּלֶךְ שָׁם אֶל־נָיוֹת בָּרָמָה וַתְּהִי עָלָיו גַּם־הוּא רוּחַ אֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עַד־בֹּאוֹ בְּנָיוֹת בָּרָמָה׃ וַיִּפְשַׁט גַּם־הוּא בְּגָדָיו וַיִּתְנַבֵּא גַם־הוּא לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיִּפֹּל עָרֹם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִם׃

ד וַיִּבְרַח דָּוִד מִנָּוִית בָּרָמָה וַיָּבֹא וַיֹּאמֶר לִפְנֵי יְהוֹנָתָן מֶה עָשִׂיתִי מֶה־עֲוֹנִי וּמֶה־חַטָּאתִי לִפְנֵי אָבִיךָ כִּי מְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי׃ וַיֹּאמֶר לוֹ חָלִילָה לֹא תָמוּת הִנֵּה לוֹ־עָשָׂה אָבִי דָּבָר גָּדוֹל אוֹ דָּבָר קָטֹן וְלֹא יִגְלֶה אֶת־אָזְנִי וּמַדּוּעַ יַסְתִּיר אָבִי מִמֶּנִּי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֵין זֹאת׃ וַיִּשָּׁבַע עוֹד דָּוִד וַיֹּאמֶר יָדֹעַ יָדַע אָבִיךָ כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וַיֹּאמֶר אַל־יֵדַע־זֹאת יְהוֹנָתָן פֶּן־יֵעָצֵב וְאוּלָם חַי־יְהוָה וְחֵי נַפְשֶׁךָ כִּי כְפֶשַׂע בֵּינִי וּבֵין הַמָּוֶת׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד מַה־תֹּאמַר נַפְשְׁךָ וְאֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן הִנֵּה־חֹדֶשׁ מָחָר וְאָנֹכִי יָשֹׁב־אֵשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ לֶאֱכוֹל וְשִׁלַּחְתַּנִי וְנִסְתַּרְתִּי בַשָּׂדֶה עַד הָעֶרֶב הַשְּׁלִשִׁית׃

(מסורה בשוליים: ל' ג' מל כליש · ל' וא' ב' מלאכי ומשמש אל · ל' וכתי' ש"ן · י' כתי' כן בה"א · ניות ק' · בניות ק' · ג' חס' · ג' כתי' כן · מניות ק' · לא יעשה ק' · ב' חסיע אלכיים ל' · ל' · יג מל)

תרגום

וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַּדִּין לְמִדְבַּר יָת דָּוִד וַחֲזוֹ יָת סִיעַת סַפְרַיָּא מְשַׁבְּחִין וּשְׁמוּאֵל קָאִים מַלִּיף עִלָּוֵיהוֹן וּשְׁרַת עַל אִזְגַּדֵּי שָׁאוּל רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְשַׁבָּחוּ אַף אִנּוּן׃ וְחַוִּיאוּ לְשָׁאוּל וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין אוֹחֲרָנִין וְשַׁבָּחוּ אַף אִנּוּן וְאוֹסִיף שָׁאוּל וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין תְּלִיתָאִין וְשַׁבָּחוּ אַף אִנּוּן׃ וַאֲזַל אַף הוּא לְרָמָתָא וַאֲתָא עַד גּוּבָּא רַבָּא דִּיבְשֵׂכוּ וּשְׁאַל וַאֲמַר אֵיכָא שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַאֲמַר הָא בְּבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא׃ וַאֲזַל לְתַמָּן לְבֵית אוּלְפָנָא דִּי בְּרָמָתָא וּשְׁרַת עֲלוֹהִי אַף הוּא רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וַאֲזַל מֵיזַל וּמְשַׁבַּח עַד דַּאֲתָא לְבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא׃ וְאַשְׁלַח אַף הוּא לְבוּשׁוֹהִי וְשַׁבַּח אַף הוּא קֳדָם שְׁמוּאֵל וּנְפַל בִּרְשָׁן כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא עַל כֵּין יֵימְרוּן הַאַף שָׁאוּל בְּסַפְרַיָּא׃ וַעֲרַק דָּוִד מִבֵּית אוּלְפָנָא דִּי בְּרָמָתָא וַאֲתָא וַאֲמַר קֳדָם יְהוֹנָתָן מָה עֲבָדִית מָה חוֹבִי וּמָה סוּרְחָנִי קֳדָם אָבוּךְ אֲרֵי בָּעֵי לְמִקְטְלִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ חַס לָא תְמוּת הָא לָא יַעְבֵּיד אַבָּא פִּתְגָּם רַב אוֹ פִּתְגָּם זְעֵיר וְלָא יְחַוֵּי לִי וּמָא דֵין כַּסֵּי אַבָּא מִנַּיִת פִּתְגָּמָא הָדֵין לֵית דָּא קַיָּמָא׃ וְקַיֵּים עוֹד דָּוִד וַאֲמַר מִידַּע יְדַע אָבוּךְ אֲרֵי אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וַאֲמַר לָא יְדַע דָּא יְהוֹנָתָן דִּילְמָא יִתְנְסִיס וּבְרַם קַיָּים הוּא יְיָ וְחַיֵּי נַפְשָׁךְ אֲרֵי כְּפִיסְעָא חֲדָא בֵּינָא וּבֵין מוֹתָא׃ וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד מָא רַעֲוָא נַפְשָׁךְ וְאַעְבֵּיד לָךְ׃ וַאֲמַר דָּוִד לִיהוֹנָתָן הָא יַרְחָא מְחַר וַאֲנָא אַסְחָרָא אַסְחַר עִם מַלְכָּא לְמֵיכַל וְתִשְׁלְחִינַנִי וְאִטַּמַּר בְּחַקְלָא עַד עִידָּן רַמְשָׁא דְיוֹמָא תְלִיתָאָה׃

רלב״ג

להקת הנביאים נבאים. ר"ל קהלת הנביאים מתנבאים דברים ע עתידים: נצב עליהם. ר"ל אצלם והנה זאת הנבואה היתה ממין רוח הקדש בהסתעם החושים על מנהגיהם וכאילו השפיע שמואל מן הרוח אשר עליו עליה' ונתנבאו מלאכי שאול הראשונים והשניים והשלישים. וגם שאול נתנבא ב בבואו שם ופשיטת ה הבגדים ונפלו ערום היה מחוזק הדבקות במושכלו עם שלא היו מרגישים בעניינים ה הגשמיים והתמיד זה לשאול כל היום ההוא וכל הלילה כדי שיוכל דוד להמלט אז מיד ש שאול: ומדוע יסתיר אבי ממני את הדבר הזה אין זאת. יתכן שכבר חשב יהונתן שמה שהיה שאול ר רודף דוד להרגו לא והיה כי אם בסבת הרוח הרעה שהיתה מבעתת אותו אך בהיות שאול בדעתו השלם לא ה היתה כונתו להרע ל לדוד כי כבר נשבע לו באלהים כאמרו חי יי' אם יומת: כפשע ביני ובין המות. ר"ל שיעור מועט כאילו תאמר פ פסיעה אחת וזה מבואר מאד בעת שהיה דוד מנגן לפניו כי לולי נטה מפניו מעט הרגו בחניתו: ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול. בכתוב היום הזה ולזה יתמיה המלך שאיננו שם וישאל מה הסבה בזה: עד הערב השלישית. הוא ערב יום החדש השני כי היא שלישית לערב ההוא: כי

זבח

זבח הימים. היה מנהגם לעשות זבחי שלמים בני המשפחה יום בשנה וכן כתו' באלקנה לזבוח את זבח הימים: ועשית חסד על עבדך. כמו עם עבדך וכ"תי וכן ויבואו האנשים על הנשים כתה חרש על אפרים: חלילה לך. פי' חלילה לך מלחשדני בזה שאדע הרעה ולא אותה אגיד לך: מי יגיד לי. פי' אם טוב יענך או אם יענך קשה

כשאל כשאל. רמות שאול מתני: זבח הימים. משנה לשנה בזמן הזה: אם כה יאמר טוב. שלא יחרה לו: שלום לעבדך. אין בלבו להרגני: ואם חרה יחרה. זהו שאהא לו מבוא להרגני: כלתה הרעה מעמו. סוף דבר מחשבה רעה לו עלי: ועשית חסד. לשלחני: חלילה לך. כזאת לחשדני שאדע בו שכלתה מעמו הרעה ולא אגיד לך:

פקד ה' וחס' וסי' ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת · וישבע יוסף את בני ישראל לאמר · ויקח משה את עצמות יוסף · פקד פקדתי אתכם · אם פקד יפקדני אביך: יחרה ג' וסי' למה יי' · פן יחרה אף יי' · ואם חרה יחרה לו דע: עבדך ז' חס' וקמצין בקריאה וסימ' נמסר בסדר בהעלתך: בברית ג' בקריאה וסים' לעבדך בברית יי' אלהיך ובאלתו · ועשית חסד על עבדך · ואשבע לו ואבוא בברית: אזנך כלהון מלאים בנביאים במ"ג חס' וסי' כי אחקר את אבי · כי ייטב אל אבי · גם מאז לא פתחה אזנך: ולא תעשה ג' וסי' ולא תעשה כמעשיהם · ולא אם עודני חי · ועתה שוב ולך בשלום:

אִם־פָּקֹד יִפְקְדֵנִי אָבִיךָ וְאָמַרְתָּ נִשְׁאֹל נִשְׁאַל מִמֶּנִּי דָוִד לָרוּץ בֵּית־לֶחֶם עִירוֹ כִּי זֶבַח הַיָּמִים שָׁם לְכָל־הַמִּשְׁפָּחָה׃ אִם־כֹּה יֹאמַר טוֹב שָׁלוֹם לְעַבְדֶּךָ וְאִם־חָרֹה יֶחֱרֶה לוֹ דַּע כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִמּוֹ׃ וְעָשִׂיתָ חֶסֶד עַל־עַבְדֶּךָ כִּי בִּבְרִית יְהוָה הֵבֵאתָ אֶת־עַבְדְּךָ עִמָּךְ וְאִם־יֶשׁ־בִּי עָוֺן הֲמִיתֵנִי אַתָּה וְעַד־אָבִיךָ לָמָּה־זֶּה תְבִיאֵנִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן חָלִילָה לָּךְ כִּי אִם־יָדֹעַ אֵדַע כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִם אָבִי לָבוֹא עָלֶיךָ וְלֹא אֹתָהּ אַגִּיד לָךְ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן מִי יַגִּיד לִי אוֹ מַה־יַּעַנְךָ אָבִיךָ קָשָׁה׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד לְכָה וְנֵצֵא הַשָּׂדֶה וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם הַשָּׂדֶה׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־אֶחְקֹר אֶת־אָבִי כָּעֵת מָחָר הַשְּׁלִשִׁית וְהִנֵּה־טוֹב אֶל־דָּוִד וְלֹא־אָז אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ וְגָלִיתִי אֶת־אָזְנֶךָ׃ כֹּה־יַעֲשֶׂה יְהוָה לִיהוֹנָתָן וְכֹה יֹסִיף כִּי־יֵיטִב אֶל־אָבִי אֶת־הָרָעָה עָלֶיךָ וְגָלִיתִי אֶת־אָזְנֶךָ וְשִׁלַּחְתִּיךָ וְהָלַכְתָּ לְשָׁלוֹם וִיהִי יְהוָה עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אָבִי׃ וְלֹא אִם־עוֹדֶנִּי חָי וְלֹא־תַעֲשֶׂה עִמָּדִי חֶסֶד יְהוָה וְלֹא אָמוּת׃ וְלֹא־תַכְרִת אֶת־חַסְדְּךָ מֵעִם בֵּיתִי עַד־עוֹלָם וְלֹא בְּהַכְרִת יְהוָה אֶת־אֹיְבֵי דָוִד אִישׁ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן עִם־בֵּית דָּוִד וּבִקֵּשׁ יְהוָה מִיַּד אֹיְבֵי דָוִד׃

אם מבעא יבעינני אבוך ותימר אשתאלא אשתאל מיני דוד למיזל לבית לחם קרתיה ארי שירוי ניכסת קודשיא יומא דין תמן לכל זרעיתא: אם כדין יימר טב שלם לעבדך ואם מיתקף יתקיף ליה דע ארי גמירא בישתא מיניה: ותעביד טיבו עם עבדך ארי בקיימא דיי אעילתא ית עבדך עמך ואם אית בי חובא קטולני את ולות אבוך למה דנן תעילנני: ואמר יהונתן חס לך ארי אם מידע אידע ארי גמירא בישתא מן אבא למיתי עלך ולא יתה אחוי לך: ואמר דוד ליהונתן מן יחוי לי או דילמא יתיבינך אבוך פתגמין קשין: ואמר יהונתן לדוד איזיל וניפוק לחקלא ונפקו תרויהון לחקלא: ואמר יהונתן לדוד יי אלהא דישראל ארי אבדוק ית אבא כעידנא הדין מחר או ביומא תליתאה והא פתגמיא תקנין מיתאמרין על דוד ולא מכען אשלח לותך ואחוי לך: כדין יעביד יי ליהונתן וכדין יוסיף ארי גמירא מן אבא למיתי בישתא עלך ואחוי לך ואשלחינך ותהך לשלם ויהי מימרא דיי בסעדך כמא דהוה בסעדיה דאבא: ולא עד דאנא קיים ולא תעביד עמי טיבו מן קדם יי ולא אמות: ולא תפסיק ית טיבותך מן אנש ביתי עד עלמא ולא כד שיצי יי ית סנאי דוד גבר מעל אפי ארעא: וגזר יהונתן קיים עם בית דוד ואתפרע ליה יי מיד סנאי דוד:

טוב יענך או אם יענך קשה ומסוף הפסוק למדנו חסרון ראשיתו וכמוהו כגיד חסר תבונות וגומ' ופי' מה כמו אם או פירושו הקשה שיענך מה תהיה אם להמיתני או לגרשני ות"א או דילמא ופי' קשה אמירה קשה וכן ועשיר יענה עזות: יי' אלהי ישראל. שבועה: כעת מחר השלישית. מחר כעת הזאת אחקרנו ושלישית על העת כלומר העת כזאת של יום השלישי כי מחר יאמר בקרוב וברחוק ות"א כעידנא הדין מחר או דיומא תליתאה: ולא אז אשלח אליך. בתמיהה: כי ייטב אל אבי. אם ייטב ויסר בעיניו להביא את הרעה אליך וגליתי את אזנך: ויהי יי' עמך כאשר היה עם אבי. בדבר המלוכה יהיה עמך שתצליח על אויביך כמו שהיה עמו: ולא אם עודני חי. לא אשאל ממך אם עודני חי כשתמלוך כי איני ירא שלא תעשה חסד יי' עמדי: ולא אמות. כי ידעתי כי חסד תעשה עמדי. ומה שאמ' חסד יי' כי בברית יי' באו שניהם כשכרתו ברית כמו שאומר ויכרתו יהונתן ודוד ברית ואמר לו דוד כי בברית יי' הבאת את עבדך וזהו ברית יי' שאמרו בכרתם ברית יי' עד ביני וביניך. אבל זה הדבר אני שואל ממך שלא תכרית חסדך מביתי עד עולם: ולא בהכרית. כלומר אפילו בהכרית יי' את אויבי דוד מעל פני האדמה עד שלא ישאר איש מהם לא תכרית ביתי אף על פי שמשפחת אבי מכלל אויבי דוד: ויכרות יהונתן עם בית דוד. אחר שבקש יהונתן מאת דוד שיהיה בריתו עם ביתו כרת גם הוא ברית להיות בריתו עם בית דוד גם כן והם כמיו ובניו ובית אביו גם כן כי כל זמן שתמשך מלכות אביו שיהיה בריתו עם בית דוד לשמרם בכל כחו. ועוד הוסיף יהונתן ואמר ובקש יי' מיד אויבי דוד אם ישקר בברית: מיד אויבי דוד. כנוי הוא כי מיד דוד ר"ל שאם יפר הברית יי' יבקש מידו ועוד הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו: ונפקדת

מי יגיד לי. במקו' שאסתר שם: השלישית. ביום מחר זהו יום שלישי כשעה של עכשיו כי מחר חדש ושמא לא יתמה מחר אבי אבל יתמה ביום השלישי: יי' אלהי ישראל. לשון שבועה כה יעשה לי הקב"ה כי אחקור את אבי ואמצא שהוא טוב אליך אם לא אשלח על ידי שליח וגליתי אזנך כי הטובה אני יכול לגלות ואם ייטיב אל אבי להרע לך אות' לא אגלה פן יודע לאבי מקום שאתה שם וגליתי אני בעצמי את אזנך: ולא אם עודני חי. לשון בקשה הוא כמו ולא יתן נא לעבדך ואיכו זו משמעו ולא תעש' לי טובה בעודני חי שתעשה עמי חסד יי' בטרם אמות ומהו החסד שלא תכרית את חסדך מעם ביתי בזאת תכרות לי ברית בחייו: ולא בהכרית יי' וגם לא תכרית חסדך מהם כי אף בבא הפורענות על בית אבי שידעתי שיכרית המקום את אויביך: ובקש יי' את הברית הזאת מיד אויבי דוד. כנה הכתוב ופירושו בקש הקב"ה את העון מיד דוד אביו כשעבר על הברית ואמר למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות וכן תירגם יונתן ואיתפרע ליה יי' מיד סנאי דוד: מחר

רלבג

כי זבח הימים שם לכל המשפחה · יתכן שעל דבר נס עשה השם ית' להם היו עושים שנה בשנה ביום ההוא זבחי שלמים ותה היה נקרא זבח שלמים לכל המשפחה: חלילה לך. ר"ל חלילה לך מחשוד אותי בזה שארצה שתמות ביד אבי כי בודאי אם אדע שכלתה הרעה מעם אבי לבא עליך אגיד לך כדי שתמלט: ויאמר דוד אל יהונתן מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה. ר"ל מי יגיד לי אם חרה יחרה לו כדי שאשתדל להמלט ממנו או מה יענך קשה כי יזכר מהדברים ההם הרבה מכוונתו· או ירצה בזה והוא מי יגיד לי אם יאמר טוב כדי שלא אסתר מפניו ולא אכניסנו כנגדי או מי יגיד לי אם חרה יחרה לו ויענך אביך קשה מה יהיו הדברים ההם הקשים כדי שאתכסה בזה לפי הראוי: לכה ונצא השדה. היתה עצתו שיצאו השדה כדי שיוכלו לדבר שם כל רצונם כי שם יראו מי סביבם ולא יראו זה בהיותם בבית או בעיר: ולא אם עודני חי וגו'. ר"ל איני ירא אם עודני חי בהיותך מולך שלא תעשה עמי חסד יי' ולא אמות וגם אחרי איני ירא שתכרי' חסדך מעם ביתי עד עולם ולא בעת שיכרית הש"י את אויבי דוד מעל פני האדמה איני ירא שתכרית חסדך מעם ביתי שהוא ממשפחת אויבי דוד· והנה כרת יהונתן גם כן ברית עם בית דוד ר"ל שאין בריתו עם דוד לבד אבל עם בית דוד בכללם לשמרם מהרע כפי היכולת וקלל יהונתן עצמו אם יעבור על זה הברית לכבוד דוד וביתו ואמר שהש"י יבקש מיד אויבי דוד ויפרע מהם אם יבגוד בזה הברית· והוסיף

מחר חדש · ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום מועד אל השולחן: ונפקדת. אבי יפקדך וישאל היכן אתה: כי יפקד מושבך. שיהיה מושבך חסר שאתה יושב בו וכן תירגם יונתן ותיתבעי ארי יהא מרווח בית אסחרותך: ונפקדת. לשון זכרון: כי יפקד. לשון חסרון: ושלשת. שלשת ימים ואז תרד מאד כלומר לכשתגיע ביום השלישי תרד במקום סתר ו ותתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל ה המקום הסתר הזה אשר אתה נסתר בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תירג' יונתן ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה ש שנאמר ויסתר דוד ב בשדה מיד ויהי החדש מחר: האבן האזל. אבן שהיא אות להולכי דרכים: האזל. הולכי הדרך וכן תירג' יונתן אבן אתא אבן האות: צדה אורה. לא מפיק הא ופתרון צדה כמו לצד כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הא בסופה כגון אותה אבן אורה חצי' למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך לנחש אם אתה צריך לברוח: והנה אשלח וגו'. ודרך המבקש חץ הירוי ה הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמי' שהוא מחפשו והחץ להלן מ מקום ופעמים שהוא הולך להלן מן החץ ו ומחפשו והכחש הזה יהיה לך: אם אמור אומר לנער וגו' קחנו ובואה. בא אתה בעצמך ממקום מ מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב"ה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפילו שמעתי מאבא רעה: ואם כה אומר וגו' לך כי שלחך. הקב"ה אומר לך לברוח ולהמלט: והדבר אשר דברנו. ברית שכרתנו יחד הנה יי' ביני וביניך עד על אותו דבר: אל מושב הקיר. בראש המטה אצל הקיר: ויקם יהונתן. עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מוסב אצל אביו שדרכן לאכול מסובין על המטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסיב יהונתן עד שישב אבנר מצד שאול ואחר כך ישב יהונתן מצד אבנר ואם תאמר לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב:

מקרא

אהבו ד' בקריא' וסי' נמסר בסדר ויגש: מושבך ג' בקריא' וסי' הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל · איתן מושבך ושים בסלע · ונפקדת כי יפקד מושבך: ובאת ז' בטעם לרע וסי' נמסר בסדר נח: אבר ג' חס' וג' מ'ל

ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אתו כי אהבת נפשו אהבו: ויאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה: והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי שלום לך ואין דבר חי יהוה: ואם כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על הלחם לאכול: וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא

ואוסיף יהונתן לאומאה ית דוד ברחמים יתיה ארי רחמת נפשיה רחמיה: ואמר ליה יהונתן מחר ירחא ותיתבעי ארי יהי מרוח בית אסחרותך: ובתלתות יומיא תתבעי לחדא ותהך לאתרא דאיטמרתא תמן ביומא דחולא ותתיב בסטר אבן אתא: ואנא תלתא גירין בקשתא אשדי למימחי לי לפלגליסא: והא אשלח ית עולימא איזיל ואיתי ית גיריא אם מימר אימר לעולימא הא גיריא מינך ולכא סבהי ואיתא ארי שלם לך ולית מדעם ביש קיים הוא יי: ואם כדין אימר לעולימא הא גיריא מינך ולהלא איזיל ארי שיזבינך יי: ופיתגמא די מלילנא אנא ואת הא מימרא דיי ביני ובינך סהיד עד עלמא: ואיטמר דוד בחקלא והוה ירחא ואסחר מלכא על לחמא למיכל: ואסחר מלכא על שויויה כזמן בזמן על שויויה דמתקן ליה ביסטר כותלא וקם יהונתן ואסחר אבנר מסטרא דשאול והוה אתרא דדוד מרוח: ולא מליל שאול מדעם ביומא ההוא

וסי' נמסר בריש סדר משפטים ובסדר נשא: אני ואתה ג' בקריאה וסימ' ועתה לכה נכרתה ברית · והדבר אשר דברנו אני · כי זבור אני ואתה את רכבים:

ונפקדת. ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך יושב: יפקד. ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש ות"י ותתבעי ארי יהי מרוח בית אסחרותך: ושלשת תרד מאד. תהיה נסתר ג' ימים כמו שאמרתי ונסתרת בשדה עד הערב השלישי' ותרד מאד בעמק במקו' הסתר ההוא באותו מקום שנסתרת ביום המעשה והוא אותו יום שהיה מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר דוד בשדה וי"ת ובתלתות יומיא תתבעי לחדא כלומ' ביום החדש ומחרתו תפקד שישאל עליך אבי אבל ביום ה השלישי ידעתי שתבוקש מאד כי יחשוב אבי שברחת אם לא תהיה בשלחנו שלשה ימים סמוכים · ומה שתרגם תרד תתבעי ר"ל תרד מאד ותהיה פחות ונקל בעיניו להמיתך אם בלבו להמיתך כי ימצא לך זאת העילה ויאמר כי בן מות אתה שברחת מלפניו ואז אכיר אם בלבו להמיתך לפי הדברים שידבר אז כי אז תהיה לו טענה לדבר עליך ותרגם ביום המעשה ביומא דחולא כלומר ביום חול שעושין בו מלאכה לפי שהיה נסתר עתה ביום ראש חדש כי נראה שהיה מנהגם שלא ל לעשות מלאכה בראש חדש כמו שהוא מנהג הנשים היום ואפשר כי מפני קרבן ראש חדש היו ר רבים פנויים ממלאכתם ובאים להשתחות לפני יי' וכן נראה ב בנבואת יחזקאל לעתיד: האבן האזל. ת"י אבן אתא אולי היתה אות וסימן עוברי דרכים: שלשת החצים. בא בידיעה אף על פי שלא זכרם בפסוק נראה כי יהונתן אמר לדוד כי שלשת החצים יורה לסימן שלשת הימים שיהיה נסתר בשדה לפיכך אמר והחצים לידיעה: צדה אורה. הה"א רפה ומשפטה במפיק וכמוהו רבי' ופירושו לצד האבן אורה החצים להיות לי האבן ל למטרה לשלוח שם לי הנער ל ללקט החצים והדבר שאומר לנער יהיה לך סימן אם הנה אם הלאה כי שמה לא אוכל לדבר עמך פנים בפנים אם במקום ההוא רואים: קחנו. קח הנער ובא עמו ואדוני אבי ז"ל פירש קח זה הסימן ובא: ואין דבר חי יי'. ואין דבר רע וכן ת"י ולית מידעם כי נשבע לו חי יי' להבטיחו שלא יזוק לו לבא אם לא ידע באמת כי אין ברעת אביו להמיתו ולעשות עמו רעה: כי שלחך יי'. כתרגומו ארי שיזבינך יי' כלומר תלך לך כי יי' שלחך ונמלטת מחרב אבי: עד עולם. לקיים הברית עד עולם: וישב המלך על הלחם. כתיב על וקרי אל ושניהם נכונים בענין: וישב המלך על מושבו. תרגומו ואסחר מלכא על שויה פירוש על מטתו כי מנהג היה בימים ההם לאכול במסבה במטות וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל כי גם בימיהם היה מנהג ומה שאמר ויקם יהונתן פירושו אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקצוף עליו על דבר דוד לא יהיה סמוך לו להכותו · והנה נפקד מקום דוד שלא היה בו יושב: כי

רלבג

והוסיף גם כן יהונתן להשביע את דוד בדרך שיהיה ברית שלם ביניהם מצד חוזק אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו: ושלשת תרד מאד. ר"ל שישבו שם עד הערב השלישית כמו שאמר דוד או יהיה הרצון בזה שישב שם עד בקר היום השלישי מהחדש השני וכן נראה ממה שאמר אחר זה ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ותרד מאד בעמיק באופן שלא יראה אותך שום אדם. ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה שנסתרת בשדה ודברתי אל אבי עליך טובה עד שנשבע שלא ימיתך: אצל האבן האזל. לפי שהמקום ההוא היה רחב ויחד מקום מוגבל ממנו והוא אצל האבן האזל ואחשוב שנקראת כן שהיתה סימן להולכי דרכים: צדה אורה. ר"ל לצד האבן אורה בדרך שתהיה האבן לי למטרה: החצים ממך והנה · הוא אות שישוב דוד ליהונתן ולמכס יהיה זה במה שיהיה יהונתן מורה החצים בדרך שלא יגיעו עד האבן שהיתה למטרה וכאשר יאמר הלא החצי ממך והלאה הוא אות שיסור דוד מעליו וזה מבואר מצד הלשון ולמכס יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים באופן שיעברו האבן שהיתה למטרה: כי

רדק

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור׳ פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפי׳ לא בא ופי׳ בלתי זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה והיו נשמרים מלאכול הטמא והטהור יחדו אפי׳ בחולין או שמא היו שם זבחי שלמי׳ שעשה המלך השלמי׳ ביום החדש גם יתכן לפרש כי אין מדרך מוסר לבא טמא ד לשלחן המלך ות״א ארי אמ׳ דילמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואנחנא לא זמנוניהי פי׳ מקרה הו׳ לשו׳ קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו לא מן בל קרוב איך ופירוש כי לא טהור שלא הכין בעבור שלא ט טהור הוא אלא שהלך בדרך ק קרוב ואנחנו לא זמננו אותו שיהיה מוכן לבא היום אל ה השלחן כי כל האוכלים על שלחן המלך לא היו תמידים בכל יום: ממחרת החדש השני׳ ר״ל ממחרת ר״ח שהוא שני לחדש ויונתן תרגם ביומא דבתרוהי ד דהוא עיבור ירחא תנינא: נשאל נשאל. מקור שלם מבנין נפעל: מעמדי׳ כלומר ממני לקח רשות בלכתו לבית לחם ולא הלך בלא רשות ולשון נפעל בזה הענין רוצה לומר שאל דוד עצמו מעמדי כדי ללכת עד בית לחם והנה הוא נשאל בעצמו וכן נשאלתי מן המלך: זבח משפחה לנו׳ כבר פירשתיו: והוא צוה לי אחי׳ פי׳ אחי צוה לי ללכת שמה והוא אליאב הבכור שחייב לכבדו ולשמוע למצותיו ונראה כי כן היה דרכם באותם הימים להיות האח הקטן נשמע למצות האח הגדול כמו שנזכר למעלה בענין ויחר אף אליאב: אמלטה נא׳ אמלטה מעבודת המלך מעט ואלך לראות את אחי: בן נעות המרדות׳ בן סמוך לנעות כי הוא נקוד סגול ונעות אמר על אמו שרשו עוה תא״ו הנפעל נעוה לזכר ונעוה לנקבה ובסמוך נעות והוא סמוך אל המרדות כלומר מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברבותיה וכמו כן אתה מורד במה שאני רוצ׳ ואוהב מה שאני שונא ות״י בר סרבנות׳ דמרדותא קשיא פירש נעות שם: לבן ישי׳ הלמ״ד כמו הרגו לאבנר או היא במקום בי״ת כלומר לשניכם ל לחרב: לבשתך ולבשת ערות אמך׳ עתה יאמרו השומעי׳ שאת׳ אוהב אדם שאני שונא כי אינך בני ויהיה זה בשתך ובושת ערות אמך שיאמרו שזנתה: כי כלה׳ כלומר נגמר הדבר בלב אבי להמית את דוד: מעם השלחן. כמו מעם ברכיו: ביום החדש השני׳ תרגומו ביום עבור ירחא תנינא: כי נעצב. בפעל עבר כי הוא פתוח: כי הכלימו אביו׳ כלומר על שני דברים לא אכל לחם כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה: למועד דוד׳ כתרגומו לזמנא דאמר ליה דוד והוא יום השלישי להסתרו בשדה ואף על פי שהוא אמר לו בערב והוא הלך אליו בבקר לא היה צריך להמתין עד הערב כי כבר ראה לב אביו: להעבירו׳ ירה החצי בכח להעבירו המטרה והיא האבן האזל ועשה זה כדי שיוכל לומר החצי ממך והלאה כי שמא יבא אדם בין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד וישמע דוד הסימן וכאשר ראה כי לא בא אדם שם אמר לנער שימהר ויבא העיר כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדבר עמו פנים בפנים: וילקט

רשי

מקרה הוא׳ קרי ראה בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור׳ זו היא כתיבת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: ממחרת החדש׳ ממחרת חידוש הלבנה: השני׳ ביום שני לחדש: והוא צוה לי אחי׳ גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה׳ אישק״ מוכיר בלע״ז אלך יום אחד ואבא: נעות המרדות׳ לשון נוע אשה נעה ונדה יונאכית כאשר תאמר זעוה מן זע כן תאמר נעוה מן נע והתי״ו מן הריבוק שהוא דבוק למרדות המרדות ש שהיא ראויה לרדות ולייסר׳ ד״א כשחטפו בני בנימן מבנו׳ יבש גלעד שיצאו לחול ב בכרמים היה שאול בימן ולא רצה לחטוף עד שבאת׳ היא עצמה והעיזה פניה ורדפה אחריו: נעות׳ על שם הכרמים והוא גת כמו נעוה ארקחו י יטופון נעוהי בחמר ולא מן השם: נעצב אל דוד׳ בשביל דוד: כי הכלימו אביו׳ בשביל דוד: למועד דוד׳ למועד אשר קבע לו דוד: להעבירו׳ החצי עבר את הנער: מאזל

ואראה ח׳ וסימ׳ ארדה נא ואראה׳ אסורה נא ואראה׳ ואראה העודם חיים׳ אעברה נא ואראה׳ אמלטה נא:

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור:

ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך:

ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן־מות הוא: ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם אביו להמית את־דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו:

ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו:

ארי אמר דילמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואנחנא לא זמניניהי: והוה ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא תנינא והוה אתרא דדוד מרוח ואמר שאול ליהונתן בריה מא דין לא אתא בר ישי אף תמלי אף יומא דין ללחמא: ואתיב יהונתן ית שאול אשתאלא אשתאל דוד מיני למיזל עד בית לחם: ואמר שלחני כען ארי שירות ניכסת קודשיא לכל זרעיתא לנא בקרתא והוא פקיד לי אחי וכען אם אשכחית רחמין בעינך אשתיזיב כען ואחזי ית אחי על כן לא אתא לפתורא דמלכא: ותקיף רוגזא דשאול ביהונתן ואמר ליה בר סרבנותא דמרדותא קשיא הלא ידענא ארי רעי את לבר ישי לבהתתך ולבהתת קלן אמך: ארי כל יומיא דבר ישי קיים על ארעא לא תיתקן את ומלכותך וכען שלח ואיתיניה לותי ארי גבר חייב קטול הוא: ואתיב יהונתן ית שאול אבוהי ואמר ליה למה יתקטל מה עבד: וארים שאול ית מורניתא עלוהי לממחיה וידע יהונתן ארי גמירא היא מן אבוהי למקטל ית דוד: וקם יהונתן מעם פתורא בתקיף רוגזא ולא אכל ביום עיבור ירחא תנינא לחמא ארי איתנסיס על דוד ארי אכלמיה אבוהי: והוה בצפרא ונפק יהונתן לחקלא לזימנא דאמר ליה דוד ויניק זעיר עמיה: ואמר לעולימיה רהט איתאכען ית גיריא דאנא שדי ועולימא רהט והוא שדא גירא לאעברותיה:

אמלטה ל׳ מלעיל וחד אמלטה נא מלה

רלבג

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור. הרצון בזה לפי מה שאחשוב ש שכבר אמר שאול ת מקרה הוא מקרה ש שלא בא דוד אל ה הלחם לא במרד ולא במעל ממנו ולא בבוזה או אולי בלתי טהור הו׳ ששמש מטתו והו׳ טמ׳ עד הערב כי דוד הוא לא טהור ר״ל שלא נ נשמר מלשמש מטתו כי טבעו היה נוטה ל רבוי המשגל כמו ש שנתבאר מעניניו ולזה נשמר מלבא אל ש שולחן המלך כי לא נכון שיאכלו הטמא והטהור יחדו בשלחן המלך עם שכבר אפשר שהיו אוכלים זבחי שלמים: והוא צוה לי אחי׳ הו׳ על דרך אמרו ותפתח ותראהו את הילד שבאר אחר הכנוי הכוונה והרצון בזה שאחיו צוה לדוד שילך שם: בן נעות המרדות׳ ר״ל מעוותת המוסר כאילו יאמר שלא הוכיחתו אמו בקטנותו ולזה לא קבל מוסר כראוי ויהיה הרצון במרדות מוסר ובזה אמרו רבותינו מכת מרדות או יהיה הרצון במרדות ממשלה כענין וירד מים עד ים והוא היותר נכון וירצה בזה שהוא בן אשה שאינה ראויה לממשלה אבל היא מעוותת בדבר הממשלה כי אין מינה כאות לארכות ובזה יאמר ביהונתן שהוא בלתי ראוי לממשלה כי הוא בוחר במה שימנעהו ממלוך על ישראל והוא דוד: כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו. באר בזה ששני דברים היו סבה שלא אכל יהונתן ביום החדש השני לחם האחד כי היה נעצב אל דוד שיצטרך שיפרד ממנו מפחד אביו והיא היתה הסבה היותר חזקה ולזה הקדימה והסבה השנית היא כי הכלימו אביו במה שקרא לו בן נעות המרדות: רוץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה. קצר הכתוב וזה כי הוא בא לנער אי זה דבר ישים לו למטרה והוא האבן האזל: והוא ירה החצי להעבירו׳ ר״ל שיהונתן ירה חצו בחוזק כנגד מקום אחר יותר רחוק מהאבן ההוא כדי שיעביר החץ המקום שהגביל הנער:

עד

רשי

מאצל הנגב · מסטר אבן אתא דלקביל דרומא : עד דוד הגדיל · הרבה לבכות : לך לשלום · והשבועה אשר נשבענו יי' יהיה עד עליה עד עולם : ואת הנערים יודעתי · לשון טורח הנערים אשר יבאו עמי הטרחתים לרוץ לפני אל מקום פלוני אלמוני : יודעתי · כמו ויודע בהם אנשי סוכות : פלוני אלמוני · מכוסה אלמון מאין שם ש אינו חפץ להזכיר כי דבר סתר הוא פלוני כמו כי יפלא יתכסה : או הנמצא · אם אין חמשה תן לי מה שנמצא בידך : אך מאשה · בקושי אני מאכילן לזרים אך זה אני אפשר שאכילכו לטמאים : עצורה לנו · עצורה ממנו : ויהיו כלי הנערים קדש · טהורים : והוא דרך חול · והלא משנסתלק מעל השולחן והקטירו הבזיכין קרוב הוא ל להיות חולין שיצא מידי מעילה משהוי לו שעת היתר לכהנים : ואף

רלבג

עד מקום החצי אשר ירה יהונתן · ר"ל עד המקום שאמר לנער שישי' לו למטרה והוא אבן האזל והנה עבר החץ המקום ההוא כי יהונתן השתדל בזה כמו שקדם כדי שיאמר לנער הלא החצי ממך והלאה ויבין דוד כי שלחו השם וימלט כ כאשר יוכל והנה היה ירא יהונתן שלא יוכל לדבר עמו פנים בפני' ולזה הוצרך לזאת ה האות כי אולי יבאו אנשים בשדה ההוא ולא יוכל דוד לבאת א יהונתן לדבר עמו אך אחר שראה יהונתן ש שלא היו שם כי אם הוא ונערו שלח נערו אל העיר והרגיש דוד כי אין שם איש ולזה שלח יהונתן נערו וקם דוד מהמקום שהיה נסתר בו ונתן תודה ליהונתן והשתחוה לו שלש פעמים : ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל · ר"ל שדוד הגדיל לבכות יותר מן הראוי לו למה שהיה בו מן הפחד מפני ש שאול ולזה מהר י יהונתן לשלוח את דוד ונפרדו איש מעל אחיו :

מסורה

והחצי חד מן ה' מלין קריין מ"ם בסוף תיבותא ולא כתיב וסי' עברנו דויהי כשמע כל מלכי · החצי ויקרא יהונתן אחרי הנער · אלהיך וגם באו עבדי המלך לברך ייטב · שנה בן שלשים ושתים דיורם בן אחאב קדמא דפסוק כנ"ל · בה והיה כל מעבר מטה בם בה כתיב : הבא ג' בקריאה וסימ' הבא את האנשים הביתה ·

מקרא

וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וִיהוֹנָתָן בָּא הָעִיר׃

כא וַיָּבֹא דָוִד נֹבֶה אֶל־אֲחִימֶלֶךְ הַכֹּהֵן וַיֶּחֱרַד אֲחִימֶלֶךְ לִקְרַאת דָּוִד וַיֹּאמֶר לוֹ מַדּוּעַ אַתָּה לְבַדֶּךָ וְאִישׁ אֵין אִתָּךְ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ הַכֹּהֵן הַמֶּלֶךְ צִוַּנִי דָבָר וַיֹּאמֶר אֵלַי אִישׁ אַל־יֵדַע מְאוּמָה אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אָנֹכִי שֹׁלֵחֲךָ וַאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאֶת־הַנְּעָרִים יוֹדַעְתִּי אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמוֹנִי׃ וְעַתָּה מַה־יֵּשׁ תַּחַת־יָדְךָ חֲמִשָּׁה־לֶחֶם תְּנָה בְיָדִי אוֹ הַנִּמְצָא׃ וַיַּעַן הַכֹּהֵן אֶת־דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵין־לֶחֶם חֹל אֶל־תַּחַת יָדִי כִּי־אִם־לֶחֶם קֹדֶשׁ יֵשׁ אִם־נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה׃ וַיַּעַן דָּוִד אֶת־הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר לוֹ כִּי אִם־אִשָּׁה עֲצֻרָה־לָנוּ כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם בְּצֵאתִי וַיִּהְיוּ כְלֵי־הַנְּעָרִים קֹדֶשׁ

(הערות מסורה בשוליים: החצים · ה' כ טע' · ג' ב' חס' וא' מל' ל' דף · ל' · ל' · ג' ומ"ל · ז' כתיין · ג' רחליתי את בן · ג' וכל אסף רכו' · ל' חס' · ג' · ג' · ל' · ל' הכ' · ז' חס' · ג' · ר' חס' · בנביאים)

תרגום

וַאֲתָא עוּלֵימָא עַד אֲתַר גִּירָא דִּי שְׁדָא יְהוֹנָתָן וּקְרָא יְהוֹנָתָן בָּתַר עוּלֵימָא וַאֲמַר הֲלָא גִּירָא מִינָךְ וּלְהָלָא׃ וּקְרָא יְהוֹנָתָן בָּתַר עוּלֵימָא אוֹחִי בִּפְרִיעַ לָא תִתְעַכַּב וְלַקִּיט עוּלֵימָא דִּיהוֹנָתָן יָת גִּירַיָּא וַאֲתָא לְוָת רִבּוֹנֵיהּ׃ וְעוּלֵימָא לָא יְדַע מִדַּעַם בְּרַם יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעִין יָת פִּתְגָמָא׃ וִיהַב יְהוֹנָתָן יָת זֵינֵיהּ לְעוּלֵימָא דִּילֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ אִיזֵל אוֹבֵילֵיהּ לְקַרְתָּא׃ עוּלֵימָא אֲתָא וְדָוִד קָם מִסְּטַר אֶבֶן אַתָּא דִּלְקֳבֵיל דָּרוֹמָא וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וּסְגִיד תְּלָת זִמְנִין וּנְשִׁיקוּ גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ וּבְכוֹ גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ עַד דְּדָוִד אַסְגֵּי׃ וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד אִיזֵל לִשְׁלָם דְּקַיֵּימְנָא תַּרְוֵינָא אֲנַחְנָא בִּשְׁמָא דַּיְיָ לְמֵימַר מֵימְרָא דַּיְיָ יְהֵי סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנַי וּבֵין בְּנָךְ עַד עָלְמָא׃ וְקָם וַאֲזַל וִיהוֹנָתָן עַל לְקַרְתָּא׃

וַאֲתָא דָוִד לְנוֹב לְוָת אֲחִימֶלֶךְ כַּהֲנָא וְאִתְבְּעִית אֲחִימֶלֶךְ לִקְדָמוּת דָּוִד וַאֲמַר לֵיהּ מָא דֵין אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ וּגְבַר לֵית עִמָּךְ׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ כַּהֲנָא מַלְכָּא פַּקְדַנִי פִּתְגָמָא וַאֲמַר לִי אֱנָשׁ לָא יְדַע מִדַּעַם יָת פִּתְגָמָא דַּאֲנָא שָׁלַח לָךְ וּדְפַקֵּידְתָּךְ וְיָת עוּלֵימַיָּא שְׁלָחִית קֳדָמַי לַאֲתַר כַּסִּי וּטְמִיר׃ וּכְעַן מַה אִית כָּא תְּחוֹת יְדָךְ חֲמֵשׁ טוּלְמִין דִּלְחֵמָא הַב בִּידִי אוֹ מַה דְּאִשְׁתְּכַח׃ וַאֲתֵיב כַּהֲנָא יָת דָּוִד וַאֲמַר לֵית לְחֵם חוּלִּין לִתְחוֹת יְדַי אֱלָהֵין לַחְמָא דְּקוּדְשָׁא אִית בְּרַם אִם נְטַרִין עוּלֵימַיָּא לְחוֹד מִסּוֹאֲבַת אִתְּתָא׃ וַאֲתֵיב דָּוִד יָת כַּהֲנָא וַאֲמַר לֵיהּ בְּקוּשְׁטָא אִתְּתָא מְרַחֲקָא לָנָא כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי בְּמִפְּקִי וַהֲוָה מָנֵיהוֹן דְּעוּלֵימַיָּא דְּכַן לְקוּדְשָׁא

רדק

וילקט נער יהונתן את החצי · החצי כתיב וקרי החצים הכתוב הוא לשון יחיד כי כראה שזן לבד ירה כמו שאמר הלא החצי וקרי החצים להודיע כי חצים שלשה ירה כמו שאמר שלשת החצים צדה אורה : את כליו · קשתו וחציו : קם מאצל הנגב · כי שמע שאמר לנער שיבא העיר וידע כי אין שם אדם אחר ולפיכך אמר לנער שילך לו כדי שידבר עמו וקם ממקום הסתר ופירושו מאצל הנגב כתרגומו קם מסטר אבן אתא לקביל דרומא כלומר כי דוד היה נסתר אצל האבן לצד דרומה של אבן כמו שאמר וישבת אצל האבן האזל ויונתן שם למטרה האבן לצד צפונה שלא יראה הנער את דוד בלקטו החצים : עד דוד הגדיל · לבכות יותר מיהונתן : אשר נשבענו · וזכור אשר נשבענו שנינו אנחנו והכפל לחזק ה הענין וכן ופניתי אני ורשיתי אני והדומים להם שכתבנו בספר מכלל מבניין פועל הרגוש : נבה · אל נוב והה"א נוספת לפיכך הטעם מלע"ל : ויחרד · הגידו לו שהיה בא דוד וחרד ויבא לקראתו והוא לשון תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו ויחרדו כצפור ממצרים ויתכן לפרשו כמשמעו ענין חרדה נ ופחד לפי שהיה בא לבדו פחד וחרד לקראתו מה היה ענין בואו לבדו וכ"תי ואיתבעית : יודעתי · כמו הודעתי או הוא מן הדומה למרובע ופי' הודעתי אות' שילכו לפני ואמצא אותם במקו' פלוני · ופי' פלוני אלמוני מקום מכוסה ונסתר פלוני מן כי יפלא ממך דבר אלמוני מן אלם כלו' מקום שלא ידובר בו ותרגומו וית ע עולימיא שלחי' קדמי לאתר כסי וטמיר : לחם קדש · פירש ארוני אבי ז"ל לחמי תודה שיוכל זר לאוכלו בטהרה : אם נשמרו הנערים · דרך כבוד אם נשמרת ר"ל וכמוהו וירדו כל עבדיך אלה אלי : כי אם אשה עצורה לנו · אפילו היתה אשה עצורה עמנו כתמול שלשום בבאתי טהרנו ע עצמינו : ויהיו כלי הנערים · כלומר בגדיהם קדש : והוא

מדוע אתה לבדך ואין איש אתך · תמה על שר וגדול כדוד עם שהיה חתן המלך שילך יחיד : ואת הנערים יודעתי אל מקום פלוני אלמוני · ר"ל ואת הנערים הודעתי שילכו לפני ואמצאם במקום אינני רוצה לגלותו ולזה יהיה המקום ההוא נסתר ונעלם והסבה בזה שמירתי כוונת המלך שלא יודע לאיש הדרך אשר אני הולך בה ודימה שדוד שאל לו באלהים אם תצליח דרכו שהוא הולך בה כי כבר נגלה במה שאחר זה שדוד שאל לו באלהים ולפי שהוא אמר לאחימלך כי המלך צוהו שלא יגלה סודו לשום אדם היה מחוייב שישאל לו זה דרך כללות : כי אם לחם קדש יש · יתכן שבחר שלחם הקדשים מה שאסורו יותר קל והוא קדשים קלים כמו הענין בלחמי תודה ועליו אמר שיתנהו לו ולנעריו : אם נשמרו הנערים אך מאשה · והנה יחס זה לנערים לכבוד דוד ואחשוב שיהיה הרצון בזה שיהיו נשמרים מטומאת אשה וממה שידמה לזאת הטומאה : כי אם אשה עצורה לנו וגו' · ר"ל הנה אשה היתה נמנעת לנו מעת באתנו שהיתה מאתמול שלשם לרוב זריזותנו לעשות מצות המלך והנה היו כלי הנערים ראויים לקדש כי טהרנו עצמנו בבאתנו : והוא

מסרה

הבא נא ידך אל חיקך · לך הביא העיר בתראה יתיר יוד : שנינו ג' בקריאה וסימ' ויוכיחו בין שנינו · אשר נשבענו שנינו אנחנו · ישת ידו על שנינו · אנ"ך : לבדך ג' זקפין בקריאה וסימ' מדוע אתה יושב לבדך · ויבא דוד נבה · אתה הוא יי' לבדך · אנ"ך · וכל אסף דבו' : כתמול שלשם ג' בנביאים וסי' כתמול שלשם על כל גדותיו · וישבו בני ישראל באהליהם · אשה עצורה לנו : כתמל ז' חס' וסי' נמסר בסדר ויצא : שלשם ד' חס' בנביאים וכתובי' וסי' נמסר בסדר ויצא :

וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ
בַּכֶּלִי׃ וַיִּתֶּן לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ כִּי לֹא
הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי אִם לֶחֶם הַפָּנִים
הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְהוָה לָשׂוּם לֶחֶם
חֹם בְּיוֹם הִלָּקְחוֹ׃ וְשָׁם אִישׁ מֵעַבְדֵי
שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא נֶעְצָר לִפְנֵי יְהוָה
וּשְׁמוֹ דֹּאֵג הָאֲדֹמִי אַבִּיר הָרֹעִים אֲשֶׁר
לְשָׁאוּל׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ
וְאִין יֶשׁ פֹּה תַחַת יָדְךָ חֲנִית אוֹ
חֶרֶב כִּי גַם חַרְבִּי וְגַם כֵּלַי לֹא
לָקַחְתִּי בְיָדִי כִּי הָיָה דְבַר הַמֶּלֶךְ
נָחוּץ׃ וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן
חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי אֲשֶׁר הִכִּיתָ
בְּעֵמֶק הָאֵלָה הִנֵּה הִיא
לוּטָה בַשִּׂמְלָה אַחֲרֵי הָאֵפוֹד

וְהוּא בְּאוֹרַח חוּלָא הֲוָה אָזֵיל וְיוֹמָא
דֵין הֲוָה מִתְאֲכִיל וְלָא מִתְפְּסַל
בְּמָנָא׃ וִיהַב לֵיהּ כַּהֲנָא קוּדְשָׁא
אֲרֵי לָא הֲוָה תַּמָּן לְחֵים חוּלִין
אֱלָהֵן לְחֵם אַפַּיָּא דְּמַעְדָּן מִן קֳדָם
יְיָ לְשַׁוָּיוּתֵיהּ לְחֵים חֲמִים בְּיוֹם
אִתְנְסִיבוּתֵיהּ׃ וְתַמָּן גַּבְרָא
מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בְּיוֹמָא הַהוּא כְּנִישׁ
קֳדָם יְיָ וּשְׁמֵיהּ דּוֹאֵג אֲדוֹמָאָה רַב
רַעֲיָא דִּלְשָׁאוּל׃ וַאֲמַר דָּוִד
לַאֲחִימֶלֶךְ אִילוּ אִית כָּא תְּחוֹת
יְדָךְ מוּרְנִיתָא אוֹ חַרְבָּא אֲרֵי אַף
חַרְבִּי וְאַף מָנַי לָא נְסֵבִית בִּידִי אֲרֵי
הֲוָה פִּתְגָם מַלְכָּא בִּבְהִילוּ׃
וַאֲמַר כַּהֲנָא חַרְבָּא
דְּגָלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה דִּקְטַלְתָּא
בְּמֵישַׁר בּוּטְמָא הָא הִיא מְכָרְכָא
בְּשׁוֹשִׁיפָא בָּתַר דִּשְׁאֵיל לֵיהּ בְּאֵפוֹד

רדק

והוא דרך חול. כלומר אף על פי שיצאנו דרך חול שלא היינו סבורים שהיינו צריכים ללחם קדש אף על פי כן טהרנו עצמינו כדרך בני אדם שדעתם לבאת לדרך: ואף כי היום יקדש בכלי. פי' כל שכן היום שיהיה עמנו לחם קדש שנשמר בו ונזהר שיהיה בקדושתו בכלי: ויתן לו הכהן קדש. לחם קדש כלומר לחמי תודה כי לא היה שם לחם אחר אלא לחם הפנים המוסרי' לפני יי' ואותו אסור לזרים לפיכך נתן לו לחמי תודה כי לא היה שם לחם חולין כך פי' אדוני אבי ז"ל. ורבותינו ז"ל פירשו כי לחם הפני' נתן לו ופירשו והוא דרך חול על לחם הפנים כי אחר הקטרת בזיכים היה כמו שאמ' המוסרים מלפני יי' ואין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת בזיכי' ופי' ואף כי היום יקדש בכלי אין צריך לומר זה שנוכל לאכלו כי רעבים אנחנו ומסוכנים אלא אפי' זה שהושם עתה על השלחן שהו' קדוש בכלי שהשלחן מקדשו ויש בו מעילה אף על פי כן נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר שתתן לנו ואנחנו רעבי' ומסוכנין ואמרו שאחזו לדוד חולי הנקרא בולמוס מחמת רעבון ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים: לשום לחם חום. חום תואר בפלס מצות לחם דרך יי' ופי' כי בעת שהיו לוקחים אותו מעל השלחן היו משימין עליו האחר חם כמו שאמרו טפחו של זה בצד טפחו של זה שנאמר לחם פנים לפני תמיד שלא יהא שלחן בלא לחם. ופי' ביום הלקחו בעת הלקחו כמו ביום הכותי כל בכור יום כעקתי בלילה כנגד לפיכך אמר לשום כלומר היו מוסרים הראשונים לשום במקומם או החדשי'. ומה שאמר לשום לחם חם יש לשאול איך היה חם ביום סדורו והלא לחם הפנים לא היתה אפייתו דוחה שבת ומערב שבת היו אופין אותו ומסדרין אותו בשבת כמו שכתוב ביום השבת יערכנו ועוד היאך נתן לו לחם הפנים ולחם הפנים ביום השבת שהיו מסלקין אותו היה נחלק בין משמר היוצא ומשמר הנכנס והיו אוכלין אותו ודוד בודאי לא היה בא בדרך בשבת. ואם תאמר מפני סכנת נפשות היה בא בדרך בשבת עד שתמה עליו אחימלך ואמ' לו מדוע אתה לבדך היה לו לתמוה יותר היאך היה בא בשב' ועוד יש לשאול אם עם אחימלך לא היה לחם חול לא היה בכל העיר לחם חול שישאל דוד מאחר מבני העיר עד שהוצרך אחימלך לתת לו לחם קדש ואת' לא רצה דוד לגלות עצמו בעיר ובסתר בא אל אחימלך היה לו לאחימלך לבקש לחם חול מאחר מבני העיר להאכיל לישראל וכי היו חוקרים לאחימלך בעבור מי מבקש אותו. ותשובת אלו השאלות כי נוב עיר הכהנים היתה כלה כהנים לפיכך נקראת עיר הכהנים ולפיכך צוה שאול להרוג כל העיר כי לא היה לו קצף אלא על הכהנים בעבור אחימלך וכיון שהיתה כלה כהנים ולא היה ישראל זר שוכן ביניהם היו כל העיר אוכלי תרומה והתרומה היא לזרים בעון מיתה והמסוכן מחמת רעב מאכילין אותו דבר האסור אם אין לנו מותר ומשני דברים האסורין מאכילין אותו הקל לפיכך נתן לו אחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני יי' שאין בהם מעילה אחר הקטרת בזיכי לבונה ודוד בודאי בחול בא אל אחימלך ואם תאמר כיון שבא בחול היאך היה לאחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני יי' והלא כבר נאכל בשבת שעברה בין שני המשמרות אפשר שמצא דוד ממנו שלא היה נאכל כלו כי שתים עשרה חלות היו שהיו נחלקות לכמה כהני' והיה מגיע לכל אחד דבר מועט כזית או יותר מעט עד שאמרו כי הכהנים הצנועי' היו מושכין את ידיהם והגרגרני' חולקין ואוכלין ואחר שהצנועים מושכין את ידיהם ממנו ולא היו אוכלי' היה נשאר ממנו פעמים אחר השבת והנשאר שמצא דוד נתן לו אחימלך ואם תאמר כי מה שהצנועים היו מניחין היו האחרים אוכלין אפשר שהיו אוכלים חלקם וחלק הצנועים וכן פירשו חולקין חוטפין ואפשר שהיה חלק הצנועים מונח וכן אמרו מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן נרא' כי רובן לא היו עושין כן והנכון לומר עוד כי חלק אחימלך נשאר כי כהן גדול היה חולק עם המשמרות בחלות שנאמר והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו ומה שאמר לשום לחם חם ביום הלקחו מצאנו מחלוקת בין רבו' ז"ל אם היו חלות אלה נאפות בשבת או בחול כי רבי יהודה אומר כי בשבת היו נאפות ולדבריו פשוט הוא כי חם היה הלחם בעת סדורו ולדברי חכמים שאומרי' כי לא היתה אפייתו דוחה את השבת ומערב שבת היה נאפה איפשר שהיה חם בעת סדורו למחר כי בערב שבת היו אופין אותו ומחר בבקר אח' הקרבת המוספין היו מסדרין אותו ואפשר שהלילה היה בתנור ולא היו מוציאין אותו מן התנור עד שעת סדורו והיה חם עדיין אולי היו סותמים פי התנור כדי שישאר בחמותו עד מחר ומרז"ל שאמרו כי במעשה נס היה הלחם חם כל זמן שיהיה בשלחן שאמרו אמר רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו חם כסדורו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו ואמרו רז"ל גדולה לגימה שמסבבתה עולה זדון שמלאה הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו: נעצר לפני יי'. נראה כי בא שם לזבוח עם אנשים אחרים והלכו חביריו והוא נשאר שם אחריהם להתפלל או לזבוח עוד לפיכך אמר נעצר. ורז"ל פירשו עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתור'. ופי' אביר הרועי' שהיה אב ב"ד וזהו דרך דרש: דואג האדומי. גר בארץ אדום לפי' קראו האדומי וכן אוריה החתי יתרא הישמעאלי אתי הגיתי מיוחסים על שם מקומם שהיו גרים בהם: אביר הרועים. אביר הוא אחד במוכרת ובסמוך לפי שהוא רגום על משקל כביר אביר יעקב הוא קל ממשקל שריד לפי' נסתכה בסמיכות ופי' גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם: ואין. באירק כמו ואין בצרי והוא דרך שאלה כלו' אין יש תחת ידך חרב או חנית שתתן לי וכמוהו חירק וצרי כיר וכר בין ובן רים ורם חין וחן וי"ת ואלו ואית הכא: תחת ידך. ברשותך וכמוהו רבים: כלי. כתרגומו זייני: נחוץ. ענינו לפי מקומו מהיר ואין לו חבר וכ"ת בבהילו: לוטה בשמלה. מן וילט פניו פני הלוט הלוט ופי' כרוכה בשמלה וכן הוא תרגומו מכרכא בשושיפא: אחרי האפוד. שהיתה תלויה אחרי המקו' שהיה מונח האפוד והחשן או יהיה פי' האפוד שלא היה אפוד החשן אלא אפוד בד והוא לבוש שהיו לובשים הכהנים ועבדי יי' כמו שאמר שמנים וחמשת איש נושאי אפוד בד וכתוב ודוד חגור אפוד בד וזו החרב היתה תלויה אחרי אלה הבגדים וזהו הנכון וי"ת בתר דשאיל ליה באפודא כלומר אחר ששאל לו באפוד החשן את דרכו ואחר כן אמר לו שיקח זו החרב כי כן אמר לו דואג וישאל לו ביי' וכן שאול אמר לו לאחימלך ושאול לו באלהים ולא כחש לו אחימלך אבל אמר היום החילותי לשאול לו באלהים ונכון הוא בעניין פירושו אבל אינו דרך פשט הפסוק לפי מקומו שאמר אחרי האפוד בין לוטה בשמלה ובין אותה תקח לך:

רשי

ואף כי היום יקדש בכלי. ואפי' היום היתה תחלת קדושתו על השולחן היית זקוק ליטלו משם ולהאכילנו שאחזו בולמוס ומסוכן הוא כך מפורש במנחות: לשום לחם חם אחר ביום הלקח זה ורבותנו אמרו חם ביום הלקחו חם ביום סילוקו חם ביום סידורו: אביר הרועי'. אב בית דין: נעצר לפני יי'. עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה: ואין יש פה. ואם יש פה: נחוץ. בבהילו: לוטה. כרוכה וכן וילט פניו באדרתו: אחרי האפוד. אחר ששאל לו באורים ותומים אמר לו כן וכן תירגם יונתן בתר דשאיל ליה באפודא: הלא

רלבג

והוא דרך חול. רצוני שכן דרך אוכלי חולין שתהיה מעלת' כמעלתי לאכל חוליהן בטהרה ר"ל על טהרת הקדש. ואף כי היום שיהיה בכלינו נהיה נשמרים ונזהרים לאכלו בטהרה ויהיה הרצון בזה והוא הנכון הנה אם היתה עצורה כתמול שלשם לבא אליה כבאתי טהרנו את עצמנו ויהיו כלי הנערי' ראוי' לקדש והנה זה הו' דרכנו ומנהגנו באכילת חולי' שנשתדל לאכלם על טהרת הקדש ובהיות הענין כן איך לא נהיה נזהרים לאכל בטהרת הקדש כשיהיה בכלינו: ויתן לו הכהן קדש. ר"ל כי לא היה שם לחם אחר לתת לו כי אם לחם הפנים שאינם מוסרים מלפני שולחן הזהב כי אם לשום לחם חום תחתיו ביום הלקחו באופן שיהיו בשלחן תמיד שתי מערכות לחם הפנים והנה לא היו מסירים אותו כי אם ביום השבת כמו שנתבאר בתורה ואז היה מתחלק לכהני' ולזה לא היה דרך לאחימלך לתת לדוד מלחם הפנים. וידמה שאמר זה להורות שאם היה אפשר לו זה היה יותר נכון לו לתת לדוד מלחם הפנים כי אחר הקרבת מכשיריו והם בזיכי הלבונה אין בו מעילה כלל וידמה לפי זה המאמר שהיה בקדש שנתן יות' מהנטייה מדרכי התור' ממה שיהיה בלחם הפני' אחר הקרב' מתיריו ולזה ידמה שזה הקדש שנתן לו הוא תרומה או מנחה והתיר הכהן אכילתה לזר ולא אכילתה בטומאה כי הזרו' יתכן שיותר מפני פקוח נפש כי האכילה היא בעצמותה מסירה הסכנה שתהיה מהרעב ואולם הטומאה אין ראוי שתדחה מפני זה אחר שאינה בעצמותה סבה להסיר הסכנה ולזאת הסבה בעינה יותר לכבות את הנר בשבת בשביל החולה שישן כשיהיה בחליו סכנה ולא יותר לטלטל את הנר להוציאו חוץ מחדר החולה כמו שבארנו במקומו. והנה קרא הלחם שישימו תחת הלחם המוסר לחם חום כי הוא היה נאפה מחדש סביב יום השבת עם שהוא אפש' שהיה עומד ברפוסיו של זהב שהיה נאפה בהם עד עת המערכה ואז היה נשמר חומו קצת לזאת הסבה: אביר הרועים. ר"ל גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם: לוטה בשמלה. נסתרת ומכוסת בשמלה אחרי האפוד והחשן שהיו בלשכה ששמים שם בגדי כהונה והנה שם זה החרב שם לפרסם הנס שנעשה לישראל בדבר גלית: ויפנו

רש״י

הלא זה דוד מלך הארץ. אמרו לו לאכיש תנאי היה בינינו אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו להם לעבדים אין לך אלא שתרד מכסאך ויהא מלך הארץ הזאת: את טעמו. את דברו: ויתהולל. כשטות: ויתו. ויכתוב: רירו. רוקו דבר הנוטף קרוי ריר וכן בריר חלמות וכן רר בשרו: הזה יבא אל ביתי. לשון תמיהה לכך נקוד חטף פתח ורפי: וישבו עמו כל ימי היות דוד במצוד'. סמוך למואב וכשיצ' דוד משם ליער חרת הרג מלך מואב את אביו ואת אמו ואחיו חוץ מאח' שנש' שהחייהו נחש העמוני והוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד כדאיתא במדרש רבי תנחומא: כי

רדק

אם אותה תקח לך קח. אם אותה תרצה לקחת קח כי אין אחר' זולתה: בזה. ופי' בזה המקום: אין כמוה. והלא אחימלך היה יודע שאין כמוה למה אמר לו אם אותה תקח לך לפי שהית' באהל מועד לזכרו' הנס כמו שפירשתי לא היה ברצון אחימלך להוציאה משם אם היתה שם אחרת אבל כיון שלא היתה שם אחרת לא היה יכול למנעה מדוד כי הוא לקחה מהפלשתי והוא שם אותה שם באהל מועד ובידו יש ללקחתה ולהחזירה כאשר ירצה: מפני שאול. והלא תמול ברח אלא ר"ל כי היום ההוא ברח לו מארץ ישראל ובא לו אל אכיש שלא ימצאהו שאול זהו מפני שאול: ויבא אל אכיש. ובספר תהלי' קראו אבימלך ושני שמות היו לו וכמוהו רבים או אבימלך שם כנוי לכל מלכי פלשתים כמו פרעה מלך מצרים וכן מצאנוהו קרוי אבימלך בימי אברה' ובימי יצחק: וירא. ביו"ד איתן לבד ויו"ר השרש נגרעה מן המכתב וירא מפניו שלא יהרגהו כי הוא הרג גבורים וכמה מהם: וישנו את טעמו. שינה את דברו ודעתו בעיניה' כדי שיתנכר להם ולא יחשבו עליו שהוא דוד או כדי להראו' עצמו שוטה בעיניהם ולא יחושו עליו ויגרשהו מהיכל המלך וילך לו ופירוש טעמו הוא מטעם המלך וברוך טעמך ות"י ושני ית מדעיה ויו' וישנו כנוי קוד' זכר הפעול וכמוהו ותראהו את הילד ויכו האחד את האחד ופי' בעיניהם כמו לפניהם: ויתהלל בידם. עשה מעשה שגלות והוללות ופירוש בידם ל' לפניהם כלומר בעוד שהיה בין ידיהם שהיו סובבים אותו ומביטים אליו וזה מעשה הוללות שהיה עושה: ויתו על דלתות השער. שהיה כותב בדלתו' השער או משרט שריטות כי השריט' גם כן נקראת תי"ו ות"י ומשרט על דשי תרעא: וירד רירו אל זקנו. הוא ריר הרוק היוצא מהפה: חסר משוגעי' אני. בתמיהה וכי הייתי חסר משוגעים וצריך אליהם כי זה הבאתם אלי. ובדרש כי אשתו של אכיש ובתו היו משוגעות וצועקות ומשטות מבפנים ודוד צועק ומשטה מבחוץ אמר להם אכיש וכי יודעים אתם כי שחסר משוגעים אני: כל איש מצוק. מענין צוקה והוא הצער או שם: וכל איש אשר לו נושא. האלף במקום ה"א ופירושו כל איש אשר היה בורח מפני המלוים אותו והיו מתקבצים אל דוד: וכל איש מר נפש. שהיה רש כמו ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו או איש מצוק ר"ל צרות אחרות והיה יוצא מביתו להתרווח ולשכח צרותיו ות"י כל גבר מעיק רוחא:

במה ד' בקריאה וסי' אשר יעשה כמוה להריח בה. אין כמוה תננה לי. כל הגונב מזה כמוה נקה ב' בפסוק: לזה ג' בקריא' וסימ' הלא לזה יענו במחולות לאמר. אך לשקר שברתי את אשר לזה. נתת לזה מזה: טעמו ד' בקריאה וסימ' והיה טעמו כטעם לשד. וישנו את טעמו בעיניהם. על כן עמד טעמו בו. לדוד

אם אתה תקח לך קח כי אין אחרת זולתה בזה ויאמר דוד אין כמוה תננה לי: ויקם דוד ויברח ביום ההוא מפני שאול ויבא אל אכיש מלך גת: ויאמרו עבדי אכיש אליו הלוא זה דוד מלך הארץ הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו: וישם דוד את הדברים האלה בלבבו וירא מאד מפני אכיש מלך גת: וישנו את טעמו בעיניהם ויתהלל בידם ויתו על דלתות השער ויורד רירו אל זקנו: ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש משתגע למה תביאו אתו אלי: חסר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי הזה יבא אל ביתי:

כב

וילך דוד משם וימלט אל מערת עדלם וישמעו אחיו וכל בית אביו וירדו אליו שמה: ויתקבצו אליו כל איש מצוק וכל איש אשר לו נשא וכל איש מר נפש ויהי עליהם לשר ויהיו עמו כארבע מאות איש: וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים: וינחם את פני מלך מואב וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה: ויאמר גד הנביא אל דוד לא תשב במצודה לך ובאת לך ארץ יהודה וילך דוד ויבא יער חרת:

אם יתה תיסב לך סב ארי לית אוחרי בר מנה הכא ואמר דוד לית דכוותה הבנא לי: וקם דוד וערק ביומא ההוא מן קדם שאול ואתא לות אכיש מלכא דגת: ואמרו עבדי אכיש ליה הלא דין דוד מלכא דארעא הלא לדין משבחין בחנגיא למימר קטל שאול באלפין ודוד בריבבן: ושוי דוד ית פתגמיא האילין בלביה ודחיל לחדא מן קדם אכיש מלכא דגת: ואשני ית טעמיה בעיניהון ואישתמם בידיהון ומסריט על דשי תרעא ומחית רירי׳ על דיקניה: ואמר אכיש לעבדוהי הא כד חזיתון דגבר שטיא למא איתיתון יתיה לותי: חסר שטיא אנא ארי איתיתון ית דין לאישתטאה קדמי הדין יעול לביתי: ואזל דוד מתמן ואישתיזיב למערת עדולם ושמעו אחוהי ובית אבוהי ונחתו לותיה לתמן: ואתכנישו לותיה כל גבר מעיק רוח וכל גבר די ליה מרי רשו וכל גבר מריק נפש והוה עליהון לרבא והוו עמיה כארבע מאה גברא: ואזל דוד מתמן למצפיא דמואב ואמר למלכא דמואב יפוק כען אבא ואמא עמכון עד דאידע מה יעביד לי יי: ואשרינון קדם מלכא דמואב ויתיבו עמיה כל יומין דהוה דוד מיטמר במצדיא: ואמר גד נביא לדוד לא תתב במצודיא איתא ואיזיל לך לארע יהודה ואזל דוד ואתא לחורשא דחרת:

רלבג

וישנו את טעמו. הו' מענין וטעם זקנים יקח והרצון ששנה ד דבריו באופן שהיה נראה כי בבלי דעת דבר ועשה עצמו הולל: ויתו על דלתות השער. ר"ל שהיה מתוה תו ורושם על דלתות השער על צד השטות והיה מוריד ריר פיו על זקנו: חסר משוגעים אני. ר"ל האני חסר משוגעים ומצטרך אליהם עד שתביאו אלי זה להשתגע ועוד האם זה שהוא בתכלית השגעון הוא ראוי לבא אל ביתי. והנה בזאת התחבולה נמלט דוד מיד אכיש מלך גת: כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושה. הרצון באיש מצוק מי שמצאתהו מצוקת לבו מפני היותו עשוק ורצוץ ואין לו כח מיד אויביו ועושקיו או למה שידמה לזה. ואיש אשר לו נושה הוא הלוה ואין לאל ידו לפרוע. ואיש מר נפש הוא העני אשר שדי המר נפשו לרוע מזלו וקשי יומו כי ירוח לו מצד החבורה ולזה נתקבצו אלו אל דוד עם שסבר שתפרנס להם מטוב הצלחתו מה שהביאם לקוות לטוב בהיותם בכלו:

בשנותו את טעמו לפני. וחד וטעמו כצפיחית: הבאתם ג' וסימ' נמסר בסדר חקה: בארבע ד' בקריאה וסימ' ויתקבצו אליו כל איש מצוק. ויאמר דוד לאנשיו חגרו. ויקבץ מלך ישראל דמלכים. כי בארבע רוחות השמים: וינחם ז' בקריאה וסי' את פני מלך מואב. וינחם בעדי הרכב דמלכים. וינחם בחלח ובחבור דמלכים. וינחם בענן יומם. וינחם לבטח ולא פחדו. וינחם אל מחוז חפצם. שוטח לגוים וינחם:

כל ימי היות דוד במצודה. זה לאות שאחר שיצא דוד מהמצודה נהרגו אביו ואמו ממלך מואב: ואין

יצא נא אבי ואמי אתכ'. יצא ממער' עדולם וישב אתכ' אבל אחיו היו הולכים עמו כי ברחו אביו ואמו מפני שאול כי היה שונא אותם מפני דוד והיו מתיראי' שלא יהרגם לפיכך הלכו אל דוד: וינחם. מענין נחית בחסדך כלומר הנחם והביאם לפניו ויונתן פירשו כמו וינחם שתרגם ואשריכון: במצודה. תרגומו מטמר במצדיא: ובאת לך ארץ יהודה. על פי יי' אמר לו כי שם יהיה נשמר מן שאול וכן היה כי בעוד שהיה שם לא בקשו עד שהלך אל קעילה והטעם לפי שבארץ יהודה היו אוהבים אותו ואם היה קם שאול לבקשו היו מגידים לו והוא נמלט ממקום למקום ואף על פי שקעילה מארץ יהודה היתה רחוקה ממיודעיו וממשפחתו ואף על פי כן על פי יי' הלך שם גם כן: יער חרת. חרת היה שם המקום ות"י חורשא דחרת. ובדרש שהיה מנוגב אותו המקום כחרסית הזו ובזכותו דוד הרטיבו הקב"ה פירוש חרת כמו חרותה בידי שמים שפי יבשה:

כי

רדק

כי נודע דוד · כי נתפרסם דוד כלומר נודע הדבר שהיו עמו אנשים עד ששמע שאול והיה הספור הזה הנה מפני הדבר שאמר שאול לעבדיו כי עד עתה לא ידע שאול כי התקבצו אל דוד אנשים וכאשר שמע כי עמו כאר בע מאות איש אמ׳ בלבו זה מרד הוא שמרד בי ודעתו לארוב ולהלחם עליו או לחלוק עלי המלכו׳ וזהו שאמ׳ כי הקים בני את עבדי עלי לאורב · ואמ׳ לכלכם ישים שרי אפי׳ כלו בחיל שהו׳ מקבץ עליו או בהיותו מלך כאש׳ הו׳ חושב: האשל · כמו העץ וכן ויטע אשל: ברמה · מקום היה בגבעת שאול והיה גבוה ונקרא רמה ואין זה רמת שמואל כי הוא בגבעה היה: ולדברי בעל הדרש הוא רמת שמואל שאמר וכימה עגין גבעה אצל רמה אלא שאול יושב בגבעה במלכותו בזכות האשל הגדול אשר ברמה והוא שמואל שהיה מתפלל עליו: בני ימיני · כלומר עליכם היה לחוס עלי כי אתם משבטי וממשפחתי: קשרתם · מרדתם כי הקשר הוא המרד והוא בהתחבר לב זה עם זה: בכרת בני · בכרות ברית: בן ישי · לא זכר שמו דרך בזיון: נצב על עבדי שאול · כלומ׳ בראש׳ היה נצב כי גדול שבעבדי שאול הנצבי׳ עליו היה ומשום זה ברב׳ והפכו כי נצבי׳ עליו ר״ל נצבי׳ לפניו וסמוך לו לעשות מה שיצום אותם: ונצב על עבדי שאול · ר״ל כמשמעו שהיה להם לראש וממונה עליהם וכ״תי והוא ממנא על עבדי שאול והוא כמו הנצב על הקוצרי׳: בן אחיטוב · לא זכר שמו דרך בזיון: ושאול לו באלהים · להגיד לו דרכו: והוא בורח מפני · ומדרשו עשיתו מלך שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ולאב בית דין ולמי שצורך צבור בו: וסר אל משמעתך · אל עבודתך כלומר שהו׳ נשמע לכל מצותיך וכן ובני עמון משמעתם: היום החלותי לשאול לו באלהים · ת״מ בתמיהה היום החילותי לשאול בעבורו חלילה שהייתי יודע כי הו׳ בורח כי כמה פעמי׳ שאלתי לו שהיה הולך במצותיך ויש לפרשו בלא תמיהה כלומר למה אתה מאשימני לפי ששאלתי לו באהים וזה הוא היום הראשון ולא הייתי יודע כי קשה הוא בעיניך וכי בורח הוא חלילה לי שאם הייתי יודע לא הייתי עושה ומעתה לא אעשה עוד אחר שקשה בעיניך ובורח הוא מפניך כי לא הייתי יודע כל זה אבל הייתי חושב אותו מתחילה נאמן ביתך: בכל בית אבי · ולא כל בית אבי: אל ישם המלך · דבר אשם אמר זה לפי ששלח שאול לקרא גם כן כל בית אביו: ולא אבו · ידרשו כי אבנר ועמשא היו ולא אבו לפגוע בכהני יי׳ כי דרשו אכין ורקין מיעוטין מה שכתו׳ כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומ׳ רק חזק ואמץ ולדעת הדרש הזה יהיה פירוש ויאמר המלך לרצים ולנצבים עליו כי אבנר ועמשא לא היו רצים אלא שרים:

לרוינ

רשי

כי נודע דוד · כי התבונן להסתר ממנו: תחת האשל ברמה · אחת שהיתה בגבול בנימן ורבותינו אמרו היא היתה רמה של שמואל ושני מקומותהן וכן מדרשו ושאול יושב בגבעה בזכות האשל הגדול אשר ברמה שהיה מתפלל עליו: לשאל לו באלהים · עשיתו מלך שאין נשאלים באורים ותומים להדיוט: וסר אל משמעתך · כמו ויסורו אליו וקרב למוסך ואל שמע דבריך וכי לא היה לי להבין שהוא הולך בשליחותך: היום החילותי לשאול לו · בתמיה זה ימים רבים שצורך צבור בו שמיכהו מוציא ומביא את ישראל ומאז אני שואל לו באהים: חלילה לי · מעשות דבר זה למרד ולמעל: לרצים הנצבים עליו · אבנר ועמשא היו: ולא אבו · דרשו אכין ורקין כל איש אשר ימר׳ את פיך וגומ׳ יכול אפילו לדבר עביר׳ ת״ל רק: לרוינ

וכל עבדיו ז׳ וסימ׳ ויקם פרעה לילה · ולא פחדו ולא קרעו דירמיה · ויצו שאול את עבדיו · וישמע שאול כי · ויקם המלך ויקרע · ויהי ככלתו לדבר · וכל עבדיו עברים: אלו ג׳ חס׳ י׳ בקריאה וסימ׳ למה קשרתם כלכם עלי · עבור בתוך העיר בתוך ירושלם · רוץ דבר אל הנער הלז · וכל צורת הבית דיחזקאל דכות׳:

ו וישמע שאול כי נודע דוד ואנשים אשר אתו ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה וחניתו בידו וכל עבדיו נצבים עליו: ז ויאמר שאול לעבדיו הנצבים עליו שמעו נא בני ימיני גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות: ח כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי ואין חלה מכם עלי וגלה את אזני כי הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה: ט ויען דאג האדמי והוא נצב על עבדי שאול ויאמר ראיתי את בן ישי בא נבה אל אחימלך בן אחטוב: י וישאל לו ביהוה וצידה נתן לו ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו: יא וישלח המלך לקרא את אחימלך בן אחיטוב הכהן ואת כל בית אביו הכהנים אשר בנב ויבאו כלם אל המלך: יב ויאמר שאול שמע נא בן אחיטוב ויאמר הנני אדני: יג ויאמר אלו שאול למה קשרתם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב ושאול לו באלהים לקום אלי לארב כיום הזה: יד ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך ונכבד בביתך: טו היום החלתי לשאול לו באלהים חלילה לי אל ישם המלך בעבדו דבר בכל בית אבי כי לא ידע עבדך בכל זאת דבר קטן או גדול: טז ויאמר המלך מות תמות אחימלך אתה וכל בית אביך: יז ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו סבו והמיתו כהני יהוה כי גם ידם עם דוד וכי ידעו כי ברח הוא ולא גלו את אזנו ולא אבו עבדי המלך לשלח את ידם לפגע בכהני יהוה:

ז׳ ח׳ מל׳ כסיפ׳ · ל׳ · ה׳ · יג כהו׳ ואין · ואין ח׳ · ב׳ ויקח דוד את שלטי הזהב · ב׳ וחס׳ · נ׳ חס׳ · ט׳ · אליו · י׳ · נ׳ · ל׳ · ב׳ יתיר ו׳ · ל׳ · יב · ל׳ · אזנו · ק׳ · מתחלפין · לפגע

ושמע שאול ארי אתידע דוד וגבריא די עמיה ושאול יתיב בגיבעתא תחות אישלא ברמתא ומורניתיה בידיה וכל עבדוהי קיימין עלוהי: ואמר שאול לעבדוהי דקיימין עלוהי שמעו כען בני שבטא דבית בנימן אף לכולכון יתן בר ישי חקלין וכרמין לכולכון ימני רבני אלפין ורבני מאותא: ארי מרדתון כולכון עלי ולית דחוי לי כד גזר קים ברי עם בר ישי ולית דכאיב מנכון עלי ומחוי לי ארי אקים ברי ית עבדי עלי לכמנא ביומא הדין: ואתיב דואג אדומאה והוא ממנא על עבדי שאול ואמר חזיתי ית בר ישי אתא לנוב לות אחימלך בר אחיטוב: ושאיל ליה במימרא דיי וזוודין יהב ליה וית חרבא דגלית פלשתאה יהב ליה: ושלח מלכא למקרי ית אחימלך בר אחיטוב כהנא וית כל בית אבוהי כהניא די בנוב ואתו כולהון לות מלכא: ואמר שאול שמע כען בר אחיטוב ואמר הא אנא ריבוני: ואמר ליה שאול למה מרדתון עלי את ובר ישי במיתנך ליה מזון וחרבא ושאלית ליה במימרא דיי למיקם עלי לכמנא כיומא הדין: ואתיב אחימלך ית מלכא ואמר ומן בכל עבדך כדויד מהימן וחתנא דמלכא ורב על משמעתך ויקיר בביתך: יומא דין שריתי למשאל ליה במימרא דיי חס לי לא ישוי מלכא בעבדיה פיתגמא בכל בית אבא ארי לא ידע עבדך בכל דא פתגם זעיר או רב: ואמר מלכא ממת תמות אחימלך את וכל בית אבוך: ואמר מלכא לרהטיא דקיימין עלוהי איסתחרו וקטולו כהניא דיי ארי אף ידיהון עם דוד וארי ידעו ארי עריק הוא ולא חוו לי ולא צבו עבדי מלכא לאושטא ית ידיהון למישלט בכהניא דיי:

רלבג

ואין חולה מכם עלי · ר״ל אין אחר מכם שיחשוב עצמו חולה בעבורי ברב׳ הנעשה כנגדי ודמה שהי׳ ירא שאול שיהיה הקשר חזק מבני ישראל את דוד וילחם עמו ולזה אמר שכבר הקים בנו עבדו עליו לאורב: אחימלך בן אחיטוב הכהן ואת כל בית אביו הכהנים · ידמה שקרא עמו כל בית אביו חשב שאול שתהיה שאלתו באלהים אם יצליח במרדו על שאול בדרך שינצחהו במלחמה והיתה תשובת אחימלך כי חלילה לו כי הוא לא ידע בזה דבר ומה שעשה עשה מבלי מחשבתו שיהיה דוד היות׳ נאמן מכל עבדי שאול והיותר סר אל משמעתו: היום החלותי לשאול לו באלהים · ר״ל וכי היום החלותי לשאול לו באלהים שתחשדוני בזה שלא כמה פעמים שאלתי לו באלהים בשליחותך על דבר מלחמות ישרא׳ כי הוא המוציא והמביא את ישראל: בעבדו דבר בכל בית אבי · ר״ל ולא בכל בית אבי ואמנם אמר זה לפי שכבר נר׳ לו שחשדם שאול כלם לפי שקראם כלם לבא לפניו: כונת

וכל בית יב וסי׳ וכל בית יוסף · וכל בית מלוא · וירדו אחיו וכל בית דשמשון · וילך דוד משם · ויאמר המלך אל אחימלך · ודוד וכל בית ישראל דמשחקים · וחברו דמעלים · בענא בן אחילוד · כי כל הגוים ערלים · בן אדם אחיך · הנשיא המשא הזה · ואתה בן אדם קח לך עץ אחד · ונמכר גם בשפטים סימן ט׳:

ויאמר המלך לדויג סב אתה ופגע בכהנים ויסב דויג האדמי ויפגע הוא בכהנים וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נשא אפוד בד : ואת נב עיר הכהנים הכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב : וימלט בן אחד לאחימלך בן אחטוב ושמו אביתר ויברח אחרי דוד : ויגד אביתר לדוד כי הרג שאול את כהני יהוה : ויאמר דוד לאביתר ידעתי ביום ההוא כי שם דויג האדמי כי הגד יגיד לשאול אנכי סבתי בכל נפש בית אביך : שבה אתי אל תירא כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך כי משמרת אתה עמדי :

כג ויגדו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שסים את הגרנות : וישאל דוד ביהוה לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה

ויאמר יהוה אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה : ויאמרו אנשי דוד אליו הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעלה אל מערכות פלשתים : ויוסף עוד דוד לשאול ביהוה ויענהו יהוה ויאמר קום רד קעילה כי אני נתן את פלשתים בידך : וילך דוד ואנשו קעילה וילחם בפלשתים וינהג את מקניהם ויך בהם מכה גדולה וישע דוד את ישבי קעלה : ויהי בברח אביתר בן אחימלך אל דוד קעילה אפוד ירד בידו :

ואמר מלכא לדואג אסתחר את ושלוט בכהניא ואסתחר דואג ארומאה ושלט הוא בכהניא וקטל ביומא ההוא תמנן וחמשא גברין דכשרין למלבש איפוד דבוץ : וית נוב קרית כהניא קטל לפיתגם דחרב מגבר ועד איתתא מעולים ועד יניק ותור וחמר ואימר לפיתגם דחרב : ואשתיזב ברא חדא לאחימלך בר אחיטוב ושמיה אביתר וערק בתר דוד : וחוי אביתר לדוד ארי קטל שאול ית כהניא דיי : ואמר דוד לאביתר ידענא ביומא ההוא ארי תמן דואג ארומאה ארי חואה יחוי לשאול אנא גרמית לאסתקפא בכל נפש בית אבוך : תיב עמי לא תדחל ארי דבעי למקטלי בעי למקטלך ארי נטיר את עמי : וחויאו לדוד למימר הא פלשתאי מגיחין קרבא בקעילא והא אינון בוזזין ית אידריא : ושאיל דוד במימרא דיי למימר האזיל ואקטול בפלשתאי האילין ואמר יי לדוד איזל ותקטול בפלשתאי ותפרוק ית יתבי קעילה : ואמרו גברי דוד ליה הא כד אנחנא הכא בארעא דבית יהודה אנחנא דחלין ואף אלהן דניזיל לקעילא לסדרי פלשתאי : ואוסיף עוד דוד למשאל במימרא דיי וקביל צלותיה יי ואמר קום חות לקעילה ארי אנא מסר ית פלשתאי בידך : ואזל דוד וגברוהי לקעילה ואגיח קרבא בפלשתאי ודבר ית גיתהון ומחא בהון מחא סגיאה ופרק דוד ית יתבי קעילה : והוה כד ערק אביתר בר אחימלך לות דוד לקעילה אפודא אחית בידיה :

וימת ה' בקריאה וסימ' וירע בעיני יי' אשר עשה ·· ויאמר המלך לדואג · ולשפחתך שני בנים · ויקם ישמעאל בן נתניה · הפך את מימיהם לדם · וסימ' בלשון תרגום אבאיש דואג וקטל נוניא לגדליה : ושה ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר שפטים : בן כל בן המוקף פתח במ"ד ואם הגגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופירושו בן שהוא חכם בן שהוא כסיל במו וסימ' נמסר בסדר ויצא : וישאל דוד ביי' ה' דסמיכי בקריאה וסימ' האלך והכיתי בפלשתים · ארדף אחרי הגדוד · האעלה באחת ערי יהודה · האעלה אל פלשתים · לא תעלה דממול בכאים : האלך ג' בקריא' וס' נמסר בסדר שמות : אנשי דוד ד' בקריא' וס' הנה אנחנו פה ביהודה יראים · וגה היום אשר אמר יי' אליך · מדוע גנבוך · אז נשבעו אנשי דוד : וינהג ה' בקריאה וס' נמסר בסדר שמות : קעלה ד' חס' בליש' וסימ' ואף כי נלך קעלה פלוגתא עליה · ויצאו מקעלה · וישע דוד את ישבי קעלה · ויש ספרים קום רד קעלה חס' · ויש ספרים כסר' מונים והושעת את קעלה ושופטים וישע דוד את ישבי קעלה :

רשי

לדויג · כפתגמה שמו אמר לו כתפסתה כרב אתה הלכת עליהם אתה הרוג אותם : אנכי סבותי · סבבתי הדבר עד שבא לידי כך : כי אשר יבקש נפשי · אדם אחד רודף שניהו במקום שאמלט שם אני המלט אתה כי במשמרתי תהיה תמיד כך תירגם יונתן ארי מאן דבעי למיקטלי בעי למיקטלך · ויש עוד לפרש כי את אשר יאהבני יאהבך ואשר ישמור את נפשי ישמור את נפשך ויש דוגמא במקרא אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו הרי כאן בקשת נפש לטובה : ככר

רדק

לדויג · כתיב וקרי לדואג כי היה נקרא דויג ודואג כמו שאומר ויסב דויג ולא קרי דואג ויש ספרים שגם הוא קרי דואג והקרי הוא לפי שברוב היו קוראין אותו דואג ומדרשו כי לכך כתוב דויג אמר לו שאול כתפשת כרב אתה הלכת עליהם אתה הרוג אותם ונראה כי בשעת המעשה קראו הכתוב דויג לגריעות שמו : נושא אפוד בד · כתרגומו דכשרין למילבש אפוד דבוץ נראה לפירושו כי הוא הרג יותר משמנים וחמשה אבל השמנים וחמשה היו ראויין ללבוש אפוד בד כי נראה כי הגדולים בעובדי יי' היו לובשים זה המלבוש וכן דוד המלך לבשו ביום שהעלה הארון וביום זה שחרבה נוב הביאו המשכן לגבעון : מאיש ועד אשה · דרשו בו ברב' עמלק כתיב ויחמול שאול והעם על מיטב הצאן וגו' יצאתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה ובנוב עיר הכהנים כתיב מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב יצאתה בת קול ואמרה לו אל תר שע הרבה יש לתמוה כי בכל אשר הזכיר הכתוב עונות שאול לא ראינו שהזכיר עון נוב עיר הכהנים ואפילו כשקראם בית הדמים לא אמר אלא על אשר המית את הגבעונים ולא אמר הכהנים ונראה כי חייבים היו הכהנים ולא נגלה בכתוב עונם זולתי עון בית עלי ואף על פי כן נענש שאול על דמם שנפל בחרב פלשתים הוא ובניו ואמרו רז"ל גדולה לגימה שמרחקת הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עין מן הרשעים ומשרה שכינתו על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון מרחקת את הקרובים מעמון ומואב מקרבת את הרחוקים מיתרו דכתיב קראן לו ויאכל לחם מעלמת עין מן הרשעים ממיכה משרה שכינתו על נביאי הבעל מעדות הנביא דכתיב ויהי הם יושבין על השלח' וגו' ושגגתה עולה זדון שאלמלא הלווהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהני' ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו : כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך · שאול הוא שמבקש את נפשי והוא מבקש את נפשך לכן שבה אתי : כי משמרת אתה עמדי · אשמור אותך כמו שאשמור את עצמי ויש לפרשו נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך : שוסים · בוזזים כמו זה חלק שוסינו : וישאל דוד ביי' · בסוף הענין מפרש במה שאל והוא שאמ' ויהי בברוח אביתר אפוד ירד בידו : ביהודה יראים · הנה אנחנו בין בני ישראל אנחנו בסכנה מפני שאול ונשים עצמינו יותר בסכנה בין פלשתים ומפני דבריהם הוסיף דוד לשאול ולא מפני עצמו כי הוא בפעם הראשונה היה בוטח אלא מפני אנשיו הוסיף לשאול ונשראו אנשיו שהבטיחו האל פעמי' הלכו עמו : וינהג את מקניהם · איך היו מקניהם במלחמה אלא כשהכה דוד מהם מכה גדולה רדף אחרי הנשים מהם עד ארץ פלשתים ונהג את מקניהם : אפוד ירד בידו · פירשו אותו כמו הוריד וכ"תי אחית ואני מפרשו בורד כמשפטו ואמר ירד כלומ' ירד האפוד ברוך מקרה בידו אע"פ שהורידו לא הורידו מדעתו אבל כשלקח כליו עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח כאדם בורח והיתה סבה מאת יי' והיה האפוד כדרך מקרה בין כליו לפיכך אמר ירד ולא אמר הוריד : ככר

רלבג

נושא אפוד בד · ר"ל שהיו נכבדים וראויים לזה הלבוש כי זה הלבוש היו לובשים הנכבדים וכ"ש מי שהיו מהם מיוחדים לעבודת השם כמו שזכרנו בענין אפוד שמואל : כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך · ר"ל שכבר אשמו' את נפשך כמו נפשי : כי משמרת אתה עמדי · ירמה שאמר זה מפני שכבר הביא אביתר עמו האורי' והתמים ובהם יהיה נשאל דוד באלהים ולזה אמ' שיש לו לבטוח על דוד שישמרהו כנפשו : הנה אנחנו פה ביהודה יראים · ר"ל שאף על פי שאנחנו תוך בני יהודה אנחנו יראי' מפני שאול ואיך נוסיף על יראתנו יראת מערכות פלשתים · והנה שאל עוד דוד באלהים בעבור אנשיו ועל הסכות היעוד האמינו אנשי דוד כי אף דוד האמין בו בראשונה · ויתכן שנאמר והוא הנכו' לפי מה שאחשוב כי הלשון הראשון הו' מסופק וכבר אפשר שיובן שאם ילך והכה בפלשתים הנה יושיע את קעילה לא בזולת זה אבל לא יהיה בזה המאמר הבטח' שיכה את הפלשתים ולזה יראו אנשי דוד מרדת קעילה הלא תראה בענין פילגש בגבעה מה שקרה לישראל מהרע מפני הספק שהיה בלשון כאשר שאלו באלהים כשלא דקדקו בו ולזה הוצ' דוד לשאול באלהים פעם שנית על זה ובא אליו הלשון בזולת שום ספק שירד את קעילה והש"י יתן את פלשתים בידו : ככר

ויגד לשאול כי בא דוד קעילה ויאמר שאול נכר אתו אלהים בידי כי נסגר לבוא בעיר דלתים ובריח׃ וישמע שאול את כל העם למלחמה לרדת קעילה לצור אל דוד ואל אנשיו׃ וידע דוד כי עליו שאול מחריש הרעה ויאמר אל אביתר הכהן הגישה האפוד׃ ויאמר דוד יהוה אלהי ישראל שמע שמע עבדך כי מבקש שאול לבוא אל קעילה לשחת לעיר בעבורי׃ היסגרני בעלי קעילה בידו הירד שאול כאשר שמע עבדך יהוה אלהי ישראל הגד נא לעבדך ויאמר יהוה ירד׃ ויאמר דוד היסגרו בעלי קעילה אתי ואת אנשי ביד שאול ויאמר יהוה יסגירו׃ ויקם דוד ואנשיו כשש מאות איש ויצאו מקעילה ויתהלכו באשר יתהלכו ולשאול הגד כי נמלט דוד מקעילה ויחדל לצאת׃ וישב דוד במדבר במצדות וישב בהר במדבר זיף ויבקשהו שאול כל הימים ולא נתנו אלהים בידו׃ וירא דוד כי יצא שאול לבקש את נפשו ודוד במדבר זיף בחרשה׃ ויקם יהונתן בן שאול וילך אל דוד חרשה ויחזק את ידו באלהים׃ ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך יד שאול אבי ואתה תמלך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה וגם שאול אבי ידע כן׃ ויכרתו שניהם ברית לפני יהוה וישב דוד בחרשה ויהונתן הלך לביתו׃

ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות בחרשה בגבעת החכילה אשר מימין הישימון׃ ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך׃ ויאמר שאול ברוכים אתם ליהוה כי חמלתם עלי׃

ואיתחוא לשאול ארי אתא דוד לקעילה ואמר שאול מסר יתיה יי בידי ארי ניתמסר למיעל בקרתא דלה דשין ועברין׃ וכנש שאול ית כל עמא לאגחא קרבא למיחת לקעילה למצר על דוד ועל גברוהי׃ וידע דוד ארי עלוהי שאול כמין בישתא ואמר לאביתר כהנא קריב איפודא׃ ואמר דוד יי אלהא דישראל משמע שמע עבדך ארי בעי שאול למיעל לקעילה לחבלא לקרתא בדילי׃ הסבירין למימסרי יתבי קעילה בידיה הסביר למיחת שאול כמא דשמע עבדך יי אלהא דישראל חוי כען לעבדך ואמר יי למיחת׃ ואמר דוד הסבירין למימסרי יתבי קעילה יתי וית גברי בידא דשאול ואמר יי סבירין למימסר׃ וקם דוד וגברוהי כשית מאה גברא ונפקו מקעילה והליכו באתר דכשר להלכא ולשאול איתחוא ארי אשתיזב דוד מקעילה ואתמנע מלמיפק׃ ויתיב דוד במדברא במצדתא ויתיב בטורא במדברא דזיף ובעוהי שאול כל יומיא ולא מסריה יי בידיה׃ וחזא דוד ארי נפק שאול למיקטליה ודוד במדברא דזיף בחורשא׃ וקם יהונתן בר שאול ואזל לות דוד לחורשא ותקף ית ידיה במימרא דיי׃ ואמר ליה לא תדחל ארי לא תשכחינך ידא דשאול אבא ואת תמלוך על ישראל ואנא אהי לך לתינין ואף שאול אבא ידע כן׃ וגזרו תרויהון קים קדם יי ויתיב דוד בחורשא ויהונתן אזל לביתיה׃

וסליקו אנשי זיף לות שאול לגבעתא למימר הלא דוד מטמר עמנא במצדתא בחורשא בגבעת חכילה דמדרום לישימון׃ וכען לכל רעות נפשך מלכא למיחת חות ואנחנא נמסריניה בידא דמלכא׃ ואמר שאול בריכין אתון קדם יי ארי חסתון עלי׃

שמע ה' חס' בקריא' וסימ' כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע· שמע בין אחיכם ושפטתם צדק· והיה אם שמע תשמעו אל מצותי· כי מבקש שאול ללכת קעילה· והיה אם שמע תשמעון דירמיה· ובבסרה אחריתי כתב דתריסר והוא דזכריה· וב' מלאים ואל הבנו· אפרים בתגודד· ואכלו טוב׃ והסגרנו ה' חס' י' בליש'

רדק

ככר· פי' סגר ותסר אמר מאחר שהוא בעיר דלתי' ובריח לא ימלט מידי כי נשאהיה סביב העיר והצור עליה לא יוכל לברוח מן העיר כי עיר דלתים ובריח הוא· והו' לא חשב שיהיה אדם שיגיד לדוד׃ וישמע· כמו ויאסף לפי שהעם נאספים ע"י כרוז משמיע וכן במשנה משמיעין על השקלים פי' מכריזין׃ מחריש הרעה· ענינו חושב כמו אל תחרוש על רעך רעה׃

היסגירוני· פי' מוסרי' מכא' למדו רז"ל שאין שואלין באורי' ותומי' שני דברים כאחד ואם שאל אין מ משיבין לו אלא אחד ואין משיבין אלא ראשון שהרי דוד אמר ה היסגירוני הירד ויאמר יי' ירד הנה הוא שאל שני דברים לא השיבו אלא אחד והשיבו יי' על הראוי להיות ראשון והוא ירד כי דוד שאל שלא כסדר וכיון שהכיר במענה כי שלא כ כסדר שאל חזר ושאל כסדר ה היסגירו בעלי קעילה אבל אם היה צורך השעה לשאול שני ד דברים כאחד כגון שאין שהות לעמדו שואלין על שני דברים ומשיבין על שניהם כאחד כמו ששאל דוד הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל׃ בעלי קעילה· ארוני העיר וגדוליה וי"ת יתבי קעילה׃ באשר יתהלכו· הלכו בדרך מקרה באיזה מקום שיזדמן להם לשבת שם וי"ת ב באתר דכשר להלכא׃ במצדות· בסלעים הגבוהים שהיו במדבר ופירושו לפניו וישב בהר במדבר זיף׃ וירא דוד· כי הכיר דוד כי שאול יצא לבקש את כ נפשו שם במדב' זיף כי שמע כי הזיפי' אמרו לו כי הוא מסתתר שם והיה בדעתו ללכת משם ובין כך בא אלא יהונתן שם וכרתו ברית שניהם והלך יהונתן ודוד יושב עדיין בחורש וכאשר שמע כי שאול בא הלך לו למדב' מעון והו' סמו' למדב' זיף כמו שכתובי' שניהם בנחלת בני יהודה מעון כרמל וזיף׃ בחרשה· פירוש ביער תרגום יער חורשא והה"א נוספת כי הטעם מלעיל או ב בחורשה שם מקום׃ באלהים· חזק ידו שלא יירא בדבר אלהים שהבטיחו על ידי הנביא כי י ימלוך וזהו שאמר כי לא תמצאך יד שאול אבי ובתי' ותקיף ית י ידיה במימרא דיי'׃ אהיה לך למשנה· אני מבקש ממך שאהיה אני משנה לך כשתמלוך׃ ידע כן· שתמלוך והיו יודעין זה מפי השמועה שנמשח דוד למלך׃ לפני יי'· אורי' ותומים שהיו שם עם אביתר הכהן או פירושו שהא' יתברך יהיה עד בין שניהם׃ לביתו· ת' לאורחיה׃ ויעלו זיפים· וכבר עלו הזיפי' ואמרו לשאול וזהו שאמ' וירא דוד כמו שאמרנו למעלה׃ השכנו

רשי

ככר אותו בידי· הסגיר וכן אל תרא ביום אחיך ביום נכרו ממשקל התחקים הוא כמו אבר ושבר בריחיה ואם בקש לדבר במשקולת הרפים היה נקוד ככר׃ נסגר לבא בעיר דלתים ובריח· ויבטח בכך ולא יחוש לברוח ממני׃ מחרים הרעה· כמין ית בישתא׃ היסגרוני בעלי קעילה וגו'· למדנו מכאן שהשואל שני דברים אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין לו אלא ראשון וכאן דוד שאל שלא כסדר שהיה לו לשאול תחלה הירד שאול היסגירוני בידו והשיבוהו כסדר׃ באשר יתהלכו· באתר דכשר להלכא במקום הכלתי׃ ויחזק את ידו· חידוש ברית שביניהם׃ ולנו הסגירו· ועלינו להסגירו׃

רלבג

ככר אותו אלהים בידי· הוא מענין פן יכרו צרימו והרצון בזה שהשי"ת הסיר ממנו ה ההכר' והבחינה כדי שיפול בידו וזה שאם היה מתנהג בטוב ה העצה היה נשמר מ מהכנס בעיר מוקפת חומה הנסגר' בחומה דלתי' ובריח כי בבאו עליו שם לא יוכל ל להמלט ללכת ולנוס אנה ואנה והנה חשב שאול שלא יגלה שום אדם זה הסוד לדוד וכבר סבב הש"י שנגלה לו הסוד הזה׃ מחריש הרעה· הוא מענין א תחרוש על רעך רעה והרצון בזה ששאול היה מסבב שישתדל עם כל ישראל להביא הרעה על דוד׃ היסגירוני בעלי קעיל' בידו הירד שאול כאש' שמע עבדך יי' אלהי ישר' הגד נא לעבדך ויאמ' יי' ירד· מזה המקום נוכל ללמוד שהכשאלים באורים ותומים אין כ נשאלין בהם אלא כ שאלה אחת לבד לא יהיו נשאלין בהם שתי שאלות יחד או יותר ולזה תמצא כי כששאל דוד על שתי שאלות לא באהו המענה כי אם באחת מהן׃ בחרש'· ר"ל ביער כי אף על פי שהיה במדבר זיף ם שאין עוברין בני אדם שם הנה להציל עצמו מן הסכנה מיד שאול היה נסתר ביער׃ וישב דוד בחרשה ויהונתן הלך לביתו· באר למה בזה כי נשען דוד ב בדברי יהונתן עמו שלא יגלה מקומו לאביו ואף ע"פ שנתפרס' ליהונתן כי דוד יקח המלכה ותסור ממנו ולזה ספר שלא נמנע דוד אחר זה מלשבת ביער ההוא׃ כי

במדברות ח' וכו' במערתא רגדיא בט"ר מטמר מרום בכל אתר לא חזית

מסרה

גירה וסימ' נמסר בסדר תזריע ובמצדות ח' בליש' בקריאה וסימ' במס' רבת'׃ ברוכים ג' ב' חס' וסימ' ויאמר שאול ברכים אתם ליי'· ברכים אתם ליי' אשר עשיתם החסד הזה· ברוכים אתם ליי' עשה שמים וארץ· בתרא מלא׃

הכינו עוד · חפשו וראו היטב שתדעו מקומו בכוון : כי אמר אלי · בעוד שהיה עמי היה אומר לי כשהייתי שואלו איך היה מכה בפלשתים כל כך ואיך היה נשמר מהם היה אומר לי כי ערום יעריס הוא ובערמות ובתחבולות היה בא עליהם שלא היו נשמרים ממנו כן עתה הוא עושה מרמה עצמו במקום זה כדי שנבקש אותו שם ומחר יהיה במקום אחר לפיכך דעו כל המקומות אשר דרכו להחבא שם וי"מ כי אמר אלי האומר כמו ויאמר ליוסף ר"ל אמר אלי המגיד כי עתה ערום יעריס הוא וכ"תי ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא : אל נכון · דבר נכון וברור בכל אלפי יהודה לפי שלא היה דוד בא אלא בארץ יהודה לפי שהיו מחפין עליו אבל שאר השבטים אם היה בא ביניהם היו מוסרין אותו ל לשאול ומה שאמר אלפי ר"ל אכריח כל שרי אלפים שביהודה שהיו ידם עמי לחפשו היטב כל אחד באלף שלו : וילכו זיפה לפני שאול · אף הזיפים הבאים אל שאול הלכו אל זיף לפני שילך שם שאול הלכו הם לחפש ה המקום שהיה שם דוד באמת ושבו אל שאול והכתוב לא ספר התשובה אבל אחר שאמר וילך שאול ואנשיו ידענו כי הזיפים שבו אליו טרם לכתו : וירד הסלע · נראה שעמק היה בין הערבה שהיה שם דוד ובין ה הסלע ואמר וירד כלומר ירד העמק לעלות הסלע ועל הדרך הזה כאמר ויעלו אותם עמק ע עכור כמו שפירשתיו במקומו ומה שאמר עוד וישב במדבר מעון להודיע כי לא היה לו פנאי לברוח ממדבר מעון ועלה לסלע הזה שהיה במדבר ל להסתגב בו מפני שאול :
מצד ההר מזה · זהו הסלע : נחפז ללכת · היה טרוד ומהיר ללכת ולברוח מפני שאול ולא יכול כי שאול ואנשיו סבבוהו כי אע"פ שאמר שאול מצד ההר מזה כיון שראו כי רצה לברוח סבבו הס הסלע ולא היה להם אלא לתפשם כשבא המלאך אל שאול בשבת כורא עלילו · ובדרש נחפז ללכת זהו שאמר דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב כיון שראה דוד עצמו מכותם ביד שאול ואנשיו אמר על חנם משח אותי שמואל ואמר לי כי משחך יי' למלך היכן היא אותה הבטחה שאמר לי ומניין שכך אמר שנאמר אני אמרתי בחפזי כל אדם כוזב אפילו שמואל היכן היא אותה הבטחה שאמר לי אמר לו הקב"ה אני מעיד עליו שנאמן שמואל שנאמר וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ואתה קראת לשמואל כוזב מיד ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה וגו' אמר רבי יודן מלאך שליח היה אמר לו רבי פנחס וכי השליח יועץ הוא שהיה אומר מהרה ולכה אלא מלאך מן השמי' היה שנאמר ישלח משמים ויושיעני :
עוטרים · כמו סובבי' כמו עטרה שהיא סובבת את הראש וכן כצנה רצון תעטרנו : מרדוף אחרי דוד · באירק המ"ם שלא כמנהג : סלע המחלקות · לפי שנחלקו בו אלה מאלה ות"י כיף פלגותיה אתרא דאתפליג ביה לבא מלכא דשאול למיזל לכא ולכא כלומר נחלק לב המלך אם יתעכב עד שיתפש דוד או אם ילך אחרי פלשתים וכן הוא אומר בדרש מהו סלע המחלקות אמר רבי שמואל בר נחמני ששם נחלקו גבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נכנה ממנו ומהם אמרו מלחמת ישראל קודמת שבן ישי מצוי לנו בכל שעה · דבר אחר מהו סלע המחלקות בשעה שהיה דוד ועבדיו עוברים על אותו מקום היה מתחלק מחיילותיו הוא ושם מאו' איש שהיו אתו באותה שעה והיו יורדין מעל סוסיהן ומשתטחין על פניהם ואומרין ברוך

רשי

כי אמר אלי · מי שמר : ערום יעריס הוא · מתנהג הוא בערמה היום כאן ולמחר במקום אחר כדי שלא יודע מ מקומו : אל נכון · על דבר מכוון ואמת : לפני שאול · שהיה שאול עתיד לילך א אחריהם והם הלכו לפניו לחפש אל נכון : עוטרים · מקיפים וסובבים מכד אל כד כעטרה המקפת את הראש : ומלאך בא א שאו · מלאך ממש כדי להציל את דוד : סלע המחלקות · שהיה לבו של שאול חלוק לשתי דיעות אם לשוב ל להציל את ארצו מיד פלשתים או לרדוף ל ולתפוש את דוד וכן תרגמו יונתן : צורי היעלי · סלעי היעלים : להסך רגליו · להפנות לנקבים ג גדולים : ויהי

ויקומו ט' מלאים בקריאה וסימ' ויקומו בבקר ויאמר שלחוני לאדני · ויקומו שרי מואב קדמא · ויחנו על הגבעה · ויקומו וילכו זיפה · ויקומו כל איש חיל · וחברו דד"ה וישאו גופת · ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם · ויקומו ראשי האבות · ויקומו על עמדם דדה :

לכו נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם כי אמר אלי ערום יערם הוא : וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם והיה אם ישנו בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה : ויקומו וילכו זיפה לפני שאול ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה אל ימין הישימון : וילך שאול ואנשיו לבקש ויגדו לדוד וירד הסלע וישב במדבר מעון וישמע שאול וירדף אחרי דוד מדבר מעון : וילך שאול מצד ההר מזה ודוד ואנשיו מצד ההר מזה ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול ושאול ואנשיו עטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם : ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה כי פשטו פלשתים על הארץ : וישב שאול מרדף אחרי דוד וילך לקראת פלשתים על כן קראו למקום ההוא סלע המחלקות : ויעל דוד משם וישב במצדות עין גדי :

כד ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים ויגדו לו לאמר הנה דוד במדבר עין גדי : ויקח שאול שלשת אלפים איש בחור מכל ישראל וילך לבקש את דוד ואנשיו על פני צורי היעלים : ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו ודוד ואנשיו בירכתי המערה ישבים :

(Masoretic marginal notes: ל' · ג' חס · ל' · ל' · ד' · ט"מ ל' · ל' · ל' · ג' מל' · ל' · ל' · ב' מל' ואיוב · ל' · ב' וחס' · ל' · ח' בליש' · ל' · ל' · ל' ותר ומערה אסר לבדונים)

איזילו כען אתקינו עוד ודעו וחזו ית אתריה דשרי ביה מן חזהי תמן ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא : וחזו ודעו מכל מטמוריתא דאטמר תמן ותתובון לותי בקשוט ואהך עמכון ויהי אם איתוהי בארעא ואבלוש יתיה בכל אלפיא דבית יהודה : וקמו ואזלו לזיף קדם שאול ודוד וגברוהי במדבר דמעון במישרא דמדרום לישימון : ואזל שאול וגברוהי למבעי ותויאו לדוד ונחת לכיפא ויתיב במדבר דמעון ושמע שאול ורדף בתר דוד במדברא דמעון : ואזל שאול מסטר טורא מכא ודוד וגברוהי מסטר טורא מכא והוה דוד מיתבעי למיזל מן קדם שאול ושאול וגברוהי כמנין על דוד ועל גברוהי למחדהון : ואיזגדא אתא לות שאול למימר אוחי ואיזל ארי אתנגידו פלישתאי על ארעא : ותב שאול מלמירדף בתר דוד ואזל לקדמות פלשתאי על כן קרו לאתרא ההוא כיף פלגותא אתרא דאתפליג ביה ליבא דמלכא למיזל לכא ולכא : וסליק דוד מתמן ויתיב במצדתא עין גדי : והוה כד תב שאול מבתר פלשתאי ותויאו ליה למימר הא דוד במדבר דעין גדי : ודבר שאול תלתא אלפין גבר עולים מכל ישראל ואזל למיבעי ית דוד וגברוהי על אפי שקיפי כיפיא : ואתא לחטרי ענא דעל אורחא ותמן מערתא ועל שאול למיעבד צורכיה ודוד וגברוהי בסיפי מערתא יתבין :

רלבג

כי אמר אלי ערום יערים הוא · ר"ל הוא חסר מי האומ' זה וכן ותכל דוד שוא חסר מי הוא המשתוקק והרצון בו ותכל נפש דוד וכן יהיה הרצון בזה המקום כי אמר לבי אלי שהוא יתנהג בערמה ויתראה במקו' אחר והוא בלתי מתחבא שם בלתי על המעט ולזה הזהירם שיחקרו מכל המחבואים אשר יתחבא שם · או יהיה אמרו כי אמר אלי שב אל דוד והרצון שדוד אמר אליו בהיותו עמו שהוא מתנהג בערמה ובתחבולות יעשה לו מלחמה : ומלאך בא אל שאול לאמ' מהרה ולכה · באר בזה הספור מה כפלא עוצם השגחת השם על אוהביו ואיך הציל דוד עם היותו בעוצם הסכנה : על פני צורי היעלים · הם הצורים החזקים שנהגו לשבת שם היעלים כי היעלים הם שוכנים בסלעים כאמרו הידעת עת לדת יעלי סלע וזכר זה כי דוד עם ראותו יד הש"י הטובה עליו לא היה מוסר עצמו לסכנות אך היה מחביא עצמו במקומות אשר יתכן לו בהם בהעלם יותר : להסך את רגליו · ר"ל לסכך את רגליו והוא עשיית הצרכים הגדולי' כי מדרך הגדולים הכנושם לסכך רגליה' בבגדיהם שלא תראה ערותם : ויקם

שעשה לכם במקום הזה : על פני צורי היעלים · כי היעלי' בצורי' ובסלעים שוכנים כמו שנאמר ג"כ יעלי סלע והוא אקו הנזכר בתורה ואמרו כי הוא תים הבר ות"י על אפי שקיפי כיפיא ולא ידעתי מה היה דעתו לתרגם יעלים כיפיא : להסך את רגליו · להטיל מים ות"י למיעבד צרכיה ר"ל להפנות הנקבים הגדולים וכן במשנה זה הכלל היה במקדש כל המסיך את רגליו טעון טבילה וכן המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים והוא דרך כבוד והוא ענין יציקה מעניין נסך ואם הם שני שרשים או הוא לשון סכוך וכן פרשוהו ר"זל אמר רבי אלעזר מלמד שעשה עצמו כסוכה כלומר מתוך צניעות גדולה שהיתה בו היה מסכך עצמו בעת היציאה שלא יראה בשרו ערום ורגליו דרך כבוד והוא כנוי לאבר היציאה וכן את מימי רגליהם : בירכתי המערה · נחבאו שם מפני שאול : אמר

ויאמרו אנשי דוד אליו הנה היום אשר אמר יהוה אליך הנה אנכי נתן את איבך בידך ועשית לו כאשר יטב בעיניך ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט : ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף אשר לשאול : ויאמר לאנשיו חלילה לי מיהוה אם אעשה את הדבר הזה לאדני למשיח יהוה לשלח ידי בו כי משיח יהוה הוא : וישסע דוד את אנשיו בדברים ולא נתנם לקום אל שאול ושאול קם מהמערה וילך בדרך : ויקם דוד אחרי כן ויצא מן המערה ויקרא אחרי שאול לאמר אדני המלך ויבט שאול אחריו ויקד דוד אפים ארצה וישתחו : ויאמר דוד לשאול למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך : הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך יהוה היום בידי במערה ואמר להרגך ותחס עליך ואמר לא אשלח ידי באדני כי משיח יהוה הוא : ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך בידי כי בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך ואתה צדה את נפשי לקחתה : ישפט יהוה ביני ובינך ונקמני יהוה ממך וידי לא תהיה בך : כאשר יאמר משל הקדמני מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך : אחרי מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רדף

יתיר יו״ד · ג׳ חס׳ · מהמערה ק׳

ואמרו גברי דוד ליה הא יומא דאמר יי לך הא אנא מסר ית בעיל דבבך בידך ותעביד ליה כמא דתקן בעינך וקם דוד ופסק ית כנף מעילא דלשאול ברז והוה בתר כן וחש דוד בליביה על דיפסק ית כנפא דלשאול : ואמר לגברוהי חס לי מן קדם יי אם אעביד ית פתגמא הדין לריבוני למשיחא דיי לאושטא ידי ביה ארי משיחא דיי הוא : ופייס דוד ית גברוהי בפתגמיא ולא שבקינון למיקם על שאול ושאול קם ממערתא ואזל באורחא : וקם דוד בתר כן ונפק מן מערתא וקרא בתר שאול למימר רבוני מלכא ואסתכי שאול לאחורוהי וכרע דוד על אפוהי על ארעא וסגיד : ואמר דוד לשאול למה את שמע ית פתגמי בני אנשא דאמרין הא דוד כמין בישתך : הא יומא דין חזאה עינך ית דמסרך יי יומא דין בידי במערתא ואמרו אותרנין למיקטלך וחסית עלך ואמרית לא אושיט ידי ברבוני ארי משיחא דיי הוא : וריבוני אסתכל אף חזי ית כנף מעילך בידי ארי במפסקי ית כנף מעילך ולא קטלתיך דע וחזי ארי לית בידי חוב וסורחן ולא חטית לך ואת כמין על נפשי למקטלה : ידין יי בינא ובינך ויתפרע לי יי מינך וידי לא תהי בך : כמא דאמרין מתלא דמלקדמי מרשיעי תיפוק חובתהו׳ וידי לא תהי בך : בתר מן נפק מלכא דישראל בתר מן את רדיף

אנכי נתן ז׳ בקריאה וסימ׳ ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים · ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך · ראה אנכי נותן לפניכם היום · ושמרתם לעשות את כל החקים · משה עבדי מת · נותן את כלם חללים · ונה אנכי נתן את איבך בידך : יטב ג׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ ועשית לו כאשר יטב בעיניך · קום אכול לחם ויטב לבך דאחאב · ועבדו את מלך בבל : ואבי ב׳ וסימ׳ ראה גם ראה את כנף · אשר פגע בשני אנשים צדיקים : הקדמני ג׳ וסימ׳ את הקני · משל׳ · ארחיק :

רשי

ויהי אחרי כן וגו׳. ויאמר דוד לאנשיו חלילה שני מקראות הללו כתובין שלא כסדרן אלא כיון שהתחיל לדבר בכריתת המעיל כלה כל דבריו ואמר שאף בכריתת המעיל נתחרט ואחר כך חוזר לדברו הראשון ואומר על שאמרו לו אנשיו הנה היום וגו׳ השיב להם חלילה לי וגו׳ : וישסע׳. הבדיל ודחה אותם בדברים : למה תשמע. למה תקבל עלי לשון הרע של דואג : ואמר להרגך ותחס עליך. הרי כאן חסרים התיבות ואמר האומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל דוד לצאת אל אבשלום ותכל נפש דוד : כאשר יאמר משל הקדמוני. משל קדמונו של עולם הוא התור׳ שהיא משלו של הקב״ה ומרשעים יצא רשע הקב״ה מזמן לרשע שנופל ביד רשע כיוצ׳ בו והיכן אמרה תורה והאלהים אנה לידו כדאיתא במס׳ מכות : ידעתי

רדק

אשר אמר יי׳. אמר לו ע״י שמואל או גד או נתן הנביא שיתן אויבו בידיו ושיצלח למלוכה אבל על שאול לא נאמר לו כי לא נפל בידו אבל אנשי דוד אמרו לו אחר שהאל הבטיחך שיתן אויביך בידיך הנה שאול ראש אויביך והנה עתה הגיע היום כי הנה הוא בידך ולטעם זה פירשתי שכתיב אויביך וקרי אויבך : כאשר יטב בעיניך. בי״וד איתן לבד וי״וד השרש נפלה מהמכתב :

ויכרת את כנף המעיל. דרשו רבותינו כל המבזה את הבגדי׳ לסוף אינו נהנה מהם שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא ייחם לו ובשכם שכרת מעיל שאול היה לו זה : ויך לבב דוד אותו. חשש בלבו שמא יחשוב יי׳ לו עון כברתו כנף מעיל המלך כי אף על פי שהוא היה רודפו אעפ״כ יש לו לירוא ממנו ות״י וחש דוד בליביה : חלילה לי. הם חשבו כי להרגו הלך אליו וכראותם כי בא וכנפו בידו אמרו לו למה לא הרגתו אמר להם חלילה לי כי משיח יי׳ הוא : וישסע. שלך אות׳ מעליו בדברי׳ טובים כי הם היו רוצים לקום עליו להרגו כיון שלא הרגו כאשר חשבו הם ובאמרו בדברים בפתח הבי״ת מורה על הידיעה ר״ל אותן דברים שזכר כי משיח יי׳ הוא וכיוצא בדברים אלו ות״י ופייס : בדרך. באותו דרך שזכר וכן ויבא אל גדרות הצאן על הדרך : מן המערה. כן כתיב וקרי מהמערה והענין אחד :

ואמר להרגך. מחלוקת בקריאת המלה הזאת לבן אשר הרי״ש מעמדת בגעיא והגי״מל בשוא ופתח ולבן נפתלי הרי״ש חטופה ופי׳ ואמר כל אחד מאנשי דוד שהיו רוצים להרגו לולי כי שסעם דוד בדברים ועל הדרך הזה ת״י ואמרו אותרנין למקטלך וחסת נפשי עלך ויש נוסחאות וחסית עלך. ור״ל פי׳ ואמרו הכתוב אומר הבא להרגך השכם להרגו אם במחתרת ימצא הגנב כלומר בהיתר הייתי יכול להרגך לולי שחסה נפשי עליך : ותחס עליך. נפשי או עיני ור״ל פי׳ צניעות שהיתה בך חסה עליך כי מותר היה להרגך כי רודף אתה והבא להרגך השכם להורגו : ואבי. כתרגומו רבוני : ראה. ראה בעיניך הכנף וראה בלבך צדקתי ויושר לבבי שלא הרגתיך : צודה. אורב כתרגו׳ כמין וכן ואשר לא צדה : משל הקדמוני. משל מאדם הקדמוני כי הוא משוך ר״ל המושל הראשון אשר אמר זה המשל והיה המשל בפי כל אדם אחריו ות״י כמה דאמרין מתלא מלקדמין : מרשעים יצא רשע. מהם יצא הרשע שיכלם ויאבדם מן העולם אבל ידי לא תהיה בך כי ממקום אחר יבא לך הרע או פירושו מרשעים יצא מעשה הרשע כלומר כמו שהם רשעי׳ בלבם כן יעשו מעשה רשע ולבם יבחן במעשיהם וכן ואני מכיר לבך כי לא תרחם עלי אם אפול בידך אף על פי כן ידי לא תהיה בך ורבו׳ ז״ל פי׳ משל הקדמוני משל קדמונו של עולם הוא הקב״ה והוא מה שאמרה תורה והאלהים אנה לידו כלומר ראוי היה זה למות אלא שמגלגלין זכות ע״י זכאי וחובה על ידי חייב כך ינקמני יי׳ ממך על ידי רשע כמותך לא על ידי כי ידי לא תהיה בך : אחרי

רלבג

ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל. יתכן לפי הפשט שכבר היה רצון דוד להרגו ולא השיג ממנו כי אם הכנף והתחרט אחר זה דוד על מחשבתו ואף על פי שהותר לו להורגו כי רודף היה ואמר חלילה לי מיי׳ מעשות הדבר הזה וזה היה מהפלגת חסידותו עם שזה גם כן יהיה סבה אח״כ להקל בהריגת המלכים וידע דוד כי המלכו׳ תהיה לו ולזה רצה להרחיק ענין הריגת המלכי׳ משיחי יי׳ ולזאת הסבה בעינה צוה להרוג הנער העמלקי אשר הגיד לו שהרג שאול אע״פ שכבר צוהו שאול על זה ולזה גם כן צוה להרג אשר הרגו איש בשת בן שאול : וישסע דוד את אנשיו בדברים. ר״ל שעם מה שהיו כלם נסכמי׳ על הריגתו והיו לאגודה אחת על זאת ההסכמ׳ הנה חלק דוד לבם בדבריו באופן שבלבל הסכמתם ומנעם בזה האופן מהריגת שאול : ואמר להרגך ותחס עליך. ר״ל אמר לבי תחלה להרגך ותחס עליך נפשי ונתחרטתי על המחשבה ההיא ואמרתי לא אשלח ידי בארני כי משיח יי׳ הוא או יהיה הרצון באמרו ואמר להרגך שכבר אמר זה אחד מאנשיו ותחס עליו נפש דוד והביאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשב : וכו׳

אחרי כלב מת. כלומר כי ככלב אני חשוב כנגדך ולא חי אפילו מת ותרגומו חלש חד וכן פרעוש אחד תרגומו הדיוט חד כלומר דרך משל קרא עצמו כלב ופרעוש כלומר אדם פחות והדיוט והפרעוש ידוע כי הוא השחור ממין המאכלת ודמה עצמו לדבר קל וחלש ואמר כי פרעוש המוכאו בבגד או בבשרו רודפו כי הוא מדלג ממקום למקום כלומר מה מעלה הוא לך ומה גבורה שאתה רודף אחרי כמו הרודף אחרי הפרעוש : ואת הגדת. כן כתיב וקרי ואתה ואחד הוא : ושלחו בדרך טובה. כי השעה זה באמת האל ישלם לו טובה כן ישלמך כלומר שכר יהיה לך מאת האל בעשותך זה : ידעתי כי מלוך תמלוך. כי אני רואה אתה כשול מידי בכל עת ולא תמצאך ידי והיפטר גם כן ששמע שמשחו שמואל למלך כי שמוא׳ אמר לו בדבר עמלק קרע יי׳ את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך לפיכך אמר וקמה בידך כלומר מה שלא קמה בידי · ובמדרש כמו שכתבנו למעלה בפסוק ויחזק בכנף מעילו ויקרע · כי שמואל רמז לו שם מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו ועתה כאשר כרת כנף מעילו ידע שזה הוא שאמר לו שמואל לפיכך אמר לו ידעתי כי מלוך תמלוך : ואם תשמיד את שמי מבית אבי · זהו אם תכרית את זרעי שאמר וכפל הענין לחזק כי הבני׳ הם שמו׳ האבות ובהם יזכרו וכן והכרתי לבבל שם ושאר וגו׳ וכן לא יכרת שמו מלפני : וימת שמואל. ספר מיתת שמואל כי אפשר שמת שמוא׳ בזה הפרק שכפרד שאול מדוד ונתקיימה נבואת שמואל בחייו כי אף שאול הודה למלוכה לדוד ומת שמוא׳ שבעה חדשים לפני שאול והארבעה חדשי׳ ומקצת החמשי הם שישב דוד בשדה פלשתים כמו שכתוב והנה מעשה אביגיל ושבת דוד בגבעת החבילה אם כן היו שני חדשים ומקצת החדש השלישי והנה הם שבעה חדשים כי כן אמרו ר״זל כי שבעה חדשים מת שמואל קודם שאול ואפשר שאמרו זה לפי שהשבעה חדשי׳ שהיה הארון בשדה פלשתים אינן בכלל חמשים ושתים שנה של שמואל כי זולתם אכחנו מ מוכאו׳ כ״ב כמו שפירש׳ בפסוק הנה זקנתי ושבתי והנה כנגד אותם שבעה חדשים הם אלו ש שבעה חדשי׳ ממיתתו של שמוא׳ הרמתי עד מיתתו של שאול והו׳ תחלת מלכות דוד : בביתו ברמה. בביתו שהיה ברמה כמו שכתוב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ועוד כפרש מיתת שמוא׳ בפסוק ושמואל מת ולמה נזכר מיתת שמואל במקום הזה לדעת הדרש : ואיש במעון. שם עיר הנזכר בערי בני יהודה כי משבט יהודה היה האיש הזה ממשפחת כלב : ומעשהו בכרמל. מקום שהוא עבוד ב בזריעה ובאילנות יקרא כרמל כמו שנ׳ והיה המדבר לכרמל ופי׳ מעשהו מקנהו כי המקנה נקרא מעשה ומלאכה כמו שנאמר לרגל המלאכה אשר לפני ויתכן לפרש כרמל זה שם עיר נקרא כן בערי יהודה סמוך למעון כמו שכתוב מעון וכרמל וזיף ויוטה ונראה כי אלה המקומות סמוכין למדבר פארן שירד שם דוד כשברח משאול אחר שנשבע לו כי רוד מהמדבר שלח לנבל כמו שכתוב ושמע דוד במדבר כי גוזז נבל את צאנו או הלך אחריו ממדבר פארן למדבר זיף כי אלה המקומות קרובים כמו שכתב כי הזיפים הלשינו אותו פעם אחרת משם כמו שכתוב : ולו צאן. צאן שעל כולל לכבשים ולעזים וזה הוא ברוב והנה הוא על הכבשים לבד שהרי אמר אחריו ואלף עזים וכן בכל מקום שזוכר אותו לענין גזות כמו וגז צאנך יתן לו והוא על הכבשים לבד : ושם האיש נבל · מה שספר הנה שם האיש ועניינו שאמר והאיש קשה ורע מעללי׳ ושם האשה והגביה שאמר והאשה טובת שכל על מעשיהם העתידים כי הוא עשה מעשה רע כאיש נבל והיא עשתה בשכל ובחכמה : טובת שכל. כתרגומו חכימת מדע וי״מ שכל ענין עיון והבנה כאילו אמר טובת מראה וכתב אדוני אבי ז״ל כי נבל זה לא היה שמו שקראו לו אבותיו אלא מרוב גריעותו היו קוראין אותו בני אדם נבל : והוא ·

והיה יי׳ ו׳ וסי׳ נמסר בזכריה סי׳ י״ד : איבו ד׳ וחס׳ בקריא׳ וסי׳ ימצא איש את איבו ושלחו · כי יצר לו איבו בארץ שעריו דמלכים · כי יצא עמך למלחמה דמלכים · כיד נבוכד נצר איבו : תמלוך ה׳ מלא׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ ואדניה וכן חגית מתנש׳ · ועתה הנה אדניה מל״ך · כי מלוך תמלוך וקמה בידך · וחכמה שפוכה אמלוך · תחת

רשי

ידעתי כי מלוך תמלוך · שרואה אני שהקב״ה מצילך מידי · ומדרש אגדה סימן זה מסר לו שמואל שהקורע מ מעילו ימלוך תחתיו : ואיש במעון. שם העי׳ : ומעשהו · מקנהו וקניינו : גדול. עשיר : ויהי בגזז את צאנו ב בכרמל · ויהי יום אחד בהגיע עת גזז צאנו בכרמל · ודרכו היה לעשות משתה ויום טוב לגוזזי הצאן : וישמע

קלו ה׳ חס׳ בכביאי׳ ובכתו׳ וכל אוריתא דכו׳

אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד :
והיה יהוה לדין ושפט ביני ובינך
וירא וירב את ריבי וישפטני מידך :
ויהי ככלות דוד
לדבר את הדברים האלה אל שאול
ויאמר שאול הקלך זה בני דוד
וישא שאול קלו ויבך : ויאמר אל
דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני
הטובה ואני גמלתיך הרעה : ואת
הגדת היום את אשר עשיתה אתי
טובה את אשר סגרני יהוה בידך
ולא הרגתני : וכי ימצא איש את
איבו ושלחו בדרך טובה ויהוה
ישלמך טובה תחת היום הזה אשר
עשיתה לי : ועתה הנה ידעתי כי
מלך תמלוך וקמה בידך ממלכת
ישראל : ועתה השבעה לי ביהוה
אם תכרית את זרעי אחרי ואם
תשמיד את שמי מבית אבי :
וישבע דוד לשאול וילך שאול אל
ביתו ודוד ואנשיו עלו על המצודה
כה : וימת שמואל ויקבצו
כל ישראל ויספדו לו ויקברהו
בביתו ברמה ויקם דוד וירד אל
מדבר פארן : ואיש
במעון ומעשהו בכרמל והאיש ג
גדול מאד ולו צאן שלשת אלפים
ואלף עזים ויהי בגזז את צאנו
בכרמל : ושם האיש נבל ושם
אשתו אבגיל והאשה טובת שכל
ויפת תאר והאיש קשה ורע מעללים

ב׳ וכל שום אינש דכו׳ · ו׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חד מל׳ וחד חס · ל׳ · ל׳ · ולתה קרי ו׳ כ״ס · ח׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ מל׳ ה״א · ל׳ מל׳ וג׳ כליש׳ · ל׳ חל׳ · המצודה ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ וחס׳ · ה׳

בתר חלש חד בתר הדיוט חד :
ויהי יי׳ לדיין ויעביד דין בינא ובינך
וגלי קדמוהי וידון דיני ויתפרע
עולבני מנך :
והוה כד שיצי דוד למללא
ית פתגמיא האילין עם שאול ואמ׳
שאול הקלך דין ברי דוד וארים
שאול קליה ובכא : ואמר לדוד
זכאי את מיני ארי את גמלתני
טבתא ואנא גמלתך בישתא :
ואת חויתא יומא דין ית דעבדת
עמי טיבו וית דמסרני יי׳ בידך ולא
קטלתני : וארי ישכח גבר ית
בעיל דבביה וישלחניה באורח
תקנא ויי׳ ישלמינך טבתא חלף
יומא דין דעבדתא לי : וכען הא
ידענא ארי ממלך תמלוך ותתקיי׳
בידך מלכותא דישראל : וכען
קיים לי במימרא דיי׳ דלא תשיצי
ית בני בתרי ולא תפסוק ית שמי
מבית אבא : וקיים דוד לשאול
ואזל שאול לביתיה ודוד וגברוהי
סליקו למצדתא :
ומית שמואל ואתכנישו
כל ישרא׳ וספדו עלוהי וקברוהי
בביתיה ברמה וקם דוד ונחת
למדברא דפארן :
וגברא במעון ונכסוהי
בכרמלא וגברא רב לחדא וליה
עאן תלתא אלפין ואלף עיזין
והוה במיגז ית עניה בכרמלא :
ושום גברא נבל ושום אתתיה
אביגיל ואתת חכימת מדע ושפיר׳
ריוו וגברא קשי וביש עובדין ו

רלבג

וכי ימצא איש את א אויבו ושלחו בדרך טובה · הנה קצר בזה וכשען על מה שזכר אחר זה ויי׳ ישלמך ט טובה תחת היום הזה ומה שקצר בזה הוא שראוי שישולם גמול טוב מאת הש״י וקצר זאת ההקדמ׳ להורות על פרסומה : בביתו ברמה · ר״ל במקום שהיה שם ביתו כ כאמרו ותשובתו ה הרמתה כי שם ביתו : ואיש במעון ומעשהו בכרמל · אמר במעון להורו׳ שלא היה יושב בעיר והיה לו מעון אצל מעשהו שהיה ב בכרמל ר״ל כי בכרמל היו שדותיו וגניו ו וכרמיו ולרוב עשרו שם מעונו שם או רצה באמרו במעון שהיה יושב במקום נכבד והיה מעשהו רחוק מ ממנו כי היה מעשהו בכרמל וזה הפירוש השני הוא הנכון א אצלנו : והאיש גדול מאד · ר״ל שהיה עשרו רב : ויהי בגזוז את צאנו בכרמל · ר״ל שבעת גזיזת צאנו היה בכרמל : והוא

שכל ה׳ פתחין וסי׳ אתתא יעצת ויהיבת לגברא ספרא

עבד כי ימלוך : ויקבצו ג׳ בספרא וסי׳ וימת שמואל ויקבצו המצפתה · ויקבצו פלשתים · ויקבצו ירושלם עם : ומעשהו ג׳ בקריאה וסימ׳ מה יהיה משפט הנער ומעשהו · ואיש במעון ומעשהו בכרמל · ומעשהו לא השכילו : שכל כלהון קמצין במ״ה פתחין וסימ׳ אתתא אתיעצת ואתיהיבת לגברא ספרא · ופירושו והאשה טובת שכל ויפת תאר · יועץ בשכל · נתן השכל במרומים רבים · איש שכל מבני מחלי · ושום שכל ויבינו במקרא : קשה וקשה ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסוף וילך :

רדק

והוא כלבי · היו"ד ליחס לפי שהיה ממשפחת כלב קראו כן וכ"תי והוא מזרעית כלב והכתוב הוא בו"ו כלבו והפסר לפרש הכ"ף לשמוש כפי הכתו' ר"ל כן היה מראות מעשיו רעים כמו שהיה לבו רע כי יש בני אדם מעשיהם נאים ולבם רע והוא היה תוכו כברו וברו כתוכו לרעה וגם הקרי יש לפרשו על זה הדרך כי כל אדם ששואל ממנו היה אומר עליו הוא כלבי כמו שהייתי חושב עליו כי ימכע שאלתי כן היה ובזה הדרך אמ' הכתו' על עין רעה כי כמו שער בנפשו כן הוא ויש לפרש כלבי מענין גריעות מעשיו יחסו לכלב: כה לחי · כזה הטוב יהיה לך כל ימי חייך וכ"תי כדין לחייך וי"מ ואמרתם כה לעשיר כמו מה לעני יודע להלך נגד החיים ויהיה פירושו ואמרתם זה השלו' לעשיר ויהיה וי"ו ואתה שלום לזה הפירוש כו"ו וישא אברהם את עיניו: לא הכלמנום · הה"א בסגול והוא כמו בחירק ופירשו לא עשינו להם דבר רע שיהיה להם כלימה בו אם היו בריכי' ממנו דבר לא השיבונום ריקם וי"ת לא אנזיקינון: ולא נפקד להם · ולא חסר כמו ולא נפקד ממנו איש פירוש ולא נפקד להם מכל אשר להם והלמ"ד כלמ"ד חדל לספור: כל ימי היותם בכרמל · פי' עמנו: כי על יום טוב באנו · חסר אלף מהמכתב ונשארה במבטא ופי' כי מנהגם לעשות משתה ויום טוב בעת שהיו גוזזים כמו שפרשנו בדבר אבשלום וזה כי על יום טוב באנו כלומר באנו אליך בעת שאתה עושה יום טוב ולא תרבה הוצאה בעבורנו כי יום טוב אתה עושה לגוזזי' אשר לך ותקנת לרוב מאכל ומשת': וינוחו · תי' ופסקו מלדבר עוד עד ששמעו תשובת נבל ויתכן לפרשו וינוחו מיגיעתם מן הדרך וספר זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברים בשם דוד: המתפרצים · לברוח ולמרוד איש מפני אדניו: את מימי · כלומ' כל משתה שלי כתרגומו כל משתאי וכן את לחמי ית מכלי ויש לפרשו לחמי על הלחם המיוחד כי זכר אחר כן את טבחתי שהוא שאר המאכלים וכן יש לפרש מימי כמשמעו כי המים היו יקרים במדבר: ואת טבחתי · תבשילי ומאכלי וכ"תי וית שירותי וכמוהו לרקחות ולטבחות ואופות ולטבחות מתקנות התבשיל וכן אמר במה שהביאה לו אביגיל חמש צאן עשויות כלומר מתוקנות ומבושלות: ויחגר גם דוד חרבו · אע"פ שהיה די באנשי' אשר עמו אע"פ כן מרוב כעסו חגר גם הוא את חרבו ורז"ל למדו מזה שריכי נפשו' אין מתחילין מן הגדול וברין נפשות דן אותו עם חבריו והסכימו כי מורד במלכות היה וחייב מיתה כי כבר ידעו כל ישראל כי דוד נמשח למלך ובזהו נבל וקראו עבד והוא נמנה עמהם באחרונה שאם היה הוא אומר דעתו בראשונה האחרים לא היו רוצים לחלוק עליו והיו אומרים כדבריו לפיכך לא אמר הוא דעתו אלא באחרונה זהו ויחגור גם דוד את חרבו: לברך את אדונינו · לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו ויברך יעקב את פרעה: ויעט בהם · גער בהם והוא מענין עיט ופירשו כי היו"ד קמוצה כלומר הכריחם בדבריו הרעי' וכן במדרש תהו ויעט בהם אפרחינון במלין וי"ת וקץ בהון: והוא

רשי

וישמע דוד וגו' · והו' כלבי · מבית כלב: כה לחי · כה יהיה לשנה הבאה גוזז · לחי · טוב וקיים · ואתה שלום וגו' · ולא הכלמנום · אם כדרכנו לנו לשום דבר לא השיבונום ריקם: ולא נפקד להם · מצאנם כי שומרים היינו להם: וימצאו הנערים שלי חן וטובה בעיניך בטובה שיגידו לך עבדיך מהם עליהם: כי על יום טוב באנו · על סמך משתה יום טוב שיש לך באנו עתה לשאול · ד"א ערב ראש השנה היה וצריכין אנו לסעודת יום טוב: וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו · יגעים היו מטורח הדרך וזרזו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואח"כ וינוחו וי"ת ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו: מי דוד · מה הו' חשוב שאתן לו את שלי הלא מרות המואביה בא: ויחגר גם את דוד חרבו · מכאן שמתחילין בדיני נפשות מן הקטני' בדין תחלה: על הכלים · לשמר אהליהם וכליהם: אחד מהנערי' · שלה: ויעט בהם · אפרחינון במילין לשון עיט: ולא הכלמנו · לא נכלמנו: כי

מסורה: ויגידו ד' רפין וסימ' שאל את נעריך · אים איפוא חכמיך · יגישו ויגידו לנו את · יבאו ויגידו צדקתו · תמצא ידך ג' וסי' תנה נא את אשר תמצא ידך · כל אשר תמצא · תמצא ידך לכל איביך · כארבע ד' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן כ"ב: טבים והטבים ה' חס' בקריאה וסימ' נמסר בסדר תולדות:

וְהוּא כָלִבּוֹ׃ וַיִּשְׁמַע דָּוִד בַּמִּדְבָּר כִּי־גֹזֵז נָבָל אֶת־צֹאנוֹ׃ וַיִּשְׁלַח דָּוִד עֲשָׂרָה נְעָרִים וַיֹּאמֶר דָּוִד לַנְּעָרִים עֲלוּ כַרְמֶלָה וּבָאתֶם אֶל־נָבָל וּשְׁאֶלְתֶּם־לוֹ בִשְׁמִי לְשָׁלוֹם׃ וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם׃ וְעַתָּה שָׁמַעְתִּי כִּי גֹזְזִים לָךְ עַתָּה הָרֹעִים אֲשֶׁר־לְךָ הָיוּ עִמָּנוּ לֹא הֶכְלַמְנוּם וְלֹא־נִפְקַד לָהֶם מְאוּמָה כָּל־יְמֵי הֱיוֹתָם בַּכַּרְמֶל׃ שְׁאַל אֶת־נְעָרֶיךָ וְיַגִּידוּ לָךְ וְיִמְצְאוּ הַנְּעָרִים חֵן בְּעֵינֶיךָ כִּי־עַל־יוֹם טוֹב בָּנוּ תְּנָה־נָּא אֵת אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲבָדֶיךָ וּלְבִנְךָ לְדָוִד׃ וַיָּבֹאוּ נַעֲרֵי דָוִד וַיְדַבְּרוּ אֶל־נָבָל כְּכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּשֵׁם דָּוִד וַיָּנוּחוּ׃ וַיַּעַן נָבָל אֶת־עַבְדֵי דָוִד וַיֹּאמֶר מִי דָוִד וּמִי בֶן־יִשָׁי הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים הַמִּתְפָּרְצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו׃ וְלָקַחְתִּי אֶת־לַחְמִי וְאֶת־מֵימַי וְאֵת טִבְחָתִי אֲשֶׁר טָבַחְתִּי לְגֹזְזָי וְנָתַתִּי לַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי אֵי מִזֶּה הֵמָּה׃ וַיַּהַפְכוּ נַעֲרֵי־דָוִד לְדַרְכָּם וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּדוּ לוֹ כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲנָשָׁיו חִגְרוּ אִישׁ אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּחְגֹּר גַּם־דָּוִד אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּעֲלוּ אַחֲרֵי דָוִד כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וּמָאתַיִם יָשְׁבוּ עַל־הַכֵּלִים׃ וְלַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הִגִּיד נַעַר־אֶחָד מֵהַנְּעָרִים לֵאמֹר הִנֵּה שָׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים מֵהַמִּדְבָּר לְבָרֵךְ אֶת־אֲדֹנֵינוּ וַיָּעַט בָּהֶם׃ וְהָאֲנָשִׁים טֹבִים לָנוּ מְאֹד וְלֹא הָכְלַמְנוּ וְלֹא־פָקַדְנוּ מְאוּמָה כָּל־יְמֵי הִתְהַלַּכְנוּ אִתָּם בִּהְיוֹתֵנוּ בַּשָּׂדֶה׃ חוֹמָה הָיוּ עָלֵינוּ גַּם־לַיְלָה גַּם־יוֹמָם כָּל־יְמֵי הֱיוֹתֵנוּ עִמָּם רֹעִים הַצֹּאן׃

והוא מדבית כלב׃ ושמע דוד במדברא ארי גזיז נבל ית ענה׃ ושלח דוד עשרא עולימין ואמר דוד לעולמיא סקו לכרמלא ותהכון לות נבל ותשאלון ליה בשמי לשלם׃ ותימרון כדין לחייך ואת שלם וביתך שלם וכל דלך שלם׃ וכען שמעית ארי גוזזין לך כען רעיא דילך הוו עמנא לא אנזיקנונון ולא שגא להון מדעם כל יומין דהוו בכרמלא׃ שאל ית עולימך ויחוון לך וישכחון עולימיא רחמין בעינך ארי על יום טב אתינא הב כען ית דתשכח ידך לעבדך ולברך לדוד׃ ואתו עולימי דוד ומלילו עם נבל ככל פתגמיא האילין בשמא דדוד ופסקו׃ ואתיב נבל ית עבדי דוד ואמר מן דוד ומן בר ישי יומא דין דסגיאין עבדיא דערקין ודמסתמרין גבר מן קדם ריבוניה׃ ואיסב ית מיכלי וית מישתי וית שירותי דאתקינית לגוזזי ואתן לגבריא דלא ידעית אי מנן אינון׃ ואיתחזרו עולימי דוד לאורחתהון ותבו ואתו וחויאו ליה ככל פתגמיא האילין׃ ואמר דוד לגברוהי זריזו גבר ית חרבי וזריזו גבר ית חרביה וזריז אף דוד ית חרביה וסליקו בתר דוד כארבע מאה גברא ומאתן אשתארו למיטר מניא׃ ולאביגיל אתת נבל חוי עולימא חד מעולמיא למימר הא שלח דוד אזגדיא ממדברא לברכא ית ריבוננא וקץ בהון׃ וגבריא טבין לנא לחדא ולא איתנזיקנא ולא שגא לנא מדעם כל יומין די הליכנא עמהון כד הוינא שרן בחקלא׃ שור מקף הוו עלנא אף בליליא אף ביממא כל יומין דהוינא עמהון רען ענא׃

רלבג

והוא כלבי · ר"ל שלרוב אכזריותו היה תכונתו כתכונת הכלבים ששוכחו' בני מינם וינבחו להם בבאם אצלם ולא יניחו' לאכל מהנמצא בבית ואע"פ שלא יגרע ממאכלם דבר וזה ממה שיורה כי רוע נבל היה בענין הכילות: עלו כרמלה · אמר זה לפי שהם נעתק לבן בעת הגזיזה: כה לחי · הרצון בו שכן יהיה לו מהטוב במועד הזה בשנה האחרת וקרא חי העתה העומד כמו שבארנו בדברי התור' על אמרו שוב אשוב אליך כעת חיה: לא הכלמנום · ר"ל שלא הלעגנו עליהם ולא אמרנו להם דבר לביישם גם לא עשינו דבר ישיגם הבושת בו בעבורנו וזה התוא' היה להורו' שלא עשקו דבר מהמקנה ישיגם הבושת בעבורו כשלא ימצא נבל חשבונו: ולא נפקד להם מאומה · ר"ל שלא השיגם נזק מדרכנו אבל שמרנו אותם שלא השיגם נזק מזולתנו ולזה אמרו נערי נבל חומה היו עלינו גם לילה גם יומם: וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו · הרצון בזה אצלי כי להתפרסם רוע תכונת נבל לא דברו אליו אלו הדברים תכף באם אבל נחו והמתינו העת הראוי לדבר לו מזה ואז דברו אליו ככל הדברי' האלה שסדר דוד בפיהם שהיה בהם מפיוס הלב הרבה ועם כל זה היתה תשובת נבל בזה האופן מן הקושי שנזכר בזה המקו': ויעט בהם · ר"ל שלא די שלא ענה אותם מענה טוב אבל נהג בהם מנהג העיט והוא העוף הדורס שמתנהג באכזריות:

והוא

מסורה: והכנו ל' וחד מלרע והכני ארץ והוא חד מן ב' בזוגין ויוד בריש תיבות חד מלעיל וחד מלרע

כי כלתה הרעה. מאת דוד אליו: והוא בן בליעל מדבר אליו. ואדונינו בן בליעל מהיותו דובר אליו מה שאני אומר אליך כי יתקוף עלינו: עמוות. תירגם יונתן תכברא ממולאות בבר דק ובכים פר"דן בלע"ז: כמו שמצינו בפסחים ונותן את הכרעים ובני מעיו לתוכו רבי טרפון קוריהו תכברא מה שנתוכו לברו כרכי

והוא בן בליעל מדבר אליו. ואדונינו בן בליעל מדבר אליו אם היינו מדברים אליו היה גוער בנו לכן את דעי מה תעשי ויתכן לפרשו על דוד כלומר דוד בן בליעל מדבר לאדונינו על הדבר הזה אלא יבא וכלה הכל עם חילו: וחמש צאן עשוות. כן כתיב בספרי וו"ן וקרי עשויות בו"ד ואחד הוא כי אותיות אהוי מתחלפות ופירו

מתוקנות ומבושלות כמו ויעשהו לעשות אותו ות"ת עשויות תכברא ולא ידעתי מה הוא ובבבחא אחרת מצאתי תכברא ופירש אותו רבינו שלמה ז"ל בשם רבי קלונימוס מרומי ממולאות בבשר דק ובכים פרפ"רץ בלע"ז והביא לו חבור מה שאמרו רז"ל בפסחי' ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו ר' טרפון קוריה תכברא

בלה ג' דסמיכי אל בליש' בקריאה וסי' וכלות אלהם כל היום ואין לאל. ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה. כי כלתה אליו הרעה מאת המלך: מדבר ה' בקריאה וסים' נמסר בסוף כדר ויצא: כל סיפרא אל כל ואל כל במ"ג על כל ועל כל וסים' ויאמר אל הם נחש. ויאברו כל העם. ויהבל שאול. ועתה דעי. וימלך

וְעַתָּה דְּעִי וּרְאִי מַה־תַּעֲשִׂי כִּי־כָלְתָה הָרָעָה אֶל־אֲדֹנֵינוּ וְעַל־כָּל־בֵּיתוֹ וְהוּא בֶּן־בְּלִיַּעַל מִדַּבֵּר אֵלָיו: וַתְּמַהֵר אֲבוֹגַיִל וַתִּקַּח מָאתַיִם לֶחֶם וּשְׁנַיִם נִבְלֵי־יַיִן וְחָמֵשׁ צֹאן עֲשׂוּוֹת וְחָמֵשׁ סְאִים קָלִי וּמֵאָה צִמֻּקִים וּמָאתַיִם דְּבֵלִים וַתָּשֶׂם עַל־הַחֲמֹרִים: וַתֹּאמֶר לִנְעָרֶיהָ עִבְרוּ לְפָנַי הִנְנִי אַחֲרֵיכֶם בָּאָה וּלְאִישָׁהּ נָבָל לֹא הִגִּידָה: וְהָיָה הִיא רֹכֶבֶת עַל־הַחֲמוֹר וְיֹרֶדֶת בְּסֵתֶר הָהָר וְהִנֵּה דָוִד וַאֲנָשָׁיו יֹרְדִים לִקְרָאתָהּ וַתִּפְגֹּשׁ אֹתָם: וְדָוִד אָמַר אַךְ לַשֶּׁקֶר שָׁמַרְתִּי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָזֶה בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נִפְקַד מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מְאוּמָה וַיָּשֶׁב־לִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה: כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאֹיְבֵי דָוִד וְכֹה יֹסִיף אִם־אַשְׁאִיר מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ עַד־הַבֹּקֶר מַשְׁתִּין בְּקִיר: וַתֵּרֶא אֲבִיגַיִל אֶת־דָּוִד וַתְּמַהֵר וַתֵּרֶד מֵעַל הַחֲמוֹר וַתִּפֹּל לְאַפֵּי דָוִד עַל־פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אָרֶץ: וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו וַתֹּאמֶר בִּי־אֲנִי אֲדֹנִי הֶעָוֹן וּתְדַבֶּר־נָא אֲמָתְךָ בְּאָזְנֶיךָ וּשְׁמַע אֵת דִּבְרֵי אֲמָתֶךָ: אַל־נָא יָשִׂים אֲדֹנִי אֶת־לִבּוֹ אֶל־אִישׁ הַבְּלִיַּעַל הַזֶּה עַל־נָבָל כִּי כִשְׁמוֹ כֶּן־הוּא נָבָל שְׁמוֹ וּנְבָלָה עִמּוֹ וַאֲנִי אֲמָתְךָ לֹא רָאִיתִי אֶת־נַעֲרֵי אֲדֹנִי אֲשֶׁר שָׁלָחְתָּ: וְעַתָּה אֲדֹנִי חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אֲשֶׁר מְנָעֲךָ יְהוָה מִבּוֹא בְדָמִים וְהוֹשֵׁעַ יָדְךָ לָךְ וְעַתָּה יִהְיוּ כְנָבָל אֹיְבֶיךָ וְהַמְבַקְשִׁים אֶל־אֲדֹנִי רָעָה: וְעַתָּה הַבְּרָכָה הַזֹּאת אֲשֶׁר־הֵבִיא שִׁפְחָתְךָ לַאדֹנִי וְנִתְּנָה לַנְּעָרִים הַמִּתְהַלְּכִים בְּרַגְלֵי אֲדֹנִי: שָׂא נָא לְפֶשַׁע אֲמָתֶךָ

וּכְעַן דְּעִי וַחֲזִי מַה תַּעְבְּדִין אֲרֵי גְמִירָא בִישְׁתָא לְמֵיתֵי עַל רִיבּוֹנַנָא וְעַל כָּל בֵּיתֵיהּ וְהוּא גְבַר רַשִׁיעָא מִלְּמַלָּלָא עִמֵּיהּ: וְאוֹחִיאַת אֲבִיגַיִל וּנְסִיבַת מָאתַן גְּרִיצָן דִּלְחֵם וּתְרֵין גַּרְבִּין דַּחֲמַר וְחָמֵשׁ עָאן תַּכְבְּרָא וְחָמֵשׁ סְאִין קַלְיָא וּמְאָה אַתְכְּלִין דְּעִנְבִין יְבִישִׁין וּמָאתַן מְנָן דְּבֵילָתָא וְשַׁוִּיאַת עַל חֲמָרַיָּא: וַאֲמָרַת לְעוּלֵימָהָא עִיבָרוּ קֳדָמַי הָא אֲנָא בָּתְרֵיכוֹן אָתְיָא וּלְבַעְלַהּ נָבָל לָא חַוִּיאַת: וַהֲוָת הִיא רְכִיבָא עַל חֲמָרָא וְנָחֲתָת בִּסְטַר טוּרָא וְהָא דָוִד וְגֻבְרוֹהִי נָחֲתִין לְקַדָּמוּתָהּ וְעָרְעַת יָתְהוֹן: וְדָוִד אֲמַר בְּרַם לְשִׁקְרָא נְטָרִית יָת כָּל דִּי לְדֵין בְּמַדְבְּרָא וְלָא שְׁגָא מִכָּל דִּילֵיהּ מִדְּעַם וְאָתִיב לִי בִישְׁתָא חֲלַף טַבְתָא: כְּדֵין יַעֲבֵיד אֱלָהִי לְסַנְאֵי דָוִד וּכְדֵין יוֹסִיף אִם אַשְׁאִיר מִכָּל דִּילֵיהּ עַד מְנְהַר צַפְרָא יָדַע מַדַּע: וַחֲזָת אֲבִיגַיִל יָת דָּוִד וְאוֹחִיאַת וְאִתְרְכִינַת מֵעַל חֲמָרָא וּנְפָלַת לְאַפֵּי דָוִד עַל אַפָּהָא וּסְגִידַת עַל אַרְעָא: וּנְפָלַת עַל רִיגְלוֹהִי וַאֲמָרַת בְּבָעוּ עֲלַי דִּילִי רִיבּוֹנִי חוֹבָא וּתְמַלֵּיל כְּעַן אַמְתָךְ קֳדָמָךְ וְתִשְׁמַע יָת פִּתְגָּמֵי אַמְתָךְ: לָא כְעַן יְשַׁוֵּי רִיבּוֹנִי יָת לִיבֵּיהּ עַל גַּבְרָא שַׁטְיָא הָדֵין עַל נָבָל אֲרֵי כִשְׁמֵיהּ כֵּן הוּא נָבָל שְׁמֵיהּ וְטִיפְּשׁוּתָא עִימֵּיהּ וַאֲנָא אַמְתָךְ לָא חֲזֵיתִי יָת עוּלֵימֵי רִיבּוֹנִי דִּשְׁלַחְתָּ: וּכְעַן רִיבּוֹנִי קַיָּים הוּא יְיָ וְחַיֵּי נַפְשָׁךְ דִּי מְנָעָךְ יְיָ מִלְּמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי וּלְמִפְרַק יְדָךְ לָךְ וּכְעַן יְהוֹן כְּנָבָל סַנְאָךְ וּדְתָבְעִין עַל רִיבּוֹנִי בִּישְׁתָא: וּכְעַן תִּקְרוּבְתָּא הָדָא דְּאַיְתִיאַת אַמְתָךְ לְרִיבּוֹנִי וְתִתְיְהֵב לְעוּלֵימַיָּא דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם רִיבּוֹנִי: שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי אַמְתָךְ

עקיבא דאמר תולין חובה לו כך היא מנויה בתוספתא ודבי קלונימוס ז"ל מן רומי פירשה לנו כן: צימוקים. ענבים יבשים. דבלים. עיגולי דבלה תאנים דרוסות וכבושו' בכלי: יורדים לקראתה. בגיא היה בין שני ההרים היא יורדת מהר זה והוא יורד מהר זה ... ודוד אמר כלבו ... ידע מדע ... רשע ...

רלבג

והוא בן בליעל מדבר אליו. הנה בליעל באמת במתוק על הרשע ועל הכילי ... הסכי הוא בזה התקון ... דוד במנחה הגדולה הזאת: משתין בקיר. והוא הזכר. ויש להפלא איך נשבע ...

דוד. בהכריתו מלך: ותדבר נא אמתך: יפתח פיך את הפליט. למה תאמר יעקב:

בית נאמן · כתרגומו מלכו קיימא והדרך כפשוטה אמרה זה כי היא אחת משבע נביאות על דעת רבו׳ ז״ל ויש לפרש כי היה הדבר נשמע ונודע בישר׳ כי דוד נמשח למלך כמו שאמרה ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל: כי מלחמות יי׳ · תרגומו ארי קרביה דעמיה דיי׳: לא תמצא בך · עתיד במקום עבר כמו לא נמצאה ומלת מימיך יוכיח זה וכן תרגומו לא אשתכחת: ויקם אדם · שאול וקראו אדם ולא מלך דרך בזיון כלומ׳ כי אין לו תקומה לפניך: והיתה נפש אדני · שלא יוכלו להמיתך מי שרודפין אותך ותהיה בחיים את השם כלומר שתלך בדרכיו כל ימיך וכן ורעה לא תמצא בך כל ימיך וימית הא׳ל יתעלה ויתברך הרודפים אותך ויפריח נפשם כמו אבן הקלע וכף הקלע פירו׳ מושב אבן הקלע שהוא עשוי כמו כף ולדעת יונתן פירו׳ נפש אדני צרורה בצרור החיי׳ לעולם הבא שתרגם הפסוק כן ותהא נפשא דרבוני גניזה בגנז חיי עלמא קדם יי׳ אלהך וית נפש בעלי דבבך יפרחינה כמה דמפרחין אבנא בקלעא וכן בדברי רז״ל ר׳ אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנ׳ בצרור החיים את יי׳ אלהיך ונשמתן של רשעים מטרפות ומשוטטות מסוף העול׳ ועד סופו ואין להם מנוחה שנ׳ יקלענה בתוך כף הקלע: ולא תהיה זאת לך לפוקה · זאת הנקמה שאתה רוצה להנקם בנבל: לפוק׳ · כמו ופיק ברכי׳ על ענין מכשול ותרגומו ליצפא: ולמכשול לב · כי העון מכשול הלב הוא והכפל פוקה ומכשול לחזק כי כן דרך הכתוב ויש בו דרש כי דוד תבע אביגיל לעביר׳ ואמרה לו לא תהיה זאת לך לפוקה על שפיכות דמים ולמכשול על אשת איש: ולהושיע אדוני לו · לעצמו שלא ישפוך דם נקי: וזכרת את אמתך · כשייטיב יי׳ לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה כי טוב עשיתי עמך שמנעתיך מדמי חנם: לאביגל · חסר י׳ כמו לאביגיל כי קרוב הוא והיתה נקראת כך וכך והרבה כזה במלא בשמות · ויש בו דרש כי כשאמרה וזכרת את אמתך פקרה עצמה לו וכיון שפקרה עצמה לו פגמה הכתו׳ בקריאתה כי למעלה קראה אביגיל והכא אביגל: אשר שלחך · שנתן בלבך לבאת לקראתי: טעמך · ענינך ודברך הטוב וכ״תי וברוך מדעיך: כליתני · מנעת אותי כמו לא יכלה ממך: מהרע אותך · כמו לך: ותבאתי · כן כתי׳ והקרי ותבאת ובמלה בכתוב שני סימני נקבה עבר ועתיד כי לשון העתיד תבא ולשון עבר באת והיה הכפל הזה במלה מורה על זריזות ביאתה וכן בקרי משני הסימנים: בבאת היין · בבא״ת ופי׳ בעת שסרה שכרותו ותרגומו כד פג חמר׳ מנבל וכן תרגם הסירי את יינך מעליך הלא תפיגין ית חמרך: וימת לבו · שנשתתק ויהי כמת כי נצטער על המנחה שהביאה אשתו לדוד: כעשרת הימים · הכ״ף כ״ף האמיתות ר״ל לעשרת הימים וכן כמשלש חדשים ר״ל למשלש חדשים עשרת הימים אלה החולי הקשה ובסוף העשרה ימים נגפו הא׳ל ומת ואלו הייסורין היו לו עונש עונו עם מיתתו · ויש דרש שתלו לו עשרה ימים לתשובה וכן אמרו לעשרת לא נאמר אלא כעשרת כעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה וזה רחוק כי הכתוב מעיד עליו כי עשרת הימים האלה היה מת לבו והיה לאבן היאך יעשה תשובה אדם כזה ועוד דרשו כנגד עשר לגימות שנתן לעשרה נערי דוד ששלח אליו ואני אומ׳ כי לרעתו היו אלה העשרה ימים לא לטובתו ועוד בדרש ויהי כעשרת הימים ויגף יי׳ את נבל והלא אין מגפה אלא לשלשה ימים דתניא המת ליום אחד הרי זו מיתה של זעף לשנים מיתה של בהלה לשלשה מיתה של מגפה אלא שתלו לו שבעה ימי אבלו של שמואל הצדיק כדי שלא יתערב אבלו של רשע בתוך אבלו של צדיק:

בית נאמן · בית נאמן להיו׳ מלך על ישראל לפיכך ורעה לא תמצא בך לכך לא נאה לך לעשות שלא כדין להוציא לעז על מלכותך: כף הקלע · חתיכת עור רחבה עשויה כמין כף באמצע הקלע שנותן בה האבן: והיה כי יעשה יי׳ וגו׳ ותמלוך: ולא תהיה לפוקה · לכשלון כמו לפיק ברכים שאם הייתי עושה זאת לא יהיה לך פתחון פה לרדות לדורות הבאים על שפיכות דמים: ולהושיע אדני לו · שתנקום אתה את נקמתך: כליתני · מנעת אותי כמו לא תכלה רחמיך לא יכלה ממך: והושע ידי לי · מוסב על מבא ברמים אם של מבא מחוברת על והושיע כמו מבא ברמים ומהושיע ידי לי: בבאת היין מנבל · כד פג חמרא מנבל: וימת לבו · שנצטער על המנחה שהובאת לדוד: כעשרת הימי׳ · שבעת ימי אבלו של שמואל תלה לו הקב״ה שלא יתערב אבל רשע באבלו ואחר כך חלה שלשה ימי׳ ומת כעניין שנא׳ ויגף יי׳ את נבל ואמר מר חלה שלשה ימי׳ ומת זו היא מיתת מגפה · ורבותינו אמרו אלו עשרת ימי תשוב׳ שהמתין לו הקב״ה שמא יחזור בתשובה ויש אומ׳ כנגד עשר לגימו׳ שנתן נבל לעבדי דוד ששלח לו דוד עשרה נערים והאכילן: את

ואת נפש ד׳ בקריאה וסימ׳ ויקם אדם לרדפך · ויבא יואב אל המלך · ועתה לכי איעצך נא עצה · ויאמר אלהים לשלמה · וחד ואת הנפש אשר עשו בחרן: ולא תהיה ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר קדשים: וברוך ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר לך לך: ואולם ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר וארא:

אֲרֵי קַיָּמָא יְקַיֵּים יְיָ לְרִבּוֹנִי מַלְכוּ קַיָּמָא אֲרֵי קְרָבֵי עַמָּא דַיְיָ רִבּוֹנִי מְגִיחַ וּבִישְׁתָא לָא אִשְׁתְּכַחַת בָּךְ מִיּוֹמָךְ׃ וְקָם אֱנָשָׁא לְמִרְדְּפָךְ וּלְמִבְעֵי לְמִקְטְלָךְ וּתְהֵי נַפְשָׁא דְרִבּוֹנִי גְּנִיזָא בִּגְנַז חַיֵּי עָלְמָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְיַת נְפַשׁ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יְפָרְחִינַהּ כְּמָא דִמְפָרְחִין אַבְנָא בְּקִילְעָא׃ וִיהֵי כַּד יְקַיֵּים יְיָ לְרִבּוֹנִי כְּכֹל דְּמַלֵּיל לְאַיְתָאָה טַבְתָא עֲלָךְ וִיפַקְּדִינָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ וְלָא תְהֵא דָא לָךְ לְיַצְפָּא וּלְתַקְלַת לֵב לְרִבּוֹנִי וּלְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי מַגָּן וּלְמִפְרַק רִבּוֹנִי לֵיהּ וְכַד יוֹטֵיב יְיָ לְרִבּוֹנִי וְתִדְכַּר יַת אַמְתָךְ׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲבִיגַיִל בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְּשַׁלְחָךְ יוֹמָא דֵין לִקְדָמוּתִי׃ וּבְרִיךְ מַדָּעִיךְ וּבְרִיכָא אַתְּ דִּמְנַעְתִּינִי יוֹמָא הָדֵין מִלְּמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי וּלְמִפְרַק יְדִי לִי׃ וּבְרַם קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְנַעַנִי מִלְּאַבְאָשָׁא לִיךְ אֲרֵי אִילּוּ לָא פוֹן אוֹחֵית וַאֲתֵית לִקְדָמוּתִי אִילָהֵן אִשְׁתְּאַר לְנָבָל עַד מִנְהַר צַפְרָא יָדַע מַדָּע׃ וְקַבֵּל דָּוִד מִינַּהּ יַת דְּאַיְתִיאַת לֵיהּ וְלַהּ אֲמַר סַקִי לִשְׁלָם לְבֵיתִיךְ חֲזִי דְקַבֵּלִית מִינִּיךְ וּנְסֵבִית אַפַּיְכִי׃ וַאֲתַת אֲבִיגַיִל לְוָת נָבָל וְהָא לֵיהּ מִשְׁתְּיָא בְּבֵיתֵיהּ כְּמִשְׁתֵּי מַלְכָּא וְלִבָּא דְנָבָל שַׁפִּיר עֲלוֹהִי וְהוּא רַוֵּי עַד לַחֲדָא וְלָא חַוִּיאַת לֵיהּ פִּתְגָם זְעֵיר וְרַב עַד מִנְהַר צַפְרָא׃ וַהֲוָה בְצַפְרָא כַּד פַּג חַמְרָא מִנָּבָל וְחַוִּיאַת לֵיהּ אִתְּתֵיהּ יַת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וּמִית לִבֵּיהּ בִּמְעוֹהִי וְהוּא הֲוָה כְּאַבְנָא׃ וַהֲוָה לִזְמַן עַסְרָא יוֹמִין וּתְבַר יְיָ יַת נָבָל וּמִית׃

כִּי עָשֹׂה־יַעֲשֶׂה יְהוָה לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן כִּי־מִלְחֲמוֹת יְהוָה אֲדֹנִי נִלְחָם וְרָעָה לֹא־תִמָּצֵא בְךָ מִיָּמֶיךָ׃ וַיָּקָם אָדָם לִרְדָפְךָ וּלְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע׃ וְהָיָה כִּי־יַעֲשֶׂה יְהוָה לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֶת־הַטּוֹבָה עָלֶיךָ וְצִוְּךָ לְנָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לַאדֹנִי וְלִשְׁפָּךְ־דָּם חִנָּם וּלְהוֹשִׁיעַ אֲדֹנִי לוֹ וְהֵיטִב יְהוָה לַאדֹנִי וְזָכַרְתָּ אֶת־אֲמָתֶךָ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲבִיגַל בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׁלָחֵךְ הַיּוֹם הַזֶּה לִקְרָאתִי׃ וּבָרוּךְ טַעְמֵךְ וּבְרוּכָה אָתְּ אֲשֶׁר כְּלִתִנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבֹּוא בְדָמִים וְהֹשֵׁעַ יָדִי לִי׃ וְאוּלָם חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מְנָעַנִי מֵהָרַע אֹתָךְ כִּי לוּלֵי מִהַרְתְּ וַתָּבֹאתִי לִקְרָאתִי כִּי אִם־נוֹתַר לְנָבָל עַד־אוֹר הַבֹּקֶר מַשְׁתִּין בְּקִיר׃ וַיִּקַּח דָּוִד מִיָּדָהּ אֵת אֲשֶׁר־הֵבִיאָה לוֹ וְלָהּ אָמַר עֲלִי לְשָׁלוֹם לְבֵיתֵךְ רְאִי שָׁמַעְתִּי בְקוֹלֵךְ וָאֶשָּׂא פָּנָיִךְ׃ וַתָּבֹא אֲבִיגַיִל אֶל־נָבָל וְהִנֵּה־לוֹ מִשְׁתֶּה בְּבֵיתוֹ כְּמִשְׁתֵּה הַמֶּלֶךְ וְלֵב נָבָל טוֹב עָלָיו וְהוּא שִׁכֹּר עַד־מְאֹד וְלֹא־הִגִּידָה לּוֹ דָּבָר קָטֹן וְגָדוֹל עַד־אוֹר הַבֹּקֶר׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר בְּצֵאת הַיַּיִן מִנָּבָל וַתַּגֶּד־לוֹ אִשְׁתּוֹ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת לִבּוֹ בְּקִרְבּוֹ וְהוּא הָיָה לְאָבֶן׃ וַיְהִי כַּעֲשֶׂרֶת הַיָּמִים וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־נָבָל וַיָּמֹת׃

רלבג

ויקם אדם לרדפך · והוא רמז אל שאול: והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים · הוא העולם הבא כי שם תתאחד הנפש במושכליה שהם צרור החיים ומצרם יהיה עם השם ית׳ כמו שבארנו בראשון מספר מלחמותיי׳: ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע · ר״ל שלא יהיה לה השארות והנה אמרה זאת להורות שכבר יחטא דוד אם ישחיתם ותמנע ממנו ההצלח׳ הנפשיית שהיא ערך ההצלחה ואמרה עוד כי בהיותו נגיד על ישר׳ יהיה לו זה העון לפוקה ולמכשול לב אם ישחיתם ואולי יהיה זה סבה שתסור הממלכה ממנו כמו שקרה לשאול · ועם זה היה מטוב חכמתה שחלתה פני דוד שיזכרה כאשר ייטיב יי׳ לו לגמול אותה חסד או אולי המאמר ממנה על צד הנבואה וראתה שעתיד נבל למות ותהיה היא אשת דוד: וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן · אמר זה על צד ההפלגה לרוב הדאגה שהיה דואג על גודל המנחה ולרוב הפחד שהיה לו מדוד: הנה

חרפתי

חרפתי. שחרף אותי ואמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו: גם שתיהן. אחת לרבות האחרת ואמר זה להודיע כי אלו שתיהן היו לו לנשים ולא מיכל כי שאול נתנה לפלטי בן ליש ולפיכך אמר ושאול נתן את מיכל בתו וגו'. ויש לשאול הרי מיכל אשת דוד היתה איך נתנה לפלטי ואיך לקחה פלטי בן ליש והיא אשת דוד ואם תאמר כי בעבירה ובאיסור עשו הדבר איך לקחה אחרי כן דוד והנה היתה אסורה לו כיון שנבעלה ברצון לאחר בעודה אשתו ויש מרז"ל אמרו כי קידושי פלטי במיכל בעבירה היו ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במיכל כמו שאמר יעשרנו המלך עושר גדול והוא היום היה מלוה אבל שאול והמקדש במלוה אינה מקודשת ואף על פי שהיו ערלות פלשתים לקדושין גם כן חשב שאול כי דעת דוד על ה העושר שהיה מלוה ודוד היה דעתו על מאתים ערלות שהרי למוהר נתנם ולקדושין ומהם אמרו כי פלטי בן ליש לא בא עליה וכל הימים שהיתה עמו חרב היה נועץ בינו לבינה שלא יגע בה ומה שאמר הלוך ובכה אחריה על המצוה הזאת שהלכה מידו שהיה כל כך כובש את יצרו וכל אלה הדברים רחוקים מדרך הפשט. והנכון בעיני כי גט נתן דוד למיכל כי ראינו ש שנכה שאול את דוד אחר ש שנתחתן עמו שברח דוד מ מפני שאול וכראות שאול כי דוד היה בורח אעפ"י שהיה חוזר אליו לפעמים הכריחו לתת גט לבתו שלא תשב עגונה ועשה כן ו ושאול נתנה לאשה לפלטי בן ליש. ואם תאמר אם כן אסור היה לדוד להחזירה כי אסור לאדם להחזיר גרושתו אחר שנשאת לאחר או שנתארסה ונאמר כי לא מדעתו נתן זה הגט ואם תאמר מי הכריחו והלא הוא ברח מאת שאול אעפ"י שברח ראינו שהיה עם שאול אחר כן כמו שאמר אם פקוד יפקדני אביך וכל הענין שהוא מורה כי אחר שברח היה חוזר אליו ובעוד שהיה עמו הכריחו לתת הגט וגט המעושה בישראל שלא כדין פסול ואם תאמר וכי לא היו יודעים בית דינו של שאול כי הגט פסול אפשר שהיה דעתם כי כדין היה אחרי אשר היה ר רצון המלך וטוב מזה עוד שנאמר כי דוד קודם שנתן הגט אמר בפני שני עדים מאוהביו ראו שאני אנוס בנתינת הגט ו והסתירו הדבר ונתן הגט והנה הגט לא היה גט ופלטי בן ליש לא ידע ומיכל לא ידעה והיו ס סבורין כי הגט גט ואפשר גם כן כי הגט היה מתחלתו כהוגן ועל פי שליח שלחו דוד ואחר כן בטלו קודם שיגיע גט לידה והם לא ידעו והנה מיכל נבעלה ב בטעות ולא נאסרה על דוד והיה זה כמי שנבעלה באונס כי היתה סבורה כי הגט גט כשר כי ה האונס והשגגה שוין באשת איש וכן אמר והיא לא נתפשה פרט לאנוסה ומעלה בו מעל פרט לשוגגת שמותרת לבעלה: בחורי ישראל. מן הקלים לפיכך נשתנתה תנועת הבי"ת לשוא אבל ובחורי ישראל הכריע שהבי"ת בפתח הוא מהדגושים לפיכך לא נשתנתה התנועה: אל נכון. באמת ובברור וכתי' בחנית בקשתו: במעגל. מקום המחנה יקרא מעגל לפי שחונים שם העם בסבוב: מעוכה. תקועה והוא קרוב לענין מעוך וכתותי:

חשך ז' בקריא' וסימ' במס' רבת': בראשו י"ד בקריאה וסימ' נמסר בסוף סדר ויקרא: במסתתר ד' בקריאה וסימ' ויבאו הזיפים ויגידו' ויעלו הזיפים. אתה אל מסתתר. בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלוא דוד: מראשתיו ח' ג' מנהון כתובין תו וסימ' נמסר בסדר ויצא:

וַיִּשְׁמַע דָּוִד כִּי מֵת נָבָל וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר רָב אֶת־רִיב חֶרְפָּתִי מִיַּד נָבָל וְאֶת־עַבְדּוֹ חָשַׂךְ מֵרָעָה וְאֵת רָעַת נָבָל הֵשִׁיב יְהוָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּשְׁלַח דָּוִד וַיְדַבֵּר בַּאֲבִיגַיִל לְקַחְתָּהּ לוֹ לְאִשָּׁה: וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי דָוִד אֶל־אֲבִיגַיִל הַכַּרְמֶלָה וַיְדַבְּרוּ אֵלֶיהָ לֵאמֹר דָּוִד שְׁלָחָנוּ אֵלַיִךְ לְקַחְתֵּךְ לוֹ לְאִשָּׁה: וַתָּקָם וַתִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתְךָ לְשִׁפְחָה לִרְחֹץ רַגְלֵי עַבְדֵי אֲדֹנִי: וַתְּמַהֵר וַתָּקָם אֲבִיגַיִל וַתִּרְכַּב עַל־הַחֲמוֹר וְחָמֵשׁ נַעֲרֹתֶיהָ הַהֹלְכוֹת לְרַגְלָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מַלְאֲכֵי דָוִד וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה: וְאֶת־אֲחִינֹעַם לָקַח דָּוִד מִיִּזְרְעֶאל וַתִּהְיֶיןָ גַּם־שְׁתֵּיהֶן לוֹ לְנָשִׁים: וְשָׁאוּל נָתַן אֶת־מִיכַל בִּתּוֹ אֵשֶׁת דָּוִד לְפַלְטִי בֶן־לַיִשׁ אֲשֶׁר מִגַּלִּים: וַיָּבֹאוּ הַזִּפִים אֶל־שָׁאוּל הַגִּבְעָתָה לֵאמֹר הֲלוֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן: וַיָּקָם שָׁאוּל וַיֵּרֶד אֶל־מִדְבַּר־זִיף וְאִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת־אֲלָפִים אִישׁ בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד בְּמִדְבַּר־זִיף: וַיִּחַן שָׁאוּל בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן עַל־הַדָּרֶךְ וְדָוִד יֹשֵׁב בַּמִּדְבָּר וַיַּרְא כִּי בָא שָׁאוּל אַחֲרָיו הַמִּדְבָּרָה: וַיִּשְׁלַח דָּוִד מְרַגְּלִים וַיֵּדַע כִּי־בָא שָׁאוּל אֶל־נָכוֹן: וַיָּקָם דָּוִד וַיָּבֹא אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר חָנָה־שָׁם שָׁאוּל וַיַּרְא דָּוִד אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר שָׁכַב־שָׁם שָׁאוּל וְאַבְנֵר בֶּן־נֵר שַׂר־צְבָאוֹ וְשָׁאוּל שֹׁכֵב בַּמַּעְגָּל וְהָעָם חֹנִים סְבִיבֹתָו: וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר אֶל־אֲחִימֶלֶךְ הַחִתִּי וְאֶל־אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה אֲחִי יוֹאָב לֵאמֹר מִי־יֵרֵד אִתִּי אֶל־שָׁאוּל אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי אֲנִי אֵרֵד עִמָּךְ: וַיָּבֹא דָוִד וַאֲבִישַׁי אֶל־הָעָם לַיְלָה וְהִנֵּה שָׁאוּל שֹׁכֵב יָשֵׁן בַּמַּעְגָּל וַחֲנִיתוֹ מְעוּכָה־בָאָרֶץ מְרַאֲשֹׁתָו וְאַבְנֵר וְהָעָם שֹׁכְבִים סְבִיבֹתָו:

וּשְׁמַע דָּוִד אֲרֵי מִית נָבָל וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ דְּדָן יַת דִּין חִסוּדִי מִידָא דְּנָבָל וְיַת עַבְדֵּיהּ מְנַע מִלְּמֶיעְבַּד בִּישָׁא וְיַת בִּישַׁת נָבָל אֲתֵיב יְיָ בְּרֵישֵׁיהּ וּשְׁלַח דָּוִד וּשְׁאֵיל בַּאֲבִיגַיִל לְמִסְּבַהּ לֵיהּ לְאִיתּוּ: וַאֲתוֹ עַבְדֵי דָוִד לְוַת אֲבִיגַיִל לְכַרְמְלָא וּמַלִּילוּ עִמַּהּ לְמֵימָר דָּוִד שַׁלְחַנָא לְוָתִיךְ לְמִסְבִיךְ לֵיהּ לְאִיתּוּ: וְקָמַת וּסְגִידַת עַל אַפָּהָא עַל אַרְעָא וַאֲמַרַת הָא אַמְתָךְ לְאַמְהוּ לְאַסְחָאָה רִיגְלֵי עַבְדֵי רִיבּוֹנִי: וְאוֹחִיאַת וְקָמַת אֲבִיגַיִל וּרְכִיבַת עַל חֲמָרָא וְחָמֵשׁ עוּלֵימְתָהָא דְּאָזְלִין לְקִיבְלַהּ וַאֲזַלַת בָּתַר אִיזְגַּדֵּי דָוִד וַהֲוַת לֵיהּ לְאִיתּוּ: וְיַת אֲחִינוֹעַם נְסֵיב דָּוִד מִיִּזְרְעֶאל וַהֲוָאָה אַף תַּרְוֵיהוֹן לֵיהּ לְנְשִׁין: וְשָׁאוּל יְהַב יַת מִיכַל בְּרַתֵּיהּ אִתַּת דָּוִד לְפַלְטִי בַר לַיִשׁ דְּמִגַּלִּים: וַאֲתוֹ אֱנָשֵׁי זִיף לְוַת שָׁאוּל לְגִבְעֲתָא לְמֵימַר הֲלָא דָוִד מִטַּמַּר בְּגִבְעֲתָא דַחֲכִילָה דִּי עַל אַפֵּי יְשִׁימוֹן: וְקָם שָׁאוּל וּנְחַת לְמַדְבְּרָא דְזִיף וְעִימֵּיהּ תְּלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל לְמִבְעֵי יַת דָּוִד בְּמַדְבְּרָא דְזִיף: וּשְׁרָא שָׁאוּל בְּגִבְעַת חֲכִילָה דִּי עַל אַפֵּי יְשִׁימוֹן עַל אוֹרְחָא וְדָוִד יָתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַחֲזָא אֲרֵי אֲתָא שָׁאוּל בַּתְרוֹהִי לְמַדְבְּרָא: וּשְׁלַח דָּוִד מְאַלְּלִין וִידַע אֲרֵי אֲתָא שָׁאוּל בִּקְשׁוֹט: וְקָם דָּוִד וַאֲתָא לְאַתְרָא דִּי שְׁרָא תַמָּן שָׁאוּל וַחֲזָא דָוִד יַת אַתְרָא דִּשְׁכַב תַּמָּן שָׁאוּל וְאַבְנֵר בַּר נֵר רַב חֵילֵיהּ וְשָׁאוּל שְׁכִיב בְּכַרְקוֹמָא וְעַמָּא שָׁרַן סַחְרָנוֹהִי: וַאֲתֵיב דָּוִד וַאֲמַר לַאֲחִימֶלֶךְ חִתָּאָה וְלַאֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה אֲחוּהִי דְיוֹאָב לְמֵימַר מַן יֵיחוֹת עִמִּי לְוַת שָׁאוּל לְמַשְׁרִיתָא וַאֲמַר אֲבִישַׁי אֲנָא אֵחוֹת עִמָּךְ: וַאֲתָא דָוִד וַאֲבִישַׁי לְוַת עַמָּא בְּלֵילְיָא וְהָא שָׁאוּל שְׁכִיב דְּמוּךְ בְּכַרְקוֹמָא וּמוּרְנִיתֵיהּ נְעִיצָא בְּאַרְעָא אִיסָּדוֹהִי וְאַבְנֵר וְעַמָּא שָׁרַן סַחְרָנוֹהִי:

רשי

את ריב חרפתי. בגידופי שחירפני היום רבו עבדי' המתפרצי': ואת עבדו חשך מרע'. שלא הרגתיו: מעוכה. כעוכה: חי

רלבג

הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי א אדני. אמרה זה על צד הענוה להורות שדי לה אם תהיה לאשה לאחד מעבדי דוד ו ורחוץ רגליו כמנהג האשה לבעלה: ושאול נתן את מיכל בתו א אשת דוד לפלטי בן ליש וגו'. מן הפלא איך עשה זה שאול ו והיא היתה אשת איש וכבר אמרו רז"ל שלא נגע בה פלטי בן ליש ודומה שכן הוא שכבר כי חזר דוד ולקחה וזה מור' שכבר התפרסם והודע שלא נגע בה ו ולפי שכבר היתה פ פרושה בלתי ראויה לבנים מזה הצד כתבו לה בני מרב אחותה שגדלם וגדלתם כאלו הם בניה ומפני זה נקראו בני מיכל כמו שאמר בסוף זה הספר ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי ה המחולתי: ושאול שוכב במעגל. ר"ל במחנה והוא היה ב בדמות עגול למען יראו הבאים אליהם מכל הצדדים: חי

באחנית ובארץ. אכנו באחי' מכה גדולה עד שאתקע החנית בארץ תחתיו ולתי אמחיניה כען במורניתא ואברזינה בארעא : ולא אשנה לו. לא אהיה צריך לשנות לו פעם אחרת כי באותה מכה אמיתנו : חי יי'. השבועה שלא ימות על ידי כי יי' יגפנו והשבע בעבור אבישי שלא יעבור על רצונו ויכנו ובדל כי אם יי' יגפנו למה זכר שני פעמים יי' אמר חי יי שלא תהרגנו ואם תהרגנו חי יי' שאהרוג אותך : כי אם יי' יגפנו. בחולי טרם זמנו כמו ויגוף יי' את נבל כלומר על ידי השם ימות ולא על ידי ומיתתו תהיה קרובה באחת מהשלש ועל קירוב מיתתו אמר כי אם לא כן מה אמר כל אדם גם כן מת באחת מהשלש אמר זכר אלא אמר זה לאבישי להשקיטו כלומר אל תחוס עליו כי לא יארך זמנו ש שימות או ימות בחולי שיגפנו יי' טרם יומו שהציב לו בעת ש שנולד וזה יקרה לו בעונו : כי יומו יבא. כלומר או זמנו שקצוב בעת לידתו קרוב הוא וזה אמר דוד מלבו כי אמ' בלבו כיון שמשח בו השם ית' מהיות מלך וכוה למשחני לא יתכן ש שיארך הזמן או אפשר כי מפני שמואל אמר שימות בקרוב ואם כן יתכן לפרש חי יי' כי על אלה הדברים אמר חי יי' כי כן יהיה לו שימות בקרוב באחת מ מהשלשה כי כיון שנאמ' לו מפי הנבואה יכול להשבע בזה : או במלחמה ירד ונספה. ונספה טרם יומו הקצוב לו כי באלה שני הפנים ימות אדם טרם יומו או בחולי או בחרב או ה המיתה בעבור עון גדול מעון מי מית בחולי טרם יומו ואם יש ביד האדם זכות מוסיפין לו על זמן הקצוב לו גם כן וזה הדבר מחלוקת לו מחלוקת בין רבו' ז"ל את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין אותן לו לא זכה פוחתין לו מהם דברי רבי עקיבא ופי' שני דורו' כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעי' שנה וגו' וזהו שאמר המלא אשלי' אותם אליך שלא יפחתו וחכמים אומרים זכה מוסיפים לו עליהם לא זכה פוחתין לו מהם ופי' מספר ימיך אמלא אעשה מלוי ותוספת עליהם אמרו לו לרבי עקיבא הרי הוא אומר והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה אמר להם משלו הוסיפו לו : צפחת. פי' צלוחית : ויקח דוד. אחר שאמר לאבישי קח נא כתחרט בו ולא רצה שיקרב אבישי אליו שמא לא יוכל לכבוש את יצרו ויכנו לפיכך הלך דוד בעצמו ולקח החנית והצפחת : מראשותי שאול. המ"ס הוא לשמוש לפיכך היא נקודה בצרי אבל מ"ם מראשותיו בשוא והיא נוספת ואיכה לשמוש : ואין רואה. לא היה בכל המחנה אדם שהיה ער ורואה בקחתו הצפחת והחנית : ואין יודע. אין מרגיש בבואם : ואין מקיץ. שלא הקיץ אחד מהם לקול לכתם וקחתם ולקול דבריהם שהיו מדברים ביניהם : כי תרדמת יי'. הסמיכו' הוא לאחד משני פנים או פירושו תרדמה גדולה כי הדבר שרוצ' להגדילו סומך אותו לאל ית' כמו מאפל יה שלהבת יה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים או פירושו להודיע כי התרדמה היתה סבה מאת האל כדי שלא ירגישו בדוד ובאבישי בקחתם הצפחת והחנית: הלא תענה אבנר. אחר שקרא אל העם ואל אבנר ולא היו עונים אותו קרא עוד אל אבנר בשם ואמ' הלא תענה אבנר. ובדרש אמר לו דוד מה יש לך לענות אבנר הרי אמרת על המערה אילו היה עושה מאומה הייתו ככנסין לשם ומחתכין אותו אבר אבר או שמא תאמר בסירה הוקרע לחנית וצפחת מה יש לך לענות הלא תענה אבנר לא היה לך לעשות דבר ובעשה כאלם הדא היא דכתיב האמנם אלם צדק תדברון : מי אתה קראת אל המלך. כמו על המלך כלומ' שלא יראת לקרוא במקום שהמלך ישן לא חששת שתעירהו משנתו בקראך בקול כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל אבנר וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים ובענין הזה ת' מאן דין דקרי בריש מלכא : הלא איש אתה. איש גדול וכן גדעון בן יואש איש ישראל גדול ישראל וכן כלם אנשים אנשים גדולים ות' גבר גיבר את: שמרת אל אדוניך. כמו על אדוניך וכן אמר אחר כן על אדוניכם ות' על ריבונך וכמוהו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים : הסיתך

ואין ראה ג' פסוקים בקריאה ואין ואין ואין וסימניהון ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ. ואין קול ואין עונה ואין קשב. זרעתם הרבה והבא מעט : יודע' מלאים וסי' ואין רואה ואין יודע. ואנכי היודע ועד בן כתיב. ותהי להם חזות הכל. כי יודע יי' דרך. כי יודע כל שער : יודע יי' ימי תמימים. מי יודע עז אפך. מי

ויאמר אבישי אל דוד סגר אלהים היום את איבך בידך ועתה אכנו נא בחנית ובארץ פעם אחת ולא אשנה לו : ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתהו כי מי שלח ידו במשיח יהוה ונקה : ויאמר דוד חי יהוה כי אם יהוה יגפנו או יומו יבוא ומת או במלחמה ירד ונספה : חלילה לי מיהוה משלח ידי במשיח יהוה ועתה קח נא את החנית אשר מראשתו ואת צפחת המים ונלכה לנו : ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים מראשתי שאול וילכו להם ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת יהוה נפלה עליהם : ויעבר דוד העבר ויעמד על ראש ההר מרחק רב המקום ביניהם : ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר לאמר הלוא תענה אבנר ויען אבנר ויאמר מי אתה קראת אל המלך : ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדניך : לא טוב הדבר הזה אשר עשית חי יהוה כי בני מות אתם אשר לא שמרתם על אדניכם על משיח יהוה ועתה ראה אי חנית המלך ואת צפחת המים אשר מראשתו : ויכר שאול את קול דוד ויאמר הקולך זה בני דוד ויאמר דוד קולי אדני המלך :

ואמר אבישי לדוד מסר יי יומא דין ית בעיל דבבך בידך וכען אמחיניה כען במורניתא ואברזינה בארעא זמנא חדא ולא איתני ליה : ואמר דוד לאבישי לא תחבלינֵי ארי מן אושיט ידיה במשיחא דיי וזכא : ואמר דוד קיים הוא יי אלהין מן קדם יי יתמחי או יומיה ימטי וימות או בקרבא ייחות ויתקטיל : חס לי מן קדם יי מלאושטא ידי במשיחא דיי וכען סב ית מורניתא די איסדוהי וית מנא דמיא וניזיל לנא : ונסיב דוד ית מורניתא וית מנא דמי מאיסדי שאול ואזלו להון ולית דחזי ולית דידע ולית דמיתער ארי כולהון דמכין ארי שינא תקיפא מן קדם יי נפלת עליהון : ועבר דוד עיברא וקם על ריש טורא מרחיק סגי אתרא ביניהון : וקרא דוד לעמא ולאבנר בר נר למימר הלא תעני אבנר ואתיב אבנר ואמר מן דין דקרי בריש מלכא : ואמר דוד לאבנר הלא גבר גיבר את ומן כוותך בישראל ולמא לא נטרתא על ריבונך מלכא ארי אתא חד מן עמא לחבלא ית מלכא ריבונך : לא תקין פיתגמא הדין די עבדתא קיים הוא יי ארי גברין חייבי קטול אתון דלא נטרתון על ריבונכון על משיחא דיי וכען חזי אן מורניתא דמלכא וית מנא דמי דאיסדוהי : ואשתמודע שאול ית קלא דדוד ואמר הקלך דין ברי דוד ואמר דוד קלי ריבוני מלכא :

יודע אם לעת כזאת. כל יודע מבין : ואין אתנו יודע עד. וכל תריסר וד"ה וקהלת ומשלי דכו' מל' במ"ג חס' וסי' בפשע ארץ רבים. ידע יי' דין דלים. כי איננו ידע מה שיהיה : מרחק ד' חס בקריאה וסימ' יעמד על ראש ההר מרחק. האלה' מקרוב. עצות מרחק אמונה אמן. וקרבי מרחוק עמדו. ו"ס נמסר גם זה ותשלח' ציריך עד מרחק. וכל אוריתא דכו' חס' :

רשי

חי יי'. יש אומרי' ליצרו נשבע ויש אומרים לאבישי נשבע אם תהרג את הצדיק אני אערב דמך בדמו : כי אם יי' יגפנו. יקרב מיתתו : או יומו יבא. אם זמן מיתתו : צפחת. צלוחית : הסיתך

רלבג

חי יי' כי אם יי' יגפנו. ר"ל להמיתו בלא עתו על צד העונש : או יומו יבא ומת. ר"ל הקץ המוגבל לו לחיות כי זה הקץ מתחלף לפי עת הלדה : או במלחמ' ירד ונספה. ר"ל שהוא בעצמו מצד בחירתו יסבב שימו' בלא עתו וזה כי מי שלא בא עתו עדיין הנה יתכן שבאו במקום הסכנ' שימות בלא עתו וכבר זכרו זה בעלי חכמת מ משפטי הכוכבים ב בספריהם והוא עוד דעת תורתנו השלמה ולזה צותה לעשות מ מעקה לגגים לתלט הבאי' שם מהנפילה : ויעמד על ראש ההר מרחוק רב המקום ב ביניהם. הנה עמד על ראש ההר כדי שיהיה קולו יותר נשמע כי היה רוצה לדבר אל שאול מרחוק למלט עצמו מהסכנה אם יסכימו לרדוף אחריו : אם

ואין ג' פסוקי' אית בהון ואין ואין ואין

על בא' פסוקי' על על ומלא ידא ביניהון

רשי

הסיתך בי . לשנאותי כל הסתה לשון סומה את טמיננט בלע"ז : ירח מנחה . יקבל ברחמים תפילתי להטיב חטאתך ממני : כי גרשוני . מארץ ישראל : לך עבוד אלהים אחרים . היוצא מחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה ויונתן תרגם איזיל דור בינֵי עממייא פלחי טעוותא : הקורא . עוף ששמו קורא ובלע"ז פירדי"ץ וכן קורא דגר ולא ילד ומרדף אחר קיני שאר עופות ויושב על ביציהם : ישיב לאיש . לכל צדיק' וצדקו : עתה אספה יום אח' . שמא יארוב ויבא עלי פתאום : ולמה ישב עבדך וגו' . ואהיה לך למשא : ימים

רדק

הסיתך בי . שם בלבך להרע לו בעוני ות"א מן קדם יי' איתגרית בי . ורז"ל דרשו כי בעון שאמר לשון הסתה על הגבורה יתנ' חטא בהסתה ויסת את דוד בהם : ירח מנחה . כלומר אקריב לפניו מנחה שיריחה וירצה בה לכפר עוני ולהסיר שנאתך ממני : מהסתפח . מלגור והדבק בנחלת יי' : לך עבוד אלהים אחרים . כאילו אומר לו לך עבוד אלהים אחרים כיון שמגרשים אותי מנחלת יי' לגור בין הגוי' אף על פי שעדיין לא יצא מארץ יהודה ידע כי יצטרך לצאת כי לא יוכל לברוח מפני שאול אחר זה והוא בארץ יהודה וישראל וגם הצטרך לו לצאת כשהלך אל אכיש מלך גת וגם כן הלך למצפה מואב והניח אביו ואמו לפני מלך מואב וישבו שם אף על פי שהוא ואנשיו היה הולך ושב בארץ יהודה ות"א למימ' איזיל דוד בינֵי עממייא פלחי טעוותא : אל יפול דמי ארצה . שיעמד דמי נגד יי' תמיד לנקו' נקמתי כאילו נשפך דמי כי בכל יום אני בסכנת דמי : כאשר ירדוף הקורא בהרים . כאשר ירדוף הרודף את הקורא והקורא הוא עוף הנקרא בלע"ז פירדי"ז ות"א ירדוף כמו ירדף מנפעל או כמו שת"י יתרדף מהתפעל שתרג' כמא דמתרדיף קוריאה בטוריא : הנה החנית . כתיב וקרי חנית והענין אחד : ויי' ישיב לאיש . לאיש שעשה כמו שעשיתי צדקה ואמונה : אשר נתנך יי' היום ביד . כמו בידי וכן ת"י וכן עזי וזמרת יה כמו וזמרתי ויתכן לפרש ביד סמוך וא"ע"פ שהו' קמוץ והנסמך חסר ופירושו ביד אחד מאנשי ולא אביתי אני שישלח ידו בך : אספה . לשון כליון וגואם לשון ייאום : אל אכיש . בן מעוך מלך גת . ים לשאול היאך הלך אליו והוא היה כבר בסכנה עמו עד שהתהולל ונמלט משם ויש לפרש כי בפעם ההיא היה דוד לבדו והתנכר שם ונשראה שהכירוהו פחד אבל עתה בא בשש מאות איש וקודם שנכנס לגת שלח לאכיש כי התבאש בשאול ובעמו ואם ירצה ישב עמו הוא ואנשיו ויעזרוהו להלח' בישראל והוריע עצמו כי הוא דוד ואכיש קבלו בשלום וישב ע עמו : ולמה ישב עבדך . פי' שן אהיה עליך למשא ודעת דוד היה כדי שלא ירגישו בו בפשטו על המקומות ושיהיה לו ולאנשיו עיר להם לגרם : למלכי

ויעבר ג' חטפין בקריאה וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא ריש סימן י' : גדלה ג' בקריאה וסימ' נמסר בסדר וארא : יום אחד י' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסוף תולדות : איש וביתו ג' בקריאה וסימ' את יעקב איש וביתו באו : העלה דוד · וישב דוד עם אכיש : וביתו ו' בקריאה וסימ' נמסר בריש שמות :

ויאמר למה זה אדני רדף אחרי עבדו כי מה עשיתי ומה בידי רעה : ועתה ישמע נא אדני המלך את דברי עבדו אם יהוה הסיתך בי ירח מנחה ואם בני האדם ארורים הם לפני יהוה כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יהוה לאמר לך עבד אלהים אחרים : ועתה אל יפל דמי ארצה מנגד פני יהוה כי יצא מלך ישראל לבקש את פרעש אחד כאשר ירדף הקרא בהרים : ויאמר שאול חטאתי שוב בני דוד כי לא ארע לך עוד תחת אשר יקרה נפשי בעיניך היום הזה הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד : ויען דוד ויאמר הנה החנית המלך ויעבר אחד מהנערים ויקחה : ויהוה ישיב לאיש את צדקתו ואת אמנתו אשר נתנך יהוה היום ביד ולא אביתי לשלח ידי במשיח יהוה : והנה כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני כן תגדל נפשי בעיני יהוה ויצלני מכל צרה : ויאמר שאול אל דוד ברוך אתה בני דוד גם עשה תעשה וגם יכל תוכל וילך דוד לדרכו ושאול שב למקומו :

ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל גבול ישראל ונמלטתי מידו : ויקם דוד ויעבר הוא ושש מאות איש אשר עמו אל אכיש בן מעוך מלך גת : וישב דוד עם אכיש בגת הוא ואנשיו איש וביתו דוד ושתי נשיו אחינעם היזרעאלית ואביגיל אשת נבל הכרמלית : ויגד לשאול כי ברח דוד גת ולא יוסף עוד לבקשו : ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך :

ואמר למא דנן ריבוני רדיף בתר עבדיה ארי מה עבדית ומה בידי חובא : וכען ישמע כען ריבוני מלכא ית פתגמי עבדיה אם מן קדם יי איתגרית בי יקבל קורבני ברעוא ואם בני אנשא ליטין אינון קדם יי ארי תריכוני יומא דין מלמידר באחסנת עמא דיי למימר איזיל דוד בינֵי עממיא פלחי טעותא : וכען לא יתשד דמי לארעא מן קדם מימרא דיי ארי נפק מלכא דישראל למבעי ית חלש חד כמא דמתרדיף קוריאה בטוריא : ואמר שאול חבית תוב ברי דוד ארי לא אבאיש לך עוד חלף דיקרת נפשי בעינך יומא הדין הא איסתכלית ואיטפשית סגי לחדא : ואתיב דוד ואמר הא מורניתא דמלכא ויעיבר חד מעולימיא ויסבה : ויי יתיב לגבר ית זכותיה וית קושטיה דמסרך יי יומא דין בידי ולא אביתי לאושטא ידי במשיחא דיי : והא כמא די יקרת נפשך יומא דין בעיני כן תיקר נפשי קדם יי וישיזבינני מכל עקא : ואמר שאול לדוד בריך את ברי דוד אף ממלך תמלוך ואף אצלחא תצלח ואזל דוד לאורחיה ושאול תב לאתריה :

ואמר דוד בלביה דילמא אתמסיר יומא חד בידא דשאול לית לי מדעם דטב ארי אשתיזבא אשתיזב לארע פלשתאי ויינוח מני שאול למבעיני עוד בכל תחום ארעא דישראל ואשתיזב מן ידיה : וקם דוד ועבר הוא ושית מאה גברא דעימיה לות אכיש בר מעוך מלכא דגת : ויתיב דוד עם אכיש בגת הוא וגברוהי גבר ואנש ביתיה דוד ותרתין נשוהי אחינועם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא : ואתחוא לשאול ארי ערק דוד לגת ולא אוסיף עוד למבעותי :

ואמר דוד לאכיש אם כען אשכחית רחמין בעינך יתנון לי אתר בחדא מן קירוי חקלא ואתיב תמן ולמא יתיב עבדך בקרית מלכותא עמך :

רלבג

אם יי' הסיתך בי ירח מנחה . אמר זה כי אם היה בסבה מאת הש"י הנה יהיה זה לחטא דוד ולזה אמר שהש"י ירח מנח' ממנו ויהיה בה כרצה לש"י : כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' וגו' . אמר זה לפי שמן המקבבים שירדפהו ישר' יהיה סבה שיצא דוד מכל ארץ ישראל למלט את נפשו מיד מלך ישר' וילך לו בין עובדי עבודה זרה : הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד . הרצון בו כי בזולת מה שנגמלתני עתה מן הטוב הייתי משועבד מאד לבלתי רדוף אותך כמו שנתבאר מענין כריתת דוד את כנף המעיל אשר לשאול ולזה היה סכלו' רב ממני ושגגה אמנם הסכלות הוא שכבר נתפרסם לי עוצם השגחת השם יתבר' עליך ולזה היה ראוי שאכיר מלרדפך ואולם השגג' היא שלא זכרתי מה שנגמלתני מן הטובה בנפלי בידך בהיותי במערה : באחת ערי השדה . רוצה לומר באחת הערים הבלתי מוקפו' חומה : אל

רדק

למלכי יהודה • אף על פי שאכו רואי׳ כי בעת כיבוש הארץ היתה צקלג לבני יהודה אפשר כי על שם סופו נכתב׳ שם או אפשר שכבשוה אז ואחרי כן לקחוה פלשתים מידם ומיום שישב בה דוד נשארה לו על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא ומעלה לפיכך אמר למלכי יהודה ולא אמר ליהודה׃ ימים וארבעה חדשים • לא יתכן לפרש ימים זה שנה שהרי שאול לא מלך אלא שתי שנים וכל ה העניינים שהיו לדוד עם שאול אי אפשר שבשמנה חדשים היו ועוד כי דוד לא ירד בשד׳ פלשתי׳ אלא אחר מיתת שמואל ומיתת שמואל לא קדמה למיתת שאול אלא שבעה חדשים לפיכך אנו מפרשים ימים כמשמעו ורוצה לומר ארבעה חדשים וקצת ימי׳ מהאחרון חמשי וכן תרגם יונתן יומין וארבעה ירחין ובקצת נוסחאות יש שרן בשרן וארבעה ירחין ר״ל שנה וארבעה חדשים׃ כי הנה ישבו׳ הארץ אשר מעולם • פי׳ כי אותן משפחות שזכר היו יושבות באותה הארץ מקדם ל לבטח עד בואכה שורה ועד ארץ מצרים ולפיכך לא היו נשמרים כי לא היתה להם מלחמה עם אדם ודוד בא עליהם והכה א הארץ ושלל שלל רב ולא היה נודע מי היה עושה להם זאת ה הרעה כי לא יחיה איש ואשה • אל פשטתם היום • כמו אן פי׳ כי חיילות פושטים ורצים בארץ לשלול שלל ולבוז בז כמו לשכה ונשכה וכן תרגם יונתן לאן אתנגדתון יומא דין והחכ׳ רבי יונה פירשו בחלוף ע״ן לאלף ויהיה מי מסתתר עמו כלומר על מי פשטתם והחכם רבינו אברהם אבן עזרא פי׳ כמשמעו והוא דרך שאלה לא פשטתם היום והם השיבו כן פשטנו ב במקום פלוני ופלוני׃ על נגב יהודה • פעם היו אומרים על נגב יהודה פעמים על נגב ה הירחמאלי פעמים על נגב הקני וירחמאלי היא משפחה משבט יהודה והיא משפחת ירחמאל בן חצרו׳ וכן זוכר אותם בשלוח דוד להם מהשלל ואמר בערי הירחמאלי ואמר בערי הקני נראה כי סמוכות היו ערי אלו המשפחות אלו לאלו והקני הוא משפחת יתרו שנתגיירו וישבו בתוך בני יהודה כמו שכתוב ב בספ׳ שופטי׳ • ופי׳ דרום כתרגו׳׃ הבאים בעמו • כיון שהוא פושט עליהם תמיד כל כי נתגרה בעמו שלא ישלים עמהם עוד ואם ב בהם כמו שמואס אדם דבר ה הנבאש׃ ושמואל מת • אף על פי שספר מיתתו למעלה ספר גם כן הנה מפני המעשה שעשה שאול שדרש בבעלת אוב בעבורו ואילו היה הוא חי לא היה דורש כי אם מאתו כי כבר הוא ביער האובות והידעונים ואף על פי כן נחשב לו דרישת האוב לעון גדול כמו שאומר עליו בדברי הימים וימת שאול במעלו וגו׳ וגם לשאול באוב לדרוש • ורבותינו ז״ל דרשו בו כן כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת אמר ר׳ יוסי ושמואל מת מיתתו ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין כבל שנאמר וימת שמואל וכתיב בתריה ואיש במעון וגו׳ אמר רבי שמוא׳ בר נחמני הכל סופדין וטופחין במיתת שמוא׳ וזה הרשע עושה לו מרזחים רוצה לומר שמחות׃ ויקברוהו ברמה ובעירו • לפי שהיו שתי רמות כמו שאמר מן הרמתים לפיכך אמר ובעירו כלומר באותה רמה שהיתה עירו או פירוש ובעירו כי בתוך העיר קברוהו לא חוץ לעיר וכן כתיב למעלה בביתו ברמה ויונתן תרגם וספדו עלוהי אינש בקרתיה כלומר ספדו לו כל ישראל שבאו לקברו ספדו לו שם ברמה ואותם שלא באו ספדו לו כל אחד בעירו כי בכל ערי ישראל ספדו לו בשכר שהיה מחזר בכל המקומות לשפטם׃ ויסאל

רשי

ימים וארבעה חדשים • מיעוט ימים שנים ואי אפשר לפרש ימים זה שנה שהרי לא הלך דוד אצל אכיש עד מיתת שמואל ושאול לא מלך אחר מיתת שמואל אלא ארבעה חדשים כמו ששנינו בסדר עולם וגם ממנין שנותיו של עלי ועשרים שנה שהיה הארון בקרית יערים הרי שמים שנה. כא תמצא חמשים ושתים של שמואל ושנה אחת לעיבורו עם ארבעה חדשים הללו ושבע שני׳ שמלך דוד בחברו׳ קודם שהביא את הארון מקרית יערי׳ נמצא שלא מלך שאול אחר מיתת ש שמואל יותר מארבעה חדשים׃ ויעל דוד • לשון הוה הוא תמיד היה רגיל בכך׃ בואך שורה • מן מעלנא דחגרא׃ אל פשטתם • למ״ד מתחלפת בנ״ון כמו ויעש לו נשכה ב בספר עזר׳ כמו לשכה • ושמואל מת • הרי כבר כא׳ וימת שמו׳ אלא לפי שבא לדבר בשאול שהוצר׳ לדרוש בבעלת אוב פתח ואמ׳ ושמואל מת שאלו ה היה קיים ממנו היה שאול דורש ושאול ה הסיר האובות והוצרך לבקש אשה בעלת אוב׃ ויספדו לו כל ישראל ויקברוהו ברמ׳ ובעירו • וספדו עלוהי כל ימ׳ וקברוהי ברמתא ו וספרוהו אינש בעירו׃

גם

לכן ג׳ בטעם וסימ׳ לכן היתה צקלג סבירין על כן • לכן לשקר ישבעו אכן סבי׳ • לכן ספק אל ירך דיחזקאל למען סבירין׃ ישבות ד׳ בקריאה וסימ׳ בי הנה ישבות בארץ • אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד • והנה שם הנשים ישבות מבכות • ישבות על מלאת • תניינא ישבת כתיב ושארא ישבות כתיב׃ משפטו ו׳ בקריאה

ויתן־לו אכיש ביום ההוא את־צקלג לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה׃ ויהי מספר הימים אשר־ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים׃ ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל־הגשורי והגרזי והעמלקי כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם בואך שורה ועד־ארץ מצרים׃ והכה דוד את־הארץ ולא יחיה איש ואשה ולקח צאן ובקר וחמרים וגמלים ובגדים וישב ויבא אל־אכיש׃ ויאמר אכיש אל־פשטתם היום ויאמר דוד על־נגב יהודה ועל־נגב הירחמאלי ואל־נגב הקני׃ ואיש ואשה לא־יחיה דוד להביא גת לאמר פן־יגדו עלינו לאמר כה־עשה דוד וכה משפטו כל־הימים אשר ישב בשדה פלשתים׃ ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לעבד עולם׃

כח ויהי בימים ההם ויקבצו פלשתים את־מחניהם לצבא להלחם בישראל ויאמר אכיש אל־דוד ידע תדע כי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך׃ ויאמר דוד אל אכיש לכן אתה תדע את אשר־יעשה עבדך ויאמר אכיש אל־דוד לכן שמר לראשי אשימך כל־הימים׃ ושמואל מת ויספדו־לו כל־ישראל ויקברהו ברמה ובעירו ושאול הסיר האבות ואת־הידענים מהארץ׃ ויקבצו פלשתים ויבאו ויחנו בשונם ויקבץ שאול את־כל־ישראל ויחנו בגלבע׃

ויהב ליה אכיש ביומא ההוא ית צקלג בכין הות צקלג למלכיא דבית יהודה עד יומא הדין׃ והוה מנין יומיא דיתיב דוד בקירוי פלשתאי יומין עידן בעידן וארבעא ירחין׃ וסליק דוד וגברוהי ואתנגידו על גשוראי ועל גזראי ועמלקאי ארי אינון יתבת ארעא דמעלמא מעלנא דחגרא ועד ארעא דמצרים׃ ומחי דוד ית יתבי ארעא ולא מקיים גבר ואתא ושבא עאן ותורין וחמרין וגמלין ונסיב לבושין ותאיב ואתי לות אכיש׃ ואמר אכיש לאן אתנגדתון יומא דין ואמר דוד על דרום יהודה ועל דרום ירחמאלה ולדרום שלמאה׃ וגבר ואתא לא מקיים דוד לאיתאה לגת למימר דילמא יחוון עלנא למימר כדין עבד דוד וכדין הות הלכתיה כל יומין דהוה יתיב בקירוי פלשתאי׃ והימין אכיש בדוד למימר איתגראה איתגרי בעמיה בישראל ויהי לי לעבד פלח לעלם׃

והוה ביומיא האינון וכנשו פלשתאי ית משריתהון לחילא לאגחא קרבא בישראל ואמר אכיש לדוד מידע תידע ארי עמי תפוק במשריתא את וגברך׃ ואמר דוד לאכיש בכן את תידע ית די עבד עבדך ואמ׳ אכיש לדוד בכן נטרא לרישי אשוינך כל יומיא׃ ושמואל מית וספדו עלוהי כל ישראל וקברוהי ברמתא וספדו עלוהי אנש בקרתיה ושאול פלי ית בידין וזכורו מן ארעא׃ ואתכנישו פלשתאי ואתו ושרו בשונם וכנש שאול ית כל ישר׳ ושרו בגלבוע׃

רלבג

אל פשטתם • הוא כמו על והרצון בו על מי פשטתם וזה מבואר מתשובת דוד לו׃ ולא

וסימ׳ כה עשה דוד וכה משפטו • וארמן על משפטו ישב׳ • ממנו משפטו ושאתו • אשר משפטו פעלו • משפטו יתן לאור • ומי׳ כל משפטו׃

רשי

גם באורים ילפי שהרג נוב עיר הכהנים לא נענה: ויתחפש שאול. שינה בגדיו ולא התחפש ובא במלחמה וכן ברוב כא יתחפש לבושי וכן תרגם יונתן ואשתני: ויבאו אל האשה לילה. יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה כך דרש רבי תנחומא: מתנקש. מבקש תקלה: ותזעק קול גדול. שראתהו עולה שלא כדרך העולים שהמעלה בזכורו עולי' רגליהם למעלה וזה עלה ראשו למעלה ב בשביל כבודו של שאול: אלהים ראיתי עולים מן הארץ. מלאכים שנים משה ושמואל ש שנתיירא שמואל שמא אני מתבקש בדין ו והעלה משה עמו כ כדאית בתענית: מה תארו. שלשה דברים נאמרו באוב המעלה אותו רואהו ואינו ש שומע קולו והנשאל לו שומעו ואינו רואהו ו ואחר לא רואהו ולא שומעו: והוא

רדק

וישאל שאול בי' ולא ענהו. ובדברי הימים אמר ולא דרש בי' אלא כיון שדרש באוב אחר כן כאילו לא דרש בי' שהרי השוה דרישתו באוב בדרישתו בי' ומה שאמר וישאל שאול בי' מפרש אחר כן במה שאל ואמר גם בחלומות גם באורים גם בנביאים וכל גם וגם לרבות האחד על חבירו כמו וגם אתה גם בנך גם בן בנך ופירו בחלומות באנשים שעושין שאלת חלום ומה שאמר באורי' והם לא היו אצלו שהרי היו עם אביתר שהיה עם דוד אפשר ש ששלח שם אנשים לשאול בהם על המלחמ' הזאת ופי' בנביאים תלמידי שמואל הנביא כמו שכתו' להקת נביאי' נבאי' וגו': בקשו לי אשת בעלת אוב. אשת במוכרת כמו אשת יפת תואר כפל אשת ואמ' אשה ולא איש לפי שמעשה הזה וכיוצא בו נמצא בנשי' יותר מבאנשים לפי שהן קלות הדעת ולטעם הזה אמ' הכתוב מכשפ' לא תחיה: הנה אשת בעלת אוב בעין דור. אמרו במדרש זו אשת צפניה אמו של אבנר: ויתחפש. השתנ' שהפשיט בגדי מלכות שהיה לובש ולבש בגדים אחרי' כדי שלא תכירהו האשה: ושני אנשים עמו. אמרו בדרש זה אבנר ועמשא: ויבאו אל האשה לילה. גם זה כדי שלא תכירהו לפי' בא בלילה. ובדרש יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה: קסמי משפטו על המנהג קסמי בשקל מלכי עליכו והפך הקמץ חטף לעין הפועל ופא הפועל בקמץ רחב לתפארת המלה והקסם הוא כלל לכל המעשים ההם ה הנעשים בלאט לפי' אמר קסמי ופיר' אחר כן באוב וכן וקסמים בידם בלעם בן בעו' הקוסם כמו מקסם חלק והדומים להם ולפעמי' הוא פרט לקצת המעשי' ההם כמו ולא קסם בעם' וקוסם קסמי' מעונן ומנחש כי כל אחת מלאכה אחת בפני עצמה היא: מתנקש בנפשי. בעצמי להמיתני משתדל לתת מוקש בנפשי ל להמיתני: אם יקרך עון. דגש הקוף לתפארת הקריאה: ואתה שאול. היאך הכיר' אותו אמרו ראתה דבר משונה שלא ראתה מימיה כי כל העולי' באוב עולים רגליהם מלמעלה וראשם למטה כיון שראתה אותו עולה בראשו מלמעלה ידעה שלא היה זה אלא לכבוד מלכות לפיכך אמרה ואתה שאול ולפיכך זעקה כי יראה שבא לנסותה ולהרוג אותה לפיכך אמר לה שאול אל תיראי כלומר ממה שאת יראה אל תיראי כי לא אמיתך כי כבר נשבעתי לך אבל מה ראיתה שהכרת שאני שאול ותאמר האשה אלהים ראיתי עולים מן הארץ ראיתי אדם גדול עולה מן הארץ רגליו כלפי הארץ מה שאינו מנהג העולם לפיכך ידעתי כי שאול המלך אתה ולכבודך עלה כן: אלהים. גדול כמו אלהים לא תקלל ורבוי עולים כרבוי אלהים לכבוד. ובדרש נפשו של משה העלה עמו לבקש רחמים על ישראל לפיכך אמר עולים והקדוש ברוך הוא אמר אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה ויונתן תרגם מלאכא דיי' חזיתי דסליק מן ארעא: כי

ויירא י"ב ו' בקריאה ו' בשמואל וסי' מה נורא. ויירא יעקב מאד. ויאמר מי שמך לאיש. וישמע המלך יהויקים. ויירא דוד את יי' ביום ההוא. ויירא מאד מפני אכיש מלך גת. ויירא כל העם מאד את יי'. ויירא שאול מלפני דוד. ויירא ויחרד לבו. ויירא מאד מדברי שמואל. ויירא דוד את האלהים. ד"ה. ויירא ויתן יהושפט את

וירא שאול את מחנה פלשתים ויירא ויחרד לבו מאד: וישאל שאול ביהוה ולא ענהו יהוה גם בחלמות גם באורים גם בנביאם: ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה ויאמרו עבדיו אליו הנה אשת בעלת אוב בעין דור: ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים וילך הוא ושני אנשים עמו ויבאו אל האשה לילה ויאמר קסומי נא לי באוב והעלי לי את אשר אמר אליך: ותאמר האשה אליו הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני: וישבע לה שאול ביהוה לאמר חי יהוה אם יקרך עון בדבר הזה: ותאמר האשה את מי אעלה לך ויאמר את שמואל העלי לי: ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ואתה שאול: ויאמר לה המלך אל תיראי כי מה ראית ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עלים מן הארץ: ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עלה

וחזא שאול ית משרית פלשתאי ודחיל וזע ליביה לחדא: ושאיל שאול במימרא דיי ולא קביל צלותיה אף בחלמיא אף באוריא אף בספריא: ואמר שאול לעבדוהי בעו לי אתתא דידעא לאסקא בידין ואיהך לותה ואשאל בה ואמרו עבדוהי ליה הא אתתא דידעא לאסקא בידין בעין דור: ואשתני שאול ולבש לבושין אוחרנין ואזל הוא ותרין גברא עמיה ואתו לות אתתא בליליא ואמר קסמי כען לי בבידין ואסקי לי ית דאימר לך: ואמרת אתתא ליה הא את ידעתא ית דעבד שאול דשיצי ית בידין וית זכורו מן ארעא ולמא את מיתגרי בנפשי למקטלי: וקיים לה שאול במימרא דיי למימר קיים הוא יי אם יערעינך חובא בפתגמא הדין: ואמרת אתתא ית מן אסיק לך ואמר ית שמואל אסיקי לי: וחזת אתתא ית שמואל וצוחת בקל רב ואמרת אתתא לשאול למימר למא שקרת בי ואת שאול: ואמר לה מלכא לא תדחלין ארי מה חזית ואמרת אתתא לשאול מלאכא דיי חזיתי דסליק מן ארעא: ואמר לה מה חיזויה ואמרת גברא סבא סליק

את פניו. ד"ה. ונמסר גם בסדר בשלח: באורים ב' חד מלא וסימ' ולא ענהו יי' גם בחלמות גם באורים. עלבן בארים כבדו. בתרא חס': בעין דור ב' וסימ' אשת בעלת אוב. נשמדו בעין דאר: אעלה ח' וסי' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונה אריך למכניא קטרתא בירושלם. ופירו' בסדר שמות:

רלבג

ולא ענהו יי' גם בחלומות גם באורים גם בנביאים. שלא גם הראשון הוא ל להורות שלא ענהו באחד מאלו האופנים על דרך אמרו גם לי גם לך לא יהיה והרצו' שלא ענהו בחלומות על יד בעלי החלומות הצדיקים כשהיו מ משימים רעיוניהם ב בהקיץ על זאת השאלה כדי שתבא להם ה ההודעה בחלו' ויותר כפלא מזה שלא ענהו באורים אשר מדרך הנשאל בהם שיבא לו מענה אם לא יהיה זה בסבת חטא כמו ש שמצאנו בשאול כשנשאל באלהים שלא ענהו מצד מה שעבר יהונתן בנו על השבועה במה שטעם מהדבש ודמה שלא היה שם כהן ראוי שתשרה עליו רוח הקדש להיות נשאל באורים ובתומי' כי כבר הרג שאול נוב עיר הכהנים שהיו בה הכהנים החשובים והנמלט מהם היה עם דוד או היתה הסבה על שלא באהו מענה חטא שאול או יתקבצו שתי הסבות יחד ויותר כפלא מזה שלא ענהו על יד הנביאים עם רבויים כמו שקדם וירא את להקת הנביאים: בקשו לי אשה בעלת אוב. הנה זה היה חטא עצום ולזה גנה שאול על זה החטא כמו שנזכרו חטאיו וגם שאול באוב לדרוש: ויתחפש שאול. ר"ל שנה בגדיו כדי שלא יכירוהו רואיו ויסיבו מפני זה מבוקשו על יד האשה בעלת אוב: קסמי נא לי באוב. ראוי שתדע כי ענין האוב הוא לעורר הדמיון כדי שיגיע לו מין ממיני הקסם ולזה לא ישמע קולו כי אם לשואל והוא ישמע קול כמוך מאד כאמרו והיה כאוב מארץ קולך וכבר באררנו בספר מלחמות יי' מה שיש בענין ההודעה אשר תגיע בקסם מהחסרון והנה אמרו ז"ל שענין האוב הוא שהמעלה את המת הוא בלתי שומע דבר אבל רואה תמונת המת הוא והשואל לא יראה התמונה ההיא אבל ישמע דברים מה לפי מחשבתו על שאלתו ולזה לא ראה תמונת שמואל זולת האשה אשר העלתהו ולא שמעה היא הדברים אבל שמע אותם שאול כי היא שמה התבודדותה בדבר התמונה ההיא ולזה הראתהו לה דמיונה אחר עשותה פעולות מה לעורר דמיונה והתבודדותה בזה ואולם שאול לבדו שמע אלו הדברים להתבודד דמיונו בדבר השאלה עם מה שעוררה היא דמיונו בפעולות שעשתה ולזה ייוחס זה הקסם לה ומפני זה אמר קסמי נא לי באוב ודמה כי אחר שעשתה מה שעשתה לעורר זה הקסם בתבודד לה מי הוא זה אשר העלתה אותו ושהשואל ממנה זה הוא שאול ולזה זעקה האשה בקול גדול בראותה תמונת מי שהעלתהו כי ממנה התבאר לה שאשר העלתה אותו הוא שמואל הנביא לא איש אחר שיהיה שמו שמואל ושהשואל ממנה הוא שאול: ויהי

רדק

כי שמוא הוא· לפי שמנהגו היה שהיה עוטה מעיל: הרגזתני· ממנוחתי: להעלות אותי· ממנוחתי ובדרש לשון פחד ורעד יאח פחדתי מיום הדין הייתי סבור שיום הדין הוא וקורין אותי לדין: גם ביד הנביאים גם בחלומות· ולא אמר באורים כמו שאמר למעלה הכתוב כי באורים ש"ל אמרו בדרש כי בוש לומר לפני שמואל באורים לפי שהרג נוב עיר ה הכהנים: ואקראה לך· בהא נוספת כמנהג כמו אשמעה א אשמרה אבל להיות למ"ד הפעל בסגול איננו כמנהג ובא כמוהו ידעכה סלה: ויהי ערך· שונאיך וכן והשמדתי עריך ויונתן תרגם הפסוק כן ומימרא דיי' רחיק מינך והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה: ויעש יי' לו· לדעת התרגום לו לדוד· ולפי הפשט לו כמו לך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בענין אחד: על כן הדבר הזה· כבר פיר' למעלה בפסוק קרע יי' את ממלכו' ישרא' מעליך היום: אתה ובניך עמי· שתהיו מתים כמו שאני מת ודרשו בו עמי במחיצתי בשכר שתרד ל למלחמ' על מנת למות ולא תברח יכופר לך עון נוב עיר הכהנים ותהיה עמי במחיצת הצדיקים וכן דרשו בשכר שנתבייש במעש' נוב ולא זכר אורי' נתכפר לו אותו מעשה וסמכו זה עוד לפסו' למען תזכרי ובשת בכפרי לך וגו' שכל העושה דבר ומתבייש בו מוחלין לו ולפי הפשט הע"פ ששמואל אמר לו שימות לא יתכן שהיה בורח ונצח עמו במלחמה ועל כל פני' היה לו לירד במלחמ' אם למות אם לחיים: וימהר שאול· מהר להשתחות כנגד שמואל בלומ' כנגד הקול שהיה שומע כי הוא לא היה רואהו כמו שפירו' אנו למעלה: ויירא מאד· ביו"ד א"ית לבד וי"וד השרש כ נעלמת מהמכתב: גם כח לא היה בו· לקום מן הארץ אחר שנפל ארצה: מלא קומתו· מהפחד שהיה לו שהפחידו ש שמואל והכניס בלבו מדבריו של שמואל ומפני שלא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה ולא היה בו כח וגם לא רצה שיקימוהו מן הארץ לרוב דאגתו: ואשים נפשי בכפי· כי הייתי ירא ממך שלא תהרגני כמו שהכרת ה האובות והידעוני' מן הארץ וכן תרגם יונתן ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא וי"מ כי עושה המעשה ההוא הוא בסכנה: ויפרצו בו עבדיו· כמו ויפצרו כמו ויפצר בם מאד: אל המטה· כמו על המטה כמו אל ההרי' לא אכל ר"ל על ההרי' לא אכל ורבים כמוהו: עגל מרבק· עגל משוט' והמקום שמפטמין אותו שם יקרא מרבק וכן ת"י עגל פטים ודומה לו בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה ודשה: ותפהו

רשי

והוא עוטה מעיל· שהיה רגיל ללבוש מעיל שכא' ומעיל קטן תעשה לו אמו ובמעיל נקבר וכן עלה וכן לעתיד לבא יעמדו בלבושיהם: הרגזתני· החרדתני: גם ביד הנביאים גם בחלומות· אבל באורים ותומים לא אמר לו ואף על פי ששאל בהם כמו שאמור למעלה שהיה בוש ממנו על שהרג נוב עיר הכהני': ואקראה לך· לשון ואזעק אחריך כמו כ נקרא נקראתי בהר הגלבוע וכמו ושם כ נקרא איש רע ובליעל הוצרכתי להיות נקר' אליך שתודיעני מה א אעשה: ולמה תשאלני· הרי שאת מן הנביאי' החיים: ויהי ערך· והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה· ערך לשון שונא וכמה ים במקרא: לרעך לדוד· ובחייו לא הזכיר לו שמו אלא ונתנה לרעך הטוב מ ממך לפי שהיה ירא ממנו: אתה ובניך עמי· במחיצתי: עגל מרבק· עגל פטים: מיום

ואלהים ה' בקריאה וסימ' ואלהים פקד יפקד אתכם ועלתם· ויאמר שמואל אל שאול· ואלהים אמר לבהלני· ואלהים זולתי לא תדע· ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות: ערך ח' כליש' דבבו בקריאה וסימ' ויי' סר מעליך ויהי ערך· והשמדתי עריך· והכרתי ערי ארצך· ומלאו פני תבל ערים· וערים נטשת

והוא עטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא ויקד אפים ארצה וישתחו: ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלמות ואקראה לך להודיעני מה אעשה: ויאמר שמואל ולמה תשאלני ויהוה סר מעליך ויהי ערך: ויעש יהוה לו כאשר דבר בידי ויקרע יהוה את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד: כאשר לא שמעת בקול יהוה ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה עשה לך יהוה היום הזה: ויתן יהוה גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את מחנה ישראל יתן יהוה ביד פלשתים: וימהר שאול ויפל מלא קומתו ארצה וירא מאד מדברי שמואל גם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה: ותבוא האשה אל שאול ותרא כי נבהל מאד ותאמר אליו הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך אשר דברת אלי: ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח כי תלך בדרך: וימאן ויאמר לא אכל ויפרצו בו עבדיו וגם האשה וישמע לקלם ויקם מהארץ וישב אל המטה: ולאשה עגל מרבק בבית ותמהר ותזבחהו ותקח קמח ותלש

חצי הספר

והוא עטיף מעילא וידע שאול ארי שמואל הוא וכרע על אפוהי על ארעא וסגיד: ואמר שמואל לשאול למה אזעתני לאסקא יתי ואמר שאול עקת לי לחדא ופלשתאי מגיחין קרבא בי ומימרא דיי רחיק יתי ולא קביל צלותי עוד אף ביד ספריא אף בחלמיא וקרית לך להודעותני מה אעביד: ואמר שמואל ולמה את שאיל יתי ומימרא דיי רחיק יתך והוה בסעדיה דגברא די את בעיל דבביה: ועבד יי ליה כמא דמליל בידי ואעדי יי ית מלכותא מינך ויהבה לחברך לדוד: כמא דלא קבילתא במימרא דיי ולא עבדתא תקוף רוגזיה בעמלק על כן פתגמא הדין עבד לך יי יומא הדין: וימסר יי אף ית ישראל עמך בידא דפלשתאי ומחר את ובנך עמי אף ית משריתא דישראל ימסר יי בידא דפלשתאי: ואוחי שאול ונפל מלי קומתיה לארעא ודחיל לחדא מפתגמי שמואל אף חילא לא הוה ביה ארי לא אכל לחמא כל יומא וכל ליליא: ואתת אתתא לות שאול וחזת ארי אתבהיל לחדא ואמרת ליה הא קבילת אמתך מנך ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא ושמעית ית פתגמך דמלילתא עמי: וכען קביל כען אף את למימר אמתך ואשוי קדמך פתא דלחמא ואכול ויהי בך חילא ארי תיזיל באורחא: וסריב ואמר לא איכול ואתקיפו ביה עבדוהי ואף אתתא וקביל למימרהון וקם מארעא ויתיב על ערסא: ולאתתא עיגל פטים בביתא ואוחיאת ונכיסתיה ונסיבת קמחא ולשת

אבד זכרם· נשוא לשוא עריך· חלמא לסנאך ופשרה לערך· פתאום עיר ובהלות: ויתן י"ג חטפין בקריאה וסימ' במס' רבת': לקלם ג' חס' וסימ' וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו· וימאן ויאמר לא אכל· ונלחמה אתם במישור: מרבק ד' בקריאה וסימני' ולאשה עגל מרבק בבית· גם שכיריה בקרבה כעגלי מרבק· ועגלים מתוך מרבק· ויצאתם ופשתם:

רלבג

ויהי ערך· ר"ל שונאך: מחר אתה ובניך עמי· ר"ל שיהיו מתים כמוהו: והנה בענין ההודעה ההיא אשר הגיע ל לשאול ספקות ראוי שנשתדל בהתרתם· הספק האחד איך יתכן שתגיע נבואה ל לשמואל אחר המות וזה בלתי אפשר לפי מה שביארנו מענין הנבוא' ומהותה בשני מספר מלחמות יי' כל שכן שיגיע ממנו דבור מורגש לשאול עם ה העדר ממנו כלי הדבו'· והספק השני איך יתכן שיגיע באמצעות בהעלאה באוב מלאכ' כזה שהוא נבואיי לפי מה שביארנו מענין זה ההודעות במאמר ה השני מספר מלחמות ה'· ואנחנו אומרים בהתר הספק הראשו' כי על דרך האמת לא הועלה ממנו ולא הגיע ממנו דבור לשאול על דרך האמת אבל היה זה כלו פועל מפעולות הדמיון כמו שזכרנו ומזה הצד הותר הספק הראשון· ואולם הספק השני יותר ממה שאומר והוא כי שאול היה לו כח מה נבואיי כאמרו הגם שאול בנביאים והנה עם התעוררות דמיונו מזה הפעל ומה שהתאמת לו מדברי שמוא בחייו שנתבאר לו מהם שהשם יתבר' קרע הממלכה ממנו ונתנה לדוד כמו שאמר שאול לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך וגו' ונתבאר לו בחוש היות השם יתברך עם דוד והיותו סר ממנו הגיעו מזאת הפעולה כל אלו הדברים הנזכרים פה וקצתם היו נודעים לו קודם זה וקצתם נודע לו בזה המקום מצד כח מה נבואיי והוא אמרו ויתן יי' גם את ישראל ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי וגו' ובכאן הותרו אלו הספקות באופן שלם לפי הנראה לנו· ים

ותאפהו מצות · האל"ף נעלמת מהמכתב ואמ' זה להודיע כי מיהרה לאפייתו ולא המתינה לו עד שיחמץ להאכילו מהרה לפי שראתה אותו נבהל מאד · ואני רואה לפרש הנה מעשה האוב לפי מה שנמצא כתוב · אמרו רז"ל בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו · ידעוני זה המכניס עצם חיה ששמה ידוע בפיו ומדבר' דברים העתידים · ופירוש מבין הפרקים שמשמיע קול נמוך מבין פרקי איבריו ומתחת שחיו על ידי מעשים שעושה שמקים בזרועותיו · וי"א אף מקטיר קטרת לשד והשד הוא העונה והמדבר · ואמרו עוד בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת · ופי' המעלה בזכורו שמדמה שמעלה המת ומדבר ומשמיע קול מתחת הארץ מעל פי הקבר כדרך שישמע השואל קולו של שמואל והקו' נמוך מאד כמו שכתוב והיה כאוב מארץ קולך · הנשאל בגלגלת גם הוא יקרא אוב · ופירו' שים עמו גלגלת של אבן שוהם או של זכוכית זכה ועושה מעשים עד שירמה שיוצא קול נמוך מאד וידמה לו באזנו הקו' שואל ומשיב כן פירשו רז"ל · והרב החכם הגדול ר"מ ב"מ ז"ל פירש במעשה אוב בהקטרת זרועותיו שאמר שאוחז שרביט של הדס בידו ומניפו והו' מדבר בלאט בדברי' ידועי' אצלם אחרי אשר הקטיר קטורת ידועה אצלם עד שישמע השואל כאילו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל ב בדברי' מתחת לארץ בקול נמוך מאד וכאילו אינו נכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש בו · ופי' מעשה גלגלת שלוק' גלגלת המת ומקטי' לה קטורת ומנחש בה עד שישמע כאילו קול יוצא מתחת שחיו שפל עד מאד ומשיבו · ועוד אמרו רז"ל שלשה דברי' נאמרו במעלה זכורו המעלה רואהו ואינו ש שומעו ומי שצריך לו שומעו ואינו רואהו מי שאינו צריך לו לא שומעו ולא רואהו כך שמואל אשה שהעלתהו ראתהו ולא שמעתהו שאול שהיה צריך לו שמעו ולא ראהו ואבנר ועמשא שלא נצרכו לו לא שמעוהו ולא ראוהו · וראיתי מחלוקת בין הגאוני' בדבר הזה וכלם השוו כי מעשה האוב הבל ותוהו ודברי כזב והתול אבל יש מהם אומרי' כי לא דבר שמואל עם שאול וחס ושלום לא עלה שמואל מקברו ולא דבר אבל האשה עשתה הכל ברמאות כי מיד הכיר' כי שאול הוא אך להראות לו כי מצד החכמ' הכיר' ומצאה דבר זה אמר' למה רמיתני ואתה שאול · ודרך בעלת אוב להביא בן אדם שמדבר מתוך מחבואו בלשון נמוך וכאשר בא שאול לדרוש מאתה וראתה אותו נבהל וידע' כי למחר יהיה יוצא למלחמ' וכל ישראל היו בפחד גדול וידעה מה שעשה שאול שהרג כהני י"י שמה כפי המגיד הדברי' הכאת' בפרסה ומה שאת' ויאמר שמוא' אל שאול על מחשב' שאול כי היה חושב כי שמואל היה המדבר אליו ומה שאמר ולא עשית חרון אפו בעמלק ידוע היה דבר זה כי מאותה שעה אמ' לו שמואל וימאסך מהיות מלך · ומה שאמר לרעך לדוד ידוע היה זה בכל ישראל כי דוד נמשח למלך ומה שאמר מחר אתה ובניך עמי מדרך סברת אמר זה · זהו פירוש רב שמואל בן חפני הגאון ז"ל ואמר אף על פי שמשמעות דברי החכמים ז"ל בתלמוד כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל · אבל רב סעדיה ורב האיי הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק הוא שתדע האשה העתידות וכן שתחיה היא את המת בחכמת האוב אך הבורא יתברך החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידות לבא עליו והיא האשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה כמו שנאמר ותזעק בקול גדול · ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים הם כי דעתה היה לעשות כמנהגה אלה דבריהם · ויש לתמוה לדברי הגאונים האלה אם הקב"ה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא אמר לו על ידי חלומות או על ידי אורים או על ידי הנביאים לא על ידי אשה בעלת אוב · ועוד איך היה נעלם משאול שהיה חכם ומלך אשר היו עמו כמה חכמים גדולי' אם ענין אוב נעשה על ידי אדם מדבר מתוך מחבואו ומי יאמר שטעה הוא בזה ואין זה הדעת מקבלו והנכון הוא מה שפירשנו : וסרני פלשתים עוברים למאות ולאלפים · אינו אומר כי הסרנים היו מאות ואלפים אבל הסרנים היו עוברים עם מאות ואלפים אנשים : או זה שנים · והלא לא היה עמו אלא ארבעה חדשים כמו שפירשנו אלא פירושו היה עמי זה ימים ואני מכירו לטובה כאילו היה עמי זה שנים : מיום נפלו · מיום שנפל אלי כלומר שנסמך עמי כמו על פני כל אחיו נפל : האנשים ההם · כנוי הוא על עצמם : הלא זה דוד · כיון שהוא גבור כל כך שהיו עונין עליו ודוד ברבבותיו יש לנו להשמר ממנו שלא יתרצה בנו עם אדוניו : חי י"י · כי הכל מודים כי הוא השבועה הראשונה ובעבור השבעו לדוד נשבע בשם שמאמין בו דוד : ועבדי

ולא מצאתי ה' וסימ' לבתך בתולים · בו מאומה · ואבקש מהם איש · ולמנחמים · אשר עוד בקשה נפשי :
ולא תעשה ג' וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימ' כ' :

ותאפהו מצות : ותגש לפני שאול ולפני עבדיו ויאכלו ויקמו וילכו בלילה ההוא :

כט ויקבצו פלשתים את כל מחניהם אפקה וישראל חנים בעין אשר ביזרעאל : וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים ודוד ואנשיו עברים באחרנה עם אכיש : ויאמרו שרי פלשתים מה העברים האלה ויאמר אכיש אל שרי פלשתים הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל אשר היה אתי זה ימים או זה שנים ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה : ויקצפו עליו שרי פלשתים ויאמרו לו שרי פלשתים השב את האיש וישב אל מקומו אשר הפקדתו שם ולא ירד עמנו במלחמה ולא יהיה לנו לשטן במלחמה ובמה יתרצה זה אל אדניו הלוא בראשי האנשים ההם : הלוא זה דוד אשר יענו לו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו : ויקרא אכיש אל דוד ויאמר אליו חי יהוה כי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה כי לא מצאתי בך רעה מיום באך אלי עד היום הזה ובעיני הסרנים לא טוב אתה : ועתה שוב ולך בשלום ולא תעשה רע בעיני סרני פלשתים : ויאמר דוד אל אכיש כי מה עשיתי ומה מצאת בעבדך מיום אשר הייתי לפניך עד היום הזה כי לא אבוא ונלחמתי באיבי אדני המלך :

ל' וחס' · נ' · ל' · ה' · נ"ג · י' · ה' · ל' ותר' אחרי כפלו · נ' · ט"ו · ל' · ל' · ב' מיתרין יורע' א' ב' · ד' · בא' כיו · ת' · תיו · ת' · ח' · י' · י"ח · נ'

ואפיתיה פטיר : וקריבת קדם שאול וקדם עבדוהי ואכלו וקמו ואזלו בליליא ההוא :
וכנשו פלשתאי ית כל משריתהון לאפק וישראל שרן בעינא די ביזרעאל : וטורני פלשתאי עברין למאון ולאלפין ודוד וגברוהי עברין בבתריתא עם אכיש : ואמרו רברבי פלשתאי מה יהודאי האילן ואמר אכיש לרברבי פלשתאי הלא דין דוד עבדא דשאול מלכא דישראל דהוה עמי דנן יומין או דנן שנין ולא אשכחית ביה מדעם ביש מיומא דאתפרש לותי עד יומא הדין : ורגיזו עלוהי רברבי פלשתאי ואמרו ליה רברבי פלשתאי אתיב ית גברא ויתוב לאתריה דמניתיה תמן ולא יחות עמנא בקרבא ולא יהי לשטן בקרבא ובמה יתרעי דין לות ריבוניה הלא ברישי גבריא האינון : הלא דין דוד דמשמעין ליה בחינגיא למימר קטל שאול באלפין ודוד בריבבן : וקרא אכיש לדוד ואמר ליה קים הוא יי ארי כשר את וטב בעיני מפקך ומעלך עמי במשריתא ארי לא אשכחית בך מדעם ביש מיומא דאתיתא לותי עד יומא הדין ובעיני טורניא לא תקין את : וכען תוב ואיזל בשלם ולא תעביד ביש בעיני טורני פלשתאי : ואמר דוד לאכיש ארי מה עבדית ומה אשכחתא בעבדך מיומא דהויתי משמש קדמך עד יומא הדין ארי לא אהך ואגיח קרבא בשנאי רבוני מלכא :

רשי

מיום נפלו · מיום חנייתו עלינו : ויבאו

רלבג

יש לשאול איך הסכי' דוד ללכת עם אכיש להלחם עם ישרא' אלא שהתר זה הספ' איננו מתה שיקשה וזה כי דוד הוכרח למלאת מצו' אכיש מצד היותו תחתיו ומפני מה ש נגלה לו שהוא תמיד פושט על ישר' להראו' לו כי כבאם דוד את עמו והנה היה מחשב דוד בלכתו להיות ל לשטן לפלשתי' ולסכל עצתם על ישרא' כי זה מתה שייקל לו עשייתו אחר שהם בוטחי' בו : ועבדי

ועבדי אדוניך · כלומר האנשים אשר באו אתך מנתבאתו בשאול אדוניהם גם כן ׃ ואור לכם בבקר · כשיאור לכם היום לכו ׃ ועמלקי פשטו · בבואם ביום השלישי שכשם מעם ללכת עם אכיש מצאו שעמלקי פשטו על נגב צקלג כי חפשו הדבר עד שמצאו כי מצקלג היו יוצאים להם השוללים אף על פי שדוד לא היה מחיה איש ואשה שיגיד הם חפשו הדבר עם השכנים עד שמצאו ומסבות הבורא יתברך ומממירתו את אוהביו היה שלא המיתו איש ואשה שהרי דוד הרג כמה מהם ׃ אל נגב · כתרגומו אל דרום והוא חסר הסמך אל נגב הכרתי ואל נגב כלב הנזכרים למעלה או הוא שם עיר נקרא נגב וכן ולאשר ברמות נגב ואפשר כי היא היא והראשון נכון ׃ ויכו את צקלג · איכו אומר שהרגו אנשי צקלג שהרי אומר לא המיתו איש ואשה אלא פירוש ויכו הרסו העיר ושרפוה באש ואמר ויכו על הריסה שבנין על דרך הראבת הלשו' כמו שאמ' על הבנין וירפא את מזבח יי' ויואב יחיה את שאר העיר ׃ וישבו את הנשים · כי אנשים לא היו בה כי עם דוד הלכו ולא נשארו בה כי אם הנשים והבנים והבנות לפיכך לכרוה כי לא היה בעיר מי שילח ׃ ותצר לדוד · שרשו יצר והוא מענין צרה וצוקה ובאמרו לשון נקבה ר"ל זאת הרעה ׃ כי מרה נפש כל העם · פעל עבר כי הוא מלעיל בשני פשטין ׃ ויתחזק דוד ביי' אלהיו · וישם תוחלתו בו והתאפק על הרעה ואמר לרדוף אחריהם ואמר לאביתר הגישה האפוד ׃ ארדף · דרך שאלה בלא הא השאלה כמו אף כי אמר שאל' אתה זה בני עשו ושאל דוד שתי שאלות כאחת ואף על פי שלא היו עושין כן באורים ותומים כמו שפירש' למעלה עשה כן לדוחק השעה ונענה על שתיה' ׃ הבשור · שם מקום ׃ והנותרים עמדו · מקרא קצר הוא ור"ל כי כולם באו עד נחל הבשור ועברו הנחל ארבע מאות והנותרים שלא עברו עמדו שם כלומ' שלא חזרו להם אלא שם עמדו והמתינו העוברים שם ושמרו את כליהם כי הרודפי' לא היה להם שישאו כלים אלא מעט בכדי שיוכלו להלחם לבד ויונ' תרג' ומקצתהון אשתארו ׃ אשר פגרו · שבתו מפני חולשתם מכח הרדיפה והדומה לו מדברי רבו' ז"ל יומא דמפגרי רבנן הוו אמרי האידנ' יומא דשפתי פי' יום שהיו בטלים וחלושי' מגירסתם ויו"ת דאתמנעו או פי' תרגום של הרס תהרסם פגרא תפגריכון ׃ פלא

ויבאו עד נחל הבשור · שש מאות איש ׃ והנותרים עמדו · כשהגיעו לנחל הבשור היו בהם עייפי' ונותרו שם מקצתן ׃ אשר פגרו · אשר נכנעו ואומר אני לשון ארמי הוא תרגו' של וכהרסו ׃ כגב

רלבג

ועבדי אדניך אשר באו אתך · הם אנשי דוד כי לא רצ' שיסובב כי אם העבדים ׃ והשכמת' בבקר ואור לכם ולכו · ר"ל תכף שיהיה האור לכם ואמ' לו זה שלא יסתכנו על יד אנשי המלחמה ׃ ויבאו עד נחל הבשור והנותרים עמדו · ר"ל כי כולם הלכו עם דוד בהסכמ' אחת עד נחל הבשור והנותרי' שלא הסכימו ללכת יותר ע עמדו שם והם המאת' איש אשר ראו עצמם כשהם בלי כח ויגעי' ורפי ידים ולזה לא עברו את המקו' ההוא ואולי היה זה ליראתם מהגדוד ההוא או שהיו יגעי' מאד וכראו' דוד זה הושיבם שם עד בואם לשמור הכלים ׃ וימצאו איש מצרי בשדה · ידמה שאותם שנשארו מ ממשוטטים הנה והנה קודם שהרחיק דוד מאד מהם או מצאוהו אנשים ההולכי' עמו ׃ מהנסף

ויכהנו ל' חלצי' ואף חלרע ויכהנו וילבו

שרי פלשתים ו' וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן ל"ח ׃ והשכמתם ג' וסימ' בסדר וירא ׃ ולכו ג' בקריא' וסימ' ואת רעבון בתיכם קחו ולכו ׃ גם צאנכם גם בקרכם קחו ׃ ואור לכם ולכו ׃ נשבו ה' בקריאה וסימ' והנה שרופה באש ׃ ושתי נשי דוד נשבו אחינעם ׃ והשיבו אל לבבם ׃ וחברו ·חברו פליטכם אותי ׃

וַיַּעַן אָכִישׁ וַיֹּאמֶר אֶל־דָּוִד יָדַעְתִּי כִּי טוֹב אַתָּה בְּעֵינַי כְּמַלְאַךְ אֱלֹהִים אַךְ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים אָמְרוּ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּנוּ בַּמִּלְחָמָה׃ וְעַתָּה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְעַבְדֵי אֲדֹנֶיךָ אֲשֶׁר־בָּאוּ אִתָּךְ וְהִשְׁכַּמְתֶּם בַּבֹּקֶר וְאוֹר לָכֶם וָלֵכוּ׃ וַיַּשְׁכֵּם דָּוִד הוּא וַאֲנָשָׁיו לָלֶכֶת בַּבֹּקֶר לָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וּפְלִשְׁתִּים עָלוּ יִזְרְעֶאל׃

וַיְהִי בְּבֹא דָוִד וַאֲנָשָׁיו צִקְלַג בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַעֲמָלֵקִי פָשְׁטוּ אֶל־נֶגֶב וְאֶל־צִקְלַג וַיַּכּוּ אֶת־צִקְלַג וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָהּ בָּאֵשׁ׃ וַיִּשְׁבּוּ אֶת־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר־בָּהּ מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל לֹא הֵמִיתוּ אִישׁ וַיִּנְהֲגוּ וַיֵּלְכוּ לְדַרְכָּם׃ וַיָּבֹא דָוִד וַאֲנָשָׁיו אֶל־הָעִיר וְהִנֵּה שְׂרוּפָה בָּאֵשׁ וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם נִשְׁבּוּ׃ וַיִּשָּׂא דָוִד וְהָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ עַד אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כֹּחַ לִבְכּוֹת׃ וּשְׁתֵּי נְשֵׁי־דָוִד נִשְׁבּוּ אֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵלִית וַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הַכַּרְמְלִי׃ וַתֵּצֶר לְדָוִד מְאֹד כִּי־אָמְרוּ הָעָם לְסָקְלוֹ כִּי־מָרָה נֶפֶשׁ כָּל־הָעָם אִישׁ עַל־בָּנָו וְעַל־בְּנֹתָיו וַיִּתְחַזֵּק דָּוִד בַּיהוָה אֱלֹהָיו׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן בֶּן־אֲחִימֶלֶךְ הַגִּישָׁה־נָּא לִי הָאֵפוֹד וַיַּגֵּשׁ אֶבְיָתָר אֶת־הָאֵפוֹד אֶל־דָּוִד׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר אֶרְדֹּף אַחֲרֵי הַגְּדוּד־הַזֶּה הַאַשִּׂגֶנּוּ וַיֹּאמֶר לוֹ רְדֹף כִּי־הַשֵּׂג תַּשִּׂיג וְהַצֵּל תַּצִּיל׃ וַיֵּלֶךְ דָּוִד הוּא וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל הַבְּשׂוֹר וְהַנּוֹתָרִים עָמָדוּ׃ וַיִּרְדֹּף דָּוִד הוּא וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ וַיַּעַמְדוּ מָאתַיִם אִישׁ אֲשֶׁר פִּגְּרוּ מֵעֲבֹר אֶת־נַחַל הַבְּשׂוֹר׃ וַיִּמְצְאוּ אִישׁ־מִצְרִי בַּשָּׂדֶה וַיִּקְחוּ אֹתוֹ אֶל־דָּוִד וַיִּתְּנוּ־לוֹ לֶחֶם וַיֹּאכַל וַיַּשְׁקֻהוּ מָיִם׃

ואתיב אכיש ואמר לדוד ידענא ארי תקין את בעיני כמלאכא דיי ברם רברבי פלשתאי אמרו לא יסק עמנא בקרבא׃ וכען אקדים בצפרא ועבדי ריבונך דאתו עמך ותקדמון בצפרא ויהנהר לכון ותיזלון׃ ואקדים דוד הוא וגברוהי למיזל בצפרא למתב לארע פלשתאי ופלשתאי סליקו ליזרעאל׃ והוה כד אתא דוד וגברוהי לצקלג ביומא תליתאה ועמלקאה אתנגידו על דרום ועל צקלג ואוקידו יתה בנורא׃ ושבו ית נשיא די בה מזעירא ועד רבא לא קטלו אנש ודברו ואזלו לאורחיהון׃ ואתא דוד וגברוהי לקרתא והא קליא בנורא ונשיהון ובניהון ובנתיהון אשתביאו׃ וארים דוד ועמא די עמיה ית קלהון ובכו עד דלא הות בהון חילא למבכי׃ ותרתין נשי דוד אשתביאה אחינעם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא׃ ועקת לדוד לחדא ארי אמרו עמא למרגמיה ארי מרת נפשא דכל עמא גבר על בנוהי ועל בנתיה ואתקף דוד במימרא דיי אלהיה׃ ואמר דוד לאביתר כהנא בר אחימלך קריב כען לי איפודא וקריב אביתר ית אפודא לדוד׃ ושאיל דוד במימרא דיי למימר ארדוף בתר משריתא הדא האדבקינה ואמר ליה רדוף ארי אדבקא תדביק ושזבא תשיזיב׃ ואזל דוד הוא ושית מאה גברא די עמיה ואתו עד נחלא דבשור ומקצתהון אשתארו׃ ורדף דוד הוא וארבע מאה גברא ואשתארו מאתן גברא דאתמנעו מלמעבר ית נחלא דבשור׃ ואשכחו גברא מצראה בחקלא ואיתיאו יתיה לות דוד ויהבו ליה לחמא ואכל ואשקיוהי מיא׃

בניו ד' חס' בקריאה וסי' ונך אתו ואת בניו ואת כל עמו ׃ האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ׃ כי מרה נפש כל העם ׃ ובנו יתגרו ואספו ׃ ויתחזק ח' בקריא' וסימ' ויתחזק ישראל וישב על המטה ׃ ויתחזק העם איש ישראל ׃ ויתחזק דוד באלהיו ׃ ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דד"ה ׃ ויתחזק המלך רחבעם ׃ ויתחזק אביה וישא לו נשים ׃ וימלך יהושפט בנו ׃ ויתחזק יותם ׃ וב' ויתחזק וסימ' ויקם יהורם על ממלכת אביו ׃ ויתחזק ויבן את החומה ׃ וכל התחזק דכוו' ׃ ארדף ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ארדף אשיג אחלק שלל ׃ ארדף אחרי הגדוד הזה ׃ ארדף איבי ואשיגם דתלים ׃ בתרא מלא ׃

פלח דבלה · חתיכת דבילה: נגב הכרתי · כרתי שם משפחה מפלשתים כמו שנאמר עליהם גוי כרתי והכרתי את כרתי כי בארץ פלשתים ובארץ יהודה פשטו כמו שאמר אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה: ועל נגב כלב · הוא כלב בן חצרון משבט יהודה ואף על פי שאמר ועל אשר ליהודה נחלת כלב זה היתה לה שם ידוע בפני עצמה ונגב פירוש דרום כתרגומו או פי' ארץ משור כי יקרא נגב כמו המדבר שיקרא נגב מפני החורב והוא מישור: נטושים · מענין ויטש על המחנה ענין התפשטות: וחוגגים · מרקדים ומפזזים ומכרכרים כמו יחוגו וינועו כשכור: מהנשף ועד הערב למחרתם · מערב יום זה עד ערב יום שני וכל אותו הערב עד הבקר שהוא המחרת ומ"ם למחרתם מחרת שני הנשפים שעברו ומלת עד עומדת במקום שנים כאילו אמר ועד למחרתם ולדעת רז"ל שני מהנשף ועד הערב ואמרו תרי נשפי הוו נשף יממא ואתי ליליא נשף ליליא ואתי יממא איכו מתישב טעם המ"ם ות"ת מקבלא ועד עדן רמשא דיומא דבתרוהי ולא פי' שם טעם המ"ם · ובדרש אמר טעם המ"ם על העמלקים למחרתם המחרת שלהם שהם למודים ללקות במחרת שנ' וכה הלחם בעמלק מחר: נהגו לפני המקנה ההוא · פירש אדוני אבי ז"ל לפני המקנה שלהם שהבילו נהגו הצאן והבקר שלקחו מהעמלקי' · ובדברי רז"ל המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו דכתיב נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד כלומ' היו נוהגי' המקנה לפני המקנה כמו שהיה דרכן וכשהיו פוגעין בגדרות השדות לא היו נוטין מן המקל לצד אחר אלא פורצין לפניה' והולכין דרך ישר לפניה' וכשהיו בעלי השדות ממחי' בידן היו אומרים עבדי דוד זה שלל דוד כלומר הרשות בידו לפרוץ לו דרך כי מלך הוא וכל זה לפי' שעה: ויושיבם בנחל הבשור · כיון שפגרו הם מלכת אמרו לי' להם דוד והארבע מאות איש שישבו שם לשמור הכלי' שהניחו כדי שילכו קלים וירדפו אחר העמלקים מהר שישיגום ועכשיו בא דוד והכשיו אליהם אל המקום אשר הניחום שם והושיבום על הכלים והנה הם יצאו לקראתם כשראו מרחוק שהם באו': ויגש דוד את העם · כמו אל העם כמו והראה את הכהן את מי הגדרת מלין ופירו' קרב אליהם ושאל להם לשלום ות"ת וערע דוד ית עמא ובנוסח' אחרת וקריב דוד לות עמא: יחדיו

שבועה באלהים ד' בליש' בקריאה וסי' אם תשקר לי ולנני ולנכדי · אם תמיתני ואם תסגרני · וגם במלך נבוכד נצר מרד דה"י · ואריב עמם ואקללם: ושתים ו' בקריאה וסימ' אכלים ושתים וחוגגים · ושתים לפניו ויאמרו יחי יהודה וישראל רבים · ויהיו שם עם דוד · ויהי היום ובניו ובנותיו · עד זה מדבר וזה בא: וישיבם ב' וסימ' ויושיבם בהר · ויושיבם בנחל הבשור:

ויתנו לו פלח דבלה ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות:
ויאמר לו דוד למי אתה ואי מזה אתה ויאמר נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ויעזבני אדני כי חליתי היום שלשה: אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה ועל נגב כלב ואת צקלג שרפנו באש:
ויאמר אליו דוד התורדני אל הגדוד הזה ויאמר השבעה לי באלהים אם תמיתני ואם תסגרני ביד אדני ואורדך אל הגדוד הזה: וירדהו והנה נטשים על פני כל הארץ אכלים ושתים וחגגים בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה: ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם ולא נמלט מהם איש כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים וינסו: ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק ואת שתי נשיו הציל דוד: ולא נעדר להם מן הקטן ועד הגדול ועד בנים ובנות ומשלל ועד כל אשר לקחו להם הכל השיב דוד: ויקח דוד את כל הצאן והבקר נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד:
ויבא דוד אל מאתים האנשים אשר פגרו מלכת אחרי דוד וישיבם בנחל הבשור ויצאו לקראת דוד ולקראת העם אשר אתו ויגש דוד את העם וישאל להם לשלום:
ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו: ויאמר דוד לא תעשו כן אחי את אשר נתן יהוה לנו וישמר אתנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידנו: ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק היֹרד במלחמה וכחלק הישב על הכלים

ויהבו ליה פלח דבילתא ותרין איתכלין דעינבין יבישין ואכל ותבת רוחיה ליה ארי לא אכל לחמא ולא שתא מיא תלתא יומין ותלתא לילוון:
ואמר ליה דוד דמן את ואי מדין את ואמר עולימא מצראה אנא עבדא לגברא עמלקאה ושבקני ריבוני ארי איתמרעית יומא דין דנן תלתא יומין: אנחנא אי תנגידנא על דרומא כרית ועל די ליהודה ועל דרום כלב וית צקלג אוקידנא בנורא: ואמר ליה דוד התחתינני למשריתא הדא ואמר קיים לי במימרא דיי דלא תקטלינני ולא תמסרינני ביד ריבוני ואחתינך למשרית הדא: ואחתיה והא רטשין על אפי כל ארעא אכלין ושתן וחוגגין בכל עדאה סגיאה דשבו מארעא פלשתאי ומארעא דבית יהודה: ומחנון דוד מקבלא ועד עידן רמשא ביומא דבתרוהי ולא אשתיזיב מנהון אנש אילהין ארבע מאה גבר עולים דרכיבו על גמליא ואפיכו: ושיזיב דוד ית כל דשבו עמלקאי וית תרתין נשוהי שיזיב דוד: ולא שגא להון מן זעירא ועד רבא ועד בנין ובנן ומביזתא ועד כל די נסיבו להון כולא אתיב דוד: וסבא דוד ית כל ענא ותורי דברו קדם גיתיא האינון ואמרו דין עדאה דדוד:
ואתא דוד לות מאתן גברא דאתמניעו מלמיזל בתר דוד ואותיבינון בנחלא דבשור ונפקו לקדמות דוד ולקדמות עמא דעימיה וערע דוד ית עמא ושאיל להון לשלם:
ואתיב כל גבר ביש ורשיעא מגבריא דאזלו עם דוד ואמרו חלף דלא אזלו עמי לא נתן להון מעדאה דשיזבנא אילהין גבר ית אתתיה וית בנוהי וידברון ויזלון: ואמר דוד לא תעבדון כן אחיית דיהב יי לנא ונטר יתנא ומסר ית משריתא דאתת עלנא בידנא: ומן ישמע לכון לפתגמא הדין ארי כחולק דנחתו בקרבא וכחולק דאשתארו למטר מניא

רש"י

נגב הכרתי · לדרום של פלשתים ומכינו במקום אחר פלשתים נקראים גוי כריתים יושבי חבל הים גוי כריתי: למחרתם · למודים הם עמלקיים ללקות ביום מחר כמה שנ' מחר אנכי נצב וגו' לכך נאמ' למחרתם: את כל הצאן והבקר · שמצא הגדוד מנגב יהודה ומנגב כלב: נהגו אנשים · מנהיגי' והולכים לפני המקנה ההוא להתכבד ולהתהל' זה שלל דוד · מהיום

רלב"ג

מהנשף ועד הערב למחרת' · יתכן שכבר היה ערב כשהשיגם והכה אותם עד ערב מחרת היום ההוא או יהיה נשף בקר · והכה רדף אחריהם כל הלילה וכעלות השחר ראה אותם נטושי' על פני השדה וכלא' בהם מהבקר ועד הערב · ואמר למחרתם לפי שביום שלפניו פשטו על נגב ועל צקלג ושרפו צקלג באש: כי כחלק היורד במלחמ' וכחלק היושב על הכלי' יחדו יחלוקו · אמר להם לאמת שאין ראוי שיעשה כמו שאמרו לפי שאין זכות האדם בשלל מפני הסתכנו בירידה אל המלחמה כי אשר ירד אל המלחמ' ואשר ישב על הכלים לשמרם מהאנשים ה הבאים למלחמה הוא חולק עם היורדים ל למלחמה ואע"פ שאינו מסתכן שם וזה דבר מבואר ולזה אין ראוי שתאמרו שתזכו בשלל אתם לבדכם שירדתם במלחמה מצורף לזה מזה לא היה בעוצם ידכם אבל היה בעזר הש"י בזכות כלנו אשר הלכו ואשר נשארו · והנה

רדק

יחדו יחלוקו. כחלק זה כן חלק זה כי יחדו יחלוקו: לרעהו לאמר. כמו לרעיו וכמוהו מגן גבורהו כמו גבוריו בהתפללו בעד רעהו בעד רעיו: אשר התהלך שם. שהיה מתהלך ביניהם ממקום למקום כשהיה בורח והיו מסתירים אותו ועושים עמו טובות עשה גם כן הוא טובה מהשלל ועוד כי מארץ יהודה היה השלל ההוא כמו שאמר הנער המצרי אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה וגו': וידבקו. כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם עניינו ענין השגה ואלה ג' בני שאול שזכר הם שהיו יוצאים עמו במלחמה לפי' מתו עמו ואישבשת נשאר בבית כי לא היה יוצא במלחמה: המורים. אנשים מורים בקשת ת"י קשתין גברין דאומנין למיגר בקשתא: ויחל. ענין חיל ופחד כי לא הכוהו עדיין אבל פחד מהם: ודקרוני והתעללו בי. בהרגם אותי דקירות הרבה דרך נקמ' ובזיון וכן אשר התעללתי במצרים וכל לשון התפעל בזה הוא ענם ה המעש' ההו' באי זה מעש' שיהיה שיבא זה הלשון ות"י ויתעלבון בי לשון תעתוע ובזיון וכן והייתי בעיניו כמתעתע כמתלעב: כי מת שאול. קרוב למיתה כמו בצאת נפשה כי מתה כי לא מת עדיין עד שהמיתו העמלקי כמו שאמר הוא בבשורתו לדוד ואפשר כי כזב העמלקי כי לא המיתו הוא אלא מצאו מת אחר שנפל על חרבו ולמצוא חן בעיני דוד לפי מחשבתו אמר כן ולא חטא שאול בהרגו עצמו ואע"פ שכתו' אך את דמכם לנפשותיכ' אדרוש כלו' מידכם אדרוש אותו אם תהרגו עצמיכם וכן מיד כל חיה אדרשנו ומיד איש אחיו אף ע"פ כן לא חטא לפי שהיה יודע שאול כי סופו היה למות במלחמ' כי כן אמר לו שמואל ועוד כי ראה כי מצאוהו המורים אנשי' בקשת ולא היה יכול להמלט מ מיד' טוב היה שיהרוג הוא עצמו ולא יתעללו בו הערלי' וכן אמרו רז"ל אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש יכול כשאול ת"ל אך: גם כל אנשיו. הסמוכים אליו במלחמתו מתו בהר הגלבוע והשאר נסו: אשר בעבר העמק אשר בעבר הירדן. תרגם יונתן ד' בעברא דמישרא ופי' הערים שהיו בעבר המישור הסמוך ל לארץ פלשתי' וכן בעבר הירדן המקומות סמוכו' לירדן וסמוכו' לארץ פלשתים ולא היתה בהם עיר מבצר ועזבו אותם: את כליו. מה שמצאו בו בגדיו וכליו זיינו כי הנזר והאצע' העמלקי לקחם: בית

מסרה

וישימה י"ח כליש' שימה בקריאה וסימני' ותשמם בכר הגמל. ואשמם בראשיכם. וישמה לחק ולמשפט. ואשמה לפניך פת לחם. מי ישמני שופט בארץ. שמי לך תמרורים. ושמו בכליכם. וישמה למוצאות קרי למחראות כתיב. אם שום תשמון דירמיה. וישמה בעפר לדוש: עדער ה' וחס' בליש' בקריאה וסימ'

ל' יתר א'
ויתר חסר תל עולם תל

יחדו יחלקו: ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה: ויבא דוד אל־צקלג וישלח מהשלל לזקני יהודה לרעהו לאמר הנה לכם ברכה משלל איבי יהוה: לאשר בבית־אל ולאשר ברמות־נגב ולאשר ביתר: ולאשר בערער ולאשר בשפמות ולאשר באשתמע: ולאשר ברכל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקיני: ולאשר בחרמה ולאשר בכור־עשן ולאשר בעתך: ולאשר בחברון ולכל המקמות אשר־התהלך־שם דוד הוא ואנשיו:

לא ופלשתים נלחמים בישראל וינסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר הגלבע: וידבקו פלשתים את־שאול ואת־בניו ויכו פלשתים את־יהונתן ואת־אבינדב ואת־מלכי־שוע בני שאול: ותכבד המלחמה אל־שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים: ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן־יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו־בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את־החרב ויפל עליה: וירא נשא־כליו כי־מת שאול ויפל גם־הוא על־חרבו וימת עמו: וימת שאול ושלשת בניו ונשא כליו גם כל־אנשיו ביום ההוא יחדו: ויראו אנשי־ישראל אשר־בעבר העמק ואשר בעבר הירדן כי־נסו אנשי ישראל וכי־מתו שאול ובניו ויעזבו את־הערים וינסו ויבאו פלשתים וישבו בהן: ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את־החללים וימצאו את־שאול ואת־שלשת בניו נפלים בהר הגלבע: ויכרתו את־ראשו ויפשטו את־כליו וישלחו בארץ־פלשתים סביב לבשר בית עצביהם ואת־העם:

כחדא יפלגון: והות מיומא ההוא ולעילא ושויה לגזירת דין לישראל עד יומא הדין: ואתא דוד לצקלג ושדר מביזתא לסבי יהודה לרחמוהי למימר הא לכון מתנא מביזת סנאי עמא דיי: לדי בביתאל ולדי ברמות נגב ולדי ביתיר: ולדי בערוער ולדי בשפמות ולדי באשתמוע: ולדי ברכל ולדי בקרוי ירחמאל ולדי בקרוי שלמאה: ולדי בחרמה ולדי בכור עשן ולדי בעתך: ולדי בחברון ולכל אתריא די הליך תמן דוד הוא וגברוהי:

ופלשתאי מגיחין קרבא בישראל ואפכו אנשי ישר' מן קדם פלשתאי ונפלו קטולין בטורא דגלבוע: ואדביקו פלשתאי ית שאול וית בנוהי וקטלו פלשתאי ית יהונתן וית אבינדב וית מלכישוע בני שאול: ותקיפו עבדי קרבא על שאול ואשכחוהי קשתיא גברין דאומנין למיגר בקשתא ודחיל לחדא מקשתיא: ואמר שאול לנטל זיניה שלוף חרבך וקטלני בה דילמא ייתון ערליא האילין ויקטלונני ויתלעבון בי ולא אבה נטיל זיניה ארי דחיל לחדא ונסיב שאול ית חרבא ונפל עלה: וחזא נטיל זיניה ארי מית שאול ונפל אף הוא על חרביה ומית עמיה: ומית שאול ותלתא בנוהי ונטל זיניה אף כל גברוהי ביומא ההוא כחדא: וחזו אנשי ישראל דבעיברא דמישרא ודבעיברא דירדנא ארי אפיכו אנשי ישר' וארי מיתו שאול ובנוהי ושבקו ית קירויא ואפיכו ואתו פלשתאי ויתיבו בהון: והוה ביומא דבתרוהי ואתו פלשתאי לחלצא קטיליא ואשכחו ית שאול וית תלתא בנוהי קטילין רמן בטורא דגלבוע: ופסקו ית רישיה וחליצו ית זיניה ושלחו בארעא פלשתאי סחור סחור לבסרא בית טעותהון וית עמא:

רשי

מהיום ההוא ומעלה. לא נאמר והלאה אלא ומעלה כבר הנהיג א אברהם בחוק זה ב בלעדי רק אשר אכלו הנערי' וגו' הם היושבי' על הכלי' וחלק האנשי' ההולכים למלחמה ב בבר' אשי' רבה: לרעהו. לאוהביו: אשר התהלך שם דוד. שהיו מחבאים אותו מפני שאול: ופלשתים נלחמים בי"ש. כאדם האומר נחזור לענין ראשון: ויפשטו

רלבג

והנה שמה דוד לחק ולמשפט בי"ש שיחלקו כלם בשלל עד היום הזה. ולפרסם הנס אשר עשה הש"י לדוד ולגדיבותו שלח מן ה השלל לזקני יהודה לרעהו בכל המקומות הנזכרי' פה: פן יבאו הערלים האלה ודקרוני והתעללו בי. היה ירא שימיתוהו ב באכזריות גדול מפני מה שהשחית בהם ו ולזה בחר שימות ביד אוהביו: ויקח שאול את החרב ויפל עליה. ידמה מזה המקום שכחש העמלקי שאמ' לדוד שכבר הרג שאו' ואולם אמר זה למצא חן בעיני דוד כי יודע היה שכלות שאול אל דוד ואפשר כי לא מת שאול בנפלו על חרבו והשלים להמיתו זה ה הנער העמלקי כמו ש שספר לדוד והוא יותר נכו' לפי מה שאחשוב: אמר

מסרה

ולאשר בערער. ויחנו בערער. ומן הירדן. עזבות ערי ערער. ובלע בן עזן. וכל אוריתא דכו' חסרים: ויחל ט' בקריאה וסימ' ויחל נח איש האדמה. ויחל עוד שבעת ימים אחרים. ויחל העם לזנות אל. ויחל שער ראשו לצמח. ויחל יונה לבוא בעיר. ויחל שלמה לבנות. ויחל מאד מהמורים. מן הורים דדה'. תרין בתראי לישן חולי: יבואו ג' מלאים בקריאה וסימ' פן יבואו הערלים האלה. למה יבואו מלכי אשור. יבואו וישתחו לפניך. ובמסרא אחרי' נמ"ר יבא"ו ויג"ר"ו צדק"תו במק"ו וישתחו לפני"ך וכל שה"וא טעות שלא מצאתיו מלא בשום ספ' מדוי"ק:

וישמעו אליו · כמו עליו על שאול: וישרפו אותם שם · וקלו עליהון כמו דקלן על מלכיא תמן כדתנן שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי: והנה איש בא מן המחנה · יש בפסיקתא שזה דואג ואיכו מיושב על לבי: אחזני השבץ · אחדני רתיתא · ומדרש אגדה משום עון הכהנים שהרג וכתוב בהן כתנת תשבץ: כי כל עוד נפשי בי · מהר ומותתני טוב לי שתמותתני אתה ולא יהרגוני אלה ויתעללו בי: ואצעדה אשר על זרועו · וטוטפתא דעל דרעיה: דמך

בית עשתרות אלהיהם · והם פסילי העשתרות שהם אלהיהם והם צלמים העשוים בצורת עשתרות מן עשתרות צאנך ובדברי הימים כתוב בית אלהיהם והם היו העשתרות שהיו אלהיהם: ואת גויתו תקעו בחומת בית שן: תקעוה במסמרים ובדברי הימים כתו' ואת גלגלתו תקעו בית דגון מה שלא נזכר הנה הוא נזכר שם כי זה וזה היה כי גויתו תקעו בחומת בית שן וגלגלתו בית דגון שהרי כרתו ראשו כמו שנ' ויכרתו את ראשו ושם אמר וישאו את ראשו ואת כליו ובאמרו ואת גויתו קצר שהרי גויית בניו תקעו גם כן בחומת בית שן: וישמעו אליו · כמו עליו וכת"י ושמעו עלוהי: וישרפו אותם שם · ת"י וקלו עליהון כמא דקלן על מלכיא תמן אפשר שהיה דעתו כמו שכתבו רבותינו ז"ל שורפין על המלכים ומה הם שורפין עליהם מטתן וכלי תשמישן או דעתו על שריפת בשמים כמו ויחנטו הרופאים ויתכן לפרש כי הבשר שרפו שהעלה רמה ולא רצו לקברם עם התולעים כי לא היה דרך כבוד ושרפו הבשר וקברו העצמות: תחת האשל · ובדברי הימים תחת האלה אשל הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל כתרגומו ונציב נציבא ובדברי הימים פיר' שזה העץ היה אלה: ויצומו שבעת ימים · זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שאול ולפיכך נתעסקו בו אנשי יבש כי זכרו אותה התשועה שנושעו על ידו: ויהי בבואו אל דוד · בבית: נקרא נקריתי · במקרה באתי שם לא מדעתי שאמצא אותו שם ונקרא מקור מנפעל שלם בה"ון כמו נשאול נשאל דוד: נשען על חניתו · מהמכה שנפל על חרבו: ובעלי הפרשים · אחזות הפרשים כתרגומו משירית פרשיא וכן תרגם בעל גד מישר גד ויש לפרש בעלי הפרש' ראשי הפרשים והממונים עליהם: ויאמר אליו עמלקי אנכי · כן כתיב וקרי ואומר והקרי מבואר והכתוב ר"ל כי אחר אמר לו כי הוא עמלקי לפי ששאול הרג עמלקיים לא אמר עמלק אנכי: כי אחזני השבץ · שם חולי אולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב ותרגם יונתן ארי אחדני רתיתא · ובדרש עון נוב עיר הכהנים הלובשים כתנת תשבץ שהרגתי וי"מ הפרשים לובשי תשבץ כמו שאומ' ובעלי הפרשי' הדביקוהו: כי כל עוד נפשי בי · בעוד שנפשי בי ואל יהרגוני הערלים ולפירו' האחר אמר כי כל כך אצטער מחמת המכה שעדיין נפשי בי לכך אני רוצה שתקרב את מיתתי: ואמותתהו · הו"ו פתוחה ומשפטה להיות בקמץ כי הענין לעבר וכמוהו ואספך ואכסך משני הו"ו פתוחה והענין לעבר ופירשו הקדמונים לפי שכזב שלא המיתהו שהרי הוא נפל על חרבו ומת לכך כפתחה וי"ו ואמותתהו: אחרי נפלו · אחרי שנפל על חרבו לא היה יכול לחיו מחמת המכה וקרבתי את מיתתו כמו שנא' ממני או פירושו כי לא היה יכול לחיות שהרי הפרשים השיגוהו והיו קרובים לבא עליו ויהרגוהו ורצה שאהרגהו אני ולא הם: ויחזק דוד בבגדיו · מכאן למדו רבו' ז"ל שחייב אדם לקרוע על נשיא ועל אב ב"ד שאול ויהונתן זה אב ב"ד וכן על רוב צבור כמו שנאמר ועל עם יי' ועל בית ישראל ולמדו לפי שפרטו אותם משמע שעל כל אחד ואחד מהם חייב לקרוע וכתב בבגד שאין אדם חייב לקרוע אלא עליון וקרי בבגדיו כי דוד קרעם כלם כי קרע על שאול לבדו וקרע על יהונתן וקרע על עם יי':

ויקומו ט' מל' וסי' נמסר בריש סדר קרח ול' עיל בהאי ספרא סימן כ"ג: יבשה ביבשה ג' בקריאה וסי' ויבאו יבשה ויצומו עד הערב' ודבתריה ויקברו תחת האשל ביבשה · ויביאוהו דד"ה: ובגדיו ד' בקריאה וסי' וקדש הוא ובגדיו · את ראשו לא יפרע · ובגדיו קרועים ואדמה על ראשו · היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא:

וַיָּשִׂמוּ אֶת־כֵּלָיו בֵּית עַשְׁתָּרוֹת וְאֶת־גְּוִיָּתוֹ תָּקְעוּ בְּחוֹמַת בֵּית שָׁן׃ וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו יֹשְׁבֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד אֵת אֲשֶׁר־עָשׂוּ פְלִשְׁתִּים לְשָׁאוּל׃ וַיָּקוּמוּ כָּל־אִישׁ חַיִל וַיֵּלְכוּ כָל־הַלַּיְלָה וַיִּקְחוּ אֶת־גְּוִיַּת שָׁאוּל וְאֵת גְּוִיֹּת בָּנָיו מֵחוֹמַת בֵּית שָׁן וַיָּבֹאוּ יָבֵשָׁה וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם שָׁם׃ וַיִּקְחוּ אֶת־עַצְמֹתֵיהֶם וַיִּקְבְּרוּ תַחַת־הָאֶשֶׁל בְּיָבֵשָׁה וַיָּצֻמוּ שִׁבְעַת יָמִים׃

א

וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת שָׁאוּל וְדָוִד שָׁב מֵהַכּוֹת אֶת־הָעֲמָלֵק וַיֵּשֶׁב דָּוִד בְּצִקְלָג יָמִים שְׁנָיִם׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְהִנֵּה אִישׁ בָּא מִן־הַמַּחֲנֶה מֵעִם שָׁאוּל וּבְגָדָיו קְרֻעִים וַאֲדָמָה עַל־רֹאשׁוֹ וַיְהִי בְּבֹאוֹ אֶל־דָּוִד וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד אֵי מִזֶּה תָּבוֹא וַיֹּאמֶר אֵלָיו מִמַּחֲנֵה יִשְׂרָאֵל נִמְלָטְתִּי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד מֶה־הָיָה הַדָּבָר הַגֶּד־נָא לִי וַיֹּאמֶר אֲשֶׁר־נָס הָעָם מִן־הַמִּלְחָמָה וְגַם־הַרְבֵּה נָפַל מִן־הָעָם וַיָּמֻתוּ וְגַם שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ מֵתוּ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אֵיךְ יָדַעְתָּ כִּי־מֵת שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ׃ וַיֹּאמֶר הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ נִקְרֹא נִקְרֵיתִי בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ וְהִנֵּה שָׁאוּל נִשְׁעָן עַל־חֲנִיתוֹ וְהִנֵּה הָרֶכֶב וּבַעֲלֵי הַפָּרָשִׁים הִדְבִּיקֻהוּ׃ וַיִּפֶן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵנִי וַיִּקְרָא אֵלָי וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר לִי מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֲמָלֵקִי אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי עֲמָד־נָא עָלַי וּמֹתְתֵנִי כִּי אֲחָזַנִי הַשָּׁבָץ כִּי־כָל־עוֹד נַפְשִׁי בִּי׃ וָאֶעֱמֹד עָלָיו וַאֲמֹתְתֵהוּ כִּי יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִחְיֶה אַחֲרֵי נִפְלוֹ וָאֶקַּח הַנֵּזֶר אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁוֹ וְאֶצְעָדָה אֲשֶׁר עַל־זְרֹעוֹ וָאֲבִיאֵם אֶל־אֲדֹנִי הֵנָּה׃ וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃

וְשַׁוִּיאוּ יַת זֵינֵיהּ בֵּית עַשְׁתְּרָתָא וְיַת גּוּפֵיהּ צְלַבוּ בְּשׁוּרָא דְּבֵית שָׁן׃ וּשְׁמָעוּ עֲלוֹהִי יָתְבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד יַת דַּעֲבָדוּ פְלִשְׁתָּאֵי לְשָׁאוּל׃ וְקָמוּ כָּל גְּבַר גִּיבַּר וַאֲזַלוּ כָּל לֵילְיָא וּנְסִיבוּ יַת גּוּפָא דְשָׁאוּל וְיַת גּוּפֵי בְנוֹהִי מִשּׁוּרָא דְבֵית שָׁן וַאֲתוֹ לְיָבֵשׁ וְקַלוּ עֲלֵיהוֹן כְּמָא דְקָלַן עַל מַלְכַיָּא תַמָּן׃ וּנְסִיבוּ יַת גַּרְמֵיהוֹן וּקְבַרוּ תְּחוֹת אֶשְׁלָא בְּיָבֵשׁ וְצָמוּ שַׁבְעָא יוֹמִין׃ וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית שָׁאוּל וְדָוִד תַּב מִלְּמִמְחֵי יַת דְּבֵית עֲמָלֵק וִיתֵיב דָּוִד בְּצִקְלַג יוֹמִין תְּרֵין׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וְהָא גַבְרָא אֲתָא מִמַּשְׁרִיתָא מִלְּוָת שָׁאוּל וּלְבוּשׁוֹהִי מְבַזְּעִין וְעַפְרָא רְמֵי בְּרֵישֵׁיהּ וַהֲוָה בְּמֵיתוֹהִי לְוָת דָּוִד וּנְפַל עַל אַרְעָא וּסְגִיד׃ וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד אֵי מִדֵּין אַתְּ אָתֵי וַאֲמַר לֵיהּ מִמַּשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל אִשְׁתֵּזֵיבִית׃ וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד מָה הֲוָה פִּתְגָּמָא חַוִּי כְעַן לִי וַאֲמַר דְּאַפֵּיךְ עַמָּא מִן קְרָבָא וְאַף סַגִּי נְפַלּוּ מִן עַמָּא וְאִתְקְטִילוּ וְאַף שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ מִיתוּ׃ וַאֲמַר דָּוִד לְעוּלֵימָא דִּמְחַוֵּי לֵיהּ אֵיכְדֵין יְדַעְתָּא אֲרֵי מִית שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ׃ וַאֲמַר עוּלֵימָא דִּמְחַוֵּי לֵיהּ אִתְעֲרָעָא אִתְעֲרָעִית בְּטוּרָא דְגִלְבּוֹעַ וְהָא שָׁאוּל סָמִיךְ עַל מוּרְנִיתֵיהּ וְהָא רְתִיכַיָּא וּמַשִּׁירְיַת פָּרָשַׁיָּא אַדְבְּקוּהִי׃ וְאִתְפְּנִי לַאֲחוֹרוֹהִי וַחֲזָנִי וּקְרָא לִי וַאֲמָרִית הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר לִי מַן אַתְּ וַאֲמָרִית לֵיהּ עֲמַלְקָאָה אֲנָא׃ וַאֲמַר לִי קוּם כְּעַן עֲלַי וְקַטּוֹלְנִי אֲרֵי אַחֲדַנִי רְתִיתָא אֲרֵי כָּל עוֹד נַפְשִׁי בִּי׃ וְקָמִית עֲלוֹהִי וְקַטַּלְתֵּיהּ אֲרֵי יְדַעְנָא אֲרֵי לָא יֵיחֵי בָּתַר דִּי נְפַל וּנְסֵיבִית כְּלִילָא דִּי עַל רֵישֵׁיהּ וְטוֹטֶפְתָּא דְעַל דַּרְעֵיהּ וְאַיְתִיתִינוּן לְוָת רִיבּוֹנִי הַלְכָא׃ וְאַתְקֵיף דָּוִד בִּלְבוּשׁוֹהִי וּבַזְעִינוּן וְאַף כָּל גַּבְרַיָּא דְעִמֵּיהּ׃

רלבג

אמר נס העם מן המלחמה · ספר מקרה הרע שקרה בהדרגה כראוי כדי שלא יגיע ההפעלות לשומע כי אם בהדרג' כי זה ממה שיישיר שבל הרע ההוא בזולת הפעלות גדול מאד והמשל כי מי שימות אוהבו בזולת חולי קודם ידאג לו יותר ממה שידאג אם היה לו חולי קודם ויעתק אל הרע בהדרגה ולזה ספר בזה המקו' ניסת העם ראשונ' ואחר זה ספר מיתת קצתם יותר קשה מהניסה ואחר ספר מיתת ראשי העם שהם שאול ויהונתן בנו שהוא יותר קשה ממיתת העם' והנה שאול נשען על חניתו ידמה שאחר שנפל על חניתו וראה שלא דקרהו היה שאול נשען עליו בכח להשלים הדקירה וכאשר ראה כי לא יכול על זה אמ' לנער העמלקי שימותתהו: כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי · הרצון בזה לפי מה שאחשוב שהלבוש שהיה לבוש היה משובץ להוסיף לו חוזק באופן שלא יוכל החרב לחתכו בקלות ואמר שאול שהחנית שנפל עליו אחז לו השבץ ולזה לא היה יכול לעבור לדקרו וכאשר אמר שהוא חי עדיין ובקש ממנו שימיתהו שלא יתעללו הערלים בו וכי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו · ר"ל שלא התיר לעצמו הריגת שאול אלא מפני שנתברר לו שאי אפשר שיחיה אחרי נפלו על חרבו אם מצד המכה שהוכה בו אם מפני שלא יוכל לנוס ולהמלט מן שונאיו שהשיגוהו:

על שאול

ויהי

רדק

ומה שאמר על עם יי' ועל בית ישראל והכל אחד כפל העניין לרוב הצרה כלומר בית ישראל נפלו בחרב והם עם יי' או אמר כן לפי שהיו רוב ישראל שם. ובדרש מפני מה לא פירש הכתוב כמה חללים נפלו בהר הגלבוע על שם אל תגידו בגת אל תבשרו וגו': אי מזה אתה. לא שאל מאיזה עם שהרי שמע מספור דבריו כי עמלקי הוא אלא שאל לו מאיזה מקום כלומ' אם היה גר בארצו שהיא ארץ עמלק ואיך נקרה אל המלחמה והוא ענה כי גם אביו בא מארץ עמלק וגר בארץ ישר' וכן פיר' כל גר כתם ויש מהם גר שנתגייר ושב לדת ישראל ואפשר שזה ר"ל כשאמר בן איש גר עמלקי שנתגייר ושב לדת ישראל: דמך על ראשך. כלומר אתה גרמת על עצמך מיתתך וי"ת חובת קטולך תהי בריסך ר"ל דמי שאול שהרגת ישובו על ראשך ואפשר כי לכך כתב דמיך דם שאול ודמך שניהם על ראשך: ללמד בני יהודה קשת. י"מ מכאן ואילך צריך ללמד לבני יהודה קשת כיון שמתו בו שאול ויהונתן וים לפרש כי זה איננו מן הקינה ותחילת הקינה הצבי ישראל כי איך היה זוכר בקינת שאול ויהונתן בני יהודה שהיו כנגד מלכותו של שאול אבל פירושו ויאמר ללמד בני יהודה קשת קודם שהחל לקונן עליהם אמר לאנשיו אל תתיאשו מן הטוב' ואל ירך לבבכם במות שאול ויהונתן כי קשת המלחמה ביד בני יהודה ולהם היא ה הגבורה והנה היא כתוב' בספר הישר והוא ספר התורה וכת"י על ספרא דאוריתא שכתוב בה ידך בעורף אויביך וכתיב כרע שכב כארי וכן בברכת משה רבינו גם כן ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה ובירם יכנעו פ פלשתים כמו שראינו שהכניעם דוד ועוזיהו וחזקיהו ובאמרו קשת כי הוא עיקר כלי המלחמה ודרך הכתוב לזכור במקום זכר גבורה כמו קשת גבורים חתים חתתה קשתותם ונחתה קשת נחושה זרועותי והרומים להם ואמר ללמד כי כל אחד מבני יהודה ילמד את חבירו למלחמה כי הם עיקר מלחמת ישראל וקרנם החזק. ורבו' ז"ל פירשו ידך בעורף אויביך אי זהו יד שהוא כנגד העורף הוי אומר זה הקשת וזהו שאמר בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר בספר בראשית שהוא ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים והחל לקונן ואמ': הצבי ישראל. והה"א ה"א הקריאה כה"א הקהל חקה אחת לכם הדור אתם ראו דבר יי' והדומים להם ועניין צבי החפץ והרצון והוא על דרך כי תהיו ארץ חפץ וחסר הכנוי ר"ל הצבי צבי ישרא' וכן הארון הברית העם המלחמה והדומים להם כלומר אתה שאתה ארץ חפץ איך היה זה שעל במותיך נפלו חללים כאלה איך נפלו גבורים וי"ת אתעתדתון ישראל על בית תוקפכון איתרמיתון קטילין פי' הצבי מעניין נצב נצבים: אל תגידו. זה הוא על דרך הקינה כי יודעים היו כי תם היו הורגים ישראל במלחמה וכן אמר מיכה הנביא על דרך קינה בגת אל תגידו: הרי בגלבוע. כמו הרים וכמוהו עוברי בעמק הבכא השכוני באהלים: ושדי תרומות. ואל שדי תרומות ואל שזכר עומד במקום שנים ופירו' שדה של תרומות הוא שדה הראוי ליטול ממנו תרומות כלומר אפילו אם תצמח פס תבואה לא תהיה בה ברכה ולא תגיע לקצור שיפרישו ממנה תרומות וי"ת לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא ר"ל כשיעור שיוציאו ממנה חלה והוא מדת העומר: נגעל. כמאס והשלך: בלי

וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד הָעָרֶב עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל עַם יְהוָה וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אֵי מִזֶּה אָתָּה וַיֹּאמֶר בֶּן אִישׁ גֵּר עֲמָלֵקִי אָנֹכִי: וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד אֵיךְ לֹא יָרֵאתָ לִשְׁלֹחַ יָדְךָ לְשַׁחֵת אֶת מְשִׁיחַ יְהוָה: וַיִּקְרָא דָוִד לְאַחַד מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר גַּשׁ פְּגַע בּוֹ וַיַּכֵּהוּ וַיָּמֹת: וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד דָּמְךָ עַל רֹאשֶׁךָ כִּי פִיךָ עָנָה בְךָ לֵאמֹר אָנֹכִי מֹתַתִּי אֶת מְשִׁיחַ יְהוָה:

וַיְקֹנֵן דָּוִד אֶת הַקִּינָה הַזֹּאת עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ: וַיֹּאמֶר לְלַמֵּד בְּנֵי יְהוּדָה קָשֶׁת הִנֵּה כְתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר: הַצְּבִי יִשְׂרָאֵל עַל בָּמוֹתֶיךָ חָלָל אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים: אַל תַּגִּידוּ בְגַת אַל תְּבַשְּׂרוּ בְּחוּצֹת אַשְׁקְלוֹן פֶּן תִּשְׂמַחְנָה בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים פֶּן תַּעֲלֹזְנָה בְּנוֹת הָעֲרֵלִים: הָרֵי בַגִּלְבֹּעַ אַל טַל וְאַל מָטָר עֲלֵיכֶם וּשְׂדֵי תְרוּמֹת כִּי שָׁם נִגְעַל מָגֵן גִּבּוֹרִים מָגֵן שָׁאוּל

וּסְפַדוּ וּבְכוֹ וְצָמוּ עַד רַמְשָׁא עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעַל עַמָּא דַיְיָ וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אִתְקְטָלוּ בְּחַרְבָּא: וַאֲמַר דָּוִד לְעוּלֵימָא דִמְחַוֵּי לֵיהּ אֵי מְדִין אַתְּ וַאֲמַר בַּר גְּבַר גִּיוֹר עֲמַלְקָאָה אֲנָא: וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד אֵיכְדֵין לָא דְחֵילְתָּא לְאוֹשָׁטָא יְדָךְ לְחַבָּלָא יַת מְשִׁיחָא דַיְיָ: וּקְרָא דָוִד לְחַד מֵעוּלֵימַיָּא וַאֲמַר קְרַב שְׁלוֹט בֵּיהּ וּמְחָהִי וְקַטְלֵיהּ: וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד חוֹבַת קְטוֹלָךְ תְּהֵי בְּרֵישָׁךְ אֲרֵי פוּמָךְ אַסְהִיד בָּךְ לְמֵימַר אֲנָא קְטֵילִית יַת מְשִׁיחָא דַיְיָ: וְאַלֵּי דָוִד יַת אִילְיָא הָדֵין עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ: וַאֲמַר לְאַלָּפָא בְּנֵי יְהוּדָה מֵיגַד בְּקַשְׁתָּא הָא הִיא כְּתִיבָא עַל סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא: אִיתְעַתַּדְתּוּן יִשְׂרָאֵל עַל בֵּית תּוּקְפֵיכוֹן אִיתְרְמֵיתוּן קְטִילִין אֵיכְדֵין אִתְקְטָלוּ גִּיבָּרַיָּא: לָא תְּחַוּוּן בְּגַת לָא תְּבַסְּרוּן בְּשׁוּקֵי אַשְׁקְלוֹן דִּילְמָא יֶחֶדְיָן בְּנַת פְּלִשְׁתָּאֵי דִּילְמָא יִדּוּצָן בְּנַת עֲרֵלַיָּא: טוּרֵי גִלְבּוֹעַ לָא יֵיחוּת עֲלֵיכוֹן טַלָּא וּמִטְרָא לָא יְהֵי בְכוֹן עֲלָלָא כְּמֵסַת דְּיַעְבְּדוּן מִינֵּיהּ חַלְּתָא אֲרֵי תַּמָּן אִתְבָּרוּ תְּרֵיסֵי גִּיבָּרַיָּא תְּרֵיסָא דְשָׁאוּל

ג' | ו' | ז' | ל' | ויעד ת' | ג"ב חס' וא' מ"ל | ח' | ב' ל' ל"פ | ג' | ל' | ל' ל' | ב' תר כתי' ה' ותר כתי' ו'

לאחד ולאחד ז' פתחין וסי' נמסר בסדר תבא: ויקונן ג' וסי' על שאול ועל יהונתן. ויקנן המלך אל אבנר. ויקנן ירמיהו על יאשיהו: כ"ג פסוקים בקריאה ריש ובציעתא אל אל וסי' אל תפנו אל האובות ואל הידעונים. אל הגידו בגת אל הבשרו. אל תירא כי עמך אני. אל תיראו מפני חיל הכשדים. אל תאמינו ברע. אל תגעו במשיחי דתהילים' וחברו דד"ה. רגל גאוה. לחית נפש תורך. אל תתן יי' מאויי רשע. אל תשליכני מלפניך. אל תשליכני לעת זקנה. אל תתחר במרעים. אל תתהדר. אל תזכרו ראשונות. אל תארב. אל למלכים. אל תבהל מפניו תלך. אל תבהל על פיך. אל יבושו בי. אל יאמרו בלבבם. אל תצאי השדה. אל תסג גבול עולם: תרומות ג' בקריאה ב' חס' וא' מ"ל וסי' כל תרומת הקדשים אשר ירימו. הרי בגלבע אל טל. ואיש תרומות יהרסנה. ושדי מ"ל. וסי' כל טוריא דמלכא. אג"ד:

רשי

דמך על ראשך. חובת קטולך תהי בריסך אין עונש במיתתך אלא לעצמך: ויאמר ללמד בני יהודה קשת. ויאמר דוד מעתה שנפלו גיבורי ישראל צריכים בני יהודה ללמוד מלחמה ולמשוך בקשת: הלא היא כתובה על ספר בראשית שהוא ספר ישרים אברהם יצחק ויעקב והיכן רמיזה ידך בעורף אויביך איזו היא מלחמה שמכוין בה ידו כנגד פרקתו שהוא מול עורפו הוי אומר זה קשת: הצבי ישראל על במותיך חלל. מצבן של ישרא' על תוקף מעוזכם כ נפלתם חללים כן ת תירגם יונתן: הרי בגלבוע. ההרים שבגלבוע: ושדי תרומות. לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא: כי שם נגעל מגן גיבורים. מגיני עור היו להם וכשיוצאין למלחמה מושחין אותן בשמן כדי שיחליק כלי זיין המכה עליו מחליק כמה דאת אמר קומו השרים משחו מגן וכאן כך היה מקונן הקינה שם נגעל מגן גבורים פלשו שומנו ולא נדבק בו ונעשה כאילו לא נמשח בשמן. כל הגעלה לשון דבר הפולט מה שנותנין בו כמו שורו עבר ולא יגעיל: לא

רלבג

על שאול ועל יהונתן בנו. ספר זה בהדרגה בגדול החל ובקטן כלה כן הוא בענין ההספד והבכי: ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלח ידך. יש לתמוה מדוע צוה דוד להרגו והנה עשה זה ברצון שאול ובקשתו. אלא שהתשובה בזה איכפה ממה שיקשה וזה שהאומר לחברו חבול בי וחבל בו כמו שהתבאר בתלמוד כ"ש בהמתת המלך ואין מצות המלך ממה שתפטרהו בזה כי דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין והנה הזהירה תורה על דבר ההמתה כ"ש על המתת המלכים ואף על פי שלא היו שם עדים והיה מרשיע את עצמו והיה מפני זה פטור בדין הנה עשה דוד זה להורות שעה שלא יקלו האנשים לשלוח ידם במלכו ולזאת הסבה בעינה נזהר משלוח יד בשאול כשהיה במערה ואף על פי שהיה רודפו והיה מותר להרגו. ודמה שזה הנער המבשר לא היה גר צדק ואע"פ שאמר בן איש גר עמלקי כבר אמר זה להורות שאינו עמלקי באמת אבל אביו התגורר בארץ עמלק וזאת היתה תשובתו לדוד כי כבר ידע דוד מפיו כי עמלקי הוא אבל שאל לו על המקום שהיה חונה בו והוא השיב כי בעבור המקום נקרא עמלקי לא שהיה ממשפחת עמלק: ויאמר ללמד את בני יהודה קשת וגו'. בעבור שראה כי מיתת שאול היתה בסבת יראתו מהמורי' בקשת ולא היו בישרא' מי שיהיה בקי בזה אמר דוד ללמד את בני יהודה קשת כי הוא מהנבחרים שבכלי המלחמה. והנה ספר הישר לפי מה שאחשב ספר היה מפורסם אצלם וכבר אמרו ספר הישר שהוא ספר בראשית: הצבי ישר' וגו'. מכאן התחלת הקינ' ואמ' זה על ארץ ישרא' שנקרא ארץ הצבי ועניינו הצבי צבי ישראל כמו הארון הברית שהרצון בו הארון ארון הברית: על במותיך חלל. אמר זה בעבור הר הגלבוע שנפלו בו שאול ובניו: אל תגידו בגת. ידוע כי גת ואשקלון היו יושבים בהם פלשתים: הרי בגלבוע. קלל ההרים ההם בעבור שקרה בהם מה שקרה מהמקרה הרע הזה: ושדי תרומות. ר"ל שלא יהיה שם שדה שיעשה פרי שלם באופן שיפרשו ממנו תרומות: כי שם נגעל מגן גבורי'. ר"ל כמאס והושלך כאילו לא היה בו פרי להיות מגן והנה אמר זה כי שאול לא המתין ביאת אנשי המלחמה עליו לראות אם מגנו יגן עליו מהמורים אבל חשב עצמו כאילו אין לו מגן עם היותו גבור מאד ויהונתן לא הועיל לו מגנו שלא יפול ביד פלשתים. והנה

בלי משוח בשמן · כלומר כן נגעל מגן גבורים של שאול כאילו לא היה המגן משוח בשמן כי מושחים המגן כדי להחליקו שלא יעברוהו כלי זיין וכן משחו מגן לדעת קצת המפרשים או פירושו כן נגעל כאילו לא היה שאול משוח בשמן למלך: לא נסוג אחור · בש"ן ועניינו כמו בסמך מן יסוגו אחור: לא נפרדו · ת"י לא איתפרשו מעמהון כלומר אף על פי שהיו יודעים מותם במלחמה לא נפרדו מעם יי' ולא נעדרו ולא נסו מן המלחמה ויתכן פירושו לא נפרדו זה מזה כי כאחד מתו כמו שהיו בחייהם נאהבים זה לזה: עם עדנים · ת"י ומוביל לכון תפנוקין ויש לפרשו כמשמעו כי הלבוש הטוב והנאה עדן הגוף כמו המאכל הטוב · ובדרש ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר בנות ישראל אלו בנות ישראל ודאי על שאול בכיה בשעה שהיו בעליהן יוצאין למלחמ' היה זנן ומפרנסן ומלבישן שני עם עדנים מכאן שאין התכשיטין נאים אלא לגוף מעודן ר' נחמיה אומ' בנות ישרא' אלו סנהדראות של ישראל על שאול בכיה בשעה שהיה שאול שומע טעם ההלכה יוצאת מפי תלמיד חכם היה עומד ונושקו על פיו: על במותיך חלל. על במותיך נפלת חלל ות"י על בית תקפך אתקטלתא: נפלאתה אהבתך לי. בשני סימני נקבה והכפל לחזק פליאת האהבה וכן כי החבאתה ובמקומו פירשנו גם כן טעמו: מאהבת נשים. ת"י מרחמת תרתין נשין ר"ל שתי הנשים שהיו לו לדוד אביגיל ואחינועם והרוני אבי ז"ל פיר' מאהבת נשים למה שהם אוהבות בין בעליהם בין בניהן שאהבתם חזקה להם: ויאבדו כלי מלחמה · כל כך נפלו גבורי' כאילו אבדו כלי מלחמתם או פירושו שאול ויהונתן שהיו כלי מלחמתו של ישראל מתו:

וימשחו

קלו ד' בטעם בקוף וסי' נמסר בסדר נח: ברוכי' ג' בקריא' ב' מלא' וחד חס' וס' ברוכי' אתם ליי' כי חמלתם · ברוכי' אתם ליי' אשר עשיתם חסד · ברוכים אתם ליי' עשה שמים וארץ · דיבש חס': וגם אנכי ה' בקריא' וסימני' נמסר בסדר וירא: והיו ו' בקריא' וס' התחזקו והיו לאנשים פלשתים · תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל · והקיפו הלוים את המלך סביב דודה · נודו מתוך בבל · והקפתם על המלך סביב דמלכים · עזבו ערים ושכנו בסלע:

בְּלִי מָשִׁיחַ בַּשָּׁמֶן׃ מִדַּם חֲלָלִים מֵחֵלֶב גִּבּוֹרִים קֶשֶׁת יְהוֹנָתָן לֹא נָשׂוֹג אָחוֹר וְחֶרֶב שָׁאוּל לֹא תָשׁוּב רֵיקָם׃ שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִם בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ מֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ׃ בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל אֶל־שָׁאוּל בְּכֶינָה הַמַּלְבִּשְׁכֶם שָׁנִי עִם־עֲדָנִים הַמַּעֲלֶה עֲדִי זָהָב עַל לְבוּשְׁכֶן׃ אֵיךְ נָפְלוּ גִבֹּרִים בְּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה יְהוֹנָתָן עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל׃ צַר־לִי עָלֶיךָ אָחִי יְהוֹנָתָן נָעַמְתָּ לִּי מְאֹד נִפְלְאַתָה אַהֲבָתְךָ לִי מֵאַהֲבַת נָשִׁים׃ אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים וַיֹּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה׃

דְּמָשִׁיחַ כִּדְבִמְשִׁחָא׃ מִדַּם קַטִּילִין מִתְּרַב גִּיבָּרִין גִּירֵי קַשְׁתָּא דִיהוֹנָתָן לָא מִסְתַּחֲרִין לַאֲחוֹרָא וְחַרְבָּא דְשָׁאוּל לָא תַּיְיבָא רֵיקָן׃ שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן דִּרְחִימִין וַחֲבִיבִין בְּחַיֵּיהוֹן וּבְמוֹתְהוֹן לָא אִתְפָּרְשׁוּ מֵעִמְּהוֹן מִנִּשְׁרַיָּא קְלִילִין מֵאַרְיָוָתָא גִּיבָּרִין׃ בְּנַת יִשְׂרָאֵל עַל שָׁאוּל בְּכָאָה דַּהֲוָה מַלְבִּישׁ לְכוֹן לְבוּשֵׁי צִבְעוֹנִין וּמוֹבִיל לְכוֹן תַּפְנוּקִין וּמַסִּיק ת תִּקּוּנֵי דְהַבָּא עַל לְבוּשְׁכוֹן׃ אֵיכְדֵין אִתְקְטָלוּ גִּיבָּרַיָּא בְּגוֹ קְרָבָא יְהוֹנָתָן עַל בֵּירַת תּוּקְפָךְ אִתְקְטֵילְתָּא׃ עָקַת לִי עֲלָךְ אָחִי יְהוֹנָתָן חֲבִיבַת לִי לַחֲדָא מַפְרְשָׁא רְחִמְתָּךְ לִי מֵרְחָמַת תַּרְתֵּין נְשִׁין׃ אֵיכְדֵין אִתְקְטָלוּ גִּיבָּרַיָּא וְאַבְדוּ מָנֵי קְרָבָא׃

רשי

לא נסוג אחור. לא היה רגיל להיות נסוג אחור: מנשרים קלו. לעשות רצון בוראם: המלבישכם שני עם עדנים. דהוה מלביש לכון לבושי צבעונין ומוביל לכון תפנוקין: על במותיך חלל. על בית תוקפך איתקטלתא: כלי מלחמה. שאול ויהונתן שהיו כלי זיין של ישראל: לקח

רלבג

והנה התחיל לספר מגן שאול ואמ' שהוא בלתי משוח בשמן ו ואולם אמ' זה לפי מה שאחשוב כי מגן אשר לא ישתמשו בו כי אם לעתים רחוקי' יצטרך למשחו בשמן וכן ה הכונה לפי מה שאחשוב במה שאמר הנביא על מיתת בלשצאר קומו השרים משחו מגן ר"ל שעתה יצטרכו למשוח המגן כי לא יבאו למלחמה תמיד כמו שהיו עושים קודם זה · ואחר זה שב לספר יהונתן ושאול בענין הגבורה ולזה אמר כי קשת יהונתן לא נסוג אחור מדם החללים מחלב גבורים כי לעולם הכל היה מכה וחרב שאול לא היתה שבה ריקם שלא יכה אויביו במלחמה: ובמותם לא נפרדו · אמר זה מפני מותם יחד במלחמה: בנות ישראל אל שאול בכינה · אמר זה כי מרוב הצלחתו על הפלשתים היו ישראל בשלוה בימיו ולא שללו אותם אויביהם בימיו ולזה היה זה אל שילבשו בנות ישראל שני עם עדנים ויעלו עדי זהב על לבושן: יהונתן על במותיך חלל · ר"ל איך היה זה שיהיה על במותיך חלל עם רוב גבורתך: נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים · ר"ל שיותר חזקה ויותר נפלאה היתה אהבת יהונתן לדוד מאהבת הנשים לאהוביהן שהיא אהבה חזקה מאד עד שכבר יכה אותה ויקללה ולא תפיל מפני זה מאהבתה לו דבר: איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה · ר"ל שבאבדן שאול ויהונתן כאילו אבדו כלי מלחמה כי הם היו כלי מלחמת ישראל על מוכיחים או רצה בזה איך נפלו גבורים ותקיפים כשאול ויהונתן ואיך אבדו כלי המלחמה אשר בידם שלא השתמשו בהם להשחית במוכיחים ולא להגן על עצמם:

והתועלות המגיעות מזה הספור הם אלו. **הראשון** הוא במדות · והוא שראוי לאדם שלא ימסור עצמו לסכנה הלא תראה כי יונתן בהכותו נציבי פלשתים אשר בגבע בנימין כמעט שסכן כל ישרא' לולי יי' שהיה לו ואין ראוי לאדם לסמוך על הנס כל שכן עם מה שהיה רואה מהפקד כלי המלחמה מישראל עד שלא נמצא חרב וחנית כי אם ביד שאול ויהונתן:

השני הוא להודיע כי אין מעצור ליי' להושיע ברב או במעט הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו נצחו כל מחנה פלשתים והחרידום באופן שהיתה חרב איש באחיו:

השלישי והוא במצות הוא להודיע שאין ראוי לעבור על דברי הנביא הלא תראה כי שאול מפני שעבר על דברי שמואל נענש בשלא נתקיימה לו המלוכה כי אם זמן קצר:

הרביעי והוא בדעות הוא להודיע כי ההודעה בדברים העתידים תגיע גם להמון אבל באופן חלום ולזה ילקח ראיה מספוריהם ודבריהם על העתיד להיות ובזה האופן לקח יהונתן ראיה מדברי הפלשתים באמרם עלו עלינו על מה שעתיד לבא על הפלשתים מישראל ובזה האופן ג"כ באר הש"י לגדעון מה שעתיד לבא על מחנה מדין כמו שנזכר במה שירד הוא ופורה נערו אל המחנה וישמע מה ידבר:

החמשי הוא במדות הוא שראוי לאדם שינהג זריזות בפעולותיו בעת המלחמה כעזר בהם מהש"י ולזה תראה שהשביע שאול את העם שלא יאכלו לחם עד הערב כדי שינהגו בזריזות להכניע הפלשתים בהיות לאל ידם וכבר נמצא שהסכים הש"י בזאת השבועה ולזה לא ענהו בשאלו ביי' מצד מה שעבר יהונתן על זאת השבועה:

הששי הוא להודיע כי בחיק יוטל את הגורל ומיי' כל משפטו ולזה נמצא בו מן האמת מה שנתפרסם מזה הספור ובזולתו וזה כי כבר נפל הגורל על יהונתן שהיה החוטא בזה הענין:

השביעי להודיע כי השליט על המשפט והוא המלך ראוי שלא ישא פנים לשום אדם עד שיאמר לבניו שלא ידעם ולזה תמצא שנשבע שאול כי מות יומת יהונתן ולולי יד ישראל עמו היה ממית אותו שאול:

השמיני הוא להודיע שכבר רצון הש"י לכלות את עמלק בהיות לאל יד ישראל לנצחו כי גלוי לש"י שכבר שנאת העם הזה את ישראל וזה אולי יהיה כבר במוט רגלי ישראל שישחיתום ולזה התחכם הש"י להשחיתם בעת הצלחת ישרא' ולזאת הסבה צותה התורה שנזכור את אשר עשה לנו עמלק ומזה נגלה לנו מה שרצה הש"י לכלות בעלי האמונות הנפסדות הרעות כדי שלא נלמד ממעשיהם ולשתי אלו הסבות צוה השם שלא ישאירו מהם שריד ופליט ושלא יהנו בכלל מנכסיהם ברוך אשר לו נתכנו עלילות הלא תראה מחשבת המן האגגי להשחית כל ישראל במוט רגליהם והנה היה כפשע בינם ובין המות לולי יי' שהיה להם:

התשיעי הוא להודיע בכל עת ולהציל מי שגמל לאדם חסד באופן שלא יגיעהו נזק ולזה ספר שהשתדל שאול שירד הקיני שהיה מבני חותן משה מתוך עמלק שמא בעת המלחמה יזוקו במקרה עם העמלקים:

העשירי הוא להודיע שאין ראוי לעבור על מצות הש"י על יד נביאו הלא תראה איך נענש שאול במה שעבר על דברי שמואל בדבר עמלק שהיה זה סבה להמיתו בלא עתו:

האחד עשר הוא להודיע שאין הש"י חפץ בזבחים ועולות אך רצונו שישמעו אל דבריו ולא יצטרכו אל הקרבנות כ"ש שאין רצונו שיחטא האדם למען מצא מה שיזבח ממנו ליי' כמו הענין במה שעשה שאול וישראל במה שלקחו משלל עמלק כי שמוע בקול השם ית' הוא יותר טוב מהקרבת זבח כמו שאמר הנה שמוע מזבח טוב:

השנים עשר הוא בדעות והוא להודיע על צד הרמז מאי זה צד בא החסרון בקסם ותרפים והוא דבר עמוק מאד לפי מה שהתבאר מדברינו בשני מספר מלחמות יי':

השלשה עשר והוא בדעות הוא להודיע עוצם אכזרות לב שמואל וגבורתו עד שלא ירא מלדבר קשות כאלה לשאול עם היותו מלך והרג אגג בדרך אכזריות באופן הנזכר פה לשלם לו מדה כנגד מדה ולמלאת מצות הש"י כי אלו התכונות ראוי שתהיינה לנביא ר"ל שלא יירא משום אדם אך יכנע למלאת מצות השם בכל עת:

הארבעה עשר והוא במדות הוא להודיע שאין חסרון לנביא אם יאמר כזב בצד מה למלט נפשו הלא תראה שהש"י נתן עצה לשמואל שיאמר לזבוח ליי' באתי ואף על פי שאמר שלא בא כי אם למשוח למלך אחד מבני ישי:

החמשה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמוך על הנס ואף על פי שהוא שלם מאד

והוא דבק בה׳ הלא תראה כי שמואל עם גודל מעלתו ירא שיהרגהו שאול ולקח עצות איך ימלט מזה במה שאמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולא נסמך על הנס אף על פי שהיה הולך במצות הש״י כי רצון השם ית׳ שישתדל האדם בסבות הראויות בהצלתו כי המופת לא יעשהו הש״י כי אם במקומות ההכרחיים ולזה אמרו ז״ל למען יברכך יי׳ אלהיך יכול בטל ת״ל בכל אשר תעשה וכבר הרחבנו המאמר בזה בבאורנו לדברי התורה ובספר מלחמות יי׳ ׃

הששה עשר הוא להודיע כי לא אשר יראה האדם הוא האמת כי ישי לא חשב שיהיה ראוי למלוך בנו קטן ולזה לא הביאו הביתה להעבירו לפני שמואל והוא אשר בחרו השם לבד ולזה אמר אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה ׃

השבעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי למי שימלוך שיהיה תארו נאות לארכות כדי שיחזו עיני כל איש ביפיו ויהיה מפני זה נכבד בעיניהם ויאהבוהו ויכנעו לעבדתו ואילו היה מאום בעיניהם ימאסוהו ולא ייראו ממנו ותפסד הכונה אשר בעבורה היתה המלוכה ולזה ספר בשאול שכבר היה משכמו ומעלה גבוה מכל העם וספר בדוד שכבר היה אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי ולזה היה תארו נאות לארכות ׃

השמנה עשר הוא להודיע הרושם הנפלא שיקח האדם בהתהפך ענינו ש׳ שיהיה מלך כ״ש בהמשחו על יד נביא הלא תראה כי שאול תכף שנמשח למלך נהפך לאיש אחר וכן הענין בדוד שכבר ספר ואמר ותצלח רוח יי׳ אל דוד מהיום ההוא ומעלה וזה דבר ראוי לפי שרשי התורה כי פעלות המלך מסודרות באופן מה מהש״י ולזה אמר שלמה פלגי מים לב מלך ביד יי׳ על כל אשר יחפוץ יטנו כי אין מן הראוי שיהיה בבחירת המלך להשחית עמו אם ירצה כי גבוה מעל גבוה שומר ׃

התשעה עשר הוא להודיע איך עמקו מחשבות השם שסבב בהבאתו רוח רעה על שאול שיתקרב דוד למלכות והיה זה סבה להביא עליו המלוכה בקלות מצד מה שראו ישראל טוב הצלחת דוד במלחמות ובכל ענייניו ולזה היה הוא המוציא והמביא את ישראל גם בהיות שאול מלך ׃

העשרים הוא להודיע כי מברכת האיש המושגח מהש״י יתברך אדניו כי רצון האיש המשרת ותשוקתו הוא שיתברך אדניו ומזה הצד תבא הברכה לאדון מצד המשרת ולזה ספר בענין שאול כשהיתה רוח אלהים רעה מבעתתו כי דוד הוא מושגח מהש״י ולזה יתכן שבסבתו תסור מעל שאול זאת הרעה ולזה ספרו מענין דוד עם היותו יודע נגן שהוא איש מצליח והש״י עמו ׃

העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי לבא לפני המלכים והסגנים בידים ריקניות ולזה ספר ששלח ישי לשאול ביד דוד בנו חמור לחם ונאד יין וגדי עזים ולזה צותה התורה לפרסם לאכס׳ ממעלת השם עליהם שכבואם לראות פניו לא יבאו בידים ריקניות אמר ית׳ לא יראו את פני יי׳ ריקם ׃

העשרים ושנים הוא להודיע שהשולח מנחה אל המלכים אין ראוי שיבזבז בה מאד ממונו למען תהיה מנחה ראויה אל המלך אבל יספיק שתהיה המנחה מאד ראויה ביחס אל הנותן ולזה ספר ענין זאת המנחה שהיתה קטנת השיעור ביחס אל המלך וכן תמצא ביעקב ששלח ביד בניו למצרי׳ לאדוני הארץ מנחה מעוטה אך היתה מהמשובחים שבמיני׳ ואם היה בזה תועלת אחר גם כן כמו שבארנו שם בבאורנו לדברי התור׳ ׃

העשרים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמך על כחו וגבורתו כי לא בכח יגבר איש אך מיי׳ מצעדי הגבור כוננו הלא תראה כי גלית הפלשתי עם רוב גבורתו וחוזק כלי מלחמתו נפל בעזר השם ביד דוד שהיה נער ובזולת כלי מלחמה ׃

העשרים וארבעה הוא להודיע עוצם אבירות לב דוד וקנאתו ליי׳ על דבר גלית ואיך שם נפשו בכפו לנקום את נקמת יי׳ כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם ׃

העשרים וחמשה הוא להודיע כי הבוטח ביי׳ ישוגב ולזה תמצא כי כששמע שאול עוצם בטחון דוד ביי׳ בטח שינצח דוד הפלשתי ולזה אמר לו שאול לך ויי׳ יהיה עמך ׃

העשרים וששה הוא להודיע שעם הבטחון בש״י ראוי לעשות מה שאפשר שיגיע בו התכלית המכוון ביותר שלם שאפשר ולזה תמצא שהשתדל שאול שילבש דוד כלי המלחמ׳ באופן ראוי להלחם עמו וגם דוד הסכים בזה עד שראה כי לא יועילו לו כי לא נסה ללכת באלה וההשתמשות באותם הכלים יצטרך להרגל ולזה לקח דוד מה שנסה ללכת בו עם שיתכן לו בו יותר להכות את גלית מרחוק עם שכבר שם ביי׳ מבטחו שיהיה לו לעזר בהכאת גלית ׃

העשרים ושבעה הוא להודיע כי להמון קצת השפעה אלהית בידיעת העתידו׳ וזה אמנם יהיה במה שיסכימו בו רבים מהדברים העתידים ולזה תמצא שכבר התפעל שאול זה האופן מההפעלות מדברי הנשים שהיו אומרות באלו השירים שיורה מה שכבר תהיה לדוד המלוכה והוא אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ולזה לא הוכיחן שאול על זה המאמר אבל היה שוכח את דוד ואורב לו להפילו בדרך שלא יעשוק המלוכה ממנו ומזרעו והנה זאת המדרגה מההודעה יקראו רז״ל בת קול ואחשוב שהיא חלק מה מהקסם השלם ומהיותר צודק ממנו וזה יתבאר עם קצת עיון ממה שבארנו בספר מלחמות יי׳ מענין הקסם ׃

העשרים ושמנה הוא להודיע כי אשר יאהב יי׳ יוכיח כי הוא הכאהב והכשמר הלא תראה איך היה מצליח דוד בכל עניניו ואיך שמרהו הש״י מכל מה שחשב להפילו בו שאול מהרע לא הועילו לשאול בתחבולותיו ׃

העשרים ותשעה הוא להודיע כי עצת יי׳ היא תקום עד שכל מה שיעשהו האדם לחלוק עליה יהיה כלי להגעתה ולזה תמצא שכמעט כל מה שעשה שאול כנגד דוד היה כלי אל שתהיה לדוד המלוכה בקלות יותר כי מה ששמהו לשר אלף יוצא ובא לפני העם היה סבה אל שאהבו אותו מאד כל ישר׳ ויהודה בראותם טוב הצלחתו וזה היה סבה אל שהגיע אל דוד המלוכה בקלות במעט סבה אחרי מות איש בושת בן שאול כמו שנתבאר שם ואין ספק במה שחשב להפילו ביד פלשתי׳ כי כבר נתברר ממנו טוב הצלחתו של דוד על אויביו והכה מה שהרג שאול נוב עיר הכהנים בעבור דוד היה גם כן סבה להוסיף שמירה לדוד כי זה היה סבה שבא אביתר הכהן לדוד עם האורים והתמים והיה דוד נשאל ביי׳ בכל מעשיו ולשאול לא היה דרך אל שיהיה נשאל ביי׳ וכן מה שהוכרח דוד לברוח מפני שאול ולבא בארץ פלשתים כי מפני זה נשתלשל הענין שהיה לדוד צקלג והיו נלחמים תמיד דוד ואנשיו עם אויבי יי׳ והיה דוד שולח מהשלל לישרא׳ והנה המלחמות ההם היו כלי להגיע לדוד המלוכה כי אז נתברר לישראל טוב הצלחתו עד שבמתי מעט נכה רבים ושאול חרעו נפלו ביד פלשתים עד היות יד כל ישרא׳ עמו וכן מה שנתן מיכל בתו לדוד לאשה להפילו ביד פלשתים היה כלי ג׳ מה שנשמר דוד מנפול ביד שאול כמו שנתבאר בזה הספור ׃ וראוי לכל אדם להתנהג במדת הענוה והשפלות הלא תראה כי דוד היה משפיל עצמו מאד ואומר שאינו ראוי לקחת בת מלך ואע״פ שכבר היתה לו מן הדין מפני הכותו את גלית והנה טען תחלה מפני שפלות מדרגתו ושפלות משפחתו ואחר זה טען מצד היותו עני ולא יוכל לתת מהר ומתן לבת המלך לפי הראוי לה ׃

השלשים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מסרב מאד במה שיבקשו ממנו הגדולים ולזה תמצא כי דוד היה מסרב תחלה לקחת את בת המלך מצד מה שזכר שהוא בלתי ראוי לה וכאשר ראה שעם כל זה היה חפץ המלך שיתחתן בו נתרצה להתחתן בו והראה לשאול טוב הצלחתו עד כי הביא לו מאתים ערלות פלשתים תחת מה ששאל כדי שיתרצה בו שאול יותר ׃

השלשים ואחד הוא להודיע שראוי למי שיבקש תכלית מה שלא יקצר בהגעתו בכל הסבות אשר ישלם בהם התכלית ההוא ביותר שלם שבפני׳ ולזה תמצא שלא הספיק במיכל מה שהורידה דוד בעד החלון כדי שימלט מיד אביה בשיברח כי אולי יכוה המלך וירדפוהו וישיגוהו אבל חברה אל זה סבות אחרות והם שכבר שמה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשותיו כדי שכבא עבדי שאול אליה תוכל לומר להם כי חולה הוא ויניחוהו זמן מה או אולי יתפייס שאול בזה ולא ישתדל עוד להרגו כי אז יראה כי אזלת יד ואולי יי׳ יגפנו או אולי יתחרט שאול על החמה הזאת ויניחהו ובין כך ובין כך יהיה פנאי לדוד לברוח ולהרחיק מהמקום ההוא בדרך שלא יפול ביד שאול ויכבל ולזאת הסבה גם כן תמצא שלא הספיק ליהונתן במה שרצה לגלות לדוד אם דעת אביו להמיתו אלא אם לא שיחקה עמו הענין ואחר כך יגלהו לדוד כי אולי לא ימצא דרך שיוכל לדבר בסוד עם דוד להודיע אליו תשובת אביו לו ולזה תמצא כי בפעם הראשונה יעץ יהונתן לדוד שיסתר בשדה אחד וישתדל יהונתן לדבר עם אביו בשדה ההוא בעצמו מענין דוד לבקש מלפניו כי לא ימיתהו בדרך שיוכל דוד לשמוע הדברים ההם ואם לא יוכל לדבר עמו במקום שישמע דוד דבריהם יקל ליהונתן ללכת במקו׳ שנסתר בו דוד להסך את רגליו ואז יודיע לדוד כל כונת אביו ובפעם שנית לא הספיק ליהונתן זה כי ראה שאם היה אמת מה שספר לו דוד לא יוכל יהונתן לבטוח שלא יהרוג שאול כשיבטיח אותו שלא יהרגהו כי כבר הבטיחו על זה הענין תחלה ולזה התחכם יהונתן למצוא דרך יוכל בו להודיע לדוד כוונת אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין יריית החצים אשר יתבאר לנערו אם יצטרך דוד לברוח ולמלט את נפשו אם לא כי אולי לא ימצא דרך יוכל להודיע לדוד כוונת שאול אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין לבא אל דוד לדבר עמו מזה הענין ולזאת הסבה גם כן תמצא שהעלי׳ דוד היותו בורח גם מאחימלך הכהן ואע״פ ששאל לו באלהים אם יצליח דרכו כי אולי אם יגלה לו זה יהיה סבה שיפול דוד ביד המלך ולזאת הסבה לא לקח דוד עמו אחד מאנשיו בברחו ׃

השלשים ושנים והוא במצות והוא שאע״פ שכל מצוה כראית מפני פקוח נפש הנה אם לא היה מפני הראות המצוה סבה בעצמותה להציל העובר עליה מן הסכנה אע״פ שתהיה סבה לא במקרה אין ראוי לראותה בזה האופן ולזה לא התיר אחימלך לדוד ולנעריו לאכל לחם קדש בטומאה כמו שבארנו במה שקדם ׃

השלשים ושלשה הוא להודיע כי ראוי לאדם שיעשה כל התחבולות שאפשר להציל עצמו ולזה תמצא שהתהולל דוד ביד עבדי אכיש מלך גת והוריד רירו על זקנו כדי שיחשבו שכבר נשתגע ולא יחשדוהו כמרגל גם לא ישתדלו לתפשו מפני היותו שר וגדול בישראל כי יחשבו בראותם שגעונותיו של סכלותו כטורד ממעלתו ולזה היה סבה אל שיציל דוד נפשו מיד אכיש מלך גת ועבדיו ׃

השלשים וארבעה הוא לבאר שכבר נתקיים ייעוד הש״י לבית

עלי

עלי בהריגת נוב עיר הכהנים עם שזה היה כלי שסרה הכהונה הגדולה מבית עלי כי לא נשאר מזרעו כי אם אביתר ובו סרה הכהונה מבית עלי ונתנה לצדוק כמו שנתבאר בספר מלכי' ולזה לא מצאנו שנענש שאול בהריגת נוב עיר הכהנים ואף על פי שלא היתה שם סבה תביא להרגם בזה האופן כי גם אחימלך לא חטא כנגד שאול כמו שספר לו כ"ש שלא חטאו לו כל בית אביו שהרג עמו ולזה תמצא שלא נזכר זה החטא עם החטאים שזכר שחטא בהם שאול כי י"י הסיתהו בו לקיים ייעודו:

השלשים וחמשה הוא להודיע עוצם קנאת דוד בנוטי החמס עד שעם היותו ירא מאד מפני שאול התעורר להציל יושבי קעילה מיד שוסיהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם ולמנהיג:

השלשים וששה הוא להודיע עוצם השגחת השם באוהביו וזה שכאשר היה שאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם תכף סבב השם שהוכרח שאול לסור מעל דוד למלט הארץ מיד פלשתים ואחר זה כאשר ירדפו שאול סבב הש"י שנפל ביד דוד בדרך שהיה דוד יכול להזיק לו וזה היה בהיות שאול במערה ואחרי כן בהיותו שוכב ישן במעגל:

השלשים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שלא יהיה דוחק את השעה אבל ימתין העת הראוי ולזה תמצא שאף על פי שכבר נפל שאול ביד דוד והיה רודפו לא הסכים דוד להרגו אבל קוה שאיש אחר יקום נקמתו ממנו או הש"י או יבא יומו למות וימלוך דוד:

השלשים ושמנה הוא להודיע שראוי למי שהיה חושק תכלית מה שלא ישתדל בהגעתו במה שאפשר שיקר' לו ממנו נזק ולזה תמצא כי דוד אע"פ שהיה מותר לו להרוג שאול כי כבר היה רודפו והיה זה כלי אל שתהיה המלוכה לדוד לא הסכים בהריגתו פן יהיה זה מביא האנשים להקל בהריגת המלכים ויביא זה להגיע נזק לדוד או לזרעו כי כבר משחו השם ית' למלך על ישראל על יד שמואל הנביא ולזאת הסבה הרג דוד האיש העמלקי באמרו שכבר הרג שאול והרג הורגי איש בשת בן שאול:

השלשים ותשעה הוא להודיע שאין ראוי שיתנהג האדם במדת הכילות והכלביות ר"ל ההדמות לתכונת הכלב שלא יניח שאר הכלבים להשאר בבית אשר הוא בו פן ימעיטו מזונו הלא תראה מה שקרה לנבל מעוצם הכילות שהיה לו אשר כמעט היה סבה לאסוף נפשו ונפש ביתו לולי היתה חכמת אביגיל:

הארבעים הוא להודיע שראוי למי שיפחד מיד מי שתקיף ממנו לפייסו ברבוי הדורון כמו שעשה יעקב לפייס עשו וכן עשתה אביגיל לפייס דוד כי הפליגה מאד בזה הדורון מפני ידיעתה חוזק הכעס שהיה ראוי שיהיה לדוד על דבר בעלה כי הוא שלם לו רעה תחת טובה וחרפו וגדפו מאד ולזה אמרה אכפר' פניו במנחה הגדולה הזאת ואחר כן אבקש ממנו זה דרך תחנה ובקשה:

הארבעים ואחד הוא להודיע שמי שירצה לפייס מי שתקיף ממנו לעת כעסו חזק ראוי לו שיתחיל דבריו בדרך מן הפיוס שיתרצה הכועס להטות אזניו אל דבריו ושיסדר דבריו באופן מן החכמה שתשלם לו ההצלה מהרע שחשב לעשות לו הכועס עליו ולזה התחילה אביגיל דבריה בזה האופן שהיא אמרה שבה העון הזה כדי שיתפייס דוד קצת פיוס בהודאתה זאת שהודית שחטאה לו כי מודה ועוזב ירוחם ואחר כן בארה לו שאין ראוי שיתפעל כל זה ההפעלות על איש פחות כנבל אם הטיח דברים כנגדו כי רוע תכונת לבו ופחיתותו סבבו זה והנה היה בזה המאמר מהפיוס לדוד מה שלא יעלם ואחר זה התנצלה לדוד ובארה לו שלא היה לה אשם בזה ונשבעה בש"י כדי שיאמי' לדבריה יותר והנה היה מהחכמה עוד בדבריה אלה שהיא לא רצתה להראות לדוד שתירא ממנו שישחית נבל וביתו אבל הניחה הענין דרך הנחה שהשם ית' שמר דוד מעשות זה החטא ר"ל שיבא בדמים לשפך דם חנם ולהראות שהוא סומך על גבורתו בדרך שתושיע ידו לו לפי מחשבתו כי זה על האמת חטא עצום ונכלל עוד מהפיוס בדבריה אשר זכרה מרדפו דוד דרך כלל שהש"י יקלע נפשם בכף הקלע ונפש דוד תהיה צרורה בצרור החיים עם הש"י לפי שלא תמצא הרעה מימיו וכאילו הזהירה בזה עוד דוד שלא יאבד ממנו המלוכה שנתן לו הש"י מפני חטא כזה כמו שעשה שאול שהסיר ממנו המלוכה מפני החטאים שחטא כמו שנזכר במה שקדם ולהראות עוד שהיא לא היתה יראה מדוד שיעשה זה הרע שאלה ממנו שיזכר לה זה החסד שעשתה לו בעת שייטיב י"י לו והיתה לו המלוכה כי אז תהיה לאל ידו לשלם לה גמול כפעל כל אשר גמלתהו ולזה נתן דוד תודה לש"י אשר שלחה לפניו למנעו מזה החטא וברך טוב טעמה כי כבר סדרה דבריה בתכלית השלמות כמו שבארנו:

הארבעים ושנים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמך על הנס אף על פי שרואה תמיד עיני אלהיו בו לשמרו אבל ראוי שיתרחק מן הסכנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שברח דוד בארץ פלשתים מפני ראותו שאי אפשר שתשלם לו השמירה בארץ ישראל בזולת סכנה כי תמיד היה שאול רודפו:

הארבעים ושלשה הוא להודיע עוצם אהבת דוד עמו כי גם בעת שברח מארץ ישראל והיה בארץ פלשתים היה נלחם מלחמות י"י בשונאי ישראל והיה מכלה אותם לא יחיה איש מהם והיה מחכמת דוד שעשה הענין באופן שחשב אכיש כי דוד היה רודף ישראל והורגם ובזה בטח בו יותר לחשבו כי הבאיש הבאיש בעמו ישראל ולזאת הסבה השתדל דוד שלא ישב את אכיש בעיר המלוכה:

הארבעים וארבעה והוא בדעות הוא להודיע כי הודעת העתידות תגיע לאדם מצד ההשגחה האלהית ולזה ספר שלחטא שאול לא ענהו י"י אפי' על יד אחד מבני הנביאים וכ"ש שלא ענהו בחלומות הצודקים ולא באורים כי אף על פי שנודה שהיו שם אורים ותמים הנה לא היה שם כהן ראוי שיהיו נשאלים באורים ותמים כי כבר המית שאול השלמים מהכהנים אשר היתה להם הכהונה הגדולה בהרגו נוב עיר הכהנים ולא היה שם כהן גדול כ"ש שלא היה שם כהן גדול שרוח הקדש שורה עליו שיתכן שיהיו נשאלים באורים ותמים ולזאת הסבה תמצא שלחטא יהונתן בעברו על שבועת אביו לא ענה הש"י אל שאול בהיותו נשאל באורים ותמים ושאול הרגיש אז כי החטא גרם לו שלא יעננו י"י ולזה חקר על פי הגורל במה היתה החטאת הזאת היום ומזה המקום התבאר שהוא אפשר שיעלים הש"י מהנביא קצת העתידות מצד האנשים אשר יקחו תועלת בהודעה ההיא:

הארבעים וחמשה הוא להודיע איך שלם השם ית' לשאול את גמולו הוא הרג נוב עיר הכהנים ובא עת שהרגים במה שנפקד ממנו בהריגתם עד שהוכרח לנטות אחר הדברים הפחותים והם האובות אחר שכבר הרחיקם ובערם מן הארץ למען יגיע לו איזו הודעה בענין המלחמה:

הארבעים וששה הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר האדם עם הרשעים הלא תראה כי בהתחבר דוד עם פלשתים למלחמה פרץ הש"י מעשיו והיה זה סבה אל שנשרפה צקלג ונשבו הנשי' והטף אשר בה והנה להשגחה על דוד סבב הש"י שלא הסכימו סרני פלשתים שילך אתם דוד במלחמ' כי יראו פן יעשה תחבולה להפילם ביד שאול למען יתרצה בזה אל אדניו והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקח עמלק ממנו ולקח מהם שלל רב והנה היה בזה הישרה אל שתגיע המלוכה לדוד ברצות ישראל והצלחתו כמו שזכרנו במה שקדם:

הארבעים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שישלח לחמו על פני המים להיטיב לדלים הרעבים כי בזה תקנין התכונה הטובה בענין החמלה מה שלא יעלם עם שכבר יקרה שיגיע לנותן מהמקבל גמול טוב על זה הלא תראה כי דוד בחמלתו על האיש המצרי שמצאוהו בדרך רעב וצמא האכילהו והשקהו ונתן לו פלח דבלה ושני צמוקים והיה זה סבה אל שהורהו מקום הגדוד שפשטו על צקלג והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקחו עמלק:

הארבעים ושמנה הוא להודיע שאין ראוי שיבטח האדם על מי שאינו מעמו הלא תראה כי הנער המצרי שהיה עבד לאיש עמלקי היה נקל בעיניו להפיל אדניו ביד דוד אחר שנשבע לו דוד שלא יסגירנו ביד אדניו ולזאת הסבה ג"כ לא הסכימו סרני פלשתי' לבטוח בדוד:

הארבעים ותשעה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה אכזרי למשרתיו ועבדיו לעזוב אותם כשיחלו אבל ראוי שישתדל ברפואתם ובשמירתם כחזקת היד הלא תראה מה שקרה לזה האיש העמלקי בעבור עזבו הנער המצרי בחלותו:

החמשים הוא להודיע כי בתחבולות יעשו להם החכמים מלחמה ולזה השתדל דוד לבא אל הגדוד תכף בעמדם בטח עד שנפלו בידם כלם זולתי מתי מעט שרכבו על הגמלים וינוסו:

החמשים ואחד הוא להודיע שראוי למושל למשוך לב העם אליו בדרך שיאהבוהו וגם בעת שיחטאו לו יראה להם שאין בלבו עליהם דבר כי בזה יקח הנפשות וימשכם לעבודתו הלא תראה כי דוד הקדים לשאול בשלום מאתים האנשים אשר פגרו מעבור את נחל הבשור להראות להם שאין בלבו עליהם דבר ואף על פי שלא הסכימו ללכת עמו להלחם עם הגדוד אשר השחית צקלג ולא די לו בזה אבל הסכים גם כן שיקחו מן השלל חלקם ולזאת הסבה גם כן שלח דוד מהשלל לזקני יהודה עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחתו והיתה בזה הישרה נפלאה להגיע המלוכ' לדוד:

החמשים ושנים הוא להודיע איך הפליג הש"י אשר לו נתכנו עלילו' להמציא הסבות שיגיעו דוד אל שתהיה לו המלוכה בקלות כמו שגזרה חכמתו ורצונו כי אם היה נהרג שאול לבדו הנה לחוזק אהבת דוד אל יהונתן לא היה יכול להסכים בעצמו לעשוק הממלכה ממנו ולזה מת יהונתן עמו וכבר נפלו גם כן עמו קצת ישרא' להראות להם אי זה הבדל יש בין דוד לשאול כי שאול עם היותו מלך נפל הוא ועמו ביד פלשתים ודוד נצח במתי מעט עם רב כי זה ממה שיישיר ישראל אל שיתנו לדוד המלוכה:

החמשים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישמח בנפול אויבו אבל ראוי שיהיה חרד בנפילת שר וגדול ויזכור כי כבר יתכן שיקרה לו כך ולזה תמצא שקרע דוד את בגדיו ויספוד ויבכה וצם עד הערב על שאול תחלה להיותו היותר נכבד ואחר זה על יהונתן ואחר על עם י"י שהם בית ישראל ויקונן על שאול ועל יהונתן קינה נפלאה:

החמשים וארבעה הוא להודיע שראוי לאדם שילמד דעת ממה שיסכיל זולתו ולזה תמצא כי מפני שראה דוד שנפלו שאול ובניו על יד המורים אמר ללמד את בני יהודה קשת כי הוא כלי נפלא מאד בענין המלחמה:

ויהי

וימשחו שם את דוד · ואף על פי שכבר היה נמשח ע"י שמואל אף על פי כן בעת שקבלוהו עליהם למלך משחוהו: ויגידו לדוד לאמר אנשי יבש גלעד. פי' דבר אנשי יבש גלעד: אשר קברו את שאול. או הוא כמו הפוך אשר קברו אנשי יבש גלעד את שאול: הטובה הזאת. גמול הטובה הזאת: ויעבירהו מחנים. רצה להמליכו תחלה מעבר הירדן והעבירהו מחנים כי הוא תבוע גבול שני שבטים וחצי שהרי מחנים גבול בני גד וגבול בני מנשה ואף על פי שידע אבנר כי דוד נמשח למלך על ידי שמואל היה מתחזק להעמיד עדיין מלכות שאול כפי כחו. ובמדרש ויאמר אלהים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' אמרו מכאן דרש אבנר וקרב לאיש בשת בן שאול אמר הכתוב אומר ומלכים מחלציך יצאו ועל בנימן כאמר שלא נולד עדיין ועד עכשיו לא עמד מבנימן אלא שאול לפיכך לקח איש בשת וימליכהו אל הגלעד וגו': וימליכהו אל הגלעד. אל במקום על כמו אל ההרים לא אכל וזולתו המליכהו תחילה מעבר לירדן ובאר ץ ישראל: אל האשורי ואל יזרעאל ועל אפרים ועל בנימן. ואחרי אשר אמר על ישר' כלו למה זכר אלה המקומות · יש לפרש כי בשובו ממחנים היה וזה היה אחרי מלחמת הנערים שסב אבנר אחרי המלחמה למחנים אל איש בשת ואז העבירהו אל אלה המקומות הנזכרים עד שובו לביתו בארץ בנימן אבל על ישראל כלו המליכהו זולתי שבט יהודה ופי' האשורי כתרגומו דבית אשר ופי' ואל יזרעאל אינו יזרעאל זה אשר בנחלת בני מנשה: שבע שנים ששה חדשים · כמצא מלכות בטלה חמש שנים שהרי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים: ממחנים גבעונה · עתה אומר כי אחר שהמליכו את איש בשת במחנים קודם שעבר הירדן לשוב לביתו היה מה שהיה ויצא אבנר עם עבדי איש בשת ללכת לגבעון שהוא ארץ בנימן ויצאו אליהם יואב ועבדי דוד ויפגשום על ברכת גבעון ונראה כי דעת יואב היה להלחם עמם וראה כי רבים אשר אתם וחדל עד שאמר אבנר יקומו נא הנערי' וישחקו לפנינו:

וישחקו

ויהי אחרי כן וישאל דוד בי' לאמר וגו' עד וידבר דוד ליי' את דברי השירה הזאת· זכר שאחרי כן שאל דוד בי' אם יעלה באחת ערי יהודה ובאתהו התשובה בשוב שיעלה לחברון ושם משחוהו בית יהודה למלוך עליהם וכבר אמר דוד לאנשי יבש גלעד שישיב להם גמול טוב תחת החסד אשר גמלו לאדוניה' לשאול להשתדל לקחת גויתו וגוית בניו מחומת בית שן וקברו אותם וזרזם שיתחזקו ידיהם ויהיו לבני חיל למה שיכוש דוד מהמלחמות· והנה אבנר בן נר המליך איש בושת על שאר השבטים זולתי שבט יהוד' שהיו אחרי דוד· והנה זכר כי בן ארבעי' שנה היה איש בשת בן שאול במלכו ושתי' שנה מלך והנה אם לא מלך כי אם שתי שנים יתחייב אחד משלשה דברים אם שימתין אבנר להמליכו אחרי מות שאול חמש שנים וחצי תכף מיתת שאול כדי שלא יחזיק דוד בכל ממלכות ישרא' והענין השני הוא שימתינו ישראל להמליך דוד עליהם אחרי מות איש בושת חמש שנים וחצי וזה גם כן רחוק מאד בעניינים שכבר מצאנו גם כן שכבר נתרצו ישרא' להמליך דוד עליהם גם בחיי איש בושת ולזה לא יתכן שימתינו להמליכו אחרי איש בשת והענ' השלישי הוא שיהיה קצת זה הזמן בין מיתת שאול ובין מלכות איש בשת ובין מלכות כל ישראל את דוד עליהם וזה גם כן רחוק מפני הסבות הנזכרות בענינים הקודמי' ודמה בעיני שאמרו ושתים שנה מלך הוא להעיר שמה שספר אחר זה מענין אבנר ויואב לא היה כי אם אחרי שמלך שתי שנים ולזה יהיה דבק אמרו ושתים שנה מלך לאמרו ויצא אבנר בן נר ועבדי איש בשת בן שאול וגו' והנה בשתי השנים הראשונים לא היתה מלחמה כלל בין דוד ובין זרע שאול וגם עתה לא היתה שם מלחמה זולתי מה שהעיר אבנר מענין המלחמה וזה לאות כי דוד לא הסכים לרדוף בית שאול זרעו אך שמר לו השבועה שנשבע לו שלא ישמיד את שמו עם שכבר היה דוד מתעסק במה שהגיע לו מן ההבלה ולא רצה למהר את הקץ להגיע לו במהירות המלוכה עד שרצה הש"י אשר לו נתכנו עלילות· והנה

אשר עמו י"א וסי' נמסר לעיל בספרא חלק א' סימן ט': איש וביתו ג' וסי' נמסר לעיל בספ' חלק א' סימן כז: על בית ועל בית י"ג וסי' נמסר בסדר מדבר סיני ולקמן בספר סי' י"ד: שר צבא ג' דסמיכי וסי' ואבנר בן נר שר

ויהי אחרי־כן וישאל דוד ביהוה לאמר האעלה באחת ערי יהודה ויאמר יהוה אליו עלה ויאמר דוד אנה אעלה ויאמר חברנה: ויעל שם דוד וגם שתי נשיו אחינעם היזרעלית ואביגיל אשת נבל הכרמלי: ואנשיו אשר עמו העלה דוד איש וביתו וישבו בערי חברון: ויבאו אנשי יהודה וימשחו־שם את־דוד למלך על־בית יהודה ויגדו לדוד לאמר אנשי יביש גלעד אשר קברו את־שאול: וישלח דוד מלאכים אל־אנשי יביש גלעד ויאמר אליהם ברכים אתם ליהוה אשר עשיתם החסד הזה עם־אדניכם עם־שאול ותקברו אתו: ועתה יעש־יהוה עמכם חסד ואמת וגם אנכי אעשה אתכם הטובה הזאת אשר עשיתם הדבר הזה: ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני־חיל כי־מת אדניכם שאול וגם־אתי משחו בית־יהודה למלך עליהם: ואבנר בן־נר שר־צבא אשר לשאול לקח את־איש בשת בן־שאול ויעברהו מחנים: וימלכהו אל־הגלעד ואל־האשורי ואל־יזרעאל ועל־אפרים ועל־בנימן ועל־ישראל כלה: בן־ארבעים שנה איש־בשת בן־שאול במלכו על־ישראל ושתים שנים מלך אך בית יהודה היו אחרי דוד: ויהי מספר הימים אשר היה דוד מלך בחברון על־בית יהודה שבע שנים וששה חדשים: ויצא אבנר בן־נר ועבדי איש־בשת בן־שאול ממחנים גבעונה: ויואב בן־צרויה ועבדי דוד יצאו ויפגשום על־ברכת גבעון יחדו וישבו אלה על־הברכה מזה ואלה על־הברכה מזה:

והוה בתר כן ושאיל דוד במימרא דיי למימר האיסק בחדא מקירויא דבית יהודה ואמר יי ליה סק ואמר דוד לאן אסק ואמר לחברון: וסליק תמן דוד ואף תרתין נשוהי אחינועם דמיזרעאל ואביגיל איתת נבל דמכרמלא: וגברוהי דעמיה אסיק דוד גבר ואנש ביתיה ויתיבו בקירוי חברון: ואתו גברי שיבט יהודה ומשחו תמן ית דוד למהוי מלכא על דבית יהודה וחויאו לדוד למימר גברי יביש גלעד דקברו ית שאול: ושלח דוד אזגדין לות אנשי יבש גלעד ואמר להון בריכין אתון קדם יי דעבדתון חסדא הדין עם ריבונכון עם שאול וקברתון יתיה: וכען יעבד יי עמכון טיבו וקשוט ואף אנא אעביד עמכון טבתא הדא דעבדתון פתגמא הדין: וכען יתקפן ידיכון והוו לגברין גיברין ארי מית רבונכון שאול ואף יתי משחו דבית יהודה למהוי מלכא עליהון: ואבנר בר נר רב חילא די לשאול דבר ית איש בושת בר שאול ואעבריה למחנים: ואמלכיה על דבית גלעד ועל דבית אשר ועל דבית יזרעאל ועל דבית אפרים ועל דבית בנימין ועל דבית ישראל כולהון: בר ארבעין שנין איש בושת בר שאול כד מלך על ישראל ותרתין שנין מלך ברם דבית יהודה הוו בתר דוד: והוה מניין יומיא דהוה דוד מלכא בחברון על דבית יהודה שבע שנין ושיתא ירחין: ונפק אבנר בר נר ועבדי איש בושת בר שאול ממחנים לגבעון: ויואב בר צרויה ועבדי דוד נפקו וערעונון על בריכתא דבגבעון כחדא ושרו אילין על בריכתא מכא ואילין על בריכתא מכא:

צבא אשר לשאול. ולעמשא תמרו: את עמרי שר צבא· ושאר' שר צבא בשוא תחת הצד"ק: כלו ג' כתיב ה' בסוף וסי' וימלכהו אל הגלעד· לבן ייליל מואב· בחצותיו חגרו שק· וכל ירמיה ויחזקאל ותריסר דכו' כתיב ה' בסוף במ"ג וסי' כי מקטנם ועד גדולם דירמיה· במארה אתם נארים:

רשי

לקח את איש בושת · מקרא היה דורש שעתידין שני מלכים לעמד מבנימן שאמר לו הקב"ה ליעקב ומלכים ממך יצאו וכבר נולדו כל בניו חוץ מבנימן:

חלקת

רשי

חלקת הצורים. אחסנת קטיליא על שם החרבות כמה דאת אמר אף תשיב צור חרבו: אל החומש. כמו דופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויין שם ויונתן תירגם אל החומש בסטר ירכיה: וימת תחתיו. ומית באתריה: לולא דברת. אם דברת כן: לולא. כמו לו ועוד יש לפתרו כמשמעו לולא דברת מה שאמרת יקומו נא הנערים וישחקו:

יקמו ז' חס' בקריא' וסי' במס' רבתא: האתה זה ד' בקריאה וסי' האתה זה בני עשו ויאמר אני. האתה זה עשה אל. האתה זה עכר ישר'. האתה זה אדני אליהו: וקח י"ג בקריאה וסי' נמסר בסדר קרח: לולא ד' כתיב א' בקריאה וסימ' כי לולא התמהמהנו כי עתה. לולא חרשתם בעגלתי. לולא דברת כי אז. לולא האמנתי לראות:

הבתרון

ויאמר אבנר אל־יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו ויאמר יואב יקמו: ויקמו ויעברו במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בשת בן־שאול ושנים עשר מעבדי דוד: ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו ויקרא למקום ההוא חלקת הצרים אשר בגבעון: ותהי המלחמה קשה עד־מאד ביום ההוא וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד: ויהיו שם שלשה בני צרויה יואב ואבישי ועשהאל ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים אשר בשדה: וירדף עשהאל אחרי אבנר ולא־נטה ללכת על־הימין ועל־השמאל מאחרי אבנר: ויפן אבנר אחריו ויאמר האתה זה עשהאל ויאמר אנכי: ויאמר לו אבנר נטה לך על־ימינך או על־שמאלך ואחז לך אחד מהנערים וקח־לך את־חלצתו ולא־אבה עשהאל לסור מאחריו: ויסף עוד אבנר לאמר אל־עשהאל סור לך מאחרי למה אככה ארצה ואיך אשא פני אל־יואב אחיך: וימאן לסור ויכהו אבנר באחרי החנית אל־החמש ותצא החנית מאחריו ויפל־שם וימת תחתו ויהי כל־הבא אל־המקום אשר־נפל שם עשהאל וימת ויעמדו: וירדפו יואב ואבישי אחרי אבנר והשמש באה והמה באו עד־גבעת אמה אשר על־פני־גיח דרך מדבר גבעון: ויתקבצו בני־בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אחת ויעמדו על ראש־גבעה אחת: ויקרא אבנר אל־יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב הלוא ידעתה כי־מרה תהיה באחרונה ועד־מתי לא־תאמר לעם לשוב מאחרי אחיהם: ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו:

ל' ויחד כל חית השדה ישחקו שם · ז' חס' · ג' · נ' חס' · ב' יען כבר · כולהון חס' · ל' · י"ב · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' בחכנו · י"ג · ל' · ל' · ל' בכוכ' וכל קרי' דכו' · תחתיו ק' · ב' זרחה על המים · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ח"ל · ל' · ל' · ד' כתי' א' נ'

ואמר אבנר ליואב יקומון כען עולימיא ויתחיכון קדמנא ואמר יואב יקומון: וקמו ועברו במניין תרי עסר מדבית בנימן ומדאיש בשת בר שאול ותרי עסר מעבדי דוד: ואתקיפו גבר בריש חבריה וחרביה בסטר חבריה ונפלו כחדא וקרא לאתרא ההוא אחסנת קטליא די בגבעון: והות קרבא תקיף עד לחדא ביומא ההוא ואיתבר אבנר ואנשי ישראל קדם עבדי דוד: והוו תמן תלתא בני צרויה יואב ואבשי ועשהאל ועשהאל קליל בריגלוהי כחדא מן טביא די בחקלא: ורדף עשהאל בתר אבנר ולא איתפני למיזל על ימינא או על סמלא מבתר אבנר: ואיתפני אבנר בתרוהי ואמר האת דין עשהאל ואמר אנא: ואמר ליה אבנר איתפני לך על ימינך או על סמלך ואיחוד לך חד מעולימיא וסב לך ית זרזיה ולא אבה עשהאל למיזר מבתרוהי: ואוסיף עוד אבנר למימר לעשהאל זור לך מבתרי למה אקטלינך ואירמינך לארעא ואיכדין אזקוף אפי ואיתחמי ליואב אחוך: ולא אבא למיזר ומחהי אבנר באחורי מורניתא בסטר ירכיה ונפקת מורניתא מאחורוהי ונפל תמן ומית באתריה והוה כל דאתי לאתרא דנפל תמן עשהאל ומית וקיימין: ורדפו יואב ואבישי בתר אבנר ושמשא עלת ואינון מטו עד גבעת אמתא די על אפי גיח אורח מדברא דגבעון: ואתכנישו בני בנימן בתר אבנר והוו לסיעא חד וקמו על ריש רמתא חדא: וקרא אבנר ליואב ואמר הלאפרש תקטול חרבא הלא ידעתא ארי מרירא תהי בסופא ועד אימתי לא תימר לעמא למתב מבתר אחיהון: ואמר יואב קיים הוא יי ארי אילולפון מליתא ארי בכין פון מעידן צפרא אסתלק עמא גבר מבתר אחוהי:

רדק

וישחקו. דרך שחוק יתגרו אלה עם אלה בחרבותיהם ונראה מי ידע מדרכי המלחמה יותר ודרשו רז"ל ולפי שעשה עם דם הנערים שחוק נענש ונפל בחרב: ולאיש בשת. די היה לו אם אמר שנים עשר לאיש בשת כמו שאמר שנים עשר מעבדי דוד אלא בא להודיע כי משבט בנימן היו הולכין עמו להמליכו: ויפלו יחדו. כל אחד הרג את חבירו: חלקת הצורים. ת"י אחסנת קטיליא מן ותקח צפורה צר צור חרבו שעניינה חרב חדה ויש לפרש כמשמעו כמו והצורים כתבו תוכנו ופירושו חלקת החזקים כי חזקים היו ובחזקת כחתו שלא התגבר אחד על חבירו אלא כלם נהרגו כאח' איש על יד אחיו: ועשהאל קל ברגליו. ספור זה כי בטח בקלותו לרדוף אחרי אבנר מה שלא עשו כן האחרים ולא הבין כי לא לקלים המרוץ: הצבים. ביו"ד אחד לבד ויו"ד הרבים נעלמה מהמכתב: ואחוז לך אחד מן הנערי'. לחברתך שישוב עמך ואם אתה ירא ממנו יקח לך את חליצתו. פי' כלי מלחמתו וגם אתה לא תהרגנו: למה אככה ארצה. כתרגומו אקטלינך ואירמינך לארעא: ואיך אשא פני. ואיך אראה פני אל אחיך להביטו הלא אבוש ממנו אם אמיתך: באחרי החנית. יש חניתות שראש עץ החנית מחודד ובו ברזל מחודד עשוי לתקעו בארץ כמו שאמר' בשאול וחניתו מעוכה בארץ ופעמים מכים בו לאחור שאין פונים אל הרודף להכותו בלהבת החנית אלא מכים באחרי החנית וכן עשה אבנר לא פנה אל עשהאל אלא הכהו באחרי החנית: אל החומש. פירשו רבו' ז"ל בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויים בו ות"י בסטר ירכיה: תחתיו. במקומו כמו ולא קמו איש מתחתיו ור"ל שלא הלך ולא זז ממקומו אחר שהוכה אלא מיד מת: ויעמדו. כאשר שמעו עבדי דוד הריגת עשהאל רדפו אחרי אבנר וכשהיו מגיעים אל המקו' ההוא שמת שם עשהאל היו עומדים אבל יואב ואבישי לא עמדו עליו אלא רדפו אחרי אבנר: והשמש באה. כשהגיעו גבעת אמה באה השמש: גבעת אמה. נקראת הגבעה כן על עניין ידוע אצלם אולי היתה אמת המים בצד הגבעה: גיח. שם מקום: ויתקבצו. כשראו שהיו רודפים אחריהם התקבצו אותם שהיו הולכי' ראשוני' ובאו אחרי אבנר והיו לאגודה אחת להלחם עם יואב ופירוש אגודה סיעה מקובצין יחד כאילו נקשרים ונאגדים זה בזה: הלנצח תאכל חרב. תרגם יונת' הלאפרש וכן תרגם אם ימשוך לנצח לאפרש ופי' לנצח ידוע כי הוא כמו לעולם. ופי' תאכל חרב תאכל חרבך בשר לנצח הלא ידעתי כי תאותך לנצח למלחמה תהיה מרה באחרונה: כי לולא דברת אתה. אם לא שדברת אתה יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו לא היתה מלחמ' זאת היום ואתה החלו' מלחמה זאת לא אני וכבר מאז מן הבקר ועד עתה נעלה העם איש מאחרי אחיו לולי דברת אתה וכשראה יואב כי לא יכול עמהם כי התקבצו כלם תקע בשופר שיעמדו ולא ירדפו וכן עשה ויעמדו כל העם אשר עם יואב:

רלבג

והנה הקל אבנר בהריגת הנערי' והיה גמולו מדה כנגד מדה והו' שאבנר נפל בחרב בסוף העניין. והנה היה רודף עשהאל אחר אבנר להרגו במלחמ' כי הוא היה בראש והמנהיג לאיש בשת ובנפלו תגיע המלוכה לדוד בקלו' וכבר אמר לו אבנר שיסור מאחריו ויטהו לו על יד ימינו או על שמאלו ויאחז אחד מהנערים ויקח לו את חליצתו כי היה קשה בעיני אבנר להמית את עשהאל ובראותו כי לא סר מרדוף אחריו הכהו אבנר באחרי החנית אל החומש והוא שכאשר הוכה האדם בו ימות בקלות והוא המקום שמרה וכבד תלויי' בו כמו שפירשו רז"ל והנה היה בחנית ההוא חץ משני צדדיו כדי שיוכל להכות בו לפניו ולאחריו. והנה דקר אותו בחנית ההוא עד שיצאה החנית מאחריו ויפל שם ומת במקומו או יהיה הרצון באמרו אל החומש כנגד הלב והוא מענין וחמושים עלו בני ישרא' והרצון בו חמושים מכלי זין וכן הלב כלי זין האדם כי ממנו תולדת החיים הטבעי שהוא שומר מציאות האדם שיעור הזמן שאפשר בו שיחיה. והנה היו רודפים יואב ואבישי אחיו אחרי אבנר שהרג עשהאל אחיהם והעריבה השמש ונתחזק אבנר עם בני בנימין שהתקבצו אליו והיה גם כן עמם במקום חזק כי היו על ראש גבעה אחת אז קרא אבנר אל יואב שיסורו מרדוף איש אחיו כי אם יכחו או יכוחו כבר תהיה מרה באחרונה כמו שנתבאר מענין מלחמת השבטים עם בנימין על דבר פילגש בגבעה וענהו יואב כי אבנר היה סבת המלחמה במה שאמר יקומו הנערים וישחקו לפנינו. והנה

באחרונה ב' חד כלי' בראשונה ובאחרונה

רדק

ולא ירדפו · כמו ולא רדפו עתיד במקום עבר ורבים כמוהו : כל הבתרון : שם מחוז וגבול מעבר לירדן נקרא כן על ענין ידוע אבלם : ויקבוץ את כל העם : לפקוד אותם מי חסר מהם : ויפקדו · חסרו כמו ולא נפקד ממנו איש : תשעה עשר איש ועשהאל · לפי שהיה נכבד מהתשעה עשר לא כללו עמהם וכתבו בפרט :

ויאור להם בחברון · כשהיה אור היום בבקר היו בחברון : כלאב · ובספר דברי הימים דניאל שני שמות היו לו וכמוהו רבים בכתו' ויש בו דרש כי לפי שלקח דוד אביגיל אחר מות נבל היו אומרים כי מעוברת היתה מנבל וזה הבן שילדה אביגיל לדוד היה בנו של נבל לפיכך יצא קלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד ל להסיר החשד לפיכ' קראו כלאב כלו אב כלומ' בכל צורותיו דומה לאב ודניאל היה שמו העיקר כי אמר דוד דנני אל מנבל :

אבשלום בן מעכה · דרשו בוכי לפי שהיה בן יפת תואר שלקחה דוד במלחמה לפיכך היה א אבשלום סורר ומורה באביו כי לכך נסמכה פרשת סורר ומורה לפרשה יפת תואר לומר לך כל הנושא אותה או אשה שאינה הגונה יוצא ממנה בן סורר ומור' ונכון הוא הדרש כי מאחר שהיא שבויה הרי היא כמוכרחת לשוב לדת ישראל ולבה לא נכון אל הדת והנטע יוצא דמות ה השרש : לעגלה אשת דוד · דרשו רז"ל עגלה זו מיכל בת שאול ולפי שהיתה חביבה על דוד קראה עגלה כמו לולי ח חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי ומה שאמר אשת דוד מסייע הדרש אע"פ שהם לא הביאו כי למה אמ' על זאת אשת דוד מה שלא אמר על האחרות אלא לפי שהיתה אשתו ראשונה ומה שאמר ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה מההוא מעשה ואילך לא היה לה ולד לעונשה שבזתה דוד שהיה מפזז לפני יי' אבל משקדם הוה לה ולפי הפשט יש לפרש עגלה זו אחרת ומיכל לא נזכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן וכן הוא אומ' הבנים שהיו בחברון לפיכך זכר הנשים ומיכל אף על פי שהביאה לו אבנר ועודנו בחברון לא זכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן אבל באמרו אשת דוד וכן אמר בדברי הימי' לעגלה אשתו אולי לא היתה ממשפחה גדולה ולא היתה ידועה בזכור אותה אלא באשת דוד ויש לפרש עוד כי עגלה זאת היתה אשת שאול ולקחה דוד אחרי מות שאול כמו שאומ' ואת נשי אדוניך בחיקך ואף על פי שאמרו אין נושאין אלמנתו של מלך הרי אמרו מלך נושא אלמנתו של מלך אחר מפני זה אמר אשת דוד כלומר שלא היתה ראויה להיות אשת אדם אחר אלא אשת דוד לפי שהיה מלך ואף על פי שזו הסבר' איננה אלא לדעת רבי יהודה כי הוא אומר מלך נושא אלמנתו של מלך ואין חכמים מודים לו אף על פי כן פשט הפסוק נכון לר' יהודה ואף על פי שהיתה אשת חמיו מותרת ואף לדברי הירושלמי שאומר שאשת חמיו אסורה לא אסרוה אלא מפני מראית העין אבל מן התורה איננה אסורה והם אמרו כי רצפה פלגש שאול לקחה דוד לאשה : ויאמר איש בשת אל אבנר · ואף על פי שלא זכרו למעלה בפסוק הנה זכר בית שאול והוא איש בשת כי בו תלויה בית שאול : אל פלגש אבי · חשדו בפלגש אביו ואם היה הדבר אמת היה לו לתפשו בכך לכבוד אביו ועוד כי אסורה היתה לכל אדם לפי שהיתה פלגש המלך ואין נושאין אלמנתו של מלך ואף על פי שלא היתה אשתו אלא פלגשו כיון שהיתה מיוחדת לו הרי היא כחשבת אלמנתו ועוד כיון ששמשתו הרי אמרו אין משתמשין בשרביטו של מלך וזהו שאמר ותפקוד עליו עון האשה כי אסורה היתה להדיוט :

הרלם

רשי

הבתרון · שם מחוז : תשעה עשר איש ועשהאל · והלא עשהאל בכלל עבדי דוד ולמה יצא שהיה שקול כנגד כולם וכן לכו וראו את הארץ ואת יריחו וכן והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה : ומשנהו כלאב · ובמקום אחר הוא אותו ומשנהו דניאל ולמה נקרא שמו כלאב אמ' ר' יצחק שהיו ליצני הדור אומרי' מנבל היתה אביגיל מעוברת כהפך יי קלסתרו ונדמה לאביו ורבותינו אמרו שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה : לעגלה · זו מיכל שהיתה חביבה עליו וכן הוא אומר לולא חרשתם בעגלתי והכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה וולד עד יום מותה עד יום מותה לא הוו לה מ מאותו מעשה ואילך הוו לה : היה מתחזק · בכל כח על בית שאול להעמיד מלכותם :

הרלם

ולאיספו ד' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סי' ז' : ארכה ג' דגשים וחס' וסי' ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול · לאמר ארכה היא · מארץ מדה : וילדוה' בקריאה וסי' ויולדו להם בנים אחר המבול · וילדו לדוד בנים בחברון דשמואל ל' חס' ו' · ויולדו עוד לדוד בנים · ויולדו לאבשלום · ויולדו לו שבעה בנים דאיוב · וא'

ויתקע יואב בשופר ויעמדו כל-העם ולא-ירדפו עוד אחרי ישראל ולא-יספו עוד להלחם : ואבנר ואנשיו הלכו בערבה כל הלילה ההוא ויעברו את-הירדן וילכו כל-הבתרון ויבאו מחנים : ויואב שב מאחרי אבנר ויקבץ את-כל-העם ויפקדו מעבדי דוד תשעה-עשר איש ועשהאל : ועבדי דוד הכו מבנימן ובאנשי אבנר שלש-מאות וששים איש מתו : וישאו את-עשהאל ויקברהו בקבר אביו אשר בית לחם וילכו כל-הלילה יואב ואנשיו ויאר להם בחברון : ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד ודוד הלך וחזק ובית שאול הלכים ודלים :

וילדו לדוד בנים בחברון ויהי בכורו אמנון לאחינעם היזרעאלית : ומשנהו כלאב לאביגל אשת נבל הכרמלי והשלשי אבשלום בן-מעכה בת-תלמי מלך גשור : והרביעי אדניה בן-חגית והחמישי שפטיה בן-אביטל : והששי יתרעם לעגלה אשת דוד אלה ילדו לדוד בחברון : ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר היה מתחזק בבית שאול : ולשאול פלגש ושמה רצפה בת-איה ויאמר אל-אבנר מדוע באתה אל-פילגש אבי :

ותקע יואב בשופרא וקמו כל עמא ולא רדפו עוד בתר ישראל ולא אוסיפו עוד לאגחא קרבא : ואבנר וגברוהי הליכו במשרא כל ליליא ההוא ועברו ית ירדנא ואזלו כל בתרון ואתו למחנים : ויואב תב מבתר אבנר וכנש ית כל עמא ושגו מעבדי דוד תשעת עסר גברא ועשהאל : ועבדי דוד קטלו מדבית בנימן ובגברי אבנר תלת מאה ושתין גברא מיתו : ונטלו ית עשהאל וקברוהי בקברא דאבוהי די בבית לחם ואזלו כל ליליא יואב וגברוהי ונהר להון בחברון : והות קרבא תקוף בין בית שאול ובין בית דוד ובית דוד אזלין ותקיפין ובית שאול אזלין ומאכין :

ואתילידו לדוד בנין בחברון והוה בוכריה אמנון לאחינועם דמיזרעאל : ותנייניה כלאב לאביגיל אתת נבל דמכרמלא ותליתאה לאבשלום בר מעכה בת תלמי מלכא דגשור : ורביעאה אדוניה בר חגית וחמשאה שפטיה בר אביטל : ושתיתאה יתרעם לעגלה אתת דוד אלין אתילידו לדוד בחברון : והוה כד הות קרבא בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר הוה מיתקף בבית שאול : ולשאול לחינתא ושמה רצפה בת איה ואמר לאבנר מא דין עלת לות לחינתא דאבא :

ויולדו להם : סימן ושם האיש נבל אביגיל כתיב · ותמהר ותרד מעל החמור אביגיל כתיב · ומשנהו כלאב לאביגיל כתיב :

רלבג

והנה סבב יואב שעמדו העם ולא רדפו אחרי בני ישראל ולא יספו עוד להלחם אחר זה בזמן ההוא אך השתדלו כל אחת מ מהכתות לשוב לארצם בזריזו' להמלט מהכת האחרת אם תרדוף אחריהם ולזה הלכו אבנר וסיעתו כל ה הלילה וכן הענין ב ביואב ואנשיו · והנה היה מהצלחת דוד שלא מתו מאנשיו זולת עשרים ומאנשי אבנר מתו שלש מאות וששים איש וכן התמיד הענין כל ימי המשך ה המלחמה בין בית ש שאול ובין בית דוד שכבר היה דוד הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים : לעגלה אשת דוד · אמרו ז"ל כי מפני זה אמר אשת דוד בזו לבד ולא באחרות כי היא היתה בלתי ראויה כי אם לדוד לפי שהיתה אשת שאול כמו שאמ' ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך והנה אלמנתו של מלך איננה ראויה כי אם למלך וידמה גם כן כי הנשים אשר לקח בירושלם והפילגשי' כמו שאמר אחר זה היו קצתם מבית שאול ·

והנה

רשי

הראש כלב אנכי אשר ליהודה. כלום אני חשוב אפי׳ כראש שומר הכלבים אשר לדוד אך לפי הנקוד שהטעם תחת הראש וכלב אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בשתך טוב לי להיות כלב והדיוט בבית דוד וכן תרגם יונתן: היום אעשה חסד. מעתה כאה לי לעשות חסד עם בית שאול ועם כל אוהביו כאשר ע עשיתי עד הנה: ולא המציתיך. ביד דוד: תחתיו לאמ׳. מאתריה למימר מקיימנא ב במאן דעבד ארעא: למי ארץ. לשון שבועה במי שהארץ שלו. ד״א תחתיו שמו הזכיר ת תחלה באגרת ואחר כך הזכיר שם דוד ו ולכך כענם כתב מתני אבנר שר צבא ישראל לדוד מלך ישראל ש שלום למי ארץ למי שהמלכות הגון לו אני שולח לו לאמר כרתה בריתך וגו׳: לפני הביאך. לפני ראייתך פניו הביאך את מיכל: מעם איש. מלות בעלה: הלך ובכה. על מצוה ההולכת מ ממנו שכל אותן השני׳ כען חרב בינו לבינה במטה ולא נכשל בה: ודבר אבנר היה. קודם לכן: אמ׳ אל דוד. על דוד ואינו זז ממשמע אל: מהגדוד

במאה ה׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח ובסוף יהושע: בחרים ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ וילך אתה אישה הלוך ובכה. והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני. ויאמר חזהאל מדוע. אז תשמח בתולה במחול: שלשם ד׳ חס׳ בנביאי׳ וסי׳ בא אלהים אל המחנה. ויהי כל יודעו. אשה עצורה לנו. ודבר אבנר היה עם כל ישראל: בנימין ה׳ מל וסי׳ נמסר בסדר וישלח וביהושע סימן כ״א:

וַיִּחַר לְאַבְנֵר מְאֹד עַל־דִּבְרֵי אִישׁ־בֹּשֶׁת וַיֹּאמֶר הֲרֹאשׁ כֶּלֶב אָנֹכִי אֲשֶׁר לִיהוּדָה הַיּוֹם אֶעֱשֶׂה־חֶסֶד עִם־בֵּית ׀ שָׁאוּל אָבִיךָ אֶל־אֶחָיו וְאֶל־מֵרֵעֵהוּ וְלֹא הִמְצִיתִךָ בְּיַד־דָּוִד וַתִּפְקֹד עָלַי עֲוֹן הָאִשָּׁה הַיּוֹם: כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאַבְנֵר וְכֹה יֹסִיף לוֹ כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְדָוִד כִּי־כֵן אֶעֱשֶׂה־לּוֹ: לְהַעֲבִיר הַמַּמְלָכָה מִבֵּית שָׁאוּל וּלְהָקִים אֶת־כִּסֵּא דָוִד עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע: וְלֹא־יָכֹל עוֹד לְהָשִׁיב אֶת־אַבְנֵר דָּבָר מִיִּרְאָתוֹ אֹתוֹ:

וַיִּשְׁלַח אַבְנֵר מַלְאָכִים ׀ אֶל־דָּוִד תַּחְתָּו לֵאמֹר לְמִי־אָרֶץ לֵאמֹר כָּרְתָה בְרִיתְךָ אִתִּי וְהִנֵּה יָדִי עִמָּךְ לְהָסֵב אֵלֶיךָ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר טוֹב אֲנִי אֶכְרֹת אִתְּךָ בְּרִית אַךְ דָּבָר אֶחָד אָנֹכִי שֹׁאֵל מֵאִתְּךָ לֵאמֹר לֹא־תִרְאֶה אֶת־פָּנַי כִּי ׀ אִם־לִפְנֵי הֱבִיאֲךָ אֵת מִיכַל בַּת־שָׁאוּל בְּבֹאֲךָ לִרְאוֹת אֶת־פָּנָי: וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים אֶל־אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל לֵאמֹר תְּנָה אֶת־אִשְׁתִּי אֶת־מִיכַל אֲשֶׁר אֵרַשְׂתִּי לִי בְּמֵאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים: וַיִּשְׁלַח אִישׁ בֹּשֶׁת וַיִּקָּחֶהָ מֵעִם אִישׁ מֵעִם פַּלְטִיאֵל בֶּן־לוּשׁ: וַיֵּלֶךְ אִתָּהּ אִישָׁהּ הָלוֹךְ וּבָכֹה אַחֲרֶיהָ עַד־בַּחֻרִים וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְנֵר לֵךְ שׁוּב וַיָּשֹׁב: וּדְבַר־אַבְנֵר הָיָה עִם־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר גַּם־תְּמוֹל גַּם־שִׁלְשֹׁם הֱיִיתֶם מְבַקְשִׁים אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם: וְעַתָּה עֲשׂוּ כִּי יְהוָה אָמַר אֶל־דָּוִד לֵאמֹר בְּיַד ׀ דָּוִד עַבְדִּי הוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים וּמִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם: וַיְדַבֵּר גַּם־אַבְנֵר בְּאָזְנֵי בִנְיָמִין וַיֵּלֶךְ גַּם־אַבְנֵר לְדַבֵּר בְּאָזְנֵי דָוִד בְּחֶבְרוֹן אֵת כָּל־אֲשֶׁר־טוֹב בְּעֵינֵי יִשְׂרָאֵל וּבְעֵינֵי כָּל־בֵּית בִּנְיָמִן:

ותקוף לאבנר לחדא על פתגמי איש בושת ואמר ה הלא רישא דכלבא אנא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה יומא דין אעביד טיבו עם בית שאול אבוך עם אחוהי ועם רחמוהי ולא מסריתך בידא דדוד ומכען את מכער עלי חוב איתתא יומא דין: כדין יעביד יי׳ לאבנר וכדין יוסיף ליה ארי כמא דקיים יי׳ לדוד ארי כדין אעביד ליה: לאעברא מלכו מבית שאול ולאקמא ית כורסי דוד על ישראל ועל דבית יהודה מדן ועד באר שבע: ולא יכיל עוד לאתבא ית אבנר פתגמא מדדחל יתיה: ושלח אבנר אזגדין לות דוד מאתריה למימר מקיימנא במן דעבד ארעא למימר גזר ק קיימך עמי והא ידי עמך לאסחרא לותך ית כל ישראל: ואמר טב אנא אגזר עמך קיים ברם פתגמא חד אנא שאיל מעמך למימר לא תחזי ית אפי אילהין קדם מיתיותך ית מיכל בת שאול במיתך ל לאיתחזאה קדמי: ושלח דוד אזגדין לות איש בושת בר שאול למימר הב ית אתתי ית מיכל דארסית לי במאה ערלות פלשתאי: ושלח איש בושת ודברה מלות בעלה מלות פלטיאל בר ליש: ואזל עמה בעלה אזיל ובכי בתרהא עד עלמת ואמר ליה אבנר איזיל תוב ותב: ופתגם אבנר הוה עם סבי ישראל למימר אף תמלי אף מדקמוהי הויתו בען ית דוד למהוי מלכא עליכון: וכען עיבידו ארי יי׳ אמר לדוד למימר ביד דוד עבדי אפרוק ית עמי ישראל מידא דפלשתאי ומיד כל בעלי דבביהון: ומליל אף אבנר קדם דבית בנימן ואזל אף אבנר למללא קדם דוד בחברון ית כל דתקין בעיני ישראל ובעיני כל דבית בנימן:

רדק

הראש כלב אנכי. מלעיג אילו הייתי ראש כלבים כלומר אפילו לא הייתי ממונה אלא על הכלבים שהייתי נקרא ראש כלב ועוד אפי׳ לשבט יהודה שאתה שונא אם היה לי שום מנוי עליהם לא היה לך לבזותי כל כך היום יש לי דין לעשות חסד עם בית שאול כי בזיתני והלא חסד גדול עשיתי עד היותי עם בית אביך שהחזקתי בביתו להעמידו במלכותו ולא המציתיך ביד דוד ואתה פוקדת עלי עון האשה ות״י הלא רישא אנא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה: ולא המציתיך. בא על דרך בעלי הה״א ואעפ שהוא מבעלי האל״ף ופי׳ כמו ואת העולה המציאו אלא ענין הזמנה ומסירה: כאשר נשבע יי׳ לדוד. דברו הוא שבועתו וכן אמר כשבעתי לדוד עבדי או לפי שאמר שני פעמים לשאול בשם האל בגלגל ובדבר עמלק בקש לו יי׳ איש כ כלבבו וכתב׳ לרעך ואמרו הן הן שבועה לאו לאו שבועה: תחתיו לאמר למי ארץ. בסתר שלח לו למי תאות הארץ אלא לך כמו שאמר האל כרתה בריתך עמי ואני אסוב לך כל ישראל ות״י מאתריה למימר מקיימנא במאן דעבד ארעא למימר ויש דרש שכתב בכתבו לדוד מן אבנר לדוד הקדים שמו לשם דוד זהו ש׳ דוד תחתיו לפיכך נענש אבנר: כי אם לפני הביאך. כי אם לפני כל דבר יהיה הביאך את מיכל: וישלח דוד מלאכים. אף על פי ששלח לאבנר שלח גם כן לאיש בשת לכבודו שלא רצה לקחתה בלא רשותו: אשר ארשתי לי. זה מסייע פירו׳ רז״ל שכתבנו למעלה בענין זה כלומ׳ אשתי היא וארשתיה במאה ע ערלות פלשתים כלומ׳ בהם היית דעתי לא בעוסר שהתנ׳ לי שאול שהוא מלוה אבלו לפיכך היא אשתי באמת. ולפי הפשט אמר ארשתי לי ר״ל בסכנה שמתי עצמי בעבורה לפיכך יש עליך להחזיר׳ לי ובאמרו במאה והוא כתן מאתים ואמ׳ במאה כי מאת היה התנאי ביניהם: מעם איש. מעם אישה וכת״י מלות בעלה ואחר כך פירש מי היה בעלה פלטיאל בן ליש והוא פלטיאל בן ליש שכתוב למעלה. ובדרש לפיכך קראו עתה פלטי שפלטו אל מעבירה שלא בא על מיכל כמו שפירשנו למעלה ומה שאמ׳ הלוך ובכה אחריה עד בחורים על מצוה שהלכה מידו ושהיה כובש את יצרו עד בחורי׳ שנעשה כבחורי׳ שלא טעמו טעם אותו חטא וכל זה הוא רחוק מדרך הפשט ובחורים הוא שם מקום בארץ בנימן כמו שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים ות״י עלמת ועלמת ובחורים ענין אחד וכן נזכר זה המקום בספר יהושע עלמון ובדברי הימים עלמות ואפשר שנקרא כן על שם אדם הנקרא עלמת בן יערה משבט בנימן ולו היתה העיר הזאת וכבר כתבנו למעלה כי מיכל ופלטי מוגנים היו: ביד דוד עבדי הושיע. מקור במקום אושיע כלומר אמרתי להושיע את ישראל בידו וכן ואתכם הוציא מתוכה כאילו אמר אוציא וכת״י אפרוק: וידבר גם אבנר באזני בנימן. כמו וידבר אבנר גם כן באזני בני בנימן ולפי שאמר ודבר אבנר היה עם זקני ישראל אמר כי גם באזני שבט בנימן דבר ואף על פי ששבט בנימן היו קרובים לבית שאול היו יותר חפצים במלכות דוד מפני שראו שהיה מצליח בכל דרכיו ובכל מלחמותיו וראו כי בית שאול היו הולכים ומתמעטים ולא היה להם סימן יפה במלוכה ועוד כי אבנר הוא הטה את לבבם אחרי דוד מפני שרצה להשלים עמו ולכך אמר הנה זה הספור מזה הענין ומזאת המלחמה: מהגדוד

רלבג

והנה סבב השי׳ אשר לו נתכנו עלילות ש שנולדה קטטה בין אבנר ובין איש בושת והשתדל מפני זה א אבנר להמליך דוד על כל ישרא׳ כי מיו׳ היתה לו המלוכ׳ וראוי שלא יעלם ממנו כי לא נ נטמאת מיכל עם פלטי בן ליש שאם הדבר כן היתה אסורה לדוד ואולם מה שהזכיר הכתוב מבני מיכל הם בני מרב אחותה ומיכל גדלה אותם ומפני שגדלה אותם נקראו בניה ולזה אמ׳ שילדה אותם לעדריאל המחולתי שהיה בעלה של מרב. והנה

מהגדוד · ולא סיפר מאיזה גדוד ומאין הביאו השלל · ומן הנראה כי מארץ פלשתים היה אולי יצא גדוד פלשתים בארץ ישראל להלחם או לפשוט ויואב עם עבדי דוד יצא אליהם ועתה שב מהגדוד ההוא והביאו שלל רב: את מוצאך ואת מבואך · כן כתיב וקרי מובאך הכתוב כמשפטו כדרך בחי העי״ן והקרי הוא לזווג המלות והוא מנהג הלשון בתקומות הרבה לשנות התנועות מפני הזיווג כמו הודו והונו וכן תהומות יכסיומו ובמובאך הקרי נהפך עי״ן הפועל לפ״א הפועל והוא גם כן מנהג הלשון לכתוב כן כמו אם ישוב ישיבני וכן ריבה יי׳ את יריבי ישוב יתפלא בו והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול: מבור הסירה · נראה כי קירים וקוצים היה מקום הבור ההוא לפיכך נקרא כן ורבו׳ ז״ל דרשו בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג שלא החזיק דברי דוד אל שאול שלא רצה אותם בדברי הכל בכפיחת המים שלקח מ ממראשותיו אמר לו אחד מן הנערים שכחה בבור ומצאה דוד שם ושקר הוא שאמר ש שלקחה ממראשותיך ובדבר כנף המעיל אמר בסירים נאחז כנף מעילך ונקרע ולא הרגשת בו כשנקרע ומצאו דוד: אל תוך השער · שער העיר חברון ורבו׳ ז״ל דרשו בו כמו השערה אל הזקנים כלומר אמר לו להביאו לפני הסנהדרין להשפט עמו ברם עשאל כן אמר לו והטהו באלה הדברי׳ שהיה מדבר עמו בשלי ובשגגה שהיה משגה אותו ולא הבין אבנר והכהו יואב: לדבר אתו בשלי · בשלום מן ישליו אוהליםאו פירו׳ בפתאום וכן תרגם פתע פתאום בתכף שלו· ויש בו דרש כי בא אליו בערמה ושאל לו גרמת היאך חולצת והוא היה שוחה ומראה לו כי בשינים תחלץ ואז הכהו וזהו בשלי לשון של נעלך זהו שאמר ובנעלו אשר ברגליו: החומש · כמו אל החומש ורבים כמוהו וכבר פירשנוהו למעלה: וימת בדם עשאל · אמרו רז״ל שתבעו ברם עשאל ודנו בדין סנהדרין אמר לו למה הרגת עשאל אמר עשהאל רודף היה אמר לו היה לך להציל באחד מאיבריו אמ׳ לו לא יכולתי לכוין לו אמר לו בדופן חמשית כוונת לו באחד מאיבריו לא יכולת לכוין לו: יחולו · דמי אבנר יפלו ויחנו על ראש יואב וכן על ראש רשעים יחול: ואל כל בית אביו · אם יואב חטא מה חטאו בית אביו לא אמר אלא על המסייעים אותו והסומכים את ידו כמו שכתוב בתורה באיש ההוא ובמשפחתו ותרגם א אונקלוס ובסעדוהי: ומחזיק בפלך · מחזיק במשענת מחמת חולי הרגלים ואמרו רז״ל כל ה הקללות האלו נתקיימו בזרע של דוד לפי שלא כדין קללו אחר שהיה בדעתו לצוות עליו להרגו וכן עשה והיכן נתקיימו זב מרחבעם מצורע עוזיהו מחזיק בפלך אסא נופל בחרב יאשיהו חסר לחם יהויכין ועוד אמרו רז״ל למה קללו באלו הקללו׳ ולמה קלל ביתו אחריו שאמר מבית יואב לפי שאמרו בחמשה דברים אדם זכאי זוכה לבנים הזכאין כלומר שמוסיף הקב״ה לבניו באלה החמשה דברי׳ בזכות אבותיהם ואלו הם החמשה דברים בנוי בכח בעושר בחכמה בימים בנוי שנאמ׳ והדרך על בניהם בכח שנ׳ גבור בארץ יהיה זרעו בעושר שנ׳ לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם בחכמה שנ׳ ולמדת׳ אותם את בניכם בימים שנאמ׳ למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכנגדן בהפך אלו לרעה לדור חייב בעון אבותיהם הרשעים והביאו ראייה מדוד שקלל את יואב בשביל שנתברר לו עונו והוא מדה כנגד מדה זב כנגד הכח זה גבור וזה תשש מצורע כנגד הנוי שנ׳ ושפח יי׳ את קדקד בנות ציון כי תחת יופי זה הדור וזה כיעור מחזיק בפלך כנגד חכם כי פירשו מחזיק בפלך טפש ונופל בחרב כנגד השני זה מאריך ימים וזה מקצר ימים וחסר לחם כנגד העושר ודוד נתברר לו כי זרע יואב יהיו רשעים וקלל הדור הרשע הבא מזרעו באלה החמש: ויואב ואבישי · אבישי היה עם יואב כשהרגו ונסכם עמו וכאילו הרגו גם כן: הרגו

אקומה ג׳ בקריאה וסי׳ אקומה וידברו בי · אקומה ואלכה ואקבצה · אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים: ידעת את י״ב פסוקים את את ואת את וסי׳ ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן · ואלה תולדת תרח תרח הוליד את אברם · וישא את עיניו וירא את הנשים · אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע · והוצאתם את שניהם אל

ויבא אבנר אל דוד חברון ואתו עשרים אנשים ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר אתו משתה: ויאמר אבנר אל דוד אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר תאוה נפשך וישלח דוד את אבנר וילך בשלום: והנה עבדי דוד ויואב בא מהגדוד ושלל רב עמם הביאו ואבנר איננו עם דוד בחברון כי שלחו וילך בשלום: ויואב וכל הצבא אשר אתו באו ויגדו ליואב לאמר בא אבנר בן נר אל המלך וישלחהו וילך בשלום: ויבא יואב אל המלך ויאמר מה עשיתה הנה בא אבנר אליך למה זה שלחתו וילך הלוך: ידעת את אבנר בן נר כי לפתתך בא ולדעת את מוצאך ואת מבואך ולדעת את כל אשר אתה עשה: ויצא יואב מעם דוד וישלח מלאכים אחרי אבנר וישבו אתו מבור הסרה ודוד לא ידע: וישב אבנר חברון ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי ויכהו שם החמש וימת בדם עשהאל אחיו: וישמע דוד מאחרי כן ויאמר נקי אנכי וממלכתי מעם יהוה עד עולם מדמי אבנר בן נר: יחלו על ראש יואב ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וחסר לחם: ויואב ואבישי אחיו

ואתא אבנר לות דוד לחברון ועמיה עסרין גבריא ועבד דוד לאבנר ולגבריא דעמיה משתיא: ואמר אבנר לדוד איקום ואיזיל ואכנוש לות ריבוני מלכא ית כל ישראל ויגזרון עמך קים ותמלוך ככל דרעוא נפשך ושלח דוד ית אבנר ואזל בשלם: והא עבדי דוד ויואב אתא מזימשריתא ועדאה סגיאה עמהון איתיאו ואבנר ליתוהי עם דוד בחברון ארי שלחיה ואזל בשלם: ויואב וכל חילא דעמיה אתו וחויאו ליואב למימר אתא אבנר בר נר לות מלכא ושלחיה ואזל בשלם: ואתא יואב לות מלכא ואמר מה עבדתא הא אתא אבנר לותך למה דנן שלחתיה ואזל מיזל: ידעתא ית אבנר בר נר ארי לאטעיותך אתא ולמידע ית מיפקך וית מיעלך ולמידע ית כל דאת עביד: ונפק יואב מן קדם דוד ושלח איזגדין בתר אבנר ואתיבו יתיה מגובא דסירת ודוד לא ידע: ותב אבנר לחברון ואפניה יואב לגו תרעא למללא עמיה בשליא ומחהי תמן בסטר ירכיה ומית בדם דעשהאל אחוהי: ושמע דוד מבתר כן ואמר זכאי אנא ומלכותי מן קדם יי עד עלמא מדמא דאבנר בר נר: יחולון על ריש דיואב ואל כל בית אבוהי ולא יפסוק מבית יואב דאיב וסגיר ומתקיף באגר ומתקטיל בחרבא וחסיר מזון: ויואב ואבישי אחוהי

שער העיר · ויראו אתו העם ויהללו את · ידעת את אבנר בן נר כי לפתותך · ומלך ארם דמלכים · ויבנו את במות הבעל · וישב ישמעאל · ושברתי את זרועותיו · וכי יעשה הנשיא נדבה: ולדעת ה׳ בקריא׳ וסי׳ ידעת את אבנר בן נר ב׳ בפסוק · כי שמך נקרא · וחכרו · ולדעת רשע כסל:

רשי

מהגדוד · פשטו בגדוד לשלול על ש האויב: מבור הסירה · שם המקום ורבותינו אמרו בור וסירה ג גרמו לו לאבנר שיהרג על שלא החזיק דברי דוד בצפחת המים אשר לקח מראשותיו של שאול וגם על כנף המעיל של שאול אמר שמא אחד מן הסירי׳ נאחז בו וקרעו: אל תוך השער · לפני סנהדרין להישפט על דם עשהאל אחיו: בשלי · בשגגה שלא הבין אבנר שבלבו להורגו ודרש המקרא ויטהו יואב בשלי אל תוך השער לדבר אתו: יחולו · ינוחו יחולו דמי אבנר על מקרא שלפניו הוא מוסב שאמר נקי אני ומתלכתי מדמי אבנר יחולו דמיו על ראש יואב דמי הנזכרים במקרא שלפניו: ומחזיק בפלך · נשען על מקלו מחמת חולי הרגלים: הרגו

רלבג

והנה המית יואב את אבנר במרמה כי ה הביאו תוך השער ל לדבר אתו בשלוה ו ובבטחון והכהו אל החומש להנקם מ ממיתת עשהאל אחיו: והנה היה רע מאד בעיני דוד מה שעשה יואב ולזה קללו בזאת הקללה הנפלא׳ והוא שלא יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך מצד חולי ה הרגלים וחולשת הגוף כי אלו האנשי׳ חשובים הם כמת כי אין פעולותיהם הטבעיות המסודרות מהנפש אשר תשימם חיים באופן ראוי ולזה המשיל המצורע למת באמרו אל נא תהי כמת וכן חסר לחם הוא חשוב כמת כי אין לו מה שיחיה הוא עצמו· והנה

רשי

הרגו לאבנר. כמו את אבנר ודומה לו עשקה לי ערבני עשקה אותי וכן רפא נא לה רפא אותה וכמוהו שלח לשריו לבן חיל לעובדיה וגו' ללמד בערי יהודה ופתרונו שלח את שריו את בן חיל: הכמות נבל. הכמות רשע בחרב: ידיך לא אסורות היו ואיך נפל כגבור כמותך לפני בני עולה: להברות. לשון סעודה: ואנכי היום רך. ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא: היו בן שאול. היו לבן שאול כמו למועד אשר שמואל אשר לשמואל: ויברחו

רדק

הרגו לאבנר. כמו את אבנר וכן לכל כליו תעשה נחשת: במלחמה. כלומר הוא הרג עשהאל במלחמה והם הרגו אבנר בשלום וזהו שאמר דוד וישם דמי מלחמה בשלום: ויאמר דוד. אף על פי שיואב הרגו אמר לו שיקרע עליו ויתאבל כי שלא ברצון הרגו: הולך אחרי המטה. כשהיו מוליכין אותו לקבורה ואף על פי שאמרו כי המלך אינו יוצא אחר המת ואפי' מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו עשה כן דוד להוציא מלבם של ישראל שלא יחשדוהו כי בעצתו נהרג כמו שאמר בסוף הענין וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר: אל קבר. כמו על קבר וכמוהו אל ההרים לא אכל וכן ויקונן המלך אל אבנר כמו על אבנר: הכמות נבל. בחרב כמו רשע או פירושו כאדם נופל ושפל ימות אבנר שהיה גבור וגדול איך לא השיב ידו מכהו: ידיך לא אסורות. היאך לא הכיתו גם אתה ורגליך גם כן לא לנחושתים הוגשו איך לא ברחת מפניהם כנפול נבל כן נפלת לפני בני עולה ואף על פי שלא זכר נבל אלא כנפול זה ר"ל כיון שזכר נבל למעלה סמך על המבין וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות: להברות את דוד לחם. רבו' ז"ל אמרו כתיב להכרות בכ"ף וקריכן להברות בב"ת בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו וכן כתב ר' מנחם בן סרוק כי הכתוב להכרות וכן כתב רבי יהודה חיוג וכן כתב אדוני אבי ז"ל ואנחנו לא מצאנוהו בשום ספר מדוייק אשר ראינו וכן כתב רבי יונה כי לא ראה אותו כתוב כך להכרות לא בספרי' ולא במסורת ופירוש להברות להאכיל אפי' אכילה מועטת ולא רצה כי הברייה היא האכילה המועטת וכן ואברה מידה: רך ומשוח מלך. רך במלוכה כאילו היום נמשחתי למלך כי היום ההוא היה תחלת מלכותו על ישראל על ידי אבנר והאנשים האלה בני צרויה שהם קשים ממני בלבלו לי מלכותי וזכר צרויה אמם ולא זכר אביהם כלומר בני אחותי הם והיה להם לחוס עלי ולא עשו ובשאר מקומו' שזוכר אמם ואומר יואב בן צרויה אבישי בן צרויה לפי שהיו יותר נכבדים בזכר אמם לכבוד דוד ויונתן תרגם רך ומשוח מלך הדיוט ומרבי למלכא כלומ' עד היום לא הייתי חושב עצמי למלך אלא הדיוט וכאילו היום נמשחתי למלך ורבו' ז"ל פירשו רך לשון מלוכה כאמר' לא רכה ולא בר רכה את ואמר מכא תימרא דההי רכה

הרגו לאבנר על אשר המית את עשהאל אחיהם בגבעון במלחמה: ויאמר דוד אל יואב ואל כל העם אשר אתו קרעו בגדיכם וחגרו שקים וספדו לפני אבנר והמלך דוד הלך אחרי המטה: ויקברו את אבנר בחברון וישא המלך את קולו ויבך אל קבר אבנר ויבכו כל העם: ויקנן המלך אל אבנר ויאמר הכמות נבל ימות אבנר: ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו כנפול לפני בני עולה נפלת ויספו כל העם לבכות עליו: ויבא כל העם להברות את דוד לחם בעוד היום וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה: וכל העם הכירו וייטב בעיניהם ככל אשר עשה המלך בעיני כל העם טוב: וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר בן נר: ויאמר המלך אל עבדיו הלוא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל: ואנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני ישלם יהוה לעשה הרעה כרעתו:

ד וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו וכל ישראל נבהלו: ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול שם האחד בענה ושם השני רכב בני רמון הבארתי מבני בנימן

תרגום

קטלו לאבנר על דקטל ית עשהאל אחוהון בגבעון בקרבא: ואמר דוד ליואב ולכל עמא דעמיה בזעו לבושכון ואסרו סקין וספדו קדם אבנר ומלכא דוד אזיל בתר ערסא: וקברו ית אבנר בחברון וארים מלכא ית קליה ובכא על קברא דאבנר ובכו כל עמא: ואלא מלכא על אבנר ואמר הכמימת רשיען ימות אבנר: ידך לא אסירן ורגלך לא אזקין דינחש איתקרבו כמפל קדם גברי רשיעין נפלתא ואוסיפו כל עמא למבכי עלוהי: ואתא כל עמא לאוברא ית דוד לחמא עד דיומא קיים וקיים דוד למימר כדין יעביד לי יי וכדין יוסיף אילהן קדם מיעל שמשא אטעום לחמא או כל מדעם: וכל עמא אשתמודעו ושפר בעיניהון ככל דעבד מלכא בעיני כל עמא טב: וידעו כל עמא וכל ישראל ביומא ההוא ארי לא הות בעצת מלכא למקטל ית אבנר בר נר: ואמר מלכא לעבדוהי הלא תדעון ארי רב ושליט נפל יומא הדין בישראל: ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא וגבריא האילין בני צרויה קשן מיני ישלם יי לעבדי בישתא כבישתיה: ושמע בר שאול ארי מית אבנר בחברון ואיתרשלא ידוהי וכל ישראל אתבהילו: ותרין גברין רבני רישי משרין הוו עם בר שאול שום חד בענה ושום תנינא רכב בני רמון דמבארות מבני בנימן

רלבג

והנה בכה דוד בכי גדול וקונן אל אבנר ולא טעם לחם כל היום ההוא לשתי סבו' האחת לפי שהיה קשה בעיניו מאד הריגת אבנר שהיה שר וגדול בישראל עם היותו בברית עמו והסבה השנית כדי שיכירו ישראל כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר כי היה זה ממה שירחיקם מאד להמליכו עליהם ר"ל בראותם כי המית שר וגדול כמהו. והנה

לימכא דמלכותא הוא דכתיב רך ומשוח מלך: היו בן שאול. כמו לבן שאול או עם בן שאול כתרגו' או שרי שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר שרי בן שאול ומנחם פירשו היו כמו שברו וכן כהייתי וכחליתי ור"ל המיתו אותו וספר ענין זה הנה להודיע כי אלה שהרגו בן שאול כבר היו עמו ושריו היו לפיכך לא נשמרו מהם בני הבית בבואם תוך הבית ובחדר משכבו וחשבו שבאו לדבר עמו כמנהגם ומה שאמר ויברחו הבארותי' לא ספר על מה ברחו אולי היו להם דברי מריבה עם שאול או עם בנו ועתה שבו אליו אולי השלימו עמו טרם בואם ובאו עד לביתו ולא נשמרו מהם ויהיה פי' לוקחי חטים לזה הפי' שבאו עם לוקחי חטים לדבר עם בן שאול ולפי' שפירש מנחם המיתו יהיה פי' הענין כן כי אלה השרים הרגו בן שאול ולא אמר זה על איש בשת אלא על בן אחר שהיה לשאול והרגו אותו או בחיי שאול או אחרי מותו לפיכך ברחו גתימה והיו שם גרים עד היום הזה שבאו להרוג איש בשת למצוא חן בעיני דוד ולסוף לנחלתם בארות וכשבאו לבית איש בשת התנכרו ועשו עצמ' כלוקחי חטים וכת' כזבני חטין ונכנסו לביתו לחדר משכבו והרגוהו ובני הבית לא נשמרו מהם כי אמרו שידברו עמו לקחת חטים ממנו: כי גם

כי גם בארות תחשב על בנימן · כמו אל בנימן וכן ויתפלל על יי׳ כמו אל יי׳ על שפן הסופר כמו אל ומה שאמר כי גם בארות והנה בארות נחשבת בתוך ערי בנימן אם כן מה הוא גם אולי היתה על הגבול והיו חושבים בני ארם כי אינה לבנימן הודיע כי גם היא תחשב לבנימן וכל זה להודיע כי משבט בנימן היה שהיה משבט שאול יבאו לו מכלים ביתו וממלכתו ומה שספר גם כן הנה ענין מפיבשת בן יהונתן להודיע כי במות איש בשת לא נשאר לבית שאול יורש עצר וראוי למלכות כי מפיבשת בן יהונתן נפל ונעשה נכה רגלים ולשאול לא נשאר כי אם בני רצפה הפלגש: כחם היום · בצ״ה: את משכב הצהרים. ת״י שנת מלכיא כלומר כי מנהג המלכים לישן בצהרים: ויבאו הבית · נראה כי אחר שהכוהו ויצאו להם חזרו לבית להסיר את ראשו להביאו לדוד כי הם הרגוהו כי חשבו למצוא חן בעיני דוד בזה הדבר: ואהרגהו · והוא לא הרגו אלא כיון שצוה לאחד מהנערי׳ להרגו כאילו הוא הרגו · ומה שאמר ואוחזה בו אפשר שדוד אחז בו והנער הכהו: אשר לתתי לו בשורה · אשר חשב שאתן לו שכר בשורה וכת״י דהוה מדמי למיתן ליה מתנא בבשורתיה: ויתלו על הברכה · כדי שיראוס בני אדם וידעו כי דוד ביוסר לבבו נקם נקמת בית שאול ואף על פי שהיו אויביו: ויבואו כל שבטי ישרא׳ · מכל שבטי ישראל באו אליו ואפי׳ משבט בנימן כי לא היה להם עוד תקוה בבית שאול וזה היה חמש שנים אחר שמת איש בשת וחמש שנים היתה המלכות בטלה שלא מלך דוד על כל ישראל עד סוף חמש שנים וששה חדשים כי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים: הננו עצמך ובשרך אנחנו · אף על פי שאתה ממשפחת יהודה והנכו קרובים לך אנחנו גם כן עצמך כי כלנו בני ישרא׳ אחים אנחנו: אתה

החשב ג׳ בקריא׳ וסי׳ לכנעני החשב · כי גם בארות · צדקה תחשב לו: שמעת ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא וסי׳ בבוא שמעת שאול ויהונתן · מי האמין לשמעתינו · ושמעות יבהלוהו ממזרח: כחם ד׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וירא: והנה ג׳ בקריאה וסי׳ והנה באו תוך הבית׳ והנה אמרות הסיתוך · והנה בשבר תלכנה: חברונה

כי גם בארת תחשב על בנימן: ויברחו הבארתים גתימה ויהיו שם גרים עד היום הזה: וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח ושמו מפיבשת: וילכו בני רמון הבארתי רכב ובענה ויבאו כחם היום אל בית איש בשת והוא שכב את משכב הצהרים: והנה באו עד תוך הבית לקחי חטים ויכהו אל החמש ורכב ובענה אחיו נמלטו: ויבאו הבית והוא שכב על מטתו בחדר משכבו ויכהו וימתהו ויסירו את ראשו ויקחו את ראשו וילכו דרך הערבה כל הלילה: ויבאו את ראש איש בשת אל דוד חברון ויאמרו אל המלך הנה ראש איש בשת בן שאול איבך אשר בקש את נפשך ויתן יהוה לאדני המלך נקמות היום הזה משאול ומזרעו: ויען דוד את רכב ואת בענה אחיו בני רמון הבארתי ויאמר להם חי יהוה אשר פדה את נפשי מכל צרה: כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו בצקלג אשר לתתי לו בשרה: אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם ובערתי אתכם מן הארץ: ויצו דוד את הנערים ויהרגום ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם ויתלו על הברכה בחברון ואת ראש איש בשת לקחו ויקברו בקבר אבנר בחברון:

ה ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה ויאמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו:

ארי אף בארות מתחשבא על דבית בנימן: וערקו אינש בארות לגיתים והוו תמן דיירין עד יומא הדין: וליהונתן בר שאול ברא לקי בתרין ריגלוהי בר חמש שנין הוה כד אתת בסורת שאול ויהונתן מיזרעאל ונטלתיה תורבנתיה ואפכת והות באתבעיותה למערק ונפל וחגר ושמיה מפיבושת: ואזלו בני רמון דמבארות רכב ובענה ואתו כמיחם יומא לבית איש בושת והוא שכיב ית שנת מלכיא: ואינון אתו עד גו ביתא כזבני חיטין ומחוהי בסטר ירכיה ורכב ובענה אחוהי אישתיזבו: ואתו לביתא והוא שכיב על ערסיה באידרון בית משכביה ומחוהי וקטלוהי ואעדיאו ית רישיה ונסיבו ית רישיה ואזלו באורח מישרא כל ליליא: ואיתיאו ית ריש איש בושת לות דוד לחברון ואמרו למלכא הא ריש איש בושת בר שאול בעיל דבבך דבעא למיקטלך ועבד יי׳ לריבוני מלכא פורענותא יומא הדין משאול ומזרעיה: ואתיב דוד ית רכב וית בענה אחוהי בני רמון דמבארות ואמר להון קיים הוא יי׳ דיפרק ית נפשי מכל עקא: ארי דחוי לי למימר הא מית שאול והוא הוה כמבסר בעיני נפשיה ואחדית ביה וקטלתיה בצקלג דהוה מדמי למיתן ליה מתנא בסורתיה: אף ארי גברין רשיעיא קטלו ית גבר זכאי בביתיה על שיוויה וכען הלא אתבע ית דמיה מידכון ואפלי יתכון מן ארעא: ופקיד דוד ית עולימיא וקטלינון וקציצו ית ידיהון וית ריגלהון וצלבו על בריכת בחברון וית ריש איש בושת נסיבו וקברו בקברא דאבנר בחברון:

ואתו כל שבטיא דישראל לות דוד לחברון ואמרו למימר הא אנא קריבך וביסרך אנחנא:

רשי

ויברחו הבארותים. כשמת שאול שעזבו בני ישראל הערים שם שסביבות פלשתי׳ כמו שאמור למעלה אז ברחו הבארותים: וליהונתן בן שאול · מוכה והולך איך נסבת מלכות מבית שאול הוא ובניו נהרגו וזה הנשאר הרגוהו על משכבו ובנו של יהונתן נפל ויפסח: נכה רגלים · שבור רגלי׳ והנה באו עד תוך הבית עם תגרי׳ לוקחי חטים: לתתי לו בשור׳ · אשר דימה לו לשמחני למען תתי שכר בשורתו: אל

רלבג

והנה אחר זה קשרו שני שריגדודים אשר לבן שאול על איש בשת והרגוהו בביתו על ת משכבו בהיותו שוכב משכב הצהרי׳ ונכנסו עם אנשי׳ לוקחי חטים שבאו בתוך הבית ונשאו את ראשו לדוד למצוא חן בעיניו והוא נקם את נקמת איש בשת מהם וצוה ל להרגם ולקצץ ידיהם ורגליהם ותלו אותם על הברכה בחברון ויקבור את ראש איש בשת בקבר אבנר בחברון · והנה

ואהרגהו ב׳ קטרתי על ארוני

ט׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י׳: ויאמרו לאמר ג׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר בשלח:

ג' מלין קדמיתא נסיב מן תניתא וסי' היתה מוציא והמבי · ידעת שחר מקומו · ובתחתה לשבות האלה ׃
היבסי ה' חס' בליש' בקריאה וסי' וילך המלך ואנשיו · כל מכה יבסי ויגע בצנור · עלה הקם לי"י מזבח · וישלח
ידו המלאך · כי יעלה דוד להקים מזבח לי"י דד"ה ׃ מצדה ד' חס' ו' בליש' בקריאה וסי' וישב דוד במצדה ·

גַּם־אֶתְמוֹל גַּם־שִׁלְשׁוֹם בִּהְיוֹת שָׁאוּל מֶלֶךְ עָלֵינוּ אַתָּה הָיִיתָה מוֹצִיא וְהַמֵּבִי אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר יְהֹוָה לְךָ אַתָּה תִרְעֶה אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּהְיֶה לְנָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל ׃ וַיָּבֹאוּ כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ חֶבְרוֹנָה וַיִּכְרֹת לָהֶם הַמֶּלֶךְ דָּוִד בְּרִית בְּחֶבְרוֹן לִפְנֵי יְהֹוָה וַיִּמְשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל ׃ בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה דָּוִד בְּמָלְכוֹ אַרְבָּעִים שָׁנָה מָלָךְ ׃ בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל־יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּבִירוּשָׁלַםִ מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה עַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה ׃ וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ וַאֲנָשָׁיו יְרוּשָׁלַםִ אֶל־הַיְבֻסִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְדָוִד לֵאמֹר לֹא־תָבוֹא הֵנָּה כִּי אִם־הֱסִירְךָ הַעִוְרִים וְהַפִּסְחִים לֵאמֹר לֹא־יָבוֹא דָוִד הֵנָּה ׃ וַיִּלְכֹּד דָּוִד אֵת מְצֻדַת צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִד ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא כָּל־מַכֵּה יְבֻסִי וְיִגַּע בַּצִּנּוֹר וְאֶת־הַפִּסְחִים וְאֶת־הַעִוְרִים

(מסורה בגליון: היית ׃ המו' ת' · והמבית ת' · ט' ח' מל' וחד חס' · ל' · ב"ה · ה' חס' · ל' · ל' · ל' חס' כתי' · ל')

אַף מֵאִתְמָלֵי אַף מִדְּקַמּוֹהִי כַּד הֲוָת שָׁאוּל מַלְכָּא עֲלָנָא אַתְּ הֲוֵיתָא נָפִיק וְעָלֵיל בְּרֵישׁ יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר יְיָ לָךְ אַתְּ תְּפַרְנֵס יַת עַמִּי יַת יִשְׂרָאֵל וְאַתְּ תְּהֵוֵי לְמַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל ׃ וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא בְּחֶבְרוֹן וּגְזַר לְהוֹן מַלְכָּא דָוִד קְיָים בְּחֶבְרוֹן קֳדָם יְיָ וּמְשַׁחוּ יַת דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל ׃ בַּר תְּלָתִין שְׁנִין דָּוִד כַּד מְלַךְ אַרְבְּעִין שְׁנִין מְלַךְ ׃ בְּחֶבְרוֹן מְלַךְ עַל דְּבֵית יְהוּדָה שְׁבַע שְׁנִין וְשִׁיתָּא יַרְחִין וּבִירוּשְׁלֵם מְלַךְ תְּלָתִין וּתְלַת שְׁנִין עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה ׃ וַאֲזַל מַלְכָּא וְגִבְרוֹהִי לִירוּשְׁלֵם לְוָת יְבוּסָאָה יָתֵבִי אַרְעָא וַאֲמַרוּ לְדָוִד לְמֵימַר לָא תֵעוּל הַלְכָּא אֱלָהֵן בְּאַעְדָיוּתָךְ חַטָּאַיָּא וְחַיָּיבַיָּא דְּאָמְרִין לָא יֵעוּל דָּוִד הַלְכָּא ׃ וַאֲחַד דָּוִד יַת חִקְרָא דְצִיּוֹן הִיא קַרְתָּא דְדָוִד ׃ וַאֲמַר דָּוִד בְּיוֹמָא הַהוּא כָּל דְּקָטֵל יְבוּסָאָה וְשָׁרֵי לְמִכְבַּשׁ כְּרַכָּא וְיַת חַטָּאַיָּא וְיַת חַיָּיבַיָּא

רשי

אל היבוסי · מצודת ציון נקראת יבוס ומזרעו של אבימלך היו והיו להם שני צלמים אחד עור ואחד פסח שנעשו על שם יצחק ויעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ולכך לא הורישם כשלכדו את ירושלם לא לכדו את המצודה כמה שנאמר את היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו יושבי יהודה הורישם ותניא אמר ר' יהושע בן לוי יכולין היו אלא שלא היו רשאין ׃ ויאמר לדוד · מי שאמר ׃ העורים והפסחי' · הם הצלמים ׃ כל מכה יבוסי ויגע בצנור · כל דיקטל יבוסאה ויסרי למיכבש כרכא ׃ ואת הפסחי' · מכה גם את הפסחים ואת העורי' שנואי נפש וגו' על כן יאמרו וגו' על אשר אומרים העור והפסח בעוד שהעור והפסח יהיה בכאן לא יבא כו' לא יבא דוד עד הנה הרי זה מקר' קצר שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי ב בראשונה יהיה לראש ולשר ודומה לזה לכן כל הורג קין ולא פירש מה יעשה לו אבל מ מעצמו הוא כמשמע ל לשון גערה ונזיפה ׃ ויגע בצנור · לשון גובה המגדל כי שם היו כתובים הצלמי' ובימי דוד כבר עברו הדורו' שהוזכרו בשבועה ׃ מן

(בגליון: העורים בל כתייא פיתח וכל יהודיית קמץ)

רדק

אתה הייתה מוציא · הא' כתובה בסוף מלת הייתה והיא נקראת עם מלת מוציא וכן ידעת שחר מקומו ׃ והמבי · חסר אלף בכתוב וכן היורש אבי לך ׃ ויבואו כל זקני ישראל · וכבר אמר למעלה ויבואו כל שבטי ישראל אלא פירוש ויבואו וכבר באו תחלה זקני ישראל אל דוד וכרת להם ברית שלא ירע להם בעבור שסמכו ידיהם בשת מתי שני' ובעבור שאחרו להמליכו אחר מות א איש בשת חמש שני' וכיון שכרת להם ברית שלחו בעבור שבטי ישראל ובאו אל דוד ומשחוהו למלך ואע"פ שהיה נמשח תחלה ביד שמואל ומשחוהו אחר כן בית יהודה משחוהו גם עתה ישראל כי עתה מלך על כל ישרא' ובדברי הימים אומר וימשחו את דוד למלך על ישראל בדבר יי' ביד שמוא' לפי שלא היה נתקיים דבר שמואל עד היום הזה כי שמואל משחו למלך על כל ישרא' כמו שהיה שאול מלך על כל ישראל ומפני זה לא נלחם דוד ביבוסי יושב ציון עד שהיה מלך על כל ישראל ומיד שמשחו אותו ישראל הלך שם ׃ לפני יי' · כבר פירש' כי כל מקום שיתקבצו שם כל ישראל או רובם שם שכינה שורה או פירוש לפני יי' שאמרו יי' יהיה עד בינינו בברית שאנו כורתים ׃ בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים · ובכלל לא מנאם לפי שלא היתה שנה שלמה וכן בספר מלכים לא מנה אותם ששה חדשי' אפי' בפרט לפי שלא היתה שנה ש שלימה · ובדרש אין ששה חדשים יתירי' מה אמנן ר' יצחק בשם ר' יהודה חסירים היו משלשי' ושלש אלא שהכתובים חולקים כבוד לירושלם ומונין אותם שלימים אמר רבי יודן חשבון המרובה בולע את המועט אמר ר' יודן כתוב כי ששה חדשים ישב שם יואב אותן חדשים לא עלו לו מן המניין · דבר אחר אותן חדשים שברח מפני אבשלום ובשעירה היה מתכפר כהדיוט לא עלו מן המניין ׃ וילך המלך ואנשיו · ובדברי הימים וילך דוד וכל ישראל כי כל ישראל היו עתה אנשיו וכיון שמלך על כל ישראל הלך אל ירושלם ללכוד מצודת ציון לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל ועד היום לא נתקיימה מלכות בישראל כי שאול לא קמה מלכותו ׃ כי אם הסירך העורים והפסחים · ת"י אלהן באעדיותך חטאיא וחייביא דאמרין לא יעול דוד הלכא · ומצאנו בדרש אמרו אנשי יבוס לאברה' כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוס ואנו מוכרין לך את מערת המכפלה ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית השבועה וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנאמר ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לא תבא הנה אמרו לו אין אתה יכול עד שתסיר הצלמים הללו שכתוב עליהם ברית השבועה שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו רגליהם לא יהלכו שנאי נפש דוד לפי שסוכא תלשמוע ומעבוד ע"ז שנ' על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אמר דוד לאנשיו כל מי שיעלה בראשונה ויסיר את הצלמים יהיה לראש ועלה יואב והיה לראש שנ' ויעל יואב וגו' ואחר כן קנה דוד את עיר היבוסי ליסרא' בככר זהב בכתב לאחוזת עולם בשש מאות זהב שנאמ' ויתן דוד לארונה במקום וגו' ועוד אמרו כי שני צלמים אלו היו בראש המגדול הנקרא צנור והיה אחד עור על שם יצחק והאחד היה פסח על שם יעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שנ' אם תשקר לי ולניני ולנכדי לפיכך לא כבשוה ישראל כשכבשו את ירוש' כי עדיין היה נכר אבימלך חי ובימי דוד כבר מת ובטלה השבועה והחכם ר' אברהם אע' פירש כי אם הסירך כמו הסיר כלומר אם תסיר למלחמתך אפי' העורים והפסחי' הם ימנעוך שלא תבא הנה כי המגדל הזה חזק מאד ולא נירא אותך למלחמה ׃ ויאמר דוד · עתה ספר איך לכדה שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ופירושו במקום החזק ות"י ויסרי למיכבש כרכא ׃ ואת הפסחים ואת העורים · כלומ' ויבא גם כן הפסחים והעורים ומכה שזכר עומד במקום שנים ׃

שנואי

רלבג

וילכד דוד את מצדת ציון · וחברו דדה · סלעי ומצודתי דשמואל ׃

והנה אחר זה נתקבצו כל שבטי ישראל אל דוד בחברון ויכרות להם המלך דוד ברית בחברון כי שם היתה במה לזבוח שם זבחים כמו שנתבאר בדברי אבשלום · וימשחו את דוד למלך על כל ישראל ואז נעתק דוד מחברון ללכת ירושלם · והנה היה היבוסי יושב בירושלם ולא יכול דוד להוציאם משם בעבור שבועת אברהם לאבימלך שהיתה כתובה בצלמים אשר שם שהם עורים ופסחים כי עינים להם ולא יראו רגלים ולא יהלכו ואפשר שהיו הצלמים ההם בצורת עור ופסח העור להורות על ברית יצחק שבסוף ימיו כהו עיניו מראות והפסח בעבור יעקב שהיה צולע על ירכו ועשו זה להורות שכבר נשתלם להם זה הברית עם האבות בכללם ולזאת הסבה אמר היבוסי לדוד לא תבא הנה אם לא הסירות תחלה העורים והפסחים שבהם זכירת זה הברית כאילו יאמר לא יבא דוד הנה כי לא יוכל להסיר אלו הצלמים שבהם זכירת זה הברית · וילכד דוד מהיבוסי את מצודת ציון הא עיר דוד ואמ' דוד ביום ההוא כל מי שיכה יבוסי ויגע בצנור והוא המרזב שנשפכים ממנו המים וישחית עם השחתתו את הצנור הפסחים והעורים שהם שנואי נפש דוד מצד שימנעוהו מלבוא אל הבית יהיה לו גמול כך וכך ולא פורש על כן היו אומרים יש שם עור ופסח הנה באמת זה ימנע דוד מלבא אל הבית והנה אפשר השחתתו בזה האופן מזולת הסרת הברית אשר כרתו האבות כי הוא ישחית הבנין אשר בו הציור ובהשחתתו ישחתו הצלמים האלו ואפשר שנאמר בפירוש זה הענין שהוא אפשר שהוא שם מקום אחד אי אפשר שיכנסו בו אם לא יעברו לפני אלו הצלמים והיו אלו הצלמים עשויים באופן מהתחבולה שיניעו מקלות של ברזל רבי המשקל תנועה חזקה בדרך שלא יוכל אדם לעבור שם כדי שלא יכו אותן הצלמים באותן המקלות וכבר שמענו שכבר נעשו צלמים כאלה בקצת המקומות והנה המלאכת כמו זאת התחבולה אין בה מהקושי למי שיבין בחכמת המשקולות ובהנעה במים וברוח ובכסף חי ואין הנה מקום החקירה לבאר איך יתכן זה והנה עשו אותן הצלמים בדמות עורים ופסחים לפי שמדרך העורים והפסחים שיהיה להם מקל יהיו נשענים בו והנה ידמה שאצל הצנור היו אלו הצלמים והיו מוציאין המים מפיהם והיה נכנס מהמים בהם מה שהיה בו רושם מהנעת אלו המקלות ולזה היה צריך כל איש להשמר שלא יכנס שם ובהכו' האיש בצנור בדרך שלא ישפכו המים לאותן הצלמים יקל יותר להשחית אותן הצלמי' ׃

וישב

שנואי נפש דוד · לפי שבזוהו בהם שאמרו שהם ימנעוהו שלא ילכוד את המצודה · ואמר כל מכה ולא אמר מה יעשה לו וכמוהו כל הורג קין ובדברי הימים מפרש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל יואב בראשונה ויהי לראש · ובמדרש כל מכה יבוסי ויגע בצנור כל מי שהיה מכה יבוסי היה נוגע בצנור כלומר לא היו יכולים לכבשם אם לא היו מגיעים בצנור והוא המקום הגבוה במגדל מה עשו הביאו אילן של ברוש וכפפו אותו וקפץ יואב ועלה בראש החומה ובקשו להורגו והיה גבור חיל ולחם כנגדם ובאו גבורי ישראל ועזרוהו · ובמדרש אחר כתוב כן מה עשה יואב הלך והביא ברוש אחד רענן ותקעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש ודלג על החומה וזהו שאמר דוד יהלמני צדיק חסד שמן ראש אל יניא ראשי מה עשה הקב״ה קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו שנאמ׳ ובאלהי אדלג שור: על כן יאמרו · כי מהיום ההוא ואילך לא יבא עור ופסח אל הבית הזה היא מצודת ציון לבזיון אותן העורי׳ והפסחי׳ ולזכרון לדורות היאך לכדה דוד: מן המלוא וביתה · מן המלוא ולפנים ומלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקו׳ היתה רחבה להאסף העם שם לפיכך נקרא מלוא כמו קראו מלאו ואמרו האספו ונבואה ומזמו ולפנים בנה ובדברי הימים אומר כי יואב בנה שאר העיר: הלוך וגדול · שניהם מקור: ויי׳ אלהי צבאות עמו · טעם הספור הזה כי בעזרתו היה מנצח כל החיילות בכל אשר יצא כי יי׳ עמו שהוא אדון צבאו׳ מעלה וצבאות מטה: וחרשי אבן קיר · לבנות קיר ות״י ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבנין וארדיכלין דאומנין בבניין כותלין: וכי נשא · מבניין כיעל הגדום הקב״ה נשא ממלכותו כיון שמלך כזר שלא לו כל זה ידע כי מיי׳ היתה לו זה בעבור עמו ישר׳ להיו׳ להם רועה טוב: ויקח דוד עוד פלגשים ונשים · אמרו רבו׳ ז״ל פלגשים בלא כתובה ובלא קדושין נשים בכתובה וקדושין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בירושלמי שאמרו שם אחו היא אשה ואיזו היא פלגש ר׳ מאיר אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה וחכמים אומרים אחד זו ואחד זו יש להם כתובה אלא אשה יש לה כתובה ותנאי כתובה פלגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה אע״פ כן סוגיית התלמוד כר׳ מאיר וקבלו רז״ל כי שמנה עשרה נשים היו לו לדוד בין נשים ובין פלגשים ודרשו לא ירבה לו נשים יותר מן שמנה עשרה וסמכו זה אחר הקבלה מפסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה ושש נשים היו לו ואמר כהנה וכהנה והם י״ב ועוד כהנה והם י״ח ואת הצריכם לומר כי עגלה זו מיכל ובכלל השש שהיו לו בחברון היא והנה מצאנו לו שש נשים בחברון קודם בואו לירושלם ואומר ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלם ומצאנו בבריחו מפני אבשלום שהניח עשר פלגשים לשמור את הבית אם כן שתים נשים לבד לקח בירושלם ועשר פלגשים ואחת משתי הנשים שלקח בירושלם היתה בת שבע: הילודים · תואר במשקל גבורים וכל אלה בני נשים היו כמו שאומר בדברי הימים לבד בני הפלגשים: שמוע · הוא שמעה הנזכר בדברי הימים בבני הפלגשים · ואלישוע הוא אלישמע הנזכר שם ונזכר שם אליפלט אחר ונזכר גם כן נגוה שלא נזכר הנה ואפשר כי שנים אלו מתו בלא זכר לפיכך לא זכר אותם הנה לפי שאמר שם כל בני דוד לפיכך זכרם כלם: לבקש את דוד · להלחם עמו ואז עשה דוד מזמור למה רגשו גוים לפי שנתקבצו כל פלשתים כמו שנאמר ויעלו כל פלשתים: וירד אל המצודה · מגדל חזק ואמר וירד כי מקום המגדל היה שפל מירושלם וכשבא דוד מירושלם אל המצודה היה יורד ומה שאמר האעלה אל פלשתים והם היו בעמק רפאים נראה כי פלשתים היו באותו מקום הנקרא בעל פרצים אלא שהיו חיל רב מאד כמו שאמר כל פלשתים ונתפשטו עד עמק רפאים ואותו מקום בעל פרצים היה גבוה ממקום המצודה שירד שם דוד בתחלה וכן אמר בדברי הימים ויעלו בבעל פרצים וכן אמר בספר ישעיה כי בהר פרצים יקום יי׳ ועל מלחמה זו אמר · ושם במצודה שאל ביי׳ ועלה בבעל פרצים להלחם בפלשתים ושם הכה אותם: פרץ יי׳ את אויבי לפני כפרץ מים · כלומר מיי׳ היתה זאת כי אני במעט עם הכיתי עם רב כזה אלא שהאל פרץ אותם לפני ות״י תבר יי׳ ית בעלי דבבי קדמי כמה דמתבר מאן דחסף דמלי מיין ולפי הפשט כפרץ שעושין המים בבוא שטף מים שפורצין הגדר: בעל פרצים · ת״י מישר פרצים וכן תרגם בעל גד מישר גד: ויעזבו שם

וביתה ב׳ קמץ הפנימית: המלוא: ופלשתים ח׳ וסי׳ נמסר בהאי סיפרא בחלק א׳ סימן ז׳: פרצים ה׳ וסי׳ ויבא דוד בבעל פרצים ויכם ב׳ בפסוק · כי כהר פרצים יקום · ויעלו בבעל פרצים ב׳ בפסוק דד״ה · וא׳ ופרצים תצאנה דעמים:

שְׂנֻאֵי נֶפֶשׁ דָּוִד עַל־כֵּן יֹאמְרוּ עִוֵּר וּפִסֵּחַ לֹא יָבוֹא אֶל־הַבָּיִת׃ וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּמְּצֻדָה וַיִּקְרָא־לָהּ עִיר דָּוִד וַיִּבֶן דָּוִד סָבִיב מִן־הַמִּלּוֹא וָבָיְתָה׃ וַיֵּלֶךְ דָּוִד הָלוֹךְ וְגָדוֹל וַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת עִמּוֹ׃ וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צֹר מַלְאָכִים אֶל־דָּוִד וַעֲצֵי אֲרָזִים וְחָרָשֵׁי עֵץ וְחָרָשֵׁי אֶבֶן קִיר וַיִּבְנוּ־בַיִת לְדָוִד׃ וַיֵּדַע דָּוִד כִּי־הֱכִינוֹ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְכִי נִשֵּׂא מַמְלַכְתּוֹ בַּעֲבוּר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּקַּח דָּוִד עוֹד פִּלַגְשִׁים וְנָשִׁים מִירוּשָׁלִַם אַחֲרֵי בֹּאוֹ מֵחֶבְרוֹן וַיִּוָּלְדוּ עוֹד לְדָוִד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיִּלֹּדִים לוֹ בִּירוּשָׁלִָם שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה׃ וְיִבְחָר וֶאֱלִישׁוּעַ וְנֶפֶג וְיָפִיעַ׃ וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע וֶאֱלִיפָלֶט׃ וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־מָשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ כָל־פְּלִשְׁתִּים לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל־הַמְּצוּדָה׃ וּפְלִשְׁתִּים בָּאוּ וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר הַאֶעֱלֶה אֶל־פְּלִשְׁתִּים הֲתִתְּנֵם בְּיָדִי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד עֲלֵה כִּי־נָתֹן אֶתֵּן אֶת־הַפְּלִשְׁתִּים בְּיָדֶךָ׃ וַיָּבֹא דָוִד בְּבַעַל־פְּרָצִים וַיַּכֵּם שָׁם דָּוִד וַיֹּאמֶר פָּרַץ יְהוָה אֶת־אֹיְבַי לְפָנַי כְּפֶרֶץ מָיִם עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בַּעַל פְּרָצִים׃ וַיַּעַזְבוּ־שָׁם אֶת־עֲצַבֵּיהֶם

רחיקא נפשא דדוד על כן יימרון חטאיא וחיביא לא יעלון לביתא׃ ויתיב דוד בתקרא וקרא לה קרתא דדוד ובנא דוד סחור סחור מן מלייתא ולגיו׃ ואזל דוד אזיל וסגי ומימרא דיי׳ אלהא צבאות בסעדיה׃ ושלח חירם מלכא דצור אזגדין לות דוד ואעי ארזין ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבני וארדיכלין דאומנין בבנין כותלין ובנו ביתא לדוד׃ וידע דוד ארי אתקניה יי׳ למהוי מלכא על ישראל וארי מנטלא מלכותיה בדיל עמיה ישראל׃ ונסיב דוד עוד לחינן ונשין מירושלם בתר דאתא מחברון ואתילידו עוד לדוד בנין ובנן׃ ואילין שמהת דאתילידו ליה בירושלם שמוע ושובב ונתן ושלמה׃ ויבחר ואלישוע ונפג ויפיע׃ ואלישמע ואלידע ואליפלט׃ ושמעו פלשתאי ארי משחו ית דוד למהוי מלכא על ישראל וסליקו כל פלשתאי למבעי ית דוד ושמע דוד ונחת לחקרא׃ ופלשתאי אתו ואתרטישו במישר גיבריא׃ ושאיל דוד במימרא דיי׳ למימר האיסק על פלשתאי התמסרינון בידי ואמר יי׳ לדוד סק ארי ממסר אמסר ית פלשתאי בידך׃ ואתא דוד במישר פרצים ומחנון רתמן דוד ואמר תבר יי׳ ית בעלי דבבי קדמי כתיבור מאן דחסף דמלי מיין על כן קרא שמיה דאתרא ההוא מישר פרצים׃ ושבקו תמן ית טעותהון׃

רשי

מן המלוא וביתה · היקף חומה כמוכת ומתלאין אותה עפר וגבוה התל באמצעו ומשפע והולך לכל רוח הוא קרוי מלוא ועליו בנה דוד בתים ואותו המלוא היה סביב ל למצודה: וידע דוד · בראותו כל מעשיו מצליחין ומלכי ה האומות שולחין לו מנחה: ויטשו · ויתפשטו: בעל פרצים · מישור פרצים: כפרץ מים · כמים הפורצים גדורי ה הספה: ויעזבו

רלבג

וישב דוד במצודה שלכד ואחשב שחפרו סביבה לחזק העיר ההיא ומלאו החפירה המים כמו שעושין האנשים היום לחזק העיירות שלא יכנסו האנשים בקלות ולזה נקרא המקום ההוא מלוא · והנה בנה דוד סביב מהמלוא וביתה ר״ל שבנה חומה לפני׳ מהמלוא מקפת בכל הבנינים אשר בעיר ההיא כמנהג · וזכר כי מפני שידע דוד כי הכינו יי׳ למלך על כל ישראל וכי נשא הש״י ממלכתו בעבור עמו ישראל ר״ל מאהבתו אותם הנה לקח עוד דוד פילגשים ונשים בירושלם והוליד בנים ובנות ואחשוב שעשה זה כדי שיהיה בהם אחד יהיה ראוי למלוך על זה העם הקדוש ויהיה כאהב לש״י · והנה זכר שכבר כאספו פלשתים לבקש דוד ושאל דוד את פני יי׳ ונלחם בהם והכניעם וקרא שם המקום אשר הכם בו בעל פרצי׳ כדי להזכיר הנס וזכר שכבר עזבו שם עצביהם ושרפום דוד ואנשיו שלא יהנו האנשים בהם כמו שצותה התורה ·

עוד

רשי

וישאם דוד · ואוקידינון דוד וגברוהי : עמק רפאי' · אצל ירושלם הוא בספר יהושע : ממול בכאים · מקביל אילניא : את קול צעדה בראשי הבכאים · הם מלאכים הצועדים בראשי האילנות אשר אני שולח לעזרתך : אז תחרץ · תריס קול מלחמה ואבחת חרב גלפי"ד בלע"ז וכן לא יחרץ כלב לשונו : ויסף עוד דוד לאסוף את כל בחור בישראל ש שלשי' אף · לפי שאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה לכך כאמר ויוסף : מבעלי יהודה · היא קרית יערים כמו שנאמר ביהושע ותאר הגבול ובעלה בעלה היא קרית יערים וכן בדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערי' ובעל לשון מישור · ויקם וילך דוד מבעלי יהוד' שנאספו שם להעלות משם את הארון וגו' : אשר נקרא שם שם · אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שהיה שם יי' צבאות עליו : אל עגלה חדשה · טעה בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ולפי שאמר זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי נענש לבא לידי כך ומת עוזא על ידו לפיכ' כשהביאו מבית עובד הביאו בכתף שנאמר בדברי הימים ויאמ' להם אתם ראשי האבות אשר ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון וגו' כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט : עם ארון האלהים · הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון האלהים : בכל

רדק

ויפאם דוד · וישרפם וכת"י ואוקידינון דוד וגברוהי וכן אומר בדברי הימים ויאמר דוד וישרפו באש וכמוהו לשון שריפה ותשא הארץ מפניו כמעט ישאני עושני ובדברי רז"ל וישאם לשון כטילה והקשו הפסוקים ואמרו כתי' וישאם דוד מלמד שבטלן לעצמו וכתי' וישרפו ותרצו כאן קודם שבא אתי הגתי כאן לאחר שבא אתי הגתי ר"ל כי באותה המלחמה היה אתי הגתי עם פלשתים ופלשתי היה וכשראה שפלת פלשתים בא לו אל דוד וקודם שבא אתי הגתי היו מתחילין לשרוף העצבים כי ע"ז אסורה בהנאה וכיון שבא אתי הגתי ובטל הע"ז הניחו מלשרוף ועל מה שלא כשרף אמר וישאם דוד כי כיון שבטלה גוי מותרת בהנאה : לעלות · בגבול פרזים כמו בתחלה וכטשו גם כן בעמק רפאים : לא תעלה · פי' לא תעלה עליהם מעתה כי לא הגיע עדיין עת הישוע' אלא בין כך ובין כך הסב אל אחריהם ובאתה להם ממול בכאים וכשמעך הקול אז תבא עליהם : ממול בכאים · ת"י מקביל אילניא ופירשו בהם האילנות הנקראים בדברי רז"ל תותים וכמוהו עוברי בעמק הבכא : בשמעך · כתוב בבי"ת וקרי בכ"ף והענין אחד : את קול צעדה בראשי הבכאי' · שמיכך קול לחזק לב העם אשר אתך שידמה להם קול הולכי' בראשי האילנות כאילו מלאכים יבאו להכות בפלשתים כמו שאמרו בדבר ברק הלא יי' יצא לפניך וכן אמ' הנה כי אז יצא יי' לפניך : אז תחרץ · תנוע ותתחזק על פלשתי' כמו לא יחרץ כלב לשונו ענין תנועה ופי' צעדה ענין הליכה כמו מטיבי צעד וי"ת כשמעך כמישמעך ית קל צווחתא בריש' אילניא בכן תתקף ארי בכן נפיק מלאכא דיי' לאצלחא קדמך · ובדרש לא תעלה הסב אל אחריהם אמר לו הקב"ה אין לך רשות לפשוט יד בהם אפי' הם קרובים אצלך עד שתראה רואה את ראשי האילנות מנענעי' אז תחרץ דבר חרוץ הוא כמו אם חרוצי' ימיו ולמה נתן להם סימן מראשי הבכאים ולא מאחריהם אמר ר' ברכיה מפני שכלו מלאכים הבכא הזה לומר לך שכל זמן שישראל שרויים בצרה כאילו צרה לפניו שנאמ' עמו אנכי בצרה : מגבע עד באך גזר · ובדברי הימים מגבעון ועד גזרה ואחד הוא : ויוסף עוד דוד · כמו ויאסוף שרשו אסף וכן ויוחר מן המועד שרשו אחר וכן תוסף רוחם יגועון כמו תאסוף ויש לפרשו כמשמעו ענין תוספת שרשו יסף כלומ' הוסיף לקבץ עוד וכת"י ואוסיף עוד ופי' עוד כי היו עמו רבים מישראל כשהמליכוהו וכן במלחמה הזאת כי באותו הפרק היתה מלחמת פלשתים והיה זה שהעלו הארון וכן מוכיח בדברי הימים : מבעלי יהודה · ונקראת גם כן שם קרית יערים בעל ונזכר בעלתה בדברי הימים ואחד הוא ונקראת ג"כ קרית יערים כמו שאומר בספר יהושע בעלה היא קרית יערים ובקרית יערים היה הארון כי משם העלוהו מבית שמש ובאמרו מבעלי יהודה במ"ם והיה לו לומר אל בעלי יהודה כי שם הלכו להעלות משם הארו' וכן אמר בדברי הימים וילך דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים ואם נאמר כי המ"ם במקום למ"ד זה לא יתכן כי זה הפך זה כי המ"ם מורה הריחוק והלמ"ד מורה הקרוב אלא אין פירוש ויקם וילך דוד על ההליכה לבעלי יהודה אלא על היציאה משם שאמר להעלות משם והוא מקרא קצר וכן פירוש הפסוק וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה שבאו שם להעלו' משם את ארון האלהים : אשר נקרא שם · ואח"כ פירש שם יי' צבאות יושב הכרובים עליו נקרא הארון שם ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום זה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים : אל עגלה חדשה · כמו על וכן ויך את הפלשתי אל מצחו וכן אל ההרים לא אכל וטעם עגלה חדשה שלא נשתמש בה הדיוט ועשו זה לקדושת הארון : נוהגים את העגלה חדשה · פירו' היו נוהגים את הבקר שהיו מושכים העגלה : עם ארון האלהים · דבק הוא עם עגלה חדשה כאילו אמר נוהגים את העגלה חדשה עם ארון האלהים ובאמרו פעם אחרת וישאוהו לפי שאמר בעוזא ואחיו נוהגים פיר' היאך היו נוהגים אותו כשנשאוהו מבית אבינדב כי אחיו היה הולך לפני הארון ועוזא עם הארון וי"מ כן עם ארון האלהים כי על עוזא אמר שהיה הולך עם ארון האלהים ואחיו לפניו לפיכך אחז בו עוזא כי הוא היה עם הארון וכן אמר וימת שם עם ארון האלהים · וי"מ וישאהו על הארגז שהשיבו פלשתים אמר כי כשאוהו פעם שנית וישאוהו כי הראשון אמר על הארון והאחרון אמר על הארגז : בכל

וישאהו ד' בקריא' וסימ' וישאוהו במוט בשנים ומן הרמנים · וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה · וחברו דבתריה · וישאהו על הססים דאמציהו דדה"י :

וַיִּשָּׂאֵם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו׃

וַיֹּסִפוּ עוֹד פְּלִשְׁתִּים לַעֲלוֹת וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲלֶה הָסֵב אֶל אַחֲרֵיהֶם וּבָאתָ לָהֶם מִמּוּל בְּכָאִים׃ וִיהִי בְּשָׁמְעֲךָ אֶת קוֹל צְעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֶּחֱרָץ כִּי אָז יָצָא יְהוָה לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים׃ וַיַּעַשׂ דָּוִד כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה וַיַּךְ אֶת פְּלִשְׁתִּים מִגֶּבַע עַד בֹּאֲךָ גָזֶר׃

וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת כָּל בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃ וַיַּרְכִּבוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃

וְאוֹקִידִינוּן דָּוִד וְגַבְרוֹהִי׃

וְאוֹסִיפוּ עוֹד פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִיסַק וְאִתְרְטִישׁוּ בְּמֵישַׁר גִּיבָּרַיָּא׃ וּשְׁאֵיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וַאֲמַר לָא תִסַּק אִסְתַּחַר לַאֲחוֹרֵיהוֹן וְתֵיתֵי לְהוֹן מִקָּבֵיל אִילָנַיָּא׃ וִיהֵי כְּמִשְׁמְעָךְ יַת קָל צְוָוחְתָּא בְּרֵישֵׁי אִילָנַיָּא בְּכֵן תִּתְקַף אֲרֵי בְּכֵן נְפַק מַלְאֲכָא דַּיְיָ לְאַצְלָחָא קֳדָמָךְ לְמִקְטַל בְּמַשְׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וַעֲבַד דָּוִד כֵּן כְּמָא דִּי פַקְדֵיהּ יְיָ וּקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאֵי מִגֶּבַע עַד מַעֲלָנָא דְגָזֶר׃

וְאוֹסֵיף עוֹד דָּוִד יַת כָּל בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין׃ וְקָם וַאֲזַל דָּוִד וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ מִקִּירְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה לְאַסָּקָא מִתַּמָּן יַת אֲרוֹנָא דַּיְיָ דְּאִתְקְרֵי שְׁמָא דַּיְיָ צְבָאוֹת דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָּא עֲלוֹהִי׃ וְאַיְתִיאוּ יַת אֲרוֹנָא דַּיְיָ בַּעֲגָלְתָא חֲדַתָּא וּנְטַלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִּי בְּגִבְעֲתָא וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב מְדַבְּרִין יַת עֲגָלְתָא חֲדַתָּא׃ וּנְטַלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִּי בְּגִבְעֲתָא עִם אֲרוֹנָא דַּיְיָ וְאַחְיוֹ אָזֵיל קֳדָם אֲרוֹנָא׃

רלבג

עוד זכר שאחר זה הוסיפו עוד פלשתים לעלות להלחם עם דוד ושאל דוד את פי יי' אם יעלה עליהם להלחם בהם ובאהו המענ' שלא יעלה עליהם אם לא בתחבול' באופן שלא ירגישו בבאו ולזה אמר שיסוב אל אחריהם בדרך שיבא להם ממול בכאים הם מוריי"ש בלע"ז והם אילנות רבי הענפים והעלים ויהיה זה סבה שלא ירגישו בהם הפלשתים בבאם וגם שם ימתין שיבא רוח יניע ראשי הבכאים בדרך שישמע בהם כמו קול צעדי המתנועעים כי זה יהיה סבה שיחשבו פלשתים בשמעם קול צעדי דוד שהוא קול תנועת ראשי הבכאים ולא יהיו נשמרים ממנו כלל ולזה צוהו השם שיתנועע אז במהירות ויפול עליהם כי בזה האופן מן התחבולה יכחם והנה לפי מה שאחשוב צוה זה הש"י לפי שנגלה לו כי היה ראוי שינצחו הפלשתים אז את דוד לפי המערכת לולי זאת התחבולה והע"פ שהיה הש"י יכול לנצח על דרך המופת הפלשתי' הנה לא יעשה הש"י המופתים כי אם במקומו' ההכרחיים כמו שזכרנו פעמים רבות · עוד זכר שכבר התעורר דוד להעלות ארון האלהים מבית אבינדב אשר בגבעה וירכיבוהו על עגלה חדשה ובזה שגגו כי כבר נזכר בתורה שאין ראוי לשאת את ארון האלהים כי אם בכתף אמר על בני קהת כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו גם שגג עוד עזא כי הוא לא היה לוי ולא היה לו רשות לאחוז בארון האלהים גם ללוים לא הותר זה אבל ישאו במוטות ולזה פרץ השם פרץ בעזא כמו שנתבאר בספר דברי הימים קהת ביאור אמר כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' בנו וגו' והנה ירא דוד מפני זה להביא אליו ארון האלהים מצד יתרון קדושתו כי אולי לא יוכל להשמר מן השגגה בשמירתו בקדושה וכאשר נתבאר לו שברך יי' את בית עובד אדום הגתי בעבור ארון האלהים שישב בביתו שלשה חדשים אז הביא דוד את ארון האלהים אל עיר דוד על יד הלוים כמשפט : והנה

בכל עצי ברושים · אמר עצי ברושים לפי שכלי השיר עושה אדם אותם מברוש וכלל תחלה בכל עצי ברושים ופרט אחר כן ובכינורות ובנבלים · וי״ו ובכינורות נוספת ורבות כמוה או יהיה בכל עצי ברושים כלל כלים אחרים לבד הנזכרים : ובמנענעים · הוא כלי כינון יניע אדם גופו בנגעו בו או הוא אשר בו יתדות ינועו בעת הנגון וי״ת וברביעין והם לוחות דקות ינגנו בהם ובדברי רבותי׳ זכרונם לברכה רביעית של אליית פי׳ לוחות של מקוננות כי הלוחות ההם ינגנו בהם ויקוננו : ובצלצלים · כמו בצלצלי שמע והם שני כלי נחשת שמקישין אותן זה בזה ומשמיעים קול : גרן נכון · ובדברי הימים גרן כידון ושני שמות היו לו ואפשר כי שמו גרן נכון וקראוהו גרן כידון על שמת שם עזא מן יראו עיניו כידו ורבותינו ז״ל אמרו בתחלה כידון ולבסוף נכון כלומ׳ עתה כשנשאו הארון בעגלה ופרץ יי׳ בעוזה נקרא כידון ולבסוף כשהעלהו דוד מבית עובד אדום נקרא נכון שנשאוהו לויים בכתף כמו שאומר בדברי הימים ושם כתיב ויהי בעזור האלהים את הלוים כנגד מה שפרץ עתה בנושאיו עזר שם את נושאיו לפי שעשו נכון שנשאוהו הלוים בכתפי׳ ובמוטות : וישלח עוזה. פי׳ וישלח ידו : כי שמטו הבקר · שמטו פועל עומר כאילו כשמטו שבקר כלומר כתפרקו איבריהם מקדושת הארון שלא היה ראוי שיהיה נשא בעגלה שימשכוהו הבקר אלא בכתפי הלויים היה ראוי להיות נשא ולדעת יונתן שמטו פועל יוצא שתרגם ארי מרגוהי תוריא פי׳ שמטוהו והורידו ותרגו׳ ונרחה ידו ותתמריג ידיה ואע״פ שבא הארון משדה פלשתים בזה ה הענין ולא שמטו הבקר פלשתי׳ לא היו יודעי׳ מנהג משא הארון וכיונו במשאו במוטב אשר יכלו שהרי לקחו עגלה חדשה ופרות אשר לא עלה עליהן עול אבל ישראל שהיו יודעי׳ משא הארון כמו שכתוב בתורה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו חטאו בזה לפיכך הראה להם הקב״ה קדושת ה הארון בשני פנים בשמיטת ה הבקר ובמות עוזא והענין אשר שגה דוד בזה הדבר מקרא מ מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אף על פי שכתוב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר צוה האל כי לפי שהיה המשכן נשא בעגלות צוה לשאת את הארון בכתף להראו׳ כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא היה שם משכן חשב שאין חטא אם ישאוהו בעגלה ועוד כי בעגלה באה משדה פלשתים ובזה שגה : על השל · על השגגה תרגו׳ משגה שלו וכו׳ על דאישתלי ובזה שגה כשאחז בו כי לא נתן כי אם לבני לוי שהם מקודשים משאר בני ישראל ומה שאמר למעלה כי אלעזר אחיו קדשו לשמור הארון פירו׳ לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה לכבד ולרבץ לפני הארון לא שיהיה שולח ידו בארון ולהסיעו ממקום למקום כי לא יתכן זה כי אם לבני לוי וכן התודה דוד חטא זה כמו שכתוב בדברי הימים כי למבראשונה לא אתם פרץ יי׳ אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט ורז״ל דרשו בו כי חטא עזה באחזו בו לפי שחשב שיפול הארון לארץ כי שמטו הבקר והנה מיעט לפי מחשבתו בקדושת הארון שלא היה יכול לעמו׳ בעצמו בלא נושא ואמרו על דבר זה כענם עזא אמר הקב״ה נושאיו נושא עצמו לא כל שכן ונושאיו נושא פירשנו׳ בספר יהושע : על עיר דוד · כמו אל עיר וכן ויתפלל על יי׳ ועיר דוד היא ציון : בית עובד אדום הגתי · לוי היה ומן השוערים היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ויעיאל מן השוערים ומן המשוררים גם כן היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ועזיהו בכינורות וקראו גתי לפי שהתגורר בגת : ואת כל ביתו · בניו ובנותיו וכל אשר לו היתה להם ברכה בבנים ובעשר ותוספת טובה בכל דבר מעת שהיה הארון בביתו ורבו׳ ז״ל דרשו ואת כל ביתו זה אשתו ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד וסמכו זה על מה שכתוב בדברי הימים פעולתי השמיני כי ברכו אלהים וכתי׳ ששים ושנים לעובד והיא ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד הם ששים ושנים עם שמנה הבנים : נושאי ארון יי׳ · הם הלויים כמו שכתוב בדברי הימים וישאו בני הלויים את ארון האלהים כאשר צוה משה בכתפם במוטות עליהם : ששה צעדים ויזבח שור ומריא · ובדברי הימים כתוב ויהי בעזור האלהים את הלויים נושאי ארון ברית יי׳ ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים כשהלכו נושאי הארון ששה צעדים הכירו כי אלהים עזרם במשא הארון וחפץ בם כי לא נכשלו כמו שנכשל עזא וטעם ששה צעדים נראה כי כשיעור הזה הלך עזא כשאחז בארון והכהו השם וכיון שראו אלה נושאי הארון כי הלכו ששה צעדים ולא היה להם פגע רע שמחו והורידו הארון וזבחו זבחים ורז״ל דרשו טעם בעזור מכאן שהארון נושא את עצמו כלומר כיון שנשאוהו בכתפים במוטות ולא הרגישו בו כאילו אין משא בכתפים ידעו כי אלהים עזרם במשא בכתפים הארון ומה שאמר הנה שור ומריא ושם אומר שבעה פרים ושבעה אילים והנה אומר ויזבח כלומר דוד הוא שזבח שור ומריא ושם אומר ויזבחו כלומר הלויים זבחו שבעה פרים ושבעה אילים כנגד שבעה צעדי׳ בצער השביעי הורידו הארון וזבחו וי״ת צעדים דרגין ורז״ל אמרו על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל שש פסיעות שבעה אלים ומהם אמרו על כל שש פסיעות שור ומריא על כל ששה סדריהם של שש שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אלים ופיר׳ ומריא כתרגומו ופטים : מכרכר בכל עוז · מרקד בכל כחו וכוונתו וי״ת משבח : אפוד בד · חגור באפוד בד נראה כי זה המלבוש לכבוד היו לובשים אותו וכן אמר הכתוב שמנים וחמשה נושאי אפוד בד ולא היה מבגדי כהונה לפיכך היה מותר כל אדם ללובשו ואף על פי שאינו כהן ובדברי הימים מכורבל במעיל בוץ והוא המעיל והוא האפוד וכת׳ אותו בלשון אחר תרגם אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלכים המעילים כרדוטין אבל אפוד ומעיל הכתובים בתורה הם כל אחד בגד בפני עצמו אין זה כמו שמבואר בתורה :

על עיר ד׳ וס׳ ולא אבה דוד להסיר דשמואל · והמטרתי על עיר אחת ב׳ בו · שבעים שבעים נחתך על עמך : ויטהו ג׳ וס׳ ויטהו יואב אל השער · ולא אבה דוד · וחברו דדה : סימן שמואל על עיר דוד ויטהו דוד בית · דה אל עיר דויד ויטהו אל בית עבד אדום : ברך י״ב וס׳ נמסר בסוף איוב :

ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יהוה בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים : ויבאו עד גרן נכון וישלח עזא אל ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר : ויחר אף יהוה בעזה ויכהו שם האלהים על השל וימת שם עם ארון האלהים : ויחר לדוד על אשר פרץ יהוה פרץ בעזה ויקרא למקום ההוא פרץ עזה עד היום הזה : ויירא דוד את יהוה ביום ההוא ויאמר איך יבוא אלי ארון יהוה : ולא אבה דוד להסיר אליו את ארון יהוה על עיר דוד ויטהו דוד בית עבד אדם הגתי : וישב ארון יהוה בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים ויברך יהוה את עבד אדם ואת כל ביתו : ויגד למלך דוד לאמר ברך יהוה את בית עבד אדם ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים וילך דוד ויעל את ארון האלהים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה : ויהי כי צעדו נשאי ארון יהוה ששה צעדים ויזבח שור ומריא : ודוד מכרכר בכל עז לפני יהוה ודוד חגור אפוד בד :

ודוד וכל בית ישראל משבחין קדם יי בכל אעי ברזון ובכינרין ובנבלין ובתופין וברביעין ובצלצלין : ואתו עד אתר מתקן ואושיט עזה ידיה בארונא דיי ואחד ביה ארי מרגוהי תוריא : ותקיף רוגזא דיי בעזה ומחהי תמן מימרא דיי על דאישתלי ומית תמן עם ארונא דיי : ותקיף לדוד על דתרע יי תרעתא בעזה וקרא לאתרא ההוא אתרא דמית ביה עזה עד יומא הדין : ודחיל דוד מן קדם יי ביומא ההוא ואמר איכדין ייעול לותי ארונא דיי : ולא אבא דוד לאפנאה לותיה ית ארונא דיי לקרתא דדוד ואפניה דוד לבית עובד אדום גיתאה : ושרא ארונא דיי בבית עובד אדום גיתאה תלתא ירחין ובריך יי ית עובד אדום וית כל ביתיה : ואתחוא למלכא דוד למימר בריך יי ית בית עובד אדום וית כל דיליה בדיל ארונא דיי ואזל דוד ואסיק ית ארונא דיי מבית עובד אדום לקרתא דדוד בחדוא : והוה כד נטלו נטלי ארונא דיי שיתא זוגין ונכיס תור ופטים : ודוד משבח בכל תקוף קדם יי ודוד אסיר כרדוט דבוץ :

רשי

בכל עצי ברושים · שמתקנין מהם כלי זמר : כי שמטו הבקר · כי שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן תירגם יהונתן ארי מרגוהי תוריא כמו שמתרגם ונדחה ידו בגרזן ותתמריג ידיה בגרזנא : על השל · על השגגה שהיה לו לדרוש קל וחומר · נושאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כל שכן : עובד אדום · לוי היה בדברי הימים ומן השוערים היה : ויברך יי׳ וגו׳ · אשתו ושמנה כלותיה ילדו ששה בנים בכרס אחד שנ׳ ופעולתי השמיני ששים ושנים לעובד אדום : מכרכר · מרקד : אפוד בד · מעיל בוץ פורציי״נט בלע״ז ויונתן תירגם כרדוט וכן תירגם יונתן מעילים דתמר אחות אבשלום כרדוטין :

והנה מרוב השמחה היה דוד מרקד ומפזז לפני יי' כאלו לא היה מלך ולזה בזתהו בלבה מיכל בת שאול והנה לתת תודה לשם ית' הקריב דוד כמה קרבנות אז בהוליך הלויים ארון ברית יי' ובסוף הענין בבא ארון יי' למקומו אשר הכין לו דוד העלה עולות ושלמים לכבוד השם ית' לפי מה שאפשר ואחר זה ברך דוד את העם בשם יי' צבאות ונתן לכל אחד מנה יפה לאכול ולשתו' והנה אשפר אחד הרצון בו לפי מה שבארו ז"ל אחד מששה בפר ולפי הפשט נראה שהיתה מנה יפה כהוגנה לתת לאיש אחד בסעודו' הגדולו' ועניינו מענין שפרה עלי והאלף נוסף ר"ל שהיתה המנה הזאת בתכלי' היופי לפי המנו' ההוגנות לתת כמו אם המנות הגדולות ה ההוגנו' לתת לאורחים הבאים אכלם. והנה מיכל בת שאול דברה שלא כהוגן אל המלך ונתבאר מדברי דוד שמה שעשה עשה כ כהוגן לכבוד השם ית' והמסיך בדבריו מה שהכחיש לבה בו כי זה הגמול היה ראוי לה על מה שהטיחה דברים כנגד דוד ר"ל מה שאמר שבחר הש' בו מאביה ומכל בית אביה והיה מפרי ר דבריה שאמר לה דוד וכללה עם האמהות ולזה אמר ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה וכבר הא' והודה שכבר רמז בזה המאמר אל מיכל מה שאמר אחר זה ו ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה כאילו יחשוב שזה המאמר היה סבה ל להמנע ממנ' פרי בטן כי לא אהב אותה דוד באופן שהיה אוהב א אותה קודם זה. וכבר

נשקפה ד' בקריאה וסי' בעד החלון נשקפה ותיבב. ומיכל בת שאול נשקפה. וחברו דד"ה. כי רעה נשקפה מצפון. וא' ונשקפה על פני הישימון : על עם ה' בקריא' וסימ' ויבא על ליש על עם שקט ובטח. כי אתה המלכתני על עם רב דד"ה. ויקראו בקול גדול דד"ה. כי חרפו ויגדילו על עם יי' צבאות. ארי נוהם ודוב שוקק. וכל שמואל ישעיה ותהלות דכוו' על עם כב"ג אל עם וסי' השלחכם צירים. פרשתי ידי כל היום. ויתהלכו מגוי אל גוי :

וְדָוִד וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר׃ וְהָיָה אֲרוֹן יְהוָה בָּא עִיר דָּוִד וּמִיכַל בַּת־שָׁאוּל נִשְׁקְפָה בְּעַד הַחַלּוֹן וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר לִפְנֵי יְהוָה וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ׃ וַיָּבִאוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וַיַּצִּגוּ אֹתוֹ בִּמְקוֹמוֹ בְּתוֹךְ הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיַּעַל דָּוִד עֹלוֹת לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁלָמִים׃ וַיְכַל דָּוִד מֵהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת׃ וַיְחַלֵּק לְכָל־הָעָם לְכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם אַחַת וְאֶשְׁפָּר אֶחָד וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת וַיֵּלֶךְ כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ׃ וַיָּשָׁב דָּוִד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ וַתֵּצֵא מִיכַל בַּת־שָׁאוּל לִקְרַאת דָּוִד וַתֹּאמֶר מַה־נִּכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינֵי אַמְהוֹת עֲבָדָיו כְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת אַחַד הָרֵקִים׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־מִיכַל לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בָּחַר־בִּי מֵאָבִיךְ וּמִכָּל־בֵּיתוֹ לְצַוֺּת אֹתִי נָגִיד עַל־עַם יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל וְשִׂחַקְתִּי לִפְנֵי יְהוָה׃ וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי וְעִם־הָאֲמָהוֹת אֲשֶׁר אָמַרְתְּ עִמָּם אִכָּבֵדָה׃ וּלְמִיכַל בַּת־שָׁאוּל לֹא־הָיָה לָהּ יֶלֶד עַד יוֹם מוֹתָהּ׃

וְדָוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מַסְקִין יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ בְּיַבָּבָא וּבְקָל שׁוֹפָרָא׃ וַהֲוָה אֲרוֹנָא דַיְיָ אָתֵא לְקַרְתָּא דְדָוִד וּמִיכַל בַּת שָׁאוּל אִסְתְּכִיאַת מִן חַרְכָּא וַחֲזָת יַת מַלְכָּא דָוִד מְרַקֵּד וּמְשַׁבַּח קֳדָם יְיָ וּבְסָרַת עֲלוֹהִי בְּלִבַּהּ׃ וְאַעִילוּ יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ וְאַקִימוּ יָתֵיהּ בְּאַתְרֵיהּ בְּגוֹ מַשְׁכְּנָא דִי פְרַס לֵיהּ דָּוִד וְאַסִּיק דָּוִד עֲלָוָן קֳדָם יְיָ וְנִכְסַת קוּדְשִׁין׃ וְשֵׁיצִי דָוִד מִלְּאַסָּקָא עֲלָתָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וּבָרֵיךְ יַת עַמָּא בִּשְׁמָא דַיְיָ צְבָאוֹת׃ וּפַלִּיג לְכָל עַמָּא לְכָל הֲמוֹנָא דְיִשְׂרָאֵל מִגְּבַר וְעַד אִתְּתָא לִגְבַר גְּרִיצְתָּא דִלְחֵים חֲדָא וּפְלוֹג חַד וּמְנָתָא חֲדָא וַאֲזַל כָּל עַמָּא גְּבַר לְבֵיתֵיהּ׃ וְתָב דָּוִד לְבָרָכָא יַת אֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ וּנְפַקַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל לִקְדָמוּת דָּוִד וַאֲמָרַת מָה אִתְיְקַר יוֹמָא דֵין מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְגְּלֵי יוֹמָא דֵין לְעֵינֵי אַמְהָת עַבְדוֹהִי כְּמָא דְמִתְגַּלַּן חַד מִן סְרִיקַיָּא׃ וַאֲמַר דָּוִד לְמִיכַל קֳדָם יְיָ דִי אִתְרְעֵי בִי מֵאֲבוּךְ וּמִכָּל בֵּיתֵיהּ לְפַקָּדָא יָתִי לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמָּא דַיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וְאֶשְׁבַּחִית קֳדָם יְיָ׃ וְאַזְעֵירְנָא עוֹד מִדָּא וְאֶהֱוֵי מַכִּיךְ בְּעֵינֵי נַפְשִׁי מִבְּכֵין וְעִם אַמְהָתָא דִי אַתְּ אֲמַרְתְּ בְּעֵינֵיהוֹן אֱהֵי יַקִּיר׃ וּלְמִיכַל בַּת שָׁאוּל לָא הֲוָה לַהּ וְלַד עַד יוֹם מוֹתַהּ׃

מפזז ומכרכר. מפזז גם כן כמו מרקד אלא שהם בענינים שונים זה מזה או יהיה הכל בענין אחד והכפל לרוב הרקוד ות"י מרקד ומשבח ובמקומו בדברי הימים מרקד ומשחק : ותבז לו בלבה. כראותה אותו מן החלון בזתה אותו בלבה כי חשבה כי אין כבוד המלך להתנהג כמנהג הדיוט אפי' לפני הארון וה"ה כשהלך לביתו אמרה בפיה מה נכבד היום וגו' : אשר נטה לו דוד. יריעה נטה לו מלמעלה אף על פי שבבית אבינדב ובבית עובד אדום היה בבית מקורה כמו שנאמר בהם בית ולא נאמר שם אהל לפי שלא היתה עמידתו בהם אלא דרך עראי אבל עתה שהעלהו דוד לירושלם וידעו כי שם ישכון עדי עד כי קבלה היתה בידם כי ירושלם עיר הקדש ושם יבנה בית המקד' אף על פי שלא ידעו באיזה מקום מן העיר עד שבנה דוד מזבח על פיגר הנבי' בגרן ארונה היבוסי וירד בו אש מן השמים אז ידע דוד כי שם יבנה בית המקדש אבל עד אותו זמן לא רצה דוד להכניסו בבית מקורה אלא תחת יריעה כמו ש שהיה מקדש וגם עת' שהי' אהל מועד בגבעון והמשכן והארון ושתי הלוחות וכל כלי הקד' תחת היריעה היו הכנים הוא הארון הזה שבו שברי לוחות גכ תחת היריע' או זה הארו' שהיו בו לוחו' השלמו' והו' הנכון כמו שפירשנו למעלה במלחמ' פלשתים שנלקח הארון זה הארון הוא ש שהכניסו לבית עולמים לתוך ה הדביר אם כן זה הוא שהיו בו הלוחות השלמות או השלמות והשבורות לדעת מי שאמר ל לוחות ושברי לוחות מונחין ב בארון ולמה לא הביא דוד את הארון לגבעון שהיה שם אהל מועד לפי שידע כי אהל מועד היה עתיד לבא לירושלם וחשב כי בימיו יהיה זה והוא יבנה בית המקדש לפיכך אחר שהביא ה הארון לירושלם שאל לנתן ה הנביא אם יבנה בית ליי' ונתן אמ' לו כל אשר בלבבך עשה ומלבו אמר לו נתן זה לא בנבואה כי חשב בלבו כמו שחשב דוד כי הוא יבנה הבית : חלת לחם. ובדברי הימים ככר לחם והככר גדול מהחלה כי ככרות היו אלא שהיו עשוים כתכונת החלות : ואשפר אחד. חלת אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או ה הצאן לחלקים ידועים ונתן לכל אחד חלת לחם וחלק בשר ואשישה אחת מלאה יין וכן פי' רבותינו ז"ל אשישה גרבא דחמרא אבל אשפר פי' מלה מורכבת משמות שלש ואמרו אחד מששה בפר כלומר כי ששה חלקים היו עושים בפר ולכל אחד היה נותן הששית ות"י פלגא חד כלומ' חלק אחד ותרגם אשישה מנתא : לברך את ביתו. לתת שלום לפי שבא מן הדרך וכן כי תמצא איש לא תברכנו : מה נכבד היום. כפעל עבר כי הוא פתוח ודרך לצחוק אמרה לו מה נכבד כלומר כי לא נכבד היום הזה שאתה נגלית בו משחק כאחד הריקים וההדיוטים : לעיני אמהות עבדיו. אין צריך לומר לפני נשי עבדיך אלא אפילו לעיני אמהות עבדיך כתבזית היום : כהגלות נגלות' שניהם מקור מבנין נפעל האחד שלם כמו השלמים כשאול נשאל דוד והאחד חסר כ"נ כפעל כמנהג וכפל פעמים המקור לרוב התגלותו בשחוק. ובדרש אמרה לו של בית אבא היתה מלכות נאה מעלך חלילה להם אם נראה לאחד מהם פסת יד או פסת רגל מגולה כולהון הוו מכובדין ממך מה אמר לה דוד לפני יי' אשר בחר בי מאביך אמר לה של בית אביך היו מניחין כבוד שמים ומתעסקין בכבוד עצמן אבל אני מניח כבוד עצמי ומתעסק בכבוד קוני ומן האמהות אשר אמרת חס ושלום מן האמהות את נקראת אין את נקראת אלא מן האמהות ות"י כמה דחלין ומתגלי דרומה כי יתף היה הולך ומשחק כדברי הדרש : לפני יי'. מה שרקדתי וכרכרתי לפני יי' עשיתי לפי שכבדני ובחר בי מאביך וראוי לו שאקל עצמי לכבודו : ושחקתי לפני יי'. מלרע לפי שהוא עתיד כלומר עוד יותר ממה שעשיתי אעשה ואשחק לפניו וזהו שאמר ונקלותי עוד מזאת יותר מזאת השמח' והרקידה שעשיתי יותר אעשה לבזות עצמי ולהקל : והייתי שפל בעיני לפניו לכל דבר ואין זה קלון אלא כבוד : עמם אכבדה. בעיניהן אני נכבד במה שעשיתי כי אם אקל עצמי לכבוד האל אהיה נכבד בעיני הכל לא כמו בעיניך : לא היה לה ולד. למדינחאי כתיב ולד בוי"ו וקרי ילד ביו"ד ולמערבאי כתיב ילד ביו"ד וקרי בוי"ו ולד ופי' ר"ז מהיום ההוא ואילך לא היה לה לשנים מה שאמר' אבל לפני היום הזה היה לה כמו שאמר יתרעם לעגלה אשת דוד ואמרו שעגלה זו מיכל : עד יום מותה. בחולם ובעת מותה בשורק פירוש עד כמו עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך. ובדרש אבל ביום המיתה היה לה ואמרו כי שלשה נשים מתו חיות רחל וכלתו של עלי ומיכל בת שאול :

רשי

ואשפר. אחד מששה בפר אשישה אחת. גרבא דחמר : אחד הריקים. חד מן סריקיא : ונקלותי עוד' לפניו יותר מזאת שהקילותי בעצמי עתה : עמם אכבדה. אינם מבזין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת : לא היה לה ולד. מאותו היום והלאה :

כי

וי"

כי ישב המלך בביתו. שלא היה צריך לצאת למלחמה כמו שאמר ויי׳ הניח לו אז חשב לבנות בית המקדש כי מצוה היה על ישראל לבנות בית המקדש אחר שינוחו מן המלחמות שנאמר והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו׳ והיה המקום אשר יבחר וגו׳ לשכנו תדרשו ועל המלך מוטל לעשות ולצוות את ישראל לעשות לפיכך

וי״י הניח לו. אמר הרי נתקיים והניח לכם מכל אויבכם וגו׳ מה כתוב אחריו והיה המקום אשר יבחר וגו׳ מעתה עלינו לבנות בית הבחירה: ויהי בלילה ההוא. אמר רבי תנחומא בר פפא אמר לו הקב״ה לנתן האדם הזה שאני משלחך אליו הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית

אנכי יושב ה׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ אשר אנכי יושב בקרבו. אשר אנכי יושב בארצו. אנכי יושב בבית הארזים. וחברו דד״ה. וכתוך עם טמא שפתים אנכי יושב: למיום ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סימן י״ט: כשם ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית וביהושע סימן י״ט: לענותו ג׳ מלאים וסי׳ ואסרנוהו לענותו. ותחל לענותו. ולא יוסיפו בני עולה דשמואל:

ויהי כי ישב המלך בביתו ויהוה הניח לו מסביב מכל איביו׃ ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה׃ ויאמר נתן אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יהוה עמך׃ ויהי בלילה ההוא ויהי דבר יהוה אל נתן לאמר׃ לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר יהוה האתה תבנה לי בית לשבתי׃ כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן׃ בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים׃ ועתה כה תאמר לעבדי לדוד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל׃ ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את כל איביך מפניך ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ׃ ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה׃ ולמן היום אשר צויתי שפטים על עמי ישראל

והוה כד יתיב מלכא בביתיה ויי אניח ליה מסחור סחור מכל בעלי דבבוהי׃ ואמר מלכא לנתן נביא חזי כען די אנא יתיב בביתא די מטלל בכיורי ארזיא וארונא דיי שרי במשכנא בגו יריעתא׃ ואמר נתן למלכא כל די בלבך איזיל עביד ארי מימרא דיי בסעדך׃ והוה בליליא ההוא והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם נתן למימר׃ איזיל ותימר לעבדי לדוד כדנן אמר יי האת תיבני קדמי ביתא לאשראה שכינתי בה׃ ארי לא אשריתי שכנתי בביתא מיומא די אסיקית ית בני ישראל ממצרים ועד יומא הדין והויתי משרי שכנתי במשכנין וביריען׃ בכל אתר די הליכית בכל בני ישראל הפתגם מלילית עם חד שבטיא דישראל די פקידית לפרנסא ית עמי ית ישראל למימר למה לא בניתון קדמי ביתא די מטלל בכיורי ארזיא׃ וכען כדנן תימר לעבדי לדוד כדנן אמר יי צבאות אנא דברתך מן דירא מבתר ענא למיהוי מלכא על עמי על ישראל׃ והוה מימרי בסעדך בכל אתר די הליכתא ושיציתי ית כל בעלי דבבך מן קדמך ועבדית לך שום רב כשום רברביא די בארעא׃ ואשוי אתר מתקן לעמי ישראל ואקימינון וישרון באתרהון ולא יזועון עוד ולא יוספון בני רשיעא לעניותהון כדבקדמיתא׃ ולמן יומא די פקידית נגידין על עמי ישראל

ר׳ סימון אומר האדם הזה שאני משלחך אצלו כדרך הו׳ כענין שנאמר אשר נשבע לי״י נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעשה כך ונמצאתי מפסידו: באהל ובמשכן. משכן שילה לא היתה בו תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעו׳ מלמעלן: הדבר דברתי. לשון תמיהה הוא לכך הוא נקוד ה״א חטף פתח והדל״ת רפי: מן הנוה. דיר הרועים כמו נות כרות רועים: כשם הגדולי׳. זהו שאומרי׳ מגן דוד: ואכריתה את כל אויביך. ולכך עלה על לבך לבנות הבית כמה שכתוב בתורה ושמתי מקום עוד אני חפץ לי להשקיט שיהא שקט ושלו את עמי בימי בנך: ולמן היום אשר צויתי. מחובר על העליון ולא יוסיפו לענותו כאש׳ בראשונה קודם השופטי׳ וכאשר עשו מימי השופטים עד כאן: והניחותי

רלבג

וכבר התעורר דוד לבנות בית לי״י יהיה בו ארון האלהים ונועץ בזה עם נתן הנביא ועניהו בכללות שיעשה כל אשר בלבבו כי י״י עמו. ואחר זה באהו דבר י״י על יד נתן הנביא שאין ראוי לבנו לו בית לשבתו כי מן היום אשר העלה בני ישר׳ מארץ מצרים התהלך ה׳ הארון באהל ובמשכן ולא שאל השי׳ לאמר

ויאמר המלך אל נתן הנביא כלומר שישאל את פי י״י על בניין הבית ובאיזה מקו׳ יבנה ואע״פ שהיו לו מלחמות אחר כן כמו שאמר ויהי אחר כן ויך דוד את הפלשתים עד עתה היו באי׳ עליו אויביו וכיון שהצליחו האל וכבש כל אויביו ויראו אויביו ממנו ולא באו עליו אבל הוא הלך עליהם ולקח גת מיד פלשתים שהיתה לישראל כבר ועם ארם ועם אדום ועם בני עמון נלחם בטענה: בבית ארזים. בבית מקורה בעצי ארזי׳ וכ״תי בביתא די מטלל בכיורי ארזיא: יושב בתוך היריעה. לא היה דעתו על הארון הזה לבדו אלא גם על ה המזבח ועל הארון האחר ועל כלי המשכן שהיו בגבעון באהל מועד כי הכל יושב בתוך היריע׳ וזכר הארון לפי שהוא נטה לו היריעה ועוד שהיא עיקר הכל ו ונכבד מכל כלי המשכן ואמר לעצמי בביתי בית ארזים ולארון י״י כטיתי יריעה לא יכשר וצריך שאבנה לו בית ואמר לו נתן כל אשר בלבבך לך עשה ומדעתו אמר זה נתן כי ראה כי י״י עמו והיה מלך הגון וכשר וחשבכי הוא יבנה הבית שעתיד להבנות וזה כי הנביא אינו יודע על ארם אחר אלא מה שנאמר לו ברוח הנבואה כי גם שמואל הנביא שהיה גדול ממנו שנאמ׳ עליו כל אשר ידבר בא יבא ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה לא ידע בבני ישי מי יהיה המלך וחשב כי אליאב הוא המלך כל שכן נתן הנביא: ויהי בלילה ההוא. אולי נבואתו היתה בחלום חזיון לילה כמו שנ׳ באהרן במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ונאמ׳ ביעקב במראות הלילה. ובדרש למה בלילה ההוא אר׳ סימון אמר הקב״ה לנתן האיש הזה נדרן הוא כענין שנא׳ אשר נשבע לי״י נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתו וגו׳ שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד ש שאבנה בית י״י מהר אמור לו לא אתה תבנה הבית: את אחד שבטי ישראל. שופטי ישראל

ומלכם כמו לא יסור שבט מיהודה כמו שאמר אשר צויתי לרעות את עמי ישראל והשופט או המלך הוא הרועה וכן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי ישראל: מן הנוה. גדרות צאן נקרא נוה כמו שנאמר נות כרות רועי׳ וגדרות צאן וכ״תי מן דירא כמו שנאמר במשנה הכונס צאן לדיר: כשם הגדולי׳. המלכים הגדולי׳ כמו שנאמר ויצא שם דוד בכל הארצות ורז״ל דרשו זה שאומרי׳ מגן דוד כמו שאומרים מגן אברהם: ושמתי מקום. והרי כבר נתן להם מקום וארץ ישראל היו שא פירושו כתרגומו ואשוי אתר מתקן כלומר שיהיה מקומם נכון וטוב השמים יתנו טלם והארץ תתן יבולה ותהיה ארץ ברכה וכן ונטעתיו כתרגומו ואקימינון כלומר מה ששכנתי אות בארץ יהיו כנטוען בה שלא יגלו ממנ׳ כמו שאו׳ לעתיד ונטעתי׳ על אדמתם כמו שהנטע קיים בארץ במקומו וכן פירש אחריו ושכן תחתיו כלומר במקומו כמו שבו איש תחתיו: ולא ירגז עוד. שלא יגלה ממקומו כמו שת״י ולא יזועון עוד כי הרוגז הפך המנוחה כמו ולא נחתי ויבא רוגז מוסרות השמים ירגזו: לענותו. ובדברי הימים לכלותו והענין אחד ובדברי רז״ל כתוב לענותו וכתוב לכלותו בתחילה לענותו ולבסוף לכלותו כי הם פירשו ושמתי מקום לעמי על בית המקדש וכן אמ׳ בדרש אר׳ שמואל בר׳ יצחק משיבנה בית המקדש יכתנו יסודות לעולם שנאמר ושמתי מקום לעמי ישר׳ ונטעתיו וגו׳ ואמר בתחלה כשנבנה בית המקדש אמר שלא יענה אות׳ אויב ולבסוף כשחטאו משנבנה בית המקדש אמר שלא יכלה אותם מכל וכל אבל יענה אותם אויב לעונם חטאתם: כאשר בראשונה. טרם שהקימותי להם שופטים ואף מן היום אשר צויתי עליהם שופטים היו מענים אותם בני עולה אבל מעתה משבאת המלוכה עליהם לא יוסיפו בני עולה לענותם והניחותי לך מכל אויביך:

לאחד מן הרועים והשופטים למה לא בנו בית ארזים ועתה די לדוד לקחו השם ית׳ מאחרי הצאן להיות נגיד על בית ישר׳ והיה עמו בכל אשר הלך וכרת שונאיו ועשה לו שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ לרוב הצלחתו ורוב עמידת מלכותו ושם על ידו מקום מנוחה לישראל ולא צרו לישראל שונאיהם כמו שעשו בראשונה ובימי השופטי׳ והניח לו השם מכל אויביו והגיד לו ה׳ כי בית יעשה לו קיים בדרך שתהיה לו המלוכה כל מה שתתמיד מלוכה ובהיות הענין כן הנה די לו במה שהגיע בו מן ההצלחה ולא ישאל לו גדולות שיהיה נבנה בית המקדש על ידו אבל בנו שימלוך אחריו הוא יבננו והוא שלמה וכבר נתבאר בספ׳ דברי הימים שהסבה שלא הסכים השי׳ שיבנה דוד בית המקדש הוא מפני ששפך דמים הרבה. וזכר

כי

וככל ה' בקריאה וסימ' בכל חקתיו ובכל משפטיו. ככל הדברים האלה וככל החזיון. וככל החזיון הזה ד"ה. כי התעיתם בנפשתיכם. וככל כחי הכינותי לבית אלהי: מי אנכי ג' בקריאה וסימ' מי אנכי כי אלך אל פרעה. כי הביאתני עד הלם. מי אנכי ומי חיי:

והניחתי לך מכל איביך והגיד לך יהוה כי בית יעשה לך יהוה: כי ימלאו ימיך ושכבת את אבתיך והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את ממלכתו: הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם: וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסרתי מעם שאול אשר הסרתי מלפניך: ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם: ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד:

ויבא המלך דוד וישב לפני יהוה ויאמר מי אנכי אדני יהוה ומי ביתי כי הביאתני עד הלם: ותקטן עוד זאת בעיניך אדני יהוה ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם אדני יהוה: ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך אדני יהוה: בעבור דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך: על כן גדלת יהוה אלהים כי אין כמוך ואין אלהים זולתך בכל אשר שמענו באזנינו:

ואנחית לך מכל בעלי דבבך וחוי לך יי ארי בית מלכו יקיים לך יי: ארי ישלימון יומך ותשכוב עם אבהתך ואקים ית ברך בתרך די תוליד ואתקין ית מלכותיה: הוא יבני ביתא לשמי ואתקין ית כורסי מלכותיה עד עלמא: אנא אהי ליה כאב והוא יהי לי דמי כבר דאם יסרח ואלקיניה במלקות גברין ובמרדוות בני אנשא: וטובי לא יעדי מיניה כמא דאעדיתי מן שאול די אעדיתי מן קדמך: ויקים ביתך ומלכותך עד עלמא קדמך כורסי מלכותך יהי מתקן עד עלמא: ככל פיתגמיא האילין וככל נבואתא הדא כדין מליל נתן עם דוד: ואתא מלכא דוד ויתיב קדם יי ואמר ליה אנא כמיסת יי אלהים ומן ביתי ארי אמטיתני עד הלכא: וזעירת עוד דא קדמך יי אלהים ומלילתא אף על בית עבדך לעלמא דאתי ודא חזיא לבני אנשא יי אלהים: ומה יוסיף דוד עוד למללא קדמך ואת עבדתא בעות עבדך יי אלהים: בדיל מימרך וכלבך עבדתא ית כל רברבתא הדא להודעא ית עבדך: על כן רב את יי אלהים ארי לית דכותך ולית אלהא בר מינך ככל די שמענא אמרין קדמנא:

רשי

והניחותי לך. יותר ויותר עד שתנוח מכל אויביך והגיד לך ה' היום על ידי כי בית יעשה לך להושיב בנך על כסאך ויתקיים לך בית מלכות והוא יבנה הבית: בשבט אנשים. זה הדר ורזון בן אלידע: ובנגעי בני אדם. זה אשמדאי שדחהו ממלכותו והשדי' בני אדם הראשון הם שכל מאה ושלשי' שנה שפירש אדם מאשתו במות הבל היו הרוחות מתייחמות ויולדות הימנו: וישב שם לפני ה'. לפני הארון: עד הלום. שהמלכתני: גם אל בית עבדך. להמליך את בני אחרי: וזאת תורת האדם. בתמיה ראוי להתגאות כן. לבשר ודם. ד"א עשית לי כמו שעשית לאדם הראשון שהראית לו דורות העתידי' לצאת ממנו: מה יוסיף עוד לדבר אליך. מה אשאל עוד: ואתה ידעת את עבדך. כתת ליכל צרכי כמו יודע צדיק נפש בהמתו: בעבור דברך. להקים מה שאמרת לשמואל להמליכני: וכלבך. רצונך הוא ולא שאני כדי: להודיע את עבדך. הבשורה שבשרתני: אשר

רדק

כי בית יעשה לך ה'. בית מלכות וכת' אחרי בית מלכו יקיים לך ה': כי ימלאו. אינו לשון ברכה אלא פירושו כאשר ימלאו ימיך ותשכב את אבותיך אקיים את זרעך אחריך ויתכן לפרשו לשון ברכה בשרו שימות זקן מלא ימים והם חיי האדם הארוכים ברוב שהם שבעים שנה כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודוד חיה שבעים שנה כמו שכתוב כי בן שלשים שנה היה במלכו וארבעים שנה מלך וכן פירש את מספר ימיך אמלא כמו שכתבנו בפסוק או יומו יבא ומת. ובדרש כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים: אשר יצא ממעיך. מכאן שאבשלום ואדניהו לא היו כי כבר נולדו בחברון ומאשר נולדו עדיין אמר שיהיה מלך ועדיין לא ידע דוד מי הוא עד שנולד שלמה ושלח לו ביד נתן הנביא שיקרא שמו ידידיה אז ידע דוד כי שלמה ימלוך וזהו שאמר לבת שבע כי שלמה בנך ימלוך אחרי או אמר לו בפירוש על ידי נתן הנביא ואף על פי שלא נאמר בנבוא' נתן לא בזה הספר ולא בספר דברי הימי' הנה כתב בדברי הימים כשהיה מספ' דוד הנבואה שאמר לו נתן כמו שאמ' ויהי דבר ה' עלי לאמר וגו' כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן אל ישראל בימיו: בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. כמו שמיסרין בני אדם בניהם בשבט וינגעו אותם בשבט מוסר לא להמיתם כמו שאמר כי תכנו בשבט לא ימות ואל המיתו אל תשא נפשך לפיכך אמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ואוכיחנו בהעותו כמו שמיסר האב את בנו ולא שאסיר חסדי ממנו כמו שעשיתי לשאול שלקחתי ממנו המלכות אלא המלכות יהיה לבניו עד עולם ועל כל זרע דוד אמ' לא על שלמה לבד אלא על רחבעם ועל היוצאים ממנו בניהם ובני בניהם ורבותינו ז"ל דרשוהו על שלמה ואמרו בשבט אנשים זה הדר ורזון בן אלידע שנאמר ויקם ה' שטן לשלמה וגו' ובנגעי בני אדם אלו המזיקין שטרדוהו ממלכותו כמו שאמרו בא אשמדאי וטרדו ממלכותו ופיר' בני אדם כי אמרו כי השדים נולדו מאדם הראשון באותן ק"ל שנה שפירש מאשתו: ונאמן ביתך. כפעל עבר כמו ויתקיים מן ותקעתיו יתד במקום נאמן: וכת' וקיים ביתך: לפניך. כמו שהוא לפניך היום כסאך נכון כן יהיה עד עולם: וישב לפני ה'. לפני הארון ומכאן סמכו רבותינו ז"ל שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד והם אמרו כי אף למלכי בית דוד אין ישיבה שהרי למעלה אין ישיבה שנ' שרפים עומדים ממעל לו וכתי' וכל צבא השמים עומדים עליו וכתיב בין העומדים האלה למעלה אין ישיבה ודוד יושב ומהו וישב לפני ה' מהם אמרו שסמך עצמו ומהם אמרו שיישב עצמו בתפילה: מי אנכי. שהייתי ראוי למלוכה: ומי ביתי. בית אבי או אמר ביתי על בניו כלומר מי בבני שיהיה ראוי למלוכה: עד הלום. עד המקום הזה שנתת לי המלוכה ולבני אחרי: ובדרש מי אנכי והלא מן עמוני ומואבי באתי עד הלום לא די שבאתי בקהל אלא שמשיתני מלך ואין הלום אלא מלכות שנאמר הבא עוד הלום איש ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים: ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק. שהייתי רחוק ונתקרבתי: ותקטן עוד זאת. המלכות שנתת לי ולא די בה אלא שדברת לתת המלכו' לבית עבדך עד עולם זהו למרחוק וי"ת למרחוק לעלמא דאתי: וזאת תורת האדם. תכונת האדם כלומר זאת שדברת עלי תכונת האדם הגדול הוא ולא אדם שפל ונבזה כמוני כמו שאמר מי אנכי ומי ביתי וכן בדברי הימים וראיתני כתור האדם המעלה וי"ת ודא חזיא לבני אינשא. ובדרש כתור האדם המעלה שבנביאים ואיזהו זה משה רבי' שנ' ומשה עלה אל האלהים משה משובח שבנביאים ודוד משובח שבמלכים אתה מוצא מה שעשה משה עשה דוד משה הוציא את ישראל ממצרים ודוד הוציא את ישראל משעבוד מלכיות משה קרע לישראל את הים ודוד קרע לישראל את הנהרות שנ' בהכותו את ארם נהרים וגו' ומשה נתן לישראל חמשה חומשי תורה ודוד נתן לישראל ה' ספרים שבתילים: ואתה ידעת את עבדך. אתה ידעת לבב עבדך ולא אדע לדבר מה שבלבי ואתה ידעת וי"ת ואת עבדת בעות עבדך פירוש ידעת כמו מה אדם ותדעהו: בעבור דברך וכלבך. בעבור דברך שאמרת לשמואל להמליכני וכרצונך עשיתני אינני ראוי לכך אלא שאתה רציתני. ויתכן לפרש גם כן בעבור דברך ורצונך ויהיה כפל דבר לחזק: את כל הגדולה. כתוב בו"ו עם הדגש וחבריו כתבנו בספר מכלל ובחלק הדקדוק: להודיע את עבדך. כלומר רצית להודיע עבדך את כל הגדולה הזאת שדברת עלי ולזרעי אחרי: על כן גדלת ה' אלהים. על כן שאני משיג דעתך ורצונך ידעתי שגדלת על הכל ואין יודע מחשבותיך וידעתי כי אין כמוך ואין אלהים זולתך: בכל אשר שמענו באזנינו. וככל אשר ידענו מלבנו הכרנו שאין כמוך ואין אלהים זולתך וי"ת בכל די שמענא אמרין קדמנא כלומר מה ששמענו אומרים הקדמונים אשר לפנינו על דרך שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך:

רלבג

וזכר שזרע דוד אשר יקום אחריו יכונן את כסא ממלכתו עד עולם ואף על פי שיחטא לו לא יסור חסדו ממנו בדרך שתפסוק ממנו המלכה לגמרי כמו שנפסקה משאול: כי הביאותני עד הלום. ר"ל שהבאת אותי לזאת המעלה אשר אני בה היום והייתי קודם זה רועה צאן ומשם לקחתני ולא די לך בזה אבל דברת גם אל בית עבדך למרחוק ר"ל שתתמיד הממלכה לי גם כשיחטאו לך זרעי ויתרחקו ממך. והנה זאת תורת האדם שקנתם צדיקים וקנתם רשעים והשגחת בי שלא תאבד טובתך וחיבתך וחסדך מזרעי בעבור הרשעים: על כן גדלת ה' אלהים וגו'. ר"ל שידיעת העתידות היא לך לבדך ואתה קורא הדורות מראש כמו שנזכר בספר ישעיה ואין כמוך שידע על נכון כל המתחדש כי לשאר השכלים ידיעות חלק מה מנימוס המערכות וסדרם ויושרם ואולם ידיעתו בכללות לא יתכן שתהיה כי אם לשם ית' כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות ה'. ומי

רדק

ומי כעמך כישראל. כמו שאין כמוך באלהים כן אין כעמך ישראל בעמים: אשר הלכו אלהים. הלכו לשון רבי׳ דרך כבוד כמו ישמח ישראל בעושיו ובדברי הימים אשר הלך האלהי׳ ות׳ דאזלו שלוחין מן קדם יי׳ ובדרש אשר הלך האלהי׳ זה הקב״ה אשר הלכו האלהים זה משה ואהרן: ולשום לו שם. פי׳ לו כלומר לאלהים להגדיל בפי בני אדם אשר לא ידעוהו כמו פרעה שאמ׳ מי יי׳ אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את יי׳ וגו׳ לפיכך אמר האל ואכבדה בפרעה וזהו ולשום לו שם ובדברי הימים לשום לך שם: ולעשו׳ לכם. כנגד ישרא׳ ידבר: הגדולה. גם זה בוי״ו עם הרגש: לארצך. כנגד ישראל או כנגד השם ופי׳ עשית להם גדולה ונוראו׳ עד שבאו לארצך ות״י עד די עלו לארע בית שכינת׳ דיהבת׳ להון: מפני עמך. כשבאו לארצך גרשת יושבי הארץ הזאת מפני עמך ונוראו׳ שעשית להם וכן הו׳ בדברי הימי׳ לגרש מפני עמך: גוים ואלהיו. פי׳ מגוים ומאלהיו ות״ס ממצרים משמשת במקום שנים ושלשה או פירוש והכית גוים ואלהיו כמו שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטי׳ או פי׳ גוים על ישראל כלומ׳ אשר פדית ממצרים גוים וזקניו וגדוליו ואמר גוים בלשון רבים כלומר משפחות ישראל כמו בגיתן בעממיך ואלהיו כמו אלהים לא תקלל שפי׳ שופטים ויונתן לא תרגם גוים ואלהיו ואפשר שהיה דעתו כדעת מקצת רבו׳ ז״ל שפי׳ ואלהיו על השם ית׳ על דרך בכל צרתם לו צר ואמרו גוים ואלהיו כביכול שהוא פדוי עמהם מפני זה לא תרגמו: בית אבנה לך. כתרגומו מלכו אקיים לך: על כן מצא עבדך את לבו. מצאו מכוון להתפלל אליך: ודבריך יהיו אמת. דרך תפילה אמר או פי׳ הם אמת וכ״תי אינון קשוט: הואל. ענין רצון וחפץ כמו ויואל משה הואל נא ולין הנה נא הואלתי ות״י לשון התחלה פרי כמו שתר׳ אתחלו׳ הנה הואלתי הראשון פריתי: להיות לעולם לפניך. שיהיו עובדים לפניך: בית עבדך לעולם. על עצמו אמר כמו האחרי׳ ות״ת ומברכתך יתברכון בתי עבדך צדיקיא לעלם: את מתג האמה. ת״ת ית תיקון אמתא אולי היתה אמת המים עוברת בעיר תקנו אותו לבא מחוץ לעיר אל העיר לפיכך נקראת העיר מתג האמה ובמקומו בדברי הימים את גת ובנותיה מיד פלשתים גת ובנותיה היו נקראים בכלל מתג האמה ויש בו מדרש בברייתא דרבי אליעזר פר׳ שלשי׳ ושמה כשבא אבימלך ליצחק ואמ׳ לו ראה ראינו כי היה יי׳ עמך וגו׳ אמרו יודעי׳ אנו שעתיד הקב״ה ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האלה כרות עמנו ברית שבועה שאין זרעך יורש את ארץ פלשתים וכרת עמהם ברית שבועה מה עשה יצחק כרת אמה אחת ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם שיהיה בידם אות ברית שבועה וכשמלך דוד רצה לבא בארץ פלשתים ולא היה יכול מכח אות הברית משבועת יצחק עד שלקח מהם אותו הברית שנ׳ ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים ואחר כך לקח ארץ פלשתי׳: וימדדם בחבל השכב אותם ארצה. דרך נקמה ובזיון ת״י חבל עד בא כלו׳ גורל וחלק. ואמרו בדרש כי עשה זה בעבור שהמיתו אביו ואמו ואחיו כשהניח אותם בארץ מואב כשהיה בורח מפני שאול כמו שאמר וינחם את פני מלך מואב וגו׳ וכשיצא דוד משם והלך לעיר אמת הרג מלך מואב אביו ואמו ואחיו חוץ מאחד שברח והחייהו כחש העמוני והוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד: ותהי מואב. ערת מואב: נושאי מנחה. ת״י נטלי פרס כלומר שהיו נושאין לו מס דוע בכל שנה: בלכתו

רשי

אשר הלכו אלהים. משה ואהרן שנאמר נתתיך אלהים לפרעה וכן תירג׳ יונתן דאזלו שלוחין מן קדם יי׳: לפדות לו לעם. כך אמרו השלוחים לישראל הקב״ה שלחנו לפדות לו לעם ולעשות לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות עשית לארצך לאחר שיבאו משם ומה הם הנוראות מפני עמך לגרש גוים ואלהיהם ומקרא זה חסר לגרש ובדברי הימים פירשו לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים מבין הגוים ואיכו חסרו׳ כי משמע שנאמר מפני עמך גוים אנו שומעין לשון טרודין וגרושין: אתה הוא האלהים. שליט ויש בידך יכולת לקיים: הואל. רצה: מתג האמה. ובדברי הימים כתיב ויקח דוד את גת מיד פלשתים והיא נקראת מתג האמה על שם שהיא מקל רודה בכל פלשתים מטרופולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתים בעזה ובאשדוד ובעקרון ובאשקלון שם מלכות אלא בגת מצינו אכיש מלך גת. מתג. הגויילון בלע״ז׳ האמה הו׳ המרדע של עץ: וימדד שני חבלים להמית. לפי שהרגו את אביו ואת אמו ואחיו שנאמר וינחם את פני מלך מואב ולא מצינו שיצאו משם: בלכתו

ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו: ותכונן לך את עמך ישראל לך לעם עד עולם ואתה יהוה היית להם לאלהים: ועתה יהוה אלהים הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו הקם עד עולם ועשה כאשר דברת: ויגדל שמך עד עולם לאמר יהוה צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך: כי אתה יהוה צבאות אלהי ישראל גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת: ועתה אדני יהוה אתה הוא האלהים ודבריך יהיו אמת ותדבר אל עבדך את הטובה הזאת: ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך כי אתה אדני יהוה דברת ומברכתך יברך בית עבדך לעולם:

ח ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים ויכניעם ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים: ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ותהי מואב לדוד לעבדים נשאי מנחה: ויך דוד את הדדעזר בן רחב מלך צובה

ל׳ ל׳ | ב׳ לו סרי׳ אלפי׳ | ט״ו ב׳ כתיב כן | ל׳ | ל׳ | ה׳ כתיב כן בכתובים | כולהון כתיבין בה״א | ל׳ | ל׳ מל׳ ויחד חס׳ ו׳ דה | כל כתובים כל בת״ה יי׳ אלהים | ג׳ ת״ך | ל׳ ד׳ ב׳ כב׳ | ל׳ ל׳ ד׳ מל׳ בסיפר | ב׳ חבליו קרא

ומן כעמך כישראל עמא חד בחיר בארעא דאזלו שלוחין מן קדם יי למיפרק ליה לעם ולשואה ליה שום ולמעבד לכון רברבן וחסינן עד די עלו לארע בית שכנתך דיהבתא להון מן קדם עמך די פרקתא לך ממצרים גוים ואלהיו: ואתקינתא לך ית עמך ישראל קדמך לעם עד עלמא ואת יי הויתא להון לאלהא: וכען יי אלהים פיתגמא די מלילתא על עבדך ועל אנש ביתיה אקים עד עלמא ועיבד כמא די מלילתא: ויסגי שמך עד עלמא למימר יי צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהי מתקין קדמך: ארי את יי צבאות אלהא דישראל חויתא לעבדך למימר מלכו אקיים לך על כן הות בלבא דעבדך לצלאה קדמך ית צלותא הדין: וכען יי אלהים את הוא יי ופתגמך אינון קשוט ומלילתא על עבדך ית טבתא הדא: וכען שרי ובריך ית בית עבדך למהוי לעלמא קדמך ארי את יי אלהים מלילתא ומברכתך יתברכון בתי עבדך צדיקיא לעלם: והות בתר כן ומחא דוד ית פלשתאי ותברינון ונסיב דוד ית תיקון אמתא מידא דפלשתאי: ומחא ית מואבאי ומשח להון בעדבא רמי יתהון לארעא ומשח תרין חבלין למקטל ומלי חבלא לאחאה והוו מואבא לדוד לעבדין נטלי פרס: ומחא דוד ית הדדעזר בר רחוב מלכא דצובה

רלבג

ומי כעמך כישרא׳ גוי אחד בארץ׳ מיוחד לעבוד השם ית׳ כי הו׳ הולך לפדותם לו לעם ולזה הרבה הנפלאות בהוציאו אותה מארץ מצרים למען יהיו לו לעם והוא יהיה להם לאלהים ועשה גם כן נפלאות ונוראות בהורישו אותם ארץ ישראל: אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו׳ ר״ל שהשחית ישראל גוים ואלהיו בעת ירשם הארץ או ירצה שהנוראות ההם שעשה מפני עמו קנאתם היה להשחית גוים וקנאתם להשחית אלהיהם כמו שנתבאר בענין רגון ברא׳ם זה הספר: את מתג האמה ביד פלשתי׳ הנה כתוב במקומו בספר דברי הימים את גת ובנותיה ואולי היה זה המחוז נקרא מתג האמה. והנה במואב מדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ואמרו ר״זל שהיה בעבור שהמיתו אביו ואמו כי כבר הביאם אל מלך מואב כמו שנזכר במה שקדם ולא שאם היה הענין כן יהיה פי׳ וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה כי מאז הפרד דוד משם לא שמרו להם והמיתום: ויעקר

רשי

בלכתו. כשהלך הדרעזר להשיב ידו כתרגומו לאשנאה תחומיה שכבש מן הארץ חוץ לגבול ארצו והרחיב את גבולו: ויעקר דוד את הרכב. שסוס לא ירבה לו סוסים: ויותר ממנו מאה רכב. שהיו צריכין לו לצרכי מרכבתו והרכב ארבעה סוסים כמו שנאמר מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה כאן למדנו שהרכב ארבעה סוסי': שלטי הזהב. הם אשפתות שנותני' בהם החצים כמה דאת אמ' הברו החצים מלאו השלטי' כל הפרשיו' הללו כתכן אבל פ פרשה של בית המקדש לפי שמכל המלחמות הללו קיבץ הקדשו' לצרכי הבית: ויעש דוד שם. שקבר את ההרוגים שהרג באדום והוא שם טוב לישראל שקוברין את אויביהם וכן הוא אומ' במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם ומכיון שקברן דוד שנאמר בספר מלכים ויהי בהיות יואב באדום בעלות יואב שר הצבא לקבור את החללים: שמונה עשר אלף. ובספר תילים הוא או' שנים עשר אלף אמור מעתה שתי מלחמות היו: נציבים. פקידי' לגבות מס: ויהי

רדק

בלכתו להשיב ידו בנהר פרת. כשהלך הדרעזר להשיב גבולו בנהר פרת שהיה משיג גבול ישראל להרחיב גבולו בארצם וכתי' לאשנאה תחומיה ובספר דברי הימים להציב ידו אף על פי שהם שני לשונות הענין אחד והדרעזר עזר בתחלה לישראל ולקח מארצם על כן אמר דוד במזמור אלהים זנחתנו פרצתנו הרעשת ארץ פצמתה וגו' ועתה בא להעמיד גבולו עד מקום שכבש מארץ ישראל סמוך לנהר פרת והתחזק דוד עליו ברצון האל והכהו: וילכד דוד ממנו. ולא אמר ויך נראה כי לא הכה מהם אלא אשר הכה בהלחמו עליהם והתגברו עליהם לנכחם לכד מהם הסך הזה שאמר לשם ולקח מהם פדיון נפשם וכתי' וילכד ואסרם כלומר אסרם בכבלים עד שפדו עצמם: אלף ושבעמאות פרשים ועשרים אלף איש רגלי. ובדברי הימים אלף רכב ושבעת אלפים פרשים הכה מנה השרים הגדולים אשר במחנה הדרעזר ושם מנה כל הרכב והפרשי' וכן לא זכר הכא מנין הרכב ושם זכר אותם והרגלים זכרם הכא ולא זכרם שם: ויעקר דוד. לפי שהוא אסור לו להרבות סוס כמו שכת' ולא ירבה לו סוסי' ולא המיתם כי אסור להשחית דבר כברא דרך השחתה אם לא היה מזיק או דבר שאסור בהנאה או למחות זכר כמו בעמלק שנא' בו משור עד שה מגמל ועד חמור ועקר' כדי שלא יקחו מהם אנשי החיל והעיקור הותר בסוסי האויבים כדי שלא ילחמו בהם עוד ליש' כמו שצוה האל ליהושע את סוסיהם תעקר והעיקור שהוא מכשר פרסותיהם מהארכובה ולמטה שלא תוכל לזוז ממקומה: ויותר ממנו מאה רכב. הם ארב' מאות סוס הותיר לצרכו כדי מרכבתו כי לא אסרה תורה להרבות סוס אלא סוסים בטלים כדי שלא יהיו ישראל רגילים ללכת למצרים כי משם היו מביאין הסוסים לפיכך לא יהיו לו סוסים בטלי' אלא כדי צרכו: ארם דמשק. לפי שיש ארם צובה ארם נהרים ארם מעכה ארם בית רחוב: נושאי מנחה. כתרגומו נטלי פרס כמו שפיר': שלטי הזהב. מגיני הזהב אש' היו על עברי הדרעזר פי' אשר לקחם במלחמה ופי' על עבדי כמו על עבדי וכן הוא בדברי הימים והוצרך לומר ויביאם ירושלם כלומר שלא נתנם לפדיון כמו שנתן הפרשי' של עבדי הדרעזר לפדיון כמו שאמר למעלה וילכד או אמר ויביאם ירושלם לומר שנתנם באוצר בית יי להקדש:

רלבג

ויעקר דוד את כל ה הרכב. עשה זה כדי שלא ירבה לו סוסים כמו שכלאה המצו' בזה בתורה: וישם דוד נציבים בארם דמשק שם מאנשיו מושלים בהם כי כבר היה א ארם לדוד לעבדים: ויהי

פרת חד מן ו' מלין דקריין ולא כתיבן וסי' נמסר בריש ספר אלה הדברים: וישע ג' חס' בקריאה וסי' וישע יי' את יושבי קעילה. וישע יי' את דוד דשמואל. וישע מחרב מפיהם. וחד קוה אל יי' וישע לך:

בלכתו להשיב ידו בנהר פרת: וילכד דוד ממנו אלף ושבע מאות פרשים ועשרים אלף איש רגלי ויעקר דוד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב: ותבא ארם דמשק לעזר להדדעזר מלך צובה ויך דוד בארם עשרים ושנים אלף איש: וישם דוד נציבים בארם דמשק ותהי ארם לדוד לעבדים נושאי מנחה ויושע יהוה את דוד בכל אשר הלך: ויקח דוד את שלטי הזהב אשר היו אל עבדי הדדעזר ויביאם ירושלם: ומבטח ומברתי ערי הדדעזר לקח המלך דוד נחשת הרבה מאד: וישמע תעי מלך חמת כי הכה דוד את כל חיל הדדעזר: וישלח תעי את יורם בנו אל המלך דוד לשאל לו לשלום ולברכו על אשר נלחם בהדדעזר ויכהו כי איש מלחמות תעי היה הדדעזר ובידו היו כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת: גם אתם הקדיש המלך דוד ליהוה עם הכסף והזהב אשר הקדיש מכל הגוים אשר כבש: מארם וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק ומשלל הדדעזר בן רחב מלך צובה: ויעש דוד שם בשבו מהכותו את ארם בגיא מלח שמונה עשר אלף: וישם באדום נציבים בכל אדום שם נציבים ויהי כל אדום עבדים לדוד ויושע יהוה את דוד בכל אשר הלך:

(מסורה בגליון: פרת ק' ולא כתי' · ו' מל' · ל' · ל' מל' · ג' חס' · ל' · ל' · ו' חס' · ב' · ב"ב · ל' · ל' · לית ומשלל · ל' חס' · ג' מל')

כד אזל לאשנאה תחומיה בנהר פרת: ואסרם דוד מיניה אלף ושבע מאה פרשין ועשרין אלפין גבר ריגלי ועקר דוד ית כל רתיכיא ואשאר מנהון מאה רתיכין: ואתו אנש ארם דמשק למסעד להדדעזר מלכא דצובא ומחא דוד בארם עשרין ותרין א אלפין גברא: ומני דוד אסטרטיגין בארם דמשק והוו אנש ארם לדוד לעבדין נטלי פרס ופרק יי ית דוד בכל אתר די הלך: ונסיב דוד ית שלטי דדהבא דהוו על עבדי הדדעזר ואיתינון לירושלם: ומבטח ומברותי קירוי הדדעזר נסיב מלכא דוד נחשא סגי ל לחדא: ושמע תועי מלכא דחמת ארי מחא דוד ית כל משרית הדדעזר: ושלח תועי ית יורם בריה לות מלכא דוד למשאל ליה לשלם ולברכותיה על דאגיח קרבא בהדדעזר וקטליה ארי גבר עביד קרבי עם תועי הוה הדדעזר ועמיה הוו מני כספא ומני דהבא ומני נחשא: אף יתהון אקדיש מלכא דוד קדם יי עם כספא ודהבא די אקדיש מכל עממיא די כביש: מארם וממואב ומבני עמון ומפלשתאי ומעמלקאי ומביזת הדדעזר בר רחוב מלכא דצובה: וכנש דוד משרין כד תב מלממחי ית ארם בגיא מלח תמנת עסר אלפין: ומני באדום אסטרטיגין בכל אדום מני איסטרטיגין והוו כל אדום עבדין לדוד ופרק יי ית דוד בכל אתר די הליך:

שמונה ג' מלאים וסימ' ויעש דוד שם בשבו מהכותו. שמונה שלחנות. תנחלק לשבעה וגם. וכל דברי הימים דכוו' מלאים. וכל שמונה ושמונת חס' בר מ"א שמונת אלפים בכרים:

ומבטח ומברותי. ובדברי הימים ומטבחת ומכון שני שמות היו להם ובטח וטבחת אחד אלא שהפוכות האותיות: ולברכו. שיקלסהו האל במלחמותיו או פירו' ולתת לפניו מנחה כמו שאמר ובידו היו כלי כסף וגו' כי המנחה נקרא' ברכ' כמו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך: הקדיש המלך. לבניין בית המקדש: ויעש דוד שם. כי נצח מלחמה גדולה ויצא שמו בעמים ורבו' ז"ל פי' שקבר את החללים כמו שכ' במלכים בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים וזהו שם גדול לישראל שמקברים את אויביהם וכן הו' אר' במלחמ' גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם: את ארם בגיא מלח שמנה עשר אלף. אבל אותם עשרים ושנים אלף שאמר למעלה היו במקום אחר וזה היה בגיא מלח ובד"ה ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגיא מלח שמנה עשר אלף ובספר תהילים וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח יב אלף הכה בספר הזה או' ארם ובשני הספרי' אומ' אדום ובספר תילים או' יב ובשני הספרי' שמנה עשר כר' כי מלחמ' אדום היתה כשהיתה מלחמת ארם כי כן כתוב בתהילי' בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה ומארם ומאדום היו אלה י"ח אלף ואמר בזה הספר ארם ור"ל ואשר עמהם וזה אדום ואמ' בשני הספרי' אדום ור"ל ואשר עמהם וזה ארם ובאמרו בדברי הימי' כי אבישי עשה מלחמה והכה בהם שמנה עשר אלף ובתילי' אמר יואב ואמר יב אלף אים אבישי עשה תחלה המלחמה והכה בהם ששת אלפים ואח"כ עשה עמהם יואב מלחמה והכה בהם יב אלף וזהו שאמר בתהילים וישב יואב כלומר שב אחר כן יואב אחרי אבישי וזכר בדברי הימים כל המלחמה בשם אבישי לפי שהוא היה תחלת המלחמה זכר כל הי"ח אלף על שמו ובזה הספר זכר המלחמה בשם דוד כי הוא העיקר. ובדרש אומר כי כשהלך יואב להלחם עם ארם עמדו עליו בני אדום אמרו לו לא כך אמר הכתוב אל תתגרו בם השיבם יואב ולא כך אמר הכתוב אתם עוברים בגבול אחיכם הניחו אותנו לעבור ולא רצו אמר יואב אם כחריב ארום עכשיו אין אנו מוכאין בחזרתינו לא אכילה ולא שתייה אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום אמר להם הקב"ה מה אתם מועילין שתכו את אדום קמעא קמעא אבישי בן צרויה הרג שמנה עשר אלף ואתם יב אלף כמיגע זמן אני אכלה אותם ואחריבם ולדברי הדרש הזה היו שתי מלחמות בשני פעמים: בכל אדום שם נציבים. לפי שאמר וישם נציבים בארם דמשק אמר בכל אדום שלא תחשוב כי במקום אחד באדום שם נציבים כמו בארם דמשק שלא שם בשאר ארם אלא בכל אדום שם נציבים:

וימלוך

ו וימלך דוד על־כל־ישראל ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל־עמו: ויואב בן־צרויה על־הצבא ויהושפט בן־אחילוד מזכיר: וצדוק בן־אחיטוב ואחימלך בן־אביתר כהנים ושריה סופר: ובניהו בן־יהוידע והכרתי והפלתי ובני דוד כהנים היו:

ט ויאמר דוד הכי יש־עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן: ולבית שאול עבד ושמו ציבא ויקראו־לו אל־דוד ויאמר המלך אליו האתה ציבא ויאמר עבדך: ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד אלהים ויאמר ציבא אל־המלך עוד בן ליהונתן נכה רגלים: ויאמר־לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל־המלך הנה־הוא בית מכיר בן־עמיאל בלו דבר: וישלח המלך דוד ויקחהו מבית מכיר בן־עמיאל מלו דבר: ויבא מפיבשת בן־יהונתן בן־שאול אל־דוד ויפל על־פניו וישתחו ויאמר דוד מפיבשת ויאמר הנה עבדך: ויאמר לו דוד אל־תירא כי עשה אעשה עמך חסד בעבור יהונתן אביך והשבתי לך את־כל־שדה שאול אביך ואתה תאכל לחם על־שלחני תמיד: וישתחו ויאמר מה עבדך כי פנית אל־הכלב המת אשר כמוני: ויקרא המלך אל־ציבא נער שאול ויאמר אליו כל אשר היה לשאול ולכל־ביתו נתתי לבן־אדניך:

ב׳ מ״ל בכבי׳ · ל׳ וחד בטחתי בחסד אלהים · י׳ כתיב כן · ג׳ קמץ כלו מלו מלא · ב׳ העמלקי · כלבכמוך לח״ת ועין מהזוה · מ״ז מה ומה

ומלך דוד על כל ישראל והוה דוד עביד דין דקשוט וזכו לכל עמיה: ויואב בר צרויה ממנא על חילא ויהושפט בר אחילוד ממנא על דוכרניא: וצדוק בר אחיטוב ואחימלך בר אביתר כהניא ושריה ספרא: ובניהו בר יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ובני דוד רברבין הוו:

ואמר דוד האית כא עוד די אשתאר לבית שאול ואעביד עמיה טיבו בדיל יהונתן: ולבית שאול עבדא ושמיה ציבא וקרו ליה לות דוד ואמר מלכא ליה האת ציבא ואמר עבדך: ואמר מלכא האית עוד גברא לבית שאול ואעביד עמיה טיבו מן קדם יי ואמר ציבא למלכא עוד ברא ליהונתן לקי בתרתי רגלוהי: ואמר ליה מלכא היכא הוא ואמר ציבא למלכא הא הוא בית מכיר בר עמיאל בלו דבר: ושלח מלכא דוד ודבריה מבית מכיר בר עמיאל מלו דבר: ואתא מפיבושת בר יהונתן בר שאול לות דוד ונפל על אפוהי וסגיד ואמר דוד מפיבושת ואמר הא עבדך: ואמר ליה דוד לא תדחל ארי מעבד אעביד עמך טיבו בדיל יהונתן אבוך ואתיב לך ית כל אחסנות שאול אבוך ואת תיכול לחמא על פתורי תדירא: וסגיד ואמר מה עבדך ארי אתפנתא על גבר הדיוט דכותי: וקרא מלכא לציבא עולימא דשאול ואמר ליה כל דהוה לשאול ולכל ביתיה יהבית לבר רבונך:

סופר הסופר כל נביאים חס׳ כב״ב מלאים וסימ׳ ושריה סופר · וישלח את אליקים אשר על הבית דישעיה · וכל כתובי׳ דכוו׳ מ״ל ב״מ עזרא דהוא בוליה חס׳ בב״ג מ״ל וסימ׳ אלה בימי יויקים · ואחיו שמעיה · ואוצרח על אוצרות: איפה׳ כתיב כן בקריאה וסימ׳ ויאמר לו המלך איפה הוא · איפה הם רעים · איפה שמואל ודוד · איפה לא שגלת · ואיפה ישרים נכחדו · איפה היית ביסדי ארץ · איפה לקטת היום ואנה עשית · איפה האנשי׳ אשר הרגתם · ואיש אל ידע איפה הוא · ואלה איפה הם: בנזד׳ קמצין ומקפי׳ וסימ׳ נבכר בסדר ויצא:

רדק

וימלוך דוד על כל ישראל. כשנצח כל המלחמות ואפס בית שאול לא היה אדם בישראל מפקפק במלכותו: משפט וצדקה. כתרגומו דין דקשוט וזכו כלומר שיה שופט באמת במשפטי הריב אשר בין איש לאיש גם היה עושה עמם צדקה כמו שהיו צריכין אליו: מזכיר. כתרגומו ממנא על דוכרניא כלומר ממונה על ספר הזכרונות: כהנים. שרי כהונה כי הוא מנה צדוק להיות כהן גדול מבני אלעזר ומשכהו אחימלך בן אביתר מבני איתמר אף על פי שהיה אביתר עדיין חי כי ראינו כי שלמה גרשו מהיות כהן נראה כי במצות דוד עשה כי כאשר סדר דוד ראשי האבות סדר צדוק ואחימלך כמו שכתוב בדברי הימים והיה נקר׳ אחימלך ואבימלך כי שני השמות קרובי׳: ושריה סופר. ובד״ה שישא ושני שמות היו לו: ובניהו בן יהויד׳ והכרתי והפלתי. ת׳ ובניהו בן יהויד׳ ממנא על קשתיא ועל קלעיא ובניהו היה ממונה על הקשתי׳ ועל הקלעים. וי״ו והכרתי כמו על או כמו עם וכן ויוסף היה במצרים און ועברה וכן אומר בד״ה על הכרתי וי״ת כרתי ופלתי שתי משפחות היו מישראל שהיו קרים אל משמעת המלך ורואים פניו תמיד ובניהו היה בראשם ורבותינו ז״ל פרשוהו אלו אורים ותומים: ובני דוד כהנים היו. כתרגומו ובני דוד רברבין הוו כלומר גדולים היו וממונים על כלם ובדברי הימים אומר הראשונים ליד המלך ובדברי רבותינו ז״ל תלמידי חכמים היו ולמה קראם כהנים מה כהן גדול נוטל חלק בראש אף תלמיד חכם נוטל חלק בראש: הכי יש עוד. כטעם האם וכן אני אמרתי הבו לי וטעם זכר זה הענין הנה בעבור שנצח המלחמות והיה במנוחה וסדר הפקידי׳ והממוני׳ שם אל לבו שבועת יהונתן שאם היה בזרעו אדם ראוי והגון היה ממנה אותו כמו שאמ׳ לו יהונתן ואני אהיה לך למשנה לפיכך שאל אם נותר לבית שאול שיעשה עמו חסד בעבור יהונתן: ולבית שאול עבד. עבד כנעני היה והיה לשאול ולביתו אחריו כמו שכתוב והתנחלתם אותם לבניכ׳ אחריכ׳ ובני ציבא ועבדיו כלם עבדי׳ לבית שאול כמו שאמר וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת כי העבדים הם ובניהם וכל אשר להם היו לאדוניה׳ וכן נר׳ מדברי ר״זל כי ציבא עבד כנעני היה וכן נראה מהפסוקים ואת״אם כן מה נתן לו דוד באמרו הנה לך כל אשר למפיבשת והלא כל מה שקנה עבד קנה רבו אף על פי כן מצות המלך היה והמלך יכול ל לקחת מזה ולתת לזה: האפס עוד איש. האין עוד ותמהתי למה תרגמו יונתן האיתי חסד אלהים · בעבור שבועת אלהים שהיתה ביניהם: נכה רגלים. כתרגומו לקי בתרתין רגלוהי שהוכה בנפלו ונפסח בשתי רגליו ונכה תואר סמוך: בלו דבר. שם מקום: שדה שאול. שדה שם כלל לנחלתו וכ״ת׳ אחסנת שאול ומהו זה החסד אם שלו נתן לו כי מפיבשת יורש היה נחלת שאול ולא היה שם יורש אחר מיהונתן ובני רצפה בת איה היו גם כן יורשים של שאול ואע״פ שהם בני פילגש אם כן היאך היה כח ביד דוד לתת הכל למפיבשת ואת״ מלך יש לו רשות להעביר נחלה מזה ולתת לזה כמו שכתוב במשפט המלוכה מה חסד עשה אם נטל משאר יורשים ונתן למפיבשת אם היה נותן לו משלו זה היה חסד ועוד שאמר והשיבותי לך מלמד כי קודם זה נטלה מחפיבשת נחלתו ומשאר היורשים ועוד כי מה שאמר במשפט המלוכה ואת שדותיכם ואת כרמיכם יקח כבר כתבנו בפירושים מה שפירשו בו רבותינו ז״ל כי אינו אומר אלא על פירותיה׳ לפי שעה וכו׳ כי הדבר כן מאחאב שבקש מנבות כרמו שימכרנו לו ולא רצה אילו היה משפט המלוכה לקחת הכרם והשדה הטוב למה לא היה לוקח אותו זה לא היה נחשב לו לגזלה כי משפט המלוכה הוא ועוד שאמר במשפט המלוכה שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם ולא אמר בזיתיכם מלמד שעל פירותיהם אמר ועוד שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו ויתכן לפרש כי דוד זכה בכל נחלת שאול לפי שאיש בשתובית שאול היו מורדים במלכות כי ידוע היה בכל ישראל כי דוד היה מלך אחרי מות שאול וכמשח על פי יי׳ ומורד במלכות הוא וכל נכסיו נתחייבו וכן כתוב והתנה לך את בית אדוניך וכיון שהכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבשת חסד גדול עשה עמו ועוד שנתנו באוכלי שלחנו כל הימים: והבאת

רשי

ויהי דוד עושה משפט וגו׳ ויואב על הצבא. דוד גרם ליואב להיות מצליח על הצבא לפי שעושה משפט וצדקה ויואב גרם לדוד לעשו׳ משפט וצדקה לפי שהוא רן ויואב שוטר ורודה על ידו ועוד מתוך שיואב עוסק במלחמות לא היה דוד טרוד בהן ולבו פתוח לשפוט צדק: מזכיר. אותה דין בא לפניו ראשון לפוסקו ראשון: ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ת״ירג׳ יונתן ובניהו בן יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ורבותינו אמרו כרתי ופליתי אורים ותומים: כהנים היו. רברבין הוו: נתתי לבן אדוניך. המלך רשאי להעביר נחלה שנאמר במשפט המלוכה את שדותיכ׳ ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו:

כן

רלבג

ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. הנה צדקה יאמר על יותר ממה שיאמר משפט כי למשפט יהיה מה שיחוייב לפי הדין והצדקה תהיה מה שיחוייב לפי המדות השלימות מהנהג׳ לכל איש הראוי לו אם לחסד אם למשפט: והכרתי והפלתי. אמרו שהם היו שתי משפחו׳ בישראל ורבותינו פירשו שהם סנהדרין ואמרו כרתי שכורתין דבריהם פלתי שמופלאים במעשיהם: ובני דוד כהנים היו׳ ר״ל שרים ומושלי׳ והנה זה הענין היה סבה להרבה מהרעו׳ שבאו לדוד כי אם לא היה הענין כן לא מרד אבשלום ולא נהרג אמנון ואדניה כמו שיראה במעט עיון ובכלל אם היה משגיח המלך במוסר בניו לא קרה להם כך. והנה זכר שכבר היה מטוב נפש דוד שהתעורר לעשו׳ חסד אל הנשאר לבית שאול ולזה שם מפיבשת בן יהונתן מאוכלי שולחנו והשיב לו את כל שדה שאול אביו: ויגלח

כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שולחני · ציבא אמר כן יעשה עבדך ודוד השיב ומפיבושת אוכל על שלחני : מושב בית ציבא · בניו ועבדיו : כאשר עשה אביו עמדי חסד · ומהו החסד כשהיה דוד בורח מפני שאול בא אליו אביו ואמו ואחיו וינחם את פני מלך מואב ויאמ' לו ישבו נא אבי ואמי עמך והרג' חוץ מא' מהם שברח שנמלט לארץ בני עמון אצל נחש במדר' ר' תנחומא בוירא אליו : המכבד דוד את אביך בעיניך · הנראה בעיניך שרוח מכבד את אביך הם מוזהרים לא תדרוש שלומם והוא ידרוש שלומך : מדויהם · חלוקיהם : שתותיהם · העגבות : סוכך

והבאת · תאסוף מן השדה הביתה וי"מ אותו ענין תבואה כלומר תעבוד לו את האדמה בכל דרכי עבודה עד שתאסוף התבואה : והיה לבן אדוניך · הוא מיכא בן מפיבשת כלומ' תבואת האדמה יהיה לחם לבן אדוניך מיכא ואכלו : ומפיבשת יאכל על שלחני · אע"פ שמפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולא יצטרך לכל הדבר הזה אע"פ תעשה כמו שצויתני לעבוד כל הנחלה למפיבשת ולבניו וי"מ ומפיבשת אוכל על שלחני דברי דוד כי אח' שאמר לו ציבא כן יעשה עבדך להכין הכל למיכא בן מפיבשת אמר דוד ומפיבשת יהיה אוכל על שולחני כאחד מבני המלך : וכל מושב בית ציבא · בניו וכל עבדיו וכל בני ביתו : כאשר עשה אביו עמדי חסד · אמרו כי כשהיה בורח דוד ובאו אליו אביו ואמו ואחיו ואמר וינחם את פני מלך מואב והרגם מלך מואב אחר שהיו עמו חוץ מאחד מהם שברח לארץ בני עמון והחיהו נחש מלך בני עמון · ובדרש עוד לא תדרוש שלומם וטובתם אתה מוצא במי שבא אליהם במדת רחמים סוף בא לידי בזיון ואיזה זה שנ' אעשה חסד עם חנון וגו' סוף בא לידי בזיון ויקח חנון את עבדי דוד וגו' ונצטרך להלח' עם ארבע אומו' בני עמון וארם צובא ואיש טוב ומלך מעכה מי גרם לו לדוד כל זה שבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקב"ה לא תדרוש שלומם וטובת' אמר לו הקב"ה לדוד אתה עובר על תורתי אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובת' ואתה עושה עמהם חסד אל תהי צדיק הרבה מכאן שלא יהא אדם מוותר על התורה : אל אביו · כמו על אביו וכן אל ההרים לא אכל : המכבד · תחשוב כי לטובה ולנחמך שלחם לא שלחם אלא לרגל את הארץ : ולהפכה · כתרגו' ולמבדק' כי בודק הדבר יפה הופך הענין מצד אל צד : מדויהם · כתרגו' לבושיהון כמו מדו בד ואם הוא טרם אחד : בחצי · בחצי לבושיהם כי עד השתות חצי הלבוש : עד שתותיהם · עגבותיהם כמו חשופי שת ות"י עד אתר בית בהתתהון ואחד הוא כי הוא מקום המבושים : עד יצמח זקנכם · ולא אמר לגלח החצי האחר כי לא היה מנהגם לגלח הזקן ואפי' במספרי' אלא השפם לבד אלא אם כן משום צער ואבל כמו שאמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וחרפה היא גלוח הזקן אלא שנהגו כן באלה הארצות שהם ארצות הערלים : יצמח · פועל עומד מן הדגוש וכן ושערך צמח : נבאשו · נתעבו כמו שיתעב האדם הדבר הנבאש : ואת כל הצבא · הגבורים כמו העם המלחמה או פי' הצבא והגבורים : ורחוב · פירושו וארם רחוב וארם צובא שזכר עומד במקום שנים : ומעכה · ארם מעכה או מלך מעכה : לבדם · להודיע כי מלך בני עמון וכלם היו מבפני' ויצאו לערוך מלחמה ואלה בני ארם השכורים והנזכרים היו בשדה לערוך מלחמה עם ישראל גם כן וכאשר בא יואב והצבא עד פתח השער ויצאו בני עמון היו לו בני עמון מבפנים וארם שהיו בשדה מאחור :

נחמה אל ז' בליש' בקריאה וסימ' וינחמו בני ישראל אל · וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו דספרא · וינחם יי' אל הרעה ויאמר למלאך · אולי ישמעו וישובו · השיבו דרכיכם ומעלליכם · והשבת המיתהו · אם שוב תשבו : איש ואיש ג' בקריא' וסימ' ויראו בני עמון כי נבאשו · ולציון יאמר · מים עמקים עצה : ורחוב ג' מלאים וסי' נמסר לעיל בסימן ח' :

וְעָבַדְתָּ לּוֹ אֶת־הָאֲדָמָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וַעֲבָדֶיךָ וְהֵבֵאתָ וְהָיָה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ לֶּחֶם וַאֲכָלוֹ וּמְפִיבֹשֶׁת בֶּן־אֲדֹנֶיךָ יֹאכַל תָּמִיד לֶחֶם עַל־שֻׁלְחָנִי וּלְצִיבָא חֲמִשָּׁה עָשָׂר בָּנִים וְעֶשְׂרִים עֲבָדִים׃ וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת־עַבְדּוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וּמְפִיבֹשֶׁת אֹכֵל עַל־שֻׁלְחָנִי כְּאַחַד מִבְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְלִמְפִיבֹשֶׁת בֵּן־קָטָן וּשְׁמוֹ מִיכָא וְכֹל מוֹשַׁב בֵּית־צִיבָא עֲבָדִים לִמְפִיבֹשֶׁת׃ וּמְפִיבֹשֶׁת יֹשֵׁב בִּירוּשָׁלִַם כִּי עַל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ תָּמִיד הוּא אֹכֵל וְהוּא פִּסֵּחַ שְׁתֵּי רַגְלָיו׃

י וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיָּמָת מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּמְלֹךְ חָנוּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶעֱשֶׂה־חֶסֶד עִם־חָנוּן בֶּן־נָחָשׁ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו עִמָּדִי חֶסֶד וַיִּשְׁלַח דָּוִד לְנַחֲמוֹ בְּיַד־עֲבָדָיו אֶל־אָבִיו וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי דָוִד אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיֹּאמְרוּ שָׂרֵי בְנֵי־עַמּוֹן אֶל־חָנוּן אֲדֹנֵיהֶם הַמְכַבֵּד דָּוִד אֶת־אָבִיךָ בְּעֵינֶיךָ כִּי־שָׁלַח לְךָ מְנַחֲמִים הֲלוֹא בַּעֲבוּר חֲקֹר אֶת־הָעִיר וּלְרַגְּלָהּ וּלְהָפְכָהּ שָׁלַח דָּוִד אֶת־עֲבָדָיו אֵלֶיךָ׃ וַיִּקַּח חָנוּן אֶת־עַבְדֵי דָוִד וַיְגַלַּח אֶת־חֲצִי זְקָנָם וַיִּכְרֹת אֶת־מַדְוֵיהֶם בַּחֵצִי עַד שְׁתוֹתֵיהֶם וַיְשַׁלְּחֵם׃ וַיַּגִּדוּ לְדָוִד וַיִּשְׁלַח לִקְרָאתָם כִּי־הָיוּ הָאֲנָשִׁים נִכְלָמִים מְאֹד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁבוּ בִירֵחוֹ עַד־יְצַמַּח זְקַנְכֶם וְשַׁבְתֶּם׃ וַיִּרְאוּ בְּנֵי עַמּוֹן כִּי נִבְאֲשׁוּ בְּדָוִד וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־עַמּוֹן וַיִּשְׂכְּרוּ אֶת־אֲרַם בֵּית־רְחוֹב וְאֶת־אֲרַם צוֹבָא עֶשְׂרִים אֶלֶף רַגְלִי וְאֶת־מֶלֶךְ מַעֲכָה אֶלֶף אִישׁ וְאִישׁ טוֹב שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ׃ וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיִּשְׁלַח אֶת־יוֹאָב וְאֵת כָּל־הַצָּבָא הַגִּבֹּרִים׃ וַיֵּצְאוּ בְּנֵי עַמּוֹן וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה פֶּתַח הַשָּׁעַר וַאֲרַם צוֹבָא וּרְחוֹב וְאִישׁ־טוֹב וּמַעֲכָה לְבַדָּם בַּשָּׂדֶה׃

ותפלח ליה ית ארעא את ובנך ועבדך ותיעול ויהי לבר ריבונך מזון ויתפרנס ומפיבושת בר ריבונך אכיל תדירא לחמא על פתורי ולציבא חמשת עסר בנין ועסרין עבדין׃ ואמר ציבא למלכא ככל דיפקיד רבוני מלכא ית עבדיה כן יעביד עבדך ומפיבושת אכיל על פתורי כחד מבני מלכא׃ ולמפיבושת ברא זעירא ושמיה מיכא וכל מותב בית ציבא עבדין למפיבושת׃ ומפיבושת יתיב בירושלם ארי על פתורא דמלכא תדירא הוא אכיל והוא לקי בתרתין רגלוהי׃ והוה בתר כן ומית מלכא דבני עמון ומלך חנון בריה תחותוהי׃ ואמר דוד אעביד טיבו עם חנון בר נחש כמא דעבד אבוהי עמי טיבו ושלח דוד לנחמותיה בידא דעבדוהי לות אבוהי ואתו עבדי דוד לארעא בני עמון׃ ואמרו רברבי בני עמון לחנון רבוניהון המיקר דוד ית אבוך בעינך ארי שלח לך מנחמין הלא בדיל למיחקר ית קרתא ולאללותה ולבדקה שלח דוד ית עבדוהי לותך׃ ונסיב חנון ית עבדי דוד וגרע ית פלגות דיקנהון ופסיק ית לבושיהון עד פלגיהון עד אתר בית בהתתהון ושלחינון׃ וחויאו לדוד ושלח לקדמותהון ארי הוו גבריא מתכלמין לחדא ואמר מלכא תיבו בירחו עד דיצמח דיקניכון ותתובון׃ וחזו בני עמון ארי איתגריאו בדוד ושלחו בני עמון ואגרו ית ארם בית רחוב וית ארם צובא עשרין אלפין גבר רגליי וית מלך מעכה אלף גבר ואיש טוב תרי עסר אלפין גברא׃ ושמע דוד ושלח ית יואב וית כל חילא דגבריא׃ ונפקו בני עמון וסדרו קרבא במעלנא דתרעא וארם צובא ורחוב ואיש טוב ומעכה בלחודיהון בחקלא׃

ג' מ"ל בקרית' ב' כתיב א' · ב' כתיב אלף ובעינין · ט' כבו' את את את · ג' כתי' אלף וכל עז' דכו' במ"א

רלבג

ויגלח את חצי זקנם · כדי לבזותם וזה לאות שלא היה מנהג לגלח זקנ' שאם היו מגלחים זקנם היה אפשר להם להסיר הבשת מעליהם בשיגלחו הנשאר מזקנם : ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם · אחשוב שקרא מדויהם המכנסי' שיכסה בהם השת והערוה וטנופיה' והנה קרא' מדויהם בעבור הטנופי' שבהם מאלו המקומות אשר ירחו בהם המותרות הטבעיים ומזה הענין קראת האשה הנדה דוה מצד המותר שירח' ממנה או ובאור בזה המאמר שכבר כרת המכנסים בחצי עד שנגלה השת שלהם ולזה השאירם מגולי הערוה וחשופי שת וזה לאות שלא השאיר בה' בגדי' יכסו בהם ערותם אלא שהם נמלטו מזה הבשת בלבישת בגדים אחרים לכסות ערותם ואולם מענין גלוח זקנם לא נמלטו עד צמח זקנם : חזק

כי

כי היתה אליו פני המלחמה · אמר היתה על המלחמה ואף על פי שזכר פני וכמוהו קשת גבורים חתים וקול נגדים כתבאו ופי פני הגבורים שהם פני המלחמה שהולכים לפנים ות"י ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא׃ בחורי. בשוא הבית והוא מן הקלים ובחורי ישראל הכריע וכן בחורים שהם בפתח הבית מן הרגושים׃ ביד אבישי. בשוא הבית ובמסר בסיפרא ליתכותיה וכל דברי הימים כותיה׃ והיתה לי לישועה. בחסרון היו"ד שהיא במקום למ"ד הפועל מהמכתב׃ בעד עמנו. שלא יהיו לחרב ולשבי׃ ובעד ערי אלהינו. שלא יכבשו אותם אויבינו וישבו בהם אם יתחזקו עלינו וינצחונו ואם יעשו כן לא יהיו ערי אלהינו אלא ערי אלהים אחרים׃ ויי' יעשה הטוב בעיניו. אנחנו נתחזק בכל כחינו למלחמה ויי' יעשה הטוב בעיניו כי ליי' התשועה׃ ושובך. ובדברי הימים כתו' ושופך והבי"ת והפ"א קרובים במוצא והם ממוצא אחד וכן בזר פיזר׃ חלאמה. הוא חלם הנזכר והה"א כה"א מצרימה והאל"ף נוספת למשך׃ שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים. ובדברי הימים שבעת אלפים רכב וארבעים אלף רגלי מה שאמר בזה הספ' שבע מאות רכב ר"ל רכב בחור ולא מנה שאר הרכב ובדברי הימים מנה את כל הרכב שהיו שבעת אלפים ובזה הספר מנה הפרשים ולא מנה הרגלים ושם מנה הרגלים ולא מנה הפרשים׃ שר צבאו. שר צבא הדרעזר הנזכר למעלה׃ לעת צאת המלאכים. האל"ף נוספת למשך ופירושו לסוף השנה שהיא תשובת השמש של התקופה ההיא וחשבון שנה זו מזמן שיצאו אלה המלכים הנזכרים להלחם וי"ת לעת צאת העם שדרך המלכים לצאת עם חיילותיהם והוא עת שהקמות בשדות והסוסים מוצאים לאכול והראשון נכון בעיני׃ מעל הגג. הוא ראה אותה מעל הגג שהיתה רוחצת בביתה׃ וידרש לאשה. דרש לאנשי ביתה בעד האשה מי היא אם היא בת שבע בת אליעם׃ אוריה החתי. אפשר כי גר היה או ישראל היה וקראו חתי לפי שגר עם בני חת וכן אתי הגתי׃ מתקדשת

ויאספו י"ב וסימ' נמסר בסדר כי תשא׃ ויוצא י"ב חס' וסימ' נמסר בסדר קרח׃ וישלמו ג' חסרים יו"ד בליש' בקריא' וסימ' ויראו כל המלכים עבדי הדרעזר· וכל חפצו ישלם· גם אויביו ישלם אתו׃ וישחיתו ז' חס' בליש' בקריאה וסימ' פן תשחתון ועשיתם לכם פסל· כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון· וישחתו את

וַיַּרְא יוֹאָב כִּי־הָיְתָה אֵלָיו פְּנֵי הַמִּלְחָמָה מִפָּנִים וּמֵאָחוֹר וַיִּבְחַר מִכֹּל בַּחוּרֵי בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת אֲרָם׃ וְאֵת יֶתֶר הָעָם נָתַן בְּיַד אַבְשַׁי אָחִיו וַיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת בְּנֵי עַמּוֹן׃ וַיֹּאמֶר אִם־תֶּחֱזַק אֲרָם מִמֶּנִּי וְהָיְתָה לִּי לִישׁוּעָה וְאִם־בְּנֵי עַמּוֹן יֶחֶזְקוּ מִמְּךָ וְהָלַכְתִּי לְהוֹשִׁיעַ לָךְ׃ חֲזַק וְנִתְחַזַּק בְּעַד־עַמֵּנוּ וּבְעַד עָרֵי אֱלֹהֵינוּ וַיהוָה יַעֲשֶׂה הַטּוֹב בְּעֵינָיו׃ וַיִּגַּשׁ יוֹאָב וְהָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ לַמִּלְחָמָה בַּאֲרָם וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו׃ וּבְנֵי עַמּוֹן רָאוּ כִּי־נָס אֲרָם וַיָּנֻסוּ מִפְּנֵי אֲבִישַׁי וַיָּבֹאוּ הָעִיר וַיָּשָׁב יוֹאָב מֵעַל בְּנֵי עַמּוֹן וַיָּבֹא יְרוּשָׁלִָם׃ וַיַּרְא אֲרָם כִּי נִגַּף לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּאָסְפוּ יָחַד׃ וַיִּשְׁלַח הֲדַדְעֶזֶר וַיֹּצֵא אֶת־אֲרָם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַנָּהָר וַיָּבֹאוּ חֵילָם וְשׁוֹבַךְ שַׂר־צְבָא הֲדַדְעֶזֶר לִפְנֵיהֶם׃ וַיֻּגַּד לְדָוִד וַיֶּאֱסֹף אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיָּבֹא חֵלָאמָה וַיַּעַרְכוּ אֲרָם לִקְרַאת דָּוִד וַיִּלָּחֲמוּ עִמּוֹ׃ וַיָּנָס אֲרָם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּהֲרֹג דָּוִד מֵאֲרָם שְׁבַע מֵאוֹת רֶכֶב וְאַרְבָּעִים אֶלֶף פָּרָשִׁים וְאֵת שׁוֹבַךְ שַׂר־צְבָאוֹ הִכָּה וַיָּמָת שָׁם׃ וַיִּרְאוּ כָל־הַמְּלָכִים עַבְדֵי הֲדַדְעֶזֶר כִּי נִגְּפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁלִמוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּעַבְדוּם וַיִּרְאוּ אֲרָם לְהוֹשִׁיעַ עוֹד אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן׃

וַיְהִי לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה לְעֵת צֵאת הַמַּלְאכִים וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת־יוֹאָב וְאֶת־עֲבָדָיו עִמּוֹ וְאֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁחִתוּ אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן וַיָּצֻרוּ עַל־רַבָּה וְדָוִד יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלִָם׃ וַיְהִי לְעֵת הָעֶרֶב וַיָּקָם דָּוִד מֵעַל מִשְׁכָּבוֹ וַיִּתְהַלֵּךְ עַל־גַּג בֵּית־הַמֶּלֶךְ וַיַּרְא אִשָּׁה רֹחֶצֶת מֵעַל הַגָּג וְהָאִשָּׁה טוֹבַת מַרְאֶה מְאֹד׃ וַיִּשְׁלַח דָּוִד וַיִּדְרֹשׁ לָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר הֲלוֹא־זֹאת בַּת־שֶׁבַע בַּת־אֱלִיעָם אֵשֶׁת אוּרִיָּה הַחִתִּי׃

וחזא יואב ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא מאפוהי ומאחורוהי ובחר מכל בחורי ישראל וסדר לקדמות אנש ארם׃ וית שאר עמא יהב ביד אבישי אחוהי וסדר לקדמות בני עמון׃ ואמר אם תתקף אנש ארם מיני ותהי לי לפריק ואם בני עמון יתקפן מנך ואיהך למפרק לך׃ תקף ונתקף על עמנא ועל קירוי אלהנא ויי יעבד דתקין קדמוהי׃ וקריב יואב ועמא די עמיה לאגחא קרבא באנש ארם ואפיכו מן קדמוהי׃ ובני עמון חזו ארי אפכו אנש ארם וערקו מן קדם אבישי ואתו לקרתא ותב יואב מלות בני עמון ואתא לירושלם׃ וחזו אנש ארם ארי אתברו קדם ישראל ואתכנישו כחדא׃ ושלח הדדעזר ואפיק ית אנש ארם דמעיבר פרת ואתו לחילם ושובך חילא דהדדעזר קדמיהון׃ ואתחוא לדוד וכנש ית כל ישראל ועבר ית ירדנא ואתו לחילאם וסדרו אנש ארם לקדמות דוד ואגיחו קרבא עמיה׃ ואפכו אנש ארם מן קדם ישראל וקטל דוד מארם שבע מאה רתיכין וארבעין אלפין פרשין וית שובך רב חיליה מחו ומית תמן׃ וחזו כל מלכיא עבדי הדדעזר ארי אתברו קדם ישראל ואשלימו עם ישראל ופלחונון ודחילו אנש ארם למפרק עוד ית בני עמון׃

והוה לזמן סופא דשתא לעידן מפק מלכיא ושלח דוד ית יואב וית עבדוהי עמיה וית כל ישראל וחבילו ית בני עמון וצרו על רבת ודוד יתיב בירושלם׃ והוה לעידן רמשא וקם דוד מעל שוויה והליך על איגר בית מלכא וחזא אתתא משתטפא על אגרא ואתתא שפירת חזו לחדא׃ ושלח דוד ושאל לאתתא ואמר הלא דא ברת שבע בת אליעם אתת אוריה חתאה׃

רשי

שובך שר צבא הדרעזר. על שם שהיה גבור ועריץ אחד הזכירו בשמו׃ לעת צאת המלכים. יש עת בשנה שדרך החיילות לצאת כשהארץ מלאה קמות והסוסים מוצאים בשדה לאכול׃ מטומאתה

מישראל ד' יתירין ב' בריש תיבות וסי' המכתב בבית יי' ובבית המלכות ונתרבית ע"ן

רלבג

חזק ונתחזק בעד עמנו. למדנו מזה שאין ראוי לסמוך על הנס אבל ראוי שישתדל האדם בהצלתו לפי מה שאפשר ואז יעזור הש"י כי הש"י לא יחדש המופתים רק במקומות ההכרחיים כמו שזכרנו פעמים רבות׃ לעת צאת המלכים. הוא בימי החום שימצאו התבואות והעשבים בשדות והפירות באילנות כי אז ימצאו הבהמות לאכל ואנשי החיל׃ והיה

בני עמון· אלהיהם אשר השחתו אבותי· במעט קט ותשחת כרם· וגערתי לכם באכל· כפה חנף ישחת רעהו׃ לאשה ה' בקריא וסי' לאשה מה זאת עשית· ואמר הכהן לאשה יתן יי' אותך· וידבר לאשה ותישר· וישלח דוד וידרש לאשה· וישאל המלך לאשה ותספר לו· וחד ולאשה עגל מרבק׃

רלבג

והיא מתקדשת מטומאתה. ר"ל שהיא היתה אז רוחצת להיות טהורה מטומאתה: ותאמר הרה אנכי. יתכן שאחר המשגל כשאר רחמה בזולת לחות כי זה מורה על ההריון: ותצא אחריו משאת המלך. והוא מענין ארוחה כמו וישא משאות מאת פניו ואפשר שיהיה מענין אבוקה ללותו בבואו אל ביתו ולהראות לו הדרך והנה חשב דוד לעשות הענין בדרך שיעלם חטאו מהאנשים שלא חטא וכראות דוד שלא יוכל על זה סבב שימות ביד בני עמון ולקחה אחר זה לו לאשה בדרך שלא ידע כי זנתה עמו בהיות אשת אוריה: ויבא

רדק

מתקדשת מטומאתה. להודיע כי לא שכב עמה והיא נדה כי כבר התקדשה מטומאתה כמו שאמר רוחצת והודיע כי הרחיצה היא להתקדש מן הנדות היתה ולא עבר עליה משום נדה אלא משום אשת איש ורבו' ז"ל אמרו כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כתב לאשתו אם ימות במלחמ' לפי שסבב דוד את מיתת אוריה שתהא מגורשת למפרע: שלח לי את אוריה. ודעתו כדי שישכב עם אשתו ויאמרו כי משעלה היתה מעובר': ולשלום המלחמה. הגבורים העושים המלחמה וכ"ת עבדי קרבא: משאת המלך. כתרגומו סעודת' דמלכ' כמו וישא משאת מאת פניו אליה': חיך. חסר יו"ד הרבים: וחי נפשך. חייך בעולם הזה וחי נפשך בעולם הבא: בשמר יואב. בשמרו עת לבא עד העיר להלחם וכ"ת כד כר: וירא

ולשלום ג' וסימ' ויבא אוריה אליו וישאל ב' בו' ולשלום הגבירה: וממחרת ג' בקריאה וסימ' ואם נדר או נדבה זבח קרבנו' ביום זבחכם יאכל וממחרת' שב בזה גם היום ומחר אשלחך: בשמור ג' מלאים בליש'

וישלח דוד מלאכים ויקחה ותבוא אליו וישכב עמה והיא מתקדשת מטמאתה ותשב אל ביתה: ותהר האשה ותשלח ותגד לדוד ותאמר הרה אנכי: וישלח דוד אל יואב שלח אלי את אוריה החתי וישלח יואב את אוריה אל דוד: ויבא אוריה אליו וישאל דוד לשלום יואב ולשלום העם ולשלום המלחמה: ויאמר דוד לאוריה רד לביתך ורחץ רגליך ויצא אוריה מבית המלך ותצא אחריו משאת המלך: וישכב אוריה פתח בית המלך את כל עבדי אדניו ולא ירד אל ביתו: ויגדו לדוד לאמר לא ירד אוריה אל ביתו ויאמר דוד אל אוריה הלוא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת אל ביתך: ויאמר אוריה אל דוד הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים ואני אבוא אל ביתי לאכול ולשתות ולשכב עם אשתי חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה: ויאמר דוד אל אוריה שב בזה גם היום ומחר אשלחך וישב אוריה בירושלם ביום ההוא וממחרת: ויקרא לו דוד ויאכל לפניו וישת וישכרהו ויצא בערב לשכב במשכבו עם עבדי אדניו ואל ביתו לא ירד: ויהי בבקר ויכתב דוד ספר אל יואב וישלח ביד אוריה: ויכתב בספר לאמר הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונכה ומת: ויהי בשמור יואב אל העיר ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם: ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב ויפל מן העם מעבדי דוד וימת גם אוריה החתי: וישלח יואב ויגד לדוד את כל דברי המלחמה: ויצו את המלאך לאמר ככלותך את כל דברי המלחמה לדבר אל המלך:

ושלח דוד אזגדין ודברה ואתת לותיה ושכיב עמה והיא מתדכיא מסובתה ותבת לביתה: ועדיאת אתתא ושלחת וחויאת לדוד ואמרת מעדיא אנא: ושלח דוד לות יואב שדר לי ית אוריה חתאה ושדר יואב ית אוריה חתאה לות דוד: ואתא אוריה לותיה ושאל ליה דוד לשלם יואב ולשלם עמא ולשלם עבדי קרבא: ואמר דוד לאוריה חות לביתך ושטוף רגלך ונפק אוריה מבית מלכא ונפקת בתרוהי כעודתא דמלכא: ושכב אוריה בתרע בית מלכא עם כל עבדי ריבוניה ולא נחת לביתיה: וחויאו לדוד למימר לא נחת אוריה לביתיה ואמר דוד לאוריה הלא מאורחא את אתי מא דין לא נחתתא לביתך: ואמר אוריה לדוד ארונא וישראל ויהודה יתבין במטליא ורבוני יואב ועבדי רבוני על אפי ברא שרן ואנא איעול לביתי למיכל ולמשתי ולמשכב עם אתתי חייך וחיי נפשך אם אעביד ית פתגמא הדין: ואמר דוד לאוריה תיב הכא אף יומא דין ומחר אשלחינך ויתיב אוריה בירושלם ביומא ההוא וביומא דבתרוהי: וקרא ליה דוד ואכל קדמוהי ושתי ורוויה ונפק ברמשא למשכב בשוויה עם עבדי ריבוניה ולביתיה לא נחת: והוה בצפרא וכתב דוד אגרתא לות יואב ושדר ביד אוריה: וכתב באגרתא למימר הבו ית אוריה לקביל אפי קרבא תקיפא ותתובון מבתרוהי ויתמחי וימות: והוה כד צר יואב על קרתא ויהב ית אוריה לאתרא דידע ארי גברין גברין תמן: ונפקו אנשי קרתא ואגיחו קרבא עם יואב ואתקטיל מעמא מעבדי דוד ומית אף אוריה חתאה: ושלח יואב וחוי לדוד ית כל עסקי קרבא: ופקיד ית איזגדא למימר כשציותך ית כל עסקי קרבא למללא עם מלכא:

רשי

מטומאתה. מנדתה: שלח לי את אוריה. שהיה מתכוין שישכב עם אשתו ויהא סבור שממנו היא מעוברת: משאת המלך. סעודת' דמלכא: ונכה ומת. כדי שתהא מגורשת למפרע וכמ' שלא בא על אשת איש שכל א' היוצא למלחמה כותב גט לאשתו על תנאי אם ימות במלחמה: בן

י"מ' כבי' · ל' · ל' · נ"ב בספר ולשלום הגבירה · ל' כיתה וחד ומשאת · ל' · נג' · ל' · ל' חס' · ו' · נ' · ל' · נ' · ל' · ל' · ל' מל' ונ' מל' ליש' יחידי · ל' יחד מ"ל וחד חס' וחד ב בכלותך מתטא

יחידאין בקריא' וסימ' ויה בשמור יואב את העיר · לעולם אשמור לו חסדי · ותשמור כל ארחתי · ובמסר' אחרי"תי מוס"ף וארח עולם תשמור:

רשי

ויראו המוראים. נכתב בשני אלפים כמו כל הבאים וכפל האותיות לחזק כי הורו חצים ואבנים מאד: כזה וכזה. הראשון בחולם והשני סגול: וחזקהו. דוד אמר למלאך שיחזק יואב בדבריו: שני אנשים. המשל הזה מבואר כי דוד הוא העשיר שהיו לו נשים רבות ואוריה האיש הרש שלא היתה לו אלא אשתו זאת ומה שאמר אשר קנה כי האדם קונה את אשתו בקדושין ומה שאמר ותגדל עמו ועם בניו יחדו אמרו כי בני' היו לו מאשה אחר' שהיתה לו ומתה. והלך ואורח הוא היצר והלך ואורח אחד ורבו' ז"ל דרשוהו כן כי יצר הרע בתחילה הוא דומ' להלך שעובר על איש ולא ילין עמו ואחר כך דומה לאורח שעבר על איש ולן עמו ואחר כך דומה לבעל הבית רוצ' לומ' שמושל על האיש ולפיכ' קראו איש ויעשה לאיש הבא אליו ודוד לא הבין כי משל הוא ואמר כי בן מות הוא דרך גוזמא כי לא יתחייב אדם מיתה בעבור גזילה וגנבה אבל לפי שעשה דבר מגונ' אמר כי בן מות הוא האיש העושה זאת ומה שאמר ואת הכבשה ישלם ארבעתים כפלים על משפטו כי גנב אחר משלם ארבע כאן תחת השה אבל זה שהו' עשיר וגנב הכבשה של הרש ראוי לקנוס אותו ולשלם כפלים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל על העני ראוי לקנסו שישלם ד' עוד וי"ת ארבעתי' על חד ארבעין ומדרך הדקדוק ארבעתים שמנה ובדברי רז"ל כי בעונש זה לקה בארבעה הילד ואמנון תמר ואבשלום: את

רדק

בן ירובשת: הוא גדעון שעשה מריבה עם הבושת הוא הבעל: החזק מלחמתך אל העיר והרסה. עד כאן דברי השליחות: וחזקהו. דוד אמ' למלאך וחזקהו ליואב בדברי תנחומין שלא ירך לבו: ויבא הלך. ידימה את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו ואח"כ לאורח שנכנס אכסנאי ואח"כ לאיש שהוא בעל הבית: כי בן מות. הגוזל את העני כאילו נוטל את נפשו שנאמ' את נפש בעליו יקח: ישלם ארבעתים. כך אירע לו שלקה בארבעה בניו הילד ואמנון תמר ואבשלו': ואוסיפה

ירו ז' חסרים בליש' בקריא' וסי' אשר ירו מעל החומה · וירם אלהים חץ פתאם · פתאם ירהו · הורה זיקים · בזה וכזה ג' וסימ' עשה לי מיכה · תאכל החרב ·

וירו המראים אל עבדיך · וירו הירים למלך יאשיהו ·
המראים ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר חקת התורה:
ראש ג' כתיב בן בקריאה וסימ' הנה אשת ירבעם:

והיה אם תעלה חמת המלך ואמר לך מדוע נגשתם אל העיר להלחם הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה: מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רכב מעל החומה וימת בתבץ למה נגשתם אל החומה ואמרת גם עבדך אוריה החתי מת: וילך המלאך ויבא ויגד לדוד את כל אשר שלחו יואב: ויאמר המלאך אל דוד כי גברו עלינו האנשים ויצאו אלינו השדה ונהיה עליהם עד פתח השער: ויראו המוראים אל עבדיך מעל החומה וימותו מעבדי המלך וגם עבדך אוריה החתי מת: ויאמר דוד אל המלאך כה תאמר אל יואב אל ירע בעיניך את הדבר הזה כי כזה וכזה תאכל החרב החזק מלחמתך אל העיר והרסה וחזקהו: ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בעלה: ויעבר האבל וישלח דוד ויאספה אל ביתו ותהי לו לאשה ותלד לו בן וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני יהוה:

יב וישלח יהוה את נתן אל דוד ויבא אליו ויאמר לו שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד ראש: לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד: ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת: ויבא הלך לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לארח הבא לו ויקח את כבשת האיש הראש ויעשה לאיש הבא אליו: ויחר אף דוד באיש מאד ויאמר אל נתן חי יהוה כי בן מות האיש העשה זאת: ואת הכבשה ישלם ארבעתים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל: ויאמר נתן אל דוד אתה האיש כה אמר יהוה אלהי ישראל אנכי משחתיך למלך על ישראל ואנכי הצלתיך מיד שאול:

תרגום

ויהי אם ידלק רוגזא דמלכא ויימר לך מא דין אתקרבתון לקרתא לאגחא הלא ידעתון ית דירמון עליכון מן שורא: מן קטל ית אבימלך בר ירבשת הלא אתתא רמת עלוהי פלגות רכב רחיא מן שורא ומית בתבץ למא אתקריבתון לשורא ותימר אף עבדך אוריה חתאה מית: ואזל איזגדא ואתא וחוי לדוד ית כל דשלחיה יואב: ואמר איזגדא לדוד ארי תקיפו עלנא גבריא ונפקו לותנא לחקלא והוינא כרדין להון עד מעלנא דתרעא: ושדו קשתיא בעבדך מן שורא ואתקטילו מעבדי מלכא ואף עבדך אוריה חתאה מית: ואמר דוד לאיזגדא כדין תימר ליואב לא יבאש בעינך ית פתגמא הדין ארי כדין וכדין תקטול חרבא אתקיף קרבך על קרתא ופגרה ותקפוהי: ושמעת אתת אוריה ארי מית אוריה בעלה וספדת על בעלה: ועבר אבלא ושלח דוד וכנשה לביתיה והות ליה לאיתו וילידת ליה בר ובאש פתגמא דעבד דוד קדם יי:

ושלח יי ית נתן לות דוד ואתא לותיה ואמר ליה תרין גברין הוו בקרתא חדא חד עתירא וחד מסכינא: לעתירא הוו עאן ותורין סגי לחדא: ולמסכינא לית כל מדעם אלהן אימרתא חדא זעירא דזבנה וקיימה ורבת עמיה ועם בנוהי כחדא מפתיה אכלת ומכוסיה שתיא ובחיקיה שכבא והות ליה כברתא: ואתא אורחא לגברא עתירא וחס למיסב מעניה ומתוריה למיעבד לאורחא דאתא ליה ונסיב ית אימרתא דגברא מסכינא ועבדה לגברא דאתא לותיה: ותקיף רוגזא דדוד בגברא לחדא ואמר לנתן קיים הוא יי ארי גבר חייב קטול גברא דעבד דא: וית אמרתא ישלם על חד ארבעין חלף דעבד ית פתגמא הדין ועל דלא חס: ואמר נתן לדוד את גברא כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא משחתך למהוי מלכא על ישראל ואנא שיזבתך מידא דשאול:

רלבג

ויבא הלך לאיש העשיר. הוא הלך הוא אורח נקרא הלך מצד לכתו בדרכים ומפני זה ג"כ נקרא אורח ורבותינו ז"ל דקדקו מזה בענין יצר הרע כי מתחלה נראה כדל הולך לבקש די מחסורו כי ההלך והדל אחים ואחר כן ישוב והוא איש סוחר הולך בדרכים ואחר זה ישוב למדרג' אדון ולזה קראו בסוף הענין איש אמר ויעשה לאיש הבא אליו: ויאמר נתן אל דוד אתה האיש. אמרו רבו' ז"ל כי כמו ששפט דוד כן היה כמו שאמ' תחת הכבש' ישלם ארבעתי' כי הוא המית אוריה ומתו תחתיו ארבעה מבניו והם בן בת שבע אמנון ואבשלום ואדניה. והנראה בעיני כי על מה שאמר ישלם ארבעתים הוא שפטו הש"י ששכב איש עם הרבה מנשיו לעיני השמש והוא היה אבשלום שבא אל עשר פילגשי אביו אלא כי במה שאמר חי יי' כי כי בן מות האיש העושה זאת לא שפטו הש"י כפיו ולזה אמר לו נתן גם יי' העביר חטאתך לא תמות ובעבור שנעזר בחרב שונאיו להרוג אוריה היה דינו שתמשול חרב שונאיו על ביתו ימים רבי' מצורף אל זה מה שעשה כנגד השם ית' להשתדל בהריגתו כדי שיקח את אשתו לו לאש' ולפי שמאתו היתה ההתחלה בזאת העבור' גם הש"י רצה שתצמח רעה מביתו לשלם לו גמול עליה וכן היה כי מביתו צמחה רעת אמנון ואבשלו' ושכב אבשלום את נשיו לעיני השמש: ויאנש

מסרה

אחד עשיר ואחד ראש · כבשת האיש הראש · ראש עשה כף רמיה: ויחיה ג' בליש' בקריאה וסימ' לגלות ערותה עליה · אשר קנה ויחיה · גמלתהו טוב ולא רע · אנך: באיש ח' בקריאה וסימ' נמסר בסדר קדשים: ועל אשר ד' דסמיכי בקריאה וסימ' אנחנו פשטנו על נגב הכרתי · ואת הכבשה ישלם ארבעתים · וגם ביד יהוא בן חנני · ויקרא חרב על הארץ:

ואוסיפה · והייתי מוסיף לך : את נשי אדוניך · מיכל בת שאול: כי נאצת
נאצת את אויבי. כינוי הוא זה דרך כבוד למעלה ויונתן תירג' ארי מיפתח פתחת
פומא דסנאי עמא דיי: ויאנש. לשון חולי: ובא ולן ושכב ארצה. ובא בבית
ובא ולן ושכב בלילה שוכב לארץ : ולא ברה · לשון אכילה כמו ואברה
מידה: בעבור

את בית אדוניך · כמו שכתבנו כי דוד זכה בנחלת שאול אחרי מות איש בשת : את
נשי אדוניך · שגלה אשת שאול כמו שפירשנו ומיכל בת שאול ושתי הנשים של שאול
היו האחת היא אשתו והאחת בתו או כאמר כינס רצפה פלגש שאול לקח דוד
לאשה כדברי הדרש שכתבנו: ואם מעט. ואם מעט עמדת שלא חטאת אני
הייתי מוסיף לך כבוד וגדולה כהנה וכהנה וכבר כתבנו דרש כהנה וכהנה למעלה: הכית בחרב. כאילו אתה הכיתו כיון שצוית את יואב לשומו במקום הסכנה: ואותו הרגת בחרב בני עמון. אחר שאמר הכית בחרב למה אמר ואותו הרגת בחרב בני עמו' ר"ל שתים רעות עשית במיתתו שהרגתו בחרב בני עמון כלומר שהפלתו ביד מוכאי ישראל ובדברי ר"זל אף על גב דבכל התורה כלה אין שליח לדבר עבירה כי בכל מקום השולח פטור והשליח חייב הכא שאני שהכתוב קראו הורג שכאמר ואותו הרגת והטעם לפי שהיה מלך ואין עובר על מצותו כאילו הוא הרגו וכן שאול שצוה להרוג נוב עיר הכהני' כאילו הוא הרגם ואף על גב שאין לאדם לעשות מצות מלך בזה העניין וכיוצא בו כמו שכתבנו למעלה כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומ' רק אף על פי כן אין כל אדם נזהר בזה ויודע לדרוש אכין ורקין לפיכך הענש על המלך: לעיניך · כי אפילו תדע לא יהיה בידך למנוע והרי הוא כאילו הוא לעיניך : לרעיך · כתוב ביוד והוא לשון יחיד והיוד למ"ד הפועל או פירושו לאחד מרעיך כלומר אחד מאוהביך ואין לאד' אוהב יותר מבנו או למי שירצה להיות כאילו רעך בשוה בדבר המלוכה: עם נשיך · הם הפלגשים: לעיני השמש הזאת · בגלוי כי בגלוי נכנס אבשלום שמהן לאהל. יש לשאול איך גזר האל על אבשלום שיחטא וישכב עם נשי אביו ואם לא חטא דוד לא היה חוטא אבשלום והנה נענש דוד בדבר חטא אבשלום יש לפרש כי האל לא גזר בפירוש על אבשלום ולא הזכירו בשם ואף על פי שידע האל כי אבשלום יהיה החוטא בעבור תאות נפשו לחטוא לא שהאל גזר עליו לחטוא ואם לא חטא דוד היה האל מונע נשי דוד מהמכשול על ידי סבה אף על פי שאבשלום כופו לחטוא מפני תאות יצרו לא היה חוטא עם נשי אביו ועוד כי לא היה חטא גדול בזה כי פלגשי אביו היו ותפורת האב מותרת לבן אלא לפי שהיו פלגשי מלך אסורו' לכל

מעט ז' זקפין קמצין בקריא' וסימ' ונשארתם במתי מעט תחת · ואם מעט ואוסיפה לך כהנה · גם כי יתנו
בגוים · זרעתם הרבה והבא מעט · פנה אל הרבה והנה מעט · וקצך גדול אני קוצף · רק הכהנים

ואתנה לך את־בית אדניך ואת־נשי אדניך בחיקך ואתנה לך את־בית ישראל ויהודה ואם־מעט ואספה לך כהנה וכהנה : מדוע בזית את־דבר יהוה לעשות הרע בעינו את אוריה החתי הכית בחרב ואת־אשתו לקחת לך לאשה ואתו הרגת בחרב בני עמון : ועתה לא־תסור חרב מביתך עד־עולם עקב כי בזתני ותקח את־אשת אוריה החתי להיות לך לאשה:
כה־אמר יהוה הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את־נשיך לעיניך ונתתי לרעיך ושכב עם־נשיך לעיני השמש הזאת : כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את־הדבר הזה נגד כל־ישראל ונגד השמש : ויאמר דוד אל־נתן חטאתי ליהוה ויאמר נתן אל־דוד גם־יהוה העביר חטאתך לא תמות : אפס כי־נאץ נאצת את־איבי יהוה בדבר הזה גם הבן הילוד לך מות ימות : וילך נתן אל־ביתו ויגף יהוה את־הילד אשר ילדה אשת־אוריה לדוד ויאנש : ויבקש דוד את־האלהים בעד הנער ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה : ויקמו זקני ביתו עליו להקימו מן־הארץ ולא אבה ולא־ברה אתם לחם : ויהי ביום השביעי וימת הילד ויראו עבדי דוד להגיד לו כי־מת הילד כי אמרו הנה בהיות הילד חי דברנו אליו ולא־שמע בקולנו ואיך נאמר אליו מת הילד ועשה רעה :

ויהבית לך ית בית רבונך וית נשי רבונך בחנך ויהבית לך ית בית ישראל ויהודה ואם זעיר ואוסיף לך כאילין וכאילין : מא דין בסרתא על פתגמא דיי למעבד דביש קדמוהי ית אוריה חתאה קטלתא בחרבא וית אתתיה נסבתא לך לאיתו ויתיה קטלתא בחרבא דבני עמון : וכען לא תפסוק חרבא מן אנש ביתך עד עלמא חלף דאשטתני ונסבתא ית אתת אוריה חתאה למהוי לך לאיתו : כדנן אמר יי הא אנא מקים עלך בישא מביתך ואדבר ית נשך לעינך ואתן לחברך וישכוב עם נשך לעיני שמשא הדא : ארי את עבדתא בסתרא ואנא אעביד ית פתגמא הדין קדם כל ישראל וקביל שמשא : אמר דוד לנתן חבית קדם יי ואמר נתן לדוד אף יי אעבר חובך לא תמות : ברם ארי מפתח פתחתא פומא דסנאי עמא דיי בפתגמא הדין אף ברא דאתיליד לך ממת ימות : ואזל נתן לביתיה ותבר יי ית רביא דילידת אתת אוריה לדוד ואטען : ובעת דוד רחמין מן קדם יי על רביא וצם דוד צומא ועל ובת ושכיב על ארעא : וקמו סבי ביתיה עלוהי לאקמותיה מן ארעא ולא אבה ולא אכל עמהון לחמא : והוה ביומא שביעאה ומית רביא ודחילו עבדי דוד לחואה ליה ארי מית רביא ארי אמרו כד הוה רביא קיים מלילנא עמיה ולא קביל מננא ואיכדין נימר ליה מית רביא ויעביד בישא :

ז' תקמצין וכל אסף רכו · ל' וחס' י' בכתיב · ל' · בעיני ת' · ל' וחס' · ב' מל' בכתי' · ל' בכתיב' ואיכון ר' · ב' כאתיהם · ב' ואת עליך · ב' · ל' · ב' היאורת · ל' ובית · ל' · ל' · ב' ואין שכי · ח' · כ' בכע"ל בכתי' · ל' מ'

רלבג

ויאנש · ר"ל שבא לו חולי אנוש וביום ה השביעי מת : ויקרא

הזו למעט דעזרא · וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוותהו' קמ"צין: בסתר ד' וסימ' נמסר בסדר תבא: בקולנו
ד' בליש' ג' מל וא' חס' וסימ' נמסר בסדר חקת התורה:

ארם ולכן כי לבנו מבואר הדבר ורבי' סעדיה ז"ל כתב כן כי אלה הדברי' אשר ספר נתן לדוד על שני חלקי' אחד מהם מעשה הבורא והוא הגברת אבשלו' והשליטו על כל אשר לדוד ועל זה אמר הנני מקים עליך רעה והשני מעשה אבשלום בבחירתו והוא מה שכתב ושכב את נשיך ורצה בהקדמתו להודיע לדוד בחירת אבשלום להראו' את לבו בזה : גם יי העביר · גם לרבותעל ודויו כלו' כמו שאתה מתודה כן הוא גם כן קבל תשובתך והתודותיך : לא תמות. ואף על פי שאתה חייב מיתה הא' קבל התודותיך ותשובותיך ולא תמות אתה · כלומר לא תמות מות רשעים שתרד כפשך בגהינם כמשפט החוטאין אבל תענש בעולם הזה בעון הזה כי עונש הבעילה ושכב עם נשיך ובכלל זה המרד שמרד בו אבשלום כי לא יוכל שישכב עם נשיו אם לא מרד בו בתחלה ועונש ההריגה לא תסור חרב מביתך עד עולם ועוד זה הבן הילוד לך שנולד בעון מות ימות: נאץ · מקור בחירק וכמוהו אחר חלץ את האבנים : את אויבי יי'. ר"ל מכנה את יי' ויונתן פירשו כמשמעו ארי מפתח פתחתא פומ' דסנאי עמא דיי' כלומר שנתת פתחון פה למוכאי ישרא' שנעשה בישראל דבר רע כזה : וילך נתן אל ביתו · להודיע שנפרד ממנו תכף שאמר לו הנבואה ולא חלק לו כבו' להאריך ולשבתעמו כדי להראותכי כעס היה עליו או פי' תכף שהלך נתן אל ביתו ויגף יי' את הילד : ויאנש. חלה חולי כבד כמו אנושה מכתך ותי' ואטען : ויבקש דוד את האלהים · שהתפלל בעד הנער אף על פי שהנביא אמר לו מות ימות התפלל בעדו כמו שאמר הוא מי יודע וחנני יי' וחי הילד אע"פ שהיה עונש עונו הרי עונשו עונש גדול באמרו לו ושכב עם נשיך ולא תסור חרב מביתך והתפלל לאל שיעביר ממנו עונש הילד : ובא ולן · ובא מבית יי' שהיה שם כל היום כם ומתפלל כשבא לביתו לן בלא אכילה ושכב ארצה: ולא ברה אתם לחם · ולא אכל. ופי' אכילה תועעתכי הבריה אכילה תועעתכמו ואברה מידה : ועשה רעה · יעשה רעה בגופו :

ויקם דוד מהארץ · הרחיצה והסיכה וחלוף הבגדים אסור לאבל בימי אבלו והיאך עשה אותם דוד יש לפרש כי קודם קבורה עשה כן שלא נתחייב עדיין באבילות ובעבור שהיה רוצה לבא בית יי' להשתחוות ולהודות על הרעה רחץ וסך וחלף שמלות שחייב אדם לברך על הרעה להודות את יי' ולקבל בשמחה כשם שהוא מברך על הטובה שנ' חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה וכתיב כוס ישועות אשא ובשם יי' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם יי' אקרא ולא נוכל לפרש כי הרחיצה והסיכה לא היתה ביום המיתה אלא עד הלילה שאחר שאין חייב באבילות מן התורה אלא יום מיתה בלבד שהרי אומר ויקם מן הארץ וירחץ ויסך ויש לפרש עוד כי לא נתחייב דוד באבילות מן התורה כי תוך שלשים יום ללידתו מת הילד והוא ספק נפל אם נולד לשמנה וזהו שאמ' ויהי ביום השביעי וימת הילד פירוש שביעי ללידתו כי אם נפרש לחליו רחוק הוא שכב דוד שבעת ימים ושכב ארצה אלא שביעי ללידתו היה ולא היה חייב באבילו' אם לא היה יודע בו שכלו לו חדשיו לפיכך לא היה חייב באבילות וכששמע שמת הילד רחץ וסך ובא בית יי' כדי להודות ולהשתחוות ומה שתמהו עליו עבדיו והוא לא היה חייב באבילו' תמהו על שלא נצטער ולא בכה כשאר בני אדם אלא שאל שישימו לו לחם ועשה הנאו' גופו שנמנע מהם קודם שמת ומה שסמכו רז"ל שאבל אסור בתשמיש המטה מפסוק וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה שלא בא אליה אלא בעת תנחומין והוא אחר האבילו' סמך בעלמא אבל היתה קבלה אצלם שהאבל אסור בתשמיש המטה ועשו הפסוק הזה סמך אבל הפי' הנכון כמו שכתבנו ופסוק ויהי ביו' השביעי מחזק פירושינו כמו שכתבנו וכן ביו' שמת הילד נחם דוד את אשתו שלא תצטער ולא תבכה על הילד ומה שהוצרך לומר ויבא אליה להודיע כי זה הבן האחר שילדה היה של קיימא ורצון האל היה בו אחר שדוד עשה תשובה ונחם על חטאו וזהו שאומר ויי' אהבו לא כמו הראשון ששנאו לפי שנוצר בעון והמיתו ויש להעמיד דברי רבו' ז"ל שאמרו כי דוד נהג אבילות על הילד אך לפירוש שפירשנו ויהי ביום השביעי שביעי ללידתו כי דוד ידע בילד שכלו לו חדשיו שהרי אומר וישכב עמה ותשכב ביתה נראה כי לא שכב עמה אלא אותה הפעם ובאותה ביאה נתעברה כמו שכתוב ותהר האשה ומאותו יום מנה לו חדשיו: בעבור הילד החי · ת"י כמו בעוד הילד רביא קיים ויש לפרשו כמשמעו בעבור הילד כשהיה חי ומת: יחנני · כתוב בי"ו וקרי בו"ו והעניין אחר ר"ל צומי ובכיתי לא היה אלא דרך תפילה כמו שמתפלל אדם על החולה אבל אחר שמת למה אצום עליו וכי אתפלל על מת שיחיה וגם הילד איננו כדאי לבכות עליו אחר שמת כמו שבוכים על המתים כי קטן הוא לא בן דעת שיבכה אדם על אבידתו כי הנה דוד בכה על אמנון ועל אבשלום ולא היתה בכייתו להשיבם אלא דרך צער ואבל: את בת שבע אשתו · עתה אמ' אשתו כי כבר מת אוריה אבל מתחלה אמ' אשר ילדה אשת אוריה לדוד כי אשת אוריה היתה עד שמת ומצאתי ספר אחר כתוב אשו וקרי אשתו וחפשתי בספרים מדוייקים ולא מצאתי כן וסמכתי על המסרה שמצאתי שאומר במסרה י"א מילין קורין ת"ו ולא כתיב ומלבד זה אנו מוצאין אותם ואם כדברי הספר הזה הם י"ב ויהיה טעם הכתוב אשו כי כמו אם היתה לו כמו שאמר הכתוב היתה איש אם בחקו וגו' כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה: · ויבא אליה וישכב עמה · הכפל להודיע כי לא נתעברה בביאה ראשונה · ובדרש ויבא אליה בא אליה בטענה כי היתה נמנעת מלהזקק לו אמרה לו הילד מת מפני העון אפי' יהיה לי בן של קיימא ממך יבוזו אחיו אותו מפני שבאתי אליך בעון מתחילה אמר לה דוד האל מחל לי העון והבן הראשון שיהיה לי ממך ימלוך אחרי כי כן שלח לי האל על יד הנביא ונשבע לה וזהו שאמרה לו בת שבע הלא אתה אדוני המלך נשבעת לאמתך כי שלמה בנך ימלוך אחרי: ויקרא את שמו שלמה · כן כתיב וקרי ותקרא הכתוב אומר כי הקב"ה קרא אותו שלמה כמו שאמר בדברי הימים שאמר עליו דוד ויהי עלי דבר יי' וגו' כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו לפיכך אמר ויי' אהבו כמו שאמר הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב וקרי ותקרא בת שבע קראה שמו שלמה כמו שאמ' לה דוד בשם הנביא וטעם וישלח ביד נתן הנביא למעלה ממנו למה קראה שמו שלמה כי כן שלח האל ביד הנביא וכמו וי"ו וישלח זו הן אתה קצפת ונחטא למה קצפת בעבור כי חטאנו ומה שאמר ויקרא את שמו ידידיה דוד קרא שמו ידידיה מעצמו לפי שאמר לו הנביא כי יי' אהבו: עיר המלוכה · עיר שהמלך יושב בה והיא נקראת עיר המים שבאותה העיר היו המים ולא בשאר העיר שהיה יושב בה העם ועיר המים זאת היתה כבר העיר האחרת לא בתוכה וכבש יואב תחלה עיר המים והאחרת נוחה להכבש אלא שלא רצה ללכדה לכבוד דוד: עטרת מלכם · מלך בני עמון: ותהי

מהארץ ה' בקריאת וסימ' ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל · וימאן ויאמר · ויקם דוד מהארץ · מהארץ עד מעל הפתח · כי משלשות הנה די חזקאל : ויסך ד' רפין וסי' נמסר בסדר פקודי : אהבו ד' וסי' נמסר בסד' ויגש :

וירא דוד כי עבדיו מתלחשים ויבן דוד כי מת הילד ויאמר דוד אל-עבדיו המת הילד ויאמרו מת: ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלתו ויבא בית-יהוה וישתחו ויבא אל-ביתו וישאל וישימו לו לחם ויאכל: ויאמרו עבדיו אליו מה-הדבר הזה אשר עשיתה בעבור הילד חי צמת ותבך וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם: ויאמר בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע יחנני יהוה וחי הילד: ועתה מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הלך אליו והוא לא-ישוב אלי: וינחם דוד את בת-שבע אשתו ויבא אליה וישכב עמה ותלד בן ויקרא את-שמו שלמה ויהוה אהבו: וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את-שמו ידידיה בעבור יהוה:

וילחם יואב ברבת בני עמון וילכד את-עיר המלוכה: וישלח יואב מלאכים אל-דוד ויאמר נלחמתי ברבה גם-לכדתי את-עיר המים: ועתה אסף את-יתר העם וחנה על-העיר ולכדה פן-אלכד אני את-העיר ונקרא שמי עליה: ויאסף דוד את-כל-העם וילך רבתה וילחם בה וילכדה: ויקח את-עטרת-מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה

וחזא דוד ארי עבדוהי מלחשין וסבר דוד ארי מית רביא ואמר דוד לעבדוהי המית רביא ואמרו מית: וקם דוד מן ארעא ומשח ושף ושני כסותיה ועל לבית מקדשא דיי וסגיד ואתא לביתיה ושאיל ושויאו ליה לחמא ואכל: ואמרו עבדוהי ליה מה פתגמא הדין דעבדתא עד דרביא קיים צמתא ובכיתא וכד מית רביא קמתא ואכלתא לחמא: ואמר עד דרביא קיים צמית ובכיתי ארי אמרית מן ידע דילמא יתרחים עלי מן קדם יי ויחי רביא: וכען מית למא דנן אנא צאים האיכול לאתבותיה עוד אנא אזיל לותיה והוא לא תאיב לותי: ונחים דוד ית בת שבע אתתיה ועל לותה ושכיב עמה וילידת בר וקרת ית שמיה שלמה ויי רחמיה: ושלח ביד נתן נביא וקרא ית שמיה ידידיה בדיל יי:

ואגיח קרבא יואב ברבת בני עמון וכבש ית קרית מלכותא: ושלח יואב אזגדין לות דוד ואמר אגחית קרבא ברבה ואף כבשית ית קרית מלכותא: וכען כנוש ית שאר עמא ושרי על קרתא וכבשה דילמא אכבוש אנא ית קרתא ויתקרי שמי עלה: וכנש דוד ית כל עמא ואזל לרבת ואגיח קרבא בה וכבשה: ונסיב ית כלילא דמלכיהון מעל רישיה ומתקלה ככר דדהבא ובה אבן טבא

רשי

בעבור יי' אשר אהבו: את עיר המלוכה. שני חיזוקי חומה היו בה חיצונה ופנימית העיר החיצונה עיר מלוכה והפנימית למבצר ולחוזק: את עטרת מלכם · תועבת בני עמון מלכם שמו לשון מלך: ותהי

רלבג

ויקרא את שמו ידידיה בעבור יי' ראוי שיתבאר לך מזה שדוד לא חטא למפרע בענין אשת איש אחר שמת בעלה כי ההולך למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו ואחר שמת במלחמה נתבאר הענין למפרע שלא היתה אשת אוריה כשבא עליה דוד שאם לא היה הענין כן איך לא זוהו הש"י על כניסו שיעזבה והאשה המזנה אסורה לבעל ואסורה לבועל כמו שכתבנו בענין הסוטה ואיך אהב הש"י את הילד ורצה שתהיה ממנו המלכה אבל על כל פנים ראוי שנאמ' כי לא חטא דוד בבעילת בת שבע אחר שכבר נהרג בדבר המלחמה והנה לולי מהר דוד הנה היתה לו בת שבע לאשה אח' שאנחנו רואים שכבר רצה הש"י שתהיה ממנה המלכה אשר נשבע השם שתהיה לדוד ולזה אמרו רז"ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה: ויעש

ותהי על ראש דוד · אתי הגיתי בטלה: מגרה וחריצים ומגזרות · כמין פכירפים סקורין ליתא מיכי יסורין הם: מגרה · סכין פגום פגימות הרבה תכופות זו לזו: חריצים · הוא מורג חרוץ מלא חריצים כמין פכירפים סקורין ליתא: במלבן · כטיט חוצות וכן תירגם יונתן וגרר ית הון בשוקיא: ולאבשלום אחות יפה · שהיתה בת אביו: להתחלות · עד שנחלה: כי בתולה היא · וכנוע בבית ואינה יוצאה לחוץ לפי' ויפלא בעיני אמנון וגו' נכסה ונעלם ממנו מה תאנה יכול לבקש וישכב עמה כמו כי יפלא ממך אשר יתכסה ממך: איש חכם · לרשעה: דל · כחוש כמו דלות ורעות תואר: את הבריה · את הסעוד': ותלבב

ותהי על ראש דוד · תלויה היתה למעלה מראשותיו בשעה שהיה יושב על הכסא כי איך היה סובל אותה ומשקלה ככר זהב ובדברי רבותינו ז"ל כי אבן יקרה שהיתה בה שוה ככר זהב ועוד אמרו אבן שואבת היתה והיתה מעמידה אותה באויר ויש לפרש עוד כי לא היתה על ראשו תמיד אלא פעמים היתה על ראשו ויכול לסובלה זמן מועט שהיתה על ראשו · ורבותינו ז"ל פי' עטרת מלכם כמו מלכו' שקוץ בני עמון ועטרת אותו שקוץ היתה ומה שאמר ותהי על ראש דוד והיא אסור' בהנאה אמרו כי אתי הגתי בטלה ותימה הוא מה הצריכם לומר כי אתי הגתי היה גוי אם מפני שקראו גתי הנה עובד אדום הגתי היה לוי וקראו גתי לפי שהתגורר בגת וכן אתי ישרא' היה אלא שהיה מתגורר בגת ורבים מישראל עמו כמו שאומר כשבא אל דוד כשהיה בורח מפני אבשלום וכל הגתים שש מאות איש היתכן לומר כי כל או היו פלשתים שהיו באים לעזור דוד ועוד שאמר וכל הטף אשר אתו בודאי מישראל היו כלם אלא שהיו מתגוררי' בגת קוד' שלקחה דוד מיד פלשתי' או אחר שלקחה ואם מפני שאמר לו דוד כי נכרי אתה ר"ל נכרי מארץ אחרת לפי שהיה גר בגת כמו שאמ' לו תמול בואך והיום אניעך כי מה טעם שאמר לו שוב עם המלך כי גוי אתה וכמוהו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה כלומר מארץ נכריה ואחרת כי לא היתה גויה כי כבר נתגיירה כמו שאמר עמך עמי ואלהיך אלהי ועוד אפי' לדברי האומרים כי העטרה היתה עבודה זרה וכי חסר היה דוד מלבטלה יאמר לאחר מבני עמו מארץ הגוים שהיה מוטל עליה' שיבטלנה ואם לא ירצה יכריחנו כי נכרי מבטל עבודה זרה אפילו על כרחו אם כן למה הוצרכו לומר כי אתי היה גוי ואיך עמד עם דוד כמה שנים ולא נתגייר זהו דבר תימה ות"י עטרת מלכם כפשוטו כלילא דמלכיהון: וישם במגרה · ת"י ומסר יתהון במסרין מעניין אם יתגדל המשור על מניפו וכן כתב בדברי הימים וישם במגרה ופי' וישם שם משפטים במגרה: ובחריצי הברזל · כמו שישפטו אות' בהם והמגרה הוא המשור: וחריצי הברזל · כמו מורג חרוץ: ומגזרות הברזל · הם הגרזנים שבוקעין בהם העצים: והעביר אותם במלבן ·

ואת העם י"ב בקריאה וסי' נמסר בסדר שלח לך: במלבן ג' מלין כתבן כ"ף וקרי בי"ת וסי' במלבן ואת העם אשר בה הוציא · ויבן את מזבח יי' · יכין העז איש רשע בפניו: אחות ג' בקריאה וסי' אחות יפה ושמה תמר · הני אחי נהוי אחות · אחות לנו קטנה ושדים: ויצר ג' וסי' יעקב אשתבע לאמנון · ופי' נמסר בסדר

וַתְּהִי עַל־רֹאשׁ דָּוִד וּשְׁלַל הָעִיר הוֹצִיא הַרְבֵּה מְאֹד: וְאֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הוֹצִיא וַיָּשֶׂם בַּמְּגֵרָה וּבַחֲרִצֵי הַבַּרְזֶל וּבְמַגְזְרֹת הַבַּרְזֶל וְהֶעֱבִיר אוֹתָם בַּמַּלְכֵּן וְכֵן יַעֲשֶׂה לְכֹל עָרֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיָּשָׁב דָּוִד וְכָל־הָעָם יְרוּשָׁלָ͏ִם:

יג וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וּלְאַבְשָׁלוֹם בֶּן־דָּוִד אָחוֹת יָפָה וּשְׁמָהּ תָּמָר וַיֶּאֱהָבֶהָ אַמְנוֹן בֶּן־דָּוִד: וַיֵּצֶר לְאַמְנוֹן לְהִתְחַלּוֹת בַּעֲבוּר תָּמָר אֲחֹתוֹ כִּי בְתוּלָה הִיא וַיִּפָּלֵא בְּעֵינֵי אַמְנוֹן לַעֲשׂוֹת לָהּ מְאוּמָה: וּלְאַמְנוֹן רֵעַ וּשְׁמוֹ יוֹנָדָב בֶּן־שִׁמְעָה אֲחִי דָוִד וְיוֹנָדָב אִישׁ חָכָם מְאֹד: וַיֹּאמֶר לוֹ מַדּוּעַ אַתָּה כָּכָה דַּל בֶּן־הַמֶּלֶךְ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר הֲלוֹא תַּגִּיד לִי וַיֹּאמֶר לוֹ אַמְנוֹן אֶת־תָּמָר אֲחוֹת אַבְשָׁלֹם אָחִי אֲנִי אֹהֵב: וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוֹנָדָב שְׁכַב עַל־מִשְׁכָּבְךָ וְהִתְחָל וּבָא אָבִיךָ לִרְאוֹתֶךָ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו תָּבֹא נָא תָמָר אֲחוֹתִי וְתַבְרֵנִי לֶחֶם וְעָשְׂתָה לְעֵינַי אֶת־הַבִּרְיָה לְמַעַן אֲשֶׁר אֶרְאֶה וְאָכַלְתִּי מִיָּדָהּ: וַיִּשְׁכַּב אַמְנוֹן וַיִּתְחָל וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ לִרְאֹתוֹ וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן אֶל־הַמֶּלֶךְ תָּבוֹא־נָא תָּמָר אֲחֹתִי וּתְלַבֵּב לְעֵינַי שְׁתֵּי לְבִבוֹת וְאֶבְרֶה מִיָּדָהּ: וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶל־תָּמָר הַבַּיְתָה לֵאמֹר לְכִי נָא בֵּית אַמְנוֹן אָחִיךְ וַעֲשִׂי־לוֹ הַבִּרְיָה:

וַהֲוַת עַל רֵישָׁא דְדָוִד וַעֲדַת קַרְתָּא אַפֵּיק סַגִּי לַחֲדָא: וְיַת עַמָּא דְבַהּ אַפֵּיק וּמְסַר יַתְהוֹן בְּמַסָּרִין וּבְמוֹרִיגֵי בַרְזְלָא וּבְמִגְזְרֵי בַרְזְלָא וּגְרַר יַתְהוֹן בְּשׁוּקַיָּא וְכֵן עֲבַד לְכָל קִרְוֵי בְנֵי עַמּוֹן וְתָב דָּוִד וְכָל עַמָּא לִירוּשְׁלֶם: וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וּלְאַבְשָׁלוֹם בַּר דָּוִד אֲחָתָא שַׁפִּירְתָּא וּשְׁמַהּ תָּמָר וְרַחֲמַהּ אַמְנוֹן בַּר דָּוִד: וְעָקַת לְאַמְנוֹן לְאִתְמְרָעָא בְּדִיל תָּמָר אֲחָתֵיהּ אֲרֵי בְתוּלְתָּא הִיא וַהֲוָה מְכַסָּא בְּעֵינֵי אַמְנוֹן לְמֶעְבַּד לַהּ מִדַּעַם: וּלְאַמְנוֹן שׁוֹשְׁבִינָא וּשְׁמֵיהּ יוֹנָדָב בַּר שִׁמְעָא אֲחוּהִי דְדָוִד וְיוֹנָדָב גְּבַר חַכִּים לַחֲדָא: וַאֲמַר לֵיהּ מָא דֵין אַתְּ כְּדֵין חָשׁוֹךְ בַּר מַלְכָּא בְּצַפַּר בְּצַפַּר הֲלָא תְחַוֵּי לִי וַאֲמַר לֵיהּ אַמְנוֹן יַת תָּמָר אֲחָתֵיהּ דְאַבְשָׁלוֹם אָחִי אֲנָא רָחֵים: וַאֲמַר לֵיהּ יְהוֹנָדָב שְׁכַב עַל שִׁוּוּיָךְ וְאִתְמְרַע וְיֵיתֵי אֲבוּךְ לְמִחְזָךְ וְתֵימַר לֵיהּ תֵּיתֵי כְעַן תָּמָר אֲחָתִי וְתוֹכְלִינַנִי לַחְמָא וְתַעְבֵּיד לְעֵינַיי יַת סְעוּדְתָא בְּדִיל דְאֶיחֱזֵי וְאֵיכוֹל מִן יְדַהּ: וּשְׁכֵיב אַמְנוֹן וְאִתְמְרַע וַאֲתָא מַלְכָּא לְמֶחֱזְיֵיהּ וַאֲמַר אַמְנוֹן לְמַלְכָּא תֵּיתֵי כְעַן תָּמָר אֲחָתִי וְתַחֲלוֹט לְעֵינַי תַּרְתֵּין חֲלִיטָתָא וְאֵיכוֹל מִן יְדַהּ: וּשְׁלַח דָּוִד לְוָת תָּמָר לְבֵיתָא לְמֵימַר אִיזִילִי כְעַן לְבֵית אַמְנוֹן אָחוּךְ וְעִיבִידִי לֵיהּ סְעוּדְתָא:

רלבג

וישם במגרה ובחריצי הברזל וגו' · ר"ל ששם העם אשר בה בזה המשפט שים בו אכזריו' מה שלא יעלם והנה היה רצונו בזה שייראו שאר האומות מלהלחם בישרא' והנה המגרה הוא כלי ברזל מלא פגימו' ובהם הוא חותך מה שיחתוך שירה בלע"ז וחריצי הברזל הם כלי ברזל גדולים שדשין בהם התבואה וכן מגזרות הברזל גם כן כלי ברזל גדולים יחככו בהם האבנים ויש באלו הדברים מן האכזריו' יותר מההריגה בחרב פיפיות: והעביר אותם במלבן · ר"ל שהעביר אותם באש התנור שעושים שם הלבנים כי הוא נקרא מלבן על שם הלבני': ויונדב איש חכם מאד · ר"ל למצוא תחבולות לעשות רע והנה השיאהו לעשות מה שהיה קשה בעיניו עשייתו אך כאשר ראה שהסכימה עצת יונדב בזה התיר לעצמו עשייתה: ותלבב לעיניו שתי הלביבות. הוא מעשה מרחשת קושפי"ל בלע"ז: ואברה · ואוכל: הבריה · המאכל: ותבשל

יהונדב ל' כתיב' וכל אחר קרי' דכו' כמ"ג

וישלח: כל סיפרא יונדב במא וסים' ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך · וכל קריאה דכוו' כמ"ג: אחותי ג' מלאים וסים' תבא נא תמר אחותי · באי שכבי עמי · ועתה אחותי החרישי · תלתיהון גבי תמר ואמנון:

ר"ל שרפם במקום ששורפים שם הלבנים וכתוב במלכן בכ"ף ר"ל במקום המולך באש שהיו מעבירין בני עמון בניהם למולך כי מלכום שקוץ בני עמון והוא המולך ומלכם ומלבן אחד כי המ"ם והכ"ן יבואו זה במקום זה כמו כמוהן כמוהם מוף וכוף ות"י והעביר אותם במלבן וגרר יתהון בשוקיא רוצה לומר שגררם בחוצות שהם מחופין בלבנים: לכל ערי בני עמון · לכל אנשי ערי בני עמון כלומר לכל הערים שלכד מבני עמון כן עשה לאנשיהם זה המשפט: אחות יפה ושמה תמר · תמר בתיפת תואר היתה כמו שאמרו רבותינו ז"ל והראייה כי לא ימנעני ממך והיתה אחות אבשלום מאמו כי מעכה אמו של אבשלום לקחה דוד במלחמה ושכב עמה קודם שנתגיירה כי התורה התירה זה כנגד יצר הרע כמו שכתוב וראית בשביה אשת יפת תואר וגו' ואינה מותרת לו קודם שנתגיירה אלא ביאה ראשונה בלבד ואחר כך אם תרצה להתגייר יקחנה לאשה ומעכה נתעברה מדוד בביאה ראשונה בעודה גויה לפיכך היתה מותרת תמר לאמנון אף על פי שהיתה בת דוד כיון שבגיותה נתעברה מעכה ממנה ונתגיירה מעכה אחר כן ונשאה דוד לאשה וילדה לו אבשלום ומה שאמר אמנון תבא נא תמר אחותי לפי שהיתה בת דוד קראה אחותי: להתחלות · עד שהיה נראה חולה מרוב חשקו בה: כי בתולה היא · לפיכך חשק בה חשק יותר חזק וי"מ כי הוא טעם למלת ויפלא בעיני אמנון אף על פי שהוא עשה באחרונה כלומר נפלא בעיניו הדבר היאך יוכל לשכב עמה כי לא היתה יוצאה מביתה כי היא בתולה ודרך הבתולות בישראל להיות כנועות בבית ולא תצאנה החוצה ויונדב היה חכם ובעל תחבולות ויעץ לאמנון תחבולה שתבא לפניו ואמרו ויונדב איש חכם מאד חכם להרע ולרשעה: דל · חלוש וכחוש ורע פנים ומה שאמר בבקר בבקר כי בלילה היתה מחשבתו עליה והיה ער בעבורה ובבקר היו לו פנים רעים: והתחל · הראה עצמך חולה: ותברני · ותאכילני: הבריה · המאכל: ותלבב לעיני שתי לביבות · תרגומו ותחלוט לעיני תרתין חליטתא והחלוט ידוע בדברי רבותינו ז"ל שחולטין הבצק במים רותחין מאד: ותקח

ותקח את הבצק ותלוש . את הבצק על שם סופו כי הקמח אחר שנלוש יקרא בצק וכן וטחני קמח וכן אפיתי על גחליו לחם : ותקח את המשרת ותצק לפניו . המשרת היא המחבת וכן תרגום מחבת משריתא והמשרה היא שבשלה בה הלביבו' ולקחה המשרת ויצקה לפניו בקערה ובדברי רז"ל שעפתה לו מיני טגן והוא שמטגנים הבצק במחבת עם השמן :

ויפשלה אמנון . זאת השנאה היתה שנה מאת השם כדי להגדיל החרפה בשלחו אותה מביתו ויהיה אבשלו' יותר שונא אותו עד מות עד שחשב להרגו וזה המעשה היה עונש דוד על מעשה בת שבע ואוריה שבעונש ההוא נעשית בביתו זמה הבאה לידי חרב לקיים מה שאמר לו הנביא לא תסור חרב מביתך וכן בדבר אבשלום זמה וחרב הכל מדה כנגד מדה . ודרש מה היתה השנאה הזאת נימה קשרה לו בשעת בעילה ועשאתו כרות שפכה : אל אודות . אל יהיה זה הדבר לשלחני כי גדולה ה הרעה הזאת וחרפה ובזיון יותר מהאחרת שעשית עמי כי אותה בסתר וזאת בגלוי וי"ת אל על : מעילים . ת"י כרדוטין והמעיל הזה עשוי כתכונת הכתונת כי כן אמר ועליה כתנות פסים לא כמו המעיל הכתוב בתורה והיה זה המלבוש ידוע בימיהם ויונתן שתרגם כרדוטין כך תרגום אפור בר כרדוט רבון : הלוך וזעקה . עבר במקום בינוני כלומר הולכת וזועקת שכך ת תרגם יונתן ואזלת מיזל וצווחה ואמרו רבו' ז"ל בקבלה בידם כי על אותו מעשה באות' שעה גזרו על ייחוד הפנויה שאמרו בנות מלכים כך בנות הדיוטות על אחת כמה וכמה בצנועות כך בפרוצות על אחת כמה וכמה עמדו בית דינו של דוד וגזרו ו ואסרו להתיחד עם הפנויה : האמינון . דרך בזיון : ושוממה . הוי"ו ללא תוספת דבר כוי"ו ויפח אברהם את עיניו ואחרוני הבי ז"ל פירש אלה והדומים להם עם ח חסרון ענין הדומה ופי' ושוממה צבה ושוממה : גוזזים

ותלבב . ותחלוט סולת מורבכת במים רותחין תחלה ואחר כך בשמן : את המשרת . תרגום של מחבת משריתא : כי לא יעשה כן . כי לא יתכנעי מינך . שמותרת אני לך לפי שנתעברה בה אמה כשהיא נכרית יפת תואר שלקחה דוד במלחמה ומי שיש לו בן או בת מן השפחה אינו בנו לכל דבר : וישנאה אמנון . אמרו רבותינו נימה נקשרה לו ועשאתו כרות שפכה : אל אודות . אל יעשו אודו' הרעה הזאת של שילוח הגדולה מן האחרת שעשית עמי ועניתני ועוד תוסיף רעה ממנה לשלחני : ויהי

עשתה ה' קמצין בקרי' וסימ' ותתן את המטעמים ואת הלחם . והקח את הלביבות ותלבב . ואת כל אלה ידי עשתה . זכר את ושתי ואת אשר עשתה . אף לא הביאה אסתר המלכה . וישנאה ב' חד ר"פ וחד ס"פ וסימ' את בתי נתתי לאיש הזה . וישנאה אמנון . ועליה ג' וסימ' ועליה כתנת פסים . ועליה לכרום

וַתֵּלֶךְ תָּמָר בֵּית אַמְנוֹן אָחִיהָ וְהוּא שֹׁכֵב וַתִּקַּח אֶת־הַבָּצֵק וַתָּלָשׁ וַתְּלַבֵּב לְעֵינָיו וַתְּבַשֵּׁל אֶת־הַלְּבִבוֹת׃ וַתִּקַּח אֶת־הַמַּשְׂרֵת וַתִּצֹק לְפָנָיו וַיְמָאֵן לֶאֱכוֹל וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלַי וַיֵּצְאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָיו׃ וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן אֶל־תָּמָר הָבִיאִי הַבִּרְיָה הַחֶדֶר וְאֶבְרֶה מִיָּדֵךְ וַתִּקַּח תָּמָר אֶת־הַלְּבִבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂתָה וַתָּבֵא לְאַמְנוֹן אָחִיהָ הֶחָדְרָה׃ וַתַּגֵּשׁ אֵלָיו לֶאֱכֹל וַיַּחֲזֶק־בָּהּ וַיֹּאמֶר לָהּ בּוֹאִי שִׁכְבִי עִמִּי אֲחוֹתִי׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אָחִי אַל־תְּעַנֵּנִי כִּי לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בְּיִשְׂרָאֵל אַל־תַּעֲשֵׂה אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת׃ וַאֲנִי אָנָה אוֹלִיךְ אֶת־חֶרְפָּתִי וְאַתָּה תִּהְיֶה כְּאַחַד הַנְּבָלִים בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה דַּבֶּר־נָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא יִמְנָעֵנִי מִמֶּךָּ׃ וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלָהּ וַיֶּחֱזַק מִמֶּנָּה וַיְעַנֶּהָ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ׃ וַיִּשְׂנָאֶהָ אַמְנוֹן שִׂנְאָה גְּדוֹלָה מְאֹד כִּי גְדוֹלָה הַשִּׂנְאָה אֲשֶׁר שְׂנֵאָהּ מֵאַהֲבָה אֲשֶׁר אֲהֵבָהּ וַיֹּאמֶר־לָהּ אַמְנוֹן קוּמִי לֵכִי׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אוֹדֹת הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת מֵאַחֶרֶת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ עִמִּי לְשַׁלְּחֵנִי וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ לָהּ׃ וַיִּקְרָא אֶת־נַעֲרוֹ מְשָׁרְתוֹ וַיֹּאמֶר שִׁלְחוּ־נָא אֶת־זֹאת מֵעָלַי הַחוּצָה וּנְעֹל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃ וְעָלֶיהָ כְּתֹנֶת פַּסִּים כִּי כֵן תִּלְבַּשְׁןָ בְנוֹת־הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלֹת מְעִילִים וַיֹּצֵא אוֹתָהּ מְשָׁרְתוֹ הַחוּץ וְנָעַל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃ וַתִּקַּח תָּמָר אֵפֶר עַל־רֹאשָׁהּ וּכְתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלֶיהָ קָרָעָה וַתָּשֶׂם יָדָהּ עַל־רֹאשָׁהּ וַתֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְזָעָקָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אַבְשָׁלוֹם אָחִיהָ הַאֲמִינוֹן אָחִיךְ הָיָה עִמָּךְ וְעַתָּה אֲחוֹתִי הַחֲרִישִׁי אָחִיךְ הוּא אַל־תָּשִׁיתִי אֶת־לִבֵּךְ לַדָּבָר הַזֶּה וַתֵּשֶׁב תָּמָר וְשֹׁמֵמָה בֵּית אַבְשָׁלוֹם אָחִיהָ׃ וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁמַע אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּחַר לוֹ מְאֹד׃

ואזלת תמר בית אמנון אחוהא והוא שכיב ונסיבת ית לישא ולשת וחלטת לעינוהי ובשילת ית חליטתא : ונסיבת ית מסריתא ואריקת קדמוהי ולא אבא למיכל ואמר אמנון אפיקו כל אנש מעילוי ואפיקו כל אנש מעילוהי : ואמר אמנון לתמר אעילי סעודתא לאידרון בית משכבא ואיכול מן ידיך ונסיבת תמר ית חליטתא דעבדת ואעילת לאמנון אחוהא לאידרון בית משכבא : וקריבת ליה למיכל ואתקיף בה ואמר לה עולי שכובי עמי אחתי : ואמרת ליה אחי לא תעניניני ארי לא מיתעבד כן בישראל לא תעבד ית קלנא הדין : ואנא לאן אוביל ית חסודי ואת תהי כחד מן שטיא בישראל וכען מליל כען עם מלכא ארי לא ימנעינני מינך : ולא אבא לקבלא מנה ותקיף מנה ועניה ושכיב עמה : וסנאה אמנון סנאתא רבתא לחדא ארי סגיאה סנאתא דסנאה מרחמתא דרחמה ואמר לה אמנון קומי איזילי : ואמרת ליה על עיסק בישתא רבתא הדא מאוחרנתא דעבדתא עמי לשלחותי ולא אבה לקבלא מינה : וקרא ית עולימיה משומשניה ואמר שלחו כען ית דא מלותי לברא ואגיף דשא בתרהא : ועלה כיתונא דפסי ארי כן לבשן בנת מלכא בתולתא כרדוטין ואפק יתה משומשניה לברא ואגיף דשא בתרהא : ונסיבת תמר קטמא על רישא וכיתונא דפסי דעלה בזעת ושויאת ידה על רישה ואזלת מיזל וצווחת : ואמר לה אבשלום אחוהא האמנון אחוך הוה עמך וכען אחתי שתוקי אחוך הוא לא תשוין ית לביך לפתגמא הדין ויתיבת תמר וצדיא בית אבשלום אחוהא : ומלכא דוד שמע ית כל פתגמיא האילין ותקיף ליה לחדא :

ויסגלה ב' חד ר"פ וחד ס"פ את בתי נתתי

רלבג

ותבשל את הלביבות . בשלה אותן בשמן ב באלפס והנה אמר בפול גם על הכלי אמ' ויבשלו את הפסח : המשרת . אלפס : ותצוק לפניו . שפכה לפניו הלביבות עם השמן בכלי אשר ה הביאה בו לפניו את הבריה והנה עשת זה לפניו בעבור שכבר דקדק אמנון שתלבב לעיניו את הלביבות והנה השתדל אמנון להביאה החדר כדי שיוכל להשיג שם מ מבוקשו ממנה פן י יהיה לבוז אם ישמע בחוץ קולה בענותו אותה : כי לא יעשה כן בישרא' . לא אמרה מפני שאין ראוי ל לשכב עם אחותו משו' גלוי ערוה שאם היה זה כן איך יורה לו ה המלך אך אמר' שלא יעשה כן בישרא' לבא על אשה דרך זנות אם לא יהיה דרך אישות ומזה יתבאר שלא ה היתה תמר אחותו על דרך האמת ולזה אמרו רז"ל שתמר ה היתה בת יפת תואר שנבעלה בגיותה ו ונתעברה מדוד אחר כן נתגיירה ונשאה דוד ולפי שאמה לא הייתה גיורת בעת ש שנתעברה ממנה הנה לא היתה הבת בת דוד כי אין הבן הבא ל לישראל מן השפחה או מן הגויה קרוי בן לישראל ההוא ולזה אמר בפרשת ואלה המשפטים בבנים ש שיולדו לישראל מן ה הספחה כנענית אשר הם עבדים כמוה לא ישראלים : וישנאה אמנון שנאה גדולה . ידמה שנתעצמה כפי יכלתה לחלוק על רצונו ואולי הכליבה אותו בזה ההתעצמות שהיה ביניהן או אמרה לו דברי חרפות ולזה שנאה כי כבר אמרה לו ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל או אולי אמרה לו דברים יותר קשים מאלו . והנה מרוב השנאה שלחה אמנון מביתו דרך בזו למרכו מזה שגדר השנאה הוא שלא ידבר עמו למרע ועד טוב ולפי שאמרו והוא לא סוכה לו מתמול שלשום למרכו שאם לא דבר עמו שלש' ימים איכו גולה : כתנת פסים . לבוש מצבעים מתחלפים היה דרך משל כשיעור פסת יד מצבע אחד וכן תמשך להיות מצבעי' רבים . ועתה אחותי החרישי אחיך הוא . ר"ל ואין ראוי לפרסם גנותו ותשב תמר שוממה בית אבשלום אחיה ידמה כי לבשתה ולדאגתה היתה שם בלי חברה כטעם אמרה כל שעריה שוממים כי רבים בני שוממה : כי

מסרה

שובה . ועליה ידרעון אחריו : ותשב י"ב בקריאה וסימ' ותלך ו ותשב לה מנגד הרחק ב' בפסוק : ורחל לקחה את התרפים . ויאמר יהודה אל תמר כלתו שבי . ותסר בגדי אלמנותה מעלה . ותשב באיתן קשתו . ואת רחב הזונה . ויאמר לה אלקנה אישה עשי . ויאמר לה אבשלום אחיה . ותבא בת שבע אל המלך . ותדבק בנערות בעז ללקט . ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם :

רלבג

כי שנא אבשלום את אמנון · למדנו מזה כי כבר תזכר השנאה כשיעמוד האדם לדבר עם רעהו מפני השנאה למרע ועד טוב : הנה נא גוזזים לעבדך · כשהיו להם גוזזים היו שמחים על הטובה כמו שלח דוד לנבל כי על יום טוב באנו · והנה היה מתחבולת אבשלום ששאל מהמלך שילך הוא ועבדיו עמו לשמוח ולאכול ולשתות עמו כי ידע כי זה דבר בלתי ראוי שיתרצ׳ בו המלך גם עשה זה כדי שיתרצה דוד לשלוח אמנון עמו ולא יתן את לבו את דבר השנאה הראוי׳ בין אבשלום ובין אמנון על דבר תמר אחותו והנה היה אמנו׳ הבן הבכו׳ לדוד שראוי למלוך שהיה ראוי שימלוך אחריו ולזה כתעכב דוד יותר באמנון מזולתו משאר הבנים : על פי אבשלו׳ היתה שומה · ר״ל שדבר זה היה מסודר בפי אבשלום תמיד מיום ענותו את תמר אחותו כי כאש׳ תמצא ידו יקח נקמתו ממנו : ויתאבל

רדק

גוזזים · מנהגם היה לעשות משתה ביום שהיו גוזזים צאנם וכן בענין נבל : עם אפרים · סמוך לארץ אפרים וכן וישב יצחק עם באר לחי רואי : ולא נכבד עליך · שלא נהיה כלנו עמך כבדות לטורח ההוצאה לעבדיך : ויפרץ · כמו הפוך ויפצר : הלא · ולא דרך בקשה כמו ולא יותן המלה הזאת באה פעמים לענין זירוז וחזוק וכן הלא שלחתיך הלא כי מצוך : שומה · פעולה כלומר הריגת אמנון היתה שומה בפי אבשלום תמיד כי תמיד היה מספר ברעתו מיום ענותו את תמר אחותו. ות״י ארי בלבא דאבשלום הות כמינא וכן תרגום אשר שם לו בדרך דיכמן ליה : מדרך אחריו · זה העם היו בני המלך ושאר העם שכנו ובאו לירושלם והצופה רואה אותם באים מדרך שאחרי ההר מצד ההר ואמר הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד ותולתו : ויאמר יונדב · הצופה אמר לו כי עם בא והוא אמר למלך כי בני המלך באו :

כטוב ד׳ בקריאה וסי׳ ויהי כי טוב לכם בן כתיב וקרי כטוב · גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו · ויצו אבשלום את נעריו · ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר : והשמעה ו׳ חס׳ כליש׳ שמועה וסי׳ אל בני כי לא טובה השמעה · ויהי המה בדרך · והשמעה באה אל יואב · כי שמעה רעה · שמעה שמעתי · ושמעה אל שמועה

מקרא

וְלֹא־דִבֶּר אַבְשָׁלוֹם עִם־אַמְנוֹן לְמֵרָע וְעַד־טוֹב כִּי־שָׂנֵא אַבְשָׁלוֹם אֶת־אַמְנוֹן עַל־דְּבַר אֲשֶׁר עִנָּה אֵת תָּמָר אֲחֹתוֹ׃ וַיְהִי לִשְׁנָתַיִם יָמִים וַיִּהְיוּ גֹזְזִים לְאַבְשָׁלוֹם בְּבַעַל חָצוֹר אֲשֶׁר עִם־אֶפְרָיִם וַיִּקְרָא אַבְשָׁלוֹם לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיָּבֹא אַבְשָׁלוֹם אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא גֹזְזִים לְעַבְדֶּךָ יֵלֶךְ־נָא הַמֶּלֶךְ וַעֲבָדָיו עִם־עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אַבְשָׁלוֹם אַל־בְּנִי אַל־נָא נֵלֵךְ כֻּלָּנוּ וְלֹא נִכְבַּד עָלֶיךָ וַיִּפְרָץ־בּוֹ וְלֹא־אָבָה לָלֶכֶת וַיְבָרְכֵהוּ׃ וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם וָלֹא יֵלֶךְ־נָא אִתָּנוּ אַמְנוֹן אָחִי וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה יֵלֵךְ עִמָּךְ׃ וַיִּפְרָץ־בּוֹ אַבְשָׁלוֹם וַיִּשְׁלַח אִתּוֹ אֶת־אַמְנוֹן וְאֵת כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיְצַו אַבְשָׁלוֹם אֶת־נְעָרָיו לֵאמֹר רְאוּ נָא כְּטוֹב לֵב־אַמְנוֹן בַּיַּיִן וְאָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם הַכּוּ אֶת־אַמְנוֹן וַהֲמִתֶּם אֹתוֹ אַל־תִּירָאוּ הֲלוֹא כִּי אָנֹכִי צִוִּיתִי אֶתְכֶם חִזְקוּ וִהְיוּ לִבְנֵי־חָיִל׃ וַיַּעֲשׂוּ נַעֲרֵי אַבְשָׁלוֹם לְאַמְנוֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה אַבְשָׁלוֹם וַיָּקֻמוּ כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּרְכְּבוּ אִישׁ עַל־פִּרְדּוֹ וַיָּנֻסוּ׃ וַיְהִי הֵמָּה בַדֶּרֶךְ וְהַשְּׁמֻעָה בָּאָה אֶל־דָּוִד לֵאמֹר הִכָּה אַבְשָׁלוֹם אֶת־כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם אֶחָד׃ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁכַּב אָרְצָה וְכָל־עֲבָדָיו נִצָּבִים קְרֻעֵי בְגָדִים׃ וַיַּעַן יוֹנָדָב בֶּן־שִׁמְעָה אֲחִי־דָוִד וַיֹּאמֶר אַל־יֹאמַר אֲדֹנִי אֵת כָּל־הַנְּעָרִים בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הֵמִיתוּ כִּי־אַמְנוֹן לְבַדּוֹ מֵת כִּי־עַל־פִּי אַבְשָׁלוֹם הָיְתָה שׂוּמָה מִיּוֹם עַנֹּתוֹ אֵת תָּמָר אֲחֹתוֹ׃ וְעַתָּה אַל־יָשֵׂם אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶל־לִבּוֹ דָּבָר לֵאמֹר כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ מֵתוּ כִּי־אִם־אַמְנוֹן לְבַדּוֹ מֵת׃ וַיִּבְרַח אַבְשָׁלוֹם וַיִּשָּׂא הַנַּעַר הַצֹּפֶה אֶת־עֵינָו וַיַּרְא וְהִנֵּה עַם־רַב הֹלְכִים מִדֶּרֶךְ אַחֲרָיו מִצַּד הָהָר׃ וַיֹּאמֶר יוֹנָדָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה בְנֵי־הַמֶּלֶךְ בָּאוּ כִּדְבַר עַבְדְּךָ כֵּן הָיָה׃

(הערות מסורה בשוליים: ב׳ וסביהם המלכים ה׳ · ב׳ · כול ת״ל בתא חס׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ פתח · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · י׳ · ב׳ ה׳ חס׳ בליש׳ · י׳ · ב׳ כתיב ה׳ סס נגד · ישוחה ה׳ · ה׳ מלין כתיב ולא קריל · עיניו ה׳)

תרגום

וְלָא מַלֵיל אַבְשָׁלוֹם עִם אַמְנוֹן לְמֵבִישׁ וְעַד טָב אֲרֵי סָנֵי אַבְשָׁלוֹם יַת אַמְנוֹן עַל עֵיסַק דְעַנֵי יַת תָּמָר אֲחָתֵיהּ׃ וַהֲוָה לִזְמַן תַּרְתֵּין שְׁנִין וַהֲווֹ גָזוֹזִין לְאַבְשָׁלוֹם בְּמֵישַׁר חָצוֹר עִם בֵּית אֶפְרָיִם וְזַמִּין אַבְשָׁלוֹם לְכָל בְּנֵי מַלְכָּא׃ וַאֲתָא אַבְשָׁלוֹם לְוַת מַלְכָּא וַאֲמַר הָא כְעַן גָזוֹזִין לְעַבְדָּךְ יֵיזִיל כְּעַן מַלְכָּא וְעַבְדוֹהִי עִם עַבְדָּךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְאַבְשָׁלוֹם לָא בְרִי לָא כְעַן נֵיזִיל כּוּלָנָא וְלָא נִתְקֵיף עֲלָךְ וְאַתְקִיף בֵּיהּ וְלָא אֲבָא לְמֵיזַל וּבָרְכֵיהּ׃ וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם וְלָא יֵיזִיל כְּעַן עִמָּנָא אַמְנוֹן אָחִי וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא לְמָא יֵיזִיל עִמָּךְ׃ וְאַתְקֵיף בֵּיהּ אַבְשָׁלוֹם וּשְׁלַח עִימֵּיהּ יַת אַמְנוֹן וְיַת כָּל בְּנֵי מַלְכָּא׃ וּפַקֵיד אַבְשָׁלוֹם יַת עוּלֵימוֹהִי לְמֵימַר חֲזוֹ כְעַן כַּד יִשְׁפַּר לִבָּא דְאַמְנוֹן בְּחַמְרָא וְאֵימַר לְכוֹן קְטוּלוּ יַת אַמְנוֹן וְתִקְטְלוּן יָתֵיהּ לָא תִדַחֲלוּן הֲלָא אֲרֵי אֲנָא פַּקֵידִית יַתְכוֹן אִתְקִיפוּ וַהֲווֹ לְגַבְרִין גִבָּרִין׃ וַעֲבָדוּ עוּלֵימֵי אַבְשָׁלוֹם לְאַמְנוֹן כְּמָא דְפַקִיד אַבְשָׁלוֹם וְקָמוּ כָּל בְּנֵי מַלְכָּא וּרְכִיבוּ אֱנַשׁ עַל כּוּדַנְתֵּיהּ וְאַפְּכוּ׃ וַהֲוָה עַד דְאִנּוּן בְּאוֹרְחָא וּשְׁמוּעֲתָא אֲתַת לְוַת דָוִד לְמֵימַר קְטַל אַבְשָׁלוֹם יַת כָּל בְּנֵי מַלְכָּא וְלָא אִשְׁתָּאַר מִנְהוֹן חַד׃ וְקָם מַלְכָּא וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וּשְׁכִיב עַל אַרְעָא וְכָל עַבְדוֹהִי מְעַתְּדִין כַּד מְבַזְעִין לְבוּשֵׁיהוֹן׃ וַאֲתֵיב יוֹנָדָב בַּר שִׁמְעָה אֲחוּהִי דְדָוִד וַאֲמַר לָא יֵימַר רִיבּוֹנִי יַת כָּל עוּלֵימַיָא בְּנֵי מַלְכָּא קְטָלוּ אֲרֵי אַמְנוֹן בִּלְחוֹדוֹהִי מִית אֲרֵי בְּלִבָּא דְאַבְשָׁלוֹם הֲוַת כְּמָנָא מִיּוֹמָא דְעַנֵּי יַת תָּמָר אֲחָתֵיהּ׃ וּכְעַן לָא יְשַׁוֵּי רִיבּוֹנִי מַלְכָּא עַל לִבֵּיהּ פִּתְגָמָא לְמֵימַר כָּל בְּנֵי מַלְכָּא מִיתוּ אֱלָהֵין אַמְנוֹן בִּלְחוֹדוֹהִי מִית׃ וַעֲרַק אַבְשָׁלוֹם וּזְקַף עוּלֵימָא סַכְוָאָה יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עַם סַגִּי אָתָן מֵאוֹרַח מֵאֲחוֹרוֹהִי מִסְּטַר טוּרָא׃ וַאֲמַר יוֹנָדָב לְמַלְכָּא הָא בְּנֵי מַלְכָּא אָתוֹ כְּפִתְגָמָא דְעַבְדָּךְ כֵּן הֲוָה׃

רשי

ויהיו גוזזים · ודרכם היה לעשות משתה בגוז צאנם : ולא ילך נא אתנו · ולא יכול אתה ללכת ילך נא עמנו אמנון : על פי אבשלום היתה שומה · בצווי של אבשלו׳ היית׳ שומה זו כשומת על עבדיו להרוג את אמנון : ויתאבל

ולא נותר ה׳ וסי׳ ירקא קטל אבשלו׳ בסלא דסנבלט

תוהו : ולא נותר ה׳ בקריא׳ וסי׳ בלשון תרגו׳ ירקא קטל אבשלום בסלא דסנבלט · ופירושן נמס׳ בסדר פנחס :

רדק

אל תלמי. שהיה אבי אמו: ויתאבל דוד. היה מתאבל על אמנון בנו כל הימים שזוכר אחר כן והם שלש שנים שהיה אבשלום בגשור: ותכל דוד. פירושו כתרגומו וחמידת נפשא דדוד מלכא למיפק על אבשלום ר"ל אותה נפשו לצאת בעבור אבשלום מרוב תאותו לו על דרך נכספה וגם כלתה נפשי יכלה בדברו והחכם רבי אברהם ב"ע פירש ותכל את דוד והוא פועל יוצא כלו' אסרתו אם אבשלו' בקשה דוד מאד עד שהתאוה דוד אל אבשלום והתאוה שיבא אחריו אחד מעבדיו בעבורו וזהו שאמר לצאת אל אבשלום: וידע יואב. הכיר מתוך דבריו ויירא מאמור לו בפירוש ושלח לו הדבר על ידי סבה וגלגול דברים:

ויטלח יואב תקועה. אמרו רבותינו ז"ל מאי שנא תקוע' אמ' רבי יוחנן מתוך שרגילין בשמן חכמ' מצוי' בהם והית' העיר ההיא רבת זיתי שמן וכן אמרו תקוע אלפא לשמן ר"ל העיר המשובחת בשמן בארץ ישר' היתה תקוע לפי' קורא אותה אלפא לשמן כמו שהאלף ראש לאותיות והיתה העיר בחלקו של אשר דכתי' ביה וטובל בשמן רגלו שמושך שמן כמעין: וישם את הדברי' בפיה. אמרו והם הו' סדר את המשל בפיה מה היה צריך לאשה חכמה לפי שתדע להשיב בחכמה למה שיאמר לה המלך כי יואב לא היה יודע מענה המלך שישים בפיה כל ה הדברי' אלא כלל הדברי' סדר לה וים לפרש גם כן כי הוא ספר לה המעשה והיא תקנה המשל:

ותאמ' האשה התקועית אל המלך. תי' ואתת איתתא לפי שאחר כן אמר ותאמר הושיעה המלך ולא אמר ותבא אל המלך לפי' תרגם ותאמר הראשון ואתת ואדוני אבי ז"ל פירשו כן כי ותאמר ה הראשון ליושבי השער אמרה אל המלך אני רוצה להכנס והם אמרו לה לא ישמע לך המלך כי רבים עומדי' עליו וזהו שאמר כי יראוני העם כלומר הפחידוני כי אמרו שלא תשמע דברי ו וכשנכנס' אמרה הושיעה המלך כדרך הצועקים: אבל אשה אלמנה אני. כתרגומו בקושטא: וימת אישי. אחר שאמרה אלמנה אני ידוע הוא שמת אישה למה אמרה וימת אישי אלא כך אמרה אני אשה אלמנה זה ימים אבל עתה אחשוב שמת אישי היום אם יהרגו בני הנשאר לי: ויכו האחד את האחד. הככוי טרם ההורעה וכן ויתנו את טעמו והמתו איתו לאם והדומי' להם: גם את היורש. כמו שמת היורש האחד זהו רבוינם: לבלתי שום לאישי שם ושארית. בני המשפח' מתכוונין שלא ישאר לאישי שם ולהשמיד את היורש כדי שיהיו הם יורשים נכסי בעלי כי אין ע עליהם דין ומשפט להמיתו אף על פי שהרג את אחיו כי לא היו

רשי

ותכל דוד. הרי זה מקרא קצר ותכל נפש דוד וכן תירגם יונתן וחמידת נפשא דדוד כמו נכספה וגם כלתה: כי נחם על אמנון. קבל תנחומין: וישלח יואב תקועה. אמרו רבותינו שמן זית מצוי שם לכך חכמ' מצוייה שם: אבל אשה אלמנה אני. אבל בקושטא: עלי אדוני העון. כינוי הוא לכבודו כלומר אתה מרחם אותי לאמר אני מצוה עליך ואני אך לדרכי ואתה לא תצוה עלי ובני יהרג. על מי העון הזה: יזכור

צרויה ג' חסרים וסימ' וידע יואב בן צריה. מה לי ולכם בני צריה. צלק העמוני דשמואל: וימת ה' וסימ' בלשון תרגום אבאש דויג ולגדליה וקטיל נוניה: ופירושן נמסר בסדר וישב ובהאי סיפרא בחלק א' סימן כ"ב: ונמיתהו ה' חסרים יוד בליש' מיתה וסימ' בפגעו בו הוא ימתנו. להמתו דהעלו אתו אלי במטה. והנה קמה

וְהֲוָה כְּשֵׁיצָיוּתֵיהּ לְמַלָּלָא וְהָא בְנֵי מַלְכָּא אֲתוֹ וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ וְאַף מַלְכָּא וְכָל עַבְדוֹהִי בְּכוֹ בְּכִי סַגִּיאָה לַחְדָא׃ וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל לְוָת תַּלְמַי בַּר עַמִּיחוּר מַלְכָּא דִגְשׁוּר וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ כָּל יוֹמַיָּא׃ וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל לִגְשׁוּר וַהֲוָה תַּמָּן תְּלָת שְׁנִין׃ וַחֲמִידַת נַפְשָׁא דְדָוִד מַלְכָּא לְמִפַּק עַל אַבְשָׁלוֹם אֲרֵי אִתְנְחַם עַל אַמְנוֹן אֲרֵי מִית׃ וִידַע יוֹאָב בַּר צְרוּיָה אֲרֵי לִבָּא דְמַלְכָּא לְמִפַּק עַל אַבְשָׁלוֹם׃ וּשְׁלַח יוֹאָב לִתְקוֹעַ וּנְסֵיב מִתַּמָּן אִתְּתָא חַכִּימְתָּא וַאֲמַר לַהּ אִתְאַבְּלִי כְּעַן וּלְבוּשֵׁי כְּעַן לְבוּשֵׁי אֶבְלָא וְלָא תִּתּוּפִין מִשְׁחָא וּתְהֵי כְּאִתְּתָא דְנַן יוֹמִין סַגִּיאִין מִתְאַבְּלָא עַל מִיתָא׃ וְתֵהָכִין לְוָת מַלְכָּא וּתְמַלְּלִין עִמֵּיהּ כְּפִתְגָמָא הָדֵין וְשַׁוִּי יוֹאָב יָת פִּתְגָמַיָּא בְּפוּמַהּ׃ וַאֲמַרַת אִתְּתָא דְמִתְּקוֹעַ לְמַלְכָּא וּנְפָלַת עַל אַפַּהָא עַל אַרְעָא וּסְגִידַת וַאֲמַרַת פְּרוֹק מַלְכָּא׃ וַאֲמַר לַהּ מַלְכָּא מַה לִיךְ וַאֲמַרַת בְּקוּשְׁטָא אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא אֲנָא וּמִית בַּעְלִי׃ וּלְאַמְתָךְ תְּרֵין בְּנִין וְאִתְנַצִּיאוּ תַּרְוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְלֵית דְּמְשֵׁיזֵיב בֵּינֵיהוֹן וּמְחוֹ חַד יָת חַד וּקְטַל יָתֵיהּ׃ וְהָא קָמַת כָּל זַרְעִיתִי עַל אַמְתָךְ וַאֲמַרוּ הָבִי יָת דִּקְטַל אֲחוּהִי וְנִקְטְלִינֵיהּ בְּחוֹבַת נַפְשָׁא דַאֲחוּהִי דִּקְטַל וּנְשֵׁיצֵי אַף יָת יָרוּתָא וּבְעוֹ לְמִקְטַל יָת חַד יְחִידַי דְּאִשְׁתְּאַר בְּדִיל דְּלָא לְשַׁוָּאָה לְבַעְלִי שׁוּם וּשְׁאָר עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְאִתְּתָא אֲזִילִי לְבֵיתִיךְ וַאֲנָא אֲפַקֵּד עֲלָךְ׃ וַאֲמַרַת אִתְּתָא דְמִתְּקוֹעַ לְמַלְכָּא עֲלַי רִבּוֹנִי מַלְכָּא חוֹבָא וְעַל בֵּית אַבָּא וּמַלְכָּא וְכוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ זַכַּאי׃

וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר וְהִנֵּה בְנֵי־הַמֶּלֶךְ בָּאוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וְגַם־הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו בָּכוּ בְּכִי גָּדוֹל מְאֹד׃ וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ אֶל־תַּלְמַי בֶּן־עַמִּיחוּר מֶלֶךְ גְּשׁוּר וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ כָּל־הַיָּמִים׃ וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּר וַיְהִי־שָׁם שָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וַתְּכַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ לָצֵאת אֶל־אַבְשָׁלוֹם כִּי־נִחַם עַל־אַמְנוֹן כִּי־מֵת׃

וַיֵּדַע יוֹאָב בֶּן־צְרֻיָה כִּי־לֵב הַמֶּלֶךְ עַל־אַבְשָׁלוֹם׃ וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי־נָא וְלִבְשִׁי־נָא בִגְדֵי־אֵבֶל וְאַל־תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל־מֵת׃ וּבָאת אֶל־הַמֶּלֶךְ וְדִבַּרְתְּ אֵלָיו כַּדָּבָר הַזֶּה וַיָּשֶׂם יוֹאָב אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיהָ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל עַל־אַפֶּיהָ אַרְצָה וַתִּשְׁתָּחוּ וַתֹּאמֶר הוֹשִׁעָה הַמֶּלֶךְ׃

וַיֹּאמֶר־לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ וַתֹּאמֶר אֲבָל אִשָּׁה־אַלְמָנָה אָנִי וַיָּמָת אִישִׁי׃ וּלְשִׁפְחָתְךָ שְׁנֵי בָנִים וַיִּנָּצוּ שְׁנֵיהֶם בַּשָּׂדֶה וְאֵין מַצִּיל בֵּינֵיהֶם וַיַּכּוּ הָאֶחָד אֶת־הָאֶחָד וַיָּמֶת אֹתוֹ׃ וְהִנֵּה קָמָה כָל־הַמִּשְׁפָּחָה עַל־שִׁפְחָתֶךָ וַיֹּאמְרוּ תְּנִי אֶת־מַכֵּה אָחִיו וּנְמִתֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אָחִיו אֲשֶׁר הָרָג וְנַשְׁמִידָה גַּם אֶת־הַיּוֹרֵשׁ וְכִבּוּ אֶת־גַּחַלְתִּי אֲשֶׁר נִשְׁאָרָה לְבִלְתִּי שׂוֹם־לְאִישִׁי שֵׁם וּשְׁאֵרִית עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הָאִשָּׁה לְכִי לְבֵיתֵךְ וַאֲנִי אֲצַוֶּה עָלָיִךְ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקוֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ עָלַי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הֶעָוֹן וְעַל־בֵּית אָבִי וְהַמֶּלֶךְ וְכִסְאוֹ נָקִי׃

עמיחור ד' כתיב ה' וקרי ו' כתיב ר"ש וקרי ל'ש

כל המשפחה. ועשרה אנשים. ויד אתם מלך בבל. עוד מצאתי והציאם להמתם במדבר גם הוא חס': על בית ועל בית י"ג דסמיכי בקריאה וסימ' במסרה רבתא:

רלבג

ויתאבל על בנו כל הימים. ר"ל ימים רבים כי אחר שלש שנים נחם על אמנון כי מת כמו שזכר אחר זה. ואולי אמר כל הימים להעיר שלא היה יום בימי השנה ואפילו ה המועדי' שלא היה דואג דוד זה והנה מאמנון בבן הראשון שנולד מ מבת שבע שתקף שמת רחץ וסך ואכל ושתה ואמר לעבדיו ועתה מ מאחר שהילד מת למה זה אני צם האוכל ל להשיבו עוד אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי והנה בזה היה ראוי שנאמר למה הוא מ מתאבל עליו כל כך והוא לא ישוב אליו אלא שהתר זה הספק הוא ממה שיקל כי דוד הרחיק היותו צם בצום אח' מות הילד כי הצום יעשה על דרך התפלה והבקש' מהשי"ת וזה דבר בלתי ראוי אחר מות הילד אבל יתאבל עליו והדאגה הו' דבר יחייב הטבע אהבה הדמיונו' ולזה לא הורחק מפני זה התאבל על המות: ותכל דוד המלך. הוא מטעם נכספה כטעם נכספה וגם כ כלתה נפשי והוא חסר המצטרף והרצון בו ותכל נפש דוד המלך לצאת אל אבשלום ל להביאו אליו כי נחם על אמנון כי מת: ויקח משם אשה חכמה. ר"ל יודעת לסדר דבריה בחכמה ובשכל. והנה בקש ממנה שתשים עצמה כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת וזה תהיה בשתלבש בגדי אבל לא תסוך שמן ותבכה ותתאבל בהיותה לפני המלך:

פס עדי' כמו שלא' הכהו' ואין מציל ביניה' ואין דין בני מסור להם אלא לשמים ולא לבד ואת' הם גואלי הדם ואם לבבם ולא ילכו אחר הדין כי הבור יתאשם על ההרוג במוגב שאין דינו מסור לבני אדם אעפ"כ אמ' פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו אבל זו אין לבבם חם על זה אבל כוונת' להרוג את היורש כדי שירשו הם הנחלה ואני אשאר בלא בן: וכבו את גחלתי. המאירה לי אחרי מות אישי ובני האחד: אצוה עליך. אצוה בני המשפחה עליך שלא יגעו בבנך: עלי אדוני המלך העון. בהפוך רצתה לומר אלא שכנתה לכבוד המלך כלומר עליך יהיה העון אם כבטח אני ובני עליך ולא ישמר מהם ויהרגוהו בני המשפחה:

תני את מכה אחיו ונמיתהו. הנה שאלתם זאת ידמה מפני שתהיה חשבם עצמם גואלי הדם והנה לא הותרו גואלי הדם להרוג הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט ולזה אמר דוד חי יי' אם יפול משערת בנך ארצה: עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי. ר"ל עון רציחת בנה אם ירצחוהו בני המשפח' והנה אמרה דרך מוסר להראות שהמלך אשר כזה לא יקח עצה שלא להצילו: מהרבת

רשי

יזכור נא המלך את ה׳ · שהקפיד על הורג הדרך להציל נפשות שנאמר והשיגו כי ירבה הדרך וזהו מהרבות גואל הדם לשחת ואתה דוחה אותי : ולמה חשבת כזאת · שחטרת לישראל שיעוהו להרוג את השני בלא עדים והתראה : ומדבר המלך הדבר הזה כאשם · והדבר הזה שאמרת לאחרים שאמרת לי לא יפל משערת בנך ארצה עכשיו שאגלה לך שאין הדבר הזה אלא על פני בניך אל תתחרט לאחר דברתי זה כאשם והנני חוזר בי לבלתי השיב המלך את אבשלום שנדח ממנו וברח לו : ומדבר המלך · אוקי״כון פרלט״יט בלע״ז : כי מות כמו · ודיננו באותו שנגש ולא ישא אלהים נפש איש מן המיתה לפיכך וחשב המלך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח : ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר הזה · בנינוי עלי ועל בני : כי יראוני העם · הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו פן יכעוס עלי : ותאמר שפחתך אדברה נא · כענין זה אולי יעשה וגו׳ : כי ישמע המלך אל להציל את אמתו מכף האיש · הבא להרוג את בני ולהשמידני יחד מנחלת אלהים : ותאמר שפחתך · אחר שיצוה המלך עלי יהיה דברו למנוח לבני כי לא ישוב מדברו הטוב כי כמלאך השם אדוני המלך ולא יחזירנו כעס ושנאה מדברו הטוב : אס

רדק

המדבר אליך · מבני המשפחה תביאי אותו אלי ואני אצוה לו ולא יוסיף עוד לנגעת בך ואמר והבאתו והיה לו לומר מדרך הדקדוק והבאתיו בחירק התי״ו כי לנקבה הוא מדבר אבל אמר והבאתו כנגד אחד מנעריו העומדים שם כי האשה לא היתה יכולה להביאו אם לא עם אחד מנערי המלך : יזכר נא המלך · רצתה לומר שיוציא שבועה מפיו שלא יומת בנה ולמה מהרבת גואל כלומר שהיו רבים גואלים הדם ואם יצוה המלך לאחד יבא האחר ויהרגנו אבל אם ישבע המלך שלא יומת ישמעו הגואלים את השבועה וייראו שלא יגעו בו וי״ת יזכר כען מלכא מה דכתיב בספר אוריתא דיי׳ אלהך בדיל לאסגאה אורח׳ קדם גאיל דמא לחבלא : משערת בנך ארצה · כתרגומו משער ריש בריך : תדבר נא · אחרי אשר נתן לה מה ששאלה ממנו רצתה לגלות לו קצת הדברים ברמיזה כדי שיבין כי על דבר אבשלום באה : ולמה חשבת · כי לא יאמינו שאתה נשבעת שלא ימות בני אבל יאמרו אם דבר המלך הדבר הזה באשם ובשוגג דבר אותו שהרי הוא אינו משיב את אבשלום שהוא ברח מפני שהרג אמנון אחיו ואיך נשבע הוא שזה שהרג אחיו לא יומת ולא ידח : כי מות נמות · כלנו סופינו למות וכמו המים הנגרי׳ ארצה אשר לא יאספו אחרי השפכם במקום מדרון שנגרים כן נפשות בני אדם לא יאספו עוד אל הגוף מדרך הטבע אלא במעשה נס בתחיית המתים : ולא ישא אלהים נפש · שלא יוציאנה מן הגוף כלומ׳ לא ישא פני כל איש כי כלנו נמות ואין על האדם להרבות שפיכות דם אלא למעטו כמו שיוכל ואם יהרוג אדם חבירו לא נוה המקו׳ להרגו אם לא הרגו במזיד בעדים ובהתראה כדי למעט שפיכות הדם ואם הרגו שוגג נוה שיגלה עד זמן ידוע ולא יהרגו אותו ואפילו הרגו מזיד אם אין שם עדים והתראה וזהו שאמ׳ וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אלהים חשב מחשבות ושם משפטים לבלתי ידח ההורג ויש לפרש וחשב מחשבות על המלך כלומר אחר שכן הוא שכלנו סופינו למות יחשוב המלך מחשבו׳ שלא ידח ממנו נדח ואם מת אחד לא יומתו שנים וי״ת אלהים דייכא ותרגם הפסוק כן ארי מיתא דמאית וכמיא דמתאשדין וגו׳ : כי יראוני העם · כבר פירשנו בו פירוש אחר בתחילת הפרשה כי על נערי המלך השומרים אמרה והפירוש הנכון בעיני כי על כל בני עירה אמרה כי הפחידוני העם שלא תועיל צעקתי לפני המלך בדבר הזה : למנוחה · שיניחני מדאגתי ומעצבי : לשמוע הטוב והרע · כלומר שתשפט האמת לפי מה שתשמע : היד יואב · עצתו ודברו : אס

מנחה ד׳ חס׳ ו׳ בליש׳ וסי׳ וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה · יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה · ודמשק מנחתו · והיתה מנחתו כבוד · וכל המנוחות דכוו׳ : מלאך האלהים ח׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ י״ג :

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הַמְדַבֵּר אֵלַיִךְ וַהֲבֵאתוֹ אֵלַי וְלֹא־יֹסִיף עוֹד לָגַעַת בָּךְ׃ וַתֹּאמֶר יִזְכָּר־נָא הַמֶּלֶךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵהַרְבַּית גֹּאֵל הַדָּם לְשַׁחֵת וְלֹא יַשְׁמִידוּ אֶת־בְּנִי וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת בְּנֵךְ אָרְצָה׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה תְּדַבֶּר־נָא שִׁפְחָתְךָ אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּבָר וַיֹּאמֶר דַּבֵּרִי׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה וְלָמָּה חָשַׁבְתָּה כָּזֹאת עַל־עַם אֱלֹהִים וּמִדַּבֵּר הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר הַזֶּה כְּאָשֵׁם לְבִלְתִּי הָשִׁיב הַמֶּלֶךְ אֶת־נִדְּחוֹ׃ כִּי־מוֹת נָמוּת וְכַמַּיִם הַנִּגָּרִים אַרְצָה אֲשֶׁר לֹא יֵאָסֵפוּ וְלֹא־יִשָּׂא אֱלֹהִים נֶפֶשׁ וְחָשַׁב מַחֲשָׁבוֹת לְבִלְתִּי יִדַּח מִמֶּנּוּ נִדָּח׃ וְעַתָּה אֲשֶׁר־בָּאתִי לְדַבֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה כִּי יֵרְאֻנִי הָעָם וַתֹּאמֶר שִׁפְחָתְךָ אֲדַבְּרָה־נָּא אֶל־הַמֶּלֶךְ אוּלַי יַעֲשֶׂה הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר אֲמָתוֹ׃ כִּי יִשְׁמַע הַמֶּלֶךְ לְהַצִּיל אֶת־אֲמָתוֹ מִכַּף הָאִישׁ לְהַשְׁמִיד אֹתִי וְאֶת־בְּנִי יַחַד מִנַּחֲלַת אֱלֹהִים׃ וַתֹּאמֶר שִׁפְחָתְךָ יִהְיֶה־נָּא דְּבַר־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לִמְנֻחָה כִּי כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים כֵּן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לִשְׁמֹעַ הַטּוֹב וְהָרָע וַיהוָה אֱלֹהֶיךָ יְהִי עִמָּךְ׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַל־נָא תְכַחֲדִי מִמֶּנִּי דָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁאֵל אֹתָךְ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה יְדַבֶּר־נָא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲיַד יוֹאָב אִתָּךְ בְּכָל־זֹאת וַתַּעַן הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר חֵי־נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ

תרגום

ואמר מלכא מן דיימר ליך מדעם ותיתיניה לותי ולא יוסיף עוד לאנזקא ביך : ואמרת ידכר כען מלכא מה דכתיב בספר אוריתא דיי אלהך בדיל לאסגאה אורחא קדם גאיל דמא לחבלא ולא ישיצון ית ברי ואמר קיים הוא יי אם יפול מסער ריש בריך לארעא : ואמרת אתתא תמליל כען אמתך קדם רבוני מלכא פתגמא ואמר מללי : ואמרת אתתא ולמה חשבתא כהדא על עמא דיי וממליל מלכא פתגמא הדין כגבר חייב בדיל דלא לאתבא מלכא ית בידוריה : ארי מית דמאית וכמי דמתאשדין לארעא דלא איפשר להון דיתוספון כן לית איפשר לדינא דקושטא לקבלא ממון דשקר ומחשב מחשבן בדיל דלא לבדרא מיניה בידורא : וכען דאתיתי למללא קדם מלכא רבוני ית פתגמא הדין ארי דחלונני עמא ואמרת אמתך אמליל כען קדם מלכא מאים יעביד מלכא ית פתגמא דאמתיה : ארי ישמע מלכא לשזבא ית אמתיה מיד גברא לשיצאה יתי וית ברי כחדא מאחסנת עמא דיי : ואמרת אמתך יהי כען פתגמא דריבוני מלכא לניחא ארי כמלאכא דיי כן רבוני מלכא למשמע טב וביש ומימרא דיי אלהך יהי בסעדך : ואתיב מלכא ואמר לאתתא לא כען תכסי מני פתגמא דאנא שאיל יתיך ואמרת אתתא ימלל כען ריבוני מלכא : ואמר מלכא היד יואב עמך בכל דא ואתיבת אתתא ואמרת חיי נפשך רבוני מלכא

רלבג

מהרבת גואל הדם לשחת · ר״ל שלא ירבו גואלי הדם לשחת כי אין זה מחק גואלי הדם כי זה הנשאר הוא גם כן קרובם וכאלו אמרה שיזכור לפניו שיאמר להם שאין ראוי להם מצד היותם גואלי הדם שירבו לשפוך דם קרוביהם ואז נשבע דוד חי יי׳ אם יפול משערת ראשו ארצה וידמה שלא אמרה שהיה שם עדים ולזה נשבע לה כי לפי דיני התור׳ לא היה בן מות אם היה הענין כמו שהגיד לו ואפשר עוד שאף על פי שהיה בן מות לפי משפטי התורה הנה היה יכלת למלך להצילו להוראת שעה : ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו · ר״ל והנה המלך מדבר הדבר הזה שנראה בו שהוא כמו אשם על שלא השיב את נדחו והוא אבשלום כי אם יבקש להמיתו על דבר אמנון יעשה מה שהרחיק אותו בדברו עם זאת האשה התקועית : כי מות נמות · כלנו כמו המים הנגרים ארצה שלא יתקבצו לעמוד מההגרה כן בני האדם דורכים אל המות : ולא ישא אלהי׳ נפש · להצילה מהמות ר״ל שלא יכובד בזה הענין שום אדם ולא ישא פני נפש בזה כי סוף כל אדם למות · והנה חשב הש״י מחשבות להמית בני האדם במינים שונים ובסבות שונות בדרך שלא יהיה נדח אחד מן האנשים שידמה בנפשו לברוח מהמות וכאילו אמרה זה להגיד כי אולי מאת הש״י היתה הסבה להמית את אמנון כי הוא חושב מחשבות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה · ר״ל להניח לי מרגזי וזה יהיה סבה לשאול ממנו שישיב את נדחו אחר שהסכים זה הענין בבני : כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמוע הטוב והרע · ר״ל כי מה שישפט באלו הדברים שיבאו לפניו מהטוב והרע ישפוט בתכלית מה שאפשר מהטוב והיושר והחמלה כאילו הוא מלאך האלהים : אס

אם אש להמין ולהשמיל. אם חסר יו"ד והוא כמשמעו וי"ת אם אית כמו הים וכן האיש בבית רשע שהוא חסר תרגם האית ופי' הפסוק לדעת יוכיח אם יש לנטות ימין ושמאל מכל אשר דברת אלא כן הוא כמו שאתה אומר כי עבדך יואב צוני ואם כפרש אים כמשמעו יהיה פירושו כן אם אים אחר צוני להימין ולהשמאיל מכל הדברים האלה אלא כאשר דבר אדוני המלך כן הוא כי עבדך יואב הוא היה שצוני ויהיה פי' אשר כמו כאשר וכן תאכל מצות אשר צויתיך כאשר צויתיך ויהיה מכל אשר דבר כסתר עמו ופירושו מכל מה אשר אמרתי וכמוהו רבים במקרא להיות מלה חסירה מן הענין בהיות הדבר מובן מן הענין הקודם כמו שכתבנו בספר מכלל. לדעת את כל אשר בארץ. בין בדבריך בין בדברי אחרים: הנה נא עשיתי. שמעתי לדברי האשה המדברת אלי במצותיך ובסחא מדויקת מצאתי כתוב עשיתי וקרי עשית ופי' לאותה ה הנסחא אתה עשית את הדבר הזה לשלוח לי התקועית לסבב פני הדבר על אבשלו' לך השיבו כדבריך: אל פניו. כמו על פניו כמו ש ההרי' לא אכל על ההרי': עבדו. כתיב עבדך קרי והענין אחד הוא: וכאבשלום לא היה איש יפה. סמוך לסיפור המרד שמרד באביו ספר מה גרם לו זה כי היה יפה ובכל ישראל לא היה כמוהו ונתגאה ביופיו ו ובשערו וחשב כי אין ראוי ל למלוכה מבני דוד כמוהו ומרד אולי שמע כי בלב המלך ל להמליך שלמה אחריו ומרד על אביו בחייו וגנב לב ישראל: ובגלחו. אמרו רבו' ז"ל כי אבשלו' נזיר עולם היה כן היתה קבלה בידם כי מן הפסוקים לא ראו זה כי אפשר כי הוא היה מגדל שערו ליופי שערו ל להתגאות בו ולהתנאות ומשנה לשנה כשהיה כבד עליו שלא יוכל לסבלו היה מגלחו אבל הם ז"ל קבלו כי בנזירות היה מגדל אותו ולמדו מזה כי מי שנדר בנזי' עולם כל ימי חייו כשהכביד שערו מיקל בתער משנים עשר חדש לשנים עשר חדש שנ' ויהי מקץ ימים לימים זהו משנ' לשנ' כי ימים הוא שנה כמו ימי' תהיה גאולתו: באבן המלך. כתרגו' במתקלא דמלכא כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן שהוא מ משקל: אל ידי. סמוך למקום שרותי וכ"תי דסמיכא לדילי: לכו והציתוה. הכתוב הוא על דרך נחי הפ"א למדבר בעדו ר"ל שהוא עצמו ילך עמה' והקרי הוא על דרך חסרי הפ"א והוא בווי לרבים ושניהם ענין אחד אלא שהקרי יותר קרוב: ואם

אש ג' סבירין יש וסי' עוד האש בית רשע. אש רעים. אם אש להבין ולהשמיל. ולך י"א בקריא' וסי' ויאמר קח נא את בנך יחידך. ותאמר לו אמו עלי קללתך בני. ויאבדו לו וחרש. ועתה שוב ולך בשלום.

אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך כי עבדך יואב הוא צוני והוא שם בפי שפחתך את כל הדברים האלה: לבעבור סבב את פני הדבר עשה עבדך יואב את הדבר הזה ואדני חכם כחכמת מלאך האלהים לדעת את כל אשר בארץ:

ויאמר המלך אל יואב הנה נא עשיתי את הדבר הזה ולך השב את הנער את אבשלום: ויפל יואב אל פניו ארצה וישתחו ויברך את המלך ויאמר יואב היום ידע עבדך כי מצאתי חן בעיניך אדני המלך אשר עשה המלך את דבר עבדו: ויקם יואב וילך גשורה ויבא את אבשלום ירושלם:

ויאמר המלך יסב אל ביתו ופני לא יראה ויסב אבשלום אל ביתו ופני המלך לא ראה:

וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום: ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך: ויולדו לאבשלום שלושה בנים ובת אחת ושמה תמר היא היתה אשה יפת מראה:

וישב אבשלום בירושלם שנתים ימים ופני המלך לא ראה: וישלח אבשלום אל יואב לשלח אתו אל המלך ולא אבה לבוא אליו וישלח עוד שנית ולא אבה לבוא: ויאמר אל עבדיו ראו חלקת יואב אל ידי ולו שם שערים לכו והוציתיה באש ויציתו עבדי אבשלום את החלקה באש:

ויקם יואב ויבא אל אבשלום הביתה ויאמר אליו למה הציתו עבדיך את החלקה אשר לי באש:

ב' חס' בליש' ל' ל' | ל' זקף קמ' ז | ג' ל' | ח' | עשיתי' ל' ק' | ו' | עבדך ק' | כ"א | ג' חס' | א' | ל' ק' | ל' | ה' | ל' | ג' ק' | ר"ת ל' בנביאי' | ל' חס' אליו | והציתוה ק' | י"ר

אם אית למסטי לימינא ולסמלא מכל די מליל ריבוני מלכא ארי עבדך יואב הוא פקדני והוא שוי בפומא דאמתך ית כל פתגמיא האילין: בדיל לאקפא ית אפי פיתגמ' עבד עבדך יואב ית פתגמ' הדין וריבוני חכים כחכמת מלאכא דיי למידע ית כל די בארעא: ואמר מלכא ליואב הא כען עבדית ית פתגמא הדין ואזיל אתיב ית עולימא ית אבשלום: ונפל יואב על אפוהי לארעא וסגיד ובריך ית מלכא ואמר יואב יומא דין ידע עבדך ארי אשכחית רחמין בעינך ריבוני מלכא דעבד מלכא ית פתגמא דעבדיה: וקם יואב ואזל לגשור ואיתי ית אבשלום לירושלם:

ואמר מלכא יסתחר לביתיה ואפי לא יחזי ואסתחר אבשלום לביתיה ואפי מלכא לא חזא:

וכאבשלום לא הוה גבר שפיר בכל ישראל לשבחא לחדא מפרסת רגלוהי ועד מוחיה לא הות ביה מומא: ובספרותיה ית רישיה והוי מזמן עידן לעידן דמספר ארי יקיר עלוהי ומספר ליה ותקל ית סער רישיה מאתן סלעין במתקלא דמלכא: ואתילידו לאבשלום תלתא בנין וברתא חדא ושמה תמר היא הות אתתא שפירת חיזו: ויתיב אבשלום בירושלם תרתין שנין ואפי מלכא לא חזא: ושלח אבשלום לות יואב לשלחא יתיה לות מלכא ולא אבה למיתי לותיה ושלח עוד תנינות ולא אבה למיתי: ואמר לעבדוהי חזו אחסנתיה דיואב דסמיכא לדילי וליה תמן סערין אזילו ואדלקוהא בנורא ואדליקו עבדי אבשלום ית אחסנתיה בנורא:

וקם יואב ואתא לות אבשלום לביתא ואמר ליה למה אדליקו עבדך ית אחסנתא דילי בנורא:

רשי

אם אש. כמו אם יש כמו הים וכן עוד האים בית רשע כמו הים: לבעבור סבב. לגלגל עד שיבא דבר בנו של מלך לאור: ואדני חכם. והבנת כי מאת יואב יבאת: אל ידי. סמוך לרשותי במקום שאני יכול ל להזיק: אל ידי. איכמיים אומ"ם בלע"ז: והציתיה

רלבג

אם אם להמין ולהשמיל. פירשו בו אם יש להימין ולהשמאיל והרצון בו שאין לנטו' ימין ושמא' מכל אשר דבר המלך כי כן הוא האמת: לבעבור סבב את פני הדבר. הנה פני הדבר הוא מה שראוי שיפנה הדבר אליו והוא התכלית הראוי וכאלו אמר' שהוא עשה כן כדי שיגיע התכלית הראוי: כי כבד עליו ונגלחו. מגיד שלולא שכבד עליו לא היה מגלח אותו וזה לאות כי היה כנז' מגדל פרע שער ראשו ולפי ש שהנזיר לתגלחת הוא כזיר לשאר הדברים אשר בהם הנזירו' כמו שבארנו בפרשת נזיר למדנו שהוא היה נזיר ולפי שזה היה מנהגו תמיד משנ' לשנה כמו שספר בזה המקום ל למדנו מזה שאבשלום היה נזיר עולם: מאתים שקלים באבן המלך. הנה היה שוקל זה במשקל ה המלך אם לפי שהיה נותן משקלם כסף או זהב לבית המקדש או לעניי' או היה שוקל זה לראות הפלגת רבוי שערו: ויפק

עשיתי וכתיב הספרים בדיקתי ולא מצאתי זה קרי וכתיב כי אם אותו אשר אלף

מלא קרנך שמן. השב את הנער. ואלישע הנביא. ויאמר המלך אל חזאל. קח בידך את המגלה. האל נא ולך. ולך בא אל הגולה. אכול. את המגלה הזאת: אל פניו ו' בקריאהה וסימ' לשנאיו אל פניו להאבדו ב' בנ. ויפל יואב אל פניו ארצה וישתחו. ויפל יהושע אל פניו. ויצא אל פניו יהוא בן חנני. הן יקטלני לו איחל:

רשי

והמיתני. ויהרוג אותי המלך : והשכים אבשלום. בכל בקר : מאחד שבטי ישראל עבדיך. משבט פלוני : והצדקתיו. ואידוניניה בקושטא : וחמשים איש וגו׳. כולם כטולי טחול וחקוקי כפות רגלים : מקץ ארבעים שנה. ששאלו ישראל מלך לשמואל כתגלגל דבר מרד והשפלה במלכות : אלכה נא בחברון ואשלם את נדרי. אמרו רבותינו להביא כבשים מ מחברון כי שם היו כבשים שמנים :

קרואים

רדק

ואם יש בי עון. כי לא לחנם הרגתי אמנון כי הוא ענה את תמר אחותי ובזה אותה בתכלית הבזיון : והשכים. כן היה מנהגו בכל בקר ובקר : על יד דרך השער. על מקום שהיה בדרך השער וי״ת על כיבש אורח תרעא ר״ל מסילת הדרך : ועלי יבא. כמו ואלי ורבים על במקום אל : והצדקתיו. כתרגומו ואידוכיניה בקושטא : בקרב איש. הבי״ת מעמדת בגעיא והרי״ש חטופה : והחזיק לו. כמו בו וכן לפניכם לחרב כמו בחרב : ויהי מקץ ארבעים שנה. אמרו רז״ל ארבעים שנה תזמן ששאלו להם מלך ואמרו אותה שנה ששאלו להם מלך עשירית של שמואל היתה ושאול מלך עם שמואל שנה אחת ושתים שמלך שאול בעצמו הרי שלש ולז״ש של דוד הרי ארבעי׳ כי בשלשים ושבע של דוד מרד א אבשלום ואמר זמן זה במרד אבשלום כלומר כי לקץ ארבעי׳ שנה ששאלו להם ישראל מלך יבא מרד במלכותם והרגו כמה מישראל : ואשלם את נדרי. אמ׳ שיקרב קרבן נדרו בחברון אמר כדר בגשור כי שעת היתר הבמו׳ היה והיה האדם מקריב בכל מקום שירצה אע״פ שאהל מועד היה בגבעון. ומן הנראה מה שהלך לחברון להקריב לפי שהיה דעתו למרוד ולמלוך בחר המקום שהוקם בו אביו למלך : ובדברי רבו׳ ז״ל לא הלך אלא להביא כבשים מחברון להקריב שם כי שם היו הכבשים הטובים והקשו על האומר זה ואמרו ב בחברון מחברון מבעי ליה : אם ישוב ישיבני. ישיב כתיב וקרי ישוב ישיב לשון תשובה והקרי ישוב לשון ישיבה והוא מקור ר״ל אם ישיבני ירושלם ם שאשב בה : כשמעכם. בכ״ף :

קרואים

ואם יש ג׳ וסי׳ ואם יש בו עון המתני אתה. ואם יש בי עון והמתני. דבר יי׳ אתם : מאחרי ג׳ וסי׳ ויעש לו אבשלום מרכבה. שוא לכם משכימי. הוי משכימי בבקר : למשפט ט״ו דגשים וסי׳ והיו לכם הערים.

וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־יוֹאָב הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר בֹּא הֵנָּה וְאֶשְׁלְחָה אֹתְךָ אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה בָּאתִי מִגְּשׁוּר טוֹב לִי עֹד אֲנִי־שָׁם וְעַתָּה אֶרְאֶה פְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם־יֶשׁ־בִּי עָוֺן וֶהֱמִתָנִי׃ וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיַּגֶּד־לוֹ וַיִּקְרָא אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיָּבֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לוֹ עַל־אַפָּיו אַרְצָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשַּׁק הַמֶּלֶךְ לְאַבְשָׁלוֹם׃

טו וַיְהִי מֵאַחֲרֵי כֵן וַיַּעַשׂ לוֹ אַבְשָׁלוֹם מֶרְכָּבָה וְסֻסִים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ וְהִשְׁכִּים אַבְשָׁלוֹם וְעָמַד עַל־יַד דֶּרֶךְ הַשָּׁעַר וַיְהִי כָּל־הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה־לּוֹ־רִיב לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לַמִּשְׁפָּט וַיִּקְרָא אַבְשָׁלוֹם אֵלָיו וַיֹּאמֶר אֵי־מִזֶּה עִיר אַתָּה וַיֹּאמֶר מֵאַחַד שִׁבְטֵי־יִשְׂרָאֵל עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְשָׁלוֹם רְאֵה דְבָרֶךָ טוֹבִים וּנְכֹחִים וְשֹׁמֵעַ אֵין־לְךָ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם מִי־יְשִׂמֵנִי שֹׁפֵט בָּאָרֶץ וְעָלַי יָבוֹא כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה־לּוֹ־רִיב וּמִשְׁפָּט וְהִצְדַּקְתִּיו׃ וְהָיָה בִּקְרָב־אִישׁ לְהִשְׁתַּחֲוֺת לוֹ וְשָׁלַח אֶת־יָדוֹ וְהֶחֱזִיק לוֹ וְנָשַׁק לוֹ׃ וַיַּעַשׂ אַבְשָׁלוֹם כַּדָּבָר הַזֶּה לְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יָבֹאוּ לַמִּשְׁפָּט אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְגַנֵּב אַבְשָׁלוֹם אֶת־לֵב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל׃

וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵלְכָה נָּא וַאֲשַׁלֵּם אֶת־נִדְרִי אֲשֶׁר־נָדַרְתִּי לַיהוָה בְּחֶבְרוֹן׃ כִּי־נֶדֶר נָדַר עַבְדְּךָ בְּשִׁבְתִּי בִגְשׁוּר בַּאֲרָם לֵאמֹר אִם־יָשִׁיב יְשִׁיבֵנִי יְהוָה יְרוּשָׁלַםִ וְעָבַדְתִּי אֶת־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר־לוֹ הַמֶּלֶךְ לֵךְ בְּשָׁלוֹם וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ חֶבְרוֹנָה׃

וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם מְרַגְּלִים בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־קוֹל הַשֹּׁפָר וַאֲמַרְתֶּם מָלַךְ אַבְשָׁלוֹם בְּחֶבְרוֹן׃

תרגום

וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לְיוֹאָב הָא שְׁלַחִית לְוָתָךְ לְמֵימַר אִיתָא הַלְכָא וְאֶשְׁלְחִינָךְ לְוָת מַלְכָּא לְמֵימַר לְמָה אֲתֵיתִי מִגְּשׁוּר טַב לִי עוֹד דַּאֲנָא תַמָּן וּכְעַן אֶחֱזֵי אַפֵּי מַלְכָּא וְאִם אִית בִּי חוֹבָא וְיִקְטְלִינַנִי׃ וַאֲתָא יוֹאָב לְוָת מַלְכָּא וְחַוִּי לֵיהּ וּקְרָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲתָא לְוָת מַלְכָּא וּסְגִיד לֵיהּ עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא קֳדָם מַלְכָּא וּנְשַׁק מַלְכָּא לְאַבְשָׁלוֹם׃

וַהֲוָה מִבָּתַר כֵּן וַעֲבַד לֵיהּ אַבְשָׁלוֹם רְתִיכִין וְסוּסָוָן וְתַמְשִׁין גַּבְרָא רָהֲטִין קֳדָמוֹהִי׃ וּמַקְדִּים אַבְשָׁלוֹם וְקָאֵי עַל כֵּיבַשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וַהֲוֵי כָּל גַּבְרָא דִּיהֵי לֵיהּ דִּין לְמֵיעַל לִקְדָם מַלְכָּא לְמִדָּן וּקְרֵי אַבְשָׁלוֹם לֵיהּ וַאֲמַר אֵי מִדָּא קַרְתָּא אַתְּ וַאֲמַר מֵחַד שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ׃ וַאֲמַר לֵיהּ אַבְשָׁלוֹם חֲזֵי פִּתְגָּמָךְ תַּקְנִין וְיָאֵן וְשָׁמַע לֵית לָךְ מִן קֳדָם מַלְכָּא׃ וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם מַן יְמַנְּנַנִי דַּיָּינָא בְּאַרְעָא וְקֳדָמַי יֵיתֵי כָּל גְּבַר דִּיהֵי לֵיהּ דִּין וּמַצּוּ וְאֶדְנִינֵיהּ בִּקְשׁוֹט׃ וַהֲוָה כַּד קָרֵב גַּבְרָא לְמִסְגַּד לֵיהּ וּמוֹשִׁיט יָת יְדֵיהּ וּמִתְקֵיף בֵּיהּ וְנָשֵׁיק לֵיהּ׃ וַעֲבַד אַבְשָׁלוֹם כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְכָל יִשְׂרָאֵל דְּאָתַן לְמִדָּן לְוָת מַלְכָּא וּגְנִיב אַבְשָׁלוֹם יָת לִבָּא דַּאֲנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל׃

וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין שְׁנִין וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לְמַלְכָּא אֵיזִיל כְּעַן וַאֲשַׁלֵּם יָת נִדְרִי דִּנְדָרִית קֳדָם יְיָ בְּחֶבְרוֹן׃ אֲרֵי נִדְרָא נְדַר עַבְדָּךְ בְּמִיתְבִי בִּגְשׁוּר בַּאֲרָם לְמֵימַר אִם אֲתָבָא יְתִיבִנַנִי יְיָ לִירוּשְׁלֵם וְאֶפְלַח קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא אֵיזִיל בִּשְׁלָם וְקָם וַאֲזַל לְחֶבְרוֹן׃

וּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם מְאַלְּלִין בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר כְּמִשְׁמַעְכוֹן יָת קָל שׁוֹפָרָא וְתֵימְרוּן מְלַךְ אַבְשָׁלוֹם בְּחֶבְרוֹן׃

רלבג

וישק המלך לאבשלו׳. הנה לא נשקו בפיו ולזה היתה הנשיקה נקשרת עם אות למ״ד : וחמשים איש רצים לפניו. הנה מפני שלא היה מדרך מלכי ישרא׳ להרבות סוסים כמו שהזהירה התור׳ הנה היה הענין הזה דבר גדול בחק א אבשלום כי לא היה מלך : ועמד על יד השער. ר״ל שהוא עמד על מקום שמשם יעברו העוברי׳ לבא אל שער המלך : ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל. ר״ל באלו הכזבים כאו גנב לבם מאת המלך דוד ולקחו לו כי בזה משך לב העם אליו : ויהי מקץ ארבעי׳ שנה. יתכן שאלו ארבעים שנה התחילו מעת ב משיחת המלכו׳ בישרא׳ ר״ל מעת המשח שאול או התחילו מעת שלמו׳ ארבעים שנה מעת ה המשח דוד ואולי הוגד על דרך נבואה ם שארבעים שנה יעמוד מלכו׳ דוד ולזה חשב אבשלום שאז יהיה העת שתסור המלוכה מדוד ודמה מפני זה שסבר תשלם מ מחשבתו בהריגת א אביו לסבב שתהיה הממלכה לו : ואשלם את נדרי ליי׳ בחברון. ידמה שהיתה אז במת צבור בחברון ואמר אבשלום לזבוח שם זבחי׳ ליי׳ כי לא נאסרו הבמות כי אז היו בין המנוח׳ והנחלה ר״ל בין משכן שילה ובין בית המקדש ולא נאסרו הבמות לגמרי עד ם שנבנה בית המקדש בהר המוריה כמו ם שנתבאר בתורה ולזה אמר בספר מלכי׳ רק העם מזבחי׳ ומקטרים בבמות כי לא נבנה בית לשם יי׳ עד הימים ההם והנה מפני ם שראה אבשלום ששם נמשחה המלוכה לדוד והצליח בה חשב שיהיה המקום גורם ולזה בחר ללכת לחברון : ועבדתי את יי׳. ר״ל לזבוח לו זבחים : מעירו

סיד א׳ קמצין וכו׳ כדרא דארמלתא שלים עברא ולא אתקבל

חספר מן הכא עד סוף סיפר׳ כולהון חס׳ וכל שאר כגוי׳ מ״ל בת״ב תכך שבר : בדי שבר :

בי יפלא ממך דבר. וישב בעיר ההיא עד. והיא ישבת תחת תמר. והשכים אבשלום ועמד. ויעש אבשלום כדבר הזה. ויסרו למשפט אלהיו יורנו. החרישו אלי איים ולאמים. כל כלי יוצר עליך. נדמה כדוכים כולנו וכיונים. אהה אל תירא עבדי. וחברו. וקרבתי אליכם למשפט. ויי׳ לעולם ישב. בקום למשפט אלהים :

רדק

קרואים והולכים לתומם · קראם שילכו עמו לחברון שילך שם להקריב קרבן והם לא ידעו דבר המרד שהיה בלבו זהו לתומם כמו משך הקשת לתומו שלא היה יודע כי מלך ישראל הוא · ובדרש כי אמר לאביו שיכתוב לו בכתב מצותו לשני אנשים שיבחר שילכו עמו והיה מראה הכתוב ההוא לשני אנשים ואחר כך לשני אנשים אחרים ולא היו יודעים אלו באלו כן עשה עד שהיו עמו מאתים איש ההד קרואים והולכים לתומם קרואים מדוד והולכים לתומם מאבשלום : מעירו מגילה בזבחו את הזבחים · בחברון שלח לאחיתופל שיבא מעירו מגילו או פירושו וישלח אבשלום ויקח את אחיתופל מעירו מגילה ויבא אליו וקשר עמו : קומו ונברחה · כי אם לא נהיה בעיר לא יבא אל העיר ואם יבא אל העיר וימצא אותנו בעיר לא תהיה לנו פליטה ממנו ויכה את העיר זהו שאמר פן ימהר קודם שיעשה דבר אחר ויבא אל העיר שיחשב שימצאני הנה לפיכך נמהר אנחנו ל לברוח · ובדרש שלא ידון אותנו כעיר הנדחת ועוד אמרו כטל בעל הכוס להדיח את הכוס אינו זז עד שימרקנו כלומר כיון שהתחיל הפורענות לבא ירא אני שלא נכלה ממנו : ברגליו · עמו וכן וכל העם אשר ברגליך ות״י עמיה : בית המרחק · כתרגומו באתר דרחיק כלומר מקום שהיה רחוק מירושלם · ובדרש מלמד שנדוהו הה״ד י ימובו לי יריאיך מלמד שפרשו ממנו : על ידו · כמו לפניו כמו שאמ׳ על פני המלך : וכל הכרתי וכל הפלתי · ת״י וכל קשתיא וכל קלעיא ואפשר שהיו משפחות ידועות בישראל ורבו ז״ל פי׳ אלו אורים ותומים ומלת כל קשה לפירושם : וכל הגתי׳ · אמרו כי גוים היו וכן אתי הגתי גוי היה ולפי דעתי כי ישראלים היו שהיו מתגוררי׳ בגת ובאו עתה לעזרת דוד וזהו שאמ׳ אשר באו ברגלו מגת פי׳ בעבורו כמו ויברך יי׳ אותך לרגלי בעבורי וכבר פי׳ עוד למעלה בענין הגתים בדבר ע עטרת מלכם ות״י ברגלוהי עמיה ר״ל עם אתי הגתי וא״ע״פ שלא נזכ׳ ירוע כי אתי הגתי היה ראש לשש מאות איש אלה וכן אמר ויעבור אתי הגתי וכל אנשיו : שוב ושבעם המלך · פי׳ עם אבשלום המלך שרצו ישראל להמליכו : כי נכרי אתה · לפי שהתגורר בגת ימים רבי׳ ואולי נולד שם ועתה באת מקרוב כי נכרי׳ אתה עדיין וגולה אתה איך אניעך עוד ופי׳ גולה מטלטל כי לשון גלו׳ יש שהוא טלטול השבי והוא הרוב ויש שהו׳ טלטול בלא שבי שא ממקום למקום כמו זה וכן ויגלם שא מנחת ומלת למקומך דבק עם שוב ושב שזכר כאילו אמר שוב למקומך ושבעם המלך ומקומו היה ירושלם כי שם בא לשבת כשבא מגת ובענין הזה ת״י אלא שלא הדביקו עם שוב אלא הוסיף בו ואמ׳ ואף אם גלי את איזיל לך לאתרך : אניעך · כתו׳ בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד שא שזה מן הקל וזה מן הכבד : ואני הולך על אשר אני הולך · על כמו אל כמו ותתפלל על יי׳ כלומ׳ אני הולך אל המקום אשר אני הולך במקרה כי לא אדע אנה אלך כאדם בורח כתרגומו ואנא אזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל : את אחיך עמך · הם הגתים שש מאות איש שבאו עמו מגת : חסד ואמת · אני מחזי׳ לך חסד ואמת על מה שעשית ואני מכיר כי לבך טוב עמי ות״י ואתיב ית אחך עמך ועביד עמהון טיבו וקשוט : כי אם במקום · אם כתיב ולא קרי ואו לא קרי והמלות האלה דכתיב ולא קרין או דקורין ולא כתיבין וכן קרי וכתיב נראה כי בגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים המנצאים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הברור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים או כתבו אחר מבחוץ ואחד מבפנים : וכל

רשי

קרואים והולכי׳ לתומם · מפורש במסכת סוטה ירושלמית שבקש מאביו שיכתוב לו שכל שני בני אדם שיבקש שילכו עמו ילכו והיה מראה אותה לשנים כאן ואחר כך לשני׳ אחרי׳ וכן הרבה : בית המרחק · באתר דרחיק : על ידו · אצלו הוא עומד והם עוברים : עם המלך · עם אבשלום : כי נכרי אתה · ואנחנו בורחים מאין ברים ומזון ומתוך שאתה נכרי לא תמצא מ מרחמים : וגם גולה אתה למקומך · וגם אם גולה אתה מעם המלך שאיכך רוצה להיות עמו למקומך חזור לו כי לא טוב לכתך עמי שהרי תמול באתה : והיום אניעך עמנו · ואין לי מקום שאוכל להושיבך שם ולהמלט כי אני הולך על אשר יקרני המקרה ללכת יום יום כשאשמע שהרודפים כאן אני בורח כאן וכן תירגם יונתן וגם גולה אתה למקומך ואף אם גלי את איזיל לך לאתרך : חסד ואמת · אני מחזיק בך טובת חסד ואמת שעשית עמדי : לך

רלבג

מעירו מגילה · יתכן ששלחו אל חברון ת מגילה לא מירושלם ליראתו שמא לא יתרצ׳ אחיתפל להיות כנגד דוד ואם היה אומר לו זה בירושלם אולי היה אחיתופל מגיד זה ל לדוד כי הוא יועץ דוד : והדיח עלינו את הרע׳ · ר״ל ויבא בחוזק ו ובתוקף את הרעה עלינו : ויצא המלך וכל ביתו ברגליו · הנה לא רכב על ם סוסים כדי שלא י יתפרסם לכתו כי ה הרואים אותו הולך ברגליו לא יחשבו ם שהוא דוד ויפלם לו מפני זה יותר ההמלט מיד אבשלום : ויעמדו בית המרחק · ר״ל בבית היותר רחוק מ מירושלם והוא דרך משל מהבתים אשר חוץ לחומה : וכל הכרתי וכל הפלתי · הם היו שתי משפחות בתכלית החכמ׳ ומהם היו סנהדרין כמו ם שיתבאר אחר זה ודומה שהסנהדרין נקראו כך כי הם כורתין הדין במה שיבא לפניהם כי אחריהם אין ללכת לאחרים למעלה מהם והם גם כן מבארי׳ כל מה שיפלא למשפט באי זה דבר שיהיה מדברי התורה כמו שנתבאר בפי׳ כי יפלא ממך דבר למשפט ואמר כל הכרתי וכל הפלתי לפי שהיו שם לפניהם שורות של תלמידים להקים מהם כשיצטרך ולזה אמ׳ כי כלם עברו עם דוד : וגם אתה גולה למקומך · יתכן שלא היה יושב בירושלם כי אם זמן מועט והיה תמיד נע ונד למקומו להעתיק משם קניניו ולזה אמר לו כי נכרי אתה ואמ׳ לו גם כן תמול באך והיום אניעך עמנו ללכת : ויביאו

ויבא

מסורה

מהרו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויגש : וכל ביתו ג׳ בקריאה וסימ׳ ויעל האיש אלקנה וכל ביתו · וימת שאול ושלשת בניו דדה׳ · ויצא המלך וכל ביתו ברגליו : גולה וגולה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ כי קשרתם כלכם עלי ב׳

מקרא

וְאֶת־אַבְשָׁלוֹם הָלְכוּ מָאתַיִם אִישׁ מִירוּשָׁלִַם קְרֻאִים וְהֹלְכִים לְתֻמָּם וְלֹא יָדְעוּ כָּל־דָּבָר׃ וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם אֶת־אֲחִיתֹפֶל הַגִּילֹנִי יוֹעֵץ דָּוִד מֵעִירוֹ מִגִּלֹה בְּזָבְחוֹ אֶת־הַזְּבָחִים וַיְהִי הַקֶּשֶׁר אַמִּץ וְהָעָם הוֹלֵךְ וָרָב אֶת־אַבְשָׁלוֹם׃ וַיָּבֹא הַמַּגִּיד אֶל־דָּוִד לֵאמֹר הָיָה לֶב־אִישׁ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לְכָל־עֲבָדָיו אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִירוּשָׁלִַם קוּמוּ וְנִבְרָחָה כִּי לֹא־תִהְיֶה־לָּנוּ פְלֵיטָה מִפְּנֵי אַבְשָׁלֹם מַהֲרוּ לָלֶכֶת פֶּן־יְמַהֵר וְהִשִּׂגָנוּ וְהִדִּיחַ עָלֵינוּ אֶת־הָרָעָה וְהִכָּה הָעִיר לְפִי־חָרֶב׃ וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִבְחַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הִנֵּה עֲבָדֶיךָ׃ וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־בֵּיתוֹ בְּרַגְלָיו וַיַּעֲזֹב הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר נָשִׁים פִּלַגְשִׁים לִשְׁמֹר הַבָּיִת׃ וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם בְּרַגְלָיו וַיַּעַמְדוּ בֵּית הַמֶּרְחָק׃ וְכָל־עֲבָדָיו עֹבְרִים עַל־יָדוֹ וְכָל־הַכְּרֵתִי וְכָל־הַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר־בָּאוּ בְרַגְלוֹ מִגַּת עֹבְרִים עַל־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִתַּי הַגִּתִּי לָמָּה תֵלֵךְ גַּם־אַתָּה אִתָּנוּ שׁוּב וְשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ כִּי־נָכְרִי אַתָּה וְגַם־גֹּלֶה אַתָּה לִמְקוֹמֶךָ׃ תְּמוֹל בּוֹאֶךָ וְהַיּוֹם אנועך עִמָּנוּ לָלֶכֶת וַאֲנִי הוֹלֵךְ עַל אֲשֶׁר־אֲנִי הוֹלֵךְ שׁוּב וְהָשֵׁב אֶת־אַחֶיךָ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ וַיַּעַן אִתַּי אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה וְחֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי אם בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אִם־לְמָוֶת אִם־לְחַיִּים כִּי־שָׁם יִהְיֶה עַבְדֶּךָ׃

מסורה קטנה (בגליון): ל׳ · ג׳ · ב׳ בת אליעס ל׳ וכתי׳ הא׳ ב׳ מס׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · יד׳ תה׳ ר׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · י׳ · ל׳ · ה׳ כמ׳ גם גם · ה׳ · אניעך ק׳ · ג׳ מל׳ בכי׳ ד׳ · אם כתי׳ ולא קרי׳

תרגום

ועם אבשלום אזלו מאתן גברין מירושלם זמינין ואזלין לתומיהון ולא ידעין כל מדעם : ושלח אבשלום ית אחיתופל גילונאה מלכא דדוד מקרתיה מגילו בדבחותיה ית דבחיא והוה מרדא תקיף ועמא אזיל וסגי עם אבשלום : ואתא דמחוי לות דוד למימר אתפני ליבא דאנש ישר׳ בתר אבשלום : ואמר דוד לכל עבדוהי דעמיה בירושלם קומו ונערוק ארי לא תהי לנא שיזבא מן קדם אבשלום אוחו למיזל דילמא יוחי וידבקיננא ויכמון ית בישתא עלנא וימחי ית קרתא לפיתגם דחרב : ואמרו עבדי מלכא למלכא ככל דייממר רבוני מלכא הא עבדך : ונפק מלכא וכל אנש ביתיה די עמיה ושבק מלכא ית עשר נשין לחינן למיטר ביתא : ונפק מלכא וכל אנש ביתיה עמיה וקמו באתר ר רחיק : וכל עבדוהי עברין על ידוהי וכל קשתיא וכל קלעיא וכל גתאי שית מאה גברא דאתן עמיה מגת עברין קדם מלכא : ואמר מלכא לאתי גתאה למא תיזל אף את עמנא תוב ותיב עם מלכא ארי נוכרא את ואף אם גלי את איזיל לך לאתרך : תמלי אתית ויומא דין איטלטלינך עמנא למיזל ואנא אזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל תוב ואתיב ית אחך עמך ועביד עמהון טיבו ו וקשוט : ואתיב אתי ית מלכא ואמר קיים הוא יי וקיים ריבוני מלכא אלהין באתרא דיהי תמן רבוני מלכא אם למותא ואם לחיי ארי תמן יהי עבדך :

מסורה

בפסוק · וגם גלה אתה מבקומך · אילין ג׳ קדמאי חס׳ · עשרת אלפים גולה · גולה סוד והולך רכיל מ״ל : והשב ד׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר ויחי :

רשי

לך ועבור: עם שאר העם אחר אשר איכך רוצה להפרד ממני: וכל העם עוברים. מן המלך והלאה לפי שהוא עומד קורא אותם שעברים: ויציקו. כמו ויצגו ואקימו ית ארונא העמידוהו לצד אחד והעם עוברים שהיה דוד רוצה לשאתו עמו: ויעל אביתר עד תם וגו'. הרי זה מקרא מסורס ויציקו ארון האלהים עד תום כל העם לעבור: ויעל אביתר. אותו היום נסתלק מן הכהונה שנשאל באורים ותומים ולא נענה ונכנס צדוק תחתיו. וכן שנינו בסדר עולם ובסדר יומא: הרואה אתה. אם רואה אתה שענה כנו' היא טוב העיר וגו': שני בניכם אתכם. ובידם תוכלו להודיעני מה שתשמעו מבית המלך ולפי מה שתודיעוני אמלט: במעלה הזתים. בהר הזתים: חפוי. מכוסה כדרך האבלים: חפו. כיסו: ודוד הגיד. ולדוד הגיד המגיד: סכל. קלקל כמו הסכל ירבה דברי: בא עד הראש. עד ריש טוריא: אשר ישתחוה שם לאלהי'. אשר היה רגיל להשתחוות שם כשהיה בא לירושלם היה רואה משם את האהל שהארון בתוכו והיה משתחוה: עבר

רדק

וכל הארץ בוכים. פי' וכל אנשי הארץ וכן וכל הארץ באו מצרימה: על פני דרך את המדבר. כמו אל המדבר וכן והראה את הכהן כלומר עוברים אל המדבר על פני הדרך שהיה שם כלומר שלא עברו דרך הנחל או פירושו וכל העם גם כן עוברים בנחל קדרון כמו שהיה המלך עובר וכלם מגמת פניהם אל המדבר כמו שאמ' דוד אנכי מתמהמ' בערבו' המדבר ומדבר יקרא מרעה הבהמו' בין קרוב לעיר בין רחוק לעיר לפיכך אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתוך הדברו והוא מתרגום וכה"ג ודבר מקום שהרועה נוהג שם המקנה: ויציקו. כמו ויעמידו וכן ויציקום לפני יי': ויעל אביתר. לפי פשט הכתוב יראה כי פי' ויעל אביתר נסתלק לצד אחד עם הארון עד תום כל העם לעבור מן העיר ר"ל מירושלם אבל רבו' ז"ל קבלו כי באותו היום נסתלק אביתר מכהונה גדולה והכניסו צדוק תחתיו שנ' ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ולמה נסתלק באותו היום כי שאל באורי' ותומים ולא נענה ושאל צדוק ונענ' כמו שפי' בספר יהוש' כי השואל באורים ותומי' הכהן השואל רוח הקדש שורה עליו ובה היה מכוין ומשיב השאלה עם מה שהיה נראה לו באורים ותומים כמו שפי' בספר שופטים וכיון שראה דוד שנסתלקה רוח הקדש מאביתר ידע שהגיע זמן הקללה שקלל הקב"ה זרע עלי ואביתר היה מזרע עלי שהיה מבני איתמר וצדוק מזרע פנחס ונתקיימ' בו ברכה שברכו הקב"ה כמו שכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם אבל לא נמשח צדוק לכהן גדול עדיין אלא שנתמנה לכהן גדול עד יום מלוך שלמה שמשחוהו כמו שכתוב וימשחו שלמה ליי' לנגיד ולצדוק לכהן כי הקללה היית' תלויה עד מלוך שלמה כמו שכתו' ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן כי הכתוב אומר והבטת צר מעון והמעון הוא בית המקדש ובית המקדש לא נבנה עד מלוך שלמה: והראני אותו ואת נוהו. הבית שהיה שם הארון ופי' אותו שישיבני לאהבתו ויחפוץ בי כי עתה בלקחו עונם עונו היה מרוחק ממנו כאדם שמעלים עיניו משונאו ואינו רואהו וי"ת ויחזינני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשיה: הנני. כלומר אקבל גזירותיו באהבה: הרואה אתה. אם רואה אתה בעיניך כלומ' בעצתך וי"ת חזויא את תוב לקרתא כלומ' נביא אתה שראה שסרתה עליו רוח הקדש ונענה אותו היום באורי' ותומי' ואמ' לו טוב הוא שתשוב העיר ותודיעני משם כל דבר: בעברות המדבר. כן כתי' וקרי בערבו' ופי' הכתו' בעבר נחל קדרון ופי' הקרי כתרגומו במשרי מדברא ושניהם נכונים בענין אלא שהקרי יותר קרוב: במעלה הזתי'. כתרגו' במסקנ' דטור זיתיא ועלה שם להשתחוות ליי' משם כי מהר הזיתים יראה הרש מקום בית המקדש ואע"פ שלא היה שם אז בית גם מקו' הבית בעצמו לא היה יודע עד שאמר גד הנביא לדוד שיבנה מזבח בגורן ארונה אע"פ גבול המקום היה יודע בקבלה כי בהר המוריה יבנה בית יי' אבל לא היו יודעים באיזה מקום עד שאמר גד לדוד וי"מ כי מהר הזתים היה רואה האהל שהיה בו הארון: ודוד הגיד לאמר. יחסר למ"ד השמוש ופי' ולדוד הגיד המגיד וכמוהו בחסרון למ"ד השמוש היו בן שאול כל אלה בני מכיר וכמוהו בחסרון המגיד ויגד ליעקב ויאמר ליוסף: עד הראש. ראש הר הזתים וכן תרגומו עד ריש טוריא: אשר ישתחוה שם. שהיה רגילו שישתחוה שם כמו שאמר עולה במעלה הזיתים ועשה כן לפי שהיה נפרד ממקום המקדש ולא היה יודע אם ישוב עוד כאדם הלוקח רשות מאוהבו בגלותו: חושי

וכל הארץ ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר מקץ: ה' פסוקי' וכל וכל וכל ג' במצעות פסוק וב' בראשי פסוקי' וסי' והערים יהרוסו. אתה הוא יי' לבדך אתה עשית. ורעשו מפני דגי הים ועוף. וכל פסיליה יכרתו. וכל הארץ בכים קול גדול: עלה ג' כתיב ה' בקריאה וסימ' אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי. עלה נעלה וירשנו

ויאמר דוד אל אתי לך ועבר ויעבר אתי הגתי וכל אנשיו וכל הטף אשר אתו: וכל הארץ בוכים קול גדול וכל העם עברים והמלך עבר בנחל קדרון וכל העם עברים על פני דרך את המדבר: והנה גם צדוק וכל הלוים אתו נשאים את ארון ברית האלהים ויצקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תם כל העם לעבור מן העיר: ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר אם אמצא חן בעיני יהוה והשבני והראני אתו ואת נוהו: ואם כה יאמר לא חפצתי בך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו: ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שבה העיר בשלום ואחימעץ בנך ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם: ראו אנכי מתמהמה בעברות המדבר עד בוא דבר מעמכם להגיד לי: וישב צדוק ואביתר את ארון האלהים ירושלם וישבו שם: ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הלך יחף וכל העם אשר אתו חפו איש ראשו ועלו עלה ובכה: ודוד הגיד לאמר אחיתפל בקשרים עם אבשלום ויאמר דוד סכל נא את עצת אחיתפל יהוה: ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים והנה לקראתו

ואמר דוד לאתי איזיל ועיבר ועבר אתי גתאה וכל גברוהי וכל טפלא דעמיה: וכל דיירי ארעא בכן קל רב וכל עמא עברין ומלכא עבר בנחלא דקדרון וכל עמא עברין על אפי אורח מדברא: והא אף צדוק וכל ליואי עמיה נטלין ית ארון קימא דיי ואקימו ית ארונא דיי וסליק אביתר עד דשלים כל עמא למיעבר מן קרתא: ואמר מלכא לצדוק אתיב ית ארונא דיי לקרתא אם אשכח רחמין קדם יי ויתיבינני ויחזינני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשיה: ואם כדין יימר לא רעוא קדמי בך הא אנא יעביד לי כמא דרעוא קדמוהי: ואמר מלכא לצדוק כהנא חזויא את תוב לקרתא בשלם ואחימעץ ברך ויהונתן בר אביתר תרין בניכון עמכון: חזו דאנא מתעכב במישרי מדבר עד דימטי פיתגמא מנכון לחואה לי: ואתיב צדוק ואביתר ית ארונא דיי לירושלם ויתיבו תמן: ודוד סליק במסקנא דטור זיתיא סליק ובכי ורישיה ליה מכרך והוא אזיל יחיף וכל עמא דעמיה כריכו גבר רישיה וסלקין מסק ובכן: ודוד אתחוא למימר אחיתופל במרודיא עם אבשלום ואמר דוד קלקל כען ית מלכא דאחיתופל יי: והוה דוד אתא עד ריש טוריא די סגיד תמן קדם יי והא לקדמותיה

אותה. ועלו עלה ובכה: ישתחוה ג' בקריאה וסימ' ויהי דוד בא נגד הראש. ויהי אחרי כא אמציהו. וכל עבדי המלך. וחד וישתחוה. ויעבד את הבעל וישתחוה:

רלבג

ויציקו את ארון האלהים. ר"ל שסבר שהעמידו אותו במקום אחד עד שעלה אביתר עד שתם כל העם לעבור מן העיר ולפי שלא הגיע עדיין אביתר אל המלך היו דברי המלך תחלה לצדוק לבד ובסוף הענין היו דבריו גם כן עם אביתר כי אז הגיע אצל המלך ולזה אמ' ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם: הרואה אתה טובה העיר וגו'. ר"ל ואתה רואה אלו הענינ' לאי זה תכלית פונ' שתלך עמנו להגיד לנו זה בוראי צריך אתה לזה לקחת עצה בדברי' לפי מה שיגלה מעניכם ולזה טוב שתשוב העיר בשלום: ואחימעץ בנך ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם. ידמה שהיו להם בנים אחרים אך בחר דוד באלו להיותם יותר חכמים ויותר ראויים מהאחרים ולזה אמר אחר זה הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר: ודוד עולה במעלה הזיתים. זהו הר הזיתים שהיו אצל ירושלם אצל בית המקדש וידמה כי לקדושת המקום ההוא היה דוד נוהג בהיותו שם להשתחוות שם לשם יתעלה וזהו אמרו אשר ישתחוה שם לאלהים: והיית

חושי הארכי · על שם מקומו נקרא כן והוא הנזכר בנחלת בני יוסף אל גבול הארכי עטרות ׃ קרוע כתנתו · כמו לבוש הבדים חגור אפוד בד וכולם יחסרו אות השמוש כי בלא חסרון היה משפט פ״א הפועל בשוא כדרך הסמוכים ׃ והיית עלי למשא · ביו״ד אחד לבדו והוא עי״ן הפועל ופי׳ למשא לטורח כי רבים אשר עתה עמי לבער ולדאגה פא״י בהם ומן העיר תועילני בעצתך ׃ עבדך אני המלך אהיה · מהיום ואילך אהיה עבדך כמו שהייתי עבד אביך מאז ועתה אני אהיה עבדך ר״ו ואני נוספת כוי״ו ויסת אבריהם את עיניו וזולתה וכן דרך הלשון בהרבה מקומות וכן דרך לשון הערב בפה׃ רעה דוד · תרגומו שושבינא דדוד כלומר אוהבו וריעו שהיה עמו תמיד ובעל עצתו וכן אמר בדברי הימים בספור שרי דוד וחושי הארכי ריע המלך ׃ יבא ירושלם · כשבא חושי הארכי באותה שעה היה אבשלום נכנס לירושלם ׃

למשא ג׳ בקריא׳ וסי׳ אם עברת אתי והיית · ולמה יהיה עבדך · חטאתי מה אפעל לך · וחד לעבד ולמשא ׃ רעה ג׳ בקריאה וסי׳ ויבא חוש רעה דוד העיר · ויהי כאשר בא חושי · וזבוד בן נתן כהן רעה ׃ ובא ז׳ ר״פ בקריא׳ וסי׳ ובא אשר לו הבית והגיד לכהן · ובא הכהן וראה והנה פשה · ובא אהרן אל אהל מעד ופשט ·

חוּשַׁי הָאַרְכִּי קָרוּעַ כֻּתָּנְתּוֹ וַאֲדָמָה עַל רֹאשׁוֹ ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ דָּוִד אִם עָבַרְתָּ אִתִּי וְהָיִתָ עָלַי לְמַשָּׂא ׃ וְאִם הָעִיר תָּשׁוּב וְאָמַרְתָּ לְאַבְשָׁלוֹם עַבְדְּךָ אֲנִי הַמֶּלֶךְ אֶהְיֶה עֶבֶד אָבִיךָ וַאֲנִי מֵאָז וְעַתָּה וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וְהֵפַרְתָּה לִי אֵת עֲצַת אֲחִיתֹפֶל ׃ וַהֲלוֹא עִמְּךָ שָׁם צָדוֹק וְאֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים וְהָיָה כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר תִּשְׁמַע מִבֵּית הַמֶּלֶךְ תַּגִּיד לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים ׃ הִנֵּה שָׁם עִמָּם שְׁנֵי בְנֵיהֶם אֲחִימַעַץ לְצָדוֹק וִיהוֹנָתָן לְאֶבְיָתָר וּשְׁלַחְתֶּם בְּיָדָם אֵלַי כָּל דָּבָר אֲשֶׁר תִּשְׁמָעוּ ׃ וַיָּבֹא חוּשַׁי רֵעֶה דָוִד הָעִיר וְאַבְשָׁלֹם יָבוֹא יְרוּשָׁלִָם ׃

טז וְדָוִד עָבַר מְעַט מֵהָרֹאשׁ וְהִנֵּה צִיבָא נַעַר מְפִי בֹשֶׁת לִקְרָאתוֹ וְצֶמֶד חֲמֹרִים חֲבֻשִׁים וַעֲלֵיהֶם מָאתַיִם לֶחֶם וּמֵאָה צִמּוּקִים וּמֵאָה קַיִץ וְנֵבֶל יָיִן ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל צִיבָא מָה אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמֶר צִיבָא הַחֲמוֹרִים לְבֵית הַמֶּלֶךְ לִרְכֹּב וְהַלֶּחֶם וְהַקַּיִץ לֶאֱכוֹל הַנְּעָרִים וְהַיַּיִן לִשְׁתּוֹת הַיָּעֵף בַּמִּדְבָּר ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ וְאַיֵּה בֶּן אֲדֹנֶיךָ וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל הַמֶּלֶךְ הִנֵּה יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַ͏ִם כִּי אָמַר הַיּוֹם יָשִׁיבוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֵת מַמְלְכוּת אָבִי ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִבָא הִנֵּה לְךָ כֹּל אֲשֶׁר לִמְפִי בֹשֶׁת וַיֹּאמֶר צִיבָא הִשְׁתַּחֲוֵיתִי אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ ׃ וּבָא הַמֶּלֶךְ דָּוִד עַד בַּחוּרִים וְהִנֵּה מִשָּׁם אִישׁ יוֹצֵא מִמִּשְׁפַּחַת בֵּית שָׁאוּל וּשְׁמוֹ שִׁמְעִי בֶּן גֵּרָא יֹצֵא יָצוֹא וּמְקַלֵּל ׃ וַיְסַקֵּל בָּאֲבָנִים אֶת דָּוִד וְאֶת כָּל עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְכָל הָעָם וְכָל הַגִּבֹּרִים מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ ׃ וְכֹה אָמַר שִׁמְעִי בְּקַלְלוֹ צֵא צֵא אִישׁ הַדָּמִים וְאִישׁ הַבְּלִיָּעַל ׃ הֵשִׁיב עָלֶיךָ יְהוָה כֹּל דְּמֵי בֵית שָׁאוּל אֲשֶׁר מָלַכְתָּ תַּחְתָּו וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת הַמְּלוּכָה בְּיַד אַבְשָׁלוֹם בְּנֶךָ וְהִנְּךָ בְּרָעָתֶךָ כִּי אִישׁ דָּמִים אָתָּה ׃ וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי בֶּן צְרוּיָה אֶל הַמֶּלֶךְ לָמָּה יְקַלֵּל הַכֶּלֶב הַמֵּת הַזֶּה אֶת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶעְבְּרָה נָּא וְאָסִירָה אֶת רֹאשׁוֹ ׃

חושי ארכאה מבזעין לבושוהי ועפרא רמי ברישיה ׃ ואמר ליה דוד אם עברתא עמי ותהי עלי למטול ׃ ואם לקרתא תתוב ותימר לאבשלום עבדך אנא מלכא אהי עבדך דאבוך ואנא מבכין וכען ואנא עבדך ותקלקל לי ית מלכא דאחיתפל ׃ והלא עמך תמן צדוק ואביתר כהניא ויהי כל פתגמא דתשמע מבית מלכא תחוי לצדוק ולאביתר כהניא ׃ הא תמן עמהון תרין בניהון אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ותשלחון בידיהון לותי כל מדעם דתשמעון ׃ ואתא חושי שושבינא דדוד לקרתא ואבשלום אתא לירושלם ׃ ודוד עיבר זעיר מריש טורא והא ציבא עולימא דמפיבשת לקדמותי וזוג חמרין חשיקין ועליהון מאתן גריצן דלחים ומאה ארתכלין דעינבין יבישין ומאה מנן דבילתא וגרב דחמר ׃ ואמר מלכא לציבא מה אילין לך ואמר ציבא חמריא לבית מלכא למרכב ולחמא ודבילתא למיכל עולימיא וחמרא למשתי דמשלהי במדברא ׃ ואמר מלכא ואן בר ריבונך ואמר ציבא למלכא הא יתיב בירושלם ארי אמר יומא דין יתיבון לי בית ישראל ית מלכותא דאבא ׃ ואמר מלכא לציבא הא לך כל די למפיבשת ואמר ציבא מודינא אשכח רחמין בעינך רבוני מלכא ׃ ואתא דוד מלכא עד עלמת והא מתמן גברא נפק מזרעית בית שאול ושמיה שמעי בר גרא נפק מיפק ומלטיט ׃ ומרגים באבניא ית דוד וית כל עבדי מלכא דוד וכל עמא וכל גבריא מימיניה ומסמליה ׃ וכדין אמר שמעי בלטטותיה פוק פוק גבר חייב קטול וגבר רשיעא ׃ אתיב עלך יי כל חובי בית שאול דמלכתא תחותוהי ואצלח יי ית מלכותא בידא דאבשלום ברך והא את בבישתך ארי גבר חייב קטול את ׃ ואמר אבישי בר צרויה למלכא למא ילטט כלבא מיתא הדין ית רבוני מלכא אעבר כען ואעדי ית רישיה ׃

מאה צמוקים · כ״תי הפסו׳ מאתן גריצן דלחים ומאה אתכלין דעינבין יבישין ומאה מנן דבילתא וגרב דחמר ופי׳ ומאה מאכן דבילתא מאה ליטרין של תאנים יבשים ונקרא דבלת שמכבשין הרבה מן התאנים יחד ועושין מהם כמו ככר לחם ונקרא דבלת תאנים ׃ לבית המלך לרכוב · לנשי המלך כי לא הניח אחת מנשיו אלא עשר פילגשי׳ לשמור הבית ולא לקחו בבאתם מרכבה לנשים כי בחפזון יצאו כמו שאמר להם קומו ונברחה ואמ׳ מהרו ללכת ׃ ולהלחם והקיץ · כן כתיב בלמ״ד ואינה נקראת וכבר כתבנו דעתינו במלות האלה ובדומיהן והלמ״ד הכתובה אין לה טעם בשמוש והיא כלמ״ד הרגו לאבנר והשליטי לאבשלום לאמות חמש ודרומי׳ להם · ואמ׳ והקיץ ובכללו המתוקים כי הפירות היבשים כלם פירות קיץ הם ׃ בחורים · עיר מבני בנימן ונקראת בדברי הימים עלמת וכ״תי עלמת ועלמת ובחורים אחד הוא ׃ ויסקל באבנים · השליך אבנים כמו פועל הקל וסקלתו באבני׳ ואינו הפך הקל כמו שכתב רבי יונה כי פי׳ סקלו מאבן סקלו המסילה באבנים שתשליכו שם מפני הטיט והטיט הוא מכשו׳ הדרכי׳ וזהו שאמר הרימו מכשו׳ מדרך עמי ואם מאבן במקו׳ בי״ת כמו מקיני בא או תהיה המ״ם כמשמע׳ ויהיה פי׳ סקלו המסלה מאבני׳ גדולו׳ ׃ מימינו ומשמאלו · כל העם והגבורים שהיו מימין דוד ומשמאלו היה מסקל באבני׳ ׃ איש הדמים · ת״י גבר דחייב קטול וי״ל שחשדו בדמי איש בשת ובדמי אבנר וזהו שאמ׳ לו השיב עליך יי׳ כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו כלו׳ הרגת ביתו ומלכת תחתיו ות״ת כל דמי בית שאול כל חובי בית שאול ׃ כי

רשי

עבד אביך ואני מאז · כמו ואני עבד אביך מאז ומקרא מסורס הוא ׃ ובא ירושלם · כתן לבו שיבא לירושלם ׃ ומאה קיץ · ומאה מכן דבילתא ׃ כש

רלבג

והיית עלי למשא · יתכן שלא היה גבור והיה זקן והיתה מפני זה הנועתו כבדה ׃ ומאה קיץ · ר״ל מהפירות המיובשים בקיץ ׃ איש הדמים ואיש הבליעל · יתכן שקראו איש הדמים כי דמים רבים שפך וקראו איש הבליעל על דבר בת שבע אשת אוריה החתי ׃ כי

מסרה

ובא השמש וטהר ואחר · ובא אהרן ובניו בנסע המחנה · ובא האות והמופת אשר דבר אליך · ובא הלוי כי אין לו חלק · ובא המלך דוד עד בחורים · ובאה והכה את ארץ מצרים דירמיה כן כתיב · ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ · ובא לפנימה וימד · ובא עליך רעה · ובא לציון גואל · ובא כמהלך רישך · וחברו ובא מתהלך · ובא במלכות מלך הנגב · ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו ׃ ואסירה ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ט׳ ׃

רש״י

כה יקלל. כן יקלל: וה' אמר לו. אי אפשר אדם כמותו שהוא ראש לסנהדרין יקלל את המלך אם לא שאמר לו מאת הקב״ה: יראה ה' בעוני. דמעת עיני: ויכפש שם. בבחורים: וחזקו ידי כל אשר אתך. כי עתה ידם רפה לעזור לך שאומרים בלבם הבן יתחרט אצל אביו ואנו נהיה שנואים למלך: במוב

רד״ק

כי יקלל. כן כתיב וקרי כה ושניהם קרובים בענין: וכי ה' כתי' בוי״ו וקרי בלא וי״ו ה' אמר לו. כאילו אמר לו קלל את דוד כי הוא רבה בטלטולי זה או פירושו הוא העיר את רוחו לבזות אותי לעונש עוני: אולי יראה ה' בעוני. כמו בעניי שאני בו וכן בדברי רז״ל מעין כל ברכה וברכה כמו מעניין ות״ת דמעת עיני והכתוב הוא בעוני כלו בעניי: תחת קללתי. כתי' ביו״ד וקרי בוי״ו והענין אחד כי הכנוי דבק עם הפעל ועם הפעול וכן כבית תפילתי שמעתי את תפלתך: באבנים לעומתו. כי לא היו משיגי' אותו האבנים והעפר כי רחוק היה ממנו אלא לעומתו היה מסקל ועפר בעפר. הכפל לחזק הענין כי ידו היה לו אם את' ועפר לבדו או השליך עפר וכמוהו מקרקר קיר ותשרם שרשיה: ויכפש שם. בבחורים כמו שאמר למעלה ובא המלך דוד עד בחורים: לא אהיה. כתי' באל״ף וקרי בוי״ו ופי' הכתו' דרך תמיהה והקרי כמשמעו: והשנית. והטעם' השנית למה באתי אליך: למי אני אעבוד. כלומר משני פנים היה הדין עלי לבא אליך: הבו לכם. לשון תפארת או פי' אתה והחכמי אשר אתך: ויטו לאבשלו' האהל. הטו לו האהלים על הגג שיבואו שם הפלגשים וישכב אבשלום עמהן תוך האהלים וזהו לפני כל ישראל כי כלם ראו ששכבם עמהן בסתר תוך האהלים ותרגומו ונגדו לאבשלו' קינופין על אגרא ובדברי רז״ל פי' קנופין שמעמידין ארבע עמודי עצים ונוטלים עליהם וסביבותיהם יריעות והוא אהל כעוי: כאשר ישאל איש בדבר האלהי'. איש קרי ולא כתיב והכתוב ר״ל על דוד כן היתה עצתו נכונה ומתאמת' לדוד כמו אם היה דוד שואל בדבר האלהים כי אחיתופל יועץ היה לדוד כמו שאומר בדברי הימים ואחיתופל יועץ למלך וקרי איש כלומ' לכל אדם המתיעץ בו ומה שאמר לדוד כי לא היה לו יועץ תמיד ומה שאמ' גם לדוד גם לאבשלום האחד לרבו' על חבירו כמו גם באכסם גם בקרכם קחו כי עתה שב להיות יועץ אבשלום כמו שהיה יועץ דוד. ובדרש איש קרי ולא כתיב לא היה איש אלא מלאך: גם לאבשלום. ואע״פ שזה היתה עצתו תחילה לאבשלום דבר הפלגשים עצה נכונה היתה ואף על פי שהיתה לרעה כי בדבר ההוא חזקו ידי כל אשר אתו וידעו כי לא יעשה עוד אביו שלו' עמו וגם העצה הזאת האחרת היתה נכונה ואילו נעשתה היה נהרג דוד כדברו אלא שהקב״ה צוה להפר העצה: שנים

לא טו כתיב א' וקרינן וי״ו וסי' נמסר בסדר שמיני: לשמור ח' מל בקריא' וסי' בוא אל פילגשי אביך. אם תשמע דירבעם' אך יתן לך ה' שכל ובינה. ולשלמה בני תן לבב. ויהי כצאת הכהנים מן הקדש. ויעמד המלך על

ויאמר המלך מה לי ולכם בני צרויה כי יקלל וכי יהוה אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן: ויאמר דוד אל אבישי ואל כל עבדיו הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי ואף כי עתה בן הימיני הנחו לו ויקלל כי אמר לו יהוה: אולי יראה יהוה בעוני והשיב יהוה לי טובה תחת קללתו היום הזה: וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו ועפר בעפר: ויבא המלך וכל העם אשר אתו עיפים וינפש שם: ואבשלום וכל העם איש ישראל באו ירושלם ואחיתפל אתו: ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום ויאמר חושי אל אבשלום יחי המלך יחי המלך: ויאמר אבשלום אל חושי זה חסדך את רעך למה לא הלכת את רעך: ויאמר חושי אל אבשלם לא כי אשר בחר יהוה והעם הזה וכל איש ישראל לא אהיה ואתו אשב: והשנית למי אני אעבד הלוא לפני בנו כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך:

ויאמר אבשלום אל אחיתפל הבו לכם עצה מה נעשה: ויאמר אחיתפל אל אבשלם בוא אל פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך וחזקו ידי כל אשר אתך: ויטו לאבשלום האהל על הגג ויבא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל: ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל בדבר האלהים כן כל עצת אחיתפל גם לדוד גם לאבשלם:

ואמר מלכא מה לי ולכון בני צרויה כדין ילטיט ארי יי אמר ליה לטיט ית דוד ומן יימר מה דין עבדתא כן: ואמר דוד לאבישי ולכל עבדוהי הא ברי דאולידית בעי למקטלי ואף ארי כען בר שבט בנימן שבוקו מיניה וילטט ארי אמר ליה יי: מאים גלי קדם יי דמעת עיני ויתיב יי לי טבתא חלף לוטתיה יומא הדין: ואזל דוד וגברוהי באורחא ושמעי אזיל בסטר טורא לקבליה אזיל ומלטיט ומרגים באבני לקיבליה ומשדי עפרא:

ואתא מלכא וכל עמא די עמיה כד משלהן ונחיתמן: ואבשלום וכל עמא אנש ישראל אתו לירושלם ואחיתופל עמיה: והוה כד אתא חושי ארכאה שושבינא דדוד לות אבשלום ואמר חושי לאבשלום יצלח מלכא יצלח מלכא: ואמר אבשלום לחושי דא טיבותך דעם חברך למא לא אזלת עם חברך: ואמר חושי לאבשלום לא אלהין דאתרעי יי ועמא הדין וכל אנש ישראל די ליה איהי ועמיה אתיב: ותניינות קדם מן אנא אפלח הלא קדם בריה כמא דפלחית קדם אבוך כן אהי פלח קדמך:

ואמר אבשלום לאחיתופל הבו לכון מלכא מה נעביד: ואמר אחיתופל לאבשלום עול לות לחינתא דאבוך די שבק למיטר ביתא וישמע כל ישראל ארי איתגריתא באבוך ויתקוף ידי כל די עמך: ונגדו לאבשלום קיטפין על איגרא ועל אבשלום לות לחינתא דאבוהי לעיני כל ישראל: ומלכא דאחיתופל דמלך ביומיא האינון כמא דשאיל גבר בפתגמא דיי כן כל מלכא דאחיתופל אף לדוד אף לאבשלום:

רלב״ג

כי ה' אמר לו קלל את דוד. אמר זה להעיר כי אולי מהש״י כהיה לו להגיע זה העונש לדוד ולזה אין ראוי שישתדלו במניעתו כי השם ית' שליט בכל אשר יחפוץ ומי שישתדל לחלוק על מחשבתו יתיסר עליה' כמו שעשו אחי יוסף ליוסף להמלט מענין חלומותיו וזה היה סבה אל שהגיעו לדבר החלומות ההם: אולי יראה ה' בעיני. ר״ל אולי ישגיח השם בעבו' עיני והרצון בזה בעבור מה שעיני רואה מהבזויים האלו ואני סובלם לכבוד השי״ת ואע״פ שיש לאל ידי להנקם משמעו הנה מפני זאת התכונה הטובה אשר אני בה מסבול אלו החרפות אולי ייטיב לי השם ית' טוב' תחת קללתו אשר קלל אותי היום הזה: ויבא אבשלום אל פילגש אביו לעיני כל ישראל. הנה בזה נתקיים מה שייעד לו השי״ת לדוד באמרו הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש. והנה יעץ לו זה אחיתופל לחשבו כי אולי יחשבו ישראל שתהיה זאת התחבולה לבחון אם לבו ישר יושר את דוד ולזה ייראו מלמרוד בדוד אך כשיראו הפעל המגונה מאבשלו' כנג' אביו אז יתחברו להם כי כבר נאש את דוד ושאין זה הענין על צד התחבולה לבחון לבבם ולפי שהפילגשי' בלא כתובה ובלא קדושין דינן כדין מפותת האב שהיא מותרת לבן: כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום. הנה אחיתופל היה אבי אביה של בת שבע אשת דוד שנ' בגבורי דוד אליעם בן אחיתופל הגילוני והנה בת שבע היתה בת אליעם כאמרו הלא זאת בת שבע בת אליעם והנה עם כל זה ספר כי עצתו היתה תמיד בתכלית מה שאפשר מהטוב להגיע אל התכלית לדוד בהיותו יועץ דוד ואחר שהיה בקושרים היתה עצתו גם כן שלמה לאבשלום כנגד דוד: ואסיבה

עמדו דד״ה. עת לשמור ועת. לשמור על אחיהם: ויטו ד' בקריאה וסי' ויקחו שחד ויטו משפט. ויטו לאבשלום האהל על הגג. ויטו נשיו את לבבו. ויטו בתהו צדיק:

רדק

שנים עשר אלף. אלף מכל שבט ושבט: כשוב הכל. כשוב כל דבר שירצה אדם להשיב אליו כן נקל לי להשיב אליך כל העם ות' כד יתיבון כלהון: האיש אשר אתה מבקש. אחר אשר אהרג האיש אשר אתה מבקש רעתו והוא דוד כמו שאמר והכיתי את המלך לבדו ות"י בתר דיתקטל גברא דאת בעי ואמרו כי השכלה הגדולה הזאת שהיה שוכא א אחיתופל את דוד שיעץ הריגתו ובזהו בדבריו שאמר אחרי דוד ולא אמר אחרי המלך דוד מפני המעשה שעש' בבת שבע ואמרו כי בת שבע היתה בת בנו של אחיתופל דכתיב הלא זאת בת שבע בת אליעם וכתי' אליעם בן אחיתופל הגילוני: בפע' הזאת. אע"פ שכל עצותיו נכונות בפעם הזה חטא בעצתו: כדוב שכול. שהוא מר נפש כשהרגו לו ג גורותיו והוא נלחם עם אד' אשר ימצא בחזקה ובמרירו' לבו: ולא ילין את העם. כי הוא איש יודע מלחמה ויירא הוא שמא תבא עליו פתאום: ולא ילין את העם. כמו עם העם אלא יחבא באחת הפחתי' ולא ידע אדם מקומו אם כן מה שאמר אחיתופל והכיתי את המלך לבדו זה לא יהיה אם כן עצתו בטלה: באחת הפחתי'. זכר פחת בלשון נקבה שאמר באחת ובמקום אחר זכר פחת בלשון זכר אל הפחת הגדול ו והפחת הוא חפיר ותרגומו בחד מן קומציא כמו חופר גומץ או באחת המקומו' שיוכל להחבא שם: ושמע השומע. כי המלחמ' הנעשת בלילה לא יבחין אד' בין מערכה זו למערכה אחרת אשר כנגדה והראשונים מאלו שנים עשר אלף שיפלו על ידי חיל דוד וחיל דוד נשמרים ועומדים על עמדם וילחמו כנגד הנופלים עליהם ותהיה הצעקה ביניהם וישמע השומע מאלו שנים עשר אלף מהאחרוני' שבהם כשישמעו הצעקה וידעו כי חיל דוד הם ג גבורי' ומרי נפש ונלחמי' בחזקה ויאמר השומע היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום והם הם ה המנוצחים כי לא יבחנו בלילה: והוא גם בן חיל. פי' והוא א אחיתפל שהוא בן חיל שאמר אבחרה נא שנים עשר אלף אע"פ שהוא בן חיל ולבו כלב האריה שבחו כדי שלא יראה כי כדי לגנותו הוא מדבר כלומר אפילו אחיתופל שלבו כלב האריה ה המס ימס לקול השמוע שישמע ויחשוב כי אנשיו הם המנוצחים וימס לבבו אלא יעצתי שתהיה המלחמה ביו' ובידיעת כל ישרא' שיאספו מדן ועד באר שבע ו ובגלוי תהיה המלחמה:

ופניך

ואשיבה ד' בקריא' ומ"ל וסי' ואשיבה כל העם אליך. ואשיבה שפטיך כבראשנה ויועציך. ואשיבה ידי עליך ואשיבה, חרפי דבר: ויישר ג' מלאים בליש' וסי' נמסר בסדר בלק: אם אין ד' בקריא' וסי' נמסר בסדר בשלח:

ואמר אחיתפל לאבשלום אבחר כען תרי עסר אלפין גברא ואקום וארדוף בתר דוד בליליא: ואיהך עלוהי כד הוא משלהי וידוהי מרשלן ואזיע יתיה ויעירוק כל עמא די עימיה ואקטול ית מלכא בלחודוהי: ואתיב כל עמא לותך יתובון כולהון בתר דיתקטל גברא דאת בעי כל עמא יהי שלם: וכשר פיתגמא בעיני אבשלום ובעיני כל סבי ישראל: ואמר אבשלום קרי כען אף לחושי ארכאה ונשמע מה דיימר אף הוא: ואתא חושי לות אבשלום ואמר אבשלום ליה למימר כפתגמא הדין מליל אחיתופל הנעביד ית פתגמיה אם לא דכשר בעינך יאת מליל: ואמר חושי לאבשלום לא תקין מלכא דמלך אחיתופל בזמנא הדא: ואמר חושי את ידעתא ית אבוך וית גברוהי ארי גברין אינון ומרירן נפשן אינון כדוב תכל בחקלא ואבוך גבר עביד קרבין ולא יבית ית עמא: הא כען הוא טמיר בחד מן קומציא או בחד מן אתריא ויהי כמיפל בהון בקדמית וישמע די שמע ויימר הות מחתא בעמא דבתר אבשלום: והוא אף גבר גבר דליביה כלבא דאריא ממס ימסי ארי ידע כל ישראל ארי גיבר אבוך וגברין גברין די עמיה: ארי מלכית אתכנשא יתכנשון עלך כל ישראל מדן ועד באר שבע כחלא די על ימא לסגי

ויאמר אחיתפל אל־ יז אבשלם אבחרה נא שנים־עשר אלף איש ואקומה וארדפה אחרי־דוד הלילה: ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים והחרדתי אתו ונס כל־העם אשר־אתו והכיתי את־המלך לבדו: ואשיבה כל־העם אליך כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש כל־העם יהיה שלום: ויישר הדבר בעיני אבשלם ובעיני כל־זקני ישראל: ויאמר אבשלום קרא נא גם לחושי הארכי ונשמעה מה־בפיו גם־הוא: ויבא חושי אל־אבשלום ויאמר אבשלום אליו לאמר כדבר הזה דבר אחיתפל הנעשה את־דברו אם־אין אתה דבר: ויאמר חושי אל־אבשלום לא־טובה העצה אשר־יעץ אחיתפל בפעם הזאת: ויאמר חושי אתה ידעת את־אביך ואת־אנשיו כי גברים המה ומרי נפש המה כדוב שכול בשדה ואביך איש מלחמה ולא ילין את־העם: הנה עתה הוא־נחבא באחת הפחתים או באחד המקומות והיה כנפל בהם בתחלה ושמע השמע ואמר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלם: והוא גם־בן־חיל אשר לבו כלב האריה המס ימס כי־ידע כל־ישראל כי־גבור אביך ובני־חיל אשר אתו: כי יעצתי האסף יאסף עליך כל־ישראל מדן ועד־באר שבע כחול אשר־על־הים לרב

שכול ג' בקריאה וסי' כדוב שכול בשדה. אפגשם כדוב שכול. פגוש דוב שכול. תלתיהון גבי דוב. סימן והלך מדי שנה בשנה. ונמצאתי לכם המקומות כתיב מ"ל דמ"ל. הנה עתה הוא נחבא. ובאנו אליו באחת המקומות. כבקרת רועה עדרו. המקומת כתיב חס' וי"ו בתר' ושארא המקמות כתיב חסר וי"ו קדמ':

רשי

כשוב הכל אליך האיש אשר אתה מבקש. יעשה בו בקשתך ויהרג ואחר כך כל העם יהיה שלום וזה מקרא קצר: ובעיני זקני ישראל. זקני אשמאי: ואביך איש מלחמה. ויודע ענייני מלחמה וטכסיסיה וטוב מארב ובטוח הוא שתרדוף הלילה לבא עליו לפיכך לא ילין עם שאר העם: הנה עתה הוא נחבא. וכשתבא על מחנה העם אשר אתו הוא לא יהיה שם שתהרגנו: והיה כנפל בהם ב בתחלה. אני אמרתי לך כי אנשיו גבורים ומרי נפש ואם יהרגו בעמך תהיה בם מ מפלה במלחמ' זו הית' שהיא ראשונה ושמע השומע מכל ישראל הבאים להתחבר אליך ואמר היית' מגפה בעם אבשלום: והוא גם בן חיל. ואותו השומע אפי' הוא בן חיל ולבו כלב האריה המס י ימס בפחד ורעדה ולא יתקשר עוד אליך כי יאמר כבר התחיל ל ליפול וכשם הוא על אביו ולא יצליח: כי יעצתי. כי זאת עצתי:

ופניך

רלבג

ואשיבה כל העם אליך כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש. ר"ל בזה הדרך אשיב כל ישראל בכללם אליך כי הכותי האיש אשר א אתה מבקש יהיה כ כשוב הכל כי ממיתת דוד יתמשך שישובו כל ישראל אליך ויהיה זה סבה שלא תשחית ע עמך אשר אתך או א אשר את דוד אך יהיה כל העם שלום בלי מ מלחמה כי אחר מותו לא יתכן שתהיה שם מלחמה כלל על זה: בעיני כל זקני ישרא'. הנה כל חכמי ישראל הסכימו בזאת העצה כי גם האמינו בדברי אבשלו' אל העם שאין אביו רוצה לעשות דין ומשפט לאחר מהבאי' לפניו עם שזה היה מ מהשי' לענוש את דוד על דבר אוריה החתי: כדוב שכול בשדה. ר"ל כדוב טורף ולרוב טרפו קראו שכול ל היותו משכל והנה אביך איש מלחמה ולזה הוא יודע באי זה כד ראוי שינהג בזאת המלחמה ומפני זה לא ילין העם במקום מלון מפורסם אבל הוא נחבא עתה באחת מהמקומות אשר יתכן לו ההחבא שם והיה כשיפלו מהם בתחלה בני החיל הרודפים אחריהם וימותו על ידם בעבור שאינם נשמרים מהם שיהיו שם ושמע השומע זה ואמר שכבר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום יהיה זה סבה להביא מורך לב בלב הנשארים וינוסו ויפלו ביד דוד ואנשיו ועוד כי דוד הוא גם כן בן חיל אשר לבו כלב האריה ואיך תחשב שימס לבבו כמו שאמר אחיתופל והחרדתי אותו וגם כל העם אשר אתו הנה יודע כל ישראל כי גבור אביך ואשר אתו הם בני חיל ולא ימס לבבם או ירבה בזה כי ממורך הלב אשר יפול בלב החיל אשר לאבשלום שמעט כי מגפה היתה בעם אשר אחרי אבשלום הנה לא יהיה שם אחד אע"פ שיהיה בן חיל ולבו כלב האריה שלא ימס לבבו ויוסיף להם מורך בלבבם מה שמפורסם לכל ישראל כי גבור אביך והאנשים אשר אתו: ויאמר

ופניך הולכים בקרב· אתה תהיה במלחמה לא כמו שאמר אחיתופל שילך הוא עם י״ב אלף איש ותשב אתה בירושלם והוא יטיב לך כל ישראל לא טובה עצתו כי טוב שתלך אתה במלחמה כי יתחזקו ישראל להלחם כשתהיה אתה במלחמה ופירוש ופניך הולכים בקרב שתלך אתה בקרב עמך ולא תשלח אחר במקומך וכן אם אין פניך הולכים זאמרו כנוי ההליכה בפנים כי בהם השמירה וההשגחה כאשר ילך האדם ו״ת ואת תהי אזיל ברים כולנא: באחת המקומות· כתיב באחת בת״יו וקרי באחד בד״לת: כאשר יפול הטל· שמכסה כל פני האדמה כן כחנה עליו· ולא נותר בו· כמו ולא יותר עבר במקום עתיד ורבים כמוהו: והשיאו· דרך גוזמא אמר כל כך יהיו ישרא׳ רבים שאפילו ירימו חבלים אל העיר למשכה ולסחבה עד הנחל יוכלו לעשות עד אשר לא ישאר בעיר אפילו אבן אחת ומה שאמר אותו וזכר עיר שהיא לשון נקבה אותו אמר על מגדל שהיה בתוך העיר כלו׳ אפילו יהיה מגדל עוז בתוך העיר שיאסוף אליה הכל יקחנו העיר והמגדל ויו״ת תרגם והשיאו ויתכנשון כל ישראל על קרתא ההיא ויקפונה משריין וגו׳ כבעמוד תרגם חבלים משריין כמו חבל נביאים או דעתו על חבלי האהלים אשר במחנה: שלחו· לפניו׳ יהונתן ואחימעץ שהיו חוץ לעיר: והגידו׳ על ידיהם הגידו לדוד: תעבר· את הירדן: פן יבולע למלך· פן ישחת כמו אם יבלענו ממקומו כי ירא אכי שמא יעשו עצת אחיתופל אע״פ שאמרו כי טובה עצתי מעצתו אולי תתהפך דעת עדיין לעצת אחיתופל לכן לא תלין הלילה בערבות המדבר שנודעת שם אלא עבור הלילה הירדן ו״ת פן יבולע דילמא יתהני למלכא ולא ידעתי דעתו: בעין רוגל· תרגם יונתן בעין קצרא וקצרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים וקצרא הכובס רוגל לפי שמספסף את הבגדי׳ ברגליו: והלכה השפחה· שפחה של בית צדוק הלכה לעין רוגל למקו׳ שהיה שם יהונתן ואחימעץ והגיד׳ להם שהם ילכו ויגידו לדוד הדברי׳ שדבר חושי: על פני הבאר· כמו על פי הבאר וכן תרגם יונתן על פומא דבירא והוא מן ג׳ דסבירי׳ פי וקורין פני והענין אחר כי פי הבאר הוא פניו: הריפות· החטי׳ הכתושים יקראו הריפות וכן בתו׳ הריפות בעלי והוא מן עמודי שמים ירופפו ויונתן תרגם הריפות דקילן: מיכל המים· אין לנו חבר ולפי ענייננו פלג מים ויונתן תרגם עבר ירדנא: אל

רשי

ופניך הולכי׳· בראש ואת תהי אזיל ברים כולנא: ונחנו עליו· ונגוח עליו לשון חנייה כמו וינח בכל גבול מצרים כחה ארס על אפרים: חבלים· משריין כמו חבל נביאים חבלי רשעים: עד הנחל· חומת העיר כשחוב אל הגי: וגם עבור תעבור· את הירד׳: פן יבלע למלך· שלא יעצתיו לטובה ויעש׳ כדברי אחיתופל: יבלע· יאמ׳ לו בסתר ובבליעה: עין רוגל· עין קצרא כובשי בגדי כמו שחובטין אותם שם שבועטין אותם ברגל: את המסך· וילון: הריפות· חטין כתושות כמו בתוך הריפות: מיכל המים· איני יודע לו פתרון במחברת כל ופתרונו לפי ענינו כמו שיבולת הנהר: בת

רלבג

ויאמר אבשלום וכל איש ישראל· זה מורה כי זקני ישראל לא הסכימו בזאת העצה הטובה: פן יבולע למלך ולכל העם אשר אתו· למען תתיישב העצה ביניהם על זה או ירצה בזה פן ישחית מה שהוא למלך מנשיו ובניו וטפו ומה שהוא לכל העם אשר אתו ולא אמרו פן יבולע המלך לחלוק כבוד למלכות ושלא לפתוח פיו לרע כנגדו· ותשטח עליו הריפו׳· היא חטה הכתושה במכתש וישטחוה תחלה כדי שתיבש: מיכל המים· רוצה לומר פלג המים:

ויבו

ואת זקני ג׳ בקריא׳ וסי׳ ויאמר חושי אל צדוק· וישלח את אליקים אשר על הבית דמלכים· וחברו דישעיה: העירה ט״ח לישן עורה וחד לישן קריה וסי׳ נמסר ביהושע סימן ו׳: אבשלם י״ד חס׳ וסי׳ כי לא תהיה לנו פליטה· היתה מגפה בעם· כזאת וכזאת· ועצת אחיתופל· ויישר הדבר· אשר בחר יי׳ והעם הזה· בוא אל

וּפָנֶיךָ הֹלְכִים בַּקְרָב׃ וּבָאנוּ אֵלָיו בְּאַחַת הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר נִמְצָא שָׁם וְנַחְנוּ עָלָיו כַּאֲשֶׁר יִפֹּל הַטַּל עַל־הָאֲדָמָה וְלֹא־נוֹתַר בּוֹ וּבְכָל־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־אִתּוֹ גַּם־אֶחָד׃ וְאִם־אֶל־עִיר יֵאָסֵף וְהִשִּׂיאוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הָעִיר הַהִיא חֲבָלִים וְסָחַבְנוּ אֹתוֹ עַד־הַנַּחַל עַד אֲשֶׁר־לֹא־נִמְצָא שָׁם גַּם־צְרוֹר׃ וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל טוֹבָה עֲצַת חוּשַׁי הָאַרְכִּי מֵעֲצַת אֲחִיתֹפֶל וַיהוָה צִוָּה לְהָפֵר אֶת־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל הַטּוֹבָה לְבַעֲבוּר הָבִיא יְהוָה אֶל־אַבְשָׁלוֹם אֶת־הָרָעָה׃ וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־צָדוֹק וְאֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים כָּזֹאת וְכָזֹאת יָעַץ אֲחִיתֹפֶל אֶת־אַבְשָׁלֹם וְאֵת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָזֹאת וְכָזֹאת יָעַצְתִּי אָנִי׃ וְעַתָּה שִׁלְחוּ מְהֵרָה וְהַגִּידוּ לְדָוִד לֵאמֹר אַל־תָּלֶן הַלַּיְלָה בְּעַבְרוֹת הַמִּדְבָּר וְגַם עָבוֹר תַּעֲבוֹר פֶּן יְבֻלַּע לַמֶּלֶךְ וּלְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ וִיהוֹנָתָן וַאֲחִימַעַץ עֹמְדִים בְּעֵין־רֹגֵל וְהָלְכָה הַשִּׁפְחָה וְהִגִּידָה לָהֶם וְהֵם יֵלְכוּ וְהִגִּידוּ לַמֶּלֶךְ דָּוִד כִּי לֹא יוּכְלוּ לְהֵרָאוֹת לָבוֹא הָעִירָה׃ וַיַּרְא אֹתָם נַעַר וַיַּגֵּד לְאַבְשָׁלֹם וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם מְהֵרָה וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּית־אִישׁ בְּבַחוּרִים וְלוֹ בְאֵר בַּחֲצֵרוֹ וַיֵּרְדוּ שָׁם׃ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה וַתִּפְרֹשׂ אֶת־הַמָּסָךְ עַל־פְּנֵי הַבְּאֵר וַתִּשְׁטַח עָלָיו הָרִפוֹת וְלֹא נוֹדַע דָּבָר׃ וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם אֶל־הָאִשָּׁה הַבַּיְתָה וַיֹּאמְרוּ אַיֵּה אֲחִימַעַץ וִיהוֹנָתָן וַתֹּאמֶר לָהֶם הָאִשָּׁה עָבְרוּ מִיכַל הַמָּיִם וַיְבַקְשׁוּ וְלֹא מָצָאוּ וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלָם׃ וַיְהִי אַחֲרֵי לֶכְתָּם וַיַּעֲלוּ מֵהַבְּאֵר וַיֵּלְכוּ וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמְרוּ אֶל־דָּוִד קוּמוּ וְעִבְרוּ מְהֵרָה אֶת־הַמַּיִם כִּי־כָכָה יָעַץ עֲלֵיכֶם אֲחִיתֹפֶל׃ וַיָּקָם דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן עַד־אוֹר הַבֹּקֶר עַד־אַחַד לֹא נֶעְדָּר אֲשֶׁר לֹא־עָבַר אֶת־הַיַּרְדֵּן׃

ואת תהי אזיל בריש כולנא ונהך עלוהי בחד מן אתריא דנהך לתמן ונשרי עלוהי כמא דשרי טלא על ארעא ולא נשאר ביה ובכל גבריא די עימיה אף חד: ואם לקרתא יתכניש ויתכנשון כל ישראל על קרתא ההיא ויקפונה משיריין ונעקר יתה וית אבנהא ונרמינה לנחלא עד דלא נשאר תמן אבנהא: ואמר אבשלום וכל אנש ישראל תקין מלכא דחושי ארכאה ממלכא דאחיתופל ויי פקיד לקלקלא ית מלכא דאחיתופל תקנא בדיל דייתי יי על אבשלום ית בישתא: ואמר חושי לצדוק ולאביתר כהניא כדין וכדין מליך אחיתופל ית אבשלום וית סבי ישראל וכדין מלכית אף אנא: וכען שלחו בפריע וחוו לדוד למימר לא תבית בליליא במישרי מדברא ואף מעבר תעיבר דילמא יתהני למלכא ולכל עמא די עימיה: ויהונתן ואחימעץ קיימין בעין קצרא ואזלת אמתא וחויאת להון ואינון יזלון וחויאו למלכא דוד ארי לא יכלין לאיתחזאה למיעל לקרתא: וחזא יתהון עולימא וחוי לאבשלום ואזלו תרויהון בפריע ועלו לבית גברא בעלימת וליה גובא בדרתיה ונחתו תמן: ונסיבת אתתא ופרסת ית פרסא על פומא דביר ושטחת עלוהי דקילן ולא אתידע פיתגמ: ואתו עבדי אבשלום לות אתתא לבית ואמרו אן אחימעץ ויהונתן ואמרת להון אתתא כבר עברו ירדנא ובעו ולא אשכחו ותבו לירושלם: והוה בתר מיזלהון וסליקו מגובא ואזלו וחויאו למלכא דוד ואמרו לדוד קומו ועברו בפריע ית ירדנא ארי כדין מליך עליכון אחיתופל: וקם דוד וכל עמא די עמיה ועברו ית ירדנא עד מנהר צפרא עד חד לא שגא דלא עבר ית ירדנא:

פלגשי אביך· ודור בא מחנימה· אבחרה נא· ואת עמשא שם· ויחן ישראל· וירא אתם נער ויגד· ראיתי את אבשלם· ואבשלם לקח: פני הבאר ג׳ סבירין פי׳ וקרינן פני בקריאה וסי׳ נמסר בריש סדר מסעי: אור הבקר ו׳ דסמ״כי בקריאה וסי׳ נמסר בשפטים סימן י״ו:

רדק

אל ביתו אל עירו · יש ספרי' ול עירו ובספ' מוגה אל עירו : ויצו אל ביתו · כדרך אדם קרוב למיתה שמצוה לבני ביתו מה יהיה אחריו מדבר ביתו ונחלתו : ויחנק · בחר להמית עצמו הוא ולא ימיתהו דוד כי ידע כי כיון שלא נעשתה עצתו כי אבשלום וכל אשר עמו יפלו ביד דוד : ועמשא בן איש · ר"ל בן איש גדול כמו וחזקת והיית לאיש כלומ' לאיש טוב וירא אלהים וכן כולם אנשים חכמים גדולים : יתרא הישראלי · ובדברי הימים יתרא הישמעאלי ישראל היה אלא שגר בארץ ישמעאל לפי' נקרא ישראלי וישמעאלי ישמעאלי על הגירות וישראלי שלא יחשוב אדם כי הוא ישמעאלי ואדוני אבי ז"ל כתב כי כשהיה בארץ ישמעאלים קורין אותו ישראלי שם וכשהיה בא משם לא"י קורין אותו ישמעאלי ובדברי רבותינו ז"ל יש דרש למה קראו ישמעאלי לפי שחגר חרבו כישמעאל כשהיה שאול רוצה לפסול את דוד למלכו' לפי שבא מרות המואביה עמד הוא וחגר את חרבו ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מאי טעמ' על דבר אשר לא קדמו אתכ' איש דרכו לקדם ואשה אין דרכה לקדם : אשר בא אל אביגל בת נחש · הוא ישי אבי דוד ושני שמות היו לו ישי ונחש וכמוהו רבים · וטעם אשר בא ולא אמר איש אביגל אפשר שבא שיה קודם שישאנה וילדה עמשא לפיכך אמר אשר בא ורז"ל דרשו כי לפיכך נקרא ישי נחש לפי שמת בלא עון בעטיו של נחש ר"ל בעצתו של נחש שיען לחוה לאכול מעץ הדעת ואז נקנסה מיתה על אדם וחוה ולא היה לישי עון אחר שמת בעבורו ואדוני אבי ז"ל פי' כי קראו נחש לפי שיצאו ממנו נפעוני' שהרגו באומות העולם וכן כתוב כי משרש נחש יצא צפע כי משרש ישי שנקרא נחש יצא צפע והוא חזקיהו : ושובי בן נחש מרבת בני עמון · ישראל היה והיה גר ברבת בני עמון אחר שכבשה דוד והדרש שאומר כי הוא חנון בן נחש מלך בני עמון רחוק הוא שהחיה אותו דוד הלא בכל העם אשר ברבה ובכל ערי בני עמון עשה משפטים אף כי חנון המלך אשר הובים את עבדיו אפשר כי נתגייר והחייהו : הגלעדי מרוגלים · מארץ הגלעד היה מכיר מעיר ששמה רוגלים : משכב וספות · כלי ששופכין ממנו מים לידים · משכב לשון שפיכה וכן ותעל שכבת הטל ונבלי שמים מי ישכיב וי"ת מטה ונקראת משכב לפי שסובב אדם עליה וי"ת מכ[illegible] פי' סדינין ותרגום והרדידי' וכבנתא וכן בדברי רז"ל תכתן כבנתי לבתי ופירוש וספות כמו מזרקים וכן מן הדם אשר בסף וי"ת קולין וכן ואת הספים דירמיה וי"ת קוליא ותרגום וכדה על שכמה וקולתא · וקלי הסמוך לקמח הוא קלי מן חטים והסמוך לעדשי' הוא קלי ממיני קטנית דבר הלמד מענינו : ושפות בקר · ת"י וגובנין דחלב תורין נקראו הגבינו שפות לפי שנעשות על ידי עשוי מן ושפו עצמותיו : רעב · אמרו רעבים היו העם במדבר וצריך לקדמם במזונות כי לא הוציאו עמם ספוקם מן ירושלם כי בחפזון יצאו וברחו : ועיף · מן הדרך וכן אמר למעלה עיפי' וינפש שם ורז"ל דרשו עיף מרכיחם וצמא כי במדבר אעפ"י שהוא בין הישוב שהוא מקום מרעה הבהמות לא ימצאו מים ברוב : לא ישימו אלינו לב · אם ננוס לפניהם · או אם ימותו חציינו במלחמה לא ישימו אלינו לב אלא אליך כלומר לא יחשב בעיניהם דבר אם ינצחו אותנו עד שיהרגוך כי כן דעתם כמו שיען אחיתופל והכיתי את המלך לבדו כי כל מחשבותם עליך אפי' יהיו עתה כמונו עשרה שאפי' לא ישימו לב באם ינצחונו אלא לך לבדך ישימו לב כי אליך לבם.

רשי

בת נחש · הוא ישי אבי דוד רבותינו אמרו שמת בלא עון בעטיו של נחש : ושובי בן נחש · הוא חנון בן נחש : משכב · מצעות : וספות · כלי תשמיש הם כמו ספות כסף : וקלי · מיני קליות אמרו רבותינו שני מיני שתיתא הקריב ברזילי לדוד אחד של חטים ואחד של עדשים כענין האמור כאן קמח וקלי הוא של דגן ופול ועדשים וקלי ממינים של קטנית קטנית שמייבשין אותן אותן בתנור כשהן לחין והם מתוקין לעולם וטוחנין אותן ועושין מהם מאכל שקורין שתית : ושפות בקר · וגובנין דחלב : לא ישימו אלינו לב · לא יהיה דבר חשוב בעיניהם להתגבר ולהתהלל מאחר שאי' אתה במלחמה : כי עתה · בהיותך בכבודך חשוב אתה כמונו : עשרה אלפים · כעשרת אלפים איש כמונו : · כי

מחנימה ג' וסי' ודוד בא מחנימה · ויהי כבוא דוד מחנימה · אחינדב בן עדא : וקלי ג' וסי' ולחם קלי וכרמל · משכב וספות וכלי יוצר ב' בנו · וא' מצות וקלי : והשלשת ב' חס' דחס' וט' מלאים וסי' נבסר בסדר שלח לך :

וַאֲחִיתֹפֶל רָאָה כִּי לֹא נֶעֶשְׂתָה עֲצָתוֹ וַיַּחֲבֹשׁ אֶת הַחֲמוֹר וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל בֵּיתוֹ אֶל עִירוֹ וַיְצַו אֶל בֵּיתוֹ וַיֵּחָנַק וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר אָבִיו: וְדָוִד בָּא מַחֲנָיְמָה וְאַבְשָׁלֹם עָבַר אֶת הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ: וְאֶת עֲמָשָׂא שָׂם אַבְשָׁלֹם תַּחַת יוֹאָב עַל הַצָּבָא וַעֲמָשָׂא בֶן אִישׁ וּשְׁמוֹ יִתְרָא הַיִּשְׂרְאֵלִי אֲשֶׁר בָּא אֶל אֲבִיגַל בַּת נָחָשׁ אֲחוֹת צְרוּיָה אֵם יוֹאָב: וַיִּחַן יִשְׂרָאֵל וְאַבְשָׁלֹם אֶרֶץ הַגִּלְעָד: וַיְהִי כְּבוֹא דָוִד מַחֲנָיְמָה וְשֹׁבִי בֶן נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וּמָכִיר בֶּן עַמִּיאֵל מִלֹּא דְבָר וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי מֵרֹגְלִים: מִשְׁכָּב וְסַפּוֹת וּכְלִי יוֹצֵר וְחִטִּים וּשְׂעֹרִים וְקֶמַח וְקָלִי וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְקָלִי: וּדְבַשׁ וְחֶמְאָה וְצֹאן וּשְׁפוֹת בָּקָר הִגִּישׁוּ לְדָוִד וְלָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ לֶאֱכוֹל כִּי אָמְרוּ הָעָם רָעֵב וְעָיֵף וְצָמֵא בַּמִּדְבָּר: וַיִּפְקֹד דָּוִד אֶת הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּשֶׂם עֲלֵיהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת: וַיְשַׁלַּח דָּוִד אֶת הָעָם הַשְּׁלִשִׁית בְּיַד יוֹאָב וְהַשְּׁלִשִׁית בְּיַד אֲבִישַׁי בֶּן צְרוּיָה אֲחִי יוֹאָב וְהַשְּׁלִשִׁת בְּיַד אִתַּי הַגִּתִּי וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל הָעָם יָצֹא אֵצֵא גַּם אֲנִי עִמָּכֶם: וַיֹּאמֶר הָעָם לֹא תֵצֵא כִּי אִם נֹס נָנוּס לֹא יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ לֵב וְאִם יָמֻתוּ חֶצְיֵנוּ לֹא יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ לֵב כִּי עַתָּה כָמֹנוּ עֲשָׂרָה אֲלָפִים

וַאֲחִיתוֹפֶל חֲזָא אֲרֵי לָא אִתְקַיַּים מִלְּכֵיהּ וְזָרֵיז יָת חֲמָרָא וְקָם וַאֲזַל לְבֵיתֵיהּ וּלְקַרְתֵּיהּ וּפַקֵּיד עַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְאִתְחֲנַק וּמִית וְאִתְקְבַר בְּקִבְרָא דַּאֲבוּהִי: וְדָוִד אֲתָא לְמַחֲנָיִם וְאַבְשָׁלוֹם עֲבַר יָת יַרְדְּנָא הוּא וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ: וְיָת עֲמָשָׂא מַנִּי אַבְשָׁלוֹם חֲלַף יוֹאָב עַל חֵילָא וַעֲמָשָׂא בַּר גַּבְרָא וּשְׁמֵיהּ יִתְרָא יִשְׂרְאֵלָאָה דְּעַל לְוַת אֲבִיגַל בַּת נָחָשׁ אֲחָתֵיהּ דִּצְרוּיָה אִמֵּיהּ דְּיוֹאָב: וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל וְאַבְשָׁלוֹם בַּאֲרַע גִּלְעָד: וַהֲוָה כַּד אֲתָא דָוִד לְמַחֲנָיִם וְשׁוֹבִי בַּר נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וּמָכִיר בַּר עַמִּיאֵל מִלּוֹ דְבָר וּבַרְזִלַּי גִּלְעָדָאָה מֵרֹגְלִים: מַצְּעִין וְקוּלִין וּמָאנֵי דְּחֲסַף וְחִטִּין וּסְעוֹרִין וְקִמְחָא וְקַלְיָא וּפוֹלִין וּטְלוֹפְחִין וְקַלְיָא: וּדְבַשׁ וְשַׁמַּן וְעָאן וְגוּבְנִין דַּחֲלַב תּוֹרִין קָרִיבוּ לְדָוִד וּלְעַמָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵיכַל אֲרֵי אֲמָרוּ עַמָּא כַּפְנִין וּמְשַׁלְהִין וְצָחֵי בְּמַדְבְּרָא: וּמְנָא דָוִד יָת עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וּמַנִּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא: וְשַׁלַּח דָּוִד יָת עַמָּא תִּלְתָּא בְּיַד יוֹאָב וְתִלְתָּא בְּיַד אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה אֲחוּהִי דְּיוֹאָב וְתִלְתָּא בְּיַד אִתַּי גִּתָּאָה וַאֲמַר מַלְכָּא לְעַמָּא מִפַּק אֶפּוֹק אַף אֲנָא עִמְּכוֹן: וַאֲמַר עַמָּא לָא תִפּוֹק אֲרֵי אִם מֵעֲרַק נְעָרוֹק לָא יְשַׁוּוֹן עֲלָנָא לְבָּא וְאִם יִתְקַטְלוּן פַּלְגָנָא לָא יְשַׁוּוֹן עֲלָנָא לְבָּא אֲרֵי כְעַן אַתְּ יָכִיל לְמִסְעַד כְּוָותָנָא עַסְרָא אַלְפִין

כמנו ד' ג' חס' וא' מל' וסי' אם תהיו כמנו להמול לכם · מדבר מתוך האש · כי עתה כמונו עשרה אלפים · גם אתה חלית כמנו · אלפים מל' :

רלבג

ויצו אל ביתו ויחנק · יתכן שחנק את עצמו כי ראה הרע שיקרה מזה לאבשלום והיה ירא מדוד שתתפרסם לו זאת העצה שיעץ עליו : אשר בא אל אביגל בת נחש · ירמה שהיו לישי שני שמות והנה אמ' שהיא אחות צרויה אם יואב ל[illegible] להודיע שעמשא ויואב היו קרובים בני שתי אחיות ועם כל זה הרג יואב את עמשא כדי שישאר שר צבא כמו שהיה · והנה זכר כי כבא דוד מחנימה הגישו לו שובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזלי הגלעדי המצטרך לו מכל משכב וספות והם כלי בית קבול ממתכת וכלי יוצר להשתמש בהם בכל צרכיהם והביאו להם לזון חטים ושעורים וקמח וקלי מהחטי' ומן השעורים כדי שיוכלו לאכול תכף מהקלי והביאו להם ממיני קטנית פול ועדשים וגם הביאו להם מהם קלי לאכלו תכף והביאו להם עוד דבש וחמאה ללפת בו את הפת ולשתות וצאן לאכל וחריצי חלב בקר לאכל לפי שהם יותר חשובים משאר החריצים · והנה הסכימו אלו השלשה ממקומותיהם לשלח זאת המנחה לדוד : וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות · כדי שיהיה סדור המלחמה באופן הראוי כי הוא ממה שיש בו רושם נפלא בהגע' התכלית המבוקש במלחמה ולזה צותה התורה בפרשת משוח מלחמה לעשות זה בזה האופן אחר שהוסרו משם האנשים היראים ורכי הלבב : ועתה

ועתה

רשי

כי תהיה לנו מעיר לעזור · וכען טב ארי תצלי עלנא מן קרתא למסעד : לאט לי לנער · אם יקרא לפניכם במלחמה חמלו עליו : ביער אפרים · ומהיכן היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא ניתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולמנשה אלא מתוך שהתנה יהושע שיהו מרעין בחורשין והיה אותו היער סמוך לאפרי' אלא שהירדן כמו לאפרים מפסיק והיו מרעין שם בהמותיהם היה נקרא יער אפרים : וירב היער לאכול בעם · חיות רעות שביער תרגם יונתן : ויקרא אבשלום · לשון מקרה ופגע : ויתן בין השמים ובין הארץ · אמרו רבותינו שלף חרבו לקצוץ שערו וראה גיהנם פתוחה תחתיו : שמרו מי בנער · כל מי שיבא לידו ישמרנו : לא

רדק

ועתה טוב הוא שתהיה בעיר ומן העיר תעזרנו בעצתך ובתפלתך ויש מפרשים אתה חשוב כנגד כולנו ואם היינו עשרת אלפים לפיכך צריך שנשמור אותך מלכת למלחמה ותהיה לנו מעיר לעזור וי"ת כי עתה כמונו עשרת אלפים ארי כען את יכיל למסעד כותנא עשרה אלפין ותרגם כי תהיה לנו ארי תצלי עלנ' מן קרתא למסעד ר"ל יותר תעזרנו אתה בתפלתך בעיר ממה שיהיו עמנו כמונו עשרת אלפים עוד יותר תעזרנו אתה בתפלתך · וכתיב לעזיר ביו"ד וקרי לעזור בוי"ו והקרי מן מגוזר והכתוב מבנין הפעיל להעזיר והוא יוצא לשלישי פירו' שתעזיר אתה אותנו על ידי האל כלומר שתתפלל לאל שיעזרנו : אל יד השער · מקום הישיבה בשער העיר מחנים : וכל העם יצאו · יצאו לפניו למאות ולאלפי' : לאט לי לנער לאבשלום · אם תפגעו בו במלחמה לאט לו בעבורי ולא תהרגוהו שלא ארצה ברעתו כי אף על פי שהרע לי אני אב לרחם ופי' לאט בנחת כלומר לא תבואו בכעס וברוגז להכותו כמו שהיה ראוי שמרו לו בעבורי : את כל השרים · אף על פי שצוה את הראשים שהם יואב ואבישי ואתי כן צוה גם כן שרי האלפים ושרי המאות לפי' שמעו כל העם : ביער אפרים · וכי מכיין היה לבני אפרים יער מעבר לירדן פירשו רז"ל לפי שמעשר תקנות שתיקן יהושע אחת מהם היא שיהיו מרעין בהמותיהם בחורשין כלומ' שלא יהו קפדין אם בהמות שבט זה ירעו ביער של שבט אחר ונחלת בני אפרים היתה בארץ כנען סמוכה לירדן כמו שכתוב בספ' יהושע ונגד נחלתם היה מעבר לירדן יער והירדן מפסיק בינתים והיו מעבירים בני אפרי' בהמותיהן שם ומרעין אותן בו באותו יער לפיכך היה נקרא על שמם יער אפרים : עשרים אלף · העונש הזה על שמרדו בדוד שהיה מלך ע"פ י"י וכ"ש שהחזיקו יד בנו המורד בו : נפוצת · הכתוב נפצות לשון רבות והקרי נפוצת לשון יחידה והכתו' אומר על הגבורים והגדודי' מזה ומזה שהיו נפוצים על פני כל היער והקרי אומר בכלל על המלחמה : וירב היער · ת"י ואסגיאת חיות חורשא לקטלא בעמא ויתכן לפרש היער עצמו שהיו נפוצים ונפצעים בעצי היער בברחם : ויקרא אבשלו' · כתרגו' ואיתערע : שובך האלה · שוכת העץ מסתבכת ענף בענף נקראת שובך ונאחז בו ראש אבשלום שהיה לו שיער רב ואמרו רז"ל לפי שנתנאה בשערו נתלה בשערו : עשרה כסף · כתרגומו עסר סלעין דכסף : ולא אנכי שוקל על כפי · ולא כתיב כלומר לא הייתי לוקח אלף כסף בדבר הזה ואתה אמרת שהיית נותן לי עשרה כסף והקרי הוא ולו כלומ' אפי' היית מוכן מי שיתן לי אלף כסף בדבר הזה ואשקלם על ידי בהכרעה לא אשלח ידי אל בן המלך : שמרו מי בנער · מי ינע בנער כלומר שמרו שלא יגע אדם בו : או עשיתי בנפשו שקר · בנפשו כתיב פירוש בנפשו של אבשלום אם הייתי הורג אותו שקר הייתי עושה בעצמו כי המלך צוה עליו והקרי הוא בנפשי כלומר אפילו לא יודע הדבר הייתי עושה שקר בעצמי כי אני יודע כי המלך צוה עליו ופירושו או תאמר שהייתי עושה זה שקר והייתי הורג אותו אי אפשר שלא יבא הדבר לידי ידיעה כי כל דבר לא יכחד מן המלך : ואתה

מסורה

ויקרא ה' בקריא' וסי' ויקרא אבשלום לפני עבדי יואב · ויקרא לה יד אבשלום · ואמר אלהם מה הבמה · ומבני הכהנים בני חביה · וחברו מבני הכהנים : תלוי ג' בקריא' וסי' לא תלין נבלתו על העץ · ראיתי את אבשלום תלוי · אלף המגן תלוי עליו · אנך : ומדוע י' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר קרח : ועלי ה' בקריאה וסי' ועלי יבא כל איש · ועלי לתת לך · ועלי שמו כל ישראל · ועלי תשוקתו · ועלי השה חסד : אלף כסף ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא :

מקרא

וְעַתָּה טוֹב כִּי־תִהְיֶה־לָּנוּ מֵעִיר לַעְזִיר : וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יִיטַב בְּעֵינֵיכֶם אֶעֱשֶׂה וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הַשַּׁעַר וְכָל־הָעָם יָצְאוּ לְמֵאוֹת וְלַאֲלָפִים : וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־יוֹאָב וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־אִתַּי לֵאמֹר לְאַט־לִי לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וְכָל־הָעָם שָׁמְעוּ בְּצַוֺּת הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הַשָּׂרִים עַל־דְּבַר אַבְשָׁלוֹם : וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה בְּיַעַר אֶפְרָיִם : וַיִּנָּגְפוּ שָׁם עַם יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וַתְּהִי־שָׁם הַמַּגֵּפָה גְדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא עֶשְׂרִים אָלֶף : וַתְּהִי־שָׁם הַמִּלְחָמָה נְפֹצֶות עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיֶּרֶב הַיַּעַר לֶאֱכֹל בָּעָם מֵאֲשֶׁר אָכְלָה הַחֶרֶב בַּיּוֹם הַהוּא : וַיִּקָּרֵא אַבְשָׁלוֹם לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רֹכֵב עַל־הַפֶּרֶד וַיָּבֹא הַפֶּרֶד תַּחַת שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה הַגְּדוֹלָה וַיֶּחֱזַק רֹאשׁוֹ בָאֵלָה וַיֻּתַּן בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ וְהַפֶּרֶד אֲשֶׁר־תַּחְתָּיו עָבָר : וַיַּרְא אִישׁ אֶחָד וַיַּגֵּד לְיוֹאָב וַיֹּאמֶר הִנֵּה רָאִיתִי אֶת־אַבְשָׁלֹם תָּלוּי בָּאֵלָה : וַיֹּאמֶר יוֹאָב לָאִישׁ הַמַּגִּיד לוֹ וְהִנֵּה רָאִיתָ וּמַדּוּעַ לֹא־הִכִּיתוֹ שָׁם אָרְצָה וְעָלַי לָתֶת לְךָ עֲשָׂרָה כֶסֶף וַחֲגֹרָה אֶחָת : וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֶל־יוֹאָב וְלֹא אָנֹכִי שֹׁקֵל עַל־כַּפַּי אֶלֶף כֶּסֶף לֹא־אֶשְׁלַח יָדִי אֶל־בֶּן־הַמֶּלֶךְ כִּי בְאָזְנֵינוּ צִוָּה הַמֶּלֶךְ אֹתְךָ וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־אִתַּי לֵאמֹר שִׁמְרוּ־מִי בַּנַּעַר בְּאַבְשָׁלוֹם : אוֹ־עָשִׂיתִי בְנַפְשׁוֹ שֶׁקֶר וְכָל־דָּבָר לֹא־יִכָּחֵד מִן־הַמֶּלֶךְ :

תרגום

וּכְעַן טַב אֲרֵי תְּצַלֵּי עֲלָנָא מִקַּרְתָּא לְמִסְעַד : וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְּתַקֵּין בְּעֵינֵיכוֹן אַעְבֵּיד וְקָם מַלְכָּא עַל כֵּיבַשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וְכָל עַמָּא נְפָקוּ לְמָאתָן וּלְאַלְפִין : וּפַקֵּיד מַלְכָּא יַת יוֹאָב וְיַת אֲבִישַׁי וְיַת אִתַּי לְמֵימַר אִסְתַּמְּרוּ לִי בְּעוּלֵימָא בְּאַבְשָׁלוֹם וְכָל עַמָּא שְׁמָעוּ כַּד פַּקֵּיד מַלְכָּא יַת כָּל רַבְרְבַיָּא עַל עֵיסַק אַבְשָׁלוֹם : וּנְפַק עַמָּא לְחַקְלָא לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל וַהֲוַת קְרָבָא בְּחוּרְשָׁא דְּבֵית אֶפְרַיִם : וְאִתְבַּרוּ תַּמָּן עַם יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַבְדֵי דָוִד וַהֲוַת תַּמָּן מַחְתָּא רַבְּתָא בְּיוֹמָא הַהוּא עַסְרִין אַלְפִין : וַהֲווֹ תַמָּן עַבְדֵי קְרָבָא מִתְבַּדְּרָא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאַסְגִּיאַת חַיַּת חוּרְשָׁא לְקַטָּלָא בְּעַמָּא מִדְּקְטִילַת חַרְבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא : וְאִתְעֲרַע אַבְשָׁלוֹם קֳדָם עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רָכִיב עַל כּוּדַנְתָּא וְעָלַת כּוּדַנְתָּא תְּחוֹת סוֹבַךְ דְּבוּטְמָא רַבָּא וְאִתְאֲחַד רֵישֵׁיהּ בְּבוּטְמָא וְאִתְּלֵי בֵּין שְׁמַיָּא וּבֵין אַרְעָא וְכוּדַנְתָּא דִּי תְחוֹתוֹהִי עֲבָרַת : וַחֲזָא גַּבְרָא חַד וְחַוִּי לְיוֹאָב וַאֲמַר הָא חֲזֵיתִי יַת אַבְשָׁלוֹם תְּלֵי בְּבוּטְמָא : וַאֲמַר יוֹאָב לְגַבְרָא דִּמְחַוֵּי לֵיהּ . וְהָא חֲזֵיתָא וּמָא דֵּין לָא מַחְתּוֹהִי תַּמָּן וּרְמֵיתוֹהִי לְאַרְעָא וְעָלַי פּוֹן לְמִתַּן לָךְ עֲסַר סִלְעִין דִּכְסַף וְאִסְפַּנְקֵי חֲדָא : וַאֲמַר גַּבְרָא לְיוֹאָב וְלוּ אֲנָא תָּקֵיל עַל כַּפַּי אֲלַף סִלְעִין דִּכְסַף לָא אוֹשֵׁיט יְדִי בְּבַר מַלְכָּא אֲרֵי קֳדָמָנָא פַּקֵּיד מַלְכָּא יָתָךְ וְיַת אֲבִישַׁי וְיַת אִתַּי לְמֵימַר אִסְתַּמְּרוּ לִי בְּעוּלֵימָא בְּאַבְשָׁלוֹם : אוֹ פוֹן עֲבָדִית בְּנַפְשִׁי שִׁקַּר וְכָל מִדַּעַם לָא יִתְכַּסֵּי מִן מַלְכָּא

רלבג

ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור · הנה העזר הוא שיעזרם ב בתפלתו לש"י ועוד כי מפני שרצון חיל א אבשלום לא היה רק להמית דוד לא יהיו משתדלי' מאד בהריג' בני חיל דוד אחר ש שאינם רואי' שם דוד : לאט לי לנער לאבשלו' · ר"ל הסתיר בעבורי לזה הנער שתמלט א אותו אם יבא לידך והנה עשה דוד זה לפי מה שאחשוב כי הוא חשב שעונו בבת שבע סבב את כל זה וכאילו היה אבשלום בזה ה הפועל כלי להביא ב גזירת הש"י על דוד במה שאמר לו הנני מקים עליך רעה מ מביתך ולזה ראה דוד שאין לאבשלום פשע על זה והשתדל מפני זה בהצלתו : ותהי שם המלחמה נפוצת על פני כל הארץ · ידמה כי מפני נפילת ישראל ביד עבדי דוד נפל מורך בלבב' והיו נפוצי' אנשי המלחמה הנה והנה על פני כל הארץ עד שהרבתה חית היע' להשחי' בעם כמו מה שהשחיתה החרב · והנה סבב השם שנקרא אבשלו' לבדו לפני עבדי דוד מפני רוב פיזור חילו והוא היה רוכב על הפרד ויבא הפרד תחת סבוך ענפי האלה הגדולה שהיתה ומרוב ההסתבכות עם מרוצת הפרד נתחזק ראשו ונאחז באלה ועמד שם באויר והפרד אשר תחתיו עבר : שמרו מי בנער באבשלום · ר"ל שמרו מי שיהיה מכם שלא ישלח ידו בנער באבשלום : או עשיתי בנפשו שקר · ר"ל להעלי' מהמלך המיתתי אותו הנה שום דבר לא יכחד ולא יעלם מן המלך שלא יגיע אל דריסתו וידיעתו מרוב החקיר' והדריסה :

ותגרה ל' חד חס' וחד מל' על חב' מל' ומלעיל

ואתה תתיצב מנגד. שלא תושיעני מיד המלך: לא כן אוחילה. לא טוב שאיחל אותך ואדבר אליך שתלך ותכהו אני אלך: שלשה שבטים. ולהב בראשיהם כמו חניתות היו אלא שהרקים כקראו שבטים וי"ת גיססין ואמרו רז"ל לפי שגנב ג' לבבות לבב אביו ולבב בית דין ולב אנשי יש' לפיכך נתנו בו ג' שבטים ולפי שבא על עשר פילגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לונכיות עשר נערי יואב ולב בית דין שאמר על מאתים איש שהלכו עמו הלכו לתומם ואמרו כי מאתים ראשי סנהדרין היו: עודנו חי בלב האלה. טעם בלב האלה דבק עם בלב אבשלום פירוש תקע השבטים בלבו עד שעברו גופו ונתקעו בלב האלה על דרך אכה בדוד ובקיר אכנו נא בחנית ובארץ ופירו' בלב האלה באמצע האלה כמו עד לב השמים ופי' עודנו חי אחר שתקע בלבו שלש' השבטים עדיין היה חי על כן הכוהו עוד נערי יואב עד ש שהמיתוהו: ויסובו. עמדו סביביו להכותו: מרדוף. המ"ם בחירק שלא כמנהג וכמוהו מ מרדוף אחרי דוד מעצבך ומרגזך: אל הפחת הגדול. חפירה גדולה שהיתה ביער: מאד. אמר מאד לפי שהפחת היה גדול ומלאוהו באבנים על אבשלום ועוד מעל הארץ הגביהו הגל הגדול: לאהלו. חסר כתיב בלא יו"ד הרבים ויש בו דרש לפי שהיו נכלמי' מן המרד שעשו לא התחברו יחד אלא כל אחד נס לאהלו: ואבשלום לקח. פירוש לקח זאת העצה בעצמו להזכיר את שמו וכן ויקח קרח ואמרו כי בזה המקום נזכר אחר כך כי הוציאו עצמותיו מן הפחת ה הגדול וקברו אותו בזה המקום כי לכך נתכוון הוא שהציב שם מצבה בחייו: ויצב לו בחיו. חסר יו"ד הרבים כמו לאהלו ש שזכרנו וכמוהו רבים ויש בו דרש כי חסרו חיי אבשלום עשר שנים על ששכב עם עשר פלגשי אביו לפיכך חסר יו"ד שהוא ב בחשבון עשרה: כי אמר אין לי בן. ולמעלה כתי' ויולדו לאבשלו' שלשה בנים ובת אחת היו לו אלא שמתו לפיכך עשה לו המצבת הזאת להיות לו לזכרון אחר מ מותו שהיו אומרים יד אבשלום ויד פירושו מקום וכמוהו רבים ובדברי רבותינו ז"ל יש מי שאמר שהיה לו בן אלא שלא היה הגון למלכות ומהם אמרו גמירי שכל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו והוא שרף ת תבואתו של יואב וי"ת לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי: ובשרת ביום אח'. תשועה אחרת שתזדמן ליש' כי זאת התשועה לא תהיה שלימה בעיני המלך על אשר מת בנו: כי על כן בן המלך מת. כן קרי ולא כתיב והקרי הוא יותר קרוב כאלו אמר כי על אשר בן המלך מת אין אתה ראוי לבשר ויש בו דרש כי על כן ועל יושר מת שמרד באביו: לכושי. מבני כוש היה ונתגייר או אפשר שהיה ישר' והוא שחור ככושי לפיכך היו קוראים אותו כושי: ולכה אין בשורה מוצאת. תרגם יונתן ולך לית בשורתא מתיהבא כלומ' למה אתה רוצה ללכת לא לך יהיה שכר מזאת הבשורה ומוצאת כמו מזדמנת כמו וימציאו בני אהרן: ויהי מה. יהיה מה שיהיה על כל פנים ארוץ וכן ויעבר עלי מה יעבר עלי מה שיעבור איני חושש: בין שני השערים. שהיה לעיר חומה לפנים מחומה ושער לפנים משער ובין שני השערים היה מקום הישיבה כמו שנאמר למעלה אל יד השער:

בשורה ג' חס' וסימ' אשר לתתי לו בשרה · לא איש בשרה אתה · היום הזה יום בשרה · ובמסורה אחר'תי נמס"ר במקום לא איש בשורה אתה ולכה אין בשרה מוצאת: ארוץ ד' בקריאה וסימ' ויהי מה ארוץ · כי בכה ארוץ גדוד · וחברו · דרך מצותיך ארוץ:

ואתה תתיצב מנגד: ויאמר יואב לא כן אחילה לפניך ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה: ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום וימתהו: ויתקע יואב בשפר וישב העם מרדף אחרי ישראל כי חשך יואב את העם: ויקחו את אבשלום וישליכו אתו ביער אל הפחת הגדול ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד וכל ישראל נסו איש לאהלו: ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה יד אבשלם עד היום הזה:

ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה את המלך כי שפטו יהוה מיד איביו: ויאמר לו יואב לא איש בשרה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר והיום הזה לא תבשר כי על בן המלך מת: ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראיתה וישתחו כושי ליואב וירץ: ויסף עוד אחימעץ בן צדוק ויאמר אל יואב ויהי מה ארצה נא גם אני אחרי הכושי ויאמר יואב למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת: ויהי מה ארוץ ויאמר לו רוץ וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי: ודוד יושב בין שני השערים וילך הצפה אל גג השער אל החומה וישא את עיניו וירא והנה איש רץ לבדו: ויקרא הצפה ויגד למלך ויאמר המלך אם לבדו בשורה בפיו וילך הלוך וקרב: וירא הצפה איש אחר רץ ויקרא הצפה אל השער ויאמר הנה איש רץ לבדו ויאמר המלך גם זה מבשר:

ואת תתעתד מקביל: ואמר יואב הלא מבכין אישרי קדמך ונסיב תלתא גיססין בידיה וקבעינון בלבא דאבשלום ועד כען קיים בגו בוטמא: ואסתחרו עסרא עולמיא נטלי זיניה דיואב ומחו ית אבשלום וקטלוהי: ותקע יואב בשופרא ותב עמא מלמרדף בתר ישראל ארי מנע יואב ית עמא: ונסיבו ית אבשלום ורמו יתיה בחורשא לגו קומצא רבא ואקימו עלוהי דגור אבנין רב לחדא וכל ישראל אפכו גבר לקירווהי: ואבשלום נסיב ואקים ליה בחיוהי ית קמתא די במישר מלכא ארי אמר לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי וקרא לקמתא על שמיה וקרא לה אתרא דאבשלום עד יומא הדין:

ואחימעץ בר צדוק אמר ארהוט כען ואבסר ית מלכא ארי אתפרע ליה יי מיד בעלי דבבוהי: ואמר ליה יואב לא גבר כשר לבסרא את יומא דין ותבסר ביום אוחרן ויומא הדין לא תבסר אלהן דבר מלכא מית: ואמר יואב לכושי איזיל חוי למלכא דחזיתא וסגיד כושי ליואב ורהט: ואוסיף עוד אחימעץ בר צדוק ואמר ליואב ויהי מה אירהוט כען אף אנא בתר כושי ואמר יואב למא דנן את רהיט ברי ולך לית בסורא מתיהב: ויהי מה בכדין ארהוט ואמר ליה רהוט ורהט אחימעץ באורח מישרא וקדים ית כושי: ודוד יתיב בין תרין תרעיא והליך סכואה על איגר תרעא על שורא וזקף ית עינוהי וחזא והא גברא רהיט בלחודוהי: וקרא סכואה וחוי למלכא ואמר מלכא אם בלחודוהי הוא בסורתא בפומיה ואזל מיזל וקרב: וחזא סכואה גבר אוחרן רהיט וקרא סכואה לנטר תרעא ואמר הא גבר רהיט בלחודוהי ואמר מלכא אף דין מבסר:

רשי

לא כן אוחילה לפניך. לא אבקש עוד בקשה ממך כי אני אלך: כי אמר אין לי בן. ממלא מקומי ויהיה חשוב כ כמותי: בעבור הזכיר שמי. אקים לי מצבת אבן ובנין חשוב היה: ובשרת ביום אחר. בשורת תשועה אחרת: כי על כן. כי על אשר בן המלך מת לפיכך לא טובה לך הבשורה הזאת: ולך אין בשור' מוצאת. אין מתת שכר בשורה מצויה היום: ויהי מה. כלומ' ומה בכך אם אין לי שכר: ויעבור. וקדים ית כושי: ראיתי

רלבג

ויקח שלשה שבטים בכפו. יתכן שיהיו גדולים וחזקים וחדים בראשם ודמה בזה להמיתו בזולת חרב בתקעו אותם בלבו ולפי שסבר היה עדיין חי בלב האלה צוה יואב את נעריו נושאי כליו להכות אותו ולהמיתו: כי חשך יואב את העם. הנה מנע יואב את אנשי דוד מרדוף אחרי ישר' כי לא היה רצונו להשחיתם אך נתפייס בנפול אבשלו' בידיהם: את מצבת אשר בעמק המלך. ירמה שבנה שם בנין גבוה: כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי. ואע"פ שספר שכבר היו לו שלשה בני' יתכן שמתו אחר זה ואז ב בנה זאת המצב' וקרא' שמה יד אבשלום: ובשרת ביום אחר. ר"ל כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז תשלח הבשורה בפיך: ולכה אין בשורה מוצאת. ר"ל שאין לך בזה בשורה מוצאת הצלחה וטוב למבשר אבל היא כמו נקמה לו כי בנו מת: ויאמר

ואל

רשי

ראיתי ההמון הגדול - הומים ונעים במלחמה: לשלוח את עבד המלך יואב ואת עבדך · הרי זה מקרא מסורס לשלוח יואב את עבד המלך ואת עבדך לאחר ששלח יואב את עבד המלך זה הרץ אחרי ואת עבדך על עצמו הוא אומר ולא ידעתי מה היה אחריכן: סוב התיצב כה · ופנה לצד אחר והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה: בני בני · שמנה פעמי' אמרו רבותינו שבעה דאסקיה משבעה מדורי גהינם ואחד דאייתייה לעלמ' דאתי: לאט את פניו. כריך ית אפוהי כמספד האבלים. לאט כמו וילט פניו באדרתו הנה היא לוטה בשמלה:

רדק

ואל בשורה טובה. כמו בבשורה וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: סיגר · מסר את האנשים וסגר' בידך ואפשר כי בי"ת באדוני המלך עומד במקום שנים: לשלוח את עבד המלך יואב. לשלוח יואב את עבד המלך כלומר ראית ההמון הגדול וראיתי שהיה משתדל יואב לשלוח את עבד המלך והוא הכושי: ואת עבדך · אמ' על עצמו ומפני מהירות יואב לשלוח אותנו לא נתעכבנו לדעת מה: ויאמר המלך סוב התיצב כה · פנה לצד אחר והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה: על עליית השער · בשער העיר היה עלייה על השער ועל גג אותה עלייה היה עומד הצופה כמו שאמ' למעלה על גג השער: בני בני · כן דרך הבוכים לכפול דבריה' וכן מעי מעי אוחילה · ובדרש כי שמנה פעמים אמר בני בשבעה פעמי' העלהו משבעה מדורי גהינם ובשמיני הביאהו לגן עדן: נעצב · נפעל עבר כי הוא פתח: לאט · כתרגומו כריך כי כן דרך האבלים להתעטף: כי הגדת · כלומר בזה הדבר שאתה עושה כאילו אתה מגיד ואומר לכל כי אין לך שרים: ישר · תואר כי הוא כולו קמוץ: כי

נשאו ו' בקריא' וסימ' עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה · אשר נשאו את ידם · קול צופיך נשאו קול יחדו · ומשנאיך נשאו ראש · נשאו נהרות יי' ב' בפסוק · ורעבים נשאו עמך · נשאו את רדידי מעלי שמרי · כי נשאו מבנותיהם · נשאו נשים נכריות: סב ו' חס' וסימ' נמסר בסדר דברים: התשעה ו' חס' בליש'

וַיֹּאמֶר הַצֹּפֶה אֲנִי רֹאֶה אֶת־מְרוּצַת הָרִאשׁוֹן כִּמְרֻצַת אֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִישׁ־טוֹב זֶה וְאֶל־בְּשׂוֹרָה טוֹבָה יָבוֹא: וַיִּקְרָא אֲחִימַעַץ וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ לְאַפָּיו אָרְצָה וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר סִגַּר אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־נָשְׂאוּ אֶת־יָדָם בַּאדֹנִי הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר אֲחִימַעַץ רָאִיתִי הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל לִשְׁלֹחַ אֶת־עֶבֶד הַמֶּלֶךְ יוֹאָב וְאֶת־עַבְדֶּךָ וְלֹא יָדַעְתִּי מָה: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ סֹב הִתְיַצֵּב כֹּה וַיִּסֹּב וַיַּעֲמֹד: וְהִנֵּה הַכּוּשִׁי בָּא וַיֹּאמֶר הַכּוּשִׁי יִתְבַּשֵּׂר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־שְׁפָטְךָ יְהוָה הַיּוֹם מִיַּד כָּל־הַקָּמִים עָלֶיךָ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הַכּוּשִׁי הֲשָׁלוֹם לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הַכּוּשִׁי יִהְיוּ כַנַּעַר אֹיְבֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וְכֹל אֲשֶׁר־קָמוּ עָלֶיךָ לְרָעָה:

יט וַיִּרְגַּז הַמֶּלֶךְ וַיַּעַל עַל־עֲלִיַּת הַשַּׁעַר וַיֵּבְךְּ וְכֹה אָמַר בְּלֶכְתּוֹ בְּנִי אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי אַבְשָׁלוֹם מִי־יִתֵּן מוּתִי אֲנִי תַחְתֶּיךָ אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי: וַיֻּגַּד לְיוֹאָב הִנֵּה הַמֶּלֶךְ בֹּכֶה וַיִּתְאַבֵּל עַל־אַבְשָׁלוֹם: וַתְּהִי הַתְּשֻׁעָה בַּיּוֹם הַהוּא לְאֵבֶל לְכָל־הָעָם כִּי־שָׁמַע הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר נֶעֱצַב הַמֶּלֶךְ עַל־בְּנוֹ: וַיִּתְגַּנֵּב הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לָבוֹא הָעִיר כַּאֲשֶׁר יִתְגַּנֵּב הָעָם הַנִּכְלָמִים בְּנוּסָם בַּמִּלְחָמָה: וְהַמֶּלֶךְ לָאַט אֶת־פָּנָיו וַיִּזְעַק הַמֶּלֶךְ קוֹל גָּדוֹל בְּנִי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי: וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הַבָּיִת וַיֹּאמֶר הֹבַשְׁתָּ הַיּוֹם אֶת־פְּנֵי כָל־עֲבָדֶיךָ הַמְמַלְּטִים אֶת־נַפְשְׁךָ הַיּוֹם וְאֵת נֶפֶשׁ בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְנֶפֶשׁ נָשֶׁיךָ וְנֶפֶשׁ פִּלַגְשֶׁיךָ: לְאַהֲבָה אֶת־שֹׂנְאֶיךָ וְלִשְׂנֹא אֶת־אֹהֲבֶיךָ כִּי הִגַּדְתָּ הַיּוֹם כִּי אֵין לְךָ שָׂרִים וַעֲבָדִים כִּי יָדַעְתִּי הַיּוֹם כִּי לֹא אַבְשָׁלוֹם חַי וְכֻלָּנוּ הַיּוֹם מֵתִים כִּי־אָז יָשָׁר בְּעֵינֶיךָ:

וַאֲמַר סַכְוָאָה אֲנָא חָזֵינָא יַת רִיהֲטָא דְקַדְמָאָה כְּרִיהֲטָא דַאֲחִימַעַץ בַּר צָדוֹק וַאֲמַר מַלְכָּא גְּבַר טַב דֵּין וְאַף בְּסוֹרָא טָבָא יֵיתֵי: וּקְרָא אֲחִימַעַץ וַאֲמַר לְמַלְכָּא שְׁלָם וּסְגִיד לְמַלְכָּא עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָךְ דִּמְסַר יַת גֻּבְרַיָּא דַאֲרִימוּ יַת יְדֵיהוֹן בְּרִבּוֹנִי מַלְכָּא: וַאֲמַר מַלְכָּא שְׁלָם לְעוּלֵימָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר אֲחִימַעַץ חֲזֵיתִי הֲמוֹנָא סַגִּיאָה בָּתַר דִּשְׁלַח יַת עַבְדָּא דְמַלְכָּא יוֹאָב וְיַת עַבְדָּךְ וְלָא יְדָעִית מָה: וַאֲמַר מַלְכָּא אִסְתְּחַר אִתְעַתַּד הָכָא וְאִסְתְּחַר וְקָם: וְהָא כוּשִׁי אֲתָא וַאֲמַר כּוּשִׁי יִתְבַּסַּר רִבּוֹנִי מַלְכָּא אֲרֵי אִתְפְּרַע לָךְ יְיָ יוֹמָא דֵין מִיַּד כָּל דְּקָמוּ עֲלָךְ: וַאֲמַר מַלְכָּא לְכוּשִׁי הֲשְׁלָם לְעוּלֵימָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר כּוּשִׁי יְהוֹן כְּעוּלֵימָא סַנְאֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְכָל דְּקָמוּ עֲלָךְ לְבִישָׁא: וּרְגַז מַלְכָּא וּסְלִיק עַל עֲלִית תַּרְעָא וּבְכָא וּכְדֵין אֲמַר בְּמֵיזְלֵיהּ בְּרִי אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי אַבְשָׁלוֹם לְוַי דְּמֵתִית אֲנָא חֲלוּפָךְ וְאַתְּ קַיָּים יוֹמָא דֵין אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי: וְאִתְחַוָּאָה לְיוֹאָב הָא מַלְכָּא בָּכֵי וּמִתְאַבֵּל עַל אַבְשָׁלוֹם: וַהֲוַת תְּשׁוּעֲתָא בְּיוֹמָא הַהוּא לְאֶבְלָא לְכָל עַמָּא אֲרֵי שְׁמַע עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר אִתְנְסִיס מַלְכָּא עַל בְּרֵיהּ: וּמִתְגַּנְּבִין עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵיעַל לְקַרְתָּא כְּמָא דְּמִתְגַּנְּבִין עַמָּא דְּמִתְכַּלְמִין בְּמַפַּכְהוֹן בִּקְרָבָא: וּמַלְכָּא כָּרִיךְ יַת אַפּוֹהִי וּצְוַח מַלְכָּא בְּקָל רַב בְּרִי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי: וַאֲתָא יוֹאָב לְוַת מַלְכָּא לְבֵיתָא וַאֲמַר אַבְהֵיתְתָּא יוֹמָא דֵין יַת אַפֵּי כָּל עַבְדָּךְ דְּשֵׁיזְבִין יַת נַפְשָׁךְ יוֹמָא דֵין וְיַת נְפַשׁ בְּנָךְ וּבְנָתָךְ וּנְפַשׁ נְשָׁךְ וּנְפַשׁ לְחֵינָתָךְ: לְמִרְחַם יַת סַנְאָךְ וּלְמִסְנֵי יַת רָחֲמָךְ אֲרֵי חֲוֵיתָא יוֹמָא דֵין אֲרֵי לֵית לָךְ רַבְרְבִין וְעַבְדִּין אֲרֵי אֲנָא יְדַעְנָא יוֹמָא דֵין אֲרֵי אִילוּ אַבְשָׁלוֹם קַיָּים וְכוּלָּנָא יוֹמָא דֵין מִתְקַטְלִין אֲרֵי בְּכֵין כָּשַׁר בְּעֵינָךְ:

רלבג

ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון הגדול · הנה כשראה אחימעץ בן צדוק שלב המלך דוד על אבשלו' מנע עצמו מלספר לו זאת הבשורה אשר יכאב לבו בה ולזה התנכל ואמר שלא ידע בזה דבר אך ראה ההמון הגדול לשלוח יואב את עבד המלך את הכושי ואת עבדך אמר זה אחימעץ על עצמו וכאילו אמר שהאחר הבא הוא יודע אמתת הדברי' כי לולא זה לא שלחו יואב · והנה בכה דוד בזה האופן הנפלא על מיתת אבשלום לפי שהיה יודע כי עונותיו סבבו זה: לאט את פניו · כסה את פניו כי היה בוש מהתפעל כמו זה ההתפעלות החזק כי אין זה מחק המלכי': ויהי

וס' ונבל צור ישעתו · ותהי התשעה ביום ההוא · מי יתן מציון ישעת ישראל · ולכה לישעתה · אמר לנפשי ישעתך אני · וכעב עברה ישעתי: לאט ב' בקריאה וסי' והמלך לאט את פניו · ודבר לאט עמך:

כי אינך יוצא. כי אם אינך יוצא וכן ובמית והלכת ואם במית ונתן יי' לכם לחם בר ואם כתן ותמאן לשלחו ואם תמאן: ורעה לך זאת. פועל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו וכן ורעה עינך: נדון. נשפטים זה עם זה ומתווכחים להשיב את המלך וכן תרגם יונתן מתווכחין: מעל אבשלום. שלא יהיה עלינו ונגדו להלחם עמו ותרג' יונתן מלות אבשלום: אחי אתם. תכלית הדברים ששלח לצדוק ולאביתר שידברו הדברי' האלה אל זקני יהודה ובעוד שהיה משים דוד הדברים האלה בפי השליח בא דבר כל ישראל: את המלך אל ביתו. על ידי שלוחי' וספרים להשיבו ובעבור זה הפסוק בין הדברים ודבר כל ישראל בא: תמרו. חסר אלף וכן אשר ימרוך למזמה: תחת יואב. כי שנא דוד את יואב על שהרג את אבשלו' ורצה להסירו שלא יהיה שר צבאו: ויט את לבב כל איש יהודה. עמשא הטה את לבב כל איש יהודה ויונתן שתרגם ואתפני דומה שהיה קור' אותו. ויט בצרי הי"וד והמסרה מעידה עליו שהוא בפתח הי"וד ואמרה כי שני הם בפתח ויט עליכו חסד וזה: וצלחו. כמו ועברו וכן תרגם יונתן וגזו ותרגם על המעברות על מגיזתא או פי' ובקעו וכמוהו פן יצלח כאש בית יוסף ותרגו' יבקע עצי העולה וצלח ית אעי דעלתא כלומר עברו ברגליהם כי היה מקום בירדן בעת ההיא שהיו עוברים שם ברגל: לפני המלך. לבא לפני המלך: ועבר' העברה לעביר. כמו להעביר וכן לשמיד מעוזניה כמו להשמיד ופי' העברה הספינה שמעברים בה את הירדן ולפיכ' נקראת עברה: את בית המלך. הנשים והקטנים שלא היו יכולין לעבור ברגליהם ויש לפרש העברה שם לחברת האנשי' וכן תרג' יונתן כמשמעו מגיזתא ואפשר שהוא קרא ה הספינה העוברת מגיזתא וכן הוא ולפיכ' תרגם ועברה ועברו: בעברו בירדן. כשבא המלך לעבור את הירדן בא שמעי ונפל לו שיכפר לו על עונו: לכל

ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל. ר"ל שהיו מריבים קצתם עם קצת לאמר שראוי להם להשיב את המלך שהציל אותם מכף אויביהם ומלטם מיד פלשתים אחר שכבר מת אבשלום שמשחו עליהם למלך: ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו. ר"ל שכל ישראל הסכימו שישוב המלך אל ביתו: אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב. ידמה שעשה זה דוד כדי שלא יירא ממנו עמשא פן יכיא את לב איש יהוד' מעל דוד או אולי התפעל על זה קצת התפעלות כנגד יואב בעבור הדברים הקשים שאמר לו על בכותו על אבשלום או אפשר גם כן שסופר לו כי יואב על מכותו להרוג את אבשלום: וצלחו את הירדן לפני המלך. כאלו בקעוהו מרוב עברם שם: ועברה העברה. היא הספינה קטנה אשר יעברו בה הנהר: נפל לפני המלך. התנפל ונכנע לפניו לבקש ממנו מחילה על אשר העוה כנגדו בצאתו: לכל

עד עתה ד' בקריא' וסי' ואחר עד עתה. כי לא באתם עד עתה אל. ויתן יי' אותם וירחמם. ועתה קום צא ודבר. יושב ת"מל בספרא וסי' והנה שאול יושב תחת האשל. אל היבוסי יושב. ודוד יושב בירושלם. הנה יושב בירושלם. ודוד יושב בין שני העמודים. בבית הארזים. ויקם המלך וישב בשער: מחרשים

ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך כי ביהוה נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה ורעה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך מנעריך עד עתה: ויקם המלך וישב בשער ולכל העם הגידו לאמר הנה המלך יושב בשער ויבא כל העם לפני המלך וישראל נס איש לאהליו: ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל לאמר המלך הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים ועתה ברח מן הארץ מעל אבשלום: ואבשלום אשר משחנו עלינו מת במלחמה ועתה למה אתם מחרשים להשיב את המלך: והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים לאמר דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו: אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך: ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב: ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד וישלחו אל המלך שוב אתה וכל עבדיך: וישב המלך ויבא עד הירדן ויהודה בא הגלגלה ללכת לקראת המלך להעביר את המלך את הירדן: וימהר שמעי בן גרא בן הימיני אשר מבחורים וירד עם איש יהודה לקראת המלך דוד: ואלף איש עמו מבנימן וציבא נער בית שאול וחמשת עשר בניו ועשרים עבדיו אתו וצלחו הירדן לפני המלך: ועברה העברה לעביר את בית המלך ולעשות הטוב בעינו ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בעברו בירדן:

וכען קום פוק ומליל על לבא דעבדך ארי במימרא דיי קיימית ארי ליתך נפיק אם יבית גבר עמך בליליא ותהי בישא לך דא מכל בישתא דאתת עלך מזעורך עד כען: וקם מלכא ויתיב בתרעא ולכל עמא חויאו למימר הא מלכא יתיב בתרעא ואתא כל עמא לקדם מלכא וישראל אפיך גבר לקירווהי: והוו כל עמא מתווכחין בכל שבטיא דישראל למימר מלכא שזבנא מיד בעיל דבבנא והוא פרקנא מידא דפלשתאי וכען ערק מן ארעא מלות אבשלום: ואבשלום דמשחנא עלנא מית בקרבא וכען למא אתון שתקין לאתבא ית מלכא: ומלכא דוד שלח לצדוק ולאביתר כהניא למימר מלילו לסבי יהודה למימר למא תהון בתראין לאתבא ית מלכא לביתיה ופתגם כל ישראל אתא לות מלכא לביתיה: אחי אתון קריבי ובסרי אתון ולמה תהון בתראין לאתבא ית מלכא: ולעמשא תימרון הלא קריבי ובשרי את כדין יעביד לי יי וכדין יוסיף אם לא רב חילא תהי קדמי כל יומיא חלף יואב: ואתפני לבא דכל אנש יהודה כגברא חד ושלחו למלכא תוב את וכל עבדך: ותב מלכא ואתא עד ירדנא ודבית יהודה אתו לגלגלא למיזל לקדמות מלכא לאעברא ית מלכא ית ירדנא: ואוחי שמעי בר גרא בר שיבט בנימן די מעלמת ונחת עם אנש יהודה לקדמות מלכא דוד: ואלף גברא עמי משבטא דבנימן וציבא עולימא דבית שאול וחמשת עסר בנוהי ועשרין עבדוהי עמיה וגזו ירדנא קדם מלכא: ועברו מגזתא לאעברא ית בית מלכא ולמעבד דתקין בעינוהי ושמעי בר גרא נפל קדם מלכא במעבריה בירדנא:

רשי

כי אינך יוצא. אם אינך יוצא: וישראל נס. אותם שהיו עם אבשלום: כל העם נדון. מתווכחים זה עם זה: ודבר כל ישר' בא אל המלך. כל זה מדברי שליחותו: ולעמשא. שהוא שר צבא תאמרו הלא בן אחותי אתה: וצלחו את הירדן. בקעוהו בתריסהון ועברו: העברה. ספינה המעבורת שעוברי' בה את עבר רוחב הנהר: ראשון

ז' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר וישלח: תמרו ג' חס' אלף בליש' אמירה וסי' ולעמשא תמרו. אשר ימרוך למזמה. ובנבא פתגמא התיבונא למבר: ולעשות ט"ו בקריאה וסי' נמסר לעיל סימן ז':

רשי

דראשון לכל בית יוסף · כל ישראל חטאו לך ואני יותר מכולם והנני באתי לבקש מחילה אם תקבלני בטוחים כל ישראל שתקבלם ואם לאו יהיו יראים לשוב אליך עוד : היום יומת איש · בתמיה כי היום אני מלך עד עכשיו הייתי סבור לא זילזלו בי אדם נגרו כזה שלא אם כן נפסקה מלכותו מאת המקום והוא אומר לו קלל את דוד אבל עכשיו שהוא מ מתחרט ידעתי כי מ מלך אני : ולא עשה רגליו · לשון תקון היא העברת שיער שבין ה הרגלים : שפמו · גרנון בלעז : למה לא הלכת עמי · לבאת מירושלם כשיצאתי כי פסח אני ואיני יכול לילך ברגלי : לשלחו · ללותו : כי איש גדול הוא · בעושר : כמה

רדק

לכל בית יוסף · לפי שהיה משבט בנימין ושבט בנימין ואפרים ומנשה נקראים בית יוסף כי הוא היה הראש ויש בו דרש אמר לו שמעי לדוד אחיו של יוסף גמל אותו רעה והוא גמלם טובה כך אני גמלתיך רעה גמלני אתה טובה ויש דרש אחר קרוב מזה כל ישראל נקראו יוסף כמו שכתוב אולי יחנן יי׳ צבאות שארית יוסף וכן רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף אמר לו שמעי לדוד כל ישראל גמלו אותך רעה ואני יותר מכולם וכל ישראל יושבים ומצפים לראות מה אתה עושה עמי אם אתה מקבל אותי כל ישראל באים אליך כאחד ומשלימים לך : התחת זאת · אם בעבור ההכנעה הזאת שעשה שמעי תכפר לו שלא יומת והוא חטא חטא גדול מקלל את משיח יי׳ : ולא עשה רגלו ולא עשה שפמו · כתרגומו ולא שטף רגלוהי ולא ספר ספמיה כלומר לא רחץ אפילו רגליו ואין צריך לומר כל גופו ולא גלח אפי׳ שפמו והוא השיער שעל השפה : כי בא ירושלם לקראת המלך · פירו׳ כאשר בא דוד ירושלם בא מפיבושת לקראתו ובא שזכר עומד במקום שנים : עבדי רמני · שהלך בלא ידיעתי ואני אמרתי אחבשה לי את החמור ובתוך כך הלך הוא : וארכב עליה · אתון היתה וחמור כולל זכר ונקב׳ : וירגל בעבדך · ענין רכילות וכן מן הקל לא רגל על לשונו : ומה יש לי עוד צדק׳ · מה לבקש עוד ממך צדקה שתעשה עמי ולזעק אליך שתעזרני כי די לך שמתת אותי באוכלי שולחנך : תחלקו את השדה · השדה כולל לכל הנחלה

ובדברי רבותינו ז״ל כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה יצאת בת קול ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות כי קבל לשון הרע מפי ציבא ולא יתן קבל הצטדקות מפיבושת לפניו ואמר לו למה תדבר עוד דבריך והכתוב מעיד עליו ולא עשה ר רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס : לשלחו את בירדן · כתרגומו לאלוויותיה ית ירדנא וכתי׳ בירדן וקריה הירדן ושניהם קרובים : בשיבתו במחני׳ · כמו בישיבתו במחנים וחסר פ״א ה הפועל מן השם כמו שחסר מן המקור בשבתו : כמעט

ראשון ח׳ בקריאה וסי׳ החדש הזה לכם ראש חדשים · הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף · ולא היה דברי ראשון · אני יי׳ ראשון · אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי · אני הוא ראשון אף אני אחרון · ראשון לציון הנה הנם · כי שאל נא לדור רישון ל׳ חס׳ א׳ : התחת ג׳ בקריא׳ וסי׳ יעקב · יוסף · שמעי : ולא עשה ה׳ וסי׳ ומפבשת

ויאמר אל־המלך אל־יחשב־לי אדני עון ואל־תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר־יצא אדני־המלך מירושלם לשום המלך אל־לבו : כי ידע עבדך כי אני חטאתי והנה־באתי היום ראשון לכל־בית יוסף לרדת לקראת אדני המלך : ויען אבישי בן־צרויה ויאמר התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל את־משיח יהוה : ויאמר דוד מה־לי ולכם בני צרויה כי־תהיו־לי היום לשטן היום יומת איש בישראל כי הלוא ידעתי כי היום אני־מלך על־ישראל : ויאמר המלך אל־שמעי לא תמות וישבע לו המלך : ומפבשת בן־שאול ירד לקראת המלך ולא־עשה רגליו ולא־עשה שפמו ואת־בגדיו לא כבס למן־היום לכת המלך עד־היום אשר־בא בשלום : ויהי כי־בא ירושלם לקראת המלך ויאמר לו המלך למה לא־הלכת עמי מפיבשת : ויאמר אדני המלך עבדי רמני כי־אמר עבדך אחבשה־לי החמור וארכב עליה ואלך את־המלך כי פסח עבדך : וירגל בעבדך אל־אדני המלך ואדני המלך כמלאך האלהים ועשה הטוב בעיניך : כי לא היה כל־בית אבי כי אם־אנשי־מות לאדני המלך ותשת את־עבדך באכלי שלחנך ומה־יש־לי עוד צדקה ולזעק עוד אל־המלך : ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את־השדה : ויאמר מפיבשת אל־המלך גם את־הכל יקח אחרי אשר־בא אדני המלך בשלום אל־ביתו : וברזלי הגלעדי ירד מרגלים ויעבר את־המלך הירדן לשלחו את־בירדן : וברזלי זקן מאד בן־שמנים שנה והוא־כלכל את־המלך בשיבתו במחנים כי־איש גדול הוא מאד :

ל׳ · ל׳ · ט׳ נקודות בקריל׳ תכהון כנכל · ל׳ · ג׳ יעקב יוסף שמעי · ל׳ · ב׳ חס׳ ולא תמשך ה׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ח׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ מר · הירדן ת · ל׳ · ל׳

תרגום

ואמ׳ למלכא לא יחשוב עלי דילי רבוני חובא ולא תדכר ית די סרח עבדך ביומא די גלא ריבוני מלכא מירושלם לשואה מלכא על לביה : ארי ידע עבדך ארי אנא חבית והא אתית יומא דין קדמאי לכל בית יוסף למחת ל לקדמות רבוני מלכא : ואתיב אבישי בר צרויה ואמר החלף דא לא יתקטל שמעי ארי לט ית משיחא דיי׳ : ואמר דוד מה לי ולכון בני צרויה ארי תהוון לי יומא דין לסטן יומא דין יתקטיל גברא בישראל ארי הלא ידענא ארי יומא דין אנא מלכא על ישראל : ואמר מלכא לשמעי לא תמות וקיים ליה מלכא : ומפיבשת בר שאול נחת לקדמות מלכא ולא שטף רגלוהי ולא ספר ספמיה וית לבושוהי לא חוור למן יומא דיגלא מלכא עד יומא דאתא בשלם : והוה כד אתא לירושלם לקדמות מלכא ואמר ליה מלכא למה לא אזלת עמי מפיבשת : ואמר רבוני מלכא עבדי שקר בי ארי אמר עבדך אחשוק לי חמרא וארכוב עלה ואהך עם מלכא ארי חגיר עבדך : ואמר על עבדך מלין דלא כשרן קדם רבוני מלכא ורבוני מלכא חכים כמלאכא דיי׳ ועבד דתקין בעינך : ארי לא הוה כל בית אבא אלהין גברי חייבי קטול לרבוני מלכא ושויתא ית עבדך באכלי פתורך · ומה אית לי עוד זכו ולמקבל עוד קדם מלכא : ואמר ליה מלכא למא תמליל עוד פיתגמך אמרית את וציבא תפלגון ית אחסנתא : ואמר מפיבשת למלכא אף ית כולא יסב בתר דאתא רבוני מלכא בשלמא לביתיה : וברזילי גלעדאה נחת מרוגלים ועבר ית מלכא ית ירדנא לאלוויותיה ית ירדנא : וברזילי סיב לחדא בר תמנן שנין והוא סובר ית מלכא במיתביה במחנים ארי גבר רב הוא לחדא :

רלבג

לכל בית יוסף · קרא כלל ישראל יוסף לרב בני יוסף עם שמבני יוסף היו רוב המושלי׳ בישראל : ולא עשה את רגליו ולא עשה ם שפמו · ר״ל שלא הסיר צפרני רגליו ולא גלח השער אשר בזקנו ב בשפמו : כי לא היה כל בית אבי כי אם א אנשי מות לאדני ה המלך · הנה אמר זה על רוב הרדיפות ש שרדף שאול את דוד : ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך · לפי שקבל דוד זה הלשון הרע מציבא לא יכו׳ לבא׳ מהאמתו לגמרי בדברי מפיבש׳ ולזה שם הענין מ ממוצע בין האמתה ובין בלתי האמת׳ ואמ׳ שהוא וציבא יחלקו את השדה : בשבתו מחני׳ · ר״ל בישיבתו במחני׳ או ירצה בזה שהוא כלכל אותו בשובו ב במחנים : כמעט

בן שאול ירד לקראת המלך ב׳ בו׳ · אחז במלכו׳ וחזקיה וחברו דר״ה · וירא אלהים את מעשיהם : כבס ב׳ וסי׳ ביין לבושו · ומפבשת בן שאול :

רד"ק

כמעט יעבר· אעבור מעט עמך מן הירדן ואלך ואחר כך אשוב לעירי: ישב נא· אחר שאעבור עמך תרצה שאשוב בעירי: עם קבר אבי ואמי· אמות בעירי ואקבר עם קבר אבי ואמי: ויעבירו· כן כתיב וקרי העבירו ושניהם קרובים: חצי עם ישראל· קצת עם ישראל שהרי אמר אחר כן וכל ישראל באים אל המלך אם כן אותם שעברו עמו מישראל מעטים היו ולא היו אלא אותם שהיו בין בני יהודה שעברו עמו בברחו ואלה אלף איש שעברו עם שמעי בן גרא מבנימן ולשון חצי ומחצה ומחצית אינו אלא חלוק החלק מהכלל פעמי' הוא חלק בחלק בשוה וזהו ברוב ופעמים אינו בשוה כמו חציו שרפתי במו אש וכן אומר עד צואר יחצה והצואר אינו חצי הגוף בשוה וממתניו ולמעלה אינו אלא קצת מעט מהגוף: גנבוך· שהעבירוך בסתר להשיבך אל המלכות בלא רשותינו ומראים כאילו אין אנו רוצים במלכותך יותר אנו רוצי' מהם שלא לבזותינו עמו: וכל אנשי דוד עמו· כמו וכל אנשיך עמך כי עמו היו מדברים וכמוהו ואת יפתח ואת שמואל כאילו אמר ואותי: אם נשאת· כמו משאות אם נשאתי פרס מבית המלך ויש לומר אם נשאתי מנחה כמו וישא משאת והוא שם במשקל יושבת על מלאת: עשר ידות· לפי שהם עשרה שבטים כי בנימן עם יהודה ועוד כי אלף איש מבנימן עם שמעי העבירו המלך את הירדן: וגם בדוד אני ממך· כתרגומו ואף בדוד אנא רעינא ממך כלומר אף על פי שהוא משבטך אני רוצה בו יותר ממך: ויקש דבר איש יהודה· קשה דברם וחזק יותר מדבר איש ישראל ודברו איש יהודה לאיש ישראל קשות והמלך היה שותק להם לפיכך חרה לאיש ישראל והלכו אחרי שבע בן בכרי כשתקע בשופר ואמר איש לאהליו ישראל:

ואליהם

ימי שני ז' דסמיכי וסי' אברהם· ישמעאל· יעקב· וחברו מעט ורעים היו ימי שני חיי ג' בפסוק· ויאמר ברזלי אל המלך כמה ימי שני חיי: שרים ח' בליש' וסי' אם אשמע עוד בקול שרים· ויקונן ירמיהו על יאשיהו· קדמו שרים· לשכות שרים בחצר הפנימי· ויאכלו השרים והשרות· וכנרות ונבלים לשרים· ושרים כחללים כל

תרגום

ואמר מלכא לברזילי את עבר עמי ואסובר יתך עמי בירושלם: ואמר ברזילי למלכא כמה יומי שני חיי ארי איסק עם מלכא לירושלם: בר תמנן שנין אנא יומא דין האדע בין טב לביש אם יטעם עבדך ית מה דאיכול וית מה דאשתי אם אשמע עוד בקל כינרין ותושבחן ולמה יהי עבדך עוד למטול על ריבוני מלכא: כזעיר יעיבר עבדך ית ירדנא עם מלכא ולמה ישלמנני מלכא ית תשלומא הדא: יתיב כען עבדך ואמות בקרתי ואתקבר בקיברא דאבא ודאמא והא עבדך כמהם יעיבר עם ריבוני מלכא ועיביד ליה ית דתקין בעינך: ואמר מלכא עמי יעיבר כמהם ואנא אעביד ליה ית דתקין בעינך וכל דתירעי עלי אעביד לך: ועבר כל עמא ית ירדנא ומלכא עבר ונשק מלכא לברזילי וברכיה ותב לאתריה: ועבר מלכא לגלגלא וכמהן עבר עמיה וכל עמא דבית יהודה אעברו ית מלכא ואף פלגות עמא דישראל: והא כל אנש ישראל אתן לות מלכא ואמרו למלכא מא דין כסיוך מיננא אחנא אנש יהודה ואעברו ית מלכא וית אנש ביתיה ית ירדנא וכל גברי דוד עימיה: ואתיב כל אנש יהודה על אנש ישראל ארי קריב לי מלכא מדילך ולמא דנן תקוף לך על פתגמא הדין המיכל אכילנא מנכסי מלכא אם מתנא מני לנא: ואתיב אנש ישראל ית אנש יהודה ואמר עסרא חולקין אית לי במלכא ואף בדוד אנא רעינא מינך ומא דין אשיטתני ולא הוה פתגמי קדמותא לי לאתבא ית מלכי ותקיף פתגם אנש יהודה מפתגם אנש ישראל:

מקרא

ויאמר המלך אל ברזלי אתה עבר אתי וכלכלתי אתך עמדי בירושלם: ויאמר ברזלי אל המלך כמה ימי שני חיי כי אעלה את המלך ירושלם: בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יטעם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה אם אשמע עוד בקול שרים ושרות ולמה יהיה עבדך עוד למשא אל אדני המלך: כמעט יעבר עבדך את הירדן את המלך ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת: ישב נא עבדך ואמת בעירי עם קבר אבי ואמי והנה עבדך כמהם יעבר עם אדני המלך ועשה לו את אשר טוב בעיניך: ויאמר המלך אתי יעבר כמהם ואני אעשה לו את הטוב בעיניך וכל אשר תבחר עלי אעשה לך: ויעבר כל העם את הירדן והמלך עבר וישק המלך לברזלי ויברכהו וישב למקמו: ויעבר המלך הגלגלה וכמהן עבר עמו וכל עם יהודה ויעבירו את המלך וגם חצי עם ישראל: והנה כל איש ישראל באים אל המלך ויאמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו איש יהודה ויעברו את המלך ואת ביתו את הירדן וכל אנשי דוד עמו: ויען כל איש יהודה על איש ישראל כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך על הדבר הזה האכול אכלנו מן המלך אם נשאת נשא לנו: ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר ידות לי במלך וגם בדוד אני ממך ומדוע הקלתני ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל:

מעיני בך· עשיתי לי שרים ושרות: הגלגלה ז' בקריא' וסי' וישלחו אנשי גבעון· וישב יהושע קדמ' וכתראה דיהודה· וישב המלך· ויבא עד הירדן· ויעבר המלך דכוותן· ואלישע שב הגלגלה: וכל עם ז' דסמיכי וסי' נמסר ביהושע סימן ח':

רש"י

כמה ימי שני חיי· אשר יש לי לחיות כי אעלה וגו' הלא מעט הם ומה הנייה יש לך בכלכולך: האדע בין טוב לרע· בין מאכל טוב למאכל רע ואמרו רבותינו ז"ל שטוף בזמה היה לפיכך קפצה עליו זקנה: כמעט יעבר עבדך· הלויה מועטת יעבר עבדך ללוותך אחר שתעבור את הירדן הגמולה הזאת שאינ' טוב' לי: עבדך כמהם· בנו היה: כי קרוב המלך אלי· משבטי הוא: אם נשאת· כמו משאת פרס מבית המלך: עשר ידות לי במלך· שאנו עשרה שבטים: וגם בדוד· אף על פי שהוא קרוב לכם אני משוך בו יותר ממך שאנו עשר ידות ומדוע הקלותני להיות אתה קודם וכי לא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי וכלום לכם בא דברינו אלא להשיבו כמו שכתוב למעלה ודבר כל ישראל בא אל המלך: ויקש דבר איש יהוד'· לשון התקוששו וקושו דבר איש יהודה שהראום אגרת ששלח להם דוד למה תהיו אחרונים להשיב את המלך וגו' כך מפורש באגדה ויש לפרש ויקש לשון קושי וחוזק וכן תרגם יונתן ותקיף ושם נקרא כזדמן לשון הקדיש קרואיו ויקרא לכל בני המלך לשון זימון: הזעק

רלב"ג

כמעט יעבר עבדך את הירדן את המלך· רוצה לומר מעט הוא מה שעבר עבדך את הירדן את המלך ובהיו' הענין כן למה יגמלני המלך הגמולה הזאת בעבו' מעט שהטיבותי לו: אם נשאת נשא לנו· ר"ל אם נשאת משאת המלך מאת שכבר אלינו להאכילנו: עשר ידות לי במלך· רוצה לו' באיזה מלך שיהיה וגם בדוד יש לי חלק גדו' ממך ואף על פי שהוא קרובך: ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי· רוצה לומר שכבר היה ראוי לאיש יהודה שימתינו דבר איש ישראל להיותם הרוב בדרך שיהיה דבריהם ראשון להשיב את המלך: ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל· וזה כי המלך היה קרוב להם להיותו משבט יהודה והיה גם כן קרוב להם מצד אחר כי ישיבתו היתה בתוך ארץ יהודה ואשר היתה ישיבתו ביניהם היה ראוי שיהיו קודמים להשיבו שם:

ויתגס

רשי

הזעק לי את איש יהודה. שיהו כאן עד שלשה ימים: ואתה פה עמוד. לסוף שלשת ימים הוי זהיר להיות עומד כאן לפני כי חפץ היה לרדוף אחרי שבע בן בכרי: וייחר מן המועד. אשכחינהו לרבנן דפתחי במסכתא כדאיתא בסנהדרין: אתה קח את עבדי אדוניך. אחרי אשר איחר עמשא שר הצבא ולא הביא את צבא יהודה קח אתה מן המצבאים שביבי ורדוף אחריו: והציל עינינו. והציל עצמו לעינינו והרי זה מקרא קצר: מצומדת על מתניו. סמוכה אחר לעצמו לרוחב מותניו שלא כדרך חוגרי חרב כדי שתהא נוחה ליפול ולא יצטרך להוציאה מתערה והוא יצא כנגד עמשא ותצא החרב מתערה לפי שהיתה חלק' ולטושה ואינה תלויה לצד ירכו אלא לרוחב מתניו וכמעט שחח עצמו לצד הארץ כפלה מתערה ואחזה בימינו ולא הכיר עמשא בדבר: כאשר

סימן שמואל אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי. מלכים וד"ה מה לנו חלק בדויד ולא נחלה בבן ישי. שמואל איש לאהליו ישראל. מלכים לאהליך ישראל. ד"ה לאהליך ישראל: במלכם ג' בקריאה וסימ' ואיש יהודה דבקו במלכם. הנשבעים במלכם. בני ציון יגילו במלכם: והציל ג' בקריאה וסימ' פן מצא לו ערים

ד וְשָׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיַּעַל וּשְׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי אִישׁ יְמִינִי וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיֹּאמֶר אֵין־לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה־לָנוּ בְּבֶן־יִשַׁי אִישׁ לְאֹהָלָיו יִשְׂרָאֵל: וַיַּעַל כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי דָוִד אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וְאִישׁ יְהוּדָה דָּבְקוּ בְמַלְכָּם מִן־הַיַּרְדֵּן וְעַד־יְרוּשָׁלָםִ: וַיָּבֹא דָוִד אֶל־בֵּיתוֹ יְרוּשָׁלַםִ וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר־נָשִׁים פִּלַגְשִׁים אֲשֶׁר הִנִּיחַ לִשְׁמֹר הַבַּיִת וַיִּתְּנֵם בֵּית־מִשְׁמֶרֶת וַיְכַלְכְּלֵם וַאֲלֵיהֶם לֹא־בָא וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת עַד־יוֹם מֻתָן אַלְמְנוּת חַיּוּת: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־עֲמָשָׂא הַזְעֶק־לִי אֶת־אִישׁ־יְהוּדָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד: וַיֵּלֶךְ עֲמָשָׂא לְהַזְעִיק אֶת־יְהוּדָה וַיּיחֶר מִן־הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר יְעָדוֹ: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֲבִישַׁי עַתָּה יֵרַע לָנוּ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי מִן־אַבְשָׁלוֹם אַתָּה קַח אֶת־עַבְדֵי אֲדֹנֶיךָ וּרְדֹף אַחֲרָיו פֶּן־מָצָא לוֹ עָרִים בְּצֻרוֹת וְהִצִּיל עֵינֵנוּ: וַיֵּצְאוּ אַחֲרָיו אַנְשֵׁי יוֹאָב וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּבֹּרִים וַיֵּצְאוּ מִירוּשָׁלַםִ לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי: הֵם עִם־הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן וַעֲמָשָׂא בָּא לִפְנֵיהֶם וְיוֹאָב חָגוּר מִדּוֹ לְבֻשׁוֹ וְעָלָו חֲגוֹר חֶרֶב מְצֻמֶּדֶת עַל־מָתְנָיו בְּתַעְרָהּ וְהוּא יָצָא וַתִּפֹּל: וַיֹּאמֶר יוֹאָב לַעֲמָשָׂא הֲשָׁלוֹם אַתָּה אָחִי וַתֹּחֶז יַד־יְמִין יוֹאָב בִּזְקַן עֲמָשָׂא לִנְשָׁק־לוֹ: וַעֲמָשָׂא לֹא־נִשְׁמַר בַּחֶרֶב אֲשֶׁר בְּיַד־יוֹאָב וַיַּכֵּהוּ בָהּ אֶל־הַחֹמֶשׁ וַיִּשְׁפֹּךְ מֵעָיו אַרְצָה וְלֹא־שָׁנָה לוֹ וַיָּמֹת וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו רָדַף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי:

ותמן אתערע גבר רשיעא ושמיה שבע בר בכרי גבר משבטא דבית בנימן ותקע בשופרא ואמר לית לן חולק בדוד ולא אחסנא לנא בבר ישי גבר לקירווהי ישראל: וסליק כל אנש ישראל מבתר דוד למיזל בתר שבע בר בכרי ואנש יהודה לוו עם מלכהון מן ירדנא ועד ירושלם: ואתא דוד לביתיה לירושלם ודבר מלכא ית עשר נשין לחינן דישבק למטר ביתא ומנינן בבית מטרא ומסובר להן ולותהן לא על והואה נטרן ומתקריין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים: ואמר מלכא לעמשא כנוש קדמי ית אנש יהודה תלתא יומין ואת הכא קום: ואזל עמשא למכנש ית דבית יהודה ואוחר מן זמנא דאמר ליה: ואמר דוד לאבישי כען יבאיש לנא שבע בר בכרי מן אבשלום את דבר ית עבדי רבונך ורדף בתרוהי דילמא ישכח ליה קירוין כריכן ויעיק לנא: ונפקו בתרוהי גברי יואב וקשתיא וקלעיא וכל גבריא ונפקו מירושלם למרדף בתר שבע בר בכרי: אינון עם אבנא רבתא די בגבעון ועמשא אתא לאפיהון ויואב אסיר מזרין לבושוהי ועלוהי איספניקי חרב מזרזא על חרציה בלדנה והוא אזיל ונפע: ואמר יואב לעמשא השלם את אחי ואחדת יד ימין יואב בדיקנא דעמשא למנשק ליה: ועמשא לא אסתמר בחרבא דביד יואב ומחהי בה בסטר ירכיה ושפך מעוהי לארעא ולא תנא ליה ומית ויואב ואבישי אחוהי רדף בתר שבע בר בכרי:

בצרות והציל. בצפרי' עפות כן יגן. ורעו את ארץ אשור: חגור ד' בקריאה וסימ' הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון. ואלישע הנביא קרא לאחד. ויאמר לגיחזי חגור מתניך וקח משענתי. חגור הרבך על ירך גבור. וחד וחגור נתנה לכנעני: לבשו ג' חסרי' בקריא' וסימ' בלשון תרגום חמרא דיואב ערפלא. ופירושן נמסר בסדר ויחי:

רדק

ואליהם לא בא. כחלוקו רבו' ז"ל מהם אמרו כי מותרות היו לו אלא שכבש את יצרו מהם תמורת מה שהשביע יצרו במה שהיה אסור לו משבע עתה יכרו ממה שהי' מותר לו ומהם אמרו אסורו' היו לו אמרו ומה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך אסור להדיוט כלי מלך שנשתמש בו הדיוט איכו דין שיהא אסור למלך: צרורות. קשורות שלא היה להם עוד היתר ות"ת כטירין וכן תרג' צור תעודה טר: עד יום מותן. כתרגומו ומתקריין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים: הזעק לי. אספם לי שירדפו אחרי שבע בן בכרי: שלשת ימים. עד שלשת ימים תאספם אלי: ואתה פה עמוד. כלומר שתשוב עמהם ודעתו היה למנותו שר צבא כמו שיעד לו וכששמע יואב קנא בדבר לפיכך הרגו: וייחר מן המועד. כתוב באו"ר וקרי בו"ו והכתוב הוא מבחי הפ"א מן הקל מאות' שפ"איהם יו"ד כמו מן ייטב וייטב והקרי הו' מאותם שפ"איהם א"ו והוא בשקל ויבא עוד דוד ופי' אחר שלא בא לשלשת הימים וכשרא' דוד שלא בא אמ' לאבישי שירדוף אחרי שבע בן בכרי ולא אמר ליואב כי בלבו היה להסירו שלא יהיה שר צבאו מפני שהרג אבשלום: ירע לנו שבע בן בכרי. פועל עומד ופירושו ירע לנו דבר שבע בן בכרי או יהיה פועל יוצא שאמר אחריו ויצאו אנשי יואב: עבדי אדוניך. על יואב אמר וקראו אדוניו כי גדול היה ונכבד ממנו וזהו שאמר ויצאו אחריו אנשי יואב וגם יואב יצא אחר כן אלא שאבישי יצא במצות דוד: פן מצא לו. כמו ימצא עבר במקום עתיד ורבים כמוהו ות"י דילמא ישכח: והציל עינינו. יסיר ראותינו ודעתינו שלא נדע באי זה עיר ישגב אם לא נמהר לרדוף אחריו או פירו' הבטחתינו והשגחתינו שהייתי בוטח כי שבתי אל מלכותי והנה עתה הלכו אחריו ישראל ואם ישגב באחת הערים הבצורות יהיה לו פנאי למשוך לב ישראל אליו וצריכים אנו למהר לרדוף אחריו. ולהרגו ות"י והציל עינינו ויעיק לנא: והכרתי והפלתי. כבר פירשנוהו: עם האבן. סמוך לה וכן עם באר לחי רואי: חגור מדו לבושו. וי"ו מדו נוספת כוי"ו מדו בד וסמך מדו אל לבושו ולבוש הוא שם כולל ומדו פורש לאחד מן הלבושים ידוע אצלם תכונתו וי"ת אסיר מזרין לבושוהי: מצמדת. דבוקה: בתערה. יהו' תיק החרב: והוא יצא ותפל. יצא מהמקום שהיו בו עם האבן הגדולה או מגבעון העיר ובצאתו נפלה החרב מתערה ולקחה בידו השמאלית כדי שלא יהא נשמר עמשא שבא להכותו ונתן לו שלום ואחזו בזקנו ביד ימינו לנשק לו: ועמשא לא נשמר. כלומר שלא שמר עצמו מן החרב: עמד

רלבג

ויתנם בית משמרת: ר"ל בבית שתהיינה נשמרות שם ויכלכלם שם ולא בא אליה' לפי שכבר בא אליהם אבשלום בנו: ותהיין צרורות עד יום מותן אלמנות חיות. הנה זה קר' להן בעבור היותן פילגשי המלך ולא' ראוי לאחר להשתמש בהן: שלשת ימים ואתה פה עמוד. ר"ל שאחר שלשת ימים ישוב שם: ויוחר מן המועד אשר ייעדו. ר"ל שנתאחר שלא שב אל המלך לשלשת הימים: ויאמר דוד אל אבישי: לא רצה לומ' זה ליואב לפי שכבר העבירו מהיות לו שר צבא: פן מצא ערים בצורות והציל עינינו. הוא מענין אמרו ויצל א' אלהים את מקנה א' אביכן והרצון בו שאם מצא לו ערים בצורות להמלט שם יבדיל ויפריד מה שעינינו אליו והוא להשיב אלינו כל מלכות ישרא' והוא ימשך לבבם אליו ויתנענו מהשיב לנו כל הממלכה: והכרתי והפלתי. הם שני משפחות שזכרנו שהיו מהם הסנהדרין בימי דוד וזכר שכל שתי המשפחות האלו יצאו אחרי אבישי להשיב המלוכה לדוד: חגור מדו לבושו. הוא כמו אדמת עפר: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה. הנה הערים יואב שלא שם תער החרב תלוי כמשפט אבל חבר אותה על מתניו בדרך שיפול החרב בקלות וזה היה סבה אל שלא נשמר עמשא מן החרב אשר ביד יואב כי ראה שנפלה לו מעל מתניו: אל החומש. אמרו צלע חמישית שמרה וכבד תלויין בה וידמה שקרא חומש מענין חמושים והוא המקום אשר חזקו הטבע יותר מכל המקומו' הוא אשר שם משכן החיים והחום הטבעי אשר ישולח ממנו אל כל הגוף והנה זה המקום הוא מקום הלב: מתגולל

הוגה ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' באשר הגה מן המסלה. אשר הוגה יי' ביום חרון אפו. כי אם הוגה ורחם כרוב. קדמא חס. וחד כי יי' הוגה על כל ל' כפיקהא: בחל ה' חס' וחד בליש' וסי' וישפכו סוללה. וגם לאיזבל דבר יי' לאמר וגו' בחל יזרעאל. ישית חומות וחל. וגלות החל הזה. ויאבל חל וחומה יחדיו אמללו:

ואיש עמד עליו מנערי יואב ויאמר מי אשר חפץ ביואב ומי אשר לדוד אחרי יואב: ועמשא מתגלל בדם בתוך המסלה וירא האיש כי עמד כל העם ויסב את עמשא מן המסלה השדה וישלך עליו בגד כאשר ראה כל הבא עליו ועמד: כאשר הגה מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב לרדף אחרי שבע בן בכרי: ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה וכל הברים ויקלהו ויבאו אף אחריו: ויבאו ויצרו עליו באבלה בית המעכה וישפכו סללה אל העיר ותעמד בחל וכל העם אשר את יואב משחיתם להפיל החומה: ותקרא אשה חכמה מן העיר שמעו שמעו אמרו נא אל יואב קרב עד הנה ואדברה אליך: ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב ויאמר אני ותאמר לו שמע דברי אמתך ויאמר שמע אנכי: ותאמר לאמר דבר ידברו בראשונה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו: אנכי שלמי אמוני ישראל אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת יהוה: ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אבלע ואם אשחית: לא כן הדבר כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו

וגברא קאים עילוהי מעולימי יואב ואמר מן דרעי ביואב ומן די לדוד ייזיל בתר יואב: ועמשא מתרף בדמא בגו כבשא וחזא גברא ארי קם כל עמא ואסחר ית עמשא מן כבשא לחקלא ורמא עלוהי לבושא כד חזא כל דאתי עלוהי וקאים: כד אפניה מן כבשא עבר כל גברא בתר יואב למירדף בתר שבע בר בכרי: ועבר בכל שבטיא דישראל לאבלה ובית מעכה וכל בירין ואתכנישו ואתו אף אינון בתרוהי: ואתו וצרו עלוהי באבל בית מעכה וצברו מליתא על קרתא ואקפה משרין וכל עמא דעם יואב מתעשתין לחבלא שורא: וקרת אתתא חכימתא מן קרתא שמעו שמעו אמרו כען ליואב קרב עד הכא ואמלל עמך: וקריב לותה ואמרת אתתא האת יואב ואמר אנא ואמרת ליה שמע פתגמי אמתך ואמר שמע אנא: ואמרת למימר אדכר כען מה דכתיב בספר אוריתא למישאל בקרתא בקדמין למימר הכדין תהוה לך למשאל באבל אם משלמין: אנחנא שלמין בהימנותא עם ישראל דאת בעי לחבלא קרוא דהיא כרך רב ואמא בישראל למא תקלקל אחסנת עמא דיי: ואתיב יואב ואמר חס חס לי אם אקלקל ואם אחבל: לא כן פתגמא ארי גברא מטורא דבית אפרים שבע בר בכרי שמיה

רשי

כאשר ראה כל הבא עליו ועמד. כאשר ראה האיש שכל הבא עליו היה עומד: כאשר הוגה. כאשר הומשך כמו הגו סיגים מכסף וכמו הגו רשע לפני מלך: ויעבר בכל שבטי ישרא'. שבע בן בכרי לפתותם שימליכוהו עליהם: וכל הברים. לא ידעתי מהו: ותעמד בחל. ואקיפא משריין ויש פותרין ותעמד בחל לשון חיל וחומה הפילו החומה החיצונה ונתחזקה לעמוד על ידי הפנימית: האתה יואב. שנאמ' בך יושב בשבת תחכמוני: דבר ידברו בראשונה לאמר. היה לך לדבר לשלום בראשונה אם שלו' יענוך ויפתחו לך לא היה לך להלחם עליהם: שאול ישאלו באבל. אם שאלו בני חילך בשלום העיר הזאת ששמה אבל: וכן התמו. מיד היו בני העיר משלימי' עמכם: אנכי שלומי אמוני ישרא'. אני משבי העיר משלמים ונאמנים לישרא' ולמלך ומדרש אגדה סרח בת אשר היתה אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי גלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי: חלילה חלילה. חלילה לי חלילה למלך:

כשא

רדק

עמד עליו: לזרז הבאים שלא יעמדו על החלל אלא ילכו אחרי יואב וכאשר ראה האיש שלא הועילה הזהרתו לאנשים הבאים אלא היו עומדים על החלל הסירו מן המסילה שלא יראוהו העוברים: כאשר הוגה. הוסר פירושו הגה על דעת אדוני אבי ז"ל והוא מן שלא נזכר פעלו מן המרובע ומעניינו ופירושו הגה ברוחו הקשה הגה סיגים ועל דעת ר' יהודה ורבי יונה פירושו הוגה יגה מבנין הפעיל משפטו בתשלומו הוגה בשקל הגלה: ויעבר. שבע בן בכרי שהיה בורח כששמע שרודפין אחריו עבר בכל שבטי ישרא' עד אבלה ובא בעיר להמלט בה ויש לפרש ויעבור על יואב: אבלה ובית מעכה. שני מקומות סמוכים היו והאחד שאמר באבלה בית המעכה נראה כי היה אבל אחר וזה היה סמוך לבית המעכה והיו סומכים אותו אליו: וכל הברים. מקומות הסמוכות לבארות שהיו לבנימן נקראים ברים ואמר כי עבר כל אלה המקומות ובסוף נכנס באבל שהיא עיר ומבצר וחשב להשגב בה: ויקלהו. כן כתי' וקרי ויקהלו ושניהם אחד כי מלים שוים באותיות הפוכות רבים במקרא כמו כבש וכשב שמלה ושלמה קהלת להקת ומזה יאמר קהלת והקרי הוא כמנהג ומבואר: ויבאו אף אחריו. פירוש אחרי יואב ובאמרו אף לפי שהלכו אחרי שבע בן בכרי מתחלה ובראותם כי רדפו יואב ואנשיו אחריו במקומות שהיה עובר יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי היו נקהלים אנשי המקומות ההם ובאים גם אחריו לרדוף אחרי שבע בן בכרי: סוללה. כתרגומו מליתא והוא תל עפר ובדברי רז"ל מולייא בריכה ושפיכת הסוללה הוא למלאת החפירות אשר סביב העיר עפר ולעשות תל להגיע אל החומה: ותעמוד בחיל. עמדה העיר להכבש בחומה כי מלאו החפירות עפר ולא היה להם אלא להפיל החיל והוא החומה כמו שפי' רז"ל חיל וחומה שורא ובר שורא או פי' בחיל בחפיר' כתרגו' בגו' בחלת ופי' אחר ששפכו הסוללה וסתמו החפירה עמדו אנשי המלחמה בחיל לרגלי החומה וחשבו להפילה ופי' ותעמוד לשון נקבה על המלחמה וי"ת בחל כמו בחיל ואקיפא משריין: משחיתים. משחיתים בכלי המנפץ האבנים להפיל החומה וי"ת מתעשתין לחבלא שורא ועניין משחיתים כתרגומו משחיתים בלבם כלומר חושבים ומתכוונים היאך יפילו החומה: ותקרא אשה חכמה. בדרש מי היתה אשה זאת סרח בת אשר אמרה דבר ידברו בראשונה שאול ישאלו באבל וכן התמו כאן תמו דברי תורה כלומר תמו דברי תורה כאן שאין יודעים אותן אני שמעתי דבר זה ממשה רבינו כשהיו באים להלחם על עיר שיהיו פותחין לשלום: שלומי אמוני ישר'. אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי גלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי. ותימה הוא אם האריכה ימים כל כך סרח בת אשר אף על פי שראינו שהאריכה ימים רבים שהרי נמנית עם באי מצרים ונמנית עם באי הארץ והיו שנותיה אז לפחות מאתים וחמשים שנה: דבר ידברו בראשונה. שמעתי שהיו מדברים בראשונה וכן התמו עדיין כלומר מאז ועד עתה כן שמענו אומרים כי בכל עיר שבאים להלחם יש אלו אם תשלים אפילו באומות העולם כל שכן באבל שהיא עיר גדולה והיא משלומי אמוני ישראל שאיככה מורדת במלך וי"ת אדכר כען וגו': נחלת יי'. אחסנת עמא דיי': במלך

רלבג

מתגולל בדם בתוך המסלה. ר"ל שהיה מתגלגל ומתגאל בדם שיצא ממנו בתוך הדרך: כאשר הוגה מן המסלה. כאשר הוסר מן הדרך: ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה. ר"ל כי עבר שבע בן בכרי אל אבל ובית מעכה מדי עברו בכל שבטי ישראל למשוך אליו לכל שבטי ישראל והנה שם המקום נקרא אבל וקראו גם כן בית המעכה: וכל הברים ויקהלו ויבאו אף אחריו. וכל הברים אחשוב שהם אנשי בארות כי בארות היה מבנימין וספר כי כל אנשי המקום ההוא נקהלו עם שבע בן בכרי לעזרו וגם באו אחריו: ויבאו ויצורו עליו. הנה שמו עיר אבל במצור בעבור שבע בן בכרי שהיה מורד במלכות: וישפכו סוללה ותעמוד בחיל. הנה החיל הוא החומה הפנימית וזכר כי עם הסוללה הרסו החומה החיצונה והיו משתדלים להשחית גם כן החומה הפנימית: דבר ידברו בראשונה לאמר וגו'. ר"ל הנה ידברו בראשונה הבאים עם שבע בן בכרי למשוך לב העם אליו והוא שישאלו באבל אם יסכימו אליהם בזה ומפני דבריהם אלה הם השלימו אחריהם אנשי אבל שאתה רוצה להשחית כל העיר כאילו היו כלם מורדים במלכות: אנכי שלומי אמוני ישראל. הלא אנכי אבל שכנו בו השלמים לשמור אמונה שבישראל ולזה לא הסכימו בני אבל לשבע בן בכרי כי הם שומרים אמונים ובהיות הענין כן לאי זה סבה תשחית עיר לא קטנה אבל היא אם ר"ל שיש לה בנות והם הכפרים אשר סביבותיה ועוד למה תשחית את נחלת יי' מזולת סבה תמיך אל זה:

ויואב

רשי

נשא ידו במלך בדוד. במלך אפי' אינו דוד חייב מיתה או בדוד שהוא תלמיד אפילו אינו מלך חייב מיתה וכל שכן במלך בדוד כך נדרש במדרש קהלת: ותבא האשה אל כל העם בחכמתה. שנינו בתוספתא אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם אם היה יכול להנצל כגון שהוא מבפנים ואתם מבחוץ ואתם בסכנה והוא יכול להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להורגו בשביל הצלתכם אבל עכשיו שגם הוא יהרג עמכם הואיל ונהרסו החומות ואין כח להמלט מוטב ימות לבדו ואל תמותו עמו רבי שמעון אומר כך אמרה להם המורד במלכות דוד חייב מיתה: ויואב אל כל הצבא. אף על פי שאמר דוד אל עמשא כי שר צבא אשימך תחתיואב עכשיו שמת עמשא לא זז יואב ממקומו ועל ידי יואב הוזקק לימנות את חביריו: עירא היאירי. תירג' יונתן עירא דמן תקוע וכן הוא קרוי בספר הזה עירא בן עוקש התקועי ויאירי נקרא על שם שנינו במכות תקועה אלפא לשמן שמשמן זית מצוי לשם שממנו מדליקין הנרות: היה כהן לדוד. לו היה נותן כל מתנות כהונה שלו כך אמרו רבותינו ופשוטו של מקרא שעשאו שר ושופט:

בניה ז' וסימ' ויהי כהנבאי. ויואב אל כל הצבא. ואליועני. בניה בן יהוידע מקבצאל דדה. איתי בן ריבי מגבעת. עשתי עשר לעשתי עשר. ויחזיאל בן עוזריה. וכל עזרא דכוו':

פסוק

כ:כב וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל־כָּל־הָעָם בְּחָכְמָתָהּ וַיִּכְרְתוּ אֶת־רֹאשׁ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וַיַּשְׁלִכוּ אֶל־יוֹאָב וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיָּפֻצוּ מֵעַל־הָעִיר אִישׁ לְאֹהָלָיו וְיוֹאָב שָׁב יְרוּשָׁלִַם אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ וְיוֹאָב אֶל כָּל־הַצָּבָא יִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בֶּן־יְהוֹיָדָע עַל־הַכְּרִי וְעַל־הַפְּלֵתִי׃ וַאֲדֹרָם עַל־הַמַּס וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר׃ וּשְׁיָא סֹפֵר וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כֹּהֲנִים׃ וְגַם עִירָא הַיָּאִרִי הָיָה כֹהֵן לְדָוִד׃

(the top of the verse column begins mid-verse 21: ...נָשָׂא יָדוֹ בַּמֶּלֶךְ בְּדָוִד תְּנוּ־אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאֵלְכָה מֵעַל הָעִיר וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־יוֹאָב הִנֵּה רֹאשׁוֹ מֻשְׁלָךְ אֵלֶיךָ בְּעַד הַחוֹמָה׃)

כא:א וַיְהִי רָעָב בִּימֵי דָוִד שָׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרֵי שָׁנָה וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת־פְּנֵי יְהוָה

תרגום

אֲרֵים יְדֵיהּ בְּמַלְכָּא בְּדָוִד הַבוּ יָתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ וְאֵיהַךְ מֵעַל קַרְתָּא וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְיוֹאָב הָא רֵישֵׁיהּ מִיתְרְמֵי לָךְ מִן שׁוּרָא׃ וַאֲתַת אִתְּתָא לְוַת כָּל עַמָּא בְּחוּכְמְתַהּ וּפְסָקוּ יַת רֵישׁ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וּרְמוֹ לְיוֹאָב וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְבַּדָּרוּ מֵעַל קַרְתָּא גְּבַר לְקִרְוֹהִי וְיוֹאָב תָּב לִירוּשְׁלֵם לְוַת מַלְכָּא׃ וְיוֹאָב מְמַנָּא עַל כָּל חֵילָא דְיִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע עַל קַשָּׁתַיָּא וְעַל קַלָּעַיָּא׃ וַאֲדוֹרָם מְמַנָּא עַל מַסְּקֵי מִסִּין וִיהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָּא עַל דּוּכְרָנַיָּא׃ וּשְׁיָא סָפְרָא וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כָּהֲנַיָּא׃ וְאַף עִירָא הַיָּאִירִי דְּמִתְּקוֹעַ הֲוָה רַב לְדָוִד׃

וַהֲוָה כַּפְנָא בְּיוֹמֵי דָוִד תְּלַת שְׁנִין שַׁתָּא בָּתַר שַׁתָּא וּבְעָא דָוִד רַחֲמִין קֳדָם יְיָ׃

רדק

במלך בדוד. דרשו בו במלך אפילו לא היה בדוד המורד בו חייב מיתה כל שכן במלך בדוד שהוא תלמיד חכם אפילו לא היה מלך המורד בו חייב מיתה ולפי הפשט כי אף על פי שמרד אבשלום דוד היה המלך וכל המורד בו חייב מית' ויהרג כמו שנהרג אבשלום: בחכמתה. לפי שהיתה העיר מבני בנימן היתה צריכה לפתותם בדברי חכמה שיהרגו שבע בן בכרי לבדו ואל יהרגו כלם אמרה להם הנה העיר קרובה להכבש ויואב יחשוב אותנו כלנו כמורדים במלכות ואחר שיכבוש העיר בחזקה ולא נסלים עמו יהרוג כלנו כי המורד במלכות חייב מיתה שנ' כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יומת וכן אמרו תנו את החכמים ונמית' אך שאול מחל על כבודו ואף על פי שאין כבודו מחול הד' בזה שלא יומתו ואפילו בדברי זקנים שנא' הן למות הן לשרשי הן לענוש נכסי ולאסורי' ובדברי רבותינו ז"ל סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגי' את כלכם יהרגו כלם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל ואם ייחדוהו להם כגון שייחדו לשבע בן בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ כמו שעשו בני יהוד' בשמעון פי' שהיה יכול להמלט שמשון שהיה מבפנים בסלע לפיכך לא נתנוהו להם אלא מדעתו אבל הוא והם מבפנים הואיל והוא נהרג והם נהרגין יתנוהו להם ואל יהרגו כלם כגון שהוא אומר ותבא האשה אל כל העם בחכמתה אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם ואל תהרגו כלכם ר' שמעון אומר כך אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה נשאת אחריכא רבי שמעון אומ' והוא שנתחייב מיתה כשבע בן בכרי ועוד בדבריהם אתו אמרין ליה ליהושע' כנוכר כזר בעי לך אמר להם איפשר כן וכי דוחין נפש מפני נפש אתון מחיין ית' כפשכון וממיתים לדילי אמרו ליה לא כן עשו אבותי' בשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך: ויואב אל כל הצבא. למעלה כתוב גם כן מספר השרים אשר לו כשהניח יי' לו מכל המלחמות ושפטו כל בית שאול ומלך על כל ישראל ספר כל השרים אשר לו ועתה כאשר שב אל מלכותו שמת אבשלום ומת שבע בן בכרי שחשב למרוד בו להסיר המלוכה ממנו ספר גם כן השרים אשר לו כאילו עתה התחילת מלכותו ומה שאמר אל כל הצבא מה שלא אמר כן במקום אחר לפי שהיה בלב דוד להסירו ולשום במקומו עמשא או בכל הצבא או במקצתו והנה עתה מתעמשא ויואב הרג שבע בן בכרי שהיה מורד במלכותו כתגאה יואב בזה הדבר כנגד דוד ולא יכול דוד להשיבו ומנהו על כל הצבא ושמר לו עונו עד אחר מותו: על הכרי ועל הפלתי. כן כתיב וקרי הכרתי והם קרובים בלשון וכבר פרשנו מי הם ודעת יונתן גם כן שתרגם קשתיא וקלעיא: על המס. להעלות מס על ישראל כשהיה צריך לתת לחייליו או לעשות רצונו כי הוא משפט המלוכה כמו שכתוב ואתם תהיו לו לעבדים ופירשו רז"ל שיוכל להטיל עליהם מס כתיב הכא לעבדי' וכתי' התם והיו לך למס ועבדוך ולמעלה לא כתב שר על המס כי היה תחלת מלכותו ולא היה מטיל מס על ישראל עדיין: המזכיר. ממנא על דוכרניא כלומר על ספר הזכרונות: כהנים. שרי הכהונה כי אף על פי שנסתלק אביתר לא נסתלק מכל וכל מהכהונה עד שמלך שלמה וגרשו: וגם עירא היאירי. ת"י ואף עירא דמתקוע הוא עירא הנמנה עם הגבורים שנ' עליו עירא בן עקש התקועי אם כן היאירי הוא שם משפחתו כי אביו או זקינו היה שמו יאיר ועוד יש לפ' כי קראו יאיר לפי שהיה מתקוע והיה תקוע רבת השמן כמו שכתבנו בדבר התקועית והשמן נקרא יצהר ויאיר ויצהר אחד הוא: היה כהן לדוד. כתרגומו הוה רב לדוד כלומר גדולו ובעל עצתו וכן אמר בשלמה וזבוד בן נתן כהן רעה המלך וכבר זכר הכהנים אלא כהן ר"ל גדולו ובעל עצתו כמו שאמר רעה המלך כן בכאן זכר כהן אחר הזכר הכהנים אם כן ר"ל גדולו ובעל עצתו ועוד שאמר לדוד ואם כהן כמשמעו כן היה כהן לכל ישראל למה אמר לדוד וכן אמר ובני דוד כהנים היו שפי' שרים וגדולים כמו שפירשנו ורז"ל פירשוהו כהן ממש ומלת וגם מסייע לדבריהם ופי' כהן לדוד פי' שהיה מכירו ונותן לו מתנות כהונה היוצאים מביתו ודרשו שמוכים ואמרו כל המשגר מתנות לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכי לדוד היה כהן לכולי עלמא לא היה כהן אלא שהיה משגר לו כל מתנותיו וכתיב ויהי רעב בימי דוד: ויבקש דוד את פני יי'. יש לשאול מפני מה לא בקש עד השנה השלישית פי' רבינו סעדיה גאון ז"ל שנה ראשונה חשב מקרה הוא כדרך העולם שנייה חשב כי בעון פסל מיכה היה ובער כל מה שמצא כשהיה רעב בשנה השלישית ידע כי עון אחר היה ובקש את פני יי' לדעת מה זה. ויש לשאול למה הרג שאול את הגבעונים וכשיבכי בהכותו נוב עיר הכהנים היו שם הגבעונים עמהם חוטבי עצים ושואבי מים והרגם עם הכהנים ומה שאמר והגבעונים לא מבני ישר' המה כי מיתר האמורי לפי שהכהני' מחלו על דם אחיה' והם לא רצו למחול ומה שאמרו יותן לנו שבעת אנשים מבניו לפי שלא נשארו מן ההורגים אלא אלו השבעה ועליהם אמר ואל בית הדמים ואמרו אין לנו כסף וזהב עם שאול אין אנו רוצים לקחת ממון אלא נפשות בעבור הנפשות שהרגו וכשיהי העדה נשבעו להם ומה שאמ' ויחמל המלך על מפיבושת פי' רב סעדיה גאון ושמא כי מפיבשת לא היה מן ההורגים כי קטן היה כמו שאמר הכתוב כי בן חמש שנים היה בבוא שמוע' שאול ויהונתן לפיכך פי' ויחמול ויחמל ושמח כמו וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו כי הבן העובד אין צריך חמלה אלא אדם שמח בבנו העובד אותו וכן פי' ויחמל ויחמל ושמח עליו שלא נכשל בדבר על הברית והשבועה שהיה בינו ובין יהונתן וכי היה אוהבו מאד לפיכך שמח על בנו שלא נכשל בזה הדבר ונכשל ממיתה זו ומה שלא הורידו אות' מהעצים כמצות התורה לא תלין נבלתו על העץ פי' כי המלך צוה לתלותם וחשב המלך כי הורידום בערב מהעצים ולא עשו כן כי אמרו המלך צוה לתלותם והוא יצוה להורידם אך כאשר עברו ימי הקציר ובאו ימי הגשמים בקשו מהמלך שיצוה להורידם בעבור צדקת רצפה שהיתה שומרת עליהם ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם ומה שאמר חמשת

רלבג

ויואב אל כל הצבא ישראל. ר"ל אל כל הצבא צבא ישראל כי היה שר צבא: ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. ר"ל שהיה מופלא שבב"ד והיה ראש לסנהדרי גדולה והוא היה כהן באמרו בניהו בן יהויד' הכהן וזה כבר ראוי שיהיה הגדול שבסנהדרין כהן כאמרו בתורה ובאת אל הכהן והטעם כי לא תאבד תורה מכהן והוא מבואר שאין הרצון בכרתי צבא גבורי' כי כבר היה יואב שר צבא לכל ישראל: ואדורם על המס. הוא היה ממונה לגבות המס מהגוים אשר היו למס ומישראל: ויהושפט בן אחילוד המזכיר. הוא היה מזכיר לאדורם את דבר המס ושולח אותו לגבותו: ושוא סופר. לכתוב החשבונות האלו: וצדוק ואביתר כהנים. הנה ידמה שהעקר היה צדוק הכהן ואף על פי ששניהם היו משמשין בכהונה גדולה: וגם עירא היאירי היה כהן לדוד. ידמה ששמהו דוד בממשלה מה לא נזכר והוא לפימה שאחשוב עירא היתרי אשר נזכר בגבורי דוד והוא מבני יתר הישראלי לפי מה שאחשוב או יהיה אחד מהכהני' ובחרו דוד לתת לו כל מתנותיו:

בני מיכל בני מירב היו אלא שגדלה אותם מיכל ונקראו על שמה ומוכיח זה אמר לדה לעדריאל ומיכל לא היתה אשת עדריאל אלא מירב היתה אשתו כמו שנאמר אשר נתנה לעדריאל המחולתי. אלה השאלות והתשובות כך פירש רבינו סעדיה גאון ז"ל. ומה שפירשו רבו' ז"ל בענין זה זהו שנה ראשונה אמר להם דוד לישראל שמא עובדי עבודה זרה יש בכם דכתיב ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם וגו' ועצר את השמים בדקו ולא מצאו שנייה אמ' להם שמא עוברי עבירה יש בכם דכתי' וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך בדקו ולא מצאו שלישית היה רעב אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני יי' שאל היה שאל באורים ותומים: ויאמר יי' אל שאול ואל בית הדמים. אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמי' שהמית את הגבעונים והיכן מצינו שהמית שאול את הגבעוני' אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגם אמר דוד שאול כפקו ליה תריסר ירחי שתא ולאו אורח ארעא למספדיה גבעונים נקרינהו ונפייסינהו מיד ויקרא המלך לגבעונים. יותן לנו שבע' אנשים מבניו אמר דוד שלשה סימנין יש באומה זו ישראל רחמנים וביישנים וגומלי חסדים רחמני' דכתיב ונתן לך רחמים וגו' ביישנים דכתיב למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו גומלי חסדים דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' כל שיש בו שלשה סימני' הללו ראוי לקרבן וכל שאין בו ג' סימנים אלו אין ראוי לידבק באומה זו מיד גזר עליהם שלא יבאו בקהל שנא' והגבעונים לא מבני ישראל המה ואעפ"י שיהושע גזר עליה' שלא לבא בקהל יהושע לא גזר עליה' אלא כל זמן שבית המקדש קיים כמו שאומר לבית אלהים בא דוד וגזר עליהם לעולם כמו שכתוב בספר עזרא כי הנתינים היו מתאחדים וקראם נתינים לפי שנתנו לעבודת ולא לבא בקהל וכן כתוב ומן הנתינים אשר נתן דוד והשרים לעבודת הלוים. ויקח שלשה בני רצפה בת איה מאי שנא הכי אמר רב הונא שהעבירום לפני הארון כל שהארון קולטו למיתה והא כתי' ויחמול המלך על מפיבשת שלא העבירו לפני הארון וכי משוא פנים יש בדבר אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון והא כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות ולמה המיתו הבנים בעון שאול אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא כלומר שנשבעו להם נשיאי העדה בימי יהושע. עד נתך מים עליהם והא כתיב לא תלין נבלתו על העץ אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין אומרי' מה טיבן של אלו בני מלכים מה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים מה היו אומרים אין לך אומה ראויה להדבק בה אלא זו מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף דכתיב ויהי לשלמה שבעי' אלף נושא סבל ושמני' אלף חוצב בהר וכתיב וימנאם מאה וחמשי' אלף גרים ואמרו גדול קדוש השם מחלול השם בחלול השם כתיב לא תלין נבלתו על עץ ובקדוש השם כתיב ויהיו תלויים מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מלמד שהיו תלוים מי"ו בניסן עד י"ז במרחשון ועוד אמרו למה בקשו מתנו שבעה אנשים כי שבעה אנשים הרגו מהגבעונים עם הכהני' שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר. ולפי פשט הפסוקים נראה כי לא נאמר דבר הגבעונים על נוב עיר הכהנים שהרגם שאול בכלל הכהנים שהרי אמרו האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נראה כי להם לבדם כלה ודמה ועוד שאמר בקנאתו לבית ישראל ויהודה שגזר שלא יהיו הגבעונים חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי' כי אמר מוטב שיהיו מישראל שמשים לפני יי' ועוד מפני שדמו את ישראל וגנבו את דעתם ובטעו' נשבעו להם נשיאי העדה וקנא שאול בדבר זה והרג מהם וגירש מהם הנשארי' שלא ישבו בארץ ישרא' וזהו שאמר נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל ואעפ"י שנראה כי לכוונה טובה עשה זה שאול נענש על המעשה הזה כי יהושע נתנם כ"ה יי' לבית יי' וכדי לקיים השבועה שנשבעו להם לא רצה להרגם אעפ"י שבטעו' נשבעו להם כדי שלא יהיה בדבר חלול יי' כי יאמרו הגוים' הנה נשבעו להחיותם ואחר כך הרגום אין שבועת יי' חשובה בעיניהם ויהיה בדבר חלול השם וכל שכן בימי שאול שהרי כמה דורות היה להם שנתקעו בישראל שהיה בהריגתם חלול השם גדול ושאול לא חשש לחלול השם על השבועה לפיכך נענש זרעו בדבר זה ואם תאמר מפני מה נענש זרעו במה שחטא הוא יתכן כי אלו הבנים היו מההורגים הגבעונים גם יתכן כי לא היו אלה השבעה מההורגי' שהרי קטנים היו אז כי שאול לא מלך אלא שתי שנים ומירב נתנה לעדריאל לאשה מעת שחשב לתתה לדוד ואם נאמר כי קודם מלכות שאול נתנה לעדריאל וחשב שאול להכריחו ולגרשה לתתה לדוד זה רחוק אבל זה העונש לא היה מידי אדם כי כשאמ' הכתוב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לא אמר אלא במיתה בידי אדם שאין לבד לענוש האב על הבן ולא הבן על האב אבל בידי שמים כתיב פוקד עון אבות על בנים וגו' והוא כשהבנים אינם צדיקים כמו שאמרו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וזו המיתה אעפ שהיתה בידי אדם במצות הא' היתה והרי היא כמיתה בידי שמים ומה שאמ' ויחמול המלך על מפיבשת כיון שלא בקשו הגבעוני' אלא שבע' מבני שאול והיו בהם שבעה זולתי מפיבשת חמל עליו על השבוע' אשר היתה בינו ובין יהונתן ולא נתנו בידם ועוד כי נראה לו שהיה טוב מהאחרי' ואין ראוי ליפול עליו עונש שאול זה הוא הנראה בעיני בענין הזה: ויאמר אליהם. אמר להם מה רצונם שיעשה להם כמו שאמר מה אעשה לכם והפסיק הענין לפרש מה היה ענין תלונתם ופי' גם כן שהיו מיתר האמורי ולא מבני ישראל שיחמולו על דמם ואמ' והגבעונים לא מבני ישראל המה וא"ר"ל כל שאינו מקבל פיוס אינו מבני ישראל שנ' והגבעונים לא מבני ישראל המה: ויבקש שאול להכותם. פי' והכם וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בית יעקב ושכב: בקנאותו. כבר פירשנוהו: אין לי כסף וזהב. לי כתיב וקרי לנו והענין אחד כי כן דרך המקרא לדבר בלשון רבים פעם בלשון כלל פעם בלשון פרט. ויש בו דרש שבקש מהם שימחלו דם אחיהם ויתן להם ממון ולא רצו אמ' דוד אבקש מכל אחד לבדו שמא הם מתביישין זה מזה לקחת ממון בדבר זה ועשה כן וכל אחד אמר לו אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו: יותן לנו. כן כתיב יקרי יתן ושניהם ענין אחד אך כי הכתוב יותן מבנין נפעל והקרי יתן מבנין הפעל ויש מעט הפרש ביניהם כי פי' הכתוב יותן אע"פ שלא תתנו אותם הקב"ה יפרע לנו מהם ופי' הקרי יתן שתתנו אותם: והוקענום

ל שאול. על עון שאול שנקבר שלא כהלכה ולא נספד לפי כבודו ואחר שנקבר פתאם ובהחבא שגנבוהו אנשי יבש גלעד וקברוהו: ואל בית הדמי' שהרג נוב עיר הכהנים על אשר המית את הגבעוני' כשהרג נוב עיר הכהנים המית מהם ז' שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר כך שנוי בתלמוד ירוש' בסנהדרי' ורבותנו אמרו מתוך שהרג את הכהני' שהיו מספיקין להם מזון העלה עליו הכתוב כאילו המיתם ואל תתמה שהרי היה הקב"ה תובע כבודו ותובע עלבונו שכך כתו' אשר משפטו פעלו באשר משפטו שם פעלו כך שנינו ביבמות: ויאמר אליהם. דברי ריצוי שיעברו על מדותיהם וימחלו לשאול ולביתו: והגבעונים לא מבני ישראל המה. כלומר והן הראו בעצמן מדת אכזריות שאינן מזרעו של אברה' אבינו ואינן ראויין לידבק בישראל ולכך גזר עליהם דוד שלא יבאו בקהל אמר שלשה סימנין יש באומה זו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים מי שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי לידבק בו: נשבעו להם. בימי יהושע כשנתנום חוטבי עצים ושואבי מים למזבח: בקנאתו לבני ישראל. בקנאתו לבני ישראל. בקנאתו לבני ישראל. בלבו לנקות ולטהר את ישר' ולעשות גוריה' בקש להורגם וקנאה זו לטובה כמו המקנא אתה לי וכן בקנאו ליי' דיהוא זהו פשוטו ולפי מדרשו לא אמר להרוג אלא את הכהנים וקנאה זו האמורה כאן אינה לטובה כי אם לרעה שידע שלא תמשך מלכותו מיום שלא שמר מצות הקב"ה בעמלק ומאז נתקנא בהם: וברכו את נחלת יי'. התפללו עליהם: אין לנו כסף וזהב עם שאול. כי אם כששו' בקש לפייסם בממון ולא רצו אמר שמא הם מתביישין זה מזה הלך ופייס כל אחד ואחד לעצמו ולא נתפייסו לכך כתב אין לי כסף וזהב וגו' לשון יחיד זו ראיתי בתלמוד ירושלמי: ואין לנו איש להמית. בכל שאר בני ישר' שלא חטאו לנו: ואשר דימה לנו להשמידנו. אשר אמר בלבו שנשמדנו על ידו מהתיצב וגו' שחשב להשמידנו: דמה לנו. חשב עלינו להשמידנו: והוקענום

יתן ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס: ז' מלין כתיבן נ"ון יתיר ולא קרינן וסימ' יונתן יונתן לנו שבעה אנשים. תתן כי כה אמר יי' אלהים כד הקמח. ופני לב נבון יבקש דעת ופני כסילים. בן ויקח

ויאמר יהוה אל־שאול ואל־בית הדמים על אשר־המית את־הגבענים: ויקרא המלך לגבענים ויאמר אליהם והגבענים לא מבני ישראל המה כי אם־מיתר האמרי ובני ישראל נשבעו להם ויבקש שאול להכתם בקנאתו לבני־ישראל ויהודה: ויאמר דוד אל־הגבענים מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את־נחלת יהוה: ויאמרו לו הגבענים אין־לי כסף וזהב עם־שאול ועם־ביתו ואין־לנו איש להמית בישראל ויאמר מה־אתם אמרים אעשה לכם: ויאמרו אל־המלך האיש אשר כלנו ואשר דמה־לנו נשמדנו מהתיצב בכל־גבל ישראל: ינתן־לנו שבעה אנשים מבניו

ל׳ · ט׳ וכל לפ דכו׳ · ל׳ · ל׳ · שאו ידיכם · לנו ק׳ · ג׳ מרכא · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ט׳ חס בליש׳ · יתן ז׳ ק׳

ואמר יי' על שאול ועל בית חייבי קטול על דקטל ית גבעונאי: וקרא מלכא לגבעונאי ואמר להון וגבעונאי לא מבני ישראל אינון אלהן משאר אמוראי ובני ישראל קיימו להון ובעא שאול לקטל ותהו' ברקניל לבני ישר' ויהוד': ואמר דוד לגבעונאי מה אעביד לכון ובמה אתכפר וברכו ית אחסנת עמא דיי': ואמרו ליה גבעונאי לית אנחנא צריכין למיסב כסף ודהב מן שאול ומן ביתיה ואף לא אנש למקטל בישראל ואמ' מה אתון אמרין אעביד לכון: ואמרו למלכא גברא דשיצינא ודחשיב לנא אישתיצינא מלמיתב בכל תחום ארעא דישראל: יתיהבון לנא שבעא גברין מבנוהי

לו רחבעם אשה. מן בת יצא מן בת ציון כל הדרה. מן המערה ויקם דוד אחרי בן ויצא. מן השערה ויען יי' את איוב:

רלבג

על אשר המית את הגבעונים. ידמה שכבר המית מהם בקנאותו לבני ישר' ויהודה כמו שזכר אחר זה ובקש להכותם כלם והשמידם מהתיצב בכל גבול ישראל כי הוצרכו לברוח ואחשוב שעשה זה בעבור התחבולה אשר הביאו בה נשיאי ישראל להשבע להם כמו שנזכר בספר יהושע: והוקענום

רשי

והוקענום · תלייה : ליי׳ · לשמו של מקום להודיע משפטו : בחיר יי׳ · בת קול יצאה ואמרה בחיר יי׳ : ויחמל המלך · בקש רחמים שלא יקלטנו ארון שהעבירם לפני ארון כל שהארון קולטו למיתה : בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל · וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה לו אלא מירב ילדה ומיכל גדלה לפי׳ נקרא על שמה והמגדל יתום ויתומה בתוך ביתו כאילו ילדו ונקר׳ על שמו : מתחלת קציר · בימי ניסן : עד נתך מים · בימות הגשמים בתשרי שלא נתנו לקבורה והלא כתיב לא תלין נבלתו אלא אמרו מוטב תיעקר אות מן התור׳ ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין א׳ אומרים מה טיבן של אלו אומרים להם מ׳ מבני מלכים הם ומה עשו פשטו ידם בגרים אומרים אין לך א׳ אומה ראויה לידבק בה כאומה זו : ויקח את עצמו׳ שאול · שכא׳ לו עליהם ש׳ שאול שלא נספד כהלכה : ויאספו את עצמות שאול המוקעין כאן : כל אשר צוה המלך · להספיד עליהם בכל ערי ישראל : ומשקל

רדק

והוקענום · ונתלה אותם כתרגו׳ וניצלובינון ובקשו להם זו המיתה כדי שיראו כל ישראל נקמתם וישמרו ישראל מנגוע בהם עוד : ליי׳ · להודיע משפטו כי הוא רוצה לנקום נקמתינו מהם : בחיר יי׳ · שהאל בחרו למלך · ובדרש הם לא אמרו בחיר יי׳ אלא בת קול יצתה ואמרה בחיר יי׳ כלומר שנתכפרו לו עונותיו :

ג׳ כתבן תים יתירים יוד וסימ׳ ויפלו שבעתים יחד · מזבחותים · כי התעיתים בנפשתם : בתחלת ו׳ בקריא׳ וסימ׳ והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב · ויהי בתחלת שבתם שם · בתחלת עלות הלקש · באו בית לחם

והוקענום ליהוה בגבעת שאול בחיר יהוה ויאמר המלך אני אתן : ויחמל המלך על מפיבשת בן יהונתן בן שאול על שבעת יהוה אשר בינתם בין דוד ובין יהונתן בן שאול : ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול את ארמני ואת מפבשת ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחלתי : ויתנם ביד הגבענים ויקיעם בהר לפני יהוה ויפלו שבעתים יחד והם המתו בימי קציר בראשנים · תחלת קציר שערים : ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מן השמים ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה : ויגד לדוד את אשר עשתה רצפה בת איה פלגש שאול : וילך דוד ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יבש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית שן אשר תלום · שם · הפלשתים ביום הכות פלשתים את שאול בגלבע : ויעל משם את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו ויאספו את עצמות המוקעים : ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן בצלע בקבר קיש אביו ויעשו כל אשר צוה המלך ויעתר אלהים לארץ אחרי כן :

ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים ויעף דוד :

ל׳ · ה׳ · ג׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ חס׳ בן שאול · ב׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · יתירי׳ והמה ק׳ · בתחלת ק׳ · ג׳ בליש׳ · ג׳ · ב׳ חס׳ · ז׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · תלאום ק׳ · פלשתים ק׳ · ל׳ קמץ · ב׳

ונצלובינון קדם יי בגבעתא דשאול בחירא דיי ואמר מלכא אנא אתן : וחס מלכא על מפיבשת בר יהונתן בר שאול על שבועתא דיי דביניהון בין דוד ובין יהונתן בר שאול : ונסיב מלכא ית תרין בני רצפה בת איה דילידת לשאול ית ארמני וית מפיבשת וית חמשת בני מרב דרביאת מיכל בת שאול דילידת לעדריאל בר ברזילי דממחולות : ומסרינון בידא דגבעונאי וצלובינון בטור קדם יי ונפלו שבעתהון כחדא ואינון אתקטלו ביומי חצדא בקדמאין בשריות חצד סעורין : ונסיבת רצפה בת איה ית סקא ופרסתיה לה על טנרא משריות חצדא עד דנחתת מטרא עליהון מן שמיא ולא שבקת עופא דשמיא למנח עליהון ביממא וית חיות ברא בליליא : ואתחוא לדוד ית דעבדית רצפה בת איה לחינתא דשאול : ואזל דוד ונסיב ית גרמי שאול וית גרמי יהונתן בריה מלות יתבי יביש גלעד דגנבו יתהון משורא דבית שן דצלבונון תמן פלשתאי ביומא דקטלו פלשתאי ית שאול בגלבוע : ואסיק מתמן ית גרמי שאול וית גרמי יהונתן בריה וכנשו ית גרמי צליביא : וקברו ית גרמי שאול ויהונתן בריה בארע שיבט בנימן בצלע בקברא דקיש אבוהי ועבדו כל דפקיד מלכא וקביל יי צלותא דדיירי ארעא בתר כן :

והות עוד קרבא לפלשתאי עם ישראל ונחת דוד ועבדוהי עמיה ואגיחו קרבא עם פלשתאי ואשתלהי דוד :

רדק

ויחמול המלך · כבר פירשנוהו : את ארמוני · בר״ים : בני מיכל · בני מירב היו אלא שמיכל גדלה אות׳ ונקראו על שמה כענין שנ׳ יולד בן לנעמי וכן הוא תרגו׳ בני מירב דרביאת מיכל וכן הוא או׳ אשר ילדה לעדריאל ומירב היא שהיתה אשת עדריאל לא מיכל כמו שכתוב על מירב והיא נתנה לעדריאל המחולתי וכן כתוב אלה תולדות אהרן ומשה ולא זכר אלא בני אהרן אלא שמשה גדלם ו׳ ולמדם כאילו הם תולדותיו : לפני יי׳ · כי הארון היה שם ואוריס ותומים כשנתקבצו דוד וישראל לשאול את יי׳ על הרעב ולא נפרדו משם עד שקראו לגבעונים ו׳ ונגמר המעשה : ויפלו שבעתי׳ · ביו״ד כתיב רוצה לומ׳ שתי פעמים שבע׳ כמו שבעתים יוקם קין ואמ׳ שבעתים לפי שלא נשאר מהם זרע כן נדרש הכתוב ודרש אחר הומר על מפיבשת בן יהונתן ש׳ שחסר׳ מהם והקרי הוא שבעתם ר״ל הם השבעה כמו ויבאו ש׳ שלשתם הם השלשה ומה שאומ׳ שנפלו יחד כי יחד הוקעו ו׳ והנפילה היא המיתה : והם · כתיב וקרי והמה ושניה׳ א׳ וכבר כתבתי בזה ובדומיה׳ כי נסחאו׳ נמצאו אחר הגלות והלכו ב׳ בקריאה אחר הרוב וכן כתיב תחלת קציר שעורי׳ וקרי בתחלת כתיב תלום שם הפלשתים וקרי תלאום שמה פלשתים ושניהם ענין אחד : בראשונים · בימים הראשונים של קציר שעורי׳ כמו שפירש בתחלת קציר שעורים : ותטהו לה אל הצור · על הצור היו נתלים כמו שאמר ויוקיעום בהר והטתה השק אל הצור להתכסות תחתיו יום ולילה · ובדרש מהו ותטהו לה אל הצור שאמ׳ הצור תמים פעלו שהצדיקה עליה׳ את הדין : ויגד לדוד · כי דבר גדול עשתה ומפני זה נכמרו רחמיו ונוה לקברם · ובדרש ראה כי אשת חיל היא ולקח׳ לאשה וכבר כתבנו מה שפירשו רבותי׳ ז״ל כי היו נתלים מי״ו בניסן עד י״ז ב׳ במרחשון שהוא זמן הגשמים וכל כך למה כדי שיתקדש שם שמים על ידיהם ונראה כי רצון האל היה בזה שיהיו מוקעים עד זמן גשמים כדי שיודע כי בעונם היה עצירת גשמי׳ ומה שאמ׳ עד נתך מים עליהם ירדו גשמים מעט להודיע שיקברו אותם ו׳ ואחר שקברו אותם נעתר ה׳ האל׳ לארץ וירדו גשמים הרבה כמו שאמר ויעתר אלהים לארץ אחרי כן : בצלע · מארץ והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע וצלע האלף : ויעשו כל אשר צוה המלך · להביא העצמות ולקברם כמו שאמר לא הוסיף דבר אלא שכן דרך המקרא לכפול הדברי׳ בהתחזק המעש׳ · ובדרש כי זה בא להוסיף שצוה המלך להספידם בכל מקום שהיו עוברים שם בערי ישראל : ויעף דוד · בפתח פ״א הפעל להקל הקריאה וכן ויעף העם אבל ויעף אלי אחד בקמץ להבדיל ביניהם כמו שענינם מובדל : וישבי

בתחלת · ולית דכו׳ חס׳ ב׳ בריש וד׳ חלוף כתי׳ ב׳ בריש תיבות ולא קריין

רלבג

והוקענום · הו׳ מענין תלייה כי בה יתקע ה׳ הנפש מהגוף בזולת מכה וחבורה : ואת חמשת בני מיכל בת שאול אש׳ ילדה לעדריאל · ידוע כי עדריאל היה בעל מרב אחות מיכל כמו שקדם ולזה הוא מבואר כי לא היו אלו בני מיכל ועוד שהרי אמר במה שקד׳ ומיכל בת שאול לא הוה לה ולד עד יום מותה ולזה הוא מבואר שהרצון בזה שכבר גדלה א׳ אותם : ויעתר אלהים אל ארץ אחרי כן · ר״ל אחר שלקחו נקמת ה׳ הגבעונים מבני שאול ו׳ וקברו עצמות שאול ויהונתן ועצמות ה׳ המוקעים בקבר קיש אבי שאול כמו שצוה המלך · והנה זכר תחלה כי הגבעונים לא מבני ישראל המה לפי מה שבקשו מזה היה בו מן האכזריו׳ ומיעוט החמלה כאילו יאמר שזאת התכונה היתה לאלו כי לא מבני ישראל המה : ויעף דוד · ר״ל שהיה יעף ויגע ולזה נתרחק קצת מעבדיו ומצאו ישבי בנוב שהיה מילדי הרפה ואמ׳ להכותו לולי שסבב הש״י שהרגים בזה אבישי בן צרויה והלך אצל דוד להצילו : ומשקל

ואחבי פתחין וסי׳ כביא שלוא שלחו ושלחו כלשתאי מוי דמלכ׳ לאחיהון תמרא וכקל׳

בהחלת קציר שערים · בהחלת החנוניך יצא · ובמלכות אחשורש בתחלת : ב׳ מלין תנינא נסיב מן קדמאה וסימ׳ שם הפלשתים · ושורי אשכללו · וחלופיהן ג׳ מלין קדמ׳ נסיב מן תנינא וסי׳ נבכר לעיל סימ׳ ה׳ : ויעתר ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעתר יצחק ליי׳ לנכח אשתו תנינא דפסו׳ · ויקברו את עצמות שאול · ויבן שם דוד מזבח ליי׳ · ויתפלל אליו דמנשה · ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת :

ואצבעות ידיו ואצבעות לב״ פסוקים בסורתא מ״בא ומסורתא מבא נסבין ו״ו ותלה ביניהון וסימ׳ במסרה רבתא בערך ו״ו ז׳ בלין כהבן׳ בסוף תיבות וקרינה׳ וסימ׳ העטני וכפר העמני: כי ויאמר דוד מהלי

וַיִּשְׁבּוֹ בְּנֹב אֲשֶׁר בִּילִידֵי הָרָפָה וּמִשְׁקַל קֵינוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקַל נְחֹשֶׁת וְהוּא חָגוּר חֲדָשָׁה וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת אֶת־דָּוִד: וַיַּעֲזָר־לוֹ אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִתֵהוּ אָז נִשְׁבְּעוּ אַנְשֵׁי־דָוִד לוֹ לֵאמֹר לֹא־תֵצֵא עוֹד אִתָּנוּ לַמִּלְחָמָה וְלֹא תְכַבֶּה אֶת־נֵר יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה בְּגֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים אָז הִכָּה סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי אֶת־סַף אֲשֶׁר בִּילִדֵי הָרָפָה: וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה בְּגוֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־יַעְרֵי אֹרְגִים בֵּית הַלַּחְמִי אֵת גָּלְיַת הַגִּתִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים: וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי אִישׁ מָדוֹן וְאֶצְבְּעֹת יָדָיו וְאֶצְבְּעוֹת רַגְלָיו שֵׁשׁ וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מִסְפָּר וְגַם־הוּא יֻלַּד לְהָרָפָה: וַיְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּהוּ יְהוֹנָתָן בֶּן־שִׁמְעֵי אֲחִי דָוִד: אֶת־אַרְבַּעַת אֵלֶּה יֻלְּדוּ לְהָרָפָה בְּגַת וַיִּפְּלוּ בְיַד־דָּוִד וּבְיַד עֲבָדָיו:

(וישבי ק׳ / ל׳ ומ״ל / ד׳ / ל׳ / ג׳ / ב׳ חס׳ כלים וגם ילדי / ב׳ / ל׳ / ל׳ / ל׳ / מדין ק׳ / שמעה ק׳ / ד׳ כ׳ כתי׳ ה׳ וב׳ כתי׳ אלף)

וְיִשְׁבִּי בְּנוֹב דִּיבְּבְנֵי גִבָּרָא וּמַתְקַל סוּפִינֵיהּ מַתְקַל תְּלַת מְאָה סַלְעִין דִּנְחָשָׁא וְהוּא אֲסִיר אִיסְפַּנִּיקֵי חֲדַתָּא וַאֲמַר לְמִיקְטַל יָת דָּוִד: וְסַעִיד לֵיהּ אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה וּמְחָא יָת פְּלִשְׁתָּאָה וְקַטְלֵיהּ בְּכֵן קַיִּימוּ גַּבְרֵי דָוִד לֵיהּ לְמֵימַר לָא תִפּוֹק עוֹד עִמָּנָא לִקְרָבָא וְלָא תִטְפֵּי יָת מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל: וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וַהֲוַת עוֹד קְרָב בְּגוֹב עִם פְּלִשְׁתָּאֵי בְּכֵין קְטַל סִבְּכַי דְּמִן חוּשַׁת יָת סַף דִּבִבְנֵי גִיבָּרָא: וַהֲוַת עוֹד קְרָבָא בְּגוֹב עִם פְּלִשְׁתָּאֵי וּקְטַל דָּוִד בַּר יִשַׁי מוֹחֵי פָּרוֹכִית בֵּית מַקְדְּשָׁא דְמִבֵּית לֶחֶם יָת גָּלְיַת גִּיתָאָה וְאָעָא דְמוֹרְנִיתֵיהּ כְּאַכְסַן דְּגַרְדָּאִין: וַהֲוַת עוֹד קְרָבָא בְּגַת וַהֲוָה גְּבַר דִּמְשַׁחָן וְאֶצְבְּעַת יְדוֹהִי וְאֶצְבְּעַת רִיגְלוֹהִי שִׁית וְשִׁית עַסְרִין וְאַרְבַּע בְּמִנְיָין וְאַף הוּא אִתְיְלִיד לְגִיבָּרָא: וְחַסִיד יָת יִשְׂרָאֵל וְקַטְלֵיהּ יְהוֹנָתָן בַּר שִׁמְעָא אֲחוּהִי דְדָוִד: יָת אַרְבַּעַת אִילֵין אִתְיְלִידוּ לְגִיבָּרָא בְּגַת וְאִתְמְסָרוּ בִּידָא דְדָוִד וּבִידָא דְעַבְדוֹהִי:

ולכם בני צרויה׳ שמעי ויחרף את ישראל. השלשי ואבישי אחי יואב. ומשי וקרבתי אליכם למשפט. ובמראי שמח בחור בילדותך. ואי נביאכם אשר נבאו פלוגתא:

רדק

וישבי בנוב. כך היה שמו וכתוב בו״ו וקרי ביו״ד: ובדרש ישבי בנוב איש שבא על עסקי נוב כלומר כי בא על דבר נוב עיר הכהנים שהיה דוד סבת הריגתם קרה לו לדוד שהיה בסכנ׳. ודרשו ויעזר לו אבישי שעזרו בתפלה וכל זה רחוק ומהם אמרו עזרו ממש ואמרו כי קפצה לפניו הארץ כי לא היה שם אבישי עם דוד כי הוא ויואב היו נלחמים בבני עמון ועברה יונה לפני אבישי מטרפ׳ בכנפיה וידע כי דוד היה בסכנה ובצרה וקפצה לפניו הארץ והלך שם ועזר לדוד והרג את ישבי בנוב: הרפה. כמו הענק והוא אחד מן רפאים ונכתב בה״א ובאל״ף כן כתבו אדוני אבי ז״ל וכ״תי גברא וכבר כתבנו דעת הדרש למעלה שהוא שם האם: קינו. הוא עץ החנית וכן נקרא בערבי עץ החנית אלקנה ולא אמר ש המשקל על קינו אלא על להבת החנית וקראו קנו בכלל הלהבת עם העץ ועל הלהבת אמר שהיה משקלו שלש מאות משקל נחשת כי על העץ לא יאמר משקל וכן אמר בגלית ולהבת חניתו שש מאות שקלי ברזל ומשקל הברזל והנחשת אינו שוה כי לכל אחד משקל מיוחד וכן לכסף ולזהב ות״ת ומתקל קופיניה מתקל תלת מאת סילעין דנחשא: והוא חגור חדשה. חרב חדשה וכמוהו ותאכלו בריאה ר״ל שה בריאה וכן דרך המקר׳ בהרב׳ מקומות והאחרון יתבונן לפי העניין: ויאמר להכות את דוד. כשראה כי עיף דוד חשב להכותו ועזר לו אבישי: בגוב עם פלשתים. ובדברי הימים כתוב בגזר שני שמות היו לאותו המקום וכמוהו רבים וכן כת׳ הכה ספ ושם ספי וקרובים הם: אלחנן בן יערי אורגי׳ בית הלחמי את גלית הגתי. ובדברי הימים כתוב אלחנן בן יעזר אורגים את לחמי אחי גלית הגתי וקרי יאיר ויאיר ויערי אחד ופירו׳ את גלית את׳ את׳ הכה את מי שהיה עם גלית והוא אחיו הרגו אלחנן בגוב וגלית הרגו דוד באפס דמים ואלחנן זה מבית לחם היה לפיכך קראו בית הלחמי וכן מה שאמר בדברי הימים בית הלחמי כמו מלחמי כלומר מבני לחמי ר״ל מהגבורים המתיחסי׳ לבית לחם וכן יאמ׳ שם ומן הגדי נבדלו אל דוד למגר ר״ל מן המתיחסים לגד או פירוש עם בית הלחמי והוא דוד ר״ל כי דוד עזרו וזהו שאמר שם את הלחמי עם דוד שהוא לחמי שעזרו והרגו ולדעת יונתן אלחנן זהו דוד וכן תרגם הפסוק וקטל דוד בר ישי מוחי פרוכתא דבית מקדשא דמבית לחם ית גלית וקרא ישי יערי לפי שהיה אורג פרוכות הצריכות לבית המקדש ובית המקדש נקרא יער שכתוב יער הלבנון מצאכוה בשדה יער אבל מה שקרא דוד אלחנן לא ידעתי לו טעם: כמנור אורגים. כאכסן דגרדאין והוא העץ שמקפל עליו האורג הבגד כשאורגו וגרדאין הם אורגין ותרגום ירושלמי מעשה אורג עובד דגרדאי וכן בדברי רז״ל נקרא האורג גרדי וכן מנור אורגים הוא מכלי האורג בדבריהם באמרם העושה מתי בתי נירין בכירים ובקירום: איש מדון. כתוב ביו״ד וקרי בו״ו ואחד הוא ובדברי הימים איש מדה וכ״תי גבר דמשחן ואם כן הכא אשר במדון הוא מקום הרגש במדה: שש ושש עשרים וארבע. אילו אמר שש ושש ולא את׳ עשרים וארבע הייתי אומר שבין ידיו ובין רגליו לא היו אלא שש ושש לכך צריך עשרים וארב׳ ואילו אמר כ״ד ולא אמר שש ושש הייתי אומר ה׳ באחת ושבע באחת לכך כאמר שש ושש: להרפה. לענק ובא בה״א הידיעה עם למ״ד השמוש כמשפט אלא שברוב כפלה ה״א הידיעה להקל וכמוהו להעם הזה להגדוד הבא אליו: וידבר

רשי

ומשקל קינו. הוא כמו תיק שבראש בית יד הרומח שקורין ארישטוייל בלע״ז ועשוי ככובע ויש דוגמתו בזבחים רימוני המעיל למה הם דומים כמין קולקות שבראשי התינוקות קולפות היימ״לש בלע״ז: והוא חגור חדשה. חגורה חדשה. ושמעתי שאותו היום נתחנך ללבוש כלי מלחמה ודרך המתחוננים לעשות כבחון וגבורה ביום חינוכם לקנות שם לכך ויאמר להכו׳ את דוד ויעזור לו שעזרו בתפלה כדאית׳ בחלק: ותהי עוד מלחמה. כבר קדמה זו לכולן ולא מנאה כאן אלא לצרף מיתת ארבעה בני ערפה: אלחנן. דוד: בן יערי אורגי׳. שהיו משפחתו אורגי פרכות למקדש הקרוי יער: כמנור אורגים. כאכסן דגרדאי הקרוי א״יכשוב״לא בלע״ז תבא הריגה ותעמוד כנגד הריגה: איש מדון. כתרגומו גבר דמשחן שאין עיקר התיבה אלא מ״ם ודל״ת כמו משאת שי״ן ואלף ומהמון ה״א ומ״ם ובדברי הימי׳ כתי׳ איש מדה כלומר גבוה מאד שאומדין כמה מדתו: שש ושש וגו׳. פירשו רבותי׳ בבכורות שהוצרך לומר עשרים וארבע שלא תאמר א׳ אצבעות שתי ידיו אינן אלא שש ואצבעו׳ רגליו אינן אלא שש לכך נאמ׳ עשרים וארב׳ ואם כתב עשרים וארב׳ ולא אמר׳ שש ושש הייתי אומר שבעה באחת וחמשה באחת ומהו מספר שכולן היו נספרות ב בסדר האצבעות בנב היד: ביום

רלבג

ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת. אחשוב שקרא קנו להבת החנית וקראו קן מצד הנקבות שבו אשר בו יכנס עץ החנית כי הו׳ כמו קן או יהיה קנו כובע נחשת אשר על ראשו כי הו׳ כמו קן או יהיה קנו העץ ויהיה חסר הכוסף והרצון בו להבת חניתו: ולא תכבה את נר ישראל. אמרו זה כאילו יאמרו שכל ישראל מושגחים בעבור דוד וכאילו יכבה נרם אם ימות במלחמה: ועץ חניתו כמנור אורגים. הוא העץ שמקפלין סביב את האריג והוא גם מאד וזה ממה שיורה על גבורת הפלשתי הזה: איש מדון. ר״ל איש בעל ריב ומלחמה: והוא חרף את ישראל. לפי מה שאחשוב במה שאמר שלא ימצא בישראל איש שלא ינצחהו כמו שאמר גלית אל שאול. זהו מה שנראה לנו שיצטרך אל באור במה שהגבלנו באורו פה באלו הספורים: ואולם התועלות המגיעים מהם הם אלו.

הראשון הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיעשה מה שיעשהו אח״ ייטוב רב ועצה ראויה ולא ישמו׳ על עצתו הנראית לו מתחלת העניין ולזה תמצא שאף על פי שידמה שהיה מבואר היות ראוי לדוד שישוב באחת ערי יהודה אחרי מות שאול לפי שלא ברח משם דוד אלא מפני יראת שאול ועוד כי כבר משך לב עם יהודה אליו במה ששלח להם משלל אויבי יי׳ עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחת דוד שנצח אויביו במתי מעט ורוע הצלחת שאול שנפל ביד אויביו עם היות כל ישראל עמו ועוד כי גם בהיות שאול מלך על ישראל אוהבים מאד את דוד בראותם הצלחתו כמו שקדם הנה עם כל זה לא רצה דוד ללכת שם אם לא בשיאל תחלה את פי יי׳ ולזה שאל אם יעלה באחת ערי יהודה וכאשר ענהו הש״י על ידי אורי׳ ותומים שיעלה שם שאל עוד באי זה מהם יעלה ובאתהו התשובה שיבא לחברון ושם בא בדבר הש״י:

השני הוא להודיע כי שם אשר מקומות יותר נאותים אל שיגיע להם תכליתמה מקצת מקומות אחרי׳ ואף על פי שהש״י שליט להגיע אשר יחפוץ הנה יבקש כזה ברוב העניני׳ הסבות הנאותו׳ מצד ההשגחה הכוללת כשהיה אפשר זה ולא יחדש הש״י המופתים אלא כשהביא לזה הכרח כמו שזכרנו פעמים רבות ולזה בחר השם ית׳ שיבא דוד לחברון להגלות העניין אשר ממנו תצמח לו המלוכה בקלות יותר ולזה תמצא שתכף שבא דוד שם התעוררו אנשי יהודה מעצמם למשוח דוד למלך עליהם עם שכבר היה אפשר שלב בני חברון היה יותר שלם את דוד מלב זולתם מבני יהודה וכאילו סבבו הם מפני בא דוד לחברון למשוך לב יהודה למשוח דוד למלך עליהם:

השלישי

השלישי והוא במדות והוא שראוי לאדם לגמול טוב לאשר גמלהו טוב ולזה תמצא שהעלה דוד עמו את אנשיו אשר הלכו אתו בהיותו נרדף כדי שישמחו בהצלחתו וייטב להם בה ולזה הושיבם בערי חברון כדי שיהיו קרובים אליו עם שבזה ישלם לו ג״כ העזר הראוי:

הרביעי והוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם כשיעתק ממקום למקום שיעתיק אשתו וביתו עמו בהעתקו כי בזה תועלת לשמור עצמו מהרהור עבירה ולתת לאשתו חקה מהעונה כדי לשמור אותה מהחטא ובזה עוד תועלת להשגיח במוסר בני הבית ולא יתעלם מהם ולזה תמצא שספר שהעלה דוד עמו שתי נשיו ושכבר העלה עמו את אנשיו איש וביתו:

החמשי הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי למלך שישים אצלו ועם חברתו האנשים אשר התהלכו עמו קודם היותו מלך כי מפני מה שראו מעניינו בהיותם ביניהם מהחברה קודם היותו מלך לא תהיה יראתו על פניהם ויהיה זה סבה להקל במלכות הלא תראה כי אע״פ שהיה דוד נשר לאלו האנשים שהיו עמו הנה היו מקילים בו עד שכבר תמצא שאמרו לסקלו על דברת שריפת צקלג ולזאת הסבה תמצא שלא הסכי׳ דוד להושיב את אנשיו בחברון אך הושיבם בערים הסמוכי׳ לחברון כאמרו וישבו בעיר חברון ולזאת הסבה תמצא ביואב שהי׳ בחברה ההיא שכבר הקל בדוד בדבר בניו על אבשלום בנו כמו שנזכר באלו הספורים:

הששי הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם כשיחשב שיהיה לו כשיכוין להגיע תכלית מה יראה לו מונע מה מהגעת התכלית ההוא שלא יקצר מהסרת המונע ההוא ולזה תמצא שכאשר נתבאר לדוד שאנשי יבש גלעד השתדלו לעשות חסד גדול עם שאול והיה זה ממה שימנעם מלהסכים שיהיה דוד מלך עליהם לחשבם כי בלבו עליהם על מה שראו אהבה חזקה למי שהיה שונא את דוד ורודף אותו הנה הראה להם שעל מה שעשו מהחסד את אדוניהם שיבחם ולזה בירך אותם וביאר להם שהוא מוכן להטיב להם גמול טוב על מה שעשו מזה כי זה ממה שיורה שהם אנשים שהם נאמנים למלכות ולזה יבטח דוד בהם שהם נאמנים לו ולזאת הסבה הודיעם שתחזקנה ידיהם ויהיו לבני חיל ולא ייראו שיקרה להם רע מזה מדוד אבל ישולם להם מצד זה גמול טוב:

השביעי הוא להודיע שהמלך זוכה לבניו במלכותו תמיד כמו שאמר׳ התור׳ למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו ולזה תמצא שמלך איש בשת אף על פי שהיה מפורסם לכל ישראל כי השם בחר לדוד למלוך על עמו ישר׳ כמו שנזכר זה שאול ויהונתן ואמר אותו אבנר ג״כ וזכר כל ישר׳ אותו כמו שנזכר זה במה שאמרו לדוד בעת שהמליכו אותו כל ישראל עליהם:

השמיני הוא במדו׳ והוא להודיע שאין ראוי לאדם לרחוק את השעה ולמהר את הקץ בדברים העתידי׳ לו אך ראוי שימתין בואם בבוא׳ האותות פן ימהר יותר מן הראוי ויסיר ממנו הטובות ההם הלא תראה כי דוד לא השתדל להלחם עם בית שאול להביא אליו המלוכה ולזה תמצא שספר ששתי שנים מלך איש בשת על ישראל קודם שהיתה מלחמה בין אנשי איש בשת ובין אנשי דוד וגם אז לא היתה ביניהם מלחמה לולא שעורר המלחמה ההיא אבנר וגם אחרי זה לא השתדל דוד בהמתת איש בשת כדי שתגיע המלוכ׳ אבל לקח נקמתו מההורג אותו:

התשיעי הוא להודיע יושר לב דוד ושמרו הברית שכרת עמו שאול לבלתי ישמיד את שמו מתחת השמים ואף על פי שהיה שאול רודף אותו בכל עוז כמו שקדם הנה שמר דוד את הברית שהיה ביניהם ולא הכר כלל לאיש בשת להשתדל בהרמתו אבל הספיק לו מה שזכה מהמלכות:

העשירי והוא במדות להודיע שאין ראוי לאדם שיקל בהריגת האנשי׳ מעם יי׳ אפי׳ בדרך המלחמה הלא תראה כי אבנר הקל בהריגת הנערים אשר אמר שיקומו וישחקו לפני אבנר ויואב וקרה לו שנהרג מפני מה שקרה לו בזאת המלחמה מהריגת עשהאל כאילו שלם לו השם מדה כנגד מדה ואף על פי שיחשב שלא היה לו בהריגת עשהאל חטא כי הוא היה רודפו הנה עם כל זה לא נצל אבנר מן החטא במה שסבב מהריגת הנערים ההם שהיה סבה לכל זה עם שכבר היה לו חטא בזה כשלא השתדל להציל עצמו מעשהאל בזולת הריגה כי לא הותר לנרדף להרוג הרודף כשהיה יכול להציל עצמו ממנו בזולת שיהרגהו כאילו תאמר שיכהו במקום שלא ימות בו אשר ישלם לו בו ההצלה ואמנם אבנר ידמה שכיון להכותו במקום שימות בו ולזה כיון להכותו אל החומש:

האחד עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי להשמר מהריב והמדון ואף ע״פ שהיה חלוש בתחלתו כי כל מה שימשך יתחזק הלא תראה כי אבנר לא חשב שיצא דבר אחר מזה זולתי המכות שיכו האחד את האחד מהנערים ההם ונתחדשה מזה זאת המלחמה העצומה עד שלולא שתקע יואב בשופר למנוע המלחמה היתה נמשכת המלחמה עד להשחית וארכה גם כן מפני זה המלחמה ביניהם אחר זה כמו שנזכר בזה הספור:

השנים עשר הוא במדו׳ והוא שראוי לאדם שלא ימסור עצמו לסכנו׳ מפני קלות תנועתו הלא תראה עשהאל לקלו׳ תנועתו לא פחד ממה שאמ׳ אבנר להכותו אם לא ישוב מאחריו ונהרג על יד אבנר ולא הועיל לו קלו׳ רגליו:

השלשה עשר והוא במדות והוא שראוי לאדם שלא יחזיק במלחמ׳ עם עם יי׳ ואף על פי שיש שם סבה חזקה תביאהו על זה אבל ראוי שיניח מקום לשלום הלא תראה כי יואב אע״פ שהשיגהו הפעלות גדול על אבנר ממיתת עשהאל הנה תכף שבקש ממנו שיאמר לעם שישובו מרדוף איש מאחרי אחיו נדרש יואב לשאלתו ולא מנעו מזה חום לבבו מדם אחיו:

הארבעה עשר והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אד׳ שלא יקל מליראה ממה שהוא אפשר שיגיע לו בו רע ולזה תמצא שאע״פ שתקע יואב בשופר שישובו איש מאחרי אחיו לא סמך על זה לב אבנר ולזה ספר שהלכו הוא ואנשיו כל הלילה וכזה תמצא ג״כ ליואב שלא בטח על זה ולזה הלכו כל הלילה יואב ואנשיו עד שובם לחברון כי אם יתעכב בדרך היה אפש׳ שיתקבצו משכנגדם חיל עליהם ויהרגום:

החמשה עשר הוא להודיע כי אם יי׳ לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ולזה תמצ׳ שספר מהצלחת דוד ורוע הצלחת איש בשת עד שכבר נפקדו מעבדי איש בשת שלש מאות וששים איש ומאנשי דוד לא מתו כי אם עשרים וכאשר נגרע מזה שנים עשר איש מהמשחקים שמתו מכל אחד מהחלקים תמצא שכבר הרגו מאנשי איש בשת שלש מאות וארבעים ושמנה ולא מתו מעבדי דוד כי אם שמנה וספר גם כן לזאת הסבה שבית דוד היה הולך וחזק ובית שאול הולכי׳ ודלים ולזאת הסבה גם כן תמצא שסבב הש״י שנתחדש ריב בין איש בשת ובין אבנר למען הסיר הממלכה מעל איש בשת ולהביאה אל דוד כי זה היה סבה אל שמשך אבנר כל ישר׳ אל דוד עד שלא השתדלו אחרי מות איש בשת להמליך איש על ישראל מבית שאול אך באו תכף אל דוד להמליכו:

הששה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם כשיראה שיגיע לו טוב מה שיקצר מפני זה בבקשת טוב אחר עמו אשר יתכן לו להשיג אבל ראוי שישתדל להגיע לו כל הטובות אשר יראה שהוא נכון להגיע אליו ולזה תמצא שאע״פ ששלח אבנר לדוד שאם יכרות ברית עמו יסב אליו את כל ישר׳ הנה לא קצר מפני זה מלשאול שיביא לו את מיכל אשתו והנה לא רצה דוד להמתין ביאת מיכל אחרי בא אבנר אליו לפי שאם היה הענין כן מאבנר על דרך התחבולה יתכן שתהיה מיכל יודעת זה ותגלה הסוד אל דוד כמו שגלתה לו הסוד במה שרמה שאול להרוג את דוד ואמרה לו אם אינך ממלט את נפשך מחר אתה מומת והסבה השנית היא כי בזה מהכבוד לדוד ר״ל אם תובא לו מיכל אשתו בעוד בית שאול מחזיקי׳ במלוכה ואמנם אם לא ישתדל בהבאתה אצלו כי אם אחר סור הממשלה מבית שאול הנה לא יהיה זה לדוד לכבוד וזה מבואר מאד:

השבעה עשר הוא להודיע כי ברצות יי׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ולזה תמצא שספר שכבר התעורר אבנר לבקש שלום דוד והשתדל להשיב לו המלוכה באופן שמי שהיה מונע הממלכה מדוד הוא בעצמו שם הש״י כלי להסב הממלכה אליו ולהסירה ממשפחתו:

השמנה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי לאד׳ שיפחד תמיד על מה שראוי הלא תרא׳ כי מפני שאבנר לא פחד מיואב על הרגו עשהאל אחיו ולא יירא מלבא אל חברון גם לא שאל מהמלך דוד שישלים ביניה׳ קרה לו שמת בידו ולזאת הסבה גם כן למדנו שאין ראוי לאדם שיבא במקו׳ שונאיו אע״פ שיבואוהו שלוחים או מכתב שאחד מהאנשים אשר הוא בוטח בו שולח לקרא לו כי יש לו לירא שתהיה זאת התחבולה מאויביו הלא תראה כי יואב שלח לאבנר מלאכי׳ בשם דוד להשיבו לחברו׳ ודוד לא ידע אך סבב זה יואב להמי׳ את אבנ׳ שם:

התשעה עשר הוא במדות והוא שראוי לאדם כשהוא נקי מפעל מה מגונה אשר יתכן שיחשב שמאתו נהיה שיפליג להראות שהוא נקי ממנו באופן יתבאר לכל שהוא לא סבב זה הפעל המגונה כ״ש כשיהיה בו מה שירחיק ממנו התכלית שהוא פונה אליו אם לא יתבאר שהוא נקי ממנו ולזה תמצא שהפליג דוד להראות איך היה קשה בעיניו דבר הריגת אבנר ולזה קלל בני צרויה שהיו עבדיו וקלל את יואב בזאת הקללה הנפלאה ר״ל שלא יכרת מביתו זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם ולזה הלך המלך דוד אחרי מטתו ואם לא היה זה מחק המלך ונשא את קולו ובכה אל קבר אבנר וקונן עליו את הקינ׳ הזאת אשר הראה בה נבלו׳ הורגיו ולזה נשבע ג״כ שלא יטעם לחם או כל מאומ׳ לפני בא השמש כי זה כלו ממה שהביא כל העם וכל ישרא׳ להאמין כי לא היה מהמלך להמית את אבנר עם שבהאמין ישר׳ כי באמת מאת המלך נהיה רושם גדול למנוע ממנו המלוכה כי לא יתרצו האנשי׳ להמליך עליהם מי שלא יקפיד להריגת השרים והגדולים בתחבולה ובמרמה ולזאת הסבה בעינה צוה להרוג הורגי איש בשת בן שאול כדי שלא יחשבו כי מאתו נהיה להמיתו בזאת התחבולה על משכבו:

העשרים הוא שכבר למדנו מזה המקום על דרך הרמז כי ירושלם לא נתחלקה לשבטים ולזה תמצא שכאשר היה דוד מלך על יהודה לבד היה יושב בחברון שהיא משבט יהודה ואמנם אחר שהמלך על ישראל נעתק לירושלם וזה ממה שיורה שירושלם היתה לכלל ישרא׳ וכבר התירו רבותינו הספק במה שנראה מספר יהושע שכבר באה לגורל יהודה ולגורל בנימין:

העשרים ואחד הוא להודיע שראוי למי שירגיש שנתחדשה לו הצלחה שיסתכל בשיגיע לו ממנה מה שאפשר מהטוב ולזה ספר כי מפני שראה דוד כי נשא הש״י ממלכתו בעבור עמו ישר׳ והוא עתה באופן מההשגחה האלהית נוסף על מה שהיה מקודם זה השתדל לקחת נשים ופילגשים לחשבו שהבנים שיולידו עתה יהיו יותר ראויים למלוכה מהראשונים וכן היה כי מהראשונים לא מלך אחד כי אשר היו חושבים מהם למלוך נהרגו ומאלו הבנים שהוליד עתה מלך שלמה כמו שנזכר אחר זה בספר מלכים:

העשרים ושנים הוא להודיע ולפרסם הצלחת דוד בכל מלחמותיו להיות הש״י עמו מפני עשותו הישר בעיני יי׳ כמו שנתפרס׳ בכל אלו הספורים רק בדבר אוריה החתי ולזה ג״כ אמר וילך דוד הולך וגדל ויי׳ צבאות עמו ולזה תמצ׳ שספר כי דוד ואנשיו שרפו את עצבי הגוים אשר הניחו לידם להעיר כי דוד היה מייסר אנשיו בכל עת להתנהג בדרכי התורה:

העשרים ושלשה הוא להודיע שאף על פי שהש״י שליט בכל אשר יחפוץ הנה יבקש במה שיעשהו הסבות הנאותות כשאפשר לו זה ולא יחדש המופתים אם לא כשיביא לזה הכרח ולזה תמצא שכאשר שאל דוד ביי׳ היעלה אל פלשתים בהנטשם בעמק רפאים באהו דבר הש״י שלא יעלה אליהם אך יסב אחריהם ממול בכאים בדרך שלא יראו אותו פלשתים וכשמעו קול הצעדה בראשי הבכאים אז יחרץ לעלות אליה׳ כי אז לא ירגישו בקול צעדי חיל דוד לחשבם שהוא קול הצעדה אשר בראשי הבכאים וזה ממה שיעזור מאד לדוד לנצח את פלשתים ואפשר גם כן שנתחבר בזה הענין סבה אחרת והיא כי אולי אז יגיע עת תמוט בו רגלם כי הש״י כמנהגו גם כן שימתין לפעמים כאמרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם ואמר וגם רשע ליום רעה:

הכ״ד

העשרים וארבעה והוא במצו' הו' מה שלמדנו מזה הספור כי מה שאמר תורה בענין ארון יי' בכתף ישאו הוא הרחקה שלא ישאוהו בזולת זה האופן ולזה תמצא שפרץ יי' פרץ בעזא על אשר לא נשאו הארון באופן הכתוב בתורה כמו שנזכר בספר דברי הימים על דבר זה הספור ולזה השתדל דוד אחר זה שישאו הלויים ארון יי' באופן הנזכר בתורה:

העשרים וחמשה הוא לפרסם ענין קדושת ארון יי' הנפלאה עד שתכף שיפילו דבר מקדושתו יגיע הש"י על דרך מופת אלו העונשים הנפלאים כמו שמצאנו באנשי בית שמש שהיתה בהם מגפה גדולה כי ראו ארון יי' ובזה המקום בענין פרץ עזא כי זה כלו ממה שיוסיף האמנה בענין קדושת התורה ושהיא נאצלת מן הש"י:

העשרים וששה הוא להודיע שמה שהוא לעבוד' הש"י ולכבודו ראוי שיעשה' בשמחה ובטוב לבב ולזה ספר מה שעשה דוד להפלגת השמחה בזה הענין כשהביאו הארון למקומו אשר נטה לו דוד והיה זה כן לפי שעבודתו ית' איננה דבר יכבד על האדם אבל היא בעצמותה מושכת האנשי' אליה בהפך הענין בנימוסי שאר האומו' כי הם לא יקובלו כי אם על צד ההכרח והאונס כי את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם:

העשרים ושבעה הוא להודיע שראוי לכל אדם שיחשד עצמו במנהגי הקדושה ויחשב כי אולי אין מנהגו ומחשבותיו באופן מהשלמות אשר יצטרך שיהיו למי שהוא במקו' קדוש כי זה ממה שיישירהו לדקדק בפעולותיו ומחשבותיו שיהיו לפי הראוי לפי מה שאפשר ולזה ספר שירא דוד את ארון יי' להביאו אליו לחשדו עצמו שלא יוכל לנהוג בו בקדוש' הראויה ויקרה לו מזה עונש כפלא עד שנתבאר לו שברך יי' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון יי' ולשערו שאין פעלות עובד אדום יותר שלמות ויותר נקיות מפעולותיו הסכי' להביאו אליו ולזאת הסבה בעינה מצאנו ביעקב שאמ' מה נורא המקו' הזה אין זה כי אם בית אלהים להורות על שבמקומות הקדושי' ראוי שיתנהג האד' בקדוש' יתירה:

העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיכבד התורה באופן הראוי ויתנהג בה בקדושה תבואהו ברכת השם ית' בכל אשר לו כי זה ממה שיישיר לעמוד על דבריה הקדושי' ולהתנהג בהם אשר ימשך מזה דבקות ההשגחה האלהית לאדם כמו שנתבאר בדברי התורה ולזה זכר שכבר ברך יי' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו כי בודאי הוא הקפיד לנהוג בו מנהג קדושה יתרה ליראתו מפרץ עזא ובראותו כי גם דוד ירא מהביאו אליו:

העשרים ותשעה הוא במצותו והוא להודיע שבשעת היתר הבמות הותרה העבודה בזר ולזה ספר בזה המקום על דבר העלאת ארון יי' מבית עובד אדום כי דוד העלה עולות לפני יי' וזבח שלמים ואחר כך ברך העם בשם יי' צבאות וזהו מה שאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה:

השלשים הוא להודיע שאין השמחה הראויה בעבודת השם ית' שיזבח האדם שלמים למלא בטנו אבל ראוי לשמח בו כל הצריכים ולזה תמצא שדקדקה התורה במה שצותנו לשמח בחגנו שנשמח בזה העניים והם הלוי והגר והיתום והאלמ' כמו שבארנו שם ולזא' הסבה תמצ' בזה המקו' ששמח דוד מהשלמים שזבח לפני יי' כל ישראל ונתן לכל אחד מהם אשפר אחד והיא חתכה גדולה מבשר השלמים והשלים להם המצטרך לשמחה מלחם ויין כדי שתכלל זאת השמחה כל ישראל ויהיה ענינם מסודר לעבודת השם ית' לא לבקשת התענוג הגופיי:

השלשים ואחד הוא להודיע שהיות גדול שבאנשי' ראוי שיהיה שפל בעיניו מאד לפני מעלת הש"י ר"ל במה שהיה מפזז ומכרכ' להראו' מגדל שמחתו לעבוד' הש"י ולא הרא' לו בזה הענין גדולה על שאר האנשי' אבל השפיל עצמו כהם אויות כי כן ראוי ולפי שגנבת מיכל זה המנהג הטוב שנהג דוד בזה וחשב' שלא יהיה ראוי למלך להשפיל עצמו כל כך לפני הש"י מנע הש"י ממנה פרי הבטן:

השלשים ושנים הוא להודיע שאין ראוי במה שאפש' שתגיע לאד' ידיעה שלימה שיסתפק האדם בידיעה חסרה והמשל שאין ראוי לנביא שישפט בדברים על צד האומד והמחשבה אבל ראוי שימתין שיבואהו דבר יי' על הדבר שנשאל ממנו כמו שמצאנו במשה שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה יי' לכם ולזה תמצא בזה המקום כי נתן הנביא מפני שאמר לדוד מה שאמר על צד האומד כששאל ממנו דוד אם יבנה בית יי' ישים בו ארון יי' והוא אמרו כל אשר בלבבך לך עשה כי יי' עמך הנה השיגתהו בזה החרטה והוא שכבר אמר לו הש"י בנבואת בלילה ההוא בהפך מה שאמר נתן מעצמו לדוד על צד האומד:

השלשים ושלשה הוא להודיע כי במשכן שילה לא נבנה בית לארון יי' ואע"פ שהיה שם בנין כתלים הנה לא היה תקורה מלמעלה אבל היה עליו אהל ולזאת הסבה אמר כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן:

השלשים וארבעה הוא להודיע שהדברים הנעשי' לפרסם גדולת השם יתעלה ראוי שיעשו על יד מי שהוא גדול יותר בעיני האנשים כי בזה תתיישר יותר ההגדלה וההאדרה לש"י ובהיות הענין כן והוא מבואר בדוד כי הוא לקחו מאחרי הצאן למלוך על ישראל לא הסכים השם יתעלה שיהיה נבנה בית המקדש על ידו כי הוא בא להעיד על גדולת הש"י אשר איננה דבר מתחדש בו אחר שלא היה ולזה בחר שיבנהו שלמה שהיה בן מלך מלידה ומבטן ומהריון ולזאת הסבה גם כן נוכל לומר שהיה אחר שרצון הש"י באהם נבחר שיהיה בן מלך מהריון לזה לא בוה הש"י לא מן השופטי' והמלכי' אשר היו לפני דוד לבנות לו בית והנה איש בשת אע"פ שהיה בן מלך לא היה בן מלך מהריון כמו שיתבאר במה שנזכר מספר השני' שהיו בין יציאת מצרי' ובנין בית המקדש וכבר זכרנו בזה בספר שופטים ועוד כי לא רצה הש"י שתסור לו המלוכה ולזה גם כן בחר הש"י שיהיה זה הבנין נעשה על יד שלמה כי לו ולזרעו נתנה המלוכה מי שהתמיד בעולם להיות נמצא ר"ל כי כשתהיה מלוכה בישר' תהיה לו וראוי שיהיה זה נעשה על ידו להעיד כי גדולת הש"י אין לה קץ וסוף ועוד נכללה בזה סבה אחר' והיא מפני כי אין מדרך הש"י לעשות כי אם הטובות כי הרעות כשיעשה אותם יעשם מצד מה שהם טובות והיה ראוי שלא יהיה זה הבנין נעשה על יד דוד כי דמים רבים שפך כמו שנתבארה הסבה בזה הספור בספר דברי הימים ואולם שלמה היה ראוי לזה מפני שכל ימיו היה לו שלום ולא נלחם מלחמות עם שכבר נתקבץ בזה תועלת אחר והוא כי כשנגרם החטא חורבן בית המקדש אולי אם היה נבנה על יד דוד היו מתיחסים חורבן הבית לדוד מצד רוב הדמים אשר שפך ורוב הרעות שקרו לו בימיו ורוב הרדיפות שנרדף ויאמרו כי פעולותיו גם כן הם כך ר"ל שראוי שיקרום מקרים לקוש' ויהיה זה סבה אל שלא יסורו מחטאיהם בסבת העונש שיביא הש"י עליהם ואולם כשהיה הבנותו על יד שלמה סרה זאת הטענה כי היה איש מנוחה מאד וכל ימיו היה לו שלום מסביב:

השלשים וחמשה הוא להודיע שמלכו' בית דוד לא תכלה ותפסק הפסק עולמי אבל תשאר נצחית ואע"פ שתפסק זמן מה ולזה אמר וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירו אותו מעם שאול ר"ל שלא תסתלק ממנו המלוכה לגמרי להנתן לאחר כמו שהיה הענין בשאול ולזה גם כן אמר וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם ר"ל כל הימים שהעולם נמצא ואם תספק עלינו ממה שאמרה חנה וישב שם עד עולם שלא היה זמנו כי אם ימי חיי שמואל אמרנו לך כי הענין שם יחייב שיהיה שוב העולם לזמן שמואל כי לא יתכן שישב שם אחר מותו ואולם בזה המקום שבהכרח אל העולם לא אל חיי שלמה ולזה אמר דוד לאמר יי' צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך להורות כי תמידות זה כתמידות זה ואולם תמידו' ישראל התבאר בתורה בדבר הקללות כמו שבארנו שם וזה מורה על נצחיות מלכות בית דוד:

השלשים וששה הוא בדעות והוא לבאר שהייעודים אשר לא יקחו זמן מה אבל יקחו כל הזמן יש בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא כי כששמע דוד זה הייעוד הנפלא שייעד אותו הש"י על יד נביאו התעורר להתפלל אל השם יתעלה שיתקיים לו הייעוד ההוא כי תפלת דוד אפשר שתעזור בזה לפי שכבר היתה רוח הקדש שורה עליו כאמרו רוח יי' דבר בי ומלתו על לשוני וכבר התפרסם זה מספר תהלים אשר זכרו דוד ברוח הקדש ולזאת הסבה תמצא בזה המקום ולא יוסיפו בני עולה לכלותו כי זה מחויב מצד ברית הש"י עם האבות כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה ואפשר עוד שמה שאמ' בכאן ושמתי מקו' לעמי ישר' ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה הוא רמז למלכו' משיח בן דוד כי אז יתאמת זה לפי מה שנתבאר מספר דניאל וממקומות רבים מדברי הימים והנה הודיע לו הש"י בזה המאמר תכלית והצלחה שתהיה למה שיצמח מדוד ואחר זה באר מה שיהיה אחרי דוד ואמר והגיד לך יי' כי בית יעשה לך יי':

השלשים ושבעה טוב תכונת דוד שלא נלחם עם הגוים ההם לכספו על הממון אבל לעלות התורה האמתית ולהכניע החולקים עליה ולזה תמצא כי כשנלחם דוד על אותם המלכים והכניע אותם לא נטה לקחת השלל לעצמו אבל לקח אותו ליי' לבאר שלא מפני תשוקתו אל השלל היה נלחם עמהם אבל מפני הפסד דעותיהם ואמונותיהם ובזה היה עוד תועלת לבאר כי יי' נלחם בישראל ולזה היה מקדיש דוד ליי' הכסף והזהב והנחשת אשר בא אליו כי הוא הסבה בכל זה:

השלשים ושמנה לפרס' שכב' נתקיי' הייעוד שנזכ' בתור' באמרו דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישר' ומחץ פאתי מואב כי זה נתאמת על יד דוד שהשכיב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וחבל אחד להחיות:

השלשים ותשעה הוא להודיע יושר דוד שכבר היה עוש' משפט וצדק' לכל עמו ולא היה מעלים עינו מאחד מהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה למלך הגון וראוי ולזאת הסבה זכר גם כן שכבר חקר דוד אם נותר איש לבית שאול ויעשה לו חסד יי' בעבור יהונתן ולזה ג"כ ספר שגם לחנון בן נחש השתדל דוד לעשות חסד להשיב לו גמול תחת החסד שגמל לו אביו:

המ' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתן ממשלה לבניו בחייו הלא תראה מה שקרה לדוד מהרע מפני מה שעשה בניו שרים כי לולי זה לא היה חוטא אמנו' עם אחותו ולא מרד אבשלו' בו ולא קרה לאדניהו מה שקרה וזה מבוא' מאד:

המ"א הוא להודיע איך עמקו מחשבות השם ית' ששם עשות דוד חסד לחנון בן נחש כלי להשחית בני עמון ועוזריהם כי זה היה סבה אל שילקח חנון עבדי דוד ויביישם ובזה בתכלית מה שאפשר והם בעצמ' היו סבה להדיח על עצמם הרעה לחשבם כי נבאשו בדוד:

המ"ב הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיפנה אל התענוגי' בעת היות חבריו בצער הלא תרא' כי אוריה החתי לא הסכים בעצמו ללכת לביתו לשכב עם אשתו מפני היות יואב וכל ישראל בצער ר"ל שהיו חונים על פני השדה לצור על רבה וראה מה קרה לדוד מהרע בתתו אז לעצמו התענוגים עד שחשק בבת שבע עם ידיעתו שהיא אשת איש ובא אליה ויהר לו כי זה היה סבה אל שהוסיף פשע על חטאתו והשתדל שימות אוריה בחרב בני עמון כשראה שלא נשלם לו מה שחשב שיבא שישכב עם אשתו בדרך שיתכס' קלון דוד:

המ"ג הוא להודיע קיום יעודי הש"י אשר ייעד לדוד על חטא אשת אוריה החתי ואיך עמקו מחשבותיו לסבב שתצמח מביתו הרע' ויצא משם מי שימרוד בו וישכב עם נשיו לעיני השמש ונגד כל ישראל והוא היה אבשלום והנה שלם תחת כבשה ארבעתים בשני הפנים וזה כי הוא לקח אשה אחת ואבשלום לקח ממנו עשר פלגשים והוא המית אוריה ומתו מבניו ארבעה והם אמנון ואבשלום ואדניה והבן הנולד אז לבת שבע והנה ידוע כי הבן הנולד לבת שבע מת בעבור זה החטא כמו שנזכר בזה המקום ולפי שענין מרד אבשלום צמח מענין עשות אמנון את תמר אחותו וענין החזקת אדניה במלוכה היה סבה לו דבר אבשלום כי חשב היותו מלך בעבו' שנולד אחרי אבשלום הנה יתאמת שמיתת אלו השלשה היתה על דבר זה החטא לפי שהוא גם כן שפט כי בן מות האיש הזה אף הכבשה

כתן הנביא כי השי' העביר חטאתו בזה העונש האחר שזכר ולזה לא ימות והנה הוא
שכבר מחה כל הרע הזה' מביתו לפי שיודע שנתן העצה לאמנון היה אחיו ואמנון
היה בנו ותמר בתו ואבשלו' היה בנו וכן היתה מיתת אדניהו על יד שלמ' שהיה מביתו :

המד הוא להודיע שאע"פ שנגזר השי' להביא רע מה שאין ראוי לאדם מלהמנע
להתפלל לו להעביר הרעה ההיא כי חנון יי' ונחם על הרע' ולזה תמצ' שאע"פ
שיעד השי' לדוד על יד נביאו כי מות ימות הילד ההוא הנה לא נמנע דוד מלהתפלל
עליו ומלצום צום והיה שוכב ארצ' לרוב ההכנע לפני השם ית' אולי יחננו יי' וחי הילד
ומזה המקום למדנו שמה שאמרה התורה וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר
הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וגו' הנה הרצון בו עם התפלה והתענ'
כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה :

המה הוא במצות והוא להודיע שאין ראוי לצום ולהתפלל על הצרה אחר שכבר
הגיעה כי אין ראוי להתפלל על הדבר הנמנע האפש' אם לא היה המתפלל
נביא והיה שואל זה על דרך המופ' ולזה אמר דוד למה זה אני צם האוכל להשיבו
וגו' וכבר בארנו זה בביאור התורה ממה שאמר על הצר הצורר ולא שכבר צרר :

המו הוא להודיע שכבר נבחר שלמה מלידה ומבטן ומהריון לזה נקרא שמו
מאת יי' ידידיה להורות על שהש"י אהבו :

המז הוא להודיע שמה שיכבשו יחידים מישר' לא תנהג בו קדוש' ארץ ישר' ולזה
דקדק יואב בעת שלכד את עיר רבה ונקר' שמו עלי' ולזה שלח אל דוד שיבא
שם עם יתר ישר' כדי שיהיה שם המלך וכל ישראל ויהיה זה הכבוש מיוחס לכלם :

המח הוא להודיע לכל אדם שראוי שישמר מעצת היועצים הרעים ומהפעלות
המגונות הלא תראה מה שקרה לאמנון מפני שמעו לעצת יונדב עם
מה שהיה בדבריו מהפיוס לו :

המט הוא להודיע שזרע יפת תאר אשר יהיה מהביאה הראשונה שנבעלה
בגיותה אינו מיוחס לאב כלל ולזה הגיד כי תמר לא היתה אסורה
לאמנון כאמרו ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך :

הנ' והוא במצות והוא מה שלמדנו שעני' השנאה יזכר לנו כשלא ידבר עם שונאו
למרע ועד טוב כאמרו ולא דבר אבשלום לאמנון למרע ועד טוב כי שנא
אבשלום את אמנון ומזה המקום למדנו כי מה שאמרה התורה בהורג נפש בשגגה
והוא לא שונא לו מתמול שלשום יזכר בזה האופן כי אנחנו לא נדע מה שיש בלבו
אך אם ראינוהו שלא דבר עמו שלשה ימים ידענו כי הוא שונא לו ולא יהיה גולה על
הרציחה ההיא כי גדול עונו משיכופר על ידי גלות :

הנא הוא להודיע שראוי לאדם שיתיישב במה שישאל ממנו אם אפשר שיקרה
ממנו נזק קודם הסכימו לדבר השאלה ההיא הלא תראה כי דוד בעבור שלא
התישב על מה ששאל ממנו שילך אתו אמנון נתן לו את שאלתו והיה זה סבה להמית
אמנון כי כבר היה אל דוד לתת אל לבו דבר השנאה אשר שנא אבשלום את אמנון על
דבר תמר אחותו עם שזה היה מסובב מהשם ית' להקים על דוד את הרעה מביתו
כי הריגת אמנון היה מסלול ודרך אל התכלית ההוא כמו שנזכר מדברי זה הספור :

הנב הוא להודיע שאין ראוי לבקש דבר מאיש מה אם היה מבוא' שלא יתן בקשתו
ולזה ספר שלא התעורר יואב להשתדל עם המלך דוד להשיב את אבשלום
עד אשר ידע כי לב דוד על אבשלום כי נחם על אמנון כי מת :

הנג הוא להודיע שמי שירצה אם יבקשו ממנו דבר מה אם למשפט אם לחסד
שימנעהו הנה ראוי שיבאו אליו בענינים דומים לדבר ההוא אשר ישוער
שהוא ישפוט בהם לפי הדרוש ואחר זה כשיעתיקהו אל הנושא שתהיה בו השאלה
לא יתכן לו למנוע מה שכבר שפט שהוא ראוי ולזאת הסבה תמצא כי מפני שהיה
ירא יואב מלבקש מהמלך דוד להשיב את נדחו פן ימנע ממנו בקשתו כי יחס לבבו
על דם אמנון סבב להעתיקו אל מה שדומה לזה ממה שספרה לו האשה התקועית
וכאש' כתבה' מדבריו שהו' חמל על ההורג ונשבע שלא יפול משער' ראשו ארצ' אז היה
קל להפך השאלה אל שישיב המלך את נדחו ובזה נתרצה המלך לעשות בקשת יואב :

הנד הוא להודיע כי יש מין מן הנזירות יהיה בו אדם נזיר עולם ויגלח משנה
לשנה כמו שנראה מענין אבשלום במה שהיה מגלח ראשו משנה לשנה כי
כבד עליו לפי מה שזכרנו בביאורנו לזה הספור :

הנה הוא להודיע שהזרע שיבא מיפת תאר הוא בלתי ראוי כמו שהעידה עליו
התורה בפרשת כי תצא למלחמ' כמו שבארנו שם הלא תראה איך היה
ענין אבשלום בתכלית הרוע והוא היה בן יפת תאר לפי מה שיתבאר מענין תמר :

הנו הוא להודיע איך ענש השם אבשלום שכבר היו לו שלשה בנים וכלם מתו
קודם מותו על שהוצרך לבנות מצבה ויקרא שמו עליה כי אמר אין לו בן
שיקרא שמו עליו : **הנז** הוא להודיע כי אין היופי עדות על יושר הלב ולא יושר
הדברים כי לפעמי' יעשה אדם זה על דרך תחבולה כמו שמצאנו באבשלו'
שמדבריו לישר' היה נרא' שהוא איש חסיד ורודף הצדק והיושר והיה זה כלו על צד
התחבולה למשוך לב ישראל אליו והנה אף על פי שהיה היפה שבישראל לא היה
טוב אך היה בתכלית הרוע והנה גנב אבשלום בזאת התחבולה לב ישראל ועמם
זקני ישראל כי כלם היו נסכמים בהריגת דוד כמו שנתבאר מעצת אחיתופל :

הנח הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי שיתרשל אדם מלקיחת עצה מפני
הפלג' רוע המקרי' אשר יקרו לו ולזה תמצ' שהתנהג דוד בחכמ' נפלאה
בכל זה הענין' בברחו מפני אבשלו' בנו וזה שהו' ירא אם ישאר שם שיכחהו אבשלו'
בנו כי כבר ייעדו הנבי' שיקים השם רעה מביתו ויתנו נשיו לרעו וישכב עמה' לעיני
השמש ולעיני כל ישר' וזה לא היה אפש' שיתקיי' אם ישאר שם דוד אם לא בשיפול
דוד בידי אבשלום ולא רצה דוד לקחת כל נשיו אתו בברחו כי כבר ימשך מזה גם
כן אם יתקיים ייעוד השי' שיכחהו אבשלום במקום אשר ברח שם ולזה הניח דוד
שם הפלגשים לבד כי יותר מעט בזה היה לו מן הגנות והצער אם ישכב אבשלום
עמהם ממה שיקרה לו מזה אם ישכב עם נשיו והנה ברח המלך ברגליו כדי שלא
יכירו כל רואיו כי הוא המלך כי בזה יתכן לו שישלם ויהמלט מן אבשלום ולזאת
הסבה גם כן לא רצה שישאו לו ארון יי' והניח שם אנשים טובים יוכל לבטוח בהם

שיגידו לו האמת להודיע לו מה שיסכים אבשלום לעשו' כנגדו והשתדל לשלוח שם
איש חכם למען יפר את עצת אחיתופל הטובה ועם הכינו עצמו לטוב העצה הכין
עצמו לתפלה ולזה התפלל לש"י שיסכל עצת אחיתופל ועם זה היה לב דוד נשבר
ונדכה והיה הולך ובוכה וראש לו חפוי וסבל הקללות הנמרצות שקללו שמעי בן
גרא להכנע בתכלית מה שאפשר אל הש"י אולי יחננו יוכרו ונחם על הרעה והכין
עצמו עם זה למלחמה לפי הסדור הראוי ולזה שם עם מחנהו שרי אלפי' ושרי מאותי' :

הנט הוא להודיע כי גם בעת הרעה על הצדיק לא יעזבנו הש"י ביד הרשע ולא
יסיר השגחתו ממנו לגמרי הלא תראה כי עם היות דוד נרדף הוכחנו
ענינים רבים לו להצלתו עד שבחורים שהיו שם בבני ימיני שהיה ראוי שישנאו
דוד הוכנה שם אשה החביאה אחימעץ ויהונתן באופן שהשלימו המבוקש מדוד
לדעת מה שיסכימו לעשות אבשלום וישראל כדי שיוכל לקחת עצה להמלט ממה
שחשבו לעשות כנגדו ונמצא גם כן בדרכו רבים נשאו לו מנחה ולעם אשר ברגליו
כי לא יגרע הש"י מצדיק עיניו ובעת המלחמ' גם כן נפלו עם אבשלום ואבשלום ביד
אנשי דוד כי כבר סבב הש"י שנפוצו ישראל הנה והנה לברוח והיה זה סבה אל
שנפל אבשלו' ביד עבדי דוד ולא יכול לברוח כי כבר סבב הש"י והי' תלוי בלב האלה :

הס' הוא להראו' עונש בטחון דוד בשם ית' עד שצוה יואב ואבישי ואתי שיחמלו
על הנער אבשלום ולא ימיתוהו להטענו שכבר ינוצח אבשלום ונצח ישראל
אשר עמו מפני רדפם אותו על לא חמס בכפיו וזה גם כן הורה על טוב תכונת דוד
שלא היה רוצה לשלם לו מדה כנגד מדה אך לא יכול דוד למנוע זה כי מן השמים
נלחמו עם אבשלום שיפול ביד פשעיו עם שבזה נתישר הדבר שתהיה המלוכה
לשלמה כאשר גזר הש"י והנה היתה תכונת דוד חזקה בזה הענין עד שכבר נתאבל
על אבשלום זה האבל הנפלא הנזכר בזה הספור :

הסא הוא להודיע שאין ראוי לאדם טוב לבשר בשורה לגדול לא ישמח בה
ולזה הרחיק יואב את אחימעץ מלבשר אל המלך דבר דוד הריגת אבשלו'
ולזה אמר לו לא איש בשורה אתה היום הזה על זה הענין ובשרת ביום אחר כאשר
יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז אמלא הבשור' בפיך ולפי שחשב אחימעץ שישמח
בה דוד בקש שירוץ הוא לבשר אל המלך זאת הבשור' וכאשר הרגיש שידאג המלך
בזה לא רצה לבשר זאת הבשורה ולזה תמצא שאמ' המלך דוד איש טוב הוא ואל
בשורה טובה יבא למדנו מזה שאין מדרך האיש הטוב לבשר הבשורה הרעה :

הסב הוא להודיע שראוי שיתנהג האדם בחכמה גם בעת האבל והצער ולא
יסור ממנו הצער טוב העצה הלא תראה כי יתכן שהרגיש דוד מה
שיקרה לו מן הנזק אם יראה לעבדיו שהוא דואג ומיצר על מיתת אבשלום ולזאת
הסבה קם ושב בשע' להראו' שאינו מצר על מיתתו ולזה תמצא שהתנהג דוד בחכמ'
נפלאה בענין השבתו למלכותו ולזאת הסבה בעינה שלח לבקש בדברי שלום ואהבה
ואחוה מהיותר קרובים אליו שישתדלו בהשבתו כדי שלא יראו שיהיה בלבו עליה'
על אשר מרדו בו ומשחו אבשלום עליהם למלך ושלח להם כי דבר כל ישראל בא
להשיב אל המלך כדי שימהרו להשיבו באופן שלא יקדמו להם ישראל כי זה יהיה
בשת להם ולזאת הסבה גם כן שלח לעמשא גם כן בזה האופן ונשבע לו שיעשהו
שר צבא תחת יואב והנה רצה המלך שיסכימו זה זקני יהודה כי לא ידע מה ילד
יום כי אולם יקים לו הש"י שטן אחר כי במעט סבה יתרצו ישראל להמליכו עליהם
לבטחם על ענין דוד ולא שבם כי נבאשו בעיניו · ולזאת הסבה תמצא דוד שמחל
לשמעי בן גרא את דבר הקללות אשר קללהו ונשבע לו שלא ימות ליראתו שיהיה
לשטן לו ולזה גם כן תמצא שכאשר קם שבע בן בכרי להיות לדוד לשטן מהר דוד
להפילו טרם יתחזק ענינו כי אז יכבד לו יותר ואולי ימותו בזה רבים מישר' ולזה
השתדל למהר להמיתו לבדו : **הסג** הוא במדות והוא להודיע שראוי
להתרחק מלקבל לשון הרע הלא תראה כי על לשון הרע שספר ציבא על מפיבוש'
ענש דוד מפיבשת ונתן לעבדו את השדה אשר היה לשאול וכאשר נתבאר שקרות
הדברים ההם הוכרח להשאיר מהעונש ההוא קצת מפני ההטבות שהיטיב לו
ציבא בעת היותו נרדף והנה הסכימו ז"ל שכל מה שאמר דוד למפיבשת אמרתי
אתה וציבא תחלקו את השדה כענש דוד כשנחלק המלכות קצתו לרחבעם וקצתו
לירבעם והיה זה כן לפי שעון קבול לשון הרע קשה מאד הלא תראה מפני מה
שקבלו ישראל לשון הרע מאבשלום כנגד דוד מתו כמה נפשות מישראל :

הסד הוא במדות והוא להודיע שראוי למקבל הטובה שישלם גמול למטיב
על הטבתו ולזה ספר שכבר נתעצם דוד עם ברזלי והעביר אותו כמהם
להיטיב לו כאשר שאל ברזלי : **הסה** הוא להודיע שראוי לכל אדם להיות
מפחד תמיד כשהיתה שם סבה מביאה אל זה ואם כבר יראה בתחלת
המחשב' שלא נתישר הענין לתכלית שיגיע לו נזק הלא תראה כי עמשא עם היותו
ראוי שיפחד מיואב שימיתהו כדי שלא ירד מגדולתו ר"ל שלא ירד מהיות שר צבא
והיה החרב ביד יואב עם כל זה לא פחד לחשבו שזה לא היה לנוכח שיכהו אך
מקרה היה שנפלה החרב מתערה וקרה לו מזה המות :

הסו הוא להודיע שאין ראוי שימסרו נפשם להריגה בני העיר בעבור הצלת
נפש אחת מישראל כשיהיה האיש ההוא מחוייב מיתה כשבע בן בכרי
ומזה יתבאר גם כן שאם לא היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי לא הותר להם זה
לפי המקומות הכוללי' שזכרנו בפתיחת באורנו לדברי התור' ולזה תמצ' שהסכימו
אנשי העי' ההוא להרוג שבע בן בכרי להסיר מעליה' אנשי המלחמ' שהיו משתדלים
להשחית העיר בכללה בעבור שבע בן בכרי אם לא יתנוהו להם כי אם לא יאות
להם הם ג"כ מורדים במלכות ויתחייבו מיתה ולזאת הסבה תמצא שספרה האשה
החכמ' שהית' שם כי בני העי' ההיא אינם מורדי' במלכו' אך הם שלומי אמוני ישר' :

הסז הוא להודיע כי העונש לא יבא בזולת מרי ולזה ספר שכבר היה רעב בימי
דוד שלש שנים שנה אחר שנה והיה זה אצלם דבר זר מאד לחוזק השגחת
הש"י על דוד ולזה בקשו לדעת במה היתה החטאת הזאת וכאשר נתאמת להם
שנסבת חטאת הגבעונים היה על מה שרדפם שאול והרגם והשמידם מהתיצב בכל
גבול ישראל כי כבר עבר בזה על השבוע' שנשבעו להם נשיאי העדה פייסום באופן
אחד

רדק

וידבר דוד ליי'. שירה זאת חבר דוד בסוף ימיו כשהניח יי' לו מכל אויביו ואמ' ומכף שאול כי הוא היה שקול כנגד כל אויביו וכתובה שירה זו בספר תהילים ומתחלפת במקומות במלים והענין אחד וי"ת השירה הזאת על הצלת ישראל מאויביהם גם דבר פרעה זכר בפסוק עלה עשן באפו: סלעי ומצודתי. שהייתי נשגב בו מאויבי: ומפלטי לי. הוא קל האמ' וכמוהו רבים מבניין הדגוש ומה שאמר לי אחר יו"ד הכינוי הוא תוספת ביאור כי די באחד מהם או תהיה יוד של ומפלטי כ נוספ' ואינה לכינוי כיו"ד המגביהי לשבת היושבי בשמים: אלהי צורי. אחר שאלהי סמוך יהיה צורי שם לא תואר ובתלים אלי צורי ושניהם תואר ואפשר כי צורי לעולם שם ר"ל כי הוא החוזק שלי וכל צור עולמי' חוזק העולמים וקיומם: וקרן ישעי. דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו לפי שהאיל והשור והראם חזקים וכחם בקרניהם שהם מנגחים בהם: מחמס. מאנשי חמס וכ"תי ואף מיד כל חטופין ואנסין שזיב יתי: מהולל אקרא יי'. כשאני מתפלל ואקרא יי' מהולל שאהללנו בתהלותי אז מן אויבי אושע: משברי מות. הם הצרות החזקות שהיה בהם קרוב למות כמו שהיה בסלע המחלקות ופי' משברי כי הצרות שוברות לב האדם באנחותיו ודאגותיו או פי' משברי על דרך משל כאילו אמ' גלי מות כי הגלים החזקים נקראים משברים כמו שאמר כל משבריך וגליך עלי עברו ונקרא הגל כן לפי שהוא נשבר בתנועתו החזקה ויונתן פירש שהיה בצרה כאשה יושבת על משבר והיא מסוכנת למות: נחלי בליעל יבעתוני. על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצרה הגדולה ובליעל אמר על כל רשע ורשע מאויביו או יהיה בליעל שם הרשע ויונתן תרגם סיעת חייבין ואפשר לפרש נחלי מן נחלה מכתך: חבלי שאול. ענין כאב מן חבלי יולדה ויונתן תרגם משריית רשיעין כמו חבל נביאים: מהיכלו. מן השמים: ושועתי באזניו. כתיב כמו בתהלים בא באזניו וכן כתוב בתהלים תבא באזניו: ותגעש. כתיב ויתגעש כתוב ותגעש וקרי ויתגעש והענין אחד וקריאת המלה מלרע וכל הענין הזה עד ישלח ממרום רמז להשחית ולכלות אויבי ישר' כי להם הוא רעש הארץ והשמים וחשך וערפל ונחלים ואש וחצים וברק הכל דרך משל וכן ויט שמים וירד כאלו ירד לכלותם במהרה וזהו וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח רמז למהירות הכליה והאבדון לאויבים: עלה עשן. משל על חרון אפו באויבים כמו אז יעשן אף יי' וקנאתו: ואש מפיו תאכל. אש שיצאה מפיו תאכלם: וירא

רשי

ביום הציל יי' אותו. לעת זקנותו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצל מכולם: ומכף שאול. והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם. כיוצ' בו תשעה עשר איש ועשהאל כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה: סלעי ומצודתי. לשון חוזק הם סלע כמשמעו מצודה היא מצודת יערים שקורין פלייש"ה בלע"ז ועל שם כן שנעשה לו בסלע המחלקות והמצודות בחורשה: ומפלטי לי. מפלטי עם צבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן ישבי בנוב: צורי. לשון סלע שהסלע מחסה לעוברי דרך מן המטר והרוחות אבריאמש בלע"ז: ומנוסי. שהייתי נס אליו לעזרה: אחסה. לשון כיסוי שהייתי מתכסה לעזרה: משגבי. סומככי: מהלל אקרא יי'. כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני בוטח שאושע ויתכן לפתור אקר' ואושע לשון הווה: אפפוני. הקיפוני: משברי מות. כתרגו' כאיתא דיתבא על מתברא כן שם מושב האבנים שהאשה יולדת שם: נחלי. גייסות שוטפות כנחל כתרגומו משריין כמו חבל נביאי: קדמוני. באו לפני: בצר לי אקרא יי' וישמע וגו'. כן דרך לשון הווה מדבר לשו' עבר ולשון עתיד בפעם אחת: ותגעש ותרעש. לא על ניסים שאירעוהו כאמ' אלא על ניסים שנעשו לישראל וראש המקר' מחובר על סופו: כי חרה לו. כי מתמתם כאן לשון כאסר וכן פתרונו וכסחרה לו מפני מכעיסיו כתגעשה ותרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו: עלה עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו וזהו כל לשון חרון אף שהאף נוחר ומעלה הבל: ואש מפיו תאכל. מגחלת דבר פיו תאכל את הרשעי:

אפפוני ד' בקריאה וסימ' כי אפפוני משברי מות. אפפוני מים עד נפש. אפפוני חבלי מות. וחברו דתהלים: מקשי ג' חס' וכליש' בקריאה וסימ' קדמוני מקשי מות דשמואל. בקשים שתו לי סלה. ומקשות פעלי און. וכל מבקשי דכוו':

וַיְדַבֵּר דָּוִד	לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי כב
הַשִּׁירָה הַזֹּאת	בְּיוֹם הִצִּיל יְהוָה
אֹתוֹ מִכַּף כָּל־	אֹיְבָיו וּמִכַּף
שָׁאוּל:	וַיֹּאמַר יְהוָה
סַלְעִי וּמְצֻדָתִי	וּמְפַלְטִי־לִי:
אֱלֹהֵי צוּרִי	אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי
וְקֶרֶן יִשְׁעִי	מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי
מֹשִׁעִי מֵחָמָס	תֹּשִׁעֵנִי:
מְהֻלָּל אֶקְרָא	יְהוָה וּמֵאֹיְבַי
אִוָּשֵׁעַ:	כִּי אֲפָפֻנִי
מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת	נַחֲלֵי בְלִיַּעַל
יְבַעֲתֻנִי:	חֶבְלֵי שְׁאוֹל
סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי	מֹקְשֵׁי מָוֶת:
בַּצַּר־לִי אֶקְרָא	יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי
אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע	מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי
וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו:	וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ
הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת	הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ
וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־	חָרָה לוֹ:
עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ	וְאֵשׁ מִפִּיו
תֹּאכֵל גֶּחָלִים	בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ:

וידבר ושבח דוד בנבואה קדם יי' ית פתגמי תושבחתא הדא על כל יומיא דשיזיב יי' ית ישראל מיד כל בעלי דבביהון ואף לדוד שיזביה מחרבא דשאול: ואמר יי' תוקפי ורוחצני ומשיזב יתי: אלהי אלהי דאיתרעי בי קרבני לדחלתיה תוקפי דמן קדמוהי מתיהב לי תקוף ופורקן לאתגברא על בעלי דבבי רוחצני דעל מימריה אנא רחיץ בעידן עקא מגין עלי מבעלי דבבי ואמר לארמא קרני בפורקניה סומכני דהוית מימריה סמך לי כד הויתי עריק מן קדם רודפי פורקני מבעלי דבבי ואף מיד כל חטופין שיזיב יתי: מהלל אמר דוד בתושבחתא אנא מצלי קדם יי' דבכל עידן מבעלי דבבי פריק יתי: כי אקיפתני עקא כאתתא דיתבא על מתברא וחילא ליתלה למילד והיא מסכנא לימות סיעת חייבין בעתת יתי: חבלי משריית רשיעין אקפוני קדמוני דמזיינין בזיני קטול: בצר אמר דוד כד עקא לי אנא מצלי קדם יי' וקדם אלהי אנא מתחנן ומקבל מהיכליה צלותי ובעותי קדמוהי מתעבדא: ותגעש ואתרגיפת ואתרגישת ארעא שכלולי שמיא זעו ואתרכינו ארי תקיף רוגזיה: עלה סליק זרוני דפרעה רשיעא כתננא קדמוהי בכן שלח רוגזיה כאשא בערא ומן קדמוהי משיצאה מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה:

רלבג

אחר ולא נתרצו עד שנתרצו ובזה האופן שבקשו שהיה בו מהאכזריו' מה שלא יעלם והנה זכר כי בזה נעתר להם השם ית' לארץ: הסח. הוא להודיע שהש"י יקח נקמה ממי שיוכה השפלו' וירדפ' לחשבו כי אין בשער עזרת' ולזה תראה שיות' נענש שאול על הריג' הגבעוני' ורדיפת' ממה שנענש על הריגת נב עיר הכהנים והנה היה זה לשתי סבות האחת כי מי שיסתבך בזאת התכונה הפחותה ר"ל לרדף השפלים ימצא לו תמיד מה שאין כן ברדיפ' הבלתי שפלי' והב' כי בהריג' הכהני' אשר בנוב היה שאול כלי להשלים מה שייעד הש"י מהרע לבית עלי ולזה לא מצאנו שנזכר חטאת שאול שיזכור זה החטא והנה האריך בפרטי אלו הספורי' להוסיף ההאמנ' בהם:

וידבר דוד ליי' עד סוף הספר. ביאור המלות: סלעי ומצודתי. הם ענין חוזק כי ברוב יהיו הבנינים החזקים על שן סלע והמצודה הוא הבנין החזק: ומפלטי. ר"ל ומציל אותי מהרעות אשר אני בהם והרצון בזה יי' לי סלעי ומצודתי לא אצטרך למקום חזק ולמציל אחר: אלהי צורי. ר"ל אלהי חזקי: וקרן ישעי. ותוקף ישעי והמשיל התוקף לקרן כי הוא כלי לבעל הקרני' להסיר ממנו כל מזיק ולפי שהוא ישתמש בה גם כן להזיק וזה דבר לא יתכן שייוחס לשם ית' אמ' קרן ישעי הוא להושיע ולהציל מהרע כי הש"י לא יעשה רע אם לא מצד מה שהוא טוב: משגבי. ר"ל חזקי ותקפי: ומנוסי. כמו שינוס האדם אל המקום הידוע לו שיתכן לו שימלט בו כי אין לי מנוס זולתי אל הש"י: מהלל אקרא יי'. ר"ל כשאקרא לשם ית' ואתפלל לו הנה יהיה קודם זה מהלל ר"ל שאסדר שבחיו תחלה כי בזה יתכן שתהיה התפלה נשמעת כי בספור השבחים ישלם לאדם הדבקות עם הש"י ואז יתכן שתהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה בו: אפפוני משברי מות. ר"ל הקיפוני רעות שוברות מובילות אל מות או יהיה אפפוני מענין אף והוא מענין פנים כאמרו ויפל לאפיו ארצה והרצון בו שמו פניהם אלי ואפשר שיהיה משברי מות מענין אמרו כל משבריך וגליך עלי עברו והרצון בו על צד המשל גליהם המביאים אל מות שמו פניהם אלי: ונחלי בליעל. נחלי רשע והנה קרא נחלי רשע הנחלים השוטפים ורבים בכח וזה כלו משל על הרעות הגדולות: חבלי שאול סבוני. כאבי מות סבבוני והנה קרא שאול מות כי הוא שם לקבר וכאילו אמר שהכאבים ההם מובילי' אל מות: קדמוני מוקשי מות. קדמו אותי אויבי לשים בדרכי אשר אני הולך מוקשים אכשל בהם מוליכים אל מות: בצר לי אקרא יי' ואל אלהי אשוע. ידמה שכפל הענין במלות שונות כי זה דרך השירים ואפשר עוד שהראשון יכוון שיקרא שם יי' והוא ההשתדלות באמונתו ית' באמצעות סדור שבחיו כי זה הוא קריאת השם לו ואחר זה היה מתפלל לש"י ובזה האופן עלתה שועתו באזני הש"י ואם חזקה מאד מדרגתו ממדרגת האדם: ויתגעש ותרעש הארץ. הגעש והרעש הוא דבר אחד: מוסדות השמים. הם מקומות הארץ כי הם כמו מוסדותיהם להיות תנועותיהם סביב המרכז ואמ' עליהם שירגזו וירעשו מצד הויית האש בבטן הארץ וזהו אמרו כי חרה לו והוא מענין חום ושרפה על רוב הכעס וזה כלו משל על הנפלאו' שהיה עושה הש"י בעבור הצלת דוד מאויביו ויתכן שרמז באמרו מוסדות השמים על מוסדו' ההרים כי הם גבוהי' ולזה תארם בשם שמים כאמרו ואשר תשוף בשמים ונדמה שהענין כן לפי שסבר כמאמר תמור' זה בספ' תהלי' ומוסדי הרים:

רשי

ויט שמים. להכניס אויביו ממצרים ומפרעה ויטת חשך סביבותיו לסוכה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל: חשרת מים עבי שחקי׳. מאין היה החשך עבי שחקים היו שהן חושרין מים על הארץ חשרת לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר באגדות הרבה חושרין אותו בכבר׳ ויש לפתו׳ חשר׳ לשון קשר שמתקשרין המים בעבים על ידי המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכונ׳ שהם זרועו׳ העץ התמ׳ המהדקין וקושרין ע עיגוליה יחד: מנגה נגדו. שלא תאמ׳ בחשך הוא שרוי אלא הנוגה לפניו מן המחיצה ומאותו נוגה אשר לפניו בערו גחלי אש שנשתלחו חצים על מצרים: יגלו מוסדות תבל. שנבקע התהום כשנבקע ים סוף נבקעו כל מימות שבעולם: מנשמת. מכח נשיבת רוח אפו: כי אמצו. כאשר אמצו: כצדקתי. כשיצאו אחריו למדב׳ ושמכו על אבטחתו: עס

רדק

וירא. ובתהלים וידא בדל״ת מן כאשר ידאה הנשר והענין קרוב: חשרת מים. ובתהלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מים הוא קשור העבים זו בזו כמו וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק ושהעבים מתקשרים זו בזו הוא החשכה: מנוגה נגדו. מנוגה שהוא נגדו אל אוהביו בערו גחלי אש לאויביו כלומר אשר מאיר לאוהביו ובוער בשונאיו: ירעם. מן רעם: ויהמם: כמו בתהלים כתוב וקרי ויהם ואין ביניהם אלא הכנוי: אפיקי ים. המים הנגרים בנחל נקראים אפיקים וכל המקומות שהמים נגרים בהם נקראים אפיקים על שמם: ימשני ממים רבים. דרך משל שהצילהו מצרות רבות והוא מגזרת כי מן המים משיתיהו וענינם ענין המשכה והוצא׳: מאויבי עז. לשון יחיד על גלית או על ישבי בנוב ואפשר על שאול: יקדמוני ביום אידי. תרגם יונתן יקדמוני ביום טלטולי כלומר ביום שהייתי נע ונד היו אויבי מקדימים אותי ב ברעותיהם כמו שעשו הזיפים: ולא רשעתי מאלהי. לא רשעתי שיצאתי מדרכי אלהי ו ודרכי שזכר עומד במקום שנים ויונתן תרגם ולא הליכית ברשע קדם אלהי: לא אסור ממנה. מכל מצוה וחוקה ובתהלים לא אסיר מני והענין אחד:

תתחסד

מסורה: וירד ג׳ פתחין וסימ׳ ויט שמים דשמואל. וחבירו דתהלים. מי עלה שמים: ויעף ג׳ בקריאה וסימ׳ וירכב על כרוב ויעף. וחבירו דתילים. ילק פשט ויעף: וישת ו׳ בקריאה וסי׳ וישת לו עדרים לבדו ולא. וישת על

וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד	וַעֲרָפֶל תַּחַת
רַגְלָיו׃	וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב
וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־	כַּנְפֵי־רוּחַ׃
וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ	סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת
חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי	שְׁחָקִים׃
מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ	גַּחֲלֵי־אֵשׁ׃
יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם	יְהוָה וְעֶלְיוֹן
יִתֵּן קוֹלוֹ׃	וַיִּשְׁלַח חִצִּים
וַיְפִיצֵם בָּרָק	וַיָּהֹם׃
וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם	יִגָּלוּ מֹסְדוֹת
תֵּבֵל בְּגַעֲרַת	יְהוָה מִנִּשְׁמַת
רוּחַ אַפּוֹ׃	יִשְׁלַח מִמָּרוֹם
יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי	מִמַּיִם רַבִּים׃
יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי	עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי
אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃	יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם
אֵידִי וַיְהִי יְהוָה	מִשְׁעָן לִי׃
וַיֵּצֵא לַמֶּרְחָב	אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי־
חָפֵץ בִּי׃	יִגְמְלֵנִי יְהוָה
כְּצִדְקָתִי כְּבֹר	יָדַי יָשִׁיב לִי׃
כִּי שָׁמַרְתִּי	דַּרְכֵי יְהוָה
וְלֹא רָשַׁעְתִּי	מֵאֱלֹהָי׃
כִּי כָל־מִשְׁפָּטָו	לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו
לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה׃	וָאֶהְיֶה תָמִים לוֹ
וָאֶשְׁתַּמְּרָה	מֵעֲוֹנִי׃
וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי	כְּצִדְקָתִי
כְּבֹרִי לְנֶגֶד	עֵינָיו׃

ויט וארכין שמיא ואתגלי יקריה ועגן אמיטתא כיבש קדמוהי: וירכב ואיתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר בתקוף על כנפי רוחא: וישת ואשרי שכינתיה בערפילא ועגן יקר סחור סחור ליה מחית מטין תקיפין מירכפת ענגין קלילין ברום עלמא: מנגה מזיו יקריה מבהיקין שמי שמיא מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה: ירעם אכלי מן שמיא יי ועילאה ארים מימריה: וישלח ושלח כתתיה בגידין ובדרינון ברקין ושגישינון: ויראו ואיתחזיאו עומקי ימא אתגליאו שכלולי תבל במזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזיה: ישלח שלח נביוהי מלך תקיף דיתיב בתקוף רומא דברני שיזבני מעממין סגיאין: יצילני שיזבני מסנאי ארי תקפני מבעלי דבבי ארי אתגברו עלי: יקדמני יקדמוני ביום טילטולי והוה מימרא דיי סמך לי: ויצא ואפיק לרווחא יתי שיזבני ארי אתרעי בי: יגמלני אמר דוד ישלמינני יי כזכותי כברירות ידי יתיב לי: כי ארי נטרית אורחן דתקנן קדם יי ולא הליכית ברשע קדם אלהי: כי ארי כל דינוהי גלן לקיבלי למעבדהון וקיימוהי לא עדית מינהון: ואהיה והות שלים ברחלתיה והוית נטר נפשי מחובין: וישב ואתיב יי לי כזכותי כברירותי קדם מימריה:

מסורה: ראש אפרים והוא הצעיר. וישת אל המדבר פניו. וישת עליהם הבל. וישת חשך סביבתיו. וימר שש שערים וישת עליה: ויראו ד׳ בקריאה וסימ׳ ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות. ויראו אפיקי בים. ויראו ראשי הכדים בן הקדש. וחברו דד״ה: ויוצא י״ג חס וסימ׳ נבכר בסדר קרח:

רלבג

ויט שמים וירד. ר״ל שהוא הטה שמים אל מה שרצה שיגיע ב במצאות השפלות ל להציל דוד וירדה ה הפעלה הנאצלת ממנו על זה או רצ׳ בזה והו׳ הנכון יותר שהו׳ כאילו נטה מהשמים אשר שם משכנו לפי מה ש שיחשב וירד במצאות השפלות להשגיח בו ולרוב החשך והאפל אשר במצאות האלו השפלות קראם עופל ולזה אמר וערפל תחת רגליו: וירכב על כרוב ויעף. אמר כי הש״י רכב על כרוב והוא ה השכל הפועל שהוא מלאכו השלוח ממנו להשגיח על אנשי הארץ כמו שנתבאר בספר מלחמות י״י והנהיג אותו אל שישגיח בדוד ומרוב מהירות הגלות פעלתו אמר שכבר עף על כנפי רוח ללכת אליו במהירות: וישת חשך סתרו סביבותיו סכתו. אמר זה על דר המשל למה שהמציא הש״י להיות לסכה ולמחסה לדוד מאויביו: חשרת מים עבי שחקים. ר״ל קשור המים בעבים ואמר זה לפי שמהם יבאו המים והם בו בכח וכאילו יאמר שמה שהמציא הש״י מזה הוא מכוון תחלה להשפיע טוב לדוד ולהצילו כמו שהמים היורדי׳ מהעבים הם מכוונים המתים ובו גם כן מה שיקרה בו רע והשחת לאויבים דרך משל כמו הברק והאש היוצא מהאיד הקיטורי שלפעמים ירד המטר וירדו עמו הברקים והאש והברד ויתחדשו הקולות המרעידים והרעמים: וישלח חצים ויפיצם. הם האשים הבוערים שירדו בחוזק מהענן להאש בלע״ז והם גם כן מתחדשים מגוף הברק לזה אמר ברק ויהם: ויראו אפיקי ים. הם מעמקי ים: יגלו מוסדות תבל. הם המקומות השפלי׳ שאצל מרכז הארץ כאילו יאמר שהדברים הנסתרים שלא חשב איש שיתחדשו נתחדשו באלו הפעולות הנפלאות המופעות מהש״י והמשל כי לא חשב איש שיתחדש מהרע לשאול ולבניו בהר הגלבוע אשר נגלה בו מה שרצה הש״י לתת הממלכה לדוד שאם כשאר יהונתן לא היה דוד חולק עמו על דבר המלוכה ולזה סבב הש״י שמתו יחד וגם ענין איש בשת לא עלה בלב אדם שיהיה כך ר״ל שתתחדש מריבה בינו ובין אבנר ושיקומו עליו אנשים להרגו על משכבו בביתו: ישלח ממרום יקחני. ישלח ממרום מה שיקחני וינהגני על חפצי: יקדמוני ביום אידי. ר״ל יקדמוני הרע ביום אידי להוסיף רעה על רעה כמו הענין בזיפים בעת היותו נרדף משאול וכמו הענין באחיתופל שהיה יועץ אבשלום להמית אביו בעת שפלותו והיותו נרדף: ולא רשעתי מאלהי. ר״ל לא רשעתי לבטות מאלהי אך שמרתי כל מצות הש״י והנה הרשע הוא הנטייה מדבר הראוי כמו שהצדק הוא ההליכה בדרך הראוי: כי כל משפטיו לנגדי. ר״ל כי כל משפטי הש״י הם לנגד עיני תמיד להנהיג עצמי בהם: וחקותיו לא אסור ממנה. ר״ל כי חקותיו הם תמיד לנגדי ובכלל הנה לא אסור מן התורה כלל או יהיה שבאמרו ממנה ש מה שאמר יגמלני יי׳ כצדקתי והרצון בזה שלא יסור מן הצדקה: ואשתמרה מעוני. ר״ל שנשמרתי מעון ותהיה הי״וד נוספת או ירצה בזה כי כשעלה בלבי לחטוא בדבר כשמרתי מאותו עון ולא הוצאתי לפעל מחשבתי הרעה או ירצה בזה שאחר שחטאתי בדבר בת שבע ושבתי אל הש״י מאותו עון הנה נשמרתי מאותו כון שלא יגיעני נזק בעבורו או נשמרתי מחטוא אחר זה במה שידמה לאותו עון: עס

רדק

תתחסד · מי שהוא חסיד בדרכיו אתה מראה לו גם כן שאתה חסיד בהטיבך עמו : עם גבור · כמו איש שתרגומו גבר וכן הוא בתהלים גבר ות״י הפסוק על אאבו׳ חסיד ותמים ונבר ותרגם עקש על פרעה : תתבר · משפטו תתברר ובא חסר הכפל ואם היה אומר תתבר ידמה מנחי הלמ״ד לפיכך שמו תנועת תתבר בתתבר ודגש התי״ו להורו׳ שהוא מפעלי הכפל :
תתפל · בא כן לזווג המלות עם תתבר ותתמם ועיקרו תפתל ומשפטו תתפתל ונהפכה עי״ן ה הפעל בפ״א הפעל כמו אם ישוב ישיבני וענין תתפל תביא עליו כ כדרכו הנפתלה וכן ענין אם ללצים הו׳ יליץ יביא עליה׳ שיכשלו בליצנותם : ועיניך על רמים תשפיל · עיניך תתן על רמי׳ עד שתשפילם וכן הוא בתהלים בזה הענין אף על פי שאין המלו׳ שוות ועינים רמות תשפיל : כי אתה נירי יי׳ · נכתב בו הנח והוא הי״וד עי״ן הפועל הנרה היא החשכה והתשועה ממנה היא האורה ו והכונה וזהו שאמר יגיה חשכי : כי בכה · נכתבה בו הה״א הנחה אשר אחרי הכ״ף הקמוצה, וכן ו ובכה ובעמכה הנכבת עמכה והדומים להם, וברוב לא תכתב זאת הה״א ופירושו בעזרתך א אשבר גדוד אויבי וארוץ משרש רצן ובא בשורק כמו ירון ושמח ישור בהרים או פי׳ ארוץ לקראת גדוד אויבי ולא אירא מהם וכן אדלג שור אדלג חומת ערי אויבי לכבשם ואומר אדלג למהירות כבושו אותם כאילו בדלוג נכנס בהם ות״י בך ארוץ גדוד במימרך אכני משריין : האל תמים דרכו · שמשלם לכל איש כמעשהו והשיב לי כצדקתי ולאויבי כ כרשעתם ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל ב ברור ונקי עשוי׳ ביושר ובאמונה צרופים ומזוקקים מכל סיג : כי מי אל · לא כאותם שבוטחים באליליהם ובהתגברי על אויבי בכל עתים להם לדעת כי שקר נסכם ואין צור אלא אלהינו ות״י על ימות המשיח כי אז יודו לו כל העמים ויאמרו מי אל מבלעדיו בכן על ניסא וגו׳ : האל מעוזי חיל · נכתב בוי״ו עם הדגש והדומים לו כתבנו בספר מכלל ופי׳ חיל בחיל כלומ׳ בכח או פירושו כשהייתי בחיל ובצבא היה הוא מעוזי · ופי׳ ויתר שהתיר ופתח דרכי במלחמה ושמהו תמים ושלם שלא נפקד אחד מאנשי במלחמ׳ וכתיב דרכו כי דרכי היה דרכו כי בשמו הייתי בא להלחם וכן רגליו שכתוב וקרי רגלי אומר על דרך משל עזרתו והוא מנכה רגליו על דרך שמה הכחת יי׳ גבוריך : משוה רגלי · משים כמו שויתי יי׳ לנגדי תמיד ותרגום שם שוי אמר אם הצרכתי לברוח להמלט שם רגלי כאילות ולא השיגוני אויבי ועל במותי יעמידני ואחר כך במקום שהייתי נמלט שם והם במותי יעמידני שם בטוח : ונחת · ובספר תהלים ונחתה כי קשת תכונה בלשון זכר ונקבה ורוצה לומר כל כך למד ידי למלחמה עד שאפילו קשת נחושה לא עמדה לפני אלא נשברה בזרועותי ופי׳ נחושה חזקה כנחושה והוא ברזל חזק מאד וכן ואת ארבכם כנחושה ונחתה שרשו חתת והוא כפעל מפעלי הכפל : וענותך פי׳ ובענותך תרבני כתרגומו ובמימרך אסגיתני ויהיה לדעתו ענותך מן ענית ואמרת ובספר תהלים וענותך בקריאת הוי״ו מן עקב ענוה יראת יי׳ וענוים ירשו ארץ שהוא ענין חסידות ורוח נמוכה ויהיה וענותך הנכתב הנה כמוהו ואף על פי שנחה הוי״ו ותהיה תי״ו תרבני לנקבה על הענוה שזכר כמו וימינך תסעדני שאמר בתהלים ופי׳ שמתני ענותך לעם רב כי אף על פי שהייתי בעם מעט ואויבי בעם רב אני הייתי מנצח כי ענוותך היתה עמי וכאילו הייתי אני עם רב מהם ויש לפרשו עזרתך ורצונך וכן והככף יענה את הכל : תחתני · כמו תחתי ובא בנו״ן יו״ד שלא כמנהג בשמות : קרסולי · כרעי ותרגום אשר לו כרעים דליה קרסולין ות״י רכובותי והם הברכים : ותזרני

רשי

עם חסיד תמים נבר · כנגד שלשה אבות שמלם הקב״ה גמול צדקתם לבניהם : עם עקש · פרעה : תתפל · לשון נפתל ועקש ובספר תילים כתוב תתפתל · ד״א ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלקות והיה קרוב להתפש ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה כי פשטו פלשתים : כצדקתי · שלא הרגתיו בכרתי כנף מעילו : אמרת יי׳ צרופה · ברור מבטיח ועושה : ויתר תמים דרכי · מכל מכשול ומכל חטא ומכל מ מקול׳ עד כי היה שלם וכבוש : ונחת קשת נחוש׳ זרועותי · ונדרכה קשת נחושה על זרועי שים בי כח לדרכה קשתות היו תלויים ל לדוד בביתו והיו מלכי האומות באין ורואים אותן ואומרין זה לזה אתה סבור שהוא יכול לדורכן אין זה אלא ל ליראנו ודוד שומע יו ונוטלן ומכתתן ל לפניהם ודריכת קשת לשון חית הוא וכן חציך נחתו בי : וענותך תרבני · הגדלת לי מדת ענותנותך : תרחיב צעדי · כשאדם מדבק רגליו זו לזו הוא נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדיך · קרסולי · עקיבי :

בכה״ג כתיב ה׳ בקריאה וסימ׳ ובכה ובעמך ובכל עבדיך · כי בכה ארוץ גדוד דשמואל · אל תער נפשי · ואינון מן ב׳ מלין כתיב כה בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר בסדר וארא : ועיניך ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תבא :

עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גִּבּוֹר תָּמִים
תִּתַּמָּם׃ עִם־נָבָר תִּתָּבָר
וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל׃
וְאֶת־עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ
עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל׃
כִּי־אַתָּה נֵירִי יְהוָה וַיהוָה
יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי׃ כִּי בְכָה אָרוּץ
גְּדוּד בֵּאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר׃
הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה
צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ׃
כִּי מִי־אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה
וּמִי צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ׃
הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל וַיַּתֵּר תָּמִים
דַּרְכּוֹ׃ מְשַׁוֶּה רַגְלָיו
כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמֹתַי יַעֲמִדֵנִי׃
מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה וְנִחַת
קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרֹעֹתָי׃
וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וַעֲנֹתְךָ
תַּרְבֵּנִי׃ תַּרְחִיב צַעֲדִי
תַּחְתֵּנִי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃

עם עם אברהם דאשתכח חסיד קדמך בכין אסגיתא למיעבד חסדא עם זרעיה יצחק דהוה שלים בדחלתך בכין אשלימתא מימר רעותך למעבד עמיה : עם עם יעקב דהליך בברירותא קדמך בחרתא בנוהי מכל עממיא ואפרישתא זרעיה מכל פסולא פרעה ומצראי דחשיבו מחשבן על עמך בלבלתינון במחשבתהון : ואת וית עמא בית ישראל דמתקרן בעלמא הדין עם חשוך את עתיד למפרק ובמימרך תקיפא דמתגברין עליהון תמאיך : כי ארי את הוא מריה נהוריה דישראל יי׳ ויי׳ יפקינני מחשוכא לנהורא ויחזינני בעלמא דעתיד למיתי לצדיקיא : ארי במימרך אסגי משירין ובמימר אלהי אכבש כל כרכין תקיפין : האל אלהא דכיוונא אורחיה אוריתא דיי׳ בחירא היא תקיף הוא לכל די מתרחצין עלוהי : כי בכן על ניסא ופורקנא די תעביד למשיחך ולשארא דעמך דאשתארון יודון כל עממיא אומיא ולישניא ויימרון לית אלהא אלא יי׳ ארי לית בר מינך ועמך ייברון לית דתקיף אלא אלהנא : האל אלהא דסעיד לי בחילא ומתקן שלים אורחי : משוה משוי ריגלי קלילין כאילתא ועל בית תוקפי יקימינני : מלמד מליף ידי למעבד קרבא ומתקף בקשת נחשא דרעי : ותתן ויהבת לי תקוף ובפורקנך ובמימרך אסגיתני : תרחיב אסגיתא פסיעתי תחותי ולא אזדעזעא רכובתי :

רלבג

עם חסיד תתחסד · אמ׳ שהש״י עושה חסד לחסידים לא יעכבם ב בחטאיה׳ באופן שנשו זולתם וכאילו אמר זה על החסד שעשה לו הש״י בדבר חטאת בת שבע והנה על חט׳ קטן ממנו נענש שאול ה העונש הנפלא שנזכר בזה הספר ואמנם היה זה כן כי דוד היה רצונו שלם עם הש״י ומשתדל תמיד לעשות הישר והטוב בדברים וזה מבואר מספורי דוד אשר תמצא מהם מה שיורה על חסידות דוד הורא׳ נפלאה אלא שנתגבר יצרו עליו על דבר בת שבע ולא יכול לנצח אותו ואולם שאול נמצא ענינו בהפך זה עד שנכבר תמצא ששאול היה רוצה להכחיש דברי הנביא כשגנה אותו על חטאו ולא היה בוש מזה ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי ליי׳ : ועיניך על רמים תשפיל · ר״ל עיניך על רמים להוכיחם עד שתשפילם : כי אתה נרי יי׳ · ר״ל להאיר לי מחשך הצרות : ארוץ גדוד · אשבר וארוצץ חיל רב : אדלג שור · אקפץ החומה באופן שלא תמנעני מהכנס לעיר להכניע אויבי : האל תמים דרכו · ר״ל שדרך תורתו במצות ובאזהרות הוא שלם ונגלה התועלת ואמרת יי׳ והוא ספורי התורה היא צרופה ר״ל שאין בה דבר יהיה במדרגת הסיגים והדבר שאין בו תועלת או יהיה הרצון באמרו תמים דרכו שפעלו ודרך הנהגתו בזה העולם השפל הוא תמים ושלם ואמרתו והיא התורה צרופה שאין בה סיגים ודבר ללא תועלת : האל מעזי חיל · ר״ל האל הוא מעזי מעוז חיל והרצון בו מעוז נפלא או ירצה בזה הנה האל הוא מעזי לאתלי חיל וידמה שכן הוא כי כבר אמר בספר תהלים תמורת זה האל המאזרני חיל : ויתר תמים דרכי · ר״ל כל כך מהר להגיע אל הטוב עד שהוא כאילו יתר ויקפץ דרכי אל המקום היותר שלם ותמים וזה מבואר שכן היו הצלחותיו עם רודפיו כמו שמלחמ׳ בשאול ובאבשלום ולזה אמר משוה רגלי קלות לרוץ כאילו׳ ועם קלות המרוץ ההוא יעמידני על הצלחות רוממותי : ונחת קשת נחושה זרועותי · ר״ל והוריד קשת נחושה כל אחד מזרועותי ואף על פי שהיתה הקשת ההיא חזק׳ וקשה מאד להכפף כאילו היא מנחושה שהוא הברזל היותר קשה וענין ההורדה בקשת היא הורדת ראשי הקשת בכפיפתו כדי לירות בו חצים או יהיה יתר חבר יתר או יהיה הרצון והוריד יתר קשת נחושה כל אחד מזרועותי וענין היתר הוא שורידוהו אל המקום מהקשת המוגבל לירות משם החצים :

רשי

ישעו ואין מושיע וגו'. הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ה' ולא ענם ואין מושיע כמו ישעה האדם על עושהו כמו יפנה ומכחס חברו עם וישע ה' אל הבל ויתר בו לשון עתירה וכופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק לה' ויעתר לו ה' אף כאן ישעו ואין מושיע כופל על המתפלל וישע ה' כופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו : ארקעם. ארמסם והרבה יש ב בספר יחזקאל ורקע ברגליך ורקעך ברגל : מריבי. מרודג ואחיתופל ושאול ו והזיפי' : תשמרני לראש גוים. כפנתני לכך. ומדר' אגדה אמ' דוד רבונו של עולם הצילני מריבו של ישראל שאם חטאו או אורדה את י ישראל בעבודתי אני נענש אלא לראש גוים תשימני והם יעבדוני עליהם לא אענש : יתכחשו לי. מחמת יראה יאמרו לי כזבי : לשמע אזן ישמעו לי. אפילו שלא בפני יגורו מפני לשמע אזניהם לסור אל משמעתי : בני נכר יבולו. ילאו לשון עלה נבל פלישטיר"ונט בלע"ז : ויחגרו. לשון פסחים : ממסגרותיהם. מקומי יסורי מסגר שאני מיסרן בהם : חי ה'. העושה לי אלה : הוקם על. הוקם למעלה : ואלה דברי דוד. כנואת דוד האחרונים ומי הם ה הראשונים דברי ה השירה האמורים ל למעלה אבל בכל שירות ותושבחות ש שאמר אין נקראין ד דברים : ונעים זמירות ישראל. אין ישראל משוררין במקדש אלא שירותיו וזמירותיו :

ולא אשוב ד' וסי' ארדפה איבי דשמואל. ארדוף אויבי דתהלים. על כי דברתי זעתי דירמיה. בטרם אלך ולא אשוב דאיוב : כעפר ארץ ג' דסמיכי וסימ' ואשחקם. השאפים. תשטף ספיחיה : עמי ג' סבירין

ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד־כלותם : ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו תחת רגלי : ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני : ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם : ישעו ואין משיע אל־יהוה ולא ענם : ואשחקם כעפר־ארץ כטיט־חוצות אדקם ארקעם : ותפלטני מריבי עמי תשמרני לראש גוים עם לא־ידעתי יעבדוני : בני נכר יתכחשו־לי לשמוע אזן ישמעו לי : בני נכר יבלו ויחגרו ממסגרותם : חי־יהוה וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי : האל הנתן נקמת לי ומריד עמים תחתני : ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים תצילני : על־כן אודך יהוה בגוים ולשמך אזמר : מגדיל ישועות מלכו ועשה־חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד־עולם :

כג ואלה דברי דוד האחרנים נאם דוד בן־ישי ונאם הגבר הקם על משיח אלהי יעקב ונעים זמרות ישראל :

ארדפה רדפית סנאי ושיציתינון ולא תבית עד די גמרתינון : ואכלם ושיציתינון וגמרתינון ולא יכילו למיקם ונפלו קטילין תחות פרסת ריגלי : ותזרני וסעדתני בחילא למעבד קרבא תברתא עממיא דקיימין לאבאשא לי תחותי : ואויבי וסנאי תברתא קדמי מהזרי קדל בעלי דבבי ושיציתינון : ישעו כען סעיד ולית להון פריק מצלן קדם יי ולא מקביל צלותהון : ואשחקם ודושתינון בעפר דארעא כטין שקין בעטית בהון רפסתינון : ותפלטני ותשיזבינני מפלגות עמא תמנינני רישא לעממיא עמא דלא ידעית יפלחונני : בני בני עממיא יתכדבון לי לשמוע אודן ישתמעון בי : בני בני עממיא יסופון ויזועון מבירניתיהון : חי בכן על ניסא ופורקנא דעבדתא לעמך בית ישראל אודיאו ואמרו קיים הוא יי ובריך תקיפא דמן קדמוהי מתיהיב לנא תקוף ופורקן ומרומם אלהא תקוף פורקננא : האל אלהא דעבד פורענותא לי ותבר עממיא דקיימין לאבאשא לי תחותי : ומוציאי ופרקי מסנאי ועל דקיימין לאבאשא לי תגבירינני מגוג וממשרית עממין חטופין ד דעימיה תשיזבינני : על כן אודי קדמך יי בעממיא ולשמך אימר תושבחן : מסגי למעבד פורקן עם מלכיה ועבד טיבו למשיחיה לדוד ולזרעיה עד עלמא :

ואילין פתגמי נבואת דוד דאתנבי לסוף עלמא ליומי נחמתא דעתידין למיתי אמר דוד בר ישי ואמר גברא דמרבא למלכו משיחא במימר אלהיה דיעקב ותקין למימני בחיך מבוסם תושבחתיה דישראל :

ל' ר' · כ"ת · ב' דברי ספר ל' חס' · ב' · ל' ל' · ג' כבי' עמים · ב' · ד' חס' · ל' · ל' חס' · ל' · ל' חס' · ב' ח' · חס' וח' חס' · ל' ל' · מגדול ל' · ק' חס' · ב' דברי הספר דירמיה · ג' ב' מ"ל וח' חס' · ר'

עמים וסימ' ותפלטני מריבי עמי דשמואל. הרודד עמי תחתי. הייתי שחוק לכל עמי : לשמוע ד' מ"ל וסימ' נמסר בסדר בחקתי : וברוך ז' וסימ' נמסר בסדר לך לך : זמירות ד' בקריא' וסימ' ונעים זמירות ישראל. מכנף הארץ זמרות שמענו. זמרות היו לי חקיך. נותן זמירות בלילה :

רדק

ותזרני. משפטו ותאזרני כמו ותאזרני שמחה מהבנין הדגוש והקל כעלמה האלף והוטלה תנועתה על התי"ו ופי' חיל כח כתרגומו חילא ואדוני אבי ז"ל כתבו מבנין הפעיל משרש זרה ופי' הזרית לי חיל וכח בכל אברי לעשות מלחמה : תחתני. כמו ותתחתני חסר פ"א הפעל שלא כמנהג בעוברים : ישעו. ר"ל יביטו כמו ולא ישעו אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ופי' יביטו אל ה' ולא יושיעם : אל ה' ולא ענם. בעבור כי הם רשעים וקוראי' אל ה' ולבם לא נכון עמו : אדיקם. כמו ויידק לעפר : ארקעם. מענין וירקעו את פחי הזהב : מריבי עמי. כמו עמים וכן הרודד עמי תחתי ויתכן לפר' כמשמעו והוא שאול והסומכים אותו : תשמרני לראש גוים. ובספר תהלים תשימני לראש גוים ופי' תשמרני שמרתני ונתת עיניך בי לטובה עד שהייתי לראש גוים : יתכחשו לי מיראת' אותי יכזבו לי ויאמרו לא חטאנו לך : לשמוע אוזן. ובספר תהלים לשמע אוזן והוא שם וכן לשמוע שם בפלם שאור יאור תהום וענין הפסוק כמו בכתוב וישמע דוד שם :

ישמעו לי. כענין וסר אל משמעתך ואותם בני נכר שאינם כשמעים לי יבלו ונעלה נבל ויחגרו ממסגרותם כלומר שהם כסגרים מפחדם ופי' ויחגרו כמו ויחרגו הפוך כמו שכתוב בספר תהלים והוא ענין תנועת הפחד מתרגום ומחרדים אימה חרגת מותא וכ"תי ויזועון מבירניתיהון : חי ה'. הפסוק הזה דרך הודאה ותהלה הוא כלומ' ה' צורי ואלהי ישעי הוא חי וברוך ורם : על כן אודך ה' בגוים. שהצלתני מאנשי חמס ורוממתני מאויבי ונתת לי נקמות מהם אודך ב בגוים לפני כל עם ועם : מגדול. מגדיל כתיב ביו"ד וקרי בו"ו כמו שהוא בספר תהלים בקריאה גם כן הקרי מגדול בחולם והוא ת תואר והענין אחד. מלכו ומשיחו על עצמו הוא אומר כמו שהגדיל ישועתי ועשה לי חסדים כן יעשה לי ולזרעי עד עולם : ואלה דברי דוד האחרונים. עוד מלבד השירה אמר דברים אלה שהם דברי שבח והודאה לא' שהקימו למלכות ואמר האחרונים שהיו אחרונים' לכל השירות והמזמורים שאמ' כי אחר זה לא הופיע עליו רוח הקד' וי"ת ואלין פתגמי נבואת וגו' : הוקם על. הוקם עליון ומלך : ונעים זמירות ישר'. על הזמירו' שעשה בספר תהלים שהיו מ משוררים ומזמרים הלוים בהם לפני הארון ובבית המקדש וי"ת ותקין למימני בחיך וגו' :

רלבג

ישעו ואין מושיע. ר"ל יפנו אל השם ית' שיושיעם ואין מושיע : ארקעם. הוא מענין ורקע ברגלך והרצון בו ארמסם : ותפלטני מריבי עמי. ר"ל והצלתני מהמריבים עמי כמו שאול ונבל ואחיתפל ואבשלום : תשמרני לראש גוים. פירושו תשמרני להשים אותי לראש גוים ואמר כן כי גוים רבים היו עובדין אותו : יבלו. ילאו מענין כנבל תבול או יהיה מענין הבלוי וההשחתה : ויחגרו. ר"ל ויפחדו מהמקום שהם כסגרים בו ר"ל כי מחדרים תהיה להם אימות מות או יהיה הרצון בזה שהם יחגרו כלי מלחמה מהמקום שהם נסתרים בו אך לא יכלו חוץ להלחם לרוב פחדם : חי ה' וברוך צורי. ר"ל ה' העוזר אותי הוא חי וקיים ומי שהוא תקפי וחזקי הוא ברוך על כל ברכ' ותהלה ולזה אין לי לירא שיחדל עזרו ממני והאלוה שהוא תוקף ישעי הוא רם על כל רמים ולזה לא אירא שתקצר ידו מלהושיעני : ומקמי תרוממני. ר"ל שתשימני גבוה ורם בממשלה יותר מקמי והנה אמר זה כנגד שאול ואבשלו' או היה הרצון בזה ומקמי תסתירני ותגביהני שלא תחול בידם : אודך ה' בגוים. ר"ל בפרסום לעיני הגוים : מגדול ישועות מלכו. ר"ל שהוא תוקף ישועות מלכו והוא דוד כמו המגדול שהוא תוקף העיר : הוקם על. כמו הוקם למעלה והוא מעלת כסא המלוכה : ונעים זמירות ישראל. ר"ל שהוא אמר לשי' בנעים שבמיני הזמירות והם זמירות ישר' כי הם חוברו שיזמרו בהם ישרא' לש"י וזה מבואר בזמירות הנזכרות בספר תהלים :

רדק

רוח ה' דבר בי. הזמירות ברוח הקדש אמרתי אותם אשר דבר בי ומלתו היתה על לשוני באמרי הזמירות כי רוח הקדש עוררה אותי והופיעה הדברים על לשוני ות"י אמר דוד ברוח נבואה דיי וגו' : לי דבר. כפל דבר הוא כמנהג הלשון ופירושו אמר לי דבר בעבורי ואמר ודבר לשמואל הנביא שאהיה מושל באדם ומשחני למלך ובלבד שתהיה ת ממשלתי ביראת אלהים ואהיה צדיק ודעת המתרגם שיצא ממני מלך המשיח שיהיה מושל ביראת אלהים וכן תרגם אותו אמר דוד אלהא דישראל וגו' : וכאור בקר. כאור הבקר כשיזרח השמש כ כשהולך ואור כן תהיה מלכותי וממשלתי בקר שאין בו עבירות אלא בהיר כי בקר שהוא עבות ויבין פעם נגה ופעם מטר ואינו טוב אלא להצמיח דשא מן הארץ: כי לא כן. אבל ביתי אינו כן לא נוגה בכל עת ובכל זמן כי ברית עולם שם לי שלא תפסוק ותהיה ערוכה ושמור' בכל : כי כל ישעי. כל חפץ וכל ישע שלי הוא שלא יהיה כצמח הספ' אשר ייבש אבל ישעי לא יפסק לעולם וי"ת שני ה הפסוקים האלה כן וכאור בקר טוביכון דצדיקיא וגו' כבעמוד : ובליעל. אבל הרשעי' יהיו כקוץ מונד כמו הקוץ שמניד אותו ו ומשליכו כל מוצאו כן הם כי הם מכאיבים לנוגע בהם ולא יקחו אותם ביד אבל משליכים אותם ברגלים או בדבר אחר : ואיש יגע. ואם יגע אדם בהם במקום שצומחים ימלא ברזל ר"ל יקח ב ברזל לכרות אותם ואמר ימלא כנגד המשל שהוא על הרשעים ולא יקרב אדם להם אלא אם ימלא כלי ברזל כלומר שילבש שריון שלא יוכלו להרע לו או פירוש ימלא יכרת כמו בלא יומו תמלא ופירושו יכרת הקוץ בברזל כלומר אם ירצה אדם לגעת בהם צריך שיכרתם בברזל או בעץ חנית מרחוק או ישרפו אותם במקום שבתם כלומר במקום שהם צומחים כן הרשעים צריך שיסתלק האדם לכלותם בעצמו אם יוכל או על ידי אחרים כמו שעושים לקוץ עם החנית או יתפלל עליהם שיכלו ויסופו במקומם כמו לקוצים שישרפום בשבת וי"ת אלה שני הפסוקים כן ורשיעיא עברי חטאה דמן לכובין וגו' ואיש יגע ואף כל אינש דמשרי למיקרב בחובין אזלין וגו' כבעמוד : יושב

ירראת אלהים ג' וס' רק אין יראת אלהים במקום הזה · צדיק מושל יראת · ואני לא עשיתי בן כפני :

אֲמַר דָוִד בִּרוּחַ נְבוּאָה דַיְיָ אֲנָא מְמַלֵיל אִילֵין וּפִתְגָמֵי קוּדְשֵׁיהּ בְּפוּמִי אֲנָא סָדַר ׃ אֲמַר דָוִד אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עֲלַי מַלֵיל תַּקִיפָא דְיִשְׂרָאֵל דְשַׁלִיט בִּבְנֵי אֱנָשָׁא קוּשְׁטָא דְאֵין אֲמַר לְמַנָאָה לִי מַלְכָּא דְהוּא מְשִׁיחָא דַעֲתִיד דִיקוּם וְיִשְׁלוֹט בִּדְחַלְתָא דַיְיָ ׃ טוּבֵיכוֹן צַדִיקַיָא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין דְאַתּוּן עֲתִידִין לְאַנְהָרָא כְּזִיהוֹר יְקָרֵיהּ כִּנְהוֹר צַפְרָא דְאָזִיל וְתָקֵיף וּכְשִׁמְשָׁא דַעֲתִיד לְאַנְהָרָא כְּזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ עַל חַד תְּלַת מְאָה אַרְבְּעִין וּתְלָתָא כִּנְהוֹר שִׁבְעַת כּוֹכְבַיָא שִׁבְעַת יוֹמַיָא יַתִּיר מִכְּדֵין תִּתְרַבוּן וְיֵיטַב לְכוֹן דַהֲוֵיתוּן מִתְּסְדִין לְשְׁנֵי נֶחָמְתָא דְאַתְיָן הָא כְּאִכָּרָא דִמְסוֹבַר בִּשְׁנֵי בְּצוֹרְתָא דְיֵיתוֹת סִיטְרָא עַל אַרְעָא ׃ אֲמַר דָוִד יַתִּירָא מִבְּכֵין בֵּיתִי קֳדָם אֵל אֲרֵי קְיָים עָלַם קְיָים לִי לְמֶהֱוֵי מַלְכוּתִי קַיְימָא כְּמָא דְקַיְימִין סִידְרֵי בְרֵאשִׁית וּנְטִירָא לְעָלְמָא דְאָתֵי אֲרֵי כָּל צָרְכִי וְכָל בָּעוּתִי קֳדָמוֹהִי מִתְעַבְדִין בְּכֵן כָּל כְּלָכוּ לְקִיבְלֵיהּ עוֹד לָא תִתְקַיֵים ׃ וְרַשִׁיעַיָא עַבְרֵי חִיטְאָה דָמַן לְכוּבִין דִבְמַפַּקְהוֹן רַכִּיכִין לְמִקְטַף וְכַד אֱנָשׁ חָיֵיס עֲלֵיהוֹן וְשָׁבִיק לְהוֹן אָזְלִין וְתַקְפִין עַד דְלֵית אֶפְשַׁר לְמִקְרַב לְהוֹן בְּיַד ׃ וְאַף כָּל אֱנָשׁ דְמַשָׁרֵי לְמִקְרַב בְּחוֹבִין אָזְלִין וְתַקְפִין עֲלוֹהִי עַד דַחֲפַן לֵיהּ כִּלְבוּשׁ דְבַרְזְלָא דְלָא יַכְלִין לֵיהּ בָּאָעֵי מוֹרְנִין וְרוּמְחִין בְּכֵין לֵית פּוּרְעֲנוּתְהוֹן בְּיַד אֱנָשׁ אֵילָהֵין בְּאִישָׁתָא עֲתִידִין לְאִתּוֹקְדָא יִתּוֹקְדוּן בְּאִתְגְלָאָה בֵּית דִינָא רַבָּא לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי דִינָא לְמִדַן יָת עָלְמָא ׃

ה· ל רוּחַ יְהוָה דִּבֶּר בִּי וּמִלָּתוֹ עַל־לְשׁוֹנִי ׃ ל"ח אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר ה"ח ל יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל ג· ל· ל יִרְאַת אֱלֹהִים ׃ וּכְאוֹר בֹּקֶר יִזְרַח־ ל שָׁמֶשׁ בֹּקֶר לֹא עָבוֹת מִנֹּגַהּ מִמָּטָר ז"ם דֶּשֶׁא מֵאָרֶץ ׃ כִּי־לֹא־כֵן בֵּיתִי עִם־אֵל כִּי בְרִית עוֹלָם שָׂם לִי עֲרוּכָה ה"ת· ל בַכֹּל וּשְׁמֻרָה כִּי־כָל־יִשְׁעִי וְכָל־חֵפֶץ וחס' ל· ל כִּי־לֹא יַצְמִיחַ ׃ וּבְלִיַּעַל כְּקוֹץ מֻנָד ל· י כֻּלָּהַם כִּי־לֹא בְיָד יִקָּחוּ ׃ וְאִישׁ יִגַּע ח' בָּהֶם יִמָּלֵא בַרְזֶל וְעֵץ חֲנִית וּבָאֵשׁ ל' וכל אתכניה שָׂרוֹף יִשָּׂרְפוּ בַּשָּׁבֶת ׃

רשי

דבר בי. השרה בי רוח קדשו ודבר בי וכל לשון נבואה נופל בו לשון דבר בי כמו הדבר אך במשה דבר הלא גם בנו דבר אדבר בו וטעמו של דבר לפי שהרוח נכנס בו בקרב הנביא ומדבר בו : לי דבר צור ישראל. עלי דבר וזהו צור ישר' שאהיה מושל באדם בישראל שנקראו אדם שנאמר אדם אתם ואהיה צדיק מושל ויראת אהי' ורבותינו פירשוהו בלשון אחר אמר דוד אלהי ישראל לי דבר אי דבר צור ישר' ומושל באד' אני ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה אבל לפי ישוב המקרא הראשון הוא פשטו של מקרא : וכאור בקר יזרח ש שמש והבטיחני שתלך גדולתי הלוך וגדל כ כאור נוגה אשר הולך ואור : בקר לא עבות. אור שאינו אפל : מנוג' ממטר דשא מארץ · מאיר בקרי יות' מנוגה הבא ממטר כחום צח עלי אור כשהמטר · יורד על הארץ מלאה דשאים והשמש זורח עליו ומבהיק וכן ש פתרונו יותר מנוגה הבא ממטר של דשא מארץ : כי לא כן ביתי עם אל. שיהא בקרי עבות : כי ברית עולם. התור' אשר שם לי ערוכה בכל ביתי ו ושמורה : כי כל ישעי וכל חפץ. ברכי מוכבי' לפניו והרי זה מקרא קצר : כי לא יצמיח · עוד למלך אחר מלכותי. ד"א כי ברית עולם שם לביתי להיות מלכותי קיימ' והברית ערוכה בכל בפי כל הנביאים : כקוץ מונד. קרדו"ן בלע"ז שבקטנותו רך ונע ונד וסופו מתקשה עד אשר לא ביד יקחוהו : ואיש יגע בהם. צריך שילבש את בשרו ברזל וימלא ידו בכלי זיין לקצצו : ובאש שרוף ישרפו בשבת. ואין שם תקנה אלא שריפה ולשבת ולהתחמם כנגדם כך הרשעים אין להם תקנה אלא שריפה בגיהנם : בשבת. הקב"ה יושב על כסא הדין : אשר

רלבג

רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. אמ' שענינו באלו הזמירו' הנעימות שחבר היה שרוח הש"י דבר בו ובמה שנאצל עליו מרוח הקדש היה דבר השם יתעלה על לשונו להגיד אלו הזמירות ולחברם בספר : אמ' אלהי ישר' לי דבר צור ישראל. ר"ל כי בעבורי אמר הש"י ודבר שאהיה מושל באדם היותר נבחר והוא ישר' מפני היותי צדיק מושל ביראת אהי' ר"ל שכל הנהגתי וממשלתי הוא ביראת אהים ולזה זכיתי לזאת המעלה : וכאור בקר יזרח שמש. ר"ל שזריחת ממשלתי וצמיחת מלכותי הוא כמו זריחת אור בקר שיזרח שמש אחריה שיהיה אז האור נוסף וכן ירצה לומר שהצלחתו במלוכה תתחזק תמיד כמו הענין באור הבקר אשר אין התפשטותו מהעבות והעננים שיזרח אורם מנגה שיתחדש ממטר יורד על דשא מארץ והוא הקשת כי זה האור יהיה הולך הלוך וחסור אך הוא כאור בקר שיזרח שמש אחריו ובזה רמז דוד אל שתצמח מלוכה ממנו יחסה לו מלכותו יחס אור השמש לו אור השחר והוא מלכו' משיח בן דוד שתגדל מלכותו וכשא ונבה מאד או יהיה הרצון בזה כאור בקר שיזרח בו השמש אשר הוא מתמיד הקיום והוא האור השלם כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא יסתר בו השמש בסבת העבים כי אז יהיה האור מגיע מהעבי' אשר הם מחירי ההפסד ולא יהיה הבקר ההוא מנגה שיצמח ממטר ויולד ממנו כמו הענין בברק שיבא אחריו החשך תכף ולא כמו דשא מארץ אשר בבקר יציץ וצמח ובערב ימולל ויבש : כי לא כן ביתי עם אל. ר"ל שיסיר מלכותי תכף כמו הענין במלכות שאול : ערוכה בכל ושמורה. ר"ל ממשלתי ערוכה בכל הזמן ושמורה לזרעי אע"פ שתסור מהם בקצת העתים : כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח. ר"ל שהיא ערוכה בכל כי ימצא לישר' כל ישע וכל חפץ כי זה יהיה בעת לכתם בדרכי התורה ואולם כאשר לא יצמיח זרעם לתת פריו וזהו בסורם מאחרי הש"י אז היא שמורה כי לא יתכן שתהיה להם המלוכה : ובליעל כקוץ מונד כלהם. ואולם הרשעים שיקחו הממשלה הם כלם כקוץ מונד שיזיק הנה והנה למתקרבים אליו ויקנם בקוציו כי לא יקחו האנשים ביד את הקוצים כי יזיקו בהם והמשילם עוד לקוץ שאינו עושה פרי וכאילו רמז בזה אל מלכות ירבעם וחבריו : ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית. ר"ל כי כאשר יגע ברשעים ויקרב אליהם ימלא כל גופו ממכות הברזל. ועץ החנית ר"ל שאחר הכנס בגופו ברזל החנית יכנס העץ : ובאש שרוף ישרפו בשבת. ר"ל כי בהשבת הממלכה מהם יכלו הם וזרעם בכליון חרוץ כמו שהתבאר מענין ירבעם והדומים לו כי בעת שסבבה הממלכה מהם לא השאירו להם נין ונכד :

ביאור הדברים

אמר שסבב דבר לה' את דברי השירה הזאת לתת לו שבח והודאה ביום אשר נתבאר לו כי הציל ה' אותו מכף כל אויביו הרודפים אותו כמו גלית הפלשתי ואכיש מלך גת והעמלקים אשר פשטו אל צקלג ואיש בשת והפלשתים שבאו להלחם עמו וחנון בן נחש והדרעזר ואבשלום ואחיתפל ושבע בן בכרי וישבי בנוב והציל אותו גם כן מכף שאול והוא שקול כנגד כלם כי שאול רדף את דוד והוא מלך ודוד היה עבדו ולזה היה תכלית הפלא לתוקף יד שאול על דוד איך נצל מידו · ויאמר הנה ה' לי סלעי ומצודתי ומציל לא יצטרך ליתוקף אחר ולא עזרני כח וחיל אחר באלו הצרות אשר נצלתי מהם. הנה הוא מגיני החוזק והתוקף שלי ומלתו הוא בכל שכני השנחתו בי · הנה בו אחסה ואסתר בסתר אהלו מכל הרעות הנכונות לבא עלי כי הוא לי למגן להגן עלי מכל דבר הרעות אשר יבואני להזיק והוא תוקף ישעי · כי מאתו יסודרו כל' להפחיד הקמי' עלי שלא יזיקוני כמו שיברחו הבעל חיים בקרניו החיה הבאה לטרפו. הנה הוא בית החוזק שלי והמנוס שאנוס להמלט מכל הקמי' עלי והוא מושיע אותי מלכשי חמס הרודפים אותי על לא חמס בכפי כי הענין כמו הענין בשאול ובאבשלום והדומים בזה · והנה אלו התשועות אשר הושיעני הש"י מאויבי ינועו לי באמצעות תשועה שלמה שאתפלל לש"י אחר שספרתי מתהלותיו הכוללות התשירות לו השגתיו י"ת. הנה בעת שפפנו אלי רעות כפלות מביאות לו מות וביעתוני אימות מות הנה בעת ההיא אשר ראיתי כי צר לי והייתי בזה הפחד הנפלא אז השתדלתי לקרוא שם ה' המורה על מציאותו ביותר על מה שאפשר · ודבקתי בו בזה האופן התפללתי אליו והוא שומע תכף קול תפלתי מהיכל מעלתו אשר הוא בתכלית הרוחק ממדרגת האדם · והנה שם עלתה שועתי באחזיו להתפלל להשתדל בהצלתי · והנה מרוב חרון אף השם על אויבי הרעים עולמו כאילו כולד מאף הש"י אשר בבטן הארץ יתחדש ממנו הרעש ורעשו חלקי הארץ וגם יסודות ההרים הגבוהי' תנועו ורעשו · ואמ' ממשל כי מרוב הכעס עלה עשן באף הש"י ותצא אש מפיו תאכל אויביו ותשחיתם עד שלחוזק האש ההוא בערו ממנו גחלים · והנה היה זה המשל להעיר על הפלגת הרע שחדש הש"י

ית' כדי שיפלו אויבי דוד במהירות וזה שכבר סבב הש"י שינצחו ישראל במלחמה
ומתו עמהם שאול ובניו · וכן הענין במיתת אבשלום ובכלל הנה כשתחקור
בספורי הקורות שקרו לדוד תמצא פלא עצום בסבות אשר בהם השם ית' הביא
הרע לאויבי דוד בא ההמלט לדוד · ואמר כי לרוב השגחת השם על דוד
כאילו ירד מן השמים ודרך על הארץ ושלח מלאכו בקלות כאילו התעופף · ושת
סביבי דוד ענן וחשך להסך עליו ולהסתיר שם מאויביו וכאילו היה זה משל אל מה
שסבב הש"י בשרדף שאול אחרי דוד שלא יכול למצאו וכאשר מצא אותו והיה קרוב
אל שיתפש דוד סבבה הש"י שבא מלאך אל שאול כי פשטו פלשתים על הארץ והוכרח
לשוב דוד · ואמר כי מהענין בעצמו שחדש השם ית' על יד מלאכו להתיר דוד
ולמלטו מאויביו ממנו יצא ברק בערו ממנו גחלי אש והם הלפידי' היורדים מהענן
אשר כעבר בו איד קיטורי וממנו נתחדשו רעמים שנתחדשו לאויביו מהדבר בעינו
אשר חודש להציל דוד · והנה בזה האופן כאילו נבקעה הארץ מרוב הרעש
שנתחדש בגערת יי' מנשמת רוח אפו · ונראו מעינים ונגלו מוסדות תבל כמו
שימצא הענין בעתות הרעש שתבקע הארץ ויראו המקומו' השפלים מהארץ ויראו
שם נהרות גדולים נתחדשו ממה שהיה באויר שחדש הרעש מהטבע המימיי ·
והנה קרא המים ההם ים כי ענינם דומה במליחות למי הים מפני רבוי השריפה
שנתחדשה שם כי היא גם כן הסבה במליחות מי הים כמו שהתבאר בטבעיו' והנה
אפשר שאמר זה להפלגת הסרת ענין אויביו במהירות כמו הענין בארץ הנבקעת
מפני הרעש כי יתהפך המקום הגבוה להיות למטה ולזה קרא ענין חטאת סדום
הפכה אמר כמהפכת סדום ועמרה ואפשר עם זה שרמז בזה להגלות בקלות
ובמהירות דבר הנעלם מהאנשים מהצלחת דוד · וכאשר השלים זה המשל
אמר זה הענין בדברים יותר מבוארים ואמ' הנה הש"י ישלח מלאכו ויקחני וימשני
וימשוך אותם ממי הרעות אשר חשבו אויבי להטביע אותי בהם · ובזה האופן
יצילני הש"י מאויבי שהיה חזק ועז ביחס אלי בתכלית כפלא והוא שאול כי הוא היה
מלך ואני הייתי עבדו ובכלל הנה יצילני בזה האופן מכל שונאי כאשר חזקו ממני ·
הנה אויבי יקדמוני אותי רע ביום אידי כי חשבו שאז היא עת רעה ויוסיפו מבוקשו' ·
והנה אז היה הש"י למשען לי בדרך שלא נפלתי בידם ואחשב שזה היה משל על
הזיפים שהודיעו לשאול כי דוד מסתתר עמהם במערה ועל מה שיעץ אחיתפל
לרדוף אחר דוד בלילה להמיתו · והנה הש"י הוציא אותי למרחב מהצרה שהייתי בה
ומלט אותי מיד אויבי כי חפץ בי להיות מלך על ישר' ונתן לי גמול כצדקתי והשיב
לי כבור ידי שבררו התכונות המשובחות והנה אמ' זה להעיר כי בכל עת היה רודף
הדרכים המשובחים וזה מבואר מהספורים שבאו בענין דוד זולתי בחטא אשת
אוריה · והנה היתה לי הטובה הזאת מאת הש"י לפי ששמרתי דרכי יי' והלכתי
אחרי מצותיו ולא הרשעתי לנטות מדרכי הש"י · כי כל משפטי הש"י והם משפטי
התורה שויתי תמיד לנגדי לזכור אותם כדי שאתנהג בהם וכן הענין בחוקותיו כדי
שלא אסור מדרכי התורה כלל · ואהיה שלם בלבי לש"י כי כל מגמתי היתה לפנות
אליו וזה היה סבה פעמים רבות ששמרתי מעוני אשר הביאתני להשתוקק אליו
רתיחת טבעי · והנה השיב יי' לי כצדקתי וכנקיו' לבבי לפי מה שידע הש"י ממנו וזה
היה בעת שנענשתי על החטא שחטאתי כי לא הפליג אחר בענשי להגלות אליו טוב
לבבי והפליג בענשו שאול להגלות אליו רוע לבבו ואף על פי שהיה חטאי יותר עצום
לפי הנראה מחטא שאול · והנה יורה על טוב לב דוד כי הוא לא הסכים בהריגת
אחד משונאיו ואף על פי שנפלו מידיו כמו הענין בשאול ואבנר ואבשלום ושמעי בן
גרא אבל היה חומל ומרח' כמו שנז' מספו' קורותיו והנה ענייני שאול היו בהפך זה
והנה בכלל כשתחקור על כל ספורי קורות דוד וסיפורי כל קורות שאול יתבאר לך
ההבדל העצום שהיה בין תכונת דוד ובין תכונות שאול · הנה אתה הש"י מתחסד
עם חסיד לעשות לו חסד גם אם יחטא לך במתקל מעשו כמו שאמר בדוד גם יי'
העביר חטאתך ולא תמות · והנך הולך בתום ובברות הלב עם איש תמים וכבר
לזאת הסבה גם כן · ואתה עם איש עקש אתה מביא עליו העונש בדרכים
עקלקלות להפליג בענשו על החטא מפני היות לבו מוכן להתנהג בזה המנהג
הפחות · והנך מושיע השפלים אף על פי שהם מהמון העם אשר אזלת יד מהם ·
ועיניך על רמים להשפילם כשיחטאו לך ואף על פי שהם מלכים והנה אמר זה
מפני שהשם הושיע דוד בעת הזאת מהעם שהיה עבד לשאול והיו אז עיני הש"י
להשפיל שאול שהיה מלך בעבור שהגיעה המלוכה לדוד · הנה אתה הייתנרי יי'
להאיר לי בהיותי בליל חשך הצרות ואז הגיהת חשכי וזה בעת שהיה דוד נרדף
משאול ואבשלום · הנה בעזר שהיה לי ממך שברתי הגדוד הבא עלי ובעזר אלהי
דלגתי וקפצתי החומה הנפלאה שהיתה ביני ובין הגדוד ההוא וזה היה רמז אל
הגדוד שבא מעמלק לצקלג ושרפו את צקלג באש ונהגו לפניהם נשי דוד ואנשיו
וטפיו וכל קניניהם כי היה מאת הש"י שסבב שהסרנים לא חפצו בהליכת דוד עמם
פן יהיה להם לשטן עד שהוכרח שאכיש מהר דוד שישוב לצקלג וזה היה סבה אל
שיוכל להשיג הגדוד ההוא כי לולא שלחו אכיש לא היה יכול ללכת שם והנה זאת
החומה הגבוהה שדלג אז להשיג הגדוד ההוא · הנה דרך האל ית' ומנהגו
בפעולותיו היא בתכלית השלמות · ואמרת הש"י בדברי התורה היא צרופה שאין
בה סיגים אבל כל ענייניה מגיעי' לתועלת נפלא · הנה הש"י מגן הוא לכל החוסים בו
להצילם מן הרעות הנכונות לבא עליהם והנה ענין התחסו' בו הוא התנהג בדרכי
התורה ולזה הקדים לזה אמרו אמרת יי' צרופה כי באמצעותה יהיה הש"י מגן לאדם
ותדבק בו השגחתו כמו שהתבאר מדברי התורה · כי מי אל מבלעדי יי' שיוכל להיות
למגן לכל החוסים בו הנה זה לא ישלם לזולתו מהאמצעיים ששם הא' ית' בינו ובין
הנמצאות השפלות כי מהם יסודר פעם רע ופעם טוב ולא יוכלו לשנות סדור' ואולם
הש"י לבדו יוכל על זה · ומי הוא גם כן תקיף לעזור לכל הקוראים אליו באופן ראוי
מבלעדי השם ית' הנה הוא האל אשר הוא מעזי לתת לי חיל · והוא סבה שקפץ
דרכי ודלג אל התכלית השלם הדרוש והנה אמ' זה להפלגת מהירות הגעתו לדרכו
אל התכלית · והנה הוא שמניקל המרוץ כאילות · ובזה המהירות והמרוצה
העמידני על רוממות הצלחתי מה שלא היה ראוי להיות כן לפי המנהג כי המהירות

בענייניהם יהיה טוב העצה ואולם היה כל זה מסודר ממך ולזה היה מגיע בו הטוב
בתכלי' מה שאפש' · הנה הש"י מפני השגחתו בי למד ידי למלחמ' עד שכבר הוריד
יתר קשת חזק' מאד אל המקו' שמשם תהיה ירייתה חצי' כל א' מזרועותי והנה אמ' זה
כי בעת שהלך להלח' עם גלית לא רצה לקח' כלי המלחמ' כי לא נסה ואחר זה בזולת
למוד אחר והרגל היה מצליח מאד במלחמו' כמו שנזכ' בספורי דברי שאול · והנה
אז נתת לי מגן ישעך שהגינות עלי שלא נפלתי ביד גלית הפלשתי · וענותך אותי
אז בעת הצרה ההיא תרבני ותגדל מעלתי כי זה היה סבה ששמהו שאול על אנשי
המלחמ' ושהיה חתן למלך כמו שנזכר בספור דבר שאול ומזה נתגלגל הצלחתו
בהתפרסם לישראל טובה הצלחת דוד במלחמותיו ומזה ג"כ היתה סבה לשמור דוד
מנפול ביד שאול כי מיכל אשתו גלתה לו הסוד והצילה אותו · תרחיב צעדי תחתני
בברחי מפני שאול כשחש' להכותי בחניתו בעת היותי מנגן לפניו · ולא מעדו קרסולי
שאם הייתי נופל מהבהלה והפחד היה הורג אותי · ובזה האופן גם כן נתת לי כח
לרדוף אויבי ולהשיגם באופן שאשמידם ולא אשוב עד כלותם וזה היה בימי שאול
שהכה דוד מכה רבה בפלשתים ובעת רדפו אחר גדוד עמלק כששרפו צקלג והנה
אכלה אותם אז ואכה אותם באופן שלא יקומון ויפלו תחת רגלי · ואחר זה כשמלך
איש בשת אזרתני חיל למלחמה והכרע' אויבי תחתי כי תמיד היו אז במלחמה בית
שאול הולכים ודלים ובית דוד הולך וחזק · ואז נתת לי אויבי עורף כי אבנר ואנשי
איש בשת הפכו עורף במלחמ' ואנשי דוד היו הולכי' ורודפים אותם בדרך שאצמיתם
משנאי · והנה היו פונים אל השם ית' שיושיעם ואין מושיע אותם והיו מתפללים אל
יי' ולא ענם עד ששחקתי אותם כעפר ארץ וכטיט חוצות שירמסוהו ברגל ויכתתו
העפר שבו וישברוהו כן אשברם וארמסם · והנה הצלת אותי מהמריבים אתי
מעמי כמו איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי · תשמרני להשים אותי לראש גוים
רבים והם הגוים שנצחתי אותם במלחמה שהיו לי לעבדים עד שעם לא ידעתי
יעבדוני וזה שכבר היו מואב וארם ואדום לעבדים לדוד · בני נכר יכחשו לי מרוב
יראתם ממני · לשמע אזן לבד היו נשמעים לי לעשות רצוני ואף על פי שלא ידעו
רוממות מעלתי וגודל הצלחתי · הנה בני נכר מרוב יראתם ממני היו נובלים
כנבול עלה מגפן כי נמס לבם בקרבם מרוב הפחד והנה גם בחדריה' שהיו נסגרי'
בהם נפלו עליהם אימות מות ממני · הנה הש"י העוזר אותי הוא חי וקיים תמיד
ותקפי שהוא הש"י הוא ברוך לא יחסר כחו בעת מהעתים כמו הענין כאשר הם
שהם תחת מערכות הככבים כי הם ישפיעו פעם טוב ופעם רע · ומי שהוא מנהיג
תוקף ישעי שהוא הש"י אשר ישעי מסודר ממנו על דרך ההשגחה הפרטית הוא
תמיד רם ונשא על כל הנמצאות · ולזה אין לי לירא שיסור עזרו ממני בעת מהעתי' ·
הנה זה האל הוא הנותן נקמות לי מאויבי ומוריד עמי תחת ממשלתי והוא המוציא
אותי מאויבי שלא אפול בידם · והנך האל הזה מרומם אותי מקמי והם איש בשת
ואבשלום ושבע בן בכרי והצלתני מאיש חמסים והוא שאול · ואמר זה כי בחמס
היה רודפו ונראה גם כן מעניניו שכבר היה איש חמסי' כשיעויין בתכונותיו כמו
שנזכרו במה שקדם · על כן אודך יי' בגוים לתת לך תודה כמו שגמלתני
מהטובות ולשמך אזמר ואשבח · הנה הש"י הוא תוקף ישועות מלכו שהוא דוד והוא
עושה חסד למשיחו שנתן המלוכה לדוד ולזרעו כל זמן שיתקיי' העולם כמו שיראה
הבטחתו בזה על יד נתן הנביא ·

ואלה דברי דוד האחרונים

ר"ל אחר שיימו דבר ספר תהלים בכללם ואחר זכרו דברי השירה
בזה המקום תמם דבריו בזה המאמר · נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על כסא
המלוכה אשר משחו אלהי יעקב בשמן המשחה על יד נביאו והוא נעים זמירות
שחבר אלו הזמירות הערבות הנכללו' בספר תהלים שהם זמירות ישראל כי כל
הזמירות שישבחו ישראל ישבחו השם ית' באלו הזמירות · הנה רוח יי' דבר בי
בחברי הזמירות ההם ודברו היה על לשוני ומפיו חוברו אלו הזמירות ר"ל שכבר
חוברו ברוח הקדש · הנה כבר אמר אלהי יעקב ותקפו שאהיה מושל באדם מפני
היותי צדיק ומושל ביראת אלהים · והנה זריחת אורי והצלחתי תהיה כאור בקר
כעלות השחר שיזרח השמש אחר האור ההוא בדרך שיהיה האור הולך ונוסף כן
ממשלתי תחזק תמיד · או ירצה בזה שיהיה כאור בקר בזריחת השמש שהוא אור
שלם ואחר זה מתמיד ונוסף והמשילו לשמש לפי שהוא קיים וכמו זה מלכותו
קיים ולזה אמר ונשאו כשמש נגדי כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא
יסתר בו השמש בסבת העבים שיסתירוהו כמו שהיה הענין במלכו' ירבעם וחבריו
שלא היה במלכות ההוא אור כלל על דרך האמת והיה האור הנראה מהעבי' אשר
אין להם קיום כלל ולא יהיה גם כן האור ההוא מנגה שתתחדש ההארה ההיא
מנגה שיתחדש ממטר כשהיה בענן שיצא ממנו המטר איד קיטורי באופן שיברק
הברק כי האור ההוא הוא סר תכף וכן היה הענין במלכו' שאול שעמדה זמן מועט
כמו דשא מארץ שמהרה יצמח ומהרה יובש · הנה לא כן בית מלכותי עם אל כי
ברית עולם שם לי להיות המלוכה לי ולזרעי · הנה הברית הזאת כדורה וערוכה
בכל אשר תמשך לו הגדולה מזרעי לא תפקד מהם התמסלה כי יהיה לישראל כל
ישע וכל חפץ וזה יהיה בעת שידבקו בש"י ויתנהגו בדרכי התורה כי לא תקצר יד
השם ית' מהגיע להם אז כל ישע ואף על פי שמצד ההשגחה הכוללת לא היו ראויי'
לו כי מצד ההשגחה הפרטית יושיעם בכל עת ויגיע להם כל חפצם והיא שמורה
לזרעי אם תפסוק מלוכה לישראל וזה יהיה כאשר לא יצמיח ישר' ר"ל בעת שיסורו
מאחרי הש"י כי אז לא תתקיי' להם מלוכה והש"י ישמרנה לזרעי כי מזרעי יצא מלך
ימלוך בישראל הוא ובניו כל הימים כמו שהתבאר בזולת זה המקום מדברי
הנביאים · ואולם אנשי הרשע כמו ירבעם וחבריו שימלכו ברשע לא ביראת
אלהים כמו הענין במלכותי הנה הם כקוץ מונד כלהם שלא יקחוהו האנשים ביד
ליראת פן תנקב ידם וגם לא יקרב אליו כי מצד תכונתו יבא אל היד ויזיקה כן האיש
שיקרב בבני הבליעל ינקב וימלא גופו ברזל החנית ועץ אשר הוא תקוע בו כי
מרוב השחתתו הקרבי' אליו לא יספיק לו ההכנס הברזל בגוף אבל יכנים שם אחריו
עץ החנית · ובסוף הענין כשתשבת מלכותם שרוף ישרפו ולא ישאר מהם שאריתם

אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלִשִׁי הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנוֹ עַל־שְׁמֹנֶה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָד׃ וְאַחֲרוֹ אֶלְעָזָר בֶּן־דֹּדִי בֶּן־אֲחֹחִי בִּשְׁלֹשָׁה גִבֹּרִים עִם־דָּוִד בְּחָרְפָם בַּפְּלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ־שָׁם לַמִּלְחָמָה וַיַּעֲלוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ הוּא קָם וַיַּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים עַד כִּי־יָגְעָה יָדוֹ וַתִּדְבַּק יָדוֹ אֶל־הַחֶרֶב וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָעָם יָשֻׁבוּ אַחֲרָיו אַךְ לְפַשֵּׁט׃ וְאַחֲרָו שַׁמָּה בֶן־אָגֵא הָרָרִי וַיֵּאָסְפוּ פְלִשְׁתִּים לַחַיָּה וַתְּהִי־שָׁם חֶלְקַת הַשָּׂדֶה מְלֵאָה עֲדָשִׁים וְהָעָם נָס מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים׃ וַיִּתְיַצֵּב בְּתוֹךְ־הַחֶלְקָה וַיַּצִּילֶהָ וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה׃ וַיֵּרְדוּ שְׁלֹשִׁים מֵהַשְּׁלֹשִׁים רֹאשׁ וַיָּבֹאוּ אֶל־קָצִיר אֶל־דָּוִד אֶל־מְעָרַת עֲדֻלָּם וְחַיַּת פְּלִשְׁתִּים חֹנָה בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ וְדָוִד אָז בַּמְּצוּדָה וּמַצַּב פְּלִשְׁתִּים אָז בֵּית לָחֶם׃

אלין שמהת גבריא דהוו עם דוד גבריה רישי משריתא יתיב על כורסי דינא וכל נבייא וסבייא מקפין ליה משיח במשח קודשא בחיר ומפנק שפיר בריויה ויאי בחזויה חכים בחוכמתא וסוכלתן בעצה גיבר בגברותא ריש גיברייא הוא מתקן במני זינא נפק בפום קלא ונצח בקרבא ומתגביב על ידי מורניתיה תמני מאה קטילין בזמנא חדא׃ ובתרוהי אלעזר בר דודו בר אחוהי כתלתא גברייא עם דוד כד חסידו פלישתאי ואתכנישו תמן לאגחא קרבא וסליקו אנש ישראל׃ הוא קם וקטל בפלישתאי עד דלאית ידיה ואדביקת ידיה עם חרבא ועבד יי פורקנא רבא ביומא ההוא ועמא תבת בתרוהי ברם לחלצא קטיליא׃ ובתרוהי שמא בר אגא דמן הרר טוראה ואתכנישו פלישתאי לחייתא והות תמן אחסנת חקלא מליא טלופחין ועמא אפך מן קדם פלישתאי׃ ואתעתד בגו אחסנתא ושיזביה וקטל ית פלישתאי ועבד יי פורקנא רבא׃ ונחתו תלתא גברייא מגברי רישי משריתא ואתו לחצדא לות דוד למערת עדלם ומשירית פלישתאי שריא במישר גבריא׃ ודוד בכן בחקרא ואיסטרטיג פלישתאי בכן בבית לחם׃

גברים חד מן י״ג חס״ה בריש תיבותא וקרי׳ וסי׳ שלל ויעט העם אל שלל · גבדים ואחריו אלעזר בן דדי בן · כתיב · אחד ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל · שבכה וכותרות על שני העמדים · מלך ויקח אסא את כל הכסף דמלכים · מלך וישמח כל עם הארץ דמלכים · מלך ויקשר עליו פקח בן רמליהו ·

עם כה אמר יי הלוך ועמדת בשער · ארץ לקול תתו המון מים קדמא · דבר ויבא ויעש יי כאשר דבר · מלכים וידבר אתו טבות דירמיה · רשע הנפש החטאת היא תמות · עמים צדיק הוא יי כי פיהו מריתי׃

רדק

יושב בשבת · דעת המתרגם וכן דעת רז״ל כי זה הפסוק על דוד ר״ל אלה שמות הגבורי׳ אשר לדוד שהיה יושב בשבת וכו׳ אלה שמות גבורותיו של דוד ות״י כך אלין שמהת גיבריא וגו׳ והם ז״ל פי׳ יושב בשבת שהיה יושב בישיבה של תורה׃ ראש השלישי · ראש לג׳ האבות׃ עדינו העצני · בשעה שהיה עוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שהיה יוצא למלחמה מ מקשה עצמו כעץ ויש מרבותינו ז״ל שאמרו כי על יואב אמר זה הפסוק שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנאמר תחכמני ראש השלישי ולפי הפשט כראש כי גבור אחד היה מגבורי דוד וראש גבורי דוד היה ושמו ע עדינו העצני וכפר עליו שהיה חכם מוסף על גבורתו והיה יושב בשבת סנהדרין וחכמי ישראל והיה ראש להם וזהו שאמר ראש השלישי והוא כמו השלישים וכן לכרי ולרצים כמו לכרים ושלישים הוא לשון גדולה גדולים ונכבדים כמו השליש אשר למלך ומבחר שלישיו ותחכמוני שם תואר מן חכמה וספר מגבורותיו על שמנה מאות חלל ר״ל שהיה על שמונה מאות חלל כלומ׳ שהרג שמונה מאות אנשים במלחמה אח׳ זהו בפעם אחת ובדברי הימים קורא אותו ישבעם ר״ל שהיה יושב בראש העם ועניין א׳ הוא עם מה שכתוב כאן יושב בשב׳ · ומה שאמר הנה על שמנה מאות חלל ושם אומר הוא עורר את חניתו על שלש מ מאות חלל שני מלחמות היו ב באחת הרג שמנה מאות ובאחר׳ שלש מאות ומה שאמר הנה ת תחכמוני ושם בן חכמוני בן ש שנאמר שם כמו איש כמו בן חיל ר״ל בן חכמה או יהיה שם אביו תחכמני או חכמני כי אחד הוא וזה עדינו היה בנו׃ העצני · כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד׃ בפעם אחד · כתו׳ בד״לת לשון זכר וקרי אחת בת״ו לשון נקבה׃ אלעזר בן דודו · כך היה שמו וכת״י בר דודו וקרי דודו בוי״ו וכתי׳ דדי ביו״ד׃ בן אחחי · ובדברי הימים האחחי אחחי שם משפח׳ היה לפיכך אמר בן אחחי ואמ׳ האחחי כמו בן קנז הקניזי׃ בשלשה גבורים · וקרי הגבורי׳ והעניין אחד והג׳ גבורים הם הנזכרי׳ הנה עדינו ואלעזר ושמה בן אגא ור״ל בשלשה כי היה השליטי שהיה עמהם במלחמ׳ זאת עם דוד והו׳ היה ראש המלחמ׳ הזאת׃ בחרפם · מבניין פעל הדגוש כי הח״ית מעמדת בגעיא ועניינו כמו חרף נפשו למו׳ שעניינו גלה וכן בחרפם גלו נפשם לסכנה על דרך וישלך את נפשו מנגד ות״י כד חסידו פלישתאי דעתו כי בחרפם אומר על פלשתים אך תהיה הב״ית בפלשתי׳ נוספת ולפי הפשט בחרפ׳ אומר על אלה הגבורים שגלו עצמם להלחם בפלשתים שנאספו שם להלחם וישראל עלו מפניהם ואלה שלשת הגבורים ירדו אליהם ואלעזר התגבר במלחמה זאת יותר מהשנים ועליו אמר הוא קם ויך בפלשתים׃ והעם ישבו אחריו · אמר ישובו כי כבר נסו מפני פלשתים כמו שאמר ויעלו איש ישראל וכאשר ראו גבורת אלעזר שהיה מכה בפלשתים שבו אחריו׃ אך לפשט · כלומר לא היו צריכים להכות בפלשתים אלא לפשט את החללים לבד שהיה מכה אלעזר׃ ואחריו שמה בן אגא הררי · ת״י שמה בר אגא דמן הרר טוראה׃ לחיה · עיר פרזות שאין לה חומה והמקום ההוא נקרא אפס דמים כמו שאומר בדברי הימים כי שם היתה מלחמה זאת׃ מלאה עדשים · ובדברי הימים אמר מלאה שעורים עמרים היתה מלאה כי החלקה כבר נקצרה אלא שאספו בתוכה עמרים מהשדו׳ האחרים ואותם העמרים היו מהעדשים ומהשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הנה עדשים ושם אמר שעורים׃ ויתיצב · ובדברי הימים אמר ויתיצבו ר״ל הוא ואלעזר ואמר הנה ויתיצב כי שמה היה עיקר המלחמה ההיא׃ וירדו שלשה · וכתוב שלשים ר״ל הגדולים והגבורים שבשלישים כמו ושלישים על כלו וקרי שלשה כי השלשה היו אלה הגבורים אשר ירדו אל דוד׃ מהשלשים ראש · מהשלישים שהיו ראשי המחנות וכ״תי מגברי רישי משריתא אבל הוא תרגם שלשים כמו שלישים׃ ויבואו אל קציר · בעת קציר כאילו אמר בקציר וכן אמר ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כמו ובארון׃ אל מערת עדולם · ובדברי הימים אמר על הצור אל דויד אל מערת עדולם כי צור חזק וגבוה היה שם והיא המצודה שאמר ודוד אז במצודה וזה העניין היה כשהיה דוד בורח מפני שאול ונמלט אל מערת עדולם ועל המקו׳ ההוא אמר כל ימי היות דוד במצודה׃ וחית פלשתים · מחנה פלשתים כמו שאומר בדברי הימים ומחנה פלשתים חנה בעמק רפאים וחיה הוא לשון קבוץ ועדה כמו חיתך ישבו בה כמו עדתך׃ ומצב פלשתים · ובדבר הימים ונציב פלשתים ואחד הוא וכ״תי ומצב ואסטרטיג כמו שתרגם נציבים בכל מקום וכן תרגם ויצא מצב פלשתים ופי׳ ומצב ונציב שרי החיל ואמר כי המחנה הגדול היה בעמק רפאים והשרים היו עם קצת החיל בבית לחם׃ מי

רשי

אשר לדוד יושב בשב׳ · יושב בשבת סנהדרין והוא תחכמוני והוא ראש השלישי אב בנוי בחכמה ובגבורה בשלשה דברים הללו הוא ראש כמו שנאמר ונבון דב׳ ואיש תאר וגבור חיל׃ עדינו העצני · כשעוסק בתורה כורך ומקטר עצמו כתולעת כמו מערכות כימה וכשיוצא למלחמה קשה כעץ והורג שמונה מאות חלל במלחמה אחת׃ בשלשה גבורי׳ · המעולים שבגבורים׃ בן דודו · כך שמו׃ בחרפם בפלשתים · תקעו כף להלחם בהם ולכנוס׃ אך לפשט · לחלצא קטיליא לא היה איש לעזרו ל להרוג אלא כולם פ פושטים אחריו את ה החללים׃ הררי · מן ההר׃ לחיה · לגדוד כחית השד׳׃ מהשלשי׳ ראש · תירגם יונתן מגיברי רישי משריתא׃ ומצב פלשתים אז בית לחם · החיל היה חונה בעמק רפאים ושלחו מצב שלהם לבי׳ לחם׃ מי

רלבג

יושב בשבת תחכמוני · ידמה שזה היה לשבח עדינו העצני וכן היה העניין באשר התארים שזכר לו בזה המקום ואחשב שיקרא יושב בשבת תחכמוני כי מ מרוב אהבתו החכמה היה שובת מכל מלאכ׳ אחרת ומתעסק תמיד בקנין החכמה׃ ראש השלישי · תארו בזה התאר לפי שהיה ראש באלו השלשה ג גבורים שזכר תחלה והם עדינו העצני א אלעזר בן אחחי ושמה בן אגא הררי׃ בחרפ׳ בפלשתים · ידמה שהם היו מחרפים ב בפלשתים להתפאר עליהם שלא יוכלו להם במלחמה כמו שהיה מחרף גלית הפלשתי מערכות ישראל׃ עד כי יגעה ותדבק בחרב · הנה יגעה ידו מרוב התנועה וההכאות שהכה בפלשתים בתוקף ודבקה בחרב כי סר מהאצבעו׳ כח הפשיטה ונשארו כפופי׳ או היה זה מרוב הדם הנאחז ביד והבאור הראשון הוא נראה יותר׃ אך לפשט · ר״ל לפשט החללים׃ ויאספו פלשתים לחיה · ר״ל שכבר נאספו לקחת המחיה מהשדה והיא התבואות ומיני קטנית ומה שידמה לזה ממה שהוא מזון׃ וירדו שלשה מהשלשים ראש · ר״ל שכבר ירדו שלשה שהיו ראש מהשלשים גבורים שנזכר אחר זה׃ וחית פלשתי׳ · היא עדת פלשתים׃ ומצב פלשתים · הם האנשים ההולכים לפני החיל והם בעלי הכבות׃ ויסף

וַיִּתְאַוֶּה דָוִד וַיֹּאמַר מִי יַשְׁקֵנִי מַיִם מִבֹּאר בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׁעַר׃ וַיִּבְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם מִבֹּאר בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשַּׁעַר וַיִּשְׂאוּ וַיָּבִאוּ אֶל־דָּוִד וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם וַיַּסֵּךְ אֹתָם לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי יְהוָה מֵעֲשֹׂתִי זֹאת הֲדַם הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים בְּנַפְשׁוֹתָם וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם אֵלֶּה עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים׃ וַאֲבִישַׁי אֲחִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה הוּא רֹאשׁ הַשְּׁלֹשִׁי וְהוּא עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ עַל־שְׁלֹשׁ מֵאוֹת חָלָל וְלוֹ־שֵׁם בַּשְּׁלֹשָׁה׃ מִן־הַשְּׁלֹשָׁה הֲכִי נִכְבָּד וַיְהִי לָהֶם לְשָׂר וְעַד־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־בָא׃ וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע בֶּן־אִישׁ־חַי רַב־פְּעָלִים מִקַּבְצְאֵל הוּא הִכָּה אֵת שְׁנֵי אֲרִאֵל מוֹאָב

וַחֲמִידַת נַפְשָׁא דְדָוִד וַאֲמַר מַן יַשְׁקִינַנִי מַיָא מִגּוּבָא דְבֵית לְחֶם דִי בִתְרָעָא׃ וּבְזָעוּ תְּלָתָא גִבָּרַיָא בְּמַשִׁירְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹ מַיָא מִגּוּבָא דְבֵית לְחֶם דִבְתַרְעָא וּנְסִיבוּ וְאַיְתִיאוּ לְוַת דָוִד וְלָא אֲבָה לְמִשְׁתֵּיהוֹן וַאֲמַר לְנַסָּכָא יַתְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר חַס לִי מִן קֳדָם יְיָ מִלְּמֶעְבַּד דָא הֲדַם גֻּבְרַיָא דַאֲזַלוּ בְּנַפְשַׁתְהוֹן וְלָא אֲבָא לְמִשְׁתֵּיהוֹן אִלֵּין עֲבָדוּ תְּלָתָא גִבָּרַיָא׃ וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי דְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה הוּא רֵישׁ גִבָּרַיָא וְהוּא תַבֵּית יַת מוֹרְנִיתֵיהּ עַל תְּלַת מְאָה קְטִילִין וְלֵיהּ שׁוּם בִּתְלָתָא גִבָּרַיָא׃ מִן גִבָּרַיָא הֲוָה יַקִּיר וַהֲוָה לְהוֹן לְרַב וְלִתְלַת גִבָּרִין לָא מְטָא׃ וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע בַּר גְּבַר דָחִיל חֶטְאִין דִילֵיהּ עוֹבָדִין מִקַּבְצְאֵל הוּא קְטַל יַת תְּרֵין רַבְרְבֵי מוֹאָב

בור ג׳ כתיב באר וסי׳ ויתאוה דוד ויאמר · ויבקעו שלשת הגבורי׳ במחנה פלשתי׳ · והכה את הארי בתוך: ויאמר ין בטעמ׳ בקריאה וסי׳ קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת · ויאמר מ׳ איפוא הוא הצד ציד · ויאמר הכי קרא שמו יעקב · ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה · וישמע דוד כי מת נבל · את אלה׳ אשר עשיתי דמיכה · ויאמר שלחני נא כי זבח · ויאמר אליו דוד התורידני אל הגדוד תנינא דפסוק · ויאמר עד אשר אם שאר ערים · ויאמר חלילה לי יי׳ · ויאמר בא אל בינות לגלגל · ויאמר חזהאל · ואני באתי בית שמעיה · ויאמר עבד מלך הכושי אל ירמיהו · וג׳ בטעמא ואמרת וסימ׳ לעבד מלך הכושי · הנבא על אדמת ישראל ואמרת הלא עוד · ואמרה לפני יי׳ אלהיך בערתי הקדש:

רש״י

מי ישקני מים. אמרו רבותינו הוצרך לשאול שאלה מסנהדרין היושבים בשער בית לחם: הדם האנשים. לשון תמיהה: ויסך אותם ליי׳. כך אמ׳ מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין שמועה מפיו ומאי ויסך אותם ליי׳ דאמריגהו משמיה דגמר׳: ועד השלשה לא בא. ולתלת גבורין לא מטא: את שני אריאל מואב. ית תרין רברבי מואב ורבותינו אמרו שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני: אריאל מואב. על שם שבאו דוד שבא מרות המואביה: כל

רלבג

ויסך אותם ליי׳. מזה המקום למדנו שכבר ינסכו מים לשם שאם לא היה נעשה זה במקדם לא היה דוד מנסכם ליי׳ ולפי שלא מצאנו מקום יותר ראוי לזה הנסוך מחג הסוכות וזה לסבות האחת כי השם בחר אז שיקחו מהצמחים הגדלים על המים כאמרו וענף עץ עבות וערבי נחל והשנית כי אז ראוי לבקש המים מהש״י וכמו שיקרבו העומר בפסח לבקש ברכת הקציר והבכורים בעצרת לבקש ברכת פירות האילן כן יקרבו המים בחג הסוכות לבקש מהש״י ברכת הגשמים כי אז יבא עת הזריע׳ ושצטרכו לגשמים והשלישית כי שם לבד תמצא ההערה בתורה על רבוי הנסכים הנה ראוי שיהיו אלו הנסכים בחג הסוכות בזה האופן: ואבישי אחי יואב בן צרויה הוא ראש השלשה. ר״ל שהוא היה היותר נכבד מן השלשה שהיו ראש לשלשים הגבורים הנזכרים אחר זה: מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא. אך לא בא למעלת השלשה הראשונים שהיה עדינו העצני ראש להם: ובניהו בן יהוידע בן איש חיל רב פעלים מקבצאל. הנה תאר אותו שמעלת הגבורה באה לו מאבותיו ולזה אמ׳ עליו שהוא בן איש חיל ר״ל שאביו היה גבור חיל והיה רב פעלי׳ בעניני הגבורה כי עשה פעולות רבות מיוחסות לגבור והוא היה מעיר קבצאל שהיתה לגורל בני יהודה והנה הכתוב בזה בן איש חי הנה הרצון בו גבור כי הגבור יראה בו פעל החיות יותר מזולתו ומזה גם כן אמרו כי חיו׳ הנה ר״ל רבות הכח והגבורה: הוא הכה את אריאל מואב. הנה המגדל החזק יקרא אריאל ולזה נקרא בית המקדש אריא׳ והרצון בו שהוא הכה אנשי המגדלי׳ החזקי׳ ההם שהיו במואב והמלה מורכבת מארי ומאל ועניינו ארי תקיף כי האריה הוא רב הגבורה ואפשר גם כן שהיה בהם צורת אריה להורות על התוקף והחוזק: והוא

רדק

מי ישקני מים. כמשמעו שהתאוה לאותן המים שהיו יקרים וטובים וימי קציר היו כמו שאומר ובאותן הימי׳ אדם מתאוה למים קרים מפני החום אולי במצוד׳ שהיה שם דוד לא היו שם מים טובי׳ ואחר שהביאו אותם נתחרט על ששמו עצמם שלשת הגבורים אלה בסכנה גדולה בעבור תאותו אל המים׳ ולא אבה לשתותם שהיה חושב בנפשו אילו שתה אותם כאילו שתה דמם כי בנפשותם הביאום: ויסך אותם ליי׳. כלומר שפכם לארץ לשם יי׳ כי לא היה שם מזבח. ומה שכתבו רז״ל בענין זה הם דברים של תימה כי חברו שני העניינים האלה כאחד והיו בשני המקומות כי דבר חלקת השדה היה באפס דמים ודבר המים היה במערת עדולם והם פי׳ מי ישקני מים דרך משל כי המים הם התורה כמו הוי כל צמא לכו למים ופירוש מי ישקני מים הלכה כי נצרך לו לשאול מסנהדרין שהיו בבית לחם וזהו שאמר מבאר בית לחם אשר בשער כמו השערה אל הזקנים וההלכה אשר הוצרכה לשאול מהם הוא דבר חלקת השדה מלאה עדשי׳ ושעורים ונחלקו בדבר זה מהם אמרו כי הגדישים משעורים ומעדשים היו מישראל ופלשתים היו טמונים בהם ושאל דוד אם יש לו רשות לשלח אש בגדישים בעבור שישרפו עמם הפלשתים ושלחו לו אסור להציל עצמו בממון חבירו אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ומהם אמרו כי הגדישי׳ משעורים היו של ישרא׳ והגדישים של עדשים היו של פלשתים ושאל אם יש לו רשות לתת השעורים לפני הבהמות שהיו עמו לאכול וישלם חילופם לבעלי השעורי׳ מגדישי העדשי׳ ושלחו לו אכול ישיב רשע גזלה ישלם אע״פ שמשלם נקרא רשע אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו: ופי׳ ויתיצב בתוך החלקה ויצילה שלא הניח דוד לשרוף את הגדישים או להאכילם לבהמותיו ופי׳ ולא אבה דוד לשתותם שלא אמר הלכ׳ זו בשם שלשה אלא כך אמר מקובלני מבי׳ דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין דבר שמועה מפיו ומאי ויסך אותם ליי׳ דאמריגהו משמי׳ דגמרא. ודברים אלה רחוקים מאד מדרך הפשט כי הפסוקים הם ספור הגבורי׳ אשר לדוד ומספר הגבורות אשר עשה כל אחד מהשלשה הראשונים ומה שעשו שלשת האחרונים בהביאם המים ולא היה שאלת ההלכה בחלקה ההיא אבל מלחמה גדולה היתה עד שנס ישראל מפני פלשתים כמו שאמר הכתוב ושמה התגבר והתיצב בתוך זאת החלקה והצילה שלא שרפו אותה פלשתים ואמר שהכה בפלשתים ואמר ויעש יי׳ תשועה גדולה ואין להבין בכל זה אלא פשט הכתו׳ כמו שהוא ומהם אמרו כי מה שאמר במקום אחר מליאה עדשים שתי שדות היו אחת של שעורים ואחת של עדשים ומהם אמרו כי בשתי שנים היה הדבר הזה בשנה אחת שהיו בחלקה זאת היתה מלאה עדשים ובשנה האחרת היתה מלאה שעורים ויש מרבותי׳ ז״ל שפי׳ דברים אלה כמשמען שנתאוה דוד למים אבל אמרו כי הזמן הזה היה חג הסכות שהיו מנסכין בו המים ובמה עשה דוד שם כי היתר הבמות היה אז ונסך מים אלו בבמה ואמרו למה שלח שלשה אחד היה הורג ואחד היה מפנה ההרוגי׳ ואחד מכניס בלוחית בטהרה ודברי אלה קרובים מן הראשונים ות״י ויסך אותם ליי׳ ואמר לנסכא יתהון קדם יי׳: חלילה לי יי׳. כמו מיי׳ וכן אלחנן בן דודו בית לחם מבית לחם או יהיה יי׳ קריאה כנגד השם יתברך: הוא ראש השליש׳ כן כתיב וקרי השלשה והכתוב הוא מן שלישים על כלו ופי׳ ראש השלשה מביאי המים והיה לו שם בהם כי היה נזכר בגבורה עמהם ומה שאמר מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר כפל דבר לחזק העניין כי כן דרך הלשון ובדברי הימים מן השלשה בשנים נכבד כלומר כי הוא היה אחד מהשלשה והיה נכבד מהשנים ושר עליהם ומה שאמר הכה מהשלשה הכי נכבד ר״ל משלשתם כי הוא היה אחד מהם ומה שאמר ועד השלשה לא בא ר״ל עד שלשה הראשוני׳ והם עדינו ואלעזר ושמה לא הגיע עד גבורתם ות״י ולתלת גבורין לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלשה הגבורות שעשו השלשה: בן איש חי כן כתיב וקרי איש חיל כי יהוידע אביו גם כן היה גבור חיל. ומה שכתוב חי דרשו בו שהיה צדיק גמור וצדיקים אפילו במיתתם קרואים חיים ות״י בן איש חיל בר גבר דחיל חטאין: רב פעלים. שהיה גדול במעשים טובים: מקבצאל. שם מקום נזכר בנחלת בני יהודה קבצאל ועדר ויגור ורבו׳ ז״ל דרשו שהרבה פעלים וקבץ לתורה: את שני אריאל מואב. כתרגומו ית תרין רברבי מואב והיא מלה מורכבת מן ארי ומן אל והרי יש לו גבורה ואל הוא לשון חוזק וי״מ שהיה בניהו כהן ואסור להטמא למתים להלחם באויבי יי׳ הוא מצוה כמצוה הקב״ה להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המצרות לישראל לא חלק בין כהנים לישראל וכן כוה להיות כהן משוח מלחמה ולהכנס עם ישראל למלחמה והנה פנחס טמא עצמו למצוה כשהרג זמרי וכזבי וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל: והכה

רדק

והכה את האריה · הא כתוב ולא קרי והענין אחד ארי או אריה : ביום השלג · אמרו כי האריה ביום ההוא וסלג, נוספת גבורתו ובדברי רז"ל את שני אריאל שלא הנית כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני ואריאל שם בית המקדש כמו הוי אריאל ופי' מואב שבנה אותו שלמה שבא מרות המואביה ומה שאומר ביום השלג רמזו בו איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחית וטביל ואיכ' דאמרי דתנא סיפרא דבי רב ביומא דסתוא וכל אלה דברים רחוקי' מדרך הפשט כי הכתוב מספר גבורות כל אחד מהם לא תלמודו וחכידותו וכ"תי ה הפסוקים על דרך הפשט : אשר מראה · כתוב ר"ל איש מצרי אשר היה לו מראה וגדול וקרי איש מראה כמשמעו ו ובדברי הימי' איש מדה והענין אח' כי איש מדה ר"ל מדה גדולה כמו אנשי מדו' ואיש מראה ר"ל בעל פרצוף גדול : ולו שם בשלש' הגבורי' · המביאים את המים : מן השלשים נכבד · מן השלשי' הגבורים שזכר אחר אלה וי"ת מן גיבריא יקיר תרגם השלשים כמו השלישים : ואל השלשה לא בא · תחכמוני ואלעזר ושמה וי"ת ולתלת גבורן לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלש הגבורו' שעמו השלשה : וישימהו דוד אל משמעתו · אל עבדו או פי' שהפקידו על אנשי משמעתו והם הכרתי והפלתי כמו שאמר למעלה ובניהו בן יהוידע על ה הכרתי ועל הפלתי : עשהאל אחי יואב בשלשים · במספר השלשים היה והם שלשי' גבורי' שמנו עד אוריה החתי ויונתן ת תרגם בגיבריא : אלחנן בן דודו · כך היה שמו דודו וכ"תי בר דודו : בית לחם · מבית לחם וכן השמרו לכם עלות בהר מ מעלות : שמה החרדי · הראשון רי"ש והשני דל"ת וכן א אליקא החרדי הראשון רי"ש ו והשני דל"ת ושניה' ליחס מקומם כתרגומו דמן חרוד וכן הוא ב במסרה ובפסוק : בני ישן יהונתן · כמו ובני פלוא אליאב ובני דן חושים : שמה ההררי · כתרגומו דמן הרר טורא : אחיאם בן שרר הארי · האל"ף נחה ותרגומו דמטור גבוה : חצרו · כתוב בוא"ו וקרי ביו"ד : הארבי · בבי"ת : נושאי כלי יואב · כתוב בוי"ו לשון רבים ר"ל על כלך ועל נחרי וקרי נושא על נחרי : כל שלשים ושבעה · אלה השלשים המנויי' הם מעשהאל עד אוריהו ושלשת הראשונים תחכמוני אלעזר ושמה ושלשה מביאי המים הם שמה ואבישי בן צרוי' היה אחד מאלה הג' כמו שפירשנו ובניהו בן יהוידע הרי שבעה ויואב לא הוצרך למנות כי שר צבא היה : ויוסף אף יי' · לא ידענו זה החרון למה היה אם היה רע בישר' דוד היה מבער אותו אולי היה בישר' עוברי עבירה בסתר ומה שאמ' ויוסף כי דבר אבשלו' חרון אף היה מיי' על ישר' אעפ"י שהיה הדבר ההוא לעונש דוד שברח מפני בנו ושכב עם נשיו וג"כ נענשו ישראל שנגפו בעת ההיא כ' אלף ביום אחד אכ"ה הדבר ההוא היתה סבה מאת יי' לחרות בישר' על מעשים רעים שהיה בסתר בהם וכן עתה תוסיף אף יי' לחרות בישראל על נסתרו' שהיו ביניהם כי אילו היו גלויו' לא הניחם דוד ולפי שלא היו גלויות העניסם הא' על ידי סבה כי כל משפטיו צדק ואמת והסית את דוד ונתן בלבו שימנה אותם או אמר ויוסף על הרעב שהיה שלש שנים ואעפ"י שגלה אותו העון חרון אף היה על כל ישראל ועתה הוסיף לחרו' בהם והסית את דוד שימנה אותם וכבר היה דבר זה נודע בישראל מן התורה כי אם ימנו את ישראל שלא יתנו איש כופר נפשו שיהיה בהם נגף ואפילו ימנה אותם לצורך ונוה דוד את יואב שימנה אותם והיה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר לפי שידע שיחסרו וכן אמ' בדברי הימים למה יהיה לאשמה לישראל ואעפ"כ שיקח מהם כסף או שום דבר כיון שימנה אותם שלא לצורך יחסרו כמו שפי' למעלה בפסוק ויפקדם בטלאי' ואמרו רז"ל כל זמן שמנאו ישר' לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו כמו בימי דוד לפיכך היה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר עד שחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ומה שאמר ויסת את דוד בהם כלומר שסם בלבו למנותם ומה שאמר לאמר לך מנה את ישראל היה בלב דוד שיאמר לאחד משריו לך מנה את ישר' לא שהאל אמר לו בנבואה לך מנה שאם כן איך אמר דוד חטאתי מאד ואם האל אמר לו מה חטא אלא שסם בלבו למנותם בעבור עון ישראל ודוד לא ידע כי מיי' הוא ות"י וגריית דוד בהון והיכר שהיה בלבו למנותם הוא השטן שנאמר בדברי הימים : ויוסף

הבארתי חד מן ד' זוגין מן ב' ב' קדמא מפיק א' ותניין לא מפיק א' וסימ' נמסר בסדר מקץ : ויוסף ג' בליש' תוספ' וסימ' ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם. ישמע חכם ויוסף לקח · הודע לצדי' ויוסף לקח. א' מלרע וב' מלעיל:

שמואל ב כג

והוא ירד והכה את האריה בתוך הבאר ביום השלג : והוא הכה את איש מצרי אשר מראה וביד המצרי חנית וירד אליו בשבט ויגזל את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו : אלה עשה בניהו בן יהוידע ולו שם בשלשה הגברים : מן השלשים נכבד ואל השלשה לא בא וישמהו דוד אל משמעתו : עשהאל אחי יואב בשלשים אלחנן בן דודו בית לחם : שמה החרדי אליקא החרדי : חלץ הפלטי עירא בן עקש התקעי : אבי עזר הענתתי מבני החשתי : צלמון האחחי מהרי הנטפתי : חלב בן בענה הנטפתי אתי בן ריבי מגבעת בני בנימן : בניהו פרעתני הדי מנחלי געש : אבי עלבון הערבתי עזמות הברחמי : אליחבא השעלבני בני ישן יהונתן : שמה ההררי אחיאם בן שרר האררי : אליפלט בן אחסבי בן המעכתי אליעם בן אחיתפל הגלני : חצרו הכרמלי פערי הארבי : יגאל בן נתן מצבה בני הגדי : צלק העמוני נחרי הבארתי נשאי כלי יואב בן צרויה : עירא היתרי גרב היתרי : אוריה החתי כל שלשים ושבעה : ויסף אף יהוה לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה :

(מסורה בגליון: האֲרִי ק' · הבאר ק' · איש ק' · ז"ר נכביאו' · ל' · ב' ותס' ובכבות · ל' ותס' · נ' · ב' ותד וידיני · ל' ותס' · ל' · ל' ותס' · נ' · ל' · חגרי ק' ל' · ל' ותס' · נשא ק' · ל')

תרגום

והוא נחת וקטל ית ארי' בגו גובא ביומא דתלגא : והוא קטל ית גברא מצראה גבר דחיזוא ובירא דמיצראה מורניתא ונחת עלוהי בחוטרא ואניס ית מורניתא מידא דמיצראה וקטליה במורניתיה : אילין עבד בניהו בר יהוידע וליה שום בתלתא גיבריא : מן גיבריא יקיר ולתלת גבורן לא מטא ומנייה דוד על משמעתיה : עשהאל אחוהי דיואב בגיבריא אלחנן בר דודו דמבית לחם : שמה דמן חרוד אליקא דמן חרוד : חלץ דמן פלט עירא בר עקש דמתקוע : אביעזר דמן ענתות מבני דמן חושת : צלמון דמן אחוח מהרי דמן נטופה : חלב בר בענא דמנטופת אתי בר ריבי מגיבעתא דבני בנימן : בניהו דמפרעתון הרי דמנחלי געש : אבי עלבון דמן ערבת עזמות דמברחום : אליחבא דמשעלבון בני ישן יהונתן : שמה דמן הרר טורא' אחיאם בר שרר דמטור גבוה : אליפלט בר אחסבי בר מעכת אליעם בר אחיתופל גילונאה : חצרי דמן כרמלא פערי דמן ארב : יגאל בר נתן דמצובא בני משיבט גד : צלק דמבני עמון נחרי דמן בארות נטיל זיניה ד דיואב בר צרויה : עירא דמן יתר גרב דמן יתר : אוריה חתאה כל גבריא תלתין ושבע : ואוסיף רוגזא דיי' למתקף בישראל וגרי ית דוד בהון למימר איזיל מני ית ישראל וית דבית יהודה :

רלבג

והוא ירד והכה את האריה בתוך הבור ביו' השלג. אמ' ביום השלג להורות על רוב גבורתו שעם היו' כחו אז חלוש מצד תגבורת הקור והיה ג"כ בתו' הבור ששם ישלוט הקור יותר לקרירות המקום ההוא ולא היו לו לאריה מנוס שלא ימחית האחר את האחר עם כל זה ירד בניהו בן יהוידע הכהן הגדול ולא ירא שיזיקהו הארי . ב בירידתו שם והכם הארי לרוב גבורתו : ולו שם בשלשה ה הגבורים . ר"ל שכבר היה לו שם בשלשה הגבורים האלו שהיו ראש מהשלישים אך מדרגתו לא באה אל מדרגת השלש' גבורי' האלה ולזה לא נמנה עמהם ולא נמנה גם כן עם השלשי' כי היה יותר נכבד מהם : וישימהו דוד אל מ משמעתו · ר"ל ששם אותו אחד ממשרתיו הסרים אל משמעתו והנה לא היה בניהו בן יהוידע מן השלשה שהיו מן השלישי' ראש אך היותר נכבד מ מהשלשים ולזה היה מניחם בכלל לז' הג' הראשוני' שהיה עדינו העצני ראש להם והג' השני' שהיו מהשלשי' ראש ובניהו בן יהוידע שהיה ענינו ממוצע בין השלשה ובין השלשים ושלשי' הגבורי' הם ל"ז אך לא זכר בזה ה המקום מהשלשה ה הגבורי' השניים כי אם אבישי ולזה לא תמצא בזה המספר כי אם ל"ה . וזכר אחר זה שכבר הוסיף אף יי' ל לחרות בישראל מלבד מה שחר' אפו על דבר הגבעונים שהיה רעב שנה אחר שנה : ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישר' ואת יהודה . ראוי שתדע שראוי שיובן מזה שהי' הש"י הוא המסית את

(בגליון: האררי ל' דשמואל א' כתי' ואחרין הררי כתי' · הבארתי ד' זוגין מן ב' ב' קדמ' מפיק א' ותניינא לא מפיק א')

רשי

כד כל שלשים ושבעה זו ת"י גיבריא כל שלשים ושבעה ואיכן מנויין כאן ואכי אומר יואב לא הוזכר ל להזכי' שהו' שר הצבא ומאר שחסרו שמ' בני יסוג' אור' היו : ויוסף יי' לחרות · לא ידעתי על מה בישר' : ויסת. גירה : בהם ·

רשי

בהם וכהם. כהם כפלים וכהם שני כפלים הרי ארבעה כפלים וכן חוזר וכופל את הכפילה עד מאה פעמים כמצאת ברכתו של יואב יתירה על של משה שאמר ככם אלף פעמים ועוד שברכתו של משה לזמן מרובה ושל יואב מיד שנאמר בה ועיני אדוני המלך רואות: הגד ואליעזר. התחיל בבני גד לפי שהם גבורים וקשים אמר הלואי וילחמו בי ויעכבו על ידי: ואל ארץ תחתים חדשי. מקום ייסוב חדש שאוכלוסיהן מועטין אולי בתוך כך יתחרט דוד וישלח אליו שליח שיחזור בו: דנה. בבני דן: יען. שם המקום: מספר מפקד. אם מספ' למה מפקד שני אנפריאו' עשה גדולה וקטנה אמר אראנו את הקטן ואם יקנוף אראנו את הגדולה לכך כתו' מפקד לשון חסרון כך נדרש בפסיקתא: ותהי ישראל. תמצא כאן כתובה: שמנה מאות אלף. ובדברי הימים הוא אומר אלף אלפים ומאה אלף בהגדת אמוראים מצינו אמר רבי יהושע בן לוי הכתובי' מוספי' כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נימנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולות' שבט לוי אינו נמנ' במניין שאר שבטי' כי אם מבן חדש ומעלה ובנימן דיו שנחסר וכלה בפלגש בגבעה וכשלשים ושתי' מדות דר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי שנינו כתו' אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפי' ומאה אלף ויהוד' ארבע מאות ושבעים אלף וכתו' אחד אומר ותהי ישר' שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף כמנ' ביניהם שלש מאות אלף אלו ג' מאות אלף מה טיבן בא הכתו' השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדשו לכל חדשי השנה המחלוקה האחת כ"ד אלף תלמד שאלו ג' מאות אלף היו הכתובי' בנימוסו של מלך ולא היו צריכין לימנות כיצד עשרי' וארבעה אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמוני' אלף ומוכת"שפים כשתיירו שנים עשר אלף הן הן נשיאי ישראל: סלם

הגלעדה ג' בקריא' וסימ' וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה • ויבאו הגלעדה ואל ארץ • לחצי המנשה גלעדה: וסביב ב' למשכן יתנו' וסביב אל צידון:

ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב ׀ שַׂר־הַחַיִל אֲשֶׁר־אִתּוֹ שׁוּט־נָא בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע וּפִקְדוּ אֶת־הָעָם וְיָדַעְתִּי אֵת מִסְפַּר הָעָם׃ ג וַיֹּאמֶר יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וְיוֹסֵף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָעָם כָּהֵם וְכָהֵם מֵאָה פְעָמִים וְעֵינֵי אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ רֹאוֹת וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ לָמָּה חָפֵץ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ ד וַיֶּחֱזַק דְּבַר־הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב וְעַל שָׂרֵי הֶחָיִל וַיֵּצֵא יוֹאָב וְשָׂרֵי הַחַיִל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לִפְקֹד אֶת־הָעָם אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיַּחֲנוּ בַעֲרוֹעֵר יְמִין הָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל הַגָּד וְאֶל־יַעְזֵר׃ ו וַיָּבֹאוּ הַגִּלְעָדָה וְאֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּים חָדְשִׁי וַיָּבֹאוּ דָּנָה יַּעַן וְסָבִיב אֶל־צִידוֹן׃ ז וַיָּבֹאוּ מִבְצַר־צֹר וְכָל־עָרֵי הַחִוִּי וְהַכְּנַעֲנִי וַיֵּצְאוּ אֶל־נֶגֶב יְהוּדָה בְּאֵר שָׁבַע׃ ח וַיָּשֻׁטוּ בְּכָל־הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ מִקְצֵה תִשְׁעָה חֳדָשִׁים וְעֶשְׂרִים יוֹם יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ ט וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת־מִסְפַּר מִפְקַד־הָעָם אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתְּהִי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ־חַיִל שֹׁלֵף חֶרֶב וְאִישׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ׃ י וַיַּךְ לֵב־דָּוִד אֹתוֹ אַחֲרֵי־כֵן סָפַר אֶת־הָעָם וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוָה חָטָאתִי מְאֹד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְעַתָּה יְהוָה הַעֲבֶר־נָא אֶת־עֲוֺן עַבְדְּךָ כִּי נִסְכַּלְתִּי מְאֹד׃ יא וַיָּקָם דָּוִד בַּבֹּקֶר וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־גָּד הַנָּבִיא חֹזֵה דָוִד לֵאמֹר׃

(בגליון: ל' · ל' בליש' · י' · ח' · ט' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' לחסר בחנו · ב' · ג' חס' · ל' · י')

וַאֲמַר מַלְכָּא לְיוֹאָב רַב חֵילָא דְעִמֵּיהּ הַלֵּיךְ כְּעַן בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע וּמְנִי יַת עַמָּא וְאִידַע יַת חוּשְׁבַּן עַמָּא׃ וַאֲמַר יוֹאָב לְמַלְכָּא וְיוֹסֵף יְיָ אֱלָהָךְ עַל עַמָּא כְּאִלֵּין וּכְאִלֵּין מְאָה זִמְנִין וְעֵינֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא חָזְיָן וְרִבּוֹנִי מַלְכָּא לְמָה אִתְרְעֵי בְּפִתְגָמָא הָדֵין׃ וּתְקֵיף פִּתְגָמָא דְמַלְכָּא עַל יוֹאָב וְעַל רַבָּנֵי חֵילָא וּנְפַק יוֹאָב וְרַבָּנֵי חֵילָא קֳדָם מַלְכָּא לְמִימְנֵי יַת עַמָּא יַת יִשְׂרָאֵל׃ וַעֲבָרוּ יַת יַרְדְּנָא וּשְׁרוֹ בַעֲרוֹעֵר דָרוֹם קַרְתָּא דִבְגוֹ נַחֲלָא דְשִׁבְטָא גָד וְאֶלִיעְזֵר׃ וַאֲתוֹ לְגִלְעָד וּלְאַרְעָא דָרוֹמָא לְחָדְשִׁי וַאֲתוֹ לְדָן יַעַן וּמִתַּמָּן אִסְתְּחַר לְצִידוֹן׃ וַאֲתוֹ לִקְרְוִין כְּרִיכַן וְכָל קִרְוֵי חִוָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּנְפָקוּ לְדָרוֹם יְהוּדָה לִבְאֵר שָׁבַע׃ וְהַלִּיכוּ בְּכָל אַרְעָא וַאֲתוֹ מִסְּפֵי תִשְׁעַת יַרְחִין וְעַסְרִין יוֹמִין לִירוּשְׁלֶם׃ וִיהַב יוֹאָב יַת חוּשְׁבַּן מִנְיַן עַמָּא לְמַלְכָּא וַהֲווֹ יִשְׂרָאֵל תַּמְנֵי מְאָה אַלְפִין גְּבַר גִּבַּר שָׁלְפֵי סַיְפָא וֶאֱנַשׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא׃ וְחַשׁ דָּוִד בְּלִבֵּיהּ בָּתַר כֵּן דִּמְנָא יַת עַמָּא וַאֲמַר דָּוִד קֳדָם יְיָ חֲבֵית לַחֲדָא דַעֲבָדִית הָדָא וּכְעַן יְיָ אַעִיבַר. כְּעַן יַת חוֹבָא דְעַבְדָּךְ אֲרֵי אִסְתַּכָּלִית לַחֲדָא׃ וְקָם דָּוִד בְּצַפְרָא וּפִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִם גָּד נְבִיָּא חָזְוַיָּא דְדָוִד לְמֵימַר׃

רדק

ויוסף יי'. וי"ו זו לתחלת הדברים ולא לתוספת דבר וכמוהו וי"ן רבים במקרא כמו שכתבנו בתחלת ספר יהושע: אל העם. כתרגומו על עמא: ויעברו את הירדן. מעבר הירדן התחילו למנות וכשעברו הירדן חנו בערוער: ימין העיר. מחוץ לעיר ושם הסכימו באיזה מקום יעברו למנות ואותו המקום שחנו בו היה בתוך הנחל וזהו שאמ' אשר בתו' הנחל הגד ואל יעזר כתרגומו ורבנו כ נחלא דשבט' גד ואל יעזר וי"ת הגד מעניין מלא על כל גדותיו: ואל ארץ תחתים חדשי. ת"י ולארע' דרומא לחדשי לא ידעתי למה תרגם תחתים דרומא. חדשי מקום ישוב חדש: דנה יען. לדן יען כן היה שם המקום דנה מלעיל והנו"ן רפה: וסביב אל צידון. כתרגומו דמתמן אסתחר לצידון: מבצר צור. מבצר שהיה בצור גבוה ועל כן נקרא מבצר צור וכן הוא נזכר בספר יהושע בנחלת בני אשר ועד עיר מבצר צור: וכל ערי החוי והכנעני. שהיו יושבי' בהם חוי וכנעני עם ישראל שלא הורישום בני ישראל והיו למס: את מספר מפקד העם. כתרגומו ית חושבן מניין עמא והוא כפל דבר לחזק ובא סמוך על סמוך כמו מבחר וטוב לבנון כהרי נחלי דבש וחמאה: ותהי ישראל. ותהי עדת ישראל וכן ותהי מואב לדוד לעבדי': שמנה מאות אלף איש חיל. ואיש יהוד' חמש מאו' אלף איש ובדב' הימים ויהי כל ישראל אלף אלפי' ומאה אלף ויהודה ארבע מאו' ושבעי' אלף מצאנו בהגדה אמר רבי יהושע בן לוי הכתובים מוסיפי' כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימין לא פקד בתוכ' כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולות' שבט לוי אינו נמנה במניין שאר השבטי' כי אם מבן חדש ומעלה ובנימן דיו שחסר וכלה בפלגש בגבעה ולזה הפי' פסוק זה ולוי ובנימן לא פקד בתוכם ובכאן היה לו לכתו' אותו לא בדברי הימים כי כאן הוא חסר המספר והיה לתת טעם לחסרון גם לחסרון שחסרו בני יהודה בדב' הימים לא נתן טעם ובשלשים ושתים מדות דרש רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר משני כתובים המכחישים זה את זה יבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעי' אלף וכתוב אחד אומר ותהי ישרא' שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאו' אלף נמצא ביניהם שלש מאות אלף אלו ג' מאות אלף מה טיבן בא הכתו' השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקת האחת כ"ד אלף תלמד שאלו שלש מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות כיצד ארבעה ועשרים אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ומוכת"שפים כשתיירו י"ב אלף הן הן נשיאי ישר' והשליכם הכתו' מכאן וחזר וכללן להלן וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמצאו בדברי הימים חסרים שלשים אלף ואפשר שאותם שלשים אלף אלו מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהוד' לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה או היו באותו שבט רוב החוטאי'. ובדר' עוד שני פתקי' עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל הוא את המועט טוב ואם לאו אני נותן לו את המרובה: ויך לב דוד אותו. כתרגומו וחש דוד בליביה כלומר חשש על העון שעשה שיקרהו עונש בזה לו ולישראל והכה לבו אותו בעבור זה כלומ' הומה וחרד לבו ונתחרט ובקש רחמי' מהא' שיעביר עונו: אחרי כן ספר. אשר ספר וכמוהו רבי': ויקם דוד בבקר. לא שכב לבו בלילה וקם בבקר והנה בא אליו גד הנביא בדבר יי' שנגלה אליו בלילה: חוזה דוד. כי נבואותיו היו לדוד ועל ידו היה מדבר הקב"ה עם דוד ואע"פ שלא נכתבו מנבואותיו אלא זאת:

רלבג

את דוד למנות אותם שאם היה זה כן לא היה אשם לדוד על זה ואיך ענשהו הש"י בזה העונש הנפלא האלהי אלא שכ' שזאת ההסתה מיוחסת לש"י באופן כולל לפי שהוא הסבה בכל מה שיתחדש על הצד שאמר ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר יי' לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים ואפשר שנאמר עוד כי היה גם כן הש"י סבה מה בזאת ההסת' וזה כי להשגחתו על דוד היה הש"י מסיר מדוד זאת התשוק' לולי כעסו על ישראל. והנראה בעיני שהיה אמרו ויסת את דוד חסר והרצון בו ויסת לבו את דוד כאמרו ותכל דוד שהוא חסר ועניינו ותכל נפש דוד והנה החטא היה בזה המספר לפי מה שאחשב כי זה יור' על שדוד היה בשר שם זרועו בבטחו על רוב העם ולא היה ראוי שיבטח כי אם בשם ית' לבדו ועוד כי התורה צותה שבפקוד אותם יתנו איש כפר נפשו למנו' מה שיתנו לו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שבארנו בפרשת כי תשא: למלאך

רדק

ודברת אל דוד. כשהיה חוצה היה אומר אל דוד וכשנכנס לבנות הבית אמר לך ואמרת אל עבדי דוד: שלש אנכי נוטל עליך. כתרגומו חדא מתלת וכן אמר בחר לך אחת מהם ואמר שלש לשון נקבה כלומר שלש גזירו' לפיכך כתבה גם כן לשון נקבה: שבע שנים. ובדברי הימים שלש שנים לא אמר לו אלא שלש וא' מה שאמ' שבע לפי שזה הענין היה אחר שלש שני רעב שהיו בימי דוד שנה אחר שנה והנה אם יהיו עתה שלש שנים אחרי' הנה יהיו שש שנים והשביעית אע"פ שירד בה מטר לא תמלט בלא רעב שנה שתבא אחר שש שני' רעב ועוד כי עד עת הקציר לא יהיה להם לחם בשביעית: והוא רודפך. שלא יהיה לך תקומה מפניו כדי' שיכירו הכל כי מאת האל הוא והוא רודפך: נפלה נא ביד יי'. זהו הדבר כמו הנה יד יי' הויה ועוד כי ברעב אע"פ שהוא ביד יי' יפלו גם כן ביד אד' שילכו למצרים או לשאר ארצות לשבור בר ולחם אבל הדבר אין בו אלא יד השם לבד לפיכך המובן ממלת ביד יי' הוא הדבר לפיכך בחר הוא בדבר כי הוא ביד יי' לבד אבל בשנים היה חרפה בגוים בנוסם לפני אויביהם ונגפים לפניהם וכן ברעב כי היו הולכים בארצות הגוים והיו חרפה בהם וכן אומ' הכתוב ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוי'. ובדרש חשב דוד בדעתו ואמר אם בוחר אני רעב עכשיו כל ישראל אומרים מאי איכפת לו לבן ישי על אוצרותיו הוא בוטח ויש' ימותו ברעב ואם בורר אני חרב עכשיו ישראל אומרין מה לו על גבוריו הוא בוטח שהם יצאו למלחמה הם ימותו והוא ינצל אמ' יבא דבר שהכל שוין בו. ר"א אם בורר אני רעב עכשיו כל ישראל מוכי רעב בדרכים אם בורר אני חרב עכשיו כל ישרא' מוכי חרב בדרכים יבא דבר ויא"א גד רמז לו רע וראה מה אשיב שולחי דבר דבר הוא דבר באותיות: מהבקר ועד עת מועד. כתרגו' מעידן דמתנכים תמידא ועד דמיתסק ויש מרז"ל שפירשו עד חצי היום והוא עת מועד מתועדי השמש כי זריחתו מועד אחד וחצי היו' מועד אחר ובא השמש מועד אחר ומהם אמרו משהאיר מזרח עד הנץ החמה והנה מרחמי האל קצר זמן הדבר שהרי אמר לו ג' ימים ולא היה אלא מהבקר ועד עת מועד. ובדרש ויתן יי' דבר שלשי' ושפה שעות של פורענות נגזר עליהם באותו היום באו פרקליטין גדולים ובטלו אותם ואלו הן חמשת ספרי תורה שבעת ימי השבת ח' ימי ברית מילה ותכו' שלשה אבות כשתיירו שלשה עשרה תרי אמוראי חד אמר בזכות שנים עשר שבטים וחד אמר בזכות עשרת הדברות ושני לוחות כשתיירה שם שעה אחת רבי חייא אמר משחיטת התמיד עד זריקת דמו: וישלח ידו המלאך. הראה הקב"ה דמות מלאך וחרבו בידו כמו שאומ' בדברי הימי' וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם והעמידו סמוך לגרן ארונה היבוסי כדי שיראהו דוד שם ויתפלל ויעתר לו האל במקו' ההוא ותעצר המגפה ויהיה סימן לדוד כי שם הוא מקו' העתרה ושם יהיה בית המקדש ושם בית התפילה והעבודה כמו שצוה לו האל על יד גד להקים שם מזבח ושם נעתר לו באש שירד מן השמים על העולה כמו שאומר בדברי הימים: אל הרעה. כמו על הרעה ורבו' כמוהו: רב עתה הרף ידיך. די במגפה אל תשחית ירושלם. ויש בו דרש אמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך טול הרב שבהם באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין: עם גורן. סמוך לגורן: האורנה. כתוב בוי"ו קודם לרי"ש וקרי הארונה רי"ש קודם לוי"ו ואחד הוא כי רבים כמוהו בהפוך האותיו' ומה שאמר אדם בה"א הידיעה הוא שלא כמנהג ואיפשר שהוא שם תואר: עלה. לפי שגרן ארונה שהיה מקום בית המקדש הוא במעלה כנגד ירושלם: כדבר גד. בכ"ף ובדברי הימים בדבר גד בבי"ת: אפיו ארצה. כמו על אפיו: והמורינים

רשי

שלש אנכי נוטל עליך. אחת משלש וכן בשתים יתאחזן כי היום באחת משתים שלש אני נוטל עליך כנגד שלש שהטלת על שאול כי אם יי' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה: כד לימחר יחקטנה שבהם קשה מאד: נפלה נא ביד יי'. הדבר ולא החרב והרעב שגם הוא מסור לעשירים אוצרי פירות. אמר רבי אלכסנדרי אמר דוד אם אני בורר לי החרב עכשיו ישראל אומרים הוא בוטח בגבוריו שהוא לא ימות והאחרים ימותו ואם אני בורר הרעב יאמ' בוטח הוא בעשרו א' אברור לי דבר שהכל שוין בו: מהבקר ועד עת מועד. מעידן דמתנכים תמידא ועד' דאתסק: היבוסי. שר מצודת ציון היה ששמה יבוס: וישקף ארונה. מתחבא היה מפני המלאך כך כתוב בדברי הימים: המורינים

הלוך חד מן י"ד פסוקי' אית בהון לך לך וסי' חלילה לך מעשות · עם אשר תמצא את אלהיך · ויאמר עשו יש לי רב · והיה כי יביאך · ושמעת ישראל ושמרת · לא תטע לך אשרה · וכתבת עליהן · למען הקים

הלוך ודברת אל דוד כה אמר יהוה שלש אנכי נוטל עליך בחר לך אחת מהם ואעשה לך: ויבא גד אל דוד ויגד לו ויאמר לו התבוא לך שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך ואם היות שלשת ימים דבר בארצך עתה דע וראה מה אשיב שלחי דבר: ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד יהוה כי רבים רחמו וביד אדם אל אפלה: ויתן יהוה דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש: וישלח ידו המלאך ירושלם לשחתה וינחם יהוה אל הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך ומלאך יהוה היה עם גרן האורנה היבסי: ויאמר דוד אל יהוה בראתו את המלאך המכה בעם ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי: ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם ליהוה מזבח בגרן ארניה היבסי: ויעל דוד כדבר גד כאשר צוה יהוה: וישקף ארונה וירא את המלך ואת עבדיו עברים עליו ויצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה:

ל' מל' · לך כסותי' לך לך · ל' ואם' · ל' · ג' ל' · רחמיו ק' ל' · ג' ל' · ל' · האורנה ק' · ארונה ק' · ל' כת' וחד ב' כדבר גד ר' · ל'

איזיל ותמליל עם דוד כדנן אמר יי' חדא מתלת אנא רמי עלך בחר לך חד מנהון ואעביד לך: ואתא גד לות דוד וחוי ליה ואמר ליה התעיל לך שבע שנין כפנא בארעך אם תלתא ירחין תהי עריק קדם סנאך והוא רדיף לך ואם מהוי תלתא יומין מותא בארעך כען דע וחזי מה אתיב שלחי פתגמא: ואמר דוד לגד עקת לי לחדא נתמסר כען ביד מימרא דיי' ארי סגיאין רחמוהי וביד דאנשא לא אתמסר: ויהב יי' מותא בישראל מעידן דמתנכים תמידא ועד דמתסק ומית מן עמא מדן ועד באר שבע שבעין אלפין גברא: ואושיט ידיה מלאכא לירושלם לחבלותה ותב יי' מן בישתא ואמר למלאכא דמחבל בעמא מיסת כען אנח ידך ומלאכא דיי' הוה שרי בבית אדרי דארנון יבוסאה: ואמר דוד קדם יי' כד חזא ית מלאכא דמקטל בעמא ואמר הא אנא חבית ואנא סרחית ואילן עמ' דאינון כענא ביד רעיא מה עבדו תהי כען מחתך בי ובבית אבא: ואתא גד לות דוד ביומא ההוא ואמר ליה סק אקים קדם יי' מדבחא בבית אדרי דארנון יבוסאה: וסליק דוד כפיתגמא דגד כמא דפקיד יי': ואסתכי ארונן וחזא ית מלכא וית עבדוהי עברין עלוהי ונפק ארונן וסגיד למלכא אפוהי על ארעא:

אתך. בחר לך אחת מהנה. וחברו דד"ה. מה אעשה לך אפרים. אם גנבים באו לך. מה יתן לך ומה יוסיף. כל הארץ ישתחוו לך: מהבקר ג' וסי' ויאמר יואב חי האלהים. ויתן יי' דבר ביש' דסיפרא. ויקראו בשם הבעל מהבקר: כאשר צוה יי' ג' סוף פסוק וסימ' קרב אל המזבח. שוק התרומה וחזה התנופה. ויעל דוד כדבר גד דשמואל:

רלבג

למלאך המשחית בעם ידוע לפי מה שאחשוב שזה המלאך היה נביא ולזה היה נראה בהקיץ לדוד והוא היה משחית בעם במצות הש"י על דרך מאמר הנביאים ללוט כי משחיתים אנחנו את העיר והיה נר' לדוד שתהיה חרבו בידו נטויה על ירושלם להעיר על שהוא היה מביא הדבר שם במלאכות יי' ואחשוב שזה המלאך היה פינחס בן אלעזר בן אהרן כי הוא היה חי בימי דוד כאמרו והוא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד על האוצרו' לפנים ויי' עמו וכבר ביארנו במה שקדם בספר שופטים במקומות רבי' שנזכר שם בואת מלאך יי' שהוא היה פנחס והנ' אמר לגד שיאמר לדוד אומר שיבנה מזבח בגרן ארונה כמו שנזכר בספר דברי הימים ומלאך יי' אמר אל גד לאמר וגו'. והנה גרן ארונה היה בהר המוריה כמו שנזכר בספר דברי הימים ונראה שנבחר זה המקום להיות בו בית המקדש מקדם והוא המקום שבנה אברהם בו מזבח לעקד את יצחק בנו כי הוא היה גם כן בהר המוריה כמו שנזכר בתורה. והנה בחר דוד לטוב תכונתו שימות הוא ובית אביו ולא ימותו ישראל מצד חטאת שחטא דוד. ונראה שארונה היבוסי נתגייר ולזה נשאר בירושלם עם ישראל ואולם קראו מלך לפי שנזכר היה מלך על היבוסי שהיו שם קודם שלקחו אותה ישראל מהם: המורינים

בראתו ב' חד חס' וחד מל' כי בראותו ולית מל'

רשי

המורגים. כלי עץ מלא חריצים וכבד הוא ומעבירין אותו על הקש תמיד ומחתכו להיות תבן למאכל בהמות׃ ארונה המלך. שר היבוסי היה׃ שקלים חמשים. ובדברי הימי׳ הוא אומ׳ שקלי זהב משקל שש מאות הא כיצד גבה חמשים שקלים כסף מכל שבט ושבט הרי שש מאות ונתן לו כסף ברמי הזהב וכן שנינו בסוף שחיטת קדשים גבה כסף בשש מאו׳ כסף בשקלי זהב וכן שנינו בספרי׃

סליק ספר שמואל׃

רדק

והמורגים. מן למורג חרוץ׃ וכלי הבקר. ושאר כלי הבקר ובדברי הימים עוד והחטי׳ למנחה׃ הכל נתן. הוא נתן אבל לא רצה דוד לקבל במתנה׃ ארונה המלך. מלך היבוסי היושב בירושלם היה כי אף בימי דוד היה היבוסי בירושלם כמו שנשארו שם משכבשוה בני יהודה כמו שכתוב וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה והיו שם למס עובד והיו להם בתים שדות וכרמי׳ על ידי המס שהיו עובדים לבני יהוד׳ ובני בנימן וזה השדה והגורן היה לארונ׳ היבוסי ורצה לתתם לדוד ולא רצה לקבל כי אם במחיר ואף אחר שכבש דוד המצודה הניחם לשבת בעיר ירושלם אותם שהיו יושבי׳ בעיר מתחילה למס עובד והיו שם עד שבנה שלמה את הבית וזה היבוסי לא היה מן שבע אומות אלא מפלשתים מזרע אבימלך כמו שפירשנו בספר יהושע והיה מותר להניחם לשבת בארץ כיון שקבלו עליהם שלא לעבוד ע״ז ושאר מצו׳ שהוזהרו עליהם בני נח ואפילו מז׳ אומות היו יכולין לשבת בארץ בתנאי זה שלא יחטיאו שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי אבל כל זמן שאינן חוטאין שקבלו עליהם ז׳ מצות מותר להניחם בארץ ובמקצת נסחאות התרגו׳ תרג׳ נתן ארונה המלך למלך יהב ארוון למלכא די בעא מיניה מן מלכא׃ ירצך. כתרגומו יקבל קרבנך ברעוא׃ מאותך במחיר. כמו מאתך כי רבים מן הרפים כענין עם׃ בכסף שקלי׳ חמשי׳. ובדברי הימי׳ שקלי זהב משקל שש מאות אמרו רז״ל גבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים שהן שש מאו׳ כסף ושקלם במשקל של זהב וזהו שאמר שקלי זהב ועוד אמרו כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחר אומר מכל שבטיכם זהו שר׳ יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד רבי אומר משו׳ אבא יוסף בן דוסתאי בקר ועצים ומקום המזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות ולשון הפסוקים מוכיחים דברי רבי כי אומר קנה את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים ובגרן היה המזבח ובדברי הימים אומר ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב ונו׳ ר״ל כל המקום שהוא בשדה שנבנה בו הבית׃ ויעתר יי׳ לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל. וקביל יי׳ צלות דיירי ארעא. וברוך כל האלפים האלה שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בית המקדש והרי דברים קל וחומר ומה אם אלו שלא היה בימיהם ולא חרב בימיהם נפלו על שלא תבעו אותו אנו שהיה בימינו וחרב בימינו על אחת כמה וכמה לפיכך התקינו זקנים ונביאי׳ ליטע בפיהם של ישראל להיות מתפללים שלשה פעמים בכל יום השב שכינתך ומלכותך לציון וסדר עבודתך לירושלם אכי״ר סלה׃

סליק ספר שמואל

ויעל ז׳ רפין בקריאה וסי׳ נטה ידך על ארץ מצרים בארבה. ויאמר ארונה אל המלך׳. כי איש איש מבית ישראל. כה אמר כורש. וחברו׳ מי יפתה את אחאב׳ וחברו דדברי הימים׃ לעלה ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסוף נשוא׃ קנה ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני׃ ויקן ד׳ בקריא׳ וסי׳ ויקן את חלקת השדה אשר. ויקן יוסף את כל אדמת מצרים. ויקן דוד את הגרן. ויקן את ההר שמרון׃ ותעצר המגפה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעמד בין המתים ובין החיים. ויבא אחר איש ישראל. ויבן שם דוד מזבח. ויעמד פנחס ויפלל ותעצר׃

וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה מַדּוּעַ בָּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אֶל־עַבְדּוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד לִקְנוֹת מֵעִמְּךָ אֶת־הַגֹּרֶן לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה וְתֵעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל הָעָם׃ וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל־דָּוִד יִקַּח וְיַעַל אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב בְּעֵינָו רְאֵה הַבָּקָר לָעֹלָה וְהַמֹּרִגִּים וּכְלֵי הַבָּקָר לָעֵצִים׃ הַכֹּל נָתַן אֲרַוְנָה הַמֶּלֶךְ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ יִרְצֶךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אֲרַוְנָה לֹא כִּי־קָנוֹ אֶקְנֶה מֵאוֹתְךָ בִּמְחִיר וְלֹא אַעֲלֶה לַיהוָה אֱלֹהַי עֹלוֹת חִנָּם וַיִּקֶן דָּוִד אֶת־הַגֹּרֶן וְאֶת־הַבָּקָר בְּכֶסֶף שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים׃ וַיִּבֶן שָׁם דָּוִד מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וּשְׁלָמִים וַיֵּעָתֵר יְהוָה לָאָרֶץ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל יִשְׂרָאֵל׃

ז׳ · כיו׳ ת׳ כ׳ ת׳ · ל׳ · ל׳ · נ״ל כתי׳ ה׳ ויתר כתי׳ ו׳ · ט׳ רפין ל׳ וכל קרי׳ חלוף · ר׳

חזק

סכום הפסוקים של ספר אלף וחמש מאות וששה וסי׳ או״ד וסדרין ל״ד וחציו ולאשה עגל מרבק׃

ואמר ארון מא דין אתא רבוני מלכא לות עבדיה ואמר דוד למזבן מינך ית בית אידרי למבנא מדבחא קדם יי ויתכלי מותנא מעל עמא׃ ואמר ארון לדוד יסב ויסק ריבוני מלכא דתקין בעינוהי חזי תוריא דכשירין לעלתא וסוריגי ומני תורי לאעיא׃ כולא יהב ארונה מלכא למלכא די בעא מיניה מלכא ואמר ארוון למלכא יי אלהך יקבל קורבנך ברעוא׃ ואמר מלכא לארוון לא ארי מזבן אזבון מינך בדמין ולא אסיק קדם יי אלהי עלוון מגן וזבן דוד ית בית אידרי וית תוריא בכסף סלעין חמשין׃ ובנא תמן דוד מדבחא קדם יי ואסיק עלוון ונכסת קודשין וקביל יי צלות דיירי ארעא ואתכלי מותנא מעל ישראל׃

רלבג

המורגים. הם כלים מעץ דשים בהם את התבוא׳׃ וכלי הבקר. הם הכלים שיש בהם עצים המוכני׳ לחרישה ולהישיר כמו דרבן ומה שידמה לו ובספר דברי הימי׳ זכר שכבר נתן גם כן ארונה את החטים שכבר היה בגרן למנחה ושם זכר שכבר נתן דוד במקו׳ שקלי זהב מספר שש מאות. והנה אחשוב שהגרן עם הבקר קנה דוד בכסף שקלים נ׳ לבנות שם מזבח ולהעלות הבקר לעולה ואולם המקום ההוא בכללו שנבנה בית המקד׳ שם קנה בשש מאות שקלי זהב וזהו אמרו לפי מה שנזכר בספר דברי הימי׳ זהו בית יי׳ האלהים וזה מזבח לעולה לישראל כי זה ממה שיורה שכבר קנה המקום שנבנה בו בית המקדש׃ ויעל עולות ושלמים. הנה לא נאסרו הבמות עד שנבנה בית המקדש ולזה היה אפשר לדוד להעלות עולות ושלמים ואע״פ שהיה זר וזהו מה שצריך אל ביאור לפי הנראה לנו במה שהגבלנו באורנו בזה המקום׃

ואולם התועלות המגיעים ממנו הם אלו·

הראשון הוא במדות והוא שראוי לכל מקבל טובה מאחר שיתן לו תודה כעל כל אשר גמלהו וכל שכן אם היה השם יתברך המטיב כי בנתינת התוד׳ לו תועלת נפלא להיישיר לאמונתו ית׳ ושכל הטובות ממנו ולזה תמצא שאחר שהיטיב הש״י לדוד כל אלו הטובות הנכללות באלו הספורים נתן לו תודה דוד בכללו׳ על כולם ואע״פ שכבר הודה לו על אחת אחת מהם בייחוד כמו שיראה מדבריו בספר תלים ולזה ספר שדבר דוד לי״י את דברי השירה הזאת לי״י ביום הציל יי׳ אותו מכף כל אויביו ומכף שאול׃

השני הוא להודיע שהש״י כשיתחדשו ממנו הרעות לא יתחדשו ממנו כי אם מצד מה שהם טובות ולזה אמר דוד שהשם ית׳ הוא קרן ישעו להעי׳ שלא יחדש הש״י הרע כי אם מצד שהוא ישע לאוהביו והוא להצילם מאויביהם ולרחותם מעליהם כמו שידחה הבעל חי בעל קרנים בקרניו מעליו את החי המזיק לו׃

השלישי הוא להודיע שהתפלה תהיה נשמעת כשיהיה המתפלל מסדר משבחי הש״י מה שיגיעהו השגתו לפי מה שאפשר כי אז הוא דבק בו ואז תהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה האלהית בו וזהו אמרו מהולל אקרא יי׳ וגו׳ ולזה גם כן אמר בצר לי אקרא יי׳ ואל אלהי וגו׳ כמו שבארנו׃

הרביעי הוא ברעות והוא להודיע כי מה שיחדשהו הש״י על דרך ההשגחה הפרטית יהיה מתחדש על יד מלאך ישולח מאתו על זה כאמרו אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולזה אמר בזה המקום וירכב על כרוב ויעף כמו שבארנו׃

החמישי הוא להודיע כי כשיבא ההכרח שיחדש השם רעות להציל אוהביו הנה יסודרו ממנו שניים להיטיב לאוהביו ומהם יתחדש רע במקרה לאויביו כשהיה אפשר שישלם המכוון בזה האופן וזה כלו להעיר כי הש״י מרחיק עשיית הרעות לפי מה שאפשר כי מה שיתחדש ממנו תמיד הוא הטוב והנה כמו שהעננים שיהיה מהם מטר הם המתחדשים לתכלית טוב שירוה את הארץ והולידה והצמיחה ויקרה מהם רע במקרה כמו הברד והרעמים והברקי׳ והלפידי׳ כן ייטיב הש״י לאוהביו בכמו זה הטוב שיסודר ממנו רע במקרה לאויביהם וזהו אמרו מספר מה שהשגיח הש״י להצילו ולהכניע לאויביו וישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו חשרת מים עבי שחקים מנגה נגדו בערו גחלי אש ירעם מן שמים יי׳ וגו׳׃

הששי הוא במדות והוא להודיע שמי שירצה שישיג מבוקשו מכוונת אויבו ראוי שישתדל בזה בעת היותו קשה יום כי אז יתכן יותר להשיג המבוקש כאמרו אל תתחר במצליח דרכו שיורה כי מצד היותו מצליח ינצח ומזה יתבאר שהקשה יום ראוי שינוצח ולזה אמר דוד מספר בהשגחת הש״י יקדמוני ביום אידי ויהי יי׳ למשען לי כאילו יאמר שהם התחכמו להרע לו בעת היותו נכון לקבל הרע לולי יי׳ שהיה לו׃

השביעי הוא להודיע שההשגחה הפרטית מהש״י תדבק באדם מצד שמרו דרכי השם ית׳ והתנהגו בתורתו והתבונן בה תמיד כי זה יביא אל קנין השלמות האנושי בתכלית מה שאפשר אשר הוא סבת דבקות ההשגחה בשם ית׳ ולזה אמ׳ דוד בספרו חוזק סבות ההשגחה האלהית בו יגמלני יי׳ כצדקתי כבור ידי ישיב לי כי שמרתי דרכי יי׳ ולא רשעתי מאלהי כי כל משפטיו לנגדי וחקותיו לא אסור ממנה הורה בזה כי הוא מתהלך בדרכי השם ית׳ ומתבונן בחקותיו ומשפטיו׃

השמיני הוא להסיר הספק למה נענש שאול יותר מדוד עם היות חטא דוד יותר עצום

הרבה מחטא שאול וזה כי דוד היה הולך בכל דרכיו בדרכי הש״י והיו מדותיו ותכונותיו בתכלית השלמו׳ והחסירו׳ בכל עניניו רק בדבר אוריה החתי וזה ממה שיורה שדוד היה משתדל בכל עת שתהיינה פעולותיו תמיד לפי הראוי אלא שלא יכול לנצח יצרו בענין בת שבע ומזה סובב דבר הריגת אוריה לכסו׳ קלונו ולמלט שלא תהיה פעולתו מבעילת בת שבע בעילת אשת איש עם שהיה קצת דין בהריגתו מפני שלא קיים מצות המלך. ואולם חטא שאול היה נראה היותו כנגד השם מפני שאר התכונות שראינו לשאול שלא היו מתישרות אל היושר והחסידות ולזה גם כן תראה ששאול היה חושב להתנצל לשמואל בדברי שקר ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי ליי׳ ולזה אמר דוד להסיר את הספק הזה עם חסיד תתחסד ועם גבר תמים תתמם עם נבר תתבר ועם עקש תתפל כמו שבארנו :

התשיעי הוא להודיע שדרכי הש״י ופעולותיו הם תמימות בתכלית מה שאפשר וכן הענין באמרתו והיא התורה עד שאין בה דבר בלא תועלת ומה שחסר מהטוב בקצת פעולותיו שיקרה מהם רע לבני אדם בקצת העתי׳ הנה העיד הש״י להשלים מה שחסר מזה בשם האדם בעל בחירה ורצון לא ימשלו על הבחירה ההיא מה שיסודר מהם זה הרע במקרה ולזה יתכן שינצל האדם ממנה בזה האופן כשתהיה בחירתו אל הטוב המסודר מן התורה ובאמצעותו ידבק בש״י ויהיה לו למגן מהרעו׳ ההם כי הוא לבדו אפשר שיהיה מגן לכל החוסים בו :

העשירי הוא להודיע שכבר ימשך מחוזק דבקות השגחת הש״י שיביא האדם מהרע אל הטוב בקלות כאילו קפץ ודלג אליו מזולת שידרך בהגעתו אליו הנה כמו שיעש׳ הש״י מהמש׳ כחם על דרך מופת בזולת סבותיו כן יביא הטוב בקלו׳ לאוהביו בזולת סבותיו וזהו אמרו האל מאזרני חיל ויתר תמים דרכי משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני :

האחד עשר הוא להודיע כי הש״י נתן המלוכה לזרע דוד כל הימים שהעולם נמצא על צד החסד מצד הברית ששם לדוד על זה מצד הצדק והיושר שמצא בו וזה ימשך תמיד לזרעו כשיעשו ישר׳ הטוב בעיני הש״י בדרך שיוכל לעשות להם כל ישע וכל חפץ גם בעת שהיה נכון לבא עליהם רע מצד ההשגחה הכוללת ואולם כשלא יהיה זה ותפסק המלכות מישראל הנה לא תסור מבית דוד אבל היא שמורה לו וזה ממה שיתבאר ממנו שכבר יצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה וימלך ויתקיים על ישר׳ כי אי אפשר שתבו׳ המלכה מזרעו הסרה נצחית וכבר נתבאר זה יותר בדברי הנביאי׳ וזהו אמרו ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם ואמר כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח :

השנים עשר הוא מה שהודיע שאחר המלכים שיקומו על ישראל מפני שאינם מושלים בירא׳ אלהים אבל הם אנשי רשע לא תתקיים מלכותם ויזיקו ישראל בעבורם ובשבתם והם וזרעם יהיו לכליון חרוץ וזה ממה שנתקיים בענין מלכות ירבעם וחבריו כאמרו ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת וגם על הטובים אמר שלא תתקיי׳ מלכותם אך יהיו כמו דשא מארץ שתהיה להם במיחה זמן לא ארוך מאד ואחר ייבשו וכן אמר הש״י לירבעם שאם ילך בדרכיו יבנה לו בית נאמן כאשר בנה לדוד אך לא יתקיים זה לו כל הימים ולזה תראה שמלכות החשמונים לא נתקיים מאד בבית שני :

השלשה עשר הוא להודיע שגבורי דוד היו כלם אנשים חכמים גם כן בחכמת התור׳ ולכן היתה דבקה השגחת הש״י בהם ולזה תאר עדינו העצני שהוא יושב בשבת תחכמוני ולזה גם כן היה מהגבורים בניהו בן יהוידע הכהן שהיה מופלא שב״ד והיו גם כן מהם הכרתי והפלתי והם הסנהדרין כמו שנתבאר במה שקדם ולזה תמצא שכאשר שבח אלו הגבורי׳ אמ׳ מן השלשה הכי נכבד ולא אמר מן השלשה היה חזק או תקיף אבל תארו בכבוד מצד גודל המעלה ולזה הגיע מגבורתם מה שזכר מפני הדבק בהם ההשגחה האלהית :

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאד׳ שיבקש דבר ויוציא בבקשת קניינו דברים יותר נכבדים ממנו והמשל כי מי שאבד דבר שוה פרוטה אין ראוי שיוציא בבקשה דבר שוה יותר וכ״ש שאין ראוי שיסכן עצמו או איש אחד מן האנשים בבקשתו ולזה תמצא כי כשנתאוה דוד ואמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער וסכנו עצמם שלשת הגבורים להביא מהם אליו לא רצה לשתותם להורות כי לא הסכים שיסכנו עצמם בעבור זה ואף על פי שאמר זה במאמר על צד התאוה אל המים ההם כי כמה פעמים יאמר אדם כך במה שאין רצונו שישתדלו בהגעתו וגם בדברים הנמנעים כאמרו מי יתן לי אבר כיונה ולזה הסכים לנסך אותם ליי׳ לרמוז כי על עבודתו ית׳ לבד ראוי לסכן נפשו כאמרו ואהבת את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך :

החמשה עשר הוא במינו והוא להודיע כי כבר היה במקדש נסוך המים ולזה נסך דוד המים ההם ליי׳ כי הוא מן השקר שיעבוד דוד הש״י בדבר לא הוסכם שיעבוד בו במקדש הנה כמו שלא יעש׳ אחד מן האנשי׳ הטובים קרבן מן הצבי ליי׳ כן לא היה ראוי לנסך המים אם לא היו מנסכי׳ אותם במקד׳ ומזה המקו׳ יש סמך גדול וחזק למה שאמ׳ רבותי׳ מנסוך המי׳ בחג הסוכו׳ :

הששה עשר הוא להודיע כי ממוקשי עם יקרה שיעש׳ המלך דבר בלתי ראוי להיות כלי להדיח הרעה עליהם וזהו אמרו ויוסף אף יי׳ לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה הנה כמו שימלך אדם חנף ממוקשי עם כן יקרה ממוקשי עם למנהיג הטוב שגגה מה שהיה נשמר ממנה מהש״י לולא חטא העם הלא תראה כי דוד לא עשה זה במרד ובמעל כי תכף שהרגיש שחטא השיגתהו החרטה ובקש מהש״י המחילה :

השבעה עשר הוא להודיע כי מן הרעו׳ ראוי לבחור במה שהוא רע מעט מאי זה צד שיהיה אם מפני היותו מעט רע בעצמותו אם מפני שיקל יותר לקחת העצה עליו והנה מפני זה בחר דוד היות הדבר בארצו שלשת ימים להשענו כי רבים רחמי הש״י וכחם על הרעה ואעפ״י שגם כן הרעב הוא כפילה ביד הש״י הנה בו מה שהוא ביד אדם והוא השחתת האויבים יבול הארץ והוא היותר קשה וידמה שלזה המין מהרעב כיון בזה המקום והנה היו אלו הרעו׳ משוערות כי הניסה לפני האויבים והם רודפים היא יותר קשה מהרעב כי זה הוא אימת מות והאחר הוא אימת חסרון המזון ואעפ״י שימשך מחסרון המזון מות לקצת האנשים הנה בתחבולות יצילו הרבה מהמזון כמו שמצאנו שעשו ישראל במצור מלך מדין עליהם והדבר הוא יותר קשה מהניסה מאויבים והם רודפים כי ממנו לא יתכן לנוס כי הוא באויר שהוא אצל האדם ולזה הוסם בקירוב יחס זמן הדבר אל זמן הניסה כיחס זמן הניסה אל זמן הרעב :

השמנה עשר הוא להודיע שאפי׳ מחטאת דוד נמשך טוב הלא תראה כי בעבור זה החטא נגלה לו מקו׳ בית המקדש אשר בחרו הש״י אשר רמז אליו בתורה באמרו אל המקום אשר יבחר יי׳ ובאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וכמו כן נמשך טוב מחטא בת שבע שיצא ממנו שלמה אשר נתנה לו הממלכה לנצח ועל החטא ההוא גם כן עשה דוד הרבה מהזמירות הנזכרים בספר תלים שהם זמירות ישראל לשבח בהם הש״י ולשוב מן מחטאיהם וזה כלו מורה על יושר לבב דוד עם הש״י :

התשעה עשר הוא להודיע שהדבר שיש בו קדושה נפלאה לש״י אין ראוי שיהיה לאדם השתמשות בדברים הנוגעים בו כי זה ממה שיביא להקל בקדושתו ולזה תמצא שכאשר נבחר זה המקום הקדוש להיות בו מזבח ליי׳ לא רצו שיהיו הדברים שבו לשמוש אדם ולזה רצו ועשו מהבקר עולה והמוריגים וכלי הבקר עשו עצים להעלות העולה והחטים מנחו׳ שאם ישתמשו בהם לצורך הדיוט יביא זה להקל בקדושת המקו׳ הקדוש ההוא ולזאת הסבה ג״כ תמצא שכאשר בא ארון יי׳ משדה פלשתים על ידי הפרות שאסרום בעגלה הנה בקעו עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה ליי׳ :

העשרים הוא להודיע שאין ראוי להעלות לש״י עולות יתכן שיחשב בהם שיהיה בהם קצת אונס כמו הענין בזה שהיה נותן ארונה לדוד שהוא אפשר שלא היה נותן זה כי אם על צד היראה ממנו להיותו מלך ולזה רצה דוד על כל פנים לקנות אותם ולקנות הגרן שעשה בו המזבח לזאת הסבה בענין שלא יעבד הש״י בדבר גזל ובמה שהוא לא לו ומפני זה הוצרך לקנות כל המקום ההוא אשר נבנה בו בית המקדש :

העשרים ואחד הוא להודיע מה שהעיר בזה הספור שהקרבנות הם סבה להמשיך ההשגחה בישראל ולעצור המגפה והמשחית מהם כי זה ממה שיעיר לעמוד על המכוון בענין הקרבנות שהוא מביא באופן שלם אל הדבקות בש״י כמו שבארנו בבאורנו בספר ויקרא הנה כמו שהיה הענין על הכפרת מבין שני הכרובים בכל דבור ודבור שהיה מדבר הש״י עם משה להעיר ישראל לעמוד על כוונות התורה ועל סודות הנבואה כן רצה הש״י לעצור המגפה על יד הקרבנו׳ האלה להעמידנו על המכוון בהם כי כבר התבאר מדברי השירה שסבות ההשגחה הם הדבקות בש״י וההליכה בדרכיו וההתבוננו׳ בדרכי התורה בכללם :

ובכאן נשלם באור ספר שמואל והיתה השלמתנו אותו בראש אדר ראשון של שנת תשעים ושמנה לפרט האלף הששי. והתהלה לאל לבדו אשר עזרנו ברחמיו וברוב חסדיו יתברך ויתרומם על כל ברכה ותהלה :

חד מן מ"ד מלין כתי' י' בסוף תיבות ולא קרי' וסי' מדרתי ותבאתי ואולם חי י"י אלהי יש' אשר מנעני ב' בו כנ"ל · נשאי צלק העמוני נחרי דשמואל · לבי ויאבר בנענתך · יושבתי בלבנון מקוננתי בארזים מה נחנתי בבא לך חבלים · הרבית עלי גלעד וקחי צרי · שכנתי על מים רבים רבת · הלכתי הציבי לך ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי · קניתי ויאבר בעז ביום קנותך · שנאי נגיד חסר

אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה

חד מן י"ח מלין חס' ו"ו בסוף תיבות וקרי' וסי' ויצו את בני בנימן לאמר · ויעלה ויקח שמואל טלה חלב · בטחך במעשיך · וחללה ונתתיו ביד הזרים לבז · ויעל ויבינו המזבח על מכונתיו · שוי ומן בני

ויך שרשיו כלבנון

והמלך

מקים מלכים ומשפיל נסיכים מאיר חשכים מורה כוכבים.
אל הוא לבדו ויורה לעבדו דוד בחסדו בספר מלכים :

רשי

ולא יחם לו. אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף לפי שקרע את כנף המעיל לשאול. ומדרש אגדה אמ' רבי שמואל בר נחמני כיון שראה דוד את המלאך עומד בירושלם וחרבו בידו כנטן מירותו: בתולה. בתוליה מחממין את בשרה: סוכנת. מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם: לא ידע. שהבתולה יפה לחמם מן הבעולה. ורבותינו אמרו משום לא ירבה לו נשים וכבר היו לו שמונה עשר: מתכסא

והמלך דוד ג' רפ בקריאה וסי' והמלך דוד זקן בא בימים ; והמלך דוד שמע את כל הדברים · שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים : ותהי י"ד וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ח וכאיוב סימן י"ג : וחם ג' פתחין בקריאה וסי' וחם השמש ונמס · וחם לאדני המלך · גם אם ישכבו שנים וחם להם · אנ"ך · וחד חם לבי בקרבי · וכל בן נח דכוו' :

והמלך דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ׃ וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ ס סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ׃ וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ׃

ג"רפ · ל · ל · ל · יד · ג' וכל בן נח דכו' · נו' · ג' ובענין · ל · ג' ואיש

ומלכא דָּוִד סִיב עַל בְּיוֹמִין וּמְכַסַּן לֵיהּ בִּלְבוּשִׁין וְלָא שָׁחִין לֵיהּ׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ עַבְדּוֹהִי יִבְעוּן לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא עוּלֵימְתָּא בְּתוּלְתָּא וּתְשַׁמֵּישׁ קֳדָם מַלְכָּא וּתְהֵי לֵיהּ קְרִיבָא וְתִשְׁכּוּב לְוָתָךְ וְתִשְׁחַן לְרִבּוֹנִי מ מַלְכָּא׃ וּבְעוֹ עוּלֵימְתָא שַׁפִּירְתָּא בְּכֹל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַשְׁכָּחוּ יַת אֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם וְאַיְתִיאוּ יָתַהּ ל לְמַלְכָּא׃ וְעוּלֵימְתָא שַׁפִּירָא עַד לַחֲדָא וַהֲוָה לְמַלְכָּא קְרִיבָא וּמְשַׁמְּשָׁא לֵיהּ וּמַלְכָּא לָא יְדָעַהּ׃

רדק

והמלך דוד זקן · בן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים היה במלכו וארבעים שנה מלך : בא בימים · בימי הזקנה חלש ונפל למטה ואף על פי שלא היה אלא בן שבעי' שנה מפני המלחמות אשר נלחם תשש כחו וקפצה עליו הזקנה והזקן כל זמן שהולך ומזקין החום הטבעי הולך וחסר לפיכך ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. ויש דורש שכל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם ולפי שכרת דוד את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנה מהבגדי' לעת זקנתו וזה הדרש רחוק ויש עוד דורש קרוב מזה כי בראות דוד המלאך וחרבו שלופה בידו נבעת ונכטנן כמו שכתוב כי נבעת מפני חרב ה המלאך : ולא יחם לו · ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד וכן וחם לאדני המלך וחם להם ר"ל וחם הבשר ויחם שרשו יחם מבנין הקל והוא כתוב ביו"ד ה האיתן לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב וכן וירא שאול מלפני דוד וירש זרעך ואחרים זולתם : נערה בתולה · כי היא יותר מחממת מן הבעולה : סוכנת · ת"י קריבא ויש מפרשים מחממת כמו ובוקע עצים יסכן בם לדעת קצת המפרשים וכן בלשון ערב לדבר חם יאמרו סכון ויש מפרשים אוצרת כמו לך בא אל הסוכן ואין טעם לפי' הזה כי מה צורך למלך שתהיה אוצרת ובעלת אוצרו והנכון בעיני שפי' מועילה כלו' שיהיה למלך תועלת בה מפני הצנה אשר אחזתהו וזהו שפירש אחר כך ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך וכמוהו כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מחטאתי וכן הוכח בדבר לא יסכן ומלים לא יועיל בם : והמלך לא ידעה · כמו שפי' שהבתולה טובה לחמם

רלבג

והמלך דוד זקן עד ויתחתן שלמה את בת פרעה : ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו · ידוע שהבגדי' אינם מחממים כי אם במקרה מצד שמירתם שהאויר המקיף בגוף לא יקררהו ולזה ב בקשו לו עבדיו דבר שיחממהו מצד חמימות בו ובחרו לו שיתחמם בחום נערה בתולה מפני שיתקבצו סבות רבות אל שתחממהו האחת מצד אשר בה והשנית מצד התחממה בהיותה עם הזכר והתעוררה לתשגל והשלישית כי הוא גם כן יתעורר טבעו לקראת מצד יפיה והיותה בתולה וזה יהיה סבה ש שיתחמם מעצמו : ותהי לו סוכנת · ר"ל שומרת האוצרות וזה יהיה סבה שתוכל לבא לשכב בחיקו ואיש לא ירגיש : ויעם

מן הבעולה ונכתב זה להודיע כי מותרת היתה לשלמה כי אביו לא ידעה אע"פ שהיתה שוכבת בחיקו ורבותינו ז"ל פירשו שהיתה אסורה לו לבעלה משום לא ירבה לו נשים ואמרו בקבלה לא ירבה לו יותר משמנ' עשרה וכבר היה לו שמנה עשרה וסמכו זה על פסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה כמו שכתבנו בספר שמואל : מתכסא

ה ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו: ו ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם הוא טוב תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום: ז ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן ויעזרו אחרי אדניה: ח וצדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדניהו: ט ויזבח אדניהו צאן ובקר ומריא עם אבן הזחלת אשר אצל עין רגל ויקרא את כל אחיו בני המלך ולכל אנשי יהודה עבדי המלך: י ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים ואת שלמה אחיו לא קרא: יא ויאמר נתן אל בת שבע אם שלמה לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן חגית ואדנינו דוד לא ידע: יב ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה:

ואדוניה בר חגית מתרברב למימר אנא אמלוך ועבד ליה רתיכין ופרשין וחמשין גברא רהטין קדמוהי: ולא אכלימיה אבוהי מיומוהי למימר מא דין כדין אתעבידת ואף הוא שפיר בריוא לחדא ויתיה ילידת בתר אבשלום: והוו פתגמוהי בעצה עם יואב בר צרויה ועם אביתר כהנא וסעדין בתר אדוניה: וצדוק כהנא ובניהו בר יהוידע ונתן נביא ושמעי ורעי וגבריא די לדוד לא הוו בעצת אדוניהו: ונכיס אדוניהו ען ותורין ופטימין עם אבן סכותא די בסטר עין קצרא וזמין ית כל אחוהי בני מלכא ולכל גברי יהודה עבדי מלכא: וית נתן נביא ובניהו וית גבריא וית שלמה אחוהי לא זמין: ואמר נתן לבת שבע אמיה דשלמה למימר הלא שמעת ארי מלך אדוניהו בר חגית ורבוננא דוד לא ידע: וכען איתא אמלכינך כען מלכא ושזיבי ית נפשיך וית נפש בריך שלמה:

אדוניה ח׳ בקריאה וס׳ ורביעי אדוניה בן חגית· וחברו דדברי הימים· ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר· ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה· ועתה הנה אדוניה מלך· והשמוע׳ באה עד יואב· ועמהם הלוים שמעיהו תנינא דפסו׳·

אדוניה בגו׳· ושארא אדוניהו: וגם הוא ז׳ בקריא׳ דסמיכי וס׳ נמסר בסדר בלק: שמעת ד׳ בקריאה וס׳ הלוא שמעת כי מלך· מי קול שופר שמעת נפשי· הלא דברתי אליך בשלותיך· הלא שמעת בהי אל תלכי:

רשי

מתנשא· מתפאר: וחמשים איש· כטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: ולא עצבו· לא הכעיסו לדרך שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מיתה: וגם הוא טוב תואר· כאבשלום שנאמר וכאבשלום לא היה איש יפה והיא גרמה להם שנתגאו: ואותו ילדה אחרי אבשלום· כלומ׳ גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום: עם יואב בן צרויה· לפי שהיה יודע שלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו עליו לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ידו ויאהבנו: ועם אביתר הכהן· שנסתלק מן הכהונה משברח דוד מירושלם מפני אבשלום ששאל באורים ותומים ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר והיה מבני בניו של עלי וידע שלא ישמש בימי שלמה שהרי כך נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי והיה חפץ שיעמוד זה על ידו: ונתן הנבי׳· שנבא לדוד ששלמה ימלוך כמו ש׳ בדברי הימים ושלמה יהיה שמו: ומריא· שור של פטם: אבן הזוחלת· אבן גדולה שהיו הבחורים מנסין בה את כחם להזיזה ולגררה לשון מים זוחלין זוחלי עפר ויונתן תרג׳ אבן סכותא שעומדין עליה וצופים למרחוק: עין רוגל· תירגם יונתן עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדים במר ברגליו על ידי בעיטה: ולשלמה אחיו לא קרא· שיודע היה שנתנבא עליו הנביא למלוך: ומלטי את נפשך· מן המחלוקת לאחר מות המלך שירצה בנך למלוך כמה שהבטיחו הקב״ה:

קטאים

רדק

מתנשא· מתפאר ומתגאה אני אמלוך כי חשב לפי שהיה יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמר וגם הוא טוב תואר מאד ואמר בלבו שאביו היה אוהב אותו יות׳ מאחיו לפי שלא גער בו מימיו ולא הכעיסו לפיכך היה מתנשא לאמ׳ אני אמלוך: וחמשים איש רצים לפניו· שהיו הולכין לפניו בכלי זיין כמנהג המלכי׳ שהולכי׳ לפניהם רגלים בכלי זיין וכן אמר ב באבשלום וחמשי׳ איש רצי׳ לפניו ובדברי רז״ל מאי מעליותא אלא שהיו כטולי טחול וחקוקי כפות הרגלי׳: ולא עצבו· ולא הכעיסו כשהיה עושה שום דבר רע לא היה מכלימו ומיסרו לאמ׳ מדוע ככה עשית לפיכך יצא לדרך רעה ולמרוד באביו כי יודע היה אדוניהו כי דוד אמר להמליך שלמה אף על פי שלא הודיע דוד המלוכה עדיין אבל חשב בלבו אבי אוהב אותי ולא גער בי מימי אכנס בדבר המלוכה בימיו ואם לא ירע לו ידעתי שאני אמלוך: וגם הוא טוב תואר· וגם לרבות על אבשלו׳ ואף על פי שלא זכרו הנה זכר מעשה אדוניה לעשות לו רכב ופרשים למלוך כמעשה אבשלום שהיה חושב גם כן ל למלוך ויפיו גרם להם לשניהם להתגאות ולמרוד: ילדה· חגית אם אדוניהו ילדה אותו אחרי שילדה מעכה את אבשלום כי אחרי אבשלום היה גדול מאחיו כמו שכתוב השלישי אבשלום הרביעי אדוניה ואמנון שהיה הבכו׳ כבר מת ואולי דניאל שהיה משנהו מת אע״פ שלא נכתבה מיתתו ולפיכ׳ היה חושב אדוניהו למלוך: ויהיו דבריו· דבריו ועצתו בדב׳ הזה היו עם יואב ועם אביתר כי יואב ידע כי דוד היה שונא אותו שהרי קללו על שהרג אבנר וגם אבשלום הרג שצוהו עליו לשמור שלא יהרגהו וגם עמשא הרג ועל כל אלה הדברי׳ היה שונא דוד אותו אלא שהיה דוד ירא אותו כל ימי חייו לפי שהיה נלחם מלחמותיו לפי׳ היה אחרי אדוניהו כדי שיניחנו שר צבא אם ימלוך כמו שהיה חושב בלבו שדוד יצוה אל בנו המולך תחתיו להמיתו ואביתר הכהן גם כן לפי שדוד סלקהו מן כהונה גדולה ושם תחתיו צדוק כשהיה בורח מפני אבשלום כמו שפירשנו בספר שמואל ולפיכך עזרוהו אלה השנים והיו אחריו והטו לב בני המלך ואנשי יהודה אחריו כמו שאמר ויעזרו אחרי אדוניה: ומריא· כתרגומו ופטימין הצאן והבקר היו מהמרע׳ והמריא הו׳ צאן ובקר שהם מפוטמי׳ בבית על האבוס ובמסכה אמרו מלשון מריא אין ממרים את העגלי׳ ואמרו איזו היא המראה מרביצה ופוקס את פיה ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת: עם אבן הזוחלת· סמוך לאבן הזוחלת זבחו הצאן והבקר ופירוש הזוחלת שהיו מים זוחלין אצל האבן לפיכך נקראת זוחלת כמו שאמר אצל עין רוגל ויונתן תרגם סכותא ותרגום מצפה סכיתא: עין רוגל· כתרגומו עין קצרא וקצרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס בעבור זה רוגל לפי שהוא מספסף בגדים ברגליו: לא קרא· לא קרא לאלה לפי שידע כי ידם עם שלמה: ויאמר נתן· חשש בדבר יותר לפי שהוא אמ׳ בנבואה לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כתוב: ואדנינו· בהגעת האלף והוא אחד מן השבעה: לא ידע· שאם ידע שיה מוחה בדבר שהרי נאמר לו בנבואה כי שלמה ימלוך: ומלטי את נפשך· כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימית אחרי מות דוד בת שבע ושלמה כדי שלא יצא לו ערעור במלכות או פי׳ ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מבזיון שלא תהיו עבדים לאדוניהו: כשבעת

רלבג

ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו· ראוי שתדע שמלכי ישראל לא הותר להם להרבות סוסים ולזה לא היה זה הענין קטן אצל מלכי ישראל: ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית· הנה מפני זה חשב אדוניה שיהיה לב דוד להמליכו אחריו כי לא גנה אותו על דבר ממעשיו והוא היה גם כן יפה תאר מאד ובעבור יפיו חשב שהוא ראוי למלך: ואותו ילדה אחרי אבשלום· הנה הוא מבואר שאי אפשר שנבין מזה ענין הלידה כי אבשלום היה בן מעכה ואדוניה היה בן חגית ואילו היה מענין הלידה היה ראוי שיהיו שניהם מאם אחת תלד אדוניה אחרי אבשלום ולזה הוא מבואר שהוא מענין הגדול כאמרו ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי שהוא מענין הגדול כמו שקדם והרצון בזה שאמו גדלה אותו אחרי אבשלום והתנהג במנהגיו ובמדותיו ולזה אמר וגם הוא טוב תאר מאד כמו אבשלום שהיה יפה תאר מאד כמו שנזכר במה שקדם הנה כמו שחשב אבשלום שימלוך אחר דוד מפני רוב יפיו כמו שחשב אדניה: ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן· ר״ל שדבר משך את לבבם להמשיך ולהסכים להמליכו והם עזרוהו בזה והנה חשב שכמו שאלו עזרו לדוד להגיעו למלכות ולהצליח כן יגיע לו על ידם וזה כי אביתר בא אל דוד מפני ברחו מפני שאול ועל פיו היה עושה דוד כל מעשיו ויואב הקים דוד על כסא המלוכה ונלחם מלחמותיו עם איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי ויואב גם כן נמשך לאדניה ועזרהו על הממלכה כדי שיאהבהו ולא יסירהו מהיו׳ שר צבא כי נתבאר לו כי לב דוד להסירו ממעלתו בעבור דבר אבשלום ואביתר הכהן גם כן ראה כי דוד היה נותן יותר מהכבוד והמעלה לצדוק ממה שהיה נותן לאביתר וזה מבואר מהספורי׳ הקודמי׳ שהקדים בהם דוד צדוק לאביתר: ומריא· הוא מין ממיני הבקר השמנים והגדולים: עם אבן הזוחלת· ר״ל אצל אבן הזוחלת ונקראת האבן ההיא כך לסבה לא ידענוה ואפשר כי האבן ההיא היתה גדולה וחלקה מאד ולרוב חלקותה היו מניעין אותה ודוחין אותה הנה והנה· והנה לא קרא שלמה אחיו לאכל עמו כי ידע שהוא יתנגד לו בזה להיותו בוטח שימלוך אחרי דוד אביו ולזאת הסבה גם כן לא קרא אל נתן הנביא כי הוא נבא לדוד ששלמה ימלוך אחריו כמו שנזכר בדברי הימי׳ ובכלל הנה לא קרא לאותם שלא היו נסכמי׳ לעצתו כמו צדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורי׳ אשר לדוד כי ידע כי הם יבלבלו עצתו ותתחדש מזה תנועות לב העם הנסכמי׳ לעצתו:

ומלאתי

שנשבעת לאמתך: יודע היה נתן שנשבע לה שמשמע זה ממנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמרה בת שבע הילד מת מפני העון אפילו יהיה לי ממך בן מה קיימא יבוזו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחלה ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונה ימלוך אחריו ואמר לה כי על פי הנבואה כאמר לו זהו זקן מאד. חלוש מאד כי קפצה עליו זקנה כמו שפירשנו: משרת את המלך. בשכבה בחיקו ומחממת אותו ובמה שהיה צריך שירות אחר ואמר הספור הזה לפי שנכנסה בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בצנעה במטתו עם אבישג ולא היה רשות לאדם אחר להכנס עם בלא רשות אבל היא לפי שהיתה אשתו נכנסה החדרה בלא רשות ומלת משרת חסר ממנה הת״ו למד הפועל מפני כובד קריאת שני תוי״ן רפות כאחת כי משפטו משרתת ובא הרי״ם בפתח גדול תמורת הקטן: מה לך. לפי שלא היתה רגילה לבא אבלו ידע כי על דבר באה לפיכך אמר לה מה לך או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה: ועתה אדוני המלך לא ידעת. רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו ואתה באל״ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלינו כי הוא ועתה בעי״ן מפי ספרים המדוייקים ומפי המסורת: ולשלמה עבדך לא קרא. כיון שלא קרא לשלמה בסעוד זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכה עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו שיאכלו עמו: ואתה אדני המלך. זהו ואתה באל״ף וטועים בו בעי״ן לפי שהענין יותר קרוב: להגיד להם. שאם לא תגיד להם קודם שתשכב עם אבותיך והייתי אני ובני שלמה חטאים מדבר המלוכה. חטאים ת״י מתרכין כלומר מגורשין מן המלוכה ויש מפרשים אם לא יהיה בני מלך בלוי עון יהיה לנו יאמרו כי מפני עון שנמצא בי וכן. שנולד ממני לא היתה לו מלוכה ויש מפרשי׳ כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלומר אתה תהיה חוטא בזה אם לא תמליך שלמה בני כי אתה נשבעת לי ביי׳: ונתן הנביא בא. בחצר או בבתים החיצונים עד שיאמרו למלך ויכנס ברשות ויגידו למלך ואמר המלך שיבא וכן עשה ויבא לפני המלך: אתה אמרת. על דרך תמיהה כלומר נראה שאתה אמרת לו שימלוך שזבח זבחים וקרא למי שרצה: כי ירד. ירד היום אל עין רוגל לזבוח: ולי אני עבדך. זה שלא קרא לנו ידמה כי לדבר המלוכה עשה הזבח: ולא הודעת את עבדך. תמה אני אם מאתך נהיה הדבר הזה איך לא הודעתני טרם שתמליכהו: כתוב עבדיך ביו״ד כלומ׳ לי ושאר עבדיך שבאתני: קרא

רשי

חטאים. חסרי׳ ומנועים מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא: אתה אמרת. בתמיה: כי ירד היום. שהעיר היתה גבוהה ואבן ה הזוחלת למטה בגיא: על

רלבג

ומלאתי את דבריך. אשלים מה שיחסר בהם או ירצה בזה שימשך לדבריה כטע׳ כי מלא אחרי יי׳: והייתי אני ובני שלמה חטאים. ר״ל נענשים כי מפני שידע אדניהו כי הממלכה עתידה להיות לשלמה ישתדל להמיתו כמו שהיה מ מבקש שאול להרוג את דוד לזאת הסבה עם שזה יהיה סבה להזכיר חטא בת שבע אחרי מות דוד ויבוא זה לגנות ב״כ על שלמה ואולם אם ימלוך שלמ׳ יתבאר לכל כי מיי׳ היתה בת שבע לדוד ושלא היתה אסורה לו אחרי מות אוריה עם שמפני אימת מלך ייראו לאמ׳ דבר כנגדו או יהיה הרצון בזה והייתי אני ובני שלמה חטאים אם לא נגלה אזכך על זה בחייך כי כשתוק ממנו המתנה הטובה שנתת לנו ולא יהיה האשם זולתי בנו להגלות הענין שדעתך היה להמליכנו כאשר דבר׳ ונשבעת לאמתך: אתה אמרת אדניה ימלוך אחרי. ר״ל האם אתה אמרת אם מאת אדני המלך נהיה ה הדב׳ הזה ולא הודעת את עבדך ר״ל האם היה מאת אדני המלך הדבר הזה ולא קראו לי כי לא הסכמת ל להודיע לעבדך מי ישב על כסאך: ויען

וסי׳ ובאי ד׳ בקריאה וסי׳ ובאי שבבי עמו ונחיה. לכי ובאי אל המלך דוד. שבי דומם ובאי בחשך. עורי צפון ובאי תימן: ואמרת ג׳ בקריאה וסי׳ לכי ובאי אל המלך. היש פה איש. ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה: ומלאתי ד׳ וסי׳ את דבריך. את הרין חלליו. ומלאתי את הגאות. את הבית הזה כבוד: והנה ה׳ ר״פ בספרא

לכי ובאי אל המלך דוד ואמרת אליו הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי ומדוע מלך אדניהו: הנה עודך מדברת שם עם המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך: ותבא בת שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך: ותקד בת שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך מה לך: ותאמר לו אדני אתה נשבעת ביהוה אלהיך לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי: ועתה הנה אדניה מלך ועתה אדני המלך לא ידעת: ויזבח שור ומריא וצאן לרב ויקרא לכל בני המלך ולאביתר הכהן וליאב שר הצבא ולשלמה עבדך לא קרא: ואתה אדני המלך עיני כל ישראל עליך להגיד להם מי ישב על כסא אדני המלך אחריו: והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים: והנה עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא: ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך על אפיו ארצה: ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא ישב על כסאי: כי ירד היום ויזבח שור ומריא וצאן לרב ויקרא לכל בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו: ולי אני עבדך ולצדק הכהן ולבניהו בן יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא: אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדיך מי ישב על כסא אדני המלך אחריו:

אזילי ותעלין לות מלכא דוד ותימרין ליה הלא את ריבוני מלכא קיימת לאמתך למימר ארי שלמה בריך ימלוך בתריו והוא יתיב על כורסי מלכותי ומא דין מלך אדניה: והא עד די את ממללא תמן קדם מלכא ואנא איעול בתרך ואקיים ית פתגמייכי: ועלת בת שבע לקדם מלכא לאדרון בית משכבא ומלכא סיב לחדא ואבישג דמן שונם משמשא קדם מלכא: וכרעת בת שבע וסגידת למלכא ואמר מלכא מה ליך: ואמרת ליה רבוני את קיימתא במימרא דיי אלהך לאמתך ארי שלמה בריך ימלוך בתריי והוא יתיב על כורסי מלכותי: וכען הא אדניה מלך ואת ריבוני מלכא לא ידעתא: ונכיס תורין ופטימין ועאן לסגי וזמין לכל בני מלכא ולאביתר כהנא וליואב רב חילא ולשלמה עבדך לא זמין: וכען רבוני מלכא עיני כל ישראל סבירן עלך לחואה להון מאן יתיב על כורסי מלכותא דרבוני מלכא בתרוהי: ויהי כד ישכוב רבוני מלכא עם אבהתוהי ואהי אנא וברי שלמה מתרכין: והא עוד דהיא ממללא עם מלכא ונתן נביא אתא: וחויאו למלכא למימר הא נתן נביא ואתא קדם מלכא וסגיד למלכא על אפוהי על ארעא: ואמר נתן רבוני מלכא את אמרת אדניה ימלוך בתריי והוא יתיב על כורסי מלכותי: ארי נחת יומא דין ונכיס תורין ופטימין ועאן לסגי וזמין לכל בני מלכא ולרבני חילא ולאביתר כהנא והא אינון אכלין ושתן קדמוהי ואמרו יצלח מלכא אדניה: ולי דאנא עבדך ולצדוק כהנא ולבניה בר יהוידע ולשלמה עבדך לא זמין: אם מן רבוני מלכא הוה פיתגמא הדין ולא הודעת ית עבדך מן יתיב על כורסי מלכותא דרבוני מלכא בתרוהי:

וסי׳ והנה עודנה מדברת עם המלך. והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים. והנה איש אלה׳ בא מיהודה. והנה אנשים עברים. והנה נביא אחד נגש: ושתים ה׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסי׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן ל׳: ולית׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סי׳ י״ד: נהיה ח׳ וסי׳ אם מאת אדני המלך. כה אמר יי׳ לא תעלו ולא תלחמון דמלכים. וחברו דדברי הימים. יום חשך ואפלה. ביום ההוא ישא עליכם. כי לפני הימים ההם. ואשלחה אליו לאמר לא נהיה. תאוה נהיה תערב:

ויען המלך דוד ויאמר קראו לי לבת שבע. הנה נראה מזה כי בת שבע יצאה מן החדר בבא נתן הנביא לדבר אל המלך כדי שלא יכיר המלך כי זה הדבר היה מוסכם ביניהם ולזה קרא דוד לבת שבע ופחד לבא אליה ולומר אלו הדברים כי היא היתה יותר עצמית בזה מנתן הנביא כמו שמצאנו באשה התקועית שעשתה שאמרה הדברים אל יואב לא אליה: על הפרדה אשר לי. זה אחד מסימני המלוכה כי לא ירכב על מרכבת המלך מי שאינו מלך: והורדתם אותו אל גיחון. הנה בחר למשחו במקום נהר להיות סימן שתמשך מלכותו ותתקיים ותתפשט: ומשח אותו שם צדוק הכהן. ידענו כי שמן המשחה שעשה משה הוא נעשה לדורות כמו שנזכר שם לא נעשה עוד זולתו ולזה הוא מבואר שם שאין זאת המשיחה שימשחהו כולו בשמן ההוא כי לא יספיק השמן ההוא לזה לא היתה המשיחה כן בכל מה שמשח משה ממנו ולזה הוא מבואר שלא ימשח בו כי אם חלק מהנמשח והנה היתה משיחת המלך על ראשו כמו שאמר בשאול ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו והנה ראוי שתהיה זאת המשיחה אל המקום שתהיה בו כתר המלכות. וראוי שתדע כי לא הוצרכו למשוח שלמה אלא מפני מחלוקת אדניה כי במשיחת דוד נמשחו כל הקמים תחתיו מזרעו כמו שבמשיחת אהרן ובניו נמשחו כל הבאים אחריו להיות כהנים ולזה לא הוצרכו למשוח אחר זה כי אם כהן גדול: ובא וישב על כסאי. לפרסם לכל שהוא מלך כדי שיכור המחלוקת מעל שלמה: אמן כן יאמר יי׳ אלהי אדני המלך. היא תפלה שיהיה רצון השם יתברך שיהיה הענין כן ר״ל שתהיה המלוכה לשלמה כי אם לא תהיה לו מיי׳ לא יועיל לו זה: ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד. למדנו מזה שאין זה כנגד המלכות וזה כי רצון המלך הוא שיצליח בנו יותר ממנו: וירד צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי. הם היו סנהדרין כמו שקדם וזה כי שנזכר הם אשר על פיהם ראוי שתהיה בחירת המלך להיות מה שיבחרו כבחר מאת יי׳ והנה אשר יבחרהו הנביא יודע שבחרו יי׳ כמו שמצאנו בשמואל כשבחר שאול ודוד וכן הענין בכהן גדול כי באורים ותומים יודע מי הוא אשר בחר יי׳ בו וכן הענין בסנהדרי גדולה כי כל ישראל מחוייבים להמשך למה שיגזרו כמו שנתבאר בתורה ולזה זכר בזה המקום צדוק הכהן כי הוא היה כ״ג ונתן שהיה נביא ובניהו בן יהויד׳ והכרתי והפלתי שהיו סנהדרי גדולה ובניהו בן יהוידע היה עליה׳ כמו שנזכ׳ בספר שמואל מחללים

ארץ ה׳ סבירין ארצה וסי׳ ויבאו ארץ כנען אל יעקב אביהם. נחנו נעבר חלוצים לפני יי׳ ותרא אביגיל את דוד ותמהר. ותקד בת שבע אפים ארץ. ולא יפול צרור ארץ: גיחון ו׳ ג׳ מלאים וג׳ חסרים וסי׳ ושם הנהר השני גיחון. סתם את מוצא. בנה חומה חיצונה דמלכים. הלין ג׳ קדמאי מלאים. והורדתם אתו אל גחון.

וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה: כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה: וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ דָּוִד קִרְאוּ־לִי לְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּלְנָתָן הַנָּבִיא וְלִבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיָּבֹאוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לָהֶם קְחוּ עִמָּכֶם אֶת־עַבְדֵי אֲדֹנֵיכֶם וְהִרְכַּבְתֶּם אֶת־שְׁלֹמֹה בְנִי עַל־הַפִּרְדָּה אֲשֶׁר־לִי וְהוֹרַדְתֶּם אֹתוֹ אֶל־גִּחוֹן: וּמָשַׁח אֹתוֹ שָׁם צָדוֹק הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וּתְקַעְתֶּם בַּשּׁוֹפָר וַאֲמַרְתֶּם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה: וַעֲלִיתֶם אַחֲרָיו וּבָא וְיָשַׁב עַל־כִּסְאִי וְהוּא יִמְלֹךְ תַּחְתָּי וְאֹתוֹ צִוִּיתִי לִהְיוֹת נָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה: וַיַּעַן בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אָמֵן כֵּן יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ: כַּאֲשֶׁר הָיָה יְהוָה עִם־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֵּן יְהִי עִם־שְׁלֹמֹה וִיגַדֵּל אֶת־כִּסְאוֹ מִכִּסֵּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד: וַיֵּרֶד צָדוֹק הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וַיַּרְכִּבוּ אֶת־שְׁלֹמֹה עַל־פִּרְדַּת הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּלִכוּ אֹתוֹ עַל־גִּחוֹן: וַיִּקַּח צָדוֹק הַכֹּהֵן אֶת־קֶרֶן הַשֶּׁמֶן מִן־הָאֹהֶל וַיִּמְשַׁח אֶת־שְׁלֹמֹה וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה:

וַאֲתֵיב מַלְכָּא דָוִד וַאֲמַר קְרוֹ לִי לְבַת שֶׁבַע וַעֲלַת לִקְדָם מַלְכָּא וְקָמַת לִקְדָם מַלְכָּא: וְקַיֵּים מַלְכָּא וַאֲמַר קַיָּים הוּא יְיָ דִּפְרַק יָת נַפְשִׁי מִכָּל עָקָא: אֲרֵי כְּמָא דְקַיֵּימִית לִיךְ בְּמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ יִמְלוֹךְ בַּתְרַי וְהוּא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי תְּחוֹתַי אֲרֵי כֵּן אַעֲבֵיד יוֹמָא הָדֵין: וּכְרַעַת בַּת שֶׁבַע עַל אַפָּהָא עַל אַרְעָא וּסְגִידַת לְמַלְכָּא וַאֲמָרַת יִתְקַיַּים רִבּוֹנִי מַלְכָּא דָוִד לְעָלַם: וַאֲמַר מַלְכָּא דָוִד קְרוֹ לִי לְצָדוֹק כַּהֲנָא וּלְנָתָן נְבִיָּא וְלִבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְאָתוֹ לִקְדָם מַלְכָּא: וַאֲמַר מַלְכָּא לְהוֹן דְּבָרוּ עִמְּכוֹן יָת עַבְדֵי רִבּוֹנֵיכוֹן וְתַרְכְּבוּן יָת שְׁלֹמֹה בְּרִי עַל כּוֹדַנְתָּא דִּי לִי וְתַחֲתוּן יָתֵיהּ לְשִׁילוֹחָא: וְיִמְשַׁח יָתֵיהּ תַּמָּן צָדוֹק כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּא לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְתִתְקְעוּן בְּשׁוֹפָר וְתֵימְרוּן יִצְלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה: וְתִסְקוּן בַּתְרוֹהִי וְיֵיתֵי וְיֵתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי וְהוּא יִמְלוֹךְ תְּחוֹתַי וְיָתֵיהּ פַּקֵּידִית לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל יְהוּדָה: וַאֲתֵיב בְּנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע יָת מַלְכָּא וַאֲמַר אָמֵן כֵּן תְּהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא: כְּמָא דַהֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא כֵּן יְהֵי בְּסַעֲדֵיהּ דִשְׁלֹמֹה וִירַבֵּי יָת כּוּרְסֵיהּ מִכּוּרְסֵיהּ מַלְכוּתָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא דָוִד: וּנְחַת צָדוֹק כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּא וּבְנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע וְקַשָּׁתַיָּא וְקַלָּעַיָּא וְאַרְכִּיבוּ יָת שְׁלֹמֹה עַל כּוֹדַנְתָּא דְמַלְכָּא דָוִד וְאוֹבִילוּ יָתֵיהּ לְשִׁילוֹחָא: וּנְסִיב צָדוֹק כַּהֲנָא יָת קַרְנָא דִמְשַׁחָא מִן מַשְׁכְּנָא וּמְשַׁח יָת שְׁלֹמֹה וּתְקָעוּ בְּשׁוֹפָרָא וַאֲמָרוּ כָּל עַמָּא יִצְלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה:

ושל אחריו ויוליכו אתו. ושל אחריו וימשחו אתו צדוק הכהן. חס׳: ויאמרו כל העם ד׳ וסי׳ אל שמואל ג׳ ויקח צדוק הכהן את קרן השמן. אמן והלל ליי׳ אשר בשער והזקנים:

רש״י

על הפרדה אשר לי. הוא סימן לו שימלוך ותחלת הגדולה שאין הדיוט רוכב על סוסו של מלך: אל גיחון. הוא מעיין השילוח מכאן שאין מושחין את המלכי׳ אלא על המעיין סימן שתמשך מלכותו: ומשחת אותו. נותן לו שמן בין ריסי עיניו כמין נזר כ כזה ✓ אמן. שיחיה שלמה: מכסא אדוני המלך. מכאן שאין אדם מתקנ׳ בבנו: והכרתי והפלתי. תרגם יונתן וקשתיא וקלעיא ורבותינו אמרו אורים ותומים: את קרן השמן. משמן המשח׳ שעשה משה: מן האהל. שהארון נתון בעיר דוד וצלוחית של שמן המשחה לפני הארון כמו שאנו שונין בסדר יומא: בחלילים

רד״ק

קראו לי לבת שבע. לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפי׳ אמר קראו לי ודרש הכתו׳ בזה רחוק אחר שאמר כי לתשמיש קראה להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה לסבה שהיתה אסור׳ לו לא מפני שלא היה יכול: יחי לעולם. פירוש חיי נפש לעולם הבא כי בעולם הזה קרוב היה למיתה וכן ת״י יתקיים וכל שאר יחי המלך תרגם יצלח: עבדי אדוניכם. על הכרתי ועל הפלתי אמר ומה שאמ׳ עבדי אדוניכם כאילו אמר עבדי וכן ואל משה אמר עלה אל יי׳ ר״ל אלי ואת יפתח ואת שמואל ר״ל אותי: אשר לי. שהייתי רוכב בה וזה יהיה סי׳ למלוכה שהרי אין הדיוט רוכב על סוסו של מלך: אל גיחון. הוא שילוח וכן ת״י לשילוחא ונקרא בשני שמו׳ צוה להמליכו אל גיחון למשחו שם לסימן טוב שתמשך מלכותו כמו שתמשך המעין: ומשח אותו. אף על פי שלא היה צריך למשחו שאין מ מושחי׳ מלך בן מלך כי כשנמש׳ דוד לו ולזרעו נמשח למלכות אלא מפני מחלוקתו של אדניהו צוה למשחו: יחי המלך. יצלח מלכא וכן תרגם יונתן כל יחי המלך כי התפלה על החיים וההצלחה כי אינם חיים בלא הצלחה: ויוליכו אותו על גיחון. כמו אל גיחון וכן ויתפלל על יי׳ כמו אל יי׳ וכן הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: את קרן השמן. הוא שמן המשחה: מן האהל. מאהל מועד כי שם היה שמן המשחה ואף על פי שאהל מועד היה בזמן ההוא בגבעון הלך שם צדוק או שלא להביאו ואף על פי שאמר כי צלוחית של שמן המשחה היתה נתונה לפני הארון זה היה כשהארון היה באהל מועד אבל כשהוציאו אותו משם למלחמת פלשתי׳ הצלוחית ונכנסת השמן הניחו שם באהל מועד ולא לקחו משם את הארון ואם הביאו הצלוחית אחר והניחוה

מחללים בחלילים. ר"ל שהיו מנגנים בחלילים והם כלי זמר בדמיון קנים והם נקובים נקבים מסודרים להוציא מינים מוגבלים מהקולות: ותבקע הארץ לקולם. אמר זה כל כך ההפלגה והגזמא או יהיה הרצון בזה כי לקולם נאספו רבים אליהם מכל הצדדים וכאילו בקעו אויר הארץ בחוזק: מה קול הקריה הומה. ר"ל מה קול העיר אשר היא הומה זאת ההמיה הנפלאה: כי איש חיל אתה וטוב תבשר. ידמה שהרצון באיש חיל איש טוב כי האיש הטו' עושה חיל בטובותיו ומדרך האיש הטוב לבשר הטוב לא הרע, או יהיה הרצון באיש חיל גבור והנה מדרך הגבור שיתנבא תמיד הטוב בדברי הריב והמלחמ' לסבת היותו בלתי מפחד: ויחזק בקרנו' המזבח. הנה כבר נתבאר בתורה כי המזבח ק קולט אלא אם בא שם רוצח מכה נפש בזדון ובערמ' והנה אדוניה לזה בא שם כי שם לא היה מפחד שיהרגנו שלמה ויהיה המקום ההוא לו למקלט עד שיבטיחהו המלך ש שלמה שלא ימיתהו: אם יהיה לבן חיל לא יפול משערת ראשו א ארצ'. ר"ל אם תחזקנ' ידיו להיות לעבודת ה המלך ולמצותו כמאמר בני החיל לא יגיעהו נזק מדרי וכן שלח דוד לאנשי יבש גלעד ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל: ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמ' לו שלמ'. ידמה כי מפני שאמ' לשלמ' אם יהיה לבן חיל ח חשב אדניהו שירצה לעמוד לפניו וישרתהו ולזה לא היה רוצה ל להפרד ממנו אם לא יתן לו רשות וכאשר הרגיש שלמה בזה א אמר לו שילך לביתו: וחזקת והיית לאיש. רוצה לו' שלא תהיינה פעולותיך פעולות נ נער שנים ונער אבל תהיינה פעולות איש גדול וזה אמנם יהיה עם התישבו בעצה: ושמרת

מחללים ב' סתרי לישני ואתם מחללי' אתו

אלהים אדלא כתיב שם

ותבקע ד' וסי' האדמה אשר תחתיהם · ותבקע הארץ בקולם · ותבקע העיר דמלכים · וחברו דירמיה : וטוב ז' בקריאה וסי' ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עץ · ולא החוס עינך עליו · ככל הדרך אשר צוה · וישלח ויביאהו והוא אדמוני · יאמר נא אדנני · ויהי בהיות רוח אלהים · ויקרא אכיש אל דוד · עודנו מדבר והנה

ויעלו כל העם אחריו והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גדולה ותבקע הארץ בקולם: וישמע אדניהו וכל הקראים אשר אתו והם כלו לאכל וישמע יואב את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הומה: עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר הכהן בא ויאמר אדניהו בא כי איש חיל אתה וטוב תבשר: ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדנינו המלך דוד המליך את שלמה: וישלח אתו המלך את צדוק הכהן ואת נתן הנביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי וירכבו אתו על פרדת המלך: וימשחו אתו צדוק הכהן ונתן הנביא למלך בגחון ויעלו משם שמחים ותהם הקריה הוא הקול אשר שמעתם: וגם ישב שלמה על כסא המלוכה: וגם באו עבדי המלך לברך את אדנינו המלך דוד לאמר ייטב אלהיך את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מכסאך וישתחו המלך על המשכב: וגם ככה אמר המלך ברוך יהוה אלהי ישראל אשר נתן היום ישב על כסאי ועיני ראות: ויחרדו ויקמו כל הקראים אשר לאדניהו וילכו איש לדרכו: ואדניהו ירא מפני שלמה ויקם וילך ויחזק בקרנות המזבח: ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח לאמר ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב: ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל לא יפל משערתו ארצה ואם רעה תמצא בו ומת: וישלח המלך שלמה וירדהו מעל המזבח ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמר לו שלמה לך לביתך:

ב ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר: אנכי הלך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש:

וסליקו כל עמא בתרוהי ועמא משבחין בחינגיא וחדן חדוא רבא וזעת ארעא לקלהון: ושמע אדניה וכל זמיניא דיעמיה ואינון ספיקו למיכל ושמע יואב ית קל שופרא ואמר מא דין קל קרתא אישתגישת: עד דהוא מליל והא יונתן בר אביתר כהנא אתא ואמר אדוניה עול ארי גבר דחיל חטאין את וטב תבסר: ואתיב יונתן ואמ' לאדוניה בקושטא רבוננא מלכא דוד אמליך ית שלמה: ושלח עמיה מלכא ית צדוק כהנא וית נתן נביא ובניה בר יהוידע וקשתיא וקלעיא וארכיבו יתיה על כודנתא דמלכא: ומשחו יתיה צדוק כהנא ונתן נביא למהוי מלכ' בשילוחא וסליקו מתמן כד חדן ואישתגישת קרתא הוא קלא דשמעתון: ואף יתיב שלמה על כורסי מלכותא: ואף עלו עבדי מלכא לברכא ית רבוננא מלכא דוד למימר יוטיב יי' ית שום שלמה משמך וירבי ית כורסיהי מכורסי מלכותך וסגיד מלכא על שוויא: ואף כדין אמר מלכא בריך יי' אלהא דישראל דיהב יומא דין בר יתיב על כורסי מלכותי ועיני חזאן: ותוהו וקמו כל זמיניא די לאדוניה ואזלו גבר לאורחיה: ואדוניה דחיל מן קדם שלמה וקם ואזל ואתקיף בקרנת מדבחא: ואתחוא לשלמה למימר הא אדוניה דחיל מן קדם מלכא שלמה והא אחד בקרנת מדבחא למימר יקיים לי כיומא דין מלכא שלמה דלא יקטיל ית עבדיה בחרבא: ואמר שלמה אם יהי לגבר דחיל חיטאין לא יפל מסער רישיה לארעא ואם בישתא תשתכח ביה ויתקטיל: ושלח מלכא שלמה ואחתוהי מעילוי מדבחא ואתא וסגיד למלכ' שלמה ואמר ליה שלמה איזיל לביתך:

וקריבו יומי דוד לימות ופקיד ית שלמה בריה למימר: אנא אזיל באורח כל ארעא ותתקף ותהי לגבר דחיל חיטאין:

יונתן · מקול מפלתו הרעשתי · ועמהם הלוים שמעיהו · יגיע כפיך כי תאכל · כל ימי עני רעים · תאות אדם חסדו · ויצא המן ביום ההוא · ומתוק האור וטוב לעינים · וטוב משניהם · וטוב לא יהיה לרשע : ותהם ג' בקריאה וסי' נמסר בשמואל א' סימן ד' : אחז ג' חד מלעיל וסי' חיל אחז ישבי · והנה אחז בקרנות המזבח · שמאל בעשתו ולא אחז · בתרא מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע :

רדק

והניחום לפני הארון בירושלם יהיה פי' האהל אשר נטה לו דוד אבל רחוק הוא שהוציאו מאהל מועד מוס רבר עד שהביאוהו לבית עולמי' כ"ם אם היה הארון שהיה בירושלם היה הארון שבו שברי לוחו' והארון שבו הלוחות היה באהל מועד כמו שכתבנו ב בספר שמואל והקרן הזה מלא היה מדת המשיחה כמו שאמר לשמואל מלא קרנך שמן ולך א אשלחך אל ישי והיה יוצק ממנו על ראש המלך תחלה ואחר כך מושח בצורת נזר בין ריסי עיניו ויש אומ' כי מתחלה היה מושח בין ריסי עיניו ואחר כך הנותר בקרן היה יוצק אותו על ראשו כי מלא הקרן יהיה השיעור מ מהמשיחה ועוד המליכו שלמה ומשחו אותו פעם שני' כמו שכתו' בדברי הימי' וימליכו שנית לשלמ' מפני כי עתה לא היו שם אלא אנשי ירושלם ואחר כך הקהיל המלך כל שרי ישראל מכל ה השבטים ל ירושלם ושרי האלפים ושרי המאות ולעיני כל הקהל משחוהו לנגיד ואז משחו גם כן לצדוק לכהן גדול ואז עשו שמחה גדולה וזבחו זבחים לרוב: מחללים בחלילים. מזמרים בכלי זמר ששמו חליל והוא כלי חלול ונקוב נקבים קטנים: ותבקע הארץ לקולם. כאלו נבקעה הארץ מרוב השמחה והוא לשון הגדלה ותוספת כמו גדולות ובצורות בשמים: מדוע קול הקריה הומה. מדוע הוא זה הקול שהקריה הומה: איש חיל אתה. כלומר אדם זריז וטוב ות"י גבר דחיל חטאין כלו' בעל כח לכבוש את יצרו: אבל אדונינו. כלומר איננו כמו שאתה חושב כי טוב אבשר לך אבל הוא להפך כי אדונינו המלך ד דוד המליך את שלמה: את שם שלמה משמך: אמרו רז"ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו בנו משלמה ותלמידו מיהושע: על המשכב. השתחוה אל על המשכב שהיה שוכב עליה וכן וישתחו ישראל על ראש המטה: ויחזק בקרנו' המזבח. המזבח שהיה בירושלם כי היתר הבמות היה אז והחזיק במזבח להנצל שם: אם ימית את עבדו. מזה שאני מפחד תמיד ומסופק בו ישבע לי שלא ימיתני: אם יהיה לבן חיל. כמו בן חיל לאדוניו וירא מפניו וסר אל משמעתו ות"י אם יהא לגבר דחיל חטאין פי' בן חיל בעל כח לכבוש את יצרו: והיית לאיש. זריז ומוש' בנפשך וכובש את יצרך וכן ת"י לגבר דחיל חטאין ופי' לפניו ושמרת וכו' וכן ועמשא בן איש רוצה לו' גדול ונכבד וכן כולם אנשים גדולים ונכבדים: את

רשי

בחלילים. קלמיילש בלע"ז: ותבקע הארץ. דברו הנביאים לשון הואי כלשון בני אדם: אבל אדונינו. כלומר עכשיו אין בשורתי ט טובה לך: בקרנות המזב'. שהיה בגבעון אמר הרוגי בית דין נקברין בקברי בית דין אמות כאן ואקבר בקברות אבותי כך דרש רבי תנחומא: את

ועדותיו ה׳ מפקין ו״ו כליש׳ וסי׳ ושמרת את משמרת ׳ וימאסו את חקיו ׳ ויעמד המלך על העמוד ׳ וחברו על עמדו דדברי הימים ׳ מפני אשר קטרתם ׃ שלום ח׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ במסרה רבהא ׃ והנה ה׳ ר״פ בספרא וסים׳ נמסר לעיל בריש סיפרא ׃ מבחרים ד׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן ג׳ ׃

ושמרת את־משמרת יהוה אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה למען תשכיל את כל־אשר תעשה ואת כל־אשר תפנה שם ׃ למען יקים יהוה את־דברו אשר דבר עלי לאמר אם־ישמרו בניך את־דרכם ללכת לפני באמת בכל־לבבם ובכל־נפשם לאמר לא־יכרת לך איש מעל כסא ישראל ׃ וגם אתה ידעת את אשר־עשה לי יואב בן־צרויה אשר עשה לשני־שרי צבאות ישראל לאבנר בן־נר ולעמשא בן־יתר ויהרגם וישם דמי־מלחמה בשלם ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו ׃ ועשית כחכמתך ולא־תורד שיבתו בשלם שאל ׃ ולבני ברזלי הגלעדי תעשה־חסד והיו באכלי שלחנך כי־כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך ׃ והנה עמך שמעי בן־גרא בן־הימיני מבחרים והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתי מחנים והוא־ירד לקראתי הירדן ואשבע לו ביהוה לאמר אם־אמיתך בחרב ׃

ה׳ כתיק׳ וי״ו ׀ ג׳ ׀ נ׳ ׀ נ׳ ומ״ל ׀ ל׳ תמרו ׀ ה׳ תגם׳ בליש׳ ׀ ב׳ מ״ל בליש׳ ׀ ח׳ חס׳ ב׳ חס׳ מדי שה״ל ׀ ה׳ ר״פ בסיפ׳ ׀ ג׳ חס׳ ׀ ל׳ ׀ ל׳

ותיטר ית מטרת מימרא דיי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי למיטר קימוהי פיקודוהי ודינוהי וסהידותיה כמא דכתיב באוריתא דמשה בדיל דתצלח ית כל דתעביד וית כל אתר דתיתפני לתמן ׃ בדיל די יקיים יי ית פתגמוהי די מליל עלי למימר אם יטרון בנך ית אורחהון למהך קדמי בקשוט בכל לבהון ובכל נפשהון למימר לא יפסוק לך גבר מעל כורסי מלכותא דישראל ׃ ואף את ידעת ית דעבד לי יואב בר צרויה דעבד לתרין רבני חילותא דישראל לאבנר בר נר ולעמשא בר יתר דקטילינון בערמותיה ודמי די יתחשיב ליה דמיהון עלוהי כדם תבירי קרבא ויתיב להון בכמנת שלמא ואשד דמהון באיספניקי די בחרציה ודש בטלריתא די ברגלוהי ׃ ותעביד כחוכמתך ולא תחית סיבתיה בשלמא לשאול ׃ ולבני ברזלי גלעדא תעביד טיבו ויהון באכלי פתורך ארי אינון ספיקו צורכיו במערקי מן קדם אבשלום אחוך ׃ והא עמך שמעי בר גרא בר משיבט בנימן מעולימת והוא לוטני לוטן מריר ביומא דאזלית למחנים והוא נחת לקדמותי לירדנא וקיימית ליה במימרא דיי למימר דלא אקטלנך בחרבא ׃

רדק

את משמרת יי׳ אלהיך ׃ כמו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות ללכת בדרכיו תקון המדו׳ מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא רחום אף אתה היה רחום ׃ לשמור חקותיו ׃ המצות שלא נגלה טעמם ׃ מצותיו ׃ אשר נאמר בהם מצות כגון שלוח טמאים והפרת נדרים וכיוצא בהן ׃ ומשפטיו ׃ הדינין ׃ ועדותיו ׃ אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדי׳ וכיוצא בהם שהם לזכר והנה כל התורה ׃ ועדותיו כראית בו הו״ו בקריא׳ והיא למ״ד הפעל אע״פ שהוא מנחי הע״ן נהפכה ע״ן הפעל וכן בדרך ערותיך ששתי והרומים להם ׃ תשכיל ׃ כתרגומו תצלח ׃ את כל אשר תעשה ׃ כמו בכל אשר תעשה ויהיה תשכיל פועל עומד או יהי׳ את כמשמעו ויהיה תשכיל פועל יוצא כלו׳ בשמרך המצו׳ תצליח אתה את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם ׃ וגם אתה ׃ וגם לרבות על מצותיי אשר צוהו ללכת בדרכי יי׳ אמר וגם זאת היא מדרכי יי׳ לבער חטאי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגו׳ או יהיה וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך להודיעך לא לצוותך עליו לבערו מן העולם ׃ אשר עשה לי ׃ פירו׳ אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם כי אבנר אני הבטחתיו וקבלתיו באהבתי ועמשא גם כן היה ב בשליחותי ומשב אני יהודה לי ויש מפרשי׳ אשר עשה לי שהרג אבשלום ולפירו׳ הזה יהיה אשר עשה לשני שרי חסר וי״ו השמוש ואשר עשה ׃ ובדר׳ אשר עשה לי שהרא׳ הספר ששלח לו דוד ביד אוריה ׃ לשני שרי צבאות ישראל ׃ כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלו׳ שר צבא וברעת דוד היה למנותו אחר כך שר צבא ועוד כי גדול היה ביהודה ושר צבא יהודה וכתוב עליו ועוד ויט את לבב כל איש יהוד׳ כאיש אחד ׃ ויהרגם ׃ בשלום ׃ טעמו עם ויהרגם כלומ׳ ויהרגם בשלום ושם אותם דמים כאילו היו דמי מלחמה או פירוש וישם דמי מלחמה דמי עשהאל שהיו דמי המלחמה כי עשהאל רודף היה לאבנר שם אותם כדמי שלום כאילו הרג אבנר לעשהאל בשלום נקם נקמתו מאבנר וגם כן הרגו בשלום כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמשא גם כן הרג בשלום שאמר לו השלו׳ אתה אחי ואחז בזקנו לנשק לו ולא היה לו שום טענה להרגו ונתן הדמי׳ הםם שעשה אותם דמי מלחמה נתן אותם בחגורתו אשר במתניו כמו שכת׳ ועליו חגור חרב מצומדת לו על מתניו ובנעלו אשר ברגליו שנפלו מתים לרגליו ויונתן תרג׳ הפסו׳ כן דקטילינון בערמימותיה וגו׳ כשמעוד ׃ ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג אבנר בערמה ושאל לו גרמת היאך חולצת והיה שוחה ומראה לו כי בשיביה היא חולצת אז הכהו וזהו שאמר לדבר אתו בשלי לשון של נעלך והנה את׳ ובנעלו אשר ברגליו ׃ ועשית כחכמתך ׃ כלו׳ שלא תהרגנו עד שתמצ׳ עליו עילה אע״פ שהוא חייב מיתה כי מלחמותיי׳ נלחם וטובות נמצאו בו אלא שהרג לשני השרים חנם לפי׳ תעשה כחכמתך שתביאהו לידי עילה והסיבה שיתחייב הריגה ׃ ולא תורד שיבתו בשלום שאול ׃ שלא תניחנו למות ויניח עצמו לא יהרג כמו שהרג ׃ כי כן קרבו אלי ׃ בזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה כמו שכתוב משכב וספות וחטים ושעורים הגישו לדוד וכתוב והוא כלכל את המלך בשבתו במחנים וכן תי׳ ארום ספיקו צרכי ׃ והנה עמך ׃ כלו׳ אף על פי שהוא משבט בנימן עמך וברשותך הוא להביאו לידי מיתה או פירוש והנה עמך בירושלם כדי שתוכל למצוא לו עילה וסיבה להמיתו ׃ ובדרש כי רבו היה והיה תלמדו וזהו טעם עמך ׃ קללני ׃ בזה אותי בדברים ובמעשה ׃ נמרצת ׃ חזקה שאמר לו איש הדמים איש הבליעל ועפר בעפר כמו מה נמרצו אמרי יושר ׃ ויש דרש שהוא נוטריקון ׃ ירד לקראתי ׃ שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו אף ע״פ שנשבעתי לו שלא אמיתנו חייב מיתה הוא ולשמור שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא לו עילה ועון ונסבב אתה הדבר שיבא לידי עון שיהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה ותדע למצוא לו עילה ׃

רשי

את אשר עשה לי ׃ שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה במדרש רבי תנחומא ׃ דמי מלחמה בשלום ׃ שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו ׃ בחגורתו אשר במתניו ׃ שחגר חרבו מצומדת על מתניו שלא כדרך החגורי׳ בבאתו לקראת עמשא ופיה למטה כדי שיפול כמה שנאמר והוא יצא ותפול וכשנפלה ונטלה כסבור עמשא שלא כפל שלא להגביהה מן הארץ ולא נשמר ב בחרב אשר ביד יואב ׃ ובנעלו אשר ברגליו ׃ את אבנ׳ הרג בערמה ששאלו גרמת היאך חולצת כמה שנאמר ויטהו יואב אל תוך השער לדב׳ אתו בשלי למונעל נעלך ׃ ולא תורד את שיבתו בשלו׳ שאול ׃ לא תניחהו למות מיתת עצמו וליפול ב בגהינם ׃ קללה נמרצת ׃ מפורשת כמו מה ימריצך מה נמרצו כמו מה נמלצו ׃ כי

רלבג

ושמרת את משמרת יי׳ אלהיך ׃ ר״ל שישמור בלבו מה שיצוהו הש״י לשמרו וזה אמנם י יהיה בלמידת התורה ותהיה הלמידה ההיא בהתבוננות לתכלית שתלך בדרכי הש״י אשר נזכרו בתורה ו ולשמור כל החקים והמצות והמשפטים והעדות הכתובי׳ בתור׳ משה כי בלמידה ה הזאת תשכי׳ ותדע כל מה שראוי לך לעשות בדבר דבר שיקרה לך ותהיה מפני זה מוכן להתנהג בדרכי ה התורה בכל מעשיך ובזה גם כן תשכיל ותדע כל מה שראוי שתפנה שם והמשל כי אם לא ידע אדם שמחוייב לשבת בסוכה בחג הסוכות לא יפנה להשתדל בעשייתה ויהיה זה סבה אל שלא יקיים זאת המצוה או ירצה בזה כי שמירתך חקות הש״י ומצוותיו ומשפטיו ועדותיו ככתו׳ בתורת משה יהיה סבה שתצליח את כל אשר תעשה וכל מה שתפנה אליו תגיע לך ההצלחה והוא מענין אמרו בכל אשר יפנה ישכיל שכל דוד מכל עברי שאול ׃ למען יקים יי׳ את דברו וגו׳ ׃ באר לו שכבר יגיע לו משמירת הכהונה תועלת אחר והוא התמדת המלוכ׳ לו ולזרעו ׃ את אשר עשה לי יואב בן צרויה ׃ ר״ל על דבר אבשלום שעבר מצותו והרגו ואחר כך דבר אל דוד קשות כמו שנזכר במה שקדם ׃ וישם דמי מלחמה בשלום ׃ ר״ל על הריגת אבנר כי הוא הרגו בעת היותו בשלום עמו מפני שהרג עשהאל אחיו במלחמה והנה היה אז אבנר בשלום עמו כי הוא בא אל המלך להביא לו המלוכה והוא שלחו וילך בשלום ׃ ויתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו ׃ זה שב אל עמשא כי יואב שם כלי המלחמה בהרגו אותו בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו לפי שהוא שם תער חרבו מצומדת בחגורתו ולא שם תערה תוכה כמנהג וכאשר ראה עמשא שחה לתקן נעלו אשר ברגליו ואז בשחותו נפל החרב מתערו לארץ ולקחו יואב משם ולזה לא נשמר עמש׳ מן החרב אשר ביד יואב ובהיות הענין כן הנה יתאמת שיואב נתן דמי המלחמה באלו הכלים אשר אינם מוכנים לצד המלחמה כלל ׃ ולא תורד את שיבתו בשלום שאול ׃ ר״ל עשה כחכמתך באופן שלא תניחנו למות מיתת עצמו כי כבר הגדיל לעשות הרעות הנפלאו׳ האלו ויוסרו שאר האנשי׳ מעשות ככה ויראו ג״כ מלבעוט במלכות ׃ והנה עמך שמעי בן גרא ׃ אמר זה כי הוא היה עמו בהמשחו כאמרו ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדניהו וידמה ג״כ שנשאר עמו לעבודתו כי היה יושב בירוש׳ כמו שהתב׳ שנזכר במה שאח׳ זה ׃ והוא קללני קללה נמרצת ׃ חזק׳ וקשה וזה מבואר מדבריו לו בעת ברחו מפני אבשלום ׃

ועתה אל תנקהו · ר"ל אף על פי שהוא עמך ואין לך עליו דרך ותואנה להרגו ולא על מה שחרף וקלל אותי כי כבר נשבעתי לו שלא אמיתהו הנה תעשה בדרך שלא יהיה נקי מהעונש כי איש חכם אתה ותמצא בזה דרכים יתכן בהם שתוכל להגיע עליו עונש המות באופן שתוריד את שיבתו אל הקבר בשפיכות דמים לא כמות כל האדם ׃
וישכב דוד עם אבותיו · מגיד שאבותיו היו צדיקי' וישרי' כמוהו ׃ ויקבר בעיר דוד · היא ציון ׃ ושלמה ישב על כסא דוד אביו · מגיד שאחז מעשה אבותיו ׃ ולו ולאביתר הכהן וליואב בן צרויה · רוצה לומ' שהוא היה יותר ראוי למלוך כי הוא הגדול ממני כי המלכה ראויה שתהיה לגדול כאמרו ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ולאביתר הכהן היתה גם כן ראויה יותר הכהונה הגדולה כי ראשונה היתה לו קודם היותה לצדוק והיתה לו גם כן מאבותיו וליואב בן צרויה גם כן היה ראוי יותר שיהיה שר הצבא מזולתו כי הוא היה ראשון בזאת ה השררה ובהיות הענין כן שהוא ראוי יותר למלוכה ואלו אשר עזרוהו ראויים יותר לשררותיהם הנה י ימשך מזה במעט סבה שתשוב המלוכה לאדניה ומפני זה הוא מבקש אבישג השונמית לאשה לחזק את ידו וידי עוזריו ש שהמלוכה ראויה ש שתהיה לו כי אם היתה הרכיבה על הפרדה אשר רכב עליה המלך סימן למלוכה כמו שקדם כל שכן ש שהלקיחה לאשה אשר שכבה בחיק המלך הוא סימן למלוכה ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר כי זאת תחבולה מאדניה ל למשוך אליו המלכות ׃ ולאביתר

רשי

כי איש חכם אתה · תן לבך למצוא לו שום מות בשביל דבר אחר וזהו וידעת אשר תעש' לו ׃ ותכון מלכותו מאד · אף על העליונים ׃ לדבר לו · לדבר בשבילו בשביל א אדוניהו ׃ לאם המלך · אמרו רבותינו לאמה של מלכות היא רות ׃ ושאלי לו את המלוכה · משישתמש בשרביטו של מלך היא תחלת השררה ׃ עתה

מלכתו ג' חס' וסימ' נמסר בסדר בלק ׃ ועלי ה' בקריא' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' י"ח ׃ למלך ג' וחס' וסימ' ועלי שמו כל ישראל פניהם · ויהי בשמנים שנה · כי מבית הסורים יצא למלך ׃ מאתך ה' בקריא' וסי' ועתה שאלה אחת קטנה · ותאמר שאלה אחת קטנה · והיה אני אלך מאתך · שתים שאלתי מאתך · אם תראה

ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאול ׃ וישכב דוד עם אבתיו ויקבר בעיר דוד ׃ והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנים ׃ ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכן מלכתו מאד ׃ ויבא אדניהו בן חגית אל בת שבע אם שלמה ותאמר השלום באך ויאמר שלום ׃ ויאמר דבר לי אליך ותאמר דבר ׃ ויאמר את ידעת כי לי היתה המלוכה ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך ותסב המלוכה ותהי לאחי כי מיהוה היתה לו ׃ ועתה שאלה אחת אנכי שאל מאתך אל תשבי את פני ותאמר אליו דבר ׃ ויאמר אמרי נא לשלמה המלך כי לא ישיב את פניך ויתן לי את אבישג השונמית לאשה ׃ ותאמר בת שבע טוב אנכי אדבר עליך אל המלך ׃ ותבא בת שבע אל המלך שלמה לדבר לו על אדניהו ויקם המלך לקראתה וישתחו לה וישב על כסאו וישם כסא לאם המלך ותשב לימינו ׃ ותאמר שאלה אחת קטנה אנכי שאלת מאתך אל תשב את פני ויאמר לה המלך שאלי אמי כי לא אשיב את פניך ׃ ותאמר יתן את אבישג השנמית לאדניהו אחיך לאשה ׃ ויען המלך שלמה ויאמר לאמו ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלי לו את המלוכה כי הוא אחי הגדול ממני ולו ולאביתר הכהן וליואב בן צרויה ׃ וישבע המלך שלמה ביהוה לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את הדבר הזה ׃

וכען לא תזכיניה ארי גבר חכים את ותידע ית דתעביד ליה ותחית ית סיבתיה בקטלא לשאול ׃ ושכיב דוד עם אבהתוהי ואתקבר בקרתא דדוד ׃ ויומיא די מלך דוד על ישראל ארבעין שנין בחברון מלך שבע שנין ובירושלם מלך תלתין ותלת שנין ׃ ושלמה יתיב על כורסי מלכותא דדוד אבוהי ואתקינת מלכותיה לחדא ׃ ואתא אדניה בר חגית לות בת שבע אמיה דשלמה ואמרת שלם מיתך ואמר שלם ׃ ואמר פתגם אית לי למללא עמיך ואמרת מליל ׃ ואמר את ידעת ארי דילי הות מלכותא ועלי שויאו כל ישראל אפיהון למהוי מלכא ואסתחרת מלכותא והות לאחי ארי מן קדם יי הות ליה ׃ וכען שאלא חדא אנא שאיל מניך לא תתיבין ית אפי ואמרת ליה מליל ׃ ואמר אמרי כען לשלמה מלכא ארי לא יתיב ית אפיך ויתן לי ית אבישג דמן שונם לאתו ׃ ואמרת בת שבע טב אנא אמליל עלך קדם מלכא ׃ ואתת בת שבע לקדם מלכא שלמה למללא עמיה על אדניה וקם מלכא לקדמותה וסגיד לה ויתיב על כורסיה ושוי כורסא לאמא דמלכא ויתיבת לימיניה ׃ ואמרת שאלה חדא זעירא אנא שאלא מינך לא תתיב ית אפי ואמר לה מלכא שאלי אמי ארי לא אתיב ית אפיך ׃ ואמרת תתיהב ית אבישג דמן שונם לאדניה אחוך לאתו ׃ ואתיב מלכא שלמה ואמר לאמיה ולמא את שאלת ית אבישג דמן שונם לאדניה ושאלי ליה ית מלכותא ארי הוא אחי קשיש מיני הלא בעצה הוו הוא ואביתר כהנא ויואב בר צרויה ׃ וקיים מלכא שלמה במימרא דיי למימר כדין יעביד לי אלהים וכדין יוסיף ארי בנפשיה מליל אדניהו ית פתגמא הדין ׃

רדק

בעיר דוד · היא ציון ׃ ותכון · אחר שהמית אלה שרמו להיות לו לשטן כמו שאמר אחרי מות שמעי והממלכה נכונה ביד שלמה ׃ כי מיי' היתה לו · כי נודע כי נתן הנביא אמר על פי יי' כי שלמה יהיה מלך ואף עם כן היה הוא מערער במלוכה אם יוכל ויתן לו את אבישג כי מותרת היתה לו כי דוד אביו לא ידעה שאין משתמשין בשרביטו של מלך שאם אב' הוא מלך ולתואב' זו ביקש אות' אדוניהו ובת שבע לא הרגישה בדבר ׃ וישב על כסאו · אחר שקם לקראתה והשתחוה לה חזר למקומו על כסאו וצוה לשים כסא לאמו שתשב לימינו · ויש דרש לאם המלך לאמה של מלכות והיא רות כי עדיין היתה היא בחיי וזה רחוק מאד ׃ יתן · אינו לשון זכר לנקבה אלא פי' יותן זה המתן והיא אבישג ולשון זכר נופל על הענין וכן יעשה מלאכה ׃ ושאלי לו את המלוכה · והבין שלמה כי בתואנה הוא מבקש אותה לפי שהיה אסור להשתמש בה אם לא היה מלך ואם יתנו לו את אבישג היה סבור שהחזיק במלכות והבין כי א אביתר ויואב שהחזיקו את ידו יעצוהו זה לפי' אמר לו ולאביתר וליואב בן צרויה וכן ת"י הלא בעצה דא הוו הוא ואבית' כהנא ויואב בר צרויה ׃ ויושיבני

מסרה
אתי לקח מאתך ׃ תשב ה' ד' קמץ ומלרע וחד פתח ומלעיל וסימ' רק את בני לא תשב שמה · תשב אנוש עד דכא ותאמר · בעבור דוד עבדך אל תשב · אל תשב את פני דמלכים · בתראה מלעיל ׃ יתן ז' וסי' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס ׃ השנמית ג' חס בקריאה וסי' וימצאו את אבישג השנמית · ותאמר יתן את אבישג השנמית · ולמה את שואלת את אבישג השנמית ׃ לי אלהים י"א בקריאה וסי' כי שת לי אלהים זרע אחר · צחק עשה לי אלהים · בני הם אשר נתן לי אלהים בזה · בן שלם לי אלהים · להכרות את דוד · ולעמשא תמרו · וישבע המלך שלמה · אם יספוק עפר שמרון לשעלים · אם יעמד ראש אלישע · עד אשר אדע · לב טהור ברא לי אלהי' ׃

ועתה חי יהוה אשר הכינני ויושיביני על כסא דוד אבי ואשר עשה לי בית כאשר דבר כי היום יומת אדניהו: וישלח המלך שלמה ביד בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימת: ולאביתר הכהן אמר המלך ענתת לך על שדיך כי איש מות אתה וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון אדני יהוה לפני דוד אבי וכי התענית בכל אשר התענה אבי: ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן ליהוה למלא את דבר יהוה אשר דבר על בית עלי בשלה: והשמעה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה וינס יואב אל אהל יהוה ויחזק בקרנות המזבח: ויגד למלך שלמה כי נס יואב אל אהל יהוה והנה אצל המזבח וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר לך פגע בו: ויבא בניהו אל אהל יהוה ויאמר אליו כה אמר המלך צא ויאמר לא כי פה אמות וישב בניהו את המלך דבר לאמר

וכען קיים הוא יי דאתקנני ואותיבני על כורסי מלכות דדוד אבא ודקיים לי מלכו כמא דמליל ארי יומא דין יתקטיל אדניהו: ושלח מלכא שלמה ביד בניה בר יהוידע ושליט ביה וקטליה: ולאביתר כהנא אמר מלכא לענתות איזיל לך לקירוך ארי גבר חייב קטול את וביומא הדין לא אקטלינך ארי נטלתא ית ארונא דיי אלהים קדם דוד אבא וארי אתעניתא בכל די אתעני אבא: ותריך שלמה ית אביתר מלמהוי כהין משמש קדם יי לקיימא ית פתגמא דיי די מליל על בית עלי בשילה: ובסורתא מטת עד יואב ארי יואב אתפני בתר אדניה ובתר אבשלום לא אתפני ואפיך יואב למשכנא דיי ואתקיף בקרנת מדבחא: ואתחוא למלכא שלמה ארי אפך יואב למשכנא דיי והא בסטר מדבחא ושלח שלמה ית בניה בר יהוידע למימר איזיל שלוט ביה: ואתא בניה למשכנא דיי ואמר ליה כדנן אמר מלכא פוק ואמר לא ארי כא אתקטיל ואתיב בניה ית מלכא פתגמא למימר

ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ויושיבני · ז׳ ח׳ לאסי׳ · ב׳ מל׳ בליש׳ · סימן · ה׳ חס׳ · ל׳ כסיפ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ מטעי׳ · כה

רדק

ויושיבני · בפתח מקום צרי וכן יאהבני אישי: עשה לי בית · בית מלכות וכן ת״י ודקיים לי מלכו: ביד בניהו · אע״פ שהיה כהן ואסור להטמא למתים כשפגע בו לא מת מיד וסלק ידו ממנו טרם מותו או אע״פ שאסור לכהן להטמא למתי׳ במקו׳ מצוה מטמא ולעשות מצות המלך מצוה היא וכן מותר לכהן להלחם במלחמות מצוה ולהטמא לפי׳ כתבו שלמ׳ שר צבא וכן פירש׳ בספר שמואל בפסוק הוא הכה את שני אריאל מואב: ענתות · איש ענתות כי משם היה וענתות לכהנים היה כי כן כתוב בספר יהושע וכתוב מן הכהנים אשר בענתות וכן ואני תפלה ואני איש תפלה שקר מזין איש שקר דמשק אליעזר איש דמשק או פירוש לענתות לך וכן ת״י על שדיך אל נחלתך כלומר לך לך לענתות וכן ת״י איזיל לך לקירוך ועל במקום אל וכן הרמתה על ביתו ותתפלל על יי כמו אל יי: איש מות · חייב מיתה הוא מי שמרד במלכות ואביתר מרד בדוד שהיתה ידו עם אדניהו והיה יודע כי ברעת דוד להמליך שלמה או אפילו לא היה יודע מרד היה להמליך מלך בחיי דוד שלא ברשותו: התענית · שהלך עם דוד בברחו מפני שאול ובברחו מפני אבשלום ועינוי הדרך היה להם כמו שכתוב כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר: מהיות כהן · פירו׳ כהן גדול ומעתה התחיל העונש על בית עלי כמו שאמר ספחני נא אל אחת הכהונות כי לעולם לא יהיה להם שום שררה בכהונה אלא יהיו נטפלים לאחרי׳ שיהיו שרים עליהם ואביתר מבית עלי היה: והשמועה · שמוע׳ שהומת אדוניהו וגורש אביתר פחד על עצמו לפי שהוא נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה כי אילו נטה אחרי אבשלום ולא נטה אחרי אדוניהו לא היה לו לפחד שכיון שכל ישראל היו רוצים להמליכו לא היה מרד שיתחייב מיתה שאם כן היה עמשא חייב מיתה והנה דוד אמ׳ לו לשומו שר הצבא ובקש דמו עתה מיד יואב אבל במרד הזה היה חייב מיתה שהרי היה יודע כי בלב דוד להמליך את שלמה ומרד בדוד ובשלמה ונטה אחרי אדוניהו וטרם שהרג שלמה אדניהו לא היה מפחד כי לא שמע מה שצוה דוד את שלמה ומשמרד לא היה ירא כי אמר כי הנה אדניהו מרד והנה מחל לו שלמה שאמר לו לא יפול משערת ראשו ארצה כן מחל גם כן לעוזריו וכששמע שהרג אדניהו ושגרש אביתר מהיות כהן פחד על עצמו וינס אל אהל יי׳ שמשם היה הארון בירושלם והחזיק בקרנות המזבח להמלט שם כי מזבח היה שם כמו שכתוב כי שם העלה דוד עולות ושלמים לפני הארון ושלמה לא הרגו עד עתה כי אמר עד שימצא לו קצת עילה להמיתו כי כן צוה לו דוד ועשית כחכמתך והיה ממתין לו עד שימצא לו עילה להמיתו וכיון שהוגד לו לשלמה כן כי הלך והחזיק בקרנו׳ המזבח אמר זהו קצת מרד שחושב להנצל מידי והנה הוא עדיין ברעתו ובמרדו כיון שנס מפני ואני לא אמרתי להמיתו לפיכך צוה את בניהו שיפגע בו ורבותינו ז״ל נתנו טעם אחר כי אחרי אבשלום לא נטה אמרו בקש לנטות ולא נטה כלומר גם בדבר אבשלום מרד יואב בלבו ובקש לנטות אלא שלא נטה אחריו אמר עדיין לחלוחית של דוד קיימת כלומר גבורתו אבל בדבר אדוניהו שהיה דוד זקן ומוטל במטה נטה אחרי אדוניהו בגלוי והחכם רבי אברהם אבן עזרא אמר כי יואב לא נטה אחרי אבשלום בעבור שהיה יודע כי איננו ראוי להיות לו המלוכה וגם כן חשב על שלמה: אצל המזבח · כמו שאמר שהחזיק בקרנות המזבח ואמרו רבותינו ז״ל כי בדבר זה טעה יואב כי לא היה קולט המזבח אלא על שבגה ועל גגו דכתיב מעם מזבחי ולא על מזבחי: לא כי פה אמות · אמר כן כדי להענים שלמה לפי מחשבתו שיהרגהו במזבח יי׳ ורז״ל מהם אמרו כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ומפני זה לא רצה לצאת כדי שלא יהיו נכסיו למלך ומהם אמרו כי נכסיהם ליורשים כמו הרוגי בית דין ומה שאמר לא כי פה אמות לא אמר אלא לתוי

רשי

עשה לי בית · בית המלוכה כאשר דבר ביד נתן: ענתות לך · משם היה: כי בן מות אתה · שמרדת במלכות אבי בהיותך עם אדניהו להמליכו שלא מדעתו: כי נשאת את ארון · בברוח אבי מפני אבשלום: וכי התענית · עמו בצרתו הצרה שנאמר כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר: אשר דבר על בית עלי · והקימותי לי כהן נאמן וגו׳ והבטת צר מעון וגו׳ ומשחרבה שילה לא היה בה׳ חשוב לעבודה להקב״ה ועתה כשיבנה בית הבחירה מלא הקב״ה את דברו לגרש את בני עלי: והשמוע׳ באה עד יואב · שמועת מצות דוד שצוה לו להורגו וידע שלמה שונאו כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה סוף דבר אבל בקש לנטות אלא כתיירא שעדיין לחלוחית של דוד קיימת: ויאמר לא · שתים לא אקבל עלי קללות שקללני דוד אביך במיתת אבנר יחולו על ראש יואב יקבלם שלמה עליו ואחר כך אבא: עשה

רלבג

ולאביתר הכהן אמר המלך ענתות לך על שדך כי איש מות אתה · הנה היה אביתר יושב בענתות ולזה אמ׳ שיפרד ממנו וילך לענתות על השדה אשר לו שם והנה אמ׳ כי הוא איש מות על אשר בזה המלך להמליך מלך בזולת עצתו ואמר לו כי ביום הזה לא ימיתהו כי נשא ארון יי׳ לפני דוד וזה היה בעת ברחו מפני אבשלום שהיה נושא אותו עד שרצה דוד שישיבוהו אל ירושלם: וכי התענית בכל אשר התענה אבי · ר״ל שהיה מיצר בצרתו וזה היה בבאו אל דוד כשהרג שאול נוב עיר הכהנים כי אחר זה לא נפרד מדוד כלל והיה דוד נשא לו באורים ותמים ובעת היותו בורח מפני אבשלום היה גם כן מיצר בצרתו עד שכבר היה עולה עמו לולי שמנעו דוד מזה: למלא את דבר יי׳ אשר דבר על בית עלי בשילה · היה מה שאמר השם יתב׳ עלי והקימותי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ובניתי לו בית נאמן והתהלך לפני משיחי כל הימים והנה הוא מבואר שמשיחו הוא המעולה שבכלם בחכמה בתבונה ובדעת מכל אשר לפניו ואחריו והוא שלמה כי זה ראוי שיהיה נבחר להיות מלך כל הימים והוא שלמה שאמר עליו הש״י לא יסור ממנו וגו׳ והוא היה משיח הש״י על יד צדוק הכהן ונתן הנביא: כי יואב נטה אחר אדניה ואחר אבשלום לא נטה · הרצון בזה כי יואב הרגיש היותו אשם משני צדדים האחד כי נטה אחרי אדניהו להמליכו בזולת עצת דוד והשני כי לא נטה אחרי אבשלום להצילו מן המות כמו שצוהו דוד: ויחזק בקרנות המזבח · ראוי שתדע כי לא הועיל לו אחוז בקרנות המזבח מפני שהרג נפשות במזיד ובערמה ולזה הסכים המלך שימות שם ואע״פ שלא היתה שם התראה הנה המלך יוכל לענוש ביותר ממשפטי התורה ליסר העם וזה נלמד אותו מזה המקום וממקומות רבים ממה שצוה דוד להרוג המבשר במיתת שאול ורכב ובענה על הודאתם שהמיתו איש בשת גם לא היה מועיל ליואב אחוז בקרנות המזבח כי לא היה כהן ועבודה בידו אבל ראוי שנלמד מזה שזאת החזקה בקרנות המזבח היית׳ מועילה לו שלא ימסרוהו למלך להמיתו אם לא היה מחוייב מיתה בב״ד וזה נלמד מזה המקו׳ כמו שהתבאר בשלשה עשר מסנהדרין:

ואשר עשה ז׳ בקריאה דסמיכי וסימ׳ ואשר עשה לכם במדבר · ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו · ואשר עשה לדתן ולאבירם · לעינינו את האתות הגדלת דיהושע · ואשר עשה לי בית · יתר דברי בעשא · ויתר דברי חזקיהו: והשמעה ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נכתב בשמואל חלק ב׳ סימן י״ג:

לחיי שעה להאריך בחייו עד שילך בניהו לשלמה וישוב · ועוד בדבריהם ז"ל וכי יואב שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנ' יושב בשבת תחכמוני לא היה יודע שכתוב בתורה כי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות שהלך והחזיק בקרנות המזבח והלא הוא הרג אבנר ועמשא בערמה ושלמה שלח להוציאו משם ולדונו בבית דין אלא אמר יואב הרוגי בית דין אין נקברין בקברי אבותיהם אלא הם לעצמן מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברי אבותי וזהו שאמ' לא כי פה אמות ולדעת בעל זה הדרש בא טעם וקברתו יפה כלומר שגע שם בו כדבריו וקברתו בקברי אבותיו: כה דבר יואב וכה ענני · כפל דבר כמנהג המקרא כי הוא לא אמר לו אלא לא כי פה אמות ואפשר שאמר לו דברים אחרי' ותכלית הדברים לא כי פה אמות ורז"ל אמרו כי אמ' לו לך אמור לשלמה שלא ידינני בשני דינין אם ירצה להמיתני יקבל עליו הקללות שקללני אביו ואם לא יניחני עם הקללות שקללני אביו ושלמה אמר לבניהו עשה כאשר דבר ופגע בו ואני אקבל את הקללות וכן ראינו שנתקיים בזרעו את מרחבעם דכתי' והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה וכתיב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב ודרשו זה מלשון התאמץ כראה כי קשה היה לו הרכיבה מפני חולי הזוב שהיה לו מצורע מעוזיהו דכתיב והצרעת זרחה במצחו מחזיק בפלך מאסא דכתי' ואסא חלה את רגליו נופל בחרב מיאשיהו דכתיב וירוהו המורים למלך יאשיהו וחסר לחם מיכניה דכתיב וארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך: כאשר דבר · שתמיתהו כי אין לטעון בזה שהרי הוא הרג שני השרים בערמה ובזדון וכתיב מעם מזבחי תקחנו למות: וקברתו · והשתדל בקבורתו כי גדול ושר צבא היה ועל אדניהו לא היה צרי' להזהירו על קבורתו כי בן מלך היה: צדיקי' וטובים ממנו · שלא שפכו דם נקי כמו ששפך הוא ואפשר שהיו להם מעלות יתירות עליו ודרשו בו צדיקים וטובים שהם צדיקים וטובי' בפה ובלב ולא עשו כיואב שאמר ויאמר המלך לרצים ת הנצבים סובו והמיתו את כהני יי' דרשו בו כי אבנר ועמשא היו שהיו נצבים עליו ופי' הפסוק כן לרצים ולאשר היו נצבים עליו כי אבנר ועמשא שרים היו ולא רצי' וכן ת"י ולא אבו עבדי המלך אף על פי שאמ' להם שאול בפה להרוג לא רצו הם והוא באגרת ששלח לו דוד לסבב מיתת א אוריה ועשה הנה שהיו שניהם צדיקים ממנו וטובים שדרשו אכין ורקין והוא לא דרש כי כאשר צוה שאול להם להמית את כהני יי' אמרו הם כתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו צוה המלך לעבור על דברי תורה והמרה אדם את פיו יומת תלמוד לומר רק חזק ואמץ ואכין ורקין מעוטין הם הכה דרשו הם הפסוק כהוגן ומרו את פי שאול שלא להרוג כהני יי' ויואב לא דרש כן כי כיון ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה עשה כן מיד: ואבי דוד לא ידע · כי שמא היה אדם סבור כי דוד ידע במיתת אבנר לפי שהיה אחרי בית שאול והרי הראה בקוננו עליו ובכומו עד שהכירו העם כי לא היתה מאת המלך להמית את אבנר וכן בעמשא שמא היה אדם סבור כי דוד ידע לפי שנטה אחרי אבשלום לפיכך אמר ואבי דוד לא ידע שהרי אמר לו הזעק לי את איש יהודה ואתה פה עמוד: ובראש זרעו · כמו שקלל דוד אביו זרעו כמו שאמר ואל יכרת מבית וגו': ויעל בניהו · עלה אל האהל שהיה שם הארון והמזבח שהחזיק יואב בקרנותיו ומקום גבוה היה: בביתו במדבר · מדבר יקרא מקום שאין שם יישוב כלל ויקרא גם כן מדבר מקום שהוא ביישוב אבל אינו עבוד יניחנו למרעה הבהמות כמו שפי' בספר שמואל בפסוק עוברים על פני דרך את המדבר וכן במדבר זה פירושו במקום שהיה לו שם מרעה למקנה והיה לו שם בית ובאותו המקום נקבר ויש בו דרש מה מדבר זה מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל כי כריב היה מאד · ד"א מה מדבר זה מנוקה מגזל אף ביתו של יואב מנוקה מגזל · ד"א וכי במדבר היה אלא כיון שנהרג נעשו ישרא' כמדבר: בנה לך בית · כי ביתו היה בבחורי' וכוחו לבנו' לו בית בירושלם כמו שפיר' כדי שיהיה מזומן לו וימצא לו עילה להמיתו: הלא השבעתיך · אע"פ שלא זכר למעלה השבוע' אלא שהתר' בו כרא' שהשביעו אח' שאל' והוא כפר בו ואא"ז ז"ל פי' כי מצות המלך הוא כמו השבוע' וכן אמ' אכי פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהי':

ואעד

רשי

עשה כאשר דבר · אני מקבלם עלי לכך כרסקו כל אלו בזרע דוד' עוזיה היה מצורע אסא מחזיק בפלך יהויקים נפל בחרב וחסר לחם צדקיהו: בביתו במדבר · שהיתה ביתו הפקר כמדבר לעניי': ולא תצא משם · כדי שיהא מצוי לו ולמצוא לו חטא מות: ואעיד

רלבג

ופגע בו וקברתו · ר"ל שתצוה לקברו תכף כי בניהו היה כהן ולא היה מותר לו ל להטמא ליואב ולזה אמר אחר זה וימיתהו ויקבר בביתו במדבר להורות שכבר נקבר על ידי אחרים: ויקבר בביתו במדבר · ר"ל שכבר נקבר אצל ביתו במדבר שהיה שם או ירצה בזה שהוא נקבר במדבר והוא היה ביתו הראוי לו כי לא יאות לאיש כמוהו להיות מדיוני מפני הרגו האנשים בתחבולה ובמרמה: ויאמר

וטבים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' וצדיקים וטבים ממנו · גדלים וטובים מאין יושב · צופות רעים וטובים · קדמא חס': אנה ואנה ג' בקריאה וסי' וישלח המלך ויקרא לשמעי · הלא השבעתיך ביי' ואעד · מאן גחזי ויאמר לא הלך עבדך: והיה ביום ה' וסימ' נמסר בריש סדר תצא: בראשך ג' וסימ' והיה ביום צאתך ועברת · ויאמר המלך אל שמעי · כי קרוב: וישב ב' ס"פ וסי' ויאמר אליו אבנר לך שוב וישב · ויגד לשלמה כי הלך שמעי:

כה־דבר יואב וכה ענני׃ ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע־בו וקברתו והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי׃ והשיב יהוה את־דמו על־ראשו אשר פגע בשני־אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב ואבי דוד לא ידע את־אבנר בן־נר שר־צבא ישראל ואת־עמשא בן־יתר שר־צבא יהודה׃ ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו לעלם ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד־עולם מעם יהוה׃ ויעל בניהו בן־יהוידע ויפגע־בו וימתהו ויקבר בביתו במדבר׃ ויתן המלך את־בניהו בן־יהוידע תחתיו על־הצבא ואת־צדוק הכהן נתן המלך תחת אביתר׃ וישלח המלך ויקרא לשמעי ויאמר לו בנה־לך בית בירושלם וישבת שם ולא־תצא משם אנה ואנה׃ והיה ביום צאתך ועברת את־נחל קדרון ידע תדע כי מות תמות דמך יהיה בראשך׃ ויאמר שמעי למלך טוב הדבר כאשר דבר אדני המלך כן יעשה עבדך וישב שמעי בירושלם ימים רבים׃ ויהי מקץ שלש שנים ויברחו שני־עבדים לשמעי אל־אכיש בן־מעכה מלך גת ויגידו לשמעי לאמר הנה עבדיך בגת׃ ויקם שמעי ויחבש את־חמרו וילך גתה אל־אכיש לבקש את־עבדיו וילך שמעי ויבא את־עבדיו מגת׃ ויגד לשלמה כי־הלך שמעי מירושלם גת וישב׃ וישלח המלך ויקרא לשמעי ויאמר אליו הלוא השבעתיך ביהוה

כדין מליל יואב וכדין אתיבני׃ ואמר ליה מלכא עיביד כמא דמליל ותשלוט ביה ותקבריניה ותפלי חובת דם זכאי דאשד יואב מנן מיני ומן בית אבא׃ ויתיב יי' ית חובת קטוליה ברישיה דשלט בתרין גבריא דזכאין וטבין מיניה וקטלינון בחרבא ואבא דויד לא ידע ית אבנר בר נר רב חילא דישראל וית עמשא בר יתר רב חילא דבית יהודה׃ ויתובון דמיהון בריש יואב ובריש בנוהי עד עלמא ולדויד ולזרעיה ולביתיה ולכורסיה יהי שלמא עד עלמא מן קדם יי'׃ וסליק בניהו בר יהוידע ושליט ביה וקטליה ואתקבר בביתיה במדברא׃ ומני מלכא ית בניהו בר יהוידע חלופוהי על חילא וית צדוק כהנא מני מלכא חלף אביתר׃ ושלח מלכא וקרא לשמעי ואמר ליה בני לך ביתא בירושלם ותתיב תמן ולא תיפוק מתמן לכא ולכא׃ ויהי ביום מיפקך ותעיבר ית נחלא דקדרון מידע תדע ארי מיסת תמות חובת קטולך תהי ברישך׃ ואמר שמעי למלכא תקין פתגמא כמא דמליל רבוני מלכא כן יעביד עבדך ויתיב שמעי בירושלם יומין סגיאין׃ והוה מסוף תלת שנין וערקו תרין עבדין לשמעי לות אכיש בר מעכה מלכא דגת וחויאו לשמעי למימר הא עבדך בגת׃ וקם שמעי וזריז ית חמריה ואזל לגת לות אכיש למבעי ית עבדוהי ואזל שמעי ואיתי ית עבדוהי מגת׃ ואתחוא לשלמה ארי אזל שמעי מירושלם לגת ותב׃ ושלח מלכא וקרא לשמעי ואמר ליה הלא קיימית עלך במימרא דיי'

ואעד

צדיקים ג' בתי' כן יוד יתר וקוף בנביאים וא' בדניאל והמה · ג' יתר חס' · יתר חס' · כל לית כתי' · ג' ס"פ · יו מ"ל נסיב'

ויאמר המלך לשמעי אתה ידעת את כל הרעה וגו'. הנה אמר המלך זה כי אולי יאשימוהו הרואים שימיתהו בזולת סבה ראויה שימות עליה ולזה באר לו כי תכף אחר היות ראוי שיומת והוא מה שחרף וקלל דוד כי לולי זה לא ענשהו למות על צאתו מירושלם אמנם בזאת התחבולה מצא מקום לשפטו במורד לנקום את חובו מהקללות ההם שקלל את המלך דוד: והממלכה נכונה ביד שלמה. מגיד שקודם זה לא היתה נכונה בידו כי אולי אלו שהרג והם אדניהו ויואב ושמעי יסבבו מה שהיה לו לשטן לשערם כי הם כבאים בשיכיו אך אחר זה לא היה לו ליראו משום דבר זה ביאור מה שספרו ש"ל ביאור בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום. ואולם התועלות המגיעים ממנה הם אלו:

ומדוע' בקריאה וסימ' נמסר בריש סדר קרח: שבעת ה' ד' חס' וא' מלא בקריאה וסימ' נמסר בסדר משפטים ובסדר מטות:

וָאָעִד בְּךָ לֵאמֹר בְּיוֹם צֵאתְךָ וְהָלַכְתָּ אָנֶה וָאָנָה יָדֹעַ תֵּדַע כִּי מוֹת תָּמוּת וַתֹּאמֶר אֵלַי טוֹב הַדָּבָר שָׁמָעְתִּי: וּמַדּוּעַ לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת שְׁבֻעַת יְהוָה וְאֶת הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי עָלֶיךָ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל שִׁמְעִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי וְהֵשִׁיב יְהוָה אֶת רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ: וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּרוּךְ וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְהוָה עַד עוֹלָם: וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת בְּנָיָהוּ בֶּן יְהוֹיָדָע וַיֵּצֵא וַיִּפְגַּע בּוֹ וַיָּמֹת וְהַמַּמְלָכָה נָכוֹנָה בְּיַד שְׁלֹמֹה:

וְאַסְהֵדִית בָּךְ לְמֵימַר בְּיוֹם מִפְּקָךְ וּתְהַךְ לְכָא וּלְכָא מִידַע תִּידַע אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת וַאֲמַרְתְּ לִי תַּקִּין פִּתְגָמָא שְׁמָעִית: וּמָא דֵין לָא נְטַרְתָּא יָת שְׁבוּעֲתָא דַיְיָ וְיָת תַּפְקֵידְתָּא דִי פַקֵּידִית עֲלָךְ: וַאֲמַר מַלְכָּא לְשִׁמְעִי אַתְּ יְדַעְתָּא יָת כָּל בִּישְׁתָא דִי יְדַע לִיבָּךְ דַעֲבַדְתָּא לְדָוִד אַבָּא וְאָתֵיב יְיָ יָת בִּישְׁתָךְ בְּרֵישָׁךְ: וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ וְכוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְדָוִד יְהֵי מְתַקַּן קֳדָם יְיָ עַד עָלְמָא: וּפַקֵּיד מַלְכָּא יָת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וּנְפַק וְשַׁלִּיט בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וּמַלְכוּתָא אִתְקְנַת בִּידָא דִשְׁלֹמֹה:

רשי

ואעיד בך. לשון התראה: את שבועת יי' אשר השבעתיך ביי': והממלכה נכונה וגו'. כלומ' לא נענש על כל אלה: ויתחתן

רדק

ואעיד בך. כלומר לא צויתיך בינו ובינך שלא תוכל להכחיש הדבר אלא בפני אחרים אמרתי לך זה הדבר והשבעתיך בהש"י וקבלת המצוה והשבועה ואמרת טוב הדבר והנה עברת על שנים על שבוע' השם ועל המצוה אשר צויתיך: אשר ידע לבבך. אע"פ שראו רבים ושמעו מה שעשית לדוד אבי אתה בעצמך תדע מ מחשבתך רעה שהיית חושב עליו יות' ממה שאמרת בפיך: והשיב יי' את רעתך. כי מאתו היתה הסבה כמו שכתוב והאלהי' אנה לידו לפי שהיית חייב מית' בקללך דוד אבי והוא נשבע לך שלא ימיתך נגלגל האל על ידיך. דבר אחר שאתה חייב מיתה בעבורו והוא ההעברה על שבועת יי' ועל מצותו: ויצא. יצא בניהו מלפני המלך והוציא עמו שמעי למקום המשפט ושם פגע בו: נכונה ביד שלמה. כיון שמתו אויביו ה המלוכה היתה נכונ' ביד שלמה:

הא' הוא במדות והוא להודיע כי כשיביא ההכרח לעשות דבר יגיע ממנו בושת ראוי שיעשוהו באופן שיסור הבושת וישאר התועלת ולזה תמצא כי כשהביא ה ההכרח אל שיחמם המלך דוד בשכיבת אבישג בחיקו והיה ב בזה מין הבשת לה ולו כיודע שהיא נכנסת לשכב בחיקו הנה ה העירימו ושמו אותה סוכנת כי בזה יעלם ענין הכנסה שם אל מה ועל מה היה כי יחשבו הרואים שהיא נכנסת לעיין בדבר ה המכוי אשר שם אותה המלך עליו:

הב' הוא להודיע ענ' יוסר דוד כי מפני שלא יוכל להרבות עוד נשים כי כבר נשא מהם מה שאפשר לו לפי הנימוס התוריי לא ידע את אבישג עם ששכבה בחיקו אחר שלא היה אפשר לו לקחתה לאשה וזה ממה שיורה שכבר נתחרט בתכלית מחטא בת שבע ולזה הגיעה מדרגתו מהפרישות לזאת המדרגה הנפלאה שהיה רואה בעיניו ומאס לא אכלו:

הג' הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל אדם שישגיח במוסר בנו ולא יעברהו מזה דבר הלא תראה כי אדניהו לא קדמו מוסר אביו והתנהג מפני זה במנהגי אבשלום הפחותים והיה זה סבה אל שבעט באביו לקחת המלוכה בזולת עצתו ורצונו ונמשך מזה לו המות כמו שקרה לאבשלום מפני רוע מנהגו וכבר תעמוד על רוע תכונותיו ממה שבקש לו את אבישג השונמית לאשה לחמדו אותה מפני יפיה:

הד' הוא להודיע כי אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ובכלל הנה מי שיכוין לחלוק על כונת הש"י לא תועילהו בזה מחשבתו אבל יסבב שיגיע רצון ית' באופן יותר שלם הלא תראה כי מפני שהיתה המלוכה לשלמה מה' כמו שהגיד נתן הנביא לדוד לא הועיל לאדניה מה שנתחכם לחלוק על הכוונה ההיא במה שמשך לגדולי העם אשר היה ראוי שיסכימו עמו כמו יואב ואביתר אבל היה זה סבה אל שיגיע דבר השם ית' לשלמה באופן יותר שלם אשר לא יתכן עמו מחלוקת והוא מה שמשחוהו כל הראשי' הכוללים אשר להם מבוא בבחיר' המלך וישב על כסא דוד בחיי אביו כי זה ממה שהסיר משלמה כל מחלוקת בדבר המלוכה:

הה' הוא להודיע כי אין מעלת האדם לקוח' מהיופי ואין לו בה רושם כלל ולזה תראה כי אע"פ שהיה אדניה טוב תאר מאד לא בחר הש"י בו כמו שלא בחר באבשלום אחיו ולזה אמר הש"י לשמואל אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיו ואמנם בחר שלמה כי הוא היה חכם כמו שנתבאר מדברי דוד באמרו לו כי איש חכם אתה ועשית כחכמתך כי בחכמה ימלוך מלך לא ביופיו:

הו' הוא להודיע כי השם ית' מסבב סבות להגיע לעושה הרעה כרעתו ולזה סבב שיהיו יואב ואביתר עם אדניה להשיב על ראשם יואב את דמי האנשים אשר הרג בתחבולה ובערמה ולהשיב על בית עלי מה שייעד לו הש"י על מה שחטאו לו בניו:

הז' הוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שיתחכם בהגעתו בכל הסבות האפשריות באופן שיתכן שיגיע לו מבוקשו ולזה תמצא כי מפני שנתן הנביא לא יכול להתרעם מאד על ענין מלכות אדניהו כי לא היה נוגע בדבר ולזה לא היה ראוי שיתרעם הוא על זה עם שתיקת בת שבע ושלמה שהיו נוגעים בדבר עם שכבר היה זה מביא חולשה בענין כבודו כי הוא התנבא שתהיה המלוכה לשלמה ואם ישתדל הוא בהגעת המלוכה יביא זה חסר בלב המלך דוד ר"ל שיחשדהו כי מלבו אמר לו הדבר הוא לא בנבואה ולזה הוא משתדל בהגעתו כי אין מדרך הנביא זה הענין כאמרו לא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו לאמת יוציא משפט ולזה סבב שיתרעם בת שבע על דבר סור המלוכה משלמה כמו שנשבע לה דוד והתרעם זה בדבריה כי לב אדניה להמית אותו ולזה לא קרא לו במשתה אשר עשה וקרא לכל בני המלך ואחר זה בא נתן הנביא להוסיף חוזק וקיום לדבריה וספר הדברי' באופן שספרה אותם בת שבע ונתרעם לפני המלך אם היה זה הענין במצותו להשתדל שלא יודיעוהו אליו כי לא היה לו דבר אחר להתרעם עליו ומפני זה לא בא לדבר בקיום בשלמה ימלוך אחריו כי אם לבת שבע והנה היה מאופן החכמה בזה ההשתדלות שתכף שנכנס נתן הנביא יצאה בת שבע כדי שלא יראה שהסכימו בזה הענ' כי זה ממה שיחליש החזוק שהיה בדברי נתן הנביא לדברי בת שבע:

הח' הוא להודיע שמשיחת המלך ראוי שתהיה על המעין על יד כהן גדול או נביא או על ידי סנהדרין כי אלו הם אשר יתכן שיאמר במי אשר יבחרו שבחרו ה' והנה זאת התורה שתהיה בחירת המלך על זה האופן כמו שנתבאר בתורה בפרשת שופטי':

הט' הוא להודיע שאין ראוי לאיש טוב שימנע מלהודיע הבשורות הרעות כשיתכן לקחת עצה עליהם כי מזה הצד יהיה זה הענין פועל טוב ולזה תמצא שלא נמנע יונתן בן אביתר מלהגיד האמת בזה הענין לאדוניה ואף ע"פ שהיתה בשורה רעה לכל האנשים אשר שם כי זה ממה שיתישרו בו ללקיחת העצה למלט נפשם ולזה ספר בשלמות כל המאורעות בו כדי שיתאמת להם שאין להשיב הנעשה במשיחת שלמה כי זה ממה שיביאם אל שלא יקלו בזה הענין ללקיחת עצה למלט נפשם מיד שלמה כי כנגדו נעשה כל הנעשה:

הי' הוא כי כשיירא האד' מדבר מה אין ראוי להמתין עליו כלל ולזה תמצא שאדניהו השתדל תכף לדעת אם רצון שלמה להמיתו ולזה שם עצמו במקום אין לו ליראו ממנו שימיתהו שם כי היה המקום ההוא מקלט לו והוא המזבח שהוא למקלט כמו שנתבאר בתורה עם שאז גם כן היה עת רצון כי היה אז די שמחה לשלמה במה שהשיג מהמלוכה ואולי מפני זה יתפייס אז יותר למחול לאדניהו והנה השיג אז מזה מה שהיה ראוי להשיג וזה שכבר מחל לו הנעשה בתנאי שישמור בעתיד שלא תמצא בו רעה כי אז ישוב בראשו מה שעשה מזה כי בזה הראה לבבו לעשוק המלוכה משלמה ולזה עם מעט שיעשה מהרע שיראה בו שהוא נמשך לזאת המחשבה יוזק אז בזה המעשה מפני שבו בחינת כוונתו במה שיעשה אחר זה:

הי"א והוא במדות הוא להודיע שראוי לכל אדם שיצוה בעת מותו המונהגים ממנו וידריכם אל הטוב לפי מה שאפשר כי אז יפסק ממנו דבר מוסרו בעתיד ולזה ראוי שישתדל אז להקנותם מהמוסר מה שיספיק להם אחר מותו ולזה תמצא שדוד כשקרבו ימיו למות צוה לבנו שלמה לשמור משמרת התור' להיות עיניו ולבו תמיד בכל חלקיה כי בזה תדבק בו ההשגחה האלהית ויצליח בכל מעשיו ובכל מה שיפנה אליו ובזה תתמיד לו ולזרעו המלוכה ולזה משך לבו מאד בזאת הצוואה להתנהג בדרכי התורה כדי שיחזק בה וכן מצאנו שעשו משה ויהושע ע"ה שהם הוכיחו את ישראל וצוו אותם לשמור את התורה קרוב למותם יותר ממה שצוו אותם קודם מותם:

הי"ב הוא להודיע שראוי להשתדל בכל האפשר לשפוט עושה הרע כרשעתו לבער הרע מן הארץ כי בזה יוסרו שאר האנשים ולזאת הסבה ראוי גם כן לגמול טוב לאשר גמלו טוב ולזה ספר כי דוד צוה לשלמה שיעשה הדבר בחכמה באופן שימצא מקום להשיב ליואב ולשמעי הראוי להם מהרע בדרך שיוריד שיבתם בדם שאול ושייטיב חסד לבני ברזילי הגלעדי כאשר גמלוהו בברחו מפני אבשלום:

הי"ג והוא במצות והוא להודיע שיש למלך לענוש הראויים לענוש ביותר ממה שימשך מדברי התור' ולזה תמצ' שהרג שלמ' את יואב ואם לא היה בן מות לפי משפטי התורה כי לא היתה שם התראה גם הרגו במקום שלא היה ראוי להמיתו והוא בהיותו מחזיק בקרנות המזבח כי התורה לא הקפידה שם שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות ובזה מצאנו בדוד שהרג אנשים בעבור הודאת פיהם שלא היו ראויים למשפט לפי משפטי התורה:

הי"ד והוא להודיע שכבר מיהר שלמה לקיים מצות אביו בענין יואב ושמעי והיה מחכמתו שצוה לשמעי דבר לא הרגיש שיהיה מכוון מאד מן המלך והודיעו המלך כי זה סבב מיתתו מפני מה שעשה מהרע לדוד ומצא בזה שלמה מקו' לנקום את חובו עם שזה היה ממה שיתבאר ממנו כי ראוי היה למלך לצוותו זה כי אולי אם יצא משם ישתדל להסית לב העם מאחרי המלך כי היה בלתי נאמן למלך כמו שיראה מדבריו לדוד בברחו מפני אבשלום בנו: ויתחתן

רשי

ויתחתן שלמה. וכל זמן שהיה שמעי רבו קיים לא נתחתן בו מכאן אמרו לעולם ידור אדם במקום רבו: עד כלותו לבנות וגו׳. ואחר כך בנה לה בית: מזבחים בבמות. לשם שמים כל הרוצה בונה מזבח בראש גגו או בחצרו: ויאהב שלמה ללכת בחוקות דוד אביו. ארבע שנים עד שלא התחיל לבנו׳ הבית אבל משהתחיל לבנות ויתחתן שלמה את בת פרעה כמבואר אומ׳ כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה כך שנינו בסדר עולם למדנו שהפרשיות כתובות כסדר: בבמות הוא מזבח. בנגותו ספר הכתוב שסיפא את בנין ה הבית ארבע שנים: הבמה הגדולה. הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדב׳ והוקבעה בשילה חרבה שילה בימי עלי ובאו לנוב חרבה נוב בימי שאול ובאו לגבעון: יעלה שלמה. כמו מעלה שלמה: על המזבח ההוא. ביום אחד: ותשמור לו. לשון מאמת את דבריו כמו ושמר יי׳ אלהיך לך וגו׳ ואף כאן ותשמר לו את החסד האמנת דברך לקיים לו את החסד אשר הבטחתו על ידי נתן הנביא: נער קטן. בן שתים עשרה שנה היה וזה לך החשבון ויקרא את שמו ידידיה בו בפרק שנה אמנון את תמר שנאמר ויהי אחרי כן ולאבשלום אחות מקץ שנתי׳ ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג את אמנון ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם שלש שנים הרי ה׳ שנים ושב אבשלום לירושלם וישב בירושלם שנתים הרי שבע לשלמה ומרד באביו ונהרג. אחרי זאת ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר באחת עשרה מנה את ישראל וישוטו בכל הארץ תשעה חדשים בשנת מותו תיקן משמרות בשנת הארבעים למלך דוד כדרשו הרי שתים עשרה למלך שלמה: את עמך

ויביאה ד׳ בקריאה וסי׳ ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה שרה אמו. ויתחתן שלמה את פרעה. וישקד יי׳ אל הרעה: עד כלתו ג׳ בקריאה וסי׳ ידבק יי׳ בך את הדבר. ויתחתן שלמה. אל תודעי לאיש. אנ״ד: ומקטיר ג׳ וסי׳ ויאהב שלמה את יי׳. ולכהנים הלוים לא יכרת איש. והשבתי למואב: אלהו ח׳ זקפין קמצין

וַיִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה אֶת־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיִּקַּח אֶת־בַּת־פַּרְעֹה וַיְבִיאֶהָ אֶל־עִיר דָּוִד עַד כַּלֹּתוֹ לִבְנוֹת אֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־חוֹמַת יְרוּשָׁלִַם סָבִיב: רַק הָעָם מְזַבְּחִים בַּבָּמוֹת כִּי לֹא־נִבְנָה בַיִת לְשֵׁם יְהוָה עַד הַיָּמִים הָהֵם: וַיֶּאֱהַב שְׁלֹמֹה אֶת־יְהוָה לָלֶכֶת בְּחֻקּוֹת דָּוִד אָבִיו רַק בַּבָּמוֹת הוּא מְזַבֵּחַ וּמַקְטִיר: וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ גִּבְעֹנָה לִזְבֹּחַ שָׁם כִּי־הִיא הַבָּמָה הַגְּדוֹלָה אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא: בְּגִבְעוֹן נִרְאָה יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׁאַל מָה אֶתֶּן־לָךְ: וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אַתָּה עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ דָוִד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל כַּאֲשֶׁר הָלַךְ לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבִצְדָקָה וּבְיִשְׁרַת לֵבָב עִמָּךְ וַתִּשְׁמָר־לוֹ אֶת־הַחֶסֶד הַגָּדוֹל הַזֶּה וַתִּתֶּן־לוֹ בֵן יֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ כַּיּוֹם הַזֶּה: וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי אַתָּה הִמְלַכְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאָנֹכִי נַעַר קָטֹן לֹא אֵדַע

וְאִתְחַתַּן שְׁלֹמֹה בְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִ וּדְבַר יָת בַּת פַּרְעֹה וְאַתְיַהּ לְקַרְתָּא דְדָוִד עַד דְשֵׁיצֵי לְמִבְנֵי יָת בֵּיתֵיהּ וְיָת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ וְיָת שׁוּרָא דִירוּשְׁלֶם סְחוֹר סְחוֹר: לְחוֹד עַמָּא מְדַבְּחִין עַל בָּמוֹתָא אֲרֵי לָא אִתְבְּנִי בֵּיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ עַד יוֹמַיָּא הָאִינוּן: וּרְחֵים שְׁלֹמֹה יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ לְמֵיזַל בִּגְזֵרַת דָּוִד אֲבוּהִי לְחוֹד עַל בָּמוֹתָא הוּא מְדַבַּח וּמַסִּיק בּוּסְמִין: וַאֲזַל מַלְכָּא לְגִבְעוֹן לְדַבָּחָא תַּמָּן אֲרֵי הִיא בָּמְתָא רַבְּתָא אֲלַף עֲלָוָן יַסִּיק שְׁלֹמֹה עַל מַדְבְּחָא הַהוּא: בְּגִבְעוֹן אִתְגְּלֵי יְיָ לִשְׁלֹמֹה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁאִיל מָה אֶתֵּן לָךְ: וַאֲמַר שְׁלֹמֹה אַתְּ עֲבַדְתָּא עִם עַבְדָּךְ דָּוִד אַבָּא חִסְדָּא רַבָּא כְּמָא דְהַלִּיךְ קֳדָמָךְ בְּקוּשְׁטָא וּבִזְכוּ וּבְתְרִיצוּת לִבָּא קֳדָמָךְ וּנְטַרְתָּ לֵיהּ יָת חִסְדָּא רַבָּא הָדֵין וִיהַבְתְּ לֵיהּ בַּר יָתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ כְּיוֹמָא הָדֵין: וּכְעַן יְיָ אֱלָהִי אַתְּ אַמְלֵיכְתָּא יָת עַבְדָּךְ תְּחוֹת דָּוִד אַבָּא וַאֲנָא יְנִיק זְעֵיר לֵית אֲנָא יָדַע

וסי׳ נמסר בסדר בלק׳ וכל אס״ף דכוו׳ בב״ב פתחין באתנחתא וסי׳ נמסר בסדר בלק:

רדק

ויתחתן שלמה. דרשו בו כי לפיכך נסמך ענין זה למיתת שמעי שכל זמן ששמעי קיים לא נשא שלמה את בת פרעה שהיה ירא ממנו והיה מוכיחו על זה כי רבו היה ובשנה הרביעית נשא את בת פרעה שהרי שמעי ישב בירושלם שלש שנים ומה שכתוב לא תתחתן בם יש מרז״ל שאומרים כי בגיותן כאמר אבל אם נתגיירו מותרין ויש אומרים כי בגיותן לית להו חתנות ולא שייכא בהן חתנות וכן כתיב לא תתחתן בם כי מגיירי הוא ושלמה גייר את בת פרעה ועבר לא תתחתן בם ולמי שאמר שלא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה מתוך אהבה יתירה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאילו נתחתן וקרי ליה בלשון חתון ואמר ויתחתן: אל עיר דוד. ר״ל אל ציון שהיה שם בית דוד וציון נקרא עיר דוד: עד כלותו. אבל אחר שכלה לבנות לה בית העלה אותה מבית דוד כמו שאומר הטעם בדברי הימים כי אמר לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי׳: את ביתו ואת בית יי׳. את ביתו אחר בית יי׳ כי בית יי׳ בנה מתחלה בשבע שנים ואחר כך בנה ביתו בשלש עשרה שנה: מזבחים בבמות. עד שנבנה הבית כי היתר הבמו׳ היה מחרבן שילה עד שנבנה בית עולמים: ויאהב שלמה את יי׳. עבדו מאהבה כלומר אף על פי שלקח בת פרעה לא סר בעבודת יי׳ עד לעת זקנתו שהרבה נשים נכריות ובת פרעה והאחרות הטו את לבבו מאהבת יי׳ ובאמת נראה שהשיב אותה לדת ישראל אף על פי כן היתה אסורה לו לפי שהיתה מצרית ראשונ׳ ומרז״ל שאמרו כי מותרת היתה לו כי מה שאמר בני׳ אשר יולדו להם דור שלישי בנים ולא בנות ואף על פי שלא נקבעה ההלכה כדברי זה החכם אף על פי שאמר כי קבלה היתה בידו נראין דבריו כי לא ראינו בכתוב שחטא שלמה על שלקח בת פרעה אלא על שהרבה נשים ודבק בהם באהב׳ עד שהסירו את לבבו והניא נשיו הנכריות לעבוד אלהים אחרים והנה בשנה הרביעית למלכו לקח בת פרעה והכתו׳ מעיד ויאהב שלמה את יי׳ וגו׳ רק בבמות הוא מזבח ומקטיר ולא אמר רק שלקח בת פרעה ועד עת זקנתו לא הטו את לבבו ואז זכר בת פרעה לגנאי עם האחרות לפי שהסירו את לבבו כלם ואז בהרבות הנשים לא היה שומר להשיבם לדת ישראל אלא היה לוקחן בגיותן לתאות לבו ומניחן לעשות כמשפטי הגוים וע״כ נענש עליהם: רק בבמות הוא מזבח ומקטיר. קודם שנבנה הבית כי אחר שנבנה הבית לא ראינו שזבח בבמות וא״כ למה אמר רק והלא מותרות היו הבמו׳ עד שנבנה הבית לפי שאמר בחקות דוד אביו ודוד לא זבח אלא במזבח אשר לפני הארון בירושלם או בבמה אשר בגבעון ולא ראינו לו שזבח וקטר בבמות אחרות כי הרבות הבמות מביא האדם לע״ז כי הוא משפט הגוים שבונים במה בכל הר ובגבעה ותחת כל עץ רענן: היא הבמה הגדולה. לא קרא׳ גדולה לגודל מדתה כי היא מזבח הנחשת שעשה משה וכן בדברי הימים ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת אשר לפני יי׳ אשר לאהל מועד ויעל עליו עולו׳ אלף אלא נקראת גדולה למעלת׳ על האחרות כי הוא המזבח שעשה בצלאל במצות משה כמו שכוהו האל ובו היתה תמיד האש העליונה שירדה ביום השמיני למלואים והאחרו׳ היו נעשות ע״י הדיוט איש הישר בעיניו והן היו במות קטנות במעלה כנגד אותה אשר בגבעון וכן במשנה אין בין במה גדולה לבמה קטנה: יעלה. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו והאומר כי בפעם ההוא שהלך שלמה לגבעון אלף עולות העלה על המזבח ההוא לא ביום אחד אלא טרם שובו משם לירושלם ומדברי רז״ל נראה בפע׳ אחת: נער קטן. אחז״ל כי בן שתים עשר׳ שנה היה כשנמשח למלך כי באותו פרק שנולד הכתוב מספר ענין אמנון ותמר ואומר ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג אמנון וברח לגשור ויהי שם שלש שנים הרי ה׳ שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים ומרד באביו ונהרג אחרי כן ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר ובשנה הבאה אחריה מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי אחת עשרה ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי שתים עשרה:

רלבג

ויתחתן שלמה את בת פרעה וגו׳ עד וימלוך רחבעם בנו תחתיו. ראוי שתדע כי שלמה נתחתן את פרעה אחר שנתגיירה בתו ועם זה היה בזה הענין יציאת קצת מדרכי התורה כי לא התירה מהם לבא בקהל כי אם דור שלישי: ויביאה אל עיר דוד. היא ציון: ואת בית יי׳ ואת חומת ירושלם סביב. הנה היה ראוי לבנות חומה סביב ירושלם לקדש מה שבתורה כי הרבה מן הקדשים לא היו נאכלים כי אם לפנים מן החומה אחר שנבנה בית יי׳ שם כמו הענין במעשר שני ובבכורי׳ ופסח ובכורות ומה שדומה להם לפי מה שנתבאר בתורה: רק העם מזבחים בבמות כי לא נבנה בית לשם יי׳ עד הימים ההם. זה ממה שיורה כי בין המנוחה והנחלה הותרו הבמות ר״ל בין משכן שילה ובין בית עולמי׳ אך אחר זה נאסרו כיון שנבנה בית לשם יי׳: רק בבמות הוא מזבח ומקטיר. להגיע אלין הנבואה כי יש בהעלאת העולות רושם בהגעת הנבואה כמו שנתבאר בפרשת בלעם וכבר נתננו הסבה בזה במה שבארנו מדברי התורה בפרשת נח ולזה זכר שהעלה שלמה אלף עולות בבמה אשר בגבעון ושם נראה לו הש״י בחלום הלילה ואי אפשר שיצוייר לפי מה שהתבאר מטבע השכל האנושי בהשגחת המושכלות: ונתתי

צאת ובא · לפני העם כמו אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם : לב שומע · מבין וכת׳ לב סבר כמו שאמר להבין בין טוב לרע למסבר : הכבד · הרב כתרגו׳ סגיאה וכן מקנה כבד מאד : ושאלת לך הבין · כמו להבין : לב חכם ונבון · אמרו רז״ל חכם המקיים את תלמודו כלומר כי מה שלמד מקויים בלבו ומזומן : נבון · מבין דבר מתוך דבר : לא היה לפניך · אפי׳ משה רבי׳ בחכמת הטבע לא היה כמוהו אבל ב בחכמת האלהו׳ היה חכם יותר ממנו או פירושו לא היה לפניו במלכים : גם עושר גם כבוד · האחד לרבות על חבירו כמו גם באכבם גם בקרבם : איש במלכים · כל שכן בשאר בני אדם שלא היה איש כמוך בעושר ובכבוד והעושר והכבוד יהיו לך כל ימיך : ואם תלך בדרכי · והארכתי את ימיך · אריכות הימים היה בתנאי אבל העושר והכבוד בין שומר בין לא שומר וכן היה לו כי מפני שלא שמר מצות שהיו לא האריך ימים שלא חיה אלא חמשים ושתים שנה אבל העושר והכבוד היו לו כל ימיו וכן בדברי רז״ל נתתי לך גם עושר גם כבוד על מה שלא התניתי בתורה נתתי לך בין שומר בין לא שומר אבל על מה שהתניתי בתורה למען יאריך ימים על ממלכתו איני נותן לך אלא אב׳ עשית וכן הוא אומר אם תלך בדרכי לשמור חקי והארכתי ימיך : והנה חלום · כשידע החלום כשהקיץ ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלם והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית יי׳ ועשה משתה לכל עבדיו · ובדרש והנה חלום כשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שנתן לו האל חכמה יתירה שהיה שומע עוף מצפצף ומבין לשונו : אז תבאנה · כמו באו ועם מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישר׳ אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה ופי׳ אז כאשר שב מגבעון ובא לו לירושלם בא לו זה הדין לידו ונראתה בו ה המתנה הטובה שנתן לו הקדוש ברוך הוא חכמה ובינה : אשר שכבה עליו · נראה כי מפני ששכבה עליו מת כי אילו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מבקרו׳ אותו שאר נשים בחוליו והיה נודע למי הוא לפיכך אמרה אשר שכבה : ואתבונן · הסתכלתי בבקר בצורתו : ותדברנה

את עמך הכבד · מתוך שהם רבים יש להם עסקים רבים ובאים לדין ואין לי מתון לעיין בדיניהם · ד״א כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה משפטם כבד מאד אם יבא דין שני גוים לפני ואטול מזה ואתן לזה שלא כדין איני נענש אבל ישראל הריני נענש עליו עונש נפשות שנאמר וקבע את קובעיהם נפש : ואם תלך בדרכי · והארכתי את ימיך : העושר והכבוד שלא התניתי בתורתי לתת למלך אתן לך בין זכאי בין חייב אבל אורך הימים ומלכות הדורות כבר התניתי בתורתי לבלתי סור מן המצו׳ למען יאריך ימים על ממלכתו וגו׳ ועל אותו תנאי לא אשנ׳ אם תלך בדרכי והארכתי וגו׳ וכן במלכות דורותיו א אחריו אמר לו ואתה אם תלך לפני וגו׳ כי לא יכרת לך איש וגו׳ כך שנויה בספרי ור׳ חנינא בן גמליאל אומר הרי הוא אומר גם עושר גם כבוד וגו׳ : ויקץ שלמה והנה חלום · והנה הבין מחלומו את שומע עוף מצפצף ומבין ל לשונו כלב נובח ומבין לשונו : ויעש משתה · משמחת לבו שהבין מחלומו אמת : והתבוננתי אליו · נתתי לב להסתכל בו : היא

הבין ה׳ וקמצין וסי׳ יען אשר שאלת · והכלבים עזי נפש · מדי עברו יקח · חכמת ערום הבין · אל תהיו כסוס כפרד · וסי׳ בלשון תרגום הון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא : בבית ו׳ רפין בקריא וסי׳ בבית אחד יאכל · אני והאשה הזאת ישבות בבית · כי לא ישבתי בבית דשמואל · וחבירו דסיפרא · הוי מגיעי בית בבית · והיה אם יותרו עשרה אנשים :

צאת ובא : ועבדך בתוך עמך אשר בחרת עם רב אשר לא ימנה ולא יספר מרב : ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה : וייטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה : ויאמר אלהים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עשר ולא שאלת נפש איביך ושאלת לך הבין לשמע משפט : הנה עשיתי כדבריך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך : וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים כל ימיך : ואם תלך בדרכי לשמר חקי ומצותי כאשר הלך דויד אביך והארכתי את ימיך : ויקץ שלמה והנה חלום ויבא ירושלם ויעמד לפני ארון ברית יהוה ויעל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו : אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו : ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית : ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית : וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו : ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה ואת בנה המת השכיבה בחיקי : ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי : ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי

למפק ולמיעל : ועבדך בגו עמך דאתרעיתא עם סגי דלא יתחשבון ולא יתמנון מסגי : ותתן לעבדך לב סבר למידן ית עמך למסבר בין טב לביש ארי מן יכול למדן ית עמך סגיאה הדין : ושפר פתגמא קדם יי ארי שאל שלמה ית פתגמא הדין : ואמר יי ליה חלף דשאילתא ית פתגמא הדין ולא שאילתא לך יומין סגיאין ולא שאילתא לך עותרא ולא שאילתא נפש בעלי דבבך ושאילתא לך סברותא למשמע דינא : הא עבדית כפתגמך הא יהבית לך לב חכים וסוכלתן דכוותך לא הוה קדמך ובתרך לא יקום כוותך : ואף דלא שאילתא יהבית לך אף עותרא אף יקרא דלא הוה כוותך גבר במלכיא כל יומך : ואם תהך באורחן דתקנן קדמי למיטר קימי ופיקודי כמא דהליך דויד אבוך ואוריך ית יומך : ואתער שלמה והא חלמא ואתא לירושלם וקם קדם ארונא קיימא דיי ואסיק עלוון ונכיס נכסת קודשין ועבד משתיא לכל עבדוהי : בכן אתאה תרתין נשין פונדקין למידן קדם מלכא וקמא קדמוהי : ואמרת אתתא חדא בבעו ריבוני אנא ואתתא הדא יתבן בביתא חדא וילידית עמה בביתא : והוה ביומא תליתאה למלדי וילידת אף אתתא הדא ואנחנא כחדא זכאין לית נוכרא עמנא בביתא אלהן תרתין אנחנא בביתא : ומית בר אתתא הדא בליליא דשכיבת עלוהי : וקמת בגו ליליא ונסיבת ית ברי מלותיה ואמתך דמכא ואשכיבתיה לותה וית ברה מיתא אשכיבת לותי : ואקימית בצפרא לאונקא ית ברי והא מית ואסתכלית ביה בצפרא והא לא הוה ברי דילידית : ואמרת אתתא אוחרנתא לא כן ברי חייא וברך מיתא ודא לדא אמרא לא כן ברך מיתא וברי חייא

רלבג

נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך · אחשוב כי רמז על זה שחכמתו תהיה גדולה מחכמת דוד ומחכמת המלך הבא אחריו או שחכמתו תהיה גדולה מחכמת כל בני הדור שהיו לפניו ומכל ה הבאים אחריו כי הוא דבר זר מאד שלא ימצא אחריו בעת מ מהעתים חכם כמוהו השם אם לא שנתן לו השי״ת החכמה ב בדרך המופת מה שלא יתכן השגתו ל לאחר ולא אפשר איך יתכן שיצוייר זה והנה יתבאר ממה שיבא קצת ביאור שהענין הוא כמו שבארנו כי ספר שהיתה חכמתו למעלה מחכמת ה החכמים רמוז אליהם והם איתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול : ויעמוד לפני ארון ברית יי׳

תנ׳ · הנה עשה זה לתת תודה לשי״ת על מה שייעד לו מהטוב : שתים נשים זונות · אחשוב שהיו פונדקאות ומוכרות מזון כטעם רחב הזונה ואפשר שהיו מפקירות עצמן והנה התחכם שלמה להבהילם בזה הענין כדי שיתבאר מדבריהן מי היא אמו כי אשר תחמול יותר על הבן החי יתבאר בלי ספק שהיא אמו : ויהי

רשי

היא אמו. בת קול הופיעה ואמרה היא אמו: מלך על כל ישראל. משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו: סופרים. לכתוב דברי הימים: המזכיר. אותה משפט לפניו ראשון שיפסקנו ראשון כך שמעתי: על הנצבים. שנים עשר נציבי' היו לו לכלכל את המלך ואת ביתו: על המס. שהעלה על ישראל כמה שנאמר ויעל המלך שלמה מס: וכלכלו את המלך. כל סעודתו ומאכל הסוסים וכל צרכי ביאתו: נפת דור. פלכי דור: כל

רדק

ותדברנה. אלה הטענות שנו ושלשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד טוען בטענותיו לחזקו ולהטיבו ולהבינו לשופט: ויאמר המלך זאת אומרת. אמרו רבותינו ז"ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיהם ועליהם ישפוט: גם לי גם לך לא יהיה. ואמר כנגד אותו

ותדברנה ג' בקריאה וסי' ובעת מותה ותדברנה הנצבות. ותאמר האשה האחרת לא כי בנך המת ובני החי. אתם ונשיכם ותדברנה כפיכם דירמיה: ה' פסוקים אית כהון ה' מלין מן ב' ב' אתין וסי' ויולד נח את שם את חם ואת יפת. אל תיראי כי גם זה לך בן. על כן לא בא אל שלחן המלך. גם לי גם לך לא יהיה גזרו. אין זה

וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ לִי־חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת: וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ: וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ: וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט:

ד וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאֵלֶּה הַשָּׂרִים אֲשֶׁר־לוֹ עֲזַרְיָהוּ בֶן־צָדוֹק הַכֹּהֵן: אֱלִיחֹרֶף וַאֲחִיָּה בְּנֵי שִׁישָׁא סֹפְרִים יְהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר: וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע עַל־הַצָּבָא וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כֹּהֲנִים: וַעֲזַרְיָהוּ בֶן־נָתָן עַל־הַנִּצָּבִים וְזָבוּד בֶּן־נָתָן כֹּהֵן רֵעֶה הַמֶּלֶךְ: וַאֲחִישָׁר עַל־הַבָּיִת וַאֲדֹנִירָם בֶּן־עַבְדָּא עַל־הַמַּס: וְלִשְׁלֹמֹה שְׁנֵים־עָשָׂר נִצָּבִים עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְכִלְכְּלוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־בֵּיתוֹ חֹדֶשׁ בַּשָּׁנָה יִהְיֶה עַל־אֶחָד לְכַלְכֵּל: וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם בֶּן־חוּר בְּהַר אֶפְרָיִם: בֶּן־דֶּקֶר בְּמָקַץ וּבְשַׁעַלְבִים וּבֵית שָׁמֶשׁ וְאֵילוֹן בֵּית חָנָן: בֶּן־חֶסֶד בָּאֲרֻבּוֹת לוֹ שֹׂכֹה וְכָל־אֶרֶץ חֵפֶר: בֶּן־אֲבִינָדָב כָּל־נָפַת דֹּאר טָפַת בַּת־שְׁלֹמֹה הָיְתָה לּוֹ לְאִשָּׁה: בַּעֲנָא בֶּן־אֲחִילוּד תַּעְנַךְ וּמְגִדּוֹ וְכָל־בֵּית שְׁאָן אֲשֶׁר אֵצֶל צָרְתַנָה מִתַּחַת לְיִזְרְעֶאל מִבֵּית שְׁאָן עַד אָבֵל מְחוֹלָה עַד מֵעֵבֶר לְיָקְמְעָם:

ודיינן קדם מלכא: ואמר מלכא דא אמרא דין ברי חייא וברך מיתא ודא אמרא לא כן ברך מיתא וברי חייא: ואמר מלכא איתו לי חרבא ואיתיאו חרבא לקדם מלכא: ואמר מלכא פסוקו ית רביא חייא לתרין גזרין והבו פלגא לחדא ופלגא לחדא: ואמרת אתתא דיברה חייא למלכא ארי אתגללו רחמהא על ברה ואמרת בבעו רבוני הבו לה ית רביא חייא ומקטל לא תקטלוניה ודא אמרא אף דילי אף דילך לא יהי פסוקו: ואתיב מלכא ואמר הבו לה ית רביא חייא ומקטל לא תקטלוניה היא אימיה: ושמעו כל ישראל ית דינא דדן מלכא ודחילו מן קדם מלכא ארי חזו ארי חוכמתא מן קדם יי במעוהי למעבד דינא: והוה מלכא שלמה מלכא על כל ישראל: ואילין רברביא די ליה עזריהו בר צדוק כהנא: אליחורף ואחיה בני שישא ספריא יהושפט בר אחילוד ממנא על דכרניא: ובניהו בר יהוידע ממנא על חילא וצדוק ואביתר כהניא: ועזריהו בר נתן ממנא על אסטרטיגיא וזבוד בר נתן רבא שושבינא דמלכא: ואחישר ממנא על ביתא ואדנירם בר עבדא ממנא על מסקי מיסין: ולשלמה תרי עסר איסטרטיגיא ממנן על כל ישראל ומסוברין ית מלכא וית אנש ביתיה ירחא בשתא מטי לחד לסוברא: ואילין שמהתהון בר חור בטורא דבית אפרים: בר דקר במקץ ובשעלבים ובית שמש ואילון דמבית חנן: בר חסד בארובות דיליה סוכו וכל ארע חפר: בר אבינדב כל פלכי דאר טפת בת שלמה הות ליה לאיתו: בענא בר אחילוד תענך ומגדו וכל בית שאן די בסטר צרתן מלרע ליזרעאל מבית שאן עד מישר מחולה עד מעבר ליקמעם:

רלבג

ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל. אחשוב שהרצון בזה שכלם שמחים בו ואין בלבם למרוד בו בשום פנים: וצדוק ואביתר כהני'. ידמה כי אע"פ שגרש אותו מהיות כהן לה' ואמר לו שילך ענתות הנה הוצרך לעבוד בעת היות צדוק בלתי ראוי לעבודה: על הנצבי'. כמו הנציבים והרצון בו השרים: ואחישר על הבית. ידמה שהוא היה ממונ' להשגיח בדברי בית המלך בכל מה שיצטרך שם: ואדנירם בן עבדא על המס. הוא היה ממונה שהיו פורעים ישראל ויתר העמים שהיו למס לשלמה: שנים עשר נציבים על כל ישראל. ר"ל שהיו על כל ישראל לגבות מהם זה המס והיה יודע כל אחד מהם החלק מישראל אשר בגורלו לפרנס המלך וביתו בחדשו בדרך שיפרנסוהו כלם כל השנה: ונציב

רדק

החרב גזורו ומה שלא לקחה אותו אחר שהאחרת אמרה תנו לה כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה וחשבה כי המלך לא יתנהו לה: לא תמיתוהו. הראשון אל תמיתהו: היא אמו. כיון שמרחמת עליו ובדרז"ל יצאה בת קול ואמרה היא אמו: לעשות משפט. לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט כמו שעשה בזה המשפט: על כל ישראל. לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישרא' אמ' ששלמה מלך על כל ישראל לא היה אדם מפקפק במלכותו כיון שראו בו חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט: ועזריהו בן צדוק. לא כתב על מי מנהו ואם צדוק זה צדוק הכהן בן אחיטוב שהיה עם דוד שמשחו אותו לכהן עם שלמה הנה עזריהו בן בנו היה כי אחימעץ היה בן צדוק ועזריה בן אחימעץ: וצדוק ואביתר כהנים. היו שרי הכהונה ואם זה אביתר הוא אביתר בן אחימעץ תמה הוא כי הנה שלמה גרשהו מהיו' כהן גדול ואמר לו ענתות לך אל שדיך אלא מן הדומה כי כהן אחר היה שמו אביתר: על הנצבים. ממונה על שנים עשר נציבים שזוכר: רעה המלך. שושבינא דמלכא שהיה עמו תמיד: ואדונירם. זהו אדורם הנזכר למעלה בדוד וכן נזכר עם רחבעם אדורם: על המס. כמו שאומר למטה ויהי המס שלשים אלף איש: ואלה שמותם. אלה שמות שנים עשר נציבים לא היה ממונה כל אחד על שבט אחד אלא לפי עלוי הנחלות שעשו שנים עשר חלקי' בכל ארץ ישרא' וגבו המס במוה: בן חור. זה והאחרים שלא זכרם בשמם אלא בשם אבותם לפי שהיו נודעים בשם אבותם יותר משמותם לפיכך לא חשש להזכיר שמם: ובריה

כי אם רע לבדעזרא: רעה ג' וסי' ויבא חושי רעה. ויהי כאשר בא חושי. וזבוד בן נתן כהן רעה: ואת ביתו ז' בקריאה וסי' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו. וינגע יי' את פרעה נגעים. והנה כל איש ישר'. וכלכלו את המלך. ואת ביתו בנה שלמה. וזה דבר המס. ויהי מקץ עשרים דדברי הימים: דאר ד' כתובי' כן וסי' נמסר ביהושע סימן י"ז:

ובריח נחשת. גלה מה שכתוב בתורה דלתים ובריח כי בריח נחשת ר"ל: באשר ובעלות. בנחלת אשר ובעלות שהיה מארץ יהודה: ונציב אחד אשר בארץ. בכל הארץ אשר זכר היה נציב אחד ממונה על שנים עשר הנציבים לגבות מכל אחד הכסף לכלכל המלך ורז"ל מהם אמרו כמו שפי' ומהם אמרו ונציב אחד לחדש העבו': כחול אשר על הים. כמו על שפת הים והספור הזה ר"ל כי היו מבורכים בימי שלמה בפרי בטנם והיו רבו' וכן בפרי בהמתם ובפרי אדמתם והיו אוכלים ושותים ושמחים כי לא היה להם פחד מאויב: מושל בכל הממלכות. שהיו יראים ממנו ומגישים לו מנחה ועובדים אותו: מן הנהר ארץ פלשתים. כתרגומו מן נהר פרת עד ארעא פלשתאי: בריאים. שמנים ומפוטמים וכת' פטימיא וכן ועגלון איש בריא וכן להבריאכם: רעי. מן המרעה אבל הבריאי' הם המפוטמי' בבית: וברבורים אבוסים. ת' ועופא פטימיא ולא פי' איזה עוף הם וי"מ כי הם העופות המבורסים כי הם שמנים מהאחרים ודברי רז"ל עוף הבא מברבריא נקראים ברבורים על שם מקומם: כי הוא רודה. הטעם כי האיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים שהיו בשלחנו בכל יום שהיו מביאי' לו מנחה מכל עבר הנהר כי מושל בהם היה כלומר היו יראים ממנו ומגישים לו כל מלכי עבר הנהר מנחה תמיד: מתפסח ועד עזה. מדינות הם בעבר הנהר ורז"ל נחלקו בזה מהם אמרו תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם ומהם אמרו תפסח ועזה סמוכות היו וכמו שמלך על תפסח ועל עזה כן מלך על כל העולם כלו: ארבעים אלף ארות סוסים. ובדברי הימים ארבעת אלפים ארות סוסים פירשו רז"ל ארבעים א אצטבלאות ובכל אחת היו א ארבעת אלפים סוסים או ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת א ארבעים סוסים ופירוש ארות אבוסים ת' אבוס בע"ז אורוית דמרוהי ואמרו חכמ' לכי עבר על לא ירבה לו סוסים אמיר לא ירבה לו סוסים בטלי' וכיון שלא היו לו אלא שנים עשר אלף פרשים ויהיו לו ארבעי' אלף ארות סוסים הרבה סוסים בטלים היו לו ומה שהרבה שלמה סוסים ופרשים והוא לא היתה לו שום מלחמה לא עשה אלא לכבוד וגדולה כדי שילכו עמו כשילך ממקו' למקום וגם קצת מלחמה היתה לו כ כשלקח חמת צובה וצביון גבר: וכלכלו. והלא כבר זכר למעלה וכלכלו את המלך ואת ביתו למה חזר וכתב וכלכלו את המלך לא כמו שזכר הסוסים אמר כי ג"כ היו כותני' מאכל הסוסים ובכלל הכלכלה היה גם כן מה שהיו צריכים הסוסים לאכול כמו שכתו' והשעורים והתבן לסוסים ולרכש והוסיף ג"כ ואת כל הקרב אל שלחן המלך כי למעלה זכר את המלך ואת ביתו והם התמידים בביתו ועתה הוסיף ואת כל הקרב אל שלחן המלך אנשים אחרים שיבואו לשלחן המלך לפעמים: לא יעדרו דבר. לא היו מחסרים דבר מכל הצורך אל שלחן המלך וי"ת לא מעכבין מידעם והוא טעם למה שזכר איש חדשו כלומר לא היו מעכבין שלא היה מביא כל אחד ואחד בחדשו: ולרכש. מין בהמה וי"א שהם פרדים בני הסוסיות כמו רוכבי הרכש: יביאו אל המקום אשר יהיה שם. הנכבים מהם היו מביאים צורך המאכל אל בית המלך מהם היו מביאים צורך מאכל הסוסים למקום שהיו שם הן מה שהיו בירושלם הן מה שהיו בערי הרכב: איש

חבל ארגב. ממונה היה עליהם לגבות מס המלך כי משפט המלך יש לגבות יצאתו מן העם כמה שכאמר במשפט המלוכה בספר שמואל: ונציב אחד אשר בארץ. רב ושמואל פליגי חד אמר אחד ממונה על כולם הוא עזריה בן נתן האמור למעלה וחד אמר כנגד חדש העיבור: בריאים. פטומים על האבוס: רעי. מן האחו: וברבורים אבוסים. ים מרבותינו אומ' תרנגולין פטומין: ארבעים אלף אורוות סוסים. ובדברי הימים הוא אומר ארבעת אלפים פירשו רבותינו ארבעים אלף אורוות היו ובכל אחת ארבע אלף איצטבלאות או ארבעת אלפים אורוות ובכל אחת ארבעים אלף איצטבלאות: לא יעדרו דבר. אפילו של ימות החמה בימות הגשמים והשעורין ו והתבן היו נותנים אל הנציבים אל המקום אשר יהיה שם המלך: מחכמת

מחנימה ג' בקריא' וסי' דוד בא מחנימה' ויחי כבא דוד מחנימה. אחינדב בן עדוא מחנימה: בענא ג' כתיב א' בקריא' וסימ' בענא בן אחילוד. בענא בן חושי. ועל ידם החזיק: ושתים ו' ה' חס' וא' מלא וסימ' נמסר בשמואל א' סימן ל': מגישים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' מגישים מנחה ועבדים את שלמה' הם מגישים אליה

בן גבר ברמת גלעד לו חות יאיר בן מנשה אשר בגלעד לו חבל ארגב אשר בבשן ששים ערים גדלות חומה ובריח נחשת: אחינדב בן עדא מחנימה: אחימעץ בנפתלי גם הוא לקח את בשמת בת שלמה לאשה: בענא בן חושי באשר ובעלות: יהושפט בן פרוח בישששכר: שמעי בן אלא בבנימן: גבר בן ארי בארץ גלעד ארץ סיחון מלך האמרי ועג מלך הבשן ונציב אחד אשר בארץ: יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרב אכלים ושתים ושמחים: ה ושלמה היה מושל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים מגשים מנחה ועבדים את שלמה כל ימי חייו:

ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קמח: עשרה בקר בראים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבוסים: כי הוא רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עבר הנהר ושלום היה לו מכל עבריו מסביב: וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה:

ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו ושנים עשר אלף פרשים: וכלכלו הנצבים האלה את המלך שלמה ואת כל הקרב אל שלחן המלך שלמה איש חדשו לא יעדרו דבר: והשערים והתבן לסוסים ולרכש יבאו אל המקום אשר יהיה שם

בר גבר ברמות גלעד דיליה כפרני יאיר בר מנשה די בגלעד דיליה בית פלך טרכונא דבמתנן שיתין קרוין רברבן מקפן שור רם דילהין עברין דנחשא: אחינדב בר עדוא מרבית מחנים: אחימעץ בשבטא דבית נפתלי אף הוא נסיב ית בשמת בת שלמה לאיתו: בענא בר חושי בשיבטא אשר ובעלות: יהושפט בר פרוח בשבטא דיששכר: שמעי בר אלא בשבטא דבית בנימן: גבר בר אורי בארעא גלעד ארעא סיחון מלכא אמוראה ועוג מלכא דמתנן ואיסטרטיגא חד די ממנא בארעא: יהודה וישראל סגיאין כחלא דעל ימא לסגי אכלין ושתן וחדן: ושלמה הוה שליט בכל מלכותא מן נהר פרת עד ארע פלשתאי ועד תחום מצרי מקרבי קורבנך ופלחין ית שלמה כל יומי חיוהי: והוה לחמא דשלמה ליומא חד תלתין כורין סולתא ושיתין כורין קמחא: עסרא תורין דפטימא ועסרין תורין דרעיא ומאה ענא בר מאילין וטבין ויחמורין ועופא פטימא: ארי הוא מפלח בכל עיבר פרת מתפסח ועד עזה בכל מלכי עיבר פרת ושלמא הוה ליה מכל עברוהי מסחור סחור: ויתיב יהודה וישראל לרוחצן גבר תחות פירי גופנוהי ותחות פירי תאנוהי מדן ועד באר שבע כל יומי שלמה: והוה לשלמה ארבעין אלפין ארות סוסון לרתיכוהי ותרי עסר אלפין פרשין: ומסוברי' איסטרטיגא האילין ית מלכא שלמה וית כל דקריב לפתורא דמלכא שלמה גבר ירחיה לא מעכבין מדעם: וסעוריא ותבנא לסוסותא ולרכשא מיתן לאתרא דיהי תמן

רלבג

ונציב אחד אשר בארץ. יתכן שהיה שר אחד מושל על אלו השרים יביאם לפרנס המלך וביתו איש חדשו או היה שם נציב אחד לחדש העבור ושביאור הראשון יותר נכון ואם היה כן הנה יחוייב שיהיה חלקו מארץ ישראל מעט יותר משליטית חלק אחד משאר השרים שהיו מפרנסין אותו חדש אחד בשנה: עשרה בקר בריאים. ר"ל שמנים: וברבורים אבוסים. הם עופות שמנים: ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו. הנה ארות הם אבוסים ויאכלו שם הסוסי' והנה מבאכו בדברי הימים תמורת זה ארבעת אלפים ארות סוסים ומרכבות וידמה שעם מנה האבוסים ובזה המקום מנה הסוסים והרצון בו שהיו לו ארבעים אלף סוסים למרכבו בארוות והנה היו עשרה סוסים בכל אבוס ולפי שאמ' אחר זה לסוסים ולרכש ידענו כי הרכש הוא מין אחר ממיני הסוסי' ואחשוב שהם היותר קלי המרוץ והם אשר ירכבו בהם במלחמה או ירבה בזה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו אך לא היו בהם כי אם ארבעת אלפים אוריות שהיו בהם סוסים ומרכבות: לא יעדרו דבר. הוא מענין איש לא נעדר: מחכמת

מריאים ל' חס' וחס' ומאכלו בריא

והוא מוצקת. מגישים על מזבחי לחם מגואל. קדמא חס': ושלום ה' בקריא' וסי' כי הוא רודה בכל עבר הנהר. הנה בן נולד לך' ורוח לבשה את עמשי. כי ארך ימים ושנות חיים. חסד ואמת נפגשו: הקרב ז' בקריאה וסי' ובנסוע המשכן ירידו אתו הלוים. ואת אהרן ואת בניו תפקד. והחנים לפני המשכן קדמה' כל הקרב הקרב אל משכן ימות ב' בו. אתן את כהנתכם והזר הקרב. וכלכלו הנצבים האלה את המלך:

מחכמת כל בני קדם. מה היא חכמת בני קדם יודעים במזלות וכו' כדאיתא בפסיקתא דפרה אדומה וכל הפרשה הזאת נדרשת שם לפי משמעה: ויחכם מכל האדם. כמשמעו: איתן והימן וכלכל ודרדע. אחין היו ובני זרח בן יהודה בדברי הימים ובני זרח זמרי ואיתן היו לוים משוררים בני מחול היו יודעים ליסד מזמורים האמורים במחולות שיר שהיו הלוים אומרים על דוכנם מזמורי שיקרו בספר תלים משכיל לאיתן האזרחי. ומ"א בפסיקתא מכל האדם זה אדם הראשון מ איתן האזרחי זה מ אברה' הימן זה משה וכלכל זה יוסף ו ודרדע זה דור המדבר מחול שנמחל להם על מעשה העגל: שלשת אלפים משל. שלשת לימודי משלות שלש פעמים כתוב משלי שלמה בספר משלי: ויהי שירו חמשה. שלשה אלה ושיר השירי' וקהלת: ואלף. בכל אחד כדי הוא לתלמוד: ומדרש אגדה שהיה אומ' בכל פסוק שלשת אלפים משל ועל כל משל אלף וחמשה טעמים: וידבר על העצים. מה רפואת כל אחת ועץ פלוני יפה לבניין פ פלוני וליטע בקרקע פלונית וכן על הבהמ' מה רפואתה ועיקר גדוליה ומאכלה. ומ"א מה ראה מצורע ליטהר בגבוה שבגבוהים ו ובנמוך שבנמוכים ועל הבהמה ועל העוף מה ראה זה להיות כשר בשחיטה בסימן אחד וזו בשני סימנין ודגים וחגבים בלא כלום: לא יכול לבנות בית וגו'. לא היה רשאי מפני המלחמה והכתו' אומ' והניח לכם מכל אויביכם מסביב ואח"כ והיה המקום וגו' לשכנו תדרשו וגו': בצידונים

איש כמשפטו. כמו שפסקו ביניהם זה יביא הכה וזה יביא הכה: ורחב לב כחול. ואין החול כמות המדה אלא כמות המספר ואף על פי שכתוב אשר לא ימד ולא יספר המדה ג"כ לענין מספר זכר אותה כמו שאמר והיה מספר בני ישראל ורחב הוא לענין מדה לא למספר אלא ר"ל רחב היה לו בכל דברי החכמה שהם כחול ורז"ל פירשו מה חול גדר ליס כך היתה החכמה גדר לשלמה: בני קדם. בני מזרח היו יודעים בחכמה וכן כתיב כי מלאו מקדם ובדברי רבותינו ז"ל מה היתה חכמת בני קדם שהיו יודעים במזלות וערומים בטייר פירוש בטייר בלשון העופות וכן בערבי יקרא עוף אל טייר וכן בני מצרים היו יודעים בחכמה שבה היו נקראים החרטומים: מאיתן האזרחי. כתרגומו מאיתן בר זרח אלה הארבע מצאנו אותם בבני זרח בן יהוד' איתן והימן וכלכל ודרדע והנה אומר כי השלשה אלה היו בני מחול אם כן לא היו הם ובלויים מצאנו בתלים במשוררי' משכיל לאיתן האזרחי משכיל להימן האזרחי ומצאנו בדברי הימים בבני גרשון בן לוי בן אתני בן זרחי ואפשר שזה הוא איתן האזרחי ואיתני ואיתן קרובים הם והימן מצאנו בבני קהת הימן המשורר אבל כלכל ודרדע לא מצאנו אותם בלוים ורבותינו ז"ל דרשו ויחכם מכל האדם זה אדם הראשון ומה היתה חכמתו של אדם הראשון שקרא מ מחכמתו שמות לכל הבהמה ולכל עוף השמי' מאיתן האזרחי זה אברהם אבינו שנאמ' משכיל לאיתן האזרחי הימן זה משה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא וכלכל זה יוסף שנאמר ויכלכל יוסף דרדע זה דור המדבר דור שיש בהם דעה בני מחול שנמחל להם מעשה העגל: שלשת אלפים משל. אינם נמצאים אצלינו וכן ויהי שירו חמשה ואלף כי רבים ספרים אבדו מישראל בגלותם וכן מה שחבר בחכמת הטבע כמו שאומר וידבר על העצים שהודיע טבעם ורפואתם וכן על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים בכל מה שתחת גלגל הירח גברה חכמתו וחבר בהם ספרי' ואינם נמצאי' אצלינו. ובדרש חזרנו על כל המקראות ולא מצאנו שדבר שלמה קרוב לשמנה מאות פסוקים אלא מהו וידבר שלשת אלפים משל מלמד שעל כל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמי' כדאת אמרת נזם זהב וחלי כתם: וידבר על העצים. מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בעץ ארז ואזוב על ידי שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת כיון שמשפיל עצמו כאזוב נטהר ונתרפא: על הבהמה ועל העוף. מפני מה בהמה ניתרת בשני סימנין ועוף בסימן אחד כתוב אחד אומר מן היבשה נברא העוף דכתיב ויצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וכתוב אחר אומר מן המים נברא דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף אלא מן הרקק נבראו: ועל הרמש. מפני מה שמונה שרצים שבתורה הצדן והחובל בהם חייב ושאר שרצים פטור מפני שיש להם עורות: ועל הדגים. מפני מה בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ואין הדגים טעונין שחיטה שנאמר ואם את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמא סגי וע"ת פסוק וידבר על העצים כן ואתנבי על מלכי בית דוד וגו' כבעמוד: מאת כל מלכי הארץ. מלכי הארץ היו באים אל שלמה לשמוע חכמתו והעמים היו באים אצל מלכיהם בשובם משלמה לשמוע חכמתו: וישלח חירם. שלח עבדיו אל שלמה להקים עמו אהבת דוד אביו ואם יבקש דבר מאת בו ישלח לו כמו ששלח לדוד אביו עצי ארזים: וישלח שלמה. ביד מלאכי חירם השיב לו זה הדבר: מפני

אביהו ז' וסי' נמסר בספר שפטים סוף סימן י"ד: אתה י"א ראשי פסוקים בתורה ובנביאים וסימ' אתה תהיה על ביתי ועל פיך. אתה תדבר את כל אשר אצוך. אתה עבר היום את גבול. אתה הראית לדעת. אתה ידעת את דוד אבי. אתה תשמע השמים בהראה דנכרי דמלכים. אתה ידעת יי' זכרני ופקדני. אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה. אתה בן אדם הגד את בית ישראל. אתה תאכל ולא תשבע: אתה תזרע:

אִישׁ כְּמִשְׁפָּטוֹ׃		גְּבַר כְּהִלְכְתֵיהּ׃	ל
וַיִּתֵּן אֱלֹהִים חׇכְמָה לִשְׁלֹמֹה וּתְבוּנָה הַרְבֵּה מְאֹד וְרֹחַב לֵב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם׃	ל	וִיהַב יְיָ חוּכְמְתָא לִשְׁלֹמֹה וְסוּכְלְתָנוּתָא סַגִּי לַחֲדָא וּפְתִיוּת לִבָּא כְּחָלָא דְעַל כֵּיף יַמָּא׃	ל
וַתֵּרֶב חׇכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחׇכְמַת כׇּל־בְּנֵי־קֶדֶם וּמִכֹּל חׇכְמַת מִצְרָיִם׃	ב׳ מ׳ חס׳ את	וּסְגִיאַת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחׇכְמַת כׇּל בְּנֵי מַדִינְחָא וּמִכֹּל חׇכְמַת מִצְרָיִם׃	ם
וַיֶּחְכַּם מִכׇּל־הָאָדָם מֵאֵיתָן הָאֶזְרָחִי וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל וַיְהִי־שְׁמוֹ בְכׇל־הַגּוֹיִם סָבִיב׃	ל, ל	וַחֲכַם מִכׇּל אֱנָשָׁא מֵאֵיתָן בַּר זֶרַח וְהֵימָן וְכַלְכּוֹל וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל וַהֲוָה שְׁמֵיהּ סַגִּי בְּכׇל עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר׃	
וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאָלֶף׃	ב׳ חד כתי׳ א׳ וחד כתי׳ ה׳ וכ"ל יה שירה	וּמַלֵּיל תְּלָתָא אַלְפִין מַתְלִין וַהֲוָאָה תוּשְׁבַּחְתֵּיהּ אֲלַף וְחַמֵשׁ׃	
וַיְדַבֵּר עַל־הָעֵצִים מִן־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וְעַד הָאֵזוֹב אֲשֶׁר יֹצֵא בַּקִּיר וַיְדַבֵּר עַל־הַבְּהֵמָה וְעַל־הָעוֹף וְעַל־הָרֶמֶשׂ וְעַל־הַדָּגִים׃	ל׳ ל׳	וְאִתְנַבֵּי עַל מַלְכֵי בֵית דָּוִד דַּעֲתִידִין לְמִשְׁלַט בְּעַלְמָא הָדֵין וּבְעַלְמָא דְאָתֵי דִּמְשִׁיחָא וְאִתְנַבֵּי עַל בְּעִירָא וְעַל עוֹפָא וְעַל רִיחֲשָׁא וְעַל נוּנַיָּא׃	
וַיָּבֹאוּ מִכׇּל־הָעַמִּים לִשְׁמֹעַ אֵת חׇכְמַת שְׁלֹמֹה מֵאֵת כׇּל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־חׇכְמָתוֹ׃		וְאָתוֹ מִכׇּל עַמְמַיָּא לְמִשְׁמַע יַת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מִכׇּל מַלְכֵי אַרְעָא דִשְׁמַעִין יַת חוּכְמְתֵיהּ׃	י"מ ל
וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צוֹר אֶת־עֲבָדָיו אֶל־שְׁלֹמֹה כִּי שָׁמַע כִּי אֹתוֹ מָשְׁחוּ לְמֶלֶךְ תַּחַת אָבִיהוּ כִּי אֹהֵב הָיָה חִירָם לְדָוִד כׇּל־הַיָּמִים׃	ז׳	וּשְׁלַח חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר יַת עַבְדוֹהִי לְוָת שְׁלֹמֹה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי יָתֵיהּ מְשַׁחוּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא תְּחוֹת אֲבוּהִי אֲרֵי רָחֲמָא הֲוָה חִירָם לְדָוִד כׇּל יוֹמַיָּא׃	
וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה אֶל־חִירָם לֵאמֹר׃	ז׳ ל׳	וּשְׁלַח שְׁלֹמֹה לְוָת חִירָם לְמֵימַר׃	
אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־דָּוִד אָבִי כִּי לֹא יָכֹל לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהֹוָה אֱלֹהָיו	ל	אַתְּ יְדַעְתְּ יַת דָּוִד אַבָּא אֲרֵי לָא יְכִיל לְמִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמָא דַייָ אֱלָהֵיהּ	ר׳

רלבג

מחכמת כל בני קדם ומחכמת כל מצרים. ידמה שבימי שלמה היתה חכמה גדולה בשתי אלו האמות: איתן והימן וכלכל ודרדע. ולזה קרא שם איתן האזרחי להיותו בן זרח ואמר בני מחול להעיר שהם היו לחכמתם ראויים להלל השם במחול או היו שתי שמות לזרח ר"ל שנקרא שמו גם כן מחול: וידבר שלשת אלפים משל. ידמה שמאלו המשלים שכלל אותם ספר משלי ומאותם השירים נבחר השיר אשר כלל אותו ספר שיר השירים ולזה אמר בראש ספר משלי משלי שלמה בן דוד מלך ישראל לדעת חכמה ומוסר וכו' ר"ל שאלו המשלים לבד יהיה תועלתם באלו הענינים שזכר פה ואולם שאר המשלי' שדבר שלמה לא היה תועלתם לאלו הדברים ולזה לא נכתבו באלו הספרים הנכתבים ברוח הקדש ולזאת הסבה אמר גם כן בראש ספר שיר השירים שיר השירים אשר לשלמה ר"ל שזה השיר הוא הנבחר שבשירים אשר לשלמה: וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון וגו'. הנה זה הדבור הוא להודיע סבותיה' ויסודותיה' ומשיגיהם העצמיים וזהו העיון הטבעי בהם וידמה שהודיע עם זה תועלותיהם ברפואות האדם למזונותיו והנה כלל עיונו כל הצמחי' מהיותר נכבד עד היותר פחות והנה הבחין ענינם בכבוד וזולת כבוד מצד פעלותיהם ואבריהם ומצד טבע המזון שיזונו ממנו וזה שכאשר תהיינה פעלותיהם יותר שלמות תהיה צורתם אשר סודרו ממנה אותם הפעלות יותר נכבדות וגם כן הנה מה שממנו יותר מתיחס לטבע הדומם ויותר גם החמר הוא יותר מעט בכבוד כי המזון דומה באופן מה למזון ולזה הוא מבואר כי הארז אשר בלבנון הוא יותר נכבד ההרכבה מהאזוב אשר בקיר כי פעלות הצמח ההוא יותר שלמות מאד ואבריו יותר רבים ומזון האזוב הוא יותר גם ולזה היה שיצא בקיר ובכלל הנה נתבאר מזה המקום שהוא דבר בכל הצמחים מן היותר גדול ועד היותר קטן ומן היותר נכבד ועד היותר פחות ודבר גם כן בזה האופן על החי ההולך ועל המעופף ועל הרומש על הארץ ועל הדגים והנה זכרם בהדרגה החי ההולך הוא יותר נכבד מהעוף ולזה הוא עושה ב"ח בגופו והעוף לא יעשה כן אבל יעשה ביצה שלימה ואולם רמש הארץ יעשה ביצה חסרה התבאר גם כן מענין אחר כי הוא יותר פחות מצד המזונות שיזונו מהם יותר קרובים לטבע הדומם וזה כלל לכל מיני השרצים האלו והנה רמש הארץ יותר נכבד מהדגים כי הדגים יעשו ביצה שלמה ויעשו מהם רבוי מופלג לחולשת החום היסודי אשר יצטרך ביצירתם והנה באור אלה הדברים כלם הוא ראוי בספר הצמחים ובספר ב"ח ושם באַרנו הרבה מאלו הדברים: ויהי

רדק

מפני המלחמה. לא רצה לגלות לו הטעם כי האל מנעו כי לא היה כבוד אביו ולא היה לו זה הטעם הנראה: אשר סבבוהו· כל מלחמה ומלחמה וכן כי תקראנה מלחמ' וית עבדי קרבא דאקפוהו: רגלו. כן כתיב וקרי רגלי הכתוב אומר על דוד כי גם לדוד שם אויביו תחת כפות רגליו והקרי אומר על שלמה כלומ' אני איש מנוחה ולא היתה לי מלחמ' ויש לי פנאי לבנות הבית: הניח יי' אלהי· כי אחר המנוחה היתה המצוה לבנות בית המקד' כמו שכתוב והניח לכם מכל אויביכ' מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו: מן הלבנון· הלבנו' בארץ ישר' היה ולא היה שואל ממנו העצים אלא שישלח לו חרשי עץ שידעו לכרות העצים וכן שלח לדוד חרשי עץ: כצדונים. צידון וצור קרובים וחירם היה מושל על שניהם וכן זוכר אותם ביחד מה אתם לי צור וצידון צור וצידון כי חכמה מאד: דוברות. הם הקורות הגדולו' שקושרין ראשיהן ביחד ומשליכין אותם בים לכן נקראו דוברות תרגום וינהג ודבר: ונפצתי'. אתירם ואשליכ' שם וכן תרגו' ואירמינון תמן ואמר בו לשון נפוץ שהוא ענין פיזור על הסבר לפי שהדוברות כ כשמוליכין אותם בים הם ק קשורות בראשיהם וכשמוציאין אותם ליבשה מתירין הקשרים ומנפצים הקורות הנה והנה: לחם ביתי· בשכר עבדי שיכרתו העצים ויוליכום עד המקום אשר תרצה ופי' ביתי האוכלים על שלחני ומה שזכר בדברי הימים הוא למאכל החוטבים כורתי העצים: מכולת לביתו. כמו מאכל ומשפט המלה מאכולת ונבלעה האלף ברגש ות"י פרנוס לאנש ביתיה: שנה בשנה. כל זמן שהתעסקו עבדי חירם במלאכת שלמה: ויי' נתן חכמה לשלמה. טעם הספור הזה הנה כי ברוב הבנינ' אשר בנה נראתה חכמתו כמו שאמר' מלכת שבא ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה וגו': ויהי שלום· והלא גם עם המלכים האחרים היה לו שלו' אך שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניהם והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה: ויעל המלך שלמה מס. כמשפט המלוכה כמו שנ' ואתם תהיו לו לעבדים ופירוש על המס כמו שפירשנו בספר שמואל: ויהי

רשי

כצדונים. שכינים ליער לצד אחד היו ובממשלתו של חירם: אשימם דוברות. רפסודות קורא להם בדברי הימים ובלשון אשכנז ווי"לוס ובלע"ז ר"ץ קושרין העצי' זה עם זה ומציפים אותן על פני המים ומוליכין אותן כמו שמוליכין ספינה: עד המקו' אשר תשלח אלי. אשר תודיעני להביאם שם: ונפצתים שם. כשמתיר אגדן ומוציאן אל היבשה כל עץ ועץ לעצמו הוא קרוי ניפוץ דיספ"ייר בלע"ז: מכולת לביתו. לשון מאכל: שמן כתית. שמן נקי שאין זתים נטחנים בריחים אלא כותש במכתשת ואין מעלה שמרים כל כך כמות הטחון: ויהי

והנני ג' בקריא' וסי' נמסר בסדר נח: צוה ג' וסי' נמסר ביהושע סימן ד': צידונים ה' חס' ול' בליש' וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ח: חירום ג' מלאים וסי' ויהי חירום נתן לשלמה· ובוני חירום והגבלים· ויעש חירום

תרגום

מן קדם עבדי קרבא דאקפוהי עד דמסר יי' יתהון תחות פרסת ריגלוהי: וכען אניח יי' אלהי לי מסחור סחור לית שטן ולית פגע ביש: והא אנא אמר למבני ביתא לשמא דיי' אלהי כמא דמליל יי' עם דוד אבא למימר ברך דאתן תחותך על כורסי מלכותך הוא יבני ביתא לשמי: וכען פקיד ויקצצון לי ארזין מן ליבנן ועבדי יהון עם עבדך ואגר עבדך איתן לך ככל דתימר ארי את ידעת ארי לית בנא גברא דידע למיקץ אעין כצידונאי: והוה כד שמע חירם ית פתגמי דשלמה וחדי לחדא ואמר בריך יי' יומא דין דיהב לדוד בר חכים על עמא סגיאה הדין: ושלח חירם לות שלמה למימר שמעית ית דשלחתא לותי אנא אספיק ית כל צורכך באעי ארזין ובאעי בירון: עבדי יחתון מן ליבנן לימא ואנא אשוינון תורגסין בימא עד אתרא דתשלח לי ואירמינון תמן ואת תטול ואת תספיק צורכי למתן מזון לאנש ביתי: והוה חירם יהיב לשלמה אעי ארזין ואעי בירון כל צורכיה: ושלמה יהיב לחירם עשרין אלפין כורין חיטין פרנוס לאנש ביתיה ועשרין כורין משחא כתישא כדין יהיב שלמה לחירם שנא בשנא: ויי' יהב חוכמתא לשלמה כמא דמליל ליה והוה שלמא בין חירם ובין שלמה וגזרו קיים תרויהון: ומני מלכא שלמה מסקי מסין מכל ישראל

מקרא

מפני המלחמה אשר סבבהו עד תת יהוה אתם תחת כפות רגלו: ועתה הניח יהוה אלהי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע: והנני אמר לבנות בית לשם יהוה אלהי כאשר דבר יהוה אל דוד אבי לאמר בנך אשר אתן תחתיך על כסאך הוא יבנה הבית לשמי: ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון ועבדי יהיו עם עבדיך ושכר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר כי אתה ידעת כי אין בנו איש ידע לכרת עצים כצדנים: ויהי כשמע חירם את דברי שלמה וישמח מאד ויאמר ברוך יהוה היום אשר נתן לדוד בן חכם על העם הרב הזה: וישלח חירם אל שלמה לאמר שמעתי את אשר שלחת אלי אני אעשה את כל חפצך בעצי ארזים ובעצי ברושים: עבדי ירדו מן הלבנון ימה ואני אשימם דברות בים עד המקום אשר תשלח אלי ונפצתים שם ואתה תשא ואתה תעשה את חפצי לתת לחם ביתי: ויהי חירום נתן לשלמה עצי ארזים ועצי ברושים כל חפצו: ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים מכלת לביתו ועשרים כר שמן כתית כה יתן שלמה לחירם שנה בשנה: ויהוה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלם בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם: ויעל המלך שלמה מס מכל ישראל

את הסירות דמלכים: ויי' ז' בטעמא ר"פ בקריאה וסי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית· נתן חכמה לשלמה כאשר· נתן קולו לפני חילו· הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער· שב את שבות איוב בהתפללו· ברך את אחרית איוב· ויי' השמיע את מחנה: שלם ח' חס' וסי' נמסר בסדר וישב ולעיל בספרא סימן כ':

רלבג

ויהי כשמוע חירם את דברי שלמה. יתכן שלא אמר זה על אלו הדברים ששלח לו ש שלמ' כי לא היה בהם על מה שישמח מצד החכמה שהיה נראה בהם אלא שנאמר כי כאשר שמע דברי ש שלמה בחכמ' הנפלאה שהיתה בו לפי מה שספרו לו המגידים שמח מאד והודה לש"י שנתן לדוד בן חכם יושב על כסאו והנה אמר זה להורות על שמרוב אהבתו את שלמה נתרצה חירם לעשות חפץ שלמה והנה עם כל זה היו דברי שלמה לחירם בחכמה ולזה שלח לו שהוא יעשה חפצו ת תשכר עבדיו בכל א אשר יאמר להיותם יותר בקיאי' במלאכת כריתת העצים ושען שלא יכביד לשאול חירם מפני אהבתו את דוד ולזה הודיע לו כי מרצון דוד היה ל לבנותו אך מפני שלא יכול נעתק הענין אל שלמה והיטיבו גם כן בדבריו אל שזה הבית יהיה נבנה לשם יי' אשר בידו להשפיל ולהכניע כל האויבים והשונאים כאילו כלל בדבריו השיום והאיום יחד· והנה הוסיף חירם ואמר שהוא י יעשה כל חפצו בעצי ארזים ובעצי ברושים ויעבירם לו הים ויוציאם ל היבשה ל המקום אשר יבחר שלמה ושם יתיר הקשרים אשר נקשרים בהם העצים קצתם בקצת· והנה הרצון בדוברות קשירת העצים קצתם בקצת באופן שיוכלו החובלים להעבירם הים רדי"לץ בלע"ז: ונפצתים. ר"ל אתיר הקשרים בדרך שיהיו מוכנים לנשאם עץ עץ בפני עצמו וידמה שהים היה מגבול מלכות חירם ולזה רצה חירם להעביר העצים לשלמה עד גבול מלכות שלמה: מכולת לביתו. ר"ל לאכול לביתו: שמן כתית. והוא הנבחר שבשמנים כמו שנתבאר בתורה מענין שמן המנורה והנה היו כותשין הזיתים במכתש בלא טחינה ומה שהיה יוצא ממנו מן השמן הוא שמן כתית ואחר זה טחנוהו להוציא הנשאר מהשמן וכבר נזכר בספר דברי הימים מה שהיה נותן שלמה בשכר עבדי חירם לשנה אמנם בזה המקום זה מה שהיה נותן שלמה לחירם שנה בשנה: ויי' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלום בין חירם ובין שלמה· מגיד שרוב חכמת שלמה היתה סבה אל שהיה שלום בין חירם ובין שלמה כי מפני חכמתו אהב אותו חירם: ויעל המלך מס מכל ישראל· הנה היה ענין זה המס כמו שזכר שהוזכרו לברור מישראל שלשים אלף יהיו על מלאכת כריתת העצים והבאתם באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שכבר יחלקו לשלש כתות תהיה כל כת חדש אחד בלבנון ושנים חדשים בביתו·

והנה

הבית ד' קמצין בליש' וסי' יליד בית ומקנת · וכל אנשי ביתו יליד בית · ויעש לבית חלוני · ליסד את הבית · וכל אסף דכוו' :

וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ : וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס : וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר : לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה : וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית : וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת :

ר' יל ומל · בסב' חונה · ל' ומס' · ר' קמץ וכל אסף דכו' · ג' מל' · ל'

וַהֲוָה מַסְקֵי מִסִּין תְּלָתִין אַלְפִין גַּבְרָא : וְשַׁלְחִינוּן לְלִבְנָן עַסְרָא אַלְפִין יַרְחָא מִשְׁתַּנַּן יַרְחָא הֲווֹ בְּלִבְנָן תְּרֵין יַרְחִין גְּבַר בְּבֵיתֵיהּ וַאֲדֹנִירָם מְמַנָּא עַל מַסְקֵי מִסִּין : וַהֲוָה לִשְׁלֹמֹה שַׁבְעִין אַלְפִין דְּנָטְלִין בְּכַתְפָא וְתַמְנַן אַלְפִין דְּפָסְלִין בְּטוּרָא : בַּר מֵרַבָּנֵי אִיסְטְרָטִיגַיָּא דִּמְמַנַּן עַל עִיבִידְתָּא דִּשְׁלֹמֹה תְּלָתָא אַלְפִין וּתְלָת מְאָה דְּמַפְלְחִין בְּעַמָּא דְּעָבְדִין בְּעִבִידְתָּא : וּפַקֵּיד מַלְכָּא וַעֲקָרוּ אַבְנִין רַבְרְבַן אַבְנִין יְקָרָן לְשַׁכְלָלָא בֵּיתָא אַבְנִין פְּסִילָן : וּפְסָלוּ אַרְדִּיכְלֵי שְׁלֹמֹה וְאַרְדִּיכְלֵי חִירוֹם וְאַרְגּוּבְלַיָּא וְאַתְקִינוּ אָעַיָּא וְאַבְנַיָּא לְמִבְנֵי בֵיתָא :

רשי

ויהי המס · עולה לסכר של שלשים אלף איש : חליפות · כמו ששיים ואומר חדש והיו בלבנון כשהיו עשרת אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו ובמרחשון מתחלפין עשרת אלפים השניים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובכסלו יוצאים עשרת אלפים השלישי' ויוצאין ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובכסלו יוצאין עשרת אלפים הסליטי' ואלו חוזרים לביתם ובטבת יוצאין הראשונים וחוזרים ללבנון וכן חוזרים חלילה נמצאו כל ע עשרת אלפים שבהם חדש בלבנון ושנים חדשים בביתם : על המס · לגבותו : שבעים אלף נושא סבל · להביא האבנים מן ההר לעיר ושמוני' אלף החוצבים אותם בהר הרי מאה וחמשים אלף וכולם גרים גרורים היו ש שנתגיירו מחמת ג גדולת שלמה ושולחנו וכן כתוב בדברי ה הימים ויספר שלמה את כל הגרי' וימצאם מאה וחמשי' אלף ויעש מהם שבעים אלף וגו' : שרי הנצבים · כונסים ונציבים על עושי ה המלאכ' : שלשת אלפים ושלש מאות · ובדברי הימים הוא אומ' ושש מאות אומ' אני שלשת אלפי' ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שכל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ויותר והשלש מאות שנוספים בדברי הימים היו ממונים על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויותר ותדע שהרי יש עוד שני כתובי' בדבר זה מכחישין · זה את זה שנ' בו בספר זה ואלה שרי הנצבים אשר לשלמה חמש מאות וחמשים ובדברי הימים הוא אומר מאתים וחמשים הרי ארבע מקראות מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שמקראות האחרונים ממונים על כולן ולשלמה היו אלו הגרים להיות נושא סבל ולחצב בהר והיו לו שאר עושי המלאכה לערי המסכנות שהם אזרחיים שאלו הכתובים אמורי' שם ובספר מלכים מנה את הנציבים הגרים שני מיניהם שרי הארבעים והחמשה לבדם והשלש מאות החשובים בירף עם מאתים וחמשים שהיו ממונים על עושי ערי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשים שרים ובדברי הימים מנה כל נציבי הגרים לעצמן הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים ונציבי ערי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשי' מנה לעצמן : הרודים בעם העושים במלאכה · הנוגשים את העם עושי המלאכה : ויסיעו · מן ההר לשון עקירה : אבנים יקרות · כבדות : אבני גזית · כפסלות ומסותתות ואת"ו והרי כבר נאמר ומקבות והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו פי' כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכניס ובונה מבפנים כך נדרש במסכת סוטה : ויפסלו · בהריש : והגבלים · אומה ששמה גבל ובקיאים לסתת אבנים ולבנות כמה שנ' בנר זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך : ויכינו · לשון הזמנה : בחדש

רדק

ויהי המס שלשים אלף איש · והנה מצאנו ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבים והסבלים ואם תאמר כי כסף העלה מס על סכר שלשים אלף מה טעם לומ' חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו אלא נאמר כי כריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשיאם בכתף וכריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה שא אומנות לכרות אותם ונשם היו מביאי' בעגלות עד הים וגו' כי הגרים לא היו אלא מאה ו וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמנים אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחי' אם כן השלשים אלף שהיו ב בלבנון בני ישראל היו והיו מס עם עבדי חירום ואלה השלשים אלף היו מתחלפים מחדש לחדש כי לא היו בלבנון מאלה שלשים אלף אלא עשרת אלפים בחדש וכל עשרת אלפים היו בלבנון ארבעה חדשים בשנה ושמונה חדשי' בביתו הנה שלשה פעמים עשרת אלפים שלמה לשם השנה בלבנון והמשל לך בראובן ש שמעון ולוי כיצד הלך ראובן בתשרי ושמעון ולוי היו בביתם שמעון הלך במרחשון וראובן ולוי היו בביתם הלך לוי בכסליו וראובן ושמעון בביתם הלך ר ראובן בטבת ולוי ושמעון בביתם הלך שמעון בשבט וראובן ולוי בביתם הלך לוי באדר וראובן ושמעון בביתם וכן לששה חדשים האחרים : שנים חדשים · כמו ושנים חדשים וכן שמש ירח ראובן שמעון מלך שרים וזולתם : נושא סבל · פי' נושא משא ויהיה סבל שם ולא תואר או כתרגומו דנטלין בכתפא ויהיה אם כן סבל תואר לכתף ויהיה ענינו נושא בסבל כמו שאמר במשקל אחר והנושאי' בסבל וקראו הכתו' סבל או סבל לפי שהוא נושא המשא בכתפיו ואם יהיה הסבל תואר לאדם כמו שאומר בדברי הימים שבעים אלף נושא סבל יהיה ענינו בחסרון וי"ו נושא וסבל כמו שמש ירח ופירושו נושא נושא ומסיע האבנים בהר ממקום למקום וסבל שמביא האבן בכתיפיו עד המקום אשר היו באים שם העגלות שלא היו יכולין לעלות בהר ואלה שבעים אלף ושמנים אלף מן הגרים מן האומות כמו שאומר בדברי הימי' ויספר שלמה הגרים וימצאם מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות ועשה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר והשלש אלפים ושש מאות מנצחי' להעביד את העם כמו שאומר הנה הרודים בעם אלא ששם אומר שלשת אלפים ושש מאות והנה אומר שלש אלפים ושלש מאות ואלו השלש מאות היתרים במנצחים היו על שלשת אלפים ושלש מאות והיו מנצחים על מנצחים כמו שוטרים ונוגשים : ויסיעו · כתרגומו ועקרו כוה לחוצבים בהר שיחצבו ויסיעו מן ההר אבנים גדולות ליסוד הבית ואותם הם שאומ' עליהם אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות ולשאר הבנינים יחצבו אבנים קטנות והם הנקראי' אבני גזית וכן אומר בסמוך מלמעלה אבנים יקרות במדות גזית ויהיה אבני גזית חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ופירושו אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לשאר הבנין מלמעלה ואבן גזית היה ידוע ביניהם מדתה כמו שאומר בסמוך במדות גזית כמו שהיה ידוע בימי חכמי המשנה מדת הגזית חמשה טפחים אבל של שלמה היו יותר גדולות אבל מדה ידועה היה להם : יקרות · כבדות ואף על פי שאומר אבנים גדולות הוסיף במאמרו יקרות שהיו כבדות במשא כי אותן הם טובות ליסוד מן הקלות ו"ת אבנין יקרן תרגם יקרות כמשמעו כי היה מחצב האבנים בהר ידוע שהיו אבניו טובות ויפות מהמחצבים האחרים לפיכך היו יקרות כי לא היו נמצאות אלא באותו ההר וכל דבר שאינו נמצא יקרא יקר : והגבלים · אומנין ידועים לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול שמתקנין גבול לאבן בפסלם אותה ויש מפרשים אנשי גבל כי אותם היו אומני אבן טובים כמו שאמ' זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך ויונתן תרגם וארגובליא וכן תרגם ולגודרים ולחוצבי האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא אם כן לדבריו יהיו הגבלים בוני הקיר ותרגם בוני שלמה ובוני חירם ארדיכלי והם האומנין הגדולים שים אומנים אחרים תחתיהם ובוני שלמה ובוני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ : בחדש

רלבג

והנה היה אדנירם על זה המס כי הוא היה על המסים : ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל · סבל הוא משא או הוא תואר לסובל המשא · והנה היה מספר החוצבי' בהר יותר רב מפני קושי החציבה בהר ההוא עם שמירתם באבנים שחצבו שיהיו באמות המוגבל להם · והנה אלו העושים במלאכה עם הרודי' בהם לעשות אותם לעשות המלאכ' היו כלם גרים כמו שנזכר בספר דברי הימים ושם זכר כי מנינם היה מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות לפי מה שמנה אותם שלמה אחרי המנין · שמנאם דוד ואחשוב שאלו הגרים היו מהגבעונים כי הם היו גרים תושבים לא גרי צדק והשמידם שאול מפני זה מהתיצב בכל גבול ישראל ועל זה מתו שבעה מבני שאול ואז שבו בארץ ישראל ולפי שהיו מחויבים לחטוב עצים ולשאוב מים לבית הש' כמו שמבואר בספר יהושע היו מוכרחים מפני זה לעשות זאת המלאכה והנה השלש מאות הנשארי' הם הנצבים שהיו כל אחד מהשוטרים הרודים בעם העושים במלאכה והשוטרים ההם היו שרי הנצבים ר"ל שימנום הנצבים שרים ורודים בעם העושים : אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית · ירמה שבחרו מהמחצב שתמצאהו בו יותר כבדות במשקלם כי הם יותר חזקות ולזה רצה שיהיה יסוד הבית מאבנים כאלו ר"ל שהם גדולות בעצמותם ורבות המקשיות והכובד : אבני גזית · שפסלום בכלי ברזל בדרך שתהיינה ישרות השטחים ונכבות הזויות בתכלית מה שאפשר כי בזה יהיה הבנין יותר קיים : ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים · ר"ל כי אחר שחצבו האבנים אלו החוצבים בהר פסלום בוני שלמה שהיו מישראל החכמים בזאת המלאכה והיו עמהם גם כן אומנים לעשות זאת המלאכה מבוני חירום ששלחם אל שלמה לעשות המלאכה עם הגבלים והם מעם גבל היו מהם בקיאים בזאת המלאכה ולזה עזרו יחד בה והם גם כן תקנו העצים ששלח חירום ופסלו אותם בדרך שיהיו נכונים לבנין הבית בזולת תקון אחר וזה כלו היה נעשה חוץ מהבית כמו שאמר אחר זה ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו והיה זה כן להורות על שלמות הבית ולזה לא בא שם לבניינו דבר יהיה חסר לתקון אחר זולת הבניה :

בשנה

שמונים בשמנים ו' מ"ל וסי' נמסר בסדר בראשית ובספר שפטים סימן ד': למלך ג' חס' וסי' נמסר לעיל בספרא סימן ב': והשלישית ט' מ"ל וסי' נמסר בסדר שלח לך:

וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה: וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ: וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת: וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים: וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוּעַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב: הַיָּצוּעַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת: וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ

וַהֲוָה בְּאַרְבַּע מְאָה וְתַמְנַן שְׁנִין לְמִיפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּשַׁתָּא רְבִיעֲתָא בְּיָרַח זִיו נִיצָנַיָא הוּא יַרְחָא תִנְיָנָא לְמִימְלַךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וּבְנָא בֵּיתָא קֳדָם יְיָ: וּבֵיתָא דִי בְנָא מַלְכָּא שְׁלֹמֹה קֳדָם יְיָ שִׁתִּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְעַסְרִין פּוּתְיֵהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמֵיהּ: וְאוּלַמָא עַל אַפֵּי הֵיכְלָא דְבֵיתָא עַסְרִין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ עַל אַפֵּי פּוּתְיָא דְבֵיתָא עֲסַר אַמִּין פּוּתְיָא עַל אַפֵּי בֵיתָא: וַעֲבַד לְבֵיתָא כַּוִּין פְּתִיחָן מִלְגָיו וּסְתִימָן מִלְבָרָא וְחָפִין כְּלִינְסָא בֵית אַחֲתַת רֵישֵׁי שִׁירִית אַרְזַיָא: וּבְנָא עַל כְּתָלֵי בֵיתָא זִיזָא סְחוֹר סְחוֹר לְהֵיכְלָא וּלְבֵית כַּפּוּרֵי וַעֲבַד מְחִיצָתָא סְחוֹר סְחוֹר: מְחִיצָתָא אַרְעִיתָא חָמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיַהּ וּמְצִיעֲתָא שִׁית אַמִּין פּוּתְיַהּ וּתְלִיתִיתָא שְׁבַע אַמִּין פּוּתְיַהּ אֲרֵי נַפְקְתָא עֲבַד לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר לְבָרָא מִן מְחִיצָתָא לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שִׁרְיָתָא נְיָחִין עַל זִיזַיָא וְלָא יְהֶוְיָין שִׁרְיָתָא מְעַבְּרָן בְּכָתְלֵי בֵיתָא: וּבֵיתָא בְּאִתְבְּנְיוּתֵיהּ

רדק

בחדש זיו. הוא חדש אייר שהוא שני לחדשים כי ניסן ראש לחדשים ונקרא זיו כמו שפירשו רבו' ז"ל דאית ביה זיוא לאילני פירוש זוהר הפרחים והנצנים וכן תרגם יונתן בירח זיו נצניא: למלך שלמה. טעמו לשנה הרביעית לא לחדש השני שזכר הסמוך אליו וכמוהו רבים כי בשנה הרביעית למלכותו החל לבנות כן כתוב בדברי הימים ויחל לבנותו בשנת ארבע למלכותו: ויבן את הבית. החל לבנותו: ששים אמה ארכו. כל הבית בין הדביר וההיכל כי ארבעים אמה היה ההיכל באורך והדביר עשרים אמה באורך וכן ברוחב במדת הבית מרובע היה הדביר: ושלשים אמה קומתו. ובדברי הימים והגובה מאה ועשרים והקרוב אלי בזה כי על האולם לבדו אמר שהיה גבהו מאה ועשרי' והגובה הזה היה לו עם העליות שעליו כי בספור מדות האולם אמר והגובה מאה ועשרים ועוד אמר שם על האולם וגנזיו ועליותיו ואם העליות היו על כל הבית כמו שנראה מדברי רבותינו ז"ל יהיה מה שאמ' שם והגובה מאה ועשרים עם העליות שעל הבית והיה גובה הבית מן הקרקע עד הספון שלשי' אמה וגובה העליות תשעים אמה: והאולם. נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקר' בלשון התלמוד בית שער: ארכו על פני רחב הבית. כי השטח הגדול במדה יקרא אורך והקטן רחב והנה אורך האול' לרחב הבית: על פני הבית. שלא היה מסוך ממנו אלא היה דבק בבית על פניו ועל רחבו צריך לומר זה: חלוני. כמו חלונים כמו כנפי כלאים כמו כנפים אנשי מחוקה על הקיר וזולתם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל: שקופים אטומים. תרגם יונתן פתיחן מלגו וסתימן מלברא והוסיף בו עוד וחפין כליכסא בית אחת רישי שירית ארזיא ומדברי רבותינו ז"ל בהפך זה שקופי אטומים שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים לא לאורה אני צריך כלומר רחבים היו מבחוץ וצרים מבפנים הפך מנהג העולם לומר שאינו צריך לאור העולם: יציע סביב. הוא הנקרא צלע ונקרא תא ועשה סביב כל הבית סביב ההיכל וסביב הדביר מבחוץ אלה התאים וקרא אותם צלעות כי בשלשה שמות אלו נקראו ואחרי כן אומר איך בנה אותם עם קירו' הבית סביב ואמר כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה רוצה לומר כי קיר הבית היה רחב מלמטה והלך ומצר כלפי חוץ כנגד התאי' לפיכ' היציע התחתונ' חמש באמה רחבה וקרוי התחתונה שהוא קרקע התיכונה היה מונח מצד הבית על קיר הבית אמה אחת ועל אותה אמה לא היה בנין כי חלל היציע התיכונה היה והוא קיר הבית היה מצר ממה שהיה למטה אמה אחת כל גובה היציע התיכונה שהיה חמש אמות וזהו המגרעות שהוא אומר שנתן לבית חוצה הנה התיכונה שש באמה רחבה עם האמה שמוספת ברחבה בקיר הבית וקרוי התיכונה שהוא קרקע העליונה שהיא השלישית היה מונח על קיר הבית אמה אחת הנה העליונה שבע באמה רחבה כי שתי אמות מוספות ברחבה בקיר הבית הנה קיר הבית בעליונה היה צר ממה שהיה למטה בתחתונה שתי אמות וכל זה עשה כדי שלא יאחזו קורות התאים בקירות הבית בחורים שיעשו בקירות אלא על המגרעות היו נתונות קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר: והבית בהבנותו. זהו טעם למה שהקדים לבלתי אחוז בקירות הבית לפיכך הוא צריך לתת מגרעות בקיר הבית להניח שם ראשי קורות התאי' כי לא יכלו לעשות חורים בקיר להניח הקורות כמו שעושין בשאר בנינים של חול כי כל כלי ברזל לא נשמע שם בבית בהבנותו ואבני הקיר היו מדה אחת כלם אם כן לא יתכן להניח שם חורים בבנין הקיר ולעשות שם החורי' אחר בנין הקיר גם כן לא יתכן כי לא נשמע כלי ברזל בבנין הבית ולטעם זה הכניסו פסוק זה בין ספור התאים וספור פתחי התאים:

אבן

רשי

בחדש זיו. הוא אייר דאית ביה זיוא לאילני וכן תירגם יונתן זיו ניצניא: הוא החדש השני. למניין חדשים שהרי ניסן ראש השנה לחדשים: למלך שלמה. מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר במקום אחר ויחל לבנות בחדש השני בשנת ארבע למלכותו: ששים אמה. ההיכל והדביר יחד: והאולם על פני. לפני ההיכל בכניסתו: ארכו על פני רוחב הבית. אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון ולדרו' כל מדה היתרה קרוייה אורך והפחות קרוייה רוחב לפי שבהיכל מדת מן המזרח למערב יתירה קרוייה אורך ובאולם שמדת מן הצפון לדרום יתירה בו קרוייה אורך מן הצפון לדרום ומן המזרח למערב קרוייה בו רוחב: על פני הבית. לפני הבית לצד מזרח: שקופים אטומים. רבותינו פירשו שקופים לשון ראייה ופתוחה והשקפה פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים לשו' קצרי' מבפנים שלא כדרך חלונות אחרות העשויו' לאור להראות שאינו צריך לאורה: יציע. אפנטיץ בלעז. ושלש שמות יש לה יציע תא צלע כך מפורש בבבא בתרא: את קירות הבית סביב. כנגד ההיכל ובית קדשי הקדשים הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרו' ולמערב ולצפון: וסוף המקרא הוא פירוש לראשו ויבן על קיר הבית סמוך לקיר הבית יציע סביב כיצד עשה את קירות ההיכל ולדביר עשה צלעו': ויעש. כמו עשה וכן עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה כמו היה לי לישועה: היציע התחתונה. בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת ארכו לא נאמרה כאן ובמסכת מדות שנינו שלשי' ושמנה תאים היו חמשה עשר בצפון חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן וכן בדרום ושמנה במערב שלשה על גבי שלשה ושנים על גביהם התחתונה חמש והאמצעית שש והעליונה שבע למה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה קומת התא חמש אמות וכשעלה כותל ההיכל חמש אמות גרע את עוביו וכנס בו אמה לפני' והניח על אותה כניסה ראשי קורות גג עליית התא שהיא קרקעית לאמצעית וכשעלה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעית שהיא קרקע העליונה נמצאת אמצעית רחבה מן התחתונה אמה והעליונה רחבה מן התיכונה אמה: לבלתי אחוז בקירות. שלא לדבק ראשי הקורות דרך נקבים בקירות הבית שקילקול החומה הוא ואינו דרך כבוד:

אבן

רלבג

בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל וגו'. ר"ל כי בשנה הרביעית למלוך שלמה על ישראל בחדש השני ממנה והוא חדש אייר החל שלמה לבנות הבית וכן כתוב בספר דברי הימים: והבית אשר בנה המלך שלמה לי"י ששים אמה ארכו. הנה זה הבית כלל מקום קדש הקדשים ומקום הקדש והנה מקום קדש הקדשים היה לפנים לפאת מערב אוכל מזה הבית עשרים אמה ושם היה ארון ברית יי' והארבעים אמה הנשארות הם מקום הקדש ושם היה השולחן והמנורה ומזבח הזהב ובזה היתם גם כן היה דבר המשכן שעשה משה: והאולם על פני היכל הבית. ר"ל לצד המזרח ממנו והנה היה ארכו דבק לרחב ההיכל שהוא עשרים אמה והיה נמשך ברחב עשר אמות עד שהיה הארך בין האולם וההיכל והדביר שבעים אמה ועשרים אמה רחב' והנה קומת האולם כתבאר בספר דברי הימים שהיה מאה ועשרים אמה והוא כפל גובה הקדש וקדש הקדשים: ויעש לבית חלוני שקופים אטומים. פירשו ר"ז"ל שהיו רחבים מבחוץ וצרים מבפנים להורות שאינו צריך להורה אלא כי זה דרך דרש כי כבר התבאר במופתים הנדסיים כי מפני היות החלונות רחבות מבחוץ והולכות בשפוע ירבה יותר האור בבית כמו שנזכר אחר זה ולפי שקומת הבית היתה שלשים אמה כמו שקדש הנה והיה אמרו ושדרות בארזים רומז אתקרה שגית היו בה קורות ארזים והנה היתה התקרה התחתונה לעשרים אמה גובה כי בזה יהיה כפלו באורך וברוחב ובעומק וכמו שהיה במשכן שעשה משה כסוי יותר מאחד כן היה בזה הבנין:

ויבן

רשי

אבן שלימה מסע. כמו שהסיעוה מן ההר על ידי השמיר כמות שהיא בלא מסס כתוכה בחומת הבנין ולא פתתוה בכלי ברזל ואבני גזית האמור למעלה מחלוקת היא בסוטה: פתח הצלע התיכונה אל כתף הבית הימנית. יונתן תירגם תיכונה זו כמו תחתונה לתיכונה בין עליונה לתחתונה שבחמש תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ במורח התחתונה וזה התרגו׳ ובלולים יעלו אל התיכונה התיכונה תירגם יונתן מציעתא התאים הללו לא היו פתוחים אל החוץ אלא ג׳ פתחי׳ היו לכל אחד כך היא שנוייה במסכת מדות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולימד כאן שאחד מן התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח כולם: ובלולים יעלו. ממנה אל התיכונה שלמעלה ובלולים תירגם יונתן מסיבתא והוא שקורין בלשוננו ווי״ן בלע״ז ובלשון אשכנז וויכד״לש שטיין והוא בבנין עומד אבני׳ עשוי מעלות מעלות וההולך בהן דומה כמקיף סביבות עמוד ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה ואין צריך לפסוע כאשר כולם כי היקפו הוא שיפועו: אל השלישים. כמו אל השלישיים: ויספון. לשון כסוי תקרה: גבים ושדרות בארזים. שתי תקראות אחת עשוייה לכוי מלמטה ואחת של לוחי ארזים מלמעלה של גבים היא התחתונה ותירגם יונתן הכתוכין ולא ידעתי מה הן ושמעתי משמו של ר׳ מנחם זצ״ל שהם כפרים ארוגים כאים כמין כורה וקורין לו בלשוננו צ״ליר ובלשון אשכנז הימ״לי והוא לשון שמים שמי קורה ואני אומר שהם לגבים חלולות כחצי קנה עגול שעושין לכסויי בתים. גבים לשון ארמי גובתא דקניא והם היו למעלה והשדרות למטה. ושדרות לוחי ארזים סדורי׳ למעלה מן הגבים לדריסת הרגל כשעולין לראות בבדק הבית וכן תירגם שדרות בארזים ועילא מינהון סידרא דריכפת ריטי סריא ארזיא ריכפת לשון תכיפת וחבירו עבי פחתי׳ מריכפת עננין קלילין: חמש אמות קומתו. שלכל אחד ואחד הרי גובהן ט״ו אמות לבד עובי התקרה: ויאחז את הבית. הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעלה והוא תקרת העלייה: מביתה

אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצִיעַ עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃ הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ׃

ב׳ חסית׳ ב׳ · ד׳ בלים׳ · ב׳ וכבנו׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ וכתי׳ כן · ב׳ · ב׳ חס׳ ביע ת׳ · ל׳ לפ׳ · ט׳ חס׳ וכל אוריי׳ רסו׳ כמ״א · י״ג · ל׳

אַבְנִין שְׁלֵמִין מְתַקַּס אִתְבְּנֵי וְאַרְזוֹבִין וְחוּלִילִין כָּל מָאן דְּבַרְזֶל לָא אִשְׁתְּמַע בְּבֵיתָא בְּאִתְבְּנְיוּתֵיהּ׃ תַּרְעָא דְמְחִיצָתָא אַרְעִיתָא פְּתִיחַ לְעִבַר בֵּיתָא מִימִינָא וּבְמְסִבָּתָא סַלְקִין מִן אַרְעִיתָא לְעִילִיתָא בְּאוֹרַח מְצִיעִיתָא׃ וּבְנָא יַת בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ וְטַלִּיל יַת בֵּיתָא בְּהַנְתּוּכִין וְעֵילָא מִנְהוֹן סִדְרָא דְרִיכְפַת רֵישֵׁי שַׁרְיָתָא אַרְזַיָּא׃ וּבְנָא יַת תֵּיקָא עַל כָּל בֵּיתָא חֲמֵשׁ אַמִּין רוּמֵיהּ וְטַלִּיל יַת בֵּיתָא בְּאָעֵי אַרְזַיָּא׃

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם שְׁלֹמֹה לְמֵימַר׃ בֵּיתָא הָדֵין דִּי אַתְּ בָּנֵי אִם תְּהָךְ בִּקְיָמַי וְיַת דִּינַי תַּעֲבֵיד וְתִטַּר יַת כָּל פִּקּוּדַי לְמֵהַךְ בְּהוֹן וְאֲקִים יַת פִּתְגָמִי עִמָּךְ דִּי מַלֵּילִית עִם דָּוִד אֲבוּךְ׃ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא אַרְחֵיק יַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וּבְנָא שְׁלֹמֹה יַת בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ׃

רדק

אבן שלמה מסע נבנה. כמו שהסיעו אותן מן ההר ושם היו פוסלין אותן במדת גזית אבל משהביאו האבנים לבית לא היו פוסלים מהם דבר אלא היו בונים אותן שלמות כמו שהביאו אותן מן ההר ויש מרבותינו זכרונם לברכה שאמרו כי אף בהר לא היו פוסלין אותן בשום כלי ברזל אלא בתולע אחת הנקרא שמיר וכשהיו נותנין אותו על גבי האבני׳ מתפתחות לפניו ואמרו והשמיר כמין שעורה הוא והיו נותנין אותו לתוך קנה של עופרת מלא מוכין ומלא סובין ואם היה נותנו אפי׳ על ההר היה בוקעו ובו היה שלמה חולק אבני כל בית המקדש ומי הביאו לשלמה הנשר הביאו לו מגן עדן שנ׳ ״וידבר על הבהמה ועל העוף״ מה דבר לעוף שאל לו היכן השמיר קנוע והלך הנשר והביאו לו מגן עדן וזה אחד מן הדברים שהשליט הקב״ה ברוך הוא הרך בקשה ובו פסל משה אבני האפוד של משכן ובו פסל את הלוחות הראשונות ולוחות האחרונות וזה מדרך הקבלה היה אבלם מימי משה רבינו ואין להרהר אחריו: פתח הצלע. הצלע מלרע: אל כתף הבית הימנית. איננו אומר שהצלע היתה פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית וכן מה שבין התיכונה לעליונה הפתחים היו לצד רוח דרומית של הבית והנה אמר שהיו הצלעות פתוחות זו לזו ועתה אומר במה היו עולים מזו לזו לא במעלות אבנים ועצים אלא בלולים. ובלולים כתוב בוי״ו עם הדגש ובלול הוא עמוד חלול עשוי מעלות סביב והעולה בו עולה דרך היקף והיורד בו גם כן יורד דרך היקף וכן תרגם יונתן ובלולים ובמסבתא וכן תרגם הפסוק תרעא דמחיצתא ארעיתא פתיח לעיבר ביתא מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעיתא ויש לפרש לול ארוכה כלומר דרך ארוכה היו עולים מזו לזו ובדברי רבותינו ז״ל לול הפתוח מבית לעליה: אל השלישים. אל היציע השלישית שהיא העליונה ואומר השלישים בלשון רבים כי רבים היו היציעים סביב כל הבית מחוץ משלש רוחות דרום ומערב וצפון: ויבן את הבית. בנה הבית וכלהו תחלה ואחר כך ספן אותה כלומר כל קירותיו בנה תחילה ואחר כך הניח הקורו׳ שהוא הספון: גבים. שתי תקרות קרה הבית התחתון הוא הנקרא גבים ולמעלה מאותה תקרה אחרת מארזי׳ וכן תרגם יונתן וטליל ית ביתא בהנתוכין ועילא מנהון סדרא דריכפת ריטי סריית ארזיא וסריית פירושו קורות כמו בבל קורתי תרגומו בטלל שירותי ופי׳ גבים כמו עשה הכתל גבים שהוא חפירות והקורות ההם היו מצויירות בחתוכים בדמות גבים או יהיה פי׳ כפה שהיתה עשויה אותה תקרה כמין כפה וכן בדברי רבותינו ז״ל שלשה גובבין את הקומה ופירושו כמו כופפין: ושדרות. פירוש כי הארזים היו מונחים סדרים סדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעלה ממנה של ארזים וכן אמר בדברי הימים ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים וזכר שמה התקרה התחתונה ולא זכר העליונה שהיתה של ארזים והקרוב אלי עוד במלת גבים שיהיה כמו הצלעות כי צלעות הבהמות יקראו גב כמו שאמר על גבי בהמה וכן צלעות האדם כשיהיה כפוף כמו שכתוב על גבי חרשו חורשים וכאשר אמר גבים כאילו אמר צלעות ברושים כמו שאמ׳ בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושים והלוחות הצרות שאינן רחבות כמו האחרות יקראו צלעות שהם בדמות צלעות: ויבן את היציע. כל יציע ויציע: על כל הבית. כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים וזולתו כי היציעים לא היו על הבית אלא סביב סביב: קומתו. זכר הנה היציע בלשון זכר ולמעלה זכרו בלשון נקבה היציע התחתונה לפי שנקרא צלע והצלע הוא לשון נקבה: ויאחז את הבית. היציע אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות הארזים שהיו סמוכות על קיר הבית ויהיה טעם ויאחז על המקרה ויהיה עובר לשליש׳ או יהיה טעמו על היציע: ויהי דבר יי׳ אל שלמה. בעוד שהיה בונה הבית בא לו הנביא בשם יי׳ ואמר לו זה והנביא הוא אחיה השילוני: ויבן שלמה את הבית ויכלהו. פי׳ בנה הבית וכלהו קירותיו וקירויו ואחר כך בנה קירות הבית מבפנים והוא ההיכל: בבלעות

רלבג

ויבן את היציע על כל הבית. ר״ל שכבר בנה היציע אצל כל הבית והיה חמש אמות קומת כל יציע והנה היציע אחז את הבית בעצי ארזים שעליהם היתה התקרה והם היו מונחים על המגרעות שנתן לבית כמו שקדם או ירצה בזה שהתקרה העליונה לבית אחזה הבית בעצי ארזים והבאור הראשון הוא יותר נאות לפי מה שאחשוב: ויהי דבר יי׳ אל שלמה לאמר. לפי שאמר אחר זה וירא יי׳ אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון למדנו שזאת הנבואה לא באה לשלמה בעצמו ואמנם הודיעה לו הש״י על יד נביא בעת שהיה בונה הבית: ויבן שלמה את הבית ויכלהו. ר״ל אחר שבנה אותו באופן הנזכר וכלה חפויו וקרויו בנה את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים לכסות בנין האבנים כסה אותן הקירות מבפני׳ בנסרים וקורות ארזים עד עשרים אמה שהיה שם הקרוי התחתון וקרקע הבית צפה בצלעות ארזים וזה אמנם היה בבית שהוא ההיכל ואמנם מירכתי הבית שהם לפאת המערב והם עשרים אמה שהיה שם הדביר וקדש הקדשים צפה גם כן ארז מן הקרקע ועד הקירות וזה בנה לו מבפנים לדביר להיות קדש הקדשים ואולם הבית שזכרנו ראשונה הסר חפה קרקעו עץ הוא ההיכל שהיה לפנים מן האולם:

רדק

בצלעות ארזים · שלא תראה אבן הקיר כמו שאמר במקום אין אבן נראה ׃ עד קירות הספון · ועד הספון כלומ׳ כל הקירות מקרקע הבית ועד שמי קורה צפה עץ ארז מבפנים וכמיכות קירות הספון ר״ל עד ראשי קירות הסמוכות לספון וכת׳ מארעית ביתא עד כותליא וגו׳ ׃ ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית · כלומ׳ העשרים אמה שלקח לצד אחד מירכתי הבית שהוא הדביר בנה אותן גם כן בצלעות ארזים מבפנים מן הקרקע עד הקירות כמו שעשה לבית שהוא ההיכל ׃ מירכותי · כתוב בסימן רבוי הנקבות עם סימן הזכרים וקרי מירכתי בסימן רבוי הזכרים לבד ׃ ויבן לו מבית לדביר · אותו שהוא מבפנים בנה אותו לדביר להיותו קדש הקדשים שהוא מקודש מההיכל ומהאולם ׃ וארבעים באמה · עתה חלק הששים אמה שזכר למעלה ב מדת ארך הבית כלומר עתה חלקם שאמר כי העשרים אמה היו דביר והארבעים היכל ופי׳ לפני לפני הדביר כי הדביר היה פנימי וההיכל לפניו וכת׳ לקבליה ולמ״ד לפני ולמ״ד לדביר אינם משמשות להביא דבר אל העצם אבל הם מורות על העצם כלמ״ד הרגו לאבנר והשליטי לאבשלום לאמות חמש ומלת פני הוא תואר לדבר העומד לפני האחר ובמשקל זה תואר בפתח מוכיח ארם אחרי ולכילי לא יאמר שוע ׃ וארז אל הבית · פי׳ אלה צלעות הארזים שהיה מצפה בהן הבית מבפנים היו מצויירות במקלעות פקעים ופטורי ציצים ׃ מקלעת פקעים · כמעשה קלעים ופקעים והם צורות פקועות סרה או מקלעת פקעים סמוך לפקעים ופי׳ ציור פקעים כמו וקלע כרובים שפי׳ ציור צורת כרובים ויונתן תרגם מקלעת פקעים וגלף חיזו ביעין רוצה לומר כצורת בצים ׃ ופטורי ציצים · פתוחים דמות ציצים ופרחים ופטורי כמו פוטר מים ראשית מדון שהוא כמו פותח ודגש ציצים תמורת הנח אמר בציץ שהוא עי״ן הפעל ׃ ודביר בתוך הבית · הדביר הנזכר שעשה אותו פנימי להיכל הכין אותו לתת שם הארון לפיכך הדביר קדש הקדשים ומלת לתתן מקור כמו לתת והנו״ן נוספת במקור לפעמים כמו באברן מולדתי השבת מחרון אפך כמו שכתבנו בספר מכלל ואחר שנוספה בו הנו״ן היתה דגושה בו הה״א הנוספת לחסרון הנו״ן למ״ד הפעל ומה שאמר הכין פיר׳ רז״ל כי שלמה צפה ברוח הקדש שסוף הבית ליחרב וחפר בקרקע הדביר ובנה שם מקום לגנוז בו הארון שמוך לחרבן הבית ובנה אותו במטמוניות עמוקות ועקלקלות והכין אבן כל פי המקום ההוא ועל האבן ההיא היה הארון מונח ויאשיהו גנז הארון שם ׃ ולפני הדביר · איננו אומר שהיה שם מקום אחר לפני הדביר זולתי ההיכל שהיה עשרים אמה ארכו כי לא היה שם אלא ההיכל וההיכל ארבעים אמה ארכו ושלשים אמה קומתו והוא אומר עשרים אמה קומתו אלא פי׳ ולפנים כמו ולפנים כלומר הדביר שהיה לפנים שעשה לתת שם הארון היה שם עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשרים אמה קומתו ומבאהו לפני שהוא כמו לפנים כמו חלוני שקופים כמו חלוני׳ כנעי כמו כנעים ׃ ועשרים אמה קומתו · והנה אומר למעלה על כל הבית ושלשים אמה קומתו ואם נאמר שהדביר היה שפל מן ההיכל הלא כשאמר מדת הבית ששים ארכו הדביר בכלל וגם כן כשאמר ושלשים אמה קומתו הדביר בכלל ויש מפרשים מה שאמר ועשרים אמה קומתו מה שהיה מצופה זהב וזהו שאמר אחריו ויצפהו זהב סגור כי עשרים אמה בגובה צפה הקירות זהב והעשר אמות העליונות צפה באבן יקרה בלשם שבו ושהם וספיר ודומיהם מן האבני׳ הטובות וזהו שאמר בדברי הימים ויצף את הבית אבן יקרה וזה לתפארת ואחר כך אמר ויצף את הבית זהב כראה כי שני כפויים היו על הקירות וזהו הפירוש הנכון ורבותינו ז״ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כי קא חשיב משפת קנים ולמעלה קא חשיב ׃ זהב סגור · כתרגומו דהבא טבא ׃ ויצף מזבח ארז · תרגו׳ וחפא מדבחא כסרין דארזא צפה את המזבח בנסרים של ארז ועל מזבח הקטרת אמ׳ ולא אמר על המזבח מה היה קודם שצפהו בנסרים של ארז ואפשר שהיה מאבנים וזה איננו מזבח שעשה משה כי אותו היה של עצי שטים מצופה זהב וכתב ספור המזבח עם הדביר לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר ׃ ויעבר

רשי

מביתה בצלעות ארזים · קירות ארז אצל קיר האבן כדי לטוח עליו זהב כמו שהוא אומר למטה ויצף שלמה את הבית פנימה זהב סגור ואי אפשר לטוח זהב על גבי האבני׳ כי אם בעצי׳ ובמסמרות ׃ קירות הספון · קירות העליים ׃ את קרקע הבית ׃ הרצפה כולה ׃ את עשרים אמה מירכתי הבית · עשרים שהן מסוף ההיכל והלאה והעשרי׳ שבסוף הבית הן של בית הכפורת ׃ עד הקירות · עד התקר׳ עשה קיר ארז לכסות קיר האבן לטוח עליו זהב ׃ ויבן לו · אותם עשרים אמה ׃ מבית לדביר · לפנים ממחיצת אמה טרקסין המפסקת בין ארבעים לעשרים ואותה מחיצה קרויה דביר׳ לקדש הקדשי׳ · הבדילן לאותן עשרי׳ אמה ׃ ההיכל לפנים · לצד החוץ ׃ וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים · ואותם קירות ארזים שעשה אל הבית פנימה לכסות קיר האבן קלוע היה ב ציורי קלועות וצורת פקעים כמין כפתורים פקעים למוייש״לם בלע״ז ׃ ופטורי צצים · תירגם יונתן ואטונין שושנין צורת שלשלאות פטורי ל שון חבלים בלשון תלמוד כמו כפיטורי בפי ווסט ציצים לשון פרחים כמו ויצץ ציץ חבלים ופרחים ומכוסים חברו ופטורי לשון פטר רחם וכמו יפטירו בשפה ׃ הכל ארז · אין אבן נראה כל ביתא חפי כסרין דארזא לית אבנא מיתחזא ׃ מקלעת פקעים · ת״י גלף חיזו ביעין ׃ ודביר בתוך הבית · מחיצת אמה טרקסין ׃ לתתן · כמו לתת ׃ ולפני הדביר · ולפנים מן אותה מחיצה חלל של עשרי׳ אורך ושל עשרי׳ רוחב ועשרים קומתו עליית בית של קדשי הקדשי׳ נמוכה משל היכל ׃ ויצפהו · לדביר היא המחיצה ׃ ויצף מזבח ארז · היא מזבח הקטרת ותמיה אני ושל משה למה נגנז ׃ את הבית · בית קדשי הקדשים ׃ זהב סגור · פירשו רבותינו בשעה שנפתח נסגרו כל החנויות ויונתן תירגם זהב טב׳ שמי שיש לו ממנו סוגרו לעצמו ׃ ויעבר

פנימה ה׳ בקריאה וסי׳ הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה · וארז אל הבית פנימה · ויבאו פנימה אל חזקיהו · ויקרא השערים ויגידו בית המלך · כל כבודה בת מלך פנימה ׃ נתינה שם ז׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ ונתת את הכיור · נתתן יי׳ לך שם לב רגז וכליון · לתתן שם את ארון · מקום אשר נתתו שם ריח · ויתנו שם כעס קרבנם · שם תתנו נחלתו · שם אתן את דודי לך ׃

ויבן את־קירות הבית מביתה בצלעות ארזים מקרקע הבית עד־קירות הספן צפה עץ מבית ויצף את־קרקע הבית בצלעות ברושים ׃ ויבן את־עשרים אמה מירכותי הבית בצלעות ארזים מן־הקרקע עד־הקירות ויבן לו מבית לדביר לקדש הקדשים ׃ וארבעים באמה היה הבית הוא ההיכל לפני ׃ וארז אל־הבית פנימה מקלעת פקעים ופטורי צצים הכל ארז אין אבן נראה ׃ ודביר בתוך־הבית מפנימה הכין לתתן שם את־ארון ברית יהוה ׃ ולפני הדביר עשרים אמה ארך ועשרים אמה רחב ועשרים אמה קומתו ויצפהו זהב סגור ויצף מזבח ארז ׃ ויצף שלמה את־הבית מפנימה זהב סגור ו

ובנא ית כותלי ביתא מלגיו במחיצת ארזיא מארעית ביתא עד כותליא עד מטי שמי שריתא חפי נסרין דארזא מלגיו וחפא ית אושי ביתא במחיצת בירוון ׃ ובנא ית עסרין אמין מסיפי ביתא במחיצת ארזיא מן אושיא עד כתליא ובנא ליה מגיו לבית כפורי לקודש קודשיא ׃ וארבעין אמין הוי ביתא הוא היכלא לקיבליה ׃ ונסרין דארזא חפי ביתא מלגיו וגלף חיזו ביעין ואטונין שושנין כל ביתא חפי נסרין דארזא לית אבנא מתחזא ׃ ובית כפורי מגו ביתא מלגיו אתקין למתן תמן ית ארון קימא דיי׳ ׃ וקדם בית כפורי עסרין אמין אורכא ועסרין אמין פותיא ועסרין אמין רומיה וחפהי דהבא טבא וחפא מדבחא נסרין דארזא ׃ וחפא שלמה ית ביתא מלגיו דהבא טבא

רלבג

וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים · הנה הפקעים הם בצורת ביצים ששני ראשיהם חדים והנה מקלעת מענין השלכה והוצאה כטעם יקלענה בכף הקלע והטעם שכבר היה מצוייר בארזים מבפנים בדמיון הוצאת הצמחים או הפקעים בעת אשר הם מתחילים להכין ציץ כי בראשונה יהיו כמו פקעים והם כמו ביצים ששני ראשיהם חדים ואחר זה יפריח מהטרם כמו גביעים משוקדים ומתוכם יצא הפרח כמו שזכרנו בפרשת ויקחו לי תרומה ולשבה בעינה שהיו אלו הציורים במנורה היו בזה המקום וזה אתכם היה בהיכל או יהיה הרצון במקלעת כמו קלעים ר״ל שציירו שם בדמיון קלעים שהם יריעות שהיו בהם אלו הציורים וזה הביאור יותר נאות לפי מה שיראה ממה שאחר זה או יהיה מקלעת בדמיון החריות והדליות שבהם הפרחים ׃ ודביר בתוך הבית מפנימה · ר״ל בתוך הבית מלפני׳ ר״ל כי בתוך הבית מלפנים והוא לפאת מערב היה דביר והכין אותו להיות שם ארון האלהים ואמרו רז״ל כי בזה רמז אל הבנין שעשה שלמה תחת הקרקע לגנוז שם את ארון יי׳ לפי שהיה נודע שעתיד הבית הזה ליחרב ואולם לפי הפשט הוא לפי מה שזכרנו ׃ ולפני הדביר · ר״ל לפני ארון הדביר והוא חסר המצטרף וכמהו רבים ואמר כי לפניו צפה מזבח ארז והוא מזבח הקטורת שהיה בהיכל ולזה אמר אחר זה וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב כי לפני הדביר היה מכוון ר״ל לפני ארון הדביר או לפני פתח הדביר וענין הפסוק הזה הוא כן ולפני הדביר שהיה שיעור הדביר עשרים אמה בארך וברוחב ובקומה צפה אותו זהב טהור ומזוקק והנה צפה שם לפני הדביר מזבח ארז וכבר באר אחר זה כי כבר צפה אותו זהב אך קצר להגלות זה הענין בו ׃ ויצף שלמה את הבית מפנימה וגו׳ · ר״ל שכבר צפה שלמה את הבית הזה והוא הדביר בכל אשר מבפנים ממנו בזהב מזוקק וזה יורה שעשה שם מחיצה בינו ובין ההיכל ובזה גם כן יתאמת שהיה עשרים אמה אורך ׃ ויעבר

רש״י

ויעבר · למון בריחים : ברתוקות · בשלשלאות : ואת כל הבית · כל ההיכל כולו : עצי שמן · דאעי זיתא : עשר אמות קומתו · ורגליהם בקרקע עומדים אחד מצפון לארון ואחד מן הדרום סובבין עליו ועל בדיו שהארון היה נתון ארכו לרחבו של בית ובדיו בולטין בפתח הדביר בפרוכת שכנגד הפתח ובדיו נתונין ברחב אורכו כדי שיהיו שני לויים יכולים ליכנס ביניהם כשנושאין אותו ב במדבר : עשר אמות מקצות כנפיו ועד ק קצות כנפיו · כשהן פרושות נמצאו כנפות שניהם שהיו נוגעות זו בזו ממלאו׳ כל חלל עשרים אמה וגוף ה הכרובי׳ אינו מן המדה ושמר בגם ומהלך כ כנף אחד בקיר צפון וכנף הכרוב השני נוגעות בקיר מזרח סוככי׳ על הארון ועל בדיו : וכנפיהם אל תוך הבית נוגעות · וראשי הכנפים אשר באמצע הבית נוגעות כנף אל כנף שכל חלל הבית עשרי׳ : ואת כל קירות הבית · קירות הכן : מסב קלע · מוקפות ציורין : פיתוחי מקלעות כרובים · חקוקי׳ צורת כרובים ודקלי׳ וחבלי׳ ופרחי׳ : מלפני׳ ולחיצון · לבית הכפורת הפנימי ו וההיכל והחיצון : ואת קרקע הבית · כל הרצפה לפנימה ו ולחיצון לבית ה הכפורת ולהיכל : עצי שמן · עצי זית : האיל · אילי הפתח הם המזוזות שמכאן ומכאן ע עשויות שגולות כמין אילים אילין ואילמיו וכן בכל בנין יחזקאל שכות הפתחים קרויין אילין : מזוזות חמשית · המפתן האחר והמזוזות מכאן ומכאן שתים הרי שלש והמשקוף שעליו עשוי כשתים כזה כך שמעתי ואני אומר מזוזות חמשית חמשה בלשת היו למזוזה ולא היתה מרובעת ואינו מדבר לא במפתן ולא במשקוף שלא מצינו מפתן ומשקוף קרויין אילים : ויירד

רד״ק

ויעבר ברתוקות זהב · תרגום בריחין עברין ורתוקות כמו בשלשלאות וענין זה כי כותל היה לפני הדביר מבדיל בין הדביר ובין ההיכל במקום שהיה בו מסכן הפרכת ורחב כותל זה אמה ואמ׳ כי באותו כותל שהיה לפני הדביר נתן בריחי זהב וצפה הכל והכותל זהב : ואת כל הבית צפה זהב · ובדברי הימים שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים ואמר כי לטוח קירות הבתים טעמו לשלשת אלפים ככרי זהב שזכר או טעמו על הכסף ופירו׳ לטוח שאר הבתים חוץ מן ה ההיכל ובדברי רז״ל לטוח קירות הבתים וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורא אותו כסף שהיה מכסף לכל בעלי זהבים : וכל המזבח אשר לדביר · סמך המזבח לדביר ואף על פי שלא היה בתוכו אלא בהיכל היה ה השלחן לפי שהיה מכון כנגד פתח הדביר כי בהיכל היה ה השלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומנורה ומנור בדרו׳ משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה ומזבח הקטרת ממוצע ביניהם ומשוך קמעא כלפי חוץ והיה מכוון כנגד פתח הדביר ומפני זה סמך המזבח לדביר ואמר המזבח אשר לדביר ויש שאומר וכל לומר כי קירותיו וגגו הכל צפה זהב : עצי שמן · תרגומו אעי דזיתא ואין לשאול איך שחת מעצי מאכל לצורך מלאכה יש לומר כי כרת הזתים הזקנים שאינם עושים פירות וכן בעצי מערכה שהיה בהן מעצי תאנים ועצי דקל אדז״ל מאותן שאינן עושים פירות ויש לפרש עצי שמן מין ממיני הארז יוצא ממנו שמן שעושין ממנו הזפת לפיכך נקרא עץ שמן כי הנה מצאנו בעזרא שאמ׳ צאו ההרה והביאו עלי זית ועלי עץ שמן נמצא עץ שמן אינו עץ זית : וכנפיה׳ אל תוך הבית · כי הכנפי׳ הקצויות היו נוגעות אל הקירות כמו שאמ׳ זאת לקיר דרומי וזאת לקיר צפוני כי פניהם כנגד ההיכל כמו שאומר בדברי הימים ופניהם לבית והכנפים האחרות שהיו תוכיות זהו תוך הבית שאמ׳ כי כלם היו תוך הבית אלא שאלה קצויות ואלה תוכיות והתוכיות היו נוגעות כנף כרוב זה לכנף כרוב זה והנה בין ארבע הכנפי׳ עשרי׳ אמה כמדת הבית וגופות הכרובים תחת הכנפים הם ואין צריך להיותם עומדות בגם : מסב · שם בשקל מגר ופי׳ כמו סביב : קלע · שם בשק׳ פעל ופי׳ ציור ר״ל כי סביב הבית צייר ציורים כרובים מפותחים לא שהיו בולטין : ותמרות · צורת תמרים : מלפנים ולחיצון · מלפנים הוא הדביר ולחיצון הוא ההיכל ואמר כי בכל קירות הבית סביב עשה אלה הציורין בדביר ובהיכל וכן פי׳ לפנימה ולחיצון שצפה קרקע הדביר וקרקע ההיכל זהב : ואת פתח הדביר · כמו ולפתח הדביר וכן ועשה את רמו כמו לרמו ות״י ולתרע בית כפורי : האיל מזוזות חמישית · האיל הוא הסף העליון והמזוזות הם אשר מפה ומפה אשר הסף סמוך עליהם ואומר כי איל הפתח ומזוזותיו היו בתכונה חמשית שהיתה המזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו וכן המזוזה האחרת וכן האיל ות״י אילא וכפוהי מתקסין ולדעתו יהיה ענין הפסוק כן כאילו אמר האיל והמזוזות היו חמושים תרגם חמישית מתקסין כמו חמושים וכן תרגום ומרדו את תבנית טקוס : ושתי

הכרבים ״ג חס׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר תרומה : צצים ד׳ וסי׳ וארז אל הבית פנימה · פתוחי מקלעות כרבים : ושתי דלתות עצי שמן · וקלע כרובים ותמרות :

וַיְעַבֵּר בְּרַתִּיקוֹת זָהָב לִפְנֵי הַדְּבִיר וַיְצַפֵּהוּ זָהָב׃ וְאֶת־כָּל־הַבַּיִת צִפָּה זָהָב עַד־תֹּם כָּל־הַבָּיִת וְכָל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־לַדְּבִיר צִפָּה זָהָב׃ וַיַּעַשׂ בַּדְּבִיר שְׁנֵי כְרוּבִים עֲצֵי־שָׁמֶן עֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִית עֶשֶׂר אַמּוֹת מִקְצוֹת כְּנָפָיו וְעַד־קְצוֹת כְּנָפָיו׃ וְעֶשֶׂר בָּאַמָּה הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי מִדָּה אַחַת וְקֶצֶב אֶחָד לִשְׁנֵי הַכְּרֻבִים׃ קוֹמַת הַכְּרוּב הָאֶחָד עֶשֶׂר בָּאַמָּה וְכֵן הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי׃ וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּרוּבִים בְּתוֹךְ הַבַּיִת הַפְּנִימִי וַיִּפְרְשׂוּ אֶת־כַּנְפֵי הַכְּרֻבִים וַתִּגַּע כְּנַף־הָאֶחָד בַּקִּיר וּכְנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי נֹגַעַת בַּקִּיר הַשֵּׁנִי וְכַנְפֵיהֶם אֶל־תּוֹךְ הַבַּיִת נֹגְעֹת כָּנָף אֶל־כָּנָף׃ וַיְצַף אֶת־הַכְּרוּבִים זָהָב׃ וְאֵת כָּל־קִירוֹת הַבַּיִת מֵסַב קָלַע פִּתּוּחֵי מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרֹת וּפְטוּרֵי צִצִּים מִלִּפְנִים וְלַחִיצוֹן׃ וְאֶת־קַרְקַע הַבַּיִת צִפָּה זָהָב לִפְנִימָה וְלַחִיצוֹן׃ וְאֵת פֶּתַח הַדְּבִיר עָשָׂה דַּלְתוֹת עֲצֵי־שָׁמֶן הָאַיִל מְזֻזוֹת חֲמִשִׁית׃

ל׳ · ברתיקות ח׳ ל׳ — ה׳ · ל׳ — י״ד חס׳ וכל אורי׳ דכו׳ — כ׳ · ל׳ חס׳ בסיפ׳ — ג׳ וחס׳ — ל׳ וחס׳ — ל׳ — ר׳ · ד׳ — ל׳ — כל סיפ׳ ת״ל

וְאַעְבַּר בְּשַׁלְשְׁלָן דִּדְהַב קֳדָם בֵּית כַּפּוּרֵי וַחֲפָהִי דַּהֲבָא׃ וְיַת כָּל בֵּיתָא חֲפָא דַהֲבָא עַד דִּשְׁלִים כָּל בֵּיתָא וְכָל מַדְבְּחָא לְבֵית כַּפּוּרֵי חֲפָא דַהֲבָא׃ וַעֲבַד בְּבֵית כַּפּוּרֵי תְּרֵין כְּרוּבִין דַּאֲעֵי זֵיתָא עֲסַר אַמִּין רוּמֵיהּ׃ וְחָמֵשׁ אַמִּין כַּנְפָא דִכְרוּבָא חַד וְחָמֵשׁ אַמִּין כַּנְפָא דִכְרוּבָא תִּנְיָנָא עֲסַר אַמִּין מִקְּצַת כַּנְפוֹהִי וְעַד קְצַת כַּנְפוֹהִי׃ וַעֲסַר אַמִּין כְּרוּבָא תִּנְיָנָא מִשְׁחָא חֲדָא וְעִיבְרָא חַד לִתְרֵין כְּרוּבַיָּא׃ רוּמֵיהּ דִּכְרוּבָא חַד עֲשַׂר אַמִּין וְכֵן כְּרוּבָא תִּנְיָנָא׃ וִיהַב יַת כְּרוּבַיָּא בְּגוֹ בֵּיתָא גַּוָּאָה וּפְרַסוּ יַת כַּנְפֵי כְּרוּבַיָּא וּמַטְיָא כַּנְפָא דְחַד בְּכוֹתְלָא וְכַנְפָא דִכְרוּבָא תִּנְיָנָא מַטְיָא בְּכוֹתְלָא תִנְיָנָא וְכַנְפֵיהוֹן לְגוֹ בֵּיתָא מַטְיָא כְּנַף לִכְנָף׃ וַחֲפָא יַת כְּרוּבַיָּא דַהֲבָא׃ וְיַת כָּל כּוֹתְלֵי בֵיתָא אַקִּיף צִיּוּרִין וּגְלַף קְלִיעַן כְּרוּבִין וְצוּרַת דִּקְלִין וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין מִלְּגָיו וּלְבָרָא׃ וְיַת אוּשֵׁי בֵיתָא חֲפָא דַהֲבָא מִלְּגָיו וּלְבָרָא׃ וְלִתְרַע בֵּית כַּפּוּרֵי עֲבַד דַּשִּׁין דַּאֲעֵי זֵיתָא אִילָהֵי סִיפּוֹהִי מְתַקְּסִין׃

רלב״ג

ויעבר ברתוקות זהב · ר״ל עשה כמו בריחים בשלשלאות זהב בהיכל אשר לפני הדביר כי עשה שם כותל בין הדביר ובין ההיכל להיות תמורת הפרכת אחר שצפה הכותל ההוא זהב כמו שקדם : ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית · ר״ל כי גם ההיכל צפה זהב אך לא היה מזוקק כמו הזהב שצפה בו הדביר לבאר דבר ההבדל שהיה בין קדש הקדשים ובין הקדש : וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב · אחשוב שיהיה הרצון בזה שקודם זה צפה מזבח הקטרת באבנים וצפהו עצי ארז כמו שעשה בקירות הבית שהיו של אבן וכסה אותם בארז ואחר כן צפה אותם זהב : ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן · הנה עשה צורת כרובים מעץ שמן והוא ממיני הארזים והוא קרי׳ בלע״ז או פי״ן ויש ממנו שאינו עושה פירות ואולי מזה המין עשה זה או שלחו לו חירם ולא השחית שלמה בזה עץ מאכל גם יתכן שיהיה זה אחר שיבש האילן והנה הכרובים הם בצורת בן אדם מן הקטנים · וזכר שכבר היה עשר אמות כל אחד מהם בקומה ורוחב פריסת כנפיו גם כן עשר אמות · והנה היו פני הכרובים האלו מביטים לפני ההכנס שם והכנף השמאלית מהאחד מהם נוגעת לכנף הימנית מהאחר ובזה יחזיקו כל רוחב הדביר מקיר אל קיר כי החלל שביניהם היה עשרים אמה · וזכר שכבר צפה אלו הכרובים זהב : מסב קלע · ר״ל סביב ציור ברמיון יריעה או סבב ענפי אילן וחריותיו : פתוחי מקלעות כרובי׳ ותימורות · ר״ל שהיה חקוק ומצוייר בהם דמות יריעות שהיה בהם צורת כרובים וצורת תימורות שהם כמו פקעים וזה כי צורת תמרים היא כמו ביצה שפני ראשיה חדין או דמות ענפי אילן וחריותיו ויהיה בהם צורת כרובים וצורת פקעים ופטורי צצים וזה היה מצוייר מלפנים והוא הדביר ולחיצון והוא ההיכל · וזכר שצפה זהב קרקע הבית לדביר ולהיכל אך ידמה שקרקע ההיכל היה מצופה עץ ארז לא קרקע הדביר כמו שקדם ואמנם היה זה כדי שיבאר עומק הדביר עשרים אמה ויהיה גם כן ההבדל נראה בין הקדש ובין קדש הקדשים : ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזו׳ חמשית · ר״ל שהאיל והוא הסף אשר על הפתח והמזוזות שהיו לצדדיו היו מאת הפתח החמשית כי היתה החמשית לדביר והרביעית להיכל והשלישית לפתח האולם והשנית לחצר הכהנים והראשונה לעזרה הגדולה וזה כי מחוץ לאולם היה חצר הכהנים ומחוץ לחצר הכהנים היתה העזרה הגדולה והנה נזכר חצר הכהנים והעזרה הגדולה בספר ד״ה : ושתי

טורי ג' ומלאים וסי' וימלאו בו ארבעה טורי אבן· ויבן את החצר· ויבן את בית יער הלבנון דכספרא: בירח
ד' בקריא' וסי' בשנה הרביעית יסד בית יי'· ובשנה האחת עשרה· בירח האיתנים בחג הוא החדש· ואבחד

וּשְׁתֵּי דַּלְתוֹת עֲצֵי־שֶׁמֶן וְקָלַע עֲלֵיהֶם מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרוֹת וּפְטוּרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב וַיָּרֶד עַל־הַכְּרוּבִים וְעַל־הַתִּמֹרוֹת אֶת־הַזָּהָב: וְכֵן עָשָׂה לְפֶתַח הַהֵיכָל מְזוּזוֹת עֲצֵי־שָׁמֶן מֵאֵת רְבִעִית: וּשְׁתֵּי דַלְתוֹת עֲצֵי בְרוֹשִׁים שְׁנֵי צְלָעִים הַדֶּלֶת הָאַחַת גְּלִילִים וּשְׁנֵי קְלָעִים הַדֶּלֶת הַשֵּׁנִית גְּלִילִים: וְקִלַּע כְּרוּבִים וְתִמֹרוֹת וּפְטֻרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב מְיֻשָּׁר עַל־הַמְּחֻקֶּה: וַיִּבֶן אֶת־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית שְׁלֹשָׁה טוּרֵי גָזִית וְטוּר כְּרֻתֹת אֲרָזִים: בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית יֻסַּד בֵּית יְהוָה בְּיֶרַח זִו: וּבַשָּׁנָה הָאַחַת עֶשְׂרֵה בְּיֶרַח בּוּל הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי כָּלָה הַבַּיִת לְכָל־דְּבָרָיו וּלְכָל־מִשְׁפָּטָו וַיִּבְנֵהוּ שֶׁבַע שָׁנִים: וְאֶת־בֵּיתוֹ בָּנָה שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְכַל אֶת־כָּל־בֵּיתוֹ: וַיִּבֶן אֶת־בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן מֵאָה אַמָּה אָרְכּוֹ וַחֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ עַל אַרְבָּעָה טוּרֵי עַמּוּדֵי אֲרָזִים

וְתַרְתֵּין דָּשִׁין דְּאָעֵי זֵיתָא וּגְלַף עֲלֵיהוֹן קְלִיעַן כְּרוּבִין וְצוּרַת דִּקְלִין וְאַטוּנִין שׁוֹשַׁנִּין וַחֲפָא דַּהֲבָא וּנְסִיךְ עַל כְּרוּבַיָּא וְעַל צוּרַת דִּיקְלִין יַת דַּהֲבָא: וְכֵין עֲבַד לִתְרַע הֵיכְלָא סִיפִּין דְּאָעֵי זֵיתָא מִן אַרְבְּעָה סִטְרֵיהוֹן מְרַבְּעִין: וְתַרְתֵּין דָּשִׁין דְּאָעֵי בִּרְוָן תְּרֵין צִירִין דְּדַשָּׁא חֲדָא סְגַלְגְּלִין וּתְרֵין צִירִין דְּדַשָּׁא תִנְיֵיתָא סְגַלְגְּלִין: וּגְלַף כְּרוּבַיָּא וְצוּרַת דִּקְלִין וְאַטוּנִין שׁוֹשַׁנִּין וַחֲפִּי דַהֲבָא מְכַבַּשׁ עַל צוּרְתָא: וּבְנָא יַת דַּרְתָּא גְּוַיְתָא תְּלָתָא סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא וְסִדְרָא חַד דְּמָרִישׁ אָעֵי אַרְזַיָּא: וּבְשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא שָׁרֵי לְאִשְׁתַּכְלָלָא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּיֶרַח זִיו נִיצָנַיָּא: וּבְשַׁתָּא חֲדָא עַסְרֵי בְּיֶרַח מֵיסַף אִיבַּיָּא הוּא יַרְחָא תְּמִינָאָה אִשְׁתַּכְלַל בֵּיתָא לְכָל גְּזֵרָתֵיהּ וּלְכָל דַּחֲזֵי לֵיהּ וּבְנָהִי שְׁבַע שְׁנִין: וְיַת בֵּיתֵיהּ בְּנָא שְׁלֹמֹה תְּלַת עַסְרֵי שְׁנִין וְשַׁכְלֵיל יַת כָּל בֵּיתֵיהּ: וּבְנָא יַת בֵּית מְקֵרַת מַלְכַיָּא מְאָה אַמִּין אוֹרְכֵּיהּ וְחַמְשִׁין אַמִּין פּוּתְיֵהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמֵיהּ עַל אַרְבְּעָה סִדְרֵי עַמּוּדֵי אַרְזַיָּא

את שלשת הרעים בירח: ואת ביתו ז' וסי' נבסר בסדר לך לך ולעיל בסיפרא סימן ד':

רדק

ושתי דלתות עצי שמן· ושתי דלתות עצי שמן שאמר שעשה לפתח הדביר קלע עליהם מקלעות כרובים כמו שעשה לקירות וי"ו וקלע כוי"ו ויטא אברהם את עיניו כרדס ורכב וסוס וזולתם או יהיה פירושו כמשמעו ומה שאמ' ושתי דלתות עצי שמן אחר שאמר ושתי דלתות עצי שמן בא לומר כי ארבע דלתות היו לפתח הדביר וכן לפתח ההיכל וכן אמ' בבנין יחזקאל ושתי דלתות להיכל ולקדש ושתי דלתות לדלתות ופי' רז"ל החצובות כפתחות לתוך הפתח לכסות עביו של כותל והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחרי הדלתות ואע"פ שהיו הדלתות לפתח הדביר היה שם גם כן פרוכת כמו שאומר בדברי הימים להיות מסך לפתח לפי שלא היו הדלתות נסגרו' שהרי בדי ארון נתונים על פני הדביר אב"ל הפרכת היה מסך לשער הדביר: וירד על הכרובים· ואחר שאמר וצפה זהב למה אמר אח"כ וירד אלא שלא תאמ' כי צפה הכל זהב ולא נראו הצורות כמו שהיו קודם צפוי הזהב כן היו אחר כך כי רדד הזהב על הצורות ותרגו' וירקעו ורדידו: וכן עשה· על המזוזות הוא אומר שעשה מזוזות פתח ההיכל עצי שמן כמו שעשה ל לפתח הדביר אבל דלתות פתח ההיכל היו עצי ברושים: מאת רביעית· כמו שפי' חמישית שהיו במזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו ובמזוזו' פתח ההיכל היו ארבע זו לפנים מזו ופירו' מאת כי רביעית תואר לתכונה כמו שפיר' חמישית ג"כ תואר לתכונה ומאת דבק עם התכונה כאילו אומר עשויה מתכונה ר רביעית וכן גם מאת זה תכלי' כמו מזה וי"ל עוד שיהיה ענין רביעית לוח כי מצאנו במשנה ורביעית של ארז על גביהן ופי' לוחות ואומר כי המזוזה לא היתה גוף אחד מקם' אבל היתה מלוחות מדובקו' זו לזו וי"ת מן ארבעה סיטריהון מרבעין אומר כי המזוזות היו מרובעות בארבע זוויותיהן ולענין זה נוכל לפרש חמישית כי למזוזות היו חמש פאות לכל מזוזה ומזוזה ולמזוזות ההיכל ארבע: שני צלעים· שני צדי הדלת הצד הפנימי והצד החיצון היו עשויין מעשה גלילים בציור וכן הדלת השנית: וקלעים· כמו צלעים וכן תרצדון כמו תרקדון וע' קלע עליהם כרובים ותימורות וכבר פיר' וקלע שהוא כמו וצייר ומקלעות כמו ציור וי"ת תרין צירין דדשא חדא סגלגלין ותרין צירין דדשא תנייתא סגלגלין תרגו' קלעים כמו צלעים כמו שפיר' ותרג' אותם כמו ציר הדלת: מיושר על המחקה· כמו שאומר למעלה וירד על הכרובים ועל התמרות את הזהב כך אמר הנה שלא תאמר וצפה זהב ולא היו נכרות הצורות אלא הזהב היה מיושר ומונח על המחקה וע"ד הצורות כמו שהיו שוקעות או בולטות הזהב מצפה אותם והצורות הם נראות כבתחלה אבל היו מצופות זהב וכת"י מכבש על צורתא: ויבן את החצר הפנימית· הוא החצר הנקראת ג"כ עזרה וקראה פנימית לפי שהיתה פנימית להר הבית: כרותות· קורות ארזים כרותות וחטובות היטב לשומם בכותל והיו שלשה הטורים אבן גזית והאחד מקורות ארזים וכת"י כרותות מריש ובדברי רז"ל על מריש הגזול שבנאו בבירה: יוסד· משנה הרביעית למלכות שלמה הואל בבנין הבית וזהו יסוד שבנו יסודו: בירח זיו· כמו שכתוב למעלה: בירח בול· הוא מרחשון כמו שאמ' הוא החדש השמיני ונקרא כן מפני הגשמי' שמתחילין בו ענין מבול ובדברי רז"ל בירח בול שבו העלה כבל והארץ עשויה בולו' בולות וירח שבו בוללין לבהמה מתוך הבית כלומ' שמאכל הבהמה כלה מן השדה ודעת יונתן בזה שתרגם בירח מיסף איבביא: ויבנהו שבע שנים· בשבע שנים ואחר שאמר ובשנה האחת עשרה כלה הבית מה היה צריך לומר ויבנהו שבע שנים שלא תאמר שנתעכל בבתים מהבנייני' ולא התעסק כל שבע שנים בבניין לפיכך חזר ואמ' ויבנהו שבע שנים: שלש עשרה שנה· שלש עשרה שנה אחר כלות בית יי' התעסק בבניין ביתו וי"מ כי לא נתעסק בבנין ביתו אלא שתי שני' ופירוש שלש עשרה שנה עד תום שלשה עשרה שנה למלכותו ולפי' זה יקשה מה שאמר למטה ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שתי הבתים נראה כי עשרים שנה הוציא בין שני הבתים שבע בבית יי' ושלשה עשר בביתו ויוכלו לתרץ כי פירוש אחר ועשרים שנה למלכותו שבע שנים אחר השלמת הבתים נתן הערים לחירם ואף על פי שחירם נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לבניין הבתים לא נתן הוא לחירם אלה הערים אלא מקצה עשרים שנה למלכותו: בית יער הלבנון· ת"י בית מקירת מלכיא נראה כי מנהג המלכים היה בזמן ההוא לבנות בית ביער להתקרר שם בימי הקיץ ושלמה בנה ביער שהיה ידוע בארץ ישראל נקרא לבנון ובנה הבית הזה מעצים כותליו וקירוייו ובנה אותו על ארבעה טורי עמודי ארזים על ארבע פנות הבית ועמוד לעמוד כרותות ארזים שהם קירות גדולות הנקראים מריטים בדברי רז"ל וי"ת כרותות קרכתהון: וכפון

רשי

וירד על הכרובים· היה מרדד הזהב טס דקין לתקן בפיתוחי הצורות להיות שוקע בו במקום החקק ובולט על הבליטה שלא יהא הזהב מבטל את הצורות ויהיו צורות העץ ניכרות בזהב: מאת רביעית· מזוזות ההיכל היו רבועות וכן ת"י מן ארבעה סיטריהון מרבעין: ושתי דלתות· כל אחת כדי חצי רוחב הפתח: שני צלעים· ת"י תרין צירין ציר העליון וציר ה התחתון: גלילים· סגלגלין: ושני קלעים· אף זה מתורגם צירין לשון קלעי' אומ' אני שהוא לשון ארמי לשון כניסה שהוא כ ככנס בחור המפתן: וקלע כרובים· על הדלתות: מיושר על המחוקה· הזהב מכוון על חיקוי הצורו' שוקע במקום שיקועו ובולט במקום בליטתו שיהו הצורות ניכרות בו: וטור כרותות ארזים· כדבר של קורות עושה בחומה: בשנה הרביעית· למלך שלמה: יסד בית יי'· הוחל יסודו: בירח בול· הוא מרחשון שהעשב בלה בשדה ובוללין לבהמה מן הבית מלשון ויבל לחמורים: ואת ביתו בנה שלש' שלש עשרה שנה· שבמלאכת גבוה נזדרז ובשלו נתעצל ובשבחו סיפר הכתוב: בית יער הלבנון· ת"י בית מקירת מלכיא: וכרותות

רלבג

ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם· ר"ל ושתי דלתות עצי שמן שעשה לדביר צייר ע עליהם צורת כרובים ותימורות ופטורי צצים וצפה זהב באופן שירד הזהב על הציורים ההם והם נראו בזהב בתמונה שעשו בה בעצי שמן: וכן עשה לפתח ההיכל וגו'· ר"ל שכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן היתה מאת הפתח הרביעית· והנה מזה מדרגת הפתחים במנין כי בזה הערה אל מה שכוון בזה הבנין כמו שנבאר: ושתי דלתות עצי ברושים שני צלעים הדלת האחת גלילים· ר"ל ששני צדי הדלת היה מצוייר בהם צורת גלילים ועמודים: ושני קלעים· ר"ל שני צדי הדלת השני היו ציוריה גם כן גלילים: וקלע כרובים וגו' וצפה זהב מיושר על המחקה· ר"ל שהיה יורד הזהב ביושר על החקוק שם מאלו הציורים בדרך שהצורות תהיינה נראות בזהב: ויבן את החצר הפנימית· היא העזרה ולא פי' שיעורה· והנה בנה כתליה סביב שלשה טורים אבני גזית וטור אחד על גביהם מחתכות גדולות של ארזים: בירח בול· הוא מרחשון: ויבנהו שבע שנים· לא הקפיד בחצי השנה העודפת או אולי בשבע שנים נשלם בנינו אך קצת הדברים שנעשו בו ליופי ולקשוט לא נשלמו עד הזמן הנזכר והנה נזכר זה לפי שהוא יזכור אחר זה כי ביתו בנה שלמה בשלש עשרה שנה וזה מורה על עוצם זריזותו בבנין בית המקדש: ויבן את בית יער הלבנון· הנה נראה ממה שזכר אחר זה שזה הבנין בנה שלמה לעצמו והנה היה זה הבנין להתקרר שם לימות החמה ולזה ידמה שעשה פתחי' רבים ואחשו' שיער לבנון היה קרוב לבית המקדש ולזה נקרא בית המקדש לבנון· וזכר שכבר בנה זה הבית על ארבעת טורי עמודי ארזים ואחשוב שעמודי הארזים היו כלם לרחב הבית וחולק האורך בהם לשלשה חלקים שנים עמודים היו בכל טור· והנה

וּכְרֻתוֹת אֲרָזִים עַל־הָעַמֻּדִים׃ וְסָפֻן בָּאֶרֶז מִמַּעַל עַל־הַצְּלָעֹת אֲשֶׁר עַל־הָעַמּוּדִים אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה עָשָׂר הַטּוּר׃ וּשְׁקֻפִים שְׁלֹשָׁה טוּרִים וּמֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ וְכָל־הַפְּתָחִים וְהַמְּזוּזֹת רְבֻעִים שָׁקֶף וּמוּל מֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ וְאֵת אוּלָם הָעַמּוּדִים עָשָׂה חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה רָחְבּוֹ וְאוּלָם עַל־פְּנֵיהֶם וְעַמֻּדִים וְעָב עַל־פְּנֵיהֶם׃ וְאוּלָם הַכִּסֵּא אֲשֶׁר יִשְׁפָּט־שָׁם אֻלָם הַמִּשְׁפָּט עָשָׂה וְסָפוּן בָּאֶרֶז מֵהַקַּרְקַע עַד־הַקַּרְקָע׃ וּבֵיתוֹ אֲשֶׁר־יֵשֶׁב שָׁם חָצֵר הָאַחֶרֶת מִבֵּית לָאוּלָם כַּמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הָיָה

וְקַרְנָתְהוֹן דְּאַרְזַיָּא עַל עַמּוּדַיָּא׃ וַחֲפָא נְסָרִין דְּאַרְזָא מֵעִילָוֵי מְחִיצַיָּא דְּעַל עַמּוּדַיָּא אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סִדְרָא׃ וְכִלְנְסָא תְּלַת סִדְרִין וְזָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי תְּלַת זִמְנִין׃ וְכָל תַּרְעַיָּא וְסִפַּיָּא מְרַבְּעִין וַחֲפַן כִּלְנְסָא וּמְקָבֵיל זָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי תְּלַת זִמְנִין׃ וְיַת אוּלָמָא דְּעַמּוּדַיָּא עֲבַד חַמְשִׁין אַמִּין אוֹרְכֵּיהּ וּתְלָתִין אַמִּין פּוּתְיֵהּ וְאוּלָמָא עַל אַפֵּיהוֹן וְעַמּוּדַיָּא וּסְקוֹפָתָא עַל אַפֵּיהוֹן׃ וְאוּלָמָא לְאַתְקָנָא תַּמָּן כּוּרְסֵי בֵּית דִּינָא דְּדָאֵין תַּמָּן פְּרוֹסְדָרָא לְבֵית דִּינָא עֲבִיד וַחֲפֵי נְסָרִין דְּאַרְזָא מֵאוּשַׁיָּא עַד אוּשַׁיָּא׃ וּבֵיתֵיהּ דְּיָתִיב תַּמָּן דָּרְתָא אוֹחֲרַנְתָּא מִגָּיו לְאוּלָמָא כְּעוּבָדָא הָדֵין הֲוָת

ב' חס' וי"ו קדמ' · ל' חס' · ל' חס' · ל' · ל' · ב' · ל' וחס' · ל' · י"ח חס' · ה' ר"פ · ג' חס' · ל' · ו' · ל'

ועמדים י"א חס' ו' וסי' נמסר בסדר ויקהל׃ אלם ג' חס' בקריא' וסי' אלם המשפט עשה · ולחצר בית יי' הפנימית · ויקם את העמדים · וכל צורת הבית דכוו' חס' כמ"ה מל'׃

רש"י

וכרותות ארזים · קורות ארזים לאורך הבית היה טור העמודי' בקרקע והכרותות מעמוד לעמוד וטור השני מול החצר הפנימי היא עזרת הכהנים ועזרת ישראל והיא היתה לפני האולם וקורא אותה פנימית לפי שהיתה לפנים מעזרת נשים ובמקרא לא מצינו כתוב עזרת נשים כי אם במשנה׃ וספון בארז · קירוי עלייה מלמעלה׃ על הצלעות · מחיצות עליונות שעל הכרותות ארבע מ מחיצות לאורך הבית כולן פתחים וחלונות כי בית הקיץ הוא עשוי לאויר ועל אותן מחיצות קירוי הספון ארבעי' וחמשה נסרים היה הסיפון שלשה טורי נסרי' על ארבעת טורי העמודים חמשה עשר נסרים הטור׃ ושקופין שלשה טורים ועוד עשה קירוי אלא שלשת טורי הנסרים שלשת טורי הנסרים ושלשת טורי השקופי' כי רוחב של חמשה עשר נסרים לא קירת את הבית לאורכו שהוא מאה אמה ועשה אלו לקורות הבית קירוי של נסרי' קטנים כתוכים על מריצין ק קטנים הנותרי' מטור כרותות הארזים אל טור שלשה מריצין זה לסוף זה ושקופי' מתרגמי' כדיהן כעין משקוף שהדלת שוקף בו ועל אותן שקופין ראשי הנסרים הקטנים כתוכים בו אורכן של נסרים קטנים כנגד רחבן של נסרים גדולי' שנתן תחלה׃ ומחזה אל מחזה · ראשי נסרים של שקוף זה למול נסרים של זה · מחזה לשון קצה ומנחם כן פותרו וחיברו אצל מחות חפנים וכל חזית שבלשון משנה כך הוא בסדר מערכת התמיד וכן הוא עושה מחזה מבחוץ בפרק השותפין בבבא בתרא ויונתן אף הוא תירגמו זוי לקביל זוי אבל שקופים אטומים וכן רבועים שקף כולם תירגם כלונסא וכל הפתחי' והמזוזות שעתם מקירות מלכים עשוי פתחים פתחים מפני האויר ולכך יקראו בית יער׃ רבועים שקף · ת"י מרבעין וחפן כלונסא מחופין היו הפתחים בנסרים דקין ורבועין היו כשאר פתחי בתים ולא עשויין כיפה כעין פתחי אולם׃ ומול מחזה אל מחזה · ומול של מחזה זה מוסב לקראת מחזה האחרת ראש הנסר לקראת ראש הנסר שלש פעמים בכל תקרה ותקרה ואיני יודע היאך׃ ואת אולם העמודים · אולם עשה לפני העמודי' האלה לבית מבוא חמשים אמה אורכו לרחבו של בית שהיה חמשים אמה ושלשים רחבו לפני ארך מסך הבית אלא שלעולם המדה היתירה קרוייה אורך והקצר' קרוייה רוחב׃ ואולם על פניהם · אולם גבוה עשה על כל הבית׃ ועמודים ועב על פניהם · על כרותות ארזים שעל העמודים התחתונים הכיב על עמודים אחרים ומריצין מעמוד לעמוד העמודים לארוג בהן צלעות מזה לזה והעבים לקירוי העלייה · עב הוא מריש כמו שפירשנו והעבים אלו המריצים׃ ואולם הכסא · ואולמא לאתקנא תמן כורסייה לבית דין דדאין תמן פרוסדא לבית דינא עביד פרוסדא לשון פרוסדור׃ וספון בארז · מחופה קרקע הרצפה בארזים׃ מן הקרקע · ת"י מן אוסיא ועד אוסיא מיסוד כותל זה ועד יסוד כותל זה׃ וביתו אשר ישב שם · דירה גמורה לאכול שם ולשכוב שם׃ מבית לאולם · לפנים מן אולם של בית יער הלבנון׃ ובית

רד"ק

וספון בארז · וחפא נסרין דארזא׃ על הצלעות · הם הכרותות שזכר ואת מחיצ' והוא הענין בעצמו כי הכותלים נקראו מחיצה׃ ארבעים וחמשה · אלה הנסרים של ארז שקרה בהם הבית היו מ"ה כי שלשה טורים היו כל טור וטור היו בו חמשה עשר נסרים׃ ושקופים שלשה טורים · חלונות עשה בבית הזה וקראם שקופים לפי שאדם משקיף מהם כמו שאמר וישקף אבימלך בעד ה החלון ומה שאמר שלשה טורים שלשה טורי נסרי' ארז בין חלון לחלון ומה שאמר מחזה אל מחזה מראה כנגד מראה כלומר כי החלונו' היו בשלשה הכותלים וזהו שאמר שלש פעמים והיה חלון כנגד חלון וזהו מחזה אל מחזה ות"י וכלונסא תלתא ס סידרין זוי לקבל זוי תלת זמנין ובדברי רז"ל ומורנה על גבי כ כלונסות והם בדים ארוכי' כמין קנה של רומח וזוי כמו זוית׃ וכל הפתחי' והמזוזות רבעים שקף · הפתחים היו מרובעים לא שהיו עשויים מלמעלה כמין כפה וכן מזוזות השערים היו מרובעים ולא עגולים׃ שקף · ת"י וחפן כלונסא ויש לפרש שקף כמו משקוף כי המשקוף שעל ה הפתחים היה גם כן מרובע והמשקוף הוא חלון שעושין על הפתח להשקיף ממנו מי שקורא בשער והחלון ההוא היה עשוי מחזה מול מחזה שלש פעמים כמו שפירשנו׃ ואת אולם העמודים · שאולם הוא הנקרא בית שער וקרויו עשוי כמין כפה וסמך האולם אל העמודים כי הבית היה בנוי על ארבעה עמודים כמו שזכר ואמר כי זה האולם היה על פני העמודים וזהו שאמר ואולם על פניהם ועוד היו עמודים אחרים על פניהם ועוד עב על פניהם ועב הוא עץ עב וגדול הוא הנקרא מריש בדברי רז"ל ואמרו והעבי' אלו המריצים׃ ואולם הכסא · סמך האולם אל הכסא כי לא היה שם אלא כסא המשפט אומר כי עשה אולם לבית המשפט ושם היה הכסא שהיה יושב בו ושופט הבאים לפניו במשפט ומה שאמ' אחר כך אולם המשפט הוא כפל דבר או פירוש כי לאותו אולם שהיה בו כסא עשה אולם אחר לפניו הוא הנקרא אולם המשפט שהיה בית שער לבית המשפט וכן נראה דעת המתרגם שתרגם ואולמא לאתקנא תמן כורסיה בית דינא דדאין תמן פורסדא לבית דינא עביד ופירוש פורסדא בית שער כמו שאמרו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין כאין ויש נוסחאות פרוסדור בסמ"ך׃ מהקרקע עד הקרקע · ת"י מאושיא ועד אושיא ר"ל מיסוד כותל זה לכותל זה שכנגדו כלומר כל הרצפה היתה מכוסה בנסרים של ארז׃ וביתו אשר ישב שם · הוא הבית שאמר למעלה ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ואומר כי החצר האחרת שהיתה לבית הזה והיא החצר שהיתה מבפנים לאולם היתה עשויה כמעשה אולם המשפט שזכר וכן הבית שעשה לבת פרעה עשה נ"כ כמעשה האולם הזה׃ כל אלה

רלב"ג

והנה היו כרותות הארזים על העמודים שיסבלו נסרי התקרה אשר עליהם והיו גדולים וחזקים והנה ארכם לפי מה שתארכו שלישית מאה אמה · והנה היה ספון בנסרים של ארז ממעל על הצלעות והם כרותות הארזים אשר על העמודים שהיו ארבעים וחמשה כי חמשה עשר עמודים היו בטור האחד ולזה היו קורות הארזים אשר עליהם חמשה עשר ומזה התבאר כי מקצת עובי העמוד האחד לקצה עובי העמוד השני הנמשך לו היה שלש אמות ושלישית אמה ואולם עובי העמודי' האלו היה לפי מה שיראה לי ממה שנזכר אחר זה שתי אמות ואחי בדרך שהיה בין טור וטור שלשים אמה והיה גובה העמודים שלשים אמה ובזה יתאמת שכל העמודים עם כרותות הארזים אשר עליהם היו רבועים׃ ושקופים שלשה טורים · הם הצלעות שזכר כי הם היו בדמות משקוף עם העמודים והוא מבואר שלא היו כי אם שלשה טורים מאלו על ארבעת טורי העמודים׃ ומחזה אל מחזה שלש פעמים · ר"ל הפתח שהיה נכח פתח אחר כנגדו וזה הענין היה בזה הבית שלש פעמים כי שלש פתחים היו בכל אחד מצדי הארך זה כנגד זה והנה קרא הפתח מחזה כי משם יראה האדם מה שבחוץ׃ וכל הפתחים והמזוזות רבועים · ר"ל שהפתחים האלו היו בדמות מרובע וזה כי השקף שהיה עליהם עם העמודים אשר משתי קצותיו משימים הפתח בצורת רבוע שלשים אמה לכל רוח ובזה התבאר שמול מחזה אל מחזה על פני רחב הבית שהיה זה שלשה פעמים בבית ההוא היה הכל נמשך בזה הרבוע עם השקופים שעליו · והנה היה זה הבית נחלק לשלשה חלקים שוים · וזהו מה שנראה לי בפירוש צורת זה הבית והוא מסכים מאד ללשון שבא בזה והנה לא ראינו בו פירוש יאות לזה׃ ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו · הנה זה האולם לפי מה שאחשוב היה ארכו לרחב בית יער הלבנון שזכרנו וגם הוא היה מרובע באופן רבוע החלקים האחרים שזכרנו כי הוא היה סמוך לעמודי' ולזה היה גבהו כגבהם׃ ואולם על פניהם וגו' · ר"ל שעל פני העמודים והוא אצל מקום הפתחים הנזכרי' היה כמין אולם והיו בו עמודים וכרותות ארז עבה היתה על פניהם ואלו העמודים אחשב שהם של ארז ואע"פ שהיים האולם בנין כמו שנראה מהנזכר אחר זה׃ ואולם הכסא אשר ישפט שם · ובמקום אחר יהיה הגמר דין והוא הנקרא אולם המשפט או יהיה הכל ענין אחד ר"ל כי אולם הכסא אשר ישפט שם הוא אולם המשפט או יהיה הראשון תואר הוא הכסא אשר ישפט שם ר"ל כי מתכו יכנהו לאולם המשפט כמו שתרגם יונתן׃ וספון בארז מן הקרקע ועד הקרקע · ר"ל על פני כל הקרקע אולם המשפט מיסוד כותל זה עד יסוד כותל זה שכנגדו׃ וביתו אשר ישב שם חצר האחרת מבית לאולם · ר"ל הוא החצר האחרת שהיא מבפנים לאולם אשר בנה עם ביתו שישב שם תמיד ויאכל וישתה וישכב בו הנה היה נעשה כמעשה הזה ר"ל שהיה ספון בארז כל הקרקע אשר שם׃ ובית

רדק

כל אלה· כל אלה הבתים שזכר שבנה בית יי' וביתו ובית המשפט ובית בת פרעה וחצרותיהם כלם היו בנויי' באבנים יקרות כלומר טובות ממחצב כמו שפירשנו למעלה: במדות גזית· אבן גזית היה ידוע מדתו ביניהם כמו בימי רז"ל שהיה מדת גזית חמשה טפחים: מגררות במגרה· מגרה הוא המיסור שהיו פני האבנים חלקות וישרות יותר כשהיו מגררות במגרה ממה שהיו אם היו נפסלות במקבות ופירו' מבית ומחוץ כי שני הפני' היו מגוררות: וממסד עד הטפחות· והיו שם אבנים ישרות וחלקות כן מן היסוד עד שמי קורה ונקרא מקו' הנחת הקורות טפחים כי האבנים שמניחין ראשי הקורות עליהם יוצאים חוץ לכותל כמדת טפח מבית ומחוץ ותכונת הבנין היה גם כן מחוץ לבית עד החצר ה הגדולה אבל החצר הגדולה היה בנין אחר כמו שאמ' באבני' שלשה טורים וטור כרותו' ארזים: ומיוסד אבנים· היה הבנין הזה מיוסד באבנים טובות ו וגדולות שהיו אבני' מעשר אמות ואבנים משמנה אמות אבל מן היסוד ולמעלה היו אבני' טובות אבל לא גדולות כמדת היסוד אלא במדת הגזית ורז"ל אמרו כי אלו אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו איצטוכיות י יוצאות חוץ לכותל בולטות מ מבפנים לבית ואמ' אבני עשר ואבני שמנה שאלו ככסות ואלו יוצאות ומן היוצאות היו שלות לגדולות ששם היו יושבים זקני כהונה שלא היו מכניסין מטות למקדש ופרחי כהונה היו יושבים אים על כסותו לארץ: ולחצר· בניין החצר הגדולה כמו שאמר למעלה ויבן את החצר הפנימית וגו' וכן עשה לבנין הבית כבנין הזה: ממטה נפתלי· הוא היה ממטה נפתלי ואמו מבנו' דן כמו שאמר בדברי הימים בן אשה אלמנה מבנות דן ומה שאמר ואביו איש צרי שהיה גר בצור כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי וצורי קריאתו מלרע: חרש נחשת· הוא או אביו גם כן היה חרש נחשת ורבותינו ז"ל שנכו מזה כי חייב אדם להתעסק באומנו' אביו לפיכך הזכיר הכתוב אביו כיגם כן הוא היה אומן ובנו למד אומנותו ומה שאמר בן אשה אלמנה להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמה בנו כי גם הוא היה אומן טוב ומה שאמר חרש נחשת לעשות כל מלאכה בנחשת ובדברי הימים אומר יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל וגו' שמה ספר כל אומנו' שהיה לו והנה לא ספר אלא מלאכת הנחשת כי לאותה מלאכה היה צריך לו שלמה כמו שאמר שעשה את העמודים והכותרות והמכונות והכיורות והים והיעים והמזרקות כלם כלי נחשת היו: ויצר· אמר ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכם בו: שמנה עשר אמה· ובדברי הימים אמות שלשים וחמש אורך מה שאומר בדברי הימים הוא אומר על מדת שני העמודים כאחד בעת היציקה שהיו שוכבים לפי' אמר שמה אורך והנה אמר קומה כשהעמידם וקומת העמוד האחד היה שמנה עשרה וכן העמוד השני הנה שלשים ושש בין שניהם ומה שאמר שלשי' וחמש האמה האחת היה נכנס חצי אמה מכל עמוד בתוך הכותרת לפיכך לא אמר אלא שלשים וחמש והעמודי' האלה היו חלולים כמו שאומר בסוף ירמיהו ועביו ארבע אצבעות נבוב ומה שאומר וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני הוא הדין לראשון והקומה שזכר לראשון והו' הדין לשני אלא אחז הכתוב דרך קצרה והוא אחד משלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן וכן אמר בסוף ירמיהו שמנה עשרה אמה בקומת העמוד האחד וחוט י"ב יסובבנו ואמ' בסוף וכן לעמוד השני וכו' תרגם יונתן הפסוק הנה תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתין עסרי אמין מקף ליה וכן לעמודא תנינא ומדת היקף העמוד היה שתים עשרה אמה וזהו שאמר וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד: ושתי

רשי

ובית יעשה לבת פרעה· עלה בלבו לעשות בית לבת פרעה: כאולם הזה· כמעשה האולם הזה: כל אלה· כל האבנים האלה עשויים כבידות: כמדת גזית· כמדת אבני גזית מדה אחת היתה לאבני גזית במדיג': וממסד עד הטפחו'· בגובה היה הבניין הזה כשוי באבני גזית האלה מן היסוד עד שמי קורה: ממסד· לשון יסוד: הטפחות· שמי קורה כמן וימיכי טפחה ש שמים: ומחוץ· לצד החוץ היה כל מסך הקירות באבנים הללו עד החצר הגדולה: ומיוסד אבנים גדולות· והיסוד שבתוך הקרקע היה של א אבנים גדולות יותר ממדת גזית: ומלמעלה אבני' יקרות· ומלמעלה ליסודו' היו אבנים יקרות עד ה הטפחות כמו שאמור למעלה: וארז· וחפי נסרין דארזא כמו שאמר וספון בארז שלשה טורי גזית ה החומה עשויה שלש נדבכין של אבנים ו ונדבך של עץ עליהם: חרש· אומן: וימלא את החכמה ואת ה התבונה ואת הדעת· שלשה כלי אומנות שהעולם נברא בהן שנ' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומו נבקעו בשלשתן נבנה הבית: את שני העמודים· שהעמיד באולם יכין ובועז: שמנה עשרה אמות קומת וגו'· ובדברי הימים הוא אומר שלשים וחמש אמה קומתן שניהם כאחת והאמה החסרה אומר אני חצי אמה היתה לכל אחד בראשו שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמור למעלה בעניין ועל ראש העמודים מעשה שושן: וחוט

בן כ"ה בקריאה וסי' בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי· בן אשה מבנות דן דדברי הימים: י"ח פסוקי' בקריאה אית בהון את ואת ואת את וסי' ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת לוט בן הרן· ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו· וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד· הן הראנו יי' אלה' את כבודו· ויקח את זקני העיר· ויהי לתשובת

וּבַ֨יִת יַעֲשֶׂ֤ה לְבַת־פַּרְעֹה֙ אֲשֶׁ֣ר לָקַ֣ח שְׁלֹמֹ֔ה כָּאוּלָ֖ם הַזֶּֽה׃ כָּל־אֵ֜לֶּה אֲבָנִ֣ים יְקָרֹ֗ת כְּמִדֹּ֥ת גָּזִ֛ית מְגֹֽרָר֥וֹת בַּמְּגֵרָ֖ה מִבַּ֣יִת וּמִח֑וּץ וּמִמַּסָּד֙ עַד־הַטְּפָח֔וֹת וּמִח֖וּץ עַד־הֶחָצֵ֥ר הַגְּדוֹלָֽה׃ וּמְיֻסָּ֕ד אֲבָנִ֥ים יְקָר֖וֹת אֲבָנִ֣ים גְּדֹל֑וֹת אַבְנֵי֙ עֶ֣שֶׂר אַמּ֔וֹת וְאַבְנֵ֖י שְׁמֹנֶ֥ה אַמּֽוֹת׃ וּמִלְמַ֕עְלָה אֲבָנִ֥ים יְקָר֛וֹת כְּמִדּ֥וֹת גָּזִ֖ית וָאָֽרֶז׃ וְחָצֵ֨ר הַגְּדוֹלָ֜ה סָבִ֗יב שְׁלֹשָׁ֤ה טוּרִים֙ גָּזִ֔ית וְט֖וּר כְּרֻתֹ֣ת אֲרָזִ֑ים וְלַחֲצַ֧ר בֵּית־יְהוָ֛ה הַפְּנִימִ֖ית וּלְאֻלָ֥ם הַבָּֽיִת׃

וַיִּשְׁלַח֙ הַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֔ה וַיִּקַּ֥ח אֶת־חִירָ֖ם מִצֹּֽר׃ בֶּן־אִשָּׁ֨ה אַלְמָנָ֜ה ה֗וּא מִמַּטֵּה֙ נַפְתָּלִ֔י וְאָבִ֥יו אִישׁ־צֹרִי֮ חֹרֵ֣שׁ נְחֹשֶׁת֒ וַיִּמָּלֵ֞א אֶת־הַחָכְמָ֣ה וְאֶת־הַתְּבוּנָ֗ה וְאֶת־הַדַּ֙עַת֙ לַעֲשׂ֥וֹת כָּל־מְלָאכָ֖ה בַּנְּחֹ֑שֶׁת וַיָּבוֹא֙ אֶל־הַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֔ה וַיַּ֖עַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּֽוֹ׃ וַיָּ֛צַר אֶת־שְׁנֵ֥י הָעַמּוּדִ֖ים נְחֹ֑שֶׁת שְׁמֹנֶ֨ה עֶשְׂרֵ֜ה אַמָּ֗ה קוֹמַת֙ הָעַמּ֣וּד הָאֶחָ֔ד

וּבֵיתָא עֲבַד לְבַת פַּרְעֹה דִנְסִיב שְׁלֹמֹה כְּאוּלָמָא הָדֵין׃ כָּל אִלֵּין אַבְנִין טָבָן כְּמִשְׁחַת גְּזִית מְמַסְרָן בְּמַסְרִין מִגָּיו וּמִבָּרָא וּמְשַׁכְלְלָן בְּפוּשְׁכַיָּא וּמִלְבָרָא עַד דַּרְתָּא רַבְּתָא׃ וּמְשַׁכְלַל בְּאַבְנִין טָבָן אַבְנִין רַבְרְבָן אַבְנֵי עֶשֶׂר אַמִּין וְאַבְנֵי תַּמְנֵי אַמִּין׃ וּמִלְעֵילָא אַבְנִין טָבָן כְּמִשְׁחַת גְּזִית וַחֲפֵי נְסָרִין דְּאַרְזָא׃ וְדַרְתָּא רַבְּתָא סְחוֹר סְחוֹר תְּלָתָא סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא וְסִדְרָא חַד דְּמָרִישׁ אָעֵי אַרְזִין וּלְדָרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ גַּוָּיְתָא וּלְאוּלָמָא דְבֵיתָא׃

וּשְׁלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וּדְבַר יָת חִירָם מִצּוֹר׃ בַּר אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא הוּא מִשִּׁבְטָא דְבֵית נַפְתָּלִי וַאֲבוּהִי גְּבַר צוֹרִי אוּמָן בְּעוֹבָדָא נְחָשָׁא וְאִתְמְלִי יָת חוּכְמְתָא וְיָת סוּכְלְתָנָא וְיָת דַּעְתָּא לְמֶעְבַּד כָּל עִיבִידָא בִּנְחָשָׁא וַאֲתָא לְוָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וַעֲבַד יָת כָּל עִיבִידְתֵּיהּ׃ וְצַר יָת תְּרֵין עַמּוּדַיָּא דִּנְחָשָׁא תַּמְנֵי עַסְרֵי אַמִּין ר וּמֵיהּ דְּעַמּוּדָא חַד

חשנה· ויצו המלך את יואב· בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי· ויעש חירום את הכיורות ואת היעים· ויקח את אוצרות· אז יכה מנחם· ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית· את ירושלם ואת· והארץ תענה את הדגן· ועיפה פילגש כלב· ויעש חירום את הסירות דד"ה· ובשנת שמונה עשרה· חכול חכלנו:

רלבג

ובית יעשה לבת פרעה· ר"ל וכן הבית שהיה עושה לבת פרעה היה מעשהו כמעשה האולם הזה והוא אולם המשפט שהיה כל קרקעו ספון בארז: כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית· הנה היתה מדת אבן גזית מוגבלת וידועה אצלם: מגוררות במגרה מבית ומחוץ· ר"ל שהאבנים האלה להחליקם יותר היו מגוררות במגרה והוא חרב פגום מאד סירה"א בלע' כי הוא ישאיר האבן חלקה מאד ושלמה והיה זה באלו האבנים בשני שטחיהם הנראים האחד מבפנים והאחר נראה מבחוץ: וממסד עד הטפחות· ר"ל מאבני היסוד עד אבני הכותל הנראי' שירקקו בשיעור למדדו בטפחות והם כל אבני הכותל הנראים כלם היו בזה האופן או אמר עד הטפחות כי בטור העליון אשר עליו תושם התקרה יוציאו האבנים יותר מהשאר כמדת טפח או יותר מעט ר"ל שישימום שם נוספות בפנים וזה מבואר בבנייניס היפים והשלמים: ומחוץ עד החצר הגדולה· מחוץ לבית עד החצר הגדולה היו כל האבנים אשר בבנין עשויות בזה האופן ויהיה הרצון באמרו כל אלו האולמים והבתים שזכר אחר זכרו בית יער הלבנון: ומיוסד אבנים יקרות· ר"ל שאבני היסוד היו גדולות יותר מאבני גזית כי היו בהם אבנים של עשר אמות ושל שמנה אמות· ולמעלה מן היסוד היו אבני' יקרות כמדת גזית והיה ספון בארז בתקרה או היה שם באהלים כרותות אבנים עם האבנים ההם: וחצר הגדולה סביב וגו'· ר"ל שהחצר הגדולה אשר בה בית המלך היא מוקפת סביב חומה שלשים טורים אבני גזית וטור כרותות ארזים עליהם וכן היה לחצר בית יי' הפנימית כמו שקדם וכן היה לאולם הבית ר"ל האולם אשר לפני ההיכל והדביר: וישלח המלך שלמה ויקח את חירם וגו'· זכר שאביו גם כן היה חרש נחשת ולזה היה הסתכלות לו יותר בזאת המלאכה: ויצר את שני העמודים· ר"ל שהוא עשה צורתם מפני עשותו הדפוס שבו השליך הנחשת אחר שהתיכו: שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד· בספר דברי הימים התבאר שקומת שניהם היתה שלשים וחמש אמות ויחסר מזה אם כן אמה· ואפשר שנאמר שלא דקדק בזה כמו שלא דקדק בכמו האופן הזה במקומות רבים שאמר על דוד בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנה ובמקום אחר אמר כי הימים אשר מלך דוד הם ארבעים שנה: וחוט

וחוט שתים עשרה אמה יסוב העמוד השני · לימד שהיה ד' אמות על ד' אמות עגול שכל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח · ועביו ארבע אצבעות · והוא חלול מפרש בסוף ספר ירמיה והרי זה מקרא קצר פירוש אורכו של אחד וילמד השני ממנו ופירש היקפו של שני וילמד ממנו הראשון וכן תירגם יונתן וחוט משח תרתין עסרי אמין מקיף ליה וכן לעמודא תנייתא: ושתי כותרות כותי"לש בלע"ז: מוצק: טריסגיט"יר בלע"ז: חמש אמות קומת הכותר' האחת · ובסוף הספר הוא אומ' שלש אמות שנינו במסכת ארבעים ותשע מדות שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהן צורה ושלש העליונות היו עורפות לחוץ מוקפות צורה שכא"מ שבכים מעשה שבכה כמין לולבין של דקל היו מוקפות ואות' הכי שלא מנה אותן שתי אמות התחתונו' בסוף הספר לפי שהיו שוות לעמוד והעמוד תחוב בכותרת שתי אמות: שבכים מעשה שבכה · השבכות שהיו להן דומות כמין כיפה שקורין קוייפ"א מעשה שבכה מוקפות היו צורות של לולבי דקל כמו ועל שבכה יתהלך וגדילים היו להם כמעשה שרשרות: שבעה לכותרת האחת · שבעה לולבין היו להיקף אחד לשבכה אחת ושני טורים של רימונים ושל כתובת הרימונים תחובים בשרשרת המקפת את הכותרת כך מפורש בדברי הימים ובמסכת ארבעים ותשע מדות: לכסות את הכותרת אשר על ראש הרימונים · הרי זה מקרא מסורס לכסות הרימונים את הכותרת אשר על הראש וכן היו הכותרות עשויות לפי סדר משמעות המקראות כמין שני אגנים היתה כל אחת אגן התחתון בית קיבולו למעלה והוא קרוי גולה כמו שאמור בענין וגולות הכותרות ותרגמו יונתן אגני קרנוותא העליון כפוי על התחתון בית קיבולו למטה היא הקרויה שבכה כמה שאמ' בענין זה והשבכות שתים לכסות את שתי גולות הכותרות כמצחת רחבה במקום הדבק ומשופעת ועולה ומשופעת ויורדת והוא קרוי בטן וכן ת"י מלעומת הבטן לקבל דובקא וגבה שתי האגנות האלה ארבע אמות וזהו שאמ' מעשה שושן באולם ארבע אמות מצויירות היו בם כמין פרחי שושנים כדרך הציורין בכותל האולמות ארבע אמות גובה והאמה החמשית היא כותרת קטנה למעלה מן הגדולה הוא ש' וכותרות על שני העמודים: גם ממעל מלעומת הבטן · שהוא לעבר השבכה בסוף השבכה בשוליה הוא באמצע במקום הדבק שעל השבכה מדובקת בגולה אשר תחתיה: והרימונים מאתים · רימוני עשויין שני טורים סביב מחורזים בשלשלת ומקיפין את השבכה על הכותרת השנית אף זה מקרא קצר על האחת וכן על השנית: ועל ראש

האחת ג' קמצין וסי' נמסר בסוד תרומה: השבכה י"ג חס' ה"א בריש תיבותא וקרינן וסי' נמסר בספר שמואל חלק ב' סימן כ"ג:

טו וחוט שתים עשרה אמה יסב את העמוד השני: ושתי כתרות עשה לתת על ראשי העמודים מצק נחשת חמש אמות קומת הכתרת האחת וחמש אמות קומת הכתרת השנית: שבכים מעשה שבכה גדלים מעשה שרשרות לכתרת אשר על ראש העמודים שבעה לכתרת האחת ושבעה לכתרת השנית: ויעש את העמודים ושני טורים סביב על השבכה האחת לכסות את הכתרת אשר על ראש הרמנים וכן עשה לכתרת השנית: וכתרת אשר על ראש העמודים מעשה שושן באולם ארבע אמות: וכתרת על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן אשר לעבר שבכה והרמונים מאתים טרים סביב על הכתרת השנית:

וחוט משח תרתין עסרי אמין מקף ליה וכן לעמודא תנינא: ותרתין קרונתון עבד למתן על ריש עמודיא מתך נחשא חמש אמין רומה דקרונתא חדא וחמש אמין רומה דקרונתא תניתא: קריגן עובד סריגא קליען עובד גדילן לקרונתון דעל ריש עמודיא שבעא לקרונתא חדא ושבעא לקרונתא תיניתא: ועבד ית עמודיא ותרין סדרין סחור סחור על סריגתא חדא לכסאה ית קרונתון דעל ריש רימוניא וכין עבד לקרונתא תניתא: וקרונתון דעל ריש עמודיא עובד שושנתא לקיט באולמא ארבע אמין: וקרונתא על תרין עמודיא אף מלעילא מלקביל דבקא די לעיבר סריגתא ורימוניא מאתן סדרין עבידין ליה סחור סחור על קרונתא תנייתא:

ושתי כותרות עשה · פירוש עטרות כמו כתר מלכות ותרגומו קרונתון: מוצק נחשת · שהכותרות היו נחשת מותך כלומ' שהתיכו הכותרות כמו שהתיכו העמודי': חמש אמות קומת הכתרת האחת · ובסוף זה הספר אומר וקומת הכותרות שלש אמות אמרו רבותי' ז"ל שתי האמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהן צורה ושלש ש[ל] עליונות הן כפרדות לחוץ מוקפות שבכים מעשה שבכה כמו לולבי דקל היו מוקפי' לפיכך לא תנה בזה הספר בסוף אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה לפיכך אמר בשמוך ושבכה ורמונים על הכותרות סביב: לכסות את הכותרות · היכו אומר שהשבכה האחת היתה לכסות שתי הכותרו' אלא פי' על השבכה האחת משתי השבכות שהיו מכסות את הכותרות: אשר על ראש הרמונים · היאך היה זה והלא הכותרות היו על ראש העמודים והרמונים על הכותרו' ויש ספרי' שכתוב בהם אשר על ראש העמודים טעות הוא כי המסרה אומרת ראש הרמונים לית כותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמונים והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שנם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות: וכן עשה לכותרת השנית · שני טורים רמוני' על השבכה לצורך הכותרת לכסותה כמו שעשה באחרות: מעשה שושן באולם · על הכותרות שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמות למעלה כנגד ההולם שהיא הכיפה וזהו שאמ' גם כן למטה ועל ראש העמודים מעשה שושן ויונתן תרגם עובד שושנתא לקיט באולמא וכן תרגם פרח שושן לקיט שושנתא: מלעומת הבטן · כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרות מלעיל לאותו המקום ויונתן תרגם מלקבל דיבקא: מאתים טורים סביב על הכותרת השנית · והוא הדין לראשונה כי ארבע מאות רמונים היו בין שני העמודים כמו שאומר למטה ומה שאומר מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמונים היו מאתים לשבכה האחת והיו שני טורים סביב בכל טור מאה וזהו שאמר בדברי הימים ויעש רמוני' מאה ויתן בשרשרות והם השרשרות שעשה לכותרות וכן מה שאמ' בספר ירמיה כל הרמונים מאה על השבכה בטור האחד ר"ל וכן בטור השני מאה והנה הם מאתים בשבכה האחת ומאתים בשבכה האחרת ומה שאמר שם תשעים וששה רוחה אומר כי תשעים וששה מן המאה אשר היו בטור האחד היו מיוחדות סביב לעבר אחד והארבע מיוחדות לעבר אחר גם כן סביב: לאולם

רלבג

וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד השני · מזה יתבאר כי קוטר עגול העמוד היה כמו שלש אמות וארבע חמישיות אמה בקירוב והנה התבאר בספר ירמיה כי העמוד היה חלול והיה עביו ארבע אצבעות: ושתי כותרות עשה לתת על ראשי העמודים מוצק נחשת · ר"ל שהתיך נחשת ועשה לתת על ראש העמודים מוצק נחשת כצורת שני כתרים דבוקים זה בזה כל אחד מהם כצורת אבן ומצד אחד היה נכנס בהם העמוד · והנה אמר בזה המקום שקומת הכותרת היתה חמש אמות ובסוף זה הספור אמר שקומתה היתה ג' אמות וזה ראיה ששתי אמות התחתונות היתה כמו מלאכת העמוד והיה העמוד הנכנס בהם ומזה יתבאר שרוחב הכותרות גדול מעמקם כי זה רחבם היה מוסיף על רחב העמוד ורחב העמוד הוא שלש אמות וארבעה חומשי אמה בקירוב כמו שקדם: שבכים מעשה שבכה · הוא מעשה רשת קרספינ"ה בלע"ז והיתה מקפת כל הכותרת ממעל ומתחת: גדילים מעשה שרשרות לכותרות · הם טריג"אש בלע"ז והיו מוקפים מהם שבעה על כל שבכה: ויעש את העמודים ושני טורים סביב על השבכה האחת · אחשוב שהעמודים האלו היו טורים עומדים בגובה בשבכה ואילו העמודים היו קבועים בשבכה בשני גדילים מתנה ביותר רחב וכאשר נמשך אחריו מהשבעה גדילים אשר בכל שבכה והיה זה לכסות את הכותרת אשר על ראש העמודים ושיא האבן העליונה והנה תהיה אות וי"ו במלת ושני טורים כפ"א רפה בלשון ישמעאל והרצון בו ויעש את העמודים שני טורים או ירצה בזה שכבר עשה את העמודים בשבכה באופן שתארנו ועשה אותם שני טורים והכונה אחת ממה שזכרנו קודם: וכותרות אשר על ראש העמודים · ר"ל שכבר עשה זה בכותרות אשר על ראש העמודים והם האגנות העליונות ציור שושנים ופרחים היו עולים על ראש הכותרות באולם ארבע אמות ואחשוב שזה הציור היה כעשה בשני טורי העמודים היוצאים מן השבכה כי העמודי' ההם היו גבוהים על ראש הכותרת והיה בהם צורת פרחים ושושנים: וכותרות על שני העמודים וגו' · הם הכותרות התחתונות ר"ל האגנים התחתונים המביטים אל העמודים הגדולים וירצה בזה שבמה שהיה מהם מביט לעמודים היה טור רמונים וגם ממעל למקום ההוא מלעמת הבטן והוא אמצע דבוק שתי האגנות כי המקום ההוא בלתי רואה העמודים היה טור רמונים · והנה היה בכל טור מהם מאה רמונים כמו שכתוב בספר דברי הימים באמרו ואת הרמונים ארבע מאות לשתי השבכות שני' טורים רמונים לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכותרות אשר על פני העמודים · והנה הרמונים תלויים בשרשרות כמו שנזכר שם וידמה שהשרשרות שהיו שבעה לכל כותרת היו שלשה בגלה התחתונה ושלשה בגלה העליונה והאחת במקום דבוקם והיא היתה לעמת הבטן · והנה אמרו בזה המקום כי הרמונים היו מאתים טורים סביב אין הרצון בו שיהיו מאתים טורים כי זה אינו כמו שזכרנו אך הרצון בזה שהרמונים היו מאתים טורים סביב ר"ל שהיו מסודרים בשני טורים סביב: ויקם

וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז: וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים:

וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָוֹה שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב: וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ: עֹמֵד עַל־שְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים צָפוֹנָה וּשְׁלֹשָׁה פֹנִים יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה: וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשָׁן אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל:

וְאָקִים יָת עַמּוּדַיָּא לְאוּלָמָא דְהֵיכְלָא וְאָקִים יָת עַמּוּדָא מִימִינָא וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ יָכִין וְאָקִים יָת עַמּוּדָא מִסְּמָלָא וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ בּוֹעַז: וְעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא עוֹבַד שׁוֹשַׁנְתָּא וּשְׁלִימַת עִיבִידַת עַמּוּדַיָּא: וַעֲבַד יָת יַמָּא מַתָּךְ עֲסַר אַמִּין מִסִּפְתֵיהּ עַד סִפְתֵיהּ סַגְלְגַל סְחוֹר סְחוֹר וְחָמֵשׁ אַמִּין רוּמֵיהּ וְחוּט מְשַׁח תְּלָתִין אַמִּין מַקֵּף לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר: וְצוּרַת בֵּיעִין מִלְּרַע לְסִפְתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר מַקְפִין לֵיהּ עֲסַר אַמִּין מַקְפִין יָת יַמָּא סְחוֹר סְחוֹר תְּרֵין סִידְרִין דְּצוּרַת בֵּיעִין מַתְּכִין בְּאַתְּכוּתֵיהּ: קָאִים עַל תְּרֵי עֲסַר תּוֹרִין תְּלָתָא אַפֵּיהוֹן לְצִיפּוּנָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְדָרוֹמָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְמַעַרְבָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְמַדִּינְחָא וְיַמָּא מְתַקַּן עִילָוֵיהוֹן מִלְּעֵילָא וְכָל אֲחוֹרֵיהוֹן לְגָיו: וְסוּמְכֵיהּ פּוּשְׁכָא וְסִיפְתֵיהּ כְּעוֹבַד שְׂפַת כַּס סַגְלְגַל לָקִיט בְּשׁוֹשַׁנְתָּא תְּרֵין אַלְפִין בֵּיתִי בִּרְטִינָא מְחַסִּיל:

ו׳ רפי׳ · ב׳ השאה · יקו ג׳ כ׳ ק׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ ורד״ה חל׳ · ל׳ וחברו רד״ה · ב׳ · ל׳ · ו׳ · לב · לו · ו׳ · ג׳ · ג׳ · ב׳ ועל ראש העמודים

רדק

לאולם ההיכל · כמו באולם ההיכל וכמוהו כי איש הרגתי לפצעי בפצעי ואחרים זולתו: יכין · מה שקרא שם לעמודים לסימן טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לאחד יכין לשון הככה שיכון הבית לעולם כמו שאמ׳ כירח יכון עולם ובועז לשון עוז והיא מלה מורכבת בו עז כלומר שיתן האל בו עוז וקיום כמו שנאמר יי׳ עוז לעמו: ותתום · לפי שהיו בהם מלאכות רבות וציורים רבים כמו שכתוב אמר עם כל זה שלמה מלאכת ה העמודים: ויעש את הים מוצק · כלומ׳ מותך בצורתו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס שקרקע אלא שהקימו בקורנס כמו שעשו ה הכלים: עשר באמה · שהיה רחבו עשר אמות והקיפו שלשים אמה יסוב אותו וכל שיש ב בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח: ופקעים · ת״י וצורת ביעין ובדברי הימי׳ ודמו׳ בקרים אכ״ גופם היה עגול כדמות בצים ופניהם היו דמות פני בקרים ומה שאמר מתחת לשפתו איננו אומר מתחת לשפתו ממש אלא מתחת לשפתו רחוק משפתו שתי אמות כי חמש אמות היה קומת הים והשתי׳ אמות העליונות היו חלקות שלא היו בהם צורות ב בקרים ובאותן שתי אמות היה הים עגול ומתחת אותם שתי אמות היה הים מרובע השלש התחתונו׳ ולהם היה צורת בקרי׳ וזהו שאמר עשר באמה מקיפים את ה׳ים פירוש עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים ארבעי׳ אמה בעגולו מלמעלה שלשים אמה כך פירשו רבותינו ז״ל וכן נראה מפשט הפסוק: יצוקים ביצוקתו · הבקרים היו יצוקים ביציקת הים כאחד לא שחוברו אחר כך ויצוקתו שם יאמר מתנו יצוקה בשקל מלוכה גדולה: עומד על שני עשר בקר · גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהיה מונח לו ארבע רוחות כנג מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליהם ופני הבקרים אל הרוחות ואחוריהם מרובעים: ושפתו · תרגם יונתן וסיפתיה כעובד שפת כס כגלגל לקיט כשושנתא: אלפים בת יכיל · ובדברי הימים אומר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל פירשו רבותינו ז״ל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש וכן תרגם יונתן תרין אלפין ביתין ברטיבא מחסיל כי כל כלי שעמקו חצי רחבו גודשו משפתו ולמעלה הוא שליש ממה שמכיל הכלי עד שפתו לפיכך היה הים מחזיק אלפים

רשי

ועל ראש העמודים מעשה שושן · חצי אמה בראש כל אחד היה כותלורק כשושן ושאר העמוד עוביו ארבע אצבעו׳ כבוב לכך לא כמנית אותה אמה ביציקת העמודי׳ בדברי הימי׳ לפי שלא היתה שוה למלאכת העמוד: עשר באמה משפתו עד שפתו · באמצעיתו שכל רוחב כלי עגול באמצעיתו הוא: וקו שלשי׳ באמה · זהו שאמר כל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח הקיפו שלשים ורחבו עשר ומתוכו הוא מודד: קומתו · עומקו ובדברי הימים הוא אומר שעשאו לרחיצת הכהנים ל לטבול בתוכו: ופקעי׳ · גלף צורת ביצין תרגם יונתן: מתחת לשפתו · בשלש אמות תחתונות שהיו מ מרובעות שכך שנינו בגמרא דעירובין שלש תחתונות מרובעות ו ושתים עליונו׳ עגולות ואי איפשר לן להכיל אלפים בת שהם מאה וחמשים מקוה טהרה ארבעים אלא בענין זה כמו שפירשו ר רבותינו בעירובין ו ועליונות מרובעות ו והתחתונות עגולות אי אפשר לומר דכי כתיב עגול סביב מ משפתו לכך הוא אומ׳ בפקעים הללו עשר באמה מקיפין את הים סביב שבמקום ריבועו והיקפו ארבעי׳ אמה עשר אמה לכל רוח אבל במקו׳ עיגולו אי איפשר לומר עשר באמה סביב: שני טורים הפקעים יצוקי׳ ביצוקתו · הכל מוצק יחד לא שחבר לו את הפקעי׳ אח׳ יציקתן על ידי מסמרו׳ או על ידי דבק שקורין שולדור״א בלע״ז: וכל אחוריהם · של בקרים הללו ביתה אל תחת הים היו אחוריה׳ פונים שנים שבצפון לקראת שבדרום ושל מזרח כנגד של מערב: ועוביו טפח · שוליו ודופנותיו אלא שעל פיו היה דק ומרוקע ומרודד כמעשה שפת כוס שעושין בו ומצוייר פרח ושושן: אלפים בת · שפת אלפים סאין שהבת בת שלש סאין שנא׳ האיפה והבת תוכן אחד כמנאו חמשים ומאה מקוה טהרה הארבעים מאות מאה מקוואות והעשרים מאות חמשים מקוואות ואף כשתלוק הכל לפי מדה ששיערו חכמים אמה על אמה ברום שלש אמות למקוה תמצאנו כן שלש אמות המרובעות מאה מקוואות ושתים העגולות חמשים מקוואות שהמרובע יתר על העיגול ריבוע ובדברי הימים כתי׳ הים שלשת אלפים ופירשו רבותינו במרת היבש שהגודש היה שליש בבית הקיבול: שלש

וקוה ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ ויצא עוד קוה המדה · ויעש את הים מוצק · לכן כה אמר יי׳ שבתי לירושלם ברחמי׳: והים ו׳ בקריאה וסימ׳ והים הגדול וגבול דיהושע · ראו הפלתי לכם דיהושע · והים בקעת לפניהם · והים לרחצה הכהנים בו · והים עליהם מלמעלה · כל הנחלים הולכים אל הים: אחוריהם ג׳ וסימ׳ וכל אחריהם ביתה · וחברו · ופניהם קדמה והמה משתחוים:

רלבג

ויקם את העמודים לאולם ההיכל · ר״ל שהקימם בו ולא היו נעצים · והנה קרא שם העמוד הימני והוא אשר לפאת דרום יכין ושם העמוד אשר לפאת צפון קרא בועז כאילו העיר בזה על סוד גדול מהכוון מענין כלי בית המקדש כמו שבארנו מעניינם בספר והלא שמות והוא ידוע כי השי׳ שם בטבע בתקופות הארבעה רושם להווית השפלות והתקופות השתים אשר הסמש בהם דרומי הם מכינות ההויות ובתקופות הצפוניות יהיה הטבע חזק ועז לעשות פעולותיו וזה מבואר נגלה בצמחים כי הם יקחו רושם מאלו התקופות יותר ממה שיקחו מהם הב״ח ולזה סמך אל זה הענין תמות העמודים שלראש העמודים מעשה שושן והנה כבאר זה באור יותר בנ״ה בזכרנו התועלות המגיעות מזה: ויעש את הים מוצק וגו׳ · הנה התבאר בספר דברי הימים כי הים היה מתמם לרחצה לכהנים בו וכדי שלא יהיו המים שאובין בריכים אנו שרגלי הבקרים היו נקובים מלמטה והיו המים באים שם מלמטה נובעים מהקרקע ונכנסים שם · והנה זכר שהיה רחב הים משפתו אל שפתו עשר אמות והיה עגול סביב והיה חמש אמות קומתו · והנה אמרו שקו שלשים באמה יסוב אותו סביב הוא על דרך קירוב כי ההיקף בעגול הוא מוסיף על שלשה בשעור בקוטר כמו שביעית הקוטר בקירוב מעט ואם אמרנו שמדת הקו הסובב היא לקוחה בחלל הים הנה יהיה יותר קרוב אל האמת אך יהיה בו קירוב מעט כי עביו היה טפח ולזה יהיה קטר חללו עשר אמות פחות שליש אמה ויהיה היקפו בקירוב יותר על שלשים אמה אמה ושליש אמה: ופקעים מתחת לשפתו סביב · הם כמו צורת ביצים כמו שזכרנו במה שקדם והיו מהם עשר באמה בדרך שהיו מהם בכל ההיקף שלש מאות ולזה היו מהם בשני הטורים שש מאות והם היו יצוקים ביציקת הים עם לא שיהיו שם מסובבים אחר כן אך בהתכת הים נעשו עמה אלו הפקעים יחד ולפי שבספר דברי הימים כתוב תמורת הפקעים בקרי׳ הנה ידמה שהיה בכל פקע צורת ראש שור יבאו המים מפיו והנה אמרו רבותי׳ ז״ל שלא היה הים עגול אלא בשפתו אך מתחת היה מרובע וזה נתבאר להם מהשעור שהיה מחזיק שהוא אלפים בת והבת היא שלש סאין כאמרו האיפה והבת תוכן אחד להם ולפי שאמה על אמה ברום שלש אמות היא מחזקת ארבעים סאה כמו ששערו חכמים הנה תהיינה אלפים בת שהם ששת אלפים סאים ארבע מאות וחמשים פעם אמה על אמה ברום אמה והנה האמה גובה מזה הים העגול אמה מהאמו׳ הנזכרו׳ כיהם כמו שבעים וארבע אמות בקירוב ולא יהיו בחמש אמות שבגובה הים כי אם שלש מאות ושבעים אמה בקירוב וזה פחות ממה שזכרנו שמנים אמה ולזה יחוייב שתהיינה קצת האמות מרובעות וכן מצאנו במכונה שהיתה מרובעת והיה בראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב ואמרו ז״ל ששלש אמות התחתונות היה בהם הים מרובע ובשתי אמות העליונות היה עגול ובזה יתאמת מה שזכרנו בקירוב ובזה יאות יותר מה שזכר מצורו׳ הבקר שהיה הים מונח עליהם שהיו מהם שלשה לכל רוח · והנה היו פני הבקר בחוץ כראים ואחוריהם היו נסתרים תחת הים: ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן · שמצוייר בו פרח · והנה אמר בזה המקום אלפים בת יכיל ובספר דברי הימים אמר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל ואמרו רז״ל שאמר נזכר בזה המקום הוא בלח אך ביבש יחזיק יותר מפני הגודש ויהיה אם כן גודש הים מחזיק כמו חצי השעור שמחזיק הים וזה אפשר כשיהיה הדבר הנגדש עולה על הים שיעור רב: ויעש

רשי

ושלש באמה קומתה. של מכונ' לבד קומת האופן שהי' יושבת עליו אמה וחצי אמה וגובה המכונה אמה וחצי ארבע באמה אורך וגו' האמה גובה היתה מרובעת אבל חצי האמה היתה עגולה שנאמר וברא֗ש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב: מסגרות להם. ראיתי במשנת ארבעים ותשע מדות המסגרות כמין טבלאות מסגרו' להם המסגרו' מיד אופן ליד אופן הוא עץ התחוב בתוך האופן בנקב וקרוי איישיל בלע"ז וארבעת האופנים במכונה ש מסגרות מכאן מארב' בדדין ובין זו לזו ארב' אמות רוחב ולמעלה סרני' כמו כסרים מול המסגרות והשלבים מן התחתונה לעליונה ומסגרות אחרות בין השלבים כעין מלאכת כרעי המטה של בני כפר שאינן עגולי' אלא פלט לצור בהם אריות וכרובים ואומר אני שהשלבים הללו כמין שליבות סולם כמין ש מקלות נחושת זקופין על המסגרו' התחתונה בשני' ושלשה בין מקל למקל מסגרות קבוע' משליבה לשליבה ויונתן כן תירגמו ש שליבה: ועל המסגרות אשר בין השלבים. היו מצויירין צורות אריות וצורות בקרים וכרובי' על השלבי': כן. בסיס להושיב הכיור עליו מלמעלה למסגרת אשר על ראשם ומתחת לאריות ולבקר המרוקמין על המסגרות שבין השלבים: לויות מעשה מורד. לויות כמין זכר ונקבה מחוברין זה בזה: מעשה מורד. מרדדין כמין רידוד טס דק ואין בולטין בעוביו ולא חקוקי' בפיקוע יונת' תירג' לויות מעש' מורד מרבק עובד כיבוש טול"ר בלע"ז: וארבעה אופני. שנים לפניהם ושנים לאחריהם כדרך העגלות הגדולו': וסרני נחשת. יונתן תירגם כסרין דנחשא הם הכסרים העליונים מול המסגרות כרני כמו כסרים: וארבעה פעמותיו. של כן שעליה' כתפות להם בולטות למעלה

רדק

אלפים בלא שמתמלא עד שפתו ושלשת אלפים ביבש עם הגודש משפתו ולמעלה והים לא אמר למה עשה אותו ובדברי הימים אומר לרחצה הכהנים בו פירוש שהכהנים טובלים מטומאתן ובדברי רבותי' ז"ל והלא כלי היה ואין טבילה בכלים אמר רבי יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי השוורי' פתוחים כרמונים: המכונות. המכונה היא מושב הכיור כמו שנאמר בכיור שעשה משה את הכיור ואת כנו: מסגרות להם. לכל מכונה ומכונה עש' מסגרות שיסגר הכיור בתוכה: והשלבים. בדים כמין חונקי הסולם וכן אמרו בסולם הלך אחר שליבותיו וכן ת' שליביא: אריות. צורת אריות וצורת בקר וצורת כרובים שהם צורת אדם אלא שיש להם כנפים: ועל השלבים כן ממעל. כן הוא מושב כמו מכונה ש שהיתה מושב כיור וכן קטן מהמכונ' ות' מכונה בסיסא וכן כנתא וכן זה לא אמר מה היו מושיבין בו ואפשר שהיו מושיבין בו קיתון: לוית מעשה מורד. לוית הוא מן ילוה איש' אלי והיו"ד תמור' וי"ו ע"ן הפעל והענין דבוק וכ"ת' מדבק ור"ל כי מתח' הצורות ההם בדי נחשת קטנים דבוקים זה בזה והיה מעש' מורד לא שהיה מותך מורד פירו' כמו רקוע תרגום וירקעו ורדידו: וסרני נחשת. פי' כמו הפוך וכ"ת' וכסרין דנחש ועניינו כמו לוחות: הכתפות יצוקות. לפי שהלויות היו מעשה רקוע אמ' כי הכתפות לא היו כן אלא מותכות היו: מעבר איש לויות. מעבר כל איש ואיש מן הלויות היו הכתפו' ואיש זה פירושו כמו ופניהם איש אל אחיו וכן בריעות אשה אל אחותה: ופיהו. פירושו כל אחד מהלויות ופיה פירושו כל אחד מהכותרות: מעשה כן. כבר פירשנו מה הוא כן: לא עגולות. מכל צדיהן לא היה בהם שום עגול אלא מרובעות היו והוצרך לומר זה לפי שהים היה מרובע מתחת ועגול ממעל: וידות

ומתחת ג' בקרי' וסי' ומתחת זרועות עולם. ומתחת השלשות האלה. וכתחת לאריות:

וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר נְחֹשֶׁת אַרְבַּע בָּאַמָּה אֹרֶךְ הַמְּכוֹנָה הָאַחַת וְאַרְבַּע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְשָׁלֹשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתָהּ׃ וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּכוֹנָה מִסְגְּרֹת לָהֶם וּמִסְגְּרֹת בֵּין הַשְׁלַבִּים׃ וְעַל־הַמִּסְגְּרוֹת אֲשֶׁר בֵּין הַשְׁלַבִּים אֲרָיוֹת בָּקָר וּכְרוּבִים וְעַל־הַשְׁלַבִּים כֵּן מִמָּעַל וּמִתַּחַת לָאֲרָיוֹת וְלַבָּקָר לֹיוֹת מַעֲשֵׂה מוֹרָד׃ וְאַרְבָּעָה אוֹפַנֵּי נְחֹשֶׁת לַמְּכוֹנָה הָאַחַת וְסַרְנֵי נְחֹשֶׁת וְאַרְבָּעָה פַעֲמֹתָיו כְּתֵפֹת לָהֶם מִתַּחַת לַכִּיֹּר הַכְּתֵפוֹת יְצֻקוֹת מֵעֵבֶר אִישׁ לֹיוֹת׃ וּפִיהוּ מִבֵּית לַכֹּתֶרֶת וָמַעְלָה בָּאַמָּה וּפִיהָ עָגֹל מַעֲשֵׂה־כֵן אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה וְגַם־עַל־פִּיהָ מִקְלָעוֹת וּמִסְגְּרֹתֵיהֶם מְרֻבָּעוֹת לֹא עֲגֻלּוֹת׃ וְאַרְבַּעַת הָאוֹפַנִּים לְמִתַּחַת לַמִּסְגְּרוֹת

ל"מ · ל"חס' · ה' ג' · ג' · ג' ב' · ל' חס' בכנ' · ל' חס' בכנ' ויתר · ל' · ל'

וַעֲבַד יָת בְּסִיסַיָא עַסְרָא דִנְחָשָׁא אַרְבַּע אַמִּין אוּרְכָּא דִבְסִיסָא חֲדָא וְאַרְבַּע אַמִּין פּוּתְיָה וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיה׃ וְדֵין עוֹבַד בְּסִיסַיָא גְדַנְפִין לְהוֹן וּגְדַנְפִין בֵּין שְׁלִיבַיָא׃ וְעַל גְדַנְפַיָא דְבֵין שְׁלִיבַיָא צִיוּר אַרְיָון תּוֹרִין וּכְרוּבִין וְעַל שְׁלִיבַיָא כַּנְתָּא מִלְּעֵיל וּמִלְּרַע לְאַרְיָון וּלְתוֹרִין מַרְבַּק עוֹבַד כִּיבּוּשׁ׃ וְאַרְבְּעָה גַלְגְלֵי נְחָשָׁא לִבְסִיסָא חֲדָא וְנִיסְרִין דִנְחָשׁ וְאַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ כַּתְפִין לְהוֹן מִלְּרַע לְכִיּוֹר כַּתְפִין מַתְּכִין כְּכִבּוּשׁ עוֹבַד דִּיבּוּק׃ וּפוּמֵיהּ מִגָּיו לְקַרְנְתְהוֹן וּלְעֵילָא בְּאַמְּתָא וּפוּמֵיהּ סְגַלְגַל עוֹבַד כַּנְתָּא אַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא וְאַף עַל פּוּמָהּ קְלִיעִין וּגְדַנְפֵיהוֹן מְרַבְּעִין וְלָא סְגַלְגְלִין׃ וְאַרְבְּעָא גַלְגַלַּיָא לְמִלְּרַע לִגְדַנְפַיָא

מן הכסרים בזוית הכן ותחת הכיור היושב על הכן היו הכתפות יוצאות ביציקה אחת והכתפו' מחזיקות לכיור שלא יפול למטה לתוכו של כן: מעבר איש לויות. מצד כל אחד מן הכתפות היו לזוית של זכר ונקבה מצויירות: מעבר איש. כמו איש אל אחיו האמורים בכרובים: ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה. פיהו של כן יוצא בתוך פיה של כותרת והכותרת הוא גג המכונה עשוי כמין כובע משפע מכל צדדיו ובאמצע נקבעת נקב עגול אמה וחצי אמה רוחב בעגול וסביב אותו נקב כמין היקף מחיצה חצי אמה גובה סביב וכך מפורש למטה בעניין שנאמר ובראש המכונה חצי אמה קומה עג[illegible] קרוי פי הכותרת והכן מונח על אותו היקף ושולי הכן תחתיו תחובין בתוך פי ההיקף ולמעלה הימנו הוא בולט אמה וזהו שאמור כאן ופיהו מבית לכותרת ומע[illegible]: ופיה עגול מעשה כן. ופיה של כותרת עגול דוגמת כן העגול: אמה וחצי האמה. רוחבה בעגול וגם על פיה מקלעות צורת פרחים וארבעה אופנים מתחת למסגרות שהמסגרות היו לאופן כמו שפירשתי: וידות

רלבג

ויעש את המכונות. הנה היו המכונות משמשות להיות מושב הכיור והכיורים היו לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בה כמו שנזכר בספר ד"ה. וזכר שכבר היה ארך המכונה בכללה ד' אמות וכמה רחבה ואולם קומתה היה שלשה אמות: וזה מעשה המכונה. אחשוב שהמסגרות הם באופן המסגרת אשר סביב השלחן שתשים השלחן כמו כליקבול והנה הצורה היתה לפי הנראה בעיני והיו מתחת המכונות ארבעה אופנים צורתם כמעשה אופן המרכבה ר"ל כמעשה אופן העגלות והיו בין האופנים כמו כסרים מכחשת נכנסים עליהם ובארבעה קצותיהם היו כתפות מחוברות בהם או הכסרי' כדרך שיעשו האומנים בארגזי' שהם עושים כתפות בארבע זויות הארגז יחוברו בהם הכסרים מקצה אל קצה והכתפות והכסרים היו עולים בגובה עד מקום מושב הכיור והבולט מהכתפו' היה מבפני' אך מבחוץ היה הכל מרובע ושוה ומחוץ מהלוחות אלו היה עושה כמין שלבים הם מעלות סלם היו מרקעים ויוצאים מהלוחות שהיו בגובה ושטחם ככחיי לשטח הקרקע ומהם יוצאים מסגרות סביבם בגובה ועל המסגרות ההם עשה צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים והם כמו צורות אדם אלא שיש להם כנפים ואלו הם הצורות שראה יחזקאל במרכבה אלא שלא זכר בזה המקום צורת נשר והנה היה מתחת למסגרות האלו השליבות שהיו מחוברות סביב הלוחות ויוצאות מהם כאילו היו מרוקעות ויוצאות מהם והנה על השלבי' האלו היה מלמעלה כן הכיור ר"ל מושבו והמסגרת העליונה היתה סוגרת ומקיימת הכיור שם והיא הנקרא' כותרת והנה כן הכיור היה גבהו אמה וחצי האמה והאמה התחתונ' היתה עולה ברבוע וחצי האמה העליונה היתה עגולה ושם היה נכנס הכיור אמה וחצי האמה ועל הכתפות הנזכרות היה עומד ועל השלבי' העליוני' ואחשוב שכן הכיור היה לו מתח' לוח אחד ממנו ישימהו כלי שלם בעל בית קבול. ביאור המלות. מסגרו' להם ומסגרו' בין השלבי'. ר"ל שהיו להם מסגרו' מלמעלה להשים בהם כן הכיור והיו מסגרו' אחרו' בין השלבים ההם שהם כמו מעלו' סלם יוצאי' מהלוחו' המחוברי' ברבוע. ועל המסגרו' אשר בין השלבי' ר"ל כי על המסגרות אשר היו בין השלבים ר"ל בין קצתם לקצתם היו צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים. ועל השלבים כן ממעל ר"ל שעל השלבים היה מושב הכיור מלמעלה ר"ל בשלבים העליונים ומתחת לאריות ולבקר היו כמו לוחות במסגרות ההם יהיה מושבם עליהם והם מעשה רקוע יוצאים מהמסגרות אך הכרובים ידמה שהם מונחים על שפת המסגרות בעצמם ולפי זה הפירוש יהיה שבאמרו אחר זה כרובים אריות ותימורות כמער איש ולויות סביב אל האריות והתימורות לא אל הכרובים או יקבר הלשון ורצה בזה הכרובים והאריות והבקר והנה הרצון באמרו לויות מחוברות מענין לוית חן ילוה אישי אלי והרצון באמרו מעשה מורד מעשה רקוע. וארבעה אופני נחשת ר"ל שארבעה אופנים היו מתחת למכונה כאילו ישאו את המכונה והיו עליהם סרני נחשת והם כמו לוחות וכסרים מנחשת ולארבע זווית המחובר מהכסרים האלו היו להם כתפות עולות עד מתחת לכיור ואין הכתפות מחוברות לכסרים ההם במלאכה אך הם יצוקות עמהם ומקצה כל אחד מהכסרי' היו מחוברו' בעצמות. ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה ר"ל שפי הכיור היה עולה אמה בגובה מלפני' מהמסגרת העליונה שהיא הכותרת ומחוברת בין הכיור ולמעלה מהאמה היה פיהו עגול מעשה כן הכיור כי הכיור היה עגול והיה עולה בעגול עד שלמות האמה וחצי האמה בדרך שהיה שם חצי אמה עגול כמו שנזכר אחר זה. וגם על פיה מקלעות ר"ל שעל שפתה היו ציורים ר"ל על שפת הכותרת והיא המסגרת העליונה. ומסגרותיהם מרובעות לא עגולו' ר"ל מסגרות המכונות כלם היו מרובעות ואע"פ שהיה כן הכיור עגול מלמעלה כמו שזכרנו. וארבעת האופנים למתחת למסגרות ר"ל שארבעה אופנים היו מתחת לכל המסגרות: וידות

רדק

וידות האופנים. תרגומו ואשדת גלגליא: אופן המרכבה. מרכבת הקדש הנראית במראה הנבואה ליחזקאל וכ"ת מרכבת יקרא וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל בנבואתו: וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק. חשוקיהם הוא ענין כבוש והדוק וחשוריה' ענין קשירה וי"ת וחופיהון וכיבושיהון כולא מתך: ויפתח על הלחות. הם שרני נחשת שזכר ואמר כי בפתוח עשה ידות המכונה על הלוחות: ותימורות · צורת דקלין: כמער איש ולויות סביב · בדבוק כל אחד ואחד מן הלויות שזכר למעלה ומער לשון דבוק וכן קיר ערה מגן וכן בדברי רז"ל מעורה בטרפשין ו"ו ולויות כוי"ו כרדס ורכב וסוס וזולתה ובדברי רז"ל מאי כמער איש ולויות כאיש המעורה בלויה שלו וי"ת כיבש חד ומדבק סחור סחור: מוצק אחד · בהתכה אחת: קצב אחד לכלהנה · לכל עשר המכונ' היה קצב אחד וקצב כמו מדה ענין דבר החתוך במדה: על כתף הבית מימין · פירוש הבית עזרת הכהנים ושם היו נתונים הכיורות:

ומעשה י' וסי' האפנים כמעשה · והיה כנור ונבל · אשר ברכו יי' צבאות · אנחנו החמר · לא יבנו ואחר ישב · כי מעמדם · השמים בספרים · לפנים הארץ יסדת · ויהי נועם יי' אלהינו ב' בו: על כתף ה' וסי' נמסר בסדר מסעי:

וִידוֹת הָאוֹפַנִּים בַּמְּכוֹנָה וְקוֹמַת הָאוֹפַן הָאֶחָד אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה׃ וּמַעֲשֵׂה הָאוֹפַנִּים כְּמַעֲשֵׂה אוֹפַן הַמֶּרְכָּבָה יְדוֹתָם וְגַבֵּיהֶם וְחִשֻּׁקֵיהֶם וְחִשֻּׁרֵיהֶם הַכֹּל מוּצָק׃ וְאַרְבַּע כְּתֵפוֹת אֶל אַרְבַּע פִּנּוֹת הַמְּכֹנָה הָאֶחָת מִן־הַמְּכֹנָה כְּתֵפֶיהָ׃ וּבְרֹאשׁ הַמְּכוֹנָה חֲצִי הָאַמָּה קוֹמָה עָגֹל סָבִיב וְעַל רֹאשׁ הַמְּכֹנָה יְדֹתֶיהָ וּמִסְגְּרֹתֶיהָ מִמֶּנָּה׃ וַיְפַתַּח עַל־הַלֻּחֹת יְדֹתֶיהָ וְעַל וּמִסְגְּרֹתֶיהָ כְּרוּבִים אֲרָיוֹת וְתִמֹרֹת כְּמַעַר־אִישׁ וְלֹיוֹת סָבִיב׃ כָּזֹאת עָשָׂה אֵת עֶשֶׂר הַמְּכֹנוֹת מוּצָק אֶחָד מִדָּה אַחַת קֶצֶב אֶחָד לְכֻלָּהְנָה׃ וַיַּעַשׂ עֲשָׂרָה כִיֹּרוֹת נְחֹשֶׁת אַרְבָּעִים בַּת יָכִיל הַכִּיּוֹר הָאֶחָד אַרְבַּע בָּאַמָּה הַכִּיּוֹר הָאֶחָד כִּיּוֹר אֶחָד עַל־הַמְּכוֹנָה הָאַחַת לְעֶשֶׂר הַמְּכֹנוֹת׃ וַיִּתֵּן אֶת־הַמְּכֹנוֹת חָמֵשׁ עַל־כֶּתֶף הַבַּיִת מִיָּמִין וְחָמֵשׁ

ל · ל · ב"פ · ל · ב' · ל חס' בכנוים · ומסגרתיה ק' · ל · ל · ל · ל · ב' כתיב זקף

ואשדת גלגליא בבסיסא ורומיה דגלגל חד אמתא ופלגות אמתא: ועובד גילגליא כעובד גילגלי מרכבת יקרא אשדתהון וגביהון וחופיהון וכיבושיהון כולא מתך: וארבע כתפין לארבע זוין דבסיסא חדא מן בסיסא כתפהא: ובריש בסיסא פלגות אמתא רומא סגלגל סחור סחור ועל ריש בסיסא אשדתהא וגדנפהא מינה: וגלף על לוחיא אשדתהא ועל גדנפהא כרובין ארין וצורת דיקלין כיבש חד ומדבק סחור סחור: כהדא עבד ית עסר בסיסיא מתך חד משחתא חדא עובדא חד לכולהון: ועבד עשרא כיורין דנחשא ארבעין בתין ברטיבא מתסיל לכיורא חד ארבע אמין כיורא חד כיורא חד על בסיסא חדא לעשר בסיסיא: ויהב ית בסיסיא חמש על עיבר ביתא מימינא וחמש

רשי

וידות האופני' · הוא עץ התחוב באופנים וקורין איישי"ל: במכונה · דבוקים מחוקים במכונ' בדיבוקה: כמעשה אופן המרכבה · תרגם יונתן כעובד גילגלי מרכב' יקרא · אופן בתוך האופן שתי וערב כמו שאמור ביחזקאל במרכב' גבוה: ידותם · איישי"ל: וגביהם · בוי"לם בלע"ז הם הנקבים: וחשוקיהם · עיגולם סביב שהוא קיסורן: וחשוריהם · זרועות האופנים התחובים מגביהם לחישוקיהם שקורין ריי"ש בלע"ז: וארבע כתפות. כמו שפירשתי למעלה שהוא סביב הנקב וד' פעמותיו כתפו' להם ולא מכאן כאן אלא לגלו' ומן המכונ' כתפיה: חצי האמ' קומה עגול · היא מחיצה כמו שפירשתי למעלה שהו' סביב הנקב והאמה מ' מרובעת: ועל ראש המכונה ידותיה · הם שרני הנחשת האמורים למעלה: ומסגרותיה ממנה · מסגרות התחתונות הוצקו עמה ולא ש' שחיברן לאחר כן: ויפתח על הלוחות ידותיה ועל מסגרותי' · התחתונות על שניהם פתח וחקק כרובים א' אריות ותימורות: כמער איש ולויו' · פתח סביב כזכר ונקבה ה' החבוקין בזרועותיהן כן פירשו רבותינו: כמער · לשון הויה ודיבוק ופירושו איש ולוייתו זכר ולוייתו נ' ולפי משמעותו לוית לשון דיבוק מולדורא בלע"ז כמו לוית היה שם עשיות כמער איש והמער כמו שפירשנו: מוצק אחד · כשם שיצק את הראשונות כן יצק את כולם: עשרה כיורות. כתוב בדברי הימים את מעשה העולה ידיחו בם ואמר רבי כיורות הן הן סירות כמה דאת אמר ככיור אש בעצים וגו': על

רלבג

וידות האופנים במכונה: הנה ידות האופנים הם בדמיון העץ התחוב באופן העגלה אשר סביבו יסובב האופן והם היו דבוקים במכונה ממנה היו יוצאים: וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה. אחשוב שקומת האופן היא קומת ידו כי ככה יגביהו המכונה מהקרקע: ידותם וגביהם וחשוקיהם וחשוריהם · הנה ידותם הם הידות שהיו האופנים תחובים בהם כמו שבארנו וגביהם הם העגלות הגדולות שסביב האופנים כי הם על גביהם וחשוקיהם הם העגלות הקטנות שסביב ידות האופנים כי הם מדובקים ונקשרים בהם וחשוריהם הם כמו עמודים וזרועות יבאו מעגלה הקטנה אל העגלה הגדולה. וכל זה היה מוצק ומחובר בהתכה לא במלאכה: המכונה כתפיה · ר"ל שהכתפות אינן מחוברות בלוחות הנחשת והם שרני הנחשת חבור מלאכותי אך היו בעצמם יוצאים מהמכונה: ובראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב · ר"ל שהכן שהיה בראש המכונה שהיה חצי האמה היה עגול סביב כמו שקדם והיה זה על ראש המכונה כי מתחת היה הכל מרובע כמו שקדם · וידותיה והם השלבים ומסגרותיה אשר סביב השלבים הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמה ולא היה מחובר בדרך מלאכה: ויפתח על הלוחות. ר"ל שכבר חקק וריקע סביב הלוחות כדרך שעשה מהמכונה בעצמה: ידותיה · והם השלבים: ומסגרותיה · גם כן הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמה · ואחשוב שהאופנים לא היו סובבים כי היו מחוברים בהתכה עם המכונה אך הכל היה אחד מוצק · והנה זכר כי ככה גם כן היו הכרובים ואריות והתימורות שהיו על המסגרות בצד כל אחד מהם והיו מחוברים סביב הכל היה מעצם המכונה מוצק. והנה התימורות היו בצורת פקעים כמו שזכרנו במה שקדם ודמה שהיו בצורת בקר בצד אחד מהם כמו שקדם בצורת הבקר שהיה בפקעים אשר בים. והנה הרצון באמרו כמער איש ולויות סביב שבצד כל אחד מהמסגרות היו מחוברים סביב · ויהיה הרצון באמרו כמער איש כטעם אמרו מעבר איש והרצון בו כהכלות כל איש מהם והוא בקצותיהם הם שם מחוברות סביב מעצמותם וכמוהו במערה גבע: כזאת עשה את עשר המכונות מוצק אחד. ר"ל שכל אחת מהן עם כל אלו הדברים הנלוים לה הם כלם נעשים בהתכה ובזה האופן הם מחוברים לא בדרך מלאכה והם כלם במדה אחת ובקצב אחד לא היה ביניהם שום שנוי במדה ובתמונה: ויעש עשרה כיורות נחשת. הנה הכיור היה משמש לקדש ידיו ורגליו של כהן כמו שנזכר בתורה והיה משמש להדיח מעשה העולה גם כן כמו שנזכר בספר ד"ה. וכבר שקוטר הכיור היה ארבע באמה וידענו שהוא היה עגול בשפתו והיה גבהו בשיעור שיחזיק הכיור האחד ארבעים בת שהם מאה ועשרים הין ולזה הוא מבואר שלא היה שיעור חלל הכיור כי אם תשע פעמים אמה על אמה ברום אמה: ויתן את המכונות חמש על כתף הבית מימין · הרצון בבית ההיכל ובמה שבין הכותל הדרומי וכותל העזרה שם חמשה כיורות והחמשה הנשארים שם במה שבין הכותל הצפוני ההיכל וכותל העזרה. ואפשר שנאמר והוא יותר נכון שהבית הנזכר בזה המקום הוא חצר הכהנים ובו היה המזבח החיצון שנזכר שם בספר ד"ה שהיה שעורו עשרים אמה בארך וברוחב ובעומק ושם נזכר כי הוא עשה חצר הכהנים ונתן הים מכתף הימנית קדמה ממול נגבה וזה מורה שכתף הבית הימנית הנזכר בזה המקום הוא שב אל חצר הכהנים ולפי זה הפי' השני לא נצטרך לומר שיהיו הכיורים בין כותלי ההיכל וכותלי העזרה אבל יהיו לפאת מזרח מההיכל ואולם הים היה לפאת מזרחי דרומי שבחצר הכהנים והנה שיה במקום היותר פחות שם לפי מה שבארנו בפרשת ויקרא ולזה היה מקום הדשן לפאת מזרח מחצר הכהנים: ויעש

על כתף הבית משמאלו ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה ממול נגב: ויעש חירום את הכירות ואת היעים ואת המזרקות ויכל חירם לעשות את כל המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יהוה: עמדים שנים וגלת הכתרת אשר על ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את שתי גלות הכתרת אשר על ראש העמודים: ואת הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמנים לשבכה האחת לכסות את שתי גלת הכתרת אשר על פני העמדים: ואת המכנות עשר ואת הכירת עשרה על המכנות: ואת הים האחד ואת הבקר שנים עשר תחת הים: ואת הסירות ואת היעים ואת המזרקות ואת כל הכלים האהל אשר עשה חירם למלך שלמה בית יהוה נחשת ממרט: בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן: וינח שלמה את כל הכלים מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת: ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית יהוה את מזבח הזהב ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב: ואת המנרות חמש מימין וחמש משמאל ל

על עיבר ביתא מסמליה וית ימא יהב מעבר ביתא מימינא קידומא מקביל דרומא: ועבד חירום ית כיוריא וית מגרופיתא וית מזרקיא ושיצי חירם למעבד ית כל עיבידתא דעבד למלכא שלמה בבית מקדשא דיי: עמודיא תרין ואגני קרונתון די על ריש עמודיא תרתין וסריגתא תרתין לכסאה ית תרתין אגני קרונתון דעל ריש עמודיא: וית רימוניא ארבע מאה לתרתין כריגתא תרין סידרין דרימונין לסריגתא חדא לכסאה ית תרתין אגני קרונתון דעל אפי עמודיא: וית בסיסיא עשר וית כיורא עסר על בסיסיא: וית ימא חד וית תורי תרי עסר תחות ימא: וית דודיא וית מגרופיתא וית מזרקיא וית כל מניא האילין כעובד מני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכא שלמה בית מקדשא דיי נחש טב: במישרי ירדנא אתיכינון מלכא בעובי גרגישתא בין סכות ובין צרתן: ואצנע שלמה ית כל מניא מסגי לחדא לחדא לית סוף למתקל נחשא: ועבד שלמה ית כל מניא די בבית מקדשא דיי ית מדבחא דדהבא וית פתורא די עלוהי לחם אפיא דדהבא: וית מנרתא חמש מימינא וחמש מסמלא

ה׳ א׳ · ג׳ מל׳ ויהי חירום · וככל ו׳ ויעש חירום · ז׳ חס׳ · ד׳ זוגין מתחלפין · ל׳ חס׳ · ה׳ · האלה ח׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ · ל׳ · ב׳ מלר׳ · ג׳ · ג׳

רשי: על כתף הבית. כנגד כתף הבית הימנית: מכתף הבית הימני׳. מסוף מצד הדרום לצד צפון וזהו קדמה מול נגב מקצוע מזרחית צפונית כנגד האויר שבין כותל צפוני של בית לצד כותל העזרה לצד צפוני קרוי ממול נגב מסוף ומרוחק מן הדרום ואין מול וממול שוין בפתרון: סירות. של נחושת לדשן את המזבח: יעים. מגרפות של נחוש׳ שקורין וו״יל בלע״ז לחתות בהן דשן לתת בתוך ה הסירות: שני טורים רימונים. מאה רימוני׳ בטור חרוזי׳ בשרשרו׳: יצקם. התיכם והציקם כתבניתם: במעבה האדמה. בעובי גרגישתא: וינח שלמה. שלא שקל את משקל הכלים האלה מרוב מאד וחדל ל לספר משקלם: חמש מימין וחמש משמאל. אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח אם כן מניחו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע וחמש מימינו׳ וחמש משמאלה: והפרח

רדק: על כתף הבית מימין. פירוש מימין הבית וכן משמאלו משמאל הבית או יהיה פירו׳ מימין כיור שעשה משה ומשמאלו והכיורים היו לרחוץ מהם הכהנים ידיהם ורגליהם ולהדיח בהם מעשה העולה כמו שאומר בדברי הימים: ואת הים. הים היה גם כן נתון בעזרה וכן כתוב בדברי הימים ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה וגו׳ ואומר ואת הים נתן מכתף הימנית קדמ׳ וגו׳ פירו׳ נתן הים בעזר׳ לצד דרום משוך כלפי מזרח: ואת כל הכלים האהל. כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתוב ר״ל כענין אותם הכלי׳ שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבית ה המקד׳ וכן תרג׳ יונתן כל מאניא האילין כעובד מאני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכ׳ שלמה בית מקדשא דיי׳: ממורט. זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג: בככר הירדן. כתרגומו במישרי ירדנא: במעבה האדמה. תרגומו בעובי גרגישתא והגרגישתא היא ה העפר הטוב אשר מתכו יעשו ה הכורים לצקת בהם ובככר ה הירדן היה שם מקום לצקת בו: בין סכות ובין צרתן. ובדברי הימים צרדתה ושני שמות היו לו והעפר ההוא טוב להתכה ובעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות כ כורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם: וינח שלמה. הניח מלשקלם מרב מאד לא נחקר מ משקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם ויונתן תרגם ואצנע שלמה כלומר הביאם ממקום ויציקתם והניחם בבית המקדש במקומם ומרוב שהיו הכלים לא נחקר משקלם: ואת השלחן. שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ויעש שלחנות עשרה וגו׳ ואת השלחנו׳ ועליהם לחם הפנים: חמש מימין וחמש משמאל. פי׳ מימין מנורת משה הניח חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה אבל כל המנורו׳ היו גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואומ׳ בדברי הימים על השלחנו׳ שהניח חמש מימין וחמש משמא׳ ופירושו כמו במנורת חמש מימין שלחן משה וחמש משמאלו ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנו׳ היו מסדרין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי רז״ל הנראה מן ה הפסוקים כן הוא: והפרח

על כתף ה׳ וסימ׳ וירד הגבל משפם · ויתן את המכונות ב׳ בו · משא בהמות נגב · ויביאני במבוא אשר על צפונה · ונמסר גם בסדר מסעי: ואת הים ה׳ וסי׳ ואת הים האחד · ואת הים נתן מכתף הבית · וחברו דד״ה · ויקצץ המלך אחז · ואני מרעיש את דבה אמר יי׳ צבאות עוד: וגלת ז׳ חס׳ וסי׳ ותאמר לו תנה לי ברכ׳ כי ארץ הנגב נתתי ג׳ בפסוק · וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג׳ בו · עבדים שנים דמלכים קדמא דפסו׳ חסר ו״ו · ונמסר גם ביהושע סי׳ ט״ו: וינח ז׳ דגשין בקריא׳ וס׳ משה את המטה · וינח יי׳ את הגוים · ויכתב בספר וינח · וינח שלמה את כל הכלי׳ · וינח את נבלתו · וינח את נערו שם · ויעש שלחנות · ונמסר גם בסדר קרח: מאד מאד ו׳ בקריאה וסימ׳ והמים גברו מאד מאד על הארץ · ויפרץ האיש מאד מאד · טובה הארץ מאד מאד · וינח שלמה את כל הכלים · וייראו מאד מאד · והגבאתי כאשר צויתי: ואת השלחן ג׳ בקריאה וסימ׳ ואת כל כליו · וחברו ואת השלחן · ויעש שלמה את כל הכלים:

רלבג

ויעש חירם את ה הכיורות. הרצון בו הסירות וכן אמר אח׳ זה ואת הסירות ואת היעים וכן כתוב ב בדברי הימים בשני אלו המקומות והנה ענין אלו הכיורות הוא מ מענין אמרו והנה ב בכיור או בדוד והנה אלו הסירות היו מ משמשות לשים בהם דשן המזבח: ואת היעים. הם מגרפו׳ של נחשת לדשן בהם ה המזבח: ואת המזרקות. הם כלים יקבלו בהם הדם ל להזות על המזבח: ואת כל הכלים האה. קרי וכתוב הכלים ה האהל והנה תרגם י יונתן לפי הכתב שאלו הכלים היו נעשים ב בצורה שעשאם משה באהל ומזה אמרו ו ואת כל הכלים האהל כאילו אמר את כל הכלים כלי האהל וכמוהו רבים בלשוננו: נחשת ממורט. ר״ל צרוף ונקי מכל סיג: בככר הירדן. ר״ל במישור הירדן: במעבה האדמה. ר״ל שחפר בעובי האדמה צורת הדפוסים להתיך את כל הכלים האלה כי לא היה נכון לגדלם לעשות להם דפוסים יותכו בהם זולת זה הדרך: וינח שלמה את כל הכלים. ר״ל כי מרוב משקלם הניח שלמה מלחקור על משקלם כמה היה: ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית יי׳. ר״ל אשר בבית יי׳: את מזבח הזהב. הוא מזבח הקטורת אשר היה בהיכל: ואת השולחן אשר עליו לחם הפנים זהב. כבר נתבאר בספר דברי הימים כי שלמה עשה עשרה שולחנות והניחם בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל שיהיו קצת השולחנות לפאת צפון וקצתם לפאת דרום כי כבר התבאר מדברי התורה שמקום השולחן היה בצפון והמנורה היה בדרום אבל הרצון בזה של פאת צפון שם השלחנות בשתי שורות השורה האחת לפאת ימין מהאהל וכן ראוי שנבין מענין המכונות והנה לא זכר מעשה השולחן והמנורות לפי שכבר עשאם באופן שנזכר בתורה: לפני

וְתַשְׁלֵם ג׳ בקריא וסימ׳ ותשלם כל המלאכה דמלכים· וחברו דד״ה· ותשלם החומה בעשרים : ואת הכלים ג׳ בקריא וסימ׳ ותשלם כל המלאכה אשר עשה· ואשקלה להם· ויתן יי׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצ׳

לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לְהֵיכָל זָהָב׃

וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃

ח אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָ͏ִם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃ וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל

ח׳· ל׳ חס׳ בכנ׳ וכתו׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ · ל׳בכיכ׳ · ג׳· ר׳ · כ״ה · ית ככו׳ את את ואת ואת׳ · ג׳ · כולהון קמצין · ו׳ · ט׳ פכו׳ נכו׳ את ואת ואת׳

קֳדָם בֵּית כְּפּוּרֵי דַּהֲבָא טָבָא ז וְשׁוֹשַׁנְתָּא וּבוּצִינַיָּא וְצִיבְתַיָּא דַּהֲבָא׃ וְקוּלַיָּא וּמְזַמְרַיָּא וּמִזְרְקַיָּא וּבָזִיכַיָּא וּמַחְתְּיָתָא דַּהֲבָא טָבָא וּמוּגְלְסַיָּא לְרָשֵׁי בֵּית גַּוָּאָה לְקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא לְרָשֵׁי בֵּיתָא לְהֵיכְלָא דַּהֲבָא׃ וּשְׁלִימַת כָּל עִיבִידְתָּא דַּעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ וְאַיְתִי שְׁלֹמֹה יַת קוּדְשֵׁי דָּוִד אֲבוּהִי יַת כַּסְפָּא וְיַת דַּהֲבָא וְיַת מָנַיָּא יְהַב בְּאוֹצְרֵיהּ בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ׃ בְּכֵן כְּנַשׁ שְׁלֹמֹה יַת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְיַת כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא רַבְרְבֵי אֲבָהָתָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לִירוּשְׁלֶם לְאַסָּקָא יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ מ מִקַּרְתָּא דְּדָוִד הִיא צִיּוֹן׃ וְאִתְכַּנְשׁוּ לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בְּיַרְחָא דְּעַתִּיקַיָּא דְּקָרַן לֵיהּ יַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַגָּא וּכְעַן הוּא יַרְחָא שְׁבִיעָאָה׃ וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וּנְטַלוּ כַּהֲנַיָּא יַת אֲרוֹנָא׃ וְאַסִּיקוּ יַת אֲרוֹנָא דַּייָ וְיַת מַשְׁכַּן זִימְנָא וְיַת כָּל מָנֵי קוּדְשָׁא דִּי בְּמַשְׁכְּנָא ז

כלי בית ׃ בירח ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן ז׳· באהל ו׳ קמץ וסימ׳ בלשון תרגום שרה עלת בעננא דנשיא בקימא דארונא· ופי׳ נמסר בסדר חקת התורה ובספר שפטים סימן ה׳ ׃

רדק

והפרח· פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבע בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים ׃ והספות· הם כלים עשוים בתכונת הכדים ואפשר ש׳הם הנקראים בדברי רז״ל קיתון קיתונות ות׳י וקוליא ותרגם אנקלום וכדה על שכמה וקולתה ׃ והמזמרות· כלי שמזמרי׳ בהם ׃ והפותו׳ לדלתות הבית· ת״י ומוגלסיא והם צירי הדלתות ואומר כי צירי הדלתו׳ של הבית הפנימי שהוא הדביר וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל הדלתו׳ היו מעץ מצופו׳ זהב כמו שכתוב למעלה ולהיכל שאמר הוא פי׳ הבי׳ שזכר כי את׳ לדלתות הבית ופירו׳ לדלתו׳ שהיו להיכל כי הוא הנקרא בית בכת׳ באותם הבתים כי אין כתוב ולהיכל אלא להיכל בלא וי״ו ו והספרים שכתוב בהם וי״ו טעות הוא ׃ ויבא שלמה· מה שהקדיש אביו כתן ממנו בבנין הבי׳ לכבוד אביו כי לא היה צריך לאותו ה הקדש כי לרוב היה לו כסף וזהב ונחשת אך לכבוד דוד אביו נתן ממנו במלאכת בית המקדש ו והשאר נתן באוצרו׳ בית יי׳ ופירו׳ ואת כל הכלי׳ כלי זהב וכלי כסף וכלי נחשת שלקח דוד מהדרעזר משאר הגוי׳ כמו שכתוב למעלה· ובדרש שלא נתן שלמה מקדשי׳ דוד אביו דבר במלאכת בית ה המקד״ש לפי שידע שלמ׳ שסופו ליחרב שלא יהו אומרים אומות העולם מפני שהיה בנין הבית מחמס ומגזלות שגזל דוד לפיכך חרב וי״א כך אמ׳ שלמה רעב היה בימי אבא שלש שנים שנה אחרי שנה והיה לו לבזבז ההקדשות האלה להחיות בהן עניי ישראל יהיו שמורין לעת צורך ׃ מעיר דוד· כי שם העלהו דוד כשהביאו מבית עובד אדום ׃ בירח האיתנים· שבו אוספים הפירו׳ והתבואות לבית כמו שנקרא חג האסיף לזה הטעם וכן איתנים לשון חוזק שהתבואות והפירות חיי האדם ומרבו׳ ז״ל שאמרו חדש שנולדו בו אבות הם איתני עולם כמו והאיתנים מוסדי ארץ ומהם שאמרו שהוא חזק המצות שיש בזה החדש חגים ומצות וי״ת בירח׳ דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאו׳ בחגא וכען הוא ירחא שביעאה כלו׳ כי לפני הזמן יצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש לחדשים ותשרי שביעי לו כי כן אמר להם האל יתברך החדש הזה לכם ראש חדשים לכם מכלל כי לשאר העולם איננו ראשון כי תשרי הוא ראשון ׃ בחג· קודם חג הסכות נקהלו אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם חנוכת המקדש והחג שבעת ימים קוד׳ חג הסוכות הוא שנקהלו בירושלם כמו שנפרש ׃ וישאו הכהנים את ארון יי׳· אמרו רבותינו ז״ל בשלשה מקומות נשאו הכהני׳ את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלו׳ ועתה כשהכניסוהו לבית המקדש לקדש הקדשי׳ והם לא זכרו זה המקו׳ אולי בכלל החזירוהו למקומו הוא ׃ את ארון יי׳ ואת אהל מועד· את ארון יי׳ מציון כמו שאמ׳ ואת אהל מועד מגבעון כי שם היה ׃ הכהנים

רשי

והפרח· של מנורה ׃ והנרות· בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה ׃ והמלקחים· שמרימין בהן את הפתילה מתוך השמן ׃ והספו׳· כלי של מיני זמר הו׳ וכן מזמרו׳ המזרקות והסיפות לקביל דם והכפות לבזיכי לבונה ׃ מחתות· לחתות בהן תרומת הדשן וגחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטרת׃ והפותות· מפתחות שמעתי שמפתין בהם את המנעול׃ לדלתות הבית· שהוא קדש קדשי׳ לדלתי הבי׳ שהו׳ להיכל כל פיתותיהן היו זהב׃ את קדשי דוד אביו· מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו ומדר׳ אגדה שלא רצה שלמ׳ לתת מאותו הקדש לבניין הבית ושמעתי מחכמי ׃ ישראל שהיו אומרין לפי שהיה יודע שסופו ליחרב לפי שלא יהו האומות אומרין קשה יראתם שלקח נקמתם מן הבית שנבנה מן גזילות וחבלות שגזל ח מהם דוד ויש אומרי׳ כך אמר שלמה רעב היה בימי אביו ג׳ שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות הללו להחיו׳ בהן עניי ישראל׃ נשיאי האבות לבני ישראל ׃ של בני ישראל׃ מעיר דוד ׃ שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום ׃ בירח האיתנים · ת״י יונתן בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא שביעאה מששניתנה תורה וכתו׳ בניסן הו׳ ראש חדשים נקרא תשרי שביעי ׃

באהל ו׳ קמצין וכו׳ שרה עלת בענג׳ דנשיא בקימ׳ דארונ׳

ואת אהל מועד· שעשה משה וגנזו שלמה משנבנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה ׃ אשר באהל· אשר נטה דוד לארון ׃ ככפי

רלבג

לפני הדביר זהב סגור· הנה מפני שהשולחנות הם גם כן לפני הדביר ולא זכר זה אלא במנורות ידענו שהמנורות יותר קרובות מקדש הקדשים מהשלחנות והם היו כנגד הארון כי לפני יי׳ היו כמו שהתבאר מדברי התורה ומה שאמר והפרח והנרות והמלקחים זהב אין הרצון בו שלא יהיה השאר גם כן זהב אבל הרצון בו שעד פרחה שהיה בסוף ירכה ועד הנרות שהיו בקנה המנורה השני הכל היה זהב וכן המלקחים היו זהב כמו שהוגבל בתורה וככה אמר בתורה עד ירכה עד פרחה זהב טהור ׃ זהב סגור· ר״ל נקי ומזוקק וידמה שזקוקו היה בשיסגרוהו תוך הכור באש עם דברים יוציאו ממנו סיגיו בעשן ולזה נקרא סגור ׃ והספות· הם ברמיון כדים העשויים לשים בהם יין ׃ והמזמרות· הם כלי זמר עשויים מזהב· ואפשר שיהיו גם כן הספות מינים אחרים מכלי זמר ׃ והמזרקות· הם לקבל הדם ואחשוב שהיו משמשים לדם קרבנים אשר יובא אל הקדש פנימה ׃ והכפות· הם לשים בהם סלת קומץ לבונה להקטיר ׃ והמחתות· הם לחתות בהם גחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הזהב ׃ והפותות לדלתות הבית· ר״ל מה שיכנס ציר הדלת בו שהוא מחובר לדלת· הנה זה היה בדביר ובהיכל מזהב ׃ ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יי׳· למדנו מזה המקום כי שלמה עשה משלו את הבית הגדול הזה ואולם הקדשות דוד אביו שם באוצרו׳ בית יי׳ וידמה שלזאת הסבה לא התחיל לבנין הבית תכף מלכו כי בשנה הרביעית החל הבנין כמו שקדם והיה זה כן כדי שיבנהו משלו לא מאוצרות דוד אביו אשר הקדים אותם ליי׳ וכאילו היה זה מכוון מהשי׳ כמו שלא רצה שיבנהו דוד כי דמים רבים שפך כן לא הסכים שיבנה מאשר אסף דוד משלל הגוים במלחמה אך שלמה שהיה איש שלום והיה מה שקבץ מהממון מקובץ עם השלום בו בחר ית׳ לבנותו במה שקבץ מהממון עם השלום· והנה ספר שכבר הקהיל שלמה אליו את זקני ישראל והם השופטים והחכמים ואת כל ראשי המטות והם הנשיאים להעלות ארון ברית יי׳ מעיר דוד ולהביאו בקדש הקדשים· וזכר שכבר היה זה בירח האיתנים והוא חדש תשרי בחג הסוכות ואחשוב שקראו ירח האיתנים כי בו המועדים היותר חזקים והיותר מיישירים אל השלמות לפי מה שבארנו בבאורנו לדברי התורה ובפרשת פנחס באר׳נו רוב זה הענין· וזכר כי שם היו כל זקני ישר׳ לכבוד הש״י ולא נשאו הלויים את הארון רק הכהנים ואע״פ שהיה נשיאת הארון מעבודת בית המקדש לא הסכימו בזה המקום שישאו אותו הלויים לפי שהכוונה היתה להביאו בבית קדשי הקדשים והוא הדביר אשר לא הותר להכנס בו כי אם כהן גדול יום אחד בשנה וכאשר לא היה אפשר שישא הכהן הגדול לבדו הארון היה יותר ראוי שיכנסו שם הכהנים משיכנסו שם הלוים· ואולם בספר ד״ה כתוב שהלויים נשאו אותו והנה הרצון בו כהנים כי מצאנו שנקראו הכהנים לויים במקומות רבים· ומזה המקום יש ללמד כי כשיביא ההכרח לתקן בית קדש הקדשים ראוי לבחור תחלה שיתוקן על יד כהן גדול אם אפשר זה ואם לא היה אפש׳ זה כתיר תחלה זה לכהני׳ ואם אין מהם יודע לתקן כתיר זה ללויים וכן ממדרגה למדרגה שפלה ממנה· והנה העלו עם זה אהל מועד שנעשה במדבר על יד משה וכל כלי הקדש אשר היו באהל אשר הכין דוד לתת שם את ארון האלהים והנה היו נכללים בכלים ההם הכלים שעשה משה·

והנה

רשי

כנפי הכרובים. אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובי' של כפורת שעל הארון: אל מקום הארון. מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בענין: ויראו ראשי הבדים. בפרוכת שכנגד הפתח שנאמר אמה טרקסין יכול יהו מקרעין בה ויוצאין תלמוד לומר ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כמין שני דדי אשה כענין שנאמר בין שדי ילין: בצאת הכהנים מן הקדש. הכהני' שנשאו הארון לדביר כשיצאו משרת שכינה בהיכל: אז אמ' שלמה. כשראה הענן עתה רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת כך שנויה בספרי: לשבתך עולמים. שמשנבחרה לא הותרו הבמות ולא שרתה שכינה במקום אחר:

רדק

הכהנים והלוים. הכהנים הארון והלויים את אהל מועד וכלי הקדש אשר באהל ואהל מועד נגנז באוצרות בית האלהים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית: אל תחת כנפי הכרובים. הכרובים הכנים בתחילה והכרובים האלה שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם ופניהם לבית כמו שאומר בדברי הימים

וכל עדת ג' דסמיכי וסי' נמסר בסדר בהעלותך: יראו ד' בקריא' וסי' את חג המצות תשמור קדם. ופטר חמור תפדה בשה ואם לא. ופני לא יראו. ולא יראו החוצה ויהיו שם. וחברו דדברי הימים. וחד ויראו לפניך

וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃ וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ כִּי הַכְּרֻבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה׃ וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל׃ בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃

וְאַסִּיקוּ יָתְהוֹן כַּהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי׃ וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְכָל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְאִזְדַּמְנוּ עֲלוֹהִי קַיְימִין עִמֵּיהּ קֳדָם אֲרוֹנָא מְנַכְּסִין עָן וְתוֹרִין דְּלָא יִתְחַשְּׁבוּן וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי׃ וְאָעִילוּ כַהֲנַיָּא יַת אֲרוֹן קְיָימָא דַיְיָ לְאַתְרֵיהּ לְבֵית כְּפוֹרֵי דִּי מְתַקְּנִין לֵיהּ בְּגוֹ בֵּיתָא לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא לִתְחוֹת כַּנְפֵי כְרוּבַיָּא׃ אֲרֵי כְרוּבַיָּא פְּרִיסַן גַּדְפֵיהוֹן עַל אֲתַר אֲרוֹנָא וּמַטְלִין כְּרוּבַיָּא עַל אֲרוֹנָא וְעַל אֲרִיחוֹהִי מִלְעֵילָא׃ וְאַרִיכוּ אֲרִיחַיָּא וּמִתְחֲזַן רֵישֵׁי אֲרִיחַיָּא מִן קוּדְשָׁא עַל אַפֵּי בֵּית כְּפוֹרֵי וְלָא מִיתְחֲזַן לְבָרָא וַהֲווֹ תַּמָּן עַד יוֹמָא הָדֵין׃ לֵית בַּאֲרוֹנָא לְחוֹד תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא דְּאַצְנַע תַּמָּן מֹשֶׁה בְּחוֹרֵב דִּי עִלָּוֵיהוֹן כְּתִיבִין עַשְׂרָא פִּתְגָּמֵי קְיָימָא דִגְזַר יְיָ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִיפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַהֲוָה בְּמִיפַּק כַּהֲנַיָּא מִן קוּדְשָׁא וַעֲנַן אֲמִיטְתָּא אִיתְמְלֵי יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וְלָא יְכִילוּ כַהֲנַיָּא לְמֵיקָם לְשַׁמָּשָׁא מִן קֳדָם עֲנָנָא אֲרֵי אִתְמְלֵי יְקָרָא דַיְיָ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ בְּכֵן אֲמַר שְׁלֹמֹה יְיָ אִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֵם׃ מִבְנָא בְנֵיתִי בֵּית מַקְדְּשָׁא קֳדָמָךְ אֲתַר מְתַקַּן לְבֵית שְׁכִינְתָּךְ עַלְמִין׃

מראינו ומראה חילדים: לחת האבנים ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר עקב: לשבתך ג' בקריא' וסי' מכון לשבתך פעלת יי'. מכון לשבתך עולמים. וחברו דדברי הימים. אנ"ך:

רלבג

והנה הארון נשאו ה' הכהנים ושאר הכלים שהיה נכון שישאום ה' הלויים נשאו אותם ה' הלויים. וזכר כי המלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו והם ראשי העם וזקניו היו מזבחים צאן ובקר לרוב מאד לפני ה' הארון בהיות הכהנים נועדי' בהעלאת הארון למקומו והכהנים ה' הביאו הארון אל דביר הבית שהוא קדש ה' הקדשים תחת כנפי הכרובים שעשו שם שהיו נוגעים בכנפיה' בכותל רוב הדביר ו' והיו נוגעים כנף זה בכנף זה ובמה שבין הכרובים האלו תחת כנפיה' היה מקו' הארון בדרך שסככו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה כי גובה הכרובים ההם היה עשר אמות כמו שקדם. והנה הבדים היו תמיד בארון והזהירה התורה שלא יסורו ממנו ולזה היו תמיד שם: ויאריכו הבדים. אחשוב שאלו הבדים אינם הבדים שעשה משה ולזה אמ' ויאריכו הבדי' שעשו אותם יותר ארוכים ממה שהיו משל משה כי שיעור קדש הקדשים לא היה אז כי אם עשר אמות ועתה היה שיעורו עשרים אמה והמ' שכבר היו נראים ראשי הבדים מן הקדש אל פני הדביר והוא פתח קדש הקדשים ולא היו נראים החוצה בהיכל אך היו מגיעים עד פני הדביר ולזה היו מגיעים בעובי הכותל ושם היתה פרוכת להבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשי' אף על פי שהיו שם דלתות כי לא היה אפשר לסגרם כי הבדי' ימנעו מזה: אין בארון רק שני לוחות האבנים. זה לא ישלול שלא היו שם הדברים שנזכרו בתורה שהם מונחים בו כמו מטה אהרן וצנצנת המן אך שלל בזה שלא היה שם מהתורה רק עשרת הדברים כי הם מקיפים בכח על התורה כמו שבארנו בפרש' יתרו: ויהי בצאת הכהנים מן הקדש. זכר בספר ד"ה כי כל הכהנים התקדשו לא שמרו בזה דבר המחלקות לרוב הזבחים והעולות שנעשו שם. והלוים היו משוררי' להודות ליי' בפה ובכלי זמר. והכהנים מחצצרים בחצוצרות כי זה היתה עבודתן שלא יותר העשותה כי אם על יד כהן כמו שנתבאר בתורה וזה כלו היה בעת העלותם העולות וזבחם הזבחים. והנה בעת ההיא שרתה השכינה על בית יי' ונראה שם כבוד יי' בענן עד שלא יכלו הכהני' לעמוד לשרת במזבח מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי': אז אמר שלמה. הנה אמרו לשכן בערפל יאות לפי הנגלה ולפי המשל אמנם לפי הנגלה הרצון בו כי הש"י אמ' להראות כבוד שכינתו בענן וערפל בבית המקד' הזה ואולם לפי המשל הרצון בו שהש"י אמ' להשרו' שכינתו ולהשגיח בזה העולם השפל שהוא חשך וערפל: בנה בניתי בית זבול לך. אמר על צד המשל להתמדת הראות שכינת הש"י בבית המקדש יותר ממה שיתראה בשאר המקומות שהוא בזה שידור בו הש"י ויהיה מכון לשבתו לנצח כאמרו זאת מנוחתי עדי עד וזה כי אחר שנגלה זה המקום הקדוש נאסרה העבודה בזולת המקום ההוא כמו שנתבאר בתורה כאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה והנחלה: ויסב

רדק

ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים והכרובים שעשה בצלאל היו בשני קצות הכפורת על הארון והיה מכנ' הארון כמו שהיה מתחילה אבל אלו הכרובים היו כנפיהם גבוהים על הארון כי חמש אמות היה קומת הכרוב ואין צריך לגוף הכרובים שהיה עומד בגם כי הגוף תחת הכנפים ואין לנו לשאול למה עשה שלמה כרובים אחרים ולא כתבנית ה' הראשונים כאשר אין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרי' ומנורות ושלחנות וכלים אחרים כי הכל עשה על פי הנבואה כמו שמסר לו דוד אביו כמו שכתוב בד"ה שאמר לו דוד הכל בכת' מיד יי' עלי השכיל כל מלאכת התבנית: ויאריכו הבדים. האריכו אותם לחוץ כלומ' שמשכו אות' כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת בכתף ומתחילה היו הבדי' נתוני' בארון בשוה שהיו עודפי' אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל צד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשוא בכתף ה' האריכו הבדי' ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהיה נכנס שם כהן גדול ביום הכפורי' להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכ' האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצ' לפני הדביר ואם תאמר והלא אורך הבדי' לא היה אלא עשר אמות ולא כאמר בתורה שהיו נראים חוץ לפרכת והדביר היה רחבו עשרי' אמה א"כ אע"פ שמשכו אות' היאך נראו עדיין על פני הדביר כאמר כי לא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל עד כדי שיראו הבדי' על פני הדביר כשמשכו אותם כלפי חוץ ואין צריך לומר כי מקום ארון אינו מן המדה ובנס היה עומד שהרי בתוך המדה היה תחת כנפי הכרובי' בתוך עשרי' אמה ולא היה ממנו עשר אמה לכל רוח: ויהיו שם עד היום הזה. שלא הסירו אותם עוד מן הארון כמו שכתוב לא יסורו ממנו וגם לא החזירו אותם לאחוריהם אלא היו משוכי' לפני הדביר לעולם וזהו עד היום הזה א"כ דלתו' שער הדביר לא היו נסגרות לפיכ' הוצרך שלמה לעשות פרכת להיות מבדילו: אין בארון. זה ראייה כי לא היו בארון לא שברי לחות ולא ס"ת וארון שבו ס"ת כר' כי נתנוהו באוצרות בית יי' עם אהל מועד ועם הכלי' וכן נראה מדברי חלקיהו הכהן ס"ת מצאתי בבית יי' כר' כי לא היה במקום שהיו רגילי' בו ולא היו יודעי' אותו שם באותו הדור: אשר כרת יי'. כמו שתי די עלויהון כתיבין עשר' פתגמי קיימא דגזר יי' עם בני ישראל: בצאת הכהנים. שהכניסו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד יי' בענן: אז אמר שלמה. אז כשראה שכן הכבוד בבית הזה שאמר יי' שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישר' והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעבדו וכמו שאמ' כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו ורז"ל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן יראה בבית עולמי' וי"ת יי' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם תרגם בערפל בירושלם כלו' מקו' שישכון שם הערפל והוא ענן הכבוד: לשבתך עולמים. כי גלגל ושילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר אשר נאמר עליו אל המקו' אשר יבחר יי' כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו עליו וקראו יי' יראה ואומר בהר יי' יראה כי באותו ההר יראה לדורות ודוד כשראה שנעתר שם וירד שם על עולתו אש מן השמי' ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל: ויברך

ויסב המלך את פניו ויברך. הנה לא זכר בזה המקום ברכה אשר ברכם אך הסב פניו להם בברכה כי המברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין וזה מבואר בנפשו וכן מבאנו הענין בברכת כהנים: וכל קהל ישראל עומד. למדנו מזה שאין ראוי לישב בעזרה ודומה מזה ששלמה היה יושב ולזה יתבאר שמלכי בית דוד הותר להם לישב בעזרה: ובידו מלא. ר"ל שהש"י השלים בידו ובכחו מה שייעד בפיו: לבנות בית לשם יי' וגו' עד בהוציאו אותם מארץ מצרים. למדנו מזה שבנין בית המקדש ראוי שיבנה בבית קדש הקדשים מקום לכונה שיעמוד שם הארון: ויעמד שלמה לפני מזבח יי'. האמוב שהיה עומד בעזרה גדולה שהיא עזרת ישראל כנגד מזבח החיצון שהיה בחצר הכהנים כשהתפלל זאת התפלה לא בא בחצר הכהנים לפני מזבח החיצון ו והבאור הראשון הוא יותר נכון לפימה ש שאחשוב כי לא יתקרב לש"י מפני בואו מהעזר' אל פני המזבח ה האלהים אם לא שנאמר כי מפני שהיה מקום המזבח נבחר כמו ש שכרלה מענין מה ש שנזכר בסוף ספר ש שמואל הסכים שלמה לבא שם כדי שתהיה תפלתו יותר נשמעת: ויאמר יי' אלהי ישראל אין כמוך אלהים. ר"ל אתה הש"י המנהיג ישראל ומשגיח בם הנה אין כמוך אלהים ב במנהיגים הגדולים אשר בשמי' ממעל והם מניעי הגרמים ה השמימיים: ואשר על הארץ מתחת. והוא השכל הפועל כי מה שינהיגוהו אשר הוא מסובב ממך היא ה הנהגה חלקית כמו ש שבארנו בחמשי מספ' מלחמות יי' אך ה הנהגתך היא כוללת ומקפת בכל: שומר הברי' והחסד לעבדיך. זכר כי בזה הו' יותר ההבדל שבין הנהגת השם ית' ובין הנהג' או העלולים ממנו וזה כי הוא מקיים הברית ו והחסד לעבדיו ה ההולכי' לפני הש"י בכל לבם על צד ההשגחה הפרטיית וזה דבר לא יוכל עליו אחד מאשר הנבדלים העלולים ממנו. והנה הרצון באמרו הברית ו והחסד הברית שהוא על צד החסד והו' אשר יהיה מצד ההשגחה הפרטי' וכבר יזכר זה הברית שכבר יהיה בו תנאי והוא שיהיה ה המקבל באופן שיהיה דבק בש"י וזהו אמרו לעבדיך ההולכים ל לפניך בכל לבם ולזה גם כן אמר רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני כאשר ה הלכת לפני: כי

וכל קהל ג' בקריאה וסימ' ויסב המלך את פניו דמלכים. וחברו דד"ה. וישלחו ויקראו: ואשב ה' וסימ' נבסר בסדר עקב: ואשם ה' חס' יו"ד בקריא' וסימ' ואשם הגזם על אפה והצמידים. ואשם את הלוחות בארון אשר עשיתי. ואשם שם מקום לארון דמלכים. ואשם השק על בתני. ואשם דברי בפיך:

ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עמד׃ ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר׃ מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל׃ ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל׃ ויאמר יהוה אל דוד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך׃ רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי׃ ויקם יהוה את דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב על כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל׃ ואשם שם מקום לארון אשר שם ברית יהוה אשר כרת עם אבתינו בהוציאו אתם מארץ מצרים׃ ויעמד שלמה לפני מזבח יהוה נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים׃ ויאמר יהוה אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמר הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל לבם׃ אשר שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה׃ ועתה יהוה אלהי ישראל שמר לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו לאמר לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני׃ ועתה אלהי ישראל יאמן נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי׃

(ג׳) (ד׳) (ה׳) (ו׳)

יח פכו' בכני' את את ומלה תרא' ביניהון

ג' תר כתי' הטיבות

ב' חס' להיכין את בני

ה' חס'

ג' ומ"ל

צ"א כתחוכל ויען ויכף ראוב רכו

ג' לפ נכיל

דבדך ח' כתי' ת' דבריך יק' דבדך

ואסחר מלכא ית אפוהי ובריך ית כל קהלא דישראל וכל קהלא דישראל קאים׃ ואמר בריך יי אלהא דישראל די גזר במימריה עם דוד אבא וברעותיה קיים למימר׃ מן יומא די אפיקית ית עמי ית ישראל ממצרים לא אתרעיתי בקרתא מכל שבטיא דישראל למבני ביתא לאשראה שכנתי תמן ואתרעיתי בדוד למהוי מלכא על עמי ישראל׃ והוה בלבא דדוד אבא למבני ביתא לשמא דיי אלהא דישראל׃ ואמר יי לדוד אבא חלף די הוה עם לבך למבני ביתא לשמי אתקינתא ארי הוה עם לבך׃ לחוד את לא תבני ביתא אלהן בר דתוליד הוא יבני ביתא לשמי׃ וקיים יי ית פתגמיה דמליל וקמית תחות דוד אבא ויתיבית על כורסי מלכותא דישראל כמא דמליל יי ובניתי ביתא לשמא דיי אלהא דישראל׃ ושויתי תמן אתר מתקין לארונא די ביה מתחין תרין לוחי אבניא די עליהון קימא דיי די גזר עם אבהתנא באפקותיה יתהון מארעא דמצרים׃ וקם שלמה קדם מדבחא דיי לקביל כל קהלא דישראל ופרס ידוהי בצלו לצית שמיא׃ ואמר יי אלהא דישראל לית בר מינך את הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט על ארעא מלרע נטר קימא וחסדא לעבדך די מהלכין קדמך בכל לבהון׃ די נטרת לעבדך דוד אבא ית דמלילתא ליה וגזרתא במימרך וברעותך קיימתא ביומא הדין׃ וכען יי אלהא דישראל טר לעבדך דוד אבא ית דמלילתא ליה למימר לא יפסוק לך גבר מן קדמי יתיב על כורסי מלכותא דישראל לחוד אם יטרון בנך ית אורחתהון להלכא קדמי כמא דהליכתא קדמי׃ וכען אלהא דישראל יתקיימון כען פתגמיא די מלילתא לעבדך דוד אבא׃

רדק

ויברך. לא נכתבה הברכה שברכם אבל הברכה שברכם אחר תפלתו נכתבה ואח' שברכם כתן הודאה לאל ואמר ברוך יי' אלהי ישר' אשר דבר בפיו כלומ' מה שדבר בפיו אל דוד אבי כן קיים לי וזהו שאמ' ובידו מלא וי"ו ובידו כנוי כנגד האל ית' וכן אמר למטה ובידך מלאתי ר"ל בכחו וביכולתו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו ות"י וברעותי' קיים ומלת לאמר שב אל בפיו: ואבחר בדוד. למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לו לומ' ואבחר בירוש' אלא פירו' כי לא הודעתי בחירתי בירושלם עד שבחרתי בדוד ל להיות על עמי ישראל והראתי לו המקום הנבחר בירושלם כ כשעזרתי לו בגרן ארונה באש מן השמים: ואשים שם מקום לארון. והוא הדביר: לפני מזבח יי'. מזבח הנחשת שעשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים כי עשה מזבח הנחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו: נגד כל קהל ישראל. בדברי הימים אומר כי עשה כיור נחשת חמש אמות רחבו ושלש אמות קומתו ונתנהו בעזרה ויעמוד עליו נגד כל קהל ישראל ויברך עליו על ברכיו ופרש כפיו השמים: שומר הברית והחסד. שכרת עם האבות: לעבדיך. לזרעם אחריהם: דבריך. כתיב על הפרט וקרי דברך על הכלל: כי

רשי

אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא. קיים את דברו בידו הטובה: מן היום וגו'. את זו דבר אל דוד אבי: ויעמד שלמה לפני מזבח יי'. כתו' בדברי הימי' כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה ויעמד עליו ויברך על ברכיו: שומר הברית. ממתין וגונז לשמר הברית והחסד לקיים את הבטחתו: אשר שמרת. לשון אמונת הבטחה: האמנם

רשי

האמנ'. לשון תמיה: לא יכלכלוך. לא יכילוך: אשר יחטא איש לרעהו. בועל אשת איש: ונשא בו האלה. כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו: ובא אלה לפני מזבחך. והעמיד הכהן את הסוטה לפני יי': לתת דרכו בראשו. ונבתה בטנה וגו': ולהצדיק צדיק. ונקתה ונזרעה זרע כך נדרש בתוספתא דסוטה: ונשא בו. לשון כוסה: והודו את שמך. שחייב אד' לברך על הרעה: כי תענם. למען תענם כי משמש לשון אשר: ירקון

רדק

כי האמנם. הה"א פתוחה כי היא לתימה כלומר באמת הוא שישב אלהים עם האדם בארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך אם כן מה שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך כמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה ואע"פ שבכל המקומות הוא רצונו אל הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו בקש שלמה מהאל שיהיה המקום הזה הנבחר מסייע ה המתפלל בתפלתו כאלו הבית הזה היה מלאך מליץ ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר: להיות עיניך פתוחות. להיות שמירתך תמידה במקום הזה ועינך חסר יו"ד הרבוי מהמכתב: אל המקום הזה. כמו במקום הזה וכן כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון וכן הדומים לזה בפרשה הזאת אל המקום אל הבית וי"ת באפי אתרא הדין: אל מקום שבתך אל השמים. כמו ממקום שבתך מן השמים וכן הוא אומ' בדברי הימים וכמוהו לשבור אל יוסף או פירושו שיכונו לבם אל מקום שבתך ואת תשמע השמים וכן אל יוסף טעמו דבק עם וכל הארץ באו מצרימה או פירוש אל המקום אל השמים כמו במקום שבתך בשמים כמו שפירשנו אל המקום: ושמעת וסלחת. כתרגומו ותקבל צלותהון ותשבוק לחוביהון: ונשא בו אלה. וחייבו הדין להשביעו כשאר מענין משאת מאות' שהוא לשון חוב וי"ת וירשי ביה מומי לאומיותיה: ובא אלה. פי' ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבי' הזה וי"ת על המשבי' וייתי ויומיניה קדם מזבחך: ואתה תשמע השמים. מן השמים וכן תרגם יונתן מן שמיא: ושפטת. אף על פי שאתה מאריך אף לנשבע לשקר ואין אתה נפרע ממנו בשעת עונו אם ישבע בבי' הזה לא תאחר לו שיכירו בני אדם כי המקום הזה הנבחר סייע במהירות העונש וייראו מן הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם האל יתברך כוס כן ואמ' ומקדשי תיראו: להרשיע רשע. איזה מהם שיהיה רשע הנשבע לשקר או המשביע בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע: בהנגף. והודו את שמך. כי חייב אדם לברך על הרעה כמו שמברך על הטובה: בבית הזה. הנשארי' בעיר אשר לא יצאו למלחמה יתפללו אליך בבית הזה על אחיהם שיצאו למלחמה ואתה תשמע תפילתם וסלחת לחטאתם והשבותם אל אדמתם: בהעצר השמים. כי תורם הדרך הטובה שתודיעם על איזו עון נעצר השמים ותורם הדרך הטובה ונתת מטר:

רעב

ונשא ט"ז בקריא' וסימ' על כתפות האפוד מלמטה· ונשא אהרן את שמות בני ישראל· ונתת אל חשן המשפט את האורים· והיה על מצח אהרן· והוא עד או ראה או ידע· ואם נפש כי תחטא ועשתה· ונשא השעיר עליו את כל עונותם· ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ· איש איש כי יקלל אלהיו ונשא· ואם הפר יפר

כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלֻךָ אַף כִּי־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃ וּפָנִיתָ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנָּתוֹ יְהוָה אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל־הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם׃ לִהְיוֹת עֵינֶךָ פְתֻחֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה לַיְלָה וָיוֹם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם לִשְׁמֹעַ אֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ וְשָׁמַעְתָּ אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִּשְׁמַע אֶל־מְקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלָחְתָּ׃ אֵת אֲשֶׁר יֶחֱטָא אִישׁ לְרֵעֵהוּ וְנָשָׁא־בוֹ אָלָה לְהַאֲלֹתוֹ וּבָא אָלָה לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְעָשִׂיתָ וְשָׁפַטְתָּ אֶת־עֲבָדֶיךָ לְהַרְשִׁיעַ רָשָׁע לָתֵת דַּרְכּוֹ בְּרֹאשׁוֹ וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק לָתֶת לוֹ כְּצִדְקָתוֹ׃

בְּהִנָּגֵף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אוֹיֵב אֲשֶׁר יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וְהִתְפַּלְלוּ וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַהֲשֵׁבֹתָם אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לַאֲבוֹתָם׃

בְּהֵעָצֵר שָׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וּמֵחַטָּאתָם יְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם׃

ארי מן יסובר ומן חמיד בקושטא אתרעי יי לאשראה שכינתיה בגו בני אנשא דדיירין על ארעא הא שמיא ושמי שמיא לא יכלון לסוברא יקרך אף אלהין ביתא הדין דבניתי: ותתפני לצלותא דעבדך ולבעותיה יי אלהי לקבלא צלותא ובעותא דעבדך מצלי קדמך יומא דין: למהוי רעוא קדמך לאגנא על ביתא הדין ליליא ויימם לאתרא די אמרת יהי שמי תמן לקבל צלותא די צלי עבדך לאפי אתרא הדין: ותקביל בעות עבדך ועמך ישראל דיצלון לאפי אתרא הדין ואת תקביל מאתר בית שכינתך מן שמיא ותקביל צלותהון ותשבוק לחוביהון: ית דייחוב גבר לחבריה וירשי ביה מומי לאומיותיה וייתי ויומיניה קדם מדבחך בביתא הדין: ואת תקביל מן שמיא ותעביד ותדין ית עבדך לחייבא חייבא למתן אורחיה ברישיה ולזכאה זכאה למתן ליה כזכותיה: כד יתמחון עמך ישראל קדם בעלי דבביהון דיחובון קדמך ויתובון לפולחנך ויודון לשמך ויצלון ויבעון מן קדמך בביתא הדין: ואת תקביל מן שמיא ותשבוק לחובי עמך ישראל ותתיבינון לארעא דיהבתא לאבהתהון: כד יתכלון שמיא ולא יהי מטרא ארי יחובון קדמך ויצלון לאפי אתרא הדין ויודון לשמך ומחוביהון יתובון ארי תקביל צלותהון:

רלבג

כי האמנם ישב אלהים על הארץ. ר"ל הנני מתפלל לפניך את ה התפלה הזאת כי אני רואה באמת שמכינת השי' והשגחתו תמשך גם כן באלו הדברים השפלי' וזה מקו' פלא כי השמים ושמי ה השמים לא יכילו הודך ורוממות מדרגתך ו והכיבוד המושכל ו והמושפע לך מהם כי זה בלתי מושג ל לזולתך כי גבהה מאד מדרגת המושפע לך מהם על מה שהם עליו מהמציאות כמו ם שבארנו בראשון ו ובחמשי מספ' מלחמו' יי' וכל שכן שתדבק השגחתך והשפעתך באלו הענינים הפחותים מאד עד שתרד ה השגחתך בזה הבית אשר בניתי ויושג לך ענינו: ופנית אל תפלת עבדך. ר"ל כי מפני היות שכינתך בבית הזה תפנה אל תפלת עבדך: לשמוע אל הרנה ואל התפלה. הכונה ברנה הו' השיר והשבח כי הוא קודם אל התפלה ולזה פתח שלמה תפלתו בדברי שבח באמרו יי' אלהי ישראל אין כמוך אלהי': ושמעת אל תחנת עבדך. הנה התחנה היא את התפלה והיא בקשת הצרכים בלשון תחנונים ומחילת החטאים ולזה אמר ושמעת וסלחת: את אשר יחטא איש לרעהו. ידמה לפי מה שאחשוב ששלמה בקש מכמו שיסוטה כ

בהעצר שמים ל' ול' בהעצר השמים דד"ה ומשמש אל והוא חד מן ו' זוגין קדמ' לא כתיב ה"א ותניין כתיב

אתם אחרי שמעו· ונשא בו אלה להאלתו· ונשא שה מהעדר· ויצו המלך את חלקיה תנינא· ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל· וחברו בהר כרוס אשתלנו· ונשא המונה ושלל שללה· הנני גוער לכם את הזרע וזריתי פרש על· ישובון י' בקריא' וסימ' בהעצר שמים ולא יהיה מטר· וחברו דד"ה· ופדויי יי' ישובון· וחברו· ופליטי חרב ישובון· לכן יתנם עד עת יולדה· גבול שמת בל יעברון· תסתיר פניך יבהלון· ויגל אזנם למוסר· כל באיה לא ישובון:

כבדיקת באלות אשר יאלו אותה בבית המקדש על האופן שנזכר בתורה כן יבדוק באלה זה הבית הקדוש כל הדברים אשר תהיה בהם כפירה בין איש לרעהו או אלת שבועה כשיבא הנטען להשבע לפני מזבח יי' בבית הזה והנה אמרו אשר יחטא איש לרעהו יכלול חטא הממון כאמרו וחטאה בשגגה מקדשי יי' נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי' וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל ובשבועת העדות כתיב ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה: ושבו אליך והודו את שמך. הרצון בזה שכאשר יחטאו ישראל ברבך שתעשם שינגפו לפני אויב והם ישובו אליך ויסורו מדרכיהם הרעים ויודו את שמך ולכבודך קודם התפלה כראוי ואחר כך יתפללו ויתחננו אליך בבית הזה לסלוח חטאתם ולהושיעם מיד אויב ולהשיבם לאדמתם אשר לקח מהם האויב הנה אתה תשמע השמים ותסלח לחטאת עמך ישראל ותשיבם אל האדמה אשר נתת לאבותם: בהעצר השמים ולא יהיה מטר וגו'. הרצון באמרו כי תענם כי תענה בם תשובתם ותעיד על דרך אמרו ישמע אל ויענם שהרצון בו ויענה בם לדעת קצת המפרשים וכמוהו הן תוי שדי יענני ר"ל ויענה בי· והנה בם מאחר הקודם בזמן והוא שצריך תחלה שישובו מחטאתם כי תענה בם אשר על כן עצר את השמים ומטר לא היה ואחר זה ישבחו את השי' ואחר כתיבת השבח תהיה התפלה: כי

רדק

רעב כי יהיה. והלא זכר העצר השמים והוא הרעב אם כן מה טעם אמר אחר כן רעב כי יהיה לפי שיתכן שיהיה מטר ויהיה רעב והוא מה שפירש אחר כן שדפון וירקון ארבה חסיל: כי יצר לו אויבו. פירוש או כי יצר לו אויבו: בארץ שעריו. בארצו בשעריו כמו שכתוב והצר לך בכל שעריך: כל נגע וכל מחלה. אף על פי שזכרתי מצרכי עמך בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומ׳ על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם שכל תפילה וכל תחינ׳ שיתפללו על כל נגע ועל כל מחלה אשר תהיה לכל אדם: לכל עמך ישראל. כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש ואיש לפי נגעו אשר ידעו לבו ממה שלא נודע לאחרי׳ כלומר בין מן המכאובים הנסתרים בין מן הגלויים: ופירש כפיו אל הבית הזה. כמו בבית הזה כלומר יפרוש כפיו אל יי׳ בבית הזה או פי׳ בכל מקום שיהיה כנגד הבית הזה וכן תרגם לאפי ביתא הדין: למען יראוך. בי״ור האיתן לבד ופ״א הפעל נעלמת ופירושו כ כשיראו שתסלח להם בשובם אליך והתפללו אליך בבית הזה ידעו כי בעונם עון בא להם הנגע והמחלה לא שהו׳ מקר׳ ובעבו׳ זה ייראוך וכן טעם כי עמך הסליח׳ למען תורא: ככל אשר יקרא אליך הנכרי. אף על פי שאינו ראוי לכך תשמע תפלתו אבל ב בישראל אמר ונתת לאיש ככל ד דרכיו אשר תדע את לבבו אבל הנכרי אף על פי שאין לבבו נכון אליך עשה ככל אשר יקרא אליך למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה ומתוך כך ידעו ל ליראה אותך כעמך ישראל: כי יצא עמך למלחמה על אויבו. דרך כלל: בדרך אשר תשלחם. כמו ויהי דבר שמוא לכל ישר׳ וגו׳ וכן כשהיו שואלים באורי ותומים כמו בדבר בנימן וכן כשלא יהיה עליהם עונש: ועשית משפטם. תעשה משפטם באויביה׳ וכן כי עשית משפטי ודיני ות״י ותתפרע עולבנהון: כי

רשי

ירקון. שהתבואה אינה עולה בקנה לעשות שבולת: ככל אשר יקרא אליך הנכרי. ובישראל הוא אומר לתת לאיש ככל דרכיו לפי שישר׳ מכיר בהקב״ה ויודע שהיכולת בידו ואם אין תפילתו נשמעת תולה את הדבר בעצמו ובחטאו אבל הגוי קורא תגר ואומ׳ בית ששמו הולך לסוף העולם נתייגעתי לכמה דרכים ובאתי והתפללתי בו ולא מצאתי בו ממש כשם שאין ממש בעבודה זרה לפיכך ככל אשר יקרא אליך הנכרי אבל ישרא׳ אם אתה רואה שהוא מפחית בממונו את חבירו אל תתן לו: דרך העיר. פונים לצד ירושלם: ועשית משפטם. נקמתם באויביהם: כור

איכו ד׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן כ״ד: ידעון ד׳ בקריאה וסימ׳ אחל גדלך דיואשע. כל תפלה כל תחנה דמלכים. ואתה תשמע השמים. שפתי צדיק ידעון רצון דמשלי: ישמעון ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר דברים: וזרעך ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר עקב: ולדעת ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן ג׳:

וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי תוֹרֵם אֶת־הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ וְנָתַתָּה מָטָר עַל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לְעַמְּךָ לְנַחֲלָה׃ רָעָב כִּי־יִהְיֶה בָאָרֶץ דֶּבֶר כִּי־יִהְיֶה שִׁדָּפוֹן יֵרָקוֹן אַרְבֶּה חָסִיל כִּי יִהְיֶה כִּי יָצַר־לוֹ אֹיְבוֹ בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כָּל־נֶגַע כָּל־מַחֲלָה׃ כָּל־תְּפִלָּה כָל־תְּחִנָּה אֲשֶׁר תִהְיֶה לְכָל־הָאָדָם לְכֹל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּן אִישׁ נֶגַע לְבָבוֹ וּפָרַשׂ כַּפָּיו אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃ וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְסָלַחְתָּ וְעָשִׂיתָ וְנָתַתָּ לָאִישׁ כְּכָל־דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת־לְבָבוֹ כִּי־אַתָּה יָדַעְתָּ לְבַדְּךָ אֶת־לְבַב כָּל־בְּנֵי הָאָדָם׃ לְמַעַן יִרָאוּךָ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־הֵם חַיִּים עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לַאֲבֹתֵינוּ׃ וְגַם אֶל־הַנָּכְרִי אֲשֶׁר לֹא־מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וּבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה וּזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה וּבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃ אַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי לְמַעַן יֵדְעוּן כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־שְׁמֶךָ לְיִרְאָה אֹתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלָדַעַת כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃ כִּי־יֵצֵא עַמְּךָ לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבוֹ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵם וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־יְהוָה דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּהּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִתִי לִשְׁמֶךָ׃ וְשָׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם׃

וְאַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵי עַבְדָךְ וְעַמָךְ יִשְׂרָאֵל אֲרֵי תַלְפִינוּן יַת אוֹרְחָא דְתַקְנָא דִיְהָכוּן בַּהּ וְתִיתֵּן מִטְרָא עַל אַרְעָךְ דִיהַבְתָּא לְעַמָךְ לְאַחֲסָנָא׃ כַּפְנָא אֲרֵי יְהֵי בְאַרְעָא מוֹתָא אֲרֵי יְהֵי שִׁדָפוֹנָא יַרְקָנָא גּוֹבָא שַׁמּוֹטָא אֲרֵי יְהֵי אֲרֵי יְעִיקוּן לֵיהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן בְּאַרְעָא קִירְוֵיהוֹן כָּל מַכְתַּשׁ כָּל מְרַע׃ כָּל צְלוֹתָא כָּל בָּעוּתָא דִתְהֵי לְכָל אֱנָשָׁא לְכָל עַמָךְ יִשְׂרָ׳ דִי יִדְעוּן גְּבַר מַכְתַּשׁ לִבֵּיהּ וְיִפְרוֹס יְדוֹהִי בִּצְלוֹ לְאַפֵּי בֵּיתָא הָדֵין׃ וְאַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָא מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתָךְ וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וְתַעְבֵּיד בָּעוּתְהוֹן וְתִתֵּן לִגְבַר כְּכָל אוֹרְחָתֵיהּ דִגְלֵי קֳדָמָךְ לִבֵּיהּ אֲרֵי אַתְּ הוּא לֵית בַּר מִנָךְ קֳדָמָךְ לְחוֹד גְּלַן לִבְּבַיָא דְכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ בְּדִיל דִיְדַחֲלוּן מִן קֳדָמָךְ כָּל יוֹמַיָא דְאִינוּן קַיָמִין עַל אַפֵּי אַרְעָא דִי יְהַבְתְּ לַאֲבָהָתָנָא׃ וְאַף מִן בַּר עַמְמִין דְלָא מֵעַמָךְ יִשְׂרָאֵל הוּא וְיֵיתֵי מֵאַרְעָא רְחִיקָא בְּדִיל שְׁמָךְ׃ אֲרֵי יִשְׁמְעוּן יַת שְׁמָךְ רַבָּא וְיַת יְדָךְ תַּקִיפְתָּא וּדְרָעָךְ מְרַמְמָא וְיֵיתֵי וִיצַלֵי לְאַפֵּי בֵּיתָא הָדֵין׃ אַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָא מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתָךְ וְתַעְבֵּיד כְּכֹל דִי צַלִי קֳדָמָךְ בַּר עַמְמִין בְּדִיל דְיִדְעוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא יַת שְׁמָךְ לְמִדְחַל קֳדָמָךְ כְּעַמָךְ יִשְׂרָאֵל וּלְמִידַע אֲרֵי שְׁמָךְ אִתְקְרֵי עַל בֵּיתָא הָדֵין דִי בְנֵיתִי׃ אֲרֵי יִפּוֹק עַמָךְ לַאֲגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן בְּאוֹרְחָא דְתִשְׁלְחִינּוּן וִיצַלוּן קֳדָם יְיָ לְאַפֵּי אוֹרַח קַרְתָּא דְאִתְרְעִיתָא בַהּ וּבֵיתָא דִיבְנֵיתִי לִשְׁמָךְ׃ וּתְקַבֵּיל מִן שְׁמַיָא יַת צְלוֹתְהוֹן וְיַת בָּעוּתְהוֹן וְתִתְפְּרַע עוֹלְבַּנְהוֹן׃

רלבג

כי תורם הדרך הטוב׳ אשר ילכו בה. ר״ל שבזה המין מהעונש תורם את הדרך הטובה כי יפשפשו במעשיה׳ ויסורו ממה שחטאו אשר עליו נענשו בזה העונש: רעב כי יהיה בארץ. ר״ל בסבת שטף מטר או ברד או בסבת הרוחות או בסבת חום השמש בשבלים אחר המטר שהם מניעים מצד הטבע. והנה מה שיהיה בסבת העצר המטר כבר נזכר: דבר כי יהיה שדפון ירקון. ר״ל כי יהיה דבר בהתחדש חליי השדפון או הירקון או מה שידמה להם: ארבה חסיל כי יהיה. ויהיה ג״כ רעב בסבתם מפני אכילתם התבואות והשחתתם אותם: כי יצר לו אויבו בארץ שעריו. ר״ל שיבנה מצור סביב העיירות באופן שלא יוכל איש לצאת השדה לקחת התבואות או לעבוד האדמה והנה יתחד׳ שם רעב בסבת זה: כל נגע וכל מחלה. ר״ל כל מכה וכל חלי וכל צורך שתצטרך התפלה והתחנה עליו אשר תהיה לאיש מה מיסור׳ הנגע והמחלה או הצורך האחר או זה שיהיה שתהיה תפלה ותחנה עליו לפי שידע איש ואיש מהם חולי לבו אשר הוא צריך עליו להתחנן לפניך. והנה הרצון באמרו אשר תהיה לכל האדם לעמך ישראל אשר תהיה לכל אחד מאישי האדם אשר לעמך ישראל כי מהנכרי לא התפלל עתה שלמה: ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי. באר בזה כי מפני התפלה לא יקבל תועלת אם לא יהיה לבו שלם עם הש״י אז תשמע תפלתו לתת לו ככל דרכיו לפי עניינו בעת התפלה וזה יהיה סבה שייראוך ישראל תמיד בהכירם כי חטאיהם סבבו להם אלו הרעות עד שתכף ששבו מהם שמעת לקולם: וגם אל הנכרי וגו׳ ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. הנה לא אמר שלמה בנכרי שיתן לו הש״י כדרכיו אשר ידע את לבבו כי מזה הצד לא היה ראוי שתקובל תפלתו אך בקש מהש״י שישמע לקול הנכרי ככל אשר יקרא אליו לבעבור סבב שיקרב לעבודת השם כישראל וכדי שיתפרסם כי שם יי׳ נקרא על הבית הזה עד שהקורא אליו מזה המקום תהיה תפלתו נשמעת בכל אשר יקרא אליו: כי יצא עמך למלחמה על אויבו. עד עתה זכר התפלה שתהיה בתוך הבית הקדוש הזה ובא עתה לזכור התפלה שתהיה חוץ מהבית לנכח בית המקדש כשלא היה אפשר שתהיה בבית המקד׳ כמו הענין בצאת ישרא׳ למלחמה על אויבו ואמר בדרך אשר תשלחם העיר בזה שאין ראוי שיצאו למלחמה אם לא יהיו נמלכים בשכינה אם על יד נביא אם על יד אורים ותמים והתפלל׳ כאשר יהיה הענין כן והתפללו אל יי׳ דרך העיר אשר בחרת בה ר״ל שיתפללו נכח ירושלם ונכח בית המקד׳ ישמע הש״י תפלתם ותחנתם ויעשה משפט׳ לתת להם כדרכיהם אשר הם בהם בעת התפלה:

כי

רלבג

כי יחטאו לך · זכר עתה מין אחר מהתפלה חוץ מבית המקדש והוא כשיגלו ישראל מעל אדמתם על רוב חטאיהם ושבו אל הש״י בארץ שוביהם והתודו את עונם ואת חטאתם אשר חטאו בהם ויכירו כי עונותיהם סבבו להם כל זה הרע וישובו אל הש״י ללכת בדרכיו בכל לבם ובכל נפשם והתפללו אליך לנכח ארץ ישראל ונכח ירושלם ובית המקדש שמע יי׳ תפלתם ותחנתם ועשה משפטם לפי היות לבבם אליך בעת התפלה כדרך שתסלח חטאיהם וגם פשעיהם שהם על דרך המרד ותתנם לרחמים לפני שוביהם ורחמום בארץ שהם גולים בה. והנה לא בקש שישמע תפלתם מהגלות כי זה ממה שיצטרך אל עוצם ההשגחה הפרטית ושישלם עון העם היושב אז בארץ ישראל כאמרו כי לא שלם עון האמורי עד הנה: לשמוע אליהם בכל קראם אליך · ר״ל בכל מה שיבקשו ממך בהיותם בארץ שוביהם ואף על פי שאינם מתפללים תוך הבית הזה אחר שהם מתפללים לנכחו לפי מה שאפשר להם:

ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי׳ · למדנו מזה שהמלך כרע על ברכיו מהתחלת תפלתו עד כלותו אותה ומזה המקום אמרו ר׳ רבותינו שהמלך כיון שכורע שוב אינו זוקף עד כלותו תפלתו: אשר נתן מנוחה לעמו ישר׳ ככל אשר דבר · הנה זה הוא מה שאמ׳ בפרשת ראה אנכי וישבת׳ בארץ אשר יי׳ אלהיכם מנחיל אתכ׳ והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח: להטות לבבנו אליו · ר״ל שיהיה השם עמנו באופן שישתדל להטו׳ לבבנו אליו לעבודתו כשנחטא לו כמו שעש׳ לאבותינו בהיותם במדבר ולא יעזבנו על חטאתנו. ולא יטשנו בשיסלק השגחתו ממנו: לעשו׳ משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו · ר״ל שיתן לכל אחד מהם לפי הראוי לו ולא יסתי׳ פניו מהם בעת העוותם אבל יוכיחם בדרך שיחזרו למוטב ובזה יתפרסם לכל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים ואין עוד ר״ל כי בראותם כי כשיחטאו ישראל הם נענשי׳ ובשוב׳ מחטאתם הש״י הוא נעתר להם:

ביום

מסורה

ונתתם ו׳ קמצין וסימ׳ ואנפת בם ונתתם · וחברו דד״ה · וסלחת לעמך אשר חטאו · לקוח את הספרים · עשה לך מוסרות · וישאל דוד ביי׳ לאמר האעלה דד״ה; נשבו ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן ל׳ : שבו ד׳ בטעם מלרע בליש׳ וסימ׳ ואת נשיהם שבו · ושבו אליך בכל לבבם דמלכים · וחברו ושבו אליך

מלכים א

כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום שביהם אל ארץ האויב רחוקה או קרובה: והשיבו אל לבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם לאמר חטאנו והעוינו רשענו: ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם אשר שבו אתם והתפללו אליך דרך ארצם אשר נתתה לאבותם העיר אשר בחרת והבית אשר בנית לשמך: ושמעת השמים מכון שבתך את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם: וסלחת לעמך אשר חטאו לך ולכל פשעיהם אשר פשעו בך ונתתם לרחמים לפני שביהם ורחמום: כי עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים מתוך כור הברזל: להיות עיניך פתחת אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל לשמע אליהם בכל קראם אליך: כי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל עמי הארץ כאשר דברת ביד משה עבדך בהוציאך את אבתינו ממצרים אדני יהוה:

ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יהוה את כל התפלה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח יהוה מכרע על ברכיו וכפיו פרשות השמים: ויעמד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר: ברוך יהוה אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו: יהי יהוה אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו אל יעזבנו ואל יטשנו: להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו ולשמר מצותיו וחקיו ומשפטיו אשר צוה את אבתינו: ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יהוה קרבים אל יהוה אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו:

תרגום

ארי יחובון קדמך ארי לית אנש דלא חטי ויחול רוגזך בהון ותמסרינון קדם בעלי דבביהון וישבונון שוביהון לארעא בעלי דבביהון דרחיקא או קריבא: ויתיבון ללבהון בארעא דאשתביאו לתמן ויתובון ויבעון מן קדמך בארעא שביהון למימר חבנא ואטפשנא סרחנא: ויתובון לפולחנך בכל לבהון ובכל נפשהון בארעא בעלי דבביהון דשבו יתהון ויצלון קדמך לאפי אורח ארעהון דיהבתא לאבהתהון קרתא דאתרעיתא וביתא דבניתי לשמך: ותקביל מן שמיא מאתר בית שכינתך ית צלותהון וית בעותהון ותתפרע עולבנהון: ותשבוק לעמך דחבו קדמך ולכל מרדיהון די מרדו בך ובמימרך ותתנינון לרחמין קדם שוביהון וירחמון עליהון: ארי עמך ואחסנתך אינון דאפיקתא ממצרים מגו כורא דברזלא: למהוי רעוא קדמך לקבלא בעות עבדך ובעות עמך ישראל לקבלא צלותהון בכל עידן דאינון מצלן קדמך: ארי את אפרשתנון לך לאחסנא מכל עממי ארעא כמא דמלילתא ביד משה עבדך באפקותך ית אבהתנא ממצרים יי אלהים:

והוה כד שיצי שלמה לצלאה קדם יי ית כל צלותא ובעותא הדא קם מן קדם מדבחא דיי מלמכרע על ברכוהי וידוהי פריסן בצלו לצית שמיא: וקם ובריך ית כל קהלא דישראל קל רב למימר: בריך יי דיהיב ניחא לעמיה ישראל ככל די מליל לא בטיל פתגמא חד מכל פתגמוהי תקניא די מליל בידא דמשה עבדיה: יהי מימרא דיי אלהנא בסעדנא כמא דהוה בסעדא דאבהתנא לא ישבקיננא ולא ירחקיננא: לאפנאה לבנא לדחלתיה למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי דפקיד ית אבהתנא: ויהון פתגמיא אילין די בעיתי מן קדם יי אלהנא יימם וליליא למעבד דין עבדיה ועולבן עמיה ישראל פתגם יום ביומיה:

רדק

כי יחטאו לך · כמו וכי יחטאו לך כלומר ואם יחטאו לך ואיכן ראוין לתשועה ושתנקום נקמתם באויביהם ויתחייבו גלות ויעשו תשובה בגלותם ויתפללו דרך ארצם תשמע תפלתם וכן ראינו בדניאל שנאמר וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם: ועשית משפטם · בשוביהם שלא חמלו עליהם והכבידו עליהם ועוד תתנם לרחמים לפני שוביהם ורחמום שיניחום לצאת מהגלות ולשוב לארצם כמו שעשה כרש מלך פרס: מתוך כור הברזל · כי כמו שצורפי הכסף והזהב בכור כן נצרפו במצרים בעבור קשי ומה שאמר הברזל והכורים לא יעשו אותם מברזל אלא מאדמה אמר הברזל לחוזק הצרוף שנצרפו שם: בכל קראם אליך · בכל עת שיקראו אליך בצרתם וישובו אליך וכן כיי׳ אלהינו בכל קראינו אליו בתשובה: ככל אשר דבר · והניח לכם מכל אויביכם: להטות לבבנו אליו · טעמו דבק עם יהי יי׳ אלהינו עמנו: יומם ולילה · להיות שמירתו תמיד לעשות משפטינו ופירוש משפט במקום הזה כמו כמשפט הבנו׳ יעשה לה והדומה לו כלומ׳ לתת לנו דבר יום ביומו מה שאנו צריכים להשפיע לנו הטובה ולשמרנו מרע׳ ובזה ידעו כל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים כי הדבקי׳ בו שבעי טובה ונשמרים מרעה: קדש

רשי

כור הברזל · חרסי׳ שמזקקין בו זהב קרוי כור: ככל אשר דבר · והיכן דבר והניח לכם מכל אויביכ׳ · לעשו׳ משפט עבדו ועמו · לתבוע עלבונם מיד האויב: את

מסרה

בכל לבם דד״ה · ועשרת אלפים חיי׳ שבו: עבדך לעבודך ז׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך: לבבינו ד׳ בקריאה וסימ׳ אחינו המסו את לבבינו לאמר עם · ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח · להטות לבבנו אליו ללכת · נשא לבבנו אל כפים אל אל: ללכת בכל דרכיו דסמיכי ד׳ בקרי׳ וסימ׳ ועתה ישראל כה יי׳ אלהיך שאל · כי אם שמור תשמרון את כל המצוה · רק שמרו מאד · להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו: ויהיו ל״א רפין בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר תרומה:

רדק

קדם המלך את תוך החצר • הרי הוא אומר למה קדשו לעשות שם העולה והמנחה והשלמים כי מזבח הנחשת שעשה שלמה היה קטן מהכיל רב העולה והשלמים ואינו אומר על מזבח הנחשת שעשה משה כי בפירוש אמרו בדברי הימי׳ כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העולה ושל משה גנוז עם אהל מועד כמו שפירשנו למעלה מזבח הנחש׳ שעש׳ שלמה שהיה עשרי׳ אמה ארכו ועשרים רחבו לא היה יכול להכיל רב העולות והחלבים שהרי מזבח הנחשת שעשה משה היה חמש על חמש ואמר אלף עולו׳ יעלה שלמה על המזבח ההוא ומזבח הנחשת שעשה שלמה היה עשרים על עשרים ולפי חשבון עולו׳ וחשבון אמות לא היה מזבח שעש׳ שלמה מכיל אלא ששה עשר אלף והוא אומר בקר עשרי׳ ושני׳ אלף וצאן מאה ועשרים אלף ואם תאמ׳ כל אלו לא היו אלא החלבים כי שלמי׳ היו כל אלו ובמזב׳ של משה אמר אלף עולות שהיו כלם כליל כאמ׳ כינם הנה היו עולות רבות ומנחות כי לא מנה אלא השלמים והעולות שהיו רבים עד כי בין העולות והמנחות וחלבי השלמים לא יכול מזבח הנחשת שעשה שלמה להכיל הכל עד שהוצרך שלמה לקדש רצפת החצר ועשה שם מן העולה והמנחה וחלבי השלמים מה שלא יכול המזבח להכיל ודברי רבותינו ז״ל מחלוק׳ בזה יש אומרים כי רצפת החצר הוא שקדש כמו שפירשנו ויש אומרים כי מזבח אבני׳ בנה תוך החצר ואמ׳ עוד כי מזבח אבני׳ הוא שעש׳ שלמה לא מזבח נחשת ומה שאמר בדברי הימים ויעש שלמה את מזבח הנחש׳ וכן אמר כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל פי׳ מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה ואלה דברי׳ של תימה הם ואפשר כי מה שאמר אלף עולו׳ יעלה שלמה על המזבח ההוא לא בפעם אח׳ אלא קוד׳ שובו מגבעון לירושלם כמו שפירשנו בדברי הימים: את החג • חנוכת המקדש קרא גם כן חג לפי שהיתה כמוכה לחג הסכות ועשו שבעת ימי חנוכה ושבעת ימי חג הסכות ואומר ארבעה עשר יום להודיע כי סמוכים היו לא היה הפרש ביניהם וביום השמיני שאומר שלח את העם הוא שמיני עצרת ולא נוכל לפרש כי שבעת ימי חנוכה היו אחר שבע׳ ימי סכות ויום השמיני שמיני לחנוכת שהרי אומר בדברי הימים וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ואם תאמר יום שמיני עצר׳ אינו אלא כ״ב לחדש ואיך אמר וביום עשרים ושלשה אמרו רבותינו ז״ל כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נפטרו אותו היום לפי שהיה חג וביום שלשה ועשרים לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם ואף על פי שעשו שבעת ימי חנוכה קודם חג הסכו׳ ויום הכפורים בכללם ואפשר שאותו היום לא אכלו שהרי מצוה להתענות ובכרת האוכל בו ואף על פי שאומר כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים ובכל יום היו מקריבים זבחי שלמים הקריבו השלמים גם אותו היו׳ אבל לא אכלום באותו היום עד הלילה ומחרתו אבל רבותינו ז״ל אמרו כי אכלו אותו יום הכפורים כי בכלל ימי השמחה היה ולמדו זה מחנוכת המשכן מה שם עשו שלמים בשב׳ אף על פי שהוא באסור סקילה יום הכפורים שהוא אסור כרת לא כל שכן ובחנוכת המשכן שבת היה בכלל שנים עשר יום כי רצופין היו ולמדו זה מדכתי׳ ביום עשתי עשר יום ביום שנים עשר יום מה יום כלו רצוף אף ימים אלו כלם רצופין ולמדו יום זה שכתו׳ כאן ד׳ עשר יום מיום שכתוב שם והקשו ואמרו ושמח עשו ביום הכפורים זה שלמים ולא אכלו ותרצו אין שמחת הגוף אלא באכילה ושתיה וזהו שאמ׳ הכתוב וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב רוצה לומר על העון שנתכפר להם שמחלתה בתקול ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העולם הבא • ועל דרך פשט הפסוק מפרש על הטובה אשר עשה יי׳ לדוד עבדו ולישר׳ עמו ופי׳ לדוד עבדו שקיים לו מה שהבטיחו כי היוצא מחלציו יבנה הבית ויהיה שלום ושקט בימיו לישר׳ וכן היה כי כל המלכים היו עובדים אותו ומביאי׳ לו מנחה ועל כל זה הלכו לאהליהם שמחים וטובי לב ובדברי הימים אומר על כל הטובה אשר עשה יי׳ לדוד ולשלמה ולישראל עמו ורבו׳ ז״ל דרשו לדוד עבדו כי בשעה שבקש שלמה להכניס ארון לפני ולפנים דבקו שערים זה בזה ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה כיון שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה וידעו כל ישראל שמחל הקדוש ברוך הוא לדוד על אותו עון וזהו אשר עשה יי׳ לדוד עבדו: מלבא חמת עד נחל מצרים • הזכיר שם גבול ארץ ישראל צפון ודרום:

רשי

את תוך החצר • דברים ככתבן דברי ר׳ יהודה קדש את רצפת העזרה בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה: כי מזבח הנחשת • מזבח האבנים שעשה תחת מזבח הנחשת קטן מהכיל את העולה ואת המנחה שהרבו להביא אמר לו ר׳ יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ולענין עולות זה של אבנים גדול משל משה שמזבח משה מקום מערכתו אמה על אמה וזה היה מקו׳ מערכתו כ״ר על כ״ר הרי של שלמה שלש מאות ושבעי׳ ושש כשל משה אם כן מהו קידש המלך את תוך החצר שקבעו בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה וקטן מהכיל בשל משה הוא אומר כאד׳ שאומר לחבירו כנוס פלוני פסול לעבודה: מלבא חמת • שהיא בצפונה של ארץ ישר׳: עד נחל מצרי׳ • שהוא כנגדו בדרומה באלה מסעי: שבע׳ ימים • של חינוך: ושבעת ימים • חג הסוכות נמצא שאכלו ושתו ביום הכפורים: לדוד

ואת הבנחה ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר פקודי: ביום השמיני ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר נשא: שמחים ד׳ וסימ׳ וימשחו אתו צדוק • שמחים וטובי לב על כל הטובה • וחברו דדה״ה על הטובה • והגדיל יי׳ לעשות עמנו:

ס

למען דעת כל־עמי הארץ כי יהוה הוא האלהים אין עוד: והיה לבבכם שלם עם יהוה אלהינו ללכת בחקיו ולשמר מצותיו כיום הזה: והמלך וכל־ישראל עמו זבחים זבח לפני יהוה: ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח ליהוה בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את־בית יהוה המלך וכל־בני ישראל: ביום ההוא קדש המלך את־תוך החצר אשר לפני בית־יהוה כי־עשה שם את־העלה ואת־המנחה ואת חלבי השלמים כי־מזבח הנחשת אשר לפני יהוה קטן מהכיל את־העלה ואת־המנחה ואת חלבי השלמים: ויעש שלמה בעת־ההוא את־החג וכל־ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד־נחל מצרים לפני יהוה אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום: ביום השמיני שלח את־העם ויברכו את־המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל־הטובה אשר עשה יהוה

ד׳ בליש׳ · ב׳ את בית האלהים דה״ה ו׳ · ב׳ · ח׳ · ח׳ · לג׳ מכעות ככו׳ · ל׳ רכתי׳ · ג׳ ל״פ · ד׳ ג׳ ות״ל

בדיל דידעון כל עממי ארעא ארי יי הוא אלהים לית עוד: ויהי לבכון שלים בדחלתא דיי אלהנא למהך בקימוהי ולמטר פקודוהי כיומא הדין: ומלכא וכל ישראל עימיה מנכסין נכסת קודשין קדם יי: ונכיס שלמה ית ניכסת קודשיא די נכיס קדם יי תורי תרתין ועשרין ריבוא ותרין אלפין ועאנא תרתא עסרי ריבוא וחניכו ית בית מקדשא דיי מלכא וכל בני ישר: ביומא ההוא קדיש מלכא ית גו דרתא די קדם בית מקדשא דיי ארי עבד תמן ית עלתא וית מנחתא וית תרבי נכסת קודשיא ארי מדבחא דנחשא די קדם יי רחיק מלסוברא ית עלתא וית מנחתא וית תרבי נכסת קודשיא: ועבד שלמה בעידנא ההיא ית חגא וכל ישראל עמיה קהלא רב ממעלנא דחמת עד נחלא דמצרים קדם יי אלהנא שבעא יומין חנוכת ביתא ושבעא יומין חגא ארבעת עשר יומין: ביומא תמינאה שלח ית עמא ובריכו ית מלכא ואזלו לקרויהון כד חדן ושפירא לבהון על כל טבתא דעבד יי

רלבג

ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר׳ ר״ל כי מרוב הקרבנות שהקריבו ביום ההוא הוצרך שלמה לקדש החצר ר״ל חצר הכהני׳ באופן שיקריבו שם הקרבנות על הרצפה כי מזבח הנחשת שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרי׳ אמה רחבו כמו שנזכר בדברי הימים היה קטון מהכיל ושם כתוב בבאור כי מזבח הנחשת שעשה שלמה קטון מהכיל והנה קרא אותו מזבח הנחשת לפי שהיה מצופה נחשת אבל תחתיו היה של אבני׳ שלמות כמו שנזכר בתורה אבנים שלמות תבנה את מזבח יי׳ אלהיך: מלבוא חמת עד נחל מצרים • הם היו שתי קצוות של ארץ ישראל האחד בצפונה והאחד בדרומה כמו שנזכר בפרשת אלה מסעי: שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום • כבר נתבאר בספר ד״ה כי החג עשו תחלה לחנכת המזבח שבע׳ ימים ואחר כך עשו חג הסוכות שבע׳ ימים ועשו ביום השמיני עצרת כמשפט וביום של אחרין שהוא עשרים ושלשה שלח את העם ולולי אמרו בזה המקום שבעת ימים ושבעת ימים ארבע׳ עשר יום הייתי יכולי׳ לומר שכבר עשו חנכת המזבח אחר החג של ראש השנה בדרך שישלמו ביום השמיני לחדש ואולם מפני אמרו שהם ארבעה עשר יום הוכרחנו לומר שחג חנכת המזבח התחיל בשמיני בתשרי ושלמו שבעת ימים לו בבא חג הסוכות ואולם אם עשו שלמי חגיגה ביום הכפורים ואכלו ושתו בו או לא עשו כן זה ממה שלא התבאר בזה המקו׳ באופן שלם ואם היה שיעשו כן הנה היתה הוראת שעה ועפ״י נביאים שהיו שם ואם לא הנה יהיה אמרו שעשו חג שבעת ימים על דרך אמרו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים ואע״פ שלא היו נעשים שלמי חגיגה בשבת ובכלל הנה היה מהחכמה במה שבחרו להיות חנוכת המזבח באלו השבעת ימים מזכרנו מה שנעיר עליו בזכרנו התועלות המגיעות מזה הספור:

והבית

ולדוד

ואת

רש"י

לדוד עבדו. להודיע שמחל לו עונותיו כשראו שנפתחו הדלתות להכניס הארון לבית קדשי הקדשים שדבקו שערים זה בזה: ולישראל עמו. שמחל להם על עון יום הכפורים ויצתה בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי העולם הבא: והיו עיני ולבי. ת"י ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא יהא עיני שם לבי וחפצי שם:

ואת הבית אשר הקדשתי לשמי. תנאי היא ביני וביניכם ואם לא תשמעו מה נאמר שם והשימותי את מקדשכם: ולשנינה. כתרגומו ולשועי יספרו את הרעות הבאות עליו ויתלוצצו בו כמו ויספר ואישתעי ולשון שנינה אף הוא לשון דיבור דכתיב ושננתם לבניך: והבית הזה יהיה עליון. כל זמן שלא חטאתם ומשתחוו כל עובר עליו ישום ויפרק וכן כתו' בדברי הימים והבית הזה אשר היה עליון כל עובר עליו וגו' וכה פתרונו והבי' הזה אשר היה עליון ונורא אף לנכרי כמו שאמור למעלה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וגו' ועכשיו בחורבנו כל העובר עליו אף הנכרי ישום וישרוק ויאמ' כי חטאו של ישראל גרם: ישם. יתמה כמו ושממו עליה אויביכם על יומו נשמו אחרונים: ישרק. שיבליר בלע"ז כן דרך כל הרואה חורבן פתאום לשרוק: עשרים שנה. שבע שני' לבית יי' ואת ביתו שלש עשרה שנה כמו שאמור למעלה: נשא את שלמה. ענין עמס כלכל את משאו בדבר זה: ארץ

רד"ק

ואת כל חשק שלמה. כמו שמפורש בדברי הימי' ואת כל הבא על לב שלמה לעשו' עשה בבית יי' ובביתו והצליח: והיו עיני ולבי שם כל הימים. הטנחתי ורצוני יהיה שם כל הימים ותרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא: אם שוב תשובון אתם. פירוש אתה וישראל: ולשנינה. לדבור שידברו העמים על רוב רעתם: יהיה עליון. כמו שאומר בדברי הימים אשר היה עליון ויונתן תרגם דהוא עילאי יהא חרוב ויש מפרשים יהיה חרב ויפרשו עליון לשון כריתה כמו כעלות גדיש בעתו אל תעלני בחצי ימי: מקצה עשרים שנה. מסוף עשרים שנה שבנה בית יי' בשבע שנים וביתו בשלש עשר' שנה הרי עשרי' ובבנינים האלה נשא וסייע חירם את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב ובגמול זה גמלהו המלך שלמה ונתן לו עשרי' עיר בארץ הגליל ולא ישרו בעיניו וקראן ארץ כבול ר"ל כגבול שלא היו עוברים ושבים שם מגריעו' הארץ ובדברי רז"ל ארץ כבול ארץ שאינה עושה פירות ורב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה פי' ארץ חול ואמאי קרי ליה ארץ כבול דמשתקעת כרעה בגוה כי כבלה פירות שרגליו של אדם משתקע בה מחמת החול כאילו הם כבולו' על כן אינה עושה פירות ובדברי הימי' אומר כי חירם נתן לשלמה עשרי' עיר בארצו והושיב שם בני ישראל וכן היה כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו ושלמה גם כן נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל וזה עשו לחזק הברית ביניהם ונזכר בזה הספר מה שנתן שלמה לחירם ונזכר בדברי הימים מה שנתן חירם לשלמה: וזה

ויאמר יי' אליו ו' ר"פ וסי' מי שם פה לאדם. זאת הארץ אשר. שמעתי את תפלתך. לך שוב לדרכך מדברה. עבור בתוך העיר בתוך. קרא שמו יזרעאל: חקתי כל אוריתא חס' במ"א וכל נביאים וכתובים דכוותה מ"ל במ"ט חס' וסימ' נמסר בסדר תולדות: מצותי חקתי ג' דסמיכי בקריאה וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי. אם שוב

לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃
וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־חֵשֶׁק שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר חָפֵץ לַעֲשׂוֹת׃ וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה שֵׁנִית כַּאֲשֶׁר נִרְאָה אֵלָיו בְּגִבְעוֹן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתְךָ וְאֶת־תְּחִנָּתְךָ אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתָּה לְפָנַי הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִתָה לָשׂוּם־שְׁמִי שָׁם עַד־עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים׃ וְאַתָּה אִם־תֵּלֵךְ לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִד אָבִיךָ בְּתָם־לֵבָב וּבְיֹשֶׁר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ חֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמֹר׃ וַהֲקִמֹתִי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתְּךָ עַל־יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עַל־דָּוִד אָבִיךָ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ אִם־שׁוֹב תְּשֻׁבוּן אַתֶּם וּבְנֵיכֶם מֵאַחֲרַי וְלֹא תִשְׁמְרוּ מִצְוֹתַי חֻקֹּתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם וַהֲלַכְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ וְהִכְרַתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם וְאֶת־הַבַּיִת אֲשֶׁר הִקְדַּשְׁתִּי לִשְׁמִי אֲשַׁלַּח מֵעַל פָּנָי וְהָיָה יִשְׂרָאֵל לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל־הָעַמִּים׃ וְהַבַּיִת הַזֶּה יִהְיֶה עֶלְיוֹן כָּל־עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם וְשָׁרָק וְאָמְרוּ עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה׃ וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת־אֲבֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיַּחֲזִקוּ בֵּאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לָהֶם וַיַּעַבְדֻם עַל־כֵּן הֵבִיא יְהוָה עֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃ וַיְהִי מִקְצֵה עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר־בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת־שְׁנֵי הַבָּתִּים אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃

לדוד עבדיה ולישראל עמיה: והוה כד שיצי שלמה למבני ית בית מקדשא דיי וית בית מלכא וית כל רעות שלמה דאתרעי למעבד: ואתגלי יי לשלמה תניינות כמא דאתגלי ליה בגבעון: ואמר ליה יי שמיע קדמי צלותך ובעותך דבעיתא מן קדמי אקדישית ית ביתא הדין די בניתא לאשראה שכנתי תמן עד עלמא ותהי שכנתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא: ואת אם תהך קדמי כמא דהליך דויד אבוך בקשיטות לבא ובתרצות למעבד ככל דפקידתך קימי ודיני תיטר: ואקים ית כורסי מלכותך על ישראל לעלם כמא דמליליה עם דויד אבוך למימר לא יפסוק לך גבר מעל כורסי מלכותא דישראל: אם מיתב תתובון אתון ובניכון מבתר פולחני ולא תטרון פיקודיי קימי די יהבית קדמיכון ותהכון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון: ואישיצי ית ישראל מעל אפי ארעא די יהבית להון וית ביתא דאקדישית לשמי ארחיק מקביל מימרי ויהי ישראל למתל ולשועי בכל עממיא: וביתא הדין דהוה עילאי יהי חרוב כל דיעיבר עלוהי יכלי ויניד ויימרון על מה עבד יי כדין לארעא הדא ולביתא הדין: ויימרון על די שבקו ית פולחנא דיי אלההון דאפיק ית אבהתהון מארעא דמצרים ואתקיפו בטעות עממיא וסגידו להון ופלחונין על כן אייתי יי עליהון ית כל בישתא הדא: והוה מסוף עשרין שנין די בנא שלמה ית תרין בתיא ית בית מקדשא דיי וית בית מלכא:

רלב"ג

והבית הזה יהיה עליון. ר"ל והבי' הזה אשר היה עליון כטע' אמרו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו הרצו' בו ככה היה עושה וכן כתוב בספר ד"ה שנאמר שם והבית הזה היה עליון: כל עובר עליו ישום ושרק. ר"ל שכל עובר עליו מהנכרים יהיה תמה ומשומם וישרוק בשפתיו על זה מרוב ההפעלות ויכירו כלם כי זה היה בחטא ישראל כי הש"י יביא על ישראל מהרעה אז מה שיזכר בו לכל כי עונותיהם גרמו הלא תראה כי נבוכדנצר כאשר החריב בית המקדש שלח רב טבחים לירמיהו כמו שכתוב בספר ירמיה ואמר לו יי' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי' כאשר דבר כי חטאתם ליי' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה: נשא את שלמה. הוא מענין ארוחה ומשאת כטעם אם נשאת נשא לנו או יהיה הרצון בזה שהוא רומם ונשא בזה את שלמה שהעביר עצמו לעשיית מלאכתו: אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל. כבר נזכר בספר ד"ה כי חירם נתן גם כן לשלמה עיירות הושיב בהם את בני ישראל וראוי היה להיות כן כי לא יתכן למלך למעט ארץ ישראל: ארץ

תשובון דמלכים. ויער יי' את רוח: ואת הבית ה' בקריא' וסימ' ואת הבית יקציע מבית סביב. אשר הקדשתי לשמי. חברו ואת הבית אשר אמרתי דדברי הימים. ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים דדברי הימים: ויהי מקצה ה' דסמיכי בקריאה וסימ' ויהי מקצה שלשת ימים ויעבירו. אחרי אשר כרתו. עשרים שנה אשר בנה דמלכים. ותשב האשה מארץ פלשתים. ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר יי' דיחזקאל:

רדק

וזה דבר המס׃ כמשך טעמו עד כל העם הנותר כי מהם לקח לעבדים למס ידוע בכל שנה לבנות הבתי' והערי' האלה והוא מה שאמ' למעלה ז' אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר ויש לפרשו כמו זה הדבר אשר מל יהושע שפי' וזה הדבר שבעבורו מל יהושע וכן זה פירושו וזה דבר המס שבעבורו העלהו שלמה ומה הוא הדבר לבנות את בית יי' ולא זכר המס ולמטה זכר אותו באומרו כל העם הנותר וגו'׃ שלוחים. מנחה כלומר במקום מנחה ומתנ' ששולחי' בני אדם לבנותיהן נתן לה זה העיר וכן לכן תתני שלוחים ות"י מתנן׃ אנשי המלחמה. אף על פי שלא היו לו מלחמות כי שלום היה לו מכל עבריו ומעט מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר ואילות׃ חמשים וחמש מאות. לפי שזכר העבדים מהגרים במלאכה ושרי ישראל זכר השרים הנצבים על המלאכה ואמר שהיו חמשים וחמש מאות ובדברי הימים אומר חמשים ומאתי' השלש מאות היו מהגרים שהיו נציבים על שלשת אלפים ושלש מאות והמאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבי' על אותן שלש מאות מהגרים ומנה בספר הזה נציבי הגרים עם נציבי ישר' בכלל ובדברי הימים לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישר' כי נציבי הגרים מנה אותם שם עם שאר הגרים שם שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפי' ושלש מאות כמו שאומר בזה הספר׃ אך

רשי

ארץ כבול. ארץ כבלי' ארץ טיט שהרגל משתקע וכבלת בה׃ וזה דבר המס. מה שאמ' בסוף הענין כל העם הנות' וגו' ויעלם שלמ' למס עובד אותו המס היה לבנות בו את כל אלה׃ ואת המלוא. מקום היה בירושלם בעיר דוד ונקרא מלוא על שם שמוקף חומה כמוכה ומלאו' לתוכה עפר׃ שלוחים. נדוניא׃ ואת תדמור במדבר בארץ. אבל היישוב׃ ערי המסכנות. קרוי בית אוצרא׃ שרי הנציבים. ממונים על הממונים׃ חמשים וחמש מאות. שלש מאות מהם היו גרים הממונים על שבעים אלף נשא סבל ושמוני' אלף חצב בהר ושלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם שאמר למעלה לבד משרי הנצבים לשלמה וגו' שלשת אלפים ושלש מ' מאות ובדברי הימים הוא אומר שש מאות אלו שלש מאות שחבר שם מנה כאן שהיו מ' ממונים על כולן ומאתים וחמשים הנותרים היו ישראל וממונים על שאר עושי המלאכה ובדברי הימים מנאן לעצמן ואלה שרי הנציבים לשלמה חמשים ומאתים הרודים בעם עושי המלאכה׃ אך

ואת ז' ככו' אית בהון א' את בקדמיתא וסם ואת

נשא ו' ד' כתיב שא וב' כתיב סה וסימ' נמסר בסדר וירא׃ וזה דבר ג' רפ' וסימ' וזה דבר השמטה שמוט כל בעל. וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי׃ וזה דבר המס אשר העלה שלמה׃ ואת ערי ז' וסימ' בכסר' רבת׃

חירם מלך־צר נשא את־שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לכל־חפצו אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל׃ ויצא חירם מצר לראות את־הערים אשר נתן־לו שלמה ולא ישרו בעיניו׃ ויאמר מה הערים האלה אשר־נתתה לי אחי ויקרא להם ארץ כבול עד היום הזה׃ וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב׃ וזה דבר־המס אשר־העלה המלך שלמה לבנות את־בית יהוה ואת־ביתו ואת־המלוא ואת חומת ירושלם ואת־חצר ואת־מגדו ואת־גזר׃ פרעה מלך־מצרים עלה וילכד את־גזר וישרפה באש ואת־הכנעני הישב בעיר הרג ויתנה שלחים לבתו אשת שלמה׃ ויבן שלמה את־גזר ואת־בית חרן תחתון׃ ואת־בעלת ואת־תמר במדבר בארץ׃ ואת כל־ערי המסכנות אשר היו לשלמה ואת ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו׃ כל־העם הנותר מן־האמרי החתי הפרזי החוי והיבוסי אשר לא־מבני ישראל המה׃ בניהם אשר נתרו אחריהם בארץ אשר לא־יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס־עבד עד היום הזה׃ ומבני ישראל לא־נתן שלמה עבד כי־הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלשיו ושרי רכבו ופרשיו׃ אלה שרי הנצבים אשר על־המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים בעם העשים במלאכה׃

ל' לפ' ר' כתי' א' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ג' לפ' · ז' · ל' את' · ג' לפ' · ל' · ל' · ל' יד חס' · ל' חס' דחס' · תדמור ק' · ז' · ל' · ב' ה' · ג' לפ' · ותיבות פיוון · ל' לפ' חס' · ג' דסמי' ל' · ל' · ז' לפ' נכני · ג'

חירם מלכא דצור סובר ית שלמה באעי ארזין ובאעי בירוין ובדהבא לכל צורכיה בכן יהיב מלכא שלמה לחירם עסרי קירוין בארעא גלילא׃ ונפק חירם מצור למסעד ית קירויא דיהב ליה שלמה ולא כשרא בעינוהי׃ ואמר מה קירויא האילין די יהבתא לי אחי וקרא להון ארעא כבול עד יומא הדין׃ ושדר חירם למלכא מאה ועסרין ככרי דהבא׃ ודין פתגם מסקי מיסין דמני מלכא שלמה למבני ית בית מקדשא דיי' וית ביתיה וית מיליתא וית שורא דירושלם וית חצור וית מגידו וית גזר׃ פרעה מלכא דמצרים סליק וכבשית גזר ואוקדה בנורא וית כנענאה דיתיב בקרתא קטל ויהבה מתנן לברתיה אתת שלמה׃ ובנא שלמה ית גזר וית בית חורון ארעאה׃ וית בעלת וית תדמור במדברא בארעא׃ וית כל קירוי אוצרא דיהואה לשלמה וית קירוי רתיכיא וית קירוי פרשיא וית כל רעות שלמה דאיתרעי למבני בירושלם ובליבנן ובכל ארע שולטניה׃ כל עמא דאשתאר מן אימוראי חתאי פריזאי חיואי ויבוסאי דלא מבני ישראל אינון׃ בניהון דאשתארו בתריהון בארעא דלא יכילו בני ישראל לגמרותהון ומנינון שלמה למסקי מיסין עד יומא הדין׃ ומבני ישראל לא יהב שלמה למהוי פלחין ארי אינון גברי עבדי קרבא ועבדוהי ורברבנוהי וגברוהי ורבני רתיכוהי ופרשוהי׃ אילין רבני איסטרטיגיא די ממנן על עיבידתא דשלמה חמש מאה וחמשין די מפלחין בעמא דעבדין בעיבידתא׃

ובכל ארץ ה' וסי' נמסר בסדר בהר סיני׃ למס עובד ג' דסמיכי וסימ' ויט שכמו לסבל. וישב הכנעני בקרב בניהם אשר נתרו אחריהם׃

רלבג

ארץ כבול. ר"ל ארץ חול שאינה עושה פירות׃ וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה. הרצון בזה כי זה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות כל אלו הבנינים שזכר שבנה שלמ' והנה המס הזה היה כל העם הנות' מן האמורי החתי והפריזי החוי והיבוסי אשר לא מבני ישראל המה ר"ל שלא נתגיירו והנה בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם הנה העלם שלמה כלם למס עובד והם עבדו אותו בבנינים האלו אך מבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם היו אנשי המלחמה כשיצטרך והם היו עבדי שלמה המשרתי' לפניו והם היו שהיו השרים הממונים תחת משנה המלך והיו שרי רכבו והיו פרשיו. והנה היו אלו הבנינים בנין בית יי' ובנין בית המלך ובנין המלוא שהיה סביב ציון כי דוד בנה מן המלוא ולפני' כמו שכתוב בספר ממולא ובשאר המלוא בלתי בנוי והוא המקום שהיו נאספים שם ישר' ולזה נקרא מלוא כטעם קראו מלאו ואמרו ובנין חומת ירושלם כי מעתה נתקרבה לאכל קצת הקדשים תוך החומה כמו שנזכר בתורה ובנין עיר חצור ומגדו וגזר כי פרעה מלך מצרים שרף אותה באש ולזה הוצרך שלמה לבנותה׃ שלוחים. ר"ל מנחה. ובנין בית חורון התחתון והעליון כמו שנזכר בספר ד"ה ובנין עיר בעלת ובנין עיר תדמור שהיה במדבר בארץ ר"ל שהיה בדה אחד למדבר ובדה האחר לארץ עבודה ובנין כל ערי המסכנות והם ערי האוצרות כטעם אל הסוכן הלז וכן נזכר בספר ד"ה כי הערים ההם בנה שלמה בחמת ובנין כל הערים ששם בהם שלמה הרכב אשר לו ובנין כל הערי' שהושיב בהם שלמה פרשיו ולכל מה שהיה רצון שלמה לבנות בירושלם וביער הלבנון ובכל ארץ ממשלתו׃ אלה שרי הנצבים. ר"ל הממונים תחת הנציבים שהיו ממונים על כלם׃ חמשים וחמש מאות הרודים בעם העושים במלאכה. כבר זכרנו במה שקדם שכבר היה על השלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם העושים במלאכה שלש מאות מהגרים שנבארו מספרם כמו שנתבאר ממה שנזכר מתמספרם בספר ד"ה והנה היו שם עוד ממונים עליהם מאתים וחמשים איש כמו שנזכר בספר ד"ה בזה המקום ואספר שאלו המאתים וחמשים איש היו מישראל והיו ממונים על כלם ולזה מנאם בספר ד"ה אחר זכרו המעלה שהיה משים שלמה לבני ישר' והוא אמרו כי המה אנשי

רשי

אך בת פרעה. שהיתה מתחלה בעיר דוד כמה שנאמר בראש הספר ויביאה אל עיר דוד עלתה מעיר דוד וגו' ובדברי הימים מפרש כי אמר לא תשב אשה לי בעיר דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי': אז בנה שלמה את בית המילוא. לבנות לתוכו בתים לעבדיה ולשפחותיה וזה שהוכיחו ירבעם אביך הניחו פרוץ לעולי רגלים ואת' בנית אותו לעשות אנגריא לבת פרעה וזהו אך האמור כאן אך בזו העוה ש שלמה שבנה לו את המלוא כך שמעתי. ואני אומר אך בת פ פרעה וגו' כלומר ה העדי' האמורו' למעלה הוצרך לבנו למסכנות ולרכב ולפרשי' ולגדולה אך את המלוא לא היה בונה לשום גדולה כי אביו הניחו לפרוץ בו עולי רגלים אהלים אלא שבת פרע' עלת' אל ביתה והמלוא סמוך לאותו בית אז בנה את המלו': על המזבח. של בית עולמים: והקטר אתו. ואותו מזבח הקטורת אשר לפני יי' לקטורת הסמים: ואני. אניה: ושלחו

ידעי הים נ' ותר ידעי ים וישלח לו חירם ביד עבדיו

רדק

אך בת פרעה. לפי שאמר למעלה לבנות את בית יי' ואת ביתו ואת המלוא אמ' עתה למה בנה את המלוא כי בנה שם בית לבת פרעה כמו שאמר אז בנה את המלוא ובדברי הימים אומר הטעם למה לא רצה שתהיה בביתו כי אמר לא תשב אשה לי בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי': והעלה שלמה. ענין זה הוא קצר הנה ובדברי הימי' יותר מבואר אמ' אז העלה שלמה וגו' רוצה לומר אז אחר שבנה הבי' העמידו על משפטו להקריב על מזבח הנחשת אשר לפני האולם והתמידי' דבר יום ביומו להעלות במצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלש פעמים בשנה והעמיד מחלוקת הכהנים על ע עבודתם והלוים על משמרתם להלל ולשרת והשוערי' במחלקות' כמו שצוה דוד אביו בכל ענין הבית ובדבר האוצרות: והקטר אתו. כמו עליו ות"י ומקטר עלוהי קטור' בוסמיא ועל המזבח אשר לפני יי' אמר זה שהוא מ מזבח הזהב שהיה בהיכל אשר לפני יי' והוא היה מזבח הקטרת או פי' אותו כמשמעו ולפי שזכר כי העלה עולות על המזב' האחר אשר בנה והוא מזבח הנחשת אמר כי הקטיר ג"כ על המזבח האחר אשר עמו ואף על פי שלא היה עמו בבית כי זה בהיכל וזה היה בעזרה לפני האולם אף על פי שבבית יי' היה עמו לפיכ' פירש אשר לפני יי': ושלם את הבית. השלים עבודת הבי' כמו שזכרנו בדבר הקרבנו' והעמיד הכהנים הלויים ומה שזכר בדברי הימים בפרט זכר הנה בכלל ואמ' ושלם את הבית וגם כן אמר בסוף הדברים שלם את בית יי': ואני עשה. בדברי הימי' אמר אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות ר"ל שהלך ולכרם והנה אמר כי עשה שם אניה: אשר את אילות. עציון גבר הסמוך לאילות נראה כי עציון גבר אחר היה וחירם שלח לו שם עוד אניות זהו שאמר הנה וישלח חירם באני ר"ל באניות וכן הוא אומר בדברי הימים אניות: אנשי אניות יודעי הים. כתרגומו גברין ספנין דאומנין לדברא ב בימא: ארבע מאות ועשרים ככר'. ובדברי הימים אומ' ארבע מאות וחמשים ככר זהב כי ה השלשים הוציאו בהוצאו' הדרך: שמעת. שומעת תמיד את שמע שלמה: ותבא לנסותו בחידות. כלומר בדברים סתומים בחכמה ומה שאמר לשם יי' כי רב ה החרטומים והאשפי' המתעסקי' בחכמו' החיצוניות אין מלאכתם לשם יי' וחכמת שלמה היתה לשם יי' לפיכך באה לדבר עמו לחקור על חכמתו כי היא היתה חכמה:

ומשקיו

לנסתו ד' חס' ג' בליש' נסיון וסימ' ועל נסתם את יי' לאמר. למען ענתך לנסתך לדעת. למען ענתך ולמען נסתך. לנסתו בחידות דמלכים: ומאכל ד' פתחין בקריא' וסימ' ובסל העליון מכל מאכל פרעה. ומאכל שלחנו ומושב עבדיו. וחכרו דד"ה. ונפשו מאכל תאוה. וסימ' סלא בנפשיה פתורא דחכרית:

אַךְ בַּת־פַּרְעֹה עָלְתָה מֵעִיר דָּוִד אֶל־בֵּיתָהּ אֲשֶׁר בָּנָה־לָהּ אָז בָּנָה אֶת־הַמִּלּוֹא׃ וְהֶעֱלָה שְׁלֹמֹה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה עֹלוֹת וּשְׁלָמִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בָּנָה לַיהוָה וְהַקְטֵיר אִתּוֹ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה וְשִׁלַּם אֶת־הַבָּיִת׃ וָאֳנִי עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶצְיוֹן־גֶּבֶר אֲשֶׁר אֶת־אֵלוֹת עַל־שְׂפַת יַם־סוּף בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ וַיִּשְׁלַח חִירָם בָּאֳנִי אֶת־עֲבָדָיו אַנְשֵׁי אֳנִיּוֹת יֹדְעֵי הַיָּם עִם עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃ וַיָּבֹאוּ אוֹפִירָה וַיִּקְחוּ מִשָּׁם זָהָב אַרְבַּע־מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וַיָּבִאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃

וּמַלְכַּת־שְׁבָא שֹׁמַעַת אֶת־שֵׁמַע שְׁלֹמֹה לְשֵׁם יְהוָה וַתָּבֹא לְנַסֹּתוֹ בְּחִידוֹת׃ וַתָּבֹא יְרוּשָׁלַ͏ְמָה בְּחַיִל כָּבֵד מְאֹד גְּמַלִּים נֹשְׂאִים בְּשָׂמִים וְזָהָב רַב־מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה וַתָּבֹא אֶל־שְׁלֹמֹה וַתְּדַבֵּר אֵלָיו אֵת כָּל־אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבָהּ׃ וַיַּגֶּד־לָהּ שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־דְּבָרֶיהָ לֹא־הָיָה דָּבָר נֶעְלָם מִן־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד לָהּ׃ וַתֵּרֶא מַלְכַּת־שְׁבָא אֵת כָּל־חָכְמַת שְׁלֹמֹה וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה׃ וּמַאֲכַל שֻׁלְחָנוֹ וּמוֹשַׁב עֲבָדָיו וּמַעֲמַד מְשָׁרְתָו וּמַלְבֻּשֵׁיהֶם

בְּרַם בַּת פַּרְעֹה סְלֵיקַת מִקַּרְתָּא דְדָוִד לְבֵיתָא דִי בְנָא לַהּ בְּכֵן בְּנָא יַת מִידְּיָתָא׃ וְאַסֵּיק שְׁלֹמֹה תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין עַל מַדְבְּחָא דִּיבְנָא קֳדָם יְיָ וּמַקְטַר עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְשַׁלִּים יַת בֵּיתָא׃ וּסְפִינְתָא עֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעֶצְיוֹן גֶּבֶר דְּעִם אֵילוֹת עַל כֵּיף יַמָּא דְסוּף בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ וּשְׁדַר חִירָם בִּסְפִינְתָא יַת עַבְדוֹהִי גַּבְרִין סַפָּנִין דְּאוּמָּנִין לְדַבָּרָא בְּיַמָּא עִם עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃ וַאֲתוֹ לְאוֹפִיר וּנְסִיבוּ מִתַּמָּן דַּהֲבָא אַרְבַּע מְאָה וְעַסְרִין כַּכְּרִין וְאַיְתִיאוּ לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃

וּמַלְכַּת שְׁבָא שְׁמַעַת יַת שְׁמַע שְׁלֹמֹה לִשְׁמָא דַיְיָ וַאֲתַת לְנַסָּיוּתֵיהּ בְּחוּדָאִין׃ וַאֲתַת לִירוּשְׁלֶם בְּמַשִּׁירְיָן סַגִּיאִין לַחֲדָא גַּמְלִין טְעִינִין בּוּסְמָנִין וְדַהֲבָא סַגִּי לַחֲדָא וְאַבְנִין טָבָן וַאֲתַת לְוַת שְׁלֹמֹה וּמַלֵּילַת עִמֵּיהּ יַת כָּל דִּי הֲוָה עִם לִבַּהּ׃ וְחַוִּי לַהּ שְׁלֹמֹה יַת כָּל פִּתְגָּמַהָא לָא הֲוָה מִדַּעַם דְּאִתְכַּסָּא מִן מַלְכָּא דְּלָא חַוִּי לַהּ׃ וַחֲזָת מַלְכַּת שְׁבָא יַת כָּל חוּכְמַת שְׁלֹמֹה וּבֵיתָא דִי בְנָא׃ וּמֵיכַל פָּתוֹרֵיהּ וְאַסְחָרוּת עַבְדוֹהִי וּמְקָם מְשׁוּמְשָׁנוֹהִי וּלְבוּשֵׁיהוֹן

רלבג

אנשי המלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו ו ופרשיו ואלה שרי ה הנצבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם ואפשר שבבנין בית המקדש לא היו אלא שלש מאות ואולם בשאר הבנינים שהם העושים במלאכ' מפוזרים פה ופה ה הוצרך להוסיף על ה הרודים במלאכה ה המתוכים על הממוני' מאתי' וחמשי' איש ולקחם מהגרים בעצמ' בדרך שלא כמאמרו הרודים אשר תחתיה' כי אם שלשת אלפים וחמשים:
אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה. כבר ביאר בספר ד"ה כי לא רצה שלמה שתשב לו אשה בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי': אז בנה את המלוא. ידמה שלצורך בת פרעה בנה המקום ההוא להיות שם בית לבת פרעה: והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עולות ושלמים. כבר ביאר בספר ד"ה שזה היה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא זכר שם כי אם עולות ואחשוב שהם היו בעבור הצבור ובזה המקום זכר השלמי' עמהם שהיה שלמה מעלה שם באלו המועדי' בעבור החגיגה והשמחה שהוא מחוייב בהם והם היו באים בעבור עצמו או היה מרבה עליהם כל כך שהיו מספיקים לכל ישראל: והקטיר אותו אשר לפני יי'. ר"ל שהיה מביא משלו קטרת הסמים אשר יקטירו על המזבח הזהב: ושלם את הבית. ר"ל שהיה משלים משלו ענין התמידין בכל יום והמוספין לשבתות ולחדשים כמו שנזכר בספר ד"ה. וידמה שכמו שבנה שלמה הבית משלו כן רצה שתהייה עבודותיו כל ימיו והוא הקרבה זה בעבור ישראל ולזה יהיה הרצון באמרו ושלם את הבית שכל מה שיצטרך לבית הזה היה עושה שלמה משלו כמו שמן למאור ולחם הפנים אשר על שלחן הזהב: ואני עשה המלך שלמה. ר"ל ספינה: אנשי אניות יודעי הים. ר"ל אנשים בקיאים בהנהגת האניות ובקיאים במקומות הים להתישר אל המקום אשר ירצו ללכת אליו: ויבאו אופירה. שם היה מקום לזהב יוציאו אותו ממנו ר"ל כי שם היה מחצב לזהב: ומלכת שבא שומעת את שמע שלמה לשם יי'. ר"ל שהיא היתה שומעת את שמע חכמת שלמה לשם יי' והרצון בו כי יי' היתה לו החכמה כמו שקדם באמרו הנני נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ויהיה הרצון באמרו לשם יי בעבור שם יי' או יהיה הרצון בזה שהיא שמעה שמעו שכל מה שהיה עושה היה עושה לשם יי' ולזה היה דבק בו תמיד והפליג מפני זה בחכמה כי זה אחד מהכלים הגדולים להשגת החכמה או ירצה בזה שהיתה לו חכמה נפלאה ולא היה משתמש בה אלא לשם יי' לעשות צדקה ומשפט כמו שמצאנו מהזונות שבאו לפניו והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב: ותבא לנסותו בחידות. לבחון חכמתו אם יעמוד על סוד החידות ההם אשר כוון בהם כי בזה יבחן אם החכמה היא לו מתת אלהים שאם הענין כן יעמוד על הכוונה אשר כוונה בהם ואע"פ שהם יסבלו כוונות אחרות: בחיל כבד מאד. הרצון בו נכסים וקנינים רבים כטעם חילך וכל אוצרותיך: ויגד לה שלמה את כל דבריה. ר"ל הדברים אשר כוונה בחידות ההן: ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וגו'. זה מורה כי הבית אשר בנה היה בנוי בחכמה נפלאה וכן מאכל שולחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו שהיה שותה על דרך המזון ועל דרך הרפואה הכל היה מסודר בחכמה:

וכן

רדק

ומשקיו · ובדברי הימים ומשקיו ומלבושיהם כי כל ענין ביתו היה מסדר אחד ומלבושי כל משרת כפי הראוי לעבודה שהיה עובד : ועולתו אשר יעלה בית יי' · מעלות שעשה לעלות מביתו לבית המקדש היו בנויים בחכמה ובאומנות וכן בדברי הימים ועליתו אבל יונתן תרגם ועלתיה דמסיק בית מקדשא דיי' : ולא היה בה עוד רוח · מרוב שתמהה על חכמתו : עצי אלמוגים · ובדברי הימים אומר אלגומים ואחד הוא כמו כבש וכשב והוא העץ הנקרא קוראל"ל : מסעד · ובדברי הימים מסלות ופירושו עמודים לסמיכת התקרות : ולא נראה · ובדברי הימים ולא נראו להם לפנים בארץ יהודה : את כל חפצה אשר שאלה · בדברי חכמה : מלבד אשר נתן לה · מזמרת הארץ מדברי' הנמצאים בארץ ישראל ואינם נמצאים בארצה ונתן לה מהם כיד המלך כלומר לרוב ובדברי הימים מלבד אשר הביאה אל המלך ופי' מלבד אשר נתן לה כנגד מה שהביאה אל המלך : לבד מאנשי התרים · לבד מה שהיו מביאים האנשים הסוחרי' והתרים וכן הוא אומר בדברי הימים לבד מאנשי התרים והסוחרים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף ומלכי ערב הם מלכי הערב שאמר הנה ואע"פ שבספר ירמיה כרא' שהם שנים שאמר ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב קרובים הם או אפש' שאו ואו היו מביאין מנח' לשלמה ופירוש התרים הם הסוחרי' הקטני' מעטי הסחורות והעסקים והם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכ' נקראו תרים והסוחרי' הם הסוחרים הגדולי' והרוכלים הם הבשמי' כמו מכל אבקת רוכל ומלת מאנשי אינה לסמיכות אלא בא בו"ר הרבים לבד ונגרעה המ"ם וכמוהו אנשי מחקה על הקיר אנשי בני בליעל חלוני שקופים והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר ויונתן תרגם בר מאגר אומניא וסחור' תגריא :

סס

רשי

ועולתו אשר יעלה ביתיי' · דרך מבוא שהכין מביתו לבית המקדש שהיה עולה בו לבית יי' : עצי אלמוגים · קוריי"ל בלע"ז : מסעד לבית יי' · ובדברי הימים כתי' מסילות לבית יי' לכך אני אומ' המסעד הזה לשון רצפה : לשרים · לבני לוי : נתן למלכת שבא · נתינה זו אינה אלא לימוד חכמה : מלבד אשר נתן לה מתנו' · מגדנו' המצויין כאן ואינם מצויין במקומה : שש מאות ששי' וששי · חירם נתן לו ק"כ ומלכת שבא ק"כ ואני תרשיש הביאה מאופיר ת"כ הרי תר"ס והששה לא ידעתי מאין ובד"ה כתיב שהביאו מאופי' ארבע מאות וכ' ואין מונה שם ק"כ של חיר' ויש לתקן המקר' שהל' היתירים היו מן הק"כ של חירם שהרי עבדי חירם היו שם עם עבדיו : לבד מאנשי התרי' · שהיו מביאי' לו הסוחרים התרי' בארץ לסחורה : הרוכלים · מוכרי בשמים ומוליכין אותם מעיר לעיר : ומלכי

וטוב ה' בקריא' וסי' ואל הבקר רץ אברהם ויקח · והנער שמואל הולך וגדל וטוב · ושמו שאול בחור וטוב · הוספת חכמה וטוב · וימצאו מרעה שמן וטוב · וסי' טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא : לשרים ח' בליש' ס'

ומשקיו ועלתו אשר יעלה בית יהוה ולא היה בה עוד רוח׃ ותאמר אל המלך אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך׃ ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי החצי הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי׃ אשרי אנשיך אשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך׃ יהי יהוה אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך על כסא ישראל באהבת יהוה את ישראל לעלם וישימך למלך לעשות משפט וצדקה׃ ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה לא בא כבשם ההוא עוד לרב אשר נתנה מלכת שבא למלך שלמה׃ וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים הרבה מאד ואבן יקרה׃ ויעש המלך את עצי האלמגים מסעד לבית יהוה ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים לא בא כן עצי אלמגים ולא נראה עד היום הזה׃ והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה ותפן ותלך לארצה היא ועבדיה׃ ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב׃ לבד מאנשי התרים ומסחר הרכלים

ושקותיה ועלותיה דמסיק בית מקדשא דיי ולא אשתאר בה עוד רוח׃ ואמרת למלכא קושטא הוה פתגמא דשמעית בארעי על פתגמך ועל חוכמתך׃ ולא המנית לפתגמיא עד דאתית וחזאה עיני והא לא אתחוה לי פלגו מה דחזיתי אוספתא חוכמתא וטבתא על שמועתא די שמעית׃ טובי גברך טובי עבדך אילין דקימין קדמך תדירא דשמעין ית חוכמתך׃ יהי יי אלהך בריך דאתרעי בך למתנך על כורסי מלכותא דישראל ברחמת יי ית ישראל לעלם ומניך למהוי מלכא למעבד דין דקשוט וזכו׃ ויהבת למלכא מאה ועסרין ככרין דדהבא ובוסמנין סגי לחדא ואבנין טבן לא אתא כבוסמניא האינון עוד לסגיאי דיהבת מלכת שבא למלכא שלמה׃ ואף ספינתא דחירם דאתיא דהבא מאופיר אתיאת מאופיר אעי אלמוגין סגי לחדא ואבנין טבן׃ ועבד מלכא ית אעי אלמוגיא סעיד לבית מקדשא דיי ולבית מלכא וכנוריא ונבליא לבני לוי לא אתו כן אעי אלמוגין ולא אתחזיאו עד יומא הדין׃ ומלכא שלמה יהב למלכת שבא ית כל רעותה דשאילא בר מדמני לה כעותר ידא דמלכא שלמה ואתפניאת ואזלת לארעה היא ועבדהא׃ והוה מתקל דהבא די הוה אתי לשלמה בשתא חדא שית מאה ושתין ושית ככרי דהבא׃ בר מאגר אומניא וסחורת תגריא

נמסר בשמואל חלק ב' סימן ט"ו : התרים ג' בקריא' וסימ' מן התרים את הארץ קרעו · לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים · וחברו דדברי הימים :

וטוב ה' וסי' טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא

רלבג

וכן העליה אשר יעלה בה ביתיי' מביתו היתה גם כן נעשית בחכמה והנה הרצון באמרו ועולתו אשר יעלה בית יי' ועלייתו וכן כתוב בספר ד"ה : אל השמועה אשר שמעתי · הרצון בו לשמוע אשר שמעתי מחכמתך ומהטוב אשר יסודר ממך יחובר עוד לפי מה שמצאתי ממך וטוב הרבה או יהיה הרצון באמרו אל השמועה על השמועה והנה היה הטוב המשפט והצדקה המסודרים ממנו : לא בא כבושם ההוא עוד לרוב · ר"ל שלא בא עוד רבוי כמוהו מהבושם ההוא : עצי אלמוגים · קורא"ל בלע"ז והוא עץ גדל בקצת הימים : מסעד לבית יי' ולבית המלך · הנה בספר ד"ה כתוב תמורת זה מסלות ולזה אחשוב שבעליה אשר יעלה בה ביתיי' מבית המלך עשה כדמות מעקה מעצי האלמוגים שיסמך האדם בהם במסלתו בזאת העליה וכן הענין בשאר העליות אשר היו בביתיי' ובבית המלך כי לא היו בהם מעלות לא בכבש המזבח ולא בעליות אשר יעלו בהם אל היכיעים לפי מה שהתבאר מדבריגו והנה אמרה התורה ולא תעלה במעלות על מזבחי וידמה שהמלך סדר גם כן כמו זה בביתו שלא תגלה ערות איש בעלותו שם ואיך שיהיה הנה היה המעקה הוא מסעד למסלות אשר ידרכו בהם בעליות ההם : וכנורות ונבלים לשרים · ר"ל שסבר עשה מעצי האלמוגים כנורות ונבלים למשוררים בכלי זמר : לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה · אחשוב שהרצון בזה שלא באו עצי אלמוגים גדולים כאלו שיהיו נכונים לעשות מהם מה שעשה שלמה מאלו : והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה · הנה כתוב תמורת זה בספר ד"ה את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך והרצון בזה כי מלבד אשר הביאה מלכת שבא אל המלך מהחמודות נתן לה עוד את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועצה וכן יהיה הרצון בזה המקום בזה שהוא נתן לה את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועצה מלבד מה שנתן לה תחלה שהיה ביד המלך שלמה כי לא היה חכם אחר בזמן ההוא שיהיה יכול להגיד זה זולתי שלמה מפני שהיה חכם מכל האדם : ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת · אחשוב שזה המשקל מהזהב היה בא לו מדי שנה בשנה כי המנחות שהיו מביאים לו המלכים היו שולחים אותם לו מדי שנה בשנה כמו שכתוב אחר זה ובספר ד"ה וכל מלכי הארץ מבקשים את פני המלך שלמה לשמוע את חכמתו וגו' והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה : לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים · הנה אמר בד"ה תמורת זה לבד מאנשי התרים והסוחרים מביאים ואחשוב שכל הסוחרים היו פורעים מס למלך שלמה מסחורתם והנה קרא התרים הסוחרים הגדולים שהם תרים וחוקרים על דבר הסחורות בקצות הארץ מאי זה מקום יכשר להם יותר לקנותם או למכרם והרוכלים הם המביאים הבשמים ויתר הדברים הדומים להם בעיר ועיר למכור זעיר שם וזה ערו' שמה מזכר ממשקל הזהב שהיה בא לשלמה היה בא לו מדי שנה בשנה : וכל

רש"י

וכל מלכי הערב. תירגם יונתן וכל מלכי סומכוותא לשון מרובה המלכים שהיו בערובתן וסומכין עליו ברכט"יה בלע"ז: צנה. מקפת את האדם משלש רוחותיו והוא שאמור בספר תילים כצנה רצון תעטרנו: שש מאות זהב. שש מאות זהוב והוא שש מנים שהזהוב הוא הדינר: זהב שחוט. הוא זהב רך ונוח להירקע: זהב מופז. מבהיק כמרגלית: שש מעלות. מדרגות לעלות בו וראש הכסא היה עגול מקום מושב המלך: מאחריו. תיקון הכסא היה רחב והמעלות היו לצד פניו ולצד רחבו לצד אחריו היה המושב גבוה מן הכסא מקום עגול: וידות מזה ומזה. לסמוך זרועותיו עליהם בימין מקלות זהב מפאה לפאה פשוטין לימין ולשמאל: ושנים אריות. של זהב וכל צורת הכסא מפורש באגדת מגלת אסתר: אין כסף לא נחשב. אין כסף באחד מהם כי לא נחשב: אני תרשיש. ספינות אפריקא: שנהבים וקפי' ותוכיי'. שן דפיל וקופין וטווסין: ונשק. כלי זיין: אלף וארבע מאות רכב. ובדברי הימי' כתוב אלף וארבע מאות ואומר אני אלף וד' מאות בערי הרכב היו והשלש מאות עם המלך בירושלם וכך פירושו בדברי הימים וינחם בערי הרכב ועם המלך היה עוד רכב אחד בירוש' וכאן כך פירושו וינחם בערי הרכב ועם המלך היו מקצתן בירושלם: וינחם

רד"ק

שש מאות זהב. מטבע זהב היה ביניה' ידוע משקלו והיה בצנה אחת זהב במשקל שש מאות זהב וטעם יעלה על שלמה לומר שש מאות זהב היה נותן בצנה האחת: זהב שחוט. אין שחוט אלא משוך וכן חץ שחוט לשונם והיה זהב טוב מאד שהיה נמשך כשעוה ויונתן תרג' דהבא טבא: שלשת מנים. ב' ליטרין וליטרא זהב מאה ממטבע הזהב שזכרנו וכן אומ' בדברי הימים שלש מאות זהב והמנה הוא מאה בדברי רבותינו ז"ל בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה: על המגן האחת. מגן לשון זכר ונקבה: זהב מופז. טוב ומזוקק מן כתם פז ויש אומרים שהוא שם מקום ויונתן תרגם דהבא טבא: שש מעלות לכסא וראש עגול לכסא. שניהם כתובים ה"א במקו' אל"ף: וידות מזה ומזה. במקום ישיבתו היו ידות מזה ומזה לסמיכות זרועותיו והיו צורות אריות עומדות אצל הידות: אין כסף לא נחשב. כל הכלים האלה היו זהב סגור אין כסף בהם כי לא נחשב הכסף למאומ' בימי שלמה מרוב הזהב לפיכך עשה כל הכלים זהב ולא עשה אחד מהם מכסף: תרשיש. תרגם יונתן אפריקא: נושאת זהב וכסף. בהנעת האל"ף: שנהבים וקופים ותוכיים. תרגם יונתן שן דפיל וקופין וטווסין שן הפיל ידוע והקוף גם כן שרומים פניו לפני אדם וטווס הוא העוף הנקרא בלע"ז פאוו"ן: וינחם

מסורה

וכל מלכי ז' דסמיכי בקריאה וסי' ויהי בשמע כל מלכי האמרי. לבד מאנשי התרים. וחברו דדברי הימים. וכל הארץ מבקשים את פני שלמה. ולא נעשה פסח כמוהו. ויראו גוים את שם יי'. וכל מלכי הארץ דדברי הימים: כסה ג' כתיב ה' בקריאה וסי' ושש מעלות לכסה ב' בפסוק. מאחז פני כסה פרשז. וא' בכסה ליום

מקרא

וכל מלכי הערב ופחות הארץ: ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט שש מאות זהב יעלה על הצנה האחת: ושלש מאות מגנים זהב שחוט שלשת מנים זהב יעלה על המגן האחת ויתנם המלך בית יער הלבנון: ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב מופז: שש מעלות לכסה וראש עגל לכסה מאחריו וידת מזה ומזה אל מקום השבת ושנים אריות עמדים אצל הידות: ושנים עשר אריים עמדים שם על שש המעלות מזה ומזה לא נעשה כן לכל ממלכות: וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה: כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וקפים ותכיים: ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר ולחכמה: וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבו: והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות ונשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה: ויאסף שלמה רכב ופרשים ויהי לו אלף וארבע מאות רכב ושנים עשר אלף פרשים

תרגום

וכל מלכי סומכוותא ושלטוני ארעא: ועבד מלכא שלמה מאתן תריסין דדהבא טבא שית מאה דדהבא מסיק על תריסא חדא: ותלת מאה מגינין דדהבא טבא תלתא מנן דדהבא מסיק על מגינא חדא ומנינון מלכא בית מקירת מלכיא: ועבד מלכא כורסיא דשינא רבא וחפהי דדהבא טבא: שיתא דרגין לכורסיא ורישׁ סגלגל לכורסיא מאחורוהי ואשדתא מכא ומכא על אתר מותבא ותרין אריון קיימין בסטר אשדתא: ותרי עשר אריון קיימין תמן על שיתא דרגין מכא ומכא לא אתעבד כן לכל מלכוותא: וכל מני משתיא דמלכא שלמה דדהבא וכל מני בית מקרת מלכא דדהבא טבא לית כספא לא אתחשיב ביומי שלמה למדעם: ארי ספינתא אפריקא למלכא בימא עם ספינתא דחירם חדא לתלת שנין אתיא ספינת אפריק טעינא דהב וכסף שן דפיל וקופין וטווסין: ורבא מלכא שלמה מכל מלכי ארעא לעותר ולחוכמא: וכל דיירי ארעא בען למיחזי ית סבר אפי שלמה למשמע ית חוכמתיה דיהב יי בלביה: ואינון מייתן גבר קורבניה מני כספא ומני דהבא ולבושין ומני זינא ובוסמני סוסון וכודנוון גזירת שנא בשנא: וכנש שלמה רתיכין ופרשי' והוו ליה אלף וארבע מאה רתיכין ותרי עסר אלפין פרשין

מסורה

חגינו: וכל כלי ז' בקריא' וסי' וכל כלי משקה המלך שלמה דמלכים ב' כו' וחברו דדברי הימים ב' בפסוק. וישלח את הדורם. וישרפו את בית האלהים. וכל כלי בית האלהים: משקה ח' קמצין בקריא' וסי' נמכר בסד' וישב: וכל הארץ ה' בקרי' וסי' וכל הארץ באו מצרימה. וכל הארץ הזאת אשר אמרתי. וכל הארץ בכים. וכל הארץ מבקשים את פני שלמה דמלכים. וחברו דדברי הימים:

רלב"ג

וכל מלכי הערב ופחות הארץ. אמר תמורת זה בד"ה וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה והנה זה ג"כ היה בא מדי שנה בשנה ויעיד על זה מה שזכרנו: ויעש המלך שלמה מאתי' צנה זהב שחוט. הנה הצנה הו' כמו מגן אלא שהוא גדול ומקיף את האדם כאמרו כצנה רצון תעטרנו והרצון באמרו זהב שחוט לפי מה שאחשוב שהוסר אדמימותו ממנו במלאכ' ויסור ממנו בזה קצת לחותו ולזה היה יותר חזק: שש מאות זהב. ר"ל שש מאות שקלים זהב: שלשת מנים זהב. ר"ל הנה המנה הוא מאה שקלים ולזה אמר בספר ד"ה שלש מאות זהב: כסא שן גדול. זה היה כסא המלוכה והיה נעשה משן הפיל ואחרי בלע"ז: ויצפהו זהב מופז. פירשו בו זהב נקי משיגיו ואחשוב שיהיה ענינו מענין פזור בחלוף אות זי"ן באות צד"י כי ברצותם לנקותו תכלית הנקיון יפזרוהו ויכתתוהו לחלקים דקים וערבו עמו קצת דברים יוכילו ממנו סיגו: שש מעלות לכסא. הנה היתה צורת הכסא הזה כך שכאשר היה עולה לשבת בו היה עולה בו שש מעלותיו ואז ישב במקום השבת שהיה למעלה מהמעלה הששית ואחרי הכסא היה שם לוח יסמוך בו בשבתו שם והיה ראש עגול בלוח ההוא באמצעו והיו ידות מזה ומזה אל המקום שהיה יושב בו והנה הידות הם כמו זרועות יסמוך בהם המלך ידיו בשבתו שם. והנה היתה צורת ארי אצל כל יד לצד פני הכסא ולצד ההוא היה פני אריה וכן אצל כל מעלה ממעלות הכסא בשתי קצות המעלה לצד פני הכסא ולצד ההוא היו פני האריות ולזה היו שם ארבעה עשר אריות: שנהבים. הם שני הפיל הגדולים אשר מהם יהיה מה שיעשו ממנו במלאכה וואורי בלע"ז: וקופים. הם שימיי"ש בלע"ז: ותוכיים. הם פאו"ש בלע"ז: ונשק. הם כלי זיין: ויהי לו אלף וארבע מאות רכב. הנה כתוב בדברי הימים בזה המקום ארבעת אלפים אוריות סוסים ובמה שקדם כתוב ארבעים אלף אורות סוסים למרכבו וכבר התרנו הספק הזה במה שקדם באמרנו שמה ארבעים אלף היו ארבעת אלפים שהיו בהם סוסים ומרכבות ובמאר

רדק

וינחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם. וינחם מבנין הפעיל כמו אשר הניחני בדרך אמת ובדברי הימים ויניחם מן הניח ויונתן תרגם בענין וינחם ואשרינון ויש לפרש כמשמעו אחרי שאספם כלם בירושלם הניח אותם בערי הרכב שיהיו שם ונשארו מהם עם המלך בירושלם ויונתן תרגם בר מדהוו עם מלכא בירושלם פי' אלה היו בערי הרכב מלבד אותם שהיו עם המלך בירושלם ועל כן נקראו ערי הרכב שהיו שם הסוסים והמרכבות: כאבנים. על דרך גוזמא והפלגה מרוב הכסף שהיה בירושלם. ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות אמר רבי יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה אמו' היו: ומוצא הסוסים. ת"י הפסוק כן ומתפקין סוסוותא די לשלמה ממצרים ומקוה תגרי מלכא זבנין מקוה בדמין וי"מ מקוה מענין תקות חוט השני כלומ' שני דברים אלה היו באין לשלמה ממצרים הסוסים וחוט הפשתן כי הוא המשובח בארץ מצרים כמו שכתוב שם ברקמה ממצרי' חטובות אטון מצרים ואותן הדברי' היו לוקחין סוחרי המלך במצרים במחיר דברים אחרים שהיו מביאין מירושלם למצרים ואדוני אבי ז"ל פיר' כי פרעה נתן לשלמה מוצא הסוסים והוא כי לא יוציאו ממצרים סוסים אלא ברשות המלך ונותנין המוציאי' למלך דמים בהוצאת הסוסים ואותו המוצא נתן פרעה לשלמה ושלמה היה מוכר אותו לסוחרים לשנה במחיר ידוע היו לוקחין מהמלך מקוה המוצא כלומר קבוץ כל המוצא ביחד והם היו במצרים והיו לוקחין מחיר המוצ' על יד כמו שהיו מוציאין מלכי הארץ הסוסים ממצרים וזהו שאמ' ביד' יוציאו כי מלכי החתי' ומלכי ארם שהיו מוציאין ממצרים על ידי סוחרי המלך היו מוציאין: בידם. כמו ברשותם כמו ויקח את כל ארצו מידו ות"י בידם ברעותהון ברשותם וברצונם: וסוס בחמשים ומאה. מכאן למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים: נשים נכריות רבות. שתים רעות עשה בזה אחת שהרבה נשים ואפילו היו מישראל אסור לו להרבות כמו שכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו כל שכן שהיו נכריות שהטו לבבו אחרי אלהים אחרי' והוא בטח בחכמתו ואמר אני ארבה ולא אסור וזהו שאמר הנביא אל יתהלל חכם בחכמתו ומה שאמר ואת בת פרעה כי היא היתה תחילת הקלקלה אף על פי שהיא לא הטתה את לבבו עד שהרבה נשים נכריות לעת זקנתו והטו את לבבו ולא שעבר ע"ז אלא שהניח נשיו לעבוד ע"ז לאלהים אחרים ר"ל שהניח אותן לבנות במות בירושלם לע"ז והוא שאמר אז יבנה שלמה שהניח לבנו' ולא מיחה בהן: לא תבאו בהם. כמו שכתוב ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך ואף על פי שאמר זה בשבעה גוים הוא הדין לכל שאר אומות אלא לפי שהיו באים בארצם הזהירם עליהם אבל אם היה משיב אותם לדת ישראל לא היה אסור אם היו מתגיירות מלב שלם לא מחמת יראה ואהבה ודבר זה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל כמו שכתבנו בפסוק ויאהב שלמה: אכן יטו את לבבכם. באמת יטו לבבכם כמו שאומ' כי יסיר את בנך מאחרי ות"י דילמא יטעון ית לבכון:

הנראה

רשי

וינחם. וינהלם: כאבנים. ולמעלה הוא אומ' למאומה רבותינו פירשו כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה: ומוצא הסוסים אשר לשלמה. היה ממצרים: ומקוה. אסיפת סוחרי הסוסים במצרים סוחרי המלך שלמה היו קונין אותם במחיר ממצרי' מן המלך שלא יוציא אדם סוס משם אלא על ידם כך שמעתי ולכך נקוד על ומקוה טעם זקף גדול לומר שהתיבה עומדת בעצמה ואינה דבוקה לאחריה: וסוס בחמשים ומאה. למדנו שהמרכבה בארבעה סוסים וכן בדמים הללו לכל מלכי החתים ולמלכי ארם: בידם. של סוחרי שלמה יוצאים ממצרים: ואת בת פרעה. אף היא מן הנכריות אלא שהיתה חביבה עליו מכולם מנאה לעצמה וכן ויפקדו מעבדי דוד שנים עשר איש ועשהאל:

במחיר ח' בקריא' וסימ' אקנה מאותך במחיר דסוף שמואל · יקחו מקוה במחיר · וחברו מקוה יקחו במחיר דד"ה · ואדמה יחלק במחיר · לא במחיר ולא בשחד · לבו אתן ולא במחיר · וכהניה במחיר יורו · עצינו במחיר

וַיַּנְחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלָֽם׃ (כז) וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַם כָּאֲבָנִים וְאֵת הָאֲרָזִים נָתַן כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָה לָרֹב׃ (כח) וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה מִמִּצְרָיִם וּמִקְוֵה סֹחֲרֵי הַמֶּלֶךְ יִקְחוּ מִקְוֵה בִּמְחִיר׃ (כט) וַתַּעֲלֶה וַתֵּצֵא מֶרְכָּבָה מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְסוּס בַּחֲמִשִּׁים וּמֵאָה וְכֵן לְכָל־מַלְכֵי הַחִתִּים וּלְמַלְכֵי אֲרָם בְּיָדָם יֵצִאוּ׃

(יא) וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אָהַב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת רַבּוֹת וְאֶת־בַּת־פַּרְעֹה מוֹאֲבִיּוֹת עַמֳּנִיּוֹת אֲדֹמִיֹּת צֵדְנִיֹּת חִתִּיֹּת׃ (ב) מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָמַר־יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא־תָבֹאוּ בָהֶם וְהֵם לֹא־יָבֹאוּ בָכֶם אָכֵן יַטּוּ אֶת־לְבַבְכֶם אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם בָּהֶם דָּבַק שְׁלֹמֹה לְאַהֲבָה׃ (ג) וַיְהִי־לוֹ נָשִׁים שָׂרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת וּפִלַגְשִׁים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיַּטּוּ נָשָׁיו אֶת־לִבּוֹ׃

וְאַשְׁרִינוּן בְּקִירְוֵי רְתִיכַיָּא בַּר מִדַּהֲווֹ עִם מַלְכָּא בִּירוּשְׁלֶם׃ וִיהַב מַלְכָּא יַת כַּסְפָּא בִּירוּשְׁלֶם בְּאַבְנַיָּא וְיַת אַרְזַיָּא יְהַב כְּשִׁקְמַיָּא דְּבִשְׁפֵלְתָּא לִסְגֵי׃ וּמִתַּפְּקִין סוּסְוָתָא דִּלְשְׁלֹמֹה מִמִּצְרָיִם וּמִקְוֵת תַּגָּרֵי מַלְכָּא זַבְנִין מִקְוֵה בְּדָמִין׃ וּסְלָקָא וּנְפָקָא רְתִיכָא מִמִּצְרַיִם בְּשִׁית מְאָה כַּסְפָּא וְסוּסְוָתָא בִּמְאָה וְחַמְשִׁין וְכֵן לְכָל מַלְכֵי חִתָּאֵי וּמַלְכֵי אֲרָם בִּרְעוּתְהוֹן נָפְקִין׃

וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה רָחֵים נְשִׁים בְּנַת עַמְמִין סַגִּיאִין וְיַת בַּת פַּרְעֹה מוֹאֲבָאָן עַמּוֹנָאָן אֲדוֹמָאָן צִידוֹנָאָן חִיתָאָן׃ מִן עַמְמַיָּא דִּי אֲמַר יְיָ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תִתְעָרְבוּן בְּהוֹן וְאִינוּן לָא יִתְעָרְבוּן בְּכוֹן דִּילְמָא יַטְעוּן יַת לִבְּכוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן בְּהוֹן אִתְרְעֵי שְׁלֹמֹה לְמִרְחַם׃ וַהֲוָאָה לֵיהּ נְשִׁין מַלְכָּן שְׁבַע מְאָה וּלְחֵינָן תְּלָת מְאָה וְאַטְעִיאָה נְשׁוֹהִי יַת לִבֵּיהּ׃

יבאו: ואת בת ה' בקריא' וסימ' ואת בת היענה דת"כ · וחברו דבת · ואת בת פרעה העלה דד"ה · ערות אשת וכתה לא תגלה: ויטו ד' ופתחין וסימ' נבסר בשמואל חלק ב' סימן י"ו:

רלבג

ובעבור היו בהם סוסי' בלא מרכבות אם כן היו לו ארבעת אלפים רכב לכל הפחו' ואיך אמר פה שהיו לו אלף וארבע מאות רכב לבד והנראה בעיני שאלו האלף וארבע מאות רכב אסף אות' שלמה ממקומו' רבים לבחור היותר נבחרים ואולי אספם מהסוסים שהיו מביאים לו למנחות כי הם היו נבחרים בלי ספק ואלו היו הנבחרים שבמרכבות אשר לשלמה והניחם אותם בערי הרכב אשר לו שהיו בהם אורות לכלכלם שם וקצתם הושיב עם המלך בירושלם כדי שיהיו יותר קרובי' לו: ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים. זה שב לפי מה שאחשב אל מה שזכר למעלה והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושאר הדברים שזכר שהיו באים לשלמה מדי שנה בשנה והרצון בו ומוצא הסוסים ממצרים היה גם כן לשלמה ר"ל שכל מי שהיה מוציא סוס ממצרי' היה נותן דבר ידוע לשלמ' כי ממצרי' לא יצא סוס כי אם ברשות המלך והנה נתן פרעה דינו בזה הענין לשלמה: ומקוה סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר. הנה הרצון במקוה בגדי שש כי כמו שהחוט יקרא תקוה כן יקרא האורג מהחוטין מקוה והנה היו במצרים בגדי פשתן חשובים מאד כמו שנתפרסם והנה לא היו מוציאים אותם אלא ברשו' המלך ואותו הכח נתן פרעה לשלמה ולרוב המצאת הסוסי' והשש במצרי' לא יהיה האדם רשאי לרכוב על סוס או ללבוש בגדי שש אם לא ברשו' המלך כדי שיוכר בין השרי' ובין העבדים והנה הרצון בזה כי מוצא הסוסים ממצרים ומוצא המקוה הכל היה לשלמה וזכר כי סוחרי המלך שלמה היו לוקחים מקוה במחיר מעט מצרים כי המוצא היה לשלמה ולזה היו הרוצים להוציאו משם קונין אותו מסוחרי המלך ומזה היה מגיע תועלת רב לשלמה ר"ל מהסוסים והמקוה כי סוחרי המלך היו קונין זה המוצא ממנו בכסף רב לסוסי' ולמקוה והנה קצר המאמר כי סוחרי המלך היו גם כן לוקחים הסוסים שם ומידם יקחום כל מי שירצו להוציאם ממצרים:

ותעלה ותצא מרכבה ממצרים. ר"ל כי בהעלות המרכבה ממצרים לארץ ישראל והוצאתה יתנו שש מאות כסף לשלמה ובמוצא הסוס יתנו חמשים ומאה כסף כי המרכבה ארבעה סוסים וכן מה שיוציאו מהסוסים למלכי החתים ולמלכי ארם היו מוציאים אותם ברשות סוחרי המלך והם היו לוקחים זה המכס מהם לסוס ולרכב. ואפשר שאמ' שהרצון באמרו ומקוה כי מוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים היה מגיע ממנו גם כן מקוה לשלמה והם בגדי שש שהם בגדי מלכות וזה כי סוחרי המלך היו לוקחי' מקוה במחיר מה שראוי שיותן לשלמה מן המוצא והמכס שהיה ראוי לשלמה מהמוצא הוא שש מאות כסף לרכב ומאה וחמשים לסוס. ואפשר גם כן שיהיה הרצון באמרו וכן לכל מלכי החתים ומלכי ארם בידם יוציאו כי מה שיצא מארצם היה נתן המוצא לשלמה וביד סוחרי המלך וברשותם היו מוציאים היוצא משם: והמלך שלמה אהב נשים וגו'. הנה גנה אותו מפני צדדין האחד שהוא לקח נשים מן הגוים אשר הזהירה התורה שלא נתחתן בם כדי שלא יטו את לבבינו אחרי אלהיהם והצד השני מפני שהרבה לו נשים אשר הזהירה התורה אותו מזה בפרשת שפטים ואם אמר אומר שסבר ראוי שנחשב שנתגיירו כבר קודם שלקחם שלמה הנה עם כל זה לא היה נמלט מהגנות כי בת פרעה היתה אסורה לבא בקהל יי' גם אחר שנתגיירה כי דור שלישי לבד מותר להם לבא בקהל יי' והעמוניות והמואביות הם גם כן מעם שאינו ראוי לבא בקהל שנאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי' ואע"פ שנקבותיהם לא נאסרו לבא בקהל כמו שבארנו שם הנה לא היה ראוי למלך שיבא בהן כי הזרע שיהיה לו מהן הי' אפשר שיהיה שלם מאד אחר שהגוי מרוחק וכבר היה ראוי לשלמה שידקדק מאד שיהיה זרעו שלם עם יי' כדי שיתקיים לו הברית שכרת השם לדוד אביו להתקיים לו המלוכ' תמיד אם ישמרו בניו תורתו הלא תראה שרחבעם היה בן עמונית ועשה הרע בעיני יי' ועוד כי מפני שהניח שלמה את נשיו לעבוד אלהיהן הרי הן כאילו לא נתגיירו. והנה אמ' ואת בת פרעה מלך מצרים לפי שבה נטה יותר מדרכי התורה ממה שנטה בלקיחת שאר נשיו הנכריות והיא ג"כ היתה חביבה לו מאד עד שבנה לה בית באופן הנזכר במה שקדם:

ויהי

אז יבנה שלמה במה · רבותינו אמרו מתוך שלא מיחה בנשיו נקראת על שמו: בהר על פני ירושלם · הר הזתים: אשר היתה זאת עמך · אשר ידעת שאתה עובר על מצותי: ויהי בהיות דוד את אדום · אז וברח הדד מפני דוד ויואב לקבור את החללים שקברן להרוגים של אדום הוא שנאמר שם בספר שמואל ויעש דוד שם בשובו מהכו' את אדום שהיו הכל מקלסין את אותו איש חסיד שקבר את הרוגיו וכן הוא אומר במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם ויונתן תירגם לקבור את החללים לחלצא ית קטיליא לקחת את חליצתם: ולחם

הנראה אליו · אמר נראה אליו כי לא תבא הא' הידיעה על העבר וכן ההקרים שמואל הנמצאו פה וזולתם שכתבנו בספר מכלל: פעמים · בגבעון הפעם האחת והשנית אחר תפלתו שאמר לו שמעתי תפלתך וגו' וזה לא במראה הראשונה בחלום ובמראה השנית במפורש: ויאמר יי' לשלמה · על ידי נביא והוא אחיה השילוני: שבט אחד · כי בנימן לפי שהיה חלקו עם יהודה בירושלם בין שניהם נחשבים לשבט אחד: ויקם יי' שטן · זה היה לעת זקנת שלמ' כאשר נטה לבבו מעם יי': הוא באדום · מזרע המלך שהיה באדום או הוא אומר זה על הדד: בהיות דוד את אדום · כמו באדו' כפר ענין זה עתה כי ברח הדד והיה נער קטן בבריחו וברח מארצו עם אנשים ארומיים כשהכה יואב את כל זכר באדו' וכאשר שמע כי מת דוד ויואב חשב להנקם מישראל ומה שספר מענין אשתו שהיתה אחו' הגבירה ובנו שהיה גמול בתוך בני פרעה כל זה אמר להודיע כי כל כך גברה שנאתו לישראל עד שהניח כל הטובה הזאת להנקם מישראל ואמר לפרעה שישלחנו וילך לארצו ולא עלתה בידו להזיק לישראל עד עת זקנת שלמה שהקימו יי' לשטן בים בעבור עון ע"ז שעשו נשי שלמה ובנו במות וכן הקים שטן אחר לשלמה את רזון בן אלידע ושניהם הזיקו לישראל לעת זקנת שלמה: ויך כל זכר באדום · אמ' שהכה כל זכר באדום כי קודם הכם ואחר כן קברם וכמו ו"ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת ויפם את הים לחרבה ויבקעו המים אח' שנבקעו המים שם הים לחרבה וזולתם שכתבנו בספר מכלל ולענין זה פיר' רז"ל ויעש דוד שם בשובו מהכותו את ארום זהו שם טוב שקנה בגוים שבוה לקבור את ההרוגים וכן אומר הנביא במלחמת גוג ומגוג וקברום כל עם הארץ והיו להם לשם אבל ת"י לקבור את החללים לחלצא קטיליא כלומר לקחת חליצותם וכליהם: וכל

דויד ה' מל' וסימ' והארכתי ימיך · ויהי לעת זקנת שלמה · ולבבו אתן שבט · כמגדל דויד צוארך · והקימתי עליהם דיחזקאל · וכל תריסר ועזרא וד"ה דכוו' מלאים: לאלהיהן ה' וסימ' נמסר בסדר כי תשא: בעלות

וַיְהִי לְעֵת זִקְנַת שְׁלֹמֹה נָשָׁיו הִטּוּ אֶת־לְבָבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו כִּלְבַב דָּוִיד אָבִיו: וַיֵּלֶךְ שְׁלֹמֹה אַחֲרֵי עַשְׁתֹּרֶת אֱלֹהֵי צִדֹנִים וְאַחֲרֵי מִלְכֹּם שִׁקֻּץ עַמֹּנִים: וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה כְּדָוִד אָבִיו: אָז יִבְנֶה שְׁלֹמֹה בָּמָה לִכְמוֹשׁ שִׁקֻּץ מוֹאָב בָּהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלִָם וּלְמֹלֶךְ שִׁקֻּץ בְּנֵי עַמּוֹן: וְכֵן עָשָׂה לְכָל־נָשָׁיו הַנָּכְרִיּוֹת מַקְטִירוֹת וּמְזַבְּחוֹת לֵאלֹהֵיהֶן: וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בִּשְׁלֹמֹה כִּי־נָטָה לְבָבוֹ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּרְאָה אֵלָיו פַּעֲמָיִם: וְצִוָּה אֵלָיו עַל־הַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא שָׁמַר אֵת אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה:

וַיֹּאמֶר יְהוָה לִשְׁלֹמֹה יַעַן אֲשֶׁר הָיְתָה־זֹּאת עִמָּךְ וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עָלֶיךָ קָרֹעַ אֶקְרַע אֶת־הַמַּמְלָכָה מֵעָלֶיךָ וּנְתַתִּיהָ לְעַבְדֶּךָ: אַךְ בְּיָמֶיךָ לֹא אֶעֱשֶׂנָּה לְמַעַן דָּוִד אָבִיךָ מִיַּד בִּנְךָ אֶקְרָעֶנָּה: רַק אֶת־כָּל־הַמַּמְלָכָה לֹא אֶקְרָע שֵׁבֶט אֶחָד אֶתֵּן לִבְנֶךָ לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי:

וַיָּקֶם יְהוָה שָׂטָן לִשְׁלֹמֹה אֵת הֲדַד הָאֲדֹמִי מִזֶּרַע הַמֶּלֶךְ הוּא בֶּאֱדוֹם: וַיְהִי בִּהְיוֹת דָּוִד אֶת־אֱדוֹם בַּעֲלוֹת יוֹאָב שַׂר הַצָּבָא לְקַבֵּר אֶת־הַחֲלָלִים וַיַּךְ כָּל־זָכָר בֶּאֱדוֹם: כִּי שֵׁשֶׁת חֳדָשִׁים יָשַׁב־שָׁם יוֹאָב

וַהֲוָה לְעִדַּן דְסִיב שְׁלֹמֹה נְשׁוֹהִי אַטְעִיאָה יַת לִבֵּיהּ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא וְלָא הֲוָה לִבֵּיהּ שְׁלִים בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ כְּלִבָּא דְדָוִד אֲבוּהִי: וַאֲזַל שְׁלֹמֹה בָּתַר עַשְׁתּוֹרֶת טַעֲוַת צִידוֹנָאֵי וּבָתַר מִלְכֹּם שִׁקּוּץ עַמּוֹנָאֵי: וַעֲבַד שְׁלֹמֹה דְבִישׁ קֳדָם יְיָ וְלָא אַשְׁלֵים בָּתַר דַחַלְתָּא דַיְיָ כְּדָוִד אֲבוּהִי: בְּכֵין בְּנָא שְׁלֹמֹה בָּמְתָא לִכְמוֹשׁ שִׁקּוּץ מוֹאָב בְּטוּרָא דִי עַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֶם וּלְמוֹלֶךְ שִׁיקוּץ בְּנֵי עַמּוֹן: וְכֵן עֲבַד לְכָל נְשׁוֹהִי בְּנַת עַמְמַיָא מַסְקָן בּוּסְמִין וּמְדַבְּחָן לְטַעֲוָתְהוֹן: וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בִּשְׁלֹמֹה אֲרֵי אִתְפְּנִי לִבֵּיהּ מִדַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְאִתְגְּלֵי לֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין: וּפַקִּיד עֲלוֹהִי עַל פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְלָא לִמְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא וְלָא נְטַר יַת דְפַקִּיד יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לִשְׁלֹמֹה חֲלָף דַהֲוַת דָא עִימָּךְ וְלָא נְטַרְתָּ פִּיקּוּדַי וּקְיָמַי דִי פַקֵּידִית עֲלָךְ אַעְדָאָה אַעְדֵי יַת מַלְכוּתָא מִינָּךְ וְאֶתְּנִינַהּ לְעַבְדָּךְ: בְּרַם בְּיוֹמָךְ לָא אַעְבְּדִינַהּ בְּדִיל דָוִד אֲבוּךְ מִיַּד בְּנָךְ אַעְדִינַהּ: לְחוֹד יַת כָּל מַלְכוּתָא לָא אַעְדֵי שִׁבְטָא חַד אֶתֵּן לִבְרָךְ בְּדִיל דָוִד עַבְדִי וּבְדִיל יְרוּשְׁלֶם קַרְתָּא דְאִתְרְעֵיתִי: וַאֲקִים יְיָ סָטָן לִשְׁלֹמֹה יַת הֲדַד אֲדוֹמָאָה מִזַּרְעָא דְמַלְכָּא הוּא בֶּאֱדוֹם: וַהֲוָה כַּד תְּוָה דָוִד בֶּאֱדוֹם כַּד סְלֵיק יוֹאָב רַב חֵילָא לְחַלָּצָא קְטִילַיָא וּקְטַל כָּל דְכוּרָא בֶּאֱדוֹם: אֲרֵי שִׁתָּא יַרְחִין יְתֵיב תַּמָּן יוֹאָב

ה' וסימ' ויהי בעלות הזהב · ויהי בהיות דוד את אדום · ויהי בעלות המנחה קדמאה דסיפרא · ויהי בעלות נבוכד ראצר · וימן האלהים תולעת:

רלבג

ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים. אח' שזכר שנשיו הטו את לבבו לא היה צרי' לומר ולא היה לבבו שלם את יי' אלהיו כלבב דוד אביו אם היה הרצון בזה ששלמה היה עובד אלהי' אחרים ולזה הוא מבואר שהרצון בו שאהבתו נשיו הטה את לבבו להניחם לעבוד אלהים אחרים ולהעלים עיניו מהם ומזה גם כן התבאר כי אמרו וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צידונים ואחרי מלכום שקוץ עמונים הרצון שהניח לנשיו הצידוניות והעמוניות לעבוד אלהיהם והעלים עיניו מהם ולזה אמר ויעש שלמה את הרע בעיני יי' ולא מלא אחר יי' כדוד אביו כי אם היה ממלא אחרי יי' לא היה סובל לנשיו לעשות זה העון הנפלא והעד עוד על זה שהרצון בו שהוא העלים עיניו מנשיו והניחם לעבוד אלהים אחרים אמרו וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן באר בזה שחטא שלמה היה הניחו נשיו שתהיינה מזבחות ומקטרות לאלהיהן וזה ממה שאין ספק בו ולזה אמר אז יבנה שלמה במה שהוא כאילו בנאה אחר שהניח נשיו לבנותה ובכלל הנה לקחו אותם היה סבה לבנות אלו הבמות לע"ז ולזה היה שלמה סבה לבנינם ובכלל הנה הוא מן הסקר באיש חכם כשלמה שיבא לאלו ההבלים והשקוצים עם היותו משיג הש"י יותר מזולתו מהאנשים וכבר יעיד על זה גם הכפרים שחבר ברוח הקדש ונראה אליו גם כן הש"י פעמים ולזה לא יתכן באיש כמוהו שיהיה עובד ע"ז וראוי שתדע שכבר יאמר שכבר עשה פלוני דבר אם בעשותו בעצמו אם בעשותו על ידי שליח כמו שאמר שלמה בנה בניתי בית זבול לך וכבר יאמר גם כן שהוא עשאו כאשר לא מיחה בעושה אותו והיה בידו למחות וזה מורגל מאד בלשונות שאתה תראה שישיבו האשם בדבר למי שהיה בידו למחות כשלא מחה ויאמרו לו שהוא עושה הכל ולזה אחשוב שאמרה תורה הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ר"ל שאם לא תוכיחהו תשא עליו חטא במה שיחטא בו כי הוא כאילו עשית החטא ההוא בדרך ובזה האופן השלישי אמר בזה המקום אז יבנה שלמה: וצוה אליו על הדבר הזה לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים. ר"ל כי ממצות הש"י היה מחוייב שלא יניח לעבוד ע"ז בביתו עם שזה דרך שילכו בניו אחרי אלהים אחרים בראותם אמותיהם עובדו' ע"ז וכבר עורר אותם הש"י כדי שיזהיר אותו לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים כדי שיתקיים לו המלוכה ולא יגלו ישראל מעל אדמתם ולא יחרב בית המקדש: למען דוד עבדי. יגיד שמההשגחה על האב תמשך לבן והנה למען דוד עבדו השגיח בשלמה שלא יקרע דבר מהממלכה ממנו בחייו ולמען דוד עבדו השגיח בזרע שלמה שלא תסור מהם הממלכה לגמרי והנה קרא שבט אחד יהודה ובנימין מפני היות נחלתם יחד: ולמען ירושלם אשר בחרתי. ר"ל כי מפני שנבחר ירושלם לבנות להיו' בו בית המקדש ארצה שהמולך בו תתקיים מלכותו שם תמיד עם שזה יהיה סבה להעמיד ענייני בית המקדש באופן יותר שלם כי כל אחד מהמלכים האלו יתגדל בתקונו מפני שבנוהו אבותיו: ויהי בהיו' דוד את אדו'. ר"ל שדוד היה את אדום לקבר את החללים לטהר הארץ בעת שעלה יואב שר הצבא על אדו' להכותם ואח' זה ספר שכבר הכה יואב כל זכר באדו'

וכל ישראל. כל ישראל אשר עמו במלחמה ישבו שם עד הכריתו כל זכר באדום ועד קברם החללים: ויברח אדד. באלף והאחרים בהא והאחד הוא כי אותיות אהוי מתחלפות כמו ימי איפי והדומים להם: ויקומו ממדין. אולי בבאתם מאדום נתעכבו במדין ויקומו משם ויבאו פארן ויקחו אנשי' עמם מפארן כי אותם היו מכירים אותו שהוא מזרע המלוכ' לפיכך לקחום עמם כדי שיעידו עליו לפני פרעה שהוא מזרע המלוכה: ולחם אמר לו. אמר לתת לו ותי' ומזון אמר לספקא ליה: וארץ נתן לו. ערים שיהיה שר ופקיד עליהם: כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא. דרשו בו מפני מה כאמרה שכיבה בדוד ומיתה ביואב היא שכיבה היא מיתה אלא דוד שמת על מטתו כתו' בו שכיבה יואב שנהרג כתוב בו מיתה דוד שירשו בניו את מקומו כאמר בו שכיבה יואב שלא ירשו בניו את מקומו כאמר בו מיתה: שלחני. אמר לפרעה שישלחנו כי חשב כיון שמתו דוד ויואב ושלמה נער ואינו איש מלחמה חשב להרע לישראל ובעודו ב במצרי' לא היה יכול להרע להם שהרי בת פרעה היתה לשלמה לאשה ויבא ממצרים ולא עלתה מחשבתו בידו כי כל ימי שלמה אין שטן ואין פגע רע עד עת ז זקנתו ואז היה שטן לישראל זה הדד ורזון גם כן: ויקם אלהים לו שטן. לשלמ' כלומ' עוד הקים לו שטן אחר את רזון אשר ברח גם כן מאת הדדעזר בהכות דוד אותו כמו שכתוב בספר שמואל ואומר כי אז ברח מאת אדוניו רזון זה ויקבץ אנשים ויהי שר גדוד ובשמעו זה כי הדד שב ל לארצו כדי להרע לישראל הלך הוא גם כן עם אנשיו דמשק ו והצליח שם עד שמלכו הוא ו ואנשיו בדמשק ואחר כך גבר עוד ומלך הוא על כל ארם כי ד דמשק מארם היה ומתחילה לא התגבר על אנשיו שבאו עמו ו והניחם להיות שליטים על העיר עמו עד שהתחזק הוא במלוכה ומלך הוא לבדו על ארם והרע לישראל: כל ימי שלמה. מעת שקם לשטן היה לשטן כל ימי שלמה לא' אבל לא נוכל לפרש כל ימי שלמ' מעת שמלך שלמה שהרי כתוב וישב יהודה וישר' לבטח איש תחת גפנו ותחת ת תאנתו כל ימי שלמה ואומר אין שטן ואין פגע רע אלא לעת זקנת שלמה קמו אלה השטנים מעת שנטה לבבו מעם יי' ואחר שקמו היו לשטן לישראל כל ימי שלמה עד שמת שלמה כדי שינחם על החטא ויכיר כי בעוד שהיה אוהב את יי' אין שטן ואין פגע רע וכיון שחטא קמו השטנים: ואת הרעה אשר הדד. כתחבירה רעתו עם הרע' אשר עשה הדד לישראל: ויקץ בישראל. ויקץ זה פעל יוצא ותרגומו ומרד בישראל ואפשר שהוא פעל עומר כחביריו כלומר קץ בהם ומאס אות' בהיותו בשנו' עמהם: וירבע' בן נבט. אמרו בדרש הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי והנה שבע בן בכרי משבט בנימן ונבט משבט אפרים: אפרתי משבט אפרים: וירם

ויאמר לו פרעה ב' דסמיכי וסימ' ויאמר לו פרעה לך מעלי. כי מה אתה חסר: ויקם ב' בקריא' וסימ' ויקם משה את המשכן ב' בפסוק. ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח. ויקם יי' שפט' ויזעקו בני ישר' דעתניאל

וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום: ויברח אדד הוא ואנשים אדמיים מעבדי אביו אתו לבוא מצרים והדד נער קטן: ויקמו ממדין ויבאו פארן ויקחו אנשים עמם מפארן ויבאו מצרים אל פרעה מלך מצרים ויתן לו בית ולחם אמר לו וארץ נתן לו: וימצא הדד חן בעיני פרעה מאד ויתן לו אשה את אחות אשתו אחות תחפנים הגבירה: ותלד לו אחות תחפנים את גנבת בנו ותגמלהו תחפנס בתוך בית פרעה ויהי גנבת בית פרעה בתוך בני פרעה: והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבתיו וכי מת יואב שר הצבא ויאמר הדד אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי: ויאמר לו פרעה כי מה אתה חסר עמי והנך מבקש ללכת אל ארצך ויאמר לא כי שלח תשלחני: ויקם אלהים לו שטן את רזון בן אלידע אשר ברח מאת הדדעזר מלך צובה אדניו: ויקבץ עליו אנשים ויהי שר גדוד בהרג דוד אתם וילכו ד דמשק וישבו בה וימלכו בדמשק: ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ואת הרעה אשר הדד ויקץ בישראל וימלך על ארם: וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה עבד לשלמה

לג' מבעו' כסו' | ל' י' | ל' | ל' | ל' נ' יתר תס' | נ' | נ' ירין תס' | נ' חס' ובפסו' | כ' זונין מידין וכי | כ' לך מעלי ר' | ג' בטע' פסק ירגם כ' | ל' | ל' | ל' ל' כ' | ג' נ' בטע' | ל'

וכל ישראל עד דישיצי כל דכורא באדום: וערק אדד הוא וגברין ארומאין מעבדי אבוהי עימיה למיעל למצרים והדד יניק זעיר: וקמו ממדין ואתו לפארן ודברו גברין עמהו' מפארן ואתו למצרי' לות פרעה מלכא דמצרים ויהב ליה ביתא ומזון אמר לספקא ליה וארעא יהב ליה: ואשכח הדד רחמין בעיני פרעה לחדא ויהב ליה איתתא ית אחת איתתיה אחתי' דתחפנס מלכתא: וילידת ליה אחתא דתחפנס ית גנובת בריה וחסלתיה תחפנס בגו בית פרעה והוה גנובת דבית פרעה בגו בני פרעה: והדד שמע במצרים ארי שכיב דוד עם אבהתוהי וארי מית יואב רב חילא ואמר הדד לפרעה שלחני ואיהך לארעי: ואמר ליה פרעה ארי מא את חסר עמי וראת בעי למיזל לארעך ואמר לא ארי שלחא תשלחנני: ואקים יי' ליה סטן ית רזון בר אלידע דערק מן קדם הדר עזר מלכא דצובה ר ריבוניה: וכנש עלוהי גברין והוה רב משריתא כד קטיל דוד יתהון ואזלו לדמשק ויתיבו בה ומלכו בדמשק: והוה סטן לישר' כל יומי שלמה וית בישתא דעבד הדד ומריד בישר' ומלך על ארם: וירבעם בר נבט אפרתי מן צרדא ושום אמי' צרוע איתתא ארמלתא עבדא לשלמה

וחברו דאהוד בן גרא: ויקם את העמודים לאולם ג' בפסוק דשלמה. ויקם יי' את דברו אשר דבר. וחברו דדה. ויקם יי' שטן לשלמה. ויקם לו אלהים שטן. ויקם מזבח לבעל. וישב ויבן את הבמות. וחברו דדה. ויקם את העמדים על דדה. ויקם את דברו אשר דבר עלינו דדניאל. ויעלני מבור שאון כשיטהון. ויקם עדות ביעקב: אפרתי ג' בקריא' וסימ' בן תחו בן צוף אפרתי. ודוד בן איש. וירבעם בן נבט אפרתי:

ולחם אמר לו. אמר למשרתיו כך וכך לחם תנו לו היום: הגבירה. המלכה: כי שכב דוד. דוד שמת מיתת עצמו כ' אמרה בו שכיבה יואב שנהרג כ' אמרה בו מיתה. ד"א דוד שהניח בן הגון ממלא מקומו כאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן הגון ממלא מקומו לא נאמרה בו שכיבה כי אם מיתה: ויקם אלהים לו שטן. לשלמה וזו היא שאמר נתן הנביא לדוד אשר בהעוותו והוכחתיו ב בשבט אנשים: ואת הרעה אשר הדד. ועם הרעה שעל ידי הדד היתה גם זו של רזון: וירם

רלבג

ויקחו אנשים עמם מ מפארן. יתכן שלקחו' כדי שיהיה עמו עם רב וזה יהיה סבה ש שיכבדהו פרעה ו וישאלהו עם שהם גם כן העידו שהוא מזרע המלוכה ולזה נתן לו פרעה מה שנתן: ולחם אמר לו. ר"ל שגזר אמר לתת לו לחם חקו תמיד: וארץ נתן לו. ר"ל שנתן לו ערים יהיה מושל עליהם: ויאמר אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי. ירמה כי חשב הדד להנקם מ מישראל בראותו כי מתו גבוריהם ה המצליחים במלחמה ועם כל זה לא יכול בעת שהיה שלמ' הולך בדרכי יי' כדוד אביו אך לעת זקנתו ש שנמצא בו זה החטא אז היה הדד שטן לשלמה ולישרא' ואע"פ שכתוב וישב יהודה וישרא' לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מ מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה הנה הרצון בו רוב ימי שלמ' והוא עד עת זקנתו כי כמו זה תמצא מלת כל בדברי הנביאים אמר וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתי' והנה מה שאמר בזה המקו' ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ר"ל כל ימי שלמה הנשארים מעת זקנתו אשר עברו נשיו אלהי' אחרים: ויקץ בישראל. ר"ל שהיה קץ ומואס בישרא' או יהיה הרצון בו שהיה במצוקת לבו בעבור ישראל כשלא יכול לעשות כל רצונו מהם כי היה רצונו להשחיתם אם יוכל ותמיד היו עיניו כלואות לעשות להם כל הרע כשיפלו בידו וברוב השתדלותו להרע לישר' מלך על ארם וסבב שימרדו במלך שלמה כי קודם זה היו ארם כובשי' מנח' לשלמה ולדוד כמו שנזכר בספר שמואל ודומה שכל המלכים שהיו בארם אחר זה היו ממנו ולזה תמצא שהיה שם מלך ארם בימי אחאב בן הדד והיו מיחסים אותו לאביו ובו נקרא שמו מפני עוצם מדרגת הדד אצלם: וירבעם בן נבט אפרתי. ר"ל שהוא משבט אפרים: עבד לשלמה וירם יד במלך. ר"ל כי מפני ששמהו שלמה מעבדיו ושריו גבה לבו עד שגבר הרים יד במלך כאילו היתה מעלתו למעלה ממדרגת המלך וזאת ההרמת יד היתה מה שלקחה לבו לגבות מעשיו ולהוכיחו עליהם כמו שיספר אחר זה והנה אחר זה יספר באי זה מנוי שמהו שלמה וסבה אחרת לגובה לבו ספר גם כן והוא מה שיעד אותו אחיה השילוני שיהיה מלך על עשרת השבטים אך קודם זה ספר מה היא הרמת ידו והוא שהוא אמר מגבה אתו ראו מה עשה הנה שלמ' בנה את המלוא אשר לא רצה לבנותי דוד אביו למען יהיה בו תועלת להאסף שם ישראל ועולי רגלים ועוד עשה דבר מגונה אחר סגר את פרץ דוד אביו שהיה שם מקום שהיתה החומה בו פרוצה כדי שיוכלו ישרא' לבא אל המלך כשירצו להגיש לפניו דברי ריבותיהם כן נראה זה בעיני וכבר פירשו בו שכבר הניח שם מקו' פרוץ שיוכל לברוח מתנו אם ימרדו בו ישראל וכאילו אמר שלמה לגובה לבו לא ירא שימרדו בו ישראל. והנה

רשי

וירם יד במלך: הוכיחו ברבים וזה הדבר אשר הוכיחו עליו שלמה בנה את המלוא ובבנין זה סגר את פרץ עיר דוד שהיה הפרץ אחורי המלוא אמר לו אביך פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלים ואתה גדרת אותם לעשו' אנגריא לבת פרעה להושיב שם עבדיה ומשרתיה: וירא שלמה את הנער. קודם לכן כי עשה מלאכ' הוא מהיר במלאכתו וזריז: לכל סבל בית יוסף. לכל מסקי מיסין דבי' יוסף מנשה ואפרים לפי שמשבט אפרים היה: ניר. ממשלה וניר למון עול: אך

רדק

וירם יד במלך· מרד בו שדבר בו ולא ירא ממנו וכבר הפקיד אותו שלמה לכל סבל בית יוסף לקבל המס ממנשה ואפרי' כי ראה כי עושה מלאכה כלומר ראהו זריז במלאכתו ובעת ההיא קודם שהרים יד במלך מצא אותו אחיה השילוני ובשרהו במלכות על כן על הפקידות שהיה לו מתחילה ועל בשורת המלכו' שאמר לו אחיה גבה לבו ודבר מה שדבר בשלמ' ושלמה כאשר הוגד לו בקש להמיתו וברח למצרים כן הוא סדר הענין הזה אבל בין וירם יד במלך ובין ויבקש שלמה להמית את ירבעם הושמו הדברים למה גבה לבו להרים יד במלך: שלמה בנה את המלוא. המלוא היה מקו' בעיר ירושלם סמוך לירושלם והיה רחב להתאסף שם העם מענין קראו מלא' אחריך מלוא שהוא ענין אסיפה ושלמה בנה אותו המקום כי הוצרך לו שסבבת בית לבת פרעה ואף על פי כן מן הנראה לא היה טוב בעיני העם מה שעשה שלמה והיו יראים' ממנו לאמר כך וכך עשה שלמה וזה ירבעם גבה לבו והעיז את פניו ואמר שלמה בנה את המלוא כלומר ראו רעה מה שעשה ועוד שאמר שלמה ולא אמ' המלך וזה היה מרד במלך ועוד אמר סגר את פרץ דוד אביו פירושו בו כי דוד עשה פרץ בחומת ציון שאם ימרדו בו ישראל יצא ויברח משם בלא רעקם כמו שהוא מנהג היום במלכי ישמעאל שיעשו פרץ במגבריה' שאם יקומו על המלך בני העיר שיברח משם ויקראו שמו שער הבגד ושלמ' סגר אותו הפרץ ואמר ירבעם ראו גבהות לבו שסגר הפרץ כלומר שהוא בוטח שאינו ירא ממרד ובדברי רז"ל מפני מה זכה ירבעם למלכו' מפני שהוכיח את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים אמר לו דוד אביך פרץ פרצו' בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשו' אנגריא לבת פרעה ואמרו רז"ל מאי וזה הדבר אשר הרים יד במלך שחלץ תפלין בפניו: השילוני. מן שילה היה ואמ' מן שילה שילני מן גילה גילוני: והוא מתכסה. או אחיה או ירבעם אין לו הכרע וכן בדברי רבותינו ז"ל רב ולוי חד אמר של שמלתו של אחיה וחד אמר של שמלתו של ירבעם אמר ר' שמוא' מסתבר כמאן דאמר של אחיה שכן דרך של צדיקים להיות קורעים במחלוקת של בית דוד: והשבט האחד· יהודה ובנימן חושב לשבט אחד בעבור שהיו מיוחדי' בנחלה ובירושלם: אשר עזבוני· שלמה וביתו והכותים אחריהם: ולא אקח את כל הממלכ'· שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו וכן לא תעשה כל מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו והדומים להם: למען היו' ניר לדוד עבדי· ניר בחיר"ק כמו נבכ"י כמו שאמר ערכתי נר למשיחי ות"י מלכו ותרג' אנקלוס וכירם ומלכו: את כל אשר אבוך· הכ"ף רפה וכן אשר אנכי מצוך בפרשת ואתחנן:

רלבג

והכ' בזה חטא ירבעם לשלמה בשני דרכים האחד מפני שגנהו על מעשיו והוכיחו עליהם והשנית שלא חלק לו כבוד אך קראו בשמו ואמ' שלמ' בנה את המלוא וכן קרא דוד בשמו ולא קרא אחד מהם מלך· והנה ספר כי האיש ירבעם היה גבור חיל וירא שלמה את הנער כי היה רב פעלי' והיה זריז במלאכתו אשר מנהו ומנה אותו מפני זה לקבץ המס שסובלים עליהם כל בית יוסף והם מנשה ואפרים ובעת ההיא אח' שמנהו המלך על זה הפקידות תכף שיצא ירבעם מירושלם ללכת לקבץ המסים שהפקיד עליו מצאהו אחיה השילוני בדרך והיה אחיה השילוני מתכסה בשלמה חדשה והיו שניהם לבדם בשדה וכאשר ראה אחיה פה ופה כי אין שם איש יראה מעשיהם שיוכל להגיד למלך שלמה אתפש בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים קרעים והודיע לו כי מלוך ימלוך על עשרת השבטים אחרי מות שלמה יען אשר הכיח בני ביתו לעבוד ע"ז אך לא יקח דבר ממלכותו בחייו למען דוד עבד יי' אשר שמר מצותיו וחקותיו ולזאת הסבה גם כן לא יסיר הממלכ' לגמרי מזרע שלמה כמו שקדם והודיעו שאם ישמר מצו' הש"י וחקותיו יבנה לו בית קיים זמן ארוך ובזה יענה זרע דוד בזה האופן שלא תהיה להם כל המלוכ' אך לא יענה זרעו כל הימים כי עוד תשוב כל המלוכה לזרע' דוד ולפי שלא שבה המלוכה כלה לזרע דוד בימי בית ראשון ולא בימי בית שני הנה זה ראיה שנדר ישוב המלכות בכללו לזרע דוד וזה יהיה בימי מלך המשיח ואחריו לא תסו' ממנו המלוכ' כמו שנתבאר במקומות מספר דניא':

אחיך / ב"ר כי כליו / למען תירא / את יי' אלהיך / דאת ודין

מסורה

ויהי בעת ההיא ג' בקריאה וסימ' נמסר בסדר וירא: עבדי דוד ה' בקריא' וסימ' והשבט האחד יהיה לו· ואקרע את הממלכה· והקימותי עליהם רעה' ואני יי' אהיה· ועבדי דוד מלך עליהם· וכל שמואל דכוו' בס"א דוד עבדי ועתה עשו· חקתי ט' חס' וכל אוריתא דכוו' בס"א וסימ' נמסר בסדר תלדות: לדויד ה' מלאים וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא והאי סימן: לשמור ח' מלאים בקריאה וסימ' בא אל פילגשי אביך· והיה אם תשמע דירבעם· אך יתן לך יי' שכל ובינה· ולשלמה בני תן· ויהי כצאת הכהנים מן· ויעמד המלך על עמודו דד"ה· עת לשמור ועת לאבד· לשמור על אחיהם:

מקרא

(ח' ו' ל"פ) וַיָּרֶם יָד בַּמֶּלֶךְ: וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־הֵרִים יָד בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּנָה אֶת־הַמִּלּוֹא סָגַר אֶת־פֶּרֶץ עִיר דָּוִד אָבִיו: וְהָאִישׁ יָרָבְעָם גִּבּוֹר חָיִל וַיַּרְא שְׁלֹמֹה אֶת־הַנַּעַר כִּי־עֹשֵׂה מְלָאכָה הוּא וַיַּפְקֵד אֹתוֹ לְכָל־סֵבֶל בֵּית יוֹסֵף: וַיְהִי בָּעֵת הַהִיא וְיָרָבְעָם יָצָא מִירוּשָׁלָםִ וַיִּמְצָא אֹתוֹ אֲחִיָּה הַשִּׁילֹנִי הַנָּבִיא בַּדֶּרֶךְ וְהוּא מִתְכַּסֶּה בְּשַׂלְמָה חֲדָשָׁה וּשְׁנֵיהֶם לְבַדָּם בַּשָּׂדֶה: וַיִּתְפֹּשׂ אֲחִיָּה בַּשַּׂלְמָה הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּקְרָעֶהָ שְׁנֵים עָשָׂר קְרָעִים: וַיֹּאמֶר לְיָרָבְעָם קַח־לְךָ עֲשָׂרָה קְרָעִים כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי קֹרֵעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה מִיַּד שְׁלֹמֹה וְנָתַתִּי לְךָ אֵת עֲשָׂרָה הַשְּׁבָטִים: וְהַשֵּׁבֶט הָאֶחָד יִהְיֶה־לּוֹ לְמַעַן עַבְדִּי דָוִד וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַםִ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי בָהּ מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: יַעַן אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְעַשְׁתֹּרֶת אֱלֹהֵי צִדֹנִין לִכְמוֹשׁ אֱלֹהֵי מוֹאָב וּלְמִלְכֹּם אֱלֹהֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְלֹא־הָלְכוּ בִדְרָכַי לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי וְחֻקֹּתַי וּמִשְׁפָּטַי כְּדָוִד אָבִיו: וְלֹא־אֶקַּח אֶת־כָּל־הַמַּמְלָכָה מִיָּדוֹ כִּי נָשִׂיא אֲשִׁתֶנּוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי אֹתוֹ אֲשֶׁר שָׁמַר מִצְוֹתַי וְחֻקֹּתָי: וְלָקַחְתִּי הַמְּלוּכָה מִיַּד בְּנוֹ וּנְתַתִּיהָ לְּךָ אֵת עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים: וְלִבְנוֹ אֶתֵּן שֵׁבֶט־אֶחָד לְמַעַן הֱיוֹת־נִיר לְדָוִיד־עַבְדִּי כָּל־הַיָּמִים לְפָנַי בִּירוּשָׁלַםִ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי לִי לָשׂוּם שְׁמִי שָׁם: וְאֹתְךָ אֶקַּח וּמָלַכְתָּ בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ וְהָיִיתָ מֶּלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל: וְהָיָה אִם־תִּשְׁמַע אֶת־כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָ וְהָלַכְתָּ בִדְרָכַי וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִשְׁמוֹר חֻקּוֹתַי וּמִצְוֹתַי כַּאֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִד עַבְדִּי וְהָיִיתִי עִמָּךְ וּבָנִיתִי לְךָ בַיִת־נֶאֱמָן כַּאֲשֶׁר בָּנִיתִי לְדָוִד וְנָתַתִּי לְךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל:

תרגום

וַאֲרֵים יְדָא בְּמַלְכָּא: וְדֵין פִּתְגָּמָא דַּאֲרֵים יְדָא בְּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּנָא יַת מְלִיתָא אֲחַד יַת תַּרְעֲתָא קַרְתָּא דְּדָוִד אֲבוּהִי: וְגַבְרָא יָרָבְעָם גְּבַר חֵילָא וַחֲזָא שְׁלֹמֹה יַת עוּלֵימָא אֲרֵי עֲבֵיד עֵיבִידְתָּא הוּא וּמַנֵּי יָתֵיהּ לְכָל מַסְּקֵי מִסִּין דְּבֵית יוֹסֵף: וַהֲוָה בְּעִידָּנָא הַהִיא וְיָרָבְעָם נְפַק מִירוּשְׁלֵם וְאַשְׁכַּח יָתֵיהּ אֲחִיָּה שִׁילוֹנָאָה נְבִיאָה בְּאוֹרְחָא וְהוּא מִתְכַּסֵּי בִּכְסוּתָא חֲדַתָּא וְתַרְוֵיהוֹן אִינוּן בִּלְחוֹדֵיהוֹן בְּחַקְלָא: וַאֲחַד אֲחִיָּה בִּכְסוּתָא חֲדַתָּא דִּי עֲלוֹהִי וּסְרִיקַהּ לִתְרֵין עֲסַר סִידְקִין: וַאֲמַר לְיָרָבְעָם סַב לָךְ עַסְרָא סִידְקִין אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַעְדֵי יַת מַלְכוּתָא מִידָא דִשְׁלֹמֹה וְאֶתֵּן לָךְ יַת עַסְרָא שִׁבְטִין: וְשִׁבְטָא חַד יְהֵי לֵיהּ בְּדִיל דָּוִד עַבְדִּי וּבְדִיל יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְּאִתְרְעֵתִי בַהּ מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָ': חֲלָף דִּשְׁבָקוּ פּוּלְחָנִי וּסְגִידוּ לְעַשְׁתְּרֶת טַעֲוַת צִידוֹנָאֵי וְלִכְמוֹשׁ טַעֲוַת מוֹאָבָאֵי וּלְמִלְכּוֹם טַעֲוַת בְּנֵי עַמּוֹן וְלָא הַלִּיכוּ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמַי לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָמַי וּקְיָמַי וְדִינַי כְּדָוִד אֲבוּהִי: וְלָא אֶיסַּב יַת כָּל מַלְכוּתָא מִנֵּיהּ אֲרֵי מַלְכָּא אֲשַׁוֵּינֵיהּ כֹּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי בְּדִיל דָּוִד עַבְדִּי דְּאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ דִּנְטַר פִּקּוּדַי וְאוֹרָיְתִי וּקְיָמַי: וְאֶיסַּב מַלְכוּתָא מִיַּד בְּרֵיהּ וְאֶתְּנַהּ לָךְ יַת עַסְרָא שִׁבְטִין: וְלִבְרֵיהּ אֶיתֵּן שִׁבְטָא חַד בְּדִיל לְקַיָּמָא מַלְכוּ לְדָוִד עַבְדִּי כָּל יוֹמַיָּא קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְּאִתְרְעֵיתִי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי תַּמָּן: וְיָתָךְ אֲקָרֵב וְתִמְלוֹךְ בְּכָל דְּרַעֲוָא נַפְשָׁךְ וּתְהֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל: וִיהֵי אִם תְּקַבֵּיל לְמֵימְרִי יַת כָּל דַּאֲפַקְדִנָךְ וּתְהַךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמַי וְתַעְבֵיד דְּכָשַׁר בְּעֵינַי לְמִטַּר קְיָמַי וּפִקּוּדַיי כְּמָא דַּעֲבַד דָּוִד עַבְדִּי וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וַאֲקַיֵּים לָךְ מַלְכוּ קַיָּמָא כְּמָא דְּקַיֵּימִית לְדָוִד וְאֶתֵּן לָךְ יַת יִשְׂ':

ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא לאכל הימים:

ויבקש שלמה להמית את ירבעם ויקם ירבעם ויברח מצרים אל שישק מלך מצרים ויהי במצרים עד מות שלמה: ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו הלוא הם כתבים על ספר דברי שלמה: והימים אשר מלך שלמה בירושלם על כל ישראל ארבעים שנה: וישכב שלמה עם אבתיו ויקבר בעיר דוד אביו וימלך רחבעם בנו תחתיו:

ועני ית זרעא דדוד בדיל דא ברם לא כל יומיא: ובעא שלמה למקטל ית ירבעם וקם ירבעם וערק למצרים לות שישק מלכא דמצרים והוה במצרים עד דמית שלמה: ושאר פתגמי שלמה וכל די עבד וחוכמתיה הלא אינון כתיבין על ספרא פתגמי שלמה: ויומיא דמלך שלמה בירושלם על כל ישראל ארבעין שנין: ושכיב שלמה עם אבהתוהי ואתקבר בקרתא דדוד אבוהי ומלך רחבעם בריה תחותוהי:

רדק

ואענה את זרע דוד. האלף נחה והענוי הוא שלא תחזור להם מלכות על ישראל ולא נוכל לפרש ענוי אחר כי כל המלכים הטובים מזרע דוד היו בטוב ובשלוה: למען זאת: מה שעשה שלמה ובסדר עולם למען זאת למען ל"ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה כי בשנה הרביעית למלכו נשאה והגזרה נגזרה למלכות בית דוד לחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה ובסוף ל"ו שנה תחזור המלכות ליושנה לפיכך אמר אך לא כל הימים ובימי אסא היתה עתידה לחזור אלא שקלקל אסא שנאמ' בשנת שלשים ושש למלכו' אסא עלה בעשא וגו' ולא היה אלא בשנת י"ו לאסא אלא ל"ו למלכות שלמה שעתידה לחזור אלא לפי שקלקל ושען על מלך ארם לא חזרה: אך לא כל הימים. עתידה לחזור לימות המשיח בימי מלך המשיח שנאמר ועשיתם לעץ אחד ואמר ומלך אחד יהיה לכלם ואומר ועבדי דוד מלך עליהם מכאן תשובה לערלים שאומרין שוא אנו מצפין ימי מלך המשיח כי לא יהיה והנה הנביא אומר אך לא כל הימים ומנשחלקה מלכו' בית דוד בימי רחבעם לא חזרה עוד כי כל הימים היו לשתי ממלכות עד הגלות ובשוב הגלות מבבל לא שבו השבטים אלא גלות בבל שהוא יהודה ובנימן: אל שישק מלך מצרים. פרעה חותן שלמה מת וקם מלך אחר ששמו שישק ולא היה אוהב שלמה לפיכך ברח ירבעם אליו: על ספר דברי שלמה. בספרי שחבר בחכמתו לא נמצאו היו' אצלנו וגם בג' הנמצאים אצלינו משלי שיר השירים וקהלת ומה שאמר על ספר ולא אמר על ספרי כי לכל דבר בעניינו חבר ספר בפני עצמו ורז"ל שאמרו שלשה ספרים כתב שלמה שיר השירי' בילדותו משלי בבחרותו קהלת בזקנתו ומהם אמרו כי קרו' למיתתו שרתה עליו רוח הקדש וחבר שלשה ספרים אלה:

רשי

אך לא כל הימים. כי לימות המשיח תשוב המלוכה אליו. ובסדר עולם מצאתי: ואענה את זרע דוד למען זאת כנגד שלשים ושש שנה שנתחתן שלמה את בת פרעה שנשאה בשנה הרביעית למלכו וכנגדו נגזרה גזירה על מלכות בית דוד ליחלק וראויה היתה המלוכה לחזור בימי אסא בשנת שש עשרה למלכו אלא שקילקל לשלוח שוחד למלך ארם ולא סמך על הקב"ה והוא שנאמ' בדברי הימים בשנת שלשים ושש למלכות אסא בנה בעשא את הרמ' ואי אפשר שהרי אסא קבר את בעשא בשנת כ"ו למלכותו אלא שש עשרה שנה שלו הוא קורא שלשים ושש שהן סוף שלשים ושש לחליקת המלכו' והגיד הכתוב שבאותה שנה קילקל אסא. אך לא כל הימים אלא שלשים ושש שנה: קטני

רלבג

עוד ספר שאל מה שאמר ירבעם כנגד שלמה רצה שלמה להמיתו והוצרך לברוח אל מצרים עד מות שלמה. הנה זה הוא באור הדברים הצריכים אל באור במה שהבאנו באורו בזה המקום:

ואולם התועלות המגיעים ממנו הנה התועלת

הראשון הוא להודיע שאין הכונה בקרבנו' הזבח' וההקטר' אך הכוונ' בהם הוא מה שיעירו עליו מקורות המציאות אשר יעמדו עליו המיוחדים לזאת העבודה המתבונני' בה באורך הזמן ולזה לא יקובל בזה תועלת אלא כשנעשה על ידי הכהנים אלא שהתורה התירה לעשות כל איש הישר בעיניו לזבח ולקטר בבמות עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה כמו שנזכר בתורה כדי שיתישרו לעבודת הש"י מפני מה שהוטבעו בו מהעבודו' הנעשו' לאלהים אחרים ויחשבו שלא יהיה הש"י אלוה אם לא יעבדוהו בזה האופן ולפי שהעבודה הזאת הנעשית בבמו' איננה מכוונת מצד עצמה בצד מן הצדדין תמצא שזכר בזה המקו' בשלמה שהיה מזבח ומקטר בבמות בתאר ירחה ממנו שלא היתה פעלתו זאת משובחת וכבר יתבאר זה באמרו ויאהב שלמה את יי' ללכת בחקו' דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר כאילו אמר שבזה הענין עשה מה שאיננו ראוי לעשות:

השני הוא להודיע שים בהעלאת העולות מבוא להגעת הנבואה וכ"ש כשהפליגו ברבויים ולזה תמצא שספר כי בגבעון שהיתה בו הבמה הגדולה ולזה היה בו מזבח הנחשת שעשה משה היה מעלה שלמה אף עולות וספר תכף כי בגבעון נראה יי' אל שלמה וכבר נתבאר זה גם כן מענין בלעם כמו שזכרנו שם במה שהשתדל להגיע אליו הנבוא' בשבנה שבעה מזבחות והעלה פר ואיל על כל מזבח וכבר באַרנו הסבה בזה בפרשת כח ואולי שלמה מפני רוחק מדרגתו מהנבואה כי היה נער בעת ההיא הוצרך אל זה המספר הרב מן העולות:

השלישי הוא בדעות והוא להודיע כי יי' יתן חכמה על דרך השפע האלהי בזולת סבותיה ולזה תמצא ששלמה בקש מהש"י שיתן לו לב מבין ונתן לו הש"י החכמה והמדע כמו שנזכר בספר ד"ה ובזה הספר וזה לאות כי הש"י ישפיע החכמה לאדם כשירצה מזולת שישתדל האדם לחקור בדבר דבר ממנה ויקדם לו מהחוש מה שיצטרך לדרוש ההוא ומזה המקום התבאר שאפשר שישפעו לאדם ידיעות עיוניות בחלום או בנבואה וכבר הרחיק זה המפרש דברי הפילוסוף בספר החוש והמוחש וכם באַרנו אמות זה השרש כי הוא משרשי התורה הגדולים לפי מה שיראה לי:

הרביעי הוא להודיע שהשלם לא יבקש החיים והעושר אם לא מפני אשר יכול להשיגו אם יחיה יותר ולזאת הסבה תמצא שלא שאל שלמה מהש"י כששאל לו מה יתן לו אלא השגת השלמות בעיון ולא שאל אורך חיים ולא עושר לפי שאינם תשוקי' כי אם מפני זה התכלית ואחר שיהיה לו זה התכלית לא יחשוק בהם מאד:

החמשי והוא במדות הוא להודיע כי מי שאדוניו רוצה ליתן לו מה שישאל אין ראוי לו שיכביד לשאול אבל ישאל המעט שיוכל להשיג בו הארון לתת לו את בקשתו ולזה תמצא שספר כי היה טוב בעיני השם ית' כאשר לא שאל שלמה עושר וכבוד ואורך חיים ולא נפש אויביו אבל שאל חכמה ובינה להבין משפט:

הששי והוא במדות והוא להודיע שאשר התירו לו לשאל ויתן לו וזה מבקשתו שלא ישאל אלא דבר קטון הנה ראוי מפני זה לנותן שלא יקצר מלתת לו הרבה כי אין ראוי שיהיה טוב תכונתו כלי למנוע הטוב ממנו אבל ראוי שיוסיף לו טוב' ולזה ספר כי מפני שיטב בעיני הש"י כשלא שאל אלא שיהיה לב מבין לו לעשות משפט ולא שאל דברים אחרים הנה נתן לו מה שנשאל ביותר שלם שנפשנים עד שכבר היה חכם מכל האדם ונתן לו עם זה מה שלא שאל העושר והכבוד ואורך החיים אם ילך בדרכי הש"י:

השביעי הוא להודיע שראוי לשמח על הטובה שייעד השם עליה כי לא דבר ולא יקיימנה ולזה ראוי לתת תודה על הייעוד לשם ית' קודם בא הטובה ולזה ספר שכבר בא שלמה אחר החלום של נבואה לירושלם לפני ארון ברית יי' והעלה עולות ועשה משתה לכל עבדיו ושריו:

השמיני והוא במדות הוא להודי' שהוא ראוי לשופט שיתחכם בתחבולו' לעמוד על אמתת הדברי' אשר תהיה בהם טענה בין איש לרעהו הדברים רחוקי' שיביאו לעמוד על זה מזולת שירגישו בעלי הריב שמאלו הדברי' יעמדו על אמתת זה כמו שתראה במה שזכר משתי הזונות שבאו לפני המלך זאת אומרת בני החי ובנך המת וזאת אומרת בני החי ובנך המת שאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ומזה הענין עמד על אמתת הדבר כי אשר היכה אמו לא תחום אם יגזרוהו לשנים וזה מן התחבולות הטובות שראוי שיעשו אותן השופטי' הישרי' לפי חכמתם כי לא יספיק להם שיתנהגו בזה לפי האמר לפניהם אבל ראוי ש' עמיקו לעמוד על האמת כדי שישפטו לפי האמת לא לפי האמר לפניהם לבד שאם היה שופט שלמה מזה הצד הנה היה ראוי לו שיאמר שישאר הילד החי לאשה המחזקת בו ולא יבא מתחת ידה בעבור זאת הטענה המופסקת מהעדות והנה יגיע מזה תועלת עוד בדברים המדיניים כי המון העם כשיראו עוצם תחבולו' השופט לעמוד על אמתת הדברים ייראו מעשו' דבר בלתי ראוי בראותם כי כל דבר לא יכחד ממנו ויהיה זה סבה אל שישלם הצדק והיושר במדינ':

התשיעי הוא להודיע שהכהן גדול שמשם בכהונה גדולה לא תסור הגדולה ממנו כל ימיו ורז"ל שהוא כל ימיו במדרגת כהן גדול אע"פ שיש שם כהן גדול אחר ולזה אמר צדוק ואביתר כהנים אע"פ שגרש אביתר מהיות כהן ליי' כמו שקדם:

העשירי הוא להודיע שים למלך להעלות מס על עמו לכלכל אותו וביתו ולזה ספר שכבר היה לשלמה שנים עשר שרים ממונים על כל ישראל היה תחת מנוי כל אחד מהם חלק מה מישראל וכל אחד מהם היה מכלכל את המלך ואת ביתו חדש אחד לכל המצטרך לא יעדרו דבר וגם השעורים והתבן היו מביאים לסוסים ולרכש עם רבויים ורבוי המצטרך לבית המלך לכלכל אותו ובזה למדנו מזה הספור שים למלך לקחת בדרך מס מישראל אנשים לצורך בנין בית הש"י וביתו ולזה ספר שכבר העלה שלמה מס מישראל שלשים אלף וישלחם לבנונה וכבר נתבאר זה גם כן מדברי שמואל בהודיעו את משפט המלוכה:

האחד עשר הוא לפרסם שכבר קיים הש"י מה שייעד להניח לישרא' מכל אויביהם ולזה ספר שכבר ישב יהודה וישרא' לבטח איש תחת גפנו ותאנתו כל ימי שלמה ולזאת הסבה ברך שלמה הש"י אשר נתן מנוח' לעמו ישרא' ככל אשר דבר:

השנים עשר הוא לפרסם עוצם הכבוד והעושר והחכמה שהיה לשלמה כאשר ייעד לו הש"י עד שכבר היה מושל בכל הממלכו' מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים שהיו כלם עובדים את שלמה ומגישים לו מנחה כל ימי חייו עד שכבר היה משקל הזהב הבא לשלמה בשנה אחת

שם מאות ככר ושמים ושם לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים וכל מלכי הערב ופחות הארץ וכל הארץ היו מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבבו והמה מביאי' איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב וקניניס אחרים מדי שנה בשנה עם מוצא הסוסים אשר היה לשלמה ממצרים וכן לכל מלכי החתים ולכל מלכי ארם והיה עשרו כל כך עד שלא נחשב כסף בימי שלמה למאומה והיה מגיע מעוצם חכמתו עד שכבר חכם מכל האדם ודבר דבור טבעיי על כל מיני הצמחים מהגדול ועד הקטן בהדרגה ועל כל מיני ב"ח בהדרגה ג"כ וזאת חכמה נפלאה ר"ל לעמוד על ההדרגה הזאת ולעמוד על סבות כל מין מהם ומשיגיו:

השלשה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שלא יקצר בהשתדלות ההוא מלבוא בו בסבות היותר נאותות וכ"ש כשיהיה ההשתדלות לעשות דבר לכבוד הש"י ולזה תמצא כי כשרצה שלמה לבנות בית המקדש והיה מהכרח הבנין ההוא שיהיו לו עצי ארזים גדולים והיה הלבנון אשר הוא יותר נאות לזה לו במלכות חירם מלך צור וגם הצידונים אשר היה חירם מושל עליהם היו היותר בקיאים בכריתת אלו העצים הנה אחרי הודיעו את חירם שסבית שהוא בונה הוא בונה אותו לשם יי' אשר הוא מושל בכל ומשפיל ומכניע כל שונאיו כמו שנזכר בספר ד"ה וכדי שיתרצה יות' בזה הבנין לעזור אותו הנה שלח לו שיצוה לכרות לו ארזים מהלבנון אשר במלכותו ולא רצה לבאר לו שיגיעהו תועלת מפני זה כי לא יהיה לכבוד לחירם מלך צור אך בקש שיהיו שם לכרות הארזים עבדי חירם עם עבדיו והוא יתן לו שכר עבדיו בכל אשר יאמר כאילו העיר בזה שעם שכר עבדיו יותר לו מה שירצ' שיגיע לו מהתועלת מפני כוונתו לכרות הארזים אשר לו להביאם אל שלמה ולא בקש ממנו יותר מזה כי לא היה ראוי שיכביד לשאל ממנו יותר וגם הודיע אותו כי דוד התעורר לבנות זה הבנין כדי שיתרצה חירם יותר לעזור שלמה במה שבקש ממנו כי אוהב היה חירם לדוד ולזאת הסבה תמצא שנתרצה חירם לעשות את בקשתו ולקח דרך תהיה בה תפיסתו דרך כבוד והוא שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזי' ובעצי ברושים ועבדיו יורידו מן הלבנון ימה וחירם ישימם דוברות בים עד המקום שירצה שלמה שיוליכם שם ושם ינפצם כדי שיהיו מוכנים לשלמה לנשאם ובמה שעשה חירם מזה יתן לו שלמה לחם ביתו הנה בזה הגיע לחירם בהבלעה שכר לקיחת הארזים והברושים מהיער שלו במה שלא ישיגהו בשת על לקיחתו שכר בו משלמה והוא שכר הבאתו הארזים לים והוליכם אל המקום שירצה שלמה והנה נתבאר בספר דברי הימים כי זולת זה השכר הנזכר בזה המקום היה נותן עוד שלמה שכר עבדי חירם:

הארבעה עשר הוא להודיע שיש למלך להעביד הגוים התושבים לעשות מלאכת בית יי' ומלאכתו כמו שנזכר בתורה והיו לך למס ועבדוך ולזה ספר בזה המקום עם מה שהשלי' הספור בספר דברי הימים שכבר היו לשלמה מהגרים התושבים שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר:

החמשה עשר הוא להודיע שראוי בכל ענין שיהיו בו ממוני' רבים בדרך שישתדלו שלא יחסר התקון בו ולזה תמצא שם שלמה ממונים רבים רודים בעם העושים במלאכ' והוכרח להשים הממונים ההם נגשים מפני שקדם על המלאכה כי יכבד מאד לישראלים אם יעשו ככה ולזה תמצא בישראלים שהעלה שלמה למס ושלחם לבונה שסדר הענין באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שיהיו חדש בלבנון ושני חדשים בביתם וכזה תמצא שסדר בכלכול ביתו וכל המצטרך לו שנים עשר נציבים וכלכלהו כל אחד חדש אחד בשנה שלקט מהמס מהחלק מישראל הבאים לגורלו שאם היה זה המנוי לאיש אחד יכבד עליו מאד ויחסר מפני זה התקון במה שיעשהו:

הששה עשר הוא להודיע שבנין בית המקדש ראוי שיהיה לשם יי' וזהו אמרו בתורה ועשו לי מקדש ר"ל שבעשייתו יעשוהו לשמו ית' ולזה תמצא שכבר נכפל הרבה בזה הספור זה הענין אמר כי לא יכול לבנות בית לשם יי' והנני אומר לבנות בית לשם יי' ואבנה הבית לשם יי' אשר בנה המלך שלמה ליי' עם לבב דוד לבנו' בית לשם יי' והבית אשר בניתי לשמך והיה זה כן להעיר האנשים אל קדושת הבית הזה ואל היראה ממנו מפני היותו קדוש מתחלת ענינו עם שזה יעיר ויישיר לעמוד על סודות בנינו כשיתבוננו בכל חלקיו ויבינו מזה אי זו היישרה יש בהם להשיג הש"י אך אם לא היתה בניתנו בזה האופן יסודו אלו התועלות הנפלאות כי לא יתכן שתפול אז השאלה למה נעשה זה הבנין לסדר כך ואי זו היישרה יש בו להשיג סוד הש"י וסודות המציאות מפני שהעשותו לא היה לש"י אם הוכח הענין כן ואין ענין קדושתו כי אם כמו הקדשת הכסף והזהב והשדה והבית ליי' אשר לא תפול השאלה בה למה היו בתואר כך מצד מה שהם קדש:

השבעה עשר הוא מה שהודי' מרוחק עת התחלת בנין בית המקד' מעת יציאת מצרים והנה עמדנו מזה על העת אשר מזמן יפתח עד זה הזמן והוא מאה ושמנים שנה והנה שפטו את ישראל יפתח ואבצן ואילון הזבולוני ועבדון בן הלל הפרעתוני שלשים ואחת שנה ואם חשבנו אחר זה ארבעים שנה של שעבוד ביד פלשתים ועשרים שנה ששפט שמשון את ישראל וארבעים שנה של עלי וארבעים שנה של דוד ושלש שני' שכבר עברו למלכו' שלמה לא ישארו כי אם שש שנים למלכות שאול ולימי שפוט שמוא' את כל ישרא'.

וכבר ידמה כי ממשלת שמואל ושאול היתה לכל הפחו' שלש עשרה שנה כי עשרים שנה עמד הארון בקרית יערים לכל הפחות וכבר עברו שבע שנים וששה חדשים למלכות דוד ושבעה חדשים היה ארון יי' בשדה פלשתי' ונשארו יותר משלש עשרה שנה ממיתת עלי עד מלכות דוד עם שכבר אפשר שהארון היה בקרית יערי' יותר מעשרים שנה אך אחר שעברו עשרים שנה נהו כל ישראל אחר יי' ולזה ידמה לפי מה שאחשוב שרוב שני השעבוד נכללים בשנות שמשון ועלי כי בימי שמשון היו הפלשתים מושלים בישראל כמו שנזכר שם והנה נראה כי מבנין הבית הזה ר"ל מהתחלת בנינו עד התחלת בנין בית שני היו גם כן ארבע מאות ושמנים שנה:

השמנה עשר הוא מה שהודיענו מצורת הבית שבנה לשם יי' כי מתנו נעמוד על סודות נפלאים מחכמת הנמצאות והנה היה ההיכל והוא הקדש וקדש הקדשים עמו ששים אמה ארכו ורחבו עשרי' אמה והנה היה האורך והרוחב כפל מה שהיה מן הארך והרחב באשר עשה משה במדבר ואולם הגובה בלתי שומר זה היחס כי הוא היה שלשים אמה ושם היה עשר אמות אלא שלזאת הסבה עשו תקרה בדביר בגובה עשרים אמה באופן שיהיו הארך והרחב והגובה שוים בקדש הקדשים בבית המקדש כמו שהיו שוים במשכן שעשה משה ובזה האופן גם כן שם התקרה התחתונה בהיכל גבוהה עשרים ובזה היה ענין תמונת הקדש וקדש הקדשי' בבית המקדש מתדמה לענין תמונתו במשכן ר"ל שכל אחד מאלו המרחקים היה במקדש בכפל שיעורו במשכן וראוי שתדע כי כבר היה בנין הבית מאבני' שלמות ולא תהיה בהם פגימה וחסרון להעיר על שלמות השם ית' אשר זה הבית נבנה לשמו ולזאת הסבה גם כן היו באות שם האבנים שלמות עד שלא נשמע בבית מקבות וגרזן וכל כלי ברזל להורות על שאין הנעשה לו זה חסר קנין שום שלמות. והנה היה קדש הקדשים שוה בכל רחקיו להעיר על שהשלמות התכליתי שהוא מעיד עליו הוא מגיע בשווי בדעות ובמדות. והנה היה אולם על פני היכל הבית להוסיף במעלת הבית ויפיו אל האנשים עם שכבר היה ראוי שהיה אמצעיה בין חצר הכהנים ובין הקדש כי ראוי שיהיה כמו אמצעי בין המדרגה השפלה והעליונה ממנו ואף על פי שאינו אמצע על דרך האמת ולזה לא היתה מחיצה מבדלת בינו ובין חצר הכהנים. והנה עשה לבית והוא ההיכל חלוני שקופים אטומים להעיר על שמקום ההשקפה הוא מתחלת הענין אטום עד שידריך האדם עצמו אל לקיחת ההקדמות וההתחלות ומהם יתישר לפתיחת החלונות לראות האור הבהיר הוא אור השכל. ואולם היציעים שבנה סביב לבית היו שלשה זה על זה כי כן ענין ההשגות והעליון רחב מאשר תחתיו כי ההשגה העליונה רחבה וגדולה מאשר תחתיה כמשיגין בחלקי העולם השפל והאמצעי והעליון. והנה היו עולים מן השפלה אל האמצעית ומן האמצעית אל העליונה כי כן דרך ההשגות האלו ומי שיקחם על זולת סדרם ישיגהו שבוש בהכרח והנה לא היו העליות במעלות שיקפצו וידלגו בהם ממדרגה למדרגה אבל היו בדרך סבוב יעלה האד' בו בזולת מעלות להעיר בשיגביה שכלו מעט מעט בהדרגה ולזאת הסבה לא היו מעלות בכבש המזבח. והנה צייר בקירות ההיכל והדביר והוא מה שהיה מהם על התקרה התחתונה ציורי כרובים ותימורות והם כדמות כפתורי המנורה ופטורי ציצים והם כדמיון הגביעים המשוקדים והפרח אשר במנורה. והנה הכרובים הם משל לשכל ההיולאני והתימורות ופטורי ציצים הם השוטנים אשר הוא רועה בהם כמו שבארנו בבאורנו לשיר השירים ובדבר המנורה והנה עשה זה לקדש ולקדש הקדשים כי שניהם מעידים על זה השלמות אך הראשון מעיד על ההכנ' והשני והוא קדש הקדשים מעיד יציאת ההכנה לפעל. ואולם בכותלי ההיכל תחת התקרה התחתונה צייר ציורים פקעים ופטורי צצים והם ברמות כפתורים וגביעים משוקדים ופרחים לשבה בעינה אשר היו אלו הציורים במנורה אך למעלה מהתקרה התחתונה היו שם עם זה כרובים להעיר על השכל הלוקח מהמוחשות ההתחלות כמו שבארנו בדברי התורה אמנם תחת התקרה לא צייר תחלה רק מה שיעיר על ההשגות החושיות. וידמה שהיה הגובה שבין התקרה התחתונה והעליונה עשר אמות להעיר על מספר מדרגות הנבדלים שהם עשר והעשירי קדש וכבר עמדנו על מציאותם מפני זה השכל הנמצא בנו אשר בעבורו צויירו שם כרובים בכותלים. והנה צפה זהב ההיכל והדביר לשבה בעינה אשר בעבורה היו הכלים אשר שם כלם מזהב או מצופים זהב וכבר בארנו הסבה בזה במלאכת המשכן בבאורנו לדברי התורה. והנה היה מצופה עצי ארז תחלה ואחר כך מזהב כי לא יתכן שיצפו האבנים זהב עם שהתמונות שהיו מצויירות שם היו יותר נאות לציירם בעצי הארז משיציירום באבנים והיה הציור בהם יותר קיים שלא ישבר כשיצפוהו זהב והנה עשה בדביר שנים כרובים גדולי' אין פניהם איש אל אחיו והיו סוככים בכנפיהם על הארון ועל הכרובים אשר על הכפרת שהיו פניהם איש אל אחיו להעיר שבסוף הענין לא יהיו פניהם איש אל אחיו אך יתדבק האחד עם האחר דבוק מה והוא דבוק קצה כנף זה בקצה כנף זה וראוי שתדע כי אחר המות לא יקבל שפע השכל ההיולאני מהשכל הפועל אבל יעמד על מה שהשיגו ובו ידבק דבקות מה בשכל הפועל כמו שבארנו בראשון מספר מלחמו' יי' ואין ראוי שתחשוב מזה שיהיו אלו הכרובים במדרגה אחת מפני היותם בצורה אחת וכנפיהם פרושות באופן אחד כמו שלא יחשב היות צורת הכרובים אשר פניהם איש אל אחיו באופן אחד שיהיו שניהם במדרגה אחת ואמנם אמרנו זה לפי שכבר בארנו בראשון מספר מלחמות יי' שאי אפשר שישב

השכל הנקנה במדרגת השכל הפועל ושם בארנו שהשכל הנקנה נשאר אחר המות והוא נצחי בהפך מה שאמרו הפילוסופים בזה והנה בזה המקום העיר הערה מבוארת שהשכל הנקנה נצחי והנה היה גובה אלו הכרובים עשר אמות להעיר על עשר מדרגות הנבדלים שהעשירי מהם קדש והוא השם ית'. והנה היו לפתח הדביר דלתות עצי שמן לפי מה שאחשוב בעת ההיא להעיר שגם האור והוא אור השכל ולזה עשה אותם מעץ שמן שהוא מוכן אל שיתפשט בו האור בקלות נפלא ולזה לא עשה כן לדלתות ההיכל. והנה צייר בדלתות ההיכל והדביר כרובים ותימורות ופטורי צצים כי הם הפתחים לכל אלו ההשגות והנה ההשגות החושיות הם גם כן מכוונו' לזאת הסבה בעינה ולזה היו גם כן הכרובי' בדלתות ההיכל. והנה בנה החצר הפנימית והיא חצר הכהנים סביב שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים עליהם הנה השלשה טורים התחתונים היו מורים על מציאות הצורה הדוממיית וטור הארז על הצורה הצומחת אשר אינה ערומה מהצורה הדוממית. והיו הטורים ארבעה להעיר על היותם מהיסודות הארבעה וקורבת מדרגתם מהם. ומזבח הנחשת אשר שם היתה העולה על העצים להורות גם כן על הנפש החיונית ושהיא לא תופשט מהצומחת כמו שזכרנו בפרשת ויקרא. והנה היה כל מה שהיה ממתכת בחצר הכהנים מנחשת לסבה בעינה אשר היה זה כן במשכן. והנה עשה מהשלחנות עשר ומהמנורות עשר לפי שמספר העשר מורה בעצמו על מציאות הש"י כמו שזכרנו במקומות רבים מבאורנו לדברי התורה כאלו העיר בזה כי אלו הצורות אשר יעירו עליהם השולחן והמנורה הם כלם שופעות מהשם ית' באמצעות שאר הנבדלים. והנה קרא הפתח החמישי פתח הדביר והרביעי פתח ההיכל לפי שחצר הכהנים היה מעיר על שלש צורות והם הדוממית והצומחת והחיונית ופתח ההיכל על הרביעית והיא המדברת ופתח הדביר היה מעיר על צורה חמשית באופן מה והיא השכל הנקנ'.

והנה עשה באולם שני עמודים נחשת וקרא העמוד הימני יכין והשמאלי בועז העיר בזה כי שתי הצורות שהם הדוממית והצומחת או הצומחת והחיונית האחת מכינה לקבול הצורה האחרת והיא הנקראת יכין והאחרת היא המושלת ולה התוקף והעוז וממנה יסודרו פעולות הנמצא ההוא עם שאלו הנמצאים הם צורות רוצה לומ' הצומחת והחיונית יקבלו רושם יותר חזק מתקופות השמש יותר ממה שימצא זה באדם ולזה תמצא בצמחים שבהיות השמש בפאת ימין לא יעשו פעולותיהם אך יקנו מזה הכנה לתת פרים בהיות השמש בפאת צפון ואז ימצא להם חוזק הפעלות וכן תמצא בב"ח שהם יתעברו על הרוב בהיות השמש לפאת צפון אך בהיותו בפאת דרום תתחדש להם קצת הכנה ואין הנה מקום באור אלו הדברים. והנה היה רחב העמודים ארבע אמות להורות על קרבת אלו מטבע ארבע היסודו' ולזה גם כן היה עביו ארבע אצבעות ולזה גם כן היה על הכותרות מעשה שושן באולם ארבע אמות. והנה היתה קומת הכותרות חמש אמות לסבה בעינה אשר היתה מספר החמשה בחצר המשכן כמו שבארנו שם והנה היתה קומת העמודים עם הכותרו' בקרוב כמו גובה מזבח הנחשת עם גובה המערכה שעליו ושמו נתחי העולה כי היה גבהם לפי מה שבארנו כמו אחת ועשרים אמה וגובה מזבח הנחשת היה עשרים אמה כמו שנזכר בספר ד"ה. והנה היו בכל כותרת שתי גלות להעיר שאלו הנמצאים יקבלו הצורה העליונה באמצעות קבולם השפלה ממנה. והנה היו שם בשתי גלות הכותרת שבעה גדילים כי עם שהם מורים על מדרגת הצורו' בכללם שהם שבעה והשביעית היא קדש הנה בזה עוד הערה למספר הארבעה כי בכל גלה היו שלשה גדילים ואחד במקום דבוק הגלה העליונה בתחתונה. והנה העמודים שהיו בגלה העליונה ועליהם מעשה שושן והרמונים שהיו בתחתונה הנה זה כלו מורה על מציאו' הנפש הצומחת כי הוצאת השושן והפירות לא יתכן שיתחדש מן החוש לבד כמו שבאר הפילוסוף. והנה הרמונים שני טורים וכן הענין בעמודים לפי שבזה הורה על שני מינים מהנפש הצומחת האחד בצמחים והאחר בב"ח מחובר עם המרגשת ובכלל הנה היה זה להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה שהיא שלמות לה. והנה היו הרמונים מאה בטור אחד מהם להעיר על רבוי מיני הצמחים והב"ח והתחלפותם שהוא בהכרח מצד הצורה. והנה הים היה בזה השיעור כדי שיהיה נאות לרחוץ ושאר מה שהיה בו ידמה שיאמר שכבר נעשה לנוי לבד ואפשר שנאמר כי מפני שנעשה לטהרה שם בשיעורו מה שיעיר על מציאות העשירי שהוא קדש כי לו לבדו הטהרה השלימה ולזה היה עשר אמות רחבו והיו מהפקעים תחת שפתו עשר באמה גם כן לזאת הסבה. והיה גבהו חמש אמות לסבה אשר היה מספר החמש באלו הדברים אשר בחצר הכהני' והנה היה מרובע מלמטה ועגול מלמעלה כי הטמאות תהיינה מצד החומר אשר יסודותיו ארבעה והטהרה תהיה מצד הצורה וההתבוננות בה כמו שבארנו בספר ויקרא והצורה היא קושרת יסודות החמר ומקיפה בהם ולזה היה העגול מעיר עליה. והיו בה שני טורים פקעים להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה אשר בה יהיה הנמצא מה שהוא והיא ה המשלמת אותו. והנה היה בפקעים צורת בקר כמו שזכרנו להעיר על מציאות הנפש החיונית כי מה שהיה בחצר הכהנים מעיר על הצורה הדוממית והצומחת והחיונית כמו שזכרנו. והנה היו שנים עשר בקר כמו נושאים הים להעיר על שהכחות השופעות מהעליונים בשנים עשר המזלות מנהיגים היסודות וקושרים אותם ועשה להם דמות בקר בדמיון מה שאמר יחזקאל פני שור בדבר החיו' עם שכבר העיר בזה בצורה החיונית. והנה היה עביו ארבע אצבעות כמו הענין בעמודים להעיר על מה שמעיר עליו מספר הארבעה אשר הוא סבת הטומאה והוא החומר. והיה עם הפקעים בשפתו ציור פרח שושן להעיר עם זה על הנפש הצומחת והנה היה מספר הארבע במכונות בארכם וברחבם ובקומתם והיו ארבעת אופנים מתחת להעיר על מציאות היסודות שהם סבת הטומאה ולזאת הסבה היו שם ארבעת כתפות דבקות בהם לוחות המכונות. והיו על המסגרות אשר בין השלבים צורות אריות וצורת בקר וצורת כרובים להורות על שאלו הצורות הם עלולות מצורות החיות אשר פניהם פני אריה ופני שור ופני הכרוב כמו שזכר יחזקאל כאלו יעיר בזה שבנפש השכלים ימצאו אלו הצורו' ביותר נכבד שבמציאותם וזה כי האריה הוא המושל בחיות והנכבד שבהם והשור בבהמות וכבר בארנו אמתת זה בראשון ובחמשי מספר מלחמות יי'. והיה פיה עגול לסבה בעינה אשר היה פי הים עגול כי הכיורים היו גם כן לטהרה. והיה הכל מחובר ומדובק בעצמו לא במלאכ' להעיר על הדבוק שהוא מצד הצורה כי הוא יעיר על מציאות הצורה והמשל כי אם תכרת אבר אחד מב"ח ותדבקהו במלאכה יעדר ממנו פועל הצורה וזה עדות על שזה ההתאחדות לא יהיה אם לא מצד הצורה. והנה היה גובה האופנים אמה וחצי האמה ולמעלה מהמכונה היה גובה אמה וחצי אמה ועם גובה המכונה יהיו שבע אמות וישלם בזה מספר השבעה אשר הוא מעיר בעצמו על מציאות כל הצורות ולזאת הסבה היו מספר המכונות עשר וכן הענין במספר הכיורות והיו חמשה מימין וחמשה משמאל לסבה אשר נמצא מספר החמש' במה שהיה בחצר המשכן עם שמספר החמשה מעיר על התכלית מה שאפשר כחיי עליו מן הצורו' כי החמישית היא השכל הנקנ' כמו שקדם. והיה מספר הארבעה לכיור לסבה שזכרנו בכל מספר הארבעה שהיה נמצא בזה המקום ולפי שהכיור היה יותר נכבד מהם אם מצד מה שצוייר בו מהדברים אם מצד שאינו בא על טומאה כמו הענין בים הוא שם הים בצד היותר פחות והוא הצד המזרחי דרומי. והנה לא רצה המלך שיעשה חירם דבר מהדברים אשר בהיכל ובדביר ואע"פ שהוא היה בקי במלאכת הזהב כמו שנזכר בספר דברי הימים מפני עוצם קדושת מה שבהיכל ובדביר כי חירם לא היה ישראלי אבל היה צורי ולזה לא עשה חירם כי אם כלי הנחשת ולא עשה כלי הזהב:

התשעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיעשה האדם מלאכת השם וחפצו בזריזות נפלא יותר מזריזותו על חפציו הלא תראה כי שלמה המלך עשה את בית יי' בשבע שנים וביתו עשה בשלש ע עשרה שנה:

העשרים הוא להודיע שראוי לכל אד' שישתדל לזכות בשיעשה מקניניו מה שהוא לכבוד הש"י הלא תראה כי שלמה אף על פי שהיו לו הקדשות רבות לבנות הבית בחר שיהיה נבנה משלו וישארו ההקדשות לש"י ולזאת הסבה ג"כ עשה מביתו כל עבודת בית המקדש בתמידין ומוספין וקרבנות צבור וקטורת הסמים ושמן למאור ושאר הענינים הצריכים לעבודת הבית:

העשרים ואחד הוא להודיע עוצם נפלאו' הש"י ועוצם הראו' שכינתו בבית המקדש עד שכבר ספר שנלאו הכהנים מן הקדש הענן מלא את בית יי':

העשרים ושנים הוא להודיע שהמברך ראוי שיהיו פניו כנגד ה המתברכין ולזה אמ' ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל ולזאת הסבה צריך בברכת הכהנים שיהיו פניהם כלפי העם:

העשרים ושלשה הוא להודיע שראוי לברך את השם ית' על הטובה ולתת לו תודה בעל כל אשר גמל מהטוב כי עם שזה דבר ראוי בעצמו הנה עוד בו תועלת להיישיר האדם אל שהטובו' כלם הם עלולות מהש"י ולזה ספר שברך שלמה את יי' על אשר קיים הייעוד הטוב שייעד לדוד אביו מענין המלוכה לבנו ובנין הבית על ידו:

העשרים וארבעה הוא להודיע שהתפלה ראוי שתהיה באופן שישלם הדבקו' למתפלל עם השם ית' כי אז תהיה התפלה נשמעת יותר ולזה תמצא שכבר התפלל שלמה במקום שישלם בו הדבקות בש"י יותר והוא לפני מזבח יי' שהיה המקום נבחר לידבק בו השפע האלהי עד שאמר יעקב בו מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים כמו שזכרנו בסוף ספר שמואל ולזה קרא אברהם שם המקום יי' יראה ולזאת הסבה גם כן הקדים שמוא' לשבח הש"י קודם התפלה כי בזה ישלם לו יותר הדבקות בו ולזה ספר שכרע על ברכיו לפני מזבח יי' ופרש כפיו השמים והקדים ואמר יי' אלהי ישראל אין כמוך וגו' לשבח הש"י תחלה וכבר נכפל זה השורש בתפלתו זאת כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה:

העשרים וחמשה הוא בדעות והוא להודיע שהשו"ה אחד והוא מנהיג השמים והארץ לא כמו שאמרו המאמינים בשניות לפי שהם יאמרו שהדברים המתחלפי' ראוי שתהיינה התחלותיהם מתחלפו' ולפי שהדברים השפלים נפסדים והשמים בלתי נפסדים הנה ראוי שתהיה ההתחלה אחת לשמי' וההתחלה אחרת לארץ וכבר זכר שלמה שאין הענין כן במה שאמר אין

אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ביאר בזה שהוא אלוה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והנה עשה בזה כמו התחלת מופת הנחתו שאמר הם אלהים בשמים הם אלהים על הארץ כי אמנם נראה מהשמים כחות שופעו' בארץ וזה לאות שהמניעים ההם מנהיגים גם כן אלו הדברים השפלים וזה ממה שהוא מבואר בנגלה ר"ל שיש כאן כחות שופעות מהגלגלים לאלו הדברים השפלים ומזה יתבאר היות לאלו הדברים המתחלפים התחלה אחת במספר:

העשרים וששה הוא להודיע שהש"י משגיח בעבדיו הדבקי' בו השגח' פרטית ובזאת ההשגחה ישפיע להם טובות ואם אינם מסודרות להם משאת העליונים ולזה אמר שלמה אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם כבר באר בזה שאין כח במניעים המסודרים ממנו שהם מנהיגים בשמי' ובארץ לעשות זה כי לא ישנו את תפקידם אך הש"י לבדו שליט לעשות זה:

העשרים ושבעה הוא להודיע שהדברים שייעד הש"י אשר אי אפשר בהם מזולת השגחה פרטית הנה יהיה בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא שזכר כי במה שייעד השם ית' לדוד שלא יכרת לו איש מעל כסא ישראל היה תנאי והוא אם ישמרו בניו את דרכם ללכת לפני הש"י כאשר הלך דוד לפניו:

העשרים ושמנה הוא להודיע שהתפלה על כל הברכים הן ברכי רבי' הן ברכי יחיד ראוי שתהיה בבית המקדש או נכח בית המקדש ואז תהיה יותר נשמעת וזה מבואר מדברי תפלת שלמה ומתשובת הש"י לו עליה ולזאת הסבה מצאנו בדניאל שהיה מתפלל כנגד ירושלם תמיד ומזה המקום נתישר פסק ההלכה להתפלל תמיד כנגד בית המקדש:

העשרים ותשעה הוא להודיע שלא תועיל התפלה על הדברים הבאים בסבת החטא אם לא תקדם לה התשובה בכל לב ובכל נפש ולזה אמ' אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו התפלה והתחנה וכבר התבאר שהתשובה הזאת ראוי שתהיה בכל לבם כי בזולת זה לא תקרא תשובה וכבר אמ' גם כן ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו ואמר גם כן ועשית משפטם ר"ל שיתן להם הראוי להם לפי מה שהם בו:

השלשים הוא להודיע שאשר הוא יותר המעלה ראוי שיהיה יותר שפל בעיניו לש"י ולזה תמצא שזכר כי שלמה כרע על ברכיו לפני הש"י תמיד עד כלותו התפלה ומזה למדו שהמלך כשמתפלל כיון שכורע שוב אינו זוקף עד שישלים תפלתו:

השלשים ואחד הוא שאשר יש לו להודות הש"י על טוב הגיע לו לבדו ועל טוב הגיע לו ולזולתו יודנו תחלה על טוב הגיע לו לבדו ולזה תמצא כי שלמה הודה הש"י תחלה על הטוב שהגיע לו לבדו מענין המלכות ובנין בית המקדש ואחר כן הודה אותו על הטוב שהגיע לו ולישר' והוא אמרו ברוך יי' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל והמשיך לזה התפלה שייישרם השם לשמור מצוותיו כדי שתתמיד להם זאת הטובה כמו שהמשיך להודאתו על הטוב שהגיע לו לבדו התפלה להתמדת הטוב ההוא:

השלשים ושנים הוא להודי' עת חנכת הבית ומספר ימי חנכת הבית והנה היה אחר שהקיפו שבעת ימים לחג החדש השביעי באופן שנשלם בכר מה לחג החדש השביעי והנה היו ימי החג שבעה להורות על הערת השבעה והראשון מהם היה קדש והיה מספר ימי חנכת הבית שבעה לזאת ההערה בעצמה והיו סמוכים לשבעת ימי חג הסוכות באופן שיהיו שבעה ושבעה לסבה בעינה שבארנו בפרשת פינחס שהיו הקרבנות שבעה ושבעה והנה היה זה בעת שמעיר על השגת השלמו' ביותר שלם שבפנים כמו שבארנו בפרשת פנחס להעיר על שלמות הבית הזה וההערות הכפלאות אשר בו ובכליו:

השלשים ושלשה הוא להודיע עוצם השגחת הש"י על ישראל ולזה תמצא כי מפני שסרה החכמה האלהית משלמה יחטא לש"י וזרעו אחריו ויהיה זה סבה לחרבן הבית ולגלות ישראל מעל אדמתם הפליג להזהירו על זה במה שאמר לו כשנראה אליו שנית כדי שיהא נשמר לי"י ויצוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך יי' ולזה הודיעו דבר גלו' ישר' מהארץ וחרבן הבית אם לא ישמרו דרך יי' הוא ובניו וכבר היה גם כן דבר יי' אל שלמה בעת בנותו להזהירו לשמור כל מצות השם ית' ולזאת הסבה בעינה גם בעת שחטא ליי' הודיעו הש"י העונש שיביא על זרעו בעבור זה החטא כדי שישובו לתקן המעוות ולא נכנע מפני זה להוכיח את נשיו גם לא צוה את בניו אחריו לשמור דרך יי' והיה זה סבה לגלות ישר' מהארץ ולחרבן הבית:

השלשים וארבעה הוא להודיע שאין ראוי למלך להמעיט ארץ ישראל אבל להרחיבה וכאשר יביא ההכרח לתת ממנה ראוי שיתן מה שהוא יותר מעט התועלת ולזה ספר שהעשרים עיר שנתן שלמה לחירם היו ארץ כבול ואף על פי שכבר נתן לו חירם עיירות אחרות כמו שנזכר בספר דברי הימים:

השלשים וחמשה הוא להודיע שכל מה שעש' שלמ' וסדר בבנין וביתר הענינים אשר שם היה הכל בחכמה כמו שזכר זה בספור מלכת שבא מדבריה ואחשוב כי כסא המלך היו בו שש מעלות להעיר שהשגתו וחכמתו תתפשט במה שתחת המדרגה השביעית מן הצורות והיא הש"י כי לא יושג מכר עוצם מדרגתו ואמנם ישיג האדם חלק מה מנימוס הנמצאות וסדרם ויושרם ובזה ישתתף אל הנבדלים אשר תחת הש"י כי הם משיגים גם כן חלק ממנו אלא שהאדם גם כן לא יתכן שיגיע להשגתם כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי' והנה היו אריות נראים על מעלות הכסא ועל ידותיו כדי שייראו ממנו יותר כי זה הכרחי למלך ובזה יגיע התועלת ממנו אל העם אשר תחתיו לשמרם שלא יזיקו קצתם לקצת ליראתם מהמלך:

השלשים וששה הוא להודיע עוצם החכמה האלהית במה שהזהירה המלך שלא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים כי שלמה עם היותו חכם שבאנשים נכשל בזה כי מחשקו להרבות סוסים היו באים סוחרי המלך שם לקנות לו סוסים ואחשוב גם כן שזה היה סבה להתחתן עם פרעה מצורף אל מה שהיה הומה לרבוי הנשים וזה היה סבה אל שהטו את לבבו באופן שהעלים עיניו מהם והניחם לעבוד אלהים אחרים והיה זה סבה אל שנחלקה מלכות בית דוד וזה היה סבה להעשות עגלי הזהב אשר היה סבה כל זה בסוף להכרית ישראל מעל אדמתו ולהחריב בית המקדש:

השלשים ושבעה הוא להודיע שתכף שחטא שלמה לי' הוכיחו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם כאשר ייסר את בנו כמו שייעד לדוד בספר שמואל ולזה ספר שתכף זה הקים יי' שטן לשלמה הדד האדומי ורזון בן אלידע:

השלשים ושמנה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתגאה מפני היותו קרוב למלכות להטיח דברים כנגד המלך הלא תראה כי מפני הדבור שאמר ירבעם כנגד שלמה היו עליו אימו' מות עד יום מות שלמ' ולא הועיל לו בזה הענין הטרדה אשר מנהו המלך עליה ובעבור הדבור מהייעוד שיעדו הנביא שימלוך על עשרת השבטים לא היה לו להתגאות כנגד המלך פן יסיר סכלותו ממנו הטוב ההוא הלא תראה כי דוד אף על פי שיעדו שמואל שימלוך על ישראל לא נתגאה על שאול וגם בנפלו בידו בעת שהיה רודפו חלק לו כבוד בדבריו ולא הניח איש מעבדיו להרע לו:

השלשים ותשעה הוא להודיע שראוי לאדם לעשות בחכמה מעשיו כפי מה שאפשר ולא יקצר בזה מפני היותו שלוח מהשם ית' כי השם ית' יבקש תמיד בדברים הסבות האפשריות כאשר היה אפשר זה ולזה תמצא שפחד שמואל ואמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולזה תמצא שכבר המתין אחיה שיצא ירבעם מירושלם קודם שיגיד לו יעוד המלוכ' כדי שלא ישמע איש דבריהם ולזה גם כן המתין לדבר עמו בשדה כדי שיוכלו לראות אם יש איש שיוכל לשמוע דבריהם וכאשר ראה כי אין איש אז הגיד לו זה כי אם היה מגיד לו זה במקום רואים היה הדבר מגיע אל המלך ויהיו מפני זה הנביא וירבעם בסכנה ויהיה זה כלי אל שלא תתקיים הנבואה כי המלך ישתדל בכל עוז אם ידע זה להמית את ירבעם ולא יועילהו ברחו אל מלך מצרים כי יש כח למלך לתת שחד רב למלך מצרי' להמיתו והנה לא היה ירבעם באופן מהמעלה שתדבק בו ההשגחה הפרטית להצילו:

הארבעים הוא להודיע שכבר תשוב המלוכה בכללה לזרע דוד וכבר למדנו זה מאמרו ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים ולפי שזה לא היה כלל לא בבית ראשון ולא בבית שני כי לא שבו שם כי אם יהודה ובנימין ידענו שעוד ימלוך מלך לדוד על כל ישראל ואותו המלכות לא יסור לעולם כמו שהתבאר מדברי דניאל:

וילך

רד״ק

כי שכם בא כל ישראל · שכם היה משבט אפרים ונראה כי הנבואה אשר אמר אחיה השילוני לירבעם נודעה לפי׳ שלחו ישרא׳ וקראו לו ובקשו למצוא עלילה להסב המלוכה אל ירבעם לפיכך לא רצו לבא לירושלם אלא באו לשכם שהוא מאפרים וירבעם מאפרי׳ והוצרך רחבעם לבא שכם · ובדרש שכם מזומן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד ׃ וישלחו ויקראו לו · וכבר שלחו וקראו לו ויהי כשמוע ירבעם מה שלחו לו בא ממצרי׳ ובא הוא וכל קהל ישרא׳ בשכם ודברו אל רחבעם אם ירצ׳ למלוך עליהם שיקל העול מעליהם ׃

מסורה

ויבאו י״א מלין כתיב ו׳ בסוף תיבותא ולא קרינן וסי׳ ויאמרו איש ישראל אל החוי · ויאמרו איש יש׳ אל גדעון משל בנו · רצ״ע · ויאמרו אל העם עברו · ויאמרו שמואל אל שאול הרף ואגידה · משוה רגליו כאילות · ויבאו ירבעם וכל קהל ישראל וידברו · ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל · ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת דיואש ·

יב

וַיֵּלֶךְ רְחַבְעָם שְׁכֶם כִּי שְׁכֶם בָּא כָל־יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ אֹתוֹ ׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וְהוּא עוֹדֶנּוּ בְמִצְרַיִם אֲשֶׁר בָּרַח מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֵּשֶׁב יָרָבְעָם בְּמִצְרָיִם ׃ וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ־לוֹ וַיָּבֹאוּ יָרָבְעָם וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיְדַבְּרוּ אֶל־רְחַבְעָם לֵאמֹר ׃ אָבִיךָ הִקְשָׁה אֶת־עֻלֵּנוּ וְאַתָּה עַתָּה הָקֵל מֵעֲבֹדַת אָבִיךָ הַקָּשָׁה וּמֵעֻלּוֹ הַכָּבֵד אֲשֶׁר־נָתַן עָלֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לְכוּ־עֹד שְׁלֹשָׁה יָמִים וְשׁוּבוּ אֵלָי וַיֵּלְכוּ הָעָם ׃ וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר־הָיוּ עֹמְדִים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה אָבִיו בִּהְיֹתוֹ חַי לֵאמֹר אֵיךְ אַתֶּם נוֹעָצִים לְהָשִׁיב אֶת־הָעָם־הַזֶּה דָּבָר ׃ וַיְדַבֵּר אֵלָיו לֵאמֹר אִם־הַיּוֹם תִּהְיֶה־עֶבֶד לָעָם הַזֶּה וַעֲבַדְתָּם וַעֲנִיתָם וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לְךָ עֲבָדִים כָּל־הַיָּמִים ׃ וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ וַיִּוָּעַץ אֶת־הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ אֲשֶׁר הָעֹמְדִים לְפָנָיו ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מָה אַתֶּם נוֹעָצִים וְנָשִׁיב דָּבָר אֶת־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלַי לֵאמֹר הָקֵל מִן־הָעֹל אֲשֶׁר־נָתַן אָבִיךָ עָלֵינוּ ׃ וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ לֵאמֹר כֹּה־תֹאמַר לָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ לֵאמֹר אָבִיךָ הִכְבִּיד אֶת־עֻלֵּנוּ וְאַתָּה הָקֵל מֵעָלֵינוּ כֹּה תְּדַבֵּר אֲלֵיהֶם קָטָנִּי עָבָה מִמָּתְנֵי אָבִי ׃ וְעַתָּה אָבִי הֶעְמִיס עֲלֵיכֶם עֹל כָּבֵד וַאֲנִי אוֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים ׃ וַיָּבוֹ יָרָבְעָם וְכָל־הָעָם אֶל־רְחַבְעָם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר שׁוּבוּ אֵלַי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי ׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ אֶת־הָעָם קָשָׁה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ ׃ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כַּעֲצַת הַיְלָדִים לֵאמֹר אָבִי הִכְבִּיד אֶת־עֻלְּכֶם וַאֲנִי אֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים ׃

תרגום

ואזל רחבעם לשכם ארי לשכם אתו כל ישראל לאמלכא יתיה ׃ והוה כד שמע ירבעם בר נבט והוא עד כען במצרים דערק מן קדם מלכא שלמה ויתיב ירבעם במצרים ׃ ושלחו וקרו ליה ואתא ירבעם וכל קהל ישראל ומלילו עם רחבעם למימר ׃ אבוך אקשי ית נירנא ואת כען אקיל ית פולחנא דאבוך קשיא ומנריה תקיפא דיהב עלנא ונפלחינך ׃ ואמר להון איזילו עוד תלת יומין ותובו לותי ואזלו עמא ׃ ואתמליך מלכא רחבעם בסביא דהוו משמשין קדם שלמה אבוהי כד הוה קיים למימר אכדין אתון מתמלכין לאתבא ית עמא הדין פתגמא ׃ ומלילו עמיה למימר אם יומא דין תיתעליב לעמא הדין ותפלחנון ותעניניון מילין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין ויהון לך עבדין כל יומיא ׃ ושבק ית מלכא דסביא דימלכוהי ואתמליך בינקיא דרביאו עמיה דמשמשין קדמוהי ׃ ואמר להון מה אתון מתמלכין ונתיב פתגמא ית עמא הדין דמלילו עמי למימר אקיל מן נירא דיהב אבוך עלנא ׃ ומלילו עמיה ינקיא דרביאו עמיה למימר כדין תימר לעמא הדין דמלילו עמך למימר אבוך אתקיף ית נירנא ואת אקל מיננא כדין תימר להון חלשותי תקיפא מעולימותיה דאבא ׃ וכען אבא רמא עליכון ניר תקיף ואנא אוסיף על נירכון אבא רדא יתכון בשרביטין ואנא אירדי יתכון במרגנין ׃ ואתא ירבעם וכל עמא לות רחבעם ביומא תליתאה כמא דמליל מלכא למימר תובו לותי ביומא תליתאה ׃ ואתיב מלכא ית עמא פיתגם קשי ושבק ית מלכא דסביא דימלכוהי ׃ ומליל עמהון כמלכא דינקיא למימר אבא אתקיף ית נירכון ואנא אוסיף על נירכון אבא רדא יתכון בשרביטין ואנא אירדי יתכון במרגנין ׃

רלב״ג

וילך רחבעם שכם עד ושכב אחאב עם אבתיו · וילך רחבעם שכם יתכן כי מפני שהיה ירבעם מאפרים בחרו ישראל שילך שם להמליכו כדי שיוכל ירבעם לבטוח שלא יהרגהו רחבעם על מה שאמר כנגד אביו ודימה שלזאת הסבה שלחו וקראו לו בני שבטו לשכם כי עתה בעת המליכם רחבעם יקל להם להשיב עם רחבעם שלא ימית ירבעם והנה היה גדול בעיניהם מפני שכבר היה ממונ׳ בימי שלמה על כל סבל בית יוסף ׃ ולזה גם כן שלחו וקראו לו · ודמ׳ שהיה מהש״י שיחשיבו אותו ישראל כל כך כדי שיהיה זה כלי לקיום הייעוד שייעד לו הש״י מדבר המלוכה ׃ אביך הקש׳ את עלנו · ידוע כי המס שהעמיס שלמ׳ עליה׳ לכלכל את ביתו ולא יעדרו דבר למצטרך לו עד מאכל סוסיו שהיו רבים מאד עד שהיו לו ארבעים אלף אוריות סוסי׳ היה קשה וכבד מאד ועם כל זה היה טוב בעיני ישראל מרוב השלוה שהיו בה אך עתה החלו לצמוח המלחמו׳ כמו שקדם מדבר בן הדד ורזון בן אלידע ולזה בקשו ישר׳ שיקל מעליהם מזה העמס קצת ׃ בהיותו חי · ר״ל שהיו עומדים את פני המלך שלמ׳ להיות אנשי עצתו כל ימי היותו חי ולזה היה ראוי שילך אחר עצתם אך רוע עניינו היה סבה להפר עצת הזקנים הטובה וללכת בעצת הנערים הרעה למען תת המלוכה לירבעם כמו שייעד הש״י על יד אחיה השילוני ׃ קטני עבה ממתני אבי · ר״ל האצבע הקטנ׳ שיש לי היא יות׳ גבוה ועבה ממתני אבי והרצון בזה כי בעת שמלך שלמה היה נער קטן כמו שקדם ועם כל זה עבדתם אותו בזאת העבודה ולזה ראוי שתעבדוני עבודה יותר חזקה ויותר קשה כי ירבעם היה בן ארבעי׳ ואחת שנה במלכו ׃ בשוטים · בשבטים ׃ בעקרבים · שבטים אשר בהם קוצים שנוקבים ומכאיבים וירצ׳ בזה שהוא יכביד להעמיס על עלם ויוסי׳ ליסרם במוסר יותר קשה מהמוסר שיסרם בו שלמה ׃ והנה בזה השלים שבו אז העם בשכם וענ׳ להם קשות בעצת הילדים ׃ והשיב

רד״ק

אביך הקש׳ · במס שהיה מעלה עליהם בכל שנה ואף על פי כן לא היה להם להתרעם כי בשלוה גדולה היו בימיו וכל המס היה נקל עליה׳ כי לא עבר עליהם שבט אויב בימיו אלא סבה היתה מאת האל לבקש לרחבעם עלילה כדי שיפרדו ממנו וימליכו ירבעם ׃ בהיותו חי׳ למה הוצרך לומר בהיותו חי ידוע הוא בהיותו חי היו עומדי׳ לפניו לא בהיותו מת אלא אף כשמת שלמה הראו עצמם שהיו עומדים לפני שלמה כמו אם היה חי בתתם עצה הגונה לרחבעם בנו ׃ איך אתם נועצי׳ · פי׳ איך אתם נועצים בעצמכם איש באחיו לתת לי עצה ׃ תהיה עבד · שתהיה נכנע להם ותענם כרצונם ׃ ועניתם · כתרגומו ותעניבון מלין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין וגם הוא משמעו העברי כי טעם ועניתם דבק עם דברים טובים ׃ ויעזוב · שלא ישרה עצתם בעיניו ׃ אשר העומדים לפניו · אשר הם עומדים לפניו כלומר עזב עצת הזקנים העומדי׳ לפני אביו ולקח עצת הילדי׳ העומדי׳ לפניו ׃ קטני עבה · האבר הקטן שבי עבה ממתני אבי ומלת קטני קמה בדקדוק כי אם היה מגזרת קטן משפטו קטני כמו מן גדול גדולי אלא כשאר הקמץ בקו״ף כמו שהיה טרם התחברו אל הכנוי כמו שאמר מן בגוד בגודה אחותה ומן שלים בדקר שלימו והדומי׳ להם שנשארו על תנועתם והנה נבלע בדגש ושב החולם לקמץ בחטף ועניינו יותר יש לי כח ואומץ ממה שהיה לאבי ולמה אקל עולכם ׃ עבה · פועל עבר לזכר במשקל עשה ויש לפרשו תאר לנקב׳ ויהיה תאר לאצבע הקטנה וכן האצבע זכר ונקבה הזכר כנגד התואר הקטן וי״ת חלשותי תקיף מעולימותיה דאבא ׃ העמיס · ענין משא כמו ועמוס איש על חמורו ׃ בשוטי׳ · ת״י בשרביטין וכן שוט לסוס ׃ ועקרבי׳ קשים מהם שהם עוקצ׳ בקוצים שבהם וי״ת במרגנין ׃ ויבו ירבעם · כתוב בוי״ו וקרי באל״ף ואחד הוא כי אותיות אהו״י מתחלפות ׃ ולא

רש״י

קטני עבה · אצבע קטנה שלי ׃ עקרבים · אישגלגו״ר בלע״ז ׃ מעוקצין בעקרבי ׃ ר״לה

מסורה

ויאמר שמטהו וישמטוה · ויצוהו המלך אחז את אוריה · יצאו ונבוא עם הארץ לפני יי׳ במועדים · ויעמידו ואת שער העין והחזיק · וקבלו היהודים את אשר החלו לעשות ׃ נועצים ה׳ ומלאים וסי׳ איך אתם נועצים · ומה אתם תרוהון דמלכים · וחבירם דדה · רק בזדון יתן מצה ׃ בשוטים ד׳ וסי׳ ועתה אבי העמיס · וידבר אליהם כעצת הילדים · תרויהון דמלכים · וחבירם דדה

רלבג

והשיבו לו כי אין להם חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי שיחושו אם יפרדו ממנה ר"ל תזרעו ואמ' לו ראה ביתך דוד ר"ל ראה הבי' שנשאר לך למלוך בו מה הוא כי באמת לא תמלוך על ישרא' וסרו ממנו והיו הולכים להם אז שלח להם המלך רחבעם את אדורם אשר על המס להשיבם ולדבר אליהם דבריו והם רגמו בו אבן וימת והמלך רחבע' הוצר' להתחזק לעלות במרכבה תכף לנוס לירוש' כדי שלא ימיתוהו: זולתי שבט יהודה לבדו · לרבוי שבט יהודה ביחס אל שבט בנימין לא חשב שבט בנימין מצורף שנחלת בני בנימין ה היתה תוך נחלת בני יהודה: ואת כל בית יהוד' ובנימין ויתר העם · זה לאות שמלך על יהודה ובנימין גם היה עמו משאר השבטים וזה אמרו ויתר העם ואחשוב שהיו יושבים בירוש' מכל השבטים ואות' כשארו לרחבעם גם אפשר כי משבט שמעון נשאר מעט ב במלכות רחבעם כי נחלת שמעון היתה מ מפוזרת תוך נחלת בני יהודה כמו שנזכ בספר יהושע: שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה · מגיד שהחולק על כוונת השם ורצונו לא יצלח: ויבן ירבעם את שכם בהר אפרי' · ר"ל שחזק בנינו והוסי' על העיר ברך שהיה ראוי להיות עיר מלוכ' וכן הרצו' באמרו ויבן את פנואל רוצה לומר שחזק בנינו כי כבר היו המקומות ההם בנויים קודם זה: אס

לא שמע ה' וסי' נמסר בשמואל חלק א' סימן י"ד: אלהם י"ג חס' בסי' וסי' נמסר לקמן בסי' י"ג: על כל ישראל ב' דסמי' בקריאה וסי' ושמתיה חרפה על כל ישראל · בחברון מלך דשמואל · וימלך דוד על כל ישר' דשמואל ·

ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מעם יהוה למען הקים את דברו אשר דבר יהוה ביד אחיה השלני אל ירבעם בן נבט: וירא כל ישראל כי לא שמע המלך אלהם וישבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל עתה ראה ביתך דוד וילך ישראל לאהליו: ובני ישראל הישבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם: וישלח המלך רחבעם את אדרם אשר על המס וירגמו כל ישראל בו אבן וימת והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם: ויפשעו ישראל בבית דוד עד היום הזה: ויהי כשמע כל ישראל כי שב ירבעם וישלחו ויקראו אתו אל העדה וימליכו אתו על כל ישראל לא היה אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לבדו: ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל את כל בית יהודה ואת שבט בנימן מאה ושמנים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם בית ישראל להשיב את המלוכה לרחבעם בן שלמה: ויהי דבר האלהים אל שמעיה איש האלהים לאמר: אמר אל רחבעם בן שלמה מלך יהודה ואל כל בית יהודה ובנימין ויתר העם לאמר: כה אמר יהוה לא תעלו ולא תלחמון עם אחיכם בני ישראל שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה וישמעו את דבר יהוה וישבו ללכת כדבר יהוה: ויבן ירבעם את שכם בהר אפרים וישב בה ויצא משם ויבן את פנואל: ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד:

ולא קביל מלכא מן עמא ארי הות פלוגתא מן קדם יי בדיל לאקמא ית פתגמיה דמליל יי ביד אחיה שילונאה על ירבעם בר נבט: וחזו כל ישראל ארי לא קביל מלכא מנהון ואתיבו עמא ית מלכא פתגמא למימר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי גבר לקירוך ישראל כען מלוך על אנש ביתך דוד ואזל ישראל לקירוהי: ובני ישראל דיתבין בקירויא דבית יהודה ומלך עליהון רחבעם: ושלח מלכא רחבעם ית אדורם דממנא על מסקי מיסין ורגמו כל ישראל יתיה באבנא ומית ומלכא רחבעם אתקף למיסק ברתיכא למיפך ירושלם: ומרדו בית ישראל בבית דוד עד יומא הדין: והוה כד שמעו כל ישראל ארי תב ירבעם ושלחו וקרו יתיה לות כנישתא ואמליכו יתיה על כל ישראל לא הות בתר בית דוד אלהן שבטא דיהודה בלחודוהי: ואתא רחבעם לירושלם וכנש ית כל בית יהודה וית שבטא דבית בנימן מאה ותמנן אלפין גבר גבר עבדי קרבא לאגחא קרבא עם בית ישראל לאתבא ית מלכותא לרחבעם בר שלמה: והוה פיתגם נבואה מן קדם יי עם שמעיה נביא דיי למימר: אימר לרחבעם בר שלמה מלכא דבית יהודה ולכל שבטא דבית יהודה ושבטא בנימן ושאר עמא למימר: כדנן אמר יי לא תיסקון ולא תגיחון קרבא עם אחיכון בני ישראל תובו גבר לביתיה ארי מן קדם מימרי הוה פתגמא הדין וקבילו לפתגמא דיי ותבו למיזל כפתגמא דיי: ובנא ירבעם ית שכם בטורא דבית אפרים ויתיב בה ונפק מתמן ובנא ית פנואל: ואמר ירבעם בליביה כען דילמא תתוב מלכותא לבית דוד:

רדק

ולא שמע המלך אל העם · להקל עולם כאשר אמרו לו: מה לנו חלק בדוד · כמשמע דרך שאלה כלומר מה לנו עוד בו כיון שאינו שומע בקולינו ואמר שיכביד עולינו מי יכריחנו להיות לנו חלק בו ומה שזכר דוד לפי שהוא היה תחילת המלוכ' קורא בנו או בן בנו דוד וכן ודוד עבדי נשיא להם לעולם וי"ת מה כמו לא ואמר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי: ראה ביתך · כלומר ראה מי כשאר עמך ועל איזה בית תמלו' כי לא על בית ישראל וי"ת כען מלוך על אינש ביתך דוד · ובדר' ראה ביתך דוד זה בית המקדש: וימלוך עליהם רחבעם · מלך עליהם והוא"ו כוי"ו וישא אברהם והדומים לו: את אדורם · שלא אותו אחריהם שישובו אליו ו ויקבלוהו למלך ורגמוהו וכיון שידע רחבעם כי רגמוהו ידע כי הקשר אמיץ והתאמץ לרכוב ו ולנוס: ויהי כשמוע כל ישראל · אחר שהלכו כל ישרא' לאהליהם וירבע' שב למקומו אשר היה שם בית אביו ומשפחתו נועדו ישראל ולא נזכר באיזה מקום ואפשר שחזרו לשכ' ומפני זה בנה אותו להיותלו לבית מלוכה ושלחו ו וקראו ירבעם שיבא אל העדה במקום שנתקבצו שם והמליכו אותו על כל ישרא': שבט יהודה לבדו · כבר כתבנו כי שבט בנימן בכלל שבט יהודה כי ירושלם בין שניהם היתה ומי ש שימלוך בירושלם בודאי ימלוך על שניהם לפיכך בכלל שבט ב בנימין בכלל שבט יהודה: ויבן ירבעם את שכם · לא נוכל לומר כי חרבה היתה מעת שהחריב אותה אבימלך כי לא יתכן ש שהניחוה חריבה יותר ממאתים שנה ועוד כי שם התקבצו ישרא' להמליך רחבע' ודאי עיר בנויה היתה אלא פי' ויבן שחזק חומות העיר ובנה בו היכל מלך וכן ויבן את פנוא' לא שהיתה חריבה מעת שנתץ גדעון מגדל פנואל אלא שחזק בנינו כי חשש שמא ילחם עמו רחבעם וחזק שני אלה הערים כי גם כן רחבעם בנה ערי מצודות כמו שאומר בד"ה: אס

רשי

ראה ביתך · בית המקדש שבבית לך ל לבדך יהיה: אדורם · הוא אדונירם: ואת שבט בנימין · העומדי' על הגבול שיהודה ו ובנימין היה גבולם ס סמוך זה לזה: אס

ויהי המלך שלמה · ולשלמה שנים עשר נציבים · והימים אשר מלך שלמה · וימליכו אתו על כל ישראל · מלך בעשא בן אחיה · זכרו תורת משה · כל אלה אנשי מלחמה דדברי הימים · כי נמשח דוד · וימלך דוד · ובבני אבי בי רצה להמליך · ודויד בן ישי מלך · וימלך שלמה בירושלם דדברי הימים · וישחטום הכהנים דדה"י · וישלח יחזקיהו · וצפירי עזין לחטא · הבאים מהשבי · ויתנהו אלהים מלך: י"א נקראו איש האלהים וסימ' משה · אלקנה · שמואל · דוד · שמעיה · מיכה · אמוץ · אליהו · אלישע · עדו · חנן בן יגדליהו: אמירה בלבו דוקא בלבו י' וסימ' הלבן מאה שנה יולד · עשו · ירבעם · נבל · וחברו · המן · אמר בלבו מי יורידני ארץ · אמר בלבו לא תדרוש · אמר בלבו שכח אל · אמר בלבו כל אמוש ·

ואת האחד ד' בקריא וסימ' נמסר בסדר מצורע : בית אל ג' בשופר מונח וסימ' ותקש בלדתה · ולא נשאר איש בעי ובית אל · והעמיד בבית אל את כהני הבמות · ושארא בגעיא :

אִם־יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זְבָחִים בְּבֵית־יְהוָה בִּירוּשָׁלַםִ וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל־אֲדֹנֵיהֶם אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה וַהֲרָגֻנִי וְשָׁבוּ אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ־יְהוּדָה : וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֶגְלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם מֵעֲלוֹת יְרוּשָׁלַםִ הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם : וַיָּשֶׂם אֶת־הָאֶחָד בְּבֵית־אֵל וְאֶת־הָאֶחָד נָתַן בְּדָן : וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה לְחַטָּאת וַיֵּלְכוּ הָעָם לִפְנֵי הָאֶחָד עַד־דָּן : וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית בָּמוֹת וַיַּעַשׂ כֹּהֲנִים מִקְצוֹת הָעָם אֲשֶׁר לֹא־הָיוּ מִבְּנֵי לֵוִי : וַיַּעַשׂ יָרָבְעָם חָג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בַּחֲמִשָּׁה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ כֶּחָג אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיַּעַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ כֵּן עָשָׂה בְּבֵית־אֵל לְזַבֵּחַ לָעֲגָלִים אֲשֶׁר־עָשָׂה וְהֶעֱמִיד בְּבֵית אֵל אֶת־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה :

אִם יִסַק עַמָּא הָדֵין לְמֶעְבַּד נִכְסַת קוּדְשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיָי בִּירוּשְׁלֵם וְיִתְפְּנֵי לִבָּא דְעַמָּא הָדֵין בָּתַר רִבּוֹנְהוֹן בָּתַר רְחַבְעָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיִקְטְלֻנַנִי וִיתוּבוּן לְוַת רְחַבְעָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה : וְאִתְמְלִיךְ מַלְכָּא וַעֲבַד תְּרֵין עִגְלִין דִּדְהַבָא וַאֲמַר לְהוֹן סַגִּיאָה לְכוֹן אָרְחָא מִלְמִסַּק לִירוּשְׁלֵם הָא אִינוּן דַּחַלְתָּךְ יִשְׂרָאֵל דְּאַסְקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם : וְשַׁוִּי יַת חַד בְּבֵיתְאֵל וְיַת חַד יְהַב בְּדָן : וַהֲוָה פִּתְגָמָא הָדֵין לְחוֹבָא וַאֲזָלוּ עַמָּא קֳדָם חַד עַד דָּן : וַעֲבַד יַת בֵּית בָּמָתָא וַעֲבַד כּוּמְרַיָא קְצָת מִן עַמָּא דְלָא הֲווֹ מִבְּנֵי לֵוִי : וַעֲבַד יָרָבְעָם חַגָא בְּיַרְחָא תְּמִינָאָה בַּחֲמִשָׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא כְּחַגָא דְשִׁבְטָא דִיהוּדָה וְאַסִיק עַל אֱגוֹרָא כֵּן עֲבַד בְּבֵיתְאֵל לְדַבָּחָא לְעִיגְלַיָא דִי עֲבַד וְאָקִים בְּבֵיתְאֵל יַת כּוּמְרֵי בָּמָתָא דִי עֲבַד :

רדק

אם יעלה העם הזה · כשיעלה וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה כלומר כיון שהם צריכים על כל פנים לעלות לירושלם שלש פעמים בשנה כל ישראל מלבד שיעלו יחידים לזבוח בשאר ימות השנה אי אפשר שלא יטה רחבעם לבבם אליו ושבו אל אדוניהם כי הוא אדוניהם מלך בן מלך וקל הוא להטות לבבם אליו וצריך שאקח עצה שלא יעלו ירושלם שאם יעלו ישובו אל אדוניהם והרגוני שלא אפקפק עוד במלוכה ובדברי רז"ל מאי והרגוני גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי מורד במלכות הוא שאם היה מלך היה יושב וקטלי לי ואזלי בתריה ועוד בדבריהם במוצאי שמיטה מלך ירבעם אמ' כתיב במועד מקץ שבע שני' וגו' תקרא את התורה הזאת אם אני ארצה לקרוא יאמרו מלך העיר יקרא קודם ואם אני אקרא שני גבאי הוא לי ואם לא אקרא בזיון הוא לי : ויועץ המלך · של עצה היאך יעשה והסכימה עצתו עם היועצי' אותו שיעשה שני עגלים ולמה עגלי' פתה אותם בדברים אמר להם הלא ידעתם כי המלכות נחלקה ברצון הא' כמו שאמר לי אחיה השלוני הנביא אם כן הא' לא רצה במלכות בית דוד ולא רצה ג"כ בירושלם שהוא מלכות בית דוד אם כן נעשה מקום אחר שתבואו ותזבחו שם ולמה עגל אמ' להם הלא אהרן עשה לישראל עגל להשרות השכינה בו במקו' משה שלא היה להם גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלם נעשה עגל במקומו להשרות שכינה בו לפיכך אמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים כמו שאמר בעגל המדבר כי לא היתה כוונתו לע"ז ולמה עשה שנים כדי שלא להטריח ישראל שיבאו כלם למקום אחד : וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן · בבית אל לפי שאמר להם זה המקו' גם כן נבחר כמו ירושלם כי יעקב אבינו אמר על המקום הזה יהיה בית אלהים ואחד נתן בדן גבול ישראל כמו שכתוב מדן ועד באר שבע : רב לכם מעלות ירושלם · די לכם עד עתה הניחו מהיום והילך מעלות ירושלם ות"י סגיאה לכון אורחא מלמיסק לירושלם הא איכון דחלתך ישר' · ובדרש רב לכם מעלות מה עשה הושיב שני פרדשיאות או קסתראות אחת על תבור ואח' על המצפה זהו שאמ' הושע כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור : לחטאת · כי מתחלה לא אמר ירבעם כי לשם ע"ז היה עושה אותם אלא לשם האל ואחר כך שב הדבר ההוא והיה לחטאת שקבלוהו באלוה וממנו יבאו לאלהים אחרים ככל הגוים לפיכך אמר ויהי הדבר הזה לחטאת : עד דן · אף על פי שהיה בקצה הגבול באו אליו מן הקצה האחר כל כך היו אדוקין בעבודה זרה והקצה האחר היה באר שבע כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ועל זה אמר הנביא חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע כי מבאר שבע היה דרכם לאלהי דן והיו נשבעים בו : ויעש את בית במות · עשה בית ובנה שם במות : מקצות העם · כמו ומקצה אחיו מן הגדולים או מן הפחותים ובדברי רבותינו ז"ל מן הקוצים שבעם : אשר לא היו מבני לוי · כי לא רצו לעבוד עבודה זרה וכן בעגל שעשו במדבר כשאמר משה מי ליי' אלי ויאספו אליו כל בני לוי מודיע שלא עבדו הם את העגל ואח' מעולם לא עבד שבט לוי עבודה זרה וזהו שאמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו ומה שאמר אך לא יעלו כהני הבמות כי אם אכלו מצות מקריבים היו בבמות אבל לשם יי' או מה שאמ' מעולם לא עבד שבט לוי עבודה זרה עד זמן שחטאו מלכי יהודה אבל כיון שחטאו מלכי יהודה והעמידו ע"ז בבית יי' חטאו גם כן מקצת הכהנים והקריבו לעבודה זרה בבית יי' ומבני לוי שהם מבני איתמר היו מקריבים לעבודה זרה לא מבני צדוק שהם מבני אלעזר כי הם לא הקריבו לע"ז מעולם כמו שמפורש ביחזקאל וכיון שראה ירבעם שלא רצו להקריב בבמותיו גרשם מנחלתם ומאחזתם והלכו להם לארץ יהודה כמו שאמר בדברי הימים כי עזבו הלוים את מגרשיה' ואחוזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן ליי' כי אמר ירבע' יקחו מעשרותיהם ואחוזת' במלכותי וילכו ויעבדו לירושלם זה לא יהיה כיון שאינם עובדים בבית אל לא יהיה להם חלק ונחלה במלכותי וזהו שאמר כי הזניחם מכהן ליי' הרחיקם מקחת מעשרותיהם ונחלתם שהם כהונת יי' או פירושו כיון שלא רצו לכהן מכהן ליי' לירושלם הזניחם וגרשם מארצו : בחדש השמיני · החליף החדש השביעי בשמיני להרחיק ישר' עוד מחקות ירושלם או אם יהיה מישראל שירצו ללכת בחג הסכות בירושלם כמו שאומר בדברי הימים הנותנים את לבבם לבקש את יי' אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח עשה הוא חג בחדש השמיני כי כבר שבו לביתם ההולכים לירושלם ויהיו שם בבית אל בחג אשר עשו מיראת המלך : כן עשה · כחג אשר ביהודה בשביעי כן עשה בבית אל בשמיני : לזבח לעגלים אשר עשה · ובבית אל לא היה אלא עגל אחד אלא כמו שעשה בבית אל כן עשה בדן אלא מפני המעשה הזה שהיה בבית אל והוא ירבעם עלה על המזבח אשר בבית אל להקטיר ובא הנביא אליו לפיכך אמר בבית אל : ויעל

רשי

אם יעלה העם הזה וגו' · אין ישיבה בעזר' אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר והיה הוא יושב ואני עומד ובמוצאי שביעי' בזמן הקהל יקר' את פרשת המלך שהוא ראש במדינתו ואני כשאר העם כמכאתי בזוי : עד דן · בסוף גבול הארץ : בחדש

רלבג

אם יעלה העם הזה · ר"ל אם אניח העם הזה לעלות ולעשות זבחי' בבית יי' בירושלם בשלש רגלים כפי מה שתחייבם התור' הנה ישוב לב העם לאדוניו ברואותם כבודו בירושלם ואת כבוד בית יי' כי עושר גדול הורים שלמ' לרחבעם : ויועץ המלך · ר"ל שלקח עצה על זה בדרך שלא תסור המלוכה ממנו ועשה לו שני עגלי זהב ומשך לב העם ואמר הנה רב לכם הדרך מעלות כולכם בירושלם כי ישיגכם לאות רב ולזאת הסבה גם כן עשה להם שני עגלים כדי שלא יצטרכו כולם ללכת למקום אחד כי יכבד עליהם ולזאת הסבה גם כן עשה להם כהנים מאי זה שיהיה מהשבטים לפי שקודם בנין בית המקדש אחר חורבן משכן שילה היתה העבודה מותרת בזרים וכאילו הטעה אותם ואמר שבזה יוכלו לעשות עתה בזולת בית המקדש ובזה נתרצו יותר כדי שלא יהיה כל הכבוד והגדולה בזה לשבט לוי · ומן הפלא איך הסכימו ישראל לעצתו לעבור על דברי התורה בזה להקריב קרבנו' בחוץ אחר אסור הבמות ועל ידי זרים ולהאמין בעגלי הזהב שהם האלהים אשר הוציאו ישראל מארץ מצרים · ודמה כי לא עסקו ישראל בתורה אך היו אוכלים ושותים ושמחים כמו שקדם בתחלת מלכות שלמה וזה היה סבת נפלם באלו החטאים עם שכבר ראו בימי שלמה שנעשו תועבות בירושלם מתועבות הגוים אשר נתחתן בהם שלמה ומזה המקום פרצו החטאים האלו בכל ישראל ודמה שאמר להם מה לכם לעלות לירושלם ובה האלהים אשר עובדים הגוים טוב שנעבוד האלהים שעבדו אבותינו שהיה נעשה ע"י אהרן שהיה נביא להיות לישראל תמורת משה ואמרו בו אלה אלהיך ישרא' אשר העלוך מארץ מצרים · והנה עשה האחד בבית אל להתפרסם הענין שכבר שרתה שם שכינה ליעקב והאחד נתן בדן שהיא בקצה ארץ ישראל ולזה אמר אבנר לדוד מדן ועד באר שבע : ויהי הדבר הזה לחטאת · רוצה לומר שכבר היה זה לחטאת עצום אף על פי שיעשוהו לעבוד השם יתברך כל שכן כשעשו מהם עבודה זרה : וילכו העם לפני האחד עד דן · ספר זה בעבור גנותם שהיו אדוקים כל כך בע"ז עד שכבר היו באים עד קצה הארץ ללכת לעבוד העגל אשר בדן : ויעש את בית במות · אחשוב שעשה בית שהיו בו במות רבות בהפך מה שהיה בבית המקדש שלא היתה בו כי אם במה אחת : ויעש כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי · הנה משך בזה גם כן לב העם כי הוא פטר אותם מהמעשרות ושאר מתנות כהונה שהיו נותנים לשבט לוי חלף עבודתם גם עשה הערים מהם שהיו להם לשבת ומגרשיהם כמו שנזכר בספר דברי הימים כי רצה שיהיה כהן כל מי שירצה ולא יצטרכו ישראל לתת לו מתנות ואפשר גם כן שלא רצו שבט לוי לעבוד כי אם בבית המקדש ולזה גרשם ירבעם מארצו ועשה כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי : ויעש ירבע' חג בחדש השמיני · אפשר שעשה זה כדי שלא יחלקו עליו הרוצים לעבוד את יי' כי יוכלו לעלות בירוש' בחדש השביעי לעבוד את יי' כמו שנזכר בספר ד"ה : כן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה · ר"ל כי כמו שזכר שהלכו העם לפני האחד עד דן ועשה שם בית במות ועשה כהני' מקצות העם אשר לא היו מבני לוי ועשה חג בחדש השמיני כן עשה בבית אל ג"כ בית במות והעמיד שם גם כן כהני הבמות אשר עשה מקצות העם ולפי שבית אל היה לבית יוסף הנה היה שם ירבעם בחג הזה והוא בעצמו העלה עולות על המזבח להקטיר והנה זכר זה מפני מה שיזכר אחריו מדבר איש האלהים לירבעם : הנה

רש״י

בחדש השמיני · דרש להם הוא חדש האסיף ובו ראוי החג להיות : בדא מלבו · לשון כזב קונטרובי״ר בלע״ז : והנה איש האלהים · זה היה עדו : מזבח מזבח · שבבית אל ושבדן : ועצמות אדם · של ירבעם זה אלא שחלק לו כבוד : ונתן ביום ההוא · הנביא מופת לדבריו ביום שנתנבא זה לכם האות המזבח נקרע היום מאליו ונשפך הדשן לארץ : ותיבש ידו · כנס הקדוש ברוך הוא על כבודו של צדיק יותר מכבודו שומד ומקטיר לעבודה זרה לא יבשה ידו ובשביל לצו הצדיק יבשה ידו : אלהיך · ולא אלהי שדיין עומד במרדו : ותהי כבראשונה · עומד ומקטיר לעבודה זרה : ומעדה · אכול : ונביא אחד · נביא השקר : יושב בבית אל · ואיכו משם אלא משומרון : בא

נולד ג׳ קמצין יאשיהו · שלמה · לעם נולד בי עשה : וד׳ נקראו שמהתהון עד לא אתבריאו וסימ׳ ישמעאל · יצחק · שלמה · יאשיהו : להשיבה ג׳ וסימ׳ ותיבש ידו דירבעם · ויקם אישה וילך · טמן עצל ידו בצלחת : כבראשנה ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן כ׳ :

וַיַּעַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה בְּבֵית־אֵל בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בַּחֹדֶשׁ אֲשֶׁר־בָּדָא מִלִּבּוֹ וַיַּעַשׂ חָג לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ לְהַקְטִיר :

יג וְהִנֵּה אִישׁ אֱלֹהִים בָּא מִיהוּדָה בִּדְבַר יְהוָה אֶל־בֵּית־אֵל וְיָרָבְעָם עֹמֵד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לְהַקְטִיר : וַיִּקְרָא עַל־הַמִּזְבֵּחַ בִּדְבַר יְהוָה וַיֹּאמֶר מִזְבֵּחַ מִזְבֵּחַ כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה־בֵן נוֹלָד לְבֵית־דָּוִד יֹאשִׁיָּהוּ שְׁמוֹ וְזָבַח עָלֶיךָ אֶת־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת הַמַּקְטִרִים עָלֶיךָ וְעַצְמוֹת אָדָם יִשְׂרְפוּ עָלֶיךָ : וְנָתַן בַּיּוֹם הַהוּא מוֹפֵת לֵאמֹר זֶה הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה הִנֵּה הַמִּזְבֵּחַ נִקְרָע וְנִשְׁפַּךְ הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר־עָלָיו : וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר קָרָא עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּבֵית־אֵל וַיִּשְׁלַח יָרָבְעָם אֶת־יָדוֹ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ לֵאמֹר תִּפְשֻׂהוּ וַתִּיבַשׁ יָדוֹ אֲשֶׁר שָׁלַח עָלָיו וְלֹא יָכֹל לַהֲשִׁיבָהּ אֵלָיו : וְהַמִּזְבֵּחַ נִקְרָע וַיִּשָּׁפֵךְ הַדֶּשֶׁן מִן־הַמִּזְבֵּחַ כַּמּוֹפֵת אֲשֶׁר נָתַן אִישׁ הָאֱלֹהִים בִּדְבַר יְהוָה : וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים חַל־נָא אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדִי וְתָשֹׁב יָדִי אֵלָי וַיְחַל אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַתָּשָׁב יַד־הַמֶּלֶךְ אֵלָיו וַתְּהִי כְּבָרִאשֹׁנָה : וַיְדַבֵּר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים בֹּאָה־אִתִּי הַבַּיְתָה וּסְעָדָה וְאֶתְּנָה לְךָ מַתָּת : וַיֹּאמֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ אִם־תִּתֶּן־לִי אֶת־חֲצִי בֵיתֶךָ לֹא אָבֹא עִמָּךְ וְלֹא־אֹכַל לֶחֶם וְלֹא אֶשְׁתֶּה־מַּיִם בַּמָּקוֹם הַזֶּה : כִּי־כֵן צִוָּה אֹתִי בִּדְבַר יְהוָה לֵאמֹר לֹא־תֹאכַל לֶחֶם וְלֹא תִשְׁתֶּה־מָּיִם וְלֹא תָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתָּ : וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אַחֵר וְלֹא־שָׁב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּא בָהּ אֶל־בֵּית־אֵל :

וְנָבִיא אֶחָד זָקֵן יֹשֵׁב בְּבֵית־אֵל

וְאַסֵּיק עַל אֵיגוֹרָא דַּעֲבַד בְּבֵית אֵל בַּחֲמִשָּׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא תְּמִינָאָה בְּיַרְחָא דִּבְדָא מִרְעוּתֵיהּ וַעֲבַד חַגָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּסְלֵיק עַל אֵגוֹרָא לְאַקְטָרָא :

וְהָא נְבִיָּא דַּיְיָ אֲתָא מִשִּׁבְטָא יְהוּדָה בְּפִתְגָּמָא דַּיְיָ לְבֵית אֵל וְיָרָבְעָם קָאֵים עַל אֵגוֹרָא לְאַקְטָרָא : וְאִתְנַבֵּי עַל אֵגוֹרָא בְּפִתְגָּמָא דַּיְיָ וַאֲמַר מַדְבְּחָא מַדְבְּחָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא בְרָא מִתְילִיד לְבֵית דָּוִד יֹאשִׁיָּהוּ שְׁמֵיהּ וְיִנְכֵּס עֲלָךְ יָת כּוּמְרֵי בָמָתָא דְּאַסִּיקוּ בוּסְמִין עֲלָךְ וְגַרְמֵי אֱנָשָׁא יוֹקְדוּן עֲלָךְ : וִיהַב בְּיוֹמָא הַהוּא אָתָא לְמֵימַר דֵּין אָתָא דִּי מַלֵּיל יְיָ דְּתִידְעוּן דִּי שַׁלְחַנִי יְיָ הָא מַדְבְּחָא מִתְבְּזַע וּמִשְׁתְּפֵיךְ קִטְמָא דִּי עֲלוֹהִי : וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא יָת פִּתְגָּמָא דִנְבִיָּא דַּיְיָ דְּאִתְנַבֵּי עַל אֵגוֹרָא בְּבֵית אֵל וְאוֹשֵׁיט יָרָבְעָם יָת יְדֵיהּ מֵעִילָוֵי מַדְבְּחָא לְמֵימַר אַחֲדוּהִי וִיבֵשַׁת יְדֵיהּ דְּאוֹשֵׁיט עֲלוֹהִי וְלָא יְכֵיל לַאֲתָבוּתַהּ לְוָתֵיהּ : וּמַדְבְּחָא אִתְבְּזַע וְאִשְׁתְּפֵיךְ קִטְמָא מִן מַדְבְּחָא כְּאָתָא דִּיהַב נְבִיָּא דַּיְיָ בְּפִתְגָּמָא דַּיְיָ : וַאֲתֵיב מַלְכָּא וַאֲמַר לִנְבִיָּא דַּיְיָ צַלִּי כְּעַן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי וּתְתוּב יְדִי לִי וְצַלִּי נְבִיָּא דַּיְיָ קֳדָם יְיָ וְתָבַת יְדָא דְמַלְכָּא לֵיהּ וַהֲוָת כְּבְקַדְמֵיתָא : וּמַלֵּיל מַלְכָּא עִם נְבִיָּא דַּיְיָ עוּל עִמִּי לְבֵיתָא וּסְעוֹד וְאֶתֵּן לָךְ מַתְּנָא : וַאֲמַר נְבִיָּא דַּיְיָ לְמַלְכָּא אִם תִּתֵּן לִי יָת פַּלְגוּת בֵּיתָךְ לָא אֵיעוּל עִמָּךְ וְלָא אֵיכוּל לַחְמָא וְלָא אֶשְׁתֵּי מַיָּא בְּאַתְרָא הָדֵין : אֲרֵי כֵן פַּקִּיד יָתִי בְּפִתְגָּמָא דַּיְיָ לְמֵימַר לָא תֵיכוּל לַחְמָא וְלָא תִשְׁתֵּי תַמָּן מַיָּא וְלָא תְתוּב בְּאוֹרְחָא דַּאֲזַלְתָּא : וַאֲזַל בְּאוֹרְחָא אוֹחֲרִי וְלָא תָב בְּאוֹרְחָא דַּאֲתָא בַהּ לְבֵית אֵל :

וּנְבִיָּא שַׁקְרָא חַד סָבָא יָתֵיב בְּבֵית אֵל

רד״ק

ויעל על המזבח אשר עשה · העלה עליו עולות וזבחים : אשר בדא מלבו · אשר הוציא מלבו וכן כי מלבך אתה בודאם מוציאם ובדברי רז״ל שאור בודה להם ומחכמתן פי׳ מוציא וי״ת דבדא מרעותיה : מלבו · מלבד כתיב ר״ל אשר בדא מלבד מועדי יי׳ ולא ראינו אם עשה כן בשאר המועדים כמו בחג הסכות ואפשר כי באותו זמן היה תחלת מלכותו כמו שכתבנו למעלה לפיכך אמר כי חג זה בדא מלבו והוא הדין לאחרים ובדברי רז״ל אף שבתות וימים טובים בדא ירבעם מלבו הדא הוא דכתיב אשר בדא מלבו מלבד כתיב מלבד שבתות יי׳ : ויעל על המזבח להקטיר : ירבעם עלה על המזב׳ להקטיר : והנה איש אלהים : אר״ז״ל שהוא עידו הנביא ואמת הוא כי בימי ירבעם נבא ועליו נבא כמו שכתוב בדברי הימים ובחזות עדוא החוזה על ירבעם בן נבט : מזבח מזבח · כן דרך הקריאה כמו שכתוב אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל ובדברי רז״ל מזבח שבבית אל ומזבח שבדן : הנה בן נולד · יהיה נולד : ועצמות אד׳ · אמר עצמות אדם לפי שטורפין על המזב׳ עצמות בהמה בעולות אשר יעלו עליו אמר שישרפו עליו עצמות אדם וכן עשה יאשיהו כמו שכתוב ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח · ובדרש עצמות ירבעם ר״ל אלא שחלק כבוד למלכות : חל נא את פני יי׳ אלהיך · כלומר שהוא שלחך ואתה שלוחו ואני ארע כי ישמע אליך וירא ממנו וחלה את פניו שישיב ידו אליו ובדברי רז״ל אלהיך ולא אלהי ועוד באיתה פנים יקרא אותו אלהי והוא עומד ומקריב לעבודה זרה אף על פי כן ויחל איש האלהים : ותהי כבראשונה · שהגיע אותה כרצונו כבתחילה ובדברי רז״ל אם תכתום את האויל במכתש אין אתה מועיל כלום מה בראשונה עומד ומקריב לע״ז אף אחר כן עומד ומקריב לעבודה זרה : וסעדה · בקמץ חטף : כי כן צוה אותי · המלאך שדבר עמי בדבר יי׳ ולמה מנעהו מלאכול ולשתות במקום ההוא לפי שאסור להכנס לעיר עובדי ע״ז אם לא להתרו׳ בהם ולמנעם או לדבר להם בשם יי׳ לפי שיראו העם כי לא נכנס שם אלא לספר נבואתו בלבד מנעהו מלאכול ולשתות שם ולפי שלא יזכר דרך העיר ההוא ולא ישוב שם מנעהו מלשוב בדרך אשר בא בה : ונביא אחד זקן · ת״י ונביא שקרא חד סבא ויש נוסחאות שכתוב בהם ושמיה מיכה וכן בדברי רז״ל כי מיכה היה ומהם אמרו כי אמציה כהן ביתאל היה ומהם אמרו זה עידוא הנביא ומהם אמרו זה יונתן בן גרשם ותחלת ישיבתו במרון היתה כמו שכתוב בדברי יאשיהו הנביא אשר בא משמרון ובא לביתאל וישב שם ואף על פי שלא היה באותו הפרק עיר שמרון בנויה עדיין שהרי עמרי בנה את העיר היה שם מתחילה כרז ועמרי קנה ההר ובנה שם העיר או שהיה שם עיר מתחילה כמו שתרגם יונתן ויקן את ההר וזבן ית כרכא אלא שעמרי חזק הבניין וקרא לעיר שם אחר : ויקברוס

רלב״ג

הנה בן נולד לבית דוד · הרצון בו יהיה נולד אך הנביאים רואים הדברים העתידים כאילו הם הווים : חל נא את פני יי׳ אלהיך והתפלל בעדי · זה פלא כי עם רב חטאי ירבעם הסכים הש״י לשמוע תפלת הנביא לרפאו ואפשר כי עשה זה כדי שישוב בתשובה בראותו אלו המופתים ועם כל זה לא שב ירבעם מדרכו הרעה כמו שספר אחר זה : לא תאכל לחם ולא תשתה מים · ירמה שכוונו השם ית׳ בזה להעיר שאין בהם תועלת והנאה כי כלם יאבדו בסוף בעבור זה החטא · וכוונו שלא ישוב בדרך אשר בא בה אל בית אל כאילו יעיר כי דרכו אשר דרך בה ללכת לבית אל לאמר אלו הדברים אשר אמר שם אין בה תועלת כי לא הועילו שם דבריו כלום לעזוב מרי ירבעם : ויבא

ויבא בנו ויספר לו· הנה בנו האחד התחיל הספור במה שעשה איש האלהים בבית אל ובנו אחר ספר הדברים אשר דבר אל המלך באופן שבניו ספרו לו אלו הספורים לאביהם ׃ תחת האלה· אלה"י בלע"ז והיה יושב שם להיות לו לצל ׃ כחש לו· ראוי שיפול ספק איך לא נענש זה הנביא אשר השיבו שאמר לו בשם יי' אשר לא צוהו לדבר וכבר כתבאר בתורה שהעושה זה חייב מיתה בידי שמים· ועוד יפול ספק למה נענש הנביא אשר בא מיהודה והנה חשב כי דבר יי' אליו שישוב בבית אל ויאכל שם לחם כי כן מצאנו באברהם שצוהו השם ית' שיעלה את בנו לעולה ואחר כן צוהו שנית שלא ישלח ידו אל הנער· ואולם התשובה בזה הספק השני לא תקשה מאד לפי מה שבארנו

אלוהם י"ג חס' כספרא וסימ' וירא כל ישראל· ויועץ המלך ויעש שני עגלי· וידבר אלהם אביהם· קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון· מה משפט האיש· וישובו אליו והוא· לא זה הדרך· וישלח רכב סוס שני· ויקבץ מלך ישראל את הנביאים· ויקבץ יהוא את כל העם· ויפל אחזיהו· ויקרא המלך יהואש· ויקראו אל

וַיָּבוֹא בְנוֹ וַיְסַפֶּר־לוֹ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִישׁ־הָאֱלֹהִים הַיּוֹם בְּבֵית־אֵל אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְסַפְּרוּם לַאֲבִיהֶם׃ וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֲבִיהֶם אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ הָלָךְ וַיִּרְאוּ בָנָיו אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלַךְ אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה׃ וַיֹּאמֶר אֶל־בָּנָיו חִבְשׁוּ־לִי הַחֲמוֹר וַיַּחְבְּשׁוּ־לוֹ הַחֲמוֹר וַיִּרְכַּב עָלָיו׃ וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיִּמְצָאֵהוּ יֹשֵׁב תַּחַת הָאֵלָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַאַתָּה אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּאתָ מִיהוּדָה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֵךְ אִתִּי הַבָּיְתָה וֶאֱכֹל לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר לֹא אוּכַל לָשׁוּב אִתָּךְ וְלָבוֹא אִתָּךְ וְלֹא־אֹכַל לֶחֶם וְלֹא־אֶשְׁתֶּה אִתְּךָ מַיִם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ כִּי־דָבָר אֵלַי בִּדְבַר יְהוָה לֹא־תֹאכַל לֶחֶם וְלֹא־תִשְׁתֶּה שָׁם מָיִם לֹא־תָשׁוּב לָלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־הָלַכְתָּ בָּהּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ גַּם־אֲנִי נָבִיא כָּמוֹךָ וּמַלְאָךְ דִּבֶּר אֵלַי בִּדְבַר יְהוָה לֵאמֹר הֲשִׁבֵהוּ אִתְּךָ אֶל־בֵּיתֶךָ וְיֹאכַל לֶחֶם וְיֵשְׁתְּ מָיִם כִּחֵשׁ לוֹ׃ וַיָּשָׁב אִתּוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם בְּבֵיתוֹ וַיֵּשְׁתְּ מָיִם׃ וַיְהִי הֵם יֹשְׁבִים אֶל־הַשֻּׁלְחָן

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־הַנָּבִיא אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ׃ וַיִּקְרָא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן כִּי מָרִיתָ פִּי יְהוָה וְלֹא שָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וַתָּשָׁב וַתֹּאכַל לֶחֶם וַתֵּשְׁתְּ מַיִם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ אַל־תֹּאכַל לֶחֶם וְאַל־תֵּשְׁתְּ מָיִם לֹא־תָבוֹא נִבְלָתְךָ אֶל־קֶבֶר אֲבֹתֶיךָ׃ וַיְהִי אַחֲרֵי אָכְלוֹ לֶחֶם וְאַחֲרֵי שְׁתוֹתוֹ וַיַּחֲבָשׁ־לוֹ הַחֲמוֹר לַנָּבִיא אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ׃

טו"ל · ל' · י"ג חס' כו' · ל' · ל' · ד' · ד' · ז"ח · ד' ומ"ל · ז' כענין · ל' · ל' קדמ' ונא תשוב · ז' · ל' חס' · ל' · ג' כענין · ב' חס' א' בליש' ל' · ל' ומ"ל · ב' דנכ' כי לנביא הים

ואתא בריה ואשתעי ליה ית כל עובדא דעבד נביא דיי יומא דין בבית אל ית פתגמיא דמליל עם מלכא ואשתעונון לאבוהון׃ ומליל להון אבוהון באי דא אורחא אזל ואחזיאו בנוהי ית אורחא דאזל נביא דיי דאתא משבטא יהודה׃ ואמ' לבנוהי זריזו לי חמרא וזריזו ליה חמרא ורכיב עליהי׃ ואזל בתר נביא דיי ואשכחיה יתיב תחות בוטמא ואמר ליה האת נביא דיי דאתיתא משבטא יהודה ואמר אנא׃ ואמר ליה איתא עמי לביתא ואכול לחמא׃ ואמר לא איכול למיתב עמך ולמיעל עמך ולא איכול לחמא ולא אשתי עמך מיא באתרא הדין׃ ארי גזירא עלי בפיתגמא דיי לא תיכול לחמא ולא תישתי תמן מיא ולא תתוב למיזל באורחא דאזלת בה׃ ואמר ליה אף אנא נביא כותך ומלאכא מליל עמי בפתגמא דיי למימר אתיבהי עמך לביתך וייכול לחמא וישתי מיא כדיב ליה׃ ותב עמיה ואכל לחמא בביתיה ושתי מיא׃ והוה עד דאינון מסחרין על פתורא והוה פתגם נבואה מן קדם יי לנביא דאתביה׃ ואתנבי על נביא דיי דאתא משבטא יהודה למימר כדנן אמר יי חלף דסריבתא על מימרא דיי ולא נטרתא ית תפקדתא דפקדך יי אלהך׃ ותבתא ואכלתא לחמא ואשתיתא מיא באתרא דמליל עמך לא תיכול לחמא ולא תשתי מיא לא תתכניש נבלתך לקברא דאבהתך׃ והוה בתר דאכלו לחמא ובתר דשתיאו וזרז ליה חמרא לנביא דאתביה׃

המלך· ובקצת ספרי מסרה נמסר וידבר אליהם בעצת הילדים כבנין ואס' וטעות הוא׃ הביתה י"ח בקריאה וסימ' וישלחו האנשים את ידם· ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים· ויהי כהיום הזה· ויבא יוסף הביתה· וירא יוסף אתם את בנימן· ועתה שלח העז את מקנך· את תקות חוט השני הזה תקשרי· ויסורו שם לבא ללין בגבעה· ויאמרו אליו עברים אנחנו· ועתה קחו ועשו עגלה· וישלח דוד אל תמר· ויקם יואב ויבא אל אבשלום· ויבאו עבדי אבשלום· באה אתי הביתה· ויאמר אליו לך אתי· ויקח אליהו את הילד· ויבא אלישע הביתה· ויקם ויבא הביתה׃ ויאכל ה רפין וסימ' קם עשבא דנומא וכפר בגנתיה· ופירושן נמסר בסדר תולדות׃

רשי

בא· וכן הוא אומר בפרשת יאשיהו וימלטו עצמותיו את עצמות אשר בא משומרון׃ אל הנביא· נביא השקר׃ אשר השיבו· לאיש האלהים מכאן אמרו גדולה לגימא שמשרה שכינה על נביאי הבעל׃ ויקרא· הנביא הזקן׃ אל איש האלהים׃ לנבי' אשר השיבו שם זה לרכוב עליו איש האלהים׃ בקברו

רדק

ויספרום· אמר ויספרום אחר שאמר ויבא בנו ויספר לו פירוש כי תחילה בא בנו האחד והיה מספר לו אשר עשה איש האלהים ובעודו מספר באו שאר בניו גם כן ויספרו הדברי' לאביהם כמו שהיה מספר הראשון׃ ויראו בניו את הדרך· ת"י ואחזיאו כמו ויראו בפתח הי"וד מבניין הפעיל כלומר שהראו לאביהם הדרך אשר הלך בה ויש לפרשו כ משמעו ופירושו וכבר ראו בניו הדרך אשר הלך ואמרו לאביהם בדרך זו הלך׃ כי דבר אלי· פי' כי דבר בא אלי כלומר דבר נבואה בא שי על ידי מלאך שאמ' לי בדבר יי'׃ כחש לו· כי נביא שקר היה והוא האזין לדבריו ונענש בזה כי היה לו לחקור ולשאול עליו אם הוא נביא אמת והוא עבר על דברי עצמו לפיכך היתה מיתתו בידי שמים שנאמ' אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו כל שכן אם הוא עצמו לא ישמע אל דברי עצמו אשר דבר בשם יי'׃ אל הנביא אשר השיבו· בעבור אשר מרה פי יי' נביא האמת לא באה אליו הנבואה ובאה אל נביא השקר לצורך להודיע לנביא האמת חטאו ו ועונשו ורז"ל אמרו גדולה לגימא שמקרבת את הרחוקי' ומרחקת את הקרובים ומשרה שכינה על נביאי הבעל׃ ויקרא אל איש האלהים· כתרגו' ואיתנבי על נביא דיי' דאתא משבט יהוד' וי"מ כי הנבואה באה אל איש האלהים כמו שאמר ויקרא אל איש האלהים ומה שאמר אל הנביא אשר ה השיבו פירוש אל הנביא אשר השיבו הנביא הזקן ובדברי רז"ל אשר הושב לא כאמר אלא אשר השיבו מלמד שעל נביא השקר שרתה רוח הקדש׃ אל קבר אבותיך· שלא ישוב אל ארץ יהוד' וימות שם כי בדרך ימות ובאמרו לו נבלתך רמז לו כי נבלה תהיה גויתו כלומר מושלכת בדרך או כל גוף מת יקרא נבלה בין של בהמה ועוף בין של אדם ואפילו צדיק כמו נבלתי יקומון׃ ויחבש לו החמור· הנביא הזקן חבש החמור לנביא יי' אשר השיבו מן הדרך ואמר הידיעה אחר הכנוי כמו ותראהו את הילד והדומים לו׃ וחמור

אנחנו בענין עקדת יצחק וזה שהש"י לא שב מצוויו הראשון אבל באר לו שרצונו היה באמרו והעלהו שם לעולה שיעלהו שם בעבור העולה כדי ש שיתחנך יצח' בעבודת הש"י כמו שבארנו שם ואמנם בזה המקום היה שב הש"י מצווי הראשון וזה לא יתכן שיהיה ומפני זה היה ראוי שיתן אל לבו ה הנביא אשר מיהודה כי נביא שקר הוא ולא יאמין לדבריו· ובכאן הותר זה הספק· ואולם הספק הראשו' יש בהתרו מהקושי ודמה כי לרוב ע עונותיהם שם הסתיר הש"י פניו מהם ולא ענשם על חטאיהם כדרך אמרו לא אפקו' על בנותיכ' כי תזנינה וגו' הלא תראה כי ל לאהבת הש"י יהודה וירושלם ענש את ר רחבעם והעלה עליו מלך מצרים בשנה ה החמשית למלכו ולא התחיל לחטוא עד השנה הרביעית כמו שנזכר בספר ד"ה ואולם ירבעם לא שמע קול נוגש והנה נעשה בזה הענין פלא אחר והוא שהשרה השם נבואתו לנביא השקר ויותר נפלא מזה ש שכבר הגיע לו הנבוא' בהקיץ לפי הנראה ואע"פ שאפשר שנאמ' שהנביא אשר מיהוד' ובני הנביא הזקן היו יושבים אל השולחן ובא דבר יי' א' הנביא הזקן בחלום ודמה שכמו שהשרה הש"י השכינה על בלעם ב בעבור ישראל ואע"פ שלא היה נביא כי אם קוסם כן שפך רוחו על זה הנביא הזקן בעבור חטא איש ה האלהים והיה זה מדה כנגד מדה הוא האמי' לנבי' השקר במה שלא היה ראוי להאמינו ואפילו אם היה נביא אמת והוכרך מפיו ל לשמוע דבר יי' על דבר שכשו וחטאו אשר חטא׃

ויאכל ה' רכין וס' קם עשבא דנהמא וכפר בגנתיה

בקברו׳ בבית קבורה שהיה לו לנביא השקר הזה בעיר: כי היה יהיה וגו׳.
אולי ימלטו עצמותיו את עצמותי: אחר הדבר הזה. שראה את המופת הזה
ושמע את דברי הנביא ואף על פי כן לא שב ורבותינו דרשו אחר שתפשו הקדוש
ברוך הוא בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן: ונקודים

וחמור והאריה. יש אומ׳ כי חסר ממנו הא הידיעה ומשפטו והחמור כמו בחמור
כחמור לחמור ולא יתכן כי לא יתכן הא הידיעה חסר׳ כי אם על לא עם וי״ו השמוש
ובא וחמור בלא ידיעה כי כבר נזכר פעמים וכן וישרף עליו את בית מלך באש בלא
ידיעה כי כבר זכרו בידיעה ארמון בית המלך: לא אכל האריה את הנבלה ולא
שבר את החמור. לא אכל את הנבלה על דרך וקבר פוס א׳ אריות אכל הרגו לעונש שמרה פי השם והנה הראה לנו בזה גמול הצדיק וענשו כאחד בעולם הזה וכן גמול החמור בעולם הזה לכבוד הנביא שרכב עליו כי יש גמול ועונש באחר בעלי חיים בעולם הזה בענין האדם כמו שכתבנו בפי׳ תילי׳ במזמור תהלה לדוד: וינחהו אל החמור: כמו על החמור כמו אל ההרים לא אכל על ההרים וזולתם רבי׳: בקברו. בקבר הנביא הזקן אשר כרה לעצמו: ויספדו. הוא ובניו: אצל עצמותיו הניחו את עצמותי. זכר העצמות במקום הגוף כי הם מוסדי הגוף: היה יהיה. וכשישרפו עצמו׳ הקבורי׳ עצמותיו ימלטו כי הוא איש האלהים ועצמותי ימלטו עם עצמותיו לכבודו וכן כתו׳ וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון: לא שב ירבעם. אף על פי שראה מופת המזבח שנקרע ומופת ידו שיבשה ושבה אליו בתפלת איש האלהים וראה מות הנביא כאשר מרה את פי יי׳ ושמע המופת שהאריה עומד אצל נבלת הנביא ולא אכל הנבלה ולא שבר את החמור אף על פי כן לא שב מדרכו הרעה ושב כבתחלה ועשה מקצות העם כהני במות כל מי שרוצה לבא להקריב בבמה להיות כהן היה והגדיל החטאתיו יום ופירוש ויהי כהני במות ויהי מכהני הבמות ופירוש ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם לעונש בית ירבעם ולהשמיד ולהכחיד וכן זאת תהיה חטאת מצרים ובי״ת בדבר במקום הא הידיעה או פירושו כמשמעו כלומר בדבר הזה היה חרון אף האל על בית ירבעם להשמידם מעל פני האדמה כי לא שב מדרכו הרעה בכל אשר ראה: והשתנית

ומצאהו ד׳ בקריאה וסימ׳ וימצאהו איש והנה תעה בשדה. וימצאהו יושב תחת האלה׳ וימצאהו אריה בדרך וימיתהו׳ וימצאהו האריה ויכהו: וימיתהו ח׳ מלאים בקריאה וסימ׳ ויהי ער בכור יהודה. וימצאהו אריה בדרך׳ ויבא זמרי ויכהו. שלום בן יבש ב׳ בפסוק. ויקשר קשר הושע בן אלה׳ וימיתהו במגדו

וַיֵּלֶךְ וַיִּמְצָאֵהוּ אַרְיֵה בַּדֶּרֶךְ וַיְמִיתֵהוּ וַתְּהִי נִבְלָתוֹ מֻשְׁלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ וְהַחֲמוֹר עֹמֵד אֶצְלָהּ וְהָאַרְיֵה עֹמֵד אֵצֶל הַנְּבֵלָה: וְהִנֵּה אֲנָשִׁים עֹבְרִים וַיִּרְאוּ אֶת הַנְּבֵלָה מֻשְׁלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ וְאֶת הָאַרְיֵה עֹמֵד אֵצֶל הַנְּבֵלָה וַיָּבֹאוּ וַיְדַבְּרוּ בָעִיר אֲשֶׁר הַנָּבִיא הַזָּקֵן יֹשֵׁב בָּהּ: וַיִּשְׁמַע הַנָּבִיא אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ מִן הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא אֲשֶׁר מָרָה אֶת פִּי יְהוָה וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה לָאַרְיֵה וַיִּשְׁבְּרֵהוּ וַיְמִתֵהוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לוֹ: וַיְדַבֵּר אֶל בָּנָיו לֵאמֹר חִבְשׁוּ לִי אֶת הַחֲמוֹר וַיַּחֲבֹשׁוּ: וַיֵּלֶךְ וַיִּמְצָא אֶת נִבְלָתוֹ מֻשְׁלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ וַחֲמוֹר וְהָאַרְיֵה עֹמְדִים אֵצֶל הַנְּבֵלָה לֹא אָכַל הָאַרְיֵה אֶת הַנְּבֵלָה וְלֹא שָׁבַר אֶת הַחֲמוֹר: וַיִּשָּׂא הַנָּבִיא אֶת נִבְלַת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיַּנִּחֵהוּ אֶל הַחֲמוֹר וַיְשִׁיבֵהוּ וַיָּבֹא אֶל עִיר הַנָּבִיא הַזָּקֵן לִסְפֹּד וּלְקָבְרוֹ: וַיַּנַּח אֶת נִבְלָתוֹ בְּקִבְרוֹ וַיִּסְפְּדוּ עָלָיו הוֹי אָחִי: וַיְהִי אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֹתוֹ וַיֹּאמֶר אֶל בָּנָיו לֵאמֹר בְּמוֹתִי וּקְבַרְתֶּם אֹתִי בַּקֶּבֶר אֲשֶׁר אִישׁ הָאֱלֹהִים קָבוּר בּוֹ אֵצֶל עַצְמֹתָיו הַנִּיחוּ אֶת עַצְמֹתָי: כִּי הָיֹה יִהְיֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר קָרָא בִּדְבַר יְהוָה עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּבֵית אֵל וְעַל כָּל בָּתֵּי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן: אַחַר הַדָּבָר הַזֶּה לֹא שָׁב יָרָבְעָם מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וַיָּשָׁב וַיַּעַשׂ מִקְצוֹת הָעָם כֹּהֲנֵי בָמוֹת הֶחָפֵץ יְמַלֵּא אֶת יָדוֹ וִיהִי כֹּהֲנֵי בָמוֹת: וַיְהִי בַּדָּבָר הַזֶּה לְחַטַּאת בֵּית יָרָבְעָם וּלְהַכְחִיד וּלְהַשְׁמִיד מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה:

יד בָּעֵת הַהִיא חָלָה אֲבִיָּה בֶן יָרָבְעָם: וַיֹּאמֶר יָרָבְעָם לְאִשְׁתּוֹ קוּמִי נָא

ואזל ואשכחיה אריא באורחא וקטליה והות נבלתיה רמיא באורחא וחמרא קאים לקבלה ואריא קאים בסטר נבלתא: והא גבריא עברין וחזו ית נבלתא רמיא באורחא וית אריא קאים בסטר נבלתא ואתו ומלילו בקרתא דנביא שקרא סבא יתיב בה: ושמע נביא דאתביה מן אורחא ואמר נבייא דיי הוא דסריב על מימרא דיי ומסריה יי לאריא ותבריה וקטליה כפתגמא דיי דמליל ליה: ומליל עם בנוהי למימר זריזו לי ית חמרא וזריזו: ואזל ואשכח ית נבלתיה רמיא באורחא וחמרא ואריא קיימין בסטר נבלתא לא אכל אריא ית נבלתא ולא תבר ית חמרא: ונטל נבייא שקרא ית נבלתא נבייא דיי ואחתיה על חמרא ואתיביה ואתא לקרתא דנבייא שקרא סבא למספד ולמקבריה: ואחית ית נבלתיה בקבריה וספדו עלוהי והי וי על אחא: והוה בתר דקברו יתיה ואמר לבנוהי למימר כד אימות ותקברון יתי בקברא דנבייא דיי קבור ביה בסטר גרמוהי אחיתו ית גרמי: ארי אתקיימא יתקיים פתגמא דאתנבי בפתגמא דיי על אגורא די בביתאל ועל כל בתי במתא די בקרוי שמרון: בתר פתגמא הדין לא תב ירבעם מאורחיה בישתא ותב ועבד מקצת מן עמא כומרי במתא דרעי מקריב ית קורבניה והוון כומרין לבמתא: והוה פתגמא הדין לחובי בית ירבעם ולגמרא ולשיצאה מעל אפי ארעא:
בעידנא ההיא איתמרע אביה בר ירבעם: ואמר ירבעם לאתתיה קומי כען

בראתו אתו. ויהי ער בכור יהודה דדה״. ולא דרש בי״: והנה ה׳ ר״פ וסי׳ נמסר בריש ספרא: וינחהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וינחהו בגן עדן. ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר׳ וינחהו במשמר. הנחו לו ויקלל. אשר הנח שם משה. וינחהו אל החמור. ושמך עלינו נקרא: ימלא ו׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר צו: בדבר הזה ח׳ בקריא׳ וסי׳ ויתעבר יי׳ בי למענכם. אם יקרך עון בדבר. אפס כי נאץ נאצת. ויהי בדבר הזה לחטאת. יען מאסכם ואוני המלך למה חפץ. בדבר הזה יסלח תנינא דפסו׳: כי הרבינו לפשע. ותרין וכדבר הזה וסי׳ אינכם מאמינים. תאריכו ימים:

רלב״ג

והנה זה היה פלא גדול שהאריה המיתו ולא שבר את החמור ולא אכל את הנבלה כי מיי׳ היה למען ידע עכמו זה ויקחו מוסר היודעי׳ עם שאולי יהיה זה סבה להשיב ירבע׳ מדרכו הרעה בראותו כי על חטא זה נענש הנביא זה העונש ה הנפלא: ויספדו עליו הוי אחי. ית׳ שספדו עליו כל העיר שידעו מה עשה בבית אל ואת הדברים אשר דבר ל לירבעם או ספרו ה הנבי׳ הזקן ובניו עליו: אצל עצמותיו הניחו את עצמותי. כוה זה כי ידע שעצמות איש האלהים ימלטו שלא ישרפם יאשיה ולמלט עצמותיו עשה זה וכן כתוב וימלטו עצמותיו את עצמו׳ הנביא אשר בא משמרון וזה ראיה שזה הנביא הזקן בא משמרון: ועל כל בתי הבמות אשר בערי ש שמרון. ידמה שאף על פי שלא עשה ירבע׳ כי אם שני עגלי זהב הנה היו במלכותו בתי במות רבי׳ אך במקום העגלים היו הבמות הגדולות. והנה לא נבנה שומרון בימי ירבעם כי עמרי בנה אותו והוא היה בית המלכות בסוף הענין והנה נתנב׳ זה הנביא הזקן שזה המעש׳ גם כן יעשה יאשיה על כל בתי הבמו׳ אשר בערי שמרון וכן היה הענין כמו שנזכר בסוף זה הספר: אחר הדבר הזה. ר״ל דברי הנביא הזה שהיה ראוי שיקח ירבעם מוסר עליהם מפני ראותו מופת ש המזב׳ שנקרע ונשפך הדשן וידו שיבשה ו ושבה לקדמותה מפני תפלת הנביא והמתת האריה איש האלהים על אשר מרה את פי יי׳ לאכול ולשתות ב במקום ההוא והפלא שהיה בזה שלא שבר האריה את החמו׳ ולא אכל את הנבלה: החפץ ימלא את ידו. ר״ל להקריב הקרבנות: ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם. הנה בזה החטא היה לעונש כפלא בית ירבעם: ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה. ר״ל כי זה החטא סבב שלא ישאר לירבעם נין ונכד ועליו ועל חביריו אמרה התורה פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום וגו׳ כמו שביארנו שם:
ולא

והשתנית. לפי שידע כי אחיה היה שונא אותו לפי שסר מאחרי י"י אמר בלבו אם ידע אחיה שהיא אשתי לא יתנבא לי כי אם רע לפיכך אמר לאשתו שתשתנה כדי שלא יכירו כי היא אשתו של ירבעם ומה שאמר לה שתקח עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש למנחה לנביא כי כן היה מנהגם כשהיו באים לשאול מהנביא היו מביאים לו מנחה כמו שאמר בשאול ונערו מה נביא לאיש האלהים: ונקודים. ת"י כסנין ובדברי רז"ל פת הבאה בכסנין והיא פת עשויה כעכין יבשים וכוכסין אותם בבית המשתה: ובקבוק. כלי שפיו צר ות"י קלוע ומה שאמר לה הוא דבר עלי למלך על העם הזה כלומר שנבואתו מתקיימת כי כמו שדבר עלי כן היה לי ומה שיאמר לך על הנער הוא האמת: כי קמו עיניו משיבו. וכן ועיניו קמה והטעם כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה וכבר פי' בו פירוש אחר במלת ועיניו קמה: משיבו. כמו משיבתו וכן וכורש לבלות שאול שהוא כמו וכורת' כתבנית עצבים שהוא כמו כתבונתם. ואמ' ברדם כל המעמיד תלמיד שאינו הגון עיניו כהות מנא לן מאחיה השילוני וירבעם בן נבט תלמידו היה: כזה וכזה. הדברים שאמר לה: מתנכרה. הפך ההכרה: קשה. חזות קשה וכמוהו תאכלו בריאה שם בריאה: ואותי השלכת אחרי גויך. שלא פנית אלי לא כך ולא כך כאדם המשליך הדבר אחר גוו שלא יפנה אליו ותרגם יונתן ופולחני ארחיקתא מקבל עינך: משתין בקיר. אמרו רז"ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר ואמר זה על דרך ההפלגה וי"ת ידע מדע אמר משתין כמו משית ר"ל משית עצה בקירות לבו: עצור ועזוב. אפילו מה שיהיה עזוב ועצור במקום שלא יכרת בתחלת הפורענות הבאה עליו אכריתנו בסוף שלא ישאר ממנו דבר ואדוני אבי ז"ל פירש עצור על הממון שהוא עצור באוצר ועזוב המקנ' שהוא עזוב בשדה: כאשר יבער הגלל עד תמו. אמרו רבותינו ז"ל גלל זה הטט רוצה לומר כמו שמבער הטט ה המאכל עד תומו וקרא הטט גלל לפי שדומ' לאבן שיש הנקר' גלל כמו שאמר נדבכין די אבן גלל ויש מפרש' גלל היא צואה מן כגללי צואת האדם ויונתן תרגם כמו דמנדרין בגולילין עד דמסייפין: בבלא

ונקודים. מן קליות מיובשין בתנור ועושין אותן קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו פתיתה בלשון תלמוד: והיא מתנכרה. כאילו אינה זאת: שלוח אליך [illegible] בשליחות קשה: משתין בקיר. ידע מדע תירגם יונתן משית בקירות לבו: ועצור ועזוב. עצור שיש לו מחזיק יד כמו זה יעצור בעמי ועזוב שאין לו מחזיק ביד: כאשר יבער. המבער את המאכל בפיו לעשות גלל כך אבער אחריך עד תומו: רבר

על העם ח' וסימ' ויבחר משה אנשי. ותחזק מצרים. ויקח משה את הדם. ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ. ויקח צמד בקר וינתחהו. ויהי כשמוע חירם. ויאמר ירבעם לאשתו. ויתן שרי מלחמות דדה'. וכל עזרא דכוו על העם. אחיהו ה' בקריאה וסימ' ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק. וי"י אמר אל

וְהִשְׁתַּנִּית וְלֹא יֵדְעוּ כִּי־אַתְּ אֵשֶׁת יָרָבְעָם וְהָלַכְתְּ שִׁלֹה הִנֵּה־שָׁם אֲחִיָּה הַנָּבִיא הוּא־דִבֶּר עָלַי לְמֶלֶךְ עַל־הָעָם הַזֶּה׃ וְלָקַחַתְּ בְּיָדֵךְ עֲשָׂרָה לֶחֶם וְנִקֻּדִים וּבַקְבֻּק דְּבַשׁ וּבָאת אֵלָיו הוּא יַגִּיד לָךְ מַה־יִּהְיֶה לַנָּעַר׃ וַתַּעַשׂ כֵּן אֵשֶׁת יָרָבְעָם וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ שִׁלֹה וַתָּבֹא בֵּית אֲחִיָּה וַאֲחִיָּהוּ לֹא־יָכֹל לִרְאוֹת כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשֵּׂיבוֹ׃ וַיהוָה אָמַר אֶל־אֲחִיָּהוּ הִנֵּה אֵשֶׁת יָרָבְעָם בָּאָה לִדְרֹשׁ דָּבָר מֵעִמְּךָ אֶל־בְּנָהּ כִּי־חֹלֶה הוּא כָּזֹה וְכָזֶה תְּדַבֵּר אֵלֶיהָ וִיהִי כְבֹאָהּ וְהִיא מִתְנַכֵּרָה׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲחִיָּהוּ אֶת־קוֹל רַגְלֶיהָ בָּאָה בַפֶּתַח וַיֹּאמֶר בֹּאִי אֵשֶׁת יָרָבְעָם לָמָּה זֶּה אַתְּ מִתְנַכֵּרָה וְאָנֹכִי שָׁלוּחַ אֵלַיִךְ קָשָׁה׃ לְכִי אִמְרִי לְיָרָבְעָם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעַן אֲשֶׁר הֲרִימֹתִיךָ מִתּוֹךְ הָעָם וָאֶתֶּנְךָ נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וָאֶקְרַע אֶת־הַמַּמְלָכָה מִבֵּית דָּוִד וָאֶתְּנֶהָ לָךְ וְלֹא־הָיִיתָ כְּעַבְדִּי דָוִד אֲשֶׁר שָׁמַר מִצְוֺתַי וַאֲשֶׁר־הָלַךְ אַחֲרַי בְּכָל־לְבָבוֹ לַעֲשׂוֹת רַק הַיָּשָׁר בְּעֵינָי׃ וַתָּרַע לַעֲשׂוֹת מִכֹּל אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ וַתֵּלֶךְ וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמַסֵּכוֹת לְהַכְעִיסֵנִי וְאֹתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גַוֶּךָ׃ לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל־בֵּית יָרָבְעָם וְהִכְרַתִּי לְיָרָבְעָם מַשְׁתִּין בְּקִיר עָצוּר וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל וּבִעַרְתִּי אַחֲרֵי בֵית־יָרָבְעָם כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל עַד־תֻּמּוֹ׃ הַמֵּת לְיָרָבְעָם בָּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

וְתִשְׁתַּנֵּין וְלָא יִדְעוּן דְּאַתְּ אִתַּת יָרָבְעָם וְתַהֲכִין לְשִׁילוֹ הָא תַמָּן אֲחִיָּה נְבִיָּא הוּא מַלֵּיל עֲלַי לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמָּא הָדֵין׃ וְתִסְּבִין בִּידָךְ עֲסַר טוּלְמִין דִּלְחֵם וְכִסָּנִין וּקְלוּעַ דִּדְבַשׁ וְתַהֲכֵי לְוָתֵיהּ הוּא יְחַוֵּי לִיךְ מָה יְהֵי לְרַבְיָא׃ וַעֲבַדַת כֵּן אִתַּת יָרָבְעָם וְקָמַת וַאֲזַלַת לְשִׁילוֹ וַאֲתַת לְבֵית אֲחִיָּה וַאֲחִיָּה לָא יָכִיל לְמֶחֱזֵי אֲרֵי קָהָא עֵינוֹהִי מִסֵּיבֵיהּ׃ וַייָ אֲמַר לַאֲחִיָּה הָא אִתַּת יָרָבְעָם אַתְיָא לְמִתְבַּע פִּתְגַם מִינָךְ עַל בְּרַהּ אֲרֵי מְרַע הוּא כְּדֵין וּכְדֵין תְּמַלֵּיל עִמַּהּ וִיהִי בְּמֵיעֲלַהּ וְהִיא מִשְׁתַּנְיָא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֲחִיָּה יַת קָל רִיגְלָהָא עָלַת בְּתַרְעָא וַאֲמַר עוּלִי אִתַּת יָרָבְעָם לְמָא דְנָן אַתְּ מִשְׁתַּנְיָא וַאֲנָא שְׁלִיחַ לְאִתְנַבָּאָה עֲלָךְ פִּתְגָמִין קְשַׁן׃ אִזִילִי אֵמַרִי לְיָרָבְעָם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל חֲלַף דְּאַפְרֵישְׁתָּךְ מִגּוֹ עַמָּא וּמַנִּיתָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וְאַעְדֵּיתִי יַת מַלְכוּתָא מִבֵּית דָּוִד וִיהַבְתַּהּ לָךְ וְלָא הֲוֵיתָא כְּעַבְדִּי דָוִד דִּינְטַר פִּקּוּדַי וּדְהַלִּיךְ בָּתַר פּוּלְחָנִי בְּכָל לִבֵּיהּ לְמֶעְבַּד לְחוֹד דְּכָשַׁר קֳדָמַי׃ וְאַבְאֵישְׁתָּ לְמֶעְבַּד מִכֹּל דַּהֲווֹ קֳדָמָךְ וַאֲזַלְתָּא וַעֲבַדְתָּא לָךְ טַעֲוַת עַמְמַיָּא וּמַתְּכָן לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי וּפוּלְחָנִי אַרְחֵיקְתָּא מִקְּבֵיל עֵינָךְ׃ בְּכֵן הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּישְׁתָּא לְבֵית יָרָבְעָם וְאֵשֵׁיצֵי לְיָרָבְעָם יָדַע מַדַּע וְאָחִיד וְשָׁבִיק בְּיִשְׂרָאֵל וְאַפְלֵי בָּתַר בֵּית יָרָבְעָם כְּמָא דְמַנְדְּרִין בְּגוּלִילִין עַד דְּמַסְפִּין׃ דִּימוּת לְיָרָבְעָם בְּקַרְתָּא יֵיכְלוּן כַּלְבַּיָּא וְדִימוּת בְּחַקְלָא יֵיכְלוּן עוֹפָא דִשְׁמַיָּא אֲרֵי מֵימְרָא דַייָ גְּזַר כֵּן׃

אחיהו ה' וכו' ותעש כן אשת תנינ' דפסו' וי"י אמר אל אחיהו. ויקברו אתו ויספדו. ולא שמע המלך דד"ה ידין

רלבג

ולא ידעו כי את אשת ירבעם. אמר זה כי כשבאר לו שאחיהו ש שנאהו על שסר לבו מ מאחרי י"י: עשר' לחם ונקודים ובקבוק דבש. אמר זה להביאו תשורה לאיש האלהים כי כן היה מנהג' כמו שנזכר בענין שאול. והנה נקודים הוא פת יבש מתובל בתבלין ובקבוק הוא בלע"ז: כי קמו עיניו משיבו. ר"ל שפסק ראות עיניו מרוב שיבתו: ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך. זה לאות כי לא חטא שלמה כי אם על ש

אחיהו. ויהי כשמע אחיהו. ויקברו אתו ויספדו אתו. ולא שמע המלך דד"ה: חלה ח' ז' חסרים וא' מלא וסימ' נמסר בריש סדר ויחי: שלוח ד' בקריאה וסימ' ואנכי שלוח אליך קשה. וציר בגוים שלוח דירמיה. כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון. ואף כי תשלחנה לאנשים: כל מלכים וישעיה וירמיה ותריסר על בית ועל בית כ"ם י"א אל בית וסימ' הנני מביא רעה אל בית ירבעם. והלכו גוים רבים. והלכו עמים רבים אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. והקימותי את הדבר הטוב. הלוך אל בית הרכבים. ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו. כי בא ירמיהו אל בית. ולנה בתוך ביתו ב' בו. ובחנוני:

שהעלו עליו תכשיטיו שעשו אלהים אחרים כי אם עשה שלמה זה לא יצדק מה שאמר הנביא בזה המקום: ואותי השלכת אחרי גוך. ר"ל שהשלכת אותי לאחוריך לבלתי פנות אל דבר ממצותי: והכרתי לירבעם משתין בקיר. שלא ישאר לו שום זכר כי הזכר לבדו יוכל להיות משתין בקיר: עצור ועזוב בישראל. רוצה לומר שיכרית לו עצור ועזוב והנה העצור הוא מה שהוא בידו והעזוב הוא מה שהפקיד ועזב ביד זולתו: כאשר יבער הגלל עד תומו. אמרו רבותינו ז"ל כי הגלל הוא הטט והרצון בו כי הטט האוכלת תבער המאכל עד תומו ולפי דעתי שהרצון בו כאשר יבער הרוח המגלגל שיבער כל מה שיפגוש במקום שהוא סובב ועולה משם כן יבער השם ית' אחרי ירבעם עד תומו:

רשי

דבר טוב. שבטל משמרתו שהושיבו אביו שומר שלא יעלה איש לרגל ובטל משמרתו ועלה: אשר יכרית את בית ירבעם זה היום ומה גם עתה. הנולדים לו היום אשר עתידין בו להולד לו מעתה כך תירגם יונתן: העיר אשר בחר יי'. ואף על פי כן ויעש יהודה הרע ולא כתנו זה על לבם: ויקנאו. לשון קינאה: גם המה. כשאר השבטים:

רדק

בבואה רגליך העירה. מקור בתוספת ה"א כמו בבוא רגליך: דבר טוב. לא גלה הכתו' מה דבר טוב נמצא בו ורז"ל אמרו שבטל פרדסאות שהושיב אביו בדרכים למנוע ישראל שלא יעלו ברגל: זה היום. זה היום שיקום אותו המלך: ומה גם עתה. מה כרה זו גם עתה כלומר כקלה היא כרה זו כי יותר ויותר יבאו על ישראל רעות: כאשר ינוד הקנה במים. אמרו רז"ל אפילו בשעת קלקלה המשילם לקנה במים את שהוא כר ואינו נעקר ממקומו: וזרם מעבר לנהר. יזרה ר"ל יזרה ויפזר אות' לעבר נהרי כוש וזהו גלות ראשונ' שהגלם מלך אשור ויניחם בחלח ובחבור ות"י מעיבר לנהר מעבר פרת: ויתן את ישר' מקרא קצר רוצה לומר ויתנם לקללה ולשמה: תרצת'. ולמעלה אמר כי ירבעם היה יושב בשכם בתחלת מלכותו ישב שם ואחר כן ישב בתרצה או הנער בנו חלה בתרצה. תרצתה ה' תרצה כי שם היה הנער שוכב חולה והיא עיר מערי ישראל כמו שאמר במלכי כנען מלך תרצה אחד: בסף הבית. ואחיה אמר לה בבוא' רגליך העירה כיון שנכנס בעיר כאשר ולא יבאה כשתגיע עד בואה בסף הבית אשר היה שם שוכב שם: ושם אמו נעמה העמונית. הספור הזה להודיע כי הלך אחר מעשה אמו ועבד עבוד' זרה אחרי שנים שלש כמו שאומר בדברי הימים: וגם

רלבג

בבאה רגליך העירה. הוא כמו בבוא רגליך והרצו' בזה בבא רגליך העיר אשר הנער בה והעיר היא תרצה תקומי ותלכי לביתך ותמצאי אז הילד מת והנה זה אות חזק על אמתות הנבואה מהנבואה הזאת כי כבר יתחלף עת באה העיר בבחירתה כי תוכל ללכת במהירות או במתון או תוכל להתעכב בדרך אך על כל פני' רצה לאמת זה האות שבבואה לתרצה תקום תכף ותלך לביתה ואז תמצא הענין כמו שאמר הנביא כי אם תאמר לא אשוב לביתי עוד לא ימשך מזה שלא ימות בנה אך ימות את העת שתוכל ללכת בו בביאה מעת בא רגליה העיר ההיא: יען נמצא בו דבר טוב אל יי' אלהי ישראל. רוצה לומר שאי' בבית ירבעם שנמצ' בו דבר טוב ליי' זולת זה ולזה רצה הש"י לעשות לו טוב קצת והוא שיבא אל קבר וספדו לו כל ישר' אך מהשאר לא יבא אחר אל קבר והנה לא פירש אי זה דבר טוב נמצ' בו ליי' וראוי שתדע שנמצאו בו דברים רעים רבים שלולי זה לא היה זה הגמול לבד ראוי לו אך היה ראוי שימלוך אחרי אביו ומה שירש לזה מהטובות: אשר יכרית את בית ירבעם זה היום: ר"ל שהמלך ההוא יכרית את זרע ירבעם זה הנמצא לו היום שלא תחשבי שיאריך לו השם הרע' עד עבור הדור הנמצ' לו בביתו: ומה גם עתה. רוצה לומר ויכרית גם כן מה שיולד לו עוד מהבנים גם עתה: והכה יי' את ישראל וגו'. הגיד כי בעבור חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל יענש ישראל בכללו ויהיה קיומם על אדמתם חלוש מאד כקיום הקנה במים שינוד במעט מהסבות כן תנידם סבה חלושה עד שבסוף הענין יעקור הש"י ישר' מעל אדמתם ויפיצם מעבר לנהר הוא נהר גוזן לפי מה שאחשוב וזה היה על יד מלך אשור בשני פעמים בפעם הראשונה הגלה מה שהיה מהם מעבר לירדן כמו שנתבאר בספר דברי הימי' והם שני השבטים וחצי השבט והשאר הגלה שם גם כן בימי הושע בן אלה: היא באה בסף הבית והנער מת. רוצה לומר תוך מזוזת ביתה אז מת הנער כמו שאמר לה אחיה והגיד שלא נתעכבה בהיותה בתרצה אך בבואה שם באה אל ביתה כמאמר הנביא: ושם אמו נעמה העמונית. כתב זה בספור דברי רחבעם שני פעמים להודיע כי היות אמו עמונית היה סבת חטאו כי גדל על מנהגיה והיא היתה עובדת עבודה זרה לעת זקנת שלמה כמו שקדם בסוף ספר ד"ה: ויקנאו אותו. רוצה לומר ויכעיסו אותו בעבדם עבודה זרה:

מסורה

קדם העירה ט' א' לשון קרת' וחד לשון עורה וסימ' נמסר ביהושע סימן ו': ומה כ"ד וסימ' נמסר כסדר כי תשא: לאבותיהם ד' מל' בנביאים וסימ' והכה יי' את ישראל. וינכרו את המקום הזה ויקטרו דירמיה. עד תמם מעל האדמה. נוה הצדק ומקוה: ויתן י"ג רפין וסי' ויתן לי את מערת. את ברכת אברהם. ויתן לך האלהים מטל. ויתן עז למלכו. הלא קציר חטים היום. גם את ישראל. את אבישג השונמית. ויתן את ישראל בגלל. ויקבץ מלך ישראל. וחברו דד"ה. ויח' ויתן לו מזהב שבא. יסר בנך ויניחך. והתענג על יי': נלחם י"ב פתחין וסימ' בשפטים סימן ט': לשום את שמו ג' וסי' לשכנו תדרשו. ורחבעם בן שלמה מלך. ויתחזק רחבעם דד"ה. וב' לשום שמו וסימ' כי ירחק ממך. וכי ירבה. ושארא לשכן שמו: חטאו ג' וסי' ציה גם חום. בחטאתם אשר. כי ליי' חטאו:

ואת קומי לכי לביתך בבאה רגליך העירה ומת הילד: וספדו לו כל ישראל וקברו אתו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב אל יהוה אלהי ישראל בבית ירבעם: והקים יהוה לו מלך על ישראל אשר יכרית את בית ירבעם זה היום ומה גם עתה: והכה יהוה את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר יען אשר עשו את אשריהם מכעיסים את יהוה: ויתן את ישראל בגלל חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל: ותקם אשת ירבעם ותלך ותבא תרצתה היא באה בסף הבית והנער מת: ויקברו אתו ויספדו לו כל ישראל כדבר יהוה אשר דבר ביד עבדו אחיהו הנביא: ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: והימים אשר מלך ירבעם עשרים ושתים שנה וישכב עם אבתיו וימלך נדב בנו תחתיו: ורחבעם בן שלמה מלך ביהודה בן ארבעים ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה מלך בירושלם העיר אשר בחר יהוה לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה העמנית: ויעש יהודה הרע בעיני יהוה ויקנאו אתו מכל אשר עשו אבתם בחטאתם אשר חטאו:

תרגום

ואת קומי אזילי לביתך במיעל ריגליך לקרתא ימות רביא: ויספדון ליה כל ישראל ויקברון יתיה ארי דין בלחודוהי יתכניש לירבעם לקברא חלף דאשתכח ביה פתגם דתקין קדם יי' אלהא דישראל בבית ירבעם: ויקים יי' קדמוהי מלכא על ישראל דישיצי ית בית ירבעם מן דקיים יומא דין ואף דאתיליד מבכן ולהלא: וימחי יי' ית ישראל כמא דנאיד קניא במיא ויעקר ית ישראל מעל ארעא טבתא הדא דיהב לאבהתהון ויגלינון מעיבר פרת חלף דעבדו ית אשריהון מרגזין קדם יי': וימסר ית ישראל בדיל חובי ירבעם דחב ודאחטי ית ישראל: וקמת אתת ירבעם ואזלת ואתת לתרצת היא עלת בסיפא דביתא ורביא מית: וקברו יתיה וספדו עלוהי כל ישראל כפתגמא דיי' דמליל ביד עבדיה אחיה נביא: ושאר פתגמי ירבעם דאגיח קרבא ודמלך הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דישראל: ויומיא דמלך ירבעם עסרין ותרתין שנין ושכיב עם אבהתוהי ומלך נדב בריה תחותוהי: ורחבעם בר שלמה מלך על דבית יהודה בר ארבעין וחד שנא רחבעם כד מלך ושבע עסרי שנין מלך בירושלם קרתא דאיתרעי יי' לאשראה ית שכינתיה תמן מכל שבטיא דישראל ושום אמיה נעמה מבני עמון: ועבד דבית יהודה דביש קדם יי' וארגיזו קדמוהי מכל דעבדו אבהתהון בחוביהון די חבו:

הערות שוליים

ל' . ל' ; ט' ; ל' נכוסל' ; לד' . ל' ; ג' ר' מל' ננכ' ; ל' ; ל' חל' ; י"ג רפין ; ל' . ל' ; ה' ; לב' . ל' ; ה' ; ג' רפוי' ; ל' ; ג' חס' בכיפ' . ג' מלעיל

והקים יי' ל' והוא חד מן זוגין חד לא כתיב ויי' וחד כתיב ויי' ואימן תריני' לקודש בריך הוא

ויבנו

וגם קדש כמשמעו ויונ' תרגם כפקתברא וכן תרגם ויעבר הקדשים כפקתבריא: ככל התועבות הגוים. באלה ה"א הידיעה על הסמיכות כמו על המזבח בית אל והרומים לו בספר מכללי: והפקיד: מנה אותם על ידי שרי הרצי' שישאום הרצים לפני המלך בבואו בבית יי' ואחרי שובו השיבום אל תא הרצי' כי שם היו מופקדים

קדש. כיאוף: שישק: מצינו במדרש שיר השירים הוא פרעה שנה ונקרא שישק על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא השן שהיה לשלמה חתנו ועכשיו עלה ולקחו: ואת הכל לקח. את הכסא החשוב מן הכל: ישאום הרצים. לפניו לכבוד ואחר כך ישיבום אל תא שהרצים עומדים שם תמיד: ובשנת שמנה עשרה למלך ירבעם. שנה אחת אחר מות ירבעם ובשנת עשרים לירבע' מלך אסא שנה ח השלימית של כרב ב כימני' למלך אסא שנה ולו כמו כמנית: ויסירה

ובשנת ט' ר"פ וחד מציע' פסו' וסי' ובשנת שמנה עשרה לירבעם. ובשנת עשרי' לירבעם. ובשנת חמש ליורם. בשנת אחת עשרה שנה ליורם. ובשנת שלוש למלכו דיהושפט דדה"י. ובשנת י"ח למלכו דיאשיהו דדה"י. ובשנת אחת לכורש דריש עזרא וחברו דסוף דה"י. ובשנת שתים למלכו דדניאל. ובשנת בצורת לא ידאג.

ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן: וגם קדש היה בארץ עשו ככל התועבת הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל:

ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שושק מלך מצרים על ירושלם: ויקח את אצרות בית יהוה ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את כל מגני הזהב אשר עשה שלמה: ויעש המלך רחבעם תחתם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך: ויהי מדי בא המלך בית יהוה ישאום הרצים והשיבום אל תא הרצים: ויתר דברי רחבעם וכל אשר עשה הלא המה כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל הימים: וישכב רחבעם עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דוד ושם אמו נעמה העמנית וימלך אבים בנו תחתיו:

טו ובשנת שמנה עשרה למלך ירבעם בן נבט מלך אבים על יהודה: שלש שנים מלך בירושלם ושם אמו מעכה בת אבישלום: וילך בכל חטאות אביו אשר עשה לפניו ולא היה לבבו שלם עם יהוה אלהיו כלבב דוד אביו: כי למען דוד נתן יהוה אלהיו לו ניר בירושלם להקים את בנו אחריו ולהעמיד את ירושלם: אשר עשה דוד את הישר בעיני יהוה ולא סר מכל אשר צוהו כל ימי חייו רק בדבר אוריה החתי:

(מסורה בגליון: ג' / ל' / ל"פ בטע' / שישק ק' / י"את ל' / ל"ב בטע' / ג' יתר מ"ל ויתר הב' / ה' בטע' וישכב כלוכי / ט"ר' / ג' / כ"ח / ח' / כ"את מרכבותיו / כ' דכות' י)

ובנו אף אינון להון במן וקמן ואשרין על כל רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף: ואף נפקת ברא הות בארעא עברו ככל תועבת עממיא די תריך יי מן קדם בני ישראל:

והוה בשתא חמישתא למלכא רחבעם סליק שישק מלכא דמצרים על ירושלם: ונסיב ית אוצרי בית מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא וית כולא נסיב ונסיב ית כל מגני דהבא דעבד שלמה: ועבד מלכא רחבעם חילופיהון מגיני נחשא ומני על רבני רהטיא דנטרין תרע בית מלכא: והוה בזמן דעליל מלכא לבית מקדשא דיי נסבין להון רהיטיא ומתיבין להון לדובא רהטיא: ושאר פיתגמי רחבעם וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכו דבית יהודה: וקרבא הות בין רחבעם ובין ירבעם כל יומיא: ושכיב רחבעם עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד ושום אימיה נעמה דמבני עמון ומלך אביה בריה תחותוהי:

א ובשנת תמני עסרי למלך ירבעם בר נבט מלך אבים על דבית יהודה: תלת שנין מלך בירושלם ושום אמיה מעכה בת אבישלום: ואזל בכל חובי אבוהי דעבד קדמוהי ולא הוה ליביה שלים בדחלתיה דיי אלהיה כלביה דדוד אבוהי: ארי בדיל דוד יהב יי אלהיה ליה מלכו בירושלם לאקמא ית בריה תחותוהי ולקימא ית ירושלם: דעבד דוד ית דכשר קדם יי ולא סטא מכל דפקדיה כל יומי חיוהי לחוד בפתגמא דאוריה חיתאה:

בתרא מצעות: צוהו' בקריאה וסימ' ויעש נח ככל אשר צוהו. ויגד משה לאהרן את כל דברי. ויבא משה ויקרא לזקני העם. ויקח משה את המטה. וישכם דוד בבקר ויטש את הצאן. ויעש דוד כן כאשר צוהו. וחברו דדה"י. אשר עשה דוד את הישר. ויעש ברוך בן נריה. אלה פקדתם לעבדתם:

המעונים ודבר זה שהיה עושה אולי היה ירא ממרד או היה ע עושה דבר זה לגדולה ותפארת ופירוש תא חדר ויונתן תרגם לדוכא ומה שאמר מדי בא בית יי' אחר שכבש הוא ויהודה עמו ושב אל יי' כמו שאומר בדברי ה הימים ואמר שם וגם ביהודה היו דברים טובים: ומלחמה היתה: אף על פי שאמר שמנעו שמעיה הנביא מלהלחם בישרא' ושמעו אליו זה היה בתחלת ה המלכות שחשב רחבעם להשיב המלוכה אליו ובפעם ההוא מנעו כיון ששמעו כי מיי' היתה סבה אבל אחר כן היו מלחמו' ביניה': ובשנת שמנה עשרה שנה: לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מ מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י"ז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכות' בשנה אחת היתה ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת מלכו' עשרה ולא מנו אותה לפי שלא השלימה ומנה אותם לירבעם כמשפטו: ושם אמו מעכה בת אבישלום. להודיע כי אשה רעה היתה כמו שאומר למטה אשר עשתה מפלצת ל לאשרה ובנה הלך בדרכיה: ניר בירושלם. כבר פירשנוהו למעלה: ובשנת

רלבג

ויבנו גם המה להם במות: הנה אמר זה כי כבר נאסרו הבמו' מעת שנבנה בית ה המקדש ולזה חטאו בזה אף על פי שזבחו להם לה': ומצבות. הנה הזהירה התורה גם כן שלא להקים מ מצבה אפילו לשם ית' שנאמר לא תקים לך מצבה: ואשרי'. הנה טו דבר האשרה ידוע וידמה כי אשרים הם אלילים בעלי אשרה והנה עשו הבמות על כל גבעה גבוהה ל ללכת בחקות הגוים אשר הוריש יי' מפני בני ישראל והאשרים הניחו תחת כל עץ ר כי עשו אשרה מהעץ ההוא: וגם קדש היה בארץ. אחשוב כי קדש הוא בזה המקו' המוכן למשכב זכור ולזה אמר עשו ככל תועבות הגוים אשר הוריש יי' מפני בני ישראל: והשיבום אל תא הרצים. הנה הרצון בתא מבוא ש פורטני בלע"ז והנה היה מביא אותם לשם

כדי שיהיה יותר נשמר: ושם אמו מעכה בת אבי שלום. הנה בספר דברי הימים זכר שמה מיכיהו בת אוריאל מגבעה והכל אחד עוד זכר שם שמה מעכה בת אבשלום ואחשוב שהוא אבשלום בן דוד כי שם זכר לרחבעם שלש נשים האחת בת בן דוד והשנית בת בן ישי והשלישית מעכה בת אבשלום וידמה שזכר אלו הנשים מפני היותם ממשפחתו ולא זכר באבשלו' שיהיה בן דוד כי לא נהג עמו מנהג בן ואולם שאר הנבי' שלקח ופילגשיו לא זכר שמם אך זכר זו לבד להיותן ממשפחתו כמו שזכרנו והנה זכר שם אמו להעיד כי היתה מתיחסת לאביה שהיה איש רע מאד ולזה תמצא גם כן שזכר כי היא עשתה מפלצת לאשרה וכאילו באר שהסבה בהיות אביה עושה רע בעיני יי' היתה מפני היותו בן מעכה: ניר בירושלם. ניר הוא הארץ הנעבדת באופן שיתנו המחים אשר בה פרים ובזה יאמר כי לולא דוד לא היה השם יתברך נותן לו בירושלם זרע שימשול בו להעמיד את ירושלם והוא אסא: רק בדבר אוריה החתי. זה ממה שיעיד כי בשאר דבריו בכללם עשה דוד הישר בעיני יי': ומלחמה

מלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו. ר"ל כל ימי חיי רחבעם ואף על פי שבתחלה מנעם הנביא מהלחם להשיב אל רחבעם המלוכה אחר זה היה ביניהם מלחמות: ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם. כבר זכר בד"ה מלחמה חזקה שהיתה ביניהם שמתו בה חמש מאות אלף איש מישראל וגם זכר כי רחבעם היה נער ורך כאשר מרדו בו ישראל וזה מטה שיתבאר ממנו שאבים היה במלכו רוב השנים ממה שהיה רחבעם במלכו והנה אמר ורך כי לרוב השלוה שהיתה בימי שלמה היה מעונג מאד ולא ידע כימים המלחמה אך אבים ראה מלחמו' בין ירבעם ובין אביו: וגם אמו מעכה בת אבישלום. ידמה שאם אמו גדלה אותו וזכר זה כי עם כל זה לא למד אסא ממעשיה ועשה הישר בעיני יי' כדוד אביו: ויעבר הקדשים מן הארץ. הם המוכנים למשכב זכור: ויסירה מגבירה. הסירה מהיות גביר' כדי שלא תביא העם לעבוד ע"ז: מפלצת לאשרה. הוא בנין עשתה לכבוד הע"ז וקראה מפלצת לפי שהוא מביא פלצות וצרות רבות לעובדיו: ויכרת אסא את מפלצתה. הנה שרף אותה לפי שע"ז היא אסורה בהנאה ולזה השליך עפרה בנחל קדרון שלא יהנו ממנו: והבמות לא סרו. ידמה שאלו הבמות היו מזבחים בהם לשם כמו שהיו עושין קודם בנין בית המקדש ובזה היו חוטאים העם אך הבמות שהיו עובדים בהם ע"ז סרו כמו שהתבאר בספר ד"ה: ויבא את קדשי אביו וקדשו בית יי'. הרצון בו שכבר הביא בית יי' קדשי אביו וקדשי עצמו ולזה היה קרי וקדשו וכן כתוב בד"ה: ויעל בעשא מלך ישראל ויבן את הרמה. יש ספק במה שכתוב בזה בספר ד"ה כי שם כתו' שזה היה בשנת שלשי' ושש למלכות אסא וכבר מצאנו כי בשנת שלש למלכות אסא מלך בעשא ולא מלך בעשא כי אם ארבע ועשרים שנה ואיך יתכן עם זה שתהיה זאת המלחמ' בשנת שלשים ושש למלכות אסא ואולם התר זה הספק הוא לפי מה שאומר והוא שכבר שקטה הארץ מכל מלחמה עשר שנים בימי אסא כמו שכתו' בספר ד"ה וכראות ישר' הצלחתו נקבצו אליו רבים מישראל בחמש עשרה שנה במלכו כי אז נלחם עם ישראל והביאו שלל רב כמו שכתוב שם וגם כתו' ומלחמה לא היתה עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא והרצון בו שלא היתה מלחמה לו עם ישראל קודם זה כי לא יתכן לומר שלא היתה לו מלחמה כלל כי לא שקטה הארץ בימיו כי אם עשר שנים וכאשר התישב זה הוא מבואר שמה שאמר עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא הוא שנת חמש עשרה שנה למלכות אסא כי אז היתה לו מלחמה עם ישראל ואמנם מנה שלשים וחמש שנה מעת החלק המלכות כי כבר היו עשרים שנה לרחבעם ואבים ולאסא חמש עשרה והנה בשנת שש עשרה לאסא בנה בעשא את הרמה ואחשב שמנה מעת החלק המלכות כי מה שעשה אסא על דבר בניית הרמה סבב גם כן החלק המלכות כי כבר החל המלכות לשוב לו קודם זה כמו שזכרנו ובעבור זה החטא נשארה המלכות נחלקת כבראשונה והנה זה החטא היה שלא בטח בשם ובטח בזרועו במה ששלח אל בן הדד מלך ארם ולא בטח ביי' אשר הפיל מחנה הכושיים לפניו ואחשוב שלזאת הסבה חלה את רגליו לעת זקנתו כי הוא שלח זה אל בן הדד כאילו לא היו לו רגלים ללכת במלחמה ולזה סבב הש"י שחלה כח רגליו לעת זקנתו: בשנת

ויעבר ט' בקריא' וסימ' ויעבר אלהים רוח על הארץ. ויקחם ויעברם את הנחל. ויעבר ישי שמה. ויעבר ישי שבעת בניו. ויעבר הקדשים. ובשמוע אסא הדברים דדברי הימים. ויגע הדבר אל מלך נינוה:

ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו: ויתר דברי אבים וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם: וישכב אבים עם אבתיו ויקברו אתו בעיר דוד וימלך אסא בנו תחתיו:

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה: וארבעים ואחת שנה מלך בירושלם ושם אמו מעכה בת אבישלום: ויעש אסא הישר בעיני יהוה כדוד אביו: ויעבר הקדשים מן הארץ ויסר את כל הגללים אשר עשו אבתיו: וגם את מעכה אמו ויסרה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה ויכרת אסא את מפלצתה וישרף בנחל קדרון: והבמות לא סרו רק לבב אסא היה שלם עם יהוה כל ימיו: ויבא את קדשי אביו וקדשו בית יהוה כסף וזהב וכלים: ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא מלך ישראל כל ימיהם: ויעל בעשא מלך ישראל על יהודה ויבן את הרמה לבלתי תת יצא ובא לאסא מלך יהודה: ויקח אסא את כל הכסף והזהב הנותרים באוצרות בית יהוה ואת אוצרות בית מלך ויתנם ביד עבדיו וישלחם המלך אסא אל בן הדד בן טברמן בן חזיון מלך ארם הישב בדמשק לאמר: ברית ביני וביניך בין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב לך הפרה את בריתך את בעשא מלך ישראל ויעלה מעלי:

וקרבא הות בין רחבעם ובין ירבעם כל יומי חיוהי: ושאר פתגמי אבים וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה וקרבא הות בין אבים ובין ירבעם: ושכיב אבים עם אבהתוהי וקברו יתיה בקרתא דדוד ומלך אסא בריה תחותוהי:

ובשנת עסרין לירבעם מלכא דישראל מלך אסא על שבטא דבית יהודה: וארבעין וחדא שנין מלך בירושלם ושום אמיה מעכה בת אבישלום: ועבד אסא דכשר קדם יי כדויד אבוהי: ופלי נפקת ברא מן ארעא ואעדי ית כל טעותא דעבדו אבהתוהי: ואף ית מעכה אמיה אעדה ממלכותה דעבדת טעותא לאשרתא וקץ אסא ית טעותה ואוקיד בנחלא דקדרון: ובמתא לא עטרא לחוד לבא דאסא הוה שלים בדחלתיה דיי כל יומוהי: ואיתי ית קודשיה אבוהי וקודשוהי לבית מקדשא דיי כספא ודהבא ומניא: וקרבא הות בין אסא ובין בעשא מלכא דישראל כל יומיהון: וסליק בעשא מלכא דישראל על דבית יהודה ובנא ית רמתא בדיל למשבק למתן נפיק ועליל לאסא מלכא דבית יהודה: ונסיב אסא ית כל כספא ודהבא דאשתארו באוצרות בית מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא ומנינון בידא דעבדוהי ושדרינון מלכא אסא לות בר הדד בר טברימון בר חזיון מלכא דארם דיתיב בדמשק למימר: קיים ביני ובינך ובין אבא ובין אבוך הא שדרית לך שוחדא כספא ודהבא איזיל אשני ית קיימך עם בעשא מלכא דישראל ויסתלק מיני:

ובשנת אחת לכורש דריש עזרא. וחברו דסוף דברי הימים: וישלחם ד' בקריאה וסימ' וישלחם יהושע. ויקם יהושע וכל העם. וישלחם לבנונה. ויקח אסא:

רשי

ויסירה מגבירה. מהיות גבירה: ויעבר הקדשים. תרגם יונתן ופלי נפקת ברא: כי עשתה מפלצת. אמרו רבותינו מפליא ליצנותא כמין זכרות עשתה והיתה נבעלת לו בכל יום: והבמות לא סרו. במות היחיד שהורגלו ליקרב עליהם לשמים משחרבה שילה עד שנבנה ה הבית שהיו הבמות מותרות לא סרו עתה ואף על פי שנאסרו משנבנה הבית והיו ענושים עליה כרת: אין

רדק

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה. מקצה שמונה עשרה שנה שמלך רחבעם כמו שכתבנו למעלה ולא מנה אותם לרחבעם ומנה אותם לאבים בנו וי"ז וקצת שנת עשרים הרי שלש שנים לאבים: ושם אמו מעכה וגו'. ולא היתה אם אסא אלא אם אבים אביו כמו שכתוב לו למעלה ואם אבין קורא אותה אמו כמו שכתוב ותבאן אל ר רעואל אביהן וזכר לאסא אם אביו בעבור שהיתה עובדת ע"ז כמו שאומר אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה עשה אסא הישר בעיני יי' ולא נטה אחריה: וגם את מעכה אמו. טעמו למה שאמר ויסר אמר כי גם כן הסיר את מעכה אמו ואחר כך פירש איך הסיר אותה ואמר ויסירה מגבירה כלומר הסירה מהיות גבירה בעבור שעשתה מפלצת לאשרה ופי' מפלצת ע"ז קראה מפלצת שהוא לשון אימה ורעדה כמו פלצות בעתתני לפי שאימתה מוטלת על עובדיה וכן מזה הטעם נקראו אימים הגלולים כמו שאמר ובאימים יתהוללו: וישרוף בנחל קדרון. שרף המפלצת והשליך האפר בנחל קדרון כי ע"ז אסורה בהנאה: וקדשי בית יי'. ר"ל וקדשי עצמו וחסר הכנוי כמו ושכורת ולא מיין וכן הוא בדברי הימים ו וקדשיו וכת"י וקודשוהי לבית מ מקדשא דיי' ובקצת ספרים וקדשו כתוב וקרי וקדשיו: הנותרים באוצרות יי'. לפי שלקח שישק מלך מצרי' אוצרות בית יי' אמר הנותרים כי לא ל לקחם כלם: אבל

בשנת שתים לאסא מלך יהודה׃ ידוע כי מות ירבעם בשנת שתים לאסא כי עשרים ושתים שנה מלך וכבר מלכו שמרים שנה רחבעם ואבים ולא השלים השנה וכחשבה השנה ההיא לו ולנדב בנו ולא השלים נדב השנה השלישית לאסא וכחשבה השנה ההיא לו ולבעשא ולזה אמר שכבר מלך נדב שנתים ואחר מלך בעשא עשרים וארבע שנה ולזה כשלמו בשנת עשרים ושש לאסא ולא השלים השנה וכחשבה לו השנה ההיא לו ולעמרי ואחר מלך עמרי שתים עשרה שנה ולזה כשלמו בשנת שלשים ושמנה לאסא ובזה הותרו ספקות רבות יפלו במנין אלו השנים שנחשבו לכאן ולכאן׃ ויהי כמלכו הכה את כל בית ירבעם. ראוי לספק איך נחשב לו זה לעון והנה היה דבר י״י ביד אחיה הנביא שיהיה זה לבית ירבעם בן נבט והנה שלא נחשב לו לעון במה שאמ׳ אחר זה ועל כל הרעה אשר עשה בעיני י״י להכעיסו במעשה ידיו להיות כבית ירבעם ועל אשר הכה אותו. והפשר שנאמר כי נענש על זה מפני שכבר הראה שלא עשה זה בעבור חטאת ירבעם כי גם הוא הלך בדרכי ירבעם ולא עשה זה גם כן למלאת דבר י״י כמו שעשה יהוא אבל עשה זה לרוע לבבו בעבור שימלוך ולא ימצא מי שיחלוק עמו על המלכות לתתה לבית ירבעם ונענש גם כן בעבור שהרגו בעת שהיה נלחם מלחמות י״י עם פלשתים כי כבר היו אז צרים על גבתון אשר לפלשתים ואולי יהוא לא נענש על כלותו בית אחאב כי כבר עשה זה במצו׳ נביא השם ובער גם כן הרבה מהתועבות אשר עשה אחאב׃

י״ח פסוקים אל על על וסי׳ נכסר בסדר פקודי׃ ד׳ פסוק׳ את את ואת את ואת וסימ׳ ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב · והמלך אסא השמיע את כל יהודה · והבשת אכלה את יגיע אבותינו · ואסא המלך לקח את

וַיִּשְׁמַע בֶּן־הֲדַד אֶל־הַמֶּלֶךְ אָסָא וַיִּשְׁלַח אֶת־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר־לוֹ עַל־עָרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּךְ אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־דָּן וְאֵת אָבֵל בֵּית־מַעֲכָה וְאֵת כָּל־כִּנְּרוֹת עַל כָּל־אֶרֶץ נַפְתָּלִי׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ בַּעְשָׁא וַיֶּחְדַּל מִבְּנוֹת אֶת־הָרָמָה וַיֵּשֶׁב בְּתִרְצָה׃ וְהַמֶּלֶךְ אָסָא הִשְׁמִיעַ אֶת־כָּל־יְהוּדָה אֵין נָקִי וַיִּשְׂאוּ אֶת־אַבְנֵי הָרָמָה וְאֶת־עֵצֶיהָ אֲשֶׁר בָּנָה בַּעְשָׁא וַיִּבֶן בָּם הַמֶּלֶךְ אָסָא אֶת־גֶּבַע בִּנְיָמִן וְאֶת־הַמִּצְפָּה׃ וְיֶתֶר כָּל־דִּבְרֵי־אָסָא וְכָל־גְּבוּרָתוֹ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנָה הֲלֹא־הֵמָּה כְתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה רַק לְעֵת זִקְנָתוֹ חָלָה אֶת־רַגְלָיו׃ וַיִּשְׁכַּב אָסָא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

וְנָדָב בֶּן־יָרָבְעָם מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּקְשֹׁר עָלָיו בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה לְבֵית יִשָּׂשכָר וַיַּכֵּהוּ בַעְשָׁא בְּגִבְּתוֹן אֲשֶׁר לַפְּלִשְׁתִּים וְנָדָב וְכָל־יִשְׂרָאֵל צָרִים עַל־גִּבְּתוֹן׃ וַיְמִתֵהוּ בַעְשָׁא בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ וַיְהִי כְמָלְכוֹ הִכָּה אֶת־כָּל־בֵּית יָרָבְעָם לֹא־הִשְׁאִיר כָּל־נְשָׁמָה לְיָרָבְעָם עַד־הִשְׁמִדוֹ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֲחִיָּה הַשִּׁילֹנִי׃ עַל־חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּכַעְסוֹ אֲשֶׁר הִכְעִיס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי נָדָב וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אָסָא וּבֵין בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כָּל־יְמֵיהֶם׃

וְקַבִּיל בַּר הֲדַד מִן מַלְכָּא אָסָא וּשְׁדַר יָת רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דִּילֵיהּ עַל קִרְוֵי יִשְׂרָאֵל וּמְחָא יָת עִיּוֹן וְיָת דָּן וְיָת אָבֵל בֵּית מַעֲכָה וְיָת כָּל גִּינוֹסַר עַל כָּל אַרְעָא שִׁבְטָא דְבֵית נַפְתָּלִי׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע בַּעְשָׁא וְאִתְמְנַע מִלְּמִבְנֵי יָת רָמְתָא וִיתִיב בְּתַרְעִיתָא׃ וּמַלְכָּא אָסָא כְּנַשׁ יָת כָּל דְּבֵית יְהוּדָה לֵית דְּנָקֵי וּנְטַלוּ יָת אַבְנֵי רָמְתָא וְיָת אָעָהָא דִּי בְנָא בַּעְשָׁא וּבְנָא בְהוֹן מַלְכָּא אָסָא יָת גִּבְעָתָא דְבִנְיָמִן וְיָת מִצְפָּיָא׃ וּשְׁאָר כָּל פִּתְגָמֵי אָסָא וְכָל גְּבוּרְתֵּיהּ וְכָל דִּי עֲבַד וְקִרְוַיָּא דִּי בְנָא הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה לְחוֹד לְעִידָן סֵיבְתֵיהּ אִיתְמְרַע בְּרִיגְלוֹהִי׃ וּשְׁכִיב אָסָא עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ יְהוֹשָׁפָט בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

וְנָדָב בַּר יָרָבְעָם מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְאָסָא מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בְּאוֹרַח אֲבוּהִי וּבְחוֹבֵיהּ דְּחַיֵּיב יָת יִשְׂרָאֵל׃ וּמְרַד עֲלוֹהִי בַּעְשָׁא בַּר אֲחִיָּה מִשִּׁבְטָא דְבֵית יִשָּׂשכָר וּמְחָהִי בַּעְשָׁא בְּגִבְּתוֹן דִּי לִפְלִשְׁתָּאֵי וְנָדָב וְכָל יִשְׂרָאֵל צָיְירִין עַל גִּבְּתוֹן׃ וְקַטְלֵיהּ בַּעְשָׁא בִּשְׁנַת תְּלָת לְאָסָא מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי׃ וַהֲוָה בְּמִמְלְכֵיהּ קְטַל יָת בֵּית יָרָבְעָם לָא אַשְׁאַר כָּל נִשְׁמָא לְיָרָבְעָם עַד דִּי שֵׁיצִיהּ כְּפִתְגָמָא דַּייָ דְּמַלִּיל בְּיַד עַבְדֵּיהּ אֲחִיָּה שִׁילוֹנָאָה׃ עַל חוֹבֵי יָרָבְעָם דְּחָב וּדְחַיֵּיב יָת יִשְׂרָאֵל בְּאַרְגָּזוּתֵיהּ דְּאַרְגֵּיז קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי נָדָב וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּקְרָבָא הֲוָת בֵּין אָסָא וּבֵין בַּעְשָׁא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמֵיהוֹן׃

רדק

אבל בית מעכה. הוא אבל מים הנזכרת בדברי הימים׃ ואת כל כנרות. קבוץ כנרת וזה ת״י גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורז״ל הפליגו בספור שבח פירותיו והקבוץ ר״ל שהיו מקומו׳ נחלקים וכלם היו שמנים׃ על כל ארץ נפתלי. כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ובדברי הימים ואת כל מסכנות ערי נפתלי׃ וישב בתרצה. ר״ל ישב לו בעירו כי שם היה מלך כמו שכתוב למטה ולא רצה להלחם עוד עם מלך יהודה כי בסוף ימיו היתה מלחמה זאת ות״ת ויתיב בתרעיתא תרגם בתרצה מן עסוק ורצון כלומר ישב לו ירא וחרד ורצון מפני מלך ארם׃ אין נקי. אפי׳ חתן שנאמ׳ עליו נקי יהיה לביתו שנה אחת׃ וכל גבורתו. במלחמות ובכושיים׃ חלה את רגליו. מן רגליו וכן הם יצאו את העיר מן העיר והדומים לו ובדברי רז״ל אין נקי שעשה אנגריא לתלמידי חכמים ומפני זה נענש וחלה את רגליו מפני שהעביד בעבודה זו תלמידי חכמים׃ ויהי כמלכו. בכף׃ בשנת

רשי

אין נקי. אפילו חתן מחדרו שנאמר בו נקי יהיה לביתו שנה אחת׃ שנתים. השנית והשלישית לאסא׃ בשנת

דה״ה׃ וכל ישראל ו׳ מצעו׳ פסוקי׳ בסיפר׳ וסי׳ והמלך וכל ישראל · ויעש שלמה בעת · כי ששת חדשים · ויקשר עליו בעשא · ויעלה עמרי · ויתקשר׳ וכל ר״פ דכוו׳׃ סימן קדמא ויהי במלכו תניינא ויה׳ במלכו ואפ״ס ואשכן כמלך בגדו דקדמא כ״ף ותניינא ב״ת ולית דכוו׳ דסמיכי׃

בשנת שלש לאסא מלך בעשא · היאך היה זה והלא מלחמה זו שנלחם בעשא עם אסא ובנה את הרמה היתה בשנת שלשים ושש למלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים ובעשא לא מלך אלא עשרים וארבע שנה ואם בשנת שלש לאסא מלך בעשא הנה מת בעשא בשנת כ"ז לאסא ואיך אמר כי בנה את הרמה בשנת ל"ו לאסא אלא פי' בשנת שלש בשנת שלש שהחל אסא להלחם עם מלכי ישראל ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם ולשנת שלש מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ"ג למלכות בעשא שהיא שנת ל"ו לתחילת מלכותו של אסא והיא שנת כ"ה או כ"ו למלחמת אסא כי שנה שנייה של נדב בן ירבעם מנה אותם ג"כ לבעשא כי לא שלמה לו השנה ועשר ם שנים ששקטה הארץ בתחילת מלכות אסא כמו שאומ' בדברי הימים לא מנה אותם לנדב בן ירבעם ושתי שנים מהם היו בימי ירבעם ושמנה השנים לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשר שנים מלך נדב מלכות שלימה ונלחם עם אסא וזה הוא ונדב בן ירבעם מלך על ישר' בשנת שתים לאסא כלומ' בשנת שתים לאסא למלחמותיו ובשנת י"א למלכו התחילו מלחמותיו וכל החשבונות שמנה בספר זה לאסא הנם לתחילת מלכותו לא לתחילת מלחמותיו והחשבונות שאומר בדברי הימי' הם לתחילת מלכותו וראיה לדברינו כי ב בחשבונות דברי הימים אומר למלכות אסא ובחשבונות זה הספר אומר לאסא ובסדר עולם אומר כי המלחמה הזאת שבנה בעשא את הרמה היתה בשנת י"ו לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושיים ומנין לו' שאומר בדברי הימי' הוא למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזירה שתחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה כנגד אותן ל"ו שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה מלכות בית דוד לחזור בשנת י"ו לאסא שלמו לו ל"ו לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית יי' ולא נשען על יי' לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה ולדברי בעל סדר עולם יקשה הפסוק שאומר בדברי הימים ומלחמה לא היתה עד שנת ם שלשים וחמש למלכות אסא והנה מלחמת אסא קודם לה"ה היתה לדבריו: הנני מבעיר · מן ובערתה הרע: וגם ביד יהוא · לפי שאמר וימלך אלה בנו תחתיו אמר כי לא היתה מלכות שלמה כי לא מלך אלא שנתים ואותם היו מקוטעות שהרי מלך בשנת כ"ו לאסא וזמרי המיתוהו בשנת כ"ז לאסא הנה לא מלך אלא שנה אחת ומה שאמר שנתים מקצת שנתים וגם שאמר הוא לרבות על בית ירבעם כי כמו שנבא אחיה השילני על ירבעם ועל ביתו שלא יתקיים מלכותו וכן היה לו כי נדב בנו לא מלך אלא שנתים והיו מקוטעות שהרי בשנת שתים לאסא מלך ובשנת שלש לאסא מלך בעשא שהמיתו הנה כי לא מלך בנו אלא שנה ומה שאמר שנתים מקצת שנתים כן היה לו גם לבעשא כי לא מלך בנו אלא שנה ונפסקה מלכותו כמו שנבא עליו יהוא בן חנני: ועל אשר הכה אותו· כי נענש בעשא על דמי נדב כיון שהלך בדרכיו והיה רשע כמוהו נענש על הריגתו ונהרג גם הוא וכן הוא אומר ג"כ בבית יהוא ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא ואמר אותו ואף על פי שלא זכר נדב הנה זכר בית ירבעם: שר מחצית הרכב· כתרגומו חד מתריין רבני רתיכיא: שותה שכור· כלומר שותה עד משכר: בית ארצא· שם אדם והיה פקיד והוא שאמר אשר על הבית וי"ת כן בית ארצא טעותא די בביתא בתרצה: ויהי במלכו· בשבתו: כשבתו· כפל: לא השאיר לו· בכל זרעו והכה גם כן גואליו והם קרוביו וגם הכה רעהו והם אוהביו ורעהו כמו רעו וכן בהתפללו בעד רעהו מגן גבורהו כמו גבוריו: והעם

על כל ישראל ג' דסמיכי וסימ' נמסר לעיל בס' סימ' י"ב: ואשר עשה ח' וסימ' נמסר בריש האי סיפרא סימן ב': ועל אשר ד' וסימ' נמסר בספר שמואל חלק ב' סימן י"ב: וימיתהו ח' מ"ל וסימ' נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא סי' י"ג: כשבתו ב' בקריאה וסי' והוה כשבתו על כסא ממלכתו · והוה במלכו כשבתו:

טז

בשנת שלש לאסא מלך יהודה מלך בעשא בן אחיה על כל ישראל בתרצה עשרים וארבע שנה: ויעש הרע בעיני יהוה וילך בדרך ירבעם ובחטאתו אשר החטיא את ישראל: ויהי דבר יהוה אל יהוא בן חנני על בעשא לאמר: יען אשר הרימתיך מן העפר ואתנך נגיד על עמי ישראל ותלך בדרך ירבעם ותחטא את עמי ישראל להכעיסני בחטאתם: הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי ביתו ונתתי את ביתך כבית ירבעם בן נבט: המת לבעשא בעיר יאכלו הכלבים והמת לו בשדה יאכלו עוף השמים: ויתר דברי בעשא ואשר עשה וגבורתו הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב בעשא עם אבתיו ויקבר בתרצה וימלך אלה בנו תחתיו: וגם ביד יהוא בן חנני הנביא דבר יהוה היה אל בעשא ואל ביתו ועל כל הרעה אשר עשה בעיני יהוה להכעיסו במעשה ידיו להיות כבית ירבעם ועל אשר הכה אתו:

בשנת עשרים ושש שנה לאסא מלך יהודה מלך אלה בן בעשא על ישראל בתרצה שנתים: ויקשר עליו עבדו זמרי שר מחצית הרכב והוא בתרצה שתה שכור בית ארצא אשר על הבית בתרצה: ויבא זמרי ויכהו וימיתהו בשנת עשרים ושבע לאסא מלך יהודה וימלך תחתיו: ויהי במלכו כשבתו על כסאו הכה את כל בית בעשא לא השאיר לו משתין בקיר וגאליו ורעהו:

בשנת תלת לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך בעשא בר אחיה על כל ישראל בתרצה עסרין וארבע שנין: ועבד דביש קדם יי ואזל באורח ירבעם ובחוביה דחב די חייב ית ישראל: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם יהוא בר חנני על בעשא למימר: חלף דאפרישתך מן עפרא ומניתך מלכא על עמי ישראל ואזלתא באורח ירבעם וחייבתא ית עמי ישראל לארגזא קדמי בחוביהון: הא אנא מפלי בתר בעשא ובתר ביתיה ואיתן ית ביתך כבית ירבעם בר נבט: דימות לבעשא בקרתא יכלון כלביא ודמות ליה בחקלא יכלון עופא דשמיא: ושאר פתגמי בעשא ודעבד וגבורתיה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב בעשא עם אבהתוהי ואתקבר בתרצה ומלך אלה בריה תחותוהי: ואף עם יהוא בר חנני נביא פתגם נבואה מן קדם יי הוה על בעשא ועל ביתיה ועל כל בישתא דעבד קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידוהי למהוי כבית ירבעם ועל דיקטל יתיה:

בשנת עסרין ושית שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך אלה בר בעשא על ישראל בתרצה תרתין שנין: ומרד עלוהי עבדיה זמרי חד מתרין רבני רתיכיא והוא בתרצה שתי רווי בית ארצא טעותא די בביתא בתרצה: ואתא זמרי ומחהי וקטליה בשנת עסרין ושבע לאסא מלכא שיבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי: והוה במלכיה כמתביה על כורסיה קטל ית כל בית בעשא לא אשאר ליה ידע מדע וקריבוהי וחברוהי:

ר' דסמי' · ל' למערבאי אל בעשא · ב' וכתי' כן · ר' חס' בליש' · ל' · ה' בטע' בסיפ' · ז' דסמי' · כל סיפ' ל"פ וגם · נ' דסמי' · ג' דסמי' · ל' · ל' מלרע וכתי' א' בסוף · ח' מ"ל · ל' על כסא ממלכתו

רשי

בשנת שלש לאסא מלך יהוד' מלך בעשא · שנה שלישית לאסא שנית לנדב ולבעשא: וגם ביד יהוא בן חנני הנביא דבר ה' היה אל בעשא· כלומר הרי שמלך אלה בן בעשא ואף גם זאת דבר יי' היה ביד יהוא שלא תתקיים מלכותו: ועל אשר הכה אותו· הואיל וגם הוא הלך בחטאותיו כמנשה שלא היה לו להורגו לכך נענש על הריגתו וכן מצינו ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא הואיל ולא סרו מדרכי אחאב נענשו על הריגתם: שר מחצית הרכב· הוא ואחר היו שרים על הרכב: וגואליו ורעהו· וקריבוהי וחברוהי: וימת

רלבג

המת לבעשא בעיר יאכלו הכלבים· ר"ל שלא יבא אחד מהם אל קבר: וגם ביד יהוא בן חנני· ר"ל כי היה עוד דבר יי' על ידו אל בעשא על ביתו שיהיה כבית ירבעם על לכתו בדרך ירבעם ועל אשר הכה אותו וזה מה שהוסיף ב בזאת הנבואה השנית ועל זה התעורר להרוג אדוניו ולזה לא נענש על הריגתם אך נענש על לכתו בחטאת ירבעם ועל החטיאו את ישראל: שר מחצית הרכב· הנה היו שרי הרכב שנים וזמרי היה אחד מהם והנה שלם השם ל לבעשא מדה כנגד מדה כי הוא הרג בית ירבעם בעת חנותם צרים על גבתון אשר לפלשתים והוא גם כן בעת שהיו ישר' חונים על גבתון אשר ל לפלשתים הרג זמרי את כל בית בעשא ומשפחתו ורעהו· והנה

רדק

והעם חונים על גבתון. כרב וישראל צרו על גבתון ולא לכדוה ועתה בימי אלה סבו לצור עליה: וימליכו כל ישראל. אותם שהיו במחנה: וישרף עליו. עמרי שרף על זמרי בית המלך שנסגר בה ומת זמרי: אל בית מלך. חסר ה"א הידיעה שלא כמנהג. ולפי שזכרו לא הוצרך בו ה"א הידיעה: להחטיא את ישראל. והלא לא מלך אלא שבעת ימים בתרצה לבדה מה החטיא את ישראל בשבעת הימים אלא קודם לכן שהיה שר מחצית הרכב היה מחטיא את ישראל וכן מה שאמ' ויתר דברי זמרי על הימים אשר היה שר אמר: אז יחלק העם ישראל. חסר הסמוך כמו הארון הברית וכתוב בסדר עולם וכמה היתה המחלוקת הזה ארבעה חדשים: ויחזק העם. אמרו לפי שנתחתן עם יהושפט חזר: את העם. מן העם וכן כבאתי את העיר: וימת תבני. מת מיתת עצמו וכיון שמת מלך עמרי בלא מחלוקת ובסדר עולם אומר כי הרגו תבני כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט הרגו את תבני: בשנת שלשים ואחת. והלא בשנת כ"ז לאסא מלך זמרי ולא מלך אלא שבעת ימים ומלך עמרי אלא שמפני מחלוקת תבני לא מלך מלכות שלימה ובשנת שלשים ואחת לאסא מת תבני ומלך עמרי מלכות שלימה וכלל ימי מלכותו י"ב שנה הנה שבע שנים מלך מלכות שלימה שהרי בשנת ל"ח לאסא מלך אחאב בנו ומלא"ו עד ל"ח שבע שנים ושש שני' שמלך בתרצה עם מחלוקת תבני הרי י"ג שנה והכתו' אומר שתים עשרה שנה שנת י"ג לא שלמה לו ולא מנה אותה לו: ההר שמרון. כמו העם ישראל ו"את ההר כרכא נראה מדבריו כי כרך גדול היה שם מתחלה אלא שעמרי חזק הבנין וקרא שם העיר שמרון על שם שמר אדני ההר שמרון: ובחטאתיו

רשי

וימת תבני. כשנשא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו הרגו את תבני כשראה חשיבותו של עמרי בסדר עולם: בשנת שלשים ואחת שנה לאסא. מלך עמרי מלכות שלימה ואותם שנים היתה מחלוקתו של תבני מעשרים ושבע לאסא עד שלשים ואחת שתים עשרה שנה שך הכל אותם במחלוקת ושבע במלכות שלימה ואי אפשר לומר שתים עשרה מלכות שלימה שהרי אחאב בנו מלך בשנת שלשים ושמנה לאסא בתרצה מלך שש שנים עד שלא בנה את שומרון: ויעבד

רלבג

והנה מלך זמרי שבעת ימים ובאותן הימים הלך בחטאת ירבעם ומת בחטאתו אשר חטא ותכף ה המליכו העם את ע עמרי שהיה שר צבא על ישראל ואף על פי שנתחדש לו אחר זה מחלוקת על המלכות בשנת תבני בן גינת הנה נחשב המלכות לעמרי ומת בשנת ש שלשים ושמנה לאסא ונחשבה לו השנה ה ההיא ולזה אמ' כי מלך עמרי שתי' עשרה שנה ומאלו השתים עשרה שנה מלך שש שנים שלמות בתרצה וזה כי בשנת שלשי' ואחת לאסא מלך יהודה מת תבני ומלך עמרי על ישראל בכללם ר"ל ע עשרת השבטים והנה היה כל זמן מלכותו שתים עשר' שנה כמו שזכרנו ובתרצה מלך שש שנים שלמות שים מסוף שלשים ואחת לאסא עד ראש שלשי' ושמנה: ויקן את ההר שמרון. ר"ל ההר שבנה בו עיר שמרון ולפי שהיה שם אדני ההר שמר קרא שם העיר שמרון וזה לאות כי היה שם עיר שמה שמרון קודם זה אך עתה בנאה עמרי: וירע

מסורה

בהבליהם ג' בקריאה וסימ' כעסוני בהבליהם ואני אקניאם. אל כל חטאות בעשא וחטאת אלה. וילך בכל דרך ירבעם דעמרי: וימלכו ה' חס' בליש' וסי' שם את שאול. כל ישראל את עמרי שר צבא. ויוצא את בן המלך דמלכים. ויקח כל עם יהודה את עזריה דמלכים: חטאתיו ג' בקריאה וסימ' על חטאתיו דזמרי.

מלכים א טז

וישמד זמרי את כל בית בעשא כדבר יהוה אשר דבר אל בעשא ביד יהוא הנביא: אל כל חטאות בעשא וחטאות אלה בנו אשר חטאו ואשר החטיאו את ישראל להכעיס את יהוה אלהי ישראל בהבליהם: ויתר דברי אלה וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל:

בשנת עשרים ושבע שנה לאסא מלך יהודה מלך זמרי שבעת ימים בתרצה והעם חנים על גבתון אשר לפלשתים: וישמע העם החנים לאמר קשר זמרי וגם הכה את המלך וימלכו כל ישראל את עמרי שר צבא על ישראל ביום ההוא במחנה: ויעלה עמרי וכל ישראל עמו מגבתון ויצרו על תרצה: ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר ויבא אל ארמון בית המלך וישרף עליו את בית מלך באש וימת: על חטאתו אשר חטא לעשות הרע בעיני יהוה ללכת בדרך ירבעם ובחטאתו אשר עשה להחטיא את ישראל: ויתר דברי זמרי וקשרו אשר קשר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל:

אז יחלק העם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי תבני בן גינת להמליכו והחצי אחרי עמרי: ויחזק העם אשר אחרי עמרי את העם אשר אחרי תבני בן גינת וימת תבני וימלך עמרי:

בשנת שלשים ואחת שנה לאסא מלך יהודה מלך עמרי על ישראל שתים עשרה שנה בתרצה מלך שש שנים: ויקן את ההר שמרון מאת שמר בככרים כסף ויבן את ההר ויקרא את שם העיר אשר בנה על שם שמר אדני ההר שמרון:

תרגום

ושיצי זמרי ית כל בית בעשא כפתגמא דיי דמליל על בעשא ביד יהוא נביא: על כל חובי בעשא וחובי אלה בריה די חבו ודי חייבו ית ישראל לארגזא קדם יי אלהא דישראל בטעותהון: ושאר פתגמי אלה וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דישראל:

בשנת עסרין ושבע שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך זמרי שבעא יומין בתרצה ועמא שרן בגבתון דלפלשתאי: ושמע עמא דשרן למימר מריד זמרי ואף קטל ית מלכא ואמליכו כל ישראל ית עמרי רב חילא על ישראל ביומא ההוא במשריתא: וסליק עמרי וכל ישראל עמיה מגבתון וצרו על תרצה: והוה כד חזא זמרי ארי אתכבישת קרתא ועאל לאידרון בית מלכא ואוקיד עלוהי ית בית מלכא בנורא ומית: על כל חובוהי דיחב למעבד דביש קדם יי למיזל באורח ירבעם ובחוביה די עבד לחייבא ית ישראל: ושאר פתגמי זמרי ומרדיה דמרד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומין למלכי ישראל:

בכן אתפלג עמא ישראל לתרתין פלגוון פלגות עמא הוה בתר תבני בר גינת לאמלכותיה ופלגות בתר עמרי: ותקיף עמא דבתר עמרי מן עמא דבתר תבני בר גינת ומית תבני ומלך עמרי:

בשנת תלתין וחדא שנין למלכא אסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך עמרי על ישראל תרתא עסרי שנין בתרצה מלך שית שנין: וזבן ית כרכא דשומרון מן שמר בתרתין ככרין דכסף ובנא ית כרכא וקרא ית שמה דקרתא דבנא על שום שמר מריה דטורא שומרון:

מסורה

ותרשע כי ישוב. כל חטאתיו אשר עשה ר"פ: ח' פסוקים דאית בהון חטאה ועשייה וסי' נמסר בסדר נשא: העם ישראל ג' דסמיכי בקריאה וסימ' לברך את העם ישראל. אז יחלק העם ישראל. לא נכדלו העם ישראל: שם כל שם קמץ במ"ו פתחין וסי' נמסר בסדר לך לך: אדני ד' בקריאה וסימ' ויקח אדני יוסף אותו. דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות. ויאמר אלינו האיש אדני הארץ. ויקן את ההר שמרון. וחד ואדני האדנים:

ויעשה ד׳ בקריאה וסימ׳ ויעשה עמרי הרע. ודיהורם בן אחאב. ודיואש הסמוך לאלישע. את כל חקתי שמר. וילך בכל דרך ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ עמרי. יהושפט דמלכים. יאשיהו דמלכים. ושארא

ויעשה עמרי הרע בעיני יהוה וירע מכל אשר לפניו: וילך בכל דרך ירבעם בן נבט ובחטאתיו אשר החטיא את ישראל להכעיס את יהוה אלהי ישראל בהבליהם: ויתר דברי עמרי אשר עשה וגבורתו אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב עמרי עם אבתיו ויקבר בשמרון וימלך אחאב בנו תחתיו: ואחאב בן עמרי מלך על ישראל בשנת שלשים ושמנה שנה לאסא מלך יהודה וימלך אחאב בן עמרי על ישראל בשמרון עשרים ושתים שנה: ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני יהוה מכל אשר לפניו: ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צדנים וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו: ויקם מזבח לבעל בית הבעל אשר בנה בשמרון: ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את יהוה אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו: בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יסדה ובשגיב צעירו הציב דלתיה כדבר יהוה אשר דבר ביד יהושע בן נון: ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב

ועבד עמרי דביש קדם יי ובאיש מכל די קדמוהי: ואזל בכל אורחא ירבעם בר נבט ובחובוהי די חייב ית ישראל לארגזא קדם יי אלהא דישראל בטעותהון: ושאר פתגמי עמרי די עבד וגבורתיה די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב עמרי עם אבהתוהי ואתקבר בשומרון ומלך אחאב בריה תחותיה: ואחאב בר עמרי מלך על ישראל בשנת תלתין ותמני שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך אחאב בר עמרי על ישראל בשומרון עסרין ותרתין שנין: ועבד אחאב בר עמרי דביש קדם יי מכל די קדמוהי: והות שיט בעינוהי למיזל בחובי ירבעם בר נבט ונסיב אתתא ית איזבל בת אתבעל מלכא דצידון ואזל ופלח ית בעלא וסגיד ליה: ואקים איגורא לבעלא בית בעלא דיבנא בשומרון: ועבד אחאב ית אשירתא ואוסיף אחאב למעבד לארגזא קדם יי אלהא דישראל מכל מלכי ישראל דהוו קדמוהי: ביומוהי בנא חיאל בית מומי ית יריחו קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכללא יתה ושגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא כפתגמא דיי די מליל בידא דיהושע בר נון: ואמר אליהו דמתושב מתותבי גלעד לאחאב

רלבג

רדק

אמר לו אחאב מי גדול משה או יהושע אמר לו משה שהיה רבו של יהושע אמר לו דברי הרב לא נתקיימו ודברי תלמיד נתקיימו והלא אמר משה ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים והלא כל ישראל עובדי ע"ז הם ואין השמים נעצרי' קפץ אליהו ואמר ונשבע חי יי' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי׃ אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד לפניו בתפילה וכן אל המקום אשר עמד שם את פני יי'׃ כי אם לפי דברי. תרגו' אילהין כד אימר כי לא בא המטר לפי דברו כי האל אמר לו תחילה לך הראה אל אחאב ואתנה מטר אע"פ לפי דברי ר"ל עד שאת' במצות האל׃ ונסתרתי שלא ידעך אדם שם׃ והיה מהנחל תשתה. והיה תיותך זה כי מהנחל תשתה והערבי' יכלכלוך׃ ואת הערבים צויתי. עורבים ממש והם העופות השחורים וטעם צויתי שמתי בלבם ל להביא לחם ובשר שתי פעמים ביום ואין לשאול מאין היו מביאין לו כי באמת ממקו' כשר היו מביאין לו אחר שברצון הא' היו מביאין לו והרבה כשרי' היו בישראל שאומר והשארתי ב בישראל שבעת אלפים כל ה הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו ובדברי רז"ל י"א שהיו מביאין לו משלחנו של אחאב ויש אומרים משלחנו של יהושפט וי"מ הערבים סוחרים כמו עורבי מערבך והנה הכתוב אומר ונסתרת שלא ידעך אדם שם שהרי ראינו כי אחאב היה מ מחפש אחריו כמו שאמר אם יש גוי וממלכה וגו' ואולי הסוחרים ההם היו מסתירים אותו׃ צרפתה אשר לצידון. לפי שיש צרפת אחר וזהו של' עליו אשר כנענים עד צרפת וזה צרפת שאמר הקב"ה לאליהו שילך שם הוא סמוך לצידון ו והיא של ישראל׃ הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. אם נאמר שנתן בלב האלמנה לכלכלו לא היה זה כי היא לא היה לה במה שתחיה היא עצמה הנס אבל אליהו הבין מדבר האל כן כמו שאמ' לו גם כן ואת העורבי' צויתי לכלכלך שם וכיון שראה אליהו כי לא היה לאלמנה במה תחיה היא עצמה כ"ש שתכלכלהו ידע כי מה שאמר לו האל צויתי שם על ידי נס הוא שאמר שיצוה דברו וברכתו בבית האלמנה שתוכל לכלכלו לפיכך אמר לה כה אמר יי' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר. ואמרו בדרש כי זאת האלמנה אמו של יונה הנביא׃ לקחי נא לי. האומ' מעמדת בגעיא׃ אם

רשי

חי יי'. למה סמכו כאן אלא שהלכו אליהו ואחאב לנחם את חיאל באבלו אמר אחאב לאליהו איפשר שקללת התלמיד נתקיימה וקללת משה רבינו לא נתקיימה שנ' וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים והרי כל ישראל עובדין ע"ז ואין גשמים נעצרין מיד ויאמר אליהו וגו'׃ ונסתרת. מפני אחאב ואיזבל׃ ויבש הנחל. כדי שירגש צורך הגשמים ויטרח לגלות שהיה קשה ב בעיני הקב"ה שישראל שרויין מתים ברעב׃ צרפתה. שם העיר׃ צויתי שם. בשאליה שלי שתכלכלך שם אשה אלמנה׃ קחי נא לי מעט מים. הוא לא היה מכיר באלמנה שאמר לו הקב"ה ולמד מאליעזר עבד אברה' ואמר אותה שתתן לי מים לשתות היא ה האלמנה׃ מעוג

דברי י"ג וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ו'׃ ובשר ח' וסי' נמסר בסדר הזריע׃ קום ט' ר"פ וסי' נמסר ביהושע סימן ז'׃ לקחי ג' וסימ' יערף כמטר לקחי׃ לקחי נא לי פת לחם. ותאמר זך לקחי. וא' ולקחי ואטעם׃

תרגום

קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְמְשַׁמְשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אִם יְהֵי שְׁנַיָא הָאִילֵין טַלָא וּמִטְרָא אֱלָהֵין כַּד אֵימַר׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵיהּ לְמֵימַר׃ אִיזֵיל מִכָּא וְתִתְפְּנֵי לָךְ לְקִדּוּמָא וְתִטַּמַר בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִּי עַל אַפֵּי יַרְדְּנָא׃ וִיהֵי מִנַחֲלָא תִשְׁתֵּי וְיָת עוֹרְבַיָא פַּקֵּידִית לְסוֹבָרוּתָךְ תַּמָּן׃ וַאֲזַל וַעֲבַד כְּפִתְגָמָא דַייָ וַאֲזַל וִיתֵיב בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִּי עַל אַפֵּי יַרְדְּנָא׃ וְעוֹרְבַיָא מַיְתַן לֵיהּ לַחְמָא וּבִסְרָא בְּצַפְרָא וְלַחְמָא וּבִסְרָא בְּרַמְשָׁא וּמִן נַחֲלָא שָׁתֵי׃ וַהֲוָת מִסּוֹף יוֹמִין וִיבֵישׁ נַחֲלָא אֲרֵי לָא הֲוָה מִטְרָא בְּאַרְעָא׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵיהּ לְמֵימַר׃ קוּם אִיזֵיל לְצָרְפַת דִּי לְצִידוֹנָאֵי וְתִיתֵב תַּמָּן הָא פַקֵּידִית תַּמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא לְסוֹבָרוּתָךְ׃ וְקָם וַאֲזַל לְצָרְפַת וַאֲתָא לִתְרַע קַרְתָּא וְהָא תַמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא מְגַבְּבָא אָעִין וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סַבִי כְעַן לִי זְעֵיר מַיָא בְּמָנָא וְאֶשְׁתֵּי׃ וַאֲזַלַת לְמִיסַב וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סַבִי כְעַן לִי פִּתָּא דְלַחְמָא בִּידִיךְ׃

מקרא

חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם־לְפִי דְבָרִי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר׃ לֵךְ מִזֶּה וּפָנִיתָ לְּךָ קֵדְמָה וְנִסְתַּרְתָּ בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן׃ וְהָיָה מֵהַנַּחַל תִּשְׁתֶּה וְאֶת־הָעֹרְבִים צִוִּיתִי לְכַלְכֶּלְךָ שָׁם׃ וַיֵּלֶךְ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יְהוָה וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן׃ וְהָעֹרְבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֹּקֶר וְלֶחֶם וּבָשָׂר בָּעָרֶב וּמִן־הַנַּחַל יִשְׁתֶּה׃ וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיִּיבַשׁ הַנָּחַל כִּי לֹא־הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר׃ קוּם לֵךְ צָרְפַתָה אֲשֶׁר לְצִידוֹן וְיָשַׁבְתָּ שָׁם הִנֵּה צִוִּיתִי שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה לְכַלְכְּלֶךָ׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ צָרְפַתָה וַיָּבֹא אֶל־פֶּתַח הָעִיר וְהִנֵּה־שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה מְקֹשֶׁשֶׁת עֵצִים וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר קְחִי־נָא לִי מְעַט־מַיִם בַּכְּלִי וְאֶשְׁתֶּה׃ וַתֵּלֶךְ לָקַחַת וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר לִקְחִי־נָא לִי פַּת־לֶחֶם בְּיָדֵךְ׃

רלבג

שלום ואמר הנביא בריתי היתה אתו ה החיים והשלום ולזה ידמה שכבר נתן השם לפנחס ארך ימים נ נפלא והנה מצאנו שהיה כהן בימי פילגש בגבעה ובימי דוד מצאנו כתוב ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ויי' עמו וכבר בארנו בספר שפטים כי הוא היה מלאך יי' שנראה אל גדעון ואל יפתח והיה נושא אותו רוח יי' כמו מלאך יי' כמו שמצאנו גם כן באליהו ולזה אמר ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי' צבאות הוא ולזאת הסבה אמר לפנים ויי' עמו והנה מצאנו באליהו שאמר לש"י קח את נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ר"ל שאין לו לחיות תמיד בזה העולם אבל ימות כדרך כל הארץ כי לא טוב מאבותיו ומצאנו גם כן שלא מת בעת אשר לוקח מעל ראש אלישע וזה כי אחר זה בא מכתב אליהו אל יהורם בן יהושפט כמו שנזכר בספר ד"ה והנה יתבאר כי זה היה אחר זה לפי שאלישע לא היה נביא כי אם אחר שלוקח אליהו מאתו כאמרו נחה רוח אליהו על אלישע והנה מצאנו כי אלישע נבא בימי יהושפט כאמרו חי יי' אשר עמדתי לפניו כי לולא פני יהושפט אני נושא וגו' וזה לאות כי אליהו היה חי אחר זה ואם אמר אומר כי כבר כתב זה אליהו קודם מותו ובא המכתב ליורם אחר מות אליהו אמרנו לו בלתי אפשר הוא זה כי כבר נכללו בדברי' ההם ענינים לא יתכן שיאמרם הנביא קודם היותם והוא מה שנהגו על שלא הלך בדרכי אבותיו הטובים והלך בדרכי מלכי ישראל והרג את אחיו בית אביו הטובים ממנו ויעד אותו שיענהו עונש נפלא על זה כמו שנזכר שם וזה לא יתכן שיעד בו הנביא קודם העשות החטאים כי אף על פי שיראה הנביא באיש אחד שכבר יחטא חטא מה הנה האיש ההוא יוכל להשמר שלא יחטא כי הש"י לא יכריח האדם שיחטא ושמהו בעל בחירה כדי שימלט מהרעות הנפשיות והגופיות כמו שבארנו בששי מספר מלחמות יי' והנה אם לא היה יכול להמלט מזה לא היה ראוי שיענש עליו כי הוא אנוס בעשיית החטא ההוא וזה מבואר מאד ולזה הוא מבואר כי לא מת אז אליהו ולא נעשית בקשתו במה שאמ' קח נא את נפשי ולזה תמצא שאמ' מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא עם היות הידיעה ולפי שמצאנו זה הארך הנפלא מן החיים לאליהו והנה מצאנוהו גם כן לפנחס כמו שזכרנו ומצאנו בשניהם נשיאות רוח יי' אותם כאלו הם מלאכי יי' ומצאנו ברית החיים לפנחס כמו שזכרנו הנה מן הראוי שנאמר כי פנחס זה אליהו כי יותר ראוי שינוח זרות אחד משינוחו שני זריות והנה אמר שהוא מתושבי גלעד כי שם נתישב בימים ההם והנה היה דרך פנחס שיהיה נעלם זמן ארוך מהאנשים והאח"כ היה נראה כמו שיראה במה שזכרנו בספר שפטים׃ אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי. הנה מדרגת הטל בתקופו' היום כמדרגת המטר בתקופות השנה כי כמו שהמטר עתו בתקופת הקרה ולזה כן הענין בטל ולזה הוא יורד אבל סוף החלק השני מהלילה והפליג אליהו בשאיחות השם למנוע מהם טל ומטר בכללות כל השנים ההם לא בעת שיאמר אליהו בשאיחות הש"י כי הטל לא יעצר אפי' עם היובש׃ ונסתרת בנחל כרית. הנה זה עדות כי הש"י עשה מה שיעשה בסבות הכאותות ולא יחדש דבר כנגד הטבע אם לא בעת הצורך ולזה רצה הש"י שיסתר שם מפני אחאב וסבב הש"י שיגיע לו שם מזונו על יד העורבים והם עופות טמאים כדי שלא ידעהו אדם שם ואין לשאל איך היה יודע אליהו כי הבשר ההוא כשרה כי הש"י רצה שיאכל מה שיביאו לו העורבים עם שכבר היה אפשר שסבב הש"י להאכילו על ידי העורבים דבר טהור וכשר ואיך שהיה הנה לא היה בזה חטא כי לפי שעה יתכן לעבור על קצת המצות באמצעות הנבואה כמו שנתבאר בתורה׃ קום לך צרפתה אשר לצידון. לפי שהיה שם צרפת אחרת באמרו וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת אמר צרפתה אשר לצידון׃ הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. ר"ל על ידי מופת כי לא היה לה דבר תכלכלהו בו כמו שנתבאר אחר זה ולפי שאמר לו הש"י שהיא תכלכלהו רצה אליהו לקחת המים והלחם מיד האלמנה׃

אם יש

מעוג. כמו עוגה: מלא כף. תירגם יונתן מלא פיסת ידא: בצפחת. בוטוי״לא בלע״ז כמו שנאמר בשאול כפחת המים אשר מראשותיו: ומתנו. מטם והלכן כמות ברעב: עוגה קטנה בראשונה. מדרש אגדה ים בבראשית רבה בותאמר לאם בגד: חלה בן האשה. כדי שיצטרך לתפלת על תחיית המתים כראיתא

אם יש לי מעוג. כל דבר עוג בין פרוסה גדולה או קטנה: כי אם מלא כף קמח׳ מאיכו עוג טריין. ומלא כף תרגו׳ מלא פסת ידא: ומתנו. אחר שנאכלהו נמות כי אין לנו מה נאכל עוד: עשי כדברך. שתעשה אותו מלא כף ועשי לי ממנו עוגה קטנה כי יספיק הקמח לי ולך ולבנך ומה שאמר בראשונה כי ברעב היה כי לא

ומתנו ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן · ותעשה ד׳ בקריאה וסי׳ ותעשה לך אלהים אחרים · ותלך ותעשה כדבר אליהו · ותעשה לך שם כהיום הזה · ותעשה אדם כדגי : ולך ד׳ קמץ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן י״א : י׳ פסוקי׳ אית בהון ויקרא ויאמר וסי׳ ויקרא אהרן ויאמר חג · ויקרא שמשון · ויצמא מאד ויקרא

וַתֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־לִי מָעוֹג כִּי אִם־מְלֹא כַף־קֶמַח בַּכַּד וּמְעַט־שֶׁמֶן בַּצַּפָּחַת וְהִנְנִי מְקֹשֶׁשֶׁת שְׁנַיִם עֵצִים וּבָאתִי וַעֲשִׂיתִיהוּ לִי וְלִבְנִי וַאֲכַלְנֻהוּ וָמָתְנוּ׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵלִיָּהוּ אַל־תִּירְאִי בֹּאִי עֲשִׂי כִדְבָרֵךְ אַךְ עֲשִׂי־לִי מִשָּׁם עֻגָה קְטַנָּה בָרִאשֹׁנָה וְהוֹצֵאת לִי וְלָךְ וְלִבְנֵךְ תַּעֲשִׂי בָּאַחֲרֹנָה׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הַקֶּמַח לֹא תִכְלָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תֶחְסָר עַד יוֹם תֵּתֵּן־יְהוָה גֶּשֶׁם עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַתֵּלֶךְ וַתַּעֲשֶׂה כִּדְבַר אֵלִיָּהוּ וַתֹּאכַל הוּא־וָהִיא וּבֵיתָהּ יָמִים׃ כַּד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא חָסֵר כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד אֵלִיָּהוּ׃

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלָה בֶּן־הָאִשָּׁה בַּעֲלַת הַבָּיִת וַיְהִי חָלְיוֹ חָזָק מְאֹד עַד אֲשֶׁר לֹא־נוֹתְרָה־בּוֹ נְשָׁמָה׃ וַתֹּאמֶר אֶל־אֵלִיָּהוּ מַה־לִּי וָלָךְ אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּאתָ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת־עֲוֺנִי וּלְהָמִית אֶת־בְּנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ תְּנִי־לִי אֶת־בְּנֵךְ וַיִּקָּחֵהוּ מֵחֵיקָהּ וַיַּעֲלֵהוּ אֶל־הָעֲלִיָּה אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב שָׁם וַיַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטָּתוֹ׃ וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהָי הֲגַם עַל־הָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־אֲנִי מִתְגּוֹרֵר עִמָּהּ הֲרֵעוֹתָ לְהָמִית אֶת־בְּנָהּ׃ וַיִּתְמֹדֵד עַל־הַיֶּלֶד שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהָי

ב׳ כתרי ליש׳ · ג׳ · ב׳ וחס׳ · ל׳ ומ׳ל · ל׳ · לב׳ · ל׳ · ה׳ · ה׳ · ג׳ ב׳ כתי׳ ה׳ ותר כתי׳ ה׳ · תית ק׳ · היא: והוא ת׳ ק׳ ל׳ · ר׳ · ה׳ בטע׳ נביא׳ · ל׳ · ל׳ · ר׳ קמץ יכתח אליהו אלישע יאשיהו · ל׳ · י · ב׳ חד מ׳ל · בה׳ · ה׳ · כ׳ · ג׳ ומתגורר כאתיהון · בה׳ · ה׳

וַאֲמַרַת קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהָךְ אִם אִית לִי מְדַעַם אֱלָהֵין מְלֵי פִּיסַת יְדָא קִמְחָא בְּמָנָא וּזְעֵיר מִשְׁחָא בִּצְלוֹחִיתָא וְהָא אֲנָא מְגַבְּבָא תְּרֵין אָעִין וְאֵיעוֹל וְאַעְבְּדִינֵיהּ לִי וְלִבְרִי וְנֵיכְלִינֵיהּ וּנְמוּת׃ וַאֲמַר לַהּ אֵלִיָּהוּ לָא תִדְחֲלִין עוֹלִי עִיבִידִי כְּפִתְגָּמַיְכִי בְּרַם עִיבִידִי לִי מִתַּמָּן חֲרָרָא זְעֵירָא בְּקַדְמֵיתָא וְתַפְּקִין לִי וְלִיךְ וְלִבְרִיךְ תַּעַבְדִין בְּבַתְרֵיתָא׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מָנָא דְקִמְחָא לָא יִגְמַר וּצְלוֹחִיתָא דְמִשְׁחָא לָא יֶחְסַר עַד יוֹמָא דְיִתֵּן יְיָ מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ וַאֲזַלַת וַעֲבַדַת כְּפִתְגָּמָא דְאֵלִיָּהוּ וַאֲכָלַת הִיא וְהוּא וֶאֱנָשׁ בֵּיתַהּ יוֹמִין׃ מָנָא דְקִמְחָא לָא גְמַר וּצְלוֹחִיתָא דְמִשְׁחָא לָא חֲסַר כְּפִתְגָּמָא דַיְיָ דְמַלֵּיל בִּידָא דְאֵלִיָּהוּ׃

וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִילֵין אִיתְמְרַע בַּר אִתְּתָא מָרַת בֵּיתָא וַהֲוָה מַרְעֵיהּ תַּקִּיף לַחֲדָא עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַרַת בֵּיהּ נִשְׁמְתָא׃ וַאֲמַרַת לְאֵלִיָּהוּ מַה לִי וְלָךְ נְבִיָּא דַיְיָ אֲתֵיתָא לְוָתִי לְאַדְכָּרָא יַת חוֹבִי וּלְמִקְטַל יַת בְּרִי׃ וַאֲמַר לַהּ הָבִי לִי יַת בְּרִיךְ וּנְסַבֵיהּ מֵחֵינַהּ וְאַסְקֵיהּ לְעִלִּיתָא דְּהוּא יָתֵיב תַּמָּן וְאַשְׁכְּבֵיהּ עַל עַרְסֵיהּ׃ וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלָהִי בְּרַם עַל אַרְמַלְתָּא דִי אֲנָא דָר עִמַּהּ לָא יִתְבְּאֵשׁ לַהּ וְלָא יְמוּת בְּרַהּ׃ וְאִתְמְתַּח עַל רַבְיָא תְּלָת זִמְנִין וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלָהִי

אל י׳ ויאמר · ויקם וילך צרפתה · ותלך לקחת · הגם על האלמנה · ויתמודד על הילד · ויקרא אסא אל י׳ · ויחל יונה לבוא בעיר · גבריאל הבן להלז את המראה :

כמילתי אברהם · ד דחלון: להזכיר את עוני. עד שלא באת אלי היו מוקלין מעשי ומעשה עירי והייתי ראויה לנס מתשאת לכאן לא כתשבתי לכלוס ואין צדקתי ניכרת וכן בלוטהוא אומר והבי לא אוכל להמלט ההרה אצל אברהם שלא תהא זכותי נזכרת אצלו: ויתמודד. לשון מדה נמתטח עליו: והוי

רדבג

אם יש לי מעוג. הוא מענין עוגה ואמרה שאין לה שום דבר ע עוגה אך יש לה מעט קמח בכד ומעט שמן בצפחת : ואכלנוהו ומתנו: ר״ל שאחר זה ימותו כי אין לה מה לאכול מפני חוזק ה הרעב: אך עשי לי משם עוגה קטנה ב בראשונה. הנה בזה לה אליהו זה כי מפני כלכלה אותו יבוא השי׳ הברכה בקמח ההוא ובשמן ואם תעשה לה ולבנה תחלה יכלה הקמח והשמן בו: ותאכל הוא והיא וביתה ימים. הקדים הוא תחלה כמו שאמר לה אליהו. וזכר שנכה אחת אכלו מזה ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסר והנה היה זה המופת בצפחת׳ האויר אשר בכד לקמח והאויר אשר בצפחת לשמן כמו הענין בהפך המטה לנחש: ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה. ר״ל שהכינוהו המות מפני החלי ל

[margin: תחסר ב׳ קמץ וא׳ פתח]

אוכל באותו הדרך ויש דרש לפי שהיה כהן שתקוה לו מן העיסה חלה תחלה: לא תכלה. כתוב בה״א וקורין כבעל אל״ף ושניהם לשון כליון וחסרון כבעלי הה״א: עד יום תתן יי׳. כתוב בנון כמו לתתן שם וקרוא בלא נון תת ושניהם כשרים וכבר כתבנו דעתינו בכתוב וקרי כי בגלות נשתבשו הכתוב והיו מוצאים בנסחא אחת כך ובנסחא א אחרת כך ולא עמדו על בירורם וכתבו האחת מבפנים והאחרת מבחוץ: ותאכל היא והוא. הכתוב הזכיר בתחילה והקרא באחרונה והקרי להפך ושניהם ענין אחד כי שניהם אכלו אבל מנהג הלשון הוא כשזוכר זכר ונקבה כאחד יפול הלשון על הקודם אם זכר ואם נקבה ו והראשון הוא העיקר לפי׳ כזכר בראשונה כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתב אסתר המלכה ומרדכי היהודי קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכן זה ותאכל היא והוא כי היא העיקר והבעל שעל ידי אליהו בא לה הנס. ובדרך הוא והיה כתו׳ בזכות אליהו אכלו: וביתה. בנה ואחרים בני ביתה אבל למעלה לא אמר אלא לי ולבני כי לא היה מספיק אלא לשניהם לבד והם קודמין לשאר בני ה הבית: וצפחת השמן לא חסר. לגזירת פעל בזכרי כמו כי חסכן בבת יעקב ואמר חסר לשו׳ זכר כי טעמו אל השמן ולמעלה אמר לא תחסר לשו׳ נקבה טעמו על הצפחת והענין אחד כמו ם שאמר למעלה הוא מנהג הלשו׳ ברוב להיות טעם הפעל אל הדבק וכמעט יהיה הפעל אל הנדבק כמו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו קשת גבורים חתים: עד אשר לא נותרה בו נשמה. יש מי שאומר שלא מת מכל וכל אלא היה חליו חזק מאד עד שנעצרה כ נשימתו ולא היו מכירין ממנו שום סימן חיות לא בנשימה ולא בדפק הגידים עד שחשבה שמת כי מת הוא וכן הוא אומר בדבריו לא נותרה בו נשמה אבל

לחזקו : באתה אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני. אמרה זה כי מפני היות אליהו כקי מן החטאים הנה בהיותו עמה יוכר עונה לפני שאינה צדקת כמוהו ולאפשר שאמרה זה מפני שהיה השם יתברך עמו השי׳ מאד ובכישהו יותר על חטאו ממה שיכנים אים אחר כמו שזכרנו בדבר הנביא הזקן אשר בבית אל ולזה יתכן שאם לא היה שם אליהו יהיה השי׳ מעלים עיניו מחטאתיה אך מפני היותו שם ידקדק השי׳ בכל הנעשה בבית אשר הוא שם ויהיה זה סבה להגיע עליה העונש : מתגורר. מענין גר ר״ל דר: ויתמודד על הילד שלש פעמים. ר״ל שנתמתח אליו ושם עצמו מדה לו בששם עיניו אל עיניו ופיו אל פיו וכפיו אל כפיו וכן בזה הדרך כמו שעשה אלישע בבן השונמית כאילו ירצה בזה שתבא הרוח מאברי הנביא אל אברי הילד : תקב

אותו הוא על דרך הפלגה והכוון כי מת מיתה גמורה כמו שסוברין בני העולם : להזכיר את עוני. כמדומה כי על ידך נזכר עוני שמא לא עבדתי לפניך כראוי ועל כן הזכיר השי״ת את עוני שים לי והעניש הא׳ בבני שמת: הגם אל האלמנה. כלומר אפילו על האלמנה פקדת העון כמו שאתה פוקד היום עונם לישראל בעצירת הגשמים ואפי׳ על זאת האלמנה פקרת עונה להמית את בנה לא תחייהו בזכותי שאני מתגורר עמה ויונתן תרגם ברם על ארמלתא די אנא דר עמה לא יתבאש לה ולא ימות ברה וזה סיוע למה שכתבנו כי לא מת מיתה גמורה : מתגורר עמה׳ כמו עם לבן גרתי והוא מבנין התפעל: ויתמודד. מענין מדה מבנין התפעל כלו׳ שם עצמו כמדת הילד כשמתמתח עליו כענין שנ׳ באלישע וישם על הילד ושם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו והענין הזה שתהיה תפלתו בכוונה יותר על הילד כשסובב עליו ויתמודד עליו ועל׳ הזה ויתר יכוין לי׳

לנכח אותו כלו׳ שהיתה אותו לנגדו בעת תפלתו כדי שיכוין תפלתו עליה כי עיקר היה ולאפשר ב״ב כי עשה כן להכניס עליו ולחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומבשרו כירוב פעמים הכסים בעש׳ ע״י מעט תחבולה מדרך העולם : שלש פעמים · ולא הוצרך יותר כי בפעם השלישית נענה ובכל פעם מהשלשת פעמים היה קורא יי׳ אלהי השב נא נפש הילד הזה על קרבו וענין תשובת הנפש על קרבו תשובת נשימתו והרגשותיו שבטלו וכן ואכל ותשב רוחו אליו והדומים לו : ועל

תשב נא נפש הילד הזה על קרבו. לפי שבאברים הפנימיים כמו הלב והכבד והאצטומכא נראה כח הנפש יותר התפלל שתשוב הנפש שם וביחוד אל הלב כי משם תתפשט לכל הגוף: עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר יי׳ בפיך אמת. ידמה שחשבה אותו בדבר כד הקמח וצפחת השמן שמע זה אליהו מנביא אחר אך הוא לא היה נביא אך כאשר ראתה שהחיה את המת אז נתברר לה כי הוא בעצמו הוא איש אלהים ואמת הוא דבר יי׳ בפיו: בשנה השלישית. ר״ל בשנה השלישית לעצירת הטל והמטר: ויחביאם חמשים איש במערה. ר״ל כי ליראתו שתמצאם איזבל חלקם לשני מחנות ולזה שם חמשים איש במערה אחת וחמשים במערה אחרת: חציר. עשב להאכיל הבהמות: ולא נכרית מהבהמה. ר״ל שלא נכרית עצמנו מהבהמ׳ שלא תשאר ממנו לנו קנית: אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך. הנה אף על פי שלא יהיה אחאב מולך עליהם היה חוקר עמהם אם ברח שם אליהו גם היה משביע הגוי והממלכ׳ באלהיהם שיאמרו לו האמת כמו שנהוג שישביע האדם חברו במה שישאל ממנו שיגיד לו האמת אך לא מלך אחאב בכלל העולם כי היה רשע מאד ולא היה ראוי שייטיב לו הש״י זאת הטובה הלא תראה כי כששלח אליו בן הדד כספך וזהבך לי הוא שלח לו כדברך אדני המלך: ורוח יי׳ ישאך על אשר לא אדע. הנה היה אליהו מורגל בכך כי כאשר היה במקום אחד היה רוח יי׳ נושאו למקום אח׳ כמו שזכרנו ולזה ירא עובדיה מזה: עד מתי

ודבר יי׳ ז׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ודבר יי׳ היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. ויקם דוד בבקר. ותאמר האשה אל אליהו. ויהי ימים רבים ודבר. כי מציון תצא תורה דישעיה. וחברו דמיכה. דהי ישעיהו לא יצא: להראות ג׳ ומלאים וסימ׳ נמסר בסדר כי תזריע ובשמואל חלק א׳ סימן א׳: האתה זה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ האתה זה בני עשו

תָּשָׁב־נָא נֶפֶשׁ־הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל־קִרְבּוֹ׃ וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל אֵלִיָּהוּ וַתָּשָׁב נֶפֶשׁ־הַיֶּלֶד עַל־קִרְבּוֹ וַיֶּחִי׃ וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וַיֹּרִדֵהוּ מִן־הָעֲלִיָּה הַבַּיְתָה וַיִּתְּנֵהוּ לְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ רְאִי חַי בְּנֵךְ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־אֵלִיָּהוּ עַתָּה זֶה יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אָתָּה וּדְבַר־יְהוָה בְּפִיךָ אֱמֶת׃

יח וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מִן־הַבְּהֵמָה׃ וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ׃ וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד־אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי׃ חַי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וְהָיָה אֲנִי אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה יִשָּׂאֲךָ עַל אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה מִנְּעֻרָי׃

תתוב כען נפשא דרביא הדין למעוהי: וקביל יי׳ צלותא דאליהו ותבת נפשא דרביא למעוהי ואחיא: ונסיב אליהו ית רביא ואחתיה מן עיליתא לביתא ויהביה לאמיה ואמר לה אליהו חזי חיא בריך: ואמרת אתתא לאליהו כען דין ידענא ארי נביא דיי׳ את ופתגמא דיי׳ בפומך אינון קשוט:

והוה מזמן יומין סגיאין ופתגם נבואה מן קדם יי׳ הוה עם אליהו בשתא תליתאה למימר איזיל אתחזי לאחאב ואתין מטרא על אפי ארעא: ואזל אליהו לאתחזאה לאחאב וכפנא תקיף בשומרון: וקרא אחאב לעובדיהו די ממנא על ביתא ועובדיא הוה דחיל מן קדם יי׳ לחדא: והוה כד קטלת איזבל ית נביאיא דיי׳ ודבר עובדיה מאה גברין נביאין ואטמרינון חמשין גברא במערתא וזונינון בלחמא ובמיא: ואמר אחאב לעובדיה הליך בארעא על כל מבועי מיא ועל כל נחליא מאים נשכח עסבא ונקיים סוסוון וכודנוון ולא נפסוק מבעירא: ופליגו להון ית ארעא למעבר בה אחאב אזל באורחא חדא בלחודוהי ועובדיהו אזל באורחא חדא בלחודוהי: והוה עובדיה אזיל באורחא והא אליהו לקדמותיה ואשתמודעיה ונפל על אפוהי ואמר האת דין רבוני אליהו: ואמר ליה אנא איזיל אימר לרבונך הא אליהו: ואמר מה חבית ארי את מסר ית עבדך בידא דאחאב למקטלי: קיים הוא יי׳ אלהך אם אית עם ומלכו דלא שלח רבוני לתמן למבעך ואמרו לא הוה כא ומומי ית מלכותא וית עמא ארי לא משכח לך: וכען את אמר איזיל אימר לרבונך הא אליהו: ויהי עוד דאנא אזיל מלותך ורוחא מן קדם יי׳ יטלינך לאתר דלא ארע ואיתי לתואה לאחאב ולא ישכחינך ויקטלינני ועבדך דחיל מן קדם יי׳ מזעורי:

רדק

ועל קרבו. כמו לקרבו וכן ויתפלל על יי׳ ואומר קרבו לפי שבלב תלוי חיות האדם והוא בקרב האדם ו״ת למעוהי: ודבר יי׳ בפיך אמת. פי׳ ועוד שדבר יי׳ בפיך אמת כלומ׳ עתה ידעתי כי איש האלהים אתה בהחיותך בני שהיה מת ועוד ידעתי זה בראותי כי דבר יי׳ בפיך אמת שאמרת כד הקמח לא תכלה וצפח׳ השמן לא תחסר וכן היה או פי׳ כי כשאמר לה תני את בנך על מנת להחיותו אמר לה וכמו שאמר לה כן היה ומה שאמרה לו עתה ידעתי כי על הקמח ועל השמן אמרה כי ב ברכת אלהים בזכות הנביא וזה הדבר הוא נמצא על דרך ישלח יי׳ לך את הברכ׳ באסמיך אבל להחיות מת לא נמצא: ויהי בשנה השלישית. לעצירת הגשמים: ואתנה מטר. כי מפני הרעב שבו רבו׳ בתשובה והטיבו דרכיהם ועוד שהיו בישראל ז׳ אלפי׳ אשר לא כרעו לבעל: ירא את יי׳ מאד. ועתה אומר היאך היה ירא את יי׳ מאד כי שם נפשו בכפו להציל נביאי יי׳ ולהחיותם ואמרו רז״ל כי זה עובדיה החביא חמשים איש במערה אחת וחמשים איש במערה אחרת כמו שאמ׳ למטה חמשים חמשים איש במערה: לחם ומים. כי המים היו יקרים בשני הרעב: ולא נכרית מן הבהמה. מן בהמה כתי׳ וקרי מהבהמה ואחד הוא ופי׳ לא נכרית עירנו מהבהמה: אם יש גוי וממלכה. סביב ארץ ישראל לא כדברי האומר שמלך בכפה והנה בארץ ישר׳ כלה לא מלך איך מלך בכל העולם והנה היו לו מלחמו׳ ומלך ארם לקח ערי׳ ממנו ושם לו חוצו׳ בשומרון ומה שאמ׳ והשביע את הגוי והממלכה דרך אהבה ובקשה לא בדרך יראה ומורא או הסוחרי׳ הבאי׳ מכל גוי וממלכה לארץ ישראל היה משביע אותם אם ראו אותך בארצם: כי לא ימצאכה. טעמו דבק עם לבקשך כלומר בעבור שלא מצא אותך בארץ ישראל שלח לבקשך בארצות הגוים ויש לתמוה איך לא מצא אותו והוא היה בצרפת הסמוך לצידון שהיה בארץ ישראל אולי האלמנה הסתירה אותו ולא גלתה אותו לבני עירה או בני עירה הסתירוהו לשלוחי אחאב כשבאו לבקשו: ורוח יי׳ ישאך. היו חושבים כשלא היו מוצאים אותו כי רוח יי׳ נשאו על אחד ההרים כמו שאמרו בני הנביאי׳ לאלישע פן נשאו רוח יי׳ וישליכהו באחד ההרים: ועבדך ירא את יי׳. לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מיתה: אוכלי

רשי

ויהי בהכרית איזבל. להגיד בא איך היה עובדיה ירא את יי׳: חמשים איש במערה. אחת וחמשים איש במערה אחרת: ולא נכרית מן בהמה. לא תכרת כל בהמתנו ממנו: להמיתני. כמו שמפרש ואומר ורוח יי׳ ישאך אל אשר לא אדע כי לא ימצאך שאין הגוי יכול למצוא אותך: שתי

ויאמר. האתה זה עשהאל: אדני אליהו. עבד ישראל: ימצאכה חד מן ב׳ מלין כתיב כה בסוף תיבות וסי׳ נמסר בסדר וארא: מנערי ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ואני התהלכתי לפניהם. ועבדך ירא את יי׳. אלוף נערי אתה:

רלבג

עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים. הנה הפסח יטה פעם אל רגלו האחד ופעם אל רגלו השני וכן היו ישראל נוטים על שתי המחשבות פעם יאמינו כי יי' לבדו הוא האלהים ופעם יאמינו כי הבעל הוא האלהים. והנה ענין הבעל היה לפי מה שאחשוב שהיו עושים צורה יורידו בה לפי מחשבתם כח המשרת העליון השליט על האומה ההיא ועל האקלים ההוא והיו נביאי ה הבעל עושים מיני ההפעלות יגיע בהם להם מין מה מהקסם תשפע להם ההודעה לפי מחשבתם מ מהשליט ההוא אשר ירדו כחותיו בשבת הבעל אשר עשו לפי מחשבתם וכנה היו נביאי האשר' חושבים שישפעו הכחות ההם באילן האשרה אשר נטעוהו בעת מוגבל והיו מגיעים להם מין מהקסם מאותן ה הפעלו' המגונות וכבר בארנו החסרון המגיע בהודעת הקסם בשני מספר מלחמות ה'.

והנה ספר שנביאי האשרה היו אוכלי שלחן איזבל והנה לא באו שם כאשר קרא להם אחאב כי שמעו כי לבחון כח האשרה נקראו והם בעצמם ידעו כי שקר נסכם הבל ואין מועיל בם ומלטה אותם איזבל שלא הוכרחו ללכת שם במצות המלך אך נביאי הבעל הוכרחו ללכת שם במצות ה המלך: ולא ענו העם אותו דבר. יתכן שבכר היו נבוכי' בזה ולא היו יודעים לאי זה צד יפנו כי תפני מה שראו שנעצר הטל ו והמטר מהם בסבת הרעות שעשו ללכת אחרי אלהים אחרים היתה נוטה מחשבתם כי יי' הוא האלהים ולרוב הסתות נביאי הבעל והאשרה היתה מחשבתם נוטה כי הבעל הוא האלהים.

וידמה כי היה הבעל לפי אמונתם מאדים במזל טלה שהוא ביתו והוא מ ממזלות האש ולזה רצה לבחון זה במה שהם אומרים שהוא מיוחס אל הבעל והוא האש ומפני זה נתרצו בו העם ונביאי הבעל וממה שיורה שהם חשבו שיהיה הבעל מאדים ה התגודדם כמשפטם עד שפוך דם עליהם כי שפיכת הדם

רדק

אוכלי שלחן איזבל. על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון לפיכך לא הניחה אותם איזבל ללכת להבחן עם אליהו וזה הראיה שאמ' אליהו אני נותרתי נביא ליי' לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש ולא זכר נביאי האשרה נראה שלא היו שם: ויקבוץ את הנביאים. ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבצו מעצמם ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאים לא נקבצו אלא בהכרח אחאב כי ידעו כי שקר נסכם אבל נביאי האשרה לא יכול אחאב להכריחם ללכת שם מפני איזבל לפי שהיו אוכלי ש שלחנה לא רצתה שילכו שם: פסחים. כמו הפיסח שהוא פיסח בשתי רגליו כי מי שפיסח רגלו אחת נוטה על הרגל אחת ומי שהוא פיסח שתי רגליו אינו יודע באיזה רגל יעמוד כן אתם פוסחים על שתי הסעיפים והם המחשבות לפי' את' לשון נקבות לפי שפי' סעיפים מחשבות שאין אתם יודעים לברור בדעתכם מי האלהים אם האלהים אם הבעל ואת"ה והלא הם נוטי' אחרי הבעל ולא היו נוטים אחרי ה האלהים כאמר כי כאשר ראו כי נעצרו הגשמים בדבר אליהו שהיה נביא יי' נטה לבבם אחרי יי' אלא שנביאי הבעל היו מתעים אותם ואומרים להם שלא יניחו עבודת הבעל כי היא תיטיב להם ומפני זה היו פוסחים על שתי הסעיפים ות"ת עד אימת אתון פליגין לתרין פלגוון הלא יי' הוא אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמא אתון טען בתר בעלא ר דלית בהון צרוך והנה הנסיון שעשה אליהו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים ומה שאמר ובדברך עשיתי כלומר אם תענני ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני עושה אלא בדברך ובמצותך שאני אומר אתה מקיים או אפשר שהאל אמ' לו אף על פי שהכתוב לא ספר וזהו שאמר ובדברך עשיתי אבל הראשון קרוב שאם האל אמר לו למה היה צריך לתפילה ויש לפרש כי הצריכו האל לתפלה אף על פי שאמר לו כמו בדבר המטר שאמר לו האל ואתנה מטר ואף על פי כן הוצרך להתפלל והטעם כדי שידעו ישראל כי נביא אמת הוא והאל שומע תפלתו ואם היה בא שלא בתפלתו היו אומרים מקרה הוא ובדבר האש היו א אומרי' על ידי כשפים הוא עושה: ולא ענו העם אותו דבר. לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו לפי שהיו מסופקים בדבר אבל כ כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר: אמר

מסורה

והרגני ג' וסימ' ושמע שאול. והיה אני אלך מאתך. הנה אליהו והרגני: כל מלכים וישעיה על כל ועל כל במו אל כל ואל כל וסימ' אמר אל רחבעם בן. ויאמר אחאב אל עבדיהו ב' בו. וישמד זמרי את כל בית בעשא. ויגש אליהו' צדיקים אתם מבני: ויתנו ג' רפין בקריאה וסימ' ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו לחם.

מקרא

הֲלֹא הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וָאַחְבִּא מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם וָמָיִם: וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ וַהֲרָגָנִי: וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֵרָאֶה אֵלָיו: וַיֵּלֶךְ עֹבַדְיָהוּ לִקְרַאת אַחְאָב וַיַּגֶּד לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחְאָב לִקְרַאת אֵלִיָּהוּ: וַיְהִי כִּרְאוֹת אַחְאָב אֶת אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר לֹא עָכַרְתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל כִּי אִם אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם אֶת מִצְוֹת יְהוָה וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים: וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל אֶל הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת נְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי שֻׁלְחַן אִיזָבֶל: וַיִּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת הַנְּבִיאִים אֶל הַר הַכַּרְמֶל: וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ אֶל כָּל הָעָם וַיֹּאמֶר עַד מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים אִם יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו וְאִם הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו וְלֹא עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר: וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ: וְיִתְּנוּ לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶת הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים: וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר:

(ציונים בגליון: נ' מס' זעיר · ל' · ג"ב מצניין ושמע שאול · ב' כי בעין והר ולאלות · ב' בפסוק · ל' · ל' · ל' · ל' בסיפ' · ל' · ל' · ל' בסיפ' · ג' · ל' · ג' בסיפ' ל' ואש · ג' · ג' ר"פ · ל' וא' והיה אלהים · ד' בכו' אית דכן ויאמרו)

תרגום

הלא אתחוא לריבוני ית דעבדית כד קטלת איזבל ית נביא דיי ואטמרית מנביא דיי מאה גברין חמשין חמשין גבר במערתא ו וסוברתינון בלחמא ובמיא: וכען את אימר איזיל אימר לריבונך הא אליהו ויקטלינני: ואמר אליהו קיים הוא יי צבאות די משמשנא קדמוהי ארי יומא דין אתחזי ליה: ואזל עובדיה לקדמות אחאב וחוי ליה ואזל אחאב לקדמות אליהו: והוה כד חזא אחאב ית אליהו ואמר אחאב ליה האת דין עוכריה ד דישראל: ואמר לא עכרית ית ישראל אלהין את ובית אבוך בדשבקתון ית פקודיא דיי ואזלתו בתר בעליא: וכען שלח כנוש לותי ית כל ישראל לטור כרמלא וית נביי בעלא ארבע מאה וחמשי ונביי אשירתא ארבע מאה אכלי פתורא דאיזבל: ושלח אחאב בכל בני ישראל וכנש ית נביי שקרא לטור כרמלא: וקריב אליהו לות כל עמא ואמר עד אימתי אתון פלגין לתרין פלגוון הלא יי אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמה אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך ולא אתיבו עמא יתיה פתגם: ואמר אליהו לעמא אנא אשתארית נביא קדם יי בלחודי ונביי בעלא ארבע מאה וחמשין גברא: ויתיהבון לנא תרין תורין ויבחרון להון תורא חד ויהדמוני וישוון על אעיא ואשתא לא ישוון ואנא אעביד ית תורא חד ואתן על אעיא ואשתא לא אשוי: ותיקרון בשום טעותכון ולא תתענון מן קדם דלית ביה צרוך ברם אנא אצלי בשמא דיי וישלח מימריה ויחות אשתא ארי יי הוא אלהים ואתיב כל עמא ואמרו תקין פתגמא:

מסורה

ויתנו אתו לעשי המלאכה. מן הזרעים ונאכלה ומים: וישימו ג' רפין וסימ' וישימו על העצים ואש לא. וישימו וישכילו. וישימו באלהים כסלם: וקראתם ג' ר"פ בקריא' וסימ' נמסר בסדר אמור:

רשי

שתי הסעיפים. שתי המחשבות שאיכם מבינים להכריע מי האלהים ואם הבעל האלהים לכו אחריו: ולא ענו העם אותו דבר. שלא היו יודעין להבחין: אמר

רדק

אשר נתן להם. פירו' נתן להם בדברו שאמר להם בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה או פירוש אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שני פרים ונתנם להם אחאב ויש בדברי אגדה דברים רחוקים מן השכל כי כשבחרו את הפר האחד ובאו לקחת אותו לא יכלו לזוז אותו ממקומו עד שאמר לו אליהו לך עמהם אמ' לו הפר לאליהו אני וחברי יצאנו מבטן אחד וגדלנו באבוס אחד הוא עלה לחלק האל ושם האל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי אמר לו אליהו לך עמהם כשם ששמו של הקדוש ברוך הוא מתקדש על זה שמו כך מתקדש עליך אמר לו וכך אתה יועצני איני זז ממקומי עד שתמסרני בידם הה"ד אשר נתן בידם: ויפסחו על המזבח אשר עשה. תרגם יונתן ואשטתו על איגור' דעבדו ופשוטו עשו עצמם כפסחים וכואבי' הולכים ושבים על המזבח ופירוש אשר עשה דרך כלל כמו אשר עשו כלומר אשר עשה ישראל: ויהתל בהם אליהו. בא דרגש כמשפטו והשאר רפים וענינו כי התלוצץ ואמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול: כי שיח וכי שיג. שיח דברים יש לו עם אחרים ואינו פונה לכם ופירוש שיג שרשו נשג מן השג תשג ומשקלו אם יכלה לשמים שיאו שרשו נשא וכן שיג שרשו נשג וענינו או יש לו אויבי' ורודף אחריהם להשיגם ויונתן תרגם אשתדפא אשתדיף: וכי דרך לו. או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו: אולי ישן הוא. או שמא ישן הוא ואינו שומע אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול: ויקץ. ביו"ד אית' לבד ויו"ד השרש נעלמה: ויתגודדו. כמו לא תתגודדו ענין שריטה בבשר: כמשפטם. כן היה משפטם לעתים כדי להראות העם כי אז יענה אותם ויקבל תפלתם או יהיה הגדידה ממשפטי העבודה: ויתנבאו. דברו דברי התולים שהיה מנהגם לאמר לפני הבעל ותרגמו ואשתטיאו: עד לעלות המנחה. עד שעת קרבן מנחת הערב: ואין קשב: שאם היה להם מקשיב היה עונה אותם קשב כמו והקשיב קשב רב קשב: וירפא. דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלם וכן ויואב יחיה את שאר העיר: את מזבח יי' ההרוס. אמר כי מזבח היה שם מקדם שבנה לשם יי'. ואמרו בדרש כי זה המזבח בנה אותו שאול והוא מה שאמר והנה מציב לו יד והיה זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שנבנו לשם יי' בשעת היתר הבמות ועתה משעה שעשה ירבעם העגלים מנע מהקריב במקום אחר לא או בבית אל או בדן והרסו המזבחות כמו שאמר אליהו את מזבחותיך הרסו ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמות לצורך שעה ויש מפרשים וירפא את מזבח יי' ההרוס כי בנם שנעשה על ידו שבו בני ישרא' בתשובה וזבחו זבחים במזבח יי' שהיה הרוס ונמנע מהם:

כמספר

מלכים א

ראשנה' וסימ' וישם את השפחות · ויהי בלדתה ויתן יד · והקריב את אשר לחטאת · כל הפקודים למחנה יהודה · ויהי לבני אהרן · בחרו לכם הפר האחד · ושלמתי ראשונה משנה · ומדתי פעלתם · במעל הזה ראשנה · והקרוב אליו כרשנא · במעל · ומלק' ושלמתי · ראשונה כתיב מל' בוי"ו ואל"ף · ויהי לבני אהרן

וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת הַפָּר אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל גָּדוֹל כִּי אֱלֹהִים הוּא כִּי שִׂיחַ וְכִי שִׂיג לוֹ וְכִי דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ׃ וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד שְׁפָךְ דָּם עֲלֵיהֶם׃ וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס׃

וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיֵי בַּעֲלָא בְּחַרוּ לְכוֹן תּוֹרָא חַד וַעֲבִידוּ קַדְמֵיתָא אֲרֵי אַתּוּן סַגִּיאִין וּקְרוֹ בְּשׁוּם טַעֲוַתְכוֹן וְאֶשָּׁתָא לָא תְשַׁווּן׃ וּנְסִיבוּ יַת תּוֹרָא דִיהַב לְהוֹן וַעֲבָדוּ וּקְרוֹ בְּשׁוּם בַּעֲלָא מִצַּפְרָא וְעַד עִידָּן טִיהֲרָא לְמֵימַר בַּעֲלָא עֲנֵינָא וְלֵית קָל וְלֵית דְּעָנֵי וְאִשְׁתַּטִּיאוּ עַל אֵיגוֹרָא דַעֲבָדוּ׃ וַהֲוָה בְּעִידָּן טִיהֲרָא וְחַיֵּיךְ בְּהוֹן אֵלִיָּהוּ וַאֲמַר קְרוֹ בְּקָל רַב אֲרֵי אַתּוּן אָמְרִין דַּחֲלָא הוּא דִּילְמָא שׁוּעֵי לֵיהּ אוֹ אִשְׁתְּדָפָא אִשְׁתְּדִיף אוֹ אוֹרַח הֲוָת לֵיהּ אוֹ דִּילְמָא דָמוּךְ הוּא וְיִתְּעַר׃ וּקְרוֹ בְּקָל רַב וְאִתְהַמְּמוּ בְּנִימוּסֵיהוֹן בְּסַיְפִין וּבִרְוּמְחִין עַד דְּאִשְׁתְּפִיךְ דְּמָא עֲלֵיהוֹן׃ וַהֲוָה כְּמֶעִיבַר טִיהֲרָא וְאִשְׁתַּטִּיאוּ עַד לְמִיסַּק מִנְחָתָא וְלֵית קָל וְלֵית דְּעָנֵי וְלֵית דְּמָצִית׃ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְכָל עַמָּא אִתְקָרִיבוּ לְוָתִי וּקְרִיבוּ כָּל עַמָּא לְוָתֵיהּ וּבְנָא יַת מַדְבְּחָא דַּייָ דַּהֲוָה מְפַגַּר׃

ג' · ג' · ג' · ג' · יג' כסו' ולית ואין ל' · יב' ל' · ל' · ל' · ל' רפי ותח' · ל' · ל' תר חס' ויד מל' כופה מל' יד · ל' ל'

ראישנה כתיב ביו"ד בתר אל"ף · ושארא ראשנה כתיב חס' וי"ו · מהבקר ג' וסימ' נבסר בסוף שמואל: בצהרים י"ב וסימ' כי אתי יאכלו האנשים · עד בא יוסף בצהרים · והיית ממשש · ויהי בצהרים ויהתל יכשלנו בצהרים · קומו ונעלה בצהרים · ויצאו בצהרים ובן הדד שתה שכור · בחור שדד בצהרים · והבאתי השמש בצהרים · כי עזה עזובה תהיה · ובלילה ימששו בצהרים · איכה תרעה איכה תרביץ:

רשי

אשר נתן להם · שהיה נשמט מהם שלא יקרב לע"ז וברח לו תחת כנפיו של אליהו אמר לו לך בשביל שיתקדש המקום: ויפסחו על המזבח אשר עשה · תירגם יונתן ואשטתו היו מרקדין כשוטין על מזבחותם: ויפסחו. כמו ויפסעו: כי אלהים הוא · הרי אתון אמרין דחלא הוא: כי שיח לו וכי שיג לו · שמא יש לו דבר עם יועציו עבדיו או משיג ורודף הוא עבדיו במלחמה או דרך לו לבית הכסא: ויתגודדו. ל' לשון שריטה בכלי וכך היו נימוסיהן: ויתנבאו · ואישתטיאו: וירפא את מזבח יי' ההרוס · בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח יי' עולה על לבם ושגור בפיהם שהיה הרוס ונפגר ובטל שמו והזכרתו מפי כל עשרת השבטים כך שמעתי פשוטו ומדרשו שמעתי שאול בנה מזבח בהר הכרמל וזהו שאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן הוא אומר ויבן שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשו לשם שמי' ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס: אשר

רלבג

הדרש היא מהדברים המיוחסים לאחרים · ולזה אמר להם דרך התול שיקראו בקול גדול כי אלהים הוא מי שיוריד כחו על זה הבעל והוא המשרת העליון ולזה הוא רחוק מאד מכם ועוד סבה אחרת תסבב שלא ישמע אתכם והוא כי שיח וכי שיג לו והנה שיח שרשו נשח כמו פיח שרשו נפח והרצון בו שהעקר כחו כמו ונסחתם מעל פני האדמה כי הסמ"ך והשי"ן יתחלפו מאד בהוראות התיבה אשר הם בהם והנה עקירת כחו תהיה בהיותו בבית מלחמתו או בבית נופל או מה שידמה לזה · או ירצה בשיח עקירת התנועה והוא בהיותו עומד בין היושר והנזורות ושיג גם כן שרשו נשג בסמ"ך והוא מענין נזורות כי אז יחלש כחו להתנועע ביושר ולפי שיש בו אלו השנויים בתנועתו אולי ישן הוא עתה שאין לו כח וייקץ עם מה שתעירו כחו כשתקראו לו בקול גדול · או ירצה בו כי שיח לו והוא הדבור עם זולתו וזה משל למבטים אשר יהיו ממנו למשרתים ואז יתערב כחו בכחם · וכי שיג לו והוא השגת משרת אחר בדרך שידבקו יחד ויתן האחד הכח לשני · וכי דרך לו ר"ל שיפרד מהמבטו או מהדיבוק או מביתו או מבית כבודו או שליטותו או זולת זה ממה שידמה לו · אולי ישן הוא עתה שאין לו כח מפני היותו בבית נופל וייקץ אם תקראו בקול גדול ולזה האמינו לו נביאי הבעל וקראו בקול גדול כי כן היה דרכם לאלו הסבות אשר זכר להם אליהו וזה היה בתכלית השגעון והשטות. הנה זה הוא הבאור הנאות מאד בזה · ואפשר שיאמר עוד שהרצון בזה הוא שאמר להם על צד ההתול קראו בקול גדול אחר שהוא אלהים לפי מחשבתכם ויש לו שיח ותפלה ר"ל שיקבל התפלה וכי שיג לו וכי דרך לו ר"ל שיש לו השגת דבר מבוקש ולו דרך יתנועע בו להשיגו ובהיות הענין כן אולי עתה ישן הוא ר"ל אחר שיש לו הפעלות התנועה שמא יש לו גם כן הפעלות השינה אחרי טרחו בתנועה וייקץ אם תקראו בקול גדול וזה אמר להם על צד הלעג. ואמנם הם קראו בקול גדול להיות זה מנהגם כשיבקשו דבר מהבעל וכדי שתשלם הבחינה נתן להם הבחירה שיבחרו הפר האחד · והנה אחר שבחרוהו נתנו להם שינתחוהו וישימו על העצים ואש לא ישימו · וידמה שהיה היום ההוא יום אדרים ולזה רבה שיעשו זה בבקר · כי בשעה הראשונה הוא מושל יותר ולזה המתינו זה עד שעברה השעה השמינית כי אז תשוב הממשלה לו עד שהוא משתתף גם כן בממשלה בשאר השעות · ואפשר שיאמר כי הבחינה לא היתה באש מפני היותו משפע הבעל כמו שהנחנו אבל רצה לבחון מי הוא האלהים בדברים היוצאים מהטבע כי זה ממה שלא יוכל זולתי השם ית' לבדו: ויפסחו על המזבח · ר"ל שהיו הולכים ושבים אצל המזבח אשר עשה אחאב בעת קראם הבעל עננו: ויתגודדו · ר"ל חתכו בשרם בחרבות וברמחים עד שישפך הדם עליהם: ויתנבאו עד לעלות המנחה · ר"ל ודברו אלה הדברים ודומיהם: ואין קול ואין עונה ואין קשב · ר"ל שלא בא שום קול מהבעל ולא ענה אותם בזולת קול לעשות בקשתם ולא שפע ממנו דבר יתבאר שיש שם מקשיב לקולם: וירפא את מזבח יי' ההרוס · ר"ל שבזה הפעל העלה רפואה אל מזבח יי' ההרוס בישרא' עד שלא היו זובחים לו ית' כי אם לע"ז או אפשר שהיה שם מזבח בנוי ליי' להיותו במת יחיד והרסו אותו בעבדם ע"ז ואז הרסו כל המזבחו' שהיו שם לש"י כאמרו את מזבחותיך הרסו:

ויעם

אשר היה דבר יי' אליו לאמר ישרא' יהיה שמך. למה נאמר כאן לפי שביום שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יצאו ממך עתידי' בניך להקהל כשאר הגוים ולבנו' מזבח ולהקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתרצה בדבר בברא שית רבה יתעלה' פוש"יד בלע"ז: כבית סאתים ' רחבו בית סאתים מאה על חמשי' כחצר המשכן : כדים מים. להגדיל את הנס : שלשו וישלשו. ויצקו אישע על ידיו ובעשו א אצבעותיו כמעיינות ובתמלאת התעלה הוא שנא' פה אישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס במים על ידיו ראוי הוא שיעש' הנס במים על ידיו : ובדברך עשיתי. שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות: ענני יי' ענני. ענני באש ענני במטר כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו ענני באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם : וידעו כי אתה יי'. ואני עבדך ובשתשלחני לבשרם לעתיד לבא יאמינו בי כי אם היום תענני : ואתה הסיבות את לבם. נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין ל לבבם אליך ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסיבות את לבם וכן אמ' משה אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני כופר ואומר לא יי' שלחני לדבר את ה התורה והמצות וכן אמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי' בי : יי' הוא

כמספר שבטי יעקב. שתועיל זכות השבטים בדבר הזה ויענהו השם בתפלתו או להראותם כי שנים עשר שבטי בני יעקב עליהם להיות מחוברים ודבקים בי' להעלות במזבח אחד לא כמו שהיו עושים עתה כי שני השבטים היו מעלים עולה במזבח יי' והשאר במזבח הבעל לפיכך בנה לשניהם המזבח משנים עשר אבנים

מבנה ג' וסימ' על פי יי' נתנו לו את • ויבנה את האבנים מזבח בשם יי' • ויבנה ערים באשדוד דעזיה דד"ה • וא' ויבנה ערי יהודה : אברהם יצחק וישראל ד' דסמ"כי בקריאה וסימ' נמסר בסדר כי תשא :

וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ׃ וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ׃ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם עַל־הָעֵצִים׃ וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ׃ וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־מָיִם׃ וַיְהִי בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ ובדבריך עָשִׂיתִי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית׃ וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃

ל' רפי יתר כמספר • ג' דגש' • ל' • ל' • ל' • ל' • ל' • ל' • ה' • ג' א' כתח • יתיר יו"ד • יא רפין • ל' • ז' • ל' • ל' • ל' • ל' • ל'

וּנְסֵיב אֵלִיָּהוּ תַּרְתָּא עַסְרֵי אַבְנַיָּא לְמִנְיַן שִׁבְטֵי בְּנֵי יַעֲקֹב דִּי הֲוָה פִּתְגָּמָא דַייָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ׃ וּבְנָא יָת אַבְנַיָּא מַדְבְּחָא בִּשְׁמָא דַייָ וַעֲבַד מְזִיקְתָא כְּבֵית סָאתַן זְרַע סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא׃ וְסַדַּר יָת אָעַיָּא וְהַדֵּים יָת תּוֹרָא וְשַׁוִּי עַל אָעַיָּא׃ וַאֲמַר מְלוֹ אַרְבְּעָה כַדִּין מַיָּא וְאָרִיקוּ עַל עֲלָתָא וְעַל אָעַיָּא וַאֲמַר תְּנוֹ וּתְנוֹ וַאֲמַר תַּלִּיתוּ וְתַלִּיתוּ׃ וַאֲזַלוּ מַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא וְאַף יָת מְזִיקְתָא מְלֵי מַיָּא׃ וַהֲוָה בְּמִיסַּק מִנְחָתָא וּקְרֵיב אֵלִיָּהוּ נְבִיָּא וַאֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל יוֹמָא דֵין יִתְיְדַע אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִּשְׁכִינְתָּךְ שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנָא עַבְדָּךְ וּבְפִתְגָּמָךְ עֲבָדִית יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִילֵין׃ קַבֵּיל צְלוֹתִי יְיָ בְּאֶשָּׁתָא קַבֵּיל צְלוֹתִי יְיָ בְּמִטְרָא וְיִדְעוּן עַמָּא הָדֵין בְּמֶעְבַּדְךְ לְהוֹן נִיסָא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים וְאַתְּ בְּרַחֲמָתָךְ יַתְהוֹן מִשְׁתְּאֵיל לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ לְאִתְבוּתְהוֹן לְדַחֲלְתָּךְ וְאִינוּן יְהָבוּ יָת לִבְּהוֹן פְּלִיג׃ וּנְפַלַת אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת יָת עֲלָתָא וְיָת אָעַיָּא וְיָת אַבְנַיָּא וְיָת עַפְרָא וְיָת מַיָּא דִּבְמְזִיקְתָא לְחֵיכַת׃

וטעם אשר היה דבר יי' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כי ב בבית אל שבנה שם יעקב אבינו מזבח ליי' נאמר שם ישרא' יהיה שמך כדי להגדיל שם זרעו אם יהיו דבקים בו כי ישראל הוא שם שררה כמו שאמר כי שרית עם אהים ועם אנשי' ובו במקום שבנה יעקב אבינו מזבח ליי' ונאמר לו שם שמך ישראל עשו הם עגל ובנו שם מזבח לבעל : ובדברי רבותינו ז"ל ישראל יהיה שמך למה נאמר כאן לפי שביום שנגלית שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישרא' בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוי' ולבנות מזבח ולהקטיר קטרת עליו ב בשעת איסור הבמו' ואני מתרצה בדבר : ויעש תעלה. עשה חפיר' סביב למזבח שילכו בה המים ורחב התעלה כשיעו' מקו' זריעת סאתים ושיעור' חמשי' אמה על חמשים אמה : מלאו ארבעה כדים מים. אמר זה להגדיל הנס שתאכל האש במקום המים ולא תכבה אף כי תלחך המים וצוה לתת שנים עשר כדי מים שהרי אמ' להם שנו ושלשו ושלשה פעמים ארבעה הם שנים עשר כדי מים כטעם שנים עשר א אבנים למספר שבטי בני ישרא' ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת שנים עשר כדי מים אלא בשלשה פעמי' כנגד האבו' שהם שלשה שהתפלל לאל ואמ' אלהי אברהם יצחק וישראל: ויצקו. צווי שלם ונמשך פ"א הפעל בטעם כמו ונשכו וקחו לכם צאן • ובדרש אלישע יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשרה אצבעותיו כמעיינות ונתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו הה"ר אשר יצק מים על ידי אליהו : וילכו המים סביב למזבח • המים ששפכו על העולה ועל העצים הלכו על המזבח סביב כי באמצע המזבח היו העצים והעולה : מלא מים • צוה אליהו למלאת מים או הוא בעצמו מלא אותה והמים האלה לבד השנים עשר כדים : בעלות המנחה • בעת פירוש בשעת מנחת הערב : ובדבריך • כתיב ביו"ד וקרי בלא יו"ד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם ובדבריך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנסים הם דברי כשפים או קסמים ואם תענני באש שירד מן השמים ידעו כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה וידעו כי אתה אהים בישרא' ואני עבדך לא כעגלים שהם עובדים ובדברי רבותינו ז"ל ובדברך עשיתי שלא יאמרו אליהו מקריב בבמה בשעת איסור הבמות ובדברך עשיתי ברצונך עשיתי : ענני יי' ענני • הכפל לחזק כמו שהוא בכל מקום שאין לו טעם אחר וכן אל אהים יי' אל אלהים יי' וכן דרך כל מתפלל לשנות דבריו ולשלם כמו יי' שמעה יי' סלחה יי' הקשיבה והדומים להם ות"י קבל צלותי יי' באישתא קבל צלותיי' במיטרא כלומר כלל בתפילתו עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו ביום ורבותינו ז"ל אמרו ענני יי' באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ועוד בדרש בבריהם ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי : וידעו העם הזה כי אתה יי' האלהים • וכאשר תשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני : ואתה הסיבות את לבם אחורנית • פירש הגאון רב סעדיה לבם שהיה אחורנית תסב אותו אליך עתה אם תענני ויש מפרשים לבם אחורנית מאמונת הבעל וידעו כי שקר נסכם ויש לומר אם תענני ידעו כי אתה האלהים לבדך ואתה שלא הראית להם עד עתה מופת גלוי שיכירו כי אתה אלהים ידמה שאתה הסיבות את לבם אחורנית •

רלבג

ויעש תעלה• היא חפירה ויעש אותה כבית סאתים זרע כמו שהיה הענין בחצר המשכן שהיה כמו בית סאתים זרע• והנה להפליג המופת רצה אליהו שירבו שם המים על העולה ועל העצים והנה עשה זה אליהו מעצמו לבטחו שהש"י יעשה המופת על ידו כמו שעשה מבן הצרפית כאמרו מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים או אולי צוהו הש"י על זה להסיר ישרא' מהחטא הגדול אשר היו בו : ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה• ר"ל בשליחותך ובמצותך כי ידמה שצוהו על זה כמו שזכרנו ואע"פ שנבית שלא צוהו על זה הנה יתכן שיאמר כי בדברו עשה זה מפני שאמר לו שירא' אל אחאב ויתן מטר על פני האדמה והיה בלתי נכון שיתן מטר על פני האדמה עודם מחזיקי' ברשעתם כי אז יסור מעצירת המטר התועלת אשר בעבורו היה והוא כדי שישובו מדרכם הרעה אבל אם היה הענין כן יאמרו כי מקרה היה זה לא בסבת חטאם הנה מן ההכרח היה שיעשה תחלה מה שיהיה סבה להאזירם למוטב לפי מה שאפשר ואז יכירו כי עונותיהם הטו דבר עצירת הגשמים : וידעו העם הזה כי אתה יי' הוא האלהים• יכירו בזה כי אתה יי' הוא האלהים לבד ומה שנראה להם לפעמים שיגנם הבעל בבא בקשתם הנה זה לא היה מהבעל אבל אותן הפעלות באו מאתך וכאילו הסיבות את לבם אחורנית בהשפע אותן הפעלות מאתך כי הם חשבו שיהיו בסבת הבעל והמשל הנה היתה אמונתם כי בעבדם הבעל יתן הארץ יבולה הנה בתת הארץ יבולה שהיה מגיע מהש"י התחזקו להאמין בבעל לחשבם כי מאתו נהיה זה : ויורדם

ובדרש אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר שאתה הסיבות את לבם אחורנית וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא יי' שלחני וכן אמר מיכה אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי' בי ועוד דרשו אתה הסיבות את לבם כי היה לך להכין את לבם לטובה ואין ראוי לסמוך על זה הפירו' כי הבחירה נתונה לבני האדם כמו שכתוב הנה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע האדם יבחר במה שירצה ורבותינו ז"ל אמרו גם כן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והחכם הגדול הר"מבם ז"ל פירש כמשמעו מניעת מהם התשובה לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק יי' את לב פרעה וכן כי הקשה יי' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם ויונתן תרגם וידעון עמא הדין במעבדך להון ניסא וגו' כבעמוד : לחכה• יבשה אותם עד שלא נשאר בתעלה שום לחות : יי' הוא

רדק

יי׳ הוא האלהים · הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו יי׳ הוא האלהים ׃ וישחטם שם · צוה לשחט כי יד כל העם היתה עמו כשראו זה המופת הגדול ׃ עלה אכול ושתה · נראה כי היה מתענה לעצירת הגשמים ואמר לו שיאכל וישתה כי עתה ירד הגשם ופי׳ מה שאמר לו עלה ר״ל עלה על המרכבה כי הדרך מהר כרמל ליזרעאל ירידה היא לא עליה כמו שאמר אסור ורד וכן אמ׳ הכתו׳ בעמק יזרעאל בחיל יזרעאל נראה כי מקום עמק הוא אלא פי׳ עלה על המרכבה או פירושו שיעלה מן הנחל שהיו בו שם ששחטו שם נביאי השקר ואמר שיעלה מן הנחל וילך אל העמק אל אהלו אשר נטו לו שם ושיאכל וישתה לא שילך עדיין יזרעאל ׃ כי קול המון הגשם · ועדיין לא היה אלא פירושו כי עתה תשמע קול המון הגשם כי בטח אליהו באל שיתן המטר כמו שאמר לו ואתנה מטר על פני האדמה ועוד כי הרג עובדי הבעל ובטל הע״ז ׃ ויעלה אחאב לאכול ולשתו׳ · עלה על המרכבה ללכת יזרעאל לאכול ולשתות ובראותו כי עלה אליהו אל ראש הכרמל להתפלל המתין לו ולא הלך עד שיראה מה יהיה ולפירושינו ה האחר עלה מן הנחל אל האהל לאכול ולשתות ואליהו עלה לו משם אל ראש הכרמל ׃ ויגהר ארצה · כתרגו׳ ונחין שהתנפל לפני יי׳ על המטר למהר לתתו בעוד אחאב שם ׃ וישם פניו בין ברכיו · כתיב חסר יו״ד הרבים ומה שאמר וישם פניו בין ברכיו אחר שאמ׳ ויגהר ארצה מתחילה התנפל והשתטח ארצה והתפלל ואח״כ ישב לו ושם פניו בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתחינתו עד שידע אם יש סימן מטר לפיכך אמר לנערו הבט דרך ים בעוד שהיה הוא בתפילתו או פי׳ וישם פניו ויגהר ארצה כלומר שלא התפלל בפשוט ידים ורגלי׳ אלא שחה כלפי הארץ ושם פניו בין ברכיו והתפלל ׃ עלה נא · אולי לא עלה נערו עמו אל ראש ההר או אם עלה עמו היה בראש ההר מקום גבוה יותר מאותו מקום שהיה בו אליהו ואמר לו הבט דרך ים והוא צד המערב כתרגו׳ או פירו׳ ים ממש כי הר הכרמל קרוב לים ומן הים יעלו העננים לפי׳ אמר לו הבט דרך ים ׃ שוב שבע פעמים · ז׳ פעמים אמר לו שוב כי לא היה רואה בכל פעם שום סימן עד השביעית ׃ עלה אמור אל אחאב · אולי המקום שעלה בו אחאב לאכול ולשתות היה מקום גבוה בהר ׃ אסור ורד · פי׳ אסור מרכב׳ ורד ללכת ליזרעאל מהר שלא יעצרכה הגשם כל כך יהיה הגשם גדול שלא תוכל ללכת בדרך ׃ יעצרכ׳ · בה״א כמו והיו לאות על ידכה כמו הנכבת עתה ולא יעצוכה והרומים להם ׃ ויהי עד כה ועד כה · בין כך ובין כך כלומר בעוד שהיה אוסר מרכבתו ויורד מן המקום אשר אכל שם וי״ת והוה עד דמיזדרז ונחית ׃ התקדרו עבים ורוח · חשכו מפני העבים והיה רוח והרוח סימן למטר ותרגו׳ איתחפיאו עננא ורוחא ׃ ויד יי׳ היתה אל אליהו · כתרגומו ורוח גבורא מן קדם יי׳ הות עם אליהו וזריז חרציה כי כח וגבורה נוסף לו שהרי אחאב כבר רכב והוא הלך אחריו ברגלי׳ והשיגו ורץ לפניו עד יזרעאל ׃ וישנס · ויחגור ולמדו רבותינו ז״ל מזה ואמרו לעולם תבא אימת מלכות עליך שהרי אליהו שנס מתניו ורץ לפני אחאב ׃ באכה · כן דרך המקרא להורות המקום כמו באכה מכית באכה אשורה וכן כלם וכנוי הכ״ף כנגד יודע המקום ׃ כה

רשי

יי׳ הוא האלהים · ולא הבעל האלהים ׃ ויגהר ארצה · ונחין לארעא להתפלל על הגשמים ׃ דרך ים · אם תראה ענן עולה מן הים ׃ אסור ורד · אסור מרכבותיך ורד מהר הכרמל לשוב לביתך פן ידחק אותך הגשם בדרך ׃ עד כה ועד כה · בתוך שהלך השליח ובתוך שאסר המרכבת והשמים התקדרו ׃ ויד יי׳ · ורוח גבורה מן קדם יי׳ כתרגום כח לרוץ לפני המרכב׳ ברגליו שלא ילך א׳ אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות ׃ וישנס מתניו · כמו ויאזור אין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לשון זירוז כזרזת כגבור ׃ כה

ימלט ג׳ וסימ׳ ויאמר אליהו להם תפשו את · ויבאו לעשות זבחים ועלות · היקח מגבור מלקוח · גם שבי גבור יקח · וצדקיהו מלך יהודה · ראיתי את יי׳ נצב · אל ינוס הקל · והיה כל אשר יקרא · ובזה אלח

וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לָהֶם תִּפְשׂוּ אֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אִישׁ אַל־יִמָּלֵט מֵהֶם וַיִּתְפְּשׂוּם וַיּוֹרִדֵם אֵלִיָּהוּ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן וַיִּשְׁחָטֵם שָׁם׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְאַחְאָב עֲלֵה אֱכֹל וּשְׁתֵה כִּי־קוֹל הֲמוֹן הַגָּשֶׁם׃ וַיַּעֲלֶה אַחְאָב לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְאֵלִיָּהוּ עָלָה אֶל־רֹאשׁ הַכַּרְמֶל וַיִּגְהַר אַרְצָה וַיָּשֶׂם פָּנָיו בֵּין בִּרְכָּו׃ וַיֹּאמֶר אֶל־נַעֲרוֹ עֲלֵה־נָא הַבֵּט דֶּרֶךְ־יָם וַיַּעַל וַיַּבֵּט וַיֹּאמֶר אֵין מְאוּמָה וַיֹּאמֶר שֻׁב שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וַיְהִי בַּשְּׁבִעִית וַיֹּאמֶר הִנֵּה־עָב קְטַנָּה כְּכַף־אִישׁ עֹלָה מִיָּם וַיֹּאמֶר עֲלֵה אֱמֹר אֶל־אַחְאָב אֱסֹר וָרֵד וְלֹא יַעַצָרְכָה הַגָּשֶׁם׃ וַיְהִי עַד־כֹּה וְעַד־כֹּה וְהַשָּׁמַיִם הִתְקַדְּרוּ עָבִים וְרוּחַ וַיְהִי גֶּשֶׁם גָּדוֹל וַיִּרְכַּב אַחְאָב וַיֵּלֶךְ יִזְרְעֶאלָה׃ וְיַד־יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה׃

יט וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב׃

וַחֲזוֹ כָל עַמָּא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ יְיָ הוּא אֱלֹהִים יְיָ הוּא אֱלֹהִים׃ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְהוֹן אוּחוּדוּ יָת נְבִיֵּי בַעֲלָא גְּבַר לָא יִשְׁתְּזֵיב מִנְּהוֹן וַאֲחַדוּנוּן וְאַחֲתִינוּן אֵלִיָּהוּ לְנַחֲלָא דְקִישׁוֹן וְנַכְסִינוּן תַּמָּן׃ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְאַחְאָב סַק אֱכוֹל וְאִשְׁתְּ אֲרֵי קָל אִתְרְגוּשַׁת מִטְרָא׃ וּסְלִיק אַחְאָב לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְאֵלִיָּהוּ סְלִיק לְרֵישׁ טוּרָא דְכַרְמְלָא וּגְחִין לְאַרְעָא וְשַׁוִּי אַפּוֹהִי בֵּין בִּרְכוֹהִי׃ וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ סַק כְּעַן סְכֵי לְאוֹרַח מַעַרְבָא וּסְלִיק וּסְכָא וַאֲמַר לֵית מִדַּעַם וַאֲמַר תּוּב שְׁבַע זִמְנִין׃ וַהֲוָה בִּזְמָנָא שְׁבִיעֵיתָא וַאֲמַר הָא עֲנָנָא סְלִיק זְעֵירָא כְּפִסַּת יַד גְּבַר סְלִיק מִמַּעַרְבָא וַאֲמַר סַק אֵימַר לְאַחְאָב אִזְדָּרַז וְחוּת וְלָא יְעַכְּבִנָּךְ מִטְרָא׃ וַהֲוָה עַד דְּמִזְדָּרֵז וְנָחֵית שְׁמַיָּא אִתְחַפִּיאוּ עֲנָנָא וְרוּחָא וַהֲוָה מְטַר סַגִּי וּרְכִיב אַחְאָב וַאֲזַל לְיִזְרְעֶאל׃ וְרוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת עִם אֵלִיָּהוּ וְזָרֵיז חַרְצֵיהּ וּרְהַט קֳדָם אַחְאָב עַד דְּאָתָא לְיִזְרְעֶאל׃ וְחַוִּי אַחְאָב לְאִיזֶבֶל יָת כָּל דַּעֲבַד אֵלִיָּהוּ וְיָת כָּל דִּקְטַל יָת כָּל נְבִיֵּי שִׁקְרָא בְּחַרְבָּא׃

יחלם ג׳ וכו׳ תפש לגבריא דשבא שביא וברקיא תמא ועריק דפשם ידא באחתא תכמתא ושקרת במיכאל

להפר בריה · ומוצא אני מר במות · בוטח בלבו הוא כסיל · עד שקרים לא ינקה · ובעת ההוא יעבד ביכאל · עד כה ועד כה חד מן ז׳ פסוקין בקריאה איה בהון עד ועד וסימ׳ עד אנה ינאצוני העם הזה · ישלח יי׳ בך את המארה את המהומה · וירד ימה אל גבול היפלטי · והערבה עד ים כנרת · ויהבם יי׳ לפני ישראל · ויהי עד כה ועד כה והשמים · ואל התנו דמי לו · עד יבונן ועד לא ישוב חרון אף יי׳ קדמא · לא ישוב חרון אף יי׳ עד תניינא · ונעו מים עד ים · ותכן כל מלאכה שלמה דד״ה · רק הכהנים היו למעט · ויקבלון מלכותא קדישי עליונין · אחריו החזיק מלכיה · אחריו החזיק בנוי בן חנדד · ואמר אלהם לא יפתחו שערי · כי גדול עד שמים חסדך ׃

רלבג

ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם · יתכן שצוה העם לשחוט אותם שם ואפשר שהוא בעצמו שחט אותם בקנאו לש״י כמו שהרג שמואל את אגג בידו והרג פנחס זמרי וכזבי בידו בקנאתו לש״י וזהו היותר נאות ׃ עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם · ר״ל שקודם השלימך לאכול ולשתות תשמע קול המון הגשם והנה אמר לו שיעלה לפי שהעיר ההיא הסמוכה להר הכרמל היתה יותר גבוהה מהמקום שהיו בו אליהו וישראל והנה בטח אליהו בש״י שיעשה זה או ידע זה בנבואה ׃ ואליהו עלה אל ראש הכרמל · ידמה שכבר עלה שם כדי שיוכלו לראות משם אם עבים עולים מצד המערב או אולי היה אויר המקום ההוא יותר זך ולזה יתכן שתהיה תפלתו יותר נשמעת מהמקום ההוא כי לזכות האויר יהיה המקום יותר מוכן אל שידבק בו השפע האלהי ׃ ויגהר ארצה · ר״ל שכפף ראשו למטה בדרך ששם פניו בין ברכיו והיה מתפלל לש״י עם זה ההכנע והצטער כדי שתהיה תפלתו נשמעת יותר כי ימהר הש״י להביא המטר להשגחתו על הנביא שלא יפקוד בזה הצער ׃ עלה נא הבט נא דרך ים · ידמה שלא עלה עמו נערו וקרא לו שיעלה שם להביט דרך ים אם יראה דבר מורה על ירידת המטר כי לא היה מסכים אליהו להסיר עצמו מהמצב ההוא המצער אותו עד יראה בסימן ששמע השם תפלתו ולזה לא היה אליהו בעצמו יכול להביט זה והנה היה מתפלל אליהו תמיד בהיותו בזה המצב וכאשר היה משלים התפלה היה קורא לנערו שיבט דרך ים אם יראה שום ענן והיה אומר לו אין מאומה עד הפעם השביעית שאמר לו שכבר ראה עב קטנה ככף איש עולה מים · והנה הוצרך אליהו בכל זה לפי שלא היו ישראל ראויים מצד עצמם שיגיע להם הש״י זה הטוב על דרך המופת ולולי רוב תפלת אליהו והצטערו בזה האופן לא היה מגיע להם מטר בזה הדרך אבל יבא להם כמנהג הטבע בהתמשך עצירת המטר שהביא הש״י להם ואמנם רצה אליהו שיגיע להם המטר תכף כדי שיכירו כי עונותיהם היו מסבבים עצירת המטר ולזה בא המטר תכף ששבו אל יי׳ ׃ אסור ורד אל יעצרכה הגשם · ר״ל אם תרצה שלא יעצרך הגשם פה לרבויו אסור המרכבה תכף ורד ליזרעאל קודם בא הגשם ׃ וירכב אחאב וילך יזרעאלה · ידמה שבהיותו בדרכו ירד גשם גדול קודם באו ליזרעאל ׃ ויד יי׳ היתה אל אליהו · ר״ל שכבר בא אליו דבר יי׳ שיעשה זה ר״ל לשנס מתניו ולרוץ לפני אחאב עד שבא אחאב ליזרעאל והנה שנוס מתניו הוא שחגר מתניו בדרך שיתכן לו לרוץ בזולת נזק באבריו הפנימיים מפני חוזק התנועה ׃ את כל אשר עשה אליהו · הוא מה שעשה להוריד האש על העולה בדרך שאכלה העולה והעצים והאבנים והמים אשר בתעלה לאנה לבחון כי יי׳ הוא האלהים ומה שעשה מהבאת המטר ׃ ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב · ידמה שהודיע לה שהוא צוה לתפוש כלם ולהורידם לנחל קישון ושחטם שם כאילו רצה שלא יטמא דמם את הארץ ולזה נשפך דמם אל הנחל שיוליכהו למקום רחוק ׃ כה

רדק

כה יעשון אלהים וכה יוסיפון · דרך שבועה כמו כה יעשה אלהים לי וכה יוסיף · ואמר בלשון רבים כי דעתה אל האלהים שהיתה עובדת הבעל והאשרה ומן התימה מה שתרגם יונתן כדין יעבדון דחלתאי וכבשתא טובה שאלתיכרין יעבדון דחלתאי וזה הוא האמת והנוסח שכתוב בהם דחלתא דיי׳ טעות סופר הוא : וירא ויקם · ראה עצמו בסכנה והלך ומלט אל נפשו והמפרשים וירא כמו ויירא לא ידעתי למה ועוד כי לא יתכן מדרך הדקדוק וגם יונתן תרגם וחזא וקם ואזל לשיזבא ית נפשיה : ויבא באר שבע אשר ליהודה · לא כאמר אשר ליהודה בעבור באר שבע אשר נשאר בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתוב גם כן בנחלת בני יהודה וכבר פירשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנה אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון אלא אמ׳ אשר ליהודה כלומר יצא לו מתחת רשות אחאב ומארצו והלך לו אל ארץ יהודה מפחדו מאיזבל : והוא הלך במדבר · אפילו בארץ יהודה לא בטח כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו שם ויצא מן היישוב והלך לו במדבר במקום שלא ימצא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו או יראה אליו דבר יי׳ מה יעשה : תחת רותם אחת · אחת כתיב וקרי אחד כי יאמר בלשון זכר ונקבה אבל לשון זכר יראה יותר ורותם מן נחלי ר רתמים כמו מן בקר בקרים והוא עץ שפל שנחלתו חמה מאד יש מפרשים שהוא שלוחין אותו זכ״שטא ויש אומרי׳ שהוא שלוחים ייכ״ברי : ויאמר רב · כלומר רב לי עוד בעולם הזה ואני בו בסכנה כל יום ויום ויונתן תרגם ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מיטרף כדין : כי לא טוב אנכי מאבתי · נראה כי ארכו ימיו יותר מימי אבתיו וזה ראיה לאומר פנחס זה אליהו : תחת רותם אחד · ובאמרו פעם שנית תחת רותם אחד ולא אמר תחת הרותם להודיע כי הרותם היה יחידי ולא מצא באותו המדבר מחסה אחר שישכב שם אלא אותו רותם לבדו ובדוחק היה יכול לחסות תחתיו : והנה זה מלאך · איננו אומר זה על הודעת המלאך אלא יבא על הזמנת העת כמו הנה וכן קול דודי הנה זה בא והיה מספיק באחד שלא יבאו שניהם למהירות הזמנת הענין כלומ׳ תכף שישן בא אליו המלאך ונגע בו והעירהו משנתו ויאמר לו קום אכול : עוגת רצפים · עוגה אפויה בגחלים : ויאכל וישת · לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המים שהרי פעם שנית אמר לו שיאכל ולא ראינו שיאכל ושיהיה שם עוגה אחרת ולא מים אחרים : כי רב ממך הדרך · והוא לא היה יודע אנה ילך אלא שהיה הולך למות ארבעים יום וארבעים לילה עד הר חורב ונתייסר לו הדרך שם כמו לארון שאמר וישרנה הפרות בדרך וגו׳ וכשהגיע שם עמד כי חשב כי שם יראה לו דבר יי׳ שבאותו ההר נגלה תחלה למשה ובו נגלה הכבוד ונתן תורה לישראל או היתה העמידה בלי כוונתו כמו שהיתה ההליכה שמה : בכח האכילה ההיא · לא היה זה כנס משה רבינו כי בו נאמר ארבעים יום וארבעי׳ לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולא אמ׳ שעמד בכח האכילה ובאליהו אמר בכח האכילה כלומר שנשתנה המאכל באשטומכא ולא בשלם אותו הכח המתבשלת ולא משכה אותו כח המוסך וכזון הגוף באותו מאכל ארבעי׳ יום וארבעים לילה : ויבא שם אל המערה · מערה היתה בהר סיני ועליה נאמר ושמתיך בנקרת הצור כמו שתרגם אנקלוס במערת טינרא : מה לך פה אליהו · טעם השאלה תחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם וכן שאלת מה לך הים כי תנוס מפני התשובה אי הבל אחיך הרצחת וגם ירשת הראית כי נכנע אחאב ואף על פי שהוא יודע לב בני האדם וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה : קנא קנאתי ליי׳ · הקנאה שקנאתי לשם יי׳ והרגתי נביאי הבעל המתעים את ישראל עד שעזבו בריתך שכרת עם בני ישראל בהר סיני · ובדרש בריתך שבטלו מהם ברית מילה אותה הקנאה גרמה לי לצאת ממקומי לברוח מפני איזבל ולבא פה : את מזבחותיך הרסו · כמו שאמר למעלה את מזבח יי׳ ההרוס : ואת נביאיך הרגו בחרב · כמו שאמר למעלה בהרוג איזבל את נביאי יי׳ : ואותר אני לבדי · והלא נותרו המאה שהחביא עובדיה אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאילו אינם : בא

רשי

יעשון ה׳ בקריא׳ וסימ׳ והזהרת אתהם את החקים ואת התורו׳ · ועל׳ זקן מאד · ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר · בן הדד דמלכים · הכה אפרים שרשם יבש : ז׳ מלין כתיב ת״ו ולא קרינן וסי׳ באחת ובאנו אליו באחת

כה יעשון אלהים · לא כמו שעשית לנביאי הבעל : רותם · ייניב״רא בלע״ז : ויאמ׳ רב · סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין : רצפים · פחמים וכן ובידו רצפה : אל המערה · היא נקרת צור שעמד בה משה : את מזבחותיך הרסו · במו׳ יחיד הכעסו לשם שמים שהרי מזבח בית הבחיר׳ בירושלם היה : ורוח

ותשלח איזבל מלאך אל־אליהו לאמר כה־יעשון אלהים וכה יוספון כי־כעת מחר אשים את־נפשך כנפש אחד מהם : וירא ויקם וילך אל־נפשו ויבא באר שבע אשר ליהודה וינח את־נערו שם : והוא הלך במדבר דרך יום ויבא וישב תחת רתם אחת וישאל את־נפשו למות ויאמר רב עתה יהוה קח נפשי כי־לא־טוב אנכי מאבתי : וישכב ויישן תחת רתם אחד והנה־זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול : ויבט והנה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים ויאכל וישת וישב וישכב : וישב מלאך יהוה שנית ויגע־בו ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך : ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חרב : ויבא־שם אל־המערה וילן שם והנה דבר־יהוה אליו ויאמר לו מה־לך פה אליהו : ויאמר קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות כי־עזבו בריתך בני ישראל את־מזבחתיך הרסו ואת־נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את־נפשי לקחתה :

ושלחת איזבל אזגדא לות אליהו למימר כדין יעבדון דחלתאי וכדי יוספן אלהן כעידנא הדין מחר אשוי ית נפשך כנפשא דחד מנהון : וחזא וקם ואזל לשיזבא נפשיה ואתא לבאר שבע די לשבטא יהודה ושבק ית עולימיה תמן : והוא הליך במדברא מהלך יומא ואתא ויתיב תחות רתמא חד ושאיל ית נפשיה לממת ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין כען יי׳ סב נפשי ארי לא טב אנא מאבהתי : ושכיב ודמוך תחות רתמא חד והא דין מלאכא קריב ביה ואמר ליה קום אכול : ואסתכי והא אסדוהי חררא מעופפא וצלוחיתא דמיא ואכל ושתי ותב ושכיב : ותב מלאכא דיי׳ תניינות וקריב ביה ואמר ליה קום אכול ארי סגי מינך אורחא : וקם ואכל ושתי ואזל בחילא דאכילתא ההיא ארבעין יממין וארבעין לילון עד דאתא לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי׳ לחורב : ועל תמן למערתא ובת תמן והא פתגמא דיי׳ עמיה ואמר ליה מה לך כא אליהו : ואמר קנאה קניתי קדם יי׳ אלהא צבאו׳ ארי שבקו קיימך בני ישראל ית מדבחך פגרו וית נביך קטלו בחרבא ואשתארית אנא בלחודי ובעו ית נפשי למקטלה :

המקומות · אחה תחת רתם אחת · המומתתים ותקח יהושבע בת המלך · ארבעת ואתה בן אדם כה אמר יי׳ · בשנת ויהי בשנת ההיא בראשית ממלכת צדקיהו · בשנת הדבר אשר היה אל ירמיהו · התפלשתי בגת אל תגידו :

רלבג

כה יעשון אלהים · אמרה זה בלשון רבים לרבוי האלוהות אשר היו עובדים להם : וירא ויקם וילך אל נפשו · ר״ל שכאשר ראה הסכנה שהוא בה לא רצה לסמוך על הנס אבל קם תכף והלך למלט את נפשו : ויבא באר שבע אשר ליהודה · ר״ל שכבר היה למלך יהוד׳ ולזה בא שם להמלט מיד איזבל ואף על פי שבא לנחלת בני שמעון ה הנה ידמה כי מפני היותו תוך ערי יהודה היו בני העיר ההיא תחת מלך יהודה או אולי במלחמות ש שנלחמו מלכי יהודה עם מלכי ישרא׳ לקחו מלכי יהודה העיר ה הזאת : והוא הלך במדבר דרך יום · בחר ללכת במדבר כדי שלא יראהו איש שיוכל להגיד זה לאיזבל : וישב תחת רותם אחד · הוא עץ שפל גנישט״ה בלע״ז : וישאל את נפשו למות · הנה מחוזק הרעב היה בוחר במות ולזה אמר כי רב לו במה שחיה ובקש מהש״י שיקח את נפשו וימיתהו כי לא טוב הוא מאבותיו שיזכה מפני זה לאורך הנפלא מן החיים : עוגת רצפים · ר״ל עוגה שנאפית ברצפי אש : וילך בכח האכילה ההיא · ר״ל בכח שקנה מהאכילה ההיא הלך ארבעים יום וארבעים לילה ואולם אמר שקנה הכח מהאכילה ההיא כי קודם האכילה היה חלוש מאד והיה קרוב מאד למות מפני הרעב · והנה בא בדרך המדבר עד הר חורב שנתנה בו התורה לישראל : ויבא שם אל המערה וילן שם · ידמה שכבר היתה מערה בהר חורב ולן שם אליהו : והנה דבר יי׳ אליו ויאמר · אחשוב כי בתחלה בא אליו דבר יי׳ על דרך הנבואה ושאל לו הש״י מה לך פה אליהו ואע״פ שכבר ידע זה הש״י על דרך אמרו לקין אי הבל אחיך והנה השיב אליהו כי הוא מקנא לש״י כי בני ישראל עזבו את ברית התורה והרסו מזבחות הש״י כי לא רצו לעבוד כי אם אלהים אחרים והרגו נביאי השם בחרב כי כבר הרגה אותם איזבל כמו שקדם ונשאר אליהו לבדו מן הנביאים הידועים לה ובקשה להרוג אותו וכאילו שאל מהש״י על זה שיקום נקמתו על אלו הרעות שעשו ישרא׳ והנה קרה זה לאליהו מרוב כעסו על חטאת ישראל אז אמר לו הש״י שיצא ויעמוד בהר לפני יי׳ ר״ל כי כשיראה לו כבוד יי׳ אז יצא מהמערה ודמה שכבר עשה זה השם ית׳ כדי שיבקש אליהו רחמים על ישראל לא שיתפלל להשחיתם על רוע מעלליהם כי היה רצון הש״י להאריך להם אפו כדי שישובו אליו ולזה הראה לו הדברים המשחיתים כמו הרוח הגדולה והחזקה שהיא מפרקת הרים ומשברת סלעים · ולא

וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהֹוָה וְהִנֵּה יְהֹוָה עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהֹוָה לֹא בָרוּחַ יְהֹוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהֹוָה׃ וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהֹוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהֹוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל אֲרָם׃ וְאֵת יֵהוּא בֶן נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְאֶת אֱלִישָׁע בֶּן שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ׃ וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא

ג׳ רפויין · ב׳ — ג׳ יתירין — ב׳ קמצין סתים ל׳ — ב׳ חס׳ וכתיבין — זב — ג׳ · ג׳ — ו׳ פ׳ — ב׳ כת׳ בית אין וסי׳ דמשק מדברה — ג׳ רפין — ח׳

וַאֲמַר פּוּק וּתְקוּם בְּטוּרָא קֳדָם יְיָ וְהָא יְיָ מִתְגְּלֵי וְקֳדָמוֹהִי מַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי רוּחָא מְפָרְקִין טוּרַיָּא וּמְתַבְּרִין כֵּיפַיָּא קֳדָם יְיָ וְלָא בְּמַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי רוּחָא שְׁכִינְתָּא דַיְיָ וּבָתַר מַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי רוּחָא מַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא וְלָא בְּמַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא שְׁכִינְתָּא דַיְיָ׃ וּבָתַר מַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא אֶשָּׁתָא וְלָא בְּמַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי אֶשָּׁתָא שְׁכִינְתָּא דַיְיָ וּבָתַר מַשִׁרְיַת מַלְאֲכֵי אֶשָּׁתָא קָל דִּמְשַׁבְּחִין בַּחֲשַׁאי׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֵלִיָּהוּ וּכְרִיךְ אַפּוֹהִי בְּשׁוֹשִׁיפֵיהּ וּנְפַק וְקָם בִּתְרַע מְעַרְתָּא וְהָא עִמֵּיהּ קָלָא וַאֲמַר מַה לָּךְ כָּא אֵלִיָּהוּ׃ וַאֲמַר קַנָּאָה קַנֵּיתִי קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת אֲרֵי שְׁבַקוּ קְיָמָךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַדְבְּחָךְ פַּגַּרוּ וְיָת נְבִיָּיךְ קְטָלוּ בְּחַרְבָּא וְאִשְׁתְּאָרִית אֲנָא בִּלְחוֹדַי וּבְעוֹ יָת נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ׃

וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ אֱזֵיל תּוּב לְאוֹרְחָךְ לְמַדְבְּרָא דְדַמֶּשֶׂק וּתְהָךְ וּתְמַשַּׁח יָת חֲזָאֵל לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל אֲרָם׃ וְיָת יֵהוּא בַּר נִמְשִׁי תְּמַשַּׁח לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְיָת אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט מִמֵּישַׁר מְחוֹלָה תְּמַשַּׁח לְמֶהֱוֵי נְבִיָּא תְּחוֹתָךְ׃ וִיהֵי דְיִשְׁתְּזֵיב מֵחַרְבָּא דַחֲזָאֵל יִקְטוֹל יֵהוּא

והנה יי׳ ד׳ בקריאה וסימ׳ צא ועמדת בהר לפני. ויעש השליש תניינא דפסו׳ נמסר בריש סדר ויצא: ברוח ג׳ קמצין וסימ׳ מפרק הרים. ותבנית כל אשר היה ברוח בה״ה. אין אדם שליט ברוח לכלוא: ויאמר יי׳ אליו

ו׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ מי שם פה לאדם או מי ישום. זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם. שמעתי את תפלתך. לך שוב לדרכך מדברה. עבור בתוך העם. קרא שמו יזרעאל:

רשי

ורוח גדולה. משריית מלאכי רוחא: רעש. משריית מלאכי זיעא: אש. משריית מלאכי איטא: קול דממה דקה. קל דמשבחין בחשאי אבל בנביאי אומות העולם אומר דממה וקול אשמע דממה היתה לשבח ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה רטינטישמנ״ט בלע״ז ואין שומעין הקול ממש: וילט פניו. וכריך אפוהי וכן הוא אומר לוטה בשמלה: תמשח לנביא תחתיך. אי איפשי בנביאותך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני: ימית

רדק

צא ועמדת בהר. נראה כי פתח המערה היה בשיפוע ההר או נראה לא בתחתית ההר שהרי אמר לו צא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה: והנה יי׳ עבר. פי׳ כבוד יי׳ עבר לפניו כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויעבור יי׳ על פניו ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק והיה אומר לו הקול לא ברוח יי׳ כלומר הכבוד שהווה לשעתו ומה שאמר מפרק הרים ומשבר סלעים דרך ה הפלגה ואמר לו הקול בעבור הרוח כי הכבוד לא היה עובר עדיין ואחר עבור הרוח היה רעש שרעש ההר ואמר לו הקול כי הכבוד איננו בהם ואחר עבור האש עבר הכבוד עם קול דממה דקה והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כששמעו קול דממה דקה: וילט פניו באדרתו. כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויסתר משה פניו ופי׳ ויצא ויעמד פתח המערה כששמעו קול דממה דקה בא ועמד בהר פתח המערה ו וכסה פניו כמו שאמר לו הדבר צא ועמדת בהר לפני יי׳ ר״ל שיעבור הכבוד ומתוך אותו הקול דממה יצא אליו קול דבר שאמר לו מה לך פה אליהו ופירו׳ קול דממה דקה קול כמוך ות״י הפסוק כן והא יי׳ מתגלי וקדמוהי משריית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא קדם יי׳ וגו׳ כשאמור ויש לשאול מה היה כל זה הענין ולא אמר לו מה יעשה עד שהביאו אל הר חורב והראה לו כל זה הכבוד והנראה בעיני כי כל זה היה גמול המעשה הטוב שעשה בהר הכרמל וקדש שם יי׳ בתוך בני ישר׳ והחזיר׳ למוטב עד שאמרו כלם יי׳ הוא האלהים יי׳ הוא ה האלהים והרג נביאי הבעל גמלו האל בצדקו והביאו אל מקום הכבוד עם פלא גדול שעשה עמו בדרך והראה לו כל הכבוד הזה וצריך להתבונן ברוח וברעש ובאש ובקול דממה דקה: וילט פניו. כסה פניו כמו לוטה בשמלה פני הלוט הלוט: שוב לדרכך. אחר שאמר לו שוב הבטיחו שלא יהרגו אותו ואמר לדרכך המדברה דמשק ומדבר דמשק לא היה דרכו אלא אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך המדבר דמשק׳ למשוח חזאל מלך ארם והנה אליהו לא משח את חזאל ולא יהוא אמר לו הקב״ה על הקנאה אשר קנאת לי כי עזבו בני ישראל את בריתי אני מודיעך כי על ידי שלשה אלה אכלה כל העוזבים את בריתי ואתה תמשח חזאל למלך על ארם כלומר תצוה לאלישע שיהיה נביא תחתיך שימשח אותו למלך והוא יעשה רעה על ישראל וכן יהוא תמשח כלומר תצוה לאלישע שימשחהו וכן משחו אלישע ע״י אחד הנביאים אם כן למה צוה לו שילך מדברה דמשק כיון שלא משח הוא חזאל יתכן לפר׳ כי כיון שהלך מדברה דמשק ומצא בדרכו אלישע בן שפט והנבואה אמרה לו משיחת אלישע אחרון לחזאל ויהוא והוא מצאו ראשון הבין כי ע״י אלישע יהיו נמשחים ולא הקדימם האל בנבואה אלא על דרך הנקמה שיהיה ראשון חזאל ואחריו יהוא ואחריו אלישע כמו שאמר והיה הנמלט וגו׳: מדברה דמשק. כפתח הבי״ת מפני הסמיכות וכן מדברה בית און: ומשחת את חזאל. לפי שמנוי המלוכה או הגדולה הוא ע״י משיחה ברוב נאמר למנוי אע״פ שאינו ע״י משיחה בלשון משיחה לפיכך אמר ומשחת את חזאל וכן אמר תמשח לנביא תחתיך וכן אמ׳ על האבות אל תגעו במשיחי וכן למשיחו לכורש: תמשח לנביא תחתיך. כיון שאתה רוצה להסתלק מן העולם שאמרת רב עתה יי׳ קח את נפשי צריך שתניח נביא תחתיך ותמנה אלישע בן שפט ותלמדהו. ובדרש אי אפשי בנבואתך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני: ימית יהוא. שהרג כל עובדי הבעל וכל בית אחאב שהיו עובדים ע״ז: ימית

רלבג

ולא היה ברוח יי׳ כי אין מדרך הש״י שיביא הרעה הם לא לתכלית שיגיע מהם טוב ולפי שנתבאר לש״י שלא יהיו מקבלים תוכחת לא רצה לענשם על אלו החטאים לפי מה ש מראוי אבל המתין להם אם ישובו ת מדרכם הרעה. והנה היה אחר הרוח רעש והוא מזיק כי הוא כלי להפכת הארצות • וזכר גם כן שלא ברעש יי׳ כמו שזכרנו ברוח • והנה אחר הרעש אש שהוא יותר מזיק • וזכר גם כן כי לא באש יי׳ לסבה ש שזכרנו וכאלו באר בזה שאלו הרעות ש שיבאו להם בהדרגה אינם מכוונות מהש״י אך הסתיר פניו מהם ועזבם כמו שהתורה ל לאלה הרעות הנכונות לבא עליהם והיה זה כן לפי שהרעות ה הבאות על צד הקנאת המוסר לא יועילו ל להם הלא תראה כי מפני עצירת הטל ו והמטר שלש שנים לא נכנעו מפני הש״י. והנה אחר האש קול דממה דקה. ר״ל קול כמוך מהש״י כאלו הוא מורכב מהקול והשתיקה והנה העיר בזה כי אחר נפלם באלו הרעות ולא ירגישו שעונותיהם הטו שיהיו משולחים ונעזבים למקרי הזמן הנה יבא להם מוסר מה מהש״י אך לא יהיה שלם באופן שהיה מביא הש״י המוסר לישר׳ במדבר בימי משה שהיה מגיע באופן שהיו מרגישים תכף כי בסבת העון היה אך יהיה בזה הענין כמו מורכב מהקול ומהשתיקה. וידמה כי מרוב כעס אליהו על רוב חטאת ישראל לא שם אל לבו להבין את דבר המראה הזאת ולזה השיב באופן שאמר בראשונה: ויהי כשמוע אליהו. ר״ל כשמוע אליהו קול הש״י הסתיר פניו מהביט אל האלהים ולזה כסה פניו באדרת שהיה לבוש בה ויצא מהמערה כמו שצוהו הש״י ועמד פתח המערה: ויאמר יי׳ אליו לך לדרכך מדברה דמשק. ר״ל שילך לדרכו אל מדבר דמשק ומשם ימשח חזאל למלך על ארם והרצון בזה היותו נבחר למלך על ארם ומשם ימשח יהוא בן נמשי למלך על ישר׳ ומשם ימשח אלישע בן שפט מאבל מחולה לנביא תחת אליהו אחר שאין רצון אליהו להיות לנביא ולמזהיר לישר׳ עד שבקש קץ בחייו מפני רוע מעשיהם ואמר לש״י שיקח את נפשו • ולפי שלא מצא שם בדרך כי אם אלישע בן שפט השליך אדרתו עליו לעשות לו סימן שיהיה נביא וילבש נבואת אליהו עם שלבישת האדרת היתה סימן לנביא ולזה אמר הכתוב ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש וידמה שהודיע אליהו לאלישע זאת הנבואה והוא שיודיע לחזאל שהוא יהיה מלך על ארם ושימשח יהוא בן נמשי למלך על ישראל ולזה היה כאילו ימשחם אליהו או יהיה הרצון בזה כי מפני רצון אליהו בעונש ישראל לפי מה שיורה מה שלמד עליהם חובה לפני הש״י הנה הוא סבת המשח חזאל למלך על ארם ומשח יהוא למלך על ישראל והמשח אלישע לנביא תחתיו ולזה אמר לו הש״י בכל אלו הדברים ומשחת כי הוא סבת המשחם כמו שזכרנו. והנה ימית יהוא רבים כי הוא השמיד כל בית אחאב והרג כל עובדי הבעל ונביאיו וכהניו והרג איזבל אשר עליה אמ׳ אליהו קנאת אלו הדברים לש״י ומה שאמר כי הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא אין הרצון בו שיקדים הרע שעשה חזאל לישראל אל הרע שעשה יהוא לישראל כי היה הענין בהפך זה כי בימי יהואחז בן יהוא היה הרע שעשה חזאל לישר׳ אך הרצון בו שמה שהיה נמלט מחרב חזאל אם היו חיים ימית יהוא כי ידמה שלא היה כח לחזאל בבית אחאב לו היה קיים כי אחאב ובניו הם היו מצליחים תמיד כנגד מלך ארם • וכן

רש"י

ימית אלישע. לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושנים ילדים על ידי הדובים בדיבורו: לך שוב. מאחרי: כי מה עשיתי לך. שתבא אחרי: בשלם הבשר. בישל להם את הבשר כך פירשו רבים ומנחם וכן תירגמו יונתן כשני תיבות ואני אומר אין צריך לחלקו לשתי תיבות ומהו בשלם הבשר בשלם לשני השוורים את הבשר שלהם שהצמד אין פחות מ שנים: ויתן לעם. מרוב שמחה עשה משתה: כי שלחתי אליך וגו׳ לי תתן. ידעתי כי תתנם לי אבל אחרת אני גוזר עליך: כל

רדק

ימית אלישע. כי בהוכיחו אותם ולא היו שומעים אליו ולא היו שבים מדרכם הרעה האויבים יבואו עליהם והרגום וכאילו הוא היה ממית אותם כי יותר היו ענושים כשהיה מזהיר להם ומצוה שמלא היה להם מזהיר או פי׳ ימית אלישע במותו כי במות אלישע באו גדודי ארם ומואב בארץ: נשק לו. מלרע: והוא חורש. מצאו שהיה חורש הוא עם עבדיו שהיו חורשים עם הבקר וי״ב צמדים היו לפניו חורשים. וצמדים ר״ל בקר לפי שהשורי׳ נצמדים יחד בעת החרישה נקראו׳ צמד וצמדי׳ ות״י תרין עשר פדנים דתורא מדברין קדמוהי: והוא בשנים העשר. מן הי״ב צמדים הוא היה חורש באחד מהם וי״א עבדיו היו כל א׳ וא׳ עם צמדו והוא מתורגם והוא רדי בחד מתרי עשר והספור הזה להורות כי מצאו בי״ב והיה אות כי יהיה ממונה על י״ב שבטי ישר׳ לנביא ולמזהיר: וישלך אדרתו אליו. כמו עליו וכת״י ורמא שושיפיה עלוהי ולא שעזבה אצלו אלא שלקחו והלך לו וזהו שאמר וירץ אחרי אליהו עשה לו סימן שילך אחריו ולא אמר לו בפי׳ כי ידע שיבין כי מיי׳ יהיה כנבא וידע כי הא׳ נתן בלב אלישע ללכת אחריו ולשרתו לכך׳ לא עשה אלא סימן ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך לנסותו אם היה אומר בלב שלם ופי׳ מה עשיתי לך רוצה לומר אם הטיתי א אדרתי עליך לפיכך אתה רץ אחרי: אשקה נא. במקצת הספרים השי״ן בקמץ חטף: וישב מאחריו. לנשק לאביו ולאמו אע״פ שלא ספר הכתוב ואחר כך שחט הבקר ועשה ס סעודה באותו השדה לחורשים ולעם אשר באו אחריו ללוותו וזהו שאמר ויתן לעם כי מהעם לא היו אתו בשדה כי אם האחד עשר החורשים אלא זהו פירושו כי הלך לקחת רשות מאביו ו ומאמו ובאו אחריו מאנשי עירו ללוותו כי הוא נפרד מהם: צמד הבקר. אחד מהשנים עשר: בשלם הבשר. בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו וכת״י בשיל להון ומרוב מהירתו ללכת אחרי אליהו לא המתין לחטוב עצים לבשל ובקע כלי הבקר והוא כלי המחרישה ובשל להם הבשר ומ״ם בשלם במקום להם וכמוהו ארץ הנגב נתתני כתת לי ואמר כנוי העם ועדיין לא זכר העם וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד וזה מתנחותיו לחם והדומים להם: לך אני וכל אשר לי. לא אמר על דעת שיקח אלא שיהא הכל תחת ממשלתו להטיל מס ועבודה עליהם והוא שלח לו אחר כן לי תתן כלומ׳ מה שאמרת לי הם על דעת כן אמרתי כי מעתה תתן אותם כי אם כעת מחר אשלח את עבדי וגו׳ וזה היה בין הדברים הראשונים והאחרונים ומפני זה מאן אחאב והזקנים בדבריו האחרונים ומה שאמר ולא מנעתי ממנו פי׳ לא מנעתי אלא הודיתי לא שיהיו לו ולא שיקחם לפיכך אמרו לו הזקנים לא תשמע ולא תאבה׃ ובדרש כל מה שכתב בראשונה תבע בשניה חמדה הוא כסף וזהב נשים ובנים כלם חמדה הם אלא מהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה ואיזו זו התורה הנחמדים מזהב ומפז רב כיון ששמע מלך ישר׳ כן אמר אין שלי הדבר הזה של זקנים הוא מיד ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמרו אליו לא תאבה ולא תשמע לו כיון ששמע מלך ישראל לעצת הזקנים מיד ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב ואמרו עוד לא נוכל לומר כי מחמד עיניך ע״ז אמר שהרי כתוב ויאמרו אליו הזקנים וכל העם אל תשמע ואל תאבה והלא היו בהם כמה שלא עברו לבעל כמו שאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו אלא ודאי מחמד עיניך זה ספר תורה ואמרו עוד מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה מפני שכבד את התורה הכתובה בכ״ב אותיות ר״ל תיבות כי בפסוק ויאמר למלאכי בן הדד וגו׳ כ״ב תיבות ובן הדד חושב בתיבה אחת לפי שהוא שם אחד ויש נסחאות כתוב בהן מפני שכבד את התורה שנתנה בכ״ב אותיות׃ כי אם

מסורה

ז׳ פסוקים והוא והוא בקריאה וסי׳ ויהי נער מבית לחם יהודה. והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני. וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש. אותו תקדישו. והוא יבנה את היכל יי׳. אבל לו זרים בתו׳. ואחר בא חצרון׃

מקרא

וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע׃ וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא נָשַׁק לוֹ׃ וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת אֱלִישָׁע בֶּן שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו׃ וַיַּעֲזֹב אֶת הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה עָשִׂיתִי לָךְ׃ וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ׃

ד וּבֶן הֲדַד מֶלֶךְ אֲרָם קָבַץ אֶת כָּל חֵילוֹ וּשְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ אִתּוֹ וְסוּס וָרָכֶב וַיַּעַל וַיָּצַר עַל שֹׁמְרוֹן וַיִּלָּחֶם בָּהּ׃ וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הָעִירָה׃ וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר בֶּן הֲדַד כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ לִי הוּא וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ הַטּוֹבִים לִי הֵם׃ וַיַּעַן מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לְךָ אֲנִי וְכָל אֲשֶׁר לִי׃ וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיֹּאמְרוּ כֹּה אָמַר בֶּן הֲדַד לֵאמֹר כִּי שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ לִי תִתֵּן׃

ז׳ בכו׳ אית בהו והוא והוא — ט׳ א׳ לשון קריאה וא׳ לשון עירה — יב פס׳ — ב׳ הושעני

תרגום

וּדְיִשְׁתֵּיזֵיב מֵחַרְבָּא דְיֵהוּא יִקְטוֹל אֱלִישָׁע׃ וְאַשְׁאַר בְּיִשְׂרָאֵל שַׁבְעָא אַלְפִין כָּל רְכוּבַיָא דְלָא כְרַעוּ לְבַעְלָא וְכָל פּוּמָא דְלָא נְשַׁק לֵיהּ׃ וַאֲזַל מִתַּמָן וְאַשְׁכַּח יָת אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט וְהוּא רָדֵי בִּתְרֵי עֲשַׂר פַּדָּנִין דְּתוֹרָא קֳדָמוֹהִי וְהוּא בְּחַד מִתְּרֵי עַסְרָא וַעֲבַר אֵלִיָּהוּ לְוָתֵיהּ וּרְמָא שׁוֹשִׁיפֵיהּ עֲלוֹהִי׃ וּשְׁבַק יָת תּוֹרַיָא וּרְהַט בָּתַר אֵלִיָּהוּ וַאֲמַר אֶנְשׁוֹק כְּעַן לְאַבָּא וּלְאִמָּא וְאֵיהָךְ בַּתְרָךְ וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזִיל תּוּב אֲרֵי מָה עֲבָדִית לָךְ׃ וְתָב מִבַּתְרוֹהִי וּנְסֵיב יָת פַּדַּן תּוֹרַיָא וְדַבְחֵיהּ וּבְמָנֵי תוֹרַיָא בַּשִּׁיל לְהוֹן בִּסְרָא וִיהַב לְעַמָּא וַאֲכַלוּ וְקָם וַאֲזַל בָּתַר אֵלִיָּהוּ וְשַׁמְּשֵׁיהּ׃

וּבַר הֲדַד מַלְכָּא דַאֲרָם כְּנַשׁ יָת כָּל מַשִּׁרְיָתֵיהּ וּתְלָתִין וּתְרֵין מַלְכִּין עִמֵּיהּ וְסוּסְוָן וּרְתִיכִין וּסְלֵיק וְצָר עַל שֹׁמְרוֹן וְאַגִּיחַ קְרָבָא בַהּ׃ וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְקַרְתָּא׃ וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בַּר הֲדַד כַּסְפָּךְ וְדַהֲבָךְ דִּילִי הוּא וּנְשָׁךְ וּבְנָךְ שַׁפִּירַיָא דִּילִי אִינוּן׃ וַאֲתֵיב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָךְ רִבּוֹנִי מַלְכָּא דִּילָךְ נַפְשִׁי וְכָל דִּילִי׃ וְתָבוּ אִזְגַּדַיָא וַאֲמַרוּ כִּדְנַן אֲמַר בַּר הֲדַד לְמֵימַר אֲרֵי שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמֵימַר כַּסְפָּךְ וְדַהֲבָךְ וּנְשָׁךְ וּבְנָךְ לִי תִתֵּן׃

ויאמר לו כה אמר בן הדד ר״פ הוא חד מן י״ב דסבירין ויאמרו וסי׳ נמסר בסדר מטות׃ הם י״ב ס״פ וסי׳ נמסר בסדר יתרו׃

רלבג

ובן מה שאמ׳ והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע אין הרצון בו שיקדם הרע שעשה יהוא לישראל אל הרע שיתחדש להם בסבת אלישע כי הדבר היה בהפך והנה מה שהמית אלישע הוא ארבעים ושנים נערים שקללם ביי׳׃ וידמה שהרעב החזק אשר היה בשמרון היה בסבת אלישע ולזה אמר המלך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום. ואמר שכבר יגיע זה הרע לשיעור שלא ישארו בישראל כי אם שבעת אלפים איש הם אשר לא כרעו לבעל ולא נשקו לו. והנה אמר יהוא בן נמשי והוא אבי אביו כי כבר יקרא אבי ה אב אב כאמרו ותבאנה אל רעואל אביהן׃ והוא חורש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר. ר״ל שהיו שם שנים עשר חורשים היו לכל אחד מהם צמד בקר ואלישע היה חורש כי הוא היה א אחד מהשנים העשר החורשים. ואחשוב שזכר זה להעיר כי אבי אלישע היה עשיר מאד ועם כל זה נפרד אלישע מבית אביו לשרת אליהו מפני חוזק אהבתו החכמה׃ ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו. ר״ל כי כבר עבר אליהו סמוך לו בהיותו קרוב אליו מאד השליך כנפי אדרתו עליו עד שכבר הסך אדרתו עליו מדי עברו והנה הרגיש תכף אלישע כי רצון אליהו היה אליו שיבא ויחסה תחת כנפיו ולזה עזב את הבקר ורץ אחרי אליהו ואמ׳ לו שיעזבהו לנשק אביו ואמו ואחר ילך אחרי אליהו׃ ויאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך. ירצה לפי מה שתשוב לך לנשק אביך ואמך ושוב אחרי כי זה הוא מה שעשיתי לך ר״ל שכבר עשיתי זה להעיר אותך שתבא לחסות תחת כנפי׃ ובכלי הבקר בשלם הבשר. ר״ל בשל להם הבשר כאשר נתבשל נתן לעם אשר בשדה ואכלו וקם והלך אחרי אליהו ושרתו כדי שילמד יותר מחכמתו ממה שילמדו שאר תלמידיו כי המשרת הוא תמיד עם הרב ורואה מנהגיו ושומע דבריו תמיד וילמד יותר ממה שילמד התלמיד שאינו משרת׃ לך אני וכל אשר לי. ר״ל שתחת ממשלתך אני לעבדך ולעשות לך מס׃ אם

כִּי אִם כָּעֵת מָחָר אֶשְׁלַח אֶת עֲבָדַי אֵלֶיךָ וְחִפְּשׂוּ אֶת בֵּיתְךָ וְאֵת בָּתֵּי עֲבָדֶיךָ וְהָיָה כָּל מַחְמַד עֵינֶיךָ יָשִׂימוּ בְיָדָם וְלָקָחוּ׃ וַיִּקְרָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְכָל זִקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר דְּעוּ נָא וּרְאוּ כִּי רָעָה זֶה מְבַקֵּשׁ כִּי שָׁלַח אֵלַי לְנָשַׁי וּלְבָנַי וּלְכַסְפִּי וְלִזְהָבִי וְלֹא מָנַעְתִּי מִמֶּנּוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כָּל הַזְּקֵנִים וְכָל הָעָם אַל תִּשְׁמַע וְלוֹא תֹאבֶה׃ וַיֹּאמֶר לְמַלְאֲכֵי בֶן הֲדַד אִמְרוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ אֶל עַבְדְּךָ בָרִאשֹׁנָה אֶעֱשֶׂה וְהַדָּבָר הַזֶּה לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת וַיֵּלְכוּ הַמַּלְאָכִים וַיְשִׁבֻהוּ דָּבָר׃ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו בֶּן הֲדַד וַיֹּאמֶר כֹּה יַעֲשׂוּן לִי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּ אִם יִשְׂפֹּק עֲפַר שֹׁמְרוֹן לִשְׁעָלִים לְכָל הָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלָי׃ וַיַּעַן מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר דַּבְּרוּ אַל יִתְהַלֵּל חֹגֵר כִּמְפַתֵּחַ׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְהוּא שֹׁתֶה הוּא וְהַמְּלָכִים בַּסֻּכּוֹת וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדָיו שִׂימוּ וַיָּשִׂימוּ עַל הָעִיר׃ וְהִנֵּה נָבִיא אֶחָד נִגַּשׁ אֶל אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה הְרָאִיתָ אֵת כָּל הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה הִנְנִי נֹתְנוֹ בְיָדְךָ הַיּוֹם וְיָדַעְתָּ כִּי אֲנִי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר אַחְאָב בְּמִי וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וַיֹּאמֶר מִי יֶאְסֹר הַמִּלְחָמָה וַיֹּאמֶר אָתָּה׃ וַיִּפְקֹד אֶת נַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וַיִּהְיוּ מָאתַיִם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים וְאַחֲרֵיהֶם פָּקַד אֶת כָּל הָעָם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים׃

אלהין כעידנא הדין מחר אשלח ית עבדי לותך ויבלשון ית ביתך וית בתי עבדך ויהי כל רגגא בעינך ישוון בידיהון ויסבון׃ וקרא מלכא דישראל לכל סבי ארעא ואמר דעו כען וחזו ארי בישתא דין בעי ארי שלח לי לנשי ולבני ולכספי ולדהבי ולא אמנעית מיניה׃ ואמרו ליה כל סביא וכל עמא לא תשמע ולא תיבי׃ ואמר לאזגדי בר הדד אימרו לריבוני מלכא כל דישלחתא לעבדך בקדמיתא אעביד ופתגמא הדין לא איכול למיעבד ואזלו איזגדיא ואתיבוהי פתגמא׃ ושלח ליה בר הדד ואמר כדין יעבדון לי דחלתא וכדין יוספן אם יספוק עפרא דשמרון למיסב בשעולי פרסת ריגלי עמא דעמי׃ ואתיב מלכא דישראל ואמר אימרו ליה לא ישתבח דמזדרז ונחית בקרבא כגבר דנצח וסליק מינה׃ והוה כד שמע ית פתגמא הדין והוא שתי הוא ומלכיא במטליא ואמר לעבדוהי איזדרזו וכמנו על קרתא׃ והא נביא חד קריב לות אחאב מלכא דישראל ואמר כדנן אמר יי התחזיתא ית כל המונא סגיאה הדין הא אנא מסר ליה בידך יומא דין ותידע ארי אנא יי׃ ואמר אחאב במן ואמר כדנן אמר יי בעולמי רברבי מדינתא ואמר מן יתקיס קרבא ואמר את׃ ומנא ית עולימי רברבי מדינתא והוו מאתן ותלתין ותרין ובתריהון מנא ית כל עמא כל בני ישראל שבעא אלפין׃

ג' מטעי' כהון ג' · ל' · ל' · נ' מכצי' כסו' בכיפ' · ה' מ"ל בכיפ' · לכ' · נ' · ב' וחס' · ה' · יא · ר' לכ' · ל' · ל' · ח' כסו' והוא הוא · י"ו וכל' ונכותי דכו' במ"א ה' ל"ם בכיפ' · לכסו' אית כהו ד' כעמי' ויאמ' וכו' ויאמר יצחק אל אברהם אביו ודין · ל'

רשי

כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו · והלא כל הראשונים דברי חמדה הם אלא מהו מחמד עיניך חמדה מתוך חמדה זה ספר תורה שנאמר בו הנחמדי' מזהב ומפז רב אמר אחאב בלבו דבר גדול זה מבקש אין זו שלי לבדי של זקני ישראל היא לפיכך ויקרא לכל זקני הארץ אעפ שהיו עובדים ע"ז היו מכבדין את התורה: אם יספוק עפר שומרון לשעלים וגו' · למיסב בשעולי פרסת ריגלי עמא דעמי עפר ש שנדבק בפרסת רגלים: לשעלי' · לשון מדרך כף רגל וכן במשעול הכרמים וכן מי מדד בשעלו מים שדרך בים סוף שנאמ' דרכת בים סוסיך: אם יספוק · אם יש די: דברו אל יתהלל חוגר כמפתח · אימרו ליה לא ישתבח דמיזדרז ונחית ב בקרבא כגבר דנצח וסליק מנה אל יתהלל החוגר חרבו לרדת למלחמה שאינו יודע אם ינצח אם לאו: כמפתח: חגורת חרבו שעלה כבר מן המלחמה ונצח כך אין לאדוניכ' להתהלל בדבר העתיד: שימו · כלי המצור על העיר: נביא אחד · הוא מיכיהו בן ימלא: בנערי שרי המדינות · הם בני התערובות שהיו כל השרים של שאר האומות נותנים בניהם תחת ידו ערבי' שלא ימרדו בו: מי יאסור המלחמה · יערוך לצוות אותה צא אתה תחלה וכה תתיתנו ועתה תריענו: שבעת אלפים · אומר אני הם שאמר עליהם כל הברכים אשר לא כרעו לבעל שבעת א אלפים: בסוכות

יספין נ"ל כתי' שי"ן וחס' יוד כתי' סמ"ך ומ"ל

רדק

כי אם כעת מחר · כתרגומו אלהין כעידנא הדין מחר: לא אוכל לעשות · שתחפש בתיכו ותקח כל המחמד והנשים והבנים הטובים אלא מה ששלחת בראשונה שיהיו לך ותחת ממשלתך הדבר ההוא אעשה ואשמע לך בדבר ההוא: כה יעשון · לשון שבועה: אם ישפוק עפר שמרון לשעלים · כל כך העם רב אשר אתי כי כל עפר שמרון ידבק בפרסו' רגליהם ולא יספיק ועל הדרך הזה ת"י אם יספוק עפר' דשמרון למיסב בשעולי פרסת רגלי עמא דעמי ויש לפרש לשעלים ענין מי מדד בשעלו מים שהוא האגרוף ופירו' אם כל אחד מן העם אשר אתי יקח מלא אגרופו מן העפר אשר בשמרון לא י יספיק: ויאמר דברו · אמרו לו זה המשל וכת' אימרו ליה: אל יתהלל חוגר כמפתח · חוגר החרב להכנס למלחמה אין לו להתהלל כי אינו יודע מה יקרהו במלחמה כמפתח החרב שכבר יצא ונצח המלחמה הוא יוכל להתהלל: ויאמר שימו · פירו' שימו כלי מלחמה להלחם על העיר: וישימו על העיר · הכינו כלי מלחמה להלחם על העיר וטרם ששמו הם על העיר יצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא כי בסכות היו שותין עדיין כשיצאו נערי שרי המדינו' בדבר הנביא ואע"פ וישימו על העיר אינו אומר שעשו כן אלא שהכינו כלי המלחמה להלחם אל העיר וי"ת שימו איזדרזו ותרגם וישימו על העיר וכמנו על קרתא אב"א לדבריו פירו' וישימו על העיר שמו מארב על העיר ושאר החיל היו עדיין בסכות כשיצאו נערי שרי המדינות: והנה נביא אחד · אמרו כי הוא מיכיהו בן ימלא: בנערי שרי המדינות · והנערים האלה היו גדולים אצלו כי כן מנהג המלכי' שיגדלו בחצריהן בני השרים הגדולים וי"א כי הם בני התערובו' שלוקח המלך בני השרי' עמו להיות לו ערבון שלא ימרדו בו השרים ומה שאמר בנערי שרי המדינות ר"ל לא תצטרך להביא חיל ופרשים מ' מחוץ אלא באותם שעמך נערי שרי המדינות והחיל אשר אתך בעיר ואפשר שנאספו אל שמרון חיל מן הערים האחרות או היו משמרון השבעת אלפים ואפשר שאותם שבעת אלפים היו אותם אשר לא כרעו לבעל: מי יאסור המלחמה · כענין ויאסור את רכבו שהוא ענין קשור הרכב כי ראש המלחמה יקרא אוסר לפי שהוא מתחיל והעם אחריו ולמה שאל אחאב מי יאסר ומי יאסור אלא הוא שהיה מלך שלא לפי שהיה עובד ע"ז והקב"ה עושה עם ישראל כן חשב אחאב שלא יעשה הקב"ה הנס אם יהיה שם הוא לפי שהוא עובד ע"ז לפיכך שאל מי יאסור המלחמה ויאמר אתה: סותם

ולוא לה"ה מלאים וסי' נמסר בסדר ויקרא: יוסיפו ד' כ"ב חסרים יוד וסי' וכל ישראל ישמעו ויראון קדמא · וישלח אליו בן הדד · ועתה יוספו לחטא · אברו בגוים לא יוספו לגור · הלין יוספו כתיב חס' יוד בתראה · בני עולה דשמואל · לדאבה עוד · יספו כתיב חסר ו"ו · ולא יוספו בני עולה דדברי הימים · כי ארך ימים ושנות חיים · יוסיפו כתיב מל' דמל' ושארא יספו כתיב: ישפק ג' ב' כתיב שי"ן וחד כתיב סמ"ך וסימ' אם ישפוק עפר שמרון' ישפוק עלימו כפימו · בינינו יספוק וירב אמריו לאל: ונצה ה' ר"פ בסי' וסי' נמסר בריש סיפרא: ויאמר אחאב חד מן כ' פסוקים דאית בהון ד' פעמים ויאמר וסי' ויאמר יצחק אל אברהם · ודין:

רלבג

אם יספוק עפר שמרון לשעלים · ר"ל שלא יספיק עפר שמרון לכל העם אשר ברגליו אם יקח כל אחד מהם מתנו מלא שעלו והוא מלא אגרופו: ויאמר דברו אל יתהלל חוגר כמפתח · ר"ל שכבר אמר למלאכי בן הדד שיאמרו לאדוניהם שאין ראוי שיתהלל בכבוד המלחמ' מי שהוא חוגר החרב ללכת למלחמה ואף על פי שיש לו חיל רב כמו שראוי להתהלל מי שהוא מפתח החרב אחר שובו מהמלחמה ונצח אויביו כי לא ידע החוגר מה יקרה לו כי לפעמים ינצח החיל המעט החיל הרב: ויאמר אל עבדיו שימו · ר"ל החיל והמלחמה על העיר: בנערי שרי המדינות · ידמה שבני שרי המדינות היו גדלים עם המלך בשמרון והיו אצלו לערבון שלא ימרדו בו שריו: פקד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים · ר"ל שכבר פקד כל ישראל שהיו בשמרון וכבר היו שבעת אלפים ואלה לבדם יצאו להלחם עם חיל מלך ארם:

אם

שותה שכור. שותה ומשתכר כאדם בוטח שלא היה חושש לחיל שומרון: עזר אותו. שהיו עוזרים אותו: תפשום חיים. מה שאמר תפשום חיים תפשום אחד הוא אלא שפנה מפני הכפל ר"ל בין יצאו למלחמה בין יצאו לשלום תפשום חיים כי היה ברעתו כי היו מתגברים עליהם האנשים אשר היה הוא שולח אליהם עד שאם ירצו לתפשם חיים שיוכלו כי לא יעלה בלב אנשי שמרון שיצאו להלחם עמם כיון שיגעו אליהם מפחדם אליהם לפיכך אמר תפשום חיים ובגאוה ובגודל לבב אמר: ואלה יצאו מן העיר. פי' אלה אשר יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם כלומר החיל אשר נתמנו ללכת אחריהם הכו איש את אישו: ויכו איש אישו. מן האנשי' אשר יצאו משמרון כל איש מהם הכה

בצהרים י"ב וסימ' נמסר לעיל בספר' סימ' ית: יצאו ח' קמצין וסימ' נמסר בספר יהושע סימן ב': תפשום ג' וסימ' ויאמר יהוא תפשום. ויאמר אם לשלום ב' בו: חזקו ג' רפין וסימ' ויהי כי חזקו ישראל. ועבדי מלך ארם אמרו. חזקו עלי דבריכם דסוף מלאכי: במישור מישור י' מלאים וסימ' ועבדי מלך ארם.

רשי

בסוכות. שעשה להם מפני החמה: לתשובת השנה. לזמן סופא דשתא: ושים פחות תחתיהם. מתוך שלא יהו מיוחסים רמה יתנו לב להתחזק כדי למצ' חן: אם לא נחזק מהם. ותראה אם לא נחזק מהם: וכלכלו. פרנסת צידת מלחמה הצטיידו הם כלי זיין וכל צורכי המלחמה: וכלכלו. נתכלכלו: כשני חשיפי עזים. קבוצי עזים ואין לו דמיון ומנחם חברו בלשון גילוי כמו מחשוף הלבן חשפי שובל ולשון גילוי נופל על עדרי עזים כמו שגלשו מהר הגלעד כשיורדין מן ההר מתגלה ההר: ויאמר

רלבג

אם לשלו' יצאו תפשום חיים. ר"ל שאיך שהיה שיצאו לשלום או למלחמ' יתפשום חיים ולא יהרגום: ויכו איש את אישו. ר"ל שכבר הכה כל אחד מהם האיש הבא אליו לתפשו: ויך את הסוס ואת הרכב. יתכן שהכה אותם להרוג הרוכבים: אלהי הרים אלהיהם. ידוע כי שמרון היה בנוי בהר כי שם בנה אותו עמרי: ויעל אפקה למלחמה על ישראל. אחשב שאפק היה לאחאב ולקחוה מיש' במלחמ' ולזה היו נמלטים שם בן הדד וחילו: ובני ישראל התפקדו וכלכלו. ר"ל שכבר התפקדו החיל הנלחם ראשונה עם מלך ארם במלחמה ונמצאו כלם לא נפקד איש ולפי שבחרם הנביא ל' להיות המלחמה על ידם לא שם אחאב עמהם איש אחר מישר': כשני חשיפי עזים. ר"ל כשני עדרים קטני' של עזים. והנה היו שני חלקים כי נערי שרי המדינות היו ל' לעבר אחד והשבעת אלפים היו לעבר אחר:

ויצאו בצהרים ובן הדד שתה שכור בסכות הוא והמלכים שלשים ושנים מלך עזר אתו: ויצאו נערי שרי המדינות בראשנה וישלח בן הדד ויגידו לו לאמר אנשים יצאו משמרון: ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום: ואלה יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם: ויכו איש אישו וינסו ארם וירדפם ישראל וימלט בן הדד מלך ארם על סוס ופרשים: ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב והכה בארם מכה גדולה: ויגש הנביא אל מלך ישראל ויאמר לו לך התחזק ודע וראה את אשר תעשה כי לתשובת השנה מלך ארם עלה עליך: ועבדי מלך ארם אמרו אליו אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם: ואת הדבר הזה עשה הסר המלכים איש ממקמו ושים פחות תחתיהם: ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך וסוס כסוס ורכב כרכב ונלחמה אותם במישור אם לא נחזק מהם וישמע לקלם ויעש כן: ויהי לתשובת השנה ויפקד בן הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה עם ישראל: ובני ישראל התפקדו וכלכלו וילכו לקראתם ויחנו בני ישראל נגדם כשני חשפי עזים וארם מלאו את הארץ:

ונפקו בטיהרא ובר הדד שתי רוי במטליא הוא ומלכיא תלתין ותרין מלכיא מסעדין ליה: ונפקו עולימי רברבי מדינתא בקדמיתא ושלח בר הדד וחויאו ליה למימר גברין נפקו משומרון: ואמר אם לשלמא נפקו אחודונון כד חיין ואם לקרבא נפקו כד חיין אחודונון: ואילין נפקו מן קרתא עולימי רברבי מדינתא וחילא דבתריהון: וקטלו גבר גברוהי ואפכו אנש ארם ורדפונון ישראל ואשתיזיב בר הדד מלכא דארם על כוסון ועמיה תרין זוג פרשין: ונפק מלכא דישראל ומחא ית סוסות ומגיר ית רתיכיא ומחא באנש ארם מחא סגיאה: וקריב נביא לות מלכא דישראל ואמר ליה איזיל איתקף ודע וחזי ית דתעביד ארי לזמן סופא דשתא מלכא דארם סליק עלך: ועבדי מלכא דארם אמרו ליה אלהא דשליט על טוריא אלההון על כן תקיפו מיננא וברם נגיח עמהון במישרא אם לא נתקף מנהון: וית פתגמא הדין עביד אעדי מלכיא גבר מאתרי' ומני שלטוניא חילופיהון: ואת תמני לך משרין כמשרין דאיתקטלא מינך וסוסון כסוסון ורתיכין כרתיכין ונגיח עמהון במישרא אם לא נתקף מנהון וקביל למימריהון ועבד כן: והוה לזמן סופא דשתא ומנא בר הדד ית אנש ארם וסליק לאפק לאגחא קרבא עם ישראל: ובני ישראל איתמניאו ואיזדמנו ואזלו לקדמותהון ושרו בני ישראל לקבלהון כתרין גזרי עזין ואנש ארם מליא ית ארעא:

ושל אחריו ואתה תמנה לך חיל. ושפט בצדק דלים. והיה העקוב למישור. ואשים מחשך לפניהם. הורת אמת היתה בפיהו. רגלי עמדה במישור. הורני יי' דרכך. ויכן מגדלים במדבר. למדני לעשות רצונך: ושים ט' וסימ' נמסר בסוף סדר בשלח: ונלחמה ד' בקריאה וסימ' נמסר בריש שופטים ובשמואל חלק א' סימן י"ז: התפקדו ד' וסי' נמסר בסדר מדבר סיני: מלאו כל סיפרא בחירק וכל אוריתא דכוו' בג"ג קמצין וסימ' כי מלאו ימי. ומלאו בתי. ומלאו בתיך. וכל שאר קריאה דכוו' במ"ב מלאו בחירק תחת המ"ם וסימ' השלטים. ומלאו ידיו:

איש הבא לנגדו מארם אש' שלח מלך ארם אליהם לראות אם ל' למלחמה יצאו אם לשלום יצאו וכיון שראו ארם כי הכו האנשים אשר שלחו אליהם וראו כי עצתם הופרה חשבו כי הגבורה והכח עמה' שלא פחדו מאנשיה' וינוסו כי פחד אלהים נפל עליהם: על סוס ופרשים. נמלט על סוס שהיה רוכב עליו ופרשים שהיו עמו גם כן נסו ולא אמר כמה פ פרשים אלא מיעוט פרשים שנים וי"ת על סוסי' ועמיה תרין רתיכין ונסחא אחרת מצאתי על סוסון ועמיה תרין זוג פרשי': ויצא מלך ישראל. אחרי אשר יצאו נערי שרי המדינו' ומקב' החיל אחריה' התחילו להכות בארם ראה מלך ישראל כי החלה התשועה יצא אחר כך כי עדיין היה לבו נקפו עד שראה כי החלה התשוע' וכנו ארם יצא גם הוא ושאר החיל אשר נשארו בעיר ורדפו גם הם אחרי ארם: ויך את הסוס ואת הרכב. כי ארם שהיו רוכבי סוסים ורכב היו נסי' על הסוסים ועל הרכב והם באים אחריהם והיו מכים הסוסים ומפילים ת הרכב והרוכבי' נופלי' והיו מכים בהם כי לא הכה הסוס והרכב אלא בעבור הרוכבי' שהיו נסים ואלו היו משיגים אותם לא היו מכים הסוסים והרכב ות"י ומחא ית סוסוותא ומגיר ית רתיכיא: ויגש הנביא. הוא הנביא הנזכר למעלה ונביא אחר: לך התחזק י בפתח ולא כן ברוב הצווי בפתח וכמוהו והתענג על יי' בפתח ופירוש התחזק שתכין עצמך ל' למלחמה כי עתיד הוא לעלו' עליך בסוף השנה או פירוש התחזק ב במעשים טובים ולעקור ע"ז שהרי ראית והכרת כי יי' הוא האלהים ושקר הסוס לתשועה שנתן כל ההמון הזה בידך: לתשובת השנה. כתרגומו לזמן סופא דשתא שתשו' השמש לנקוד' אשר החלה ממנה בראש השנה: אלהי הרים. כי אמרו זה הנצחון לא מגבורתם ומהמונם כי אנחנו הייננו רבים מאד עליהם אם כן מכח אלהיהם היה להם זה אלהי הרים הוא והיה לו כח לעזרם ב במלחמה שנלחמנו אתם בהר: אם לא נחזק מהם. תראה אם לא נחזק מהם אם נלחם במישור: הסר המלכי'. יאמרו זה בעבור שלא יתנאו החיל כשיראו מלכים ראשים עליהם ותשים הפחות במקומם כדי שיתחזקו יותר ל להלחם בחיל הנופל כדי שיהיה כמו שהיו בתחילה במנין: ויעל אפקה. ואפקה לבני יהודה הוא ואף על פי שנמצא אפק בנחלת בני אשר זה אפק היה לבני יהודה כי אשר ממלכו' אחאב היה ואף על פי שהיה לבני יהודה היאך עלו שם אלא לפי שהיה לפני העיר הזאת מישור גדול חנו שם וקראו להם לבני יש' להלחם עמם שם ובני ישראל הלכו לקראתם: התפקדו וכלכלו. התפקדו החיל אשר יצאו במלחמה הראשונה: וכלכלו. כלומר היו כלם שלא נפקד מהם איש בצאתה המלחמה וכמו שהיו אז כן יצאו עתה למלחמה הזאת וי"ת איתמניאו ואיזדמנו: כשני חשיפי עזים. אמר בן התרגום כתרין גזרי עזין כלומר שני עדרים קטנים מן העזים: מלאו את הארץ. הל' וראוי להדגש: ויאמר

ויהי

ויאמר אל מלך ישר׳ · אמ׳ לו פעם אחר פעם לחזק בלבו כי מיי׳ התשועה וכן ויאמר המלך ויאמ׳ לאסת׳ המלכ׳ ויאמר יצחק אל אברה׳ אביו ויאמר אבי · ובדרש אמירה ראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך שניה אמר לו אם יפול בן הדד לידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען אשר שלחת את איש חרמי׃

ויאמר אל מלך ישראל ויאמר וגו׳ · אמר רבי יוחנן כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר צריך לדרוש אמירה ראשונה אמ׳ לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך אמיר׳ שניית אם יפל בן הדד בידך אל תחמל עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען אשר שלחת איש חרמי מידך וגו׳׃ ינחשו וימהרו ויחלטוה ממנו · ינחשו לשון מנחש אמרו כיון שנפל דבר שלום בפיו אפילו שלא במתכוין סימן טוב הוא זה וימהרו להחזיק הדב׳׃

ויאמרו אליו ב׳ ר״פ וסימ׳ איה שרה אשתך׳ ויאמרו אליו עבדיו הנה נא שמענו׃ יחיה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ואיש ואשה לא יחיה דוד · והכה דוד את הארץ · ויואב יחיה את שאר העיר דד״ה · יחיה איש עגלת בקר · כי לא יחיה רשע · נשימה נא שקים במתנינו · הוא את נפשו יחיה׃ בברית ה׳ דגשי׳ בקריאה וסי׳ ואני בברית אשלחך · ויעמד כל העם בברית · וישמעו כל השרים וכל העם אשר · התחזק יהוידע דדה · ויבאו בברית לדרוש דד״ה׃

וַיִּגַּשׁ אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה יַעַן אֲשֶׁר אָמְרוּ אֲרָם אֱלֹהֵי הָרִים יְהוָה וְלֹא־אֱלֹהֵי עֲמָקִים הוּא וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה בְּיָדֶךָ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וַיַּחֲנוּ אֵלֶּה נֹכַח אֵלֶּה שִׁבְעַת יָמִים וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַתִּקְרַב הַמִּלְחָמָה וַיַּכּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־אֲרָם מֵאָה־אֶלֶף רַגְלִי בְּיוֹם אֶחָד׃ וַיָּנֻסוּ הַנּוֹתָרִים אֲפֵקָה אֶל־הָעִיר וַתִּפֹּל הַחוֹמָה עַל־עֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף אִישׁ הַנּוֹתָרִים וּבֶן־הֲדַד נָס וַיָּבֹא אֶל־הָעִיר חֶדֶר בְּחָדֶר׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו עֲבָדָיו הִנֵּה־נָא שָׁמַעְנוּ כִּי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־מַלְכֵי חֶסֶד הֵם נָשִׂימָה נָּא שַׂקִּים בְּמָתְנֵינוּ וַחֲבָלִים בְּרֹאשֵׁנוּ וְנֵצֵא אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוּלַי יְחַיֶּה אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ וַיַּחְגְּרוּ שַׂקִּים בְּמָתְנֵיהֶם וַחֲבָלִים בְּרָאשֵׁיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ עַבְדְּךָ בֶן־הֲדַד אָמַר תְּחִי־נָא נַפְשִׁי וַיֹּאמֶר הַעוֹדֶנּוּ חַי אָחִי הוּא׃ וְהָאֲנָשִׁים יְנַחֲשׁוּ וַיְמַהֲרוּ וַיַּחְלְטוּ הֲמִמֶּנּוּ וַיֹּאמְרוּ אָחִיךָ בֶן־הֲדַד וַיֹּאמֶר בֹּאוּ קָחֻהוּ וַיֵּצֵא אֵלָיו בֶּן־הֲדַד וַיַּעֲלֵהוּ עַל־הַמֶּרְכָּבָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֶעָרִים אֲשֶׁר־לָקַח־אָבִי מֵאֵת אָבִיךָ אָשִׁיב וְחוּצוֹת תָּשִׂים לְךָ בְדַמֶּשֶׂק כַּאֲשֶׁר־שָׂם אָבִי בְּשֹׁמְרוֹן וַאֲנִי בַּבְּרִית אֲשַׁלְּחֶךָּ וַיִּכְרָת־לוֹ בְרִית וַיְשַׁלְּחֵהוּ׃

וְאִישׁ אֶחָד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים אָמַר אֶל־רֵעֵהוּ בִּדְבַר יְהוָה

ה׳ · ב׳ מ״ל בכיל׳ · ב׳ ל״פ איה שרה · ב׳ חד מ״ל וחד חס׳ אם יד תהיה מ״ל · ב׳ פתוחי · ב׳ כנס׳ ותהלך · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ומס׳ · ל׳ מתרי לי״ס · ה׳ דגשים · ב׳ שב כנה · ה׳

וְקָרִיב נְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר לְוָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלַף דַּאֲמָרוּ אֱנָשׁ אֲרָם אֱלָהָא דְשַׁלִּיט עַל טוּרַיָּא יְיָ וְלָא אֱלָהָא דְשַׁלִּיט עַל מֵישְׁרַיָּא הוּא וְאֶמְסַר יָת כָּל הֲמוֹנָא רַבָּא הָדֵין בִּידָךְ וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וּשְׁרוֹ אִלֵּין לָקֳבֵיל אִלֵּין שִׁבְעָא יוֹמִין וַהֲוָת בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וּקְרִיבוּ עָבְדֵי קְרָבָא וּמְחוֹ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אֱנָשׁ אֲרָם מְאָה אַלְפִין גְּבַר רִיגְלִי בְּיוֹמָא חַד׃ וְאַפְּכוּ דְאִשְׁתְּאָרוּ לַאֲפֵק לְקַרְתָּא וּנְפַל שׁוּרָא עַל עַשְׂרִין וְשִׁבְעָה אַלְפִין גַּבְרָא דְאִשְׁתְּאָרוּ וּבַר הֲדַד עֲרַק וְעַל לְקַרְתָּא תְּוָן בְּגוֹ תְּוָן׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ עַבְדוֹהִי הָא כְעַן שְׁמַעְנָא אֲרֵי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מַלְכֵי גוֹמְלֵי חִסְדָּא אִנּוּן נֵיסַר כְּעַן סַקִּין בְּחַרְצַנָּא וְאַטּוּנִין בְּרֵישָׁנָא וְנִיפּוֹק לְוָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מָאִים יְקַיֵּים יָת נַפְשָׁךְ׃ וַאֲסַרוּ סַקִּין בְּחַרְצֵיהוֹן וְאַטּוּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן וְאָתוֹ לְוָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ עַבְדָּךְ בַּר הֲדַד אֲמַר תִּתְקַיַּים כְּעַן נַפְשִׁי וַאֲמַר הַעַד כְּעַן קַיָּים אָחִי הוּא׃ וְגַבְרַיָּא נַחִישׁוּ וְאוֹחִיאוּ וְחַטְפוּהָא מִנֵּיהּ וַאֲמַרוּ אָחוּךְ בַּר הֲדַד וַאֲמַר עוּלוּ דַבְּרוּהִי וּנְפַק לְוָתֵיהּ בַּר הֲדַד וְאַסְּקֵיהּ לִרְתִיכָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ קִירְוִין דִּנְסִיב אַבָּא מִן אֲבוּךְ אָתִיב וְשׁוּקִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּדַמֶּשֶׂק כְּמָא דְמַנִּי אַבָּא בְּשׁוֹמְרוֹן וַאֲנָא בִּקְיָים אֲשַׁלְּחִינָךְ וּגְזַר לֵיהּ קְיָים וְשַׁלְּחֵיהּ׃ וְגַבְרָא חַד מִבְּנֵי תַלְמִידֵי נְבִיַּיָּא אֲמַר לְחַבְרֵיהּ בְּפִתְגָמָא דַיְיָ

יען אשר אמרו · כלומר לא בצדקתך וביושר לבבך כי לא עזבת הבעלים בראותך התשועה הגדולה שעשה לך האל ועזרך ברעתך אלא להקדיש שמו יעשה האל עמכם גם לפי שאמרו אלהי הרים הוא ולא אלהי עמקים׃ וידעתם כי אני יי׳ · כי אולי בתשועה הראשונה חשבתם כי מקרה היה עתה תוכלו לדעת כי מיי׳ היתה התשועה׃ ותקרב המלחמה · כתרגומו וקריבו עבדי קרבא׃ וינוסו הנותרים אפקה אל העיר · כי מלך יהודה היה בשלום עם מלך ארם לפיכך היו נסים שם להמלט כי לא היו הורגים אותם כיון שהיה בשלום עמם לפיכך הורכו ישראל לכם גדול הזה ובהיותם במבוא העיר להכנס שם ולהמלט נפלה החומ׳ עליהם ומתו ובן הדד נס ובא אל העיר עם עבדיו הקרובים אליו והיה ראשון לאותן כ״ז אלף או אחרון לפיכ׳ לא מת עמהם והכל היה סבה מאתיי׳ ית׳ שמו ובעיר לא הרגוהו כמו שפירשתי לפי שהיו בשלום עמו אבל היה יכול לצאת מן העיר לפיכך אמרו לו עבדיו כבא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך׃ וחבלי׳ בראשנו · אין בו יו״ד לפיכך הרי״ש בחולם כדרך היחיד כי הרבים הוא בקמץ הרי״ש ויש ספרים כתוב ביו״ד ואם כן הוא בא הרי״ש בחולם כמו בכל ראשיו קרחה וגם במסורת מצאתי מחלוקת במלה הזאת אם הוא מלא או חסר׃ ויחלטו הממנו · מלת הממנו דבק עם מלת וינחשו לא עם מלת ויחלטו ורבים כמוהו ופירושו כי האנשים היו מנחשים כשאמרו עבדך בן הדד אמרו אם ישמעו ממנו מענה טוב יחשבוהו לסימן שיחייהו וכיון שאמרו לו הם עבדך והוא אומר אחי הוא מהרו ואמרו אחיך ומה שאמר וימהרו ויחלטו ושניהם לשון מהירות לרוב מהירות שעד שלא גמר הדבר מפיו לומר אחי הוא הם אמרו אחיך וכן דרך הלשון לכפול המלים לחזק הענין כמו הלכה הלכה אבי האדרש אדרש ברוך ברוך אף והרומי׳ להם ות״ת וחטפוהא מניה כאילו ה״א הממנו קמוצה עם ויחלטו כאילו אמ׳ ויחלטוה ממנו׃

באו קחוהו · כתרגומו עולו דברוהו כלו׳ הכניסוהו לעיר והביאוהו אלי׃ וחוצות תשים לך בדמשק · פירוש שוקים שיהיו מוכרי השוקים ממה שיקנו וימכרו בהם יהיה המכס שלו וכ״ת חוצות שוקים כ״א קירוין׃ ואני בברית אשלחך · אמר לו אחאב כיון שתעשה זה אני אשלחך בשלום בברית שאכרות לך מעתה ומה שאמר בברית עם ב״ית הידיעה כלומר בזאת הברית שתקיים לי מה שאמרת׃ ואיש אחד מבני הנביאים · כתרגומו מתלמידי נביאה ואמרו כי זה הנביא היה מיכיהו׃ הכיני

שנפל דבר שלום בפיו אפילו שלא במתכוין סימן טוב הוא זה וימהרו להחזיק הדב׳׃ ויחלטוה · לשון במיתות כרתו הדבר מפיו שלא יחזו׳ בו וה״א של ויחלטוה נוטה לממורת לשני התיבו׳ כאילו נכתב ויחלטו ה הממנו אם ממנו יצא הדב׳ בכוונ׳ הלב׃ ויאמ׳ לו בן הדד הערי׳ אשר לקח אבי מאת אביך עמדי אשיב לך׃ וחוצו׳ תשי׳ לך בדמשק · ותהא מושל בה והיא ראש למלכותי כאשר שם אבי בשמרון עירך על כרחך וכל זה היה אנ׳ מיראה אמר לו אחאב ואני בברית הזאת אשלחך׃ הכיני

רלבג

ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה · ר״ל שקרבו אנשי המלחמ׳ קצתם לקצת בדרך שנלחמו זה עם זה׃ ובן הדד נס ויבא אל העיר חדר בחדר · ידמה שכבר עבר בן הדד קודם נפילת החומה ולזה נמלט וכבר היה ירא כי לא היה יכול לצאת מן העי׳ ולזה לקחו עבדיו והם בני עיר אפק עצה למלט את נפש בן הדד וזה כי הם חגרו שקים במתניהם כאבלים וקשרו חבלי׳ בראשיה׳ להעיר שהם שמים עצמם תחת ממשלת אחאב׃ והאנשים ינחשו · ר״ל שהיו מנחשי׳ בדבור ובאשר שמעו שאחאב קראו אחיו אז ידעו כי לא יצטרך בן הדד להשפ׳ נפשו עבד לאחאב ולזה מהרו והחליטו המאמר לדעת הממנו אמר אחאב שהוא אחיו כי אולי לא שמע אחאב דבריהם כשאמר להם אחי הוא ולזה מהרו לאמר אחיך בן הדד ואז ענה אחאב להם ואמ׳ באו וקחוהו ויצא אליו בן הדד מן העיר שהיה נחבא בה ויעלהו אחאב על המרכבה ויאמר הדד לאחאב הערים אשר לקח לך אבי מאת אביך אשיב לך וחוצות תשים לך בדמשק לקחת שם מכס מהסוחרים הנמצאי׳ כאשר שם אבי בשמרון ואז השיב לו אחאב ואני בברית אשלחך מאחר שתעשה לי כן ויכרות לו ברית וישלחהו׃

והאנשים ה׳ ר״פ וכו׳ רעיא דכליתא לאשלא לדרוכי׳ שבין לבנהא מיתיא בהימנותא

יען

רש״י

הכיני נא. סימן זה רע על אחאב שאמר לו הנביא על פי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה שאמר לו הנביא בדבר יי׳ הכני ולא הכהו נשפט שנפרע מזה ינפרע מאחאב: בדבר יי׳. הקב״ה אמר שהכה אותי: ופצוע. מכת חבורה: ויתחפש באפר. שינה את מעפורתו שלא יכירוהו כל שינוי בגדי׳ הוא לשון חיפוש: באפר. תירגמו יונתן במעפורתא הוא כודר. והנה איש סר. מן הדרך לבא אלי: ויבא אלי איש. שבוי מן המלחמה: אם הפקד יפקד. אם יברח לשון לא נפקד ממנו איש לשון חסרון: והוא איננו. ברח לו: אתה חרצת. או נפשו או ככר כסף: איש חרמי. איש מלחמתי לשון חירום ולשון חירום נופל במלחמה וכן על ארוס תרד ועל עם חרמי. ומדרש אגדה כמה מצודות וחרמים פרשתי לך עד שנפל בידך: סר וזעף. כעוס ודוי רוחו סרה ממנו: ויהי אחר הדברים האלה. עוד אחרת לקרב מיתתו: מחיר זה. הכרם הזה: אל

רד״ק

הכיני נא. יכתב ביאור מקום למד הפעל ומשל זה היה על אחאב שאמר לו הנביא ונתתי את כל ההמון הזה בידך וכמו שהאיש הזה מאן להכותו כן אחאב לא רצה להכות את בן הדד ועבר על פי יי׳ הלא ראה כי הכותרי׳ שנכנסו אפיקה הרגם האל כדי שלא יותר מהם אחד ולא השאיר בן הדד אלא לכסותבו אחאב והוא היה לו להבין כי לא רצה האל יתברך שיותר אחד מהם וחמל על בן הדד והחמלה על הרשעים אכזריות כי ידוע כי סופם לעמוד מלחמה וכן שאול שחמל על אגג חרה בו אף יי׳ וכמו שהאריה הכה האיש שמאן להכות הנביא בדבר יי׳ כי כן היה דינו כמו שאמר העובר על דברי נביא מיתתו בידי שמים. הנכי אדרש מעמו ואם תאמ׳ היאך ידע האיש כי בשם יי׳ אמר והלא לא נתן לו אות כשמוחזק הנביא אין שואלי׳ ממנו אות וחייב אדם להאמין בו כן אחאב שמאן להכות מלך ארם נפל בידו והכהו כמו שאמ׳ לו הנביא נפשך תח׳ נפשו ועמך תחת עמו: הכה ופצוע. הפצע הו׳ מכתדם. ובדרש אות׳ טיפת דם שיצאה מן הצדיק היתה כפרה לישראל שלא מתו מהם במלחמו׳ רמות גלעד שהרי אמר לו הנביא ועמך תח׳ עמו כי חייבי מיתה היו אלא שאותה טיפת דם היתה כפרה להם: ויתחפש באפר. השתנה באפר ששם על עיניו שלא יכירהו מלך ישראל ותרגומו וכריך במעפרת עינוהי ונסחא אחר׳ וכריך במעפרא על אפוהי באפר. אפר הוא כעין והוא הפוך מן פארי המגבעות וב״ת באפר קמוצה מורה על הידיע׳ ולע״פ שהנביא כבר עשה משל על דבר אחאב אמר למלך עוד דבר משל שישפוט הוא בעצמו המשפט: אם הפקד יפקד. כמו ולא נפקד ממנו איש ענין חסרון: עשה הנה והנה. כתרגו׳ מתפני לכא ולכא כלומר מתעסק כאן וכאן: אתה חרצת. אתה חתכת הדין בעצמך שקבלת שמירתו ונתחייבת לו: איש חרמי מיד. ר״ל מידך ופירו׳ חרמי הריגתי מן חרוב וחרם זובח לאלהי׳ יחרם ר״ל שהיה חייב הרג וכן ת״י גבר דחייב קטול או יהיה פי׳ חרמי מן יכודו חרמים ומכודיו שעניינם רשת ומכמרות וכן הו׳ בדרש כמה מצודי׳ וחרמי׳ פירשתי לו עד שנפל בידך: על ביתו. כמו אל ביתו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו אל ביתו ודברתי על הנביאי׳ אל הנביאים: סר וזעף. כמו מה זה רוחך סרה ענינו קרוב לזעף ותרגומו נסיס ודוי ותרגום והנם זועפים והא אינון נסיסי׳. וסר פתח שלא כמנהג כחי הע״ין וכן חבירו השני: אשר ביזרעאל. הכרם שהיה לו ביזרעאל ולאחאב היה היכל ביזרעאל כמו שכתוב למטה: לגן ירק. הוא העשב שהוא מאכל האדם או עשבים שיש להם ריח טוב ומנהג לעשות מהם גן בחצר הבית או אחורי הבית: מחיר זה. מחיר כרם זה כלומר מה ששוה אם תרצה למוכר בכסף: מתתי. במחיר כסף או חליפין:

ויסב

תשקול ז׳ מלאים ו׳ בליש׳ משקל וסימ׳ או ככר כסף תשקול. במשקול עשרים שקל. לו שקול ישקל בעסי׳ אשקול על ידי עשי המלאכה. על גנזי המלך. ואשקולה להם: משפטך ה׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ כן משפטך אתה חרצת. והוציא כאור צדקך׳ ואל תצל כפי דבר אמת. קולי שמעה בחסדך. תחי נפשי

הַכֵּינִי נָא וַיְמָאֵן הָאִישׁ לְהַכֹּתוֹ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה הִנְּךָ הוֹלֵךְ מֵאִתִּי וְהִכְּךָ הָאַרְיֵה וַיֵּלֶךְ מֵאֶצְלוֹ וַיִּמְצָאֵהוּ הָאַרְיֵה וַיַּכֵּהוּ׃ וַיִּמְצָא אִישׁ אַחֵר וַיֹּאמֶר הַכֵּינִי נָא וַיַּכֵּהוּ הָאִישׁ הַכֵּה וּפָצֹעַ׃ וַיֵּלֶךְ הַנָּבִיא וַיַּעֲמֹד לַמֶּלֶךְ אֶל־הַדָּרֶךְ וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֲפֵר עַל־עֵינָיו׃ וַיְהִי הַמֶּלֶךְ עֹבֵר וְהוּא צָעַק אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ יָצָא בְקֶרֶב־הַמִּלְחָמָה וְהִנֵּה־אִישׁ סָר וַיָּבֵא אֵלַי אִישׁ וַיֹּאמֶר שְׁמֹר אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה אִם־הִפָּקֵד יִפָּקֵד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ אוֹ כִכַּר־כֶּסֶף תִּשְׁקוֹל׃ וַיְהִי עַבְדְּךָ עֹשֶׂה הֵנָּה וָהֵנָּה וְהוּא אֵינֶנּוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כֵּן מִשְׁפָּטֶךָ אַתָּה חָרָצְתָּ׃ וַיְמַהֵר וַיָּסַר אֶת־הָאֲפֵר מֵעַל עֵינָיו וַיַּכֵּר אֹתוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כִּי מֵהַנְּבִאִים הוּא׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן שִׁלַּחְתָּ אֶת־אִישׁ־חֶרְמִי מִיָּד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ וְעַמְּךָ תַּחַת עַמּוֹ׃ וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל עַל־בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹנָה׃

כא וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כֶּרֶם הָיָה לְנָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי אֲשֶׁר בְּיִזְרְעֶאל אֵצֶל הֵיכַל אַחְאָב מֶלֶךְ שֹׁמְרוֹן׃ וַיְדַבֵּר אַחְאָב אֶל־נָבוֹת לֵאמֹר תְּנָה־לִּי אֶת־כַּרְמְךָ וִיהִי־לִי לְגַן־יָרָק כִּי הוּא קָרוֹב אֵצֶל בֵּיתִי וְאֶתְּנָה לְךָ תַּחְתָּיו כֶּרֶם טוֹב מִמֶּנּוּ אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ אֶתְּנָה־לְךָ כֶסֶף מְחִיר זֶה׃ וַיֹּאמֶר נָבוֹת אֶל־אַחְאָב חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה מִתִּתִּי אֶת־נַחֲלַת אֲבֹתַי לָךְ׃ וַיָּבֹא אַחְאָב אֶל־בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלָיו נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי וַיֹּאמֶר לֹא־אֶתֵּן לְךָ אֶת־נַחֲלַת אֲבוֹתָי

תרגום

מחיני כען ולא אבה גברא למימחי׃ ואמר ליה חלף דלא קבלתא למימרא דיי הא את אזיל מלותי ויקטלינך אריא ואזל מלותיה ואשכחיה אריא וקטליה׃ ואשכח גברא אוחרנא ואמר מחיני כען ומחהי גברא מחהי ופרעיה׃ ואזל נביא וקם למלכא על אורחא וכריך במעפרא עינוהי׃ והוה מלכא עבר והוא צווח קדם מלכא ואמר עבדך נפק בגו קרבא והא גברא זר ואיתי לי גברא ואמר טר ית גברא הדין אם משגא ישגי ותהי נפשך חלף נפשיה או ככרא דכספא תתקול׃ והוה עד דעבדך מתפני לכא ולכא והא ליתוהי ואמ׳ ליה מלכא דישראל את דנתא דינך ופסקתא׃ ואוחי ואעדי ית מעפרא מעלוי עינוהי ואישתמודע יתיה מלכא דישראל ארי מתלמידי נביא הוא׃ ואמר ליה כדנן אמר יי חלף דשזבתא ית גבר דחייב קטול מיד ותהי נפשך חלף נפשיה ועמך חלף עמיה׃ ואזל מלכא דישראל לביתיה נסיס ודוי ואתא לשמרון׃ והוה בתר פתגמיא האילין כרמא הוה לנבות יזרעאלה די ביזרעאלה בסטר היכלא דאחאב מלכא דשמרון׃ ומליל אחאב עם נבות למימר הב לי ית כרמך ויהי לי לגנת ירקא ארי הוא קריב לביתי ואיתן לך חילופיה כרמא דטב מיניה אם תקין בעינך אתן לך כספא דמוהי מה דשוי׃ ואמר נבות לאחאב חס לי מן קדם יי מלמתן ית אחסנת אבהתי לך׃ ואתא אחאב לביתיה נסי ודוי על פתגמ׳ דמליל עמיה נבות יזרעאלה ואמ׳ לא אתן לך ית אחסנ׳ אבהתי

רלב״ג

יען לא שמעת בקול יי׳. ידוע שהעובר על דברי נביא חייב מיתה כבר נתבאר זה בתור׳: ויתחפש באפ׳ על עיניו. הנה אפר הוא כעין והשתנ׳ בו בששמהו על עיניו כדי שלא יכירהו מלך ישראל: או ככר כסף תשקול. ר״ל אם תשמרהו כראוי: כן משפטך אתה חרצת. ר״ל אתה גזרת על עצמך להיות נפשך תחת נפשו: ויסר את האפר מעל עיניו. ואז הכירו מלך ישרא׳: איש חרמי. ר״ל איש לכרתיו בחרמי וברשתי לקחו בידך כי לא היה לו מקום לנוס: על ביתו. ר״ל אל ביתו אשר הלך שם בעבור הנהגת ביתו כי מביתו יצא להלחם עם בן הדד: סר וזעף. סר הוא מענין הנטיה וסור מהמנהג והרצון שכבר התפעל מזה תכלית ההתפעלות והיה על זה הענין זעף וכעוס מאד: ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו. ר״ל אם לא תחפוץ למכור נחלותיך אתן לך כרם אחר טוב ממנו ואם תרצה למכרו אתן לך כסף מחירו:

ויסב

סי׳ ב׳ כת׳ והענין וכל שר דכו׳ פת׳ כמ׳כתין וכו׳ אין מ״ך וא׳ וש׳ ובגיר וש׳ נרדפי תיומים

ותהללך: מתתי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ מהתי אתה לאיש אחר. מתתי לך את נחלת אבותי. מתתי את מדין: אבותי ז׳ מלאים בליש׳ וסימ׳ לא אתן לך את נחלה אבותי. אשר שחתו אבותי את גוזן. אשר השחיתו אבותי. מה עשיתי אני ואבותי. מיבכל אלהי הארצות. ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו. תושב בכל אבותי:

וישב את פניו. הסב פניו אל הקיר: מה זה רוחך סרה. כמו סר וזעף שפירשנו ותרגומו כסים: כי אדבר. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו או הוא בלשון הוה כלומר הייתי מדבר לו זה הדבר: תעשה מלוכה. כתרגומו תצלח במלכותא והוא לשון תמיהה: ותשלח הספרים. כתובה הא הידועה וקרי בלא הא ופניהם ככוכים: ואל החורים. השרים והסגנים כמו את חורי יהודה ואריבה את החורים ות״י תורביכא: קראו צום. כמשמעו לשון תענית וכ״קי גזרו צומא ואמרה זה לפי שביום התענית מפשפשין במעשיהם ואם יש מעוות מתקנין אותו ואדוני אבי ז״ל פירש צום קבוץ וכן ביום צום שבירמיהו מלשון ר״ל צומת הגידין שהוא מקום קבוץ הגידין: ויעדוהו. יעידו בו. יש לשאול כיון שהשרים והסגנים ידעו הדבר כי שקר היה למה היו צריכין לכל זה יהרגוהו במצות איזבל בלא עדות ובלא דבר. התשובה כי זקני העיר והשרים היו מעטין וירא היה במעל עם איזבל כי אילו רצו הזקנים לגלות הדבר לעם לא היו מניחין להרגו בחנם כל שכן הקרובים שהיו לנבות בעיר ואילו רצתה איזבל להרגו בלא משפט לא היה כח בידה כי אף לגזול הכרם לא היה לה כח כי אחאב ואיזבל אף על פי שהיו רשעים היו לשמים לעבוד ע״ז אבל אם היו הורגין וגוזלין שלא במשפט היו ישראל מורדין בו כי לא היו מניחין מלך עליהם אם לא יעמיד ארץ במשפט אבל למצוה מע״ז לא היו יכולים כי לא היו אלא שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל ושאר ישראל היו רבים אחר שהיה לבם באמונת הבעל שהיו מטעים אותם נביאי הבעל לפיכך בקשה איזבל עלילה שיהרג נבות במשפט כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ובטחה איזבל לזקני ישראל שיסכימו עליה ויעלימו הדבר או ידעה בהם שהיו יריאין את אחאב מאד לפי כתבה להם בשם אחאב וחתמה להם בחותמו כי ידעה שלא ישנו את דברו ואף על פי שהיו יודעים שבדבר עדות שקר ורציחת נפש היו רשעים הזקנים כמו שהיו העדים כמו שאמר היא והושיבו שני האנשים בני בליעל נגדו ויש לשאול עוד אחאב למה לא היה לוקח זה הכרם במשפט המלוכה שהרי כתוב את שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם הטובים יקח התשובה כמו שפירשנו בספר שמואל כי אין מתשפט המלוכה שיקח אלא הפירות לצורך עבדיו ואנשי מלחמתו אם יצטרכו והראיה שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו וראיה עוד שאמר שדותיכם כרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם משמע כי על הפירות אמר לא על גוף הקרקע: ברכת אלהים ומלך. תרגומו גדיפתא קדם יי׳ ומלכא לטיתא למה אמר אלהים ומלך ובאחת מהם חייב מיתה אמר זה להגדיל קצף העם עליו ויסקלוהו מיד: אשר היושבים בעירו. הודעה אחר הודעה כי די היה אם אמר היושבים או אם אמר אשר יושבים: ויעידוהו. אמר הכנוי תחלה ואחר כך ההודעה שאמר כנגדו ואמר ויעידוהו ואחר כך אמר את נבות כי כן דרך הכתוב במקומות וכן ותפתח ותראהו את הילד ואחרי זולתו: קום רש. אמר לשון ירושה לפי שנפלו לו נכסיו בדין והוא במקום הירושה וכן בארץ כנען וירישתה וישבת בה לפי שהיתה להם מתנה וירושה מהאל והיא להם כמו אם ירשוה מאבותם ולפי מה שהועד בנבות כי קלל אלהים ומלך חייב מיתה ומי שנתחייב מיתה למלכות הוא וכל אשר לו למלך ורבותינו ז״ל בזה הדבר ואמרו הרוגי מלכות נכסיהם למלך והרוגי ב״ד נכסיהם ליורשים ומפני זה אמרה איזבל שיעידו העדים כי בירך נבות אלהים ומלך כי אילו ואמרו בירך אלהים לבד והיה דינו מסור לב״ד והיו נכסיו ליורשים וכשאמרו קלל המלך נתחייב מיתה למלך ואת״ה ונכסיו למלך אם כן למה הוצרך לומר אלהים לא אמרו שהיה אלא להגדיל הקצף עליו ור׳ יהודה אומר אין הרוגי מלכות נכסיהן למלכות ומה שאמר קום רש ואמר אשר ירד שם לרשתו לפי שקרובו היה בן אחי אביו וראוי היה לירש כי הבנים שהיו לנבות נהרגו עמו כמו שכתוב אם לא דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש וגו׳ ולדברי ר׳ יהודה לא הוצרך לומר ומלך אלא להגדיל הקצף עליו: כי מת. אחר שאמר כי אין נבות חי למה אמר כי מת לו שלא מת מיתת עצמו אלא מת שנתחייב מיתה למלך ונכסיו למלך אסר

בכסף ט״ו רפין וסימ׳ נמסר ביהושע סימן כ״ב: אתה עתה ג׳ וסי׳ ואתה עתה הקל מעבדת אביך דמלכים. אתה עתה תעשה מלוכה. אתה עתה ברוך יי׳: ויטב ג׳ חסרים וסימ׳ נמסר בשמואל הלק א׳ סימן כ״ד: ומלך ה׳

וישכב על מטתו ויסב את פניו ולא אכל לחם: ותבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מה זה רוחך סרה ואינך אכל לחם: וידבר אליה כי אדבר אל נבות היזרעאלי ואמר לו תנה לי את כרמך בכסף או אם חפץ אתה אתנה לך כרם תחתיו ויאמר לא אתן לך את כרמי: ותאמר אליו איזבל אשתו אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל קום אכל לחם ויטב לבך אני אתן לך את כרם נבות היזרעאלי: ותכתב ספרים בשם אחאב ותחתם בחתמו ותשלח הספרים אל הזקנים ואל החרים אשר בעירו הישבים את נבות: ותכתב בספרים לאמר קראו צום והשיבו את נבות בראש העם: והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך והוציאהו וסקלהו וימת: ויעשו אנשי עירו הזקנים והחרים אשר הישבים בעירו כאשר שלחה אליהם איזבל כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם: קראו צום והשיבו את נבות בראש העם: ויבאו שני האנשים בני בליעל וישבו נגדו ויעדהו אנשי הבליעל את נבות נגד העם לאמר ברך נבות אלהים ומלך ויצאהו מחוץ לעיר ויסקלהו באבנים וימת: וישלחו אל איזבל לאמר סקל נבות וימת: ויהי כשמע איזבל כי סקל נבות וימת ותאמר איזבל אל אחאב קום רש את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף כי אין נבות חי כי מת: ויהי כשמע אחאב כי מת נבות ויקם אחאב לרדת אל כרם נבות היזרעאלי לרשתו:

ושכיב על ערסיה ואסחר ית אפוהי ולא אכל לחמא: ואתת לותיה איזבל איתתיה ומלילת עמיה מה דין רוחך בטיא ולית את אכיל לחמא: ומליל עמה ארי מליל עם נבות יזרעאלא ואמרית ליה הב לי ית כרמך בכספא או אם רעי את אתן לך כרמא חילופוהי ואמר לא אתן לך ית כרמי: ואמרת ליה איזבל אתתיה את כען תצלח מלכותך על ישראל קום אכול לחמא וישפר לבך אנא אתן לך ית כרמא דנבות יזרעאלה: וכתבת אגרתא בשמא דאחאב וחתמת בעיזקתיה ושדרת אגרן לסבייא ולתורביניא דבקרתא דיתבין עם נבות: וכתבת באיגרתא למימר גזרו צומא ואותיבו ית נבות בריש עמא: ואותיבו תרין גברין בני רישעא לקיבליה ויסהדוניה למימר גדיפתא קדם יי ומלכא לטתא ואפקוהי ורגמוהי ויתקטיל: ועבדו אנשי קרתיה סבייא ותורביני דיתבין בקרתיה כמא דשלחת לותהון איזבל כמא דכתבת באגרתא דשלחת להון: גזרו צומא ואותיבו ית נבות בריש עמא: ואתו תרין גברין בני רישעא ויתיבו לקיבליה ואסהידו גברי רישעא ית נבות קדם עמא למימר גדיף נבות קדם יי ומלכא לט ואפקוהי מברא לקרתא ורגמוהי באבניא ומית: ושלחו לות איזבל למימר אתרגים נבות ומית: והוה כד שמעת איזבל ארי אתרגים נבות ומית ואמרת איזבל לאחאב קום אחסין ית כרמא דנבות יזרעאל דלא אבי למתן לך בכספא ארי לית נבות קיים אלהין מית: והוה כד שמע אחאב ארי מית נבות וקם אחאב למחת לכרמא דנבות יזרעאלה למירתיה:

בקריא׳ וסימ׳ ובני מיכה פיתון ומלך׳ וחכרו׳ ירא את יי׳ בני ומלך. והושיבו שני אנשים. ויבאו שני האנשים: שני האנשים ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר שפטים:

רשי

אל הזקנים. זקני השמאי שבי דבהא: קראו צום. וביום הצום דרשו לבדוק בעבירות שבידם: ברך נבות. חילוף של קללה ותרגו׳ גדיף נבות קדם יי׳ ומלכא לט: קום רש. יש מחכמים אומרים הרוגי מלכות נכסיהם למלך ויש מהן אומרי׳ בן אחי אביו היה ואותו ואת בניו הרג וראוי ליורשו: המכרך

רלבג

וישכב על מטתו. הנה מרוב הכעס לא רצה שיהיה לו עסק עם האנשים אבל שכב על מטתו והסב פניו אל הקיר שלא יראה האנשי׳ הבאים לפניו ומרוב הכעס ג״כ לא רצה לאכול: מה זה רוחך סרה. ר״ל מה זה רצונך סוטה ממנהגה: אתה עתה תעשה מלוכה על ישר׳. ר״ל האם כמנהג כזה תעשה מלוכה על ישר׳ הנה בלי ספק אין מחק המלך להתפעל בזה האופן: אל הזקני׳ ואל החורי׳. ר״ל השופטי׳ והשרים והם לבדם ידעו זה הסוד ובטחה בהם איזבל שיסכימו למה שצוה להם אחאב וחתמה בחותמו ודמה מזה שאם היו יודעים העם זאת התחבולה לא היו מסכימים בהריגת נבות ואף על פי שהיו מסכימים בזה זקני העיר ושריה: קראו צום. שלחה להם זה כי ביום הצום הם מתקבצים ולא יתכן שיעידו זה העדים לעיני כל העם׳ והנה קרא העדי׳ בני בליעל כי בזול׳ זה לא יסכימו להעיד על שקר: ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו. למדנו מזה שבית הסקילה היה מחוץ לעיר: קום רש את כרם נבו׳ היזרעאלי. למדנו מזה שהרוגי מלכות נכסיהם למלכות: מלך

התמכרך . מכרת את עצמך להכעיס לבוראך : התמכרך . כמו והתמכרתם שם לאויביכם : בחיל יזרעאל . בבקעת יזרעאל בחיל תרגומו של גיא : רק לא כאחאב . הכתוב מעיד עליו שלא היה במלכים כמותו שירבעם וכל אשר אחריו עברו את העגלים מיראה : אם יעלה העם ירושלם תשוב הממלכה לבית דוד וזה הוסיף הבעל והאשר׳ להכעיס : התמכר . כמכר לע"ז ראיתי בתלמוד ירושלמי חיאל בית האלי שושבינו היה ובכל יום שם דמיו ונותן לע"ז : ויהלך אט . יחף : לא אביא הרעה׳ רעת ביתו לא אביא בימיו אבל גזרת ילוקו הכלבים את דמו אי איפשר לבא בימי בנו אלא עליו :

אשר בשמרון . לא אמר שימצא אחאב בשמרון שהרי ירד לכרם נבות שהיה ביזרעאל אלא המלך אשר בשמרון וכאשר שמע כי מת נבות ירד ליזרעאל לרשת כרם נבות חשב כי הרויח והוא הפסיד : הרצחת וגם ירשת . ה"א השאלה ותבא על פתיחת הדברים לשמע המענה ואף על פי שהדבר ידוע וכן הראית כי נכנע אחאב מלפני הנגלה נגליתי המן השלש הזה וכן במלות השאלה אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בדרך מה לך פה אליהו מה לך הים : המצאתני אויבי . כלומר מצאת לי מקום להאשימני וכן זאת הה"א כהא הרצחת שפירש׳ ואחאב הספיק לנבואה לאליהו בזה הדבר שאמר לו בתשלום הנבואה הנני מביא אליך רעה עד מפני ישראל : התמכרך . כאילו מכר עצמו לעשות רע וכל עניניו וכל עסקיו לרעות דחשיבת כלומר כל מחשבותיך הם לעשות הרע׳ וברכם אשר התמכר לעשות היאך היה עושה מוחק האזכרות וכותב תחתיהם שם הבעל בראשית ברא הבעל וידבר הבעל וזהו שאמר הכתוב החושבים להשכית את שמי : הנני מבי . חסר אלף למ"ד הפעל מהמכתב וכן ישי מות עלימו שמן ראם אל יני ראשי אשר החטי את ישראל : משתין בקיר . דרך גנאי אפילו הכלב לא ישאר לו ות"י ידע מדע נראה כי דעתו כמו משתין בקיר׳ לבו שלא ישאר בכל ביתו בן דעת כלו הקטני׳ והגדולי׳ כלם יכרתו : ועצור ועזוב . שלא ישאר לאחאב בישראל עצור ועזוב שיאמרו זה נשאר מבית אחאב או זה נעזב שלא הרגוהו כי כלם יאבדו והרוני אבי ז"ל פיר׳ עצור הממון הנעצר בבתים ועזוב המקנה שיעזב בשדה שלא יאספהו הבית ורז"ל דרשו עצור בעולם הזה ועזוב לעולם הבא כלומר שאין לו חלק לעולם הבא : בחיל יזרעאל . ת"י בגית חוליתא ועוד תרג׳ באחסנת ולדעתו חסר קו"ף והוא כמו בחלק יזרעאל וכן אמר במקום אחר בחלק יזרעאל רק לא היה כאחאב כי ירבע׳ והבאי׳ אחריו אע"פ שעבדו העגלי׳ כונת׳ לשמים אבל אחאב עבד הבעל׳ והאשרה כאשר הגוים לפיכך אמ׳ ויתעב מאד וגו׳ ככל אשר עשו האמרי : אשר הסתה . הדגש תמורת נח הסתה ת"י אטעיאתי : וישם שק על בשרו . וגם והלך אט ובלילה שכב בשקו : ויהלך אט . הלך בתוך ביתו לאט כאמר׳ דואג ו"ת והליך יחיף : לא אביה הרעה בימיו . חסר אלף למ"ד הפעל מהמכתב : כי

ודברת אליו ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו׳ יי׳ אלהי העברים שלחני אליך דדבר׳ . הרצחת וגם ירשת ב׳ בו׳ : חל ה׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ וישפכו סוללה׳ . וגם לאיזבל דבר יי׳ . ישועה ישית חומות וחל . תגלות החל הזה . ויאבל חל וחומה יחדו : אבי ט׳ חס׳ א׳ בליש׳ ביאה וסי׳ במס׳ רבת׳ :

ויהי דבר יהוה אל אליהו התשבי לאמר : קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר בשמרון הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו : ודברת אליו לאמר כה אמר יהוה הרצחת וגם ירשת ודברת אליו לאמר כה אמר יהוה במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה : ויאמר אחאב אל אליהו המצאתני איבי ויאמר מצאתי יען התמכרך לעשות הרע בעיני יהוה : הנני מבי אליך רעה ובערתי אחריך והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל : ונתתי את ביתך כבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא בן אחיה אל הכעס אשר הכעסת ותחטא את ישראל : וגם לאיזבל דבר יהוה לאמר הכלבים יאכלו את איזבל בחל יזרעאל : המת לאחאב בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים : רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני יהוה אשר הסתה אתו איזבל אשתו : ויתעב מאד ללכת אחרי הגללים ככל אשר עשו האמרי אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל : ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט : ויהי דבר יהוה אל אליהו התשבי לאמר : הראית כי נכנע אחאב מלפני יען כי נכנע מפני לא אבי הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם אליהו דמן תושב למימר : קום חות לקדמות אחאב מלכא דישראל די בשמרון הא הוא בכרמא דנבות דנחת תמן למירתיה : ותמליל עמיה למימר כדנן אמר יי הקטלתא ואף אחסנתא ותמליל עמיה למימר כדנן אמר יי באתרא דלחיכו כלביא ית דמא דנבות ילחכון כלביא ית דמך אף דילך : ואמר אחאב לאליהו האשכחתא לי בעיל דבבי ואמר אשכחית חלף דחשבתא למעבד דביש קדם יי : הא אנא מייתי עלך בישתא ואפלי בתרך ואשיצי לאחאב ידע מדע ואחיד ושביק בישראל : ואתן ית ביתך כבית ירבעם בר נבט וכבית בעשא בר אחיה על ארגזותא דארגיזתא וחייבתא ית ישראל : ואף על איזבל גזר יי למימר כלביא יכלון ית איזבל באחסנת יזרעאל : דימות לאחאב בקרתא יכלון כלביא ודימות ליה בחקלא יכלון עופא דשמיא : לחוד לא הוה כאחאב דחשיב למעבד דביש קדם יי דאטעיאת יתיה איזבל אתתיה : וארשע לחדא למהך בתר טעותא ככל דעבדו אמוראה דתריך יי מן קדם בני ישראל : והוה כד שמע אחאב ית פתגמיא האילין ובזע ית לבושוהי ואסר סקא על בסריה וצם ושכיב בסקא והליך יחיף : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם אליהו דמן תושב למימר : החזיתא ארי אתכנע אחאב מן קדמי חלף דאתכנע מן קדמי לא איתי בישתא ביומוהי ביומי בריה איתי בישתא על ביתיה :

רלבג

מלך ישראל אשר בשמרון . ר"ל שמושבו הוא בשומרון או ירצה בזה לפי מה שאחשוב והוא הנכון שהו׳ מלך ישראל אשר יושבים בשומרון לבד ומפני מלכו עליהם הוא שליט לעשות החמסים שהוא רוצה לעשות וזה כי מפני היות בני השרים תחת ידו בשמרון הוכרחו השרים אשר ביזרעאל לרשת כרם נבות : במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות אין הרצון בזה שילקקו הכלבים את דם אחאב במקום שנסקל נבות כי על ברכת שומרון לקקו הכלבי׳ דם אחאב כמו שנזכר אחר זה אך הרצון בו כי במדרגת מיתת נבות שלא מת מיתת עצמו ימות אחאב וכמו שלקקו הכלבי׳ את דם נבות כן ילוקו את דם אחאב ואפשר שנאמר שהרצון בו כי במקום ההוא בעינו ילוקו הכלבים את דמו אך מפני כי נכנע אחאב מפני הש"י האריך לו זה עד ימי בנו ועם כל זה נתקיים באחאב קצת זה הרע והו׳ שלקקו הכלבי׳ את דמו שנשטף מן הרכב על ברכת שומרון ואמר שם כי הזונות רחצו להפליג בספור עונש אחאב והוא שהזונות הרוחצות בברכה ההיא רחצו מדמו והכלבים לקקו דמו : המצאתני אויבי . ר"ל האם מצאתני עתה ברע שתיעד לו עליו עונש כמנהגך ואתנס אמר זה לפי שחטא בדבר שלחו בשלום בן הדד ובהריגת נבות : יען התמכרך לעשות הרע בעיני יי׳ . כל כך היה פונה לעשות הרע כאילו נמכר לזה התכלית : משתין בקיר . הם הזכרים : ועצור ועזוב בישראל . ר"ל שיכרית לו מה שהוא עצור מביתו מישראל ומה שהוא עזוב והנה לפי דעתי עצור הוא כמו עוצר כי העוצר מביתו בישראל הוא המולך אחריו או הוא עצור בישראל להיות מלך או שר והעזוב הוא מה שהיה מהם שלא הגיע לו ממשלה וכן היה כי יהורם מת ומתו אחריו כל בית אחאב או יהיה עצור רמז לשבעים בניו שהיו עצורים ביד גדולי המלך לגדלם ועזוב הוא מה שאינו מזרעו ביד אומן ומגדל : אל הכעס אשר הכעסת . ר"ל על הכעס : בחיל יזרעאל . ר"ל בגיא יזרעאל או הוא מישור ואפשר שהיה שם מגין חיל וחומה כי אכל החומה אכלו הכלבים את בשר איזבל כמו שיתבאר במה שיבא : רק לא היה כאחאב . כל זה אמר לו אליהו : וישם שק אל בשרו ויצום . ר"ל שלבש בגדי שק שהם עשויים משער קשה והתענה ושכב בלילה בבגדי שק והלך בנחת כאבל וכמנודה או ירצה באמרו ויהלך אט שהוא הלך בסתר שלא יראוהו האנשים כאבל וכמנודה : לא הביא הרעה בימיו . ידמה שלולא כי נכנע אחאב מפני השם היה מת על יד יהוא בחלקת נבות היזרעאלי ושם ילקקו הכלבים דמו אך מפני שנכנע אחאב מפני הש"י האריך הש"י הרעה הזאת עד ימי בנו ובו נתקיים כל היעד הרע ועם כל זה הנה מפני ששלח בן הדד בשלום היתה נפשו תחת נפשו ונהרג ברמות גלעד ושם לקקו הכלבים את דמו שנשטף מן הרכב : ויפנו

כי לנו רמות גלעד. כי לנו היתה כמו שכתוב את ראמות בגלעד לגדי ואמרו רבותינו ז"ל למה נקרא שמה רמות גלעד שים לפניה שתי ברכות מים ומלך ארם לקחה ממלך ישר' ויש לשאול והלא אמר בן הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך ואת"ל לא קיים לו דברו והלא שלום היה ביניהם שלש שנים ולמה לא עשה מלחמה זאת כשלא השיב להם הערים ועוד למה אמר א אחאב על רמות גלעד יותר משאר הערים כאמר כי רמות גלעד לא לקחה מלך ארם מעמרי אבי א אחאב כי קודם לכן לקחה והוא אמר לו הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב ואחאב לא כתדעתו אז לשאול ממנו רמות גלעד כי גם כן היה משיב לו שהרי בדמשק נתן לו חוצות כל שכן שהיה משיבה שהיה לו אלא שלא כתן דעתו אז ואחר כך כשנזכר לא יכול להלחם עמו על זאת שהרי שלחו בברית לפיכך היה שלום ביניהם שלש שנים ועתה כשראה אחאב כי מלך יהודה היה עמו ואמר לעזור לו אמר שילך למלחמה על מלך ארם לקחת רמות גלעד ממנו: האין פה נביא ליי' עוד. כלומר כי אין אלה לי' כי הכיר יהושפט כי נביאי הבעל או האשרה הם ולא אמר בפירוש כי נביאי שקר הם מפני כבוד אחאב כי כשא אתפניו אבל אמר האין פה עוד נביא ליי' ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר יהושפט האין פה נביא לי' עוד אמר לו אחאב כל אלה הנביאים לי' הם אמר לו יהושפט כך מקובלני מבית אבי אבא ס בסגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים ב בסגנון אחד עובדיה אמר זדון לבך השיאך ירמיהו אמ' תפלצתך השיא אותך זדון לבך ואלה כלם אמרו דבר אחד עלה ויתן יי' ביד המלך כנראה שאין בדבריה' ממש: כי אם רע. והלא התנבא עליו טוב שאמר לו הראית כל ההמון הזה הנני נותנו בידך וכן אמר לו בפעם שניה כמו שכתבנו כי רבותינו ז"ל אמרו זה הנביא היה מיכיהו בן ימלא אלא פירושו ס שהתנבא עליו פעם שלישי' והיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו התנבא לו שיפול ביד מלך ארם מהיום ההוא והלך שנא אותו ואמר כי לא יתנבא עליו טוב ר"ל ידעתי כי לא יתנבא עלי טוב: מהרה מיכיהו בן ימלא. תני אבע מיכיהו ותרגום וחש עתידות לאו ומבע דעתיד להון: מלובשי' בגדים. פירוש בגדים חמודות כי מה שהיה אומר מלובשים י ידענו כי לא היו ערומים אלא פי' בגדי מלכות חמודות וכמוהו י ימותו אנשים ר"ל אנשים בחורים בא באנשים זקנים:

וישבו שלש שנים אין מלחמה. מפני שכבר אחאב מפני השם האריך לו השם מה שאמר לו שתהיה נפשו תחת נפשו מבן הדד בהלחמו עמו שלש שנים ודמה שמה שאמר לו ועמך תחת עמו האריך הש"י עד עת אחז"ל: הידעתם כי לנו רמות גלעד. יתכן שכאשר השיב לו בן הדד הערים אשר לקח אביו מישראל לא נזכר אחאב לשאול לו את ר רמות גלעד ולזה אמר לעבדיו הלא ידעתם כי לנו רמות גלעד ואנחנו שותקים מלקחת אותה מיד מלך ארם: כמוני כמוך. ר"ל שכמו שתלך אתה אלך אני וכמו שילך עמך כן ילך עמי וכמו שתבוא סוסיך במלחמה כן תבוא סוס סוסי: דרש נא כיום את דבר יי'. הנה יהושפט מפני שהיה עושה הישר בעיני יי' לא הסכים לעשות דבר כי אם על פי יי': האין פה נביא ליי' עוד א ונדרשה מאתו. ראוי שלא יעלם ממנו ש שיהושפט כבר הרגיש כי אלו הארבע מאות נביאים לא היו נביאי יי' שאם היה חושב ש שיהיו נביאי יי' היה ראוי שיבטח על דברי אחד מהם ולא היה בוטח בהם עם היותם ארבע מאות הנה לא היה ראוי שיבטח בהם אם יהיה עמהם עוד אחר. ולזה ידמה מחקר אם יש נביא ליי' עוד כדי שישמע דברי נביא יי' על זה והנה מלת עוד שבה כ אמרו האין פה נביא לי' אל אמרו הלא פה נביא לי' י כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע. ידמה שמיכיהו בן ימלא היה הנבי' שהתחפש באפר והתנבא לו רע על דבר שלוחו בן הדד בשלום. מלובשים בגדים. ר"ל שהיו מלובשים בגדי מלכות והנה השיב מיכיהו לאחאב עלה ונתן יי' ביד המלך כי ידמה שסבר הלא יהו במלחמה ואף על פי שסבר מת אחאב שם ולזה היה אמת מה ש שהגיד לו מיכיהו אלא שלא היתה התשובה מ מספקת לפי השאלה כי עדיין לא הודיעו אם יקרה בזה לאחאב רע אם לא ואין ראוי ש וכחשב שאמר לו מיכיהו בשם יי' דבר שקר כי כבר יתחייב מיתה על זה כמו שנתבאר בתורה: ואמר

מחשים ד' בקריאה וסימ' נמסר בספר שפטים סימן י"ח: כארבע ד' בקריאה וסי' נמסר בשמואל חלק א' סימן כ"ב: האלך חד מן ד' פסוקים דמיין תרין במלכים ותרין בדברי הימים ומתחלפין וסי' ויקבץ מלך ישראל. ויבא אל המלך. סימ' ויקבץ ויבא דמלכים ויקבץ המלך אם אחדל ויבא והנלך אם נחדל. ויקבץ ויבא

תרגום	מקרא
ויתיבו תלת שנין לית קרבא בין ארם ובין ישראל:	וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישראל:
והוה בשתא תליתאה ונחת יהושפט מלכא שבטא דבית יהודה לות מלכא דישראל:	ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט מלך יהודה אל מלך ישראל:
ואמר מלכא דישראל לעבדוהי הידעתון ארי דילנא רמות גלעד ואנחנא שתיקין מלמיסב יתה מיד מלכא דארם:	ויאמר מלך ישראל אל עבדיו הידעתם כי לנו רמת גלעד ואנחנו מחשים מקחת אתה מיד מלך ארם:
ואמר ליהושפט התיזיל עמי לאגחא קרבא לרמות גלעד ואמר יהושפט למלכא דישראל אנא כותך עמי כעמך וסוסותי כסוסותך:	ויאמר אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך:
ואמר יהושפט למלכא דישראל תבע כען כיומא דין ית פתגמא דיי:	ויאמר יהושפט אל מלך ישראל דרש נא כיום את דבר יהוה:
וכנש מלכא דישראל ית נביי שקרא כארבע מאה גברא ואמר להון האיזיל ברמות גלעד לאגחא קרבא אם אתמנע ואמרו סק וימסר יי ביד מלכא:	ויקבץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש ויאמר אלהם האלך על רמת גלעד למלחמה אם אחדל ויאמרו עלה ויתן אדני ביד המלך:
ואמר יהושפט הלית כא נבייא קדם יי עוד ונתבע מיניה:	ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה עוד ונדרשה מאותו:
ואמר מלכא דישראל ליהושפט עוד גבר חד למתבע ית פתגמא דיי מיניה ואנא סניתיה ארי לא יתנבי עלי טב אלהין ביש מיכה בר ימלה ואמר יהושפט לא יימר מלכא כן:	ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרש את יהוה מאתו ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע מיכיהו בן ימלה ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן:
וקרא מלכא דישר לגזוזא חד ואמר אוחי תבע מיכה בר ימלה:	ויקרא מלך ישראל אל סריס אחד ויאמר מהרה מיכיהו בן ימלה:
ומלכא דישראל ויהושפט מלכא דיהודה יתבין גבר על כורסיה לבישין לבושין ויתבין באידרא במעלנא דתרע שמרון וכל נביי שקרא מתנבאין קדמיהון:	ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון וכל הנביאים מתנבאים לפניהם:
ועבד ליה צדקיה בר כנענה קרנין דברזל ואמר כדנן אמר יי באילין תקטיל ית אינש ארם עד דתשיצינון:	ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר יהוה באלה תנגח את ארם עד כלתם:

ט"מ | ג' | ג' ג' | ג' | חצי הספר בפסוקים | ג' ל | לג' תלי | ג' | ככת | תכי' כתו' ה' | כ זו' כתו' אלף | ל' ולכה | ד' | ד' | ב' זו' צדקיהו

דדברי הימים והלך אם אחדל וסימ' א"א נ"נ נ"א א"א: מלבשים ד' וסימ' בגדים בגרן פתח שער. וחברו דדברי הימים. והלוים המשררים לכלם. ויסדו הבונים את היכל יי':

בגרן. פי' יושבי בגרן וכן הו' בדברי הימי' יושבי' בגרן והגרן היה פתח שער שמרון אולי משפט אויביהם שהיה להם מלחמ' עם ארם תמיד היו עושים גרנות סמוך לשער ובדברי רבותינו ז"ל אמרו וכי שער שמרון גורן היה אלא כגורן דתנן סנהדרין היתה כחצי גרן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה וכוונה לומר כן היו יושבי אחאב ויהושפט עם סיעתן כחצי גורן: מתנבאים לפניהם. היו מתנבאים בנבואה זו או בדברים אחרים מתנבאים למעה אבל לא ברוח הקדש כי נביאי השקר היו והיו מתפארים בנבואתה אל כמו שאמ' צדקיהו כה אמר יי' ואמרו שאר הנביאים ונתן יי' ביד המלך וצדקיהו לאמת נבואתו יותר עשה לו קרני ברזל למשל כמו שנאמר בירמיהו עשה לך מוסרות ומוטות ונתתם על צוארך: עלה

רשי

בשנה השלישית. שישלח את בן הדד: ואנחנו מחשים. מתעצלים אגוזג"ר בלע"ז: האין פה נביא עוד. מקובלני אין שני נביאים מתנבאים בלשון אחד ואלו כולם לשון אחד אומרים כי אם רע לפי שאמר יען אשר שלחת את איש חרמי וגו':

עלה

רשי עלה והצלח. לא אמר לו בשם ה': ונתן ה'. הלואי יתן ה' ביד המלך: לא אדנים לאלה. אתה לבדך תמות במלחמה כענין שנאמר לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו ואף על פי שנאמר ועמך תחת עמו טיפה שיצאת מאותו צדיק מיכיהו שהכה חברו הכה ופצוע כפרה על כל ישראל כך מפורש: מימינו ומשמאלו. וכי יש שמאל למעלה והלא נאמר ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב אלא אלו מיימינים ואלו משמאילים מיימינים מלמדים זכות משמאילים מלמדים חובה: ויצא הרוח. רוחו של נבות: אי זה

רדק עלה והצלח. דרך התול אמר לו כלשון שאר הנביאים ולא אמר לו כה אמר ה' שהרי נשבע כי את אשר יאמר ה' אותו אדבר והכיר מלך יהודה בלשונו כי דרך התול היה אומר לו לפיכך אמר לו עד כמה פעמים אני משביעך וכיון שהשביעו אמר לו האמת בשם ה': ישובו איש לביתו בשלום. והנה ראינו למעלה שאמר לו הנביא עמך תחת עמו אפשר שהיה זה במלחמות אחרות אבל במלחמה זו לא מתו מישראל וכיון שהמלחמה היתה כל היום אי אפשר שלא מתו מהם אלא לא מתו אלא מעטים ואחרים מתו רבים וזהו בשלום: ראיתי את ה' יושב על כסאו. דרך משל כמו המלך יושב על כסאו ועבדיו עומדים לפניו מימינו ומשמאלו: צבא השמים. הם המלאכים: עומד עליו. סמוך לו וכן הנצבים עליו והדומים להם: מימינו ומשמאלו. דרך משל ובדברי רבותינו ז"ל וכי יש ימין למעלה ויש שמאל למעלה אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה: ויאמר ה' מי יפתה את אחאב. הדברים האלה הם מבוכה גדולה למי שמבין אותם כמשמעם והאמת כי האל העיר רוח נביאי שקר לפתות את אחאב ללכת לרמות גלעד לפי שנתחייב מיתה לשמים לא שבאה לאחד מהם רוח נבואה אלא הערת רוח וחפץ לדבר אל אחאב דברים אלו והוא מה שאמר מיכיהו הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה וה' דבר עליך רעה ושאר כל הדברים כמו ויאמר זה אומר בכה וזה אומר בכה ויצא הרוח ויאמר אצא והייתי רוח שקר כל אלה דברי מליצה הם אמרם מיכיהו דרך הצעת דברים לא שראה מיכיהו דברים אלה ולא שמעם כי רוח הנבואה לא יהיה רק אמת בשם ה' ואף על פי כן אכתוב דרך הדרש כמו שכתוב גם כן בתרגומו של תוספתא ב' ונפקת הרוח ונפק רוחא דנבות וקם קדם ה' ואמר בבעו מינך ה' יתקם לדמי על ידי דאנא מכינא לאטעיותיה ולאובדא יתיה מן עלמא ואמר ליה ה' במה את יכיל ואמר איפוק ואיהא רוח שיקרא בצדקיה בר כנענה ובשאר נביאי שיקרא דיליה ומשום דלית רעותיה דקודשא בריך הוא בעבדי ליאות שקר ולא צבי בהון אמר ליה לנבות מדבשקרא את רחקתא פוק ממחיצתא דידי ועביד לך רעותך משום דלא כיתא קמאי למימר שיקרא והרב החכם הרמב"ם ז"ל כתב כן וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו של אחאב לפני אלהי הרוחות לא נמצא לו עון שחייבו ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנ' ויצא הרוח ויעמד לפני ה' וגו' והרוח רוח נבות: להחנה

פה אחד ג' וסי' ויתקבצו יחדו להלחם. והמלאך אשר הלך דמלכים וחברו דד"ה: כמה ג' בקריא' וסימ' עד כמה פעמים אני משביעך דמלכים. וחברו דד"ה. אשר זעמת זה כמה שנים: לאלה ה' בקריא' וסימ' ולבנותי כה אעשה לאלה היום. לאלה תחלק הארץ בנחלה. ראיתי כל ישראל נפצים על ההרים.

וְכָל־הַנְּבִאִים נִבְּאִים כֵּן לֵאמֹר עֲלֵה רָמֹת גִּלְעָד וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ וְהַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר־הָלַךְ לִקְרֹא מִיכָיְהוּ דִּבֶּר אֵלָיו לֵאמֹר הִנֵּה־נָא דִּבְרֵי הַנְּבִיאִים פֶּה־אֶחָד טוֹב אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהִי־נָא דְבָרְיךָ כִּדְבַר אַחַד מֵהֶם וְדִבַּרְתָּ טּוֹב׃ וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ חַי־יְהוָה כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֵלַי אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו מִיכָיְהוּ הֲנֵלֵךְ אֶל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־נֶחְדָּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֲלֵה וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַמֶּלֶךְ עַד־כַּמֶּה פְעָמִים אֲנִי מַשְׁבִּעֶךָ אֲשֶׁר לֹא־תְדַבֵּר אֵלַי רַק־אֱמֶת בְּשֵׁם יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר רָאִיתִי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל נְפֹצִים אֶל־הֶהָרִים כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־אֲדֹנִים לָאֵלֶּה יָשׁוּבוּ אִישׁ־לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ לוֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב כִּי אִם־רָע׃ וַיֹּאמֶר לָכֵן שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה רָאִיתִי אֶת־יְהוָה יֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה מִי יְפַתֶּה אֶת־אַחְאָב וְיַעַל וְיִפֹּל בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר זֶה בְּכֹה וְזֶה אֹמֵר בְּכֹה׃ וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲנִי אֲפַתֶּנּוּ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו בַּמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵצֵא וְהָיִיתִי רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל־נְבִיאָיו וַיֹּאמֶר תְּפַתֶּה וְגַם־תּוּכָל צֵא וַעֲשֵׂה־כֵן׃ וְעַתָּה הִנֵּה נָתַן יְהוָה רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל־נְבִיאֶיךָ אֵלֶּה וַיהוָה דִּבֶּר עָלֶיךָ רָעָה׃

וכל נביי שקרא מתנבן כן למימר סק לרמת גלעד ואצלח וימסר יי בידא דמלכא׃ ואיזגדא דאזל למיקרי מיכיהו מליל עמיה למימר הא כען פתגמי נביי שקרא ממלל חד שוי קדם מלכא יהי כען פתגמך כפתגמא דחד מנהון ותמליל פתגמין תקנין׃ ואמר מיכיהו קיים הוא יי ארי ית דיימר יי לי יתיה אמליל׃ ואתא לות מלכא ואמר מלכא ליה מיכה הנזיל לרמת גלעד לאגחא קרבא אם נתמנע ואמר ליה סק ואצלח וימסר יי בידא דמלכא׃ ואמר ליה מלכא עד כמה זמנין אנא מקיים עלך דלא תמליל לי לחוד קשוט בשמא דיי׃ ואמר חזיתי ית כל ישראל מבדרין על טוריא כענא דלית להון רעי ואמר יי לית רבונין לאילין יתובון גבר לביתיה בשלם׃ ואמר מלכא דישראל ליהושפט הלא אמרית לך דלא יתנבי עלי טב אלהן ביש׃ ואמר בכין קביל פתגמא דיי חזיתי ית יקרא דיי שרי על כורסיה וכל חילי שמיא קיימין קדמוהי מימיניה ומסמליה׃ ואמר יי מן יטעי ית אחאב ויסק ויפול ברמת גלעד ואמר דין בכדין ודין אמר בכדין׃ ונפק רוחא וקם קדם יי ואמר אנא אטעיניה ואמר יי ליה במא׃ ואמר אפוק ואהוי לרוח שקר בפום כל נבוהי ואמר תטעי ואף תיכול פוק ועביד כן׃ וכען הא יהב יי רוח שקר בפום כל נבייך אילין ויי גזר לאיתאה עלך בישא׃

רלבג ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משביעך. ר"ל עד כמה פעמים אצטרך להשביעך אשר לא תדבר אלי רק דבר אמת ודבר נכון בשם ה' והולם היה משביע אותו אחאב כי היה יודע כי נביאי ה' היו שונאים אותו מפני שהרגה איזבל נביאי ה' ואף על פי שלא היה אפשר להם לאמר דבר שקר הנה כבר אפשר שיעלימו מה שיוזק בו המלך וכן בזה המקום אפשר שהעלים מה שיוזק בו המלך כי לא הודיעו מה יקרה לו בעצמו שם. והנה אין זה דבר אמת לפי השאלה אחר שקצר מלהשיב כראוי ואף על פי שלא היה דבר שקר במה שהודיעו ולזה השיב לו מיכה מה שיתבאר ממנו שהמלך ימות במלחמ' ולא רצה לאמר זה בבאור לחלוק כבוד למלכות: הלא אמרתי אליך לא יתנבא עלי טוב כי אם רע. הנה מיכה על עצמו קנאת חשד בדבריו אלא מה שאפשר שהעלים מיהושפט היותו נביא ואעפ"כ הנה כבר חשש אחאב לדברי מיכה ושנה את בגדו בדרך שלא יוכר בו שהוא מלך להמלט ממה שייעד לו מיכיהו כי חשב שכוונתו היא שלא יתכונו חיל ארם להרוג כי אם מלך ישראל וכאשר לא יכירוהו ימלט מזה: ראיתי את ה' יושב על כסאו. אמר זה על צד המשל והמכוון ממנו כלו הוא שהשי"ת שם השפע המושפע על הקוסמים כלי להפיל אחאב ברמות גלעד כי בקסם מן החסרון מה שכבר בארנו בספר מלחמות ה' ולפי שהקסם יבא מהשפע המושפע מאת צבא השמים כמו שבארנו שם אמר שכל צבא השמים עומדים אצלו ולפי שקצת מה שישפע מהם הוא מכוון בעצמו וקצתו אינו מכוון אם לא מצד ההכרח והוא מה שישפע מהם מהרעות אמר שצבא השמי' היו עומדים אצלו מימינו ומשמאלו וזה כי מה שישפע מהם מכוון בעצמו הוא מימין השם ית' והאחר הוא משמאלו והנה מה שחסר מהם בקסם ההוא הוא מיתת אחאב אשר היתה מכוונת מהשי"ת כמו שייעד במה שקדם להיות נפשו תחת נפש בן הדד: הנך

וחברו דד"ה: אל תטיפו: יפתה ד' בקריאה וסימ' נמסר בסדר משפטים: במה ח' קמצין וסי' במה אדע כי אירשנה. במה אושיע את ישר'. ויאמר שאול גשו. ויצא הרוח ויעמד דמלכים וחברו דד"ה. במה אקדם אדני. אהבתי אתכם אמר ה'. הוגעתם את ה' בדבריכם. וא' ובמה ויאמר דוד אל הגבעונים:

להחבה. נכתב בה"א במקום אל"ף: והשיבהו אל אמון. נראה שהיה שם פעם אחרת תפוש: לא דבר יי' בי. אז תאמר שלא דבר יי' בי ומדעתי אמרתי זה וכן אמר משה רבינו ע"ה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא יי' שלחני: שמעו עמים כלם. כן דרך הלשון כמו היה זרועם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה: התחפש ובא במלחמה. אמר מלך ישראל להתחפש ולבא במלחמה כדי שלא יכירוהו ואמ' ליהושפט ואתה לבש בגדיך כי אינך צריך להתחפש אבל אני צריך להתחפש לפי שהם בעלי ריבי והם שונאים אותי ולא יועילו התחבולות שלא ברצון הא' כי המושך בקשת לתמו הרגהו ות"י כמו אתחפש הכא אשתני ואיעול בקרבא: לא תלחמו. והוא לא היתה כוונתו לחמול עם ישרא' אלא אם ילחמו עם שאר העם ויראה מלך ישראל שתכבד המלחמה בין כך ובין כך ימלט מידם לפיכך אמר להם שכל מלחמתם לא תהיה כי אם במלך לבדו עד שימיתוהו ואחר כך בשאר העם: ויזעק יהושפט. והכירו קולו כי יהושפט הוא וזה הוא שאמר ויהי כראות כלומר בהבין כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: לתומו. בלא מתכוין לאחאב ות"י לתמו לקיבליה ולא ר"ל לנגד אחאב אך לנגד עצמו מנגד פניו שלא היטה קשתו לימין או לשמאל אלא כמו שהיה מושך הקשת וירה החצי. ובדרש לתמו תמו שני חזיונו' של אליהו ושל מיכיהו שניבאו על מות אחאב: בין הדבקי' ובין השרין. כתרגומו בין דיבקי ובין שירייני: לרכבו. משרת הרכב: הפוך ידיך. כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד וטעם הכתוב פעמים יצטרכו לאדם שתי ידיו וקרי ידך כי פעמים יספיק באחת: כי החליתי. כהפך הקמץ תחת הה"א להרחיב עליה ופירושו החליתי מן המכה ואדוני אבי ז"ל פי' כי גם לרכבו לא רצה לגלו' שהוכה לא אמר לו כי החלה לא שהוכה וכן הוא משמעות הכתוב שאמר החליתי ולא אמר הוכתי ות"י ארי מרע אנא: ותעלה המלחמה. היתה הולכת ומתגברת וכמוהו רבי' והנה מים עולים: מעמד במרכבה. שלא הטה עצמו מפני המכה אלא התחזק בעצמו והיה מחזיק מעמד כמו שהיה במרכבה רוכב כדי שלא יכירו ישר' שהוא מוכה וירך לבבם במלחמה נכח ארם כשאר הנלחמים: אל חיק הרכב. כתרגומו לגו רתיכא: ויעבר

ויכהו' וסי' ויכה יהושע את כל. ויגש צדקיהו בן כנענה. ואיש משך בקשת דמלכים. ויקח אליהו את אדרתו. ויקח אדרת אליהו ב' בו. ויעבר יורם צעירה דמלכים. ויצא מלאך יי' ויכה דישעיה. ויכה אותם מלך בבל דירמיהו. ויכה פשחור את ירמיה: ובא ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ואנכי נער קטן לא אדע.

וקריב צדקיהו בר כנענה ומחאית מיכיהו על ליסתיה ואמר אידא שעה אסתלק רוח נבואה מן קדם יי' מני למללא עמך: ואמר מיכיהו הא את חזי ביומא ההוא דאת עליל תוון בגו תוון לאטמרא: ואמר מלכא דישראל דברית מיכה ואתיבהי לות אמון רב קרתא ולות יואש בר מלכא: ותימר כדנן אמר מלכא שוו ית דין בבית אסירי ואכילוהי לחמא ברחוק ומיא ברחוק עד מיתאי בשלם: ואמר מיכיהו אם מיתב תתוב בשלם לא רעוא קדם יי' בי ואמר שמעו עממיא כולהון: וסליק מלכא דישראל ויהושפט מלכא שבטא דבית יהודה רמת גלעד: ואמר מלכא דישראל ליהושפט אנא אשתני ואיעול בקרבא ואת לבש לבושך ואשתני מלכא דישראל ועל בקרבא: ומלכא דארם פקיד ית רבני רתיכא דיליה תלתין ותרין מלכוון למימר לא תגיחון קרבא עם זעירא ועם רבא אלהן עם מלכא דישראל בלחודוהי: והוה כד חזו רבני רתיכיא ית יהושפט ואינון אמרו ברם מלכא דישראל הוא וזרו עלוהי לאגחא קרבא ביה וצוח יהושפט: והוה כד חזו רבני רתיכיא ארי לא מלכא דישראל הוא ותבו מאחורוהי: וגברא נגד בקשתא לקבליה ומחא ית מלכא דישראל בין דיבקי ובין שירינא ואמר למרכבניה אתחזר לאחורך ואפקני מן משריתא ארי מרע אנא: וסליקו עבדי קרבא ביומא ההוא ומלכא הוה מתקף וקאים ברתיכא לקביל אנש ארם ומית ברמשא ואתריק דמא דמחתא לגו רתיכא:

ויגש צדקיהו בן־כנענה ויכה את־מיכיהו על־הלחי ויאמר אי־זה עבר רוח־יהוה מאתי לדבר אותך: ויאמר מיכיהו הנך ראה ביום ההוא אשר תבא חדר בחדר להחבה: ויאמר מלך ישראל קח את־מיכיהו והשיבהו אל־אמן שר־העיר ואל־יואש בן־המלך: ואמרת כה אמר המלך שימו את־זה בית הכלא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ עד באי בשלום: ויאמר מיכיהו אם־שוב תשוב בשלום לא־דבר יהוה בי ויאמר שמעו עמים כלם: ויעל מלך־ישראל ויהושפט מלך־יהודה רמת גלעד: ויאמר מלך ישראל אל־יהושפט התחפש ובא במלחמה ואתה לבש בגדיך ויתחפש מלך ישראל ויבוא במלחמה: ומלך ארם צוה את־שרי הרכב אשר־לו שלשים ושנים לאמר לא תלחמו את־קטן ואת־גדול כי אם־את־מלך ישראל לבדו: ויהי כראות שרי הרכב את־יהושפט והמה אמרו אך מלך־ישראל הוא ויסרו עליו להלחם ויזעק יהושפט: ויהי כראות שרי הרכב כי־לא־מלך ישראל הוא וישובו מאחריו: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את־מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכבו הפך ידיך והוציאני מן־המחנה כי החליתי: ותעלה המלחמה ביום ההוא והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם וימת בערב ויצק דם־המכה אל־חיק הרכב:

התחפש ובא במלחמה. וחברו דד"ה: י"ב פסוקי' את את ואת את וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן ג': וישובו ז' מלאים בנביאים וסימ' ויהי כאשר מת גדעון. אל נחלתם דסוף ספר שפטים. כי לא מלך ישראל הוא. וישובו המלאכים אליו. וישובו אחרי בן ויאמרו. כאשר זמם יי' צבאות בריש זכריה. וכל כתובים דכוו' מלאים במ"ה חס' וסימ' וישובו מלכת. צאן לרוב. וגם בירושלם העמיד יהושפט. וישבו כל איש יהודה. ויבאו לחלקיהו הכהן. וכל אוריתא חס':

אי זה עבר רוח יי'. איזה הדרך עבר והרי זה מקרא קצר ובדברי הימים כתיב איזה הדרך עבר וגו': ויאמר מלך ישר' אל יהושפט התחפש ובא במלחמה. להתחפש ולבא: אני אתחפש. אשנה בגדי מלכותי שלא יכירוני שאם יכירוני יסורו אלי להלח' ואתה לבש בגדיך. שעליך לא יסורו להלחם שיכירוך שלא מלך ישראל אתה אלא מלך יהודה ועמך אין להם תגר: ויזעק יהושפט. להקב"ה: לתומו. לא ידע שהוא מלך ישראל: בין הדבקים ובין השרין. יש שריונות שהם עשויין קליפים קליפים כעניין שנאמר ושריון קשקשים והקליפים נופלים על נקבי השריון וסותמין אותן והם קרויין דביקים: מעמד במרכבה. מתחזק ועומד כדי שלא יכירו ישראל במכתו ויברחו ותחלת נפילה ניסה: וילוקו

רלבג

הנך רואה ביום ההו' אשר תבא חדר בחדר להחבה. אמר זה כי אף על פי שהצליחו ישראל במלחמה הנה יהיה נביא השקר מתחבא חדר בחדר על דבר מיתת אחאב מפני שהבטחתו הלך שם: והשיבהו אל אמון שר העיר. ר"ל השיבהו אל העיר ותביאהו שם אל אמון שר העיר: והאכילהו לחם צר ומים לחץ. ר"ל שלא יתנו לו די ספקו מלחם ומים אך מה שיספיק לו ברוחק: התחפש ובא במלחמ' ואתה לבש בגדיך. הנה התחפש הוא מקור והרצון בו שעל דבר מיכיהו ראוי לו שישנה בגדיו ויבא במלחמה בדרך שלא יכירוהו חיל ארם אך אתה תלבש בגדי מלכו' כי אין לך לירא כי כלם הסכימו לטוב במלחמה אך בדבר אחאב לבד התנבא מיכיהו רע: לא תלחמו את קטון ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו. הנה שם השם ית' זה הרצון בלב מלך ארם להפיל אחאב ברמות גלעד ולא הסכים הש"י שימות מישראל אחד במלחמ' ולזה לא רצו חיל מלך ארם להכות יהושפט כשידעו שאינו מלך ישראל: ואיש משך בקשת לתמו. ר"ל שלא היה מתכוין להכות שום אדם והיה מאת הש"י שירה החץ באופן שהכה מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין והרצון בזה שהכהו בין קשקשת לקשקשת מקשקשי השרין והנה הרצון באמרו ובין השרין בין השרין והוא באור למה שאמר בין הדבקים כי הדבקים הם בשרין או אולי על השרין היה כלי זין אחר עשוי מחתכות ברזל דבקות ורוכבות זו על זו והנה מאת הש"י שבא החץ בין הדבקים כי בזולת זה לא היה יכול להכנס החץ בו ואחר זה קרה גם כן שהמקום אשר הכה בשרין היה בין קשקשי השרין בדרך שנכנס החץ בגופו: כי החליתי. לא רצה להגיד כי הוכה כדי שלא ירך לב ישראל אבל אמר כי באהו החולי ולזאת הסבה היה המלך מעמד במרכבה נוכח ארם כל היום ההוא כדי שלא יסורו ישר' מהמלחמה ויתחזקו להלחם עם ארם: ותעלה המלחמה. ר"ל שגבר חזקה והתגברה מאד: ויצק דם המכה אל חיק הרכב. ר"ל שמרוב שפיכתו עבר וירד אל חיק הרכב אשר היה רוכב עליו: ויעבר

וילקו הכלבים את דמו. ולומר לכי שפס נהרג נבות שהרי אמר הנביא במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות וגו׳: והזונות רחצו. וכלי הזיין רחצו שם מן הדם כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו אחאב מכוכן היה ועשתה לו איזבל דמות שתי זונות במרכבתו: בית השן. מן דפיל: ויעלם

ויעבור הרנה. כתרגומו כרוז ואמר ויעבר לשון זכר והרנה לשון נקבה לשון זכר נופל על הקול כמו ויעבירו קול במחנה או אמ׳ ויעבר על האדם המעביר את הקול: ודרים ויעבור הרנה באבור רשעים רנה: איש לעירו. שלא ילחמו עוד והכרוז הזה עבר במחנה ישראל או בשתי המחנות ולא נמצא בכתוב מי היו המנצחים והמתגברים אם ישרא׳ ואם ארם וכיון שאמר הנביא ישובו איש לביתו בשלום נראה שלא מתו מישראל ואם מתו מעטים היו ומה שאמר הנביא ונפשך תחת נפשו במלחמות אחרות היה זה: וישטף. השוטף כמו ויאמ׳ ליוסף ויגד ליעקב: והזונות רחצו. מוסב למעלה וישטף את הרכב אמר ששטפו הרכב ורחצו הזונות על ברכת שומרון והשטיפ׳ חזקה מהרחיצה: וילקו הכלבים את דמו. ר״ל דם אחאב כי כל זה הדם מאחאב היה וילקו הכלבים את דמו כדבר יי׳ אשר דבר במקו׳ אשר לקקו הכלבי׳ את דם נבות ילקו הכלבים את דמך: והזונות פירושו כתרגומו ומאכי זינה ובדברי רז״ל אחאב מכוכן היה עשתה לו איזבל דמות זונות במרכבתו כדי שיראה ויתחמם ועוד דרשו הזונות כמו חזיונות הגיעו שני חזיונות של אליהו ושל מיכה אליהו אמר במקום אשר לקקו הכלבים וגו׳ מיכה אמר אם שוב תשוב וגו׳ ויש לשאול היאך אמר בדבר יי׳ הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם אחאב בשמרון לקקוהו הכלבים ומהכראה כי יזרעאל קרוב לשמרון ומי בריכת שמרון הולכים עד יזרעאל והמים באו אדומים מן הדם עד יזרעאל ושם לקקו הכלבים הדם: ובית השן. שן הפיל עושין ממנו מלאכה ואחאב בנה ממנו בית אחת או שתים כי בית כלל וכן כאמר בנבואת עמוס ואבדו בתי השן ומה שאמרנו כי בית אמר דרך כלל מצאנו כמוהו לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה: ויעלם

כבא ו׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: הלוא י״ז מלאים בסי׳ וסימ׳ ויאמר נתן. ויקרא לשמעי. הלא הם כתובים דשלמה. אבים. אלה. ויתר דברי אחאב. אחזיהו. אל תלכו. רחץ וטהר. ויסער. קול רגלי אדניו. ויתר דברי יהוא׳ יואש. יהואחז דמלכי יהודה. מנחם. אשר הסיר חזקיהו. שלום ואבת יהוה:

וַיַּעֲבֹר הָרִנָּה בַּמַּחֲנֶה כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ לֵאמֹר אִישׁ אֶל־עִירוֹ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ: וַיָּמָת הַמֶּלֶךְ וַיָּבוֹא שֹׁמְרוֹן וַיִּקְבְּרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשֹׁמְרוֹן: וַיִּשְׁטֹף אֶת־הָרֶכֶב עַל׀ בְּרֵכַת שֹׁמְרוֹן וַיָּלֹקּוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּמוֹ וְהַזֹּנוֹת רָחָצוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֵּר: וְיֶתֶר דִּבְרֵי אַחְאָב וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּבֵית הַשֵּׁן אֲשֶׁר בָּנָה וְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנָה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁכַּב אַחְאָב עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו:

ל׳ חס׳ | ב׳ והיה ככבי תרח טו חל׳ | ל׳ | ל׳ | יז חל׳ בסיפ׳

וְאַעֲבָרוּ כָּרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא לְמֵימַר גְּבַר לְקַרְתֵּיהּ וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ: וּמִית מַלְכָּא וַאֲתָא לְשֹׁמְרוֹן וּקְבָרוּ יַת מַלְכָּא בְּשֹׁמְרוֹן: וּשְׁטַפוּ יַת רְתִיכָא עַל בְּרֵיכָתָא דְּשֹׁמְרוֹן וּלְחָכוּ כַּלְבַיָּא יַת דְּמֵיהּ וּמָנֵי זַיְנָא שְׁטָפוּ כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דְּמַלִּיל: וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי אַחְאָב וְכָל דַּעֲבַד וּבֵית שִׁינָּא דְּפִיל דִּבְנָא וְכָל קִרְוַיָּא דִּבְנָא הֲלָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וּשְׁכִיב אַחְאָב עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ אֲחַזְיָהוּ בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי:

רלבג

ויעבר הרנה. הרצון בו ויעבר קול הרנה והיא הצעקה ועניכו קול הכרוז: וישטוף הרכב על ברכת שומרון. ר״ל כי בעברו שם שטף הרכב על מי הברכ׳ ונתנקה הרכב מהדם ונתערב במים ושם לקקו הכלבי׳ דמו בשתותם מהמי׳ ההם ועוד היה לו מהכות שהנשים הזונות הרוחצות בברכ׳ ההיא רחצו בדמו אשר נתערב במים ההם: כדבר יי׳ אשר דבר. ר״ל שכבר היתה נפשו תחת נפש בן הדד כדבר יי׳ אשר דבר ונפל ברמות גלעד כדבר יי׳ אשר דבר ולקקו הכלבי׳ את דמו כדבר יי׳ אשר דבר.

ויתר דברי ד׳ כמע׳ וסי׳ אחאב יהואש ירבעם ואויתי׳ דה׳

הנה זה באור מה שצריך אל באור בזאת הפרשה אשר הגבלנו באורה בזה המקום.

ואולם התועלות המגיעים מזאת

והנה התועלת הראשון הוא במדות להודיע שצריך להתישב בכל דבר קודם המעשה או המענה כדי שיהיה באופן הראוי ולזה ספר שבא ישרא׳ אל רחבעם ושאלו ממנו שיקל מעול אביו ויעבדוהו שאל להם שימתינו עוד שלשת ימים וישיב אותם דבר:

השני הוא להודיע כי טוב העצה ימצא בזקנים ויעדר מהנערים וזה כי אורך הימים יתן לזקני׳ טוב העצה מפני מה שראו מהעניינים בימיהם כי זה יעמידם על ההתחלות והסבות אשר בהם יגיעו אל התכליות המבוקשות עם שבהם תמצא החכמה יותר לזאת הסבה גם כן ומזה יתבאר שטוב העצה לא יתכן שימצא לילדים אם לא על דרך הזרות:

השלישי הוא במדות והוא להודיע כי בהשפלת האדם עצמו יקנה לו הגדולה והממשלה ובהתנשאו יסיר הגדולה והכבוד ממנו ולזה ספר שעצת הזקנים היתה שאם יהיה היום עבד לעם הזה ושמע אליהם יהיו לו עבדים וספר גם כן שמפני שלא השכים בזה ורצה להתנשא ולהתגאות סרה ממנו מלכות עשרת השבטים:

הרביעי להודיע קיום יעוד הש״י שתקרע מלכות עשרת השבטים מזרע שלמה ויהיה לירבעם:

החמשי הוא להודיע יושר ענין רחבעם בהתחלה עד שכבר נמנע מהלחם עם ישראל תכף שבאהו דבר השם ית׳ על ספר והנה ספר בספר דברי הימים שכבר התמיד רחבעם לעשות הישר בעיני יי׳ שלש שנים:

הששי והוא להודיע רוע ענין ירבעם מעת התחלת מלכותו עד שעשה לו אלהי זהב וגרש הכהנים והלויים מארצו במה שהזניחם מכהן ליי׳ כאילו התחכם לעשות כנגד התורה לפי מה שאפשר ועליו וסיעתו נתקיים מה שייעדה התורה באמרה פן יש בכם איש או אשה וגו׳ כי הש״י ישמיד האיש ההוא ויכרית את שמו מתחת השמים וכזה קרה לירבעם ולבעשא ולעמרי שלא נשאר מהם שריד ופליט:

השביעי הוא לפרסם המופתים והנפלאות שנעשו על יד איש האלהים אשר בא מיהודה ונתחדשו עוד בשבתו והם מה שיבשה יד ירבעם כאשר היה רומז בה לתפוש הנביא ומה שנקרע המזבח ונשפך הדשן ומה ששבה יד המלך אליו בהתפלל הנביא עליו ומה שקרה לו בעברו על דבר עצמו בדבר יי׳ שהמית אותו האריה ולא אכל את הנבלה ולא שבר החמור כי בהאמנ׳ במופתי׳ תתקיים פנת התורה:

השמיני הוא להודיע שהש״י כשצוה דבר מה בנבואה לא ישוב אחור מהצואה ההיא ויורה על זה מה שנענש הנביא אשר מיהוד׳ אשר על אכל לחם ושתה מים בעיר ההיא אשר הזהירהו הש״י מזה ואע״פ שאמר לו הנביא הזקן אשר בבית אל כי מלאך בא אליו בדבר יי׳ ואמר לו שישיבהו אל ביתו ויאכל לחם וישתה מים ואם היה אפשר שישוב הש״י מצואתו הראשונה לא היה ראוי שיענש הנביא אשר מיהודה כי לא היה חוטא אך חטא הנביא אשר כחש לו ואם יסופק על זה מעקידת יצחק שידמה שסבב השם מצואתו הראשונה אך היה המכוון בדברי הש״י זולת מה שהבין אברהם מהם:

התשיעי הוא להודיע שהאנשים הרעים מאד לא יענשם הש״י על חטאם באופן שיענשם הבלתי רעים מאד ולזה תמצא כי הנביא הזקן מפני עצם חטאיו לא נענש על מה שדבר שקר בשם יי׳ בזדון ונענש הנביא אשר מיהודה על שעבר על דברי עצמו אע״פ שהיה זה בשגגה כי האמין שיהיה דבר יי׳ מה שאמ׳ לו הנביא הזקן ונענש על שלא התישב בלבו לעמוד על שאי איפשר זה ולזאת הסבה בעינה תמצא שלא נענש ירבעם על הפלגת חטאיו ונענש רחבעם כמו שנה אחת אחר שהתחיל לחטוא כי אז עלה עליו שישק מלך מצרים ולכד ערי המצודות אשר ליהודה ולקח את אוצרות בית יי׳ ואת אוצרות בית המלך וגם אחרי זה היה בפחד גדול עד שמגני הנחשת אשר עשה היו נושאים הרצים מדי באו בית יי׳ ואחר ישיבו אותם אל תא הרצים:

העשירי הוא לפרסם יעוד אחיה השילוני לאשת ירבעם וקיומו אחר זה לפי מה שנזכר בזה וענין המופת אשר נכלל בו והוא מה שהגביל הנביא כי בבא רגליה העיר ימות הילד ותלך ותבא תרצה ויהיה כאשר באה בסף הבית והנער מת וזה כי היה מופת נפלא כי נעריה ברדתה זה היו מדת חייו תלך במהירות או במתון:

האחד עשר הוא להודיע כי הסבה היה בחטא ירבעם היותו בן נעמה העמונית ולזה כפל הספור כי שם אמו נעמה העמונית ובזה נתבאר אמות מה שנזכר בתורה מה הסבה על מה שהזהירה מהתחתן

בגוים ההם והוא כי יסיר את בנך מאחרי והנה נעמה היתה כאילו לא נתגיירה כי חזרו לשורש הרע כמי שלמה מנויי האחרות כמו שקדם הספור בזה:

השנים עשר הוא להודיע כי הסבה היתה בחטא אבים היותו בן אשה רשעה והיא מעכה בת אבישלום כי היא עשתה מפלצ' לאשרה כמו שנזכר אחר זה ומזה המקום עמדנו על רוע אבשלום כי הכתוב יחס אותה לו להדמותה לפעלותיו:

השלשה עשר הוא להודיע כי שנות רשעים תקצורנה ואורך ימים לעובדי השם ית' ולזה תמצא כי אבים לא חיה במלכות כי אם שלש שנים ואסא שעשה הישר בעיני יי' האריך ימים על ממלכתו ולזאת הסבה גם כן תמצא שכבר ראה אסא בימיו כמו שמנה מלכים ביש' והם ירבעם ונדב ובעשא ואלה וזמרי ותבני ועמרי ואחאב:

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אבל ראוי שישים ביי' מבטחו כ"ש כשימצא עצמו נעזר בו ית' ולזה תמצ' שכענש אסא בשמש בשר זרועו בשלא אל בן הדד מלך ארם כסף וזהב שיפר בריתו את בעשא מלך ישר' כדי שיסור מעליו כמו שנזכר בספר ד"ה ולזאת הסבה ג"כ ידמה שחלה את רגליו כמו שבארנו:

החמשה עשר והוא לבאר עוצם השגחת הש"י בישראל בעבור בריתו עם האבות עד שכבר תמצא שאף על פי שיהיו ישראל ראויים שיסתיר הש"י פניו מהם ויעזוב אותם מצד עוצם חטאתיהם הנה כאשר נגלה לשם ית' מרוב פעלות אחאב שהיו כלי אל שיסורו ישראל לגמרי מאחרי הש"י הראה להם אז עניינים יקחו בהם מוסר וזה בהדרגה כי ראשונה הראה לאחאב ויש' אמתות דברי הנביאים וקללותיה' כי ראו שהקללה שקלל יהושע מי שיבנה יריחו נתקיימה וזה להם לאות כי הקללות הכתובות בתורה למי שלא יקיים את דבריה יתקיימו ולפי שלא לקחו בזה מוסר הראה להם הש"י מקללות נביאו שהם יתקיימו תכף אם לא ישובו אל הש"י ולזה ספר שכבר אמר אליהו אל אחאב שלא יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דבר הש"י וזה יהיה כשישובו לעבודתו ית' וכאשר ראה שלא לקחו מוסר בזה ואף על פי שהם רואים קיום ייעודי הנביא וקללותיו סבב שישוב אליהו אל אחאב ויעשה מה שיתבאר ממנו כי יי' הוא האלהים מצד המופת הנפלא שיתחדש בו ויתבאר בו עם זה כי הבעל הוא הבעל לתכלית שישובו ישראל כולם לעבודת הש"י ויהרגו נביאי הבעל וכאשר ראה הש"י כי לא נכנע אחאב בזה הראה לו נפלאות בעשיית הטובות כדי שידע שהוא יי' ויעיר לו זה הטוב על יד נביאו עד שכבר נכא במתי מעט מלך ארם עם כל המלכי' אשר היו אתו ושנה בזה הפעל עד שתתחזק בלבו האמונה בש"י ובכל זה לא לקח מוסר ולזה קרה לו מהרע מה שקר':

הששה עשר הוא לפרסם עוצם הנפלאות שעשה הש"י על יד אליהו והוא שהתמידו העורבי' להביא לו בנחל כרית אשר נסתר שם שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומצד הקמח שהיה בו מעט קמח ונפחת השמן שהיה בו מעט השמן הספיקו בו אליהו והאלמנה וביתה שנה אחת ולא כלתה כד הקמח ונפחת השמן לא חסרה והחיה בן האלמנה אחר מותו והוריד האש מן השמים לאכל העולה והעצים והאבנים ולחכה המים אשר בתעלה עם רבוי המים ששפכו שם ורבות המטר בהפלגה כאשר התפלל אליהו אל הש"י עם הפלגת העציר שהיה אז ומה שהביא הש"י לאליהו על יד המלאך עוגת רצפי' וצפחת מים ומה שעמד ארבעי' יום וארבעים לילה בזולת מאכל ומשקה והנה שופרו אלו הנפלאות כי בהאמנה בהם שנה חזקה מפנות התורה:

השבעה עשר הוא ללמדנו שכבר אפשר שיעבור הנביא על קצת מצות התורה בדבר יי' לפי שעה ולזה ספר שהעורבי' מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב והיה אוכל הבשר בדבר יי' אף על פי שלא היה יודע אם היא כשרה ולזה תמצא שהקריב עולה בחוץ בשעת אסור הבמות ולזה השרש העירה התורה במה שאמרה אליו תשמעון כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה:

השמנה עשר הוא לפרסם עוצם הכפל המופתים אשר נעשו על יד אליהו עד שתמצא שלא הביא השם מהקמח בכד הקמח ומן השמן כי אם שיספיק לשעה אחת כדי שיכפל המופת יותר ויתפרס' זה לשמנה בזה האופן כי כבר התמיד זה המופת שנה אחת וכזה תמצא שהעורבי' הביאו לו שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ולא הביאו לו בפעם אחת ליום אחד או לשני ימי' או יותר עם שבזה הערה שהש"י בחר לנביאו בזה האופן זה הענין כדי שיהיה המזון יותר בריא ויותר רחוק מהעפוש עם שבשני אלו הדברים תועלת לבאר שהשלמים אין ראוי שיבקשו היתרונות אבל יספיק להם ההכרחי לבד:

התשעה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מהסכנה כשיוכל על זה ולא יסמוך על הנס במה שאפשר לו להמלט בצד אחר הלא תראה כי גם הנביא כשירא מאיזבל צוהו הש"י שילך קדמה ויסתר בנחל כרית ושם לא יראהו שום אדם עם מזונו יהיה שם וישתה מהנחל והעורבים יביאו לו לחם ובשר כי אם היה בא לו מזונו על ידי אדם שם אולי יודיע זה למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך לפי שכל אחד מהיודעים מקומו יודיע לו זה למצוא חן בעיניו והתמיד לו זה שנה אחת ואז יבש הנחל ולא השתדל השם להביא שם מים כי לא היה צריך עתה לכמו זה ההסתר הנפלא כי כבר נואש ממנו המלך באופן מה והספיק לו ההסתר בית האלמנה והיא היתה מתקנת לו מזונו באופן ראוי ולזאת הסבה בעינה ספר שכאשר ירא אליהו מאיזבל קם והלך על נפשו במדב' דרך יום שלא יראהו אדם וזה כי אף על פי שהש"י שליט בעשיית המופתים הנה אינו עושה אותם כי אם בעת הצורך כמו שבארנו במקומות רבים במה שקדם:

העשרים הוא להודיע שכמו שיושגחו הכלווים לשלם בשיביא השם יתעלה עליהם טובות בזכותו כן תדבק ההשגחה יותר מצדם להביא עונש על החוטאים על צד התוכחת כאמרו בקרובי אקדש ולזאת הסבה אמרה הצרפית מה לי ולך איש האלהים כי באת אלי להזכיר את עוני:

העשרים ואחד הוא להודיע כי כבר יהיה מושגח החוטא בזכות האיש הטוב המושגח אם היה האיש הטוב מצטער ברע שיקרה לאיש ההוא כי להצילו מהצער יצל החוטא מהרע ולזה אמר הנס על האלמנה אשר אני מתגורר בה הרעות להמית את בנה וזה כי מפני זה יצטער אליהו ברע שיקרה לה ולזאת הסבה נער עצמו להתמודד על הילד שלשה פעמים להשים פיו על פיו ועיניו על עיניו וידיו על ידיו וכן בזה האופן ולזאת הסבה ג"כ נער עצמו להביא הגשם כשגהר ארצה ושם פניו בין ברכיו כדי שימלטו מהצער הזה ויביא הש"י גשם על הארץ ומזה הצד תועיל תפלת האדם השלם לזולתו מפני הצטערו על הרע שיקרה לו כמו שזכרנו זה השרש במקומות רבים:

העשרים ושנים הוא במדות והוא להודיע שמי שיעשה דבר מה לתכלית מה ראוי שלא יקצר מהביאת כל הסבו' העוזרו' בהבאת התכלית ההוא ומהסרת כל הסבות המונעות הגעתו ולזה תמצא כי אליהו כשרצה שיבא גשם על הארץ על צד ההשגחה התחכם בכל עוז להכרית האמונה הנפסדת אשר בעבורה נענשו ישראל בשנעצר להם המטר ולזה רצה כביאי הבעל וכביאי האשרה בשיבחן לעם כי דבר הבעלים הבל ואין בם מועיל וכבר השתמש בזאת הבחינה בכל צד מהצדדים שהיה אפשר לו שלא ישאר להם בה ספק ולזה בחר שיהיו הקרבנות פרים מפני מה שנכשלו ישראל בו מהטעות אחרי עגלי זהב ורצה שיבחרו להם נביאי הבעל הפר האחד כדי שלא יוכלו לומר אילו היה לנו הפר ההוא אשר נשאר לאליהו היה הבעל שומע לקולנו ורצה גם כן שיעשו תחלה כדי שלא יאמרו כי אלהיהם כועס על ששמוהו אחרון ולזה לא ענה אותם ורצה שיקראו בשם אלהיהם כדי שיתפרסם לכל שהם קוראי' לאלהיהם ואין קול ואין עונה ואין קשב ולא יוכלו להתנצל ולומר שזה אשר לא ענה אותם באש מפני שלא קראנו לו ולזאת הסבה גם כן רצה שיקראו בקול גדול באופן שלא ישאר להם בזה שום התנצלות ואחר זה הקים מזבח יי' ההרוס להעיר כי לו לבדו ראוי שתהיה העבודה והוא אחד לבד ולזה לא רצה להראות כי במקום בעצמו אשר עבדוהו בראשונה יעבדוהו עתה לפי שהוא אחד לבד בזולת רבוי הנה כמו שהזהירה התורה שלא לעבדו כי אם במקו' אשר יבחר יי' אשר הגלותו שם והוא בית המקדש כן רצה שיהיו כאשר הביא אותו ההכרח להקריב בחוץ במצות השם להדמו' לפי היכולת בדרכי התורה כמו שזכרנו וכבר בנה אותו לשם יי' כדי שיכירו הכל כי כל מעשיו היו לשם יי' ולזה בנהו באש והקים בו מהאבנים כמספר שבטי ישראל כאילו העיר בזה כי ישר' בכללם ראוי שיהיו לש"י כי הוא לקחם לו לעם וכאילו היה סימן שכבר ישובו כלם לאמונתו וצוהו לשפוך שם המים כמות רב כדי שיתבאר לישר' יותר עוצם גבורת הש"י בהורידו אש לאכל את העולה והעצים והאבנים וללחך את המים אשר בתעלה והיו מספר הכדים שתים עשרה לסבה בעינה שהיו מספר האבנים שתים עשרה:

העשרים ושלשה הוא בדעות והוא להודיע שאין בש"י תנועה והשתנות וזהו שרש גדול בענין הש"י כמו שהתבאר במקומותינו וזה למדנו מהתול שהתל אליהו בנביאי הבעל באמרו כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ למדנו בזה שאלו המקרים הם המשוללים מהש"י:

העשרים וארבעה הוא בדעות והוא להודיע שהמופתי' יעשה אותם הש"י על יד נביאו באמצעות התפלה וזה שרש רב התועלת כבר זכרוהו רבו' ז"ל וכבר למדנו זה ממה שספר בזה המקום מתפלת אליהו על בן הצרפית להחיותו ומתפלת אליהו שענהו השם ית' באש בפני כל ישרא' ומתפלתו שיבא המטר עם הפלגת העצירה שהיתה אז ובזה התבאר שלא הוגבל בעת בריאת עולם שיתחדשו אלו המופתים בעת שנתחדשו כמו שיחשבו חכמי' ממה שאמרו ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית וזה שאם הונח הענין כן יתחייבו ענינים מגונים אין המלט מהם אם תחלה יתחייב שתהיה תפלת הנביא עליהם לבטלה ואם שנית יתחייבו שיתחדשו גם כן בעת שהוגבל חדושם בזול' נביא ובזולת משתדל וכבר יחוייב זה לפי שאין לאומר שיאמר שכבר הוגבל אז גם כן שימצא אז נביא כי זה בלתי אפש' כי הנביא לא יהיה אלא בשלמויות יקנו הם רבם בבחירתו שיקנם ושלא יקנם ואם הנחנו שיחויי' אז כן שיהיה נביא הנה בטלנו טבע האפשר ויחוייב שיהיה זה האיש על כל פנים בעל שלמויות יתכן בהם שיהיה נביא ואם שלישית כי מפני שהמופתים נמצאים מתחדשים בעבור תועלותמה לפי המקרים והמשיגים הנמצאים אז לאנשים ויחוייב כשהונח חדוש אלו המופתים בעת ההיא בדרך ההכרח שיהיה חדוש אותם המקרים והמשיגים אשר בעבורם נתחדשו אלו המופתים על צד ההכרח גם כן והמשל שאם הונח הענין כן הנה מפני שמופת רדת האש מן השמים על העולה ועל העצים ועל האבני' ואכלה אותם ולחכה המים אשר בתעלה היה לתכלית שישובו ישראל מעבודת הבעלים וישובו אל הש"י הנה היה מחוייב לפי זאת ההנחה שיהיו אז ישראל עובדים הבעלים ויהיו א"כ מוכרחים לחטוא וזה יבטל טבע הבחירה וטבע האפשר ויפול התורה בכללה כי מהגדולות מהשכנות אשר עליו נבנית הוא שלאדם בחירה ימשול בה לעשות מה שיסודר לו

לו מהבחירה אם עבירה או מרי הכל לפניו החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע:

העשרים וחמשה הוא להודיע שאין ראוי לשלם לחמול על הרעים המחטיאים זולתם ומסירים אותם מאחרי הש״י כי החמלה עליהם היא אכזריות על הטובי׳ ולזה תמצא שספר שכבר צוה אליהו לתפש את נביאי הבעל כלם באופן שלא ימלט איש מהם והורידם אל נחל קישון וישחטם שם:

העשרים וששה הוא להודיע שראוי לכל אדם לחלוק כבוד למלכות אלא תראה כי אליהו עם עוצם מעלתו בנבואה שנם מתניו לרוץ לפני אחאב עד באו ליזרעאל ואמנם חלק לו כבוד עתה לא קודם זה כי ידמה שגם הוא סר אז מאחרי הבעלים והאמין בש״י ולזה הסכים לאליהו בהריגת נביאי הבעל אך קודם זה שהיה בתכלית הרוע לא חלק לו כבוד וכן לא חלק לו כבוד כשחטא בדבר נבות:

העשרים ושבעה הוא מה שלמדנו מזה שהיה לאליהו ארך ימים נפלא ולזה אמ׳ קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ומזה נתישרנו להאמין שפנחס הוא אליהו ושאליהו לא מת כמו שבארנו אבל באורנו זה הספור:

העשרים ושמנה הוא להודיע עוצם הכנת הר סיני להגיע שם הנבואה ולזה ספר שכאשר הגיע אל המערה שם באהו דבר יי׳ בזה האופן הנפלא:

העשרים ותשעה הוא להודיע שהכוונה במציאו׳ הנביא היא להשגחה על מי שהוא נביא בתוכם וכאש׳ ישתמש בזה הנביא לתכלית אחר זולת המכוון בו לא תשכים החכמה האלהית שיהיה נביא לעם ההוא ולזה תמצא שספר שכאשר ראה הש״י היות אליהו מבקש רע לישרא׳ הישירו להבין שאין השם ית׳ חפץ בהבאת הרעות ולזה ראה בתראה הנבואה הרוח והרעש והאש ולא היה בהם יי׳ ואחר זה הראה לו כבודו אז שאל לו שנית מה לך פה אליהו וידמה שמרוב כעס אליהו על חטאת ישראל לא התחכם לעמוד על הכונה האלהית בזה המראה שהראה לו השם ית׳ ולזה השיב שנית לש״י כמו התשובה הראשונה וכאשר ראה הש״י שהוא משתמש בנבואתו להביא רע על ישראל בהפך מה שכוון בה אז הודיעו שימשח אלישע לנביא תחתיו עם שכבר הודיעו עם זה איך יקום הש״י נקמתו מישראל בעזבם את בריתו על ידי חזאל ויהוא ואלישע:

השלשים הוא להודיע כי רוב החשק בבקשת השלמות והחכמה מביא האדם אל השלמות הלא תראה כי אלישע מפני חוזק חשקו א השלמות האנושי בא אל זאת המעלה הנפלאה הנזכרת בזה׳ הספור וכבר יגלה עוצם חשקו לזה שהוא הניח בית אביו שהוא עשיר מאד תכף שהשליך אליהו אדרתו עליו ועזב אביו ואמו לזה התכלית והשתדל להיות משרת את אליהו למען ילמד תמיד ממנו ומרוב שמחתו בזה זבח צמד הבקר ובשל הבשר בכלי הבקר ויתן לעם לאכול עם שכל זה להעיר שהוא נפרד מכל וכל מאלו העסקים המלאכותיי׳ ומעתה תהיה כל השתדלותו בבקשת החכמה והשלמות ולזה לא רצה שישארו הדברי׳ אשר היה חורש בהם:

השלשים ואחד הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לאדם שיפרד מבית אביו ואמו בזולת ידיעתם כדי שלא יכאיב לבם כשלא ידעו איפה הוא ולזה תמצא שעם רב החשק שהיה לאלישע ללכת אחרי אליהו הנה התעורר ללכת לאביו ולאמו לנשק אותם ולהודיעם הפרדו מהם:

השלשים ושנים הוא במדותכי לפני שבר גאון ר״ל שהגאוה סבת השבר ושהבוטח בכחו ובחזקו יכושל ולזה ספר כי בן הדד מפני שנתגאה מאד ושלח למלך ישראל שכספו וזהבו לו הוא ונשיו ובניו הטובים לו הם והסכים לו מלך ישראל ולא נתפייס בזה מרוב בטחו על חזקו אבל היה רוצה לקחת כל מחמד עין שיהיה בבית המלך ובבית עבדיו וכאשר לא הסכי׳ בזה מלך ישראל אמר בוטח על חזקו שלא יספיק עפר שומרון לשועלים לכל העם אשר ברגליו ולפי שהיה בוטח על חזקו הראה לו הש״י כי לא לאדם דרכו וסבב שבמתי מעט כנחוהו אחאב בשתי מלחמו׳ זו אחר זו והנה שם הש״י בטחו על חזקו כלי להפילו במלחמה הראשונה כי מפני זה צוה לתפוש חיים אנשי החיל היוצאים מישראל ויכאו מחיל ארם איש לקרא׳ כל איש מהם לתפשו חי כי לא היה ירא שיכו אותם בני ישראל וזה היה סבה שהכו איש אישו ונסו ארם מפני זה ונצחום ישראל והגיע לבן הדד בסוף הענין שלא נשאר לו איש מהחיל אשר היה בוטח בחזקם:

השלשים ושלשה הוא להודיע חוזק השתדלות החכמה האלהית לקרב ישראל לעבודתו וזה כי בעת אשר נתישרו להאמין כי יי׳ הוא האלהים מפני המופת הנפלא שהראה להם אליהו הראה להם כנוחם המון חיל ארם הנפלא במתי מעט למען ידעו כי יי׳ הוא האלהים ותתחזק אמונתם בו יותר כמו שנזכר בזה המקום:

השלשים וארבעה הוא להודיע שראוי לאדם כשיפול בידו במלחמה מי שהוא תמיד לו ולעמו לקוץ מכאיב שלא יחמול עליו אך יבער אותו מן הארץ פן ימצא לו מקום אחר זה אם ימלט להשחית הוא ועמו לפי היכלת ולזאת הסבה תמצא שצותה התורה להכות את המדינים מפני מה שנתבאר כי הם צוררים לישראל בנכליהם וצותה גם כן למחות את זכר עמלק לזאת הסבה ולזה ספר כי מפני ששלח מלך ישראל בן הדד אשר שמהו הש״י בחרמו וברשותו ובמכמרתו כעס הש״י עליו ואמר לו שכבר יהיה נפשו תחת נפשו ועמו תחת עמו:

השלשים וחמשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקשה את לבו הלא תראה מה שקרה לנבות מפני הקשותו לבו שלא נתרצה להחליף כרמו למלך בכרם טוב ממנו ולא רצה גם כן למכרו אליו:

השלשים וששה הוא לפרסם כי מפני היות אחאב מלך שומרון היה מושל בישראל ומכיע אותם לעשות מה שירצה ולזה לא נענשו כל כך החורי׳ אשר הסכימו במיתת נבות בזה האופן המגונה וזה כי בני שרי המדינות היו את אחאב בשמרון ומפני זה היו מוכרחי׳ אבותיהם לעשו׳ רצונו כדי שלא ימית בניה׳ ולזה זכר שנערי שרי המדינו׳ היו את אחאב בשומרון וקרא גם כן לזאת הסבה אחאב מלך שומרון כי מפני היותו מלך בשמרון היה מלך בכל עשרת השבטים ולזאת הסבה אמר קום רד לקראת אחאב מלך ישר׳ אשר בשמרון כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה:

השלשים ושבעה הוא לפרסם חטא אחאב בדבר נבות וענשו הנפלא על זה החטא ואחר חטאיו ועונש איזבל על זה החטא כמו שיעד לו אליהו כי זה כלו והדומה לו בזה הספור מקיי׳ שהשם ית׳ שופט האדם לפי מעשיו והוא פנה חזקה מפנות התורה:

השלשים ושמנה הוא להודיע שהרוני מלכות כנכסיהן למלכות ולזה שלחה איזבל על דבר נבות שיעידו בו כי ברך אלהים ומלך כדי שיהיה חייב מיתה מפני ברכתו המלך ולזה יוכל אחאב לרשת את כרמו ואפשר שכאמר שכבר הומת נבות ולא היו לו בנים ולזה אמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש והם הבנים שהיה עתיד להוליד וידמה שאחאב היה קרוב לו ולזה ירד אחאב לרשת ולזאת הסבה אמרה לו איזבל כי אין נבות חי כי אם מת מגיד שכיון שמת מכל מקום יהיה אחאב יורשו:

השלשים ותשעה הו׳ להודיע שכאש׳ יעד הש״י יעוד רע לאיש על חטאו ונכנע מלפני הש״י הנה הש״י ינחם על הרעה ההיא ולזה תמצא שזכר כי מפני שנכנע אחאב מלפני הש״י אמר שלא יביא הרעה שיעד לו בימיו:

הארבעים הוא להודיע שבית הסקילה מחוץ לעיר ולזה אמר ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות:

הארבעים ואחד הוא לפרסם רוע תכונת אחאב שעם כל מה שקדם מאלו הדברים שהיה ראוי שיקח בהם מוסר וישוב לש״י הנה כבר תמצא שכאשר אמר לו יהושפט שידרוש בדב׳ יי׳ הסתפק בנביאי האשרה שהיה לו ולא דרש פי יי׳ מנביא יי׳:

הארבעים ושנים הוא להודיע שעצת יי׳ היא תקום ולא תועיל תחבולה להנצל ממנה אם לא על צד התשובה אל הש״י כי אז ינחם על הרעה ולזה ספר שלא הועיל לאחאב היותו מתחפש ובא במלחמ׳ שלא יפול במה שיעד לו הש״י על יד נביאו ולפי שכבר נתקיימו במיתתו יעודים רבים כמו שבארנו אמר כדבר יי׳ אשר דבר ולא אמר כדבר יי׳ אשר דבר ביד עבדו פלוני:

הארבעים ושלשה הוא להודיע שיש במה שיושפע מצבא השמים מה שהוא מימין הש״י ובו מה שהוא לשמאלו ובכלל הנה הרעות המסודרות ממנו הם כאילו הם משמא׳ הש״י מפני היותן בלתי מכוונו׳ בעצמן כמו שבארנו בספר מלחמות יי׳ והטובו׳ השופעו׳ מהם הם מכוונו׳ בעצמן:

ויהושפט

וישלם יהושפט. כי אביו היה לו מלחמה עם מלך ישראל והוא השלים עמו וטעם הספור הזה כי נודע זה שהשלים עמו שהרי עזרו כל שכן שהיה בשלום עמו אלא טעם הסיפור הזה וכתבו אותו אחר אך הבמות לא סרו אמר ועוד רעה אחר' כמצא בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו כמו שאמר לו הנביא הלרשע לעזור ולשונאי יי' תאהב: ויתר הקדש. תרגם יונתן וש"ר כפקת ברא יהיה לרעתו שם כלל לקדשות ולזנות: נצב מלך. אמר כי בימי יהושפט לא היה מלך באדום לפי שתחת ממשלת יהוד' היה אדום מימי דוד והיו מלכי יהודה ממני' עליהם נציבים והנציב היה מלכם ולפי שבימי יהורם בנו מרדו ויצאו מתחת יד מלכי יהודה אמ' כי בימי יהושפט עדיין היו אדום תחת ידם אלא שבימי בנו פשעו מתחת ידם לפי שהלך בנו בדרך רעה: יהושפט עשר אניות. כן כתיב וקרי עשה והכתוב אומר כי עשר ספינות הם טעם ומפני שנתחב' באניות עם מלך ישראל שהיה רשע נשברו כמו שכתוב בדברי הימים בהתחברך לרשע וגו' לפי' כשאמר לו אחזיהו שיתחבר עמו פעם שנית באניות ולא אבה יהושפט: נשברה. כן כתיב וקרי נשברו אולי לא נשברו בדרך אחד אלא נשברה כל אחת ואחת לבדה: בעיר דוד אביו. אמר אביו בעבור שהלך בדרכיו: בשנת שבע עשרה ליהושפט. והלא בשנת ארבע לאחאב מלך יהושפט ואחאב מלך עשרים ושתים שנה הוצא מהם ארבע כשארו שמנה עשר אלא שנת שנים ועשרי' של אחאב לא שלמה לו ומנה אותה לבנו: שנתים. לא היו שתי שנים שלמות שהרי הכתוב אומר למטה כי יהורם בן אחאב מלך בשמנה עשרה ליהושפט אלא לפי שלא שלמה לאחזיהו שנה שניה מנה אותה לו גם לאחיו ולאביו: ויפשע

וישלם יהושפט עם מלך ישראל. לפי שהמלחמה היתה בין אסא אביו ובין בעשא מלך ישראל הוזקק לומר כן: ויתר הקדש. נוהגי' ניאוף בפרהסיא: ומלך אין באדום. מימי דוד. הנציב הוא המלך וכאן נכתב לפי שבימי יהורם בנו שקילקל בימיו פשע אדום וימליכו להם מלך אבל בימי יהושפט עדיין היו כפופין לו: כי נשברו אניות. לפי שנתחבר עם אחז בזאת לכך נשברו וכך אמר לו הנביא בד"ה בהתחברך עם רשע פרץ יי' את מעשיך: בשנת שבע עשרה ליהושפט. יש מתמיהים על המקרא הזה לפי שנא' באחאב שמלך עשרים ושתים וביהושפט נאמ' שעמד בשנת ארבע לאחאב נמצא שכלו ימי אחאב בשנת תשע עשרה ליהושפט וכאן הוא אומר שמלך אחזיהו בשנת שבע עשרה ליהושפט אך בדקתי ומצאתי בדברי הימים ומלכי ישראל שאינו מדקדק במניין שנותיהם ואם עמד בסוף שנה מונה אותה לו בתחלתו ואינו מונה אות' לו במקו' אח' לכך אני אומר בשנת ארבע לאחאב שאמ' בעמידתו של יהושפט לא נימנית עמו שנה ראשונה של אחאב וכן אתה מוצא ברוב' וגם שנה שעמד יהושפט לא נמנית בשנת שבע עשר' הללו: כשר

אופירה ג' בקריא' וסימ' יהושפט עשה אניות. ויבאו אופירה דמלכים. וישלח לו חירם: ט"ו פסוק רישיהון וסופיהון מלה חדא ריש' נסיב ו"ו וסיפ' לא נסיב ו"ו וסי' והלוחת מעשה אלהים. והלוים יסבבו. ונפש אדם. ומקנה רב. ויאיר בן מעשה הלך. וחצור חדתה וקריות. ויפתח הגלעדי היה. וי' ישיב לאיש. ולמפיבשת

וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אָסָא מָלַךְ עַל־יְהוּדָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ יְהוֹשָׁפָט בֶּן־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה בְּמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת־שִׁלְחִי׃ וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ אָסָא אָבִיו לֹא־סָר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ אַךְ הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ וַיַּשְׁלֵם יְהוֹשָׁפָט עִם־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה וַאֲשֶׁר נִלְחָם הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וְיֶתֶר הַקָּדֵשׁ אֲשֶׁר נִשְׁאַר בִּימֵי אָסָא אָבִיו בִּעֵר מִן־הָאָרֶץ׃ וּמֶלֶךְ אֵין בֶּאֱדוֹם נִצָּב מֶלֶךְ׃ יְהוֹשָׁפָט עָשַׂר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ לָלֶכֶת אוֹפִירָה לַזָּהָב וְלֹא הָלָךְ כִּי־נִשְׁבְּרָה אֳנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ אָז אָמַר אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב אֶל־יְהוֹשָׁפָט יֵלְכוּ עֲבָדַי עִם־עֲבָדֶיךָ בָּאֳנִיּוֹת וְלֹא אָבָה יְהוֹשָׁפָט׃ וַיִּשְׁכַּב יְהוֹשָׁפָט עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם׃

וִיהוֹשָׁפָט בַּר אָסָא מְלַךְ עַל דְּבֵית יְהוּדָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ יְהוֹשָׁפָט בַּר תְּלָתִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין כַּד מְלַךְ וְעַשְׂרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ עֲזוּבָה בַּת שִׁלְחִי׃ וַאֲזַל בְּכָל אוֹרְחָא אָסָא אֲבוּהִי לָא סְטָא מִינֵּיהּ לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃ בְּרַם בָּמָתָא לָא עֲדָרָא עוֹד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא׃ וְאַשְׁלֵים יְהוֹשָׁפָט עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁאַר פִּתְגָּמֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרְתֵּיהּ דַּעֲבַד וּדְאַגִּיחַ קְרָב הֲלָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃ וּשְׁאַר נַפְקַת בָּרָא דְּאִשְׁתְּאַר בְּיוֹמֵי אָסָא אֲבוּהִי פַּלֵּי מִן אַרְעָא׃ וּמַלְכָּא לֵית בֶּאֱדוֹם מְמַנָּא אֱלָהֵן אִיסְכַּרְטִיגֵי מַלְכָּא׃ יְהוֹשָׁפָט עֲבַד כְּפִינַת אַפְרִיקָא לְמֵיזַל לְאוֹפִיר לְאַיְתָאָה דַּהֲבָא וְלָא אֲזַל אֲרֵי אִיתְבָּרוּ סְפִינָתָא בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ בְּכֵן אֲמַר אֲחַזְיָהוּ בַּר אַחְאָב לִיהוֹשָׁפָט יְהָכוּן עַבְדַּי עִם עַבְדָּךְ בִּסְפִינָתָא וְלָא אֲבָה יְהוֹשָׁפָט׃ וּשְׁכִיב יְהוֹשָׁפָט עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ יְהוֹרָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ אֲחַזְיָה בַּר אַחְאָב מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עַסְרֵי לִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין׃

בן קטן ושמו ביכה. ועתה קום צא. ומלך אין באדום. וכמהו לא היה לפניו. ויבניה בן. והנתינים ישבים. והמלך קם בחמתו:

רלבג

ויהושפט בן אסא מלך על יהוד' בשנת ארבע עד וימלוך אחזיה בנו תחתיו. עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ר"ל לשם יי' אך היו חוטאים מפני שכבר נאסרו הבמות אחר הבנו' בית המקד': ויתר הקד' אשר נשאר בימי אסא. הנה שם היו זכרים היו מוכנים למשכב זכור לכל הבא וכבר נשארו מהם בימי אסא ובער אותם יהושפט מן הארץ: ומלך אין באדום נצב מלך. ר"ל שלא היה עד הנה מלך באדום אבל הנצב שהיו משימים על אדום מלכי בית דוד היה המלך עליהם ומימי דוד היה זה כן כי הוא שם באדום נציבי' כמו שקדם ולפי שבימי יהורם בן יהושפט מרדו האדומיים זכר זה בזה המקום כאילו יאמר שעד סוף ימי מלכות יהושפט התמיד זה הענין להיות כן לא אחר זה: יהושפט עשר אניות תרשיש ללכת אופירה. ידמה שעשר אניות עשה ולזה כתוב עשר וקרי עשה וכבר זכר בספר ד"ה כי מפני שנתחבר בהם עם אחזיהו פרץ הש"י מעשיו ולזה לא הסכים יהושפט שילכו עוד עבדיו עם עבדי אחזיה: בעיר דוד אביו. אמר זה לפי שהלך בדרכיו: אחזיהו בן אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שבע עשרה ליהושפט. והנה יפול בזה ספק כי בשנת ד' לאחאב זכר שמלך יהושפט ועדיין מלך אחאב שמנה עשר' שנה כי עשרים ושנים שנה מלך ועוד מה שנשאר לו משנה הרביעית ואיך יתכן עם זה שיאמר כי בשנת שבע עשרה ליהושפט מלך אחזיה. והנה הנר' בעיני שכל השנים שספר שמלכו מלכי ישראל היו לקוחי' משנות מלכי דוד עד שכאשר ימלך בסוף שנה אחת ממלכי דוד ובראש השנה המשכת לה יאמר שכבר מלך שנתים ובהיות הענין כן הנה מה שאמר בשנת ארבע לאחאב היה בשנת חמש כאשר ימנו השנים לפי שנות מלכי דוד אשר לפי המנין ההוא כאמר בו שמלך עשרים ושתים שנה שהרי בשנת שלשים ושמנה לאסא התחיל למלוך ונחשבה לו שנה מה שנשאר מהשנה ההיא ומלך אסא אחר השנה ההיא שלש שנים שהרי מ' ואחת שנה מלך ובהיות הענין כן הנה עברו י"ד למלכו' אחאב למנין השנים שאמר שמלך עשרים ושתים שנה והתחילה השנה החמשית וידמה שכבר עבר ממנה מעט כשמלך יהושפט כי לא מלך תכף ברגע שמת אביו ואחר זה לא נשלמו י"ז שנה שלימות ליהושפט כשנכנס אחאב מעט בשנת הכ"ב אך על כל פנים היתה נכנסת השנה השמנה עשרה כשנמנה ממיתת אסא. ואפשר שיאמר והוא היותר נכון כי הרצון באמרו בשנת ד' לאחאב שכבר עברו ארבע שני' לאחאב ובזה מצאנו שאמר בשנת אחת עשרה ליהורם בן אחאב והרצון בו שכבר עברו לו אחת עשרה שנה ולזה אמר במקו' את תמורת זה בשנת שתים עשרה ליהורם וכן מה שאמר בשנת שבע עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו שבע עשרה שנה וכן מה שאמר שיהורם בן אחאב מלך בשנת שמנה עשרה שנה ליהושפט ר"ל שכבר עברו שמנה עשרה שנה והיה בשנת תשע עשרה: ודרך

מחמ ו' סבירין מחנה וכו' אכרים בעיר' דיכתח ולקחו בארח' באורי'

אך הבמות ב' הדין וחבריו אכה וחברו והבמות לא סרו ישראל רק תבוות

ומלך ט' כותי' דמיין ריסות וכו' ומלך דדאריא נכיב ו"ו וכו' קרחי

ובדרך אמו. היא איזבל כי בן איזבל היה: ויפשע מואב בישראל אחרי מות אחאב. ספר זה להעיר שיותר רעות היו פעלות אחזיה מפעלות אחאב כי אחאב שב קצת מרוע מעשיו אבל זה היה מחזיק בכל אותן הפעלו' הרעות שעשו אביו ואמו וכאילו היה זה סבה שפשע מואב בישראל ולא נתנו למלך ישראל המס שהיו נותני' לו מקודם: בעד השבכה. הוא מעשה רשת עשוי על הארובה שיכנס האור דרך ה הנקבי' אשר בשבכה בבית אשר תחת ה העלייה: וילך אליה. ר"ל שכבר הלך לקרא' מלאכי מלך שמרון ו ואמ' להם מה שצוהו הש"י: מה משפט האיש. ר"ל מה מנהג האיש וכן וכה משפטו כל הימים: וישלח אליו שר חמשי' וחמשיו. ר"ל ששלח לאליהו ל לכבודו לקרוא לו שר גדול שהיו חמשי' איש הולכים לפניו והלכו עמו החמשי' איש ההם: איש האלהים המלך דבר רדה. ידמה מדבריהם שהם היו רוצים להביאו עמהם בהכרח מצד מצות המלך ולזה אמרו לו שיבא במצות המלך והרגיש אליהו מענינם שאם לא ישכים ללכת מעצמו יקחוהו בכח ל למלאת מצות המלך ולזה אמר להם כי מ מאחר שהם קוראים אותו איש אלהים הנה מזה הצד אינו תחת ה המלך ולא יועילו ב בחזקם עמו ולזה אמר ואם איש האלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת ח חמשיך: ולפי ששר השני דבר אליו גם כן באופן שדבר אליו ה הראשון עשה אליהו שירדה אש גם כן ו ואכלה אותו ואת ח חמשיו אמנם השר ה השלישי לא הראה ש שיבא אליו בכח אבל בא אליו בתחנוני' ולזה לא עשה אליהו דבר כ כנגדו וגם לא היה מ מסכים לבא עם השר ההוא אל המלך לירא' מהמלך ההו' ומאיזבל אמו: בשכת

ויפשע מואב. לפי שהיה עובד אחאב כמו שאמר למטה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים וכיון שמת אחאב פשע בבנו: בעד השבכה. השבכה היתה בעליה והיא ארובה ואורגים אותה בעצים שתי וערב ומניחים נקבים להאיר בבי' התחתון ומפני זה נקראת שבכה שהיא עשויה מעשה שבכה שהיא הרשת: ויחל. מן חלה על משקל ויעל מן עלה ו ונקמצה היו"ד מפני ההפסק: מה משפט האיש. מה תאר ו ותרגומו מה נימוסא דגברא י ומ"ש כי אליהו לא היה אז עמו כי פעמים היה מכיחו באחת ה המקומות והיה הולך יחידי על ההרים להתבודד בנבואה: אליהו התשבי. כי יודע היה כי מנהגו לאזור אזור עור והיה ידוע כי בעל שיער היה ותימ' הוא היאך לא היו מכירים אותו מלאכי מלך ישראל והלא הוא היה רגיל עם אחאב ובשמרון ואפשר כי אלו האנשי' ששלח מלך ישר' לא היו אז בשמרון כשהיה אליהו רגיל שם וזמן רב היה שאליהו שלא היה בשמרון מפני איזבל שאמרה ל להרגו שהרי במלחמת בן הדד ראינו שלא היה שם ולא במלחמ' ראמות גלעד כי מיכיהו בן ימלא היה להם אז הנביא לה' אשר ב בשמרון: ויען

ודבר י"א בקריא' וסימ' ועתה קום צא ודבר. ומלאך י"י דבר אל אליה. ויהי המה הולכים. אז תקרא וי"י יענה. אם תשיב משבת רגלך. אין קורא בצדק' ועתה יען עשותכם. מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון יהוקם את דברי יהונדב. ודבר אלהים דריש פסו'. ועל הר סיני ירדת: ולכן ה' בקריאה וסי' ולכן

ויעש הרע בעיני יהוה וילך בדרך אביו ובדרך אמו ובדרך ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל: ויעבד את הבעל וישתחוה לו ויכעס את יהוה אלהי ישראל ככל אשר עשה אביו: ויפשע מואב בישראל אחרי מות אחאב: ויפל אחזיה בעד השבכה בעליתו אשר בשמרון ויחל וישלח מלאכים ויאמר אלהם לכו דרשו בבעל זבוב אלהי עקרון אם אחיה מחלי זה: ומלאך יהוה דבר אל אליה התשבי קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון ודבר אלהם המבלי אין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון: ולכן כה אמר יהוה המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות וילך אליה: וישובו המלאכים אליו ויאמר אליהם מה זה שבתם: ויאמרו אליו איש עלה לקראתנו ויאמר אלינו לכו שובו אל המלך אשר שלח אתכם ודברתם אליו כה אמר יהוה המבלי אין אלהים בישראל אתה שלח לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות: וידבר אליהם מה משפט האיש אשר עלה לקראתכם וידבר אליכם את הדברים האלה: ויאמרו אליו איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו ויאמר אליה התשבי הוא: וישלח אליו שר חמשים וחמשיו ויעל אליו והנה ישב על ראש ההר וידבר אליו איש האלהים המלך דבר רדה: ויענה אליהו וידבר אל שר החמשים ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמשיך ותרד אש מן השמים ותאכל אתו ואת חמשיו: וישב וישלח אליו שר חמשים אחר וחמשיו ויען וידבר אליו איש האלהים כה אמר המלך מהרה רדה:

ועבד דביש קדם יי ואזל באורח אבוהי ובאורח אמיה ובאורח ירבעם בר נבט דחטיב ית ישראל: ופלח ית בעלא וסגיד ליה וארגיז קדם יי אלהא דישראל ככל דעבד אבוהי: ומרדו מואבאי בישראל בתר דמית אחאב: ונפל אחזיה מן סריגתא בעיליתיה די בשמרון ואתמרע ושלח אזגדין ואמ' להון איזילו תבעו בבעל זבוב טעות עקרון אם איחי ממרעי דין: ומלאכא דיי מליל עם אליהו דמן תושב קום סק לקדמות איזגדי מלכא דשמרון ומליל עמהון הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל אתון אזלין למתבע בבעל זבוב טעות עקרון: ובכן כדנן אמר יי ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מינה ארי ממת תמות ואזל אליה: ותבו איזגדיא לותיה ואמר להון מא דין תבתון: ואמרו ליה גברא סליק לקדמותנא ואמר לנא איזילו תובו לות מלכא דשלח יתכון ותמללון עימיה כדנן אמר יי הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל את שלח למתבע בבעל זבוב טעות עקרון בכן ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מינה ארי ממת תמות: ומליל עימהון מא נימוסא דגברא דסליק לקדמותכון ומליל עמכון ית פתגמיא האילין: ואמרו ליה גבר בעיל סערן וזרזא דמשכא אסיר בחרציה ואמר אליה דמן תשוב הוא: ושלח לותיה רב חמשין וחמשי' דעמיה וסליק לותיה והוא יתיב על ריש טורא ומליל עמיה נביא דיי מלכא מליל חות: ואתיב אליה ומליל עם רב חמשין אם נביא דיי אנא תחות אשתא מן שמיא ותיכול יתך וית חמשין דעמך ונחתת אשתא מן שמיא ואכלת יתיה וית חמשין דעמיה: ותב ושלח לותיה רב חמשין אוחרנין וחמשין דעימיה ואתב ומליל עמיה נביא דיי כדנן אמר מלכא אותי חות:

ולכן ה' וסי' ע"י סלק לערסא ומחכי רחמין

רשי

בעד השבכה. אומר אני אורדוייר בלע"ז שרגילים לאורגן שתי וערב בנסרי' ארוכי' וקצרים סקורין לט"ש בלע"ז ועשויין כ נקבים נקבים כעין שבכה וקרוי פרדוכי בלע"ז ואני שמעתי שבכה וו"ץ בלע"ז ובלשון אשכנז וו"כרל איסט"ין כמו שפירשתי ובלולים יעלו: ויחל. לשון חולי: וימלוך

מסרה

נשבעתי לבית עלי. הנה יי' מעלה. המטה אשר עלית בה' יחכה יי' לחננכם ב' בו. וסימ' בלשון ארמי' עלי סלק לערסא ו ומחכי רחמין: על ראש הר ת' דסמיכי וסימ' והיה נכון לבקר. ויעבר דוד העבר. וישלח אליו שר חמשים. אלף אחד מפני גערת אחד' זאת תורת הבית על ראש ההר: ואם איש ג' בקריאה וסימ' ואם איש עני הוא' ואם איש אלהים אני. ואם איש שפתים יצדק. אנ"ך:

ויען וידבר אליו· ויען כמו ויען איוב האמור ועניה ואמרת לפון בעקת כדבור: רד אותו· פירוש עמו וכן וירד אתו אל המלך ירד עמו והלך אל המלך כי השר עלה אל קצה ההר ואליהו היה בראש ההר: אל תירא מפניו· כי מתירא היו שיוליכנו למלך והיה ירא מן המלך מפני שהתנבא עליו רע שימות או היה ירא מפני איזבל אמו: בשנת שתים ליהורם בן יהושפט· היאך היה זה והלא אמר למטה כי מלך בשנת י"ח ליהושפט ויהושפט הלך עמו למלחמת מואב והנה היה מלך בימי יהושפט שבע שנים כי יהושפט מלך כ"ה שנים אלא שיהושפט המליך את יהורם בנו בחייו מפני מחלוקת אחיו כמו שאומר בדברי הימים ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור מה היה צריך לומר זה ידוע הוא כי המלוכה היא לבכור אלא שנראה כי היה מחלוקת בין בניו לפיכך נתן לו המלוכ' בחייו ומלך בחיי אביו שבע שנים ובשנת שתים למלכות יהורם זו שמלך בחיי אביו מלך יהורם בן אחאב על ישראל: כי לא היה לו בן· לא היה לאחזיהו בן לפיכך מלך יהורם אחיו תחתיו ובסדר עולם בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט אפשר לומ' כן והלא הוא מלך משנת שמנה עשרה ל ליהושפט אלא לענין שנה' ויזעק יהושפט ויי' עזרו ויסירם אלהים ממנו ראוי היה יהושפט ליהרג באותה שעה לפי שהיה עוזר לרשע ובשכר שזעק תלה לו הא' שנים ועלו לבנו ועוד כתבנו: בסערה· בקמץ חטף הסמ"ך אמר בסערה ולא אמר כן למטה אלא רכב אש וסוסי אש רוח סערה היה עמהם כמו שאמר ויעל אליהו בסערה אלא הנראה לאלישע אמר רכב אש וסוסי אש אבל הרוח איננה נראית ורוח הסערה העלתה אותו מן הארץ אל האויר כמו שמעלה הדברים הקלים כן העלתה אותו ברצון האל עד גלגל האש ושם נשרפו בגדיו זולתי האדרת וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה ומה שנראה רכב אש וסוסי אש לאלישע להודיע בו כי בהעלותו עלה מישראל רכבו ופרשיו כמו שאמר אלישע אבי אבי רכב ישר' ופרשיו ודעת המונינו גם חכמינו כי הכניסו האל בגן עדן עם גופו כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא וכן הכניס חנוך שם· ובדרש כי עשרה הם שנכנסו חיים לגן עדן: וילך

וימלוך יהורם תחתיו· אחיו היה: בשנת שתים ליהורם בן יהושפט· אי אפש' לומר כן והלא מלך בשנת תשע עשרה ליהושפט שהרי אחזיה מלך בשבע עשר' ומלך שתים ובסמוך נמי כתב בשנת שמונה עשרה ליהושפט מלך יהורם ויהושפט מלך עשרים וחמש שנים קודם שמלך יהורם בנו אלא ראוי היה יהושפט ליהרג ברמות גלעד ובשכר שזעק תלה לו שבע שנים ומאותה שעה הוא מונה לבנו: בסערה· ברוח סערה:

סב

והחמשים ח' בקריא' וסימ' נמסר בסדר קרח: אליה ה' וסימ' ומלאך יי' דבר· ודבתריה ולכן כה אמר יי' המטה· ואזור עור אזור· ויען אליה וידבר אלהם· והנה אנכי שולח· וחד ויערשיה ואליה· וכל עזרא דכוו':

ויען אליה וידבר אליהם אם איש האלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמשיך ותרד אש אלהים מן השמים ותאכל אתו ואת חמשיו: וישב וישלח שר חמשים שלשים וחמשיו ויעל ויבא שר החמשים השלישי ויכרע על ברכיו לנגד אליהו ויתחנן אליו וידבר אליו איש האלהים תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך: הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים הראשנים ואת חמשיהם ועתה תיקר נפשי בעיניך: וידבר מלאך יהוה אל אליהו רד אותו אל תירא מפניו ויקם וירד אותו אל המלך: וידבר אליו כה אמר יהוה יען אשר שלחת מלאכים לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון המבלי אין אלהים בישראל לדרש בדברו לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות: וימת כדבר יהוה אשר דבר אליהו וימלך יהורם תחתיו בשנת שתים ליהורם בן יהושפט מלך יהודה כי לא היה לו בן: ויתר דברי אחזיהו אשר עשה הלוא המה כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל:

ב ויהי בהעלות יהוה את אליהו בסערה השמים

ת' למרכתאי חלוף · ו'רפין ג' · ל'תעגין · ג' · ת' ל'נרכמו · ב'נכה · ב' ונעגין · ח' · ב' · ל' · ב'ר מ'ל · ב'ר מ'ל · ד' ג' כתנין אין קבוי · ב' ומ'ל כי הוא הבכור · י"ז מ'ל בסיו' ד' · ג' · ב' כתיב סמך ובנגין

ואתיב אליהו ומליל עמהון אם נביא דיי אנא תחות אשתא מן שמיא ותיכול יתך וית חמשין דעמך ונחתת אשתא מן שמיא ואכלת יתיה וית חמשין דעמיה: ותב ושלח רב חמשין תליתאין וחמשין דעימיה וסליק ואתא רב חמשין תליתאי וכרע על בירכוהי לקביל אליהו ובעא מן קדמוהי ומליל עמיה נביא דיי תיקר כען נפשי ונפשא דעבדך אילין חמשין בעינך: הא נחתת אשתא מן שמיא ואכלת ית תרין רבני חמשין קדמאין וית חמשין דעמהון וכען תיקר נפשי בעינך: ומליל מלאכא דיי עם אליהו חות עמיה לא תידחל מן קדמוהי וקם ונחת עמיה לות מלכא: ומליל עמיה כדנן אמר יי חלף דשלחתא איזגדין למישאל בבעל זבוב טעות עקרון הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל למישאל בפתגמיה בכן ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מיניה ארי מימת תמות: ומית כפיתגמא דיי דמליל אליהו ומלך יהורם תחותוהי בשנת תרתין ליהורם בר יהושפט מלכא דבית יהודה ארי לא הוה ליה בר: ושאר פתגמי אחזיה דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא דישראל: והוה באסקות יי ית אליהו בעלעולא לצית שמיא

והמבלי ד' וסימ' נמסר בסדר בשלח: בהעלות ג' וסי' ויהי בהעלות יי' את אליהו· בהעלות העולה והחלבים· בהעלתך את הנרות:

רלבג

בשנת שתים ליהור' בן יהושפט מלך יהודה· יש בכאן ספק חזק והוא שלא יתכן שיחיה אחזיהו עד שנת שתים ליהורם בן יהושפט וזה שכבר מלך בשנת שבע עשרה ליהושפט ולא מלך כי אם שתים שני' כמו שקדם וכבר מלך יהושפט עשרים וחמש שנה ולזה לא יתכן שנאמר שהתחיל למלוך יהורם בן אחאב בשנת שתים ליהור' בן יהושפט ואם אמרנו שכבר התחיל למלוך יהור' בן יהושפט בחיי אביו מעת מות אחאב הנה לא יתכן מה שאמר ואת המ' המלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור שהרי החזיק בה בחייו והנה זכר במה שיבא כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה מלך יהורם בן יהושפט מלך יהור' וזה ממה שיוסיף עוד ספק על זה ועוד שאחר זה כתב כי בשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה ובמקום אחר כתב כי בשנת שתים עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה וזה לאות כי כשיאמר בשנת כך למלך כך הנה פעם ירצה בו שעברו אותן שנים למלך ופעם ירצה שהמלך בשנה ההיא ויהי הרצון באמרו בשנת אחת עשר' ליורם בן אחאב שכבר עברו לו אחת עשר' שנה והיא בשנת שתים עשרה והרצון באמרו בשנת שתים עשרה הוא שכבר היה בשנה ההיא· והנר' בעיני כי מפני החתון שהיה ליהושפט עם אחאב היה יהושפט מולך אחר מות אחאב עם מלך ישראל כל ימיו כי היו חולקים לו כבוד בני אחאב מפני היותו זקן והתחתן באחאב ולזה תמצא שאמ' בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישר' ויהושפט מלך יהודה והרצון בו שיהושפט היה מנהיג מלכות ישראל עמו וכאילו היה יהושפט מלך ישראל גם כן והוא מבואר שהוא מחויב שיהיה פירושו כן כי אי אפשר שיהיה הרצון בו שתהיה שנת החמש ליהושפט כי שנת החמש ליהורם בן אחאב היא שנת עשרים וחמש ליהושפט אחר שכבר מלך את יהורם בן יהושפט ובזה הדרך כאמר שעד שהתחילה השנה השנית למלכות יהורם מלך יהודה היה מלך יהודה משתתף עם יהורם בן אחאב בהנהגת המלכות כי כבר תמצא במלחמותיו שהיה יהושפט תמיד עמהם· והנה ליישב כל אלו הפסוקים ידמה בעיני שהשנה שמלך בה אחזיה היתה שמנה עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו שבע עשרה ובמלוך יהורם עברו ליהושפט שמונה עשרה שנה והיה בשנת התשע עשרה ובשנה שעברו חמש שנים ליהורם בן אחאב מלך ישרא' מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה ובזה לא יפול שום ספק כי כשעברו לאחאב ארבע שנים מלך יהושפט ונשארו לאחאב י"ח שנים מקוטעים ולזה לא עברו ליהושפט במותו כי אם י"ז שנים שלמים והיה בשנת שמנה עשרה ומלך אחזיה שתי שנים מקוטעים ומת כשהיה יהושפט בשנת התשע עשרה ואחר כן חיה יהושפט פחות משש שנים בדרך שלקח מהשנה העשרים וחמש מעט ואז עברו חמש שנים ליהורם בן אחאב והיא בשנה הששית וכשעברו לו אחת עשרה שנה והיה בשנת השתים עשרה בדרך שלקח מהשתים עשרה יותר ממה שלקח מהשנה השנית הנה כבר עברו ליורם בן יהושפט יותר משש שנים שלמים והיותר היה קצתו מהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט וקצתו היה מהשנה השמינית ונחשב לו זה שמנה שנים ולא היה כי אם שש שנים ויותר מעט ולפי שהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט לא היתה אלא זמן מועט מאד כמו שבארנו הנה לא נראה בזמן ההוא היות מלך יהודה בלתי משתתף עם מלך ישראל בהנהגת ישראל ולא הראה לו זה עד בא השנה השנית ליהורם מלך יהודה והנה בזה הדרך כתיישב כל זה בלי שום ספק: בהעלות יי' את אליהו בסערה השמים· אי אפשר שיובן שעלהו השמים כי לא יעלו שם אלו הגופות אבל הכונה בו בגובה האויר כאמרו ערים גדולות ובצורות בשמים ומגדל וראשו בשמים והנה נשאהו רוח יי' במלאכות יי' אל מקום לא נודע עדיין והוא חי שם כמו שבארנו:

רשי

שב נא פה. חפץ היה לרחותו מחמת ענוה שלא יראה בהלקחו: את אדוניך. ולא אדוניכו מלמד שהיו שקולים כאליהו: ויגלום. כרכה כדי שתהא נוחה להכות בה: ויגלום. לא כריכה ממש אלא קולט שקורין קולייר בלע"ז: הקשית לשאול. אי אפשי לתת לך יותר ממה שיש לי בידי: אם תראה אותי לוקח מאתך. אז אוכל לעשות לך יותר ויותר: יהי לך כן ואם אין לא יהיה. שאין היכולת בידי: אבי

רדק

וילך אליהו. ואליהו נאמר לו ברוח נבואה כי באותו היום ילקח ולא גלה הדבר לאלישע אבל אלישע נאמר לו גם כן ברוח נבואה שהרי אמר גם אני ידעתי החשו ושאר הנביאים נאמ' להם כל שכן הוא ומה שהיו הולכי' מעבר לירדן נראה כי כן נאמר לו לאליהו בנבואה כי מעבר לירדן ילקח ואולי היה הלקחו במקו' אשר נאסף משה רבינו לכבודו כי מעלתו היתה קרובה למעלת משה רבינו וכן הראה לו הכבוד בהר חורב כמו שהרא' לו למשה רבי' וכם מ' יום ומ' לילה כמו שכם משה רבינו: חי יי וחי נפשך. מה שאמר וחי נפשך אחר שאמר חי יי לא אמר כן אלא להגדיל כי השבועה הראשונה גדולה אלא נשבע בנפשו להראות כי גדולה נפשו בעיניו והקדים חי יי לכבוד: בני הנביאים. כתרגומו תלמידי נביאי: אשר בית אל. כמו בבית אל ומה שהיו בני הנביאי' בבית אל וביריחו כן היו בערים אחרות אלא זכר אלה לפי שהיה דרכם עליהם ומה שהיו ברוב ערי ישראל כדי להוכיח את ישראל בכל עיר ועיר ונבואתם היתה לשעה לפיכך לא נכתבה נבואתם: החשו. פיר' בו כוונ' כמו בפתח האהל: וכן ת' שתוקו ואדוני אבי ז"ל פירש כמשמעו כשאמר הוא להם גם אני ידעתי החשו הם ולא דברו לו עוד: ויגלם. כרכה והכה בה את המים וכן בגלומי תכלת פי' כרכי בגדים: פי שנים ברוחך אלי. פירשו רז"ל כפלים ממה שהיה באליהו והוא שהחיה שני מתים אח' בחייו ואח' במותו ולמי שאמר על רגליו עמד ולביתו לא הלך מרפא צרעת נעמן שהמצורע חשוב כמת שנ' אל נא תהי כמת ואדוני אבי ז"ל פירש פי שני' שני חלקים של שיהיה לו מרוח אליהו וכן הוא אומר פי שנים בכל אשר ימצ' לו שני חלקי' נכסיו כי הבכור נוטל שני חלקים מן הנכסים והפשוט נוטל החלק השלישי: הקשית לשאול. די היה לך בחלק אחד מרוחי או בחצי רוחי אבל פי שנים דבר קשה שאלת ואעפ"כ אם יהיה בך כח רוח שתוכל לראותי כשאלקח מאתך ידעתי כי מאת האל יהיה שיהיה לך כמו ששאלת: לקח. פעל עומד מבנין שלא נזכר פעלו לפיכך הוא קמוץ: ויעל אליהו בסערה. כמו שפירשנו ופירוש השמים לענין הגוף האוירי כמו אשר תעוף בשמים ולענין הרוח השמים העליונים עם המלאכים שיכנו להם השמי' כמו הללו את יי' מן השמים ואליהו כעשה רוחני והגוף כלה באש העליוני ושב כל יסוד אל יסודו ואלישע ראה העלותו מן הארץ ובהיותו לאויר ראה דמיון רכב אש וסוסי אש שהפריד בין שניהם כלומר בראותו כי נפרד ממנו מעת אשר הועלה וכן בגדיו כלו באש זולתי האדרת שנפלה מעליו כדי שיקחנה אלישע להכות בה המים ואם כדברי רז"ל שהיה לו כפלים ברוח ממה שהיה לאליהו תימה הוא מה צורך היה לו אדרת לחצות בה המי' והנה אפי' עם האדרת לא נחצו המים עד שאמר איה יי' אלהי אליהו ואם תאמ' לא נפלה האדרת לצורך אלישע אלא כיון שנעשה רוחני נפלה האדרת מעליו אם כן שאר בגדיו למה לא נפלו גם כן: ואלישע

בית ד' בליש' סבי' בבית וסימ' ויבא ערוב כבד. ולא נשאר איש בעי'. ויצאו בני הנביאים. עגלי הזהב אשר: הידעת ה' וסימ' כי היום יי' לוקח. וחברו דבענינא. הידעת חקות שמים. עת לדת יעלי סלע: הירדנה ד' בקריא'

וילך אליהו ואלישע מן הגלגל: ויאמר אליהו אל אלישע שב נא פה כי יהוה שלחני עד בית אל ויאמר אלישע חי יהוה וחי נפשך אם אעזבך וירדו בית אל: ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע ויאמרו אליו הידעת כי היום יהוה לקח את אדניך מעל ראשך ויאמר גם אני ידעתי החשו: ויאמר לו אליהו אלישע שב נא פה כי יהוה שלחני יריחו ויאמר חי יהוה וחי נפשך אם אעזבך ויבאו יריחו: ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו אל אלישע ויאמרו אליו הידעת כי היום יהוה לקח את אדניך מעל ראשך ויאמר גם אני ידעתי החשו: ויאמר לו אליהו שב נא פה כי יהוה שלחני הירדנה ויאמר חי יהוה וחי נפשך אם אעזבך וילכו שניהם: וחמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מנגד מרחוק ושניהם עמדו על הירדן: ויקח אליהו את אדרתו ויגלם ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעברו שניהם בחרבה: ויהי כעברם ואליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי: ויאמר הקשית לשאול אם תראה אתי לקח מאתך יהי לך כן ואם אין לא יהיה: ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים:

ואזל אליהו ואלישע מן גלגלא: ואמר אליהו לאלישע תוב כען הכא ארי יי שלחני עד ביתאל ואמר אלישע קיים הוא יי וחיי נפשך אם אשבקנך ונחתו לביתאל: ונפקו תלמידי נביאיא די בביתאל לות אלישע ואמרו ליה הידעתא ארי יומא דין יי דבר ית רבונך מעל רישך ואמר אף אנא ידענא שתוקו: ואמר ליה אליהו אלישע תוב כען הכא ארי יי שלחני לירחו ואמר קיים הוא יי וחיי נפשך אם אשבקנך ואתו לירחו: וקריבו תלמידי נביאיא די בירחו לות אלישע ואמרו ליה הידעתא ארי יומא דין יי דבר ית רבונך מנך ואמר אף אנא ידענא שתוקו: ואמר ליה אליהו תוב כען הכא ארי יי שלחני עד ירדנא ואמר קיים הוא יי וחיי נפשך אם אשבקנך ואזלו תרויהון: וחמשין גברא מתלמידי נביאיא אזלו וקמו מקביל מרחיק ותרויהון קמו על ירדנא: ונסיב אליהו ית שושיפיה ואחזר ומחא ית מיא ואתפליגו לכא ולכא ועברו תרויהון ביבשתא: והוה כמעברהון ואליהו אמר לאלישע שאל מה אעביד לך עד דלא אידבר מלותך ואמר אלישע ויהי כען על חד תרין ברוח נבואתך עמי: ואמר אקשיתא למשאל אם תחזי יתי דאנא מידבר מלותך יהי לך כן ואם לא לא יהי: והוה עד דאינון אזלין מיזל וממללין והא רתיכין דאשתא וסוסון דאשתא ואפרישו בין תרויהון וסליק אליהו בעלעולא לצית שמיא:

וסימ' וירד הגבול הירדנה. ויבא גדעון הירדנה. ויאמר אליהו אל אלישע. וילך אתם ויבאו הירדנה: ויכה' וסימ' נמסר לעיל בספר' סימן כ"ב: לקח ה' וסי' נמסר בסדר בראשית:

רלבג

שב נא פה כי יי' שלחני עד בית אל. ראוי שתדע שלא עשה זה אליהו לתכלית שלא י יאציל עליו מן הרוח אשר עליו על אלישע שהרי צוהו השי' ם שימשח אלישע בן שפט לנביא תחתיו ואמנם אמר זה לו כדי שלא יחרד אלישע בהפרד אליהו ממנו אם יראה שינשא בסערה השמי': היום יי' לוקח את אדוניך מעל ראשך. הנה בארו בזה שלא נלקח אלא מעל ראשו וכן אמר אליהו לאלישע בטרם אלקח מאתך וזה יורה שלא לקחו אלהים בהוחלט אבל לקחו מעם אלישע: החשו. שתקו: ויגלם. ר"ל שכבר כרך אדרתו והכה בה במי': ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. ר"ל במה שהאצלת מרוחך על כל בני הנביאים יהיה הנאצל לי מרוחך פי שנים על כל אחד מהם והוא מענין מה שאמר כי את הבכור בן ה השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר י ימצא לו: אם תראה אותי לוקח מאתך. אמר לו זה על דרך ה המופתים המתחדשים כאילו יאמ' שאם יראה אותו בעת הלקחו מ ממנו בהעלותו ב בסערה השמים אז יתחדש לו על כד ה המופת שיאצל מן ה הרוח אשר על אליהו מה שישלם בו מה ש שבקש אלישע ואז עזב אליהו אדרתו כדי שיחזיק בה אלישע ותהיה כלי מה להשלמת זה המופת הלא תראה כי אלישע היה מצוה בחזי שיקח משענת אלישע בידו להחיו' בו בן השונמית וכן תמצא שעל כד המופת נתחדש באדרת אליהו מה שעזר אלישע בעשיית המופתים וכבר בארו זולתנו באמרו אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן באורים אחרים ואשר נחשב אנחנו הוא מה שזכרנו והוא נאות ללשון ולענין וזה כי קצת אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך שתשכיל מציאו' השכל הנפרד והוא שכל אליהו אחרי הפרדו מהחומר ואלו הסכימו בהכרח שיהיה זה הענין מות לאליהו וכבר בארנו שזה בלתי אפשר וקצתם אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך ר"ל שתחקור עמי בכל הסודות אשר אתה נבוך בהם מפני ראותך שאני לוקח מאתך ולא ימצא זה לך ממני זולתי בזה העת והנה יקשה לזה שהנחנו לא מצאנו שעמדו יחד אחר כל זה מה שיתכן בו זה הענין גם לא היה מספיק זמן קצר כמו זה לזה הענין לפי מה שאחשב והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם. הנה נתחדש זה על דרך המופת לשאת אליהו אל אשר יהיה שמה רצון השי': אבי

רדק

אלישע ראה יראה העלותו מן הארץ ולא ראהו עוד כי רכב אש וסוסי אש הפרידו בין שניהם׃ אבי אבי׳ כתרגומו רבי רבי וכן תלמידי הנביאים נקראו בני הנביאים׃ רכב ישראל ופרשיו. כתרגומו דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין׃ ויקרעם. לשנים קרעים מכאן סמכו רז״ל שחייב אדם לקרוע על רבו שלמדו חכמה ואותו הקרע אינו מתאחה לעולם לפי שנאמר לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהוא לשנים אם כן מה ת״ל לשנים שיראה בהן הקרע לעולם׃ איה יי׳ אלהי אליהו. ת״י כן ואמר קביל בעותי יי׳ אלהיה דאליהו ולפי פשוטו איה הוא שאינו מראה כח האות לי כמו שעשה לאליהו בחצות המים׃ אף הוא ויכה את המים. אף הוא כשעשה לו כן והכה המי׳ פעם שנית אחר שאמר איה יי׳ אלהי׳ ונחצו הנה והנה ו״מ אף הוא על אליהו שבא כמו שהיה רוחני והכה את המים ויחצו ויעבר אלישע׳ ובדרש אף הוא מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו שבפעם ראשונה היתה זכות שניהם עומדת ופעם שניה של אלישע היתה זכות צדיק אחד עומדת וכן הוא אומר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי מכאן אתה דורש שמנה מופתים באליהו שש עשר באלישע׃ נחה רוח אליהו. כיון שראוהו שחצה המים ועבר הירדן ידעו כי נחה עליו רוח אליהו׃ חמשים בני חיל. למה היו צריכי׳ בני חיל וכי היה להם לעשות מלחמה אלא פירוש בני חיל בני כח שהיה להם כח ללכת הנה והנ׳ במעט זמן ואיך אמרו לו שיבקשוהו והלא הם אמרו לו כי היום יי׳ לוקח אדוניך מעל ראשיך אלא חשבו שמא לא עלה השמים אלא נשאו רוח יי׳ והפרידו מבני אדם כמו שראו שנפרד מבני אדם מ׳ יום ומ׳ לילה ואולי פעמי׳ רבו׳ היה לו זה שהיה נפרד מבני אדם ולא היו מוצאים אותו שהרי עובדיה אמר לו ורוח יי׳ ישאך על אשר לא אדע׃ ויפצרו בו. הרבו לו דברים עד שמע אליהם׃ עד בוש. עד אשר בושש הרבה מלומר להם שישלחו ותרגום עד סגיא׃ הנה נא מושב העיר טוב. עד עתה לא ראינו כי יריחו היו בה מים רעים ולא שהיתה העיר משכלת שאם כן לא היו חומדים אותה ולא היו עוברים על החרם לבנות אותה ואליהו ג״כ היאך לא רפא אותה ואם היתה משכלת מכמה שנים שישבו בה היו מכחישים אותה ולא היו יושבין בה אלא כראה שמקרוב היה זה הרע למים מרעת יושבי בה ומפני רוע המים היתה גם כן הארץ משכלת שהיו האנשים שותים המים והיו מתים ברוב ... ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקולקלת על שם שארריה יהושע ובא שיהו והוסיף לקללה ע״י מעשה של חיאל כשמתו בניו והלכו שניהם הוא ואחאב ובקרוהו וכל הענין כזכר למעלה ובדברי רז״ל מושב העיר טוב והמים רעים והארץ משכלת מאי טיבותיה אמר רבי יוחנן חן מקום על יושביו׃ מלח. כם בתוך כם היה כי המלח עושה המים רעים וכן ויורהו יי׳ עץ אמרו עץ מר היה וכם בתוך כם היה׃ אל מוצא המים. אל מקור המים המקום שהיו המים יוצאים ממנו׃ רפאתי

רשי

אבי אבי. דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין׃ איה יי׳ אלהי אליהו. שהובטחתי שתשרה בי פי שנים ברוחו שי׳׃ אף הוא ויכה את המים. אף הוא בפ״ר אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי גדולה חביית אלישע כפליים כשל אליהו שבתחלה זכות שניהם ועכשיו זכותו יחידי׃ פן נשאו רוח יי׳. איפשר אתם אמרו לו הידעת כי היום יי׳ לוקח את אדוניך ועכשיו כעלם מהם היכן הוא תלמד מיום שנגנז אליהו הלכה ומשתלקת רוח הקדש מן הנביאים ושוב לא היתה רוח הקדש מרובה בישראל׃ עד בוש. נתביים מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו לפי שנטל גדולתו אינו רוצה שישוב כל זה ראיתי בתוספתא דסוטה׃ והמים רעים. ומחמת המי׳ הארץ משכלת את יושביה לקבר׳ אם כן מהו ומושב העיר הטוב מכאן אמרו חן המקו׳ על יושביו׃ אל מוצא המי׳. שהיו נובעי׳ משם׃ וישלך שם מלח. והלא מלח דבר המקלקל את המי׳ הוא אלא נס בתוך נס׃ ונערים

וירם ח׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעשו כן משה ואהרן. וירם משה את ידו׳ וירם הטבח את השוק והאליה׳ וירבעם בן נבט אפרתי הוה׳ וירם אדרת אליהו׳ וירם קרן לעמו ואשמע את האיש׳ וירם יאשיהו לבני׃ נחה ג׳ מלעיל וסימ׳ נחה ארם על אפרים׳ נחה שקטה כל הארץ׳ נחה רוח אליהו על אלישע׳ וחד ונחה עליו

וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים׃ וַיָּרֶם אֶת־אַדֶּרֶת אֵלִיָּהוּ אֲשֶׁר נָפְלָה מֵעָלָיו וַיָּשָׁב וַיַּעֲמֹד עַל־שְׂפַת הַיַּרְדֵּן׃ וַיִּקַּח אֶת־אַדֶּרֶת אֵלִיָּהוּ אֲשֶׁר־נָפְלָה מֵעָלָיו וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֹּאמַר אַיֵּה יְהוָה אֱלֹהֵי אֵלִיָּהוּ אַף־הוּא וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה וָהֵנָּה וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע׃ וַיִּרְאֻהוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בִּירִיחוֹ מִנֶּגֶד וַיֹּאמְרוּ נָחָה רוּחַ אֵלִיָּהוּ עַל־אֱלִישָׁע וַיָּבֹאוּ לִקְרָאתוֹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה־נָא יֵשׁ־אֶת־עֲבָדֶיךָ חֲמִשִּׁים אֲנָשִׁים בְּנֵי־חַיִל יֵלְכוּ נָא וִיבַקְשׁוּ אֶת־אֲדֹנֶיךָ פֶּן־נְשָׂאוֹ רוּחַ יְהוָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הֶהָרִים אוֹ בְּאַחַת הַגֵּיאָוֹת וַיֹּאמֶר לֹא תִשְׁלָחוּ׃ וַיִּפְצְרוּ־בוֹ עַד־בֹּשׁ וַיֹּאמֶר שְׁלָחוּ וַיִּשְׁלְחוּ חֲמִשִּׁים אִישׁ וַיְבַקְשׁוּ שְׁלֹשָׁה־יָמִים וְלֹא מְצָאֻהוּ׃ וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו וְהוּא יֹשֵׁב בִּירִיחוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הֲלוֹא־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם אַל־תֵּלֵכוּ׃

וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל־אֱלִישָׁע הִנֵּה־נָא מוֹשַׁב הָעִיר טוֹב כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי רֹאֶה וְהַמַּיִם רָעִים וְהָאָרֶץ מְשַׁכָּלֶת׃ וַיֹּאמֶר קְחוּ־לִי צְלֹחִית חֲדָשָׁה וְשִׂימוּ שָׁם מֶלַח וַיִּקְחוּ אֵלָיו׃ וַיֵּצֵא אֶל־מוֹצָא הַמַּיִם וַיַּשְׁלֶךְ־שָׁם מֶלַח וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה

ככת׳ · ה׳ · י׳ · ב׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ מלעיל · ג׳ · נ׳ · ג׳ · הגאיות ק׳ · ב׳ · ב׳ · ב׳ · חס׳ · ד׳ · ל׳ וחס׳ · ז״נ חס׳ בכתי׳ · ז״ז מל׳ בכתי׳ · ל׳ · ל׳

וֶאֱלִישַׁע חָזֵי וְהוּא מְצַוַח רַבִּי רַבִּי דְּטַב לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל בִּצְלוֹתֵיהּ מַרְתִּיכִין וּפָרָשִׁין וְלָא חֲזָהִי עוֹד וְאַתְקַף בִּלְבוּשֵׁיהּ וּסְדִיקִינוּן לִתְרֵין סְדִיקִין׃ וַאֲרֵים יָת שׁוֹשִׁיפָא דְאֵלִיָּהוּ דִּי נְפָלַת מִינֵיהּ וְתָב וְקָם עַל כֵּיף יַרְדְּנָא׃ וּנְסִיב יָת שׁוֹשִׁיפָא דְאֵלִיָּהוּ דִּנְפָלַת מִינֵיהּ וּמְחָא יָת מַיָּא וַאֲמַר קַבִּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלָהֵיהּ דְאֵלִיָּהוּ אַף הוּא וּמְחָא יָת מַיָּא וְאִתְפְּלִיגוּ לְכָא וּלְכָא וַעֲבַר אֱלִישָׁע׃ וַחֲזוֹהִי תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא דְבִירִיחוֹ מִקָּבֵיל וַאֲמָרוּ נְחַת רוּחֵיהּ דְאֵלִיָּהוּ עַל אֱלִישָׁע וַאֲתוֹ לִקְדָמוּתֵיהּ וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַרְעָא׃

וַאֲמָרוּ לֵיהּ הָא כְעַן אִית עִם עַבְדָּךְ חַמְשִׁין גַּבְרִין בְּנֵי חֵילָא יְזֵלוּן כְּעַן וְיִבְעוּן יָת רִבּוֹנָךְ דִּילְמָא נַטְלֵיהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ וּרְמָהִי בְּחַד מִן טוּרַיָּא אוֹ בְּחַד מִן חֵילַיָּא וַאֲמַר לָא תִשְׁלְחוּן׃ וְאַתְקִיפוּ בֵיהּ עַד סַגִּיא וַאֲמַר שְׁלָחוּ וּשְׁלָחוּ חַמְשִׁין גַּבְרָא וּבְעוֹ תְּלָתָא יוֹמִין וְלָא אַשְׁכְּחוּהִי׃ וְתָבוּ לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתִיב בִּירִיחוֹ וַאֲמַר לְהוֹן הֲלָא אֲמָרִית לְכוֹן לָא תֵיזְלוּן׃

וַאֲמָרוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא לֶאֱלִישָׁע הָא כְעַן מוֹתַב קַרְתָּא שַׁפִּיר כְּמָא דְרִבּוֹנִי חָזֵי וּמַיָּא בִּישִׁין וְאַרְעָא מְתַכְּלָא׃ וַאֲמַר אַיְתוֹ לִי צְלוֹחִיתָא חֲדַתָּא וְשַׁווּ תַמָּן מִלְחָא וְאַיְתִיאוּ לְוָתֵיהּ׃ וּנְפַק לְמַפְּקָנָא מַיָּא וּרְמָא תַמָּן מִלְחָא וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ

רוח יי׳׃ נשאו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. לקרבה אל המלאכה לעשות אתה. פן נשאו רוח יי׳׃ שלשה ימים ד׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ ויתנו לו פלח דבלה. לבו עוד שלשה ימים דמלכים. ויבקשו שלשה ימים דאליהו. ויהי יונה במעי הדג׃

רלבג

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. הנה כמו שהתלמידים נקראים בנים כמו בני הנביאי׳ כן הרב יקרא אב כי הוא המוליד שכל התלמיד וקראו רכב ישראל ופרשיו כאילו יאמר שהוא התוקף והחוזק של ישראל במלחמ׳ ולזה הו׳ הרכ׳ והפרשים אשר בהם יגברו במלחמה׃ אף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה. ר״ל אף הוא כאשר הכה את המים הנה נחצו תכף הנה והנה. ואחשב כי לא הכה אותם אלא פעם אחת ובפעם ההיא אמ׳ איה אלהי אליהו וספר הכתו׳ שגם שישע הגיע לזאת המעלה שהגיע אליהו והוא שכאשר הכה את המים נחצו הנה והנה׃ נחה רוח אליהו על אלישע׃ ר״ל שכבר האצילו מרוחו מה שימשך ממנו שיעשה אלישע בדמיון המופתים שעשה שיהו ולזה חלקו לו כבוד רב והשתחוו לו ארצה׃ וישליכהו באחת ההרים או באחת הגאיות. ר״ל להתחבא שם כי היה רגיל אליהו בכך כמו שאמר עובדיה ורוח יי׳ ישאך אל אשר לא אדע׃ ויפצרו בו עד בוש. ר״ל הרבו כל כך דברים עד שהיה לו בשת מלחלוק תמיד על דבריהם ולזה אמר להם שלחו מצד המוסר להכיחם לעשות רצונם אך דבריו היו באופן שכשאמרו שלחו היה ראוי שיובן ממנו שלא ישלחו מצד דבורו כי פעמים יש הן שהוא כלאו ולזה אמר הלא אמרתי אליכם אל תלכו כי ידע אלישע שלא יראה לאדם אליהו בזה העת כי הסתירו יי׳׃ והמים רעים והארץ משכלת. מפני שאמר אחר זה רפאתי למים האלה ולא יהיה משם עוד מות ומשכלת ידענו כי הארץ משכלת מצד המים שהיו רעים. והנה אע״פ שקלל יהושע מי שיבנה הנה לא מנע האנשים משבת בה אחר שתבנה שאם היה כן לא היו הנביאים יושבים שם והנה הרצון בזה הנה מושב העיר טוב כאשר אדני רואה ולזה אין אויר העיר סבה אל שתהיה הארץ משכלת אך באמת המים הרעים ומזה הצד קרה לארץ שתהיה משכלת. והנה

ונערים. קטנים המנוערין מן המצות: עלה קרח עלה. מכאן שהקרחת עלינו את המקום שעד עכשיו היינו משתכרין להביא מים מתוקי' מרחוק ומתפרנסין בכך ומשהמתיק אלו אבדו פרנסתן מפורש בסוטה: ויראם. ראה שאין בהם ולא בזרעם לחלוחית של טובה: ויהורם בן אחאב. אף פרשה זו בשביל להגיד נס של מישע מלך מואב ס שנעשה על ידי אלישע נכתבה כאן שמנה ב באליהו שמנה נסים ובאלישע שש עשרה לקיים פי שנים ברוחך אלי ונתבן כולם זו בצד זו וכם שנעשה על ידי אלישע וכתב' כאן זו בצד זו כך ראיתי בשלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי וחציית ירדן של אלישע כ כשתים דשל אליהו: רק לא כאביו וכאמו. שהוסיף את הבעל ל להכעים: רק בחטאו' ירבעם. דבק וכן כל מלכי ישראל מדאגה שלא תשוב ה ג הממלכה לבית דוד אם יעלו לרגל לכך עבדו את העגלים: נוקד. מרי גיתי: אילים צמר. דיכרין דרעיא עם צמרם: רדך

רפאתי. באירך הפא כבעלי ההא: ומשכלת. ולא תהיה הארץ משכלת כי מן המים היה בה השכול: וירפו המים. נעלמה האלף והיה כבעלי ההא: ונערים קטנים. כי הם גדולים ויקראו נערים ואמר כי אלה הנערים היו קטנים וכן ונער קטן עמו ור"זל דרשו נערים שהיו מנוערים מן המצו' קטנים שהיו מקטני אמנה: ויתקלסו בו. לעגו בו ובזוהו בדבריה' שהיו אומרי' לו בעלותו בדרך עלה קרח עלה קרח וקרח היה אלישע. ודרשו קרח אתה שהקרחת עלינו את המקום: ויראם ויקללם. ונחלקו ר"זל בזה כי קשה אליהם היאך גרם מיתה עליהם על דבר זה מהם אמרו על שם שבזוהו נתן עיניו בהם ונענשו כמו שאמרו כל מקום שנתנו עיניהם חכמים או מיתה או עוני ומהם אמרו ראה שכלם נתעברו אמותיהם ביום הכפורי' כלומר ראה כי מעבירה באו וראויין היו למיתה ולכך ה הפקירו עצמם לבזותו ולכך קללם ולא מפני שבזוהו ומהם אמרו בלודית ראה להם כגוים ומהם אמרו שלא ראה בהם ל לחלוחית מצוה ולא עתיד' להיות לא בהם ולא בזרעם לפיכך א הרס לבלקם מן העולם ואמרו כי נענש על דבר זה שגרם מיתה לאלה הנערים ואמרו שלשה חלאי' חלה אלישע אחד על שגרה דובים בתינוקו' ואחד על שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחד אשר מת בו וסמכו זה לפסוק שאמ' ואלישע חלה את חליו אשר ימו' בו חלה הכה אחד חליו שני אשר ימות בו שלישי: שתים דובים. נקבות היו ואות' הדבוי בתם כמו גמלים מניקות ובדברי רבותי' ז"ל נהם אמרו כי מעשי' נס היה כי באותו יער לא היו רגילים חיות רעות ומהם אמרו נס בתוך נס היה כי לא היה שם לא יער ולא דובי' ואמרו בשביל ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק מלך מ מואב הובקעו מישרא' ארבעים ושנים ילדים: ויסר את מצבת הבעל. אבל האשרה לא הסיר מפני אמו שהיתה עובדת ע"ז שהרי נביאי האשרה היו אוכלי שלחנה אבל הוא לא עבד הבעל והאשרה אלא העגלים שעשה ירבעם: היה נוקד. כתרגומו מרי גיתי ונקרא בעל המקנה נוקד שהכאן נקודים ברוב והיה מנהגו שהיה משיב מנחה למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר כלומר עם צמרם שלא היה גוזזם ולא את הכתוב אם היה משיב לו מנחה זו בכל שנה או לזמן אחר ידוע ביניה': ויהי כמות אחאב. בכף וכאשר מת אחאב פשע מלך מואב ב באחזיהו בנו כמו שכתו' למעלה וכן ביורם אחיו ולא השיב לו ד מנחה: רדך

למים ה' דגשים בקריא' וסי' ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה. הוי כל צמא. ואדיריהם שלחו צעיריהם. לא רעב ללחם ולא צמא למים. חד בין מים למים: ומשם ט' בקריא' וסימ' ונהר יוצא מעדן

רפאתי למים האלה לא יהיה משם עוד מות ומשכלת: וירפו המים עד היום הזה כדבר אלישע אשר דבר: ויעל משם בית אל והוא עלה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח: ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם יהוה ותצאנה שתים דבים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים: וילך משם אל הר הכרמל ומשם שב שמרון: ויהורם בן אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שמנה עשרה ליהושפט מלך יהודה וימלך שתים עשרה שנה: ויעשה הרע בעיני יהוה רק לא כאביו וכאמו ויסר את מצבת הבעל אשר עשה אביו: רק בחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק לא סר ממנה: ומישע מלך מואב היה נקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר: ויהי כמות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישראל: ויצא המלך יהורם ביום ההוא משמרון ויפקד את כל ישראל: וילך וישלח אל יהושפט מלך יהודה לאמר מלך מואב פשע בי התלך אתי אל מואב למלחמה ויאמר אעלה כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך: ויאמר אי זה הדרך נעלה

ל' וכתי' א' ה' רגשי' · ל' · ל' · ל'·ל'·ל' · ל'·ל' · א · ג · ב · ר'·נ' · ב מיתו · ב' יש אוהב' · ל' וחד מישע · ל' ותס' · ל' וכתי' ר"ש · נ' וכו' כל האדם · אחאב · כן מות זה · נ' פסוקי' ומתחלפין ברשיין · ב · ל'

אסיתי למיא האילין ולא יהי מתמן עוד מותא ומתכלא: ואיתסיאו מיא עד יומא הדין כפתגמא דאלישע דמליל: וסליק מתמן לביתאל והוא סליק באורחא ויַנקין זעירין נפקו מן קרתא ואתלעבו ביה ואמרו ליה סק קרחא סק קרחא: ואתפני לאחורוהי וחזינון ולטינון בשמא דיי ונפקו תרתין דובין מן חורשא ובזעא מנהון ארבעין ותרין ינקין: ואזל מתמן לטור כרמלא ומתמן תב לשומרון: ויהורם בר אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת תמני עסרי ליהושפט מלכא שבטא דבית יהודה ומלך תרתא עסרי שנין: ועבד דביש קדם יי לחוד לא כאבוהי וכאמיה ואעדי ית קמת בעלא דעבד אבוהי: לחוד בחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל אתרעי לא סטא מינה: ומישע מלכא דמואב הוה מרי גיתין ומתיב תוקרבא למלכא דישראל שנא בשנא מאה אלפין תורין דפטימא ומאת אלפין דיכרין דרעיא: והות כד מית אחאב ומריד מלכא דמואב במלכא דישראל: ונפק מלכא יהורם ביומא ההוא משמרון ומנאית כל ישראל: ואזל ושלח לות יהושפט מלכא דבית יהודה למימר מלכא דמואב מריד בי התיזיל עמי לות מואב בקרבא ואמר איסק אנא כותך עמי כעמך סוסי כסוסך: ואמר באידא אורחא נסק

להשקות את הגן. על כן קרא שמה בבל. ומשם בארה היא הבאר. משם יקבצך יי' אלהיך ומשם יקחך. ומשם עבר קדמה מזרחה. ומשם עבר את בני עמון. ומשם שב שמרון. ומשם לא תאכל. וחברו: במות ג' בקריאה וסי' אם כמות כל האדם ימותון אלה. ויהי כמות אחאב. במות זה כן מות זה ורוח. אנ"ך: התלך אתי חד מן ג' פסוקים דמיין ומתחלפין ב' במלכים וחד בדברי הימים קדמא ויאמר אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמ' יהושפט כמוני כמוך · תניינ' וילך וישלח אל יהושפט התלך אתי אל מואב למלחמ' ויאמר אעלה כמוני כמוך. תליתא ויאמ' אחאב מלך ישר' אל יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו כמוני כמוך וכעמך עמי במלחמה. כתראה בדברי הימים:

רלבג

והנה רפא אלישע המי' ההם על דרך המופת בהשליכו אל מוצא ה המים מלח מהמלח שסמו בצלוחית חדשה ואחשוב שכבר בחר אלישע שתהיה ה הצלוחית חדשה כדי שלא יחשבו שיהיה מ מבושל בה דבר ימשך המלח כחו ויהיה לו רושם על דרך ה הרפואה בתקון המי' אך בחר לתקנם במה שאין בו רושם לתקונם כי אמנם רואי' שהמי' המלוחים הם רעים ל לשתיים עם שאי א אפשר במעט מלח שיתן רושם במוצא מים אשר לא יכזבו מימיו אם לא היה זה על דרך המופת: ויתקלסו בו. ר"ל לעגו בו ובזוהו: ויפן אחריו ויראם. הנה לא קללם עד שראה אותם וידע וראה על דרך נבואה שהם ראויים לקללה מצד רוע מעשיהם: ויהורם בן אחאב מלך על ישראל בשומרון בשנת שמנה עשרה ליהושפט. זה יורה שאחזיה לא מלך שתי שנים שלמות אך היו מקוטעות והנה בארנו במה שקדם איך יתישב כל זה החשבון בלי שום ספק: רק לא היה כאביו וכאמו. ר"ל שהוא דבק לבד בחטאת ירבעם ועזב חטאת אחאב ואיזבל. והנה הסיר מצבת הבעל שעשה אביו אך לא הסיר האשרה שעשתה אמו כי לא יכול לפי שהיא היתה בחיים עדיין: היה נוקד. ר"ל בעל מקנה והיה עושה מס למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר ר"ל בעלי צמר ולא גזוזים: ויאמר

רדק

דרך מדבר אדום · לפי שמלך אדום היה לו ללכת עמהם : לתת אותם ביד מואב · שאם לא נמצא מים יפוצו חיילותינו אילך ואילך למצוא מים ויבואו מואב ולא נוכל להמלט מידם : פה אלישע · אלישע הלך עמהם על פי הנבואה להראותם זה הנס הגדול אולי ישוב מלך ישראל מדרכו הרעה והם לא ידעו כי הוא הולך עמהם אבל בא לו בתוך העם : אשר יצק מים · ר"ל ששרת אותו ובדברי רז"ל למה לא נאמר אלא יצק מלמד ששמוש גדול מלמוד ובדרש אמרו עוד אשר יצק מים על ידי אליהו בהר הכרמל כשמלא המזבח והתעלה מים אלישע היה יוצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשר אצבעותיו כמעינות מים עד שנתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו וכמו שנס נעשה גם על ידו במים לפיכך אמר אשר יצק מים ולא אמר אשר שמש או אשר למד ועוד בדרש אשר יצק מים על ידי אליהו אמרו אפילו היה מבקש מים לפניו היה נותן לו : יש אותו דבר יי׳ · שהרי הוא לא בא לעשות מלחמה למה בא לא בא אלא ע"י נבואה באמת יש אותו דבר יי׳ : וירדו · ירדו ממרכבתם לכבודו לדבר עמו ולא קראו לו שיבא אצלם לפי שהיו בצרה גדולה חשו לכבוד הבורא ולכבוד נביאו : מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום · לפי שדבר יהושפט בשמו לא נאמר בו מלך ומלך אדום הוא הנציב שהיו משימי׳ עליהם מלכי יהודה והוא היה להם מלך ויש בו דרש למה לא נאמר ביהושפט מלך להודיע ענוותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט וי"א שנגזרה גזרה שיהרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו מן אותה שעה לפיכך לא נקרא מלך ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אלו הנסים : אל כי קרא יי׳ · אל תאמר עתה לנו דברי׳ אלו אמת הוא כי קרא יי׳ לשלשת המלכים הבאים הנה לתתם ביד מואב וי"ת אל לשון בקשה בבעו לא תידכר עלנ׳ חובי׳ רשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין יי׳ לתלתא מלכיא וכן תרגם אכקלו׳ אל נא ארוני בבעו כען רבוני : קחו לי מנגן · אמרו כי מיום שנסתלק אליהו רבו לא שרתה עליו רוח נבואה עדיין כי אבל היה ורוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה וי"א מפני הכעס שכעס עם מלך ישר׳ היה עצב ואמרו כל הכועס עם נבי׳ נבואתו מסתלקת ממנו תנא לן מאלישע ולשמחו אמר קחו לי מנגן : עשה הנחל גבים · מקור במקום צווי · גבים חפירות כמו באו על גבים ותרגום בור גובא אמר להם שיעשו הנחל חפירות חפירות שימלאהו מן המים שיבואו ותרגומו פצירין פצירין וכן תרגם אפיקיו פצירוהי : ונקל זאת בעיני יי׳ · נקל זאת בעיניו לעשות לכם זה הנס עד שיעשה לכם נס גדול יותר ונתן מואב בידכם : וכל עץ טוב תפילו · כי הכתוב לא אמר לא תשחית את עצה אלא כשיצורו על עיר כמו שאמר הטעם כי ממנו תאכל ואף על פי שרז"ל קבלו כי בכל מקום ובכל זמן אסור להשחית עץ מאכל פשט הכתוב הוא שלא אמר א"א בעת המצור ואפשר שהיתה מצוה לשעה כאליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ בשעת איסור הבמות · ובדרש כשאמר להם הנביא וכל עץ טוב תפילו אמרו לו הרי הוא אומר לא תשחית את עצה ואתה אומ׳ כן אמר להם על שאר האומות נאמר זה אבל אומה זו נקלה ונבזה לפני יי׳ שנאמר ונקל זאת בעיני יי׳ ונאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אילנות טובות שלהם : תכאיבו באבנים · על דרך השאלה וכן היחיו את האבנים וירפא את מזבח יי׳ ההרוס ותרגמו תטומון : ויהי

רשי

דרך מדבר אדום · כי גם מלך אדום ילך עמנו : לתת אותם וגו׳ · שימותו בצמא : אשר יצק מים על ידי אליהו · בהר הכרמל וביציקתו נעשו אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאת התעלה וראוי הוא לעשות לנו נס על ידו במים : אל כי קרא יי׳ וגו׳ · בבעו לא תידכר חובין רשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין יי׳ וגו׳ : קחו לי מנגן · מפני הכעס שנסתלק׳ שכינה ממנו : גבים גבים · בורות מלאים מים : ונקל זאת · ועוד גם זה נקל ומועט בעיני יי׳ ויוסיף להפליא אתכם נס אחר ונתן את מואב בידכם : וכל עץ טוב תפילו · אע"פ שנ׳ לא תכרות את עצה כאן התיר לכם שהיא אומה בזויה ונקלית לפניו וכן הוא אומר לא תדרש שלומם וטובתם אלו האילנות הטובים שבהם : החלקה הטובה · שדה זרועה קומ׳ נכי בלע"ז : ויהי

אותם ט׳ מלאים בסיפרא וסי׳ ונלחמה אותם במישור · אהה כי קרא יי׳ · אל כי קרא יי׳ · כי רבים אשר אתנו · גדולי העיר מגדלים אותם · בראותו אותם האכה אכה · וילך אותם שמרונה · וישב אותם בחלח · וגם

וַיֹּאמֶר דֶּרֶךְ מִדְבַּר אֱדוֹם ׃ וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ יְהוּדָה וּמֶלֶךְ אֱדוֹם וַיָּסֹבּוּ דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא הָיָה מַיִם לַמַּחֲנֶה וְלַבְּהֵמָה אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם ׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲהָהּ כִּי קָרָא יְהוָה לִשְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לָתֵת אוֹתָם בְּיַד מוֹאָב ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה וְנִדְרְשָׁה אֶת יְהוָה מֵאוֹתוֹ וַיַּעַן אֶחָד מֵעַבְדֵי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר פֹּה אֱלִישָׁע בֶּן שָׁפָט אֲשֶׁר יָצַק מַיִם עַל יְדֵי אֵלִיָּהוּ ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט יֵשׁ אוֹתוֹ דְּבַר יְהוָה וַיֵּרְדוּ אֵלָיו מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט וּמֶלֶךְ אֱדוֹם ׃ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מַה לִּי וָלָךְ לֵךְ אֶל נְבִיאֵי אָבִיךָ וְאֶל נְבִיאֵי אִמֶּךָ וַיֹּאמֶר לוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַל כִּי קָרָא יְהוָה לִשְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לָתֵת אוֹתָם בְּיַד מוֹאָב ׃ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי לוּלֵי פְּנֵי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲנִי נֹשֵׂא אִם אַבִּיט אֵלֶיךָ וְאִם אֶרְאֶךָּ ׃ וְעַתָּה קְחוּ לִי מְנַגֵּן וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד יְהוָה ׃ וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה עָשֹׂה הַנַּחַל הַזֶּה גֵּבִים גֵּבִים ׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לֹא תִרְאוּ רוּחַ וְלֹא תִרְאוּ גֶשֶׁם וְהַנַּחַל הַהוּא יִמָּלֵא מָיִם וּשְׁתִיתֶם אַתֶּם וּמִקְנֵיכֶם וּבְהֶמְתְּכֶם ׃ וְנָקַל זֹאת בְּעֵינֵי יְהוָה וְנָתַן אֶת מוֹאָב בְּיֶדְכֶם ׃ וְהִכִּיתֶם כָּל עִיר מִבְצָר וְכָל עִיר מִבְחוֹר וְכָל עֵץ טוֹב תַּפִּילוּ וְכָל מַעְיְנֵי מַיִם תִּסְתֹּמוּ וְכֹל הַחֶלְקָה הַטּוֹבָה תַּכְאִבוּ בָּאֲבָנִים ׃

כ״א · נ׳ · ט׳ מ״ל נכיב׳ · לה מ״ל · ל׳ · כה מ״ל · ד׳ תחז · ט׳ מ״ל נכיב׳ · ננ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ דכמי׳ · ט״ו מידין · ל׳ · ב׳ ומ״ל כרוביו · ח׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳

וַאֲמַר אוֹרַח מַדְבְּרָא דֶאֱדוֹם ׃ וַאֲזַל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְאַסְחָרוּ מַהֲלַךְ שַׁבְעָא יוֹמִין וְלָא הֲוָה מַיָּא לְמַשְׁרִיתָא וְלִבְעִירָא דְעִמְּהוֹן ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַוי אֲרֵי זַמִּין יְיָ לִתְלָתָא מַלְכַיָּא הָאִלֵּין לְמִמְסַר יַתְהוֹן בִּידָא דְמוֹאָב ׃ וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט הֲלֵית כָּא נְבִיָּא דַיְיָ וְנִשְׁאַל יַת פִּתְגָּמָא דַיְיָ מִנֵּיהּ וַאֲתֵיב חַד מֵעַבְדֵי מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר הָכָא אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט דְשַׁמֵּישׁ יַת אֵלִיָּהוּ ׃ וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט אִית עִמֵּיהּ פִּתְגָּמָא דַיְיָ וּנְחַתוּ לְוָתֵיהּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט וּמַלְכָּא דֶאֱדוֹם ׃ וַאֲמַר אֱלִישָׁע לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מַה לִּי וָלָךְ אֵיזֵיל לְוָת נְבִיֵּי אֲבוּךְ וּלְוָת נְבִיֵּי אִמָּךְ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּבָעוּ לָא תִידְכַּר חוֹבִין רַשְׁעֻתָא הַהִיא בְּעֵי עֲלָנָא רַחֲמִין אֲרֵי זַמִּין יְיָ לִתְלָתָא מַלְכַיָּא הָאִלֵּין לְמִמְסַר יַתְהוֹן בְּיַד מוֹאָבָאֵי ׃ וַאֲמַר אֱלִישָׁע קַיָּים הוּא יְיָ צְבָאוֹת דִּמְשַׁמֵּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אֲרֵי אִילוּלָא אַפֵּי יְהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה אֲנָא נָסִיב אִם אִסְתַּכֵּל בָּךְ וְאִם אַחֲזֵינָךְ ׃ וּכְעַן אַיְתוּ לִי גַבְרָא דְיָדַע לְנַגָּנָא בְּכִנּוֹרָא וַהֲוָה כַּד נַגֵּן דִּמְנַגֵּן וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ ׃ וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ יִתְעֲבֵיד נַחְלָא הָדֵין פְּצִירִין פְּצִירִין ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תֶחֱזוּן רוּחָא וְלָא תֶחֱזוּן מִטְרָא וְנַחְלָא הַהוּא יִתְמְלֵי מַיָּא וְתִשְׁתּוּן אַתּוּן וְגֵיתֵיכוֹן וּבְעִירְכוֹן ׃ וְקַלִּילָא דָא קֳדָם יְיָ וְיִמְסַר יַת מוֹאָבָאֵי בִּידְכוֹן ׃ וְתִמְחוֹן כָּל כְּרַךְ תַּקִּיף וְכָל קִירְוִין כְּרִיכָ וְכָל אִילָן דְיָאֵי תְּעַקְרוּן וְכָל מַבּוּעֵי מַיָּא תִּסְתְּמוּן וְכָל אַחְסַנְתָּא שַׁפִּירְתָּא תְּטוּמוּן בְּאַבְנַיָּא ׃

ממיתים אותם : וכל עץ ח׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ והכיתם כל עיר · והערים יהרסו · רנו שמים כי עשה יי׳ · ואמרת ליער הנגב · ואביאם אל הארץ ׃

רלבג

ויאמר דרך מדבר אדום · יתכן שבחר הדרך ההוא כדי שלא ירגישו ויביא שם מלך יהודה עם מלך אדום כי היה תחתיו והוא הנציב שסם בו מלך יהודה׳ פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו · אע"פ שהיו לאליהו תלמידי׳ רבים הנה זכר אלישע שהיה תלמיד והיה ראוי שיקנה יותר מהשלמו׳ מפני ששרת את אליהו כי השמרת הוא תמיד לפני רבו ולזה יתכן שילמד יות׳ ולזה שפט יהושפט שים את אלישע דבר יי׳ מצורף לזה כי ראה שנסע ממקומו עם אנשי המלחמה והע"פ שלא היה איש מלחמה ולזה ידמה שעשה זה מאס יבטרכו ישראל לדבר יי׳ וימצאוהו שם והנה לכבודו ירדו אליו שלשת המלכי׳ ולכבוד הש"י : ועתה קחו לי מנגן · ידוע כי הכעס מונע ההתבודדות אשר בעת הגעת הנבואה מפני טרדת המחשבות אשר יהיה בהם הכעס ולפי שכעס מאד אלישע על יהורם מפני שדבק בחטאת ירבעם הוצרך לדבר ישיר כעסו וירחיב לבו ואז שרתה עליו רוח הקדש : עשה הנחל הזה גבים גבים · ר"ל שיעשו המישור הזה חפירות חפירות ובזולת רוח וגשם יעשה הש"י על דרך המופת שימלאו החפירות אשר במישור ההוא מים יספיקו להם לשתות הם ומקניהם שהביאו לאכול ממנו ובהמתם אשר ירכבו עליהם : ונקל זאת בעיני יי׳ · ר"ל שלא יספיק לש"י עשיית זה החסד לכם כי הוא קל בעיניו ביחס אל החסד שהוא רוצה לעשות והוא שכבר יתן את מואב בידכם : והכיתם כל עיר מבצר וגו׳ · ר"ל שאמ׳ להם במצו׳ הש"י שיכו כל עיר בצורה וכל עיר נבחרת ואפילו כל אילן טוב ואף על פי שהתורה אמרה לא תשחית את עצה הנה היה זה למצות הש"י לפי שעה להשחית את מואב לפי היכלת ולזה צוה גם כן לסתם להם כל מעין מים ולהכות באבנים כל חלקה טובה כדי שישחיתו תבואתה ׃

רשי

ויהי בבקר כעלות המנחה · המים התחילו לירד מן השמים בבקר בארץ אדום והעלו המנחה באין שוטפין ובאין לאותו הנחל לפי שאמר לא תראו רוח לא תראו גשם במדרש רבי תנחומא : על הגבול · על הספר שקורין מרק"א : אדומים כדם · כן דרך המים כשהשמש זורחת עליהם מאדימות מנגד מרחוק והם לא ראו באותו הנחל מים מעולם לפיכך היו ס סבורין שהוא דם : והערים יהרוסו · היו הורסין : ישליכו איש אבנו · שהיו נוטלין האבני' מן החומות עד שאו' כל אבני הקירו' קיר לעמוד על חרסית שלהן הוא הטיט כ כלומר שלא היתה עוד אבן בחומה ואחרי זאת ויסבו הקלעי' ויכו את הנשאר בחלקה שלא נשברה החומה והפילוה : ויקח את בנו הבכו' · בפסיקתא דפרשת שקלים כדרש ששאל את עבדיו מה טיבה של אומה זו ם שנעשה להם נסים כאלה אמרו לו אביהם אברהם בן יחיד היה לו ואמר לו הקב"ה ה הקריבהו לפני · ורצה והקריבו להקב"ה אמר להם אף אני בן בכור יש לי ואלך ואקריבנו לעז : על החומה · חסר וי"ו שהיה עובד לחמה : ויהי קצף גדו' · שנזכרו עונותיה' שאף הם עובדין לעז ואינן ראויין לנס :

רדק

ויהי בבקר כעלות המנחה · כעלות בכ"ף ופירוש בבקר בעת עלות מנחת הבקר והמים האלה אפשר שהיו מגשמים שהיו רחוקים משם בארץ אדום אבל המחנה הזה לא ראה לא רוח ולא גשם או כפרץ אחר משכהרו' בארץ אדום ברצון הבורא ונגרו המים עד הנחל הזה · ודרש או בבקר או בעלות המנחה מהו בבקר בעלות המנחה אמר רבי תנחומא שטף של גשמי' ירד באדו' בבקר ובאו להם כעלו' המנחה : מכל חוגר חגורה · כתרגומו מכל אסירי סייפא : על הגבול · על גבול ארצם להלחם אם יבואו עליהם המלכים : דם זה · לפי שראו האדמימות ומים לא היו נובעים כי עתה באו המים שם שהרי לא היו שם מתמול שלשו' התחזק בלבם כי דם הוא וחשבו כי כ נפלה קטטה בין המלכי' והרגו אלו לאלו : החרב נחרבו · מענין חרב כלומ' נהרגו ביניהם החרב מבנין הנפעל : ויבאו · באו כאנשים בוטחים ולא כ כנלחמים וישראל ואשר עמהם קמו עליהם והכום : ויכו בה · כן כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והכתוב לא מצאתי לו טעם אלא אם כאמר שהוי"ו תמורת אל"ף ויהיה כמו ויבא בה כלומר ישרא' בא בה ופי' בה בעיר כלומ' בכל עיר ועיר שהיו נכים שם להמלט שם מפני ישראל והוא במסרת והוא אחד מתרין שקורין בה ו וסבירין בה והאחר הוא ותירוש יכחש בה : עד השאיר אבניה בקיר חרשת · קיר חרשת שם עיר גדולה בערי מואב זוכר א אותה בכל מפלת מואב ולפי ש שהיתה בעלת שם זכר אותה ולא זכר הערים האחרו' שהרסו ופירו' עד השאיר הכל הרסו ו והפילו עד השאיר קיר חרשת לבדה שהיתה עיר בצורה ובה לא השאירו אלא אבני החומה זהו אבניה אבני העיר הזאת כי כל מה שהיה מחוץ לעיר הרסו והפילו העצים וכל האבנים היו משליכים בחלקו' הטובו' ונשארה חומת העיר הזאת : ויסבו הקלעים ויכוה · הכו בחומה עד שהרסוה ידמה כי לשאר הערים לא היו צריכים להם קלעים שלא היו כובשים הערים ואחר כן היו הורסים אותם ולזאת שהית' עיר בצורה הוצרכו הקלעים והקלעים האלה לא היו קלעים ביד אלא קלעים שמשליכים אבנים גדולות בדיק וכיוצא בו שהאבן אחת משא כבד ומשליכין באותן הכלים האבן לחומה עד שישברו החומה וכן עשו לקיר חרשת והכוה וי"ת עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוה ואסתחרו קלעיא ומחוהא : וירא מלך מואב · מלך מואב היה בתוך העיר הזאת כמו שאמר למעלה כי נסו מפניהם וחשבו להשגב בעיר הזאת ובראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה הזאת לקח עמו שבע מאות איש להבקיע אל מלך אדום לצאת מן העיר כי אפשר כי מלך אדום היה קרו' לעיר יות' משני המלכים : חזק ממנו המלחמה · פירוש דבר המלחמה וחזק פועל עבר כי חציו קמץ וחציו פתח : ויקח את בנו הבכור · פי' אדוני אבי ז"ל כי בן מלך אדום הראוי למלוך תחתיו היה ברשות מלך מואב ומפני זה בא עם שני המלכי' כי חשב להוציא בעזרתם בנו מתחת יד מלך מואב וכשחשב מלך מואב להבקיע אל מלך אדום ולא יכול לקח בקצפו את בן מלך אדום והעלהו אל החומ' ושרפו לעיני אביו זהו ויעלהו עולה ששרפו כמו ששורפין העולה : ויהי קצף גדול על ישראל · ממלך אדום כי חשב כי בעזרתם יוציא בנו מתחת יד מלך מואב וזהו שאמר הכתוב על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד ורבי אחי ר' משה ז"ל פי' כי כאשר חשב להבקיע מלך מואב אל מלך אדו' אז לקח בנו באות' המלחמה חטפו מהם והעלהו על החומ' ושרפו לעיני אביו ויהיה קצף גדול על ישרא' ממלך אדו' שלא עזרהו להצילו מידם • ובדרש ויעלהו עולה שאל מלך מואב מפני מה אומה זו ראויה לנסים האלה אמרו לו אברה' אביהם העלה את בנו עולה אמר להם אף אני אעשה כן והעלה את בנו עולה ואלקו בדבר זה מהם אמרו לשם שמים העלה אותו וזהו שאמר ויהי קצף גדול על ישראל שנתקצף הקדוש ברוך הוא עליהם כי מלך מואב לא חמל על בנו כשחשב לעשות בו רצון האל ויש' היו מקניפים אותו בכל יום והוא חשב לעשו' רצון האל ואינו כמו שאמרו אשר לא צויתי זה יפתח שהעלה את בתו ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שהעלה את בנו מהם אמרו כי לע"ז העלה ומפני זה חסר וי"ו החמה כי היה עובד לחמה והעלה את בנו לחמה ומה שאמר ויהי קצף גדול שנזכרו עונותיהן של ישרא' אותה שעה שגם הם היו שורפים את בניהם לע"ז ולאשרה ואמר הכתוב וכמשפטי הגוים לא עשיתם ואמרו ר"ז"ל כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלי' שבהם עשיתם •

מסורה

זרחה ד' בקריאה וסי' אם זרחה השמש עליו דמים לו · וישכימו בבקר והשמש זרחה שמש זרחה ונודד דנחום · והצרעת זרחה במצחו · וחד וזרחה לכם יראי שמי : מעין ד' פתחין בקריאה וסי' אל מעין מי נפתוח · ותבררו דדברי הימים · וכל מעין מים יסתמו · מעין גנים באר מים חיים ונוזלים · וה' מעין קמצין וסי' נמסר בסדר שמיני : חוק ה' פתחין בקריא' וסימ' נמסר בסדר מקץ : ולא יכלו ג' וסי' ויעשו בן החרשומים · להבקיע אל מלך אדום ויתרו האנשים להשיב :

מקרא

וַיְהִי בַבֹּקֶר כַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְהִנֵּה־מַיִם בָּאִים מִדֶּרֶךְ אֱדוֹם וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֶת־הַמָּיִם׃ וְכָל־מוֹאָב שָׁמְעוּ כִּי־עָלוּ הַמְּלָכִים לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּצָּעֲקוּ מִכֹּל חֹגֵר חֲגֹרָה וָמַעְלָה וַיַּעַמְדוּ עַל־הַגְּבוּל׃ וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהַשֶּׁמֶשׁ זָרְחָה עַל־הַמָּיִם וַיִּרְאוּ מוֹאָב מִנֶּגֶד אֶת־הַמַּיִם אֲדֻמִּים כַּדָּם׃ וַיֹּאמְרוּ דָּם זֶה הָחֳרֵב נֶחֶרְבוּ הַמְּלָכִים וַיַּכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְעַתָּה לַשָּׁלָל מוֹאָב׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיָּקֻמוּ יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב וַיָּנֻסוּ מִפְּנֵיהֶם וַיַּכּוּ־בָהּ וְהַכּוֹת אֶת־מוֹאָב׃ וְהֶעָרִים יַהֲרֹסוּ וְכָל־חֶלְקָה טוֹבָה יַשְׁלִיכוּ אִישׁ־אַבְנוֹ וּמִלְאוּהָ וְכָל־מַעְיַן־מַיִם יִסְתֹּמוּ וְכָל־עֵץ־טוֹב יַפִּילוּ עַד־הִשְׁאִיר אֲבָנֶיהָ בַּקִּיר חֲרָשֶׂת וַיָּסֹבּוּ הַקַּלָּעִים וַיַּכּוּהָ׃ וַיַּרְא מֶלֶךְ מוֹאָב כִּי־חָזַק מִמֶּנּוּ הַמִּלְחָמָה וַיִּקַּח אוֹתוֹ שְׁבַע־מֵאוֹת אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב לְהַבְקִיעַ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם וְלֹא יָכֹלוּ׃ וַיִּקַּח אֶת־בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר־יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עֹלָה עַל־הַחֹמָה וַיְהִי קֶצֶף־גָּדוֹל עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעָלָיו

תרגום

וַהֲוָה בְּצַפְרָא כְּמִיסַּק מִנְחָתָא וְהָא מַיָּא אָתַן מֵאוֹרַח אֱדוֹם וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא יַת מַיָּא׃ וְכָל מוֹאֲבָאֵי שְׁמַעוּ אֲרֵי סְלִיקוּ מַלְכַיָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּהוֹן וְאִתְכְּנִישׁוּ מִכֹּל אֲסִירֵי סַיְפָא וּלְעֵילָא וְקָמוּ עַל תְּחוּמָא׃ וְאַקְדִּימוּ בְּצַפְרָא וְשִׁמְשָׁא נְחַת עַל מַיָּא וַחֲזוֹ מוֹאֲבָאֵי מִקֳּבֵיל יַת מַיָּא סוּמְקִין כִּדְמָא׃ וַאֲמַרוּ דַּם דֵּין אִתְגָּרָאָה אִתְגָּרִיאוּ מַלְכַיָּא וּקְטָלוּ גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ וּכְעַן פּוּקוּ לְבִיזְתָא מוֹאֲבָאֵי׃ וַאֲתוֹ לְמַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וְקָמוּ יִשְׂרָאֵל וּמְחוֹ יַת מוֹאֲבָאֵי וְאַפְּכוּ מִן קֳדָמֵיהוֹן וּמְחוֹ בְהוֹן וּקְטָלוּ יַת מוֹאֲבָאֵי׃ וְקִירְוַיָּא פַּגָּרוּ וְכָל אַחְסַנְתָּא שַׁפִּירָא רְמוֹ גְּבַר אַבְנֵיהּ וּמַלּוּהָא וְכָל מַבּוּעֵי מַיָּא סְתָמוּ וְכָל אִילָן דְּיָאֵי עֲקָרוּ עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַרַת אַבְנָא בְּקַרְתָּא דְלָא פַּגְּרוּהָא וְאִסְתְּחַרוּ קַלָּעַיָּא וּמְחוּהָא׃ וַחֲזָא מַלְכָּא דְמוֹאָב אֲרֵי תְקִיפוּ מִנֵּיהּ עָבְדֵי קְרָבָא וּדְבַר עִמֵּיהּ שְׁבַע מְאָה גַּבְרָא שָׁלְפֵי סַיְפָא לְאַפְנָאָה לְוָת מַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְלָא יְכִילוּ׃ וּנְסֵיב יַת בְּרֵיהּ בּוּכְרָא דַּעֲתִיד דִּימְלוֹךְ תְּחוֹתוֹהִי וְאַסְקֵיהּ עֲלָתָא עַל שׁוּרָא וַהֲוָה רְגַז רַב עַל יִשְׂרָאֵל וְאִסְתַּלָּקוּ מִנֵּיהּ

רלבג

ויהי בבקר כעלות ה המנחה · לפי שלא יתכן שיהיו דברי ה המלכי' לאלישע בלילה ולא כוון ג"כ שאמר שהמתינו לשתות עד למחרת היום ההוא באו שם מים מדרך אדום הנה הנראה בעיני בזה שהרצון באמרו ויהי בבקר זה הרע שאמר לעשות למואב היה בבקר שאחר היום ההוא כמו שיבאר אחר זה אך יעור בא המים שם נתקיים תכף בעת אשר יעלו בו מנחת ערב והוא תמיד שלבין הערבים והוא שכבר הביא הש"י מדרך אדום מים נמלאה הארץ מהם : מכל חוגר חגורה ומעלה · ר"ל כל מי שראוי לחגור חגורה להלחם ומי שלמעלה מהם כלם נצעקו ויעמדו אצל גבול ארצם לשמור שלא יכנסו בה אויביהם : ויאמרו דם זה וגו' · לפי שלא היה מנהג המישור ההוא להיות בו מים חשבו שיהיו דם ולא נתנו לבם הכאת השמש במים : החרב נחרבו · ר"ל הכו זה את זה בחרב והרגו זה את זה : ויבאו אל מחנה ישראל · הנה שבב הש"י שבאו כלם שם לא כדרך האנשים היוצאים למלחמה אך כדרך האנשים היוצאי' לשלל ולזה הכוס ישראל בקלות : ויכו בה והכות את מואב · הנה הכתו' ויבו בבי"ת וקרי ויכו בכ"ף והכוונה בהם שכבר הכום במחנה ההוא שבאו שם והוא מחנה ישראל ובא לשון נקבה על דרך אם תחנה עלי מחנה ואחר זה השלימו להכות את מואב במקומותיהם : והערים יהרסו · עד השאיר אבניה בקיר חרשת · ר"ל שבעיר ההיא לבדה השאיר אבניה כי היא היתה חזקה מאד וכבר היו סובבים הקלעים ומכים אותם והנ' היה שם מלך מואב וכראותו כי חזק ממנו דבר המלחמ' לקח אתו שבע מאו' איש שולף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו אז לקח במחנה מלך אדום בנו הבכור של מלך אדום אשר ימלוך תחתיו והעלהו עולה על החומה ר"ל ששרפו כאמרו על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד · והנה

רדק

וישבו לארץ . כל אחד מהמלכים שב לארצו . ובדרש באותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה : וישבו . כתיב חסר כלומר ישבו לארץ כמו וישבו אתו לארץ : ואשה אחת . אמרו שהיתה אשת עובדיה : עבדך אישי מת . ית עבדך עובדי' בעלי מית ואת ידעת ארי עבדך הוה דחיל מן קד' יי' כד קטילת איזבל רשיעת' וגו' כבעמוד ובתרגום של ת תוספתא עוד מאתן ושתין ו וחמשא זמנין בוחת אתתעובדי' כהאי גוונא ולא הוה משבח ולא ידע מה למעבד עד דאזלא לבי קבריה וכוחא דחלא דיי' דחלא דיי' ואשתמע לה קלא מביני מ מיתיא מאן הדי' דחלא דיי' דקא בעית ארבעה איקרו דחלא דיי' אברהם ויוסף ואיוב ועובדיה אותיבה ואמרה לא בעינא אלא האי דכתי' ביה דחלא דיי' לחדא וכד אודעוה קבריה הוה קא מ מתפלפלא בקבריה וקא בוחא ואמרה מרי מרי היכא רוחצניך לי במעבד'די דמכתא ודמותא כד אמרית לך למאן את שביק לי וית תרין בני ואתיבתני דרבון דעלמא רחצן לי ואמרת לי שבוק יתמך ואנא אקיימינון וארמלתך עלי תתרחץ וכדו לא כהשכח מ משזיב ויתתי כמי בוחי ואמרי קבלין אבא קבלין אבא אתיב ע עובדיה ואמ' לה זילי לגבי אלישע בפורתא דמשחא דאשתאר ג גביך ולברכיך ביה דהכא כי אטמרתינהו למאה נביאיא ו וזנתינהו במערתא בלחמ' ובמיא לא איטפיין בוציניה דמשחא מיניהו לא בימא ולא בליליא לידכר ליה נביא מילי דידי ל לקודשא בריך הוא וישלים לכון מאן דאתפיניה דהכי אמ' קרא דמוזיף למרי עלמא יי' כל מאן דרחי' על עניא ועל מסכינ' ובכן אזלת ואודעתיה לאלישע כולי האי : והנשה בא לקחת . בדרש מי היה זה זה יהורם בן אחאב עובדיה קיים כספו לא נתן בנשך ויהורם שנתן ברבית אמר לו הקדוש ברוך הוא עד עכשיו הו' חייבוא יהוא ויהרגהו שנאמר בנשך נתן ותרבית לקח לא יחיה וכתיב ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין ז זרועותיו ויצא החצי מלבו מלבו על שהקשה לבו ופשט זרועותיו ליטול רבית : מה יש לכי . כתיב לכי וקרי לך וכן שכניכי נשיכי ובניכי כתובין ביו"ד באחרונה כמו הסולא לכל עוניכי תחלואיכי חייכי והקרי אחר הרוב : אסוך שמן . לגין שים בו שמן והאלף נוספת והוא מן סוך לא סכתי לפי שסכין ממנו נקרא כן : והמלא תסיעי . כתרגומו תסלקי כלומ' שתסלקי אותו ממקומו ושימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי ובאמרו לה והמלא תסיעי הודיעה שלא תזוז היא ממקומה והאסוך בידה כי מעשה נס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו : מיצקת . כתו' ביו"ד על דרך הכתובין ביו"ד מבנין הפעיל מאין תמורה כמו מטיבים את לבם וקרי בוא"ו על דרך הרוב בבנין הפעיל מנחי הפ"א שמומרת בהם היו"ד בוא"ו : ויהי כמלאת הכלים . באגר' ובתרגום של תוספתא והוה כמשלם מניא ואמרת לברה קריב לי עוד מאני תבירי דחספא דמאן דינזר על מאנין ריקנין דימלון ינזר על מאני תבירי ויתקנון והוא לקיט מאני סבירי ומשוי חד על חד ומתחברי במימרא דיי' קודשא בריך הוא ומעורא דמישחא טייף על כולהון עד דשלימו כל פסקי מאנייא אמר ברא לית עוד מנא ושמע עמורא דמישחא ופסק : ושלמי את נשיך . ושלמי למרי חובותיך ובתוספתא וכד אתרחיש לה ההוא ניסא אמר' ליה לנביא דיי' אית עלי עשור מהאי מישחא או לא אמר לה בעליך זן נביא דיי' במילתא דליכא עליה עשורא ואף את לית על משחך עשור דמן ניסא הוא הדרה ואמר' ליה מה נעביד מבני דאחאב אי שמעי עלי ואנסי לי מתיב ואמר לה דסבר פומ' דכלבי דמצרים ועתיד למיסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אדניהון דלא לבאשו לך יהבית אוריתא ותושבחת' ואזלת : אשה גדולה . חשובה בעלת נכסי' ובעלת השם . ובדרש כי אחותה של אבישג השונמית היתה אמו של עדוא הנביא ו"ת דחלת חטאין :

הנה

רשי

מנשי בני הנביאי' . אשת עובדיה היתה כל בני הנביאים שבמקר' תרגומו תלמידי נביאיא : והנושה . הוא יהורם בן אחאב שהיה מלווהו ברבית מה שזן את הנביאים בימי אביו במדרש רבי תנחומא לכך נאמר ויך את יהורם בין זרועיו שפשטו ליטול רבית : אסוך שמן . כדי סיכת שמן והאלף בתיבה מן היסוד כמו אלף של אחוותי באזניכם והאלף של אבחת ח חרב : וסגרת הדלת . כבוד הנס הוא לבא בהצנע : והמלא תסיעי . מלפניך ותתני כלי אחר במקומו ל למלאתו ובלשון ת השמן אל תזוזי מ ממקומו לפי שהקב"ה עושהו כמעין ואי דרך של מעי' לזוז ממקומו מדרש אגדה שמעתי : הם מגישים אליה . הכלים : ויעמד השמן . מלבא עוד ולא בבר הוקיר שער השמן : ותבוא ותגד וגו' באת ליטול עצה אם למכו אם להמתי' עד שיוקיר עוד אמר לה לכי מכרי כי יש די לכל נשייך ולחיו את ובניך בנותר עד שיחיו המתים : ושם אשה גדולה . חשובה וראיתי בפרקים דר' אליעזר אחותה של א אבישג השונמית ה היתה : והיה מדי עברו . באותה העיר יסור אל ביתה לאכול לחם : יסור . לשון הווה היא סר שם :

הנה

לכי כ' כתי' כן קומי לכי ראיתי תכוי' דספר'

מסורה

אישי ח' וסימ' נמסר בסדר ויצא : רקים ג' חס' בליש' וסימ' כהגלות נגלות . אנשים רקים בני . כלים רקים אל תמעיטי : מגישים ג' בקריאה וסי' מגשים מנחה ועבדים את שלמה . והיא מוצקת י מגישים על מזבחי לחם

מקרא

וַיָּשֻׁבוּ לָאָרֶץ : וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים : וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן : וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיְכִי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי : וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי : וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מיצקת : וַיְהִי כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן : וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכִי וְאַתְּ בָּנַיִכִי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר : וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם :

ל' בכ' · ח' · ל' · לך ק' · ל' · שכניכי כ' ק' חס' ח' · ל' וא' ומלא ברכת ווי' נ' · מוצקת כ' ק' כ' חס' וא' מ"ל · ל' בתרי ליש' · נשיך וכניך ק' ק' · ל' יקח אתכם ג' חס'

תרגום

וְתָבוּ לְאַרְעָא : וְאִתְּתָא חֲדָא מִנְּשֵׁי תַלְמִידֵי נְבִיַּיָא מְצַוְּחָא קֳדָם אֱלִישָׁע לְמֵימַר עַבְדָּךְ עוֹבַדְיָה בַּעְלִי מִית וְאַתְּ יְדַעְתְּ אֲרֵי עַבְדָּךְ הֲוָה דָחִיל מִן קֳדָם יְיָ כַּד קְטִילַת אִיזֶבֶל יַת נְבִיַּיא דַיְיָ דְּבַר מִנְּהוֹן מְאָה גַבְרִין וְאַטְמָרִינוּן חַמְשִׁין חַמְשִׁין גַּבְרָא בִמְעַרְתָּא וַהֲוָה יָזִיף וּמוֹכִיל לְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאוֹכָלָא יָתְהוֹן מִנִּכְסוֹהִי דְּאַחְאָב מִן קֳדָם דְּאִינוּן אוֹנְסָא וּכְעַן רַשְׁיָא אֲתָא לְמִדְבַּר יַת תְּרֵין בְּנַיי לֵיהּ לְעַבְדִּין : וַאֲמַר לַהּ אֱלִישָׁע מָה אַעְבֵּיד לִיךְ חַוִּי לִי מָא אִית לִיךְ בְּבֵיתָא וַאֲמַרַת לֵית לְאַמְתָךְ כָּל מִדַּעַם בְּבֵיתָא אֱלָהֵן מָנָא דִמְשַׁח : וַאֲמַר אִיזִילִי שְׁאִילִי לִיךְ מָנִין מִן בָּרָא מִן כָּל שְׁבֵבָיְכִי מָנִין רֵיקָנִין לָא תַזְעִירִין : וְתֵהֲכִין וְתַגִּיפִין דַּשָּׁא בְּאַפִּיךְ וּבְאַפֵּי בְּרָךְ וּתְרִיקִין עַל כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין וּמָנָא דְּאִיתְמְלִי תְּסַלְּקִין : וַאֲזַלַת מִלְּוָתֵיהּ וַאֲגִפַת דַּשָּׁא בְּאַפַּהָא וּבְאַפֵּי בְנַהָא אִינוּן מְקָרְבִין לַהּ מָנַיָּא וְהִיא מְרִיקָא מִשְׁחָא : וַהֲוָת כְּמִשְׁלַם מָנַיָּא וַאֲמַרַת לִבְרַהּ קְרִיב לִי עוֹד מָנָא וַאֲמַר לַהּ לֵית עוֹד מָנָא וּפְסַק מִשְׁחָא : וַאֲתַת וְחַוִּיאַת לִנְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר אִיזִילִי זַבִּינִי יַת מִשְׁחָא וְשַׁלְמִי לְמָרֵי חוֹבְתִיךְ וְאַתְּ וּבְנַיִךְ תִּתְפַּרְנְסִין מִדְּיִשְׁתְּאַר : וַהֲוָה יוֹמָא וַעֲבַר אֱלִישָׁע לְשׁוּנֵם וְתַמָּן אִתְּתָא דַּחֲלַת חֶטְאִין וְאַתְקִיפַת בֵּיהּ לְמֵיכַל לַחְמָא וַהֲוָה בִּזְמַן מֵעִידוֹהִי מִתְפְּנֵי לְתַמָּן לְמֵיכַל לַחְמָא :

מסורה

מגואל ואמרתם . מגשים דשלבה חס' : יסור ז' חסרים בליש' סורה בקריאה וסימ' ויאמר משה אסורה נא ואראה . בטבעות הארון . ידך לא אסרות . לבו סרו רדו מתוך עמלקי . יסר שבה לאכל לחם . מי פתי יסר הנה . וחברו . ולא תסרו ימין ושמאל דואתחנן :

רלבג

והנה הביא זה הענין קצף גדול על ישראל ר"ל שכעסו מאד על ש שקרה זה המקר' הרע למלך אדו' שבא לעזור להם או יהיה הרצון שהיה למלך אדום קצף גדול בעבור ישר' כי בסבתם קרה לו זה : ואשה אחת מנשי בני הנביאים' ידוע כי בני הנביאים היו כלם ירא' ים יי' ולזה אמרה כי עבדך היה ירא את יי' ולא היה עובד ע"ז ואמרה זה כי רוב ישרא' עובדי' ע"ז אז : כי אם אסוך שמן . הנה אסוך הו' כלי קטן ישימו בו שמן לסוך והנה היה זה המופ' שבהריק הכלי הזה היה כל האויר הנכנס שם מתהפך לשמן בדרך הספך המט' לנחש היה זה המופת בפעם אחת לבד ולזה צוה אותה שתשא' תחלה כלים רקים מאת כל שכניה כל מה שאפשר לה כדי שיהיה לה מהשמן שיעור רב והיא היתה מיצקת על הכלי ובהיותו מלא בניה מקימים הכלי המלא ושמי' הכלי הרק באופן שביציקה אחת נמלאו כל הכלים זה אחר זה : ותבא ותגד לאיש האלהים . הנה לא רצתה לעשות מזה השמן דבר אם לא בעצת הנביא כי לא היתה יודעת מה רצון הנבי' בזה : ושלמי את נשייך . ר"ל פרעי את חובך כטעם לוה רשע ולא ישלם : ושם אשה גדולה . ר"ל אשה חשובה ונכברת : ותחזק בו לאכל לחם . אחשב שהשתדלה בכל עוז שיאכל לחם אז בבית ושיבא שם בכל עת שיהיה בעיר שונם ואחשו' שלא נתפרסם לה עדיין מעלת אלישע אך היה דרכ' להביא לביתה מה שתוכל מהאורחים הבאים בעיר וזה כי זה היה בתחלת ענין אלישע לפי מה שיראה מהזמן שהיה זה קודם מה שאמר אלישע מחר סאה סלת בשקל וסאתים שעורי' בשקל בשער שומרון וזה שכבר בגתה העליה אח' זה ולקץ שנה מעת באם שם שאלישע ילדה בן וגדל הבן ההוא עד שכבר יצא אל הקוצרי' ואמר לאביו ראשי ראשי ואח' זה אמ' לה שתצא לגור באשר תגור כי קרא יי' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שני' ואחר שבע שנים סר הרעב וכשתחקור בזה תמצא שזה היה אצל תחלת נמיחת נבואת אלישע ולזה איכו מן הפלא אם לא היה מפורסם לה שיהיה נביא ויתכן שחקרה מעניניו כשראתה עברו אצלה תמיד מפני ראותה כל מנהגיו בתכלית מהשלמות ואז נתבאר לה שהוא איש אלהים קדוש :

נעמה

רשי

הנה נא ידעתי . שלא ראתה זבוב על שולחנו וקרי על סדינו : ויהי היום . ויהי יום אחד : חרדת אלינו . בשבילנו : את כל החרדה הזאת . לשום לבך את העסק הזה כמו וחרד על דברי זהיר על הדבר שיהא עמוי ונותנו אל לבו : מה לעשות לך . מה את צריכה שנעשה לך שבשבילו עסקת כל זה : בתוך עמי . בתוך קרובי אין אדם מזיקני איני צריכה למלך ולא לשר הצבא : ויאמ' . אלישע לגחזי : ומה לעשו' לה . כנגד הטובה הזאת : למוע' הזה כעת חיה . כמו שאת קיימת היום ושלו' כך תהי קיימת למועד הזה וחובקת בן : אל תכזב . אל תראני דבר שיפסוק יש צריך לבקש רחמי' ויתן לי בן אך בבקשה ממך אל תתן לי אלא בן של קיימא : אל תכזב . כמו לא יכזבו מימיו : כעת חיה . כעת הזאת שהיתה בחיים ובשלום ולכך נקוד כעת : ראשי ראשי . הנני חולה בראשי : ויאמ' . אביו אל אחד מן הנערי' שאהו אל אמו : נהג

רדק

הנה נא ידעתי . כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים הוא וקדוש ואף על פי שאמרה נא אינו אומר כי עתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר"ל עתה צריך לנו לעשות לו דבר כיון שהוא רגיל אצלינו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד ונייחד לו מקום בבתינו וכמוהו הנה נא העיר הזאת קרובה אינו אומר כי עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה ורבו' ז"ל דקדקו מלת נא ר"ל שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו מנא ידע' ואמרו שלא ראתה לו קרי במטתו : עלית קיר . עלייה בנויה בקירות אבנים או לבנים לא במשפש : חרדת אלינו . לשון תנועה והשתדלות על הדבר וכן ויחרדו זקני העי' לקראתו יחרדו כצפור ממצרי' ובענין זה ת"י הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא : היש לדבר לך . ר"ל שידבר בעבורה אם תצטרך והיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת כלומר בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו ב בעבורי אם אצטרך ואמ' אלישע לגיחזי כי היא הלכ' מלפניו ואח' שענתה לו לפיכך שאל אלישע לגיחזי : ומה לעשות . כלומר במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גיחזי אבל בן אין לה כלומר לזה שאלת איננה צריכ' ולא לשום דבר אבל לזה הדבר צריכ' כי בן אין לה : ואישה זקן . כלומ' אם תאמ' אין לה עתה יהיה לה בן לזמן שיבא אישה זקן ולא ידע יום מותו כי קרוב לפרקו הוא ואם תוכל ש שיהיה לה בן ממנו זו תהיה לה טוב' גדולה ות"י בתוך עמי אנכי יושבת בגו עסקי עמי אנא מסוברא : קרא לה . כי כבר הלכה מלפניו : ויאמר למועד הזה . הבשר שאמר לו באותה העת בנבואה או אמ' מלבו ובטח באל ית' שיקיי' דברו כמו שכתוב באדם הצדיק ותגזר אומר ויקם לך וכן כתיב בשמואל הנבי' ולא הפיל מכל דבריו ארצה וכן אמ' בדרש רצון יראיו יעשה עשה הקדוש ברוך הוא רצונו של נ נביא והרתה וילדה : כעת חיה . למועד הזה כעת שתהיה ראויה שתהיה יולדת לשבעה חדשים או לתשעה והיולדת תקרא חיה בדברי רז"ל והחיה תנעול את הסנדל : חובקת בן . שתטלי אותו בחיקך : אל אדני . אמרה שני פעמי' אל לחזק הדבר לבקש ממנו שלא יכזב בה שיהיה הדבר על כל פנים אחר שיחל אותה עליו ושיהיה בן של קיימא כי מה יועיל לה אם לא יהיה בן של קיימא ופי' אל תכזב בשפחתך כמו אשר לא יכזבו מימיו ות"י אדוני בבעו רבוני ותרגם אל תכזב לא יתכדיב פתגמך באמתך : כעת חיה . כעדן דהיא קימא : ראשי ראשי . היה לו כאב הראש ודרך הכואבים או הנוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה : אתי

ח' פסוקים שמה שמה וסימ' הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה . בהר המלט שמה כי לא אוכל . ויסר אל העליה וישכב שמה . מקום המשפט שמה הרשע . שמה חבלתך אמך שמה : מה ונח כ"ד פתחין וסימ' נמסר בסדר כי תשא :

וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד׃ נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּ חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃

וַאֲמָרַת לְבַעְלַהּ הָא כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי נְבִיָּא דַיְיָ קַדִּישָׁא הוּא מִתְפְּנֵי לְוָתָנָא תְּדִירָא׃ נַעְבֵּיד כְּעַן עִלִּיַּת כָּתְלָא זְעֵירָא וּנְתַקֵּן לֵיהּ תַּמָּן אֲתַר עַרְסָא וּפָתוֹרָא וְכוּרְסַיָא וּמְנַרְתָּא וִיהֵי בְּמֵיתוֹהִי לְוָתָנָא יִתְפְּנֵי לְתַמָּן׃ וַהֲוָה יוֹמָא וְעַל לְתַמָּן וְזָר לְעִלִּיתָא וּשְׁכֵיב תַּמָּן׃ וַאֲמַר לְגֵחֲזִי עוּלֵימֵיהּ קְרֵי לְשׁוּנַמֵּיתָ הָדָא וּקְרָא לַהּ וְקָמַת קֳדָמוֹהִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ אֵימַר כְּעַן לַהּ הָא עֲסַקְתְּ לָנָא יַת כָּל עִסְקָא הָדָא מָה לְמֶעְבַּד לִיךְ הַפִּתְגָּם אִית לִיךְ לְמַלָּלָא עִם מַלְכָּא אוֹ עִם רַב חֵילָא וַאֲמָרַת בְּגוֹ עִסְקֵי עַמִּי אֲנָא מְסוֹבְרָא׃ וַאֲמַר וּמָה לְמֶעְבַּד לַהּ וַאֲמַר גֵּחֲזִי בְּקוּשְׁטָא בַּר לֵית לַהּ וּבַעְלַהּ סִיב׃ וַאֲמַר קְרֵי לַהּ וּקְרָא לַהּ וְקָמַת בְּתַרְעָא׃ וַאֲמַר לְזִמְנָא הָדֵין כְּעִידָּן דְּאַתּוּן קַיָּימִין תְּהֵא מְחַבְּקָא בְּרָא וַאֲמָרַת בְּבָעוּ רִבּוֹנִי נְבִיָּא דַיְיָ לָא יִתְכַּדִּיב פִּתְגָּמָךְ בְּאַמְתָךְ׃ וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר לְזִמְנָא הָדֵין כְּעִידָּן דְּהִיא קַיָּימָא דִּי מַלֵּיל עִמַּהּ אֱלִישָׁע׃ וּרְבָא רַבְיָא וַהֲוָה יוֹמָא וּנְפַק לְוָת אֲבוּהִי לְוָת חַצּוֹדַיָא׃ וַאֲמַר לַאֲבוּהִי רֵישִׁי רֵישִׁי וַאֲמַר לְעוּלֵימָא סַבְהִי אוֹבְלֵיהּ לְאִמֵּיהּ׃ וְנַסְבֵיהּ וְאוֹבְלֵיהּ לְאִמֵּיהּ וִיתֵיב עַל בִּרְכָּהָא עַד עִידָּן טִיהֲרָא וּמִית׃ וּסְלֵיקַת וְאַשְׁכֵּיבְתֵּיהּ עַל עַרְסָא דִנְבִיָּא דַיְיָ וַאֲגַפַּת בְּאַפּוֹהִי וּנְפַקַת׃ וּקְרַת לְבַעְלַהּ וַאֲמָרַת שְׁדַר כְּעַן לִי חַד מִן עוּלֵימַיָא וַחֲדָא מִן אַתְנַיָא וְאֶתְמְטֵי לְוָת נְבִיָּא דַיְיָ וְאֵתוּב׃

תרגו' נ"א כמל גמל ויאמר אליהם באנו ידין

רלבג

נעשה נא עלית קיר קטנ' . אחשוב שהקיר בעינה היתה כמשכת העלייה כמו הענין ב בבנין הכפה קרוט"א בלע"ז : ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ל ומנורה . ר"ל כי לתעלתו אין ראוי ש שישתתפו בני הבית עמו ולא להשתמש ב בכלים שהוא ישתמש בהם ולזה רצת' שיהיה לו שם כלי תשמישו מיוחדים לה : ויאמר לו אמור נא אליה . הנה לא רצה אלישע לדבר עם האשה אכ לא כשהביאו לזה ה הכרח ואלו הדברים הספיק שיאמרם לה גחזי ולזה לא קרא לה גחזי שתעמד בפתח כי לא היה רצון אלישע לדבר עמה אבל עמדה בחוץ לפני גחזי והיה גחזי בחוץ קרוב לאלישע או היה סמוך לפתח העלייה : הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת . ר"ל הנה פחדת שלא תוכלי לנו לעשות הראוי מהכבוד כל הפחד הזה עד שהביאך זה לעשות כל מה שעשית לי מהכבוד : מה לעשות לך . להטיב גמול על הטובה הזאת היש לדבר בעבורך אל המלך או אל שר הצבא ואדבר אליהם בעבורך ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת ולזה אין לי עסק עם אחד יצטרך לי בעבורו לדבר אל המלך או אל שר הצבא : ויאמר אלישע לגחזי ומה לעשות לה מהטובות לתת גמול על זה . ויאמר גחזי באמת בן אין לה ואישה זקן ולזה אינו מוכן מאד אל ההולדה עם שמדה אפשר גם כן שימנע פרי בטן להיותה עקרה : ויקרא לה ותעמד בפתח . הנה זה המאמר מפני שהוא נבואה רצה אלישע בעצמו לאמרו לה : כעת חיה . ר"ל כעת הזה העומד וקרא העת ההוא חיה להיות זה החלק מהזמן לבדו נמצא כי הזמן החולף כבר נעדר והעתיד עדיין לא נכנס במציאות וכבר בארנו זה בפרשת וירא אליו באור שלם : אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך . ר"ל שהיא אומרת זה דרך בקשה לא יהיה זה אדני לא תכזב בשפחתך בעבור שפחתך להביא לי טובה שאינה טובה אם לא יתקיים הילד כי אלישע לא הבטיחה שיחיה כמו שהיה נראה מבקשת גחזי שאמר אבל בן אין לה וזהו גם כן מה שזכרה אחר זה שאמרה לו לא תשלה אותי ר"ל אל תתן לי טובה שלא תהיה לי אלא לתת לי שלוה להניח לי מעוצם תשוקתי אל שיהיה לי בן כי אנכי חפצה בזה מזה הצד אם לא יתקיים הילד : ראשי ראשי . התרעם הילד לאביו שכבר היה כואב לו ראשו ואז אמר למשרתו שהיה שם שישא הנער אל אמו : ותשכיבהו על מטת איש האלהים . חשבה שבזכות הנביא יחיה הולד יותר נשמר שם : היום

רדק

אתי · כתיב בוי"ו וכן הולכתי כתיב בוי"ו כמו שמצאנו יודין נוספות כמו אהבתי לרוש מלאתי משפט והקרי הולך אחר הרוב : לא חדש ולא שבת · אמרו רז"ל מזה כי חייב אדם להקביל פני רבו בשבת וברגל שכאמר לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ובשבת היה לה ללכת אליו ואדוני אבי ז"ל פירש לא עבר לא חדש ולא שבת שראית אותו מה לך ללכת אליו עתה : ותאמר שלום · לא רצתה לגלות לאדם עד שתראה הנביא : נהג ולך · י"מ כי היא היית' רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שיכה האתון במתג למהר ללכת · ופי' אל תעצור לי לרכוב אל תעצור האתון ללכת בנחת בעבור רכיבתי אלא אם אומר לך נהג לך בנחת וי"מ כי היתה הולכת ברגל במר נפשה ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעצור ה האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו ועל הדרך הזה ת"י אל תעצור על האשה שתרגם לא תדחוק עלי למירכב אילהן כד אימר לך : להדפה · בעבור כבודה שלא תשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו : העלים ממני · עד עתה כי באותה שעה שנפלה לרגליו כאמר לו בבטאה : לא תשלה אותי · כמו שאמרה אל תכזב בשפחתיך ותשלה כמו תשגה תרגום שגגה שלו כלומר שלא תטעה אותי ומה לי לבן אם לא יחיה ות"י הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא ת תנסים יתי : חגור מתניך · אמר לו זה לפי שילך במהר' בזריזו' : כי תמצא איש לא תברכנו · זה אמר לו כדי שלא יתעכב בדרך ותהיה כוונתו בשליחותו ולא יפנ' לבו לדבר אחר לא במעשה ולא בדבור · ובדרש שהיה כשחוק בעיניו וכל האדם שהיה פוגע בו היה אומר לו התאמן שהמטה הזה מחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו : ואין קול · לענות : ואין קשב · לשמוע כי אילו היה שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה : לא הקיץ הנער · שמאנו הקיצה למת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר והסברא אשר א אמרנו בילד שהחיה אליהו היא הסברא עצמ' בזה הנער שהחיה אלישע ומצאנו לו סמך בדברי רבותינו ז"ל ששאלו בן השונמית מהו שיטמא והיתה התשוב' מת מטמא ואינו מטמא חי : וישם פיו על פיו · כמו שפירשנו באליהו שאמר ויתמודד על הנער והכל לכוין לשון התפילה על מי ם שמתפלל עליו כמו שאמ' ביצחק לנוכח אשתו ואפשר גם כן להכניס על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנשים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם : ויגהר

רשי

נהג ולך · מהר : אל תעצר לי · אל תעכב על ידי את הרכיבה : ותאמר שלום · הרי זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב ויש' לה ותאמר שלום : הלא אמרתי לך · אל תכזב בשפחתך : לא תשלה · לא תשגה אותי על דבר טעות : לא תברכנו · ולא תשאל לשלום וכל זה שלא ירבה דברים וישאלוהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת ואין זה כ כבוד הנס להתהלל בו מי שבא על ידו : והוא לא עשה כן אלא לכל השואו הוא אומר רבי שלחני להחיו' את המתי · ויגהר

את ה' כתיב אתי וקרינן את וסימ' קומי נא והשתנית · חבקת בן · מדוע אתי הולכת אליו היום · ואלישע דבר אל האשה · יען אכלת אדם אתי · וא' ואתי שדוד כה תעשי : עתה ג"ם כספר' וסימ' עתה רוץ נא לקראתה · עתה הנה בלעדי יי' · עתה הנה בטחת : חגור ד' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן כ' : ולך ה'

ואמר מא דין את אזלת לותיה יומא דין לא ירח ולא שבתא ואמרת שלם : וזריזת אתנא ואמרת לעולימהא דבר ואיזיל לא תדחוק עלי למרכב אלהן כד אימר לך : ואזלת ואתת לות נביא דיי לטור כרמלא והוה כד חזא נביא דיי יתה מקביל ואמר לגחזי עולימיה הא שונמית דיכי : כען רהוט כען לקדמותה ואמר לה השלם ליך השלם לבעליך השלם לרביא ואמרת שלם : ואתת לות נביא דיי לטורא ואתקיפת בריגלוהי וקריב גחזי למידחה ואמר נביא דיי שבוק מינה ארי נפשה מרירא לה ומן קדם יי אתכסא מני ולא אתחוא לי : ואמרת השאילית ברא מן רבוני הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תנסיס יתי : ואמר לגחזי זריז חרצך וסב חוטרי בידך ותיזיל ארי תשכח גבר לא תשאל בשלמיה וארי ישאל בשלמך גברא לא תתיביניה ותשוי חוטרי על אפי רביא : ואמרת אמיה דרביא קיים הוא יי וחיי נפשך אם אשבקינך וקם ואזל בתרהא : וגחזי עבר קדמיהון ושוי ית חוטרא על אפי רביא ולית קל ולית דמאית ותב לקדמותיה וחוי ליה למימר לא אתער רביא : ואתא אלישע לביתא והא רביא מית רמי על ערסיה : ועל ואגיף דשא באפי תרויהון וצלי קדם יי : וסליק ושכיב על רביא ושוי פומיה על פומיה ועינוהי על עינוהי וידוהי על ידוהי

ויאמר מדוע אתי הלכתי אליו היום לא חדש ולא שבת ותאמר שלום : ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לרכב כי אם אמרתי לך : ותלך ותבא אל איש האלהים אל הר הכרמל ויהי כראות איש האלהים אתה מנגד ויאמר אל גיחזי נערו הנה השונמית הלז : עתה רוץ נא לקראתה ואמר לה השלום לך השלום לאישך השלום לילד ותאמר שלום : ותבא אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה ויהוה העלים ממני ולא הגיד לי : ותאמר השאלתי בן מאת אדני הלוא אמרתי לא תשלה אתי : ויאמר לגיחזי חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו ושמת משענתי על פני הנער : ותאמר אם הנער חי יהוה וחי נפשך אם אעזבך ויקם וילך אחריה : וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד לו לאמר לא הקיץ הנער : ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על מטתו : ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל יהוה : ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו

וסי' הנה רבקה לפניך · למה אמרת אחתי · ותאמר אל נערה נהג ולך · וקח משענתי בידך · קחנה בידך ולך : גחזי ד' חס' יוד בקריאה וסי' וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת · מאן גחזי · והמלך מדבר אל גחזי · ודבתריה ויהי הוא מספר למלך :

רלבג

הוי לא חדש ולא שבת · ידמה שבימים האלו היו באי' לפני הגדולים לשמוע דבריהם והם יורו אותם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון : ותחבוש האתון · ר"ל שכאשר חבשה האתון על יד משרתה אמרה לו ש שינהג האתון וילך ל לפניה ולא יעכור ב בעבור האתון מללכת כדי שתרכב על ה האתון אם לא תאמר לו שתרכב לרכוב בעבו' העיפו' : הנה השונמית הלז · ר"ל הנה זאת שאנו רואים היא ה השונמית : ותאמר שלו · לא רצת' לפתוח פיה לרע : ותחזק ברגליו · להשתחוות לו ולהתחנן לפניו בעד בנה והנה נגש גחזי להדותה ולהסיר' שלא תנגע לפני הנביא כל זה שהנגע או אולי עשה זה לכבוד אלישע כי יודע שאין רצונו ש שתתקרב אליו אשה כל כך : חגור מתניך וקח משענתי בידך · בוהו לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ יותר כי שהחגורה תמנע תנועת האברים הפנימיים ו ולזאת הסבה גם כן מנעו שלא יברך איש מהאנשים שימצא ב בדרכו גם לא יענה למברכי' אותו כדי שלא יעכב בדרך וידמ' שלא נשמר גחזי מכל מה שאמ' לו אלישע ולזה לא הועיל כשסם מטה אלישע על פני הנער וידמה גם כן שלא היה גחזי ראוי שיעשה זה הענין על ידו וזה יתבאר ממה שחטא בו בדבר נעמן : ואין קול ואין קשב · ר"ל שלא היה מדבר ולא שומע כשידברו אליו : ויסגור הדלת בעד שניהם · ר"ל שלא היו בבית כי אם שניהם כי לא רצה שיהיה שם שום אדם כדי שתהיה שם תפלתו יותר שלימה וכדי שלא יראה אדם מה שיעשה : וישם פיו על פיו · כאילו רצה שישפע חיות לנער מאברי אלישע והנה עשה זה אחר התפלה : ויגהר עליו · ר"ל שסבב להתפלל אחר זה והיה הולך בבית לבו וכוונתו בתפלה היה נמשך לו תנועת רגליו ללכת כמו שימשך תנועת קול השיר התנועה במחולו וזה מבואר מן החוש במי שיחשב מחשבות יתנועע כפיו בהם פעם כה ופעם כה שהוא יתנועע ללכת במהירו' בעת חשבו המחשבה וזכר שאחר התפלה היה עולה וכורע על הילד · והנה

רשי

ויגהר עליו ת"י ואלהית עלוהי הוא לשון עיפות ויש דוגמתו בברייתא דהאזינו ובספרי ומנחם פתר ויגהר פתרון המלה כפי ענינה כשתטח עליו ׃ ויזורר ׃ כתעטש ׃ ספות הסיר ׃ הושיבה על הכירה ׃ כזיד ׃ תבשיל ׃ לבני הנביאים ׃ לתלמידי נביאה ׃ ללקט אורות ׃ ברגיר שקורין אורוגא שמאיר את העינים ויש פותרין אורות ירקות כמו כחם בח עלי אור ׃

וימצא גפן שדה ׃ גופנא בחקלא ׃ וילקט ממנו פקועות שדה ׃ צמחו ממנו פקועות שדה הוא בלוי"ץ בל' שם המות ובשם ר' מנחם שמעתי וילקט לבד ממנו בלעדיו פקועו' שדה ׃ ויפלח ׃ ויבקע ׃ מבעל שלישה ׃ שם מדינה ויונתן תירגם מארע דרומא ׃ בגל ׃ לשון מיסור והרב במקרא ׃ לחם בכורים ׃ בפסח שהתבואה מבכרת ׃ בצקלונו ׃ בלבושיה ׃ לעם ׃ לתלמידי' שהיה זן ׃ מה אתן זה ׃ כל לחם ולחם ׃ ונעמן שר צבא ׃ כימי' שנעשו על ידי אלישע מסדר והולך ׃ תשועה לארם ׃ הוא משך בקשת לתומו והרג את אחאב ׃ יכאו

ממנו

א' סבירין ממנה וסי' אבריס בעירא ריפתת ולקט באורחא באוריית'

מסורה

השנמית ג' חס ו' בקריא' וסימ' ויתן את אבישג השנמית ׃ ושל אחריו ׃ ויקרא אל גחזי ויאמר ׃ שאי ה' בקריא' וסי' נמסר בישעיה סימן כ"ט גבי ריש פרשתא דותאמר ציון עזבני יי' ׃ ותשא י"ד וסימ' ותשא את קולה ותבך ׃ ותשא רבקה את ׃ ותשא אשת אדניו ׃ ותשא כל העדה ותתנו ׃ ותשא את בנה ותצא ׃ ותשא מרים עיניך ׃

מקרא

וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד ׃ וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו ׃ וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבוֹא אֵלָיו וַיֹּאמֶר שְׂאִי בְנֵךְ ׃ וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא אֶת־בְּנָהּ וַתֵּצֵא ׃ וֶאֱלִישָׁע שָׁב הַגִּלְגָּלָה וְהָרָעָב בָּאָרֶץ וּבְנֵי הַנְּבִיאִים יֹשְׁבִים לְפָנָיו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ שְׁפֹת הַסִּיר הַגְּדוֹלָה וּבַשֵּׁל נָזִיד לִבְנֵי הַנְּבִיאִים ׃ וַיֵּצֵא אֶחָד אֶל־הַשָּׂדֶה לְלַקֵּט אֹרֹת וַיִּמְצָא גֶּפֶן שָׂדֶה וַיְלַקֵּט מִמֶּנּוּ פַּקֻּעֹת שָׂדֶה מְלֹא בִגְדוֹ וַיָּבֹא וַיְפַלַּח אֶל־סִיר הַנָּזִיד כִּי־לֹא יָדָעוּ ׃ וַיִּצְקוּ לַאֲנָשִׁים לֶאֱכוֹל וַיְהִי כְּאָכְלָם מֵהַנָּזִיד וְהֵמָּה צָעָקוּ וַיֹּאמְרוּ מָוֶת בַּסִּיר אִישׁ הָאֱלֹהִים וְלֹא יָכְלוּ לֶאֱכֹל ׃ וַיֹּאמֶר וּקְחוּ־קֶמַח וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַסִּיר וַיֹּאמֶר צַק לָעָם וְיֹאכֵלוּ וְלֹא הָיָה דָּבָר רָע בַּסִּיר ׃ וְאִישׁ בָּא מִבַּעַל שָׁלִשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בִּכּוּרִים עֶשְׂרִים־לֶחֶם שְׂעֹרִים וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ ׃ וַיֹּאמֶר מְשָׁרְתוֹ מָה אֶתֵּן זֶה לִפְנֵי מֵאָה אִישׁ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָכוֹל וְהוֹתֵר ׃ וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיּוֹתִרוּ כִּדְבַר יְהוָה ׃

ה וְנַעֲמָן שַׂר־צְבָא מֶלֶךְ־אֲרָם הָיָה אִישׁ גָּדוֹל לִפְנֵי אֲדֹנָיו וּנְשֻׂא פָנִים כִּי־בוֹ נָתַן־יְהוָה תְּשׁוּעָה לַאֲרָם וְהָאִישׁ הָיָה גִּבּוֹר חַיִל מְצֹרָע ׃

תרגום

וְאַלְהֵית עֲלוֹהִי וַחֲם בִּסְרֵיהּ דְּרַבְיָא ׃ וְתָב וְהַלִּיךְ בְּבֵיתָא זִימְנָא חֲדָא לְכָא וְזִימְנָא חֲדָא לְכָא וּסְלִיק וְאַלְהֵית עֲלוֹהִי וְאִתְמוֹרַק עַל רַבְיָא עַד שְׁבַע זִמְנִין וּפְקַח רַבְיָא יָת עֵינוֹהִי ׃ וּקְרָא לְגֵחֲזִי וַאֲמַר קְרִי לְשׁוּנַמִּיתָא הָדָא וּקְרָא לַהּ וַאֲתַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמַר סְבִי בְרִיךְ ׃ וַאֲתַת וּנְפָלַת קֳדָם רִיגְלוֹהִי וּסְגִידַת עַל אַרְעָא וּנְסִיבַת יָת בְּרַהּ וּנְפָקַת ׃ וֶאֱלִישָׁע תָּב לְגִילְגָּלָא וְכַפְנָא בְּאַרְעָא וְתַלְמִידֵי נְבִיַּיָא יָתְבִין קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ תְּפֵי דוּדָא רַבָּא וּבַשֵּׁיל תַּבְשִׁילָא לְתַלְמִידֵי נְבִיַּיָא ׃ וּנְפַק חַד לְחַקְלָא לְלַקָּטָא יָרוֹקָנִין וְאַשְׁכַּח גּוּפְנָא בְּחַקְלָא וְלַקִּיט מִינֵּיהּ פִּיקְעֵי חַקְלָא מְלֵי לְבוּשֵׁיהּ וַאֲתָא וּפְרַס וּרְמָא לְדוּדָא דְתַבְשִׁילָא אֲרֵי לָא יְדָעוּ ׃ וְאָרִיקוּ לְגַבְרַיָּא לְמֵיכַל וַהֲוָה כְּמֵיכַלְהוֹן מִתַּבְשִׁילָא וְאִינוּן צְוַוחוּ וַאֲמָרוּ מוֹתָא בְּדוּדָא נְבִיָּא דַיְיָ וְלָא יְכִילוּ לְמֵיכַל ׃ וַאֲמַר אֵיתָא קִימְחָא וּרְמוֹ לְדוּדָא וַאֲמַר אֲרִיק לְעַמָּא וְיֵיכְלוּן וְלָא הֲוָה מִדַּעַם בִּישׁ בְּדוּדָא ׃ וְגַבְרָא אֲתָא מֵאֲרַע דָּרוֹמָא וְאַיְתִי לִנְבִיָּא דַיְיָ לְחֶם בִּכּוּרִין עַסְרִין טוּלְמִין דִּלְחֶם סְעוֹרִין וּפֵירוּכַן בִּלְבוּשֵׁיהּ וַאֲמַר הַב לְעַמָּא וְיֵיכְלוּן ׃ וַאֲמַר מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ מָה אֶתֵּן דֵּין קֳדָם מְאָה גַבְרָא וַאֲמַר הַב לְעַמָּא וְיֵיכְלוּן אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ יֵיכְלוּן וְיוֹתְרוּן ׃ וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וַאֲכָלוּ וְאוֹתִירוּ כְּפִתְגָמָא דַיְיָ ׃

וְנַעֲמָן רַב חֵילָא דְמַלְכָּא דַאֲרָם הֲוָה גְּבַר רַב קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ וּנְסִיב אַפִּין אֲרֵי עַל יְדֵיהּ עֲבַד יְיָ נִצְחָנָא לֶאֱנָשׁ אֲרָם וְגַבְרָא הֲוָה גִּבַּר חֵילָא וְהוּא לְקֵי בִּסְגִירוּתָא ׃

מסורה

וחבירו ׃ וישלח תבנית יד ׃ ותשא אתי רוח ׃ הרים רעשו ממנו ׃ ותשא בריתי עלי פיך ׃ ותשא ותבא העיר ׃ ותשא חן וחסד לפניו ׃ ותשא חסד לפניו ויבהל ׃ ויאכלו ג' רפין בקריא' וסימ' ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר ׃ ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש ׃ ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש ׃ והותר ג' בקריא' וסימ' והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אתה ׃ והותר עד לרוב ׃ כי כה אמר יי' אכול והותר ׃ ונשא ד' בקריא' ג' מלאים וסימ' ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול ׃ שר חמשים ונשוא פנים ׃ זקן ונשוא פנים ׃ ונשוא פנים ישב בה ׃ וא נשוא עון ׃ נעמן חס ׃

רדק

ויגהר עליו ׃ התכפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה אבל זה ת"י ואלהית עלוהי ׃ וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ׃ וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המטה אשר הנער שם ושכב עליו והתפלל עליו עד שחם בשרו ואחר כך שב לארץ והתפלל והתפלל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוין לבו יותר וכן אמר דוד אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי ׃ ויזורר הנער ׃ כתעטש ותרגום עטישותיו תהל אור ׃ זרירוהי ׃ ותרגו' מעלית שיטע ׃ שפות הסיר ׃ ערוך כלומר שים אותה על השפתים ׃ נזיד ׃ תבשיל כמו ויזד יעקב נזיד ׃ ללקט אורות ׃ ללקט ירקות לאכול ות"י ללקטא ירוקנין וכן כי טל אורות טלך טל הראוי לירקות ובדברי רז"ל מאי אורות תנא משמיה דר' מאיר זה ברגיר אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו אורות שמאירו' את העינים והוא הנקרא אירוג"א בלע"ז והעלי' יבא ללקט לא הזרע ׃ וימצא גפן שדה ׃ ת"י ואשכח גופנא בחקלא ולקיט מיניה פיקעי חקלא ות"ו גפן כמשמעו ומפרשים פקועות פטריות הידוע בדברי רבו' ז"ל וגדלו הפטריו' ההם אצל הגפן ומצאנו בפי' הגאונים ז"ל פקועות שדה כעין אבטיחים קטני' והם מרים ועושין מזרע שלהם שמן הוא שאמרו ר"ז"ל בשמן פקועות והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנדל אם כן לזה הפירות ירצה לומר גפן שדה שהקנה ההוא שגדלין בו אלה הפקועות הוא כעין גפן ונקרא גפן שדה ׃ וילקט ממנו ׃ כמצא גפן זכר ונקבה ברוב וזכר כמו זה שאמ' ממנו וכן גפן בוקק ובעל המסר' חשבו עם השמה שקורין ממנו וסברין ממנה ׃ ויפלח ׃ כמו ויבקעמן כפלח הרמון כמו פולח ובוקע בארץ ׃ כי לא ידעו ׃ שהם מרים ׃ ויצקו לאנשים ׃ הי"וד מעמדת בגעיא לחסרון הי"וד פ"א הפעל מהמכת' וענינו שיצקו התבשיל בקערו' לאנשים לאכול ׃ כאכלם ׃ בכף ׃ מות בסיר ׃ לפי שהיו מרים ׃ וקחו קמח ׃ הוי"ו כאותן הווי"ן שכתבנו שהם בראש ענין ואינ' לתוספת ענין כמו וישא אברהם את עיניו והדומים לו או תור' מלה נסתרת עמו ופי' לכו וקחו ׃ וישלך אל הסיר ׃ והלא כבר יצקו התבשיל בקערו' אלא כראה שצוה להחזיר התבשיל בסיר ואחר כך השליך הקמח בסיר שלא תצטרך לתת הקמח בכל קערה וקערה ׃ מבעל שלישה ׃ שם מקו' הנזכר בספר שמואל ויעבר בארץ שלים' ות"י זה וזה ארע דרומא ׃ לחם בכורים ׃ מן השעורים הראשונים שקצרו כי זמן קציר שעורים היה ׃ וכרמל בצקלנו ׃ בקליפתו כתרגומו ופירוכן בלבושיה ׃ כי בו ׃ כתרגומו ארי על ידיה עבד יי' נצחנ' לאנש ארם ׃ ובדרש היה מושך את הקשת לתומו והרג את אחאב ועוד בדרש בשעה שנמלט חסר עם יעקב כמו שכתוב ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמ' להם הקדוש ברוך הוא גמלתם חסד עם יעקב אני אתן שכרכם לבניכם בשביל שלא יהיה שכר לרשעים בעולם הבא שנאמר כי בו נתן יי' תשועה לארם ׃ גבור חיל מצורע ׃ כי היה גבור חיל והיה מצורע ׃ נערה

רלבג

והנה זרר הנער אחר זה ר"ל שנתעטש וכן עשה אלישע כסדר הזה להתפלל ולכרוע על הילד להתמודד עליו עד שעשה זה שבע פעמי' ואז פקח הילד את עיניו ונשלמה לו התחייה ׃ שפות הסיר הגדולה ׃ ר"ל הכן הסיר הגדולה לבשל בה תבשיל ובשל בה תבשיל לבני הנביאים והם תלמידי הנביאי' ׃ ללקט אורות ׃ ר"ל ללקט ירקות ׃ וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקועות שדה ׃ פירשו קצת המפרשים שהם קשואין מרי' קוגומרום בלע"ז והם בתכלית הרוע והסכנה לאוכל מהם וקצתם פירשו שהם הנקראים קולוקונטידא"ש והם גם כן כמו סם המות ׃ ויפלח אל סיר הנזיד ׃ ר"ל שכרת העשבי' ההם ושמם בסיר הנזיד כי לא ידעו שיהיה בלתי נאות למזון ׃ ויצקו לאנשים לאכל ׃ ר"ל שיצקו מהסיר אל הקערה וכאשר אכלו ממנו צעקו שיש סם המות בסיר ועל דר המופת צוה הנביא שיקחו קמח וישליכו אל הסיר וכאשר עשו זה נרפא הנזיד ולא היה דבר רע בסיר ׃ לחם בכורים ׃ הוא מקציר השעורים כי הם נקצרים ראשונה ׃ וכרמל בצקלנו ׃ אחשוב שכבר היו קולין השעורים ואחר כך טוחנין אותם והיו קוראי' אותם לחלקים גדולי' והוא הנקרא כרמל ואמ' שהוא בצקלונו ר"ל בכלי שהיה לו לשאת בו אלו הדברים ׃ כי בו נתן יי' תשועה לארם ׃ ירמה שהתשועה הזאת היא הריגת אחאב שנכחם שני פעמים והנה התשועה היא כי בלי מתכוין משך בקשת לתמו והמית אחאב ׃ ולארם

רשי

באו גדודים. כשהולכין מאה או מאתים מעצמן לשלל כאשר ימצאו הוא קרוי גדוד: נערה קטנה. ריבה קטנה מעיר נעמן: ותהי לפני. והיתה משמשת קדם אשת נעמן: אחלי אדני לפני הנביא. לשון ויחל משה בקשות כל המתפללי' עליו יהיו שיבא הנה לפני הנביא: אחלי שוהיי"ת בלע"ז כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה: ויבא נעמן ויגד לאדניו. למלך ארם: ויקח בידו. מנחה לנביא: וששת אלפים זהב. זהובים: לאמר ועתה כבוא הספר הזה וגו'. הספר אמ' לו ועתה כבוא הספר הזה וגו': אסיפה במצורע היא לשון רפואתו כי בהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם ובחוליו הכל בדילין הימינו: האלהים אני. ה"א נקוד פתח ללמד שהוא בלשון תימה: מתאנה. מבקש תואנה להתגרות בי. מתאנה. לשון עלילות: הנה אמרתי. סבור הייתי שיצא הנביא וידבר עמי ויראה את החולי והניף ידו אל מקום הנגעת: אבי. כמו אדוני: הלא תעשה. וכי לא תעשהו אפילו אמר לך דבר טורח: ואף כי. קל וחומר שאמר לך דבר קל רחץ וטהר:

ברכה

גברתה ד' בקריא' וסימ' ותקל גברתה בעיניה. ותאמר אל גברתה אחלי אדני. כעיני שפחה אל יד גברתה. ושפחה כי תירש גברתה. וחד כשפחה כגברתה: ולהחיות ג' בקריא' וסימ' ולהחיות לכם לפליטה גדולה. האלהים אני להמית ולהחיות. ולהחיות לב נדכאים: וידע ג' וסימ' כי יש נביא בישראל. ישלם אליו וידע.

וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן: ותאמר אל גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו: ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל: ויאמר מלך ארם לך בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל וילך ויקח בידו עשר ככרי כסף וששת אלפים זהב ועשר חליפות בגדים: ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו: ויהי כקרא מלך ישראל את הספר ויקרע בגדיו ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי: ויהי כשמע אלישע איש האלהים כי קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמר למה קרעת בגדיך יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל: ויבא נעמן בסוסו וברכבו ויעמד פתח הבית לאלישע: וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר: ויקצף נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי אלי יצא יצוא ועמד וקרא בשם יהוה אלהיו והניף ידו אל המקום ואסף המצורע: הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר:

ואנש ארם נפקו במשרין ושבו מארעא דישראל עולמתא זעירתא והות משמשא קדם אתת נעמן: ואמרת למרתה טובי רבוני אם יזיל לקדם נבייא די בשמרון בכן יסי יתיה מסגירותיה: ואתא וחוי לרבוניה למימר כדין וכדין מלילת עולימתא די מארעא דישראל: ואמר מלכא דארם איתא איזיל ואשדר אגרתא לות מלכא דישראל ואזל ונסיב בידיה עסר ככרין דכסף ושיתא אלפין דינרין דדהב ועסרא איצטלוון דלבושא: ואיתי אגרתא למלכא דישראל למימר וכען כמיתי אגרתא הדא לותך הא שדרית לך ית נעמן עבדי ותסיניה מסגירותיה: והוה כד קרא מלכא דישראל ית אגרתא ובזע ית לבושוהי ואמר הצרוך אית בי מן קדם יי למקטל ולאחאה ארי דין שלח לי לאסאה גברא מסגירותיה ארי ברם דעו כען וחזו ארי תוסקפא דין בעי לאתגראה בי: והוה כד שמע אלישע נבייא דיי ארי בזע מלכא דישראל ית לבושוהי ושלח לות מלכא למימר למא בזעתא לבושך ייתי כען לותי וידע דאית נבייא בישראל: ואתא נעמן בסוסוהי וברתיכוהי וקם בתרע ביתא דאלישע: ושלח לותיה אלישע איזגדא למימר איזיל וטבול שבע זימנין בירדנא ויתוב בסרך לך ואיתסי: ורגיז נעמן ואזל ואמר הא הויתי אמר דלותי יפוק מיפק ויקום ויצלי בשמא דיי אלהיה וירים ידיה על אתר בית סחתא ותיתסי סגירותא: הלא טבין אמנה ופרפר נהרי דמשק מכל מי ארעא דישראל הלא אטבול בהון ואתסי ואתפני ואזל ברגז: וקריבו עבדוהי ומלילו עמיה ואמרו מרי אילו פתגמא רבא נבייא מליל עמך הלא תעביד ואף אילהין דאמר לך טבול ואתסי:

ישקלני במאזני צדק. וסימ' בלשון ארמי מתקלא דנביאה שלים: אמנה ג' וסימ' הלא טוב אמנה ופרפר. תשורי מראש אמנה. ובכל זאת אנחנו כרתים. וחד ואמנה על המשררים: נהרות ג' בקריאה וסימ' הלא טוב אמנה ופרפר. הכובשת נהרות איתן. על נהרות בבל שם ישבנו: וטהר ג' וקמצין וסימ' וישלח אליו אלישע מלאך. ויגשו עבדיו וידברו. ויאחז צדיק דרכו. וא' טהר לבחן שפתיו:

רדק

נערה קטנה. מן השבי ששבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כיום נער' גדולה ובדברי רבותי' ז"ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה אלא קטנה היתה והיתה ממקום ששמו נעמן: ותהי לפני. היתה משמשת לפניה: אחלי אדוני. תחנו' אדוני ובקשותיו יהיו לפני הנביא אשר בשמרון: אז יאסוף אותו מצרעתו. כי הבורא ית' עושה נסים על ידו ואחלי שם בפלם אחרי ות"י טובי רבוני: יאסוף אותו מצרעתו. כתרגומו יסי יתיה מסגירותיה וקראת רפואת הצרעת אסיפה מפני שהמצורע ישב בדד וכשהרפא יאסף בין בני אדם: ויבא ויגד. נעמן הגיד למלך ארם אדוניו דברי הנערה אשר ספרה לו אשתו: וששת אלפי' זהב. כתרגו' ושיתא אלפין דינרין דדהב: ויבא הספר אל מלך ישר' לאמ'. הביא הספר אל מלך ישר' ודברי הספר היו ועתה כבוא הספר הזה אליך היו בתחילת הספר דברים אחרים אלא שדברים הצריכין ספר הכתוב: האלהים אני. ולא נתן אל לבו דבר הנבי' אע"פי שהיה יודע כי הקב"ה ברוך הוא עוש' נסי' על ידו כי בוש לבא לפניו ולאמר לו להתחנן לאל בעבורו לפי שהוא לא היה שומע אליו להניח עבודת העגלים: מתאנה הוא לי. מתעולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילחם עמי כי בשלום היה אז עמו: בסוסו. כן כתיב וקרי בסוסיו לשון רבים הכתו' אומר על עצמו שהיה הוא רוכב בסוסו והקרי הוא על הבאים עמו: והניף ידו אל המקום. ת"י וירים ידיה על אתר בית מחתא ותיתסי סגירותיה ופי' ואסף המצורע בשר המצורע כלומר מקום הנגעת: אבנה ופרפר. כתוב בבי"ת וקרי במ"ם והיה הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בי"ת ועם מ"ם: הלא ארחץ בהם וטהרתי. אם בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטה' ואדוני אבי ז"ל פיר' הלא בכל יום אני רוחץ: וטהרתי. בתמיה וכי אני טהור בעבור זה וכן פירש ר' יונ' המדקדק: אבי. כמו אדוני ות"י מרי וכן אבי ראה גם ראה: דבר גדול אליך. אם דבר גדול דבר אליך הנביא לעשות כדי שתרפא הלא תעשה כל שכן שדבר קטן דבר אליך שים לך לעשותו שאמר איך רחץ וטהר ות"י אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך: וטהרתי. ת"י ואתסי ר"ל כי רפואתו היא טהרתו:

ברכה

רלבג

וארם יצאו גדודים. ר"ל שמבני ארם יצאו גדודים: נערה קטנ'. הנה יקרא נער הקטן אמר בשמואל והנער נער ולא היו לו כי אם שתי שנים ולזה אמר ונער קטון נוהג בם ולזאת הסבה גם כן בזה המקום נערה קטנה: ותהי לפני אשת נעמן. ר"ל לשרתה: אחלי אדני לפני הנביא וגו'. ר"ל אם תהיינ' תחנו' אדני ובקשותיו לפני הנביא אשר בשומרון אז יאסוף אותו מצרעתו: ויבא ויגד לאדניו. ר"ל שנעמן בא והגיד זה לאדניו למלך ארם: ואספתו מצרעתו. ר"ל שתרפאהו מצרעתו וקרא הרפואה מהצרעת אסיפה כי הצרעת תעש' מהאחד רבים כי מפני תגבורת החום העפושי יחלק מאד החום הטבעי מה הקושר איברי הבשר ומשי' אותם אחד ולזה תמצא במצורע שכבר יפלו אבריו ולזה אמר בזה המקום ברפואת המצורע וישוב בשרך לך וטהר כי המצורע אין בשרו לו כמו שזכרנו כי אין בו הדבר שקושר בשרו בו: כי מתאנה הוא לי. ר"ל מבקש תואנה כדי שילחם עמי: והניף ידו אל המקום. ר"ל אל המקו' אשר הוא עוכר השם: הלא ארחץ בהם וטהרתי. ר"ל הלא אני רוחץ בהם תמיד ואם טהרתי מצרעתי מפני רחיצתי בהם: אבי דבר גדול הנביא דבר אליך. ר"ל אילו דבר אליך הנביא לעשו' דבר גדול הלא תעשה כדי שתרפא אף כי אמר איך שתרפא בדבר קל כזה והוא הרחיצה בירדן שבע פעמים שים לך לעשות דבריו:

רש״י

ברכה׳ מנחת שלום של הקבלת פנים ששואל תלמיד או עבד בשלום הרב שלו בלע״ז: אם אקח. שרמי עבודה זרה מעורבין בו: ולא. לשון בקשה לשון הלואי: יותן נא. מאדמה זו מארץ ישראל שהיא קדושה משא שני פרדים ואעשה לעירי ואעשה אותה מזבח: בית רמון. שם עבודה זרה: והשתחויתי. על כרחי כשטוחה ארוני והוא נשען על ידי: כברת ארץ. שם מדה של קרקע כמו במדי כרס ארפינט בלע״ז: מומה. חסר אלף לפי שהיא לקיחה זו לו למום: ויפל. ואיתרכין: הואל. השבע שלחך: בשני חריטים. מיני בגדים וסודרין כמו המטפחות והחריטים כך חברו מנחם אבל יונתן תרגם זה פילדיסין ואת ם שבספר ישעיה תרגם מחכיא והפותרים אומרים בשני חריטין בשני כיסין ארוכים פרידי״ש: אל שני נעריו. של נעמן: וישאו לפניו. לפני גחזי: ויבא אל העופל. תרגם יונתן לאתר כסי: ויקח מידם. מיד שני נערי נעמן: וישלח

רד״ק

ברכה. מנחה וכן קח נא את ברכתי: אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד ולהתפלל לפניו ולעבדו בלבי ושבועה זו למד מרבו אליהו ויש מפר׳ אשר עמדתי לפניו על אליהו חי יי׳ וחי אליהו אשר עמדתי לפניו: ולא יתן נא לעבדך. שאלה וכן ולא ילך אתנו אמנון אחי: אדמה. לעשות מזבח בארצו וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות אלא אמר שלא יעשה המזבח ליי׳ בגזלה אם לא מרצון הנביא והמלך: בהשתחויתי. מלעי׳ בשני פשטין והוא שם יאמר ממנו השתחוים ובמשנה שלש עשרה השתחויות היו במקדש: יסלח יי׳ לעבדך. נא כתיב ולא קרי כמו כן יסלח יי׳ לעבדך והכתוב רוצה לומר מעתה יסלח יי׳ לעבדך כלומר שאל מאל שיסלח לי: כברת ארץ. הוא שיעור מיל: ויאמר גחזי. ויאמר בלבו: ככרים כסף. השוא אשר בכף הוא סימן הסמיכות: בשני חריטים. קשר בשני כיסים ויונתן תרגם פלדיסין וכן תרגם סדינים פ פלדיסין: אל העופל. מקום גבוה שבו היה בית כמו עופל ובחן ם שהוא מקום גבוה ויונתן תרגם לאתר כסי תרגם אותו מן ע עפולי׳ שפירושו תחתיות שהוא מקום נסתר: ויפקד

ועתה ואהה א׳ בטעם תברין וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך: ויפצר ד׳ וסימ׳ ויפצר בו ויקח. ויפצר בם מאד. ויפצר בו לקחת. ויפצר בו חתנו. וכל ויפצרו דכוו׳ כמ״א ויפרצו בו עבדיו: רמן ט׳ הס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה: כברת ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי: חשך ז׳ וסימ׳ נמסר בספר שמואל חלק א׳ סוף סימן כ״ה:

וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר: וישב אל איש האלהים הוא וכל מחנהו ויבא ויעמד לפניו ויאמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל ועתה קח נא ברכה מאת עבדך: ויאמר חי יהוה אשר עמדתי לפניו אם אקח ויפצר בו לקחת וימאן: ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה כי לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם ליהוה: לדבר הזה יסלח יהוה לעבדך בבוא אדני בית רמון להשתחות שמה והוא נשען על ידי והשתחויתי בית רמן בהשתחויתי בית רמן יסלח נא יהוה לעבדך בדבר הזה: ויאמר לו לך לשלום וילך מאתו כברת ארץ: ויאמר גיחזי נער אלישע איש האלהים הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא חי יהוה כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה: וירדף גיחזי אחרי נעמן ויראה נעמן רץ אחריו ויפל מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום: ויאמר שלום אדני שלחני לאמר הנה עתה זה באו אלי שני נערים מהר אפרים מבני הנביאים תנה נא להם ככר כסף ושתי חלפות בגדים: ויאמר נעמן הואל קח ככרים ויפרץ בו ויצר ככרים כסף בשני חרטים ושתי חלפות בגדים ויתן אל שני נעריו וישאו לפניו: ויבא אל העפל ויקח מידם

ונחת וטבל בירדנא שבע זמנין כפתגמא נביא דיי ותב בסריה כבסר ינוק זעיר ואתסי: ותב לות נביא דיי הוא וכל משריתיה ואתא וקם קדמוהי ואמר הא כען ידעית ארי לית אלהא קיים בכל ארעא אלהין בישראל וכען קביל כען תיקרובתא מן עבדך: ואמר קיים הוא יי די משמשנא קדמוהי אם אקביל ואתקיף ביה לקבלא ולא אבא: ואמר נעמן ולא איתיהיב כען לעבדך טעון זוג כודנון מעפר ארמתא ארי לא יעביד עוד עבדך עלתא ודבח לטעות עממיא אלהן לשמא דיי: לפתגמא הדין ישבוק יי לעבדך במיעל רבוני לבית רמון למסגד תמן והוא סמיך על ידי ואסגוד בית רמון במיסגדי בית רמון ישבוק יי לעבדך בפתגמא הדין: ואמר ליה איזיל לשלם ואזל מלותיה כרוב ארעא: ואמר גחזי תלמידא דאלישע נביא דיי הא מנע רבוני ית נעמן ארמאה הדין מלקבלא מניה ית דאיתי קיים הוא יי אלהן ארהוט בתרוהי ואיסב מיניה סדעם: ורדף גחזי בתר נעמן וחזא נעמן גברא רהיט בתרוהי ואיתרכין מן רתיכא לקדמותיה ואמר השלם: ואמר שלם רבוני שלחני למימר הא כען דין אתו לותי תרין עולימין מטורא דבית אפרים מתלמידי נביא הב כען להון ככר דכספא ותרין איצטלון דלבושא: ואמר נעמן שריסב תרתין ככרין ואתקיף ביה וצר תרתי ככרין דכסף בתרי פילדסין ותרין איצטלון דלבושין ויהב לתרין עולימוהי ונסיבו קדמוהי: ועל לאתר כסי ונסיב מידהון

ויראה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ויבט הפלשתי ויראה את דוד. וירדף גחזי אחרי נעמן. ויראה ולא יעשה כהן. ויראה וישב מכל פשעיו. ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב ויראה כתיב חס׳ ה׳: הואל ד׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן י״ט: ויצר ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה. ויצר את שני העמודים. ככרים כסף. וכל ויצר עליה דכוו׳:

רלב״ג

קח נא ברכה מאת עבדך. רוצה לומר מנחה: ולא יותן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה. רוצה לומר כנה זה אחר שאין ר רצונך לקחת גמול על זה שעשית לי מן הטו׳ אך אשאל ממך שתתן לי דרך אוכל לעבוד בו השם יתב׳ שעשה לי זאת הטובה ולזה שאל מאלישע שיותן לו תביאתו מה שיוכל ל לשאת שני פרדים מאדמה לבנות ב בה מזבח ליי׳ כי לא יעבוד עוד אלהים א אחרים כי אם השם יתברך לבדו ובקש לאלישע שיתפלל לשי״ת שיסלח לו לדבר הזה והוא השתחוייתו בית רמון אשר הו׳ מוכרח בה מפני היות אדוניו נשען עליו בבאו בית רמון להשתחוות: ויאמר לו לך לשלום. קצר הכתוב אך המובן מזה שנתן לו בקשתו במה שבקש לו לעבוד את השם יתבר׳: וילך מאתו כברת ארץ. היא הארץ הנעבדת אשר סביב העיר והרצון בו שלא הרחיק מן העיר כי לא היה בינו ובין העיר כי אם שדות העיר וכרמיה וגניה: ויצר ככרים כסף בשני חריטים. רוצה לומ׳ שצרר שני ככרים של כסף בשני חריטים או בשתי אמתחות: ויבא אל העופל ויקח מידם. הנה העופל הוא מקום גבוה והיה שם בית חזק ולזה שם כספו שם כדי שיהיה יותר נסתר: ויפקד

וַיִּפְקֹד בַּבָּיִת וַיְשַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וַיֵּלֵכוּ׃ וְהוּא־בָא וַיַּעֲמֹד אֶל־אֲדֹנָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱלִישָׁע מֵאַן גֵּחֲזִי וַיֹּאמֶר לֹא־הָלַךְ עַבְדְּךָ אָנֶה וָאָנָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא־לִבִּי הָלַךְ כַּאֲשֶׁר הָפַךְ־אִישׁ מֵעַל מֶרְכַּבְתּוֹ לִקְרָאתֶךָ הַעֵת לָקַחַת אֶת־הַכֶּסֶף וְלָקַחַת בְּגָדִים וְזֵיתִים וּכְרָמִים וְצֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת׃ וְצָרַעַת נַעֲמָן תִּדְבַּק־בְּךָ וּבְזַרְעֲךָ לְעוֹלָם וַיֵּצֵא מִלְּפָנָיו מְצֹרָע כַּשָּׁלֶג׃

וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֶל־אֱלִישָׁע הִנֵּה־נָא הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים שָׁם לְפָנֶיךָ צַר מִמֶּנּוּ׃ נֵלְכָה־נָּא עַד־הַיַּרְדֵּן וְנִקְחָה מִשָּׁם אִישׁ קוֹרָה אֶחָת וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שָׁם מָקוֹם לָשֶׁבֶת שָׁם וַיֹּאמֶר לֵכוּ׃ וַיֹּאמֶר הָאֶחָד הוֹאֶל נָא וְלֵךְ אֶת־עֲבָדֶיךָ וַיֹּאמֶר אֲנִי אֵלֵךְ׃ וַיֵּלֶךְ אִתָּם וַיָּבֹאוּ הַיַּרְדֵּנָה וַיִּגְזְרוּ הָעֵצִים׃ וַיְהִי הָאֶחָד מַפִּיל הַקּוֹרָה וְאֶת־הַבַּרְזֶל נָפַל אֶל־הַמָּיִם וַיִּצְעַק וַיֹּאמֶר אֲהָהּ אֲדֹנִי וְהוּא שָׁאוּל׃ וַיֹּאמֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אָנָה נָפָל וַיַּרְאֵהוּ אֶת־הַמָּקוֹם וַיִּקְצָב־עֵץ וַיַּשְׁלֶךְ־שָׁמָּה וַיָּצֶף הַבַּרְזֶל׃ וַיֹּאמֶר הָרֶם לָךְ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֵהוּ׃

וּמֶלֶךְ אֲרָם הָיָה נִלְחָם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּוָּעַץ אֶל־עֲבָדָיו לֵאמֹר אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמֹנִי תַּחֲנֹתִי׃ וַיִּשְׁלַח אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִשָּׁמֶר מֵעֲבֹר הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־שָׁם אֲרָם נְחִתִּים׃

וּפַקִּיד בְּבֵיתָא וְשַׁלַּח יָת גֻּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ׃ וְהוּא אֲתָא וְקָם קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ אֱלִישָׁע מְנָן אַתְּ אָתֵי גֵּחֲזִי וַאֲמַר לָא אֲזַל עַבְדָּךְ לְכָא וּלְכָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ בְּרוּחַ נְבוּאָה אִתְחֲוָא לִי כַּד אִתְהֲפֵיךְ גַּבְרָא מֵעַל רְתִיכֵיהּ לְקַדְמוּתָךְ הַשַּׁעְתָּא הִיא לָךְ דִּנְסֵיבְתָּא כַּסְפָּא וּנְסֵיבְתָּא לְבוּשַׁיָּא וַחֲשִׁיבְתָּא בְּלִבָּךְ לְמִקְנֵי זֵיתִין וְכַרְמִין וְעָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן׃ וּסְגִירוּת נַעֲמָן תִּדְבַּק בָּךְ וּבִבְנָךְ לְעָלַם וּנְפַק מִן קֳדָמוֹהִי חִיוַּר כְּתַלְגָּא׃

וַאֲמַרוּ תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָּא לֶאֱלִישָׁע הָא כְעַן אַתְרָא דִּי אֲנַחְנָא יָתְבִין תַּמָּן קֳדָמָךְ עַק לָנָא׃ נֵיזִיל כְּעַן עַד יַרְדְּנָא וְנִיסַּב מִתַּמָּן גְּבַר כְּשׁוּרָא חֲדָא וְנַעְבֵּיד לָנָא תַּמָּן אַתְרָא לְמִתַּב תַּמָּן וַאֲמַר אִיזִילוּ׃ וַאֲמַר חַד שְׁרֵי כְעַן וְאֵיזִיל עִם עַבְדָּךְ וַאֲמַר אֲנָא אֵיזִיל׃ וַאֲזַל עִמְּהוֹן וַאֲתוֹ לְיַרְדְּנָא וְקַצּוּ אָעַיָּא׃ וַהֲוָה חַד מָחֵי בְּשָׁרִיתָא וְאִשְׁתְּלִיף בַּרְזְלָא וּנְפַל לְמַיָּא וּצְוַח וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי וְהוּא מִשְׁאַל שְׁאִילְתֵּיהּ׃ וַאֲמַר נְבִיָּא דַּיְיָ אָן נְפַל וְאַחְזְיֵיהּ יָת אַתְרָא וְקַץ אָעָא וּרְמָא לְתַמָּן וּקְפָא בַּרְזְלָא׃ וַאֲמַר טוּל לָךְ וְאוֹשִׁיט יְדֵיהּ וּנְסַבֵיהּ׃

וּמַלְכָּא דַאֲרָם הֲוָה מְגִיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וְאִתְמְלִיךְ בְּעַבְדוֹהִי לְמֵימַר לַאֲתַר כַּסֵּי וְטָמִיר יְהֵי בֵּית מִשְׁרִי׃ וּשְׁלַח נְבִיָּא דַּיְיָ לְוָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִסְתַּמַּר מִלְּמֶעְבַּר אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי תַמָּן אֱנָשׁ אֲרָם כְּמִינִין׃

לקראתך ד׳ בקרי׳ וסי׳ וגם הנה הוא יוצ׳ לקראתך וראך · פן בחרב אצא לקראתך · כאשר הפך איש מעל · על כן יצאתי לקראתך לשחר׃ ולקחת ד׳ בקרי׳ וסי׳ בלשון ארמי יברוחי דיוסף לבושין דרעוא · ופי׳ בסדר ויצא׃ פלוני אלמוני ג׳ בקרי׳ ואת הנערי׳ יודעתי · אל מקום פלוני אלמוני תחנתי · ויאמ׳ סורה שבה פה פלוני אלמוני׃

לג׳ ר״פ · ל׳ · מאין ת׳ · ב׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ח׳ · ג׳ · ה׳ · ב׳ · יח׳ · ד׳ · ב׳ חס׳ תחנתי · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ול מלעי׳ · ל׳ · ל׳

ויפקד בבית · הפקיד הכסף והבגדים שם שרבה לשעלים מאלישע וזה לברו בבנין פקרון מן הקל׃ מאן גחזי · כן כתיב בלא יו״ד מאין ושניהם ענין אחד כי מאן כמו אן הלכתם אנה ואנה אילך ואילך׃ לא לבי הלך · בתמיה כלומר כי לבו ומחשבתי היה עמך בלכתך וידעתי מה שהלכת ועשית׃ העת · פתח הה״א והיא בתמיה כלומר אם עת שהלכת לקחת לא ידעתי׃ וזתים וכרמי׳ · כתרגו׳ וחשיבתא בלבך למקני זיתין וכרמין ועאן ותורין וגו׳ כלומר חשבת מן הכסף לקנות לך כל זה׃ וצרעת נעמן · הוי״ו כמו הווי״ן הנוספים שפירשנו או יהיה דבר נסתר עמו ופירושו הכסף נתון לך והצרעת׃ ובזרעך לעולם · לא אמר בכל הבנים שיצאו ממנו עד עולם אלא באותן בנים שהיו לו שתדבק הצרעת בו ובהם לעולם שלא ירפאו ממנה ואם גחזי חטא בניו מה חטאו אלא תלמד שבניו ידעו בדבר וכבר הרחבנו בזה הענין בספר שמואל בקללה שקלל דוד ליואב׃ צר ממנו · שהיו יושבים שם ברוחק כל כך היו רבים התלמידים ואמרו רז״ל כי כאשר גורש גחזי מלפני אלישע אז רבו התלמידים כי גחזי היה רע להם והיו רבים יראים לבא לפני אלישע מפני רעת גחזי שהיה דוחה אותם וכשנפרד גחזי ממנו רבו התלמידים עד שצר המקום להם שהיו יושבים בו מתחלה׃ ואת הברזל נפל אל המים · אין מלת את נופלת על הפועל כאשר חשבו רבי׳ ופירו׳ ואת הברזל ועם הברזל הקורה עם הברזל נפל במים׃ והוא שאול · אם היה שלי לא הייתי חושש כל כך אלא שאלתיו ועלי לשלמו׃ ויקצב עץ · למה לא השליך שם עץ שהיה יד הברזל מתחילה למה הוצרך לקצוב עץ ונרא׳ כי הנכסי׳ בדבר חדש יעשו וכן בצלוחית חדשה · ויקצוב עץ להיותו יד הברזל שנפל ונכנס העץ בעין הברזל שנכנס בו היד וצף הברזל עם ידו לפיכך אמר ויקצב שפירושו כריתת העץ במדה שצריך כמו מדה אחת וקצב אחת׃ ויצף · פועל עומד אמר הציף את מי ים סוף פועל יוצא ויום לפרש ויצף פועל יוצא כלו׳ הנביא הציפו׃ אל מקום פלני אלמוני תחנותי · כתרגומו לאתר כסי וטמיר יהי בית משריי׃ נחתים · מן הנחת יי׳ גבוריך ותרגו׳ וירד ונחת ופי׳ יורדי׳ וחונים שם ואמ׳ נחתים כי במקום מורד חנו להסתר שם ודגש הת״ו נחתי׳ מקו׳ הנח במרידי׳ ו״ת נחתי׳ כמן׃

אך מפני שכחם לו והוסיף בעונו לקח ממנו זאת הנקמה׃ לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו וגו׳ · ר״ל לא הלך ממני לבי שיעלם ממני מה שעשית כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך והוא נעמן כי בדרך אני יודע כל זה ולזה נתן עונשו על זה שתדבק בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ר״ל כל ימיהם או עד היוכל על דרך ועבדו לעולם׃ צר ממנו · ר״ל דחוק ממנו ודומה כי מפני זה סמך זה לדבר גחזי להעיר כי לרוע תכונת גחזי לא היו התלמידים רבים מאד אך כאשר נפרד גחזי מאלישע אז רבו התלמידים׃ ונעשה לנו שם מקום לשבת שם · ר״ל שיבנו מהקורות האלו בית או אהל בשיעשו מקצתם עמודים או יבנו הכותלים מאבן ויקרו הבית באלו הקורות׃ הואל נא ולך את עבדיך · אמר זה כדי שיהיה להם לעזר במתחדש להם שם׃ ויהי האחד מפיל את הקורה והברזל נפל את המי׳ · ר״ל שבעת הכותו בגרזן להפיל הקורה נשל הברזל מיד הגרזן ונפל במי הירדן ויצעק ואמ׳ אהה אדני זה הגרזן לא היה שלי אך שאלתיהו מאח׳׃ ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל · ר״ל שכבר חתך ותקנו במדה שיוכל להכנס בנקב הברזל ויהיה לו כמו יד והנה היה המופת הזה שכאשר השליכו שמה נכנס בנקב הברזל ונתקיים בו הברזל ולפי שכבר הורגם בדבר המופתים מצד העיון ומצד דברי רז״ל כמו שבארנו בספר מספר מלחמות יי׳ שלא יתחדש בהם דבר חדש כאילו תאמר עליית הברזל למעלה במים והוא ברזל או רדת העץ למטה במים והוא עץ בלתי ראוי שיצלול במים והנה הרצון באמרו וישלך שמה שכבר השליך שם העץ בכח כדי שירד מפני זאת התנועה ההכרחית והנה היה העץ בשיעור שהיה יכול לנכח קלותו כבדות הברזל ויציפהו עמו על המים ולזה הוצרך שיהיה העץ גדול ולא הספיק לו גודל יד הברזל להשליכו שם וחתך מפני זה עץ גדול אך המופת היה כמו שזכרנו היותו נכנס בנקב הברזל בהשליכו אותו במי׳׃ אל מקו׳ פלוני אלמוני תחנותי · ר״ל שכבר היה חונה במקו׳ נעלם כדי שלא ישמר מלך ישר׳ מעבר שם ויקחהו והנה פלוני מענין פלוי שהוא דבר מכוסה ונעלם ואלמוני הוא ג״כ מענין ההסתר וההעלם והוא כנזר מהאלמות כאו יאמ׳ שלא ידובר בזה כלל כדי שלא ידעו לאיש או אפשר על זה הענין בעצמו כי אלמ׳ אלמוני בזה המקום ישמש במקום ע״ן כמו עלמוני והוא ענין נעלם וכזה מצאנו הוראת שמוש האותיות מזה הצד על זה הדרך׃ השמר מעבור המקום הזה כי שם ארם נחתים · ר״ל שתשמור מעבור במקום ההוא כי שם ארם יורדים כי שם ארם נחתים שהיה בו מלך ארם ועבדיו כי שם ארם יורדים במורד אשר שם להחבא שלא תשמר מהם והנה באור נחתים יורדים וחונים תרגום וירד ונחת או יהיה מענין נחת ונשארה הת״ו במלת נחתך והרצון בו שהם עומדי׳ שם בנחת בדרך שיעלם היותם שם וכן היה שולח לו אלישע בכל מקום שהיו נסתרי׳ שם מלך ארם ועבדיו לתפשו ולבחון אם היה דבר הנביא אמת שלח שם מלך ישר׳ אל המקום ההוא אשר הזהירו מעבור שם ומצא אמתות דברי הנביא תמיד לא פעם א׳ לבד ולא ב׳ פעמים לבד אך בחן זה פעמים רבות בדרך שנודע למלך ארם כי מלך ישר׳ היה יודע המקומו׳ אשר יתחבא שם׃

ושלח את האנשים · שלא יראה אותם אלישע׃ העת לקחת את הכסף · להתעשר ולקחת ממנו בגדים וזתים וגו׳׃ ויאמרו בני הנביאי׳ · כיסים שנעשו לו מסדר והולך רבותינו אמרו מכאן שהיה גחזי דוחה התלמידים מלפניו וכשנטרד באו תלמידים רבים ונדחק המקום מהם׃ הואל · התרצה׃ ואת הברזל · הכשורת׃ והוא שאול · שאילתיו ואין לי ממה לשלם׃ ויצף · כף על המים׃ פלוני אלמוני · כסי וטמיר פלוני לשון כי יפלא יתכסי אלמוני מבלי שם שלא היה רוצה להתגלו׳׃ תחנתי · שם אחנ׳ ואארוב את מלך ישראל או את גדודיו העוברי׳ לשלול בארצי דרך אותו המקום׃ מעבר המקום הזה · מלכת שם׃ נחיתים · חונים׃

חייתים ושריים ד׳ רכין וסי׳ יברוחין דיוסף לבוש׳ דרעוא

ונרפא ל׳ ויד ויחר צרעת ויחר ר״ב נרעת מואת

שאול ב׳ כל הימים אשר היה וכל שונגבר רכו׳

רלבג

ויפקד בבית · אחשוב שהרצון בזה שכבר שנה בהיותו בבית סך המטבעות שים באלו ה החריטים כאו תאמר סך הדיכרין או ח הסעלים או המעות או יהיה מענין פקדון ואם הוא מהקל נ והרצון בו שהפקידו בביתו או יהיה מענין פקידות והרצון בו ם שמנה שם איש או אנשים יקנו לו · בכסף ההוא בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות ולזה אמר לו אלישע העת לקחת את הכסף ו ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות׃ מאן גחזי · כתוב וקרי׳ מאין והרצון בו מאין בא ואפשר כי אם לא היה משקר לו היה לוקח בחטא שחטא דרך אחרת כאו תאמ׳ שיטיב לו מה שלקח באופן שיתבאר ל לנעמן שלא היה מ מאלישע הדבר הזה אך גחזי עשאו מעצמו

רש"י

וישלח מלך ישראל · היה שולח ורואה אם אמת הוא: והזהירו · שהזהירו איש האלהי' מעבור שם: לא אחת ולא שתי' · עשה לו כך כי פעמי' רבות: על הדבר הזה · מי הוא המגלה סודו: איכה · היכן הוא: אשר אתנו · בעזרתנו: ויאמר הך נא וגו' · על הקללה לא הזכיר את השם אבל על הפקיחה הזכיר את השם על שתיהן על של נער ועל של גדודי: סנורים · חולי של סמיון רואה ואינו יודע מה הוא רואה: ולא זו העיר · שהנביא בתוכה ואמת אמר ל להם שסבר יצא ת ממנה: האשר שבית וגו' · וכי דרכך להרוג אותם שאתה מביא שבייה ומשבית אותם: ויכרה · לשון תיקון סעודה: הדבונים

רד"ק

והזהירה · ה"א כמו אהלה: ונשמר שם · ונשמר משם כמו שהיה מזהירו הנביא: לא אחת ולא שתים · לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדו אלא פעמים רבות וכמוהו והוא איש אחד לא גוע בעונו שפירושו לא גוע לבדו: ויסער · היה מסתער על זה הדבר מי היה מגלה מסתריו: איכה הוא · כמו אנה הוא וכן בענין אנה איכה תרעה אלא שהוא קמוץ וזה בחולם: סביבות אלישע · והלא אלישע בעיר היה והסוסי' ורכב אש חוץ לעיר בהר אלא הראה לו לנער כן שהיו סביבות אלישע והראה לו הא' כן לחזק לבו שלא יפחד: כבולם · בכף: כראותו: בכף: האשר שבית' · מה דין יש לך בהם שתכה אותם וכי אתה שבית אותם בחרבך ג ובקשתך: ויכרה להם · תקן להם מאכל גדול וכן יכרו עליו חברי' אלא כי ויכרה יוצא לשלישי ויכרו יוצא לשני: ולא יספו עוד · איננו אומר עוד לעולם שהרי אומר ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד אלא פירו' עוד באותו הזמן וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו ונאמר בירמיה וחיל פרעה יוצא ממצרי' וישמעו הכשדים וכן לא תוסיפו עוד לעלות וכן ושמלו לא יזכר עוד רוצה לומר כל זמן שהיה בו: ראם

הלוא י"ו מלאים בסי' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא חלק א' סימן כ"ב: אחד כה פתחין וסימ' ויכלו המים: והעלהו שם · כמעט שכב · ואחד עשר כוכבים · ואת אחד עשר ילדיו · שבם אחד · אל אחד מבניו · את אחד מהם · אחד עשר יום · ומת אחד מהם · והאיש מיכה · ותאבדנה האתונות · ויאמר דוד אל

וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ אִישׁ־הָאֱלֹהִים וְהִזְהִירֹה וְנִשְׁמַר שָׁם לֹא אַחַת וְלֹא שְׁתָּיִם׃ וַיִּסָּעֵר לֵב מֶלֶךְ־אֲרָם עַל־הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּקְרָא אֶל־עֲבָדָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הֲלוֹא תַּגִּידוּ לִי מִי מִשֶּׁלָּנוּ אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר אַחַד מֵעֲבָדָיו לוֹא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־אֱלִישָׁע הַנָּבִיא אֲשֶׁר בְּיִשְׂרָאֵל יַגִּיד לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר בַּחֲדַר מִשְׁכָּבֶךָ׃ וַיֹּאמֶר לְכוּ וּרְאוּ אֵיכֹה הוּא וְאֶשְׁלַח וְאֶקָּחֵהוּ וַיֻּגַּד־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה בְדֹתָן׃ וַיִּשְׁלַח־שָׁמָּה סוּסִים וְרֶכֶב וְחַיִל כָּבֵד וַיָּבֹאוּ לַיְלָה וַיַּקִּפוּ עַל־הָעִיר׃ וַיַּשְׁכֵּם מְשָׁרֵת אִישׁ הָאֱלֹהִים לָקוּם וַיֵּצֵא וְהִנֵּה־חַיִל סוֹבֵב אֶת־הָעִיר וְסוּס וָרָכֶב וַיֹּאמֶר נַעֲרוֹ אֵלָיו אֲהָהּ אֲדֹנִי אֵיכָה נַעֲשֶׂה׃ וַיֹּאמֶר אַל־תִּירָא כִּי רַבִּים אֲשֶׁר אִתָּנוּ מֵאֲשֶׁר אוֹתָם׃ וַיִּתְפַּלֵּל אֱלִישָׁע וַיֹּאמַר יְהוָה פְּקַח־נָא אֶת־עֵינָיו וְיִרְאֶה וַיִּפְקַח יְהוָה אֶת־עֵינֵי הַנַּעַר וַיַּרְא וְהִנֵּה הָהָר מָלֵא סוּסִים וְרֶכֶב אֵשׁ סְבִיבֹת אֱלִישָׁע׃ וַיֵּרְדוּ אֵלָיו וַיִּתְפַּלֵּל אֱלִישָׁע אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר הַךְ־נָא אֶת־הַגּוֹי־הַזֶּה בַּסַּנְוֵרִים וַיַּכֵּם בַּסַּנְוֵרִים כִּדְבַר אֱלִישָׁע׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֱלִישָׁע לֹא זֶה הַדֶּרֶךְ וְלֹא זֹה הָעִיר לְכוּ אַחֲרַי וְאוֹלִיכָה אֶתְכֶם אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר תְּבַקֵּשׁוּן וַיֹּלֶךְ אוֹתָם שֹׁמְרוֹנָה׃ וַיְהִי כְּבֹאָם שֹׁמְרוֹן וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע יְהוָה פְּקַח אֶת־עֵינֵי־אֵלֶּה וְיִרְאוּ וַיִּפְקַח יְהוָה אֶת־עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה בְּתוֹךְ שֹׁמְרוֹן׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־אֱלִישָׁע כִּרְאֹתוֹ אוֹתָם הַאַכֶּה אַכֶּה אָבִי׃ וַיֹּאמֶר לֹא תַכֶּה הַאֲשֶׁר שָׁבִיתָ בְּחַרְבְּךָ וּבְקַשְׁתְּךָ אַתָּה מַכֶּה שִׂים לֶחֶם וָמַיִם לִפְנֵיהֶם וְיֹאכְלוּ וְיִשְׁתּוּ וְיֵלְכוּ אֶל־אֲדֹנֵיהֶם׃ וַיִּכְרֶה לָהֶם כֵּרָה גְדוֹלָה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיְשַׁלְּחֵם וַיֵּלְכוּ אֶל־אֲדֹנֵיהֶם וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד גְּדוּדֵי אֲרָם לָבוֹא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׃

תרגום

ושלח מלכא דישראל לאתרא די אמר ליה נביא דיי' ואזהריה ואסתמר תמן לא חדא זמנא ולא תרתין זמנין: ואסתער לבא דמלכא דארם על פתגמא הדין וקרא לעבדוהי ואמר להון הלא תחוון לי מאן מדילנא גלי רזי למלכא דישראל: ואמר חד מעבדוהי לא רבוני מלכא ארי אלישע נבייא די בישראל יחוי למלכא דישראל ית פתגמיא די תמליל באידרון בית משכבך: ואמר איזילו וחזו איכא הוא ואשלח ואדבריניה ואתחוא ליה למימר הא בדותן: ושלח תמן סוסון ורתיכין ומשירין סגיאין ואתו בליליא ואקיפו על קרתא: ואקדים משומשניה דנבייא דיי' למיקם ונפק והא משירין אקיפא ית קרתא סוסון ורתיכין ואמר עולימיה ליה בבעו רבוני איכדין נעביד: ואמר לא תדחל ארי סגיאין דעמנא מדעמהון: וצלי אלישע ואמר יי' גלי כען ית עינוהי ויחזי וגלא יי' ית עיני רביא וחזא והא טורא מלי סוסון ורתיכין דאשתא סחרנות אלישע: ונחתו לותיה וצלי אלישע קדם יי' ואמר מחי כען ית עמא הדין בשבריריא ומחנון בשבריריא כפתגמא דאלישע: ואמר להון אלישע לא דין אורחא ולא דא קרתא איתו בתרי ואוביל יתכון לות גברא די אתון בעין ואוביל יתהון לשמרון: והוה כמיעלהון לשמרון ואמר אלישע יי' גלי ית עיני אילין ויחזון וגלא יי' ית עיניהון וחזו והא בגו שמרון: ואמר מלכא דישראל לאלישע כד חזא יתהון האיקטול איקטול רבי: ואמר לא תקטול הא דשבית בחרבך ובקשתך את קטיל שוי לחמא ומיא קדמיהון ויכלון וישתון ויזלון לרבוניהון: ואתקין להון שירו רבא ואכלו ושתיאו ושלחינון ואזלו לות רבוניהון ולא אוסיפו עוד משירית ארם למיעל בתחום ארעא דישראל:

מסרה

אבנר · אחד הרקי' · עד אחד לא נעדר · בכל אשר התהלכתי · וחברו שפטי דד"ה · כנפש אחד · יהי נא דבריך · ויאמ' אח' מעבדיו · ואיך תשיב את פני · וחברו הנדברים בך · ולנשיא מזה · ושר מלכות פרס: זה י' ח' כתיב ה' וקרינן ו' וכ' כתיב ו"ו וסימ' ל לשחוק אמרתי מהולל · אין טוב באדם שיאכל ושתה · וגם זה רעה חולה הכל עכת שבא · גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר · כל זה נסיתי בחכמה · גם זה ראיתי חכמה תחת השמש · ויאמר להם אלישע לא זה הדרך תנינא דפסו' · מדבר אלי זה הלישכה · ישובו לא על היו · אם ישמרו בניך בריתי · ב' בתראי כתיב זו בו"ן: ויראו ג' בקריא' וסימ' פקח את עיני אלה ויראו · ויראו צדיקים ויראו · ויראו שנאי ויבשו: מכה ה' בסגול בקריאה וסימ' בלשון תרגום ע עבראה בחוטרא לא תלקי ע עמכין בעברה" מחי · ופירוש' נמסר בסדר שמות: ולא יספו ד' בקריא' וסימ' ולא יספו עוד ל להלחם · ולא יספו לשאת ראשם · ויתקע יואב בשופר · ולא יספו עוד גדודי ארם:

רלב"ג

ויסער לב מלך ארם · רוצה לומ' אחזהו סער ומבוכה על זה הענין לחשבו כי במשרתיו איש יגלה סתריו למלך ישראל: איכה הוא · איך הוא והרצון בו אם הוא בעיר בצורה וחיל רב עמו או איך הוא ענינו כי לפי ם שהוא בו אתחכם ל להבי' עליו חיל לתפשו · והנה החיל שם בלילה כדי שלא ישמע דבר זה איש ויקבוץ אנשים יותר עמו: סוסי' ורכב אש סביבו' אלישע · הנה אף ע"פ שלא נעזר איש בהם היה תועלת להראותם לנערו לשמרו מהפחד כדי שלא יצעק מפני הפחד ויהיה זה סבה שיתפחדו בני העיר כלם ויעזר פחדם אל מה שהיו רוצי' לעשות כי אז יכירו כי אלישע שם: וירדו אליו ויתפלל אלישע · ר"ל כי בעת שהיו יורדים אל איש לתפשו התפלל אלישע אל יי' שיכה אותם ב בסנורים בדרך שלא יראו היטב ובזה ה האופן כדמה להם שהעיר שהלכו שם לא היתה העיר שהיו מ מבקשים והיה אפשר זה לפי מחשבתם כי בליל' הלכו שם ויתכן שבבאם לאלישע שאו לו האם העיר שהם בה היא דותן ועכם לא כי טעיתם בדרך ולא זו העיר אשר אלישע בה כי כבר הלך לעיר אחרת או הרצון בו ולא זו העיר היא דותן והביאור הראשון הוא יותר נכון: האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה · ר"ל הנה אלו שביתי והבאתי בכח גבורת השם יתברך ולמה תכה אותם האם תכה האנשים אשר תהיה בשבי בחרבך ובקשתך אין זה ראוי וכל שכן שאין ראוי זה באשר שבה אותם הש"י: ויכרה להם כרה גדולה · ר"ל שעשה להם סעודה גדולה: ולא יספו עוד גדודי ארם · ר"ל שלא יספו עוד לבא שם בזה האופן שהיו באים בתחלה בהעלם כי יראו מזה שראו מהסכמה אך כשרצו להלחם בישראל אסף מלך ארם כל מחנהו ולא שלח שם כמו שהיה שולח בתחלה: ויעל

הגהות בגליון: והזהירה ק' · ל' · לוא' ל' · כה' א"ח ב' בסיפ' · לוא' ל' ק' · י"ל ויולה תגידו שתי' · ל"ח ה · ט"ול בסיפ' · ב"ה · ל' · ל"ח ל · ל' · ט"ול בסיפ' · ג' רפין לשון הליה · ב' ל"ח · ט' ח"ל בסי' · ל' ב' ולא בקשתך ל' בסיפר' · ל' · ה' ל' ל' · ל' · ל' · ל'

סבירת י' כתי' כן בבבי' וכבתו' וכל אוריתי' כתו' כן כמ"ב · זה י' ב' מההון בתי' זיין · כאלה י' וחס' ותר של וישתטם · תבה ה' בסגול וסי' עבראה בחוטרא לא תתיעמתין בעברה יי' מחי ·

ויהי אחרי כן ויקבץ בן הדד מלך ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על שמרון: ויהי רעב גדול בשמרון והנה צרים עליה עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב חריונים בחמשה כסף: ויהי מלך ישראל עבר על החמה ואשה צעקה אליו לאמר הושיעה אדני המלך: ויאמר אל יושעך יהוה מאין אושיעך המן הגרן או מן היקב: ויאמר לה המלך מה לך ותאמר האשה הזאת אמרה אלי תני את בנך ונאכלנו היום ואת בני נאכל מחר: ונבשל את בני ונאכלהו ואמר אליה ביום האחר תני את בנך ונאכלנו ותחבא את בנה: ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עבר על החמה וירא העם והנה השק על בשרו מבית: ויאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום: ואלישע ישב בביתו והזקנים ישבים אתו וישלח איש מלפניו בטרם יבא המלאך אליו והוא אמר אל הזקנים הראיתם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי ראו כבא המלאך סגרו הדלת ולחצתם אתו בדלת הלוא קול רגלי אדניו אחריו: עודנו מדבר עמם והנה המלאך ירד אליו ויאמר הנה זאת הרעה מאת יהוה מה אוחיל ליהוה עוד:

ויאמר אלישע שמעו דבר יהוה כה אמר יהוה כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל בשער שמרון: ויען השליש אשר למלך נשען על ידו את איש האלהים ויאמר

והות בתר כן וכנש בר הדד מלכא דארם ית כל משריתיה וסליק וצר על שמרון: והוה כפנא רבא בשמרון והא צירין עלה עד דהוה רישא דחמרא מיזדבן בתמנן כסף ורבעת קבא דזבל מפקת יוניא בחמשא סלעין דכסף: והוה מלכא דישראל עבר על שורא ואתתא קבלא קדמוהי למימר פריק רבוני מלכא: ואמר לא יפרקינך יי מנן איפרקינך המן אידרא או מן מעצרתא: ואמר לה מלכא מה ליך ואמרת אתתא הדא אמרת ליהבי ית בריך וניכליניה יומא דין וית ברי ניכול מחר: ובשילנא ית ברי ואכלנוהי ואמרית לה ביומא אוחרנא הבי ית בריך וניכליניה ואטמרת ית ברה: והוה כד שמע מלכא ית פתגמי אתתא ובזע ית לבושוהי והוא עבר על שורא וחזא עמא והא סקא אסיר על בסריה מלגיו: ואמר כדין יעביד לי יי וכדין יוסיף אם יתקיים רישא דאלישע בר שפט עלוהי יומא דין: ואלישע יתיב בביתיה וסביא יתבין עמיה ושלח גברא קדמוהי עד לא ייתי איזגדא לותיה והוא אמר לסביא התחזיתון ארי שלח בר קטולא הדין לאעדאה ית רישי חזו כמיתי איזגדא אחודו דשא ותדחקון יתיה בדשא הלא קל ריגלי רבוניה בתרוהי: עד דהוא ממליל עמהון והא איזגדא נחית לותיה ואמר הא דא בישתא מן קדם יי מה אצלי קדם יי עוד: ואמר אלישע קבילו פתגמא דיי כדנן אמר יי כעידנא הדין מחר סאת סולתא בסלעא וסאתן סעורין בסלעא בתרע דשומרון: ואתיב גברא דמלכא דסמי על ידוהי ית נביאה דיי ואמר

המן ג' בקריא' וסימ' המן העץ · המן הסלע הזה · המן הגרן: מלפניו ח' וסימ' וצרעת נעמן תדבק · ואלישע ישב בביתו · חילו מלפניו כל הארץ דדה · והאלהים עשה שיראו · אשר יראו מלפניו · אם על המלך טוב יצא · ואת פתשגן כתב הדת · חדעות השטף ישטפו מלפניו וישברו:

רדק

ראש חמור · כשמעו כי הבהמות הטמאות והשקצים היו אוכלים מפני הרעב וכן תי' רישא דחמרא וי"ת כמו מעמר החמר והוא רחוק: חריונים · כן כתיב וקרי דביונים ופי' צואת יונים והכתוב אומר מה שיוצא מאחור היונים והקרי לשון נקיים יותר מה שזב מן היונים ותרגום זוב דוב וכתי' רז"ל מפקת יונאה והיו מבערי' אש בצואת היונים כי לא היו להם עצים כי מפני המצור לא היו יכולים לצאת מן העיר לחטוב עצי' ביער ואא"ז ז"ל פי' דביוני' מה שבזפק היוני' שהיוני' היו יוצאים ואוכלים התבואה ונכנסים לעיר והיו אנשי העיר לוקחים מה שבזפק היונים ואוכלים כי מפני המצור היה הרעב: ותחבא את בנה · שתאכלנו לבד' או רחמה עליו להחיותו: מבית · מבפנים: אם יעמוד ראש אלישע · שהיה עליו לבקש רחמי' ולא בקשם: וישלח איש · המלך שלח איש מלפניו להסיר את ראש אלישע: בטרם · חס' וי"ו והיא יתיר' במלת והוא אמר וכן ענין הפסו' המלך שלח איש מלפניו לאלישע ובטרם יבא המלאך אליו הוא אמר אל הזקנים כי המלך שולח איש להסיר את ראשו כי נאמר לו ברוח הנבואה: הראית' · ברגש הדל"ת וכן הראית' אשר בחר בו יי': בן המרצח · בן אחאב שרצח נבות כן הוא רוצה לרצחני: הלא קול · תשמעו קול רגלי אדוניו שיבא אחריו: ויאמר · המלך הבא אחרי המלאך אמר הנה זאת הרעה מאת יי' עד שאוכלות הנשים בשר בניהם: מה אוחיל לי"י עוד · כלומר מה אקוה ליי' עוד ומה אקוה לו מה יועילני אחרי זאת הרעה ויונתן תרגם מה אצלי תרגם אוחיל כמו אחלה: אשר למלך נשען על ידו · דרך קצרה ופי' השליש אשר למלך שהיה נשען על ידו: ארובות

רשי

הדביונים · זבל הזב מן היונים: הושיעה המלך · כסבור ששאלת מזונות: ותחבא את בנה · מתו ורוצה לאוכלו לבד': וירא העם · דרך הקרע את השק תחת בגדיו: אם יעמד ראש אלישע · שהיכולת בידו לבקש רחמים: וישלח איש מלפניו · המלך שלח להורגו ובטרם יבא אותו המלאך אל אלישע והוא נגלה לו ברוח הקדש ואמר אל הזקנים והנה המלאך יורד אליו והמלך אחריו: ויאמ' המלך הנה זאת הרע' מאת יי' · זאת אחת מן הקללות שקלל על ידי משה ואכלת פרי בטנך במצור ובמצוק וגו': מה אוחיל ליי' עוד · להוסי' לא יועיל: וארבעה

רלבג

ויעל ויצר על שמרון · ר"ל שסבבה עליה מצור בדרך שלא יוכל איש לצאת מן העיר וידמ' שכבר שם במצור גם כן עירו' רבות מישרא' והיו משחיתים יבול כל האר' בדרך שהיה הרעב כבד באר' וזהו מה שאמר אלישע לשונמית כי קרא יי' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ואפשר שנתקבצו ברעב סבות אחרות כאילו תאמר חסרון התבואות וידמה שזמן המצור ארוך מאד ולזה הגיע הענין בשמרון מחוזק הרעב שהיה שם ראש חמור שוה שמנים כסף והיו אוכלים אותו מפני הרעב כי התור' אמרה וחי בהם ולא שימות בהם: ורובע הקב חריונים · פי' צואת יונים כי היא יוצאת מאחוריהם וכמוהו לאכול את חוריהם ולא אשער מה היה השתמשותם ברעב בצואת יונים ואפש' כי לרוב השחתת האויבים יבול הארץ היו גרגירי הזרעים נמצאים מאד בחוץ והיו היונים אוכלים מהם לשובע ומרוב אכלם מהם היו נמצאי' מהזרעי' ההם קצת בצואתם כי לא יוכלו לעכל כל הכמות ההוא: אל יושיעך יי' · ר"ל הנה יי' הוא אשר אינו מושיעך כי הוא הביא לנו הרעב החזק הזה אבל אני אין לי אשם במה שלא אושיעך: המן הגורן או מן היקב · והנה אמר זה לפי שלא היו יכולים לאסוף להם תבואת גרן ותבואת יקב: ותחבא את בנה · ר"ל למלטו שלא יאכלוהו כי אולי תחיה לה הצלה ממקום אחר: אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום · ידמה כי אלישע בהוכיחו אותו אמר לו שיהיה רעב ולא הגיד לו שיהיה שבע שנים לבד כמו שאמר אליהו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ולא הגיד לו גם כן שיסור בשנה השלישית ולזה כעס המלך עליו ואמר להמיתו מפני ראותו כי כבר הגיע מחוזק הרעב אל שהיו אוכלים בשר בניהם: בן המרצח הזה · קרא בן אחאב בן המרצח כי הוא השכים בהריגת נבות ובהריגת נביאי יי' על יד איזבל: והנה המלאך יורד אליו ויאמר הנה זאת הרעה מאת יי' מה אוחיל ליי' עוד · ידמה שהמלאך היורד אליו אמר לאלישע כי הוא בא להרגו על דבר הרעב במצות המלך ואמר לו אלישע כי לא זו הדרך להמלט מהרעב אלא עד שיתפללו לשי' ועכה המלאך כי אחר שזאת הרעה מאת יי' לפוא יתפלל ש"יו עוד וחשב כי התפלה לבד תועיל להציל מהרע שיעשהו אחר לא מהרעה שיעשה הש"י בעצמה ולזה ענה אלישע כי השם יצילם מהרע ההוא עד שבעת מחר ימכר בשער שמרון סאת סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל ואפשר שיהיה הרצון בזה שכבר אמר המלך שבא להמית אלישע כמו מתחרט על שבא להרגו הנה זאת הרעה באה לנו מאת יי' על חטאינו מה אחטא עוד ואקנה לעצמי חיל וכרה על הכרה הזאת בעבור שיכעס עלי השם והוא מענין מעי מעי אוחילה: השליש אשר למלך נשען על ידו · רוצה לומר בעת שהיה המלך נשען על ידו בדרך ששמע המלך דבריו כאמרו מכחיש כבואת אלישע שזה לא יהיה כמו שלא יתכן שיעשה השם ארובות בשמים: וארבעה

רשי

וארבעה אנשים. גחזי ובניו: פתח השער. כמו שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו: המשמיע אל מחנה ארם. נדמה להם כאילו שומעין: ומצאנו עון. מתחייבין אנו למלכות: כאשר המה. כמו שהיו מלאים מתחלתם לא הוציאו מה שבתוכם: כי רעבים אנחנו. ותאבים לבא אל השלל ואל המזון: אשר

רדק

ארובות בשמים. להמטיר או בדרך הפלגה להוריד חטים ושעורים על דרך ירידת המן ותרגם יונתן אילו יי פתח כוין ומחית טובא מן שמיא: הנכה. בה"א כמו הנכבדת עמכה והדומים להם: וארבעה אנשים. ארז"ל כי אלה הארבעה היו גחזי וג' בניו: פתח השער. כמו שדרך המצורעים להיות חוץ לעיר כמו שכתוב מחוץ למחנה מושבו: עד מתנו. עד אשר מתנו: ונפלה. כמו אל הכשדים אתה נופל: השמיע את מחנה ארם. לפני בא המצורעים באותו לילה כי אם כמו מאתמול ביום ההוא היו רואים ישר' וכן אומר ויקומו בנשף תכף כששמעו הקול נכנס פחד גדול בלבם וכסו: וינוסו אל נפשם. להציל נפשם לא חסו על הממון ואפילו הסוסים לא אסרו לרכוב עליהם: לא כן. לא טוב כתרגומו לא כשר מה דאנחנא עבדין: מחשים. שותקים מלבשר: וחכינו עד אור הבקר. אם נחכה עד אור הבקר מלבשר מצאנו עון בזה: עוון. מלא בשני ווי"ן: אל שוער העיר ויגידו להם. שוער דרך כלל כמו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו או פירוש קראו אל שוער אחד מן השוערים וקמו כולם והגידו להם זה הדבר: הסוס אסור והחמור אסור. דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ופירושו שהיו אסורים על אבוסיהם: ויקרא השוערים. שוער העיר קרא אל שוערי בית המלך והם הגידו בית המלך פנימה: להחבה. בה"א: בהשדה. כתוב בה"א הידיעה כמנהג כמו להגדיל אשר בא עליו והדומים לו וקרי בשדה בלא ה"א הידיעה כמנהג ברוב להקל: ככל

רלבג

וארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער. לפי שהיו מוכרחים לשמור מחוץ למחנה והיה שם מקום להם תוך שער העיר סמוך לפתח השער: ויקומו וינוסו בנשף. רוצה לומר כי בלילה שמעו הקולות אשר השמיע השם יתברך על דרך המופת ובלילה ההוא כשו תכף ומרוב פחד עזבו סוסיה' וחמוריה' וברחו ברגליהם: לא כן אנחנו עושים. ר"ל אין אנחנו עושי' דבר ראוי היום הזה הוא יום ראוי לבשר ואם אנחנו שותקי' וממתינין עד אור הבקר ידעו זה ישראל וימצאנו ע[ונש] על אשר לא ב[שרנו] בשרנו הבשור' הזאת והנה אז היה עדיין לילה: ויקרא השוער'. רוצה לומר שהשוער העיר קרא השוערים אשר שומרים שער ה[בית] המלך: הנה

עשה ב"ב פתחין וסימ' ועשה חסד לאלפים. עשה משפט יתום. והיה כי המצאון אתו. ויעץ השליש אשר. וחברו ויעץ השליש את איש האלהים. למען ירשו את. מה תחשבון אל יי. הנני עשה את כל. שאלו מיי מטר. ועשותם רשעים. והיו לי אמר יי ליום. וימלך דוד על כל. מגדיל ישועות מלכו. דום ליי

מקרא

הנה יהוה עשה ארבות בשמים היהיה הדבר הזה ויאמר הנכה ראה בעיניך ומשם לא תאכל: וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל רעהו מה אנחנו ישבים פה עד מתנו: אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו: ויקמו בנשף לבוא אל מחנה ארם ויבאו עד קצה מחנה ארם והנה אין שם איש: ואדני השמיע את מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול ויאמרו איש אל אחיו הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי החתים ואת מלכי מצרים לבוא עלינו: ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה כאשר היא וינסו אל נפשם: ויבאו המצרעים האלה עד קצה המחנה ויבאו אל אהל אחד ויאכלו וישתו וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו ויטמנו וישבו ויבאו אל אהל אחר וישאו משם וילכו ויטמנו: ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך: ויבאו ויקראו אל שער העיר ויגידו להם לאמר באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה: ויקרא השערים ויגידו בית המלך פנימה: ויקם המלך לילה ויאמר אל עבדיו אגידה נא לכם את אשר עשו לנו ארם ידעו כי רעבים אנחנו ויצאו מן המחנה להחבה בהשדה לאמר כי יצאו מן העיר ונתפשם חיים ואל העיר נבא:

תרגום

אילו יי פתח כוין ומחית טובא מן שמיא ההי פתגמא הדין ואמר הא את חזי בעינך ותמן לא תיכול: וארבעה גברין הוו סגירין יתבין במעלנא דתרעא ואמרו גבר לחבריה מה אנחנא יתבין כא עד דנמות: אם נימר ניעול לקרתא וכפנא בקרתא ונמות תמן ואם ניתיב הכא ונמות וכען איתו ונשתמע למשירית ארם אם יחוננא ונחי ואם יקטלננא ונתקטיל: וקמו בקבלא למיעל למשירית ארם ואתו עד סיפי משרית ארם והא לית תמן אנש: ומן קדם יי אשתמע למשרית ארם קל רתיכין וקל סוסון קל משריין סגיאן ואמרו גבר לחבריה הא אגר עלנא מלכא דישראל ית מלכי חתאי וית מלכי מצראי למיתי עלנא: וקמו וערקו בקבלא ושבקו ית משכניהון וית סוסותהון וית חמריהון במשריתא כמא דהיא וערקו לשיזבא נפשהון: ואתו סגיריא האילין עד סיפי משריתא ועלו למשכנא חד ואכלו ושתיאו ונסיבו מתמן כספא ודהבא ולבושין ואזלו ואטמרו ותבו ועלו למשכנא אוחרנא ונסיבו מתמן ואזלו ואטמרו: ואמרו גבר לחבריה לא כשר מה דאנחנא עבדין יומא הדין יום בסורא הוא ואילו אנחנא שתקין ומורכין עד נהור צפרא ויערעיננא חובא וכען איתו ונתמטי ונחוי בית מלכא: ואתו וקרו לנטרי תרע קרתא וחויאו להון למימר אתינא למשרית ארם והא לית תמן גבר וקל אנש אלהן סוסון אסירין וחמרין אסירין ומשכניהון כמא דאינון: וקרא נטרי תרעא וחויאו בית מלכא לגיו: וקם מלכא בליליא ואמר לעבדוהי אחוי כען לכון ית דעבדו לנא אנש ארם ידעין ארי כפנין אנחנא ונפקו מן משריתא לאטמרא בחקלא למימר אם יפקון מן קרתא וניחודונון כד חיין ולקרתא ניעול:

מסרה

והתחולל לו. שכחו אל מושיע. עושה מלאכיו רוחות. עשה משפט לעשוקים. עשה שמים וארץ. אשר חטא עשה רע. והסגנים לא ידעו אנה. הבונים בחומה ודבטאים. ואשלחה אליהם מלאכים. וכל העושה דבו' פתחין במ"א וסים' וימרד כל לשלח מלאכיו: החתים ה' בקרי' וסי' נמסר בספר שפטים סימן א': וינוסו ד' מלאים בקריא' וסי' ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את. ובני עמון ראו דדברי הימים. ושלפניו ויגש יואב. וינוסו בני ישראל מפני יהודה דדברי הימים: בשרה ג' חס' בקרי' וסי' ולכה אין בשרה.

אשר חשב לתתי לו בשרה. היום הזה יום בשרה הוא: עוון ד' מלאים בליש' והון בקריאה וסימניהון העבר נא את עוון עבדיך דדברי הימים. עד אור הבקר ומצאנו עוון. הן בעוון חוללתי ובחטא. עוונותיו ילכדונו את הרשע: פנימה ה' וסימ' נמסר בסדר שמיני ובספר חלק א' סימן ג':

רדק

ככל המון ישראל אשר נשארו בה · ככתב ההמון על הידיעה במשיכות כמו העם המלחמה ח׳רון הברית והרומים להם וקרי בלא ה״א הידיעה כמנהג ברוב ופי׳ הפסוק כן הוא הנם ככל המון ישראל פירוש הסוסים כחושים ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשמרון שהם כחושים מהרעב ואם תאמר היאך לא נשארו כי אם חמשה סוסים בשמרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש אדוני אבי ז״ל ויונתן תרגם ואם יברון הא אינון ככל המונא דישראל דספו׃ ככל המון ישראל. בכ״ף׃ ויקחו שני רכב סוסים · והלא אמר חמשת סוסים והיאך אמר שלא לקחו אלא שנים כי פירוש שני רכב סוסים שנים סוסים ורוכבים עליהם ות״י תרין רכבי סוסוון אלא מן החמשה שאמרו בחרו השנים הטובים שבהם׃ בהחפזם · הכתוב הוא עם ה״א ויהיה מבנין נפעל אם הה״א נקודה בצרי והקרי הוא בלא ה״א מן הקל׃ ויהי כדבר · לפי שאמר כאשר דבר איש האלהים ספר היאך היו הדברים אע״פ שכבר כתב למעלה השיב עוד הדברים הנה על המעשה׃ אתי וביתך · היו״ד בכתב נוספת כמו יודין רבות כמו שכתב׳ למעלה׃ שבע שנים · בדברי רז״ל אותן שבע שני׳ אכלו שנה ראשונה מה שבבתי׳ שנית מה שבשדות שלישי׳ בשר בהמה טהורה רביעית בשר בהמה טמאה חמשית בשר שקצים ורמשים ששית בשר בניהם ובנותיהם שביעי׳ בשר זרועותיה׳ לקיים מה שנא׳ איש בשר זרועו יאכלו׃ לצעוק אל המלך · יש מרז״ל שלמדו מזה הפסוק כי יש חזקה לגורש כיון שהיתה צריכ׳ למלך להחזיר השדה והתבואות שמע נינה כי אותם שהחזיקו היו להם דין חזקה׃ אל ביתה ואל שדה · כמו על וכמוהו רבים אל במקום על וכן הוא הבא אחר זה צעקה אל המלך על ביתה ועל שדה׃

רשי

אשר נשארו בה · בתוך העיר שלא מתו ברעב׃ הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה׳ אם יאמרו מסוכנים הם שלא יהרגם ארם הרי הנם בעיר הזאת בסכנת הרעב כשאר כל המון ישראל אשר נשאר בה ואם ימותו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ברעב׃ בחפזם · במהרם לנוס׃ אשר נשען על ידו · אתמול כשבא לבית אלישע ואלישע דבר אל האשה זה שבע שני׳׃ כי קרא יי׳ לרעב · הוא הרעב אשר היה בימי יואל בן פתואל׃ אל ביתה ואל שדה · שהחזיקו בה גזלנים׃ ויבא

ויקחו ז׳ רפין בקרי׳ וסי׳ ויקחו לי תרומה מאת כל איש · בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש · ואתה תצוה את בני ישראל · וחברו צו את בני ישראל · ויקחו אליך פרה אדמה תמימה · ויקחו נא חמשה מן הסוסים׃ והנה כל ה׳ דסמי׳ וסי׳ מדוע גנבוך אחינו · והנה כל הדרך מלאה בגדים · והנה כל הנשים · והנה כל הבי׳ · ההרסים׃

ויען אחד מעבדיו ויאמר ויקחו־נא חמשה מן־הסוסים הנשארים אשר נשארו־בה הנם ככל־ההמון ישראל אשר נשארו־בה הנם ככל־המון ישראל אשר־תמו ונשלחה ונראה׃ ויקחו שני רכב סוסים וישלח המלך אחרי מחנה־ארם לאמר לכו וראו׃ וילכו אחריהם עד־הירדן והנה כל־הדרך מלאה בגדים וכלים אשר־השליכו ארם בהחפזם וישבו המלאכים ויגדו למלך׃ ויצא העם ויבזו את מחנה ארם ויהי סאה־סלת בשקל וסאתים שערים בשקל כדבר יהוה׃ והמלך הפקיד את־השליש אשר־נשען על־ידו על־השער וירמסהו העם בשער וימת כאשר דבר איש האלהים אשר דבר ברדת המלך אליו׃ ויהי כדבר איש האלהים אל־המלך לאמר סאתים שערים בשקל וסאה־סלת בשקל יהיה כעת מחר בשער שמרון׃ ויען השליש את־איש האלהים ויאמר והנה יהוה עשה ארבות בשמים היהיה כדבר הזה ויאמר הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל׃ ויהי־לו כן וירמסו אתו העם בשער וימת׃

ח

ואלישע דבר אל־האשה אשר־החיה את־בנה לאמר קומי ולכי אתי וביתך וגורי באשר תגורי כי־קרא יהוה לרעב וגם־בא אל־הארץ שבע שנים׃ ותקם האשה ותעש כדבר איש האלהים ותלך היא וביתה ותגר בארץ־פלשתים שבע שנים׃ ויהי מקצה שבע שנים ותשב האשה מארץ פלשתים ותצא לצעק אל־המלך אל־ביתה ואל־שדה׃ והמלך מדבר אל־גחזי נער איש־האלהים לאמר ספרה־נא לי את כל־הגדלות אשר־עשה אלישע׃

ואתיב חד מעבדוהי ואמ׳ וידברון כען חמשא מן סוסותא מן שארא דאשתארו בה הא אינון ככל המונא דישראל דאשתארו בה אם יברון הא אינון ככל המונא דישראל דספו ונשלח ונחזי׃ ודברו תרין רכבי סוסין ושלח מלכא בתר משרית ארם למימר איזילו וחזו׃ ואזלו בתריהון עד ירדנא והא כל אורחא מליא לבושין ומנין דרמו אינש ארם באיתבעותהון למיערק ותבו איזגדיא וחויאו למלכא׃ ונפק עמא ובזו ית משרית ארם והות סאה סולתא בסלעא וסאתן סערין בסלעא כפתגמא דיי׃ ומלכא מני ית גברא דסמיך על ידוהי על תרעא ודשוהי עמא בתרעא ומית כמא דמליל נביא דיי דמליל כד נחת מלכא לותיה׃ והוה כד מליל נביא דיי עם מלכא למימר סאתן סערין בסילעא וסאה סולתא בסילעא יהי כעידנא הדין מחר בתרעא דשמרון׃ ואתיב גברא ית נביא דיי ואמר ואילו יי פתח כוין ומחית טובא מן שמיא היהי כפתגמא הדין ואמר הא את חזי בעינך ומתמן לא תיכול׃ והוה ליה כן ודשו יתיה עמא בתרעא ומית׃

ואלישע מליל עם איתתא דאחיי ית ברה למימר קומי ואזילי את ואנש ביתך ודירי באתר דכשר למידר ארי זמין יי כפנא ואף עתיד למיתי על ארעא שבע שנין׃ וקמת איתתא ועבדת כפיתגמא דנביא דיי ואזלת היא ואנש ביתה ואתותבת בארעא פלשתאי שבע שנין׃ והות מסוף שבע שנין ותבת איתתא מארעא פלשתאי ונפקת למיקבל קדם מלכא על ביתה ועל חקלה׃ ומלכא מליל עם גחזי תלמידא דנביא דיי למימר אשתעי כען לי ית כל רברבתא דעבד אלישע׃

רלבג

הנם ככל המון ישר׳ · הנה ההמון כתוב והמון קרי והכל ענין אחד והרצון בכתוב ההמון המון ישראל כמו והנבואה עודד הנביא והרצון בזה אם ימלטו הנם ככל המון יש אשר נשארו בה בעיר ואין בזה נזק ואם יספרו הנם ככל המון ישרא׳ אשר תמו ולא יוכר ההפסד הזה ביחס אל כל מה שנפסד מפני הרעב והנה לא הסכימו לשלוח כי אם שני רכב סוסים כידי בהם לעמוד על אמתת זה׃ אשר השליכו ארם בחפזם׃ ר״ל מפני היותם נחפזי׳ ללכת׃ והמלך הפקיד את השליש׃ ר״ל שכבר הפקידו לאנשים ש שישמרוהו שם באופן שבעבור העם שם ירמסוהו בעבור מה שדבר כנגד הנביא׃ ותבא לצעוק אל המלך אל ביתה ואל שדה׃ ר״ל שהחזיקו בהם אנשי׳ והיתה מבקשת קרקעותיה ופירותיה מיום שנעה׃ וישאל

ג׳ פסוקים ויאמר ואמר קדמא כפתח ובתרא בסגול וסימ׳ ויוסף עוד לדבר · ויען השליש · וחברו׃ אתי׳ כתיב יו״ד וסים׳ נמסר לעיל בסיפר׳ חלק ב׳ סימן ד׳׃ ויהי מקצה ה׳ וסי׳ שלשה ימים ויעברו · אחר אשר כרתו · ויהי מקצה עשרים שנה דמלכים · ותשב האשה מארץ פלשתים · שבעת ימים ויהי דבר׃ גחזי ד׳ חס׳ וסי׳ לעיל בסיפרא חלק ב׳ סימן ד׳׃

ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת והנה האשה אשר החיה את בנה צעקת אל המלך על ביתה ועל שדה ויאמר גחזי אדני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע: וישאל המלך לאשה ותספר לו ויתן לה המלך סריס אחד לאמר השיב את כל אשר לה ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את הארץ ועד עתה: ויבא אלישע דמשק ובן הדד מלך ארם חלה ויגד לו לאמר בא איש האלהים עד הנה: ויאמר המלך אל חזהאל קח בידך מנחה ולך לקראת איש האלהים ודרשת את יהוה מאותו לאמר האחיה מחלי זה: וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל ויבא ויעמד לפניו ויאמר בנך בן הדד מלך ארם שלחני אליך לאמר האחיה מחלי זה: ויאמר אליו אלישע לך אמר לא חיה תחיה והראני יהוה כי מות ימות: ויעמד את פניו וישם עד בש ויבך איש האלהים: ויאמר חזאל מדוע אדני בכה ויאמר כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תרטש והרתיהם תבקע: ויאמר חזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה ויאמר אלישע הראני יהוה אתך מלך על ארם: וילך מאת אלישע ויבא אל אדניו ויאמר לו מה אמר לך אלישע ויאמר אמר לי חיה תחיה: ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת וימלך חזהאל תחתיו:

והוה הוא משתעי למלכא ית דאחיי ית מיתא והא אתתא דאחיי ית ברה קבלא קדם מלכא על ביתה ועל חקלה ואמר גחזי רבוני מלכא דא איתתא ודין ברה דאחיי אלישע: ושאיל מלכא לאתתא ואשתעיאת ליה ומני לה מלכא גואזה חד למימר אתיב ית כל דלה וית כל עללת חקלה מיומא דשבקת ית ארעא ועד כען: ואתא אלישע דמשק ובר הדד מלכא דארם מרע ואיתחוא ליה למימר אתא נביא דיי עד הלכא: ואמר מלכא לחזאל סב בידך תקירובתא ואיזיל לקדמות נביא דיי למימר ותתבע ית פתגמא דיי מיניה למימר האיחי ממרע דין: ואזל חזאל לקדמותיה ונסיב תיקרובתא בידיה וכל טוב דמשק טעון ארבעין גמלין ואתא וקם קדמוהי ואמר ברך בר הדד מלכא דארם שלחני לותך למימר האיחי ממרעי דין: ואמר ליה אלישע איזיל אימר ליה מיחא תיחי ואחזינני יי ארי ממת ימות: ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכא נביא דיי: ואמר חזאל מא דין רבוני בכי ואמר ארי ידענא ית דתעביד לבני ישראל בישא כרכיהון תוקיד בנורא ועולימיהון בחרבא תקטיל ועוליהון תטרף ומעדייתהון תבזע: ואמר חזאל ארי מה עבדך כלבא ארי יעביד פתגמא רבא הדין ואמר אלישע אחזייני יי יתך מלכא על ארם: ואזל מלות אלישע ואתא לות רבוניה ואמר ליה מה אמר לך אלישע ואמר אמר לי מיחא תיחי: והוה ביומא דבתרוהי ונסיב גונבא וטבל במיא ופרס על אפוהי ומית ומלך חזאל תחותוהי:

רשי

ויבא אלישע דמשק · להחזיר את גחזי בתשובה: חיה תחיה · כלפי חזאל אמר שיחיה תחת בן הדד למלכות: ויעמד את פניו · פניו של בער שהיה מבקש לבכות העמידם שלא יבכה בימי חזאל ויסם לבו לעמוד ולהתאפק: עד בוש · כמו עד בושש ולא יכול להתאפק ויבך: תרטש · לשון ביקוע המעים ואב לכולן וקטנות נערים תרטשנה: והרותיהם · מעוברות שלהם: המכבר · ת״י גונבא וכן ותכסהו ב בשמיכה תרג׳ בגונבא והוא בגד: ויפרש על פניו · להצטנן: ובפנים

רדק

סריס אחד · כתרגו׳ גוזזה חד והוא סריס כמשמעו שנכרתו ביציו ואע״פ שהמעשה הזה אסור בישראל היו להם למלכי ישראל סריסים שהיו לוקחים אותם מן הגוים או שהיו סריסים מחמת חולי והם בבתי המלכים כדי לעמוד בפני הנשים כמו שכתוב סריס המלך שומר הנשים: מיום עזבה · מקור הע״ין נקרא בקמץ חטף והה״א רפה ומשפטה במפיק: ויבא אלישע דמשק · למשוח את חזאל כדבר יי׳ אשר דבר אל אליהו כמו שפירש׳ למעלה · ובדרש כי גחזי הלך לדמשק ואם הלך שם אומ׳ אני כי הלך אל נעמן שייטיב לו בעבור שנדבק בו צרעתו ב בקללת אלישע והם אמרו כי יצא מן הדת והלך שם אלישע כדי להחזירו בתשובה ולא רצה אמר לו כך מקובל אני ממך כ כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקי׳ בידו לעשות תשובה ומה עשה שהחטיא את הרבים מהם אמרו אבן שואבת תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ ומהם אמרו שם חקק לה בפיה והיתה מכרזת ואומרת אנכי ולא יהיה לך: וכל טוב דמש׳ · על דרך הפלגת הרבוי כמו וכל טוב אדניו בידו וכל הארץ באו מצרימה והדומי׳ להם · ובדרש וכי כל טוב דמש׳ היה נושא ארבעים גמל אלא ללמדך שהיתה בידו אבן טובה שהיתה ראויה ליתן בדמיה כל טוב דמשק: אמ׳ לא חיה תחיה · כתוב באל״ף לפי שדעתו שלא יחיה וקרי לו בו״ו כי אמר לו שיחיה: והראני יי׳ כי מות ימות · כלומר מן החולי יחיה אם לא יומת אבל הראני יי׳ כי ימיתוהו ולפי׳ כשאמ׳ אלישע לחזאל כי יהיה מלך על ארם אמר לו והראני יי׳ כי מות ימות הבין חזאל כי רצה לומר לו שהוא ימיתהו אף שלא אמר לו בפירו׳: ויעמד את פניו וישם עד בוש · פירו׳ העמיד פניו לצד אחר שלא יראה חזאל ושם ידיו על פניו עד זמן שהיה מ מתאפק מלבכות ולא יכול ויבך ות״ת ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכא נביא דיי׳ ובוש פעל עבר מנחי הע״ין בשקל הבקר אור ובושש משה פעל עבר מן המרובע בשקל כונן: ועולליהם תרטש · ענין הפלת העוללי׳ על הקרקע או בקירו דרך אכזריות ות״י תטרף דומה למה שאר״זל או שטרפה בכותל: והרותיהם תבקע · הנשים ההרות וכן ת״י ומעדייתהון תבזע וזה מדרך אכזריות: ויקח את המכבר ויטבל במים · הוא הכר כמו כביר העזים וטבלהו במי׳ ופרשה על פניו והיה אומ׳ לו כי לרפואה היה עושה לו הדבר ההוא והוא היה עושה לחנקו ולהמיתו: ובפנים

רלבג

וישאל המלך לאשה ותספר לו · ר״ל שכבר שאל לה זה הענין ש שספר גחזי שעשה אלישע מהגדולות ו ותספ׳ לו שהענין הוא כן: ויתן לה המלך סריס אחד · ר״ל סר אחד וצוהו שישיב לה את כל אשר לה מ מהקרקעות ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את האר׳ ואולם מהבית לא צוה לתת לה שכירות וזאת קצת ראיה שהדר בחצר חברו שלא מדעתו א אינו חייב להעלות לו שכר: וכל טוב דמש׳ משא ארבעים גמל · והנה אחשוב שזאת היא המנחה שלקח בידו ר״ל תחת רשותו ותהיה וי״ו וכל טוב כפ״א רפה בלשון י ישמעא׳ ר״ל שהיא ללא ענין והרצון בו כל טוב דמשק: לך אמור לו חיה תחיה · ר״ל שכבר הראהו הש״י כי מות ימות אך כדי שלא יאמרו כי מ מהפחד מת אמר לו חיה תחיה וזה דבר ראוי לנביאים כי בזה יתאמת יותר אמתות נבואתם: ויעמד את פניו · ר״ל שכבר התאפק להעמיד פניו שלא יבכה ושם ידיו על פניו שלא יראהו חזאל בוכה ולא יכול להמנע מלבכות: מבצריה׳ תשלח באש · רוצה לומר הערים הבצורות אשר להם: ועולליהם תרטש · אחשוב שהרצון בזה שיהיה סבה שיהיו כטושי׳ ונעזבי׳ כשיהרג אבותיהם ואמותיהם: והרותיהם תבקע · רוצה לומר הנשים ההרות וזה דרך אכזריות או יהיה הרצון בהרותיהם המגדלים החזקים הבצורים ובנויים בהרים וענין בקוע הוא בקוע חומותיהם וכמוהו על בקעם את הרות הגלעד והנה זה הפירוש השני הוא היותר נכון לפי מה שאחשוב: הראני יי׳ אותך מלך על ארם · הנה זאת היא משיחת חזאל למלך שאמר השם יתברך לאליהו: ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת · אחשוב כי המכבר הוא הנקרא [illegible] בלע״ז והנה טבל אותו במים קרים כי היה מתרעש בן הדד מתגבורת החום הנכרי ועשה זה להשקיט החום ההוא וזה עזר למהר המות ומלך חזאל תחתיו כמו שאמר לו אלישע: ובפנים

מסורה

לאשה ה׳ בקריאה וסי׳ כה זאת עשית · ויאמר הכהן לאשה יתן · ותישר בעיני שמשון · וישלח דוד וידבר לאשה · וישאל המלך לאשה: חזהאל ה׳ מלאים כה״א במצעות תיבותא בקריאה וסימ׳ ויאמר המלך אל חזהאל קח בידך מנחה · ויאמר חזהאל כי מה עבדך · וימלך חזהאל · להלחמו את חזהאל דמלכים · וחברו דדברי הימים: ויעמד ד׳ וסי׳ ויעמד אתם סביבות האהל · ויעמד את פניו · רוח סערה · אחרים תחתם · וכל דברי הימים דכות׳ במ״ז וסי׳ שטן לישראל · ויעמד לפני מזבח דשלמה · ודכתריה כי עשה שלמה כיור · ויצא הרוח · ויעמד יהושפט בקהל · ורוח אלהים לבשה את · המלך על עמדו:

רדק

ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישר׳ ויהושפט · חמש שזכר עומד במקום ב׳ ופי׳ חמש ליהושפט ומאימתי מונה לו ליהושפט אלו ה׳ שנים ממלחמת רמות גלעד כן פירש בעל סדר עולם כי במלחמת רמות גלעד היה ראוי יהושפט שיהרג שהלך לעזור לרשע וכשזעק תלו לו שבע שנים ולסוף ה׳ שנים מאותה שנה שהיו ה׳ שנים ליורם בן אחאב וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב והר שעיר עם מלך ישראל מאחר שהרגו אותם באו והמליכו את יורם בן יהושפט על יהודה ומלך שתי שני׳ בחיי אביו ומה שאמ׳ למעלה וימלוך יהורם בשנת שתי׳ ליהורם בן יהושפט שידמה כי יהורם בן יהושפט מלך קודם יהורם בן אחאב שתי שני׳ הנה כי מלך יהורם בחיי יהושפט אביו שבעה שנים לא המליכו אז אלא כיון שהיה ראוי יהושפט ליהרג מנה מאותה שנה המלכות לבנו אבל לא המליכו אלא שתי שנים בחייו ואכי תמה מדבריו שהוא אומר כי במלחמת רמות גלעד נגזר עליו הגזרה ומאותה שנה מנה המלכות לבנו שבע שנים והנה בשנת חמש ליורם בן אחאב שלמו אותם שבע שנים שהרי אחזיהו בן אחאב מלך שנתים ואיך היה שנה חמשית לגזרה ליורם זה לא יתכן ואיך המליכו שתי שנים בחייו והלא כשהיו ליורם חמש שנים ממלכותו מת יהושפט כי לא חיה אחר אחאב שבע שנים ועוד איך אמ׳ מאחר שהרגו עמון ומואב והר שעיר בחזרתן באו והמליכו את יהורם בן יהושפט ואותה מלחמה לא ראינו שהיה עם מלך ישר׳ ועוד כי אותה מלחמה היתה בימי אחזיהו בן אחאב ושדיו׳ לא מלך יהורם בן אחאב עד מות אחזיהו אחיו כי כן מצאנו בדברי הימים שאחרי המלחמה הזאת התחבר יהושפט עם אחזיהו בן אחאב לעשות אניות אלא פי׳ ויהושפט ומת יהושפט כי בשנת ה׳ ליורם מת יהושפט ומלך יהורם בנו שנית כי כבר מלך בחיי אביו שבע שנים כמו שפירש ועתה כשמת אביו מלך מלכות שלמה בלא מערער כי הרג את אחיו והתחזק במלוכה כמו שכתוב בדברי הימים ואם חסרה מלת ומת אין תמה בזה כי הענין מובן מהפסוק וכמוהו רבים במקרא חסירי מלה לפי שיובן ענינה מהכתוב וכדומה לזה נגיד חסר תבונות ורב מעשקות שונא בצע יאריך ימים שחסר ימות פירוש נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות ימות אבל נגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים כן בזה הפסוק אחרי שזכר כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט מובן מהפסוק כי מת יהושפט כי אותה שנה מת ולפיכך אמר ויהושפט כאילו אמר ומת יהושפט ושמנה שנים מלך יהורם בן יהושפט: שנה · כתי׳ ושנים קרי: לתת לו ניר · כמו נר בדברי על דרך ערכתי נר למשיחי ויונתן תרגם מלכו וכן תרגם אנקלוס וניריס ומלכו: בימיו פשע · כי תחת מלכי יהודה היו היום הזה ולא היה בהם מלך אלא מלכי יהודה היו נותני׳ עליהם נציב והוא היה להם מלך ומפני עונות יהורם פשעו מתחת ידו: צעירה · עיר מאדום ועבר שם יהורם להלחם עם מלך אדום: ויהי הוא קם לילה · פירוש כשהלך יורם צעירה יצא לו חיל אדום וחנו שם זה נוכח אלה עד למחר שילחמו אלה עם אלה וכאשר היה בלילה קם יורם עם מחנהו והכה במחנה אדום כל אותם שהיו סובבים אליו והכה שרי הרכב וכשהרגישו היו מבוהלים מחנה אדום כי בפתאום נפלו עליהם וכם עם אדום הנשארים איש לאהליו ואמר אחר כך ויפשע כלומר עם כל זה שעשה יורם לאדום מרדו עוד כל הימים מתחת יד יהודה ואדוני אבי ז״ל פירש ויהי הוא קם לילה על מלך אדום שהכה את אדום הסובב למלך ישראל כלומר שהיו בעזרתו שלא מרדו עדיין כי היו באדום עדיין שלא מרדו ויקם מלך אדום והכה אותם ואת שרי הרכב אשר ליורם: וינס העם · ישראל נסו לאהליהם ואמרו לישראל אשר בעריס פשע אדום מתחת יד יהודה: הסובב · ביאור המסך שלא כמנהג עם הכרי וכמוהו הקיף את העיר ובעל כנפים יגיד דבר והוליד און: אז תפשע לבנה · יאם לבנה זו היא לאדום למה אמר ויפשע הלא כבר אמר ויפשע אדום ואפשר כי היתה לבנה זו סמוכה לארץ ישראל יותר משאר ארץ אדום וכשפשע אדום זאת לא מרדה עדיין ואחרי המלחמה הזאת מרדה לפיכך אמר בעת ההיא ורמ״י ז״ל כתב כי על לבנה שהיא לישראל אמר שמרדה כשמרד אדום מרדה גם היא במלך וזה הפירוש רחוק בעיני: בעיר דוד · אבל לא עם המלכים וכן כתב בדברי הימי׳ ולא בקברות המלכים: בשנת שתים עשרה · ויורם אביו מלך בשנת חמש ליורם בן אחאב ומלך שמנה שנים הנה י״ג לא שלמה שנת י״ג לפיכך לא מנאה לו וכן תמצא בכל המספרים כמו שכתבנו

רשי

ובשנת חמש וגו׳ · יהושפט המליך את יורם בחייו שתי שני׳ כשחזרו מן המלחמה שנלחמו במלך מואב כך שנוייה בסדר עולם בשנת חמש ליהורם ויהושפט לשנת חמשית שנגזרה גזרה על יהושפט ליהרג ברמות גלעד אלא שתלה לו בשביל שזעק שבע שנים: ניר · ממשלה: וימליכו עליהם מלך · ומימי דוד לא היה להם מלך כמו שנא׳ ומלך אין באדום ויאמר ב באדום נציבים שמנה מלכים מלכו באדום לפני מלוך מלך ליש׳ האמורי׳ בספר בראשי׳ כנגדו מלכו לישראל שמנ׳ מלכי׳ איש בושת ודוד ושלמה ורחבעם ואבירם ואסא ויהושפ׳ ויהורם ולא היה מלך לאדום ומה שכתוב למעלה שהלך מלך אדום עם יהורם בן אחאב ועם יהושפט למלחמ׳ על מלך מואב לא מלך גמור היה אלא נציב שאף הוא היה קרוי מלך וכמו שנא׳ ומלך אין באדום נצב מלך הנצב היה להם במקום מלך: הסובב אליו · הסמוכים אל הספר: ותפשע לבנה · מרדו יושבי לבנה ומרדו במלך ואיני יודע מאי זו אומה היו שהרי לבנה מארץ ישראל היא ואומר אני שהיו משבט יהודה ומרדו במלך: ויקבר עם אבותיו בעיר דוד · ובדברי הימים אומר בעיר דוד ולא בקברו׳ המלכים: ואליסע בן עשרים

וכשנת ט״רפ וסימ׳ נמסר לעיל בספרא חלק א׳ ריש סימן ט״ו: יורם י״א חד חס׳ וסימני׳ תעי׳ דשמואל · דרכב יתאו ב׳ בפסוק · ויתקשר ב׳ בפסו׳ · אחת עשרה · יהושבע בת המלך דמלכים׳ וירם כנו · ואחיו · גם

וּבִשְׁנַת חָמֵשׁ לְיוֹרָם בַּר אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יְהוֹרָם בַּר יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בַּר תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְתַמְנֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם׃ וַאֲזַל בְּאוֹרַח מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דַעֲבָדוּ בֵּית אַחְאָב אֲרֵי בַּת אַחְאָב הֲוַת לֵיהּ לְאִתּוּ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ וְלָא הֲוָה רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְחַבָּלָא יָת דְּבֵית יְהוּדָה בְּדִיל דָּוִד עַבְדֵּיהּ כְּמָא דַאֲמַר לֵיהּ לְמִתַּן לֵיהּ מַלְכוּ וְלִבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃ בְּיוֹמוֹהִי מְרָדוּ אֱדוֹמָאֵי מִתְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יְהוּדָה וְאַמְלִיכוּ עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא׃ וַעֲבַר יוֹרָם לְצָעִיר וְכָל רְתִיכַיָּא עִמֵּיהּ וַהֲוָה הוּא קָם בְּלֵילְיָא וּמְחָא יָת אֱנָשׁ אֱדוֹם דְּמַקְפִין לֵיהּ וְיָת רַבָּנֵי רְתִיכַיָּא וְאִפַּךְ עַמָּא לְקִרְווֹהִי׃ וּמְרָדוּ אֱדוֹמָאֵי מִתְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יְהוּדָה עַד יוֹמָא הָדֵין בְּכֵן מְרָדוּ יָתְבֵי לִבְנָה בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יוֹרָם וְכָל דַּעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃ וּשְׁכִיב יוֹרָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אֲחַזְיָהוּ בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בִּשְׁנַת תַּרְתַּע עַסְרֵי שְׁנִין לְיוֹרָם בַּר אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ אֲחַזְיָה בַּר יְהוֹרָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃

וּבִשְׁנַת חָמֵשׁ לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בֵּית אַחְאָב כִּי בַּת־אַחְאָב הָיְתָה לּוֹ לְאִשָּׁה וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וְלֹא־אָבָה יְהוָה לְהַשְׁחִית אֶת־יְהוּדָה לְמַעַן דָּוִד עַבְדּוֹ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ לָתֵת לוֹ נִיר לְבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ בְּיָמָיו פָּשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה וַיַּמְלִכוּ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ׃ וַיַּעֲבֹר יוֹרָם צָעִירָה וְכָל־הָרֶכֶב עִמּוֹ וַיְהִי־הוּא קָם לַיְלָה וַיַּכֶּה אֶת־אֱדוֹם הַסֹּבֵיב אֵלָיו וְאֵת שָׂרֵי הָרֶכֶב וַיָּנָס הָעָם לְאֹהָלָיו׃ וַיִּפְשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה בָּעֵת הַהִיא׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹרָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּשְׁכַּב יוֹרָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

בִּשְׁנַת שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ אֲחַזְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה׃

בעצתם · תבוסת קדם׳ דפסוק · ומן ויקח המכבר עד ואלישע ונביא דכוו׳ יורם בב״ג יהורם וסי׳ מלך יהורם · מלך אותיו בן יהורם · ואחזיהו בן יהורם מלך · ירם בנו חס׳:

רלבג

ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישרא׳ · כבר בארנו זה במה שקדם והרצון בו שכאשר עברו חמש שנים ליורם בן אחאב עם יהושפ׳ מלך יהוד׳ שהיה משתתף עמו ב׳ בהנהגת מלכות ישראל אז מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה: כי בת אחאב היתה לו לאשה · והנה במה שאחר זה קראה בת עמרי ואחשוב כי היתה בת אחאב אך פעם יחסה אל אביה ופעם אל אבי אביה: לתת לו ניר לבניו כל הימים · רוצה לומר שיתן מלכות לבניו כל הימים: בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה׳ ר״ל כי בימי יורם פשע אדום מתחת יד יהודה ומרדו בהם והמליכו עליהם מלך והעבירו הנציב ששם עליהם מלך יהודה׳ והנה עבר יורם צעירה וכל הרכב עמו להלחם עם אדום המורד בו והנה לא מרדו כולם בו אך קצתם הלכו בעזרתו כדי להלחם עם המורדים בו מהאדומיים וכשהיה זה שהיה מתעדל יהורם להלחם עם אדום המורד בו הנה קם אדום המורד לילה והכה את אדום הסובב אליו להלחם עמו והם אשר באו לעזור את יהורם מלך יהודה והכה בלילה שרי הרכב אשר ליורם וינוסו עם ישראל לאהליו וגם אז מרדה עיר לבנה בישראל:

מלכים ב

רדק

בן עשרים ושתים · ובדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו היאך היה זה ועוד כי כל ימי אביו לא היו אלא ארבעים שנה שכן כתוב בן לב׳ שנה במלכו ושמנה שנים מלך הרי ארבעים איך היה הוא בן ארבעים ושתים במלכו זה לא יתכן ואמר בסדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו כנגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן היה שמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם יהוא ועתליהו אם אחזיהו מלך יהודה ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה ולפיכך מנה מ״ב מיום שנגזרה הגזרה ובשנת אחד ושלשים לאסא כשהיא שנאמ׳ בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי על ישראל והלא קודם לכן ארבעים ושתים שנה מלך אלא ר״ל מלך מלכות שלמה על ישר׳ שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישר׳ ומשנת לא״ לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ״ב שנים כיצד תשע שנים לאסא וכ״ה ליהושפט הרי ל״ד ושמנה שנים ליהורם הרי מ״ב והו רחוק מאד מדרך הפשט והפירוש הנכון כי יהורם חיה יותר מארבעים שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמנה שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל גם כן בחליו לא מנו לו ימי מלכותו והשלימו והמליכו אחזיהו בחייו מעת ש נפל אביו והלך בלא חמדה והיו עשרים שנה וכשהמליכו אחזיהו בחיי אביו היה בן עשרי׳ ושתים שנה כמו שאמ׳ הנה ומה שאמר ושנה אחת מלך בירושלם אחר מות אביו אבל בחיי אביו מלך עשרים שנה וכשמת אביו היה בן מ״ב שנה והמליכוהו פעם אחרת ולא מלך אחר מיתת אביו אלא שנה אחת: ושם אמו עתליהו בת עמרי · ולמעלה אמר כי יהורם אביו בת אחאב היתה לו לאשה כאמר כי בת אחאב היתה ואמ׳ בת עמרי כי בני בנים הרי הם כבנים וכן ותבאנה אל רעואל שהיה אבי אביהן וכן זרובבל בן שאלתיאל והוא היה בן פדיה שהיה בן שאלתיאל ורבים ככה ומה שאמר בו חתן בית אחאב והוא היה בן חתן בית אחאב הוא גם כן חתן להם כלומר כי ע״י חיתון היתה קרובתו עמהם: מן המכים · שם כמו מן המכות ויאמר האחד מכה בסגול על משקל מטה וכן אמר התרגום מן מחתא: אשר יכוהו · כמו הכוהו עתיד במקום עבר וכמוהו רבים: לאחד מבני הנביאים · אמרו כי יונה בן אמתי היה: חגור מתניך · אמר לו זה כדי שילך במהרה וישוב במהרה בעוד שאין יהורם שהלך לו להתרפא ביזרעאל וכן אמר ונסת ולא תחכה: ויקח פך שמן · ולמה בזה למשחו והלא אין מושחין מלכי ישראל אמרו ר״ל מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב · וזה השמן לא היה שמן המשחה כי לא היו מושחין בו אלא מלכי בית דוד אלא שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא כמשחו בפך לא כמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן כמשכה מלכותן: ולך רמות גלעד · והלא רמות גלעד היתה ביד מלך ארם ואחאב שהלך לקחת אותה מידו מת במלחמה ההיא ולא ראינו אחר כן שלקחה מלך ישרא׳ מידו ואת״ בפרשה היו ישראל לפני רמות גלעד שהיו חונים לקחתה ומלך ארם היה בעיר וישראל בחוץ ושם הוכה מלך ישראל והלך לו להרפא ביזרעאל והניח מחנהו שם ואמר אלישע לזה הנביא שילך שם למחנה ישראל שהיה ברמות גלעד וימשח שם את יהוא זה לא יתכן כי ידמה כי בתוך העיר היו ישראל שהרי אמר ותבאת אותו חדר בחדר ואומר ויבא הביתה ואומר אל גרם המעלות ואומר אל יבא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל מכל אלו הפסוקים נראה כי ישראל היו בעיר וארם מבחוץ אם כן כאמר מלך ישראל לקחה מיד מלך ארם או יהואחז או יהורם ואזאל בא אחר כן להלחם בה והלך שם מלך ישראל עם מחנהו: ובאת שמה · חלוקה המלה בטרחא: חדר בחדר · חדר לפנים מחדר: אל ישראל · כמו על ישראל: ולא תחכה · שיאמר לך דבר אלא מיד תצא: וילך הנער הנער הנביא · אמר בתחלה הנער ואחר כך פירש איזה נער ואמר הנער הנביא ולדעת יונתן הנער הוא סמוך אל הנביא כאלו אמר נער הנביא שתרגם תלמידא דנביא:

מסורה

חתן ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ותקח צפרה צר ותכרת את · וירף ממנו אז אמרה · ויאמרו פלשתים מי עשה זאת · וילך בדרך בית אחאב · וחד וחתן המלך וסר אל משמעתך: לאחד ולאחד ז׳ בקריא׳ וסימ׳ בתת לאחד מהם מבשר בניו אשר · ואלישע הנביא קרא · ויקרא דוד לאחד מהנערים · והיה ביום ההוא יחבט יי׳ ·

מקרא

ח:כו בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲחַזְיָהוּ בְמָלְכוֹ וְשָׁנָה אַחַת מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲתַלְיָהוּ בַּת־עָמְרִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ בֵּית אַחְאָב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּבֵית אַחְאָב כִּי חֲתַן בֵּית־אַחְאָב הוּא׃ וַיֵּלֶךְ אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב לַמִּלְחָמָה עִם־חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיַּכּוּ אֲרַמִּים אֶת־יוֹרָם׃ וַיָּשָׁב יוֹרָם הַמֶּלֶךְ לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל מִן־הַמַּכִּים אֲשֶׁר יַכֻּהוּ אֲרַמִּים בָּרָמָה בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־חֲזָהאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַאֲחַזְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל כִּי־חֹלֶה הוּא׃

ט:א וֶאֱלִישָׁע הַנָּבִיא קָרָא לְאַחַד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים וַיֹּאמֶר לוֹ חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח פַּךְ הַשֶּׁמֶן הַזֶּה בְּיָדֶךָ וְלֵךְ רָמֹת גִּלְעָד׃ וּבָאתָ שָׁמָּה וּרְאֵה־שָׁם יֵהוּא בֶן־יְהוֹשָׁפָט בֶּן־נִמְשִׁי וּבָאתָ וַהֲקֵמֹתוֹ מִתּוֹךְ אֶחָיו וְהֵבֵיאתָ אֹתוֹ חֶדֶר בְּחָדֶר׃ וְלָקַחְתָּ פַךְ־הַשֶּׁמֶן וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר יְהוָה מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֶל־יִשְׂרָאֵל וּפָתַחְתָּ הַדֶּלֶת וְנַסְתָּה וְלֹא תְחַכֶּה׃ וַיֵּלֶךְ הַנַּעַר הַנַּעַר הַנָּבִיא רָמֹת גִּלְעָד׃ וַיָּבֹא וְהִנֵּה שָׂרֵי הַחַיִל יֹשְׁבִים וַיֹּאמֶר דָּבָר לִי אֵלֶיךָ הַשָּׂר וַיֹּאמֶר יֵהוּא אֶל־מִי מִכֻּלָּנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ הַשָּׂר׃

תרגום

בר עשרין ותרתין שנין אחזיה כד מלך ושתא חדא מלך בירושלם ושום אימיה עתליה בת עמרי מלכא דישראל׃ ואזל באורח בית אחאב ועבד דביש קדם יי׳ בבית אחאב ארי חתנא דבית אחאב הוא׃ ואזל עם יורם בר אחאב לאגחא קרבא עם חזאל מלכא דארם ברמות גלעד ומחו אנש ארם ית יורם׃ ותב יורם מלכא לאתסאה ביזרעאל מן מחתא דמחוהי אנש ארם ברמתא כד אגיח קרבא עם חזאל מלכא דארם ואחזיה בר יהורם מלכא שבטא דבית יהודה נחת למסער ית יורם בר אחאב ביזרעאל ארי מרע הוא׃ ואלישע נביא קרא לחד מתלמידי נביא ואמר ליה זריז חרצך ונסיב מנא דמשחא הדין בידך ואיזיל לרמות גלעד׃ ותהך לתמן ותחזי תמן ית יהוא בר יהושפט בר נמשי ותהך ותקימיניה מגו אחוהי ותעיל יתיה תוון בגו תוון׃ ותיסב מנא דמשחא ותריק על רישיה ותימר כדנן אמר יי׳ משחתך למהוי מלכא על ישראל ותיפתח דשא ותעירוק ולא תסכי׃ ואזל עולימא תלמידא דנביא לרמות גלעד׃ ואתא והא רבני חילא יתבין ואמר פתגם אית לי למללא עמך רבא ואמר יהוא מן מכולנא ואמר עימך רבא׃

רשי

ואלישע הנביא קרא וגו׳ · באותו הפרק שהיה יהורם חולה ביזרעאל: חגור מתניך · כל חגורת מתנים לשון זירוז גבור הוא לפי שהוא שולחו לדבר הסכנה: לאחד מבני הנביאים · יונה בן אמיתי היה: הנער הנביא · נערו של אלישע הנביא כך תירגם יונתן ואזל עולימא תלמידא דנביא:

אתם

רלבג

בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו · והנה בד״ה אמר בן ארבעים ושתים שנה והנה מה שמנ׳ בדברי הימים אינו ללידת אחזיה אך לעת ב מיתת מלכות עמרי אשר בעבור היותו מ מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישראל וזה שאחר שלשים ואחת שנה לאסא מלך עמרי על כל ישר׳ ואחר זה מלך שש שנים ואחאב בנו עשרים ושתים ו ואחזיה שתים ויורם היה בשנת שתי׳ עשרה הרי ארבעים ושתים שנה שעמדה מלכות עמרי: ושם אמו עתליהו בת עמרי · הנה היא אשר זכר כי היא בת אחאב: ויכו ארמים את יורם · הנה שבב הש׳׳ שברמות גלעד נפלו אחאב ויורם בנו כי יורם הלך להלחם ברמות גלעד ושם הוכה וזה היה כלי אל שהיה יכול יהוה להמיתו: ויאמר לו חגור מתניך · כוונו לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ: ולך רמות גלעד · ידמה שלקחוה מיד מלך ארם אחרי מות אחאב או בעת מות אחאב כי אז הצליחו ישר׳ במלחמה אלא שנשבר מת אחאב והנה היה בזה העת חיל ישראל שם: והבאת אותו חדר בחדר · כוונו זה כדי שלא ישמע אדם דבריו: ונסת ולא תחכה · ר״ל שלא תמתין לנום אבל תנוס תכף השלימך הדברים והנה קצר בכאן ולא זכר הדברים שאמר אלישע שיאמר ליהוא אך מדבריו ליהוא למדנו שכבר צוהו אלישע לומר אותן הדברים: ויאמר

אל ראשו. אל עם יי: אל ישראל. כמו על: ודמי כל עבדי יי. וכבות בכללם: משתין בקיר ועצור ועזוב. פירשנו אותם למעלה: ואין קבר. כי כשהלכו לקברה לא מצאו בה אלא הגלגלת וכפות הידים ולא קברו העצמות: ויאמר לו השלום. הגדול שבשרים שאל ממנו השלום: המשוגע הזה. היו קוראים לנביא משוגע לפי שפעמים בעת הנבואה היה משתנה כמו המשוגע ושיצא מדעתו כמו שאמר ויפשט גם הוא בגדיו לפי שיש להם בטול ההרגשות והכחות הגשמיות ובני ישראל הרעים שהיה דעתם ולבם אחר הבעל היו קוראים לנביא יי׳ משוגע דרך בזיון: אתם ידעתם. אתם ידעתם את האיש ואת דבריו כי אני לא ידעתי מה דבריו ולא אמר לי דבר עיקר: שקר. כי אתה מעלים ממנו מה שאמר לך ודבר סוד אמר לך: אל גרם המעלות. אל המעלה העליונה שבמעלות ויונתן תרגם על דרג שעיא והוא אבן שמתקנין אותה לדעת השעות: ויתקשר. המרד יקרא קשר לפי שהמרד הוא בהתקשר זה עם זה להיות בלב אחד ובהסכמה אחת: ויורם היה שומר. עתה ספר איך היה הקשר חזק כי אם היה יורם שם לא היה הקשר אז כי היו שרי החיל אשר שם יראים מיורם ולא היו נסכמים עם יהוא למרוד בו אלא שיורם שהיה שם ברמות גלעד שומר העיר מפני חזאל היה מקרהו שהוכה שם והוצרך לו לשוב להתרפא ביזרעאל ובין כך בא הנביא אל יהוא ומשחו והתקשרו עמו שרי החיל אשר שם: מן המכים. שם כמו מן המכות יאמר האחד מכה בסגול וכן אמר התרגו׳ מן מחאתא: אשר יכוהו. כמו הכוהו עתיד במקו׳ עבר וכמוהו רבים: אם יש נפשכם. אם רצונכם אתי להמליכני כאשר אתם מראים עזרוני בזה הדבר שלא יצא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל ליורם כי טוב הוא שנבא עליו פתאום ולא ישמר ממנו: לגיד. כן כתיב וקרי להגיד ושניהם נכונים כי מצאנו המקור בחסרון הה״א רבים כמו לשמיע בקול תודה שהוא כמו להשמיע לראותכם כמו להראותכם והדומים להם: את שפעת יהוא. רבוי עם שהיה בא עם יהוא וכן שפעת גמלים שפע ימים יינקו: שפעת אני רואה. התי״ו כמו הה״א כי איננו סמוך וכמוהו חכמת ודעת אם אתן שנת לעיני כשמחת בקציר והדומה לו שכתבנו בספר מכלל: רכב. מטרת רוכב הסוס יקרא רכב ועתה רכב על סוס אחד ללכת לקראת יהוא: שד

אתם ידעתם את האיש. אתם מכירים את האיש שהוא משוגע: ויאמרו שקר אתה אומר מעלים אתה מה שאמר לך: אל גרם המעלות. על דרג שעיא כמין מעלות עשויות למול שעות היום לדעת על כל שעה ושעה כשהצל יורד שעה אחת. גרם יקרן בלע״ז לשון עצם והגרמה שההילוכות שחוטה מן הלשון הזה הוא שמוחט והולך ויורד ונראה כמין גבשושית למעלה: אם יש. את נפשכם שאמלוך: מן העיר. מן רמות גלעד: לגיד. כמו להגיד: שפעת. גדוד: את

והכיתה המלרע ג׳ חס׳ וב׳ מלאים בה״א בתרא וסימ׳ והכית את כל זכורה. והכית את מדין. והכית את ארם באפק חסרים. את עמלק. את בית אחאב אדניך ב׳ בתראי מל׳: ויאמר י״ב סבירין ויאמרו וסימ׳ נמסר בסדר כטות וגם בספר שפטים סימן י״א: יורם י״א וכו׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן ח׳: אל יצא ג׳ וסי׳ אל

ויקם ויבא הביתה ויצק השמן אל־ראשו ויאמר לו כה־אמר יהוה אלהי ישראל משחתיך למלך אל־עם יהוה אל־ישראל: והכיתה את־בית אחאב אדניך ונקמתי דמי עבדי הנביאים ודמי כל־עבדי יהוה מיד איזבל: ואבד כל־בית אחאב והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל: ונתתי את־בית אחאב כבית ירבעם בן־נבט וכבית בעשא בן־אחיה: ואת־איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל ואין קבר ויפתח הדלת וינס: ויהוא יצא אל־עבדי אדניו ויאמר לו השלום מדוע בא־המשגע הזה אליך ויאמר אליהם אתם ידעתם את־האיש ואת־שיחו: ויאמרו שקר הגד־נא לנו ויאמר כזאת וכזאת אמר אלי לאמר כה אמר יהוה משחתיך למלך אל־ישראל: וימהרו ויקחו איש בגדו וישימו תחתיו אל־גרם המעלות ויתקעו בשופר ויאמרו מלך יהוא: ויתקשר יהוא בן־יהושפט בן־נמשי אל־יורם ויורם היה שמר ברמת גלעד הוא וכל־ישראל מפני חזאל מלך ארם: וישב יהורם המלך להתרפא ביזרעאל מן־המכים אשר יכהו ארמים בהלחמו את־חזאל מלך ארם ויאמר יהוא אם־יש נפשכם אל־יצא פליט מן־העיר ללכת לגיד ביזרעאל: וירכב יהוא וילך יזרעאלה כי יורם שכב שמה ואחזיה מלך יהודה ירד לראות את־יורם: והצפה עמד על־המגדל ביזרעאל וירא את־שפעת יהוא בבאו ויאמר שפעת אני ראה ויאמר יהורם קח רכב ושלח לקראתם ויאמר השלום: וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה־אמר המלך השלום ויאמר יהוא

וקם ועל לביתא ואריק משחא על רישיה ואמר ליה כדנן אמר יי אלהא דישראל משחתך למהוי מלכא על עמא דיי על ישראל: ותימחי ית בית אחאב ריבונך ואתפרע פורענות דם עבדי נביא ודמי כל עבדיא דיי מידא דאיזבל: וייבד כל בית אחאב ואשצי לאחאב ידע מדע ואחיד ושביק בישראל: ואיתן ית בית אחאב כבית ירבעם בר נבט וכבית בעשא בר אחיה: וית איזבל ייכלון כלביא באחסנת יזרעאל ולית דקביר ופתח דשא וערק: ויהוא נפק לות עבדי רבוניה ואמר ליה השלם מה דין אתא שטיא הדין לותך ואמר להון אתון ידעתון ית גברא וית שועיתיה: ואמרו שקרא את אמר חוי כען לנא ואמר כדין וכדין אמר לי למימר כדנן אמר יי משחתך למיהוי מלכא על ישראל: ואוחיאו ונסיבו גבר לבושיה ושויאו תחותוהי לדרג שעיא ותקעו בשופר ואמרו מלך יהוא: ומריד יהוא בר יהושפט בר נמשי על יורם ויורם הוה נטיר ברמות גלעד הוא וכל ישראל מן קדם חזאל מלכא דארם: ותב יהורם מלכא לאיתסאה ביזרעאל מן מחתא דמחוהי אנש ארם כד אגיח קרבא עם חזאל מלכא דארם ואמר יהוא אם רעוא נפשכון לא יפוק משיזבא מן קרתא למיזל לחואה ביזרעאל: ורכב יהוא ואזל ליזרעאל ארי יורם שכיב תמן ואחזיה מלכא שיבטא דבית יהודה נחת למסער ית יורם: וסכואה קאים על מגדלא ביזרעאל וחזא ית משירית יהוא במיתוהי ואמר משירית אנא חזי ואמר יהורם דבר רכבא ושלח לקדמותהון ויימר השלם: ואזל רכיב סוסיא לקדמותיה ואמר כדנן אמר מלכא השלם ואמר יהוא

רלבג

ויאמר לו השלום. ר״ל שכבר אמר לו זה אחד מהשרים אשר שם וחקר עמו אם הדבר מדבר אליו הוא שלום או הפך כי רגילים היו הנביאים ליעד רע לישראל והנה קראו הנביא משוגע לפי שמרוב התבודדות שכלם במה היו שוגים באלה הענינים: אתם ידעתם את האיש ואת שיחו: ר״ל אתם מכירים את האיש ואת דבריו שאין בהם ממש ולזה אין לכם לחקור על דבריו כי לא אמר דבר שיהיה לו שורש: ויאמרו שקר הגד נא לנו. ר״ל הנה דבריך הם שקר הגד נא לנו מה אמר לך כי דבר סוד אמר אליך: וימהרו ויקחו איש בגדו. ר״ל שכל אחד מהשרים אשר שם לקח בגדו ושמהו תחת יהוא לעשות המעלות אשר העלוהו שם כדי שיהיה גבוה מאד על כלם כמשפט המלך: ויתקשר יהוא בן יהושפט. רוצה לומר שהתקשר עם השרים אשר שם כנגד יורם וזכר כי סבת זה הקשר היה היות יורם מוכה ברמות גלעד כי לולי זה כבר היה שומר ברמות גלעד וכל ישראל מפני חזאל שהיה רוצה לכבוש רמות גלעד ומפני יראת השרים ממנו לא היה אפשר אז כל זה אך קרה שהוכה שם והוכרח מפני זה ללכת ביזרעאל וזה ממה שהיטיב הדרך אל זה הקשר: אם יש נפשכם. ר״ל אם רצונכם להחזיק בקשר הזה לא יצא שום אדם מן העיר שיוכל להגיד זה ביזרעאל כי זה יהיה סבה אל שתחזק יורם לגבריו ולא נוכל לעמוד הדרוש ממנו: וירא את שפעת [illegible] ר״ל שפע עם שהיה בא עם יהוא: קח רכב ושלח לקראתם. ר״ל רוכב סוס:

יצא איש ממקמו. אל יצא פליט מן העיר. באו הכום איש אל יצא: ויאמר ו׳ בקריא וסימ׳ ושלח לקראת ויאמר השלום. אף יחם ויאמר האח. ויאמר הצילני כי אלי אתה. תשוע ויאמר הנני. הוי המרבה לא לו. ויאמר אדם אך פרי לצדיק:

רשי

את רוכבים צמדים. את אשר אני ואתה היינו רוכבים צמדים אחר אחאב ביום שהרג את נבות: ויי' נשא עליו. ביד אליהו הנביא המשא הזה ואנחנו שמענו: הכהו אל המרכבה וגו'. ובדברי הימים הוא אומר ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא יש ליישב המקראות ויכם דרך הגן מיזרעאל לשומרון וירדף אחריו יהוא אך יש גימגום בדבר שהרי לא היתה ממשלת יהוא בשומרון עד יום המחרת כמו שמפורש בענין ויכתב יהוא ספרים וישלח שומרון וגו' ורבותינו פירשו באגדת חלק והוא מתחבא בשמרון שהיה קודר אזכרות וכותב ע"ז תחתיהם ולפי דבריהם יש לומר שאין התבאה זו מפני יהוא אלא כך פירושו ויבקש את אחזיהו וילכדהו כשהיה בא דרך גן והוא היה מרשיע לעשות מתחלה שהיה בא לשומרון ומתחבא מפני שרי יהוא לעשות התועבה הזאת לפי שיושבי שומרון עובדי ע"ז היו ויביאוהו אל יהוא אנשי יהוא שרדפו אחריו ויאמר הכהו אל המרכב': במעלה גור. שם הביאוהו אליו: וינס מגדו. מוכה בכיליות: ובשנת

רדק

עד הם. הראשון כן והשני עד אליהם שלא כמנהג כי המנהג עדיהם מלה אחת ועד אליהם היא תוספת ביאור כי היה מספיק אם יאמר אליהם או עדיהם לבדו: והמנהג כמנהג יהוא. מנהג הרכב כמנהג יהוא שהוא נוהג רכבו בשגעון ות"י בשגעון ינהג בניח ידבר: השלום עד זנוני. מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך לא יהיה לה ולך שלום: ויהפוך יהורם ידיו. האוחזת ברסן הפכה להסב פניו ולנוס: מלא ידו בקשת. משך הקשת בכל כחו: שלישה. בה"א במקום וי"ו כמו אהלה: כי זכור אני ואתה. זכור היום שאני ואתה היינו רוכבי' יחדיו מחוברי' כלומ' שהיו רוכבי' שניהם ברכב אחד או שניהם זה אצל זה ביחד וזהו צמדים כמו צמד בקר ומלת את ר"ל עם כלומ' אני עמך ואתה עמי היינו רוכבי' צמדי' ות"י ארי דכיר אנא ואת כד הויגא רכיבין זוגא חד אזלין: ויי' נשא עליו. ומן קדם יי' אתנטל עלוהי ית מטל נבואתא הדין: את דמי נבו' ואת דמי בניו. נחלקו רז"ל בדבר זה יש שאומרי' בניו נהרגו עמו ומהם אמרו בנים העתידים לצאת ממנו ואא"ז ז"ל פי' ואת דמי בניו שגזל מהם נחלתם: ראיתי אמש. ת"י גלן קדמי בקריב וי"ל אמש כמשמעו הלילה שעבר וכאלו אמ' לאליהו ממחרת שמת נבות הנבואה הזאת כי ביום שמת נבות שלחו אל איזבל ולא ירד לכרם לרשתו עד למחרתו הנבואה באה אל אחאב בו ביום שהיה אחאב בכרם ואמר לו ראיתי הלילה דמי נבות ודמי בניו על דרך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה: וינס דרך בית הגן. ובדברי הימים הוא אומ' והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו נראה כי בדרך הכוהו כמו שאמ' להם הכוהו אל המרכבה והם הורו לו חצים והכוהו והוא נס מוכה אל מגדו וימת שם ולא מת ממש שלא נסתלק מחמת המכות כמו שאומר בנבל וימת לבו בקרבו ולא מת ממש עד עשרה ימים וכן פירושו וימת שם שנסתלק ואח"כ נשאוהו עבדיו להחבא בשמרון מפני יהוא ועבדי יהוא שרדפו אחריו ומצאוהו מתחבא בשמרון הביאוהו אל יהוא ביזרעאל והמיתוהו שם כי עדיין לא מת ומה שאמר שם ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא לא שקברוהו שם אלא שנתנוהו לקבורה והניחו אותו שיוליכוהו עבדיו לירושלם כמו שאמר הנה וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו וגו': במעלה גור. לא אמר להם שיכוהו במעלה גור אלא אמר לעבדיו שהיו רודפים הכוהו אל המרכבה והם לא השיגוהו כי הוא היה נס על המרכבה ולא השיגוהו עד מעלה גור שהשיגוהו בחצים שמה והוא נס עם כל זה עד מגדו וזהו שאמר ויכוהו במעלה גור אשר את יבלעם והפסוק חסר במלת ויכוהו ולפי שאמר הכוהו סמך על המבין וכמוהו הרבה במקרא: ובשנת

ולשלום ג' בקריאה וסימ' מה לך ולשלום סב אל אחרי. וחברו. למרבה המשרה ולשלום אין קץ: סב ו' בקריא' וחס' וסימ' נמסר בסדר דברים: ולא שב ה' בקריא' וסימ' וילך בדרך אחר דמלכים. בא המלאך עד הם. וחברו' ואתה כי הזהרתה רשע. וחברו: וימצאהו ג' בקריא' וחס' וסי' וימצאהו המרים בקשת.

מַה־לְּךָ וּלְשָׁלוֹם סֹב אֶל־אַחֲרָי וַיַּגֵּד הַצֹּפֶה לֵאמֹר בָּא־הַמַּלְאָךְ עַד־הֵם וְלֹא־שָׁב׃ וַיִּשְׁלַח רֹכֵב סוּס שֵׁנִי וַיָּבֹא אֲלֵהֶם וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם וַיֹּאמֶר יֵהוּא מַה־לְּךָ וּלְשָׁלוֹם סֹב אֶל־אַחֲרָי׃ וַיַּגֵּד הַצֹּפֶה לֵאמֹר בָּא עַד־אֲלֵיהֶם וְלֹא־שָׁב וְהַמִּנְהָג כְּמִנְהַג יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי כִּי בְשִׁגָּעוֹן יִנְהָג׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹרָם אֱסֹר וַיֶּאְסֹר רִכְבּוֹ וַיֵּצֵא יְהוֹרָם מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַאֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה אִישׁ בְּרִכְבּוֹ וַיֵּצְאוּ לִקְרַאת יֵהוּא וַיִּמְצָאֻהוּ בְּחֶלְקַת נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת יְהוֹרָם אֶת־יֵהוּא וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם יֵהוּא וַיֹּאמֶר מָה הַשָּׁלוֹם עַד־זְנוּנֵי אִיזֶבֶל אִמְּךָ וּכְשָׁפֶיהָ הָרַבִּים׃ וַיַּהֲפֹךְ יְהוֹרָם יָדָיו וַיָּנֹס וַיֹּאמֶר אֶל־אֲחַזְיָהוּ מִרְמָה אֲחַזְיָה׃ וְיֵהוּא מִלֵּא יָדוֹ בַקֶּשֶׁת וַיַּךְ אֶת־יְהוֹרָם בֵּין זְרֹעָיו וַיֵּצֵא הַחֵצִי מִלִּבּוֹ וַיִּכְרַע בְּרִכְבּוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֶל־בִּדְקַר שָׁלִשֹׁה שָׂא הַשְׁלִכֵהוּ בְּחֶלְקַת שְׂדֵה נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי כִּי־זְכֹר אֲנִי וָאַתָּה אֵת רֹכְבִים צְמָדִים אַחֲרֵי אַחְאָב אָבִיו וַיהוָה נָשָׂא עָלָיו אֶת־הַמַּשָּׂא הַזֶּה׃ אִם־לֹא אֶת־דְּמֵי נָבוֹת וְאֶת־דְּמֵי בָנָיו רָאִיתִי אֶמֶשׁ נְאֻם־יְהוָה וְשִׁלַּמְתִּי לְךָ בַּחֶלְקָה הַזֹּאת נְאֻם־יְהוָה וְעַתָּה שָׂא הַשְׁלִכֵהוּ בַּחֶלְקָה כִּדְבַר יְהוָה׃ וַאֲחַזְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה רָאָה וַיָּנָס דֶּרֶךְ בֵּית הַגָּן וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו יֵהוּא וַיֹּאמֶר גַּם־אֹתוֹ הַכֻּהוּ אֶל־הַמֶּרְכָּבָה בְּמַעֲלֵה־גוּר אֲשֶׁר אֶת־יִבְלְעָם וַיָּנָס מְגִדּוֹ וַיָּמָת שָׁם׃ וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ עֲבָדָיו יְרוּשָׁלְמָה וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִקְבֻרָתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד׃

מַה לָךְ וְלִשְׁלָם אִסְתַּחַר לַאֲחוֹרָי וְחַוִּי סַכּוּאָה לְמֵימַר אֲתָא אִזְגַּדָּא עַד לְוָתְהוֹן וְלָא תָב׃ וּשְׁלַח רְכִיב סוּסְיָא תִּנְיָנָא וַאֲתָא לְוָתְהוֹן וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא הַשְׁלָם וַאֲמַר יְהוּא מַה לָךְ וְלִשְׁלָם אִסְתַּחַר לַאֲחוֹרָי׃ וְחַוִּי סַכּוּאָה לְמֵימַר אֲתָא עַד לְוָתְהוֹן וְלָא תָב וּדְבָרָא כִּדְבָרָא דִיהוּא בַּר נִמְשִׁי אֲרֵי בְּנִיחַ מְדַבַּר׃ וַאֲמַר יְהוֹרָם אִזְדְּרַזוּ וְטַקִּיסוּ רְתִיכֵיהּ וּנְפַק יְהוֹרָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲחַזְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה גְּבַר בִּרְתִיכֵיהּ וּנְפַקוּ לְקַדָּמוּת יְהוּא וְאַשְׁכְּחוּהִי בְּאַחְסָנַת חֲקַל נָבוֹת יִזְרְעֵאלָה׃ וַהֲוָה כַּד חֲזָא יְהוֹרָם יַת יְהוּא וַאֲמַר הַשְׁלָם יְהוּא וַאֲמַר מַה הַשְׁלָם עַד טַעֲוַת אִיזֶבֶל אִמָּךְ וְחַרְשָׁהָא סַגִּיאִין׃ וְאִתְחֲזַר יְהוֹרָם לַאֲחוֹרוֹהִי וְאַפֵּךְ וַאֲמַר לַאֲחַזְיָה נִיכְלָא אֲחַזְיָה׃ וְיֵהוּא מַלֵּא יְדֵיהּ בְּקַשְׁתָּא וּמְחָא יַת יְהוֹרָם בֵּין דַּרְעוֹהִי וּנְפַק גִּירָא מִלִּבֵּיהּ וּכְרַע בִּרְתִיכֵיהּ׃ וַאֲמַר לְבִדְקַר גִּבָּרֵיהּ סַב רְמִיהִי בְּאַחְסָנַת חֲקַל נָבוֹת יִזְרְעֵאלָא אֲרֵי דְכִיר אֲנָא וְאַתְּ כַּד הֲוֵינָא רְכִיבִין זוּגָא חַד אָזְלִין בָּתַר אַחְאָב אֲבוּהִי וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְנְטַל עֲלוֹהִי יַת מִטַּל נְבוּאֲתָא הָדֵין׃ אִם לָא יַת דְּמֵי נָבוֹת וְיַת דְּמֵי בְנוֹהִי גְּלַן קֳדָמַי בְּקָרִיב אֲמַר יְיָ וַאֲשַׁלֵּם לָךְ בְּאַחְסַנְתָּא הָדָא אֲמַר יְיָ וּכְעַן סַב רְמִיהִי בְּאַחְסַנְתָּא כְּפִתְגָּמָא דַיְיָ׃ וַאֲחַזְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה חֲזָא וְאַפֵּךְ בְּאוֹרַח בֵּית גִּינַּיָא וּרְדַף בַּתְרוֹהִי יְהוּא וַאֲמַר אַף יָתֵיהּ מְחוֹהִי בִּרְתִיכָא בְּמַסְּקָנָא דְגוּר דְּעִם יִבְלְעָם וְאַפֵּיךְ לִמְגִדּוֹ וּמִית תַּמָּן׃ וְאַחִיתוּ יָתֵיהּ עַבְדּוֹהִי לִירוּשְׁלֶם וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בִּקְבוּרְתֵּיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד׃

וחברו דד"ה. וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי: השלום ד' דגשי' וסי' תדמו נאות השלום. והיתה לי לשם ששון. ויהי כראות יהורם. כי זרע השלום הגפן: אחזיה ז' וסימ' נמסר לעיל בסי' בחלק א' סוף סימן כ"ב: השלכהו י"ג חס' בליש' וסימ' במסר' רבת':

רלבג

מה לך ולשלום סוב אחרי. עשה זאת כדי שלא ידע המלך דבר בזה כדי שיתכן לו יותר להמיתו: והמנהג כמנהג יהוא. ר"ל מנהג המלך אשר היה רוכב בו והוא היה נוהג מנהג יהוא כי הוא רכבו בשגעון בזולת ישוב: ויהפך יהורם ידיו וינס. ר"ל שכבר היה נס לשוב ליזרעאל אך מהר יהוא וירה לו חץ הכהו מאחוריו בין זרועיו ויצא מלבו ומת לשעתו וכרע ברכבו ואמר יהוא לבדקר שהיה השליש שלו שישא נבלת יורם וישליכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי ר"ל במקו' אשר סוקל שם נבות: אני ואתה את רוכבים צמדים אחרי אחאב אביו. ר"ל שאני ואתה היינו יחד את רוכבים אחרים מחוברים והולכים אחרי אחאב אביו: אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש. אמר דמי בניו העתידים לצאת ממנו כמו שבארנו במה שקדם ואמ' שיהו לו בדבר יי' שכבר ראה בלילה שעבר קודם מבאו אותו דמי נבות שהומת בעבור שלא רצה למכור כרמו או להחליפו: ואחזיהו מלך יהודה ראה וינס. ספר בד"ה שכבר היה אחזיהו מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא ואולם קבר בזה המקום והנה כשהביאוהו אל יהוא אמר להם שיכוהו אל המרכבה בחצים והנה אמר להם זה בהיותו בעליית גור אשר את יבלעם ושם הכוהו בחצים ונס מוכה אל מגדו וימת שם והנה זכה לקבורה מפני היותו בן יהושפט אשר דרש את יי' בכל לבו כמו שנזכר בספר ד"ה: ותשם

וּבִשְׁנַת אַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מָלַךְ אֲחַזְיָה עַל־יְהוּדָה׃ וַיָּבוֹא יֵהוּא יִזְרְעֶאלָה וְאִיזֶבֶל שָׁמְעָה וַתָּשֶׂם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ וַתֵּיטֶב אֶת־רֹאשָׁהּ וַתַּשְׁקֵף בְּעַד הַחַלּוֹן׃ וְיֵהוּא בָּא בַשָּׁעַר וַתֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם זִמְרִי הֹרֵג אֲדֹנָיו׃ וַיִּשָּׂא פָנָיו אֶל־הַחַלּוֹן וַיֹּאמֶר מִי אִתִּי מִי וַיַּשְׁקִיפוּ אֵלָיו שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה סָרִיסִים׃ וַיֹּאמֶר שִׁמְטֻהוּ וַיִּשְׁמְטוּהָ וַיִּז מִדָּמָהּ אֶל־הַקִּיר וְאֶל־הַסּוּסִים וַיִּרְמְסֶנָּה׃ וַיָּבֹא וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיֹּאמֶר פִּקְדוּ־נָא אֶת־הָאֲרוּרָה הַזֹּאת וְקִבְרוּהָ כִּי בַת־מֶלֶךְ הִיא׃ וַיֵּלְכוּ לְקָבְרָהּ וְלֹא־מָצְאוּ בָהּ כִּי אִם־הַגֻּלְגֹּלֶת וְהָרַגְלַיִם וְכַפּוֹת הַיָּדָיִם׃ וַיָּשֻׁבוּ וַיַּגִּידוּ לוֹ וַיֹּאמֶר דְּבַר־יְהוָה הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר בְּחֵלֶק יִזְרְעֶאל יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים אֶת־בְּשַׂר אִיזָבֶל׃ וְהָיְת נִבְלַת אִיזֶבֶל כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּחֵלֶק יִזְרְעֶאל אֲשֶׁר לֹא־יֹאמְרוּ זֹאת אִיזָבֶל׃

וּלְאַחְאָב שִׁבְעִים בָּנִים בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּכְתֹּב יֵהוּא סְפָרִים וַיִּשְׁלַח שֹׁמְרוֹן אֶל־שָׂרֵי יִזְרְעֶאל הַזְּקֵנִים וְאֶל־הָאֹמְנִים אַחְאָב לֵאמֹר׃ וְעַתָּה כְּבֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה אֲלֵיכֶם וְאִתְּכֶם בְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְאִתְּכֶם הָרֶכֶב וְהַסּוּסִים וְעִיר מִבְצָר וְהַנָּשֶׁק׃ וּרְאִיתֶם הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר מִבְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְשַׂמְתֶּם עַל־כִּסֵּא אָבִיו וְהִלָּחֲמוּ עַל־בֵּית אֲדֹנֵיכֶם׃

ובשנת חדא עשרי שנין ליורם בר אחאב מלך אחזיה על דבית יהודה׃ ואתא יהוא ליזרעאל ואיזבל שמעת וכחלת בצריךא עינהא ותקינת ית רישה ואסתכיאת מן חרכא׃ ויהוא על בתרעא ואמרת השלם זמרי קטיל רבוניה׃ וזקף אפוהי לחרכא ואמר מן הכא מן ואסתכיאו לותיה תרין תלת גוזאין׃ ואמר מגרוה ומגרוה ונדא מדמה על כותלא ועל סוסותא ודשוהא׃ ועל ואכל ושתי ואמר סערו כען ית ארורתא הדא וקברוהא ארי בת מלכא היא׃ ואזלו למקברה ולא אשכחו בה אילהין גולגלתא וריגליא ופיסת ידה׃ ותבו וחויאו ליה ואמר פתגמא דייהוא דמליל ביד עבדיה אליה דמן תשוב למימר באחסנת יזרעאל יכלון כלביא ית בסרא דאיזבל׃ ותהי נבילתא דאיזבל כזבל מבדר על אפי חקלא באחסנת יזרעאל דלא יימרון דא איזבל׃

ולאחאב שבעין בנין בשמרון וכתב יהוא איגראן ושדר לשמרון לרברבי יזרעאל סביא ולתורבניא דאחאב למימר׃ וכען כמיתא אגרתא הדין לותכון ועמכון בני רבונכון ועמכון רתיכין וסוסון וקרוין כריכן ומאני זינא׃ ותיחזון דתקין ודכשר מבני רבונכון ותשוון על כורסי מלכותא דאבוהי ותגיחון קרב על בית רבונכון׃

כל לישן הזאה על במ"ר אל וסי' והזה אל הבית שבע פעמים. והזה אל נכח פני אהל מועד. ויז מדמה אל הקיר ב' בפסו': מדגה ו' בקריאה וסימ' נמסר בויקרא: והיתה ג' בטעמ' בנביאים וסימ' והיתה הפצירה. והיתה נבלת איזבל. והיתה חבל הים:

רדק

ובשנת אחת עשרה. ולמעלה אמר בשנת שתים עשרה ולפי החשבון הוא בשנת ב. כמו שכתב' אלא שב' שנים היו בהם מקוטעות ומה שאומר זה הנה אף על פי שאמר למעלה תחלת מלכותו וסופה עתה בעת מותו ספר ג"כ מלכותו להודיע כי בעונו קצרו ימי מלכותו ומת ולא מלך אחר אביו אלא שנה אחת: ותשם בפוך עיניה. ותשם פוך בעיניה וכמוהו שלחו באש מקדשך שלחו אש במקדשך או פי' ותשם ותתקן בפוך עיניה והפוך הוא הכחול: ותיטב את ראשה. ותתקן כלומר קשטה את עצמה כדי שתמצא חן בעיניו ולא יהרגה: זמרי הרג אדוניו. לפי שהרג זמרי את אלה בן בעשא אדוניו ויהוא גם כן הרג אדוניו לפיכך קראו אותו כן: מי אתי מי. מי אתי מי שם בעזרתי: שמטוה. הפילוה מן החלון לארץ וכתוב בו"ו שהוא כנוי לזכר והקרי בקמץ הה"א לנקבה והו"ו נוספת והכתב יש בו דרש רמז לכבות שכותה לשמוט אותו ולסלקו כן בזה הוא לשמטה כי דין סקילה היה לה כי מיתה בנפלה ורמסוה. ויז מדמה. בחיר"ק הי"ור מבנין הקל וכתב זה לגלות משפט הא' ברשעה הזאת כי היה דמה ברוא ימים בקיר: וירמסנה. יהוא רמסה בסוסו: כי בת מלך היא. ואף על פי שהיתה ממלכי אומות העולם צריך לנהוג כבוד בכל ככבר באמתו מדרך המוסר ולא תלה בכבוד בעלה לפי שהיא גרמה מיתתו ואבדון מלכותו: כי אם הגלגלת. כי אחר כל הגוף אכלו הכלבי' ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים ושבו והגידו ליהוא ולא קברו ממנה דבר כיון שהיה רוב גופה נאכל כמו שאמר הנביא ואין קובר. ודרש למה נשאר בה הגלגלת והרגלי' וכפות הידים שלא אכלו הכלבים לזכות שהיתה מרקדת לפני הכלות נשארו בה הרגלים ולפי שהיתה מטפחת לפניהם נשארו בה כפות הידים ולפי שהיתה מכשכשת בראשה לפניהן נשאר בה הגלגלת ולדעת הדרש הנשאר בה קברו ומה שאמר ואין קובר כי קודם שיבואו לקבר נאכל רוב גופה: בחלק יזרעאל. כי החלק הזה היה פתוח אל כרם נבות כמו שאמ' הכתוב כי הכרם היה אצל היכל אחאב: והיית' הכתוב הוא בלא ה"א כמו ועשת את התבואה והקרי בה"א על הרוב: כדומן. כתרגומו כזבל דמבדר על אפי חקלא: אל שרי יזרעאל. שרי יזרעאל היו אז בשמרון אולי הלכו שם כששמעו המרד להתיעץ שם לפי ששמרון היתה עיר המלוכה: ואל האומנים אחאב. האומנים בני אחאב כמו שאמר גדולי העיר מגדלים אותם: והלחמו. לכעותם כתב להם כן: את

רשי

ובשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה. ולמעלה הוא אומ' בשנת שתים עשרה ועל כורחי' יהורם אביו לא מת אלא בשנת שתים עשרה ליורם שהרי בשנת חמש ליורם מלך ושמונה שנים מלך ומהו שאמר כאן בשנת אחת עשרה אומר אני שמלך בחיי אביו שנה לפני שהיה נגוף בתחלואים רעים כמה שנאמר בדברי הימים ואחרי כל זאת נגפו יי' לחלי לאין מרפא ויהי מימים לימים יצאו מעיו עם חליו וגו' וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו כאן הוא אומר בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו ובדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה היה במלכו וכל ימי יהורם אביו ארבעים שנה היו ולא יותר שב' בו שלשים ושתים שנה במלכו ושמונה שנה מלך והיאך אפשר לבן להיו' גדול מאביו שתי שנים אלא עשרים שנה לפי שנולד שהם שתי שני' קודם שנולד אביו כגזרה גזרה זו מיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבא אל יהורם וגו' כך שנוייה בסדר עולם ובתוספתא דסוטה אך בכל המקרא לא מצינו שנשא יהושפט את בת עמרי אך מ מצאתי ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת שלשים ואחת לאסא נשאה שנאמר בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי ושנינו ב בסדר עולם שמלך מלכות שלימה שהרי שש שנים קודם לכן מלך על חצי העם ו וכשנכנס' אסא את בתו ליהושפט נתעלה ע עמרי והרגנו את תבני בא וחטוב משנת ש שלשים ואחת לאסא עד מות אחזיהו ותמצאם ארבעים ושתים: ותיטב את ראשה. ותקינת ית רישה כדי שתהא לחן בעיני יהוא וישאנה: ותאמר השלום. תרצה להיות עמי בשלום: זמרי הרג אדוניו. אם הרגת את אדוניך אין זה דבר חדש שהרי זמרי גם הוא הרג את אלה בן בעשא: מי אתי. מי בכם לעזרתי: שמטוה. מן החלון ארצה: הגלגלת והרגלים. אמרו רבותינו שהיתה מרקדת לפני חתנים בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה: כדומן. תרגומו כזבל: ואל האומנים אחאב. אומני את בניו: ואתכם הרכב והסוסים. ויש בכם כח להלחם: שני

רלבג

ותשם בפוך עיניה. ר"ל שכבר קשטה את עצמה ושמה פוך בעיניה להיטיב ראותם אולי עשתה כדי שתשאת חן בעיניו ויחמול עליה ולא יהרגנה או עשת זה להחזיק המלוכה עדיין והוא יותר נכון ולזה אמרה בגאוה ליהוא השלום זמרי הורג אדוניו: שמטוהו. כתו' שמטוה קרי והכתו' סב אל גוף איזבל כאילו יאמר שמטו גופה כדי שיפילוהו לארץ וזהו סקילה כמו שסוקל נבות כי הסקילה היא אם בשליכת אבנים על הנסקל או בירית הנסקל על האבן כאמרו כי סקול יסקל או ירה יירה והנה היה זה מדה כנגד מדה: וירמסנ'. רמס אותה יהוא אחרי נפלה להמיתה בשלמות ולקיים מה שנ' והיתה נבלת איזבל כדמן על פני השדה: בחלק יזרעא'. ידמה שהכרם נבות נפלה ושם אכלו בשרה הכלבי' כי אצל בית אחאב היה כרם נבות והנסק. ר"ל כלי המלחמ':

ויפלח

רשי שני המלכי' · יורם ואחזיהו : ובני המלך שבעי' איש את גדולי העיר וגו' · כל זה כתב בספר ואיני יודע חשבונם שבעים איש והעם גדולי העיר המגדלי' אותם : בדודים · סירות : חמרים · דגורין מוככי"לם בלע"ז : צדיקי' אתם · כולכם בעיניכם ומחזיקים אותי בחזקת רשע על שהרגתי את המלך ועתה ראו הנה אני קשרתי על אדני והרגהו את כל אלה מי הכה אני לא ה הרגתים אך מאלה תדעו איפה כי גזרת המלך היא עליהם והורגם צדיק הוא ומקיים את מצות ה המקום : בית עקד הרועים · בית כניסת רעיא עקד לשון קשר מקום אסיפת רועים : ובני הגבירה · איזבל : ויאמר אליו יהוא היש את לבבך ישר · ושלם מה שאני עושה כאשר לבבי שלם עם לבבך : ויאמ' יונדב יש ויש תנ' את ידך · ואחוז בה והעלני אליך אל ה המרכבה : בעקבה

רדק את ראשי אנשי בני אדניכם · בני הוא פי' אנשי כי אם היה אומר אנשי אדוניכם היו סבורים כי על כל אנשי ביתו אמ' אע"פ שאינם בניו לפי' אמ' בני אדניכם : ובני המלך · לא היה זה בספר שא כפול הכתוב הוא שמספר כי בני המלך שצוה יהוא להביא את ראשיהם היו שבעים איש עם גדולי העיר שהיו מגדלי' אותם : בדודים · בסלים וכן ת"י בסליא וכמוהו שני דודאי תאנים הדוד האחד : שני צבורים · כמו גלי' לפי שהם כאספים יחד כמו גל אבנים לפיכך נקראו צבורים מן ויצבור יוסף אם יצבר כעפר כסף ות"י דגורין כמו שתרג' אנקלוס חמרים חמרים : צדיקים אתם · אינכם חייבים בדם שא תאמרו כי אני עשיתי רע וקשרתי על אדוני והרגהו אלה לא ה הכיתי אני אלא גדולי העיר הכו אותם ולא רצו להלחם עליהם תוכלו להכיר ולדעת כי מיי' יצא הדבר ואני ואתם צדיקים בדם כל בית אחאב : ומיודעיו · קרוביו כמו ולנעמי מודע לאישה ות"י וקריבוהי : וכהניו · כהני במות ות"י וחברוהי : בית עקד הרועי' · ת"י בית כנישת רעיא וכתב אא"ז ז"ל כי נקרא כן לפי שהיו הרועים גוזזים שם את צאנם ובעת הגזיזה קושרי' אותם ברגליהם מקום העקדה : מצא את אחי אחזיהו · בני אחי אחזיהו כמו שאומר בדברי הימים וימצא את שרי יהודה ואת בני אחי אחזיהו ובן אחיו קורא אחיו כמו ואת לוט אחיו : לשלום בני המלך ובני הגבירה · בני אחאב ובני איזבל ומה שאמר ובני הגבירה אחר שאמר לשלום בני המלך לפי שהכבוד היה תלוי בה שאף בחיי אחאב היתה היא גבירה ואחאב היה נשמע אליה ועושה על פיה ולא ידעו ענין זה המרד ושהומתה איזבל ושהומת אחזיהו לפיכך לא כשו מיהוא אבל שמעו כי מת יהורם ברמות גלעד לפיכך א אמרו לשלום בני המלך וכן אמ' שם בדברי הימים משרתים ל לאחזיהו שהיו באים לעבודת אחזיהו לעזור לבית אחאב כמו שהיה הוא עמה' : תפשום חיים · ומה שצוה כן ובלבבו להרגם כמו שאמר וישחטם להגדיל הנקמה שלא ימיתום דרך מ מלחמה : ויברכהו · נתן לו שלום : ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך · יהונדב אמר יש ויש כפל לחזק כי ישר לבבו ואחר כן אמר לו יהוא תנה את ידך להעלותו למרכבה עמו או פירושו ויש תשובת יהוא דרך שאלה כלומ' כן הוא כמו שאתה אומר כי יש לבבך עם לבבי אב תנה ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה : עד

ואשר על העיר חד מן י"ו פסו' בטעם פזר גדול וגלגל וסי' במס' רבת' : מדבר ג' וסי' שקר תרחק · ויקש דבר איש יהודה · דעו אפוא כי לא יפל : לשלום ב' וסי' יואב · ויהוא מצא : וישחטום ב' וסי' אל בור עקד · הכהנים :

ויראו מאד מאד ויאמרו הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נעמד אנחנו: וישלח אשר על הבית ואשר על העיר והזקנים והאמנים אל יהוא לאמר עבדיך אנחנו וכל אשר תאמר אלינו נעשה לא נמליך איש הטוב בעיניך עשה: ויכתב אליהם ספר שנית לאמר אם לי אתם ולקלי אתם שמעים קחו את ראשי אנשי בני אדניכם ובאו אלי כעת מחר יזרעאלה ובני המלך שבעים איש את גדלי העיר מגדלים אותם: ויהי כבא הספר אליהם ויקחו את בני המלך וישחטו שבעים איש וישימו את ראשיהם בדודים וישלחו אליו יזרעאלה: ויבא המלאך ויגד לו לאמר הביאו ראשי בני המלך ויאמר שימו אותם שני צברים פתח השער עד הבקר: ויהי בבקר ויצא ויעמד ויאמר אל כל העם צדקים אתם הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו ומי הכה את כל אלה: דעו אפוא כי לא יפל מדבר יהוה ארצה אשר דבר יהוה על בית אחאב ויהוה עשה את אשר דבר ביד עבדו אליהו: ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל וכל גדליו ומידעיו וכהניו עד בלתי השאיר לו שריד: ויקם ויבא וילך שמרון הוא בית עקד הרעים בדרך: ויהוא מצא את אחי אחזיהו מלך יהודה ויאמר מי אתם ויאמרו אחי אחזיהו אנחנו ונרד לשלום בני המלך ובני הגבירה: ויאמר תפשום חיים ויתפשום חיים וישחטום אל בור בית עקד ארבעים ושנים איש ולא השאיר איש מהם:

וילך משם וימצא את יהונדב בן רכב לקראתו ויברכהו ויאמר אליו היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה:

ודחילו לחדא לחדא ואמרו הא תרין מלכיא לא יכילו למיקם קדמוהי ואיכדין נקום אנחנא: ושלח דממנא על ביתא ודממנא על קרתא וסביא ותורביניא לות יהוא למימר עבדך אנחנא וכל דתימר לנא נעביד לא נמליך גבר דתקין בעינך עיביד: וכתב להון אגרתא תנינות למימר אם דילי אתון ומני אתון מקבלין סבו ית רישי גברי בני רבונכון ותיתון לותי כעידנא הדין מחר ליזרעאל ובני מלכא שבעין גברא ית רברבי קרתא מרבן יתהון: והוה כמיתי אגרתא לותהון ודברו ית בני מלכא ונכיסו שבעין גברא ושויאו ית רישיהון בסליא ושדרינון לותיה ליזרעאל: ואתא איזגדא וחוי ליה למימר איתיאו רישי בני מלכא ואמר שוו יתהון תרין דגורין במעלנא דתרעא עד צפרא: והוה בצפרא ונפק וקם ואמר לכל עמא זכאין אתון הא אנא מרדית על רבוני וקטלתיה ומן קטל ית כל אילין: דעו כען ארי לא יבטל מפתגמא דיי דמליל יי על בית אחאב ויי קיים ית דמליל ביד עבדיה אליהו: ומחא יהוא ית כל דאשתארו לבית אחאב ביזרעאל וכל רברבוהי וקריבוהי וחברוהי עד דלא אשתאר ליה משיזיב: וקם ואתא ואזל לשמרון הוא בית כנישת רעיא באורחא: ויהוא אשכח ית אחי אחזיה מלכא שבטא דבית יהודה ואמר מן אתון ואמרו אחי אחזיה אנחנא ונחתנא למבעי שלם בני מלכא ובני מלכתא: ואמר אוחדינון כד חיין ואחדינון כד חיין ונכיסונון לגו בית כנשתא ארבעין ותרין גברא ולא אשתאר אנש מנהון:

ואזל מתמן ואשכח ית יהונדב בר רכב לקדמותיה וברכיה ושאיל בשלמיה ואמר ליה האית לבך כשר כמא דלבי עם לבך ואמר יהונדב אית ואית הב ית ידך ויהב ידיה ואסקיה לותיה לרתיכא:

רלבג

וישלח אשר על הבית · ר"ל שכבר שלח הממונ' על בית אחאב והממונה על עיר ש שמרון וזקני העיר והאומנים ומגדלים בני אחאב שהיו גדולי העיר כמו שנזכר אחר זה שהם עבדיו וכל אשר יאמר להם יעשו : וישימו את ראשיהם בדודים · ר"ל בסלים כדי שיראום האנשים · שימו אותם שני צבורים · הם כמו חמרים ר"ל שיעשו שני גלים מאלו הראשים והנה באו בעור לילה להעלים הענין מ מההמון : וכהניו · הם כהני הבמות : ויקם ויבא וילך שומרון · ר"ל שכבר קם יהוא ובא לביתו לקחת הרכב והלך לשמרון ובדרכו הנה בהיותו בית עקד ה הרועים הוא הבית שהיו הרועים גוזזים שם את הצאן ולזה היו עוקדין אותם שם הנה מצא יהוא את אחי אחזיהו מלך י יהודה ר"ל בני אחי א אחזיהו כי כבר מתו אחיו כמו שנזכר ב בספר ד"ה : וישחטם אל בור בית עקד · הנה היה בור בבית ההוא שהיה בית עקד הרועים ושם שמום אחר שהרגום : איש

רדק

עד השמידו: באריך הה״א כי כן יבוא המקור פעמים: בעקבה. כתרגו' בחכמה וכן ויעקבני: קדשו עצרה. זמנו עצרה שיהיו נעצרים כל העם לפני הבעל: לאשר על המלתחה. ת״י לדממכא על קומטריא פי' גנזי הבגדים וכן בדברי רז״ל קומטרי דספרי פי' גנזי הספרים: נפשו תחת נפשו. נפש השומר תחת נפש הנמלט: וישליכו. הוא על דרך הרחבת הלשון מרוב חפזם ומהירותם אותם לשלחם לעיר בית הבעל לנתוץ את המצבות: ויוציאו. הראשון מצבות לשון רבים והשני מצבת לשון יחיד: וישרפוה. כל אחת מן המצבות: למחראות. כתיב וקרי למוצאות ושניהם ענין אחד אלא שהקרי לשון נקיה יותר והענין שהיו כונסין שם: אשר בית אל. כמו בבית אל וכן הנמצא בית ה': ויאמר ה' אל יהוא. ע״י נביא ובסדר עולם מי אמר לו יונה בן אמתי: בני

רשי

בעקבה. במרמה לשון ויעקבני: קדשו עצרה. הכריזו אסיפה להיות נעצרים לבית הבעל: על המלתחה. לדממכא על קומטריא ארגזים וקופסאות שכורכין ונוכזין בתוכן תכשיטי עובדי הבעל: כפשו תחת נפשו. נפש השומר תחת נפש הנמלט: וישליכו. ורמו רהטיא וגבריא קטילין השליכו חללי את עובדי הבעל: למחראות. לשון בית הכסא וכן לאכול את חוריהם: רק חטאי ירבעם וגו'. מדאגה שלא תשוב המלכות לבית דוד כמו שנתיירא ירבעם: ויאמר ה' אל יהוא. ביד יונה: בני

ב' פסו' כטעין בענין וסי' ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל. ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון: ד' פסוקי' בקריאה אית בהון כל כל וכל כל וסים כל החיה כל הרמש וכל העוף.. ועתה כל נביאי הבעל. וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל. כל קבל דנא בהזמנא: הוצא ה' בקריא' וסי' הוצא

ויאמר לכה אתי וראה בקנאתי ליהוה וירכבו אתו ברכבו: ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון עד השמדו כדבר יהוה אשר דבר אל אליהו: ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אלהם אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה: ועתה כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יפקד לא יחיה ויהוא עשה בעקבה למען האביד את עבדי הבעל: ויאמר יהוא קדשו עצרה לבעל ויקראו: וישלח יהוא בכל ישראל ויבאו כל עבדי הבעל ולא נשאר איש אשר לא בא ויבאו בית הבעל וימלא בית הבעל פה לפה: ויאמר לאשר על המלתחה הוצא לבוש לכל עבדי הבעל ויצא להם המלבוש: ויבא יהוא ויהונדב בן רכב בית הבעל ויאמר לעבדי הבעל חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי יהוה כי אם עבדי הבעל לבדם: ויבאו לעשות זבחים ועלות ויהוא שם לו בחוץ שמנים איש ויאמר האיש אשר ימלט מן האנשים אשר אני מביא על ידיכם נפשו תחת נפשו: ויהי ככלתו לעשות העלה ויאמר יהוא לרצים ולשלשים באו הכום איש אל יצא ויכום לפי חרב וישלכו הרצים והשלשים וילכו עד עיר בית הבעל: ויצאו את מצבות בית הבעל וישרפוה: ויתצו את מצבת הבעל ויתצו את בית הבעל וישמהו למחראות עד היום: וישמד יהוא את הבעל מישראל: רק חטאי ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל לא סר יהוא מאחריהם עגלי הזהב אשר בית אל ואשר בדן: ויאמר יהוה אל יהוא יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב

תרגום

ואמר איתא עמי וחזי בקינאתי דאנא מקני קדם יי ואחיתו יתיה ברתיכיה: ואתא לשמרון ומחא ית כל דאשתארו לאחאב בשמרון עד דשיציה כפתגמא דיי דמליל עם אליהו: וכנש יהוא ית כל עמא ואמר להון אחאב פלח ית בעלא זעיר יהוא יפלחניה סגי: וכען כל נביי בעלא וכל פלחוהי וכל כומרוהי זמינו לי אנש לא ישגי ארי דבח רב לי לבעלא כל דישגי לא יתקיים ויהוא עבד בחוכמא בדיל לאבדא ית פלחי בעלא: ואמר יהוא זמינו כנישתא לבעלא וזמינו: ושלח יהוא בכל ישראל ואתו כל פלחי בעלא ולא אשתאר אינש דלא אתא ועלו לבית בעלא ואתמלי בית בעלא ספא בספא: ואמר לדימכנ על קומטריא אפיק לבושא לכל פלחי בעלא ואפיק להון לבושא: ואתא יהוא ויהונדב בר רכב לבית בעלא ואמר לפלחי בעלא בלושו וחזו דילמא אית כא עמכון מעבדיא דיי אלהן פלחי בעלא בלחודיהון: ואתו למעבד ניכסת קודשין ועלון ויהוא מני ליה בברא תמנין גברא ואמר גברא דישתיזיב מן גברא דאנא מעיל על ידיכון נ נפשיה חלף נפשיה: והוה כד שיצי למעבד עלתא ואמר יהוא לרהטיא ולגבריא עולו מחונון אינש לא יפוק ומחונון לפתגם דחרב ורמו רהטיא וגבריא קטילי ואזלו עד קרית בית בעלא: ואפיקו ית קמת בית בעלא ואוקידוהא: ותרעו ית קמת בעלא ותרעו ית בית בעלא ושויוהא לבית מפקת אנשא עד יומא הדין: ושיצי יהוא ית בעלא מישראל: לחוד בחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל לא סטא יהוא מבתריהון אישתעביד לעגלי דהבא די בביתאל ודי בדן: ואמר יי ליהוא חלף דאתקנתא למעבד דכשר קדמי ככל דברעותי עבדת לבית אחאב

רלבג

אים אל יפקד. ר״ל שלא יחסר איש שלא יהיו כלם שם: עשה בעקבה. ר״ל במרמה: קדשו עצרה לבעל. זמנו וקראו יום שיהיו נעצרים בו כלכם לבעל: ויאמר לאשר על המלתחה. הוא הממונה על אוצר בגדי הכומרי' ועובדי הבעל: וישליכו הרצים והשלישים. ר״ל שכבר השליכו הרצים והשלישים נבלת ה ההרוגים מבית הבעל בעת הכותם אותם: למחראות. ר״ל לבתי כסאות להפנות שם לבזות הע״ז: ויאמר ה' אל יהוא. אמר לו זה ע״י נביא כי לא היה יהוא נביא:

בימים

ימלט
ג' וכו' תכש לגברא דשנא נביא ונדיקיא המא יערק דשט ירא בלאתא חכימא' ושקרית נמיכל

וישלכו
כולהון חס' במ״ר וכל כתו' אל במ״א חס' וישלכו את תורתך

מסרה

מן המקום. הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה. חמה מטיבים את לבם. הוצא את בנך וימות. ויאמר לאשר על המלתחה. והוצא את עמי בני ישר': אל יצא ג' בקריא' וסי' אל יצא איש ממקומו. אל יצא פליט מן העיר. באו הכום איש אל יצא: עד היום ט' מיוחדין וסים' מצויין במסר' רבתא דאסדרנא בריש סיפרא בערך יוד: בית ד' דסבירא ובבית וסי' נמסר לעיל בספר' חלק ב' סים' ב': בלבבי ג' בקריאה וסי' והקימתי לי כהן נאמן. ככל אשר בלבבי עשית דיהוא. עד אנה אשית עצות:

בְּנֵי רְבִעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ וְיֵהוּא לֹא שָׁמַר לָלֶכֶת בְּתוֹרַת־יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־לְבָבוֹ לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם חֲזָאֵל בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל׃ מִן־הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ אֵת כָּל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד הַגָּדִי וְהָראוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־נַחַל אַרְנֹן וְהַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֵהוּא וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְכָל־גְּבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב יֵהוּא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ יְהוֹאָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים־וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה בְּשֹׁמְרוֹן׃

יא וַעֲתַלְיָה אֵם אֲחַזְיָהוּ וְרָאֲתָה כִּי מֵת בְּנָהּ וַתָּקָם וַתְּאַבֵּד אֵת כָּל־זֶרַע הַמַּמְלָכָה׃ וַתִּקַּח יְהוֹשֶׁבַע בַּת־הַמֶּלֶךְ־יוֹרָם אֲחוֹת אֲחַזְיָהוּ אֶת־יוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָה וַתִּגְנֹב אֹתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הַמְּמוֹתְתִים אֹתוֹ וְאֶת־מֵינִקְתּוֹ בַּחֲדַר הַמִּטּוֹת וַיַּסְתִּרוּ אֹתוֹ מִפְּנֵי עֲתַלְיָהוּ וְלֹא הוּמָת׃ וַיְהִי אִתָּהּ בֵּית יְהוָה מִתְחַבֵּא שֵׁשׁ שָׁנִים וַעֲתַלְיָה מֹלֶכֶת עַל־הָאָרֶץ׃ וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שָׁלַח יְהוֹיָדָע וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאיוֹת לַכָּרִי וְלָרָצִים וַיָּבֵא אֹתָם אֵלָיו בֵּית יְהוָה וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית וַיַּשְׁבַּע אֹתָם בְּבֵית יְהוָה וַיַּרְא אֹתָם אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃

בְּנִין רְבִיעִין יְתִבוּן לָךְ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְיֵהוּא לָא נְטַר לִמְהַךְ בְּאוֹרָיְתָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּכָל לִבֵּיהּ לָא אַסְטָא מֵעַל חוֹבֵי יָרָבְעָם דְחַיֵיב יַת יִשְׂרָאֵל׃ בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן שָׁרֵי רוּגְזָא דַיְיָ לְמִתְקַף בְּיִשְׂרָאֵל וּמְחָנוּן חֲזָאֵל בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ מִן יַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא יַת כָּל אַרְעָא גִלְעָד שִׁבְטָא גָד וְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה מֵעֲרוֹעֵר דְעַל כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְאַרְעָא גִלְעָד וּמַתְנָן׃ וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יֵהוּא וְכָל דַעֲבַד וּגְבוּרְתֵּיהּ הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁכֵב יֵהוּא עִם אֲבָהָתוֹהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בְּשֹׁמְרוֹן וּמְלַךְ יְהוֹאָחָז בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ וְיוֹמַיָא דִמְלַךְ יֵהוּא עַל יִשְׂרָאֵל עַסְרִין וְתַמְנֵי שְׁנִין בְּשֹׁמְרוֹן

וַעֲתַלְיָה אִמֵּיהּ דַאֲחַזְיָה חֲזַת אֲרֵי מִית בְּרַהּ וְקָמַת וְאוֹבֵידַת יַת כָּל זַרְעָא דְמַלְכוּתָא׃ וּנְסֵיבַת יְהוֹשֶׁבַע בַּת מַלְכָּא יוֹרָם אַחְתֵיהּ דַאֲחַזְיָה יַת יוֹאָשׁ בַּר אֲחַזְיָה וּגְנָבַת יָתֵיהּ מִגוֹ בְּנֵי מַלְכָּא דְמִתְקַטְלִין וְאִטַּמָּרַת יָתֵיהּ וְיַת מֵינִיקְתֵּיהּ בְּאִדְרוֹן בֵּית עַרְסָתָא וְאַטְמָרוּ יָתֵיהּ מִן קֳדָם עֲתַלְיָה וְלָא אִתְקְטִיל׃ וַהֲוָה עִמַּהּ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מִטַּמַּר שִׁית שְׁנִין וַעֲתַלְיָה מָלְכַת עַל אַרְעָא׃ וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא שְׁלַח יְהוֹיָדָע וּדְבַר יַת רַבָּנֵי מָאוָתָא לְגִבָּרַיָא וּלְרָהֲטַיָא וְאָעֵיל יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּגְזַר לְהוֹן קְיָם וְאוֹמֵי יָתְהוֹן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְאַחֲזֵי יָתְהוֹן יַת בַּר מַלְכָּא׃

ערער ה' חס' וסימ' ולאשר בערער · ויעברו את הירדן כשמואל · מן הירדן מזרח השמש דמלכים · עזובות ערי ערער · ובלע בן עזז · וכל אוריתא דכוו' חס' : עתליהו ז' וסי' ועתליה אם אחזיהו דמלכים · ועתליה מלכת על הארץ דמלכים · ותכרו דדברי הימים · ותשמע עתליה דמלכים · ותקרע עתליה את בגדיה דמלכים · ושמשרי ושחריה ועתליה · ומבני עילם ישעיה · ושארא עתליהו : ג' זוגין קדמ' ש"ן ותניינא ז"ן וסימ' שלח ובשנה השביעית שלח יהוידע · התחזק ובשנה השביעית התחזק · שכחתני אמרה לאל סלעי · זנחתני כי אלהי מעזי · אשמרה עזי אליך אשמרה · אזמרה עזי אליך אזמרה · וחילופיהון ג' זוגין קדמא ז"ן תנינא ש"ן וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סי' ב' :

בני רבעים · ארבעה דורות תחת שהשמדת את בית אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי ואחאב ואחזיה ויהורם : לקצות · כמו קצתי בחיי : בחדר המטות · בעליית בית קדשי הקדשים כמה שהוא אומר ויהי אתה בבית יי' מתחבא וגו' עליו אמר דוד כי יצפנני בסוכה יסתירני בסתר אהלו וקורא אותה חדר המטות על שם בין שדי ילין וזהו שיסד ר' אליעזר כפץ חדר המטות חורבן ביתך יכפר עליהם : לכרי · שרי המאות לגבורים ושרי המאות לרצים ולשון כרי שלא אמר לכרים שם דבר של קבוצת הגבורים ב ברנ"ר בלע"ז : ויכרות להם ברית · שיהא בעזרתו להמליך את בן המלך : השלישית

בני רבעים · כמו בנים רביעים יהואחז יהואש ירבעם זכריה ואמרו בזכות שהשחית בית אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי אחאב אחזיהו יהורם מלכו מבניו ארבעה דורות ויהוא בער הבעל ולא בער העגלים כי אותם נעשו לשם יי' ואף על פי כן היה חטא גדול כמו שכתוב לא תעשון אתי וגו' : לקצות בישראל · להכרית כמו מקצה רגלים חמס שותה : וראתה כי מת בנה · כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד : ותאבד · ובמקומו בדברי הימים ותדבר וקימ' תאבד דוברי כזב : הממלכה · פי' ממלכות יהודה וכן הוא אומר בדברי הימים : הממותתים · כתיב וקרי המומתי' והענין אחד אלא שהכתו' הוא תואר כמו ממותי תלאים והקרי הוא מהפעלים מבנין הפעיל : בחדר המטות · חסר ועניני ותסתירהו ואת מניקתו בחדר המטו' ותר' ואטמרת יתיה וית מניקתיה ב באידרון בית ערסת' וכן בדברי הימים ותתן אותו ואת מניקתו בחדר המטות ואמר אחר כך ויסתירו אותו ר"ל היא הסתירה אותו למטה ומכאן והילך ה הסתירו אותו ג"כ היודעים שלא גלו הדבר לעתליה כל שם המכ' ופי' בחדר המטות החדר שהיה בעזרת הלוים או הכהנים ובדברי רז"ל בחדר המטו' בתאים ר' ישמעאל אומר בעליות בימות החמה שהיו שוכבי' שם הכהני' והלוי' ויש בו דרש בית המקדש קורא חדר המטות על שם בין שדי ילין ועוד כתיב אף ערשינו רעננה : שרי המאיות · כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד המאות וכן כלם אסר בפרש' זאת עד ויכרת יהוידע כן כתוב וכן קרי והכתו' הוא בהראות היו"ד למ"ד הפועל הנסתרת ממלת מאה כי ה"א במאה לנקבה וה"א השרש כ בעלמת ואלה שרי המאות כהני' ולוים היו כי רבים היו כי דוד מנה מן הלוים ארבעת אלפים שוערי' וארבעת אלפים משוררים ומהללים : לכרי ולרצים · כמו לכרים וכמוהו הרודד עמי תחתי כמו עמים והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל ותי' לכרי לגבריא ופי' לקח שרי המאו' אשר בלוים וקרא ג"כ לשרים ולרצים לשרים להתיעץ עמהם וכן אומ' בדברי הימים וראשי האבות לישראל וקרא לרצים גם כן להכינם למשמרת המלך : וירא אותם · מבנין הפעיל בתשלומו וירא' בפתח הי"וד : באי

רלבג

בימים ההם החל יי' לקצות בישראל · הנה מזה המקום יתבאר לך שמה שהמי' יהוא מבית אחאב היה כ כמלט מחרב חזאל כי בימי בית אחאב לא שלטה חרבו בישראל אך בימי יהוא התחיל הש"י לקצץ ולהכרית בישראל על יד חזאל והנה קצה וקצץ הם שני שרשים בענין א אחד : ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מ מת בנה · הנה זה היה מאת הש"י לכלו' הזרע הבא מאת בית אחאב כי הנותר שלא המית יהוא המיתה עתליה עד שנשאר יואש בן בנה הוצרכה יהושבע בת המלך יורם למלטו ו ולהסתירו מפני ע עתליהו שלא תמיתהו ולזה גנבה אותו ואת מניקתו בחדר ה המטות שהיו שם ו והסתירו אותו הוא ו ומניקתו מפני עתליהו ולא הומת והנה הסתיר' אותם יהושבע בבית יי' כי שם היתה יושבת כי בעלה היה כהן גדול והנה החביאתם שם שנים ואז היתה עתליהו מ מולכת על הארץ : שלח יהוידע ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים · הרצון באמרו לכרי לכרים והרצון בו לשרים והם ראשי האבות לישראל כמו שנזכר בספר ד"ה והנה הרצון בזה שכבר לקח יהוידע שרי המאות לכהנים וללויים ושלח בידם לראשי אבות ישראל ולרצים שיבאו אליו והנה הביא אותם אליו בית יי' וכרת להם ברית עם יי' ועם המלך כמו שנזכר אחר זה שלא יגלה אותם והשביע אותם בשם יי' לעמות [illegible]כוונו להקים את בית המלך על כסא אביו ואחר זה הראה אותם את בן המלך והוא יואש : ויכוס

וראתה א' מלין דתיו' וי"ו בריש תיבו' ולא קרי'

רדק

באי השבת ושמרי משמרת. שיתעסקו בעבודתם וישמרו משמרת הבית ופירו' באי השבת כי משמרות קבועות היו בכהנים ובלוים מימי דוד ושמואל שתקנו אותם והיה משמר אחד עובד השבוע ויוצא בשבת אחר הקרבת המוספין ונכנס המשמר האחר ואמר להם יהודע שישמרו המלך ויהיה השלישית מן השומרים מן באי השבת ושתי הידות כל יוצאי השבת כי יוצאי השבת יותר פנויים מן באי השבת שעל באי השבת עבודת השבוע ויהיה השלישית בבית המלך השלישית בשער סור והשלישית בשער אחר הרצים. ולא חלק אותו שלישית יהיה כאן ואותו שלישית יהיה כאן אלא שיחלקו באי השבת עם יוצאי השבת לשלשה חלקים ויהיו על השלש מקומות הנזכרים ויהיו מוכנים לשמור הנכנסים והיוצאים שלא יבואו עוזרי עתליהו להמית המלך: בשער סור. ובדברי הימי' בשער היסוד ות"י בתרע גבריא ויש נסחאו' בתרע כטוריא ובדברי רז"ל שהוא שער המזרחי ושבע שמות נקראו לו שע' סור ששם היו טמאים פורשים הה"ד סורו טמא קראו למו שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה שער חרסית שהיה מכוון כנגד זריחת החמה הה"ד האו' לחרס ולא יזרח שער האיתון שהוא משמש כניס' ויציאה שער התוך שהוא ממוצא בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה שער עליון שהוא למעלה מעזרת ישראל: בשער אחר הרצים. ת"י בתרעא דבתרוהי יתרע רהטיא ובדברי הימים לשוערי הספי' והוא שער שהיה לדרום העזרה ועליו כאמ' בדברי הימים בית האספים ומה שכנהו בשער הרצי' לפעמו שהיו רצי המלך שם: מסח. פי' משמרת מסח שתשמרו מתסח והיא הכתיבה וההריסה כמו ונסחתם מעל האדמה ובמקום הזה הוא הריסת ה המשמרה על דרך פן יהרסו לעלות אל יי' והזהירם שיהיו במשמרה כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד משדר המשמרה ללכת אל מקו' אחר או יהיה מסח מן הסית הדעת שישמרו שלא יסיתו דעתם לענין אחר אלא דעתם יהיה למשמרת לשמור את המלך: אל המלך. בעבור המלך: והבא אל השדרות. כתרגו' ודיעול לגו מן סדרא כלומ' אדם אחד שיכנס תוך סדר משמרותיכם יומת ובדברי הימים והבא אל הבית יומת ואחד הוא כי כל הבית היה משמרתם כמו שאמ' מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית למזבח ולבית: ויקחו איש את אנשיו. כל אחד משרי המאות לקח אנשיו עמו: את החנית. שם כלל כי לא נתן להם חנית אחד לבד אלא ר"ל החניתים וכן אומר בדברי הימים את החניתים ואת המגנות ואת השלטים ופירו' השלטים בדמות מגינים וכן כל שלטי הגבורים: אשר למלך דוד. שהיה לוקח דוד במלחמות היה מקדיש כמו שלטי הזהב אשר לקח מהדר עזר וזולתו והיו נתונים לאוצרות בית יי': את הנזר ואת העדות. בגדי מלכות מן ועדית עדי עדות בשקל גאות ות"י ית כלילא וית סהדותא ובדברי רז"ל כי זה הנזר היה עדות למלכי בית דוד מי שראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי למלכות אינה הולמתו ואדניהו בקש להלמו ולא הולמתו: וימשחהו יהוידע ובניו. וכן כתו' בדברי הימים וימשחוהו יהוידע ובניו ומפני מה משחוהו והלא אין מושחין מלך בן מלך מפני מחלוקתו של עתליהו כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקתו של אדניהו: יחי המלך. ת"י יצלח מלכא: את קול הרצין העם. חסר הסמך ומשפטו הרצי' רצי העם כמו סיגים כסף אמרים אמת או הוא כמו הפוך כמו שהוא אומר בדברי הימים את קול העם הרצים או יהיה קול עומד במקום שנים ופירוש את קול הרצים ואת קול העם ונון הרצין במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים ופי' קול הרצין קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרים יחי המלך ובדברי הימים את קול העם הרצים ומהללים את המלך ות"י את קול הרצים העם ית קל דרקדנין עמא פירו' שהיו מרקדין ומטפחין כמו שאמר ויכו כף: עומד

רשי

השלישית מכם באי השבת. המשמרות היו מתחדשות ובאות בשבת משמרות כהונה ולויה אחת נכנסת ואחת יוצאה וצוה את המשמ' הנכנס להתחלק לשלשה חלקים השלישית בבית המלך לשמור שלא יעמוד איש על המלך להורגו והשלישית בשער סור הוא שער המזרחי שבעזרה שער הסררה והשלישית בשער הרצים אף הוא משערי העזרה ויונתן תרגם בתרעא דבתרוהי תרע ר רהטיא ושער הרצים דרך שם באין מבית המלך לבית המקדש כמה שנ' בסוף הענין ואותו שער העזרה שנ' אחריו שער הרצים קראו בדברי הימי' שער הספים: ושמרתם את משמרת הבית מסח. שמיר זו כוה על החלק הראשון שאמר עליו ושמרו את משמרת בית המלך מסח שמרוהו מאד שלא תסיחו דעתכם לפנות כולם שלא יהא יהוא ברבר ולשון של מסח מן היסוד: ושתי הידות בכם. שאמרתי שיהו בשער סור ובשער ה הרצים ועמהם כל יוצאי השבת כל אנשי משמר היוצא: ושמרתם את משמרת בית יי' אל המלך. שלא יבואוהו נזק מתוך בית יי' ולא הוצרך לכל זאת אלא שבת ר ראשונה עד שהומתה עתליה וברחו עוזריה מן העיר: והבא אל השדרות. איש נכרי שיבא לתוך המחנות הקרוי' שדרות והוא מקום מבוא המלך מביתו לבית יי' ולא ידעתי מהו לשון שדרו' ות"י סידריא: את הנזר ואת העדו'. ספר התורה כמו שכתוב והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו ורבותנו אמרו הנזר הוא העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו: העמוד

ובכאו ג' וסי' והיו את המלך בצאתו. ומהאלהים היתה תבוסת. ובבאי גבעתי: ויוצא ד' וחס' יוד וסי' נמסר בסר' ואתחנן: וכל עם ז' וסי' בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסרים מלכא וחבא חברא. ופי' ביהושע ס"ח:

ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשון השלישית מכם באי השבת ושמרי משמרת בית המלך: והשלישית בשער סור והשלישית בשער אחר הרצים ושמרתם את משמרת הבית מסח: ושתי הידות בכם כל יצאי השבת ושמרו את משמרת בית יהוה אל המלך: והקפתם על המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל השדרות יומת והיו את המלך בצאתו ובבאו: ויעשו שרי המאיות ככל אשר צוה יהוידע הכהן ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יצאי השבת ויבאו אל יהוידע הכהן: ויתן הכהן לשרי המאיות את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד אשר בבית יהוה: ויעמדו הרצים איש וכליו בידו מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית למזבח ולבית על המלך סביב: ויוצא את בן המלך ויתן עליו את הנזר ואת העדות וימלכו אתו וימשחהו ויכו כף ויאמרו יחי המלך: ותשמע עתליה את קול הרצין העם ותבא אל העם בית יהוה:

ופקידינון למימר דין פיתגמא דתעבדון תלתא מנכון עלי שבא ונטרי מטרת בית מלכא: ותלתא בתרע גבריא ותלתא בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ותטרון ית מטרת ביתא מדאשתלי: ותרין חולקין בכון כל נפקי שבא ויתטרון ית מטרת בית מקדשא דיי על מלכא: ותקפון על מלכא סחור סחור גבר וזיניה בידי' ודייעול לגו מן סדרא יתקטיל והוו עם מלכא במיפקיה ובמיעלי': ועבדו רבני מאוותא ככל דפקיד יהוידע כהנא ודברו גבר ית גברוהי עלי שבתא עם נפקי שבתא ואתו לות יהוידע כהנא: ויהב יהוידע כהנא לרבני מאוותא ית מורניתא וית שלטיא די למלכ' דוד די בבית מקדשא דיי: וקמו רהטיא גבר וזיניה בידיה מעיבר ביתא ימינא עד עיבר ביתא מסמלא למדבחא ולבית כפורי על מלכא סחור סחור: ואפיק ית בר מלכא ויהב עלוהי ית כלילא וית סהדותא ואמליכו יתיה ומשחוהי וטפחו יד ואמרו יצלח מלכא: ושמעת עתליה ית קל דרקדנין עמא ואתת לות עמא לבית מקדשא דיי:

רלבג

ויצום לאמ' זה הדבר אשר תעשון השלישית. השלישית מהאנשי' אשר צוה יהוידע לשמירת המלך הם מבאי השבת והם המשמר הנכנס לכהנים וללויים ושאר ישתדלו בעבודת בית המקדש וכבר זכר אחר זה כי שתי הידות ההם הם כל יוצאי השבת והם משמר היוצא ולזה יהיו השלישית מהם חצי באי השבת כי כל יוצאי השבת הם שתי הידות והנה באר כי השלישית ישמרו משמרת בית המלך שלא יכנס שם אדם יוכל להזיק למלך והשלישית יעמדו בשער סור והוא השער המזרחי שהיו טמאים בלתי יכולים להכנס שם ולזה היה נקרא שער סור כטעם סורו טמא ובד"ה נקרא שער היסוד כי הוא היסוד הראשון מהקדושה והשלישית בשער שהוא אחר הרצים והנה תשמרו את משמרת הבית בית מסח והוא המקום שפרצו בבית בני עתליה המרשעת כמו שזכר בספר ד"ה ואולם שתי הידות באלו השלשה חלקים שזכר הם כל יוצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי' בעבור המלך שלא יזיק על צד עוזרי עתליהו והקפת' אצל המלך סביב איש כלי מלחמתו בידו והנכנס מהזרים אל הסדרים והמערכות שיהיו מסדרים שומרי המלך יומת כדי לשמור המלך תכלית השמירה ואלו השומרים יהיו את המלך בצאתו ובבאו כדי שלא יקרהו נזק: ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת. והנה לקחו מבאי השבת מחציתם לזאת השמירה וכל יוצאי השבת כמו שקדם והנה לא הכריח יהוידע המשמרות האחרות לזאת השמירה: ויתן הכהן לשרי המאות את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד. ר"ל שהקדישם אותם המלך דוד: על המלך סביב. ר"ל אצל המלך סביב: את הנזר ואת העדות. ר"ל הכתר ואחשוב שנתן אצלו התורה שנקר' את עדות שיקרא בה כל ימי חייו והיתה עמו כמו שנזכר בתורה: וימשחוהו. מפני מחלקת עתליה הוצרכו למשחו מצורף לזה שלא היה מפורסם מאד שיהיה בן המלך: את קול הרצין העם. ר"ל קול הרצים וקול העם: עומד

רשי

העמוד. הוא תעמד המלך בבית יי': קשר קשר. מרד מרד יש כאן: הוציאו אותה. מבית המקדש לשדרות והביאו אותה דרך בית השדרות לבית המלך ואל תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר שלא תמצא עוזרים מתחברים אליה: והבא אחריה. בשדרתה: המת בחרב. להמית בחרב: וישימו לה ידים. מקום אשטנצא בלע"ז: בין יי' ובין המלך ובין העם. שיהו המלך והעם אחרי יי' ואחר כך בין המלך ובין העם שיהו עבדי' למלך: פקדות. ממונים לשמור בתקו' משמרתם כהילכתן כי עתליה בטלה את סדר משמרות הבית: ויבאו דרך שער הרצים אל בית המלך: כל ימיו אשר הורהו יהוידע. אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחו' למלך ועשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קדשי הקדשים שעה אחת מסוכן למות ואתה נכנסת בו שש שנים כדי אתה להיות אלוה אז שמע המלך אליהם שבדברי הימים: כסף

רדק

עומד על העמוד. פי' סמוך לעמוד וכן ותבחת עליו סמוך לו ועליו מטה מנשה סמוך לו ות"י קאים על אסטוונא ופי' שתיו שהוא ספסל שיושבי' בו השרים הגדולים ולדעתו יהיה פי' עמוד שהיה באותו השתיו מקום מכובד לעמוד שם המלך לפיכך נקרא עמוד וכן אומר בדברי הימים על עמדו כלו' מקום הראוי לו לעמוד בו: הוציאו אותה אל מבית לשדרות. הוציאו אותה מבית יי' ותצא דרך מקום השדרות שהיא מערכת השומרים ואם יצא איש אחריה לעזרתה המיתוהו בחרב: המת. מקור: וישימו לה ידים. נתנו לה מקום שתצא באותו הדרך אשר מבית יי' לבית המלך והוא דרך מבוא הסוסים לבית ושם המיתוה: בין יי' ובין המלך. מתחלה כרת ברית בין יי' והמלך והעם שיהיו כלם לעבודת יי' ולהסיר הבעל' ואחר כך כרת ברית בין המלך והעם: ואת מתן. כהן הבעל היה שמו מתן: וישם הכהן פקדות. ת"י ומני כהנא מטרות ר"ל המשמרות אשר היו מתוקנות מתחילה כן הושיבם עתה כי נרא' כי מפני שהיו עובדי' הבעל המלכים אשר היו לפני זה לא נשאר דבר בבית יי' על מכונו ועל כדורו וכן כתו' בדברי הימי' וישם יהוידע פקדו' בית יי' ביד הכהנים הלוים אשר חלק דוד על בית יי' להעלות עולות וגו': בית מלך. כן כתיב וקרי המלך ואחד הוא אלא שבכתוב חסרון הידיעה: כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן. לא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני יי' כמו שכתוב בדברי הימים אלא פי' כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן כלומר כל זמן שיהוידע היה חי וכן כתוב בדברי הימים כל ימי יהוידע הכהן: כל

סימן מלכים ותקרא קשר · דברי הימים ותאמר קשר קשר · ואפ"ס והקרא אל אשה ותאמר שלחה: וישמו ד' חס' וסימ' וישמו אבנים גדולות · וישמו את ארון יי' · אל האבן הגדולה · וישמו לה ידים דעתליה: ויבואו ג' מלאים וסימ' ויבואו דרך שער הרצים · ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה · ויבואו פנימה אל המלך חזקיהו:

ותרא והנה המלך עמד על־העמוד כמשפט והשרים והחצצרות אל־המלך וכל־עם הארץ שמח ותקע בחצצרות ותקרע עתליה את־בגדיה ותקרא קשר קשר: ויצו יהוידע הכהן את־שרי המאות פקדי החיל ויאמר אליהם הוציאו אתה אל־מבית לשדרת והבא אחריה המת בחרב כי אמר הכהן אל־תומת בית יהוה: וישמו לה ידים ותבוא דרך־מבוא הסוסים בית המלך ותומת שם: ויכרת יהוידע את־הברית בין יהוה ובין המלך ובין העם להיות לעם ליהוה ובין המלך ובין העם: ויבאו כל־עם הארץ בית־הבעל ויתצהו את־מזבחתו ואת־צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות וישם הכהן פקדת על־בית יהוה: ויקח את־שרי המאות ואת־הכרי ואת־הרצים ואת כל־עם הארץ וירידו את־המלך מבית יהוה ויבואו דרך־שער הרצים בית המלך וישב על־כסא המלכים: וישמח כל־עם־הארץ והעיר שקטה ואת־עתליהו המיתו בחרב בית מלך:

יב בן־שבע שנים יהואש במלכו: בשנת־שבע ליהוא מלך יהואש וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע: ויעש יהואש הישר בעיני יהוה כל־ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן: רק הבמות לא־סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: ויאמר יהואש אל־הכהנים

וחזת והא מלכא קאים על אסטוונא כהילכתא ורברביא עמיה וחצוצרתא קדם מלכא וכל עמא דארעא חדן ותקעין בחצוצרתא ובזעת עתליה ית לבושהא וקרת מירדא מירדא: ופקיד יהוידע כהנא ית רבניה מאותא דממנן על חילא ואמר להון אפיקו יתה לגיו מן סידרא ודייעול בתרהא יתקטל בחרבא ארי אמר כהנא לא תתקטל בבית מקדשא דיי: ושויאו לה אתרא ועלת באורח מעלנא דסוסיא לבית מלכא ואתקטילת תמן: וגזר יהוידע ית קיימא בין מימרא דיי ובין מלכא ובין עמא למהוי לעם משמיש קדם יי בין מלכא ובין עמא: ועלו כל עמא דארעא לבית בעלא וסתרוהי וית איגורוהי וית צלמוהי תבירו יאות וית מתן כומרא דבעלא קטלו קדם איגורי ומני כהנא מטראן על בית מקדשא דיי: ודבר ית רבני מאותא וית גבריא וית רהטיא וית כל עמא דארעא ואחיתו ית מלכא מבית מקדשא דיי ועלו באורח תרע רהטיא דבית מלכא ויתיב על כורסי מלכיא: וחדי כל עמא דארעא וקרתא שדוכת וית עתליה קטלו בחרבא בית מלכא:

בר שבע שנין יהואש כד מלך: בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וארבעין שנין מלך בירושלם ושום אמיה צביה מבאר שבע: ועבד יהואש דכשר קדם יי כל יומוהי כמא דאלפיה יהוידע כהנא: לחוד במתא לא עטרא כען עמא מדבחין ומסקין בוסמין על במתא: ואמר יהואש לכהניא

רלבג

שומר על העמוד. ר"ל אצל העמוד: הוציאו אותה אל מבית לשדרות. ר"ל הוציאו אותה בדרך שתהיה תמיד מכונפ' לשדרים ולמערכות השומרים את המלך כדי שלא תמלט ותנוס: והבא אחריה המת בחרב. ר"ל הנמשך אחריה לבא עמה תמיתו בחרב כדי שלא יאספו אליה ותתחזק מעט והנה שמו לה מקו' לנוס אשר בחרו ולזה באה דרך כניסת הסוסים בית המלך ושם לא היתה יכולה לנטות אנה ואנה והרגוה שם כי לא רצה הכהן שתומת בית יי': ויכרות יהוידע את הברית. הנה ראשונה כרת ברית בין יי' ובין המלך והעם שיהיו לעם יי' ואחר כן כרת ברית בין המלך ובין העם שהוא יהיה להם למלך והם יהיו לו לעם: ואת מתן כהן הבעל. אחשוב שהרצון בזה שהכתנים לכהן לבעל והם שאר הכהנים שהיו שם עובדים עמו הרגום כלם לפני המזבחות: וישם הכהן פקדות על בית יי'. ר"ל שמנה שם מנויים ופקידות כדי שניהנו מסודר בתכלית הסדור והנה מענין אלו המנויים העמדת המשמרות על ענינם הראשון: ויבאו דרך שער הרצים. ידמה שזה השער היה נקרא כך מימי רחבעם כי אז עשה רחבעם מגנים והפקידם אל תא הרצים: כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן. מגיד שכל מה שהיה מימיו אשר הורהו יהוידע הכהן עשה הישר בעיני יי' אך אחרי מות יהוידע לא עשה הישר בעיני יי' כמו שנזכר בספר ד"ה: כל

כל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר־יוּבָא בֵית־יְהוָה כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֶב־אִישׁ לְהָבִיא בֵּית יְהוָה׃ יִקְחוּ לָהֶם הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא שָׁם בָּדֶק׃ וַיְהִי בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לֹא־חִזְּקוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וְלַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מַדּוּעַ אֵינְכֶם מְחַזְּקִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת וְעַתָּה אַל־תִּקְחוּ־כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי־לְבֶדֶק הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ׃ וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם וּלְבִלְתִּי חַזֵּק אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ בַּיָּמִין בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה וְנָתְנוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה׃ וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה

כל כסף קודשיא דמתעל לבית מקדשא דיי כסף תיקליא דעבד על מיניין גיברי כסף פורקן נפשתא דמתן גבר פורקן נפשיה אף כל כסף דמתנדב גבר בליביה לאיתאה לבית מקדשא דיי׃ יסבון להון כהניא גבר מן מכריה ואינון יתקפון ית בידקא דביתא לכל אתר די ישתכח תמן בידקא׃ והוה בשנת עסרין ותלת שנין למלכא יהואש לא תקיפו כהניא ית בידקא דביתא׃ וקרא מלכא יהואש ליהוידע כהנא ולכהניא ואמר להון מא דין ליתכון מתקפין ית בידקא דביתא וכען לא תסבון כספא מן מבריכון ארי לבידקא דביתא תתנוניה׃ ואיטפסו כהניא בדיל דלא למיסב כספא מן עמא ובדיל דלא לתקפא ית בידקא דביתא׃ ונסיב יהוידע כהנא ארונא חד ונקב חורא בדשיה ויהב יתיה בסטר מדבחא מימינא במיעל גברא לבית מקדשא דיי ויהבון תמן כהניא אמרכליא ית כל כספא דמיתעל לבית מקדשא דיי׃ והוה כד חזו ארי סגי כספא בארונא וסליק ספרא דמלכא וכהנא רבא וצרו ומנו ית כספא דאשתכח בית מקדשא דיי׃ ויהבין ית כספא דמתקס על ידי עבדי עיבידא

יובא ה' ומ"ל בקריאה וסימ' וכל חטאת אשר יובא בדמה. במים יובא וטמא עד הערב. אשר יובא בית יי' כסף עובר. בכסף אשם ובכסף חטאות לא יובא. כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב׃ ערכו ג' בקריאה וסי' והבאת את השלחן וערכת את ערכו. איש כסף נפשות ערכו. ודבר גבורות וחין ערכו. אנ"ך׃

חזקו ד' דגשים בקריאה וסי' לבא חמס שבעים בני ירבעל. לא חזקו הכהנים את בדק הבית. חזקו [illegible] מסלע. וכל סביבתיה' חזקו בידיהם׃ ולכהני' ה' בקריא וסי' ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים. ולכהנים הלוים לא יכרת איש. ואחר הבינו להם ולכהנים ב' בפסוק. והסגנים לא ידעו אנה הלכתי׃

רשי

כסף עובר איש כסף נפשו' ערכו. שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלי' שבכל שנה הנאמר בו כל העובר על הפקודים ואיש שיתנדב ערכך נפשות האומר ערכי עלי: כל כסף אשר יעלה וגו'. כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית: יקחו להם הכהנים. יהיה שלהם והם יקבלו עליהם לחזק את בדק הבית משלהם: מאת מכרו. מאת מכירו הרגיל אצלו: בדק. בקיעה וסדק החומה: ועתה אל תקחו כסף. עוד ואל תחזקו הבית משלכם: כי לבדק הבית תתנוהו. אם יפחות יפחות ואם יותיר יותיר: מימין כבא איש. מימין ביאת הנכנסים אצל המזבח. בעזרה: שומרי הסף. שיפי העזרה הממונים על מפתחות העזר' שהרי תירגמו יונתן א אמרכליא והאמרכלי' שבעה היו לשבעה ש שערי העזר' בתוספתא דשקלי': ויהי' מיום א יום בראותם כי רב הכסף: ויעל סופר המלך וגו' ונתנו את הכסף המתוכן. היו נותנין אותו הכסף המנוי לאח' שהוציאוהו מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו על ידי הגזברין הממונים על עושי ה המלאכה: המתוכן. לשון מניין כמו ותוכן לבנים תתנו:

המופקדים

רדק

כל כסף הקדשים. אומר בדברי הימים ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יי' כי היה צריך חזוק כי שם אומר הטעם כי עתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים לפיכך היה צריך חזוק כי לולי זה היה עדיין קיים הבנין כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יואש לא היה אלא מאה וחמשים וחמש שנה ובנין חזק כאותו בנין היה עומד יותר ויותר לולא שפרצוהו עתליהו ובניה ובניה הם שהיו לה מאיש אחר ולפי שעשו בו פריצות שם יואש על לבו לתקנם והיה צריך לקבץ קדשי ישראל שיקדישו שקלים או קדשי נדבות והקדשו' שהיו בבית יי' אומר בדברי הימים כי שתליהו ובניה עשו אותם לבעלים הרוב ומה שנשאר לא רצה יהואש להוציאו בבנין כדי שלא ישאר אוצר יי' ריק וחשב שיעשאו מקדשי החוץ ואמר לכהנים שיקבצו כל כסף המובא בית יי' וגם הכריז על השקלים שיביאו אותם כמו שאומר בדברי הימים ויתנו קול ביהודה ובירושלם ל להביא בית יי' משאת משה עבד האלהים ומשאת משה הוא כסף שקלים קראו משאת על שם כי תשא את ראש בני ישרא' ושלשה כספים זכר הנה כסף עובר הוא מחצי' השקל כמו שנ' כל העובר על הפקודי' איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא ה המתנדב לבדק הבית ות"י הפסו' כל כסף קודשיא דמיתעל לבית מקדשא דיי' וגו' כבעמוד ואם תאמר כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה היה להם ה התמידים באותה שנה שהיו ל לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים ונראה כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן ה השנים שמלכה עתליהו והיה לבם ועבודתם לבעלים ולא לבית ה' ולא היו מעלים עולות תמיד כמו שאומ' בדברי הימים ויהיו מעלים עולות תמיד בבית ה' כל ימי יהוידע נראה כי קודם לכן לא היו מעלים תמיד ומפני זה הוצרך יהואש להחזיר' ולהעביר קול ולהביא משאת יי' והטובים שבהם שנו ש יי' בכל לבם הביאו מה שהם חייבין מהשני' שעברו והספיק לזה ולזה: איש מאת מכרו. כל איש ואיש מאת הכהנים יקח הכסף מאת ישראל המכיר אותו והרגיל אצלו שנותן לו מתנותיו ויקחו הכהנים מעט מעט כמו שבא לידם ויהיה עליהם לחזק את בדק הבית פירו' בדק הבית מקום השבר וההריסה ונקרא בדק לפי שצריך לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך: מדוע אינכם מחזקים. נראה שהיו הכהנים שומרים עד שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך חשד אותם שהיו לוקחים הכסף לעצמם לפיכך אמ' להם שלא יקחו הכסף לעצמם אלא מיד שיבא לידם יתנוהו לבדק הבית: ויאתו הכהנים. בזה ויטב בעיניהם שלא יקחוהו כלל כדי שלא יהיו נחשדים בזה הדבר וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל עליהם לחזק את הבית וזהו שאמר לבלתי חזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אותו הכהנים שם תכף שיבא לידם: ארון אחד. ארון איש אחד: בימין. כתי' מימין קרי והוא אחד בענין: שומר הסף. שומרי כלי הבית וסף הוא שם כלל לכלי השרת וי"ת אמרכליא והם הגזברים הגדולים אשר ממונים אחרים תחתיהם כמו שתרגם אכילוס ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן ואמרכליא דממנא על רברבי ליואי: ויהי כראותם. יום יום כשהיו רואים שהארון מלא היו מערים אותו ומשיבים אותו למקומו וכן כתוב בדברי הימים ויערו את הארון וישאוהו ויביאוהו אל מקומו כה עשו ליום ביום: ויצורו וימנו. היו מונין תחילה ואחר כך היו משימין אותו בצרורות הכסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו והיו נותנין הכסף המתוכן והוא שהיה עשוי מטבע היו נותנין אותו על ידי עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשים ואשר לא היה מטבע היו עושין אותו מטבע או צורפין אותו במטבע כי בהוצאה לא יוציא אדם אלא המטבע לשכר האומנין ולקנות עצים ואבנים ופי' המתוכן מתוקן בצורה שהיה נשלם בצורתו ותבניתו ויש לפרש ויצורו מענין צורה כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטבעי על ידי כן כתיב וקרי ידי ואחד הוא בענין: המפקדים

רלבג

כל כסף הקדשי' אשר יובא בית יי'. הוא מחצית השקל לכל אחד ואחד שהיה ת משאת משה עבד ה האלהים על ישראל במדבר כמו שנזכר בספר ד"ה: כסף עובר. הוא הכסף שאינו מוגבל בכל שנה ושנה כמו ההקדשות והערכין שיהיה נודר איש כסף נפשות ערכו וכל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית יי' והם הנדרים אי זה נדרים שיהיו ומכללם ההקדשות שהם לבדק הבית: מאת מכרו. ר"ל מאת מיודעו: לכל אשר ימצא שם בדק. ר"ל לכל דבר שיצטרכו לחזק הבית ולבדקו אם יחסר דבר מהראוי לו: כי לבדק הבית תתנוהו. ר"ל שתשימו הכסף ההוא במקום מוכן בו לבדק הבית: ויאותו הכהנים. ר"ל שהם לא רצו לקבל עליהם חזוק בדק הבית ויקבלו על זה הכסף מאת מכריהם אך היה נאות בעיניהם שלא יקחו הכסף ולא יהיה עליהם לחזק את בדק הבית: ויקב חור בדלתו. הנה דרך החור היו משליכין שם הכסף והיה בדלת שהיא מכסה הארון כדי שלא יוכל אחד לקחת ממנו בזולת פתיחת הארון: שומרי הסף. הם שומרי כלי בית המקדש: ויצורו וימנו את הכסף. כבר נתבאר בספר ד"ה שכאשר היה הארון מלא היו מערים אותו ואחר כך היו נושאים אותו ומשיבים אותו אל מקומו ובזה המקום באר שאחר שערו את הארון היו משימים את הכסף בצרורות והיו מונים: ונתנו את הכסף המתוכן. ר"ל הכסף הנמנה מענין מתכונת הלבנים והיו

רש"י

המופקדים. הממונים: ויוציאהו. לשון הוצאה לשכור חרשי העץ והבונים הם האמרכלין חורשי האבן שחביריהם עושים על פיהם ראשי האומנות: ולגודרי. בוני החומה תלמידי האדרכלין: ולחוצבי האבן. מן ההר: ספות כסף. מזמרות והם כלי שיר: ולא יחשבו את האנשי'. לא היו האמרכלין באים לחשבון עם האנשי' הגזברין אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעושי המלאכה לפי שלא היו חשודין בעיניהם כי באמונה הם עושי': כסף אשם וכסף חטאות. המתפרים מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמה ונותרו מן המעות לא יובא בית יי' לבדק הבית לכהנים יהיה והם לוקחין מהם עולות קיץ למזבח הבשר לעולה והעורות שלהם כך שנינו בתמורה זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולות: אז יעלה חזאל. אחר מות יהוידע ועשה יואש את עצמו אלוה: בית מלוא. באותו מקום מלוא שם מקום: סלא. שם מקום:

רד"ק

הפקדים. כן כתיב וקרי המופקדים והכתוב הוא תואר כמו חכם חכמים והקרי הוא מהפעלים ואחד הוא: לחרשי העץ. הם כורתי העצים בלבנון ועושין אותם במקצועות: ולבונים. שבונים העצים בבית: ולגודרים. הבונים קירות האבנים: ולחוצבי האבן. שחוצבין האבנים בהר: ולקנות עצים ואבני מחצב. היו להם פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין גם כן מאחרים שהיו להם עצים כרותי' ואבני מחצב כלומ' אבנות חצובות מחצב שם בשקל משקן ו"ת ולבונים ולאדרכליא והם אומני האבן הגדולים אשר תחתיהם אומנין אחרים ותרגם ולגודרי' ולארגובליא הם אומני האבן הגדולים בוני הקירות: אך לא יעשה בית יי' ספות כסף. ובדברי הימים אומר ויעשו כלים לבית יי' כלי שרת ורז"ל הקשו אלה הפסוקי' ותרצו כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו וזהו שאמר ובכלותם הביאו לפני המלך ויהוידע כי לפני כלות המלאכ' לא היו עושי' כלים כמו שאומר הנה אך לא יעשה בית יי' ספו' כסף כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשתה המלאכה אך כאשר נעשתה המלאכה כמו שאומר שם ויעמידו בית האלהים על מתכונתו וגו' ובכלותם עשו הנותר כלי שרת: ולא יחשבו את האנשים. מכאן אר"ז שאין מחשבין עם גבאי צדקה כי שממנין אנשים על הצדקה אנשים כאותן ממנין ואין מחשבין עמהם שאין חושדין בכשרים: כי באמונה הם עושים. ידועים היו כי אנשים נאמנים היו: כסף אשם. פיר' רז"ל המפרים מעות לחטאתו או לאשמו ולקח הבהמ' לחטאת או לאשם והותיר מן המעו' המותר לא יובא בית יי' לבדק הבית אלא לכהנים יהיה אותו הכסף והם לוקחים מהם עולות לקיץ המזבח ואמרו זה מדרש דרש יהוידע הכהן אשם הוא ליי' אשם הוא לכהן להביא כל דבר הבא מ מותר חטאת ואשם ילקח ב בדמיו עולות הבשר ליי' ושרות לכהנים: אז יעלה חזאל. בדברי הימים כתו' כי אחרי מות יהוידע עשה יהואש הרע בעיני יי' וגם הרגו זכריה בנו במצות המלך לפי שהיה מוכיחם ולתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וגו' ושתי מלחמות היו וזו המלחמה שאמר הנה היתה ראשונה ובאמרו אז יעלה חזאל פי' כשעשה הרע בעיני יי' אחרי מות יהוידע והביא עליהם האל מלך ארם ונלחם על גת ולכדה והיא היתה למלכי יהודה כי דוד לקחה מיד פלשתים: וישם חזאל פניו לעלות לירושלם. ולא עלה כי יהואש לקח קדשי בית יי' הכסף והזהב הנמצא באוצרות בית יי' ואע"פ שאמר כל הזהב לא ר"ל כלו אלא רובו שהרי בימי אמציה בנו לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצאים בבית יי' ובאוצרות המלך אלא הרוב לקח ושלח לחזאל: ויעל מעל ירושלם. כלומר נמנע מלעלות ירושלם ואחר כך כשהרגו זכריה שהיה מוכיחם לתקופת השנה עלה חיל ארם ויבואו אל יהודה וירושלם והשחיתו כל השרים ורבים מהעם ואת יואש עשו שפטים ועזבו אותו בתחלואים רבים ואז קשרו עליו עבדיו והרגוהו בעון שהרג זכריה כמו שאומ' שם בדמי בני יהוידע: בית מלוא היורד סלא. בית מלוא שם מקום וסלא שם מקום ובאמרו היורד סלא נראה כי בית מלוא אחר היה ובדברי הימים אמר ויהרגוהו על מטתו וכן היה כי במלחמה הוכה כמו שאומ' שם ואת יואש עשו שפטי' ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בתחלואים רבים וגו' ונשאוהו במטה להוליכו לירושלם ובדרך הרגוהו עבדיו על מטתו: ויוזכר

כלי ו' דמטעי' דסבי' כלי בקריאה וסי' במסרה רבתא: כלי זהב ג' וסי' נמסר במטות: חטאות ג' מלאי' בקריאה וסי' כסף אשם וכסף חטאות. כמה לי עונות. לקדשים ולחטאות: ובית המלך ג' בקריאה וסי' ויקח יהואש מלך יהודה. שמעו זאת הכהנים. ויצא אסא כסף וזהב מאוצרות בית יי' דדברי הימים:

הַפְּקֻדִים בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה׃ וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־הַבַּיִת לְחָזְקָה׃ אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כָסֶף מִן־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים׃ כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ׃

אָז יַעֲלֶה חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיִּלָּחֶם עַל־גַּת וַיִּלְכְּדָהּ וַיָּשֶׂם חֲזָאֵל פָּנָיו לַעֲלוֹת עַל־יְרוּשָׁלִָם׃ וַיִּקַּח יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֵת כָּל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר־הִקְדִּישׁוּ יְהוֹשָׁפָט וִיהוֹרָם וַאֲחַזְיָהוּ אֲבֹתָיו מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת־קֳדָשָׁיו וְאֵת כָּל־הַזָּהָב הַנִּמְצָא בְּאֹצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וּבֵית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לַחֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיַּעַל מֵעַל יְרוּשָׁלִָם׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹאָשׁ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיָּקֻמוּ עֲבָדָיו וַיִּקְשְׁרוּ־קָשֶׁר וַיַּכּוּ אֶת־יוֹאָשׁ בֵּית מִלֹּא הַיֹּרֵד סִלָּא׃

תרגום

דִי מְמַנַן עַל בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ וּמַפְּקִין לְנַגָרֵי אָעַיָא וּלְאַרְדִיכְלַיָא דְעָבְדִין בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ וּלְאַרְגוּבְלַיָא וּלְפַסְלֵי אַבְנַיָא וּלְמִזְבַּן אָעִין וְאַבְנִין פְּסִילָן לְתַקָפָא יַת בִּידְקָא בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ וּלְכֹל דְיִפּוֹק עַל בֵּיתָא לְתַקָפוּתֵיהּ׃ בְּרַם לָא מִתְעֲבִיד בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ קוּלִין דִכְסַף מְזַמְרַיָא וּמָנֵי מִזְרְקַיָא חֲצוֹצְרָתָא כָּל מָאנֵי דְדַהֲבָא וּמָאנֵי כַסְפָּא מִן כַּסְפָּא דְמִתָּעַל לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ אֲרֵי לְעָבְדֵי עִיבִידְתָּא יַהֲבִין לֵיהּ וּמְתַקְפִין בֵּיהּ יַת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ וְלָא מְחַשְׁבִין עִם גַבְרַיָא דִי יַהֲבִין יַת כַּסְפָּא עַל יְדֵיהוֹן לְמִתַּן לְעָבְדֵי עִיבִידְתָּא אֲרֵי בְּהֵימָנוּתָא אִינוּן עָבְדִין׃ כְּסַף אֲשָׁמָא וּכְסַף חֲטָוָתָא לָא מִתָּעַל לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ לְכַהֲנַיָא יַהֲבִין לֵיהּ׃ בְּכֵין סְלֵיק חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וַאֲגִיחַ קְרָבָא עַל גַת וּכְבָשָׁהּ וְשַׁוִי חֲזָאֵל אַפּוֹהִי לְמִיסַק לִירוּשְׁלֶם׃ וּנְסֵיב יְהוֹאָשׁ מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה יַת כָּל קוּדְשַׁיָא דִי אַקְדִשׁוּ יְהוֹשָׁפָט וִיהוֹרָם וַאֲחַזְיָהוּ אֲבָהָתוֹהִי מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת קוּדְשׁוֹהִי וְיַת כָּל דַהֲבָא דְאִשְׁתְּכַח בְּאוֹצְרֵי בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ וּבֵית גִנְזֵי מַלְכָּא וּשְׁדַר לַחֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וְאִסְתַּלַק מֵעַל יְרוּשְׁלֶם׃ וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יוֹאָשׁ וְכֹל דַעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃ וְקָמוּ עַבְדוֹהִי וּמְרָדוּ מִרְדָא וּמְחוֹ יַת יוֹאָשׁ בֵּית מִלוֹ דְנָחִית לְסִילָא׃

רלב"ג

והיו נותנים אותו על ידי עושי המלאכה ה הממונים בית יי' והם יוציאו את הכסף ל לחרשי העץ והם ה האומנים הכורתים העצים בתמונ' שירצו ולבונים הבית והם העושים בית יי' כמו ההיכל והדביר ולגודרי' והם העושים הקירות והגדר לחצר הגדולה והעזרה ולחוצבי האבן הם החוצבים אותם מן המחצב ואע"פ שהיו שוכרים חרשי עץ ו וחוצבי אבן הנה היו צריכים לקנות העצי' כרותים ואבני מחצב נחצבים או בלתי נחצבים: אך לא יעשה בית יי' ספות כסף. הם כלים לקבל הדם או יין הנסכים ומה שידמה להם: מזמרות. הם כלי זמר: מזרקות. בגא"ם בלע"ז: חצוצרות. הם היו נעשות לתקוע על הזבחי' כמו שזכרה התורה ואמר שלא יעשה מזה הכסף אלו הכלים וזולתם אבל יתנוהו לעשי המלאכה לחזק את בית יי' ואולם התבאר בספר ד"ה שאחר שחזקו את בית יי' אם הותיר היו עושין מהנשאר כלי שרת ולא היו מסכימין לעשות מהכסף כלי שרת אם לא נשאר אחר חזוק הבית: ולא יחשבו את האנשים. ר"ל שהאנשים הנותנים הכסף לעושי המלאכה לא יחשבו עמהם אם נתנוהו כולו לעושי המלאכה אם לא כי בודאי באמונה הם עושים כי הקדש מבדל בדילי אינשי מיניה: כסף אשם וכסף חטאות. ר"ל שהאנשים המפרישים מעות לאשם או לחטאת והותירו הנה המותר לא יובא בית יי' לחזק הבית אך יהיה לכהנים והנה היה הדין שיקנו מהם חטאות או אשמות וימכרו לצרכי חטאות ואשם אך תקנו חכמים שיהיה המותר לעולות הבשר ליי' והעור לכהנים: אז יעלה חזאל מלך ארם. הנה זאת המלחמה היא זולת המלחמ' הנזכרת בספר ד"ה כי בזאת המלחמה לא עלה לירושלם ובמלחמה הנזכרת שם בא אל יהודה וירושלם וידמה שבתחלת הענין כשעשה יואש הרע בעיני יי' אחרי מות יהוידע הכהן היתה זאת המלחמ' והמלחמ' הנזכרת בספר ד"ה היתה לתקופת השנה אחר שהרג זכריה בן יהוידע ואמ' שם כי אז עזבוהו חיל ארם במחלוי' גדולים ואז התקשרו עליו עבדיו והכוהו על מטתו ומת והנה זכר בזה המקום שכבר היה אז יואש בעיר שמה בית מלוא ולפי שהיה שם בית מלוא אחר זולת זה זכר שזה היה יורד אל סלא והנה

מוזכר. באל"ף ובה"א ויהוזבד בבי"ת ובד"לת והרבה נמצא בכנוי הזה בשמות בני אדם ובדברי הימים בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ויש בו דרש למה פירש שם אמותם ללמדך שנפרע ממנו הקב"ה על ידי אנשים כיוצא בו את יבואו עמוני ומואבי' כפויי טובה שכפו בטובתו של אברהם אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכי' להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפה בטובתו של יהוידע הכהן והרג את זכריהו בנו: בעיר דוד. ובדברי הימים ולא קברוהו בקברות המלכים כי שרי יהודה שחזקו את ידו ופתו אותו לעשות הרעות שעשה מתו במלחמה כמו שאומר שם והכירו העם כי את יי' היה כל זה שלקח נקמה מן השרים ומן יואש על הרעות שעשו לעבוד ע"ז ולהרוג זכריה ולפיכ' עשו לו העם זה הבזיון ולא נתנוהו שיקברוהו בקברות המלכים: בשנת

וְיוֹזָכָר בֶּן־שִׁמְעָת וִיהוֹזָבָד בֶּן־שֹׁמֵר עֲבָדָיו הִכֻּהוּ וַיָּמֹת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אֲמַצְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

וְיוֹזָכָר בַּר שִׁמְעַת וִיהוֹזָבָד בַּר שֹׁמֵר עַבְדוֹהִי מְחוֹהִי וּקְטָלוּהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אֲמַצְיָה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

ויוזכר בן שמעת ויהוזבד בן שמר. כתוב בדברי הימי' שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ולמה פירשו הכתוב ללמדך שנפרע ממנו הקב"ה על ידי אנשים כיוצא בו יבאו עמוני' ומואבי' כפויי טובה שכפו בטובתו של אברה' אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכי' להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפם בטובתו של יהוידע והרג את זכריהו בנו כמו שמפורש בדברי הימים ומדרש זה ב' בספרי: ויתן

רלבג

והנה היה שם מוסבב על מיתתו מפני המכו' שהכוהו חיל ארם וזכר שכבר קברו אותו עם אבותיו בעיר דוד וזה ממה שלמדנו ממנו שלא קברוהו עם אבותיו בקברו' המלכים וכן באר זה בדברי הימים וזכר שכבר מלך אמציה בנו תחתיו הנה זה באור מה שראינו לבארו בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה בזה המקום. **ואולם** התועלות המגיעים ממנה:

הא' והוא כולל הרבה מדברי אלו הספורים הוא להודיע כי ההליכה בדרכי יי' ימשכו הטובות וההפך למי שסר מאחרי הש"י ולזה ספר כי יהושפט עשה הישר בעיני יי' ובער יתר הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו ונמשכו לו מההצלחות והטובות והוא שלא מרדו בו האדומיים ומרדו תכף אחרי מותו ומה שקרה לו מהפחד והרע היה בהתחברו לרשע מבד הרשע ולזה היו עליו אימות מות במלחמת רמות גלעד ונשברו אניותיו בהתחברו עם מלך ישרא' והתחתנו בו ולזאת הסבה גם כן ספר שאחזיהו בן אחאב מפני הפליגו לעשות הרע בעיני יי' ככל חטאת אחאב פשע מואב בו אחרי מות אחאב ונפל בעד השבכה בעלייתו אשר בשמרון וחלה מפני זה חולי אשר מת בו מפני שהיה דורש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחולי זה והלך בלא חמדה כי לא נשאר לו בן שימלוך תחתיו ולזה גם כן ספר שהנערים הקטנים שהיו מחרפים הנביא שכבר נענשו על זה במיצאו שני דובים מן היער ובקעו מהם ארבעים ושנים ולזה גם כן תמצא כי יהורם בן אחאב לא הפליג ברע כמו שהפליגו בו אביו ואמו והסיר את מצבת הבעל ואע"פ שדבק בחטאת ירבעם הנה מפני מה שמיעט מן הרע נתן הש"י שכרו שהאריך לו זמן הפורענות עד שתים עשרה שנה ולא תמצא כן בבית ירבעם ובבית בעשא גם הצליח במלחמת מואב ושמרו הש"י מיד ארם במקומות אשר נחבאו שם לתפשו והיה זה פעמים רבות על יד נביא הש"י ולזה ספר גם כן בגחזי כי בעבור שחלל כבוד הש"י לקחת כסף על המופת אשר עשה לנעמן ובעבור שלא הורה הענין לאלישע הנה נענש בשדבקה בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ולקיים זאת הפנה שזכרנו ספר גם כן חוזק הרעב שהיה בימי יהורם עד שאכלו בשר בניהם ועם כל זה לא שב מחטאת ירבעם אשר דבק בהם אבל היה מפליג יותר ברע שהיה מבזה להמית נביא יי' על דבר זה הרעב ולזה גם כן ספר המשח חזאל למלך על ארם אשר היה לקוץ מכאיב לישראל בעבור עברם את ברית הש"י כמו שאמ' הש"י לאליהו וספר עם זה שכבר הודיע לו אלישע הרע שיעשה לישרא' כי זה ממה שייסירו יותר לעשות להם אלו הרעות ולזאת הסבה גם כן ספר שיהורם בן יהושפט הלך בדרך בית אחאב ולזה נמשך לו מהרע שמרדו אדום בו ומרדה עיר לבנה וזכר בדברי הימים שכבר נהרגו בניו על יד הערבים לא נשאר לו זולת אחזיה בנו הקטן וזה היה גמולו הראוי לו על המיתו אחיו כמו שנזכר שם ובסוף הענין נגפו יי' במעט עד יצאו מעיו עם חליו וספר גם כן שאחזיהו בנו הלך בדרך בית אחאב ולזה נהרג עם בית אחאב ולא מלך כי אם כמו שנה ולזאת הסבה זכר איך סבב הש"י אשר לו נתכנו עלילות שיבא לבית אחאב ולאיזבל כדבר יי' אשר דבר על דבר חטאתיהם אשר הפליגו בהם והנה סבב הש"י שנלחם יורם עם חזאל ברמות גלעד והכוהו ארמים והלך מפני זה להתרפאת ביזרעא' ואנשי החיל נשארו ברמות גלעד לשמור העיר מפני חיל הארמים והיה זה סבה אל שיתכן יותר שימשח הנביא את יהוא על ישראל ושיתקשר יהוא בנגד המלך וסבב הש"י כשראה הצופה שפעת יהוא ששלח שם המלך רכב אחד וכן שני וכן שלישי עד שיהיה זה סבה אל שיצאו יהורם ואחזיהו לקראת יהוא ומצאוהו אצל חלקת נבות ומת שם יהורם כדבר יי' גם הרג אחזיהו ובני אחיו שהיו ארבעים ושנים והיה זה סבה אל שייראו ממנו הזקנים והאומני' את בני המלך אשר בשמרון ושלחו לו ראשי בני אדוניהם בדודי' גם נהרגה איזבל ואכלו הכלבי' את בשרה בחלק יזרעאל עד שכבר השמיד יהוא כל בית אחאב וכל גדוליו ומיודעיו וכהניו עד בלי השאיר לו שריד ואחרי כן השמיד כל נביאי הבעל וכל עובדיו וכל כהניו ולזה גם כן ספר שעתליה הרגה כל זרע המלוכה כי מבית אחאב היו וגם היא נהרגה בסוף בהשתדלות הסבות הראויות על ידי יהוידע ולזאת הסבה גם כן ספר כי מפני שעשה יהוא רצון הש"י באחאב נתן הש"י שכרו שיהיו לו בנים רבעים על כסא ישראל ולזאת הסבה זכר כי מפני שלא שמר יהוא ללכת בתורת יי' אלהי ישראל והלך בדרך ירבעם הנה התחיל הש"י אז להכרית את ישראל על יד חזאל ולזה גם כן תמצא כי יואש בבלעת שהלך אחר הש"י כמו שהורהו יהוידע הכהן לא קרה לו רק טוב ואחר שעשה הרע בעיני יי' הגיע לו מן הרעות הרבה ולעתו עד שכבר השאירוהו ארמים בתחלואים רבים וקשרו עליו עבדיו והרגוהו:

הב' והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם לברוח מחברת רשעים ולזה ספר שלא הסכים יהושפט שילכו עבדי אחזיהו עם עבדיו באניות כי כבר קרה לו מחברתו נזק כמו שאמר הנביא ליהושפט לפי מה שנזכר בד"ה:

הג' הוא להודיע איך היה חומל הש"י על ישראל מפני השגחתו על האבות ולזה תמצא שכאשר ראה הש"י עוצם סור ישראל מעליו עד שכבר היו דורשים מאלהי' העמים אשר המה הבל ידיעת הדברים העתידים ועזבו את יי' ונביאיו לזה רצה הש"י שיבא אליהו להגיד למלאכי מלך שמרון כי בעבור שדרש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחליו ועזב נביאי יי' הנה לא ירד מהמטה אשר עלה שם כי מות ימות ולזאת הסבה גם כן סבב שיראו ישראל את יי' במה שאמר אליהו לשר החמשים וחמשיו כשחשב לתפשו בכח למיעוט האמנתו בש"י ובנביאיו אם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך והיה לו כן ולשר החמשים השני עד שבא השלישי והכיר לנביא מעלתו והתחנן לו שתיקר נפשו ונפש עבדיו אלה בעיניו ולפי שכבר הגיע מזה זה התועלת אשר היה ראוי שיהיה זה כלי אל שישובו ישראל לטוב הנה תמצא ביהורם בן אחאב שעשה זה הענין בו רושם עד שמעט הרבה מהחטאים שהיה חוטא בהם אחאב:

הד' הוא להודיע שראוי לכל אדם שיהיה מפחד ממה שראוי שיפחד ממנו ולא יסמוך על הנס הלא תראה כי נגש הנביא אליהו עם עוצם מעלתו בחדוש המופתים היה ירא מלבוא למלך אחזיה ליעד לו זה הייעוד הרע עד שהבטיחו הש"י שלא יירא מפניו:

הה' הוא להודיע עוצם מעלת אליהו והפלא שהיה בעניינו והוא שכבר העלה אותו הש"י בסערה גבוה מאד עד שנעלם מכל אדם והסתירהו הש"י מבני אדם עד עת קץ כי לו נגזר אורך חיים נפלא על דרך המופת והראיה שלא מת בהעלותו השמימה השמים אחר זה בא מכתב אליהו ליורם בן יהושפט אשר הורה בלי ספק היותו אז חי כמו שבארנו במה שקדם:

הו' הוא להודיע כי לא יעשה יי' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ולזה תמצא שהדברים העתידים ידעו לנביאים קודם חדושם ואע"פ שיהיה חדושם על דרך המופת הלא תראה כי הלקח אליהו מעל ראש אלישע ביום ההוא היה ידוע לבני הנביאים אשר בבית אל וביריחו ולאלישע אע"פ שהיה חדושו על דרך המופת וכן גם כן תמצא שהודיע הש"י לאברהם את דבר המופתים אשר יעשה בהוציאו זרעו מעבדותם ולזה אמ' וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי כי אלו המופתי' היו כלי אל שיאמין אברהם בירושת הארץ כמו שבארנו שם:

הז' הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי להקדים לאדם הידיעה בדבר מצער טרם הגיעו כדי לו בצער שיקרה לו ממנו בהגעתו לא שיקדים להצטער קודם זה אלא אם יגיע מההודעה תועלת מה ולזה תמצא כי מפני שלא היה מצער אליהו שיגיע תועלת לאלישע מהודעתו אותו כי יי' לוקח אותו מעמו היה מעלים ממנו זה לטעון שכבר יצטער מאד אלישע מזה וכאשר ראה שהגיע העת שלא יכול להעלים הענין ממנו מפני עוצם דבקות אלישע בחברתו עד שלא רצה להפרד ממנו כלל רצה לתת לו מה שישאל כדי שיסור צערו בהפרדו ממנו לפי מה שאפשר והנה נתן לו הנביא שאלתו על דרך המופת בשבקש מהש"י שיהיה לאלישע כן והוא שיהיה לו ברוחו פי שנים על כל בני הנביאים אשר למדו לפניו והנה מה שנתן לו מההאות בזה שאם יראה אותו לוקח מאתו יהי לו כן אינו שיהיה זה הענין סבה אל היות כאשר מן הרוח אשר עליו לאלישע זה השיעור הנפלא אבל היה זה אות לו בהגיעו שכבר נתנה לו המתנה ששאל מאליהו וזה ממה שהיה ראוי שישמח בו אחר הפרד אליהו ממנו ואחשב כי אליהו היה יודע שלא יעזוב אלישע חברתו אבל עשה זה לנסות לבבו אם רב חשקו כל כך בהשגת השלמות שלא יתרצה בשום פנים להניח אליהו וכזה תמצא שעשה אליהו לאלישע בתחלה כשהשליך אדרתו עליו והיה אלישע רוצה לידבק בו תכף הנה אמר לו אליהו לבחון עניינו לך שוב כי מה עשיתי לך ומפני ראותו רב חשקו בחברת אליהו נודע לו שכבר הש"י מחכמתו יותר הרבה ממה שהשיגו ממנו שאר תלמידיו:

הח' הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם שיתעסק מאד בחברת הטובים הלא תראה המעלה שזכה בה אלישע מפני חשקו בחברת אליהו זה החשק הנפלא עד שלא רצה להפרד ממנו כלל עד שלקחו יי' מאתו:

הט' הוא להודיע ענין הנפלאות העצומות שבאו בזה הספור כי באמונת הנפלאות יתקיימו הפנות התוריות ולזה ספר שכבר הכה אליהו באדרתו מי הירדן ונחצו הנה והנה ושכבר עשה זה גם כן אלישע ולזה גם כן ספר שכבר רפא אלישע מי יריחו שהיו רעים וממיתים בשמם במקום המוצא מעט מלח אשר לא היה בטבע המלח שיתקן המים אבל הוא מקלקל אותם ולזה ג"כ ספר שתכף שקלל אלישע הנערים הקטנים שחרפו אותו יצאו שנים דובים מן היער ובקעו מהנערי' ההם ארבעי' ושנים וזה עשאו אלישע לתועלת שיכירו ישרא' זה וישובו אל יי' כי רובם היו עובדי ע"ז בזמנו ולזאת הסבה גם כן ספר המופת שעשה אלישע כשלא היה מים לשלשת המלכי' והיו יראי' שימותו בצמא ובאו להם המים על דרך המופת שעשה אלישע שבאו מים נמלא מהם הנחל והוא מזולת שיראו רוח וגשם ולא גשם יתחדשו ממנו כמו שיעד להם והיה מעצם המופת בזה שהיה כלי להפיל מלך מואב ביד המלכי' ההם בזה האופן הנפלא שזכר וזה שמה ראו מנגד את המי' אדומי' כדם וחשבו שהחרב נחרבו

המלכים

המלכי' ויבאו כדמות אנשי' הולכי' לקחת שלל והיה זה סבה ש מגעשה למואב כל הרע הנפלא שיעד אלישע ולזה ג"כ זכר מופת השמן שלא היה שם שיעור אבל כל עוד שהיתה האשה מוצקת היה מתחדש על דרך מופת שמן באסוך ההוא עד שמלאת כל הכלי' שיכלה לקבץ שיה ולזה ג"כ זכר המופת שעשה לשונמית שלא היה לה בן והיה אישה זקן והיה מפני זה יותר רחוק שתתעבר והנה אלישע כשידע יעד אותה בזה הטוב שבעת חיה היא חובקת בן על צד השבת הגמול לה על הטוב שהטיבה לו והיה לה בן ולזה ספר שהוא החיה בנה אחר שמת ולזה ג"כ ספר שהסיר שהיה בו מות מפני פקועו' השדה' ששמו בו והנה עשה אלישע על דרך המופת שהסיר הרע ממנו בהשליכו קמח אל הסיר אשר אין לו רושם בהסרת זה הרוע ולזה ספר שהלח' שהיה מעט מאד לתת לפני מאה איש אכלו ושבעו ממנו והותירו כמו שייעד אלישע להם ולזה ספר מה שרפא צרעת נעמן במאמ' לו שירחץ במי הירדן שבע פעמים ותשוב בשרו אליו וטהר והיה לו כן ולזאת הסבה ג"כ ספר שדבקה צרעת נעמן בגחזי ובבניו תכף שקללהו הנביא בזאת הקללה ולזה ג"כ ספר שהברזל שנפל מן העץ תוך הירדן הנה חתך אלישע עץ בצורת יד הגרזן במקום שנכנס שם ותכף שהשליך אלישע העץ אל המים נכנס על דרך המופת בנקב הברזל והציף הברזל על המים ולזה ג"כ ספר מה שהראה אלישע לנערו סוסי אש ורכב אש ומה שהכה בסנורים על דרך המופת הגוי כלו הביא אליו עד שהוליכם תוך שומרון והם לא הרגישו ולזה ג"כ ספר מה שהשמיע הש"י את מחנה ארם על דרך המופת קול רכב קול סוס קול חיל כבד בדרך שנסו כלם ברגליהם ועזבו כל המחנה כאשר הוא והיה זה סבה שיהיה סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון בעת שייעד להם אלישע ונתקיים גם כן מה שאמר לשליש אשר המלך נשען על ידו שכבר יראה בעיניו ומשם לא יאכל:

הי' הוא להודיע שאין תלמידי חכמים הולכים בלא דברי תורה וחכמה ולזה אמר ויהי הם הולכים הלוך ודבר כי בודאי לא היו דבריה' דברי הבאי אבל מרוב תשוקת אלישע ללמד מאליהו היו מדברי' בסודות התורה והחכמה והנבואה:

הי"א הוא להודיע כי חייב אדם לקרוע על רבו כשמת הלא תראה כי אלישע קרע בגדיו בהלקח אליהו מאתו ואע"פ שלא מת כי היה ענינו לו כאילו מת שלא יכול להשיג ממנו אחר זה שום דבר חכמה:

הי"ב הוא להודיע שהקורע בגדיו על אבל רבו איננו מאחה לעולם שנ' ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ולא היה צריך לומר לשנים קרעים אחר שאמר ויקרעם כי לכל הפחות יהיו שנים קרעים אך הרצון בו שתמיד הם נראים שנים קרעים:

הי"ג הוא להודיע שהוא ראוי שלא לומר את שאינו נשמע ולזה תמצא כי בני הנביאים כאשר שאלו את אלישע אם ישלחו חמשים איש בני חיל לבקש את אליהו איפה נשאו רוח יי' היה המענה ממנו שלא ישלחו וכאשר הפצירו בו מאד והכיר שאין דעתם להמנע מזה לא רצה לחלוק על כונתם ואמ' להם שישלחו בצור' שהיו יכולים להכיר ממנה שאין דעתו שישלחו והיה להם בה התנצלות גם כן שלא עשו כנגד מצות הנביא ולזה אמר להם בסוף הלא אמרתי לכם אל תלכו:

הי"ד הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לבזות החכמים והשלמים הלא תראה מה שקרה לנערים שבזו את אלישע שמתו מהם ארבעים ושנים:

הט"ו הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיתדבק לחכמים וישרתם כי בשירותו אותם ילמד הרבה מחכמתם מפני היותו תמיד אצלם ושמעו כל דבריהם ולזה ספר כי כאשר שאל יהושפט היש פה נביא ליי' ענוהו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ללמד כי מפני שירות אותו ושמשו היה ראוי שיקנה מהשלמות אשר לאליהו הרבה ולזה ענה יהושפט גם כן יש אותו דבר יי':

הי"ו הוא להודיע עוצם תשוקת הנביאים להוכיח החוטאים כראוי עד שכבר תמצא שאע"פ שחלק מן הכבוד הרבה מלך ישראל לאלישע עד שכבר ירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום ולא הסכימו לשלח לקרוא לו הנה עם כל זה ענהו הנביא קשה ואמ' לו שילך אל נביאי הבעל והאשרה ולא ישאל ממנו דבר אחר שכבר סר מאחרי יי' ללכת בחטאת ירבעם וכל זה היה מהנביא להועיל ליהורם שאם ישוב אל יי' אולי ינחם יי' על הרעה אשר דבר לעשות לו וכאשר ראה שלא היה אז את תוכחת כי הם בסכנה עצומה הראה לו שהוא מואס אותו מפני רוע מעשיו ואמר כי לולי פני יהושפט הוא נושא לא יביט אליו ולא יראנו אך לכבוד יהושפט שעשה הישר בעיני יי' יעשה שאלתו וזה כלו להועיל ליהורם כמו שזכרנו:

הי"ז הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל שלם שימאס הרעים ויסור מחברתם ומהבטת ראיית פניהם פן ימשכוהו לרוע דרכיהם ולזה אמ' לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך:

הי"ח הוא במדות והוא להודיע שראוי להרחיק מדת הכעס כי הכעס מכבה אור השכל הלא תראה כי מפני כעס אלישע על מלך ישראל לא שרתה עליו שכינה עד שהסיר הכעס בנגון המנגן לפניו:

הי"ט הוא להודיע כי הנביאים אף על פי שהם שליטי' בעשיית הש"י המופתי' על ידם לא ישתדלו להיטיב בזה האופן כי אם לטובים ולזה תמצא שהאשה שצעקה לפניו כי הנושה בא לקחת את שני ילדיה לו לעבדים אמרה לו שכבר ידע כי אבי הילדים היה ירא את יי' כי אם היה מאשר סרו מאחר יי' לא היה מתעורר אלישע להיטיב לה בזה האופן הנפלא:

הכ' הוא במדות והוא להודיע שמדת הנדיבות היא משובחת הלא תראה מה שקרה לשונמית מפני נדיבותה שהחזיקה באלישע לאכל לחם ושאלה ממנו שיסור שמה תמיד מדי עברו ואחרי שנתבאר לה שהוא איש אלהים קדוש חלקה לו מהכבוד יותר כראוי לו כי זה היה סבה אל שיהיה לה בן והחיהו אלישע ושלא ימותו ברעב כי הודיע לה שכבר קרא הש"י אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ולזה נתן לה עצה שתלך לגור באשר יאות לה לגור שם עד עבור הרעב:

הכ"א להודיע שהוא ראוי למקבל שישתדל לשלם גמול ראוי למיטיב ולזה תמצא שספר שכבר חקר אלישע מה לעשות לשונמית מן הטובה על מה שהיטיבה לו ולרצותו להשיב לה גמול גדול שאל מה לעשות לה והשתדל על כל פנים לעשות לה דבר גדול יהיה לה גמול גדול וראוי על הטוב שהטיבה לו:

הכ"ב הוא להודיע שאין ראוי לשלם לדבר עם האשה אם לא יביאהו לזה הכרח אבל ראוי להתרחק ממנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שכאשר רצה אלישע לדעת אי זה גמול יתכן לו להשיב לה לא דבר אליה הוא בעצמו אבל אמר לגחזי שיקרא לה והוא יאמר אליה אלה הדברים עד אשר ראה אלישע שלא היה לו דרך להשיב לה גמול אם לא בדרך המופת אז קרא לה ועמדה בפתח כדי שתשמע ייעוד הנביא מפי הנביא:

הכ"ג הוא להודיע שאין התכלית בבנים שישמח אדם בהם בחייו אבל הוא לקיום המין שישאר לאדם בהם זכר ולזה ספר שכבר אמרה השונמית לאלישע כשייעד לה שעל דרך המופת תהיה חובקת בן כעת חיה שלא יכזב בה לתת לה טוב שאינו טוב כי אם לא יחיה אין לה חפץ בזה הטוב להשלות אותה ר"ל לתת לה שלוה בראות שיש לה בן ולזה אמרה לו הלא אמרתי לא תשלה אותי:

הכ"ד הוא להודיע כי המועדים והימים טובים מכוונים לעבוד בהם הש"י ולהשתדל בהשגת קנין השלמות לפי היכלת ולזה ספר שכבר אמר אישה לשונמית מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת למדנו בזה שבשמו אלו הימים ראוי ללכת אל החכמים ללמוד מהם:

הכ"ה הוא להודיע שהצריך לדבר הצלת נפש ראוי שיתעסק בו במהירות כפלא לפי מה שאפשר ולזה ספר דבר מהירו' השונמית ללכת לאלישע ושם התנפלה בפניו והחזיקה ברגליו כדי שידרש הנביא לבקשתה ולא רצתה להגיד לו בברור על מה באה לכבוד הנביא כי ידעה שהוא ידע זה בראותו אותה וגם לא הסתפקה במה שאמר הנביא לגחזי כי יראה שמא אינו ראוי שיעשה זה על ידו ולזה נשבעה שלא תעזבהו כי רצתה לשלם לבנה ההצלה בלי שום ספק:

הכ"ו הוא להודיע שאין ראוי שיפתח אדם פיו לרע הלא תראה מה שספר מהשונמית שאמרה לאישה שלום כששאל לה על מה ועל מה היא הולכת וכזה אמרה לגחזי:

הכ"ז הוא להודיע שראוי לנביאים לפרסם עוצם גבורת הש"י לגויי הארצות לעשות להם מופת אף על פי שאינם ראויים לו ולזה תמצא שכבר התעורר אלישע לרפאת נעמן מצרעתו למען ידע כי יש נביא בישראל כי בזה תועלת להיישירם לעבודת הש"י וכן מצאנו זה התועלת בברור בתפלת שלמה כמו שבארנו שם:

הכ"ח הוא להודיע שאין ראוי לנביא לקחת שכר על מה שיעשהו מן המופתי' כי בזה יבא להאמי' כי הוא הפועל בזה המופת ויסור מפני זה התועלת אשר נתחדש בעבורו והוא שיכירו מעלת הש"י וגבורתו וישובו לאמונתו ולזה תמצא שלא רצה אלישע לקחת מנחה מנעמן אחר שרפא אותו מצרעתו וגם קלל גחזי כשקבל ממנו כסף על זה והנה תמצא כי מפני שראה נעמן שלא רצה אלישע לקבל דבר מנעמן על זה להורו' שלא היה הוא הפועל בזה אך הש"י התקרב נעמן שלא יעבוד כי אם ליי':

הכ"ט הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיכפור העון אך יהיה מודה ועוזב ולזה תמצא שלא קלל אלישע גחזי בראותו אותו אע"פ שהוא יודע שעשה זה החטא אך קללו אחר שכפר עונו ולולי כפירתו העון היה אפשר שיקח אלישע לתקן את אשר עותו:

הל' במדות והוא להודיע שהוא ראוי שכאשר נפלו קצת אויבי האומה בידם שייטיבו להם כדי שיהיו בשלום עמהם בראותם שבעת נפלם בידם חמלו עליהם והיטיבו להם וכ"ש שראוי לעשות זה בהיות אויבי האומה יותר חזקים מהם:

הל"א הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מכחיש ובלתי מאמין מה שייעדו הנביאים הלא תראה מה שקרה לשליש מפני היותו מרחיק שיהיה מה שאמר אלישע לטוב למחרת היום ההוא סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון והוא שכבר ראה זה בעיניו ומשם לא אכל כמו שאמר הנביא לו וזה היה ענשו הראוי לו שהוא ראה אמות דברי הנבואה ההיא ולא נהנה בטוב שהגיע ממנה:

הל"ב הוא במשפטי' התוריים והוא להודיע שהדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר ולזה תמצא במה שספר שצעקה השונמית אל המלך על ביתה ועל שדה שהיו מחזיקי' בהם אנשים שכבר צוה המלך להשיב לה את כל אשר לה ואת כל תבואות השדה מיום עזבה את הארץ ולא אמ' להשיב לה שכירות ביתה:

הל"ג הוא להודיע שאין ראוי גם לנביא לסמוך על הנס ולזה צוה אלישע לנביא שיביא חדר בחדר יהוא בן יהושפט בן נמשי למשחו למלך על ישראל כדי שלא יודע סודו פן יהרגהו מלך ישראל וכן תמצא שעשה אחיה לירבעם ושמואל הנביא לדוד ר"ל שלקחו להם דרך כדי להעלי' סודם ועניניהם:

הל"ד הוא להודיע שאין עושין שררה בממון באחד לבד ולזה תמצא שכאשר היה הכסף בארון לחזק את בדק הבית שמוהו שם הכהני' שומרי הסף לא אחד לבד גם בהוציאם הכסף מהארון היה שם סופר המלך והכהן הגדול לא אחד לבד גם בתתם הכסף אחר זה נתנוהו על ידי עושי המלאכה והם הוציאוהו יחד לא אחד לבד:

הל"ה הוא ללמד שהדברים העצמיים בבית המקדש ראוי שיקדמו לדברי' המשרתים להם לפי שהם מכוונים בעצמם ובזה היסרה לעמוד על סודו' המציאות ולזה ספר שבדק הבית היה קודם עשיית הכלים המשרתים שאינם מכוונים בעצמם כמו הספות והמזמרות והמזרקים והחצוצרות ומה שידמה להם מכלי הכסף והזהב:

הל"ו הוא להודיע שאין מחשבין עם הממונים על ההקדשות והדומה להם כי באמונה הם עושים להיות דבר ההקדש חמור להם ולזה אמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים וכן הענין בגבאי צדקה לפי מה שאחשב:

הל"ז הוא להודיע שמותר חטאת לחטאת ומותר אשם לאשם שאם היה מותרם לאי זה דבר שירצו הבעלי' לא היה לכהנים וכבר אמר כסף אשם וכסף חטאת לא יובא בית יי' לכהנים יהיו ולמדנו מאמרו לכהנים יהיו שדיני אלו הכספים מתחלף ולזה לא יתערבו זה עם זה אמנם והיה בשיהיה מותר אשם לאשם ומותר חטאת לחטאת כמו שיראה חיובו מצד עצם הענין:

בשנת

ויתן מושיע. את יואש בן יהואחז שנאמר בו שלש פעמים תכה את ארם: בשנת שלשים ושבע וגו'. מקרא זה מוכחש מפני צדדין ולא מצאתי לו מתקן שהיה לו לומר שלשים ותשע שהרי עמד אביו בשנת עשרים ושלש ליואש ומלך שבע עשרה שנה נמצא שמת בשנת שלשים ותשע ליואש ועוד הוא אומר למטה בענין בשנת שתים ליואש בן יהואחז מלך ישראל מלך אמציה בן יואש מלך יהודה נמצא שעמד יואש בן יהואחז בשנת ארבעים של יואש שהיא שנה אחרונה לו ובשנה שנייה ליואש בן יהואחז מלך אמציה ואף כי תאמר שמלך אמציה בשנת מות אביו וקראה הכתוב שנת שתים ליואש לתרת שלא מלך יואש מלך ישרא' עד שנת שלשים ותשע של יואש מלך יהודה וירבעם ישב על כסאו בנו היה ויש לתמוה למה נכתבו כאן שני מקראות הללו שהרי עוד לפנינו הוא מספר והולך כדברי יהואש וחוזר וכותב ויתר דברי יהואש וגו' וישכב יהואש עם אבותיו וגו' ואומר אני שלא נכתבו אלא להפסיק שלא לסמוך מיתת אלישע למקרא של עז לומר ויעש הרע וגו' ואלישע חלה וגו': פתח

חטאת ו' חס' וסימ' נמסר בסדר נשא: ויחל ד' בקריא' וסימ' ויחל משה את פני · ויחל איש האלהים · ויחל יהואחז את פני יי' דמלכים · ההמת המיתהו: כתמל ח' בקריא' וחס' וסימ' וירא יעקב את פני לבן · ראה אנכי את פני אביכן · לא תאספון לתת תבן לעם · ויכו שטרי בני ישראל · על כל גדותיו · אך רחוק

רדק

בשנת עשרים ושלש · היה לו לומר בשנת עשרים ואחת שהרי בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וכ"ז ואחת הרי כ"ח וכ"ח שנה מלך יהוא אח"כ בנו מלך בשנת כ"ח ליואש מלך יהודה · אמר כי מה שאמר בשנת שבע ליהוא מלך יהואש ר"ל בתחלת שבע ובשנת כ"ג ליואש ר"ל בתחילת כ"ג: ויתן יי' לישראל מושיע · הוא יהואש בן יהואחז כי כל ימי יהואחז לחץ אותם מלך ארם: אשר החטי את ישראל בה הלך · חסר אלף וכמוהו ויי' חפץ דכאו החלי: גם האשרה · כי לא כרת אותה יהוא אלא הבעלים הוא שהשמיד: כי לא השאיר ליהואחז · איננו טעם לדבק אליו אלא למה שאמר למעלה כי לחץ אותם מלך ארם: בשנת שלשים ושבע · היה לו לומ' בשנת שלשים ותשע שהרי בתחילת שנת עשרי' ושלש ליהואש מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא ומלך שבע עשר' שנה הנה כלו לו י"ז בשנת תשעה ושלשי' ליואש מלך יהודה ונראה כי מלך יהואש בחיי יהואחז אביו שני שנים וזהו שאמר ויתן יי' לישראל מושיע והמושיע הוא יהואש ואחרי שחלה יהואחז את פני יי' ואמר וישמע אליו יי' היאך ידע ששמע אליו יי' אם לא החלה התשועה בימיו אלא מלמד שהחלה התשועה בימיו אך לא על ידו של ע"י בנו ואולי על ידי נביא המליכו בחייו שאמר לו כי על ידי בנו תהיה התשועה ובעבור שראה תחלת הישועה המליכו בחייו: ויתר

יג בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לְיוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ אַחַר חַטֹּאת יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא־סָר מִמֶּנָּה׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנֵם בְּיַד חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם וּבְיַד בֶּן־הֲדַד בֶּן־חֲזָאֵל כָּל־הַיָּמִים׃ וַיְחַל יְהוֹאָחָז אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע אֵלָיו יְהוָה כִּי רָאָה אֶת־לַחַץ יִשְׂרָאֵל כִּי־לָחַץ אֹתָם מֶלֶךְ אֲרָם׃ וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ וַיֵּצְאוּ מִתַּחַת יַד־אֲרָם וַיֵּשְׁבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאָהֳלֵיהֶם כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ אַךְ לֹא־סָרוּ מֵחַטֹּאת בֵּית־יָרָבְעָם אֲשֶׁר־הֶחֱטִי אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּהּ הָלָךְ וְגַם הָאֲשֵׁרָה עָמְדָה בְּשֹׁמְרוֹן׃ כִּי לֹא הִשְׁאִיר לִיהוֹאָחָז עָם כִּי אִם־חֲמִשִּׁים פָּרָשִׁים וַעֲשָׂרָה רֶכֶב וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רַגְלִי כִּי אִבְּדָם מֶלֶךְ אֲרָם וַיְשִׂמֵם כֶּעָפָר לָדֻשׁ׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹאָחָז וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב יְהוֹאָחָז עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ יוֹאָשׁ בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְיוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ וַיַּעֲשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִכָּל־חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּהּ הָלָךְ׃

בשנת עסרין ותלת שנין ליואש בר אחזיה מלכא שיבטא דבית יהודה מלך יהואחז בר יהוא על ישראל בשמרון שבע עסרי שנין׃ ועבד דביש קדם יי ואזל בתר חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל לא סטא מנהון׃ ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרינון ביד חזאל מלכא דארם וביד בר הדד בר חזאל כל יומיא׃ וצלי יהואחז קדם יי וקביל צלותיה יי ארי גלי קדמוהי דוחקא דישראל ארי דחק יתהון מלכא דארם׃ ויהב יי לישראל פריק ונפקו מתחות יד אנש ארם ויתיבו בני ישראל בקירויהון כמאתמלי ומדקמוהי׃ ברם לא סטו מחובי ירבעם דחייב ית ישראל בהון אזול ואף אשרתא קמת בשמרון׃ ארי לא אשאר ליהואחז עם אלהן חמשין פרשין ועסר רתיכין ועסרא אלפין גבר ריגלין ארי אבידינון מלכא דארם ושוינון כעפרא לדייש׃ ושאר פתגמי יהואחז וכל דעבד וגבורתי הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא ישראל׃ ושכיב יהואחז עם אבהתוהי וקברוהי בשמרון ומלך יואש בריה תחותוהי׃ בשנת תלתין ושבע שנין ליואש מלך שיבטא דבית יהודה מלך יהואש בר יהואחז על ישראל בשמרון שית עסרי שנין׃ ועבד דביש קדם יי לא סטא מכל חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל בהון אזל׃

יהוה בינינם ובינינו · כי אם אשה עקרה לנו · וישבו בני ישראל באהליהם: שלשם כל נביאים מלאים כמ"ד חסרים וסימ' בשמואל ב' סימן ג' וכל אוריתא דכוו' בב"ב מלאים וסי' וירא יעקב את פני · פן ירדף: הלוא"ו מלאים בסיפ' וסימ' נמסר לעיל בסיפ' חלק א' סימן כ"ב: ויעשה ד' וסימ' נמס' בסיפ' חלק א' סימן י"ו: סימן יהואחז אחר חטאת · יהוא בן נמשי · מנחם בן גדי לא סר מעל חטאת · פקח לא סר מן חטאת · יהואש בן יהואחז · ירבעם בן יואש מכל חטאת ושארא מחטאות:

רלבג

בשנת עשרים ושלש שנה ליואש עד סוף הספר: בשנת עשרים ושלש · ידוע כי שש שנים נחבא יואש ואז השש שנים מלך יהוא קודם מלוך יואש ולזה יתבאר כי בראש שנת עשרים ושלש ליואש מלך אחזיהו: ויחל יהואחז את פני יי' · אף על פי שלא היה יהואחז ראוי שתשמע תפלתו הנה שמע הש"י אליו מפני ראותו את לחץ ישר' שלחץ אותם מלך ארם כי לולי שמעו תפלתו היו כלים עשרת השבטי' ותופר ברית הש"י עם השבטי' בעבור האבות ואולם אמרנו בריתו עם השבטים כי כבר התבאר בתורה שלא יכלה אחד מהם כמו שבארנו שם ואחשוב כי שמע הש"י תפלתו לשמור ישראל שלא יכר להם חזאל בזה האופן הכפלא שהיה משחית בהם והיה זה בחייו אך עם כל זה לחץ אותם כל ימי חייו כמו שנזכר אחר זה והקים להם מושיע מידו אחרי מו' יהואחז והוא יואש בנו כמו שנזכר אחר זה ואחר סרו מתחת יד ארם וישבו ישרא' באהליהם כתמול שלשום אך לא סרו ישרא' מחטאת בית ירבעם ובה הלך יהואחז וגם האשרה עמדה עדיין בשמרון שלא בער אותן יהואחז והנה עם כל זה שמע יי' תפלת יהואחז להקל מהלחץ אשר היה לוחץ אותם חזאל בימיו ולתת לישראל אחרי יהואחז מושיע מיד מלך ארם והוא יואש מפני שברוב הלחץ שהיה לוחץ אותם חזאל היו ישרא' כלים בקלות כמו שזכרנו והוכרך הש"י בעבור בריתו עם האבות שירחם עליהם כמו שנזכר אחר זה וזה כי לא השאיר חזאל ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: בשנת שלשים ושבע שנה · כבר קדם כי בהיות יואש מלך יהודה בראש שנת עשרים ושלש למלכו אז מלך יהואחז והוא מלך שבע עשרה שנה מקוטעים משתיקצותיהן והם יתכן שיהיו בפחות משש עשרה שנה ולזה יתחייב שנבין אמרו בשנת שלשים ושבע שנה אחר עבור ליואש שלשים ושבע שנה והיתה שנת שלשי' ושמנה לו בלתי שלימה וזה יתכן שיהיה פחות משש עשרה שנה מעט ודומה שהתחלת שנת מלכי בית יהוא היא זולת התחלת שנת מלכי בית דוד ובזה האופן היתה השנה ראשונה ליהואחז קטועה וגם האחרונה ובזה יתיישר זה המספר וכבר בארנו במה שקדם שלפעמים ירצה בזה שלא השנים עברו שלמות למלכותו ולפעמים ירצה שהוא בזאת השנה: אבי

מכל חטאות ב' בסיפר' דירבעם בן יואש ודין

פתח החלון קדמה. מול ארץ ארם שהם במזרח כמה שנאמר ארם מקדם: ירה ויור. שרי ושדא: ויאמר חץ תשועה וגו׳. אלישע את החץ הזה יהיה סימן תשועה לישראל: באפק. שם העיר: ויאמר להכות חמש או שש פעמים. היה לך אז אם כן עשית הכית את ארם חמש או שש פעמים שהרי לסימן תשועה הרכבתי ידיך על הקשת: יבאו בארץ. היו רגילין לבא ולשלול בארץ: בא שנה. במיעל שתא בתשובת השנה בעוד הארץ מלואה דשאים וים מאכל לבהמתם דרך חיילות לבאת: ויקרא

פתח ד בקריא׳ וסימ׳ ויאמר פתח החלון קדמה׳ פתח לבנון דלתיך׳ פתח פיך לאלם׳ פתח פיך שפט צדק: והכית ה׳ מלרע וסימ׳ נמסר בסדר שפטים וכשמואל חלק א׳ סימן ט״ו ולעיל בספר חלק ב׳ סימ׳ ט׳: כלה׳ ב׳ לישׁ׳ וסימ׳ אקים אל עלי׳ והכית את ארם באפק׳ אז הכית את ארם׳ וישליכו לארון׳ ונבלות כל

ויתר דברי יואש וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם עם אמציה מלך יהודה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב יואש עם אבתיו וירבעם ישב על כסאו ויקבר יואש בשמרון עם מלכי ישראל: ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי רכב ישראל ופרשיו: ויאמר לו אלישע קח קשת וחצים ויקח אליו קשת וחצים: ויאמר למלך ישראל הרכב ידך על הקשת וירכב ידו וישם אלישע ידיו על ידי המלך: ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה ליהוה וחץ תשועה בארם והכית את ארם באפק עד כלה: ויאמר קח החצים ויקח ויאמר למלך ישראל הך ארצה ויך שלש פעמים ויעמד: ויקצף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם: וימת אלישע ויקברהו וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה: ויהי הם קברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע

ושאר פתגמי יואש וכל דעבד וגבורתיה דאגיח עם אמציה מלכא שבטא דבית יהודה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב יואש עם אבהתוהי וירבעם יתיב על כורסיה ואתקבר יואש בשמרון עם מלכי ישראל: ואלישע מרע ית מרעיה דימות ביה ונחת לותיה יואש מלכא דישראל ובכא על אפוהי ואמר רבי רבי דטב ליה לישראל בצלותיה מרתיכין ומפרשין: ואמר ליה אלישע סב קשתא וגירריא ונסיב לותיה קשתא וגירריא: ואמר למלכא דישראל אחית ידך על קשתא ואחית ידיה ושוי אלישע ידוהי על ידי מלכא: ואמר פתח כוון למדינחא ופתח ואמר אלישע שדי ושדא ואמר הדין גירא יתעביד לנא פורקנא מן קדם יי והדין גירא יתעביד לנא נצחנא באינש ארם ותמחי ית אנש ארם באפק עד דישתיצון: ואמר סב גירריא ונסיב ואמר למלכא דישראל מחי לארעא ומחא תלת זמנין ופסק: ורגיז עלוהי נביא דיי ואמר הוה חזי לך למימחי חמש או שית זימנין בכן פון מחיתא ית אנש ארם עד דישיצותא וכען תלת זמנין תמחי ית אנש ארם: ומית אלישע וקברוהי ומשיריית מואב עלת בארעא במיעל שתא: והוה עד דאינון קברין גברא והא חזו ית משריתא ורמו ית גברא בקברא דאלישע ואזל וקריב גברא בגרמי דאלישע

רדק

ויתר דברי יואש. למה הזכיר הנה סוף מלכות יואש והלא עתיד לזכור עדיין את אשר עשה ואחר כן ויתר דברי יהואש אלא סמך תחלת מלכות בנו לתחלת מלכותו ואמר וירבעם ישב על כסאו להודיע כי בימיו המליכו כמו שמלך הוא בחיי אביו אולי הרגיש בבנים אחרים שהיו לו שיחלקו עליו לפיכך טרם מותו הושיבו על כסאו וזהו שאמר ירבעם ישב על כסאו ולא אמר וימלוך ירבעם בנו תחתיו כמו שאמר בשאר המלכים אלא כיון שאמר בלשון זה נראה כי בנו ישב על כסאו לפני מותו ובסדר עולם אומר ירבעם מלך בחיי אביו שנה שנ׳ וירבעם ישב על כסאו: ואלישע חלה. כבר כתבנו למעלה מה שדרשו ב בפסוק זה כי שלשה חלאי׳ חלה אלישע ומזה החולי השלישי מת: וישם אלישע ידיו על ידי המלך. לחזק לבו להאמין בסימן החצים: ויאמר פתח החלון. כבר אמר לו טרם שירכיב ידו על הקשת או אמר פתח לאחד מן העומדים שם: קדמה. לפי שארם היה למזרח ארץ ישראל כמו שכתוב ארם מקדם והחץ הראשון הוא שירה דרך החלון אבל האחרי׳ הכה בהם בארץ ואמר אלישע בהוראתו החץ זה החץ יהיה ת תשועה שיושיע ישר׳ ובאיזה עם יפול החץ שתהיה תשועה ממנו לישראל בארם יפול החץ זהו שאמר חץ תשועה לי׳ וחץ ת תשועה בארם: באפק עד כלה. אפק הוא מערי יהודה ואף על פי שהיה גם כן אפק בנחלת בני אשר זה היה לבני יהודה כמו שפיר׳ למעלה בדבר אחאב והוא המקום שנלחמו בו ישראל עם מלך ארם בימי אחאב והכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד ונאמר לאלישע בנבואה כי באותו מקום שהיתה אז התשועה תהיה עוד התשועה לישראל במלחמות ארם ואמר לו אלישע עד כלה כי כן נאמר לו בנבואה אם יורה המלך ה החצים פעמים רבות והיה סבור אלישע כי לא יעמוד מלירות החצים עד שיאמר לו עמוד ומפני זה קצף עליו אלישע כאשר עמד: להכות חמש. אם עלה בלבך להכות חמש או שש פעמי׳ אז הכית ארם עד כלה: וימת אלישע. בסדר עולם היא שנה עשירית ליואש

ויקרא בפכו שנה זיקד ה״כ מלכו זה׳ ורבי בגכסינם נבי ה׳ נבע עתכ

ויאמר שמע לתעונון הא ת׳ת על ועם נוכר מועל שטר כי כונת
ילע עונ מולבט בה גנר השלים

כי בתחילת מלכותו ה׳ כי אז התחילה התשועה שהרימת מחלה יהואחז אביו את פני ה׳ שמע ה׳ את תפלתו: וגדודי מואב. כיון שמת אלישע התחיל הפורענות לבא התחילו גדודי מואב לבא שעל ידו נושעו ישראל מיד מואב ועשו ישראל בהם רעה גדולה כמו שכתוב למעלה ומשמת הוא התחילו לבא בארץ: בא שנה. כתרגו׳ במיעל שתא ואפשר שתהיה האלף תמורת הה״א הנקבה והוא כמו בה שנה כלומר באותה שנה עצמה שמת אלישע באו גדודי מואב בארץ וכמוהו על כן גבהא קומתו באלף במקום ה״א הנקבה וכן בה ברוב גלוליו בה״א במקום אלף: וישליכו את האיש. מרוב חפזם מפחד הגדוד השליכוהו בקבר אליש ע כלומר במערת אלישע שנקבר בה ולא היה להם פנאי לפתוח פי המערה ולהשליכו בתוכה והיה נקל להם לעשות זה מלחפור קבר לאיש ופירוש ויהי הם קוברים איש רוצים לקברו מתעסקים בקבורתו וכיון שפתחו פי המערה השליכוהו שם ונתגלגל האיש עד שנגע בעצמות אלישע וזהו וילך ויגע האיש בעצמות אלישע: ויחי

רלבג

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. כי הוא גבורת ישראל וכחם בו ינצחו מלחמותיהם בעצותיו שיתן להם בדבר ה׳: וישם אלישע ידיו על ידי המלך. להעיר כי ידיו תהיינה ב במלחמותיו על דרך המופת וההשגחה הפרטית בעבור ה הנביא והנה היו אלו המופתים אחר מותו כמו שנמשך מופת המן גם אחרי מות משה וכמו שהחיה הש״י האיש שנגע ב בעצמות אלישע בעבור כבודו אחר מותו: ויאמר פתח החלון קדמה. הנה היה זה רמז להכאת ארם כי הם היו מזרחיי׳ להם: ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לי״י. העיר אותו כי בכחו זה שקנה מידי אלישע ינצח במלחמת ארם וזה החץ שירה עתה הוא סימן לזה ואת׳ שיכם באפק עד כלה הנה בחר

המופתים נעשה באופן אשר בו יהיה בהם יותר מעט מן הזרות: הך ארצה. הנה היו שם חצים רבים וחשב הנביא שיכה בכלם בארץ כיון שאמר לו קח החצים ומפני זה אמר לו שיכה את ארם באפק עד כלה אך יואש הכה שלש פעמים ועמד מלהכות עוד וקצף עליו איש האלהים כי הוא מיעט הטובה שהיה נותן לו על ארם: וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה. הנה בא באלף כמו בה בהא בחלוף ה״א באלף כי הם מתחלפות או יהיה הרצון בזה שבא אלישע אל קבר זה שנה ועם כל זה נעשה זה המופת לכבוד אלישע שלא יקבר רשע אצל צדיק והנה זכר שתכף שקברו אלישע התחילו גדודי מואב לבא בארץ להצר לישראל כי בימי אלישע נכנעו כמו שקדם: ויחי

רדק: ויחי ויקם על רגליו. מרז"ל כי חיה והוליד בנים והטעם שחיה לקיים ברכת אליהו שנתן לו פי שנים ברוחו ואליהו החיה מת אחד והוא החיה שנים אחד בחייו בן השונמית ואחד במותו זה האיש ואמרו כי הוליד בן והאיש הזה היה שלום בן תקות והוא מגדולי הדור והיה עושה צדקו' בכל יום ומה צדקות היה עושה היה ממלא את החמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות הצדקות שעשה שרתה רוח הקדש על אשתו שנ' אל חולדה הנביאה את שלום בן תקות וכשמת גמלו כל ישרא' עמו חסד ויצאו עמו לקברו וראו הגדוד והשליכו האיש בקבר אלישע ויגע בעצמות אלישע ויחי ואחרי כן הוליד את חנמאל שנאמר הנה חנמאל בן דודך וכן אמר בתרגומו של תוספתא דין הוא שלום בן תקות והוליד ית חנמאל בתריה ויש מהם אמרו שלא חיה אלא שלא יקבר עם אלישע הצדיק והאיש הזה היה רשע ואמר הקב"ה אל תאסוף עם חטאי' נפשי וצדיקו ויקם על רגליו. על רגליו עמד ואל ביתו לא הלך אם כן לא חיה אלא כדי שלא יהיה נקבר אצל אלישע וכאשר יצא מן המערה מת ונקבר במקום אחר וברכת פי שנים נתקיימה כשריפא' נ ברעת נעמן כי המצורע חשוב כמת: בשנת שתים ליואש בן יהואחז. כיצד בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה מת אחזיהו ומלך יואש בנו ואף על פי שמלך בחיי אביו כמו ש שפירשנו אחר מיתת אביו מונה לו שנה המלוכה הנה תשעה ושלשים ושנת הארבעים שמת יואש מלך יהודה ומלך אמציה בנו באותה שנה הנה בשנת ש שתים ליואש מלך ישראל מלך אמציהו: לא יומתו אבות על בנים. כי משמעות הכתוב כן הוא כמו שאמ' הים בחטאו יומת אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי בכלל לאו זה עדות הקרובים כמו שתרגם אנקלוס על פום בנין ועל פום אבוהון אבל עיקר ההזהרה הוא שלא יומתו האבו' בעון הבנים והבנים בעון אבות כמו שהביא ראיה הנה מן הפסוק: יומת. כתיב וקרי יומת והענין אחד: בגי המלח. כתוב וקרי גי מלח והענין אחד: עשרת אלפים. זכר המוכים בני מלח ולא זכר השאר שאומר בדברי הימים עוד עשרת אלפים שבו חיים ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם הבקעו: ותפש את הסלע במלחמה. תי' וכבש ית כרכא בקרבא המצודה היתה בסלע: יקתאל. אחר שלקח המצודה שנה את שמה וקרא את שמה יקתאל על ענין ידוע אצלם: לכה נתראה פנים. פי' למלחמה והענין שרצה להלחם עמו אות' בדברי הימים כי בלכת אמציהו להלחם באדום שכר מישרא' מאה אלף גבור שילכו עמו והניחם במצות הנביא ואמר להם שילכו למקומם וחרה אפם ופשטו בערי יהודה והכו מהם ג' אלפים ובזו בזה רבה ומפני זה רצה להלחם אמציה עם מלך ישראל: החוח אשר בלבנון. משל על זה וקרא מלך יהודה חוח וקרא עצמו ארז ומשל תנה את בתך לבני כלומ' אפי' רצה להתחבר עמו ודרך שלום היה נבזה בעיניו להתחבר עמו כ"ש דרך מלחמה:

רשי: ויקרא את שמה יקתאל. שהיתה לו לקיהוי' שנים כמו שכתוב בדברי הימים ובשוב אמציה מהכות את אדום וישלח ויבא את אלהי בני שעיר להם וישתחוה להם והוכיחו הנביא ואמר לו ידעתי כי יעץ ה' להשחיתך ומה היא העצה שהשיאו להתגרות במלך ישראל: אז שלח אמציה מלאכים וגו'. נתראה פנים במלחמה:

מסורה: ויעקב י"ד בקריא' וסימ' במסר' רבת': עד עתה ד' בקריא' וסימ' נמסר בסדר ראה ובשמואל ב' סימן י"ט: יואש י"ו בספרא וסי' במס' רבת'. וכל הריסר ושפטים ודברי הימים דכו' יואש ושארא יהואש: ואת בני י' דסמ' בקריאה וסי' נמסר בריש סדר וישב: בגי ט' כתיב יוד וסי' נמסר ביהושע סי' ח': אמציה ט' בקריא' וסימ'

מקרא: ויחי ויקם על רגליו: וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז: ויחן יהוה אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה: וימת חזאל מלך ארם וימלך בן הדד בנו תחתיו: וישב יהואש בן יהואחז ויקח את הערים מיד בן הדד בן חזאל אשר לקח מיד יהואחז אביו במלחמה שלש פעמים הכהו יואש וישב את ערי ישראל:

יד בשנת שתים ליואש בן יואחז מלך ישראל מלך אמציהו בן יואש מלך יהודה: בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם אמו יהועדין מן ירושלם: ויעש הישר בעיני יהוה רק לא כדוד אביו ככל אשר עשה יואש אביו עשה: רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך אביו: ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה יהוה לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו ימות: הוא הכה את אדום בגיא המלח עשרת אלפים ותפש את הסלע במלחמה ויקרא את שמה יקתאל עד היום הזה: אז שלח אמציה מלאכים אל יהואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל לאמר לכה נתראה פנים: וישלח יהואש מלך ישראל אל אמציהו מלך יהודה לאמר

מסורה קטנה (בגליון): ל' / ל' / ל' לך ולאכת / י"ד / ל' / ו' / כל סיפר יהואש כת' יואש / כ"ה / יד / ד' / ו' בסיפ' / י' / יהועדן ק' / ז' ל' דכות' / י' דכות' / ג' / ב' / יומת ק' / ט' כתי' יוד' מלח ק' / ג' אבן העזר / ל' / ט' / ב'

תרגום: וחייא וקם על רגלוהי: וחזאל מלכא דארם דחק ית ישראל כל יומי יהואחז: וחס יי עליהון ורחם עליהון ואיתפני במימריה לאוטבא להון בדיל קיימיה דעם אברהם יצחק ויעקב ולא אבה לחבלותהון ולא אגליניון מארע בית שכינתיה עד כען: ומית חזאל מלכא דארם ומלך בר הדד בריה תחותוהי: ותב יהואש בר יהואחז ונסיב ית קרויא מיד בר הדד בר חזאל די נסיב מן יהואחז אבוהי בקרבא תלת זמנין מחהי יואש ואתיב ית קרוי ישראל: בשנת תרתין ליואש בר יהואחז מלכא דישראל מלך אמציה בר יואש מלכא שיבטא דבית יהודה: בר עסרין וחמש שנין הוה כד מלך ועסרין ותשע שנין מלך ב בירושלם ושום אימיה יהועדן מן ירושלם: ועבד דכשר קדם יי לחוד לא כדוד אבוהי ככל דעבד יואש אבוהי עבד: לחוד במתא לא עמרא עד כען עמא מדבחין ומסקין בוסמין על במתא: והוה כד תקיפת מלכותא בידיה וקטל ית עבדוהי די קטלו ית מלכא אבוהי: וית בני קטליא לא קטל כמא דכתיב בספר אוריתא דמשה דפקיד יי למימר לא יומתון אבהן על פום בנין ובנין לא יומתון על פום אבהן אלהין אנש בחובי ימותו: הוא מחא ית אנש אדום בגי מלח עסרא אלפין וכבש ית כרכא בקרבא וקרא ית שמה יקתאל עד יומא הדין: בכן שלח אמציה איזגדין לות יהואש בר יהואחז בר יהוא מלכא דישראל למימר אתא נקביל אפין בקרבא: ושלח יהואש מלכא דישראל לות אמציה מלכא שבטא דבית יהודה למימר

רלבג: ויחי ויקם על רגליו. ירצה בזה שחיה תחיה שלימה עד ש שכבר קם על רגליו לא כמו שהיה הענין בבן השונמית שהיתה תחייתו מעט מעט אך זה שב תקף לכחו ל לעמוד על רגליו או אפשר שיהיה הרצון בזה שכבר חיה לקום על רגליו לא ללכת לביתו לענינו הראשון אך היה זה להוציאו מהקבר ההוא לכבוד אלישע: לחץ את ישר' בימי יהואחז: ידמה שתקף שמת סר לחצו מישרא' והנה הושיעם ה' על יד יואש שהכה ארם במלחמה שלש פעמים והשיב לישרא' את עריהם שלקחו ארם מהם במלחמה ולא ידענו מתי היה זה אם בראשית מ מלכות יואש או אחר שמלך זמן מה וידמה ממה שכתוב פה כי אחר שמת יהואחז סר לחץ ארם מישראל לגמרי כי לא אבה ה' השם השחיתם כמו שזכר ולזה לא היה זמן הלחץ כי אם כל ימי יהואחז אך אחר מות חזאל ומלך בן הדד היתה התשועה שהשיב יואש ממלך ארם את כל ערי ישר' אשר לקחו ממנו ב במלחמה: ואת בני המכים לא המית ב ככתוב בספר תורת משה. זה לאות כי כונת הכתוב באמרו לא יומתו אבו' על בנים ובני' לא יומתו על אבות שלא יומתו האבות בחטא הבנים ולא יומתו הבנים בחטא אבותיהם: לכה נתראה פנים. ר"ל התראות הפנים ב במלחמה:

מסורה גדולה: ויוזבד בן שמעת דמלכים. אז שלח אמציה. בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם. ויתר דברי יואש דאשר נלחם. וישלח אמציה כהן ביתאל. ויאמר אמציה אל עמוס. ויען עמוס ויאמר אל אמציה. ומסובב וימלך יושה בן אמציה. בן חשביה בן אמציה בן חלקיה:

רש"י

החוח אשר בלבנון. שכם בן חמור: שלח אל הארז. יעקב: ותעבור חית השדה. בני יעקב באו על החללי' אף כאן אתה בא להתמשל לי ומשל בזיון הו' שדימהו לחוח ואת עצמו לארז: ותעב' חית השד' אשר בלבנון ותרמס וגו'. לפי שכתנאית אף אתה ירמסוך גדודי חיילותי: ואת בני התערובות. בני השרים שהיו כתוכים בבי' המלך לעירבון שלא ימרדו אבותם בו וכן ת"י בני רברביא: ויחי אמציה וגו'. כל חמש עשרה שנה מלך עזיה בנו בחייו שכן כתוב בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי' ויקשרו עליו וגו' משמעו מה שאמר הנביא כי יעץ יי' להשחיתך: וינס לכישה. שם היה כל ט"ו שנה אחרי ששכב המלך עם אבותיו אחרי מות אמצי' אביו מכא' אתה למד שמלך עזיה בימי אביו ומכל מקום לא נתנה אילת בידו עד לאחר מות אביו שאם לא מלך בחיי אביו למה לו לומ' אחרי שכב המלך עם אבותיו ובשאתה מונה ימי הבית על פי שנות המלכים אך אינך מחשב ט"ו שנים הללו שנמנים לאמציה ולעזיה תמצא שעמד ארבע מאות ועשרים וחמש: הוא

רד"ק

בבית שמש אשר ליהוד'. ולמה אמר אשר ליהודה כי ידוע כי בית שמש ליהודה אלא להודיע כי בגבול בני יהודה בא מלך ישראל להלחם עמו: וינגף יהודה. בעון שהביא מלך יהודה אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה כמו שאומר בדברי הימים לפיכך אמר להשחיתו: בשער אפרים. שער היה בירושלם שהיה נקרא שער אפרים שהיה פתוח נוכח גבול אפרים ודרך אותו השער היו נכנסים בני אפרים בבואם לירושלם: עד שער הפנה. הוא שער הפנים ונקרא כן לפי שהיה שם פנת החומה: הנמצאים בית יי'. כמו בבית יי' וכמהו רבים: ואת בני התערובות: בני השרים שמשימין ערבים למלך שלא ימרדו בו ות"י בני רברביא: וישב שומרונה. אומר בסדר עולם בו בפרק מת יהואש מלך ישראל ובא לו אמציה לירושלם ואמת הוא כי מלך ישראל מת בשנת ארבעה עשר לאמציה לפי חשבון השנים אבל לא נתברר לנו בכמה שנים לאמציהו היתה מלחמת ארום ומלחמת ישראל: חמש עשרה שנה. זה החשבון ישר כי אמציהו מלך בשנת שתי' ליואש ויואש מלך חמשה עשר שנה נמצא כי ארבעה עשר שנה מלך יואש בפני אמציהו ואמציה מלך כ"ט הנה כי ט"ו שנה חית אמציהו אחרי יואש: על הסוסי'. על רכב מפנה סוסים: הוא

לאהלו ב' חס' וסי' ויקחו את אבשלום וישלכו אתו ביער. וינגף יהודה לפני ישראל דמלכים. וחברו דד"ה
לאהליו כתיב: שמרונה ג' וסי' וילך מלך ישראל. ויולך אתם שמרונה. ואת בני התערובות: ומתהו ז' וסי'

הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן שָׁלַח אֶל־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן לֵאמֹר תְּנָה אֶת־בִּתְּךָ לִבְנִי לְאִשָּׁה וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וַתִּרְמֹס אֶת־הַחוֹחַ׃ הַכֵּה הִכִּיתָ אֶת־אֱדוֹם וּנְשָׂאֲךָ לִבֶּךָ הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ וְלָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה וְנָפַלְתָּה אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ׃ וְלֹא־שָׁמַע אֲמַצְיָהוּ וַיַּעַל יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיִּתְרָאוּ פָנִים הוּא וַאֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בְּבֵית שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר לִיהוּדָה׃ וַיִּנָּגֶף יְהוּדָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאֹהָלָו׃ וְאֵת אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בֶּן־יְהוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָהוּ תָּפַשׂ יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בְּבֵית שֶׁמֶשׁ וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיִּפְרֹץ בְּחוֹמַת יְרוּשָׁלַ͏ִם בְּשַׁעַר אֶפְרַיִם עַד־שַׁעַר הַפִּנָּה אַרְבַּע מֵאוֹת אַמָּה׃ וְלָקַח אֶת־כָּל־הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הַנִּמְצְאִים בֵּית־יְהוָה וּבְאוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת בְּנֵי הַתַּעֲרֻבוֹת וַיָּשָׁב שֹׁמְרוֹנָה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹאָשׁ אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ וַאֲשֶׁר נִלְחַם עִם אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב יְהוֹאָשׁ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּשֹׁמְרוֹן עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ יָרָבְעָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

וַיְחִי אֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲמַצְיָהוּ הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלַ͏ִם וַיָּנָס לָכִישָׁה וַיִּשְׁלְחוּ אַחֲרָיו לָכִישָׁה וַיְמִתֻהוּ שָׁם׃ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ עַל־הַסּוּסִים וַיִּקָּבֵר בִּירוּשָׁלַ͏ִם עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד׃

ג' | ג' | ל"ת ל' | ג' | ב' פסוקים דמיין. לית ב' חס' ת' | ויבא ק' | י' | ג' ג' | י"ב כתח | כיון | י"ו נסיב' | ב' בטע' | ו' חס' וכל אורי' דכו' | ו' ו' נ' חס'

תרגום

חוחא די בליבנן שלח לארזא די בליבנן למימר הב ית ברתך לברי לאיתו ועברת חיות ברא די בליבנן ודשת ית חוחא: מימחא מחיתא ית אנש אדום וראים עלך לבך אתיקר ותיב בביתך ולמא את מיתגרי בבישתא ותתקטיל את ודבית יהודה עמך: ולא קביל אמציהו וסליק יהואש מלכא דישראל ואקבילו אפיהון בקרבא הוא ואמציה מלך שיבטא דבית יהודה בבית שמש די לשיבטא יהודה: ואתברו אינש יהודה קדם ישראל ואפכו גבר לקירווהי: וית אמציה מלכא שיבטא דבית יהודה בר יהואש בר אחזיה אחד יהואש מלכא דישראל בבית שמש ואתו לירושלם ופרץ בשורא דירושלם בתרע שיבטא אפרים עד תרע זויתא ארבע מאה אמין: ונסיב ית כל דהבא וכספא וית כל מניא דאשתכחו בית מקדשא דיי ובגינזי בית מלכא וית בני רברביא ותב לשמרון: ושאר פתגמי יהואש די עבד וגבורתיה ודאגיח עם אמציה מלך שיבטא דבית יהודה הלא אינון כתיבין על ספר פיתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב יהואש עם אבהתוהי ואתקבר בשמרון עם מלכי ישראל ומלך ירבעם בריה תחותוהי:

וחיא אמציהו בר יואש מלכא שיבטא דבית יהודה בתר דמית יהואש בר יהואחז מלכא דישראל חמש עסרי שנין: ושאר פתגמי אמציה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דבית יהודה: ומרדו עלוהי מירדא בירושלם ואפך ללכיש ושלחו בתרוהי ללכיש וקטלוהי תמן: ונטלו יתיה על סוסותא ואתקבר בירושלם עם אבהתוהי בקרתא דדוד:

רלב"ג

החוח אשר בלבנון. קרא עצמו ארז וקרא מלך יהוד' חוח על צד הבוז ואמר ממשל שאפילו שאל ממנו להתחבר עמו כדי שיהיה שלום ביניהם אעפ"כ יהיה דבר זה בבזה בעיניו כמאס ומהפלגת הבוז תעבור חית השדה אשר בלבנון ותרמוס את החוח כל שכן כשירצ' להלחם עמו והנה היה מבזה אותו כל כך מפני היותו מזרע אחזיהו אשר היה מבי' אחאב שהרגוהו אבותיו והרגו כל בית אחאב ולזאת הסבה תמצא בזה המקום כשכנחהו יואש שיחס אותו אל אחזיה וזהו אמרו ואת אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל עם שזה היתה סבת נכחו אותו כי הוא הלך בדרך אחזיהו וגם יואש אביו אחרי מות יהוידע וכבר ספר בד"ה כי אמציה הביא אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה ובשבת זה החטא נפל ביד יואש הוא ויהודה עמו: הכבד ושב בביתך. הוא מענין הכבוד וכאילו יאמר שכבודו יהיה שישב בביתו כי ישיגהו קלון מזאת המלחמה: בבית שמש אשר ליהודה. הנה מרוב בטחון יואש לנצח מלך יהודה הלך אליו להלחם בארצו ולזה ספר כי בבית שמש אשר ליהודה היתה המלחמה: בשער אפרים עד שער הפנה. ידמה שהיה שם שער היה נכנס בו שבט אפרים בבאם לירושלם ושער הפנה היה שער אשר הוא סמוך לבית יי' והוא נקרא שער הפנה כי הוא היה פנה והיסוד לקדושת ישראל: ואת בני התערובות. הם בני השרים שהם לערבות למלך שלא ימרדו בו אבותיהם והנה זכר כי חיה אמציה אחרי יואש ט"ו שנה כאילו זכר להעיר כי מפני שכתנגאח כל כך יואש ואמר לאמציה ונפלת אתה ויהודה עמך הנה הוא מת קודם אמציה חמש עשר' שנה והנה היה כן כי כבר מלך יואש קודם אמציה שתי שני' וי"ד שנה מלך בימיו ונשארו לאמציה ט"ו שנה: בשנת

ויכו את אבשלום. ויבהו וימתהו דאישבשת. ויקשרו עליו דאמציה. ויבאהו אל יהוא דדה. ויקשרו דאמציה דד"ה. ויקשרו דאמון דד"ה. דנביא' וימתהו כתי' חסר דחסר. דכתובי' וימיתהו כתיב חס' ו"ו:

רדק

הוא בנה את אילת· ובדברי הימים את אילות ואחד הוא והיתה למלך אדום כמו שכתוב בתורה מאת אחינו בני שעיר מאילת ומעציון גבר וכן אמר בדברי הימים אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום ואפשר כי דוד לקחה ממלך אדום כי מושל היה בכל ארץ אדום כמו שאומר וישם דוד באדום נציבים ובימי יהורם בן יהושפט פשע אדום מתחת יד יהודה ואילות שלקחה דוד ה השיבוה אליהם ועתה כשמלך עזיהו לקח אילת ממלך אדום ויסבה ליהודה ועזיה בנה אותה אחר שהשיב' ליהודה כי לא בנה אותה והיא ביד אדום אלא לאח' שלקחה מידי אדום ואפשר שהרסו חומותיה בעת הכבוש עד שהוצרך לבנותה וכמו וי"ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר ש חטאנו קצפת ובאמרו אחרי שכב המלך עם אבותיו נראה כי קודם שמת אביו מלך שאם לא כן לא הוצרך לומר אחרי שכב המלך ומתי היה אלא אחרי מות אביו אלא קודם מלך כיון שנס אביו מירושלם מפני הקושרים עליו ולא ידענו מתי הוא זה ש קשרו עליו ונס לכישה והנה כ נראה מהפסוקים כי תכף שנס שם שלחו אחריו והמיתוהו שם ונשאוהו לירושלם וקברוהו ו והמליכו את בנו ואפשר כי וישלח אחריו שאמר לא היה תכף שהיה בלכיש אלא לאחר זמן ולדברי בעל סדר עולם נראה כי בשובו ממלחמת אדום ונלחם עם ישרא' קשרו עליו עבדיו ומקרא מ מסייעו בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי' ויקשרו עליו קשר וגו' ובשובו ממלחמת אדום הוא שסר מאחרי יי' שהביא אלהי שעיר ובעל סדר עולם אמר כי ב בשנת שלש עשרה לאמציהו עשה מלחמת אדום ואם כן הוא ב כשובו מן המלחמה אחרי ש נלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו והמיתוהו כל זה היה בשנ' שלש עשרה לאמציהו או בשנת ארבעה עשר והנה נשארו משני מלכותו י"ו שנה או ט"ו שנה כי שכתוב אומר כי עשרים ותשעה שנה מלך בירושלם והיאך היה זה ובסדר עולם אומר גם כן מה תלמוד לומר אחרי שכב המלך עם אבתיו שלא שמלך בחיי אביו ולא פירש כמה ועוד אמר בו טעם אחר מה יהורם ואחזיהו ויואש מתו מיתת תחלואים ע"י אחרים אף אמציהו מת מיתת תחלואים ע"י אחרים לפיכך אמר אחרי שכב המלך עם אבותיו מת כמות אבותיו ורש"י ז"ל כתב כי אותן חמשה עשר שנה לאמציהו משקשרו עליו קשר ומלך עזיהו ואמציה ישב בלכיש כל אותן חמשה עשר שנה ועזיהו בנו מלך ולא נראה כן לפי הפסוקים כי הכתוב אומר כי אחר שנקבר אמציהו לקחו כל עם יהודה את עזיהו בנו וימליכו אותו תחת אביו והוא בן י"ו שנה היאך מלך חמשה עשר שנה בחיי אביו ואם יאמר כי ויקחו כל עם יהודה את עזיהו כשקשרו על אמציהו וכש לכישה אז המליכו בנו ואז היה בן י"ו שנה לא נראה כן לא במלכי' ולא בדברי הימים כי אחר מיתת אביו אומר שהמליכוהו ועוד היאך אומר הכתוב על אמציהו כי תשעה ועשרים מלך והוא לא מלך אלא י"ד שנה ואם היה מתחשב בלכיש חמשה עשר שנה מה מלכות היה זה ועוד כי לבנו איננו מונה אלא שתים וחמשים שנה והם אחר מות אביו כי כן כתוב כי בן ששה עשר היה במלכו ונ"ב שנה מלך ואותן ט"ו שנה אם תמנה אותן לבנו הרי מלך ס"ז והראיה שהוא מביא מהימים שעמד הבית איננה ראיה כי שני חשבונות תמצא בימי הבית כי אם תמנה מתחלת בנין הבית עד שלש ליהויקים שבא עליו נבוכד נצר תמצא ארבע מאות ועשר ושלשה חדשים ואם תמנה עד שחרב הבית מכל וכל בי"א שנה לצדקיהו תמצא ארבע מאות ותשע ושש חדשים ועוד לדבריו כי היה הקשר ט"ו שנה והוא עומד בלכיש היאך היה זה והכתוב אומר כי בבואו ללכיש שלחו אחריו והמיתוהו שם ואם אחר ט"ו שנה היה לא היה אומר וישלחו אחריו כי אחריו נראה מיד אחר שנס שם שלחו אחריו· אלא הנראה בזה כי מלחמת אמציהו עם אדום ועם ישראל היתה עד ארבעה עשר לאמציהו כי מארבעה עשר והילך לא יכול להיות כי בשנת ארבעה עשר לאמציהו מת מלך ישראל ואם תרצה לומר כי בשנת שלש עשרה לאמציה היתה המלחמה כמו שאומר בסדר עולם אבל הקשר שקשרו עליו לא היה אלא סמוך למיתתו ומה שאמר בדברי הימים ומעת אשר סר אמציהו מאחרי יי' ויקשרו עליו רוצה לומר מעת אשר סר מאחרי יי' החלה הרעה לבא עליו שהרי נגף במלחמת ישראל ועוד בכל יום ויום עניינו היה ברע עד סוף ימיו שקשרו עליו עבדיו וזאת קשה מכלם שנס מפניהם לכישה וישלחו אחריו והמיתוהו שם והכתוב קצר וסיפר הרעה האחרונה כי כן דרך הכתוב בהרבה מקומות ומה שאמר אחרי שכב המלך עם אבותיו לומר כי תכף שמת אביו החלה ההצלחה לבא כמו שהיה הפכה בחיי אביו כמו שאומר בדברי הימים ובימי דרשו את יי' הצליחו האלהים ותחילת הצלחתו הוא שהשיב אילת ליהודה: הוא השיב את גבול ישראל· והנה יואש אביו השיב ערי ישראל אלא שיואש השיב אותם הערים שלקח מלך ארם וירבעם בנו השיב מלבא חמת עד ים הערבה מיד מלכי הגוים שלקחו אותם ולא ראינו ביד מי היו ויש מחלוקת בדברי רז"ל בזה יש מי שאומר מה שכבש יהושע כבש זה ויש מי שאומר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה ואנחנו רואים כי גבול לבא חמת ים הערבה הוא מארץ הנכבשת בין משה ויהושע ועוד הכתוב אומר השיב מלמד שכבר היתה נכבשת: אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי· לא נכתבה נבואה זו ויש בדבר זה מחלוקת בדברי רז"ל שהם אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב ר"ל חשש לכבוד ישראל לפיכך ברח חוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל לנינוה שידע שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה עונש לישראל ולא חשש לכבוד האל מה כאמר בו ויהי דבר יי' אל יונה בן אמתי שנית שנית דבר עמו ולא שלישית והקשו והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא ותרצו על עסקי נינוה לא דבר אלא פעם שנית ולא שלישית ומהם אמרו לא דבר עמו לא בנינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם נהפך להם מרעה לטובה: כי ראה יי'. לא בשביל תשובה שעשו אלא שריחם עליהם כי ראה עונים: מרה מאד· משתנה ומתחלף מרעה אל רעה וי"ת שעבודא דישראל תקיף לחדא: ואפס

ויעזרו ה' חס' בליש' וסימ' לעיל בסיפ' חלק א' סימ' י"ו: מרה ה' חס' וסימ' מול הגלגל אצל אלני מרה· בננו זה סורר ומרה· כי ראה יי' את עני ישראל· אל תהיו כאבתם· כרה כאצבעהיו: ואין עוזר ו' בקריאה וסימ' כי ראה יי' את עני ישראל· ואביט ואין עוזר· כי יציל אביון משוע· ויכנע בעמל לבם· ויטע

וַיִּקְחוּ כָּל־עַם יְהוּדָה אֶת־עֲזַרְיָה וְהוּא בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו אֲמַצְיָהוּ׃ הוּא בָּנָה אֶת־אֵילַת וַיְשִׁבֶהָ לִיהוּדָה אַחֲרֵי שְׁכַב־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו׃

בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַאֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִכָּל־חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ הוּא הֵשִׁיב אֶת־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־יָם הָעֲרָבָה כִּדְבַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי הַנָּבִיא אֲשֶׁר מִגַּת הַחֵפֶר׃ כִּי־רָאָה יְהוָה אֶת־עֳנִי יִשְׂרָאֵל מֹרֶה מְאֹד וְאֶפֶס עָצוּר וְאֶפֶס עָזוּב וְאֵין עֹזֵר לְיִשְׂרָאֵל׃ וְלֹא־דִבֶּר יְהוָה לִמְחוֹת אֶת־שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וַיּוֹשִׁיעֵם בְּיַד יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יָרָבְעָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־נִלְחַם

(ה' חס' · ל' חד חס' ויתר מל' · יונסיב' וכל קרי' דכוו' · ל' כסיפ' דיהואש בן יהואחז ידין · ל' · ל' · ה' חס' · ל' · ו' · חס' · ל' וחד למחות · מלכין · ד' · ר' בטע' בקיפ' · ל' זקף קמץ)

וְדַבָּרוּ כָּל עַמָּא דִיהוּדָה יַת עֲזַרְיָה וְהוּא בַּר שִׁית עַסְרֵי שְׁנִין וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ תְּחוֹת אֲבוּהִי אֲמַצְיָהוּ׃ הוּא בְּנָה יַת אֵילַת וַאֲתִיבַהּ לְבֵית יְהוּדָה בָּתַר דִּשְׁכִיב מַלְכָּא עִם אֲבָהָתוֹהִי׃ בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין לַאֲמַצְיָה בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן אַרְבְּעִין וַחֲדָא שְׁנִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מִכָּל חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל׃ הוּא אֲתִיב יַת תְּחוּם יִשְׂרָאֵל מִמַּעֲלָנָא דַחֲמָת עַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּי מַלֵּיל בְּיַד עַבְדֵּיהּ יוֹנָה בַּר אֲמִתַּי נְבִיָּא דִּי מִגַּת חֵפֶר׃ אֲרֵי גְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דְיִשְׂרָאֵל תַּקִּיף לַחֲדָא וְאִינוּן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין וְלֵית דְּסָעֵיד לְיִשְׂרָאֵל׃ וְלָא הֲוָה רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמִמְחֵי יַת שְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא וּפָרֵיקִינוּן עַל יְדֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יָרָבְעָם וְכָל דַּעֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ דְּאַגִּיחַ

אהלי אפדנו· זכרה ירושלם ימי· ויושיעם ד' ג' מלאים וא' חס' וסימ' את עתניאל בן קנז· ויושיעם ביד ירבעם בן יואש· ויושיעם למען שמו· ויושיעם מיד שונא ויגאלם:

רשי

הוא השיב· מיד מלכי ארם: יונה בן אמתי· הוא שמשח את יהוא הוא שאמ' לו בני רביעים ישבו לך אבל רבותינו דקדקו ויהי דבר יי' אל יונה שנית ולא שלישית לפי שתבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב והוקשה להם זה המקרא ותרצוהו בדבר יי' אשר דבר ביד יונה לנינוה ונהפכה גזרת רעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבעם בן יואש מרעה שהיו בה אשר אברם מלך ארם וישימם כ כעפר לדוש ועכשיו נ נהפך להם לטובה: מורה מאד· מיגר מאד קונטר"אום בל' כמו אם ימרה את פיך ממרים הייתם ותהיינה מורת רוח ויש פותרים מורה מאד ירוד מאד לשון ירה בים: בשנת

רלבג

בשנת חמש עשר' שנה לאמציהו· זה מבואר כי כבר מלך י"ד שנה כשמת יואש מלך י ישראל: כי ראה את עני ישרא' מורה מאד· ר"ל אף על פי שהיה מ מורה מאד את פי ה השם ית' במה שעזבו את בריתו: ואפס עצור ואפס עזוב ביש' · ר"ל שספרו קניניהם העצורי' בבית והעזובי' בשדה: בשנת

רשי

בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם וגו'. אי אפשר לומר כן והלא עזיה וירבע' מלכו כאחת כמו שפירשתי בסמוך אלא מה תלמוד לומר בשנת כ"ז לירבעם מלך עזריה שמלך מלכות מנוגעת למרדו שנתנגע בשנת כ"ז למלכותו: וינגע יי' את המלך. מפורש בדברי הימים שנכנס להיכל להקטיר על מזבח הקטורת: בבית החפשית. עשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר במתים חפשי בתלמוד ירושלמי: בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו. אף מכאן יש ללמוד שמלך עזרי' משמת יואש מלך ישראל ט"ו שנה בחיי אמציה אביו שאם לא עמד עד שמת אביו כשנת? שלא עמד עד בשנת ט"ו לירבעם בן יואש וירבעם מלך ארבעים ואחת נמצא שמת ירבעם בשנת כ"ז לעזיה והיאך הוא או' בשנת ל"ח אלא ע"כ עוזיה וירבעם מלכו כאחת שירבע' מלך בחיי אביו יהואש שלש שנים לכך הוא אומר וירבעם ישב על כסאו שישב כבר ועוזיה עמד משמת יואש וימלך ירבעם מלכות שלימה ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואיני יודע אם שיבוש הסופרים הוא שאיני יכול ליישב בה' שלשים ושמונה לעזריה אלא בענין זה: ויכהו

רדק

ואשר השיב. דמשק וחמת לארם היו אם כן איך אמר השיב כאשר כי דוד המלך כבש בארם והכה בהם מכה גדולה עד שהיו לו עבדים ושם נציבים בדמשק וגם בחמת אף על פי שלא נראה זה בכתוב כי בחמת שם נציבים נראה כי בחמת היתה המלחמה ואם דמשק לקח כל שכן חמת ואומר ותהי ארם עבדים לדוד וזה שאמר ליהודה כי מלך ישראל לקחם והשיבם ליהודה כי להם היה המשפט כיון שדוד לקחם ומה שאמר בישראל לומר אף על פי שהוא היה מלך ישראל והשיבם למלך יהודה לא הקפיד בזה כיון שהשיבם בישראל: בשנת עשרים ושבע. והלא בשנת י"ד שנה לירבעם מלך עזריה שהרי מלך ירבע' בשנת ט"ו לאמציהו ומלכות אמציהו כ"ט נמצא כי בשנת י"ד לירבעם מת אמציהו ומלך עזריה אלא פי' עשרים ושבע לירבעם בסוף מלכותו שהוא י"ד שנה לתחלת מלכותו מלך עזרי' כי מה מלך ירבעם י"ד וכ"ז הרי מ"א ובסדר עולם בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריה וגו' וכי אפשר לומר כן והלא ירבעם ועזריה מלכו כאחת אלא שמלך מלוכה מנוגעת פי' וכן יהיו כ"ז או כ"ו לעצמו אם מלכו כאחת כלומר שתחלת מלכותם היתה בזמן אחד ומכאן ואילך מלך מלכות מנוגעת א"כ תהי מלכותם מלכות מנוגעת ואם כן לדבריו למה אמר בשנת עשרים ושבע לירבעם היה לו לומר בשנת כ"ז למלכו מלך מלכות מנוגעת למה תלה הדבר במלכו' ירבע' ובדברי רז"ל ג"כ יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו שהרי בן כ"ה שנה היה במלכו כשמת אביו הנה שנה אחת היה לו לעוזיהו כשנצטרע כשנולד יותם אם כן שימש מטתו בימי חלוטו ולמדו מזה כי מותר למצורע לשמש מטתו בימי חלוטו ומה שאמר הכתוב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים בימי ספרו הוא הנה הסכימה דעתם כדעת בעל סדר עולם כי ירבעם ועזיהו מלכו כאחת ולא ידעתי מאין היה להם זה ולא יתכן זה לפי הפסוקים אם לא מלך עזיהו בימי אמציהו אביו י"ד שנה וכבר כתבנו למעלה כי לא יראה זה לפי הפסוקים שאפי' שנה אחת מלך בחייו: וינגע יי' את המלך. בדברי הימים אומר למה נגעו לפי שנכנס להיכל להקטיר קטו' ודרשו כי למשה רמז בזה הדבר וזהו שאמר במחלוקת קרח כאשר דבר יי' ביד משה לו כשלקתה יד משה בצרעת רמז לו כי כל החולק על הכהונה ילקה בצרעת לפיכך לקה עוזיהו בצרעת: וישב בבית החפשית. אמרו רז"ל כי המלכות היא עבודה שהרי צריך לשאת כל משא העם עליו ולשמוע אליהם ולשפוט משפטיהם בין ברצונו בין שלא ברצונו אם כן המלכות היא עבדות וכשנצטרע עוזיהו וישב לו בבית אחד לבדו הנה הוא חפשי מן העבודה שהיה בה לפיכך נקראת הבית בית החפשית ועוד אמרו שעש' לו בית בבית הקברות כד"א במתים חפשי וי"ת ויתב מברא לירושלם: שופט את עם הארץ. לדבריהם כל הימי' שאביו היה מצורע הוא היה שופט את עם הארץ וכן הוא משמעו' הכתוב ולדברי רז"ל כי בשנה שנצטרע נולד ולא שפט את עם הארץ עד אחר שגדל והיה בן דעת וקודם לכן היו הזקנים והשרים שופטים את עם הארץ: בשנת ל"ח ושמנה שנה לעזריהו. אם כדברי רז"ל שעוזיהו וירבעם מלכו כאחת היה לו לומר בשנת ארבעים ואחת לעזריהו מלך זכריהו בן ירבעם אלא שנה לדעתם כי זכריהו מלך בחיי אביו ג' שנים וזהו לא מצאנו בכתוב וגם בעל סדר עולם לא דבר בזה דבר ואותם ג' שנים מנה אותם לזכריהו וגם לדברינו יתירים י"א שנה ונאמר כי אותם י"א שנה מלך זכריהו בימי אביו ולא ידענו למה אלא כן נראה לפי החשבון: קבלנו

וכריה כל קריאה בן כמ"ב זכריהו וס' בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו. ואעידה לי עדים נאמנים. וכל דברי הימים דכוו' במ"ז וס' שם בחלק א' סימן ט': בבית ה' זוגין מן ב' חד בית וחד בבית וס' נמסר בירמיה סימן

וַאֲשֶׁר הֵשִׁיב אֶת־דַּמֶּשֶׂק וְאֶת־חֲמָת לִיהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁכַּב יָרָבְעָם עִם־אֲבֹתָיו עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ זְכַרְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו:

טו בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְיָרָבְעָם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ עֲזַרְיָה בֶן־אֲמַצְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה: בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ יְכָלְיָהוּ מִירוּשָׁלָ͏ִם: וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אָבִיו: רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת: וַיְנַגַּע יְהוָה אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיְהִי מְצֹרָע עַד־יוֹם מֹתוֹ וַיֵּשֶׁב בְּבֵית הַחָפְשִׁית וְיוֹתָם בֶּן־הַמֶּלֶךְ עַל־הַבַּיִת שֹׁפֵט אֶת־עַם הָאָרֶץ: וְיֶתֶר דִּבְרֵי עֲזַרְיָהוּ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה: וַיִּשְׁכַּב עֲזַרְיָה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ יוֹתָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו: בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה לַעֲזַרְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ זְכַרְיָהוּ בֶן־יָרָבְעָם עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים: וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָיו לֹא סָר מֵחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל:

וּדְאָתֵיב יַת דַּמֶּשֶׂק וְיַת חֲמָת לִדְבֵית יְהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וּשְׁכֵיב יָרָבְעָם עִם אֲבָהָתוֹהִי עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ זְכַרְיָה בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: בִּשְׁנַת עַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְיָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ עֲזַרְיָה בַּר אֲמַצְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה: בַּר שִׁית עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְחַמְשִׁין וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ יְכָלְיָה מִירוּשְׁלֶם: וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכָל דַּעֲבַד אֲמַצְיָה אֲבוּהִי: לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲדָרָא עוֹד כְּעַן מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמַא עַל בָּמָתָא: וְאַיְתִי יְיָ מַכְתַּשׁ עַל מַלְכָּא וַהֲוָה סְגִיר עַד יוֹם מוֹתֵיהּ וִיתֵיב בַּר מִן יְרוּשְׁלֶם וְיוֹתָם בַּר מַלְכָּא מְמַנָּא עַל בֵּיתָא דָּאִין יַת עַמָּא דְאַרְעָא: וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי עֲזַרְיָה וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה: וּשְׁכֵיב עֲזַרְיָה עִם אֲבָהָתוֹהִי וּקְבַרוּ יָתֵיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ יוֹתָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: בִּשְׁנַת תְּלָתִין וְתַמְנֵי שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ זְכַרְיָה בַּר יָרָבְעָם עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שִׁיתָּא יַרְחִין: וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַּעֲבָדוּ אֲבָהָתוֹהִי לָא סְטָא מֵחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל:

לז': עזריהו ד' בנביאים וס' ואלה השרים אשר. ועזריהו בן נתן. ויתר דברי עזריהו. בשנת שלשים ושמנה. ומן ועזריהו בן עודד דדברי הימים עד ס"ף סיפרא דכוו' במ"א ולו אחים קדמא דפסו':

רלבג

בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה: ידוע כי כשמת אמציה מלך ירבע' ט"ו שנה ולזה יתבאר שכב' מלך עזרי' בשנת י"ו למלכו' ירבעם והנראה בעיני שהוא מונה כ"ז שנה שהיו עתידי' לבא ואחר יכלה מלכות בית יהוא וזה כי ירבעם מלך אחר זה כ"ו שנה ובנו מלך ששה חדשים והם כ"ז שנה מקוטעין: וינגע יי' את המלך ויהי מצורע. כבר באר בד"ה כי זה קרה לו מפני חשבו להקטיר במזבח הקטור' והנה היה אז יותם בן המלך שופט את עם הארץ בחיי אביו ומהעת שהיה מצורע ישב בבית החפשית לפי שהיה צריך לישב בדד מחוץ למחנה והיתה נקראת בית המצורע בית החפשי' לפי שהמצורע אין לו עסק עם בני אדם והוא מפני זה חפשי מהעסקים והמלכות: בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה. לפי שכבר מלך ירבעם בחיי אביו עשרים ושש שנה הנה יהיה זה בשנת כ"ז לעזריה ולזה ידמה שמלך עזריה בחיי אביו י"א שנה כי יקשרו עליו קשר בירושלם מעת סר מאחרי יי' וינס לכיש ולזה המליכו כל עם יהודה את עזריה ומלך בחיי אביו י"א שנה והעיד הכתוב על זה הוא אמרו הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו וזה לעדות קתת כי מלך בחיי אביו והיה בן עשרה שנה כשהמליכוהו בחיי אביו: ואת

וימיתהו ח׳ מל׳ וסי׳ נמסר לעיל בס׳ חלק א׳ סימן י״ג: שלום ג׳ מל׳ בנביא׳ וסימ׳ שלום בן יבש מלך ר״פ · ויעל מנחם בן גדי · ויתר דברי שלום · וכל כתובי׳ דכוו׳ מלאים כמו חס וסי׳ שלם כנו רחבעם · לשלם הקרחי · ויחזקיהו בן שלם · אשת שלם בן תקוה · השערים בני שלם תניגא דעזרא · שלם וטלם ואורי: והרותיה ה׳ מלין כתרי טעמי פי׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא כתיבתה כי אם בה׳ מקומות וסימ׳ כהמ״ג תלוש ופירו׳ בסדר

ויקשר עליו שלם בן יבש ויכהו קבל עם וימיתהו וימלך תחתיו: ויתר דברי זכריה הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: הוא דבר יהוה אשר דבר אל יהוא לאמר בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל ויהי כן: שלום בן יבש מלך בשנת שלשים ותשע שנה לעזיה מלך יהודה וימלך ירח ימים בשמרון: ויעל מנחם בן גדי מתרצה ויבא שמרון ויך את שלום בן יבש בשמרון וימיתהו וימלך תחתיו: ויתר דברי שלום וקשרו אשר קשר הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח ויך את כל ההרותיה בקע: בשנת שלשים ותשע שנה לעזריה מלך יהודה מלך מנחם בן גדי על ישראל עשר שנים בשמרון: ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מעל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל כל ימיו: בא פול מלך אשור על הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו: ויצא מנחם את הכסף על ישראל על כל גבורי החיל לתת למלך אשור חמשים שקלים כסף לאיש אחד וישב מלך אשור ולא עמד שם בארץ: ויתר דברי מנחם וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב מנחם עם אבתיו וימלך פקחיה בנו תחתיו: בשנת חמשים שנה לעזריה מלך יהודה מלך פקחיה בן מנחם על ישראל בשמרון שנתים: ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל: ויקשר עליו פקח בן רמליהו שלישו ויכהו בשמרון

ומרד עלוהי שלום בר יבש ומחהי קדם עמא וקטליה ומלך תחותוהי: ושאר פתגמי זכריה הא אינון כתיבין על ספרא פתגמי יומיא למלכי ישראל: הוא פיתגמא דיי די מליל עם יהוא למימר בנין רביעאין יתבון לך על כורסי מלכותא דישראל והוה כן: שלום בר יבש מלך בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהודה ומלך ירח יומין בשמרון: וסליק מנחם בר גדי מתרצה ואתא לשמרון ומחא ית שלום בר יבש בשמרון וקטליה ומלך תחותוהי: ושאר פתגמי שלום ומרדיה די מרד הא אינון כתיבין על ספרי פתגמי יומיא למלכי ישראל: בכין מחא מנחם ית תפסח וית כל די בה וית תחומהא מתרצה ארי לא פתחת תרעהא לאשלמא ומחה וית כל מעדיהא בזע: בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה מלך שיבטא דבית יהודה מלך מנחם בר גדי על ישראל עסר שנין בשמרון: ועבד דביש קדם יי לא סטא מעל חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל כל יומוהי: אתא פול מלכא דאתור על ארעא ויהב מנחם לפול אלף ככרין דכסף לאשלמא ידוהי עימיה לאתקפא מלכותא בידיה: ורמא מנחם ית כספא על ישראל ועל כל גבורי חילא למתן למלכא דאתור חמשין סלעין דכסף לגברא חד ותב מלכא דאתור ולא אנזיק תמן בארעא: ושאר פתגמי מנחם וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב מנחם עם אבהתוהי ומלך פקחיה בריה תחותוהי: בשנת חמשין שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהודה מלך פקחיה בר מנחם על ישראל בשמרון תרתין שנין: ועבד דביש קדם יי לא סטא מחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל: ומרד עלוהי פקח בר רמליהו גיבריה ומחהי בשמרון

רדק

קבל עם. שתי מלות והוא כמו נגד העם תרגום נגד קבל ותי׳ קדם עמא: הוא דבר יי׳ אשר דבר. מלת הוא טעמו למעלה וימיתהו וימלך תחתיו כאשר ד דבר יי׳ וכיון שמלך רב או מעט כבר נתקיים דבר יי׳ והוסבה המלוכה לאחרים כי הם היו ר רשעים כלם ואילו היה טובים ארכה מלכותם עוד וכבר היתה מלכותם ראויה להפסק קודם זה מפני עונותם ולא מלך ז זכריה אותם ששה חדשים אלא לקיים דבר יי׳ בעבור שידעו העם כי אמת דבר הנביא ליהוא בשם יי׳ כשאמר לו בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל: את תפסח ואת כל אשר בה. תפסח לא היתה מארץ ישראל אלא מעבר הנהר מארס וכן כתוב כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ונראה כי היתה לגבול ארץ ישראל נכח תרצה ותרצה היתה מארץ ישר׳ מקומו של מנחם ומנח׳ בא להלח׳ על תפסה וקרא לשלום אליה להיותה לו למס ולא פתח לו עם העיר וזהו שאמר כי לא פתח ויך והכה אותה ואת כל גבוליה מתרצה כלומ׳ מגבול תרצה ואילך כל הנמצא בכל ג גבוליה הכה ועוד כי כל ההרות שבה בקע דרך נקמה ובזיון: ההרותיה. בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי: ולא עמד שם בארץ. לא נתעכב שם אלא שב לו לארצו כיון שקבל הכסף ולא שמרם מאויב אחר וי״ת ולא אנזיק תמן בארעא: בארמון

רשי

ויכהו קבל עם. ומחהי קדם עמא לעיני העם: ויהי כן. לא שהיה כדי מלכותו ליתסף כל כך אלא לקיים דבר מלך שנאמ׳ כו כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו׳: כי לא פתח. שר העיר לא פתח לו את העיר לקבלו למלך ע עליהם: ההרותיה. את הנשים הרות שבה בקעי שלימו. גבור שלו: את

רלבג

ואת גבוליה מתרצ׳ כי לא פתח. ידמה שתפסח לא היתה מ מארץ ישראל וקרא לה מנחם לשלום ולא הסכימה להשלי׳ עמו ולא פתח׳ לו ולזה הכה אותה ואת כל אשר בה ואת גבוליה הם׳ מחוץ לעיר מתרצה ואילך וגם כל המגדלים ה החזקים הבנויי׳ בהרי׳ אשר בה בקע: בארמון

אמר: י״ח פסוקים על על ומלה במצעו׳ וסימ׳ ישרצו המים שרץ נפש · או מצא אבדה · צו את אהרן · והכה לקחו את אשר עשה מיכה · ויסיפו בני ישר׳ דויחזק יי׳ את עגלון · ויאמר לבי ושלח אתה · ותקם חנה אחרי אכלה בשלה · לא טוב הדבר הזה · ועתה כה תאמר לעבדי לדוד דשמואל · ויוצא מנחם את הכסף · והמלך והפקיד את השליש · ערות על יאור · על כן על בחוריו · ואמרת׳ על מה · גבה לבך ביפיך · לא לנו יי׳ · ורגה בית המן · הדבר אשר היה אל ירמיהו:

רשי

את ארגוב ואת האריה · ארמי פלטין החשובין למלכות כל ארגוב למון פלטין החשובין וכל טרכונין בלשון לומר שהיה אריה של זהב עומד באותו ארמון · בארמון הגדול אשר אצל הארגוב והאריה ים בשנת ארבע לאחז שהרי כל ימי מלכות יותם שש עשרה שנה אלא לפי שהיה אחז רשע רצה הכתוב למנות ליותם בקבר ולא לאחז בחיים כך הי' בסדר עולם: בימים ההם · בסוף ימיו של יותם: להשליח · לגרות: ויגלה

רדק

בארמון בית מלך · כן כת' וקרי המלך והענין אחד: את ארגב ואת האריה · עם ארגב ועם האריה ושני גבורי' היו שמם כך ועמהם בא ועם חמשים מבני גלעדים וימיתהו: בשנת עשרי' ליותם · והיאך היה זה והלא יותם לא מלך אלא י"ו והיאך מונה לו עשרים ועשרים של פקח שלמו בשנת ד' לאחז אם כן היה לו לומר בשנת ד' לאחז ולומר בסדר עולם וכי אפשר לו' כן אלא שהיתה גזיר' גזורה בימי יותם · דבר אחר שרצה הכתוב למנות ליותם בקבר ולא לאחז בחיים: בשנת שתים לפקח · בתחילת שתים ופקח מלך בשנת חמשים ושתים לעזריה ועזריה מת בסוף נ"ב לו ומלך יותם הנה בשנת שתים לפקח מלך יותם: הו' בנה את שער בית יי' העליון · השער הזה היה בין בית יי' ובין בית המלך כמו שראינו ברב' יואש שהורידו את המלך מבית יי' ויבואו דרך שער הרצי' בית המלך ומה שאמר כי הוא בנה אותו הוסיף בו בבנין או כפל ובנהו שהרי שלמה בנה שער בין ביתו ובית יי' כמו שאמ' ועולתו אשר יעלה בית יי': בימים ההם החל יי' · אחר שמת יותם: את

מסרה

אשורה ו' וקמצין בקריאה וסי' וישכנו מחוילה עד שור אשר · בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר · ויגל מלך אשור את ישראל · עד אשר הסיר · בשנת התשיעית להושע · תהוה מסלה: והה במלכו ז' וסי' יהורם בן יהושפט דמלכים · אמציהו בן יואש · עוזריה בן אמציה · יותם · חזקיהו · בלא חמדה ·

מלכים ב ט״ו

בארמון בית־ מלך את־ארגב ואת־האריה ועמו חמשים איש מבני גלעדים וימתהו וימלך תחתיו: ויתר דברי פקחיה וכל־אשר עשה הנם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל:

בשנת חמשים ושתים שנה לעזריה מלך יהודה מלך פקח בן־רמליהו על־ישראל בשמרון עשרים שנה: ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מן־חטאות ירבעם בן־נבט אשר החטיא את־ישראל: בימי פקח מלך־ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את־עיון ואת־אבל בית־מעכה ואת־ינוח ואת־קדש ואת־חצור ואת־הגלעד ואת־הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה: ויקשר־קשר הושע בן־אלה על־פקח בן־רמליהו ויכהו וימיתהו וימלך תחתיו בשנת עשרים ליותם בן־עזיה: ויתר דברי־פקח וכל־אשר עשה הנם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל:

בשנת שתים לפקח בן־רמליהו מלך ישראל מלך יותם בן־עזיהו מלך יהודה: בן־עשרים וחמש שנה היה במלכו ושש־עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו ירושא בת־צדוק: ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר־עשה עזיהו אביו עשה: רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות הוא בנה את־שער בית־יהוה העליון: ויתר דברי יותם וכל־אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה:

בימים ההם החל יהוה להשליח ביהודה רצין מלך ארם ואת פקח בן־רמליהו: וישכב יותם עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דוד אביו וימלך אחז בנו תחתיו:

בשנת שבע־עשרה שנה לפקח בן־רמליהו מלך אחז בן־יותם מלך יהודה:

תרגום

באידרון בית מלכא ית ארגוב וית אריא ועימיה חמשין גברא מבני גלעדאי וקטליה ומלך תחותוהי: ושאר פתגמי פקחיה וכל די עבד הא אינון כתיבין על ספרא פתגמי יומיא למלכי ישראל:

בשנת חמשין ותרתין שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהוד' מלך פקח בר רמליהו על ישראל בשמרון עסרין שנין: ועבד דביש קדם יי' לא סטא מן חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל: ביומי פקח מלכא דישראל אתא תגלת פלאסר מלכא דאתור ושבא ית עיון וית אבל בית מעכה וית ינוחוית קדש וית חצור וית גלעדה וית גלילא כל ארעא שיבט נפתלי ואגלינון לאתור: ומריד מירדא הושע בר אלה על פקח בר רמליהו ומחהי וקטליה ומלך תחותוהי בשנת עסרין ליותם בר עזיה: ושאר פתגמי פקח וכל די עבד הא אינון כתיבי' על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל:

בשנת תרתין לפקח בר רמליהו מלכא דישראל מלך יותם בר עזיה מלכא שיבטא דבית יהודה: בר עשרין וחמש שנין הוה כד מלך ושית עשרי שנין מלך בירושלם ושום אמיה ירושא בת צדוק: ועבד דכשר קדם יי' ככל דעבד עזיה אבוהי עבד: לחוד במתאלא עטרא עוד כען עמא מדבחין ומסקין בוסמיא על במתא הוא בנא ית תרע בית מקדשא דיי' עלאה: ושאר פיתגמי יותם וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פיתגמי יומי' למלכי דבית יהודה:

ביומיא האינון שרי יי' לגראה בדבית יהודה רצין מלכא דארם וית פקח בר רמליה: ושכיב יותם עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד אבוהי ומלך אחז בריה תחותוהי:

בשנת שבע עסרי שנין לפקח בר רמליה מלך אחז בר יותם מלך דבית יהודה:

רלבג

בארמון בית המלך את ארגב ואת האריה · אחשוב שארגוב קרא הממונה על כל חבל ארגב והאריה קרא גבור אחר יקראוהו אריה על צד ההשאלה לרוב גבורתו · והנה קם' עליו פקח עם שני אלו השרים והיו עמו גם כן חמשים איש מבני גלעדים כי לבני גלעד היה חבל ארגב לפי מה שאחשוב: ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש: הנה זה היה לפי מה שאחשוב מה שנזכר בספ' ד"ה כי תגלת פלאסר מלך אשור הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן ולפי שאלו המקומות היו מארץ אשור אמר בזה המקום ויגלם אשורה: בשנת שתים לפקח בן רמליהו מלך ישראל מלך יותם · ר"ל בראש השנ' השנית כי בראש שנת חמשים ושנים לעזריה מלך פקח ומת עזריה בשנה ההיא: בימים ההם החל יי' להשליח ביהוד' רצין · ר"ל לגרות ביהודה או לשלח וזה היה אחרי מות יותם כי בימי אחז נתחברו אלה המלכים על ירושלם מפני רוב חטאי אחז כמו שנתבאר בספר ד"ה והם הכו בה מכה גדולה ואחר זה היו צרים על ירושלם ולא יכלו להלחם כי חמל הש"י על יהוד' ולא אמר להשחיתו: ויכשל

מסרה

יותם תניינא דדברי הימים: אשר עשהו' וסימ' עמרי · אחזיהו · יהואש · יותם · אחז · אמון: בעיר דוד ד' בסי' דסמיכי וסי' וישכב שלמה · וישכב אסא · וישכב יהושפט · וישכב יותם:

ויגלה קירה · את העם אשר בה הגלה למדינה ששמה קיר: עד בא. לפני בא המלך מדמשק: ואת מזבח הנחשת ויקרב וגו'. אי אפשר לומר מזבח הנחשת שעשה משה שהרי נגנז ואי אפשר לומר מזבח אבנים שעשה שלמה וקראו בדברי הימים מזבח הנחשת שהרי אי אפשר לקרבו מזוית לזוית אלא אם הורסו והרי שכינו אם שירדה בימי שלמה לא נסתלקה מעל המזבח עד שבא מנשה וסילקה שהוא הרס את המזבח כמו שמצינו בהגדת חלק אין לי לפרש מזבח זה אלא בכיורות ומכונות של נחשת שהיו ברכי מזבח והיו אצל המזבח הקדש וכשעשה אחז את המזבח לע"ז סילק את הכיור והקריבו לצד אחר מאת פני הבית שלא להפסיק בין המזבח שעשה ובין בית יי' ויתן אותו אצל מזבח הקדש כפול' ומצינו שפירשו רבותינו דוגמתו במס' סב' ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת מי היה אמר להם התחילו מ ממקו' שאומרין שירה לפני הרי כאן לכלי שיר של נחשת קראו מזבח: לבקר

תעבות ט' כתיב כן כליש' בקריאה וסי' וילך בדרך מלכי ישראל דאחז למלכים · וילך בדרכי דאחז דדברי הימים · גם כל שרי הכהנים · יען אשר עשה מנשה · ויסר יאשיהו את כל · הנשוב להפר מצותיך · ואשלח אליכם דירמיה · ויתר דברי יהויקים ותעבותיו · כתעבותיהם לכנעני: כל אילין קדמאי העבות כתיבן חס' ו'

בן עשרים שנה אחז במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם ולא עשה הישר בעיני יהוה אלהיו כדוד אביו: וילך בדרך מלכי ישראל וגם את בנו העביר באש כתעבות הגוים אשר הוריש יהוה אתם מפני בני ישראל: ויזבח ויקטר בבמות ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן: אז יעלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם למלחמה ויצרו על אחז ולא יכלו להלחם: בעת ההיא השיב רצין מלך ארם את אילת לארם וינשל את היהודים מאילות וארומים באו אילת וישבו שם עד היום הזה: וישלח אחז מלאכים אל תגלת פלסר מלך אשור לאמר עבדך ובנך אני עלה והושעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקומים עלי: ויקח אחז את הכסף ואת הזהב הנמצא בית יהוה ובאצרות בית המלך וישלח למלך אשור שחד: וישמע אליו מלך אשור ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית: וילך המלך אחז לקראת תגלת פלאסר מלך אשור דומשק וירא את המזבח אשר בדמשק וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דמות המזבח ואת תבניתו לכל מעשהו: ויבן אוריה הכהן את המזבח ככל אשר שלח המלך אחז מדמשק כן עשה אוריה הכהן עד בוא המלך אחז מדמשק: ויבא המלך מדמשק וירא המלך את המזבח ויקרב המלך על המזבח ויעל עליו: ויקטר את עלתו ואת מנחתו ויסך את נסכו ויזרק את דם השלמים אשר לו על המזבח: ואת המזבח הנחשת אשר לפני יהוה ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח ומבין בית יהוה ויתן אתו על ירך המזבח צפונה:

בר עשרין שנין אחז כד מלך ושית עסרי שנין מלך בירושלם ולא עבד דכשר קדם יי אלהיה כדויד אבוהי: ואזל באורח מלכי ישראל ואף ית בריה אעבר בנורא כתועבות עממיא דתריך יי יתהון מן קדם בני ישראל: ודבח ואסיק בוסמין על במתא ועל רמתא ותחות כל אילן עבוף: בכין סליק רצין מלכא דארם ופקח בר רמליה מלכא דישראל לירושלם לאגחא קרבא וצרו על אחז ולא יכילו לאגחא: בעידנא ההיא אתיב רצין מלכא דארם ית אילת לארם ותריך ית יהודאי מאילת וארמאי אתו לאילת ויתיבו תמן עד יומא הדין: ושלח אחז איזגדין לות תגלת פלסר מלכא דאתור למימר עבדך וברך אנא סק ופרוקני מיד מלכא דארם ומיד מלכא דישראל דקמו עלי: ונסיב אחז ית כספא וית דהבא דאשתכח בבית מקדשא דיי ובאוצרי בית מלכא ושדר למלכא דאתור שוחדא: וקביל מיניה מלכא דאתור וסליק מלכא דאתור על דמשק ואחדה ואגלי עמא דיבה לקירינא וית רצין קטל: ואזל מלכא אחז לקדמות תגלת פלאסר מלכא דאתור לדומשק וחזא ית מדבחא די בדמשק ושדר מלכא אחז לות אוריה כהנא ית דמות מדבחא וית טיקוסיה לכל עובדוהי: ובנא אוריה כהנא ית מדבחא ככל דשלח מלכא אחז מדמשק כן עבד אוריה כהנא עד דאתא מלכא אחז מדמשק: ואתא מלכא מדמשק וחזא מלכא ית מדבחא וקריב מלכא על מדבחא ואסיק עלוהי: ואסיק ית עלתיה וית מנחתיה ונסיך ית נסכיה וזרק ית דם נכסת קודשיא די ליה על מדבחא: וית מדבחא דנחשא די קדם יי וקריב מן קדם ביתא מבין מדבחא ומבין בית מקדשא דיי ויהב יתיה על שידא דמדבחא צפונא:

רדק

את אילת לארם. שסבר לקחה עזריה מלך יהודה: וינשל את היהודים מאילות. זהו אילת כי כן היתה נקראת אילת ואילות וכן בדברי הימים אילות ופירוש וינשל כמו ונשל גוים רבי' מפניך ענין גירושין ושילוח: וארמים באו אילות. כתיב ארמים לפי שמלך ארם לקחה ועל ידו ישבו הארומים וקרי ארמים בר"ל אתכי לבני אדום היתה כמו שפירשנו למעלה: הקומים עלי. תואר בפלס טובים: ויגלה קירה. העם אשר בה הגלה אל קיר וקיר היתה מאשור הוא שאומר עמוס הנביא יגלו עם ארם קירה אמר יי': ויקרב המלך על המזבח. פועל יוצא וזה לבדו מן הקל יוצא ר"ל הקריב על המזבח קרבנותיו והעלה עולותיו או יהיה ויקרב פועל עומד כמשפטו ויהיה על ה המזבח כמו אל המזבח קרב הו' בעצמו אל המזבח והעלה עליו: ואת המזבח הנחשת אשר לפני יי'. כמוך עם ה"א הידיעה וכמוהו הממלכות כנען והוא המזבח שעשה שלמה כמו ם שפירשתי בבנין הבית אמר שזה המזבח נתן אותו עם המזב' אשר לפני יי' ופירוש ויקרב מאת פני הבית הקריב זה המזבח ממזבח הנחשת שהיה בעזרה את פני הבית הקריב זה' יותר לצד הבית ונתן אותו בין המזב' ובין בית יי' על ירך המזבח לצד צפון: ויצוהו

בסרה

קדמ' וב' מל' דמל' וסי' הכה בכפך · כתעבות הגוים דמנשה בדברי הימים · ושארא תועבת כתיב חס' ו' בתרא: ו' מלין בקריאה דלא מפקי' א' ולית להון זוג וסי' שלתך יחן את שלתך אשר שאלת · חטאים ליי' לאכל על הדם · ותזרני חיל למלחמה דשמואל · להשו' גלים נציב דספרא · וירפו המים עד היום הזה · פלאסר וישלח אחאז מלאכים · פלנסר ויער אלהי ישראל · מלו ברב דכלתך מלו · נשו לשוא עריך · ונשו את כלמתם · משתו יגורו אלים · הסורים כי מבית הסורי' · השפות את שער הגיא החזיק · קרוא אני קרוא לה · שרית כל אלה אנשי מלחמה בד"ה · קראים משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קראים: מאת פני ה' בקרי' וסי' מאת פני יצחק אביו · ויגרש אתם מאת פני פרעה · קרבו שאו את אחיכם מאת פני הבית · ויצא השטן מאת פני יי':

רלבג

ויגל את היהודים מאילות. ר"ל שגבר הפליכם וגרשם משם והוא אילת שבנה ע עזריה כמו שקדם: הקומים עלי. ר"ל הקמים עלי: ויגלה קירה. ר"ל שהגלה העם אשר בדמשק א אל קיר: ויבן אוריה הכהן. ר"ל ויבנה אוריה הכהן את ה המזבח בעוד שהי' בא המלך אחז מדמשק עד שכאשר בא מצאו בנוי: ואת מזבח הנחשת אשר לפני יי'. ר"ל שזה המזבח שבנה אוריה היה בחצר ה הכהנים עם מזבח ה הנחשת אשר לפני יי' שבנה שלמה והיה זה המזבח השני יותר ק קרוב אל פני ההיכל כשו היה מבין המזבח ומבין בית השם אלא שלא היה מכוון לפני הבית אבל אצל ירך ה המזבח צפונה היה ואפשר ששמהו לפאת צפון להיותם עובדים לצבא השמי' והכוכבים הצפוניים הם היותר חזקים בפעולותיהם בזה העולם לפי מה שסדר הש"י מעניכם ולזה תמצא פעל ה השמש יותר חזק ב במזלות הצפוניים: והנה

לבקר · לפרקים לכשיעלה בלבו לבקרו׃ את המסגרות המכונות · היו כמו טבלאות שהמכונות עשויות עליהם כמו שנאמר וזה מעשה המכונות מסגרות להם׃ מוסך השבת · נגאל עשוי לגל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת׃ ואת מבוא בית המלך · שהיה בא בו מביתו לבית יי׳ דרך החוץ הסב אותו במקום הכנע מפני המלך אשור שלא יחמוד אותם הכלים וגם את המבוא הסב שמא יצטרך להחבא ויברח בהכנע׃ בשנת שתי עשרה לאחז וגו׳ אי אפשר לומר שמלך הושע בשנת י״ב לאחז שהרי בשנת ד׳ לאחז הרג את פקח ומלך תחתיו וכשתבדוק ב שנות פקח תמצא כן וגם אי אפש׳ לומ׳ שלא מלך אלא תשע שנים שהרי מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו שנלכדה שומרון הרי יותר משש עשר׳ שנה ומה תלמוד לומר ט׳ שנים משמרד במלך אשור כך שנויה בסדר עולם ואי אפשר לומר שבשנת י״ב לאחז התחיל למרוד שאם כן תמצא את שני מרדו חמש שנים בימי אחז ושש שנים בימי חזקיהו הרי אחת עשרה וכאן הוא אומר תשע לא הוזכר שנת שתי עשר׳ לאחז אלא לענין מקרא של אחריו עליו עלה שלמנאסר וגו׳ שבשנת י״ב לאחז עלה סנחריב על הושע והגלה לאותן שבעבר הירדן וכך שנינו בסדר עולם ומקרא כתוב בדברי הימים ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולא פירש באיזה זמן וכאן פירש שבשנת י״ב לאחז היה שלש גליות גלו עשר׳ השבטים בשנת עשרי׳ לפקח כמו שכתוב למעלה ויך את מלך אשור את עיון ואת דן ואת ארץ נפתלי ויגלם אשורה וזה היה שנת הארבע לאחז שהם שמונה שנים ובא עליהם שנת י״ב לאחז והגלה לראובני ולגדי וכשראה הושע בן אלה מרד בו ושלח מלאכים אל סוא מלך מצרים שהם שמונה שנים ובא וצר על שומרון ונלכדה לקץ שלש שנים וגלו כולן וזהו שנאמר כעת הראשון שהיקל ארצה זבולון וארצה נפתלי הקל את בשנייה שלא הגלה אלא שני השבטים אבל האחרון הכביד טיאטא את הכל כזה שהוא מכבד את הבית ומכל מקו׳ לפי החשבון שכתב כאן את מניין שני מרדו תשע שנים לא מרד בו עד שנת י״ד לאחז שהרי אחז מלך ששעשרה שלש שנים של אחז היה המרד ושש שנים בימי חזקיהו׃ רק לא כמלכי ישראל · שביטל פרדסיאות שישבו מימי ירבעם על הדרכים לשמור שלא יעלו ישראל לרגל וזה בטלן לפי שגלו עגלי הזהב כבר בשתי גליות בגלות ראשונה ויך את עיון ואת דן הגלה עגל שומרון ובשנייה כשגלו ראובן וגד נטל עגל שבבית אל לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל ולפי שבטלו פרדסיאות והם נמנעו מלעלות לרגל לפיכך נחתם גזר דינם לגלות בימיו שעד עכשיו תלו הקלקלה במלכיהם ועתה לא היה במי לתלות וזהו שאמ׳ הושע בן בארי כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל עתה נגלית רעתכם׃ בשנה

ויצוהו המלך אחז · כתוב בוי״ו וקרי בלא וי״ו והכתוב הוא כמו ותראהו את הילד וענין אחד הוא הכתוב והקרי׃ על המזבח הגדול · זהו המזבח שעשה ואמר שיהיה הוא עקר ומזבח יי׳ נטפל לו וזהו שאמר יהיה לי לבקר כלומר לפעמים כשארצה לבקרו ולהעלות עליו׃ את המסגרות המכונות · סמוך עם ה״א הידיעה כמו המזבח הנחשת ופירו׳ קצץ המסגרות המכונות שהיו ס סוגרות הכיורות בתוכן וקצץ אותן מסגרות והסיר הכיורות וכן הים הוריד מעל הבקר הנחשת ונתן אותו על מרצפת אבנים וכן הכיור נתן על מרצפת אבנים ו ובאמרו את הכיור הוא שם כלל כי עשרה כיורות היו ואחר שאמר המסגרות המכונות ידענו כי על הכיורו׳ אמ׳ כן כי אם אמ׳ על כיור אחד לבדו לא היה אומ׳ המכונו׳ כי אם המכונה וכל זה שעשה לא עשה אלא דרך בזיון והכעסה כמו שעשה מן המזבח ג״כ וכמו שכבה את הנרות וכמו שסגר ד דלתות בית יי׳ כדי שלא יכנס שם אדם להקריב ועשה מזבחו׳ בכל פנה בירושלם כמו שאומר בד״ה ומתחלה שם המזבח שעשה לפני מזבח יי׳ ועשה אותו עקר ומזבח יי׳ טפל לו וכאשר הכעיס עוד ה השחית כלי בית האלהים וסגר הדלתות שלא יכנס אדם שם׃ אשר תחתיה · זכר הים בלשון נקבה ובשאר מקומו׳ לשון זכר׃ מרצפת אבנים · כמו רצפת בהט ושש וקרקע׳ ההיכל לא היה מרצפ׳ אבנים כי אם מצופה זהב היה מרוקע על נסרים של ארז אלא מרצפת אבנים ר״ל שהוא עשה להם מרצפות אבנים במקום ה המכונות׃ ואת מיסך השבת׳ כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו ואחד הוא ושרשו יסך מענין סכך שנים פרשי׳ וענין אח׳ וית טיקוס שבתא ובמקבת כנסחאו׳ ית טקס מרבחא דשבתא וענינו בנין שעשו לאכסי המשמר לחסות תחתיו ובשמכו אותו לשבת נראה כי למשמר ה היוצ׳ עשו אותו שהיה יוצא בשבת והיו פנוים מן העבודה מאותו היום והיו יושבין שם עד פנות היום שהיו הולכים להם ולא אמר מה עשה בו אבל נראה שסתר אותו מלעיל והה״א נוספת כה״א השערה החדרה והוא סמוך למה שאמר שהוריד הכיור והים כן הוריד זה המסך וסתר אותו׃ את מבוא המלך החיצונה · והוא כמו החצון והיסב מבוא ביתו שהיה מחוץ הסב אותו בית יי׳ ולא היו נכנסין בו אלא דרך בית יי׳ להסגב בו מפני מלך אשור׃ בשנת שתים עשרה · והלא מלך בשנת ארבע לאחז לפי החשבון כמו שכתבנו למעלה ואמר בסדר עולם שני׳ למרדו אבל הוא מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו ובשנת י״ב לאחז שהיא שנת שמנה להושע מרד במלך אשור ומשנה שמרד בה עד סוף מלכותו ט׳ שנים׃ רק לא כמלכי ישרא׳ אשר היו לפניו · אמרו שהעביר כל אותן פרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין שלא לעלות ירושלם ואמר כי בטו״ב באב ביטל אותן פרדסאות לפיכך היו ישראל עושין י״ט בט״ו באב׃ ויעל

לבקר ב׳ בקריא׳ וסימ׳ ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר · ואחר נדרים לבקר׃ וכל דם ד׳ בקריאה וסי׳ חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם · וכל דם לא תאכלו בכל משבותיכם · ויצו המלך אחז ב׳ בפסוק׃

וַיְצַוֵּהוּ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן לֵאמֹר עַל הַמִּזְבֵּחַ הַגָּדוֹל הַקְטֵר אֶת־עֹלַת־הַבֹּקֶר וְאֶת־מִנְחַת הָעֶרֶב וְאֶת־עֹלַת הַמֶּלֶךְ וְאֶת־מִנְחָתוֹ וְאֵת עֹלַת כָּל־עַם הָאָרֶץ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם וְכָל־דַּם עֹלָה וְכָל־דַּם־זֶבַח עָלָיו תִּזְרֹק וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת יִהְיֶה־לִּי לְבַקֵּר׃ וַיַּעַשׂ אוּרִיָּה הַכֹּהֵן כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה הַמֶּלֶךְ אָחָז׃ וַיְקַצֵּץ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־הַמִּסְגְּרוֹת הַמְּכֹנוֹת וַיָּסַר מֵעֲלֵיהֶם וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־הַיָּם הוֹרִד מֵעַל הַבָּקָר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר תַּחְתֶּיהָ וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל מַרְצֶפֶת אֲבָנִים׃ וְאֶת־מֵיסַךְ הַשַּׁבָּת אֲשֶׁר־בָּנוּ בַבַּיִת וְאֶת־מְבוֹא הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה הֵסֵב בֵּית יְהוָה מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אָחָז אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּשְׁכַּב אָחָז עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ חִזְקִיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לְאָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה בְשֹׁמְרוֹן עַל־יִשְׂרָאֵל תֵּשַׁע שָׁנִים׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו׃

ופקיד מלכא אחז ית אוריה כהנא למימר על מדבחא רבא אסיק ית עלת צפרא וית מנחת רמשא וית עלת מלכא וית מנחתיה וית עלת כל עמא דארעא ומנחתהון ונסכיהון וכל דם עלתא וכל דם ניכסת קודשיא עלוהי תזרוק ומדבחא דנחשא יהי לי לבקרא׃ ועבד אוריה כהנא ככל דפקיד מלכא אחז׃ וקציץ מלכא אחז ית גדנפי בסיסיא ואעדי מנהון ית כיורא וית ימא אחית מעל תוריא דנחשא דתחותוהי ויהב יתיה על רצפת אבניא׃ וית טיקוס שבתא דבנו בביתא וית מעלנא דמלכא בראה אסחר לבית מקדשא דיי מן קדם מלכא דאתור׃ ושאר פתגמי אחז דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דבית יהודה׃ ושכיב אחז עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד ומלך חזקיה בריה תחותוהי׃

בשנת תרתי עסרי לאחז מלך שבטא דבית יהודה מלך הושע בר אלה בשמרון על ישראל תשע שנין׃ ועבד דביש קדם יי לחוד לא כמלכי ישראל דהוו קדמוהי׃

רלבג

והנה קרא אחז המזבח ההוא אשר בנה מזבח הגדול כי אולי היה יותר גדול השיעור או מפני שהיה אצל מחשבתו יותר נכבד׃ ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר · ר״ל כי לפעמים ארצה לראותו ולבקרו להעלות עליו׃ את המסגרות המכונות · ר״ל המסגרות מסגרות המכונות והנה הסיר מהם את הכיור ועמד הכיור בזולת כנו וכן עשה לכל הכיורות אשר שם והים הסיר מעל שנים העשר הבקר אשר תחתיו ונתן אותו על רצפת אבנים׃ ואת מוסך השבת אשר בנו בבית · היה כמו אהל לעמוד שם משמר היוצא עד הערב׃ ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית יי׳ · הנה מפני יראתו ממלך אשור סתם מבוא ביתו מחוץ והיו נכנסין בבית המלך דרך בית יי׳׃ ויקבר עם אבותיו בעיר דוד · באר בספר ד״ה כי לא הביאוהו לקברי מלכי בית ישראל׃ בשנת שתים עשרה לאחז · ידענו כי הושע מלך עד שנת שש לחזקיה והיא שנת ט׳ להושע כמו שנזכר במה שאחר זה ולפי שכבר ידענו כי אחז מלך בשנת י״ז לפקח הנה התבאר כי אחז מלך י״ד שנה לבד קודם שימלוך הושע ולזה כריך אנו לומר כי אחר עבור י״ב שנה לאחז והיה אחז בשנת הי״ג כי לא נשארו לו כי אם ב׳ שני׳ אז מלך הושע אך קודם זה היה עבד מלך אשור ולא נחשב למלך כי אם כמו נציב שממהו מלך אשור ומרד בו כמו שנזכר ואחר זה נמסך במלכותו ומרדו תשע שנים׃ ויעברהו

בשנת התשיעית · למרדו על הושע · ויגל את ישראל · ויגלה את ישראל וזהו שער כל תיבה שפעל שלה בה״א כגון פנה בנה גלה זנה רבה כשבא לתת ברא״ש התיבה וי״ו יו״ד אם המלה מוספת על הפועל תהא היו״ד נקוד׳ בחירק כגון ויבן שם מזבח ויפן וירד משה ויגל יהוד׳ מעל אדמתו ותלך ותזן גם היא וירב העם ויעצמו מאד ואם הוא מדבר בלשון מפעיל תהא היו״ד נקודה בסגול כגון ויפן זנב אל זנב ויגל ישר׳ את אשורה ויזן את יהודה וירב בבת יהודה תאניה: ויחפאו · בדאו פתרונו לפי ענינו: עד עיר מבצר · כמו מקטן ועד גדול: ממגדל נוצרים · שאינו עשוי אלא להעמיד צופה לנצור בכל בית גבוה העמידו עבודה זרה: ויעד יי׳ · התרה בהם: נביאי כל חוזה · נביאי כל חזון יש חוזה שהוא שם דבר כמו ועם מהול עשינו חוזה · שנים

אל סוא ל׳ ומשמש אֹב אל וסים אל אדם ל׳ אל ארבע ל׳ אל אצרותיה ל׳ אל בנו ל׳ אל בנים ל׳ אל בחוריה ל׳ אל גג ל׳ אל הצאן ל׳ אל המנחה ל׳ אל המלאכה ל׳ אל אדון ל׳ אל אדום ל׳ אל בנתיו ל׳ אל בני ל׳ אל בגד ל׳ אל גבוריה ל׳ אל דבר ל׳ אל הבתים ל׳ אל המשכן ל׳

עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד וישב לו מנחה: וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא: ויעל מלך אשור בכל הארץ ויעל שמרון ויצר עליה שלש שנים: בשנת התשיעית להושע לכד מלך אשור את שמרון ויגל את ישראל אשורה וישב אותם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי: ויהי כי חטאו בני ישראל ליהוה אלהיהם המעלה אתם מארץ מצרים מתחת יד פרעה מלך מצרים וייראו אלהים אחרים: וילכו בחקות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל ומלכי ישראל אשר עשו: ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יהוה אלהיהם ויבנו להם במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: ויצבו להם מצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן: ויקטרו שם בכל במות כגוים אשר הגלה יהוה מפניהם ויעשו דברים רעים להכעיס את יהוה: ויעבדו הגלולים אשר אמר יהוה להם לא תעשו את הדבר הזה: ויעד יהוה בישראל וביהודה ביד כל נביאו כל חזה לאמר שבו מדרכיכם הרעים ושמרו מצותי חקותי ככל התורה אשר צויתי את אבתיכם ואשר שלחתי אליכם ביד עבדי הנביאים: ולא שמעו ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו ביהוה אלהיהם:

עלוהי סליק שלמנאסר מלכא דאתור והוה ליה הושע עבדא ואתיב ליה תקרובתא: ואשכח מלכא דאתור בהושע מרדא דשלח איזגדין לות סוא מלכא דמצרים ולא אסיק תקרובתא למלכא דאתור כשנא בשנא ואחדיה מלכא דאתור ואסריה בבית אסירי: וסליק מלכא דאתור בכל ארעא וסליק לשמרון וצר עלה תלת שנין: בשתא תשיעתא להושע כבש מלכא דאתור ית שמרון ואגלי ית ישראל לאתור ואותיב יתהון בחלח ובחבור נהר גוזן וקירוי מדי: והוה כד חבו בני ישראל קדם יי אלההון דאסיק יתהון מארעא דמצרים מתחות יד פרעה מלכא דמצרים ודחילו טעות עממיא: ואזלו בגזירת עממיא דתריך יי מן קדם בני ישראל ומלכי ישראל דעבדו: ואמרו בני ישראל מלין דלא כשרין קדם יי אלההון ובנו להון במן בכל קירויהון ממגדל תקיף עד קירוין כריכן: ואקימו להון קמן ואשירין על כל רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף: ואסיקו בוסמין תמן על כל במתא כעממיא דאגלי יי מן קדמיהון ועבדו קדמוהי פתגמין בישין לארגזא קדם יי: ופלחו ית בעליא די אמר יי להון לא תעבדון ית פתגמא הדין: ואסהיד יי בישראל וביהודה ביד כל ספר כל מליף למימר תובו מאורחתכון בישתא וטרו פיקודי וקיימי ככל אורייתא דפקידית ית אבהתכון ודשלחית לותכון ביד עבדי נביא: ולא קבילו ואקשיאו ית קדלהון כקדלא דאבהתהון דלא הימינו במימרא דיי אלההון:

אל ומלחמה ל׳ אל זקני ל׳ אל טוב ל׳ אל כסא ל׳ אל משמר ל׳ אל סואל אל עגלה ל׳ אל צאנו ל׳ אל ראשי ל׳ אל שמים ל׳ אל תורת ל׳: כגוים ג׳ דגשים בקריאה וסי׳ כגוים אשר יי׳ מאביד מפניכם · כגוים אשר הגלה יי׳ · והעלה על רוחכם: וביהודה ה׳ בקריאה וסימני׳ וביהודה הירדן מזרח שמש · ויעד יי׳ בישראל וביהודה · עד השליכו אותם מעל פניו דירמיה · והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש · לכו דרשו את יי׳ בעדי · וחד בירושלם ויהודה כי על אף יי׳ היתה בירושלם ויהודה: שבו ה׳ חס׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן · וכל אורייתא דכוו׳ חס׳ במ״ג מלאים וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן: מצותי חקתי ג׳ בקריאה וסימ׳ עקב אשר שמע אברהם בקולי · אם שוב תשובון דסיפרא · ויעד יי׳ בישראל וביהודה ביד כל:

רדק

ויעל מלך אשור בכל הארץ · פי׳ וילכדה ואחר כך עלה שמרון וצר עליה: ומלכי ישראל אשר עשו · פי׳ ובחקות מלכי ישראל אשר עשו: ויחפאו בני ישר׳ דברי׳ אשר לא כן על יי׳ אלהיהם · בדברי רז״ל מה אמרו אמרו העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע וזהו לשון ויחפאו שהסתירו הידיעה מהבורא כמו שאמ׳ יחזקאל הנביא שהיו אומרי׳ אין יי׳ רואה אותנו עזב יי׳ את הארץ וכן אמ׳ ישעיהו ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ובא אלף ויחפאו תמור ה״א למ״ד הפעל מן חפה עצי ברושים כי ענין אחד ושרש אחד הם: אשר לא כן · אשר לא טוב: ממגדל נוצרים עד עיר מבצר · ממגדל שעומדים בו השומרי׳ ות״י ממגדל תקיף עד קרוין כריכן: ויעד יי׳ · מבנין הפעיל מנחי העי״ן ענינו ההתראה על ידי עדים וכן העד העיד בנו האיש העדותי בכם היום: ביד כל נביאו כל חוזה · כתו׳ בוי״ו ר״ל ביד כל מי שהיה נביאו לא נביאי הסק׳ וקרי נביאי והו׳ כמו נביאים וכן חלוני שקופים כמו חלונים אטמי מחוקה כמו אטמים וענינו שהעיד בהם ביד כל חוזה ונביא. ובדרש ביד כל נביאו כמה נביאים העדותי בהם אחד בשחרית ואחד בין הערבי׳ כנביאו כתיב: ויתמכרו

רלבג

ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא · אחשוב שהיה זה אחר עבור תשע שני׳ להושע כי כבר עלה מלך אשור שמרון ויצר עלי׳ ובסוף הענין לכד שומרון ואז עצר הושע ועצרהו בבית כלא: ומלכי ישראל אש׳ עשו ר״ל ובחקות מלכי ישר׳ אשר עשו כמו ירבעם בן נבט וחבריו כי כבר הלכו ישר׳ בחקותיהם ועזבו את ברית יי׳: ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יי׳ אלהיהם · הנה ויחפאו הוא מענין חפוי וכסוי והרצון בו שהם שמו נעלם ומכוסה נגד יי׳ דברים אשר אינם כן ר״ל שאינם נעלמים ממנו והמשל שהם חשבו שאין הש״י מבין אל מעשיהם ושהוא עוזב את הארץ ולזה היו עובדים לצבא השמים והיו עושין הפעלות המגונות ההם כמו שזכר מענינ׳ עד שכבר בנו במות בכל עריהם מהקטן עד הגדול והנה הקטן הו׳ מגדל נוצרים ר״ל מגדל שומרים שכאשר יהיו לאדם שדות רבות וכרמים זה אחר זה יבנה מגדל בתוכם לשמור פירותיהם ולאכר שם וגם במגדל ההוא בנו במה ולא הספיק להם זה אבל מחוץ לעיר הציבו להם מצבות ואשרים על כל גבע׳ גבוהה ותחת כל עץ רענ׳ וזה כלו בהפך כוונת התורה שצותה לעבו׳ הש״י לבדו ובמקו׳ אחד לבד אחר הבנות בית המקדש: כגוים אשר הגלה יי׳ מפניהם · ר״ל שלא נתנו אל לבם שאלו הפעלות המגונו׳ לא הועילו לגוים אשר הגלה יי׳ מפניהם אך היו סבה שהקיאה אותם הארץ: ויעד יי׳ בישראל וביהודה ביד כל נביאי כל חוזה · ר״ל ביד כל נביאים וכל חוזה ודמה שהחוזה הוא יותר שלם מהנביא כי הנביא יקרא נביא אפילו בא אליו דבר יי׳ בחלום כאמרו אם יהיה נביאכם יי׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואולם החוזה יקרא אשר יבא אליו דבר יי׳ במראה והוא למעלה מהחלו׳: כערף אבותם אשר לא האמינו ביי׳ אלהיה׳: התמילם לתי שהיה מאבותם שלא האמינו ביי׳ אלהיהם ולא הסכימו להאמין בו מפני דברי הנביאים: ויתאסו

ויתאסו את חקיו ואת בריתו׳ זה כלו עדות כי הם עשו מה שזכר הש״י שאם יעשוהו יביא עליהם אלו הקללות שבאו עליהם ולסוף הענין ישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה ולזה זכר גם כן שהם עזבו כל מצות י״י כמו שזכר שם באותם הקללות: ואת עדותיו אשר העיד בם. הנה קרא עדות מה שהיה בתורה על דרך העדות להעיד כפלאו׳ השם ית׳ לישראל כמו פסח וסוכות שהם עדות על יציאת מצרים וקדושת בכור בהמה טהורה ופדיון בכור אדם ופטר חמור שהם עדות למכת בכורות וקרא עדות גם כן מה שהעיד בהם הש״י בתורה את השמים ואת הארץ שאם יעברו על בריתו יבאו להם אלו הקללות עד השמידו אותם וקרא עדות גם כן מה שבא בתורה מהספורים אשר הם עדות על מי שיעבור על דב׳ השם ית׳ בזה האופן יענשם עונש כפלא והנה רבו הספורים בתורה המעידים על זה ומי שיקיים׳ ישלם לו גמול טוב והם עזבו כל זה אם כורע להם שלמותו וטובו והלכו אחרי ההבל והיה הע״ז ועשו גם כן פעולות הם ההבלים: ויקסמו קסמים וינחשו. ר״ל שהם עשו פעלות להוריד להם רוחניות הכוכבי׳ לפי מחשבתם והיו בזה האופן המגונה מגיעים להם כח קסם וכן היו מנחשים בגוים והיו מסתפקים באלו ההודעות ועתידות החלומות והמגונות בתכלית והיו עוזבים ההודעו׳ השלמו׳ שהיו מגיעים להם על ידי נביא: ויענם ויתנם י״י ביד שוסים. זכר זה כי כבר עשה הש״י בהדרגה כמו שזכר בתור׳ והוא שכבר ענה ישראל ברעב ובמה שדומה לו ואחר זה נתנם ביד אויבים היו שוללים אותם ואחר זה השליכם מעל פניו והגלה אותם אל ארץ אחרת: וימליכו את ירבעם בן נבט. אמר זה כי ישראל המליכוהו מעצמם אף על פי שכבר ייעד הש״י על יד נביאו הנה כבחר זה או מעצמם לא על ידי נביא ואולם בעת ההו׳ נהפך לבב ירבע׳ לרע ולא היו שואלים פי נביא לא היה בוחר בו כמו שמלכו בשאול אף על פי שנמשח למלך את׳ הש״י לשמוא׳ כי נחם כי המליכו כ״ש בזה שלא נמשח: וידא ירבעם את ישרא׳. וידא כתוב ויַדח קרי והכתוב הוא מענין ידו גורל והרצון בו וישליך וכן כונת הקרי משכה׳ לזה הענין כי ההרחה מתיחסת מאד אל ההשלכה: ויבא מלך אשור מבבל. ר״ל שהבי׳ אנשי׳ מכל אלו המקומו׳ להושיב בערי שמרון אם הגלה משם ישר׳: אחר

מסורה: עדותיו ה׳ מפקין ו״ו בליש׳ וסימ׳ נמסר בספר חלק א׳ ריש סימן כ׳: אשירה ג׳ מ׳ל בליש׳ וסימ׳ ואשירהם תגדעון. ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא. ונתשתי אשיריך: וידא ד׳ קריאן ח׳ ולא כתיב וסימ׳ העיר ויה׳ ישעיהו דמלכים. וידא כי קרע ישראל. אני אם טוב ואם רע בקול י״י. ותחפנס גם בני נף

וַיִּמְאֲסוּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אֲבוֹתָם וְאֵת עֵדְוֹתָיו אֲשֶׁר הֵעִיד בָּם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ וְאַחֲרֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָם אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת כָּהֶם׃ וַיַּעַזְבוּ אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה שְׁנַיִם עֲגָלִים וַיַּעֲשׂוּ אֲשֵׁירָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבָּעַל׃ וַיַּעֲבִירוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ וַיִּקְסְמוּ קְסָמִים וַיְנַחֵשׁוּ וַיִּתְמַכְּרוּ לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ׃ וַיִּתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד בְּיִשְׂרָאֵל וַיְסִרֵם מֵעַל פָּנָיו לֹא נִשְׁאַר רַק שֵׁבֶט יְהוּדָה לְבַדּוֹ׃ גַּם־יְהוּדָה לֹא שָׁמַר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיֵּלְכוּ בְּחֻקּוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָשׂוּ׃ וַיִּמְאַס יְהוָה בְּכָל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל וַיְעַנֵּם וַיִּתְּנֵם בְּיַד־שֹׁסִים עַד אֲשֶׁר הִשְׁלִיכָם מִפָּנָיו׃ כִּי־קָרַע יִשְׂרָאֵל מֵעַל בֵּית דָּוִד וַיַּמְלִיכוּ אֶת־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וַיַּדַּא יָרָבְעָם אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְהֶחֱטִיאָם חֲטָאָה גְדוֹלָה׃ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל־חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא־סָרוּ מִמֶּנָּה׃ עַד אֲשֶׁר־הֵסִיר יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל פָּנָיו כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד כָּל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים וַיִּגֶל יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַדְמָתוֹ אַשּׁוּרָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

וַיָּבֵא מֶלֶךְ־אַשּׁוּר מִבָּבֶל וּמִכּוּתָה וּמֵעַוָּא וּמֵחֲמָת וּסְפַרְוַיִם וַיֹּשֶׁב בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן תַּחַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְשׁוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן וַיֵּשְׁבוּ בְּעָרֶיהָ׃ וַיְהִי בִּתְחִלַּת שִׁבְתָּם שָׁם לֹא יָרְאוּ אֶת־יְהוָה וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּהֶם אֶת־הָאֲרָיוֹת וַיִּהְיוּ הֹרְגִים בָּהֶם׃ וַיֹּאמְרוּ לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר לֵאמֹר הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִגְלִיתָ וַתּוֹשֶׁב בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן לֹא יָדְעוּ אֶת־מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וַיְשַׁלַּח־בָּם אֶת־הָאֲרָיוֹת וְהִנָּם מְמִיתִים אוֹתָם כַּאֲשֶׁר אֵינָם יֹדְעִים אֶת־מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ׃

וְקָצוּ בִּקְיָימוֹהִי וּבִגְזֵירָתֵיהּ דִּיגְזַר עִם אֲבָהָתְהוֹן וּבְסָהֲדְוָתֵיהּ דְּאַסְהִיד בְּהוֹן וְטָעוּ בָּתַר טַעֲוָתָא וַהֲווֹ לִלְמָא וּבָתַר עַמְמַיָא דִּי בְּסַחֲרָנֵיהוֹן דִּי פַּקִּיד יְיָ יָתְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמֶיעְבַּד כְּוָתְהוֹן׃ וּשְׁבָקוּ יַת כָּל פִּקּוֹדַיָא דַּייָ אֱלָהֲהוֹן וַעֲבָדוּ לְהוֹן מַתְּכָא תְּרֵין עֵיגְלִין וַעֲבָדוּ אֲשֵׁירְתָא וּסְגִידוּ לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָא וּפְלָחוּ יַת בַּעֲלָא׃ וְאַעֲבַרוּ יַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתְהוֹן בְּנוּרָא וְקָסְמוּ קִסְמִין וְנַחִישׁוּ וְחַשִׁיבוּ לְמֶיעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃ וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא בְּיִשְׂרָאֵל וְאַגְלִינוּן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתֵיהּ לָא אִשְׁתְּאַר לְחוֹד שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה בִּלְחוֹדוֹהִי׃ אַף דְּבֵית יְהוּדָה לָא נְטַרוּ יַת פִּקּוֹדַיָא דַּייָ אֱלָהֲהוֹן וַאֲזָלוּ בִּגְזֵירַת יִשְׂרָאֵל דַּעֲבָדוּ׃ וְקַץ יְיָ בְּכָל זַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וְעַנִּינוּן וּמְסָרִינוּן בְּיַד בָּזוֹזִין עַד דְּאַגְלִינוּן מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵיהּ׃ אֲרֵי אִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְּבֵית יְהוּדָה וְאַמְלִיכוּ יַת יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְאַטְעֵי יָרָבְעָם יַת יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַּייָ וְחַיְיבִינוּן חוֹבָא רַבָּא׃ וַאֲזָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָ׳ בְּכָל חוֹבֵי יָרָבְעָם דַּעֲבַד לָא סָטוּ מִינַּהּ׃ עַד דְּאַגְלֵי יְיָ יַת יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתֵיהּ כְּמָא דְּמַלֵּיל בְּיַד כָּל עַבְדוֹהִי נְבִיַּיָא וּגְלוֹ יִשְׂרָאֵ׳ מֵעַל אַרְעֲהוֹן לְאַתּוּר עַד יוֹמָא הָדֵין׃

וְאַיְיתִי מַלְכָּא דְּאַתּוּר מִבָּבֶל וּמִכּוּת וּמֵעַוָּא וּמֵחֲמַת וּמִסְּפַרְוַיִם וְאוֹתֵיב בְּקִירְוֵי שֹׁמְרוֹן חֲלַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִירִיתוּ יַת שֹׁמְרוֹן וִיתִיבוּ בְּקִרְוַהָא׃ וַהֲוָה בְּשֵׁרָיוּת לְמִיתַּבְהוֹן תַּמָּן לָא הֲווֹ דַּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְגָרֵי יְיָ בְּהוֹן יַת אַרְיָוָתָא וַהֲווֹ קָטְלִין בְּהוֹן׃ וַאֲמָרוּ לְמַלְכָּא דְּאַתּוּר לְמֵימַר עַמְמַיָא דְּאַגְלֵיתָא וְאוֹתֵיבְתָּ בְּקִרְוֵי שֹׁמְרוֹן לָא הֲווֹ יָדְעִין יַת דִּין אֱלָהָא דְּאַרְעָא וְגָרֵי בְּהוֹן יַת אַרְיָוָתָא וְהָא אִינוּן מְקַטְּלִין יָתְהוֹן בִּדְלֵית אִינוּן יָדְעִין יַת דִּין אֱלָהָא דְּאַרְעָא׃

רדק

ויתמכרו. כבר פירשנו בפסוק יען התמכרך לי: רק שבט יהודה לבדו. ושבט בנימן טפל לו ונכלל עמו: וידא. כן כתיב וקרי וידח והכתיב פי׳ מן המנדים ליום רע שנאיכם מנדיכם ופי׳ הרחיק מאחרי י״י אתיסר והקרי ידוע: ויושב בערי שמרון. ולא אמר בשמרון ובערי׳ וכן אמ׳ וירשו את שמרון וישבו בעריה כי שמרון החריבה מלך אשור עד היסוד כמו שנבא עליה מיכ׳ המורשתי ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם: אשר הגליתי. הניעותי וטלטלתי כי פעמים יאמר לשון גלות זולת השבי וכן ויגלה מנחת: אחר

רשי

שני עגלים. בבית אל ובדן: את הבעל. ע״ז ששמה בעל: ויתמכרו. מכרו עצמן לכך: ויסירם מעל פניו. שגלו עם הושע בן אלה: ויגל ישראל. זה נקוד בחירק שהוא לשון גלה ואינו לשון הגלה: לא יראו את י״י. אף על פי שהגוים עובדי ע״ז הם יראים מפניו וקרו לי׳ אלהא דאלהים כעניין שנאמר ושמי נורא בגוים ואלו לא יראוהו כי יאמרו ואילו היתה בו יראה לא נתן עמו לגלות: אחר

מסרה

ותחפנס. חצר ק׳ וידח ק׳ אנחנו ק׳ ובתחפנחס ק׳: בתחלת ו׳ בקריא׳ וסי׳ והם המתו בימי קציר תחלת כת״ב. ויהי בתחלת שבתם שם. בתחלת עלו׳ הלקש. באו בית לחם בתחלת קציר שערים. בתחלת תחנוניך יצא דבר. בתחלת מלכותו כתבו שטנה על: ממיתים ג׳ חד חס׳ וב׳ מ׳ל וסי׳ וישלח בם את האריות. אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי. ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים. ידע תדעו חס״:

ויקרים ב׳ וחס׳ ויקרים דוד מעליו ולא נמסר ל׳ חס׳

ומספרוים ה׳

רדק

אחד מהכהנים. שהם מורי התורה: איך ייראו את יי'. הורה אותם שאף על פי שהם עובדים איש אלהיו יהיה לבם לאל כי ישראל אף על פי שהיו עובדים העגלים לא היו עושים אלא להיותם אמצעיים בינם ובין האל כי כן היתה דעת האומות בזמן ההוא שעל כל פנים היה צריך אמצעי להתקרב אליו ולעבדו וישראל טעו אחרי דעות האומות אם כן מה בין ישראל ובין האומות יש א' אומרי' כי האומות כשהיו עובדי' איש את אלהיו החכמים שבהם היו יודעים כי הצלמים לא יועילו אלא להיותם אמצעיים ולעבדם והעבודה ההיא אמרו כי תיסר בעיני האלהים אבל המון העם לא היה להם לב וסברה כי ר"ס על הנעבד והיו חושבים כי הוא המטיב והמריע וישראל לא כן אלא כלם היו יודעים מירושת א' אבות כי האל יתברך הוא אלהי האלהים אלא שהיו טועים אחרי דעות האומות לפי שהיו נבדלים מכל שאר האומות וכשהיו רואים ההצלח' לאומו' העולם היו סבורי' כי שהיה' האמצעיי' היו גורמי' להם ההצלחה ההיא והיו אומרי' איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם אעשה כן גם אני כמו שאמ' אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני והפי' הרשעים שבהם היו דורשים את יי' כי ירבעם אמר אל לא את פני יי' אלהיך כי כוונתו כי הוא המטיב והמריע ולא אמר כי יבושת ידו היה מקרה וכשחלה בנו שלח אשתו לדרוש את יי' מאחיה השלוני ואחאב נכנס עם אליהו כדבר נביאי הבעל וחרד לדבר הנביא שאמר לו והיתה נפשך תחת נפשו ומנבואת אליהו חרד ויקרע את בגדיו וכס ושכב בשק ויהורם אמר כי קרא יי' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב יראת השם זאת היתה בלבם כי מאת האל יתברך הטוב והרע אף על פי שהיו בהם קצת כופרים שהיו אומרים לא ייטיב יי' ולא ירע והיו אומרים מי רואנו ומי יודענו אותם היו מעטים ודעת אחר' היתה בלבם והיו אומרים בסתר כמו שאמר ויחפאו בני ישראל ואותם היו מאמינים שהטוב והרע איננו בכוונת מכוין לא באל ולא באחד מן הנעבדים אבל המאמינים בע"ז והעובדים אותה היו רבים ואותם היתה דעתם לאל יתברך אלא שהיו עובדים על ידי אמצעי ויראת אלהים זאת לא היתה אתם כי האל צוה אותם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ר"ל שתחשבו שיהיו אמצעיים ביני וביניכם ובזה היו טועים והולכים בחקות הגוים בדברים אחרים רבים שמכעס האל יתברך לפיכך הקיאה אותם הארץ כמו שאמר להם יי' יתברך ולא תלכו בחקות הגוים ולא תקיא הארץ אתכם ומפני מה היו נענשים הגוים האלה אשר באו בשמרון ולא היו נענשים בארצם כי ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ולא תסבול הארץ התועבות ההם כמו שאמר הכתוב אלהי נכר הארץ לפיכך אמר ויורם את משפט אלהי הארץ וכאמר כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם וזה הכהן הבא להורות אלה הגוים בשמרון אם יאמר להם שלא יהיו עובדים עבודה זרה כלל לא היו מאמינים כי הוא דבר שגדלו בו כל האומות מקדם והוא אצלם כמו מושכל ראשון אך אמר להם שיהיו עובדים את אלהיהם כמו שהיו עובדים ובלבד שתהא כוונת האל בלבם כי אלה האלהים לא ירעו ולא ייטיבו כי אם ברצון האל אלא שעובדים אותם להיותם אמצעיים בינם ובין הבורא והורה אותם גם כן שישמרו מהתועבות הגדולות בטומאת הגוף כמשכב זכור ומשכב בהמה ומשכב הקרובות כמו שאמר הכתוב כי את כל התועבות הא' עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ וזהו את משפט אלהי הארץ וזהו יראת יי' שיראו ממנו ויתנו לו הכח כי הוא אל על כל אלהים ויזהרו מהטמאות האלה בעבור יראתו והזהרתו שלא יענשו בארץ ההיא יותר משאר הארצות: אשר עשו השומרונים. זה ישראל שהיו בשמרון ובאותם בתי הבמות שעשו הם הניחו אלה הגוי' אלהיהם גוי גוי בעריהם אשר היו יושבים שם היה עושה כל אחד בעירו בארץ ישראל כמנהגם בארצם: את סכות בנות. כן היה שם ע"ז שהיו עובדים בארצם וראיתי כי שם ע"ז של בבל היה שמה בל כמו שאמר הכתוב כרע בל קורס נבו זה היה בימי נבוכד נצר כמו שאמר הכתוב בל כשם אלהיה אבל בימי מלך אשור היה ע"ז שלהם סכות בנות ובדברי רבותינו ז"ל סכות בנות זה תרנגולת כלומ' דמות תרנגולת היו עובדים והיה שמה סכות בנות וכמו שקורין לתרנגול סכוי כן היו קורין לתרנגולת סכות ובנות פי' עם אפרוחיה: נרגל. זה תרנגולת הבר וירושלמי את נרגל רגליה דיעקב ורגליה דיוסף: אשימא. ברחא קרחא והוא התיש ונקרא אשימא לפי שאין לו צמר והוא כמו שומם ובירושלמי אשימא אימרא כמה דקימא בגיל האשם: נבחז. בנו"ן ויש ספרים כתוב בגו"ן ואינו כי אם בנו"ן וטעות הוא בספרים ופירוש נבחז הוא כלב והיא מלה מורכבת נובח חז נובח מן לא יוכלו לנבוח חז לשון מראה שמראה שיניו: תרתק. פירש בו צורת חמור: לאדרמלך וענמלך. אדרמלך הוא הפרד ונקרא כן דהדר ליה למריה בטועניה פי' שנושא לרבו כל משאותיו. אדר כמו הדרי טוענא. ענמלך זה הסוס דעני ליה למריה בקרבא ובירושלמי אדרמלך וענמלך זה טווס ופסיוני וטווס הוא הנקרא בלשון לע"ז פ"און וידוע הוא ופסיוני הוא שלו ותרגם שלו ויבא שלו שאילו ביסרא ואייתו פסיונין: ויהיו עושים להם. הכהנים היו עושים להם עבודתם וקרבנותיהם בבמות: כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם. כמשפט ישראל שגלו משמרון כן היו עושים אלה הגוים שהיו יראים את יי' ועובדים אלהים אחרי' כמו שפיר' או יהיה פירושו כמשפט הגוים גויי ארצותם אשר באו משם ויהיה טעמו אל אלהיהם היו עובדים לא אל יי' היו יראים כלומר כן היו עושים ועובדים אלהיהם כמו שהיה משפטם בארצם: עד

רשי

אשר עשו השומרונים. ישראל בעודם שם: גוי גוי אלהיו. אומה ואומה ע"ז שהיו עובדים בארצם אף כאן עשו כן כל גוי בעיר אשר הושיבם סנחריב שם בערי ישראל: סכות בנות. דמות תרנגולת עם אפרוחיה: נרגל. דמות תרנגול: אשימא. דמו' תיש וכן קרויין בלשון כל אומה ואומה וכן פירשו רבותינו בסנהדרין: נבחז. דמות כלב: תרתק. דמות חמור: אדרמלך. דמות פרד: ענמלך. דמות סוס: כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם. אותן עבודות זרות שעובדים הגוים אשר הגלן סנחריב והוליכן את אילו משם היו אלו עובדין כאן: אותם

ואנשי ד' ר"פ בקריאה וסי' ואנשי סדום רעים וחטאים. ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה. ואנשי בבל עשו. ואנשי תמיד יבדילו עברים: והעוים ד' ב' ר"פ וב' באמצע פסו' וסי' והעוים הישבים בחצרים עד עזה. והעקרוני והעוים. והעוים והפרזי. והעוים עשו נבחז: במשפט ז' רפין ה' פתחין וב' קמצין וסים' ואם לבנו יעדנה כמשפט הבנות. כמשפט צידנים יושב ובוטח. את יי' היו יראים. ויעשו את חג הסכות. ויעמד במשפט דויד אביו. פנה אלי וחנני כמשפט. ולכל העלות עולות. ב' בתראי קמצין:

וַיְצַו מֶלֶךְ־אַשּׁוּר לֵאמֹר הֹלִיכוּ שָׁמָּה אֶחָד מֵהַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הִגְלִיתֶם מִשָּׁם וְיֵלְכוּ וְיֵשְׁבוּ שָׁם וְיֹרֵם אֶת־מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ׃ וַיָּבֹא אֶחָד מֵהַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הִגְלוּ מִשֹּׁמְרוֹן וַיֵּשֶׁב בְּבֵית אֵל וַיְהִי מוֹרֶה אֹתָם אֵיךְ יִירְאוּ אֶת־יְהוָה׃ וַיִּהְיוּ עֹשִׂים גּוֹי גּוֹי אֱלֹהָיו וַיַּנִּיחוּ בְּבֵית הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ הַשֹּׁמְרֹנִים גּוֹי גּוֹי בְּעָרֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם יֹשְׁבִים שָׁם׃ וְאַנְשֵׁי בָבֶל עָשׂוּ אֶת־סֻכּוֹת בְּנוֹת וְאַנְשֵׁי־כוּת עָשׂוּ אֶת־נֵרְגַל וְאַנְשֵׁי חֲמָת עָשׂוּ אֶת־אֲשִׁימָא׃ וְהָעַוִּים עָשׂוּ נִבְחַז וְאֶת־תַּרְתָּק וְהַסְפַרְוִים שֹׂרְפִים אֶת־בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ לְאַדְרַמֶּלֶךְ וַעֲנַמֶּלֶךְ אֱלֹהֵ סְפַרְוָיִם׃ וַיִּהְיוּ יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מִקְצוֹתָם כֹּהֲנֵי בָמוֹת וַיִּהְיוּ עֹשִׂים לָהֶם בְּבֵית הַבָּמוֹת׃ אֶת־יְהוָה הָיוּ יְרֵאִים וְאֶת־אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים כְּמִשְׁפַּט הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הִגְלוּ אֹתָם מִשָּׁם׃

ופקיד מלכא דאתור למימר אובילו לתמן חד מכהניא דאגליתינון מתמן ויזלון ויתבון תמן ויליפון ית דין אלהא דארעא: ואתא חד מכהניא דאתגליאו משמרון ויתיב בביתאל והוה מליף יתהון אכדין יהון דחלין מן קדם יי: והוו עבדי' עמא עמא טעותיהון ואחיתו בבית במתא דעבדו שמרונאי עמא עמא בקירויהון דאינון יתבין תמן: ואנשי בבל עבדו ית סכות בנות ואנשי כות עבדו ית נרגל ואינשי חמת עבדו ית אשימא: ועואי עבדו נבחז וית תרתק ואינש ספרוים מוקדין ית בניהון בנורא לאדרמלך וענמלך טעות ספרוים: והוו דחלין מן קדם יי ועבדו להון מקצתהון כומרי במתא והוו עבדין להון בבית במתא: מן קדם יי הוו דחלין וית טעותהון הוו פלחין כנימוסי עממיא דאגליאו יתהון מתמן:

רלבג

אחד מהכהנים אשר הגליתם משם. ידמה כי קצת כהני יי' היו שם במגרשיהם והוא היה מורה הגוים האלו איך יתנהגו לפי משפטי התורה והם עושים עם זה גוי גוי אלהיו בערי שומרון והניחו הע"ז שלהם בבית הבמות אשר עשו השמרונים ויהיו יראים את יי' ושמו להם מקצתם כהני במות כמו שעשה ירבעם והזניח הכהנים מן הכהונה ודמה כי באלו הבמות היו מקריבים לשם יתעלה כמו שהיה הענין קודם אסור הבמות: כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם. ר"ל שהם היו גם כן עובדים לשם יתעלה ועובדים עבודה זרה ולזה אמר להם אליהו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים אם יי' הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו: עד

רשי

אינם יריאים את יי׳ · יראה שלימה כמשפט ישראל ואף על פי שנתגיירו מיראת האריות אין יראתם את יי׳ יראה שלימה כמו שמפרש והולך שאינם עוסקים בתורה ובמצות אשר צוה יי׳ את בני יעקב ואינם עושים כחוקותם וכמשפטם שהיה עליהם לעשות משנתגיירו אלא כמו שהורם הכהן שהיה מן השומרונים שהיו עובדים ע״ז: ויכרת אותם ברית · כשנתן להם תור׳ בהר סיני: בשנת שלש · למרדו של הושע: ויקר׳ לו נחושתן · לשון בזיון כלומר מה צורך בזה אינו אלא נחש כ נחשת: ישכיל

רדק

עד היום הזה · לפירוש הראשון יהיה פי׳ עד היום הזה הם עושים על ישראל פי׳ ישראל אשר גלו לא שבו בגלותם מן דרכם הרעה ועד היום הזה עושים במקום אשר גלו שם כמשפטים הראשוני׳ שהיו עושי׳ בשמרון אינם יראו׳ את יי׳ שלא לעבוד ע״ז כי גם שם עובדים ע״ז בגלותם ולא יראו את יי׳ כי היראה היא לעבוד את יי׳ לבדו כמו שאמר להם יהושע ועתה יראו את יי׳ ועבדו אותו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים וכן אמר להם שמואל אך יראו את יי׳ ועבדתם אותו באמת ואינם עושים בחקותם ובמשפטם רק כחקות הגוים ובמשפטיהם ואינם עושי׳ כתורה וכמצוה אש׳ צוה יי׳ את בני יעקב ומה שאומר אשר שם שמו ישרא׳ כי אז כשאמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם אז נראה אליו יי׳ ואמ׳ לו ישראל יהיה שמך ולפי׳ אחרון יהיה פי׳ אינם יריאים את יי׳ על הגוי׳ שאמר אף על פי שאמ׳ את יי׳ היו יראים לא היו יראי׳ את יי׳ בלב שלם כי אם מפחד האריו׳ לפי׳ קראו אותם גרי אריו׳ ואמ׳ כמשפטים הראשונים היו עושים פי׳ כמשפטים הראשונים שהיו עושים בארצם כן היו עושים ולא היו עושים כחקותם וכמשפטם וכתורה אשר צוה יי׳ שהיה עליהם לקבל הכל כיון שנתגיירו ולא קבלו והיה להם לקבל התורה כתורה וכמצוה אש׳ צוה יי׳ את בני יעקב וכל הענין וכיון שראו הגוי׳ האלה כי ישר׳ גלו משם לפי שלא עשו כתור׳ וכמצוה אשר צוה יי׳ אות׳ היה להם ללמו׳ ולעשו׳ כתורה וכמצוה ולא עשו כן והפי׳ הראשון נכון בעיני: כי אם כמשפטם הראשון · לא שמעו נביאים המוכיחים אותם והם עושים אחר התוכחה כמו לפני התוכחה: ויהי בשנת שלש להושע בן אלה · שנת שלש למרדו כמו שפירשנו: וכתת נחש הנחשת · יש מרז״ל שאמרו שוחק וזורה לרוח כי היה אסור בהנאה ומהם אמרו כי לא היה אסיר בהנאה כי משה רבינו ע״ה מש׳ ועשה אותו שנ׳ עשה לך שרף משלך שהעובדים אותו לא היו יכולים לאוסרו כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ובדין הוא כמי ר דכתותי לא הוה צריך אלא כיון דחזא חזקיה דקא טעו ישראל ב בתריה עמד וכתתו: כי עד הימי׳ ההמה היו בני ישראל מקטירים לו · משעת שהרעו מלכי יהודה וטעו ישרא׳ אח׳ ע״ז עד הימי׳ ההמה שמלך חזקיהו היו בני ישראל מ מקטרי׳ לו כיון שמצאו כתו׳ וראה אותו וחי היו חושבים כי טוב הוא להיות אמצעי ולעבוד אותו והיה מונח מימות משה זה הנחש ל לזכרון הנס כמו צנצנת המן ואסא ויהושפט שלא בערוהו כאשר בערו שאר הע״ז מפני שלא מצאו כשמלכו שהיו עובדין ומקטרי׳ לזה הנחש והיו מניחי׳ אותו לזכרון הנס וחזקיהו ראה לבער אותו כשביער הע״ז כי בימי אביו היו עובדים לו כמו לע״ז אע״פ שהטובים היו זוכרי׳ בו הנס אמר טוב לבער אותו וישכח הנס מלהניחו ויטעו בני ישרא׳ היום או מחר אחריו ורבו׳ ז״ל אמרו אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא בערו והלא כל ע״ז שבארץ יהודה אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו: ויקרא לו נחשתן · דרך בזיון כלומר אינו אלא נחשת מה כח יש בו להרע ולהטיב בעת שכתתו קרא לו כן אמ׳ להם ליש׳ איך יעלה בלב אדם כי זה יועיל כי אינו אלא נחשת ותוספת הנ״ון להקטינו כי״ור האמינון וי״ו נ״ון אישון שבתון וי״ת והוו קרן ליה נחושתן כלומר ישראל שהיו עובדים אותו היו קורין אותו נחשתן: ואשר

וַיְצַוֵּם ד׳ בקריאה וס׳ נמסר בסדר וארא : ואת החקים ד׳ בקריאה וס׳ והיתה עמו וקרא בו כל ימי חיו · ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים · חבול חבלנו לך · ואת החק׳ ואת המשפטים והתורה והמצוה דסיפר׳ :

עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֵם עֹשִׂים כַּמִּשְׁפָּטִים הָרִאשֹׁנִים אֵינָם יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וְאֵינָם עֹשִׂים כְּחֻקֹּתָם וּכְמִשְׁפָּטָם וְכַתּוֹרָה וְכַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר־שָׂם שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל: וַיִּכְרֹת יְהוָה אִתָּם בְּרִית וַיְצַוֵּם לֵאמֹר לֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְלֹא תַעַבְדוּם וְלֹא תִזְבְּחוּ לָהֶם: כִּי אִם־אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה אֹתוֹ תִירָאוּ וְלוֹ תִשְׁתַּחֲווּ וְלוֹ תִזְבָּחוּ: וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַב לָכֶם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת כָּל־הַיָּמִים וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: וְהַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַתִּי אִתְּכֶם לֹא תִשְׁכָּחוּ וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: כִּי אִם־אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תִּירָאוּ וְהוּא יַצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיכֶם: וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי אִם־כְּמִשְׁפָּטָם הָרִאשׁוֹן הֵם עֹשִׂים: וַיִּהְיוּ ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וְאֶת־פְּסִילֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים גַּם־בְּנֵיהֶם ׀ וּבְנֵי בְנֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם הֵם עֹשִׂים עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

וַיְהִי בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְהוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ חִזְקִיָּה בֶן־אָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה: בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ אֲבִי בַּת־זְכַרְיָה: וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה דָּוִד אָבִיו: הוּא ׀ הֵסִיר אֶת־הַבָּמוֹת וְשִׁבַּר אֶת־הַמַּצֵּבֹת וְכָרַת אֶת־הָאֲשֵׁרָה וְכִתַּת נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹשֶׁה כִּי עַד־הַיָּמִים הָהֵמָּה הָיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מְקַטְּרִים לוֹ וַיִּקְרָא־לוֹ נְחֻשְׁתָּן:

ל׳ · ל׳ ותב׳ וה׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ יעשה · ל׳ · לג׳ · ד׳ · ט׳ כתו׳ לא ולא ולא ולא · ד׳ · ל׳ אשר כתבתי · ל׳ ובענין · ח׳ · ל׳ · ל׳ · כ״נ · ל׳ · ל׳ · ג׳ חס׳ בנבי׳ · יח · י״ב · י׳ · ל׳ שום אותיות · ל׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ · י״ב · ל׳

עַד יוֹמָא הָדֵין אִינוּן עָבְדִין בְּנִימוֹסֵי קַדְמָאֵי לֵיתֵיהוֹן דָּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְלֵיתְהוֹן עָבְדִין בִּגְזֵירַתְהוֹן וּכְדִתְהוֹן וּכְאוֹרַיְתָא וּכְתַפְקֵידְתָּא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת בְּנֵי יַעֲקֹב דְּשַׁוִּי שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל: וּגְזַר יְיָ עִמְּהוֹן קְיָם וּפַקֵּידִנוּן לְמֵימַר לָא תִדְחֲלוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְלָא תִסְגְּדוּן לְהוֹן וְלָא תִפְלְחוּנוּן וְלָא תְדַבְּחוּן לְהוֹן: אֱלָהֵין קֳדָם יְיָ דְּאַסִּיק יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב וּבִדְרַע מְרָמַם יָתֵיהּ תִּדְחֲלוּן וְקֳדָמוֹהִי תִסְגְּדוּן וְעַל מַדְבְּחֵיהּ תְּדַבְּחוּן: וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא וְאוֹרַיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּכְתַב לְכוֹן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד כָּל יוֹמַיָּא וְלָא תִדְחֲלוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא: וּקְיָמָא דִּגְזָרִית עִמְּכוֹן לָא תִתְנְשׁוּן וְלָא תִדַּחֲלוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא: אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן תִּדְחֲלוּן וְהוּא יְשֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִיַּד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: וְלָא קַבִּילוּ אֱלָהֵין בְּנִימוֹסֵיהוֹן קַדְמָאֵי אִינוּן עָבְדִין: וַהֲווֹ עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דָּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְיָת צַלְמָנֵיהוֹן הֲווֹ פָּלְחִין אַף בְּנֵיהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן כְּמָא דַעֲבָדוּ אֲבָהָתְהוֹן אִינוּן עָבְדִין עַד יוֹמָא הָדֵין:

וַהֲוָה בִּשְׁנַת תְּלָת לְהוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ חִזְקִיָּה בַּר אָחָז מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה: בַּר עַסְרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְעַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ אֲבִי בַּת זְכַרְיָה: וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד דָּוִד אֲבוּהִי: הוּא אַעְדִּי יַת בָּמָתָא וְתַבַּר יַת קָמָתָא וְקַצַּיַת אֲשֵׁירָתָא וּפַסִּיק יַת חִוְיָא דִנְחָשָׁא דַּעֲבַד מֹשֶׁה אֲרֵי עַד יוֹמַיָּא הָאִינוּן הֲווֹ בְנֵי יִשְׂרָ׳ מַסְּקִין בּוּסְמִין לֵיהּ וַהֲווֹ קָרַן לֵיהּ נְחוּשְׁתָּן:

רלבג

עד היום הזה הם עושים כמשפטם ה הראשונים · ר״ל הנשארים הם ישראל כי לא הגלו כלים כמו שיראה מהספור אשר בענין חזקיה שלא למה שנשאר שם: תשמרון לעשות כל הימים · זה לאות שהתורה נתנה לעשות מצותיה כל הימים לא שתשתנ׳ באחרת כמו שחשבו אנשים חלילה חלילה: ולא שמעו כי אם כמשפט׳ הראשון הם עושי׳ · ר״ל כי ישרא׳ לא שמעו לסור מעבוד זרה ולזה מצא שם יאשיה כהני הבמות: ויהיו הגוי׳ האלה יראים את יי׳ · ידמה שאמר שלא שמעו אלו הגוים לקול הכהן אך ה הרכיבו בין שתי ה האמונות ולזה הוא מבואר שלא היו יראי׳ את יי׳ שאם היו יראים את יי׳ לא היו עובדים עבודה זרה ולזה לא כחשבו לגרים אמתיים כי הגרים האמתיים הם כמו ישראלים כי הם לא קבלו עליהם לקיים התורה אך עם עבודת אלהיהם ולזה הם משוללים מיראת הש״י ומהיות במדרגת ישראל כי הישר׳ אף על פי שחוטא זכו לו אבותיו ש שיהיה מיש׳ אך הגר לא יהיה גר אם לא יקבל עליו כל מצות התורה כי ה התורה הזאת בלתי מ קבלת תוספת וגרעון כמו שנזכר במקומות מהתורה: ויעש הישׁ׳ בעיני יי׳ ככל אשר עשה דוד אביו · הנה בזה הוסיף על דוד כי הוא לא חטא אך עשה תמיד הישר בעיני יי׳ ודוד חטא על דבר אוריה: הוא הסיר את הבמות · הם שנעשו להקריב בהם לש״י אשר לא סרו בימי מלכי יהוד׳ הראשוני׳: ושבר המצבות. כי התורה אמר׳ לא תקים לך מצבה ואע״פ שהיא לש״י כ״ש כשהיתה לשם ע״ז כמו שאחשוב שהיה הענין באלו המצבות: היו בני ישראל מקטרים לו · הנה חשבו שתהיה לזאת הצורה מדרגה אלהית מפני שעשאה משה והיה כל הנשוך וראה אותו וחי והנה קרא לו חזקי׳ נחשתן ר״ל נחשת שלהן כאילו יאמר שאין לזאת הצורה כח כי אם מה שיש מהכח לנחשת: בכל

נחשתן ל׳ בספ׳ וכל ת״ת דכות׳ במ״ב

רדק

ואשר היו לפניו · ר״ל חוץ מדוד ושלמה אבל באשר מלכי יהודה אשר היו לפניו אע״פ שהיו בהם מלכים טובים והם אסא ויהושפט ויהואש כל ימי יהוידע ועוזיהו ויותם לא היה בהם שעשה הישר בעיני יי׳ כמוהו שהרי אמר עליו ככל אשר עשה דוד אביו : ישכיל. יצליח : וימרוד במלך אשור · לפי שאחז אביו היה עובדו אמר כי מרד בו ולא עבדו שבטח באל לבדו : ממגדל נוצרים עד עיר מבצר · ממגדל שעומדים בו השומרי׳ ות״י ממגדל תקוף עד קרוין כריכן · מקצה שלש שנים · מתחלת שנה שלישית וכמוהו מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו וכן מקץ שבע שנים תעשה שמטה להשמטת קרקע ולשלוח עבדים כי הוא עלה בשנה הרביעית לחזקיהו היא שנת שביעית להושע ולכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע אין כאן כי אם שתי שנים והוא מקצה שלש אלא פירושו מתחלת שלש ות״י מסוף תלת שנין ולא״ז לדעתו בשנה ה הרביעית ובשנה השביעית ר״ל ב בתחלת השנה הרביעי׳ והשביעי׳ : ויגל מלך אשור · שבנין הפעיל כי הוא כלו בשגול ובתשלומו ו ויגלהו : ויתפשם · מה שאמר בדברי הימים ויאמר לבקעם אין פירוש לומר לבקעם ובקעם וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בת יעקב ושכב כי יתחל לזנות וזנתה והרומה להם : וישלח חזקיה · אחר שתפש ערי יהודה הבצורות ושם פניו ירושלם כמו שאומר בדברי הימים ופנה ל למלחמה על ירושלם שלח לו ח חזקיה אל לכיש שהיה שם מלך אשור והיה מערי יהודה ושלח לו חטאתי שוב מעלי כלומר חטאתי שמרדתי בך ולא עבדתיך שוב מעלי ואת אשר תגזור עלי אתן ושב לו בפעם ההי׳ אחר שנתן לו מה שהטיל עליו שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב ולאח׳ זמן שב לו לארץ יהודה לאחר שפסק מלתת לו שנה בשנה מה שהטיל עליו כמו שאמ׳ לו רב שקה על מי בטחת כי מרדת בי ובא עד לכיש ומשם שלח מלאכיו עם קצת ח חיילותיו לירושלם ורב׳ מה שדבר ולא קבלו אותן הדברים ושב לו רב שקה עם חיילותיו ואמ׳ כי אז השלימו עמו שבנ׳ וסיעתו ועליהם נאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ומצאו רב שקה כי נסע מלכיש ובא ונלחם על לבנה ושם באה לו שמועה כי תרהקה מלך כוש יצא להלחם עמו ונסע משם ומשם שלח מ מלאכים אל חזקיהו פעם שנייה והפחידו כי בשובו ממלחמת כוש יבא עם חיילותיו על ירוש׳ והלך לו ונלחם על כוש ומלך מצרים ועם כל השבי ההוא בא לו ירושלם וחנה על העיר ובלילה ההוא יצא מלאך יי׳ והכה במחנ׳ אשור ויצאו ישר׳ ובזזו כל הבזה ההיא ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך וכן נאמר יגיע מ מצרים וסחר כוש וסבאים א אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו וגו׳ ואותם שנצלו מן המלחמה שבו לדת ישראל כמו שאמר אך בך אל ואין עוד אפס אלהים ועליהם נאמר והיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי׳ צבאות וכל אותה הפרש׳ בארתי כל הענין הזה כאחד לפי שאינו מבואר כלו במקום אחד לא בזה הספר ולא בישעיה ולא בדברי הימים : את אשר תתן עלי אשא. העונש אשר תתן עלי אשא אסבול אותו ואשאנו : קצץ חזקיהו את דלתות ההיכל · קלף הזהב מעליהם כי הדלתות היו מצופות זהב והזהב הוא שלקח ות״י קליף : ואת האומנות · ת״י וית סקופיא ותרגם את מפתן הבית סקוף בית מקדשא והאסקופות האלה אשר צפה חזקיהו זהב אפשר כי הזהב אשר עליהם מבנין שלמה הוסר או נכסר וחזקיה צפה אותו זהב ועתה כשנצטרך לזהב לתת למלך אשור קלף אותו הזהב : את

והיה יי׳ ו׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סימן י״ד : וילכדה ה׳ בקריאה וסי׳ וילכו בני מכיר בן מנשה · הארב קם מורה · ויעכר יהושע דמלכיש · ויעל יהושע מעגלונה · וילכדה מקצה שלש · ב׳ מנהון חס׳ קדמא ובתרא : לכישה

בַּיהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בָּטָח וְאַחֲרָיו לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכֹל מַלְכֵי יְהוּדָה וַאֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו : וַיִּדְבַּק בַּיהוָה לֹא־סָר מֵאַחֲרָיו וַיִּשְׁמֹר מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה : וְהָיָה יְהוָה עִמּוֹ בְּכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא יַשְׂכִּיל וַיִּמְרֹד בְּמֶלֶךְ־אַשּׁוּר וְלֹא עֲבָדוֹ : הוּא־הִכָּה אֶת־פְּלִשְׁתִּים עַד־עַזָּה וְאֶת־גְּבוּלֶיהָ מִמִּגְדַּל נוֹצְרִים עַד־עִיר מִבְצָר :

וַיְהִי בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ הִיא הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית לְהוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עָלָה שַׁלְמַנְאֶסֶר מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל־שֹׁמְרוֹן וַיָּצַר עָלֶיהָ : וַיִּלְכְּדֻהָ מִקְצֵה שָׁלֹשׁ שָׁנִים בִּשְׁנַת־שֵׁשׁ לְחִזְקִיָּה הִיא שְׁנַת־תֵּשַׁע לְהוֹשֵׁעַ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל נִלְכְּדָה שֹׁמְרוֹן : וַיֶּגֶל מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־יִשְׂרָאֵל אַשּׁוּרָה וַיַּנְחֵם בַּחְלַח וּבְחָבוֹר נְהַר גּוֹזָן וְעָרֵי מָדָי : עַל ׀ אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ אֶת־בְּרִיתוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא עָשׂוּ :

וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ עָלָה סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְפְּשֵׂם : וַיִּשְׁלַח חִזְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־מֶלֶךְ־אַשּׁוּר ׀ לָכִישָׁה ׀ לֵאמֹר ׀ חָטָאתִי שׁוּב מֵעָלַי אֵת אֲשֶׁר־תִּתֵּן עָלַי אֶשָּׂא וַיָּשֶׂם מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל־חִזְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כִּכַּר־כֶּסֶף וּשְׁלֹשִׁים כִּכַּר זָהָב : וַיִּתֵּן חִזְקִיָּה אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה וּבְאֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ :

בָּעֵת הַהִיא קִצַּץ חִזְקִיָּה אֶת־דַּלְתוֹת הֵיכַל יְהוָה וְאֶת־הָאֹמְנוֹת אֲשֶׁר צִפָּה חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּתְּנֵם לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר :

במימרא דיי אלהא דישראל אתרחיץ ובתרוהי לא הוה כותיה בכל מלכיא דבית יהודה ודהוו קדמוהי : ואדבק בדחלתא דיי לא סטא מבתר פולחניה ונטר פקודוהי דפקיד יי ית משה : והות מימרא דיי בסעדיה בכל אתר דנפיק מצלח ומריד במלכא דאתור ולא פלחיה : הוא קטל ית פלשתאי עד עזה וית תחומהא ממגדל תקוף עד קרוין כריכן :

והוה בשתא רביעיתא למלכא חזקיה היא שתא שביעיתא להושע בר אלה מלכא דישראל סליק שלמנאסר מלכא דאתור על שמרון וצר עלה : וכבשוהא מסוף תלת שנין בשנת שית לחזקיה היא שנת תשע להושע מלכא דישראל אתכבישת שמרון : ואגלי מלכא דאתור ית ישראל לאתור ואשרינון בחלח ובחבור נהר גוזן וקרוי מדי : על דלא קבילו למימר דיי אלההון ועברו ית קיימיה ית כל דפקיד משה עבדא דיי ולא קבילו למימריה ולא עבדו ר רעותיה :

ובארבע עשרי שנין למלכא חזקיה סליק סנחריב מלכא דאתור על כל ק קרויא דבית יהודה כריכתא ו ואחדינון : ושלח חזקיה מלכא שיבטא דבית יהודה לות מלכא דאתור ללכיש למימר חבית א אסתלק מיני ית דתרמי עלי אקבל ורמא מלכא דאתור על חזקיה מלכא שבטא דבית יהודה תלת מאה ככרין דכסף ותלתין ככרין דדהבא : ויהב חזקיה ית כל כספא דאשתכח בית מקדשא דיי ובגנזי בית מלכא :

בעידנא ההיא קליף חזקיה ית דשי היכלא דיי וית סקופיא דחפי חזקיה מלכא שיבטא דבית יהודה ויהבינון למלכא דאתור :

ז׳ בקריאה וסי׳ ויעכר יהושע ב׳ בפסוק · ויקשרו עליו קשר דאמציה ב׳ בפסו׳ · וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור דמלכים · ומעת אשר סר אמציהו ב׳ בפסו׳ :

רשי

ישכיל · יצליח : קצץ · את הדלתות שהיו של זהב : ואת האומנו׳ · תירגם יונתן וית סקופיא איסקופו׳ : את

רלבג

בכל מלכי יהודה ואש׳ היו לפניו · הנה הוא׳ אשר במלת ואשר ס מוספת הב״ית אשר במלת בכל והרצון בו בכל מלכי יהודה ו ובאש׳ היו לפניו ואולם אמ׳ זה כי אפי׳ דוד לא היה כמוהו כי הו׳ חטא וזה לא חטא אך עשה הישר בעיני יי׳ :

וידבק ביי׳ לא סר מאחריו · הנה הדבק׳ ביי׳ הוא ההשגה וההליכה בדרכיו ו ואמרו לא סר מאחריו מעיד שלא חטא בדבר : והיה יי׳ עמו · זה היה מהשי׳ גמול לו על יושרו : בכל אשר יצא ישכיל · ר״ל בכל אש׳ יצא יצליח : וימרוד במלך אשור ולא עבדו · לפי שאביו אחז עשה עצמו עבד לו כאמרו עבדך ובנך אני זכר כי הוא מורד בנבוכד נצר וענין ה המרד הוא שלא עבדו : ממגדל נוצרי׳ עד עיר מבצר · ר״ל שלא נשאר בהם מקו׳ שלא הוכה מקטן ועד גדול והיות׳ קטן הו׳ מגדל הנוצרי׳ ר״ל השומרים שעושין מחוץ לעיר לשמור פ פירות השדה והכרמי׳ אשר סביבו : קצץ חזקיה את דלתו׳ היכל יי׳ · ר״ל לקחת מהם הזהב אש׳ הם מצופות ממנו : ואת האומנות · הם עמודים מצופים זהב או אסקופו׳ השער התחתונות והעליונות : בתעלת

רשי

את תרתן ואת רב סריס· למדנו בסדר עולם שלא באו שלשתם יחד אלא רב שקה לבדו כמו שכתוב בספר ישעיה ותרתן ורב סריס באו בשליחות שנייה כשבאת לו שמועה על תרהקה מלך כוש וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו וגו׳ : בתעלה· פוש״ד בל׳ בריכה שעושין לביברי דגים : שדה כובס· שדה שהכובסין שוטחין בו בגדים וכן תירגם יונתן חקל משטח קצריא : המזכיר· איזה משפט בא לפני המלך ראשון שיפסקנו ראשון : אמרת אך דבר שפתי׳ וגו׳· אמרת עד הנה אעבוד למלך אשור אך דבר שפתים היה כל זמן שלא יצא ממקומו לבא עליך לא הוצרכת לעצה וגבורה אבל עכשיו שיצא ובא עצה וגבור׳ אתה צריך למלחמה הזאת עתה אמור על מי בטחת : ובא בכפו· כשאדם נסמך על משענת קנה רצוץ שנשבר בידו באין ראשי הקרומיות ונוקבין את כפו : הלא הוא אשר הסיר חזקיהו וגו׳· יש ללמוד מכאן דרב שקה ישר׳ משומד היה שהיה מודה שהקב״ה אלוה אלא שרגנו לעבודה זרה : התערב

רלבג

בתעלת הברכ׳ העליונה· הברכה הוא חריץ בנוי שוברים בו מים והיה אצל המים תעלה ר״ל חפירה רחבה יתפשטו בו : במסלת שדה כובס· היא הדרך הבא לשדה הכובסים אשר שם ישטחו בגדיהם אחר שכבסו אותם : ויקראו אל המלך· ר״ל קראו שיצא אליהם המלך : ויאמר להם רב שקה· אף על פי שבאו אחרים עמו והם תרתן ורב סריס לא דבר אלו הדברים כי אם רב שקה ולזה לא זכר זולתו בזה השליחות בספר ישעיה וידמה כי אחר שנתן חזקיה את כל הכסף הנמצא באוצרות יי׳ ובאוצרות המלך למלך אשור שב למרוד בו ולא נתן לו מהי שנה בשנה זה המס הכבד ששם עליו : מה הבטחון הזה אשר בטחת· כי מרדת בי ולא קימת מה שאמרת לי בהיותי נלחם עמך את אשר תתן עלי אשא : אמרת אך דבר שפתים הוא עצה וגבורה· שיתגבר האדם בו למלחמה ר״ל שבדברי שפתיו יסיר מעליו הנלחם עמו כמו שעשית את׳ ממני ואחר זה יתחזק ויתגבר בעוזריו לעמוד כנגד מי שהיה נלחם עמו עתה על מי בטחת שיעזרך כי מרדת בי ולפי שחשב מלך אשור כי חשב חזקיה במרדו בו על מלך מצרים שיעזרהו במלחמה אמר אליו הנה בטחת על משענת חלוש כמו משענת הקנה הרצוץ כי לא די שלא אפשר לאדם להשען בו אבל לא יזיק לעצמו בהשענו בו כי הקנה הרצוץ יכנס בכפו ונקבה כי כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו וכי תאמרון אלי אל יי׳ אלהינו בטחנו שיצילנו הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו ואת מזבחותיו אשר היו מקריבים בהם ליי׳ ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה לבד תשתחוו ואיך יעזרהו והוא עשה כנגדו להשחית במותיו ומזבחותיו : ועתה

מסורה

אליהם כ״ו מלאים בספרא ב״ם י״ג חס׳ וסי׳ נמסר בריש ספרא סי׳ י״ג : סימן מלכים אברת ישעיה אמרתי ואפ״ס ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך הוא : תאמרון ט׳ בקריא׳ וסימ׳ כה תאמרון לאדני לעשו·

מקרא

וישלח מלך אשור את תרתן ואת רב סריס ואת רבשקה מן לכיש אל המלך חזקיהו בחיל כבד ירושלם ויעלו ויבאו ירושלם ויעלו ויבאו ויעמדו בתעלת הברכה העליונה אשר במסלת שדה כובס : ויקראו אל המלך ויצא אלהם אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנה הספר ויואח בן אסף המזכיר : ויאמר אלהם רבשקה אמרו נא אל חזקיהו כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת : אמרת אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה עתה על מי בטחת כי מרדת בי : עתה הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לכל הבטחים עליו : וכי תאמרון אלי אל יהוה אלהינו בטחנו הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה תשתחוו בירושלם :

תרגום

ושלח מלכא דאתור ית תרתן וית רב סריס וית רבשקה מן לכישלות מלכא חזקיה במשירין סגיאן לירושלם וסליקו ואתו לירושלם וסליקו ואתו וקמו במזיקת בריכת עיליתא די בכיבש חקל משטח קצריא : וקרו למלכא ונפק לותהון אליקים בר חלקיה דממנא על ביתא ושבנה ספרא ויואח בר אסף דממנא על דוכרניא : ואמר להון רב שקה אמרו כען לחזקיה כדנן אמר מלכא דרבתא מלכא דאתור מה רוחצנא הדין דאתרחיצתא : אמרת ברם במלל סיפון במילך וגבורא אעביד קרב כען על מן אתרחיצת ארי מרידתא בי : כען הא אתרחיצתא לך על סמיך קניא רעיעא הדין על מצרים דאם יסתמיך גברא עלוהי ויעול בידיה ויבזעיניה כן פרעה מלכא דמצרים לכל דמתרחצין עלוהי : וארי תימרון לי על מימרא דיי אלהנא אתרחיצנא הלא הוא דאעדי חזקיה ית במתוהי וית מדבחוהי ואמר לאנש יהודה וליתבי ירושלם קדם מדבחא הדין תסגדון בירושלם :

מסורה

ויאמרו למלאכים הבאים· וכי תאמרון אלי דספרא· ויאמר להם ישעיה דספרא· וחברו ויאמר אליה׳ ישעיהו דישעיה· כה תאמרון אל חזקיהו· לא תאמרון קשר· ויאמר אליהם ירמיהו· כה תאמרון אל חזקיהו דד״ה :

רדק

את תרתן ואת רב סריס ואת רב שקה· ובישעיה אמר רב שקה לבדו נראה כי הוא היה עיקר השליחות והשנים טפלים לו וכן נראה הוא גם כן רב שקה הו׳ הי׳ המדבר ובסדר עולם הוא אומר כי רב שקה לבדו בא בשליחות ראשונ׳ כמו שאות׳ בישעיה ותרתן ורב סריס באו בשליחות שנייה ומה שזכר הנה תרתן ורב סריס לפי שגם הם היו שלוחים אבל לא בפעם הזאת אלא בשליחו׳ שנייה כשמנאו רב שקה נלחם על לבנ׳ ולבנה היא מארץ ישראל כמו שנאמר במלכי כנען מלך לבנה אחד ואמרו רז״ל כי רב שקה ישראל משומד היה ואם אמרו מפני שהיה מדבר יהודית הרבה בני אדם ימצאו מדברים בלשון עם אחר והנה אליקים ושבנא ויואח היו מכירים בלשון ארמי׳ אולי קבלה היתה בידם : בחיל כבד· בחיל עם כבד : בתעלת הבריכה העליונה· הבריכה היא חריץ בנוי באבנים ובסיד ומתכנסין שם מי גשמים או מ... מושכין שם מים מן המעין ובבריכה הזאת היו מכונסין המים ויש בבריכה הזאת נקב ויסתמו אותו עד זמן שירצו להוצי׳ מים מן הבריכה והתעלה היא חפירה סמוכה לבריכה ומוציאי׳ מים מן הבריכה לתעלה בזמן שירצו להשקות או לכבס בגדים : אשר במסלת שדה כובס· המסלה היא הדרך שמתקנים אותה באבנים כדי שיוכלו ללכת בה בימות הגשמים ועיקר הלשון הוא לשון הרמה מענין סלו לרוכב בערבו׳ שענינו רוממו והמקום הזה היה בזה השדה והוא מורס ומתוקן באבנים ועל המקום הזה היו עומדים מכבסי הבגדים במי התעלה ובשדה היו שוטחים הבגדים לשמש וכ״תי שדה כובס חקל משטח קצריא : ויקראו אל המלך· קראו לאשר על החומה או לאשר מצאו בשדה כובס שיאמרו למלך שיצא לדבר עמה ויצאו אליהם במצו׳ המלך אליקים ושבנא ויואח : אליקים בן חלקיהו אשר על הבית· וכן אמר בישעיה בזאת הפרשה אבל בפרשה שנאמרה על שבנא כאמר לך בא אל הסוכן הזה על שבנא אשר על הבית ובא עליו שיהדפנו מהמשרה שהיה בה שהיה על הבית ויתננה לאליקים בן חלקיהו ולא נוכל לומר כי קודם המעשה הזה מרד שבנא ונתנו משרתו לאליקים ומפני זה אמר אליקי׳ אשר על הבית כי אז היו המלאכים הראשונים אשר באו ממלך אשור לירושלם ושבנא יצא אליהם עם אליקים ואמרו לרב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ונאמר ויבא אליקים ושבנא הסופר ויואח קרועי בגדים נראה כי עדיין לא מרד אלא בסוף רב שקה אומר שמרד ובסד׳ עולם אומר כשהלך לכוש שטף שבנא וסיעתו והלך לכוש ובדברי רז״ל כשבא סנחריב וצר על ירושלם כתב שבנא כת׳ והשליכו עם החץ שירד למחנה אשור והיה כתוב בו שבנא וסיעתו השלימו חזקיהו וסיעתו לא השלימו וכאשר יצא עם סיעתו בא גבריאל וסגר דלתות העיר בפני סיעתו כשבא אצל סנחריב אמ׳ לו היכן סיעתך אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי הסוסים והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקונים וזה איננו כדבר בעל סדר עולם שאמ׳ ששטף שבנא וסיעתו ואפשר כי קודם לכן מרד מעט שבא מלך אשור על ערי יהודה אבל בסתר ולא היה מראה עצמו וכן במעשה הזה שבא קרוע בגדים היה מרא׳ הוא עצמו עצב ולבו לא נכון והנבי׳ גלה דעתו לחזקיהו והורידו מפקידותו ונשאר סופר והפקיד אליקים על הבית : אמרת אך דבר שפתים· חשבת להנצל בדבר שפתים כלומר בתפלה אין זה כי אם עצה וגבורה צריך אדם למלחמה כך פירש אדוני אבי ז״ל והחכם רבי אברהם ב״ע פי׳ אמרת לאנשיך כי יש לך עצה וגבורה ותהו דבר שפתים והטעם כי גבורתך הו׳ בדבור לבד וי״ת ברם במלל סיפוון במילך וגבורא אעביד קרבא : כי מרדת בי· שלא נתן מה שהטיל עליו שנה בשנה : הרצוץ· שהוא רצוץ בראשו ואותם קסמין נכנסין בכף האדם בהשען עליו : הלא הוא אשר הסיר· כלו׳ כשהסיר חזקיהו ונתץ המזבחות לא עשה כי אם לכבודו ולהנאתו כדי שיבואו כלם לירושלם כי המזבחות בכל מקום לשם יי׳ היו וחזקיהו הסירם ונתצן איך תחשבו כי יי׳ יעזור אותו ואיך תבטחו עליו : ליהודה ולירושלם· כתרגומו לאנש יהודה וליתבי ירושלם : התערב

התערב נא · התפאר עליו בזה בעירבון על מנת אם תוכל ליתן לך רכבים על אלפים סוסים : התערב · נ״ר בלע״ז : ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני · שהרי כל הקטן שבהם שר על אלפים הוא ואתה אינך משיג לאלפים הוא למדנו מכאן על ראשי גייסות מה״ה וסמוכה וחמשה אלף שכולן עם סנחריב שהקטן שבהם שר על אלפים הוא שמעו : המבלעדי ה׳ · וכי שלא ברשות באתי כבר כתובה ישעיה בימי אחז אביך יביא ה׳ עליך ועל עמך גוי מרחוק וגו׳ את מלך אשור : והשחיתה · את זו הוסיף משלו : כי שומעים אנחנו · אנו בני פלטין ומכירין בלשון ארמי ובשאר לשונות ואל תדבר אלינו יהודית שכל העם מכירין בו ואין אנו רוצין שישמעו : לאכול את צואתם · ברעב

יהודית ז׳ בקריאה וסימ׳ ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה · ויאמר אליקים בן חלקיהו דמלכים · ויעמד רב שקה ויקרא בקול גדול דמלכים · ויקראו בקול גדול יהודית דדברי הימים · ויעמד רב שקה דישעיה · ויאמר אליקים ושבנא דישעיה · וכניהם חצי מדבר דעזרא : על האנשים ה׳ בקריאה וסימני תכבד העבדה על

ועתה התערב נא את־אדני את־מלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם־תוכל לתת לך רכבים עליהם : ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על־מצרים לרכב ולפרשים : עתה המבלעדי יהוה עליתי על־המקום הזה להשחתו יהוה אמר אלי עלה על־הארץ הזאת והשחיתה : ויאמר אליקים בן־חלקיהו ושבנה ויואח אל־רבשקה דבר־נא אל־עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל־תדבר עמנו יהודית באזני העם אשר על־החמה : ויאמר אליהם רבשקה העל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את־הדברים האלה הלא על־האנשים הישבים על־החומה לאכל את־חריהם ולשתות את־שיניהם עמכם : ויעמד רבשקה ויקרא בקול־גדול יהודית וידבר ויאמר שמעו דבר־המלך הגדול מלך אשור : כה אמר המלך אל־ישיא לכם חזקיהו כי־לא יוכל להציל אתכם מידו : ואל־יבטח אתכם חזקיהו אל־יהוה לאמר הצל יצילנו יהוה ולא תנתן את־העיר הזאת ביד מלך אשור : אל־תשמעו אל־חזקיהו כי כה אמר מלך אשור עשו־אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש־גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי־ברו : עד־באי ולקחתי אתכם אל־ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים ארץ זית יצהר ודבש וחיו ולא תמתו ואל־תשמעו אל־חזקיהו כי־יסית אתכם לאמר יהוה יצילנו : ההצל הצילו אלהי הגוים איש את־ארצו מיד מלך אשור :

וכען אתערב כען עם רבוני עם מלכא דאתור ואתן לך תרין אלפין סוסון אם תיכול למנאה לך רכבין עליהון : ואיכדין את מרמי לאתבא ית אפי חד משלטוני עבדי רבוני זעיריא ואתרחיצת לך על מצראי לרתיכין ולפרשין : כען הבר ממימרא דיי סליקית על אתרא הדין לחבלותה יי אמר ליסק לארעא הדין ותחבליה : ואמר אליקים בר חלקיה ושבנה ויואח לרב שקה מליל כען עם עבדך ארמית ארי שמעין אנחנא ולא תמליל עמנא יהודית קדם עמא דעל שורא : ואמר להון רב שקה העל רבונך ועלך שלחני רבוני למללא ית כל פתגמיא האילין הלא על גבריא דיתבין על שורא למיכל ית מפקתהון ולמישתי ית מימי ריגליהון בציירא עמכון : וקם רב שקה וקרא בקל רב יהודית ומליל ואמר שמעו פתגמא דמלכא דרבתנא מלכא דאתור : כדנן אמר מלכא לא יטעי יתכון חזקיה ארי לא יכול לשיזבא יתכון מן ידיה : ולא ירחיץ יתכון חזקיה על מימרא דיי למימר שיזבא ישיזבננא יי ולא תתמסר קרתא הדא ביד מלכא דאתור : לא תקבלון מן חזקיה ארי כדנן אמר מלכא דאתור עיבידו עימי שלמא ופוקו לותי ואכלו גבר פירי גופני וגבר פירי תינוהי ושתו גבר מי גוביה : עד מיתא ואדבר יתכון לארעא טבא כארעכון ארעא עבור וחמר ארעא חקלין וכרמין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש ותיחון ולא תמותון ולא תקבלון מן חזקיה ארי יטעי יתכון למימר יי ישיזבננא : השיזבא שיזבא דחלת עממיא גבר ית ארעיה מיד מלכא דאתור :

רדק

התערב נא · הכנס עמי בערבון בזה הדבר אם תוכל לעשותו : רוכבים עליהם · רכבים שיהיו פרשים : המבלעדי ה׳ · להפחיד אמר כן או פירושו אחר שכל הארצות נתן ה׳ בידי וגם כל ארץ ישראל הוא אמר אלי עלה אל הארץ והשחיתה ואם רב שקה היה ישראל משומד אמר זה לפי שישעיה נבא ואמר הנני מעלה את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו׳ : כי שומעים אנחנו · מבינים ומכירים בלשון ארמית : העל אדניך · כמו האל וכן הוא בישעיה וכן על האנשים כמו אל ולאליקים אמר שהוא הגדול וכן הוא אומר ויאמ׳ אליקים וגו׳ : חריהם · כן כתיב וקרי צואת׳ וענין אחד הו׳ והקרי הוא לשון נקיה : שיניה׳ · כן כתיב וקרי מימי רגליהם והכתוב הוא רמז לתחתוניות וכן בדברי רז״ל המקנח בדבר שהאור שולט בו שיניו נושרות וענין לאכול את צואתם שחושבין להיות במצור עד שיאכלו צואתם וכן הוסיף יונתן בציירא עמכון : ברכה · ר״ל פשרה ושלום וכת׳ שלמא : איש מי בורו · הבורות שהם חוצה לעיר בגנות : עד בואי ולקחתי אתכם · כי כן עשה בכל הגוים אשר כבש היה מגלה אותם מארצם ומשכן אחרים תחתיהם כדי שיהיו כלם נכבשי׳ תחתיו וכן עשה יוסף באנשי מצרים ואת העם העביר אותו לערים : ארץ לחם וכרמים · אמר זה אחר שאמר ארץ דגן ותירוש כי אפש׳ שהדגן והתירוש יבואו לה מעיירות אחרות לרוב כמו שאמר בצור לפיכ׳ אמר ארץ לחם וכרמים כי הארץ היא עושה לחם ויש בה כרמים ות״י ארע׳ חקלין וכרמין ארע׳ דזיתה׳ עבדין משחא והיא עבדא דבש : כי יסית אתכ׳ · הדגש תמור׳ הנח כויסתדוד וכן ברגש הסיתוך ויכלו לך : הנע

לאכו׳ את צואת׳ · ברעב המצור : חוריהם · רעי היוצ׳ דרך חור פי טבעת ורבותינו פירשו לכנותם לשון כאה צואתם מימי שיניהם צואה לחה שיוצ׳ ד רכרכשא דקיימא א אתלת שני או לשון גלל שבא על ידי לעיסת ה השינים : עשו אתי ברכה · שאילת שלום כמו ויברך יעקב את פרעה : אל ארץ כארצכם · כן דרכי להעביר את האומות ממדינה למדינה היה לו לומר אל ארץ טובה משלכ׳ שהרי לפתותם בא אלא שירע שיכירו שדבריו שקר : ארץ דגן ותירו׳ · זו אפריקי׳ הנע

רלבג

ועתה התערב נא הרמי את מלך אשור · ר״ל תן לו ערבון שלא ת תמרוד בו והיה לי לתם ואתנה לך אלפי׳ סוסים אם תוכל לתת לך אנשים רכבים ע עליהם והנה אמר זה על דרך הבוז והלעג כאילו אמ׳ שלא ימצאו לחזקיה אלפים אנשי׳ ראויים לרכוב על ס סוסים : ואיך תשיב את פני פחת אחד ע עבדי אדני הקטנים · כל זה אמ׳ ליראה אותם ולבהלם כאילו יאמר שמלך אשור הו׳ באופן מהגודל שאין ראוי ל לחזקי׳ להשיב פני פחת א׳ שהו׳ מעבדיו הקטני׳ גם כי אחד מעבדיו הקטנים גדול מאד עד שאין ראוי להשיב פניו ולבטוח על מצרים ל לרכב ולפרשי׳ שיעזרהו במלחמה כנגד מלך אשור : עתה המבלעדי ה׳ · אמר זה כאילו יאמר איך תבטח על ה׳ שיצילך והוא אמר אלי שאעלה על הארץ הזאת להשחיתה : באזני העם אשר על החומה · אמרו זה כי לא היו רוצים שישמעו אלו הדברים העם אשר על החומה כדי שלא ירפו ידיהם משמירת החומה : העל אדניך ואליך · ר״ל האם בעבור אדניך ובעבורך שלחני מלך אשור : לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם עמכם · כאילו אמר שאם ישמרו את החומה שלא יכבשו חיל מלך אשור הנה יבנה עליה מלך אשור מצור עד שמרוב הרעב יאכלו צואתם וישתו מי׳ רגליהם והוא השתן : עשו אתי ברכה וצאו אלי · ר״ל אם תהיו אתי להשלים עמי ולצאת אלי עשו ברכה כי אז תוכלו לעבוד האדמה ולאכול פריה : ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם · ר״ל והבאתי אתכם אל ארץ טובה כמו ארצכם ואמר זה להם לבאר שלא יזוקו אם יגלה אותם לארץ אחרת כמו שעשה מעשרת שבטים והנה היה מניע מכלל האומות בזה הדרך כדי שלא יוכלו למרוד בו ולזה היה מרחיק אותם מעוזריהם והיה מקרב אותם אליו ואל עמו :

האנשים : ויאמר אליהם רב שקה העל אדניך דמלכים · וחברו דישעיה · והקפאים על שמריהם · וילכו ויגידו לדוד : וחיו ח׳ וסימ׳ במסרה רבתא :

רש"י

הנע ועוה. אותם מלך אשור החריבם והגלם: כי הצילו את שמרון. והשומרונים היו עובדין את אלהי ארם שהיו שכיניהם: קרועי בגדי'. על ששמעו גידופי השם: ותוכחה. שהרשעי' מתווכחים ומראין פנים לדבריהם לאמור לנו הכח והגבורה: בנים. ישר' עד משבר. עד כרה הדומה לאשה יושבת על משבר ואין בה כח לילד: משבר. שם מושב אשה הכורעת לילד: והוכיח. ויספר ויגיד בכל' הראה פנים לדבריו שהבליח בכל אשר הלך: ושמע שמועה. ויעלה מעליכם ושב לארצו ולא מחמת השמועה אלא לאחר זמן ישוב לארצו בבשת פנים והפלתיו שם בחרב ומה היא השמועה וישמע אל תרהקה שמע שיבא תרהקה להלחם ועלה מעל ירושלם והלך לכוש ונלחם עם תרהקה ופוט ומצרים עמו ונצחם ונטל חמדת אוצרותיה' ובא לירושלם ונפל שם הו' שאמר ישעיה יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו וגו': ויסב

רדק

הנע ועוה. שמות מדינות או שמות אלהים אחרים ולדעת יונתן פירושו הניע ועוה אותם מארצם שתרגם הלא טלטילינון ואגליאינון: כי הצילו את שמרון מידי. בתמיה וכי יי' אלהיכם שאתם בוטחים בו הצילו את שמרון מידי שתחשבו שיציל את ירושלם מידי וכן הוא אומר בישעיה: וכי יצילו. בוי"ו שירמה ענין תמיהה וי"ת וכי הצילו העגלים את שמרון מידי: קרועי בגדים. רז"ל פי' כי בעבור ששמעו ברכ' השם קרעו בגדיהם ולמדו מזה הפסוק כי כל השומע ברכת יי' חייב לקרוע ואותו קרע אינו מתאחה לעולם ואינו חייב לקרוע אלא אם כן שומע הגדוף מישר' והם שקרעו ששמעו מרבשקה לפי שקבלה היתה בידם כי רבשקה ישראל משומד היה ומה חירוף אמר רבשקה שקרעו בגדיהם כששמעו שאמר מי בכל אלהי הארצו' אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל יי' את ירושלם מידי אין לך גידוף גדול מזה שהשוה בורא הכל לאלהי עץ ואבן והסיר היכולת מהבורא וכן האל ית' חשב לו דבריו לחירוף וגידוף ואמ' עליו את מי חרפת וגדפת ואמר ביד מלאכיך חרפ' את יי': ויקרע את בגדיו. על מה שהגידו לו שחירף וגדף רבשקה יי' יתברך שמו: ויתכס בשק. לענות עצמו שירחם האל עליו ועל העם: יום צרה ותוכחה ונאצה. תוכח' שרבשקה הוכיחנו בדברי הפחד וחירופין או פירוש שהאל מוכיח אותנו על עונותינו. ונאצה שנאץ רבשקה האל וי"ת יום עקא ותיסודין וניאוצא: באו בנים עד משבר. המשיל הצרה לאשה אשר יאחזוה חבליה ובא הבן עד המשבר והוא הרחם מקו' יציאת הולד כי אז חבליה יותר קשים כשהולד קרוב לצאת ואם אין כח ליולדה לחזק עצמה להוליד הולד הנה היא בוזק חבליה בלי תקוה למנוחה כן הצרה גדולה עלינו ואין לנו כח לצאת ממנה אם לא יעזרנו האל: ללידה. שם תואר ות"י הפסו' כן ארי אקיפתנ' עקא כאיתת' דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד: לחרף אלהים חי. כמו שאומר כי יציל את ירושלם מידי וי"ת לחסדא עמא דיי' קיימא: והוכיח בדברי'. רבשקה הוכיח בדברי גידופין או פי' האל יוכיח בדברים אשר שמעו וכן ת"י ויעבד פורענות' על כל פתגמיא דשמיע קדמוהי: נערי. עבדי כי המשר' יקרא נער והם רבשקה וחבריו: נותן בו רוח. רצון: ושמע שמועה. זהו ששמ' שמלך כוש יצא להלח' אתו: ושב לארצו. כי מלך כוש יצא לארץ מלך אשור להלחם בארצו בעוד שהיה מלך אשור בארץ ישראל ואני אתן בו רוח שישוב לארצו להלחם עם מלך כוש ויניח מלחמת העיר הזאת ואחר כך אפילנו בחרב בארצו וזה היה אחר ששב ממלחמת כוש לירושלם ונגף מחנהו על ידי המלאך ושב לארצו ושם נפל בחרב כמו שכתוב אבל נבואות המגפה לא אמר להם ישעיהו בפירוש ואין לשאול טעם למעשי האל ית' כי יי' נורא עלילות למה לא נגפו אז אלא עד שהלך להלח' עם מלך כוש ואחר כך שב לירושלם והטעם הנראה לנו בזה כדי שיהיה להם לישראל בזת כוש ומצרים ועוד שיראו כוש ומצרים הנפלאות שעשה לאוהביו ולדורשי שמו כי מלך אשור נצח אותם וכל הארצו' כבש ובירושלם נגף בלא חרב ובלא חנית והא' נתן בלב מלך אשור להביא חיל מלך כוש ומצרים לירושלם עמו להפחיד יושבי ירושלם עוד: אין

ויגידו ד' חס' בקריא' וסימ' דברי רב שקה דספרא. על אדות הבאר אשר חפרו. עוד יוסף חי. ויבאו המלאכים. וכל שפטים ושמואל דכוו' במ"ב מ"ל וסימ' ויגידו לאנשי יבש. ויגידו לשאול לאמר הנה העם:

מקרא

איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים הנע ועוה כי־הצילו את־שמרון מידי: מי בכל־אלהי הארצות אשר־הצילו את־ארצם מידי כי־יציל יהוה את־ירושלם מידי: והחרישו העם ולא־ענו אתו דבר כי־מצות המלך היא לאמר לא תענהו: ויבא אליקים בן־חלקיה אשר־על־הבית ושבנא הספר ויואח בן־אסף המזכיר אל־חזקיהו קרועי בגדים ויגדו לו את דברי רבשקה:

ויהי כשמע המלך חזקיהו ויקרע את־בגדיו ויתכס בשק ויבא בית יהוה: וישלח את־אליקים אשר־על־הבית ושבנא הספר ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים אל־ישעיהו הנביא בן־אמוץ: ויאמרו אליו כה אמר חזקיהו יום־צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו בנים עד־משבר וכח אין ללדה: אולי ישמע יהוה אלהיך את כל־דברי רבשקה אשר שלחו מלך־אשור אדניו לחרף אלהים חי והוכיח בדברים אשר שמע יהוה אלהיך ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה: ויבאו עבדי המלך חזקיהו אל־ישעיהו: ויאמר להם ישעיהו כה תאמרון אל־אדניכם כה אמר יהוה אל־תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך־אשור אתי: הנני נתן בו רוח ושמע שמועה ושב לארצו והפלתיו בחרב בארצו: וישב רבשקה וימצא את־מלך אשור נלחם על־לבנה כי שמע כי נסע מלכיש:

תרגום

אן דחלת חמת וארפד ואן דחלת כפרני הלא טלטילינון ואגליאינון ארי שיזבו ית שמרון מן ידי: מן בכל דחלת מדינתא דשיזבו ית ארעהון מן ידי ארי ישיזיב יי ית ירושלם מן ידי: ושתיקו עמא ולא אתיבו יתיה פתגמא ארי תפקידת מלכא היא למימר לא תתיבונה: ואתא אליקים בר חלקיהו דממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף דממנא על דכרניא לות חזקיהו מבזעין לבושיהון וחויאו ליה ית פתגמי רבשקה: והוה כד שמע מלכא חזקיה ובזע ית לבושוהי ואתכסי בסקא ועל לבית מקדשא דיי: ושלח ית אליקים די ממנא על ביתא ושבנא ספרא וסבי כהניא כד מכסן סקיא לות ישעיה נביא בר אמוץ: ואמרו ליה כדנן אמר חזקיהו יום עקא ותיסודין וניאוצא יומא הדין ארי אקיפתנא עקא כאתתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד: מאם שמיע קדם יי אלהך ית כל פתגמי רבשקה דשלחיה מלכא דאתור רבוניה לחסדא עמא דיי קיימא ויעביד פורענותא על כל פתגמיא דשמיע קדמוהי יי אלהך ותתחנן בצלו על שארא הדין דאשתאר: ואתו עבדי מלכא חזקיה לות ישעיה: ואמר להון ישעיה כדנן תימרון לרבונכון כדנן אמר יי לא תידחל מן קדם פתגמיא דשמעת דחסידו עולימי מלכא דאתור קדמי: האנא יהיב ביה רוחא וישמע בסורא ויתוב לארעיה ואעליניה בחרבא בארעיה: ותב רבשקה ואשכח ית מלכא דאתור מגיח קרבא על לבנה ארי שמע ארי נטל מלכיש:

ואת זקני ג' בקריא' וסימ' ואמר חושי אל צדוק. מתכסים בשקים. וחברו דישעיה: גדפו ג' וסימ' אשר גדפו נערי מלך אשור דספרא. וחברו דישעיה. עוד זאת גדפו אותי אבותיכם:

רלבג

חמת ארפד ספרוים הנע ועוה. הם שמות מדינו' ויעיר על זה מה שאמר אחר זה ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה: כי הצילו את שומרון מידי. הנה קצר בזה המאמר בהתחלתו וקצר הכוונה ובסופו קצר הכונה והרצון בו איה אלהי חמת וארפד האם הצילו חמת וארפד מידי איה אלהי ספרוים הנע ועוה האם הצילו אלו המדינות מידי איה אלהי שומרון כי הצילו את שומרון מידי והנה הקים ודמה הש"י לאו האלילים אשר הם הבל ולא' בם מועיל ועל זה קרעו בגדיהם השומעים דבריו מפני מה שחרף וגדף רבשקה הש"י והמלך קרע בגדיו ונתכסה בבגדי שק לצער עצמו כדי שירחם הש"י עליו ובא בית יי' להתפלל שם: יום צרה ותוכח' ונאצה היום הזה. ר"ל שהוא יום צרה חזקה מפני מה שנגש מלך אשור להשחית אתירו' עד שמרוב הצרות הנה המעוברות הכורעות לילד אין להן כח ללידה ואע"פ שבאו בנים עד משבר והוא המקום מהרחם שיהיה בו הולד בעת יציאתו וניחו מרחם והוא גם כן יום תוכחה ונאצה כי הוכיח רבשקה בדברי נאצה וחרוף וגדוף שהש"י לא יציל את ירושלם מיד מלך אשור וזהו אמרו אחר זה והוכיח בדברים אשר שמע יי' אלהיך: נערי מלך אשור. עבדי מלך אשור ומשרתיו: הנני נותן בו רוח. ר"ל רצון: ושמע שמועה ושב לארצו. הנה השמועה היתה ששמע על תרהקה מלך כוש שיבא אליו להלחם אתו ואולי הביעו הש"י משם כדי שיבאו מהמצור בזמן ההוא וישימו לעיר מה שיצטרך להם מהמזון מחוץ ואח' זה ישוב לארצו אח' היות המגפה בחילו ושם בארצו יפול בחרב כי בניו יהרגוהו והנה רבשקה שב אל אדוניו אחרי עשותו שליחותו ומצא מלך אשור נלחם אל לבנה שהיתה מישראל כי שם בא אליו מלך כוש להלחם עמו ומשם שלח מלך אשור אל המצור אשר בו על ירושלם ושלח מלאכים אל חזקיהו לאמר כמו הדברים הראשונים ודומה ממה שנאמר אחר זה שהם היו המלאכים הראשונים ושרבשקה אמר הדברים האלו: ויפרשהו

ויפרשהו · ר"ל הספר שהיה בו אלו החרופי' והגדופין כי הם כשאו ספרים על זה מתמלך אשור ועוד דברו בפיהם אלו החירופין ולזה אמ' אחר זה את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חיים ׃ ויתפלל חזקיהו · רוצה לומר י"י אלהי ישראל אשר השגחתו דבקה בהם ושכינתו תגלה ותראה על דרך המופת במקום הכרובים במקדש הקדש' כמו שנתפרסם זה מספורי התורה ונתבאר גם כן במה שספר בענייני שלמה וזה לאות כי הש"י השגחתו דבקה ביש' אתה הוא המנהיג לבדך לכל ממלכות הארץ כי אתה שליט להשפיל מלכים ולהקימם ואם אין להם מסור' מערכת הכוכבים לפי שאתה מושל על הכוכבים ועל הטבע השופע מהם כי אתה עשית את השמים ואת הארץ ׃

תאמרון ט' נמסר לעיל בהאי ענינא ׃ אבותי ז' מל' וסימ' נמסר בספרא דא חלק א' סי' כ"א ׃ עדן ג' פתחין וסימ' ההצילו אתם אלהי הגוים · וחברו דישעיה · ושברתי בריח דמשק והכרתי · וא' ועדן חרן ומלכה ׃ אין ה' בליש' וסימ' בלשון תרגום בנתיהון דמלכיא כהגלגלין ובהתין ומיתין · ופי' נמסר בסדר שמות ׃

וַיִּשְׁמַע אֶל־תִּרְהָקָה מֶלֶךְ־כּוּשׁ לֵאמֹר הִנֵּה יָצָא לְהִלָּחֵם אִתָּךְ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר׃ כֹּה תֹאמְרוּן אֶל־חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר אַל־יַשִּׁאֲךָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בּוֹ לֵאמֹר לֹא תִנָּתֵן יְרוּשָׁלִַם בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ הִנֵּה אַתָּה שָׁמַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר לְכָל־הָאֲרָצוֹת לְהַחֲרִימָם וְאַתָּה תִּנָּצֵל׃ הַהִצִּילוּ אֹתָם אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שִׁחֲתוּ אֲבוֹתַי אֶת־גּוֹזָן וְאֶת־חָרָן וְרֶצֶף וּבְנֵי־עֶדֶן אֲשֶׁר בִּתְלַאשָּׂר׃ אַיּוֹ מֶלֶךְ־חֲמָת וּמֶלֶךְ אַרְפָּד וּמֶלֶךְ לָעִיר סְפַרְוָיִם הֵנַע וְעִוָּה׃ וַיִּקַּח חִזְקִיָּהוּ אֶת־הַסְּפָרִים מִיַּד הַמַּלְאָכִים וַיִּקְרָאֵם וַיַּעַל בֵּית יְהוָה וַיִּפְרְשֵׂהוּ חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיִּתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ הַטֵּה יְהוָה אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח יְהוָה עֵינֶיךָ וּרְאֵה וּשְׁמַע אֵת דִּבְרֵי סַנְחֵרִיב אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ לְחָרֵף אֱלֹהִים חָי׃ אָמְנָם יְהוָה הֶחֱרִיבוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר אֶת־הַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצָם׃ וְנָתְנוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה כִּי אִם־מַעֲשֵׂה יְדֵי־אָדָם עֵץ וָאֶבֶן וַיְאַבְּדוּם׃ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ נָא מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ׃ וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל־סַנְחֵרִב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר שָׁמָעְתִּי׃ זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עָלָיו בָּזָה לְךָ לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ אֶת־מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָ קּוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ עַל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ בְּיַד מַלְאָכֶיךָ חֵרַפְתָּ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹכֶב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן

וּשְׁמַע עַל תִּירְהָקָא מַלְכָּא דְכוּשׁ לְמֵימַר הָא נְפַק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִמָּךְ וְתָב וּשְׁלַח אִיזְגַּדִּין לְוָת חִזְקִיָּה לְמֵימַר׃ כִּדְנַן תֵּימְרוּן לְחִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר לָא יַטְעֵינָךְ אֱלָהָךְ דְאַתְּ רָחִיץ בֵּיהּ לְמֵימַר לָא תִתְמְסַר יְרוּשְׁלֵם בְּיַד מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ הָא אַתְּ שְׁמַעְתָּא יַת דַעֲבָדוּ מַלְכֵי דְאַתּוּר לְכָל מְדִינָתָא לְגַמָּרוּתְהוֹן וְאַתְּ מִדְמֵי לְאִשְׁתֵּיזָבָא׃ הֲשֵׁיזִבָא יַתְהוֹן דַּחֲלַת עַמְמַיָּא דְחַבִּילוּ אֲבָהָתַי יַת גּוֹזָן וְיַת חָרָן וְרֶצֶף וּבְנֵי עֶדֶן דְבִתְלַאסָר׃ אָן מַלְכָּא דַחֲמָת וּמַלְכָּא דְאַרְפָּד וּמַלְכָּא דְלִקְרַתָּא סְפַרְוָיִם הָא אַטְלְטִינוּן וְאַגְלִיאוּנוּן׃ וּנְסִיב חִזְקִיָּה יַת אִיגַּרְתָּא מִיַּד אִיזְגַּדַּיָּא וּקְרִינוּן וּסְלִיק לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּפַרְסִינוּן חִזְקִיָּה קֳדָם יְיָ׃ וְצַלִּי חִזְקִיָּהוּ קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָּא אַתְּ הוּא יְיָ וְלֵית בַּר מִינָךְ לְכָל מַלְכְּוָות אַרְעָא אַתְּ עֲבַדְתָּא יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא׃ גְּלֵי קֳדָמָךְ יְיָ וְדִין וּשְׁמִיעַ קֳדָמָךְ יְיָ וְאִתְפְּרַע וַעֲבֵיד פּוּרְעָנוּתָא עַל כָּל פִּתְגָּמֵי דְסַנְחֵרִיב דִּשְׁלָחֵיהּ לְחַסָּדָא עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא׃ בְּקוּשְׁטָא יְיָ אַחֲרִיבוּ מַלְכֵי אַתּוּר יַת עַמְמַיָּא וְיַת אַרְעֲהוֹן׃ וּמוֹקְדִין יַת טַעֲוָתְהוֹן בְּנוּרָא אֲרֵי לָא טַעֲוָן דְאִית בְּהוֹן צְרוֹךְ אִינוּן אֱלָהִין עוֹבַד יְדֵי אֱנָשׁ אָעָא וְאַבְנָא וְאַבְדוּנוּן׃ וּכְעַן יְיָ אֱלָהָנָא פָּרְקְנָא כְעַן מִן יְדֵיהּ וְיִדְעוּן כָּל מַלְכְּוָת אַרְעָא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים לֵית בַּר מִינָךְ׃ וּשְׁלַח יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ לְוָת חִזְקִיָּה לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִבְעִיתָא מִן קֳדָמַי עַל סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר שְׁמִיעַ קֳדָמַי׃ דֵין פִּתְגָּמָא דִי גְזַר יְיָ עֲלוֹהִי מְבַסְרָא לָךְ מְעִיקָא עֲלָךְ מַלְכְּוַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן בָּתְרָךְ רֵישֵׁיהוֹן מָנִידִין עַמָּא דִירוּשְׁלֵם׃ יַת מַן חַסֵּידְתָּא וְעַל מַן אִיתְרַבְרַבְתָּא וּקְדָם מַן אֲרֵימְתָּא קָלָא וּזְקַפְתָּא לְרוּמָא עֵינָךְ אֲמַרְתְּ מִלִּין דְּלָא כַשְׁרִין קֳדָם קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ בְּיַד אִיזְגַּדָּךְ חַסֵּידְתָּא עַמָּא דַיְיָ וַאֲמַרְתְּ בְּסַגִּיאוּת רְתִיכַי אֲנָא סְלֵיקִית לְתָקוֹף כְּרַכְּהוֹן אַף אֵחוֹד בֵּית מַקְדְּשֵׁיהוֹן

רדק

איו מלך חמת · על האלהים אמר אשר לא יוכלו להציל ארצו' עובדיהם וגם המלכים איה הם שלא עמדו לפני כלם ואמר עם ספרוים לעיר שהיתה גדולה מכלם ׃ ויפרשהו · את הספרי' או כל א' מהם ואדוני אבי ז"ל פי' ויפרשהו על הספ' שבו היה גדוף האלהים ׃ אשר שלחו · שלח המדבר החירוף ׃ אל סנחריב · בעבור סנחריב ׃ בזה לך · פועל עבר מנחי העי"ן והוא מלרע שלא כמנהג ברוב ׃ בתולת בת ציון · מלכות כנשתא דציון ׃ בת ירושלם · עמא דירושלם ופירוש בתולה כבתולה שלא נכבשה וכן בכל מקום שזוכר בתולה על עם ועל עדה זהו ענינו ׃ על קדוש ישראל · כמו אל קדוש וכן כתוב בישעיה ׃ מרום הרים · ארץ ישר' שהיא גבוהה מכל הארצות והמשילה ללבנון לפי שהלבנון הוא יער עצים בארץ ישר' נקרא כן ולפי שהמשיל גדולי ישראל שריו וגבוריו לברושים וארזים ה המשיל הארץ ללבנון ר"ל עליתי על הארץ וכבשתי אותה ועתה אבא לירושלם ולפי שהיא טובה ונכבדת מכל הארץ קרא' מלון קיצו יער כרמלו כי הכרמל הוא טוב מן היער וכי הכרמל הוא מקום זרע ואילני פירות ויער ל לבנון הן אילני סרק ומה שקראה מלון בעבור בית המקדש שבה שהוא משכן הא' ומלונו ובישעיה מרום קיצו והענין אחד כי בית המקדש במקום גבוה בהר ה המוריה ומה שאמר קצו כאילו ה היתה ירושלם קץ כל ארץ ישר' לפי שכבש כל ארץ ישראל זולתי ירושלם כלומר מלון קצו שאין לו עוד על דרך ובא עד קצו ואין ע עוזר לו ות"י כליקי' לתקוף כרכיהו' וגו' ובדברי רז"ל כתיב מלון קצו וכתיב מרום קצו אמר אותו רשע בתחלה אחריב דירה של מטה ואח' כך אחריב דירה של מעלה ׃

מכחור

וידעו כל ממלכו' האר' כי אתה אלהי' לבדך · ר"ל שראוי לך לעשו' זה כדי שלא יתחלל שמך ואם אין ישראל ראוי' שתעשה להם כן ׃ בזה לך לעגה לך · ר"ל שהי' מבזה ומלעגת על דבריך ואיכה יראת מהם כי מהש"י יהיה ע עזרה בסוף כמו ש שבאר ולזה גם הניעה ראש אחריך וזה אמר להודיע שאיכה כריכה שתירא מאלו הדברים אע"פ שכבר היו ישרא' מתפחדים מאד מהם כמו שקדם ׃ ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל · ר"ל הגבה הגדלת לעשו' מאד עד שהשיאך גודל לבבך לחרף ולגדף מי שהוא בתכלית הרוממו' והו' קדוש ישראל · הנה ביד מלאכיך חרפ' ה' ואמרת כי בגבורתך ורב רכב' עלית לכבוש מרום הרים והם ה המקומות החזקים ה הבנויים בהרים ׃ ירכתי לבנון · הם קצו' יער הלבנון וכל זה ה משל לארץ ישר' שהיא גבוהה מכל הארצות והיה מתפאר על שכבש רוב ארץ ישראל ולזה אמר ירכתי כי ירושלם היתה באמצ' ולא כבש אותה והנה התפאר שיכרות קומת ארזים אשר באמצע היער ו ובמקום הגבוה יותר ממנו והנה קרא ארזי' וברושי' המלכי' והשרי' או העיירו' יותר חזקות ׃ ואבואה

אית ה' וכו' בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין

רשי

וישב וישלח מלאכים · להודיעו שאינו שב לארצו אלא להלחם עם כוש ולחזור כאן ׃ ערני' שם מדינ' ׃ הנע ועוה · אותן מלך אשור ׃ אמנ' · אמתהוא שהחריבו מלכי אשור את הגוים ונתנו את אלהיה' באש ׃ מרום הרים · הר הבית ׃ ירכתי לבנון · בית המקדש שמלבין עונות ׃ ואכרית

מסרה

ושמע ה' זקפין קמצין וסימ' נמסר בסדר בלק ׃ ואת ארצם ג' דסמיכי בקריא' וסימ' אמנם יי' ה החריבו דמלכים · וחברו דישעיה · ואת כל המלכים האלה ואת ארצם דיהושע ׃ יי' אלהים ח' כתו' כן בנביאים וסי' במס' רבת' ׃ בזה ח' בקריא' וסי' במסר' רבתא ׃ ותשא י"ד בקריאה וסימני' נמסר בסיפרא דא חלק כ' סימן ד' ׃

ואכרות קומת ארזיו. לא אשוב עד שאחריבנו: קצו. סופו: יער כרמילו. מליאת ארצו ויופי הדרו: אני קרתי ושתיתי מים זרים. כלומ' התחלתי בכל מעט וגמרתי כזה הכורה בור ומוצא מים זרים ושותה מים נובעים קורא זרי' לפי שעד הנה לא הכירו בהם: ואחריב בכף פעמי. אם כרתי על עיר הבוטח' בנהרותיה הבאתי עלי' גייסו' רבים שהוביטו יאוריה בשתיית' ושתי' בהמתם ומרפס רגליה': ואחריב. לשו' הוה כן דרכי תמיד: הלא שמעת למרחוק. למה תתפאר ותתגדל בזאת לא שלך היא כי שמעת למרחוק על ידי הנביאים שגזרתי על האומות להביא עליהם כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי: למימי קדם. משנבר' העולם עלת' במחשבה שכ' כי ערוך מאתמל תפתה גם היא למלך הוכן זה סנחריב שנשרף באש גהנם כענין שנאמר נאם יי' אשר אור לו בציון: עתה הביאותיה. וזהו הכח שבידך: ותהי. ביאתה של גזרתי להשאו' ערים בצורות להיות לגלים נצים לגלי ארמה שצומחין בהן ירקות שאתה מחריבן בגזרתי: ויושביה' קצרי יד. הם שאני התשתי את כחן לפניך ואין הגבורה שלך אין אתה גיבור אבל הם חלשי': להשאו'. לשון שאייה בלמוד: חציר גגות. המאהר לייבש: ושדפה לפני קמה. כשבלי' השדופו' בטרם יתקשו לבא לידי קמה: ושבתך וצאתך ובואך. תירגם יונתן ומיתבך בעיצא ומיפקך לאגחא קרב' ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי מאתי כהייתה: ואת התרגזך אלי. ואת אשר שופך להתגאות ולהתעורר אלי ברוגז ורעם. אשטר"מיר בלעז: ושאננך. כמו ושאונך: חחי. כמין שיר הוא שמוסכין בו בהמה שעסקיה רעים כמו שסכינו כל בעלי השיר יוצאים בשיר: ומתגי. תירגם יונתן זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי האנקה ומשכת בו לפי שעסקיה רעים והוא שסכינו והנאקה בחטם:

מבחור. בחולם ובישעיה מבחר בפתח והענין אחד: אני קרתי. באתי עד המקום כלומר חפשתי אחר מקור המים כי לא היו מספיקין לי מרוב חיילותיה' המים הנמצאים על הארץ וזהו שאמר ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור וקראם זרים לפי שלא היו ידועים ונראים לבני אדם ועל הדרך הזה ת"י הפסוק אנא הויתי חפר גובין וגו' כבעמוד וים מפרש' יאורי מצור כמו מצרים לפי שהוא נהר גדול אמ' כן על דרך הפלגה: הלא שמעת למרחוק. אמ' לו הקב"ה הלא שמעת מזמן רחוק הגזרה שגזרתי על האומות להחריבם אותה הגזרה עתה הביאותיה שמשלכו מלכי אשור הבאתי הגזר' על ידם ועל ידך על האומו' ועל ישר' אני הוא שגזרתי שיהיו ערים בצורות לגלים נצים ויהיו יושבי הערים קצרי יד ויהיו כעשב השדה וירק דשא וכיותר חלוש מהם והוא חציר גג' שלא היה כח ביושבי הערים להלחם כנגדך והכל היה מאתי ואני גזרתי ואמרתי ע"י נביאי טרם שהיתה הגזר' ואיך תתפאר על מה שעשיתי אני וכן אמר עליו הנביא ז"ל היתפאר הגרזן על החוצב בו ות"י כן הלא שמעת מלקדמין וגו' כבעמוד וא"א ז"ל פי' כן אותה עשיתי ירושלם וכן אמר ויוצרה מרחוק לא ראיתם אמר כי מימים קדמונים אני עשיתיה ועתה הביאותיה בתמיה אמר הביאותיה עתה שתהי להשות גלים נצים ערים ושיהיו יושביהן קצרי יד ואתו ובטו ושיהיו כעשב השדה: להשות. שרשו שאה ומשפטו בתשלומו להשאות כמו שכתוב בישעיה ונשתנו תנועות הלמ"ד והה"א מפני חסרון האלף: גלים נצים ערים בצורו'. להשות ערים בצורו' להיות גלים נצים ופי' נצי' חריבים מן עריך תצינה: ושדפה לפני קמה. העשב שהכה השדפון טרם היותו קמה כלומ' שלא הספיק להיותה קמה ולהיות נגמר בשולו והוכה בשדפון ובישעיה ושדמה במ"ם והוא כמו בפ"א כי המ"ם והפ"א ממוצא אחד: ושבתך וצאתך ובואך. שבתך בארצך וצאתך מארצך ובואך הנה הכל גלוי וידוע לפני: ואת התרגזך אלי. ג"כ ידעתי שהקצפת אלי ודברת בי כדבר באלהי עץ ואבן ות"י שבתך ומתבך בעיצא: ושאננך. כמו ושאנך וכפל הנו"ן להפלגת השאון כן כתבו רבי יונה וכן הו' דעתי ודעת יונת' שתרגם ואיתרגשותך סלקת לקדמי ויש לפרשו כמשמעו בענין' כי התרגזו היה בעבור שהיה שלו שקט ושאנן: ושמתי חחי באפך. הוא הברזל כמין מחט וראשו כפוף כוקב אף הדג ולחיו ומעלין אותו מן המים וכן ובחוח תקוב לחיו ונתתי חחים בלחייך: ומתגי בשפתיך. המתג הוא הברזל שמשימין בפה הבהמה להנהיגה וכ"ת וזמם בספוותך ותרגם ורסן מתעה וזמם דטעי ר"ל אני אראה לך שאתה ברשותי ואנהוג אותך למקום שארצה כמו שמנהיג האדם הבהמה ומושכה למקום שירצה וכמו שהדייג מושך הדג ע"י מן המי' בתחבולה: בדרך אשר בא בה. כמו אשר תבא בה כי עתה ע"י מלאכי' שלא הדברי' והוא הלך להלחם עם מלך כוש עד אחר המלחמה שב לירושלם ועל אותו הדרך אמ' שעתיד לשוב ולבוא לירושלם כי באותו הדרך שיבא ישוב לארצו אחר שינגף מחנהו:

למרחוק ח' בקריא' וסימ' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל. וחברו דדה"י. והקול נשמע עד למרחוק. הלא שמעת עד למרחוק דסיפר'. וחברו דישעיה. ויצא שמו. אשא דעי למרחוק. משם חפר אכל: ואחד

וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחוֹר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹאָה מְלוֹן קִצֹּה יַעַר כַּרְמִלּוֹ: אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם זָרִים וְאַחְרִב בְּכַף פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר: הֲלֹא שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אֹתָהּ עָשִׂיתִי לְמִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵאתִיהָ וּתְהִי לְהַשְׁאוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת: וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי יָד חַתּוּ וַיֵּבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵפָה לִפְנֵי קָמָה: וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי: יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּאתָ בָּהּ:

וְאֶקְטוֹל שְׁפַר גִּבָּרֵיהוֹן מִבְּחַר שִׁלְטוֹנֵיהוֹן וְאַכְבֵּישׁ קִרְיַת תּוּקְפֵיהוֹן וְאֵישֵׁיצֵי סַגִּי מַשִּׁרְיָתְהוֹן: אֲנָא הֲוֵיתִי חָפִיר גּוּבִין וְשָׁתֵי מַיִין נוּכְרָאִין וּטְפָחִית בְּפַרְסַת רִיגְלֵי עַמָּא דְעִמִּי כֹּל מֵי נַהֲרִין עֲמִיקִין: הֲלָא שְׁמַעְתָּא מִלְּקַדְמִין מַה דַּעֲבָדִית לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם הֲלָא עַל דְּשַׁלִּיט בְּהוֹן וְאַף עֲלָךְ אִתְנַבִּיאוּ נְבִיֵּי יִשְׂרָאֵל וְלָא תַבְתָּא וְדָא חֲזֵיָא קֳדָמַי מִיּוֹמֵי קֶדֶם לְמֶעְבַּד לָךְ אַף אַתְקֵינְתָּא כְּעַן אַיְתִיתָהּ וְדָא הֲוַת לָךְ לְתַקְלָא עַל דַּהֲוָאָה קֳדָמָךְ כְּאִתְרְגוֹשַׁת גַּלִּין דִּישְׁתוּ קִירְוִין כְּרִיכָן: וְיָתְבֵיהוֹן אִתְקְצַר חֵילֵיהוֹן אִתְבָּרוּ וּבְהִיתוּ הֲווֹ כְּעֵשֶׂב חַקְלָא וְכִירוֹק דִּיתְאָה כְּעֵשֶׂב אַגְרַיָּא דְּיִשְׁלוֹק עַד דְּלָא מְטָא לְמֶהֱוֵי שׁוּבְלִין: וּמִתָּבָךְ בְּעֵיצָא וּמִפְּקָךְ לַאֲגָחָא קְרָבָא וּמֵיתָךְ לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל גְּלֵי קֳדָמַי וְיָת דְּאַרְגֵּיזְתָּא קֳדָמַי גְּלֵי: חֲלַף דְּאַרְגֵּיזְתָּא עַל מֵימְרִי וְאִתְרְגוּשׁוּתָךְ סְלֵקַת לִקְדָמַי וְאֶשְׁוֵי שֵׁירִין בְּלִיסָתָךְ וּזְמָם בְּסִפְוָתָךְ וַאֲתִיבִינָּךְ בְּאוֹרְחָא דְּאָתֵיתָא בָּהּ:

יד רפין בקריאה וסי' נמסר בספרא דא חלק א' סימן י"ח: והשיבתיך ג' וסי' והנה אנכי עמך ושמרתיך. יען התרגזך דמלכי'. וחברו דישעיה: התרגזך ד' וסי' ואת התרגזך אלי. ודבתריה יען התרגזך. וחבר' דישעיה:

רלבג

ואבואה מלון קצו. ובישעיה כתוב מרום קצו והנה קרא מלון קצו בית המקדש כי הוא קץ וסוף המעלות והרוממות אשר בארץ ישראל ורצה לומ' שסבר יחריב בית המקדש ואחר כך יחריב יער המישור אשר לפניו אשר מגדל פירות ובמחי' לרוב והם בני ירושלם: אני קרתי ושתיתי מים זרים. ר"ל לא היה פלא אם שתיתי מים המוכנים לשתותם אבל אני חפרתי והוצאתי מים זרים אשר לא עלו על לב איש יוכל לשתות משם מים וזה משל למקומות שכבש שהיו כלם חזקי' שלא עלה בלב איש שיוכל לכבשם ובכף פעמי לבד בלי שתדלו' אח' החרבתי ויבשתי כל היאורים אשר בערי המצור והם הערים החזקים שלא יתכן לכבשם כי אם בבניית המצור עליהם ואפשר שיאמר אומר שסבר אמר אני קרתי ושתיתי בעבו' חזקיה שסתם המעינות כמו שנזכר בספר ד"ה והבאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב: הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי. ר"ל על מה תתפאר על הצלחותיך במלחמות הלא שמעת כי למרחוק הודעתי אלו הדברי' מהצלחותיך על כל הגוי' על ידי עבדי הנביאים וזה לאות כי אותה עשיתי כמו שאמר ישעיה מי פעל ועשה קורא הדורות מראש ר"ל שמי שיקרא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות הוא מחוייב שיהיה הוא הפועל כי לולי זה איך יתכן שידע הוא מה שיעשה זולתו האלהים אם היה הזולת ההוא משרת אותו בזה ויהיה הפועל מסודר מהמודיע זה טרס היותו לא מהמשרת כי אינו שראשון בזה וכבר הארכנו המאמר בזה בראשון מספר מלחמות יי' ובספר ישעיה: למימי קדם ויצרתיה. ר"ל כי למימי קדם חשבתיה ודמיתיה והוא מענין ויצורי ככל כלם והנה עתה הבאתיה בימי מלכי אשור ותהי זאת המחשבה שחשבתי ועשיתי אותה להשאות ולהחריב עד שיהיו ערים בצורות לגלים חרבים ועשיתי יושבי הערים קצרי יד כאילו אין להם כח חתו ובשו כי נהיו לשמ' כרגע מה שלא חשבו זה מלפנים הנה לא היה להם כח להלחם כאילו הם עשב שדה וירק דשא שאינו זז ממקומו כשיכרתו אותו וכמו חציר הגרוע שהוא יותר נקל להכרת וכמו העשב המרוף טרם הגיעו להיות קמה: ושבתך וצאתך ובאך ידעתי. ר"ל שבתך בארצך וצאתך למלחמה ובאך לעיירות שלכדת הכל ידעתי טרם היותו וגם ידעתי התרגזך אלי. רוצה לומר היותך מראה עצמך אלי נורא מאד עד שחשבת שלא אוכל לך ושאני צריך לירא ממך ולפי שסבר עלה באזני התרגזך אלי והיה שבת זה היותך שלו ושאנן ולזה יחסת לעצמך אלו ההצלחו' לא לי הנה אראה לך שאני האדון והמנהיג ואתה העבד ולזה אשים חחי באפך והוא הברזל שילכדו בו הדגים ואשים בשפתיך המתג שמשימין בשפתי הבהמות להנהיגם באשר ירצו: והשיבותיך בדרך אשר באת בה. ידמה שאחר הלחמו עם מלך כוש שב אל ירושלם ושם נגף יי' את כל חילו: וזה

רדק

וזה לך האות. אמ' לחזקיה זה שאמרתי לך בנבואה הראשונה ושמע שמועה ושב לארצו וכן עשה שהרי ראית ששלח מלאכיו ושב לארצו להלח' עם מלך כוש וזה האות שנאמרת אליך דברי תדע כי גם נבואה זאת תהיה אמת בזה לך לענה לך בתולת בת ציון לא יבא מלך אשור אל העיר הזאת שיכבוש אותה ועוד אני אומר שתאכלו השנה ספיח כי אותה השנה לא זרעו מפני חיל מלך אשור ואכלו הספיחים אם כן מה אמר להם הנביא כי יודעים היו שיאכלו הספיחי' אחר שלא זרעו לא היה להם קציר אחר אלא אמר להם הנביא שיתברך להם התבואה שבשדות ויספיקו להם אותם הספיחים כל השנה ההיא ובשנה השנית גם כן לא תצטרכו לזרוע כי תאכלו השחיס והוא היוצא מהנופל מהספיח ובשנה הג' תזרעו ממותר השחיס על אכלכ' ותקצרו בשלום כי לא יהיה לכם פחד מאויב ותטעו כרמים ותאכלו פריים בהשקט ובבטחה ובסדר עולם באחד עשר ביובל עלה סנחריב בשנה הרביעית בשבוע וכן הוא אומר אכול השנה ספיח שעלה בפרס הפסח ולא יכלו לזרוע ואכלו הספיחים ובשנה השנית שחיס שגרעו לגיונות את האילנות ובשנה השלישית זרעו מלמד שלא נשתייר בשבוע אלא שנה אחת: שרש למטה. ת' כאילן די משלח שורשוהי לרע ומרים נופיה לעילא: כן תצא שארית. יפקון שאר צדיקייא ושיזבת מקיימי אורייתא מטורא דציון: קנאת יי' צבאות. קרי ולא כתיב שקנא האל לשמו לפי שחירף וגדף מלך אשור ביד מלאכיו ות"י במימרא דיי' צבאות תתעביד דא: לא יבא אל העיר הזאת. שיכבשנה כי אל העיר בא עם מחנהו מחוץ לירושלם ושם נגף מחנהו או פי' לא יבא לא יכנס תוך העיר וכן תרגם יונתן לא ייעול לקרתא הדא: לא יקדמנה מגן. חסר בי"ת השמוש במגן כי בעלי המגינים באים ראשוני' אל העיר כשנלחמים עליה וכת' לא יקדמנה בתריסין: ולא ישפוך עליה סוללה. כתרגומו ולא יצבר עלה מליתא ומליתא הוא תל עפר מדברי רבותינו ז"ל מוליא בגנא והוא שצוברין עפר לעשות תל ולהגביה כנגד חומת העיר ללכוד העיר וכן אמר ויצבור עפר וילכדה: ויהי בלילה ההוא. היום שחזר מלך אשור על ירושלם עם מחנהו ועם כל השבי באותה הלילה יצא מלאך יי' והכה במחנה אשור ורבותינו ז"ל אמרו כי ליל פסח היה ועוד אמרו כי לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיה ויום שלישי לחליו היתה מפלתו של סנחריב ואותה הלילה אמרו ישראל שירה שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. ואמרו מאה ושמנים אלף שהכה במחנה אשור כולם היו קשורים כתרים בראשיהם וכדבריהם נראה בדברי הימים שנא' ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וכן מה שנאמ' בישעיה במשמניו רזון ואמרו כי מכתם היתה שריפת נשמה וגוף קיים שנ' ותחת כבודו יקד יקוד כלומר תחת הלבוש שהוא כבודו של אדם כשרפת בני אהרן שנאמר וישאם בכתנותם: וישב בנינוה. שלא יצא במלחמ' עוד: בניו. קרי ולא כתיב: הכוהו בחרב. באגדה סנחריב שאל את חכמיו כאשר הכה המלאך מחנהו מה זכות של אומה זו שאלהיהם נלחם להם אמרו לו אברהם אביהם העלה את בנו עולה אמר אף אני אעלה את שני בני לאלהי כששמעו בניו הכוהו בחרב בעוד שהיה משתחוה: כי

רשי

וזה לך האות. לחזקיה אמר הנביא וזה שאמרתי לך שסנחריב יפול כאן יהי לך לאות אף לימים הבאי' שאתם יראים למות ברעב לפי שסנחריב החריב את הארץ וגדע את האילנות: אכול השנה ספיח. בשנה הזאת יצמחו לכם צמחי' ותתפרנסו מהם: שחיס. גדועי אילנות שיצמחו וכשתראו את דברי קיים במפלת אשור לסוף יהי' לך לאות שאף הבטח' זו תתקיים: קנאת יי' צבאו'. שמקנא לכבודו ולשמו ולא שיש זכות בידכם כי הרבה הרשיעו אחז אביך: לא יקדמנה. לא יערך לפניה מגן: סוללה. צבור אדמה להגביה תל לעמוד עליו להלחם על העיר ועל שם שהוא כובשו וחובטו בעצי' ומקבות כדי שיהא כרוש וכבוש בחוזק קורהו סוללה לשו' סולו סולו המסילה: ויהי בלילה ההוא. כששב סנחריב מעל כוש ובא עד נוב שהיא סמוכ' לירושלם מאה ושמנים וחמשה אלף כולם ראשי גייסות: וישב בנינוה. היא ראש לארץ אשור: בית נסרוך אלהיו. נסר מתיבתו של נח: הכוהו בחרב. שמעו אותו שאמר לשוחטם לפניו אם יצילוהו שלא יהרגוהו שרי האלכו' שמתו בניהם על ידו: בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב: חלה חזקיהו. ויום שלישי כשעלה בית יי' יום מפלת של סנחרי' ויו"ט של פסח היה: כי

אכול י' מל' וסימ' נמסר בסדר שמיני: צבאות חד מן י' מלין דקריא' ולא כתבן וסימ' נמסר בריש סדר אלה הדברים: שמונים ו' מל' וסימ' נמסר בסדר בראשית ובספר שפטים סימן ד': אררט ד' בקריאה ג' קמץ

וזה־לך האות אכול השנה ספיח ובשנה השנית סחיש ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכלו פרים: ויספה פליטת בית־יהודה הנשארה שרש למטה ועשה פרי למעלה: כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קנאת יהוה תעשה־זאת: לכן כה־אמר יהוה אל־מלך אשור לא יבוא אל־העיר הזאת ולא־יורה שם חץ ולא־יקדמנה מגן ולא־ישפך עליה סללה: בדרך אשר־יבא בה ישוב ואל־העיר הזאת לא יבא נאם־יהוה: וגנותי אל־העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי: ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך יהוה ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים: ויסע וילך וישב סנחריב מלך־אשור וישב בנינוה: ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט וימלך אסר־חדן בנו תחתיו:

בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן־אמוץ הנביא ויאמר אליו כה־אמר יהוה צו לביתך

ודין לך אתא אכול בשתא חדא כתין ובשתא תיניינא כתכתין ובשתא תליתאה זרועו וחצודו וצובו כרמין ואיכולו איבהון: ויוספן משזביא דבית יהודה דאישתארון כאילן די משלח שורשוהי לרע ומרים נופיה לעילא: ארי מירושלם יפקון שאר צדיקיא ושיזבת מקיימי אוריתא מטורא דציון במימרא דיי צבאות תתעביד דא: בכין כדנן אמר יי למלכא דאתור לא יעול לקרתא הדא ולא יקשית תמן גיר ולא יקדמינה בתריסין ולא יצבר עלה מליתא: באורחא דאתא בה יתוב ולקרתא הדא לא יעול אמר יי: ואגין על קרתא הדא למפרקה בדיל מימרי ובדיל דוד עבדי: והות בליליא ההוא ונפק מלאכא דיי וקטל במשרית אתוראה מאה ותמנן וחמשא אלפין ואקדימו בצפרא והא כולהון פגרין מתין: ונטל ואזל ותב סנחריב מלכא דאתור ויתיב בנינוה: והוה הוא סגיד בית נסרוך טעותיה ואדרמלך ושראצר בנוהי קטלוהי בחרבא ואינון אישתזבו לארעא קרדו ומלך אסרחדון בריה תחותוהי:

ביומיא האינון מרע חזקיהו לממת ואתא לותיה ישעיה בר אמוץ נביא ואמר ליה כדנן אמר יי פקיד על אינש ביתך

וא' פתח וסימ' ותנח התבה בחדש השביעי. והמה נמלטו ארץ אררט. ואכרז דישעיה. הלין ג' קמצין. וחד פתח ממלכות אררט:

רלבג

וזה לך האות אכול השנה ספיח. אמר זה לפי שלא היה בלי פחד עדיין אף על פי שימותו חיל מלך אשור כי אולי ישוב עליהם עם חיל אחר ולזה אמר הנביא לחזקיה וזה הדבר אשר תראה מסנחריב שישוב בדרך אשר בא בה ולא יבא על ירושלם יהיה לך אות על ייעוד אחר מייעד לאתך הש"י והוא השנה הזאת תאכלו הספיחים אשר בשדות בחוץ ולא יהיה בחוץ אויב שימנע אתכם מזה ויתברכו הספיחים באופן שיספיקו כל השנה: ובשנה השנית תאכלו סחיש. והם הספיחי' הצומחים מהיוצא מהספיחים הראשוני' וידמה שאותה שנה היתה שנת השמטה שאם לא היה כן מה זה שלא יזרעו ולא יקצרו: ויספה פליטת בית יהוד' הנשארה מיד מלך אשור ומלכי ישראל ורצין מלך ארם לעשות שרש למטה ותשתרש באופן שתעשה פרי למעלה: כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון. יעשה זה הש"י לקנאתו על החירופין שחרף אותו מלך אשור ואע"פ שאין ישראל ראויין לזה הנס: לא יקדמנה מגן. לפי שההורסים החומות מקדמי' לפניהם מגן והם באים תחתיו והורסים החומה בכשיל וכלפות אמר שלא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה להפיל החומה והוא כלי שמשליכין בו אבנים גדולות מאד להפיל החומה בחוזק או ירצה באמרו ולא יקדמנה מגן לא יקדמנה איש מגן ויהיה חסר הכינוי כאמרו ומאכלו בריאה שהרצון בו ומאכלו שה בריאה: וגנותי. הוא מענין מגן: למעני ולמען דוד עבדי. ר"ל למען כבוד שמי ובעבור בריתי עם דוד עבדי שאם ימרדו בניו את מצותי לא תסור המלכות מהם: ויהי בלילה ההוא. ר"ל בליל היום ההוא שאמר בו ישעיה אלו הדברים והנה אם כן אמרם אחר שסבב סנחריב על ירושלם במצור כמו שפירשנו: וישכימו בבקר והנה כולם פגרי' מתים. ר"ל אותם וכזה רבים בדברי הנביאים והנה הנשארי' היו מעטים. כמו שזכר ישעיה בספרו והנה פגרי' מתים הם גופים מתי' כי הגוף החי יקרא ג"כ פגר והנה בניו המיתוהו אחר זה כמו שייעד לו הנביא: בימים ההם חלה חזקיה למות. אחשוב כי אחר הספור הקודם היה זה ולא תפלא ממך שאמר ותכף מלך אשור אליך כי כבר אפשר שאסרחדון היה מגזם שיבא אל ירושלם:

רשי

כי מת אתה. בעולם הזה: ולא תחיה. לעולם הבא משום דלא עסקת בפריה ורביה כדאיתא בברכות: לא יצא את החצר וגו'. מיהר הקב"ה להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הבריה בעיר שנקבעה עליו מיתה כדאיתא בירושלמי: ומכף מלך אשור אצילך. למדנו שלפני מפלתו של סנחריב חלה: דבילת תאני'. כשהם לחין קרויין תאנים וכשנדרסת בעיגול קרויין דבלה:

ויחיו. יחליקוה להדביקה על השחין וגם בתוך כך שהרי אף בשר חי שאתה נותן עליו דבלה נסרח והקב"ה נותן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל ומתרפא:

הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות. הרי זה מקרא קצר כבר ירד הצל למעלות העשויות לשעות היום כמו אורלוג"א בלע"ז שעושין המינים לבחון שעות היום חפץ אתה שימתין במקום שהוא שם כדי מהלך עשר שעות או ישוב לאחור עשר מעלות ויהא כאילו הוא שחרית: ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטו' עשר מעלו'. דבר קל הוא לנטו' במקומו ונוטה ועומד עשר מעלו' אינו דבר הניכר כל כך לא כי לא ישוב הצל ויהיה הדבר ניכר שראו שפנה היום לערב' וחזר להיו' בקר:

רדק

כי מת אתה ולא תחיה. לא תרפא מחולי זה כי מתוך זה החולי תמו' וכ"תי ולא תיחי ממרעך ורז"ל אמרו כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא מאי טעמא דלא עסקת בפריה ורביה ואמת הוא כי בניו נולדו אחר חוליו שכ' בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו: אל הקיר. כדי לכוון לבו בתפלה כי היה תמיה בלבו למה היה האל מקצר ימיו שהרי לא היה אלא בן לט' שנים כשחלה חלי זה וי"ת אל הקיר לכותל בית מקדשא: התהלכתי לפניך. זה עבודת הלב ואחר כך זכר המעשה: והטוב בעיניך עשיתי. כמו שהעיד עליו הכתוב ויעש הישר בעיני יי' ככל אשר עשה דוד אביו ואומר וישמור מצותיו אשר צוה יי' את משה. ובדרש והטוב בעיניך עשיתי שגנז ספר רפואות שעשה שלמה והיו העם בוטחים בו ולא היו דורשים את יי' בלבם: לא יצא העיר התיכו'. העי' כתי' וחצר קרי ובדברי רז"ל כתיב העיר וקרינן חצר מכאן שהסרטיא של מלכים כעיירות בינוניות ובמקום אחר אמר בירושלם כתוב העיר לומ' מהר הקב"ה להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הבריה בעיר שנקבעה עליו מיתה: והוספתי על ימיך. שהיו קצובים לך ובזה מחלוקת בדברי רז"ל י"א משלו הוסיפו לו כי ימיו הקצובים היו יותר ולעונם שון היו מאחרין לו וים אומרים תוספת עשו לו על הקצובים לו ובספר שמו' בפסוק כי אם יי' יגפנו פירשנו זה הענין: ומכף מלך אשור אצילך. זה ראיה כי קודם מפלתו של סנחריב חלה חזקיה: דבלת תאנים. בדברי רז"ל והלא אם אתה נותן בשר של תאנים על הבשר מיד הבשר מתחבל אלא נס בתוך נס כיוצא בו' ויורהו יי' עץ מר היה כך הוא דרכו של הקדוש ברוך הוא במר הוא ממתיק את המר: מה אות. שאל אות לפי שאמר לו הגזרה כפולה כי מת אתה ולא תחיה חשב כי מה שאמר לו ישעיה הנני רופא לך לא אמר אלא לנחמו לפי שראה אותו שבכ' בכי גדול ואף על פי שראה שנתרפא השחין לא חשב שנתרפא עד שיתחזק ויוכל לעלות בית יי' כי אפשר שישוב השחין עדיין או שלא סר החולי ממנו: הלך הצל. כמו ילך שאל לו באיזה אות יבחר אם ילך הצל לפנים עשר מעלות ברגע אחד או ישוב אחורנית עשר מעלות ואמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות כי הגלגל במרוצתו יהיה קל האות שימהר מרוצתו יותר ממנהגו אבל האות יהיה יותר חזק אם ישוב אחורנית ממהלכו:

במעלות

והטוב ד' בקריאה וסימ' ועשית הישר והטוב בעיני יי'. דישעיה' מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: וגדלתיו והספתי. הגדלתי והוספתי חכמה. והספתי על ימיך. אנא יי' זכר נא את אשר התהלכתי. וחברו והספתי ד' ב' מלעיל וב' מלרע וא' מנהון חס' וסימני'. והוספתי על כל תהלתך. ב' בתראי מלעיל.

ומים חס': ירפא ג' וסי' כי גדול כים שברך. ומחץ מכתו ירפא. כי ירפא יי' לי ועליתי: יחזקיהו ג' וסי' נמסר בריש ישעיה: אחרנית ז' בקריא' וסי' ויקח שם ויפת את השמלה ב' בפסוק. ויהי בהזכירו את ארון האלהי'. ואתה הסבות את לבם. ויאמ' יחזקיהו נקל. ויקרא ישעיהו הנביא אל יי' דמלכי'. דנגי משיב את צל:

כי מת אתה ולא תחיה: ויסב את פניו אל הקיר ויתפלל אל יהוה לאמר: אנה יהוה זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול:

ויהי ישעיהו לא יצא העיר התיכנה ודבר יהוה היה אליו לאמר: שוב ואמרת אל חזקיהו נגיד עמי כה אמר יהוה אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני רפא לך ביום השלישי תעלה בית יהוה: והספתי על ימיך חמש עשרה שנה ומכף מלך אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי: ויאמר ישעיהו קחו דבלת תאנים ויקחו וישימו על השחין ויחי: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא יהוה לי ועליתי ביום השלישי בית יהוה: ויאמר ישעיהו זה לך האות מאת יהוה כי יעשה יהוה את הדבר אשר דבר הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות: ויאמר יחזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחרנית עשר מעלות: ויקרא ישעיהו הנביא אל יהוה וישב את הצל

ארי מאית את ולא תיחי ממרעך: ואסחר ית אפוהי לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי למימר: קביל בעותי יי אידכר כען ית דפלחית קדמך בקשוט ובלבב שלים ודתקין קדמך עבדית ובכא חזקיה בכיא סגיאה: והוה ישעיה לא נפק לדרתא מציעאה ופתגם נבואה מן קדם יי הוה עמיה למימר: תוב ותימר לחזקיה מלכא דעמי כדנן אמר יי אלהיה דדוד אבוך שמיע קדמי צלותך גלי קדמי דמעתך הא אנא מסי לך ביומא תליתאה תיסק לבית מקדשא דיי: ואוסיף על יומך חמש עסרי שנין ומיד מלכא דאתור אשזבינך וית קרתא הדא ואגין על קרתא הדא בדיל מימרי ובדיל דוד עבדי: ואמר ישעיהו יסבון דבלת תינין ונסיבו ושויאו על שיחנא ואתסי: ואמר חזקיהו לישעיהו מא את ארי יסי יי לי ואיסק ביומא תליתאה לבית מקדשא דיי: ואמר ישעיה דין לך אתא מן קדם יי ארי יעביד יי ית פתגמא דמליל היהך טולא עסר שעין אם יתוב עסר שעין: ואמר חזקיה קלילא דא דיהך טולא עסר שעין ברם ניסא יתוב טולא לאחורוהי עסר שעין: וצלי ישעיה נביא קדם יי ואתיב ית טולא

רלבג

קחו דבלת תאנים. ידוע כי הש"י כשיעשה מופת יבקש להם קצת סבות כשאפשר זה שיהיה בהם יותר מעט מהזרות אבל הטבע ולזה צוה לקחת דבלת תאנים כי אע"פ שאין בו כח לעשות זה הנה בו קצת מבוא ברפואת המורסות ובבשולם: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא יי' לי. ראוי שתדע שלא היה זה מיעוט אמונה לחזקיהו אם בקש אות בזה וזה שכבר הודיעו ישעיהו כי גזירת הש"י היתה שימות ועתה כשהסכים להוסיף על ימיו חמש עשרה שנה אולי היה תנאי ר"ל אם יהיה חזקיהו באופן מהשלימות שיתכן שתדבק בו כמו ההשגחה ולזה לא היה סומך בזה חזקיהו אם לא שיתן לו אות שבזולת תנאי נתן לו השם ית' זאת המתנה: הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות. ר"ל אם ישוב ללכת עשר מעלות או שישוב עשר מעלות. ר"ל אם ישוב ללכת עשר מעלות באופן שיהיו עשרים מעלות: ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות. הנה זה הפסוק קשה מאד בפירושו וזה כי הוא ידוע כי נטיית הצל תהיה מצד תנועת השמש ולפי תנועת השמש מעט מעט יטה הצל מעט מעט וזה מבואר בעצמו ובהיו' הענין כן מה זה שאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות איך חשב חזקיה כקל מה שהוא מהמופת כפלא מאד לא ראינו כמוהו בביאור אפי' למשה אשר לא קם כמוהו לכל האותו' והמופתים אשר עשה כי המופתים ההם היו לשנות סדר אלו הדברים השפלים והוא יותר כפלא לאין שיעור מה שישתנה בו סדר הגרמים העליונים ובהיות הענין כן הנה יהיה זה המאמר מחזקיה בתכלית הסכלות ואיך ראוי שנחשוב זה עליו עם שלמותו הנראה מדבריו ואם אמרנו שלא היה זה המופת בתנועת השמש בעצמה יקשה מה שאמר בספר ד"ה על מליצי שרי בבל שבאו לדרוש המופת אשר היה בארץ כי ידמה מזה המקום שזה המופת היה על דבר חליו לפי שבזה המקום אמר כי שמעו כי חלה חזקיהו והבראה בעיני מפני כל זה שזה המופת היה בצל לא בשמש בעצמו וכבר ידעת כי העננים המתנועעים תחת השמש יביאו לפעמים כיוון השמש בזולת מקומו הראוי לו וזה כבר נמצא בחום הרבה ולפי שראה חזקיה מתנועת הרוח אז וקצת אידים שהיו תחת השמש שיקל להם בתנועתם המהירה להסיב הצל עשר מעלות כי באותו כבר היתה תנועתם בקש שיעשה שיהיה הענין בהפך זה כדי שיוכר לו מופת השם ית' והנה התפלל הנביא אל הש"י ושב הצל אחורנית עשר מעלות כמו ששאל חזקיה וזה המופת יתכן שהיה בשחדש הש"י על דרך המופת אידים מתנועעים לצד ההוא וגרמם בהם כיוון השמש והביאוהו בתנועתם במהירות כפלא אל המקום ההוא עד שכבר היה זה תכף:

במעלות

במעלו׳ אשר ירדה. אשר ירדה השמש והלך הצל עשר מעלו׳ ושבה השמש אחורנית והיה הצל במעלה הראשונה: במעלות אחז. כי הוא בנה אותם המעלות. ובדר׳ אשר ירדה במעלות אחז כי במות אחז קצר היום ונטה הצל עשר מעלות וירדה השמש עשר מעלו׳ טרם זמנו כדי שלא יספדוהו לפי שהיה רשע ואותם עשר מעלות שירדה לאחז חזרה אחורנית לחזקיה לאות וי״ת וצלי ישעיה נביאה קדם יי׳ ואתיב ית טולא בצורת אבן שעיא די נחתת במסקנ׳ דאחז שמשא לאחורוהי עסר שעין ר״ל במעלות הית׳ אבן מסומנת לדעת שעות היום: בראדך. ובישעיה מרודך כתי׳ במ״ס ואחד הוא כי הם מעוכא אחד ובלאדן הוא שם כנוי כשמך לאביו שהיה שמו בלאדן וזה מלך אסרחדון כי סנחריב מלך בבל היה וכן בימי מנשה כאמר בדברי הימים ויבא עליה׳ את שרי הצבא אשר למלך אשור וגו׳ ויוליכם בבלה: כי שמע כי חלה. לא היה עקר שליחותו על חליו אלא על המופת שנעשה לו על חליו וכן הוא בדברי הימים לדרוש המופת אשר היה בארץ: וישמע עליהם. כמו אליהם ועל כמו אל ורבים כמוהו כמו וילך שק׳ הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר וישמע כראה שהם בקשו ממנו להראותם נכתה ושמע איהם ועם כן ת״י וקביל מנהון ובישעיה וישמח עליהם: את כל בית נכתה. כל בית חמדתו כלומ׳ כל הדברים שהיו לו ואח׳ כך פרט מה הם הדברי׳ הנחמדים וכן נכאת וצרי ולוט דבר נחמד ובדברי רז״ל מאי בית נכותה מהם אמרו אשתו היתה משקה להם ומהם אמרו זין או כלי זין הראה להם ומהם אמרו בית גנזיו הראה להם: שמן הטוב. זה שמן אפרסמון שלא היה בכל העולם אלא ביריחו ואמרו כי לפיכך נקרא יריחו והיה רע בעיני יי׳ כי הראה להם בית נכתה כי התגאה בבא אליו השלוחי׳ מארץ רחוקה וכי היה מצליח בכל דרכיו וכן אומר בדברי הימים כי גבה לבו ואמר בשלוחים האלה שבאו לכבודו והיה לו לומר שבאו לכבוד האל כי לדרוש המופת באו וכן אומר בדברי הימים וכן במליצי שרי בבל המשולחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו: אשר תוליד יקחו. יקח כ״תי וקרי יקחו ואמרו זה דניאל חנניה מישאל ועזריה: והיו סריסי׳. מחלוקת בדברי רז״ל מהם אמרו סריסי׳ ממש ומהם אמרו שנסתרסה ע״ז בימיהם כלומר שהכירו הכל שאין בה ממש וי״ת רברבין כמו סרים ועל דניאל חנניה מישאל ועזריה אמר שהם היו בהיכלי מלך בבל וכאמר עליהם מבני יהודה והם היו מזרע המלוכה כי כן את׳ נבוכד נצר לבקש מזרע המלוכ׳ ומן הפרתמים:

אשר ירדה במעלו׳ אחז. יום שמת אחז נתקצר היום ומיהר הצל לירד עשר מעלות כדי שלא יהא נספד ואותן עשר שעות חזרו עכשיו לחזקיהו: כי שמע כי חלה. ועד אותו היום לא היה אדם חולה וחיה והיאך שמע למוד היה לאכול בשלש שעו׳ ביום וישן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כיעור בתשע שעו׳ ונכא שהוא שחרית בקש להרוג את עבדיו אמר אתם הנחתם אותי לישן יום ולילה אמרו גלגל חמה חזר אמר להם מי החזירו אמרו לו אלהיו של חזקיהו כ כדאיתא בפסיקתא: בית נכתה. בית גנזי בשמיו כמו נכות וצרי ולוט: ואת השמן הטוב. יש פותרין שמן המשחה ויש פ פותרים שמן א אפרסמון שהוא מצוי בארץ ישראל שנאמר ביחזקאל יהוד׳ וישרא׳ יהיו רוכליך בחיטי מ מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו ועל שם הרית נקרא ירחו: לא היה דבר. את הארון והלוחות וספר התור׳: מארץ רחוקה באו. זה אחד משלשה שבדקן הקב״ה ומצאן עביט של מימי רגלים קין ו וחזקיהו ובלעם קין לא ידעתי השומר אחי אכני היה לו לומר ר רבונו של עולם הלא כל הנסתרות גלויות לך כדאית׳ בתנחומא בלעם שאמ׳ לו המקום מי האנשים האלה עמך היה לו לומר יי׳ אלהים אתה ידעת כמו שאמר יחזקאל והוא השיב בגאוה בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי הרבה מבקשים ים לי חזקיהו היה לו להשיב לישעיה אתה נביאו של מקום ואתה שואל אלי התחיל מ מתגאה ואומר מארץ רחוקה באו אלי לכך נענש ועל ששמח עליהם והאכילם על שולחנו: לא יותר דבר. מדה כנגד מדה לא היה דבר ומבניך. חנניה מישאל ועזרי׳: טוב

וישמע עליהם כל לשון שמיעה אל במ״ יב על וסי׳ ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום. וישמע על תרהקה דישעיה. וישמע עליהם חזקיהו דמלכים. דרשו מעל ספר. הזכירו לגוים בירמיה. כהקיר בור מימיה כן הקרת. אל תשמעו על דברי הנביאים. לשמוע על דברי עבדי הנביאים. ולבית הרכבים אמר ירמיהו.

יא	בְּמַעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְּמַעֲלוֹת אָחָז אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת׃	בְּצוּרַת אֶבֶן שַׁעַיָּא דְּנַחֲתַת בְּמַסְקָנָא דְאָחָז שִׁמְשָׁא לַאֲחוֹרוֹהִי עֲסַר שָׁעִין׃
יב	בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח בְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי שָׁמַע כִּי חָלָה חִזְקִיָּהוּ׃	בְּעִידָנָא הַהוּא שְׁלַח בְּרוֹדַךְ בַּלְאֲדָן בַּר בַּלְאֲדָן מַלְכָּא דְבָבֶל אִיגְּרָן וְקוּרְבָנִין לְוַת חִזְקִיָּה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי אִתְמְרַע חִזְקִיָּה׃
יג	וַיִּשְׁמַע עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־כָּל־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת שֶׁמֶן הַטּוֹב וְאֵת בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ׃	וְקַבֵּיל מִנְּהוֹן חִזְקִיָּה וְאַחֲזֵינוּן יָת כָּל בֵּית גִּנְזוֹהִי יָת כַּסְפָּא וְיָת דַּהֲבָא וְיָת בּוּסְמַנַיָּא וְיָת מִשְׁחָא טָבָא וְיָת בֵּית מָנוֹהִי וְיָת כָּל דְּאִשְׁתְּכַח בְּגִנְזוֹהִי לָא הֲוָה מִדַּעַם דְּלָא אַחֲזֵינוּן חִזְקִיָּה בְּבֵיתֵיהּ וּבְכָל שׁוּלְטָנֵיהּ׃
יד	וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה אָמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ מִבָּבֶל׃	וַאֲתָא יְשַׁעְיָה נְבִיָּא לְוַת מַלְכָּא חִזְקִיָּה וַאֲמַר לֵיהּ מָה אֲמַרוּ לָךְ גֻּבְרַיָּא הָאִילֵּין וּמְנָן אֲתוֹ לְוָתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה מֵאַרְעָא רְחִיקָא אֲתוֹ לְוָתִי מִבָּבֶל׃
טו	וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הִרְאִיתִם בְּאֹצְרֹתָי׃	וַאֲמַר מָה חֲזוֹ בְּבֵיתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה יָת כָּל דִּי בְּבֵיתִי חֲזוֹ לָא הֲוָה מִדַּעַם דִּי לָא אַחֲזֵיתִינוּן בְּגִנְזַי׃
טז	וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה׃	וַאֲמַר יְשַׁעְיָהוּ לְחִזְקִיָּה קַבֵּיל פִּתְגָמָא דַייָ׃
יז	הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה בָּבֶלָה לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר יְהוָה׃	הָא יוֹמַיָּא אָתַן וְיִתְנְטִיל כָּל דִּי בְּבֵיתָךְ דִּגְנַזוּ אֲבָהָתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין וְיִתּוּב לְבָבֶל לָא יִשְׁתְּאַר מִדַּעַם אֲמַר יְיָ׃
יח	וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּח וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל׃	וּמִבְּנָךְ דִּי יִפְּקוּן מִינָּךְ דְּתוֹלִיד יְדַבַּר וִיהוֹן רַבְרְבִין בְּהֵיכְלָא דְּמַלְכָּא דְבָבֶל׃

ל׳ ויתיר א׳ · כבותו ת׳ · ל׳ כתי׳ ק · ה׳ · כ׳ יתר ח׳ל דישעיה ח׳ל ל׳ חס׳ · יג · כט · כ׳ · יקחו ת׳

שאונס בארץ. השמיעו עליך בקולם. השמיעו על ארמנות באשדוד. ואת זעקתם שמעת על: ואת שמן ז׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר כי תשא: ומאין ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר ביהושע סימן ט: באצרתי ג׳ חס׳ בקריא וסי׳ הלוא הוא כמוס עמדי חתום. לא היה דבר אשר לא הראיתם. וחברו דישעיה:

רלבג

במעלות אחז אחורנית. יתכן שבנה אחז אלו המעלות בבית המלכות. והנה שמע מלך בבל כי חלה חזקיהו ולזה שלח מלאכיו שם ובזה אותם גם כן שידרשו המופת אשר היה בארץ אז מחיל סנחריב שמתו כלם בזולת יד אדם אך הכם מלאך יי׳ ולזה אמר גם כן אשר היה בארץ ואם היה זה שב אל המופת מהשמש הנה לא היה בארץ לבד אך בכל העולם: בעת ההיא שלח בראדך בלאדן. ראוי שתדע כי אע״פ שהיה סנחריב מושל בבבל כמו שיראה ממה שאמר במה שקדם ויבא מלך אשור מבבל הנה היה שם מלך והיה תחת סנחריב והיה נותן לו מס שנה בשנה כי כן היה מנהגו עם כל המלכי׳ שהיה כובש אותם והנה לפי דעתי נמשכה המלוכ׳ למלכי אשור עד שבא נבוכד נצר מלך בבל והחזיק במלכות הזה ונמשך המלכות לו ולבנו ולבן בנו עד שבעים שנה: ספרים ומנחה אל חזקיהו. כבר ספר בספר ד״ה כי רבים היו מביאים מנחה ליי׳ בירושלם ומגדנות לחזקיה והיה זה כן מפני מה ששמעו מהמופת שעשה יי׳ בחיל מלך אשור אז ידעו כל ממלכו׳ הארץ כי יי׳ הוא האלהים ולזה ספר זה שם אחר ספור זה המופת אשר עשה יי׳ בחיל מלך אשור: וישמע אליהם חזקיהו. ר״ל שכבר שמע בעבורם מה שבקשו ממנו והגיד להם כל אשר שאלו והראם את כל בית נכתה הנה הוא קבוץ על חמודותיו ואחר זה פרט מה שהיה שם והוא כסף וזהב ובשמים ושמן הטוב והוא שמן אפרסמון שלא היה נמצא כי אם בארצו ובמקו׳ אחד ממנו לבד והוא נקרא בשמי בלע׳ ואת בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרותיו. יתכן שהראה אותם גם כן הדברים החמודים שהיו לו בממשלתו והנה היה רע בעיני יי׳ אשר עשה כי גבה לבו על הש״י כי הם באו לדרוש את המופת לכבוד הש״י ולא היה ראוי לחזקיה להגדיל עצמו בזה אבל היה ראוי שיתן הגדולה והכבוד לש״י ויראה להם גדולת הש״י כי על זה באו ולזה גבה אותו בספר ד״ה על זה כי הוא לא השיב לש״י מהכבוד על זה המופת שעשה לו שהוסיף על ימיו מה שהוא ראוי אבל גבה לבו ולזה היה עליו קצף ועל יהודה וירושלם והנה הקצף היה מה שאמר לו ישעיה הנביא על זה: אשר יצאו ממך אשר תוליד. זה לאות שלא היו בנים לחזקיה בעת זאת הנבואה אך אחר שלש שני׳ הוליד מנש׳ שמלך אחריו והנה את׳ ומבניך על זרעו ואם הוא רחוק כי כל זרע אד׳ יקראו בניו אפי׳ לאלף דור כמו שנקרא אנחנו היום בני ישראל:

הלוא י"ז מל בסיפ' וסימ' נמסר בסיפרא דא חלק ב' סימ' כב: העירה ט' וסימ' ויקרעו שמלתם ויענים. וירע העם ויתקעו בשפרות. ונס אל אחת. ויהונתן ואחימעץ. ואת קומי לבי לביתך. וישלח מלאכים אל אחאב. ויבא את המים. ובני עמון ראו דדה. העירה והקיצה: וידבר יי' ז' בטעם דרגא תביר וסימ' אני יי' דבר אל פרעה מלך. זאת החיה אשר תאכלו. אליכם מתוך האש. כי אתם עברים את הירדן. צו את בני ישראל

ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר יהוה אשר דברת ויאמר הלוא אם שלום ואמת יהיה בימי: ויתר דברי חזקיהו וכל גבורתו ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא את המים העירה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: וישכב חזקיהו עם אבתיו וימלך מנשה בנו תחתיו:

כא בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו חפצי בה: ויעש הרע בעיני יהוה כתועבת הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל: וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו ויקם מזבחת לבעל ויעש אשרה כאשר עשה אחאב מלך ישראל וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אתם: ובנה מזבחת בבית יהוה אשר אמר יהוה בירושלם אשים את שמי: ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יהוה: והעביר את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וידענים הרבה לעשות הרע בעיני יהוה להכעיס: וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר יהוה אל דוד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעולם: ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם רק אם ישמרו לעשות ככל אשר צויתים ולכל התורה אשר צוה אתם עבדי משה: ולא שמעו ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד יהוה מפני בני ישראל: וידבר יהוה ביד עבדיו הנביאים לאמר: יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ויחטא גם את יהודה בגלוליו: לכן כה אמר יהוה אלהי ישראל הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה אשר כל שמעיו תצלנה שתי אזניו:

ואמר חזקיה לישעיה תקין פתגמא דיי דמלילתא ואמר הלא אם שלם וקשוט יהי ביומי: ושאר פתגמי חזקיה וכל גבורתיה ודעבד ית בריכתא וית מזקתא ואיתי ית מיא לקרתא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: ושכיב חזקיהו עם אבהתוהי ומלך מנשה בריה תחותוהי: בר תרתא עסרי שנין מנשה כד מלך וחמשין וחמש שנין מלך בירושלם ושום אמיה חפצי בה: ועבד דביש קדם יי כתועבת עממיא דתריך יי מן קדם בני ישראל: ותב ובנא ית במתא דאביד חזקיה אבוהי ואקים איגורין לבעלא ועבד אשירתא כמא דעבד אחאב מלכא דישראל וסגיד לכל חילי שמיא ופלח יתהון: ובנא איגורין בבית מקדשא דיי דאמר יי בירושלם אשרי ית שכינתי: ובנא איגורין לכל חילי שמיא בתרתין דרתא בית מקדשא דיי: ואעבר ית בריה בנורא ועניין ונחיש ועבד בידין וזכורו אסגי למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי: ושוי ית צלם אשירתא דעבד בבית דאמר יי לדוד ולשלמה בריה בביתא הדין ובירושלם דאיתרעתי מכל שבטיא דישראל אשרי ית שכינתי לעלם: ולא אוסיף לטלטלא ית ישראל מן ארעא דיהבית לאבהתהון לחוד אם יטרון למעבד ככל דפקידתנון ולכל אוריתא דפקיד יתהון עבדי משה: ולא קבילו ואטעינון מנשה למעבד ית דביש מן עממיא דשיצי יי מן קדם בני ישראל: ומליל יי ביד עבדוהי נביא למימר: חלף דעבד מנשה מלכא שבטא דבית יהודה ית תועבתא האילין אבאיש מכל דעבדו אמוראי דקדמוהי וחייב אף ית דבית יהודה בפולחן טעוותיה: בכין כדנן אמר יי אלהא דישראל הא אנא מיתי בישתא על ירושלם ויהודה דכל דישמעינה יצלן תרתין אודנוהי:

רשי

טוב דבר יי'. מאחר שבימי יהיה שלום: ואשר עשה את הברכ' וגו'. בדברי הימים: ביד עבדיו הנביאים. נחום וחבקוק ולפי שהיה מנשה רשע לא נקרא על שמו לפרש שבימיו היה: תצלנה. לשון מצלתי' טינטי"ר בלע"ז: מסקולת

רלבג

אשר כל שומעיו תצלנה שתי אזניו. ר"ל שמרוב התרועה וההפעלות שיקרה לו מזאת השמועה הרעה ידמה לו שיהיה קול חברה באזניו: ונטיתי

רדק

כאשר עשה אחאב. כי הוא החל לעשות אשרה במלכי ישראל כי עד שמלך אחאב לא ראינו לאחד מן המלכים שעשו אשרה אף שהיו הולכי' בחטאת ירבעם: לעשות הרע בעיני יי' להכעיסו. אמר שסלק האש העליונה שהיתה במזבח שעת שירד' שם בימי שלמה עמד הוא וסלקה וזה המעש' היה להכעיס: ולא אוסיף להניד. אמר אוסיף כי כשהיו חוטאים היה משליט בהם אויביהם והיו מנידי' ומגלי' אותם מארצם אף על פי שלא גלו גלות שלמה לפני דוד: וידבר יי' ביד עבדיו הנביאים. בסדר עולם יואל נחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מכשר כשר לא נקראו על שמו: כל שמעיו. כתי' וקרי שמעה והקרי בעבור כי רעה לשון נקב' והכתו' על הענין: תצלנה שתי אזניו. פרשו בלל מבנין נפעל מפעלי הכפל מענין לקול צללו שפתי והוא ענין תנודת הרעשה ט' טנדי"ט בלע"ז: את

ונתנו ללוים. ביד עבדיו הנביאים. אל מנשה ואל עמו: הרע ד' בקריא' וסימ' ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע. יען אשר עשה מנשה מלך יהודה. הרימה פעמיך למשואות. ויי' ענה בי ושדי הרע לי. וא' ושב והרע לכם:

ונטיתי על ירושלם וגו׳. ר״ל שתנתן ביד אויב כמו שנתנה שומרון ביד מלך אשור : ואת משקולת בית אחאב. הוא אבן העופרת שבונים בו ואמר זה על דר המשל לפי חורבן בית אחאב והכלותו וכן אמר שיכלו מירושלם יושביו : ומחיתי. והכיתי : כאשר ימחה את הצלחת. ר״ל כמו שיכה אדם את הקערה מלאה תבשיל שבהכותו אותה תתהפך על פניה ולא ישאר בקערה דבר מהתבשיל שיהיה בה : ונטשתי את שארית נחלתי. הנה קרא מלכות יהודה שארית נחלתו כי הוא לבדו נשאר מנחלת הש״י שהוא עם ישראל כי השאר הגלה מלך אשור : וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד. ידמה שהוא היה הורג כל מי שלא הסכים לעבוד ע״ז והנביאים המוכיחי׳ אותם כמו שעשת איזבל שהרגה את נביאי י״י : ויעזוב את י״י אלהי אבותיו ולא הלך בדרך י״י. ר״ל שכבר נפרד מכל וכל מדרך י״י : וילך בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאל. ר״ל אף על פי שאמרה לו חולדה הנביאה יען רך לבבך ותכנע מפני י״י אין [illegible] הרצון בזה שחטא יאשיה קודם זה אך הרצון בו שבעת ששמע את הרע הזאת אשר נגזרה מאת י״י על ירושלם השתדל על כל פנים לתקן את אשר עותוהו הראשונים כי קודם זה לא היה יודע הרע שנגזר עליהם אך היה עושה הישר בעיני י״י וזה לא היה מספיק לו להשי׳ חרון אף י״י ממנו אבל היה ראוי שיוסיף לו דבקות בש״י שדרך שיהיה מ מוכנח ההשגחה ימלטו בה מזה הרע הנגזר מאת הש״י ולזה תמצא שהשתדל יאשיה ל להשיב ישראל לעם לי״י כדי שיסור מהם זה הרע ולבער בשלמות את כל הנעשה לע״ז : ויתם

ועד היום הזה ג׳ דסמיכי וסימ׳ ככל המעשים אשר עשו מיום· כי לא ישבתי בבית דשמואל· יען אשר עשו את הרע· וכל ירמיהו דכוו׳ במ״ד עד היום הזה וסימ׳ למן היום אשר יצאו אבתיכם· אשר שמת אותות ומופתים· הוקם את דברי יהונדב· לא דכאו עד היום הזה: עזא ג׳ כתיב א׳ בנביאים וסימ׳ ועזא ואחיו

וְנָטִיתִי עַל־יְרוּשָׁלִַם אֵת קָו שֹׁמְרוֹן וְאֶת־מִשְׁקֹלֶת בֵּית אַחְאָב וּמָחִיתִי אֶת־יְרוּשָׁלִַם כַּאֲשֶׁר־יִמְחֶה אֶת־הַצַּלַּחַת מָחָה וְהָפַךְ עַל־פָּנֶיהָ׃ וְנָטַשְׁתִּי אֵת שְׁאֵרִית נַחֲלָתִי וּנְתַתִּים בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וְהָיוּ לְבַז וְלִמְשִׁסָּה לְכָל־אֹיְבֵיהֶם׃ יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינַי וַיִּהְיוּ מַכְעִסִים אֹתִי מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתָם מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מְנַשֶּׁה הַרְבֵּה מְאֹד עַד אֲשֶׁר־מִלֵּא אֶת־יְרוּשָׁלִַם פֶּה לָפֶה לְבַד מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יְהוּדָה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי מְנַשֶּׁה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּשְׁכַּב מְנַשֶּׁה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּגַן־בֵּיתוֹ בְּגַן־עֻזָּא וַיִּמְלֹךְ אָמוֹן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אָמוֹן בְּמָלְכוֹ וּשְׁתַּיִם שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ מְשֻׁלֶּמֶת בַּת־חָרוּץ מִן־יָטְבָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה אָבִיו׃ וַיֵּלֶךְ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־הָלַךְ אָבִיו וַיַּעֲבֹד אֶת־הַגִּלֻּלִים אֲשֶׁר עָבַד אָבִיו וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם׃ וַיַּעֲזֹב אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו וְלֹא הָלַךְ בְּדֶרֶךְ יְהוָה׃ וַיִּקְשְׁרוּ עַבְדֵי־אָמוֹן עָלָיו וַיָּמִיתוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ׃ וַיַּךְ עַם־הָאָרֶץ אֵת כָּל־הַקֹּשְׁרִים עַל־הַמֶּלֶךְ אָמוֹן וַיַּמְלִיכוּ עַם־הָאָרֶץ אֶת־יֹאשִׁיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אָמוֹן אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בִּקְבֻרָתוֹ בְּגַן־עֻזָּא וַיִּמְלֹךְ יֹאשִׁיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

כב בֶּן־שְׁמֹנֶה שָׁנָה יֹאשִׁיָּהוּ בְמָלְכוֹ וּשְׁלֹשִׁים וְאַחַת שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְדִידָה בַת־עֲדָיָה מִבָּצְקַת׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ דָּוִד אָבִיו וְלֹא־סָר יָמִין וּשְׂמֹאול׃

ואיגוד על ירושלם ית חוט חורבן שומרון וית מתקולת צרות בית אחאב ואימחי ית ירושלם כמא דמתמחיא צלוחיתא ית מחיא ומתהפכא על אפהא׃ וארטוש ית שארא דאחסנתי ואמסרינון ביד בעלי דבביהון ויהון לבז ולתבר לכל סנאיהון׃ חלף דעבדו ית דביש קדמי והוו מרגזין קדמי מן יומא דנפקו אבהתהון ממצרים ועד יומא הדין׃ ואף דם זכאי דאשד מנשה סגי לחדא עד די מליא ית ירושלם סיפא בסיפא בר מחובוהי דחייב ית דבית יהודה למעבד דביש קדם יי׃ ושאר פתגמי מנשה וכל דעבד וחובוהי דחב הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דבית יהודה׃ ושכיב מנשה עם אבהתוהי ואתקבר בגן ביתיה בגן עזא ומלך אמון בריה תחותוהי׃

בר עסרין ותרתין שנין אמון כד מלך ותרתין שנין מלך בירושלם ושום אימיה משולמת בת חרוץ מן יטבה׃ ועבד דביש קדם יי כמא דעבד מנשה אבוהי׃ ואזל בכל אורחא דהליך אבוהי ופלח ית טעותא דפלח אבוהי וסגיד להון׃ ושבק ית פולחנא דיי אלהא דאבהתוהי ולא הליך באורחא דתקנא קדם יי׃ ומרדו עבדי אמון עלוהי וקטלו ית מלכא בביתיה׃ וקטל עמא דארעא ית כל דמרדו על מלכא אמון ואמליכו עמא דארעא ית יאשיה בריה תחותוהי׃ ושאר פתגמי אמון וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה׃ וקבר יתיה בקבורתיה בגינת עזא ומלך יאשיה בריה תחותוהי׃

בר תמני שנין יאשיה כד מלך ותלתין וחד שנין מלך בירושלם ושום אימיה ידידה בת עדיה מבצקת׃ ועבד דכשר קדם יי ואזל בכל אורח דוד אבוהי ולא סטא לימינא ולסמלא׃

רדק

את קו שומרון. קו החרבן על דרך ונטיתי עליה קו תהו ואבני בהו וכן ת״י ואיגוד על ירושלם ית חוט חורבן שמרון וית מ מתקולת כרות בית אחאב : ומחיתי. ענין קינוח : הצלחת. הקערה : כאשר ימחה. חסר אים וכן כאשר ישבור כלי היוצר כאשר ישבור איש : מחה. פי׳ כאשר ימחה האדם את הצלחת שמחה אותה ואח׳כך הפכה על פניה כי כן דרך המקנח הקער׳ שהופך אותה אחר כך על פניה כדי שלא תתטנף כן ימחה ירושלם וינקה אותה מאנשיה ואחר כך יחריבנה : הרבה מאד. יש מרז״ל שהרגו בו שהרג ישעיהו : ויתם

רשי

משקולת : הוא חוט שהבונים חומה קושרין בו עופרת לכוין בו את החומה : ימחה את הצלחת. ינקה את הקערה : ספר

בני אבינדב דשמואל· ויקבר בגן ביתו· ויקבר אתו בקברתו· וכל כתובין דכוו׳ בב״א עזה אלהים זו פעלת לנו : ולא הלך ג׳ וסימ׳ כפעם בפעם לקראת נחשים· יהושפט עשר אניות· ויעזב את י״י אלהי אבתיו דאמון : ולא סר ד׳ בקריאה וסימ׳ אשר עשה דוד· ויעש הישר דיאשיהו דמלכים· וחברו דד״ה· וילך בדרך אסא אביו :

ויתם את הכסף. ויתם כלומר ישלים לגבותו: ויתנוהו לעושי המלאכה. כי היה צריך הבית חזוק ובדין לפי שנהרס מימי יהואש שחזק בדק הבית עד היום ההוא שהיו רל״ד שנה ובסדר עולם מאתים ושמנה עשרה: שומרי הסף. שומרי כלי בית המקדש וי״ת אמרכליא והם הגזברי׳ וכבר פירשנו כל הענין הזה בבדק יהואש: ויתנה. כתיב וקרי ויתנוהו הכתוב אומר על חלקיהו וה״א הכנוי על המעבה והקרי ויתנוהו על שומרי הסף שיתנוהו הכסף וה״א וי״ו הכנוי על הכסף: המופקדים בית יי׳. כמו בבית: על שפן הסופר. כמו אל שפן וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: ספר התורה מצאתי בבית יי׳. דרשו כי אחז שרף את התורה והטמינו מפניו ספר תורה אחד והטמינוהו תחת הנדבך ועכשיו מצא חלקיה ספר התורה הזה ורחוק הוא זה שחזקיהו שבא אחריו מרבץ תורה בישראל איך לא הוציאו וכמה ספרי תורה הניח חזקיהו במותו אלא מנשה מלך זמן רב שהרי מלך נ״ה שנה ועשה הרע בעיני יי׳ כתועבות הגוים ובנה מזבחות לע״ז בבית יי׳ והוא הסביח התורה מישר׳ ואין פונה אליה כי כלם היו פונים אל אלהי׳ אחרים ואל חקות הגוים ובנ״ה שנה נשתכחה התורה ועכשיו כאשר צוה יאשיהו לחפש בית יי׳ לכל אשר ימצא שם בדק ולהוציא הכסף המובא בית יי׳ והיה חלקיהו מחפש בבית יי׳ ובבית קדש הקדשים ובדביר מצא ספר תורה שהיה מונח במקומו מצד הארון וכן הוא אומר בדברי הימים ובהוציאם את הכסף המובא בית יי׳ מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת יי׳ ופתח וקראו ונתנו אל סופר המלך שיביאהו אל המלך שיקרא בו ויראה איך שכחו התורה המודעת כל המעשים הרעים שהיו עושים בי׳ שרא׳ ואם תאמר והרי מנשה עשה תשובה כמו שכתו׳ בדברי הימי׳ כשהגלו אותו שרי מלך אשור והוליכוהו בבל אמ׳ ובהצר לו חלה את פני יי׳ ויכנע מאד ויתפלל אליו ויעתר לו וישיבהו ירושלם וידע מנשה כי יי׳ הוא האלהים ואמר שהסיר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יי׳ ויאמר ליהודה לעבוד את יי׳ אם כן היאך לא החזיר את התורה ליושנה ולא קרא בה ואיך היה אצל חלקיה ואצל אחרים חדוש דברי התורה אפשר כי הגלות שגלה מנש׳ היה בזקנותו ואחר שעשה תשובה לא האריך ימים כל כך אלא שידע ושמע כי ע״ז רע בעיני יי׳ כמו שהעידו בו הנביאי׳ בעודו ברשעו והע״ז בער כשעשה תשובה ולא נתן אל לבו לחפש ספר התור׳ ויאשיהו היה קטן בימי מנשה בן שש שני׳ ולא למד תור׳ עדיין ואמון אביו היה רשע ואחז בדרכי אביו הרעים שגדל בהם ובשוב מנש׳ מרשעו לא הכין הוא את לבבו כמו שכתו׳ ולא נכנע מלפני יי׳ כהכנע מנשה אביו ומפני זה היה חדוש אצלם ספר התור׳ אבל למה שמצינו בסדר עולם ובדברי רז״ל כי בשנת כ״ב למנשה גלה ואחר כך עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ״ב רצו לומר כי מנש׳ הרע כאחאב ואחאב עשה הרע כ״ב שנה כל ימי מלכותו ומנשה עשה הרע ג״כ כ״ב שנה הנה ל״ג שנים היה מנשה בתשובה והוא רחוק ואיך היה זה שעמד ל״ג שנים בתשובה רוב ימי מלכותו ולא דרש ספר התורה זה רחוק מאד: ויהי כשמוע המלך. אמרו כי מצאו הספר נגלל בפר׳ תוכחות יולך יי׳ אותך ואת מלכך וגו׳ כי שם נרמז ענין גלות שמרון וגלו׳ יהודה עם מלך יהודה כמו שאמרנו שם ואולם חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר: ואת עכבור. ובדברי הימים ואת עבדון ושני שמות היו לו וכמוהו רבים: נצתה בנו. נדלקה בנו כמו הנני מצית בך אש תדליק: על דברי הספר. כמו אל:

בשי״ן כתיב יו״ד בקריאה וסימ׳ במסר׳ רבת׳: מיכיה ג׳ וסימ׳ ויצו המלך את חלקיה דמלכים׳ ומבני הבהנים עחצצרות׳ והבהנים אליקים מעשיה מינימין׳ וחד מיכיהו וסימ׳ שלוש שנים מלך בירושלם ושם אמו דד״ה׳ וא׳ ולמביהו וסימ׳ ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו דד״ה: על דבריי בקריא׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳:

וַיְהִי בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶת־שָׁפָן בֶּן־אֲצַלְיָהוּ בֶן־מְשֻׁלָּם הַסֹּפֵר בֵּית יְהוָה לֵאמֹר: עֲלֵה אֶל־חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְיַתֵּם אֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר אָסְפוּ שֹׁמְרֵי הַסַּף מֵאֵת הָעָם: וְיִתְּנָה עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים בְּבֵית יְהוָה וְיִתְּנוּ אֹתוֹ לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה לְחַזֵּק בֶּדֶק הַבָּיִת: לֶחָרָשִׁים וְלַבֹּנִים וְלַגֹּדְרִים וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־הַבָּיִת: אַךְ לֹא־יֵחָשֵׁב אִתָּם הַכֶּסֶף הַנִּתָּן עַל־יָדָם כִּי בֶאֱמוּנָה הֵם עֹשִׂים: וַיֹּאמֶר חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עַל־שָׁפָן הַסֹּפֵר סֵפֶר הַתּוֹרָה מָצָאתִי בְּבֵית יְהוָה וַיִּתֵּן חִלְקִיָּה אֶת־הַסֵּפֶר אֶל־שָׁפָן וַיִּקְרָאֵהוּ: וַיָּבֹא שָׁפָן הַסֹּפֵר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיָּשֶׁב אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר וַיֹּאמֶר הִתִּיכוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בַבַּיִת וַיִּתְּנֻהוּ עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים בֵּית יְהוָה: וַיַּגֵּד שָׁפָן הַסֹּפֵר לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סֵפֶר נָתַן לִי חִלְקִיָּה הַכֹּהֵן וַיִּקְרָאֵהוּ שָׁפָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דִּבְרֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו: וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וְאֶת־עַכְבּוֹר בֶּן־מִיכָיָה וְאֵת שָׁפָן הַסֹּפֵר וְאֵת עֲשָׂיָה עֶבֶד־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר: לְכוּ דִרְשׁוּ אֶת־יְהוָה בַּעֲדִי וּבְעַד־הָעָם וּבְעַד כָּל־יְהוּדָה עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַנִּמְצָא הַזֶּה כִּי־גְדוֹלָה חֲמַת יְהוָה אֲשֶׁר־הִיא נִצְּתָה בָנוּ עַל אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֲבֹתֵינוּ עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַזֶּה לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב עָלֵינוּ:

וַהֲוָת בִּתְמְנֵי עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ שְׁלַח מַלְכָּא יָת שָׁפָן בַּר אֲצַלְיָה בַּר מְשׁוּלָם סָפְרָא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְמֵימָר: סַק לְוַת חִלְקִיָּה כַּהֲנָא רַבָּא וְיַתְקִים יָת כַּסְפָּא דְּאִיתָּעַל בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ דִּיכְנָשׁוּ אֲמַרְכְּלַיָּא מִן עַמָּא: וְיִתְּנוּנֵיהּ עַל יְדֵי עָבְדֵי עֲבִידְתָּא דִּמְמַנַּן בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיִתְּנוּן יָתֵיהּ לְעָבְדֵי עֲבִידְתָּא דִּבְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְתַקָּפָא יָת בִּדְקָא דְבֵיתָא: לְנַגָּרֵי וּלְאַרדִיכְלַיָּא וּלְאַרְגוּבְלַיָּא וּלְמִזְבַּן אָעִין וְאַבְנִין פְּסִילָן לְתַקָּפָא יָת בֵּיתָא: בְּרַם לָא מִיתְחַשַּׁב עִמְּהוֹן כַּסְפָּא דְּמִתְיְהֵב עַל יְדֵיהוֹן אֲרֵי בְּהֵימְנוּתָא אִינוּן עָבְדִין: וַאֲמַר חִלְקִיָּה כַּהֲנָא רַבָּא לְשָׁפָן סָפְרָא סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא אַשְׁכָּחִית בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וִיהַב חִלְקִיָּה יָת סִפְרָא לְשָׁפָן וְקַרְיֵהּ: וַאֲתָא שָׁפָן סָפְרָא לְמַלְכָּא וַאֲתֵיב יָת מַלְכָּא פִּתְגָמָא וַאֲמַר תְּקִיסוּ עַבְדָּךְ יָת כַּסְפָּא דְּאִשְׁתְּכַח בְּבֵיתָא וִיהָבוּהִי עַל יְדֵי עָבְדֵי עֲבִידְתָּא דִּמְמַנַּן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ: וְחַוִּי שָׁפָן סָפְרָא לְמַלְכָּא לְמֵימַר סִפְרָא יְהַב לִי חִלְקִיָּה כַּהֲנָא וְקָרְיֵהּ שָׁפָן קֳדָם מַלְכָּא: וַהֲוָת כַּד שְׁמַע מַלְכָּא יָת פִּתְגָמֵי סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי: וּפַקִּיד מַלְכָּא יָת חִלְקִיָּה כַּהֲנָא וְיָת אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן וְיָת עַכְבּוֹר בַּר מִיכָיָה וְיָת שָׁפָן סָפְרָא וְיָת עֲשָׂיָה עַבְדָּא דְמַלְכָּא לְמֵימָר: אִזִּילוּ תְּבָעוּ מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי וְעַל עַמָּא וְעַל כָּל דְּבֵית יְהוּדָה עַל פִּתְגָמֵי סִפְרָא דְּאִשְׁתְּכַח הָדֵין אֲרֵי סַגִּיאָה חֵימְתָא דַיְיָ דְּהִיא דְלִיקַת בָּנָא עַל דְּלָא קַבִּילוּ אֲבָהָתָנָא לְפִתְגָמֵי סִפְרָא הָדֵין לְמֶעְבַּד כְּכָל דִּכְתִיב עֲלָנָא:

רשי

ספר התורה מצאתי. טמון תחת הנדבך שהטמינוהו שם כששרף אחז את התורה: דרשו את יי׳ בעדי. ראה כתו׳ יולך יי׳ אותך ואת מלכך: אל

רלבג

ויתם את הכסף המובא בית יי׳. ידמה שיהיה הכסף נתן בארון כמו שהיה הענין בימי יהואש המלך ושם זכר דומה למה שזכר בזה המקום והנה אמרו ויתם את הכסף ר״ל ויכלה וזה יהיה בשערו את הארון אשר אספו בו את הכסף שומרי כלי בית המקדש והמונים הכסף ההוא יתנוהו מנוי על ידי עושי המלאכ׳ הממונ׳ בבית יי׳ לחזקו והם הכהן הגדול וסופר המלך ומהכסף ההוא יפרעו שכירותם לאומנין העושים המלאכה בבית יי׳ לחזק את בדק הבית ר״ל מה שראוי שיבדק לתקון מפני הראותו בלתי חזק והאומנים הם חרשי העץ והבונ׳ הקירות והתקרה והגודרים הם הגודרים גדר סביב חצר הכהנים וזולתו ומהכסף ההוא היו גם כן קונים עצים ואבני מחצב ולא יחשב את עושי המלאכ׳ הממונ׳ בבית יי׳ הכסף כי באמונ׳ הם עושי׳ וכבר באררנו הסבה בזה בענין יואש ושם באררנו התועלות המגיעות מזה הספור אשר נכתב שם ולזה לא כשוב לכותם בזה המקום: ויאמר חלקיהו הכהן הגדול על שפן הסופר. הנה זכר כי הכהן הגדול היה ראש על שפן הסופר בזה המנוי שהיו עושים אותו שניהם ולזה יחס יאשיה הפעל כלו בהוצאת הכסף לכהן הגדול ולזה אמר ויתם את הכסף אע״פ ששניהם היו שם: ויתנוהו על ידי עושי המלאכה: והנה לא זכר למי אמר זה כי כשנן במה שזכר שפן הסופר ועוד שכבר אמ׳ אחר זה ויתן חלקיה את הספר אל שפן: התיכו עבדיך את הכסף. אין הרצון בו שהתיכוהו באש אך הרצון בו מענין כלוי כטעם ותתך חמתי: ויהי כשמע המלך את דברי ספר התור׳ ויקרע את בגדיו. יתכן שראה התוכחות והנמשך לאם שבמשנה תורה כי שם נרמז ענין גלו׳ שומרון וגלות יהוד׳ עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולי חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר: נצתה בנו על אשר לא שמעו אבותינו. ר״ל נבערה בנו: והיא

רדק

אל חולדה הנביאה. אמרו בדרש כי מבני בניה של רחב היתה ולמה הלכו אל חולדה ולא הלכו אל ירמיה ים מרבו' ז"ל שאמרו מפני שהנשים רחמניות ויש שאמרו כי ירמיה לא היה שם כי הלך להחזיר עשרת השבטי' ואמרו כי ירמיה היה אז נביא שהרי תחלת נבואתו היתה בי"ג שנה ליאשיה וזה הענין היה בשנת י"ח אלא שלא היה שם בירושלם אז כשמצאו התורה אולי היה ב בענתות או במקום אח' וחולדה היתה יושבת בירושלם לפיכך שלחו אליה ואמרו רבו' ז"ל כי שלשה נביאים שנתנבאו בימי יאשיהו והם ירמיה וצפניהו וחולדה כי ירמיהו היה מתנבא בשוקים ו וצפניה בבתי כנסיות וחולד' אל הנשים: בן חרחס. בס"ך: במשנה. כתרגו' בבית אולפנא: אשר קרא מלך יהודה. זוה לקראם כאילו קראם וכן ויבן שלמה את הבית והדומים להם וכן הוא בדברי הימי' אשר קרא לפני מלך יהוד' ובדב' רז"ל אשר קרא מלך יהודה וכי מלך יהוד' קראם והלא שפן קראם אלא מכאן לשומע כעונה: אספך. בחרק בשקל אויבך ויבא גם כן בשגול על משקל אערך בבטן: על אבותיך. כמו אל: ונאספת אל קברותיך בשלום. והלא כתיב ויורו המורי' למלך יאשיהו מהו בשלום שלא חרב בית ה המקדש בימיו וכן הוא מפרש והולך ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא אל המקו' הזה: קברותיך. ר"ל קברות אבותיך: והכהנים והנביאים. ת"י וכהניא וספריא תרגם ה הנביאים סופרי' כלומ' תלמידים לפי שלא היו שם נביאי' אחרים שהרי המלך שלח ל חולד' מלמד שלא היו שם נביאי' אחרים וכן תרגם שופט ונביא דיין וסופר ונוכל לפרש נביאים כמשמעו כי ירמיה וצפניה בן כושי היו נ נביאים בזמן ההוא ואוריהו בן שמעיהו אפשר שהיה נביא גם כן בזמן ההוא ולא היו בירושלם בעת שמצא חלקיה הכהן את ספר התורה ועתה כאשר שלח המלך לאסף איש יהודה באו גם כן הנביאים לירושלם: על העמוד. כתרגומו על אסטוונא וכבר פי' למעלה בדבר יהואש ובדברי הימי' ויעמוד המלך על עמדו כלומר במקום שהיה רגיל לעמוד שם: עדותיו. בהכעת הוי"ו: ויעמד כל העם בברית. פירו והתחזקו בפיהם ובלבם בברית וכן היעמוד לבך אם ת תחזקנ' ידיך ות"י וקבילו כל עמא עליהון קיימא: ואת כהני המשנ'. שהיו שניים לכהן גדול ות"י וית סגן כהניא:

שומרי

רשי

אל חולדה. אמרו רבותינו לפי שהאשה מרחמת מן האיש לכך לא שלח אל ירמיהו ויש שאומרי' ירמיהו לא היה שם שהלך להחזיר עשרת השבטים: במשנה. בבית אולפנא ויש שפותרין במשנה חוץ לחומה בין שתי החומות שהוא משנה לעיר: ונאספת אל קברותיך בשלום. ומהו השלום ולא תראינה עיניך בחורבן הבית: על העמוד. מקום מעמד המלך בבית המקדש: ואת כהני המשנה. סגני כהונה שהם שניים ל לכהנים גדולים:

שומרי

רלבג

והיא יושבת בירושלם במשנה. תרגם יונתן במשנ' בבית המדרש: לכן הנני אוסיפך אל אבותיך. ר"ל שבמותו יהיה נקבר אצל א אבותיו ולא תהיה ה הרע' בימיו ידמ' שהיו בישרא' אז נביאי' זולת חולדה אך שלח אליה מפני היותה קרוב' לו כי היית' אז בירושלם: ויעמוד המלך על ה העמוד. ידמה שבנו שם עמוד והיה בו ה המלך בעת קראו את התורה כמו שנזכר ב בפרשת הקהל: ואת כהני המשנה. הם הכהני' השני' לו כמו סגן הכהני' והנמשכ' לו לפי מדרגותיה' על הסדר: בשדמות

כה תאמרו ו' ליוסף אנא שא נא. ויאמר שאול כה תאמרו לדוד. ואל מלך יהודה השלח דמלכים. וחברו דד"ה. כה תאמרו איש אל רעהו דירמיה. וצרית אתם אל אדניהם. והבאתי אתכם אל. השלח אתכם אלי דירמיה: ויאספו י' פתחין וסי' נמסר בסדר שמות: באזניהם ח' בקריא' וסי' ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר.

מקרא

וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכבור
ושפן ועשיה אל חלדה הנביאה
אשת שלם בן תקוה בן חרחס
שמר הבגדים והיא ישבת בירושלם
במשנה וידברו אליה: ותאמר
אליהם כה אמר יהוה אלהי ישראל
אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי:
כה אמר יהוה הנני מביא רעה אל
המקום הזה ועל ישביו את כל
דברי הספר אשר קרא מלך יהודה:
תחת אשר עזבוני ויקטרו לאלהים
אחרים למען הכעיסני בכל מעשה
ידיהם ונצתה חמתי במקום הזה
ולא תכבה: ואל מלך יהודה השלח
אתכם לדרש את יהוה כה תאמרו
אליו כה אמר יהוה אלהי ישראל
הדברים אשר שמעת: יען רך
לבבך ותכנע מפני יהוה בשמעך
אשר דברתי על המקום הזה ועל
ישביו להיות לשמה ולקללה ותקרע
את בגדיך ותבכה לפני וגם אנכי
שמעתי נאם יהוה: לכן הנני אספך
על אבתיך ונאספת אל קברתיך
בשלום ולא תראינה עיניך בכל
הרעה אשר אני מביא על המקום
הזה וישבו את המלך דבר: וישלח כג
המלך ויאספו אליו כל זקני יהודה
וירושלם: ויעל המלך בית יהוה
וכל איש יהודה וכל ישבי ירושלם
אתו והכהנים והנביאים וכל העם
למקטן ועד גדול ויקרא באזניהם
את כל דברי ספר הברית הנמצא
בבית יהוה: ויעמד המלך על
העמוד ויכרת את הברית לפני
יהוה ללכת אחר יהוה ולשמר
מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו
בכל לב ובכל נפש להקים את
דברי הברית הזאת הכתבים על
הספר הזה ויעמד כל העם
בברית: ויצו המלך את חלקיהו
הכהן הגדול ואת כהני המשנה

תרגום

ואזל חלקיה כהנא ואחיקם ועכבור
ושפן ועשיה לות חולדה נביתא
אתת שלום בר תקוה בר חרחס
נטר לבושי והיא יתבא בירושלם
בבית אולפנא ומלילו עימיה:
ואמרת להון כידנן אמר יי אלהא
דישראל אמרו לגברא דשלח
יתכון לותי: כידנן אמר יי הא אנא
מיתי בישתא על אתרא הדין ועל
יתבוהי ית כל פתגמי סיפרא דקרא
מלכא שבטא דבית יהודה: חלף
דשבקו פולחני ואסיקו בוסמין
לטעות עממיא בדיל לארגזא
קדמי בכל עובדי ידיהון ויידלק
רוגזי באתרא הדין ולא יטפי:
ולמלכא שיבטא דבית יהודה דשלח
יתכון למתבע אולפן מן קדם יי
כדנן תימרון ליה כידנן אמר יי א
אלהא דישראל פתגמא די שמעתא:
חלף דרע לבך ואתכנעת מן קדם
יי במשמעך דגזרית על אתרא הדין
ועל יתבוהי למהוי לצדו וללוטא
ובזעתא ית לבושך ובכיתא קדמי
ואף קדמי שמיע אמר יי: בכן הא
אנא כניש לך לות אבהתך ו
ותתכניש לקברך בשלם ולא י
יחזיין עינך בכל בישתא די אנא
מייתי על אתרא הדין ואתיבו ית
מלכא פיתגמא: ושלח מלכא
וכנשו לותיה כל סבי יהודה ו
וירושלם: וסליק מלכא לבית
מקדשא דיי וכל אנש יהודה ויתבי
ירושלם עמי וכהניא וספריא וכל
עמא למזעירא ועד רבא וקרא
קדמיהון ית כל פתגמי ספרא
דקימא דאשתכח בבית מקדשא
דיי: וקם מלכא על אסטוונא
וגזר ית קיימא קדם יי למהך
בתר פולחנא דיי ולמטר פקודוהי
וית סהידותוהי וית קיימוהי בכל
לבא ובכל נפש לקיימא ית פ
פתגמי קיימא הדין דכתיבין על
ספרא הדין וקבילו כל עמא
עליהון קיימא: ופקיד מלכא ית
חלקיהו כהנא רבא וית סגן כהניא

ויאספו
י' פתחין וסי' שביה שלוויה שלחו ושלהו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון תמרא וכספא

ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם. וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו. בבוא כל ישראל לראות את פני. הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם. ויעל המלך בית יי' דמלכים. וחברו דד"ה. שב נא וקראנה באזנינו: בברית ה' דגש וסי' נמסר בסיפרא דא חלק א' סימן כ':

רשי

שומרי הסף. אמרכלים הממונים על כל צורכי הבית ומפתחות העזרה בידם: בשדמות קדרון. במישר קדרון: ונשא את עפרם בית אל. אל מקום טמא אשר טמא שם את המזבח שעשה ירבעם ושרף עליו את כהני הבמות: ויקטר בבמות. ואותן שקטרו בבמות בערי יהודה: את בתי הקדשים. בתי הזמה: אורגות שם בתים. יריעו׳: לא יעלו. הכהני׳ שקטרו בבמו׳ לע״ז לא יעלו עוד לשרת על מזבח יי׳: כי אם אכלו מצו׳. כלומ׳ כי אם בדבר זה לא יבאו מכהונתם שמותרין לאכול בקדשי׳ הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין: אכלו מצות. מנחות והוא הדין לכל הקדשים: את

רדק

שמרי הסף. פירשנוהו: להוציא מהיכל יי׳. והלא מנשה הוציא הכל כשעשה תשובה כמו שאומר בדברי הימים ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יי׳ וגו׳ אלא שאמון החזירם שם ובשנת שתים עשרה למלכו החל לטהר ולהעביר את השקוצים כמו שאומר בדברי הימים אבל לא כלה עד שנת שמנ׳ עשר׳ אחר שמצא הספר כמו שאמר הנה: בשדמות קדרון. כתרגומו במישר קדרון: ונשא את עפרם ביתאל. כי שם היה עקר הע״ז שהיה שם העגל וטמא אותו המקום שהיה בו העגל והמזבח ונשא עפר שריפת הבעל והאשירה וכליהם ששרף בירושלם בשדמות קדרון נשא את עפרם שם: והשבית את הכמרי׳. האנשים העובדי׳ לפני הבעל נקראין כמרי׳ וכן תרגם הכהני׳ שהם עובדי ע״ז כומריא ומה שאמר שם הכמרים עם הכהנים ושניהם עובדי ע״ז אלא שמשתנין בלבושיהם כי הכמרי׳ הם לובשים שחורי׳ לפי׳ נקראו כמרי׳ מענין עורנו כתנור נכמרו ואומר כי הכמרים האלה נתנו אותם מלכי יהודה לזו העבודה ויאשיהו בטל הע״ז ובטל העובדים מעבודתם והחזירם למוטב: ויקטר בבמות. ויקטר כל אחד מהמלכים וכת״י ואסיקו בוסמין על במתא: ומסבי. כמו ובמסיבי: ואת המקטרי׳. פירוש והשבית נ״כ את המקטרי׳ לבעל לשמש ולירח: על קבר בני העם. העם שהיו עובדי׳ להם בחייהם השליך עפר השריפה על קבריהם לבזותם כלומר ראו מה שהייתם עובדי׳ בחייכם כדי שיוסרו החיים וכן אומר בדברי הימי׳ ויזרק על פני הקברים הזובחים להם והוא חסר הנסמך קברי הזובחי׳ להם כמו העם המלחמה וי״ת לקברי גליא וגליא שם ע״ז וכן בדברי רבותינו ז״ל בית גליא קורין לה בית כריא: ויתץ את בתי הקדשי׳. ת״י ית בתי הקדיש טעוותא והענין מורה עליו אשר הנשים אורגות שם בתי׳ לאשרה אבל וגם קדש יהיה בארץ ויעבר את הקדשים מן הארץ תרגם כמשמעו נפקת ברא כי אם היה הקדשים זה ענין זנות מה ענין בבית יי׳ אבל האשרה שעשה מנשה בבית יי׳ עשה שם בתים לנשי׳ שיארגו יריעות לכבוד האשרה: בתים לאשרה. יריעות היו אורגו׳ שם והיריעות היו בתים לאשרה כמו בתים לבדים אפשר שהיו אותן יריעות תלויות סביב האשרה והיה לאשרה בית ומקו׳ וי״ת די נשיא מייתין תמן מכולין לאשרת׳ ופי׳ בעל הערוך כמו מכילתא שהם מדות: ויבא את כל הכהנים. אלה הכהנים היו מזרע אהרן ותרגם אותם יונתן כומריא לפי שנעשו כומרי׳ לע״ז והביא אותם לירושלם והחזירם בתשובה: ויטמא. שם אותם מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה להרחיק הע״ז מלב העם: אשר פתח שער׳. כמו ואשר פתח השער וכמוהו שמש ירח ופי׳ כתץ את במות השערי׳ גהבמה אשר היתה פתח שער יהושע שר העיר נ״כ כתץ אולי היתה גדולה משאר הבמות לפיכך זכר אותה לבדה: אשר על שמאל איש בשער העיר. כלומר הבא איש בשער העיר היתה זאת הבמה לשמאלו וכן ת״י במיעליה תרע קרתא: כי אם אכלו מצות. פירשו רבותינו ז״ל הרי הם כבעלי

תשא י״ו וסימ׳ נמסר בסדר אחרי מות וברישׁ ספרא דא סימן ח׳: ויצא י״ג חס׳ וסי׳ נמסר בסדר קרח: לעפר ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר עקב: בגי ט׳ כתיב יוד וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ח:

וְאֶת־שֹׁמְרֵי הַסַּף לְהוֹצִיא מֵהֵיכַל יְהוָה אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָעֲשׂוּיִם לַבַּעַל וְלָאֲשֵׁרָה וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם וַיִּשְׂרְפֵם מִחוּץ לִירוּשָׁלִַם בְּשַׁדְמוֹת קִדְרוֹן וְנָשָׂא אֶת־עֲפָרָם בֵּית־אֵל׃ וְהִשְׁבִּית אֶת־הַכְּמָרִים אֲשֶׁר נָתְנוּ מַלְכֵי יְהוּדָה וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה וּמְסִבֵּי יְרוּשָׁלִָם וְאֶת־הַמְקַטְּרִים לַבַּעַל לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וְלַמַּזָּלוֹת וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם׃ וַיֹּצֵא אֶת־הָאֲשֵׁרָה מִבֵּית יְהוָה מִחוּץ לִירוּשָׁלִַם אֶל־נַחַל קִדְרוֹן וַיִּשְׂרֹף אֹתָהּ בְּנַחַל קִדְרוֹן וַיָּדֶק לְעָפָר וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־עֲפָרָהּ עַל־קֶבֶר בְּנֵי הָעָם׃ וַיִּתֹּץ אֶת־בָּתֵּי הַקְּדֵשִׁים אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר הַנָּשִׁים אֹרְגוֹת שָׁם בָּתִּים לָאֲשֵׁרָה׃ וַיָּבֵא אֶת־כָּל־הַכֹּהֲנִים מֵעָרֵי יְהוּדָה וַיְטַמֵּא אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר קִטְּרוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים מִגֶּבַע עַד־בְּאֵר שָׁבַע וְנָתַץ אֶת־בָּמוֹת הַשְּׁעָרִים אֲשֶׁר־פֶּתַח שַׁעַר יְהוֹשֻׁעַ שַׂר־הָעִיר אֲשֶׁר־עַל־שְׂמֹאול אִישׁ בְּשַׁעַר הָעִיר׃ אַךְ לֹא יַעֲלוּ כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֶל־מִזְבַּח יְהוָה בִּירוּשָׁלִָם כִּי אִם־אָכְלוּ מַצּוֹת בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם׃ וְטִמֵּא אֶת־הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵי בְנֵי־הִנֹּם לְבִלְתִּי לְהַעֲבִיר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ וְאֶת־בִּתּוֹ בָּאֵשׁ לַמֹּלֶךְ׃

וית אמרכליא לאפקא מהיכלא דיי ית כל מניא דעבידין לבעלא ולאשרתא ולכל חילי שמיא ואוקדינון מבר לירושלם במישר קדרון ואוביל ית עפרהון לביתאל: ובטיל ית כומריא די הבו מלכיא דבית יהודה ואסיקו בוסמין על במתא בקרויא דבית יהודה ובסחרני ירושלם וית דאסיקו בוסמין לבעלא ולשמשא ולסהרא ולמזלתא ולכל חילי שמיא: ואפיק ית אשירתא מבית מקדשא דיי מברא לירושלם למישר קדרון ואוקיד יתה בנחלא דקדרון ואדקה לעפרא ורמא ית עפרה לקברי גליא: ותרע ית בתי הקדיש טעותא די בבית מקדשא דיי די נשיא מייתין תמן מכולין לאשירתא: ואיתי ית כל כומריא מקרויא דבית יהודה וסאיב ית במתא דאסיקו בוסמין תמן כומריא מגבע עד באר שבע ותרע ית במת תרעיא די קדם תרע יהושע רב קרתא די על שמאלא גברא במיעליה תרע קרתא: ברם לא סלקין כהניא כומרי במתא לדבחא על מדבחא דיי בירושלם אלהן אכלי פטיר בגו אחיהון: וסאיב ית תופת די בחילת בר הינם בדיל דלא לאעברא גבר ית בריה וית ברתיה בנורא למולך:

רלבג

בשדמות קדרון. הוא כמו נחל קדרון והוא מישור שהיה בו: והשבית את הכמרי׳. ר״ל שבטל והשבית את הכמרי׳ שקטר כל אחד מהם בבמות בערי יהוד׳ ובמסבי ירושלם והשבית גם כן המקטרי׳ לבעל ולשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים וידמה שכבר החזירם למוטב ובטל העבודה ההיא שהיו עושים לע״ז: וישלך את עפרה על קבר בני העם. ר״ל על קבר העם שהיו עובדי׳ ע״ז ומזה המקו׳ למדנו שקבר אסור בהנאה שאם היה מותר בהנאה היה לנו להשמר מזה שמא יהנו בקברי העם ונמצאו נהנין מע״ז: ויתוץ את בתי הקדשי׳ אשר בבית יי׳. אפשר כי עם החזקם בפעולות המגונות ההם החזיקו בזמה ובתועבות שהיו עושים שאר הגוים וידמה כי מעבודת קצת האשרות היה שיהיו שם מוכנים למשגל מגונה והנשים היו אורגות שם בתים בעבור האשרה והיו עושים יריעות יהיו מחיצ׳ ובית לבאים לעבוד האשרה הפעולה המגונה וכבר זכר הרב המורה קצת מאותם המשגלים המגונים שהיו מנהג הקדומים מעובדי ע״ז להתנהג בהם: ויבא את כל הכהנים מערי יהודה. כבר באר בספר יחזקאל כי הכהנים בני צדוק הם אשר לא עברו ע״ז אך שאר הכהני׳ חטאו בחטאת בני יהודה והנה טמא את הבמו׳ בששם בהם דבר טומאה: אך לא יעלו כהני הבמות. ר״ל שהכהנים שעברו ע״ז לא יעלו אל מזבח יי׳ בירושלם להקריב אשה ליי׳ אך יאכלו במצות המנחות חלקם ובמה שידמה להם עם אחיהם כאילו הם בעלי מומין: וטמא את התופת. הנה עשו שם בנין כדי להעביר בנו ובתו באש למולך והיה אש מכאן ואש מכאן והכומרים מעבירים אותו בין שני האשים: ויסבת

מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקרבין ומה שאומר מצות פירוש מנחות שהיו נאפות מצות והוא הדין לכל הקדשים: וטמא את התופת. שם מקום שהיו מעבירין שם בניהם למולך היה שם המקום תופת ואמרו כי נקרא כן כי היו מרקדים ומכי׳ בתופים בשעת העבודה כדי שלא ישמע האב צעקת בנו כשהיו מעבירין אותו באש וינהם לבו עליו ויקחהו מידם והמקו׳ הזה היה ג״א שהיה לאדם הנקרא הנם ונקרא גי הנם וגי בן הנם והכתוב בזה בגי הנם והקרי בן הנם כי לבני הנם היה זה הגיא או לאחד מהם וטמא יאשיהו אותו המקום כלומ׳ שם אותו מקום טומאה להשליך שם נבלו׳ וכל טומאה שלא יעלה עוד על לב איש להעביר עוד את בנו ואת בתו באש למולך ומעשה המולך פירשו בדרש אמרו רז״ל אף על פי שהיו כל בתי ע״ז בירושלם המולך היה חוץ לירושלם והיה עשוי צלם חלול נתון לפני׳ משבעה קנקלי׳ וכל מי שמקריב סלת פותחין לו אחד מהם תורין ובני יונה פותחין לו שנים כבש פותחין לו ג׳ איל פותחין לו ד׳ עגל פותחין לו חמשה שור פותחין לו ששה וכן מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה והיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחבירו והיו מסיקין אותו באש והכומרי׳ נוטלין את התינוק ונותנין תוך ידיו של מולך והתינוק מוציא נפשו ולמה נקרא תפת והנם תפת שהיו מנהמין בתופים שלא ישמע אביו קול הנער וירחם עליו ויחזור בו הנם שהיה התינוק מנהם וקול כהמותיו עולה ידבר אחר הנם שהיו הכומרים אומרים הנה לך יערב לך יתבסם לך: ויסבת

רדק

ויסבת את הסוסים. ובטל גם כן זה המעשה שהיו עושים מלכי יהוד' שהיו עובדי' לשמש ונתנו שם סוסים שהיו מוכנים לזאת העבודה שהיו רוכבי' עליהם והולכים לקראת השמש בבקר בזרחה והיו הולכים לקראתו ממקום שהיה מבוא בית יי' עד לשכת נתן מלך וזהו שאמ' מבוא בית יי' אל לשכת נתן מלך ובוא הוא שם כמו מבוא וכ"ת ממעלנא דבית מקדשא דיי': ללשכת נתן מלך הסרים. כמשמעו וכ"ת גוזא וכבר פירשנו זה הענין בפסוק ויתן לה המלך סרים אחד: אשר בפרורים. פירוש מגרשי העירים ותרגום ירעשו מגרשות יזועון פרוריא ובדברי רז"ל בכל וכל פרוריה ונתן מלך זה היה פקיד על מגרשי העיר: מרכבות השמש. מרכבות הסוסים שהיו הולכים בהם לקראת השמש: הגג עלית אחז. חסר הסמך הגג גג עלית אחז וכן הארון הברית הארון ארון הברית וסמך גג העליה לאחז אולי הוא בנה אותו לזאת העבודה: וירץ משם. מן הקל והוא פעל יוצא כלומר הריצם משם ויש לפרשו ענין שבר וכתיתה כמו כי בך ארוץ גדוד לדעת רבי' ואפשר שיהיה פרשו רצץ ויהיו לו חברים רבי' בענינו ות"י ופליגון מתמן ר"ל ביערם משם בא"ת וארחיק מתמן: להר המשחית. הר הזתים ונקרא הר המשחה ולגנאי מפני הע"ז שהיה שם קראו הר המשחית וכן תרג' יונתן לטור זיתיא: אשר בנה שלמה. והיאך לא ביערו אותם אסא ויהושפט שביערו כל עבוד' זרה אשר היתה בארץ ישראל לפניהם עבודה זרה בערו אבל הבמות לא בערו כי היו אז מקריבים עליהם לאל כי בכלם נאמר והבמו' לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרי' בבמו' ויאשיהו נתץ גם כן הבמות כיון שנעשו מתחלה לע"ז או כדי שלא יקריבו עליהם אפילו לשם שמים מכיון שהיה בית המקדש קיים אסורות היו הבמו' לפיכך כתוב עליו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כי המלכי' אשר היו לפניו לא הסירו הבמות אף על פי שהיו מלכים טובים: עצמות אדם. עצמות עובדי עבודה זרה שהיה מוציא אותם מקבריהם ונותנם במקום האשרות והמצבות לבזיון ושרפם שם: מה הציון הלז. נראה כי הנבי' הזקן צוה לבניו שיעשו על הקבר ציון גדול שיהא ניכר בין הציוני' האחרי' כי ידע כי תתקיי' נבואת הנביא כמו שאמר כי היה יהיה הדבר והנביא אמ' מה שיעשה יאשיהו שיוצי' העצמו' מקבריה' וישרפו אותם לפיכך צוה להם שיהיה ציון אותו הקבר ניכר בין האחרים כי עצמות נביא האמת ידע שלא יוציאו מקברו לפיכ' שא' יאשיהו מה הציון הלז. ובדרש ראה שכרו אחד עלו בו חרולים וקמשונים וכרו אחד עלו בו הדסים ועשבי בשמים לפיכך תמה ושאל מה הציון הלז והיה זה כי צדיק ורשע היו נקברים בו נביא אמת ונביא השקר: ויאמרו אליו אנשי העיר. קבלה היתה בידם כי מעת שנקבר שם הנביא עד הזמן ההוא יותר משלש מאות וחמשים שנה אלא קבלה היתה בידם בן מפי אב: הקבר איש האלהים. חסר הסמך הקבר קבר איש האלהים וכן הארון הברית: על המזבח בית אל. בא בה"א הידיעה עם הסמוך שלא כמנהג וכמוהו הלשכות הקדם היחד הארג והדומים להם שכתבנו בספר מכלול.

רשי

את הסוסים. אותם המשתחוי' לחמה היו להם סוסים מוכני' לצאת לקראת החמה בבקר: התופת. הוא המולך ועל שם שהיו הכומרים מקישים בתופים שלא ישמע האב את נהמת הבן כשהוא נכוה בידי הצלם קראוהו תופת: נתן מלך. כך שמו: אשר בפרורים. לא ידעתי מה הם: וירץ משם. ויבערם משם: להר המשחית. הר הזיתים הוא הר המשח' וכיון שהזכיר את שמו על ידי ע"ז כינה שמו לגנאי: מה הציון הלז. ראה קבר מצדו אחד עלו קמשונים וחרולים וצדו אחד הדסים ובשמים ותמה עליו ואמר מה זה קבר איש האלהים ונביא השקר שצוה לבניו שיקברוהו אצלו: אשר

מסורה

מרכבות ד' ג' מלאים וא' חס' בקריאה וסי' מרכבת פרעה וחילו ירה בים חס'. מרכבות השמש שרף. שמה מרכבות כבודך' מרכבות עמינדב: בבית אל ד' בקריאה וסימ' ויתירו בית יוסף בביתאל. וגם את המזבח אשר בביתאל: וגם את כל בתי הבמות. ויבא אחד מהכהנים. ומן ויבן ירבעם את שכם עד אותו הדבר והוא לא שב ירבעם דכוו' בביתאל בבה"א ביתאל והנה איש אלהים בא מיהודה:

תרגום

ובטל ית סוסותא די הבו מלכיא דבית יהודה לשימשא ממעלנא דבית מקדשא דיי ללשכת נתן מלך גוזאה דבפרווריא וית רתיכי שמשא אוקיד בנורא: וית אגוריא די על איגר עילית אחז דעבדו מלכיא דבית יהודה וית אגוריא דעבד מנשה בתרתין דרת בית מקדשא דיי תרע מלכא וארחיק מתמן ורמא ית עפרהון לנחלא דקדרון: וית במתא די על אפי ירושלם דמדרום לטור זיתיא די בנא שלמה מלכא דישראל לעשתורת שקוץ צידונאי ולכמוש שקוץ מואבאי ולמלכום רחוק בני עמון סאיב מלכא: ותבר ית קמתא וקץ ית אשירתא ומלא ית אתרהון גרמי אנשא: ואף ית איגורא די בביתאל במתא דעבד ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל אף ית איגורא ההיא וית במתא תרע ואוקיד ית במתא אדקה לעפרא ואוקיד אשירתא: ואתפני יאשיהו וחזא ית קבריא דתמן בטורא ושלח ונסיב ית גרמיא מן קבריא ואוקיד על אגוריא וסאביה כפתגמא דיי דמליל נביא דיי דאתנבי ית פתגמיא האילין: ואמר מה ציונא הדין די אנא חזי ואמרו ליה אנשי קרתא קברא דנביא דיי דאתא משיבטא יהודה ואתנבי ית פתגמיא האילין דעבדתא על אגוריא בביתאל: ואמר שבוקו ליה אנש לא יניד גרמוהי

מקרא

וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש מבא בית יהוה אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרורים ואת מרכבות השמש שרף באש: ואת המזבחות אשר על הגג עלית אחז אשר עשו מלכי יהודה ואת המזבחות אשר עשה מנשה בשתי חצרות בית יהוה נתץ המלך וירץ משם והשליך את עפרם אל נחל קדרון: ואת הבמות אשר על פני ירושלם אשר מימין להר המשחית אשר בנה שלמה מלך ישראל לעשתרת שקץ צידנים ולכמוש שקץ מואב ולמלכם תועבת בני עמון טמא המלך: ושבר את המצבות ויכרת את האשרים וימלא את מקומם עצמות אדם: וגם את המזבח אשר בבית אל הבמה אשר עשה ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל גם את המזבח ההוא ואת הבמה נתץ וישרף את הבמה הדק לעפר ושרף אשרה: ויפן יאשיהו וירא את הקברים אשר שם בהר וישלח ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח ויטמאהו כדבר יהוה אשר קרא איש האלהים אשר קרא את הדברים האלה: ויאמר מה הציון הלז אשר אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש האלהים אשר בא מיהודה ויקרא את הדברים האלה אשר עשית על המזבח בית אל: ויאמר הניחו לו איש אל ינע עצמתיו

רלבג

וישבת את הסוסים. הנה מלכי יהוד' נתנו לשמש סוסי' מיוחדים שהיו רוכבים בהם מ מבוא בית יי' אל לשכת מי שיהיה המלך להיו' שר על המגרשים ודמה שבשלב' ההיא היו עושים דבר מה לשמש והנה הם היו הולכי' מבית יי' לפאת המזרח אל הלשכה ההיא להשתחוו' לשמש הפך מה שכוונה התורה ולזה סדרה שיהיה קדש הקדשים לפאת מערב כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה: ואת מרכבות השמש שרף באש. ר"ל המרכבות אשר לסוסי' הנזכרי': אל נחל קדרון. מישור קדרון: אשר בנה שלמה מלך ישראל. כבר בארנו במה שקדם שלא בנה אותם שלמה אך העלים עיניו מכשותיו שבנו הבמו' האלו ולזה יחס הכתו' בנייתם אל שלמה: וימלא את מקומם עצמות אדם. לטמא אותם ודמה שמעצמות עובדי ע"ז עשה זה: ויקח את העצמו' מן הקברים. זה לאות שלא היה מניח שם רק עצמות החטאים ולזה לא הסכים לשרוף עליהם עצמות איש האלהים ומלטו עצמותיו עצמות הנביא אשר בא משומרון ולולי זה כבר היו עצמותיו נשרפים כי היה מנביאי ע"ז: מה הציון הלז. הנה בנו בנין על קבר איש האלהים להכירו והבנין ההוא נקרא ציון ושאל יאשיהו מה הציון הלז: ויתנם

רש"י

אמר בערי שומרון · שהיה יאשיהו מלך על כל ישראל מה שחזרו מעשרת השבטים על ידי ירמיהו : לא נעשה כפסח הזה · לא נתקבצו רוב עם בכל פסח כמו שנתקבצו בזה : מימי השופטים · מימי שמואל כתוב בדברי הימים לפי שאף שמואל החזיר ישראל למוטב וקבצם המצפתה · דבר אחר לא נעשה כפסח הזה ליי' בירושלם אבל משמלכו מלכי ישראל ומלכי יהודה לא עשו פסח כל ישראל בירושלם לפי ש[ם] שנחלקה המלכות ל[א] לשנים מירבעם והיו הולכי' לעגל שבבית אל ובדן עד שגלו עשר' השבטי' והחזירן ירמיהו ומלך עליהם יאשיהו ובאו כלם ל[א] לירושלם : תרפים · צלמים שמדברים על ידי כשפים והעושה אותן צריך לכוין שעה אחת ושכה אחת ר[א] ראויה לכך : וימשחו

רלב"ג

ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם על המזבחות · ידמה שעדי' נשארו שם קצת ישר' כמו שנזכר אחר זה ועדין היו מחזיקי' ברשעתם והיו שם כהני במות ויאשיה זבח אותם אצל ה[מזבחות] המזבחות ושרף על המזבחות עצמו' אדם : וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי' ונו' · עד שכבר היה מבזה כל הדברים זולת השם ית' ובכל הקנינו' היה בז לרוב חשקו לעבוד השם' ולה' הדבון שלא יהיה י[אשיהו] יאשיהו בתחלת ענינו טוב עם השם' כי כבר כנזכר בדברי הימי' כי מקטנותו החל לעבוד השם ית' אך לא בער בשלמות האלילים מ[ן] ממלכותו והיו חוטאי' עדיין ישר' בהם ומפני ראותו הכתוב בספר התורה שיבא מהרע למי שלא יקיים את התור' ויעבור על ברית השם' התעורר בכל עוז להשיב ישראל לעבודתו ובער האלילים שעשו ישראל מכל ארץ ישר' כדי שיסור זכר ע"ז מישראל ולא יוסיפו לחטוא עוד : כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים · ר"ל מימי סוף השופטים שהוא שמואל כי בחייו שבו גם כן כל ישראל אל יי' ובימי שאול ודוד היו בישראל במות בהפך כונת התורה אף על פי שהיו מותרות ובימי שלמה נשארו גם כן הבמות ונעשו במות לע"ז ובימי חזקיהו לא שבו גם כן כל ישר' אל יי' אך קצת ישראל היו מלעיגים לדברי חזקיהו אך בימי יאשיהו בזאת השנה שבו כל ישראל אל יי' והנה זכר הפסח הנעשה אז לפי שמתנאי הפסח שלא יאכל ממנו ישראל משומד ודימה כי בזאת השנה לבד היה לב כל ישראל לשי' אך אחר זה חטאו בסתר גם בימי יאשיהו ולזה אמר כי אם בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה ליי' והנה לזאת הסבה לא שב השי' מחרון אפו הגדול כמו שספר כי בלי ספק אם היו ישרא' שבים ליי' בכל נפשם היתה ההשגחה האלהית דבקה בהם וישוב חרון יי' מהם ולזה אמר אך לא שב יי' מחרון אפו הגדו' ולזאת הסבה ג"כ מת יאשיהו בעון העם כי הוא חשב שיהיו כל ישר' הולכי' אחר מצות השי' ויהיו ראוי' מפני זה שידבקו בהם כל הברכות הכתובות בתורה אשר כתו' בהם וחרב לא תעבור בארצכם אפי' חרב של שלום ובחטאת העם מת ונענשו בספר מהם מי שחיו בגלו בנים ועליו קונן ירמיהו כמו שכתו' בספר הקינות לפי מה שזכר בד"ה ממנו ואמרו רבותינו ז"ל שמה שכתוב שם מזה הוא אמרו רוח אפינו משיח יי' נלכד בשחיתותם וגו' וזה מסכים למה שאמרנו :

רד"ק

וימלטו · כי בקבר אחד היו עצמותיו אבל עצמות הנביא אשר בא משמרון הוא הנביא הזקן נביא השקר ובבי"א היה יושב אז אבל משמרון בא שם כמו שפירשנו למעלה במקומו : אשר בערי שמרון · והלא הכותיים היו יושבים בשמרון וישראל גלו משם אלא הבמות היו עדיין קיימים וגם שארית נשארה בארץ אחר גלות ישרא' מפוזרים בארץ זעיר שם זעיר שם והיו עובדים ע"ז עדיין כמו שאמר ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם וכן אמ' בדברי הימים כי מאפרי' ומנשה היה שם שארית בימי יאשיהו וכן בימי חזקיהו היה שארית בארץ מזבולון ומאשר ומשמעון ו[מ]אפרים ומנשה ורבותי' ז"ל אמרו כי ירמיהו החזיר מעשר' השבטי' ומלך עליהם יאשיהו : כי לא נעשה כפסח הזה · תכלית הספור הוא זה כי מלת כי נותן טעם למה שקדם וכן כי נתן יי' בידינו את כל הארץ ר"ל כי עשו הפסח כמו שצוה אותם יאשיהו והתקבצו כלם לירושלם וארך הספור הוא כמו שכתו' בדברי הימים וסוף הספור כי לא נעשה כפסח הזה : מימי השופטים · ובדברי הימים כתיב מימי שמואל הנביא וזמן אחד הוא כי שמואל בימי השופטי' היה ובימיו החלה המלוכה בישראל ומה שאמ' כי לא נעשה כפסח הזה שהיו כל ישרא' בלב אחד לעבוד את יי' וכן אמר שמואל וינהו כל בית ישרא' אחרי יי' ואמר ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות ו[יעבדו] ויעבדו את יי' לבדו וגם פסח שעשה חזקיהו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיבים ברצים שהיה שולח חזקיהו ואף אות שהיו בירושלם רבי' היו טמאי' ואכלו את הפסח בטומאה : ואת התרפי' · תרגו' צלמניא והם צלמי' עשוים לדעת העתידות וכבר פירשנוהו עוד בספר שמואל : אשר שב אל יי' · שחרד לדברי תורה ועשה ככל הכתוב בה והסיר הבמות לא השאיר אחד ולא הקריבו בימיו כי אם בבית המקדש לבדו והמלכים אשר לפניו אף על פי שהיו בהם טובים לא הסירו הבמות כמו שאומר עוד העם מזבחים ומקטרי' בבמות ונמצא באסא דברי' אשר לא כן שנשען על מלך ארם והוציא כסף וזהב מאוצרות בית יי' ושלח לו ונאמר וגם בחליו לא דרש את יי' ו[יהושפט] ויהושפט גם כן היה עוזר למלכי ישראל הרשעים ונתחתן עמהם וחזקיה ג"כ נאמ' עליו ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה ועל ירושלם אבל יאשיהו נאמ' עליו ככל תורת משה ויש מחלוקת בזה בדברי רז"ל מהם אמרו כי יאשיהו חטא שלא עשה תשובה גדולה אשר שב אל יי' וגו' ומהם אמרו שלא חטא אלא מה אני מקיי' אשר שב אל יי' שכל דין שדן מבן שמנה ועד י"ח החזירו להם שלא תאמר נטל מזה ונתן לזה תלמוד לומ' ובכל מאודו שהחזיר להם משלו : פרעה

מסורה

נעשה ח' קמצין בקריאה וסי' וכל המנחה אשר תאפה בתנור · ויאמר אם אסור יאסרוני בשנים · ושנים עשר אריים · וחברו דדברי הימים · ולא נעשה פסח כמהו דברי הימים · כי אם בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו ·

כי לא נעשה כפסח הזה · בשמונה עשרה שנה דד"ה · וכל חמש מגלות דכוו' נעשה בכ"ב נעשה וסי' תורי זהב נעשה לך · אחות לנו קטנה ושדים אין · וסים תורתא דאחתי · ובירושלם ב"א בקריאה וסים' במסרה רבתא :

מלכים ב כג

וימלטו עצמתיו את עצמות הנביא אשר־בא משמרון : וגם את־כל־בתי הבמות אשר בערי שמרון אשר עשו מלכי ישראל להכעיס הסיר יאשיהו ויעש להם ככל־המעשים אשר עשה בבית־אל : ויזבח את־כל־כהני הבמות אשר־שם על־המזבחות וישרף את־עצמות אדם עליהם וישב ירושלם : ויצו המלך את־כל־העם לאמר עשו פסח ליהוה אלהיכם ככתוב על ספר הברית הזה : כי לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים אשר שפטו את־ישראל וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה : כי אם־בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה ליהוה בירושלם : וגם את־האבות ואת־הידענים ואת־התרפים ואת־הגללים ואת כל־השקצים אשר נראו בארץ יהודה ובירושלם בער יאשיהו למען הקים את־דברי התורה הכתבים על־הספר אשר מצא חלקיהו הכהן בית יהוה : וכמהו לא־היה לפניו מלך אשר־שב אל־יהוה בכל־לבבו ובכל־נפשו ובכל־מאדו ככל תורת משה ואחריו לא־קם כמהו : אך לא־שב יהוה מחרון אפו הגדול אשר־חרה אפו ביהודה על כל־הכעסים אשר הכעיסו מנשה : ויאמר יהוה גם את־יהודה אסיר מעל פני כאשר הסרתי את־ישראל ומאסתי את־העיר הזאת אשר־בחרתי את־ירושלם ואת־הבית אשר אמרתי יהיה שמי שם :

(מסורה בשוליים: ל' · לג' · ל' · ב' · ו' רסמי' · ח' · ל' · ג' · ח' · ל' · ג' חס' · ו' חס' · ית"ל כ' רמיין לכופיהון · ל' וג' ולא תקס · ל' · ל' · ל' · י')

תרגום

ושיזיבו גרמוהי עם גרמי נביא שקרא דאתא משמרון : ואף ית כל בתי במתא די בקרוי שמרון די עבדו מלכי ישראל לארגזא פלי יאשיהו ועבד להון ככל עיבידא דעבד בביתאל : ונכיס ית כל כומרי במתא די תמן על אגוריא ואוקיד ית גרמי אנשא עליהון ותב לירושלם : ופקיד מלכא ית כל עמא למימר עיבידו פסחא קדם יי' אלהכון כמא דכתיב על ספרא דקימא הדין : ארי לא אתעביד כפסחא הדין מיומי נגידיא דדנו ית ישראל וכל יומי מלכי ישראל ומלכיא דבית יהודה : אלהן בתמני עסרי שנין למלכא יאשיהו אתעבד פסחא הדין קדם יי' בירושלם : ואף ית בידין וית זכורו וית צלמניא וית טעותא וית כל שקוציא דאתחזיאו בארעא דבית יהודה ובירושלם פלי יאשיה בדיל לקיימא ית פתגמי אוריתא דכתיבין על ספרא דאשכח חלקיה כהנא בבית מקדשא דיי' : וכותיה לא הוה קדמוהי מלכא דתב לפולחנא דיי' בכל לביה ובכל נפשיה ובכל נכסוהי ככל אוריתא דמשה ובתרוהי לא קם כותיה : ברם לא תב יי' מתקוף רוגזיה רבא דתקף רוגזיה בדבית יהודה על כל ארגזותא די ארגיז קדמוהי מנשה : ואמר יי' אף ית דבית יהודה אגלי מארע בית שכינתי כמא דאגליתי ית ישראל וארחיק ית קרתא הדא דאתרעיתי בירושלם ובביתא דאמרית יהי שמי תמן :

ויקח

פרעה נכה · כתרגומו פרעה חגירא שהיה נכה רגלים: וילך המלך יאשיהו לקראתו · להלחם אתו לפי שהיה עובר בגבולו בכרכמיש על פרת והוא היה הולך להלחם על מלך אשור שכבש כרכמיש ממלך מצרים ושלח לו מה לי ולך מלך ישראל לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי כמו שכתוב בדברי הימים ולא שמע אל דברי פרעה נכה ואמרו רבותינו ז"ל מאי דרש יאשיהו וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום כיון שהיו עושין רצונו של מקום והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי ע"ז היו אלא שהיו עושין בסתר שהרי בימי יאשיהו היה ירמיהו מוכיח כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: וימיתהו במגדו כראותו אותו · בבקעת מגדו היתה המלחמה כמו שאומר בדברי הימים ופי' כראותו אותו כשראה אותו שרצה להלחם ע עמו שהתגרה בו וראה אותו לבוש כלי מלחמה כמו שאומר בדברי הימים כי להלחם בו התחפש ונענש יאשיהו לפי שלא שמע יאשיהו אליו כי מפי אלהים היה אומ' לו כמו שאומר בדברי הימי' ולא שמע אל דבר נכה כי י ירמיהו התנבא בזה וכן אמרו רז"ל כי אלהים האמור ביאשיהו קדש ומהם אמרו כי חדל לך מאלהים אשר עמי ע"ז ובעבור פרעה שם נלחם בכרכמיש על פרת לקח הש"י נקמת יאשיהו ממנו שכר שם ימים רבים עד השנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ובא עליו נבוכ' נצר והוא שהתנבא ירמיהו למצרי' על חיל פרעה נכה מלך מצרי' אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר ה הכה נבוכד נצר מלך בבל וגו' ואומר והיה היום ההוא ליי' צבאות יום נקמה להנקם מצריו היא נקמת המלך יאשיהו: בקבורתו · בקברות המלכים כמו שאו' בדברי הימים בקברות אבותיו ומה שאומר בקבורתו אפשר שהוא כרה לו קבורה ב בחייו: וימשחו אותו · מפני מה משחו אותו והלא אין מושחין מלך בן מלך ולא משחו שלמה אלא מפני מחלוקתו של אדוניהו ואת יהואש מפני מחלוקתו של עתליה ויהואחז גם כן משחו מפני מחלוקתו של יהויקי' שהיה גדול ממנו שתי שנים ומשחו יהואחז אף ע"פ שהיה קטן ממנו מפני שהיה ממלא מקום אבותיו ויהויקים לא היה ממלא מקום אבותיו כך פירשו רבותינו ז"ל ויהויקים שהיה גדול מיהואחז שתי שנים ראו מהפסוקים ש שנאמ' בן עשרים ושלש יהואחז במלכו וכתיב בן עשרים וחמש יהויקים במלכו ולא מלך יהואחז אלא ששה חדשים והנה מנאם בדברי הימי' ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים ה השלישי צדקיהו הרביעי שלום והנה לא נזכר שם יהואחז והם אמרו כי יוחנן הוא יהואחז וקראו בכור שהיה בכור למלכות ושלו' הוא צדקיהו ואמ' השלישי צדקיהו שהיה שלישי לבני יאשיהו ואמר עליו הרביעי שלום שהיה רביעי למלכות יאשיהו וקראו שלום שבימיו שלמה מלכות בית דוד בימיו ואני פירשתי בדברי הימי' כי שלום הוא יהויכין ונזכרו בן הבן בסדר הבנים רבו' כמוהו בספר והחכם רבי אברהם ב"ע כתב כי יוחנן היה בכור ולא מלך ושלום הוא יהואחז והנה יהואחז היה במות אביו בן כ"ג וצדקיה שהיה גדול ממנו בן כ"ד ויהויקים בן כ"ה והנה במלוך צדקיהו לפי זה החשבון היה בן לה" והכתוב אומר בן כ"א צדקיהו במלכו אלא שהמליכו יאשיהו אביו בחייו שלש שנים לפני מותו וכשמת יאשיה ולא רצו העם במלכותו והמליכו את יהואחז שהוא שלום וזהו שאומר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו נראה כי בחזקה המליכוהו והביא ראיה ממה שכתוב בירמיה בראשית ממלכת יהויקים וגו' ואמר עשה לך מוסרות ומוטות וגו' ביד המלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה והיאך היה צדקיהו מלך בראשית ממלכת יהויקים אלא שהיה נודע בגוים כי יאשיה המליך צדקיהו בחייו אלא שלא רצו בו עם הארץ אחרי מות אביו ואכתבנו כפרש זה הענין בספר ירמיה בע"ה: ויאסרהו פרעה נכה · נראה כי יהואחז במלכו חשב לנקום נקמת אביו מפרעה נכה והלך ופשט בארץ מצרים והכה בהם מכה גדולה ובשובו פגע בו פרעה בארץ חמת ולכדו ואסרו וזהו שאמר יחזקאל וילמד לטרוף טרף אדם אכל כי מה ענין ויאסרהו מבלי שיקדם לו ענין שנלחם עמו או עלה על ארצו והלא פרעה התנבל ליאשיהו ואמר לו לא עליך אתה היום אלא שכן נראה הענין כמו שפירשנו ומשל יחזקאל מורה עליו: במלך בירושלם · כן כתיב רוצה לו' בעוד מלכו בירושלם מעט הזמן הזה לקחו וקרי ממלוך שהסירו מהמלוכה לפי שהחל להלחם עמו והוא לא פשע במיתת אביו לפי דעתו כי הוא לא היה צ"א להלחם עמו ואע"פכ לקח הש"י נקמתו ממנו כמו שכת' והמליך פרע' נכה את אחיו כדי שיהיה לו עבד וידע כי מידו הוא מולך: וככר זהב · כשמשמעו ככר א' זהב ות"י וככרי דהבא ר"ל ככרים ולא זכר כמה: ויסב את שמו יהויקי' · הטעם כדי שידמה שברשותו הוא והמלוכה לו מאתו כי השם לא מאתו: אך העריך · תרגו' ברם רמא מגביתא על עמא דארעא · איש כערכו · גבר כד חזי כל א' כמו שהיה ראוי לתת לו לפי ממונו: נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ · נגש את עם הארץ לתת את הכסף ואת הזהב:

ומלך ה' בקריאה וסימ' ומלך את שלמה · את מתניה דדו · ומלך פרעה נכה את יהויקים · ולתשוב' חשנה שלח · מלך מצרים את אליקים אחיו דדברי הימים:

וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֹאשִׁיָּהוּ וְכָל אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא הֵם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ בְּיָמָיו עָלָה פַרְעֹה נְכֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל מֶלֶךְ אַשּׁוּר עַל נְהַר פְּרָת וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיְמִיתֵהוּ בִּמְגִדּוֹ כִּרְאֹתוֹ אֹתוֹ׃ וַיַּרְכִּבֻהוּ עֲבָדָיו מֵת מִמְּגִדּוֹ וַיְבִאֻהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיִּקְבְּרֻהוּ בִּקְבֻרָתוֹ וַיִּקַּח עַם הָאָרֶץ אֶת יְהוֹאָחָז בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ וַיִּמְשְׁחוּ אֹתוֹ וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו׃ בֶּן עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה יְהוֹאָחָז בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ חֲמוּטַל בַּת יִרְמְיָהוּ מִלִּבְנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָיו׃ וַיַּאַסְרֵהוּ פַרְעֹה נְכֹה בְרִבְלָה בְּאֶרֶץ חֲמָת בִּמְלֹךְ בִּירוּשָׁלִָם וַיִּתֶּן עֹנֶשׁ עַל הָאָרֶץ מֵאָה כִכַּר כֶּסֶף וְכִכַּר זָהָב׃ וַיַּמְלֵךְ פַּרְעֹה נְכֹה אֶת אֶלְיָקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו וַיַּסֵּב אֶת שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים וְאֶת יְהוֹאָחָז לָקַח וַיָּבֹא מִצְרַיִם וַיָּמָת שָׁם׃ וְהַכֶּסֶף וְהַזָּהָב נָתַן יְהוֹיָקִים לְפַרְעֹה אַךְ הֶעֱרִיךְ אֶת הָאָרֶץ לָתֵת אֶת הַכֶּסֶף עַל פִּי פַרְעֹה אִישׁ כְּעֶרְכּוֹ נָגַשׂ אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב אֶת עַם הָאָרֶץ לָתֵת לְפַרְעֹה נְכֹה׃ בֶּן עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם

ושאר פתגמי יאשיהו וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דבית יהודה׃ ביומוהי סליק פרעה חגירא מלכא דמצרים על מלכא דאתור על נהר פרת ואזל מלכא יאשיהו לקדמותיה וקטליה במגדו כד חזא יתיה׃ וארכבוהי עבדוהי כד מית ממגדו ואיתיאוהי לירושלם וקברוהי בקבורתיה ודבר עמא דארעא ית יהואחז בר יאשיהו ומשחו יתיה ואמליכו יתיה תחות אבוהי׃ בר עסרין ותלת שנין יהואחז כד מלך ותלתא ירחין מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל בת ירמיה מן לבנה׃ ועבד דביש קדם יי ככל דעבדו אבהתוהי׃ ואסריה פרעה חגירא ברבלה בארעא דחמת מלמימלך בירושלם ורמא מגביתא על עמא דארעא מאה ככרי כספא וככרא דדהבא׃ ואמליך פרעה חגירא ית אליקים בר יאשיהו תחות יאשיהו אבוהי ושוי ית שמיה יהויקים וית יהואחז דבר ואתא למצרים ומית תמן׃ וכספא ודהבא יהב יהויקים לפרעה ברם רמא מגביתא על עמא דארעא למתן ית כספא על מימרא דפרעה גבר כד חזי טקסים ית כספא וית דהבא מן עמא דארעא למתן לפרעה חגירא׃ בר עסרין וחמש שנין יהויקים כד מלך וחדא עסרי שנין מלך בירושלם

רשי

וימשחו · לא היה צריך משיחה אלא מפני ש שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו שתי שנים כמו שכתוב בענין: איש כערכו · כפי עשרו: על פי

רלבג

ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו ו וימשחו אותו · ידמה שמשחו אותו מפני המחלקת שהיתה בין האחי' וידמה מפני זה כי הוא לא היה י יהואחז הבכור וכבר יתבאר זה ממה שזכר כי בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ולא מלך כי אם שלשה חדשים ומלך אחריו יהויקי' והיה בן עשרי' וחמש שנה יהויקים במלכו וזה לאות ש שכבר היה גדול ממנו כמו שתי שנים וכבר נמנו בספר ד"ה בני יאשיהו וזכר שם כי הבכור יוחנן השני י יהויקים השלישי צ צדקיהו הרביעי שלום וכבר באר ר' אברהם בן עזרא ע"ה כי שלום הוא יהואחז כי כתוב בירמיהו כי כה אמר יי' אל שלום בן יאשיהו מלך יהודה המולך תחת יאשיהו אביו א אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב עוד ש והנה אחריו מלך י יהויקי' ובנו ואחריהם מלך צדקיה ולא מלך יוחנן ואם הוא הבכור מלך בבל המליך היושר בעיניו ואמנם הנה זכר בספר ד"ה כי הבכור יוחנן לפי מה שאחשוב להודיע שכבר עשו ישראל שלא כהוגן באמליכם הקטן מהבנים אך המליכוהו בהיותו נמשך לפעולות המגונות אשר היו פניהם מועדות אליהם ולזה נמשך אליהם מהרע מה שנמשך כי אולי היה יוחנן אוחז מעשה יאשיהו אביו: ככל אשר עשו אבותיו · ר"ל אבותיו אשר עשו הרע בעיני יי' כמו אחז ומנשה והדומים להם: ויתן ענש על הארץ · ר"ל שיתנו זה המס מדי שנה בשנה והוא המליך להם את אליקים: ולא

צוירה

זבידה. כתוב ביו"ד וקרי זבודה בוי"ו עם הדגש: אבותיו. אמון ומנשה: ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים. הנה מצאנו כי נבוכד נצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים כי כן כתיב בירמיהו הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נצר מלך בבל ובדניאל אומר בשנת שלש למלכות יהויקים בא נבוכד נצר וגו' ויתן יי' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער והנה אמר כי יהויקים הגלה בבל וכן אומר בדברי הימים להוליכו בבלה וירמיה נתנבא עליו סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם נראה כי בדרך מת ואמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה נכה ובסוף ג' שנים ליהויקים בתחלת שנה רביעית לו התנבא ירמיהו שיבא נבוכ' נצר על ירושלם ובא בשנה ההיא ויצר עליה ולכדה ולקח את יהויקים והוליכו בבל כמו שאומר בספר דניאל והשיבו לירושלם ועמד בירושלם שלש שנים באמונתו עם מלך בבל ומרד בו זהו שאמ' ויהי לו יהויקי' עבד שלש שנים וישב וימרד בו וזהו שאמר וישב כי כבר לקחו והוליכו בבל ואחר כך שב ומרד בו הנה היו לו ממלכותו ז' שנים או יותר כי לא ידענו כמה היה בבבל טרם שובו לירושלם כי אם נאמ' כי בשנ' ההיא שהוליכו בבל השיבו לירושלם ועמד שלש שנים באמונתו ומרד הנה עברו שבע שנים ממלכותו ונשארו ד' שנים ממלכותו אם כן לא באו גדודי כשדים לירושלם עד סוף ארבע שנים או ועמד במרדו ד' שנים ושבע שעברו הרי י"א שנה שמלך יהויקי' ואם נאמר שהיה שם בבבל יותר נוכל לומר כי עד ד' שנים היה שם ובשובו לירוש' עברו ח' שנים ממלכותו ונשארו שלש שנים ממלכותו ואותן שלש עמד באמונתו עם מלך בבל והיה לו עבד ובסוף שלש שנים שהיא שנת י"א לו מרדו ובאו גדודי כשדים ולכדוהו וסחבו אותו ובדרך מת ולא נקבר והית' נבלתו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה ובסדר עולם אומר וכן בדברי רבותינו ז"ל כי בשנה הראשונה שמלך נבוכד נצר כבש נינוה שנייה כבש יהויקים והיא השנה החמישית ליהויקי' והיה לו עבד ועמד שלש שנים שהרי שמנה שנים שמלך ארבע קודם מלכות נבוכד נצר ושנה שנכבש בידו ושלש שנים שהיה לו עבד הרי שמנה שנים שמרד בו ולסוף ג' שנים למרדו בא נבוכ' נצר וכבשו פעם שנייה וזהו שאומר בדניאל בשנת שלש הרי י"א ליהויקים ושמנה למלכו' נבוכד נצר ואותה שנה שמינית המליך יהויכין ומלך ג' חדשים והגלהו עם החרש והמסגר וזהו שאמ' גלו בשנת שבע גלו בשמנ' בשבע לכבוש יהויקים שהיא שמנה למלכות נבוכד נצר שהרי שנה א' מלך קודם כבוש יהויקי': ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון. כלם

וישלח ב"ב בקריא' וסימ' נמסר בסדר נח: כדבר יי' ד' בטעמא בסיפרא וסימ' ביד עבדו אחיה השילני. ביד יהושע בן נון. אשר דבר אל אליהו. ביד עבדיו הנביאים: דם הנקי ג' דסמיכי בקריא' וסימ' ובערת דם הנקי

רשי

על פי ה' היתה. כל הרעה הבאה ביהודה על ידי הגדודים האלה: וישכב יהויקים. לא על מטתו כי אסרו נבוכד נצר בנחושתים להוליכו בבלה והיו מגררין אותו ומת בידם כמו שנאמר קבורת חמור יקבר סחוב והשלך ובדברי הימים כתיב שאסרו נבוכד נצר להוליכו בבלה: לצאת מארצו. לעזור ליהויקים: כי לקח מלך בבל וגו'. שנצחו במלחמה בשנ' הרביעית ליהויקים בכרכמיש על נהר פרת ככתוב בספר ירמיה: ויצא

ושם אמו זבידה בת פדיה מן רומה: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשו אבתיו: בימיו עלה נבכדנאצר מלך בבל ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו: וישלח יהוה בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון וישלחם ביהודה להאבידו כדבר יהוה אשר דבר ביד עבדיו הנביאים: אך על פי יהוה היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאת מנשה ככל אשר עשה: וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה יהוה לסלח: ויתר דברי יהויקים וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: וישכב יהויקים עם אבתיו וימלך יהויכין בנו תחתיו: ולא הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר היתה למלך מצרים:

בן שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם ושם אמו נחשתא בת אלנתן מירושלם: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשה אביו: בעת ההיא עלה עבדי נבכדנאצר מלך בבל ירושלם ותבא העיר במצור: ויבא נבכדנאצר מלך בבל על העיר ועבדיו צרים עליה:

ושום אימיה זבודה בת פדיה מן רומה: ועבד דביש קדם יי' ככל דעבדו אבהתוהי: ביומוהי סליק נבוכד נאצר מלכא דבבל והוה ליה יהויקים עבדא תלת שנין ותב ומריד ביה: וגרי יי' ביה ית משרית כסדאי וית משרית ארם וית משרית מואב וית משרית בני עמון וגרינון בדבית יהודה לאובדיהון כפתגמא דיי' די מליל ביד עבדוהי נביא: ברם על דארגיזו קדם יי' הות דא בדבית יהודה לאגלאותהון מארעא בית שכינתיה בחובי מנשה ככל דעבד: ואף דם זכאי דאשד ומליא ית ירושלם חובת דם זכאי והות רעוא קדם יי' דלא למשבק: ושאר פתגמי יהויקים וכל דיעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: ושכיב יהויקים עם אבהתוהי ומלך יהויכין בריה תחותוהי: ולא אוסיף עוד מלכא דמצרים למיפק מארעיה ארי נסיב מלכא דבבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל דהוה למלכא דמצרים: בר תמני עסרי שנין יהויכין כד מלך ותלתא ירחין מלך בירושלם ושום אמיה נחושתא בת אלנתן מירושלם: ועבד דביש קדם יי' ככל דעבד אבוהי: בעידנא ההוא סליקו עבדי נבוכד נאצר מלכא דבבל לירושלם ועלת קרתא בציירא: ואתא נבוכד נאצר מלכא דבבל על קרתא ועבדוהי ציירין עלה:

רלבג

ולא אבה יי' לסלוח. ר"ל כי אף ע"פ שעשה מנשה תשוב' לא אבה הש"י לסלוח שפיכתו הדם הנקי ודמה שבכלל עבדי יי' אשר הרג היה ישעיה בן אמוץ על אשר היה מוכיח אותו וכן אמרו רז"ל כי מנשה הרג ישעיהו: ולא הוסיף עוד מלך מצרי' לצאת מארצו. אמר זה להעיר כי לקח השם יתברך נקמת יאשיהו ממנו שהרגו בעלותו להלחם על נהר פרת: ויצא

מישראל. וגם דם הנקי אשר שפך. ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק: מנחל ד' בקריא' וסי' ונקח בעת ההוא את הארץ. ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל. ולא הוסיף עוד מלך מצרים. מנחל בדרך ישתה: י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרינן ו' וסימ' יקרחה לא יקרחה קרחה בראשם. שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה. נשברה אניות בעציון גבר. עלה בעת ההיא עלה עבדי נבכד נצר. נצתה עריו נצתה מבלי יושב. היה צאן אבדות היה עמי. נושבה כי כה אמר יי' על בית מלך יהודה גלעד. יזנה ואבד לכלה נאופים. יהיה ועשיתי אתם לגוי אחד. שממה וידעת כי אני שמעתי. שפכה ואני כמעט נטיו רגלי. חמרמרה פני חמרמרה מני בכי. עודינה הכלינה עינינו אל. שלה ומני שם טעם די כל עם:

באו בשליחות נבוכד נצר הרשע שנתן יי' בלבם לבא להאבידו לפי שעשה הרע בעיני יי' וזהו שאמר וישלח יי' בו ולא אבה הא' יתברך להאריך לו עוד לפיכך אמר וישלח יי' בו: אך על פי יי' היתה ביהודה. כלומר קודם מלכות יהויקים היתה הגזירה על פי יי' שדבר ביד עבדיו הנביאים בחטאת מנשה כי לולי חטאתיו שרבו היה סולח לחטאות הבאים אחריו אך בחטאתיו נגזרה הגזירה להחריב ירושלם: למלכי יהודה. ושם כתוב בשתם ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ואם אמר על זה הספר אין כאן כתוב דבר ממעשיו אלא בשתם ויעש הרע והנראה כי על ספר ירמיהו אמר כי שם מספר תועבותיו בפרשת הוי בונה ביתו: וישכב יהויקים עם אבותיו. רוצה לומר שמת אבל לא נקבר עם אבותיו שהרי לא נקבר כלל כמו שכתוב אלא בא על דרך ויאסף אל עמיו: ולא הוסיף עוד מלך מצרים. פירוש באותו הזמן עד שמלך צדקיהו ואז יצא כמו שכתוב בירמיהו וימלך מלך צדקיהו וגו' וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכמוהו ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל ר"ל בזמן ההוא אבל אחר כך באו כמו שכתוב: בן שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו. ובדברי הימים בן שמנה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלם אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונה שמלך הוא שימלוך תחתיו אחר מותו אולי היו לו בנים אחרי' ועוד כי ראה שמלכותם תלויה ביד אחרים לא ידע אם ישירוהו מהמלוכה כמו שעשו לאחיו והמליך בנו יהויכין שימלוך תחתיו אחריו והיה אז יהויכין בן שמנה שנים ועתה כשמת אביו ומלך הוא היה בן י"ח שנה ומלך ג' חדשים ולא חשש כאן לכתוב עשרה ימים היתירים ובסדר עולם י"ח של מלך נבוכד נצר שמנה משנתחתם גזר דין לגלות: בעת ההיא. כמו שאומ' בדברי הימי' ולתשובת השנה שלח המלך: עלו עבדי נבוכד נצר. כתיב עלה וקרי עלו כי הוא עלה אחר כן ומצאם צרים על העיר וקרי עלו כי עבדיו עלו בתחלה:

ויבא

וביהודה ה' וסימ' נמסר לעיל בחלק ב' סימן י"ז: סימן מלכים ויחן עליה ירמיה קדמא ויצרו עליה תניינא ויחנו עליה. מלכים בתשעה לחדש ר"פ · ירמיה בחדש השביעי ר"פ:

ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו ויקח אתו מלך בבל בשנת שמנה למלכו: ויוצא משם את כל אוצרות בית יהוה ואוצרות בית המלך ויקצץ את כל כלי הזהב אשר עשה שלמה מלך ישראל בהיכל יהוה כאשר דבר יהוה: והגלה את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרה אלפים גולה וכל החרש והמסגר לא נשאר זולת דלת עם הארץ: ויגל את יהויכין בבלה ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי הארץ הוליך גולה מירושלם בבלה: ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף הכל גבורים עשי מלחמה ויביאם מלך בבל גולה בבלה: וימלך מלך בבל את מתניה דדו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו: בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל בת ירמיהו מלבנה: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשה יהויקים: כי על אף יהוה היתה בירושלם וביהודה עד השלכו אתם מעל פניו וימרד צדקיהו במלך בבל:

ויהי בשנת התשיעית למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבכדנאצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחן עליה ויבנו עליה דיק סביב: ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו:

ונפק יהויכין מלכא שיבטא דבית יהודה על מלכא דבבל הוא ואמיה ועבדוהי ורברבוהי וגברוהי ודבר יתיה מלכא דבבל בשנת תמני למלכיה: ואפיק מתמן ית כל אוצרי בית מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא וקציץ ית כל מני דהבא דעבד שלמה מלכא דישראל בהיכלא דיי כמא דמליל יי: ואגלי ית כל ירושלם וית כל רברביא וית כל גברי חילא עסרא אלפין בגלותא וכל אומניא ותרעיא לא אישתאר אלהן חשיכי עמא דארעא: ואגלי ית יהויכין לבבל וית אמא דמלכא וית נשי דמלכא וית רברבנוהי וית רברבי ארעא אוביל בגלותא מירושלם לבבל: וית כל גברי חילא שבעא אלפין אומניא ותרעיא אלפין כולהון גברין גברי עבדי קרבא ואיתינון מלכא דבבל בגלותא לבבל: ואמליך מלכא דבבל ית מתניה אח אבוהי תחותוהי ושני ית שמיה צדקיה:

בר עסרין וחדא שנין צדקיהו כד מלך וחדא עסרי שנין מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל בת ירמיהו מן לבנה: ועבד דביש קדם יי ככל דעבד יהויקים: ארי על דארגיזו קדם יי חות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא בית שכינתיה ומריד צדקיהו במלכא דבבל:

והות בשתא תשיעיתא למלכיה בירחא עשיראה בעשרא לירחא אתא נבוכד נצר מלכא דבבל הוא וכל משריתיה על ירושלם ושרא עלה ובנו עלה כרקום סחור סחור: ועלת קרתא בציירא עד חדא עשרי שנין למלכא צדקיהו:

רדק

ויצא יהויכי'. יצא אל מלך בבל שעשה בו רצונו והוא לקחו ולמה העבירו מהמלוכה אמרו חשב מלך בבל שיהיה מורד יהויכין כמו שהיה אביו מורד אמר מכלבא בישא גורא טבא לא נפיק לפיכך העבירו והמליך דודו תחתיו: שריו וסריסיו. ת' רברבנוהי וגברוהי: בשנת שמנה למלכו. בתחילת ח' שהרי יהויקים מלך י"א שנה ונבוכד נצר מלך בשנה הרביעי' ליהויקים ואם היה בסוף ח' היה י"ב אלא כך פירו' בתחלת שמנה וכן בירמיה אומ' וזה העם אשר הגלה נבוכד נצר בשנת ז' סוף ז' ותחלת ח' והרבה פיר' כזה בזה הספר ולדברי בעל סדר עולם שנת ז' לכיבוש יהויקים היא שנת שמנ' לנבוכד נצר: גבורי החיל עשרת אלפים גולה. כתי' עשרה ועשרת קרי ואחד הוא ואמר עוד ואת כל אנשי החיל ז' אלפים ובירמיה אומ' בשנת שבע יהודי' שלשת אלפים עשרים ושלשה היאך הוא זה החשבון הראשון שהוא עשרת אלפי' הוא כלל לכל ופרט אחר כן ז' אלפי' והם מבני בנימן ושאר שבטים ופרט עוד בירמיה ג' אלפים והם אנשים מקובצים שהיו מבני יהודה כמו שאמר יהודים והכל י' אלפים וכ"ג הוא מספר מועט ולא חשש לספרו עם י' אלפים זה הוא גלות שגלה עם יהויכין ובספר ירמיה אומר מה שגלו בגלות צדקיהו שהוא שנת י"ח לנבוכד נצר והיו בשמנ' מאות ול"ב ואחר החורבן שנת כ"ג לנבוכד נצר היו הגולים תשע"ה אות' שהיו בעמון ומואב ואמר גולה כמו גולים והוא דרך כלל בלשון יחיד ולדעת יונתן הוא שם שתרגם בגלותא: וכל החרש והמסגר. ת"י אומניא ותרעיא: ואת אילי הארץ. אלה חורי יהוד' ובנימין עליה' הכתוב אומר כתאני' הטובות האלה וגו': הוליך גולה. בגולה והוא שם בשקל שואה וכן כל גולה: והחרש והמסגר אלף. אלה אינם בכלל הי' אלפים שזכר במספר של מעלה ובסדר עולם הוא אומר ומתוכן החרש והמסגר אלף היו כלומר שמכלל העשרת אלפים היו ואין דרך המקרא לכלול מספר ואח' כן לפרטו אם לא לחדש על ענין הראשון ואמ' לבד אלה הראשונים היו: הכל גבורים עושי מלחמה. בסדר עולם וכי מה גבורה הם עושים בני אדם ההולכים בגולה ומה מלחמ' עושין בני אדם האסורים בזיקים הנתונים בשלשלאות של ברזל אלא גבורים בגבורה של תורה וכן הוא אומר גבורי כח עושי דברו עושי מלחמה עושין מלחמת' של תורה וכן הוא אומ' על כן יאמר בספר מלחמות יי'. חרש אחד מדבר והכל שותקין: מסגר שהכל יושבין לפניו ולמדין ממנו לקיים מה שנ' ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח: ויסב את שמו צדקיהו. הטעם פי' למעלה ומה ששנה כל כך שמו וקראו צדקיהו אומ' בדרש אמ' לו יהי' צדיק עליך את הדין אם תמרוד בי: בן עשרי' ואחת שנה צדקיהו. היאך הוא זה והלא בן ל"ה שנה היה לפי חשבו' של אחיו שהרי הבן השלישי ליאשיהו היה ויהויקים שהיה גדול ממנו כאמ' בו בן כ"ה שנה יהויקים במלכו וי"א שנה מלך הרי ל"ו לצדקיהו וכבר כתבנו למעלה לדעת החכם ר' אב"ע כי הוא אומר שמלך ג' שנים בחיי אביו ולא היה בן כ"ה וכל זה היה צריך לדעתו שאמר כי שלום הוא יהואחז והוא היה הקטן שבבני יאשיהו וכתיב בן שלשה ועשרים במלכו אבל לדברי רז"ל שאמרו כי שלום הוא צדקיהו אין כאן קושיא כלל כי צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו והיה במות אביו בן עשר שנים ועתה כשמלך בן אחד ועשרים שאמרחוק הוא שזכר בני בנים בסדר והאחד אינכו ולפירושנו כי שלום הוא יהויכין הנה צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו ואין צריך כאן תיקון: כי על אף יי'. הוא טעם למה שאמר אחר כן וימרוד האל יתברך שם בלבו שימרוד במלך בבל כדי שיבוא מלך בבל טענה להחריב הכל: היתה בירושלם. הפלוגה הנשארה היתה בירושלם על אפו ועל חמתו בעבור מעשים הרעים שהיו עושים: בשנת התשיעית למלכו. למלכות צדקיהו והיא שנת שבעה עשר לנבוכד נצר: ויבנו עליה דייק. הוא מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה:

בתשעה

רשי

ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל. לעשות לו כרצונו ולא למלחמה: החרש והמסגר. ת"י אומניא ותרעיא ורבותינו אמרו חכמים גדולים בתורה ששאחד פותח והכל שותקין כמו שכתו' החרישו אלי איים. מסגר. הכל יושבין לפניו ולמדין הימנו כמו שנאמר ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח: ואת אילי הארץ: אלו חורי יהודה ובנימן וצדיקי' היו עליהם הכתו' אומ' כתאנים הטובות כן אכיר את גלות יהודה: שבע' אלפים. ולמעלה הוא אומר י' אלפים בא הכתו' השלישי והכריע בספר ירמיה זה העם אשר הגלה נבוכ' נצר בשנ' שבע יהודי' שלש' אלפים אימור מעתה ג' אלפי' היו משבט יהודה וז' אלפי' משבנימן ושאר שבטים ואף בסדר עולם למדנו כן: ויסב את שמו צדקיהו. יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי: כי אף על יי' היתה וגו' לפיכ' וימרוד צדקיהו במלך בבל נתן הקב"ה בלבו למרוד בו כדי שיגלה: בשנת התשיעית למלכו. של צדקיהו: דייק. כרקום ת"י:

דיק

רלבג

ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל. ר"ל שיצא במאמר מלך בבל כשמעו שהוא בא שם להשלי' עמו ולשים צוארו תחת עולו והנה לא רצה להשלים עמו אך הגלה אותו לבבל הו' ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו בשנת שמנה למלכות נבוכד נצר מלך בבל שעברו לו ז' שנים שלמות: וכל החרש והמסגר. הם האומנים והשוערים ושומרי החומ' וסוגרי' פתחיה: ואת אילי הארץ. ר"ל שרי הארץ: ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים. והנה אמר למעלה י' אלפים ובספר ירמיה אמר שבשנת שבע למלכות נבוכ' נצר הגלה יהודי' שלשת אלפים ועשרים ושלשה ויראה שמה שאמר בספר ירמיה בשנת שבע ר"ל שעברו לנבוכד נצר ז' שנים ולזה אמר בזה המקו' בשנת ח' ואולם מספר הגבורים ירמה כמו שפי' רבינו דוד קמחי כי בתחלה ספר כל גבורי החיל הגולים מיהודה ובנימן ואחר כן פרט בזה המקו' הגבורי' שהיו משבט בנימן ובספר ירמיה פרט הגבורי' שהיו משבט יהודה ולזה קראם יהודים: כי על אף יי' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו. ר"ל כי מוקשי העם וכעס הש"י עליה' כהיה שימליכו עליהם אלו הרעים ולזה גם כן היתה הסבה שמרד צדקיהו במלך בבל כי לולי מרדו לא נחרבה ירושלם ולא גלו מעל אדמתם כמו שהיה אומר לו ירמיהו: ויבנו עליה דייק סביב. הוא מגדל שבונין סביב העיר לכבשה:

בתשעה

רשי

דרך שער בין החומותים • מערה הולכת מביתו עד ערבות ירחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי הולך על גג המערה חוץ לעיר ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו ראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי ׃ וידבר אתו משפט • נתווכח עמו על השבועה ׃ ואת כל בית גדול • בתי כנסיות שמגדלין בהן תורה ותפלה ובתי המדרשים ׃ ואת הנופלים • ששמעו לקול נבוכדנצר ויצאו אליו מן העיר כמו בלכתו אל דקלג נפלו עליו וממכם וגו' ׃ וליוגבים • חופרי הארץ לשון יקבים שהם חפורים בקרקע ׃

רדק

בתשעה לחדש • ולא זכר באיזה חדש ובספר ירמיה אמר בחדש הרביעי בתשעה לחדש ׃ ותבקע העיר • בקעו הכשדים חומת העיר וכיון שראו אנשי המלחמה אשר בעיר כי בקעו העיר ברחו בלילה ההוא וזהו שאמר וכל אנשי המלחמה הלילה רוצה לומר ברחו בלילה ההוא וכן אמר בספר ירמיה וכל אנשי המלחמה ברחו ויצאו מן העיר לילה ׃ דרך שער בין החומותים אשר על גן המלך • יצאו דרך השער שהיה בין שתי החומות בסתר שלא ירגישו בהם הכשדים ׃ וילך דרך הערבה • וילך צדקיהו ואשר יצאו עמו • ובדרש בין החומותים מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המער' והב"ה זמן צבי שהלך על גג המערה ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו היה צדקיהו יוצא וראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי ׃ אל מלך בבל רבלתה • והרי נבוכ' נצר בא לירושלם כמו שכתו' בא נבוכד נצר מלך בבל וכל חילו על ירושלם לא שהרכו ימי המצור כמו שאומר והלך לו נבוכד נצר בארץ חמת רבלתה והניח חילו במצור וכשכבשו ירושלם היה הוא ברבלת' והעלו את צדקיהו אליו • ובדרש לא עלה נבוכד נצר לירוש' אלא מה שאומ' בא נבוכד נצר נבוזר אדן הוא שעלה ודמות דיוקנו של נבוכד נצר היתה חקוקה לו במרכבתו והיתה אימתו מוטלת עליו כאילו הוא עומד לפניו כמו שאומר בספר ירמיה עמד בפני מלך בבל לירושלם ׃ וידברו אתו משפט • הוכיחו על שמרד בו ועבר על שבועתו כמו שכתו' וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים ׃ בשבע' לחדש • ובירמיה כתוב בעשור לחדש פי' רז"ל בשבע' בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו שמיני ותשיעי ובתשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך עד סוף עשירי ׃ היא שנת י"ט למלך נבוכד נצר • וכן כתוב בירמיה ובזה הפסוק היא שנת י"ט אבל בסוף אמר בשנת י"ח לנבוכד נצר הגלה מירוש' נפש ח' מאות כמו שפי' בג' ובח' סוף ז' ותחלת ח' וכן הוא שנת י"ח בסוף י"ח והתחלת י"ט ורז"ל אמרו גלו בי"ט גלו בי"ח וחשבון ח' הוא של י"ט למלכות נבוכד נצר וי"ח לכבוש יהויקי' שהיה בש"ב שניים לנבוכ' נצר ׃ ואת כל בית גדו' • כל בית אדם גדול ר"ל בתי הגדולים וכן ת"י בתי רברביא ׃ אשר רב הטבחים • אשר עם רב הטבחי' וכן כתוב בירמיה אשר את רב טבחי' ׃ ואת הנופלים אשר נפלו • שיצאו אליו קודם כבוש העיר ומסרו עצמ' אליו כמו אל הכשדי' אתה נופל ותי' וית שמועיא דאשתמעו כלו' שמסרו ש משמעתו על המלך בבל • סמוך הא הידיעה כמו הארון הברית ׃ לכורמי' וליוגבים • כורמי' עובדי הכרמים יוגבים עובדי השדות וכן ת"י למהוי מפלחין בכרמין ובחקלין וכתוב ולגבים בלא יו"ד פי' הפועל ומדברי רבותינו ז"ל תני רב יוסף לכורמים אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי עד רמתא וליוגבים אלו צדי חלזון מסולמא דצור עד חיפה ׃

ותבקע ד' וסי' נמס' בסדר קרח ובמלכים א' סי' א' ׃ אל גן כל לשון גן אל בב"ג על וסי' אשר על גן המלך וכשדים • וחברו דסוף ירמיה • ועל גנהו יונקתו ׃ ירחו ל' בספרא וישגו אתו בערבות ירחו • וכל יהושע ומלכים יריחו ב"מ דין ׃ וכל אוריתא דכוו' ירחו וכל שאר קריאה יריחו וסי' ושכן חדרים חומש רי מקרא רי

בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בָּעִיר וְלֹא הָיָה לֶחֶם לְעַם הָאָרֶץ ׃ וַתִּבָּקַע הָעִיר וְכָל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַלַּיְלָה דֶּרֶךְ שַׁעַר בֵּין הַחֹמֹתַיִם אֲשֶׁר עַל גַּן הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל הָעִיר סָבִיב וַיֵּלֶךְ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה ׃ וַיִּרְדְּפוּ חֵיל כַּשְׂדִּים אַחַר הַמֶּלֶךְ וַיַּשִּׂגוּ אֹתוֹ בְּעַרְבוֹת יְרֵחוֹ וְכָל חֵילוֹ נָפֹצוּ מֵעָלָיו ׃ וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה וַיְדַבְּרוּ אִתּוֹ מִשְׁפָּט ׃ וְאֶת בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ שָׁחֲטוּ לְעֵינָיו וְאֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַנְחֻשְׁתַּיִם וַיְבִאֵהוּ בָּבֶל ׃ וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ הִיא שְׁנַת תְּשַׁע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים עֶבֶד מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלִָם ׃ וַיִּשְׂרֹף אֶת בֵּית יְהוָה וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם וְאֶת כָּל בֵּית גָּדוֹל שָׂרַף בָּאֵשׁ ׃ וְאֶת חוֹמֹת יְרוּשָׁלִַם סָבִיב נָתְצוּ כָּל חֵיל כַּשְׂדִּים אֲשֶׁר רַב טַבָּחִים ׃ וְאֵת יֶתֶר הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר וְאֶת הַנֹּפְלִים אֲשֶׁר נָפְלוּ עַל הַמֶּלֶךְ בָּבֶל וְאֵת יֶתֶר הֶהָמוֹן הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים ׃ וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ הִשְׁאִיר רַב טַבָּחִים לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים ׃ וְאֶת עַמּוּדֵי הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה וְאֶת הַמְּכֹנוֹת וְאֶת יָם הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה שִׁבְּרוּ כַשְׂדִּים וַיִּשְׂאוּ אֶת נְחֻשְׁתָּם בָּבֶלָה ׃ וְאֶת הַסִּירֹת וְאֶת הַיָּעִים וְאֶת הַמְזַמְּרוֹת וְאֶת הַכַּפּוֹת וְאֵת כָּל כְּלֵי הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָם לָקָחוּ ׃ וְאֶת הַמַּחְתּוֹת וְאֶת הַמִּזְרָקוֹת אֲשֶׁר זָהָב זָהָב וַאֲשֶׁר כֶּסֶף כָּסֶף לָקַח רַב טַבָּחִים ׃ הָעַמּוּדִים שְׁנַיִם הַיָּם הָאֶחָד וְהַמְּכֹנוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה לֹא הָיָה מִשְׁקָל לִנְחֻשְׁת

בתשעא לירחא ותקיף כפנא בקרתא ולא הות מיכל לעמא דארעא ׃ ואיתרעת קרתא וכל גברי עבדי קרבא בליליא באורח תרעא בין שוריא די על גינתא דמלכא וכסדאי שרן על קרתא סחור סחור ואזל באורח מישרא ׃ ורדפו משרית כסדאי בתר מלכא ואדביקו יתיה במישרי יריחו וכל משריתיה איתבדרת מניה ׃ ואחדו ית מלכא ואסיקו יתיה לות מלכא דבבל לרבלת ומלילו עימיה פיתגמי דינין ׃ וית בנוהי דצדקיהו נכיסו לעינוהי וית עיני צדקיהו עור ואסריה בשישלן דנחש ואוביליה לבבל ׃ ובירחא חמישאה בשבעא לירחא היא שנת תשע עסרי שנין למלכא נבוכד נצר מלכא דבבל אתא נבוזר אדן רב קטוליא עבדא דמלכא דבבל לירושלם ׃ ואוקיד ית מקדשא דיי וית בית מלכא וית כל בתי ירושלם וית כל בתי רברביא אוקיד בנורא ׃ וית שורי ירושלם סחור סחור תרעו כל משרית כסדאי דעם רב קטוליא ׃ וית שאר עמא דאישתארו בקרתא וית שמיעיא דאישתמעו על מלכא דבבל וית שאר המונא אגלי נבוזר אדן רב קטוליא ׃ ומחשיכי עמא דארעא אשאר רב קטוליא למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין ׃ וית עמודי נחשא די בבית מקדשא דיי וית בסיסיא וית ימא דנחשא די בבית מקדשא דיי תברו כסדאי ואובילו ית נחשיהון לבבל ׃ וית דודיא וית מגרופיתא וית מזמריא וית בזיכיא וית כל מני נחשא דהוו משמשין בהון נסיבו ׃ וית מחתיתא וית מזרקיא די דהבא דהבא ודי כספא כספא נסיב רב קטוליא ׃ עמודיא תרין ויַמא חד ובסיסיא דעבד שלמה לבית מקדשא דיי לא הוה מתקל לנחשתהון

רלבג

בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר • הנה לא באר באי זה חדש ואולם בספר ירמיה באר שזה היה בחדש הרביעי בתשעה לחד' ׃ ותבקע העיר • ר"ל על ידי חיל כשדים ׃ וכל אנשי המלחמ' הלילה • ר"ל יברחו הלילה לפי שראו כי חיל כשדים נכנסו לעיר ׃ דרך שער בין החומותים • ר"ל שיצאו דרך שהיה בין שתי חומות כדי שלא ירגישו כשדי' ולא ירגישו בהם ׃ אשר על גן המלך • ר"ל אצל גן המלך ׃ וילך דרך הערבה • ר"ל כי המלך הלך דרך המדבר שלא ירגישו בו כשדי' ׃ וידברו אתו משפט • אמ' לו משפט המורד והעובר על שבועתו ולזה הרג בניו ועור עיני צדקיהו ויאסרהו בנחשתי' ונתנהו בבית האסורי' עד יום מותו כמו שנז' בספר ירמיה ׃ ובחדש החמשי בשבעה לחדש • וכבר אמר בספר ירמיה בעשור לחדש ויראה שהתחלת החרבן היה בשבעה לחדש כי אז נכנסו בירושלם וסוף החורבן היה בעשור לחדש כי אז נשרף בית המקדש ׃ ואת כל בית גדול • ר"ל ואת כל בית איש גדול ׃ אשר רב טבחים • ר"ל אשר את רב טבחים ׃ לכורמים וליוגבים • רוצה לומר לעבוד השדות והכרמים ׃ ואת עמודי הנחשת אשר בית יי' • וכבר התבאר בענין צורת אלו הכלים בזכרון בניית שלמה בית המקדש ומשם ילקח ביאור כל מה שזכר בזה המקום מאלו הכלים ׃ שריה

וכלהון כתיבן ו' בסוף תיבותא בב"א יריחה כתיב וסי' בימיו בנה חיאל • וכל יהושע חס' יוד בב"א ובית חגלה ועמק ׃ ואת בני י' דסמיכי בקריאה וס' מ' נמסר בריש סדר וישב ׃ לעיניו ה' בקריא וסי' ושרף את הפרה לעיניו • ותלך תמר בית אמנון אחיה • ואת בני צדקיה שחטו לעיניו דמלכים • וחבריהם דירמיה קדמא ותנינא ׃ ובחדש ה' ר"פ בקריאה וסי' נמסר בסדר פנחס ׃ ואת כל בית ט' דסמיכי בקריאה וסי' כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל • ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו • ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה • ואת אחימלך • וישמח עליהם חזקיהו דישעיה • וישרף את בית יי' ואת בית המלך דספרא • וחברו דירמי' תנינא • כי כאשר ידבק האזור תנינא דפסוק • ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה ואת אחיו ואת כל ׃

רדק

כהן הראש · כהן גדול שהוא ראש לשאר הכהנים : כהן המשנה · שני לכהן
גדול והוא הסגן וכן תרגם יונתן סגן כהניא : שומרי הסף · שומרי כלי בית
המקדש : ומן העיר לקח · לפי שאלו שזכר היו מבית המקדש אמר ומן העיר
לקח : סריס אחד · סריס משמ כתרגומו גוזא : וחמשה אנשים מרואי פני המלך ·
ובירמיהו אומר שבעה אנשים
מראי פני המלך השנים לא היו
גדולים כמו החמשה לפיכך לא
מנאן כאן ובדברי רבותינו ז"ל
כתוב אחד אומר חמשה וכתוב
אחד אומר שבעה להביא שני ש
סופרי הדיינין : המצביא את
עם הארץ · שעל פיו היו יוצאים
העם לצבא : בשערים

רשי

וקומת הכותרת שלש אמות · ובתחלת הספר הוא אומ' חמש אמות ושם יישבתי את
המקראות : ושבכה · קויפא בלע"ז כמין כובע : וכאלה רמונים : הסופר
שר הצבא · שהיה יודע מנין כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא : כל שרי
החיילים · שיצאו מן העיר לאחבא במערות ובמצודות ובטירים : נפח

כל הכלים האלה ד' דסמיכי וסי' ככר זהב טהור יעשה אתה · העמודים שנים דמלכים · וחברו דירמיה · לא
נחקר דדברי הימים · ושארא את כל הכלים האלה : ויולך ד' ג' מל' וא' חס' וסי' ויולך יי' את הים ברוח קדים ·
וילך אתם שמרונה · על מלך בבל דמלכים · אל מלך בבל דירמיה : ויגל ד' וסי' ויגל יהודה מעל אדמתו ·

כל־הכלים האלה : שמנה עשרה
אמה קומת העמוד האחד וכותרת
עליו נחשת וקומת הכותרת שלש
אמה ושבכה ורמנים על־הכתרת
סביב הכל נחשת וכאלה לעמוד
השני על־השבכה : ויקח רב־טבחים
את־שריה כהן הראש ואת־צפניהו
כהן משנה ואת־שלשת שמרי הסף :
ומן־העיר לקח סריס אחד אשר־הוא
פקיד על־אנשי המלחמה וחמשה
אנשים מראי פני־המלך אשר
נמצאו בעיר ואת הספר שר הצבא
המצבא את־עם הארץ וששים איש
מעם הארץ הנמצאים בעיר : ויקח
אתם נבוזראדן רב־טבחים וילך
אתם על־מלך בבל רבלתה : ויך
אתם מלך בבל וימיתם ברבלה
בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו
: והעם הנשאר בארץ יהודה אשר
השאיר נבוכדנאצר מלך בבל
ויפקד עליהם את־גדליהו בן־אחיקם
בן־שפן : וישמעו כל־
שרי החילים המה והאנשים כי־
הפקיד מלך־בבל את־גדליהו ויבאו
אל־גדליהו המצפה וישמעאל בן־
נתניה ויוחנן בן־קרח ושריה בן־
תנחמת הנטפתי ויאזניהו בן־
המעכתי המה ואנשיהם : וישבע
להם גדליהו ולאנשיהם ויאמר
להם אל־תיראו מעבדי הכשדים
שבו בארץ ועבדו את־מלך בבל
וייטב לכם : ויהי בחדש
השביעי בא ישמעאל בן־נתניה בן־
אלישמע מזרע המלוכה ועשרה
אנשים אתו ויכו את־גדליהו וימת
ואת־היהודים ואת־הכשדים אשר־
היו אתו במצפה : ויקמו כל־העם
מקטן ועד־גדול ושרי החילים ויבאו
מצרים כי יראו מפני כשדים :

דכל מניא האילין : תמני עסרי
אמין רומיה דעמודא חד וקרונתהון
עלוהי דנחשא ורומא דקרונתהון
תלת אמין וסריגתא ורמוניא על
קרונתהון סחור סחור כולא נחש
וכאילין לעמודא תנינא על
סריגתא : ודבר רב קטוליא ית
שריה כהנא רבא וית צפניה סגן
כהניא וית תלתא אמרכליא : ומן
קרתא דבר גוזא חד דהוא ממנא
על גברי עבדי קרבא וחמשין
גברין דחזן אפי מלכא דאשתכחו
בקרתא וית ספרא רב חילא
דכנוש ית עמא דארעא ושיתין
גברא מעמא דארעא דאישתכחו
בקרתא : ודבר יתהון נבוזר אדן
רב קטוליא ואוביל יתהון לות
מלכא דבבל לריבלת : ומחא
יתהון מלכא דבבל וקטלינון
ברבלה בארעא דחמת וגלו דבית
יהודה מעל ארעהון : ועמא
דאישתאר בארעא דבית יהודה
דאשאר נבוכדנאצר מלכא דבבל
ומני עליהון ית גדליה בר אחיקם
בר שפן : ושמעו כל
רבני חילותא אינון וגבריהון ארי
מני עליהון מלכא דבבל ית גדליה
ואתו לות גדליה למצפיא ו
וישמעאל בר נתניה ויוחנן בר
קרח ושריה בר תנחומת
דמנטופא ויאזניה בר מעכת
אינון וגבריהון וקיים להון גדליה
ולגבריהון ואמ' להון לא תדחלון
מעבדי כסדאי תיבו בארע ופלחו
ית מלכא דבבל וייטב לכון :
והות בירחא
שביעאה אתא ישמעאל בר
נתניה בר אלישמע מזרעא
דמלכותא ועסרא גברין עימיה
ומחו ית גדליה ומית וית יהודאי
וית כסדאי דהוו עימיה במצפיא :
וקמו כל עמא מזעירא ועד רבא
ורבני חילותא ואתו למצרים ארי
דחילו מן קדם כסדאי :

רלבג

שריה כהן הראש ·
הוא כהן גדול : ואת
צפניה כהן משנה ·
הוא סגן הכהנים :
ואת שלשה שומרי
הסף · הם שומרי בית
המקד' : ואת הסופר
שר הצבא · רוצה לומ'
ואת הסופר שהיה ש
סופר שר הצבא
והנה שר הצבא הוא
המצביא את כל עם
הארץ על פי הסופר :
ויולך אותם על מלך
בבל · רוצה לומ' אל
מלך בבל : כי יראו
מפני כשדים · על
שהומתו הכשדים ש
שהיו עם גדליה והומת
גדליה אשר מנה אותו
מלך בבל על שארית
הגולה : ויהי

וחברו דסוף ירמיה · ויגל השארית דד"ה · ויגל אונם למוסר · וא' ויגל כלחץ אזנם וא' יגל יבול ביתו :
ישב ג' חס' יו"ד בליש' בקריא' וסי' ועשית לו כאשר יטב בעיניך · קום אכול לחם ויטב לבך דאחאב · ועבדו
את מלך בבל : מזרע המלוכה ד' בליש' בקריאה וסימ' ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים ·
וחברו דירמיה · ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית · ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש דניאל :
ואת הכשדים ג' וסימ' בא ישמעאל בן נתניה דמלכים · ואת כל היהודים דירמיה · והנני מסב את כלי המלחמה :

רשי

שנת אויל מרודך. שמת נבוכד נצר ומלך אויל מרודך תחתיו בעשרים ושבעה לחדש ובספר ירמיה הוא אומ' בעשרי' וחמשה אלא בעשרי' וחמשה מת נבוכד נצר ונקבר בעשרים וששה בעשרים ושבעה הוציאו אויל מרודך מקברו וגררו בשביל לבטל גזירותיו לקיים מה שנאמר ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב וגו': וידבר אתו טובות. דברי ניחומים:

רדק

שנת אויל מרודך. שמת נבוכד נצר ומלך אויל מרודך בעשרים ושבעה לחדש כמת אויל מרודך. שמת נבוכד נצר ובירמיה אומר בעשרים וחמשה. פירשו רז"ל בכ"ה מת נבוכד נצר בבו' בר' ... הוציאו אויל מרודך בנו מקברו כי פחד שמא ישוב עדיין כמו שעשה אחר שנטרד ודר עם החיות והמית בן אחר שהמליכו תחתיו ובקשת הכסא אות בררם כתו' ... אויל מרודך הוא שהמליכו תחתיו וכששב נבוכד נצר ומצאו על כסאו נתנו בבי' האסורי' ועכשיו פחד אויל מרודך אולי ישוב ויהרגהו והוציאוהו מקברו לראות אם מת בלא ספק לקיים עליו מה שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצ' נתעב: ושנא. בשי"ן במקום ה"א ושל ירמיהו כתיב בה"א: לפניו. לא לפניו ועל שולחנו שהרי אומ' וארוחתו תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו: כל ימי חייו. ימי חייו של יהויכין ובדברי רז"ל רב ולוי חד אמר ימי חייו של אויל מרודך וחד אמר ימי חייו של יהויכין ומסתברא כמאן דאמר ימי חייו של יהויכין שהקדוש ברוך הוא נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לגן עדן:

נשלם ספר מלכים

חו' ד' חסרים וסימניהון ואבשלום לקח ויצב לו בחיו. וארחתו ארחת תמיד דמלכים. ושנה את בגדי כלאו דירמיה. טוב אשר יפה לאכול ולשתות:

סליק ספר מלכים

וַיְהִי בִשְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּעֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ נָשָׂא אֱוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת מָלְכוֹ אֶת־רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה מִבֵּית כֶּלֶא: וַיְדַבֵּר אִתּוֹ טֹבוֹת וַיִּתֵּן אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כִּסֵּא הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּבָבֶל: וְשִׁנָּא אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ וְאָכַל לֶחֶם תָּמִיד לְפָנָיו כָּל־יְמֵי חַיָּיו: וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו:

ח' ב' חד כתי' א' וחד כתי' ה'

וַהֲוָת בִּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְרֵי עֲשַׂר יַרְחִין בְּעַשְׂרִין וְשִׁבְעָא לְיַרְחָא רַבֵּי אֱוִיל מְרוֹדַךְ מַלְכָּא דְבָבֶל בִּשְׁנַת מִימַלְכֵיהּ יַת רֵישׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מִבֵּית אֲסִירֵי: וּמַלִּיל עִמֵּיהּ פִּתְגָמִין תַּקְנִין וִיהַב יַת כּוּרְסֵיהּ עֵיל מִן כּוּרְסֵי מַלְכַיָּא דִי עִמֵּיהּ בְּבָבֶל: וְשַׁנִּי יַת לְבוּשֵׁי אִיסוּרֵיהּ וַאֲכִיל לַחְמָא תְּדִירָא קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי: וְשֵׁירוּתֵיהּ שֵׁירוּת תְּדִירָא מִתְיַהֲבָא לֵיהּ מִן קֳדָם מַלְכָּא פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי:

סכום פסוקי דספר מלכים אלף ותמש מאות ושלשים וארבעה
וסי' אהל"ד וסדריו לה"ה וחציו ויקבץ מלך ישראל את הנביאים:

רלבג

ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין. לפי שאז היתה השנה הראשונה למלכות אויל מרודך וכבר היה ג' גלות יהויכין בשנה ח' השמינית לנבוכד נצר למלכו שנבוכד נצר מלך מ"ד שנה. והנה אמר פה בכ"ז לחדש ובספר ירמיה בעשרי' וחמש' ודומה כי בכ"ה לחד' היה זה המעשה ולא נשלם עד עשרים ושבעה לחדש והנה אמרו רבו' ז"ל כי אויל מרודך רצה לבחון א' אם מת אביו קודם ש' שימלוך כי היה ירא ממנו מאד ולזה השליכו מקברו לדעת אם הוא מת כמו שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב ולמנם היה ירא אויל מרודך ממנו כי כשנטרד נבוכד נצר והוסר ממנו שלו המליכו אויל מרודך כי כן היה ראוי בלי ספק וכאשר שב לדעתו ומצאו מולך שמהו בית האסורין ואולי קבלה היתה בידם: ויאכל לחם תמיד לפניו. אחשוב כי הוא היה מאוכלי שולחנו ועם כל זה היה שולח לו ארוחה ומשאת לפרנס בני ביתו ואפשר שהוא לא היה מאוכלי שולחנו ואמר שהוא אוכל לחם תמיד לפניו כי אכלו היה בביתו או סמוך לו: כל ימי חייו. אפשר ששב אל יהויכין ואפשר ששב אל אויל מרודך ואין לנו הכרע בזה ואין אצלינו ספורים מדברי אויל מרודך ומקריהו בחייו שנוכל לעמוד בבירור על זה מהם. הנה זה הוא מה שראינו שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום. **ואולם** התועלות המגיעות מאלו הספורים הנה הם אלו.

הראשון לבאר מדרך העדות שהש"י משגיח על איש איש מין האנושי לגמול הרשעים על רשעם ולגמול טוב לצדיקים על צדקם ולזה ספר כי מפני שעשה יהואחז בן יהוא הרע בעיני יי' חרה אף יי' בישראל ונתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בן הדד שלא השאיר חזאל ליהואחז כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי ולזה גם כן ספר כי ההצלחה שהיתה ליואש בן יהואחז על מלך ארם לא היתה כי אם מפני ברית הש"י עם האבות כי בזולת זה תופר בריתו עם האבות כמו שזכרנו בביאורינו בזה המקום עם מה שעזר בזה אלישע על דרך המופת במה שצוה ליואש לקחת קשת וחצים כי מההשגחה הדבקה לנביא נמשכה אז ההשגחה לישראל בתפלתו ולזה גם כן ספר כי תכף שמת אלישע פשטו גדודי מואב על ארץ ישראל כי בזכותו היו נצולים מזה בחייו ולזה גם כן ספר כי אמציה בעשותו הישר בעיני יי' הצליח במלחמה והכה את אדום בגיא מלח עשרת אלפים ומן אז עבר לאהי אדום והשתחוה להם וקטר להם נפל ביד אויביו הוא ויהודה עמו וקשרו עליו קשר בירושלם והמיתוהו ולזה גם כן ספר שההצלחה שהיתה לירבעם בן יואש מלך ישראל היתה בעבור ברית השם עם האבות שלא ימחה שם ישראל מתחת השמים ולזה ג"כ ספר כי עוזיה נצטרע מפני החטא שעשה בגבהות לבו למזבח להקטיר כמו שנזכר בד"ה ובראשונה כאשר עשה הישר בעיני יי' הצליח במלחמות מאד ובכל ענייניו כמו שנזכר בד"ה ולזה גם כן ספר שזכריהו בן ירבעם לא מלך כי אם ששה חדשים ונהרג מפני עשותו הרע בעיני יי' ומפני חטא אבותיו ולא המית אבותיו בזה האופן כי דבר יי' היה שיהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל ולזה גם כן ספר כי מנחם בן גדי מפני עשותו הרע בעיני יי' קשר עליו פקח בן רמליהו והרגו ולזה גם כן ספר כי פקח מפני עשותו הרע בעיני יי' בא עליו מלך אשור ולקח הרבה מעריו והגלה יושביהם לאשור ומפני זה גם כן קשר עליו הושע בן אלה והרגו ולזה גם כן ספר כי מפני שעשה יותם הישר בעיני יי' שכב עם אבותיו קודם שישליח יי' ביהודה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו וזה היה בעבור חטא העם כי עם יהודה היו משחיתים כמו שנזכר בספר ד"ה ולזה ג"כ ספר פה ובד"ה כי מפני שעשה אחז הרע בעיני יי' והפליג בזה הנה בא עליו רע נפלא על יד רצין ופקח וזולתם כמו שנזכר בספר ד"ה ולזה ג"כ ספר כי מפני שעשה הושע בן אלה את הרע בעיני יי' ומפני החטאים שפקדו עליהם מלכי ישראל בכללם הנה בא קץ הכריתת ישראל מעל אדמתם ולזה עלה עליו מלך אשור ובאחרית הדבר לכד שמרון ויגל את ישראל אשורה וזכר אחר זה כי זה היה מפני החטאים הנפלאים שהתמידו בהם כל המלכים והעם וזה שהם מאסו את בריתו ואת חקיו וכל עדותיו אשר העיד בם ועזבו כל מצותיו ולא אבו שמוע לדברי הנביאים המוכיחים אותם ולזה היה תכליתם לזה הרע הנפלא כמו שיעדה התורה ולזה גם כן ספר שהש"י שלח האריות להמית העם אשר הביא מלך אשור בעם שמרון עד התקרבו לעבודת השם קצת התקרבות ולזה ג"כ ספר כי מפני שהפליג חזקיה לעשות הישר בעיני יי' וביער מן הארץ כל מה שהיה בו רושם להסיר ישראל מאחרי יי' הצליח הצלחות רבות ועשה לו הש"י מופתים נפלאים והטיב לו בזה שהוא יצא מעבודת מלך אשור והכה את הפלשתי' מכה רבה ונמלט מסנחריב מלך אשור שהיה מולך בכל הממלכות בזה האופן הנפלא שנזכר בזה הספור והוסיף הש"י על ימיו ט"ו שנה ורפאו מחליו הכבד בקלות רב עד שביום השלישי עלה בבית יי' ולזאת הסבה ספר כי מפני שנתן חזקיהו כבוד לעצמו במה שהראה למלאכי מלך בבל מכבוד עשרו ולא נתן הכבוד לש"י לפרסם להם גדולות הש"י מצד המופת שהיה בארץ אשר באו לדרוש עליו כמו שנזכר בספר ד"ה הנה היה קצף יי' עליו אלא שלא היה הרע בימיו מפני התהלכו את הש"י תמיד רק בזה הדבר לבד חטא ולזה ג"כ ספר כי מפני שחטא מנשה זה החטא הנפלא בע"ז ושפיכות דמים נגזר על מלכות יהודה לגלות מעל האדמה אשר נתן להם יי' כמו שגלו עשרת השבטים והנה ספר בד"ה שכבר עשה מנשה תשובה אחרי נתנו יי' ביד מלך אשור ואסר אותו ושמהו בבית כלא ולזה לא נהיה הרע בימיו והאריך ימים על ממלכתו אך אמון בנו שהלך בדרכיו הרעים הלך בלא חמדה ולא מלך כי אם שתי שנים וקשרו עליו והכוהו והמיתוהו כאילו היה זה להשגחת הש"י על יהוד' ובימין שלא יכשלו בחטאיו ולזה גם כן ספר כי יאשיה מפני שעשה הישר בעיני יי' השגיח בו הש"י שלא היה הרע שנגזר על יהודה וירושלם בימיו אך נהיה בימי בניו וכבר מת על ידי פרעה נכה בעבור אשמת ישראל ולזה גם כן ספר מה שקרה מהרע לבני יאשיהו כלם מפני עשייתם הרע בעיני יי' עד שכבר השליך הש"י בחטאיהם יהודה ובנימין מעל פניו והחריב ירושלם ובית המקדש יהי רצון שיבנה במהרה בימינו:

השני הוא להודיע שאף על פי שישרא' חוטאים לש"י הנה תדבק ההשגחה בהם מצד האבות הקדושים באופן שלא ישמידם ולזה ספר כי מפני ראות הש"י את לחץ ישראל על יד חזאל שהיה בשיעור שיכלם לולי יי' שהיה להם כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם מתי מספר הנה חנן הש"י אותם ורחמם ופנה אליהם למען בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב והציל אותם מכף חזאל ובזה התבאר כי כמו שההשגחה הכוללת תמשך מהאב לזרעו זמן ארוך כן הענין בהשגחה הפרטית אבל היא יותר אמתית בזה ולזה התבאר מן התורה שלא יכלה שבט מן השבטים:

השלישי לפרסם דבר המופתים המתחדשים על יד הנביא כי באמונתם קיום מצות התורה ולזה זכר ענין הנבואה וההצלחה שנתחדשה ליואש עם הקשת ומספר החצים שירה אז כן היה מספר המלחמות שהצליח בם והכה את ארם וביאר לו הנביא שאם היה מכה מהחצים בארץ פעמים יותר היה מכה ארם פעמים יותר כאילו התבאר מזה שההצלחה שפעה לו על דרך מופת מהנביא מפני שומו ידיו על ידיו בהכאות ההם שהיה משל להכאתו ארם ולזה ג"כ ספר שהאיש שקברו בנגעו בעצמות אלישע חיה וקם על רגליו בעבור כבוד אלישע והנה זה המופת היה נפלא מאד ולזה גם כן ספר מה שנגע הש"י המלך עוזיהו בצרעת בעלותו על המזבח להקטיר

ולזה

וזה ג"כ ספר מה ששלח הש"י אחרית לאמית השמרונים עד שהסכימו לעבוד את י"י באופן מה והתקרבו קירוב מה לעבודתו ולזה ג"כ ספר המופת הנפלא שעשה הש"י בנגפו חיל מלך אשור שהיה מתפאר על הש"י עד שבלילה ההוא מת חיל מלך אשור על יד מלאך י"י והוא שב לארצו ושם סבב הש"י שהכוהו בניו בחרב והרגוהו כמו שייעד על יד נביאו ולזה ג"כ ספר מה שרפא הש"י על דרך המופת את חזקיה מחליו אשר היה ראוי שימות בו ועניין המופת שעם בהשבתו הצל אחורנית י' מעלות:

הרביעי הוא לפרסם קיום ייעודי השם ית' על יד נביאו ולזה ספר הרע שעשה חזאל לישראל כמו שייעד הש"י לאליהו וזכר אלישע זה הייעוד לחזאל בעת שלא היה מלך ונתבאר מזה הספור ש.ן היה העניין בסוף כמו שייעד אלישע ולזה זכר ג"כ שכבר ייעד אלישע שלש פעמים יכה יהואש את ארם ושכן היה העניין בסוף ולזה זכר גם כן מירבעם בן יואש שהוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כמו שייעד הנביא יונה ולזה גם כן ספר שהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל כמו שייעד לו הש"י על יד נביאו וספר ג"כ רוב הרעות שבאו לישראל שכבר ייעד אותם אחיה לאשת ירבעם באמרו והכה י"י את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה ונתבאר גם כן מזה הספור שסבת ראובן והנטפלים אליו גלו ראשונה ואל זה רמז בתורה באמרו יחי ראובן אל ימות ויהי מתיו מספר כמו שביארנו שם ולזה ג"כ זכר שכבר הסיר הש"י את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עבדיו הנביאים ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד הש"י בסנחריב שכבר ישמע שמועה ושב לארצו ויפול בחרב בארצו ושלא יבא אל ירושלם ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה וכן היה העניין בסוף ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד הנביא שירפא י"י לחזקיה ויוסיף על ימיו ט"ו שנה וכן היה ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד ישעיה לחזקיה הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתו ואשר אצרו אבותיו בבל ומבניו אשר יוליד יהיו סריסים בהיכל מלך בבל וכן היה העניין בסוף ולזה ג"כ זכר מה שדבר הש"י ביד עבדיו הנביאים על חטאת מנשה שיביא מן הרעה על יהודה וירושלם מה שנתאמת בזה הספור שכבר באה להם הרעה ההיא ולזה ג"כ ספר שכבר עשה יאשיה מה שייעד הנביא אשר בא מיהודה שכבר ישרף יאשיהו על המזבח ההוא עצמות אדם:

החמשי הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר הרשע עם הצדיק אפילו אחר המות ולזה ספר שכאשר קברו איש בקבר אלישע הנה תכף שנגע בעצמותיו חיה וקם על רגליו כי לא רצה הש"י שיהיה רשע נקבר אצל צדיק:

הששי הוא להודיע שאין ראוי לענוש הבני' על חטא האבו' ולא האבות על הבנים ולזה ספר שבני המכי' לא המית ככתוב בספר תורת משה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על האבות:

השביעי הוא להודיע שאין ראוי שיתגאה האדם בדבר המלחמה ויעורר מר[illegible] מפני ראותו שכבר הצליח במלחמה מה כי כבר אפשר שינוצח במלחמה הזאת אף על פי שכבר הצליח במלחמה האחרת ולזה ספר כי אמציה שעורר מדנים ליהואש מפני מה שראה מהצלחתו על האדומים במלחמה נפל בידו הוא ויהוד' עמו ולזאת הסבה ג"כ ספר ענין הגאוה שאמ' יהואש לאמציה שכבר אמר לו שיפול הוא ויהודה עמו ונמשך לו מזה שכבר חיה אמציה אחר יהואש חמש עשרה שנה:

השמיני הוא להודיע שאין ראוי להתאחרות במצליח דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע לישרא' בעבור שמרדו מלכיהם במלכי' המצליחים אשר היו מתנים מס להם כי זה היה סבת החורבן והגלות ולזה ספר שכבר מכה מלך אשור בהושע קשר ולזה צר על שמרון והגלה ישראל מעל אדמתם ולזאת הסבה גם כן זכר כי חזקיה בראותו כי מלך אשור תפש כל הערים הבצורות אשר ליהודה נכנע אליו ועבדו וזהו אמרו חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא ולזה ג"כ ספר כי כבר היו ישראל בסכנה גדולה בימי חזקיה מלך יהודה מפני מרדו במלך אשור לולי י"י שהיה לו ולזאת הסבה גם כן זכר מרד יהויקים בנבוכד נצר שהיה סבה אל שהגלה שם כל ביתו ובנו יהויכין ועמו גלו היותר נכבדים שבירוש' ולזאת הסבה ג"כ זכר מרד צדקיה במלך בבל שהיה סבה לחורבן ירושלם ולגלות יהוד' מעל אדמתו ולזאת הסבה ג"כ זכר כי יהויכי' מפני שסו' צוארו תחת עול מלך בבל הית' לו נפשו לשלל ומתנו לבד כשארו בני' לבית יאשיהו והנה היה זרובבל בן שאלתיא' מזרעו כמו שנזכר בספר ד"ה ואחרי מות נבוכד נצ' נשא אויל מרודך את ראש יהויכין והוציאהו מבית כלא ונתן כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל:

התשיעי הוא להודיע כי זה הרע הנפלא שהביא הש"י על עשרת השבטים לא הביאו עליהם כי אם אחרי הפליגם בעשיית הרע מאד עד שכבר מאסו כל מצות הש"י ועדותיו ועזבום ועבדו אלהי' אחרי' בכל מקומותיה' ועשו פעולו' היותר מגונו' והיותר רעות שיוכלו לעשות ולא קבלו מוסר מדברי הש"י על יד נביאיו שהעיד בהם כל הרע שהיה בא עליהם קודם בואו מפני עזבם ברית הש"י והיה זה סבה שמאס הש"י בכל זרע ישראל ויענה אותם במיני ענויים כמו הרעב ומה שידמה לו ואחר זה נתנם ביד שוסים ובוזזים אותם ולבסוף השליכם מעל פניו כמו שנזכר בקללות הכתובות בתורה:

העשירי הוא להודיע כי מה שימשך ממנו רע אף ע"פ שכוון לתכלית טוב ראוי להרחיקו ואע"פ שסודר ענינו על יד השלם שבאנשים וכל שכן כשהיה מביא לעבוד עבודה זרה הלא תראה כי נחש הנחשת שנעשה במצות השם יתברך על יד משה רבינו להציל הנשוכים כשיראו אותו כתתאותו חזקיהו בראותו שהיו ישראל טועים אחריו:

האחד עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיקרע האד' בגדיו בשמעו חלול השם הנכבד ולזה ספר שקרעו בגדיה' שומעי' אלו החירופי' וגדופין מפי רבשקה וגם חזקיה קרע בגדיו כששמע זה מפי שלוחיו ששלח שם אל רבשקה:

השנים עשר הוא להודיע כי אחת מן התחבולות הטובות למלחמ' הוא להפחיד אנשי המלחמה ולזה אמר רבשקה כי אדניו שלחו בעבור האנשים אשר על החומה לירא' ולבהלם:

השלשה עשר הוא להודיע שהמלך ימשול בעם בהטבתו להם כי בזה ימשך דבוקם אליו וזהו אמרו עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו:

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיענה על הדברים שיאמרו לו בעתות הרעה והצרה אך ישבע בחרפה אולי יתעשת האלהים לו וירחמהו ויצילהו מהצרה ההיא ולזה ספר שלא ענו העם דבר לרבשקה כי מצות המלך היא לאמר לא תענוהו:

החמשה עשר הוא להודיע כי לעתות צרה ראוי שיכנע האדם לפני הש"י ויתפלל אליו כדי שירחמהו ויראה בעניו ולזה ספר שכבר התפלל המלך בשק והתפלל לפני הש"י ובקש מישעיה שישא תפלה בעד השארית הנמצאה ולזאת הסבה גם כן ספר שכבר נכנע יאשיה לפני השם יתברך וקרע את בגדיו ובכה לפניו על דבר הרע המוכן לבא אליו ועל עמו מאת י"י על חטאת אבותיו:

הששה עשר הוא להודיע כי היות השם יתברך מגיד מראשית אחרית הוא מופת על שהוא פועל הדברים כי לולי זה לא יתכן שיודיע אותם טרם היותם כי איך ידע הוא מה שיפעלהו זולתו:

השבעה עשר הוא להודיע כי מהשגחת הש"י בצדיקים ימשך לרחות מעליהם הרע שכבר התחיל לבא כאמרו הן יקטלני לו איחל ולזה ספר שאף ע"פ שכבר נגזר על חזקיה שימות מחליו החולי הנה שמע השם יתברך תפלתו ורפא אותו והאריך ימיו חמש עשרה שנה ולזאת הסבה גם כן ספר שאף על פי שכבר היה נגזר שיבא הרע בימי יאשיהו הנה נעתר לו השם יתברך והיה שלום ואמת בימיו:

השמנה עשר הוא להודיע כי כשנגזר שימשך רעה מחטאי' מה הנה ראוי לנקות מחטאים ההם כדי שיסור הרע ההוא ולזה תמצא כי כשידע יאשיהו שהאריך הש"י את הרע עד אחר מותו מפני הכנעו לפני רצה לנקות ישראל מהחטא ההוא והעמיד כל העם בברית עם השם ית' ובער כל האלילים והמזבחות והבמות ומשמשיהם והשבית את הכומרים וזבח כל כהני הבמות אצל המזבחות לא השאיר לע"ז שום זכר בישראל ובארצם והנה היה כלי כל זה להסיר הרע לגמרי מישרא' כי הייעודים הרעים יסורו בסור החטאים אשר בעבורם היו אף ישראל חטאו אז כמו שנזכר הנביא שהיה מוכיח אותם בימי יאשיהו ולזה לא נמשך מזה התכלית שכוון אליו יאשיהו:

התשעה עשר הוא להודיע שכהן שעבד עבודה זרה הוא פסול לעבודה אך הוא אוכל בקדשים עם אחיו הכהנים וזהו אמרו אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח י"י בירושלם כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם:

נשלם ספר מלכים

Reuisus, et ubi necesse erat fuit correctus. a me fr. Michaele [illegible] loco notarij [illegible] presente [illegible] fr. Vicentio de Mabellica pred.

קדושים תהיו כי קדוש אני

צדיקים ירשו ארץ וישכנו

לעד עליה פי צדיק יהגה חכמה

סדר הנביאים האחרוני' ישעיה עם פירוש רש"י
ואבן עזרא ירמיה ויחזקאל עם פי' רש"י וקמחי
תרי עשר עם פירו' רש"י ואבן עזרא והמקראות
מנוקדים וממסרים על פי דרכי הסופרים ק
קדמונינו אשר על מסעולם ונתיבותם דרכנו
בציון אותיות תלויות וקטנות וגדולות ועקומות
ונקוד מרבה על הכתב וכתב מרבה על הנקוד
וסתומות ופתוחות ונכתב ולא נקרא
ונקרא ולא נכתב ואותיות
מנוזרות כל אלו מוגהים
עם רב העיון

ונדפסו
במצו'
רבינו' בומבירגי יצ"ו פה ויניציאה
העיר הגדולה בסיעתא דשמיא.

תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשריו

ולשונו תדבר מש

ד' ותנין מן ב"ב בסימ' קדמ' נסיב אות חס' מלה ותנין חס' אות ונסיב יתיר מלה וסימ' את יי' אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע • אתו את יי' אלהיך תירא את

חזון

רשי

חזון ישעיהו בן אמוץ וגו' אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידנו מאבותינו אמוץ ואמציה מלך יהודה אחים היו: אשר חזה על יהודה וירושלם. והלא על כמה אומות נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה וכן שנינו בברייתא בתכילתא בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר והדברי' מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיה נאמר ואשמע את קול יי' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני למרנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמרה אחרי כן ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלם כשם שאמר על משא כל אומה ואומה משא אומה פלונית אף כאן כתב חזון זה חזה על יהוד' וירושלם ולפי שהם תוכחו' קוטי קרא' חזון שהוא קשה שבשלש לשונות שנקרא' נבואה כמו שאמור בבראשי' רבה ורואה לרב' חזות קשה הוגד לי: בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה. ארבעה מלכים הללו קפא בימיו ביום שנצטרע עוזיה שרתה שכינ' עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו:

יחזקיהו ג' בנביאים וסימ' בגלל מנשה. חזון ישעיהו בן אמוץ. ויאמר יחזקיהו נקל לצל. וכל דברי חמים דבנו' יחזקיהו בב"ה חזקיהו וסיב' אחז בנו חזקיהו בנו. ויבאו פניבה אל חזקיהו. ויאמר חזקיהו להעלות. כי חזקיהו מלך יהודה הרים. ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו. וכל שארן קריאן יחזקיהו:

א יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: **ב** שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי: **ג** יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו.

ג' בנבי' וכל ד"ה דכו' נח"ה
נ' ב' מל' ליס וא' חס'

נבואת יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ דְּאִתְנַבִּי עַל אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה: שְׁמַעוּ שְׁמַיָּא דְזָעוּ כַּד יְהָבִית אוֹרָיְתִי לְעַמִּי וְאַצִּיתִי אַרְעָא דְאִתְרְגִישַׁת מִן קֳדָם פִּתְגָּמֵי אֲרֵי יְיָ מַלֵּיל עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל קְרֵיתִי לְהוֹן בְּנִין חֲבִיבְתִּינוּן וְיַקַּרְתִּינוּן וְאִינוּן מְרַדוּ בְּמֵימְרִי: יְדַע תוֹרָא זַבְנֵיהּ וַחֲמָרָא אוּרְיָא דְמָרוֹהִי

אבן עזרא

סודות מאד עמקו וגבהו
ירא"ום נבוני לב ויתמהו:
יתן אלהים עוז לאברהם
הבא לפרש ספר ישעיהו:

השם אחד ודברו אחד רק המעלות משתנו' כפי כח כל נביא כי אין מעלות שוות יש מהם שנבואתם בחזיון לילה כמו אברהם ונר החוזה גם כן ישעיהו:

חזון כ"ון חזון נוסף ויש בדברי יחיד כי כל נביא ש שנזכר שם אביו גם הוא נביא

ויש מי שאמר שהוא מזרע המלוכה כי אמוץ ואמציה אחים היו על כן לא יכלו רשעי ישראל להרע לו כאשר הרעו לירמיהו והנה כתיב גויכתתי למכים ועל דרך הפשט כי כל נביא שנזכר שם אביו הוא גדול ונודע סודו ברורו ויש מהם שהוא נביא ויש שאינו נביא כמו נאם דוד בן ישי והנה דוד איש האלהים וכאשר נאמר יהוא בן נמשי אין נמשי מלך והנה מצאנו בחזון ישעיהו בן אמוץ הנביא והנה יתכן שיהיה הנביא שב אל ישעיהו או שיהיה דבק עם אמוץ וכאשר מצאנו אל ישעיהו הנביא בן אמוץ ידענו כי הוא הנביא וכן הזכיר אבות נפשים בעבור חזקיהו. וטעם אשר חזה כי רובי נבואותיו על ערי יהודה שיתפשם מלך אשור ועל ירושלם שנמלטה מידו וכן מחצי הספר על גלות יהודה כי לא הזכיר שאר השבטי' ונבואתו היתה בימי עוזיהו והקרוב אלי כי בשנת מותו התחיל להתנבאות כאשר אפרש עוד. ועל דרך הפשט כי בימי חזקיהו מת כי אילו נמשכו ימיו עד ימי מנשה היה זה כתוב ויש בדברי יחיד שהרגו מנשה בעבור שאמר ראו עיני ואם הדבר קבלה הוא האמת: שמעו. יש מלות נגזרות משתות והם פעלים כמו והאזיני ארץ והטעם הטי אזן והנה אין הפרש על דרך הפשט בין שמעו ובין האזיני והחל לקרוא לעדי' שהעיד משה לישראל כי אבד תאבדון והנה בא העת: כי יי' דבר' אחר שהשם הוא המדבר שמעו דברו או כי יי' דבר שתשמעו: בנים' כמשלו ישראל לבנים שאין כח להם והא בגדלם ורומם מעלתם על בני גילם: והם פשעו בי. שיצאו מתחת רשותי כמו ויפשע אדום מתחת יד יהודה על כל דבר פשע: ידע' הזכירו השור והחמור כי הם המצאים תמיד עם בני אדם:

שמעו שמים והאזיני ארץ. ומשה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה מדרשות רבים בפרשת האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אילו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרים כשנקראנו לעדות זו בימי משה שאמר העדותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלף את הדבר נמצאו שניה' מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה: כי יי' דבר. שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים והדברה כך שנויה במכילתא: קונהו. מתקנו בחרישה בנוס ומאחר שהרגילו בכך ידע בו אבל חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו ויסר' לא נתפקח לידע לשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קצת חוקותי והם עזבוני כמפורש ביחזקאל ואו' אים את גלוליו וגו' ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתים את עמי בני ישראל ולא התבוננו כחמור. ד"א ידע שור קנהו מכיר השור קונהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר אני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אני שנבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר ולא לשילום פורענו' אם חוטאי' לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שהם זוכים ומקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות: לא

אבוס. מקו' אכילתו והוא במקו' מוכרת וסמוך שוה ומתנו ובדבור' אבוסים ומשור אבוס פעול והטעם שהוא עומד ב אבוס:

חטא כחטא ג' חס' בקריא' וסימ' הוי גוי חטא עם כבד עון · אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו · בטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה: דוי ג' בקריא' וסימ' כבליגיתי עלי יגון · על מה תכו עוד · כי רבות אנחותי ולבי דוי:

ישראל לא ידע עמי לא התבונן: הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את יהוה נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור: על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דוי: מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן: ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה כמהפכת זרים: ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה: לולי יהוה צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו: שמעו דבר יהוה קציני סדם האזינו תורת אלהינו עם עמרה: למה לי רב זבחיכם יאמר יהוה שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי:

ג' חס' · ח'ר'מ'ל · ל' · כ' ל' · ב' נגפי יי' במעיני ל' · ו' וחס' · ב' חלי ל' בתרי לי' ולחי חמור · ב' חד מ'ל וחד חס' · ל' · ל' ל' · ל' ב' ל' ז'לפ · ד' · ח' ל' · ז' דכמי' · ב' ח'

ישראל לא אליף למידע דחלתי עמי לא אסתכל למיתב לאורייתי: ווי על דאתקריאו עם קדיש וחטו כנישא בחירא ואסגיאו חובין אתקריאו בזרעא רחימא ואבאישו איתאמר להון בנין חביבין וחבילו אורחתהון שבקו ית פולחנא דיי קצו בדחלתא קדישא דישראל ובדיל עובדיהון בישיא איסתחרו והוו לאחורא: לא מסתכלין למימר על מה לקינא עוד מוספין למיחטי ולא אמרין מאדין כל ריש מרע וכל לב דוי: משאר עמא ועד רישא לית בהון דשלים בדחלתי כולהון סרבין ומרדין א איתגעלו בחובין כמחא מרכסא לא שבקין מזדוניהון ולא מהדרין לתיובתא אף לא זכוון להון לאסגא עליהון: ארעכון צדיא קירויכון יקידת נור ארעכון ל לקיבליכון עממיא כחסנין יתה ובחוביהון צדיא מנכון אתחלפת והות לנוכראין: ואשתארת כנשתא דציון כמטללתא בכרמא בתר דקטפוהי כערסל מבתותא במקשיא בתר דאבעיוהי בקרתא דצירין עלה: אלולפון מותר טוביה דיי צבאות אשאר לנא שיזבא ברחמוהי אית עמנא חובין דכאינש סדום פון אבדנא וכיתבי עמרה אשתיצנא: קבילו פתגמא דיי שילטוניא דעובדיהון בישין כשילטוני סדום אציתו לאוריתא דאלהנא עמא דעובדיהון דמיין לעם עמרה: לא רעוא קדמי בסגיאות נכסת קודשיכון אמר יי שבעית מיסת עלוות דיכרין ותרב פטימין ודם תורין ואימרין וגדין דכאילין לא רעוא קדמי בהון:

כסדם ד' בקריא' וסימ' כסדום היינו לעמרה דמינו · הכרת פניהם ענתה בם · כי מואב כסדום תהיה · היו לי כלם כסדום וישביה כעמרה:

אבן עזרא

ישראל לא ידע: והנה הבהמות טובות בדעת יותר ממנו: ועמי לא התבונן. הטעם כפול כדרך רוב נבואות ושירת האזינו גם משלי בלעם והטעם כי אני גדלתי והם לא הכירוני: הוי · יש מפרשים הא תחת אלף כמו אדורש הדורש איך היך ולפי דעתי שהוא סימן קריאה ועיקר המלה מגזרת היה בעבור שמצאנו הוי הוי ונוסו הוי ציון המלטי על כן אמר אחריו לנוכח על מה תכו: כבד עון. שם התואר והוא סמוך כמו ערל לב וערל בשר: זרע מרעים. בעבור היותם הם עם אבותיהם רעים או הטעם כמו אביך האמורי ואמך חתית כאשר אפרש: משחיתים. כפשם או דרכם: עזבו את יי'. הטעם עבודת השם: נאצו. הכעיסו: נזורו אחור. מגזרת וינזרו מקדשי על משקל ולא יכולו ואם אינכו במקום מוכרת ורבי' אמרו שהוא מבניין נפעל כמו נכונו ל ללצים מגזרת זר: על מה תכו. תא"ו תכו לרגליך שורש על משקל ושפו עצמותיו ובמקום הזה הוא לנוכח והטעם כל מה שתכו ת תוסיפו אתם עוד למרו כי הראוי היה לעשות תשובה כמו ובעת הצר לו ויוסף למעול: סרה. תחסר מלת או דברה מגזרת סורר או יהיה שם: כל ראש לחלי. פי' על מה תכו כי כל ראש מוכן לכל חולי והזכיר הראש ו והלב כי שניהם הם השרים: דוי. תואר השם כמו נגבסלח: מכף · מתום. מקום שיש בו תום כמו בריאות והוא משוכה בדקדוק כי היה ראוי להיות על משקל מעוז וכמוהו אין מתום בבשרי. ויאמר רבי משה הכהן ז"ל כי הוא כמו מתים בעבור ם שמצא מעיר מתים והטעם אין בהם מה שיש למתים והוא מעט רחוק ותחסר מלת רק אין בו ת מתום רק פצע וחבורה וכמוהו אין טוב לאדם שיאכל ושתה: פצע. ריצוץ העצם: וחבורה. מכה שתתחבר אליה הלחה: טריה. שאיננה יבשה כמו לחי החמור טריה וכן בלשון ישמעאל: לא זורו. כמו ויזר את הגזה כי המכה לא תרפא עד שתוזר ם הליחה גם חובשו כטעם עוצר וחקול ומגזרתו לא אהיה חובש: בשמן. שהיה ראוי לה:

ארצכם. הנזכר למעלה משל שנלקחה כל ארצם ויש מהם שממה שאין שם אדם ויש מהם שרופות אש ויש שזרים אוכלים תבואתה כטעם בעצבון תאכלנה. וטעם כמהפכת זרים פי' ארצכם שממה ויתכן היות זרים מגזרת זרם ויהיה הגשם שורש לא לשון רבים ויהיו שנים משקלים: ונותרה. הטעם שערי יהודה הבצורות תהיינה כתפשות ולא תותר רק ציון: כסוכה בכרם. מקום השומר והטעם על הסוכה: כמלונה. מקום ללון השומר בשדה קישואים: כעיר נצורה. חרבה כמו ובנצורים ילינו: לולי. דברי הנביא בעבור ישראל שהם אומרי' וכמעט דבק עם שריד בעבור טעם המפסיק כי עיקר גדול הוא לשמור דרך הטעמים: שמעו. זאת תשובת הנביא בעבור שאמרו הם כסדום היינו אמר אילו הייתם כן כן הדין כי שריכם הם כשרי סדום וזה טעם קציני סדום והעם כעם עמורה: למה. הטעם למה תשאירכם עוד בארץ בעבור רוב עולותיכם. ומלת שבעתי כדרך בן אדם דבר הכתוב והאמת אם ארעב לא אומר לך: אילים. הם גדולים: מריאים. מין ממיני השור וגדול ממנו וחלבו אסור והגאון אמר שהוא מלשון משנה כמו בריאים: פרים וכבשים: הם קטנים. ועתודים גדולים והם התיישים העולים על הצאן:

רשי

לא ידע. לא אבו לידע וידעו ודמו בעקב ועמי לא כתן לב להתבונן: הוי. כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם הנונח מלבו וצועק אה אלא שיש מהם מועטין שהם לשון צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון ותרגומו אכלו לשון הכרזה: הוי. יש לצעוק על גוי קדוש שנהפך להיות חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון: עם כבד עון. כבדות עון כבד אדם שהוא כבד פיסנ"ט בלע"ז כ כבד שם דבר של כבדות פסיכט"ומא בלע"ז ו ודבוק עם תיבת עון: זרע מרעים. והם היו זרע ברך יי' בנים היו להקב"ה ונהפכו ל למשחיתים: נאצו. הרגיזו: נזורו אחור. אין נזיר בכל מקום אלא לשון פרישות וכן הוא אומר וינזרו מקדשי בני ישראל נזיר אחיו אף כאן נזורו נ נסוגו לאחוריהם מאצל המקום: על מה תוכו וגו'. אדם שלוקה וחוזר על סרחונו חברו מוכיחו ואומר לו על זה לקית ואיך כותן לב לומר על סורחן זה לקיתי לא אסוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי ה המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא ת תבינו: מתום. לשון תמימות שלם מאין ת מכאוב: פצע. מכת חרב: חבורה. לשון חבלה: ומכה טריה. תירגם יונתן מרכסא כתותה ומרוססת: טריה. דמיטייד בלע"ז ובלשון תלמוד טריים לרימיה ומנחם פירש לשון לחות כלומר להם ורטובה תמיד נובעת מויס"טא בלע"ז: לא זורו. הנגעים האלה לא זורו על ידי רופאים אבקת סממני תחבושת

לשון יזורה על נוהו גפרית ומנחם פירש לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור: ולא חובשו. לשון רפואה: ולא רוככה בשמן. לא רוככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומגונגים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנם ועד גדולם אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשע ועונות וחטאים לא זורו וגו' כלו' לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפילו כד הירהור תשובה אין בלבם: לנגדכם זרים אוכלים אותה. לעיניכם יאכלוה אויבכם: ושממה מכם כנחלה הנהפכת לזרים והיא שממה מבעליה כך תירגם יהונתן: ונותרה בת ציון. ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר יותר סוכת הכרם שעשה נוצר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך. בתר דקטפוהי לאחר שבצרו אותה: כמלונה במקשה. כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשנלקטו מניחה והולך זו שבכרם קרויה סוכה לפי שהוא נר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין ליראה מן העופות ואין צריך לשומרם ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילו'. כערסל מבתותא כמשכב המלונה. במקשיא במקשה. בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו והוא לשון

המשנה שלש אבעיות ביום: כעיר נצורה. כעיר שצרין עליה ועושין סוכות סביב לה להסתתר שם החילות וכשמסתלקין מעליה מניחין אותה והולכין כל זה תירגם יונתן: לולי הותיר לנו שריד: מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: כמעט כסדום היינו. כולנו כלים: קציני סדום. שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: מריאים. בהמות כאן פטומות: לא חפצתי. אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה: מי

אבן עזרא

כי. לראות פני. כמו לפני כי אין פני פעולים: רמוסי. שם הפועל: לא תוסיפו. כיווי כמו לא תוסיפו על הדבר: הביא. כמו להביא כי מנחתכם היא שוא בעיני והקטורת היא תועבה: חדש. מפורש בתורה שהוא ראש חדש: קרא מקרא. שתקראו אותם מקרא יקדש והזכירם עם העולות והמנחה בעבור המוספים:

רשי

מי בקש זאת מידכ' רמס חצרי. אחרי שאין לבבכם שלם עמי: לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתרה אני בכם לא תביאו לי מנח' שוא שלכם שהעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא נחת הרוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו'. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפי' לקרוא עצר' ואסיפה בהם לא אוכל לסבול

הביא ח' בקריאה וסימ' למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר. ואותנו הוציא משם למען. ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת אחיתפל. לא תוסיפו הביא מנחת שוא. יבשו רדפי ואל אבשה אני. והיה אם שמוע תשמעון דירמיה. גם אני נשאתי ידי. ויאמר הבי המטפחת. כתראה חסר א' רחצו ג' בליש' ב' פתח

כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי: לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטרת תועבה היא לי חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל און ועצרה: חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו: רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע: למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה: לכו נא ונוכחה יאמר יהוה אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו: אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו: ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי יהוה דבר: איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים: כספך היה לסגים סבאך מהול במים: שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים יתום לא ישפטו

כד אתון אתן לאתחזאה קדמי מאן תבע דא מידכון למיתי לא תרושון עזרתי: לא תוספון לאיתאה מנחת אניסא קורבן מרחק הוא קדמי ירחין ושבין כנישא אתון מתכנשין לא שבקין חוביכון לקבלא צלותכון בעידן כנשתכון: ירחיכון ומועדיכון רחיק מימרי הוו קדמי לריחוק אסגיתי למשבק: וכד כהניא פרסין ידיהון לצלאה ע עליכון מסליקנא אפי שכנתי מנכון ואף כד אתון מסגן לצלאה לא רעוא קדמי לקבלא צלותכון מריכון דם זכאי מליין: תובו לאוריתא ואידכו מחוביכון ואעדו בישות עובדיכון מקביל מימרי אתמניעו מלאבאשא: אליפו לאוטבא תבעו דינא זכו דאנים דונו דין יתמא עיבידו קבילת ארמלתא: בכן כד תתובון לאוריתא תיבעון מן ק קדמי ואעביד בעותכון אמר יי אם יהון חוביכון כתימין כצבעונין כתלגא יחוורון אם יסומקון כ כזהוריתא כעמר נקי יהון: אם תייבון ותקבלון למימרי טובא דארעא תיכלון: ואם תסרבון ולא תקבלון למימרי בחרב סנאה תתקטלון ארי מימרא דיי גזר כן: איכדין תבו עובדהא למהוי כטעיתא קרתא מהימנתא דהות מליא עבדי דינא קושטא הוה מיתעביד בה וכען אינון קטולי נפשן: כספך הוה לפסולא וחמריך מערב במיא: רברביך מרדין ושותפין לגנבין כולהון רחימין לקבלא שוחדא אמרין גבר לחבריה עיביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך דין יתמא לא דינין

וא' קמץ וסי' יקח נא מעט מים. סורו נא אל בית עבדכם. רחצו הזכו. וסימ' מיא דעבדא דביא. כתרא קמץ: ורדף ג' בקריאה וחס' וסימ' ובשלו איש באחיו כמפני חרב. ורדף שלמנים אפרים. רעה רוח:

אבן עזרא

לא אוכל און. תחסר מלת כמו. כמו חמור לחם. וטעם ועצרה כמו מעוצר וממשפט לוקח שלא תעשה כל מלאכה וכן עצרת והטע' לא אוכל לסבול און עם עצרה כי מה תועלת יש לעצרה עם און: חדשיכם. היו עלי לטורח: על כן אסירם ויעבתו: נלאיתי נשוא. דרך משל: ובפרשכם. בא הרי"ש בחירק תח' פתח קטן והטעם ש שאסתיר הרחמים מ מכם וכן אינני שומע והטעם שלא אושיעכם בעבור כי ידיכ' דמים מלאו והטעם שפיכות דמים: רחצו הזכו. הטעם רחצו ידיכם מהדם ששפכו. הזכו מבנין התפעל ובולע התי"ו בדגשות הזי"ן כמו ולקח למטה': למדו היטב. שם הפועל והטעם להיטב: אשרו חמוץ. האל"ף תחת יו"ד והפך זה ת תתיימרו וחמוץ שם התואר כמו קרוב מ מגזרת מעול וחומץ. ורבי' פרשוהו שיחמצו הדין והטע' שלא ידינו מיד ויהיה טעם אשרו כמו אשרוני בנות: שפטו יתום. דינו משפט יתום שאין לו עוזר וכמוהו שפטני אלהי' וריבה ריבי וכן ריבי אלמנה: לכו. יש אומ' כי ונוכחה דברי השם כמו ועם ישראל יתוכח. והנכון בעיני שהוא דברי הנביא ל לישראל כאומרו השם אמר לי שיקבל תוכחת כי גם הנביא אמר ו ויסרני מלכת כאשר אפרש: כשנים. כמו שני התולעת והטעם הפך כי אם תכבסו בנתר כי יסור העון ותשובו נקיים מכל חטא וזה פי' רחצו. כשלג וכצמר כפול בטעם: אם. שמעתם טוב הארץ תאכלו' שיאכלו הזרים שהזכיר למעלה: ואם. הטעם אם תמאנו תאכלו ואם מריתם תאכלו אכילת חרב או יחסר אות בי"ת כמו הנמצ' בית יי' וזה האמת כי פי יי' דבר: איכה. הנה הוכיחם הנביא ולא שמעו: לזונה. תחת אשה אחר היותה כאשה נאמנה. יו"ד מלאתי משפט נוסף כיו"ד גנובתי יום: צדק ילין בה ועתה מרצחים. הטעם על זמן עומד כי אין לו סימן בלשון הקודש. מרצחים פועל יוצא לשנים פעולים והטעם על הדיינים: כספך. דרך משל על השופטים ועל השרים על כן אחריו שריך סוררים והטעם המובחרים שבהם הם סיגים. הא' מהול שורש ואין לו ריע במקרא: שריך. שלמונים. מגזרת שלם ישלם והטעם שהיו מטי משפט ואומר הדיין תן לי כך ואני אשלם לך הגמול בהשפטך עם רעך: יתום. שלא יפחדו ממנו אינם עושים לו משפט: וריב

רשי

און שבלבבכ' הנוטה לעבוד' זרה והעצרה עמו שאין שני הדברים האלו ראויין יחד לקרוא עצרה ואסיפה לפני והאון בלבבכם ל לעבודה זרה ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שידכם דמים מלאו. דמים. רציחה: רחצו הזכו. פתח לפי שהוא מגזרת רחץ רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ: רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו. עשר אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד מלכיות זכרונות ושופרו': חדלו הרע. חדלו ממעשיכם הרעים: הרע. כמו להרעו' בריך לכתו' מהרע שכן לשון המקרא נופל על לשון חדלה וחדל לעשות הפסח עד כי חדל לספור כלו' חדלה הספירה חדלה העשייה אף כאן תחדלו הרעה: למדו. רפי נקוד והוא מגזרת למוד היו למדין להיטיב הלמד ל לעצמו הוא משקולת לשון קל לפיכך צווי לשון רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שמעו אבל ה המלמד לאחרי' הוא משקולת לשון כבד המדגיש ואם בא ל לצוות את הרבי' הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי"ן מדגשת משקולת לשון כבד ומגזרת אשר לפיכך לשון ציווי לרבים נקוד פתח כמו אשרו דברו ספרו כמו בשרו: אשרו חמוץ. החזיקו את הגזול והוא לשון משכה אשרכוהי או אשר חילי ישר כחך. לשון אחר הדריכוהו בתיב' אמת לזכות ב בשלו לשון באשורו אחזה רגלי ואשר בדרך לבך. חמוץ גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ: לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם אתם סרחת' עלי עודני נותן לכם תקוה לטוב: ואם יהיו חטאיכם כשנים. כתומים לפני כאודם שנים אלבינם כשלג: יאמר יי'. תמיד הוא אומר לכם כן כמו על פי יי' יחנו. דבר אחר לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד להודיעני שיכנו מה שעליכו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגו' כתולע צבע שצובעין בו ארום גרעיני' הם ויש תולעים בכל אחד ואחד: כי פי יי' דבר. והיכן דבר והבאתי עליכם חרב: לזונה. תועה מעל אלהיה: קריה. שהיתה נאמנה ומליאת משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחים: מלאתי משפט. כגון רבתי עם: צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על העברות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום. ד"א שהיו מלינין בה דיני נפשות כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הראשון לא היו גומרין דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין ומצינו בפסיקתא רבי מנחם בר אושעיא אמר ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלם כמניין מלאתי בגימטריא ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה: כספך היה לסיגים. שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אות' בכסף להונות בהם: סבאך מהול במים. משקין שלכם מעורבי' במים כדאיתא בפסיקתא: מהול. מעורב ואין לו דומין במקרא. ומדרש אגדה פותר לשתוק אמרתי מהול מעורב: סוררים. סרים מן הדרך הישרה: ורודף שלמונים. תשלומין תירגם יונתן אמרין גבר לחבריה עיביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר זה אומר לו צדקני היום ואני אשלם גמולך כשיצעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות: וריב

רש"י

וריב אלמנה לא יבא אליהם · אלמנה באה לצעוק והיתום יוצא ואו פוגעת בו ושואלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופט והוא או' כל היום הזה יגעתי לו במלאכ' וסופי לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומ' ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ"ש הוי יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל ׃ נאם האדון · שהכל שלו ובידו לעקור

אבן עזרא

וריב אלמנה · שים לה לא ירצו לשומעה על כן לא יגיע אליהם ׃ לכן · נאום · הוא שם כמו וינאמו נאום והאומר כם תחת נאום הוא גם כי לא יעלם האל' · וטעם האדון בעבור השופטים שהם אדוני הארץ · וטעם יי' צבאות שהוא צבאות האדון והצבאות לעדים ולמה נסמך השם לצבאות מפורש במשנאל ׃ אביר ישראל ·

וריב ה' בקריא' ד' מל' וא' חס' וסימ' וריב אלמנה לא יבא אלהם · וריב ליי' עם יהודה · כי ראיתי חמס וריב בעיר · ורב לא ידעתי אחקרהו · כתרא חס' ׃ ואשיבה ד' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימ' יו ׃ כבראשנה ה' וסימ' נמסר בספר שפטים סימ' ב' ׃ וחטאים ד' וסי' בסדר לך לך ׃

וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃ לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃ וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃ צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃ וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ׃ כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם׃ כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ׃ וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה׃

ב הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם׃ וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלִָם׃ וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה׃

וקבילת ארמלתא לא עלת לקדמיהון׃ בכן אמר רבון עלמא יי צבאות תקיפא דישראל קרתא ירושלם אנא עתיד לנחמותה ברם ווי לרשיעיא כד אתגלי למעבד פורענות דין מסנאי עמי ואתיב נקמא לבעיל דבבאי׃ ואתיב מחת גבורתי עלך ואברר כמא דמנקן בבוריתא כל רישע ואעדי כל חובך׃ ואמני ביך דייני קושטא תקנין כדבקדמית ומלכי מלכך כד מן אוולא ובתר כן יתקרי לך קרתא דקושטא קרתא מהימנתא׃ ציון כד יתעבד בה דינא תתפרוק ודעברו אוריתא יתובון לה בזכו׃ ויתברון מרודין וחייבין כחדא ודשבקו אוריתא דיי ישתיצון׃ ארי תתבהתון מאילני טעות דחמדתון ותתכנעו מגיני טעותא דאתון מתתייעין בהון׃ ארי תהון כבוטמא די מנתר טרפוהי וכגינת שקיא דמיין לית לה׃ ויהי תוקפהון דרשיעיא כנעורת כתנא ועובד ידיהון כניצוץ נורא כמא דמקרבין דין לדין וידלקין תרויהון כחדא כן יסופון רשיעיא אינון ועובדיהון בשיציא ולא יהי עליהון חיים׃ פתגם נבואה דאתנבי ישעיה בר אמוץ על אנש יהודה ויתבי ירושלם׃ ויהי בסוף יומיא מתקין יהי טור בית מקדשא דיי בריש טוריא ומנטל מרמתא ויתפנון למפלח עלוהי כל מלכותא׃ ויהכון עממין סגיאין ויימרון איתו וניסק לטור בית מקדשא דיי לבית שכינת אלהיה דיעקב ויילפיננא מאורחן דתקנן קדמוהי ונהך באולפן אוריתיה ארי מציון תפוק אוריתא ואולפן פתגמא דיי מירושלם׃ וידין בין מלכותא ויוכח לעממין סגיאין ויעפפון סיפיהון לסכין ומורניתיהון למגלין לא יטול עם באפי עם זיין ולא יתאלפון עוד מבען קרבא׃

רש"י

אתכם מארצכם ולנטוע בה א אחרים ׃ אביר · תוקפו של ישר' ׃ הוי · לשון הזמנה והכרזה דומה לו הוי הוי ונוסו מארץ צ צפון · ידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם ׃ ואשיבה ידי עליך · מכה אחר מכה עד כלות הפושעים ׃ כבור · לשון בורית סבון בלע"ז ולשונו לשון נקיון כמו ובר לבבעל שם שהוא מנקה הבגד מכתמיו ׃ סיגיך · האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערוב' רשעים עם הכשרי' אני אכלה הפושעים שהם הסיג ׃ כל בדיליך · בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שביך בדיל אישט"יים בלע"ז ׃ כבראשונה · אעמיד לכם שופטים כשרים ׃ במשפט תפדה · על ידי שיהו בה עושי משפט תפדה משכותיה ושביה · עושי תשובה שבתוכה ׃ פושעים · מורדים מזידין לעז ׃ וחטאי' · אלו משומדים לשאר איסורין ׃ מאילים · לשון אלה מין אלה שקורין אולמא בלע"ז ׃ אשר חמדתם · לעבוד תחתיהם ע"ז כענין שנאמר תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה ׃ מהגנות · שם היו עובדים עבודה זרה כמה דאת אמר המתקדשי' והמטהרי' אל הגנות ׃ נובלת עליה · העלה שלה נובל כמו פליסטריש"ט בל' בבא עליו שרב אוקרה הו' כמוש ולאחרונו אבד וכלה ואין נובל ל לשון ריקבון כמו בלה שאין כן ניפלת באיתו לשון אלא נובל ל לשון דבר הבלאה וכלה כחו ת מגזירת נבל תבל כמו תנבול ו ומתרגמינן מילא תילאה ׃ אשר מים אין לה · להשקות זרעים ברב' מחוטאי' בו משווס פורענות ׃ החסון · התוקף שהיו אונסי' את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון כמו שאמ' למעלה וחברי גנבים יהיה אותו ממון לנעורת שמנערין מן הפשתן שהוא קל נוח ליטרף ׃ ופעלו · והעושה אותו תוקף יהיה לניצוץ אש ובערו זה בזה ׃ ניצוץ · אישטנציל"א בלע"ז תירגם יונתן ופועלו ועובד ידיהון ואין זה אחד לשון העברי' שאם כן היה לו לינקד ופעלו חטף קמץ ויהא כבאר לשון פועל ע מכסיו שהוא נקוד מלא פום כבאר לשון פועל ׃ ואין מכבה · יתרגם יונתן ולא יהא עליהון חיים ׃ נכון · מתוקן ׃ בראש ההרים · [illegible] וההרי' ׃ ונשא מגבעו' · יגדל נס שנעשה בו מניסי סיני וכרמל ותבור ׃ ונהרו · יתקבצו ימשכו אליו כנהרות ׃ אל בית אלהי יעקב · לפי שהוא קראו בית בית אל לפיכך יקראו על שמו אבל אברהם קראו הר בהר יי' יראה יצחק קראו שדה לשוח בשדה ׃ לאתים · קולטר"ש בל' ׃ מזמרות · סרפ"ש בלע"ז שזומרין בהן הכרמים ׃ בית

אבן עזרא

שהם במטה כנגד צבאו' מעלה כינם הם יקראו צבאות השם כ ככתוב בתורה ׃ הוי · כמו אוי להם בעונותי כך ׃ אנחם · אמצא נחמה כי הכעיסוני על דרך לשון בני אדם ׃ ואשיבה ידי · מכתי כמו הנה יד יי' הויה ׃ כבור · כאילו כבורית והנכון שהוא כבור ידי · וטעם סיגיך בעבור שאמר בתחילה כספך היה לסיגים · ויאמר רבי משה הכהן ז"ל כי הסבעה מיני מתכו' לא ימצאו במקר' על לשון רבים והנה שכח כל בדיליך ׃ ואשיבה שופטיך · הטעם שיגלו ישרא' ושופטיהם גם יכורו שופטי אחז ויעמיד חזקיהו שופטי צדק כי כן כתוב ׃ כבראשונה · בימי דוד ושלמה והבית נוכח ׃ ציון · בעבור המשפט תפדה מיד סנחריב ׃ ושביה · ישובו הם מעשו תשובה ׃ ושבר פושעים · היוצאים מתחת הרשות והם חמורים מחטאים ׃ והטעם על כל ערי יהוד' הבצורו' שנתפשו · ועוזבי יי' · כפול כמשפט ׃ כי · מאילי' · מגזרת אלה וחוברה על סימן זכרי' כמו כסים גם שלם שאים והעד מהגנות · יש אומרים כי יו"ד יבושו תחת תי"ו הנוכח וכמוהו אמרו רבים ולפי דעתי שהוא דבק עם יכלו ואחר כך שם לדבר עם הנוכח וכמוהו רבים ׃ ותחפרו · כמו תבושו ׃ כי · אחר שאמ' שיבושו מהאילים שחמדו וגזלו השמים לאלה שנבלו עליה ׃ ודקדוק נובלת עליה שהי' כן משפטו' וכן ותאברו דרך וכמהו שנאמר בודוי קסינו עוקף והנה התחבר כי מאילים מגזרת כאלה והנה אחרי כן וכגנה · והיה החסון · תקיף והוא תואר השם כי השם הוא חוסף ׃ לנערת · הוא שינוער מהפשתים ׃ לניצוץ · כמו שביבים וכמוהו וכוכבים כעין נחשת קלל והטעם על הפסילים שיחזקום שלא ימוטו הפועלי' בעת צרתם בעבור שלא הושיעום ישרפום גם הם ישרפו וזה טעם ובערו שניהם כמו מדוע לא יבער הסנה ׃ ואין מכבה · ואין עוזר ׃ הדבר · זאת נבואה אח'רת גם היא דבקה כי ציון עתה תפדה מיד סנחריב ועוד יבוא עת שתהיה לה מעלה גדולה והנה אמר באחרית הימי' והם ימי המשיח שהם אחרית ימי עולם ׃ והיה · והנה לא היו ימים אחרי ימשיחו שלא היו שם מלחמות והנה זה כתב בספר בן גוריון ובספרי פרס ומדי כי המלחמה לא שקטה בבית שני ועוד שכתוב העיד ולא ילמדו עוד ידענו כי הר הבית לא יהיה כ"א ורומי כשאר רק פירושו נכון יהיה הר הבית שירוצו אליו מארבע הפאות כאילו הוא נשא מכל הגבעות ׃ ונהרו · מגזרת נהר בעבור מרוצתו ׃ ושפט · השופט והוא המשיח כמו אשר ילדה אותה ללוי ׃ לאתים · כמו את מחרשתו ואת אתו ודגשות התי"ו לחסרון הנח הנעלם שהוא במלת אתו ׃ למזמרות · שיזמרו בהם הכרמים ׃ בית

אבן עזרא

בית. אלה דברי הנביא מוכיח את ישראל והטעם אחר שתדעו כי ציון תפדה עתה בעבור המשפט ועוד יבוא זמן ישועה גדולה לה חייבין אנחנו שנאמר כולנו בדברי הנבואות שהן אמת כאור והנכים הנביא עצמו עמהן דרך מוסר כאשר דבר משה וסלחת לעונינו או בעבור שגדל עמהם ולמד מדרכי דברי פיהם כאשר אפרש:

רשי

בית יעקב וגו׳ יאמרו ויאמרו להם כן והמקרא הזה הוא מוסב על והלכו עמים רבים וגו׳: לכו ונלכה באור יי׳. ויאמרו להם כן וית יימרון דבית יעקב איתו וגו׳: כי נטשת עמך בית יעקב. הנביא מיסב הדיבור אל השכינה ואומ׳ כי עד הנה עזבת את עמך בשביל עונם: כי מלאו מקדם. נתמלאו בבאותם ממעשי ארמיים היושבים במזרח

ואין קצה ה׳ בקריאה וסימ׳ ותמלא ארצו סוסים ב׳ בפסוק׳. כוש עצמה ומצרים. ואין קצה לתכונה. ואין קצה לגויה: בוא י״ג מל׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: יחלף ד׳ בקריא׳ וחס׳ וסימ׳ והאלילים כליל יחלף. ורוח על פני יחלף. בבקר כחציר יחלף. אם יחלף ויסגיר: לחפר ג׳ וחס׳ וסימ׳ ביהושע ריש סימ׳ ב׳:

בית יעקב לכו ונלכה באור יהוה: כי נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועננים כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו: ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבתיו: ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעתיו: וישח אדם וישפל איש ואל תשא להם: בוא בצור והטמן בעפר מפני פחד יהוה ומהדר גאנו: עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים ונשגב יהוה לבדו ביום ההוא: כי יום ליהוה צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל: ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים ועל כל אלוני הבשן: ועל כל ההרים הרמים ועל כל הגבעות הנשאות: ועל כל מגדל גבה ועל כל חומה בצורה: ועל כל אניות תרשיש ועל כל שכיות החמדה: ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים ונשגב יהוה לבדו ביום ההוא: והאלילים כליל יחלף: ובאו במערות צרים ובמחלות עפר מפני פחד יהוה ומהדר גאונו בקומו לערץ הארץ: ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפר פרות ולעטלפים: לבוא בנקרות הצרים ובסעפי הסלעים מפני פחד יהוה ומהדר גאונו בקומו לערץ הארץ:

ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ כן · ל׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ וחד גבהות האדם · ל׳ · ל׳ וב׳ בכתי׳ סה · ל׳ · ב׳ ויתנזרו · ל׳ · ג׳ ב׳ וא׳ · ל׳ דפ׳ ד׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳

יימרון דבית יעקב איתו ונהך באולפן אוריתא דיי׳: ארי שבקתון דחלא תקיפא דהוה פריק לכון דבית יעקב ארי אתמליאו ארעכון טעוון כמלקדמין ועננין כפלשתאי ובנימוסי עממיא אזלין: ואתמליאת ארעהון כסף ודהב ולית סוף לגנזוהי ואתמליאת ארעהון סוסון ולית סוף לרתיכוהי: ואתמליאת ארעהון טעון לעובדי ידהון סגדין לדאתקינא אצבעתהון: ומאיך אנשא ויחלש תקוף גברין ולא תשבוק להון: ויעלון למערק במערק בטינרא ולאטמרא בעפרא מן קדם דחלתא דיי׳ ומזיו יקריה: עיני רמות אנשא יתמאכן ויחליש תקוף גברין ויתקיף יי׳ בלחודוהי בעידנא ההיא: ארי יומא דעתיד למיתי מן קדם יי׳ צבאות על כל גיותניא ורמי לבא ועל כל תקיפיא וימאכון: ועל כל מלכי עממיא תקיפיא וחסיניא ועל כל טורני מדינתא: ועל כל טוריא רמיא ועל כל רמתא מנטלתא: ועל כל דיתבין במגדל רם ועל כל דשרן בשור כריך: ועל כל דיתבין בניסי ימא ועל כל דשרן בבירנית שפירא: וימאך רמות אנשא ויחליש תקוף גברין ויתקיף יי׳ בלחודוהי בעידנא ההוא: וטעותא גמירא יסופון: ויעלון במערת טנריא ובמחלי עפרא מן קדם דחלתא דיי׳ ומזיו יקריה באתגליותיה למתבר רשיעי ארעא: בעידנא ההיא ירחקון בני אנשא ית טעוות כספהון וית טעוות דהבהון דעבדו להון למסגיד לטעותא ולצלמניא: למיעל במערת טנריא ובשקיפי כיפיא מן קדם דחלתא דיי׳ ומזיו יקריה באתגליותיה למתבר רשיעי ארעא:

אבן עזרא

כי. יש אומרים כי תי״ו נטשת לנכח השם והטעם שידה הנביא לשם כי באמת נטשם כי מלאו מקדם ורבי משה הכהן אמ׳ כי תי״ו הנכח לישראל והטעם כי שכחת עמך ותורתו כי מלאו. יש אומרי׳ השתנגנו כמו קראו א אחריך מלא והנכון בעיני כי הם מלאים מ מחכמת בני קדם והם ארם וכן כתב ארם מקדם ופלשתי׳ מאחור על כן אחרי כן ונוכנים כפלשתים ויהיה בית יעקב כדרך קריאה כראשון: ובילדי נכרים ישפיקו. מה שהולידו במחשבת כי האמצעי בין שתי המחברות יקרא נולד וישפיקו כמו אם ישפוק עפר שמרון ואם הם שנים בעניים והטעם כי די להם בחכמות החיצונות ולא יבקשו הנבואה שהיא האור: ותמלא כסף. קודם זהב בעבור רובו. הא קצה נוסף כה״א לילה על כן המלה מ מלעיל והנה הזכיר למעלה שהוא חכם ובפסוק הזה שהוא עשיר וגבור כאשר י יזכירם ירמיהו: ותמלא. אלילים. מגזרת אל שאין בהן ממש: למעשה ידיו. של צורף. ישתחוו כולם וכן אצבעותיו: וישח י מבניין נפעל כמו וימס לבב העם והטעם ב בעבור זה באו לידי ש שפלות: ואל תשא להם. יש אומרים שהתי״ו לנוכח השם וטעמו ש סליחה והקרוב אלי שאין נפש לאחד מהם שתשא ראש או נפש להם בעבור שהו׳ דבק בטעם נטעם וישפל או תחסר מלת ארץ כמו ולא נשא אותם הא׳ והמדקדק שאמר שמלת אל לא תמצא כי אם על

שמי. יש עין לשון זכר והנה הטעם כל אחד מעיני כמו בנות צעדה עלי שור: ושח רום אנשים. להפך כמו יגיה חשכי: כי. ושפל. כמו וישפל כי הוי״ו השיבו לעתיד כמו ויבא השמש וטהר: ועל. יתכן היות הארזים גם ההרים וכולם כמשמעו או הטעם דרך משל לבחורים והגדולים והעשירים והגבורים והמלכים. ועל ההרים לפי דעתי מגזרת הרה כאשר אפרש בספר תהלות: ועל המגדל. בארמון המלך: ועל. אם הטעם כל דרך משל יהיו הסוחרים ואלה האניות הן לישראל ההולכות אל תרשיש: שכיות. כמו אבן משכית: ושח. פעם אחרת כי בעבור כל אלה הנזכרים יגבה לב בעליהן ובאבדם ישחו: והאלילים. יחלוף. יכרות וכן כל בני חלוף שיש עליהם מיתה וקרוב ממנו חלף והלך לו: כליל. מלה נופלת על יחיד זכר ונקבה ועל רבים והטעם הכל כמו כליל תכלת כליל תהיה ויו״ד יחלוף שב אל השם הנכבד: ביום. אשר עשו לו. העושים כמו ויאמר ליוסף את אשר כבר עשוהו: לחפר פרות. לפי דעתי שהאחת חפרפרת והוא שם עוף יעוף בלילה כעטלף ומביא עצמו ביום במקום סתר ויש אומרים שהוא עוף שיאכל הפירות בלילות והם שתי מלות: לבוא בנקרת. מקום מנוקר: ובסעיפי. כדמות בדים יוצאים מהסלע ויכתרו שם: לערוץ. לנכח מגזרת עריץ ויש אומרי׳ להפחיד והנה יהיה פועל יוצא ויתכן היות אל תערוץ גם כן ויחסר מלת לבך ונקרא עריץ שם התואר יוצא כמו האמים: חדלו

רשי

שהם מכשפים ומעוננים בגם הטומאה כדאמרינן בחלק נתן אברהם מתנות שמסר להם שם טומאה וישלחם קדמה אל ארץ קדמה: ובילדי הנכרי׳ ישפיקו. בועלים בת אל נכר ומתערבים בגוים ויולדות להם ילדים נכרים ובהם הם מספיקים תמיד ו ומתעסקין ומתרפקין וכטרחים בהם לשון פן ישיתך בספק ד דיבטו״נט בלע״ז: ואין קצה. לשון קץ: ישתחוו. כמו משתחוי׳: וישח אדם. הקטנים: וישפל איש. השרים והגבורים הכפי׳ החיל: ואל תשא להם. הנביא אומ׳ להקב״ה וידעתי כי לא תסלח ל להם מלהפרע מהם: בא בצור. לבא בצור לברוח בנקר׳ הצורי׳: והטמן בעפר. ולהטמן בעפר: ועיני גבהות אדם. גבות הרוח וכן כל לשון גובה עיני׳ שבמקרא כמה דאת אמ׳ גבה עינים ורחב לבב: ארזי הלבנון. דוגמא היא על המלכים: אלוני הבשן. שלטוני׳ כמו שאוכים פחותים מן הארזים: ועל כל הרי׳ הרמים. על יושביהם: ועל כל מגדל. תירג׳ יונתן על כל דיתבין בניסי ימא בא״י הים שמוכאן ומובאן באניות: תרשים. שם ים ששמו תרשים: שכיות החמדה. פלטרין רצופין במשכי׳ רצפת שיש כמו ואבן משכית על שם שסוככין בו את הקרקע: ביום ההוא. הוא יום הדין: כליל יחלף. כולו יחלף כולם יאבדו: ובאו. יושבי הארץ: במערו׳ צורי׳ מחלו׳. הם הם מערות: בקומו. ליום הדין: לערוץ הארץ. לשבור רשעי הארץ: להשתחוות לחפר פירו. בלעז ברמות חפרפרו׳ מיני שרצים שחופרין הארץ ש מקורין טלפ״ש בלע״ז: עטלפי׳. קלב״א סוריץ בלע״ז יש לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו ל להשתחות ישליך האד׳ בחריצים ובעריצין שימצא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן: חדלו

כוה י״ג חל׳ וכל׳ שאו׳ וכתו׳ דכו׳ בנה׳

רש"י

חדלו לכם מן האדם. שלא לשמוע למלכיהם המתעים אתכם מאחרי ולהשתחוות למעשה ידיו: אשר נשמה באפו. אשר כל חיותו וכחו תלויים בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום ישנה בו ומחר תצא ממנו וקל וחומר לצלם למעשה ידיו שאין בו ממש. ד"א חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן האד' אשר נשמה באפו הראיתם למה נחשב הוא וקל וחומר לצלם למעשה ידיו שאינו נחשב לכלום: מסיר מירושלים וגו'. כולה מפורשת במס' חגיגה שמונה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד: וקוסם. זה מלך שנא' קסם על שפתי מלך: יועץ. יודע לעבר שני' ולקבוע חדשי': וחכם חרשי'. שכשפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשי': ונבון לחש. ראוי למסו' לו סתרי תורה שניתנו בלחש כגון מעשה בראשית מעשה מרכבה: ונתתי נערים שריהם. אלו בני אדם המנוערין מן המצות: ותעלולים ימשלו בם. מועלים בני אדם חלשים ואני אומר לפי פשוטו תעלולים ליצנים בני אדם המתעוללים בהן ומבזין אותם כמו ועוללתי בעפר קרני את אשר התעללתי: ונגש העם. יהו דוחקין ונוגשין זה על זה בתיגור וחירוף: ירהבו הנער בזקן. יתגדל הנער על הזקן: והנקלה בנכבד. כפשוטו. ומדרשו יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהב במי שהקלות דומות עליו כחמורות: כי יתפש איש באחיו. אם יתפש איש באחיו בבית אביו לאמר עשיר אתה בתור' ומחוורת היא בידך כשמלה קצין תהיה לנו ותלמדנו. והמכשלה הזאת שאנו נכשלים בה באיסור או בהיתר בטומאה או בטהרה תחת ידיך היא שאתה יודע להורות לנו. ד"א שמלה לך להלביש ערום. והמכשלה פיילנצ"א בלע"ז מחברוני שאני מחוסר לחם תחת ידיך להספיקני ולכך קצין תהיה' לנו והוא משיב בביתי אין לחם ואין שמלה ומה טיבי לקצין: כי כשלה ירושלם. כולם חסירים וכפולים אין עוזר זה לזה ולמה כי מאנו לשמוע ועשה כולם מכעיסים: ישא ביום ההוא. אין ישא אלא לשון שבועה הוא ישבע להם לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי בית המדרש ובביתי אין לחם ושמלה אין בידי לא טעם משנה ולא טעם אגדה. ד"א לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט שהוא חובש את הגדולי' בבית הסוהר: כי לשונם ומעלליהם אל יי'. לנגדו להכעיסו: למרות עיני כבודו. להקניט לפני כבודו. ד"א עייני כבודו: הכרת פניה'. ניכרי' הם בעזות פניה' עון שהם מכירי' פני' בדין היא ענתה בם לפני. לא"א הכרת פניה' ניכרים הם בעזות פניה': כסדום הגידו לא כחדו. בפרהסיא עשו: אמרו. למי שהוא צדיק כי טוב עשה: אוי לרשע רע. שהוא רע לעצמו ורע לאחרים גורם רעה לו ולאחרים בת:חומה והמקרא מוסב על אמרו צדיק כי טוב לו ואוי לו לרשע: נוגשיו מעולל. ליצנים הם: ונשים משלו בו. נשים כזאפות משלו כמו שאמו' למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרעה לפיכך כל חלשים משלו בו ויונתן תירג' לשון נשים: מאשריך. מדריכיך שיש להם לאשרך בדרך טוב הם מתעי' אותך: בלעו. קלקלו: נצב לריב. של ישראל משאמר שלא לדקדק בדינם: ועומד לדין עמים. מתעכב ומאריך בדינם של אומות עמידה זו לשון עכבה: יי' במשפט יבא. עם זקני עמו שהיה להם למחות ולאומות או' אתם בערתם את כרמי אני קכפתי מעט ואתם עזרתם לרעה: גזלת העני. דור שהיו עניים במעשים טובי' כל זה במדרש אגדה ולפי משמע פשוטו כל העניין על ישראל: ועומד לדין עמים. הם השבטים: ואתם בערתם את הכרם. הזקנים והשרים אכלו את שאר העם: מלכם

אבן עזרא

חדלו. אחר ששם גזר עליכם והוא מפני פחד יי' אין כח באדם לבטל גזירותי' על כן חדלו לכם מן האדם שלא יושיעו אתכם כי הבל המה: כי. יתכן היות זאת הפרשה פירוש הארזים וההרים וכלם או יתכן שתהיה דבקה עם חדלו לכם מן האדם והוא הנכון בעיני: משען ומשענה. דרך צחות והטעם כל משען ופי' כל משען לחם ומים: גבור. שיש לו כח: ואיש מלחמה. שהוא רגיל: שופט. שישאלנו שיורנו בדרך הישרה בדת וכן הנביא גם הקוסם בחכמת המזלות: זקן. שנסה דברי העולם: שר. והכם חרשים. הוא האומן: ונבון לחש. אפילו המבין ללחוש הנחשים ויש אומרים מגזרת מתלחשים: ונתתי. תי"ו תעלולים נוסף מגזרת עולל והנה הו' שם התואר גם אני אבחר בתעלוליה' שם: ונגש. בנין נפעל כמו נצב לריב ויש אומרים כי הנו"ן שורש מהבניין הכבד הרגוש: ירהבו. כמו ישלטו ויגבהו כמו המחכבת רהב: כי. בית אביו. משפחתו: שמלה לכה. אף על פי שהוא בה"א הוא כמו חביריו והטעם לא נבקש ממך שתתן לנו שמלה: והמכשלה. הטעם על ירושלם וכן כתב כי כשלה כדרך בן אדם שידבר כן בעת הכעס: ישא. ישבע כמו לא תשא את שם יי': חובש. כמו חובש מכה והטעם שבר וכתיב יורם עבר: ואין שמלה. אפילו לנפשי: לשונם ומעלליהם. כל דיבורם וכל מעשיהם לפאת השם: למרות. פתחות הלמ"ד בעבו' ה"א הבנין החסר וכמוהו לנחותם הדרך וטעם עיני בפרהסיא: הכרת. יש אומרים מגזר' כרת והיסר מגזר' הכירוהו והדגש לחסרון הנו"ן והנה כרא' במלת יכבר סוכה והטעם מי שיכיר בפנים לדעת תולדת הגוף הם יענו ויורו דרך האמת איך צריך לעד' על כן: וחטאתם כסדום הגידו. וטעם לא כחדו כי המכחד עוד יש לו מעט בושת: אמרו. יש אומרים שבחו כמו את יי' האמרת והיסר בעיני שהוא מלשון אמירה בלב ובפה: יאכלו. כל הצדיקים והיא דרך קצרה והטעם שלא תחשוב כי צדיק אחד לבדו יאכל פרי מעלליו וטעם זה הפסוק דבוק עם אוי לנפשם: אוי. יש אומרים כי רע הוא תואר גוי והנכון שהוא תואר רשע: עמי. כל אחד מנוגשיו הוא עולל והמ"ם נוסף והוא תואר השם ואיננו פועל. אלף מאשריך תחת יו"ד כי אותיות יהו"א מתחלפין כמו אשרו חמוץ והטעם הראויים שיישרוך המה יתעוך: בלעו. שחתו עד לא יודע הדרך: נצב. על כן נצב השם לריב ואיננו שם כי אם שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף וכמוהו לדין והטעם על גזירותיו: עמים. טעמו רבים כמו עמים הר יקראו: יי'. טעם ואתם איך תשפטו עמי ואתם בערתם הכרם כמו רעיתם כמו ובער בשדה אחר והכרם הם ישראל: מלכם

לכה ר"מל וכל לשון הליכה כתיבה בה"א

האדון יי' צבאות ה' דסמיכי בקריאה וסימ' אביר ישראל. מסיר מירושלם ומיהודה. בבשמניו רזון. מסעף פארה במערצה. וסכרתי את מצרים: ישא ד' ר"פ וסימ' ישא יי' פניו. עליך גוי מרחק. לא אהיה חבש:

חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא:

כי הנה האדון יהוה צבאות ג מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וכל משען מים: גבור ואיש מלחמה שופט ונביא וקסם וזקן: שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש: ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם: ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד: כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ידך: ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חבש ובביתי אין לחם ואין שמלה לא תשימני קצין עם: כי כשלה ירושלם ויהודה נפל כי לשונם ומעלליהם אל יהוה למרות עני כבודו: הכרת פניהם ענתה בם וחטאתם כסדם הגידו לא כחדו אוי לנפשם כי גמלו להם רעה: אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו: אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו: עמי נגשיו מעולל ונשים משלו בו עמי מ מאשריך מתעים ודרך ארחתיך בלעו: נצב לריב יהוה ועמד לדין עמים: יהוה במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם:

ג' הת / ת' דסמי' / ג' בסיפ' / ל' ל' ל' / ו' חס' / ד' ג' / ל' ומל' ד' / ל' / ל' ל' / ד"ל / ל' ל' ומל' ובביתי ל' וחס' וא"ו / ב' בריחוב תחת / ג' ל' חס' ל' / ד' וחס' / ה' / ג' ג' / ל' / ל' ה' / ג'

תרגום

איתמנעו לכון מלאישתעבדא לאנשא כמעבדיה דחלא דנשמת רוח חיין באפוהי ארי יומא דין הוא קיים ומחר ליתוהי וכלמא חשיב הוא:

ארי הא רבון עלמא יי צבאות מעדי מירושלם ומיהודה סמך וסעיד כל סמך מיכל וכל סעיד מישתי: גבר וגבר עביד קרב דיין וספר ומישתאל וסב: רב חמשין ונסב אפין ומליך מילך ואמר ומשתמע וחכים וסוכלתן בעצה: ואמני ינקניא פרנסיהון וחלשיא ישלטון בהון: ויתגרון עמא גבר בגבר וגבר בחבריה ישלטון עולימיא בסבא ורשיט ביקיר: ארי יחוד גבר באחוהי מזרעית בית אבוהי למימר כסו אית לך רב תהי עלנא ומגביתא הדא תהי תחות ידך: יתיב בעידנא ההיא למימר לית אנא כשר למהוי ריש ובביתי לית מה דאיכול ולית מה דאיתכסי לא תמנוני רב בריש כל עמא: ארי אתקילו יתבי ירושלם ואנש יהודה גלו ארי ממלל פומהון ואגר עובדיהון גלן קדם יי ומרגזין קדם יקריה: אשתמודעות אפיהון בדינא אסהיד בהון וחטאיהון כסדומאי קבלין ולא מנעין ווי לנפשהון ארי גרמו דתיתי להון בישתא: אמרו לצדיקא טוביכון ארי פירי עובדיהון ישתלמון: ווי לרשיעיא דעובדיהון בישין ארי גמלא דידיהון יתתב להון: עמי דרברבוהי בזזוהי כמעללי כרמא וכמרי חובא שליטו ביה עמי משבחך אטעיוך ואורח שבילך קלקילו: עתיד למרי יי ומתגלי למעבד פורענות דין מן עממיא: יי בדינא יעול ית סבי עמא ורברבוהי ואתון אנסתון ית עמי חטוף מסכינא בבתיכון:

ישא ברכה מאת יי': לרשע ה' בקריאה וסימ' אוי לרשע. יסר לץ. אמר לרשע צדיק אתה. ואתה תשמע מן השמים קדמא דדברי הימים. ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע:

מַלָּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים
תִּטְחָנוּ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה יַעַן כִּי
גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה נְטוּוֹת גָּרוֹן
וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם הָלוֹךְ וְטָפֹף תֵּלַכְנָה
וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה׃ וְשִׂפַּח אֲדֹנָי
קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן וַיהוָה פָּתְהֵן יְעָרֶה׃
בַּיּוֹם הַהוּא יָסִיר
אֲדֹנָי אֵת תִּפְאֶרֶת הָעֲכָסִים
וְהַשְּׁבִיסִים וְהַשַּׂהֲרֹנִים׃ הַנְּטִפוֹת
וְהַשֵּׁרוֹת וְהָרְעָלוֹת׃ הַפְּאֵרִים
וְהַצְּעָדוֹת וְהַקִּשֻּׁרִים וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ
וְהַלְּחָשִׁים׃ הַטַּבָּעוֹת וְנִזְמֵי הָאָף׃
הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת וְהַמִּטְפָּחוֹת
וְהָחֲרִיטִים׃ הַגִּלְיֹנִים וְהַסְּדִינִים
וְהַצְּנִיפוֹת וְהָרְדִידִים׃ וְהָיָה תַחַת
בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה וְתַחַת חֲגוֹרָה נִקְפָּה
וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה קָרְחָה וְתַחַת
פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק כִּי־תַחַת
יֹפִי׃ מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וּגְבוּרָתֵךְ
בַּמִּלְחָמָה׃ וְאָנוּ וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ

מה לכון דאתון מסכנין ית עמי
ואפי חשיכיא מבלין אתון ומיתן
בדיניהון אמר יי אלהים צבאות׃
ואמר יי חלף
דאתרברבאו בנת ציון ואזלן
מרימן צואר ומסרבקן עינין א
אזלין ובפרתהין מקפן ובריגלהון
מרגזן׃ וישעביד יי יקירת בנת
ציון ויי יקרהן יעדי׃
ביומא ההיא יעדי יי ית תושבחתא
ושביכיא וסיבכיא׃ ענקיא
ושירי ידיא וחניכיא׃ כליליא
ושירי ריגליא וקול מזמניא ו
וקדישיא וחליטתא׃ עיזקתאה
וקלטוליא׃ כיתוניא ושושיפיא
לבורנקיא ומהכיא׃ ומחזיתא
וקרכסיא וכיתריא וכבינתא׃
ויהי אתר דהואה יהבן
בוסמי יתמכי ואתר דהואה אסרן
פסיקיא יהי רושמין דמחא וחלף
אקפות פתא גיזוז ריש וחלף
דהואה מהלכן בגיורה יהרן כקין
דא פורענותא תתעביד מנהון
ארי טעאה בשופריהון׃ שפר
גבריך בחרבא יתקטלון ועבדי
נצחניך בקרבא׃ ויצרון ויסופון תרעי קירוהא

עניים ג' וסימ' מלכם תדכאו עמי. ועניים מרודים תביא. לא יחיה רשע. וכל דסמך לדלים ואביונים דכוו' בכ"ב וסימ' השאפים על עפר. ויספו ענוים בי"י שמחה׃ מעשה' פתחין בקריאה וסימ' ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב. והיה תחת בשם מק יהיה. ולא יהיה למצרים מעשה. הפככם אם כחמר היוצר. ויקברהו בקברתיו דאסא דד"ה' להסר אדם מעשה. את כל זה ראיתי ונתון. כל אשר תמצא ידך לעשו' בכחך עשה. ובכל מעשה אשר החל. כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט על כל נעלם׃

אבן עזרא

מלכם. דגשות הלמ"ד בעבור חסרון הא' מה והם שתי מלות כמו מזה בידך׃ תטחנו. כמו תשחקו דרך משל על הקלון והבזיון׃ ויאמר. ומשקרות. המסתכלות הרבה ובדברי רז"ל סקרנית׃ וטפוף. יש אומרים מלשון דבור כמו והטף אל דרום ואיננו נכון בדקדוק ואחרים אמרו כי הוא מגזרת תרגום בארמית אשר הציף כ כארס שיצוף על פני המי' ויש אומ' כי הוא מגזרת טף והוא היושר בעיני והטעם הולכות מהלך טף׃ תעכסנה. תשימנה עכסים ברגליהם כמשפט א הגברים הרוכבים. ויש אומרי' כי העכסי' משמיעות קול׃ ושפח. כמו משפחת היא ואם הוא בשי"ן והנה כן בשורי משם׃ פתהן. יש אומ' חסר אלף פאתהן והטעם פאת ראשיהן והנכון בעיני שהוא מגזרת ו והפותו רמז לאחוריה והנה הזכיר למעלה ומטה׃ יערה. יגלה׃ ביום. העכסים. הם ברגלים׃ השביסים. אין לו אח ויש אומ' כי הם בשוקי'׃ והשהרונים. כדמות ירח בחגורה מגזר' ארמית ועל דעת רבים כן אגן הסהר׃ הנטיפות. אין רע לו יש אומרים בשער׃ והשרות. באזנים זהוא תרגם ארמית ל לדעת אחרים׃ והרעלות. מלה נבדה באחים׃ הפארי'. מגזרת תפארת כדי'׃ והצעדות. באזרוע והעד אצעדת שאול כי האל"ף נוסף כאלף אזרוע׃ והקשורים. ידועים בגרון׃ ובתי הנפש. על החזה שהוא בית הנפש כי בו הוא הלב׃ והלחשים. כתבים כתובים בזהב ובכסף על דרך לחישה׃ הטבעות. באצבעות׃ ונזמי האף. פירשתיו׃ והמחלצות. אלה בגדים כמו וקח לך את חליצתו׃ והמעטפות. יש אומרים בלבוש תתעטף בו האשה. ויש אומ' מחלצות חלוק ומעטפות מכנסי'׃ והמטפחו'. כמו הבי המטפחת אשר עליך׃ והחריטים. יש אומ' כדמות טלת קרוב מלשון ישמעאל או הוא מגזרת בחרט אנוש כאשר אפרש עוד׃ והגליונים. כמו גליון גדול׃ והסדינים. כמו סדין עשתה׃ והצניפות. בראש׃ והרדידים. כדמות טלת בלשון ישמעאל והכלל כי כל אלה הם מלבושים וישתנו כמנהג המקומות׃ והיה. בושם. יעמיד הבשר ויחזקנו והנה מק קרוב מהפך והוא מפעלי הכפל ומגזרתו תמקנה בחוריהן׃ נקפה. שם והנו"ן שורש והוא קרוב מגזרת ונקף סבכי היער וטעמו כעין כריתות׃ מעשה מקשה. גלוח שער כמוה כמו ולא עשה רגליו׃ פתיגיל. חלוק דק מרוקם יושם על כל המלבושים׃ כי תחת יופי. אמר הגאון כי ההפך שהוא תחת יותר יפה להם ואחרים אמרו שמלת כי מגזרת כויה וכמוהו אף ברי שהוא מגזר' רווי ואיננו נכון בדקדוק כי וי"ו כויה שורש ולפי דעתי שהוא כך כי תחת יופי יעשו המק והנקפה והקרחה׃ מתיך. הטעם תתאלמנה הנשי' בעבור מות אנשיהם בחרב ומלת מתיך מוספת עצמה ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ומתי גבורתך׃ ואנו. כמו לא אכלתי באני והוא מהשניים הנראים ובאה המלה כמו ושרו הצפרדעים מלרע׃ פתחיה. שב אל ציון הנזכרת בראש הפרשה והטעם חסרון הזכרים׃ ונקתה

רשי

מלכם. כמו מה לכם׃ תטחנו. תכתתו ותמעיטו לבזותם בדינם׃ ומשקרו' עינים. לשון הבטה. ד"א צובעו' עיניהם בסיקרא ובכחול׃ הלוך וטפוף תלכנה. לשון דבר צף על גבי חברו כמו אשר הציף ומתרגמינן דאטיף כך היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית צפה למעלה מהם ויונתן תירגם ובפותהין מקפן היו קושרות פיאות נכריות קליעת שערות תלושין בורכו עם קליעותהן שיראו גסות וטפופות׃ וברגליהם תעכסנה. כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלו ורומזתו בו חיבת נואפו כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש עכס הוא ארס של נחש׃ ושפח. לשון צרעת כמו מספחת היא ועל שנכתב בשי"ן דרשו בו רבותינו שתעשינה שפחות מכורות ויש שדרשוהו שהרבה בהן משפחות משפחות של כנים׃ פתהן יערה. כליהן יערה לשון ארמי הוא פתיא אוכמא הן היו אומרות ימהר יחיש מעשהו דוכוס רואה אותי ונוטל אותי כשבא הפורענו' היו שרי נבוכד נצר נוטלין אותן להיות להם לנשי' מחמת יופיין רמז הקב"ה למציניות שלהם ל והיו שופעות דם זיבה כארס ת המערה מכלי אל כלי והיו כמאוסות עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קרונות שלהן ויונתן תירג' יקרהן יעדי. פתהן לשון רוחב לשון גודל׃ ביום ההוא. לעתיד לבא כשיב' הקב"ה להשיב את ישראל אליו יכיר י' מהם את תפארת העכסים שלא יהו תולין תפארתם בגוי תכשיטי נשים ודברי כבלה׃ העכסים. המנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה׃ והשביסים. מיני שבכה לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנ' שביס של סבכה׃ והשהרונים. יונתן תירג' קיבביא׃ הנטיפות. ענקיא לשון ענקים לגרגרת ולשון נטיפות על שם שתלויות על הצואר ונוטפות על החזה והם כמין מרגליו' נקובות וחרוזו' בחוט ובלע"ז ניישטיכא"ם׃ והשרות. צמידי הזרוע דמתרג' שיריא׃ והרעלות. כסיף שמכסיפות כל פרצופיהן חוץ מגלגל העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראית הלבנות. לא"ה והרעלות מיני סרבלי' נאים להתעטף בהם ובלשון משנה יש מדיות רעולות במס' שבת׃ הפארי'. תרגו' כליליא כמו פארי המגבעות׃ והצעדות. אצעדה של שוקיים׃ והקשורים. כמשמעו קשורים קשרים שקושרין בהן שערן ויש שעושין אותן מוזהבין פרמייצ"ש בלע"ז׃ ובתי הנפש. שכנגד הלב נושק"א בלע"ז׃ והלחשים. נזמי האזן מקום שלוחשין לה שם׃ המחלצו'. כיתוניא כמו וקח לך את חליצתם שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותה חולצין אותה מן הגוף׃ והמעטפות. מכסות המטה כתרגומו שושיפיא׃ והמטפחות. מפות׃ והחריטים. תירגמו מחכייא דפוש של בית הרחם כדמתרגמ' וכומז מחוך׃ והגליונים. הן המראות כתרגומו מחזייתא מירו"ויאר בלע"ז ועל שם שמגלות צורת הפנים קרויין גליונים או שמא מראות שלהם נגללות היו׃ והסדינים. של פשתן הם המתעטפין בהם׃ והצניפות. מולקי"נש בלע"ז׃ והרדידים. כבינתא פירמל"ץ בלע"ז והם של זהב שמכבנין בהם הסרבל שהאשה מתעטפת בו׃ תחת בשם מק. שהיו מתבשמות בו יהיה מק מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק׃ ותחת חגורה נקפה. מקו' שחוגרת שם יהיה ניקף נחתך בחבורות ורושמי מכות כמו ואחר עורי נקפו ונקף סבכי היער׃ ותחת מעשה. מקום שהיו עושות בו המעשה האמור למעלה הלוך וטפוף תלכנה והוא בגובה הראש שם תהיה מקשה קרחה מכה המקרחת את הראש מקשה לשון דא לדא נקשן ואני הייתי מפרשו תחת מעשה מקשה מקום שהיו שם חגורות נותנות טסי הזהב העשויות מקשה בטרי"ן בלע"ז אלא שהוא נקוד פתח והוא במסור' בשמרת נקודים פתח ואין אחד מהם דבוק לתיבה של אחריו וכל מעשה שהוא דבוק נקוד קמץ׃ ותחת פתיגיל. הרי כמתי תיבות פתיגיל כלי שהוא מביאן לידי גילה והוא בית הרחם האמור למעלה פתהן חילוף אותה גילה תהיה מחוגרת שק בכל מתנים׃ כי תחת יופי. כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו משתחצות בו׃ מתיך. גיבוריך מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במכיין׃ ואנו. לשון אניה׃ פתחיה. שערי עיירות ובתים בכל שעריהם יהא הספד׃ ונקתה

ונקתה · ותתרוקן מכל כמו וגם אני נתתי להם נקיון שינים ובלשון משנה יצא פלוני נקי מנכסיו: לארץ תשב · תגונה לשפלות ישבו לארץ ידמו בתשע' באב: והחזיקו · ואחזו: שבע נשים באיש אחד · מרוב אלמנות רבות באיש אחד מבקשו ממנו שישא אתם: אסף · הטמן חרפתנו כמו ואספתו אל תוך ביתך שהאשה כשהיא בשוה' אין נוהגין בה מנהג הפקר · ומדרש אגד' כשהכר כגזר שלא יבצלו אשת איש שלא יעגנו לכך היו מבקשו' שישא עליהן שם אישות: ביום ההוא · לאחר שיכלו כויי תכשיטי המחלפות והנבלות לא תכלה עוד צבי תפארת עמי וצבי כוי כבודם בא"ה: יהיה צמח ה' · לכם לכוי: לצבי ולכבוד · הם הצדיקים הנשארים והחכמים תלמידי התור' בהם יתלו את צבי כבודם: ופרי הארץ · הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישרא'. צבי הוא מודבר כבין שיש חפץ בו ויהיה הנשאר · בהם בציון יתקיים. והנותר בכל מקו' ישכנו בירוש': קדוש יאמר לו · כולם יהיו צדיקים ואם תאמר צדיקים המתים לפני אותו היום אבד כבודם תלמוד לומר כל הכתוב לחיי העולם הבא יהיו בירושלם כך תירגם יונתן: אם רחץ · כי רחץ יש אם משמש כן בלשון כי וכן אם יבלענו ממקומו כי יבלענו עד אם כלו לשתו': צואת · תוגאלת תרגימו כלומר העביר עונם על ידי יסורין וביעור מן העולם: ידיח · לשון רחיצ' בלשון משנה ובמקרא וכם ידיחו את העולה: ברוח משפט · על ידי יסורין של"ט בלע"ז שיעלה על רוחו לשפטו אותם: וברוח בער · לבערם מן העולם בער כמו לבער' דישקומ"בר"ט בלע"ז לשון פסול הלוך: ועל מקראיה · הקרואי' בתוכה: ענן יומם ועשן · להגין מן האומו': כי על כל כבוד · האמור להם תהא החופה שאחפוף שסכותי עליהם ושבע חופות יש כאן ענן ועשן נוגה אש להבה חופה שכינה: וסוכה תהיה לצל וגו' מחורב · להגין עליהם יום הבא שנאמר ברשעים ולהט אותם היום הבא שהקב"ה מוציא חמה מנרתקה ומקדר עליהם: ולמחסה · לשון כיסוי: ולמסתור · להיסתר בה: מזרם · אם המלקות מנהר דינור על הרשעים בגיהנם שנ' על ראש רשעים יחול במסכ' חגיגה: וממטר · מטר היורד על הרשעים כענין שנאמר ימטר על רשעים פחים: אשירה נא לידידי · הנביא אומר אשירה נא לידידי תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו כמו ה' ילחם לכם בשבילכם: שירת דודי · היא זו אשר שר בשביל כרמו על עיסקי כרמו כמו ויאמרו אנשי המקו' לאשתו: כרם היה לו בקרן בן שמן · בזוית השמנה פירות שמנים כשמן טוב: בן שמן · זוית ראוי לשמן לזתים לעשות שמן כמו בן מות ראוי למות ורבותא זו היא ובסוף הענין יפרש': ויעזקהו · סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עזקא: ויסקלהו · הוציא אבנים מתוכו הרעים לגפנים כמו סקלו מאבן: ויטעהו שורק · הם זמורות היפות לנטיעה משאר זמורו': ויבן מגדל בתוכו · גת לעצור ענבי': וגם יקב חצב בו · הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקרא לשון בור הוא וכן ועד יקבי המלך תירגם יונתן עד שיחיא דמלכא הוא עומק אוקיינוס ולכן נופל בו כאן לשון חציבה כמו ובורות חצובים: ויקו לעשות ענבים · ויקו ידידי לעשות לו הכרם הזה ענבים ויעש לו באושים דומים לענבים וקורין אותם לבר"ויישט בלע"ז: הסר משוכתו · להסיר גדר המשוכך ומגין עליו משוכה הוא סייג קוצים. גדר הוא גדר אבנים: והיה הכרם לבער · שירעו בו בהמה וחיה:

ואשיתהו

ונקתה לארץ תשב: והחזיקו שבע ד
נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר
לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק
יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו:
ביום ההוא יהיה
צמח יהוה לצבי ולכבוד ופרי הארץ
לגאון ולתפארת לפליטת ישראל:
והיה הנשאר בציון והנותר
בירושלם קדוש יאמר לו כל- ה
הכתוב לחיים בירושלם: אם רחץ
אדני את צאת בנות ציון ואת דמי
ירושלם ידיח מקרבה ברוח משפט
וברוח בער: וברא יהוה על כל-
מכון הר ציון ועל מקראה ענן
יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי
על כל כבוד חפה: וסכה תהיה
לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור
מזרם וממטר:
אשירה נא לידידי שירת דודי ה
לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן-
שמן: ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו
שרק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב
חצב בו ויקו לעשות ענבים ויעש
באשים: ועתה יושב ירושלם
ואיש יהודה שפטו נא ביני ובין
כרמי: מה לעשות עוד לכרמי
ולא עשיתי בו מדוע קויתי לעשות
ענבים ויעש באשים: ועתה אודיעה
נא אתכם את אשר אני עשה
לכרמי הסר משוכתו והיה לבער
פרץ גדרו והיה למרמס:

ותרוקין ארעא ותתרוב: ויתקפן שבע נשין בגברא חד בעידנא ההיא למימר מדילנא ניכול ומדילנא ניתכסי לחוד יתקרי שמך עלנא כנוש חיסודנא: בעידנא ההוא יהי משיחא דיי לחדוה וליקר ועבדי אוריתא לירבו ולתושבחא לשיזבת ישראל: ויהי דאשתאר יתוב לציון ודעבד אוריתא יתקיים בירושלם קדיש יתאמר ליה כל דכתיב לחיי עלמא יחזי בנחמת ירושלם: אם יעדי יי ית תגאלת בנת ציון וית אשדי דם זכאי דבירושלם יגלי מגוה במימר דין ובמימר גמירא: ויברי יי על כל מקדש טורא דציון ועל אתר בית שכינתיה ענן יקר יהי מטיל עלוהי בימםא ואמיטתא וזיהור כאישא שלהובי בליליא ארי יתיר מן יקר דאמיר לאיתאה עלוהי שכינתא תהי מגנא עלוהי בגנון: ועל ירושלם תהי מטלת ענני לאטללא עלה בימם מישרב ולבית כתר ולאגנא מזרמית וממטרא: אמר נביא אשבחיה כען לישראל דמתיל לכרמא זרעיה דאברהם רחמי תושבחת רחמי לכרמיא עמי חביבי ישראל יהבית להון אחסנא בטור רם בארעא שמינא: וקדישתינון ויקרתינון וקיימתינון כמצב גפן בחירא ובניתא מקדשי ביניהון ואף מדבחי יהבית לכפר על חטאיהון ואמרית דיעבדון עובדין טבין קדמי ואינון אבאישו עובדיהון: נביא אמר להון הא בית ישראל מרדו מן אוריתא ולא צבן למתב כען יתבי ירושלם ואנש יהודה דינו כען דינא קדמי מן עמי: מה טבא אמרית למעבד עוד לעמי ולא עבדית להון מא דין אמרית דיעבדון עובדין טבין ואינון אבאישו עובדיהון: וכען אחוי כען לכון ית דאנא עתיד למעבד לעמי אסלק שכינתי מנהון ויהון למיבז אתרע בית מקדשהון ויהון לדיש:

ישיבה לארץ ד' בליש' בקריא' וסימ' ונקתה לארץ תשב · שבי לארץ אין כסא בת כשדים · וישבו אתו לארץ שבעה · ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון: ועתה ואתה ח' בטע' תברין וסימ' נמסר בסדר בהעלתך:

ונקתה · כמו נקיון שינים: לארץ תשב · שבאל ציון: והחזיקו שבע · הטעם רוב בעבור ימי השבוע כל זה בעבור שימותו הזכרים במלחמה: ביום · צמח ה' · יש אומרים על חזקיהו והנכון בעיני שהם צדיקי ירושלם שימלטו: לצבי · כמו צבי היא לכל הארצות כמו הדר ויש אומרים שהוא מגזר' ארמית למאן די הוא צבי יתכניה ור' משה הכהן פירש צמח כמשמעו שהשם יתן ברכה בצמח ובפרי: והיה · כל הכתוב לחיים בירושלם · אפרשנו בספר תרי עשר בפסוק את כדברו: אם · כטע' כי או טעמו קדוש יאמר לנותר אם רחץ השם כך מכיון: ידיח · כמו ידיחו את העולה כמו ירחצו: וברוח בער · מגזרת ובערת הרע: אשירה נא · כל נא כמו עתה: לידידי · בעבור ידידי כמו אמר לי בעבורי: לכרמו · בעבור כרמו: ידידי · עקרו משולש ודודי משהשניים: בקרן בן שמן · מקום נכבד היה בכרמי ירושלם ויש אומרים בקרן שהוא במקום גבוה בן שמן מגזרת והיה דשן ושמן וכמו לשד השמן והנכון רחוק: ויעזקהו · יש אומרים חיתמו מגזרת תרגום טבעת עזקתא ואין לו טעם והנכון שאין למלה הזאת אח רק תמצא בלשון קדר וטעמו כמו גדר ומשוכה: ויסקלהו · משבנין הכבד וטעמו הסיר האבנים ואם היה משבניין הקל אז יהיה לחבר האבני' וכן ושרשך מארץ חיים: ויטעהו שורק · משע שורק כי שם הפועל הוא בכח כל פועל עבר ועתיד: ויבן מגדל בתוכו · מקום לשבת השומר: וגם יקב חצב בו · להוציא התירוש בכרם: באושים · כמו חוחים כמו ותחת שעורה באשה · וטעם ויעזקהו שהיתה ארץ ישראל בנויה בבתים נחמדים וחומות ויסקלהו שגרש הכנענים והמגדל הוא בית השם שהיה בהר המוריה והיקב משל למזבח העולה · ענבים כמו צדיקים: ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה · כל איש שהוא מיהודה שהם סביבות ירוש': מה · מה נשאר מטוב לעשות לכרם שלא עשיתיו: מדוע · שתי מלות כמו מזה בידך וכן מלבם תדכאו עמי: ועתה · משוכתו · כמו לשכים בעיניכ': לבער · לרעות כמו ובער בשדה אחר · וטעם פרוץ גדרו שתפולנה החומות:

ואשיתהו

ואשיתהו בתה · לשון שממה ודיקנו הוא וכן בנחלי הבתות ׃ ולא יעדר · לשון חפיר כרם הוא ׃ ועלה שמיר ושית · מיני קוצי פתר בהם מנחם בן סרוק ואני אומ׳ שמיר לשון תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמה את בית המקדש כעניין שנאמ׳ כשמיר חזק מצור ׃ שית · לשון השאת והשבר לשון תשאה שממה כדרו מאין דורש ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת ׃ כי כרם יי׳ צבאות בית ישר׳ · לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעשה לכרם הזה עשה לישראל והכרם היא ארס הראשון כי מצינו במדרשי אגדה במקומות הרבה בתנחומא ובבראשית רבה במקראות הללו נדרשין עליו לא כנגד אדם הראשון עד שחירף וגידף שנאמר ויקו לעשות ענבים וגו׳ ובמקום אחר מצינו הושיב עליו שומרים שלא יאכל מעץ החיים שנאמר ועל העבים אצוה וכן נדרשנו עליו ׃ כרם היה לידידי ׃ להקב״ה בגן עדן זהו קרן בן שמן ׃ ויעזקהו · בעשר חופות האמורות ביחזקאל בפרש׳ חירם מלך צר ׃ ויסקלהו · מיצר הרע עד שאכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע ׃ ויטעהו שורק · תחלת יצירתו ממקום המזבח ׃ ויבן מגדל בתוכו · ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים ׃ וגם יקב חצב בו · מעיין נובע מקור חכמ׳ ׃ ויקו לעשו׳ ענבי׳ · שיודה וישבח לפניו ׃ ויעש באושים · דברים נבאשים חירף וגדף ׃ שפטו נא · לפי שסוף המשל בא לומר שאף הם עשו כמותו שואל להם המשפט ׃ אודיעה נא אתכם · מה נראה בעיני לעשות לו ועשיתי ׃ הסר משוכתו · טרדתיו מתוך חופותיו ׃ והיה לבער · סופו למות ולמשול בו חיות רעות ׃ פרוץ גדרו · טרדתיו ממחיצת גן עדן ׃ ואשיתהו בתה · כדרו הושבתיו שלא נתתי תורה בימיו ׃ לא יזמר ולא יעדר · לא ילמדו ממנו לא זכות ולא מעשה טוב ׃ ועלה שמיר ושית · שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשו׳ מעשים מקולקלים ׃ ועל העבים אצוה · ביויתי עליו שומרי׳ לשמור את דרך עץ החיי׳ ׃ כי כרם יי׳ צבאו׳ בית ישר׳ · כי כאותו הכרם לי בית ישר׳ עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין ככרם זית שמן בארץ שמינה שמן כהונה שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות עזקתים תחלה בהיקף ענני כבוד במדבר וסקלתים וניקיתים מפושעי הדור כטעתים שורק שם מאות ושם מבות כמניין שורק

בשדה ה׳ רפין בקריא׳ וסי׳ נעברה נא בארצך לא נעבר · וחברו אעברה בארצך · הוי מגיעי בית בביה · ותאמר נעמי אל רות כלתה · ויאמר בעז אל רות הלא שמעה בתי ׃ ויין ז׳ בקריא׳ וסימ׳ ומלכי צדק מלך שלם הוציא

ואשיתהו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר ׃ כי כרם יהוה צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה ׃

הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום והושבתם לבדכם בקרב הארץ ׃ באזני יהוה צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב ׃ כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה ׃

הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם ׃ והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יהוה לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו ׃ לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא ׃

ואשוינון רטישין לא אסתערון ולא יסתמכון ויהון מטלטלין ושביקין ועל נביא אפקיד דלא יתנבון עליהון נבואה ׃ ארי עמיה דיי׳ צבאות בית ישראל ואנש יהודה ניצבא דהדותיה ואמרית דיעבדון דינא והא אינון אנוסין אמרית דיעבדון זכו והא אינון מסגן חובין ׃ ווי דמקפין בא על בא וחקל אונס בחקלתהון מקרבין אכרין עד דנחסין כל אתר ומדמן דיתבי בלחודיהון בגוה דארעא ׃ אמר נבייא באודני הויתי שמע כד איתגזירת דא מן קדם יי׳ צבאות אם לא בתין סגיאין לצדו יהון רברבין וטבין מבלי יתיב ׃ ארי בחובא דלא יהבו מעשרא בית עשר אשברין דכרם יעבדון ביתא חדא ובית כור זרע יעביד תלת סאין ׃ ווי דמקדמין בצפרא למשתי חמר עתיק רדפין מאחרין למיפטר מרמשין על שויהון חמר אונסין מדליק להון ׃ והוי על ידי כינור ונבל קנתרוס אבובא וחמרא משתיהון ובאוריתא דיי׳ לא אסתכלו ועובד גבורתיה לא חזו ׃ בכן גלו עמי מבלי דעתא ויקירהון מיתו בכפנא וסגויהון בבוצירתא בצחותא ׃

ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ וכתי׳ שין צ כ״רפי׳ ורפי׳ הרכי׳ ל׳ ב׳ וכל אסף כון ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ כ״רפי׳ ל׳ שוא לכס ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ו ג׳ מ״ל · ל׳ וכתי׳ הא

לחם ויין · וגם תכן גם כספוא יש דפלגש בגבעה · והיה כנור ונבל תוף וחליל · ויחזק את המצרות דד״ה · לאמתם יאמרו איה דגן · לחם חמודות לא אכלתי ובשר · והפחות והראשנים ׃

הוספתי עליהם על שבע שכתוב בו כח בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי וגם יקב המזבח והשיתין ׃ ויעש באושים · קלקלו מעשיהם ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה אמר לא גליתים עדיין ישפטו נא ביני וביניהם על הרעה שהבאתי עליהם מי סרח על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו ׃ אודיעה נא אתכם גם אתם המכעיסי׳ אותי את אשר הנני בעיני לעשו׳ לכרמי ככל אשר עשיתי לאד׳ הראשון הסר משוכתו אסלק שכינתי מעליהם המסוככת עליהם כמה שנ׳ ויגל את מסך יהודה פרוץ גדרו אתוץ חומותיו ׃ ואשיתהו בתה · ואשוינון רטישין ׃ לא יזמר ולא יעדר · לא אסתערון ולא יסתמכון ׃ ועלה שמיר ושית · ויהון מטלטלין ושביקין דוגמת שמיר ושית של כרם ואכל הכרם משם במקום אחר הוא מתורגם הובאי ובור ׃ ועל העבים אצוה · ועל נביאיא אפקיד דלא יתנבון עליהון הנבואה נמשלה למטר שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאי׳ מקבלין הנבואה מפי הקדושה ׃ נטע שעשועיו · כמו נטע ולפי שהוא דבוק נקוד פתח כמו בקר זבח שלמי׳ ׃ ויקו משפט משפט והנה משפח אסיפת חטא על חטא כמו מהסתפח ספחני נא · ד״א לשון נגע ולפי שהוא לשון נופל על הלשון בקריאתו דומה משפט למשפח וכן צעקה לצדקה כפל בו רוח הקודש בפי הנביא ׃ הוי מגיעי בית בבית · עשרים ושנים אשרי נאמרו בספר תילים על מקיימי התורה ועשרים ושנים הוי אמר ישעיה על הרשעי׳ ׃ הוי · לשון צעקת אנחה על פורענו׳ העתידה לבא ׃ מגיעי בית בבית · מקרבי׳ בתיהם זה אצל זה ומתוך כך גוזלי׳ קרקע העניי׳ החלשים שבין שני הבתים וכן שדה בשד׳ ׃ יקריבו עד אפס מקום · שאין מקו׳ לעני לישב ׃ והושבתם לבדכם בקרב הארץ · כסבורי׳ אתם שאין חלק להקב״ה ולא לעניים בארץ חלקו במעשרות אתם גוזלים ולעניים את הארץ שתהיו אתם לבדכם יושבים בה ׃ באזני יי׳ צבאות · אחר הספר׳ שתי אזני שמעו כשנגזרה עליהם גזרה מאת יי׳ ובשבועה אם לא על דבר זה בתים רבים לשמה יהיו ובתים גדולים וטובים יהיו מאין יושב ׃ כי עשרת צמדי כרם · ומפני הרעב יגלו יושבי הבתים ואין יושב בם וגם זאת תהיה לכם מדה במדה על הקרבת השדה בשדה שגזלתם חלקו של מקום במעשר הארץ ׃ עשרת צמדי כרם · אר״פיכט בלע״ז ואני אומר כדי עבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד ׃ יעשו בת אחת · מדה אחת של יין בת שלש סאין ׃ וזרע חומר בית כור שהוא שלשים סאין של תבואה יעשה איפה שלש סאין ׃ יין ידליקם · בוער בם ׃ כנור ונבל · כימין ויתדות יש בנבל מן הכנור למה נקרא שמו נבל שמנבל כל מיני זמר במדרש תילים ׃ תוף · של עור הוא ׃ חליל · אבוב של קנה בלמ״יל בלע״ז ׃ ואת פועל יי׳ לא יביטו · ובאורייתא דיי׳ לא אסתכלו ׃ ומעשה ידיו לא ראו · עשו עצמן כאילו לא ראו את גבורותיו · ד״א לא קילסוהו שחרית יוצר אור ולא ערבית המעריב ערבים ׃ מבלי דעת · לפי שהיה לבם בלי דעת ׃ וכבודו מתי רעב · נכבדיו ימותו ברעב ׃ צחה צמא · צמא כנגד רוב משתיהם ׃ צחה · תרגום של צמאה ׃ לכן

אבן עזרא

ואשיתהו בתה · כמו שממה וכמוהו בנחלי הבתות ׃ לא יזמר · מגזרת זמורה לתקנה לכרות מתנה הזמורה ׃ יעדר · תקון כמו חפירה וכמוהו אשר במעדר יעדרון ׃ שמיר ושית · מיני קוצים והטעם שיגברו ה הרשעים · וטעם על העבים על הנביאי׳ וכן כתיב גם נביאיה לא מצאו חזון ׃ כי · הנה פירש המשל בכרם ׃ משפח · מגזרת שאת המספחת היא ׃ הוי מגיעי · הוי כטעם קריאה או כמו אוי ו והטעם משיגי גבול ה הבתים והשדות ׃ עד אפס מקום · עד שאין מקום והטעם שלקחו הכל ׃ והושבתם · מבנין שלא נקרא שם פועלו מהפועלים בעלי הי״וד וכן והורד המשכ׳ ׃ באזני · הטעם באזני אמר יי׳ צבאות זה החמס שעשית׳ וכמוהו א׳ במראה אליו אתודע או הוא דברי הנביא ותחסר מלת אמר או קולי׳ כי שמעתי · סך חשבון והטעם רבים · וטעם צמדי כרם בעבור שהשיגו הגבול והנה רובי הכרמים כ כצמדים ׃ בת אחת · מדה אחת והאומ׳ הוא עשרית כורים והבת ו והאיפה שוות ׃ הוי משכימי · סמוך אף על פי שאחריו בי״ת וכמוהו השכוני ב באהלים וכן מאחרי בנשף תחילת הלילה וכן בנשף בערב יום כ כוכבי נשפו כי נשף יש שהוא סמוך של הבקר ׃ ומלת ידליקם יוכאה לשנים פעולים מגזרת כי דלקת אחרי ויש אומרי׳ מתרגו׳ יבעירם בארמית ׃ והיה כנור · ידועי׳ כבל׳ · שים בו עשרה נקבים גם חליל מגזרת חלול ׃ ואת פועל יי׳ לא יביטו ׃ יצ׳ דרך רבים שהמתעסק בשכרות לא ידע דרכי השם וכן כל שוגה בו לא יחכם ולפי דעתי כי במקום הזה לא ידבר כי אם על הרעות שהביא השם על ישראל כי גלו עשרת השבטים ׃ לכן · וכבודו · הטעם וגם כבודו כמשפט מלות מושכות אחרו׳ וכן צחה כמו מתי צחה · וטעם צחה קרוב מצמא וכן והשביע בצחצחות ונזרתו האור הזך והצח ׃ לכן

לכן הרחיבה · מדה במדה הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשתה לרוב ופערו פה לבלוע אף שאול תרחיב נפשה לבלוע ׃ ופערה · ופתחה ׃ לבלי חק · לאין סוף ולמה לבלי חק לפי שלא היה בידם של אלו חק וקצבה לתפנוקיהם ׃ וירד · שם הדרה של ירושלם ׃ ועלז בה · העליזים שבה ׃ וישח · ויחלש תקוף גברין ולפי מדרשו זה הקב״ה שהם גרמו לו להראות כאים כדהם וכן הוא אומר צור ילדך תשי ואומ׳ בעצלתים ימך המקרה ׃ ויגבה במשפט · כשיעשה משפט בהם יגבה שמו בעולם · במשפט יומטיצ״א בלע״ז ׃ והאל הקדוש · יתקדש בתוך הצדיקים הנשארים בהם ׃ ורעו כבשים כדברם · צדיקים המשולים כעדר הרחלים כדברם · כמנהגם ביוטר ובמדה מתכלכלים דבריהם במשפט כ כבשים הללו ׃ וחרבות מחים · בתי הרשעים שהן שמני׳ ׃ גרים יאכלו · הצדיקים שהן כגרים יאכלום ׃ מחים · שמנים כמו עולות מחים אעלה ורבותינו דרשו כדברם כמדובר בם כ חמות הנדברות להם ׃ הוי מושכי העון · גוררים יצר הרע עליהם מעט מעט בתחלה בחבלי השוא כחוט של קורי ע עכבים ומשם מתגרה בהם מתגבר והולך עד שנעשה כעבות העגלה מקושרין בו את הקרון למשוך ׃ שוא · דבר שאין בו ממש ׃ חטאה · חטא ׃ מעשהו · פורענות שהוא אומר להביא למען נראה דבר מי יקום ׃ האומרי׳ לרע טוב · מקלסין לע״ז ורע בעיניהם לעבוד הקב״ה שהוא טוב ׃ שמי׳ חשך לאור · דבר שהוא עתיד להביא עליה׳ חשך אומרי׳ שיאיר להם ׃ שמי׳ מר למתוק · שן שהו׳ עתיד להביא עליהם פורענות מר אומ׳ שימתיק להם ׃ ומתוק למר · עבודת הקב״ה המתוקה אומרי׳ מרה היא ׃ למסוך שכר · למזוג שכר תיקון המשקה קרוי מסך ׃ וצדקת צדיקי׳ · שהן ראויין לזכו׳ בבית דין יסירו ממנו ומחייבין אותו ברין ונוטלין ממונו ׃ והיה הדבר הזה לכם כאכל קש לשון אש · כאכול את הקש לשון האש ׃ וחשש · תירגם יונתן עמירא קטין של שובלין וכחשש אשר להבה תרפנו ותעשנו אפר ׃ כמק · כדבר הנימק ׃ ופרחם · גבולתם כאבק העולה לפני רוח ומסתלקת כך תסתלק ׃ על כן · על מעשיהם הללו ׃ וירגזו ההרים · מלכיהם ושריהם ׃ כסוחה · כרוק וקיא הניסח מתוך גופו של אדם שנ׳ מאום ובלשון חכמי׳ קרוי שחי וכן שחי ומאוס ׃ בקרב חוצות · כן יהיו מאוסים בין האומות ׃ בכל זאת · הבאה עליהם ׃ לא שב אפו · לא נתקנו במעשיהם להשיב אפו מהם ׃ נטויה · להרע להם ׃ ונשא · הקב״ה נס לגוים ירמוז להם רמזי׳ להתאסף ולבא עליהם · כשיאות נס הוא כמו קלונס ארוך ונותנין בראשו בגד ורואין אותו מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם וכן אל עמים ארים ניסי · וכן ושים אותו על נס קלונס פירק״א בלע״ז ועל שם שהוא לאות קרוי נס ׃ ושרק · שיב״ליר בלע״ז אף הוא סימן לקיבוץ ׃ מקצה הארץ · שיבאו מרחוק לבוא על ישר׳ ׃ קל יבא · האויב עליהם כמו שמפרש והולך ׃ אין עיף ואין כושל בו · לא יעף ולא יכשל במרוצתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרים לפניו ׃ פתח · לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים ׃ ולא ניתק · ולא נראו מום שימן כשלון לגרת מתכו מלכא ׃ ככר

לכן · נפשה · הוא הרוח היוצא מהפה וכמוהו נפשו גחלים תלהט · ופערה כמו פתחה וכמוהו ופיהם פערו למלקוש ׃ לבלי חק · הפך המנהג ׃ ועלז · וכל עלז שיש בה או יהיה עלז לאחרים במפלתה · ואמר רבי יונה ז״ל כי הוא כדרך הפסוק שאירע לקבה המתים בעת המות ׃ וישפל · כל אדם מאשר הגוים אשר הם סביבות יהודה ׃ ויגבה · אז יראה גבהות השם בעבור המשפט שיעשה ב ביטול ותגלה קדושתו בעבור הצדק שיעשה ׃ ורעו · אז תהיה ארץ יהודה שממה ו וירעו בה הכבשים כ כאילו כהונים היו ל להיותם שם מגזרת ארמית וכמוהו ודברו׳ ביס ׃ מחים · הם הכבשים השמני׳ שים בהם מוח וכמוהו מ ממחים · וחרבות מגזר׳ חרבן והנה הוא סמוך ונחסר מלת ה הארץ כמו ושכור׳ יגון ולא מיין משה חמור לחם · וטע׳ גרי׳ יאכלו אכמים נכרים שידורו שם והנה מחים תאר השם והם פעולים ו והגרים פועלים ׃ הוי מושכי העון · הטעם שיחזיקו העון וכעבות העגלה חטאה הם מושכים העגלה והוא שם כמו חטאת כמו נושא עון ופשע ו וחטאה כיגם יהיה תאר השם ׃ האומרים · יתכן היות ימהר פועל יוצא כמו מהרו את המן ויתכן להיו׳ יחישה לבדו יוצא ובאו שניה׳ עתידים בלא דגש ו וכמוהו אל תרבו ת תדברו והטעם מי יתן ותבואנה זה העתידו׳ ונראה אם הם אמת ׃ הוי · הטעם בעבור שהיו מתאוי׳ שתבאנה הרעות והנה הם כמי שאין לו דעת ׃ הוי · הטעם שלא יכירו בין טוב לרע והם חכמים בעיניהם ׃ הוי גבורי׳ · הטעם נבערה חכמת׳ בעבור היין ׃ למסוך · כמו לנסוך והן שני שרשים וכמוהו מסכה ייכה ׃ מצדיקי · והיין יעור לבם גם השוחד יעור לבם ׃ עקב · בעבור כטעם שכר באחרונה מגזרת ואת עקבו מים ׃ וצדקת · כל אחד מהצדיקים יסירו ממנה כמו בנות צעדה עלי שור ׃ לכן · קש · פעול ולשון אש פועל · וחשש כמו קש וכמוהו תהרו חשש ויחסר אות בית עם להבה כמו כי ששת ימים המזבח בית יי כי ירפה שב אל חשש והוא פועל ועומד ׃ כמק · שימק השרש והנה לא יעמד ׃ כאבק · סמוך ויחסר ארץ או הדומה לו והנה הטעם האבות והבנים ׃ על כן · על שעזבו תורתו ׃ וירגזו ההרים · מכובד המכה ׃ כסוחה · מוסלכת והכ״ף שורש וכמוהו סרופה באש כסוחה והם שנים משקלים ׃ ונשא · כאילו ישא נס לכל גוי עד שיבא להלחם עם ישר׳ וכן ושרק לו ׃ קל יבוא · בזמן קל יבא או הו׳ תואר הבא והוא הנכון ׃ אין · ינום · קל מישן והטעם לא ינום אף כי ישן ולא נתק מבגין כשעל ׃

נראהה וסימ׳ האכרי׳ ימהר יחישה מעשהו · כחשו ביי׳ ויאמרו · נשבימה לכרמים · לא נראה מלחמה · באורך נראה אור ׃ לרע ד׳ קמצין בקריאה וסימני׳ נמסר בסדר בחקתי ׃ ט׳ פסוקים בקריאה לא ולא ולא ולא וסימ׳ במסרה רבתא ׃

לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה ׃ וישח אדם וישפל איש ועיני גבהים תשפלנה ׃ ויגבה יהוה צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה ׃ ורעו כבשים כדברם וחרבות מחים גרים יאכלו ׃ הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה ׃ האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה ׃ הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע שמים חשך לאור ואור לחשך שמים מר למתוק ומתוק למר ׃ הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבנים ׃ הוי גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר ׃ מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו ׃ לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה כי מאסו את תורת יהוה צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו ׃ על כן חרה אף יהוה בעמו ויט ידו עליו ויכהו וירגזו ההרים ותהי נבלתם כסוחה בקרב חוצות בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה ׃ ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבוא ׃ אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו ׃

בכן אפתיאת שאול נפשה ופתחת פומה ולית סוף ונחתו יקריהון וסיגויהון ואתרגשתהון ודתקיף בהון ׃ וימאך אנשא ויחליש תקוף גברין ועיני רמיא יתמאכן ׃ ותקיף יי צבאות בדינא ואלהא קדישא קדיש בזכות ׃ ויתפרנסון צדיקיא כמא דאמיר עליהון ונכסי רשיעיא צדיקיא יחסנון ׃ ווי דמשרן למחטי צבחר נגדין חובין בחבלי למא אזלין וסגן עד דתקפין וכגדילת עגלתא חובין ׃ דאמרין אימתי יוחי ויגלי פרישתיה בדיל דנחזי ויקריב וייתי מלכיה דקדישא דישראל ונדעיניה ׃ ווי דאמרין לרשיעיא דמצלחין בעלמא הדין אתון טביא ולעינותניא אמרין אתון רשיעיא הלא במיתי נהור לצדיקיא יחשוך לרשיעיא ויבסמון פתגמי אוריתא לעבדיהון וייתי מרדא לרשיעיא וידעון דבסופא מריד חיטאה לעבדיה ׃ ווי דחכימין בעיני נפשיהון וקביל אפיהון סוכלתנין ׃ ווי דגברין למשתי חמר וגיברין מרי ניכסין לאיתרואה מן עתיק ׃ מזכן ליה לחייבא חלף דמקבלין מניה ממון דשקר וזכות זכיא ברשע מעדן מנהון ׃ בכן יתאכלון כקשא באשתא וכעמירא בשלהוביתא מסגן תוקפיהון כשבז יהי וממון אונסיהון כאבקא דפרח ארי קצו באוריתא דיי צבאות וית מימר קדישא דישראל רחיקו ׃ על כן תקיף רוגזא דיי צבאות בעמיה וארים מחת גבורתיה עליהון כד מחנון וזעו טוריא והואה נבלתהון משגרן כסיחתא בגו שוקיא בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפין מירדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרע מנהון ׃ ויזקוף את לעממיא מרחיק ויכלי ליה מסיפי ארעא והא בפריע מלך במשריתיה כעננין קלילין ייתי ׃ לית דמשלהי ולית דמתקיל ביה לא ינום ולא ידמוך ולא ישתרי זריז חרציה ולא תתפסיק ערקת מסניה ׃

אבן עזרא: אשר· בצר· כמו חרבות צורים כי משקלי השמות משתנים: וגלגליו· כמו אופן מרכבותיו והם ידועים· וטעם כסופה שיבא מהרה והפירוש כמוץ סופה: שאגה· וינהום· מלה זרה בעבור שאות הגרון ירחב ויבוא העתיד על משקל יפעל שהיה עין הפועל אחד מהגרון רק אם היה לו לומר כן לא יתכן להיותו כלל על משקל יפעול:

רשי: כצר· תירגם יונתן כטינרא כמו צר: וגלגליו· אופני מרכבותיו: שאגה· אותה תהיה זו עליכם כמו לביא: ויפליט· יבילנה לטרפו מיד כל הבאים להצילה יפליט איספורטיר בלע״ז: וינהום· אותו האויב על עם יי׳ הנזכ׳ למעלה: כנהמת ים· אמר יהמו גליו כן יבא בחילו׳ האומות: ונבט לארץ· לשון הבטה יביטו ישר׳ ויצפו שיעזרום

יושב הא״ס כספרא וסימ׳ בשנת מות המלך· ובתוך עם טמא שפתים אנכי· אל תירא עמי ישב· לפקוד עון ישב הארץ· יי׳ צבאות דויתפלל: אנכי ישב הו׳ וסימ׳ נמסר בסדר חיי ובשמואל חלק ב׳ סימן ז׳:

אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל־קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצַּר נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגִּלָּיו כַּסּוּפָה׃ שְׁאָגָה לוֹ כַּלָּבִיא וְשָׁאַג כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טֶרֶף וְיַפְלִיט וְאֵין מַצִּיל׃ וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת־יָם וְנִבַּט לָאָרֶץ וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ׃

בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יוֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃

דִּי גִירוֹהִי מְחָרְפִין וְכָל קַשְׁתָּתֵיהּ מְתִיחָן פַּרְסַת סוּסְוָתֵיהּ כְּטִינָרָא תַּקִּיפִין וְגַלְגְּלוֹהִי קְלִילִין הָא כְּעַלְעוֹלָא׃ נִיהוּמֵיהּ כְּאַרְיָא וְנָהֵים כִּבַר אַרְיָוָן וְיִכְלֵי וְיֵיחוֹד בִּיזָא וִישֵׁיזֵיב וְלֵית דְּמַצִּיל׃ וְיִכְלֵי עֲלוֹהִי בְּעִידָּנָא הַהוּא כְּאַתְרְגוּשַׁת יַמָּא דְּאִם יִבְעוֹן רַשִׁיעַיָּא סָעִיד מִיתְּבֵי אַרְעָא עָקָא וּתְבַר אַיְיתֵי עֲלֵיהוֹן וּבְרַם צַדִּיקַיָּא דִּיהוֹן בְּשַׁעְתָּא הַהִיא יִתְכַּסּוֹן מִן קֳדָם בִּישְׁתָּא׃ בְּשַׁתָּא דְּאִתְנְגַע בַּהּ מַלְכָּא עֻזִּיָּה אֲמַר נְבִיָּא חֲזֵיתִי יָת יְקָרָא דַּיְיָ שָׁרֵי עַל כּוּרְסֵיהּ רָם וּמִתְנַטַּל בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ אִתְמְלֵי הֵיכְלָא׃ שַׁמָּשִׁין קַדִּישִׁין בִּרְוּמָא קֳדָמוֹהִי שִׁיתָּא גַּפִּין לְחַד שִׁיתָּא גַּפִּין לְחַד בִּתְרֵין מְכַסֵּי אַפּוֹהִי דְּלָא חָזֵי וּבִתְרֵין מְכַסֵּי גְּוִיָּתֵיהּ דְּלָא מִתְחֲזֵי וּבִתְרֵין מְשַׁמֵּשׁ׃ וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִילָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּיהּ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת מַלְיָא כָּל אַרְעָא זִיו יְקָרֵיהּ׃ וְזָעוּ אֵילָוַת סִפֵּי הֵיכְלָא מִקָּל מְלוּלָא וּבֵית מַקְדְּשָׁא אִתְמְלֵי אֲמִיטְתָא׃ וַאֲמָרִית וַוי לִי אֲרֵי חֲבִית אֲרֵי גְּבַר חַיָּיב לְאוֹכָחָא אֲנָא וּבְגוֹ עַמָּא דִּמְגָעַל בְּחוֹבִין אֲנָא יָתֵיב אֲרֵי יָת יְקָר שְׁכִינַת מֶלֶךְ עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת חֲזָאָה עֵינָי׃ וְאִשְׁתְּדִי לְוָתִי חַד מִן שַׁמָּשַׁיָּא וּבְפוּמֵּיהּ מַמְלַל דְּקַבִּיל מִן קֳדָם דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עֵיל מִן מַדְבְּחָא׃

רשי: מלכי הארץ שהם סמוכין עליהם כענין שנ׳ היורדים מצרים לעזרה: והנה חושך· שלא יהא עוזר להם· ונבט לשון נפעל כמו לא כפיתח ולא כתיק והו״ו גורמת לו להסב הדיבור להבא איי״רט איסגו״רדי בלע״ז: צר ואור חשך· כמו וכשל עוזר ונפל עזור· מי שבר לו שבאת עליו הצרה וזה שבא להאיר לו שניהם חשכו ויש פותרי׳ צר היא הלבנה שנתמעטה ואור היא החמה: בעריפיה· בבא אפלות שלה לשון יערף כמטר וכן דרך בערוף מטר האור מאפיל: בשנ׳ מות· כשנצטרע: ושוליו· כמו שולי המעיל תחתיתו ראיתיו יושב על כסאו בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיהו שבא ליטול כתר כהונה: שרפים עומדים ממעל· בשמים: לו· לשמשו כן תירגם יונתן שמשין קדישין ברומא קדמוהי: בשתים יכסה פניו· שלא יביט לצד השכינה: ובשתי׳ יכסה רגליו· לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו ובתנחומא ראיתי כיסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישר׳ עון העגל: ובשתים יעופף· ובתרין משמש: וקרא זה אל זה· נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפ׳ אלא אם כן פתחו כולם כאחד וזהו סידור ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו׳· ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק״ק ג׳ פעמים כתרגומו: וינועו אמות הסיפים· אילות שיפי הם מזוזות הפתח שנמדדין במדות אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות ההיכל: מקול הקורא· מקול המלאכים הקוראי׳ הוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה בו ביום עמד עוזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו ורעשה הארץ לבלעו כסבורה דינו ליבלע כקרח שנערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגו׳ ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח שבליעה וכעדתו בשריפה אלא כאשר דבר יי׳ ביד משה בסנה הבא נא ידך בחיקך והוציאה מצורע׳ כשלג אף כאן צרעת פורחת במצחו: והבית ימלא עשן· היה כמלא עשן: כי נדמיתי· הריני מת שלא הייתי כדי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו: נדמיתי· כמו כי נדמה כל עם כנען: טמא שפתי׳· דמגעל בחובין: רצפה· גחלת וכן עוגת רצפים כמו עוגת רשפי׳ ואמרו ביסודו ובאיהו בד״ר רצפ׳ מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קראם עם טמא שפתים וזה אמר כי עזבו בריתך אמר הקב״ה למלאך רצוץ פה שאמר דילטוריא על בני: במלקחים· בצבת: לקח מעל המזבח· שבעזרה: ויגע

אבן עזרא: ויפליט· יראה שיפליט לראות אם יש מציל: וינהום עליו· על ישראל: כנהמת ים· כי לא יחשך אור העולם וכתוב חשכת מים· וטעם ונבט לארץ כי בארץ יהיו ולא בים ויבוא החשך דרך משל על מבוקות הלב· יש אומרים כי ונבט מבנין נפעל והקרוב אלי שהוא מבנין הכבד הדגוש והוא שב אל ישראל כאשר אמרתי במלת עליו: צר· ואור· יש אומרים השמש והירח ואחרים אמרו הירח והשמש כי הירח צר כנגד השמש ור׳ אדוני׳ אומ׳ שיחסר אות הא״א כאילו אמר צהר כי אותיות יהו״א פעם הם יתרים גם ימצאו חסרי׳ והנה טעה כי הא״א איננה מאותיות המשך ולא יעלם רק באחרונה שהיא תמורת אלף במבטא והנכון בעיני להיות כמשמעו להיות צר כמו צר ומצוק מצאוני או יהיה תואר השם והטע׳ כי תחשך ארץ ישר׳ משאת הצר גם משאת האור שיחשך בעת הריסותיה כי יעלה איד ויכסה אור השמש: בעריפיה· כמו יערף מזבחותם והקרוב מגזרת ועריפתו׳ בשנת מות· הקדמונים אמרו שאלת מות צרע כי בעת שנכנס אל ההיכל להקטיר היה הרעש גם הוא נכון ויתכן להיות כמשמעו כי בשנה שהתנבא מת עזיהו ואין טענה בימי עזיהו אחר שהיה חדשים ואלא היא תחלת נבואת ישעיהו: רם ונשא· תאר הכסא לא כאשר אמרו רבים והטעם שהוא למעלה מהחיות כאשר אפרש בספר יחזקאל: ושוליו· הם שולי הכסא כי מנהג המלכים להיות בגדים על כסאם: שרפים· קראם שרפים בעבור משרפו פיו· וטעם עומדים ממעל לו כמו עומדים עליו מימינו ומשמאלו ודברה תורה כלשון בני אדם להבין בני אדם כי כן דרך המלכים הגדולים· וטעם אלה הכנפים אפרש במראות יחזקאל· וכיסוי הפנים כמו ויסתר משה פניו וכן רגליו בעבור הכבוד: ובשתים יעופף· למלאות שליחות השם: וקרא· הנה לא הזכיר כמה מספרם יש אומרי׳ שנים והנכון רבים: קדוש· שלש פעמי׳ שכן יאמרו תמיד וכמוהו היכל יי׳ היכל יי׳ ארץ ארץ ארץ· קדוש תאר השם והקדושה בעצם ולא תשתנה כנגד המקומות והשם הראה לו זאת הנבואה בעבור שיתקדם מטומאת השפה כי השם קדוש וכן משרתיו ושלוחיו· וטעם צבאות הם המלאכים שהן במעלה אף על פי שהוא קדוש קדוש כבודו מלא הארץ שהיא למטה והמפרש מלא כל הארץ הדרים בה כמו ליי׳ הארץ ומלואה לא אמר כלום והעד וימלא כבוד יי׳ את כל הארץ: וינועו אמות הסיפים· כאילו סרו הסיפים ממקומם· אמות ידועות ויש אומרי׳ כי אין למלה הזאת אחות: מקול· ההמון הקורא והנה אמר וינועו פועל עבר והנה ימלא עשן בעבור שאין בלשון הקודש סימן על זמן עומד והנה משפט העברים לערב דבריהם: ואומר· נדמיתי· נכרתי מהיותי עם חברת הקדושים כמו ודמיתי אמך ויש אומרי׳ מלשון דמי גם הוא נכון· וטעם איש טמא שפתים לפי דעתי שהנביא נדל עם ישראל שהיו טמאים במעשה ובדיבור והנה למד מדיבורם והעד ישרני מלכת בדרך העם הזה על כן אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב· וטעם כי את המלך יי׳ צבאות ראו עיני שהוא קדוש ופחדתי להקדישו בעבור טומאת שפתים אף על פי שאמר ראו עיני במראות נבואה ראה כן: ויעף· כאשר הוא העי״ן קמוץ ויקרא בחטוף הוא מגזרת עוף וכאשר פתוח הוא מגזרת עיף: רצפה· גחלת כמו עוגת רצפים· וטעם במלקחים כדרך בן אדם· וטעם המזבח בעבור שהאש היא טהורה לא זרה: ויגע

ויגע על פי וגו׳ וסר עונך. זה ליסרך לכפר עונך שחירפת את ישראל וגדול כחו של התשובה שהלך יראה לקחתה כי אם במלקחים והגיעה על שפת הנביא ולא הוזק בתנחומ׳ וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו אלו מלאכים ועצומים מהם עושי דברו הם הנביאים ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל ולשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון: מעל המזבח. קבל הדיבור מפי הקב״ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד מעל המזבח שבהיכל: את מי אשלח. להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהי׳ כבד לשון והוא כתובא שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב״ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע ליסנא כו׳ כדאיתא בפסיקתא: שמעו שמוע. אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין א אתם נותני׳ לב להבין וראו נסים שעשיתי לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי: השמן לב העם הזה. כמין והכבד את לבו לשון הלוך פעול לשם הולך הלוך והשמן אנגריי״שט בלעז ואזכיו הולכים הלוך והכבד משמוע: ועיניו השע. טחים כענין שנאמר כי טח מראות עיניה׳ הטוח ומתרגמינן דאיתשע: פן יראה בעיניו. כתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאי שאם יראים שמא ייטבו בעיניה׳ דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם: עד מתי. יכבידו את לבם ולא ישמעו ויאמ׳ ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה וסאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה. לשון גלמוד מאין יושב: ורבה העזובה. שהארץ תעזב מהם וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ: ועוד בה עשירייה. גם אותה השארית אשיב ידי עליה כצירוף אחר צירוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם: כאלה וכאלון. אשר בשלכת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולתי המצבת אף הם זרע הקדש הנמצאין בה עומדין בקדושתן הם יהיו לה למצבת. ד״א מצבתה נטיעתה לכך אני מכלה אותם שאני נטעתיה זרע קדש ויש פותרים שער שלכת היתה בירושלם כמו שאמור בעזרא והיו שם אלה ואלון נטועים:

ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני שסופו הכתוב לומר לא יכול להלחם עליה ולימדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה ווי הוא זה שמלך רשע זה אמ׳ להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקי׳ לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הרא היא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו בבראשית רבה: ויגד לבית דוד. לפי שרשע היה לא הזכיר שמו: נחה ארם על אפרים. נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך נחה לשון נקבה על שם שהמלכות נחה פוש״ר בל׳ לעז וינח בכל גבול מצרים וינע לבבו לפי שסבר נלחם בם כל אחד מהם בפני עצמן ויכלו לו שנאמר ויתנהו יי׳ ביד מלך ארם וגו׳ ואומר ויהרג פקח בן רמליהו ק״ב אלף איש שניהם בדברי הימים: כנוע עצי היער. קול אילני סרק כשמתנועעים מכל אילני פירי כדאית׳ בבראשי׳ רבה: ושאר ישוב בנך. שארית מעט שישובו אלי על ידך והם בניך: אל קצה תעלת. שם תמצאהו: שדה כובס. שדה שהכובסי׳ שוטחים שם בגדים לנגבם כך תירגם יונתן ורבותינו דרשו ככנס אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אבלא דקצרי כפה עליו כלי: תעלת. פוש״ר בלע״ז: ברכה. כעין מקוה מים שמשקין לרגים: העליונה. במורד ההר ויש בריכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו:

ויגע. טעם זה. על האש שימצא בלשון זכר: וסר עונך. הוא עון הדיבור שהוא מדבר התולים כדרך אנשי דורו: ותכפר. אומר לשרפים על כן מלתנו. וטעם הנני שלחני אחרי שטהרו שפתי אני ראוי להיות שליח ולא הייתי כן בימים הראשונים על כן אמרתי מזאת הפרשה תחלת נבואת ישעיה: ויאמר. שמעו שמוע. יש אומרי׳ אח׳ שנגזרה הגזרה השם לא יקבל תשוב׳ למנוע הרעה נגזרת בעולם הזה ויאמ׳ רבי משה הכהן ז״ל כי הטעם על מה שיועיל להן מועבו׳ טובות שימלטו בעבור וזה היה נכון לולי מלת ושב ורפא לו והראשון הוא הנכון: השמן. יש אומ׳ שמלת השמן שם הפועל כמו הקטר יקטירון ביום וכן השם כמו להשע וזה לא יתכן בעבור מלת פן רק הכל ציווי ודענו כי אין כח בנביא להשמן הלב רק הוא בדבו׳ וכמוהו רבים: השע. מגזרת לא תשעינה ב כטעם טח וכן תרגום ארמית והיה ראוי ל להיותו על משקל ה הרף והשתנה בעבור אות הגרון או יהיה מ מהפעלים השניים ה הנראים: ואומר. בקש הנביא לדעת עד מתי תעמוד זאת ה הרעה שלא יבינו ולא ישובו והנה התשובה עד שתהיה הארץ ש שממה: ורחק. וירחקם ויוליכם אל ארץ רחוקה: העזובה. יתאר השם או פעולה ועוד יש אומ׳ כי עשרה מלכים יעמדו עוד על יהודה טרם הגלו׳ וזה טעם ושבה והיתה ל לבער כמו ובערת הרע ויש אומרים מגזרת לא תבערו אש ובאמ׳ שכן היה מספר המלכים עם עזיהו ואחרי׳ אמרו כי עשירי׳ תשאר בארץ ועל דרך דקדוק הלשו׳ עשיריה תאר השם והיכנו כמו עשירי׳ והעד יהיה ישראל שלישיה והנה התברר כי זה רמז למלכות: כאלה וכאלון. שנים אילנים היו בשער שלכת והיו חזקים והאומרים כי שלכת הפוך מלשכה איכנו אמתגם כן הגוזרים אותו ממלת השליך כי המדבר כאלה לא ידע דקדוק הלשון. וטעם מצבת בם שיעמדו עוד ויהיו כבכי׳ תמיד ול׳ תתמה על שהמשילם לאילן והנה כן כי כימי העץ. וטעם זרע קדש מצבתה שאלה שיעמדו בה אחר כן הם זרע קדש וזה רמז לעולים מגלות בבל: ויהי. ולא יכול. רמז לפקח בן רמליהו ועל כן כתוב אחריו נחה ארם על אפרים: ויוגד. בעבור היות המלך על עשרת השבטים בתחלה תאפרי׳ תקרא המלכות כן: על אפרים. כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים: ויאמר. בא כא. כמו עתה: שאר ישוב. שם בן הנביא כאשר אפרם והאומרים כי בנך מגזרת בינה אין להן בינה בדקדוק: תעלת. כמו אשר בתעלה לחכה והמי׳ רבים ואין הברכה ככה כי הברכה תקרא מקום חיבור מימי הגשמי׳ ורבו׳ אמרו שנקראת כן בעבור שמימיה ממקום מבורך: ואמרת

האו״ד ב׳ בו״ו וב׳ בו״א וסי׳ נמס׳ בסד׳ תלדו׳: והאדמ׳ ג׳ בקריא׳ וסי׳ בסד׳ עקב: ורבה ד׳ וסי׳ ורבה עליך חית. ורבה העזובה. ורבה משטמה. ורבה היא על האד׳: ויגד ב״ר וסי׳ נמס׳ בסמ׳ רבת׳ דאסד׳ בריש האי חיבור׳ בשרש נגד: נחה ג׳ מלעיל וסי׳ נמסר במלכים חלק ב׳ סימן ב׳: אל קצה ו׳ דסמיכי בקרי׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ בשלח וביהושע סי׳ י״ח:

וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃

וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלִַם לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃

וְסַדַּר בְּפוּמִי וַאֲמַר הָא שַׁוִּיתִי פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ וְיֶעְדּוּן חוֹבָךְ וְחַטָּאָךְ יִתְכַּפְּרוּן׃ וּשְׁמָעִית יָת קָל מֵימְרָא דַיָי דַּאֲמַר יָת מַן אֶשְׁלַח לְאִתְנַבָּאָה וּמַן יֵיזִיל לְאַלָּפָא וַאֲמָרִית הָא אֲנָא שְׁלַח יָתִי׃ וַאֲמַר אֵיזִיל וְתֵימַר לְעַמָּא הָדֵין דְּשָׁמְעִין מִשְׁמַע וְלָא מִסְתַּכְּלִין וְחָזָן מֶחְזָא וְלָא יָדְעִין׃ טַפְּשֵׁיהּ לִבֵּיהּ דְּעַמָּא הָדֵין וְאוּדְנוֹהִי יַקַּר וְעֵינוֹהִי עַמְעֵם דִּלְמָא יֶחֱזוּן בְּעֵינֵיהוֹן וּבְאוּדְנֵיהוֹן יִשְׁמְעוּן וּבְלִבְּהוֹן יִסְתַּכְּלוּן וִיתוּבוּן וְיִשְׁתְּבֵק לְהוֹן׃ וַאֲמָרִית עַד אֵימָתַי יְיָ וַאֲמַר עַד דְּיִצְדּוּן קִירְוַיָּא מִבְּלִי יָתִיב וּבָתַּיָּא מִבְּלִי אֱנָשָׁא וְאַרְעָא תִּתְחָרוֹב וְתִצְדֵּי׃ וִירַחֵיק יְיָ יָת בְּנֵי אֱנָשָׁא וְתִסְגֵּי צַדְיוּתָא בְּגוֹ אַרְעָא׃ וְיִשְׁתָּאֲרוּן בַּהּ חַד מִן עַסְרָא צַדִּיקַיָּא וִיתוּבוּן וִיהוֹן לְצָרְבָא כְּבוּטְמָא וּכְבַלּוּטָא דִּבְמִתַּר טַרְפּוֹהִי דָּמָן לְיָבְשִׁין וְעַד כְּעַן אִינּוּן רְטִיבִין לְקַיָּימָא מִנְּהוֹן זַרְעָא כֵּן גָּלְוָתָא דְּיִשְׂרָאֵל יִתְכַּנְשׁוּן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן אֲרֵי זַרְעָא דְקוּדְשָׁא נִצְבַתְהוֹן׃ וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אָחָז בַּר יוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה סְלֵיק רְצִין מַלְכָּא דַּאֲרָם וּפֶקַח בַּר רְמַלְיָה מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל לִירוּשְׁלֵם לַאֲגָחָא קְרָבָא עֲלַהּ וְלָא יְכִיל לַאֲגָחָא עֲלַהּ׃ וְאִתְחַוָּא לְבֵית דָּוִד לְמֵימַר אִתְחַבַּר מַלְכָּא דַאֲרָם עִם מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל לְמֵיתֵי עֲלוֹהִי וְזָע לִבֵּיהּ וְלִבָּא דְעַמֵּיהּ כְּאִשְׁתַּרְיוּת אִילָנֵי חוּרְשָׁא מִן קֳדָם רוּחָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִישַׁעְיָה פּוּק כְּעַן לְקַדָּמוּת אָחָז אַתְּ וּשְׁאָר דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֶטְאָה תַּלְמִידָךְ לְסְיָפֵי מְזִיקַת בְּרֵיכְתָא עִלָּיְתָא דִּי בְּבִיבַשׁ חֲקַל מַשְׁטַח קַצָּרַיָּא׃

הממד

ואמרת אליו השמר ונשקט אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו: יען כי יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן רמליהו לאמר: נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקענה אלינו ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל: כה אמר אדני יהוה לא תקום ולא תהיה: כי ראש ארם דמשק וראש דמשק רצין ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם: וראש אפרים שמרון וראש שמרון בן רמליהו אם לא תאמינו כי לא תאמנו: ויוסף יהוה דבר אל אחז לאמר: שאל לך אות מעם יהוה אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה: ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את יהוה: ויאמר שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי: לכן יתן אדני הוא לכם אות הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנואל:

ותימר ליה אשתמר ונוח לא תדחל ולבך לא יזוע מן קדם תרין מלכיא דאינון כאודיא מתננייא האלין בתקוף רגז רצין וארם ובר רמליה: חלף ארי מלך עלך ארם בישא אפרים ובר רמליהו למימר: ניסק בארעא דבית יהודה ונחברינון ונשוינון עימנא ונמליך מלכא בגוה ית מן דכשר לנא: כדנן אמר יי אלהים לא תקום ולא תהי: ארי ריש ארם דמשק וריש דמשק רצין ובסוף שתין וחמש שנין יבטלון בית ישראל ממלכו: וריש אפרים שמרון וריש שמרון בר רמליה אם לא תהימנון במלי נבייא ארי לא תתקיימון: ואוסיף נבייא דיי למללא עם אחז למימר: שאל לך אתא מן קדם יי אלהך שאל די יתעביד לך נס על ארעא או תתחזי לך את בשמיא: ואמר אחז לא אשאל ולא אנסי קדם יי: ואמר שמעו כען בית דוד הזער לכון דאתון מלאין לנבייא ארי תלאון אף ית פתגמי אלהי: בכן יתן יי הוא לכון אתא הא עולימתא מעדיא ותליד בר ותקרי שמיה עמנואל:

בחרי אף ה' בקריא וסימ' ויצא מעם פרעה בחרי אף. ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף. בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו. ויבדילם אמציהו לגדוד. גדע בחרי אף כל קרן ישראל: ולא תהיה ח' וסימ' נבס בסדר קדשים: וראש י"א וסי' כמס' רבה: וקראת ד' רפין בקרי' וסי' וקראת שמו ישמעאל כי שמע. וקראת שמו עמנואל. וקראת אתכם הרעה באחרית הימים. וקראת ישועה חומותיך ושעריך:

אבן עזרא

ואמרת' השמר. מגזרת שמרים כמו ושקט הוא על שמריו והטעם שב על שמריך כי לעולם השמר מלשון שמירה הוא מלעיל והעד אל תירא והשקט. פועל יוצא והטעם כפסך או עמך ודמה אלה המלכים לזנבות אודים כמו אוד מוצל מאש והטע' שהם כמו הנשאר לאוד שיעלה עשן ואין כח לו לבער על כן בחרי אף כי בחרי אפם ירמו לזנבות: יען. כמו בעבור ויתכן היות היו"ד סימ' העתיד: נעלה. ונקיצנה. פועל יוצא עד שיקוצו מפניכו והטע' על ירוש' על כן ונבקיענה: את בן טבאל. יש אומרי' כי הו' בתמורת רמלא והוא בן רמליהו וזה הבל כי בעבור ש שהזכיר בתחילה בן רמליהו והנה אומר עם ארם ונמליך מלך יש אומ' הטוב אלינו ואין מלת אל כי אם כלא כאילו אמרו את בן ט טוב לא והנכון שהוא שם שר גדול מישראל או מארם: כה. לא תקום. זאת העצה כי כן הזכיר ל למעלה יען וכבר הודעתיך כי כל פועל אם לא נזכר השם ל לעולם הו' כנח הדבור: כי. טעמו כמו כי עם קשה עורף הוא אף על פי והטעם בעבור רצין ופקח הכרים על ירושלם: ובעוד. כאומר עוד כשארז שנים ויהיה כן ותוספ' הבי"ת כבי"ת בטרם ו ותחלת זה החשבון ש משנת הרעש שהיה ב בימי עוזיה שהתנבא עמוס וישראל גלה י גלה וכמוהו ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום: יחת. מגזרת חתות והוא מבנין נפעל כמו יתם והטעם שיהיה לו רע טעם שיבוא עליו ויתכן היות יחת מבעלי הנ"ן כמו ינס וכמוהו תחת גערה והנה נראה הנ"ן במלת הכחת יי' גיבוריך והטעם שירד מהיותו נחשב לעם: וראש. כאשר פרשתי: אם לא תאמינו. תחסר מלת דברו והטעם בקשו אות על כן כתיב אחריו ויוסף יי' שאל לך אות והנה ירמה כאשר אמר הנביא אם לא תאמינו שלא עשה. וטעם כי לא תאמנו בעבור שאין אמונה בכם כמו ויאמנו דבריכם: ויוסף דבר אל אחז. על ידי ישעיהו וכמוהו וידבר יי' אל מנשה ואל עמו: שאל. העמיק שאלה. ציווי אחר ציווי בלא דגש וי"ו וכמוהו והתאחרי הימיני ומלת שאלה על משקל יי' שמעה כאילו אמ' שאל והעמיק בשאלה שתהיה למטה או הגבה למעלה ודע אמ' שמלת העמיק גם הגבה שם הפועל: ויאמ'. מתשוב' הנביא ידענו כי מחשבת אחז היתה לרעה וטעמו לא ארצ' לשאול ולנסו' כי אדע שלא יוכל לעשות מה שאשאל ממנו: ויאמר. הלאות. דבר שלא יוכל לעשותו והנה טעמו בעבור שאתם מלכים ואין כח באדם כנגדכם תחשבו כי כן דרך השם: לכן. טעם הוא אע"פ שאתם לא תשאלו האות הוא יתננו לכם והתימה מהאומרי' שעל ישו יתנבא והנה האות נתן לאחז והוא נולד אחרי שנים רבות ועוד שאמר כי בטרם ידע הנער טוב ורע תעזב האדמה והנה היתה ארץ אפרים גם דמשק עזובה בשנת שש לחזקיהו והכתוב אמר מפני שני מלכיה ורבים השתבשו ואמרו כי עמנואל הוא חזקיה וזה לא יתכן שאם אמרנו שזאת הנבואה היתה בתחילת מלכות אחז הנה כל מלכותו שש עשרה שנה וכאשר מת היה חזקיהו בן עשרים וחמש שנה ואחרי' אמרו שהוא בן אחז ואחרים אמרו שהוא משל למלכות ואם כן מה טעם לדעת הנער טוב ורע ומה טעם למהר שלל לקרא אב ואם. והישר בעיני שעמנואל הוא בן ישעיהו גם כן מהר שלל והעד ואקרב אל הנביאה גם כן שאר ישוב וכל אחד מאלה השלשה בנים נקראו לאות מה שעתיד להיות הנה עמנואל שהשם יעזרם ויהיה עמם בצרה שהם עומדים בעבור שני המלכי' ומהר שלל שבזה עת גלות שומרון ושאר ישוב שאחרית ישר' יעשו תשובה והנה הנאמן על זה הפי' הנה אנכי והילדים אשר נתן לי כמו הילדים אשר חנן אלהים והמפרשים אותם תלמידים ירחוקו כמוהו במקרא גם ישעיהו היה לאות ולמופת על מצרי' ויאמר הגאון כי האות הוא שיהיה זכר ולפי דעתי שהאות חמאה ודבש יאכל כי אין מנהג הילדים שיאכלו בעת לדתם וידענו כי הקטן בשנים יקרא נער והנקבה נערה גם כן עלמה והזכר עלם והנה יתכן להיותה בתולה או בעולה כי אין הטעם רק כנגד השנים ועלם יוכיח והנה דרך גבר בעלמה ואיננה בתולה כלל בעבור שאמר ברא לא ידעתם: וקראת. העלמה כמו וחטאת עמך: חמאה

רשי

השמר. שב בשלום כיין על שמריו: זנבות האודים העשנים. יהיו בעיניך כזנבות אודים שכבתה שלהבת אודים טיצונ"ם בל': ונקיצנה. נעוררנה במלחמ': ונבקיענה אליו. כמו אותה. עמנו כבקעה זו שהיא שוה וכן ת"י ונשוינון עמנא שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד: את בן טבאל. בן הטוב שינו כן תירגם יונתן ויש לפרש טבאל אשר לא טוב בעיני המקום ובגימטריא של אותיות אטב"ח טבאל הוא רמלא טו"ר בש אל בן טבאל בן רמלה: לא תקום. עצתם זאת שתהא יהודה כבושה תחתיהם כי ראש ארם היא דמשק ואין לירושלם עמה' כלום: וראש דמשק רצין. שדמשק יהיה ראש ולא בירושלם וגם פקח ועשרת השבטי' בעוד ששים וחמש שנה ליום שנגזר בימי עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו: יחת אפרי'. תרוצץ אפרים מעם שיגלם סנחריב עם מלכם הושע בן אלה כא' וחשוב מנבואת עמוס עד שגלו עשרת השבטי' ותמצאם ס"ה שנים נבואת עמוס הית' שתי' שנים לפני שנתנגע עוזיה ו שנאמ' בעמוס שנתי' לפני הרעש ועוזיה נתנגע עשרים וחמש שנים הרי כ"ז ו"ו של יותם ו"ו של אחז ושש של חזקיהו שנא' וילכדה בשנ' שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע ויגל את ישר' אשור הרי ששי' וחמש ותבין שימי חלוטו של עוזיהו כ"ה שנים שנאמר בשנת עשרים ושבע לירבעם בן יואש מלך ישר' מלך עוזיה בן אמציה על יהודה אפשר לומר והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת לפי חשבון שתמצא בספר מלכים אלא שמלך מלכות מנוגעת בשנת עשרים ושבע ל למלכו נתנגע והוא מלך חמשים ושתים שנה ואי אפשר לימנות ו ובעוד ששים וחמש שנה מיום ש שאמ' ישעיה נבואה זו שהרי בימי אחז אמרה והם גלו בשנת שש ל לחזקיהו וכך מפור' בסדר עולם שמנה הכתו' לנבואתו של עמוס: אם לא תאמינו. לנבואתי אתם ואחז ועמו אשר ידעתי כי רשעים אתם: לא תאמנו. לא אמון בכם: ויוסף יי'. ואוסיף נבייא דיי': שאל לך אות. לדבר הזה כי ידעתיך שאין אתה מאמין לדברי הקב"ה: העמק שאלה. העמק ושאל שאלה כמו שמעה סלחה שאל אות בעמקי תהום להחיות לך מת או הגבה למעלה לשאל אות בשמים: ולא אנס'. אין רצוני שיתקדש שמו על ידי: הלאות אנשי'. נביאי יי': כי תלאו וגו'. לפי שהוא יודע שאתם אין מאמיני' בו והוגעתם לפניו ברשעכ' יתן. לכם אות. יתן הוא מאליו על כרחכם: הרה. לשון עתיד הוא כמו שמצינו באשת מנוח שאמר לה המלאך והרית וילדת בן וכתיב ויאמ' לה הנך הרה וילדת בן הנה העלמה אשתי הרה השנה הזאת והיא היתה שנת ד' לאחז: וילדת בן וקראת שמו. רוח הקדש תשרה עליו: וקראת שמו עמנו אל. לומר שיהא צורנו עמנו וזה האות שהרי נערה היא ולא נתנבאת מימיה ובזו תשרה בה רוח הקדש וזהו שנאמר למטה ואקרב אל הנביאה וגו' ולא מצינו אשת נביא שנקראת נביאה אא"ם כן נתנבאת ויש פותרין שעל חזקיה נאמ' ואי אפשר שהרי כשתמנה שנותיו תמצא שנולד חזקיהו לפני מלכות אביו תשע שנים ויש פותרים שזה האות שעלמה היתה ואינה ראויה לוולד: חמאה

חמאה ודבש יאכל׳ הוולד שתהא ארצכו מלאה כל טוב׃ **לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב.** כשידע למאוס ברע ובחור בטוב ומאין לנו הטובה הזאת הלא עתה הארץ חרבה בגדודי מלכי ארם ופקח בן רמליהו׃ **כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב.** הארץ מיושביה ארמ׳ רצין וארמ׳ פקח׃ **אשר אתה קץ.** ויגור מפני שני מלכיה רצין ופקח שבאותה שנה עלה מלך אשור על דמשק כי ש שכרו אחז כמה שכ׳ בספר מלכים ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין ה המית ואותה שנה ויקשר קשר ה הושע בן אלה ע׳ פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו בשנת עשרי׳ ליותם שהיא שנת ארבע לאחז׃ **יביא יי׳ עליך ועל עמך.** על חזקיהו בנך ההולך אחריך ולפי שהוא צדיק לא קראו בנו׃ **ימים אשר לא באו.** מיום נחלקה מלכו׳ בית דוד וסר אפרים מעל יהודה ומה הם הימים ימי חיל מלך אשור ואף בהם יעשה ליהודה כן וכן מצינו בדברי הימי׳ שבא מתחיל׳ על אחז דכתיב ויבא עליו תגלת פלאסר וצר לו ולא חזקו ובימי חזקיהו בנו נעשה הנס׃ **ישרק יי׳.** ירמוז להם שיתקבצו׃ **לזבוב.** חילות רבות כזבובים מארץ מצרים ויבאו עם סנחריב׃ **יאורי מצרי׳** לפי שכל ארץ מצרים עשויים י יאורים שאין הגשמים יורדי׳ שם אלא נילוס עולה ומשקה׃ **לדבורה.** חיל גיבורים עוקצים כדבורים׃ **בנחלי הבתות.** נחלי עמוקים שרות טורי׳׃ **ובנקיקי הסלעי׳.** לארוב כקין נקרת הצור׃ **ובכל הנעצוצים.** מקום השירים שקורין בר׳׳וצש בלע׳׳ז וכן תחת הנעצוץ יעלה ברוש׃ **הנהלולים.** בתי תושבחתא׃ **יגלח יי׳ בתער השכיר׳.** הגדולה וכן גם שכיריה בקרבה תרגם יונתן רברבהא׃ **יגלח בעברי הנהר** ביושבי עבר הנהר ובמי מן היושבים במלך אשור את הראש יגלח ואת שער הרגלים לפי שהוא דבוק כשתנה ליכקד פת׳ יתקפ׳ יתכלה והתגלחת היא ההריגה והתער היא החרב׃ **את הראש.** הוא המלך הרגלי׳ משרייתי׳ **הזקן** שילטוניא ורבו׳ אמרו גילות מתם ושפת הזקן חריכת׳ כאש הזקן זקן סנחריב כדאיתא באגדת חלק׃ **יחיה איש.** לפי שתהא ארצם ריקנית שיבוזו החיילות את ה הבהמו׳ ובמעט הנותר אתן ברכ׳׃ **והיה מרוב.** חלב שיעשו ב׳ הצאן הללו יבוז שמכניס החלב ויאכלו החמאה הוא שומן החלב׃ **כל הנותר.** הצדיקי׳ הפליטים מחרב סנחריב בשורה גדולה היא מ מבש׳ להם שתזדמן להם פרנסה אחר כל השממון ההוא׃ **והיה ביום ההוא.** אשר תהיה הארץ שממה יהיה מקום שיהיו שם לפני בא חילות אף גפן שוות אף כסף יהיו לשמיר ולשית כי יניחום בעליהם ובורחין והם מעלות קימשוני׳ ותולעים ועקרבי׳׃ **בחצים ובקשת יבא שמה.** כל הרוצ׳ ליכנס לתוכו יהא צריך קשת וחצים בידו למלט עצמו מחיות רעות ונחשים ועקרבים׃ **וכל ההרי׳.** אשר שם שדות לבן לתבוא׳׃ **אשר במעדר יעדרון.** היא כמין מרים שקורין פשו״ר בל׳ **לא תבא שמה יראת שמיר** כי בהם יתעסקו לזרוע תבוא׳ למאכל שאי אפשר בלא התבואה אבל הנפנים יהיו לבז כי אותו הדור של חזקיהו ישובו אלי לעסוק בתורה ולא לשתות יין וכן היתה כדאיתא בחלק שבדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש שלא היה בקי בהלכות איסור והיתר וטומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום וגו׳ הוא שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה׃ **והיה לתפלת שור.** שם ירעו בהמותיהם מרעה שמן׃ **גליון.** מגלה׃ **בחרט**

חמאה. **לדעתו מאוס.** במאכל הרע כי הטוב הוא המתוק׃ **כי.** יש אומרי׳ בן עשרים שנה בעבור דברי משה מבן עשרים אם כן היתה זאת הנבואה אחר שתי שנים במלכות אחז ויתכן היותו פחות מעשרים׃ **יביא.** הטעם כאשר תגלת פלאסר ודמשק אז יבא סנחריב על יהודה׃ **והיה.** המשיל החיל לזבוב ושעם דרך׃ מצרים כי עבר עליהם מלך אשור ובאו כולם׳ לעזרו׃ **ובאו.** מלת ונחו מלרע כמו כי שמו אותי בבור ושמו את שמי׃ **הבתות.** מקום שממה מגזר׳ ואשיתהו בתה׃ **ובנקיקי הסלעים.** אין לו חבר ופירושו לפי מקומו׃ **גם הנעצוצים** אילנים אין להם פרי וכן ותחת הנעצוץ׃ גם אין אח למלת הנהלולים והנה יהיו רבים עד שיחנו במקום היישוב ואשר אין שם יישוב׃ **ביום.** **בתער השכירה.** משל על יציאת מלאך השם והרג מחנ׳ אשור יש מפרשים השכירה הגדולה ואמרו כי כמוהו גם שכיריה ב בקרבה ולפי דעתי שהשכיר׳ שם כמו בכח האכילה והוא מגזרת שכר שיקח בעל התער בעבור שהי׳ חדה מאד כי זאת היא אומנותו׃ וטע׳ את הראש והזקן ושער הרגלי׳ כל גיבור ושר ונגיד כי כן כתוב׃ **והיה.** ושתי צאן׃ דרך קצרה והטעם ש שיות׃ וטעם יחיה אים מי שיהי׳ בירושלם׃ **והיה.** הטע׳ שהשם יתן ברכה כי יבא רב ממעט על כן אות חמאה ודבש יאכל׃ **והיה.** אשר יהיה שם כמו היה וכן אז ישיר משה ישמו עגל׃ **לשמיר ולשית.** מיני חוחים והטעם כי מחנ׳ אשור השחיתו את הארץ שנה אחר שנה׃ **בחיצים.** לא יוכל אדם לבא במקום הכרמי׳ שהיו כי אם בחצי׳ כי יפחד שים יער שנחבאו לסטים או חיות בחוחים׃ **וכל אשר במעדר.** שהיו הכרמים שם בתחילה מתקנים יתקנום עתה כי לא יהיו שם חוחים וכל כך יתן השם ברכה בכרמי ההר עד שישלחו השור שם כטעם אסרי לגפן עירה והנה אמר כי מעגלה אחתונתי צאן ירבה החלב וכרמי ההר שישלטו לברם יתן השם ברכה עד בלי די׃ **ויאמר.** **גליון גדול.** יש אומרים ממגלה והנה יו״ד תחת דגש וככה דליו שוקים׃ **בחרט**

מאוס ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חמאה ודבש יאכל · כי בטרם ידע הנער׃ כי אם מאס מאסתנו קצפת · וחד סחי ומאוס תשימנו׃ בטוב ט׳ דג שין וסימ׳ הנה ארצי לפניך · עמך ישב בקרבך · כי בטרם ידע · חמאה ודבש יאכל · וגני פקד על שמעיה · יבלו בטוב · וחברו אם ישמעו ויעברו יכלו · וחסידיך ישמחו · המשביע בטוב׃

חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב׃ כי בטרם ידע הנער מאס ברע ובחר בטוב תעזב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מלכיה׃ יביא יהוה עליך ועל עמך ועל בית אביך ימים אשר לא באו למיום סור אפרים מעל יהודה את מלך אשור׃ והיה ביום ההוא ישרק יהוה לזבוב אשר בקצה יארי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור׃ ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים ובכל הנעצוצים ובכל הנהללים׃ ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה׃ והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן׃ והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ׃ והיה ביום ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה׃ בחצים ובקשת יבא שמה כי שמיר ושית תהיה כל הארץ׃ וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבוא שמה יראת שמיר ושית והיה למשלח שור ולמרמס שה׃

ח ויאמר יהוה אלי קח לך גליון גדול וכתב עליו ב

שמן ודבש ייכול עד לא ידע עולימא לרחקא בישא ולקרבא טבא׃ ארי עד לא ידע עולימא לרחקא בישא ולקרבא טבא תתרטיש ארעא דאת מעיק מן קדם תרין מלכהא׃ ייתי יי עלך ועל עמך ועל בית אבוך יומין דלא אתו למיומא דאתפליגו בית ישראל על דבית יהודה ית מלכא דאתור׃ ויהי בעידנא ההוא יכלי יי לעם קיטרי משרית גיבריא דסגיאין כדיבביא וייתינון מסיפי ארעא דמצרים ולעזוזי משריתא דאינון תקיפין כדברתא וייתינון מסיפי ארעא דאתור׃ וייתון וישרון כולהון ברחובי קרויא ובשקיפי כיפיא ובכל מחברי נעצוציא ובכל בתי תושבחתא׃ בעידנא ההוא יקטול יי בהון כמא דמתקטיל בחרבא חריפא בסיבבי ובמגירא בעברי נהרא במלכא דאתור ית מלכא וית משריתיה ואף ית שלטוניא כחדא ישיצי׃ ויהי בעידנא ההוא יקיים גבר עגלת תורין ותרין ען׃ ויהי מסגי טוב משח ייכול שמן ארי שמן ודבש יתפרנסון כל צדיקיא דאשתארון בגו ארעא׃ ויהי בעידנא ההוא יהי כל אתר דיהון תמן אלף גופנין שוין באלף מנין כסף להובאי ובור יהי׃ בגירין ובקשתן יהכון לתמן ארי הובאי ובור תהי כל ארעא׃ וכל טוריא דבית יהודה די במעדר יתפלחון לא תיעול לתמן דחלת הובאי ובור ויהי לבית ארבעה בקרן דתורין ולבית משרי עדרין דען׃ ואמר יי לי סב לך לוח רב וכתוב עלוהי

יחיה ז׳ וסי׳ ואיש ואשה לא יחיה דוד · והכה דוד את הארץ · ויואב יחיה את שאר העיר דה״א · יחיה איש עגלת בקר · כי לא יחיה רשע · נשימה נא שקים במתנינו · הוא את נפשו יחיה׃

בחרט · כמו ויצר אותו בחרט בחרט צורה יבוקה כרמות אדם ואחרים אמרו כי גליון יחיד מגליונים והוא בגד והכתיבה במלאכת ריקום והטעם כי יתנבא לעתיד על גלות שומרון: ואעידה · יש אומרי' כי האלף תחת הא ואחרי' אמרו כי בא עתיד תחת עבר ויתכן היות ואעידה כמשמעו שאעיד לי והנביאה עשה מה שצוה השם ואם לא נזכר: את אוריה הכהן · היה כהן גדול בימים ההם גם זכריה היה אדם גדול ודרך הדרש ירוש' על נבואת זכריה הנביא ואוריה הכה': ואקרב · טעמו רמז לשכיבה כמו אל תגשו אל אשה והנביאה אשת הנביא ונקראת כן בעבור שבעלה נביא או גם היא היתה נביאה: כי · זה הנער נולד קודם שתי שנים שתגלה שמרון: ישא · הנושא כמו ויאמר ליוסף: ויוסף · טעם ויוסף כינס זאת הנבואה הית' על דבר מלך אשור: יען · מי השלוח · יש אומרים שהם ירושלם והנכון מלכו' בית דוד שרובי מלכי בית דוד היו צדיקים ומלכי ישראל היו כלם רעים וחטאי' וטעם השילוח הם כמו גולות מים או שישלחם אדם או מים שיגדלו שלחים כמו שלחיך פרדס רימונים: ולכן · עליהם · על אנשי יהודה שהיו קושרים על אחז: אפיקיו · המקומו' חזקי' מהמים כמו על אפיקי מים או כפי טעם המקום וכן גדותיו ויש אומרי' כי הוא חסר הרי"ש כמו שרשרו' עם שרשו' ולא אמר כלום כי הרי"ש תכפל ואיננה שורש כי שרש שרשות שרש אבל רי"ש חסרה לא תמצ' כי איננה מאותיו' השרות: וחלף · מטות כנפיו מלא רוחב ארצך עמנו אל · וטעם הזכירו כי הוא היה לאות שתמלט ירושלם מיד רצין ופקח גם מיד סנחריב גם כאשר הגלה דמשק ושמרון: רעו · כמו תרועם בשבט ברזל גם אותו לשון ציווי כמו שובו בית · וטעם התאזרו פעמים שעמו כן בכל רגעי: עוצו · הטעם כלמה שתעצו על ירושלם לא תקום העצה והנה עוצו מהשניים הנראים · ור' משה הכהן ז"ל אמר שהוא חסר יו"ד והיה ראוי להיותו יעוצו כמו זכורו: כי עמנו אל · זה טעם שם בן הנביא: כי · בחזקת היד · כאשר התחזקה עלי הנבואה כמו היתה עלי יד יי': ויסרני · דגשות הסמ"ך לבלוע היו"ד שהוא פ"א הפועל כמו בטרם אצרך בבטן והנה ויסרני שיורה על יוסר פירושי במלת טמא שפתים: לא

בחרט אנוש · במכתב אשר ירוץ כל אנוש הקורא בו אפילו אנוש כל שהוא ואפילו אינו חכם וכן תירגם אונקלוס כתב מפרש: למהר שלל · לבא סנחריב ולשלול את כל הון עשרת השבטים ולאחוז לבוז כבוכר כבר אחריו ואת צדקיהו ודורו: ואעידה לי · גם באותן הימים בימי יהויקי' על אותו פורענות שני עדי' נאמני' האחד לבשרם רעה העתיד' לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנ' וגם איש היה מתנבא בשם יי' אוריה בן שמעיה מקרית היערי' ויתנבא על העיר הזאת ועל המקו' הזה את כל דברי ירמיהו: ואת זכריהו בן יברכיהו · בשנת שתים לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם אוריה סימן לזכריה אם תראו שנתקיים נבואת אוריה תהיו מצפים שתתקיים נבואת זכריה כשם שהעדותי בשל סנחריב עמוס וישעיה עמוס לפורענותן של עשרת השבטי' וישעי' גלה יגלה וישעיה להבטחתו של חזקיהו כשימלוך: ותלד בן · הוא הבן שכינו שקראתה הנביאה עמנו אל על שם שיהא הקב"ה בעזרו של חזקיהו כשימלוך ואי אפשר לומר שבן שני הוא שהרי שנינו בשנת ד' לאחז נאמר' נבואה זו ובשנת ד' לאחז נהרג פקח ואי אפשר לשני בנים להיוולד בשנ' אחת בזה אחר זה וישעיהו אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורענות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכ' מבני דוד ותשבת מלכותו של חזקיהו: ישא את חיל דמשק · ויעל דמשק ויתפשה: ואת שלל שומרון · לאחר שנהרג פקח ומלך הושע עליו שלמנאסר מלך אשו' ויהי לו הושע עבד ונתן לו מנחה ושוחד הוא שלל שומרון כל אלה בשנת ארבע לאחז: את מי השילוח ההולכים לאט במלכותא דבית דוד דמדבר להון בנייח כמי שילוחא דנגדין בנייח: שילוח · מעין הוא ושמו גיחון ושילוח שרצו להסב את מלכו' בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליהו וכאן ניבא על שבנא וסיעתו שרצו למרוד בחזקיהו שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים אלא אוכל ליטרא ירק ועוסק בתורה עליו נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו וראו את פקח בן רמליהו אוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין מלך אלא רצין ובן רמליהו היו ראויין למלוך בחייהן וזהו ומשוש את רצין וגו' אמר להם הקב"ה אוכלין אתם מתאוו' אני מביא עליכם אוכלים הרבה הנה יי' מעלה עליכם וגו' את מי הנהר העצומים תחת מי השילוח החלשים והנוחים: ועלה הנהר על כל אפיקיו · יתגברו מימיו לעלות על כל אפיקי' ומלא מימיו: והלך הנהר ממולא על כל גדותיו · על גדודיו הן שפתותיו הזקופו' במקום שהנהר מושך בין גדודיו זקופין והוא כתוך מרזב: וחלף ביהודה · בארץ יהודה ושטף בחזקה: עד צואר · עד עיקר חוזק צוארם ותירגם יונתן עד ירושלם ימטי: מוטות כנפיו · פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוט וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששים באכלוסי סנחריב מלא רוחב ארץ יהודה: עמנו אל · הוא שבט יהודה שהבטיחו הקב"ה להיות עמם בימי חזקיהו כדברי הנביאה שקראת שם בנה עמנו אל: רעו עמים · לשון רעהו רעך כתרגום יונתן איתחברו התחברו יחד אכלוסי סנחריב: וחתו · ותשברו: התאזרו וחתו · התאזרו בכל מיני גבורה וסופכם להיות חתים: עוצו · לשון צווי: בחזקת היד · בהתגבר הנבואה עלי כשהוסיף לדבר אלי כדבר זה כמו שכתוב למעלה ויוסף יי' דבר אלי ובלשון זה אמר יחזקאל ויד יי' עלי חזקה לשון נבואה: ויסרני מלכת וגו' · הזהירני שלא להיות בעצת שבנא הסופר וסיעתו שנקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש בסנהדרין ויש רמז בספר הזה לך בא אל הסוכן וגו': ויסרני · כמו וליסרני: לא

בחרט חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסב ב' בריש תיבותא וסימ' בדמעות ואבלהם לאם דמעה· בדמעות כלו בדמעות עיני · בחין ושאר חיותא העדינו · בחין ומשך אבירים בכחו · בחרט ויקח

בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃ וְאָעִידָה לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים אֵת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־זְכַרְיָהוּ בֶּן יְבֶרֶכְיָהוּ׃ וָאֶקְרַב אֶל־הַנְּבִיאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃ כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא אָבִי וְאִמִּי יִשָּׂא אֶת־חֵיל דַּמֶּשֶׂק וְאֵת שְׁלַל שֹׁמְרוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר׃ יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֵת מֵי הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט וּמְשׂוֹשׂ אֶת־רְצִין וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ וְלָכֵן הִנֵּה אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַנָּהָר הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ וְעָלָה עַל־כָּל־אֲפִיקָיו וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו׃ וְחָלַף בִּיהוּדָה שָׁטַף וְעָבַר עַד־צַוָּאר יַגִּיעַ וְהָיָה מֻטּוֹת כְּנָפָיו מְלֹא רֹחַב־אַרְצְךָ עִמָּנוּ אֵל׃ רֹעוּ עַמִּים וָחֹתּוּ וְהַאֲזִינוּ כֹּל מֶרְחַקֵּי־אָרֶץ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ׃ עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי בְּחֶזְקַת הַיָּד וְיִסְּרֵנִי מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם־הַזֶּה לֵאמֹר׃

כְּתַב מְפָרַשׁ סוֹהִי לְמִבַּז בִּיזָא וְלִמְעֲדֵי עֲדָאָה׃ וְאַסְהֵיד קֳדָמַי סָהִידִין מְהֵימְנִין יַת לְוָטַיָּא דַּאֲמָרִית לְאֵיתָאָה בִּנְבוּאַת אוּרִיָּה כָּהֲנָא וְהָא אָתוֹ אַף כֵּן כָּל נֶחָמָתָא דַּאֲמָרִית לְאֵיתָאָה בִּנְבוּאַת זְכַרְיָה בַּר יְבֶרֶכְיָא אֲנָא עָתִיד לְאֵיתָאָה׃ וְעָלִית לְוַת נְבִיאֲתָא וְעַדִיאַת וִילֵידַת בַּר וַאֲמַר יְיָ לִי קְרִי שְׁמֵיהּ סוֹהִי לְמִבַּז בִּיזָא וְלִמְעֲדֵי עֲדָאָה׃ אֲרֵי עַד לָא יֵדַע עוּלֵימָא מִיקְרֵי אַבָּא וְאִמָּא יִשְׁבֵּי יַת נִכְסֵי דַּמֶּשֶׂק וְיַת עֲדָאֵי שֹׁמְרוֹן קֳדָם מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ וְאוֹסִיף מֵימְרָא דַּייָ לְמַלָּלָא עִמִּי עוֹד לְמֵימָר׃ חֲלַף דְּקָץ עַמָּא הָדֵין בְּמַלְכוּתָא דְבֵית דָּוִד דִּמְדַבַּר לְהוֹן בִּנְיָח כְּמֵי שִׁילוֹחָא דְּנָגְדִין בִּנְיָח וְאִתְרְעִיאוּ בִּרְצִין וּבַר רְמַלְיָה׃ בְּכֵן הָא יְיָ מַיְתֵי וּמַסִּיק עֲלֵיהוֹן יַת מַשִּׁירְיַת עַמְמַיָּא דִּסְגִיאִין כְּמֵי נַהֲרָא תַּקִּיפַיָּא וְחַסִּינַיָּא יַת מַלְכָּא דְאַתּוּר וְיַת כָּל מַשִּׁירְיָתֵיהּ וְיִסַּק עַל כָּל פַּצִּידוֹהִי וִיהָךְ עַל כָּל כֵּיפוֹהִי׃ וְיַעְדֵּי בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה כְּנַחַל מְגַבַּר עַד יְרוּשְׁלֶם יִמְטֵי וִיהֵי עַם מַשִּׁירְיָתֵיהּ מְלֵי פְּתָאֵי אַרְעָךְ יִשְׂרָאֵל׃ אִתְחַבַּרוּ עַמְמַיָּא וְאִתְבָּרוּ וְאַצִּיתוּ כֹּל דִּי בְּסִיְפֵי אַרְעָא אִתְקְפוּ וְאִתְבָּרוּ אִתְקְפוּ וְאִתְבָּרוּ׃ אִתְמְלִיכוּ מְלַךְ וְיַעְדֵּי מַלִּילוּ פִּתְגָּמָא וְלָא יִתְקַיַּים אֲרֵי בְּסַעֲדַנָא אֱלָהָא׃ אֲרֵי כְּדְנַן אֲמַר יְיָ לִי בְּמִתְקַף נְבוּאֲתָא וְאַלִּיפְנִי מִלְּמֵהַךְ בְּאוֹרַח עַמָּא הָדֵין לְמֵימַר׃

כמדם ויצר אהו · במדינות ושאר הזהודים אשר · במדינות איכה ישבה בדד · במצולה ומה ראו מעשה יי' · במצולה ראיתי הלילה והנה איש · בממלכה וסכסכתי מצרים במצרים · בממלכה הנה עיני יי' אלהים בממלכה · בסבך יודע כמביא למעלה בסבך · בסבך וישא אברהם את עיניו · בסירות נשבע אדני יי' בקדשו · בסירות ויבשלו את הפסח · בנגע השכר בנגע הצרעת · בנגע וראה הכהן את הנגע בעור · בשאת והובא את כריו בטבעות · בשאת וראה הכהן והנה שאת · בתנור בשברי לכם מטה לחם · בתנור כל המנחה אשר תאפה׃

לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו: את יהוה צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם: והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב ירושלם: וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו: צור תעודה חתום תורה בלמדי: וחכיתי ליהוה המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו: הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יהוה לאתות ולמופתים בישראל מעם יהוה צבאות השכן בהר ציון: וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים הלא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים: לתורה ולתעודה אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר: ועבר בה נקשה ורעב

לא תימרון מרוד לכל דיימר עמא הדין מרוד ולדחלתיה לא תדחלון ועל תוקפיה לא תימרון תקוף: ית יי צבאות יתיה תימרון קדיש והוא דחלתכון והוא תוקפכון: ואם לא תקבלון ויהי מימריה בכון לפורען ולאבן מחי ולכיף מתקל לתרין בתי רברבי ישראל לתבר ולתקלא על דאתפליגו על דבית יהודה דיתבין בירושלם: ויתקלון בהון סגיאין ויפלון ויתברון ויתצדון ויתאחדון: נביא טר סהדותא לא תסהיד בהון ארי לא מקבלין חתום וטמר אוריתא לא צבן דילפון בה: אמר נביא על דא צליתי קדם יי דאמר לסלקא שכינתיה מדבית יעקב ובעיתי מן קדמוהי הא עד דאנא קיים ועולימי דיהב לי יי יתקיימון בנא אתין ומופתין דאמירן למיתי על ישראל דאם יחזון ויתובון תתבטל גזירתא די גזרא עליהון דיגלון מלאתחזאה קדם יי צבאות די שכינתיה בטורא דציון: וארי יימרון לכון עממיא דאתון בניהון תבעו מן בידין ומן זכורו דמנצפין ודמנהמין הלא כן אורח עממיא פלחי טעותא עמא מן טעותיה תבעין חייא מן מיתיא: כדין תימרון להון לאוריתא דאתיהיבת לנא ולסהדו אתנא שמעין אילא תיגלון לביני עממיא ויימרון לכון כפתגמא הדין סבען לית ליה מן דישתר ויבעיניה: ויעדי תקלא בארעא ויהי עקא וכפן

ט' · ל' ומל' · ל' · ל' · ל' · ג' · ל' · ב' וחייו לכם · ו' מל' · ל' · ל' · ל' ווחס · ל' · ל' · ג' · ל' · ב' ומל' · ג' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' וחד לתודה · ל' · ח' · ל'

תאמרון ט' וסי' נמסר בריש סדר וישלח ובכלכים ב' סי' י"ח: חתום ד' מלאים כליש' וסימ' והעד עדים · חתום תורה בלמודי · וביד כל אדם יחתום · ונחתום בטבעת המלך אין להשיב: שחר ח' בקריאה וסימ' לתורה ולתעודה · הילל בן שחר · אעירה שחר · וחברו · אשא כנפי שחר · ואל יראה בעפעפי שחר · ועיניו כעפעפי שחר · מי זאת הנשקפה כמו שחר · וחד עורי שחר מעלי:

לא תאמרון קשר. אתם שיעתו של חזקיה אף על פי שהם מועטין משיעת שבנא לא תאמרו אחרי רבים להטות: לכל אשר יאמר העם הזה. שעם שבנא לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין וכן בקשר של עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים: ואת מוראו. העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחרי' ולהשלים עמו: לא תיראו ולא תערצו. לא תאמרו חזק הוא כן תירגם יונתן לא תימרון תקיף: והוא מעריצכם. מחזיקכם: והיה למקדש. את עצה שיעץ שבנא ושיעץ פקח להשבית מלכות בית דוד יהיה לזימון פורענות לבא עליהם: למקדש. כמו התקדשו למחר: ולאבן נגף. שהרגלים נגפים בה לשון מכשול כמו בטרם יתנגפו רגליכם פן תגף באבן רגליך: ולצור מכשול. הוא לשון אבן נגף שהצור הוא אבן: לשני בתי ישראל. שבאו להיות לפח ולמוקש ליושבי ירושלם ומי הם שני הבתי' פקח בן רמליהו ושיעתו ושבנא ושיעתו: וכשלו בם רבים. באותן האבנים יכשלו אלו ושיעתן שכיהם יפלו ביד מושליהם פקח נהרג שהרגו הושע ועשרת השבטי' נפלו ביד סנחריב ושבנא יצא מירושלם כשעלה סנחריב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש שטף שבנא ושיעתו והלך לו: צור תעודה. כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר יי' אלי וצור זאת את' לי צור תעוד' לשון העדותי בכם היום לשון התראה קשור התראותי וחתום התורה על לב לימודי תלמידך יראי שמים הנקראים לימודי יי' ואם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה נופל הוא בו שנאמר קשרם על לבך תמיד: וחכיתי ליי'. אמ' ישעיה אני המחכה ליי' המסתיר פניו מעשרת השבטי' וקויתי לו לאמת דברי' שלו ולהושיע את בית דוד: הנה אנכי והילדים וגו' לאותו'. לשני אותות פורענות פקח כמו שנקרא שילך מהר שלל חש בז ותשועת בית דוד כמו שנקרא הילד עמנו אל זהו הישוב בענין לפי פשוטו. ומדרש אגדה בבראשית רבה על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקות של בית רבן תורה אמר אם אין גדיים אין תיישים אם אין צאן אין רועה אגרוס לו לסלק שכינתו אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה וחותם התורה לסוף שלא תמצא בישראל לא יועיל לך: וחכיתי ליי' המסתיר פניו וגו'. אין לך נבואה קשה באותה שעה שאמר משה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואף בו ביום הבטיחם וענתה השירה הזאת לפני לעד כי לא תשכח מפי זרעו: הנה אנכי והילדים וגו'. הם תלמידים שחביבין עליו כבנים יהיו לאותות ולמופתים שתתקיים תור' בישראל על ידם: וכי יאמרו אליכם. אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה ובבא אותם לגלות עשרת השבטים כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי כמה שנאמר בארה בנו כשיא לראובני הוא אשר הגלה תגלת פלאסר: וכי יאמרו אליכם האומות וגו' המצפצפים והמהגים. לשון גבהי הוא שאף הדבור אין בהם אלא כעופות הללו שמשפטפטין בקולם לשון ציפצוף והגא נופל בעופות כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה וכן מצינו לשון ציפצוף בקול כמוך שנאמר והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף: הלא עם אל אלהיו ידרש. זו תהא תשובתכם הלא עם כמונו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרש מה תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש בורכי החיי' מן המתים: לתורה ולתעודה. מחובר למעלה הימנו שמא נדרוש אל המתים לתורה ולתעודה בעד החיים להורות לנו מה נעשה כל זה לפי המדרש ולפי פשוטו יש לפתור וכי יאמרו אליכם וגו'. גמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה והוכיחו הקב"ה לנביא ולשיעתו של חזקיהו כשיאמרו אליכם שבנא ושיעתו שיראו את חזקיהו מבעט בע"ז דרשו אל האובות ואל הידעונים וברור בע"ז כאשר עשו אבות הראשונים והשיבו את המלוכה אל סנחריב: הלא עם אל אלהיו ידרוש. ידרוש עובדים ע"ז ודורשים בעד החיים אל המתים אף אתם יש לכם לעשות כן: לתורה ולתעודה. זו תהא תשובתכם שתשמרו את התורה כמה שנאמר למעלה צור תעודה חתום תורה ולא תאמינו לדבריהם: אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר. מאחר שתשיבו לו תשובה זו תראו ותשמעו אם לא יהיו מודי' כשרים שבהם לדבריכם ויאמרו כדבר הזה אמת אשר אין לו לאלוה אוב וידעוני שום שחר אינו ראוי לשחר פניו כן תירגם יונתן. ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שהרי עיניים לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים. ענין אחר אם לא יאמרו כדבר הזה. עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה: דרשו אל האובות. אע"פ שאין לו שחר ולא ממש בדבר הזה לא יבושו מלומר אליכם כך: ועבר בה נקשה ורעב. מוסב למעלה מה אמור בתחלת הענין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופירש מה הוא הדרך לא תאמרון קשר לקשר עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים ופירש את עונשן והיה למקדש וכשלו בם וכל הענין: ועבר בה. העובר באותה הדרך שעזבו' את הקב"ה וסומכין על מלכי מצרים: נקשה. מאורע קשה: נקשה ורעב. כלאה בצרות קשות ורעב כי קושי ומצור ומצוק ורעב יבא אליהם בימי מצור שלש שנים שצר מלך שומרון: והיה

לא. יוכיח המשכילים שלא יקשרו על אחז וישובו עם מלך אשור וזה טעם ואת מוראו והנה הוא דבק עם מלך אשור הנזכר למעלה: את. אחר שאמר את הוסף אתו וכמהו רבים או טעמו אתו לבדו תקדישו שמכהנ' האדם שיפחד מהקדוש כמו כי אים אלהים קדוש הוא: מעריצכם. שם התואר או פועל שהוא מפחידכם באמת: והיה. טעמו על מלך אשור וטעם מקדש מקו' שילך אדם שם להגדל בו ולהכבד בו והנה הוא דבק לא למקדש נגף ולאבן נגף שיעלה אדם עליו להעגב בו: לשני בתי ישראל. מלכות ישראל ויהודה והנה טעם לפח לאפרים ולמוקש ליהודה: וכשלו בם. שב אל פח ולמוקש: צור. יש אומרי' שהוא חסר כף כמו שמור והנכון שהוא כמו וצרת הכסף והנה כמו אתו והטעם סתום אלה דברי הנבואה והם התעודה והתורה: בלמודי. שם התאר וכמהו לשמוע בלימודי' והנה הוא מתלמידי: וחכיתי. אלה דברי הנביא שאמתין עד שהשם יתן לו רשות לגלות סודו: הנה. הטעם יוכלו להבין מסוד הנבוא' ממעשי ותשמות בני: מעם יי' צבאות. הטעם כי אלה השמו' היו מעם השם השוכן בהר ציון. הטעם מרוב אהבתו: וכי יאמרו אליכם. עם התלמידי' דבר: המצפצפים. דומה לדבור וכמוהו כסוס עגור כן אצפצף: והמהגים. מתבונן הכבד הנוסף והטעם שיעמו לאחר שיהגה: הלא עם. זאת התשובה הטעם הלא זה עם שידרוש אל אלהיו כדרך לועג ומהתל באליהו איך יבקש אל הצלמים שהם מתים בעד החיים: לתורה ולתעודה. הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא בעבו' תורת הנבואה כי עוד יאמרו כדבר הזה לא נשמע כי הוא כלילה שאין לו שחר והטעם לא תבא תעלומה לאור. ויש אומרים כי טעם לתורה שבועה וכדבר הזה לא ראינו במקרא: ועבר. יש אומרי' כי הנה ימים באים שהעובר בארץ יהודה והוא מיהודה יהיה נקשה ורעב מפני חיל סנחריב וכאשר יראה כי לא יושיעו מלכו ולא ע"ז שלו אז יפנה למעלה להתפלל לאלהי השמי' ולפי דעתי שהוא על חיל סנחריב שיעבר בארץ יהודה וידוע כי מחנה גדול ירעב: במלכו

במלכו · הוא מלך אשור וכאשר יפנה למעלה ולמטה יראה הכל חשך : ואל · ארץ · כמו ארץ עיפתה כמו חשך : מנודח · מפחד כמו והנדחים ויתכן שהוא כן ומעוף האפילה מנודח בעבור שהוא לשון זכר : כי · כמו אותה העיפה והחשיכה לא תהיה לירושלם שהציק עליה האויב ויש אומרי׳ כי לא יוכל הצר לעוף אל ירושלם אשר הציק לה כעת הראשונה כי בפעם הראשונה שבא מלך אשור הקל ארץ זבולן ונפתלי ובפעם האחרונ׳ הכביד לכלו׳ הגליל ויתכן היות גו׳ על ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך : העם · אלה הם אנשי ירושלם שהולכים במסילותיה כעור שלא יראה מפני הצער : הרבית · הם יהודה שנקבצו אל ירושלם וטעם לו הרבית השמחה כאשר הוא קרי ואשר הוא באלף לא היתה שמחה כמות כמו לא היה פחד : כי את עול סבלו · משקלו׳ השמו׳ משקלי׳ : מטה · מכה שכמו : האותות · כפתח הא״ל בעבו׳ אות הגרון כמו התלו׳ ואינ׳ מלה זרה ותי״ו האותות לנוכח השם כמו הרבית הגוי : כיום מדין · בימי גדעון : כי · יש אומרים שאון מגזרת שאה שהשם מדר לאמור כפי עצמיו ויש אומ׳ שהוא הפוך מן אשון כמו כשב וכבש והנכון שאין למלה הזאת רוע׳ והעד סואן שהוא פועל והא״ון שורש וטעמו כמו כאשה ברעש גדול : ושמלה מגוללה ברמים · וכל אחד שוכב חלל בדמיו או טעמו שהשמלה שהיתה מגוללה בדמי חללים שהרגה והנה היתה לשרפה והטעם על מיתת חיל סנחריב ביד המלאך כשנשרפו׳ : כי · כל זה בזכות הילד שיולד לנו וידענו כי בבא סנחריב היה חזקיהו בן שלשים ותשע לכן קראו ילד בעת נבואת הנביא · יש אומרים כי פלא יועץ אל גבור אבי עד הן שמות השם ושם הילד שר שלום והנכון בעיני כי כל אלה שמו׳ הילד פלא שהשם עשה פלא בימיו יועץ כן היה חזקיה ויועץ המלך אל גבור שהיה תקיף שנמשכה מלכות בית דוד בעבורו ועד כמו שוכן עד שר שלום שהיה שלום בימיו וכן כתוב : למרבה · דרך דרש הסופרים כי המ״ם סגור בתוך המלה והיה ראוי להיותו בסוף רמז לאות הסתם שסבב הכל לאחור יתכן היות מרבה שם כמו מעשה או פועל מהבנין הכבד הנוסף כמשפטו וכן כתוב : דבר

והיה כי ירעב וקלל · בעגלים ובעלים שהיו עובדי׳ להם : ופנה למעלה · לבקש מאת הקב״ה ולא ישמע כן יתחתם גזר דין וכן תירגם יונתן : ואל ארץ יביט · אולי ימצא עזר אשר שלח מלאכים הושע בן אלה אל סוא מלך מצרים והנה צרה כי לא יעזרהו וגם שבגא יבא סנחריב לרעה לו : מעוף צוקה · עיפו צוק׳ : ואפלה מנודח · ע״י אפלה הו׳ מנודח שכן לשו׳ נירוש כופל באפלה כמו לכן יהי׳ דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה ולאפלה הם מנודחי׳ : כי לא מועף לאשר מוצק לה · כי מלך אשור אשר ניתן למוצק ולהצר לה לארבעה אינו עיף ואינו עצל מלבא עליה עד שלש פעמי׳ אחת בימי פקח אש׳ לקח את עיון ואת אבל מעכה ואת הקדש ואת הגלילה כל ארץ נפתלי והגלות ההיא בשנת ד׳ לאחז ובשנת שתים עשרה ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה מקרא זה בדברי הימים וגלות זה בשנת שתים עשרה לאחז תחלת מרדו של הושע בן אלה כענין שנא׳ וימצא מלך אשור בהושע קשר וגו׳ לאחר שנשתעבד לו שמנה שני׳ ואין השבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמד מברייתא דסדר עולם והשלישית בשנת שש לחזקיהו שנת תשע למרדו של הושע אשר לכדה שומרון היא עיר המלוכה וגלו כולם וזהו האמור כאן כי לא עיפות לאויב אשר הוא מוצק לה לארץ ישראל האמור בענין ואל ארץ יביט : כעת הראשון הקל ארצה זבולון · הגלות הזו האמצעית קלה תהיה כ כאות׳ של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון ונפתלי שאף בשנייה לא הגלה אלא שני השבטו׳ וחצי המטו׳ שבעבר הירדן אבל האחרון מסע השלישי הוא הכביד שאותו את הכל כמכבד את הבית ויש לפרשו אף לשון כובד לפי ענין המקרא שפתח ראשו׳ בלשון הקל ארצה זבולון והאחרון הכביד וכשאמ׳ ישעיה נבואה זו כבר גלו הראשונים : דרך הים · אותן היושבין על ימה של טבריא היא ארץ נפתלי שנ׳ ים ודרום ירשה : עבר הירדן · היא גלות שנייה של ראובן וגד : גליל הגוי׳ · היא כל ארץ ישר׳ שהיתה גוללת אליה כל הגוים שהכל מתאוין לה ובאין לה לסחורה כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים ויונתן תירגם לשון אחר : העם ההולכים בחשך · הם יושבי ירושלם שהיו חשיכי׳ מדאגת סנחריב כענין שאמ׳ חזקיה יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה : ראו אור גדול · במפלתו של סנחריב : הרבית הגוי · כעמו גדולי׳ לכל שומעיה׳ כששמעו האותו׳ הניסי׳ שנעשו להם : לו הגדלת השמח׳ · ולא לאויביו וכתו׳ לא באל״ף לפי שלא היתה שמחת חזקיהו שלימה לפי שבאותו הפרק נאמר לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך : כשמחה בקציר · תירגם יונתן כחדוות נצחי קרב שהוא כענין הקציר הורגי אדם קוצצי צוארים ושיכת׳ הכתו׳ בלשונו לדרוש שהיה אותו הנס בליל קציר העומר : כאשר יגילו בחלקם שלל · מצרים בימי משה שאף כאן חלקו שלל כוש ומצרים וחמדת כל הגוים שכשחזר מעל תרהקה מלך כוש בא לו לירושלם עם כל אוצרות כוש ומצרים כענין שנ׳ יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים וגו׳ והכל בזזו חזקיהו ועמו : כי את עול סבלו · עול שהיה סבל לחזקיהו ושהיה מטה את שכמו למשא כבד להעלו׳ מס קשה ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו החיתות ושברת יחד בלילה אחד : כיום מדין · בימי גדעון : כי כל סאון סואן ברעש · יש פותרין אותו לשון כאה ומרה כמו שרדשוהו רבותנו אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרשו מגזרתו מאחר שאין הוי״ו והנו״ן מעיקר התיבה לא כמו שאון מן שואה והמון מן הומה וחרון מן חרה לא יתפעל עם הנו״ן לומ׳ סואן לא סואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר סואן הומן חורן · ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון נהלת כנחון במלחמה · כי כל שאון סואן ברעש · קול כנחון שום נוכח במלחמה · ברעש · שעטת סוסים והגפת תריסין הוא · ושמלת הרוגי המלחמה מגוללה ברמים · אבל כנחון זה אין בו רעש ואין בו דם : והיתה לשריפה · יקד יקוד מאכולת : כי ילד יולד לנו · הע״פ שאחז רשע הוא בנו הנולד לו שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה · ותהיה משרת הקב״ה ועולו על שכמו שיהא עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם לסבלו : ויקרא שמו · הקב״ה שהוא מפליא עצה ואל גיבור ואבי עד קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו : למרבה המשרה · לתי יקרא השם הזה למלך שמרב׳ המשרה של הקב״ה על עצמו לירא מפניו משרה לשון שררה זו לתשובת המינ׳ אך יש לו שאף שר שלום משמותיו של הקב״ה וקריאת שם זה אינה לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה כמו ויקרא שם בבית לחם וכמו ועשיתי לך שם אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה · ולשלום הניתן לו אין קץ שהיה לו שלום מכל עבדיו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו · על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה במשפט ובצדקה שעשה חזקיהו ולשלום זה תיקון מילה הוא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלומו אין קץ ואין קצבה : מעתה ועד עולם · עולמו של חזקיהו כל ימיו וכן מצינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם · ולתשובת המינים האומרים שם לטעותם יש להשיבם מהו מעתה והלא לא בא אותו טעות עד לסוף שלש מאות שנה :

זבולן ט׳ כתובי׳ כן וסימ׳ נמסר בסדר ויגש : לא ט״ו דכתיב א׳ וקרינן ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני ותרין פלוגתא יוצרי מבטן לעבד לו · ואבשי אחי יואב דד״ה · ותרין חלוף כתיב ו׳ וקרינן א׳ וסימ׳ ויאמר לו כי אתה תתן ·

וְהָיָה כִי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה: וְאֶל־אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח: כִּי לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם: הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם: הִרְבִּיתָ הַגּוֹי לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם שָׁלָל: כִּי אֶת־עֹל סֻבֳּלוֹ וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ הַחִתֹּתָ כְּיוֹם מִדְיָן: כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ: כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם: לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם

וִיהֵי אֲרֵי יְחֱזֵי כַפַּן וְסִיגוּף וְיֵילוּט וְיִבְזֵי שׁוּם פַּתְכְרֵיהּ וְטַעֲוָתֵיהּ וְיִתְפְּנֵי לְעֵילָא לְמִבְעֵי פּוּרְקָן בָּתַר דְּאִתְחַתַּם גְּזֵירְתָא וְלָא יָכֵיל: וְסָעִיד מִיתְבֵי אַרְעָא יִבְעֵי אֲרֵי יֵיתֵי עֲלוֹהִי עָקָא כַפַּן וְשִׁלְהֵי עָקָא קְבַל וּבְרוֹד: אֲרֵי לָא יִשְׁתַּלְהֵי כָּל דְּיֵיתֵי לְאַעָקָא לְהוֹן כְּעִידָּן קַדְמַאי גְּלוֹ עַם אֲרַע זְבוּלוּן וְעַם אֲרַע נַפְתָּלִי וּשְׁאָרְהוֹן מֶלֶךְ תַּקִּיף יַגְלֵי עַל דְּלָא אִדְכַּרוּ גְּבוּרַת יַמָּא וְנִסֵּי יַרְדְּנָא קְרָב כְּרַכֵּי עַמְמַיָּא: עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ מְהַלְּכִין בְּמִצְרַיִם כִּדְבְקַבְלָא נְפַקוּ לְמֶחֱזֵי נְהוֹר סַגִּי יָתְבִין בְּאַרְעָא טוּלֵי מוֹתָא נְהוֹרָא אַזְהַר עֲלֵיהוֹן: אַסְגֵּיתָא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהוֹן אַסְגֵּיתָא חֶדְוָא חֲדִיאוּ קֳדָמָךְ כְּחֶדְוַת נִצְחֵי קְרָב כְּמָא דַּהֲווֹ חָדַן בְּפַלָּגוּתְהוֹן בִּזְתָּא: אֲרֵי אַעֲדִיתָא יָת נִיר מַרְוָתֵיהּ וְיָת שׁוּלְטָן עַקְתֵיהּ שׁוּלְטָן דַּהֲוָה מַפְלַח בֵּיהּ אִתְּבַר כְּיוֹם מִדְיָן: אֲרֵי כָּל מִסְבְּהוֹן וּמַתְּנֵהוֹן בִּרְשַׁע אִתְגַּעֲלוּ בְּחוֹבִין הָא כִּכְסוּ דִמְלוּשׁ בִּדְמָא וְלָא דְּבָן רֵישְׁמֵיהּ כִּיתָם מִינֵּהּ כֵּן כְּמָא דְּלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ אֶלָּהֵן לְאִתּוֹקָדָא בְּנוּרָא כֵּן יִתֵּן עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא וְיִקְטְלוּנוּן: אֲמַר נְבִיָּא לְבֵית דָּוִד אֲרֵי רַבְיָא אִתְיְלִיד לָנָא בַּר אִתְיְהֵב לָנָא וְקַבִּיל אוֹרַיְתָא עֲלוֹהִי לְמִטְרַהּ וְאִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ מִן קֳדָם מַפְלֵיא עֵצָה אֱלָהָא גִּבָּרָא קַיָּים לְעָלְמַיָּא מְשִׁיחָא דִּשְׁלָמָא יִסְגֵּי עֲלָנָא בְּיוֹמוֹהִי: סַגִּי רְבוּ לְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא וּלְנָטְרֵי שְׁלָמָא לֵית סוֹף עַל כּוּרְסֵיהּ דָּוִד וְעַל מַלְכוּתֵיהּ לְאַתְקָנָא יָתַהּ וּלְמִבְנָא בְּדִינָא וּבִזְכוּתָא מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא

הנה לו יעשה אבי דבר גדול : למרבה חד מן מלין מיודין קמצין וסימ׳ במסר׳ רבת׳ :

מדין ג' בקריא' וסימ' מדין וסבכה. רכבי אתונות צחורות ישבי על מדין. להטות מדין דלים. חד שם קרתא וחד לשון ארח וחד לשון דין׃

קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃
דָּבָר שָׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב
וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ
אֶפְרַיִם וְיוֹשֵׁב שֹׁמְרוֹן בְּגַאֲוָה וּבְגֹדֶל
לֵבָב לֵאמֹר׃ לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית
נִבְנֶה שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ וַאֲרָזִים נַחֲלִיף׃
וַיְשַׂגֵּב יְהוָה אֶת־צָרֵי רְצִין עָלָיו וְאֶת־
אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ׃ אֲרָם מִקֶּדֶם וּפְלִשְׁתִּים
מֵאָחוֹר וַיֹּאכְלוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־פֶּה
בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ
נְטוּיָה׃ וְהָעָם לֹא־שָׁב עַד־הַמַּכֵּהוּ
וְאֶת־יְהוָה צְבָאוֹת לֹא דָרָשׁוּ׃
וַיַּכְרֵת יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ
וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן יוֹם אֶחָד׃ זָקֵן
וּנְשׂוּא־פָנִים הוּא הָרֹאשׁ וְנָבִיא
מוֹרֶה־שֶּׁקֶר הוּא הַזָּנָב׃ וַיִּהְיוּ מְאַשְּׁרֵי
הָעָם־הַזֶּה מַתְעִים וּמְאֻשָּׁרָיו מְבֻלָּעִים׃
עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח אֲדֹנָי
וְאֶת־יְתֹמָיו וְאֶת־אַלְמְנֹתָיו לֹא יְרַחֵם
כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל־פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה
בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ
נְטוּיָה׃ כִּי־בָעֲרָה כָאֵשׁ רִשְׁעָה שָׁמִיר
וָשַׁיִת תֹּאכֵל וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר
וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן׃ בְּעֶבְרַת יְהוָה
צְבָאוֹת נֶעְתַּם אָרֶץ וַיְהִי הָעָם
כְּמַאֲכֹלֶת אֵשׁ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא
יַחְמֹלוּ׃ וַיִּגְזֹר עַל־יָמִין וְרָעֵב וַיֹּאכַל
עַל־שְׂמֹאול וְלֹא שָׂבֵעוּ אִישׁ בְּשַׂר־
זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ׃ מְנַשֶּׁה אֶת־אֶפְרַיִם
וְאֶפְרַיִם אֶת־מְנַשֶּׁה יַחְדָּו הֵמָּה עַל־
יְהוּדָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד
יָדוֹ נְטוּיָה׃
הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן וּמְכַתְּבִים
עָמָל כִּתֵּבוּ׃ לְהַטּוֹת מִדִּין דַּלִּים
וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי לִהְיוֹת
אַלְמָנוֹת שְׁלָלָם וְאֶת־יְתוֹמִים יָבֹזּוּ׃

בְּמֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת תִּתְעֲבֵיד דָא׃
פִּתְגָמָא שְׁלַח יְיָ בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאִשְׁתְּמַע בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְאִתְרַבְרַבוּ עַמָּא כּוּלְהוֹן אֶפְרַיִם וְיָתֵיב שֹׁמְרוֹן בְּרַבּוּ וּבִתְקוֹף לִבָּא לְמֵימַר׃ רֵישַׁיָא גְלוֹ וּדְטָבִין מִנְּהוֹן נְמַנֵּי נִכְסַיָא אִתְבְּזִיזוּ וּדְשַׁפִּירִין מִנְּהוֹן נִקְנֵי׃ וְתַקִּיף יְיָ יַת סַנְאָה רְצִין עֲלוֹהִי וְיַת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי יְעָרֵר׃ אֲרָם מִמַּדִינְחָא וּפְלִשְׁתָּאֵי מִמַּעַרְבָא וּבְזוֹ יַת נִכְסֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל אֲתַר בְּכָל דָא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וְעוֹד כְּעַן מִתַּקְּפִין מְרָדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵיהּ עֲתִידָה לְאִתְפְּרָעָא מִנְּהוֹן׃ וְעַמָּא לָא תָבוּ לְפוּלְחַן מִן קֳדָם דְּאַיְתִי עֲלֵיהוֹן מַחָא וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת לָא תָבְעוּ׃
וְשֵׁיצֵי יְיָ מִיִּשְׂרָאֵל רֵישׁ וְהִגְמוֹן שִׁלְטוֹן וְאִטְרוֹן יוֹמָא חַד׃ סָב וּנְסִיב אַפִּין הוּא רֵישָׁא וְסָפַר מַלִּיף שְׁקַר הוּא חַלָּשָׁא׃ וַהֲווֹ מְשַׁבְּחֵי עַמָּא הָדֵין מַטְעַן וְרַבְרְבָנוֹהִי מְסַלְעֲמִין׃ עַל כֵּן עַל עוּלֵימוֹהִי לָא יֶחְדֵי יְיָ וְעַל יַתְמוֹהִי וְעַל אַרְמְלָתוֹהִי לָא יְרַחֵים אֲרֵי כּוּלְהוֹן חֲנִיפִין וּבִישִׁין וְכָל פּוּמְהוֹן מְמַלְּלִין שְׁקַר בְּכָל דָא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וְעַד כְּעַן מִתַּקְּפִין מְרָדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרָעָא מִנְּהוֹן׃ אֲרֵי תַדְלִיק כְּאֶשָּׁתָא פּוּרְעָנוּת חוֹבֵיהוֹן חַטָּאַיָא וְחַיָּיבַיָּא תְּשֵׁיצֵי וְתִשְׁלוֹט בִּשְׁאָר עַמָּא וּתְשֵׁיצֵי סַגִּיאֵי מַשִּׁרְיָתָא׃ בְּתִעֲבוֹר מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת חֲרוּבַת אַרְעָא וַהֲוָה עַמָּא כִּיקִידַת נוּר גְּבַר עַל אֲחוּהִי לָא חָיְסִין׃ וּבָזוּ מִן דָּרוֹמָא וְכָפְנִין וְשֵׁיצֵי מִן צִיפּוּנָא וְלָא סָבְעוּ גְּבַר נִכְסֵי קָרִיבֵיהּ יְבוּזוּן׃ דְּבֵית מְנַשֶּׁה עִם דְּבֵית אֶפְרַיִם וּדְבֵית אֶפְרַיִם עִם דְּבֵית מְנַשֶּׁה כַּחֲדָא יִתְחַבְּרוּן לְמֵיתֵי עַל דְּבֵית יְהוּדָה בְּכָל דָא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וְעוֹד כְּעַן מִתַּקְּפִין מְרָדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרָעָא מִנְּהוֹן׃ וַי דְּרָשְׁמִין רִשְׁמִין דְּמֵינַס וּכְתָב דְּלֵיאוּ כָּתְבִין׃ לְאַסְטָאָה מִדִּין מִסְכֵּנִין וּלְמֵינַס מַה דְּרָעַן מַחְשִׁיבֵי עַמָּא בְּדִינָא לְמֶהֱוֵי אַרְמְלָן עֲדָאֵיהוֹן וְיַת נִכְסֵי יַתְמֵי יִבְזוּן׃

רשי

קנאת ה' צבאות׳ שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח׃ תעשה זאת׳ ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה תום ואמ׳ רבותי בקש הקב״ה לעשות חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג. אמ׳ מלאכי השרת לפני הקב״ה מי שקלסך בנבל ויכנור עצמות כלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתו׳׃ דבר שלח ה׳ ביעקב. הנבואה שנתנבא לפורענות פקח בן רמליה׃ ונפל בישראל. שעתה תתקיים בהם׃ בגאוה ובגודל לבב לאמר. מה שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב׃ לבנים נפלו וגזית נבנה. המלכים שהיו לנו קודם שמלך פקח כגון יהואחז בן יהוא שבימיו כתשעטנו כענין שנא׳ כי אבדם מלך ארם שפלים היו והם הלכו להם כבניין לבנים רעוע הנופל אבל זה שהוא עכשיו חזק הוא כבניין אבני גזית וכן ארזים טובים משקמים לבניין׃ וישגב ה׳ את צרי רצין עליו. הם בוטחי׳ במה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב״ה ישגב את מלך אשור עליו וישכבנו להשיאו לבא עליו כך שמעתי׳ ולבי אומר את אויביו כלפי השכינה הוא אומר הקב״ה יסכסך את אויביו זה בזה נוי בני ארם ופלשתים ב בישראל וישראל זה בזה כמו שנאמר למטה בענין מנשה את אפרים וגו׳׃ ארם מקדם. ארם הרעו להם מקדם בימי יהואחז ויואש ופלשתים הרעו להם מ מאחור שהפלשתים להם ב במערב׃ בכל זאת וגו׳ ועוד ידו נטויה. עד שיביא עליהם את סנחריב׳ ד״א ארם מקדם ופלשתים מאחור היו משחיתים ביהודה בימי אחז כמו שמפורש בדברי הימים ועל ישראל ועל יהודה היה ישעיה מתאונן על הצרות הללו׃ עד המכהו. עד הקב״ה שהוא מביא עליו המכות האלה׃ כפה ואגמון. לשון מלכים ושלטונים. כפה. ארקוולור בלע״ז כלומר אותם החופפים עליהם ככיפה זו. ואגמון. אף היא כיפה קטנה ועל שם שכפופה כאגמון קורא לה אגמון ובברייתא דשמואל מצינו שש מזלו׳ ברקיע ממוני׳ ואלה שמותם וכאן אמר הנביא שכל חכמיהם הניבאים להם וחוזים בכוכבים את הבאות עליהם יכרית ה׳ מהם׃ מאשרי. מדריכי. כמו באשורו אחזה רגלי׃ מאושריו׳ שלמדו דרכי מדרכי התועה׃ ומאושריו מבולעים. הנדרכים בדרך המתעים המאשרים אותם ב בדרכים הללו דרכים משובשים וכבושים שאין פתח לצאת מהם ולשון בילוע נופל על הדרך כ כענין שנאמ׳ במקום אחר עמי מאשריך מתעי׳ ודרך אורחותיך בלעו׃ ומרע. רשע כמו זרע מרעים׃ כי בערה כאש רשעה. רשעתם תבער בהם ותאכלם כאש׃ שמיר ושית. שלהם תאכל המורדים והפושעים שבהם׃ ותצת בסבכי היער. גדולת העם שבבי ענפים׃ ויתאבכו גאות עשן. יהיו כבוכים ומסוגרים בחוזק עשן התבערה. ויתאבכו. כל לשון כבך אין יסוד תיבה אלא כך כמו מבכי נהרות עמק הבכא והכ״ן באה בו לפרקים וכאן באה בו אל״ף במקום כ״ן כמו אל״ף של אבחת חרב ואל״ף של אחוותי באזניכם׃ נעתם ארץ. יונתן תירגם חרובת ארעא וקשה בעיני לפרש כן שהיה לו לומר נעתמה הארץ ואחרי שאין לו דמיון במקרא לא לשון התרגום ולא לשון אחר אני מפרשו לפי ענייינו בעברת הקב״ה נעתם העשן הזה לארץ והוא לשון כגזר על הארץ או לשון כתך והגיע לארץ׃ ויגזור על ימין. יבוזו וישללו זה את זה על ימין על או על שמאל ולא ימצא להם׃ איש בשר זרועו. ת׳ גבר נכסי קריביה יבזון׃ מנשה את אפרים. מנשה יתחבר עם אפרים׃ ואפרי׳ את מנשה. עם מנשה ויחדיו המה יתחברו על יהודה׃ חוקקי און. סטרי און סטרות מזויפין׃ ומכתבי׳. לשון ערבי הוא כמו מכתבים בלשון עברי׃ להטות. על ידי סטרות שקר את הדלים מדין זכות הראויה להם׃ סואה

אבן עזרא

דבר. כבואה או גזירה׃ ונפל. הטעם כנופל כמשפטו׃ וידעו. אפרים. הם עשרת השבטים׃ לבנים. דרך משל אם אשור הרע לנו עוד נשוב כקדמותינו וטובים מאשר היינו׃ שקמים. כדמו׳ תאנים רעים׃ וישגב׳ צרי רצין. הם אשור׃ אויביו. שב אל השם והם ארם או ישראל והנה ארם שהן מזרח לישראל ישובו להרע לישראל עם מלכי אשור׃ מאחור שהם במערב ארץ ישראל׃ והעם. על ישראל׃ המכהו. הוא השם שהוא המכה באמת ובאו שימנים שנים כמו בתוך ה האהלי׃ ויכרת. הטעם לא שב העם כי אין מורה להם הדרך הישרה׃ כפה. הוא השרש וכנה וכפתו לא רעננה׃ ואגמון. כמו הלכוף כאגמון ראשו והוא צמח כר׳ וידוע׃ זקן. והנה פירש כי הראש משל לזקן וכן הכפה והזנב ואגמון משל לנביא השקר׃ ויהיו. אלף מאשרי תחת יו״ד והפך זה תתיימרו וכן אלף ומאשריו׃ על כן. ישמח השם כדרך לשון ארם כי בהיות הנעשים בטוב ישמחו עושיהם׃ חנף. הוא ברו טוב ותוכו רע׃ כי. דמה הרשע לאש שיאכל ויתבער ו והשמיר והשית הם הרשעים׃ ויתאבכו. מלה זרה כמו ה התרוממו׃ בעברת׳ נעתם. בלשון קדר כמו חשך גם זה דבק בעבור העשן הנזכר למעלה ור׳ משה הכהן ז״ל אמ׳ שהוא כמו ויעם זהב והתי״ו מבנין ה התפעל וזאת טעות גדולה׃ ויגזר. דרך משל בעבור מלחמות שיעשו ביניהם והן א אחים כאילו הם גוף אחד׃ מנשה. זה פירוש הפסוק שהוא למעלה והנה מנשה ילחם עם אפרים ו ושניהן על יהודה׃ הוי חוקקים. הוי כמו קריאה לשופטים ו וסופריהם׃ ומכתבי׳. פועל יוצא לשני פעלי׳ מהבנין הכבד הדגוש ויהיה עמל דבוק עם כתבו׃ להטות. יבוא לסופרי׳ שיכתבו ספרי׳ שקר על היתומים ו והאלמנו׳ והדלי׳ שאין להן כח ואפילו לדברי

תמה

על את כסותי על לא יחמלו ביניהון

ומה. הטעם כל זה עשיתם והנה מה תעשו ביום שיפקוד השם עונותיכם: כבודכם. הוא ההמון: בלתי. הטעם כל זה עשיתם לא ימלט רק מי שיכרע תחת אסיר ויפיל עצמו תחת הרוגים כאילו הוא הרוג כמוהם: הוי אשור. הוא דרך קריאה. שבט. אפי שהוכחתי בו רבים והמטה שהוא ביד בני אשור הוא זעמי: בגוי. ועל עם עברתי. שים לי עברה עליו: והוא. ידמה. כמו כאשר דמיתי והוא מגזרת דמיון והטעם לא יחשב כי להוכיח שלחתיו רק אין לו מחשבה כי אם לעקור את הכל: כי יאמר. בלבו הנה שבו שרי שהיו בתחלה שרים הנם מלכים על גוים: הלא ככרכמיש כלנו. כמו ואכד וכלנה והם שמות מקומות נקראו על שם הבונים כמו מצרים כאשר עשיתי למלכו. שובדי ע״ז: מירושלם. מסביבות ירושלם והם ערי יהודה הבצורות שתפש: הלא. זאת הנבואה היא על סנחריב כאשר יבא להלחם על ירושלם: והיה כי יבצע. ישלים וכמוהו ידיו תבצענה: את כל מעשהו. להביא חיל סנחריב אל ציון: על פרי. כמו פרי מחשבתו: כי יעשיתי גבורה: נבונותי. מהשניים הנראים מבנין נפעל: ואסיר. עתיד והטעם על זמן עומד כמו יעשו עגל בחורב: ועתידותיהם שעשיתי. מגזרת ועתדה בשדה לך הממון שיזמן האדם שימצאהו לעתיד ימיו: ואוריד כאביר. ואם הוא באל״ף הוא נוסף והטעם אוריד יושבי ארמון כביר. ויאמר ר׳ משה הכהן כי האל״ף עיקר כמו אביר הרועים והטעם כגבור: ותמצא. לחיל. ממון כמו את החיל הזה: נודד כנף. פועל יוצא והנה הכנף פעול בעבור שהמשילם לבצים והאפרוחים שיולדו מהם: היתפאר הגרזן. כלי הברזל שיחתך בו והוא מגזרת כגרזותי והנה הטעם כי השם המשילו ואין למשור רע כי אם ישר במגר׳ והוא מפעלי הכפל על משקל מעוז ומשל אחר כהניף שבט ואת מרימיו והטע׳ כהנפת השבט ותנופת מרימיו כי עיקר התנופה ל למרימיו כהרים מטה ההרמה למרימים ל לא לעץ: לכן

שואה. לשון חורבן: ליום פקודה. שיפקוד הקב״ה עליכם עונכם: על מי תנוסו לעזרה. הקב״ה אינו בעזרתכם: ואנה תעזבו. את כל הכבוד אשר אתם קובצים מן הגזל שתלכו בגולה: בלתי כרע תחת אסיר. במקום אשר לא כרע ולא יבין אחד מכם שלא היה שם כריעת המרבץ שם באותו המקום תהיו אסורים כלומר חוץ מארצכם תאסרו וכן תירגם יונתן בר מן ארעכון אסירין תתאסרון: תחת. מקום כמו שבו איש תחתיו: ותחת הרוגים יפלו. ובאותו מקום יפלו הרוגים: הוי כי עשיתי את אשור שבט אפי לרדות בו את עמי ומטה הוא זעמי בידם של בני אשור: בגוי חנף. ישראל: והוא. סנחריב: לא כן ידמה. שהגזרה מאתי ואני שולחו: ידמה. קוויד״ייר בלע״ז כי בלבבו להשמיד את הכל בגאוותו: כי יאמר וגו׳. לכך גבה לבו: הלא ככרכמיש. כאשר בני כרכמיש שרים ושלטונים כן בני כלנו. על כן אם לא כארפד אשר הוא משלטנות חמת שלקחתי מארם ואם לא כדמשק שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון אם לא כארפד חמת דבוק הוא כארפד של חמת לכך נקוד פתח: ופסיליה׳ היו מירושלם ומשומרון מכאן שרשעי ישראל היו מספיקין צלמים לכל האומות ואחרי שעובדי פסילי שומרון וירושלם נפלו בידי ולא הצילום פסיליהם כך שומרון וירושלם לא תנצל: כאשר עשיתי לשומרון וגו׳. זאת יאמר לאחר שיכבוש את שומרון: והיה כי יבצע וגו׳. אבל לא היה כמו שדימה לא תאחר שיגמור הקב״ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ונקבת ערי יהודה ומאותה ירא׳ יכנעו בני ציון וירושלם לשוב אלי אודיע למלך אשור כי לא בכחו גבר: אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשו׳. על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשו׳ להתהלל בכחו על שקר פרי גודל קריישמנט דגרנד״ייא בלע״ז של לב סנחריב: תפארת רום עיניו. על שנתפאר בגאותו: תפארת וכטמ״נט בלע״ז: רום עיניו. גסות רוחו כענין שנאמ׳ גבה עינים ורחב לב כי יאמר בכח ידי עשיתי כל גבורותי ולא מאת הקב״ה: נבונותי. חכמתי: ועתידותיהם. מעמדם ומכנסם: כביר יושבים. יושבים רבים. כביר. פלוש״רם בלע״ז: ואוריד. הורדתי מגדולתן: כקן. כקיני עופות הפקר: וכאסוף בצים עזובות. וכאשר יאסוף איש בצים עזובו׳ שעזבתם אמם ואין מוחה בידם לכסות עליה׳: נודד כנף ופוצה פה ומצפצף. כל הלשון הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם הגולים לקן צפרים ולבצים עזובות אמ׳ לשון זה לא צפצפו עליהם האב והאם: היתפאר הגרזן. הקב״ה אומ׳ לא היה לך להתהלל בזאת כי אינך אלא כגרזן שלי ואני החוצב בך כפרע על ידך מאויבי אתה המשור ואני המניפו. משור דולוייר״א בלע״ז וכי דרך המשור להתהלל על מניפו: כהניף שבט את מרימיו. כאילו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האדם: כהרים מטה לא עץ. לא העץ הוא המרים אלא האדם הוא המרים: תחת

כלבבו הוא בקריאה ושיטה והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי. ובן כמליצי שרי בכל דברי הימים. וישם דויד את הדברים האלה. והוא לא כן ידמה. ודבר אמת בלבבו. וחד ובלבבו יגדיל: הלא א׳ חס׳ בספר וסי׳ כי יאמר הלא שרי יחדו. הלא ככרכמיש כלנו. הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה. הלא על האנשים

ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כבודכם: בלתי כרע תחת אסיר ותחת הרוגים יפלו בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה: הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז ולשימו מרמס כחמר חוצות: והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט: כי יאמר הלא שרי יחדו מלכים: הלא ככרכמיש כלנו אם לא כארפד חמת אם לא כדמשק שמרון: כאשר מצאה ידי לממלכת האליל ופסיליהם מירושלם ומשמרון: הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ולעצביה: והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו: כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנותי ואסיר גבולת עמים ועתידתיהם שושתי ואוריד כאביר יושבים: ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי ולא היה נדד כנף ופצה פה ומצפצף: היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו כהניף שבט את מרימיו כהרים מטה לא עץ:

ומה תעבדון ליומא דיסערון עליכון חוביכון ולריגוש עקא מרחיק יתי לאן תיערקון לסעיד והיכא תשבקון יקרכון: בכן בר מן ארעכון אסירין תתאסרון ובר מקרויכון קטילין תתרמון בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפן מרדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרע מנהון: ווי אתוראה שולטן רוגזי ומלאך שליח מן קדמי עליהון בילוט: בכנשא חנפא אשלחניה ועל עמא דעברו על אוריתא אפקדיניה למיבז ביזא ולמיעדי עדאה ולשויותיה לדייש כטין שוקין: והוא לא כן מדמי ולביה לא כן מחשיב ארי לשיצאה אמר בלביה ולאספא עממין לא בחיס: ארי יימר הלא כל שלטוני כחדא כמלכין חשיבין קדמי: הלא כמא דכרכמיש בביש קדמי כן כלנו אם לא כמא דארפד מסיר בידי כן חמת וכמא דעבדית לדמשק כן אעביד לשמרון: כמא דאשכחת ידי מלכוון דפלחן לטעותא וצילמניהון מירושלם ומקמתא דשמרון: הלא כמא דעבדית לשמרון ולטעותהא כן אעביד לירושלם ולצלמניא די בה: ויהי ארי ישיצי יי למעבד ית כל דאמר בטור דציון ובירושלם אסער על עובדי רם לבא דמלכא דאתור ועל תושבחת רמות עינוהי: ארי אמר בתקוף ידי עבדית ובחוכמתי ארי סוכלתן אנא ואגליתי עממיא ממדינא למדינא וקרוי תושבחתהון בזיתא ואחתית בתקוף ית יתבי כרכין תקיפין: ואשכחית כקינה ידי ניכסי עממיא וכמכנש ביעין שביקין כל דיירי ארעא אנא כנשית ולא הוה נטיל מכא ושדי כא ופתח פומא וממליל מלא: האיפשר דישתבח חולילא על דחליל ביה למימר הא אנא חללית אם יתרברב מסרא על דנגיר בה למימר הלא אנא נגרית כארמא חוטרא למימחי לא חוטרא מחי אילהין מאן דמחי ביה:

וישבים. הלא אני בחשה. הלא מעט מזער: הגרזן ד׳ מיחדין בליש׳ בקרי׳ וסי׳ לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן. ונדחה ידו בגרזן לכרות. היתפאר הגרזן על החוצב בו. ובמקבו׳ והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע:

ותחת כבודו. תחת בגדיהם יהו נשרפין הגבורים הם מכבדים את האדם: יקד יקוד. ישרף שריפה כשריפת אש. ומדרש אגדה כאן פרע לבני שם הכבוד שעשה שם לאביו כשכסה ערות נח אביו שנאמר ויקח שם ויפת וגו': אור ישראל. התורה שעוסק בה חזקיהו תהיה לאש לסנחריב: וקדושו. הקב"ה: ד"א וקדושו צדיקים שבדור: שיתו ושמירו. שריו וגבוריו: כרמל. יער גבוה: וכבוד יערו וכרמילו. הם רבוי חיילותיו: כמסוס נוסס. לפי שדימה אותם לעצי יער דימה פורענותם לתולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקוראהו סס כמו כ כשמר יאכלם סס. כמסוס נוסס כמגור המעורר. כמסוס נוסס כמסוס של נוסס שהוא כטחון דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר שריפת גופן דק משום הוא הנטחן ונופל על ידי תולעת נוסס הוא התולעת: ושאר עץ יערו. הנותרים בחיילותיו: מספר יהיו. נוחים לספור כי מעט הם ונער יוכל לכותבם ואמרו רבותינו עשר נשארו מהם שאין לך קטן שאינו כותב יו"ד קטנה: להשען על מכהו. לסמוך על מלכי מצרים שהם היו תחלת המזיקים להם: שאר ישוב. השארית שבהן ישובו אל הקב"ה: אל גבור. שהראה להם גבורה בסנחריב: כי אם יהיה עמך. לחזקיהו אמר הנביא אם יהיה עמך כחול הים השאר שישוב בו למוטב ת תשטף את כליון החרוץ לבא עליהם ויעכבנו מלבא הצדקה שיתנהג בה: כי כלה ונחרצה. תראו שהקב"ה עשה ברשעים ותכנעו ותשובו אליו: לכן. לפי שידעתי שתשובו אליו חזקיהו וסיעתו כה אמר ה' אל תירא מאשור: בשבט יככה. בשבט פיו יחרף ויגדף אתכם על ידי רבשקה: ומטהו ישא עליך. לאיים כדרך שעשו מצרים. ועוד יש לפרש בשבט יככה אשר עד הנה הכך בשבטו ו והורגל לשאת עליך מטהו ו ולאימתו כדרך המצריים משום ר' מנחם אמ' לי ר' יוסף: כי עוד. ימים מעט: מזער וכלה. הזעם שלי שניתן למטה ביד אשור כמו שאמור למעלה ומטה הוא בידם זעמי: ואפי. שהיה לשבט ישוב: על תכליתם. לשון תבל עשו על חירופים וגידופים אשר גדפו נערי מלך אשור אותי: ועורר עליו. ולעורר עליו: שוט. מכת יסורין: כמכת מדין. שנהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו מהם ונמלטו נהרג עורב בצור עורב כדמפורש בספר שופטים. אף זה לאחר שישוב לארצו ימות שם בחרב: ומטהו על הים. ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על הים בפרעה וחילו: ונשאו. וטילטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים: וחובל עול. סנחריב מפני חזקיהו שהיה נוח לדורו כשמן. ורבותינו פירשו מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהשיאם לעסוק בתורה כענין שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגו': בא על עית. מונה והולך מסעות שנסע סנחריב ובא על ערי יהודה לבא ירושלם ביום מפלתו: עיית מגרון ומכמש רמה גבעת שאול בת גלים לישה ענתות מדמנה גבים. כולן מקומות הן: לנו. לשון לינה: נסה. ברחה ברחו כולן מפני חיילותיו: צהלי קולך. להזהיר לעם: הקשיבי לישה. את קול השופר וברחו לכם וכן עניה ענתות העיזו. נאספו לברוח. ורבותינו דרשו צהלי קולך וכל המקרא במדרש אחר באגדת חלק והעמידו המסעות על עשר אבל יונתן תירגם את כולן שמות מקומות:

לכן. טעם בשמניו מיתת גדולי אשור כי כן כת': יקד. כמו ויום שמים וירד אש יקוד על משקל כפור: והיה אור ישראל. יהוא השם והטעם על המלאך שהשחית המחנה: שיתו ושמירו. הרשעים: וכבוד יערו וכרמילו. משל שהיו רבים כאילנים היער והכרמל: מנפש ועד בשר יכלה. שהשחידם כדמות שרפה: כמסוס. שם כמו יקוד ואיננו סמוך. וטעם נוסס שיהיה זה הדבר נראה כנס: ושאר. שלא ימלטו כי אם מעטים עד שיוכל לכותבם נער שאין לו רגילות בחשבון: והיה. על מכהו. הוא אשור וזה לאות כי רבים מיהודה קשרו: שאר ישוב. הוא שם בן הנביא והנה פירש כי טעם שאר ישוב על שאר יעקב והוא יהול גם ישוב משרת עצמו ואחר עמו כמו מתן בסתר יכפה אף והנה הוא כן שאר ישוב שאר יעקב ישוב אל אל גבור וטעם גבור בעבור שהוא יוכל ל להושיעם: כי. הטעם אף על פי שיהיו ישרא' רבים בימים ההם כחול הים לא ישאר מהם רק מי שישוב לשם כי כליון חרוץ גזור מהשם כמו אתה חרצת יבוא כנחל ש שוטף בצדק: כי. ונחרצה. גזרה נגזרת מאת השם כמו אתה חרצת: לכן. יושב ציון. בעבור שנתפשו כל ערי יהודה: יככה. במחשבתו: בדרך מצרים. כי משם עבר: כי. מעט מזער. בימים ויכלה זעמי ואפי בהם על רוב ש שהשחיתו. ויש מפרש תבליתם מן אחרי ב בלותי על משקל ת תכליתם: ועורר. וכמכת מטהו על הים בשוב המים על מצרים: ונשאו. רמז לסנחריב בשובו ב בבושת: והיה. יסור סבלו. של מלך אשור וכף בואך ליהודה: וחבל. כמו השחית וכן וחבל את מעשה ידיך וטעמו ושחת השל כאשר יושם ש שמן בצואר והטעם שיתגבר יהודה: בא. הזכיר מסעי מלך אשור בבואו אל ציון: יפקיד כליו. עם קצת מחנהו לבא אל ציון במהרה: עברו מעברה. הנהר או שם מקום: לנו. מגזרת ללון: צהלי. הרמת קול וכן צהלת הסוס: בת גלים. שם מדינה ויתכן היותו בתכמו בת ציון: נדדה. הגבים. שם מקום או בורות מתרגום ארמית: העיזו. הבריחו כמשם או אחרים מישראל כי הוא פועל יוצא שלא הענין:

ונחרצה נ' בקריאה וסימ' כי כלה ונחרצה. ועתה אל תתלוצצו. והגביר ברית לרבים. וא' נחרצה כי נחרצה נעשתה: יככה ג' בקריאה וסימ' למה יככה נפש. מאשור בשבט יככה. יומם השמש לא יככה: עורב ד' מלאים וסי' ויכו את עורב ב' בו. במכת מדין. בצור עורב. שחרות כעורב:

לכן ישלח האדון אדני צבאות במשמניו רזון ותחת כבדו יקד יקד כיקוד אש: והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד: וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והיה כמסס נסס: ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם: והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב להשען על מכהו ונשען על יהוה קדוש ישראל באמת: שאר ישוב שאר יעקב אל אל גבור: כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כליון חרוץ שוטף צדקה: כי כלה ונחרצה אדני יהוה צבאות עשה בקרב כל הארץ: לכן כה אמר אדני יהוה צבאות אל תירא עמי ישב ציון מאשור בשבט יככה ומטהו ישא עליך בדרך מצרים: כי עוד מעט מזער וכלה זעם ואפי על תבליתם: ועורר עליו יהוה צבאות שוט כמכת מדין בצור עורב ומטהו על הים ונשאו בדרך מצרים: והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועלו מעל צוארך וחבל על מפני שמן: בא על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כליו: עברו מעברה גבע מלון לנו חרדה הרמה גבעת שאול נסה: צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה עניה ענתות: נדדה מדמנה ישבי הגבים העיזו:

חלף דאתרברב מלכא דאתור בכן ישלח ריבון עלמא יי צבאות ברברבנוהי מחא ותחות מאני יקרהון סיקד יוקדון כיקידת אישא: ויהי מריה נהוריה ישראל וקדישיה מימריה תקיף כאשתא ופתגמוהי כשלהוביתא ויקטול וישיצי שלטונוהי וטורנוהי ביומא חד: ויקר סגי משיריתיה נפשהון עם פגרהון ישיצי ויהי תביר וערים: ושאר עבדי קרביה יסופון למהוי עם דמניין ומלכו חלשא יתחשבון: ויהי בעידנא ההיא לא יוספון עוד שארא דישראל ושזבת בית יעקב לאסתמכא על עממיא דהוו מפלחין בהון ויסתמכון על מימרא דיי קדישא דישראל בקשוט: שאר דלא חטו ודתבו מחטאה שארא דבית יעקב יתובון למפלח קדם אלהא גברא: ארי אם יהי עמך ישראל סגי כחלא דימא שאר דלא חטו ודתבו מחטארה יתעבדון להון גבורן דמתגברן ומדברן בזכו: ארי גמירא ושיצאה יי אלהים צבאות עבד עם כל רשיעי בגו ארעא: בכן כדנן אמר יי אלהים צבאות לא תדחל עמי יתיב ציון מאתורא בשולטניה ימחינך ומרותיה ירמי עלך כד באורח מצרים: ארי עוד ציבחר כזעיר ויסופון לוטיא מנכון דבית יעקב ורוגזי על עממיא עבדי תבלא לשיציותהון: וייתי עלוהי יי צבאות מחא כמחת מדין בשקיף עורב ומרותיה תעדי מנכון כמא דעדת מרות פרעה על ימא ויתעבדן לכון גבורן כדבאורח מצרים: ויהי בעידנא ההיא תעדי מרותיה מינך ונירירה מעל צורך ויתברון עממיא מן קדם משיחא: אתא על עית עבר במגרון למכמס ימני רבני משיריתיה: גזו עברו ירדנא בגבע בתו להון אתברו יתבי רמתא אנש גבעת שאול ערקו: ארימו קלכון אנש בת גלים אציתו דיתבין בליש דדיירין בענתות: אתברו אנש מדמנה יתבי גיבים גלו:

עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בֵּית־צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָם׃ הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדוּעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃ וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃

יא וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה׃ וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃ וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע׃ וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃ וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם׃ וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן׃ וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֻר פָּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוֹ הָדָה׃ לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃

עד כען יומא רב וסגי עדן ליה למיעל הא סנחריב מלכא דאתור נטל ועבר תלת אוונין ודבר עמיה ארבעין אלפין גוספנין דדהב דבני מלכין קטירי תגא יתבין בהו׳ ודבר עימיה מאתן אלפין אחידי סייפין ורומחין ודבר עימיה מאתן ושיתין אלפין מחצצי גירין גוברין דרהטין קדמוהי מאה אלפין אורכא דמשיריתיה ארבע מאה פרסין צואר סוסוותיה ארבעין פרסין מניין משיריתיה מאתן ושיתין אלפין ריבוא חסר חד וכן אתו על אברהם כד רמו יתיה לגו נורא יקידתא וכן עתידין למיתי עם גוג ומגוג כד ישלם עלמא קיצי למתפרקא משיריתא קדמיתא כד עברו בירדנא שתו מיא דהוו בירדנא משיריתא תניתא כד עברו בירדנא דלו עיקבי סוסותא ושתו מיא משריתא תליתאה כד עברו בירדנא חפרו בירין ושתו מיא אתא וקם בנוב קרית כהניא לקביל שורא דירושלם ועני ואמר לחילותיה הלא דא היא קרתא ירושלם דעלה ארגישית כל משריתי ועלה כבישית כל מדינתי הא היא זעירא וחלשא מכל כרכי עממיא דכבישית בתקוף ידי עלה קם מניד ברישיה מוביל ומיתי בידיה על טור בית מקדשא די בציון ועל עזרתא דבירושלם׃ הא ריבון עלמא יי צבאות רמי קטול במשיריתיה כבעוט דמתבעיט במעצרתא ורמי קומא יתקטפון ותקיפיא ימאכון׃ ויקטיל גיברי משיריתיה דמתגברין כברזלא ועבדי קרביה על ארעא דישראל יתרמון׃ ויפוק מלכא מבנוהי דישי ומשיחא מבני בנוהי יתרבי׃ ותשרי עלוהי רוח נבואה מן קדם יי רוח חוכמא וסוכלתנו רוח מלך וגבורא רוח מדע ודחלתא דיי׃ ויקרביניה לדחלתיה דיי ולא לחיזו עינוהי יהי דאין ולא למשמע אודנוהי יהי מוכח׃ וידין בקושטא מסכינין ויוכח בהימנותא מחשיכי עמא דארעא ויִמחי חייבי ארעא במימר פומיה ובממלל ספותיה יהי מאית ארמילוס רשיעא׃ ויהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי הימנותא מקרבין ליה׃ ביומוהי דמשיחא דישראל יסגי שלמא בארעא ויִדור דיבא עם אמרא ונמרא עם גדיא ישרי ועיגלא ואריא ופטים כחדא ויניק זעיר יהי מדבר להון׃ ותורתא ודיבא ירעיין כחדא ישרון בניהון ואריא כתורא יכול תבנא׃ ויתחך ינקא על חור חוי פתן ועל חיזו גילגלי עיני חוי חורמן חסילא ידוהי יושיט׃ לא יבאשון ולא יחבלון בכל טורא דקודשי ארי תתמלי ארעא למידע ית דחלתא דיי כמיא דלימא חפן׃

פארה ג׳ מל׳ ב׳ כתיב פורה וחד כתיב פארה וסימ׳ מסעף פארה במערצה כן כתיב. פורה דרכתי לבדי. לחשוף חמשים פורה. וכ׳ חס׳ וס׳ ואם ירא אתה לרדת הוא ופרה נערו׃ חטר ב׳ ויצא חטר מגזע ישי. חטר גאוה׃ כל מישור והמישור חס׳ יוד במ׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים חלקא סימ׳ ב׳׃ בשבטו רפין בקריאה וסימ׳ ומזבלון משכים בשבט סופר. והוכחתיו בשבט אנשים. והכה ארץ בשבט פיו. הרועם בשבט ברזל. ופקדתי בשבט פשעם. אני הגבר ראה עני׃ כבקר ג׳ בקריאה וסימ׳ ואריה כבקר יאכל תבן. זאב וטלה ירעו כאחד. חציר כבקר יאכל׃

אבן עזרא

עוד. יבוא היום שיעמוד בנוב׃ הנה. מסעף. יכרית הסעיפים כמו לא תפאר אחריך ופרסך מארץ חיים׃ פארה. כמו סעיף וככה ותשלח פארותיו׃ במערצה. בגבורה מגזרת עריץ׃ ורמי הקומה. בעבור כי השרים ככתרו׃ ונקף. לשון הכרתה׃ סבכי היער. האילנים המסובכים׃ בברזל. משל למלאך והשרים הדומים לאילני הלבנון יפלו בברזל אדיר והנה בברזל מוסף עצמו ואחר עמו׃ ויצא. רובי המפרשים אמרו כי זה המשיח והטעם שימות מחנה אשור הבא על ירושלם ועוד יבא עת גאולת ירושל׳ השלימה ולפי דעת רבי משה הכהן שעל חזקיהו רמז כי הוא דבק עם הפרשה׃ חוטר. מגזרת תרגו׳ מטה׃ גזע. כמו זרע. ונצר כמו סעיף כנצר נתעב. וטעם ישי כי קטן היה כאשר היה זאת הנבואה׃ ונחה. על משקל ושבה אל בית אביה מהשניי׳ הנראו׳ והנה פרש כי רוח יי׳ היא רוח חכמה ובינה וכן כתוב על יהושע בתורה׃ וגבור׳. כי גבור היה חזקיה כי כן כתוב׃ והריחו. פעמים תטעה הרגשת האוזן שתשמע ואין קול גם העין תטעה שירא׳ לה הנה שהוא כע רק הרגשת הריח לא תטעה והריחו כאילו יריח הדבר בירא׳ השם שיש לו לא ישפוט כאשר יראה לעיניו ולא כאשר ישמע כי יתכן להיות עדות העדים שקר ואלה התוכחות והמשפטי׳ הם כמשפט המלוכ׳׃ ושפט בצדק דלי׳. כמשפטי התור׳ שלא יהדר פני דל׳׃ והוכיח במישו׳ בוסר לטובים׃ והכה ארץ. בפיו כאילו הוא שבט לרשעים׃ והיה. והנה הצדק לא יסור ממנו כל ימיו בכל מעשיו׃ וגר זאב. דרך משל מהשלום שיהיה בימיו׃ ומריא. פירשתיו שהוא מין ממיני השור וחלבו אסור׃ ופרה. היא גדולה כי העגל קטן ויש אומרים כי הנקב׳ חזקה מהזכר׃ יאכל תבן. כאילו יסור מנהג תולדתו ולא יזיק לטרוף׃ ושעשע. לעולם תמצא בטעם הזה כפולה׃ חור. הפה או האף׃ מאורת. העין שהיא בעלת האור. יתכן היות הא׳ הדם תחת וי״ו ידו או אליה והטעם ישלח ידו או אין לה אחות׃ לא ירעו. הפתן והצפעוני כאילו כל ארץ ישראל מלאה דעת יי׳ כי ידוע הוא כי יודע השם לא ישחית לעולם רק יבנה ויתכן׃ כמים. תחסר מלת אשר וכן הוא כי הדעות תרבינה כמו אשר יכסו המים על ים שלא יפסיקו רק תוספנה׃

רש״י

עוד היום בנוב לעמוד. כל הדרך הזה נתלבטו כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו איצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנ׳ וכשעמד בנוב וראה את ירושלם קטנה לא חש לדברי איצטגניניו והתחיל להניף ידו בבאוש וכי על עיר כזו הרג מתי כל אחיילו׳ הללו לינו פה הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו׃ הר בת ציון. להר בת ציון׃ הנה האדון. בלילה ההוא׃ מסעף פארה במערצה. יפסח פארות עיקר ענפי אילנותיו׃ במערצה. במשור המקצץ הענפים אין פארה זו לשון נת שהרי לא נכתב בוי״ו כמו פורה דרכתי וכמו לחשוף עשרים פורה אלא באל״ף כמו ותארכנה פארותיו׃ ומסעף הוא לשון מקצץ ענפים א איסברנקי״ר בלע״ז כמו וכלה סעיפיה וכן בסעיפיה פוריה׃ במערצה. בכלי משחית העורץ ושובר אותם׃ ורמי הקומה. המלכים והשרים׃ גדועים. אין לשון גידוע נופל אלא באילנ׳ ודבר קשה׃ ונקף. אף זה לשון קציצ׳ כמו כנוקף זית. ונקף לשון נפעל׃ סבכי היער. הענפים החשובים והגבורים׃ והלבנון. עובי יערו וכרמילו הן מרבית חיילותיו׃ באדיר יפל. על ידי מלאך יפלו. ד״א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירם ומושלם של ישראל כמה שנאמר והיה אדירו ממנו׃ ויצא חוטר מגזע ישי. ואם תאמרו הרי תנחומין לחזקיהו ועמו שלא יפלו בידו ומה יהא על הגולה אשר הגלה בחלח וחבור שמא אבד סברם. לא אבד סוף שיבא מלך המשיח ויגאלם׃ חוטר. שבט מלוכה׃ ונצר. לשון יונק אילן׃ ונצר משרשיו יפרה וכל הענין ובסופו והיה ביום ההוא יוסיף יי׳ שנית ידו הרי שנאמר׳ נבואה זו לנחמת הגולים מאשור׃ והריחו בירא׳ יי׳. ימלא רוח יראת יי׳ ובלע״ז אירא״ונמי״רלו״י׃ לא למראה עיניו ישפט. כי בחכמת הקב״ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב׃ במישור. לשון נוח ורך׃ והכה ארץ בשבט פיו. כתרגו׳ וימחי חייבי ארעא׃ וברוח שפתיו. ובממלל סיפוותיה׃ והיה צדק אזור מתניו. ויהון צדיקיא סחור סחור ליה דבקים בו כאזור׃ ומריא. שור פטם׃ ושעשע. ושיחק׃ על חור פתן. על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו קרו״ט בלע״ז. פתן נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן ושוב אין לו לחש שנ׳ אשר לא ישמע לקול מלחשים׃ ועל מאורת צפעוני. יונתן תירגם חיזו גילגלי עינוהי חיוי חורמן ומאורת נחש פתר בו לשון נקע וחורי עפר וכן אור כשדים וכן באורים כבדו יי׳׃ גמול. תינוק הנגמול משדי אמו׃ ידו הדה. תרגם יונתן ידוהי יושיט כמו הד הרים וכמו הידד שהוא לשון הרמת קול אף זה לשון הרמה והא׳ אחרונה באה בתוכו יסוד נופל כמו עשה בנה קנה׃ דעה את יי׳. לדעת את יי׳׃ לכם

לכם עמים · להיות עמים מרימים נס להקבץ אליו: שנית · כמו שקנאם ממצרים שהיתה גאולתם ברורה שאין שיעבוד אבל גאולת בית שני אינה מן המנין שהרי משועבדים היו לכורש: ומאיי הים · הן איי כתיים רומיים בני עשו: ונשא נס · פירק"א בלע"ז והיה לאות לקבץ אליו ולהביא את גליות ישראל מנחה לו: אפרים לא יקנא את יהודה · משיח בן יוסף ומשיח בן יהודה לא יקנאו זה בזה: ועפו בכתף פלשתים ימה · יעופו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבשו את ארצם כמו דרך ירצחו שכמה שכם אחד וכן תרגם יונתן ויתחברון כתף חד למימחי פלישתאי די במערבא: ובני עמון משמעתם · כתרגו' משתמעין להון מקבלין מצותם עליהם: והחרים · ליבשו כדי שיעברו בו גליות ישר' ממצרים · על הנהר · נהר פרת לעבור בו גליות אשור: בעים רוחו · אין לו דמיון במקרא ולפי הענין יפתר בחוזק רוחו: לשבעה נחלים · לשבעה גזרים לעבור בו שבע גליות האמורו' למעלה מאשור וממצרים וגו' · ומאיי הים אינו מאותו כד: והדריך · בתוכו את הגליות: בנעלים · ביבשה: והיתה מסילה · בתוך המים לשאר עמו: ואמרת · בראותך את האומות נדונין ל לחרפות ולדראון: אודך כי אנפת בי · והגליתני וכפר גלותי עלי ועתה כרכה עוני וישוב אפך ותנחמני ויונתן תרגם אודך יי' כי חטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולי רחמיך לא הייתי כדאי ל לשוב אפך ולנחמני והנה שב אפך מתכי: עזי וזמרת יה יי' · עז ושבח של הקב"ה הוא היה לי לישוע' · ואין לפרש עוזי עוז שלי שלא מצינו במקרא עזי נקוד ח חטף קמץ אלא שורק עזי חוץ משלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא על כורחך וזמרת דבוק הוא לתיבה שלאחריו לכך אני אומר שאין יו"ד של עזי אלא כמו יו"ד של שוכני סנה: יה יי' · עד הנה היה שמו חלוק ובתפלתו של עמו כעמה שלם וכן הוא אומר כי יד על כס יה אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתהא מלחמה ליי' בעמלק: ויהי לי לישועה · כמו היה לי לישועה ודרך מקראות לדבר כן כמו ואשר לא שם לבו וגו' ויעזב את עבדיו ואת מקנהו ועוד בדברי הימים ובני ישראל היושבים ב בערי יהודה וימלוך עליה' רחבע' היה לו לומ' מלך עליהם רחבעם · ושאבת' · ותקבלון אולפן חדת: ממעיני הישועה · כי ירחיב לבכם על ידי ישועה הבאה להם ויתגלו להם רזי התור' שנשתכחו בגלות על ידי הצרו': עלילותיו · מעלליו: הזכירו · לשבח כי נשגב הוא: משא בבל · משאוי פורענות של בבל: על

מנחתו ד' חס ו' בליש' מנוחה וסימ' וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי · דבר אדני המלך למנוחה · והיתה מנחתו כבוד · ודמשק מנחתו · וכל המנוחות דכוו' חס' · ויאסף ג' בקריא' וסימ' ואסף איש טהור את אפר הפרה · ואסף המצורע · ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה: משלוח ג' מל' בליש' שלוח וסימ' אדום ומואב משלוח

והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עמד לנס עמים אליו גוים ידרשו והיתה מנחתו כבוד: והיה ביום ההוא יוסיף אדני שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים: ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ: וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצר את אפרים: ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם: והחרים יהוה את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים: והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור כאשר היתה לישראל ביום עלתו מארץ מצרים: ואמרת ביום

יב ההוא אודך יהוה כי אנפת בי ישב אפך ותנחמני: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יהוה ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ואמרתם ביום ההוא הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו הזכירו כי נשגב שמו: זמרו יהוה כי גאות עשה מידעת זאת בכל הארץ: צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל:

יג משא בבל אשר חזה ישעיהו בן אמוץ:

ויהי בעידנא ההיא בר בריה דישי עתיד דיקום את לעממיא ליה מלכון ישתמעון ויהי אתר בית מישרוהי ביקר: ויהי בעידנא ההיא יוסיף יי תנינות גבורתיה למפרוק ית שארא דעמיה דאשתאר מאתור וממצרים ומפתרוס ומהודו ומעילם ומבבל ומחמת ומנגוות ימא: ויזקוף את לעממיא ויכניש מבדרי ישראל וגלוות יהודה יקרב מארבע רוחי ארעא: ותעדי קנאתא דבית אפרים ודמעיקין לדבית יהודה ישתיצון דבית אפרים לא יקנון בדבית יהודה ודבית יהודה לא יעיקון לדבית אפרים: ויתחברון כתף חד לממחי פלשתאי די במערבא כחד יבוזון ית בני מדינחא באדום ומואב יושטון ידיהון ובני עמון ישתמעון להון: ויבש יי ית לישן ימא דמצרים וירים מחת גבורתיה על פרת במימר נביוהי וימחיניה לשבעה נחלין ויהכון ביה בסנדלין: ותהי אורח כבישא לשארא דעמיה דישתאר מאתור כמא דהות לישראל ביום מסקיהון מארעא דמצרים: ותימר בעידנא ההיא אודי קדמך יי ארי על דחבית קדמך הוה רוגזך עלי וכדו דתבית לאוריתא יתוב רוגזך מיני ותרחם עלי: הא על מימר אלהא פורקני אנא רחיץ ולא אזדעזע ארי תוקפי ותושבחתי דחילא יי אמר במימריה והוה לי לפרוק: ותקבלון אולפן חדת בחדוא מבחירי צדיקיא: ותימרון בעידנא ההיא אודו קדם יי צלו בשמיה חוו בעממיא עובדוהי אידכרו ארי תקיף שמיה: שבחו קדם יי ארי גבורן עבד גליא דא בכל ארעא: בועי ושבחי כנישתא דציון ארי רבא אמר לאשראה שכינתיה בגווך קדישא דישראל ומטל כס דיל וטל לאשקאה ית בבל דאתנבי ישעיה בר אמוץ:

ידם · השכם ושלוח דד"ה · תשלוח ספרים ביד הרצים: עזי וזמרת יה ג' דסמיכי בקריא' וסימ' ויהי לי לישועה דויושע · הנה אל ישועתי אבטח ולא · ודהלל: הישועה ג' בקריא' וסימ' בשמואל חלק א' סימן י"ד · נשגב ג' קמצין בקריא' וסימ' ואמרתם ביום ההוא הודו לי"י · נשגב יי' כי שכן מרום · יהללו את שם יי':

אבן עזרא

והיה · אם על המשיח שכל העולם כלו תחת רשותו ועל דעת רבי משה הכהן הנזכר על אות חשמע כיכן כ כתב לדרוש המופת: והיתה מנוחתו · בכבוד וכן המנו' בית יי': והיה · שנית · כנגד גאולת מצרים והנה לאות כי על ימי המשיח ידב' כי גאולת בית שני לא היתה ג גאולתו שלימה כי כל השבטים גם כל יהוד' לא שבו אל ארצם והמפ' על חזקיהו שהתקבצו למלכותו כאשר ראו כי נמלט' ירושלם ומת סנחריב אחרי מות רובי מחנהו: ונשא · כאילו השם ישא נס לכל הגוים שיראוהו ישרא' וישובו אל ארצם והנה ישראל עשרת השבטים גם הזכיר יהודה: וסרה · שלא יקנא אפרים בעבור שהמשיח הו' ממשפח' יהודה ואם חזקיהו בעבור עמוד מלכותו: וצוררי יהוד' · שונאיה'. ואם על חזקיהו על א ארם והנה לא יצור את אפרים להשיב ל להם גמולם בימי פ פקח: ועפו · ים אות' כמו מגילה עפה ש פרושה ורבי משה הכהן אמר כי אין רע לו והטעם כמו ינוחו ויחסר מקום ארץ: ימה · שהם מערב ארץ ישרא': בני קדם · הם ארמים: משלוח ידם · שישלחו ידם לבוזם: ובני עמון משמעתם · ישורו אל משמעתם או תחת מ משמעתם: והחרים · יכרית כמו כל חרם שיעברו בו ישראל ב ביבש' ולא יעכבם הים שישובו מהרה: בעים · אין לו אח והמ"ם שורש וטעמו כמו בכח והמפר' אותו מגזרת אם תבעיון בעיו לא ידעו הדקדוק: שהנהר · הוא היאור: והדריך · פועל יוצא לב' פעולים: והיתה · והנה פירש הטעם האחרון והמכה כאשר היתה רמז לבקיעת ים סוף: ואמרת · התי"ו לנוכח ישר' הם השבים אל ארצם: כי אנפת בי · אעס שאנפת בי כמו רפאה נפשי כי חטאתי לך: הנה · אחר שעמי אל ישועתי · אבטח אשכון בטח · פרוש חכי השם בספר תהלות וזמרת תפו' בתורה: ושאבתם מים · משל שיתעננו כשמחה בשואבי מים: ואמרתם · זה לזה: קראו · קול גדול בשמו: עלילותיו · מעשיו: זמרו · מזמרת הארץ הטעם תנו זמרה ודבר משובח לשם: מודעת · פעול מהבנין הכבד שנוסף י' כי נאות · לשון נקב' והתי"ו לעדה: צהלי · דין הוא שתגביהי קולך בת ציון כי השכינ' בקרבך: משא בבל · הזכי' משולת בבל אח' משולת אשור כי בבל השחית אשור:

13

אבן עזרא

על הר נשפה. יש אומרים מגזרת כשף כמו שחרות והנכון שהוא מגזרת שפיים והנון לבנין נפעל וטעמו גבוה או אין לה אח: להם. לבאים על בבל להלח' עליה: ויבאו. ומיד יבואו ויכנסו למדינה כי יתפשוה: אני. דברי השם: למקודשי. הם המזומנים: עליזי. שהם שמחים להראות גבורתי או ששמחתים בגבורה ששמתי בהם: קול. מנהג תולדת ההר כאשר ידבר איש להשיב ה הקול וזה הוא טעם קול המון מגזר' הומה והנה פירש למה זה קול שאון בממלכות גוים כי מלך פרס ש שהוא כורש ומלך מ מדי שהוא דריוש ש שניהם התחברו על בבל וזה מפורש בספ' דניאל: מפקד. ישים פקידים או מפקדים והוא פועל יוצא לשני' פעולים: באים. כי מפאת עילם באו כ כאילו הם מקצה ה השמים רמז למרחוק ג א'. והנה באו גזירות השם וכלי זעמו שהם פרס ומדי: הלילו. כשוד משדי יבא. כי זה השוד בא מהשם ומי יוכל לבטלו ויש אומרי' כי שדי כגבור שודד והראשון הוא הנכו': על כן כל ידי'. מאנשי בבל: ונבהלו. פני להבים פניהם. כמו שרופים מרוב ה הצער ויש אומרים כי להבים גוי ככושים: הנה. יוד אכזרי נוסף כיוד פנימי: לשום. ארץ כשדים: כי. וכסיליהם. יש אומרים כי כסיל הוא הכוכב שהוא קרוב מהשדן הדרומי ש שימותו הגמלים אם יראוהו ולפי דעתי שהוא לב עקרב ויתכן להיות הכסילים מגז' הכסלים שהם קרובי' אל הקדנים ויאמר רבי יונה כי כסיל הוא אחד וחבר כוכבים אחריו אליו וכמוהו ב בתי הסן: יהלו. כמו יאלו מהפעלים של ה הכפל והנה הוא פוע' יוצא וככה בהלו נרו גם כן יניה והעד יגיה חשכי: ופקדתי על תבל רעה. כי מלכו' רבות תפש כורש וכן אמר כל ממלכות ה הארץ נתן לי יי' אלהי השמי': אוקיר. פועל יוצא מהבנין הכבד הנוסף וכן הוקר ר רגלך וטעם אנוש הזכרים שימותו ב במלחמה: על שמים ארגיז. דרך משל שלא ימצא הבורא מנוחה: והיה. המון כשדים: ככבי. שדיחו אותו הרודפי' והוא פעול מהבנין הכבד הנוסף על משקל מוקטר מוגש מוצב ארצה: כל. ידקר. שלא יחמול עליו: וכל הנספה. עם האחר מבנין נפעל: ועולליהם. תשגלנה. כנוי למשכבה ויקרא תשכבנה דרך כבוד: הכני. הזכיר מדי כי הם יותר אכזרי': לא יחשובו. למלחמה רק יהרגו: וקשתות. תרטשנה. תבקענה: והיתה

רשי

על הר נשפה שאו נס: להקבץ על הר שקט ובוטח בשופי שאו נס לגוים והרימו קול לנקבצים שיבאו עליו: הניפו להם יד. לרחוקים שאין יכולים לשמוע ויראו אות הנפת היד ויבאו בפתחי נדיבים של שרי בבל: פתחי. כמו בפתחי כמו ותשב בית אביה הנפתר בבית אביה ומנחם בן סרוק פתר חרבות כמו והמה פתיחות: אני צויתי למקודשי. שיבאו ויתחילו להתגרות בם והם פרס ומדי אנשי כורש ודריוש שזמנתים לכך: קראתי גבורי לאפי. לעשו' חרון אפי בה' שהם עליזי גאותי שאני מתפאר בהם: וכלי זעמו. הם גבורי מדי ופרס: לחבל כל הארץ. של בבל: כשוד. כיום ביזה מאת הקב"ה יבא: כל ידים. של בבל: צירים וחבלים. הם לשון יסורי' אשה הכורעת לילד שצירי דלתו' בטנה מתפרקי' להפתח: יחילון. חיל וחלחלה לשון רתת הם: איש אל רעהו יתמהו. בני בבל על הבובאים עליה' כי משונים הם ופני להבים פניה': להבי'. אומה שפניהם כהובי' ומאויימין מאד או י"ל שהם עם חוטבי מחשבות ואת בני בבל דימה להם על שם התימהון: וחטאיה. חוטאיה: וכסיליהם. מזלותיהם: יהלו. יאירו וכן בהילו נרו וכן אור כי יהל: חשך השמש. מתוך צרות' כראה להם כאילו חשך השמש: על תבל. על ארצם: אוקיר אנוש מפז. בו בלילה אכבד את דניא' מפז כשהביאוהו לקרות מכתב מנא מנא תקל ופרסין באותו אמר בלטשאצר והלבישו ית ד דניא' ארגוונא וגו': כתם אופיר. קבוצת זהב אופיר: שמים ארגיז. כל בבאם ירגז כשאפיל שרה של בבל שאין הקב"ה נפרע מן האומו' עד שנפרע משריהם תחלה שנאמר יפקוד יי' על צבא מרום במרום ואחר כך על מלכי האדמה. ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר ואחר כך נגדעת לארץ חולש על גוים א אף כאן תחלה שמי' ארגיז ואחר כך ותרעש הארץ ירעשו יושבית לקול מפלתה שיתמהו בדבר: והיה. יושב בבל: כצבי מודח. ממקומו: כל הנמצא. בחוץ ידקר: וכל הנספה. על בני העיר להיות נקלט עמה במצור יפול בחרב כשתלכד העיר. נספה לשון ספות הרוה ספו שנה על שנה ספו על זבחיכם אקוילייר בלע"ז: ירוטשו. יתבקעו וכן נערים תרטשנה: הנני מעיר עליהם את מדי. דריוש המדי הרג את בלשאצר וכן הוא אומר ביה בליליא קטיל בלשאצר ודריוש מדאה קביל מלכותא: וזהב לא יחפצו בו. אין חוששי' כי אם להרוג ולהנקם על כל הרע' אשר עשו מלכי בבל לכל האומות: וקשתות. של בני מדי נערים של בבל: תרטשנה. תבקענה בחציהם אשר יורו ב בקשתותיה': ופרי בטן. עוללים דקים: והיתה

צורתי ה' בקריא' וסימ' נכסר בסוף סדר צו: ויבאו ז' רפין וסימ' ואתה הרס את מטך. ואני הנני מחזק את לב מצרים. קום לך למסע. והבו לכם שלשה אנשים. על הר נשפה. בימים הרמה ילכו. ויבאו אליך כמבוא עם. בתרא מל': לחבל ג' וסימ' וכלי זעמו לחבל. וכלי כליו רעים.

ישעיה יג

עַל הַר־נִשְׁפֶּה שְׂאוּ־נֵס הָרִימוּ קוֹל לָהֶם הָנִיפוּ יָד וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים: אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי: קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים דְּמוּת עַם־רָב קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת גּוֹיִם נֶאֱסָפִים יְהוָה צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה: בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם יְהוָה וּכְלֵי זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ: הֵילִילוּ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא: עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב אֱנוֹשׁ יִמָּס: וְנִבְהָלוּ צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם: הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן אָף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה: כִּי־כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַּ אוֹרוֹ: וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־רְשָׁעִים עֲוֺנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל: אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר: עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ: וְהָיָה כִּצְבִי מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ: כָּל־הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל־הַנִּסְפֶּה יִפּוֹל בֶּחָרֶב: וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה: הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ: וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי־בֶטֶן לֹא יְרַחֵמוּ עַל־בָּנִים לֹא־תָחוֹס עֵינָם:

תרגום

על כרכא דיתבא שליוא זקופו אתא ארימו קלא להון אניפו יד וייעלון בתרעהא מנרבין: אנא פקידית למזמיניא אף ערעית גברי ויתפרעון מנהון רוגזי תוקפי ותושבחתי: קל המון בטוריא דמות עם סגי קל אתרגושת מלכוון עממין דמתכנשין יי צבאות ממני משירין בקרבא: אתן מארע רחיקא מסיפי ארעא יי ומני כס דילוט קדמוהי לחבלא כל רשיעי ארעא: אילילו ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי כביזא מן קדם שדי ייתי: על כן כל ידיא יתרשלון וכל לבא דאנשא יתמסי: ויתבהלון עקא וחבלין יחדונון זיע כילידתא יזועון גבר לחבריה יתמהון אפי שלהובין אפיהון: הא יומא מן קדם יי עתיד למיתי אכזרי ותעבור ותקוף רגז לשואה ארעא לצדו וחיבהא ישיצי מינה: ארי כוכבי שמיא ונפיליהון לא יזהרון נהוריהון וקבל שמשא במפקיה וסיהרא לא מזהר נהוריה: ואסער על דדיירין בתבל בישתא ועל רשיעיא חוביהון ואיבטיל רבות רשיעין ותקוף תקיפין אמאיך: אחביב דחלי מדהבא דמתיקרין מיניה בני אנשא ועבדי אוריתא מסננא דאופיר: על כן שמיא אזיע ותזוע ארעא מאתרהא מן קדם יי צבאות וביום תקוף רוגזיה: ויהי כטביא מפריד וכעאן ולית דמכניש גבר לעמיה יתפנון וגבר לארעיה יערקון: כל דישתכח בה יתקטל וכל דיעול לכרכי צירא יתקטול בחרבא: ועולימיהון יתרפון לעיניהון יתבזיון בתיהון ונשיהון ישתכבן: הא אנא מייתי עליהון ית מדי די בכספא לא מתקסין ודהבא לא מתרעיביה וקשתתהון עולימין יבזען ועל ולד מעין לא ירחמון על בניא לא תחוס עיניהון:

ז' רפין · ה' · ל' · ל' · ג"ף · ל' · ל"ג · ג' · תריסר וכת' · ג' · ז' כטע' מרעימין ומפסקי' · ל' · ל' · ג' · ל' ומל' · ל' ומל' · ל' · ג' · ד' · יו"ר · ל' ומל' · ל' חסי · ב' · ל' · ל' · ב' · ב' מל' מטע' · דרכו' · ל' · ח' מל' · ג' · ב' · ל"ג · תשכבנה ק' · ב' · ל' · ל' · ל'

בראתי משחית לחבל: ונבהלו צירים חד מן ז' מלין בטעמא מרעימין ומפסיקין וסימ' ויתמהמה ויחזיקו. ויאמר יי' אלהי אדני. וימאן ויאמר אל אשת אדניו. וישחט ויקח משה. ונבהלו צרים וחבלים. ויאמר יי' מציון. ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו: זדים ד' וסימ' ועתה אנחנו מאשרים. ופקדתי על תבל רעה דמלאכי. ודכתריה כי הנה היום בא. אלהים זדים קמו עלי תניינא דסיפרא. וכל אלפא ביתא דכוו': ד' כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסימ' אשה תארש ואיש אחר ישגלנה. ועלליהם ירטשו לעיניהם. שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת. ואספתי את כל הגוים אל ירושלם:

וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה׃ לֹא־תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־דּוֹר וָדוֹר וְלֹא־יַהֵל שָׁם עֲרָבִי וְרֹעִים לֹא־יַרְבִּצוּ שָׁם׃ וְרָבְצוּ־שָׁם צִיִּים וּמָלְאוּ בָתֵּיהֶם אֹחִים וְשָׁכְנוּ שָׁם בְּנוֹת יַעֲנָה וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ־שָׁם׃ וְעָנָה אִיִּים בְּאַלְמְנוֹתָיו וְתַנִּים בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג וְקָרוֹב לָבוֹא עִתָּהּ וְיָמֶיהָ לֹא יִמָּשֵׁכוּ׃ כִּי יְרַחֵם יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחָם עַל־אַדְמָתָם וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ עַל־בֵּית יַעֲקֹב׃ וּלְקָחוּם עַמִּים וֶהֱבִיאוּם אֶל־מְקוֹמָם וְהִתְנַחֲלוּם בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל אַדְמַת יְהוָה לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְהָיוּ שֹׁבִים לְשֹׁבֵיהֶם וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם׃ וְהָיָה בְּיוֹם הָנִיחַ יְהוָה לְךָ מֵעָצְבְּךָ וּמֵרָגְזֶךָ וּמִן־הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה אֲשֶׁר עֻבַּד־בָּךְ׃ וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאָמָרְתָּ אֵיךְ שָׁבַת נֹגֵשׂ שָׁבְתָה מַדְהֵבָה׃ שָׁבַר יְהוָה מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מֹשְׁלִים׃ מַכֶּה עַמִּים בְּעֶבְרָה מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה רֹדֶה בָאַף גּוֹיִם מֻרְדָּף בְּלִי חָשָׂךְ׃ נָחָה שָׁקְטָה כָּל־הָאָרֶץ פָּצְחוּ רִנָּה׃ גַּם־בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ לְךָ אַרְזֵי לְבָנוֹן מֵאָז שָׁכַבְתָּ לֹא־יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ׃ שְׁאוֹל מִתַּחַת רָגְזָה לְךָ לִקְרַאת בּוֹאֶךָ עוֹרֵר לְךָ רְפָאִים כָּל־עַתּוּדֵי אָרֶץ הֵקִים מִכִּסְאוֹתָם כֹּל מַלְכֵי גוֹיִם׃ כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ׃ הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ הֶמְיַת נְבָלֶיךָ תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה׃

ותהי בבל דהות מלקדמין חדוות מלכון תושבחת רבות כסדאי כהפיכתא דהפך יי ית סדום וית עמורה׃ לא תתיתב לעלם ולא תשרי עד דר ודר ולא יפרוס תמן ערבי משכניה ורעיין לא ישרון תמן׃ וישרון תמן תמוון ויתמלון בתיהון אותיין וישרון תמן בנת נעמיין ושידין יחייכון תמן׃ ויצפון תתולין בבירניתהון וירודין בבית משרי תפנוקיהון וקריב למיתי עידן תברה דבבל ויומהא לא יתרחקון׃ ארי ירחם יי על דבית יעקב ויתרעי עוד בישראל וישרינון על ארעהון ויתוספון גיורין עליהון ויסתמכון על בית יעקב׃ וידברנון עממין וייתונון לאתרהון ויחסנינון בית ישראל על ארעא שכינתא דיי לעבדין ולאמהן ויהון שבין לשוביהון ויפלחון במשעבדיהון׃ ויהי ביומא דיניח יי לך מצערך ומתברך ומן פולחנא קשיא דאתפלח בך׃ ותיטול מתלא הדין על מלכא דבבל ותימר איכדין בטילת מרוות משעבדנא סף תקוף חייבא׃ תבר יי תקוף רשיעין שולטן חייבין׃ דהוה מחי עממין בתקוף מחא די לא פסיק מפלח בתקוף עממין מפלח ולא מנע׃ נחת שדוכת כל ארעא יבעו תושבחא׃ אף שלטונין חדיאו עלך עתירי נכסיא אמרין מעידן דשכבתא לא סליק מחבלא עלנא׃ שאול מלרע זעת לך לקדמות מיתך אעירת לך גיברין כל עתירי נכסיא אקימו מכורסותהון כל מלכי עממיא׃ כולהון יתיבון ויימרון לך אף את מרעיתא כותנא לנא דמיתא׃ אתחת לשאול יקרך אתרגושת תושבחת זמרך תחותך ישוון רמה ועיל מינך ריחשא׃

רשי

והיתה בבל. שתי פורעניות באו לה בשתי שנים דריוש הרג בלשאצר ומלך שנה ולשנה השנית נהפכה כמהפכת סדום מן השמים וכן שנינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה הזאת של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות וגו' שהיתה צבי וראש הממלכות ושהיתה תפארת גאון כשדים עתה והיתה כמהפכת סדום: לא יהל שם ערבי. כמו לא יאהל לא יפרוש שם אהל אפילו ערבי שדרכם לישב באהלים ולהסיע מקניהם ממקום למקום לא תמצא אחד במיניהם לתקוע בה אהליהם כי אף למרעה צאן לא תהיה ראוייה אל תתמה על לא יהל הנכתב כאילו היתה בו אלף כי הרבה מקומות יש שהברת קול האות במקום אות וכן מלפנו מבהמות ארץ כמו מאלפנו וכן שקר מזין על לשון הזנת כמו שקר מאזין: ציים. תירגם יונתן תמוון הם כמיות מרטו"רים בלע"ז: אוחים. לא ידעתי מה מין חיה הם: ושעירים. שדים: וענה איים באלמנותיו. ויגורו חתולים בארמנותיו: וענה. כמו ועונתה שנה ומעונותיו טרפה ויש לפרש עוד וענה לשון עניית קול: ותנים. יענו בהיכל ענג שלהם: וימיה. ימי טובתה לא ימשכו כי כבר הובטחו ישראל לפי מלאת לבבל שבעים אפקד אתכם ואותה פקידה על ידי כורש מלך פרס שיטול המלוכה מבבל אחר דריוש המדי כי שניה' מדי ופרס נתחברו עליהם והתנו ביניהם אי מינן מלכי מינייכו הפרכי: כי ירחם יי' את יעקב. לשמור להם הבטחת גאולתם מיד בבל: ובחר עוד בישרא'. לעתיד ויגאלם גאולה שלימה: ונספחו. ונוספו וכן ספחני נא וכן מהסתפח בנחלת יי': והתנחלום. יהיו נוחלים אותם וכן והתנחלתם אותם: ורדו. לשון רידוי ונגישה כמו לא תרדה בו: ביום הניח יי' לך. לישר' הכתו' מדבר: מעצבך ומרגזך. שעיצבך והרגיזך מלך בבל ובראותך מפלתו נוח לך כי יצא חפשי: מדהבה. לשון מרבית גאוה ומשא כבד. ורבותינו דרשו האומרים מדוד והבא: שבר יי' מטה רשעים. שהיה מכה עמים בעברה: מורדף בלי חשך. מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חשך עצמו מרדוף ומרדוף אחר כל אומה ואומה: פצחו רנה. זאת הרנה פצחו נחה שקטה כל הארץ: אף ברושים שמחו. אף שלטונין חדיאו שמחו על מפלתך: לקראת בואך. כשתרד לגיהנם ומה היא הרגזה לעורר לקראתך: רפאים. ענקים השוכבים שם: כל עתודי ארץ. כל מלכי האומות השרי' והשרות הכתוב מושלם לפרים ולפרות ולעתודים כמו כי סבבוני פרים וכמו פרו' הבשן אשר בשומרון וכאן מושלם לעתודים: הקים. השליך: מכסאותם. שנהגם כל מלכי גוים: גם אתה חולית כמונו. תמיהים אנו איך באת עליך רעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות: המיית נבליך. נבלים וכנורות שהיו מזמרים לפניך. ויש לפתור המיית נבליך הומת בני נבל עושי נבלה שבחיילותיך ומדומה אני שבמסורת הגדולה חיבר את זה ואת זמרת נבליך בחלוף בית של שתי לשונות: הילל

אבן עזרא

והיתה בבל. שהיתה צבי ממלכות וכמוהו הבית הזה יהיה עליון אשר היה: לא תשב. והטעם לא תהיה נושבת: יהל. חסר אלף כמו שקר מזין: ערבי. הם בני קדר וכן מלכי הערב משא בערב והטעם כי אפילו ערבי שמנהגם להתנודד ממקום למקום לא יתקעו שם אהליהם: ורבצו. ציים. הם חיות דרות בארץ ציה: אוחים. אין לו אח והם חיות שמשתוממים כל רואם: בנות יענה. ידועו' והם עופות: ושעירים. כרמות שדים והם שעירים ברים ויתכן היות אוחים עופות והוא הנכון: וענה איים. לשון רבים מן איה וענה טעמו כגון אודירה מגזרת מעון: באלמנותיו. יש אומ' כי פירושו כמו בארמנותיו כמו וידע אלמנותיו ולא יתכן שיתחלף אות באות לבד מאותיות אהו"י וכן פירושו וענה שם כל אחד מהאיים עם אלמנותיו ותנים כמו אח הייתי לתנים: כי. כאשר נלכדה בבל אז שלח כורש הגולה: ונספחו. ונתחברו כמו ספחני נא: ולקחום. הטעם כאשר יראו העמים שכורש יכבד ליסרא' יבקשו להיותם עבדים לישראל: והיה. כף מעצבך עם יהודה ידבר. מעצבך בגוף ומרגזך בלב: ונשאת. מדהבה. תרגום זהב וכן בלשון קדר והטעם זהב המס: שבר. מטה רשעים. רמז למלכות וכן שבט כי המלך כרועה והעם כצאן: מכה. מכת. סמוך ויחסר יד וכמוהו השותים במזרקי יין: מורדף. פעול מהבנין הכבד הנוסף וטעם מורדף רודה במורדף בלי חשך ויתכן היות מורדף פעול בטעם: נחה. במות מלך בבל: פצחו. בלשון קדר דבר נאות: גם. הטעם שהיה מצוה לכרות הברושים והארזים לבנות מצור וסוללה: שאול. לשון זכר ונקב' והנה רגזה גם עורר: רפאים. הם המתים ויתכן היות האלף תחת הא רפה: עתודי ארץ. הם המלכים כטעם אותים: הקים. מכסאותם. היו קמים כאילו היו חיים ויתכן היות מנהג הבבליים לשום כסאות בקברי המלכי': כלם. אילו יכלו לדבר היו אומרי' כן: חלית. מגזרת מחלה: הורד. יבעי' יתכן היותו פועל עבר כמו אשר ילד לו ויתכן היותו עתיד תחת עבר ובא על דרך לשון זכר כמו ולוקח מהם קללה והיא דרך נאות וככה בלשון קדר וכן ומכסך והוא פועל: איך

וקרוב ד' בקריאה וסי' וענה איים באלמנותיו. כי קרוב יום וקרוב יום ליי'. הודינו לך אלהים הודינו. וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח: והביאום ג' ב' מלאים וא' חס' וסימ' למען אשר יביאו בני ישראל. ולקחום עמים והביאום. ובזזום ולקחום: מכה ה' פתחין וסי' בלשון ארמי עבראה בחוטרא לא תלקי עממין כרוגזא יי' מחי.

ופי' בסדר שמות: ויאמרו ט' רפי' בקריאה וסי' זכור ימות עולם בינו. יי' עזי ומעזי ביום צרה. בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים. כלם יענו ויאמרו אליך דסיפר'. כל הגוים נקבצו לך דסיפר'. ישישו וישמחו בך. ירננו וישמחו חפצי צדקי. ישמחו השמים ותגל הארץ. ותשלח ברקים ויפיצם: ארזי י"ד זקפין קמצין בקריא' וסימ' ירכיבהו על במותי ארץ. שאול מתחת רגזה לך. הכינו לבניו מטבח. אבל אמללה ארץ. רנו שמים כי עשה יי'. רנו שמים וגילי ארץ. ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך. ותשכח יי' עושך. חשף יי' את זרוע קדשו. כי קול נהי נשמע מציון. הנני מביא אתם מארץ צפון וקבצתים. יי' עזי ומעזי. משא דבר יי' על ישראל תניינא דזכריה. כי לא מחרבם. וכל אתנחתא וס"פ דכוו' קמץ במ"ד בסגול וסימ' כי לא שלום ידברו. בשבך אלהים. דור ודורות שניו. תחת שלש רגזה ארץ:

14

אבן עזרא

איך. הילל. הקרוב אל הדעת שהוא כוכב נוגה והעד בן שחר שהוא כראה קרוב מעלות השחר בימים ידועים ואין בכוכבים ובצבא השמי' כולו כוכב מאיר למראה העין כמוהו על כן נקרא הילל מגזרת לא יהלו אורם: חולש. כמו ויחלש יהושע ויש אומ' מפיל גורלות כטעם קלקל בחצים: ואתה. השמים אעלה. רמז לגבהות הלב: ואשב בהר מועד. הוא הר ציון ונקרא כן שהוא מועד השם כמו שרפו כל מועדי אל והעד ירכתי צפון כי היתה ציון: אעלה. זה הפסוק דבק בבא אחריו אתה אמרת אעלה על כ במותי עב: אדמה. מבנין התפעל והתי"ו מבולע והעד דגשות המ"ם: ראיך. ישגיחו כמו יביטו: יתבוננו. מילמדו בינה בעבורך: שם תבל. מקום הישוב ולשלם זאת המלה בלשון נקבה רק במקום הזה ויש אומרים כי וי"ו ועריו שב אל מדבר או כי הרס ערי עצמו: לא פתח. בית מאסרם: כל. איש בביתו. מהכין לעצמו והוא הקבר וכן אל בית עולמו: ואתה. הקדמונים אמרו כי אחרי מות נבוכד נכר השליכו מקברו כי היו אומרי' אנשי מלכותו שמא לא מת ועוד ישוב כאשר שב בראשונה גם זה נכון והאמת כי זה הפסוק על נבוכד נכר הוא כי הוא תחלת מלכות בבל על ישראל והעד הכינו לבניו מטבח: כנצר. ענף: מטועני חרב: בלשון קדר כמו מדוקרים ויש אומ' מגזרת טענו בדרך רחוקה כמו מלאים: מובס. פעול מהשכיים הנראים: לא תחד. חסר אלף השורש כמו אוהבי אהב ורבי יהודה המדקדק אומ' שהוא חסר יו"ד מגזרת יחד: כי ארצך שחת אפילו ארצך שחת ואף כי ארצות אחרות והנה פירשו ועריו הרס: הכינו לבניו. בלשצר וכל ביתו: בעון אבותם. אויל מרודך אביו ונבוכד נכר אבי אביו: ערים. אויבי' כמו ויהי עריך והטעם כי יעורר שנאה בכל העולם והנה הטעם ומלאו שלא ימלאו וי"א אחר שלא ירשו הם הארץ יתיישב העולם: וקמתי. שם. הוא עצם. ושאר כמו שאר בשרו והוא האב' ונין בן. ונכד בן הבן: ושמתיה. קפוד. ידוע יש אומרים שהוא מגזרת קפדתי כאורג חיי בעבור הקפידו: וטאטאתיה. כל המפרשי' אמרו כי אין למלה הזאת אחות והטעם הענין שיסירו בו הרוקן: נשבע. שבועת השם היא הגזרה שנגזרה: דמיתי. חשבתי והטעם כל מה שחשבתי בבבל מה שעבר כן היה וכן יהיה לעתיד: לשבור. כאשר חשבתי לשבור אשור בארצי שהיא ירושלם כי שם הכבוד: וסר מעליהם. מארצי והרי: זאת. כן תהיה זאת העצה שיעצתי על בבל: על כל הגוים. על אשור ועל בבל בעתם: כי. אחר שהשם גזר מי יוכל להפר: בשנת. המשא. נבואה או משל בדרך נבואה והעד כי משורש נשא:

ישעיה

היתה ד' בקריאה וסימ' אם לא כאשר דמיתי. ומלחמה לא היתה. ציון מדבר היתה. על כן למדה היתה: וידו ג' בקריאה וסימ' בסדר תולדות:

איך נפלת משמים הילל בן־שחר נגדעת לארץ חולש על־גוים: ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי־אל ארים כסאי ואשב בהר־מועד בירכתי צפון: אעלה על־במתי עב אדמה לעליון: אך אל־שאול תורד אל־ירכתי־בור: ראיך אליך ישגיחו אליך יתבוננו הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות: שם תבל כמדבר ועריו הרס אסיריו לא־פתח ביתה: כל־מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בביתו: ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב לבש הרגים מטעני חרב יורדי אל־אבני־בור כפגר מובס: לא־תחד אתם בקבורה כי־ארצך שחת עמך הרגת לא־יקרא לעולם זרע מרעים: הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל־יקמו וירשו ארץ ומלאו פני־תבל ערים: וקמתי עליהם נאם יהוה צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד נאם־יהוה: ושמתיה למורש קפד ואגמי־מים וטאטאתיה במטאטא השמד נאם יהוה צבאות: נשבע יהוה צבאות לאמר אם־לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום: לשבר אשור בארצי ועל־הרי אבוסנו וסר מעליהם עלו וסבלו מעל שכמו יסור: זאת העצה היעוצה על־כל־הארץ וזאת היד הנטויה על־כל־הגוים: כי־יהוה צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה: טו בשנת־מות המלך אחז היה המשא הזה:

תרגום

איכדין אתרמיתא מן רומא דהויתא זיותן בגו בני אנשא ככוכב נוגהא בין כוכביא אתרטישתא לארעא דהויתא קטול בעממיא: ואת אמרת בלבך לרומא אסק עיל מן עמיה דאלהא אשוי כורסי מלכותי ואתיב בטור זמן בסיפי צפונא: אסק עילוי כל עמא איהי עילאי מכולהון: ברם לשאול תתחת לסיפי גוב בית אבדנא: חזן עלך ידיקון בך יסתכלון ויימרון הדין גברא אזיע ארעא אצדי מלכוותא: שוי תבל כמדברא וקרוהי פגר לאסירוהי לא פתח תרעא: כל מלכי עממיא כולהון שכבין ביקר גבר בבית עלמיה: ואת אתרמיתא מקברך כי חט טמיר תפי קטילין מטעני חרב נחתין לגוב אבני בית אבדנא כפגר מדשדש: לא תהי כחד מנהון בקבורתא ארי ארעך חבלתא ועמך קטלתא לא יתקיים לעלם זרע מבאשין: אתקינו לבניהון קטול בחובי אבהתהון דילמא יקומון ויחסנון ארעא ויתמלון אפי תבל בעלי דבב: ואתגלי לאתפרעא מנהון אמר יי צבאות ואישיצי לבבל שום ושאר ובר ובר בר אמר יי: ואשוינה לירותת קופדין בית צדו כיצין דמיין ואיהממינה כמא דמהממין במכינא ואיתכבינא לשיצאה אמר יי צבאות: קיים יי צבאות למימר אם לא כמא דחשיבית כן תהי וכמא דיעצית היא תקום: למתבר אתוראה בארעי ועל טורי עמי אידושינה ותעדי מנהון מרותיה ונירה מעל צוריהון יתפסק: דא מלכא די מליך על כל יתבי ארעא ודא גבורתא די מרממא דשליט על כל מלכותא: ארי יי צבאות מלך זמן יעדי וגבורתיה מרממא ולית דיתיבניה: בשתא דמית מלכא אחז הוה מטל נבואתא הדא:

רשי

הילל בן שחר. כוכב המנוגה המהיל אור ככוכב הבוקר זו הקינה על שרה של בבל כאמריה שיפול משמים: נגדעת לארץ. אתה נבוכד נצר שהייתה חולש על גוים. מטיל גורל עליהם על המלכים מי מהם ישרתך ביום פלוני ומי ביום פלוני. ורבותינו דרשוהו שהיה מטיל גורל על המלכים למשכב זכור: ממעל לכוכבי אל. ישראל: בהר מועד. הר שהכל מתוועדים שם הוא הר ציון: בירכתי צפון. בעזרה מקום שנבחר בו ירך הצפוני כענין שנאמר על ירך המזבח צפונה: אעלה על במותי עב. אינו כדי לדור עם בני אדם אעשה לי עב קטנה באויר ואשב בה. ויונתן תירגם אסק עילוי כל עמא: ישגיחו. יביטו דרך חורין וחרכין אגוטי"ר בלע"ז: יתבוננו. פורפנסי"ר בלע"ז: לא פתח ביתה. לא פתח להם בית אסיריה' להוציאם כל ימי חייהם לפוטרם ללכת בביתם כל תיבת שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: איש בביתו. בקברו וכן תירגם יונתן בבית עולמיה: כנצר נתעב. כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומפרש ומוציאו כך הושלכת מקברך. אמרו חכמים כשנעשה בהמה וחיה שבע שנים המליכו עם הארץ את אויל מרודך וכשחזר למלכותו כלאו וחבשו בבית האיסורין עד יום מותו כשמת הוציאו אויל מרודך מבית הסוהר להמליכו ולא קבל עליו אמר אם ישוב למלכותו יהרגני אמרו לו מת ונקבר ולא האמין עד שהוציאוהו מקברו וגיררוהו: לבוש הרוגים מטועני חרב. בלבוש מלוכלך כמות לבוש הרוגים: מטועני חרב. מדוקרי רמחים מודקר בלשון ערבי מוטען: יורדי אל אבני בור. אל עמקי בור מקום שהאבנים כוללים שם ירדת: כפגר מובס. מוקש ת"י כמו כבוס קמיכו ועל הרי אבוסנו מתבוססת בדמיך הכרום כטיט חוצות: לא תחד אתם בקבורה. לא תשוה לשאר מלכי' לנוח בקברך: כי ארצך שחת. ברוב עבודה ועמך הרגת אתם כמו שמפורש ברכיה ואמ' להוביא לכל חכימי בבל לכך שנהוך והגו בך בזיון להשליכך מקברך: לא יקרא לעולם זרע מריעים. ואף בניך ילקו בעונך ולא יתקיימו אחריך ימים רבים כי יתחברו עליהם שנאיך וישחיתו. ויאמרו זה לזה הכינו לבניו מטבח לבל יקמו וירשו ארץ ותמלא הארץ שונאים ומציקים וכן תירגם יונתן בעלי דבבין כמו ויהי ערך. ועוד יש לפתור ומלאו פני תבל ערים כלפי שאמרנו למעלה שם תבל כמדבר ועריו הרס חזר ואמר יכלה זרעו ויחזרו יושבי הערים למקומן ומלאו פני תבל עירות: ושאר. שארית: נין. בן מושל במלכות אביו: ונכד. בן הבן. נין זה בלשאצר. ונכד זו ושתי: קיפוד. הריצ"ון בלע"ז: וטאטאתיה. לשון כיבוד אשקוב"ר בלע"ז כמו שאמרו רבותינו לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעי כו': כאשר דמיתי. באשור כן היתה אתה כנבוכד נצר ראיתה שנתקיימו דברי נביאי ישר' בסנחריב לשבור אשור בארצי ובזאת תדע כי את אשר יעצתי עליך גם היא תקום: לשבור אשור וגו'. מוסב על כאשר דמיתי כן היתה: אבוססו. אשר אמרתי לרומסו ולבוססו: על כל הגוי'. על אשור בשעתו ועל בבל בשעת': בשנת מות המלך אחז. ומלך חזקיהו בנו היה המשא הזה על פלשתי':

רשי

אל תשמחי פלשת כולך · שהרי מותם ראשה שמי אחז שהיה רשע שגרם לו רשעו שנשם בידכם כענין שנאמר בד"ה ופלשתי' פשטו בערי השפלה וגו': כי נשבר שבט מכך · כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות בכם כמו שמצינו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנ' ויצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת: כי משרש נחש · משורש אותו נחש יצא צפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה זה חזקיהו שנאמר בו הוא הכה את פלשתי' ואת עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: ופריו שרף מעופף · תירגם יונתן ועובדוהי יהון לכון כחיוי: ורעו בכורי דלים · ורעו בימיו שרי ישראל שהן עכשיו דלים מ[?] משיכם: בכורי · לשון שרים כמו גם אני בכור אתנהו: כי מצפון עשן בא · פורענות קשה כעשן תבא עליהם מצפון עזה וגבוליה שהכה חזקיהו היו בדרומה של ארץ ישראל במקצוע דרומית מערבית כמבואר בארץ ישר' לה תכפו' וכן מצינו בספרי כשאמרו בקשו לברוח כלפי דרום היו מסגירין אותו שנאמר על שלש' פשעי עזה למדנו שעזה בדרום: ואין בודד במועדיו · תרגם יונ' ולית דמאחר בזמנוהי בגדודים שיועד לבא עליכם אין מאחר פעמיו להיות בודד ובא בדד לבדו אלא כלם כאחד יבואו בחזקה: ומה יענה מלאכי גוי · ומה יגידו בימי חזקיה מלאכי ישראל ההולכים לבשר בשורות כן יגידו יי' יסד ציון הקים בה מלך הגון וחזק ויי' עמו: ובה יחסו עניי עמו · אף מעשרת השבטים באים שם כמו שמפורש בד"ה ששלח חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל לשוב להב"ה: משא מואב · כתב' ישעיה שיבא סנחריב על מואב ויגלם כמו שנאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב: כי בליל שודד ער מואב נדמה · נדמה מואב כאילו ישן דומם ואין יכול להלחם ובליל אחר אשר שודד בו קיר מואב נדמה תרגם יונתן ואינון דמימין · ער וקיר שתי מדינות מואב הם: עלה הבית · עלה מואב הבית ואנשי דיבון עלו הבמות לבכי אלו בוכים בבית ואלו מכים בראשי במותיהם: יורד בבכי · נוטה וכופס בבכי וכן וירדתי על ההרים וכן זכור עניי ומרודי: על כן חלוצי מואב יריעו · על אשר מזויני מואב יריעו לקראת המלחמה ונפשו של מואב ירעה לו מתרועעת כאבל על עצמו: לבי למואב יזעק · כנביאי ישראל אינם כנביאי אומות העולם בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ונביאי ישראל מתאוננים על פורענות שבאה על האומות: בריחיה עד צוער · על כל חזקה של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שלישיה עיקר חוזק שלהם כעגלה שהיא שלישית לבטן: לשון אחר שלישיה גבורתית ויונתן תירג' בריחיה כמו בורחיה הבורחי' יברחו מהם להימלט עד צוער כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער: מעלה הלוחית · מקום מעלות הר ששמו מעלה הלוחית וכן מורד חורונים יבכו הבורחי' דרך שם וכל המקומות האלה ממואב הם: יעוררו · יצעקו ולשו' ארמי הוא שתרגם יונתן לא ידרוך הדורך הידד לא יעוררון בקלהון: מי נמרים · כשר של אותו מקום: משמות יהיו · שדם חלל המתערב ונופל בהם: כי יבש חציר וגו' · כלות גבוריהם ומלכיהם ושליטיהם ולפי שבשבחה של ארץ מואב הוא מרעה הטוב שבה כמו ששנינו אלים ממואב לפי' משל את פורענותם בחורבן מרעה שלה: על כן יתרה עשה · על אשר יתרה עשה תבא עליו הפורענו' הזה שהיו כפויי טובה שהרי בכמה מקומו' עמד אברה' ללוט בבאתו מחרן ובלכתו למצרים ובזכותו נוצל מתוך ההפכה ונלחם עליו עם אמרפל וחביריו והיה להם לגמול טובה לזרעו והם היו מוכים אותם כשהגלה סנחרי' לראובני ולגדי והיו ישר' בוכים ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננים והלא לבית אביכם אתם הולכים אברהם אביכם לא מעבר הנהר בא · וזהו שנאמר שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון ועוד ששיעו את סנחריב שלש שנים שבר על שמרון הוא שנאמר בשלשה שנים כשני שכיר ונקלה כל כבוד מואב: ופקדתם

מסורה

בודד ג' ומ"ל וסימ' ואין בודד במועדיו · פרא בודד לו · בצפור בודד על גג: ובה ג' בקריאה וס' וכה אדע כי עשית חסד · ובה אבן יקרה · ובה יחסו עניי עמו: ס' ישעיהו בכל ראש קרחה · ירמיהו כי כל ראש קרחה · ישעיהו כל זקן גדועה · ירמיהו וכל זקן · ישעיהו עד יהץ נשמע קולם · ירמיהו נתנו קולם · ישעיה בריחה

ישעיה

אַל־תִּשְׂמְחִי פְלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף׃ וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ וְהֵמַתִּי בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג׃ הֵילִילִי שַׁעַר זַעֲקִי־עִיר נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו׃ וּמַה־יַּעֲנֶה מַלְאֲכֵי־גוֹי כִּי יְהוָה יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ׃

מַשָּׂא מוֹאָב כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד עָר מוֹאָב נִדְמָה כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד קִיר־מוֹאָב נִדְמָה׃ עָלָה הַבַּיִת וְדִיבֹן הַבָּמוֹת לְבֶכִי עַל־נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאָב יְיֵלִיל בְּכָל־רֹאשָׁיו קָרְחָה כָּל־זָקָן גְּדוּעָה׃ בְּחוּצֹתָיו חָגְרוּ שָׂק עַל גַּגּוֹתֶיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה יְיֵלִיל יֹרֵד בַּבֶּכִי׃ וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד־יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם עַל־כֵּן חֲלֻצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ נַפְשׁוֹ יָרְעָה לוֹ׃ לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק בְּרִיחֶהָ עַד־צֹעַר עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה כִּי מַעֲלֵה הַלּוּחִית בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ כִּי דֶּרֶךְ חוֹרֹנַיִם זַעֲקַת־שֶׁבֶר יְעֹעֵרוּ׃ כִּי־מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יִהְיוּ כִּי־יָבֵשׁ חָצִיר כָּלָה דֶשֶׁא יֶרֶק לֹא הָיָה׃ עַל־כֵּן יִתְרָה עָשָׂה

תרגום

לָא תֵיחֲדוּן פְּלִשְׁתָּאֵי כּוּלְכוֹן אֲרֵי אִתְּבַר שׁוּלְטַן דַּהֲוָה מַפְלַח בְּכוֹן אֲרֵי מִבְּנֵי בְנוֹהִי דְיִשַׁי יִפּוֹק מְשִׁיחָא וִיהוֹן עוֹבָדוֹהִי בְּכוֹן כְּחִיוֵי מַפְרִית׃ וְיִתְפַּרְנְסוּן חֲשִׁיכֵי עַמָּא וְעִינְוְתָנַיָּא בְּיוֹמוֹהִי לְרוּחְצָן יִשְׁרוּן וִימוּת בְּכַפְנָא בְּנֵךְ וּשְׁאָר עַמֵּיךְ יִקְטוֹל׃ אֲלִילִי עַל תַּרְעֵךְ צְוַוחִי עַל קַרְוֵךְ אִתַּבַּרְתּוּן פְּלִשְׁתָּאֵי כּוּלְכוֹן אֲרֵי מִצִּפּוּנָא פּוּרְעָנוּתָא אָתְיָא וְלֵית דִּמְאַחַר בִּזְמְנוֹהִי׃ וּמַה יְבַסְּרוּן אִזְגַּדֵּי עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ שַׁכְלֵיל צִיּוֹן וּבַהּ יִתְרַחֲצוּן חֲשִׁיכֵי עַמֵּיהּ׃

מַטַּל כַּס דְּלוּט לְאַשְׁקָאָה יַת מוֹאָב אֲרֵי בְּלֵילְיָא אִתְבְּזֵיזַת לְחֵיַּת מוֹאָב וְאִינוּן דְּמִיכִין וּבְלֵילְיָא אִתְכְּבִישׁ כְּרַכָּא דְמוֹאָב וְאִנּוּן דְּמִיכִין׃ סְלִיקוּ לְבָתַּיָּא וְדִיבוֹן לְבָמָתָא לְמִבְכֵּי עַל נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאֲבָאֵי מְיַלְּלִין בְּכָל רֵישֵׁיהוֹן מְרַטָּא וּבְכָל דְּקַן גִּילּוּחַ׃ בְּשׁוּקֵיהוֹן יַסְרוּן סַקִּין עַל אִגָּרֵיהוֹן וּבִרְחוֹבֵיהוֹן כּוּלְהוֹן מְיַלְּלִין מְצַוְחִין וּבָכַן׃ וּצְוַחוּ יָתְבֵי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד יַהַץ אִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן עַל כֵּן מְזָרְזֵי מוֹאָב מְיַלְּלִין וְעַל נַפְשְׁהוֹן מְצַוְחִין׃ בְּלִבֵּיהוֹן מוֹאֲבָאֵי יֵימְרוּן לְמֵעֲרַק עַד צוֹעַר עֶגְלַת תְּלָתוּת רַבְּתָא אֲרֵי בְּמַסּוּקִית לוּחִית בְּיִבְכָּן יִסְקוּן בַּהּ אֲרֵי בְּמַחוֹתִית חוֹרוֹנַיִם צְוָחַת תְּבִירֵי קְרָב יַבְסְרוּן׃ אֲרֵי מֵי נִמְרִים לְצָדוּ יְהוֹן אֲרֵי יְבֵשׁ עִסְבָּא סַף דִּיתְאָה יְרוֹק לָא הֲוָה׃ עַל כֵּן שְׁאָר נִכְסֵיהוֹן יִתְבַּזְזוּן

מסורה

כתיב · ירמיהו וקצות בריחיה · ישעיהו יעלה בכו · ירמיה יעלה בכבי · ישעיה כי דרך חרנים · ירמיה במורד חרנים: שלישיה ג' וסימ' עד צער עגלת שלשיה · עד חרנים עגלת שלשיה · ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה · בתראה מל':

אבן עזרא

אל תשמחי · הוא בפעוני והוא קשה מהנחש והטעם כי חזקיה יהיה גבור מאביו והוא יזיק פלשתים כי כן כתוב במלכים הוא הכה את פלשתים את עזה ואת גבולה ממגדל נוצרי' ועד עיר מבצר והפרי שיתן שרף מעופף והמעופף הוא קשה בשרפים: ורעו בכורי דלים · הם ישראל שהתדלדלו קודם כל אומה והטעם כי יהיה לישראל שובע ושכנו לבטח ואת ש[?] פלשת להפך: שרשך · האבות · ואחריתך הם הבנים וכן לא ל[?] לאחריתו: הילילי · הטעם שירימו קול בפרהסיא: כי מצפון עשן בא · הוא מלך אשור והנכון שהוא כבוכר כבר והעד כי יי' יסד ציון: ואין בודד · מגזרת בדד במועדיו · בארמונות בא העשן ולא יכול אד' לשבת אפילו לבדו בביתו: ומה יענה · כל מלאך מתלאכי גוי זה יענה כי יי' יסד ציון ולא יוכל מלך אשור לה וטעם ומה יענה שישאלו הגוים מה היה לירושלם וכן יענה ה' המלאכי' לשולחיהם: משא · בליל · סמוך והטעם בליל כך ת[?] מהשבוע: שודד ער מואב · והנה הוא חסר בי"ת במואב: נדמה · נכרת כמו ודמיתי אמך: קיר מואב · מדינה כמו וארם מקיר: עלה · הטעם עלה יושב · הבית שם מדינה · הבמות לע"ז: בכל ראשיו · של מואב: כל זקן גרועה · שם כמו ואבולתו חוב[?] ובי"ת בראשיו ימשך אחר עמו כמ"ש מאל אביך: בחוצותיו · בחוצות מואב: על גגותיה · רמז למדינה: ייליל · כמו ייטיב והכת[?] העתיד בבנין הפעיל כי והם זרות: ותזעק · נפש של מואב: ירעה לו · והנכון שכל אחד יזעק ויאמר: לבי למואב · בעבור מואב: בריחיה · בריחי המדינה נועקים כמו הילילו שער או בריחיה הובאו מגרים כי משם בא מלך אשור או צוער של סדום ויהיה עגלת שלישיה שם לה ג' שנים תואר צוער ויתכן היות בריחיה שם התואר כטעם בורחיה אך ברוחיה לא יתכן לאמרו כי איך יהיה פעול וי"ו לפועל עומד: יעוררו · העי"ן השני כפול והטעם כמו יעוררו והוא מלה זרה: כי · נמרים · שם מקום: משמות · שם ואלו היה פועל מהכפולים יתחת השי"ן חירק: על · יתרה · שם ממון: עשה · קנה כמו עשה לי את החיל הזה: ופקדתם

אבן עזרא

ופקדתם · מגזרת פקדון והנה הממון ישאום אל ערבי הנחל והנכון שהמונם ישאוהו כל הנחל הידוע בארצם שהוא על ערבים והטעם שיוליכו ממונם למקום אחר אולי ישאר להם׃ כי · עד · מוסף אחר וכן ועד באר אלים׃ כי · מלאו דם׃ חללי מואב׃ נוספות · הטעם רעות נוספות וכן עשיר יענה עזות והטעם מלות׃ כי אשית · מוסף גם אח׳ וכן הוא כי אשית לפליטת מואב אריה והוא מלך אשור׃

רשי

ופקדתם · תרגם יונתן ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב והוא לשון מינוי כמו ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקדתם עליה תלקח מהם׃ על נחל הערבים ישאום · יקחו האויבים אותם את הגבולין ועוד יש לפרש ופקודתם שאביא עליהם זו תהיה על נחל הערבים ישאום האויבים יגלו אותם אל ארץ בבל שהיא נחל ערבים ש׳ על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו׃

מסורה

מדברה ה׳ ג׳ קמץ וב׳ פתחין וסימ׳ והיו תצאתיו מדברה · לך שוב לדרכך מדברה · שלחו כר מושל ארץ · ולמזרח ישב דד״ה · ומן הגדי נבדלו אל דויד · ג׳ בתראי קמצי׳ ׃ ודרש ג׳ חס׳ וכו׳ ודרש אל הבתים · שפט ודרש משפט · שחר טוב יבקש רצון׃ בבכי ו׳ רפין וסימ׳ נבכר בסדר ויגש ׃

ישעיה

וּפְקֻדָּתָם עַל נַחַל הָעֲרָבִים יִשָּׂאוּם׃ כִּי־הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת־גְּבוּל מוֹאָב עַד־אֶגְלַיִם יִלְלָתָהּ וּבְאֵר אֵילִים יִלְלָתָהּ׃ כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם כִּי־אָשִׁית עַל־דִּימוֹן נוֹסָפוֹת לִפְלֵיטַת מוֹאָב אַרְיֵה וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה׃

יו שִׁלְחוּ־כַר מֹשֵׁל־אֶרֶץ מִסֶּלַע מִדְבָּרָה אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן׃ וְהָיָה כְעוֹף־נוֹדֵד קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב מַעְבָּרֹת לְאַרְנוֹן׃ הָבִיאוּ עֵצָה עֲשׂוּ פְלִילָה שִׁיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ בְּתוֹךְ צָהֳרַיִם סַתְּרִי נִדָּחִים נֹדֵד אַל־תְּגַלִּי׃ יָגוּרוּ בָךְ נִדָּחַי מוֹאָב הֱוִי־סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד כִּי־אָפֵס הַמֵּץ כָּלָה שֹׁד תַּמּוּ רֹמֵס מִן־הָאָרֶץ׃ וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וּמְהִר צֶדֶק׃ שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּא מְאֹד גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ לֹא־כֵן בַּדָּיו׃ לָכֵן יְיֵלִיל מוֹאָב לְמוֹאָב כֻּלֹּה יְיֵלִיל לַאֲשִׁישֵׁי קִיר־חֲרֶשֶׂת תֶּהְגּוּ אַךְ־נְכָאִים׃ כִּי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלַל גֶּפֶן שִׂבְמָה בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ שְׂרוּקֶּיהָ עַד־יַעְזֵר נָגָעוּ תָּעוּ מִדְבָּר שְׁלֻחוֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ עָבְרוּ יָם׃ עַל־כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי יַעְזֵר גֶּפֶן שִׂבְמָה אֲרַיָּוֶךְ דִּמְעָתִי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה כִּי עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־קְצִירֵךְ הֵידָד נָפָל׃

תרגום

ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב מנהון׃ ארי אקיפת צוחתא ית תחום מואב עד אגלים מיללין ובאר אילים מצוחין׃ ארי מי דימון אתמליאו דם קטולין ארי אמני על דימון כנישת משריין לשיזבת מואב מלך במשריתיה יסק ולמיבז שארא דארעהון׃ יהון מסקי מסין למשיחא דישראל דיתקוף על דהוו במדברא טור כנישתא דציון׃ ויהי כעופא דאפרחוהי מקיניה ויטלטל יתפקן ויהוין בנת מואב מגיזין להון לארנון׃ אתמליכו מלך עיבידו עצה שויאו כליליא טוליך בימםא בגו טיהרא טמרי מטלטליא ומבדריא לא תקרבון׃ יתיתבון ביך מטלטלי מלכות מואב הוי סיתרא להון מן קדם בוזין ארי סף מעיקא אשתיצי בוזא ספו כל דהוו דיישין מן ארעא׃ בכן משיחא דישראל יתקן בטוב כורסוהי ויתיב עלוהי בקשוט בקרתא דדוד דאין ותבע דין ועבד קשוט׃ שמענא רברבי מואב דמתגאן לחדא יקירהון ומפנקיהון וגיותנותהון לקביל פורענותהון לא שוי להון׃ בכן מיללי מואבאי על מואבאי כולהון מצוחין ומיללין על אנש כרך תוקפהון דוון ימרון ברם כבישין׃ ארי אתבזיזא משרית חשבון אתקטלא סיעת שבמה מלכי עממי קטילו שלטוניהון עד יעזר מטו טעו למדבר מטלטליהון גזו עברו ימא׃ על כן כמא דאיתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה אירוינך דמעתי חשבון ואלעלה ארי על חצדיך ועל קטפיך בוזזין נפלו׃

אבן עזרא

שלחו כר · מין ממיני הגמל מירוץ מגזרת הכרי והרכים · יש אומרים כי מושל ארץ יאמר הכר בעבור שפסיעתו באר׳ גדולה מכל פסע והנכון ל להיות כר סמוך כי לא ימצא רק אל ה המושלים׃ והיה · מואב כעוף נודד׃ בנות מואב · הם הכפרים כמו וילכדו בנותיה׃ הביאו · דברי הנביא למואב קודם שתבא לך זאת הצרה הביאו לנפשך עצה׃ פלילה · שם על משקל אכילה מגזרת פלילים׃ צלך · תסתירי ישר׳ בבואם אליך נדחי ממקומם · נודד אליך אל תגלי׃ יגורו · נדחי · דברי הנביא או השם בעבור כבוד ישראל׃ מפני שודד · ששדד שומרון והוא מלך אשור׃ כי · עד יבוא עת שאבד זה הכונס ויכלה השוד והמץ · תאר השם והוא יוצא למען ת תמוכו כמותו׃ תמו · מחכות׃ רומס · הוא מלך אשור׃ והוכן · בעבור החסד כסא המלוכה׃ באהל דוד · היא ירושלם׃ שופט · זה חזקיהו׃ ומהיר צדק׃ תאר השם מגזר מהרה׃ שמענו · ידבר הנביא על לשון ישראל או הגוים׃ גא · חסר הא והיא מלה זרה׃ לא כן בדיו · לא יהיה כן בדיו כמו ו ותעם בדים ויש אומרים מחשבותיו ולא כן כמו כן בנות צלפחד ובדיו כמו בדיך מתים יחרישו׃ לכן · לאשישי · יש אומרים ליסודי והטעם שיהגו והם נכאים כאשר יספרו מעלת אשישי קיר חרשת וכן בתרגום ארמית ואושיא יחיטו והנכון בעיני שהוא כמו אשישי ענבי׳ והעד גפן שבמה והטעם שתהגו ואתם נכאי׳ כאשר תזכרו ימי השמחה הפך היללה׃ כי שדמות · כמו ומשדמות עמורה כמו גפנים׃ אמלל · כל אחד׃ בעלי גוים · כמו אדני יוסף כסף ישיב לבעליו והם מלכי אשור׃ הלמו שרוקיה · הכו והלמה סיסרא׃ עד יעזר נגעו · כל כך היו רחבי׳׃ תעו מדבר · שרחבו עד מקום שאין שם ישוב׃ שלוחותיה · אילניה כמו שלחיך פרדס רימונים׃ נטשו · כמו והנם נטושים פרושים׃ על כן אבכה · יאמר כל א׳ וא׳ ממואב׃ גפן שבמ׳ · שם מקום ויחסר על׃ אריוך · מלה זרה כי היוד תחת הוי״ו והוי״ו תחת הא והיא מלה זרה והכ״ף לנוכח חשבון והיא מדינ׳ מואב הגדולה׃ על קיצך · פרי הקיץ׃ הידד · זאת המלה ידברו בה הרומסי׳ והדורכי׳ והוא שחית הפרי והקציר בעודנו רטוב׃

רשי

אגלים ובאר אלים · מקומות הם בגבול מואב׃ יללתה · של מואב׃ ובאר אלים · כמו ולבאר אלים׃ מי דימון · שם הנהר׃ מלאו דם · כשם הנהר׃ כי אשית על דימון נוספות · דם שמו ודם חללים אוסיף עליו למלאתו ויונתן תרג׳ נוספות כנישת משריין מאכות (?) הנוספות יחד והוא לשון ספו שנה על שנה ספות הרוה׃ לפליטת מואב אריה · פליטת שישאיר סנחריב יבא נבוכ׳נצר בעתו וישחיתם והוא נקר׳ אריה כענין שנא׳ עלה אריה מסובכו׃ ולשארית · ישראל׃ אדמה · אדמתכם׃ שלחו כר מושל ארץ · לא תתגאו בגאותכ׳ הלא ידעתם שמושל ארץ שלכם מישע מלך מואב במלכים היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלא אותו כר המושל שלכם מ מסלע מדברה אל הר בת ציון׃ כעוף נודד · מקינו׃ קן משולח · כאפרוחים משולחים מקינם ש שהולכי׳ מטולטלי׳ כן תהיינ׳ בנות מואב למעברות ארנון׃ עשו פלילה · הוא לשון ויכוח משפט לבחור לך את הטוב כמו משפט נבחרה לנו ויתרו״ יימכט בלע״ז׃ שיתי כליל צלך · שיתי לך כל בצהרים שיחשיך עליך כלילה להסתר בו מפני אויביך׃ סתרי נדחי׳ · אם יברחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכד נצר אל תסגירום אלא תסתירום׃ יגורו בך נדחי · בני ישרא׳ הבורחים׃ הוי סתר למו · כי גם את תדעי נפש הנודדי׳ מה היא צרת׳׃ כי אפס המץ · המץ שליך עשרך וכבודך שהיה לך על ידי צאנך ובקרך שאת מוצצת מהם חלב וחמאה׃ כלה שד · לשון שדים המספיקין חלב כמו ושד מלכי׳ תינקי׃ תמו רומס · הבהמות שליך הרומסות בארצך׃ והוכן בחסד כסא · כשיבא עליך השבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל שבאותו הפרק יפול סנחריב על ידי חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד שיעשה כמו שמצינו שהיה גומל חסד שנאמר בדברי הימים כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפי צאן׃ וישב עליו שופט ודורש משפט ומהיר צדק · תרג׳ יונתן ועביד קשוט׃ גא מאד · מתגאה מאד׃ גאותו וגאונו · שלא כדין הוא כי עיקר גידולי בדיו על ידי ממזרות וניאוף הבנות מאביהן׃ עברתו · עיבורו הריון שלו׃ דבר אחר עברתו חמתו ששמר לישראל׃ לא כן · גבוריו עמו שהיו כפויי טובה׃ ייליל מואב למואב · על מואב׃ לאשישי קיר חרשת · על חומות קיר חרשת׃ תהגו אך נכאים · שברים׃ תהגו · תקוננו׃ אשישי · כמו נפלו אשיותיה׃ שדמות · שדות תבואה׃ גפן שבמה · יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם וישראל לקחום מיד סיחון ואימתי חזרו ליד מואב כשהגלה סנחרי׳ לראובני ולגדי באו המואבים הסמוכים להם וישבו בהם׃ אומלל · חרב׃ שרוקיה · נטיעות שורק שלה׃ עד יעזר נגעו · שדמות הגפן ושורק הנזכרים כאן אינם אלא משל והם מכות וסיעות ושלטוני׳ וכת׳ עד יעזר נגעו הלכו בגולה׃ תעו מדבר · למדבר׃ שלוחותיה · זמורותיה והם משל גליותיה׃ נטשו · נפצו כמו ונטשתיך המדברה והנם נטושי׳ וינטשו בעמק רפאי׳׃ אבכה בבכי יעזר · ת״י כמא דאיתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה ולשון המקרא הנביא או כענין קינות יעזר יש לי לקונן עליך את הגפן שבמ׳׃ אריוך דמעתי · ארוה עליך דמעה יש תיבה משמש׳ כשתי תיבות כמו בני יצאוני ארץ הנגב כשתנ ידברו לשלום׃ קיצך · תאני׳ שמיבשין בקיץ׃ הידד · קול שודדי׳ ובוזזים׃

מן הכרמל · הוא מקום יער ושדות תבואה: לא ירועע · לשון תרועת שמחה: הידד השבתי · קול המתאספים להטיל הקורה לעצור הענבים יהמו · בקינה: כי נלאה מואב · להלחם על במות המגדלים: ובא אל מקדשו · אל מקום אשר הם מתקדשים שם ומזדמנים שם להתפלל סוף כלייתו של מואב ביד נבוכד נצר:

ונאסף · יאסף הגיל אחרים מהם והטעם יסור מהם הכרמל כי נגש למואב חלץ בו: ירועע · מגזרת תרועה מהפעלים השניים כפולי האות האחרון: הידד · ביקב להוציא היין לסבת הפך הקיץ והקציר: על כן מעי · איככו דברי הנביא ריק ידבר על לשון איש מואב: והיה כי נראה כי נלאה מואב עלה על הבמה · לעד או נלאה על הבמה כ כטעם ולא יוכל והוא הנכו': זה · אשר דבר יי'. דברו היא גזרה שגזר כמלך שיאמר למשרתיו עשו כן על דרך משל להבין ה השומעי': ועתה דבר השם גלה זה הסוד כי שלש שנים נשארו והטע' כשני שכיר שכל יום יבשר נפשו מתי יגיע הקץ כן הנביא היה שמח בגעת קץ אויבו: ונקלה · כבודו שהוא המון רב וישאר מעט מזער: לא כביר · לא עם גדול במספר ידוע כבירים או טעמו לא ישאר מהם אדם גדול כמו הן אל כביר: משא דמשק · מוסר · מגזרת הסיר מהיותה עיר ואם הוא לשו' זכר והנכון שהוא על עם דמשק והעיר והיתה מ מעי כמו לעיים והמ"ם נוסף: עזובות · זה היה על יד מלך אשור: ונשבת · כי בבוא סנחריב תפש דמשק גם שמרון ותבכריה: ושאר ארם · כי דמשק היא עיר ארם יהי להם כבוד ככבוד ב בני ישר' שכתב אחריו ידל כבוד יעקב · ויש אומרי' ושאר ארם כל כך יהיו בחרפה עד שיהיה ככבוד לישר' כנגד אחור רעם: והיה · ידל כבוד יעקב · על מות החללים והגולים מהשבטים: והיה · בתחלה: כאסוף · הקוצר קציר הקמה: והיה כמלקט שבלים · באחרונה כי פעמים בא מלך אשור על ארץ ישרא': בעמק רפאים · מקום היה וקצירו רע ומעט ורזה: ונשאר · כנוקף זית · מגזרת ונקף סבכי היער וכן חגים יקופו: באמיר · הוא המעולה בזית מגזרת ויו' ה

אמר דבר יי' אל מואב מאז · מימי רבים לפני בא הרעה עליו ניבא לו ישעיה את זאת: מאז · משעת אשר שכר בלק את בלעם: ועתה דבר יי' · לקרב את הפורענות להם: בשלש שנים כשני שכיר · בשביל שלש שנים ששייעו את ס סנחרי' כששבר על שומרון ועזרוהו בלא בצע כאילו היו לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל אשר המונו של סנחריב ש ששטפ' בשבי מתוך אותו החיל הלך לו וכן מפורש בסדר עולם שטף עמונים ומואבים שהיו מ מסייעין אותם כשבר על שומרון שלש שנים לקיים מה שנאמר שלש שנים כשני שכיר וגו' ועוד יש לפרש שלש שנים כשני שכיר שלש שנים נגזרו עליכם לאורך זמן אבל מצומצמין יהיו ולא ת תאחר עוד הפורענות כאשר ידקדק השכיר בשני שכירותו ל לצמצם: ונקלה כבוד מואב · בעיני כל המון סנחריב הרב: ושאר · פליטה הנשארת למואב מעט מזער תהיה: ולא כביר · לשון רוב: מוסר מעיר · לשון הסרה: מעיר · מהיות עיר: מעי · לשון שפלות ועומק כמו מעות ימים: עזובות ערי ערוער · יונת' תרגם לשון חורבן כמו ערער ת תתערער ופירשו על ערי ארם · ומדרש אגדה מתמיה לפי שערוער מארץ ישראל היתה שנ' ואת ערוער עומד בדמש' ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק ש שווקים כמנין ימות החמה וכל אחת יש בה עבודה זרה ועובדי' לה יום אחד בשנה וישראל עשו את כלן קיבוץ אחד והיו עובדין את כלם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערוער אצל דמשק · ואני מפרשו לפי פשט המקרא של שנתחברו רצין ופקח בן ר רמליהו יחד והנביא היה מתנב' על מפלת דמשק ואומר הנה ד דמשק מוסר מעיר ערי ערוער שהיו של פקח כבר היו עזובות שגלו הראובני והגדי כבר והרי תמיד לעדרי צאן הם בתוכות ורובצים שם צאן מואב ואין מ מחריד עוד תהי מלכות פקח הולכת וכלה ותלכד גם שומרון בימי הושע ואז ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק ש שיהרג רצין: ככבוד · עשרת השבטים יהיו גם אלו יגלו לחלח וחבור ואלו יגלו לקיר שנאמר ויגלה קירה ואת רצין המית: ומשמן בשרו ירזה · ועותר יקריה יגלי: והיה כאסוף קציר קמה · כמו שבעת קציר קמה אוסף הקוצר צבת הקמה בידו אחת וזרועו השנית שבלים יקצור במגל כן יעקור סנחרי' ויגלה הכל ואף לקט הנושר בשעת קצירה ילקט וישאנו כלומר אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטם: בעמק רפאים · הוא הגיא אשר על פני ירושלם כמו שמלקט שבלים בספר יהושע תמצא שעמק רפאים סמוכה לירושלם: ונשאר בו · חזקיה וסיעתו שהם תוך ירושלם אנשים מעט כעוללות כרם וכנוקף זית המאחיר שנים שלשה גרגרים: בראש אמיר · בראש הענף: בסעיפיה · בענפיה וכן וכלה סעיפה וכן מסעף פורה: כנוקף זית · קוצץ זתים ללוקטן מן האילן וכן ונקף בסבכי היער ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון סנחרי' אנשי' מעט כנוקף זית כרא"ו באגרת חלק: ישעה · יפנה אל עושהו כמו וישע אל הבל: האדם · בדיקו' שנאמרו בם: לא יראה · לא יחשבו בעיניו

ולא יוכל ד' בקרי' וסי' וכסה את עין הארץ ולא יוכל · ובא אל מקדשו להתפלל · ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו · ולא יוכל יי' עוד לשאת · וכל ולא יכול דכוו' כמ"ד וסימ' וירא כי לא יכול לו ויגע · אתה ידעת את דוד אבי · ואחיה לא יכול לראות כי קמו · לא יכול להכיל את מעלה דד"ה: ערער ה' חס' וסי' נמסר בשמואל

ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע יין ביקבים לא ידרך הדרך הידד השבתי: על כן מעי למואב ככנור יהמו וקרבי לקיר חרש: והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל: זה הדבר אשר דבר יהוה אל מואב מאז: ועתה דבר יהוה לאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער לוא כביר:

יז משא דמשק הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מפלה: עזבות ערי ערער לעדרים תהיינה ורבצו ואין מחריד: ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו נאם יהוה צבאות: והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב ומשמן בשרו ירזה: והיה כאסף קציר קמה וזרעו שבלים יקצור והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים: ונשאר בו עוללת כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעפיה פריה נאם יהוה אלהי ישראל: ביום ההוא ישעה האדם על עשהו ועיניו אל קדוש ישראל תראינה: ולא ישעה אל המזבחות מעשה ידיו ואשר עשו אצבעתיו לא יראה והאשרים והחמנים:

ותתכניש ביע וחדוה מן כרמלא ובכרמיא לא ידוצון ולא יחייכון וחמר במעצריא לא יעצרון עיצורין עיצור אבטילית: על כן מעיהון דמואבאי ככינריא המן ולבהון על אנש כרך תוקפיהון דוון: ויהי ארי יתחזה ארי ילאה מואב על במתא וייעול לבית טעותיה למבעי ולא יכול: דין פתגמא די מליל יי על מואבאי מבכן: וכען מליל יי למימר בתלת שנין כשני אגירא ויסוף יקריהון דמואבאי בכל המון סגיא ושאר ציבחר כזעיר יסוף כל יקריהון:

מטל כס דילוט לאשקאה ית דמשק הא דמשק מתעדיא ממלכו ותהי לכרך מחמרא: שביקן קרויהון חרבו לבית משרי עדרין דען יהון וישרון ולית דמניד: ויבטיל שולטן מאפרים ומלכו מדמשק ושאר יתיראין מארם ויקרהון כיקר בני ישראל יהון אמר יי צבאות: ויהי בעידנא ההיא ימאך יקר יעקב ועותר יקריה יגלי: ויהי כמכנש חצד קמה ודרעיה שובלין יחצוד ויהי כמלקט שובלין במישר גבריא: וישתארון ביה עוללין כביעור זיתא תרין תלתא גרגרין בריש ענפא ארבעה המשא בסוכא מרדא כן ישתארון יחידאין צדיקיא בגו עלמא ביני מלכוותא אמר יי אלהא דישראל: בעידנא ההיא יסתמיך אנשא לפולחן עבדיה ועינוהי למימר קדישא דישראל יסברון: ולא יסתמיך על איגוריא עובד ידוהי ודאתקינא אצבעותיה לא יתקיים ואשיריא וחניסניא:

ל' · ל' ותח' · ב' וסי' · ל' · ר' נ' · ל' ככו' ריש וסוף פ"ה · ל' · לה' ח' · ל' · ה' חס' וכל א"ר רכות' · ב' · חצי תנב' · ל' · יב' כתחי' כליש' · ל' · ג' מל' · ר' כליש' · ל' · ל' · ל' · ב' כתרי ליש' · ל' · ל' · ל'

ולא יוכל ד' בקרי' וסי' וכסה את עין הארץ ולא יוכל · ובא אל מקדשו להתפלל · ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו · ולא יוכל יי' עוד לשאת · וכל ולא יכול דכוו' כמ"ד וסימ' וירא כי לא יכול לו ויגע · אתה ידעת את דוד אבי · ואחיה לא יכול לראות כי קמו · לא יכול להכיל את מעלה דד"ה: ערער ה' חס' וסי' נמסר בשמואל

חלק א' סוף סי' ל' ובמלכים חלק ב' סימן י': ידל י"ב פתחין וסי' נמסר בשפטים סימן ו' גבי פסו' וידל ישראל: ועיניו י"א בקריא' וסים' במסר רבת':

יוספת סעייה על ב' כליש' ישען על ביתו · הוי מחרדים מגבי' ודין

האמירך וכן בלשון קדר: ארבעה חמשה · גרגרי': בסעיפיה · של אותה שהיתה פוריה: ביום ההוא ישעה · ירפה אדם עצמו על השם וזהו הבטחון וכמוהו ישעו ואין מושיע · טעם תראנה שלא תראנה עוד עבודה זרה כי לא ילך כי אם אל מקום הכבוד: ולא · החמני · הכ"ן נוסף ככ"ן רחמניות והם צלמים עשויות כדמות מרכבות לשמש ככתוב במעשה מנשה: ביום

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ עָרֵי מָעֻזּוֹ כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ וְהָאָמִיר אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיְתָה שְׁמָמָה׃ כִּי שָׁכַחַתְּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵךְ וְצוּר מָעֻזֵּךְ לֹא זָכָרְתְּ עַל כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים וּזְמֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ׃ בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ׃

הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן׃ לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשָּׁאוּן וְגָעַר בּוֹ וְנָס מִמֶּרְחָק וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים לִפְנֵי רוּחַ וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה׃ לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה בַלָּהָה בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ זֶה חֵלֶק שׁוֹסֵינוּ וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ׃

יח הוֹי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי כוּשׁ׃ הַשֹּׁלֵחַ בַּיָּם צִירִים וּבִכְלֵי גֹמֶא עַל פְּנֵי מַיִם לְכוּ מַלְאָכִים קַלִּים אֶל גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט אֶל עַם נוֹרָא מִן הוּא וָהָלְאָה גּוֹי קַו קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ׃ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי אֶשְׁקוֹטָה וְאַבִּיטָה בִמְכוֹנִי כְּחֹם צַח עֲלֵי אוֹר כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר׃

(Masoretic margin notes: ל׳מל׳ ויתר חס׳ וכתי׳ ת׳ · ב׳ כתי׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · כ׳ ר״פ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ לשמ׳ · כ׳ ר״פ · ל׳ נביא׳ · ג׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ד׳ · ל׳ ויתיר וי״ו · ל׳ ומל׳ ר׳ · ל׳ וחס׳)

בעידנא ההיא יהוין קרוי תוקפיהון כקרך דחרוב ואתחמר די אישתביק מן קדם בני ישראל ותהי לצדו׃ ארי שבקתא אלהא פורקניך ודחלת תקיפא דימימריה בסעדיך לא אדכרתא בדיל דאת נציבא ניצבא בחירא ועובדין מקלקלין אסגיתא׃ באתר דאתקדשתון למהוי עם תמן קלקלתון עובדיכון ואף כד עלתון לארעא בית שכינתי תמן הוה חזי לכון למפלח שבקתון פולחני ופלחתון לטעותא ארחיקתון תיובא עד דימטא יום תברכון בכן הוהכיביכון למפחת נפש׃ ווי המון עממין סגיאין די כמהמי ימא המן ואתרגושת מלכוון דכאתרגושת מיין תקיפין מתרגשין׃ מלכוון דכאתרגושת מיין סגיאין מתרגשין ויזוף ביה ויערוק מרחיק ויתירדיף כמוץ טוריא קדם רוחא וכגלגלא קדם עלעולא׃ לעידן רמשא והא כדלא הות עד דלא צפרא והא כדליתוהי דין חולק לאנסנא ועדב לבזזנא׃ ווי ארעא דאתן לה בספינן מארע רחיקא וקלעיהון פריסן כנשרא דטאים בכנפוהי דמעיבר לנהרי הודו׃ דמשלח בימא איזגדין ובירגוגין על אפי מיא איזילו איזגדין קלילין לות עמא אניסא ובזיזא לות עמא דתקיף מבכן ולהלא עמא אניסא ובזיזא דבזו עממיא ארעיה׃ כל דיתבין בתבל ודשרן בארעא כמיזקף אתא על טוריא תחזון אתא וכמיתקע שופרא תשמעון פורקן׃ ארי כדנן אמר יי לי אניח לעמי ישר׳ ואשקיט להון ואיתרעי ממדור קודשי לאוטבא להון בירכן ונחמן איתי להון כפריע בשחין פציח על שמש כענן טל בשחין חצדו׃

ובבקר ו׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר בשלח׃ יהמיון ג׳ וסימ׳ כהמות ימים יהמיון· אך בצלם יתהלך איש· כי הנה אויביך יהמיון׃ גמא ג׳ וחס׳ וסימ׳ ותקח לו תבת גמא· ובכלי גמא על פני מים· היגאה גמא· וחד חציר לקנה וגמא׃ ומורט ב׳ וסימ׳ אל גוי ממשך ומורט· עם ממשך ומורט׃ ומבוסה ג׳ ומל׳ וסימ׳ השולח בים צירים· יובל שי ליי׳· יום מהומה ומבוסה ומבוכה׃

אבן עזרא

ביום· ערי מעזו· של ישראל׃ אשר עזבו· הכנענים׃ החורש· האילן כמו חורש מצל׃ והאמיר· שהוא למעלה והנה הוא השורש והסעיף שבורחים מפני ישראל בבואם אל ארץ כנען׃ והיתה· שומרון׃ שממה· כי היא עיר המלוכה׃ כי· והנה שהנביא להוכיח אנשי שומרון׃ נעמני· כמשמעו בלשון קדר והוא צמח שיצמח מהרה וכן וזמורת זר והטעם שורק זר׃ ביום· תשגשגי· תגדל׳ מגזרת שגיא תגדלי אותו מהרה וכמוהו ובבקר זרעך תפריחי והנה אומר לך כלל בדברי נביאי התוכחות כי מחצי הפסוק כלמוד על אחיו ברוב׃ נד קציר· והנה יעוד הקציר כמו וטל ילין בקצירי׃ ביום נחלה· תחסר מכה והנה נחלה תאר למכה וככה מאכלו בריאה והעד וכאב אנוש מגזרת ויאנש והנה הטע׳ כי הרבית בנים ויבא יום האיד ויספו׃ הוי המון עמים רבי׳· מלך אשור ומחנהו בבואו על ציון׃ ישאון· מגזרת שאון והנה הנון אינכו שורש והנו כמו זדון׃ לאמים· וגער בו· השם במלך אשור׃ ממרחק· כנגד ארצו׃ ורודף· הכשאר מהמונו׃ לעת· שערב היו אנשי ירושלם יריאים ממנו בלהה· כמו בלהות אתנך וטעם בלהות בהלות הפוך כמו כשב וכבש׃ בטרם בקר ואינכו· בצאת המלאך והכחיד רוב המחנה׃ זה חלק שוסינו· דברי הנביא והוא שמח׃ הוי ארץ· הוי לשון קריאה כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון׃ צלצל כנפים· כפול מצל שהיא הארץ רחבה׃ מעבר לנהרי כוש· שם מלכו אשור׃ והשולח· מי שהוא מנהגו לשלוח בים שלוחים׃ לכו· אתם מלאכים קלים ובשרו ישרא׳ שברחו וגלו והם מעבר לנהרי כוש ובעבור נהרי אחר ובכלי גמא׃ ממושך· הם ישראל שנמשכו ממקומם ככבשים עד שמורטו ממושך׃ אל עם נורא· הם הכושיים מן אותו העם או הוא רמז לנהרי׃ גוי· היתה דעתו כדעת הנער כאשר ילומר קו לקו ועל כן היתה מבוסה· ואלף בזאו לחסרון אות הכפל וכמוהו דליו שוקים על דעת ר׳ משה הכהן נ״ע· וטעם נהרים מלכים כמו את מי הנהר׃ כל· הטעם כאילו נס נושא על כל הארץ׃ וכתקוע שופר· לדעת מעשה השם במחנה סנחריב׃ כי· טעם אשקטה על השכינה שעמדה׃ ואביטה· ואראה׃ מכוני· היא ירושלם׃ כחם· אויר׃ צח עלי אור· אחר הגשם כמו יפיץ ענן אורו כי השמש שנקרא אור׳ גם כן הירח כי כן כתב לעושה אורים גדולים הם סבת הגשם במאמר השם׃ כי לפני

רשי

ערי מעזו· של ישראל׃ כעזובת החורש והאמיר· עזובות כיער הזה חריבות מאין אדם׃ חורש· הוא יער כדמתרג׳ ביער חורשא׃ והאמיר· אף הוא יער מקום אילנו׳ כעזובת ערי האמורי שהניחום חריבות בימי יהושע כחורש והאמיר וברחו להם מפני בני ישראל והיתה ארץ ישראל שממה׃ על כן תטעי וגו׳· על כן כאשר כטעתיך מתחילה כטעת כטעים כעמנים שנים עשר בני יעקב ובהעלות כטעיך לזמורות נתנו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם ממין גפן אלא דומים לגפן׃ תזרענו· יתני זרעך אותו כטע ועוד י״ל וזמורת זר תזרענו תנחתן בגוים ונתערבו בהם׃ ביום נטעך תשגשגי· לשו׳ שיכסוך כשתגשגו זמורותיך במיני דשאי׳ וערבוב׳ המקלקלי׳ ענבי הגפן כלו׳ במקו׳ שנטעתיך לי לכרם שם קילקלת במעשיך הוא שאמר להם יחזקאל ביום בחרי ישרא׳ ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ונאמר וימרו בי ולא אבו לשמוע וגו׳ ואף כאן תשגשגי כתערבת בתועבות המצרים׃ ובבקר זרעך תפריחי· וליום המחרת כשהוכאתיך משם והכנסתיך לאר׳ גם שם זרעך הרע הפרחת׃ נד קציר ביום נחלה· גדיש של קציר רע אשר הוכיח ביום ובלילה נחלה אותו קציר הגיע ליו׳ כרה׃ וכאב אנוש· שנשלמת סברך׃ נד· הוא לשון גובה וכן נצבו כמו נד נוזלים וכן כונס כנד ואין נד ונוד שוים׃ אנוש· נעכר בחולי רע וכן ויאנש וכן כי אנושה מכותיה· ר״א ובבקר זרעך תפריחי עד שלא בא הערב הפריחתם ודרך הכרם לפרוח בבא הערב והמפריח בבקר אינו הגון זה במדרש ר׳ תנחומ׳׃ הוי המון עמים רבים· מדה מהלכת על פני כל הדורות שוט שישראל לוקים בו סופו ללקות לפי׳ הנביאים הנבאים פורענות ישראל על ידי האומות סומכין אחריו פורענות האומה שלקו ישראל על ידה׃ המון עמים· אוכלוסי סנחריב׃ ישאון· לשון תשואה הומה׃ וגער בו· הב״ה באותו שאון׃ כמוץ הרים· משל את הרשעים במקולקל שבמינין ובמקולקל שבאותו המין מוץ הרים יבש משל עמקי׳׃ וכגלגל· הוא מפרח של קוצים שקורין קרדונש בלע״ז הרוחים לאותו שגוררין בהן בגדי צמר ואינן קשין ובהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתנפצי׳ מאליהן והרוח מפזרתן ואותו הניפוץ עשוי כמין גלגל עגולה כמין הענף באמצע וחמש זרועותיו סביב לה׃ והנה בלהה· שדים באים על האויב ומבהלין אותו׃ בטרם בקר איננו· והאויב אין בעולם׃ זה חלק שוסינו· חלק סנחרי׳ וחלק גוג ומגו׳ כשיבאו לבוזזינו׃ הוי ארץ צלצל כנפי׳· ת״י דאתן לה בספינן מארע רחיקא וקילעיהון פריסן כנשרא דטאים בכנפוהי ואני אומ׳ לפי שהן שרויין במזרח והארץ חמה העופות מאספים שם והיא מצולצלת בכנפי עופות ונבואה זו על אוכלוסי גוג ומגוג כענין שאמר ביחזקאל פרס כוש ופוט אתם׃ לכו מלאכים קלים· לראות אם אמת הוא שחזרו ישראל למקומם אשר הוא גוי ממושך וממורט אל עם אשר הוא נורא בחזקתו מן הוא והלאה· מן היום אשר נבחר לעם והלאה׃ גוי קו קו· שנפרע בו בעונו מדה במדה וניתן למבוסה· דבר אחר קו קו לשון קיא שתי ותאום׃ נהרים· מלכים׃ כל יושבי תבל וגו׳· אוכבם כריכים למלוח צירים על כך כי כשתשוה נס הרים תראו וההקבץ הגליות וכיתקע שופר תשמעו׃ אשקוטה· מתשלום שכרו של עמו אשכה מכל עסקי ולהביטה במכוני להטיב לו כחום צח עלי אור· יאיר ויהיה לו כחום השמש צח על ירק כמו ללקט אורות׃ כעב טל· שהקוורים מתאוים לו להטיב ככם בחום קציר׃

כי

מפניו ג"ג וסימ' מצרין במסרה רבתא בערך פנה: קשה הקשה ה' פתחין בקריא' וסימ' נמסר בסוף סדר וילך: ונהר ד' בקריא' וסימ' ונהר יוצא מעדן להשקות. ונהר יחרב ויבש. אזלו מים מני ים. ונהר יסובבני סוף חבוש: ואיננו י"ב בקריאה וסימ' במסר' רבתא:

כי לפני קציר כתם פרח ובסר גמל
יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות
ואת הנטישות הסיר התז: יעזבו
יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ וקץ
עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו
תחרף: בעת ההיא
יובל שי ליהוה צבאות עם ממשך
ומורט ומעם נורא מן הוא והלאה
גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים
ארצו אל מקום שם יהוה צבאות
הר ציון: משא
מצרים הנה יהוה רכב על עב קל
ובא מצרים ונעו אלילי מצרים
מפניו ולבב מצרים ימס בקרבו:
וסכסכתי מצרים במצרים ונלחמו
איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר
ממלכה בממלכה: ונבקה רוח
מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו
אל האלילים ואל האטים ואל
האבות ואל הידענים: וסכרתי את
מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז
ימשל בם נאם האדון יהוה צבאות:
ונשתו מים מהים ונהר יחרב
ויבש: והאזניחו נהרות דללו
וחרבו יארי מצור קנה וסוף קמלו:
ערות על יאור על פי יאור וכל
מזרע יאור יבש נדף ואיננו: ואנו
הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור
חכה ופרשי מכמרת על פני מים
אמללו: ובשו עבדי פשתים
שריקות וארגים חורי: והיו שתתיה
מדכאים כל עשי שכר אגמי נפש:

ארי עד לא ימטי זמן חצדא אילנא
לאפרתא ובוסרא מיניה סמדר
ויקטול שלטוני עממיא בחרבא
וית תקיפיהון יעדי ויעבר:
ישתבקון כחדא לעופא דטוריא
ולבעירא דארעא בקיטא יהי שרי
עלוהי כל עופא דשמיא וכל בעיר
דארעא עלוהי יעברון סיתוא:
בעדנא ההוא
יתיתיה בתוקרבתא לקדם יי
צבאות לעמא אניסא ובזיזא ולות
עמא דיתקיף מבכן ולהלא עמא
אניסא ובזיזא דבזו עממיא ארעיה
לאתרא דאתקרי שמא דיי צבאות
דשכינתיה בטורא דציון:
מטל כוס דלווט לאשקאה ית
מצראי הא יי מתגלי בענן יקריה
לאתפרעא ממצרים ויתברו טעות
מצראי מן קדמוהי ולבא דמצראי
יתמסי במעיהון: ואיגרי מצראי
במצראי ויגיחון קרב גבר באחוהי
וגבר בחבריה קרי בקרי ומלכו
במלכו: ותתמסי רוחא דמצראי
במעיהון וחכימהון אסלעים
ויתבעון מן טעוון ומן חרשין ומן
בידין ומן זכורו: ואמסר ית
מצראי ביד ריבון קשין ומלך תקיף
ישלוט בהון אמר ריבון עלמא יי
צבאות: ויצדון מיא מימא ונהרהון
יחרוב ויבש: ויצדון נהרוותהון
ויבשון ויתרבון נהריהון עמיקיא
קני וגומא לא יסקון: ויבש רוביה
דנהרא ויהי בכיפיה וכל בית מזרע
נהרהון ייבש ויחרב ולא יצמח:
ויצדון צידי נוניא ויתאבלון
כל דהוו רמן בנהר חכתא ופרסי
מצדן על אפי מיא יצדון ויתבהתון
פלחי כיתנא דסריקין ומחן מיניה
מצדן: ויהי אתר בית שתיתמחא כבישין אתר דהוו עבדין סיכר וכנשין מיא גבר לנפשיה:

רשי

כי לפני. כשול קצירו של עשו ושל גוג טרם תמלא תאותו וסברו שהוא זומם לכלות את אחיו: כתם פרח. שלו ויתקרב להתבשל תבואה במלילותיה ולהיות פני כנה של גפנה בוסר וגומל כגמל להיות ענבים כפול הלבן הו' בוסר הוא גירוע: וכרת. הכורת את זלזלי הגפן הם הזמורות והשריגי' במזמרות. שרפ"ש בלע"ז: ואת הנטישות. הם עיקרי הגפני' שקורין ציפ"ש בלע"ז: התז. כרת ויקצץ כלומר יהרוג המלכי' והשרים והשליטי' של עשו ושל גוג וחיילותיו ועוזריו: יעזבו יחדיו. פגריהם: לעיט הרי'. לעוף הרים: וקץ עליו. כל ימות הקיץ: תחרף. כל ימות החורף מכאן אמרו משפט גוג לעתיד לבא שנים עשר חדש: רוכב על עב קל. מהרה לשלוח קל מהרה גזרת דברו ליפרע מ ממצרים: ונעו אלילי מצרים מפניו. לא יהיה להם כח להצי' את עמם מיד שלוחיו של אשור ואף שאמ' הנביא פורענו' מצרים בלשון הזה מה שלא אמר בלשו' הזה לשאר אומה מפני שהם ל למודים ללקות במדה הזאת ועברתי בארץ מצרים ובכל אלהי מצרים ודרך ארץ מיירא' את האדם במכה שכבר לקה בה: וסכסכתי מצרים במצרי'. שופו מפרם את תחלתו ונלחמו איש באחיו: ונבקה רוח. תתרוקן חכמתו כמו בוקק הארץ: האטים. אחד מן השמות של ע"ז: וסכרתי. כמו וסגרתי ויש עוד לפר' לשון ויסכרו מעיינות תהום אסתמנו ואתבטלו: ביד אדונים קשה. כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפילו יחיד כמו אדני יוסף עד בא אדניו: ומלך עז. מלך אשור: ונשתו מים מהים. ונחרבו מים מן הים. ונשתו. לשון השאת והשבר לפי שכל שבח ארץ מצרים על ידי נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה א אותה דרך יאורי' העשויים בידי אדם לפיכ' הוא מדמה פורענות שלה ליובש יאורות: ונשתו מים מהים. ולא יחזיר הים את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו ולא יעלה וישקה את מצרים: ונהר. זה נילוס: והאזניחו. כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם ו ומעלין רפש ומזניחין: דללו. במחברת אם דל הוא: יאורי מצור. יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות: קנה וסוף. שהיו גדלי' שם מרוב מימיהם: קמלו. כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתיבשי' ונופלי' ת"י קמלו לא יסקון ובמקום אחר תרגם האפיר לבבון יקמל כתר ואומר אני שהוא לשון קציצה שמקצצים מאליהן מחמת יובשן ונופלין: ערות על יאור על פי יאור וגו'. ערות לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה ודומה לו רפ"ג ערוץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על נילוס ואפילו על פי שפתו וכל הנזרעים עליו הכל יבש ונדף: ואנו. לשון אוני ואבל: הדייגים. הם מצריים שצדין דגים מנילוס שהוא מתפשט ועולה ביאורי' רבו' העשויין על שפתו על פני ארץ מצרים כולה מה שאין כן בכל הנהרות: חכה. אי"ם בלע"ז: עובדי פשתים. זורעי פשתים על הנהר: שריקות. פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות אורגין חורין: חורי. כמו בהמות שדי ויקרע לו חלוני: והיו שתותיה מדוכאים כל עושי שכר. אישק"לוסא בלע"ז כמו ויסכרו מעיינו' תהום שסוכרין המי' היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטי' וכצפי' אגם מים הנקוי' ועומדין במקומן ורבי' שם דגי' ואמ' הנביא שיהו יסודות אפירותיהן מדוכאים ויפלו אגמי הסכר שעשו: אגמי נפש. לשון שבת ויכפש שמי האגמים נוחים ועומדים במקום אחד ות"י דהוו עבדין סיכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה:

אבן עזרא

כי לפני קציר כתם פרח ובסר גומל. כמו ויגמל שקדים עודנו יהיה בנצתו: וכרת. השם: הזלזלים. הם הדבקים עם השרש ואין למלה הזאת אחות: ואת הנטישות. אותם הבדים הגדולים שנטשו: התז. כמו כרת ובלשון קדמונינו ז"ל ימצא ובא פועל עבר אחרי עבר בלא וי"ו רבק כמו חמק עבר וטעם הפסוק קודם שימלא פרי ה' מחשבותם יכחדו: יעזבו. זה מחנ' אשור הנכחד ביד המלאך: לעיט. כמו וירד העיט על משקל שם גם שים: וקץ. מגזרת קיץ: תחרף. מחורף לאכול נבלות המתים: בעת. שי. דורון הטע' יובילו שי: עם ממושך ומורט. הם ישראל הגולים והנה יובאו לכבוד השם אל מקומו שהוא בהר ציון ולפי דעת רבי משה זה פי' יוסיף יי' שנית ידו: משא מצרים. רוכב על עב קל. רמז לגזירו' הגאות מהרה: וסכסכתי. כטעם בלבול ואת אויביו יסכסך: ונבקה. מגזרת בוקק כטעם מריק. ונבקה מבנין נפעל מפעלי הכפל כמו ונסבה ורחבה: האטים. מגזר' ויהלך אט המעטים שיעשו בסתר: וסכרתי. יש מחליפין הכ"ף בגימל ולא יתחלפו באמת כי אם אותיו' הגרון והנכו' שהוא מגזרת ויסכרו מעינות תהום: אדונים קשה. דקדוקו מפורש בתורה: ומלך עז. הו' מלך אשור: ונשתו. מגזר' לשונם בצמא נשתה כטעם יבושת: והאזניחו. האלף נוסף והטעם יזנחום בני אדם: דללו. מגזרת דל: יאורי מצור. היאורים שלא יוכל האויב להכריתם בבוא במדינה במצור: קנה וסוף. צמח על שפת היאור: קמלו. כרתו וחברו בספר בעצמו: ערות. יש אומרים כמו מתערה כאזרח וטעמו רטוב והטעם כי כל ערות שהוא על יאור ועל פיו וכל מזרע יאור הכל ייבש ויש אומרים נחסף כל מה שהיה על היאור ועל פיו כי הצמח הוא כמכסה: ואנו. כמו ואבלו: הדייגים. שם התאר כמו גנבים: חכה. כמו בחכה הועלה שבה ילקחו הדגים ורבי' גזרו המלה מחיך והם בדרך רחוקה: מכמורת. רשת: ובשו. שריקות. יש אומ' מגזרת משרק והנכון שהוא עין השורק וכן שרוקים: חורי. הלבנים והוא שם התאר או היו"ד סימן הרבים והיה ראוי להיותו חורים וכמוהו חורי יהודה: והיו שתותיה. כמו כי השתות יהרסון השתות שיבנו לקחת הדגים: כל עושי שכר. כמו ויסכרו מעינות תהום ואם הוא בשי"ן וכמוהו בשורי מהם: אגמי נפש. האגמים שהם כנפשות הדגים: אך

אבן עזרא

אך · חכמי יועצי · הדקדוק כן הוא חכמי פרעה יועצי פרעה והוא דרך קצרה וכמוהו כהרי נחלי דבש: נבערה · מגזרת ואני בער: בן חכמים אני · כמו בן חורים כל אחד יהלל עצמו כי אבי חכם היה גם היו אבותי מלכים בימים הקדמונים: איה · אם הוא בן חכם היה גם מלך שידע דברי העולם למה לא ידעו מה יעץ השם עליהם: נואלו · כמו אשר נואלנו כטעם אוילת: נשאו · מגזרת הנחש השיאני מבנין נפעל: פנת שבטיה · הם הגדולים כמו פנות כל העם וטעם שבטיה המשפחות: יי' מסך · גם כסך שנים שרשים והטעם אחד כמו ערב: עועים · מלה זרה והוא מגזרת עוה: ולא · אפילו במה שיש לו ראש וזנב לא יהי לו ויש אומרי' שהוא דרך משל כי הוא תועה ולא ידע מה יעשה והנה לא יעשה מעש' ראש שהוא זקן ונשוא פנים: זנב · הוא שאר ההמון וככה כפה ואגמון: ביום · אחר שישמע בתחלה אלה הגזרות שגזר השם עליו ובאו אז יפחד מהשם: והיתה · לחגא · כמו יחוגו וינועו כשכור מגזרת ובמחוגה יתארהו וטעם אדמת יהודה בעבור השכינ' השוכנת בה: ביום · שפת כנען · מזה נלמוד כי הכנענים בלשון הקדש היו מדברים: עיר ההרס · שם עיר והתימה שהמתחליף הא בחית: ביום · דרך הדרש ידוע כי המזבח רמז להריגת מצרים ועל דרך הפשט שהוא כן והעד ועבדו זבח ומנחה: והיה · מי שהוא בצער יבא לזבוח שם: ורב · גדול כמו על כל רב ביתו: ונודע · ועבדו · בזבח ומנחה: ונגף · ורפוא · הטעם ורפאם רפוא: ונעתר · יתרצה להם: ביום · אשורה · אשור ויהיו בשלום אחרי שבות קצתם ויהיו עבדי מלך אשור: ביום · רובי המפרשים אמרו כי שלישיה מגזרת שלישים והם צריכין למשנה קודם השלים ועל הפשט מגזרת שלשה כי יהיו באשור אנשים שיכירו השם וכן במצרי' יותר והנה ישראל יהיו ברכה כי יתברכו בם מצרים ואנשי' מאשור יכירו השם: אשר · כי השם ברך ישרא' על כן יהיה ברכה אז יברך כל אחד מאלה השלשה: ברוך

ויגידו ד' רפין וסי' שאל את נעריך · אים איפוא חכמיך · יגישו ויגידו לנו · יבאו ויגידו צדקתו לעם: מעשהי' פתחין וסי' נבסר בריש סיפרא דא סימן ג': כנשים ג' דגשים וסי' חדל להיות לשרה · כי לא כנשים המצריות · ביום ההוא יהיה מצרים כנשים: יצעקו ג' וסימ' שם יצעקו ולא יענה מפני גאון · והיה לאות ולעד ליי' · ובעת

אך אולים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נבערה איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קדם: אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה יעץ יהוה צבאות על מצרים: נואלו שרי צען נשאו שרי נף התעו את מצרים פנת שבטיה: יהוה מסך בקרבה רוח עועים והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו: ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון: ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וחרד ופחד מפני תנופת יד יהוה צבאות אשר הוא מניף עליו: והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד מפני עצת יהוה צבאות אשר הוא יועץ עליו: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליהוה צבאות עיר ההרס יאמר לאחת: ביום ההוא יהיה מזבח ליהוה בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה ליהוה: והיה לאות ולעד ליהוה צבאות בארץ מצרים כי יצעקו אל יהוה מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם: ונודע יהוה למצרים וידעו מצרים את יהוה ביום ההוא ועבדו זבח ומנחה ונדרו נדר ליהוה ושלמו: ונגף יהוה את מצרים נגף ורפוא ושבו עד יהוה ונעתר להם ורפאם: ביום ההוא תהיה מסלה ממצרים אשורה ובא אשור במצרים ומצרים באשור ועבדו מצרים את אשור: ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה בקרב הארץ: אשר ברכו יהוה צבאות לאמר

תרגום

ברם איטפשו רברבי טאניס חכימי דמלכותי לפרעה מלך דטעו איכדין תימרון לפרעה בני חכימי אנחנא ואת בר מלכין דמלקדמין: אן אינון חכימך ויחוון כען לך וידעון מה מלך יי צבאות על מצרים: אטפשו רברבי טאניס טעו אינש מפים אטעיו ית מצראי רבני פלכהאו: יי רמא ביניהון רוח דטעו ואטעיאו ית מצרים בכל עובדיהון כמא דטעי רויא ומדשדש בתוכיה: ולא יהי למצרים מלכא דמלך ריש והגמון שלטון ואיטרון: בעידנא ההיא יהון מצראי חלשין כנשין ויזועון ויתברון מן קדם ארמות גבורתא דיי צבאות דהוא מרים עליהון: ותהי ארעא דבית יהודה למצרים לדחלא כל דידכר יתה ליה יזוע מן קדם מלכא דיי צבאות דהוא מליך עליהון: בעידנא ההיא יהוין חמש קירוין בארעא דמצרים ממללן ממלל כנענאה וקיימן בשמא דיי צבאות קרתא בית שמש דעתידא למיחרב יתאמר היא חדא מנהון: בעידנא ההיא יהי מדבחא מתקן קדם יי בגו ארעא דמצרים וקמתא בסטר תחומה קדם יי: ויהי לאת ולסהיד קדם יי צבאות בארעא דמצרים ארי יצלון קדם יי מן קדם דוחקיהון וישלח להון פריק ודיין וישזבינון: ותתגלי גבורתא דיי לאוטבא למצראי וידעון מצראי למדחל מן קדם יי בעידנא ההיא ויפלחון בנכסת קודשין ובקורבני וינדרון נידרין קדם יי וישלמון: וימחי יי ית מצרים מחא ויסינון ויתובון לפולחנא דיי ויקבל צלותיהון ויסי יתהון: בעידנא ההיא תהי אורח כבישא ממצרים לאתור ויגיחון אתוראי למצראי ומצראי באתוראי ויפלחו מצראי ית אתוראי: בעידנא ההיא יהי ישראל תליתאה למצראי ולאתוראי בירכא בגו דארעא: דברכיה יי צבאות למימר

צרתם יצעקו דעזרא: נדר ה' קמצין בליש' בקריאה וסימ' במסרה רבתא: ברכו ד' בקריאה וסימ' ראה ריח בני בריח · וישטם עשו את יעקב על הברכה · אשר ברכו יי' צבאות לאמר ברוך · עמיאל הששי יששכר השביעי:

רשי

איך תאמרו · משיאו לפרעה כל אחד משבח על עצמו בן חכמים אני ואחר שיכשל בעצתכם איך תתהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו אתה בן מלכי קדם: נואלו · לשון אוילים: נשאו · נתעו כמו הנחש השיאני: עועים · שם אולי של טירוף הדעת: מסך בקרבה · משקה מזג להם בתוכו שעוות את רוחם לשון מסכה יינה עירו משקה בחבית עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך: אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון · הם החרטומים והאיצטגנינים החוזים בכוכבים שיש ברקיע מזלות וכוכבים שהמכוני' כן ועשוין דוגמת ראש וזנב והם כתוכי' בתלוי ויש לפרש כתרגומו ראש ואגמון שלטון ואיטרון: והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא · כשישמעו הנותרים במצרי' משבי סנחריב את מפלתו שיפול בארץ יהודה בלא שום מלחמת זרוע בשר ידעו כי יש שכינה בישר' ומושיעם חזק ויראו ויפחדו מפני אדמת יהודה: חגא · לשון שבר ואימה ופחד לשון יחגו וינועו כשכור וכן חגוי הסלע: מפני עצת יי' צבאות אשר הוא יועץ עליו · להפילו ביד סנחריב ויהודה ימלטו מידו: ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו' · שכינו בגבר עולם אחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיהו ופטר את האוכלוסין שהביא עמו ממצרים ומכוש בקולרין לפני ירושלם וקבלו עליהם מלכות שמי' וחזרו למקומן שנא' ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו' הלכו ובנו מזבח ליי' בארץ מצרים ומקריבין עליו קרבן לשמים לקיים מה שנאמ' ביו' ההוא יהיה מזבח ליי' בארץ מצרי' ויש מרבותינו שדרשוהו במס' מנחות על מזבח בית חוניו בנו של שמעון הצדיק שברח לו למצרי' ועשה שם מזבח: עיר ההרס יאמ' לאחת · תרגם יונתן קרתא דבית שמש דעתידא למיחרב יתאמר דהיא חדא מנהון: ההרס · ת"י לשני פנים לשון האומר לחרס ולא יזרח ולשון הריסה וחורבן ומהיכן למדה יונתן מנבואתו של ירמיה שנבא בתחפנחס וסיפר את מצבו' בית שמש אשר בארץ מצרים למדנו שבית שמש שבארץ מצרי' עתידה ליחרב ומצבות האמורו' שם היא ומצבה אצל גבולה ליי' האמורה כאן ויש לומר שהיתה בית שמש יושבת בגבול מצרים על הספר לכך נאמ' אצל גבולה: והיה · המזבח לאות ולעד בינם ובין המקו': מושיע ורב · מושיע ושר: מדברות שפת כנען · כישרא' שבארץ כנען: ונודע יי' · יהי כח גבורתו ניכר להם: ונגף · לשון מכה הוא: נגוף ורפוא · ואחר המכה יביא להם רפואה: ונעתר להם · ירצה להם: תהיה מסלה · ותהיה דרך כבושה שילכו בה תמיד ממצרי' לאשור: ובא אשור במצרים · תירגם יונתן ויגיחון אתוראי במצראי: יהיה ישראל שלישיה למצרי' ולאשור · לשלום ולברכה לפי שלא היתה אומה חשובה בעולם באותו הזמן כמצרים וכאשור וישראל היו שפלי' בימי אחז ובימי הושע בן אלה ואחר הנביא על ידי הנס שנעשה לחזקיהו יגדל שם של ישראל למעלה ויהיו חשובי' כאחת מאלו הממלכו' לברכ' ולגדולה: אשר ברכו · לישרא': ברוך

בָּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יָדַי אַשּׁוּר וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל׃

ד בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן אַשְׁדּוֹדָה בִּשְׁלֹחַ אֹתוֹ סַרְגוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד וַיִּלְכְּדָהּ׃ בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ בֶן אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעַלְךָ תַחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֹךְ עָרוֹם וְיָחֵף׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל מִצְרַיִם וְעַל כּוּשׁ׃ כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפַי שֵׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם׃ וְחַתּוּ וָבֹשׁוּ מִכּוּשׁ מַבָּטָם וּמִן מִצְרַיִם תִּפְאַרְתָּם׃ וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה כֹה מַבָּטֵנוּ אֲשֶׁר נַסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֵיךְ נִמָּלֵט אֲנָחְנוּ׃

בא מַשָּׂא מִדְבַּר יָם כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה׃ חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד לִי הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד וְהַשּׁוֹדֵד שׁוֹדֵד עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי כָּל אַנְחָתָה הִשְׁבַּתִּי׃ עַל כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חַלְחָלָה צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת׃ תָּעָה לְבָבִי פַּלָּצוּת בִּעֲתָתְנִי אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי לַחֲרָדָה׃ עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֹה הַצָּפִית אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים

בריך עמי דאפקית ממצרים דעל דחבו קדמי אגליתי יתהון לאתור וכדו דתבו מתקרן עמי ואחסנתי ישראל׃ בשתא דאתא תרתן לאשדוד כד שלח יתיה סרגון מלכא דאתור ואגיח קרבא באשדוד וכבשה׃ בעידנא ההיא גזר יי ביד ישעיה בר אמוץ למימר איזיל ותיסר סקא מחרצך ומסנך תשלוף מעל ריגלך ועבד כן אזל פחחי ויחיף׃ ואמר יי כמא דהליך עבדי ישעיה פחח ויחיף תלת שנין את ומופת על מצראי ועל כושאי׃ כן ידבר מלכא דאתור ית שבי מצרים וית גלות כוש עולימין וסבין פחחין ויחיפין וגלן עריה קלן מצרים׃ ויתברון ויבהתון מכוש בית רוחצניהון ומן מצרים תושבחתהון׃ ויימר יתיב ניסא הדין בעידנא ההיא הכדין הוה בית רוחצנא דהוינא סבירין למיערוק לתמן לסעיד לאשתזבא מן קדם מלכא דאתור עד כדון נפשהון לא שיזיבו ואיכדין נשתיזיב אנחנא׃ מטל משירין דאתין ממדברא כמי ימא דנגדין כעלעולין ואתן באורח דרומא מדברן ואתין ממדברא מארעא דאתעבידא בה חסינין׃ אמר נביא נבואה קשיא אתחואה לי אניסיא מתאנסין ובוזזיא מתבזזין סקו עילמאי תקיפי מדאי כל דהוו מתאנחין מן קדם מלכא דבבל אנחית להון׃ על כן אתמליאו חרציהון זועיא דחלא אחדתינון הא כחבלין ליולדתא אטפשו מלמשמע טעו מלמחזי׃ טעה לבהון עקא וביעותין אחדינון אתר בית רוחצניהון הוה להון ליתבר׃ סדרו פתורין אקימו סכואין אכול ושתו קומו רברביא

רגלך ה' חס' בליש' בקריא' וסימ' ויאמר אל תקרב הלום של נעלך · והם תכו לרגלך · של נעליך דיהושע · ונעלך תחלץ מעל רגלך · אם תשיב משבת רגלך · וטבעו בבוץ רגלך · וכל כתובי' דכוו' חס' במ"א מ"ל עד אשית איביך הדום׃ שודד ז' מלאים בקריא' וסימ' כי בא עליה על בבל שודד · יגורו בך נדחי · חזות

קשה הגד לי ב' בפסו' · הוי שודד ואתה לא שודד ב' בפסו' · קול פחדים באזניו׃ פלצות ד' בקריא' וסימ' תעה לבבי פלצות בעתתני · וכסתה אתם פלצות · יראה ורעד יבא בי · ואם זכרתי ונבהלתי׃

רשי

ברוך עמי · ישראל אשר בחרתי לי לעם בהיותם במצרי׃ ומעשה ידי · הראיתי להם בגבורו' שהפלאתי באשור ועל ידי אותם נסים ישובו אלי ויהיו כאילו עתה עשיתים מחדש והם יהיו נחלתי ישרא' ודוגמא זו ת"י׃ ופתחת השק מעל מתניך · ת"י ותיסר סקא בחרצך והדברי' מוכיחי' שהרי עד עכשיו לא ציוהו לחגור שק שהוא אומ' לו להתירה ועוד שהוא אומ' ונעלך תחלוץ זהו סימן לאבלו' ופירוש ופתחת כמו מפותחות פתוחי חותם לחטו' שק כדוחק על בשרו כדי שתראה חקוקה בבשרו׃ מעל מתניך · למעלה ממתניך׃ ערום · ת"י פחח בבגדים קרועים ובלואים ולא ערום ממש׃ שלש שני' · ילך כן לאו' ולמופת למצרי' ולכוש שלסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגו' למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של סנחריב שהרי מפלתו היתה כשהביא את שבי מצרי' ותרהקה מלך כוש לפני ירושלם בקולרין כשבא לצור על חזקיהו׃ חשופי שת · כמו חשוף שת והיו"ד יתירה כיו"ד חלוכי וחורי ושדי · שת בית מושב הרעי וכן ויכרות את מדוויהם עד שתותיהם וגמול זה היה להם תחת חם אביהם אשר ראה ערות אביו ולא כסה אותה מדה כנגד מדה׃ וחתו ובושו · כל המביטים ומצפים לעזרת כוש והמתפארים במשען מצרים׃ תפארתם · ווכט"ש בלע"ז׃ יושב האי הזה · ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה׃ האי · לשון איי הים׃ משא מדבר ים · הנבואה הזאת על בבל כמו שמפורש בה ואם תאמר הרי כבר ניבא עליה על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה כולה פעמים שהנבואה באה בפיו היום בסיגנון אחד ולאחר זמן בסיגנון אחר׃ משא מדבר ים · תירגם יונתן מטול משריין דאתיין ממדברא במי ימא׃ כסופות בנגב לחלוף · כרוח סופה המתהפך בארץ יבשה שהיא מעלה אבק רב · לחלוף כך יחלופו ובא מחנות רבות על בבל׃ ממדבר · יבאו לה׃ מארץ נוראה · תירגם יונתן מארעא דאיתעבידא בה חסינין ויש לפרש שהוא מקום נחש ועקרב כמו שנא' המדבר הגדול והנורא׃ חזות קשה · הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הוגד לי׃ הבוגד בוגד · תירגם יונתן אניסיא מתאנסין ובוזזיא מתבזזין ולשון העברית לפי התרגום כך פירושו את ה הבוגד בא אחר ובוגד אותו ואת השודד בא אחר ושודד אותו או פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל ששדדה ובוזזה עד עתה את כל המדינות׃ עלי עילם · ובואי עליה׃ צורי מדי · על בבל במצור אלהי צורי הטעם למטה ברי"ש וזה טעמו למעלה בצד"י כמו קומי שובי׃ כל אנחתה השבתי · לא מפיק ה"א לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים סוספיר"ש בלע"ז כל אנחות השבתי שהיה העולם נאנח מפני עולה של מלכות בבל עתה השבתי אותה׃ מלאו מתני חלחלה · הנביא היה רחמני ומתאנח על פורענות האומות זו מדרש אגדה ולפי פשוטו הנביא אומר הקינה והאניות כאילו זו בבל מתאוננת׃ צירים · לשון חיל וחבלים ורבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתי הבית׃ נעויתי · חולי הוא הקרוי עוית בלשון חכמים׃ פלצות · בהלה׃ את נשף חשקי · לילה שהייתי חושק בה לשמחה ולמשתה ובספר יוסיפון מצינו שהיה שמח על שנכחו נבודינו את חיל פרס אותו לילה שם לי לחרדה שב' בלשאצר מלכא עבד לחם רב וגו' אישתיו חמרא וגו' ביה בליליא קטיל וגו' ודריוש מדאה קביל מלכותא׃ צפה הצפית · זקוף המנורה בגרמנית רבה כוחין למנרתא צפיתא׃ אכול שתה · ומתוך האכילה והשתייה בעקו קומו השרים׃

אבן עזרא

ברוך עמי · בעבור שיעשו מזבח לשם בפרשיה קראם עמי׃ ומעשה ידי · שים בהם אנשים מעט שיכירו מעשה השם׃ ונחלתי · שהם לעולם נחלתו כי אשור ומצרים כמו מקרה הם כנגדם והמתרגם אמ' ברוך עמי אשר במצרים׃ בשלוח · סרגון · יתכן היותו סנחריב או אחר ואשדוד היתה לפלשתים׃ בעת · ופתחת השק · לאות כי הנביא היה לובש שק וזאת שאלה קשה איך ילך הנביא ערום ג' להיות לאות על מצרי' ואני אפרש' בתחלת תרי עשר בגזרת השם׃ אות · ומופת · כמו והיה יחזקאל לכם לאות׃ ויאמר · וטעם שלש שנים לשלש שני' מהיום או שלש שנים יהיה מצרים ברעה׃ כן · גלות כוש · שבאו לעזרם׃ וחשופי · בעבור שהנביא הלך ערום או שהשם א חשפם׃ שת · הוא האחור מגזרת עד שתותיהם׃ ערות מצרים · זאת ערות מצרי' או מלת וחשופי שת מושכת עצמה ג ואחרת עמה׃ וחתו · ישראל הבורחים אל מצרים׃ מכוש מבטם · שעיניהם תלויות אליהם׃ תפארתם · שהיו מתפארין בם׃ ואמר · היושב באיי הים סביבות מצרים מים'׃ הנה · כן ארע לאלה שנסנו אליהם׃ משא מדבר ים · הוא בבל כי זה המשא ע עליה והוא מערב כ כנגד פרס ומדי א׃ פירושו ים כמשמעו׃ לחלוף · כמו לעבור׃ ממדבר בא · האויב ולא מהים ומארץ נוראה ארץ מדי ופרס׃ חזות · נבואה׃ קשה · על בבל׃ הוגד לי · דברי הנביא מי שירצה למרוד ולבגוד יוכל והרוצה להיות שודד יוכל לשוד׃ עלי עילם · היא מדינת פרס׃ צורי · כמו וצרת עליה ובאה המלה מלרע כמו ש שובי נפשי׃ כל אנחתה השבתי · יש אומ' אנחת ישרא' ויש אומ' אין מי שיאנח על בבל ויש אומ' כשבתה כל אנחתה שעשתה ולפי דעתי כי מתחלת כל אנחתה עד סוף הפרשה הם דברי הנביא על לשון בלשצר המלך כי הכל ידע שהנביא ישמח במפלת בבל ואיך יאמ' על כן מלאו והנה ככה ידבק הטעם אמ' המלך כאשר שמעתי קול עלי עילם כמנהג אנשי המלחמה להזכיר שם ארצם כל אנחתה של בבל השבתיה במיני השיר שהובאו כלי בית יי' ושתה בהם ובבל במצור ובמצוק׃ על · שב אל עלי עילם כאשר שמעתי כן לא אשמע ולא אראה מרוב הפחד׃ תעה · פלצות · מן ויכרות אסא את מפלצתה כדמות תפארת זה שהיו הפרסיים מתפארים על כן בעתני או רעדה כמו יתפלצון׃ את נשף חשקי · הלילה שהיה בבלים ופחד כאשר קרא לו דניאל הכתב׃ ערוך · צפה הצפית · לפי דעתי אין ריע לו וטעמו כנוכים וטעם קומו השרים שנהרג בלשצר באותו הלילה ומשחו דריוש הזקן למלך ויקרא

שבו ה׳ חס׳ בנביאים וכתובי׳ וסימ׳ נמסר בסדר ואתחנן: תימא ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ חדד ותימא.
וחברו דד״ח. ואת דדן ואת תימא. ישבי ארץ תימא. הביטו ארחות תמא. בתרא חס׳ יוד:

וּמִשְׁחוּ מָגֵן׃ כִּי כֹה אָמַר אֵלַי אֲדֹנָי לֵךְ הַעֲמֵד הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד׃ וְרָאָה רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב גָּמָל וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב־קָשֶׁב׃ וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל־מִצְפֶּה אֲדֹנָי אָנֹכִי עֹמֵד תָּמִיד יוֹמָם וְעַל־מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב כָּל־הַלֵּילוֹת׃ וְהִנֵּה־זֶה בָא רֶכֶב אִישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים וַיַּעַן וַיֹּאמֶר נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל וְכָל־פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר לָאָרֶץ׃ מְדֻשָׁתִי וּבֶן־גָּרְנִי אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִגַּדְתִּי לָכֶם׃

מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה־מִּלֵּיל׃ אָמַר שֹׁמֵר אָתָא בֹקֶר וְגַם־לָיְלָה אִם־תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ שֻׁבוּ אֵתָיוּ׃

מַשָּׂא בַּעְרָב בַּיַּעַר בַּעְרַב תָּלִינוּ אֹרְחוֹת דְּדָנִים׃ לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא בְּלַחְמוֹ קִדְּמוּ נֹדֵד׃ כִּי־מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדָדוּ מִפְּנֵי חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה׃ כִּי־כֹה אָמַר אֲדֹנָי אֵלַי בְּעוֹד שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְכָלָה כָּל־כְּבוֹד קֵדָר׃ וּשְׁאָר מִסְפַּר־קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי בְנֵי־קֵדָר יִמְעָטוּ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר׃

מריקו וצחצחו זינא: ארי כדנן אמר לי יי אזיל אקים סכואה דיחזי יחוי: ויחזי רתך אנש ועמיה זוג פרשים רכיב על חמור רכיב על גמלא אמר נביא אצתית אצתא וחזית והא משירין לחרא: אמר נביא קל משירין דאתין בסיטוניהון מאריא ועל סכותא קדם יי אנא קאים תדירא ביממא ועל מטרתי אנא מעתד כל ליליא: והא דין אתא רתך אנש ועמיה זוג פרשין ואתיב ואמר נפלת ואף עתידא למיפל בבל וכל צלמי טעותהא ידקדקון לארעא: מלכין דאומנין לאגחא קרבא ייתון עלה למבזה והא כאברא דאומן למידש ית אידרא אמר נביא דשמעית ית קל מימרא דיי צבאות אלהא דישראל חויתי לכון: מטל כס דילוט לאשקאה ית דומה עלאי אכלי מן שמיא נביא פריש להון ית נבואתא נביא פריש להון מה דעתיד למיתי: אמר נביא אית אגר לצדיקיא ואית פורענו לרשיעיא אם תיבין אתון תובו עד דאתון יכלין לםתב: מטל כס דילוט לאשקאה ית ערבאי בחורשא ברמשא יביתון שיירת בני דדן: לאפי צחיא פוקו גידונין למיא דיתבי בארעא דרומא מימא דאתון אכלין זמינו למערקיא: ארי מן קדם קטול ערקו מן קדם חרבא שליפא ומן קדם קשת מהיתא ומן קדם תקוף קרבא: ארי כדנן אמר יי לי בסוף שנא כשני אגירא ויסוף כל יקרהון דערבאי: ותקוף עבדי קרב גיברי בני ערבאי יזערון ארי במימרא דיי אלהא דישראל גזיר כן:

אבן עזרא

וקרא המלך מגן כי הוא יגן על העם וכן מגיננו ראה אלהים: כי. אלה דברי הנביא: העמד המצפה. בדרך נבואה: וראה. הטעם אם ראה רכב צמד פרשים או רכב חמור או רכב גמל יקשיב וירבה להקשיב מה שמועה בפיהם: ויקרא. בדרש כי אריה הוא חבקוק בגימטריא והנכון בעיני שהוא חסר כ״ף כמו אם אוכלא הוא והטעם ויקרא המצפה כאריה בקול גדול: על מצפה אדני אנכי עומד תמיד. והטעם לבקש חזון: והנה זה בא. והנה רכב איש עם צמד פרשים: ויען. כל אחד: ויאמר נפלה נפלה. פעמים שלא נשארה לה פליטה: שבר. המשבר לארץ כמו אשר ילדה אותה ללוי: מדושתי. והנה בבל מדושה והיו״ד ס סימן השם או הנביא או דבר רכב איש כי גם אני דשתיה והיתה כבן גרן ויתכן היות בן הגורן הבר שישאר וזה רמז לישראל: משא דומה. כמו ותשמע ודומה ומשא: אלי קורא משעיר. ידבר על לשון דומה כאילו הוא בא מרגל משעיר לחקור ארץ דומה והוא שואל ל לשומרי׳ אמור לי אתה שומר מה מליל מה מלילה והטעם כאילו השואל הוא מאנשי חומה ויש לו צורך לקום בלילה ללכת לדרך או להתעסק בשדה כמנהג רוב המקומו׳ וטעם פעמים שישאל לרבים והנכון בעיני שזאת המלה לראות אם השומרים ישנים: מה מליל. ראוי להיות סמוך וכמוהו ביין ח חלבון כיין הטוב ש שיחסר שם מקום ויאמר הגאון שומר מה עבר מהלילה שומר מה כשאר ולפי דעתי שהוא כמו בליל שודד ער מואב והטעם בליל כך ת מהשבוע: אמר שומר. כמה בקר ולילה עברו ואתם בני שעיר שאתם מהם לא באתם למלחמה עלינו: אם תבעיון. מתרגום ארמית ובא למ״ד הפועל שלם כי היו״ד תמורת ה״א גם בעיו כמו ויאמר שלחו אם תבקשו לבא בקשו: שובו. לשולחים אתכם ובאו כולכם ובאה מלת אתיו זרה ויתכן שנקמץ האל״ף בעבור שהוא מהגרון ויתכן להיות השומר השליט על הארץ כי כמה שליטים לא יוכלו לקבול רעות וימסרו מקום שלטונם: משא בערב. כמו מלכי הערב ממשפחות קדר וכן ביער בערב: דדנים. כמו שבא ודדן והטעם שארצם חמה ויבשה והיא כחסרת מים והנה הנביא יוכיחם שעשו חסד עם הארחות להשקותם מים כאשר הוכיח מואב: לקראת צמא. הא התיו תחת אל״ף: תימא. כמו חדד ותימא: בלחמו. שב אל צמא והטעם עשו חסד עמו כי מנהגו היה להאכיל כל נודד אליו וטעם קדמו הוא ואנשיו או חבריו: כי. אלה הנודדים והם שברחו מפני מלך אשור: נטושה. יש אומרים כי הכ״ף תחת הלמ״ד ואיננו נכון רק הוא כמו והנם נטושים: כי. בעבור זה העון שלא עשו חסד כטעם על דבר אשר לא קדמו אתכם: בעוד שנה. וכלה כל כבוד קדר. וזאת השנה חשובה היא שהיא ארוכה כשני שכיר: ושאר. טעם ושאר לאות כי הרוב יאבד: משא

רשי

משחו מגן. מגיני עור שלוק הן ומושחין אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין וכך נאמר בשאול כי שם נגעל מגן גבורים שלא משיחתו ולא קיבלה ונעשה מגן שאול כאילו לא נמשח בשמן: לך העמד המצפה. עתיד אחד מתלמידך לקרא תגר על מדותי על אורך שלותה של בבל והוא חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר על משמרתי אעמדה ואצפה לראות מה ידבר בי אמר הקב״ה לישעיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו מאתי שיעמד על מ מצפהו ואשר יראה במפלתה של בבל יגיד: וראה רכב. ואני הראנו שם כמין רכב צמד פ פרשים אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל וסימן הוא לפרס ומדי: והקשב קשב. ושם ישמע בנבואתו כמין רוב הומיות ת תשואות חיילות: ויקרא אריה. הוא חבקוק אריה בגימטריא כמנין חבקוק ישעיה נתנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן: על מצפה ה׳ אנכי על מצפה אנכי עומד תמיד יומם להודיעני על זאת: והנה זה בא. כשיתפלל על כך יראה כמין רכב אדם וגו׳: נפלה נפלה בבל. תירגם יונתן נפלה ואף עתידה למיפל שתי נפילות שנה אחר שנה תחלה על ידי מדי ופרס ובשנ׳ השנייה על ידי שמים והיתה בבל צבי ממלכו׳ כמהפכת סדום וכן מצינו בסדר עולם ובא בשנה השמונה זו של דריוש ואחריו בשנה השמונה והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת וגו׳: מדושתי ובן גרני. תבואת יקרם של ערימת חטיי אשר כנטוויתי מפני רוח הקדם לתקן אתכם ב בדרך הישרה כאדם הדש וזורה תבואתו בגרן: אשר שמעתי. מאתו הגדתי לכם: דומה. היא אדום וכן הוא אומר מי כצור כדומה בתוך הים: אלי קורא משעיר. אמר הקב״ה אלי קורא הנביא או המלאך משול מלכות שעיר: שומר מה מלילה. שומר ישר׳ מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת: אמר שומר. הקב״ה: אתא בקר. יש לפני להזריח לעשות בקר לכם: וגם לילה. מתוקן לעשו לעת קץ: אם תבעיון. בעיו. אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ: שובו אתיו. בתשובה: משא בערב. על ערביים: ביער בערב תלינו. ראיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי והיו מבקשים לשבאים שלהם להוליכם דרך עליכם לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם הייתם יוצאי׳ ולנים ביער דרך העברת שיירות אורחות דדנים. בני דודכן: לקראת צמא. דרך להביא מים ואתם יושבי ארץ תימא לא עשיתם כן אלא בלחמו קדמו נודד הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים מלואי רוח והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס במעיו והוא מת. ד״א לקראת צמא התיו מים לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גיליתי לו באר מים: כי מפני חרבות נדדו. עמי: חרב נטושה. פשוטה על פני הארץ כמו והנם נטושים על פני כל הארץ וינטשו בעמק רפאים. ד״א נטושה כמו לטושה כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממקום אחד מתחלפות זו בזו כנ״ן בלמ״ד כעניין שנאמר בעזרא לעשות לו נשכה כמו לשכה: כשני שכיר. אדקדק בה לכמכם המועד כשכיר הנשכר לשנים שמדקדק במועד תשלום שכרו: ושאר. שארית: קשת גבורי בני קדר. בעלי רובי קשת שהם כאביהם שנאמר בו ויהי רובה קשת: גיא

משא גיא חזיון מה לך אפוא כי
עלית כלך לגגות: תשאות מלאה
עיר הומיה קריה עליזה חלליך לא
חללי חרב ולא מתי מלחמה:
כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו
כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו
על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי
אל תאיצו לנחמני על שד בת עמי:
כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה
לאדני יהוה צבאות בגי חזיון מקרקר
קר ושוע אל ההר: ועילם נשא
אשפה ברכב אדם פרשים וקיר ערה
מגן: ויהי מבחר עמקיך מלאו רכב
והפרשים שת שתו השערה:
ויגל את מסך יהודה ותבט ביום
ההוא אל נשק בית היער:
ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו
ותקבצו את מי הברכה התחתונה:
ואת בתי ירושלם ספרתם ותתצו
הבתים לבצר החומה: ומקוה
עשיתם בין החמתים למי הברכה
הישנה ולא הבטתם אל עשיה
ויצרה מרחוק לא ראיתם: ויקרא
אדני יהוה צבאות ביום ההוא לבכי
ולמספד ולקרחה ולחגר שק:
והנה ששון ושמחה הרג בקר
ושחט צאן אכל בשר ושתות יין
אכול ושתו כי מחר נמות: ונגלה
באזני יהוה צבאות אם יכפר העון
הזה לכם עד תמתון אמר אדני יהוה
צבאות: כה אמר אדני
יהוה צבאות לך בא אל הסכן הזה

מטל נבואתא על קרתא דיתבא
בחילתא דאתנביאו עלה נבייא
מה לכון כדין ארי סליקתון כולכון
לאיגריא: מן קדם אתרגושא
דאתמליאת קרתא משבחתא
כרכא חדוא קטיליך לא אתקטילו
בחרבא ואף בקרבא לא מיתו:
כל שלטוניך אטלטלו כחדא מן
קדם מתח קשתא גלו כל דאשתכח
ביך אתקטלו כחדא מרחיק ערקו
על כן אמרית שבוקו מני איבכי
במרר לא תתבעיתו לנחמותי על
תבר כנשתא דעמי: ארי יום
ריגוש ואתדשא וקיטול קדם יי
אלהים צבאות על קרתא דיתבא
בחלתא ואתנביאו עלה נבייא
מבלשין בתיא מקפין מגדליא
ברישי טוריא: ועילמאי נטלו
זין ברתך אנש ועביה זוג פרשין
ועל שור דבקו תריסין: והוה
שפר משרך אתמליאו רתיכין
ופרשין ממנן על תרעין: וגלי
ית מטמורית בירת יהודה ואסתכי
בעידנא ההיא על זין בירת גנזי
מקדשא: וית פלוגת קרתא דדוד
חזיתון ארי סגיאת וכנשתון ית
עמא למי בריכתא ארעיתא: וית
בתי ירושל' מניתון ותרעיתון בתי
לתקפא שורא: ומקויא עבדתון
בין שוריא למי בריכתא עתיקתא
ולא אסתכלתון ברעבדה ודיברה
מלקדמין לא חזיתון: ואכלי
נבייא דיי אלהים צבאות ביומא
ההוא למבכי ולמספד ולגזוז ריש
ולמיסר סקין: והא ביע וחידוה
אמרין נקטיל תורין ונכוס עאן
ניכול בסר ונשתי חמר ניכול
ונשתי מדינמות לא ניחי: אמר נבייא באודני הויתי שמע כד אתגזירת דא מן קדם יי
צבאות אם ישתביק חובא הדין לכון עד די תמותון מותא תנינא אמר יי אלהים צבאות:
כדנן אמר יי אלהים צבאות איתא איזיל לות פרנסא הדין

כלך ג' וסימ' כי עלית כלך לגגות. אסיף אאסוף יעקב. כלך יפה רעיתי: תשואות ד' בקריא' וסימ' תשואות מלאה עיר הומיה. תשואות חן חן לה. תשואות נגש לא ישמע. תשואות סבתו: הומיה ג' במ"ל וא'

חס' וסימ' תשואות מלאה. הומיה היא וסוררת. אשת כסילות הומיה. הומיה דסוררת חס': שתו ד' מלעיל וסימ' נמסר בסדר כי תשא: ותבט ג' בקריא' וסימ' ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב. ותבט ביום ההוא אל נשק. ותבט עיני בשורי. אנ"ך: הרג ג' וחס' וסימ' נמסר בסדר בהעלתך: אכול י' מ"ל וסי' נמסר בסדר שמיני. תמתון ד' ג' חסרים וא' מ"ל בקריא' וסימ' ולא תגעו בו פן תמתון. הנחש אל האשה לא מות תמתון. אם יכפר העון הזה לכם. אבן באדם תמותון. כתראה מ"ל:

רשי

גיא חזיון. היא ירושלם גיא שמתנבאו עליה רוב נבואות: כי עלית כולך לגגות. כשבא עליהם חיל עולים על גגותיהם לראות את החיל ולהלחם ורבותינו פיר' על כהני' שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם כדאיתא במס' תענית. ומדרש אגדה אומר שהיו גסי הרוח באיכה רבתי: תשואות מליאה. עיר שהיתה מליאה תשואות קול רוב אדם הומייה ועליזה עכשיו מה לך מתאבלת: חלליך לא חללי חרב. טובים היו אילו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב: כל קציניך נדדו יחד. צדקיהו ושריו שיצאו לברוח לילה: מקשת אוסרו. אסר מאימת המורים חצים ב' בקשת היו נאסרי' להסגר בתוך העיר וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקים ורובן מרחוק ברחו קודם לכן: שעו מני. חדלו ממני כך הקב"ה אומר למלאכי השרת: מבוסה. מרמס כמו בוססו את נחלתי וכמו כגיבורי' בוסים בטיט חוצות: מקרקר קיר. יום קירקור קיר החומה: ושוע אל ההר. וקול שועה לנוס אל ההרים להמלט: נשא אשפה. אשפות חצים קוייב"רץ בלע"ז: וקיר ערה מגן. תירגם יונתן ועל שורא דבקו תריסין והוא כ' כמו ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן ויש לפרש וקיר ערה מגן קיר של העיר כמו ונגלה קירה בני אותה מדינה גילו מגיניהם על ירושלם: שות שתו השערה. שמו מצור על השערים ודוגמתו יש במלכים במלחמת בן הדד שימו על העיר: ויגל. לשון גילוי: מסך יהודה. הוא בית המקדש שהיה מגין ומיסך ומסכך עליהם: ותבט ביום ההוא. תסתכלו להלחם בם: אל נשק בית היער. הם המגינים שלש מאות ומאתים שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון: בקיעי עיר דוד. בקיעי החומה ראיתם כי רבו: ותקבצו את מי הברכה. יונתן תירגם וכנשתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא שהיא אצל ב' בקיעי עיר דוד להלחם שם לפי שראיתם שם תורפה לירושלם ונוחה ליכבש משם: ואת בתי ירושלם ספרתם. כמה בתים יש לכל אחד שיתצו מהם לפי חשבון כדי ליקח האבנים ו' והעצים לבצר את החומה: לבצר. לחזק לשון ערים בצורות: ומקוה עשיתם. אגם מים להיות אוזק לעיר: בין החומותים. החומות כפולות חיל וחומה ובין מי הברכה הישנה: ולא הבטתם אל עושיה. ואם תאמרו אף חזקיהו עשה כן שנ' ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלו' ולחוצה החומה האחרת ויחזק את המלא עיר דוד חזקיהו ביי' אלהי ישראל בטח וגו' אבל עתה בימי יהויקים וצדקיהו לא הבטתם אל עושיה: ויוצרה מרחוק. מאז שברא את העולם עלת' ירושלם ובית המקדש במחשבה: לא ראיתם. לא חשבתם: והנה ששון ושמחה. הקב"ה כביכול אבל לפניו ואתם אוכלים ושמחים: כי מחר נמות. בעולם הבא הנביאים אומרים לנו מאת הקב"ה שלא יהיה לנו חלק לעולם הבא נעשה לנו הנאה בחיינו: עד תמותון. תירגם יונתן מותא תנינא לעולם הבא: הסוכן. בעל האוצרות היה וכן ותהי לו סוכנת ומדרש אגדה אומר מן סכני היה ובא לו לירושלם בויקרא רבה:

אבן עזרא

משא גיא חזיון. ירושלם שהיא מקום הנבואה. יש אומרים כי טעם עלית לגגות לקטר למלאכת השמים ולפי דעתי שהטעם עלותם לראות המחנות הצרות על ירושלם כי כן מנהג המדינות: תשואות. מגזרת שאון: עליזה. שמחה והטעם כי היתה מליאה אנשים ונלכדו בשביה וברעב ולא יכלו להלחם: כל. מקשת. סרחו מרוב הפחד מסרו עצמם ואוסרו: מרחוק ברחו. אשר מרחוק ברחו כמו עם לבנם שלם: על. אלה דברי הנביא: שעו ממני. הרפו ממני כמו לא תשעה ממני: אמרר. השומעים בבכי: כי. ומבוכ' מגזרת נבוכים הם: מקרקר. מהפך או הורס והנה הוא הפך הקיר כמו ו' ושרשך מארץ חיים: ושוע אל ההר. יש אומרי' כמו ישעו ואין מושיע ויש אומרי' כי השועה תגיע אל ההר: ועילם. זאת הנבואה על ביאת נבוכד נצר וטעם עילם אפילו עילם שהתגבר עליה' נבוכד נצר הוא ישא אשפה ויבוא על ו' ירושלם: וקיר. שאפילו שהם בעלי' מריבו' קיר כמו והרס מקיר יגלה מגניו על ישראל סביבות ירושלם: ויהי. כף מעקיך לכבש ירושלם: שות שתו. הדיין והסוללה וכל המלחמה: ויגל. וכבר נגלה מסך יהוד' והטעם כי ראו בבוא האויב כי אין להן כח לסבול ויתכן היות ויגל השם: ותבט. שב אל יהוד' שהסתכלו בכלי הנשק וראו ב' בקיעי עיר דוד כי רבו והוצרכו לקבץ את מי הבריכה להיות כמו חומה סביב למקום: ואת. והוצרכו לספר הבתים לדעת מספר אנשי המלחמה: ותתצו הבתים. הסמוכי' לחומה מחוץ: ומקוה. כמו מקוה מים: ולא הבטתם אל עושיה. שהוא השם כי הוא עושה זאת ה' הגזרה להביא נבוכד נצר: ויוצרה. הטעם על הגזרה ויתכן היות מרחוק דבק עם מלת ויוצרה ויתכן היותו דבק עם לא ראיתם: ויקרא. כנוי לגזרה והנכון שהקריאה ה' היא נבואת הנביאים: והנה. הריגה יציאת הרוח והפך זה וישחטם במדבר: אכול ושתה. ידבר הנביא מה שיהיו אומרים: ונגלה. זה הדבר ותחסר מלת אני כמו יי' במראה אליו אתודע ויש אומרי' כי הם דברי הנביא והראשון הוא הנכון: עד תמותון. ביד האויב הבא עליכם: כה. וטעם יי' צבאות בעבור הסוכן שהוא ממונה על בית המלכות וכאילו הוא פקיד על הממון שהוא אוצר הסוכן כמו ערי מסכנות כמו אוצרות.

אבן עזרא

וטעם על שיתנבא עליו ויאמר לו מה לך לשבת פה ומי לך פה ממשפחה שיוכלו לעזור לך: כי חצבת לך פה קבר. כמו כרית ובורות חצובים והטעם שתחשוב בלבך כי לעולם תהיה שוכן ובירושלם תמות וכבר תקנת לך שם קבר והאומר שפי׳ קבר כמו ארמון איננו נכון והעד שמה תמות: הנה יי׳ מטלטלך. כפול מן ויטילו הכלים:

טלטלה. אתה שתחשוב כי אתה גבור כטעם והיית לאיש והנה הוא כדמות קריאה או טלטלה כ כטלטול גבר והראשון קרוב אלי: צנוף. מגזרת מצנפת שיקחנו עם כל ממונו וכל כבודו. כף כדור לדמות וזאת הלשון ידוע מדברי קדמונינו ז״ל גם מטעם המקום: ארץ רחבת ידים. היא בבל: מרכבות כבודך. הטעם שם ימות הוא וכל מ מרכבותיך כי אתה קלון לבית אדוניך או אז תהיה והקרוב שזה היה בגלות יהויקים או יהויכין בעבור ו וקראתי לעבדי ו והלבשתיו כתנתך: והיה. טעם לעבדי שהיה עבד השם ולא כן שבנא: והלבשתיו כתנתך. יש לכל ממונה כתונת ידועה ואבנט כאשר היו ה חוגרים אבנט ידוע חכמי אטונא: והיה לאב. מלמד טוב ואוהב כאב: ונתתי מזה הפסוק נלמוד כי על הבית הוא בית המלכות: ותקעתיו יתד. כיתד וכמוהו ועיר פרא אדם יולד: ותלו. אחר שהמשילו ליתד אמר ותלו עליו: הצאצאים. הם הבנים שהם יציאי מעים: והצפיעות. אולי הם הבנות מגזרת יצא צפע ואחר שאמר ש שהוא לאב הנה איש יהודה כבניו והנשים כבנותיו שהם כמשלים אל כלים קטנים. וטעם מכלי האגנות כמו ויושם באגנו׳ אולי שם הזהב: ועד כל כלי הנבלי׳. כלי הנגונים והטעם שלא ישאר דבר בבית המלכות שלא יהיה תחת רשותו: ביום. תמוש היתד. רמז לשבנא שהיה חושב שהוא כיתד תקועה במקום נאמן: ונכרת המשא אשר עליה. הם אנשי ממשלתו: משא צור. צור היא על הים ונבוכד נצר תפשה: כי שדד כל בית. בצור שלא יבא שום סוחר: מארץ כתים. אפילו מארץ כתים שהיא רחוקה נגלה להם זה השוד והזכיר כתים בעבור האניות והעד וצים מיד כתים: דמו. רמז לצור אף על פי שהיתה מלאה מסוחרי צידון גם היא על הים והעד וירכתו על צידון: ובמים רבים. הסוחרים היו מביאים לצור זרע מי שיחור ותבואתה היה קציר יאור מצרים: ותהי סחר גוים. שם ויחסר מלת בעלת כמו וחסרון לא יוכל להמנות:

בושי

ישעיה

מרכבות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח ובמלכים חלק ב׳ סימ׳ כג: ולבית י׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא: לכסא ו׳ רפין וסימ׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן. כי עשית משפטי ודיני. ועל ידם החזיק מלטיה הגבעוני.

על־שבנא אשר על־הבית: מה־לך פה ומי לך פה כי־חצבת לך פה קבר חצבי מרום קברו חקקי בסלע משכן לו: הנה יהוה מטלטלך טלטלה גבר ועטך עטה: צנוף יצנפך צנפה כדור אל־ארץ רחבת ידים שמה תמות ושמה מרכבות כבודך קלון בית אדניך: והדפתיך ממצבך וממעמדך יהרסך: והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים בן־חלקיהו: והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וממשלתך אתן בידו והיה לאב ליושב ירושלם ולבית יהודה: ונתתי מפתח בית־דוד על־שכמו ופתח ואין סגר וסגר ואין פתח: ותקעתיו יתד במקום נאמן והיה לכסא כבוד לבית אביו: ותלו עליו כל כבוד בית־אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל־כלי הנבלים: ביום ההוא נאם יהוה צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה ונכרת המשא אשר־עליה כי יהוה דבר:

כג משא צר הילילו אניות תרשיש כי־שדד מבית מבוא מארץ כתים נגלה למו: דמו ישבי אי סחר צידון עבר ים מלאוך: ובמים רבים זרע שחר קציר יאור תבואתה ותהי סחר גוים:

לות שבנא די ממנא על ביתא: ותימר ליה מה לך כא ומה לך כדין ארי אתקינית לך כא אתר אתקין ברומא אחריה שוי בכיפא בית מדוריה: הא יי מטלטל לך טילטול דגברא ותחפינך בהתא: יעדי מנך ית מצנפתא ויקפונך בעלי דבבך כשור מקף ויגלונך ל לארעא פתיות ידין תמן תמות ולתמן רתיכי יקרך יתובון בקלן על דלא נטרתא יקר בית ריבונך: ואידחינך ממקומך ומשימושך יפגרינך: ויהי בעידנא ההיא ואקרבי לעבדי לאליקים בר חלקיה: ואלבישיניה כיתונך והמינך אחזיניה ושולטנך אתן בידיה ויהי לאב ליתבי ירושלם ולבית יהודה: ואיתן מפתח בית מקדשא ושולטן בית דוד בידיה ויפתח ולית דאחיד ויחוד ולית דפתח: ואימניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים ויהי לכורסי יקר לבית אבוהי: ויסתמכון עלוהי כל יקירי בית אבוהי בניא ובני בניא מרברביא ועד דעדקיא מכהניא לובשי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא: בעידנא ההיא אמר יי צבאות יעדי אמרכל מהימן די משמש באתר קיים ויתקטיף ויפול ויתבטל מטל נבואתא די עלוהי ארי במימרא דיי גזר כן: מטל כס דלוט לאשקאה ית צור אילילו נחתי ספיני ימא ארי איתבזיזו מחוזיהון מלמיתי מארעא כיתאי אתי עליהון: אתברו יתבי ניסא תגרי צידון דהוו עדן בימא מלוך: דהוית מספקא סחורא לעממין סגיאין דכי חצד כנישת נהרא עללתה והות סחור לעממי:

לדבר אתו טובות. נשבע יי׳ לדוד. אם ישמרו בניך: ובמים ג׳ בקריאה וסימ׳ ובמים רבים זרע שיחור. ובמים עזים נתיבה. ובמים לא רחץ למשעי:

רשי

אשר על הבית. ממונה היה על בית המקדש יש אומרי׳ כהן גדול ויש אומרים אמרכל: מה לך פה. הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמ׳ בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו: חצבי מרום קברו. שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכי׳ לכך הוא אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו: ומי לך פה. מי ממשפחתך קבור כאן: חצבי. חקקי יו״ד יתירה כמו שכני סנה מקימי מעפר דל: טלטלה גבר. כהדין תרנוגלא דמטלטל מאתר לאתר ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מדאיתתא: ועוטך עטה. כמו ויעט בהם לשון עיט יפריחך כעוף בגלות ורבותינו אמרו צרעת פרחה בו כד״א על שפם יעטה: צנף יצנפך. כמצנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים: כדור. כשור מקף ורבותינו פירשו לשון כדור שקורין פלוט״א בלע״ז שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד: אל ארץ רחבת ידים. בבקיפיא שם המקום: שמה תמות. ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך נהפכים לקלון בית אדוניך שבקשת: וממעמדך. ומשימושך במקדש יהרסך: לאליקים. הוא היה על הבית כשנפל סנחריב כמו ש שמצינו כשיצאו אל רב שקה נגלה לו שבנא וסיעתו וגררוהו בזנבות סוסיהם כדאיתא ב בסנהדרין שכשהלך סנחריב ע תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו כך שנינו בסדר עולם: מפתח בית דוד. תירגם יונתן מפתח בית מקדשא ו ושולטן בית דוד: ותקעתיו יתד במקום נאמן. והמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים תירגם יונתן נאמן לשון קיום תקון שהוא נאמן לסמוכים עליו כי לא ימוט כרס את ה המקרא ותקעתיו יתד נאמן ב במקום: הצאצאים והצפיעות. תירגם יונתן בנייא ובני בנייא ומנחם חברו עם צפיעי הבקר לומר שהוא לשון עוללים דקים היוצאין ממעי אמן ויהיה כפיע לשון יציאה דבר היוצא: כל כלי הקטן. הקטנים שבמשפחותם יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו: מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים. תירגם יונתן מכהניא לבשי אפודא עד בני לוי אחזי נבלין ויהיה אגנות לשון כלי שרת שמשרתין בהם הכהנים בבית המקדש הנבלים שאומרים בני לוי בהן השיר: תמוש היתד. גדולתו של שבנא: ונכרת המשא אשר עליה. בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים ונשענים עליו למשא שמטעינים על היתד ויש פותרים אותו ותתקיים הנבואה שנתנבאת עליו: הילילו אניות תרשיש. שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשיש סחורה לצור. תרשיש שם הים: כי שודד מבית מבוא. כי שודד מבפנים מקום שהייתם רגילים לפונדק מלבוא עוד לתוכו ולא יהיה שוד לכם מקום בצור ללון שם: מארץ כתים. הם הרומיים: נגלה למו. השודד לאנשי צור. ד״א מארץ כתים נגלה לאנשי תרשיש סוד של צור שנחרבו בני צור אצל כתים ומשם נשמע השמועה: דומו יושבי אי. התאבלו ושבו דומם יושבי אי הים למה סוחרי צידון עוברי ימים היו רגילי׳ למלאותך כל סחורה עכשיו כשתפל צור תפל צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום: ובמים רבים. היה בא זרע ממצרים היושבת על ארץ שיחור אל צור: קציר יאור. מצרים היה תבואה של צור שיחור הוא נילוס שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים והיו מביאים התבואה לצור באניות מצרים: ותהי צור סחר גוים. מעם רב שהיה בה כל הגוים מביאין לה סחורה:

בושי

רשי

בושי צידון · שטפילה לצור : כי אמר ים · כי אמרה צור היושבת במעון הים שהיא עיקר ראש המלכות הריני כמי שלא חלתי ולא ילדתי בחורים כי כולם נהרגו והרי כמי שלא רוממתי בתולות וכן תירגם יונתן ורבותינו אמרו באגד׳ בושי צידון כי אמר ים מה אני שאין לי בנים ובנות לדאג עליהם שלא יתפשו בעוני אבי משנית מכות קוני לעבור גבול חול אשר שם לי על אחת כמה וכמה י בושי צידון שים לך לדאג בכל אלה : כאשר שמע למצרים · אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות וסוף טבעו בים : יחילו · יבהלו : כשמע · השומעים כשיבא שמע צור כי גם מכותיה של צור יהיו דוגמת אותן מכות דם ואש קול שאון מעיר בקרקו׳ הצפרדעי׳ ונהפכו נחליה לזפת וכנים ועפרה ל לגפרית וירשוה ערו׳קאת וקפוד ונשפטתי אתו בדבר המק בשרו וכרת הזלזלים דוגמת הברד והארבה וטבח גדול בארץ אדום כנגד מכת בכורו׳ השיטה הזאת אם צור זו היא אדום ר רומי ואם צור ממש לפי שכשה אותה הים הוא אומ׳ עליה כאשר שמע למצרים ואני אומר שכל הענין מדבר בצור העיר שהרי סמך לה צידון : עברו · אנשי צור לברוח לתרשישה : הזאת לכם עליזה · הרי כפלה לפניכם ויאמר לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכם אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה עכשיו י יובילוה רגליה מרחוק לבקש לה מנוח : כנעניה · תגריה כמו כנען בידו מאזני מרמה ולא יהיה כנעני עוד : כל צבי · מצב חזק : עברי ארצך · לגולה : כי אור · כיאור הזה שגולה ותתפשטו : בת תרשיש · צור היושבת בים תרשיש : אין מזח · אין לך עוד חוזק ואזור לשנס מתנים מזח לשון אזור כמו ולמזח תמיד יחגריה וכל אזור לשון חוזק : ידו נטה · הנוטה : ה׳ צוה אל כנען · צוה את קוראיו על כנען : לשמיד · כמו להשמיד וכן ללכת לגיד ביזרעאל כמו להגיד וכן לשמיע קול תודה כמו להשמיע : מעוזניה · צור וצידון משל כנען היו כמו שנ׳ את צידן בכורו : כתים · אל ארץ כתים קומי עבורי גם שם לא ינוח לך למה אני אומ׳ קומי עבורי הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשר לא כדי הוא להיות עם שהם נקראו הגוי המר והנמהר עם שוטה הוא מן ה הבריו׳ שהקב״ה מתחרט עליהן על שבראם כמו ששנינו שלשה הקב״ה מתחרט עליהם במסכת סכה : אשור יסדה · להשכין בה צ״י שלו ספינותיו בירניות גדולות כמו צי אדיר : הקימו בחוניו · הם יקימו מגדלותיהם על צור · בחוניו לשון עופל ובוחן בירפ״רייץ בלע״ז שעושין למצור על הכרכים : עררו ארמנותיה · יחריבו לשון ערו ערו לשון כתיתה עד היסוד : ונשכחת צור · לפי שמזכירה בלשון גנאי לשון זונה אמר ונשכחת כזונה ששכחוה אוהביה אף היא תשכח מאין סוחרים ותגרים פונים אליה לפי שתהא חריבה : בימי מלך אחד · ימי דוד שבעי׳ שנים היו ואיני יודע מהו הסימן הזה הניתן כאן : יהיה לצור · זכרון מעט שתתנער משפלותה ותחזור לאותן שהיו רגילין אצלה לחזור אליה לשוב לקדמותה : כשירת הזונה · שרואה שאין פונה אליה ומושכת קול ערב ונעים בשיר אולי תערב על מאהביה : הרבי שיר · כלומר אף הרבי חנונים והשפילי באוזנך : לאתננה · לקדמותה ולעשרה על ידי סחורתה ומכנה אותם בלשון גנאי : וזנתה · ותספיק סחורה אף בלשון גנאי כינה אותה :

אבן עזרא

בושי · כי אמר ים · זה הוא התקיף בכל הים והטעם על צור כאילו לא היה בלי צור עם וזה טעם לא חלתי : כאשר · כשמע שוד מצרים ויתחלל השומע כן יחילו בשמע צור : עברו תרשישה · בה״א כמו אל תרשיש : יושבי · כל אי : הזאת · היא צור שהיתה עליזה לכם כטעם משוש לכל הארץ והנה היא קדומה ואיך עתה הלכה בשביה לרחוק : מי · המעטירה · שהייתה עטרת לאיים : כנעניה · כמו סוחריה כמו כנען בידו : י״י · השם שהוא מלך צבאות יעץ זאת : עברי · ל ארצך בת תרשיש והטעם ברחיק מקומך מהרה כרוץ היאור או עברי ארצך כמעבר היאור : אין מזח · כמו ולמזח תמיד יחגריה דמות אזור מחזק החלצים : ידו · השם והטעם מכה : מעוזניה · רמז לצור והדגן תחת בלוע הדגים גם כנען סוחר ויש אומרים כי תחסר מלת ארחות כנען ב בעבור מעוזניה שהוא לשון נקבה : ויאמר · השם : המעשקה · הטעם כי הון סוחרים ילקח בצור · וטעם כתים לכי אל כתים לסחור : הן · הנה ארץ כשדים והטעם על יושביה זה העם שהוא עם כשדים לא היה כמוהו וכמוהו · לא היה פחד ויש אומרים מי יתן ולא היה כי הנה ממלכת אשור יסדה הטעם שהושיבה והיתה כוח לציים הם האיו׳ קטנו׳ שהם בארץ אף על פי שאשור הקימו ה המקימים בחוניו ל להלחם כמו עופל ו ובחן והוא בנין גבוה והנכון שו״ו בחוניו שב אל עם כשדים כאשר הקים בחוניו : עוררו · פועל יוצא כאילו הבחונים עוררו הארמונים עד ש שהתעוררו שמה ל למפלה : הלילו אניות תרשיש · ההולכת בסחורה אל צור : והיה · ונשכחת צור · כמו ונשכחה וכמוהו ושבת לנפיה : מלך אחד · הטעם מלכות כבוכד נצר ובנו ובן בנו כי כאחד יחשבו : כשירת הזונה · יהיה לה דיבור ומעשה : קחי · כי הזונה הנשכחה תסובב העיר והיא מנגנת אולי תזכר וכן צור תשלח ספרים אל כל סביבותיה אולי יבאו הסוחרים אליה כאשר בראשונה : והיה · הטעם בגעת זה הזמן : ושבה לאתננה · כמו אתנן זונה רמיזה על הזנות : וזנתה את כל ממלכות · הטעם שיבואו אליה לסחורה : והיה

תרשישה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ עברו תרשישה הלילו · ויקם יונה לברוח תרשישה ב׳ בפסוק קדמאה ובתראה · על כן קדמתי לברוח תרשישה · ובני יון אלישה ותרשישה דדנ״ה : נכבדי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ כנעניה נכבדי ארץ ·

תרגום

בהיתו צידונאי ארי אמר מערבאה די יתיב בתקוף ימא למימר לוי דלא מרעית אעדיתי ולא רביתי עולמין פניקית בתולן : כמא די שמעו למחתא דלקו מצראי זעו כד שמעו צוראי : גלו למדינת ימא אילילו יתבי ניסא : ההדא לכון תקיפתא צור מיומי קדם מלקדמין הוו מיתן לה תקרובתא מארע רחיקא כדו לאתותבא הא גליא : מן מליך דא על צור דהות מסלקא מלכין די תגרהא רברבין שלטונאה יקירי ארעא : יי צבאות מלכא לאפסא יקר כל חדותא לאקלא כל יקירי ארעא : גלא מארעיך כמי נהרא ערוקי למדינת ימא לית תקוף עוד : גבורתיה מרממא על ימא לאזעא מלכותא יי פקיד על כנענאה לשיצאה תוקפהא : ואמר לא תוספון עוד למתקף דהויתון אנסין לעמא די בצידון לכיתים קומו גלו אף לתמן לא יהי לכון נייח : הא ארעא כסדאי דין עמא כד לא הות אתוראה שכללה לנגוון אקימו חזותהא פגרו בירניתהא שויוהא לדמחמרא : אילילו נחתי ספיני ימא ארי אתבזיזו מחוז תוקפכון : ויהי בעידנא ההיא ותתרחיק צור שבעין שנין כיומי מלכא חד מסוף שבעין שנין יהי לצור כתושבחת נפקת ברא : אתחלף יקריך אטלטיל למדינא קרתא די הות כנפקת ברא אתרחיקת דהפוכי כינריך לאבלא וזמריך לאליא מאים יעול דכרניך : ויהי מסוף שבעין שנין יעול דכרנה דצור קדם יי ותתוב לאתרה ותהי מספקא סחורה לכל מלכוות עממיא די על אפי ארעא :

ישעיה

בושי צידון כי אמר ים מעוז הים לאמר לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות : כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צר : עברו תרשישה הילילו ישבי אי : הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה יבלוה רגליה מרחוק לגור : מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ : יהוה צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ : עברי ארצך כיאר בת תרשיש אין מזח עוד : ידו נטה על הים הרגיז ממלכות יהוה צוה אל כנען לשמד מעזניה : ויאמר לא תוסיפי עוד לעלוז המעשקה בתולת בת צידון כתיים קומי עברי גם שם לא ינוח לך : הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים הקימו בחיניו עררו ארמנותיה שמה למפלה : הילילו אניות תרשיש כי שדד מעזכן : והיה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים שנה כימי מלך אחד מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הזונה : קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי : והיה מקץ שבעים שנה יפקד יהוה את צר ושבה לאתננה וזנתה את כל ממלכות הארץ על פני האדמה :

לחלל גאון כל צבי · נכבדי מים : יסדה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ אשור יסדה לציים · כי הוא על ימים יסדה · בארץ יסדה לעולם · ואגדתו על ארץ יסדה : שמה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ שמה למפלה · שמה לשממה · ושמה לצלמות ישית לערפל :

קודש

קודם לה׳ · עתידים צדיקים לבוא אותה כסיבת מלך המשיח : לא יאצר · להיות אוצר למלכיה ; ולא יחסן · לא יכחילוה לבניהם : למכסה עתיק · למלבושי נוי עתיק מסובח כמו דבר עתק : הנה יי׳ בוקק הארץ ובולקה · הרי נבואה זו פורענות לישראל לפי שניבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה לכך אמ׳

סחרה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה סחרה ואתננה קדש ליי׳ לא יאצר ב׳ בפסוק · כי טוב סחרה מסחר כסף · טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה : והארץ ה׳ רפ׳ וסימ׳ נבסר בסדר בהר סיני וביהושע סימ׳ יג : אבל ג׳ וסימ׳ אבל תירש אמללה גפן · אמללה ארץ החפיר · לעגלות בית און יגורו · וא׳ ואבל העליזאת לא תרגז :

וְהָיָה סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לַיהוָה לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי יְהוָה יִהְיֶה סַחְרָהּ לֶאֱכֹל לְשָׂבְעָה וְלִמְכַסֶּה עָתִיק :

כד הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבוֹלְקָהּ וְעִוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ : וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן כַּעֶבֶד כַּאדֹנָיו כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר כַּמַּלְוֶה כַּלֹּוֶה כַּנֹּשֶׁה כַּאֲשֶׁר נֹשֶׁא בוֹ : הִבּוֹק תִּבּוֹק הָאָרֶץ וְהִבּוֹז תִּבּוֹז כִּי יְהוָה דִּבֶּר אֶת הַדָּבָר הַזֶּה : אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ אֻמְלְלָה נָבְלָה תֵּבֵל אֻמְלָלוּ מְרוֹם עַם הָאָרֶץ : וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ כִּי עָבְרוּ תוֹרֹת חָלְפוּ חֹק הֵפֵרוּ בְּרִית עוֹלָם : עַל כֵּן אָלָה אָכְלָה אֶרֶץ וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ עַל כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי אֶרֶץ וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר : אָבַל תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה גָפֶן נֶאֶנְחוּ כָּל שִׂמְחֵי לֵב : שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים שָׁבַת מְשׂוֹשׂ כִּנּוֹר : בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ יָיִן יֵמַר שֵׁכָר לְשֹׁתָיו : נִשְׁבְּרָה קִרְיַת תֹּהוּ סֻגַּר כָּל בַּיִת מִבּוֹא : צְוָחָה עַל הַיַּיִן בַּחוּצוֹת עָרְבָה כָּל שִׂמְחָה גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ : נִשְׁאַר בָּעִיר שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה יֻכַּת שָׁעַר : כִּי כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים כְּנֹקֶף זַיִת כְּעוֹלֵלֹת אִם כָּלָה בָצִיר : הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן יְהוָה צָהֲלוּ מִיָּם : עַל כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ יְהוָה בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל :

וִיהֵי סְחוֹרְתָהּ וְאַגְרָהּ קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ לָא יִתְאֲצַר וְלָא יִתְגְּנִיז אֲרֵי לִדְמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם יְיָ יְהֵי אַגְרָהּ לְמֵיכַל לְמִסְבַּע וְלִכְסוּ דִיקָר : הָא יְיָ מְבִיז אַרְעָא וּמְסַר לַהּ לְסַנְאָה וְתַחְפֵּי בַהֲתָא אַפֵּי רַבְרְבָהָא עַל דַּעֲבַרוּ עַל אוֹרָיְתָא וִיבַדַּר יָת דְּיָתְבִין בַּהּ : וִיהֵי חִילוּנָאָה כְּכַהֲנָא עַבְדָּא כְּרִיבּוֹנֵיהּ אַמְתָא כְּמָרְתַהּ זָבְנָא כְּמִזַּבְּנָנָא יָזְפָא כְּמוֹזְפָא רְשָׁא כְּמַאן דְּרָשֵׁי בֵיהּ : אִתְבַּזָּזָא תִתְבְּזִיז אַרְעָא וְאִתְדָּשָׁא תִתְדָּשׁ אֲרֵי יְיָ מַלֵּיל יָת פִּתְגָמָא הָדֵין : אִתְאַבְלַת חֲרוּבַת אַרְעָא צַדְיָאַת חֲרוּבַת תֵּבֵל סְפוֹ תְּקוֹף עַמָּא דְאַרְעָא : וְאַרְעָא חָבַת תְּחוֹת יָתְבָהָא אֲרֵי עֲבַרוּ עַל אוֹרָיְתָא אַבְטִילוּ מוֹעֲדַיָּא אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא דִי מִן עָלְמָא : עַל כֵּן מִן קֳדָם מוֹמֵי דְשִׁקַר חֲרוּבַת אַרְעָא וְצַדְיָאוּ דְּיָתְבִין בַּהּ עַל כֵּן סָפוּ יָתְבֵי אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר אֱנָשָׁא קְעֵיר : אִתְאַבְּלוּ כָּל שָׁתֵי חֲמַר אֲרֵי אִתְפְּרִיכוּ גוּפְנַיָּא אִתְאֲנַחוּ כָּל חֲדֵי לִבָּא : בְּטֵלַת חֶדְוַת תּוּפִּין אִתְמְנַעַת אִתְרְגוּשַׁת תַּקִּיפִין פְּסַקַת חֶדְוַת כִּנּוֹרָא : עַל יְדֵי זְמַר לָא יִשְׁתּוּן חֲמַר יֵימַר עַתִּיקָא לְשָׁתוֹהִי : אִיתְבָּרַת קַרְתְּהוֹן צַדְיָאַת אֲחִידוּ כָּל בָּתַיָּא מִלְמֵיעַל : מְצַוְחִין עַל חַמְרָא בְּשׁוּקַיָּא שְׁלֵימַת כָּל חֶדְוָתָא גְּלָא בֵּיעַ מִן אַרְעָא : אִשְׁתְּאַר בְּקַרְתָּא צַדּוּ וְאִתְרְגוּשְׁתָּא בְּפִיגוּר תַּרְעִין : אֲרֵי כְדֵין יִשְׁתַּאֲרוּן יְחִידָאִין צַדִּיקַיָּא בְּגוֹ אַרְעָא בֵּינֵי מַלְכְוָתָא כְּבִיעוּר זֵיתָא כְּעוֹלְלַן בָּתַר קְטָף : אִינוּן יָרְמוּן קָלֵיהוֹן יְשַׁבְּחוּן בְּמֵימְרָא דַּיְיָ יְבִעוּן כְּמָא דְבָעוּ עַל גְּבוּרַן דְּאִתְעֲבִידָא לְהוֹן עַל יַמָּא : עַל כֵּן בְּמֵיתֵי נְהוֹרָא לְצַדִּיקַיָּא יְקָרוּן קֳדָם יְיָ בְּנִיסֵי יַמָּא יְהוֹן מוֹדָן וּמְבָרְכִין שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל :

בשיר ג׳ דגשי׳ וסימ׳ ימר שכר לשתיו · כל אלה על ידי אביהם · ויהיו משרתים לפני משכן דו״ה : באורים ב׳ בתרי לישני וסימ׳ גם בחלומות גם באורים · על כן בארים כבדו יי׳ · בתראה חסר :

מכנף · יתכן היות טעם המה הצדיקים ובעבור שהארץ היא עגולה אמרה מכנף הארץ והטעם ממקום רחוק : צבי · פאר או מתרגום ארמית ומלת ואומר דבר כל גוי וכן שמענו : רזי · מגזרת וישלח רזון בנפשם וטעם פעמים בכל רגע : בוגדים בגדו · כי כל האדם בוגדים בגד אחר בגד : פחד · ובעבור זה בא הרע לכל עם והנה כאשר יפחד הנפש והפחת שהיא כמו בור קרובה וכלכדה רגלו בפח מיד יפול : והיה · כי ארובות · כמו חלונות והטעם גזרות שמים : רעה · מגזרת תרועם וזאת הלשון ידועה בארמית : פור התפוררה · כטעם שבר כמו שלו הייתי ויפרפרני וככה אתה פוררת בעזך ים : נוע · הטעם על יושבי הארץ שינוסו ממקום למקום ויתנודדו כמלונה כי השומר יחליף מקום מלונו · וטעם וכבד כי יבקשו להתנועע ולברוח ויכבד פשעם עליהם ויפלו : קום · שם הפעל וככה ומלך אלקום עמו : והיה · יום רבים שפירשו זה על קדרות המאורות והנכון שהן המלאכי' שהן עומדים לעזור לגוי ולהיות לגוי אחר לשטנם וזה מבואר בספר דניאל על כן אמר ועל מלכי האדמה באדמה כי מלכות ה המלכים דבקה עם מלכות המלאכים : ואספו אספה · כאסיר כאשר יבא המון ה האסירים אל הבור לסגור עליהם ויעזבום ימים רבים וכן יפקדו לתת להם מחיה : והטעם כי תמשך זאת הרעה ויתכן היותו כמו ומימי רבי' תפקד ואת הפקידה לרעה : וחפרה · טעם הלבנה והשמש כי הם מושלים והנה מלכי אדמ' יבושו גם תקדר השמש והלבנה או ת תראה מלכות השם בהר ציון אז יהיה כ כבוד לצדיקים בשם ויש אומרי' כי הטעם על עובדי המאורות ואיננו דבק בטעמי ה הפרשה : יי' אלהי · דברי הנביא או כל אחד מהזקנים : עצות מרחוק · מימים קדמונים והטעם דבק עם עצית והנה כאו באמונה ובאה מלת אמונה אומן כמו א' עזי ומעוזי כי הטעם כמה ערים יפתחו ב בבוא גוג ומגוג ובדברי ר' משה הכהן על ימי סנחריב : לגל · כמו עד הגל הזה · ארמון זרים הם הגוי' · מעיר · מבל עיר : על · עם עז · הנלמטים או הרחוקים כאשר ישמעו : כי · היתה כי כל קריה בצורה נלכדה ומקום הדלים נמלט וזאת ירושלם מחסה מזרם כי ה האויב כמשל למים :

בוגדים ה' מל בקריא' וסימ' ובגד בוגדים בגדו · למה תביט בוגדים · יבושו הבוגדים ריקם · ורשעים מארץ יכרתו · אף היא כחתף : נפתחו ג' בקריא' וסימ' וארבות השמים נפתחו · כי ארבות ממרום נפתחו · שערי הנהרות נפתחו : רעה ג' מג' ליש' בקריאה וסימ' כי רעה היא · שן רעה ורגל מועדת · רעה התרועעה

מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק ואמר רזי לי רזי לי אוי לי בגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו : פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ : והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח כי ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ : רעה התרעעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ : נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תסיף קום : והיה ביום ההוא יפקד יהוה על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה : ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מסגר ומרב ימים יפקדו : וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יהוה צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד :

כה יהוה אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן : כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה ארמון זרים מעיר לעולם לא יבנה : על כן יכבדוך עם עז קרית גוים עריצים ייראוך : כי היית מעוז לדל מעוז לאביון בצר לו מחסה מזרם צל מחרב כי רוח עריצים כזרם קיר : כחרב בציון שאון זרים תכניע חרב בצל עב זמיר עריצים יענה : ועשה יהוה צבאות לכל העמים בהר הזה

מבית מקדשא דמתמן עתיד למיפק חדוא לכל יתבי ארעא תושבחא שמענא לצדיקיא אמר נביא רז אגר לצדיקיא אתחזי לי רז פורענות לרשיעיא אתגלי לי ווי לאנוסיא דמתאנסין ולביזת בזוזין דהא מיתבזיז : דחלא וכומצא ומצדא עלך יתיב ארעא : ויהי דיערוק מן קדם דחלא יפול לגו כומצא ודייסק מגו כומצא יתאחד בצריגתא ארי גבורן ב בשמיא אתעבידא וזעו יסודי ארעא : מזוע תזוע ארעא מנוד תנוד ארעא פירוק תתפריק ארעא : אשתדאה תשתדי ארעא כרויא ותהי אזלא ואתיא כארזלא ויתקפון עלה חובה ותפול ולא תוסיף למקם : ויהי בעידנא ההיא יסער יי על חילוות תוקפא דיתבין בתוקפא ועל מלכי בני אנשא דדיירין על ארעא : ויכנשינונון מיכנש לבית אסירי ויגינונון לבית עגנה ומסגי זמין יעול דכרנהון : ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא ארי תתגלי גבורתא דיי צבאות בטורא דציון ובירושלם וקדם סבי עמיה ביקר :

יי אלהי את ארוממינך אודי שמך ארי עבדתא פרישן מלכין דאמרתא לאיתאה ם מלקדמין בכין איתיתא וקיימתא : ארי שויתא קירוי פצוחין לגלין כרך תקיף לדמחמרא בית דחלת עממיא בקרתא ירושלם לעלם לא יתבני : על כן יקרון קדמך עם תקיף קרית עממין חסינין ידחלון מן קדמך : ארי הויתא תקוף למסכן סעיד לחשיך בעידן עקא כמא דמיטמרין מן קדם זרמית כטלל משרב כן מילי רשיעיא לצדיקיא כזרמית דשקפא בכותל כשרב בארעא ציהיא אתרגושת תקיפין תמאיך כטלל כיף מקר בארעא משלהיא כן נייח רוחא לצדיקיא כד ימאכון רשיעיא : ויעביד יי צבאות לכל עממיא בטורא הדין

הארץ · כתראה מלעיל : ולא תוסיף ד' בקריא' וסימ' נוע תנוע ארץ כשכור · ולא תוסיף עוד לשכלם · ע"ן שופטתו ולא הוסיף · ואמר עד פה תבא : יראוך ד' ג' מל וא' חס וסימ' למען יראוך כל הימים דמלכים · וחברו למען יראוך ללכת דרה · קרית גוים עריצים ייראוך · ייראוך עם שמש · קדמאה חס' : בצל י"ב בקריא' וסימ' במסרה רבתא :

מכנף הארץ · תירגם יונתן מבית מקדשא שהוא בסוף ארץ ישראל במזרחה · כמו שמכינו לגז מן המערב וירדן מן המזרח כמבא מירושלם לירדן מהלך יום ואני אומ' לפי פשוטו שמענו מאחורי הפרגוד שעתידין ל להעלות זמירות מכנף הארץ ומה הן הזמירות צבי לצדיק עתיד להיות מצב ותקומה לצדיקים : ואומר רזי לי וגו' · אוי לי שנגלו לי שני רזי' רז פורענו' ורז ישועה והרי תרחק הישועה עד שיבאו אויבים בוזזים אחר בוזזי' אחרי' ושודדים אחר שודדים · חמש בגידות אמורות כאן כנגד בבל ומדי ופרס ויון ואדום שישעבדו בישראל לפני גאולתם ואחרי הבזות האלה פחד ופחת ופח עליך עמו אים הר שעיר יושב הארץ : פחת · גומא ליפול בה כמו שמפורש ואומר הנס מפני הפחד יפול אל הפחת וגו' הנמלט מחרב משיח בן יוסף יפול אל חרב משיח בן דוד והנמלט משם ילכד בפח במלחמת גוג : רועה התרועעה · לשון שבר כמו תרועם בשבט ברזל : פור התפוררה · לשון פירורין : כמלונה · סוכת נוטרים שבראש האילן : צבא המרום · ישיל שרי האומות תחלה : ואוספו · האומות אסיפה שהיא לרעתם להכניס אסיר אל בור המוכן לו מחוייבי גהנם לגהנם : וסוגרו על מסגר · הם שבעה מדורי גהנם : ומרוב ימים יפקדו · שבות ימים רבים יפקדו עליהם וזהו שיסד הקליר' לרוב ימים להמנות לחשוב להם חשבונות : וחפרה הלבנה וגו' · תירגם יונתן ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא : עצות מרחוק אמונה אומן · עצות שיעצת מרחוק לאברהם בברית בין הבתרים : אמונת אומן · אמונה כאמנת אומן כמו אוהל אוכל ואינו לשון פועל אלא לשון מפעל אבוייר"מינט בלע"ז : כי שמת · הר עשו מעיר לגל : ארמון זרים מעיר · מעון שעשו בעירך שהחריבוה יתן ארמנות' חורבן אשר לעולם לא יבנה : מחסה מזרם · כיסוי אוהל להציל מזרם וצל להגין מחורב ומהו אותו זרם הוא רוח עריצים כי רוחם דומה לזרם השוטף בקיר ומפילו : כחורב בציון · בעת יובש שמיבש הזרעים להתמולל כן תכניע שאון זרים : כחורב בצל עב · כשהמים מתקשרי' בענן עב בימי השרב שהכל שמחים בו כן יענה שיר הצדיקים על זמיר עריצים ומפלתן זמיר לשון לא תזמור : ועשה יי' צבאות לכל העמים · כשימשו לבא על ירושלם :

כי רוח עריצים · פי' מזרם : כחורב בציון · כמו בארץ ציה : שאון זרים תכניע · והנה חורב בצל עב כפול בטעם והנה בצל עב כאשר יסתר העב ואיננו כראה והנה זמיר עריצים כמו שאון זרים מגזרת זמירות : יענה · מגזרת עני והוא פועל עומד ומגזרת לענות מפניו : ועשה · בהר הזה · הוא ציון :

משתה שמנים · הטעם שיאכלום מאכלי שמנים · ממוחים · מגזרת ומוח עצמותיו ישוקה והוא מהבניין הכבד הדגש ואחר כן ישקם שמרי׳ מזוקקים והנה ישתכרו כטעם כי כאשר שתיתם על הר קדשי · ובלע · כמו כבלע את הקודש כטעם גלוי · הלוט · כמו וילט פניו באדרתו והנה טעמו כמו מסכה והוא כמו מכסה כמו והמסכ׳ צרה בהתכנס · בלע המות · יבלע אותם · מעל כל פנים · כי רעות גדולות עשו לכל · ואמר · דבק עם מלת עמו · ויושיענו · והוא יושיענו תמיד והנה הוא כזמן עומד · כי · יד יי׳ · מכתו · ונדוש מואב · שבאו לעזור הצרים על ציון ונדוש מבנין נפעל מהפעלים השניים ה הנראים או מפעלי הכפל · כהדוש · שם הפעל מבנין נפעל ובא שורק תחת חולם כי יתחלפו מדמנה מקום הדומן · ופרש · השם ידיו בקרב מואב · השוחה · כמו מי שחו · והשפיל · גאות מואב · עם ארבות ידיו · אין לו אח וטעמו לפי מקומו ומפרשים הוציאוהו מגזרת עושה ארבות בדרך רחוקה · ומבצר · כנף חומותיך כנגד מואב · השח השפיל · בלא דגש וי״ו כמו כ כרע שכב כפל · וטעם השח כי כבר השח בבוא סנחריב · ביום · עיר עוז לנו · זאת ירושלם שהיא עוז לנו השם ישית ה החומות וחיל החומה · פתחו · אין ראוי לפתוח שערי זאת ה המדינה שיבוא בה וידור בה כי אם צ צדיקים כישראל · יצר · מי שיצרו סמוך עליך אתה השם ת תצרנו בשלום ויש אומרי׳ שיתכן להיות מלת שלום זכר גם לשון נקבה · בטחו · על כן יאמרו אבות לבנים בטחו בשם · בי״ת ביה משרת כמשפטו · צור · חזק לעולם כי יש בספרים שמרכיבים אלף בי״ת עם השם שהוא חצי השם במספר האותיו׳ ובספר תהלות אפרש זה בפסוק סולו לרוכב בערבות · כי השח · מפעלי הכפל כמו הקל ארצה זבולון והטעם על מדינות הגוים · ישפילנה ישפילה · כמו עזי ומעוזי והטעם תמיד · תרמסנה · כל כך ישפילנה עד שתרמסנה רגל ולא רגל שר כי אם רגלי עניי · פעמי · כמו רגלי כי שלש פעמים כמו רגלים · ארח · ולמה זה בעבור שאין ארח לצדיק רק ארח מישרים · ישר · ואתה השם ישר ומעגל צדיק תפלס כמו תשקול · אף · אלה דברי הצדיקים שיקוו השם להראות משפטו בעולם כי הנפש מתאוה לשמך ויחסר אות למ״ד כאילו אמר לארח משפטיך · נפשי · רעיון נפשי שאויתיך בלילה · אף רוחי בקרבי אשחרך · והנה יש לאדם נפש ורוח כאשר פירשתי בקהלת · כי כאשר · יראו משפטיך לארץ ילמדו צדק · יושבי תבל · שם מקום הישוב · יחזן

ונשמחה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ונחקונו לו ויושיענו · נרננה ונשמחה בכל ימינו · זה היום עשה יי׳ · משכני אחריך נרוצה · במוט׳ בקריא׳ וסימ׳ בהדוש מתבן במו מדמנה · חציו שרפתי במו אש · חציו שרף במו אש ·

משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממחים שמרים מזקקים: ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט על־כל־העמים והמסכה הנסוכה על־כל־הגוים: בלע המות לנצח ומחה אדני יהוה דמעה מעל כל־פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל־הארץ כי יהוה דבר: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יהוה קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו: כי־תנוח יד־יהוה בהר הזה ונדוש מואב תחתיו כהדוש מתבן במי מדמנה: ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השחה לשחות והשפיל גאותו עם ארבות ידיו: ומבצר משגב חומתיך השח השפיל הגיע לארץ עד־עפר:

כו ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עז־לנו ישועה ישית חומות וחל: פתחו שערים ויבא גוי־צדיק שמר אמנים: יצר סמוך תצר שלום שלום כי בך בטוח: בטחו ביהוה עדי־עד כי ביה יהוה צור עולמים: כי השח ישבי מרום קריה נשגבה ישפילנה ישפילה עד־ארץ יגיענה עד־עפר: תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים: ארח לצדיק מישרים ישר מעגל צדיק תפלס: אף ארח משפטיך יהוה קוינוך לשמך ולזכרך תאות־נפש: נפשי אויתך בלילה אף־רוחי בקרבי אשחרך כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל:

שירו וזמן מרמן דהיא דיקר ותהי להון לקלן מחן חילא מחן דלא ישתיזבון מנהון מחן דיסופון בהון: ויסתלעמון כטורא הדין אפי רבא דרב על כל עממיא ואפי מלכא דשליט על כל מלכוותא: יתינשון מותא לעלמין וימחי יי אלהים דמעתא מעל כל אפיא וחסודי עמיה יעדי מעל כל ארעא ארי במימרא דיי גזיר כן: ויימר בעידנא ההיא הא אלהנא דין די סברנא ליה ויפרקיננא דין יי דהוינא מסברין למימריה נבוע ונחדי בפורקניה: ארי תתגלי גבורתא דיי בטורא הדין ויתדשון מואבאי באתרהון כמא דמידש תיבנא בטינא: ויפרים מחת גבורתיה ביניהון כמא דמפרים שטיא למשט וי וימאיך יקריה עם אשוות ידוהי: וכרך תקוף כרכי עממיא יפגר ירמי ימטי לארעא עד עפרא: בעידנא ההיא ישבחון תושבחתא חדתא בארעא דבית יהודה קרית תוקפא לנא פורקן יתשם על שורהא ורחמין: פתחו תרעיא וייעול עמא זכאה דנטרו אוריתא בלבב שלם: בלבב שלם נטרו שלמא שלמא יתעביד להון ארי במימרך אתרחיצו: אתרחיצו על מימרא דיי לעלם ולעלמי עלמיא בכן תתפרקון במימר דחילא דיי תקיף עלמיא: ארי אמאיך יתבי רומא קריא תקיפא ימאכינה ויירמינה עד ארעא ימטינה עד עפרא: ידושינה רינלין רגלי צדיקיא פרסת ענותניא חשיכי עמא: אורחות צדיקיא כיונן אף עובדי אורחת צדיקיא תתקן: אף לאורח דינך ייסברנא לשמך ולדכרנך חמדת נפשנא: נפשי מחמדא לצלאה קדמך בליליא אף רוחי במעי מברכא לך ארי כמא דדינך תקין לארעא קושטא יתאלפון למיעבד דדיירין בתבל:

במו פי אתחנן לו · כי תלך במו אש לא תכוה · לירות במו אפל · ואניעה עליכם במו ראשי · אאמיצכם במו פי · ותבוא חיה במו ארב דאיוב · קדם במי כהיב וקרינן במו : בקרבי י״א וסימ׳ נבסר ביהושע סימן ט׳ :

משתה שמנים · שהם סבורים שיהא כוח להם כשמן יהפך להם למשתה שמרים · משתה שמנים ממוחים · נוחים ושמנים כמוח עצמות יהיה שמרים מזוקקין מכל משקה שמן ויין שלא יהא שם אלא שמרים לבדם וכל זה במלחמת גוג ומגוג : הלוט · הכיסוי · הלוט על כל העמים · המסכה את כל העמים · הלוט כמו וילט פניו הנה היא לוטה בשמלה : המסכה · לשון כסיכות וסררה · בלע המות · יכסנו ויעלימנו עולמית · ואמר · עמו ביום ההוא הנה וגו׳ : קוינו לו ויושיענו · היינו מקוים לו שיושיענו : כי תנוח יד יי׳ · גבורתו של מקום : ונדוש · יהא נדש : תחתיו · במקומו ונדוש כמו כמוג ונרוץ הגלגל : מתבן · תבן : מדמנה · טיט וכן לדומן על פני האדמה : ופרש ידיו · ישבר ידיו וזרועותיו בספוק כפים בבכי : השוחה · השט במים : לשחות · לשוט וכן מי שחו דיחזקאל : והשפיל · המשפיל את גאותו : עם ארבות ידיו · לשון וארב לו ותירגם יונתן אשוות ידוהי מקום שהוא שם לו ידים לארוב והם מגדלי׳ גבוהים אשוות חומות ומגדלי׳ כמו כפלו אשיותיה : משגב חומותיך · למואב הוא אומר : עיר עז לנו ישועה ישית · העיר ירושלם שהיא מאז תמיד לנו לעז ישועה ישית המושיע את חומותיה ואת חילה : חיל · חומה שלפני החומ׳ הגבוהה : פתחו שערים · שלא ויבא לתוכה גוי צדיק שומר ש שמר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקב״ה שיקיים ה הבטחתו שהבטיח על פי נביאיו לגאלם : שומר · ממתין וכן ואביו שמר את הדבר וכן ושמר יי׳ אהיך לך : יצר · שהיה סמוך על הקב״ה ונשען עליו בחזקת שלא זז מאמונתו בשביל שום אימה ויסורין תצור שיהא שלום כי בך היה בטוח לפיכך הגון לך לנצרו : כי ביה יי׳ · כי יש לסמוך עליו שהוא רחילא יי׳ סלע וצור מחסה עולמי׳ : יושבי מרום · צור ורומי ואיטליא : רגלי עני · מלך המשיח של בו עני ורוכב על חמור : פעמי דלים · ישראל שהיו דלים עד הנה : ארח לצדיק מישרים · ארח שאתה מישור לקיבול שכרו של צדיק אתה יי׳ שאתה אל ישר תפלס מעגל צדיק להוליכו באותו ארח שיקבל שכרו והצדיק הוא יעקב וזרעו וכה פתרונו ארח צדיק ליטול שכר מישרי׳ שניהג בהן : ישר · אתה הקב״ה מעגל רגלי הצדיק תפלס לו לאותו ארח פילוס זה לשון קונטרפ״ים בלע״ז כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו אתה יכשר הזה או זה כך היסר בלבו להוליכו בדרך קיבול שכר על כל אשר הכהיג מעשיו לפניך בכשרון : אף ארח משפטיך יי׳ קוינוך · כאשר בשינו לקיבול הטובה מאתך אף כך קוינו להראותנו אורח משפטי נקמתיך בעשו הרשע : לשמך ולזכרך תאות נפש · אותה נפשנו לראות שם שיבא לך מאז לעשות נקמה בצריך : נפשי אויתיך · בגלותי שדומה ללילה לעשות את אלה : אף רוחי בקרבי אשחרך · אתחנן לך לכל זה למה כי כאשר משפטיך באים לארץ שאתה עושה משפט ברשעי׳ : צדק למדו יושבי תבל · למידים להצדיק את דינך ולהודות על מדותיך שרואים החוטא לוקה והצדיק מקבל שכר טוב : יחזן

יחן רשע בל למד צדק ובארץ נכחות יעול ובל יראה גאות יהוה: יהוה רמה ידך בל יחזיון יחזו ויבשו קנאת עם אף אש צריך תאכלם: יהוה תשפת שלום לנו כי גם כל מעשינו פעלת לנו: יהוה אלהינו בעלונו אדנים זולתך לבד בך נזכיר שמך: מתים בל יחיו רפאים בל יקמו לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו: יספת לגוי יהוה יספת לגוי נכבדת רחקת כל קצוי ארץ: יהוה בצר פקדוך צקון לחש מוסרך למו: כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כן היינו מפניך יהוה: הרינו חלנו כמו ילדנו רוח ישועת בל נעשה ארץ ובל יפלו ישבי תבל: יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל: לך עמי בא בחדריך וסגר דלתיך בעדך

ל׳ כלאון כ״כ · ל׳ · ג׳ בטע · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ · ז׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ וככס׳ · ג׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ה׳ בטע · ל׳ · ב׳ · ל׳ · כ׳ · ג׳ · כ׳ ילתיך ת׳

יהבתא להון ארכא לרשיעיא אם יתובון לאוריתך ולא תבו כל יומין דהוו קיימין יעבדון קשוט על ארעא הוו שקרין אף אינון לא יחזון בתושבחת יקרך יי׃ יי כד תתגלי בגבורתך לאוטבא לדחלך לא ינהר לסנאי עמך יחזון רשיעיא ויבהתון פורענות עמא תתפינון אף אשתא לבעלי דבבך תשיצי׃ יי תתקין שלמא לנא ארי בכל עידן חסיכנא מחובנא את עביר עמנא׃ יי אלהנא שליטו בנא עממיא למהוי עלנא ריבונין בר מינך ברם במימרך אנחנא רחיצי׳ בשמך אנחנא מודן׃ אינון פלחין למיתין דלא ייחון לגבריהון דלא יקומון בכן כד תסער עליהון חוביהון ותשיצינון ותוביד כל דכרניהון׃ אתגליתא לכנשא מבדרי עמך יי אף עתיד את לקרבא גלותהון לאתגלאה בגבורתך לרחקא כל רשיעיא לגהנם׃ יי בעקא הוו דכירין לדחלתך בעקתהון הוו מלפין אולפן אוריתך בחשי׃ כמעדיא דמטא דבעירן מילדה זיעא ומצותא בחיבלהא כן הוינא מן קדם דחבנא קדמך יי׃ אותתנא עקא כמעדיא דמטא דעידן מילדה קליל ברותה פורקן לא איתיאו ארעא לא עבדו אף פרישן לא יכלין למעבד דדיירין בתבל׃ את הוא מיחי מיתין גרמי נבלתהון את מקים ייתון וישבחון קדמך כל דהוו רמן בעפרא ארי טל נהור טלך לעבדי אוריתך ורשיעיא די יהבתא להון גבורא ואינון עברו על מימרך לגהנם תמסר׃ איזילי עמי עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך בעידן עקא

רמה ג׳ לעיל בקריא׳ וסימ׳ פן יאמרו ידינו רמה· רבה קרני בי׳· רבה ידך בל יחזיון׃ יחיו ז׳ וסימ׳ נמסר׳ ביהושע סימ׳ ט׳׃ קצוי ארץ ג׳ וסימ׳ יספת לגוי י״י יספת· נוראות בצדק תעננו· בשמך אלהים כן תהלתך·

קרבא ארץ מלעיל׃ וארץ ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וארץ רפאים תפיל· כי הנני ברא שמים חדשים· שמים לרום וארץ לעמק· וכל שמים וארץ דבנו׳׃

רשי

יחן רשע בל למד צדק· וכי יש לך לחון את עמו הרשע אשר דר בין שני צדיקים ולא למד צדק ובארץ נכוחות ירושלים ובית המקדש יעול לסלול ולבוז ולהשחית׃ ובל יראה גאות יי׳· לא חשב בעיניו גדלך וגאותך ובל יראה לשון רגילותו תמיד לא ראה לא חשב כמו ככה יעשה איוב׃ יי׳ רמה ידך וגו׳· ראיתי מדרש אגדה רבים למקראות של פרשה זו עליונה ותחתונה ואינם מיושבים או על דיקדוק הלשון או על סדר המקרא והוצרכתי לבאר אותה על אופני סדרה ומדרש אגדה יש שמבקש הנביא שלא יראו האומות בטובתו של הקב״ה בהיטיבו לישראל אמר לו מוטב שיחזו ויבושו ואין זה את׳ הלשון שאין כתוב כאן הרימה ידך ועוד שאף תיבה חלוקה מתיבה כיוצא בה כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה וזה טעמו למעלה כמו הנה קמה אלומתי וכמו הנה שבה יבמתך שכולו לשון עבר אף זה יי׳ כשתלקה יד גבורתך מעל צריך בל יראו גבורתך כי ראו דרכם צלחה בבקשה ממך יחזו ויבושו קנאת עם בטובה שתיטיב לעמך אף בעצמן יראו משפטו כקמתך שתאכלם האש׃ תשפת· תכין וכן שפות הסיר וכן לעפר מות תשפתני ויש לפתור את כולן לשון שימה את תשית שלום לנו׃ כי גם מעשינו· הרעים פעלת לנו כנגדם לקחנו מידך בכל חטאותנו׃ בעלונו· כעשו לנו אדונים ונגשונו׃ זולתך ידבר שלא כרצונך דרוש לאלהי׳ אחרים לעבור על תורתך ואנחנו לבד בך הזכרנו ולא נזכיר שם אלהות באל אחר אלא בו לבדו· שמך שם אלהותך נזכיר לאמר כי אלהינו לבד הוא אלהים׃ מתים בל יחיו· יהי רצון מלפניך שלא יחיו הרשעי׳ האלה לעולם הבא והרפאים האלה שריפו ידיהם מתורתך בל תהי להם תקומה׃ לכן פקדת ותשמידם· הלא פקדת עליהם כבר ותשמידם באמרי פיך כענין שנ׳ כי מחה אמחה את זכר עמלק׃ יספת לגוי· לישראל יספת להם תורה וגדולה וכבוד וכל כמה שיספת להם נכבדת שהם מודין ומשבחין לפניך על כל הטובה מה שאין כן מנהג עשו ועל כן ריחקת מלפניך כל שאר קצוי ארץ הרי בטובתם כך שטים ישראל לפניך קילוס וכבוד ובצר להם יי׳ בצר פקדוך אינם מהרהרים אחר מדותיך׃ צקון לחש· שפך שיח ותפלה׃ מוסרך למו· בהיות מוסר יסוריך בא עליהם וכך היא תפלתם כמו הרה תקריב ללדת וגו׳ כך היינו מפניך רואין אנו צרות מתחדשות ומצרים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה לפי שאנו מובטחים ליגאל מתוך צוקה וצרה כיולדת זו׃ מפניך· מפני גזירותיך׃ הרינו חלנו· חיל כיולדה כאילו ילדנו כאילו קרובים אנו ליגאל והוא רוח ואין ישועה׃ ישועות בל נעשה בארץ· בכל סבלינו וצרותינו אין אנו מביאים לנו ישועה׃ ובל יפלו· ואין נופלין בני עשו שהם יושבי תבל שכבשו ומלאו את הארץ ויונתן תירגם בל יפלו לשון ונפלינו אנו ועמך אין יושבי תבל יכולין לעשות פלא׃ יחיו מתיך· למעלה התפלל שלא יחיו הרשעים וכאן התפלל שיחיו הצדיקים בבקשה ממך יחיו אותן שמומתין עליך יצא דבר מלכות מלפניך לומר נבלתי יקומון נבלות עמי שסבלו עצמן עלי להם תהי תקומה זו חילוף למה שכתוב למעלה רפאים בל יקומו אבל אלו יקומון׃ הקיצו ורננו· כל זה יאמר להם הקב״ה הקיצו ורננו לשון ציווי הוא זה׃ כי טל אורות טלך· כי כאה לך לעשות כן שיהא טל תורתך ומצותיך להם טל של אור׃ וארץ רפאים תפיל· ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים שריפו ידיהם מתורתך רפאים תפיל לפי שאמר ובל יפלו יושבי תבל חזר ואמר אתה הפילם כי אין בצדקותנו כדי להפילם׃ לך עמי בא בחדריך· תשובה זו השיבהו לנביא לך עמי בוא בחדריך בבתי כנסיות ובבתי מדרשות· ד״א התבונן על מעשיך בחדרי לבך כך דרש ר׳ תנחומא׃ וסגור דלתיך בעדיך· תירגם יונתן עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך ור׳ תנחומא דרש סגור דלתי פיך שלא תהרהר אחר מדת הדין׃

אבן עזרא

יחן· מפעלי הכפל כמו על כמון יוסב והנה הטעם כי השם יחן על הרשע והוא לא ילמד צדק והטעם שיצריך לו אולי ילמוד׃ בארץ נכוחות· במקום שיש שם יושר יעשו עולה נכוחות מגזרת נכח כמו טובים ונכוחים ולא ישים לב לראות גאות השם׃ יי׳· הטעם אחר שידך רמה והם לא יחזיון יחזו שיקנאו לעמך ויבושו ותאכל האש צריך ויש אומ׳ יחזו קנאתך בכלם והוא רחוק כי בטעם אף אש צריך׃ יי׳ תשפות· תעריך כמו שפו׳ הסיר שפות׃ כי· תמיד אתה עשית לנו מה שלא נדע או אנחנו לעשותו׃ יי׳· כי גם אנחנו עבדנוך כאשר בעלונו היו אדונינו כמו כסף ישיב לבעליו והעפ״כ היינו מזכירים שמך· וטעם לבד בך כי אתה עזרתנו כאילו אמר אין עזר כי אם בך על כן יכולנו להזכירך׃ מתים· ואלה האדונים שבעלונו הנם מתים׃ יספת· כל מה שיכפת ליסר עמך פעם אחר פעם הודו כבודך ואם הרחקתם ממקומם׃ יי׳· בצרתם פקדוך צקון לחש הנון נוסף כנו״ן אשר לא ידעון והיא מלה זרה והיתה ראויה להיותה יצקו לכן באה חסרת פ״א הפעל כמו והיום רד מאד והטעם כמו ולפני יי׳ ישפך שיחו והטעם מוסרך שהיו אומרים בלחש המוסר שהיית מייסר אותם׃ כמו הרה· פי׳ מוסרך׃ תקריב· עצמה ללדת׃ הרינו חלנו· ורוח וכן ילדנו והטעם כי לא היה בנו כח להגביל וזה הוא ישוע׳ לא נוכל לעשות׃ בארץ· חסר בית כמו כי ששת ימים׃ ובל יפלו· יש אומ׳ שהוא חסר אל״ף ואמרו ויפלו מאד בעיניהם ואין ויפלו שם כי אם כמשמעו כאשר אפרש ולפי דעתי שלא נוכל שלא יפלו׃ יחיו· רק מתיך הכ״ף לנוכח השם הם יחיו ולפי דעת הכל שזה רמז לתחיית המתים ויש אומרים שהוא הפך מתים בל יחיו כי הנה אדונינו מתו ואנחנו שהיינו חשובים כמתים היינו חיים׃ נבלתי· הי״ד סימן הנביא כי הוא מישראל וכן הוא יחיו מתיך ומתי נבלתי יקומון כאילו קול ישמעו לאמר הקיצו כי טל אורות טל עם אורה הוא טלך והכ״ף לנוכח השם ויש אומרים כי אורות צמחים כמו ללקט אורות והם צמחים יקבו כנגד השמש והירח׃ וארץ· כפתח הוי״ו להורות על הא׳ הדעת הנעדר והארץ תפיל הרפאים ממנה ככפל אשת ויש אומרים אתה לבדך החיית מתיך כי תולדת הארץ להפיל המתים בתוכה׃ לך עמי בוא בחדריך· על דעת רבי משה הכהן שיסגרו בירושלם מפני סנחריב׃

חבי כמעט רגע עד־יעבור־זעם: כי־הנה יהוה יצא ממקומו לפקד עון ישב־הארץ עליו וגלתה הארץ את־דמיה ולא־תכסה עוד על־הרגיה:

כז ביום ההוא יפקד יהוה בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את־התנין אשר בים: ביום ההוא כרם חמר ענו־לה: אני יהוה נצרה לרגעים אשקנה פן יפקד עליה לילה ויום אצרנה: חמה אין לי מי־יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד: או יחזק במעזי יעשה שלום לי שלום יעשה־לי: הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני־תבל תנובה: הכמכת מכהו הכהו אם־כהרג הרגיו הרג: בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו הקשה ביום קדים: לכן בזאת יכפר עון־יעקב

אטמר כזעיר זמן עד דיעדי לוט: ארי הא יי מתגלי מאתר שכנתיה לאסערא חוב יתיב ארעא עלוהי ותגלי ארעא על דם זכאי דאתשיד בה ולא תכסי עוד על קטילהא: בעידנא ההיא יסער יי בחרביה רבתא תקיפתא וחסינתא על מלכא דאיתרברב כפרעה מלכא קדמאה ועל מלכא דאתגאי כסנחריב מלכא תנינא ויקטול ית מלכא דתקיף כתנינא די בימא: בעידנא ההיא כנישתא דישראל דהיא ככרם נציב בארעא טבא שבחו לה: אנא יי נטר להון קיים אבהתהון ולא אישיצינון אלא בזמן דאינון מרגזין קדמי אנא משקי להון כוס פורענותיהון אלא חוביהון גרמין לאתפרע מנהון כבר ליליי ויממ מימרי מגין עליהון: הא גבורן סגי קדמי הלא אם ישוון בית ישראל אפיהו' למעבד אוריתא אשלח רוגזי וחמתי בעממיא ומתגרן בהון ואשיצינון כמא דמשיצי אשתא הובאי ובור כתרא: אם יתקפון בפתגמי אוריתי אתעביד שלמא להון מכען שלמא יתעביד להון: יתכנשון מביני גלותיהון ויתובון לארעהון תמן יתילידון דבית יעקב יפשון ויסגון דבית ישראל וימלון אפי תבל בני בנין: הכמחתא דהוה מחי מחוהי אם כקטול קטילוהי יתקטיל: בכאתא דהויתא כאיל בה יכילון לך דהויתא שלח ומעיק להון מגי עליהון במילא מתקיף עליהו' ביו לוט: בכן ברא ישתבקו' חובי בית יעקב

יעבור ז' מל' וסימ' חבי כמעט רגע עד יעבור · וסלעו ממגור יעבור · ובאלהי משפטי יעבור · ירדפם יעבור שלום חקנתן ולא יעבור · כדתי פרס ומדי ולא · קימו וקבלו והיהודים: לרגעים ד' בקריא' וסימ' אני יי' נצרה · חרדות ילבשו על הארץ ישבו · וחרדו לרגעים איש לנפשו · לרגעי' תבחננו: יכפר ד' וסימ' נכסר כסדר מסעי:

רשי

חבי · התחבאי מעט עד יעבור זעם כי אמת אפקד על מוכאיך: כי הנה יי' יוצא וגו' · ממדת הדין למדת רחמי': יושב הארץ · הוא עשו והר שעיר: על הרוגיה · שהרגו בישראל: על לויתן נחש בריח וגו' · תירגם יונתן על מלכא דאיתרברב כפרעה מלכא קדמאה ועל מלכא דאיתרברב כסנחריב מלכא תנינא · בריח לשון פשוט כבריח הזה לפי שהיה ראשון · עקלתון לשון כפול לפי שהוא שני · ואומר אני לפי שאלו שלש אומות חשובות מצרים ואשור ואדום לכך אמ' על שלשתן כמו שאמור בסוף הענין ובאו האובדים מארץ אשור והנדחים מארץ מצרים ועל שם שנמשלו האומות כנחשים הנושכין · לויתן נחש בריח הוא מצרים · לויתן נחש עקלתון הוא אשור · והרג את התנין אשר בים הוא צור שהוא ראש לבני עשו והיא יושבת בלב ימים וכן כתיים קרואים איי הים והן רומיים: ביום ההוא · בעת הגאולה ישירו לישראל זו היא כרם חמר הוציאה יינה הטוב · חמר ויינום בלע"ז: אני יי' נוצרה · בעת הגלות: לרגעים אשקנה · מעט מעט אני משקה אותה כוס פורענו' הבאה עליה כן אפקוד עליה בבת אחת ואכלנה לכך לילה ויום אני מתבונן בה ויונתן תירגם אם לא שאני פוקד עליהם עונות שהם מרגילים לפני לילה ויום הייתי מגין עליהם: חימה אין לי · אין לי כח להגביר חמתי על האומות לפי שאף ישראל חוטאין ומדת הדין מקטרגת: מי יתנני שמיר שית במלחמה · בבני מלחמתי והוא עשו מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם ולא תוכל מדת הדין למחות שישובו ישראל בתשובה והיא נותנת אותי שמיר ושית בבני מלחמ' אפשע' פשיעה על מדת הדין ואפקוד עליהם אף יתרו' ונוספו' על עונם ואציתם יחד כן תירגם יונתן על האומות ורבו' ז"ל פירשו על יש' המושבע' על הכרם חמה אין לי בכל הכעסי' שהכעסתני הכרם הזאת לא אוכל לשפוך חמתי לכבר' מפני מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם מי יתנני כימים שעברו לולי השבועה הייתי שמיר ושית ופושע בכרם ואציתנה יחד: או יחזק במעוזי · או לשון אם כמו או נודע כי שור נגח הוא אם יחזק עמי במעוזי שלא יבקש מעוז אלא מעוזי אז יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי שמתקמקמת בי על שאיני נוקם בבני ואנקם בהם: שלום יעשה לי · ממדת הדין שלא תוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו: הבאים ישרש יעקב · הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים אשר השריש יעקב בנו ופרחו שם עד מלאו פני תבל תנובה: הכמכת מכהו הכהו · הראיתם בגבורתי שכמכת המכה יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים יש תמיהות שהם מתקיימות כגון זו וכגון הנגלה נגליתי אל בית אביך הרואה אותה מה המה עושים: אם כהרג · ישראל שהיו הרוגין של פרעה הורג פרעה ועמו: בסאסאה · באותה מדה בשלחה תריבנה · כששילחה מצרים את ישראל תריבנה המדה בסאה שלה: הגה ברוחו הקשה · הגה דיבר בדיבורו הקשה: ביום קדים · ביום ויולך יי' את הים ברוח קדים עזה: לכן · גם עתה בזאת יהיה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז: וזה

אבן עזרא

חבי · יש אומרים כי בא כדרך בעלי הה"א באחרונה כי ימצא עם' לשון נקבה כמו וחטאת עמך ורבי יהודה המדקדק נ"ע אמר כי חבי שם על משקל שבי והראשון הוא האמת: כי · יוצא ממקומו · הגזרות היוצאות מלפני השם: את דמיה · הם החללים הנקברים בקרבה: ביום · באותם הימים זאת הפקידה כמו הכתובה למעלה: לויתן · הוא התלוי ונקרא בריח בעבור שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה: ועל לויתן · גם הוא בים והוא צורת נחש כי גם צורת נחש בים · ועקלתון שם התאר והתנין הוא הגדול אשר בים ויש אומרי' כי לויתן נחש בריח גם עקלתון הם ביבשה והטעם על מלכי הארץ והתנין הוא מלך מצרים כאשר הוא כתוב בספר יחזקאל ויש אומרים מלך צור והישר בעיני ר' משה הכהן שהוא רמז מבחר כל גיבורי חיל ונגיד ושר: ביום חמר · הירוש כמו תשתה חמר · והטעם שתתן פרי הרבה: ענו · כגון קול ענות: לה · לציון ומלת ענו למנגנים וכבר הזכיר הנביא שיהודה נטע שעשועי השם: אני · נוצרה · על השכינה שהיא בציון: לרגעים אשקנ' · משל לכבואה שלא תפסוק: פן יפקד עליה · אמר ר' יונה המדקדק כי פן כמו לא ויו"ד יפקוד תחת תא"ו סימ' המדבר וכמו ארח חיים פן תפלס והטעם על כל העמים אפקד בלתי עליה ויאמר ר' יצחק בן שאול נ"ע כי יפקד כמו לא נפקד ממנו איש והוא דבק עם לרגעים אשקנה פן יבול עליה כל אחד מעליה כמו נובלת עליה ויאמר ר' משה הכהן פן יפקד עליה האויב אצרנה לילה ויום והוא הישר בעיני: חמה · יש אומ' כי גם אלה דברי השם והטעם אין לי חמה רבה: מי יתנני · כדרך בן אדם דבר הכתוב ויחסר בי"ת כמו כי ששת ימים וכן הוא מי יתנני בשמיר ובשית שיש בכרם והטעם על הרשעים וביום מלחמתי בכרם: אפשעה בה · כמו כי כפשע: אציתנה · אבעירנה כמו לתה הציתו עבדיך: או יחזק · יש' במעוזי אז לא אלחם עם יש' כטעם היה השם כאויב · וטעם שלום פעמים ולא עם אומות העולם בשבילם ויאמר ר' משה הכהן כי פירושו כן זה שאומר לא אומר אותו בחמה שיש לי: מי יתנני · כמו מי יתן לי וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני מי יתן לי השמיר והשית בכרם והטעם אם לא יסורו ישראל הרשעים מהם אהרג הכל: או יחזק במעזי · אז ישרש יעקב · ולפי דעתי כי חמה אין לי אוכנו דברי השם ואל תתמה כי בספר הזה רבים כאלה והנה עד קרוב הריכו אליכו יחיו מתיך ואלה דברי איש יהודה אחר שהשם אמר אני יי' נוצרה לרגעים פן יפקד עלינו אמרו אין אנחנו מדברים בחמה שלא יבוא האויב לשום הכרם שמיר ושית הייתי הורג את עצמי כמו והיה יחזקאל לכם ואת שמואל כאשר עשה ביום הזה והנה במלחמה דבק עם מי יתנני או יחזק השם שיתן לי עוז ברית שיהיה השם בשלום עמי גם האויב אז ישרש יעקב והזכרתי לפירוש הזה בעבור מלת יעשה שלום לי כי השם עושה שלום לבדו: הבאים · בימים הבאים ויחסר בי"ת כאילו אמר בהבאים ויש אומרים כי טעמו הבנ': ישרש · ותמלא שרשיה: תנובה · פרי: הכמכת · זאת הפרשה על גלות שמרון והעד האחרים: מכהו · הוא אשור: הרוגיו · הם הכנענים הנהרגים בקחת ישרא' את ארצם והטעם כי השם לא הכה ישראל כמכות אלה הנזכרים: בסאסאה · רובי המפרשים אמרו שהוא מגזרת סאה והטעם מדה והיא מלה כפולה כמו וירקרק מטלטלך · הה"א תריבנה על שמרון והנה אחר כן כיעיר בבורה: בשלחה · יש אומ' כי היא השחיתה עצמה בכלי מלחמתה כמו ובעד השלח יפלו והנכון שהוא מגזרת שלחיך והעד ביום קדים והנה הוא כן במדה שמדדה לנפשה כי מריבה עשתה אפילו עם אבני כפריה והם שלחה על כן הגה השם אותה כמו אשר הוגה מן המסילה והנה הה"א תחת יו"ד השורש כמו ידו הרה: ביום קדים · רוח מזרחית: לכן בזאת יכופר עון יעקב · והטעם שלא יבוא לו רע כי עון יעקב רע והנה הטעם שתהיה הגזרה בטלה אילו היו מבטלין ע"ז: הסיר

רשי

וזה כל פרי. הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקדקות וכן ונפץ את עולליך וכן ונפצתים איש באחיו גיר מין צבע הוא: לא יקומו אשרים וחמנים. למען לא יקיימו להם ע"ז: כי עיר בצורה בדד. כי בעונות זאת עיר בצור' של עמו תהיה בדד והנוה יהיה משולח מיושביו ונעזב כמדבר: שם ירעה עגל. אפרי' ירבעם שקרוי עגל שנאמ' כעגל לא לומד: וכלה סעיפיה. ענפיה: ביבש קצירה. קצירי פרשיה כמו תשלח קציריה ועשה קציר כלומ' כשתכלה זכות מעט שבידה של אדום שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה: נשים באות מאירות אותה. עם חלש כנשי' ידליקום כך תירגם יונתן מאירות כמו לא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונש מחמת שהענפים יהיו יבשים יהיו נוחים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי וארוה כל עוברי דרך הסיב לו דונש והלא כת' ביבש קצירה ובענפים יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן צדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבבא בתרא פ"ק לית ליה ביבש קצירה תשברנה: יחבט יי'. תירגם יונתן יתרמון קטילין ואני אומר ב' לשונות הללו חיבוט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחוזר ומלקטן ואחרים מלקטין אותן מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפה כמו שכ' יתקע בשופר גדול: משבולת הנהר. הם האובדים בארץ אשור: ועד נחל מצרים. הם הנדחים בארץ מצרים: הנהר פרת. הם בני אשור היושבים על פרת: עד נחל מצרים. הם יושבי מצרים יחבט אותם כחובט זית': ואתם תלוקטו. מן הגליות: לאחד אחד. המוצא אחד מכם יביאהו מנחה: האובדים בארץ אשור. לפי שנפוצו מארץ רחוקה לפני' מן הנהר שבטיו קראם אובדים: שכורי אפרי'. שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגיתא כדאמ' מייא דדימסית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטי': וציץ נובל צבי תפארתו. שבב מטע תפארתו יהי ציץ הפרח שלו נובל הם תאני' המתקלקלות כמו ששנינו בברכו' על הנובלות ופירשו רבותינו בושלי כומרא ציץ כן כדמתרגמינן ויצץ ציץ ואנץ נץ אשר כטועים על ראש גיא שמני' היא כנרת שפירותיה מתוקי' ושם הם הולמי' עצמ' ביין: הלומי יין. כתיש' חמר ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגו' צבי התפארת שעל ראש עטרת השבטי' המשוחין בגאות ראשי שמנים כמו שנאמ' ראשי שמנים ימשחו גיא לשון גאוה כמו מואב גא מאד ואותו היין הוא לפני כציצת נובל תהיה בבכורה וגו' הלומי יין כך קוראן על שם ש מכרותן של בהם השותי' במזרקי יין: הנה. יש רוח חזק ואמיץ ליי' שהוא כזרם ברד ושער קטב מרירי: הניח לארץ ביד. יניחהו על ארצם בידו החזקה ויפיל הנובלות מן התאנים: כבכורה בטרם קיץ. כבישולה של תאנת ציץ נובל: בטרם קיץ. עת בישול שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו כך ויפקד על הרעה ויביאה עליכם: ביום ההוא. כהתם הפושעים: יהיה יי' צבאות לעטרת צבי. לצדיקים הנשארים בה: ולרוח משפט. והיה הקב"ה להורות משפטו: ליושב על המשפט ולגבורה. יהיה לאותן שהם משיבי מלחמה מלחמתה של תורה: וגם אלה. יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלומר טובים וחשובים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בם: שגו ברואה. הלעיגו בדברים הנביאים ו"ת במאכל מערכי' שראוהו עוגב להם

פקו

ישעיה

לכן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות לא יקמו אשרים וחמנים: כי עיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב כמדבר שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעפיה: ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו: והיה ביום ההוא יחבט יהוה משבלת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל: והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו ליהוה בהר הקדש בירושלם:

כח הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים הלומי יין: הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב כזרם מים כבירים שטפים הניח לארץ ביד: ברגלים תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים: והיתה ציצת נבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה: ביום ההוא יהיה יהוה צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו: ולרוח משפט ליושב על המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה: וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שגו בראה

תרגום

ודין כל עובדי אסטיורת חובהי בשויותיה כל אבני איגורא כאבני גיר מנפצן לא יתקיימון אשיריא וחניסניא: ארי קרתא דהות כריכא בלחודה תתיב תהי מטלטלא ושביקא כמדברא בה יגיתון צדיקיא ויבזון ית נכסהא ויסופון משריתהא מלמיפק: יתקצר חילירון ויבהתון בעובדיהון יתברון נשיא עלן לבית רחלתהון ומלפן יתהון ארי לא עם סוכלתן אינון על כן לא ירחם עליהון דעבדונון ודברינון לא יתוס עליהון: ויהי בעידנא ההוא יתרמון קטלין קדם יי מכיף נהרא פרת עד נחלא דמצרים ואתון תתקרבון חד לסטר חד בני ישראל: ויהי בעידנא ההיא יתקע בשופרא רבא וייתון דיגלו לארע דאתור ודאטלטלו לארע דמצרים ויסגדון קדם יי בטורא דקודשא בירושלם: ווי די יהיב כתרא לגיותנא טפשא רבא דישראל ויהיב מצניפתא לרשיעי דבית מקדשא תושבחתיה די על ריש חילא שמינא כתשי חמר: הא מחן תקיפן וחסינן אתיין מן קדם יי כזרמית ברד בעל עול רוח כזרמית מיין תקיפין שטפין כן יתון עליהון עממיא ויגלונון מארעהון לארעא אוחרי בחוביא די בידיהון: ברגלין יתדש כיתרא דגיותנא טפשא רבא דישראל: ויהי דיהיב מצניפתא לרשיעיא דבית מקדשא תושבחתיה די על ריש חילא שמינא כביכורא עד דלא קיטא דאם יחזי דחזי יתה כאילו היא בידיה יבלעינה: בעידנא ההיא יהי משיחא דיי צבאות לכלילא דחדוא ולכתר דתושבחא לשארא דעמיה: למימר קשוטדין לדיתבין בבית דינא למידן דין דקשוט ולמתן נצחנא לדנפקין בקרבא לאתבותהון בשלם לבתיהון: ואף אילין בחמרא רוו ובעתיקא אסתלעמו כהנא וספר רוו מן עתיק אסתלעמו מן חמר טעו מן עתיק אתפניאו בתר מיכל בסים

מסורה

משלח ג' בקריא וסימ' נוה משלח ונעזב. תנער משלח מביש אמו: והיה כעוף נודד. לאחד ולאחד ז' פתחין וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סי' ט': לאדני ז' ודיא כתיב כן וסימ' ואמר אל נא יחר לאדני דשלשים. ויאמר אל נא יחר לאדני דעשרה. הנה חזק ואמיץ לאדני. וארור נוכל ויש בעדרו. לאדני אלהינו הרחמים והסליחות. זרע יעבדנו יספר לאדני. נפשי לאדני משמרים לבקר: וגם ג' רפ' בספרא וסימ' וגם הוא חכם ויבא רע. וגם אלה ביין שגו. וגם מהם אקח לכהנים:

אבן עזרא

הסיר. שם הפעל: מזבח. של הבעלים: גיר. כמו סיד: מנופצות. כבלי יוצר תנפצם משוברות ולא יקומו יעמדו: כי. בדד. היא והיא שמרון: סעיפיה. כמו על שתי הסעיפים והטעם על ערי הפרזות: ביבש קצירה. כמו וטל ילין בקצירי תשברנה. הפארות שהם קטנים מהקציר: מאירות. יש אומרים מגזרת אריתי מורי והטעם לוקטות והטעם אפילו הנשים שאין להם כח ויש אומרי' שמאירות כמו מבעירות והטעם כי יהיו לעצים וזה הנכון וכמוהו ולא תאירו מזבחי חנם: והיה. באותם הימים: יחבט. כמו כי תחבט חובט חטים על כן תלוקטו והטעם כי ישאר מעט מרוב: והיה. והטעם אז יבקשו כל בני א' אפרים הנדודי' לשוב אל ירושלם כי ראו כי מלכותם אבדה: הוי. שכורי אפרי'. שהיו השרים מתעסקי' ביין: צבי. כמו לצבי ולכבוד. וטעם עטרת על המלוכה: ראש גיא שמנים. ראש שמנים כמו ראשי ב בשמים וכל כך היו רבי' עד שגב גיא כמו ונשב בגיא ויש אומ' כמו גיא מאד בחסר הא': הלומי יין. כמו הלמוני בל ידעתי: הנה חזק. תואר ליום או לחיל: שער קטב. והכ"ף הראשון מוסף אחר וכן הוא כשער קטב כמו אהי' קטבך שאול: הניח לארץ. הטעם כי השם הוריד אלה ה הזרמי' והניחם לארץ בידו החזקה: ברגלים. עטרת. באה מלת יחיד והטעם רבות וכמהו רבים: והיתה ציצת נובל. כאילו אמר זה הציץ שיהיה נובל כמו בת בבל ה השדודה או ציצת עלה נובל והוא הנכון: כביכורה. היא התאנ' הבכורה בטרם בא פרי הקיץ: ביום. והנה זה הפך צבי עטרת אפרי' כי תראה מלכות השם בציון: ולרוח. ליושב על המשפט. הם הסנהדרין והטעם שיחזיקם: משיבי מלחמה. אל השער יש אומרים משיבים מהשער ורבי משה הכהן אמר כי השם יחזק הבורחים והוא הנכון: וגם. יש מלכי יהודה: כהן. שהוא שמורה וכן הנביא שהוא מוכיח שגו ברואה. בדברי הרואה מוכיחי העם:

אבן עזרא: פקו פליליה. השופטים והנה פקו פועל יוצא או תחסר מלת דברי והוא הנכון והנו פועל עומד מגזרת ופיק ברכים כטעם הנתק הברכים: כי. כן מנהג המשתכרים: בלי מקום. שאיננו מלא כמו עד אפס מקום וכן מלאו קיא ומלאו צואה והנה ממעל ומתחת: את. אם בא הנביא להוכיחם אין מבין כי

רשי: פקו פליליה. הכשילו המשפט: פקו. לשון פיק ברכים פוקה: כי כל שולחנות. שלהם של זבחי מתים הם שהם כקיא צואה: בלי מקום. אין הרשת סובלתן: את מי יורה דיעה. שמא לתינוקות שאין יודעין להבין כי הגדולי' פנו לדרך רעה: גמולי מחלב. גדולי מחלב: עתיקי משדים. לשון ויעתק משם.

את מי ד' בקריא' וסי' ואת מי עשקתי. ואת מי יבין שמועה. ואת מי דאגת ותיראי. ואת מי אין כמו אלה: מחלב ג' וסימ' ולבן שנים מחלב. גמולי מחלב עתיקי משדים. זבו נזריה משלג: לצון ג' ומ"ל וסימ' שמעו דבר יי' אנשי לצון. עד מתי פתיים תאהבו פתי. אנשי לצון יפיחו:

פָּקוּ פְּלִילִיָּה: כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם: אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם: כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם: כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה: אֲשֶׁר אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ: וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ: לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם: כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה שִׁיט שׁוֹטֵף כִּי־עָבַר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ: לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ: וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה לְמִשְׁקָלֶת

תרגום: טְעוֹ דִינְהָא: אֲרֵי כָל פָּתוֹרֵיהוֹן מְלַן מֵיכַל מְגָעַל וּמַשְׁקַן לֵית לְהוֹן אֲתַר דִּינְקֵי מִן אוֹנֵס: לְמַן אִתְיְהִיבַת אוֹרַיְתָא וּמַן אִתְפְּקַד לְמִסְבַּר חוּכְמָא הֲלָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְחִימִין מִכָּל עַמְמַיָּא וַחֲבִיבִין מִכָּל מַלְכְוָתָא: אֲרֵי אִתְפְּקָדוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וּמָא דְּאִתְפְּקָדוּ לָא צְבִיאוּ לְמֶעְבַּד וְאִתְנַבִּיאוּ עֲלֵיהוֹן נְבִיַּיָּא דְּאִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבִיק לְהוֹן וּלְמִילֵי נְבִיַּיָּא לָא קַבִּילוּ הֲלִיכוּ בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן וְלָא חֲמִידוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתִי סְבָרוּ דְּיִתְקַיֵּים לְהוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתָא וְלָא סְבָרוּ לְפוּלְחַן בֵּית מַקְדְּשִׁי כִּזְעֵיר הֲוָה בְּעֵינֵיהוֹן בֵּית מַקְדְּשִׁי לְמִפְלַח תַּמָּן כִּזְעֵיר בְּעֵינֵיהוֹן שְׁכִינְתִּי תַמָּן: אֲרֵי בְּשִׁינּוּי מַמְלַל וּבְלִישַׁן תּוּלְעֲבָא הֲווֹ מַלְעֲגִין לָקֳבֵיל נְבִיַּיָּא דְּמִתְנַבַּן לְהוֹן עַמָּא הָדֵין: דְּאָמְרִין לְהוֹן נְבִיַּיָּא דֵּין בֵּית מַקְדְּשָׁא פְּלַחוּ בֵיהּ וְדָא אַחְסָנַת בֵּית נְיָחָא וְלָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא אוּלְפַן: דֵּין יְהֵי כּוֹס פּוּרְעֲנוּתְהוֹן עַל דַּעֲבָרוּ עַל פִּתְגָּמָא דַיְיָ וְעַל דְּאִתְפְּקָדוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וּמָא דְּאִתְפְּקָדוּ לָא צְבִיאוּ לְמֶעְבַּד בְּכֵן יִתְמַסְרוּן לְעַמְמַיָּא דְּלָא יָדְעוּ אוֹרַיְתָא עַל דַּהֲלִיכוּ בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן וְלָא חֲמִידוּ לְמֶעְבַּד רְעוּתִי בְּכֵן יִסְבְּרוּן לְסַעִיד בְּעִידָן דְּאֵיתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא וְלָא יְהֵי לְהוֹן סָעִיד וּסְמִיךְ עַל דַּהֲוָה זְעֵיר בְּעֵינֵיהוֹן בֵּית מַקְדְּשִׁי לְמִפְלַח תַּמָּן בְּכֵן יִשְׁתַּאֲרוּן כִּזְעֵיר בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּיִגְלוּן לְתַמָּן בְּדִיל דִּיהָכוּן וְיִתְקְלוּן לַאֲחוֹרָא וְיִתְבְּרוּן וְיִתְצָדוּן וְיִתְאַחֲדוּן: בְּכֵן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ גֻּבְרִין רַשִׁיעִין שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא הָדֵין דִּי בִּירוּשְׁלֵם: אֲרֵי אֲמַרְתּוּן גְּזַרְנָא קְיָם עִם קְטוֹלָא וְעִם מְחַבְּלָא עֲבַדְנָא שְׁלָמָא מַחַת סַנְאָה אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן כְּנַחַל מִגַּבַּר דְּאַתּוּן אָמְרִין לָא תֵיתֵי עֲלָנָא אֲרֵי שַׁוֵּינָא בְּכַדִּיב רוּחְצָנָנָא וּבְנִכְלִין שִׁקְרִין אִיטַמַּרְנָא: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַמְנֵי בְּצִיּוֹן מֶלֶךְ מֶלֶךְ תַּקִּיף גִּבַּר וְאֵימְתָן אִתְקְפִינֵּיהּ וְאַחְסְנִינֵּיהּ אֲמַר נְבִיַּיָּא וְצַדִּיקַיָּא דְּהֵימִנוּ בְּאִלֵּין בְּמֵיתֵי עָקָא לָא יִזְדַּעְזְעוּן: וְאֲשַׁוֵּי דִינָא תַקִּין וְדַאֲטַמַּרְתּוּן כְּחוּט בִּנְיָנָא זָכוּתָא כְּאֶבֶן מַשְׁקוֹלְתָּא

רשי: ר"א גדולי מן התורה שנקראת חלב ועתיקי משדים מוסרים מלפנית מורי חכמים: כי צו לצו צו לצו. נביא מצוה להם מאת הקב"ה והם יש להם צו של עובדי ע"ז כנגד צו זה וחוזר הנביא מוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך: קו לקו. יש להם קו משקולת משפטי רשע כנגד קו הצדק: זעיר שם. הנביא אומ' להם עוד מעט תבא עליכם רעה והם אומרי' זעיר שם ימהר יחיש מעשהו ליתים מעטין: לעגי שפה. וכן כל לשון לעגים וכן עלגים שניה' לשון דבור הפוך שאינו מיושר להשמע: ידבר אל העם הזה. כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון כלעג שאין יכולים להבין בו: אשר אמר. הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוה הניחו לעיף שלא תגזלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה: והיה לכם דבר יי' וגו'. כמדתם ימדוד להם יגזור בדברו עליהם צו של אומות המשתעבדים בם על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה אחר תקוה יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם זעיר שם. לימים מועטין תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביה': משלי העם הזה. האומרים לצון בלשון משל כגון כרתנו ברית את מות שלא יבא עלינו: עשינו חוזה. גבול שלא יעברנהו וכן מחזה חפצם וכן מחזה אל מחזה כולם לשון גבול הם וקיבוצו של רבותינו ז"ל בלע"ז: שוט שוטף. מכה המתהלכת בארץ: לא יבאנו. לא יבא עלינו: שמנו כזב. שמנו ע"ז. מחסנו מכסה שלנו: ובשקר נסתרנו. בע"ז בטחנו להסתירנו: הנני יסד. לשון עבר הוא כמו יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר בציון אבן כבר נגזרה גזרה לפני והעמדתי מלך המשיח שיהא בציון לאבן בוחן לשון מבצר וחוזק כמו עופל ובוחן וכמו הקימו בחוניו: מוסד מוסד. הראשון פתח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד מוסד שהוא מוסד גמור: המאמין לא יחיש. המאמין דבר זה לא ימהר' לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבא: ושמתי משפט לקו. והנני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסורין להיות לקו כלומר אשים קו מדתי יסורין להביא עליכם ואת צדקתי אשים שתהא משקולת המיישרת בניין הבונים בחומות כלומר שתהא צדקה מהלכת לפניהם ומישרת דרכיהם שיכלו הפושעים וכותרו הצדיקים:

אבן עזרא: בעבור היין אינם ב' בדעתם כנערים: שמועה. שם: גמולי מחלב. הוא סמוך ומוכרת כמו ה' השכוחי בשאלים: עתיקי. שהסירו אותם כמו ויעתק משם והמלה תאר השם: כי צו לצו. ראויים הם לדבר עמם כאשר ידבר האב אל בנו הקטן שלא ידע עוד: צו לצו. מצוה אחר מצוה או מצוה דבקה למצוה: קו לקו. למוד הכתיבה: זעיר שם. מעט מעט פעם אחרי פעם: כי בלעגי. מגזרת לעג כי כן התנהג שידבר המלמד לתינוק: ובלשון אחרת. שיבקש המלמד אותיות שאינם קשות על הלשון תחת אחרות כן ראוי שידב' המוכיח את העם הזה: אשר אמ' להם. הנבי' זאת. ירו' היא מנוחתכ' כמו מנוחה לעיף שלא יברח אל מצרי' ואשור: המרגעה. מגזרת מרגוע ושניהם שמות על דעת המדקדק ה' הירושלמי שהמלה פ' פועלתי האלף בסוף אבל נוסף כאלף ה' הלכוא: והיה. והנה חשבו כי דבר השם איננו עקר רק להרגילם למען לא ילכו אל מצרי' כאשר כתב הוי היורדי' מצרי' לעזרה כי אחת היא: לכן. אנשי לצון. המתלוצצים לאמר כי דברי השם כמו צו לצו: מושלי. יש אומרים מגזרת ממשלה והטע' השרים והנכון שהוא כמו על כן יאמרו המושלים: כי כרתנו ברית. עם מות שלא נמות עתה: ועם שאול עשינו חוזה. כמו ברית ויאמר רבי משה הכהן כי חוזה דרך נבואה ומה יעשה במלת עשינו חוזה ולפי דעתי שחוזה הוא הנביא וכן הוא ברית את מות ועם שאול עשינו ברית חוזה כברית שנעשה על ידי נבואה: שוט שוטף. על רעב והקרוב שהוא כן שוט כמו שוטף: כי שמנו. הטעם אף על פי ששמנו כזב וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך: לכן. הנני יסד. שם התאר מהבנין הכבד על משקל אבר והנה כמוהו יוצא ושבח אני את המתים: אבן בחן. כמו עופל ובחן והטעם שתהיה נשגבה ציון ממלך אשור: פנת יקרת מוסד. הראשון שם כמו היכל ויקרת סמוך אליו והשני פעול מבנין הכבד הנוסף על משקל מוסב על כן המלך דגום לבלוע הכפל: המאמין לא יחיש. כי עוד לימים רבים תהיה זאת הנבואה: ושמתי. דרך משל על קו ומשקלת הבונים בעבור שאמר הנני יסד בציון אבן ויש אומרים כי האבן על דרך משל על חזקיהו:

ויעה

ויעה ברד מחסה כזב. אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו אביא ברד ומטאטאתיו ויעה לשון טיאוט כמו את היעים שגורפין בהם אפר הכירות וסתר שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומ' אביא המון אומות שישברו תבנותיהם ופסיליהם ולשון משפט האמור כאן יושטיצא בלעז: וכפר בריתכם את מות. ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות כל כפרה לשון קנוח וסילוק דבר וכן אכפרה פניו: וחזותכם. אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה: שוט שוטף. אשר אמרתם לא יבואנו והייתם לו למרמס: בבקר בבקר. כלומ' תדיר תדיר אביא עליכם גזרות: והיה רק זועה הבין שמועה. זוועה לכל השומעים להבין שמועות פורעניות הקשות שאביא עליכם כל השומעים יזועו: כי קצר המצע משתרע. כי אביא עליכם שונא רוחק אתכם אשר לא תוכלו להספיק עבודתו כשיגיע מצעו עליכם יקצר לו משתרע השוכב עליו. משתר' משתטח להאריך איבריו אישטנדל"יר בלעז: והמסכה צרה. הנסיך שימשול עליכם יהיה מקומו' רחוק לו בהתכנסו לתוכו ורבותינו דרשוהו על ע"ז שהכניס מנשה להיכל קצר המצע הזה משתרע משתרר עליו שני רעים ואני פרשתיו לפי פשוטו ובדרך זה תירגם יונתן ואף מדרש רבותינו יש ליישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע משתרע אני לברי עליו שנאמר הנה השמים ושמי השמי' לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסכם מסכה עמי כביכול צר לנו המקום: כי כהר פרצים. תירגם יונתן ארי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דיי' ביומי עוזיה מלכא ובניסין דעבד ליהושע במישר גבעון כן יתגלי לאיתפרעא מנהון: זר מעשהו. ידמה לכם לזר כי יביא עליכם פורענות קשה: לעבוד עבודתו. לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמה לבור"יר בלע"ז: ועתה אל תתלוצצו. לאמר כרתנו ברית את מות: מוסריכם. יסורין: הכל היום. לשון תמיהה הוא לכך ניקוד חטף פתח: יחרוש. מי שחורש לזרוע וכי החורש כדי לזרוע לעולמים חורש אם כן מה יועיל אף הנביאים מוכיחים אתכם להחזירכם למוטב הלעולמים יוכיחו ולא יועילו: יפתח וישדד אדמתו. וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמה בתלמים ובכלי מחרשה וישדד לשון עבודת שדה יפתח וישדד בתחלה הוא עושה תלמים רחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים במדרש רבי תנחומא: הלא. כן דרך החורש כיון שחרש משוה פני האדמה ואחר כך זורע: והפיץ קצח. אם קצח בא לזרוע זורעה בתפוצה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריקה. קצח מין אוכל הוא: ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו. ואם תבואה בא לזרוע כך הוא מנהגו זורע החטין באמצע החריצה והשעורה זורע סביב לקימן והכוסמין זורע על גבולי השדה ומצריו שורה לשון שורה זורעה באמצע ומגבלת שורה על השעורין והכוסמין: ויסרו למשפט וגו'. אף מי שאלהיו יורנו לא לנבח ישלח נביאים להוכיח אחרי שאינו שומע לתוכחה הוא ייסרנו במשפטי יסורין כדי שיועיל עמל תוכחתו שהוכיח כזה משוה פני הארץ לזרוע כדי שתגלה עמל חרישתו שחרש: בחרוץ. הוא עץ עשוי חריצים חרבים ושמו מורג ומחתך בו הקשין להיות תבן. כי לא בחרוץ דשין את הקצח לפי שזרע כח לבאת מתוך קשין שלו וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדושו לפי כי קל הקצח לחובטו במטה והכמון בשבט: לחם יודק. ואת מי דקים בדברים קשין את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליחבטו:

ויעה ברד. מגזרת היעים והנה ברד פועל כי יעה פועל יוצא וטעם ברד משל למלך אשור: ומחסה. מוסף אחר וכן הוא וסתר מחסה מים ישטופו או תחסר מלת אלה: וכפר. כמו ואיש חכם יכפרנה כטעם השחתה והסרה וברית חזותכם עם שאול. וי"ו והייתם כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו בווס הפליטי ויפח אברהם את עיניו: מדי. עבור הכחל השוטף יקחכם: זועה. איננו כמו זעוה הפוך כאשר יפרשו רבים רק הוא מגזרת ולא זע ממנו ובא הוי"ו באמצע כוא"ו מות והטעם כי יפחד שיבין שמועתכם מה שירע לכם: כי. המצע. שהוא למטה ביציע: משתרע. המסך כמו ושרוע וקלוט: והמסכה. כמו מסכה: כהתכנס. שם הפועל מגזרת לך כנוס וטעם כהתכנס כאשר יתחברו תחתיה רבים וזה דרך משל על העם והמושלים בם: כי כהר פרצים. הוא הנודע במלחמות דוד שנקרא בעל פרצים כי בפתע פתאום רוצחו הפלשתים במעשה פלא או כעמק שהוא בגבעון שרגז רמז בעת עמוד השמש והירח כן יעשה השם מלחמה זרה על ישר' פלא נשמע כמוה: נכריה עבודתו. כפול בטעם כמשפטו: ועתה. מוסריכם. מוסרות: ונחרצה. גזרה נגזרה כמו אתה חרצת: האזינו ושמעו קולי. ושמעו אמרתי. והטעם הקול: הכל. הטעם כי החורש יתקן האדמה פעם אחרי פעם או שתים ויזרע והארץ מתולדתה תעשה התבואה: יפתח וישדד. יתקן השדה כמו ישדד לו יעקב והטעם כפול: הלא. שוה. מגזרת שוה ואשת מדיני בשתות: קצח. הוא כמין כמון ודק ממנו והוא שחור: שורה. יש אומרים הטובה ויש אומרים במדה כמו במשורה והוא הישר: ושעורה. השעורה ידוע: נסמן. כמו סימן: וכסמת גבולתו. מגזרת מגבלות תעשה אותה: ויסרו. והשם כבד יסר הזורע והמפיץ ולמדו איך יעשה. וטעם למשפט כמו במספרם כמשפט לעשות כמנהג. וכן אלהיו יורנו: כי בחרוץ. כמו חרוץ חדש: על כמון. לא יסב כי טעם לא יתמוך אחר עמוד לחם. ומכאן הלחם שיודק. אלא

הבין ה' בקריא וסימ' ושאלה לך הבין. וזיה רק זועה הבין שמועה. והכלבים עזי נפש. אל תהיו כסוס כפרד. חכמת ערום הבין דרכו. וסימ' בלשון תרגום הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא: האזינו ח' ומל' וסימ'

ויעה ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו: וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס: מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק זועה הבין שמועה: כי קצר המצע משתרע והמסכה צרה כהתכנס: כי כהר פרצים יקום יהוה כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד עבדתו נכריה עבדתו: ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יהוה צבאות על כל הארץ:

האזינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אמרתי: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו: הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו: ויסרו למשפט אלהיו יורנו: כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמן יוסב כי במטה יחבט קצח וכמן בשבט: לחם יודק

וידליק רוגזי ברוחצן דרביכון ועל דאטמרתון מן קדם מעיקא יתכון עממיא יגלון: ויבטיל קיימיכון דעם קטולא ושלמיכון דעם מחבלא לא יתקיים מתת סנאה ארי תיתי עליכון כנחל מגבר ותהון להון לדיש: בזמן מעידוהי יגלי יתכון ארי בצפר בצפר יעדי ביממא ובליליא ויהי עד לא ימטי זמן לוטא תסתכלון במילי נביא: ארי יתקצר חיליהון משעבוד תקיף ושלטון מעיק יסגי מרווא: ארי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דיי ביומי עוזיה מלכא ובניסי דעבד ליהושע במישר גבעון לאתפרע מרשיעיא דעברו על מימריה כן יתגלי לאתפרעא מרעברין עובדין נוכראין עובדיהון ומפלחין פולחן טעותא פולחנהון: וכען לא תתרשיעון דילמא יתקפון יסוריכון ארי גמירא ושיצאה שמעית מן קדם יי אלהים צבאות על כל יתבי ארעא:

אמר נביא אציתו ושמעו קלי אתפנו וקבילו למימרי: בכל עידן מתנבן נביא לאלפא מאים יתפתחן אודני חיביא ויקבלון אולפן: הלא אם ישוון בית ישראל אפיהון למעבד אוריתא ויתוב ויכניש יתהון מביני עממיא דאינון מבדרין ביניהון הא כקיצתא וככמונא דמזדריק ויקריב יתהון זרעין זרעין לשבטיהון הא כזרעי חיטין על ביר וסעורין על סומנין וכונתין על תחומין: הא כל אילין אולפן דדין דידעון די אלהא מחוי להון אורחא דתקנא די יהכון בה: ארי לא במוריגי ברזלא מדירכין קיצתא וגילגלי עגלא על כסונא מחזרין ארי בחוטרא חבטין קיצתא וכמונא במתבוטא: ית עבורא מדירכין אף יתיה

השמים ואדברה. שמעו מלכים האזינו רזנים. שמעו דבר יי' קציני סדום האזינו. האזינו ושמעו קולי. ולאמי אלי האזינו. האזינו כל ישבי חלד. שמעו חכמים מלי:

אבן עזרא

אלף אדום נוסף כאלף אזרועך ועת שיהמס גלגל עגלתו או פרשיו לא ידוקנו
והטעם כאשר יחרום לא ידוקנו כי כל דבר בעתו ברא השם להיותו כן על כן
אחריו גם זאת הטעם כי לא ידוקנו לנצח: הפליא עצה. פליאה: תושיה. חכמה
ויאמר ר' משה הכהן שהוא מגזרת ים והנה הטעם כי תולדת האדמה והזרעונים
טובה מתולדתם ם שישמעו דברי הנביא ולא יועיל והפך זה יערף כמטר לקחי כ כאשר פרשתיו: הוי אריאל. יש אומ' כי נקראת ירושלם כן על שם המזבח כמו ו והראל והאריאל כי אותיות יהו"א מתחלפו' ויש אומ' שנקראת כן בעבור שמזלה אריה וזה רחוק: קרית. סמוך ויחסר מלת א אמת או הדומה לה מחנה שם דוד או כך דרך הלשון לסמוך ל פועל עבר כמו ב בראשית תחלת דבר ה': ספו שנה. הוסיפו שנה כמו ל לספות עוד. וחגים הם העולות: ינקופו. פועל עומד והטעם שיפסקו העולות או י יהיה פועל יוצא ו ותחסר מלת הכהנים כמו ויאמר ליוסף: והציקותי לאריאל. לירושלם: והיתה תאניה. כמו ואנו הדיינים ויש אומ' מגזרת אנה שלא י ישאר רק מקומה: והיתה לי כאריאל. שהמזבח שמם מהעולות או כאריאל שיתבחו כלם: וחניתי כדור. פתאם כמו כדור אל ארץ רחבת ידים: מוצב. מגדל מצב: ומצלת. הטעם על דברי שלוחי ח חזקיהו אל רבשקה: מארץ תדברי. כאילו תדברי מתחתית הארץ ל כאוב. כמו וכאובות חדשי' כי כן אומנותם: והיה כאבק דק. הוא חסר מלה כי ה הוא סמוך: המון זריך. הם מחנה אשור וזה יהיה לפתע פתאם: מעם יי'. תהיה זאת הפקידה על הכרים ברעש בגלגל ברעם בארץ וקול גדול בסופה וסערה עם להב אש הטעם על בואת המלאך על מחנה אשור להכחידו: והיה כחלום. שיראה אדם בלילה שיקיץ ואין כל כן היה מחנה אשור: וכל צוביה. חסר אלף וכל [illegible] מצודותיה או הטעם וכל המצודות כמו המגדלים: והיה. לעולם אחר חלום מלת והנה והטעם כאילו והוא שב אל הרעב: שוקקה. מבקשת משקה: התמהמהו. ידבר ל' אנשי ציון שיתמהו לחפש איך יהיה זה ומה סוד זאת הנבואה והנה הנביא ידבר כאשר ידבר איש ל רעהו ולמה לא ידעו כי הם שכורים ולא מהיין: כי נסך. מגזרת המסכה כרה בהתכנס וכף עליכם לאנשי ציון: ויעצם. מגזרת עצם כאילו שם עצם על עיניכם והנה כסה לעד על מלת נסך: ותהי

רשי

כי לא לנצח אדוש ידושנו. הרי כי זה משמש בלשון אלא לא לנצח כותשין עליו לפי שלעולם לא יכתשו גרעיני הזרע להיו' נידשין ליכתת על ידי החרוץ ואופן העגלה: והמם גלגל עגלתו ופרשיו. וכשמסבבין עליו אופני עגלה לדוקו ולדושו אפילו הגלגל הומם ומשתבר וכן שאר כלי העגלה עמו המפרישין את התבואה מקשיה ולא ידוקנו והחטי' אינן נידוקין להיות כטחינין. אדוש ידושנו כמו עשה יעשה כנף יכנפך והלף זו באה במקום ה"א כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט כמו התחבר אף כאן הדוש ידושנו וכן חברו מנחם: גם זאת מעם וגו'. גם זאת כדרך דשי תבואות וחובטי קצח וכמון מעם הקב"ה יבאה: הפליא עצה. להראותכ' רמזי' כדרך חידות ומשל כפלא ומכוסה כי כאשר הכמון והקצח אינם מכבידין עליהם במדושת רבה לפי שהם נחבטין בקל כך אילו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם גזרות ואתם קשים לקבל תוכחות כ כתבואה הקשה לדוש לכך י יכביד עליכם הרבה ולא לנצח לכלייה יריב וידקה כאשר לא לנצח אדוש ידושנו ויכלו חטית ותכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המיתת הגלגל והעגלה והחטין לא ידוקו ואילו הייתם נוחים לכלות לא היה בודק אתכם ב ביסורין קשין כפשתני הזה כ כשהוא יודע שפשתנו יפה הוא מיקים עליה: הוי אריאל. תירגם יונתן מרבחא דיי' ואף יחזקאל קראו כן שכאמ' והאריאל שתים עשרה על שם אש שלמעלה ש שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח כמו ששנינו בסדר יומא ורבותינו פירשוהו על ההיכל שהיה צר מאחריו וקצר מלפניו: קרית חנה דוד. דאיתבני בקרתא דשרא בה דוד: ספו שנה על שנה. ותמיד שנותיכם הולכים וחזקים עד שחגי' שלכם ינקופו יכרתו לשון נוקף זית: והיתה לי כאריאל. תהא מוקפת חללי חרב כמזבח המוקף זבחי בהמה: כדור. כשור' של גייסות מקיפות: מוצב. לשון כרקום המוצב על העיירות: מצורות. לשון מצור: מארץ תדברי. יהא כראה כאילו דבור היוצא מפיך יוצא מתחת הקרקע. ציפצוף הוא לשון קול לחש כקול עופות דקין: אמרתך תצפצף. להתחנן אלי ומתוך תחינתך יכמרו רחמי: והיה כאבק דק המון זריך. אכלוסי סנחריב שיהיו למאכולת אש ויעשו אבק: והיה. הדבר הזה: פתע פתאום. מקרה פתאום: מעם יי' צבאות תפקד. ואחרי שתשפלי ותצפצף אמרתך תפקד אריאל תאתי להושיעה ברעם וברעש וגו': והיה כחלום. שדומה שרואה ולא ראה כך יהיה המון כל הגוים ירמו לכבוש ולא תעלה בידם: וכל צביה. המצביאים עליה מצב ומשחית שקורין בבב"ל בלע"ז כמו שנאמר בשאול המצב והמשחית חרדו: שוקקה. תאבה וכן אל אישך תשוקתך: כן יהיה וגו'. לא ישיגו תאותם אשר יזמו לעשות: התמהמהו. היו מתונים להתבונן לחשוב על מעלליכם: ותמהו. ותהיו תמהים על קילקולכם: השתעשעו. לשון עינוי השע היו עיורים מראות שכרו עצמיכם ולא מיין למה כי נסך יי' וגו' לשון מזג כמו מסכה יינה או לשון נסיכות השליט בכם רוח תרדמה על פושעי ישרא' היה ניבא שהיו חוזים בכוכבי' ובקיאים להשביע השרים שלמעלה כל אחד בשם הראוי להשביעו בו לכך הם אומרים מי יחת עלינו אם יבא האויב עלינו יכולנו לעמו' לה חומת אש סביב או להקיפה ים הגדול אמ' הקב"ה אני אחליף השרי' שלמעלה הממונה על האש נתמנה על המים כשם שטבע בשר של אש להביא לו אש הוא משיבו אין זו שלי וכן שר של מים ואף שם שאתה משביעני בו איני מכיר זו היא עינום העינים וכיסוי ראשי החוזים בכוכבים: חזות

מסורה

תושיה ז' מל' ב' ליש' וסימ' הפליא עצה הגדיל. עמו עז ותושיה. ותושיה יראה שמך דמיכה. כי כפלים לתושיה. לי עצה ולי תושיה. לתאוה יבקש נפרד. יצפן לישרים תושיה: כחלום ג' וסימ' כחלום חזון לילה. כחלום מהקיץ. כחלום יעוף ולא ימצאהו: ונפשו ח' וסימ' נמסר בריש סדר ויגש:

ישעיה

כִּי לֹא לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ וְהָמַם גַּלְגַּל עֶגְלָתוֹ וּפָרָשָׁיו לֹא יְדֻקֶּנּוּ: גַּם זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה:

כט הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת חָנָה דָוִד סְפוּ שָׁנָה עַל שָׁנָה חַגִּים יִנְקֹפוּ: וַהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל וְהָיְתָה תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה וְהָיְתָה לִּי כַּאֲרִיאֵל: וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מֻצָּב וַהֲקִימֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרֹת: וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף: וְהָיָה כְּאָבָק דַּק הֲמוֹן זָרָיִךְ וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים וְהָיָה לְפֶתַע פִּתְאֹם: מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת תִּפָּקֵד בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גָּדוֹל סוּפָה וּסְעָרָה וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה: וְהָיָה כַּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה הֲמוֹן כָּל הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל אֲרִיאֵל וְכָל צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ וְהַמְּצִיקִים לָהּ: וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרָעֵב וְהִנֵּה אוֹכֵל וְהֵקִיץ וְרֵיקָה נַפְשׁוֹ וְכַאֲשֶׁר יַחֲלֹם הַצָּמֵא וְהִנֵּה שֹׁתֶה וְהֵקִיץ וְהִנֵּה עָיֵף וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה כֵּן יִהְיֶה הֲמוֹן כָּל הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל הַר צִיּוֹן: הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ הִשְׁתַּעַשְׁעוּ וָשֹׁעוּ שָׁכְרוּ וְלֹא יַיִן נָעוּ וְלֹא שֵׁכָר: כִּי נָסַךְ עֲלֵיכֶם יְהוָה רוּחַ תַּרְדֵּמָה וַיְעַצֵּם אֶת עֵינֵיכֶם אֶת הַנְּבִאִים וְאֶת רָאשֵׁיכֶם הַחֹזִים כִּסָּה:

תרגום

אֲרֵי לָא לְעָלְמָא אִדְרְכָא יִדְרְכוּנֵיהּ וּמְבַלְבֵּל בְּגַלְגְּלֵי עֶגְלָתֵיהּ וּמְפָרֵישׁ יָת עִיבּוּרָא וּמְפָרֵת יָת דּוּקָא: אַף דָּא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת נְפָקָא דְּאַתְקִין עָלְמָא בְּמַחְשֶׁבֶת דַּעְתֵּיהּ רַבְּתָא אַסְגֵּי עוֹבָדֵי בְרֵאשִׁית בְּסַגִּי חוּכְמְתֵיהּ: וַוי מַדְבְּחָא מַדְבְּחָא דִּבְנֵי בְּקַרְתָּא דִּי שְׁרָא בַהּ דָּוִד מִן קֳדָם כְּנִישַׁת מַשִׁירְיָן דְּמִתְכַּנְשִׁין עֲלַהּ שְׁנָא בִּשְׁנָא בֵּירְחַגִּין יִבַטְלוּן: וְאָעִיק לְקַרְתָּא דְּמַדְבְּחָא בַהּ וּתְהֵי צְדִיָא וְרֵיקַנְיָא וּתְהֵי מַקְפַת קֳדָמַי דַּם קְטִילִין בְּאַקָּפוּ מַדְבְּחָא דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא בְּיוֹמָא דְחַגָּא סְחוֹר סְחוֹר: וְאַשְׁרֵי עֲלַךְ מַשִׁרְיָין וְאֶבְנֵי עֲלַךְ כַּרְקוֹם וְאֶצְבּוֹר עֲלַךְ מְיָלִיתָא: וְתִתְמַאכִין מֵאַרְעָא תְּמַלְלִין וּמֵעַפְרָא יִנְצְפַן מִלַּיִךְ וִיהֵי כְּאוֹב מֵאַרְעָא קָלֵיךְ וּמֵעַפְרָא מִלַּיִךְ יְנַצְפַן: וִיהֵי כְּאָבַק דְּקִיק הֲמוֹן מְבַדְּרָיִךְ וּכְמוֹץ דְּעָדֵי אִתְרְגוֹשַׁת תַּקִּיפִין וִיהֵי בִּתְכֵיף אִתְרְגוֹשָׁא: מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת תִּתְפַּקִיד בְּרַעַם וּבְזִיעַ וְקָל סַגִּי בְּעַלְעוֹל וּבְרוּחַ זִ וְשַׁלְהוֹבֵי אֶשָּׁא דִּמְשֵׁיצְיָא: וִיהֵי כְּמִיחְלַם הִירְהוּר לֵילְיָא הֲמוֹן כָּל עַמְמַיָּא דְּמִתְכַּנְשִׁין עַל קַרְתָּא דְּמַדְבְּחָא בַהּ וְכָל מַשִׁירְיָתְהוֹן וְחֵילֵיהוֹן וּדְמְעִיקִין לְהוֹן: וִיהֵי כְּמָא דִי יַחֲלוֹם כַּפְנָא וְהָא אָכִיל וּמִתְּעַר וְחַסִּירָא נַפְשֵׁיהּ וּכְמָא דְיַחֲלוּן צַחְיָא וְהָא שָׁתֵי וּמִתְּעַר וְהָא מְשַׁלְהֵי וְנַפְשֵׁיהּ מְשַׁלְהַיָּא כֵּן יְהֵי הֲמוֹן כָּל עַמְמַיָּא דְּמִתְכַּנְשִׁין עַל טוּרָא דְצִיּוֹן: אִתְרְפוּשְׁהוּ אִשְׁתְּגִישׁוּ אִתְזְמִימוּ וְאִשְׁתְּמָמוּ רְווּ וְלָא מִן חֲמַר טְעוּ וְלָא מִן עֲתִיק: אֲרֵי רְמָא בֵּינֵיכוֹן יְיָ רוּחַ דִּטְעוּ וְאִטַּמַּר מִנְּכוֹן יָת נְבִיַּיָּא וְיָת סָפְרַיָּא וְיָת מַלְפַיָּא דַּהֲווֹ מַלְפִין לְכוֹן אוּלְפַן אוֹרָיְתָא טְמַר:

מסורה

הצבאים ג' וסימ' נמסר בסדר מטות: ראשיכם ו' וסימ' אל תפרעו. אתם נצבים ריש סידרא. ואת ראשיכם החוזים. ופארכם על ראשיכם. שאו שערים. והכרו שאו שערים:

ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא: ונתן הספר על אשר לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר: ויאמר אדני יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה: לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר: הוי המעמיקים מיהוה לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו: הפככם אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין: הלוא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער יחשב: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה: ויספו ענוים ביהוה שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו: כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און: מחטיאי אדם בדבר ולמוכיח בשער יקשון ויטו בתהו צדיק: לכן כה אמר יהוה אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו: כי בראתו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו: וידעו תעי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח:

והות לכון נבואת כולא כפתגמי ספרא דחתים דאם יתנון יתיה לדידע ספרא למימר קרי כען דין ויימר לית אנא יכיל ארי חתים הוא: ויתיהב סיפרא לדלא ידע ספרא למימר קרי כען דין ויימר לית אנא ידע ספרא: ואמר יי חלף דאתרברב עמא הדין בפומהון ובספותהון מיקרין קדמי ולבהון אתרחק מדחלתי והות דחלתהון קדמי כתפקידת גברין מלפין: בכן הא אנא מוסיף למממי ית עמא הדין מחן מפרשן ותיבד חוכמת חכימוהי וסוכלתנותא מסוכלתנותהון תטמר: ווי דמדמן לאטמרא עיצא מן קדם יי ויהוון בידקבלא עובדיהון ואמרין לית דחזי לנא ולית דידע בעובדנא: הלמהפך עובדיכון אתון בען הא כמא דטינא ביד פחרא כבן אתון חשיבין קדמי האפשר דיימר טינא לעבדיה לא עבדתני וברית דחימ לבריה לא חכימת לי: הלא עוד ציבחר כזעיר ויתוב ליבנן למהוי כברמלא וכרמלא קירוין סגיאין יתיב: וישמעון בעידנא ההיא דחרשין מילי ספרא ומקבל ומחשיך עיניהון יחזיין: ויוספון מקבלי עולבן במימרא דיי חדוא וחשיכי בני אנשא במימר קדישא דישראל יבועון: ארי סף מעיקא ואשתיצי בזזא וספו כל דהוו משחרין למינס מחייבין בני אנשא במיליהון ולדמוכח להון בבית דינא בתרעא פתגמי אוריתא בען ליה תקלא ואסטיאו בשקר דין זכאין: בכן כדנן אמר יי על בית יעקב דפריק ית אברהם לא מכען יבהתון דבית יעקב ולא מכען אפיהון ישתנון: ארי במחזוהי גבורן דאעביד לבנוהי טבוות אברהם לזרעיה בתרוהי על ארעהון ביניהון יקדשון שמי ויימרון קדיש על קדישא דיעקב ועל אלהא דישראל יימרון תקיף: וידעון דלא אליפו רוח דסוכלתנו ודהוו אמרין לית כל אילין יקבלון אולפן:

יוסף ה' כתיב כן חס' יוד וס' ויאבד שאול · הנני יוסף להפליא · הנני יוסף על ימיך · אם יעמד ראש אלישע · ולא יוסף עצב עמה: מעשהי' פתחין וסימ' נמסר בסדר משות ולעיל בסיפרא סוף סימן ג': כל מלכים וישעיה ותריסר על בית ועל בית במ"א אל בית ואל בית וסימ' נמסר במלכים חלק א' סימן י"ד:

רשי

חזות הכל. כל מה שהייתם חוזים במזלות יהיה מכוסה מכם כדברי אגרת החתומה בשעה אשר יתנוה לקורא ליודע לקרות אגרת ואמ' לא אוכל שהרי אין אני רואה בתוכ' לפי שהיא חתומה: וניתן הספר על אשר לא ידע ספר. וכשמוטלין אותה מתנו ופותחין חותמה ונותנין אותה למי שאינו מכיר לשון אגרת ואומרין לו קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר כך כשתשביע שר האש ויאמר לא אוכל כי חתום הדבר ממני וכשתשביע את חבירו ויאמר איני מכיר את השם הזה שאתה משביעני בו שאין זה שמי וזהו שאמר ירמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם זה השם המפורש במדרש תילי': יען כי נגש העם הזה. יונתן תירגם חלף דאיתרברב עמא הדין כלומר נגשו להגביה עצמן עד לשמים הם מראין עצמן כמכבדין אותי בפה ושפה אבל את לבם הרחיקו ממני: ותהי יראתם אותי. לא בלב שלם כי אם כמצות האנשים המלמדים אותם התראו כככנעים מלפניו כדי לפתותו בפיכם: לכן הנני. הוא אשר יוסיף להפליא פלא נוסף על פלא כיסוי על כיסוי אוטם על אוטם ומהו הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו קשה סילוקן של חכמי ישראל כפליים כחורבן בית המקדש וכל קללות שבמשנה תורה שכולן אינן אלא הפלאה אחת והפלה יי' את מכותיך וכאן שתי הפלאות: לסתיר עצה. כמו להסתיר עצה: הפככם אם כחומר היוצר יחשב [illegible] שלכם הזאת אתם יודעי' שהוא כחומר היוצר כמו שאין החומר יכול לומר לעושהו לא עשאני כך אינכם יכולי' לומר שאיני מבין מעשיכם: אם כחומר וגו'. לשון תמיה הוא ויש תמיהות המתקיימות: ויצר אמר ליוצרו לא הבין. אמר על יוצרו לא הבין מה בידי והלא הוא בנה את המטמוניות והחדרים והמחשבות. ליוצרו כמו על עושהו ודוגמתו ואמר פרעה לבני ישראל פן יאמרו לי אשה הרגתהו: הלא עוד מעט. בימים מועטין כקל בעיני אם תשובו אלי ושב לבנון שהוא יער עבים להיות כרמל ויעשה שדות וכרמים: והכרמל ליער יחשב. תירגם יונתן קירוין סגיאין יתיב. ואגדה בבראשית רבה חורשין דבר אינם ישוב ערי' ובני אדם רבוא ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים: ושמעו ביום ההוא וגו'. ותיבטל הקללה האמור' למעלה כי נסך יי' עליכם וגו' ותהי לכם חזות הכל ואבדה חכמת חכמיו: ענוים. שקבלו עולו של הקב"ה וגזרותיו: כל שוקדי און. השוקדים ומתבוננים היאך יפעלו און: מחטיאי אדם. בדבריהם הם כמואי השקר: ולמוכיח בשער יקושון. ולדמוכח להון בען תקלה לשון מוקש: ויטו בתהו צדיק. ואסטיאו בשקר דין זכאין: אשר פדה את אברהם. מאור כשדים: לא עתה יבוש יעקב. מאביו: ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו שאין כמנא פסול במטתו ומטתו שלימה: כי בראותו ילדיו. אשר יהו מעשי ידי כלומ' צדיקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחוורו פניו: ורוגנים ילמדו לקח. לשון ותרגנו באהליכם אותם שהיו מתאוננים ורגנים על דברי הנביאים ילמדו לקח:

אבן עזרא

ותהי. כל הנבואה: כי חתום הוא. לא יוכלו להבין וכן טעם חתום תורה כאשר פירשתי: ונתן. הטעם לא יבינו זאת הנבואה החכמים המבינים ואשר אין בינה להם: ויאמר. כי נגש. מגזרת והנוגשים אנים מבנין נפעל והטעם שיכעו נפשו חנם להתענות: בפיו. כל אחרי מצות אנשים מלומדה. כטעם רגילות כעגל לא לומד: לכן הנני יוסיף. כמו וכאשר אני כי אומלל אני שהוא ב בעבור פתוח הלמ"ד ויש אומרי' מלת יוסיף פועל על משקל תומיך גורלי: הפלא ופלא. שלא יבינו על כן אחריו ואבדה ויש אומ' שהוא כמו עושה פלא ולפי דעתי ם שעושה פלא כזה: הוי המעמיקים. בעומק לבם. כפתח למ"ד לסתיר לחסרון ה"א הבנין כמו לשמיד: הפככם. והנה הפך האמת: אם כחומר היוצר יחשב. האדם: ויצר. מגזרת יוצר יאמ' בעבור יוצרו לא יבין והנה הלמ"ד כלמ"ד אמרי לי: הלא מעט. בימים: ושב לבנון. שהוא נותן פרי יותר מהכרמל: ככרמל. והכרמל כיער וזה הטעם על רעבונכם: ושמעו. אז יבינו דברי הנבואה ולא יראו אלה העורים כיאם אחר שיהיו באופל: ויספו. הצדיקים ימלטו כי ערי יהודה הבצורות נתפשו כי נכרתו שופטי ארץ כאשר פירשתי למעלה: כי אפס. תם כמו כי אפס כסף: כל שוקדי און. כמו לשקוד על דלתותי: מחטיאי. ישמרו דברו אדם ויחטיאוהו כדי להענישו או יחטיאו אחרים בדבריהם: יקושון. מגזרת מוקש ור' משה הכהן אמר כי הם יוכיחו המוכיח מגזרת התקוששו וקושו ואמר כי היא השין ראוי להדגש: לכן אשר פדה את אברה'. והוציאו מבין הרשעים: יחוורו. ילבינו ואת הלשון ידועה בארמית: כי בראותו ילדיו. והטוב שאני עושה עם הטובים: יקדישו. שמי יעריצו. יראו אחרים או הוא פועל עומד אחר שהזכיר יעקב אמר על דרך משל כי אילו היה חי ויראה הילדי' הטובים והפלא שאעשה עמם היה הוא עם בניו מקדשים שמי כי אני הייתי קדוש יעקב: וידעו. ורוגנים. כמו ותרגנו באהליכם והם הפך הלומדים:

הוי

25

הוי. אוי לבנים הסוררים: ולא מני. ולא ממני וכן שמו מני: ולנסוך מסכה. כמו והמסכה והטעם משל על העצה: ולא מרוחי. הטעם מנבואתי: ההולכים והנה פירש הכתוב למעלה. לא הספיקה להם מעוז בעבור שהוא מפעלי הכפל: והיה. והחסות. שם והיא ראוי להיות חסיות על משקל עבדות: כי. שריו. הוא שבא העם שהיו משלחים אפי' שריהם למצרים אולי יושיעו: ירוש' משפט מלך אשור: כל. אלף הובאים נוסף כל אדם הובים אלה ההולכים פועל יוצא כי הלכו אל עם לא יכולו לעזרם: משא בהמות נגב. דבקה על היורדים מצרימה והנה הנביא אומר על בהמות נגב והיא מצרים כי היא בפאת דרום כנגד ארץ ישראל ואמר כי בדרך שילכו אלה היורדים יפגעו בהמות קשות כדובים ונמרים על כן לביא ולים מהם א אפעה: בארץ צרה. שלא יוכל לברוח ואלה היורדים ישאו על כתף עירים ממונם שיברחו בו אל מצרים כמו את החיל הזה: דבשת. כמו גבנון ואין רע לו והנה הטעם שבהמות נגב ישחיתו מהם: ומצרים. קראתי לזאת. ירום שיבא מי שישב בה ולא ירד: עתה בא אליהם. כי הנביא היה משתומם משבת אתם: ועל ספר חקה. כתו' חקה בדפי' יש ספרי' שהה"א במפיק והנה הו' לשון ציווי והשלם חוקקה או חוקקה או חקקנה ב בנון: כי כחשים. שם התואר על משקל אכרים וקמץ הכ"ף בעבור אות הגרון: שמוע. שם הפועל: אמר. לא תראו. לנו לא תתנבאו וקראו רואים בעבור שנבואתם במראות אלהים: נכוחות. כמו דברים ישרים והוא שם התאר: דברי חלקות. שם וכן חזו מהתלות: סורו. זה דברי העם לנביאים: השביתו. ממנו זכר או שם השם: לכן. בדבר הזה. בנבואה ותבטחו בעושק ובממון: ונלוז. שם התואר וכן הוא ודב' נלוז כמו כי תועבו' יי' נלוז והוא הפך הישר לכן טעם ותבטחו בממון שיתנו למלך אשור ולא יבואו: העון הזה. יפתאכם:

סוררים. פרים מן הדרך: לנסך מסכה. ודעתי בדבר ומהו הנסוך הוא פרעה: ההולכים לרדת מצרים. על הושע בן אלה אמר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים: לרדת מצרים. ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ד"א ירידה היא להם: ולחסות. להתכסות אברי"איר בלע"ז:

שאלו ג' בקריא' וסי' ויקחו ואנשי' מצידם. ההלכים לרדת מצרים. נדרשתי ללא שאלו: אפעה ד' בקריא' וסימ' לביא וליש מהם. ביולדה אפעה אשום ואשאף יחד. תהרגהו לשון אפעה' והזורה תבקע אפעה: לזאת ג' וסימ' ויפן פרעה ויבא אל ביתו. לכן קראתי לזאת רהב. אי לזאת אסלח לך: יב בהד לישן דכתיב

ל הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים נְאֻם־יְהוָה לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל־חַטָּאת: הַהֹלְכִים לָרֶדֶת מִצְרַיִם וּפִי לֹא שָׁאָלוּ לָעוֹז בְּמָעוֹז פַּרְעֹה וְלַחְסוֹת בְּצֵל מִצְרָיִם: וְהָיָה לָכֶם מָעוֹז פַּרְעֹה לְבֹשֶׁת וְהֶחָסוּת בְּצֵל־מִצְרַיִם לִכְלִמָּה: כִּי־הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו וּמַלְאָכָיו חָנֵס יַגִּיעוּ: כֹּל הֹבִאישׁ עַל־עַם לֹא־יוֹעִילוּ לָמוֹ לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל כִּי לְבֹשֶׁת וְגַם־לְחֶרְפָּה: מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה לָבִיא וָלַיִשׁ מֵהֶם אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף יִשְׂאוּ עַל־כֶּתֶף עֲיָרִים חֵילֵיהֶם וְעַל־דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים אוֹצְרֹתָם עַל־עַם לֹא יוֹעִילוּ: וּמִצְרַיִם הֶבֶל וָרִיק יַעְזֹרוּ לָכֵן קָרָאתִי לָזֹאת רַהַב הֵם שָׁבֶת: עַתָּה בּוֹא כָתְבָהּ עַל־לוּחַ אִתָּם וְעַל־סֵפֶר חֻקָּהּ וּתְהִי לְיוֹם אַחֲרוֹן לָעַד עַד־עוֹלָם: כִּי עַם מְרִי הוּא בָּנִים כֶּחָשִׁים בָּנִים לֹא־אָבוּ שְׁמוֹעַ תּוֹרַת יְהוָה: אֲשֶׁר אָמְרוּ לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ וְלַחֹזִים לֹא תֶחֱזוּ־לָנוּ נְכֹחוֹת דַּבְּרוּ־לָנוּ חֲלָקוֹת חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת: סוּרוּ מִנֵּי־דֶרֶךְ הַטּוּ מִנֵּי־אֹרַח הַשְׁבִּיתוּ מִפָּנֵינוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: לָכֵן כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יַעַן מָאָסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק וְנָלוֹז וַתִּשָּׁעֲנוּ עָלָיו: לָכֵן יִהְיֶה לָכֶם הֶעָוֹן הַזֶּה כְּפֶרֶץ נֹפֵל נִבְעֶה בְּחוֹמָה נִשְׂגָּבָה אֲשֶׁר־פִּתְאֹם לְפֶתַע יָבוֹא שִׁבְרָהּ: וּשְׁבָרָהּ כְּשֵׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים כָּתוּת לֹא יַחְמֹל וְלֹא־יִמָּצֵא בִמְכִתָּתוֹ חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד וְלַחְשֹׂף מַיִם מִגֶּבֶא:

וַוי בְּנַיָּא מְרוֹדַיָּא אֲמַר יְיָ לְמֶעְבַּד עֵיצָה וְלָא מִמֵּימְרִי וּלְאִתְמַלָּכָא מְלַךְ וְלָא שְׁאִילִין בִּנְבִיַּי בְּדִיל לְאוֹסָפָא חוֹבִין עַל חוֹבֵי נַפְשְׁהוֹן: דְּאָזְלִין לְמֵיחַת לְמִצְרַיִם וּבְפִתְגָּמֵי נְבִיַּי לָא שְׁאִילוּ לְאִתַּקְפָא בִּתְקוֹף פַּרְעֹה וּלְאִתְרַחֲצָא בְּטַלַּל מִצְרָיִם: וִיהֵי לְכוֹן תְּקוֹף פַּרְעֹה לְבַהֲתָא וְאִתְרַחֲצָא בְטַלַּל מִצְרַיִ לְאִתְכְּנָעוּ: אֲרֵי הֲווֹ בְטָאנֵיס רַבְרְבוֹהִי וְאִזְגַּדּוֹהִי עַד תַּחְפַּנְחֵס מְטוֹ: כּוּלְּהוֹן אֲזַלִין לְמִבְהַת לְוָת עַמָּא דְּלָא יַהֲנוֹן לְהוֹן לָא לְסַעֵיד וְלָא לַהֲנָאָה אֲרֵי לְבַהֲתָא וְאַף לְחִסּוּדִין: מְטוּלִין עַל בְּעִירְהוֹן בְּאוֹרַח דָּרוֹמָא בְּאַרְעַ עָקָא וְעִיוּק אֲתַר דְּאַרְיָא בַר אַרְיָן וְחִוְיָן חוּרְמָנִין מְפִירְחָן נַטְלִין עַל כְּתַף עִילִין נִכְסֵיהוֹן וְעַל חִיזוּרֵיאַת גַּמְלִין מָא דְּבִגְנִיזַיְהוֹן טוּבְלִין לְעַם לָא יְהַנּוּן לְהוֹן: וּמִצְרָאֵי לְמָא וְרִיקָנוּ סַעֲדוּהוֹן בְּכֵן עֲרֵעִית מִנְּהוֹן קְטִילִין זְמִינִין אֲתֵינָא עֲלֵיהוֹן: כְּעַן עוּל כְּתַב עַל לוּחַ בֵּינֵיהוֹן וְעַל שִׁיטִין דִּסְפַר רְשׁוֹם וּתְהֵי לְיוֹם דִּין לְסַהֲדוּ קֳדָמַי עַד עָלְמָא: אֲרֵי עַם סָרְבָן אִינוּן בְּנַיָּא כַדָּבַיָּא בְּנַיָּא לָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא אוּלְפַן אוֹרַיְתָא דַּיְיָ: דְּאָמְרִין לִנְבִיַּיָא לָא תִתְנַבּוֹן וּלְמַלְּפַיָּא לָא תַלְּפוּן לַנָא אוּלְפַן אוֹרַיְתָא בְּסִימַן מַלִּילוּ עִמָּנָא אִשְׁתְּעוּ לַנָא שַׁנְיָן: אַסְטִיוּנָא מֵאוֹרְחָא דְתַקְנָא אַבְטִילוּנָא מִמַּסְרְתָא אַרְחִיקוּ מִן קֳדָמַנָא יַת מֵימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל חֲלַף דְּקַצְתּוּן בְּפִתְגָמָא הָדֵין וְאִתְרְחֵצְתּוּן בְּשִׁיקְרָ וּבְאוּנְסָ וְאִסְתְּמֵכְתּוּן עֲלוֹהִי: בְּכֵן יְהֵי לְכוֹן חוֹבָא הָדֵין כְּכְרַךְ דְּתָרוּב וְאִתְחַבַּר בְּשׁוּר מַתְקַף דְּבִתְכֵּיף שְׁלוּיָתֵיהּ תַּבְרֵיהּ: וְתַבְרַהּ כִּתְבוֹר מָן דַּחֲסַף דְּחַפְרָא דְּמְרַקְק לָא נָיְחִים וְלָא מִשְׁתְּכַח בְּדִיקוּקֵיהּ חֲסַף לְמֵיחְתֵּי נוּר מִמַּבְעוּר וּלְמִזְלַח מַיִין מִפְצִיד:

ה' וסימ' צתה דבאת בחלל רהב. אוביר רהב ובבל. תרהבני בנפשי עז. ולא פנה אל רהבים. ורהבם עמל ואון. לך התרפס ורהב רעיך. ובתבונתו מחץ רהב. תחתיו שחחו עוזרי רהב. שהם הרהבוני שערך בעדר. ירהבו הנער בזקן והנקלה. לכן קראתי לזאת רהב. עורי עורי לבשי עז. וא' נ"ל ופחד ורהב לבבך: כפרץ ד' וסימ' פרץ יי' את איבי לפני דשמואל. וחברו דד"ה פרץ האלהים את איבי. כפרץ נופל נבעה. כפרץ רחב יאתיו:

להמשיל עליהם מושל ולא רוחי כי היו בצוען שריו. של מלך ישראל בשליחות למלך מצרים: חנס. היא תחפנחס: כל הובים. כולם ביישו את עצמן לקנות להם אדונים חנם ועם שארץ לא יועילו למו: על עם. בשביל עם לא יועילו למו: לחרפה. גידוף דישטר"ויר בל"ז: משא בהמות נגב. מטולין על בעירהון באורח דרום' לפי שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל וזהו הגידוף והחרפה שמחרפין אותן רואין את אלו שטוענין מ משואות ממונם על בהמתם ל להוליך שוחד למצרים חנם ומסכנין עצמן במדברות ארץ צרה וצוקה וגו': אפעה. מין נחש רע הוא ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה והם יולדים ל לשבעים שנה ואף שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהו לו כנפים לעוף א אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו: חיליהם. ממונם: דבשת. חטורת אלדרו"בא בלע"ז יש לו לגמל במקום טעינת המשא ועל שם שמתרקבת תמיד וטכין שם דבש לרפואה קרויה דבשת כדאמרי' בבבא מציע' דבש והרבים חזו' לכתישה דגמלי: לזאת. למצרים: רהב. הם גסי הרוח: שבת. עם בטל ומתגאים חנם: ד"א שבת רהבם וגבותם שלהם ראוי הוא לשבות: חוקה. חקקה אותה הנבואה הזאת: עם מרי הוא. ישראל: חלקות. חנפיות: חזו. הנבאו: הטו. אותנו: מני אורח. חפיצים אנו בנבואת שקר: בדבר הזה. בנבואת אמת: ונלוז. מגונה ולוזן: כפרץ. של חומה שנפל: נבעה בחומה נשגב'. מגולה ליכנס בה בחומת משגבכם: נבעה. לשון גלוי כמו נבעו מצפוניו איגלין מ מטמורוהי ודונש פתר נבעה בליטה שהחומה נעשית כמין אבעבועו' מפני הגשמי' וקילקול טיט רעוע: נבל יוצרים. כוד של חרס ולא ימצ' במכתת שבריו חרש גדול שיהא ראוי לחתות בו אש מיקוד לשאוב בו אש מן ה ההסק כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה: לחשוף מים. לדלות וכן לחשוף עשרים פורה וכן חשפי שובל דלי מים מן ש שביליך אשפו"שכט בלע"ז: מגבא. גוב מלא מים: כי

כפרץ. כמגדל נופל או דבר נבעה והוא מטעם נבוח מגזרת לבשבעות או יהיה נבעה תואר פרץ: פתע. גם פתאום קרובים כטעם ארמת עפר: ושברה. נבל. כלי יוצר: לא יחמול. לכתותו: לחתות אש. כמו יחתה נחלים אתה חותה על ראשו והוא מפעלי הכפל: ולחשוף. מגזרת מחשוף הלבן חשף יי' את זרוע קדשו: גבא. מגזרת ובא תרגם גור: וטעם לחשוף לגלות כי המים הם בבתר וזה הטעם על היורדים מצרים: כי

פסבר נ' תחתין וסי' נבלא דיוכף רחוח

כי כה אמר • הקב"ה לכם זה ימים אין אתם צריכים לבקש לכם מעוז מצרים ולאבד ממונכם כי בשובה ונחת תהיה לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי׃ שובה • לשון ישוב ומרגוע וכן שובה ה' רבבות אלפי ישראל׃ בהשקט • הבא לכם מאתי ובבטחה תהיה גבורתכם׃ על סוס ננוס • נתקשר במלכי מצרים ונביא משם סוסים קלים לנוס׃

כי׃ בשובה • השקט כמו שובה ה' רבבות אלפי ישראל הטעם כי תשועה תהיה לכם במקומכם ולא תרדו מצרים׃ ותאמרו • אמר רבי יונה המדקדק כי ננוס מגזרת נס כטעם נרכב שיש אחריו ויש אומרים שהוא כמשמעו אתם נסתם ורודפיכם ישיגון אתכם׃ על קל • שם התאר לסוס או כר לגמל׃ אלף • כמוך אל אחר

תנוסו ה' אחם בליש' וסימ' נמסר בסדר אם בחקתי׃ בכו ה' כתיב ויו בסוף וסימ' כי עם בציון ישב • בכו בכו להולך׃ הלוך ובכו ילכו • בגת אל תגידו דמיכה • בכו תבכה בלילה׃ דוה ג' וסימ' ואיש אשר ישכב את אשה • תזרם כמו דוה • נתנני שוממה כל היום • אנ"ך׃

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם וְלֹא אֲבִיתֶם׃ וַתֹּאמְרוּ לֹא כִי עַל סוּס נָנוּס עַל כֵּן תְּנוּסוּן וְעַל קַל נִרְכָּב עַל כֵּן יִקַּלּוּ רֹדְפֵיכֶם׃ אֶלֶף אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ עַד אִם נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן עַל רֹאשׁ הָהָר וְכַנֵּס עַל הַגִּבְעָה׃ וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהוָה לַחֲנַנְכֶם וְלָכֵן יָרוּם לְרַחֶמְכֶם כִּי אֱלֹהֵי מִשְׁפָּט יְהוָה אַשְׁרֵי כָּל חוֹכֵי לוֹ׃ כִּי עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלִָם בָּכוֹ לֹא תִבְכֶּה חָנוֹן יָחְנְךָ לְקוֹל זַעֲקֶךָ כְּשָׁמְעָתוֹ עָנָךְ׃ וְנָתַן לָכֶם אֲדֹנָי לֶחֶם צָר וּמַיִם לָחַץ וְלֹא יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶיךָ וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת מוֹרֶיךָ׃ וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ׃ וְטִמֵּאתֶם אֶת צִפּוּי פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ וְאֶת אֲפֻדַּת מַסֵּכַת זְהָבֶךָ תִּזְרֵם כְּמוֹ דָוָה צֵא תֹּאמַר לוֹ׃ וְנָתַן מְטַר זַרְעֲךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת הָאֲדָמָה וְלֶחֶם תְּבוּאַת הָאֲדָמָה וְהָיָה דָשֵׁן וְשָׁמֵן יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא כַּר נִרְחָב׃ וְהָאֲלָפִים וְהָעֲיָרִים עֹבְדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ אֲשֶׁר זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה׃ וְהָיָה עַל כָּל הַר גָּבֹהַ וְעַל כָּל גִּבְעָה נִשָּׂאָה פְּלָגִים יִבְלֵי מָיִם בְּיוֹם הֶרֶג רָב בִּנְפֹל מִגְדָּלִים׃

ארי כדנן אמר יי אלהים קדישא דישראל אמרית דיתתובון לאוריתא תנוחון ותתפרקון תשקטון ותשרון לרוחצן תהון גיברין ולא אביתון׃ ואמרתון לא אלהן על סוסותן נעירוק על כן תעירקון ועל קלילין נרכוב על כן יהון קלילין רודפיכון׃ אלפא חד מן קדם מזופית חד מן קדם מזופית חמשא תעירקון עד דתשתארון כבוערא על ריש טור וכאתא על רמתא׃ ובכן עתיד יי למיחס עליכון ותקיף הוא דירחים עליכון ארי אלהא עביד דינא יי טובי צדיקיא דמסברין לפורקניה׃ ארי עמא בציון יתיב בירושלם מבכא לא תבכי רחמא ירחם עלך קל צלותך יקביל ויעביד בעותך׃ ויתן לכון יי ניכסי סנאה וביזת מעיקא ולא יסלק עוד שכינתיה מבית מקדשא ויהוין אינך חזין ית שכינתי בבית מקדשא׃ ואודנך ישמעון פתגמא מבתרך למימר הדא אורחא דתקנא הליכו בה לא תסטון מניה לימינא ולסמלא׃ ותסאבון ית חפוי צלמי כספיכון וית תקון מתכת דהבכון תרחיקינון כמא דמרחקין ית טומאתא כן תרחיקינון׃ ויתן מטר זרעך די תזרע ית ארעא ועיבורא ועללא יסגי בארעא ויהי פרנוס וטב ויתפרנסון צדיקיא מגיתיהון בעידנא ההיא שמן רביכין ופטימן׃ ותוריא וחמריא די מפלחין בהון ית ארעא בליל מפטם יכלון דידרא בריחתא ובמדרא׃ ויהי על כל טור רם ועל כל רמא מנטלא פצידין נגדין מיין תקלא למלכין ולמשיריתהון ביום קיטול רב במיפל רברבין׃

אלף אחד • מכם׃ מפני גערת אחד • מן האויבים או כולכם מפני גערת חמשה תנוסו׃ אם נותרתם • כמו אשר נותרתם׃ כתורן • עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינה שקורין משט בלע"ז׃ וכנס • אף הוא קלונס גבוה שנותנין בראש הגבעה וכשרואה הצופה גייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והו' סימן שינוסו או יתקבצו׃ ולכן • על שלא אבית' לשמוע׃ יחכה ה' לחננכם • איננו מדלג לכם על הגזרה הרעה שנגזרה עליכ' כדי למהר ולהביא הטובה אלא יחכה וימתין עד בא קיצה׃ ולכן ירום לרחמכם • יתרחק לרחמכם׃ כי אלהי משפט ה' • ויפרע תחלה מן המורדים בו׃ אשרי כל חוכי לו • לנחמות אשר הבטיח כי לא יפל דבר׃ כי • עוד ימים באים אשר ישאר להיות יושב בציון ובירושלם צדיק יהיה׃ בכו לא תבכה • לא יתצטרך לבקש בקשה מאת הקב"ה בבכי כי לקול זעקך יחנך׃ לחם צר ומים לחץ • לא תהיו כרוכים אחר תענוגים כאשר אתם עתה כמה שנאמר השותים במזרקי יין הנה ששון ושמחה וגו'׃ ולא יכנף • לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו׃ מוריך • הקב"ה המלמדך להועיל׃ ואזניך תשמענה וגו' • לא כמו שאתם עושים עתה שאת' מואסים בדבריו ואומרי' לא תחזו לנו נכוחות כי אם אזניך יהיו כ נטויות אף אחריך לשמע דבר מאתי אולי יבא נביא ויורך דרך ללכת בין ימין בין שמאל׃ אפדת • נוי׃ כמו דוה • יהו מאוסים בעיניך כנדה׃ ונתן • הקב"ה את מטר זרעך׃ ושמן • לשון דבר שמן ואינו לשון שמן לפיכך טעמו למטה ונקוד קמץ׃ כר נרחב • עד שיהו הכרים שמינים ורחבים׃ כר׳ ככש • לשון אחר מישור נרחב כמו ככר הירדן וכמו כרמל כר שהו' מלא תבואה׃ והאלפים • שוורים׃ בליל חמיץ • כמו על בלילו קמץ ותבן מחומצין ומחותקין ב בתבואה שמתוכם׃ יאכלו אשר זורה • התבואה פעמים אחת ברחת ואחת במזרה כדי לנקות התבואה לפיכך יהיה התבן בלול בתבואה שתזרה במזרה אבל הקשין׃ רחת • פאלא בלע"ז׃ מזרה ון בלע"ז • ומדרש אגדה בליל לשון בלול שיהא האוכל בלול בתבן׃ יבלי מים • נהרי מים כמו ועל יובל ישלח שרשיו׃ ביום הרג רב • שיהא טבח גדול בארץ אדום׃ שבעתים

אחד מהם והוא תאר לשר והטעם כי שר שים לו אלף אנשי' ינוס מפני גערת אדם אחד׃ תנוסו • כלכם׃ כתורן • רמז שישארו מעט מהרבה והנכון בעיני כי טעם ננס על הנותרי' בירושלם שלא ירדו אל מצרים׃ ולכן יחכה ה' • על דרך דיבור בני אדם׃ לחננכם • משפעלי הכפל על משקל אין נחלת לחמס והנכון הקל משקל לשכב את בת יעקב ואם הם זרות בדקדוק ולכן הו' ירום לרחמכ' כי השם יעשה לכם משפט מ מאשור׃ כי עם • בכו לא תבכה • אלה דברי הנביא כי השם יחנך ובא לקול האמר בעבור שזעקת אליו׃ ענך • מלה זרה בדקדוק וכן כי ש פארך׃ ונתן • לחם צר ומים לחץ • שהיו ברעב כאשר פירשתי ושב לבנון לכרמל ומים אינם ש כמו וכן הוא ומים מי לחץ כמו האהלה שרש המו׃ ולא יכנף • ירחק שיהיה בכנף הארץ׃ מוריך • בדרך הישרה והם חזקיהו ושריו׃ והיו עיניך • כפול בטעם כמשפט׃ ואזניך • הטעם כי בעיניך תראה מוריך לפניך וכן מ מאחריך תשמע דברי הנביאים והמוכיחים ויש אומרי' כי זה דרך משל על מראה הלב ומשמעו׃ כי תאמינו • האלף תחת יוד ימין וכמוהו רבים והטעם כי אם תאמינו או ת תשמאילו מהדרך׃ ישרה תשמע באזניך מוריך בדרך הטובה׃ וטמאתם׃ צפוי׃ שם׃ אפודת • מסכת יקר על הכלם׃ תזרם • כי הם אסורים בהנאה׃ כמו דוה • אשה טמאה שלא יגע בה טהור׃ ונתן • אמר תזרע • אחר מותמלך אמור׃ כר • כמו ככר הירדן וכן כי בת עין חמר בית כל כך יהיה הזרע והצמח רב׃ והאלפים • השוורים שיחרשו בהם וכן העיירים כמו שגר אלפיך׃ בליל • כמו אם יגעה שור על בלילו׃ חמיץ׃ גם חמץ שויש׃ אשר זרה׃ אותו׃ ברחת • מגזרת רוח והוא כלי ובמזרה׃ והיה על כל הר גבוה • פלגים יבלי מים • כמו ועל יובל ישלח שרשיו והטעם רב המטר עד שיעמוד על ההרים׃ ביום הרג רב׃ שימותו אנשים׃ בנפול מגדלים • וזאת נחמה כי אם ימותו עמדה יחיו רבבות כי בעבור שיפול קיר על האלתכה לא יעבור השם הגשם שלא ישלחנו להחיות רבים כי אין לגשם דעת שירד על מקום אחד ולא על מקום אחר עמו ביחד׃ והיה

תכנו ב' אחל ח חם' יה' אל בליש'

וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְהוָה אֶת־שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא׃
הִנֵּה שֵׁם־יְהוָה בָּא מִמֶּרְחָק בֹּעֵר אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכָלֶת׃ וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף עַד־צַוָּאר יֶחֱצֶה לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנָפַת שָׁוְא וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל לְחָיֵי עַמִּים׃ הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ־חָג וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל לָבוֹא בְהַר־יְהוָה אֶל־צוּר יִשְׂרָאֵל׃ וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה אֶת־הוֹד קוֹלוֹ וְנַחַת זְרוֹעוֹ יַרְאֶה בְּזַעַף אַף וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה נֶפֶץ וָזֶרֶם וְאֶבֶן בָּרָד׃ כִּי־מִקּוֹל יְהוָה יֵחַת אַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה׃ וְהָיָה כֹּל מַעֲבַר מַטֵּה מוּסָדָה אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו בְּתֻפִּים וּבְכִנֹּרוֹת וּבְמִלְחֲמוֹת תְּנוּפָה נִלְחַם־בָּהּ׃ כִּי־עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה גַּם־הִוא לַמֶּלֶךְ הוּכָן הֶעְמִיק הִרְחִב מְדֻרָתָהּ אֵשׁ וְעֵצִים הַרְבֵּה נִשְׁמַת יְהוָה כְּנַחַל גָּפְרִית בֹּעֲרָה בָּהּ׃

לא הוֹי הַיֹּרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה וְעַל־סוּסִים יִשָּׁעֵנוּ וַיִּבְטְחוּ עַל־רֶכֶב כִּי רָב וְעַל פָּרָשִׁים כִּי־עָצְמוּ מְאֹד וְלֹא שָׁעוּ עַל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־יְהוָה לֹא דָרָשׁוּ׃ וְגַם־הוּא חָכָם וַיָּבֵא רָע וְאֶת־דְּבָרָיו לֹא הֵסִיר וְקָם עַל־בֵּית מְרֵעִים וְעַל־עֶזְרַת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא־אֵל וְסוּסֵיהֶם בָּשָׂר וְלֹא־רוּחַ ו

וִיהֵי נְהוֹר סִיהֲרָא כִּנְהוֹר שִׁמְשָׁא וּנְהוֹר שִׁמְשָׁא יְהֵי עָתִיד לְאִתּוֹסָפָא עַל חַד תְּלַת מְאָה אַרְבְּעִין ו וְתַלְתָּא כִּנְהוֹר שַׁבְעַת יוֹמַיָּא בְּיוֹמָא דְיָתֵיב יְיָ יָת גָּלְוַת עַמֵּיהּ וּמְרַע מַחָתֵיהּ יַסֵּי׃
הָא שְׁמָא דַיְיָ מִתְגְּלֵי כְּמָא דְאִתְנַבִּיאוּ עֲלוֹהִי נְבִיַּיָּא מִלְּקַדְמִין תַּקִּיף רוּגְזֵיהּ וְקַשֵּׁי מִלְּסוֹבָרָא מִן קֳדָמוֹהִי עַל רַשִׁיעַיָּא נְפִיק לוּט וּמֵימְרֵיהּ כְּאֶשָּׁא אָכְלָא׃ וּמֵימְרֵיהּ כְּנַחַל מְגַבַּר עַד צַוְּאר תַּקִּיפִין יִקְטֵיל לְאַרְמָא עַמְמַיָּא בְּרָמוּת רֵיקָנוּ וְזָמָם דְּטָעוּ בְּלִיסַת עַמְמַיָּא׃ תּוּשְׁבַּחְתָּא תְּהֵי לְכוֹן בְּלֵילְיָא דְאִתְקַדַּשׁ בֵּיהּ חַגָּא וְחֶדְוַת לִיבָּא כְּמָא דְתַגְרִין בְּתוֹדְתָא בְּאַבּוּבָא לְמֵיעַל בְּטוּר קוּדְשָׁא דַיְיָ לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְיַשְׁמַע יְיָ יָת זִיו קָל מֵימְרֵיהּ וּתְקוֹף דְּרָע גְּבוּרְתֵּיהּ יְגַלֵּי בִּתְקוֹף רְגַז ו וְשַׁלְהוֹבֵי אֶשָּׁא דִמְשֵׁיצָא פְּסִילָן בִּידוּר וְזַרְמִית וְאַבְנִין דְּבָרָד׃ אֲרֵי מִקָּל מֵימְרָא דַיְיָ מִתְּבַר אַתּוּרָאָה דִּי בְשׁוּלְטָן מָחֵי׃ וִיהֵי כָּל מַעֲבַר דְּרַבְרְבֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן דִּי יָנִיחַ יְיָ פּוּרְעֲנוּת גְּבוּרְתֵּיהּ ב בֵּינֵיהוֹן בְּתוּפִּין וּבְכִנּוֹרִין יְשַׁבְּחוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל קְרָבָא תַּקִּיפָא דְיִתְעֲבִיד לְהוֹן בְּעַמְמַיָּא׃ אֲרֵי מְסַדַּר מִן עָלְמִין לְקָבֵיל חוֹבֵיהוֹן גֵּיהִנָּם אַף הִיא מְלֵךְ עָלְמַיָּא אַתְקְנַהּ לַעֲמִיקָא וּלְאַפְתָּאָה מְדוּרָא אֶשָּׁתָא דָּלְקָא בָהּ כְּבַד בְּאָעִין סַגִּיאִין מֵימְרָא דַיְיָ כְּנַחַל מְגַבַּר גָּפְרִית דָּלְקָא בַהּ׃
וַוי דְנָחְתִין לְמִצְרַיִם לְסַעִיד וְעַל סוּסָוָתָא מִסְתַּמְכִין וּמִתְרַחֲצִין עַל רְתִיכַיָּא אֲרֵי סַגִּיאִין וְעַל פָּרָשַׁיָּא אֲרֵי תַקִּיפִין לַחֲדָא וְלָא אִסְתְּמִיכוּ עַל מֵימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא תְבָעוּ׃ וְאַף הוּא בְּחוּכְמְתֵיהּ אַיְתֵי בִישְׁתָּא עַל דְּעָבְדֵיהּ וְיָת פִּתְגָּמוֹהִי לָא בַטִּיל וְאָקִים עַל בֵּית מַבְאֲשִׁין וְעַל דְּסָעֲדִין לְאוֹרַת שִׁקְרָא׃ וּמִצְרַיִם אֱנָשׁ וְלָא רַב וְסוּסָוָתְהוֹן בְּסַר וְלָא רוּחַ

שבעתים ו' בקריא' וסימ' נמסר בסדר בראשית׃ שבעת הימים ח' ומקומם מצויין במסר' רבת' דאסדרנא בריש האי חבורא בערך יום׃ חבוש ג' בקריא' וסימ' ביום חבוש יי' את שבר עמו· פארך חבוש עליך· פניהם חבוש בטמון׃ ירפא ג' בקריא' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' כ'׃ לשונו ולשונו ז' מל בקריאה וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ז'׃ נלחם י"ב פתחין וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ט'׃ ירידה מצרים ד' בליש' וסימ' ויקומו וירדו מצרים ויעמדו· ויעקב ובניו ירדו מצרים· ההלכים לרדת מצרים· הוי הירדים מצרים לעזרה׃ ויבא נ"א וסימ' נמסר בסדר ויקהל׃

והיה · כל המפרשים אמרו כי זה הפסוק לעתיד וטעם הפרשה על מלחמת גוג ומגוג רק רבי משה הכהן אמר שהיא כולה דבקה והנה אחריה אומר הוי היורדי' מצרים וככה לפניה וטעם אור הלבנה שהשם יחזק אור הלבנה והחמה אחרי הנגף הרב וזה דבר פלא׃ שבעתים · פי' כאשר פירש הנביא כאור שבעת הימים והטעם כאור שבעת הימים מחובר׃ ביום יחבוש יי' · בזמן שירפ' השם מכת ישר' בימי גוג או בימי אשור׃ הנה · טעם שם שישמע מעש' השם במחנה אשור וטעם ממרחק מהשמים ב בעבור רדת המלאך׃ וכבד משאה · כמו והמשאת הא' כי שמות הם לעשן׃ ורוחו · הרוח היוצא מפיו דרך משל על ר דבר המלאך׃ להנפה · רובי המפרשי' אומ' כי להנפה כמו להניף ורבי משה הכהן אמר שהוא כמו רסן והנה זה הרוח כרוח שקר שהתנבא עליו מיכיהו והוא הנכון והטעם כי הרסן יושם על לחיי הסוס להוליכו לדרך הישר וזה הרוח ישים רסן מתעה וכמוהו בנפו' שוא והנה טעם להנפה כמו קשר׃ השיר · הכ"ף לנכח יהודה׃ כליל התקדש חג · ליל הפסח על כן אמרו הקדמונים ז"ל כי בליל הפסח נכחד מחנה אשור׃ לבא בהר יי' · דבק עם כהולך׃ והשמיע הוד קולו׃ כאשר יפחד הסוס מקול רעם ונחת · יריד כמו ותנחת עלי ידך׃ יראה · לעולם · בית בזעף מוסף אח' · בנפץ מגזר' תנפצם׃ ואבן ברד · דרך משל׃ כי · בשבט יכה · כאילו בשבט יוכה או כי בשבט יכנו השם׃ והיה · מוסדה · פעול מהבנין הכבד הנוסף כי הנה מטה על לשון נקבה שמעו מטה ומי יעדה והטעם כל מקום שיעבור עליו זה השבט וכן המטה׃ אשר יניח יי' עליו · לא יהיה לשם יגיעה רק יכה והמכה הוא המלאך שמח כמו ב בתופים ובכנורות׃ ובמלחמות תנופה · תנופת יד לנגן׃ כי · מאתמו' · ואם הוא בשורק הוא כמו חולם וטעם אתמול מלפנים׃ תפתה · שם מקום מטונף סביב ירושלם ושם ישליכו כל דומן ויעלה ממנו עשן והטעם כי השם ערך למלך אשור׃ גם היא למלך הוכן · הטעם כי נכחד כל נגיד ושר ויש אומ' כי הוא רמז למלך אשור׃ מדורתה · מגזרת מדורה מקום בעור האש׃ כנשמת יי' · היוצאה מהרה וזה דרך משל על הגזרות הבאות במהרה׃ הוי · כמו אוי ליורדים מצרים שלא ראו זאת התשוע' והלכו להכבל ושם ימותו׃ ולא שעו · שלא הרפו עצמ' לבטוח בשם מגזר' שעו מני והאומ' כי שעו פר"ן אינבו כבון וגם גם השם ידע מחשבותם והביא רע עליהם׃ ואת דבריו לא הסיר · לא בטל׃ ומצרים · ולא רוח · מלאך כמו יי' אלהים שלחני ורוחו׃

שבעתים כאור שבעת הימים · שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים הרי ארבעים ותשע שבעיות העולים לשלש מאות וארבעים ושלשה׃ שם יי' · גבורתו שתהא לו לשם מה שיעשה בסנחריב׃ בא ממרחק · להאמין מה שהבטיח זה ימים רבים׃ משאה · הא' יתירה ואינו אלא כמו משא לפיכך נקודה רפי׃ כנחל שוטף · אשר העובר ב יחצה בו עד צוארו שאין בו שום כח לעמוד בפני שטף המים׃ להנפה · להניף · הווניי"ר בלע"ז׃ בנפת שוא · לא להועיל להם והם סבורים להועיל׃ רסן · פרומבי"א פריינ"ק בלע"ז׃ השיר יהיה לכם · בליל הפסח תבא לכם שמחה זו׃ כליל התקדש חג · כמו שאמרתם שיר על הפסחים במצרים ונראה מקר' זה כאילו בא ללמד על סנחריב ולימד על פרע' שאמרו הלל בליל אכילת פסחים מדרש תילים׃ כהולך בחליל · ותשמחו במפלת סנחריב כשמחת מביאי בכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבא בהר יי' כמו ששנינו במס' בכורי' ונחת זרועו · אין זה לשון נוח אלא לשון נוחת פוסלנ"ט בלע"ז כמו ונחת בכל גבול מצרי' הנחת גבורתו ירא"ה בלהב אש ששרפו אוכלוסי סנחריב׃ נפץ · לשון שיבור יתר׃ וזרם · קילוח מטר סוחף׃ מקול יי' יחת אשור · אוזנים פתח להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו באגרת חלק׃ בשבט יכה · אשור אשר היה רגיל להכותך בשבטו׃ והיה כל מעבר מטה מוסדה · כל מעברות תוקף יסודות אוכלוסיו כל המקומות אשר עברו שם ו השחיתום ובוים מפלתם יניח יי' אליהם על שמועת מפלתם והם יהיו בתפים ובכינורות · וכה פתרון המקרא בשירים והיה ב בתפים וכינורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניחם יי' עליו ו ובמלחמות תנופה שהוא מעלה ו ומוריד נלחם בם הקב"ה · ומדרש אגדה תנופ' קציר העומר עמדה לישראל באותה מלחמה כי ליל ששה עשר בניסן היה׃ כי ערוך מאתמול · יום שני לבריאת עולם יום שיש לו תמול ואין לו שלשום׃ תפתה · גיהנם שכל המתפתה ביצרו נופל שם׃ למלך הוכן · לצורך סנחריב ואילו׃ מדורתה · לשון אש נסיקת מערכת עצים על האש קרוייה מדורה׃ כנשמת יי' · כפיחת רוחו׃ בוערה · בוערת׃ הוי · על הועד ועזרת השבטים׃ היורדים · מצרים לעזרה אשר שלחו מלאכים אל סוא מלך מ מצרים׃ ועל סוסים · הבאים משם שהם קלים לרוץ׃ ישענו · כמו ולא שענו אל קדוש יעקב כמו שעשה חזקיהו שנאמר ביי' אלהי ישראל בטח וימרוד במלך אשור׃ ואת דבריו לא הסיר · אשר אמר והשיבך יי' מצרים באניות מדרך אשר אמרתי לך לא תוסף עוד לראותה ואת הליכת מרעתך סופך לילך בגלות על כרחך׃ וקם · על עזרת השבטים שהם בית מריעים ועל מצרים אשר הם להם לעזרה׃ יטה

רשי

ונטה ידו · שהקב"ה סומך הכל בידו וכמיט' אות יפלו כזה שאוחז דבר בכפו וכשהו' מרכין כפו הוא כופל כך מדרש אגדה ויונתן תירגם ירים יד מחת גבורתיה : כאשר יהגה · המיית קול כמו וכיונים הגה נהגה : אשר יקרא עליו מלא רועים · ואספו עליו בקריאת קול המון : מלא רועים · אסיפת רועים וכן קראו אחריך מלא וכן יחד עלי יתמלאון · כולם לשון קיבוץ : לא יענה · לא יכנע לא יעשה עצמו עני וכן לענות מפני וכן וענה גאון ישראל : כן ירד : ולא יפחד מהמון האומות : והמליט · יוציא את ישראל מן הצרה · לשון המלטה אישקמוצי"ר בלע"ז : פסוח · ידלוג ויש עוד לפותרו לשון חיים : שובו · למי שהעמיקו מחשבות היאך לסור ממנו וסרתם מעליו עתה שובו אליו : וסלעו ממגור יעבור · וחזקו מרוב פחד יחלוף : וחתו מנס · מפני הניסים שיראו שהקב"ה עושה לישר' : אשר אור לו בציון · אש יהיה אש מוכן לשורפם : הן לצדק ימלוך מלך · הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט צדק : ולשרים משפט ישורו · ועל מי יש לו למלוך על שרי' אשר למשפט ישורו · ואמר הנביא זאת על אחז שהיה רשע אבל חזקיהו בנו ימלוך וכדי הוא : והיה איש · הגבור בירא' הקב"ה הוא חזקיהו יהיה לישראל כמחבא רוח כמחסה שלג שנחבאים בו מפני הרוח ונסתרים שם מפני הזרם כן יבטחו בו הנותרים מעשרת השבטים : בציון · לשון יובש ציה : כצל סלע כבד בארץ עיפה · במקום שמש שהארץ עיפה שם וחריבה ותאבה לצל : ולא תשעינה עיני רואים · לא כמות שהם עכשיו אוזניו הכבד ועיניו השע לשון טוח : ולבב נמהרים יבין לדעת · לא כמה שעכשיו השמן לב העם ולשון עלגים וגו' · ולא כמה שעכשיו כי בלעגי שפה עלגים · כל מי שאינו יודע לכוין דיבורו להיות צח קרוי עלג ולועג : כילי · רמאי נוכל חורש רעים : שוע · לשון אדון שהכל שועין ופונין אליו : נבלה ידבר · מדבר לשון הוה הוא : יעשה און · יקבץ מחשבות און כמה עשה לי את החיל הזה : לעשות חונף · חושב מחשבות איך יוכל לעשות חנופה · חונף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח : ומשקה צמא יחסיר · לפי פשוטו סגולין הצדיקים ותרגומו פתגמי אורייתא דאינון כמיא לצחיא מרמן לבטלא : ובדבר אביון משפט · לחבל אביון במשפטו משפט זה לשון תחלת דברים במשפט כשמדבר האביון טענותיו זה יועץ זימות לבטלו בכזביו משפט משמש שלשה לשונות תחלת טענות ודרישת טענות בלע"ז וגמר הדין יאמרו בלע"ז ותשלום שמטור אותו ביסורין ושפיטה בלע"ז : על נדיבות יקום · בשביל נדיבותיו תהי לו תקומה : נשים

ישעיה

עוזר ה' מל' וסימ' וכשל עוזר ונפל עזור · יתום אתה היית · אל תרחק ממני כי צרה קרובה · זכרה ירושלם · אהלי אפדנו : והציל ג' וסימ' פן מצא לו ערים · גנון והציל · ורעו את ארץ אשור : בחרב ח' רפין וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סימן י"ז : כצל ו' רפין וסימ' כפלגי מים בציון · כצל בנטותו נהלכתי · וכי כצל נטוי ·

ויהוה יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יכליון : כי כה אמר יהוה אלי כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה כן ירד יהוה צבאות לצבא על הר ציון ועל גבעתה : כצפרים עפות כן יגן יהוה צבאות על ירושלם גנון והציל פסוח והמליט : שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל : כי ביום ההוא ימאסון איש אלילי כספו ואלילי זהבו אשר עשו לכם ידיכם חטא : ונפל אשור בחרב לא איש וחרב לא אדם תאכלנו ונס לו מפני חרב ובחוריו למס יהיו : וסלעו ממגור יעבור וחתו מנס שריו נאם יהוה אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם :

לב הן לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט ישרו : והיה איש כמחבא רוח וסתר זרם כפלגי מים בציון כצל סלע כבד בארץ עיפה : ולא תשעינה עיני ראים ואזני שמעים תקשבנה : ולבב נמהרים יבין לדעת ולשון עלגים תמהר לדבר צחות : לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע : כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און לעשות חנף ולדבר אל יהוה תועה להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר : וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר ובדבר אביון משפט : ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום :

תרגום

ויי ירים מחת גבורתיה ויתקל לסעיד ויפול לסעוד וכחדא כולהון ישתיצון : ארי כידנן אמר יי לי כמא דמכלי אריא בר אריון על ציריה דמזדמנין עלוהי דיר רעיין מקלהון לא אתבר ומאתרגושתהון לא מזדעזע כן תתגלי מלכותא דיי צבאות למישרי על טורא דציון ועל רמתה : כעופא דטאיס כן תתגלי גבורתיה דיי צבאות על ירושלם יגין וישיזיב יציל ויעדי : תובו לאוריתא ארי אסגיתון למיחטי בני ישראל : ארי בעידנא ההיא ירחקון גבר טעות כספהון וטעות דהבהון דעבדו לכון ידיכון חובא : ויפיל אתוראה בחרב לא אנש וחרב לא אנש תשיצניה ויעירוק ליה כמן קדם דקטלין בחרבא וגיברוהי לתבר יהון : ושילטונוהי מן קדם דחלא יעידון ויתברון מן קדם ניסא רברבוהי אמר יי דזיהור ליה בציון לעובדי אוריתא ותנור בעיר ליה דאישא בירושלם לדעברו על מימריה :

הא לקושטא ימלוך מלכא וצדיקיא למעבד פורענות דין מן עממיא יתרבון : ויהון צדיקיא דמיטמרין מן קדם רשיעיא כמא דמטמרין מן קדם זרמית יתובון ויתרבון ויתקביל אולפנהון בפריע כפצידי מיא דנגדין בארעא משלהיא בטלל כיף סקר בארעא משלהיא : ולא יטמטמן עיני צדיקיא ואודני מקבלי אולפן יציתן : ולבב מהרהרין יסבר למידע ולישנהון דהוה בלים יוחי למללא בצחצחן : לא יתאמר עוד לרשיעיא צדיקא ולדעברו על מימריה לא יתאמר תקיפין : ארי רשיעיא ירשעא ממללין ובלבהון מתעשתין אונס למעבד שקר ולמללא קדם יי סטיא לשלהאה נפש צדיקיא דמתמדין לאולפנא הא כבפנא ללחמא ופתגמי אוריתא דאינון בצהיא למיא מרמן לבטלא : ורשיעיא דעובדיהון בישין ואינון על עיצת חיטאין מיתמלכין לחבלא עינותניא במילי שקר ופיתגמי חשיביא בדינא : וצדיקיא קושטא מתמלכין ואינון על קושטהון יתקיימון :

ימינו בצל עובר : ג' פסוקי' בקריא' מן ז' מלין ג' מלין מיכא וג' מלין מכא והוא במצע וסים' אשר שמנה לחמו והוא יתן · ונדיב נדיבות יעץ · אלהים הבין דרכה · אג"ד :

אבן עזרא

ידו · מכתו : ויחדו · מצרים והבורחים אליהם והטעם כי ימלך אשור השחית מצרים בבואו אל ירושלם : יכליון · שלם כמו יחבאון : כי · יהגה כטעם ישאג : אשר יקרא · זה אל זה להתחבר להלחם עם האריה : מלא · כלם · שלא יחסר רועה שלא יבא : ומהמונם לא יענה · מגזרת ענוי גם לענות וכמוהו זמיר עריצים יענה : ירד · רמז למלאך : כצפרים · מלת צפרי' נקבה ואם היא במ"ם כפילגשים לעולם לשון נקבה על כן עפות שם תואר בפועל כמו רצו' כשבות : יגן · ישתיר מגזר' מגן והטעם על בני הצפרי' שיגנו עליהם ויצילום : והציל · שם הפועל אף על פי שהוא בחיריק : פסוח · מגזר' ופסח יי' על הפתח : שובו · אלה דברי הנביא שובו לשם אתם בני ישראל שהעמיקתם לו סרה מגזרת סורר : כי · ידיכם · רמז למושים וטעם חטא שאין חטא למעלה ממנו : ונפל · בחרב לא איש · רק ביד המלאך וחרבו השלופה ואם הו' כדרך משל להבין השומעים : ובחוריו · הנמלטי' ילקחו בדרך : וסלעו · יעבור · סלעו הוא גבול מלכותו מרוב פחדו וזה הטע' ממגור והטעם כי יברח ולא ישען על סלעו ומכל כן שריו שריו הנמלטים או הנשארים בארצו : אור ותנור · רמז למזבח או דרך משל כאשר הזכי' למעלה ולהב אש אוכלה :

לב הן · הטעם על חזקיהו ושריו שתעמד מלכותו ולמ"ד ולשרים לא ידעתי לו טעם וכמוהו והשליש' לאבשלום למן היום : והיה איש · כל אחד משרי חזקיהו או הוא בעצמו : כמחבא רוח · מקום והוא פועל שהבנין הכבד הנוסף : בציון · מגזרת ציה כמו חורב : בארץ עיפה · מלא כמו בארץ עיפה לך סלה והיה איש יהודה כיושב במקום מחבא רוח : ולא תשעינה · כמו ועיניו השע : ולבב נמהרים · מגזר' מהירות בכסילות : ולשון עלגים · אין חבר ובלשון קדר כמו עברים והנכון שהוא הפך מדב' צחות ומלת צחות חסירת מלות כי צחו תואר השם וטעמו ומשקלו זכות : ולא · כבלי · מגזל' כובלת עליה : כילי · הפך שוע ושוע כמו נדיב שידיו רפות לתת ולא סגורות מגזרת ושוע אל ההר ויש על דרך דרש שמלת כילי שתים מלות כי יאמר שלי שלי · כי נבל · הטעם על שרי אחז : תועה · שם כי משקל השמות מסתכים : וכילי כליו · הטעם כליו המשפט כי היו השרים רשים והנה אומנותם לעות הדין : ונדיב · הטעם על שרי חזקיה על כן בתחלה ולשרים משפט ישורו :

נשים. יש אומרים כי הטעם הקריות כי הם חשובות כבנות ושומרון היתה כאם : ימים. הטעם שנה על שנה : רגזה. בחסרון נו"ן והנגיד אומר שהוא לשון ציווי ואם הוא על לשון זכר ורבי משה הכהן אמר שהוא שם הפעל : אוסף. הטעם כפול אוסף התבואה : חרדו. על לשון זכר כמו אם תעירו אם תמצאו

נשים שאננות. מדינן דיתבן שליוות : בנות בוטחות. כרכין דיתבן לרוחצן : ימים על שנה. כמו ספו שנה על שנה ותמיד עונותיכם מתגברין וסוף תרגזנה [illegible] שהן עכשיו לבטוח כי כלה מהן בציר הענבי' ואוסף התבואה לא יבוא אל הבית. אוסף שם דבר לכך טעמו למעלה וניקוד פתח : רגזה. כמו לרגז : פשוטה.

שדי ו' כתיב י' בקריא' וסימ' במסר' רבת' : שאננות ג' נשים שאננות קומנה' וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות · חרדו שאננות רגזה : לבקרים ד' וסימ' יי' חננו לך קוינו' ותוכחתי לבקרים · לבקרים אצמית כל רשעי ארץ · חדשים לבקרים רבה · וא' לבקרים וסימ' והפקדנו לבקרים :

נשים שאננות קמנה שמענה קולי בנות בטחות האזנה אמרתי : ימים על־שנה תרגזנה בטחות כי כלה בציר אסף בלי יבוא : חרדו שאננות רגזה בטחות פשטה וערה וחגורה על־חלצים : על־שדים ספדים על־שדי־חמד על־גפן פריה : על אדמת עמי קוץ שמיר תעלה כי על־כל־בתי משוש קריה עליזה : כי־ארמון נטש המון עיר עזב עפל ובחן היה בעד מערות עד־עולם משוש פראים מרעה עדרים : עד־יערה עלינו רוח ממרום והיה מדבר לכרמל וכרמל ליער יחשב : ושכן במדבר משפט וצדקה בכרמל תשב : והיה מעשה הצדקה שלום ועבדת הצדקה השקט ובטח עד־עולם : וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחת שאננות : וברד ברדת היער ובשפלה תשפל העיר : אשריכם זרעי על־כל־מים משלחי רגל־השור והחמור :

לג הוי שודד ואתה לא שדוד ובוגד ולא־בגדו בך כהתמך שודד תושד כנלתך לבגד יבגדו־בך : יהוה חננו לך קוינו היה זרעם לבקרים אף־ישועתנו בעת צרה : מקול המון נדדו עמים מרוממתך נפצו גוים : ואסף שללכם אסף החסיל כמשק גבים שקק בו :

מדינן דיתבן שליוא קומא שמענא קלי כרכין דישרן לרוחצן אציתא למימרי : יומין עם שנין יזועון דישרן לרוחצן ארי סף עיבורא עללא לית למכנש : איתברו דיתבין שליוא זעו דישרן לרוחצן שלחו ואיתערטילו ואסרו על חרצין : על דדין ספדין על חקלי חמידתא על גופנין טענין : על ארע עמי דהובאי ובור תסיקארי על כל בתי דיין קירויא תקיפיא : ארי בית מקדשא חרוב המון קירוי דהואה פלחין ביה צדיאה בירת תקפנא ומטמורנא אתבלש וברו חרוב וצדי עד זמן אתר דהוה בית חידוא חידו למלכיא ברו הוה מיבז למשרין : כל דנה עד דייתי לנא רוח מן קדם דשכינתיה בשמי מרומא ויהי מדברא לכרמלא וכרמלא קירוין סגיאין יתיב : וישרון במדבר עבדי דינא ועבדי צדקתא ית כרמלא ייתבון : ויהון עבדי צדקתא שלם ומפלחי צדקתא ישקטון וישרון לרוחצן עד עלמי : ויתיבון עמי במדוריהון שלם ועל ארעהון לרוחצן ובקירויהון שליוא : וייחות ברדא ויקטיל משיריית עממיא ויצדון ויסופון דיריהון : טוביכון צדיקיא עבדתון לכון עובדין טבין דאתון דמן לדזרעין על שיקיא משלחין לאדרכא בתוריא ולמיכנש בחמריא : ווי דאתי למיבז ויתך לא יבזון ודאתי למינס ויתך ינסון כד תיתי למיבז יבזונך וכד תלאי למינס ינסונך : יי רחים עלנא למימרך סברנא הוי תוקפנא בכל יום אף פורקננא בעידן עקא : מקל המון אתברו עממיא מסגי גבורן אתבדרו מלכוותא : ויכנשון בית ישראל נכסי עממיא סנאיהון כמא דכנשין ית זחלא ואזן במאני זיינא כמא דאזן בזירקתא :

ברך קצרה : רגזה. זכרתיו וככה משפט פשוט ועורה שיפשטו הבגדי' ועורה מגזרת ערום ועריה עריה תעור והנכון בעיני כי הנשים הם ב כמשמעם : על שדים סופדים. כל הנשים תחס' מלת כל כמו וכל הנשים יתנו יקר : על. עמי. שמרון : קוץ שמיר. חסר וי"ו כמו אדם שת אכום : כי. שמיר יעלה על כל בתי משוש : כי ארמון. המלך. עזב גם נטש מהבנין הקל שלא נקרא שם פועלו : עופל. מקום שהיה גבוה מגזרת ויעפילו : ובחן. כמו הקימו בחוניו והם מגדלים היו מערות : עד יערה. מבנין נפעל והטעם כי אלינו תביט הרעה על ביאת מלך אשור אל ארץ יהודה והטעם ב גזירה : והיה. כל מדבר זרוע כמו ה הכרמל והכרמל ליער יחשב כחבירו הראשון : ושכן. הטעם שהשם יעשה משפט בעתכיו : והיה מעשה הצדקה שלום. כי כן היה בימי חזקיהו כאשר אמר ולשלום אין קץ ויש מפרשים כי יערה עלינו לשבח : וישב. איש יהודה : וברד. הרי"ש פתוח כי הו' פעל כמו עשן כולו והטע' כי אם ירד ברד אל היער ירד ולא אל מקום הזרע. וטעם תשפל העיר שתשב פ פרזות כבקעה : אשריכם זורעי על כל מים. שיבואו : משלחי רגל השור. כטעם והאלפים והעירים כי פרס אחת היא כלה : הוי. לשון קריאה והטעם על אשור : כהתימך שודד. להיותך שודד תושד : כנלותך. כמו כהכלותך וכמוהו ולא יטה לארץ מנלם : יי'. זאת היא תפילת הצדיקים בבוא מלך אשור והיא בדרך נבואה : היה זרועם. על אנשי המלחמה : מקול המון. אשור : מרוממותיך. שנתת לו רוממות : ואסף שללכם. שלל הגוים כי סימן הכף בעבור ישראל שהגלה מלך אשור : גבים. תרגום ארבה בארמית : שוקק. כמו אוסף ויש אומרים כי כמוהו ובן משק ביתי ולפי דעתי שכמוהו בספר יואל ישתקשקון גם הוא בארבה : כשגב

כמו לפשוט : ועורה. כמו לערות לשון עריה : וחגורה. כמו לחגור לכך טעמו למעלה וכן תירג' יונתן שלחו ואיתערטלו ואסרו על חרצין מתוך שיפשיטו ויתערטלו מבגדיהם לא יחגרו על בגדיה כי על מתניה' : על שדי' סופדי'. יטפחו על לבם על שדי' חמדתן. ומדרש אגדה על חכמי סנדראות שהם כשדי' המניקים יספדו. ועל עיר חמדתם שתחרם כשדה ועל גפן פוריה הם ישראל גפן ממצרים השעתי : קוץ שמיר. הובאי ובור כי כל חורבן זה יהיה על כל בתי משוש : ועל קריה עליזה. ירושלם שהיא משוש לכל הארץ : כי ארמון. המלך נוטש והמון העיר גלה : עופל ובוחן. בית מקדשי שהיה להם למבצר : היה בעד מערות. יהיה בתוך חורבות. מערות לשון ערו ערו. ובעד כמו הבעד ערפל ישפוט : עד עולם. עד עת קץ. עופל ובחן שניה' לשון מבצר : משוש פראים. לתאות ישמעאל ולמרעה ארום וחיילותיו : עד יערה עלינו. ישפוך עלינו כמו ותער כדה לשון שפיכ' נופל על הרוח כמו ושפכתי על בית דוד רוח חן וכן אשפך רוחי על כל בשר : ליער יחשב. קירוין סגיאין כיער הזה שהוא מלא עצים : ושכן במדבר משפט. בירושלם שהיא כמדבר : וצדקה בכרמל. היא ארץ ישראל שתהא באותן הימים ככרמל : וברד ברדת היער. על כרחי אין ברד זה שם דבר שהרי נקוד חציו קמץ וחציו פתח בלשון פעל וכן פ פתרונו לשון פעולה כמו ורחץ וישב ועמד וברד וברוד את ברידת היער ויהיה הב"ת של ב ברדת מן יסוד כמו עטרת עקרת כלומר וימטיר הקב"ה את מטר פחי הרשעים בני שעיר שהם ע עכשיו בנויים ולאחר עד' כיער : ובשפלה. שכשפלו ישראל עד עכשיו תשפל עיר מטרופלין של אדום ודוגמת כן תירגם יונתן ויחות ברדא ויקטול משריית ע עממיא : אשריכם. ישראל שהכליחה זרעת צדקה כזורעי' על מים שעתה תקצרו ותאספו תבואת שכרכם הטוב תשלחו רגל השור לדוש התבואה והחמור להביא אל הבית כך תירגם יונתן כלומ' תקבלו שכר פעולתכם הטובה : הוי. האויב שאתה שודד תמיד ואתה לא שדוד ובוגד אתה תמיד ואין אדם בוגד בך : כהתמך. להיות שודד ככלותך שדידתך באותם שנגזרה גזרה עליהם להיות שדודים על ידך תושד : ככלותך לבגוד. מנחם חיבר ככלותך עם ולא יטה לארץ מנלם בחלק אח' ומנלם המ"ם הראשונה בו יסוד נופל כמו מ"ם של מאמר ושל מדע ויתכן להיותו לשון כליון לפי הענין. ככלותך לשון ככלותך. ולא יטה לארץ מנלם כליון הנגזר עליהם לא יטה לארץ להיו' בטל והולך אלא הולך וחזק : היה זרועם. של שדודים ביד השודד : לבקרים. מדי יום ביום כשהוא מיצר להם אף ישועתנו תהיה בעת צרה : מקול המון. הבא מלפניך נדדו עמים עד הנה כשהפללת לנו ניסיך : ואוסף שללכם. זה מוסב על ככלותך לבגוד יבגדו בך ואוסף שללכם אתם הבוגדי' את עמי בבא פקודתכם יבוזו אתכם שארית עמי ויאספו שללכם כאסיפת חסיל שאוסף לו תבואה בקיץ כל אח' לעצמו אף כאן יבוזו איש לו : כמשק גבים שוקק. כקול כהם מים האספים ונופלין בגבים בגהם כן יהמו הבאים לשלול ולבוז. משק לשון כהם כמו ארי כוהם ודוב שוקק. כן תמשק חרול כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זה על זה נותנים קול וכן בעיר ישוקו : גבים. כמו לחשוף מים מגבא. ורבותינו דרשוהו באוצרות חיל בביזת אוכלוסי סנחריב :

כי

ודעת ד׳ ג׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימ׳ והיה אמונת עתיך חסן · טוב טעם ודעת למדני · הלא כתבתי לך שלישים · ולבי ראה הרבה חכמה : עתה כה״ר״פ וסימ׳ נמסר בכמ׳ רבתא בשרש עת : קוצים ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסימ׳ כי תצא אש ומצאה קצים · קוצים כסוחים באש יצתו · ואל תזרעו אל קצים · דעכו כאש קוצים · תנינא

נִשְׂגָּב יְהֹוָה כִּי שֹׁכֵן מָרוֹם מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה : וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְהֹוָה הִיא אוֹצָרוֹ : הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכָּיוּן : נָשַׁמּוּ מְסִלּוֹת שָׁבַת עֹבֵר אֹרַח הֵפֵר בְּרִית מָאַס עָרִים לֹא חָשַׁב אֱנוֹשׁ : אָבַל אֻמְלְלָה אָרֶץ הֶחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל הָיָה הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה וְנֹעֵר בָּשָׁן וְכַרְמֶל : עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהֹוָה עַתָּה אֵרוֹמָם עַתָּה אֶנָּשֵׂא : תַּהֲרוּ חֲשַׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ רוּחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם : וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ יִצַּתּוּ : שִׁמְעוּ רְחוֹקִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי : פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים מִי יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם : הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע : הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים : מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים : לִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל אַיֵּה סֹפֵר אֶת הַמִּגְדָּלִים :

תַּקִּיף יְיָ דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא דַּאֲמַר לְמִמְלֵי צִיּוֹן עָבְדֵי דִין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ : וִיהֵי מָא דַּאֲמַרְתָּא לְאוֹטָבָא לְדַחֲלָתָךְ אַיְתֵיתָא וְקַיֵּימְתָּא בְּעִידָּנֵיהּ תְּקוֹף וּפוּרְקָן חוּכְמְתָא וּמַדַּע לְדַחֲלַיָּא דַּיְיָ אוֹצַר טוּבֵיהּ עָתִיד : הָא כַּד תִּתְגְּלֵי לְהוֹן יְצַוְוחוּן בְּמֶרֶד אִזְגַּדֵּי עַמְמַיָּא דַּאֲזַלוּ לְבַסְּרָא שְׁלָם תַּבּוּ לְמֶהֱוֵי בָּכַן בְּמָרִיר נְפַשׁ : צְדִיאוּ כִּבְשַׁיָּא פְּסַקוּ עָדֵי אוֹרְחָא עַל דְּאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא אִתְרְחִיקוּ מִקִּרְוֵיהוֹן לָא חֲשִׁיבוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּבִישְׁתָא אַתְיָא עֲלֵיהוֹן : אִתְאַבְּלַת חֲרוּבַת אַרְעָא יְבֵישׁ לִבְנָן נְתַר הֲוָה שָׁרוֹנָא כְּמֵישְׁרָא צָדֵי מַתְנַן וְכַרְמְלָא : כְּעַן אִתְגְּלֵי אֲמַר יְיָ כְּעַן אִתְרוֹמָם כְּעַן אֶתְנַטַּל : אִיתְעַשְׁתּוּן לְכוֹן עַמְמַיָּא אִתְעַשְׁתִּינוּתוּן דִּירְשַׁע עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִי בִּישִׁין בְּדִיל עוֹבָדֵיכוֹן בִּישַׁיָּא מֵימְרִי כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְשֵׁיצֵי יַתְכוֹן : וִיהוֹן עַמְמַיָּא יְקֵידַת נוּר כּוּבִין מְפַסְּכִין בְּנוּר יִתּוֹקְדוּן : שְׁמַעוּ צַדִּיקַיָּא דִּנְטַרוּ אוֹרַיְתָא מִלְּקַדְמִין מָא דַּעֲבָדִית וּדְעוּ חַיָּבַיָּא דְּתָבוּ לְאוֹרַיְתִי קָרִיב יְגְבוּרְתִּי : אִתְּבָרוּ בְּצִיּוֹן חַיָּבִין דַּחֲלָא אֲחַדְתִּינוּן לְרַשִׁיעַיָּא דַּהֲווֹ מְגַנְּבִין אוֹרְחַתְהוֹן אָמְרִין מַן יְדוּר לָנָא בְּצִיּוֹן דְּבַהּ זֵיהוֹר שְׁכִינְתֵּיהּ כְּאֶשָּׁא אָכְלָא מַן יְתוֹתַב לָנָא בִּירוּשְׁלֵם עֲתִידִין רַשִׁיעַיָּא לְאִיתְדָּנָא לְאִתְמַסְרָא לְגֵיהִנָּם יְקִידוּת עָלַם : אֲמַר נְבִיָּא יְתִבוּן בַּהּ צַדִּיקַיָּא כָּל דִּמְהַלֵּךְ בִּזְכוּ וּמְמַלֵּל כֵּיוָנָן מִתְרַחִיק מִמָּמוֹן דִּשְׁקַר מַרְחִיק נַפְשֵׁיהּ מִן אֲנוּסִין מְנַע יְדוֹהִי מִלְּקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא מְטַמְטֵם אוּדְנֵיהּ מִלְּמִשְׁמַע בְּאַשְׁדֵּי דַם זַכַּאי וְכָלֵי עֵינוֹהִי מִלְּמֶיחֱזֵי בְּעָבְדֵי בִישׁ : הוּא בְּאַתַר רָם וּמְנַטַּל יְהֵי בֵּית מֵישְׁרוֹהִי בֵּית מַקְדְּשָׁא תִּסְבַּע נַפְשֵׁיהּ מְזוֹנֵיהּ מְסַפַּק מוֹהִי קַיְימִין כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּלָא פָּסְקִין מוֹהִי : יַת יְקַר שְׁכִינַת מֶלֶךְ עָלְמַיָּא בְּתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ יֶחֶזְיָין עֵינָךְ תִּסְתַּכֵּל וְתֶחֱזֵי בְּנַחֲתֵי אֲרַע גֵּיהִנָּם : לִבָּךְ יַחְשׁוֹב רַבְרְבָן אֵיכָא כַּפְרַיָּא אֵיכָא רַבְרְבַיָּא אֵיכָא חֲשָׁבַיָּא יַתְהוֹן אִם יְכְלוּן לְחֻשְׁבָּא מִנְיַן קְטִילֵי רֵישֵׁי מַשִּׁירְיַת גִּבָּרַיָּא :

וכהרא מל׳ · וא׳ זרעו חטים וקוצים : מצודות ט׳ בליש׳ וסימ׳ את המנהרות ואת המצודות · וישב דוד במדב׳ במצודות · ויעלו זיפים · וישב במצודות עין גדי · נלכדה הקריות והמצודות · חדלו גבורי בבל · ואשר במצודות ובמערות במדבר · והוא מרומים ישכן · ויתנהו בסוגר בחחים · וסימ׳ בלשון ארמי במערתא דגדיא בטורא מטמר מרום בבל אקש לה מותא :

רשי כי שוכן מרום · הראה גבורתו שהוא רם על כל וידו על העליונה : והיה אמונת עתך וגו׳ · והיה לך לחוסן ישועות ולחכמ׳ ודעת את אשר תאמין לבוראך עתים שקבע לך לתרומות ומעשרות בעת הפרשתן ללקט שכחה ופיאה בעתם לקיים שמיטין ויובלות בעתם : יראת ה׳ · שתיראת מלפניו היא אוצר טוב להפקיד לך מאתו על ידה · ד״א אמונת עתך את שהאמנת בהקב״ה בעתו׳ שעברו עליך וצפית לישעו תהיה לך לחוסן : הן אראלם צעקו חוצה · היה הנבי׳ מתנבא בחמות ואומר שהפורענות כבר אכלוהו ועתה אקום ואנשא ל לגאלם · הן על אריאל שלהם הוא המזבח כבר צעקו וספדו ב בחוצותם וברחובותם בבכי ובהי׳ מלאכי שלום · ומלאכי שליחות׳ שהיו רגילין לבשר שלום מר יבכיון ואומרי׳ כמו מסילו׳ שבת עובר אורח : הפר · אויב ברית שכרת לישראל : מאס ערים · ביזה בעיניו כל שוכא׳ איכו חושב אנוש : אבל · לשון אבלות : קמל · יבש נכרת : היה · לשון עבר הוא : השרון · שם מחוז מרעה בהמות כמו שמצינו אלים ממואב עגלים מ משרון : בערבה · חורבה : ונוער · לשון תשבוק כמו ונער ה׳ : עתה אקום · מרוב רעות שעשה האויב לעמי לא אתאפק עוד עתה אקום וארוממם ואנשא : חשש · מין מוץ דבר שנוח לידלק : רוחכם אש · מנשפכם תצא רוח אש ותאכל החשש ו והקש : כסוחים · קצוצים · כסוחים כמו לא תזמר לא ת תכסח : רחוקים · המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם : קרובים · בעלי תשובה שנתקרבו אלי מחדש : פחדו בציון חטאי׳ · היאך ימצאו פתח לתשובה : מי יגור לנו אש אוכלה · כלומר מי יעמד בערכנו לשכך חימה ב בוערת. לא׳ מי יגור לנו פי׳ מי הוא לנו שיגור בציון עם הבור ש שהוא אש אוכלה והוא משיב׳ אוהב צדקות וכו׳ : מלך ביפיו תחזינה עיניך · הקב״ה שהוא מלך אותו תחזה מארץ מרחקי׳ שאתה עומד תראה הניסים ו והגדולה שיעשה לך ועם נועז עמקי שפה לא יראה שבינת ה׳ המלך ביופיו ע״כ : הולך צדק׳ · מי הוא ימצא הולך צדקות : נוער כפיו · אשקוט בלעז : אוטם · סותם וכן שקופים אטומים : עוצם · סוגר וכן ויעצם את עיניכם : לחמו נתן · לא יהא מבקש לחם כי מן השמי׳ יספיקו׳ לו מזון : מימיו נאמנים · מקור מימיו לא יכזב כלומ׳ זרעו יגדל וכל צרכיו יסופקו : מלך ביופיו תחזינה עיניך · לך הצדיק אני אומר שתזכה לראות זיו שכינתו של מקום : תראינה ארץ מרחקים · תירגם יונתן תסתכל ותחזה בנחתי ארע גהנם : לבך יהגה אימה · כשתראה המלכים והשרים והחכמים שהיו שליטים בחייהן והרי הם נדונים בגהנם יהגה לבך אימה ותאמר איה חכמתן וגדולתן של אלו איה שהיה סופר בחייו ושוקל כל דבר חכמה שהיו שואלין ממנו כל עצת מלכות : איה סופר את המגדלי׳ · גם הוא דבר מלכות ממונה על בתי המלכות כמה הם וכמה מגדלים צריך לעיר פלונית וכן סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה כמה מגדלים היא צריכה : את

אבן עזרא נשגב ה׳ · והטעם על השכינה שהיא בציון : והיה אמונת עתך · לאיש יהודה ידבר : חכמתי · שתוך ותחסר חכמת כך יראת השם היא אוצר חוסן ישועות : הן אראלם · יש אומ׳ מגזרת אריאל כאילו אמר על אראלם ואיננו נכון בטעם הפרשה ויש אומרי׳ שהן שתי מלות אראה להם גם זה רחוק והנכון בעיני שמלת אראלם כמו מלאכיהם והעד מלאכי שלום וכמוהו את שני אריאל מואב והטעם כי מלאכי כל גוי שיבקשו שלום ב בעולם יבכו בשלוט מ מלכות אשור כשמו ת מסלות׳ כי מלך אשור לא יעמוד בבריתו עם גוי : לא חשב אנוש · מלחמה כנגדו : אבל · ימצא ארץ לשון זכר כמו כעתם ארץ והנה זה הפסוק מכחיש ד דברי רבי משה הכהן שאמר כי תאכלהו אש לא נפח כן דרך ה הלשון כל מלה שהיא לזכר ולנקב׳ לא יתכן לומר לשון נקב׳ אחרי לשון זכר : החפיר · לשון מלך אשור כי הו׳ פעל יוצא עד שקמל׳ שנכרתו : היה השרון · כמו חבצלת השרון : ונוער · מגזר׳ ככה יהיה נעור וריק : עתה · בעבו׳ שהגדיל להשחית עתה אקום : ארומם · מבנין התפעל והיה הדין ראוי להדגש לחסרון התי״ו כב״ון אנשא : תהרו · התי״ו לנוכח אשור : חשש · כאשר היא בלשון קדר כמוץ : רוחכם · יש אומרים רוחכם תהיה כאש ו והוא תאכלכם והנכון שהוא דבק עם חשש ולא תהיה רוח שיאכל כי אם אש שתאכל׳ : והיו · משרפות · כאילו נשרפו בסיד רמז לנכחדי פתאם על ידי המלאך וכמוהו קוצים כסוחים אשר באש יצתו : שמעו · קרובים · הם ישראל על כן אחריו פחדו : פחדו · שיפחדו מהשם בראות׳ גבורתו במחנ׳ אשור ויאמרו מי ממנו שיוכל לגור עם השם שהוא אש אוכלה ו והטעם בציון ששם ה הכבוד : הולך · זה דברי הנביא כי מי שהוא הולך צדקות ו והמלה חסרת בי״ת : אוטם · סוגר כמו יאטם אזנו ואם הם שני בכיכים : ועוצם · כמו ויעצם את עיניכ׳ ואם הם שנים בניכים : הוא · עושה זה : ישכון · בציון כאילו דר במצדות : לחמו נתן · יהיה נתון לו לחם להספיקו : נאמנים · שלא יכזבו והטעם שלא יכרתו והנה הוא יושב בטוח גם יתענג · מלך · זה דברי הנביא כאומר יזכור יהודה בבא מלאכי מלך אשור לקחת מס מחזקיהו כי כל אוצרות בית השם נתן והעניים כל יהודה והיו אומ׳ מי ילך עמנו משריחזקיה אל מלך אשור במס זה הוא מלך ביופיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים כי אשור רחוק מירוש׳ : לבך · דבר בבטנו : אימה איה סופר · הוא הכותב כמו עונש על אדם · איה שוקל איה סופר המגדלים · מגזרת תקפר כי נתנו עונש על כל מגדל : את

את נועז: לא מרעאם הנון שורש או לבנין נפעל והיא מלה זרה אין לה משפחה והטעם עם נכרי או מסכה והאומר כי הנון תחת למד לא דבר נכונה: נלעג. לשון. כי כל לשון שלא יבין אדם אותה הוא בעיניו ללעג: חזה. אין צורך לאדם לחזות מלך אשור רק חזה ציון: קרית מועדינו. כמשמעו או כמו שרפו כל מועדי אל: אהל

את עם נועז. כמו לועז אלו כל האומות שאין לשונם לשון הקדש: לא תראה לא תחשוב בלבך כי כולם יהיו חשיכים ושפלים: נלעג. לשון עלגים ועימקי שפה כל זה לשון נכרית שאינך מכירת בלשון הקדש: עמקי שפה. כמו ויהי כל הארץ שפה אחת: חזה ציון. ואתמי תראה בלבך להחשב מלוכה ושררה את ציון אשר היא קרית בית וועד לנו:

צבאם ז' וסימ' ויכלו השמים והארץ. כי קצף לי"י על כל הגוים. ונמקו כל צבא השמים. המוציא במספ' צבאם: ואדם על' הבראתי. וברוח פיו כל צבאם. אתה עשית את השמים: וכל צבאם ד' וסימ' נמסר בסדר בראשית:

את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמע נלעג לשון אין בינה: חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן אהל בל יצען בל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו: כי אם שם אדיר יהוה לנו מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו: כי יהוה שפטנו יהוה מחקקנו יהוה מלכנו הוא יושיענו: נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס אז חלק עד שלל מרבה פסחים בזזו בז: ובל יאמר שכן חליתי העם הישב בה נשא עון:

לד קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו תשמע הארץ ומלאה תבל וכל צאצאיה: כי קצף ליהוה על כל הגוים וחמה על כל צבאם החרימם נתנם לטבח: וחלליהם ישלכו ופגריהם יעלה באשם ונמסו הרים מדמם: ונמקו כל צבא השמים ונגלו כספר השמים וכל צבאם יבול כנבל עלה מגפן וכנבלת מתאנה: כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט: חרב ליהוה מלאה דם הדשנה מחלב מדם כרים ועתודים מחלב כליות אילים כי זבח ליהוה בבצרה וטבח גדול בארץ אדום:

ית מרוד עם תקיף לא תיכול למיחזי עמא דהוה עמיק ממללהו' מלמשמע מלעגין בלישנהון ם מדלית בהון סוכלתנו: תחזי במפלתהון ציון קרית זמננא עינך יתחזיין בנחמת ירושלם ב באצלחותא בשליותא כמשכנא דלא מתפרק ולא משתלפן סכותי לעלם וכל אטונוהי לא יתפסקון: ארי אילהין מתמן תתגלי גבורתא דיי לאוטבא לנא מאתר נפקין נהרין שטפין פתיורת ידין דלא תיזיל ביה ספינת צידין ובורני רבתא לא תגוזיניה: ארי יי דיננא דאפקנא בגבורתיה ממצרי' יי מלפנא דיהב לנא אולפן אוריתא מסיני יי מלכנא הוא יפרקיננא ויעביד לנא פורענו' דין מן משרי' גוג: בעידנא ההיא יתברון עממיא מתוקפיהון ויהון דמן לספינא דאתפסקו חבלהא ולית לה תתקוף על תרניהון דאתפסיק ולא אפש' למפרס עלוהי קלע בכן יפלגון בית ישראל נכסי עממיא סגיאות עדי ובוז ואפילו ישתארון בהון עוירין וחגירין אף אינון יפלגון סגיאות עדי ובוז: ולא יימרון מכען לעמא דשרן סחור סחור אתוב לשכינתא מלותכון אתת עלנא מחת מרע עמא בית ישראל יתכנשון ויתובון לארעהון שביק לחוביהון:

אתקרבו עממיא למשמע ומלכוות אציתו תשמע ארעא ומלהא תבל וכל דדיירין בה: ארי רגז מן קדם יי על כל עממיא וקטולא על כל משריתיהון חייבינון מסרינון לקטלא: וקטיליהון יתרמון ופגריהון ייסק תנניהון ויתימסון טוריא מדמהון: ויתימסון משתביב כל חילי שמיא ויתמחון מתחות שמיא כמא דאמיר עליהון בסיפרא וכל משריתיהון יסופון במיתר טרף מגפן וכדבלא מתאנ': ארי תתגלי בשמיא חרבי הא על אדום תתגלי ועל עמא דחייבית לדינא: חרבא קדם יי אתמליא דם אדהנת מתרב מדם מלכין ושלטונין מתרב כליות רברבין ארי קטלא קדם יי בבצר' ונכס סגיא בארע דאדום:

בל יצען. בל יסח ודומה לו אילן בצעננים ומתרג' מישור אגביה והם נקעים שבשדות ם שקורין פוסי"ן בלע"ז כמו אבני ד דארעא מיקרו שהתים כאספים שם מן ההרי' והגבשושיות וב"ת של בצעננים אומר אני שאינה כ כשרשת בתיבה לא תשמש היא: בל יסע יתדותיו. היתדות שקושרין בו מיתרי האהל בל יסע אותם מן הארץ ממקו' תקיעתם כמו ויסיעו אבנים גדולות וכן ו ויסעם עם הבריח לשון תליש' כי אם שם. כי אם. מוסב על בל יסעו יתדותיו ועל בל ינתקו הרעה לא תהיה כי אם הטוב' וי' יהיה שם אדיר לנו והעיר תהיה מקום נהרים יאורים. כענין שנאמר ביחזקאל וימד אלף ו ויעבירני נחל אשר לא אוכל לעבור וכן ניבא יואל ומעין מבית יי' יצא והוא הנחל שיהא מתגבר והולך: אני שיט. אניה השטה במים: וצי אדיר. ובורני רבתא: כי יי' שופטנו. שר ושופט שלנו: נטשו חבליך. המושכים את הספינה את רומי חיבת: כן. הכן היטב: תרנם. תורן הספינה: בל פרשו נס. לא יוכלו לפרוש ווילון המנהיג את הספינה: אז חולק עד. שלל עדאה: מרבה הרבה יחלקו שלל אדום: פסחים. שהיו עד עכשיו חלשים: ובל יאמר שכן. של ישר' חליתי. בשביל האומה הזאת באתני הרעה. כי העם ישראל שקראו עם היושב בירושלם יהיה שלות עון: ונמקו כל צבא השמים. יפחדו כשאשליך את שרי האומו' ונגלו לשון גלל ונגלו כספר השמים תירגם יונתן ויתמחון מתחות שמיה כמה דאמיר עליהון בסיפרא ואני מפרשו לפי הענין מפני שעכשיו הטובה והאורה לאומו' לכשימחו ויחרבו יהי דומה העולם חשך עליהם כאילו נגלל השמש והאור כגלילת ספר: יבול. יכמוש. וכנובלת מתאנה כמושה כאילו קרויה כ נובלת. ואנו שפירשו רבותינו מאי נובלות בושלי כומר' שנתבשלו בכומר לאחר לקיטתן ונובלין ו ומתחממות ומתבשלות: כי רותה בשמים חרבי. להרוג

שרים שלמעלה ואחר כך תרד על אדום למטה שאין כל אומה לוקה עד שילקה שר שלה במרום: עם חרמי. עם מלחמתי לשון משנה בשעת חירום שנו. וכן את איש חרמי דאחאב: כרים ועתודים. שרים ושלטונים: בבוצרה. מארץ מואב היא אבל לפי שהעמידה מלך לאדום שנאמר וימת חושם וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה לפיכך תלקה עמהם בפסיקתא: רחמים

חסר כף: יצען. אין לו רע וטעמו לא ישפל או בל יסע יתד מיתדותיו: וכל. שחבלים הם המיתרים: כי. הטעם לא יסע זה האהל רק יהיה שם השם אדיר לנו במריל' שים סביבותיה כהרי' ויאורים. חסר וי"ו כמו שמש ירח עמד: ידים. מקומות והטעם מכל פאה והם נהרים שלא ילך באחר מהם אני במשוט והטעם שלא יפחדו מאויב לא מהים ולא מהיבשה כי זה הפסוק כנגד לבך יהגה אימה ואין מי שישפוט עד שיאמר פלני יתן מס זה והמחוקק הוא הסופר יכתוב מי ומי ילך אל המלך שמס כי השם לבדו הוא שפטינו ו ומחוקקינו ומלכנו: נטשו. כף חבליך לנכח מחנה אשור נטשו כמו ונטשתה דרך משל כי הספינה תטבע והים ישליך את הממון שים בה: בל. יחזקו החבלים התורן שלהן ולא יפרשו נס אז יחלק עד שלל כמו אדמת עפר מגזור' בבקר יאכל עד: מרבה. כמו הרבה אפילו פסחים בזזו בז ואף כי אחרים: ובל יאמר. עוד השכן בציון חליתי כי העם כולו נשא עון: קרבו ותלואה. שהיא מליאה מהם: תבל. מקום הישוב: וכל צאצאיה. מגזרת יצא: כי. כל המפרשים אומרין כי זה לעתיד רק רבי משה הכהן אומר כי אדום חרבה בימי אשור וכל הפרשה הי' דבקה: באשם. הם בבא המלחמ': וחלליה'. יעלה באשם. שם

והנה הוא בלי שמיכה באם על משקל קדש. כמו משפעלי הכפל מבנין נפעל: ונמקו. בבא לאדם יום אידו תחשך לו השמש כאשר הוא כתוב ביום המות והנכון בעיני שאלה הדברים רמז לכל עזר שים לו לכל גוי במשטר שמים כאשר מפורש בספר דניאל ונמקו מבנין נפעל וכן נגלו מגזרת מגלה: כי. זה החזוק לאשר רמזתי מהגזירות: הנה על אדום תרד ועל עם חרמי. שים לי חפץ להיותם חרם לעשות משפט בהם: חרב. הטעם גזרה: הודשנה. אלה מורכבת מבנין שלא נקרא שם פעלו ומבנין נפעל על דעת רבים ואיננו נכון רק היא מלה זרה והטעם מגזרת והיה דשן ושמן: כרים. כמו חלב כרים דרך משל לגדולים כמו אילי מואב: בבצרה: יש אומר שהיא קום עכשיו וזה לא יתכן כי אין לה היום אלף שנים שנוסדה רק היא מדינה בארץ אדום: וירדו

וראמים עמם. מלכים עם שלטונים ראמים עם העתודים הכתובים למעלה: אבירים. פרים בריאים וגדולים כמה דאת אמר עם אבירי בשן סלה: שלומים לריב ציון. תשלום גמול על עסקי ריב ציון הצועקת לפניו לשופטה מן המריעים לה: ונהפכו נחליה. של אדום: קפוד. עוף הפורח בלילה בו"לוטא בלע"ז:

מדור לדור. מאותו דור עד דור. אחרון. ד"א היא קללת משה מלחמה לה' בעמלק מדור דור מדורו של משה לדורו של שאול ומשם לדורו של מרדכי ומשם לדורו של מלך המשיח: קו תהו. משפט של שממה: ואבני בהו. משקלות של דין חורבן כמו אבן שלימה: חוריה ואין שם מלוכה יקראו. שרים שלא עומדים ואין אחד מהם קורא על עצמו שם שררה ומלוכה: אפס. כלייה: ועלתה ארמנותיה סירים. כך דרך חורבות לצמוח בהם קוצים וסכאי"ו והוא קימוש וחוח כולם מיני קוצים הם כגון אורטי"אש וכיוצא בהן: נוה תנים. הוא מדבר שהוא דרך להיות בו תנים שהוא מין חיה רעה: ופגשו ציים את איים. ויערעון תמוון בתתולי כך תירג' יונתן. תמוון כמיות מרטריכם: ושעיר. שד: הרגיעה. לשון מרגוע: לילית. שם שידה: קננה. לשון קן ציפור: קפוז. היא קיפור: ותמלט. ותלד ביציה: ובקעה. היא יציאת האפרוחים מן הביצה וכן הוא אומר ביצי צפעוני בקעו: ודגרה. היא קריאה שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו גלוצי"ר בלע"ז וכן קורא דגר: דיות. וולטויי"רש בלע"ז: אשה רעותה. כמו אל רעותה: דרשו מעל ספר ה'. קראו מעל ספר בראשית כשהביא המבול גזר שיתקבצו כל הבריות להכנס בתיבה זכר ונקבה אחת מהנה לא נעדרה מלבא. על אח' כמה וכמה כשיגזור עליה' זאת להקבץ לשתות דם ולאכול בשר וחלב: לא פקדו. לא חסרו כמו לא נפקד ממנו איש: כי פי הוא צוה. שיבואו ורוחו של פי הוא קבצן. רוחו מוסב על פי כמו וברוח פיו כל צבא' אף כאן רוחו של פי הוא קבצן: והוא הפיל להן. עכשיו הנביא אומ' על הקב"ה והוא הפיל להם לאותם החיות והעופות גורל שיעלו אלו לחלקו: ישושום. כמו ישושו מהן: מדבר וציה. ירושלם הקרויה ציה וציון הקרויה מדבר הן ישושו על מפלתם של גבורי אדום ובוצרה ותגל ערבתה של ירושלם. ישושום ישישו עליהם כמו בני יצאוני שפתרונו יצאו ממני וכן בשלם הבשר בשל להם הבשר: ורנן. כמו ולרנן: הלבנון. בית המקדש: הדר. כבודו לציון: חזקו ידים רפות. כל הנביאים מבשרי ישועה כאמו את ישראל וחזקו את ידיהם הרפות: חזקו לשון משקל כבד ופתרונו חזקו את אחרים ואם היה בא לומר חזקו אתם עצמכם רפות היה לו לנקד חזקו ואמצו עצמיו שאומר להם לחזק ולאמץ האחרים כנקוד חזקו אמצו חזקו אל תיראו זה נקוד חזקו לשון קל חזקו אתם מאליכם כמו שיאמר ליחיד חזק ואמץ ולא יאמר חזק: לנמהרי לב. שממהרין את הגאולה ומצירין על איחורה:

לא תכבה ו' בקריא' וסימ' אש תמיד תוקד על המזבח. והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. ואבדת ליער ונגב. ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי. לילה ויומם לא תכבה. כי אני ה' בערתיה: על רעהו ה'

וְיָרְדוּ רְאֵמִים עִמָּם וּפָרִים עִם־אַבִּירִים וְרִוְּתָה אַרְצָם מִדָּם וַעֲפָרָם מֵחֵלֶב יְדֻשָּׁן׃ כִּי יוֹם נָקָם לַיהוָה שְׁנַת שִׁלּוּמִים לְרִיב צִיּוֹן׃ וְנֶהֶפְכוּ נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ לְגָפְרִית וְהָיְתָה אַרְצָהּ לְזֶפֶת בֹּעֵרָה׃ לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה לְעוֹלָם יַעֲלֶה עֲשָׁנָהּ מִדּוֹר לָדוֹר תֶּחֱרָב לְנֵצַח נְצָחִים אֵין עֹבֵר בָּהּ׃ וִירֵשׁוּהָ קָאַת וְקִפּוֹד וְיַנְשׁוֹף וְעֹרֵב יִשְׁכְּנוּ־בָהּ וְנָטָה עָלֶיהָ קַו־תֹהוּ וְאַבְנֵי־בֹהוּ׃ חֹרֶיהָ וְאֵין־שָׁם מְלוּכָה יִקְרָאוּ וְכָל־שָׂרֶיהָ יִהְיוּ אָפֶס׃ וְעָלְתָה אַרְמְנֹתֶיהָ סִירִים קִמּוֹשׂ וָחוֹחַ בְּמִבְצָרֶיהָ וְהָיְתָה נְוֵה תַנִּים חָצִיר לִבְנוֹת יַעֲנָה׃ וּפָגְשׁוּ צִיִּים אֶת־אִיִּים וְשָׂעִיר עַל־רֵעֵהוּ יִקְרָא אַךְ־שָׁם הִרְגִּיעָה לִּילִית וּמָצְאָה לָהּ מָנוֹחַ׃ שָׁמָּה קִנְּנָה קִפּוֹז וַתְּמַלֵּט וּבָקְעָה וְדָגְרָה בְצִלָּהּ אַךְ־שָׁם נִקְבְּצוּ דַיּוֹת אִשָּׁה רְעוּתָהּ׃ דִּרְשׁוּ מֵעַל־סֵפֶר יְהוָה וּקְרָאוּ אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה אִשָּׁה רְעוּתָהּ לֹא פָקָדוּ כִּי־פִי הוּא צִוָּה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן׃ וְהוּא־הִפִּיל לָהֶן גּוֹרָל וְיָדוֹ חִלְּקַתָּה לָהֶם בַּקָּו עַד־עוֹלָם יִירָשׁוּהָ לְדוֹר וָדוֹר יִשְׁכְּנוּ־בָהּ׃

לה

יְשֻׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה וְתָגֵל עֲרָבָה וְתִפְרַח כַּחֲבַצָּלֶת׃ פָּרֹחַ תִּפְרַח וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן־לָהּ הֲדַר הַכַּרְמֶל וְהַשָּׁרוֹן הֵמָּה יִרְאוּ כְבוֹד־יְהוָה הֲדַר אֱלֹהֵינוּ׃ חַזְּקוּ יָדַיִם רָפוֹת וּבִרְכַּיִם כֹּשְׁלוֹת אַמֵּצוּ׃ אִמְרוּ לְנִמְהֲרֵי־לֵב חִזְקוּ אַל־תִּירָאוּ הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נ

וְיִתְקַטְלוּן גִּבָּרִין עִמְּהוֹן וְשִׁלְטוֹנִין עִם טוּרָנֵי וְתִרְוֵי אַרְעֲהוֹן מִדִּמְהוֹן וְעַפְרֵהוֹן מִתַּרְבְּהוֹן יִדְהַן׃ אֲרֵי יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא קֳדָם יְיָ שְׁנַת תּוּשְׁלֵימָא לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין עוּלְבָּנָא דְצִיּוֹן׃ וְיִתְהַפְכוּן נַחֲלָהָא דְרוֹמִי לְזִפְתָּא וַעֲפָרַהּ לְגוּפְרִיתָא וּתְהֵי אַרְעַהּ לְזִפְתָּא בָּעֲרָא׃ לֵילֵי וִימָם לָא תִטְפֵּי לְעָלַם יִסַּק תְּנָנַהּ מִדָּר לְדָר תְּהֶחֱרוּב לְעָלַם עָלְמַיָּא לֵית דְּיֶעְדֵּי בַהּ׃ וְיַחְסְנוּנַהּ קָתִין וְקִפּוֹדִין וְקִיפּוֹפִין וְעוֹרְבִין יִשְׁרוּן בַּהּ וְיִתְנְגִיד עֲלַהּ חוּט דְּחוּרְבָנָא וּמַתְקְלָתָא דְצַדְיוּתָא׃ דַּהֲווֹ אָמְרִין בְּנֵי חֵירִין אֲנַחְנָא וְלָא צָבָן לְקַבָּלָא עֲלֵיהוֹן מַלְכוּ וְכָל רַבְרְבָהָא יְהוֹן לִלְמָא׃ וְיִסְקוּן בִּירְנְיָתְהָא סִירִין קַרְסוּלִין וְחוּחִין בְּתָקוֹף כְּרַכָּהָא וּתְהֵי מְדוֹר יְרוֹרִין אַתְרָא לְבַת נַעֲמִין׃ וְיִעַרְעַן תַּמְוָן בְּחַתּוּלִין וְשֵׁידִין חַד עִם חַבְרֵיהּ יְחַיְכוּן בְּרַם תַּמָּן יִשְׁרְיָן לִילִין וְיַשְׁכְּחַן לְהֵן נְיָח׃ תַּמָּן תְּקַנֵּן קוּפְּדָא וְתֵשְׁזֵיב וְקוֹרֵיהוֹן יְנַצְּפוּן בְּטוּלָהּ בְּרַם לְתַמָּן יִתְכַּנְשׁוּן דַּיָּתָא אִתְּתָא לְוָת חַבְרְתַהּ׃ תִּבְעוּ מֵעַל סִפְרָא דַיְיָ וּבְעוּ חֲדָא מִנְּהוֹן לָא שְׁגַת וְאִתְּתָא לַחֲבֵירְתַהּ לָא עֲכִיבַת אֲרֵי בְּמֵימְרֵיהּ יִתְכַּנְשַׁן וּבִרְעוּתֵיהּ יִתְקָרְבָן׃ וְהוּא בְּמֵימְרֵיהּ רְמָא לְהוֹן עַדְבָא וּבִרְעוּתֵיהּ פְּלִיג לְהוֹן בְּחוּטָא עַד עָלְמָא יַחְסְנוּנַהּ לְדָר וְדָר יִשְׁרוּן בַּהּ׃ יֶחְדּוּן דְּיָתְבִין בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא צִיהֲיָא וְיִבְעוּן דִּישְׁרַן בְּמֵישְׁרָא וְיַזְהֲרוּן כְּשׁוֹשַׁנַּיָּא׃ מִירַץ יְרוּצוּן וְיִתְרוּן אַף בִּיעַ וְחֶדְוָא יְקַר לִבְנָן יִתְיְהֵיב לְהוֹן זִיו כַּרְמְלָא וְשָׁרוֹנָא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּילְהוֹן אָמְרִין אִילֵין אִינוּן יֶחֱזוּן יְקָרָא דַיְיָ זִיו תּוּשְׁבַּחְתָּא דֶאֱלָהַנָא׃ אָמַר נְבִיָּא תַּקִּיפוּ יְדַיִן דְּרַשְׁיָן וְרִכּוּבִין דְּרַעֲלָן חַסִּינוּ׃ אֱמַרוּ לִדְמוֹחַן בְּלִבְּהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא תְּקַפוּ וְלָא תִדַחֲלוּן הָא אֱלָהֲכוֹן

וירדו. עמם: עם הפרים והעתודים והראמים והפרים הם רמז למלכי אדום: כי. זה הכתוב יוכיח שהוא לעתיד ויש אומרים כי זאת הנבואה נתקיימה בימי בכוכבא כבר אחר גלות ציון כטעם גם עליך תעבור כוס: שנת שלומים. כמו גמולך ישוב בראשך הכתוב גם בספר עובדיה על אדום: ונהפכו. כן היה או יהיה במגפה שלא יהיה במעשה שלא ויש אומ' כי הוא דרך משל שלא ישאר שם שותים כאלו נהפכו המים לזפת: בוערה. תוכיח כי תי"ו זפת לשון נקבה: לילה. לא תכבה. אשה: לנצח נצחים. זמנים אין קץ להם: וירשוה. קפוד. ידוע מגזרת קפדתי כאורג חיי. הקו והאבן ביד הבונה ותוהו ובהו כטעם שממה: חוריה. הם הגדולים הנמשלי' לעין לבן כי הקטנים יקראו חשוכי': מלוכ'. יקראו אותם הקרואים ויאמ' אות לאמר ממלכת מלוכה: אפס. כמו אין: ועלתה. על ארמנותיה כל אחד מהסירים והם קוצים כמו כי כקול הסירים תחת הסיר וככה קמוש: תנים. כמו אח הייתי לתנים: חציר. כמו חצר וכמוהו ישים וזקן או הוא חצר ממש: ופגשו ציים. דרים בארץ ציה: איים. רבים כמו ואת האיים ואם בא במ"ם: ושעיר. כדמות שעירי' בריש: הרגיעה. מגזרת מרגוע: לילית. העוף שעף בלילה: שמה. קפוז. היכנו כמו קפוד רק עוף אחר: ותמלט. ותוליד וכן והמליטה זכר: ובקעה. תולדת לבקוע בציה: דגרה. כמו קורא דגר: דיות. לשון רבות כמו מן הדיה: דרשו. מעל ספ' ה'. רמז לגזרו' שמים שהם כתובים באצבע אלהים והטעם שכל הגזרות תבאנה על ארץ אדום גם הם הנכתבות להיות ארץ אדום נוה להן: כי פי. רמז לגזרות היוצאות מפיהם: ורוחו. רוח פיו והנה הטעם כפול כמשפט: והוא. חלקתה. פועלת ופעולה: בקו. שהוא קו אמת: ישושום. יש אומרים שהמ"ם חסרת בי"ת וכן הוא ישושו בם ואין זה נכון כי מה טעם בם והאמת כי המ"ם תחת נון נוסף בפעלים כמו פדיום והטעם כי ארץ אדום תהיה לבדה חרבה רק ארץ ישראל להפך ולדעת רבי משה הכהן שהיא ירושלם הנמלטת: כרוח הכרח. ארץ ישראל או ירושלם: אף גילת ורנן. והנה התי"ו כמו גילת לב. ויש אומרים כי לא שב אל לבנון בעצמו: המה. יושבי ירושלם: חזקו ידים. לפי דעת כל המפרשים שהוא לעתיד ולדעת רבי משה על השבים בימי חזקיהו במות מלך אשור וטעם ברכים בעבור ההליכה: אמרו לנמהרי לב. שלא היו מאמינים להיות כפלא הזה: נקם יבא. לעשות נקם באדום או באשור: אז

בקריא' וסימ' וכי יזיד איש על. כי כאשר יקום איש על רעהו. ופגשו ציים את איים. כה תאמרו איש על רעהו. גבר מתליק על רעהו: רעותה ה' וסי' נמסר בסדר בא: טרגנה ז' וסימ' נמסר בסדר ויקרא:

נָקָם יָבֹא גְּמוּל אֱלֹהִים הוּא יָבוֹא וְיֹשַׁעֲכֶם׃ אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים וְאָזְנֵי חֵרְשִׁים תִּפָּתַחְנָה׃ אָז יְדַלֵּג כָּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם כִּי־נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה׃ וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם וְצִמָּאוֹן לְמַבּוּעֵי מָיִם בִּנְוֵה תַנִּים רִבְצָהּ חָצִיר לְקָנֶה וָגֹמֶא׃ וְהָיָה־שָׁם מַסְלוּל וָדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקָּרֵא לָהּ לֹא־יַעַבְרֶנּוּ טָמֵא וְהוּא־לָמוֹ הֹלֵךְ דֶּרֶךְ וֶאֱוִילִים לֹא יִתְעוּ׃ לֹא־יִהְיֶה שָׁם אַרְיֵה וּפְרִיץ חַיּוֹת בַּל־יַעֲלֶנָּה לֹא תִמָּצֵא שָׁם וְהָלְכוּ גְּאוּלִים׃ וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃

וַיְהִי בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ עָלָה סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְפְּשֵׂם׃ וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־רַבְשָׁקֵה מִלָּכִישׁ יְרוּשָׁלַמָה אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל כָּבֵד וַיַּעֲמֹד בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה בִּמְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ וַיֵּצֵא אֵלָיו אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה אִמְרוּ־נָא אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר מָה הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בָּטָחְתָּ׃ אָמַרְתִּי אַךְ־דְּבַר־שְׂפָתַיִם עֵצָה וּגְבוּרָה לַמִּלְחָמָה עַתָּה עַל־מִי בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בִּי׃ הִנֵּה בָטַחְתָּ עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו׃ וְכִי־תֹאמַר אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּטָחְנוּ הֲלוֹא־הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר חִזְקִיָּהוּ אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה

למעבר פורענות דין אתגלי מרי גמליא יי הוא יתגלי ויפרקינכון׃ בכן יתפתחן עיני בית ישראל דאינון כסומין מן אוריתא ואודניהון דכחרשין לקבלא למילי נבייא יציתן׃ בכן במחזיהון גלוותא דישר׳ דמתכנשין וסלקן לארעהו׳ הא כאילין קלילין ולא לאיתעכבא וישבח לישנהון דהוה ברים ארי בכן אתבזעו במדברא מיא ונחליא במישרא׃ ויהי שרובא לאגמין דמיין ובית צהוונא למבועי מיא אתר דהוה ירורין שרין תמן יסקון קנה וגומא׃ ויהי תמן כביש אורח ותיקון אורחא דקודשא יתקרי לה לא יעדון בה מסאבין ולא יפסקון עדי אורחא ודלא אליפו לא יטעון׃ לא יהי תמן מלך מבאיש ושלטון מעיק לא יגוזניה ולא ישתכחון תמן ויהכון פריקין׃ ופריקיא דיי יתובון ויתכנשון מביני גלוותהון ויעלון לציון בתושבחתא וחדות עלם תהי להון די לא פסקא ועננ יקר תהי מטל על רישיהון בוע וחדוא ישכחון ויסוף מנהון מבית ישראל דוונא ותנחתא׃

והוה בארבע עסרי שנין למלכא חזקיה סליק סנחריב מלכא דאתור על כל קירויא דבית יהודה כריכתא ואחדינון׃ ושלח מלכא דאתור ית רב שקה מלכיש לירושלם לות מלכא חזקיה במשירין סגיאן וקם במזיקת בריכתא עילתא דכביש חקל משטח קצריא׃ ונפק לותיה אליקים בר חלקיה די ממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף די ממנא על דכרניא׃ ואמר להון רב שקה אמרו כען לחזקיה כדנן אמר מלכא דרבתנא מלכא דאתור מה רוחצנא הדין דאתרחיצתא׃ אמרית ברם במלל ספוון במלך וגבורא אעביד קרב כען על מן אתרחיצתא ארי מרדתא בי׃ הא אתרחיצתא על סמך קניא רעיעא הדין על פרעה מלכא דמצרים דאם יסתמיך גברא עלוהי וייעול בידיה ויבזעיניה כן פרעה מלכא דמצרים לכל דמתרחצין עלוהי׃ וארי תימרון לי על מימרא דיי אלהנא אתרחצנא הלא הוא דאעדי חזקיה ית במתוהי וית איגורוהי ואמר לאנש יהודה

ואזני ג׳ וסימ׳ ואזני חרשים תפתחנה. ואזני שמעים תקשבנה. ואזני כל העם אל ספר התורה׃ לאגם ג׳ פתחין וסימ׳ והיה השרב לאגם. אשים מדבר לאגם. ישם מדבר לאגם׃ ונסו ד׳ בקרי׳ וסי׳ ונסו מנסת חרב ונפלו ואין. ונסו יגון ואנחה קדמא׳ דישעיה. ונסו הצללים סב. וחברו ונסו הצללים אלך לי אל׃ ירושלימה ח׳ ד׳ מנהון חס׳ בקריא׳ וסימ׳ ותבא ירושלימה בחיל כבד מאד דמלכת שבא. וירכבו אתו עבדיו ירושלמה. וישלח מלך אשור דישעיה. וישלח תבנית יד. אחר זה שלח סנחריב׃

אבן עזרא

אז תפקחנה עיני עורים. בראותם זה הפלא גם כן השומעים׃ אז ידלג. לשוב אל ירושלם׃ ותרון. דרך משל כי ימצאו מים בכל מקום הפך דבק למין ימכן׃ והיה השרב. מקום חרב וכן לא יכם שרב ושמש וכן תרגום אכלני חורב בארמית׃ בנוה. אשר היתה רבצה בנוה תנים והוא מקום ציה׃ חציר. כמו חצר׃ לקנה וגומא. שיצמחו סביבות הנהרים׃ והיה. אף על פי שיגדלו כחלי׳ בדרך יהיה שם מסלול דרך מסלה׃ ודרך הקדש. בעבור שובם אל ירושלם׃ לא יעברנו. כל גוי טמא אף על פי שהדרך להם היה יפחדו שיעברו עליו והלכו במסלול הגאולי׳ ועוד כי ההולך בדרך׃ ואוילים. שלא ידעוהו׃ לא יתעו. כי יהיה מסלול׃ לא יהיה. בדרך אריה ולא פריץ חיות שיזיק עד שיפחדו הרוכים לשוב והנה ילכו השבים גאולים מאויבים ומחיות׃ ופדויי. אלה השבים יבואו אל ציון ברנה ושמחת כמו על ראשם כיכה הנשאת בראש ז״א כי הם כרמו׳ תסך על ראשם גם הוא כ כנון׃ ששון ושמחה ישיגו. אותם ויש אומרים כי הם ירדפו אחרי הששון וישיגוהו ואם יש מלות נוספות הטעמים הם שוים כי המלות ככלים והטעמים הם כפועלי׳ והנה אפרש שיש מלו׳ במלכים כתוב אמרת אך דבר שפתים והטעם אמרת לאנשים כי יש לך עצה וגבורה וזה הוא והטעם כי גבורתי בדבור היא לבדה ובישעיהו אמרתי בלבי דברי רבשקה כי עצתך וגבורתך דבר שפתי׳ ובמלכים ויקראם על הספרים ובישעיהו ויקראהו על הספר לבדו שפם החרפות ובשני ספרי׳ ויפרשהו ובישעיהו תוספת זרים עם מים והטעם נהרי זרים ובמלכי׳ להשוות והטעם שישתו ערים בצורות עם גלים נצים ובישעיה להשאו׳ באלף מגזרת שואה כגלים נצים או יתחלף הוי״ו באלף כמשפטם ובמלכי׳ שדפ׳ ובישעיה שדמה והם שתי מלות והטעם אחד ובמלכים סחיש ובישעיה שחיס במ׳ כסב כסב והטעם אחד׃ מכתב

רשי

נקם יבא. כמו בנקם יבא׃ גמול אלהים. על אויביכם הוא יבא ואתכם יושיע׃ עיני עורים. אותם שהיו עד הנה עורים מהכיר את מוראי עליהם׃ ואזני חרשים. שלא היו שומעים לקול נביאי עד הנה תפקחנה ותפתחנה כי אתן להם רוח נכון ליראה אותי ועל ישראל הוא אומר שקראו עורים וחרשים כענין שנאמר החרשים שמעו וגו׳׃ אז ידלג כאיל פסח וגו׳. ישראל שהם עכשיו פסחים וחלשים מכינו שם מקורא פסחים חלשים כמו שנאמר פסחים בזזו בז׃ ותרון. בישועתי׃ לשון אלם. לשונם של ישראל שהם בין אויביהם אלמים שומעי חרפה ואינם משיבים׃ כי נבקעו במדבר מים. כי תשמחם ישועתי ויפרחו כמדבר ציה הצמאה למים ומעיינות נבקעים בתוכה כלומר כי נצמח ישע לנרכאים׃ והיה השרב לאגם. התאב לתשועה יהא נושע והנביא דבר בלשון משל׃ בנוה תנים רבצה וגו׳. מקום שהיה מדבר ציה שהו׳ נוה מרבץ תנין יהיה לו מקום חציר הצומח לקנה וגומא ואין דרך קנה וגומא גדלים אלא במקום מים כענין שנא׳ היגאה גומא בלי בצה׃ רבצה. שם דבר הוא כמו מרבץ שהרי אינו מפיק הא׃ והיה שם מסלול. לעוברי׳ ושבי׳׃ לא יעברנו. לאותו דרך שום טמא כלו׳ לא יהיה עוד לאומות׃ והוא למו והוא הדרך של אותן עורים וחרשים ופסחים ואלמי׳ הנזכרי׳ למעלה יהיה הילוך אותו דרך ואפילו הם אוילים לא יתעו כי אייטירנו לפניהם׃ ופריץ חיות. עשו חזיר מיער אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר וגם אריה מסובכו הוא נבוכד נצר לא ימצא שם׃ בל יעלנה. לאותה הדרך דרך משמש לשון זכר ולשון נקבה כדכתיב את הדרך אשר ילכו בה הרי נקבה בדרך אחד יבאו אליך הרי זכר׃ לא תמצא. חיה רעה שם׃ ושמחת עולם. שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך יציאתן ממצרים וה׳ הולך לפניהם יומם׃ ונסו. היגון והאנחה מהם׃ בתעלת. פוסי״ר בלע״ז בריכה מקום כינוס מים חפור בקרקע בידי אדם לתת כורני׳ ארוך ורחב׃ במסילה. דרך כבושה קמי״ן בלע״ז׃ שדה כובס. ת״י חקל משטח קצריא שמוטחין שם את הכובסים את הבגדים׃ המזכי׳. כותב הזכרונו׳ בספ׳ דברי הימים׃ אמרתי אך דבר שפתי׳. הוא בפיו לאמר לא אעבוד למלך אשור ומסירה׳ שאלה עליו לבא יחזור בו עכשיו הרי עליתי מעתה או יעברני או צריך הוא לבקש עצה וגבורה למלחמה׃ עתה. שבא העת אמו׳ נא על מי בטחת למרוד בי׃ אשר יסמך איש. על הקנה הרצוץ הנשבר והקרומיות באים בכפו ונוקבין אותה כן פרעה לבוטחים בו סופן להיות עזרתן לרעתן׃ אשר הסיר חזקיהו את במותיו. ביער את כל בתי ע״ז ומזבחות ובמות והזקיק את כל יהודה להשתחות לפני מזבח אחד׃ התערב

ולירושלם ח' בקריאה וסימ' נמסר בירמיה סימ' ד' ׃ יהודית ז' וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סימ' י"ח ׃ סימן
מלכים ובארבע עשרה שנה. ישעיה ויהי בארבע עשרה שנה. מלכים וישלח מלך אשור את תרתן.
ישעיה וישלח את רב שקה. מלכים וישלח מלך אשור פור. ישעיה וישלח מלך אשור פסק. מלכים מן

ולירושלם לפני המזבח הזה תשתחוו׃ ועתה התערב נא את־אדני המלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם־תוכל לתת לך רכבים עליהם׃ ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על־מצרים לרכב ולפרשים׃ ועתה המבלעדי יהוה עליתי על־הארץ הזאת להשחיתה יהוה אמר אלי עלה אל־הארץ הזאת והשחיתה׃ ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל־רבשקה דבר־נא אל־עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל־תדבר אלינו יהודית באזני העם אשר על־החומה׃ ויאמר רבשקה האל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את־הדברים האלה הלא על־האנשים הישבים על־החמה לאכל את־חראיהם ולשתות את־שיניהם עמכם׃ ויעמד רבשקה ויקרא בקול־גדול יהודית ויאמר שמעו את־דברי המלך הגדול מלך אשור׃ כה אמר המלך אל־ישא לכם חזקיהו כי־לא־יוכל להציל אתכם׃ ואל־יבטח אתכם חזקיהו אל־יהוה לאמר הצל יצילנו יהוה לא תנתן העיר הזאת ביד מלך אשור׃ אל־תשמעו אל־חזקיהו כי כה אמר המלך אשור עשו־אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש־גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי־בורו׃ עד־באי ולקחתי אתכם אל־ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים׃ פן־יסית אתכם חזקיהו לאמר יהוה יצילנו ההצילו אלהי הגוים איש את־ארצו מיד מלך אשור׃ איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים וכי־הצילו את־שמרון מידי׃ מי בכל־אלהי הארצות האלה אשר־הצילו את־ארצם מידי כי־יציל יהוה את־ירושלם מידי׃ ויחרישו ולא־ענו אתו דבר כי־מצות המלך היא לאמר לא תענהו׃ ויבא אליקים בן־חלקיהו אשר־על־הבית ושבנא הספר ויואח בן־אסף המזכיר אל־חזקיהו קרועי בגדים ויגידו לו את דברי רבשקה׃ ויהי כשמע המלך חזקיהו ויקרע את־בגדיו ויתכס בשק ויבא בית יהוה׃

ולירתבי ירושלם קדם מדבחא הדין תסגדון׃ וכען אתערב כען עם רבוני מלכא דאתור ואתן לך תרין אלפין סוסון אם תיכול למנאה עלך רכבין עליהון׃ ואיכדין את מדמי לאתבא ית אפי חד משילטוני עבדי ריבוני זעיריא ואתרחצתא לך על מצרי לרתיכין ולפרשין׃ וכען הבר ממימרא דיי סלקית לארעא הדא לחבלותה יי אמר לי סק על ארעא הדא וחבלה׃ ואמר אליקים ושבנא ויואח לרב שקה מליל כען עם עבדך ארמית ארי שמעין אנחנא ואל תמליל עמנא יהודית קדם עמא די על שורא׃ ואמר רב שקה הלוות ריבונך ועלך שלחני ריבוני למללא ית פתגמיא האילין הלא על גבריא דיתבין על שורא למיכל ית מפקתהון ולמשתי ית מימי רגליהון בצירא עמכון׃ וקם רב שקה ואכלי בקל רב יהודית ואמר שמעו ית פתגמי מלכא דרבתנא מלכא דאתור׃ כדנן אמר מלכא לא יטעי לכון חזקיה ארי לא ייכול לשיזבא יתכון׃ ולא ירחיץ יתכון חזקיה על מימרא דיי למימר שיזבא ישיזביננא יי לא תתמסר קרתא הדא ביד מלכא דאתור׃ לא תקבלון מן חזקיה ארי כדנן אמר מלכא דאתור עבידו עמי שלמא ופוקו לותי ואיכולו גבר פירי גופנוהי וגבר פירי תינוהי ושתו גבר מי גוביה׃ עד מיתא ואדבר יתכון לארעא טבא כארעכון ארעא עיבור וחמר ארעא חקלין וכרמין׃ דילמא יטעי יתכון חזקיה למימר יי ישיזביננא השיזבו דחלת עממיא גבר ית ארעיה מיד מלכא דאתור׃ אן דחלת חמת וארפד אן דחלת ספרוים וארי שיזבו ית שמרון מן ידי׃ מן בכל דחלת מדינתא האילין דשיזבו ית ארעהון מן ידי ארי ישיזיב יי ית ירושלם מן ידי׃ ושתיקו ולא אתיבו יתיה פתגמא ארי תפקדת מלכא היא למימר לא תתיבונוהי׃ ואתא אליקים בר חלקיה די ממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף די ממנא על דכרניה לות חזקיה כד מבזעין לבושיהון וחויאו ליה ית פתגמי רב שקה׃ והוה כד שמע מלכא חזקיה ובזע ית לבושוהי ואתכסי בסקא ועל לבית מקדשא דיי׃

התערב נא. בדבר זה אם תוכל לקיימו׃ לשון ערבון שקורין גאי"ר בלע"ז׃ ואיך תשיב. אפילו פני פחת אחד שהוא מעבדי אדני הקטנים שהקטן בראשי גיסו שלו ממונה על שפים אים׃ אחד עבדי. אחד מעבדי כמו אחד השפתים אחד הריקים׃ המבלעדי יי. שלא ברשותו׃ יי אמר אלי. כבר נבאו הנביאים את חיל דמשק ואת שלל שומרון לפני אל מלך אשור והוא טעה לומר כאשר עשיתי לשמרון כן אעשה לירושלם׃ כי שומעים אנחנו. מכירים אנחנו אותו. לשון שומעים אינטנדנ"ט בלע"ז׃ ואל תדבר אלינו יהודית. שכל העם מכירים בלשון יהודית והם מתפחדים מדבריך׃ האל אדוניך. תמוהה הוא לכך ניקוד חטף פת'. וכי אל שניכם לבדכם שלחני אדוני הלא על כולם שלחני ולכך באתי שכל העם ישמעו וייראו ולא ישיתם חזקיהו למרוד׃ לאכול את צאתם. אף הם ברעב המצור יאכלו׃ את חריהם. רעי היוצא דרך הנקב שלהם ולשון נאה תיקנו סופרים לקרותו צאתם כך שנו רבותינו מקראות הכתובי' לגנאי קורין אותן לשבח כמו בעפולים בטחורים שגלנה ישכבנה חוריהם צאתם שיניהם רגליהם מימי שיניהם. בואה לאה שיני דכרכשתא הוא האלאולת שקורין טבחיא' בלע"ז עומדת על ידי שלש שינים׃ ישיא. יתעה׃ עשו אתי ברכה. באו אלי לשלום וברכוני והביאו לי תשורת שלום. ברכה שלו"ר בלע"ז כמו ויברך יעקב את פרעה׃ ואכלו איש גפנו. ואלך מעליכם ושבו בשלום עד שאמצא ארץ טובה כארצכם ואגלה אתכם שם כי כן דרכי להעביר האומות מארץ לארץ כמה שכאמ' ואסיר גבולות עמים אל ארץ כארצכם אמר רבי שמעון בן יוחי שוטה היה זה משל למלך כו' בספרי פרש' והיה עקב היה לומר לארץ יפה מארצכם לא שלא היה יכול לספר בגנותה׃ וכי הצילו את שומרון מידי. ובני שומרון היו עובדים לאלהי ארם שביניהם וחמת היא מארם׃ קרועי בגדים. על ששמעו גדופי השם והיא כמו ברכת השם׃ ותוכחה

מסרה

לכיש אל המלך ח' חזקיהו. ישעי' מלכים ירושלם. מלכי' ויעלו ויבאו ירוש' ויעלו ויבאו ויעמדו אשר בכסלת. ישעיה ויעמד בתעלת בכסלת. מלכים ויקראו אל המלך ויצא אלהם. ישעיה ויצא אליו אליקים. מלכים אמר' אך דבר שפתי. ישעיה אמרתי אך דב' שפתי. וסימ' ואיך אמרת אחתי היא כו כי אמרתי. מלכים עתה הנה בטחת. ישעיה הנה בטחת. מלכים וכי תאמרון אלי. ישעיה וכי תאמר אלי. סימן מלכים רבים ישעיה ל' לשון יחיד. מלכים ויאמ' ליהוד' ולירושלם לפני יתיב. ישעיה ויאמ' ליהוד' ולירושלם לפני תביר. מלכים תשתחוו בירושלם. ישעיה הזה תשתחוו. מלכים את אדני את מלך. ישעיה את אדני המלך. מלכים עתה המבלעדי. ישעיה ועתה המבלעדי. מלכים על המקום על עלה על הארץ. ישעי' עליתי על הארץ עלה אל הארץ. מלכי' עליתי על המקום הזה להשחיתו על הארץ. ישעיה על האר' הזאת להשחיתה אל הארץ. מלכים ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנא ויואח. ישעיה ויאמר אליקים ושבנא ויואח. מלכים ואל תדבר עמנו. ישעיה ואל תדבר אלינו. מלכים חריהם את שניה כתי'. ישעיה חראיה' שיניהם כתיב. מלכים העל אדניך מלעיל. ישעיה האל אדניך ואליך. מלכים ויאמר אליהם רב שקה. ישעיה ויאמ' רב שקה האל. מלכים יהודית וידבר ויאמר שמעו דבר המלך הגדול. ישעיה יהודית ויאמ' שמעו את דברי המלך הגדול. מלכים כי לא יוכל להציל אתכם מידי. ישעיה כי לא יוכל להציל אתכם. מלכים עד באי ולקחתי אתכם תלישא. ישעיה עד באי ולקחתי זקף׃

לז

ל"ו ג' בטע' מטע' וסי' כתח רב סקה יהושע המ' לה ויהכו ותחזקת

מלכים ושבנא הסופר · ישעיה ואת שבנא הסופר · מלכים אל ישעיהו הנביא בן אמוץ · ישעיה אל ישעיהו בן אמוץ הנביא · מלכים אולי ישמע יי׳ אלהיך את כל דברי רב שקה · ישעיה אולי ישמע יי׳ אלהיך את דברי רב שקה · מלכים ויאמר להם ישעיהו · ישעיה ויאמר אליהם ישעיהו · מלכים ושב לארצו · ישעיה ושב אל ארצו ·

וישלח את־אליקים אשר־על־הבית ואת שבנא הסופר ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים אל־ישעיהו בן־אמוץ הנביא: ויאמרו אליו כה אמר חזקיהו יום־צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו בנים עד־משבר וכח אין ללדה: אולי ישמע יהוה אלהיך את דברי רבשקה אשר שלחו מלך־אשור אדניו לחרף אלהים חי והוכיח בדברים אשר שמע יהוה אלהיך ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה: ויבאו עבדי המלך חזקיהו אל־ישעיהו: ויאמר אליהם ישעיהו כה תאמרון אל־אדניכם כה אמר יהוה אל־תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך־אשור אותי: הנני נותן בו רוח ושמע שמועה ושב אל־ארצו והפלתיו בחרב בארצו: וישב רבשקה וימצא את־מלך אשור נלחם על־לבנה כי שמע כי נסע מלכיש: וישמע על־תרהקה מלך־כוש לאמר יצא להלחם אתך וישמע וישלח מלאכים אל־חזקיהו לאמר: כה תאמרון אל חזקיהו מלך־יהודה לאמר אל־ישאך אלהיך אשר אתה בוטח בו לאמר לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור: הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לכל־הארצות להחרימם ואתה תנצל: ההצילו אותם אלהי הגוים אשר השחיתו אבותי את־גוזן ואת־חרן ורצף ובני־עדן אשר בתלשר: איה מלך־חמת ומלך ארפד ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה: ויקח חזקיהו את־הספרים מיד המלאכים ויקראהו ויעל בית יהוה ויפרשהו חזקיהו לפני יהוה: ויתפלל חזקיהו אל־יהוה לאמר: יהוה צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים אתה־הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את־השמים ואת־הארץ: הטה יהוה אזנך ושמע פקח יהוה עינך וראה ושמע את כל־דברי סנחריב אשר שלח לחרף אלהים חי: אמנם יהוה החריבו מלכי אשור את־כל־הארצות ואת־ארצם:

ושלח ית אליקים די ממנא על ביתא וית שבנא ספרא וית סבי כהניא כד מכסן סקיא לות ישעיה בר אמוץ נביא: ואמרו ליה כדנן אמר חזקיה יום עקא ותיסודין וניאוצא יומא הדין ארי אקפתנא עקא כאתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד: מאם שמיע קדם יי אלהך ית פתגמי רב שקה דשלחיה מלכא דאתור ריבוניה לחסדא עמא דיי קיימא ויעביד פורענות על כל פתגמיא דשמיעין קדם אלהך ותתחנן בצלו על שארא דאשתאר: ואתו עבדי מלכא חזקיה לות ישעיה: ואמר להון ישעיה כדין תימרון לרבונכון כדנן אמר יי לא תדחל מן קדם פתגמיא די שמעתא דחסדו עולימי מלכא דאתור קדמי: הא אנא יהיב ביה רוחא וישמע בסורא ויתוב לארעיה ואפילניה בחרבא בארעיה: ותב רבשקה ואשכח ית מלכא דאתור מגיח קרבא על לבנה ארי שמע ארי נטל מלכיש: ושמע על תרהקה מלכא דכוש למימר נפק לאגחא קרבא עמך ושמע ושלח איזגדין לות חזקיה למימר: כדין תימרון לחזקיהו מלך שיבטא דבית יהודה למימר לא יטעינך אלהך די את רחיץ ביה למימר לא תתמסר ירושלם ביד מלכא דאתור: הא את שמעתא דעבדו מלכי אתור לכל מדינתא לגמרותהון ואת מדמי לאשתיזבא: השיזבא יתהון דחלת עממיא דחבילו אבהתיי ית גוזן וית חרן ורצף ובני עדן דביתלסר: אן מלכא דחמת ומלכא דארפד ומלכא דלקרתא ספרוים הלא טלטילינון ואגליאונון: ונסיב חזקיה ית אגרתא מיד אזגדיא וקרא חדא מנהון וסליק לבית מקדשא דיי ופרסיה חזקיה קדם יי: וצלי חזקיה קדם יי למימר: יי אלהא צבאות אלהא דישראל דשכינתיה שריא עיל מן כרוביא אתה הוא יי ולית בר מינך לכל מלכות ארעא את עבדת ית שמיא וית ארעא: גלי קדמך יי ורון ושמיע קדמך יי ואתפרע ועביד פורען על כל פתגמי סנחריב דשלח לחסדא עמא דיי קיימא: בקושטא יי אחריבו מלכי אתור ית כל מדינתא וית ארעהון:

30

ותוכחה · אפרוגמנט בלעז · האויבים מוכיחים להסתכת בהצלחתם לאמר ידינו רמה ואין אלהים כאלהינו: כי באו בנים · בני ישראל באו על הקב״ה: עד משבר וכח אין ללידה · אשה כרה הדומה לאשה היושבת על המשבר ואין כח לוולד לצאת: והוכיח בדברים · הגיד כחו והראה הצלחתו · והוכיח איספרוביר בל״ע: ושמע שמועה · מיד זו שמועת תרהקה מלך כוש ומתוך כך ילך מעליכם הפעם הזאת להלחם עם תרהקה ואין זו שיבה לארצו ואחר כך ישוב אליכם ואני עתיד להשיבו לארצו ולהפילו שם בחרב: וישמע מלך אשור על תרהקה · לאמר יצא תרהקה להלחם אתך: וישמע וישלח מלאכים · אין וישמע הסמיכתו וישמע הראשון הראשון לשון שמועה והשני לשון קבלה קיבל דברי השלוחים וייטבו בעיניו לתת לב להסתלק מעל ירושלם להלחם תחלה עם כוש: וישלח מלאכים אל חזקיהו · להודיעו שאינו מסתלק לגמרי אלא על מנת לשוב: עדן · שם מלכות כמה דאת אמר חרן וכנה ועדן: הנע ועוה · הניעם ועיוהו מלך אשור והחריבם וטילטלם ממקומם: אמנם יי׳ · אמת הוא כי החריבו מלכי אשור את כל הארצות ואת ארצם · הארצות המדינות ואת ארץ הסמוכה להם · ערי הממלכה אשר הכרך ראש למדינה קורא ארצות ושאר המחוזות אשר סביבותיהם קורא ארצם ובספר מלכים כתוב את הגוים ואת ארצם ולשון אחד הוא: וכתון

מסרה

מלכים וישמע אל תרהקה מלך · ישעיה וישמע על תרהקה מלך · מלכים הנה יצא להלחם · ישעיה לאמ׳ יצא להלחם חס׳ הנה · מלכים וישב וישלח מלאכים · ישעיה וישמע וישלח מלאכי׳ · מלכים את אשר עשו · ישעיה אשר עשו׳ מלכים אשר שחתו · ישעיה אשר השחיתו · מלכים אי מלך חמת · ישעיה איה מלך חמת · מלכים מיד המלאכים ויקראם · ישעיה מיד המלאכים ויקראהו · מלכ׳ ויתפלל חזקיהו אזלא לפני יי׳ ויאמר · ישעיה ויתפלל חזקיהו יתיב אל יי׳ לאמר · מלכים יי׳ אלהי ישר׳ טרס · ישעיה יי׳ צבאות אלהי ישר׳ אזלא · את השמים ואת הארץ י״ג וסימ׳ מקומם מצויין במסר׳ רבתא בערך שמים: מלכים הטה יי׳ אזנך ושמע את דברי סנחריב · ישעיה הטה יי׳ אזנך ושמע את כל דברי · מלכי׳ אשר שלחו · ישעיה אשר שלח · מלכים את הגוים ואת ארצם · ישעיה את כל הארצו׳ ·

וְנָתֹן אֶת־אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה כִּי אִם־מַעֲשֵׂה יְדֵי־אָדָם עֵץ וָאֶבֶן וַיְאַבְּדוּם׃ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבַדֶּךָ׃ וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל־סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עָלָיו בָּזָה לְךָ לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ אֶת־מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָה קּוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ בְּיַד עֲבָדֶיךָ חֵרַפְתָּ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחַר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹא מְרוֹם קִצּוֹ יַעַר כַּרְמִלּוֹ׃ אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מָיִם וְאַחְרִב בְּכַף־פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר׃ הֲלוֹא־שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אוֹתָהּ עָשִׂיתִי מִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵאתִיהָ וּתְהִי לְהַשְׁאוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת׃ וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי־יָד חַתּוּ וָבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵמָה לִפְנֵי קָמָה׃ וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבוֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי׃ יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ׃ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית שָׁחִיס וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאִכְלוּ פִּרְיָם׃ וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה׃ כִּי מִירוּשָׁלִַם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה זֹּאת׃

לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבוֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה׃

ומוקדין ית טעותהון בנורא ארי לא טעון דאית בהון צרוך אינון אלהן עובד ידי אנשא אעא ואבנא ואברונון׃ וכען יי אלהנא פרוקנא מן ידיה וידעון כל מלכות ארעא ארי את יי לית בר מינך׃ ושלח ישעיה בר אמוץ לות חזקיה למימר כדנן אמר יי אלהא דישראל דבעיתא מן קדמי על סנחריב מלכא דאתור׃ דין פתגמא די מליל יי עלוהי מבסר עלך מעיקא עלך מלכות כנשתא דציון בתרך רישיהון מניעין עמא דבירושלם׃ ית מן חיסדתא וית מן אתרברבת וקרם מן ארימתא קלא וזקפתא לרומא עינך ואמרתא מילין דלא כשרין קדם קדישא דישראל׃ ביד עבדך חסידתא עמא דיי ואמרתא בסגיאות רתיכי אנא סלקית לתקוף כרכיהון ואף אתור בית מקדשהון ואקטול שפר גבריהון מבחר שלטוניהון ואכבוש קרית תוקפהון ואישיצי סגי משיריתהון׃ אנא הויתי חפיר גובין ושתי מיין ובפחירת בפרסת ריגלי עמא דעמי כל מי נהרין עמיקין׃ הלא שמעתא מלקדמין מא עבדית לפרעה מלכא דמצרים ואף עלך אתנביאו נביי ישראל ולא תבתא ודא חזיא קדמי מיומי קדם למיעבד לך ואף אתקינתא כען איתיתא ודא הות לך לתקלא על דהואה קדמך באתרגושת גלין דשחו קירוין כריכן׃ ויתביהון איתקצר חיליהון אתברו ובהיתו הוו כעשב חקלי וירוק דיתאה כעשב איגרי דשלוק עד לא מטא למהוי שובלין׃ ומיתבך ביזיצה ומפקך לאגחא קרבא ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי וית דארגיזתא קדמי גלי׃ חלף דארגזתא על מימרי ואתרגושתך סליק לקדמי ואשוי שירין בליסתך וזמם בספותך ואתיבינך באורחא דאתיתא בה׃ ודין לך אתא אכול בשתא הדא בתין ובשתא תנייתא כתכתין ובשתא תליתאה זרעו וחצודו וצובו כרמין ואיכולו אבהן׃ ויספון משיזביא דבית יהודה דאשתארון כאילן דמשלח שורשוהי מלרע ומרים נופיה לעילא׃ ארי מירושלם יפקון שאר צדיקיא ושזבת מקיימי אוריתא מטורא דציון במימרא דיי צבאות תתעביד דא׃ בכן כדנן אמר יי על מלכא דאתור לא ייעול לקרתא הדא ולא יקשת תמן גיר ולא יקדמינה בתריסין ולא יצבור עלה מליתא׃

נתוץ. כמו ונתוץ אותו על כל ארץ מצרים לשון פעול אמור זכור רוקבט בלעז׃ עץ ואבן. הם לפיכך לא היה בהם כח ויאבדום מלך אשור׃ מרום הרים. הר הבית׃ ירכתי לבנון. בית המקדש׃ ואכרות קומת ארזיו. לא אלך לארצי עד אשר אחריבנו׃ קיצו. סופו׃ יער כרמילו. טוב שבחו וכובד חזקו׃ אני קרתי ושתיתי. כלומר התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי כזה הכורה בור ומוציא מים ומצליח לשון מקור׃ ואחריב בכף פעמי. אם באתי לצור על עיר הבטוח׳ בחוזק נהרותיה הבאתי עליה גייסות רבים וכלו מימי נהרותם בשתייתם ובשתיית בהמתם ומדרך כף רגליהם׃ יאורי מצור. יאורי עיר הבאה במצור ע׳ יאורות׃ ואחריב. לשון הוה כלומ׳ כן דרכי תמיד׃ הלא שמעת. ולמה תתפאר אין זה שלך כי גזרה היא מלפני זה שני׳ רבות שתהיה אתה פורע פורענותי מן האומות כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי׃ הלא שמעת למרחוק. יותר משבעים שנה שנתנבא עמוס שכתוב לפני הרעש וישראל גלה יגלה מעל אדמתו מאז יש לך לשמוע שעשיתי והכנתי פורענות זו׃ מימי קדם. מששת ימי בראשית עלתה על לב אות׳ גזרה שנגזרה עליך שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן. עתה כשהגברתיך על האומות הביאותיה לאותה גזרה כדי שתהא להשאות לגלים נצים ערי׳ בצורו׳ שתהרוג את יושביהן ותהיין שאיה מאדם ויתעתדו לגלים נומחים ירק׃ ויושביהן קצרי יד. אני התשתי את כחן לפניך׃ ושדמה לפני קמה. שדמה הוא שקורין אשטובלא בלע״ז הנשאר בקרקע שורשי הקציר׃ לפני קמה. כשלא הגיע להתבשל ולהתקשות לבא לידי קמה והוא חלש ורך׃ לפני קמה. בטרם יהיה קמה׃ ושבתך וצאתך ובואך ידעתי. תירגם יונתן ומיתבך בעיצה ומיפקך לברא ומיתך לארעא דישרא׳ גלי קדמי כשעלתה מחשבה בלבך ונועצת להחריב את ביתי אני ידעתיה׃ התרגזך. התרעשך והתגברך אלי׃ ושאננך. כמו ושאונך׃ חחי. כמין טבעת הוא ותוחבין אותו בשפת בהמה שמעקיה רעים למושכה בו׃ ומתגי. תירגם יונתן זמם והו׳ של ברזל ותוחבין אותו בנחירי החכקה והוא שמניכו ונאקה בחטם במסכת שבת׃ וזה לך האות. הדיבו׳ הזה אינו לסנחריב אלא הנביא אמ׳ לחזקיה והתשוע׳ הזאת תהיה לך לאות להבטחה אחרת הנה החריבו הלגיונות את כל הזרעים ונדעו את כל האילנות והקב״ה מבטיחך שתסתפקו השנה הזאת בספיחי הזרע׳ שיצמחו מאליה׃ ובשנה השנית שחיס. הן ספיחי גידועי אילנות כך הוא בסדר עולם אבל יונתן תירגם קטיקטין ספיחי ספיחים וזה לך האות כשתראה שיתקיים דברי שישוב סנחריב לארצו ויפול תאמין שיתקיים עוד הבטחה השנייה. אכול השנה לאכול השנה ספיח׃ קנאת יי׳ צבאות. שיקנא לשמו ולא מחמת זכות שבידיכם למרכו שתמה זכו׳ אבו׳׃ ולא יקדמנה מגן. לא יערוך לפניה מגן כדמתרג׳ לפני יקדם׃ ולא ישפך עליה סוללה. ולא יצבור עלה מלית׳. או׳ אני הו׳ שסופכין עפר וכוברין לפני החומה והמגדלות לבנו׳ עליה כרכום סוללה על שם שסוללין וכובשין אות׳ ביתקנו כדי שיתקשה. ותרגומו מליתא על שם שעושין לו מתחלה שני מחיצו׳ גדר קני׳ ושופכין העפר ביניהם וכובשין אותו שם לאח׳ שממלאו את המחיצו׳. ושמעתי שפותרין אותו זריק׳ אבני׳ גדולו׳ שקורין פירייר״א בל׳ אבל אין באבני׳ לשון שפיכה ולא לשון סללה ואין לשון התרגו׳ נופל על פתרון זה׃

מסרה

מלכים ונתנו את אלהיהם. ישעיה ונתון את אלהיהם. מלכים הושיענו נא מידו. ישעיה הושיענו מידו. מלכים כי אתה יי׳ אלהים. ישעיה כי אתה יי׳ לבדך. מלכים אשר התפללת אלי ת׳ תכיר. ישעיה אשר התפללת אלי יתיב. מלכים במחור. ישעיה מבחר וסימן רישי ספריהון. מלכים ואבואה מלון קצה. ישעיה ואבוא מרום קצו. מלכים אני קרתי זקף. ישעיה אני קרתי טפחא. מלכ׳ ושתיתי מים זרים. ישעיה ושתיתי מים. מלכים למימי קדם ויצרתיה. ישעיה מימי קדם ויצרתיה. מלכים להשות גלים. ישעיה להשאות גלים׃

והשיבתיך ג׳ וסימ׳ והנה אנכי עמך. יען התרגזך דמלכי׳ וחברו דספר׳׃ השלישית ט׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך׃ ט׳ פסוקי׳ אית בהון לא ולא ולא ולא ולא וסימ׳ נמסר לעיל בספר׳ בסוף סימן ה׳׃

ויצא מלאך יי וגו׳ · לאחר שהלך ונלחם עם כוש חזר ובא לירושלם ובאותה שעה ויצא מלאך יי׳ וכך מפורש בסדר עולם הנני נותן בו רוח ושמע שמועה כמה שנאמר וישמע אל תרהקה וגו׳ · מטוף שבנא הסופר וסיעתו והוליכם בזיקים והלך לו לכוש ולקח חמדת כל הארצות ובא לו לירושלם לקיים מה שנאמ׳ יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו צוירושלם · אחריך ילכו זה חזקיהו · באותה שעה וישלח את תרתן ואת רב סרים הם הנזכרים בספר מלכים והם הם המלאכים שנאמר עליהם ששלח אחר השמועה שנאמר וישלח מלאכים אל חזקיהו ולא הם באו עם רבשקה בשליחות הראשון ועל אותן הספרים השיב ישעיהו בזה לך לענה לך · אותה שעה ויצא מלאך יי׳ ויכה וגו׳ · כולם מלכי׳ קשורי כתרי בראשותיהם וקטן שבכולם היה שר על שני אלפים שנאמר ואתנה לך אלפים סוסים ואיך תשיב את פני פחת אחד וגו׳ למדנו על קטן שבפחותי שהוא שר על אלפים איש וכולם הם ונייסותם : וישב בנינוה · היא ראש המלכות כענין שנאמ׳ מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה : בית נסרך · נסר מתיבתו של נח כדמפור׳ באגדת חלק : הכוהו בחרב · שאמר אם תציל אותי שלא יהרגוני בני מלכותי שהבאתי בניהם כאן ומתי אקריב שני בני לפניך עמדו והרגוהו : בימים ההם · שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ג׳ כשעלה בית יי׳ הוא יום מפלתו של סנחריב והוא יום טוב ראשון של פסח : כי מת אתה ולא תחיה · מת אתה בעולם הזה · ולא תחיה לעולם הבא משום דלא נסבת איתתא כו׳ כדאיתא בברכות : הנני יוסיף · הנני הוא אשר יוסיף על ימיך : ומכף מלך אשור אצילך · למדנו שלפני מפלת סנחריב חלה וזה לך האות שתתרפא ויתוספו ימיך כמפורש למטה · במלכים שאל לו מה אות כי אעלה : הנני משיב · אחורנית עשר מעלות את הצל אשר ירדה : צל המעלות · כמין מדרגות עשויות כנגד החמה לבחון בהם שעות היום כעין אורלוגין שעושין המינים : אשר ירדה · מיהרה לירד ונתקצר היום עשר שעות ביום שמת אחז כדי שלא יהו מספידין אותו ועלו עכשיו לאחוריהם ביום שנתרפא חזקיהו וניתוספו על היום עשר שעות : מכתב · תירגם יונתן כת׳ הודאה על ניסא דאיתעביד לחזקיהו : אני אמרתי ברמי ימי · כשראיתי ימי ברמי בשממון וחרישה כמו נדמה כל עם כנען כלות׳ כשחליתי אמרתי אלכה בשערי שאול עתה המות לפי שער אותו היום לא נתרפא חולה : פקדתי יתר שנותי · כמו לא נפקד ממנו איש נחסרתי שאר שנותי ויונתן תירגם על דוכרני לטב איתוספו על שני כפקדתי לטובה וכתייתרו שנותי · תו׳ אמרתי לא אראה יה · לא אשתמש עוד בשם של יה : בארץ החיים · חיים משתמשין בו אבל המתים אינם רשאין שנאמר לא המתים יהללו יה חק למתי׳ שאין מזכירין שם בן שתי אותיות לעולם עכ : בארץ החיים · בבית המקדש : לא אביט אדם · אישור : עם יושבי חדל · כשאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנועה מן החיים :

ולמען ט׳ מיחדין וסימ׳ ולמען תספר באזני · ולמען ספר שמי · לא בצדקתך ובישר לבבך · ושמרת את חקיו · ולמען תאריכו ימים · ולמען יאריכו ימים דעקב · ולמען שמך תנחני · ולמען דוד עבדי דוגנתי על העיר · וחברו ולמען ירושלם : ארדט ד׳ ג׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ במלכים ב׳ סוף סימן יט : אנה ו׳ כתיב ה׳

אבן עזרא

מכתב לחזקיהו · ויחי · כמו עד חיותם כמו שמירה וכן אתה מחיה את כולם גם כן גבול החי : אני · בדמי · יש אומרים מגזר׳ דם כמו לחלוחי׳ והנכון כמו כריתו׳ כמו כדמה כדמ׳ מלך ישר׳ : שאול · הוא הקבר שהוא בתחתית הארץ הפך השמים שהם למעלה לעולם והעד והאישה שאול הנך ואיכנו גיהנם כלל : פקדתי · מגזרת לא נפקד ממנו איש והוא לשון חסרון גם כן בלשון קדר׳ ויש אומ׳ כי פקדתי פקד ממני כמו בני יבאוני ואחרי׳ אמרו פקדתי כי פקד יותר והטעם יתר שנותי כמו את מספר ימיך אמלא ושם פרשתיו : אמרתי · השם איננו מקרה עד שתשלט העין בו רק הו׳ כר׳ בתעמיו והטעם שלא יראה מעשי השם בעולם הזה והו׳ שיכיר מעשי השם בעולם הזה וזהו בארץ החיים כאילו הו׳ יפרש דברין והנה הזכיר בתחלה תענוג שאדם בעולם הזה והו׳ שיכיר מעשי השם ואח׳ כך שיתענג במראה העין להיו׳ עם חביריו וזהו לא אביט אדם עוד : חדל · כמו תבל ויתכן היות המלה הפוכה כמו כבש כשב מגזר׳ חלדי ויתכן היות כמוהו מה חדל אני ויתכן שיקר׳ העולם הזה חדל שחדל לעולם להיות אדם בו : דורי

בדרך אשר בא בה ישוב ואל העיר הזאת לא יבוא נאם יהוה : וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי : ויצא מלאך יהוה ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים : ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה : ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט וימלך אסר חדן בנו תחתיו :

לח בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבוא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יהוה צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה : ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל יהוה : ויאמר אנה יהוה זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול : ויהי דבר יהוה אל ישעיהו לאמר : הלוך ואמרת אל חזקיהו כה אמר יהוה אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני יוסף על ימיך חמש עשרה שנה : ומכף מלך אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת : וזה לך האות מאת יהוה אשר יעשה יהוה את הדבר הזה אשר דבר : הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה : מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו : אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי : אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל :

ט׳ מיחדין · י׳ · כיון · לוחס׳ · ר׳ג׳ קמצין · טו׳ מל׳ · יב · ב׳ א׳ ו׳ כתי׳ ה׳א · ג׳ · ל · ה׳כ׳כ · ל׳ ל׳כ · ח׳ · כג ל׳פ · ל · י · ב׳ דגשי׳ · ל · ל׳ וחד לחזקיה וחס׳ · ל · ל · ל · ב׳ א · יה׳ · ג׳ · לב׳ מל׳ · ל׳ זכל קרי׳ חלד

באורחא דאתא בה יתוב ולקרתא הדא לא ייעול אמר יי : ואגין על קרתא הדא למפרקה בדיל מימרי ובדיל דוד עבדי : ונפק מלאכא דיי וקטל במשריית אתוראה מאה ותמנן וחמשא אלפין ואקדימו בצפרא והא כולהון פגרין מתין : ונטל ואזל ותב סנחריב מלכא דאתור ויתיב בנינוה : והוה הוא סגיד בית נסרוך טעותי׳ ואדרמלך ושראצר בנוהי קטלוהי בחרבא ואינון אשתיזבו לארעא קרדו ומלך אסרחדון בריה תחותוהי : ביומיא האינון מרע חזקיה לממת ואתא לותיה ישעיה בר אמוץ נביא ואמר ליה כדנן אמר יי פקיד על אינש ביתך ארי מאית את ולא תיחי מסרעך : ואסחר חזקיהו אפוהי לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי : ואמר קביל בעותי יי אדכר כען ית די פלחית קדמך בקשוט ובלבב שלם ודתקין בעינך עבדית ובכא חזקיה בכיא סגיאה : והוה פתגמי נבואה מן קדם יי עם ישעיה למימר : איזיל ותימר לחזקיה כדנן אמר יי אלהיה דדוד אבוך שמיע קדמי צלותך גלי קדמי דמעתך הא אנא מוסיף על יומך חמש עשרי שנין : ומיד מלכא דאתור אשיזבינך וית קרתא הדא ואגין על קרתא הדא : ודין לך אתא מן קדם יי דיעביד יי ית פתגמא הדין די מליל : הא אנא מתיב ית טול אבן שעיא דנחתת במסקנא דאחז שמשא לאחורוהי עסר שען ותב שימשא עסר שען בצורת אבן שעיע דנחתת : כתב אודאה על ניסא דאתעביד לחזקיה מלך שבטא דבית יהודה כד מרע ואתסי ממרעיה : אנא אמרית בדוון יומי אהך בתרעי שאול על דכרני לטב אתוסף על שני : אמרית לא אתחזי עוד קדם דחילא דיי בארעא בית שכנתיה די בה אריכות חייא ולא אפלח קדמוהי עוד בבית מקדשא דמתמן עתיד למיפק חידוא לכל יתבי ארעא מלמידר בירושלם קרתא דקודשא מדורי פסק :

בסוף וסי׳ זכר נא את אשר התהלכתי דסיפר׳ · וחברו דמלכים · אנה יי׳ מלטה נפשי · אנה יי׳ כי אני עבדך · אנה יי׳ אל נא נאבדה · אנא יי׳ הלא זה דברי : יוסף ה׳ כתיב בן חסרי׳ יוד וסי׳ נבס׳ לעיל בסיפר בסי׳ כט : אחרני׳ ז׳ וסי׳ נמסר במלכים חלק כ׳ סי׳ ב׳ : בארץ החיים ג׳ וסי׳ לא אראה יה · אתה מחסי חלקי · תמצא בארץ החיים :

דורי נסע ונגלה מני. בני דורי נסעו ממני כשנע כמו נכחו כמו בלי נסע יתדותיו: כאהל רעי. כאהל רועי בהמה שמסיעו מכאן ותוקעו במקום אחר כשכלה מרעה זה: קפדתי. הכרתי מהר חיי כאורג הממהר לארוג כל זה הייתי סבור. ויונתן תירגם כנול גרדין כנהל המוסך בין נרדת בנוהין שאינו מתפסטו ומתוך כך מיומיקלים לרוץ. ואומר אני שהוא כחל חריף שמטו חורב והוא שאמר איוב וימי קלו מני ארב. מדלה יבצעני. תירגם יונתן מיקר מלכותי אנא גלי יבצעני הייתי סבור שעת יבצעני מכל כבודי. דלה לשון גוב׳ וכן ודלת הראשך: מיום ועד לילה תשלימני. כמו מיזבר ועד נקבה כלומר תימיס ומליונות וכן תירגם יונתן יומיי ולילותי שלימו. שויתי. עמי כל הלילה לסבול יסורי חולי והתנברתי כארי לסבול: כן ישבר כל עצמותי. כמו כן ירבה וכן יפרוץ כל מה שאני מתנבר כן יגבר החולי עלי לשבור כל עצמותי: כסוס. כמו כסים והוא שם עוף: כסוס עגור. כמו כסוס ועגור כעוף זה שתפסוהו בגרונו והוא מצפצף וכן תירגם יונתן כסוסיא דאחיד ומנציף: עשקה לי. כמו עשוק אותי לקחני מיד מלאך המות וערבני להצילני לשון ערבות כמו ערוב עבדך לטוב: עשקה לי עשוק אותי מידו כאשר תאמר רפא נא לה רפא אותה: מה אדבר. מבח וקילוסין לפניו והרי אמר לי כחמות והוא עשאן: אדדה כל שנותי. כמו ותדד שנותי אתנהלו מכל שנותי לקלס לפניו: על מר נפשי. שהיתה מרה בחליי ויונתן תירגם שנותי לשון שנים: יי׳ עליהם יחיו. על כל מיתיא אמרתא לאחיאה: ולכל בהן חיי רוחי. וקדם כולהון אחייתא חיי רוחי. ואני אומר לפי פשוטו יי׳ עליהם על שנותי הנזכרים למעלה אדדה כל שנותי יי׳ מיכן שנים וחקרו ע עליהם ואמר לי על פי כנביא יחיו: ולכל בהן חיי רוחי. ולכל דבר

דורי. כמו מגורי מדור באהלי רשע וזאת הלשון ידועה בארמית גם כמו היות דור ודור מגזרתו כטעם כי גר אנכי עמך: נסע. מבנין נפעל ודגש הסמך בחסרון הנון שהוא פא הפועל: נגלה. כמו גלות: מני. כמו ממני וכן מני: כאהל רועי. הו״ר ליחס המלה או כו״ר כמו גם אכזרי כי אהל הרוע לא יעמד במקום אחד: קפדתי. כמו כפלתי וכמוהו וימי קלו מני ארב: מדלה. החולי כמו מדוע ככה דל בן המלך כי מזאת המחלה יבצעני יתמו מני כמו יתר ידו ויבצעני וזאת המחלה שהוא עושה עמי שלום ביום ומלחמה בלילה וככה רובי התחלואים והנה תשלימני כמו ואם לא תשלים: שויתי. מגזרת שוה ותחסר מלת כפני והנכון שהוא החולי כי הוא שוה בגבורת מלחמתו עמי: כארי. ומכהו. האחרי לשבר העצמות והתחת כי בלילה ילחם עמי ועשה שלום לי בבוקר: כן כסוס עגור. מוסך אחר עמו כמו כדבאת לי וכמוהו ככבש אלוף והלא עופו והטעם שהחולה בבוקר חלוי יצפצף ויהגה ולא יבין דבריו: דלו. מקעלי הכפל וכמוהו דלו מוקי כטע׳ כמילות: יי׳ עשקה לי. זאת הדלה: ערבני. עת ערוב עבדך לטוב ויש אומ׳ כי העין תחת חית וזה הבל ומלת ערבני כדרך לשון בני אדם והטעם התערב עמי בבריתי: מה אדבר ואמר לי. הנני יוסף על ימיך ומלת עשה כמו יעשה וכן נתתי כסף השדה

כסוס בקמץ הסמך כתי׳ כסים וקרי׳ כסוס

תושבחת כמה עם מו׳ הכתוב׳ יור ב׳ אחי תיבות׳ תק לאפ׳

יהוה ב׳ כסכו׳ ריס׳ וכסכו׳ לאחרי׳

אדני כ״ב כתיב נדיא בספרא וסימ׳ ושפח אדני קדקד בנות ציון. אם רחץ אדני. יסיר אדני את תפארת. בשנה מות המלך. ואשמע את קול אדני אמר. ואמר עד מתי אדני. לכן יתן אדני הוא. ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה. ולכן הנה אדני מעלה. דבר שלח אדני ביעקב. על כן על בחוריו. והיה

דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל רֹעִי קִפַּדְתִּי כָאֹרֵג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ שִׁוִּיתִי עַד־בֹּקֶר כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם יְהוָה עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי׃ מָה־אֲדַבֵּר וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה אֶדַּדֶּה כָל־שְׁנוֹתַי עַל־מַר נַפְשִׁי׃ אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי׃ הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל־חֲטָאָי׃ כִּי לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָּ מָוֶת יְהַלְלֶךָּ לֹא־יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ כָּמוֹנִי הַיּוֹם אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ יְהוָה לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגִנוֹתַי נְנַגֵּן כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ עַל־בֵּית יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ יִשְׂאוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים וְיִמְרְחוּ עַל־הַשְּׁחִין וְיֶחִי׃

מִבְּנֵי דָרֵי אִתְנְטִילוּ יוֹמַי אִתְקַצִּיצוּ וְגָלוּ מִנִּי אִתְכַּפִּילוּ בְּמַשְׁכַּן דָּרוֹעֵי אִתְקַפָּלוּ כְּנוּל גַּרְדָּאִין חַיַּי מִיקַר מַלְכוּתִי אֲנָא גָלֵי יְמָמַי וְלֵילְוָתַי שְׁלִימוּ׃ נַהֲמִית עַד צַפְרָא כְּאַרְיָא דְנָהֵים וּתְבַר כָּל גַּרְמֵי חֵיוְתָא כֵּין מִתַּבְּרִין מִן קֳדָם דְּוָונָא כָּל גַּרְמֵי יְמָמַי וְלֵילְוָתַי שְׁלִימוּ׃ כְּסוּסְיָא דְאָחִיד וּמְנַצִּיף כֵּן נְצִיפִית וְנַהֲמִית כְּיוֹנָה זְקָפִית עֵינַי דְּיֵיתֵי לִי רְוַח מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא יְיָ קַבֵּיל צְלוֹתִי עֲבֵיד בָּעוּתִי׃ מָה אֲמַלֵּל תּוּשְׁבַּחְתָּא וְאֵמַר קֳדָמוֹהִי וְהוּא אַסְגֵּי טָבְוָן לְמֶעְבַּד עִמִּי מָה אֶפְלַח וְאַשְׁלֵים קֳדָמוֹהִי כָּל שְׁנַיָּא דְּאוֹסִיף עַל חַיַּי וְשֵׁיזֵיב מִמְּרִיר נַפְשִׁי׃ יְיָ עַל כָּל מֵיתַיָּא אֲמַרְתָּא לְאַחֲאָה וְקֳדָם כּוּלְהוֹן אַחֲיֵיתָא רוּחִי וְאַחֲיֵיתַנִי וְקַיֵּימְתַּנִי׃ הָא לְעָבְדֵי אוֹרָיְתָא סַגִּי שְׁלָמָא קֳדָמָךְ וְאַתְּ מַיְתֵי מְרָרָא לְרַשִׁיעַיָּא בְּכֵן כַּד יָדְעֵי יוֹם מוֹתִי שְׁפַכִי דִּמְעָתִי בִּצְלוֹ קֳדָמָךְ מַר לִי סַגִּי וְאַתְּ אִתְרְעֵיתָא בְּחַיַּי בְּדִיל דְּלָא לְחַבָּלָא נַפְשִׁי אֲרֵי אַרְחֵיקְתָּא מִן קֳדָמָךְ כָּל חֲטָאַי׃ אֲרֵי לָא דְּבִשְׁאוֹל מוֹדַן קֳדָמָךְ מֵיתַיָּא לָא מְשַׁבְּחִין לָךְ לָא מְסַבְּרֵי נָחְתֵי גּוֹב בֵּית אֲבַדָּנָא לְפוּרְקָנָךְ׃ דְּחַי חַי יוֹדֵי קֳדָמָךְ כְּוָותִי יוֹמָא הָדֵין אֲבָהָן לִבְנֵיהוֹן יְחַוּוֹן גְּבוּרְתָּךְ וְיוֹדוֹן לְמֵימַר דְּכָל אִלֵּין קְשׁוֹט׃ יְיָ לְמִפְרְקָנָא אֲמַר וְנִיגּוּן תּוּשְׁבַּחְתִּי נְנַגֵּן כָּל יוֹמֵי חַיָּנָא עַל בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וַאֲמַר יְשַׁעְיָה יִסְבוּן דְּבֶלֶת תְּאֵנִין וְיִשְׁוֹרְטוּן עַל שִׁיחֲנָא וְאִיתְּסֵי׃

ביבצע. והיה ביום ההוא יוסיף אדני. כי כה אמר אדני דהעמד המצפה. ויקרא אריה. בעוד שנה. יען כי נגש. לחם צר. ביד עבדיך חרפת. כסוס עגור בן אצפצף. אדני עליהם יחיו. ותאמר ציון עזבני אדני:

אשר תלויין בהן חיי רוחי אמ׳ יי׳ עליהם ויחיו: ותחלימני. מעתה ידעתי שתחלימני ותחייני. תחלימני תבריאני ותחזקני כמו יחלמו בניהם: הנה לשלום מר לי מר. כשנתבשרתי שלום אף הוא לי מר שהרי תלו לי הרפואה זכות אחרים כה אמר יי׳ אלהי דוד אביך למען עבדי ולמען דוד עבדי כאן הודעתי שאני חוטא כך פירשו חכמים אבל לפי יישוב המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מידי כהחריב מר לי מר על חליי שהייתי כנוטה למות ולא שמחתי בבשורה ואתה בטובך חשקת נפשי מבלי רדת שחת: כי לא שאול תודך. אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על הנס של מפלת סנחריב ולא הייתי סובר אל אמיתת הבטחתך שהבטחתני עליו: חי חי. לשון בני אדם כלומר כשים בני אדם חיים בעולם זה חי וזה חי יוצאת ההודאה מביניהם: יודיע. אשפר בלעז: אל אמיתך. האב מודיע ומכון דעת בנו אל אמיתך להאמין בך: דבלת תאנים. דבלת העשויה מתאנים כשהן לחין קרויין תאנים וכשדורסין בעגול קרויין דבלה: וימרחו. ויתליקוה לדבקה על המחיו וכם בתוך כס היה שאף בשר חי שנותנין עליו דבלה מסריח אלא הקב״ה נותן דבר המתקבל לתוך דבר המתקלקל ומרפא:

או טעם עשה שעשה זה החסד עמי אעבור אדדה כל שנותי בזכרי זאת המר שעברה עלי ומלת אדדה מבנין כפעל ואין כיוצא בו במקרא רק אדדם עד בית אלהים משנה מדדה את כבה והטעם ידוע: יי׳. על דברך הו׳ הנזכ׳ שאת׳ והוא אמ׳ והנה על אמרתך ומעשיך יהיו החיים: ולכל. עת בהן חיי רוחי: ותחלימני. מגזרת יחלמו בניהם ירבו בבר וכדברי חכמים ז״ל עניים חלום: הנה לשלום. כאשר הייתי בחצי ימי כי בן תמש ועשרים שנה היה כאשר חלה כי אם תתגבר המרה האדומה על תולדת האד׳ לעולם יהיה חולה בנערותו ויהי בשלום בזקנותו והפך זה אם תתגבר הלחה והנה האמצעים שנות שלום: מר לי מר. פעמים לחזק ויש אומ׳ מגזרת תמורה: משחת בלי. יש אומרי׳ מגזרת בליתי והוא שם על משקל פרי ואחרים אמרו שהוא במקום הזה כמו לא והוא הפך והראשון הוא הישר בעיני כאלו אמר ואתה חשקת נפשי והעליתני משחת בלי: כי השלכת אחרי גוך. דרך משל כבן אדם שלא יראה מה שים אחריו כי ידענו שאין גו לבורא על אמר אמרו הנה הלאה על אשר אמרו קדמונינו שבעבור חטא שעשה היה מת בקוצר שנים והם העתיקו כי המת קודם חמשים ושתים שנה הנו בכרת ועל זה נכתב כי לא ידע שעבר עבירה שהוא חייב מיתות בכרת על כן אמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי והנה הזכיר המחשבה והמעשה והקדמונים אמרו כי לא התעסק במצות פריה:

תה

כי לא שאול תודך. הטעם על הגוף הנקבר בשאול וכן הוא מות לא יהלך כמו מתן בסתר יכפה אף: ישברו. כמו ייחלו כמו עיני כל אליך ישברו ורבים יתמהו איך כתב הנביא כדברים האלה שמכחישים בתחיית המתי׳ ויש להשיב כי הגוף אין לו כח ולא דעת בצאת הנשמ׳ ממנו ולמה יתמהו והנה גם בהיות הנשמה דבוקה עם הגוף אינכו מבין ואף כי במותו: חי חי. פעמים והטעם מי שהוא חי כמוני או שיחיה אחרי שלא יהיה חייב מיתה ובן הוא אוהב עם הגוף בדרך ההודאות ויש אומ׳ כי חי הראשון הוא השם ואין צורך: אב לבנים יודיע. אלה האמונות: יי׳. אמר או יאמר או יבוא: ונגינותי. שאחבר הנגנים אני והמשוררי׳ אנחנו בבית השם כל ימי חיינו: ויאמר. זה כלה כי התאנים הם מזיקים לשחין וזה שאמר יש אומרי׳ כי הם במגות דבלת תאנים מתחים דבקים ויתחבו כמתכלת: וימרחו. קרוב בלשון קדר וטעמו ידוע: ויאמר

אבן עזרא

ויאמר. הטעם וכבר אמר חזקיהו מה אות וכבר הזכירו למעלה וזה לך האות מאת יי׳׃ נחמו נחמו עמי. נדבקה זאת הפרשה בעבור שהזכיר למעלה כי כל אוצרות המלך גם בניו יגלו לבבל על כן אחרי זאת הנחמו׳ ואלה הנחמו׳ הראשונו׳ מחצי הספר על דעת רבי משה הכהן נ״ע על בית שני ולפי דעתי הכל על גלותנו רק יש בתוך הספר דברי גלות בבל לזכר כי כורש שלח הגולה ואולם באחרית הספר דברים הם לעתיד כאשר אפרש. ודע כי מעתיקי המצות ז״ל אמרו כי ספר שמואל כתבו שמואל והוא אמת עד וימת שמואל והנה דברי הימי׳ יוכיח שהם דור אחר דור לפני זרובבל והעד מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו ויש להשיב כאשר ישמעו שם הנביא ואם איננו והמשכיל יבין. ומלת נחמו דברי השם לנביאיו או לגדולי העם וטעם פעמים דרך מהירות או רגע אחרי רגע׃ דברו. לעולם דבור על לב להסיר העצב והדאגה שבלב וכן וידבר על לבם. וטעם ירוש׳ כנסת ישראל׃ כי מלאה צבאה. מלאו ימיה וכמוהו כל ימי צבאי איחל הלא צבא לאנוש והמפרשי׳ אמרו שהוא כמשמעו והראשון הו׳ הנכון׃ כי נרצה. נשלם ותם כמו עד ירצה כשכיר יומו אז תרצ׳ הארץ כטעם תם עונך׃ כפלים. מכות שלקחה מכל גוי׃ בכל חטאתיה. בעבור כל חטאותיה׃ קול קורא. הם המבשרים׃ פנו. יאמר לכל גוי׃ דרך ה׳. הטעם אלה שהיו בגלות שישובו להר ה׳ הקודש וזהו דרך יי׳׃ ישרו. הטעם כפול׃ כל גיא ינשא. שהוא שפל את ינשא והנה גיא הוכנו שמוך כמו גיא חזיון המון גוג ויתכ׳ שתחס׳ מלת גיא כך וכך כמו מה מליל והטעם שיבאו השבים בלא יגיעה׃ העקוב. כמו עקוב הלב והוא הפך מישור׃ והרכסי׳. מגזרת מרכסי איש כטעם מקום משות׃ ונגלה. כאשר יחדש השם זה הפלאות יראה כבוד השם׃ קול. דבק בכבוד השם כי דברו יקום לבדו ולא כבן אדם. וטעם קול אומר קרא הוא המלאך שיאמר לנביא קרא׃ כל הבשר חציר. כחציר כמו כי שתם ומגן יי׳׃

ישעיה

ויאמר חזקיהו מה אות כי אעלה בית יהוה׃

לט בעת ההיא שלח מראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו וישמע כי חלה ויחזק׃ וישמח עליהם חזקיהו ויראם את בית נכתה את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ואת השמן הטוב ואת כל בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו בביתו ובכל ממשלתו׃ ויבא ישעיהו הנביא אל המלך חזקיהו ויאמר אליו מה אמרו האנשים האלה ומאין יבאו אליך ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו אלי מבבל׃ ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל אשר בביתי ראו לא היה דבר אשר לא הראיתים באוצרתי׃ ויאמר ישעיהו אל חזקיהו שמע דבר יהוה צבאות׃ הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום הזה בבל לא יותר דבר אמר יהוה׃ ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל׃ ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר יהוה אשר דברת ויאמר כי יהיה שלום ואמת בימי׃

מ נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם׃ דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד יהוה כפלים בכל חטאתיה׃ קול קורא במדבר פנו דרך יהוה ישרו בערבה מסלה לאלהינו׃ כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה׃ ונגלה כבוד יהוה וראו כל בשר יחדו כי פי יהוה דבר׃ קול אמר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר

תרגום

ואמר חזקיה מה את ארי אסק לבית מקדשא דיי׃

בעדנא ההיא שלח מרודך בלאדן בר בלאדן מלכא דבבל אגרין וקורבנין לות חזקיה כד שמע ארי מרע ואתסי׃ וחדי עליהון חזקיה ואחזינון ית בית גנזוהי ית כספא וית דהבא וית בוסמיא וית משחא טבא וית כל בית מנוהי וית כל דאשתכח בגנזוהי לא הוה מדעם דלא אחזינון חזקיה בביתיה ובכל שולטניה׃ ואתא ישעיה נביא לות מלכא חזקיה ואמר ליה מה אמרו גבריא האלין ומנן אתו לותך ואמר חזקיה מארעא רחיקא אתו לותי מבבל׃ ואמר מה חזו בביתך ואמר חזקיה ית כל די בביתי חזו לא הוה מדעם דלא אחזיתינון בגנזי׃ ואמר ישעיה לחזקיה קביל פתגמא דיי צבאות׃ הא יומיא אתן ויתנטיל כל די בביתך ודי גנזו אבהתך עד יומא הדין ויתובל לבבל לא ישתאר מדעם אמר יי׃ ומבנך דיפקון מינך דתוליד יתדברון ויהון רברבין בהיכלא דמלכא דבבל׃ ואמר חזקיה לישעיה תקין פתגמא דיי דמלילת ואמר ארי יהי שלם וקשוט ביומי׃

נביא אתנבו תנחומין על עמי אמר אלהכון׃ מלילו על לבא דירושלם ואתנבו עלה ארי עתידא דתתמלי מעם גלותהא ארי אשתביקו לה חובהא ארי קבילת כוס תנחומין מן קדם יי כאילו לקת על חד תרין בכל חטאהא׃ קל דמכלי במדברא פנו אורח מן קדם עמא דיי כבישו במישרא כבשין קדם כנישתא דאלהנא׃ כל חילא יראמון וכל טור ורמא יתמכון ויהי כפלא למישרא ובית גידורין לבקעא׃ ויתגלי יקרא דיי ויחזון כל בני בסרא כחדא ארי במימרא דיי גזר כן׃ קל דאמר אתנבי ומתיב ואמר מה אתנבי כל רשיעיא כעשבא

מסורה

וכאין ה׳ וסימ׳ נמסר בספר יהושע סימן ט׳׃ באוצרתי ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר האזינו ובמלכים חלק ב׳ סימן כ׳׃ יקחו י׳ בקריא וקמצין וסי׳ נמסר בריש סדר אמר אל הכהני׳׃ פנו ג׳ בקריא וסימ׳ קול קורא במדבר פנו דרך. ואמר סלו סלו פנו דרך. פנו דרך העם׃ כי פי יי׳ דבר ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ אם תאבו ושמעתם טוב. ונגלה כבוד יי׳ וראו. אז תתענג על יי׳׃

רשי

מה אות. מה טוב ומה נאה אות זה הנותן לי אשר אעלה בית יי׳׃ וישמע כי חלה ויחזק. היה למוד לאכול בשלש שעות וישן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כשעמד משכיבתו בתשע שעות מצא שהו׳ שחרית בקש להרוג את כל עבדיו אמ׳ הנחתם אותי ישן יומם ולילה עד הבקר אמרו לו גלגל חמה הו׳ שחזר אמ׳ להם ומי החזירו אמרו לו אלוהו של חזקיהו כו׳ כדאיתא בתנחומא ובפסיקתא׃ בית נכתה. בית גנזיו של בשמי׳ כמו נכאת וצרי ולוט׃ ואת השמן הטוב. יש פותרים שמן המשחה. ויש אומרים הוא שמן אפרסמון שהיה מצוי בארץ ישראל והוא פנג האמור ביחזקאל יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון שהוא אפרסמון וגדל בירחו לכך נקרא יריחו על שם הריח׃ לא היה דבר. אף ספר תורה׃ מארץ רחוקה באו אלי. זה אחד משלשה בני אדם שבדקן המקום ומצאן עביט של מימי רגלים קין וחזקיהו ובלעם חזקיהו היה לו להשי׳ אתה נביאו של מקום ולי אתה שואל התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוק׳ באו אלי לפיכך נענש ועל שמחת עליהם והאכילן על שולחנו וכן בלעם שאמר לו מי האנשים האלה עמך והשיב ואמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי וכן קין שאמר לו אי הבל אחיך היה לו לומר רבונו של עולם הלא כל הנסתרות גלויות לך כו׳ כדאיתא בתנחומא׃ לא יותר דבר. מדה כנגד מדה כנגד לא היה דבר׃ ומבניך. הם חנניה מישאל ועזריה׃ טוב דבר יי׳. מאחר שבימי יהיה שלום׃ נחמו נחמו. חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמות הפסיק פרשה זו בינם לבין הפורענות נחמו אתם נביאי נחמו את עמי׃ כי מלאה צבאה. תרגם יונתן עתידא דתתמלי מעם גלוותא כמו כי מלא מצבא׳ ויש פותרין צבאה כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ׃ נרצה. נתפייס׃ כי לקחה וגו׳. הרי קבילת כוס תנחומין מן קדם יי׳ כאילו לקת על חד תרין בכל חובהא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים ואם תאמ׳ היאך מדתו של הקב״ה לשלם לאדם כפלי׳ בחטאו מצינו מקרא מלא ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם׃ קול. רוח הקדש קורא במדבר דרך ירושלם פנו דרך יי׳ לשוב גליותיה לתוכה׃ כל גיא ינשא. וההר ישפל הרי דרך חלק ושוה ונוחה׃ והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות׃ הרכסי׳. כמו וירכסו את החשן׃ לבקעה. קנפיינא בלע״ז ארץ חלקה ושוה׃ קול. מאת הקב״ה אומר אלי קרא׃ ואמר. רוחי אני מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל הבשר חציר כל שרי המלכיות תהפך גדולתם ותהיה כחציר׃

וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר־אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃ עַל הַר־גָּבֹהַ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלִָם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ הִנֵּה אֲדֹנָי יֱהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃ כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃ וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃

וכל תוקפהון כמוצא דחקלא׃ יבש עסבא נתר נציה ארי רוחא מן קדם יי נשבת ביה בכן כעסבא חשיבין רשיעיא בעמא׃ מית רשיעא אברו עשתונוהי ופתגמא דאלהנא קיים לעלמין׃ על טור רם סקו לכון נביא די מבסרין לציון ארימו בחילא קלכון די מבסרי לירושלם ארימו לא תדחלון אמרו לקרויא דבית יהודה אתגליאת מלכותא דאלהכון׃ הא יי אלהים בתקוף מתגלי ותקוף דרע גבורתיה שלטא קדמוהי הא אגר עבדי מימריה עמיה דכל עובדיהון גלן קדמוהי׃ כרעיא דעדריה רעי בדרעיה מכניש אמרין ובחיניה מסובר רביבין מינקתא בניח מדבר׃ כן אמר אילין קים אמר ועביד דכל מי עלמא חשיבין קדמוהי כטיפא בשעולא ומשחת שמיא כאילו בזרתא מתקנין ועפרא דארעא כאילו במכילא אתכל וטוריא כאילו מתקל תקילין ורמתא כד במוזניא׃ מן תקין ית רוח קודשא בפום כל נביא הלא יי וצדיקיא עבדי מימריה פתגמי רעותיה הודעינון׃ להון רבעו מן קדמוהי איסבר חוכמא ואליפינון אורח דדין ויהב לבניהון אוריתא ואורח דסוכלתנו לבני בניהון הודעינון׃ הא עממיא כטיפא מדול וכעיול מוזניא חשיבין הא נגוותא כדוקא דפרח׃ ואילנא דלבנן לא יספקון לאדלקא וחיותא דבה לית היא כמיכא לעלתא׃ כל עממיא כלמא עובדיהון גמירא ושיצאה אינון חשיבין קדמוהי׃ ולמאן מדמן למדן קדם אל ומה דמות אתון מסדרין קדמוהי׃ הא צילמא נגרא עביד וקינאה בדהב מחפי ליה ושילשלין דכסף קינאה מאחיד ליה׃

במצעות פסוק וסים ויקם פרעה לילה הוא · וכי יראה הבהן · ויאמר הכהן חרב · ולבנון אין די בער · הרא כי אין איש דישעיה · והנה קול שופר · לבני עמון כה אמר · וכי תגישון עור · אמר נבל בלבו · הכל סר י כלו סג · עשה גדלות עד אין חקר תניינא דאיוב · עיר פרוצה אין · ידעתי כי כל אשר · הצרי אין בגלעד׃

בציץ ג׳ בקריא וסי׳ וכל חסדו בציץ השדה · בציץ השדה כן יציץ · בציץ יצא ויבל · ושמים ד׳ בקרי׳ וסי׳ ביום עשות יי׳ אלהים · ושמים בזרת תכן · הודו על ארץ ושמים · לא זכו בעיניו · תכן ג׳ בקרי׳ וסי׳ מי תכן את רוח יי׳ · ושמים בזרת תכן וכל בשליש · ושמים תכן בכבודה · ד״ו וסימ׳ נכסר בסדר תזריע · ו׳ פסוקים אין אין

רשי

וכל חסדו כציץ השדה · כי חסד לאומים חטאת · ד״א סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר יומלל ויבש ואין לסמוך עליה שאין בידו לקיים שמא ימות שהשובם חציר כבל ציץ כמות האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקיים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי ובשרי מבשרת ציון כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה׃ נבל · כמש׃ מבשרת ציון · נביאיא דמבשרין לציון ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר וכו׳ קול כזכר לא זכותם כנקבה ומאח׳ פעמיו עד הקץ׃ בחזק יבא · על האומות ליפרע׃ הנה שכרו אתו · מזומן אתו לצדיקים׃ ופעולתו · שכר פעולה שעליו ליתן להם׃ כרועה · אשר עדרו ירעה בזרועו מקבץ טלאי׳ ובחיקו נושאם׃ עלות ינהל · מיניקות בניית מדבר הצאן המיניקות · ינהל כמו מנהל׃ מי מדד וגו׳ · כל זה היה בו כח לעשות וכל שכן שיש בו כח לשמר הבטחות הללו׃ בשעלו · בהליכתו שדרכת בים סוסיך · בשעלו · כמו כמשעול הכרמים שביל · שעל · שם כלי הוא וכן בשעלי שעורים׃ תיכן · אמולאי״ר בלע״ז׃ וכל בשליש · ומדד בשלישית שליש מדבר שליש ישוב שליש ימים ונהרות · לא״א בשליש מגדל עד אמה שליש לאצבעות ותכחש פי׳ שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש׃ ושקל בפלס הרי׳ · הכל לפי הארץ הר כבד תקע בארץ קשה והקלי׳ בארץ רכה׃ מי תכן · את רוח הקדש בפי הנביאים יי׳ תכנו וכדי הוא לאמן׃ ולאיש עצתו · יודיענו רוחו כן תירג׳ יונתן ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקר׳ מי תיכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב״ה עצה׃ את מי נועץ ויבינהו · האיש להקב״ה הן כל גוים לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו את מי מן ה האומות נועץ כמו שנועץ עם הנביאי׳ כמו שנ׳ באברה׳ וי׳ אמר המכסה אני מאברהם וגו׳׃ ויבינהו וילמדהו בארח משפט · את מי מן האומו׳ עשה כן שלימדו חכמה כמו שעשה לאברה׳ שנתן לו לב להכירו מאליו ולהבין ב בתורה שנאמר וישמר משמרתי ואומ׳ למען אשר יצוה וגו׳ וכליותיו היו נובעות חכמה שנאמר אף לילות יסרוני כליותי׃ הן גוים כמר מדלי · ואין חשובין לו להעמיד מהם נביאים לגלות סודו׃ כמר מדלי · כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומסקת טבופת המים ורוקבין העץ ל לימוני״רא בלע״ז׃ כשחק מאזנים · שהנחשת מעלה עיפוש ומשחיק׃ כדק · אבק דק׃ יטול · כאבק הנישא ועולה על ידי רוח כדק אשר יטל׃ אין די בער · על מזבחו׃ וחיתו · של לבנון אין די עולה · ד״א ולבנון אין די בער וגו׳ לכפר על עון האומות׃ כאין נגדו · כאין הם בעיניו ואינם חשובין לפניו׃ נסך · לשון מסכה׃ נסך חרש · חרש של ברזל נוסכו מברזל או מנחשת ואחר כך הצורף מרקעו׳ בטסי זהב ומצפהו מלמעלה׃ רתוקות · שלשלאות׃ המסכן

אבן עזרא

כציץ השדה · בבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש׃ יבש חציר · הוא הצמח הלא וכן בלשון ישמעאל׃ נשבה בו · כמו מרחפת מגזרת ויסב אותם אברם ואם הם שני ענינים׃ אכן · כחציר כל העם׃ יבש · אחר היותו כחציר יבש ואחר היותו כציץ הנו ככבל רק דבר השם יקום כמו יעמד ואין מי ישיבנו׃ כי רוח יי׳ · והטעם הרוח שישלח נוסב בהציר ויבש׃ על · מבשרת ציון · הטעם על עדה ולא כנקבה ממש׃ הנה · בחזק יבא · תואר היד כי ימצא על לשון זכר כמו והנה בו מגילת ספר׃ הנה שכרו · שיתן שכר לחוכי לו וככה פעלתו פעולת שכיר והטעם שכר הפועל ולפי דעתי שזה הטעם איננו דבק עם הפרשה רק הוא אומר שאיננו מבקש שכר והטעם איננו כ כרועה שכיר על כן א אחריו עדרו כרועה׃ ובחיקו ישא · מי שלא יוכל ללכת׃ עלות · הם ההרות שעלו עליהם הזכרים׃ ינהלם · בלטו אח הטעם שהשם יקבץ בני הגולה ויחבוש ה הנשברים׃ מי · והתמה׳ איך יהיה זה ולא השם ברא הכל וידע כמה מים ים בים כאילו מדדם היד׃ בשעלו · כמו בשעלי שעורים׃ ושמים · שנטה כיריעה ידע מ מדתם כי הוא בראם בגבורתו כפי החכמה כאילו מדדם בזרת ׳ וכדרך בן אדם דבר הכתו׳׃ וכל · כמו מדד ותרגום וימדו בעומר וכלו׃ בשליש · כמו משורה ויתכן להיותו מגזרת שלש לכן לא נדע היום איך יהיו ה המדות הקדמוני׳ וכן ותשקמו בדמעו׳ שליש׃ ושקל בפלס · הוא הנקרא קריסטון הוא שיש לו זרוע ארוך והו׳ מגזרת פלס מעגל׃ וגבעות במאזנים · והטעם שיש בכף מ מאזנים גבעה ובכף ה האחר אחרת וזה דרך משל׃ מי · אמר הגאון כי לא הזכיר הרוח עם השלשה המוקדים ואמר כי השם תשובה כאילו אמר מי תכן הרוח והתשובה השם ולפי דעתי שזה איננו נכון בעבור שהכתוב הוא את רוח ומה טעם איש עצתו איש עצתו יודיענו וכן פירושו מי תכן רוח השם וסמך הרוח אליו כמו ורוח אלהים מרחפת ומי הראשון מושך אחר ומי איש שיודיענו השם עצתו למה ברא כן׃ את מי נועץ · מבנין נפעל פועל עבר על כן הוא פתוח ע״ן עם מי התיעץ׃ ויבינהו · ויתן בינה לשם וילמדו בארח משפט שם לכל מוסר׃ וילמדהו דעת · העתידות׃ הן גוים כמר מדלי · כטיפת הנופלת מהדלי ואין רע לו׃ וכשחק · הוא האבק הדק מגזרת ושחקת ממנה הדק ואחר שכל בני אדם הבל נגדו את מי נועץ׃ יטול · ישליך כמו ויטילו את הכלים אך הוא מבנין אחר ורבינו המדקדק אמר כי יטול מבנין נפעל בדרך רחוקה או פירוש יטול ישא כמו נוטל׃ ולבנון · ואין לשם צורך לשלו׳ כי אין די בלבנון לבער וטעם לבנון שיביאו השומעים כי הטעם כל עצי הארץ וכן טעם חיתו׃ כל · והנה הזכיר כל הגוים והם האדם ואחר כך הצמחים והחיות והטעם אחר שכל הגוים הם כאין · ומ״ם מאפס כמ״ם המה מהבל יחד כאילו אמר פחותים מאפס הם נחשבו׳ והתמה מהגאון ז״ל שאמר שבני אדם נכבדים ממלאכי השם והלא קרא זאת הכרמה׃ ואל · אל · הם בלא ה״א הדעת כמו שהיה הוא יודע׃ הפסל · הוא הנכרת מאבן או מעץ׃ נסך · כמו עגל מסכה׃ ירקענו · כמו וירקעו את פחי הזהב ומגזרת רקיע׃ ורתקו׳ · כמו עשה הרתוק כדמות שלשלאות׃ המסכן

הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃ הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃ הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם וְגַם־נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃ לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃ הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃ נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃ וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃ וְקוֵֹי יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃

מא הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃ מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם

אוּרָן בָּרֵי אָעָא דְלָא אָחִיד בֵּיהּ רִיקְבָא בָּחַר נַגַּר אוּמָן בָּעֵי לֵיהּ לְאַתְקָנָא צְלַם דְלָא יִצְטְלֵי׃ הֲלָא יְדַעְתּוּן הֲלָא שְׁמַעְתּוּן הֲלָא אִתְחַוָּא מִן אוּלָא עוֹבַד סִדְרֵי בְרֵאשִׁית לְכוֹן הֲלָא תִסְתַּכְּלוּן לְמִדְחַל קֳדָם מַן דִּבְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא׃ דְּאַשְׁרֵי בִּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וְכָל יָתְבֵי אַרְעָא חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי כְּקַמְצִין דִּמְתַח כִּזְעֵיר שְׁמַיָּא וּפְרַסִינוּן כְּמַשְׁכַּן יְקָרָא לְבֵית שְׁכִינְתָּא׃ דִּמְסַר שִׁלְטוֹנִין לְחוּלְשָׁא דַּיָּנֵי אַרְעָא כִּלְמָא עֲבִיד׃ אֲפִילוּ יִפְשׁוּן אֲפִילוּ יִסְגוּן אֲפִילוּ יִתְרַבּוּן בְּאַרְעָא בְּנֵיהוֹן וְאַף רוּגְזֵיהּ יְשַׁלַּח בְּהוֹן וִיבַהֲתוּן וּמֵימְרֵיהּ כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְבַדַּר יָתְהוֹן׃ וּלְמַן תְּדַמּוּן קֳדָמַי וְתִשְׁווֹן יֵימַר קַדִּישָׁא׃ זְקוּפוּ לְרוּמָא עֵינֵיכוֹן וַחֲזוֹ לְמִדְחַל קֳדָם מַן דִּבְרָא אִלֵּין דְּאַפִּיק בְּמִנְיַן חֵילֵי שְׁמַיָּא לְכוּלְהוֹן בִּשְׁמָהָן קָרֵי מִסְּגֵי גְבוּרָן וּתְקוֹף חֵיל חַד מִסִּדְרֵיהּ לָא מִתְעַכַּב׃ לְמָה תֵימַר יַעֲקֹב וּתְמַלֵּיל יִשְׂרָאֵל מִטַּמְרָא אוֹרְחִי מִן קֳדָם יְיָ וּמִן קֳדָם אֱלָהִי דִּינִי יַעְדֵּי׃ הֲלָא יְדַעְתָּא אִם לָא שְׁמַעְתְּ אֱלָהּ עָלְמָא יְיָ דִּי בְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא לָא בְעָמָל וְלָא בְלֵיאוּ לֵית סוֹף לְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ׃ יָהֵיב לְצַדִּיקַיָּא דִּמְשַׁלְהַן לְפִתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא חוּכְמָא וּדְלֵית לְהוֹן תְּקוֹף נִכְסִין מַסְגֵּי׃ וְיִשְׁתַּלְהוּן עוּלֵימִין חַיָּבִין וְיִלְאוּן וְרַוְוקֵי רַשִׁיעַיָּא אִתְקְלָא יִתַּקְלוּן׃ וּדְסַבְּרוּ לְפוּרְקָנָא דַּיְיָ יִתְכַּנְּשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן וְיוֹסְפוּן חֵיל וְיִתְחַדְּתוּן לְעוּלֵימוּתְהוֹן כְּצִימוּחַ דְּסָלִיק עַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין יְרַהֲטוּן וְלָא יִלְאוּן יְהָכוּן וְלָא יִשְׁתַּלְהוּן׃ אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי נַגְוָן וּמַלְכְוָן יוֹסְפוּן חֵיל יִתְקָרְבוּן וּבְכֵן יְמַלְּלוּן כַּחֲדָא לְדִינָא נִתְקְרַב׃ מַן אַיְתִי בִּיגְלַאי מִמַּדִּינְחָא אַבְרָהָם בְּחִיר צַדִּיקַיָּא בִּקְשׁוֹט קָרְבֵיהּ לְאַתְרֵיהּ מְסַר קֳדָמוֹהִי עַמְמִין

וישביה ו׳ וסימ׳ היושב על חוג הארץ • כמו כן ימותון • העיר ההללה • הוי ליבלם כסרם • וישתמר חקות עמרי • אשר עשריה מלאו: צבאם ז׳ וסימ׳ נמסר לעיל בריש סימן ל״ד: ותדבר ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ותדבר נא אמתך • ותדבר ולא תאלם • למה תאמר יעקב ותדבר ישראל: יעבור ז׳ מ״ל וסימ׳ נמסר לעיל בסי׳

בסוף סימן כ״ו: העיר ה׳ בקריא׳ וסימ׳ מי העיר ממזרח צדק יקראהו • הברו החצים • ובשנת אחת לכורש דריש עזרא • ותכרו דסוף ד״ה • ויקומו ראשי האבות:

אבן עזרא

המסכן • יש אומרים כי המסכן כמו סוכן הוא המושם על האוצרות וכן הוא המסכן שהוא מסכן על תרומה ויש מכון שהוא תואר שהוא אצור באוצר שהוא תרומה לעשות ממנו פסל: יבחר • בעל התרומ׳: לא ימוט • לא יחזקנו במסמרי׳ • הלא תדעו במיקול הדע׳ שהוא העיק׳ והלא תשמעו • שילמדוהו אותם אחרי׳ והלא הוגד מראש • וזה למטה מכל הדעות: מראש • מיום היותכם ואם אין לכם דעת הלא הבינותם מוסדות ה הארץ: היושב • חוג • מגזרת ובמחוגה והטעם הכלי העושה החוג והוא הקו ה הסובב בעגול והנה לעד כי הארץ עגולה לא רבועה ואם אין צורך לפסוק כי הדבר ידוע בראיות גמורות וטעם היושב שהכל מלא כבודו: כדוק • כטפריר והוא קרוב מתבנית האהל ואלה השמי׳ אינם האופני׳: וימתחם • כמו ויפרשם: לשבת • תחתיו והטעם כי השם הוא היושב על חוג הארץ: הנותן רוזני׳ • שבגי׳ כמו מחתת רזון כי שמו התואר ישתנו: אף • הטעם כעצים שאבדו כאלו לא נטעו מבנין נפעל זורעו מ מבנין שלא נקרא שם פועלו: בל שרש • פעל מבנין פעל הקל: וגם נשף • כמו נשפת ברוחך וטעם וגם כמו עוד: ואל • הטעם יאמר לעובדי הפסל היש בבני אדם בעיניכם נכבדים מהרוזנים ו והשופטים הלא תראו שהשם ישמידם כרגע: ואשוה • אהיה שוה עמו וטעם קדוש כי השם קדו׳ מהשתוו׳ עם אחד ממעשיו אף כי עם מעשה מעשיו: שאו • מי ברא אלה • הבריאו׳ שהם שם ומי הוא ה המוציא בכל יום ב במספר צבאם וזה כנגד הרואה׳ גם יתכן להיותו רמז לכוכבי לכת שיש מספר באות ידוע לכל אחד אבל השם רק בני קדם וכל חכמי המזלות עד היום לא יוכלו לעמוד על אמונת מספ׳ באות כל אחד או ידבר על מספר הכוכבים שהם בגלגל העליון כי אין יכולת בחכם לדעת מספרם: מרוב אונים • שיש לשם ושהוא אמיץ כח: איש לא נעדר • והטעם על המספר או על עצם כל כוכב כי איננו מת לעולם והנה איש כמו עצם וכן ואשים בבריאל: למה • נסתרה דרכי • אין השם רואה מה אני עושה וככה משפטי: יעבור • והטעם יעבור ממני משפטי ולא ישפטני על דרכי: הלא ידעת • בשקול הדעת כי בראיות גמורות ידע המשכיל את בוראו: אם לא שמעת • שיהיה מאמין בדברי המשכילים: אלהי עולם • אלהי כח והטעם כאשר היה כן הוא ולא ישנה: בורא קצות הארץ • כבר פרשתי בסדר בראשית כי בורא קרוב מגזרת גוזר וטעם קצות הוא הקו הסובב ועל דעת חכמי תושיה כי הקו איננו גוף ואחר שהוא השם עומד לעולם והנה הארץ לעד שהוא מעמיד אותה תמיד בתוך הגלגלים על בלימה לא ייעף ולא ייגע ואין חקר לתבונתו והנה לעולם לא תתום גבורתו וחכמתו • ויש אומרים כי נסתרה דרכי רמז על הגרות שישראל יחשבו כי השם לא ידעם או אם ידעם לא יוכל להושיעם: נותן • הוא איך ייגע והוא הנותן ליעף כח ולאשר אין אונים לו ירבה עצמה על משקל חכמה: ויעפו • והנערים שיש להם כח ייעפו והבחורים יכשלו: וקוי ה׳ יחליפו • קודם תום הכח הראשון יבא כח אחר מהשם להם וכמוהו אם יכרת ועוד יחליף ואת הלשון קרובה בלשון קדר: יעלו אבר • כמו כנף מי יתן לי אבר ויתכן היות זה הטעם כי ישראל שקוו השם הוא יחזיקם וישיבם אל ירושלם והבבליים שהם גבורים יכשלו: החרישו • כאלו אמר החרישו ושמעו אלי: ולאומים יחליפו כח • אם יש בהם יכולת יגשו • אחרי שיחליפו כח אז ידברו ונקרב למשפט לדעת אי זה גבור: מי העיר • הקדמונים אמרו כי זה רמז על אברהם שהתגבר על המלכים וסבר הגאון והראיה שאמר אחר כן זרע אברהם אוהבי גם זה נכון ולפי דעתי שהוא רמז על כורש כי כל הפרשה היא דבקה וכן כתוב קורא ממזרח עיט והנה אחריו העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי והפרשה כולה מפורש שם כורש ממזרח כי עילם צפונית מזרחית בבל: צדק יקראהו לרגלו • ופגע או צדק יקראהו בכל מקום לכתו:

רשי

המסכן תרומה • אותם באו לעשותו של עץ המלומד להבחין להבדיל בין עץ המתקיים לשאר עצים עץ שלא ירקב מהר יבחר. המסכן המלומד כמו ההסכן הסכנתי. תרומה הפרשה ברירת העצים: הלא תדעו • מוסדות הארץ מי יסדם ואותו היה לכם לעבוד: חוג • לשון מחוגה עוגל קומפס בלע״ז: ויושביה • לפניו כחגבים: כדוק • כיריעה טיילא בלע״ז: אף בל נטעו • אף הרי הם כמי שלא נטעו: אף בל זורעו • ועוד יתיר מכאן שיעורשו ויעקרו כאילו לא זורעו זריעה פחותה מנטיעה: בל שורש בארץ גזעם • לכשיעקרו לא ישריש הגזע באר׳ שיהא מחליף כל שורש שבמקרא טעמו באות ראשונ׳ ונקודה הרי״ש פתח וזה טעמו למטה ונקוד קמץ לפי שהו׳ לשון פועל אירדיציי״ר בלע״ז: ומי ברא אלה • כל הצבא אשר תראו במרום: מרוב אונים • שיש לו ושהוא אמיץ כח איש מן הצבא לא נעדר שלא יקר׳ בשם: למה תאמר • עם יעקב ותדבר בגלות: נסתרה דרכי מיי׳ • העלים מנגד עיניו כל מה ש שעברנוהו והטיל עלינו אותם שלא ידעוהו: ומאלהי משפטי יעבור • העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהיה לו לשלם ל לאבותינו ולנו: בורא קצות הארץ ואין חקר לתבונתו • ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבות למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת על ידי היסורין: נותן ליעף כח • וסופו להחליף כח לעייפותכם: ויעפו נערים • גבורת אויביכם המנוערים מן המצות תיעף: ובחורים כשול יכשלו • אותם שהם עכשיו גבורי׳ וחזקי׳ יכשלו ואתם קויי ה׳ יחליפו כח חדש וחזק: אבר • כנף: החרישו אלי • לשמוע דברי: איים • אומות: יחליפו כח • יתקשטו ויתחזקו בכל גבורת׳ אולי יעמדו בדין בכח: יגשו • הלוס׳ ואז משיגשו ידברו: למשפט נקרב׳ • להוכיחם על פניהם: מי העיר ממזרח • אותו שצדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברהם ל להביאו מארם שהוא במזרח וצדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך: יתן לפניו גוים • מי שהעירו ממקומו להשיעו הוא נתן לפניו ארבעה מלכים וחיילותיהם:

ירד

ירד. ירדה: יתן כעפר חרבו. רמא כעפרא קטילין קדם חרביה כתן את חרבו עושה חללים רבים כעפר ואת קשתו כתן מרבה הרוגים ונופלי׳ כקש נדף: ירדפם יעבר שלום. הלך כל מעברותיו בשלום לא נכשל ברודפו אותם: אורח ברגליו לא יבא. דרך אשר לא בא בה קודם לכן ברגליו. לא יבא לא היה רגיל לבא: מי פעל ועשה. לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש. לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת: אני יי׳ ראשון. להפליא פלא ולעזור: ואת אחרונים אני הוא. אף עמכם בנים אחרונים אהיה ואעזור אתכם: ראו איים. עוברי ע״ז הגבורות שעשה וירא: קרבו ויאתיון. זה אצל זה כאספים להלחם כשיראו ה׳ הגאולה: איש את רעהו וגו׳. יאמר חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם: ויחזק חרש. נוסך הפסל: את צורף. המרקעו בזהב: מחליק פטיש. באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה: את הולם פעם. הוא המתחיל בה כשהיא עשת ומכה בכל כחו: אומר לדבק טוב הוא. על אותן שהיו מחזרי׳ אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל. דבק. סולדורא בלע״ז: ויחזקהו. לכלם במסמרים: לא ימוט. כולם יחזקו זה את זה: ואתה ישראל עבדי. ועליו אני לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כך נראה לי חיבור הענין לפי פשוטו ומדרש אגדה בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברהם. ראו איים אותה מלחמ׳ ויראו שם כתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם כתיירא מהם לפי שהרג את בניו את בני עילם שהם תמם: איים. כשם שאיי הים משויימין בעולם כך אברהם ושם היו מ משויימין בעולם: איש את רעהו יעזורו. זה עוזר את זה בברכו׳ ברוך אברם וזה עוזר את זה ב במתנות ויתן לו מעשר מכל: ויחזק חרש. זה שם שהיה נפח לעשות מסמרו׳ ובריחים לתיבה: את צורף. זה אברהם שהיה צורף את הבריות לקרבן אל השכינה: את הולם פעם. זה אברהם שהלם כל המלכים ה הללו פעם אחת: אומר לדבק טוב הוא. טוב לידבק באלוהו של זה: ויחזקהו. שם לאברהם להיות דבק בהקדוש ברוך הוא ולא ימוט:

ומלכים ירד. ישליט אחרים על מלכים כי זאת המלה מבנין הפעיל והטעם כמו עשה וירד מיעקב: יתן כעפר חרבו. חרב כל מלך וי״א כי היו לו חרבות רבות וקשתות תשופינה כקש נדף: ירדפם. ירדף אחרי המלכים ויעבר בשלום ולא יעף כאילו לא בא ברגליו האורח: מי עשה. כדרך תיקון כמו וימהר לעשות אותו והטעם מי פעל זה השם עשה שהוא קורא הדורות מראש קודם שיהיו והטעם שידע כל ה הדורו׳ הבאים ויקרא כל דור לעמוד בעתו: אני יי׳. הראשון לכל הדורות שעברו ועם אחרונים אני הוא: ראו איים. גבורת כורש: קרבו. אלה: ויאתיון. מלה שלימה כי היו״ד תחת ה״א ה הנח שהוא למ״ד הפעל: איש. כל אי ואי וכל אים ואים וכל גוי וגוי יוסיפו לעבוד ע״ז אולי ימלטו מיד כורש: ויחזק. מחליק. מגז׳ והנכי איש חלק: פטיש. ידוע כמו וכפטיש יפוצץ סלע: הולם פעם. מגזרת והלמה סיסרא והוא הברזל שיוכה עליו בו ופעם יתכן היותו כלי הברזל שיכו עליו ו ונקרא פעם בעבור ש שיוכה עליו או הולם פעם כלי אחר: אומר לדבק. עד שיהיה הדבק טוב: ואתה. אלה הם עובדי עבודה זרה דברי הנבי׳ ואתה ישראל עבדי וטעם זכר אברה׳ כי הוציאו מבין עובדי עבוד׳ זרה ואוהבי איננו כמו אהובי כי אוהבי פעול אוהבי פועל יוצא מ מאוהב ומדבק באהוב והוא הפעול: אשר מקצות הארץ. שהיו בבבל והיא רחוקה מ מארצם: ומאציליה. מגדוליה הם כאצלים מהכל כמו ואצלתי מן הרוח וכן ואל אצילי בני ישראל או פירושו מבין אציליה: אל תשתע. תי״ו לבנין התפעל ובא פ״א ה

נרדף ה׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר בחקתי: וייראו ו׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ וכל העם ישמעו וייראו ולא יזידון. והנשארים ישמעו וייראו. וכל ישראל ישמעו וייראו דבן סורר. ראו איים וייראו. יראו רבים וייראו. יראו צדיקים וייראו. וחד דהמה ואביהם וייראו: צרף ד׳ חס׳ וסימ׳ הפסל נסך חרש וצרף קדמא

ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו: ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא: מי פעל ועשה קרא הדרות מראש אני יהוה ראשון ואת אחרנים אני הוא: ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון: איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק: ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם אמר לדבק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט: ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי: אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך: אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי: הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך: תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך: כי אני יהוה אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל תירא אני עזרתיך: אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם יהוה וגאלך קדוש ישראל: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות

ומלכין תקיפין תבר רמא כעפרא קטילין קדם חרביה כקשא רדפינון קדם קשתיה: רדפינון עדא שלם חילת אורח ברגלוהי לא עלת: מן אם אילין קיים אם ועביד וסדר דריא מלקדמין אנא יי ברית עלמא מבראשית אף עלמי עלמיא דילי אינון בר מיני לית אלהא: חזו נגוותא ודחלון דבסיפי ארעא זועו יתקרבון ואתון: גבר ית חבריה יסעדון ולאחוהי יימר תקיף: הלא יבהתון בעובדיהון דמתקיף נגרא עם קינאה מחי בפטישא עם דמטפח בקורנסא זימנא אמר על דבקא תקין הוא ומתקיף ליה במסמרין דלא יצטלי: ואת ישראל עבדי יעקב דאתרעיתי בך זרעיה דאברהם רחמי דקריבתך מזרעית ארע ומלכוותא בחרתך ואמרית לך עבדי את אתרעיתי בך ולא ארחיקינך: לא תדחל ארי בסעדך מימרי לא תתבר ארי אנא אלהך אתקפינך אף אסעדינך אף אחדינך בימין קושטי: הא יבהתון ויתכנעון כל עממיא דהוו מתגרין בך יהון כלמא ויבדון אנשי דינך: תבעינון ולא תשכחינון לאנשי מצותך יהון כלמא וכלא מידעם גברין דהוו מתגרין למעבד עמך קרב: ארי אנא יי אלהך מתקיף ימינך דאמרית לך לא תדחל מימרי בסעדך ולא תדחלון שבטיא דבית יעקב זרעיתא דישראל מימרי בסעדכון אמר יי ופריקכון קדישא דישראל: הא שויתיכון למורג תקיף חדת מלי ספורין

דפסו׳. ויחזק חרש את צרף. הוביש כל צרף כפסל. ויוצא לצרף כלי: ויאבדו ב׳ וסימ׳ הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך. כשוב אויבי אחור: פיפיות ב׳ ומל׳ וסימ׳ הנה שמתיך למורג חרוץ חדש. וחרב פיפיו׳ בידם:

ואתה ישראל עבדי: אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת. ואתה ישראל עבדי. הקנוי לי משני אבות: זרע אברהם אוהבי. שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה: אשר החזקתיך. לקחתיך לחלקי כמו וישלח ידו ויחזק בו: מקצות הארץ. משאר האומות: ומאציליה. מן הגדולים שבהם: קראתיך. בשם לחלקי בני בכורי ישראל: ולא מאסתיך. כעשו שמאסתי בו ואת עשו שנאתי: אל תשתע. אל ימס לבך להיות כשעוה זו וזה הכלל כל תיבה שתחלת יסודה שי״ן כשבא לדבר בלשון מתפעל או תתפעל או יתפעל התי״ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו וישתומם וישתמר חוקות עמרי תשתכרין תשתפך נפשי: תולעת יעקב. משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה. תולעת ווירמי״א בלע״ז: מתי ישראל. מספר ישראל: למורג חרוץ. כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים חריצים כעין כלי כפתים של ברזל שקורין לימ״א בלע״ז וגוררין על הקשין של שבלין ומחתכן עד שעשו תבן דק: חדש. כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משכתיתן הוחלקו פיות חריציו: בעל פיפיות. הם חידודי החריצין:

הפועל קודם התי״ו כמשפט הלשון והטעם תרפה כמו שעו מני: הן. הנחרים בך. מבנין נפעל מגזרת חרי אף וכמו נחרו בי והטעם על בני בבל כי בעת פקדת הש״י על בבל והחריבם פקד את בניו ושבו לגבולם במצות כורש: תבקשם. מצותך. חסר נו״ן על כן מדגש הצד״י על משקל מלקות וכן אוהב מצה כי יכנו אנשים: וכאפס. כמו לא: כי. מחזיק ימינך. כי זה דבר פלא שנלכדה בבל ונהרגו בחוריה במרוצה ונמלטו ישראל: אל תיראי תולעת. שהיה ישראל נחשב כתולעת בעיני הבבליי׳ והטעם אל תיראי שתהרגי עם הבבליים: כי אני עזרתיך. פועל עבר תחת עתיד והטעם כי כל הגזירות העתידו׳ להיותם חשובות כאילו הם עוד כי עבר ועתיד הם כנגד הנבראים לבדם: הנה. למורג. ידוע וכמוהו המוריגי׳: חרוץ. שהוא גזור כמשפט כמו כן משפטיך אתה חרצת. אל תיראי בעבור שהכתוב ידבר עם ישראל בלשון נקבה גם לשון זכר בפסוק אחר כי טעם הנקבה העדה ואיננה נקבה ממש. וטעם

ידום

תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים: תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם ואתה תגיל ביהוה בקדוש ישראל תתהלל: העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה אני יהוה אענם אלהי ישראל לא אעזבם: אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים: אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו: למען יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יהוה עשתה זאת וקדוש ישראל בראה: קרבו ריבכם יאמר יהוה הגישו עצמותיכם יאמר מלך יעקב: יגישו ויגידו לנו את אשר תקרינה הראשנות מה הנה הגידו ונשימה לבנו ונדעה אחריתן או הבאות השמיענו: הגידו האתיות לאחור ונדעה כי אלהים אתם אף תיטיבו ותרעו ונשתעה ונרא יחדו: הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם: העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי ויבא סגנים כמו חמר וכמו יוצר ירמס טיט: מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק אף אין מגיד אף אין משמיע אף אין שמע אמריכם: ראשון לציון הנה הנם ולירושלם מבשר אתן:

תקטיל עממיא ותשיצי ומלכותא כמוצא תשוי: תידרינון ורוחא תיטולינון ומימריה כעלעולא לקשא יבדר יתהון ואת תבוע במימרא דיי בקדישא דישראל תשתבח: ענותניא וחשיכיא דמחמדין לאולפנא הא כצחי למיא ולא משכחין רוחיהון בסגופא משלהיא אנא יי אקבל צלותהון אלהא דישראל לא ארחיקינון: אקרב גלותהון מביני עממיא ואידברנון באורח תקנא ואפתח להון על נגרין נהרין ובגו משריין מבועין אישוי מדברא לאגמין דמיין וארע בית צחוונא למבועי מיא: אתן במדברא ארזין שיטין והדסין ואעין דמשח אירבי במישר בירוין מורנין ואשכרועין כחדא: בדיל דיחזון וידעון וישוון דחלתי על לבהון ויסתכלון כחדא ארי גבורתא דיי עבדת דא וקדישא דישראל ברא יתה: קריבו דינכון אמר יי אעילו חזותכון אמר מלכיה דיעקב: יתקרבון ויחוון לנא ית דערעיננא קדמיתא מה אינון חוו ונשוי לבנא ונדע סופהון או דעתידין למיתי בסרונא: חוו דאתיין לסופא ונדע אם לטעון דאית בהון צרוך אתון פלחין אם יכלין אינון לאיטבא ולאבאשא ונסתכל ונירון כחדא: הא אתון למא ועובדיכון לא מדעם תועיבא דאתרעיתון ביה לכון: אייתיתי בגלאי מלך דתקיף מרוח צפונא וייתי כמפק שימשא בגבורתיה ממדינחא אגבריניה בשמי וייתי וידוש שלטוני עממיא כמא דדישין ית עפרא וכפחרא דעריך ית טינא: מן חוי מן אולא ונדע ומלקדמין ונימר קשוט אף לית די מחוי אף לית דמבסר אף לית דשמע למיליכון: פתגמי נחמתא דאתנביאו נביא מלקדמין על ציון הא אתו ולירושלם מבסר אתן:

במץ ב׳ וחס׳ וסימ׳ וגבעות כמץ תשים • כי אם כמץ אשר הדפנו רוח: תגיל ב׳ וסימ׳ ואתה תגיל ביי׳ בקדוש ישראל תתהלל • ונפשי הגיל ביי׳: תתהלל ב׳ וסי׳ בקדוש ישראל תתהלל • אשה יראת יי׳: לאגם ג׳ פתחין

וסימ׳ לעיל בסימ׳ לה׳: וישימו ג׳ רפין בקריאה וסימ׳ ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם • למען יראו וידעו • וישימו באלהם בסלם: ונדעה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ הוציאם אלינו ונדעה אותם • יגישו ויגידו לנו • הגידו האותיות לאחור: ונדעה בשלמי הרעה הזאת • ונודעה התצליח דרכינו דפסל מיכה • וחד פליגי וסימ׳ ונדעה נרדפה לדעת:

אבן עזרא

וטעם תדוש הרים משל לבבליים: תזרם • רמז שיאבדו רוב הבבליים גם ישראל ששללו הבבליים: העניים • כאשר תשובו מבבל אל ירושלם: בצמא • חרבה כמו ונשתו מים מהים: אני יי׳ אענם • אני אלהי ישראל כי אני מוסף אחר עמו כמשפטו: אפתח • שפיים • הם גבוהים הפך בקעות גם זה פלא להיות כהר על שפי: אשים מדב׳ • שאין שם יישוב: אתן במדבר ארז שטה • חסר וי״ו ארז ושטה כמו שמש וירח עמד: תדהר ותאשור • אילנים וכל אלה סביבות הנהרים כי בכל מקום שהוא חם׳ מים לא יצמחו: למען יראו • האביונים יראו בעיניהם וישימו לב: וקדוש ישראל בראה • כפי דעתי כמו גזר זאת ולפי דעת רבים שהשם יביא מים ולא מים: קרבו • כווי מהבנין הכבד הדגוש על משקל ברכו יי׳: עצומותיכם • כמו ריבכם וכן ובין ע עצומים יפריד ויתכן היותו מגזרת עצום והכה הוא תואר ה הרבים: יגישו • הצלמים והכה טעם קרבו עם ישראל שלא היו מאמינים והיו ע עובדים גם בבבל צ צלמים וטעם ריבכם עד שנראה אי זה טוב: הגידו • מדבר עם הצלמים: האותיות • מגזרת אתא בקר וטעם העתידו׳ הבאות לאחור הוא הזמן ה הבא כי הזמן שעבר יקרא לפנים אז נדע כי יש בכם כח להטיב ולהרע: ונשתעה • ונספר ותרגום ויספר משה בארמי׳ ואישתעי׳ ויש אומרים כמו ואל תשתע: הן אתם • סימן לצלמים: מאפע • כמו אין והבל ואין ריע לו בכל המקרא: תועבה • הטעם איש תועבה יבחר בכם או לתועבה יבחר בכם עובד אתכ׳: העירותי • כפתח הה״א בעבור ה הע״ן שהוא אחריו: מצפון • כי עילם בפאתית מזרחית לבבל ותחסר מלת איש וכן הוא העירותי איש מ מצפון והוא כורש: ויאת • מלה זרה בעבור שהפ״א ואלמ״ד מאותיות הנח והיה ראוי להיותו על משקל ויפן וכאשר כעלם האלף הרחיבו מה שים לפניו כמשפט אותיות הגרון על כן כפתח היו״ד והנה הוא מבנין הקל: ויבא • באדרכות: סגנים • או במחנה סגנים וירמסם: מי • וכאמר צדיק • צדקו דבריו והפך הכזב והנה אין משמיע ואין מי שומע אמרי הצלמים כי פה להם ולא ידברו: ראשון • ראשון אחר ראשון וזה תאר המבשר יהנה • הם שיאמר המבשר לציון והנה במרך והנם והכפל להורות על המהירות: ונרא

רשי

תדוש הרים • מלכים ושרים: תזרם • תזרה אותם כבמזרה לרוח • והרוח תשאם תאיהם לגיהנם: מבקשים מים • כתנבאת הנביא על אחרית הימים לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי יי׳ ישוטטו לבקש את דבר יי׳ ולא ימצאו וכשישוב אפו יכין להם לחם ומים ישכין שכינתו ורוחו בפי נביאיהם: נשתה • לשון ונשתו מים מהים לשון ה השאת והסבר ובלן לשו׳ חורבה ויובש ולכך התי״ו מודגש׳ שהרי באה במקום שתים שאין שאת בלא תי״ו והיה לו לומר לנקבה נשתתה שהרי לזכר יחיד יאמר נשתה ולרבים ונשתו: נהרות • לב מבין לתור׳ ולנבואה: מדבר • מקום שלא היתה חכמת תורה • אתן במדבר ארז שטה • כל מיני יישוב אף בם אתן כל מיני חכמה וטובה ושלום: תדהר ותאשור • שמות אילני סרק העשויין לבניין: קרבו ריבכם • כל האומו׳ בואו וריבו והתווכחו עם בני: עצומותיכם • טענות בריאות וחזקות שלכם ולשון ריב הוא זה בלשון משנה שנים שהיו מתעצמין בדין במסכת סנהדרין: יגישו • האומות את נביאיהם וקוסמיהם: ויגידו לנו את אשר תקרינה • לעתיד: הראשונות • שהיו קודם בריאת עולם ועל מה נבראו מה הנה: או הבאות • לעתיד ישמיענו ונראה אם יש בהם ממש ש שיתקיימו דבריהם: הגידו האותיות לאחור • המופתים הבאים באחרונה: ונשתעה • ונספר דבריכם ויספר מתרגמ׳ ואישתעי: הן אתם מאין • ודבריכ׳ איך יתקיימו: ופעלכם מאפע • איככם אלא פועים ומריעי׳ קול להטעו׳ בדברי כזב: תועבה • הנתעבים הם יבחרו בכם ולא הקב״ה • ולא עבדיו ולא משרתיו: העירותי מצפון ויאת • אני מגיד העתידות הנני מעיר לבנו׳ חרבות ירושלם את כורש מצפון ויאת על בבל להחריבה: ממזרח שמש יקרא בשמי • כל ממלכות הארץ נתן לי יי׳ אלהי השמים ונראה שארץ פרס במזרחי׳ צפונית היא לארץ ישר׳ • ד״א העירותי מצפון את נבוכד נצר להחריב את עירי ויאת וכורש העירותי ממזרח שיקרא בשמי לבנות את עירי שמלכות פרס במזרח ארץ ישראל היא שנאמר ראיתי את האיל וגו׳ וי״ת אייתיתי בגלאי מלך דתקיף מרוח צפונא וייתי כמיפק שימש בגבורתיה ממדינחא אגבריניה בשמי: ויבא סגנים • ויבא על מלך בבל ועל שריו כאשר בא ל לרמוס על חומר וכמו יוצר חרשים ירמוס טיט לכלי חרס כן ירמוס הוא סגנים: מי • מנביאי הבעל הגיד כמוני דבר העתיד לבא • ומי מלפני הגידם ולכשתבא נאמר שהוא צדיק שנבואתו צדק: אף אין מגיד • אבל אין בכם שיגיד עתידה ותתקיים: אף אין שומע אמריכם • שיעיד בבא העתיד פלוני נביא הבעל ניבא אותה מלפני׳: ראשון לציון הנה הנם • מלך ראשו׳ שיתן לב לבנין הבית זה הוא שאמרתי ועפ״ש שלא תגמר הגאולה על ידו הוא יהיה המתחיל מי בכם מכל עמו • הנם • זקני ישראל יהיו כנוכ׳ על פי דברו לעלו׳ מן הגולה ולהתחיל: ולירוש׳ מבשר אתן • בהוסן הימים חגי זכריה אשר יזרזום לבנות בימי דריוש השלישי לפרס:

ואֵרֶא וְאֵין אִישׁ וּמֵאֵלֶּה וְאֵין יוֹעֵץ וְאֶשְׁאָלֵם וְיָשִׁיבוּ דָבָר׃ הֵן כֻּלָּם אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ נִסְכֵּיהֶם׃

הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃ לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ׃ קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃ לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵילוּ׃

כֹּה־אָמַר הָאֵל יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃ אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם׃ לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃ אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃ הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃ יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר

וּגְלֵי קֳדָמַי וְלֵית גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין וּמֵאִלֵּין וְלֵית דִּמְלִיךְ מִלָּךְ וְשָׁאֵילְתִּינוּן אִם יְתִיבוּן פִּתְגָם׃ הָא כּוּלְּהוֹן לִמְאוּ וְלָא מִדַּעַם עוֹבָדֵיהוֹן בִּיזָא וְתַבְרָא עֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן׃

הָא עַבְדִּי מְשִׁיחָא אֲקָרְבִינֵיהּ בְּחִירִי דְּאִתְרְעֵי בֵיהּ מֵימְרִי אֶתֵּן רוּחָא דְקוּדְשִׁי עֲלוֹהִי דִּינִי לְעַמְמִין יְגַלֵּי׃ לָא יִצְוַח וְלָא יִכְלֵי וְלָא יָרִים לְבַר קָלֵיהּ׃ עִנְוְתַנַיָּא דְּמַן אִינוּן לְקַנֵּי רָעִיעַ לָא יִתְבַּר וְחַשִּׁיכַיָּא דִּכְבוּצִין עֲמֵי לָא יְטַפֵּי לְקוּשְׁטָא יַפֵּיק דִּינָא׃ לָא יִלְהֵי וְלָא יִלְאֵי עַד דְּיִתְקֵן בְּאַרְעָא דִּינָא וּלְאוֹרַיְתֵיהּ נַגְוָן יְכַתְּרוּן׃ כִּדְנַן אֲמַר אֱלָהּ עָלְמָא יְיָ דִּבְרָא שְׁמַיָּא וּתְלָנוּן שַׁכְלֵיל אַרְעָא וְדַיָּרַהָא יָהֵב נִשְׁמְתָא לְעַמָּא דִּי עֲלַהּ וְרוּחַ לִדְמְהַלְּכִין בַּהּ׃ אֲנָא יְיָ רַבִּיתָךְ בְּקוּשְׁטְ וְאַתְקֵיפִית בִּידָךְ וְאֶתְקְנִינָךְ וְאֶתְּנִינָךְ לִקְיָם עַם לִנְהוֹר עַמְמִין׃ לְמִפְתַּח עֵינֵי בֵית יִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן כְּסָמַן מִן אוֹרַיְתָא לְאַפָּקָא גָּלְוָתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּאִינוּן דָּמַן לַאֲסִירִין וּלְמִפְרַקְהוֹן מִשִּׁעְבּוּד מַלְכְוָתָא דְּאִינוּן עֲנִינִין כַּאֲסִירֵי קְבַל׃ אֲנָא יְיָ הוּא שְׁמִי וִיקָרִי דְּאִתְגְּלֵיתִי עֲלֵיכוֹן לְעַם אוֹחֲרָן לָא אֶתֵּן וְתוּשְׁבַּחְתִּי לְפָלְחֵי צַלְמַיָּא׃ קַדְמֵיתָא הָא אֲתָאָה וַחֲדַתָּן אֲנָא מְחַוֵּי עַד לָא אַתְיָן אַבְסַר יָתְכוֹן׃ שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲדַתָּא אִמְרוּ תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ מִסְּיָפֵי אַרְעָא נָחֲתֵי יַמָּא וּמְלֵהּ נַגְוָן וְיָתְבֵיהוֹן׃ יְשַׁבַּח מַדְבְּרָא וְקִירְוִין דְּיָתְבִין בֵּיהּ פַּצְחִין

ד' פסוקים מיחדין דכל חד וחד לית זוגה וסימ' אין קדוש כיי' אין אין ואין. מדוע באתי ואין ואין ואין. מי הגיד בראש ונדעה אין אין אין. יש אחד ואין אין ואין: וישיבו ג' רפין בקריאה וסימ' גבריא שאילו למיכל.

ופידושן בסדר דברים: ד' מל' בקריאה בליש' שבירה וסימ' אחרי שבור חנניה. קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה. וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ. ואוכלי פת בגו ישברוהו: עינים כ"ח בקריא' וסי' הנה הוא לך כסות עינים. ותשב בפתח עינים אשר. חכלילי עינים מיין. מכלות עינים דבחקתי. נופל וגלוי עינ'. וחברו. וכליון עינים דכי תבא עם יפה עינים. שמעו נא זאת עם סכל. וגבותם מלאת עינים סביב. וכל בשרם וגביהם. בתוך בית המרי אתה יושב. ומשקרות עינים. טהור עינים דתריסר. נגששה כעורים קיר. לפקוח עינים עורות. על אבן אחת שבעה עינים. ברה מאירת עינים. גבה עינים ורחב לב. עינים להם ולא יראו. וחברו. ושח עינים יושיע. עיני' הייתי לעור. עינים רמות לשון שקר. מאור עינים ישמח לב. רום עינים ורחב לב. למי חכלילות עינים. טוב מראה עינים מהלך נפש:

רשי

וארא ואין איש. תמיד אני מביט בנביאי הבעל ואין איש מגיד דבר עתיד: ומאלה. מכל אלה העתידות לבא ואין מהם יועץ שעמד בסוד יי' וידע אותם: ואשאלם וישיבו דבר. אשר ישיבו דבר אם אשאלם: הן כולם און. יש לכם לדעת שכל נביאי עבודה זרה און ואפס כל מעשיהם: נסכיהם. צלמי מסכותם שפסל כסף חרש ויונתן תרגם בענין אחר. ראשון לציון וגו'. פתגמי נחמתא דאיתנביאו נביאיא דמלקדמין לציון הא אתו ולפי התרגום כל הענין מדבר במלך המשיח ובגאולה אחרונה אבל אני רואה כנואה שנתנבא ישעיה על כורש כולה בלשון הסינגון של פרשה זו אני יי' העירותיהו בצדק קורא ממזרח עיט האותיות שאלוני מגיד מראשית אחרית כולה נוטה אחר ענין פרשה זו: הן עבדי אתמוך בו. הן עבדי יעקב אינו כמותכם כי אתמוך בו: בחירי. ישראל קרוי בחירו כי יעקב בחר לו יה ואומר למען עבדי יעקב וישראל בחירי. אותו רצתה נפשי. עליו נתתי רוחי להודיע נביאיו את סודו וסופו משפט לגוים יוציא שנאמר והלכו גוים רבים וגו' וירנו מדרכיו וגו': ולא ישא. לא ישא קול לא יצטרך להוכיח ולהתנבאות אל הגוים שהם מעצמ' יבואו ללמוד מהם כענין שנא' נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: קנה רצוץ לא ישבור. תירגם יונתן ענותניא דאינון כקניא רעיעא לא יתברון וחשיכיא דאינון כ כבוצין עמי ככר כבה לא יטפי פשתה כהה פתילת פשתה לחה שקרובה ליכבות מלך שלה' לא יגזול את הדלים ולא ירצץ את העניים ואת החלשים: לא ירוץ. כמו לא ירצץ כי מלאה הארץ דיעה וישמעו להם כענין שנאמ' כי אז אהפוך אל עמים וגו' ואז ולתורתו איים ייחלו כולם ישמעו לתורתו: האל יי'. בעל הדין ובעל הרחמים: בורא השמים. תחלה כמין פקיע של שתי ואחר כך נטה אותם כדאיתא במסכת חגיגה: וצאצאיה. ובורא את היוצאים ממנה: נותן נשמה. נשמת חיים: לעם עליה. לכולם בשוה: ורוח. קדושה: להולכים בה. למתהלכי' לפניו: קראתיך. לישעיה הוא אומר: ואצרך. כשיצרתיך זאת היתה מחשבתי שתשב את עמי לבריתי ולהאיר להם: לאור גוים. כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנאמ' גוי וקהל גוים: לפקוח עינים עורות. שאינם רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי: להוציא ממסגר אסיר. ועל ידי שיתפקחו עיניהם יבאו אסירים ממסגר. דבר אחר לבשרם על גלות העתידה לבא עליהם שסופן לצאת משם: הוא שמי. הוא מפורש בלשון אדנות וכוחו עלי להראות שאני אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן שיהו עובדי אליל מושלים בעמי עולמית ויאמרו ידינו רמה: הראשונות. שהבטחתי לאברהם על גלות מצרים וגם את הגוי וגו': הנה באו. שמרתי הבטחתי. ועתה חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה: תהלתו מקצה הארץ. על כורחם כשיראו את גבורתי ונפלאותי לישראל יודו כל האומות כי אלהים אני: יורדי הים. פורשי בספינות: ומלואו. הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר ווניציא"ה: ישאו מדבר. קול בשיר: חצרים תשב קדר. מדבר קדר שהם דרים עתה באהלים יהיו ערים וחצרים קבועים: יושבי

אבן עזרא

וארא. והנה אין איש מאנשי הצלמים שיגידו זאת: הן כולם. על הצלמים יש אומרים כי וי"ו און תחת יו"ד כי אותיות יהו"א מתחלפות ויתכן היותו כמשמעו הם הבל ואף כי מעשיהם: נסכיהם. יש אומרים מגזרת עגל ומסכה והנכון בעיני הנסכים שיסכו להן שעבדיהם: הן. רובי המפרשים אמרו כי עבדיהם כדיקי ישראל ויאמר הגאון כי הוא כורש והנכון בעיני שהוא הנביא והוא מדב' בעד נפשו כאשר הזכיר ונתתיך לאור גוים ואתנך ל לברית עם: נתתי רוחי. רוח נבואה: משפט. שה העתידות כל אשר יקרא לכל גוי יוכיאנו ולפי דעת הגאון כי כורש יהיה מלך צדק: לא יצעק. כאשר יעשה השופט בחוץ שיתחברו אל ה השופט אנשים: קנה רצוץ. נקר' על שם סופו וככה ובגדי ערומים תפשיט והטעם הוא לא ישבר קנה והטעם לא יכריח: ופשתה לא יכבנ'. שהוא דבר קל עד פשתיה כהה כמו והנה כהה הנגע ויש הפרש ביניהם ב בדקדוק כי כהה של יפירה פועל עבר ואות כהה תואר השם ו והטעם הוא לא יזיק גוי בעבור נבואתו רק יאמר מה שיהיה ב באמת: לאמת יוציא משפטו. כל גוי כאשר הוא עתיד להיותו ב בגזרת השם: לא יכהה. הנביא רמז על הדבק כרוח בגוף: ולא ירוץ. גופו מפעלי הכפל מגזרת רצוץ כמו ירון ושמח והטע' לא ימות או טעמו אדם לא יכריחנו כטעם ה הנזכר למעלה והוא הנכון: עד ישים בארץ משפ'. שתתגלה נבואתו וזה טעם ו ולתורתו תורת נבואתו כמו לתורה ולתעודה כאשר פירשתי: כה. בורא השמים. כיש להם קו שהוא גבול ל להם: ונוטיהם. על הארץ רמז לרקיע: רוקע הא' וצאצאיה. פעל ונפתח הקוף ב בעבור העין הנוסע אזן הלא ישמע: וצאצאיה. הם הצמחים שעל פני האדמה: נותן נשמה. לאדם והם העם אשר עליה: ורוח. לחיות ההולכים ואמר עליה בעבור הליכתו בקומה זקופה: אני. אלה דברי הנביא שאמר לו השם בעד נפשו: ואצרך. שלא יגע בך רע: לברית עם. להקים ברית עם וכן במקום אחר לברית עם להקים ארץ: לפקוח. שהוא מבשר ישראל שיצאו מגלות בבל וכן לאמר לאסורים צאו: אני. הוא שמי. הנכבד כי אין במקרא שם עצם לבדו רק זה לבדו וזה הוא כבודי שאגלה העתידו' לנביא ויגלם על שמי לכבודי ולא תשרת אחר עמו ולא תהלתי לפסילים: שירו. דברי הנביא שכל אנשי היבשה יתנו שבח לשם בשוב ישראל מבבל על כן הזכיר קדר עם יושבי האיים ויורדי הים בשומעם זה הפלא: ישאו. כל מדבר ועריו וכל חצרי' שיושבי' שם קדר והנה הקדריים לעולם בערבה

35

ירונו׃ הגוים יושבי סלע ירימו קול כמו ותעבר הרנה׃ יצוחו. הרמת קול לשמחה או לנגהי וכמוהו צוחה על היין׃ ישימו. ידו כי עשה גבורות השם וכן יאמרו׃ ה׳ כגבור יצא. רמז לגזרות היוצאות על פי השם שהיו בסתר׃ קנאה. בעבור הבבליים עובדי בל׃ יריע׳ מן תרועה׃ יצריח. כמו מר צורח יצעק ואם הם שנים בענינים׃ יתגבר. שנוכחה בבל׃ החשיתי. אלה דברי השם החשתי כמו החרשתי וכן גם אני ידעתי החשו׃ אתאפק. כמו להתאפק׃ כיולדה אפעה. אצעק ואין רע לו ויש אומרים שהוא כן כיולדה שהיא יולדת אפעה כן אשום ואשאף מגזרת אפעה שרף מעופף׃ אשם. משבין כפעל מפעלי הכפל׃ ואשאף יחד. כטעם שואף זורח והנה היה שממה בלב עם שאוף בפה וזה הכתו׳ הוא כנגד שיהיו אנשי העולם חושבים כי אין לו כח להושיע עמו׃ אחריב. ואיך חשבו זה והלא יראו שאחרי׳ הרים וגבעות וכל ה העשב אובים ולעשות מהנהרו׳ איים שירדו שם בני אדם׃ והולכתי. ואני מוליך עורים בדרך לא ידעו כי העור אם היה רגיל בדרך ילך בה בלי א אור ואני אשי׳ המחשך כאילו הוא אור להם ומעקשים למישור יש אומ׳ כי זה רמז לשוב ישראל מבבל׃ נסוגו. הטעם אני יש לי כח כאשר אמרנו ולא לפסילים מושך אחר עמו וכן לפסילי ה המסכה בעבור מלת אתם׃ החרשים. השמיעה והמראה ע עיקרה בלב והנה אלה חרשי לב ועורי לב׃ מי. זה הכתוב לעד על יושר פירושי׃ החשתי. והטע׳ אתם עורים כי תאמרו כי אין עור רק הנביא׃ כמלאכי אשלח. הוא שליח השם וכן כתיב ויאמר חגי מלאך ה׳׃ מי עור כמשולם. כמו וירא מנוה הוא ישולם מגזרת שלם וכן ה המשולם הוא הצדיק׃ ועור כעבד ה׳. שיעבד השם ואם איננו נביא׃ ראות. מלה זרה בעבור התחברות שני משקלי שם הפעל בא המוכרת והסמוך וכן הוא יראו דברי אל ר רבים ולא תשמרם ה הכשם או העין ואזניו יפקחו ולא יסגרום ו ולא ישמעו וזה תמה׃ ה׳ חפץ. זה שלא יביטו להראו׳ צדק השם עד שיגדי׳ תורתו שיפחדו כל עוזביה אז יהיה זה הכתוב עם הבא א אחריו כי השם הראה צדקתו ושם זה העם האומ׳ על הנביא שהו׳ עוד שסוי ובזוי׃ והוא. שסוי. מבעלי הא׳ כמו שוסי׳ את הגרנות׃ הפח. שם הפעל כמו כפיחה ואם הם שני שרשים׃ בחורים. מגזרת חור פתן והטעם שהם אסורים יושבים בתחתית יוצאי השבי השב בעבור שהוא סוף פסוק והוא פועל יוצא השב המשסה׃ מי בכם יגיד זאת. כמו זה הנביא שתאמרו שהוא עור וישמע העתיד וזה לאחור והוא מגזרת אל תאחרו אותי׃ לשנים. מגזרת שסה׃ מי. אז יודה העם ויאמר מי נתננו למשיסה הלא ה׳ זו כטעם זה הוא שחטאנו לו ולא אבו אבותינו שמוע ללכת בדרכיו׃ וישפך עליו. כמו בנות צעדה עלי שור על כל אחד מאבותינו. חמה והוא חמת אפו כמו האהלה שרה אמו׃ ותלהטהו מסביב. מגזרת להט החרב והנה ידו כי אבותם היו עורי לב שלא ידעו׃ ועתה. אמר הנביא אחרי שאתם מודים עתה יגאלכם השם׃ קראתי בשמך. מעלה גדולה כמו ראה קראתי בשם והמעלה היא שאתם שלי כי הכתוב ידמה השרים לנהרים גם אם כמו אם יבאו מתשבון והטעם

מחשך ב׳ וסימ׳ אשים מחשך לפניהם לאור׃ מודעי מחשך׃ למישור ג׳ מראים וסימ׳ נבסר במלכים חלק א׳ סימ׳ ב׳׃ ולא ישמע ד׳ וסימ׳ אליכם פרעה׃ ויסרו אתו ולא ישמע. כל איש אשר יבחרה. ראות רבות ולא תשמר׃ ויצרך ג׳ וסימ׳ בראך יעקב ויצרך ישראל. ויצרך מבטן יעזרך. גאלך ויצרך מבטן׃

ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו׃ ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו׃ יהוה כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יתגבר׃

החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד׃ אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש׃ והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים׃ נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו׃

החרשים שמעו והעורים הביטו לראות׃ מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד יהוה׃ ראית רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע׃ יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר׃ והוא עם בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משסה ואין אמר השב׃ מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור׃ מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלא יהוה זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו׃ וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב׃

ועתה כה אמר יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה׃

יתבין מדבר ערבאי ישבחון מיתי כד יפקון מבתי עלמיהון מרישי טוריא ירימון קלהון׃ ישוון קדם יי יקרא ותושבחתיה בנגוון יחוון׃ יי למעבד גבורן אתגלי למעבד גבורא מתגלי ברגז במלול אף בזיע על בעלי דבבוהי מיתגלי בגבורתיה׃

יהבית להון ארכא מעלמא ואם יתובון לאוריתא ולא תבו כחיבלין על ילידתא יתגלי דיני עליהון יצדון ויסופון כחדא׃ אחריב טורין ורמן וכל עסביהון אייביש ואשוי נהרין לנגוון ואגמין אייביש׃ ואדבר לבית ישראל דדמין כסמן באורח דלא ידעו בשבילין דלא אליפו אדרכינון אשוי קבל קדמיהון לנהור וכפלא למישרא אילין פתגמיא אעבדינון ולא ארחיקינון׃ יסתחרון לאחורא יבהתון בהתא פלחי צלמי דאמרין לצלם מתכא אתון טעותנא׃

רשיעיא דאינון כחרשין הלא אודנין לכון שמעו וחייבי דאינון כסמן הלא עיינין לכון אסתכלו וחזו׃ הלא אם יתובון רשיעיא יתקרון עבדי וחייביא דינביי שלחית עליהון אלא רשיעיא עתידין לאישתלמא פורענות חוביהון ברם אם יתובון יתקרון עבדיא דיי׃ חזיתון סגיאן ולא נטרתון אתפתחא אודניכון ולא קבילתון אולפן׃ יי רעי בדיל לזכאותיה ישראל ירבי לעבדי אוריתיה ויתקיף יתהון׃ והוא עם בזיז ואניס אתחפיאו בהתא עולימין כולהון ובבתי יסורין עגנהון הוו לעדי ולית דמשזיב לביזא ולית דאמר אתיבו׃ מן בכון יצית דא יקביל ויסבר לסופא׃ מן מסר לעדי יעקב וישראל לבוזזין הלא יי מן קדם דחבו קדמוהי ולא אבו למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולא קבילו אולפן אורייתיה׃ ושפך עליהון חימת רוגזיה ותקוף עבדי קרביה אייתי עליהון וקטלו בהון מסחור סחור ולא ידעו ושליטו בהון ולא שויאו דחלתיה על לבא׃ וכען כדנן אמר יי דבראך יעקב ודאתקנך ישראל לא תדחל ארי פרקתך רביתך בשמך דילי את׃

רשי

יושבי סלע. המתים שיחיו כן ת״י מראש הרים יצווחו. מרישי טוריהון ירימון קלהון׃ החשיתי מעולם. זה ימים רבים החשתי על חורבן ביתי והמיר אחרים ולא אתאפק לשון הווה עד עתה ה׳ הציקתני רוחי ומעתה כיולדה אפעה ואשום. אתבהל׃ ואשאף. ואתאוה להשמיד הכל יחד כל אויבי׃ אחריב הרים וגבעות. אהרוג מלכים ושלטונים׃ וכל עשבם. כל הכלוים עליהם׃ אוביש. לשון יובש הוא לענין דבר לח כגון עשב ונהרות׃ והולכתי. ישראל שהיו עורים עד הנה מהביט ה׳ בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה׃ עשיתי. העשה כן לשון נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי׃ החרשי׳ והעורים. על ישראל הוא אומר׃ מי עור. בכם אין אחר כי אם עבדי הוא העור שבכולכם׃ וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להנבא נבואות׃ מי עור כמשולם. מי שהיה עור בכם כבר קבל יסוריו והרי הוא כמשולם כל תגמוליו ויבא נקי׃ ראות רבות. ראיות הרבה לפניכם ואיככם שומרים להביט במעשי ולשוב אלי׃ פקוח אזנים. אני עסוק לפקוח אזניכ׳ על ידי נביאי ולא ישמע איש א מכם את דברי ולשון הוה הוא׃ יי׳ חפץ. להראותכם ולפקוח אזניכם למען צדקו ולכך הוא מגדיל ומאריך לכם תור׳׃ והוא העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא ישים על לב כל זה לומ׳ למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב׃ הפח בחורים כולם. בחוריהם פחי נפש כולם. ת״י ד״א הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמ׳ ובחורי׳ ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא׃ ואין אומר השב. כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב באתנחתותנו הוא רגש׃ יאזין. לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב׃ לאחור. יקשיב וישמע דבר שיעמוד לנו באחרונה וכן תרגם יונתן לאחור לסופא וכן כל לאחור שבמקרא׳ עתיד להיות הוא׃ זו חטאנו לו. זו היא שגרמה את המשסה והבז את אשר חטאנו לו׃ ולא אבו. אבותינו בדרכיו הלוך׃ ולא ידע. יודע הוא אלא אדם שעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעו׃ ועתה. אף על כל זאת כה אמר יי׳ אל תירא׃ כי

רשי

כי תעבר במים. כשעברת בים סוף אתך הייתי: ובנהרות לא ישטפוך. גרותה בין המצריים והאומות המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות: כי תלך במו אש. לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור שאקדיר חמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא גם שם לא תכוה: ולהבה. שתשרוף את האומות כמה שנאמר והיו עמים משרפות שיד גם היא לא תבער בך: נתתי כפרך מצרים. הם היו לפדיון לך שבשוריהם מתו ואתה בני בכורי כלת והייתם חייבים כליה כמו שנאמ' ביחזקאל ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרים: ואתן אדם תחתיך. תמיד אני רגיל בכך: אומר. לרוח צפון תני הגליות שבצפון: ולתימן. שהיא רוח חזקה אל תכלאי מלנשב בחזקה להביא גליותי וכן עורי צפון ובואי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה צריכה חיזוק לכך כתוב עורי תני אבל דרומית שאינה צריכה חיזוק כתוב באי כמות שהיא וכן אל תכלאי: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי בראתיו אף עשיתיו תקנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל כלומר אע"פ שעברו בגולה ונגרה כבר הכנתי להם כל צרכי גאולתם: הוציא עם עור. הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שגלו על שעשו כעורים ועינים להם ולא ראו: כל הגוים נקבצו. אם כל הגוים נקבצו יחדיו מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידה ויוכח בה מפי טעותם או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם קודם שבאו: יתנו עדיהם. שמעתנו שבאו עליהם קודם לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם אביכם הגליות ובאו: ועבדי יעקב אשר בחרתי. גם הוא יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרתי הבטחתי: למען תדעו וגו'. כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת אותי: אנכי הגדתי. הגליות לאברהם: והושעתי. לקיים דברי בעת קץ: והשמעתי. לכם הראשונות: ואין בכם זר. באותן הימים שעשיתי כל אלה לא נראה בכולכם בני האומות אל זר להראות גדולתו ואלהותו בפני: ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעי' ולא ראיתם כל תמונה: גם מיום אני הוא. לא אותו היום לבדו הייתי לבדי כי גם מאז היות יום אני לבדי: אפעל. אם באתי לפעול אין משיב: למענכם שלחתי בבלה. יונתן תרגם בדיל חוביכון אגליתי יתכון לבבל: והורדתי בריחים כולם. ואחתית במשוטין כולהון משוטין הוא עץ שמנהיג את הספינה ומיוסרה: וכשדים. הוליכו אתכם באניות רנתם וגם ים לפרסו על בשורת הגאולה. למענכם שלחתי אשלח מלכי מדי לבבל ואוריד הכשדים בספינות ומשוטין לגולה לארץ מדי וכשדים אוריד באניות שהיתה רנתם בהם: הנותן

אבן עזרא

והטעם כי תעבור במים על מדי ופרס כאשר יזכרו בבבל: כי. נתתי כפרך מצרים. שמלכי מדי יעשו להם רעה: מאשר. ואתן אדם. שאכי בראתים כאשר בראתיך: אל. ממזרח. היא בבל. וממערב היא מצרים ואשור וכתי' והסב לב מלך אשור: אומר. תני. בני: ולתימן. ימין והנה יקבצם מארבע כנפות הארץ בני ובנותי אנשים ונשים: כל. יש אומרים כי נקרא כמו קורא ואיננו נכון רק הוא כמשמעו כל הנקרא בשמי שהם עם יי': ולכבודי. להיות כבוד לשמי: בראתיו. זה העם: אף עשיתיו. הטעם ותקנתיו ורבי שלמה בעל השירים הספרדי ז"ל פירש בו כי זה סוד העולם ואיננו דבק בטעם הפרשה: הוציא. פעם הפועל: עם עור. שהיו כן בתחילה ואף על פי שיש להם עינים והנה כל הפרשה דבקה: כל. ושמא יאמר אדם כי ישראל לא ידעו אלה העתידו' כי הם עורים שמא יש בגוים ובחכמיהם מי שידע מי בכם יגיד זה העתידו' וישמיעם ראשונות שעברו הן קודם היותם שתהיה: יתנו עדיהם. מי שישמע זה אז יהיו צדיקי פה: ישמעו העדים כן ויאמרו אמת כן היה: אתם. עם ישראל ידבר ועבדי הוא הנביא: כי אני הוא. זה הייחוד שאין למעלה ממנו כי כל יש איננו הוא בעצמו: לפני לא נוצר אל. יש אומרים לפני מעמד הר סיני ואחרי אחרי המעמד ואין צורך רק הוא אין לפני אל וכן אחרי לא יהיה והטעם כי הוא ראשון ואחרון ונזכר נוצר עם אל כי אין אל מבלעדיו כי אם נוצר ועורי לב יחשבו שיצא מדברי הנביא שהשם נוצר חלילה חלילה רק לא יבינו את האמת: אנכי אנכי. הטעם אנכי אנכי פעמים שלא אשתנה כהשתנות צבאות מעלה כנגד המוכן והתחתים בעצם ובתבנית על כן אומיע בכל עת: אנכי הגדתי. במצרים להושיעכם: והושעתי והשמעתי. אתכם קולי בהר סיני: ואין בכם זר. כי ישראל לבדם היו: ואתם עדי. והטעם ששמעתם כן מפי אבותיכם: ואני אל תמיד. כטעם אני יי' לא שניתי: גם. הטעם אני אל קודם היות שם יום על כן תלת גם מהיות יום אני הוא ואחר שאני אל מי יוכל מידי אפעל חפצי ורצוני ומי ישוב פעולתי: כה. שלחתי בבלה. יש אומרים כי תיו שלחתי רמז לנביא ולפי דעתי שהוא דבר יי' כי בתחלה כה אמר יי' ואחר כן אני יי' קדושכם והנה הטעם כל כך באתי במהרה כאילו שלחתי וחכם גדול בספרד אמר כי הכבוד ידבר עם הנביא ושר ישראל הוא המשלח אל בבל לגאול ישראל: והורדתי בריחים. בריחי בבל והיתה כלכדית כטעם אבד ושבר בריחים שערי המדינה ואוריד כשדים שהם אניות רנתם אורידם מהאניות: אני יי' קדושכם. שאהיה מלככם להושיעכם: כה

ולהבה ג' וסימ' כי תעבר במים אתך אני. בצל חשבון עמדו. אליך יי' אקרא כי אש אכלה דיואל: וממערב ג' בקריא' וסימ' וממערב אקבצך. כי לא ממוצא וממערב. וממארצות קבצם: ועינים ג' בקריא' וסימ' ולא נתן יי' לכם לב לדעת. הוציא עם עור ועינים יש. ועינים רמות תשפיל. אנך: אנכי אנכי ג' בקריא' וסימ' הוא

כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ־אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ׃ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃ מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ׃ אַל־תִּירָא כִּי אִתְּךָ־אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ׃ אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל־תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ׃ כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו׃ הוֹצִיא עַם־עִוֵּר וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ׃ כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת׃ אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה׃

אָנֹכִי אָנֹכִי יְהוָה וְאֵין מִבַּלְעָדַי מוֹשִׁיעַ׃ אָנֹכִי הִגַּדְתִּי וְהוֹשַׁעְתִּי וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בָּכֶם זָר וְאַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וַאֲנִי־אֵל׃ גַּם־מִיּוֹם אֲנִי הוּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל אֶפְעַל וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃

כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאַלְכֶם קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל לְמַעַנְכֶם שִׁלַּחְתִּי בָבֶלָה וְהוֹרַדְתִּי בָרִיחִים כֻּלָּם וְכַשְׂדִּים בָּאֳנִיּוֹת רִנָּתָם׃ אֲנִי יְהוָה קְדוֹשְׁכֶם בּוֹרֵא יִשְׂרָאֵל מַלְכְּכֶם׃

ארי בקדמיתא כד עברתון בימא דסוף מימרי הוה בסעדכון פרעה ומצראי דסגיאין כמי נהרא לא יכילו לכון ואף בתנייניתא כד תהכון לביני עממיא דתקיפין כאשתא לא יכלון לכון ומלכוון דחסינן כשלהוביתא לא ישיצין יתכון: ארי אנא יי אלהך קדישא דישראל פרקך יהבית חליפך מצראי כוש וסבא תחותך: מדאת חביב קדמי אתיקרתא ואנא רחימתך ומסרית עממיא תחותך ומלכותא חלף נפשך: לא תדחל ארי בסעדך מימרי ממדינחא איתי בנך וממערבא אקריב גלותך: אימר לציפונא איתא ולדרומא לא תעכיב איתו בני מרחיק וגלות עמי מסיפי ארעא: כל דא בדיל אבהתכון צדיקיא דאתקרי שמי עליהון וליקרי בריתינון אתקינית גלותהון אף עבדית להון נסין: דאפיק עמא ממצרים דאינון כסמן ועינין להון וכחרשין ואודנין להון: כל עממיא יתכנשון כחדא ויתקרבון מלכוון מן בהון יחוי דא וקדמיתא יבסרוננא יתנון סהדיהון ויזכון וישמעון ויימרון קשוט: אתון סהדין קדמי אמר יי ועבדי משיחא דאיתרעיתי ביה בדיל דתידעון ותהימנון קדמי ותסתכלון ארי אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מיני לית אלה: אנא אנא יי ולית בר מיני פריק: אנא חויתי לאברהם אבוכון מה דעתיד למיתי אנא פרקית יתכון ממצרים כמא דקיימית ליה בין בתריא ואנא אשמעית יתכון אולפן אוריתי מסיני ועד אתון קיימין ולית בכון נוכרי ואתון סהדין קדמי אמר יי ואנא אלהא: אף מעלמא אנא הוא ולית דמן ידי משיזיב אעבדינה ולא אתיבינה: כדנן אמר יי פריקכון קדישא דישראל בדיל חובכון אתגליתון לבבל ואחתית במשוטין כולהון וכסדאי בספיני תושבחתהון: אנא יי קדישכון דברהי לישראל מלככון:

מוחה פשעיך למעני. אנכי אנכי יי'. אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את: באניות ד' וסימ' והשיבך יי' מצרים. אז אמר אחזיהו'. וכשדים באניות רנתם. יורדי הים באניות. וחד ובאניות רבות וכא בארצות:

כה. הנותן בים דרך. לאות כי אניות תבאנה מתאויבים אל בבל ויכבחו אניות בבל : המוציא רכב וסוס חיל. כבד ועזות כיבמה והם הכשדים היוצאים להלחם עם הפרסיים : דעכו. מהבנין שלא נקרא שם פעלו וטעמו כבו וכן ידעך נרו באישון חשך : אל תזכרו. בשה הפלאים הקדמונים : אל תתבוננו. בהם במחשבה : הנני. חדשה. לבירת בבל או שימלטו ישראל לברם והוא הנכון בעיני ועור שאשים במדבר מים בעבור השבים מהגולה אל ציון : תכבדני. אל הטוב שאני עושה להם והזכיר תנים בעבור שהם דרים בארץ ציה וזה הטוב אעשנו בעבור כבוד עמי : עם זו. כמו זה והטעם זה הוא העם שלי והטעם על אלו השבים ולא הטעם כי זאת הטובה שאעשה עם עמי איננה חיוב כי א אפילו ישרא' בבבל לא בקשוני והטעם כי יגעת אפילו לא קראת אותי עד שתיג' בשבילי וטעם ישראל קריאה כמו אתה ישראל : לא הבאת לי. שלותיך בבבל : ולא כבדתני בזבחי שלמים ולא בקשתי ממך שתעבדני במנחה : ולא הוגעתיך בלבונה. שתקנה לי : לא קנית. הוא קנה בושם : וחלב. זבחי חטאת לא הרויתני בהם והנה הוא חסר בי"ת כמו שבת ימים : אך העבדתני. דברה תורה בלשון בני אדם והטעם כי בעבור ח חטאותיך שבתי בעיני הגוים כעבד שאין לו כח וכן טעם הוגעתני אנכי. והנה למעני שלא יחולל שמי אמחה פשעיך : הזכירני. ואם תאמר שלא חטאת לי בהיותך ב בארצך ותחלה הגליתיך הזכירני : נשפטה יחד. כעמד למשפט : ספר. דבריך אתה למען תצדק : אביך הראשון. הוא ירבעם שבחרו ישראל למלך לא על פי השם : ומליציך. הם השרי' מליצי המלך או הלוים מליצי הכהנים ויש אומרים שאביך הם המלמדים כמו אבי אבי רכב ישר' ויש אומרי אב לפרעה אבי כל תופש כנור ועוגב ו והמליצי' הם התלמידי' והוא מגזרת כי המליץ : ואחלל. הם הכהנים וכן כתיב כי היו שרי קודש : ואתנה. ועת' זאת הרעה עשיתי לך בעבור מעשיך : ועתה. שמע את הטוב' : כה. ויצרך מבטן. רמז ליעקב כטעם בבטן עקב את אחיו ושם אפרשנו או הוא על דרך משל ומבטן מיום היות' לעם לשם : ישורון. מגזרת ישר והוא תאר השם ואפס על משקלו : כי אצק. כמו שאצק מים על המקום צמא כן אצק רוח קדשי או רוח ישעי ותרגם צרי' אצק לחסרון היו"ד וכמוהו בטרם אצרך בבטן : וצמחו. רוחי וברכתי כמו חציר ורבים אמרו על הצאצאים וכן וצמחו כאילו הם יושבים בין החציר והטעם שיפרו וירבו : זה. יהיו רבים ורבם אוהבי השם לשוב אל ביתו : וזה יקרא בשם יעקב. להתפאר לעיני הגוים שהוא מזרע קדוש : וזה יכתוב ידו. חסר בי"ת וכן הוא יכתוב בידו לבא אל מקדש השם : יכנה. כמו יקרא ורבים פירשוהו על הגרים כטעם והחזיקו עשרה אנשים :

עם זו ג' בקריא' וסימ' עם זו גאלת. עד יעבר עם זו קנית. עם זו יצרתי לי : ד' מל' יו"ד בליש' הבאה בקריא' וסי' והביאתי אתם וידעו את הארץ. לך הביא העיר. עד שהביאתיו אל בית אמי. לא הביאתי לי שה עלהיך. וי"ס מסרה שאי"ן מונ"ן אלא ג' ודי"ן בתרא אין מונ"ן אותו אלא ג' קדמאי : ספר ב' וסימ' ולמען ספר שמי בכל הארץ. ספר אתה למען תצדק : תצדק ד' ג' קמצין וא' פתח וסימ' ספר אתה למען תצדק. החפץ לשדי כי תצדק. תרשיעני למען תצדק. למען תצדק בדבריך. בתרא פתח :

כֹּה אָמַר יְהוָה הַנּוֹתֵן בַּיָּם דָּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה : הַמּוֹצִיא רֶכֶב־וָסוּס חַיִל וְעִזּוּז יַחְדָּו יִשְׁכְּבוּ בַּל־יָקוּמוּ דָּעֲכוּ כַּפִּשְׁתָּה כָבוּ : אַל־תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל־תִּתְבֹּנָנוּ : הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִצְמָח הֲלוֹא תֵדָעוּהָ אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישִׁמוֹן נְהָרוֹת : תְּכַבְּדֵנִי חַיַּת הַשָּׂדֶה תַּנִּים וּבְנוֹת יַעֲנָה כִּי־נָתַתִּי בַמִּדְבָּר מַיִם נְהָרוֹת בִּישִׁימֹן לְהַשְׁקוֹת עַמִּי בְחִירִי : עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ : וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל : לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה : לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ : אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר : הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק : אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי : וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים :

מד

וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ : כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ : כִּי אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ : וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם : זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה :

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּאַתְקֵין בְּיַמָּא אוֹרְחָא וּבְמַיִין תַּקִּיפִין שְׁבִילָא : דְּאַפִּיק רְתִיכִין וְסוּסְוָן מַשִּׁרְיָין וְעַם סַגִּי כַּחֲדָא אִתְבְּלַעוּ וְלָא קָמוּ דְּעִיכוּ כְּבוּצִין עֲמֵי טְפוּ : לָא תִדְכְּרוּן קַדְמָיָתָא וּדְמִן אַוְלָא לָא תִסְתַּכְּלוּן : הָא אֲנָא עָבֵיד חַדְתָּא וּכְעַן תִּתְגְּלֵי הֲלָא תִדְעוּנַהּ אַף אֲשַׁוֵּי בְּמַדְבְּרָא אוֹרַח בִּצְדִיוּתָא נַהֲרָוָן : יְיַקְּרוּן קֳדָמַי כָּל אִיתֵיב מְדִינָן דְּצַדְיָין אֲתַר דַּהֲוָאָה שָׁרַן יָרוֹדִין וּבְנַת נַעֲמִיִן אֲרֵי יְהָבִית בְּמַדְבְּרָא מַיָּא נַהֲרִין בִּצְדִיוּתָא לְאַשְׁקָאָה גָּלְוָות עַמִּי דְּאִתְרְעֵיתִי בְהּ : עַמָּא דֵּין אַתְקֵינִי לְפוּלְחָנִי בְּתוּשְׁבְּחָתִי יְהוֹן מִשְׁתָּעַן : אֲמִיר עַל יְדֵי נְבִיַּיא וְלָא בְּפוּלְחָנִי עֲרָעֵיתוּן דְּבֵית יַעֲקֹב אֲרֵי לָאֵיתוּן בְּאוּלְפַן אוֹרָיְתִי יִשְׂרָאֵל : לָא אַיְתֵיתָא קֳדָמַי אִימְּרִין לַעֲלָתָא וְנִכְסַת קוּדְשָׁךְ לָא יַקַּרְתָּא קֳדָמַי לָא אַסְגֵּיתִי עֲלָךְ בְּקוּרְבָּנִין וְלָא אַתְקֵיפִית עֲלָךְ בִּלְבוּנְתָא : לָא זְבֵינְתָּא קֳדָמַי בִּכְסַף קְנֵי בְסַם וְתָרַב נִכְסַת קוּדְשָׁךְ לָא דְהֵיתְרָתָא עַל מַדְבְּחִי בְּרַם אַסְגֵּיתָא קֳדָמַי בְּחוֹבָךְ אַתְקֵיפְתָּא קֳדָמַי בַּעֲוָיָתָךְ : אֲנָא אֲנָא הוּא שָׁבִיק לְחוֹבָךְ בְּדִיל שְׁמִי וְחַטָּאָךְ לָא יִדְּכְרוּן : אִימַר כְּעַן נִידּוּן כַּחֲדָא אִישְׁתָּעֵי אַתְּ בְּדִיל אִם תֵּיכוּל וְתִזְכֵּי : אֲבוּךְ קַדְמָאָה חֲטָא וּמַלְפָּךְ מָרָדוּ בְּמֵימְרִי : וְאַפֵּיס רַבְרְבֵי קוּדְשָׁא וְאֶמְסַר לְקִטְלָא יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְחִיסוּדִין : וּכְעַן שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ : כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דַּעֲבָדָךְ וְדְאַתְקְנָךְ מִמְּעַיִן יְסַעֲדִינָּךְ לָא תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ : אֲרֵי כְּמָא דְּמִתְיַהֲבִין מַיָּא עַל אֲרַע בֵּית צַחֲוָונָא וּמִתְנַגְּדִין עַל יַבֶּשְׁתָּא כֵּן אֶתֵּן רוּחַ קוּדְשִׁי עַל בְּנָךְ וּבִרְכָתִי עַל בְּנֵי בְנָךְ : וְיִתְרַבּוּן צַדִּיקַיָּא רַכִּיכִין וּמְפַנְּקִין כְּלַבְלְבֵי עֲסַב כְּאִילָן דְּמַשְׁלַח שָׁרְשׁוֹהִי עַל נִגְדִין דְּמַיִין : דֵּין יֵימַר מִדַּחֲלַיָּא דַּיְיָ אֲנָא וְדֵין יְצַלֵּי בְּשׁוּם יַעֲקֹב וְדֵין יְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וּבִשְׁמָא דְּיִשְׂרָאֵל יִתְקָרֵיב :

רשי

הנותן בים דרך. בים סוף ושם הוצאתי מצרים לרדוף אחריכם רכב וסוס וחיל ועיזוז וכולם יחדיו ישכבו מתים על שפת הים בל יקומו : כפשתה כבו. תירגם יונתן כבוצין עמי טפו : אל תזכרו ראשונות. הנסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי ב במצרים אל תזכרו אותם מעתה כי בגאולה זו תעסוקו להודות ולהלל : אל תתבוננו. אל תסתכלו בהן אל תתנו להם לב : כי נתתי במדבר מים. כלומר בארץ חריבה אתן ישוב : תכבדני חית השדה. מקום שהוא חרב ומרבץ לחית השדה ולתנים ולבנות יענה : עם זו יצרתי לי. למען תהלתי יספרו : ואתה לא אותי קראת. בפנותך אחרי ע"ז : כי יגעת בי. כלאיתה מהר בעבודתי : לא הבאת לי שה עולותיך. כי אם לע"ז : לא העבדתיך. עבודה רבה במנחה קומץ מעט סולת לגבוה וגם היא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה : לא קנית לי בכסף קנה. לקטרת לא הוכרכת לקנותה בכסף לפי ש שהיתה מצוייה בארצכם הרבה אמר רבי אבא קינמונית היתה ג גדילה בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזים וצביים במדרם איכה : העבדתני בחטאותיך. אתם גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון ש שהיתה חוזרת מרכבת השכינה מבבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכד נצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה : אנכי אנכי. אני הוא שמחיתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה : למעני. ולא בזכותך ולא בצדקת אבותיך : הזכירני. כל תגמול שיש לך ולאבותיך עלי : נשפטה יחד. בא למשפט : אביך הראשון חטא. באומרו במה אדע : ומליציך פשעו בי. אין לך בכל מליציך שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את שנאי : ואחלל שרי קודש. בשביל עונותיכם : ועתה שמע. לשוב לתורתי יעקב עבדי : כי אצק מים על צמא. כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך : וצמחו בבין חציר. בתוך עמו על ידי גרים שיתוספו עליהם. בין חציר הוא עשב שנאמר על אדום והיתה נוה ת תנים חציר לבנות יענה : זה יאמר ליי' אני. אלו צדיקים גמורים : וזה יקרא בשם יעקב. אלו קטנים בני רשעים : וזה יכתוב ידו ליי'. אלו בעלי תשוב' : ובשם ישר' יכנה. אלו הגרים כך שנוייה באבות דר' נתן : ומי

רש"י

ומי כמוני יקרא. ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה: עם עולם. כל בריות: ואותיות. דברי מופת: ואשר תבאנה. ואת העתידות לבא יגידו כמו שאני עושה עתה שמעידין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו: ואל תרהו. אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל ת[...] תחתו מלהודיע את שמי לבין ה האומות: הלא מאז השמעתיך. מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי: ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי: ואין צור בל ידעתי. [...]ני ולית דתקיף אילהין דמן קדמי מתיהיב ליה תקוף בל ידעתי לשון ואדעך בשם אני ידעתיך במדבר ידע לבתך: ועדיהם המה. הפסילים הם עדים על בושת עובדיהם שהרי אנו רואין שאינם לא רואין ולא יודעין ואלו ע[ובדים] עובדין להם: למען יבושו. העובדים להם: נסך. לשון יציקה ומסכה והנו"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כגון נו"ן של נסך של נגף: הן כל חביריו. של אותו יוצר ונוסך פסילים המתחברים אליו לעבוד את יצירתו יבושו: וחרשים המה. אותם יוצרים ונוסכים ומבני אדם הם קל וחומר ליצירתם שהיא הבל: חרש ברזל. חרש של ברזל: מעצד. הוא אחד מכלי הנפחים: ופעל. הפסל: בפחם. קרבו"ן בלע"ז: ובמקבות. מרטי"ל בלע"ז: יתארהו. לשון ציור: ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב וגו'. גם הוא היוצר חסר כח ואלם הוא שאם ירעב אין בו כח או אם לא שתה מים ויעף ל לאחר קל וחומר שפעולתו אין בה תועלת לעזור: חרש עצים. ואם בא לעשותו של עץ וחרש עצים הוא כך דרכו: נטה קו. כדרך הנגרים. ועל פי הקו יתארהו בשרד מיישר אותו ב במסור שקורין דולור"א בלע"ז: יתארהו. ייפהו: יעשהו במקצועות. ומחליקו ברהיטני ואיזמל. מקצועות תירגם יונתן איזמלין: ובמחוגה יתארהו. לשון ותאר הגבול אם בא לעשות בו ציורי עגולים מסבב אותן במחוגה קונפ"ס בלע"ז: כתפארת אדם. היא האשה שהיא תפארת בעלה: תרזה ואלון. מיני אילני סרק: ויאמץ לו בעצי יער. עושה לו חיזוקים בין לחיזוק בין לנוי במיני עצים המשובחים זה מזה במראיהן: נטע אורן. כשמוצא ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו. אורן לשון כנוע יונק ארנצ"ון בלע"ז: והיה לאדם לבער. והיה אותו עץ מקנתו לצורכי אדם לבער: ויקח. מן העצים ויחם גופו לנגדם: אף ישיק. מהם תנור ואופה לחם: אף יפעל אל. מן הנותר ולא ישיב אל לבו. חציו שרפתי במו אש: ולא

אבן עזרא

כה. מלך ישראל. בהיותם בארצם והם גואלם מהגלות: יי צבאות. כי לעולם הוא מלך והעדים צבאות השמים: אני. מלך ראשון: ומי. ומי שיאמר שהוא כמוני יקרא כאשר קולו: ויגיד. כל העוברות ויערכם לי: משומי. העם הראשון וטעם עולם בזמן שעבר: ואותיות. פעל שלם: ואשר תבאנה. יגיד לכמה שידעום: אל תרהו. אין לו ריע והמחליפים באל"ף איכנו כנון במקום הזה ב בעבור חברון הי"וד ת תהמכתב שהוא שורש. וטעם לא תפחדו כאשר תבאנה אלה הצרות אל בבל לא תפחדו אתם הלא אתם הלא מאז הודעתי אתכם ואתם עדי והנה תראו היום שזה מבלעדי ואין צור שלא אדענו כי הוא תוהו ובוהו ויש אומרים שהוא כמו ויודע בהם כטעם בם אנשי סוכות והנכון שהוא רמז ל להמון מעלה: יוצרי פסל כולם תוהו. הם ופסיליהם תוהו: וחמודיהם. שיכירום במשכיות עד שיהיו נחמדים לעין והם ה הפסילים: ועדיהם המה. כי הפסילים לא יראו ולא ידעו. למען יבושו דבק עם ועדיהם המה: מי. הוא שנגון כמותי ש שיצר אל ויקראו כפי מחשבתו: נסך. כמו עגל מסכה לבלתי ה הועיל: הן כל חביריו. הם כהני הבעל או ה האומנים והוא הנכון: יתקבצו כלם. ויכלמו: חרש. כאשר הוא סמוך הוא פתוח הרי"ש ויש במקום תוכרת ל לעולם הוא בקמץ גדול ואין מלה זרה במקרא: מעצד. כלי ברזל שיחתכו בו: ובמקבות. כלי העושה נקב: יצרהו. מגזרת צורה והנכון מגזרת יצירה: גם רעב. תאר החרש. חרש. הזכיר פסילי האבן והברזל והנה גם פסילי העץ: נטה קו. כי כן משפטו: יתארהו. יעשה תארו והנכון שהוא כמו ותאר לכם הגבול כדמות רושם: בשרד. אין תמיכי כבענינים ואין ריע לו: יעשהו במקצעות. יתקן ויאמר ר' יונה ז"ל כי המקצוע רמז ל לשרטוט: במחוגה. מגזרת חוג הוא הכלי שיעשה בו העגול: כתפארת אדם. יש אומרים נקבה ואין צורך רק הטעם כפול: לשבת בית. כאדם שיושב בביתו: לכרות. הטעם יש מי שיפסול אלהיו מארזים ויש מי שיקח תירזה מין ממיני אילנים: ויאמץ לו. יטעהו: אורן. שם אילן או פירושו שורש: וגשם. גוף גם כן תרגום ארמית גם בלשון קדר ויש אומרים הוא יטע אורן והגשם יגדלנו: והיה לבער. להדליק והנה פירש יש שיחום באש ויש מי שישיקנו כמו ואש נשקה כדמות בתנור: ויסגוד. ידועה בארמית ובלשון קדר: חמיו. האח. מלה יאמר אדם אותה כאשר ימצא תאותו וכמוהו האח ראתה עינינו: ראיתי אור. כמו אור לו בגיון ראיתי כמשמעו ורב סעדיה נ"ע אמר כי טעמו רוחתי בלי רע: ושאריתו לאל עשה. כפי מחשבתו. לפסלו פירוש לאל עשה: לא

מסורה

ראשון ח' וסימ' נמסר בסדר בא ובשמואל חלק ב' סימן י"ט: המה חד מן ד' נקודות בנביאים וסימ' נמס' בסדר מדבר סיני: חבריו ד' ג' חס' וא' מל' וסימ' הן כל חבריו יבשו. קח לך עץ אחד וכתב עליו ב' בו. ושלאחריו דבר אליהם כה אמר רפ' קדמא מל': חרש ג' פתחין וסימ' מעשה חרש אבן פתוחי חתם.

ישעיה מד

כה אמר יהוה מלך ישראל וגאלו יהוה צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים: ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואתיות ואשר תבאנה יגידו למו: אל תפחדו ואל תרהו הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי: יצרי פסל כלם תהו וחמודיהם בל יועילו ועדיהם המה בל יראו ובל ידעו למען יבשו: מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל: הן כל חבריו יבשו וחרשים המה מאדם יתקבצו כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד: חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב ואין כח לא שתה מים וייעף: חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית: לכרת לו ארזים ויקח תרזה ואלון ויאמץ לו בעצי יער נטע ארן וגשם יגדל: והיה לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף ישיק ואפה לחם אף יפעל אל וישתחו עשהו פסל ויסגד למו: חציו שרף במו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור: ושאריתו לאל עשה לפסלו יסגוד לו וישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה:

תרגום

כדנן אמר יי מלכא דישראל ופרקיה יי צבאות אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מיני לית אלה: ומן כותי די ערענא ויחוינה ויסדרינה קדמי משויותי עמא דמן עלמא ודאתיין ודעתידין למיתי יחוון לנא: לא תדחלון ולא תתברון הלא מבכן בסרתך וחויתי ואתון סהדין קדמי האית אלהא בר מיני ולית דתקיף אילהין דמן קדמי מתיהיב ליה תקוף: עבדי צילמיא כולהון למא ופלחיהון דלא יהנון להון וסהדין אינון בנפשתיהון דלא חזן ולא ידעין בדיל דיבהתון: מן עבד דחלא וצילמא אתיך בדיל דלא להנאה: הא כל פלחיהון יבהתון ואומנין עבדונין מבני אנשא יתכנשון כולהון יקומון יתברון יבהתון כחדא: נפחא מברזלא חצינא עביד ונפח נור בשיחורין ובמקובין מתקיף ליה ועביד ליה בתקוף חיליה דאם יכפן עבדיה ולא ייכול לא יהיביה חיל ואם יצחי ולא ישתי מיא יהי משלהי: נגרא אעין נפיץ בחוטא מסר ליה במשקולתא מגזי ליה באזמיליא ובנצורין מאחיד ליה ועביד ליה כדמות גבר בתושבחת איתא יתבת ביתא: למיקץ ליה ארזין ונסיב תרז ובלוט ומתקיף ליה באעי חורשא נצב אורנא ומטרא מרבי: ויהוי לאנשא לארלקא ונסיב מנהון ושחין אף אזא ואפא לחם אף עבדיה דחלא וסגיד אתכיה צלמא ובעא מיניה: פלגיה אוקיד בנורא על פלגיה בסרא אכיל טוה טוי וסבע אף שחין ואמר אח שחינית חזיתי נור: ושאריה לדחלא עבד לצלמא סגיד ואשתעבד ליה ובעא מיניה ואמר שזבני ארי דחלתי את:

מסורה

חרש ברזל מעצד ופעל בפחם. חרש עצים נטה קו. וסימ' עובדא דקיסא פרזלא: ארן נו"ן זעירא והיא חד מג' נונין זעירין וסימ' נטע ארן. ונבושבן. ונרגן מפריד אלוף. ואינון מן אלפא ביתא דאתוון זעירין ונמסרו בריש ספר ויקרא: ויתפלל ג' רפ' בקריא' וסי' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא. יסגוד לו ויתפלל אליו. ויחי ויתן לו מזהב שבא. אנ"ך:

ארן נון זעירא ח' מג' נונין זעירין דאלפא ביתא זעירין

לא. הדעה בנקבים הקרובים אל המצח והבינה בנקב האמצעי שהוא בתוך הראש: כי טח. כמו וטח את הבית והוא פועל יוצא והפועל הוא השם: עיניהם. כל אחד וכמוהו רבים: ולא ישיב אל לבו. רמז לשכל שהוא העיקר. מ״ם עם וי״ו במו נוסף כמלת כמו: ויתרו. הנותר: לבול. אין רע לו יש אומרים לפסל או לצורה ור׳ משה הכהן אמר כי כמהו כי בול הרים והטעם כמת: רעה. כאדם שירעה אפר שיזיק ולא יועיל או טעמו כמו רועה רוח: הותל. תאר השם כי שמות התאר משקל ורגל מועדת: לב הטפש: הטהו. וזאת המלה לנגאי בכל המקרא כי הוא נוטה מהדרך הישרה ומלת להטות פירשתיה: זכר אלה. שנשיתי בהיותך בארצי וטעם כי עבדי אתה אחר שאת היית

שובה ה׳ מלרע בקריא׳ וסימ׳ ובנחה יאמר שובה יי׳ רבבות. מחיתי בעב פשעיך בענן חטאתיך. שובה יי׳ חלצה נפשי. שובה יי׳ עד מתי. שובה יי׳ את שביתנו: ישליס ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חס׳ וסימ׳ ועצת מלאכיו ישלים. גם אויביו ישלם אתו. וכל חפצי ישלם. כי ישלים חקי. קדמא׳ ובתרא׳ מ״ל: אוצרות י״א מ״ל וסי׳ בספר רבת׳:

לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם: וְלֹא יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד: רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא יַצִּיל אֶת נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא שֶׁקֶר בִּימִינִי: זְכָר אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי: מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל עֵץ בּוֹ כִּי גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר: כֹּה אָמַר יְהוָה גֹּאַלֶךָ וְיֹצֶרְךָ מִבָּטֶן אָנֹכִי יְהוָה עֹשֶׂה כֹּל נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדִּי רֹקַע הָאָרֶץ מֵאִתִּי: מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל: מֵקִים דְּבַר עַבְדּוֹ וַעֲצַת מַלְאָכָיו יַשְׁלִים הָאֹמֵר לִירוּשָׁלַ͏ִם תּוּשָׁב וּלְעָרֵי יְהוּדָה תִּבָּנֶינָה וְחָרְבוֹתֶיהָ אֲקוֹמֵם: הָאֹמֵר לַצּוּלָה חֳרָבִי וְנַהֲרֹתַיִךְ אוֹבִישׁ: הָאֹמֵר לְכוֹרֶשׁ רֹעִי וְכָל חֶפְצִי יַשְׁלִם וְלֵאמֹר לִירוּשָׁלַ͏ִם תִּבָּנֶה וְהֵיכָל תִּוָּסֵד:

כֹּה אָמַר יְהוָה לִמְשִׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּי בִימִינוֹ לְרַד לְפָנָיו גּוֹיִם וּמָתְנֵי מְלָכִים אֲפַתֵּחַ לִפְתֹּחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם וּשְׁעָרִים לֹא יִסָּגֵרוּ: אֲנִי לְפָנֶיךָ אֵלֵךְ וַהֲדוּרִים אֲיַשֵּׁר דַּלְתוֹת נְחוּשָׁה אֲשַׁבֵּר וּבְרִיחֵי בַרְזֶל אֲגַדֵּעַ: וְנָתַתִּי לְךָ אוֹצְרוֹת חֹשֶׁךְ וּמַטְמֻנֵי מִסְתָּרִים לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הַקּוֹרֵא בְשִׁמְךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: לְמַעַן עַבְדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי וָאֶקְרָא לְךָ בִּשְׁמֶךָ

לָא יָדְעִין וְלָא מִסְתַּכְּלִין אֲרֵי מְטַמְטַמַן מִלְּמֶחֱזֵי עֵינֵיהוֹן מִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּלִבְּהוֹן: וְלָא מָתֵיב לְלִבֵּיהּ וְלָא מַדַּע וְלָא סוּכְלְתָנוּ לְמֵימַר פַּלְגֵיהּ אוֹקֵידִית בְּנוּרָא וְאַף אֲפֵיתִי עַל גּוּמְרוֹהִי לְחֵים טְוֵית בִּסְרָא וַאֲכָלִית וּשְׁאָרֵיהּ לְתוֹעֵבָא אַעֲבֵיד לִבְלֵי אָעָא אֶסְגּוֹד: הָא דְּחַלְתֵּיהּ פַּלְגֵיהּ קִטְמָא לִבֵּיהּ שְׁטְיָא אַטְעֲיֵהּ וְלָא יְשֵׁיזֵיב יַת נַפְשֵׁיהּ וְלָא יֵימַר הֲלָא שִׁיקְרָא עֲבָדַת יְמִינִי: אִידְּכַר אִלֵּין יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי עַבְדִּי אַתְּ אַתְקֵינְתָּךְ לְמֶהֱוֵי עֲבֵד פָּלַח קֳדָמַי אַתְּ יִשְׂרָאֵל לָא תִתְנְשֵׁי דַחַלְתִּי: מְחֵיתִי כְּעֵיבָא חוֹבָךְ וּכְעֲנָן עֲדֵי כָל חֲטָאָךְ תּוּב לְפוּלְחָנִי אֲרֵי פְרַקְתָּךְ: שַׁבַּחוּ שְׁמַיָּא אֲרֵי עֲבַד יְיָ פּוּרְקָן לְעַמֵּיהּ יַבָּעוּ יְסוֹדֵי אַרְעָא בּוֹעוּ טוּרַיָּא תּוּשְׁבַּחְתָּא חוּרְשַׁיָּא וְכָל אִילָנַיָּא דְבֵיהּ אֲרֵי פְרַק יְיָ יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִשְׁתַּבַּח: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּפָרְקָךְ וּדְאַתְקְנָךְ מִמְּעַיִן אֲנָא יְיָ עָבֵיד כּוֹלָא תָּרֵית שְׁמַיָּא בְּמֵימְרִי שַׁכְלְלֵית אַרְעָא בִּגְבוּרְתִּי: מְבַטֵּל אָתְוָות בִּידִין וְקָסוֹמִין מְשַׁגֵּשׁ מְתִיב חַכִּימַיָּא לַאֲחוֹרָא וּדַעְתְּהוֹן מְקַלְקֵל: מְקַיֵּים פִּתְגָמֵי עַבְדּוֹהִי צַדִּיקַיָּא וּמֵילַךְ שְׁלִיחוֹהִי מַשְׁלֵים דְּאָמַר לִירוּשְׁלֵם תִּתּוֹתַב וּלְקִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה יִתְבַּנְיָן וְחָרְבָתְהָא אֲקוֹמֵם: דְּאָמַר עַל בָּבֶל תֶּחֱרוּב וְנַהֲרָתַהָא אַיְיבֵשׁ: דְּאָמַר עַל כּוֹרֶשׁ לְמִתַּן לֵיהּ מַלְכוּ וְכָל רְעוּתִי יְקַיֵּים וּלְדְאָמַר לִירוּשְׁלֵם תִּתְבְּנֵי וְהֵיכְלָא יִשְׁתַּכְלַל: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִמְשִׁיחֵיהּ לְכוֹרֶשׁ דְּאַתְקֵיפִית בִּימִינֵיהּ לְמִכְבַּשׁ קֳדָמוֹהִי עַמְמִין וְחַרְצֵי מַלְכִין אֲשָׁרֵי לְפַתָּחָא קֳדָמוֹהִי דָשִׁין וְתַרְעִין לָא יִתְאַחֲדוּן: מֵימְרִי קֳדָמָךְ יְהָךְ וּמֵישְׁרַיָּא אֲכַבֵּשׁ דָּשִׁין דִּנְחָשׁ אֲתַבַּר וְעַבְּרִין דְּבַרְזֶל אֲקַצֵּץ: וְאֶתֵּן לָךְ אוֹצְרִין דַּחֲשׁוֹךְ וְסִימָן דְּמִטַּמְרָן בְּדִיל דְּתֵידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְּרַבִּיתִי בִּשְׁמָךְ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: בְּדִיל עַבְדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי וּקְרֵית לָךְ בִּשְׁמָךְ

(אבן עזרא, המשך) עבדי הודה פשעיך הקדמוני׳ כי אני חפץ שתהיה לי עבד וטעם אתה לבדך: תנשני. תבנין נפעל ולפי דעתי שהוא כן לא תנש׳ משני זכרני ואני אזכרך: מחיתי כעב. העוברת בארת השמש אובנה: רנו. דרך משל כי שמחה גדולה תהיה בישראל כי בעבור ישראל שיגאלו תגלה לכל העולם תפארת השם: כה. עשה כל. אני עושה כל חפצי והעד כי נטיתי שמים לבדי: מאתי. מכחי כי אין השם גוף וכתו׳ מי אתי והנה הוא כמו לבדי ודע כי הכתוב אמר נוטה השמים ורוקע הארץ כי עמידתם תמיד בשם: מיפר. בדים. הם הבודאים מלבם וכמוהו בדיך מתים יחרישו ויותר נכון להיותו מגזל בדד כי יש כשמות שיש להם כח להתבודד: וקוסמים. הם חכמי המזלות והטעם גוזרי׳ האומרי׳ כן יהיה והנה הברי׳ הם האומרי׳ כן יהיה לא בדרך חכמ׳: משיב חכמים. הם רואי הכבר והכתף וחכמי העתיד: מקים עברו. הוא הנביא והטעם עצמו ומה הוא דבר הנביא שתושב ירושלם מגזר׳ ישיב׳ כמו תורד וחרבו׳ כל עיר ועיר או הה״א שיתן ירושלם: האומר לצולה. כמו מצולה במצולות ים וזה הטע׳ רמז על בבל שהיתה מליאה אדם והון במצולת ים: האומר. ולאמר לירושלם תבנה. הנה זאת הראיה גמורה שנבנת׳ ירושלם בימי כורש ורמז תוסד על בית השם שנוה שיבנה וכאש׳ יסדו ידי זרובבל בזה כורש שלא יבנה והנה התברר שלא טעה דניאל בחשבונו כאשר פירשתי במקומו: כה אמר יי׳. יש אומרי׳ כי משיחו הוא הנביא

ויש אומ׳ כי הוא כורש ושניהם נכונים כי הנביא אמר יען משח יי׳ אותי גם מלכי ומשחת את חזאל: לרד. שם הפועל מגזרת הרודד עמי תחתי וכמוהו ליום קומי לעד: אני. הטעם עוזר השם או רמז לשר פרס ככתו׳ בספר דניאל: והדורים. הפך אישר ויש אומ׳ מגזרת הדר והטעם ההרים והוא שם התאר או פעול: דלתות נחושה. הם בשערי המדינות: ונתתי. אוצרות חשך. שיבוזו המדינות: למען תדע. כי בתחלה לא היה ירא השם: למען. כל זאת הגדולה לא אעשה בשבילך רק בעבו׳ ישר׳ שתשלח הגולה גם תבנה ירושלם:

רשי

ולא דעת ולא תבונה. בו לאמר זאת: לבול עץ. לרקבון עץ: רועה אפר לב הותל הטהו. לבו אפר הותל הטהו לעשות לו רועה של אפר. הצלם שנשרף חציו ונעשה אפר השוטה הזה אומר שהוא לו לרועה ולמפרנס. ד״א רועה אפר לשון ריעות עובד ע״ז ומחבר אליו את ע״ז שהיא אפר: ולא יציל. הנתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני ויפרוש מעליו: לא תנשני. לא תהיה שכוח מיראתי: מחיתי כעב פשעיך. במצרים ובמדבר גם עתה שובה אלי: פצחו. לשון פתחון פה: ויוצרך מבטן. מאז ויתרוצצו הבנים בקרבה הייתי לך לעזרה ובחרתיך: נוטה שמים לבדי. מפר אותות בדים. לפי שאני נטיתי שמים לפיכך אני יכול להפר אותותם: בדים. הם החוזים בכוכבים על ידי אותות השמים ועל שם שפעמים הרבה שהם מכזבים קורין את אותם בדים. שאני מחליף הסדרים שלמעלה וטועין אלו הם הכנם זלין בהם ולפי שהיו כל החוזים בכוכבים בבבל היו חוזים בכוכבים כמו שהוא אומר יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים לכך הוא אומר שיפר אותות בדיהם כי אני הוא שהפרתי אותות בדי מצרים: מקים דבר עבדו. משה: ועצת מלאכיו. מלאך אחד אומ׳ ליעקב ישרא׳ יהיה שמך וקיימתי דבריו אף כאן אקיי׳ עצת נביאי האומר על ירושלם תושב: האומר לצולה חרבי. האומר לבבל התיבשי: ונהרותיך אוביש. לפי שהיא יושבת על נהרות מרמה הרינת אוכלוסיה ליושבם נהרות: רועי. מלך שלי: למשיחו. כל שם גדולה קרויה משיחות כמו לך נתתים למשחה ורבותינו אמרו למלך המשיח או׳ הקב״ה קובל אני לך על כורש כדאיתא במס׳ מגילה: לרד לפניו גוים. להרקיע ולרדד לפניו גוים. לרד לשטוח: ומתני מלכים אפתח. לשון חלצו הוא זה ושבר כח כי חגורת מתנים הוא זירוז כח כמו אזור נא כגבר חלציך. ואתה תאזור מתניך ומזיח אפיקי׳ רפה לשון שברון כח: לפתוח לפניו. דלתי שערי בבל. שערים הן חלל פתח השער. דלתים הם הפותחים ונועלין בהן את השער: והדורים אישר. תירגם יונתן ושורייא אכבש כמו הדר הדרכא על שם שסובבת שחומה את העיר. ויש לפרש הדורים אורחו׳ עקלקלות אישר לפניו: הקורא בשמך. עדיין לא נולדת ואני קורא לך שם כורש: למען עבדי יעקב. שתוציאהו מגלות בבל: ולא

ישע ה' פתחין וסימ' תפתח ארץ ויפרו ישע. כי הלבישני בגדי ישע. וכרגיה אלביש ישע. וקדרים טגבו ישע. ירחקו בניו מישע וידכאו: וכל צבאם ד' בקריא' וסימ' ויכלו השמים והארץ. ונמקו כל צבא השמים. ונגלו כספר השמים. אנכי עשיתי ארץ ואדם. אתה הוא י"י לבדך: צבאם ז' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא

אכנך ולא ידעתני: אני יהוה ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרך ולא ידעתני: למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני יהוה ואין עוד: יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אני יהוה עשה כל אלה: הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד אני יהוה בראתיו: הוי רב את יצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו: הוי אמר לאב מה תוליד ולאשה מה תחילין: כה אמר יהוה קדוש ישראל ויצרו האתיות שאלוני על בני ועל פעל ידי תצוני: אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי: אנכי העירתהו בצדק וכל דרכיו אישר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח לא במחיר ולא בשחד אמר יהוה צבאות: כה אמר יהוה יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו אחריך ילכו בזקים יעברו ואליך ישתחוו אליך יתפללו אך בך אל ואין עוד אפס אלהים: אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע: בושו וגם נכלמו כלם יחדו הלכו בכלמה חרשי צירים: ישראל נושע ביהוה תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד:

אתקנתך ולא ידעתא למדחל קדמי: אנא יי' ולית עוד ובר מיני לית אלה סעדתיך ולא ידעת למדחל קדמי: בדיל דידעון ממדנח שמשא וממערבא ארי לית בר מיני אנא יי' ולית עוד: דאתקין נהור ובריי חשוך עביד שלם ובריי ביש אנא יי' עביד כל אילין: ישמשון שמיא מלעילא ועננייא יגרון טובא תתפתח ארעא וייחון מיתיא וזכותא תתגלי כחדא אנא יי' בריתינון: ווי דמרמי למירן לקביל פתגמי ברוהי ורחיץ דיוטבון ליה צלמי פחרא דעבדין מעפר אדמתא האיפשר דיימר טינא לעבריה לא עבדתני ועובדך לית ידין ליה: ווי דאמר לאב מה תוליד ולאיתתא מה תעדין: כדנן אמר יי' קדישא דישראל ודאתקניה אתייא דעתידין למיתי אתון שאלין מן קדמי על עמי ועל עובד גבורתי תפקדונני: אנא במימרי עבדית ארעא ואנשא עלה בריתי אנא בגבורתי תליית שמיא וכל חיליהון שכליליית: אנא איתיניה בגלוי בקשוט וכל אורחתיה אתקין הוא יבני קרתי וגלוות עמי ישלח לא בדמין ולא בממון אמר יי' צבאות: כדנן אמר יי' ליאות מצרים ותגרי כוש ואנשי סבא גברין דסחורא עלך יעידון ודילך יהון בתר פתגמך יהכון בשלשלן יעידון ולך יסגדון מינך יבעון ויודון למימר בקושט ביך אלהא ולית עוד אלהי בר מינך: בקושטא את אלהא אשריתא בתקוף רומא שכינתך אלהא דישראל פריק: בהיתו ואף אתכנעו כולהון כחדא הליכו באתכנעו פלחי צילמיא: ישר' יתפריק במימרא דיי' פורקן עלמי לא תבהתון ולא תתכנעון לעלם ולעלמי עלמיא:

בראש סימ' לד': בסתתר ד' וסימ' נמסר כשמואל חלק א' ריש סימ' כ"ו: נושע ג' ב' פתח וא' קמץ וסימ' אשריך ישר' מי כמוך. ישראל נושע ביי' תשועת. אין המלך נושע ברוב חיל. וחד צדיק ונושע הוא. וסימ' ישראל פתחין מלבא קמצין:

רשי

ולא ידעתני. לא עשית רצוני כי אני אמרתי הוא יבנה עירי והוא כשעמד אמר מי בכם מכל עמו רשות נתן להם לילך וכל הטורח פרק מעל צוארו: יוצר אור. לצדיקים: ובורא חשך. לבבל וכן עושה שלום ובורא רע: הרעיפו שמים וגו'. צדק האמור במקרא מוסב על הטל ועל הרעיפה. הרעיפו שמים צדק ושחקים יזלו צדק כלומר מאתי יבא ה הצדק להיטיב להם מן השמים: בראתיו. בראתי את הדבר הזה: הוי רב את יוצרו. מתנבא ישעיה על חבקוק שעתיד לעמוד ולקרוא תגר על אורך ה הצלחתו של נבוכד נצר עד אנה ה' שועתי וגו' ותעשה אדם כדגת הים והקב"ה אמר לישעיה למה זה בא לריב אתי סבור הוא ש שאיני שם על לב להושיע את עמי לעת מלאת אשר תרצה הארץ את שבתותיה: אין ידים לו. אין מקום לו: הוי אומר לאב מה תוליד. כסבור הוא להיות מרחם על הבן יותר מאביו. ד"א הוי בן האומר לאב למה הולדת דומה הוא לזה שהוא רב את י יוצרו: האותיות שאלוני וגו'. את נקודה קמץ למרתה שאלה תמוהא וכן פירושו אם באתם לשאול לי אתם הנביאים שאלוני על אותות השמים ומופתים אשר אתם רואים נולדים בארץ ע עליהם הוו שואלים אותי מה הם אבל על בני ועל פועל ידי ישראל שבשבילם יצרתי את הכל אתם באים לצוותי ולקרוא לפני תגר: תצוני. תמוה הוא וכי עליכם לצוות על בני אני כבר בראתי להם הישועה במחשבה שעלת לפני כיצד אנכי העירותיהו בצדק על כורש הוא אומר: אנכי עשיתי ארץ. ונתתיה לאשר ישר בעיני: יגיע מצרים וגו'. הרי הודעתי אתכם במה אושיע את בני מיד בבל כי כורש לכך העירותיהו בצדקי ועוד אני מודיעכם תשועת סנחריב שבימי חזקיהו כאשר ישוב מעל תרהקה מלך כוש יבא לירושלם ואמרת כל אוצרות כוש ומצרים שילכו לעזור את כוש בידו ויבא עם א אותו הש"ל ויפל בירושלם ו וחזקיהו ועמו יבזו את הכל כן מפורש בסדר עולם שעל סנחריב נאמר: עליך. ירושלם: בזיקים יעבורו. שהביאם שם סנחריב שלוים בקולרים ולאח' תפלתו עמד חזקיהו ופט' את כל השבויים ונתגיירו והכירו מלכות שמים: אנשי מדה. גובהי קומה: אך בך אל. יהו מודים שאין אלוה אלא לישראל: אכן אתה אל מסתתר. וכן יאמרו להקב"ה אכן הבננו כי לגבות חובותיהן של עמך אתה מסתתר מלהראות כנחוך שבכול אין בך יכולת וכהתעורר רחמיך אתה אלהי ישראל מושיע כך מ מפורש במכילתא: חרשי צירים. אומני ציורים של צלמים עובדי עבודה זרה: לא

אבן עזרא

אכנך. כמו אקרא בשמך לי אתה: ולא ידעתני. כי עוד לא ידבר לנבוא: אני יי'. לבדי שאדע העתידות והעד דבר כורש: אאזרך. אחזקך ואף על פי שלא עבדתני: למען. ועוד אזרתיך להיות שמי נודע בכל העולם כי אני לבדי ואין עוד: יוצר. הזכיר דבר והפכו: ובורא חשך. מגזרת בריאה כטעם גזירה כי החשך איננו כלום רק העדר האור: ובורא רע. כמוהו והנה רע מלחמה הפך שלום או חולי בגוף בן אדם שהוא נלחם עם התולדת והזכיר זה בפרשה הזאת שהוא יחזק כורש הפך מלך בבל: הרעיפו. לשון ציווי למלאכים שירעיפו הצדק ויפרו ישע ואמת: אני יי' בראתיו. צדק הוא"ן סימן כורש והטעם ש שיעשה צדק בעולם: הוי. לשון קריאה והטעם על אשר לא יאמינו בדברי השם שאמר אלה העתידות: רבי. יעשה עם יוצרו מריב' וזה היוצר כמו ככלי יוצר תנפצם: חרש. שהוא כחשב כחרש מחרשי הדמה: היאמר חמר ליוצרו מה תעשה. זה לא יתכן רק שיוצר יעשה חפצו או יאמר פעלך אין ידים או יאמ' ליוצר זה שעשית לא עשוהו ידיך והנכון שהטעם כפול והטעם פעלך בלא ידים כטעם כי אין לך ממשלה בו לעשות רצונך: הוי. או יאמר הבן לאביו ידעם ש שיולד מה תוליד ולאם שהיא אמו מה תחילין כמו כי חלה גם ילדה ציון: כה. אני הוא יוצר ישראל: שאלוני. לשון ציווי כמו שמעוני ופגעו לי בעבור אות הגרון: תצוני. בתמיה הלא כאשר ידע היוצר מה יעשה הלא ישראל הם בני והנה תצוני עם אומות העולם ידבר: אנכי. ואיך תצוני על בני וכל העולם שלי הוא כי אנכי עשיתי ארץ ו ואדם אני הו' מידי כנט' שמים. וכל צבאם צויתי ונבראו הטעם משל לדבור וכן כתיב כי הוא צוה ונבראו: אנכי. וי"ו העירותיהו על כורש: וכל דרכיו אישר. ולמה זה כי הוא יבנה עירי: כה

יגיע מצרים: גם זה לאות שכורש יבוז מצרים ויהיו נשבים וידוע כי דרכם על ארץ ישראל כי היא אמצעית בין עילם ובין מצרים: אנשי מדה. הטעם גדולה כי כל איש מדה יש לו וכמוהו וחזקת והיית לאיש וידו ויאמרו אך בך אל וזה היה אחרי שוב הגולה: אכן. אז יודו לשם ויאמרו אמת כי אתה אל מסתתר מהגוי אשר לך חפץ בו ואתה אלהי ישרא' מושיעם ומפרשי' אמרו כי מסתתר כמו נסתר ונראית בעבור ישראל שהושעתם וזה איננו נכון בדקדוק כי מסתתר מבנין התפעל: בושו. הלכו בכלימה. החרשים שפסלו הפסילים והם הלכו בבגור אל המשלהים בשבילם כי צירים שלוחים וכן ציר בגוים שולח וטעם הלכו שילכו אל מקומם: ישראל נושע ביי'. כי על כן לא יבושו כאשר יבושו החרשים שעמו תהו שלא הושיע בעת צרה עד שלא יוכל אדם לספר:

אבן עזרא

כי הוא כוננה · באדם ובבהמה : לא תהו בראה · לשוא : לא · והנה לא בראתי הארץ לתוהו ואיך אומ' לזרע ישראל תהו בקשוני ורבים פירשוהו לא בסתר דברתי על מעמד הר סיני והנכון בעיני שהוא רמז על אלה העתידות שגלה קודם לבואו ובבואו לישראל ולגוים על כן אמר מגיד מישרים : הקבצו ובאו · לשון צווי :

רשי

לא לתוהו בראה · כי לשבת יצרה : לא בסתר דברתי · כשנתתי את התורה ולא אמרתי על תהו ועל חנם לזרע יעקב בקשוני כי אם לקבל שכר גדול : אני יי' דובר צדק · מאחר שפתחתי להם בדבר צדקי להודיע' מתן שכרן אחרי כן הגדתי להם מישרים חוקי ותורותי שקודם מתן תורה כאמר להם ועתה אם שמוע וגו' והייתם לי סגולה ממלכת כהנים וגו' :

הקבצו ד' בקריא' וסימ' הקבצו ושמעו בני יעקב · הקבצו ובאו והתנגשו · הקבצו כלכם ושמעו מי · הקבצו ובאו האספו מסביב : הלוא אני ג' וסימ' אף יועצו יחדו · הלא אני מחשה · הלא אני אמרתי למנות בעם :

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשָׂהּ הוּא כוֹנְנָהּ לֹא תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד : לֹא בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי בִּמְקוֹם אֶרֶץ חֹשֶׁךְ לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב תֹּהוּ בַקְּשׁוּנִי אֲנִי יְהוָה דֹּבֵר צֶדֶק מַגִּיד מֵישָׁרִים : הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הִתְנַגְּשׁוּ יַחְדָּו פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם לֹא יָדְעוּ הַנֹּשְׂאִים אֶת עֵץ פִּסְלָם וּמִתְפַּלְלִים אֶל אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ : הַגִּידוּ וְהַגִּישׁוּ אַף יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו מִי הִשְׁמִיעַ זֹאת מִקֶּדֶם מֵאָז הִגִּידָהּ הֲלוֹא אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד אֱלֹהִים מִבַּלְעָדַי אֵל צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ אַיִן זוּלָתִי : פְּנוּ אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ כִּי אֲנִי אֵל וְאֵין עוֹד : בִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב כִּי לִי תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן : אַךְ בַּיהוָה לִי אָמַר צְדָקוֹת וָעֹז עָדָיו יָבוֹא וְיֵבֹשׁוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בּוֹ : בַּיהוָה יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל זֶרַע יִשְׂרָאֵל :

מו כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם לַחַיָּה וְלַבְּהֵמָה נְשֻׂאֹתֵיכֶם עֲמוּסוֹת מַשָּׂא לַעֲיֵפָה : קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא וְנַפְשָׁם בַּשְּׁבִי הָלָכָה : שִׁמְעוּ אֵלַי בֵּית יַעֲקֹב וְכָל שְׁאֵרִית בֵּית יִשְׂרָאֵל הָעֲמֻסִים מִנִּי בֶטֶן הַנְּשֻׂאִים מִנִּי רָחַם : וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט : לְמִי תְדַמְּיוּנִי וְתַשְׁווּ וְתַמְשִׁלוּנִי וְנִדְמֶה : הַזָּלִים זָהָב מִכִּיס וְכֶסֶף בַּקָּנֶה יִשְׁקֹלוּ יִשְׂכְּרוּ צוֹרֵף וְיַעֲשֵׂהוּ אֵל יִסְגְּדוּ אַף יִשְׁתַּחֲווּ :

תרגום

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ דִּבְרָא שְׁמַיָּא הוּא אֱלָהִים דְּשַׁכְלֵיל אַרְעָא וְעָבְדַהּ הוּא אַתְקְנַהּ לָא לְרֵיקָנוּ בְּרַהּ אֱלָהֵן לְאַסְגָּאָה עֲלַהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא אַתְקְנַהּ אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד : לָא בְּסִיתְרָא מַלֵּלִית בַּאֲתַר אַרְעָא קְבַל וְלָא אֲמָרִית לְזַרְעָא דְבֵית יַעֲקֹב לְרֵיקָנוּ תְּבַעוּ דַחַלְתִּי אֲנָא יְיָ מְמַלֵּיל קְשׁוֹט מְחַוֵּי כֵּיוָנָן : אִתְכְּנַשׁוּ וְאִיתוֹ אִתְקָרַבוּ כַּחֲדָא מְשֵׁיזְבֵי עַמְמַיָּא לָא יָדְעִין דְּנָסְבִין יָת אָעֵי צַלְמֵיהוֹן וּבָעַן מִן דַּחְלָא דְּלָא יִפְרוֹקִינוּן : חַוּוֹ וְאִתְקָרַבוּ אַף אִתְמְלִיכוּ כַּחֲדָא מַן בְּסַר דָּא מִלְּקַדְמִין מִבְּכֵן חַוְיַהּ הֲלָא אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד אֱלָהּ בַּר מִנִּי אֱלָהּ זַכַּאי וּפָרִיק לֵית אֱלָא אֲנָא : אִתְפְּנוֹ לְמֵימְרִי וְאִתְפְּרִיקוּ כָּל דִּבְסִיפֵי אַרְעָא אֲרֵי אֲנָא אֱלָהָא וְלֵית עוֹד : בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית נְפַק מִן קֳדָמַי בִּזְכוּ פִּתְגָם וְלָא יִבְטִיל אֲרֵי קֳדָמַי תִּכְרַע כָּל בְּרַךְ תְּקַיֵּים כָּל לִישָׁן : בְּרַם בְּמֵימְרָא דַייָ עֲלַי אֲמַר לְאַיְתָאָה זַכְוָן וּתְקוֹף בְּמֵימְרֵיהּ יוֹדוּן וְיִבְהֲתוּן בְּטַעֲוָתְהוֹן כָּל עַמְמַיָּא דַּהֲווֹ מִתְגָּרַן בְּעַמֵּיהּ : בְּמֵימְרָא דַייָ יִזְכּוּן וְיִשְׁתַּבְּחוּן כָּל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל : חֲמֵיט בֵּל אִתְקְטֵף נְבוֹ הֲווֹ צַלְמָנֵיהוֹן דְּמוּת חֵיוָא וּבְעִיר מְטוּלֵי טַעֲוָתְהוֹן יַקִּירִין עַל נָטְלֵיהוֹן וְאִינוּן מְשַׁדְּהָן : אִתְקְטִיפוּ וְאִתְקְטִיפוּ כַּחֲדָא וְלָא יְכִילוּ לְשֵׁיזָבָא נָטְלֵיהוֹן וּפָלְחֵיהוֹן בְּשִׁבְיָא אֲזַלוּ : קַבִּילוּ לְמֵימְרִי דְבֵית יַעֲקֹב וְכָל שְׁאָרָא דְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְחִימִין מִכָּל עַמְמַיָּא וַחֲבִיבִין מִכָּל מַלְכְּוָתָא : וְעַד עָלְמָא אֲנָא הוּא וְעַד עָלַם עָלְמַיָּא מֵימְרִי קַיָּים אֲנָא בְּרֵית כָּל אֱנָשׁ וַאֲנָא בַּדְּרִית יַתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא אַף אֲנָא אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וְאֶסְלַח : לְמַן תְּדַמּוּן קֳדָמַי וְתַשְׁווֹן וּתְכַוְּונוּן קֳדָמַי בִּקְשׁוֹט : הָא עַמְמַיָּא גָּבַן דְּהַב מִכִּיס וְכַסְפָּא בְּמֹאזַנְיָא תָּקְלִין אַגְרִין קֵינָאָה וַעֲבֵיד לֵיהּ דַּחְלָא סָגְדִין אַף מִשְׁתַּעְבְּדִין :

בל ג' וסי' ופקדתי על בל בבבל · כרע בל קרס נבו · הוביש בל חת מרודך : רחם ה' ג' קמצין וב' פתחין וסימ' הלא ימצאו יחלקו שלל · הנשאים מני רחם · ואטבא אתם במתנתם · שאול ועצר רחם · וא' ברכו' שדי' ורחם :

אבן עזרא

פליטי הגוים · הם הבבליים והטעם כן קראתי מקדם ולא ידעו זה הנושאים : הגידו · האמתי והגישו · חכמיכ' : אף יועצו · שבנין נפעל : מי · טעם והושעו והיו נושעים והנה הישועות בידכם : בי · טעם בי שהוא קיים בכל מקום ששם שבוע' היא גזירה שנגזר' ולא תשוב : יצא מפי · דבר צדקה כמו צדקה ממני והטע' דבר אמת · כי לי · והטעם שאלה העתידות אעשם עד שתכרע לי כל ברך תשבע כל לשון להיות' לי כי לי ישמוך אחר עמו כמשפטו וכמוהו ובשמו תשבע : אך · אלה דברי הנביא כאומר לא ידעתי א אלה העתידות בדרך חכמה אך בי' לבדו שאמר לי שאלה הצדקות והעוז והנכון אך בי' לבדו צדקות ועוז והכנסה מלת לי אמר והטעם בשם שדבר עמי : עדיו · ולא שבתי שדי : ביי' יצדקו · שיהיו מאמינים בשם : כרע בל · עבודה זרה לבבליים גם כן נבו ויש אומרים שהוא כוכב חמה : קורס · מגזרת קרסים והטע' ידוע ואין ראוי לכתבו : לחיה ולבהמ' · שישאו אדם עליהם על כן כ נשואותיכם עמוסות משא לעיפה תואר ה הבהמה הנושאת : קרסו כרעו · הנושאי' : ולא יכלו מלט' עצביה' · בפסם · הנשואים כי גם הם נשבו ויש אומרים כי כרעו קרסו כל העצבים ש שהיו בבבל שלא ה הזכירם ולא יכלו ה העצבים למלט משא כי הם בעצמם הלכו בשבי : שמעו · אלהי בבל היו נשואים ואני אלהי ישראל נשאתים : מני בטן · מיום שהיו : ועד · דרך משל מיום שהיו עם השם עד עולם : אני עשיתי · ישראל ולא כאלהי בבל שהבבליים יעמסו אלהים ואני אשאם ואמלטם ולא כמוהם שלא יכלו למלט משא : למי · ותשוו · אותי ונדמה שנינו : הזלים · עם עובדי עבודה זרה ידבר הזלים רבים הוציאוהו מגזרת אזל מכליכו והוא חסר אלף והנכון שאין רע לו כי אזל פועל עומד וטעמו המוציאים זהב מכיסם והנה בתורה אבנים בכיס והנה הוא במאזנים גם קנה כן טעמו ואין רע לו : ישאוהו :

רשי

התנגשו · לשון הגשה והנו"ן טפילה בו כאשר יאמר התנבאו יתנבאו : פליטי הגוים · אשר נשארו מחרבו של נבוכד נצר : לא ידעו הנושאי' את עץ פסלם · להבין דעתי : השמיע זאת מקדם · מי בפסיליכם אשר השמיע מקדם להביא אלהיכם תשועה איש איש לעובדיו : הלא אני יי' ואין עוד · שאני מודיע מה שאני עתיד לעשות ל לעמי ומקיים דברי : פנו אלי · והניחו פסיליכם כל אפסי ארץ ובכך תושעו : בי נשבעתי · יצא מפי צדקה לקבל כל השבים אלי דבר דברתי ולא ישוב ומהו הצדקה אשר יצאת מפי כי לי תכרע כל ברך ואני אקבלם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגו' : אך ביי' לי אמר · המקרא זה מסורס וכן פתרונו אך לי ביי' אמר צדקות ועוז אף על פי שכל הגוים ישתחוו לפניו אך לי לבדי כנסת ישראל ביי' הובטח לי צדקות ועוז ולא יבאו אשר אומות לכלל כבודי : עדיו יבאו ויבושו וגו' · כל הנחרים בהקב"ה יבאו עדיו להתחרט על מה שעשו בחייה' ויבושו : הנחרים · המתגרים : ביי' יצדקו ויתהללו · בהבטחת משען אהבתו ישמחו בצדקה ויתפארו במעוז · ויתהללו פרואנטיר בלע"ז : כרע בל קורס נבו · אלוהותיהם של בבל כרעו קרסו לשון שחוק של ע"ז הוא כמי שיש לו חולי מעי' ואינו מספיק לישב על מושב בית ה הכסא עד שהו' כותרו : כרע בל · איסקרופיד בל' קונקי"א נבו כך שמעתי משמו של רבינו גרשום מאור הגולה : היו עצביהם · צלמי צורותם של בל ונבו היו לחיה ולבהמה כדמן להיות כחיה וכבהמ' שמזהמין ומלכלכין עצמן ברעי שלהם : נשואותיכם עמוסות משא · ריעי שבמעיכם כבדות הם לעמוס כמשא לאדם עיף לפיכך קרסו כרעו יחדיו הקריסה עם הכריע ולא יוכלו מלט משא · להפליט הצואה שבמעיהם כאשר ה המוציאין כהוגן : מלט לשון הוצאה ממקום בלוע וכן שמה קננה קפוד ותמלט הוציאה ב ביצתה וכן והמליט' זכר ויונתן לא כן תרגם המקראות הללו : העמוסים מני בטן · מאז כולדותם בבית לבן הארמי ע עמסתי אתכם על זרועותי כי ת מאז עמדו עליכ' קמים בכל דור ודור ולא כאשר האומו' העומסי' ונושאים את אלהיהם כמו שאמור למעלה אבל אתם עמוסים ונשואים בזרועותי : ועד זקנה · אשר זקנתם וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי ובמדת טובי להושיעכם ולעמוס ולשאת ולמלט לפי שאמר על ע"ז שהיא נכבלת וגם משאה אינה יכולה למלט אני הסובל אחרי' ואת משאי אמלט : ותמשילוני · כמו ואתמשל כעפר ואפר לשון דמיון : ונדמה · והיה אני והוא דומין זה לזה : הזלים זהב מכים · לשון יזלו מים : בקנה ישקולו · הוא קנה המאזנים שקורין פלי"ל בלע"ז :

יִשָּׂאֻהוּ עַל־כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ וְיַנִּיחֻהוּ תַחְתָּיו וְיַעֲמֹד מִמְּקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ אַף־יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ לֹא יוֹשִׁיעֶנּוּ׃ זִכְרוּ־זֹאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ הָשִׁיבוּ פוֹשְׁעִים עַל־לֵב׃ זִכְרוּ רִאשֹׁנוֹת מֵעוֹלָם כִּי אָנֹכִי אֵל וְאֵין עוֹד אֱלֹהִים וְאֶפֶס כָּמוֹנִי׃ מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וּמִקֶּדֶם אֲשֶׁר לֹא־נַעֲשׂוּ אֹמֵר עֲצָתִי תָקוּם וְכָל־חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה׃ קֹרֵא מִמִּזְרָח עַיִט מֵאֶרֶץ מֶרְחָק אִישׁ עֲצָתוֹ אַף־דִּבַּרְתִּי אַף־אֲבִיאֶנָּה יָצַרְתִּי אַף־אֶעֱשֶׂנָּה׃ שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה׃ קֵרַבְתִּי צִדְקָתִי לֹא תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר וְנָתַתִּי בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאַרְתִּי׃

רְדִי וּשְׁבִי עַל־עָפָר בְּתוּלַת בַּת־בָּבֶל שְׁבִי־לָאָרֶץ אֵין־כִּסֵּא בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ רַכָּה וַעֲנֻגָּה׃ קְחִי רֵחַיִם וְטַחֲנִי קָמַח גַּלִּי צַמָּתֵךְ חֶשְׂפִּי־שֹׁבֶל גַּלִּי־שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת׃ תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ נָקָם אֶקָּח וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם׃ גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ שְׁבִי דוּמָם וּבֹאִי בַחֹשֶׁךְ בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ גְּבֶרֶת מַמְלָכוֹת׃ קָצַפְתִּי עַל־עַמִּי חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֵךְ לֹא־שַׂמְתְּ לָהֶם רַחֲמִים עַל־זָקֵן הִכְבַּדְתְּ עֻלֵּךְ מְאֹד׃ וַתֹּאמְרִי לְעוֹלָם אֶהְיֶה גְבָרֶת עַד לֹא־שַׂמְתְּ אֵלֶּה עַל־לִבֵּךְ לֹא זָכַרְתְּ אַחֲרִיתָהּ׃ וְעַתָּה שִׁמְעִי־זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד לֹא אֵשֵׁב אַלְמָנָה וְלֹא אֵדַע שְׁכוֹל׃

נַטְלִין לֵיהּ עַל כַּתְפֵיהוֹן סַבְלִין לֵיהּ מַחְתִין לֵיהּ בְּאַתְרֵיהּ וְקָאֵים מֵאַתְרֵיהּ לָא אֶפְשַׁר לֵיהּ דִינוּר אַף יִבְעֵי מִנֵּיהּ לָא יְתִיבִינֵּיהּ מֵעַקְתֵיהּ לָא יִפְרְקִינֵּיהּ׃ אִדְכָּרוּ דָא וְאִתַּקְפוּ וְאָתִיבוּ סְרוֹדִין עַל לֵב׃ אִדְכָּרוּ קַדְמֵיתָא דְּמִן עָלְמָא אֲרֵי אֲנָא אֱלָהּ וְלֵית עוֹד אֱלָהּ בַּר מִנִּי׃ מְחַוֵּי מִן אוּלָא לְסוֹפָא וּמִלְּקַדְמִין דְּלָא אִתְעֲבִידָא אָמַר מִלְּכִי יִתְקַיַּים וְכָל רְעוּתִי אַעְבֵּיד׃ דְּאָמַר לְכַנָּשָׁא גָּלְוָתָא מִמַּדִּינְחָא לְאַיְתָאָה בִּגְלַל יְכָעוּף קְלִיל מֵאֲרַע רְחִיקָא בְּנֵי אַבְרָהָם רְחִימִי אַף מַלֵּילִית אַף אַיְתִינַהּ אַתְקֵינְתַּהּ אַף אַעְבְּדִינַהּ׃ קַבִּילוּ לְמֵימְרִי תַּקִּיפֵי לִבָּא דְּרַחִיקִין מִזָּכוּתָא׃ קְרִיבָא זָכְוָתִי לָא תִתְרַחַק וּפוּרְקָנִי לָא יִתְעַכַּב וְאֶתֵּן בְּצִיּוֹן פְּרִיק לְיִשְׂרָאֵל תּוּשְׁבַּחְתִּי׃

חוּתִי וְתִיבִי עַל עַפְרָא מַלְכוּ כְּנִשְׁתָּא דְבָבֶל תִּיבִי לְאַרְעָא לֵית כּוּרְסֵי יְקַר מַלְכוּת כַּסְדָּאֵי אֲרֵי לָא תוֹסְפִין דְּיִקְרוּן לִיךְ רַכִּיכָא וּמְפַנְּקָא׃ קַבִּילִי מְרוּעָא וְעוּלִי בְּשִׁיעְבּוּד גְּלָא יְקַר מַלְכוּתִיךְ אִתְבָּרוּ שִׁילְטוֹנַיִךְ אִתְבַּדַּרוּ עַם מַשִּׁרְיָתִיךְ גְּלוֹ כְּמֵי נַהֲרָא׃ תִּתְגְּלֵי בַּהֲתָתִיךְ אַף יִתְחֲזֵי קְלָנִיךְ פּוּרְעָנוּת גְּמִירָא אִתְפְּרַע מִנִּיךְ וְאַשְׁנֵי דִינִיךְ מִבְּנֵי אֱנָשָׁא׃ פָּרְקָנָא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ תִּיבִי שַׁתְקָא וְעוּלִי בְקַבְלָא יְקַר מַלְכוּת כַּסְדָּאֵי אֲרֵי לָא תוֹסְפִין דְּיִקְרוּן לִיךְ תַּקִּיפַת מַלְכְוָן׃ רְגֵיזִית עַל עַמִּי אַפֵּיסִית אַחְסַנְתִּי וּמְסַרְתִּינוּן בִּידִיךְ לָא אִתְמְלֵית עֲלֵיהוֹן רַחֲמִין עַל סָבָא אַתְקֵיפַת מְרוֹתִיךְ לַחֲדָא׃ וַאֲמַרְתְּ לְעָלַם אֱהֵי תַּקִּיפַת מַלְכְוָן עַד לָא שַׁוֵּית אִלֵּין עַל לִבִּיךְ לָא אִדְכַּרְתְּ לְסוֹפָא׃ וּכְעַן שְׁמַעִי דָא מְפַנַּקְתָּא דְּיָתְבָא לְרוֹחְצָן דְּאָמְרָה בְּלִבַּהּ אֲנָא וְלֵית בַּר מִנִּי עוֹד לָא אֵיתֵיב אַרְמְלוּ וְלָא אִידַע תִּכְלוּ׃

ולא יענה ה' בקריא וסימ' חעקתם כיום ההוא׃ אז יזעקו אל ה' דמיכה· ישאהו על כתף יסבלהו· שם יצעקו ולא יענה· לעברי קראתי ולא יענה׃ מראשית ה' בקריא וסימ' נמסר בסדר שלח לך׃ תאחר ד' בקריאה וסימ' מלאתך ודמעך לא תאחר· כי תדר נדר לה' אלהיך לא· קרבתי צדקתי לא תרחק· כאשר תדר נדר

לאלהים לא תאחר׃ ישיבה לארץ ד' כליש' וסימ' נמסר בריש האי סיפרא סוף סימן ג'׃ ובאי ד' ג' חס' וא' מל' וסימ' נמסר בריש מלכים· וסי' דמל' הרוצה להעשיר יצפין׃ ולא אדע ג' בקריא' וסי' ועתה שמעי זאת עדינה· מי זה מעלים עצה· ואני כער ולא אדע׃

רשי

זכרו זאת. אשר אני חפץ לומר׃ והתאוששו. והתחזקו כמו לאשישי קיר חרשת׃ השיבו. על לב ומה אני אומר לכם לזכור ולהשיב על לב׃ זכרו ראשונות מעולם אשר ראיתם כי אנכי אל ואין עוד אנכי אלהים ואפס כמוני׃ מגיד מראשית אחרית. גלות מצרים וגאולתה הודעתי בבין הבתרים לפני היותה׃ קורא ממזרח עיט. מארץ ארם שהיא במזרח קראתי לי את אברהם להיות כמלך בעצתי. עיט כמו התיב עיטא וטעם אתיעטו כל סרכי מלכוות וגם יש לפותרו בלשון עוף קראתי למהר אחרי כעוף הפורח ונודד ממקומו׃ ומארץ מרחק קראתי לאיש עצתי ועמו יעצתי בין הבתרים ארבע מלכיות כמו שמפורש בבראשית רבה והנה אימה חשיכה גדולה וגו׃ אף דברתי. עמו הגליות וגאולתן אף אביאנה׃ אבירי לב. אשר אמצתם לבבכם בין האומות ונרבקתם בי׃ הרחוקים מצדקה. אשר ארכו לכם הימים ולא הראיתי אתכם צדקתי לגאול׃ קרבתי צדקתי מעתה ולא תרחק׃ אין כסא. אין מלכות כי לא תוסיפי שיקראו לך עוד רכה וענוגה׃ קחי רחיים. היא עבוד קשה כלומר השתעבדי מעתה למלכי מדי ופרס׃ דבר אחר וטחני קמח נבדה לדרך גלותך׃ גלי צמתך. זרועיך ושוקיך דברים המכוסות וקשור ומכוסה׃ חשפי שובל. גלי השבולים מן המים שעליהם כי דרך שם תצאי בגולה אוגלי שוקך ועברי נהרות׃ ולא אפגע אדם. לא אבקש פני אדם לקחת נקמתי׃ גואלינו ה' צבאות שמו. הנביא אומר כל זה הקדוש ברוך הוא עושה לגאלינו משם׃ על זקן הכבדת עולך. על הזקנים שלא היו יכולים לסבול טורח הכבדת עולך׃ ותאמרי. בלבך לעולם אהיה גברת ואין פורענות בא עלי והדבר הזה השיאך עד לא שמת אלה המכות שיבואו עליך אל לבך׃ ולא זכרת אחריתה. של רעתך שעשית׃ עדינה. תי מפנקתא׃ ואפסי עוד. ואפס מאותי כמו אין זולתי׃

סתי

אבן עזרא

ישאוהו. תחתיו. במקומו׃ לא ימיש. פועל יוצא לא יוכל להמיש נפשו ממקומו או הוא פועל עומד והראשון הוא הנכון׃ יצעק. מוסף אחר עמו וכן הוא ומכרתו יצעק׃ זכרו. והתאוששו. י"א כמו והוסדו כמו אשיותיה ואושיא יחיטו ורבינו האי גאון ז"ל אמר שהוא מגזרת אש כאילו הוא התחררו והגאון רב סעדיה ז"ל אמר שהוא מאש והטעם הוקרו כטעם והיה בלבי כאש בוערת והשיבו זאת על לב׃ זכרו ראשונות. שעברו על כן אמר מעולם אז תדעו כי אני לבדי אל׃ מגיד. כי הגדתי האחרית מראשית והטע' קודם היותו כי מי יוכל לבטל גזרותי כי לעולם עצתי תקום וכל חפצי אעשה׃ קורא ממזרח עיט. הוא כורש וקראו עיט כאילו יעוף למלאות רצוני׃ אף דברתי. זאת הגזירה אף אביאנה יצרתיה בגזירה שמים אף אעשנה בארץ׃ שמעו אבירי לב. שאינכם מאמינים בדברי השם כטעם חזקי לב׃ קרבתי צדקתי. להראותה וזה טעם לבא׃ לא תאחר. עצמה עמו מבוא דרך משל בעבור שהוא פועל יוצא׃ ונתתי. מוסף אחר עמו וכן הוא ונתתי לישראל תפארתי או טעמו לישראל שהם תפארתי והוא הנכון אשר בך אתפאר׃ בתולת בת בבל. הטעם שהיא כמו בתולה שלא יבאו מז רמי בתוליה בת כמו קהלת׃ אין כסא. לא יהיה לך כסא לעולם׃ ענוגה. שם התאר כמו ארומה׃ קחי רחים. כי כן מנהג השפחות והטעם מתלך בשביה׃ קמח. לא יתכן רק כקרא על שם סופו וכמוהו ובגדי ערומים תפשיט׃ גלי צמתך. הוא השיער שהוא לפנים בראש׃ שובל. הוא השיער היורד על הלחיים וכקר' על דרך מסבולת הנהר על דעת ר' משה הכהן והנכון שאין רע לו ופירושו כפי מקומו בלא ראיה׃ עברי נהרות. לטחון׃ תגל. מבנין נפע׃ ולא אפגע אדם. ולא אקבל פגיע' אדם כמו פיום כמו ואל תפגעי בי והנה אם היה אחר מלת פגיעת בית יהיה

הוא הפועל וים אומ' נקום אקח ממך ולא אפגע אדם כמו ויפגעו את משה ואת אהרן שיעמוד לי בדרך או שיאמר לי אל תעשה או לא אפגע אדם שלא אשמח׃ גואלינו. אז יאמרו ישראל זה הוא גואלינו׃ שבי. יקראו לך. הקוראים כמו אשר ילדה אותה וכן רבים׃ קצפתי. הנה הטעם כאשר קצפתי על עמי לא רחמת אותם והזכיר הזקן לחסרון כחו ובעבור כבודו׃ ותאמרי. בלבך והיה ראוי שתשימו אל שמשיתי לעמי׃ על לבך לא זכרת אחריתה. של גאותך או לא זכרת מה היתה אחרית כחלתי כאשר קצפתי עליה׃ ועתה. עדינה. שם התואר מגז' היתה לי עדנה׃ ואפסי. היו"ד נוסף כתוספת יו"ד מני אפרים הבעל הוא המלך׃ שכול. שם על משקל רק ככפור חרב ספוט׃

ותבאנה

ותבאנה · חסרון המלוכה ומות הבנים : כתומם · כאשר היו הרעות שלמות והוא שם הפועל וכל זה בעבור כשפיך : ותבטחי ברעתך · ודעתך · רמז לחכמת תיבונה מכחרת השם · וקמץ אל״ף רואני בעבור היותו מהגרון : חכמתך · מחשבת שהיא חכמה שובבתך כנוי לנבוח ושלא ירבה לשוב מדרכו : ואפסי · כאשר אני חכמה ואין חכם עוד כמוני :

מתי אלה · שאמרת שלא תשבי אלמנה ולא תדעי שכול תבאנה לך פתאום : שכול · מיושביך : ואלמון · ממלכך כל קבורת בנים וגלות בני הארץ קרוי שכול : כתומם · כולם שלמים בגזרתם השכול והאלמנות : חבריך · לשון כשפים כמו וחובר חבר : חכמתך ודעתך · חכמתך ורוע לבבך היא שובבתך הפכו לבך להיות שובבה

ובא יו״רד בקריא׳ וסי׳ ובא אשר לו הבית והגיד לכהן · ובא הכהן וראה והנה פשה · ובא אהרן אל אהל מועד ופשט · ובא השמש וטהר ואח׳ יאכל מן הקדשי׳ · ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו · ובא האו׳ והמופ׳ אשר דבר אליך · ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה · ובא המלך דוד עד בחורים · ובאה והכה את ארץ מצרים

ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום
אחד שכול ואלמן כתמם באו עליך
ברב כשפיך בעצמת חבריך מאד :
ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני
חכמתך ודעתך היא שובבתך
ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד : ובא
עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל
עליך הוה לא תוכלי כפרה ותבא
עליך פתאם שאה לא תדעי : עמדי־
נא בחבריך וברב כשפיך באשר
יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל
אולי תערוצי : נלאית ברב עצתיך
יעמדו נא ויושיעך הברו שמים
החזים בכוכבים מודיעים לחדשים
מאשר יבאו עליך : הנה היו כקש
אש שרפתם לא יצילו את נפשם
מיד להבה אין גחלת לחמם אור
לשבת נגדו : כן היו לך אשר יגעת
סחריך מנעוריך איש לעברו תעו
אין מושיעך :

מח שמעו זאת בית יעקב הנקראים
בשם ישראל וממי יהודה יצאו
הנשבעים בשם יהוה ובאלהי
ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה
: כי מעיר הקדש נקראו ועל אלהי
ישראל נסמכו יהוה צבאות שמו :
הראשנות
מאז הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם
פתאם עשיתי ותבאנה : מדעתי
כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך
ומצחך נחושה : ואגיד לך מאז
בטרם תבוא השמעתיך פן תאמר
עצבי עשם ופסלי ונסכי צום :

ויתין ליך תרתין אילין זמן ביומא
חד תכל וארמלו כדשלמן ייתון
עלך בסגיאו חרשך בתקו קסמך
לחדא : ואתרחיצת בבישתיך אמרת
לית דחזי ליך חוכמתיך ומדעיך
היא קלקלתיך ואמרת בלביך
אנא ולית בר מיני עוד : ותיתי
עלך בישתא לא תידעין למבעי
עלה ותפול עלך עקא לא תיכלין
לאעדיותה ותיתי עלך בתכיף
אתרגושא לא תדעין : קומי כען
בקסומיך ובסגיות חרשיך דהוית
מתעסקא בהון מינקותיך מאים
תיכלין להנאה מאים תיכלין ל
למתקף : לאית בסגיאות מלכך
יקומון כען ויפרקוניך דהוו מסכן
למזלת שמיא חזן בכוכביא
מהודעין זמניא מטען ליך למימר
כן עתיד למיתי עלך ירח בירח :
הא הוו חלשי כקש עממי דתקיפין
כאשתא שצאונון לא ישזבון ית
נפשהון מיד קטולין לית שאר ו
ומשזי אף לא אתר לאשתיזבא בית
כן הוו ביך עובדי שקריך דהוית
מתעסקא בהון מינקותיך שלטוני
תוקפיך גבר לקבל אפוהי גלו לית
דפריק ליך : שמעו
דא בית יעקב דמתקרן בשמא
דישראל ומזרעית יהודה נפקו
דגזר להון קיים בשמא דיי אלהא
דישראל לא יפסיק דכרניהו הלא
קיים ממריה בקשוט ובזכו : ארי
בקרתא דקודשא חולקהון ועל
אלהא דישראל רוחצניהון יי
צבאות שמו : קדמית מבכין חויתי
וממימרי נפקא ובסרתינון בתכיף
עבדתינון ואתאה : גלי קדמי
דאת סרבן וקשי כברזלא קדלך
ובית עינך תסין כנחשא : וחויתי
לך מבכין עד לא יתיין בסרתך דילמא תימר דחלתי עבדתינון וצלמי ומתכי אתיכינון :

דירמיה כן כתיב · ובא עליך רעה · ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ · ובא לפנימה ימדד · ובא לציון גואל · ובא במהלך רישך · והברו ובא מתהלך · ובא במלכות מלך הנגב · ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו : לחמם ו׳ בקריאה וסימ׳ ככה יאכלו בני ישראל לחמם טמא · לחמם בדאגה יאכלו · אין גחלת לחמם · כי לחמם לנפשם · ושרש רתמים לחמם · ויבינו בקיץ לחמם : צום ג׳ בקריאה וסימ׳ ויעשו בניו לו כן כאשר · כי הקימו בני יהונדב בן רכב את · ופסלי ונסכי צום :

ובא עליך רעה · יום רעה : שחרה · כלילה שאין לו שחר והטעם אור : הוה · מגזרת ואתה הוה להם לרע שיהיה פתאום וכמוהו והותי במאזנים : כפרה · לתת כופר להסירה או לבטלה כ כמו ואיש חכם יכפרנ׳ : שואה · כמו שממה : עמדי נא אתה · בחבריך · שם על לשון רבים ומגזרת ו וחובר חבר : הועיל · שם הפועל : אולי תערוצי · מגזר׳ עריץ : נלאית · עצתיך · מלה זרה כי התחברו יחד סימן היחיד והרבים וכמוהו והפלא יי׳ את מכותך ואם הוא הפך : הוברי שמים · אין רע לו וטעמו חכמי ם שמי׳ הם חכמי המזלו׳ ויש מי שהוציאו מגזר׳ ברור והטע׳ שלא יוכלו לדעת חלקי השמ׳ אם לא יהיה אויר השמים ברור ונך וזאת היא דרך רחוקה כי ההא הוא עיקר והוא על מ משקל שומרי החומות : מודיעים לחדשים · כן חכמתם כי לא יסתכלו לדעת כל ח הקורו׳ באויר ובמדינו׳ רק מעת התחברות המאורו׳ כי הם עיקר אומנותם וזה טעם ל לחדשים רק מאשר יבואו עליך אינכו ר דבק עם לחדשים רק עם מלת ויושיעך ואם היא רחוקה וכמוהו אשר אתם יורשי׳ אותם ואת אלהיהם : הנה · טע׳ אם מחכה האויב כמו כי אם יבא מ מחשבון : לחמם · שם הפועל מפעלי הכפל והוא שלם על משקל לשכב את בת יעקב והטעם שימותו הם ו ולא תשאר להם ם שארית : כן היו · על אלה החכמים : אשר יגעת · שהיית נותנת להם ממון : וסוחריך · שאינם מארצך שהיו אוהבים בבוא רעתיך עמכוך : שמעו · וממי יהודה · כמו זרע וכמו עין יעקב : הנשבעים בי״י · לא באמת · הטעם שהם אומרים בפה שהם לשם ואינם כן בלב ובמעשה : כי מעיר הקדש נקראו · שהם בני ציון : נסמכו · בפה : הראשונות · יאמר השם לאלה שאינם מאמינים הלא הגדתי להם כמה ראשונות קודם היותם על כן ותבאנה פעל עבר : מדעתי · כאשר ידעתי הראשונות כן ידעתי כי קשה לב אתה והוא מדבר למי שאינו מאמין בשם והוא מזרע יעקב וכאילו גיד ברזל ערפך שלא תסור מדרכך ומצחך שלא תבוש : ואגיד · הנה הטעם אחר כי הגדתי לך העתידות שלא תאמר בהיותם כי עצבך שהייתה עובד אותם בארצך עשום והם צוו והיו וטעם צום כדרך הפסח :

אינוויי״זא בלע״ז שבבון מדרך שאר הבנו׳ : לא תדעי שחרה · לא תידעין למיבעי עלה את פני מי תשחרי למלטך ממנה : כפרה · לקנחה ולהעבירה וזהו כל לשון כפרה הוא לשון קינוח וסילוק : עמדי נא · התחזקי נא : אולי תערוצי · אם תוכלי למיתקף : הוברי שמים · יונתן תרגם כמו גוזי שמי׳ דמסכן למזלת שמייא דימהו לברה כחמה ולברור מללו וכן חברו מנחם עם הם מבררי הליכות המזלות וכה פ פתרונו יען אשר לא יוכלון ה הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היום ולילה עד ברור להם השמים לטוהר וגם מיכה אמר בנבואה חשכה להם מקסום לימר כי ב ביום מחשך יתחמו הכוכבי׳ ולא יוכלו לקסום : מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך · כי בהתחדש הלבנה רואים בשעת תולדתה מקצת ממה שעתיד לבא ואין יודעין כל הבירור לכך נאמר מאשר וכן הוא אומר במקום אחר המצפצפים והמהגים כ כעופות הללו שמצפצפין ומהגי׳ ואין יודעין על מה : הנה היו · חוזיך כקש : אין גחלת לחמם · אין שארית להם כקש הזה שאין בדליקתו גחלי׳ להתחמם לאורם : איש לעברו תעו · איש לדרכו אל עבר פניו : שמעו זאת · שני השבטים העתידין ללכת בגולה לבבל : בית יעקב הנקראי׳ בשם ישראל · הוא שבט בנימין שאינם נקראים על שבט יהודה אלא על שם שאר שבטי ישראל : וממי יהודה יצאו · ושבט יהוד׳ שיצאו ונזלו ונימי דליו של יהודה כמה דאת אמר יזל מים מדליו : לא באמת · כמו שאמר ירמיה ואם חי יי׳ יאמרו אכן לשקר וגו׳ כלומר לא הייתם כדי לינצל אלא על כי מעיר הקדש נקראו והיא גרמה להם שלא גלו עם עשרת השבטים בימי סנחריב באותה וחבור שאין להם גאולה : ועל אלהי ישראל נסמכו · בימי חזקיה שנאמר בי״י אלהי ישראל בטח היא גרמה להם שלא גלו אלא בימי נבוכד נצר שהגלם לבבל ותהי להם גאולה על ידי כורש : הראשונות · שעברו גאולת מצרי׳ ותשועת חזקיהו מיד סנחריב : מאז הגדתי · מטרם היותם ופתאום עשיתים ותבאנה כמו שהגדתי תחילה על פי נביאי : מדעתי כי קשה אתה · מאשר ידעתי אותך כי קשה אתה ואם יבא הנס ולא הגדתיו תחלה ת תאמר עצבי עשאן ולא מאת ה הקב״ה הם לפי׳ אגיד לך מאז בטרם תבא וגו׳ · מדעתי מ״ם זו משמשת נתינת טעם כמו לפי שידעתי ודוגמתו כי מאהבת יי׳ אתכם ומשמרו את השבועה :

שמעת חזה כולה · שמעת הראשונות שהגדתי ראה שבאו כולם : ואתם הלא תגידו · ותודוני אשר לא נפל דבר : השמעתיך חדשות משעה · עתה אני חוזר ומשמיעכם חדשות שהם חדשו לכם ולפני הם גלויות מעולם : ונצורות · ושמורות באוצרותי ואתם לא ידעתם : עתה נבראו ולא מאז · הם : ולפני יום · היותם אני משמיעכם : ולא שמעתם · עד היום ולפני יום מוסב על ה השמעתיך האמור למעלה : גם לא שמעת וגו׳ · אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילתא אולפן אורייתא אף לפתגמי בירכן ו ולווטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך : כי ידעתי בגוד תבגוד · כשירדתי להצילך מיד מצרים גלוי היה לפני שסופך לבגוד ואף על פי כן שמרתי שבועת אבות וזהו שנאמר ראה ראיתי את עני עמי שתי ראיות רואה אני שסופן ל לבגוד ומכל מקום ראיתי את עוני עמי כך דרש ר׳ תנחומא : ופושע מבטן · משהייתם במצרים כמו שמפורש ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים ואומר אליהם וגו׳ : אאריך אפי · לשון הווה הוא : ותהלתי אחטם לך · ואת היא תהלתי אשר אחטם לך לשון ח חוטם אסתום חוטמי מכאת ע עשן כחירי ומקנו׳ עליך שהכועס יוצא עשן מנחיריו כמה דאת א אמ׳ עלה עשן באפו וכן כל חרון אף הוא לשון חימום החוטם : חרה אפי · וכן ועצמי חרה מני חורב כחר חוטמי מרוב חימום · ולא בכסף · ולא על ידי אור של גהינם כצרוף הכסף באור : בחרתיך · בחרתי לך כור עוני כנגד כור אור כור הוא כלי שמתיכין בו כסף וזהב : כי איך יחל · איך יחלל שמי בהכריתי אתכם : וכבודי לאחר לא אתן · שאויביכם יאמרו יד אלהיהם רמה : שמע אלי יעקב · שם שקרא לך אביך : וישראל מקוראי · מאתי נקראת ישראל ויונתן תרגם וישראל מזומני : יי׳ אהבו · לזה שעשה חפצו של הקדוש ברוך הוא בבבל : וזרועו · יראה בארץ כשדים ועל כורש אמר כן : אף קראתיו · לכורש ויונתן תרג׳ יי׳ אהבו לישראל אף קראתיו לאברהם וקריאה זו לשון גדול להיות מקוראי כמו אלה קריאי העדה : מעת היותה שם אני · מעידן דאיתפרשו עממי׳ מדחלתי תמן אנא קריבתיה לאברהם א אבוכון לפולחני : ועתה יי׳ אלהים שלחני ורוחו · אמר נביא וכען יי׳ אלהים שלחני ומימריה עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה · ומדרש אגדה רבי תנחומא פירש שמעו זאת ·

שמעת · מה ששמעת ראה הכל בא : ואתם הלא תגידו · כי כן הוא הנה השמעתיך חדשות מעתה : ונצורות · שהם נצורות בצורות והטעם אבל השם : עתה נבראו · נגזרו : ולפני יום · שהודעתיך לא שמעת והוי׳ו כפ״א רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי ויפח אברהם : גם · באמת שלא שמעת או הטעם ידעת כי לא תשמע שתבגוד בי ולא תאמי׳ בדברי וטעם מבטן כי ידעתיך ת מעת היותך והפך זה בטרם אצרך בבטן והנה קראו פושע ו והטעם על הגזרות ועוד אפר׳ זה בתחלת ספר ירמיהו : לא פתחה אזנך · עכמש דרך קצרה : למען שמי · שנקראו עם השם : אחטם לך · אין לו חבר ודברי הקדמוני׳ חוטם והנה הוא כן אאריך אפי ואאריך החוטם לך גם למען מוסף אחר וכן הוא ולמען תהלתי : הנה צרפתיך · רמז על הגלות : ולא בכסף · הטעם ולא במצרף כסף להסיר הסיגים והם הרשעים : בחרתיך · יש אומרים שהוא כמו בחנתיך ו ואין רע לו והנכון שהוא כמשמעו בחרתי לך כור עוני לא מצרף כסף : למעני · כי איך יחל · שבנין כפעל מפעלי הכפל והאחד שב למעני כמו ובשאר אני והנני יוסיף על ימיך : שמע · מקוראי · הנקראים בני השם והטע׳ יש לך להאמין כי אני ראשון ואחרון והנה תאמין באמת : אף ידי · השמאל דרך משל והנה׳ הימין עם השמים בעבור שהם נכבדים מהארץ · והנה טעם אף כי אני אמת ראשון ואחרון כי אני בראתי הכל · וטעם טפחה אשר טפחתי ורביתי ויש אומרי׳ שמדד השמים בטפח ומזה הכתוב למדו המפרשים כי השמי׳ והארץ נבראו יחד לא זה קודם זה ודרך הפשט שאני עשיתי ובעת שאקרא אליהם למלאת רצוני

ידעתם ד׳ קמצי׳ בקריא׳ וסימ׳ ובא האות והמופת אשר דבר אליך · השמעתיך חדשות מעתה · קרא אלי ואענך · והכעסתי לב עמים : י״ג פסוקי׳ גם גם גם וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימ׳ ח׳ : והקבצו ד׳ ג׳ מנהון ר״פ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפר׳ דא סימ׳ כ״ח : והביאתיו ד׳ בליש׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ : ועתה אדני אלהים ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ ועתה יי׳ אלהים הדבר · ועתה יי׳ אלהים אתה הוא · ועתה יי׳ אלהים שלחני ורוחו · וחד ועתה יי׳ אלהים יאמנא דבריך דדה׳ :

שמעת חזה כלה ואתם הלוא תגידו השמעתיך חדשות מעתה ונצרות ולא ידעתם : עתה נבראו ולא מאז ולפני יום ולא שמעתם פן תאמר הנה ידעתין : גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך כי ידעתי בגוד תבגוד ופשע מבטן קרא לך : למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך : הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עני : למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן :

שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון : אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם יעמדו יחדו : הקבצו כלכם ושמעו מי בהם הגיד את אלה יהוה אהבו יעשה חפצו בבבל וזרעו כשדים : אני אני דברתי אף קראתיו הביאתיו והצליח דרכו : קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני ועתה אדני יהוה שלחני ורוחו :

כה אמר יהוה גאלך קדוש ישראל אני יהוה אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך :

שמעתא הא אתגליאת לכל עמא מה דאיתגליאת לכון ואתון הלא תחוון בסרתך חדתן מכען ונטירן ולא ידעתנון : כען אתבריאה ולא מבכין וקדם יום מיתיהון ולא בסרתינון דילמא תימר הא ידעתינון : אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילתא אולפן אוריתא אף לפתגמי בירכן ולוטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך לקבלא ארי גלי קדמי דשקרא תשקר ומרוד ממעיין יתקרי לך : בדיל שמי ארחיק רוגזי ותושבחתי אקיים לך בדיל דלא לשיצותך : הא צרפתך ולא בכסף בחרתך ברחוק מסכינו : בדיל שמי בדיל מימרי אעביד דלא יתחל ויקרי ואתגליתי עליכון לעם אוחרן לא אתן : קבילו למימרי דבית יעקב וישראל מזמני אנא הוא אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מיני לית אלהא : אף במימרי שכלילית ארעא ובגבורתי תלית שמיא קרית אנא להון קמו כחדא : אתכנשו כולכון ושמעו מן בהון חויית אילין יי מרחים ליה לישראל יעביד רעותיה בבבל ותקוף דרע גבורתיה יגלי בכסדאי : אנא במימרי גזרית קיים עם אברהם אבוכון אף רביתיה אעילתיה לארע בית שכינתי ואצלח ית אורחיה : אתקרבו למימרי שמעו דא לא מן אולא בסתרא מלילת מעידן דאתפרשו עממיא מדחלתי מתמן אברהם אבוכון קרבתיה לפולחני אמר נבייא וכען יי אלהים שלחני ומימריה : כדנן אמר יי פריקך קדישא דישראל אנא יי אלהך מליף לך להנאה מחוי לך באורח דתהך :

תורת משה שנאמר בה זאת התורה · לא מראש בסתר דברתי בסיני והנביא אומר מעת היותה לאותו דבר שהוא אומר שם אני : ולמדנו מכאן שכל הנביאים עמדו בסיני · ועתה שלחני להנבא אליהם ואף לפת זה ישנו עירוב דברים לא מראש בסתר דברתי אמרה שביכה מעת היותה שם אני אמר הנביא · ויש לפתור שלא יהו עירובי דברים קרבו אלי שמעו זאת שאני מתנבא לכם על מפלת בבל ובאולתכם לא מראש בסתר דברתי אותה מעת היותה שנגזר הקב״ה להביאה שם הייתי לימד משמעת הגזירה הקב״ה מעמיד הנביא שעתיד להנבא על הדבר בסוד מפלתו של מפלה ואע״פ שעדיין איננו נוכר : כמשמעו

וחפצי יעמדו שניהם לפני כעבדים וכמוהו למשפטיך עמדו היום כי איך יקרא השם לאשר איננו : הקבצו · את אלה העתידות : יי׳ אהבו · שימן כורש : יעשה חפצו · חפץ השם בבבל ויעשה זרועו בכשדים ויתכן היות וי״ו חפצו שב אל כורש גם וי״ו וזרועו : אני אני · פעלים שלא אשנה · וי״ו וקראתיו שב אל כורש : קרבו · אל דברי הנביא : לא מראש · מבתחלה לא אמרתי זה הסוד וזאת הגזירה : בסתר דברתי מעת היותה · אמ׳ הגאון מכאן רמז כי הנשמה קודם הגוף ולא אמר כלום כי הנה הכתוב אומר בתחילה עתה נבראו ולא מאז והטעם כאשר נגזרה זאת הגזירה שיצאה מפי השם אלה המלאכים הם השרים הממונים על המלכיות כאשר הוא כתוב בספר דניאל שם הייתי גם אני ורוחו הוא המלאך והנאמ אמר כי הוי״ו קמת בי״ת ואמר כי כמוהו דרשו יי׳ ועזו ואין צורך : כה · והנה זאת הנבואה להודיע שכר השומעים אל דברי השם : לא

לוא · הלוא במלת לו נוסף כאלף ההלכות אתו והנה הוא ויהי כמו רפה בלשון ישמעאל וטעם כנהר שלא יפסוק וככה גלי הים : ויהי כחול · מספר זרעך : וצאצאי מעיך · כמו בנבניך · כמעותיו · כמעות הים והנה הזכיר הגלים והחול ומלת כמעותיו רמז למעי הדגים · ולא ימו אל זרעך · באו · ידבר עם בני הגולה :

כמעותיו · של ים כרגי הים לרוב : לרשעים · לכבוד כבד וזרעו · מבטן קראני · משאכי בבטן עלתה לפניו במחשבה להיות שמי ישעיה להבבא ישועות ונחמות · וישם פי כחרב חדה · להוכיח את הרשעים ולהתנבאות עליהם פורענות : בצל ידו החביאני · שלא יוכלו להרע לי : לחץ ברור · ממורט קליר בלע"ז : באשפתו · כלי כרתיק החצי' שקורי קוי"בר"א בלע"ז : ואני אמרתי להבל יגעתי · כשראיתי שאני מוכיחם ואינם שומעים : אכן משפטי את ה' · הוא יודע שלא היה מאתי אלא מאתם : לו יאסף · אליו ישוב בתשובה : נקל מהיותך וגו' · מתנה קטנה היא בעיני מתנה לך זאת לבדה מתנה לי עבד להקים את יעקב ולהשיב אלי נצורי ישראל והנני מוסיף לך עוד ונתתיך לאור גוים להנבא על מפלתה על בבל שהיא שמחה לכל העולם : נצורי ישראל · כמו ונכור לב מלבם מוקף יכר הלהורי עבירה כעיר נצורה מי מצור הכריס עליה : לבזה נפש · נפש בזויה לישראל שהם בזויים למתעב גוי · למי שהגוי מתעבו והוא עבד למושלים עליו : מלכי' יראו · אותו וקמו : אמר כאמן לשמור הבטחתו שהבטיח לאברהם על המלכים כענין שנ' והנה תנור עשן וגו' : וקדוש ישראל · הוא ויבחרך : בעת

שלומך ג' בקריא' ב' חס' וא' מל' וסימ' לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר · חסיתיך ויכלו לך · עד הגבול שלחוך · קדם' מל' · הוציאוה ג' בקריא' וסימ' הוציאוה ותשרף · הוציאוה עד קצה הארץ · הוציאוה אל מכית השדרונה דד"ה · אנך · בחרבות ב' קמצ' וסימ' בשעלים · ולא צמאו בחרבות · וסימ' העליא צחו · בחרב

לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם : וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כִּמְעֹתָיו לֹא יִכָּרֵת וְלֹא יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ מִלְּפָנָי : צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוּהָ עַד קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל יְהוָה עַבְדּוֹ יַעֲקֹב : וְלֹא צָמְאוּ בָּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם מַיִם מִצּוּר הִזִּיל לָמוֹ וַיִּבְקַע צוּר וַיָּזֻבוּ מָיִם : אֵין שָׁלוֹם אָמַר יְהוָה לָרְשָׁעִים :

שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי וְהַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים מֵרָחוֹק יְהוָה מִבֶּטֶן קְרָאָנִי מִמְּעֵי אִמִּי הִזְכִּיר שְׁמִי : וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה בְּצֵל יָדוֹ הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ בָּרוּר בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי : וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר : וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִלֵּיתִי אָכֵן מִשְׁפָּטִי אֶת יְהוָה וּפְעֻלָּתִי אֶת אֱלֹהָי : וְעַתָּה אָמַר יְהוָה יֹצְרִי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו וְיִשְׂרָאֵל לֹא יֵאָסֵף וְאֶכָּבֵד בְּעֵינֵי יְהוָה וֵאלֹהַי הָיָה עֻזִּי : וַיֹּאמֶר נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי עֶבֶד לְהָקִים אֶת שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וּנְצִירֵי יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם לִהְיוֹת יְשׁוּעָתִי עַד קְצֵה הָאָרֶץ : כֹּה אָמַר יְהוָה גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ לִבְזֹה נֶפֶשׁ לִמְתָעֵב גּוֹי לְעֶבֶד מֹשְׁלִים מְלָכִים יִרְאוּ וָקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְמַעַן יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְדֹשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרֶךָּ :

אִילוּ אֲצֵיתָא לְפִקוֹדַי וַהֲוֵי פוֹן כִּשְׁפַע נְהַר פְּרָת שְׁלָמָךְ וְזָכְוָתָךְ כְּגַלֵּי יַמָּא : וַהֲוֵי פוֹן סַגְיָא כְחָלָא דְיַמָּא בְּנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ כְּפַרְווֹדוֹהִי לָא יִפְסוֹק וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי שְׁמֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל מִן קֳדָמַי לְעָלַם : פּוּקוּ מִבָּבֶל עֲרוֹקוּ מִמְּדִינַת אֲרַע כַּסְדָּאֵי בְּקָל תּוּשְׁבַּחְתָּא חַוּוֹ וּבַסַּרוּ דָּא אַפְּקוּהָא עַד סְיָפֵי אַרְעָא אֲמַרוּ פְּרַק יְיָ עַבְדוֹהִי דְּבֵית יַעֲקֹב : וְלָא אַצְחֵינוּן בְּחַרְבְּתָא דַּבְּרִינוּן מַיָּא מִטִּינָרָא אַפֵּיק לְהוֹן וּבְזַע טִינָרָא וּנְגַדוּ מַיָּא : לֵית שְׁלָם אֲמַר יְיָ לְרַשִּׁיעַיָּא :

קַבִּילוּ נַגְוָן לְמֵימְרִי וְאַצִּיתוּ מַלְכְּוָן מְרַחִיק יְיָ עַד לָא הֲוֵיתִי זַמְּנַנִי מִמְּעֵי אִמִּי אַדְכַּר שְׁמִי : וְשַׁוִּי פִּתְגָּמוֹהִי בְּפוּמִי כְּחֶרֶב חֲרִיפָא בִּטְלַל גְּבוּרְתֵּיהּ אַגֵּין עֲלַי וְשַׁוְּיָנִי כְּגִיר בְּחִיר דִּי בְבֵית אֲזֵינִין מִסְתַּר : וַאֲמַר לִי עַבְדִּי אַתְּ יִשְׂרָאֵל דִּבָךְ אֶשְׁתַּבַּח : וַאֲנָא אֲמָרִית לְרִיקָנוּ לָאֵיתִי לְלָמָא וְלָא מִדַּעַם חֵילִי שֵׁיצֵיתִי בְּרַם דִּינִי גְלֵי קֳדָם יְיָ וַאֲגַר עוֹבָדַי קֳדָם אֱלָהִי : וּכְעַן אֲמַר יְיָ דְּאַתְקְנַנִי מִמְּעִין לְמֶהֱוֵי עֲבַד פָּלַח קֳדָמוֹהִי לְאַתָבָא דְּבֵית יַעֲקֹב לְפוּלְחָנֵיהּ וְיִשְׂרָאֵל לְדַחַלְתֵּיהּ יִתְקָרַב וְיִקַּרְנָא קֳדָם יְיָ וּמֵימַר אֱלָהִי הֲוָה בְסַעֲדִי : וַאֲמַר הַזְעֵיר לְכוֹן דְּאַתּוּן מִתְקְרַן עַבְדַּי לַאֲקָמָא יָת שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וְגָלְוָות יִשְׂרָאֵל לְאַתָבָא וְאֶתְּנִינָךְ לִנְהוֹר עַמְמִין לְמֶהֱוֵי פוּרְקָנִי עַד סְיָפֵי אַרְעָא : כִּדְנָן אֲמַר יְיָ פָּרְקֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל קַדִּישֵׁיהּ לִדְבְסִירִין בְּנֵי עַמְמַיָּא לִדְמִטַּלְטְלִין בֵּינֵי מַלְכְוָתָא לִדְהֲווֹ עַבְדִין לְשִׁלְטוֹנִין לְהוֹן מַלְכִין יִחֲזוֹן וִיקוּמוּן רַבְרְבִין וְיִסְגְּדוּן בְּדִיל יְיָ דִּמְהֵימַן קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל וְאִתְרְעֵי בָךְ :

ג' בקריא' וסימ' וישם פי כחרב חדה · ושמתיך כחרב גבור · חדה כחרב פיות · חדה ה' וסימ' נמסר ביהושע סימן ט"ו · והבל ג' בקריא' והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו · לתהו והבל כחי כליתי · שקר החן והבל היופי · אנ"ך · למתעב ד' קמצין כל יש' וסי' לבזה נפש למתעב גוי · ודבר תמים יתעבו · ויתעב את נחלתו · יתעב ה' · וא' מתאב אנכי · ובמסרה אחריתי מוסיף זה כל אכל תתעב נפשם :

Ibn Ezra (margin):

הזכירוה · כמו בפרהסיא ולא ידי ם מיגאל שמנו עד שיחרם להם שלא בשובם אל ביון שלא כמאו ב בדרכו שהוליכם הם מים מצור · והטעם מתקום שלא היה שם מים : ויזובו · כמו זב מבשרו : אין שלום לרשעים מיעוט ויתכן שיהיה רמז לבבליים כי זאת הטובה תהיה לישראל ואין שלום לבבליים : שמעו · אלה דברי הנביא : מרחוק · היושבים בארץ רחוק או מרחוק על דבר העתיד : מבטן קראני · הפרשה בספר ירמיה : וישם פי כחרב חדה · לדבר בחזות או חדה על נבואתו על בבל והטעם עם שם פי כחרב חדה החביאני השם בצל ידו ולא יכלו לי ה הבבליים ורשעי ישראל והנה החביאני כמו כרן לחרב והעד ובאשפתו ברור זך כ כראה : ויאמר לי · השם · עבדי אתה · הוא מזרע ישראל אשר בך אתפאר או אתה ישראל שאתה נחשב בעיני ככל ישראל והוא הנכון : ואני · גם אלה דברי הנבי בעבר כפשו : אמרתי · בלבי לריק יגעתי · שהוגעתי נפשי להוכיח את ישראל ולא שמעו : אכן משפטי · אצל השם שיתן לי ם שכר על יגעתי וככה ופעולתי כמו ולא ת תלין פעולת שכיר : ועתה · השם יצרני להוכיח את ישראל עד שיחזרו אל השם : לא יאסף · הטעם שהוא בו"ו כאשר הוא קרי וכמוהו הוא עשנו ולו אנחנו ונחבריהם והגאון אמר לא יאספ לא ימות כי מנהגו ל לא כדרך קרי וכדרך כתיב והנכון מה ם שאמרתי רק הלא הכתוב הוא תחת וי"ו

בתרבית ב' קמץ וסי' תגליה כאשר

בחיר ג' [illegible]

יצרי ל' [illegible]

כאשר פירש ר' יהודה המדקדק ע"ה : ויאמר נקל · הוא בעיני להיותך עבד לשובב ישראל אל ארצם בדבור · ונצורי ישראל · חרבות כמו כעיר נצורה והטעם כי לא תשוב ישראל לבדם רק נתתיך לאור גוים להיות ישועתי להשמיעה קודם היותה : כה · גם אלה דברי הנביא וככה הוא כה אמר השם לי שאני בזוי כפש אבל הרשעים והנה לבזה כפש גם התאר · למתעב גוי פועל יוצא לבזה פעולים שהנביא ידבר דברים שיתעבוהו ובשביל הגוים או יהיה למתעב גוי שהנביא יתעב כל גוי : לעבד מושלים · והטעם כפי מחשבת גדולי ישראל או רמז על הבבליים והוא הנכון : מלכים יראו וקמו · הנה כבר רמזתי לך זה הסוד בחצי הספר · ועל דעת רבים כי המלכים כמו כורש כאשר ישמע דברי הנביא יקום וישתחוה : למען ה' · כי נאמן בדברו · והנה כה"ף ויבחרך לעד על יומר זה הפירוש : כה

כה. בעת רצון עניתיך. גם זה שב על הרמז ורבים אמרו כי כף עניתיך שב אל כורש והנה אין הפרשה דבקה ורבי משה אמר כי בית בעת רצון כבית במרחב יה ואיננו רחוק: לאמר. רמז על ישר' שהתנבא הנביא קודם הגולה: ובכל שפאי. ימצאו מרעיתם ולא. בשובם אל ציון: שרב. כמו חורב והיה שרב והמכה לשמש כמו יומם השמש לא יככה: ושמתי כל הרי לדרך. שישפלו ההרים והמסילות ירומו והנה הם בשפלה ובאה מלת ירומון עם מסילות כמו אם תמצאו את דודי והעיקר אחר שהכל לשון רבים לא יחושו לאמר על נקבות בלשון זכרים ויש אומרים כי טעם כל הרי שהשבים יהיו רבים עד שילכו על ההרים ויפרש ירומון על השבים כאילו הוא כן ועל מסלותי ירומון. הנה. מרחוק יבאו. ממזרח ומצפון. היא בבל. ומים אסור כאשר הוא כתיב והסב לבב מלך אשור: מארץ סינים. מפאת מצרי אולי השנה מזאת הגזירה: רנו. דרך משל או רננת שמים להיות האויר זך והארץ לתת צמח וכן ההרים: ותאמר. קודם הגולה היתה אומרת ציון כי יי' שכחה וטעם ציון כנסת ישר': התשכח. בעבור שהשם שם בתולדת כל הנקבות לרחם על ילדיהן אם כן: עולה. כמו עולל וכן עולל ימים וזקן: מרחם בן בטנה. הטעם כפול: גם אלה תשכחנה. גם יש נשי' אכזריות שתשכחנה בניה' או עבמן ויתכן שתשכחנה אלה: ואנכי לא אשכחך. וטעם עולה כי על הקטן תרחם יותר כי אין בו כח: הן. אמר הגאון כי על כפים העבים ולפי דעתי שהכתו' דבר על לשון בני אדם כי על כפים חקותיך שאראה אותך תמיד והשד חבי פסוק כמשפטו: מהרו. הנה באו בניך ויצאו ממך כל מהרסיך: שאי. כלם. המ"ם סימן בניך ויאמר ר' משה הכהן ז"ל כי טעם כלם על בניך ועל מהרסיך והטעם על הרשעים ויפרש יצאו כמו פועל עבר ואין צורך: חי אני. והנה גזרה שלא תבטל כאשר אני חי כי זה יהיה אמת: ותקשרים ככלה. כקישורי כלה בבואה: כי. תחת חרבותיך וכמוהו האתן בכורי פשעי וכשלמה פריס ספתיכו או כי עד הנה היו כן: יתצרי מיושב. מרוב היושבים והם כלם בניך על כן טעם ורחקו מבלעיך: עוד. גשה. לשם בשבילי כמו גש הלאה: ואמרת. ונלמודה. יושבת בדד וכמוהו ויהי גלמוד ושורש המלה מארבע אותיות והוא תאר השם: סורה. שם התאר שסרה ממקומה ולא יתכן היותו פעול כי סר איננו מהפעלים היוצאים ואלה איפה הם. שתי מלות כטעם אין: כה. ידי. כאדם שינוף ידו ויראהו וכן ארים נסי והטעם שאודיע זאת הישועה: והביאו. הגוים בניך: בחוצן. כמו גם חצני נערתי והיו

שפיים ג' מל' וסימ' אפתח על שפיים נהרות· לאמר לאסורים צאו: קול עלי: אלה חד מן ה' פסוקי' אית בהון הנה והנה וסימ' נמסר בסדר ויצא: התשכח ב' רפי' וסימ' התשכח אשה עולה· התשכח בתולה עדיה: אשכחך ב' וסימ' ואנכי לא אשכחך· אם אשכחך ירושלם: שאי ח' וסימ' קומי שאי את הנער· ויקרא

כה אמר יהוה בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך ואצרך ואתנך לברית עם להקים ארץ להנחיל נחלות שממות: לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם: לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם: ושמתי כל הרי לדרך ומסלתי ירמון: הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים: רנו שמים וגילי ארץ יפצחו הרים רנה כי נחם יהוה עמו ועניו ירחם:

ותאמר ציון עזבני יהוה ואדני שכחני: התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך: הן על כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד: מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יהוה כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה: כי חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך: עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר לי המקום גשה לי ואשבה: ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם:

כה אמר אדני יהוה הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה:

כדנן אמר יי בעידן דאתון עבדין רעותי אנא מקביל צלותיכון וביום עקא אנא מקיים פורקן וסעיד לכון ואתקנינך ואתנינך לקיים עם לאקמא צדיקיא דשכיבי בעפרא לאחסנא ירותן דצדיין: למימר לדאסירין ביני עממיא פוקו ולדעגינין ביני מלכוותא כד בקבלא אתגלו לנהור על אורחן ישרון ובכל ניגדין בית משריהון: לא יכפנון ולא יצחון ולא ילקינון שרבא ושימשא ארי דעתיד לרחמא עליהון ידברינון ועל מבועי מיין ישרינון: ואשוי כל טוריא כבישין קדמיהון כאורח וכבשיא יראמון: הא אילין מרחיק ייתון והא אילין מציפונא וממערבא ואילין מארע דרומא: שבחו שמיא ובועי ארעא ודוצו טוריא תושבחתא ארי עתיד יי לנחמא עמיה ועל עניתנוהי ירחם: ואמרת ציון סליק שכינתי יי מיני ויי רחקני: האפשר דתתנשי איתתא ברה מלרחמא על בר מעהא מתיבא כנישתא דישראל ואמרת אם לית קדמוהי איתנשא דלמא לא מיתנשי לי ית דעבדית עגל דדהב אמר לה נביא אף אילין איתנשיין מתיבא ואמרת ליה אם אית קדמוהי איתנשא דילמא מתנשי לי ית דאמרית בסיני נעביד ונקבל מתיב ואמר לה מימרי לא ירחקינך: הא כדעל ידין את ציירא קדמי שורך לקבלי תדירא: יוחון בניכי חרבתיך מסגרך ומתרבך מיניך יגלון: זקופי ירושלם סחור סחור עינך וחזא כל בני עם גלוותיך מתכנשין ואתן לגויך קיים אנא אמר יי ארי כולהון ליך כלבוש דיקר ועובדיהון בגויך כקישוט כלתא: ארי חרבותיך וצדיותיך וארע מפגרותיך ארי כען תדחקין מיתיב ויתרחקון מסלעמך: מכען יימרון חד חד בגויך בני עם גלוותיך עק לי אתרא רוח לי ואיתב: ותימרין בלבך מן רבילי ית אילין ואנא תכלא ויחידא גליא ומטלטלא ואילין מן רבי הא אנא אשתארית בלחודי אילין היכא הוו: כדנן אמר יי אלהים הא אגלי בעממיא גבורתי ועל מלכוותא ארים ניסי וייתון בנך בציבין ובנתך על פרוון יתנטלן:

רשי

בעת רצון. בעת תפלה שאתה מתרצה ומתפיים לפני: וביום ישועה. שאתה צריך לישועה: ואצרך. ואשמרך: לברית עם. להיות עם ברית לי: להקים ארץ. ישראל הבחורה לי בכל הארצות: לאמר לאסירים צאו. לעת אשר אומר לאסירי גולה צאו: שפאים. תרגם יונתן ניגדין נחלימים: שרב. חום: ושמתי כל הרי לדרך. כלפי שאמ' על ידי חורבנה שבת עובר אורח עכשיו ישובו וילכו בו עוברי' ושבים: ומסלותי ירומון. כלפי שאמ' כשמו מסלו' נתקלקלו מאין מתקן אות עכשיו ומסילותי ירומון יתקנו קילקול הדרכים מגביה אותם כמשפט בחלוקי אבנים ועפר: מארץ סינים. מארע דרומא: כי נחם יי. את עמו: ותאמר ציון. היא היתה סבורה ששכחתיה: התשכח אשה עולה. עולל שלה: מרחם בן בטנה. מלרחם על בן בטנה: גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך: על כפים. על כפי רואה אני כאילו את חקוקה על כפי לראותך ולזוכרך תמיד. דבר אחר על כפים מעל ענני כבוד כמו על כפים כסה אור: מהרו בניך. לשוב: תצרי מיושב. תהי צרה מרוב יושבי' שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות להם בתים: בני שכוליך. בנים שהייתה שכולה מהם: גשה לי. התקרב לצד אחר בשבילי ואשבה: גלמודה. סולי"א בלע"ז: וסורה. מוסרת מכל אדם הכל אומרי' עלי סורו ממנה: ידי. נסי סימן להביא גליו': נס. פירק"א בלע"ז כמו וכנס על הגבעה והוא סימן קיבוץ וכותנין בראשה בגד: בחוצן. איסיל"א בלע"ז ודומה לו בעזרא וגם אני חצני נערתי:

היזקה

מסרה

אל גיחזי. שאי סביב עיניך. ותקשרים בכלה. שאי עיניך על שפיים. יען שכחת אתי. גם את שאי כלמתך. קומי רני בלילה: ח' פסוקי' דמיין מן ג' ג' מלין קדמאה ותליתאה לא נסיב ו' וסימ' ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש מיד ומיד מיד. ולקחו מן הדם ונתנו על ועל על: כל אשר יגע בבשרה יקדש ואשר אשר. אז ישוב הרוצח ואז אז. ובני ענו בי נגד יי' את ואת את. ויאמר אלהים עד יי' בכם ועד עד. אלהי אברהם ואלהי נחור אלהי: עלי עשור ועלי עלי. ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואלה אלה. לו חפץ יי' להמיתנו לא ולא לא. כי יצעקו אינני שומע וכי כי. כה אמר יי' צבאות אל יתהלל חכם ואל אל:

אבן עזרא

והיו. אומניך כמו אומן את הדסה זה דרך משל לרוב הכבוד שיהיה להן: היוקח. דברי הנביא ידבר בעד ישראל שהיו אומרים איך יצא ישראל מיד הגוים: היוקח מגבור המלקוח שלקח והוא השבי: ואם שבי צדיק ימלט. בעבור צדקתו אחר שלקחו הגבור: כי כה אמר ה׳. השבי. שלקח הגבור יוקח ממנו: עריץ. כמו גבור והוא תאר השם כמלת איתים הנה הוא יובא ועד כי תעשה מריבה עם אנשי ריבך ורבים אמרו כי שרשו מבעלי היו״ד בראש וכה ואחרים אמרו שהוא הפוך ואמ׳ הירושלמי כי תחסר מלת אשר כאילו אמר ועם אשר יריבך ויפס היו״ד שהוא לעתיד והנה שכח ריבה יי׳ את יריבי והכלל שהיא מלה זרה: והאכלתי מוניך. מגזרת לא תונו איש את עמיתו ואחרים אמרו שופריך כמו על ידי מוכה שישראל כ כמשלו לבאן: דמם. מדמם והוא דרך בחות: כה. כריתות. גט כריתות: אמכם. ובין אשתו והנה זה יכחיש דברי ירמיה ואתן את ספר כריתותיה אליה ו והתשובה כי ירמיהו דבר על מלכות ישראל שלעולם לא תקום וכמוהו לא תוסיף קום וישעיהו דבר על מלכו׳ דוד שממנו יהיה מ משיח: מדוע באתי: רמז לנביאי׳ שהתנבאו אולי ישובו ישרא׳ לשם: הן בגערתי. הנה ראיה גמורה שלא ת תקצר ידי מפדותי: אלביש שמים. מלבוש קדרות. הטעם על העבים ויש אומרי׳ על קדרות השמש כאשר יתקדר כולה בחצי ה היום וכאילו שק כסותם בעבור שהשק הוא שחור: ה׳. אלה דברי הנביא: למודים. מתואר השם והעד למוד מדבר. לשמוע כלמודים ולעות דבוק עם לדעת ומלת לעות מגזרת עת וטעם יעף לב התלמיד כאשר ילמד דברים קשים ויעף וילאה והנה לעות לשון עת או היא מלה זרה אין רע לה וטעם יעיר כי השם יעיר אותי בבקר ב בבקר ופירו׳ יעירני שיעיר אזני שאהיה שומע כלימודים והנה אני תלמיד לשם: ה׳. אחר שהשם פיתח אזני שגלה סודו לי לא מריתי אני להיות שלוחו: גוי. לא חששתי אם אני נתתי על שמו גוי למכים: ואדני ה׳ יעזר לי על כן לא נכלמתי. והטעם כי השם יקי׳ כל דברי נבואתי: קרוב מצדיקי. קרוב הוא העת שאראה אני צ צדיק בדברי הנבואות אז אומר מי יריב אתי: הן. ואחר שהשם עזרני מי הוא ירשיעני ואלה שהם מרשיעים אותי בפה והם כולם כבגד יבלו כטעם י יחברו: מי

ואם שבי ב׳ פסוקי׳ דמיין

ימלט ג׳ נסו׳ תפש לנבזה דשבה שכיה ונרק מ חתה וצדיק רפשט ידה באשת תכיותה ושקרה במיכל

ושק ג׳ וקמץ וסימ׳ אלביש שמים קדרות. בצום ושק ואפר דדניאל. הבוזה יהיה צום אבחרהו: יעיר ח׳ וסימ׳ כנשר יעיר קנו׳ יי׳ כגבור יצא. אדני יי׳ נתן לי לשון למודים לבו. והוא רחום יכפר עון. אם זך וישר

ישעיה

והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי אני יהוה אשר לא יבשו קוי: היקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק ימלט: כי כה אמר יהוה גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע: והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב:

נ כה אמר יהוה אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם: מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא: אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם: אדני יהוה נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים: אדני יהוה פתח לי אזן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי: גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק: ואדני יהוה יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש: קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד מי בעל משפטי יגש אלי: הן אדני יהוה יעזר לי מי הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו עש יאכלם:

תרגום

ויהון מלכיא תורבינך ומלכותהו׳ ישמשונך על אפיהון על ארעא ישתטחו למבעי מינך ועפר רגלך ילחכון ותדעין ארי אנא יי דלא יבהתון צדיקיא דמסברי׳ לפורקני: ההיתנסיב מגברא עדי ואם דשבו זכאין ישתיזיבו תו אמרת ירושלם האיפשר דיתנסב מעשו רשיעא דאמיר עליה על חרבך תיחי ע עדאה ועדי מיני ואם שביא דשבא ישמעאל דאמיר עליה דצדיקיא הוא ישתיזב: ארי כדנן אמר יי אף דשבו גברין אתיב ועדו תקיפין אשיזיב וית פורענותיך אנא אתפרע וית בנך אנא אפרוק: תו ארי כדנן אמר יי אף עדאת דעדא מינך עשו גיברא יתנסיב מיניה ושביא דשבא מינך ישמעא גותנא דאמיר עליה מריד באינשא ישתיזב וית פורענותיך אנא איתפרע וית בנך אנא אפרוק: ואתין ית בסר דהוו מונן ליך מיכל לכל עופא דשמי׳ וכמא דמתרוין מחמר מרית כן חיתברא מדמהון תתרוי׳ וידעון כל בסרא ארי אנא יי פרקיך ומשיזביך תקיפא דיעקב: כדנן אמר יי אידא היא אגרת פיטורין דיהבי׳ לכנישתכון ארי אתרתקת או מן גבר דליה חובא קדמי דזבנית יתכון ליה הא בחוביכון אזדבנתון ובמרדיכון אתרתקת כנשתכון: מא דין שלחית נביי ולא תבו אתנביאו ולא קבילו האתקפרא אתקפדת גבורתי מלמיפרק ואם לית קדמי חיל לשיזבא הא במזופיתי אחריב ימא אשוי נהרין מדברא יכרון נוניהון מבלי מיא וימותון בצחותא: אכסי שמיא כדבקבלא וכסקא אשוי כסותהון: יי אלהים יהב לי לשן דמלפין להודעא לאלפא לצדיקיא ד דמשלהן לפתגמי אוריתא חוכמא בכן בצפר בצפר מקדים לשלחא נביאוהי מאים יתפתחן אודני חייביא ויקבלון אולפן: יי אלהים שלחני לאתנבאה ואנא לא סרבית לאחורא לא אסתרית: גבי יהבית למחן ולסתי למירטן אפי לא טמרית מאתכנעו ורוק: ויי אלהים סעיד לי על כן לא אתכנעית על כן שויתי אפי תקיפין כטינרא וידענא ארי לא אבהית: קריבא זכותי מן ידין עמי נקום כחדא מן בעיל דיני יתקרב לותי: הא יי אלהים סעיד לי מן הוא די יחייבינני הא כולהון כלבושא דבלי וכעשא אכיל ליה:

רשי

היוקח מגבור מלקוח. בתמיה אתם אומרים אי אפשר ליקח מעשו הרשע מלקוח שבוי של יעקב הצדיק: ואת יריבך. ועם מריביך אני אריב: והאכלתי את מונייך. לחית השדה את בשרם. מונייך לשון אל תונו אונאת דברים המקניטי׳ אותך בגדופיהם: וכעסיס. מתוק יין: דמם ישכרון. כן ישכרון מדמם אותם הרגילי׳ לשתות דם ומי הם אלו עוף השמים כן תירגם יונתן: מדוע באתי. להתקרב אליכם ואין איש מכם פונה אלי: אלביש שמים. בבא השמים שרי האומות כשאני בא ליפרע מן האומה: נתן לי לשון לימודי׳. ישעיה היה אומר יי׳ שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כדי לדעת לעות את העייפי׳ וצמאים לשמוע את דברי הקב״ה דבר לעות. מנחם חיברו במחלוקת עת לעתו לו׳ לקבוע להם עתים: יעיר לי אזן. מעורר את אזני ברוח קדשו: לשמוע כלימודים. כמשפט הלימודים האמת והנכוחה: פתח לי אזן. והשמיעני את מי אשלח שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילו׳ שלחתי את מיכה כו׳ כדאיתא בפסיקתא דנחמו נחמו: ואנכי לא מריתי. מלילך בשליחותו ולא נסוגתי אחור אלא ואומר הנני שלחני: גוי נתתי למכים. הוא אמר לי ישעיה בני סרבנים הם בני טרחנים הם על מנת שלא תכעס עליהם אמרתי לו על מנת כן: ויי׳ אלהים יעזור לי. אם יקומו עלי: קרוב מצדיקי. הקב״ה קרוב לי לזכותי בדין: עש. תולעת הבגדים: בקול

מי · ידבר הנביא עם אלה שהלך חשכים שב אל ירא השם שלא יבקש גדולות ותאות העולם יבטח בשם ויש אומ' כי כאשר הלך חשכים שב אל ירא השם יאמר לעבדו שהוא הנביא והטעם מי גם בכם כמו אין בכם בעבור שראיתם הנביא אין לו מעלה בעולם הזה וזה הוא הנכון בעבור הכתוב הבא אחריו : הן · מאזרי זיקות · כמו סביבים מטעם הפרשה הטעם נפשכם : מידי היתה · גזרה : למעצבה תשכבון · בעצבון תמותון כמו וישכב דוד ורבים כן : שמעו · שב לדבר עם הטובים המאמינים בדברי הנביא ועל' והביטו כמו אל תתמהו איך תשוב ציון מלאה בנים כאשר היתה : הביטו אל צור · כמו הנני עומד לפניך שם על הצור שם הצור שחצבתם ממנו וזהו אברהם : ואל מקבת בור · מגזרת ויקב חור בדלתו : נקרתם · ממנו זאת שרה : הביטו · אמר ר' יונה כי תחוללכם פועל עתיד כמו ת תסובבכם תחת פועל עבר וחוללתכם ויאמ' ר' משה הכהן כי הוא תואר השם ואם אין על משקלו : ואברכהו · הוא"ו פתוח כי הוא לעתיד והטעם ש שאמרתי לו ואברכהו וכך היה וכן כי ניחם יי' ציון : כי · הנה הוא דבק כטעם נחם כל חרבותיה ברוב הבנ' והיושבים : הקשיבו אלי עמי · אלה דברי השם : תורה · תצא · היא הנבואה : ארגיע · כמו אניח וכמוהו זאת המרגעה ויאמ' אחר מן המפרש' כי ארגיע אטע' רגע בלא שכוב והראשון הוא הנכון : קרוב צדקי · להראותי : וזרועי · פועלים וגוים פעולים אז אלי איים יקוו : שאו · מזה הפסוק למדו חכמי תושיה כי נשמת האדם עומדת ודברים אמת לכן אין טעם הפסוק כן ו והשמים הוא הרקיע והארץ היא מיושבת וישועת השם והמוכתו וצדקתו לעולם עומדת י שמעו · חרפת אנוש · הבבלי' ושאר הגוים שנשבו שם : כי · עש · כמו עש ואין ריע לו · וצדקתו עומדת לעד : עורי · מלרע וככה רבים : לבשי עז · כי · הלבוש תפארת לזרוע : המחצבת רהב · אמרי הנכוח וכמוהו לא פנה אל רהבים אזכיר רהב ובבל : מחוללת · מגזרת חיל אחז והטעם על ת הלותו' שנעשו במצרי' ותנין הוא פרעה וכן כתוב בספר יחזקאל התנין הגדול : הלא · המחרבת ים · על בקיעת ים סוף ת המחרבת מי תהום השמה · אשר שמת כמו השכה עם כעני והטעם כפול :

למעצבה אילין משמשין כה בסוף תיבותא וסימ' ורבבה ל' יפול מצדך אלף · קרבה ל' לא שמעה בקול · דאבה ל' בצוארו ילין עז · ורחבה ל' ונסבה למעלה למעלה · שבה ל' ואת תזנוניה ממצרים לא · ובריבה ל' ויקרא שם המקום מסה · למעצבה ל' תשכבון · הקבה ל' ויבא אחר איש ישראל · בעקבה ל' ויהוא

מי בכם ירא יהוה שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יהוה וישען באלהיו : הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם מידי היתה זאת לכם למעצבה תשכבון :

נא שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יהוה הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם : הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו : כי נחם יהוה ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יהוה ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה :

הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע : קרוב צדקי יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו אלי איים יקוו ואל זרעי ייחלון : שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וישביה כמו כן ימותון וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תחת :

שמעו אלי ידעי צדק עם תורתי בלבם אל תיראו חרפת אנוש ומגדפתם אל תחתו : כי כבגד יאכלם עש וכצמר יאכלם סס וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לדור דורים : עורי עורי לבשי עז זרוע יהוה עורי כימי קדם דורות עולמים הלוא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין : הלוא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבר גאולים :

ל' · ג' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ג' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' ח' וח' · ל' · ל' בכפו' · ב' · ב' כגן חסרים · ל' וחל · ח' · וח · ל' וחס' · פת' תח · ל' · ל' וח' כי השמו' · ל' · ב' ח' וחד · ט · ל' · ה' · ב' · ל' · כתי' סמך ג' בליש · ל' ומד חרוע · יב בליש' · ח' · ל'

אמר נביא עתיד קודשא בריך הוא למהוי אמר לעממיא מן בכון מדחלין דיי' די שמע בקל עבדוהי נביא דעבד אוריתא בעקא כגבר דמהלך בקבלא ולית זיהור ליה מתרחיץ בשמא דיי' ומסתמיך על פורקנא דאלהיה : מתיבין עממיא ואמרין קדמוהי ריבוננא לא איפשר לנא למיעסק באורית' ארי כל יומנא אתגרינא דין עם דין בקרבא וכד נצחנא דין לדין א אוקרנא בתיהון ושבינא טפלהון ונכסיהון ובהדא גונא שלימו יומנא ולא איפשר לנא למיעסק באורית' פתיב הקב"ה ואמר להו' הא כולכו' מגרן באשתא מתקפי חרב אזילו פילו באישתא דגריתון ובחרבא דתקיפתון ממימרי הות דא לכון לתקלותכון תתובון : קבילו למימרי רדפי קושטא דבען אולפ' מן קדם יי' אסתכלו די כחציבא מטינרא אתחצבתון וכפסולא דמגוב ריקן אתפסלתון : אסתכלו באברהם אבוכון ובשרה דאעדיאתכון ארי חד הוה אברהם יחידאי בעלמא קריבתיה לפולחני וברכתיה ואסגיתיה : ארי עתיד יי' לנחמא ציון לנחמא כל חרבתה וישוי מדברהא כעדן ומישראה כגינתא דיי' ביע וחידוא ישתכח בה מעלי תודתא וקל דמשבחין : קבילו למימרי עמי וכנשתי לפולחני אציתא ארי אוריתא מן קדמי תיפוק ודיני כניהור ליה עממין אגלי ישתבחון : קריבא זכותי נפק פורקני ובתקוף דרע גבורתי עממיא יתדנון למימרי נגוון יסברון ולתקוף דרע גבורתי יכתרון : זקופו לשמיא עיניכון ואסתכלו בארעא מלרע ארי ש שמיא כתננא דעדי כן יעידון וארעא ככסותא דבליא כן תבלי ויתבהא אף אינון הכין ימותון ופורקני לעלם יהי וזכותי לא תתעכב : קבילו למימרי ידעי קושטא עמא דאולפן אוריתי בלבהון לא תדחלון מחיסודי בני אנשא ומאתרברבותהון לא תתברון : ארי כלבושא דאכיל ליה עשא וכעמרא דאחיד ביה רוקבא וזכותי לעלם תהי ופורקני לדר דרין : אתגלא אתגלא לבשי תקוף גבורא מן קדם יי' אתגלא כיומי קדם דריא דמלקדמין הלא בדילך כנשתא דישראל תברית גבריא שיציתי פרעה ומשיריתיה דהוו תקיפין כתנינא הלא בדילך כנישתא דישראל אחריבית ימא מי תהום רבה שויתי עומקי ימא אורח למיגז משיזביא :

רשי

בקול עבדו · בקול הנביאים : אשר הלך חשכים · אפילו צרה באה עליו יבטח בשם יי' כי הוא יצילהו : הן כולכם · שאינם שומעים בקול נביאין : קודחי אש · עברתו עליכם : מאזרי זיקות · מחזיקי זיקות הן גצין וגחלי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בלשון ארמי זיקוקין דנור כך וכך זיקתא פסיק לן : לכו באור אשכם · לפי דרככם תלקו : מידי · תהא גמולכם זאת לכם : אל צור חוצבתם · ממנו : ואל מקבת בור · שנוקבין וחוצבין בה את הבורות אשר נוקרתם בה · נוקרתם לשון נקרת הצור יקרוה ערבי נחל ומי הוא הצור הוא אברהם א אביכם ומי היא המקבת היא שרה אשר חוללתכ' אשר ילדתכ' לשון כי חלה גם ילדה · תחוללכם אשר תלד אתכם : כי אחד קראתיו · כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו שם מארצו וממולדתו · קראתיו רביתיו וגדלתיו לשון קריאי ה העדה וכשם שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי : וערבתה · אף הוא לשון מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה אלא שהערבה כבר היה בה ישוב והוחרבה : תודה · קול הודיית : כי תורה מאתי תצא · דברי נביאי תורה הוא והמשפטים סופן להיות מרגוע ומנוחה לגוים אשר אהפוך להם שפה ברורה לעובדני : ארגיע · אניח : ישפוטו · ייסרו יוכיחו בלע"ז : שמים כעשן נמלחו · שרי צבאות האומות שבשמים · נמלחו נתבלו כמו בלויי הסחבות והמלחים בגד הכסות · לא"ה נמלחו נתבלבלו לשון מלחי הים שמבלבלין המים ב במשוטות מנהיגי הספינה וכן ממולח טהור קודש : והארץ · שלטוני הארץ : ויושביה · שאר העם : וישועתי · לעמי לעולם תהיה · ד"א שמים וארץ מתם וכה פתרונו שאו עיניכם והביטו אל השמים ואל הארץ וראו כמה הם חזקים ובריאים ואעפ"כ יבלו וצדקתי וישועתי יהיו לעולם הרי שצדקתי בריאה וחזקה י יותר מהם : עש וסס · מיני תולעי' הם : עורי עורי · תפלת הנביא היא : רהב · מצרים שכתוב בה רהב הם שבת : מחוללת · לשון הרג חלל : תנין · פרעה : ופדויי

מסרה

עשה בעקבה · להעציבה ל' עשינו לה כותי' להעציבה דירמיה · שוכבה כדוע העיר · קרבה ל' אל נפשי גאלה · חובה ל' אשר משכאל לדמשק · נעזבה ל' וקראו להם עם הקדש גאולי ה' · מארבה ל' במוץ יסוער מגרן · נקרבה ל' הדרישו אלי איים · שגבה ל' ממנו את הבל נתן יי' :

ופדויי. הטעם עורי זרוע השם ואז ישובון פדויי השם וכבר פירשתיו: אנכי מנחמכם. סימן לנביא עם ישראל: מי את. על דעת הכל עם ישראל ידבר ולפי דעתי שהנביא ידבר ברוח הקודש עם כפתו והעד ואשים דברי בפיך: חציר. חסר כ׳ כמו אש אוכלה הוא: ותשכח. כאילו שכחת ידבר ברוח הקודש אל לבו שהוא עושך ויש לו כח גדול שהשמים והארץ ב ברשותו: המציק. כאשר אמר גוי כתתי למכי׳ להשחית להרוג. ואיה עתה חמת ה המציק: מהר צועה. מגזרת צועים וצעוהו והנה צועה כמו יושב במכור ובמצוק ואם הוא פועל עומד והטע׳ כמו קשור ומלת ל להפתח לבד: ולא ימות לשחת. זה הנביא: ולא יחסר לחמו. כמיכיהו וירמיהו שיאכילו ב בלחם לחץ: ואנכי רגע. יש אומרי׳ שהוא הפוך כמו גוער ויש אומרים מגיה אחר שהמו גליו לשון מ מרגוע והוא הישר בעיני או טעמו אניח אני הים ואני אבוה שיהמו גליו והטעם משל על המציקים: ואשים. כסיתיך. להצילך כי את׳ כאשר כונן להשחית: לנטוע שמים. דרך משל שיתכבא על המדינה שתשובנה לקדמותן: וליסוד. שם הפועל ונעלם היו״ד כמשפטו והנה בא כמו השלם וכמוהו מגיח לו ליסון: התעוררי. כוס חמתו. דרך משל לאדם שישתכר ולא ידע מה יעשה לו והוא מוסב כדרס: קובעת. אין רע לו ויש אומרים השמרי׳ שיקבעו למטה: התרעלה. כמו והברושי׳ הורעלו כמו רעדה שירעד האדם בראותה: מצית. מגזרת למען תמצו ואם הם שנים בניגים והטעם רעה שלמה: אין. כאשה שאין לה מנהל והטע׳ אין מלך או שופט שיושיעה: נב שתים. מי ינוד לך. יקונן כמו לנוד לו ולנחמו: השוד והשבר. השוד הוא החרב כי השוד לעולם עם החרב כמו בשברי ל לכם מטה לחם וי״א זוגות כנאו הרעות: מי אנחמך. חסר ב׳ במי אנחמך כי האדם יתנחם כאשר יראה לו מה שאירע לך כבר אירע כן לפלוני: בניך עולפו. כמו ויתעלף: שכבו. מתי רעב וחרב: כתוא. כמו עוף ואין רע לו והטע׳ כתוא מכמר והנה הוא סמוך אל מכמר כמו יפלו במכמוריו: גערת. הוא חמתו: לכן שמעי. זאת הנבואה הכתוב׳ אחרי הפסוק: ושכורת. סמוך ותחסר מלת חמת או אף או רעותיכה. יריב עמו. והטע׳ יקח ריב עמו כמו ריב אמנה: ושמתיה ביד מוגיך. מגזרת יגון והוא מבניין הכבד כמו אשר הוגה: שחי. והשפילי ונעבור עליך וכחוץ הטעם כפול: עורי. כל המפרשי׳ הסכימה דעתם כי זאת הנבואה עורכה לעתיד אע״פ שישוב להזכיר סודו כאו משם וזאת היא תשובת ר׳ משה הכהן ז״ל ולא אמר כלום כאשר אפרש כי אם אמרנו שזאת הנבואה היא על גלות בבל ושוב הגולה הנה כתוב לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא וכתו׳ כימינו זאת לי כן נשבעתי והנה היא גזרה לא תבטל כלל ובא יבא אחרי יוסיף כמו אל תרבו תדברו גבוהה ויחסר אות ש״ן והוא דרך צחות בלשון: התנערי

ראשם י״ב בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר מדבר סיני: אנכי אנכי ג׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא דא סי׳ מ״ג: ואנכי ט׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים. ואנכי הסתר אסתיר פני. ואנכי לא חטאתי לך. ואנכי היום רך ומשוח מלך. ואנכי י״י אלהיך רגע הים ויהמו גליו. ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה

ופדויי יהוה ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על־ראשם ששון ושמחה ישיגון נסו יגון ואנחה:
אנכי אנכי הוא מנחמכם מי־את ותיראי מאנוש ימות ומבן־אדם חציר ינתן:
ותשכח יהוה עשך נוטה שמים ויסד ארץ ותפחד תמיד כל־היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק:
מהר צעה להפתח ולא־ימות לשחת ולא יחסר לחמו:
ואנכי יהוה אלהיך רגע הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו:
ואשם דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי־אתה:
התעוררי התעוררי קומי ירושלם אשר שתית מיד יהוה את־כוס חמתו את־קבעת כוס התרעלה שתית מצית:
אין־מנהל לה מכל־בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל־בנים גדלה:
שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך:
בניך עלפו שכבו בראש כל־חוצות כתוא מכמר המלאים חמת־יהוה גערת אלהיך:
לכן שמעי־נא זאת עניה ושכרת ולא מיין:
כה־אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את־כוס התרעלה את־קבעת כוס חמתי לא־תוסיפי לשתותה עוד:
ושמתיה ביד־מוגיך אשר־אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים:
עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא־בך עוד ערל וטמא:

ופריקיא דיי יתכנשון מביני גלותהון ויעלון לציון בתושבחת׳ וחדות עלם תהי להון דלא פסקא וענן יקר יהי מטל על רישיהון ביע וחדוא ישכחון ויסוף מנהון מבית ישראל דוונא ותינחתא: אנא אנא הוא מנחמכון ממן אתון דחלין מאנשא דמאית ומבר אנשא די כעסבא חשיב: ואתנשיתא פולחנא דיי דעבדך דתלא שמיא ושכליל ארעא ודחלתא תדירא כל יומא מן קדם חמת מעיקא כמא דמתקנין לחבלא וכען אן היא חמת דמעיקא: מוחי פורענא לאתגלאה ולא ימותון צדיקיא לחבל ולא יחסרון מזוניהון: ואנא יי אלהך דנזיף בימא והמן גלוהי יי צבאות שמיה: ושויתי פתגמי נבואתי בפומך ובטלל גבורתי אגינית עלך לקיימא עמא דאמיר עליהון דיסגון ככוכבי שמיא ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא ולמימר לדדיירין בציון עמי אתון: אתרבא אתרבא קומי ירושלם דקבילת מן קדם יי ית כסא רחימתהי ית פילי כסא דילווטא שתית אעריתי: לית דמנחם לה מכל בנין דילידת ולית דמתקף בידה מכל בנין דרביאת: תרתין עקן אתאה עלך ירושלם לא יכילית למיקם כיד ארבע ייתין עלך ביזא ותברא וכפנא וחרבא לית די מנחמניך אלהין אנא: בניך יהון מטרפין רמן בריש כל שוקיא כמזרקי ם מצדן מלן חימתא מן קדם יי ם מזופיתא מן קדם אלהיך: בכן שמעי כען דא מטלטלתא דרויא מן עקא ולא מן חמר: כדנן אמר ריבונך יי ואלהיך דעתיד למיעבד פורענות דין עמיה הא קבלית מן ידיך ית כסא דילווטא ית פילי כסא דחימתי לא תוסיפין למישתה עוד: ואמסרינה ביד דהוו מונן ליך דהוו אמרין לנפשיך אמאיכי ונעידי ואמאיכת כארעא יקריך והוית כשוק לעדן: אתגלא אתגלא לבשי תוקפיך ציון לבשי לבושי תושבחתיך ירושלם קרתא דקודשא ארי לא יוספון ויעדון ביך עוד ערלין ומסאבין:

ופדויי ה׳ ישובון. לשון תפלה ומוסב על עורי עורי: מי את. בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות: ותשכח את ה׳ עושך. ולא כשעמדת עליו: המציק. מושלי אומות העולם המשעבדי׳ בכם: אשר כונן. כזדמן: ואיה חמת המציק. מחר בא ואיננו: מהר צועה להפתח. אפילו נקביו קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך ה המעים כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך למזונות רבים שלא יחסר לחמו אף הוא ימות: צועה. לשון דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין ה השקט אל שמריו ולא הורק מ מכלי אל כלי וכאמר שם ושלחתי לו צועים וצעוהו וכליו יריקו. ד״א מהר צועה אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתני׳ חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש. צועה חוגר כמו צועה ברוב כחו: ולא ימות. המשור בידו לשחת אבל הלשון ראשון מדרש אגדה הוא בפסיקתא רבתי: רוגע הים. לשון עורי רגע פרונצ״א בלע״ז: לנטוע שמים. לקיימא עמא דאמר עליהון יסגון ככוכבי שמיא: וליסוד ארץ. ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא: קבעת. תירגם יונתן פיילי והוא שם כוס ולי נראה קובעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומצית יורה עלית כמה שנאמר שמריה ימצו: התרעלה. הוא משקה המטמטם ומתיש כח האדם כאשור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו והסדות והרעלות שהוא לשון עיטוף ומסכת שבת מדיות רעולות מין סרבל נאה להתעטף בו. תרעלה איכטומישמנט בלע״ז: מצית. אגוטי״ר בלע״ז: שתים הנה קוראתיך. צרות כפולות שתים שתים: מי אנחמך. מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקת דוגמתך: עלפו. לשון עייפות כמו תתעלפנה הבתולות בצמא פ פשמי״ר בלע״ז: כתוא מכמר. הפקר כתוא זה שנפל למכמר. תוא כמו תאו וזמר: ושכורת ולא מיין. שכורת דבר אחר שלא מ מיין: יריב עמו. אשר ידין דין עמו: מוגיך. מניעיך ומטלטליך. כמו והנה ההמון נמוג קרושל״ר בלע״ז: שחי ונעבורה. על גביך: התנערי

מסרה

לקבץ. ואנכי הולעת ולא איש. ואנכי נטעתיך שורק. ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים. וכל תריסר ר״פ דכוו׳ ואנכי: ובצל ג׳ בקריא וסי׳ ובצל ידי כסיתיך. ובצל כנפיך אחסה. ובצל כנפיך ארנן: ארץ י״ד קמצין וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן י״ד: אדניך ב׳ וסימ׳ אדניך יי ואלהיך יריב עמו. כי הו׳ אדניך והשתחוי לו: עורי עורי ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ עורי עורי דבורה עורי עורי ב׳ בפסו׳. לבשי עז זרוע יי. לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך:

התנערי מעפר · דרך משל על כן אמ' שבי כי היא הוא שוכבת בעפר : התפתחי מוסרי צוארך · הטעם שלא תהיה עוד תחת ממשלת גוי : כי חנם נמכרתם · מכרתי אתכם לגוים והטע' בלא כסף וכן אגאלכם חנם כי הטעם כמה רעות עברו אל עמי באו כי בתחלה ירד אל מצרים לגור ושם ענה : ואשור באפס דבר · כמו בלא דבר כמו חנם עשקו הטעם על גלות אשור : ועתה מה לי פה · עוד דרך משל כלשון בני אדם או מה לי שאחרים : כי לקח עמי חנם · בבבל ובאדום ובכל גוי · ומושליו הם גדולי ישראל והנכון שהם כמו על כן יאמרו המושלים בואו חשבון : יהילילו · בהראות השם הבנין : מנואץ · התי"ו מבולע וכן הוא מתנואץ : לכן ידע עמי שמי · כאשר אומר הנני מה · אחר שאושיעך וזה הטעם הנני · מה נאוו מבנין נפעל ת מגזרת וכי תאוה הוא לעינים והאות' כי הנו"ן שורש אינו אמת אע"פ שתמצא זאת הלשון בלשון חכמינו : מלך אלהיך · זה הוא הנני : קול · צופים שים לך וכלם ישאו קול לבשרך : כי עין בעין · כי כלם יראו בעינים שישב ה' ציון וכמוהו אשר עין בעין נראה אתה ה' : פצחו · לשון בחותו וכן בלשון קדר הנה הוא כטעם דיבור : חשף · הטעם הראה גבורתו כגבור שיהרוג בכח זרועו : כל אפסי ארץ · ויש אומרים קצות הארץ בלא חבר רק שהטעם ואחרי' אמרו כי כמהו ואשור באפס עשקו כאילו אמ' באפסו ועוד כמוהו אני ואפסי ויש אומרי' שהאל"ף נוסף כמו פישת בר והנכון בעיני שהוא כמו מי אפסים ואל תתמ' כי הפסוק ישים יד ורגל ובטן ופה ו והטע' ידוע שהמדבר הוא בן אדם וכן ה השומע ישים הדברים בדרך משל כאילו הם על צורות בן אדם ל להבין השומעים : סורו · אמר רבי משה הכהן ז"ל צאו מתוכה של בבל והנכון בעיני שמלת סורו סורו שמא על הגולה שהיא בינות הגוים סורו סורו פ פעמים דרך מהירות כמו סורה ארוני : צאו משם · כל אחד ואחד ממקום גלותו : טמא ל תגעו · שיבדלו מאומות העולם : צאו מתוכה · כל אחד ממדינת גלותו כי אין בכל הפרשיות למעלה זכר בבל : הברו נושאי · בנין נפעל

בכסף ט̇ו רפין וסימ' נמסר ביהושע סימ' כ̇ב : לקח ה' ג' פתחין וב' קמץ וסימ' וישלחוני' אלהים מגן עדן · ויאמר לאמו אלף כסף · ועתה מה לי פה נאם · אילין ג' קדמאי קמצין · אם תראה אתי לקח · מעצר וממשפט לקח · וא' ולקח מהם קללה · ב' בתראי פתחין : נשאו ו' בקריא' וסימ' נמסר בסדר מטות ·

התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת־ציון : כי־כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו : כי כה אמר אדני יהוה מצרים ירד־עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו : ועתה מה־לי־פה נאם־יהוה כי־לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם־יהוה ותמיד כל־היום שמי מנאץ : לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי־אני־הוא המדבר הנני : מה־נאוו על־ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך : קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יהוה ציון : פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי־נחם יהוה עמו גאל ירושלם : חשף יהוה את־זרוע קדשו לעיני כל־הגוים וראו כל־אפסי־ארץ את ישועת אלהינו : סורו סורו צאו משם טמא אל־תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי יהוה : כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי־הלך לפניכם יהוה ומאספכם אלהי ישראל :

הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד : כאשר שממו עליך רבים כן־משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם :

אתנפצי מעפרא קומי תיבי על כורסי יקרא ירושלם אתפסקו חנקי צורכון שבויי כנשתא דציון : ארי כדנן אמר יי מגן אזדבנתון ולא בכסף תתפרקון : ארי כדנן אמר יי אלהים למצרים נחת עמי בקדמיתא לאותבא תמן ואתורא בלמא אנסיה : וכען עתידנא למיפרק אמר יי ארי אזדבן עמי מגן עממיא דשליטו בהון משתבחין אמר יי ותדירא כל יומא על פולחן שמי מרגזין : בכן יתרבא בעממיא שמי בכן בעידנא ההוא תדעון ארי אנא הוא דמלילית ומימרי קיים : מה יאיין על טורי ארעא דישראל ריגלי מבסר משמע שלם מבסר טב משמע פורקן אמר לכנשתא דציון אתגליאת מלכותא דאלהיך : קל פרנסיך דמרימין קלהון כחדא משבחין ארי בעיניהון יחזון גבורן די עבד יי כד יתיב שכינתיה לציון : בועו ושבחו כחדא חרבת ירושלם ארי עתיד יי לנחמא עמיה פריק ירושלם : גלא יי ית דרע קודשיה לעיני כל עממיא ויחזון כל דבסייפי ארעא ית פורקנא דאלהנא : אתפרשו אתפרשו פוקו מתמן במסאב לא תקרבון פוקו מגווה אתבחרו נטלי מני בית מקדשא דיי : ארי לא בבהילו תפקון מביני עממיא ובערוקי לא תתובלון לארעכון ארי מדבר קדמיכון יי ועתיד לכנשא גלותכו' אלהא דישראל : הא יצלח עבדי משיחא ירים ויסגי ויתקוף לחדא : כמא דסברו ליה בית ישראל יומין סגיאין דהוה חשוך ביני עממיא חיזויהון וזיויהון מבני אינשא :

רשי

התנערי. איסקו"א בלעז כמכבר את הטלית : קומי. מן הארץ מגזרת לארץ תשב : שבי על הכסא : התפתחי. הוי כתרת מוסרי. קריג"לם בלעז : שביה כמו שבויה : חנם נמכרתם. על עסקי חנם הוא יצר הרע ש אינו לכם לשכר : ולא בכסף תגאלו. אלא בתשובה : מצרים ירד עמי וגו'. הם המצרים היו להם קצת חוב עליהם שנשעבדו להם אכסניא וכלכלום אבל אשור באפס ובחנם עשקו : מה לי פה. למה אני שוהא ומשהא בני כאן : יהילילו. מתפארים לאמר ידנו רמה : מנואץ. מתנאץ והרי זה דוגמת וישמע את ה הקול מדבר אליו : ידע עמי. כשאגאלם יכירו כי שמי ארוך עליו ומושל כמשמעו : לכן ביום גאולתם יבינו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי : צופייך. צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר : חשף. גלה : צאו מתוכה מתוך אדום כי כל נחמ' האלו האחרונות אינו אלא על גלות אדום : טמא אל תגעו. שקץ יהיו לכם מליגע בם : הברו. הטהרו : נשאי כלי ה'. הכהנים והלוים שהייתם נושאים כליו ב במדבר : כי הולך לפניכם. שני דברים שבסוף המקרא הזה מ מיישבין שני דברים שבראשו : כי לא בחפזון תצאו מה טעם כי הולך לפניכ' ה' לנחותכם הדרך ומי ששלוחו מקדי' לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון : ובמנוסה לא תלכון לפי שמאספכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנו' ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחשלים ואת ה הכושלים וכן הוא אומ' ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון : הנה ישכיל עבדי. הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב צדיקי' שבו : כאשר שממו. כאשר תמהו עליה' עמים רבים בראותם שפלותם ואמרו זה אל זה כמה נשחת מאים מראהו ראו מה תארם חשוך משאר בני אדם כן כאשר אנחנו רואי' בעינינו : כן

ובשמואל חלק ב' סימ' י"ח : עין בעין ג' וסימ' אשר עין בעין נראה אתה · ולא תחס עינך · קול צופיך נשאו קול : ישועה ה' פתחין וסימ' נמסר בסדר בשלח : בחפזון ג' ומ"ל בקריא' וסימ' ואכלתם אתו בחפזון · כי בחפזון יצאת מארץ מצרים · כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה : ונשא י"ב וסימ' בסדר תרומה :

והיה ראוי להדגש בעבור אות הכפל : נשאי כלי יי' · הם ישראל נושאי התורה ויש אומ' על הלוים שהם נושאי הארון והראשון נכון בעיני : כי לא בחפזון תצאו · כאשר יצאתם ממצרים : כי הולך לפניכם · כבוד השם וטעם מאספכם בעבור שהם מפוזרים בגלות ולפי דעתי כי השם יקבץ אתם כי הכבוד הולך לפניהם ואחריהם כמו מאסף לכל המחנות : והנה ישכיל עבדי · זאת הפרשה קשה מאד אמרו בעלי פלוגתינו שהוא רמז לאלהיה' ויפרשו עבדי הגוף וזה לא יתכן כי הגוף לא ישכיל ואפי' כשאדם חי ועוד מה טעם יראה זרע יאריך ימים והוא לא היה לו כך ועוד יאריך ימים ולא היה כן ועוד ואת עצומים יחלק שלל והראיה גמורה כי למעלה כי הולך לפניהם יי' והם ישר' ואחר כך רני עקרה והיא כנסת ישר' והנה טעם עבדי כל מי שהיה בגלות מישר' והוא עבד השם ורבי' פירשוהו על משיח בעבור שאמרו קדמונינו ז"ל כי ביום שחרב בית המקדש נולד משיח והוא אסור בזיקי' והנה אין טעם לפסוקי' רבים · נבזה וחדל אישי' מעוצר וממשפט לוקח ויתן את רשעי' קברו ומה טעם יראה זרע יאריך ימים · והגאון רב סעדיה ז"ל פירש כל הפרשה על ירמיה ויפה פירש · וטעם יזה גוים רבים בפיו בדרך נבואתו וגם כתב בתחלת ספרו כיונק לפניו כי קטן היה כאשר נתנבא · וי' הפגיע בו · והוא חטא רבים נשא · כי כן כתב זכור עמדי לפניך לדבר עליהם טובה · כשה לטבח יובל וכן כתב ואני ככבש אלוף יובל לטבוח ופירש ואת עצומים יחלק שלל על ארוחה ומשאת שנתן לו רב טבחים · והנכון בעיני כי כל הפרשה דבקה כי מה טעם להזכיר ירמיהו אחר הנחמות ולפני הנחמות והנה ידבר על כל עבד יי' שהוא בגלות או יהיה עבדי כמו ישראל עבדי וזה קרוב מזה · והנה ישכיל יבין עבדי כי עוד ירום וישא מבנין נפעל : כאשר שממו עליך · כמו ושממו עליה אויביכם והטעם שישתומם כל מי שיראה עבד השם וטעם רבים הגוים וטעם כן כאילו אמר היה כן : כן משחת מאים והנה משחת תאר השם ותארו בא על דרך רחבו וזה דבר ידוע כי כמה גוים יש בעולם שיחשבו כי צורת היהודי משונה מכל הצורות וישאלו הם ליהודי פה או עין כן בארץ ישמעאל ובאדום : כן

כן יזה · זה הטעם כמו ירוס וכיפה כאשר היה כן אמתנו פמחת תוארו בעיני הרואים כן יבא זמן מיכיקם מהם וטעם יזה יספוך דמיהם אז יקפצו מלכי פיהם והנה עליו כמו בסבילו: אשר לא ספר להם ראו · שלא עלה על לב הגוים שתהיה לישראל תשועה: מי · אז יאמרו הגוים מי האמין מי היה מאמין שתהיה כשמועה הזאת ששמענו:

כן יזה גוים רבים · כן עתה גם הוא תגבר ידו ויזה את קרנות הגוי' אשר זירותו: יקפצו · יסגרו פיהם מרוב תמהון כיכבוד אשר לא ספר להם על שום אדם ראו בו: התבוננו · איסתכלו: מי האמין לשמועתנו · כן יאמרו איש לרעהו אילו הייתו שומעים מפי אחרים מה שאנו רואין אין להאמין: וזרוע יי' · כזאת בגדולה והוד על מי נגלתה עד הנה: ויעל כיונק לפניו · העם הזה לפניו בא לו הגדולה הזאת עם שפל היה מאד ועלה מאיליו כיונק מיונקות האילנות: וכשורש · עלה מארץ ציה: לא תאר · היה לו מתחלה ולא הדר: ונראהו ולא מראה ונחמדהו · וכשראינוהו מתחלה באין מראה היאך נחמדהו · ונחמדהו תמוה הוא: נבזה וחדל אישים · היה כן דרך הנביא הזה מזכיר כל ישרא' כאיש אחד אל תירא עבדי יעקב ועתה שמע עבדי יעק' ואף כאן הנה ישכיל עבדי בבית יעקב אמר וישכיל לשון הצלחה הוא כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל: וכמסתר פנים ממנו · מרוב בושתם ושפלותם היו כמסתירי פני' ממנו תבושי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם מנוגע שמסתיר פניו ויירא מהביט: אכן חליינו הוא נשא · אכן לשון אבל בכל מקום אבל עתה אנו רואי' שלא מחמת שפלותו בא לו אלא מיוסר היה ביסורין להיות כל האומות מתכפרות ביסוריהן של ישרא' · חלי שהיה ראוי לבא עלינו הוא נשא: ואנחנו חשבנוהו · אנו היינו סבורי' שהוא שנאוי למקום והוא לא היה כן אלא מחולל היה מפשעינו ומדוכא מעונינו: מוסר שלומינו עליו · באו עליו יסורי השלום שהיה לנו שהוא היה מיוסר להיות שלום לכל העולם: כולנו כצאן תעינו · עתה נגלה כי כל האומות תעו: הפגיע בו · כעתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החריב עולמו · הפגיע אפריאי"ר בלע"ז לשון תחנה: נגש והוא נענה · נגש הנה בנוגשים ודוחקים: והוא נענה · באומת דברים סופרל"ריר בלע"ז: ולא יפתח פיו · סובל היה ושותק כמו השה אשר לטבח יובל וכרחל אשר לפני גוזזיה נאלמה · ולא יפתח פיו מוסב על שה לטבח יובל: מעוצר וממשפט לוקח · הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו האומות באחרית הימים כשיראו כשנלקח מן העוצר שהיה עצור בידם וממשפט היסורין שסבל עד עתה: ואת דורו · שנים שעברו עליו: מי ישוחח · את התלאות אשר מצאוהו: כי נגזר · היה מתחלה ונגלה מארץ חיים היא ארץ ישראל אשר מפשע עמי בא הנגע הזה לצדיקים שבהם: ויתן את רשעים קברו · מסר את עצמו להקבר ככל אשר יגזרו עליו רשעי האומות שהיו קונסין עליהם הריגה וקבורת חמורים במעי הכלבים: את רשעים · לדעת הרשעים כתרצה ליקבר ולא יכפור באלהים חיים: ואת

ואשר לא ה' וסימ' נמסר בסדר וארא: אישים ג' בקריא ומ"ל וסימ' נבזה וחדל אישים · את אישים פעלי און · אליכם אישים אקרא: נגש ד' וסימ' צר לו כי נגש העם · ואיש ישראל נגש · נגש והוא נענה · וסא מונה תחת ירהבו ונגש חורש בקוצר · בקצת ספרי מסרה מסרו יען כי נגש העם הזה דספרא במקום

כן יזה גוים רבים עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו: מי האמין לשמעתנו וזרוע יהוה על מי נגלתה: ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה לא תאר לו ולא הדר ונראהו ולא מראה ונחמדהו: נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חלי וכמסתר פנים ממנו נבזה ולא חשבנהו: אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה: והוא מחלל מפשענו מדכא מעונתינו מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו: כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו ויהוה הפגיע בו את עון כלנו: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גזזיה נאלמה ולא יפתח פיו: מעצר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו: ויתן את רשעים קברו

כן יבדר עממין סגיאין עלוהי ישתקון מלכין ישוון ידיהון על פומיהון ארי דלא אשתעיאו להון חזו ודלא שמעו אסתכלו: מן הימין לבשורתנא דא ותקוף דרע גבורת דיי כדון על מן אתגליאת: ויתרבא צדיקא קדמוהי הא כלבלבין דפרחן וכאילן דמשלח שורשוהי על נגרין דמיין כן יסגון תולדת קודשא בארעא דהוות צריכא ליה: לא חזו חולא חזויה ולא אימתיה אימת הדיוט ויהי זיו קודשא זיויה דכל דיחזיניה יסתכל ביה: בכן יהי לבוסרן ויפסק יקר כל מלכותא יהון חלשין ורוון הא כאינש כיבין ומזומן למרעין וכמא דהוות מסלקא אפי שכינתא מננא בסירין ולא חשיבין: בכן על חובנא הוא יבעי ועויתנא בדיליה ישתבקון ואנחנא חשיבין כתישין מחן מן קדם יי ומענן: והוא יבני בית מקדשא דאיתחל בחובנא איתמסר בעויתנא ובאולפניה שלמא יסגי עלנא ובדנתניהי לפתגמוהי חובנא ישתבקון לנא: כולנא כענא אתבדרנא גבר לקביל אורחיה גלינא ומן קדם יי הות רעוא למשבק חובי כולנא בדיליה: בעי והוא מתתב ועד לא פתח פומיה מתקבל תקיפי עממיא כאמרא לנכסתא ימסר וכרחלא דקדם גזזהא שתקא ולית לקבליה דפתח פומיה ממליל מילא: מיסורין ומפורענו יקרב גלותנא ופרישן דיתעבדן לנא ביומוהי מן ייכול לאשתעאה ארי יעדי שולטן עממיא מארעא דישראל חובין דחבו עמי עד להון ימטי: וימסר ית רשיעיא לגיהנם

צר לו כי נגש העם הזה דבשמואל והוא שבוש נפל בספרי כי הדין דספרא הוא בשין והוא נמנה עם ד' נגש בשין שיש בקריא וזה נמנה עם הד' בסין דאית בקריא ועוד כי בספרי המדויקים נמסר על נגש דספר לית דכוו בספרא ואע"ג דאיכא פלוגתא בקריא לדעת בעלי המסרה הוא בשין:

וזרוע יי' על מי נגלתה · לעולם כאשר נגלה על אלה: ויעל · והנה הוא עבד השם מישראל או כל ישראל לפני השמועה כיונק כמו ילכו ינקותיו: וכשרש מארץ ציה · שלא יתן פרי שלא יגדל: לא תאר לו · פירושו כמו ותארו מבני אדם: ונראהו ולא מראה · ולא מסרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא נחמדהו וכמוהו מתן בסתר יכפה אף: נבזה וחדל אישים · חדל להחשב עם אנשים: איש מכאובו' · עבד השם ואם על הכל הטעם כמו איש מלחמה והוא קרוב מטע' עצם והוא סמוך וטעם מכאובו' וחלי בער הגלות: וכמסתר פנים ממנו · יש עד היום הזה גוי כאשר יראה יהודי יסתיר פניו ממנו והטע' שלא יראנו להושיעו: אכן · זה הוא ראש הפסוק אכנו היינו מחליאים והוא היה נושא מכאובינו שהיינו מכאיבים אותו היה סובל ואנחנו חשבנו שהוא נגוע מגזרת והנה הנגע עמד בעיניו: מוכה אלהים · סמוך שהשם הכהו ועכהו עד הנכון שהאלהי' ראויין לבוא עלינו בעבור כי תורותינו הכל הבל ובאו על ישר' שתורתם תורת אמת ושער כולנו כצאן תעינו: והוא מחולל · מגזרת חלל ומוסר שיתמיד שלומינו והוא עליו והעד ובחבורתו נרפא לנו וטעם מחולל כי השם יפקוד על הגוים בעבור שכערו ישראל וכתי' ונקיתי דמם לא נקיתי וטעם מוסר שלומינו ידוע כי כל זמן שישראל בבער הגלות ויהיה שלום לגוים הלא תראה כתו' על עת הישועה והיתה עת צרה ועוד כתו' כאשר השיבו המלאכים כי כל הארץ יושבת ושוקטת וענה המלאך עד מתי לא תרחם ירושלם הטעם כי כל זמן שיש לגוים השקט לא תרוחם ירושלם: כולנו · באחרונה יכירו האמת והנה הוא דבק עם נגוע ומוכה אלהים וכמוהו אך שקר נחלו אבותינו: הפגיע · מגזרת ויפגע במקום: עון · במקום הזה כמו עונש כמו אם יקרך עון כי לא שלם עון האמרי ויגדל עון בת עמי ויש אומרים מגזרת ואל תפגע בי ויהיה פי' עון כולנו כמשמעו והטעם כי יפגע בעבור היות שלום בעולם כטע' ודרשו את שלום העיר לכן מלת עון תבא קשה עם הפגיע בו: נגש · מבנין נפעל: ולא יפתח פיו · ואין צורך לפרש זה כי כל יהודי כן הוא בגלות כי בשעה שיוכה לא יפתח פיו לדבר אף כי הוא הצדיק שבהם שלא יתעסק בעולמו כי אם בעבודת השם ולא יכיר שר או גדול שיעמד לו בפרץ בקום עליו אדם ולא יפתח פיו והטעם בכל עת: מעצר · והנה השם גואל ישראל והאמת צדיקי ישראל: לוקח · השם לקחו מעוצר והוא היה עצור במשפט משפט נקמות: ואת דורו מי ישוחח · כמו או שיח לארץ ותורך והטעם מי היה מגיד לאנשי דורו שיהיה כן והוא כבר היה כמו נגזל מארץ חיים: מפשע עמי · דברי כל גוי וזה שהנגע שיהיה לישראל היה מפשעינו כמו מחולל מפשעינו והנכון שהוא כן ומפשע עמי יבא הנגע להם בעבור מלת למו שהוא כמו להם: ויתן · יש מפרשים על מתי גלות ויש אומרים שמלת במותיו מגזרת ואתה על במותימו תדרך והטעם בנין שיושם על הקבר והנה יהיה במותיו כמו קברו: ואת

ואת עשיר · כמו ואת רשע׳ והטעם הגוים שהם עשירי׳ כנגד ישר׳ והנכון בעיני שטעם הפסוק שכל כך היה ישר׳ נבער בגלו׳ שהיה רוצה שימות עם הגוי׳ כמו תמות נפשי עם פלשתי׳ והכתוב אמ׳ ויתן על מחשבתו כמו ויצא ביטרא על בלק והעד כי זה מרוב הצער שאמ׳ על לא חמס עשה כי הגוים יצערו ישר׳ חנם ולא בעבור מעשה שעשו ולא דבור רע שידברו שהוא נכון להתפרס לפני עיניו׳ ואם טען טוען והלא במות לא תשתכ׳ במלת על במותימו ומדוע השתנה במלת במותיו יש להשיב כי זאת המלה תבא על שנים משקל׳ כמו סריסי פרעה וסריסי המלך : ויי׳ חפץ דכאו · כמו דברו לשלום שהבנין הכבד הדגוש : החלי · שבעלי ההא בא על דרך הא״ף ואף כי שמצאנו תחלואים אשר חלה יי׳ בה

לרבים ד׳ בקריא׳ וסימ׳ מעמל נפשו יראה · והגביר ברית לרבים · שק ואפר יצע לרבים · ומשכילי עם יבינו לרבים · וב׳ ברבים ועשה למבצרי מעזים · לכן אחלק לו ברבים : יתו ה׳ בקריא׳ וסימ׳ כן הגוים אשר אמר יי׳ דמלכים · ויריעות משכנותיך יתו אל תחשכי · ודרך ענוים יתו · ודבתריה ועל בגדים חבולים יתו אצל כל

ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במתיו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו : ויהוה חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ יהוה בידו יצלח : מעמל נפשו יראה ישבע בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים ועונתם הוא יסבל : לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל תחת אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נמנה והוא חטא רבים נשא ולפשעים יפגיע :

נד רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר יהוה : הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי : כי ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו : אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד : כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא : כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך : ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך : בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה :

ויתן ית רשיעיא לגיהנם וית עתירי ניכסיא דאנסו במותא דאבדנא בדיל דלא יתקיימון עבדי חטאה ולא ימללון ניכלין בפומהון : ומן קדם יי הות רעוא למצרף ולדכאה ית שארא דעמיה בדיל לנקאה מחובין נפשהון יחזון במלכות משיחהון יסגון בנין ובנן יורכון יומין ועבדי אוריתא דיי ברעותיה יצלחון : משעבוד עממיא ישיזיב נפשהון יחזון בפורענות סנאיהון יסבעון מביזת מלכיהון בחוכמתיה יזכי זכאין בדיל לשעבדא סגיאין לאוריתא ועל חוביהון הוא יבעי : בכן אפליג ליה ביזת עממין סגיאין וית ניכסי כרכין תקיפין יפליג עדאה חלף דמסר למותא נפשיה וית מרודיא שעביד לאוריתא והוא על חובין סגיאין יבעי ולמרודיא ישתביק בדיליה : שבחי ירושלם דהות כאיתא עקרה דלא ילידת בועי תושבחא ודוצי דהות כאיתא דלא עדיאת ארי סגיאין יהון בני ירושלם צדיתא מבני רומי יתיבתא אמר יי : אפתאי אתר בית משרייך וקרוי ארעיך יתיבי לא תמנעין אסגא עם משיריתיך ושלטוניך תקיפי : ארי לדרומא ולציפונא תתקפין ובנך עממין יירתון וקירוין דצדיין ייתבון : לא תדחלין ארי לא תבהתין ולא תתכנעין ארי לא תתכלמין ארי בהתת עולמותיך תתנשין וחיסודי ארמלותיך לא תידכרין עוד : ארי מריך דעבדיך יי צבאות שמיה ופרקיך קדישא דישראל אלהא כל ארעא יתקרי : ארי כאיתא שביקא ועיקת רוח רעיך שכינתא דיי וכאיתת עולימין דאתרחקת אמר אלהיך : בשעא זעירא סלקית אפי שכינתי זמן זעירא מיניך וברחמין סגיאין אקריב גלותיך : בשעת רוגז זעירא סלקית אפי שכינתי מינך וּבטבוות עלם דלא פסקן ארחים עלך אמר פרקיך יי :

מזבח · יטו אביונים מדרך : ואשת ו׳ בקריא׳ וסימ׳ ואשת נח ושלשת נשי בניו · ואשת נעורים כי תמאס · הוא חברתך ואשת בריתך · ואשת איש נפש יקרה · ואשת מדינים נשתוה · ואשת חצרון אביה :

רשי

ואת עשיר במותיו · ולרשע המושל מסר עצמו בכל מיני מות שנגזר עליו על לא רצה לקבל עליו כפירה לעשו׳ רעה ולחמוס חמס ככל הגוי׳ אשר גר ביניהם · ולא מרמה בפיו · לקבל עליו ע״ז באלוה : ויי׳ חפץ דכאו החלי · הקב״ה חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב לפיכך החלה אותו : אם תשים אשם נפשו וגו׳ · אמר הקב״ה אראה אם תהא נפשו כ כתנת ומסרת בקדושתי להשיב לי אשם על כל אשר מעל אגמול לו גמולו ויראה זרע וגו׳ · אשם זה לשון כופר שנותן אדם למי שחטא לו אמינ״דא בלע״ז כעניין שנאמר בפלשתי׳ אל תשיבו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם : מעמל נפשו · היה אוכל ושבע ולא היה גוזל וחומס : בדעתו יצדיק צדיק · היה שופט עבדי משפט אמת לכל הבאים לדין לפניו · ועונותם היה סובל כדרך כל הצדיקים שנאמר אתה ובניך תשאו את עון המקדש : לכן · על עשותו זאת אחלק לו נחלה וגורל ברבים עם האבות ה הראשונים : הערה למות נפשו · לשון ותער כדה : ואת פושעים נמנה · שבל יסורין כאילו חטא ופשע והוא בשביל אחרים כשא חטא הרבים : ולפושעים הפגיע · על ידי יסוריו שבאת על ידו טובה לעולם : רני עקרה · ירושלם אשר היתה כלא ילדה : לא חלה · לשון לידה הוא שהיולדה על ידי חיל ותבלים יולדת : מבני בעולה · בת אדום : יטו · למרחוק : מיתריך · הם חבלים דקים התלוים בשולי א אהלים וקשורים ביתדות שקורין קבי״לש בלע״ז ותוקעין בארץ : תפרוצי · תגברי : עלומייך · נעוריך : כי תמאס · כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט : בשצף קצף · מנחם פתר חרי אף ודונש אמר כמעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן : ובחסד עולם · שיתקיים עד עולם : כי

והנה חפץ דכאו לייסרנו בגלות : אם תשים אשם נפשו · שיתודה ויודה והטעם אם תשי׳ נפשו אשמתו לנגדו יראת השם ב יראה בנים ויאריך ימי׳ שיראה הוא ובניו בישועת השם והנה ידבר על הדור שישובו לשם לדת השם בהגעת קץ ביאת המשיח : וחפץ יי׳ בידו יצלח · הטעם על התורה שישובו הגוים לדת השם : מעמל · הטעם הסכר שיקבל על אשר סבל יראה חפצו או יראה טוב עד שישבע בעבור כי בדעתו יצדיק רבים והם הגוי׳ שילמדום ישר׳ לעשות התורה וטע׳ ועונותם הוא יסבול שיתתף ישראל עם בער הגוים ברוב עונותם לא כ כאשר עשו הם ליסר׳ או הטע׳ שיתפלל לשם בעד הגוים כטע׳ ואם משפחת מצרים לא תעלה וזה הנכון ב בעיני כי הפסוק הבא אחריו לעד : לכן · כל המפרשי׳ אמרו כי זה הפסוק דרך משל על המתים על ייחוד השם וטעם רבים כמו גדולים כמו על כל רב ביתו והם הנביאים ו והעצומים הם האבות הטעם שיהיה חלק מתי הייחוד עם ה הנביאים ודעתו כי זה דבר אמת הוא רק איננו מטעם הפרשה והנכון בעיני כי הוא כן לכן אתן לישראל חלק בו ושלל מגוים רבים ואת עצומים כמו בבאתי את העיר תחת זה שכר בעבור כי הערה נפשו למות וי״א כמו גלה והטעם בפרהסיא והנכון ב בעיני שהוא כמו ותער כדה ואם הם שנים בביזוי׳ והעד אל תער נפשי כטעם שפך : ואת · ועם · פושעי׳ שפשעו בשם כן היו ישר׳ נחשבים : והוא חטא רבים נשא · כי בעבור בערם היה שלום לכל הגוים והחטא שהיו ראוי׳ הם לשאתו היה ישראל נושאו׳ ולפושעים · בעבור הפושעים יפגע בשם כטעם דרשו את שלום העיר והנה פירוש ולפושעי׳ הגוים · והנה פירשתי לך כל הפרשה ולפי דעתי כי הנה ישכיל עבדי הוא שאמ׳ הנביא עליו הן עבדי אתמך בו ויאמ׳ לי עבדי אתה וכן כתוב בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים וכת׳ גוי נתתי למכים והסוד כאשר רמזתי בחצי הספר והנה כל הפרשיות דבקות זאת עם זאת : רני עקרה · כנסת ישר׳ עקרה לא ילדה והיא עקרה והטעם שמעט מספר ישראל : פצחי גם צהלי פירשתיו : לא חלה · מגזרת חיל וכן הוא פצחי רנה וצהלי עקרה אשר לא חלה על דעת ר׳ משה הכהן ז״ל ועל דרך האמת כל אומה שיש לה בעל והוא מלך : הרחיבי · טעם הרחיבי מקום בעבור רוב בנים : יטו · שב אל בני שוממה או תחסר מלת נוטים כמו ויאמר ליוסף · וטעם אל תחשוכי כמו אל תמנעי אותם שיטו יריעות אהלך : מיתריך · מיתרי האהל והנה הטעם המדינות והכפרים : כי · תפרוצי · כמו כי תרבו וכמוהו ופרצת ימה ויש מפרש׳ שהוציאוהו מגזרת פרץ : וזרעך גוים יירש · פירוש כי ימין ושמא׳ תפרוצי ויושבו זרעך : אל · תחפירי · כמו וחפרה הלבנה וטעם ש׳ תירא׳ בהיותך בגלות : עלומיך · רמז לגלות עלומיך או רמז לבית ראשון וגם שני שהיו רעות רבות לישר׳ מעורבות בימי מלכותם : אלמנותיך · חסרון המלכו׳ : כי · מלת בועליך על לשון רבים וכן עושיך כמו ישמח ישר׳ בעושיו על דרך מלת אלהים ואדונים כאשר פירשתי בספר בראשית והנה טעם בועליך כמו מלכך ואלהיך כמו אלהי כל הארץ יקרא הטעם כי כל הגוים ישובו לתורת השם וכן כתו׳ לקרא כלם בשם יי׳ : כי · בעבור שאמר וחרפת אלמנותיך שהגוים מחרפים את ישר׳ שאין להם מלך אמ׳ השם כאשה עזובה היית ועצובת רוח שעזבה בעלה והנה בעלה חי כאשר אמר כי בועליך עושיך ומלת עצובת שם התואר לא פעול ואם הוא על משקלו על כן כתוב קראך יי׳ ואשת נעורים כי תמאס אמר השם וכן היית : ברגע · בי״ת ברגע נוסף כבי״ת בתחלה בראשון ויש מפרש שפירש כי הוא מן רוגע הים והעד וברחמים : בשצף · אין רע לו והטע׳ כמו מעט : ובחסד עולם · הפך רגע הנה הטעם שתעמוד מלכות ישר׳ לעולם כאשר הוא מפורש בספר דניאל והנה יהיו ימי הגלות ואם ארכו כמו רגע כנגד ימי המלכות שלא יפסקו : כי

כי מי נח • המבול שהיה שמי נח הטעם זאת הגזירה שגזרתי והנחמה שאמרתי וכאשר נשבעתי שלא יעבור מבול כמי נח על הארץ והוא הכתו' ולא אוסיף עוד להכות את כל חי ועם מקצוף עליך בעבור שהמשילה לאשה עזובה : כי • טעם יתכן שימושו ההרים רק חסדי מאתך לא תמוט וברית שלומי ביני ובינך והטעם כבעל עם אשתו ביניהם ברית שלום : תמוטינה • כמו תשובנה כי לשון נקבות בפעלים השניים הנראים יבואו על שני משקלים : עניה סוערה • כמו הולך וסוער או שהיא עומדת בסערה והיא זאת ירוש' : בפוך • אבן יקרה שחורה ויש אומרים שכמוהו מלא כפך ספיר : אבניך • שיבנו בהם : בספירים • אבנים יקרות אדומות כאשר פירשתי במגלת איכה : ושמתי • אין רע למלת כדכד במקרא והיא אבן יקרה : ושמשותיך • מגזרת שמש והן בחלונות ישימו זכוכית וזה מנהג ארמוני המלכים והם ה המתשמשות על השער : אקדח • אבן יקרה ושא כוסף והוא מגזרת כי אם קדחה באפי : לאבני חפץ • שים לארם חפץ בהם לא ככל האבנים שהם מושלכו' אין חפץ בהם : וכל • למודי • כמו תלמידי והנה המלת תאר השם : ורב • פועל עתיד בעבור הוא : בצדקה תכונני • מבנין התפעל והתי"ו מבולע והטעם שיעשו צדק ישר' בעולם ולא ישפטו הגוים כמשפט המלכים וטעם לא תיראי בעבור העושק והחמס ישיר השם ה המלכות : הן • אמר רבי יונה הן גור יגור כמו חבור ואמר כי כמוהו נהרסו ממגורו' והטע' היתכן שיתחבר חבור כי אם ברשותי על גוג ומגוג מי גר אתך פי' מי שהתחבר והיה אתך וסב עליך אז יפול והנכון בעיני כי גור יגור כמשפטו וכן הוא היתכן שיגור עמך גר בארץ שהוא שלי כי אם ברשותי מי שירצה לגור עמך ב בארצי עליך יפל כמו אל הכשדי' אתה נופל על פני כל אחיו נפל והטעם שיפיל עצמו תחת רשותך : הנה • דרך משל : ומוציא כלי • מהאש ויתקנהו וגם אנכי בראתי ה המשחית שישחית כלי החרש : כל כלי יוצר • שיוצר עליך להיותו לא יצלח רק ישבר הנה יוצר מהבנין שלא נקרא שם פועלו על משקל יוסרו : וכל לשון • הנה פירוש זה כל כלי : תרשיעי • הטעם שיאמינו הגוים בתורת ישר' ויסר' ירשום רשעת דתיהם : זאת נחלת עבדי יי' • שהשם על התורה או על ארץ הצבי : הוי • לשון קריאה כמו הוי כל צמא אלה דברי השם לאומות העולם בימים ההם מי שירצה ללמוד תורה : ואשר אין לו כסף • והטע' אם אין לו כסף לקנות שאין לו כסף ללמוד : שברו • הטעם על החכמה כטעם אכול את המגילה הזאת כי החכמה לנשמה כמאכל לגוף : לכו • אלי וטעם ושברו ואכלו בלא כסף וטעם שברו יין וחלב כי שניהם הם כמו מאכל ומשתה וכן יורו חכמי הרפואות וטעם יין וחלב כי התורה נמשלה בהם : למה • שיוגיעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו : ואכלו טוב • בדשן • כמו והיה דשן ושמן כטעם תענוג הנשמה במות הגוף או טעמו הטו ולכו ממקומכם אלי כמו סורה אלי ש תירא : ותחי נפשכם • הטע' עמידת הנשמ' במות הגוף או טע' שיחיים המשיח אחר ששבו לדת השם : ואכרתה לכם ברית עולם • שלא תמוט בברית וחסד שכרתי עם דוד וכתוב לעולם אשמור לו חסדי ויתכן היות חסדי דוד רמז על המשיח שהוא ממשפחתו כאשר נקרא הנביא ישראל וכאילו הוא כי חסדי דוד נאמנים הם והעד על זה הפסוק הבא אחריו : הן עד • זהו המשיח • למד לאומים שורש ויתכן היות לטעם כי המשיח לעד כי אין מלך אחר נגד על העולם : ומצוה • אשר יצוה מה שיעשו : הן

בפוך ג' בקריא' וסימ' ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה דאיזבל • כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי • הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך : למודי ב' א' מל' וא' חס' וסי' וכל בניך למודי יי' • והופך כושי קדמ' מל' : לחבל ג' וסימ' נמסר בריש האי ספר' סימ' י"ג : למשפט ט"ו דגשי' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן ט"ו : למים ה' דגשי' וסימ'

כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶנָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃

עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃ וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ הֵן אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

נה הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃

כיומי נח דא קדמי דקיימית במימרי דלא יעידון מי טופנא דהוו ביומי נח עוד על ארעא כן קיימית במימרי דלא יחול רוגזי עלך ולא איזוף ביך : ארי טוריא יעידון ורמתא יתפרקון וטובי מניך ירושלם לא יעידי וקיים שלמי לא יתרחק אמר דעתיד לרחמא עלך יי' : חשיכתא מקבלת עולבן קרתא דאמרין עלה עממי' לא אתנחמת הא אנא כביש בצריא אבני צפתיך ואשכליליניך באבני טבין : ואשוי במרגלין אעך ותרעיך לאבני גמר וכל תחומך לאבני צרוך : וכל בניך אלפין באוריתא דיי' וסגי יהי שלם בניך : בזכותא תתקנין אתרחקי מעושקא ארי לא תדחלין ומתביר ארי לא ייעול עלך : הא אתכנשא יתכנשון ליך גלוות עמיך לסופא מלכי עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם בגויך יתרמון : הא אנא ברית נפחא נפח נור בשיחורי ומפיק מנא לצרכיה ואנא ברית מחבלא לחבלא : כל זין דיתקן עלך ירושלם לא יצלח וכל לישן דיקום עמך לדינא תחייבינה דא אחסנת עבדיא דיי' וזכותהון מן קדמי אמר יי' : הוי כל דצבי למילף ייתי ויליף ודלית ליה כסף איתו שמעו ואליפו בלא דמין ובלא בממון אולפן דטב מחמר ומחלב : למא תתקלון כספכון בלא למיכל וליאותכון בלא למסבע קבילו קבלא למימרי ואיכולו דטב ותתפנק בדהנין נפשכון : ארכינו אודנכון וקבילו למימרי שמעו ותתקיים נפשכון ואגזר לכון קיים עלם טבוות דוד דמהימנן : הא רב לעממיא מניתיה מליך ושליט על כל מלכותא :

נמסר בסדר בשלח ובמלכים ב' סוף סימ' ב' : בלוא ו' מל' בקריא' וסימ' הוי כל צמא לכו למים ב' בפסו' • למה תשקלו כסף בלוא לחם ב' בפסו' • ועמי המיר כבודו בלוא יועיל • אם ישך הנחש בלוא לחש :

רשי

כי מי נח זאת לי • שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו' : כי ההרים ימושו • אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מ מאתך לא ימוש : סוערה • שלבה סוער כרוחי כרות : מרביץ בפוך • רוצף רצפתך באבני נופך : כדכד • מין אבן טובה : שמשותיך • יונתן תירגם אעך ומנחם חברו עם ישמשוניה ויש פותרין לשון שמש חלונות שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו תחיבה במיני זכוכית צבעי' לנוי • ומדרש תילים פותר שמשותיך ושמש ומגן שיני החומה : לאבני אקדח • יונתן תירגם לאבני גומרין תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות כלפידים והוא קרוב"קלא לשון גחלת ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והכף כולן מתוך האבן הם : לאבני חפץ • לאבני ברוך : רחקי מעושק • כמו התנערי מעפר תרחקי מן העושקים אותך : הן גור יגור אפס מאותי • הן ירא ירא ויגור מגזרת רעות אותו שאין אני עמו הוא עשו הרשע וחביריו : מי גר אתך • מי אשר נאסף עליך למלחמה או מי גר מי שנתגרם בך • ורבותנו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות המשיח ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך ב בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל : הנה אנכי • אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומר אני הוא שגיריתי בך את האויב ואני ה הוא שהתקנתי לו פורענות : ומוציא כלי למעשהו • לצורך גומרו כל צורכו : כל כלי יוצר עליך • כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשביל להלחם בך : יוצר • לשון חרבות צורים אף תשיב צור חרבו : הוי כל צמא • הוי זה לשון קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא הוי הוי ונוסו מארץ צפון : לכו למים • לתורה : שברו • לשון לשבור בר קנו : יין וחלב • לקח טוב מיין וחלב : למה תשקלו כסף • למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם : חסדי דוד • שהבטחתי לדוד חסדיו : עד לאומים • שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם : הן

הן גוי לא תדע. גוי לא היית ידעו תקרא מיבוא אליך כטעם לעבדי קראתי: אליך ירוצו. והנה התברר מה שפירשתי: פארך. מלה זרה בדקדוק כי אין כמוה בפעלים השלמי' רק בנחים כמו בשמעתו עבך: דרשו. לפי דעתי כי זאת הפרשה תוכחה על אנשי דורו הטעם אחר שידעו כי יגאלו מבבל וגם מכל הגוים פעם שנית דרשו השם. וטעם בהמצאו לדורשים כי ידוע שהשם נמצא בכל מקום ובכל עת הנה הטעם קודם חתום הגזרות וכן טעם בהיותו קרוב רמז לשכינה שהיה במקדש: יעזוב. פירוש דרשו השם: דרכו. שהוא כהוב ללכת בה ויעזוב איש און מחשבותיו והנה העקר המחשבה והמעשה: כי ירבה לסלוח. השבות: כי. טעמו כי חשבתם שאגמול לכם רע אעפ שתשובו אליע כן לא מחשבותי כ כמחשבותיכם כי ב במחשבותי להטיב ל לכם וככה לא דרככם דרכי כי דרכי הם י ישרים גם מפורש בספר יחזקאל הדרכי לא יתכנו כי' דרך משל כי הגשם בירדתו מן השמי' ירוה את הארץ על כן הורדתי לתת זרע לזורע ולחם ל לאוכל: כן יהיה דברי לא ישוב ריקם: והטעם כי אמלא כל אשר דברתי ל כביאי וזהו כי בשמח' תצאו מהגלות תובלון אל ארצכם על סוסים ו ופרדים על גלות בבל כן היה ואם לעתיד גם מפורש בסוף הספר זה על שתי גליות ידבר: ימחאו. כטעם יכו ואת הלשון ידועה בארמית ומגזרת ו ומחה אל כתף ים כנרת: תחת הנעצוץ. כמו הנעצוצים ואין ספק כי הברוש טוב ממנו: הסרפד. מין ממיני צמחי החוחים הנה יחרם פלא לשו' נהרות במדבר בטובם אל ציון וזהו והיה לה' לשם ל לאות עולם וזהו פלא עומר: כה'. אחר שידעון כי השם י יגאלכם ויעשה לכם כל אלה הטובו' שמרו משפטיו כי קרובה הישועה והנה לעד כי העונות מעכב ביאת משיח: אשרי. זאת המצוה שאמר והוא שומר שבת מחללו ו וידוע כי שבת סימן התי"ו לנקבה אולי זה בא כאילו אמר יום שבת או יהיה וי"ו ת מחללו חלול השמור כי עם כל פועל שם הוא בכח הלשון ואם לא נכתב כאשר פירש רבי משה הכהן ז"ל במלת ותכפנו שהוא שב ללקח וכמוהו ו וברב יועצים יקום והטעם עצה ואם לא נכתב: ואל. בן הנכר: אלה הגרים גירי הצדק: הנלוה. פועל עבר והה"א תחת אשר כה"א ההלכות אתנו: יבדילני. פתח גדול תחת קמץ קטן וכמוהו כי עתה יאהבני אישי: הן אני עץ יבש. בעבור שלא יוליד: כי כה אמר ה'. השומרים הסכנה כי אות היא ביני וביניכם שומריו בעבור שמירת השם הנה כל שומר שבת הוא לשם: ונתתי. יד. מקום כמו יד תהיה לך:

וגוי ד' בקריא' וסימ' ואתם תהיו לי ממלכת. וגוי גדול יעור מירכתי ארץ. וחברו. וגוי לא ידעוך אליך ירוצו: דרשו יי' ג' דסמיכי וסימ' דרשו יי' בהמצאו קראוהו. דרשו יי' ועזו. וחברו דד"ה: לסלוח ב' מל וסימ' ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. דם ונקי: ושמה ח' וסימ' ושמה קברתי את לאה' כי מנגד תראה.

הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך: דרשו יהוה בהמצאו קראהו בהיותו קרוב: יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל יהוה וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח: כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם יהוה: כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבתיכם: כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל: כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף: תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת הסרפד יעלה הדס והיה ליהוה לשם לאות עולם לא יכרת:

כה אמר יהוה שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות: אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע: ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל יהוה לאמר הבדל יבדילני יהוה מעל עמו ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש: כי כה אמר יהוה לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי: ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת:

הא עם דלא תדע יפלחינך ועם דלא ידעוך ירהטון לאסקא לך מיסין בדיל יי אלהך ולקדישא דישראל ארי שבחך: תבעו דחלתא דיי עד דאתון חיין בעו מן קדמוהי עד דאתון קיימין: ישביק רשיעא אורחיה ודרשעא וגבר אניס עשתונוהי ויתוב לפולחנא דיי וירחים עלוהי ולדחלתא דאלהנא ארי מסגי לסלחא: ארי לא מחשבתי מחשבתכון ולא אורחתכון תקנן כאורחת טובי אמר יי: ארי כמא דרמין שמיא מן ארעא כן תקנן אורחתי מאורחתכון ומחשבתי תקנן ממחשבתכון: ארי כמא דנחית מטרא ותלגא מן שמיא ולתמן לא איפשר ליה דיתוב אילהין מרוי ית ארעא ומרבי לה ומועילה ויהיב בר זרעא כמיסת לזרע ולחמא כמיסת למיכל: כן יהוי פיתגם טובי דנפיק מן קדמי לא איפשר דיתוב לקדמי ריקן אילהין עביד ית דרעינא ומצלח לדשלחתנא ליה: ארי בחדוא תיפקון מביני עממיא ובשלמא תתובלון לארעכון טוריא ורמתא יבועון קדמיכון תושבחא וכל אילני חקלא ישׂעון בענפיהון: חלף רשיעיא יתקיימון צדיקיא וחלף חייביא יתקיימון דחלי חטאא ויהי קדם יי לשום לאת עלם דלא יפסוק: כדנן אמר יי טרו דינא עיבידו צדקתא ארי קריב פורקני למיתי וזכותי לאתגלאה: טובי אנש דיעביד דא ובר אינשא דיתקף בה יטר שבתא מאחלותיה ויטר ידוהי מלמעבד כל דביש: ולא יימר בר עממין דמתוסף על עמא דיי למימר אפרשא יפרשנני יי מעל עמיה ולא יימר סריסא הא אנא חשיב כאע יביש: ארי כדנן אמר יי לסריסיא דיטרון ית יומי שביא דילי ומתרען ברעותא ומתקפין בקיימי: ואתן להון בבית מקדשי ובארע בית שכינתי אתר ושום דטב מבנין ומבנן שום עלם איתן להון דלא יפסוק:

רשי

הן גוי לא תדע תקרא. לשיעתוך אם אלו תשמעו לשם יי' הנקרא עליך: בהמצאו. קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני: כי לא מחשבותי מחשבותיכם. אין שלי ושלכם שוות לכך אני אומ' לכם יעזו' רשע דרכו ויתפוש את דרכי. ואיש און מחשבותיו. ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני: כי גבהו שמים וגו'. כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלות ושבח בדרכי יותר מ מדרכיכם ובמחשבותי יותר מ ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתה נותן' לב למרוד בי ואני נותן לב להטיב אתכם: כי כאשר ירד הגשם והשלג ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעולם כן דברי אשר יצא מפי להודיעכם על ידי הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם. ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגו' אין דיני כדיני בשר ודם אדם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם: כי בשמחה תצאו. מן הגלות: ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה. שיתנו לכם פריים וכמחאם יהנו יושביהם: תחת הנעצוץ וגו'. רבותי' דרשו תחת הרשעי' יעלו צדיקים: נעצוץ וסרפד מיני קוצים הם כלומר הרשעים יאבדו והצדיקים יעלו ממשלתם: יעשה זאת. שומר שבת וגו': הבדל יבדילני יי'. למה אתגייר הלא הקב"ה יבדילני מעל עמו כשישלם שכרם: ואל יאמר הסריס. למה איטיב דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין זכרון: ומחזיקים

מסרה

הראיתיך בעיניך ושמה. ושמה כל סרני פלשתים. ושמה מרכבות כבודך קלון בית. קום וירדת בית היוצר. בכלה ובאו ושמה יהיו. כי כאשר ירד הגשם: כה אמר יי' ד' בטעם' בסיפרא וסימ' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו. הנותן בים דרך ובמים. שמרו משפט ועשו צדקה. השמים כסאי והארץ הדום רגלי: הן אני ד' בקריא' וסי' הן אני ערל שפתים ואיך. הן אני נשארתי לבדי. הן אני עץ יבש. הן אני כפיך לאל:

ובני. פס. הזכיר הסריסים קודם בני הנכר בעבור שהטלים בהם כי כן דרך ה׳ יקרא ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו: לשרתו. שרות השם לעשות חקיו: והביאותים. כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים. כדרך תפילת שלמה: נאם. מקבץ נדחי ישראל. כי אם עלו מבבל ומעילם ואשור והטעם לנקבציו על הגרי׳ והנה עוד אקבץ גרים על נקבצי ישרא׳ ולנקבציו שב אל ישר׳: כל. הטעם שהצדיקי׳ גם הגרים ישובו רק המקטרים לע״ז לא ישובו והנה אתיו לשון ציווי כמו אם תבעיון בעיו שובו אתיו כמו בואו מגזרת ואתא מרבבות קודש והטעם כי השם צוה לאומו׳ העולם הרשעי׳ להרוג רשעי ישראל כמו החיות שתהרוג׳ אלה את אלה: צופיו. יאמר אל נביאי השקר שהיו בישראל והיו כצופים עורים והנה דרך משל על היום או על כלבים אלמים בלילה כי לא ישמרו הבית ותועלת אין בהם: לנבוח. זעקת הכלב וכן בלשון קדר: הוזים. כמו כלבים ואין ריע לו כי הה״א עיקר כה״א הורים והוגים. כי לא יבא הפעל מבנין ה הפעיל כי אם במ״ס פירש רבי יונה אמר המתרגם ניימין ם שכבין לפי שהכלבים הם חדוקים בתנומה יותר משאר כל בעלי חיים והנה הטעם כ כפול: והכלבים עזי נפש. רוב הנפש הנמצא במקרא על הכח המתאוה לאכל כמו ונפשנו תאכל ת תאוה והטעם כי על אלה הכלבי׳ אין בהם תועלת רק יזיקו כי הם חזקי התאוה וזאת היא עזות נפש ולא ישבעו לעולם והנה הנמשל: והמה. הטע׳ הכלבי׳ הנזכרים הם רועי ישראל שלא ידעו: הבין. שם הפועל: איש לבצעו. מה יועיל לו מאומה כמו מה בצע בדמי כל אחר מקצהו: אתיו. ובממון שיקחו חמס יתענגו בו לשתו׳ ואומר הרועה לחבירו בא ונקחה יין: ונסבאה שכר. משכר כמו אל תהי בסובאי יין ולא ישבעו יום אחד לבדו רק יום אחר יום: יתר מאד. תאר השם שיהיה ליום מחר יתרון על היום בעונג ובמשתה: הצדיק. אלה מעשה הרועים הצדיקים אבדו ואין איש שם על לב לאמר מדוע יאבדו הצדיקים ויחיו אלה הרשעים והנה זה פי׳ הנביא נאסף הצדיק עד שלא יראה הרע הבא על ישראל ועל עיר הקודש: יבא. הצדיקים בשלום על קברם כטעם בשלו׳ תמות ואתה תבא אל אבותיך בשלום: ינוחו על משכבותם. כל מי שהולך נוכח השם כטע׳ אחרי יי׳ אלהיכם תלכו וי״א כי השלום יבא עם השקט וינוחו על משכבותם הולך נכוחו והנה נכוחו תחת נכחו כי משקלי השמות משתני׳: ואתם קרבו. למשפט שאני בית ישראל יאמר יי׳: בני עוננה. כמו ועוננים כפלשתים: זרע מנאף. הוא האב ותזנה האם והטעם הבנים והבנות רעות: על מי תתענגו. לבקש מה מעשה שאינו טוב: הנחמים. הטוב בפירושי׳ שידבר על ע״ז ויהיה הנחמי׳ על משקל הנכבים מבנין נפעל מגזרת בכל יחם הצאן והנה הוא דבק עם ילדי פשע והנה כתו׳ ובחטא יחמתני אמי: שוחטי. לע״ז כמו ותשחטי אותם כמעשה הזונה שתהרג ילדיה: בחלקי. מגזרת חלוקי אבנים והטעם שיבקשו אבנים חלקות לציירם להיות פסילים: גם להם שפכת נסך. העל אלה אנחם. על הרעה שאעשה לך ויש אומרים שהוא מבנין התפעל כאילו אמר מה תנחומים יהיו לי ואין צורך:

אל הר יי׳ בקריא׳ וסימ׳ ומשה היה רעה את צאן יתרו · ויקם משה ויהושע משרתו · ויאמר משה אל יי׳ לא יוכל העם לעלות · והיה נכון לבקר ועלית · ויפסל שני לחת אבנים · עלה אל הר העברים הזה וראה · עלה אל הר העברים הזה הר נבו · ויעל משה מערבות · ונסב הגבול מכעלה ימה · שלחו כר מושל ארץ · כמראות

ובני הנכר הנלוים על יהוה לשרתו ולאהבה את שם יהוה להיות לו לעבדים כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי: והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים: נאם אדני יהוה מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו: כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו ביער: צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אהבי לנום: והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה והמה רעים לא ידעו הבין כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו: אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד: הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק: יבוא שלום ינוחו על משכבותם הלך נכחו: ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מנאף ותזנה: על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר: הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים: בחלקי נחל חלקך הם הם גורלך גם להם שפכת נסך העלית מנחה העל אלה אנחם:

ובני עממיא דמתוספין על עמיה דיי לשמשותיה ולמרחם ית שמא דיי למהוי ליה לעבדין כל דיטר שבתא לאחלותיה ומתקפין בקיימי: ואיתינון לטורא דקודשי ואחדינון בבית צלותי עלוותהון ונכסת קודשיהון יתסקון לרעוא על מדבחי ארי בית מקדשי בית צלו יתקרי לכל עממיא: אמר יי אלהים דעתיד לכנשא מבדרי ישראל עוד אקריב גלוותהון לכנשא יתהון: כל מלכי עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם בגויך יתרמון יתהון למיכל לחית ברא תסבע מנהון חיות חורשא: סכואהון סמן כולהון לא ידעין מדעם כולהון כלבין חרשין לא יכלין למיבח נימין שכבין רחמין למידמך: וכלביא תקיפי נפשן לא ידעין למסבע ואינון מבאשין לא ידעין לאסתכלא כולהון גבר לקביל אורחיה גלו גבר למיבז ממוניה דישראל: אמרין איתו וניסב חמר ונתרוי מן עתיק ותהי שירותנא דמחר טבא מדיומא דין רבא סגיאה לחדא: צדיקיא מיתין ולית אנש דמשוי דחלתי על לב וגברי גמלי חיסדא מתכנשין ולא מסתכלין ארי מן קדם בישתא דעתידא למיתי מתכנשין צדיקיא: יהכון שלם ינוחון על אתר בית משכבהון עבדי אוריתיה: ואתון אתקרבו הלכא עם דרא ד דעובדיהון בישין דמנצבת קודש נצבתהון ואינון מנאפין ומזנן: על מן אתון מתפנקין וקדם מן תפתחון פומכון תסגון למללא רברבן הלא אתון ילדי מרוד זרעא שקרא: דפלחין לטעותא תחות כל אילן עבוף נכסי ינקיא בנחליא תחות שקיפי כיפיא: בשעיות כיף נחלא חולקיך אף תמן אינון עדבך אף להון נסיכת נסכין אסיקת קורבנין העל אילין יתוב מימרי:

אלהים הביאני · והלכו גוים רבים ואמרו לכו · והלכו עמים רבים ואמרו לכו · והביאותים אל הר קדשי · עד שיפוח היום · שלח אורך ואמתך המה · וכל הר הכרמל דכוו׳ אל הר: נאסף ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסימ׳ אני נאסף אל עמי קברו · כאשר נאסף אהרן אחיך · כי מפני הרעה נאסף הצדיק · ב׳ בתראי פתחין:

ומחזיקים. אוחזים: לכל העמים. ולא לישראל לבדם כי אף לגרים: עוד אקבץ עליו. מן האומות שיתגיירו ונלוו עליהם: לנקבציו. נוספים על קבוצי ישראל: כל חיתו שדי. כל האומות אתיו והתקרבו אלי ותאכלו את כל חיתו ביער. את גבורי האומות שאמצו את לבם מלהתגייר: חיתו שדי. חית השדה אין כחה רב כחית היער חית השדה חלשה ותשת כח מחית היער ועל שאמר עוד אקבץ עליו אמר המקרא הזה: צופיו עורים כולם. לפי שאמר דרשו יי׳ וכל הענין והם אינם שומעי׳ חוזר ואומ׳ הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על ה התשובה ותיטיב להם והרי פ פרנסיה׳ כעיורי׳ כולם ואין רואין את הגזרות כצופה המופקד לראו׳ את החרב באה ולהזהיר את העם והוא עור מלראות את החרב באה ואלם מלהזהיר את העם. ככלב שמינוהו לשמור הבית והוא אלם מלנבוח כן פ פרנסי ישר׳ אינם מזהירין אותם לחזור למוטב: הוזים שוכבים. פירש דונש נרדמים שוכבין ואת ניימין שכבין ואין לו דמיון: והכלבים עזי נפש. רוכים למלאות כריסם איגרי״ם בלע״ז: והמה רועים. כמו שהכלבים לא ידעו שבעה כן הרועים לא ידעו הבין מה יהיה באחרית ה הימי׳. כולם לדרך הכיתם פנו איש לבצעו לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם: מקצהו. כמו כל העם מקצ׳ מקצה מכיינס ועד קצהו כולם נוהגין כן: אתיו אקחה יין. כך היו אומרים זה לזה: והיה כזה יום מחר. במאכל ובמשתה: הצדיק אבד. כגון יאשיהו: ואין איש שם על לב. למה נסתלק: באין מבין. אין בגויים מבין מה ראה הקב״ה שנסתלק: כי מפני הרעה. העתידה לבא על הדור נאסף הצדיק: יבא שלום. כי כן אמר הקב״ה יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל יראה ברעה: וינוחו על משכבותם. בהיות הרעה זאת שהיה הולך נכוחו ביושרו כמו עשות נכוחה: ואתם קרבו הנה. הנותרים משנסתלקו הצדיקים ותקבלו פורענותכם: בני עוננה. בני כשפי׳ זרע שהזכר מנאף ותזנה הנקבה: על מי תתענגו. מאחר שסבתם מאחרי על מי תשענו להתענג בטובה אילו זכיתם אז תתענגו על יי׳ אבל עכשיו על מי תתענגו: על מי תרחיבו פה. כשאתם מתענגים ומלעיגים בנביאיו: הנחמים באלים. המתחממין במשכבת זרע תחת האלים הם אלה ואלון: שוחטי הילדים. לקרבן ע״ז: סעיפי. נקרת הצורים וכן אל סעיף סלע: בחלקי נחל. בחלוקי אבנים אשר בנחל: חלקך. בהם ירגמו אותך: הם הם גורלך. להעבד בהם. למה כי גם להם שפכת נסך: העל אלה אנחם. מלהרע לך: שמת

על

על הר גבה ונשא שמת משכבך גם שם עלית לזבח זבח: ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך ותכרת לך מהם אהבת משכבם יד חזית: ותשרי למלך בשמן ותרבי רקחיך ותשלחי ציריך עד מרחק ותשפילי עד שאול: ברב דרכך יגעת לא אמרת נואש חית ידך מצאת על כן לא חלית: ואת מי דאגת ותיראי כי תכזבי ואותי לא זכרת לא שמת על לבך הלא אני מחשה ומעולם ואותי לא תיראי: אני אגיד צדקתך ואת מעשיך ולא יועילוך: בזעקך יצילך קבוציך ואת כלם ישא רוח יקח הבל והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי: ואמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי: כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים: כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי: בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצף וילך שובב בדרך לבו:

על טור רם ומנטל שוית אתר בית מישריך אף לתמן סליקת לדבחא דבח: ואחורי דשא ומזוזת שוית דוכרן טעותיך הוית דמיא לאיתתא דרחימא על בעלה וטעת בתר נוכראין אפתית אתר בית מישרך וגזרת ליך מנהון קיים רחימת אתר בית משכבהון אתר בחרת: כד עבדת ליך אוריתא אצלחת במלכותא וכד אסגית ליך עוברין טבין סגיאה משירייתיך ושלחת אזגדך עד מרחיק ואמאיכת תקיפי עממיא עד לשאול: בסגיאות אורחתיך לאית לא אמרת למתב נכסין סגיאין אסגית על כן לא סברת למתב: וית מן יציפת וקדם מן דחילת ארי אסגית למללא כדבין ופולחני לא אדכרת ולא שוית דחלתי על לביך הלא אנא יהבית ארכא מעלמא דאם תתובין לאוריתא ולקדמי לא תבת: אנא חויתי לך עובדין טבין דאינון זכוון ליך ואת אסגית ליך עובדין בישין דלא יהנון ליך: אצוחי כען אם יפרקוניך עובדי שקרין דהוית מתעסקא בהון מינקותיך וית כולהון יטול רוחא יהון בלמא ודרחיץ על מימרי יחסין ארעא ויירת טורא דקודשיו: ויימר אליפו ואזהרו אפנו לב עמא לאורח תקנא סליקו תקלת רשיעיא מאורח כנשתא דעמי: ארי כדנן אמר רמא ומנטלא דשרי בשמיא וקדיש שמיה ברומא שרי וקדישא שכינתיה אמר למפרק לתביריא ולמכיכי רוחא לקיימא רוח מכיכין ולמסעד לב תבירין: ארי לא לעלמא אתפרע בדין ולא לאפרש יהי רוגזי ארי רוחי מיתיא אנא עתיד לאתבא ונשמתא אנא עבדית: בחובי ממונהון דאנסו הוה רוגזי עליהון ואלקיתינון סליקית שכינתי מנהון וטלטלתינון בדרית גלוותהון על דטעו בתר הרהור לבהון:

רשי שמת משכבך. משכב ניאופיך לע"ז על ההרים הרמים: ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך. לפי שהוא מדמה אותה לאשה מנאפת אשר נואפיה בופים וממתינים לפני פתח ביתה והיא בשכבה אצל בעלה לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם: כי מאתי גלית ותעלי. אצלי היית שוכבת וגלית הכיסוי שהייתו מכוסים יחד ותעלי מאצלי: ותרחיבי משכבך. לקבל בו נואפים הרבה: ותכרות לך. ברית מהם: אהבת משכבם. כשחזית לך יד ומקום להראות להם אהבתך. יד אייזי בלע"ז וכן ראו חלקת יואב על ידי: ותשורי למלך בשמן. ואני מתחלה גורלתיך והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני תפנוקים: ותשורי. לשון ראיית פנים כמו אשורנו ולא קרוב וכן ותשורה אין להביא דורון של הקבלת פנים: ותשלחי ציריך. שלוחייך למרחוק לגבות מס ממלכי האומות: ותשפילי. את חוקי האומו' עד שאול כן תירגמו יונתן: ברוב דרכיך יגעת. כשעסקת בדרכייך למלאות תאותך להרבות הונך: לא אמרת נואש. אתייאש מאלו ולא אחוש עוד לעסוק בהן כי בתורה ובמצות אתן לב: חית ידך מצאת. צורך ידך מצאת הצלחת במעשיך: על כן לא חלית. לא נחלה לבך לדאג על עבודתי לעסוק בתורה. חית לשון ערבי הוא צורך: ואת מי דאגת. ממי נתייראת: כי תכזבי. כי פסקת לך מעבודתי וכזבת ממני כמו לא יכזבו מימיו כל היו' כוזב פליי"ן בלע"ז וכן כל לשון כזב מי שבוטחין עליו והוא כוזב ובוגד: הלא אני מחשה. שהחשיתי על רעה פשעים שפשעת בי: אני אגיד צדקתך. אני תמיד מגיד ליך דברים שאם תעשי אותם תצדקי: ואת מעשיך. שאת עושה שלא ברצוני לא יועילוך בעת רעתך: בזעקך יצילוך קיבוצייך. יקומו נא קבוצות אלילים ופסילי' אשר קבצת ויצילוך בזעקך מצרתך הלא את כולם ישאו רוח ולא יקומו ולא יוכלו להציל: ואמר סולו סולו. כה יאמ' הנביא בשמי לעמי כבשו כבשו מסילה סלולה פנו יצר הרע מדרכיכם: הרימו מכשול. סקלו האבנים שאתם נכשלים רגליכם בהם הם היצה"ר רע: מרום וקדוש. אני שוכן ושם אני עם דכא ושפל רוח שאני מרכין שכינתי עליו שפלים ונדכאים סובלי עוני וחלאים: כי לא לעולם אריב. אם אביא יסורין על האדם אין תחרותי עליו לאורך ימים ולא קצפי לנצח: כי רוח מלפני יעטוף. כאשר רוח האדם שהוא מלפני שניתן בו מאתי יעטוף יורה ויכנע על מעלו כמו העטופים ברעב בעטוף עולל והנשמות שאני עשיתי. כי רוח מלפני כי זה משמש בלשון כאשר כמו כי תראה כי תבא כלומר כשרוחו נעטפת והוא נכנע אני מבטל ריבי וקצפי מעליו: בעון בצעו. גזלתו: קצפתי. תחלה ואכהו הסתר פני תמיד מצרתו ואקצוף ועל כי הלך שובב בדרך לבו וסרס את המקר' וכן פירושו בעון בצעו וילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו:

אבן עזרא על. שמת משכבך. כזונה שתזנה במקום מעלה והטעם בפרהסיא: ואחר. גם כן בסתר: שמת זכרונך. כמו וזכרו כיין לבנון ומזכרתו אזכרתה: כי מאתי. כמו זונה כי גלית עצמך מאתי שהייתי מסתיר אותך: ותעלי. לזנות בפרהסיא: הרחבת משכבך. הטעם שיכיל המשכב אנשים רבים ותכרת לך מהם. תחת ותכרתי וכמוהו ותעשי הרעות ותוכל ותכרתי לך ברי' מהם שבחרת להיותם אנשי בריתך אותם שאהבת משכבו עמך בכל מקו' שראית כמו בכל מקום אשר תראה: ותשורי. והנה עוד רעה אחרת לא די שעבדת לע"ז עד שסגרת דורון למלך אשור או למצרים להשען עליו והנה ותשורי מגזר' ותשורה אין להביא ויאמר ר' משה הנגיד ז"ל כי ותשורה דמיה מראה והנבואה גם נכון הוא להיו' ותשורי כמו אשורנו הלכת לראותו בשמן כי מארץ ישראל יוליכו השמן: ציריך. הם השלוחים: ותשפילי. כפסך עד שאול: ברוב. יגעת. מרוב דרכים שעשית והנה יגעת ולא אמרת נואש לבי כמו ונואש ממנו שאול רק אמרת אולי תועיל יגיעתי: חית. כמו כח והטעם דבקים יגעת על כן לא חלית: ואת. למה הוצרכת לדאוג מאויב ולירא ממנו עד שהוצרכת לכזב ולא זכרת אותי: הלא אני מחשה. לפי דעתי שהוא פועל יוצא לשני' פעולו' והטעם כי אני אשתיק באמת מי שיכזב כן אני וכן הייתי ויתכן היות את מי דאגת מתי יראת ממני והראשון הוא הנכון ויש אומרים שטעם מחשה כטעם החשיתי שאשכול כאדם שישתוק: אני אגיד צדקתך. בפה: ואת מעשיך ולא יועילוך. בעבור שמעשיך רעי' שבטחת על זולתיי: בזעקך יצילוך קבוציך. אלה שקבצת להושיעך והנה קבוציך יתאר השם כמו למודיי: ואת כולם ישא רוח יקח הבל. אותם דרך משל שיאבדו ולא יראו ישועת השם: והחוסה בי ינחל ארץ וירש הר קדשי. והנה הוא דבק עם הפרשה הנכתבת למעלה כל שומר שבת: ואמר. שאומר או הקורא או הכרוז: סולו סולו. סקלו המסילה מאבן וטעם פעמים שהקול יקרא כן פעם אחר פעם: מדרך עמי. שהיו עובדי השם על כן בסוף הפרשה אין שלום אמ' יי' לרשעים: כי רם ונשא. שמו: שוכן עד. שולמי עד עד שלא יוכל אדם לספור והטע' כנח והטעם שוכן כי כל הנבראים יש להם תנועה גם לכוכבים תנועה כנשמה: מרום וקדוש אשכון. והטע' כי אשכון עם המלאכי' למעלה ועם דכא שהוא בארץ וטעם אשכן להחיות רוח שפלים או אשכון מרום להחיות אלה השפלים: כי לא לעולם אריב. עם ישראל: ולא לעולם אקצף. כי אני בראתי הרוחות והנה ראוי להיות כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי כי הטעם כפול והנה יעטוף מגזרת לעני כי יעטוף: בעון. ואכהו. שב אל עמי הנזכר למעלה או אל דכא ושפל רוח ואכהו פועל יורה על זמן עומד כי אין סימן לו בלשון הקדש: הסתר. הסתרתי פני והכיתיהו כיד דרך משל עד שלא ארחם עליו והנה הסתר שם הפועל הוא הלך שובב מתנכת ומתגבר ושב אל דרכו הרעה ומלת שובב לגבאי:

ונשא יב וסימ' נמסר בסדר תרומה: מרחוק ה' חס' וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סימ' בו: ומעולם ג' בקריאה וסימ' הלוא אני מחשה' ומעולם לא שמעו. בטרם הרים יולדו: אותי ה' מל' בספר וסימ' אשר גדפו נערי

מלך אשור. הן גור יגור אפס מאותי. ואת מי דאגת ב' בפסוק. ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי: דכא ג' בקריא' וסימ' לא יבא פצוע דכא. את דכא ושפל רוח. תשב אנוש עד דכא. אנ"ך:

דרכיו ראיתי · הנה זאת לאות על יושר על פירוש הספר כאשר ראיתי דרכיו או מעשה תשובה או טעמו כמו כי יצר לב האדם רע: וארפאהו · כי כחולה היה כי אין כח לחולה שילך: ואשלם נחומי׳ לו · שאנחמהו על החולי שעבר עליו: ולאבליו · הם אוהביו כדרך האבלים על החולה במותו: בורא · כל המפרשים אמרו כי השם הוא בורא ותחסר מלת אמר לולי שאין ראוי לאדם כי הייתי אומר שהוא לשון בריאה מגזרת ובורא חושך ומלת ניב כמו פרי כמו תנובות שדי והטעם הדיבור וכן פירושו אמרו שלום לרחוק ולקרוב הודיעו שסבר רפא השם את ישר׳ והטעם ורפאתיו: והרשעים · והטעם שהשם ירפא צדיקי ישר׳ ולא הרשעים כי הם כים שהוא נגרש מיד כמו ויגרשו מימיו וקרוב מגזרת הככי גורש מפניך: כי השקט לא יוכל · פירוש כים נגרש הנה תחסר מלת שהוא כ נגרש כי נגרש תאר השם: ויגרשו מימיו · כמו יכושו: אין · על כן לא יהיה להם שלו׳ כי הם לא יוכלו השקט: קרא · ידבר השם ל׳ כביאו קרא בגרון אל תחשוך הקריאה כי חשך פועל יוצא: כשופר · שישמעו כולם: ואותי יום יום ידרשון · בפה ובדעת: ודעת דרכי יחפצון · בדבור שישאלון אלי הם משפטי צדק והם חפיצים להיותם ק קרובים אלי: למה · הם מתענים ואומרי׳ למה צמנו ולא ראית כאילו לא תראה ולא תדע והטעם לא ת תושיענו והתשוב׳ הן ביום צומכם ימצא כל איש חפצו מי שיש לו מריבה עם אדם אחר: וכל עצביכם · ממון כמו ועצביך בבית כ נכרי וקרוב מגזרת עצבון כמו יגיע כפיך יגיע מצרים: תנגשו · הנה הנו״ן כנו״ן כהנדוף עשן תנדוף ויחסר בעל כאילו את׳ כן עצבו׳ וכמוהו אשה יראת יי׳ ורבים כך: הן · באגרוף רשע · דבר קשה שיוכה בו ומדברי הקדמונים ז״ל

דרכיו ראיתי · שהואכנע מלפני שאלתהו צרה: וארפאהו ואנחהו · אוליכהו בדרך מרפא או ואנחהו לשון הנחה ומרגוע: לו ולאבליו · למצטערי׳ עליו: בורא · אני לו ניב שפתים חדש כלפי שאלתהו צרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקרא לו שלום שלום: לרחוק ולקרוב · שניהם שוין מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מ מקרוב לשוב מדרכו הרעה את׳ יי׳ ורפאתיו מחוליו ומחטאיו: והרשעים · שאין כותנין לב לשוב: כים נגרש · הים הזה גליו מתגאי׳ לרום למעלה ולצאת חוץ לגבול החול אשר שמתי ג גבול לים וכשמגיע שם הוא כ נשבר על כורחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו כך הרשע רואה את חבירו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים ש סריותם בפיהם כגון פרעה את׳ מי יי׳ שנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות נבוכד נצר אמר אדמה לעליון כים נגרש כים אשר נגרש שגורש כל היום רפש וטיט: אין שלום · כלפי שאמ׳ לצדיקי׳ ולבעלי תשוב׳ שלום שלום לרחוק וגו׳ חזר ואמר אין שלום לרשעי׳: והגד לעמי פשעם · אלו תלמידי חכמי׳ שכל שגגתם פשע שגגת תלמוד עולה זדון: ולבית יעקב חטאתם · אלו עמי הארץ שאף זדונם שגגה: ואותי יום יום ידרשון · כענין שנאמר ויפתוהו בפיהם: ודעת דרכי יחפצון · חפצים לשאול הוראות לחכמים כאילו רוצים לקיימם: כגוי אשר צדקה עשה וגו׳ · כך שואלים אותי תמיד משפט צדק ואין דעתם לקיים וכשהן צמים ואין נענין אומרים למה צמנו ולא ראית ואני אומר הן ביום צמכם תמצאו חפץ כל חפצי צרכיכם אתם עמילי׳ למצא ואף בגזל וחמס: וכל עצביכם · בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידיכם אתם נוגשים אותם ביום צומכם: לא תצומו כיום · כמשפט היום לשבור לבבכם כדי שישמע ק קולכם במרום: הלכוף · הה״א זו תמוהה כלומר שאת לכוף כאגמון ראשו אני צריך אגמון הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים וקורין לו אמ״ים בלע״ז: הלזה תקרא צום · לשון תימהא לפיכך הה״א נקודה חטף פתח: חרצובות · לשון קשור ואיסור: מוטה · הטיית משפט וכל מוטה תנתקו תירגם יונתן וכל מיסטי דין תסקלון: ועניים מרודים · נאנחים ונאנקים על צרתם כגון עוניי ומרודי אריד בשיחי: ומבשרך · ומקרובך: יבקע כשחר · כעמוד השחר הבוקע בעבים: וארוכתך מהרה · ורפואתך מהרה כמו אעלה ארוכה לך: ותפק

דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו ולאבליו: בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יהוה ורפאתיו: והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט: אין שלום אמר אלהי לרשעים:

נח קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם: ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון: למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע הן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו: הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם: הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון ליהוה: הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו: הלוא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תתעלם: אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח

אורח תיובתהון גליא קדמי ואשבוק להון וארחים עליהון ואשלם תנחומין להון ולמתאבלין עליהון: דברא ממלל ספוון בפום כל אנשא אמר נביא שלמא יתעביד לצדיקיא דינטרו אוריתי מלקדמין ושלמא יתעביד לתביא דתבו לאורייתא קריב אמר יי ואשבוק להון: ורשיעיא כימא דמטריד דבעי למנח ולא יכיל ועברין מוהי סין וטין: לית שלמא אמר אלהי לרשיעיא: נביא אכלי בגרונך לא תמנע כקל שופרא ארים קלך וחוי לעמי מרדיהון ולבית יעקב חוביהון: וקדמי יום יום אולפן תבעין כאילו למידע אורחן דתקנן קדמי צבן כעמא דזכו עבד ומדין אלהיה לא איתרחק שאלין מן קדמי דין וקשוט כאילו לאתקרבא לדחלתא דיי צבן: אמרין למא אצמנא צימין וקדמך גלי מסגפין נפשתנא וקדמך ידיע נביא אמר להון הא ביום תעניתכון אתון תבעין צרכיכון וכל תקלתכון אתון מקרבין: הן לתחרו ולמצו אתון צימין ולממחי בכורמיזא דרשעא לא תתענון תענין כאילין לאשמעא במרומא קלכון: ההדרא הוא תעניתא דרעינא בה יומא דמסגיף אנשא נפשיה כפיף רישיה כאגמון כפיף ועל סקא וקיטמא באירה הלדא אתון קרן תעני ויומא דרעוא ביה מן קדם יי: הלא דא היא תעניתא דרעינא בה פרוקו כנישת רישעא שרו קיטרי כתבי דין מסטי ופטרו דהוו אנסין בני חורין וכל דין מסטי תסלקון: הלא תפרנס לכפנא מלחמך וחשיכין מטלטלין תעיל לגו ביתא ארי תחזי ערטילאה ותכסיניה ומקריב בשרך לא תכבוש עינך: בכן יתגלי כשפרפרא נהורך ואסות מחתך בפריע תיסק

ואשלם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ואשלם את נדרי אשר בחברון · ואשלם נחמים לו ולאבליו · מי הקדמני ואשלם: חטאהם ט׳ וסימ׳ וכפר על הקודש מטמאת · וסמך אהרן את שתי · והיתה זאת לכם לחקת · וידבר אל העדה לאמר סורו · קרא בגרון אל תחשך · ישוב ירחמנו · כן אהבו לנוע · זבחי הבהבי · העמיקו שחתו · וכל בחטאתם ובחטאתם דכות׳: תביא י״ג בקריא׳ וסימ׳ ומכל החי מכל בשר · ראשית בכורי אדמתך תביא · וחברו לא תביא אתנן זונה · ובמלאת ימי טהרה · ולא תביא תועבה אל ביתך · ולקחת מראשית כל פרי האדמה · ויצו את יהושע בן נון · ואת עשרת חריצי החלב · תשמע זעקה מבתיהם · הלא פרוס לרעב לחמך ועניים · אף על זה פקחת עיניך · היתה כאניות סוחר ממרחק:

בעלי אגרופין וכמוהו באבן או באגרוף ואין חתיכת עפר קשה כמו מגרפותיהם: לא תצומו כיום · טעמו כיום הזה: הכזה · יום ענות אדם נפשו · כפול כי הוא הכוס: הלכוף · מפלי הכפל במשקל לקוב אויבי: כאגמון · צמח רך שישח את ראשו והוא ידוע: יציע · דגשות הצד״י לחסרון יו״ד השרש כמלת אצרך והמלם ייציע והטעם ישים מצע ושק ואפר יציע: הלא · פתח · כמו התר: חרצובות · כמו קשרים וכמוהו כי אין חרצובות למותם: מוטה · כמו מוטות עולכם והנה הטעם להחפיש העבדים ככתו׳ בספר ירמיהו העשוקים משפט: רצוצים · הם העבדים העשוקים כמו רצוץ משפט כמו ואת מי רצותי ויש אומרים כי חרצובות רשע על המחשבות והראשון נכון בעיני: הלא פרוס · כמו פורש אין להם וכמוהו פריסת מלכותך והטעם פריסת ככר לחם: מרודים · המ״ם שורש והנה הוא כמו מעונים וכמוהו זכור עניי ומרודי: תביא בית · בית שלך: ומבשרך לא תתעלם · כמו קרוב כמו אחינו בשרינו הוא: אז יבקע כשחר אורך · שכל רגע יוסיף האור: וארוכתך · רפואתך והוא שם כמו אעלה ארוכה לך ויש אומרים כן ארוכתך ימי גבול החולי על כן מלת מהרה: והלך

והלך לפניך צדקך · יאספך · כמו מאסף לכל המחנות והנה יהיה שמור : אז · מתוכך · מקרבך והטעם על המחשבה או מתוכך מתוך ישראל וטעם מוטה העבדים : שלח אצבע · שם הפעל משקל כמכב ארוני המלך כאילו אמר לשלוח יד להכות רעו או לקחת הונו גם ודבר און שם הפעל : ותפק · כטעם ויפק רצון מיי׳ והנה נפשך כדרך פעול : ונפש נענה תשביע · לעולם עניו דבק עם נפש הוא כוס ומלת תשביע לעדה : וזרח בחשך · אפי׳ בחשך לילה יזרח אורך והטעם כאשר תבוא רעה לעולם אתה תנצל : ונחך יי׳ תמיד · והטעם שהוא יהיה עמך בכל מקום שתלך : בצחצחות · כמו צחה צמא הפך הריווי : ועצמותיך יחליץ · יש אומ׳ כמו ידשן בלי חבר ואחרי׳ אמרו יחזק כמו חלוצי צבא ויש אומרי׳ שיחליץ כמו יחלוץ כאשר מצאנו ישליח ישלח ישמיח ישמח וזהו הנכון כי הנה הוא כמו שומר כל עצמותיו והנה יחלצם משבר : לא יכזבו · כמו יכרתו וכזב מגזרתו כי הוא דבר שאינו עומד כי מקרה הוא : ובנו · הבונים היוצאי׳ ממך : מוסדי דור ודור · שהיה על מוסד שיעמוד לדור ודור : תקומם · כמו משובבי נתיבו׳ לשבת׳ אחר שאינם הולכים עליה׳ בני אדם לשבת תשובבם : אם · יו׳ ינחך תמיד אם תשיב משבת רגליך או הוא דבק עם משובב נתיבות גם הוא נכון וטעם משבת מלכת בשבת : עשות חפציך · הטעם כפול : וקראת לשבת ענג · שלא תעשה בו מלאכה ושתתענג הנפש בשמוע דברי תורה : לקדוש יי׳ מכובד · הוא יום שבת והנה פי׳ מה טעם מכובד והוא וכבדתו מעשות דרכיך שאתה רגיל לעשו׳ בחול וכן ממצוא חפצך ודבר דבר שאינו או בדברי העולם כי אם בדברי תורה והכלל שאחנו צריכין לקבלה : אז תתענג · אם תקרא יום שבת עונג אז תתענג על יי׳ כבן שמתענג על האב : והרכבתיך על במותי ארץ · על גבהי הארץ והיא ארץ ישראל : והאכלתיך נחלת יעקב · הטע׳ הנה ידבר עם בני הגולה על כן והרכבתיך גם משובב נתיבות : הן · הנה שב הנביא להוכיח עוד בני הגולה ובאחרונה אמר ואני זאת בריתי והנה כל הפרשיות דבקות וטעם הן לא קצרה דע כי לא קצר׳ יד השם מהושיעכם : כי · לבין אלהיכם · לאמר עם בין והיא

על יי׳ לא׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ בערך אדני : קורא׳ ו׳ וקמץ בקריא׳ וסי׳ וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך · ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור · לשום לאבילי ציון · גם לא שמעת · גם · נדרשתי ללא שאלו · לאופנים להם קורא הגלגל · וכל לשון עץ רכות׳ : במותי ג׳ מ׳ל בקריא׳ וסימ׳ ירכיבהו על במותי ארץ · והרכבתיך

רשי

ותפק נפשך · בתנחומי דברים טובים : בצחצחות · בעת צמאון ובצורת כך תירגם יונתן : יחליץ · יזיין כמו חלוצי צבא : משובב נתיבות לשבת · תירגם יונתן מתיב רשיעיא לאוריתא משובב כמו משיב לשבת לישובו של עולם : נחלת יעקב אביך · נחלה בלא מצרים כמה שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו׳ לא כאברהם שנאמר לו הארץ אשר אתה רואה ויעקב שמר את השבת שנא׳ ויחן את פני העיר שקבע תחומין עם דמדומי חמה כך פירש ר׳ שמעון : הן לא קצרה · את אשר לא נושעתם לא מקוצר ידו הוא : הסתירו פנים · גרמו לכם שהסתיר פנין מכם : נגואלו · לשון טינוף וכן לחם מגואל : צפעוני · מין נחש רע : בקעו · איסקלורש״ט בלע״ז כלומר מעשים מכוערים שאינם לטובתם עשו : וקורי עכביש · אריניי״ש בלע״ז וקורי אורטור״ש בלע״ז : קורי · הם כלי האורג שהתימוסך בהן ומנח׳ חברו במחברת קורו׳ על שם שהעכבים מיסך אריגותיו בקורות : והזורה · תירגם יונתן משחין לשון חימוס שקורין בלע״ז קוביי״ר המחממין יוצא מהן כשהוא מבקע הקליפה : אפעה · מין נחש שהוא רע כך לא ישתלמו במעשיהם אלא רעה ועיקר והזורה לשון עיבור הוא לא להוציא הבלוע בתוכו כמו ויזר את הגזה ועיבורו של זה הוא חימומו : ואין

והלך לפניך צדקך כבוד יהוה יאספך : אז תקרא ויהוה יענה תשוע ויאמר הנני אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און : ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים : ונחך יהוה תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו : ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גדר פרץ משובב נתיבות לשבת : אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יהוה מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר : אז תתענג על יהוה והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יהוה דבר :

נט הן לא קצרה יד יהוה מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע : כי אם עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם וחטאותיכם הסתירו פנים מכם משמוע : כי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה : אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה בטוח על תהו ודבר שוא הרו עמל והוליד און : ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו האכל מביציהם ימות והזורה תבקע אפעה : קוריהם לא יהיו לבגד ולא יתכסו במעשיהם מעשיהם מעשי און ופעל חמס בכפיהם :

ויהכון קדמך זכותך ביקר מן קדם יי תתכניש : בכן תצלי ויי יקבל צלותך תבעי מן קדמוהי ויעביד בעותך אם תעדי מבינך אסטיות דין מרמז באצבע ומללא מילין דאונס : ותתפח קדם כפנא נפשך ונפש מסגפא תסבע ויזנח בחשוכא נהורך וקבלך יהי כטיהרא : וידברינך יי תדירא ויסבע בשני בצורתא נפשך וגופך יחיי בחיי עלמא ותהי נפשך מליא תפנוקין כגינת שקיא דמרויא וכמבוע דמיין דלא פסקין מוהי : ויבנון מינך חרבת עלם יסודי דר ודר תקמם ויקרון ליך מקיים אורחא דתקנא מתיב רשיעיא לאוריתא : אם תתוב משבתא ריגלך למיעבד צורכך ביומא דקודשי ותערע לשבתא בתפנוקי לקרישא דיי תיקר ותיקר קדמוהי מלמיעבד אורחך מלספקא צורכך ומללא מילין דאונס : בכן תתפנק קדם יי וישרינך על תוקפי ארעא ויוכלינך פירי אחסנת יעקב אבוך ארי במימרא דיי גזיר כן : הא לא מקפידות ידא מן קדם יי לית אתון מתפרקי׳ ולא מדיקיר קדמוהי מלמשמע לא מתקבלא צלותכון : אלהין חוביכון הוו מפרשין ביניכון לבין אלהכון וחטאיכון גרמו לסלקא אפי שכינתא מינכון מלקבלא צלותיכון : ארי ידיכון שותפין בדם זכאי ואצבעתכון בחובין סיפוותכון ממללין שקר לישנכון ניכלין מחשבולית דמצלי בקשוט ולית דמתדן בהמנותא מתרחצין על למא וממללין שקר מוחן ומפקין מלבהון מילין דאונס : הא כביעי חיוי חורמנין מפרתין וכקוין דעכוביתא מחיא דמן דאכיל מביעיהון מאית ומשתנן ומפקן חיוון חורמנין מפרתין : האכקוין דעכוביתא דלא כשרין לאתכסאה בן לית הנאה בעובדיהון דרשיעיא עובדיהון עובדי אונס וליאות שקר בידהון :

על במותי ארץ · והנה יי׳ יוצא ממקומו : נשפט ה׳ קמצין וסימ׳ אין קורא בצדק · כי באש יי׳ נשפט · ואני נשפט אותך על אמרך · בא שאון עד קצה · איש חכם נשפט :

לבריה תספיק או מלת בין השם · ירו פנים מכם כדרך לשון בן אדם שיסתיר פניו ואזניו שלא יראה ולא ישמע : כי · נגאלו · מלה מורכבת מבנין נפעל ומבניין שלא נקרא שם פועלו : בדם · שפיכות דם והנה אצבעותיכם בעון בדבר עשוק והנה המעשה והדבור רעים : אין קורא בצדק · מוכיח : ואין נשפט · תואר השם : בטוח על תוהו · שיאמר אים לרעהו כן תעשה והוא לא ימלט דברו : הרו עמל · משל על המחשבה : והוליד · והוא הדבור : ביצי · והנה המשילם שהם כביצי צפעוני כאשר יבקעו : וקורי · ידוע ממעשה העכבים : והאוכל מביציהם · מביצי צפעוני : והזורה · היה ראוי להיות תחת הרי״ש קמץ גדול ובאה מלה זרה כמו ולנה בתוך ביתו והנה הזורה פעולה כמו כי מולים היו סובה בשופטים היא מגזרת ויזר את הגזה כי מי שירכה אז תבקע הצפעוני ויצא אפעה כמו אפעה ונקרא : קוריהם לא יהיו לבגד · והנה דמה כל מעשיהם למעשה העכבים שאינם עומד : רגליהם

רגליהם · כי מחשבותם סוד ומבר במסילות שדרכו בם והנה טעם רגליהם כפול : דרך · נתיבותיהם · שהיו הדעות עקומ' ומילך בנתיבותיהם ולמד מהם : על כן · הנביא דבר על לשון ישראל שיאמרו בגלות : לנגהות · כפול בטעם : נגששה · כמו כמשש ואין רע לו וה"א מגזרת וגם עפר : בצהרים · שהוא חצי היום כאילו היינו בנשף וזה דרך משל : באשמנים · יש אומרים קברים ויתכן שהוא כמו בצהרים או כמו בחיים והטעם בינות החיים ויתכן היות האלף נוסף והטעם בינות השמנים והם הגוים : נהמה כדובים · והטעם כנען ואין מושיע ואין מי שיעשה לנו משפט : כי · אלה דברי הנביא על לשון ישראל שיודו לשם עונותם : ענתה בנו · כמו לא תענה ברעך : כי פשעינו אתנו · הם עוד · פשע וכחש · שמות הפעלים והנה פשוע לבחת מתחת הרמות וכנגם · הם הפועל מבנין נפעל על דרך ונסוג · סרה · מגזרת סורר ומור' והורו כמו עשו והורו מגזרת על ברכת הורי ותהר את מרים והנה הוא על משקל הוגו והוא שב על שקר ויש אומרים כי היה ראוי להיותו על משקל בזה בבניני ובאו זרות וטעם מלב מלבם ויוציאו דברי שקר : והסג · מבנין שלא נזכר שם פועלו וצדקה מרחוק תעמוד · דרך משל כי אין צדקתו · אמת לשון נקבה והוא חסר כ"ן ויתכן מבולע במלת אמתך : ונכוחה · דברים שיאמר אדם לנכח חבירו ראה ד דבריך טובי' ונכוחים : ותהי · משתולל · יש אומרים שפועל כמו אלכה ערום ושולל א משתוללו אבירי לב · ויתכן היות הכל מגזרת שולל להסיר הון הנה משתולל שם הפועל מבנין התפעל : וירא · וישתומם · מגזרת שממה ורבי מנחם שהוא מגזר' שתום העין ולא אמר אמת כי לא יוכל אדם לאמור מן ויסבור ו ויסבורר כפול הלמ"ד : ותושע לו · כלשון בני אדם כי השם הוא המושיע ואיכנו נושע והנה הטעם על כבודו להראות גבורתו · מבנין כמו ולפושעים יפגיע : וילבש · דרך משל לגבור שהוא ל לובש התחרא הוא ה השריון : תלבושת · השמים תו"ן נוספין כתי"ו תפארת : ויעט · עטיה כאילו עוטה מעיל : כעל · כאיש יקנה על גמולו והטעם משלם חימה לבריו לכל האיים גמול ישלם והנה ברוך ואויבו ביבשה גם הזכיר ל לאיים הים : וייראו · ה"א שהוא מלשון יראה והוא חסר יוד וה"א

דבר

צ' פתחי' סקף היות וכל גו' דכל

רש"י

ואין משפט במעגלותם · כלומר אין במעגל דרכיהם דבר נשפט באמת כמשפטו : נתיבותיהם עקשו להם · הם העוו את דרכם לעצמם : רחק משפט ממנו · שהכו בועקי' חמס מאויבינו ואין הקב"ה שופט לנקום נקמתנו : ולא תשיגנו צדקה · הבחמות הטובות שהבטיחנו אינן משיגו' אותנו לבוא · לנגהות נקוה ובאפלות נהלך : באשמנים · מנחם פתר לשון מחשכים ורוב הפותרים מודים לו ואבל דונש פתר בו לשון שומן והאל"ף נוספת בו כמו אלף שבאחוותי ובאכזב ודרך האחרים אף כאן בין ה האשמנים בין החיים השמנים אכחנו כמתים · ויונתן תירגם לשון מסגר אותאחד באפלה כמה דאחידין קבריא באפי מיתיא : הגה נהגה · לשון יללה : דבר עשק · כמו לדבר עשק : הורו והוגו · לירות ולהוציא הורו לשון ירה כים · ד"א הורו והוגו הרב והתלמיד מם המקור והוגו כאשר הוגה מן המסילה הגו סיגים מכסף : והסג אחור · משפט נקמתנו מאויבנו שהיא תלויה בהקב"ה וצדקתו עומדת מרחוק · למה כי כשלה אמת ברחובותינו וכיון שהאמת כשלה מארץ אף ה משמים אין הצדק והמשפט באין : משתולל · מוחזק שוטה על הבריות כמו אלכה שולל והוא מגזרת שוגג דמתרגמי' שלו וכן על השל : וירע בעיניו כי אין משפט · לפיכך הביא עליהם הפורענות : וירא כי אין איש · שעתה בהכחמו על הרעה לעמו רואה כי אין איש צדיק לעמוד בפרץ : וישתומם · ויחריש לראות אם יש מפגיע בעדם : ואין מפגיע · וישתומם לשון אדם העומד ותוהה ושותק ב בתמהונו ותי"ו דוישתומם כתי"ו של משתולל מכיהם משמשות לשון מתפעל וכן דרך התיבה מיסודה הראשון ש"ן או סמ"ך כשהיא נהפכת ללשון מתפעל כתפעל ויתפעל בא התי"ו באמצע אותיות שורש התיבה כמבה ו וישתומם לשון שמו ממו' מתמיהים בתוכם כמתו אחרונים לשון ת תמהון : ותושע לו זרועו · ויכנס מאויביו : וצדקתו · שמכתהו הוא להביאו ולאמץ ידיו בנקמתו ו ולעש' שאין אכחנו הגוי' להיושע : קנאה · לוספר"מכט בלע"ז : לנקמות לשמו הגדול : כעל גמולות · כבעל להשיב על גמולות האויבים : כעל ישלם · בדת להשיב עליהם ישלם : כי יבא

הגה ג' וסי' נהמה כדבים כלנו · הגו סיגים מכסף · ודבתריה הגו רשע לפני מלך · קדמא כתיב ה' בסוף תיבותא : ברחוב ד' ומל בקריא וסי' ואמרו לא כי ברחוב נלין · רק ברחוב אל תלין · כשלה ברחוב אמת · ברחוב אבן

רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרֻצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹת אָוֶן שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּמְסִלּוֹתָם׃ דֶּרֶךְ שָׁלוֹם לֹא יָדָעוּ וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעְגְּלוֹתָם נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ לָהֶם כֹּל דֹּרֵךְ בָּהּ לֹא יָדַע שָׁלוֹם׃ עַל כֵּן רָחַק מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ וְלֹא תַשִּׂיגֵנוּ צְדָקָה נְקַוֶּה לָאוֹר וְהִנֵּה חֹשֶׁךְ לִנְגֹהוֹת בָּאֲפֵלוֹת נְהַלֵּךְ׃ נְגַשְׁשָׁה כַעִוְרִים קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה כָּשַׁלְנוּ בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים׃ נֶהֱמֶה כַדֻּבִּים כֻּלָּנוּ וְכַיּוֹנִים הָגֹה נֶהְגֶּה נְקַוֶּה לַמִּשְׁפָּט וָאַיִן לִישׁוּעָה רָחֲקָה מִמֶּנּוּ׃ כִּי רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ וְחַטֹּאותֵינוּ עָנְתָה בָּנוּ כִּי פְשָׁעֵינוּ אִתָּנוּ וַעֲוֹנֹתֵינוּ יְדַעֲנוּם׃ פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ בַּיהוָה וְנָסוֹג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ דַּבֶּר עֹשֶׁק וְסָרָה הֹרוֹ וְהֹגוּ מִלֵּב דִּבְרֵי שָׁקֶר׃ וְהֻסַּג אָחוֹר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה מֵרָחוֹק תַּעֲמֹד כִּי כָשְׁלָה בָרְחוֹב אֱמֶת וּנְכֹחָה לֹא תוּכַל לָבוֹא׃ וַתְּהִי הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת וְסָר מֵרָע מִשְׁתּוֹלֵל וַיַּרְא יְהוָה וַיֵּרַע בְּעֵינָיו כִּי אֵין מִשְׁפָּט׃ וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ וַתּוֹשַׁע לוֹ זְרֹעוֹ וְצִדְקָתוֹ הִיא סְמָכָתְהוּ׃ וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט כַּמְעִיל קִנְאָה׃ כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל יְשַׁלֵּם חֵמָה לְצָרָיו גְּמוּל לְאֹיְבָיו לָאִיִּים גְּמוּל יְשַׁלֵּם׃ וְיִירְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת שֵׁם יְהוָה וּמִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי יָבוֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ יְהוָה נֹסְסָה בוֹ׃ וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה׃ וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ

ל' ח"ס · ל' · ב' · ל' · ל' · ל' · ל' וכ' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' · ט' · ב' מ"ל · ל' · ל' · ב' ר' מ"ל · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' ה' ד' מ"ל · ל' · ל' · ב' מ"ל בסיפ'

רגליהון למעבד דביש רהטין ומוחין למשפך דם זכאי עשתונהון עשתוני אונס ביזא ותברא בכבישיהון : ואורח שלמא לא ידעין ולית דינא במהכהון שבילהון עקימו להון כל דדריך בהון לא ידע שלמא : על כן אתרחק דינא מננא ולא מערען לנא זכוון סברנא לנהור והא חשוך לזיהור והא כדקבלא אנחנא מהלכין : נמשמש כסמן כותלין וכדלית להון עיינין נמשמש אתקילנא בטיהרא כמא דמתקלין בקבלא אתאחד באפנא כמא דאחידין קבריא באפי מיתיא : עמנא מן קדם בעלי דבבנא דמתכנשין עלנא כדובין כולנא וכיונין נהמא נהימנא סברנא לדינא ולית לפורקנא אתרחק מננא : ארי סגיאין חובנא קדמך וחטאנא אסהידו בנא ארי חובנא גלן לנא ועויתנא ידענא להון : מרדנא וכדבנא במימרא דיי ואסתחרנא לאחרא מבתר פולחנא דאלהנא והוינא ממללין שקר וסטיא מוחן ומפקין מלבהון פתגמי שקר : ואסתחר לאחרא דינא וזכותא מרחיק קמת ארי אתקילו ברחובא עבדי קושטא ועבדי הימנותא לא יכלין לאתגלאה : והוו עבדי קושטא מטמרין ודסטן מביש מתבזזין וגלי קדם יי ובאיש קדמוהי ארי לית דינא : וגלי קדמוהי דלית גבר ולית עובדין טבין וירע קדמוהי ולית אינש דיקום ויבעי עליהון ופרקינון ב בדרע תוקפיה ובמימר רעותיה סעדינון : אתגלי למעבד זכוון לעמיה תקוף ופורקן איתי במימריה דחלוהי ויתגלי למעבד לאתפרעא בתקוף מסנאי עמיה ויתיב נקמא לבעלי דבבוהי : מרי גמליא הוא גמליא ישלם פורענות לסנאוהי גמליא לבעלי דבבוהי לנגוותא גמלא ישלם : וידחלון ממערבא ית שמא דיי ומדנח שמשא ית יקריה ארי ייתון כשפע נהר פרת מעיקן במימרא דיי יתבזזון : וייתי לציון פריק ולאתבא מרודיא דבית יעקב לאוריתא אמר יי : ואנא דין קיימי עמהון אמר יי רוח קודשי דעלך

משבי · וסר מרע ה' בקריא וסימ' וסר מרע משתולל · איש היה בארץ עוץ איוב שמו · השמת לבך אל עבדי איוב · וחברו · חכם ירא וסר מרע · ובא ה' ר"פ וסימ' נמסר בשמואל ב' סי' ו' ולעיל בהאי סיפרא סי' מ"ו :

כנהר · צרה על אויביו : נססה בו · נוססה בו · כפלאת בו לשון נס · ד"א נוססה בו מוכלת בו כתולעת בעץ כמו והיה כמסוס נוסס : זאת בריתי אותם · בדבר זה כרתי בריתי להם ואקיים כי אף בגלותם לא תשכח תורתי מהם : על

כמשמעו וטעם שמו מעשהו והעד את כבודו : כי יבא כנהר צר · כמו צר ומצוק מכאוני והנה הוא שם כן רוח יי' נוססה בו מגזרת נס וזה הטעם קרוב מדברי רבינו והיתה עת צרה לכל העולם אשר לא נהייתה כמוה וישראל לבדם יוכלו על כן אחרי זאת ובא לציון גואל · ובא לציון גאל · זה המשיח · וטעם לשבי פשע כמו כל הנמצא כתוב בספר · ואני זאת בריתי · הנה אכרו ברית עמה ומה היא היה רוחי אשר עליך ופק' לישר' ידבר ועל' רוחי כנבואתי כאשר כתב והיה אחרי כן אשפך את רוחי ודברי

אבן עזרא

ודברי אשר שמתי בפיך · והטעם כפול כי התנבאו ולא תפסק להם הנבואה מזרעם לעולם ׃ קומי אורי · לשון ציווי כמו בואי בחולם בעבור האלף ׃ כי בא אורך · לשמח ולפי דעתי שביאת האור הוא חשך כמו בא ערב ונפסק האור שהיה לך וזרח עליך כבוד יי׳ והעד לא יהיה לך עוד אור השמש לאור יומם וטעם אורי על מלכות או הנבואה ׃ כי הנה החשך · זהו כטע׳ כי יבא כנהר צר וערפל תכסה לאומים ׃ ועליך יזרח יי׳ · והטעם עליך לבדך ׃ והלכו גוים לאורך · כי מנהג מי שהוא בחשך לראות היושבים באור ׃ שאי · כולם · רמז על בניך ובנותיך כר שזכירם ויתכן להיות כלם שיתן המלכים ׃ תאמנה · מגזרת ויהי אומן את הדסה ׃ אז תיראי · והטעם כאשר יבאו המלכים אליך ויביאו בניך אז תיראי כאדם שירא בבא לו תשועה ודבר שלא ע עלה על לב כאשר י יקרה למצא אבדה ׃ ונהרת · תרוצי פה ופה ׃ ופחד · והנה יהיה פחד מעורב עם שמחה וזאת רחב לב הפך הצרה ׃ כי יהפך עליך המון ים · או טעם תיראי מרוב ה המון שיהפך עליך ח חיל גוים ביבשה ׃ שפעת · חבורה כמו שפעת אני רואה ׃ בכרי · הבי״ת שרשת מגזרת שלחו כר ישאו דרון ׃ כל · ישרתונך · הטעם יהיו לצרכך וכמוהו את בגדי ה הסרד לשרת בקדש הם בגדי הכהונה ׃ יעלו על רצון · והנה על ישמוך אחר עמו וכן הוא על מזבחי ׃ מי אלה · הטעם על הבנים והנה קומי אורי ידבר עם ציון ׃ אל ארובותיהם · הם החלונות שעם קנם ׃ כי לי איים · שאתן להם שכר טוב ׃ ואניות תרשיש כבראשונה · והזכיר תרשיש כי היא קרובה לארץ ׃ כספם וזהבם · והנה הטעם כי לי איים יקוו כי לא יתנו להם שכר ישר׳ והנה הוא מפורש לשם יי׳ אלהיך · והמה פארך בא בקמץ גדול תחת קטן בעבור היותו סוף פסוק ׃ ובנו · אפילו בני ישראל לא יבנו חומות ירושלם כאשר לא בנו הבית כי אם הגוים ׃ ופתחו · יש אומרים החירק תחת שורק ויש אומרים כי ופתחו שב אל בני נכר ואיכנו רחוק והנה ה הטעם ידוע להביא חיל גוים ביום גם ב בלילה ׃ ומלכיהם · שהיו נהוגים כטעם לאסור מלכיה׳ בזיקי׳ ׃ כי · חרוב יחרבו · מגזרת חרוב החרב כחרבו המלכים ויש אומרים מלשון חרבן והראשון הוא נכון ׃ כבוד הלבנון · והנה פי׳ האילנים הנכברי׳ בלבנון ברוש תדהר ותאשור יחדו ׃ לפאר לבנות בית השם ׃ והלכו · שחוח ישם ׃ וקראו לך עיר יי׳ · והנה לעד קומי אורי שאמר אל ציון עיר ימסך עצמו ואחר עמו וכן הוא ציון עיר קדוש ישראל כמו אל באפך תוכיחני ׃

(מסורה)

ומפי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ והראשונות מאז הגדתי · ואני זאת בריתי אותם אמר ב׳ בפסו׳ ׃ ועד עולם י״ב דסמי׳ בקריא׳ וסימ׳ למרבה המשרה ולשלום אין קץ · ואני זאת בריתי אותם אמר · לאמר שובו נא איש מדרכו · וטכנתי אתכם במקום הזה · ושבתי את הצולעה לשארית · ויברך דוד את יי׳ לעיני · ואנחנו נברך יה

(נביא)

ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יהוה מעתה ועד עולם ׃

ס קומי אורי כי בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח ׃ כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך יראה ׃ והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך ׃ שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תאמנה ׃ אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך ׃ שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יהוה יבשרו ׃ כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר ׃ מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם ׃ כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם לשם יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך ׃ ובנו בני נכר חמתיך ומלכיהם ישרתונך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך ׃ ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים ׃ כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חרב יחרבו ׃ כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד ׃ והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך וקראו לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל ׃

(תרגום)

ופתגמי נבואתי דשויתי בפומך לא יעדון מפומך ומפום בנך ומפום בני בנך אמר יי מכען ועד עלמא ׃ קומי אנהרי ירושלם ארי מטא זמן פורקניך ויקרא דיי עלך יתגלי ׃ ארי הא חשוכא יחפי ארעא וקבלא למלכותא וביך ישרי שכנתא דיי ויקריה עלך יתגלי ׃ ויהכון עממיא לנהוריך ומלכיא לקביל זיהוריך ׃ זקופי ירושלם סחור סחור עינך וחזא כל בני עם גלותך דמתכנשין ואתן לגויך בנך מרחיק ייתון ובנתך על גכסין יתנסבן ׃ בכן תחזן ותתנהרין ותיתחלין ויפתי לביך בדחלת חטאין ארי יתחלף ליך עותר מערבא נכסי עממיא יתעלון לגויך ׃ שיירת ערבאי תחפי סחרניך הוגני מדין והולד כולהון משבא ייתון דהב ולבונה יהון טעינין ואתן עמהון בתושבחתא דיי יהון משתען ׃ כל עאן ערבאי יתכנשון לגויך דיכרי נבט ישמשוניך יתסקון לרעוא על מדבחי ובית תושבחתי אשבח ׃ מן אילין דאתן בגלוי כעננין קלילין ולא אתעכבא גלותא דישראל דמיתכנשין ואתיין ל לארעהון הא כיונין דתיבן לגו שובכיהון ׃ ארי למימרי נגוון יסברון ונחתי ספיני ימא אידא פרסא קלעהא בקדמיתא לאיתאה בנך מרחיק כספהון ודהבהון עמהון לשמא דיי אלהך ולקדישא דישראל ארי שבחך ׃ ויבנון בני עממיא שורך ומלכיהון ישמשוני ארי ברוגזי אלקיתיך וברעותי ארחם עלך ׃ ויתפתחון תרעך תדירא יימם וליליא לא יתאחדון לאעלא לגויך נכסי עממיא ו ומלכיהון זקיקין ׃ ארי עם ומלכו דלא יפלחוניך ירושלם ייבדון ועממיא אשתיצאה ישתיצון ׃ יקר לבנן לגויך יתעל ברתון מורנין ואשכרעין כחדא לשבחא אתר בית מקדשי ואתר בית אשריות שכינתי איקר ׃ ויהכון לגויך כפיפין בני משעבדיך וישתטחון למבעי מניך על פרסת ריגליך כל דהוו מרגזין ליך ויקרון ליך קרתא דיי ציון דאתרעי בה קדישא דישראל ׃

רשי

על צד תאמנה · על גיססי כסלים של מלכים תהיינה אמונות ׃ אז תראי ונהרת · בכין תחזן ותנהרין ׃ ופחד ורחב לבבך · ויתמה וירחב לבבך ׃ כי יהפך עליך המון ים · ארי יתחלף ליך עותר מערבא ׃ חיל גוים · נכסי עממיא ׃ שפעת · רוב ׃ בכרי מדין · הוגני מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה ׃ ועיפה · גם הם מבני מדין עיפה ועפר ׃ ואילי נביות · דכרי נביות ׃ בראשונה · כמו כבראשונה בימי שלמה כעניין שנאמר כי אני תרשיש למלך בים אחת ל לשלש שני׳ תבא אני תרשיש וגו׳ ׃ תרשיש · שם הים ׃ לשם יי׳ אלהיך · שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבאו ׃ כי פארך · נתן לך פאר ׃ וברצוני · ובהריצותי לך אויצ״ה פאימנט בלע״ז ׃ ופתחו שעריך תמיד · לשון פיתוח ממשקולת לשון כ כבד על שם שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמו שכר מלשון שבירה כך פתחו מלשון פתחו טו״ס אוברט״ס בלע״ז ׃ ברוש תדהר ותאשור · מיני עצי יער לבניין ׃ ציון קדוש ישראל · ציון דאיתרעי ביה קדישא דישראל ציון של קדוש ישרא׳ ׃

(מסורה)

מעתה · יחל ישראל אל יי׳ · יהי שם יי׳ מבורך · וחסד יי׳ מעולם ועד עולם ׃ ירושלם הרים סביב לה · יי׳ ישמור צאתך ובואך ׃ ומקום ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ומקום רגלי אכבד · ומקום משכן כבודך · ומקום הצדק שמה הרשע ׃ והשתחוו ז׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא ׃

תחת. עזובה. בהיותה חרבה: משוש דור ודור. הטעם משוש שלא יפסק: וינקת חלב גוים. הטעם ממון שיתנו מס: ושוד מלכים. מגזרת שדים כי משקל השמות משתנים: תחת הנחשת אביא זהב. אשים בלב הגוים שיביאו הזהב והנכון שאביא לך שכר זהב. ד״א זהב גוים והנה הנחשת ככבר מהברזל על כן יתחתיו זהב כנגדו: ושמתי פקודתך. אנשי פקודתך כמו פקיד והם החולקים השם שיקחוהו בשלום וכונגשיך בצדקה: לא ישמע עוד חמס בארצך שוד ושבר. הטעם כפול: וקראת. יש אומ׳ כמו וקראת אתכם הרעה ויש אומרים מלשון קריאה כי הישועה תקרא אל חומותיך והנכון שהלת וקראת לנכח ביון כי חומותיך תקראם ישועה והעד ושעריך תהלה והנה וקראת ימשוך אחר עמו כמשפט: לא. לא תצטרכי לאור השמש בעבור אור השכינה: לאור עולם. יומם ולילה: לא. זה השמש לא יבוא והירח לא יאסף והטעם כי בהתחברו עם השמש אז יעדר אור מהארץ: ושלמו ימי אבלך. כי האבל ישב בחשך: ועמך. נצר. כמו ונצר משרשיו יפרה: מעשה ידיו להתפאר. כדרך בן אדם שישמח במעשיו בהיותם מתוקנים: הקטן. המשפחה הקטנה שמספרם מעט תהיה לאלף: בעתה. בבואת עת הישועה והנכון שהוא דבק עם הקטן יהיה לאלף והנה אחיש לעשות לשום הצעיר לגוי עצום כדרך ואעשך לגוי גדול: רוח. אלה דברי הנביא והם כנבואה כמו ויאצל מן הרוח: יען משח יי׳ אותי. כי הנביאים יקראו משיחי וכמוהו אל תגעו במשיחי והם האבות ויאמר רבי משה הכהן נ״ע כי תשובת יען משח יי׳ אותי שום אשים כי׳ ואין צורך כי יען טעמו השם משחני בעבור שאבשר ענוים: פקח קוח. מלה אחת וע״ין ולמ״ד הם כפולי׳ כמו סחרחר אדמדם ירקרק והוא שם: לקרא שנת רצון. היא שנת הגאולה: לנחם כל אבלי. והנה פרש אחר כן כי הם אבילי ציון: לשום לאבלי ציון. הוא שיפרש פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל כי האבל לא יסוך שמן והתקועית תעיד: רוח כהה. שם התאר מגזרת כהה הנגע יש אומרי׳ כטע׳ חשך והנכון בעיני שהוא הפך פשה: אילי הצדק. מגזרת אילנ׳ כמו מאילים אשר חמדתם והעד מטעם השם: ובנו חרבות עולם. קדמוניות: שוממות ראשונים. דורי שעברו: ועמדו. לפניכם: זרים. כעבדים: איכריכם. שם התאר והם עובדי האדמה: ואתם. כבר אמ׳ כי כל כהן לעולם הוא משרת והעד משרתי אלהינו והנה יהיו הגוים כנגד ישר׳ וישר׳ כנגד בני אהרן על כן חיל גוים כנגד המעשר. יו״ד תתימרו תחת אל״ף מגזרת את יי׳ האמרת:

תחת

ישמע י׳ בקריא׳ וסימ׳ וככל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לא ישמע עוד חמס בארצך. וגלתי בירושלם וששתי. כהקיר בור מימיה כן. כה אמר יי׳ עוד ישמע במקום. ויהגהו בסוגר בחחים. והשבתי המון שריך. קול מלאכה. אחריו ישאג קול. וגם נביאים העמדת. וא׳ וישמע ויקבו הלוים: לאלף ב׳

תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר: וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם וְשֹׁד מְלָכִים תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב: תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה: לֹא יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת יְשׁוּעָה חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה: לֹא יִהְיֶה לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא יָאִיר לָךְ וְהָיָה לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ: לֹא יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ: וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעוֹ מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר: הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה:

סא רוּחַ אֲדֹנָי יְהוִה עָלָי יַעַן מָשַׁח יְהוָה אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים שְׁלָחַנִי לַחֲבֹשׁ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב לִקְרֹא לִשְׁבוּיִם דְּרוֹר וְלַאֲסוּרִים פְּקַח קוֹחַ: לִקְרֹא שְׁנַת רָצוֹן לַיהוָה וְיוֹם נָקָם לֵאלֹהֵינוּ לְנַחֵם כָּל אֲבֵלִים: לָשׂוּם לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן לָתֵת לָהֶם פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן תַּחַת אֵבֶל מַעֲטֵה תְהִלָּה תַּחַת רוּחַ כֵּהָה וְקֹרָא לָהֶם אֵילֵי הַצֶּדֶק מַטַּע יְהוָה לְהִתְפָּאֵר: וּבָנוּ חָרְבוֹת עוֹלָם שֹׁמְמוֹת רִאשֹׁנִים יְקוֹמֵמוּ וְחִדְּשׁוּ עָרֵי חֹרֶב שֹׁמְמוֹת דּוֹר וָדוֹר: וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם: וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי יְהוָה תִּקָּרֵאוּ מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ יֵאָמֵר לָכֶם חֵיל גּוֹיִם תֹּאכֵלוּ וּבִכְבוֹדָם תִּתְיַמָּרוּ:

חֲלַף דַּהֲוֵית שְׁבִיקָא וּמְטַלְטְלָא וְלֵית דְּעָדֵי וְאֵישַׁוֵינָךְ לִיקַר עָלַם בֵּית דִּיץ דָּר וְדָר: וְתִסְבְּעִין נִיכְסֵי עַמְמַיָּא וּבְבִיזַת מַלְכֵיהוֹן תִּתְפַּנְּקִי וְתֵדְעִין אֲרֵי אֲנָא יְיָ פָּרְקִיךְ וּמְשֵׁיזְבִיךְ תַּקִּיפָא דְּיַעֲקֹב: חֲלַף נְחָשָׁא דְּבַזּוּ מִינִיךְ יְרוּשְׁלֶם אַיְתֵי דַּהֲבָא וַחֲלַף בַּרְזְלָא אַיְתֵי כַּסְפָּא וַחֲלַף אָעַיָּא נְחָשָׁא וַחֲלַף אַבְנַיָּא בַּרְזְלָא וַאֲשַׁוֵי פַּרְנָסַךְ שְׁלָם וְשִׁלְטוֹנַיִךְ בְּזָכוּ: לָא יִשְׁתְּמַע עוֹד חַטְפָא בְּאַרְעִיךְ בִּזָּא וּתְבִירָא בִּתְחוּמַיִךְ וְיַעְרְעוּן פּוּרְקָן עַל שׁוּרַךְ וְעַל תַּרְעַךְ יְהוֹן מְשַׁבְּחִין: לָא תִצְטָרְכִין עוֹד לְנֵיהוֹר שִׁמְשָׁא בִּימָמָא וְאַף לָא לְזֵיהוֹר סִיהֲרָא בְּלֵילְיָא וִיהֵי לִיךְ יְיָ לִנְהוֹר עָלַם וֵאלָהַךְ לְתוּשְׁבַּחְתִּיךְ: לָא תִיבְטַל עוֹד מַלְכוּתִיךְ וִיקָרִיךְ לָא יְעִידֵי אֲרֵי יְיָ יְהֵי לִיךְ לִנְהוֹר עָלַם וְיִשְׁלְמוּן יוֹמֵי אֶבְלָיִךְ: וְעַמִּיךְ כּוּלְּהוֹן זַכָּאִין לְעָלַם יַחְסְנוּן אַרְעָא נִיצְבָא דַחֲדוּתִי עוֹבַד גְּבוּרְתִּי לְאִשְׁתַּבָּחָא: הַזְּעִיר בְּהוֹן יְהֵי לְאַלְפָא וּדְחַלִּישׁ לְעַם תַּקִּיף אֲנָא יְיָ בְּזִמְנַהּ אַיְתֵינַהּ: אֲמַר נְבִיָּא רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים עֲלַי חֲלַף דְּרַבִּי יָתִי יְיָ לְבַשָּׂרָא עִנְוְתָנַיָּא שַׁלְחַנִי לְתַקָּפָא לִתְבִירֵי לִבָּא לְמִקְרֵי לִדְשְׁבַן חֵירוּ וְלִדְאֲסִירִין אִתְגְּלוּ לִנְהוֹר: לְמִקְרֵי שְׁנַת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ וְיוֹם פּוּרְעֲנוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא לְנַחָמָא כָּל אֲבֵלַיָּא: לְשַׁוָּאָה לַאֲבִילֵי צִיּוֹן לְמִתַּן לְהוֹן כְּלִיל חֲלַף קְטַם מְשַׁח דַּחְדְּוָה חֲלַף אֶבְלָא רוּחַ מְשַׁבְּחָא חֲלַף רוּחֲהוֹן דַּהֲוָת עֲמִיָּא וְיִקְרוּן לְהוֹן רַבְרְבֵי קוּשְׁטָא עַמֵּיהּ דַּיְיָ לְאִשְׁתַּבָּחָא: וְיִבְנוּן חָרְבַת עָלַם צָדְיַת קַדְמָאֵי יְקוֹמְמוּן וִיחַדְּתוּן קִרְוִין דַּהֲוָאָה חָרְבָן צַדְיָא דָּר וְדָר: וִיקוּמוּן נוּכְרָאִין וְיִרְעוּן עָנְכוֹן וּבְנֵי עַמְמַיָּא אִכָּרֵיכוֹן וּמְפַלְּחֵי כַּרְמֵיכוֹן: וְאַתּוּן כַּהֲנַיָּא דַּיְיָ תִּתְקְרוּן דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם אֱלָהָנָא יִתְאֲמַר לְכוֹן נִיכְסֵי עַמְמַיָּא תֵּיכְלוּן וּבִיקָרְהוֹן תִּתְפַּנְּקוּן:

רשי

ושד מלכים. לשון שדים ותינוקי יורה עליו: תחת הנחשת. שנטלו ממך: ושמתי פקודתך שלום. ואימני פרנסייך שלם ושלטונייך בזכו. פקודתך פקידים עליך ורבותנו אמרו הפקודות שבאו עליך בגלותך והנוגשים שרחיקוך יהיו לך לשלום ולצדקה: לא יהיה לך עוד. לא תצטרכי לאור השמש: להתפאר. שאהיה מתפאר בם פורווגט״ר בלע״ז: לא יאסף. לשון אספו נגהם הכניסו אורם: בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה: יען משח. אין משיחה זו אלא לשון שררה וגדולה: פקח קוח. פקח את מלקוחם ושבים והתירהו: לקרוא לשבוי׳ דרור. כלומ׳ לבשר להם בשורת הגאולה: שנת רצון. שנת פיוס ורצוי: אילי הצדק. לשון אילנות כמו מאילי׳ אשר חמדתם ומטע יי׳ יורה עליו: אכריכם. מנהיגי המחרישה: כהני יי׳. כשאלי הקב״ה: חיל גוים. נכסי עממיא: תתימרו. אתם תכבדו תתחליפו בכבוד שנטלו עד הנה:

תחת

חסר א׳ מ״ל וכל יאתקא׳ דמ׳ בגא׳

וסימ׳ ומאה לאלף ואלף. הקטן יהיה לאלף: לגוי עצום ג׳ וסימ׳ הרף ככני ואשמידם. הקטן יהיה לאלף. והנלאה לגוי עצום: חורב ו׳ וחס׳ וסימ׳ הייתי ביום אכלני חרב. על הגוזה לבדה. אל הגוזה לבדה. יהי חרב אל הגוזה לבדה. תהיה משלכת לחרב. לחרב ולקללה תהיה בצרה דירמיה. חרב אל מימיה יבשו. ונתתי את ארץ מצרים. וסוכה תהיה לצל יומם. מחסה מזרם. כחרב בציון ב׳ בו. והשו ערי חרב. קול ישורר בחלון חרב בסף. ואקרא חרב:

תחת בשתכם · תירשו : ותחת כלמה ירנו חלקם · והנה פירש מלת משנה שאמר לכן בארצם משנה יירשו : כי · הטע' אשלם להם גמול כי אני אוהב צדק שונא גזל אפי בעולה שהיא קרבה לפני על כן ונתתי פעולתם כמו שכרם כמו ולא תלין פעולת שכיר והנה טעם גזל שלא אגזלם כי אם לא אתן להם שכר הנה גוזלי שכר : ונודע בגוים · לא יורה זה הכתו' שישראל יהיו עוד משתרים רק יורעו בכות הגוים הבאים לחוג את חג הסכות ככתוב בספר זכריה והנותנים שם : שוש · אז יאמר ישראל שוש אשים · יעטני · פועל עבר מגזרת עוטה אור כשלמה והם שני בנינים : כחתן יכהן פאר · הוא פועל יוצא שהוא מצטרך לפאר כפי כאשר פירשתי במלת ישרתונך : תעדה כליה · הם הקשורים על גרגרותיה : כי כארץ · אשר זרועה תצמיח צדקה הטעם שיגדל הצדק כאילו הוא צמח : למען · אלה דברי ישראל בגלות : כלפיד יבער · שב אל לפיד ותחסר מלת אשר : וראו · קורא לך · מהבניין שלא נקרא שם פועלו : יקבנו · כמו נקבו בשמות : והיית עטרת · ביד יי' · כי יש מקומות שיתכנו העטרות בידים : לא · זה הכתוב יורה כי למען ציון דברי העם ואמ' לא אשקוט כלשון בני אדם : חפצי בה · שתים מלות : תבעל · הן יפרשנו כי יבעלוך דרך משל על שוב המלוכה : על · אלה השומרים כנוי על אבילי ציון שאין להם עסק כי אם בכי ולא ישנו בלילה כשומרי החומות והוסיף כל היום כי מנהג השומרים לישן ביום וכן כתו' משמרי הבלי שוא והנה פירש הנביא דבריו שהם מזכירים הוא פועל יוצא לשנים פעולים כמו הזכירני נשפטה יחד גם נשבע גם זה יורה לאות כי זאת הנבואה לעתיד כי הנה נשבע השם שהיא גזר' בלא תנאי וטעם בימינו כמו גבורתו שהיא עומדת לעד וטעם להזכיר במקום הזה בימינו שאדם לא יוכל לקחת דגנך בחזקה כי יאכלוהו שב אל דגנך ויקבציו שב אל התירוש : עברו · טעם להזכיר טוב לארץ בעבור אבילי ציון שיתענגו בלא פחד והנה שב לבאר שתהיה יציאת ישראל מגלותם ושובם אל ארצם בכבוד וכן ויאמרו פקידי הגוים · וטעם עברו בשערים להכריז בכל שער ושער לאמר פנו דרך העם סקלו אותה מאבן הרימו נס בעולם : הנה

משלה לא' נסימ'

יתיר ותמכין וכל' לשון עץ ודנ'

רשי

תחת בשתכם · שהיה משנה אף הם כלמה ירונו תמיד חלקם כלומר תחת אשר עד הנה תמיד עמי היו רוננים כלמה חלקם ים רנה שהיא אבל כמו קומי רוני בלילה וכמו ותעבור הרנה דאחאב : כי אני יי' אוהב משפט שונא גזל בעול' · לכך איני מקבל עולות העמים שכולן גזל : ונתתי פעולתם · של ישראל שתהא באמת או ונתתי פעולתם שפעלו שכר שסבלו גידופי האומות על כבודי באמת : כחתן · אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול : וככלה תעדה כליה · תכשיטיה : כי כארץ תוציא צמחה וגו' · למען ציון אכשה ולא אחשה על מה שעשו לה : לא אשקט · לא יהא שלום לפני עד יצא כנוגה צדקה : יקבנו · יפרשנו : בעולה · מיושבת : כי יבעל וגו' · ארי כמה דמיתיתב עולם עם בתולתא כן יתייתבון בגוייכי בנייכי : על חומותיך ירושלם · רבותינו דרשוהו כמשמעו מלאכים המזכירים את יי' על חורבנה לבנותה מאי אמרי אתה תקום תרחם ציון כי בחר יי' בציון כדאיתא במסכ' מנחות ויונתן תירגם חומותיך אבות הראשוני' המגיני' עליכו כחומה : הפקדתי שומרים · לכתוב ספר זכרונות שלא ישתכח זכותם מלפני : לא יחשו · מלהזכיר זכותם לפני : המזכירים את יי' · את זכות האבות : אל דמי לכם · אל תחרישו : יאכלוהו · מוסב על דגנך : ישתוהו · מוסב על תירושך : עברו עברו בשערים · אמר כנביא עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא : סולו סולו המסלה · כבשו הדרך בטו"ץ לוקמ"ין בלעז סולו לשון מסלה הוא : סקלו מאבן · סקלו המסילה · והשליכו אבני מכשול לצדדין · מאבן מהיות שם אבן וכנגד יצר הרע הוא אומ' ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליות · סקלו אישפיר"יאיי"ץ בלעז : הרימו

שנא ושנא ד' חס' בקריא' וסים' יהושע · שנא גזל בעולה · ושנא תקעים בטח · שנא בצע יאריך ימים · וכל אוריתא דכות' חס' : ברך י"ג בקריא' וסי' בכסר' רבת' : ישיש ד' בקריא' וסים' כן ישיש יי' עליכם להטיב אתכם ולהרבות · ומשוש חתן על כלה · ישיש עליך בשכחה · ישיש כגבור לרוץ ארח' · וחד וישיש ככח יצא

חלף דבהתתון ואתכנעתון על חד תרין בטבון דאמריתלכון אייתי לכון ויבהתון עממיא דהוו משתבחין בחולקהון בכן בארעהון על חד תרין יחסנון חדות עלם תהי להון : ארי אנא יי רחים דינא מרחק קדמי שקרא ואונסא ואתן אגר עובדיהון בקשוט וקיים עלם אגזר להון : ויתרבון בעממיא בניהון ובני בניהון בגו מלכותא כל חזואיהון ישתמודעינון ארי אינון זרעא דברכיה יי : אמרת ירושלם מחדא אחדי במימרא דיי תבוע נפשי בפורקנא דאלהי ארי אלבשני לבושין דפורקן מעיל דזכו עטפני כחתנא דמצלח בגנוניה וככהנא רבא דמתקן בלבושוהי וככלתא דמתקשטא בתיקונהא : ארי כארעא דמפקא צמחה וכגינת שקיא דזירועהא מרביא כן יי אלהים יגלי זכותא ותושבחתא דירושלם לקביל כל עממיא : עד דאעביד פורקן לציון לא אניח לעממיא ועד דאייתי נחמא לירושלם לא אשקיט למלכותא עד דיתגלי כשפרפרא נהורא ופורקנה כבעור יבער : ויחזון עממיא זכותיך וכל מלכיא יקריך ויקרון ליך שמא חדתא די במימריה דיי יפרשיניה ותהון כליל דחדוא קדם יי וכתר דתושבחא קדם אלהיך : לא יתאמר ליך עוד שביקא ולארעיך לא יתאמר עוד צדיא ארי ליך יתקרי עבדי רעותי בה ולארעיך יתבא ארי תהי רעוא מן קדם יי ביך וארעיך תתיתב : ארי כמא דמתיתב עולם עם בתולתא כן יתיתבון בגויך בנייכי וכמא דחדי חתנא עם כלתא יחדי עלך אלהיך : הא עובדי אבהתך צדיקיא קרתא דירושלם מתקנין ונטירין קדמי כל יממא וכל ליליא תדירא לא פסקין מתאמר דכרן טבותיך קדם יי לא פסיק לכון : ולא יפסוק דכרניהון מן קדמוהי עד דתקין ועד דישוי ית ירושלם תושבחתא בארעא : קיים יי בימיניה ובדרע תוקפיה אם אתן ית עיבוריך עוד מיכל לבעלי דבביך ואם ישתון בני עממיא חמריך דלאית ביה : ארי דכנשוהי לעבורא ייכלוניה וישבחון קדם יי ודעצרוהי לחמרא ישתוניה בדרת קודשי : נביא עברו ותובו בתרעיא אפנו לב עמא לאורח תקנא כסרו בסורן טבן ונחמן לצדיקיא דסליקו הירהור יצרא דהוא כאבן תקלא

תחת בשתכם משנה וכלמה ירנו חלקם לכן בארצם משנה יירשו שמחת עולם תהיה להם : כי אני יהוה אהב משפט שנא גזל בעולה ונתתי פעלתם באמת וברית עולם אכרות להם : ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל ראיהם יכירום כי הם זרע ברך יהוה :

שוש אשיש ביהוה תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה : כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן אדני יהוה יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים : למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער : וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך וקרא לך שם חדש אשר פי יהוה יקבנו : והיית עטרת תפארת ביד יהוה וצנוף מלוכה בכף אלהיך : לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה כי חפץ יהוה בך וארצך תבעל : כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך :

על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את יהוה אל דמי לכם : ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ : נשבע יהוה בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו : כי מאספיו יאכלהו והללו את יהוה ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי :

עברו עברו בשערים פנו דרך העם סלו סלו המסלה סקלו מאבן

ל' דסמי' · ד' חס' וכל אורי' ל' · ל' מל' לך כרית ל' · ל' · ל' · ל' · ה' · ל' · ל' · ד' · ל' ומל · ג' מל' · ל' · ל' · וכני' ק' · כ' כפס' · כ"ה · כ' בפס' · ל' · ל' · ל' · ג' · כ' פסוקי' עד ועד · ל' · ל' · ל' ול' וחס · ל' · ל' וחס · ל' דסמי' · ל'

מסרה

לקראת נשק · יאכלהו ד' וחס' וסים' ואכלו את הבשר בלילה הזה · בחדש השני בארבעה עשר יום בחדש הזה · בשלו את הבשר פתח אהל מועד · כי מאספיו יאכלהו והללו :

הרימו נס על העמים:
הנה יהוה השמיע אל קצה הארץ אמרו לבת ציון הנה ישעך בא הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו:
וקראו להם עם הקדש גאולי יהוה ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה:

סג מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו צעה ברב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע:
מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת:
פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי:
כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה:
ואביט ואין עזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרעי וחמתי היא סמכתני:
ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם:
חסדי יהוה אזכיר תהלת יהוה כעל כל אשר גמלנו יהוה ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו:
ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע:
בכל צרתם לא צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם:
והמה מרו ועצבו את רוח קדשו ויהפך להם לאויב הוא נלחם בם:

ארימו אתא על עממיא: הא יי אשמע לסיפי ארעא אמרו לכנשתא דציון הא פרקיך מתגלי הא אגר עבדי מימריה עמיה וכל עובדיהון גלן קדמוהי: ויקרון להון עמא דקודשא פריקיא דיי וליך יתקרי תביעתא קרתא דלא אתרחקת: מן אמר אילין עתיד לאיתאה מחא על אדום פורענא תקיפא על בוצרה למעבד פורענות דין עמיה כמא דקיים להון במימריה: אמר הא אנא מתגלי כמא דמליל בזכו סגיא קדמי חיל למפרק: מא דין יסמקון טורין מדם קטילין ומישרין יפקון כחמר במעצרא: הא כבעוט דמיתבעט במעצרא כן יסגי קטול במשרית עממיא ולא יהא להון תקוף קדמי ואיקטלינון ברוגזי ואידושינון בחמתי ואתבר תקוף תקיפיהון קדמי וכל חכימיהון איסלעם: ארי יום פורענותא קדמי ושנת פורקן עמי מטת: וגלי קדמי וליתגבר דליה עובדין טבין וידיע קדמי ולית אינש דיקום ויבעי עליהון ופרקתינון בדרע תוקפי ובמימר רעותי סעדתינון: ואיקטיל עממיא ברוגזי ואידושינון בחימתי ואירמי לארע ארעתא קטילי גיבריהון: אמר נביא טיבותא דיי אנא מדבר תושבחתא דיי כעל כל דגמלנא יי וסגי טוביה לבית ישראל דגמלינון כרחמוהי ובסגיות טוביה: ואמר ברם עמי אינון בניא דלא ישקרון והוה מימריה להון פריק: בכל עידן דחבו קדמוהי לאיתאה עליהון עקא לא אעיק להון ומלאך שליח מן קדמוהי פריקינון ברחמתיה ובמחסיה עליהון הא שיזבינון ונטלינון וסוברינון כל יומי עלמא: ואינון סריבו וארגיזו על מימר נביי קודשיה ואיתהפך מימריה להון לבעיל דבב הוא אגיח קרבא בהון:

מבצרה ג' יובב בן זרח • וחברו דד"ה • מי זה בא מאדום • אנך: פורה ב' חס' וג' מל' וסימ' נמסר לעיל בספרא סוף סימ' ל': ואין עוזר ו' דסמיכי וסימ' נמסר במלכים ב' סוף סימ' יד: תהלות ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' חסדי יי' אזכיר • נורא תהלת עשה פלא • ואתה קדוש יושב • לא נכחד בבניהם • וא' ותהלות יי' יבשרו •

דאורי' חס': ומלאך ב' פתחין וסימ' ומלאך הברית • ומלאך פניו הושיעם: והמה י"ם בקריא' וסימ' והמה טרם ישכבון • והמה לקחו את אשר עשה מיכה • והמה מביאים איש מנחתו דמלכים • והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי' • והמה מרו ועצבו את רוח • והמה אם ישמעו ואם יחדלו • והמה כאדם עברו ברית • והמה לא ידעו מחשבת יי' • והמה עזרו עם דוד דד"ה • והמה לשואה יבקשו נפשי:

אבן עזרא: הנה. בת ציון. הבת שהולידה: ופעולתו. פרשתיו וטעם שכרו שיתן שכר טוב לסובלי הגלות או טעמו שיתן שכר טוב למי שיכבד ישראל: וקראו. ולך יקרא. הכ"ף לכנסת ציון: מי. יש אומרים כי זה הנבא הוא המשיח ויש אומרים שהוא מיכאל והנכון שהוא רמז לשם הנכבד והטעם על הגזרה שגזר על אדום וזאת היא מלכות רומ"א וקוסט"נטינא וקראו אדומי' בעבור שנכנסו בתורת אדום וזאת ה התורה נקראה על שם אדום שהאדומיים ה האמינו בתחלה בתור' האיש הידוע: חמוץ בגדים. מגזרת חומץ זה שהיה הדור בלבושו והטעם איך התנטף: צועה. אחרים כמו ושלחתי לו צועי' וצעוהו והער וברוב כוחו ויאמ' רבי משה הכהן ז"ל כי צועה כמו מהר צועה להפתח והוא תואר השם ואיננו פועל יוצא במקום הזה ובעבור שאמ' מי זה השיב אני מדב' רב להושיע גדול כמו על כל רב ביתו: מבצרה. שם מקום כאילו בא משם והנה הטע' משם בצרה והם אדום ואשר הם על ת תורתם בכל מקום ש שיהיו שם: מדוע. אמ' ללבושך כוסף כאמ' הפליטי ל לאבשלום והטעם הדם הדומה ליין: פורה. והנה זאת התשובה ה הטעם הריגת אדום ו והשחתת מלכות תורת'. וטעם לבדי אני ג גזרתי על אדום כן ו וארדכם אף על פי ש שראה שהוא לעתיד הוא סימן הזמן ה העומד: ויז נצחם. הנה יז כמו ויט משם. נצחם הוא הדם שבו יחיה האד' כחו והוא מגזרת נצח: אגאלתי. האלף תחת ה"א הבנין ולפי דעתי שהיא מלה מורכבת מפועל עבר ועתיד ופי' אגאלתי כמו טנוף כמו יגאלוהו חשך וצלמות: כי. אעשה נקמה באויבי ו ואגאל אוהבי והנה גאולי פעולים והיו"ד ש סימן המדב' והו' השם: ואביט. דרך משל כי אין צורך לשם: ואשתומם. כמו ויש תומם וגם פרשתיו: ואבוס עמים. אחרים לבד מאדום: ואוריד לארץ נצחם. כמו אשפוך לארץ דמם: חסדי. אז יזכרו משכילי ישראל על רוב החסדים שעשה השם עם ישראל בצאתם ממצרים גם בגלות ושהושיעם והושיבם אל ארצם. וטעם תהלות יי' כי מזכיר חסדי השם זאת היא תהלתנו: ורוב. טוב תואר השם שהוא רב טוב: ויאמר. הטעם כי אמר כדרך בן אדם שחשב שיהיו בנים כאמנים על כן הושיעם: בכל. לא צר. האמת שהוא בוי"ו כטעם ותקצר נפשו ודרך משל להבין השומעים כאילו גם הוא היה בצרה על כן מהר להושיעם: ומלאך פניו הושיעם. וכן כתיב ויסע מלאך ויוציאנו ממצרים ואיננו משה כלל: וינטלם. כמו ונטל החול והנה הטעם שנשאם ממצרים ונטעם בארצם על כן אמר כל ימי עולם כל הימים שהיו בארצם: והמה מרו ועצבו. מגזרת על תעצבו דרך משל ויש אומרים כי רוח קדשו הוא מלאך הכבוד: הוא נלחם בם. עד שיבאו מארצו: ויזכור

רשי: הרימו נס. כלונס פורקא בל' לעז הוא שיקבצו אלי ויביאו לי את הגולים אצלם: הנה שכרו. מוכן לתת לעובדיו מוכן אתו: ופעולתו. שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת: מי זה בא מאדום. כתכבה הנביא על שאמר הקב"ה שעתיד לעשות נקמה באדום והוא עצמו בכבודו הורג את שר שלהם תחלה כענין שנא' כי רותה בשמי' חרבי והח"כ על אדום תרד ובכר בזעם פניו שהרג הרג רב והנבי' מדב' בלשו' מלחמו בני אדם לבושי בגדים: והרג הרג הדם נתז על בגדיו' כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האזן מה שהיא יכולה ל לשמוע וכן וקולו כקול מים ר רבים דימה הנביא קול חזק שלו לקול מים רבים לשבר את האזן כדרך שאיפשר לה לשמוע שאין להבין ולהאזין כרוב גבורות א אלהינו להשמיעה כמות שהיא: מי זה בא מאדום. ישראל אומר מי זהו' ובא חמוץ בגדים בבוצים בדם וכל דבר שהוא מ מתכלץ בריחו ובמראיתו נופל בו לשון חימוץ: מבצרה. אמרו רבו' שתי טעיות עתיד שר של רומי ל לטעות כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עי' מקלט וטועה שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה ב בצרה מלך לאדום במות מלכם הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב הי' כענין שנאמר על קריות ועל ב בצרה: זה. שהיה הדור בלבושו וצועה ונאזר ברוב כחו והקב"ה משיבו אני הוא שעלית לפני לדבר בצדקת האבות ובצדקת דורו של שמד ובדקתי גם היא עמהם ונגליתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושיך מדוע בגדיך אדומים: ומעמים אין איש אתי. מתייצב לפני להלחם: נצחם. דמם שהוא תוקפו ונצחונו של אדם: אגאלתי. כמו נגואלו בדם: ואביט ואין עוזר. לישר': וחמתי היא סמכתני. חמתי שיש לי על האומות אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חיזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ואף על פי שאין ישראל ראויין והגונים לגאולה: ואשתומם. לשון שתיקה וכבר פירשתי למעלה ישתומם כי אין מפגיע: ואבוס. לשון מתגולל בדם ודורך ברגלי' כמו מתבוסס ברמיך וכמו בוססו את נחלתי: נצחם. גבורת נצחונם: חסדי יי' אזכיר. הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי יי': ורב טוב. אזכיר אשר גמל לבית ישר' ברחמיו: אך עמי המה. אף על פי שגלוי לפני שיבגדו בי שכל מקום עמי והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו: בכל צרתם. שהביא עליהם: לא צר. לא היכר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקו' כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים שמשמשי' לפניו הושיע תמיד בשליחותו של מקום: והמה מרו. הקניטו כמו ממרים הייתם: ויזכור

ויזכור ימי עולם משה עמו • הנביא מתאונן ואומר בלשון תחנה היום בגולה זוכר עמו את ימי עולם את ימי משה ובבריתם הוא אומר איה משה רועינו המעלינו מים סוף: את רועה צאנו • דמיון רועה המעלה את צאנו איה הוא אשר שם בקרב ישראל את רוח קדשו של הקב"ה ולימדנו חוקים ומשפטים: מוליך לימין משה זרוע תפארתו • הקב"ה היה מוליך לימין משה את זרוע גבורתו ובכל עת שהיה צריך לעזרתו של הקב"ה היה זרועו מוכן לימינו: כסוס במדבר • שאינו נכשל לפי שהיא ארץ חלקה כן לא נכשלו בתהום: כבהמה. אשר בבקעה תרד ובקעה היא ארץ חלקה ואין בה מכשול קנפנ"א בלע"ז יתרד • תתפשט כמו לרד לפניו גוים כן רוח יי' תניחנו לתהום ועשה בו דרך כבושה: כן נהגת עמך • כך היה הכל כמו שאמרנו נהגת עמך: איה קנאתך • הראשונה: המון מעיך • שהיו רגילים להמות עלינו כאם' מאז כעניין של על כן המו מעי לו והמון רחמיך הראשונים אלינו עתה התאפקו כתחשנו מהיות הומים עלינו כאשר מאז. התאפקו כמו ויתאפק ויאמ' שימו לחם נתאפק ולא הכירו את אשר נכמרו רחמיו אל אחיו: כי אתה אבינו • ועליך להביט ולראות בצרותינו: כי אברהם לא ידענו • בצרת מצרים: וישראל לא יכירנו • במדבר כי כבר נסתלקו מן העולם ואתה יי' אבינו בכולם נעשית לנו אב ורבותינו דרשו בו כמו שדרשו ב במס' שבת: תקשיח • לשון אימוץ לב: למה תתענו • כי בידך להסיר יצר הרע ממנו כמה שנ' כחומר ביד היוצר וגו' ואומר והסירותי את לב האבן וגו': למצער ירשו עם קדשך • גרולתם וירושתם זמן מועט היתה להם: בוססו דוששו: היינו • עתה כעם אשר לא בחרת למשל בם מעולם וכאילו לא נקרא שמך עליהם: לו קרעת שמים • וירדת להצילנו עתה כאשר ירדת להציל מיד מצרים אז מפניך הרים נזלו ב ברתת וזיע: כקדוח אש • את דבר הנימס מלפניו וכאשר המי' תבעה האש כשתתן נחלתאו מתכת בוערת במים יעלו המים אבעבועות כל זה עשית במצרים ויהי ברד ואש מתלקחת בתוכה: להודיע שמך לצריך • כעניין שנ' באותה מכה ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו' לו עשית עתה כן אז מפניך גוים ירגזו: בעשותך • במצרים ובכל האויבים נוראות אשר לא היינו מקוים שתעשה לנו כל אותן נוראות שלא היינו הגונים לכך ירדת להר סיני אז מפניך הרים נזלו כך פי' דונש בן לברט אבל יונתן תירגם כקדוח אש המסים על אליהו בהר הכרמל שנא' בו גם המים אשר בתעלה לחכה: ומעולם לא שמעו • כאותן נוראות שעשית לאחת מכל האומות לפני כן וגם עין לא ראתה אלהים אחר זולתך אשר יעשה האלהים למחכה לו מה שעשית אתה למחכים לך כך שמעתי מרבי יוסי והנאני אבל רבותינו שאמרו כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וגו' משמעו עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב"ה למחכה לו זולתי עיניך אתה אלהים: פגעת את שש ועושה צדק • כמו ויפגע בו וימת סילקת ממנו והרגת את הצדיקי' שהיו ששים לעשות צדק ובדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם: הן אתה • כשקצפת עלינו על כל אשר היינו חוטאים בהם מעולם נושענו בתפלתם נושענו מעולם: ונושע. לשון הווה: והיי

ויזכר ימי עולם משה עמו איה המעלם מים את רעה צאנו איה השם בקרבו את רוח קדשו: מוליך לימין משה זרוע תפארתו בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם: מוליכם בתהמות כסוס במדבר לא יכשלו: כבהמה בבקעה תרד רוח יהוה תניחנו כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת: הבט משמים וראה מזבל קדשך ותפארתך איה קנאתך וגבורתך המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו: כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה יהוה אבינו גאלנו מעולם שמך: למה תתענו יהוה מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב למען עבדיך שבטי נחלתך: למצער ירשו עם קדשך צרינו בוססו מקדשך: היינו מעולם לא משלת בם לא נקרא שמך עליהם לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו: כקדח אש המסים מים תבעה אש להודיע שמך לצריך מפניך גוים ירגזו: בעשותך נוראות לא נקוה ירדת מפניך הרים נזלו: ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו: פגעת את שש ועשה צדק בדרכיך יזכרוך הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע:

וחס על יקר שמיה בדיל דוכרן טבותיה דמן עלמא גבורן דעבד על ידי משה לעמיה דילמא יימרון אן דאסיקינון מן ימא אן דדברינון במדברא כרעיא לעניה אן דאשרי ביניהון ית מימר נביי קודשיה: דבר לימינא דמשה דרע תושבחתיה בזע מי ימא דסוף מן קדמיהון למעבד ליה שום עלם: דברינון בין תהומיא כסוסיא די במדברא לא מתקל כן אף אינון לא איתקילו: כבעירא די במשרא מדברא מיסרא דיי דברינון כן דברתהי לעמך למעבד לך שום ותושבחא: איסתכי מן שמיא ואתגלי ממדור קודשך ותושבחתך אן פורענותך וגבורותך המון טבוותך וסגיות רחמך עלי יתחסנון: ארי את הוא דרחמך עלנא סגיאין כאב על בנין ארי אברהם לא אסקנא ממצרים וישראל לא עבד לנא פרישן במדברא את הוא יי ורחמך עלנא סגיאין כאב על בנין פרקנא מעלם שמך: למה תרחקיננא יי למטעי מאורחן דתקנן קדמך כעממיא דלית להון חולק באולפן אוריתך לא יתפני לבנא מדחלתך אתיב שכינתך לעמך בדיל עבדך צדיקיא דקיימתא להון במימרך למעבד ביניהון שבטי אחסנתך: בזעיר דירתו עמא דקודשך בעלי דבבנא דשישו מקדשך: הא אנחנא עמך דמן עלמא לא לעממיא יהבתא אולפן אוריתך לא איתקרי שמך עליהון לא להון ארכינתא שמיא איתגליתא מן קדמך טוריא זעו: כד שלחתא רוגזך כאישתא ביומי אליהו אתמסיא ימא מיא מלהבא אישתא להודעא שמך לסנאי עמך מן קדמך עממיא זעו: במעבדך פרישן לא סברנא להון איתגליתא מן קדמך טוריא זעו: ומעלמא לא שמעת אודן קל גבורן לא אציתת למלול זרע עין לא חזת מא דחזו עמך שכינת יקרך יי ארי לית בר מינך דאת עתיד למעבד לעמך צדיקיא דמן עלמא דמסברין לפורקנך: מתערעין קדמך עובדי אבהתנא צדיקיא דחדיאו למעבד רעותך בקשוט ובזכו באורח טובך ורחמך הוו דכירין לדחלתך הא בכל עידן דהוה רגז מן קדמך עלנא על דחבנא בהון בעובדי אבהתנא צדיקיא דמן עלמא אנחנא מתפרקין:

ויזכור ימי עולם • שעבר ימי משה ועמו כמו שמש ירח עמד ויתכן היות משה פועל כי הוא מושה את ישראל והראשון הוא הנכון: איה המעלם • הטעם עית ויאמרו הגוים איה המעלה אותם מים סוף על משקל משה שהוא רועה את ישראל: איה השם • בקרב משה ויש אומרים על הכבוד שהיה בקרב ישראל: מוליך • זרוע תפארתו • זה הוא מלאך השם ה ההולך לפני מחנה י ישראל: בוקע מים • מוליכם בתהומות • הים: כסוס במדבר • והוא היבשה: כבהמה • ואחר באתם מהים הוליכם השם במדבר כבהמה שהיא יורדת בבקעה לאט כן רוח השם נחה את ישראל והנה תניחנו תחת תניחם והנכון שוי"ו תניחנו שב אל משה והוסיף כן נהגת עמך והנה משה וישראל: הבט • יספר הנביא תפלת המשכילי' בגלות כי הוא דבק עם והוא נלחם בם: מזבול • כמו דירה וכמהו יזבלני אישי והנה ה הטע' כפול: התאפקו • עת' כמו ולא יכול יוסף להתאפק: כי • הטעם שאתה אבינו ואנחנו בניך ואתה אב שתמנ' לעולם והזכיר אברהם שהוא היה ה הראשון שכרת השם ברית עמו להיות לו ל לאלהים ובניו והזכיר גם יעקב שהוא סוף ה האבות והוא עקרנו ל לבדו: יכירנו • כמו הבדל יבדילנו: למה • בעבור היות השם הסבה העליונה היא הראשונה אמר למה תתענו ויש משיבי' כי זה כטעם מה שאמרו קדמונינו ז"ל אין ה מספיקין בידו לעשות תשובה ואחרים אמרו כי הכתוב דבר כנגד המחשבו' ויש אומרים בעבור שאנחנו בגלות לא נוכל לעשות כל ה המצות שהם תלויות בארץ: תקשיח • כטע' תסיר וכמוהו הקשיח בניה ללא לה: שוב • למען עבדיך • הם אבות ולמען שבטי נחלתך הם השופטים: למצער • זמן מעט: ירשו עם קדשך • הארץ והנה הצרים בוססו ויש אומרים לדבר מועט ירשו עם היורשים או לזמן מועט והוא הנכון: היינו • כאנשים שלא משלת בם מעולם: לוא קרעת שמים • יש אומרי' על מתן תור' כאילו לוא קרעת שמים והאמת שהוא כמשמעו כמו לו עמי שומע לי וזה הטעם אילו היית קורע שמים ותרד והטעם על הנזרו' או יהיו ההרים כטפי' מפניך הטעם המלאכי' היושבי' בטח • וכדגם למ"ד כזולו בעבור שהוא סוף פסוק על משקל ולא יכלו: כקדוח • המסים • שתסו ההרים כאש היא קודחת וכמים שהאש תבעה אותם מגזרת אבעבועות כן ירגזו גוים מפניך: בעשותך • הטעם כאשר היית עושה: נוראות • והוא תאר השם כמו על דרך ועשיר יענה עזות ולא היינו מקוים לראות כמוהם וכשהיית יורד אז מפניך כזולו ההרים והטעם כי עשית כבר ככה: ומעולם לא שמעו • השומעי' ולא האזינו גם עין לא ראתה אלהים זולתך אשר יעשה למחכה לו אשר יחכה: פגעת • הטעם אם היית כועס היית פוגע את הצדיקים כטעם עומד בפרץ או יהיה פי' פגעת היית מקבל פיוס הצדיקי' כמו לא אפגע אדם הטעם שם הצדיק שהיה שם בך: בדרכיך יזכרוך • בדרכים שהורתנו לנאמן בית והנה שתה קצפת אתה ואנחנו חוטאים היינו או טעמו כשהיית קוצף ואנחנו כבר חטאנו: בהם • בעבור הצדיקים לעולם הספירות הקצף: ונושע • והיינו נושעים והנה נושע על זמן עומד: והיי

ונהי. ועתה היינו כטמא כולנו: עדים. כמו יאכל עד כי בגד הטמא הוא מגואל ברמים: וכבל. להתחבר כנון הסורם כי הוא מגזרת נובלת עליה עם כנון סימן הוא דבר חסר כנון הסורם ואפס על מפקלנו: ואין. מתעורר. כאלם יאמר הטם להחזיק ידו בך: ותמוגגנו. מגזרת נמוגו כל יושבי כנען: ועתה. הטעם עשה עמנו כרצונך כי אין כח ביריננו כי אנחנו כחומר: אל. עד מאד. כי הרבה קצפת עמך אנחנו היום: ערי. הבט כי אנחנו עמך וראה ערים שקדשת בשמך הם חרבות: בית. הוא בית השם: אשר הללוך אבותינו. הטעם המתעוררים: העל אלה תתאפק. כמו ומה תחרים והטעם לא תמהר להושיענו: נדרשתי. הנה תשוב השם כי אבותיכם הכעיסוני ואני נדרשתי הטעם המצאתי עצמי בכל לעם לא שאלו שאמצא להם: אמרתי הנני הנני פעם אחר פעם על יד הנביאים: לא קורא. לא היה נקרא בשמי בימי ההם כי אם בשם הבעל: נדרשתי אמר רבי משה הכהן כי הכתוב הראשון על אומות העולם והטעם כי אפילו לגוים שלא נקראו בשמי נדרשתי ולעמי פירשתי ידי: והטעם שאקבל אותם: הדרך. ימשוך עצמו ואחר עמו וכן הוא הדרך דרך לא טוב כמו ועץ הדעת טוב ורע: העם. על פני. כעבד שיכעיס לאדוניו והוא רואהו בפניו: זבחים בגנות. עז: היושבים. לדרוש אל המתים ודברי הטמאים: ובנצורים. חרבות כעיר נצורה: האוכלים בשר החזיר. להכעיסני: ומרק. ידוע ואת המרק שפוך וכתיב ופרק והם שני שמות לטעם אחד: האומרים הם טמאים והם אומרים לאחרים שלא אכלו בשר החזיר: קרב אליך. כמו גשה אליך: כי קדשתיך. פעל עומד כמו כבי יבאוני וכן הוא כי קדשתי ממך אני קדוש ממך: אלה. שמו עשן באפי: הנה. זאת הרעה שעשו כתובה היתה לפני ולא שכחתיה: עונותיכם. והנה אתם הוספתם עונות על עונות אבותיכם וטעם ראשונה שהלכו בגלות אבותיכם בעבור עבודה זרה: כה. אף על פי כי יהיה בימים ההם כאשר ימצא התירוש באשכול לאמר אדם לחברו אל תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי הם הצדיקים אשר בגלות לבלתי השחית הכל: והוצאתי. שיבאו בגלות והם הצדיקים והעד שאמר בחירי: והיה. עמק עכור סביב ירושלם וכתב את עמק עכור לפתח תקוה ורבי אמרו כטעם עוכר ישראל ואיננו כן: אם דרשוני. כי יזכור אשר דרשו אותו: ואתם

צדקותינו ג׳ בקריא׳ וחס׳ וסימ׳ הוציא יי׳ את צדקתינו. ונהי כטמא כלנו וככגד עדים כל צדקתינו. כי לא על צדקתינו אנחנו: והתה ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר בריש האי סיפרא סימ׳ י״ד: שאלו ג׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ ויקחו האנשים מצידם ואת פי ההלכים. לרדת מצרים. נדרשתי ללא שאלו: פרשתי ג׳ בקריא׳ וסימ׳

ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל־צדקתינו ונבל כעלה כלנו ועוננו כרוח ישאנו: ואין־קורא בשמך מתעורר להחזיק בך כי־הסתרת פניך ממנו ותמוגנו ביד־עוננו: ועתה יהוה אבינו אתה אנחנו החמר ואתה יצרנו ומעשה ידך כלנו: אל־תקצף יהוה עד־מאד ואל־לעד תזכר עון הן הבט־נא עמך כלנו: ערי קדשך היו מדבר ציון מדבר היתה ירושלם שממה: בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל־מחמדינו היה לחרבה: העל־אלה תתאפק יהוה תחשה ותעננו עד־מאד:

סה נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני אמרתי הנני הנני אל־גוי לא־קרא בשמי: פרשתי ידי כל־היום אל־עם סורר ההלכים הדרך לא־טוב אחר מחשבתיהם: העם המכעיסים אותי על־פני תמיד זבחים בגנות ומקטרים על־הלבנים: הישבים בקברים ובנצורים ילינו האכלים בשר החזיר ופרק פגלים כליהם: האמרים קרב אליך אל־תגש־בי כי קדשתיך אלה עשן באפי אש יקדת כל־היום: הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם־שלמתי ושלמתי על־חיקם: עונתיכם ועונת אבותיכם יחדו אמר יהוה אשר קטרו על־ההרים ועל־הגבעות חרפוני ומדתי פעלתם ראשנה על־חיקם:

כה אמר יהוה כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל־תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל: והוצאתי מיעקב זרע ומיהודה יורש הרי וירשוה בחירי ועבדי ישכנו־שמה: והיה השרון לנוה־צאן ועמק עכור לרבץ בקר לעמי אשר דרשוני:

והוינא כמסאב כולנא וכלבוש מרחק כל זכוותנא ונתרנא כמיתר טרף כולנא ומן קדם חובנא כ כרוחא איתנטילנא: ולית דמצלי בשמך מתרעי לאתקפא ברחלתך ארי סליקתא אפי שכינתך מיננא ומסרתנא ביד חובנא: ואת יי רחמך עלנא סגיאין כאב על בנין אנחנא טינא ואת בריתנא ועובד גבורתך כולנא: לא יהי רגז מן קדמך יי בנא עד לחדא ולא לעלם תדכר חובין הא גלי קדמך דעמך אנחנא כולנא: קרוי קדשך הואת מדברא ציון מדבר הות וירושלם צדיא: בית קדשנא ותושבחתנא אתר דפלחו קדמך אבהתנא הוה ליקידת נור וכל בית רגגנא הוה לחורבה: העל אילין תתחסן יי ואת יהיב ארכא לרשיעיא ד דמשעבדין בנא עד עלמא:

אישתאלית במימרי לדלא שאילו מן קדמי תבעית אולפן אוריתי לדלא תבעו דחלתי אמרית הא אנא משתאיל תדירא כל יומא לעם דלא מצלי בשמי: שלחית נביאי כל יומא לעמא מסרבנא ד דאזלין באורח דלא תקנא בתר עשתוניהון: עמא דמרגזין על מימרי קדמי תדירא דבחין בגינאך טעותא ומסקין בוסמיא על לבניא: דיתבין בבתיא דבנן מעפר קבריא ועם פגרי בני אנשא דירין דאכלין בשר חזירא ורטף פיגול במניהון: דאמרין רחיק להלא לא תיקרב בי ארי דכינא מינך אילין רוגזיהון כתננא קדמי פ פורענותהון בגיהנם דאישתא דלקא בה כל יומא: הא כתיבא קדמי לא אתן להון ארכא בחייא אלהן אשלם להון פורענות חוביהון ואימסור למותא תנינא ית גויתהון: חוביכון וחובי אבהתכון גלן קדמי כחדא אמר יי דאסיקו בוסמין על טוריא ועל רמתא חסידו קדמי ואתן אגר עובדיהון בקדמיתא על תנהון: כדנן אמר יי כמה דאשתכח

נח זכאי בדרא דטופנא ואמרית דלא לחבלותיה בדיל לקיימא עלמא מיניה כן אעביד בדיל עבדי צדיקיא בדיל דלא לחבלא כלא: ואפיק מיעקב זרעא ומיהודה ירית טורי ויחסנונה בחירי ועבדי צדיקיא ישרון תמן: ויהי שרונא לבית משרי עדרין דעאן ומישר עכור לבית ארבעה בקרן דתורין לעמי דתבעו דחלתי:

רשי

ונהי כטמא. מאחר שנסתלקו הצדיקים ממנו: וכבגד עדים. וכלבוש מרחק כבגד מאוס שהכל אומ׳ הסר עדים תרגום של הסרה: ונבל כעלה. וכמוש כעלה פלייסטר בלע״ז: ועונינו כרוח ישאונו. ובחובנא כרוחא איתנטילנא: מתעורר. כמו מתגבר על יצרו: ותמוגגנו. ותכיעני: תחסה ותעננו. תאורים על העשוי לנו עד כאן תפלת הנביא ותחלתה חסדי יי׳ אזכיר: נדרשתי ללא שאלו. הקב״ה משיבו אי אפשר שלא להנקם מהם כי נדרשתי מהם להוכיחם על ידי נביאי והם לא היו שואלים: אמרתי הנני הנני טובו אלי. והנני מוכן לקבל: אל גוי לא קורא בשמי. אשר לא היה חפץ להיות נקרא על שמי: פירשתי ידי. כדי לקבלם בתשובה: סורר. סר מן הדרך: זובחים בגנות. מעמידים ע״ז בגנותיהן ומקטרין שם בשמים על הלבנים: היושבים בקברים. שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים: ובנצורים. הם פגרי המתים שהם כנתונים במצור שאינם יכולין לצאת: ומרק פיגולים. רוטב כתרגום כמו ואת המרק שפוך: האומרים. אל הצדיקים קרב אליך עמוד בעצמך ואל תגע בי: כי קדשתיך. כי קדשתי וטהרתי יותר ממך כן תירגם יונתן: אלה. התועבות אשר עשו הכם לעשן חימה באפי: הנה כתובה. חטאתם לפני וכבר נגזר דינכם ונחתם: עונותיכם. ושל אבותיכם יחדיו אשלם לכם: כאשר ימצא התירוש באשכול. תירגם יונתן כמה דאישתכח נח זכו בדרא דטופנא: התירוש. זה נח שהיה מתוק באשכול בדור המקולקל ויש לפתור כמשמעו: למען עבדי. למען כל צדיק וצדיק הנמצא בם: ועמק עכור. כמשמעו: והשרון. שם מחוז שהיה בארץ ישראל: עוזב

מסרה

פרשתי ידי כל היום. כי כארבע רוחות השמי׳. פרשתי ידי אליך: הלבני׳ ג׳ בקריא׳ וסימ׳ לא תאספון לתת תבן לעם ללבון. ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים. ומקטרים על הלבנים: ראשנה י׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימ׳ י״ח: וירשוה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה וירשוה. בחירי ועבדי. והשיבותים אל הארץ דירמיה. ויבנה ערי יהודה דתהלים:

ואתם. השכחים. שם תאר על משקל ירחים: לגד. נרמז הסמים ויאמר רבי משה הכהן כי לגד הוא כוכב צדק שיורה על כל דבר טוב כי כן לשון קדר ואמר כי אין כמוהו בא גד: למני. יש אומרים לצורת הגלגל שכל צורה וצורה יש לה מכין ידוע מהכוכבים ור' משה הכהן אמר שהוא שם כוכב: ממסך. מגזרת מסכה יינה: ומניתי. דרך צחות בלשון הקודם לאמר גד גדוד יגודנו דן ידין עמו ובעבור שאמר למני אמר אחריו ומניתי מתמספר כמו ע' מונה: לכן. עבדי. הם השבים אל ציון: ואתם. אשר ישארו שלא עברו השם ישארו ברעתם: תילילו. ראוי להיות תחת התי"ו פתח על דרך ימירו נגדך וכמוהו ממרחק ידע ואמנה לא ייטיב: והנחתם. לשבוע'. ואם כמו ישימך כצדקיהו וכאחאב: ויאמר אדם לחבירו והמיתך ה': יקרא שם אחר. ככבר: אמר. אין מלת מתברך כמו ונברכו בו כי הפרש יש ביניהם. וטעם באלהי אמן שיכיר כל העולם כי אין שוה אמת זולתו כי אמן מגזרת אמונה והוא תאר השם והטעם שיודה שזהו אמת או מתפלל שיתאוה להיותו אמת.

וטעם כי נשכחו הצרות שעברו על הצדיקים עובדי השם כי בראות הרשעים שהצרות באות עליהם היו מלעיגים בם ובעבודתם: כי. יש אומרי' כי הטע' כאילו ורבי יהודה המדקדק ב"ע אמ' כי טעם בראות שמים והארץ על הפרטים והנכון כי השמים הם הרקיע והשם יחדש אויר טוב שיהיו בני האד' בריאי' בגופם ויחיו שני' רבות וגם יוסיף בכח הארץ והנה היא חדשה והאומר כי זה רמז לעולם הבא איננו דבק בפרשה כי אין לעולם הבא אכילה וכן הורו קדמונינו ז"ל והוא אמת לבדו: הראשונות. יש או' על הצרות והוא הנכון ואחרים אמרו על השמי' והארץ ואין טעם לפירוש זה והעד הפסוק הבא אחריו: כי. עדי עד. שנים ארוכי' כי הנה אחריו ימות והנה בורא את ירושלם יוכיח כי אין הבריא' להוצי' יש מאין כאם את כל המפרשי' רק הוא מגזרת חדש': וגלתי. קול בכי. על חלל או מת בלא עתו כי הפסוק הבא אחריו לעד: לא. הנה תורה זאת הפרשה כי השבים אל ציון בימות המשיח יחיו שני' רבות והנה הזקן ימלא את ימיו שהוא בתולדת לחיות כמו הקדמונים כאדם ועד נח וכן עול ימים שהוא העול והמת מת והוא בן מאה שנה ואם מת יקולל כי אם חיה פחו' מאה השני' אז יאמרו עליו עדיין לא שלמה דעתו ואחר שמת והוא נער והחוטא אם יהיה בן מאה הכתו' לעד כי סוף העולם ישוב כראשיתו: ובנו. הטע' שיהיה לבטח כי אין אויב והפסו' הבא אחריו לעד או טעמו שיבנו ב' וישבו בו שני רבות ולא כמיתי מלחמ' ולא. כימי העץ. שיעמוד שני' רבות כמו החרוב גם אחרי'. וטעם ומעש' ידיה' יבלו בחירי כי יש מעשי' שיעשה האד' ויזקין והם יראו חדשי' כבניין והמכות והם בחירי הם פועלי': לא. הטעם לא ימותו בניהם כי השם ברך אותם וברך בניהם להיותם אתם: והיה טרם יקראו. לפירעתי כי טרם כמו עוד ואם בא בתוס' בית כמו קוד' והטעם כל אשר ימצאו ממני אתן להם: זאב. הטע' השלום ולפי דעת רבים שהשם יסיר תולדת הזאב והעד כבקר יאכל תבן. וטעם נחש עפר לחמו כתולדתו ולא דבר אחר והטעם שלא יזיק כל זה הנבואה עתידות באו' לגדה כי כתו' כן בכל הר קדשי:

ומשבר ג' קמצי' בליש' וסימ' ולא נתלו על שבר. ומשבר רוח תילילו. ושברה כשבר נבל: מעיני ד' וסימ' ותדד שנתי מעיני. כי נשכחו הצרות. נוחם יסתר מעיני. ויסתר עמל מעיני: באחד ד' בקריא' וסימ' זאב

וְאַתֶּם עֹזְבֵי יְהוָה הַשְּׁכֵחִים אֶת־הַר קָדְשִׁי הַעֹרְכִים לַגַּד שֻׁלְחָן וְהַמְמַלְאִים לַמְנִי מִמְסָךְ׃ וּמָנִיתִי אֶתְכֶם לַחֶרֶב וְכֻלְּכֶם לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ יַעַן קָרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם דִּבַּרְתִּי וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בְּחַרְתֶּם׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה עֲבָדַי יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם תִּצְמָאוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׂמָחוּ וְאַתֶּם תֵּבֹשׁוּ׃ הִנֵּה עֲבָדַי יָרֹנּוּ מִטּוּב לֵב וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב וּמִשֵּׁבֶר רוּחַ תְּיֵלִילוּ׃ וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי וֶהֱמִיתְךָ אֲדֹנָי יְהוִה וְלַעֲבָדָיו יִקְרָא שֵׁם אַחֵר׃ אֲשֶׁר הַמִּתְבָּרֵךְ בָּאָרֶץ יִתְבָּרֵךְ בֵּאלֹהֵי אָמֵן וְהַנִּשְׁבָּע בָּאָרֶץ יִשָּׁבַע בֵּאלֹהֵי אָמֵן כִּי נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת וְכִי נִסְתְּרוּ מֵעֵינָי׃ כִּי־הִנְנִי בוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וָאָרֶץ חֲדָשָׁה וְלֹא תִזָּכַרְנָה הָרִאשֹׁנוֹת וְלֹא תַעֲלֶינָה עַל־לֵב׃ כִּי־אִם־שִׂישׂוּ וְגִילוּ עֲדֵי־עַד אֲשֶׁר אֲנִי בוֹרֵא כִּי הִנְנִי בוֹרֵא אֶת־יְרוּשָׁלַםִ גִּילָה וְעַמָּהּ מָשׂוֹשׂ׃ וְגַלְתִּי בִירוּשָׁלַםִ וְשַׂשְׂתִּי בְעַמִּי וְלֹא־יִשָּׁמַע בָּהּ עוֹד קוֹל בְּכִי וְקוֹל זְעָקָה׃ לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד עוּל יָמִים וְזָקֵן אֲשֶׁר לֹא־יְמַלֵּא אֶת־יָמָיו כִּי הַנַּעַר בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יָמוּת וְהַחוֹטֶא בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יְקֻלָּל׃ וּבָנוּ בָתִּים וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פִּרְיָם׃ לֹא יִבְנוּ וְאַחֵר יֵשֵׁב לֹא יִטְּעוּ וְאַחֵר יֹאכֵל כִּי־כִימֵי הָעֵץ יְמֵי עַמִּי וּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם יְבַלּוּ בְחִירָי׃ לֹא יִיגְעוּ לָרִיק וְלֹא יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָה הֵמָּה וְצֶאֱצָאֵיהֶם אִתָּם׃ וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע׃ זְאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ כְאֶחָד וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי אָמַר יְהוָה׃

ואתון בית ישראל שבקתון פולחנא דיי אתנשיתון ית פולחן טורא דקודשי דמסדרין לטעוון פתורין וממזגין לדחלתהון אגנין: ואמסר יתהון לחרבא וכלכון לקטלא תתמסרון חלף דשלחית נביי ולא תבתון איתנביאו ולא קבילתון ועבדתון דביש קדמי ובדלא צבינא איתרעיתון: בכן כדנן אמר יי אלהים הא עבדי צדיקיא יכלון ואתון רשיעיא תכפנון הא עבדי צדיקיא ישתון ואתון רשיעיא תיצחון הא עבדי צדיקיא יחדון ואתון רשיעיא תבהתון: הא עבדי צדיקיא ישבחון מטוב לב ואתון תצוחון מכאב לב ומתבר רוח תיללון: ותשבקון שומכון לקיימא לבחירי וימתכון יי אלהים מותא תנינא ולעבדוהי צדיקיא יקרי שמא אוחרנא: דמברך בארעא יברך באלהא קיימא ודימקיים בארעא יקיים באלהא קיימא ארי יתנשיין עקתא קדמיתא וארי מסתרן מן קדמי: ארי הא אנא ברא שמיא חדתין וארעא חדתא ולא ידכרון קדמיתא ולא יתסקון על לב: אילהן יחדון ויבועון בעלם עלמיא דאנא ברי ארי הא אנא ברי ית ירושלם ביעא ועמה חדי: ואבוע בירושלם ויחדון בה עמי ולא ישתמע בה עוד קל דבבן וקל דמצוחין: ולא יהי מתמן עוד יניק יומי וסבא דלא ישלם ית יומוהי ארי דחייב עולם בר מאה שנין יהי מאית ודחטי בר מאה שנין יתרחק: ויבנון בתין ויתבון ויצבון כרמין ויכלון אבהון: לא יבנון ואחרנין יתבון לא יצבון ואחרנין יכלון ארי כיומי אילן חייא יומי עמי ועובד ידיהון יבלון בחירי: לא יחלון לריקן ולא ירבון למותא ארי זרעא דברכיה יי אינון ובני בניהון עמהון: ויהי עד לא יצלון קדמי ואנא אקביל צלותהון עד לא יבעון מן קדמי אעביד בעותהון: דיבא ואימרא ידעון כחדא ואריא כתורא ייכול תבנא וחיויא עפרא מזוניה לא יבאשון ולא יחבלון בכל טורא דקודשי אמר יי:

רשי

עוזבי ה'. רשעי ישראל שהחזיקו בע"ז ומתו ברשעם: העורכים לגד. שם ע"ז העשויה על שם המזל ובלשון משנה יש גד גדי וסינוק לא: למני. למנין חשבון הכומרים אתם ממלאין אגנות מזג יין: ממסך. יין מזוג במים כמשפטו כמו לחקור ממסך מסכה יינה ויש פותרים למני לע"ז שמניתם עליכם אבל ומניתי אתכם שלא כיקוד ומניתי דגם יורה שהוא לשון מניין: עבדי. הצדיקים: ואתם. הפושעים בי: שמכם לשבועה. לוקח משמכם קללה ושבועה לדורות אם לא יקריבי כאם' אירע לפלוני: והמיתך. מיתת עולם: ולעבדיו יקרא שם אחר. שם טוב וזכר לברכ': אשר המתברך בארץ. כי תהיה יראתי על כלם ומלאה הארץ דעה והמתהלל ומשתבח בארץ יתברך באלהי אמן יתהלל שהוא עבד לאלהי אמן אלהי האמת שאימן ושמר הבטחתו זאת: כי נשכחו הצרו'. לכך יקראוני אלהי אמן: שמים חדשים יתחדשו השרי' שלמעלה ויהיו שרי ישראל שרים עליונים ושרי האומו' תחתונים וכן בארץ ויש אות' שמים חדשים ממש וכן עיקר כי מקרא מוכיח כי כאשר השמים החדשים וגו': עול ימים. נער כמו עולל עול ימים קטן בשנים: בן מאה שנה ימות. יהא בן עונשין להתחייב מיתה בעבירה שיש בה מיתה כן מפרש בבראשית רבה: יקולל. בעבירה שהיא צריכה נדוי: כימי העץ. תירגם יונתן עץ החיים: יאכל תבן. ולא יטרוף להמית בבהמה: ונחש הרי עפר לחמו ומכוי לו תדיר ומדרש אגדה ואריה כבקר יאכל תבן לפי שמכינו שעשו נופל ביד בני יוסף שנאמר בית עשו לקש ובית יוסף להבה וגו' אבל ביד בני שאר השבטי' שנמשלו לחיות לא מכינו לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותם השבטים שנמשלו כאריה כגון יהודה ודן כיוסף שנמשל כשור יאכלו את עשו שנמשל כתבן: השמים

מסרה

וטלה ירעו כאחד. כל הקהל באחד. וחברו כל הקהל. כי הטהרו הבהני'. ויעמד ישוע ובניו. בבקר זרע את זרעך ולערב. ויהי כאחד למחצרים. וסימ' דובא וכל קהלנא אדכון קמון טכתא בחצצרתהון:

גם אני ו' ר"פ וסי' נמסר בספר שפטים סוף סימ' ב': ובאשר ד' בקריאה וסי' ומניתי אתכם לחרב. גם אני אבחר בתעלוליהם. ואפרוחיו יעלעו דם. ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך: בחרו ג' בקריאה וסימ' ויקחו להם נשים מכל אשר. ובאשר לא חפצתי בחרו. תחת כי שנאו דעת. אנך: חלה ג' מל עיל וסימ' פצחי רנה

סו כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם יהוה ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: שוחט השור מכה איש זובח השה עורף כלב מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבנה מברך און גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרו:

שמעו דבר יהוה החרדים אל דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך:

שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה:

כי כה אמר יהוה הנני נטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם

כדנן אמר יי' שמיא כורסי יקרי וארעא כיבש קדמי אידין ביתא דתבנון קדמי ואידין אתר בית אשריות שכינתי: וית כל אילין גבורתי עבד' והלא הואה כל אילין אמ' יי' ובדין רעוא קדמי לאסתכלא ביה ביד ענותן ומכיך רוח ומשתוי לקבל פתגמי: נכיס תורא כקטיל גבר דבח אימר כנקיף כלב מסקי קורבן דם חזירא קורבן מתנתהון מתנת אונס אף אינון איתרעיאו באורחתהון ובשיקוציהו' נפשהון איתרעיאת: אף אנא איצבי בתברהון ומסה דיצפן לא ישתיזבון חלף דשלחית נביי ולא תבו איתנביאו ולא קבילו ועבדו דביש קדמי ובדלא צבינא איתרעיאו: קבילו פתגמ' דיי' צדיקיא דמשתוון לקביל פתגמי רעותיה אמרין אחיכון סנאיכון מרחקיכון בדיל שמי יסגי יקרא דיי' ונחזי בחדותכון ואינון יבהתון: קל איתרגושא מקרת' דירושלם קלא מהיכלא קל מימרא דיי' דמשלים גימלא לבעלי דבבוהי: עד לא מיתי עקא לה תתפרק עד לא ייתי לה זיע כחבלין על ילידה יתגלי מלכה: מן שמע כדרא ומן חזא כאילין האיפשר דתתעבד ארעא ביומא חד אם יתברי עמא זמן חדא ארי עתידא דתתנחם ציון ותתמלי מעם שבי גלותהא: אנא אלהא ברית עלמ' מבראשית אמר יי' אנא ברית כל אינשא אנא בדרית יתהון לביני עממי' אף אנא עתיד לכנשא גלותיך אמר אלהיך: חדו בירושלם ובועו בה כל רחמהא רוצו עמה דין כל דהוו מתאבלין עלה: בדיל דתתפנקון ותשבעון מביזת תנחומהא בדיל דתשתון ותתרוון מחמר יקרה: ארי כדנן אמר יי' הא אנא מיתי לה כשפע נהר פרת שלם וכנחל מגבר יקר עממיא ותתפנקון

וצהלי לא חלה. כי חלה גם ילדה ציון. כי חלה לטוב יושבת מרות דמינה: משוש ד' בקריאה וסי' כי על בן כתי משוש. גילה ועצה משוש. שישו אתה משוש כל המתאבלים. הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי:

כה. שב הנביא להוכיח הרשעים: השמים כסאי. ידענו כי כבוד השם מלא השמים והארץ והטעם כי אין השמים תכלה הגזרות על כל העולם כולו כאשר תכלה מלפני המלך בשבתו על כסאו: הדום רגלי. כי הוא ברשותי ושלי ואחר שהכל שלי אי זה בית ואי זה מקום כפול בטעם: ואת. והנה טעם אחר כי הוא ברשותי ושלי כי זה הכסא וההדום אני עשיתים: ויהיו כל אלה. דבק עם ידי עשתה: ואל זה אביט. הטעם אף על פי שהשמים כסאי אביט אל עני ונכה רוח וטעם אביט אשים עיני עליו הפך אעלי' עיני מכם: שוחט. הטעם כי אביט אל חרד אל דברי לא אל המקריבים עולה ומעשיהם רעים והנה שוחט השור כאילו יכה איש הטעם דם יחשב כי אין העולה קרבה כהוגן או יהיה מכה איש לא מכת נפש רק מכת פצע וחבורה: זובח השה. לפני כאילו הורג כלב והנה עורף שהוא מלרע פועל וטעם לכרות העורף וכן וערפו שם וכאשר הוא שם הוא מלעיל הנו שם: מעלה מנחה. כאילו העלה דם חזיר: מזכיר לבונה. מגזרת אזכרה כאילו מברך און. וטע' גם המה תחסר מלת אבותיהם וכן הוא כי אבותיכם גם המה: גם אני. בתעלוליהם מגזרת עלילות דברים והטעם בעלילו' שיבא עליהם או מגזרת ויתעללו בה להתעולל: ומגורתם. יראת' כמו ויגר מואב: שנאיכם מנדיכם. מרחיקים אתכם ומתנכ' ינדוהו ויש אומרים שאתם חשובי' מנדי' בעיניהם וטעם אחיכם שהוא יותר קשה: יכבד יי'. אמר רבי משה הכהן כי הוא מלשון כבדות והטעם כי הוא כבד עליו לזכרו ולשמר חוקיו ואיננו כי לא ימצא מלשון כבוד כי אם מבנין נפעל כמו נכב' והנה שנה יכבדו בניו ואשר יצעדו והנה על פירושו הטעם ידוע ואחז' מלת זמן כאילו אמר עוד אביא זמן שנראה במחתכ' והם יבושו דברי המנדים וכן פירוש הפסוק אמרו אחיכם למען שמי יכבד השם מי יתן ויכבד השם מגזרת כבוד ונראה בשמחתכם ונבוש אכתנו וזה הוא הטעם והם יבושו והטעם שיאמרו שהשם לא יוכל להראות כבודו והנה יהיה זה הכתוב דבק עם הבא אחריו והמפרשים אמרו שאיכנו לשון המנדי' ואמרו כי הוא דבר השם כדרך נעשה אדם ואחיכם אמרו השם והנביא: קול שאון מעיר. ציון: קול מהיכל. השם הוא בית השם או השמים כי יקראו היכל הקודש וטעם קול שישמע בכל העולם נקמת השם בהם: לאויביו. הם המנדים: בטרם תחיל. מגזרת חיל כיולדה הטעם שיבואו בני ציון בלא טורח כיולדה שילדה בנים בלי טורח: והמליטה. כטעם ילדה וכמוהו שמה קננה קפוז ותמלט ואם הם שנים בנינים והטעם שיבואו בני ציון בלי טורח מארבע רוחות פתאום כאילו ציון חלה וילדה בנים ביום אחד והוא דבר פלא: האני אשביר. מגזרת משבר בנים הטעם שים לי כח לצאות. בלא כאילו אני אניע היולדה על המשבר ולא אוכל להוליד או אני שהייתי מוליד כל העולם ועצרתי: שמחו. כל המתאבלים. בגלותה: למען. משוד. כמו ושוד מלכים תינקי והנה הטעם שובע שמחות כי התנחומים הפך האבלות: תמוצו. כמו מיץ חלב ואם הם שנים שרשים: מזיז כבודה. אמר רבי יונתן בן עוזיאל מחמר אמר רבי משה הכהן כמו וזיז שדי והוא מטעם רחוק והנכון שאין רע לו: כי. כנהר. אטה אל ציון שלום וכנחל שוטף: חיל גוים. כמו עשה לי את החיל הזה: על

השמים כסאי. ואיני צריך לבית המקדש שלכם: אי זה בית. אשר הוא כדי לשכינתי: את כל אלה. השמי' והארץ ידי עשת' ואת אשר צימצמתי שכינתי בתוככם בהיותכם כשומעין לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ שהרי שוחט השור הכאה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב: והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר והמזכי' לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרת' והית' ללחם לאזכרה: מברך און. מברך אותי בתשורת אונס מברך און מתשיר אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשור' שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אתי ברכה וכאו"ש: גם המה בחרו בדרכיהם. הם חפיצ' בדרכי' הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליהם ואם תאמ' מהו גם כן דרך לשון עברית לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה גם לי גם לך גם אהבה גם שנאה לשון לא ימותו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר: בתעלוליה'. להתעולל בם לשון כי התעללת בי: ומגורותם. מה שהם יראים: יען קראתי. שמעו שמוע ושובו אלי: ואין עונה. לאמר שמעתי: החרדים אל דברו. הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם. פושעי ישראל הנזכרים למעלה: שונאיכם מנדיכם. האומרים קרב אליך אל תגש בי. ד"א אמרו אחיכם בני עמו מנדיהם אשר אמרו לכם סורו טמא: למען שמי יכבד יי'. בגדולתנו הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו. הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי קול שאון שלהם בא לפני הקב"ה תמיד שטעו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול יי' משלם גמול לאויביו: בטרם תחיל. ציון חיל היולדת ילדה את את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל החומות יביאום לתוכ': והמליטה זכר. כל יציאת דבר בלע"ז קרוי המלטה והמליטה איסקמוציר בלע"ז: היוחל ארץ ביום אחד. היבא חיל ליולד' לילד מלא ארץ בני' ביום אחד: האני אשביר ולא אוליד. האני אביא את אשתי על המשבר ולא אפתח רחמ' להוצי' עוברה כלות' מאחר שהתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שמא עצרתי בתמיה: תמצו. לשון מריס: תמוצו. סוצי"ר בלע"ז: מזיז כבודה. מכבוד גדול הזז וממשמש לבא לה: זיז. איסמו"בימנט בלע"ז: וכנחל שוטף. אני נוטה אליה כבוד גוים: על

עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַ͏ִם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַ͏ִם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃ והיה מדי חדש׃

עַל גִּיסְסִין תִּתְנַטְּלוּן וְעַל רְכוּבִין תִּתְרַבּוּן׃ כִּגְבַר דְּאִימֵּיהּ מְנַחֲמָא לֵיהּ כֵּן מֵימְרִי יְנַחֵם יַתְכוֹן וּבִירוּשְׁלֵם תִּתְנַחֲמוּן׃ וְתֶחֱזוּן וְיֶחְדֵּי לִבְּכוֹן וְגוּוִיַּתְכוֹן כְּדִיתְאִין יְזַהְרוּן וְתִתְגְּלֵי גְּבוּרַת דַּיְיָ לְאוֹטָבָא לְעַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא וְיֵיתֵי לְוָט לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ אֲרֵי הָא יְיָ בְּאִישָׁתָא מִתְגְּלֵי וּבְעַלְעוֹלִין רְתִיכוֹהִי לַאֲתָבָא בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ וּמְזוֹפִיתֵיהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אִישָׁתָא׃ אֲרֵי בְאִישָׁתָא עָתִיד יְיָ לְמֵידַן וּבְחַרְבֵּיהּ יַת כָּל בִּיסְרָא וְסַגִּיאִין קְטִילַיָּא קֳדָם יְיָ׃ דְּמִזְדַּמְּנִין וּמִדַּכַּן לְגִינַיָּא טַעֲוָתָא סִיעָא בָּתַר סִיעָא אָכְלֵי בְּשַׂר חֲזִירָא וְשִׁקְצָא וְעַכְבְּרָא כַּחֲדָא יְסוּפוּן אֲמַר יְיָ׃ וּקְדָמַי גְּלַן עוֹבָדֵיהוֹן וְעַשְׁתּוֹנֵיהוֹן עֲתִידְנָא לְכַנָּשָׁא יַת כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וְיֵיתוּן וְיֶחֱזוּן יַת יְקָרִי׃ וַאֲשַׁוֵּי בְהוֹן אָתָא וְאֶשְׁלַח מִנְּהוֹן מְשֵׁיזְבִין לְבֵינֵי עַמְמַיָּא לִמְדִינַת יַמָּא פּוּלָאֵי וְלוּדָאֵי דְּנָגְדִין וּמַחְדַּן בְּקַשְׁתָּא לִמְדִינַת תּוּבַל וְיָוָן נַגְוָתָא רַחִיקַיָּא דְּלָא שְׁמָעוּ יַת שֵׁמַע גְּבוּרְתִּי וְלָא חֲזוֹ יַת יְקָרִי וִיחַוּוּן יַת יְקָרִי בְּעַמְמַיָּא׃ וְיַיְתוּן יַת כָּל אֲחֵיכוֹן מִכָּל עַמְמַיָּא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ בְּסוּסְוָן וּבִרְתִיכִין וּבִרְחִילִין וּבְכוּדָנְוָן וּבְתוּשְׁבְּחָן עַל טוּרָא דְּקוּדְשִׁי לִירוּשְׁלֵם אֲמַר יְיָ כְּמָה דְּיַיְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת קוּרְבָּנְהוֹן בְּמָנָא דְכֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ׃ וְאַף מִנְּהוֹן אִיקָרֵיב לְמֶהֱוֵי כָהֲנִין וְלֵיוָאֵי אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי כְּמָה דִשְׁמַיָּא חַדְתִּין וְאַרְעָא חַדְתָּא דַּאֲנָא עָבֵיד קַיְמִין קֳדָמַי אֲמַר יְיָ כֵּן יִתְקַיְּמוּן זַרְעֲכוֹן וְשׁוּמְכוֹן׃ וִיהֵי בִּזְמַן רֵישׁ יְרַח בִּירַח וּבִזְמַן שַׁבָּא בְּשַׁבָּא יֵיתוּן כָּל בִּסְרָא לְמִסְגַּד קֳדָמַי אֲמַר יְיָ׃ וְיִפְּקוּן וְיֶחֱזוּן בְּפִגְרֵי גַבְרַיָּא חַיָּבַיָּא דִּמְרַדוּ בְּמֵימְרִי אֲרֵי נִשְׁמָתְהוֹן לָא יְמוּתוּן וְאִישַּׁתְהוֹן לָא תִטְפֵי וִיהוֹן מִתְדָּנִין רַשִׁיעַיָּא בְּגֵיהִנָּם עַד דְּיֵימְרוּן עֲלֵיהוֹן צַדִּיקַיָּא מִסַּת חֲזֵינָא׃

רש״י

על צד. על צדי אומניכם על גיססין: תשעשעו. תהיו משתעשעין כדרך שמשעשעין את התינוק אישבנ״יר בלע״ז: ונודעה יד יי׳. בעשותו נקמותיו נוראות ידעו עבדיו את כח גבורת ידו: באש יבא. באש יבא על הרשעים: להשיב. לבריו בחימה את אפו: כי באש. של גיהנם יי׳ נשפט עם בריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא נטוען טענותיו למצוא עונם ופשעם וכן ונשפטתי אתו הנני נשפט אותך לשון וויכוח הוא דריש״ניר בלע״ז ופשוטו כי באש יי׳ ובחרבו נשפט כל בשר וכן ר׳ רבים משורשים במקראות: המתקדשים. המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד ע״ז פלונית: אל הגנות. שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין ע״ז: אחר אחת. כמה שתירגם יונתן סיעה בתר סיעה מתקדשי׳ ומטהרים לעבוד סיעה אחר שגמרה חבירתה את עבודתה: בתוך. באמצע הגינה כן היה דרכם להעמידה: ואנכי מעשיה׳ ומחשבותיהם באה וגו׳. ואנכי מה עלילותם מעשיה׳ ומחשבותיה׳ באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבין למען שמי יכבד יי׳ ויבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיף שניבא זכריה ואספתי את כל הגוים אלי ירושלם: וראו את כבודי. בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו: ושמתי בהם אות וגו׳ פליטי׳ יכלו מן המלחמה ואני אשאירם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אות מן מן האותות שנידונו חבירה׳ בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו נגפו הבאים על ירושלם: בצבים. הם עגלות מקושטות במחיצו׳ ואהל ודומה לו שש עגלו׳ צב: ובכרכרות. ושיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר טריפ״יר בלע״ז ומנחם פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ: כאשר יביאו. מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון: וגם מהם אקח לכהני׳ ללויים. מן הגוי׳ המביאי׳ אותם ומן המובאי׳ אקח כהני׳ ולוים שנטמעו׳ עתה בגוים מחמת אונסן ולפני גלויים הכהנים והלוים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר יי׳ היכן אמר הנסתרו׳ ליי׳ אלהינו כך מפורש באגדת תלים: תולעתם. רימה האוכלת את בשרם: ואשם. בגיהנם: דראון. לשון בזיון ויונתן תירגם כמין שתי תיבות די ראייה עד דיימרון צדיקיא מיסת חזינא:

סליק ספר ישעיה

אבן עזרא

על צד תנשאו. בעת בואכם מהגלות: תשעשעו. כמו ושעשע יונק ובא העי״ן בקמץ חטף בעבור היותו סוף פסוק: כאיש. לאשה רחמנות על הבן: וראיתם. לבבכם. רמז לנשמה כי היא המרכבת הראשונה כי הם המוסדות: וזעם. פועל ולעולם הפ״א קמוץ והעי״ן פתוח אם היה מלעיל הנו שם וסגיהם פתוחים: כי. באש. לאחרית האף והטעם הגזירות ההוות פתע פתאום: וכסופה מרכבותיו. על דרך משל: להשיב בחמה. כאשר יש תשובת חרון או דבק עם שם הוא לשבח ושם בית לגנאי: כי. דרך משל שיבוא במשפט עמם או הוא כמו פועל כדרך נשבע: המתקדשים. שיתקדשו ללכת לע״ז: המטהרים. חסר תי״ו התפעל והוא מבלע בטי״ת: אל הגנות. כמו האשרו: אחר אחת. אשרה אחת וכתב אחר והנה הוא עץ כי כל אשרה עץ וטעם בתוך שהיו סובבים את האשרה מפה ומפה והנה הוא בתוך או בתוך הגן. ואוכלי בשר החזיר הטעם שהן יקדשו וגופם מלא טומאה: ואנכי. כטעם על יי׳ ועל משיחו: באה. תחסר מלת עת והטעם כאשר יחשבו שיוסדו עליה תבא עת לקבץ כל הגוי׳ סביב ירושלם: וראו את כבודי. שאעשה בהן דין עד שיראו כבודי לכל העולם וזה מלחמת גוג ומגוג: ושמתי. זה האות לנגאי בחסרון עי״ן והאות חרום שלא נראה כמוהו. וטעם פליטים שימותו רובם כאשר הוא מפורש בספר יחזקאל ובספר זכריה: והביאו. לא׳ לכבוד יי׳ שיפחדו: ברכב. ברזל: בצבים. הם העגלות שם עגלות צב: ובכרכרו׳. כמו שלחו כר והו׳ מין נכבד מהגמל והמלה כפולה: כאשר. היו מביאים ישראל את המנחה שלא תתגאל: וגם. אלה שיבואו אקח להיו׳ כהני׳ לפני ולוים: כי החדשים. פירשתיו: עומדים לפני. שלא יבלו כקדמוני׳ וטעם לפני בעבור כי השם עיקר כל עמידה: כן יעמד זרעכם ושמכם. שלא ימחה או שמכם שלא ימחה כמו זרעכם והטעם כפול וכמוהו כעת יאמר ליעקב ולישר׳: והיה מדי. קרוב הטעם כל עת שיהיה החדש וכמוהו: מדי עברו וחדש בחדשו כמו דבר יום ביומו והטעם כל יום ויום בעתו ומזה הכתוב למדו הקדמונים ז״ל שמשפט רשעים בגיהנם י״ב חדש וטעם מדי שבת בשבתו בפי׳ ז׳ שבתות: ויצאו. סביב ירושלם כי שם תופת ומזה הכתוב למדו כל החכמים שיהיה יום דין בירושלם ורבים אמרו כי ואשם לא תכבה רמז לנשמה בהפרדה מעל גויתה אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי השם תשאר אבל גלגל האש והקדמונים אמרו כי זה אחר תחיית המתים וראייתם שאמר דניאל כל הרשעים אחר שיקיצו שיהיו לדראון עונם והכל אמת אמרו ומלת לדראון כמו גרוף ויש אומרים שהם שתי מלות ופירשו ראון מגזרת הוי מוראה ובעלה ומלת לדראון עולם יכחישם:

סליק ספר ישעיה הנביא

נשפט ה׳ וקמצי׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא ריש סי׳ נ״ט: אל הגוים ה׳ וסימ׳ ושמתי בהם אות. ויבא אל הגוים. בהגלותי אותם. אל הגוים השוללים אתכם דזכריה. שפוך חמתך דתהלות: והביאו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא: בכלי י״ח בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל: לא תכבה ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר צו ולעיל בסיפרא דא סימן ל״ד: לכל בשר ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח:

סכום פסוקי׳ דספ׳ אלף ומאתים ותשעים וחמשה וסימ׳ ארצה וחציו כי אם שם אדיר ה׳ לנו:

אילין מלין דכתיב ו׳ו בסוף תיבותא וקרי י׳ וסימני׳ מצותו ועשה חסד דמשנה תורה · אזנו ויאמר שאול לרצים · כלבו ושם האיש נבל · שנאו ויאמר דוד ביום רתא · תקראו ואנכי אמרתי איך אשיתך · תשובו כ׳ כפסו׳ · אכלנו והמבונובוכד נצר ה׳ כפסו׳ ידו אדם בתחת כנפיהם · חתיתו כי נתתי את חתיתו · רבו אכתוב · אשתנו באדין נבוכד נאצר והתמלי׳ לשרושו וכל די לא להוא עבד דתא׳ ויעשו מתניה מתני ויעשו׳ ידו מבני נבו יעיאל · וענו ובקבקיה וענו ואחיהם ׃

כי אם בזאת יתהלל המתהלל

השכל וידע אותי כי אני ה׳

ואלו פיוהון חד מן כ״ב כתיבן י׳ בסוף תיבות וקרי׳ ו׳ וסי׳ דחדי ואחריו אלעזר בן דודי ׃ במי בי תנוח יד יי׳ בהר עתה סבבוני · ושובי שובו נא אל תהי עולה · יעדי ושאר דברי שלמה · וישבי ויבאו אל חלקיה

דברי

עשה חסד משפט וצדקה בארץ

כי באלה חפצתי נאם ה׳

עזור בא אל אדיר ועין לבי האיר בכתבי דברי ירמיהו הנביא ׃
היה עם פי ענוי בדבר לא יחטיא ויצדק מבטוי ויישר מחשבי ׃

סמוך אלי תמוך בידי לבבי היה עזרי בפירוש ירמיהו ׃
בחנתני בעזרתך הלא היא ובינתי באיכה הוא ומה הוא ׃

אמר דוד בן יוסף בן קמחי זה הספר מצאנוהו מסודר בסדרן של נביאי׳ אחר ספר ישעיהו וכן כתבתי פי׳ אחר פי׳ ספר ישעיהו ואע״פ שאינם מסודרין כן בדברי רז״ל שאמרו סדרן של נביאים יהושע שפטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה תריעשר ונתנו טעם כיון דמלכים סופיה חרבנא וירמיה כוליה חרבנא ויחזקאל סופיה נחמתא וישעיה כוליה נחמתא סמיך חרבנא לחרבנא ונחמתא לנחמתא אף על פי כן בכל הספרי׳ הטובים אשר ראינו שכתבו בספרד שמצאנו שנים סדרם לפי זמנם ישעיהו קודם לירמיהו כמו שקדם זמנו לזמנו וכן ירמיהו קודם ליחזקאל ובשנים עשר שהוא אחרי כן השוו עם סדר רז״ל אף על פי שים בהם נביאים קדמו לירמיהו ויחזקאל לפי שנבואתן קטנה לא כתבו כל ספר וספר לבד כדי שלא יאבד במעוטו כמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה אידי דזוטר מרכס וכתבו נבואתם בספר אחד עם נבואת חגי זכריה ומלאכי שהיו נביאים האחרונים ונבואתם גם כן קטנה ואני אכתוב בע״ה בפי׳ הספר הפסוקים שצריך לפרשם והמלין שצריך לדקדקן לא פסוק אחר פסוק בכל מקום כמו שעשיתי בפי׳ ישעיהו אלא כמו שעשיתי בפירוש ארבעת ספרים הראשונים ומצאנו שלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור ירמיהו וצפניהו וחולדה ואמרו רבותינו זכרם לברכה ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בתוך בתי כנסיות וחולדה אצל הנשים ועתה אתחיל בעזרת המלמד אדם דעת ׃

רשי

דברי ירמיהו · מן הכהני׳ · ליתי בר קלקלתא דיתקנן עובדוהי ירמיה בא מרחב הזונה ולוכח בר מתקנתא דמיקלקלן עובדוהי אלו ישראל שקלקלו מעשיהן שבאו מזרע כשר ׃ אמר היה דבר יי׳ אליו וגו׳ · אמר התחלת שכינה לשרות עליו באותו הזמן ׃ ויהי

דברי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן ׃ אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ ׃

פתגמי נְבוּאַת יִרְמְיָהוּ בַּר חִלְקִיָּה מִן רֵישֵׁי מַטְּרַת כָּהֲנַיָּא מִן אֲמַרְכָּלַיָּא דַּהֲווֹ בִּירוּשְׁלֵם גַּבְרָא דְקַבֵּיל ד אַחְסַנְתֵּיהּ בַּעֲנָתוֹת בְּאַרַע שִׁבְטָא בִּנְיָמִן ׃ דַּהֲוָת פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְלַת עַסְרֵי שְׁנִין לְמַמְלְכֵיהּ ׃

רדק

דברי ירמיהו בן חלקיהו · כתב א״א ז״ל כי חלקיהו זהו חלקיהו בן שפן הכהן שמצא ספר התורה בבית יי׳ בימי יאשיהו וירמיהו בנו כבא בימי יאשיהו ותחלת נבואתו היה׳ בשנת שלש עשרה למלכו ועדין לא שבו יאשיהו ויהודה מרעתם עד שמנה עשרה שנה למלכו ם שמצא ספר תורה ׃ מן הכהנים · תרגם יונתן מן רישי מטרת כהניא מן אמרכליא דהוו בירושלם גברא דקביל אחסנתיה בענתות ׃ בענתות · היא עיר מערי הכהנים כמו שכתוב בספר יהושע ומה שאמר דברי לפי שכולל בספר הזה כל דברי נבואות שנבא על ישראל ועל הגוים וכן דברי עצמו מה שקרה לו בנבואתו עם ישראל · ובדרש ג׳ נביאים על ידי שהיתה נבואתם דברי קנטורין לפיכך תלת נבואתן בעצמן ואלו הן דברי קהלת דברי עמוס דברי ירמיהו ר״ל בעצמן שדברו בדברי עצמן כמו שלמה שאמ׳ אני קהלת הייתי מלך וכל הענין שספר בעצמו וכן עמוס ספר בדברי עצמו קשר עליך עמוס וכל הענין כמו שכתו׳ וכן ירמיהו ספר בתחלת ספרו דברי עצמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכל הענין וכן בתוך ספרו מה שספר מן הרעו׳ שעשו לו ׃

ויהי בימי · דבר יי' שהיה אליו היה גם כן בימי יהויקים בן יאשיהו וכן בימי צדקיהו עד תום מלכותו שמלך י"א שנה ובשנת אחת עשר' נפל ביד מלך בבל ונגלת' ירושלם בחדש החמשי כמו שכתוב בסוף ספר מלכים : בטרם אצורך · כן כתיב בוי"ו וקרי הצ"די בקמץ חטף כמשפטו עם הכנוים ואין עמו וי"ו והענין אחד וענין בטרם אצרך כתב אחז"ל כאשר ברא היסודות הארבע ידעו בכח הטבע ואחר כך הוציאו לפעל וכן אמר ישעיהו מעת היותה שם אני בכח היסודות הייתי מזמן שהיית עת בעולם ועתה הוציאני מכח לפעל ושלחני ברוחו או פי' ידעתיך כמו ידעתי' בשם שאמר למשה ומורה עליו ובטרם תצא מרחם : הקדשתיך · מלשון קדושה · וידעתיך לשון גדולה ולפירוש הראשון יש לשאול והלא כל הנביאים והצדיקים וכן הרשעים בטרם הבראם ידעם והכירם אך יורה זה שאביו ואמו נזהרו בקדושה וטהרה בעת ההריון שיהיה הנביא מקודש והחכם הגדול ר' משה בר מימון ז"ל כתב כי זה ענין כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעיקר יצירתו שיהי' נכון לנבואה עם ההתלמדות ויש לדעתו ליש' למה לא אמ' זה הענין לנביא אחר אלא לירמיהו ונוכל לומ' לפי שידע הא"ל ית' שירמיהו יסרב בשליחו' הא' הודיעו כי הוא מוכן לנבואה מן הבטן כדי שיחזק לבו ללכת בשליחות הא"ל ואם תאמר והלא משה רבינו ע"ה היה מסרב בשליחות הא"ל ולא אמר לו כן · הנה הראה לו אות גדול לחזק את לבו והוא אות הסנה והאותות האחרים שנתן בו יכולת לעשותן לפני פרעה וגם נוכל לומר כי משה רבינו כבר ידע זה מעצמו כי חכם גדול היה וידע כי בעיקר יצירת האדם יש הכנה טבעית לנבוא' למי שהוא עתיד להתנבא ולא זה בלבד אלא כל חכמה וכל טבע שיש באדם שהוא גובר בו יש לו קצת הכנה בו בעיקר היצירה יגבר בה עם ההתלמדות ות"י הפסוק כן עד לא בריתך וגו' כבעמוד : ואומר אהה · לשון קריאה על הצער ועל הדאגה ומה שאמר לא ידעתי דבר ר"ל דברי תוכחה כי אני נער ואיך אוכיח עם אחד ואין תמה אם באה לו נבואה והוא נער כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחלת נבואתו כמו שכתוב ורוח הנבואה החכימה אותם אע"פ שהיו נערים ואפשר כי נער ר"ל משרת ואע"פי שהוא גדול בשנים יקרא נער כמו שכתוב ומשרתו יהושע בן נון נער והיה משרת נביא אחר שהיה בימיו או חכם ור"ל ביד גדול ממני ראוי לשלוח זה השליחות לא בידי כמו שאמר משה רבינו שלח נא ביד תשלח והמפרשים פירשו כי נער היה בשנים בהנבאו וכן שמואל וזכריהו בן עדוא ות"י ואמרית קביל בעותי וגו' כבעמוד : כי על כל אשר אשלחך · על במקום אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר אשלחך תלך כי בעבור שבאה לו הנבואה בתחלה ורצה הא"ל לשלחו לירושלם מקום המלוכה להוכיח את המלך ואת עמו והבטיחו שיחזק לבו ללכת למקו' שלא היה רגיל שם ויתקן דבריו בפיו שידע לדבר דברי תוכחות בלא מורא ולהצילך · בא בטרחא בסגול הלמ"ד לפי שיש לו תשמרה ופעמים יש לו משפט ההפסק לא הבטיחו שלא יגעו בו אלא יגעו בו ויכוהו ויצילהו מידם שלא ימיתוהו אף על פי שהיה ברצונם להמיתו כמו שכתוב וכשבאו להמיתו ואת ברוך אמר ויסתירם יי' : וישלח יי' את ידו · הוא המלאך הנראה אליו ודבר אליו בשם השם ונקרא בשמו ובמראה הנבואה שהושיט ידו אליו והגיע הדברים על פיו ונראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן אף על פי שאין הגעת הדבר אלא על האזן לא על הפה במראה הנבואה נר' לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן בו בפיו לדבר בחיתוך לשון בלא מורא וכן אמר בישעיהו ויגע על פי שהגיע הרצפה על פיו כי שניהם ויגע בפתח היו"ד מבנין הפעיל ות"י הפסוק דרך משל ושלח יי' ית פתגמי נבואתיה וגו' כבעמוד : ראה הפקדתיך · שמתיך פקיד וממונה עליהם לטוב ולרע כי כאשר תתנבא עליהם כן יבא עליהם וככל הלשונות הנתיצה וההריסה לפי שהרבה לדבר רע על ישראל ועל האומות והטוב היה מעט באומות כמו שאמר בבני עמון ואחר כך אשיב שבות בני עמון ואמר בעילם והיה באחרית הימים אשיב את שבות עילם ואמר לבנות ולנטוע כנגד לנתוש ולנתוץ ויונתן חלק הפסוק הרע לאומות והטוב לישראל שתרגם חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מלכוותא למעקר לתרעא ולאבד' ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקיימא : ויהי דבר יי' · זה היה במראה הראשונה כי בתחלה אמר לו שילך באשר ישלחהו ואחר כן באותה המראה עצמה הראה לו במראה הנבואה מקל שקד כאמרו מקל שקד אני רואה כראה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה הנבואה והכיר בו שהוא מעץ שקד לפיכך אמר לו הטבת לראות שאילו ראה אותו בעלים ובפרחים מה היתה הטבת הראייה כקל הוא להכיר זה הראה לו הא"ל מקל שקד להיות משל על הפורענות העתידה לבא על ישראל שתבא להם במהרה כמו שעץ השקד ממהר לפרוח יותר משאר העצים לפיכך נקרא שקד כי השקידה ענין המהירות והשתדלות · וכן אמר כי שקד אני על דברי לעשותו ואמר לשקוד על דלתותי יום יום ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמוחי להבאשא אנא חזי : ויהי

ויהי בימי ה' דסמיכי בקריא' וסימ' ויהי בימי אמרפל מלך שנער · ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דספרא · עד תם עשתי עשרה שנה · ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין דישעיה · ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ · ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש : ובטרם ג' בקריא' וסימ'

וַיְהִ֗י בִּימֵ֨י יְהוֹיָקִ֤ים בֶּן־יֹאשִׁיָּ֙הוּ֙ מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֔ה עַד־תֹּם֙ עַשְׁתֵּ֣י עֶשְׂרֵ֣ה שָׁנָ֔ה לְצִדְקִיָּ֥הוּ בֶן־יֹאשִׁיָּ֖הוּ מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֑ה עַד־גְּל֥וֹת יְרוּשָׁלַ֖͏ִם בַּחֹ֥דֶשׁ הַחֲמִישִֽׁי׃ וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ בְּטֶ֨רֶם אֶצָּרְךָ֤ בַבֶּ֙טֶן֙ יְדַעְתִּ֔יךָ וּבְטֶ֛רֶם תֵּצֵ֥א מֵרֶ֖חֶם הִקְדַּשְׁתִּ֑יךָ נָבִ֥יא לַגּוֹיִ֖ם נְתַתִּֽיךָ׃ וָאֹמַ֗ר אֲהָהּ֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה הִנֵּ֥ה לֹא־יָדַ֖עְתִּי דַּבֵּ֑ר כִּי־נַ֖עַר אָנֹֽכִי׃ וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֵלַ֔י אַל־תֹּאמַ֖ר נַ֣עַר אָנֹ֑כִי כִּ֠י עַל־כָּל־אֲשֶׁ֤ר אֶֽשְׁלָחֲךָ֙ תֵּלֵ֔ךְ וְאֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר אֲצַוְּךָ֖ תְּדַבֵּֽר׃ אַל־תִּירָ֖א מִפְּנֵיהֶ֑ם כִּֽי־אִתְּךָ֥ אֲנִ֛י לְהַצִּלֶ֖ךָ נְאֻם־יְהוָֽה׃ וַיִּשְׁלַ֤ח יְהוָה֙ אֶת־יָד֔וֹ וַיַּגַּ֖ע עַל־פִּ֑י וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֵלַ֔י הִנֵּ֛ה נָתַ֥תִּי דְבָרַ֖י בְּפִֽיךָ׃ רְאֵ֞ה הִפְקַדְתִּ֣יךָ ׀ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֗ה עַל־הַגּוֹיִם֙ וְעַל־הַמַּמְלָכ֔וֹת לִנְת֥וֹשׁ וְלִנְת֖וֹץ וּלְהַאֲבִ֣יד וְלַהֲר֑וֹס לִבְנ֖וֹת וְלִנְטֽוֹעַ׃ וַיְהִ֤י דְבַר־יְהוָה֙ אֵלַ֣י לֵאמֹ֔ר מָה־אַתָּ֥ה רֹאֶ֖ה יִרְמְיָ֑הוּ וָאֹמַ֕ר מַקֵּ֥ל שָׁקֵ֖ד אֲנִ֥י רֹאֶֽה׃

וַהֲוָה בְּיוֹמֵי יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַד דִשְׁלִימָא חֲדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין לְצִדְקִיָּה אֲחוּהִי בַּר יֹאשִׁיָּה מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַד דַאֲתָא נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְצָר עַל יְרוּשְׁלֵם תְּלָת שְׁנִין וְאַגְלֵי עַמָּא דְבֵית יְרוּשְׁלֵם בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה׃ וַהֲוָה פִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ עַד לָא בְרֵיתָךְ בִּמְעַיָא אַתְקֵינְתָּךְ וְעַד לָא אֲתֵיתָא לְעָלְמָא זַמֵּינְתָּךְ נְבִי מַשְׁקֵי כַס דִלְוָט לְעַמְמַיָא מַנִּיתָךְ׃ וַאֲמָרִית קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא לֵית אֲנָא יָדַע לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי רַבֵּי אֲנָא וּמִשֵׁירוּתִי עָקָא וְגָלוּ אֲנָא מִתְנַבֵּי עַל עַמָּא הָדֵין׃ וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תֵימַר רַבֵּי אֲנָא אֲרֵי כָל אֲתַר דְאֶשְׁלְחִינָךְ תְּהָךְ וְיָת כָּל דַאֲפַקְדִינָךְ תִּתְנַבֵּי׃ לָא תִדְחַל מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי בְּסַעֲדָךְ מֵימְרִי לְשֵׁיזָבוּתָךְ אֲמַר יְיָ׃ וּשְׁלַח יְיָ יָת פִּתְגָמֵי נְבוּאָתֵיהּ וְסַדַּר בְּפוּמִי וַאֲמַר יְיָ לִי הָא שַׁוֵּיתִי פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ׃ חֲזִי דְמַנִּיתָךְ יוֹמָא הָדֵין עַל עַמְמַיָא וְעַל מַלְכְוָתָא לְמֶעְקַר וּלְתָרָעָא וּלְאַבָּדָא וּלְפַגָּרָא וּלְמִבְנֵי וּלְקַיָמָא׃ וַהֲוָה פִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר מָה אַתְּ חָזֵי יִרְמְיָה וַאֲמָרִית מְלַךְ דִמְוחֵי לְאַבְאָשָׁא אֲנָא חָזֵי׃

ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו · ובטרם תצא מרחם הקדשתיך · ובטרם יתנגפו רגליכם : ויאמר יי' אלי ד' בטעמא בספר' וסימ' אל תאמר נער אנכי · צדקה נפשה משובה ישראל · קרא את כל הדברים · אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי · וסימ' טליא צדיקא קרא לשמואל · על הגוים ה' וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה · שפוך חמתך על הגוים דירמיה · אשר היה דבר יי' · מן הממלכות תהיה · וקצף גדול אני :

ויהי בימי יהויקים · ויהי נביא כל ימי יאשיהו הנותרים וימי יהויקים בנו וימי צדקיהו בנו עד תם עשתי עשרה שנה היא השנה עד גלות ירושלם בחדש החמשי : בטרם אצרך בבטן וגו' · מימי אדם הראשון הראהו הקב"ה לאדם דור ודור ונביאיו · אצרך לשון צורה : ידעתיך · קנויישטי בלע"ז כמו לא נודעתי להם : הקדשתיך · זמנתיך לכך : נביא לגוים · לישראל שהם נוהגים עצמם כגוים כך נדרש בסיפרי · נביא מקרבך וגו' יקים לך ולא לגוים הא מה אני מקיי' נביא לגוים נתתיך בנוהגים מנהגי גוים ועוד יש לפתור נביא לגוים כמו על הגוי' להשקות' כוס התרעלה להנבא עליהם פורענות כמה שנא' קח את כוס היין החימה הזאת מידי והשקיתה אותו את כל הגוים · ד"א בטרם תצא מרחם הקדשתיך עליך אמרתי למשה נביא אקים להם כמוך זה הוכיחם וזה הוכיחם זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנב' ארבעים שנה : אהה · לשון יילל קונפלייגט בלע"ז : כי נער אנכי · איני כדי להוכיח משה הוכיחן סמוך למיתתו כבר נחשב בעיניהם בכמה נסים שעש' להם הוציאם ממצרי' וקרע להם את הים הורי' את המן הגיז את השליו נתן להם את התורה העלה את הבאר אני בתחלת שליחותי אני בא להוכיח : על כל אשר אשלחך · אל האומות : ואת כל אשר אצוך · לישראל תדבר : וישלח ה' את ידו · כל שליחות שהוא אצל יד לשון הושטה לא כתרגו' ושלח יי' ית פיתגמי נבואתי : הפקדתיך · מניתיך על הגוים · לנתוש ולנתוץ את הריכפ"ציר בלע"ז ועל ישראל לבנות ולנטוע אם ישמעו כך ת"י יונת' : מקל שקד · אמנדל"יר בלע"ז : הטבת

ויאמר ד' בטע' בסיפ' וסי' טליא צדיקא קרא לשמואל

דברי ג' וסימ' נמסר בספר מלכים א' סימ' ו' לעיר ד' וסימ' לעיר בבצר ולעמוד ברזל · ויעמד שפטים בארץ · ישרים למשה מערכה · בנה חומה חיצונה · יוכלו י"א בקריא וסימ' ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני · ולא יוכלו בני ישראל לקום · אתחצם ולא יוכלו קום ויפלו · ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל · צפיו

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ כִּי הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃

ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה

ואמר יי לי יאות חזיתא ארי מוחי אנא על פתגמי למעבדיה׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי תניינות למימר מה את חזי ואמרית מלך דרתח כדוד אנא חזי ותקוס משרייתיה דמדבר ואתיין מאפי צפונא׃ ואמר יי לי מצפונא תשרי בישתא למיתי על כל יתבי ארעא׃ ארי הא אנא מכלי לכל זרעית מלכות ציפונא אמר יי וייתון וירמון גבר כורסיה לקבל תרעי ירושלם ועל כל שורהא סחור סחור ועל כל קירוי דבית יהודה׃ ואמליל פורענות דיני מנהון על כל בישתהון דשבקו פולחני ואסיקו בוסמין לטעוות עממיא ואשתעבדו לעובדי ידיהון׃ ואת תתקף חרצך ותקום ותתנבי להון ית כל דאנא מפקיד לך לא תתמנע מלאוכחותהון דלמא אתברינך קדמיהון׃ ואנא הא יהבתך יומא דין תקיף כקריה כריכא וכעמודא דברזל וכשור דנחש לאשקארא בס דלוות לכל יתבי ארעא למלכא דבית יהודה לרברבהא לכהנהא ולעמא דארעא׃ ויהון דיינין ומגיחין לקבלך למסתר ית פתגמי נבואתך ולא יכלין לך ארי בסעדך מימרי אמר יי לשיזבותך׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ איזיל ותתנבי קדם עמא די בירושלם למימר כדנן אמר יי דכירנא לכון טבוות יומי קדם רחמת אבהתכון דהימנו במימרי ואזלו בתר תרין שליחיי בתר משה ואהרן במדברא ארבעין שנין בלא זוודין בארעא דלא מזדרעא וקודשא אינון בית ישראל קדם יי על בזוזיהון כדימעא ארמות עללא דמן דאכיל מיניה חייב למפת וכשירו חצד עומר ארמותא דעד לא מקרבין מיניה כהניא בני אהרן קורבניא על מדבחא

עורים כלם · ונתתיך לעם הזה · על מי אדברה ואעידה · לכן כה אמר יי הנני מביא רעה · זנח עגלך שומרון · נעו עורים בחוצות · מים רבים לא יוכלו לכבות · ב' קדמאי חס׳

ולא אמרו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ולא אמרו איה יי׳ המעלה אותנו מארץ מצרים. ולא אמרו לעלות עליהם לצבא. ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי׳ אלהינו. ולא אמרו העברים ברכת יי׳ אליכם: הכהנים ג׳ ר״פ וסימ׳ הכהנים לא אמרו איה יי׳. הכהנים בני ידעיה. וחברו: ועמי י״א בקריא׳ וסימ׳ יי׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים.

כל אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם יהוה: שמעו דבר יהוה בית יעקב וכל משפחות בית ישראל: כה אמר יהוה מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו: ולא אמרו איה יהוה המעלה אתנו מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם: ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה ותבאו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה: הכהנים לא אמרו איה יהוה ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועלו הלכו: לכן עד אריב אתכם נאם יהוה ואת בני בניכם אריב: כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הן היתה כזאת: ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל: שמו שמים על זאת ושערו חרבו מאד נאם יהוה: כי שתים רעות עשה עמי אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם

מן דאכיל מיניה מתחייב אף כן כל בזוזיהון דבית ישראל יחובון בישתא תיתי עליהון אמר יי: קבילו פתגמא דיי בית יעקב וכל זרעית בית ישראל: כדנן אמר יי מה אשכחו אבהתכון במימרי שקר ארי אתרחקו מדחלתי וטעו בתר טעותא והוו ללמא: ולא אמרו נדחל מן קדם יי דאסיק יתנא מארעא דמצרים דדבר יתנא במדברא בארע מישר וחרוב בארע צדיא וטולימותא בארע דלא עדא בה אינש ולא אתותב אינשא תמן: ואעילית יתכון לארע דישראל דהות מנצבא ככרמלא למיכל איבה וטובה ועלתון וסאיבתון ית ארע בית שכינתי ואחסנתי שויתון לפולחן טעוותא: כהניא לא אמרו נדחל מן קדם יי ומלפי אוריתא לא אליפו למידע דחלתי ומלכיא מרדו במימרי ונביאי שקר מתנבן בשום טעוותא ובתר דלא יהנון להון אזלו: בכן אנא עתיד לאיתפרעא מנכון אמר יי ומן בני בניכון דאם יעבדון כעובדיכון אנא עתיד לאיתפרעא: ארי עיברו לנגוות כיתאי וחזו ולמדינת ערבאי שלחו ואסתכלו לחדא וחזו עממיא דגלן מכרך לכרך וממדינה למדינה נטלין ית טעוותהון ומובלין להון עימהון ובאתר דאינון שרן פרסין ית משכניהון ומקימין ית טעוותהון וסגדין להין אידא היא אומא ולישן דעבדת כותכון בית ישראל: הא עממיא לא שבקו פולחן טעוותא ואינון טעון דלית בהון צרוך ועמי שבקו פולחני די בדיליה אנא מייתי עליהון יקרא ואזלו בתר דלא יהנון להון: איתאבלו שמיא על כדין על ארעא דישראל דעתידא למיחרב ועל בית מקדשא דעתיד לאיצטדאה ועל דעובדין בישין עבדו עמי לחדא אמר יי: ארי תרתין בישן עבדו עמי פולחני שבקו די בדיליה אנא מייתי עליהון יקרא כמבוע דמיין דלא פסיק ושעו בתר טעוותא דאינון להון

איש ריב חויתי אני. ועמי שכחוני ימים אין מספר. ועמי המיר כבודו בלוא יועיל. ועמי אהבו כן ומה תעשו. ועמי לא ידעו את דרך יי׳. ועמי את טובי ישבעו. ועמי הלואים למשובתי. שמעוני אחי ועמי בד״ה. כי נמכרנו אני ועמי. תנתן לי נפשי:

רדק

אשמו. האלף במקום למד: כה אמר. מה מצאו אבותיכם: הדורות הראשונים שהכניסו לארץ שעבדו ע״ז: איה יי׳. לא נתנו על דעתם לאמר איך נעבוד אלהים אחרים ואיה יי׳ המעלה אותנו כלומר איה השלכנו אותו אחרי גוינו ולא פנינו אליו: ערבה ושוחה. כתרגומו מישר וחרוב: ולא ישב אדם שם. שמא תאמר כבר בימים ההם נתישבו המקומות ההם ואחר כך חרבו ושבו מדבר זה לא היה כי אין המקומו׳ ההם ראוים לישוב כי אינם מקום זרע ומה שדרשו רז״ל בזה ידוע ופי׳ אדם אדם הראשון ואמ׳ מאחר שלא עבר מהיכן ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה ושלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה: אל ארץ הכרמל. מה שסמך אותה אל הכרמל לפי שהארץ הנעבדת בשדו׳ ובכרמי׳ ואילנות טובים נקרא כרמל ולפי שארץ ישראל היתה כן כמו שכתוב עליה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו׳ קראה ארץ הכרמל ות״י לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא: לתועבה. תרגו׳ לפלחן טעותא שהם תועבת יי׳ ומה שאמ׳ ארצי נחלתי רוצה לו׳ הארץ הראויה לי לשרות בה שכינתי כי הי׳ נבחר׳ מכל הארצו׳ לטעם ידוע אצל המשכילים: הכהנים. איה יי׳. פירשנוהו והכהנים שהם לפני יי׳ כל היום ומקריבים קרבנות לפניו היה להם לומ׳ לעם השבים לבעל איה יי׳ שתעבדו לזולתו: ותופשי התור׳. הם החכמים לומדי התורה לא ידעוני שלא למדו התורה לשמה לקיים מה שכתו׳ בה אלא לומדים בפה ולא בלב זהו לא ידעוני כי המחשבה הטובה והמעשים הטובים הוא דעתה לא הלמוד לבד ות״י ומלפי אוריתא לא אליפו למדע דחלתי: והרועים. הם המלכים שהם רועי העם כמו שהרועי׳ רועי הצאן ות״י ומלכיא מרדו במימרי: והנביאים. הם נביאי השקר: לכן עוד אריב אתכם. אדבר אתכם עוד דברי ריב ותוכחה ואמ׳ עוד כי הקדים בדברי תוכחה באמרו מה מצאו אבותיכם ואמר כמו שאמרתי על אבותיכם כן אני צריך לומר לכם כי גם אתם רעים כמותם וכן אהיה צריך להריב עם בני בניכ׳ כי גם הם ירשעו כמכם וזה על הדרך שאמר משה רבי׳ כי ידעתי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך ודברי תוכח׳ אלה האחרוני׳ כי עברו איי כתיים וראו וכל הענין ות״י בכן אנא עתיד לאתפרעא מנכו׳ אמר יי׳ ומן בני בניכון אם יעבדון כעובדיכון אנא עתיד לאתפרעא: כי עברו איי כתיים. מלא בשתי יודי״ן פירשו רז״ל כי לפיכך זכר אלו האמות כי הקדרים עובדים לאש והכתים עובדים למים ואף על פי שיודעים עובדי האש כי המים מכבים האש אף על פי כן אינם ממירים אלהותם ות״י כן ארי עיברו לנגוות כתאי וחזו למדינת ערבאי כבתמור והאריך הוא על זה הפסוק: הן היתה כזאת. בדרך שאלה לא שיהיה הן בדרך אם כמו שכתב רבינו יונה אבל הן כמשמעו לקיים הדבר בחבריו ויבא ענין השאלה בלא ה״א השאלה ובלא אם כמו אתה זה בני עשו והדומה לו: ההימיר. כן כתוב ביו״ד בין הה״א והמ״ם וכתב כן להביא במלה שני ענינים ענין ההא לפה כמו ואם המר ימיר מנחי העי״ן והענין השני מן ובכבודם תתימרו מנחי הפ״א והוא הענין גדולה ר״ל אם החליף גוי אלהיו ואם הגדיל אלוה גוי אחר ואף על פי שהמה לא אלהים לא זה ולא זה כל אחד דבוק בשלו: שמו. כלומר ראוי העולם שיהיה חרב על זאת הרעה שומי ענין שממה: שערו. ענין סערה: חרבו. ענין חרבן והחי״ת נקראת בקמץ חטף והוא כווי מן הקל והמסורת עליו לית חטף וכתב רבי יונה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו חרבו כמו חרבו פני האדמה והיו מפרשין אותו ג״כ כווי אבל מן הדגש כמו פרקו נזמי הזהב והשיב הוא עליהם מפני המסרה ועוד המסרה על חרבו פני האדמה שנים ובפסוק ות״י הפסוק כן אתאבלו שמיא על כדין על ארעא דישראל דעתידה למחרב כבתמור: כי שתים. המשיל הטוב המשפיע לישראל בעודם מחזיקים בתורתו למקור מים חיים שנובע מים בלא הפסק כן הייתי להם אני ועזבוני לעבוד אלוהות שהם כמו בארות נשברים:

רשי

ולא אמרו איה יי׳. כי נלך אחרי אלהים אחרים: ערבה. פלנורא בלע״ז: ושוחה. כטויית אינכלוסא בלע״ז: ציה. דיסיגנטא בלע״ז: צלמות. לשון חשך הוא: אל ארץ הכרמל. לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא: כטועה. כיער: תופשי התורה. סנהדרין: והרועים. המלכים: נבאו בבעל. בשם הבעל: עוד אריב. [illegible] אביא עליכם רעה אתווכח עמכ׳ עוד על ידי נביאי אף על פי שרבתי עמכם כבר ימים רבים: איי כתיים. לאיי כתיים: איי. איסלא בלע״ז: וקדר שלחו. ולקדר שלחו לראות מנהגם: והתבוננו מאד. ושימו לב להסתכל בדבר יפה: הן. כמו אם: אם המיר גוי מהם את אלהיו ואף על פי שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בו היה נכבד. וכתיים וקדריים יושבי אהלים ורועי מקנה ונוסעים והולכים ומטלטלין ממערב למזרח וממזרח למדבר ונושאים את אלהיהם עמהם למקום שחונים שם ואני נשאתי אתכם עד אשר קבעתי אתכם והנחתם אותי. כך תירגם יונתן ורבותי׳ אמרו כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואף על פי שיודעים שהמי׳ מכבין את האש לא הניחו את אלהיהם: בלא יועיל. בע״ז שאין בה תועלת: שמו שמים. לשון תמהון שמו השתוממו והו׳ לשון ציווי כמו אם כה יאמרו אלינו דומו: ושערו. לשון שער: חרבו מאד. כאילו אתם נחרבים על בית המקדש שעתיד ליחרב: שתים רעות. אם המירו יראתם בכיוצ׳ בה יש כאן רעה ועכשיו שאותי עזבו שאני מקור מים חיים ללכת אחרי ע״ז שהיא כבורות של מי׳ מכונסין ונסברין ונסדקין ומימיהם נבלעים בסדקיהם: אמר

[illegible]

אשר לא יכילו. טינדר"ונט בלע"ז את מימיהם שהמים מטפטפין את שפתם וכתליה׳ והם נופלין: לחצוב. לחפור: יליד בית. בן האמה: ישאגו. שואגים לשון הווה: כפירים. מלכים: נצתה. נשרפה: גם בני נוף ותחפנחס: הם מצריים שאתם בוטחי׳ עליהם לעזרה: ירעוך קדקד. ירצצו גלגלתכם ירעוך לשון רציצה כדמתרגמינן ורצוץ ורעוע: הלא זאת תעשה לך. הלא את הרעה ואת הפורענות הזאת תגרום לך ה האשמה והעון אשר עזבת את י״י אלהיך: בעת מוליכך בדרך. שהיה מלמד אותך דרך הטובה והישרה: מה לך לדרך מצרים. למה תעזבי אותי ותבטחי על מצרים: לשתות מי שיחור. שטבעו זכוריכ׳ בנילוס: שיחור הו׳ נילוס כמה שנא׳ מן השיחור אשר על פני מצרים בספר יהושע: ומה לך. למרוד בי למען תגלי לדרך אשור למעבר נהר פרת: תיסרך רעתך. סוף שרעתך תביא עליך יסורין: ומשובותיך. לשון בנים שובבי׳: תוכיחך: לשון מוסר. ולא פחדתי. פחד שלי לא היה בלבך לירא אותי: שברתי עלך. העול של פדן נופל בו לשון ם שבירה והמוסרו׳ שהן של שור נופל בהן לשון נתיקה: מוסרותיך. הם רצועות שקושרין בהם העול: ותאמרי לא אעבור. על דבריך: כי על כל גבעה. אף אתה לא שמרת א הבטחתך ועל כל גבעה את צועה לשון משכב ומצעכי משמש לשון אלא: נטעתיך שורק. שורק הוא׳

ישב ה׳ חס׳ בסיפ׳ וסימ׳ עריו נצתה מבלי יושב. כתבו את האיש הזה ערירי. ולא יכרת לדוד איש. ואת ערי יהודה אתן שממה. ואני הנני ישב במצפה: לדרך ג׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ ועתה מה לך לדרך מצרים ב׳ בפסו׳. וישם לדרך פעמיו: י״י אלהיך ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ כי לי איים יקוו ואניות תרשיש. הלא זאת תעשה לך עזבך את י״י אלהיך. תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך. ותרא איבתי ותכסה בושה. י״י אלהיך בקרבך גבור. אך דעי עונך כי בי״י אלהיך פשעת. וכל סופי פסוקי׳ דכות׳ כמ״א ונטעתי׳ על אדמתם ולא ינתשו:

בארות בארת נשברים אשר לא־יכלו המים: העבד ישראל אם־יליד בית הוא מדוע היה לבז: עליו ישאגו כפרים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה עריו נצתה מבלי ישב: גם־בני־נף ותחפנס ירעוך קדקד: הלוא־זאת תעשה־לך עזבך את־יהוה אלהיך בעת מוליכך בדרך: ועתה מה־לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה־לך לדרך אשור לשתות מי נהר: תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי־רע ומר עזבך את־יהוה אלהיך ולא פחדתי אליך נאם־אדני יהוה צבאות: כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד כי על־כל־גבעה גבהה ותחת כל־עץ רענן את צעה זנה: ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה:

כגובין תבירין דלא יכלין לקיימא מיא: הכעבדא הוה ישראל אם יליד ביתא הוא מרין איתמסר לבוזין: עלוהי יכלין מלכיא ירימון קלהון ושוו ארעיה לצדו קרווהי יצדיין מבלי יתיב: אף בני מפיס ותחפנחס יקטלון גיברך ויבזון נכסך: הלא דא פורענותא תיתעבד מינך על דשבקת ית פולחנא דיי אלהך דאחזיך אורחא תקנא ולא הליכתא בה: וכען מה לכון לאיתחברא לפרעה מלכא דמצרים למירמי דוכריכון בנהרא ומה לכון למגזר קים עם אתוראה לאגלאה יתכון להלאה מעבר פרת: איתיתי עלך יסורין ולא מנערת מבישתיך ועל דלא תבתא לאוריתא פורענותא תיתעבד מינך ודעי וחזאי ארי בישתא ומרדא איתי עלך ירושלם על דשבקתא ית פולחנא דיי אלהך ולא שויתא דחלתי לקבל עינך אמר יי אלהים צבאות: ארי מעלמא תברית ניר עממיא מצווריכון פסקית תניקיכון ואמרתון לא נוסף עוד למיעבר על מימרך ארי על רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף את פלחא לטעוותא: ואנא קיימתכון קדמי כמנצב גפנא בחירא כולכון עבדי קשוט ואיכדין אישתניתון קדמי בעובדיכון מקלקליא סטירתון מבתר פולחני הויתון כגפן דלית ביה הנאה:

בארות. הם חריצים עמוק׳ בבנין לאסוף לתוכם מי המטר ואם הם נשברין יצאו המים מהם כמו שיכנסו בהם והנה תוחלת הבוטחין בהם נכזבה והנה טוב הא׳ למיחלין לו הוא כמשל למקור מים חיים לפני פניס לטובה אח׳ שלא יבאו לו המים ממקום אחר אלא ממקומו הם נובעין ועוד שאין להם הפסק כן טוב הא׳ למיחלי׳ לו כי הטוב׳ יבא להם מאתו והוא לא יקבלנו מאח׳ וטובו גם כן אין לו הפסק וכן המשיל הטוב שמיחלין ישראל מהאלוהות ומהאומות העובדים אותם והיו בוטחים במלך אשור ובמלך מצרים שהיו בוטחים בו שיעזרום מהאויבים הצרים אותם כמו הבארות הנשברים כי אפילו יהיו שלמים יש להם הפסק כשיכלו המים המכונסים כי ממקום אחר יבאו להם המים המכונסים לא מעצמם כן הכח שהיה לעוזריהם היה בא להם מאחר כי המלך לא יעשה דבר אלא בעזר צבאותיו גם כן הם לא בעזר אלהים כמו שנאמר אין המלך נושע ברוב חיל ואם הם בוטחים שאהיה׳ יעזרם הנה הם כמו בארות נשברים שלא יכילו המים כי אפילו ישים אדם בהם מים יצאו בעד השברי׳ ולא ימצא בהם מים כן הם שבוטחים באלהים אחרים אפילו יהיו עם רב אפילו יהיו להם כלי זיין הרי הם כאילו איכם וינצחום אויביה׳ אפילו יהיו מרוקרים וכן דגנם ותרוש׳ יהיו למאר׳ כמו שאמ׳ פנה אל הרבה והנה מעט ואמ׳ והבאת׳ הבית ונפחתי בו: יכילו. יחזיקו כמו אלפים בת יכיל: העבד. הה״א פתוחה כי היא לתמיה כלומר אם עבד הוא או יליד בית ואם הוא יליד בית שנולד מן השפחה שיש לו לאדם בביתו והלא נקרא בני בכורי בנים אתם לי״י אלהיכ׳ ומנהג האב לרחם על הבן ואיך כעסו האל שיבזו אותו אויביו וכי עבד הוא שאין משגיח האדון כל כך עליו כמו שמשגיח האב על הבן ומדוע עליו ישאגו כפירים ונתנו קולם עליו הבהילוהו בקולם ובזזוהו ב בידם ומדוע היה זה והכפירי׳ הם מלכי האומות נדמו לכפירי

זמורת גפן טוב כלומר בני אבות כשרים וצדיקים ומדרשו כנטעתיך שורק הוספתי לך על שבע מצות של בני נח שש מאות ושם מכיין שורק: סורי. ריסטור"לטורס בלע"ז: גפן נכריה. הכמושת בעיניים: כתר

חריות והשאלה הזאת כאילו ישראל שואלים מדוע היה להם זה והנביא משיבם הלא זאת תעשה לך עזבך את י״י אלהיך: נצתה. חרבו ושממו וכת׳ בריין ופרשו יצת וכתיב בה״א וקרי בו״ו כמו ידינו לא שפכה והדומים לו או יהיה נצתו ענין הדלקה והבערה כמו ותצת בסבכי היער והוא על דרך עריכם שרפות

אש ולדוני אבי ז״ל פירש נצתו כמחו כי המקום החרב יעלה צמחים: גם בני נף. אמר הנביא והשיב להם כתופש דבריהם כן הוא כמו שאתם אומרים ועוד כי אפילו בני נף ותחפנחס שאת בוטחת בהם והולכת למצרים לבקש עזר ממצרים גם הם ירעוך קדקד ומה יעשה לך כל זה עזבך את י״י: ירעוך ישברוך כמו רעה התרועעה ורעו את דליותיו ורעו את ארץ אשור ומה שאמ׳ קדקד כי מכת הקדקד מכה רבה מוחצת הראש באמצע כי הוא תוכה הראש וטרף זרוע אף קדקד ות״י ירעוך קדקד יקטלון גיברך ויבזו נכסך: ותחפנס כתיב וקרי ותחפנחס והיא עיר בארץ מצרים תקרא כזה וכזה כי קרובים הם: הלא זאת תעשה לך. אמר תעשה בלשון נקבה על עזבך שהוא מקור לפי שהמקור הוא כדמות השם ויבא לשון זכר ולשון נקבה ואמר בלשון זכר כי רע ומר עזבך את י״י אלהיך וכשא׳ הלא זאת תעשה לך עזבך כאילו אמר עזיבתך כי הוא דמות השם וכן בא בלשון נקבה כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך: בעת מוליכך בדרך. הוא היה מוליך אותך בדרך ישרה ואת נטית מעליה ועזבת את י״י ללכת אחרי אלהים אחרים ואמר בדרך בידיעה כלו׳ הדרך הידועה שהלכו בה אבותיך הראשונים: ועתה מה לך. למה תלכי לבקש עזר ממצרים ומאשור ועזרך במקומך אם תרצי ללכת דרך ישרה לא היית צריכה לטרוח דרכים רחוקי׳ כאילו התאוית לשתות מי שיחור או מי נהר מלך אשור ות״י וכען מה לכון לאתחברא לפרעה מלכא דמצרים וגו׳ כמשמעו: תיסרך. אחר שנסית כמה פעמים כי בשובך רעה יבא לך רע ובעבור משובותיך שאת מורדת בי ימשלו בך האויבים הם בעצמם רעתך ומשובותיך יהיו לך מוסר ותוכחה ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה שאחרי נכית כי יבא לך רעה בעבורה זהו ודעי וראי כי רע ומר עזבך את י״י אלהיך: פחדתי. שם בשקל פחדה אהבה אחוה אמ׳ יראתי ופחדתי לא היתה אליך ולא פחדת שתביא עליך רע בעונם מעשיך הרעים: כי מעולם. מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוים מעליך וכשהייתי מציל אותך היית אומרת לא אעבור עוד על מצותיך והכתוב אעבוד לא אעבוד עוד עבודה זרה ולא עשיתכן אלא בנוח לך עברת על מצותי ושבת לעבוד עבודה זרה כמו שאתה עושה עתה כי על כל גבעה גבוהה וגו׳: צועה זונה. דמה אותה בעבודתה אלהים אחרים כמו הזונה שתדבק מעט זמן בזונה אחר ואחר כך תזנוק זונה אחר ותלך אחריו ובזה התמשל הם רוב דברי יחזקאל כן את עבדת עבודה זרה פלו׳ זמן אחד ואחר כך ע״ז פלו׳ ואת הולכת מגבעה אל גבעה ומעץ רענן אל עץ רענן לעבוד ע״ז: צועה. הולכת ונוסעת ממקום למקום וכן מהר צועה להפתח וכן צועה ברב כחו אך הוא פועל יוצא: ואנכי. שורק. הוא הגפן המשובח שבמיני הגפן ואומר כי בענביו לא ימצא חרצן ואמ׳ זה על אברהם אמר איך היה זה ואיך יצאת כמו גפן נכריה כי מטעתך היה גפן נבחר וזרע אמת והיה ראוי שיצא ממנו גם כן פרי טוב והגפנים שיצאו ממנו היו טובי׳ ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה והוא הגפן הרע והוא נכרי למטע שהיה שורק ונטע אמת הוא לי כמו נכרי וזר כאילו לא יצא ממנו וסורי הגפן הם הבדים הרעים שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך אמ׳ נהפכת לי כמו סורי הגפן או כמו גפן נכריה שפירותיה באושים לא ענבים והגפן תמצא בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר גפן בוקק וימצא גפן וילקט ממנו ובלשון נקבה והיא כפורחת לגפן אחת והגפן האדרת הגפן נכריה: כי

כי אם תכבסי · כמו שמכבסין הבגד בנתר ובבורית להעביר ממנו הכתם כן אם תכבסי עצמך ותנקי כלומר שתשובי בתשובה אף על פי כן אעפ"כ על עונך כל כך הוא רב ועצום והנה כתוב כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי התשובה לזאת השאלה כי על כל פנים אם עשו ישראל שבאותו הדור תשובה היו נושעים מהאויב ולא היה מגלה אותם אבל היו מקבלי' עונש עונם הרב בארצם כי יש עון שאינו מכופר בתשובה לבדה אלא עם היסורין שממרקין העון אחר התשובה ורז"ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כי זה וזה אחר גזר דין אלא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה כי גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע כמו שנ' לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם: ונתר. יש מפרשי' הוא שקורין לו בלע"ז אלו"ם ויש מפרשים שהוא העפר שרוחצין בו הראש ובו מנקין כל דבר: ובורית. אמר שהוא שקורין לו בלע"ז סבו"ן ויש מפרשים שהוא עשב שמכבסין בו: איך תאמרי · רוצה לומר כל כך שכך מגולה שאם רצית להכחיש לאמר לא נטמאתי ואחרי הבעלים לא הלכתי לא תוכלי לכחש: ראי דרכך בגיא · והלא על הגבעות היתה עבודתה איך אמר בגיא אלא ר"ל ראי דרכך שהוא דרך בגיא לעלות אל הגבע' וזכר הגיא בעבור כי הגבעה כמו ההר היא אבן ולא יכיר בה אדם הדרך כמו בגיא לפיכך תוכלי לראות הדרך שיש לך בגיא שלא היה לך דרך בה אלא לעלות אל הגבעה לעלות עולות ואת תמידה ללכת שם עד שהדרך נעשה מסלה נכרת לכל שדורכין בה בני אדם ואין באותו הגיא דרך כי אם לגבעה הסמוכה לו דעי מה עשית מעבודת הבעל בגבעה ולמה שפירש בו יונתן הוא פירוש נכון שתרגם כן ראי דרכך זקפי עיניך וגו' כבעמוד ולפי דרך יונתן כפרש הפסוק כן איך תוכלי לומר אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך שהוא כמו שהיה בגיא מול בית פעור שהלכת אחרי בעל פעור כן את הולכת עתה אחרי הבעלים ואיך תוכלי לכחש: דעי מה עשית · בגיא מול בית פעור והנה גם כן בארצך הנה את כבכרה קלה שמסרכת דרכיה פעם תרוץ הנה ופעם תרוץ הנה כן את פעם את עובדת עבודה זרה פלוני' ופעם ע"ז פלונית ותי' הוית דמיא כינוקא קלילא דמקלקלא ארחתהא ובכרה היא הגמלה הקטנה שלת ימים והיא רצה יותר מהזכר: משרכת · מענין שרוך הנעל שקושרין אותו סביב הנעל כמה פעמים: פרה · בה"א כמו באל"ף פרא אדם הן פראים במדבר והוא חמור הבר אמר והנה את כמו הפרא שהוא למוד מדבר שהוא רגיל במדבר והיא ארץ מישור לרוץ בו מאד וזכר הפרא בפסוק זכר ונקבה כי פרא הוא לשון כלל לזכר ולנקבה כמו חמור ושור ויהי לי שור וחמור ואמר שהנקבה רצה יותר לפיכך זכר לשון נקבה ואמר באות נפשה אבל אחר שהוא כתוב נפשו לשון זכר כאמר המשל הזה על זה והקרי נפשה כמו שהוא רוב הפסוק בלשון נקבה ואמר באות נפשה שאפה רוח כי היא רצה למקו' שתאוה לא יכול אדם להשיבה ממקו' תאותה ועניין שאפה רוח כמו שאפו רוח כתנים והיא הגררה ומשיכת האויר אל האף והשאיפה היא במרוצה כמו שכתב החכם הגדול רבי שלמה בן גבירול כי רמז חום הריח באמרו כי לא לקלו' המרוץ מפני שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מחוץ לרחוק או לנושף על החתימו' הטבעי אשר בתוך גוף האדם והשאיפה תהיה בחום האף ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנועה ויונתן תרגם שאפה רוח שתיא רוח כירודא הוסיף בו כתנים כמו שנאמר שאפו רוח כתנים: תאנתה · מן אנה לידו שהוא גרם הדבר וסבבו כלומר כאשר תאנה עצמה ללכת למקו' תאותה מי יוכל להשיבה: כל מבקשיה לא ייעפו · כי בחנם ירדפו אחריה כי לא יוכלו להשיבה: בחדשה ימצאונה · את החדש שתפלט הריונה את היא מלאה וכבדה ואז יוכלו להשיבה ולמצאה כן כנסת ישר' והמבקשים אותה הם הנביאים המוכיחים אותה לשוב אל יי' ולא יועילו אמר כי בחדש שיכבד עליה פשעה ונפלה והוא חדש אב שנפל הבית והוחרב אז ימצאוה ותודה על פשעה כי לא שמעה אל הנביאים כשתראה בחורבנה ויש מפרשים בחדשה בחדושה כלומר בכל עת ימצאוה כשו עתה תחל לרוץ והיא חדשה במרוצה ויונתן תרגם בזמנה ישכחונה: מנעי · כשהנביאים אומרים לך מנעי רגלך מיחף וגרונך מצמאה גם כן מנמאה כלומר שלא תלכי בדרכים רחוקים להעזר מן האומות ובדרכים יקרה לאדם צמא והלך יחף כי יבלו מנעליו בדרכים וכן לא ימצא בכל מקום מים ואם תרצי לא תצטרכי לזה כי במקומך יהיה לך עזר מהאל אם תלכי אחריו ואת אמרת להם נואש כלומ' נואש לבי מלכת אחרי יי' לא אלך עוד אחריו אלא אחרי זרים שאני רואה שהם מצליחי' ואהבתי אותם ואחריהם אלך ויונתן תרגם מנעי רגלך מלאתחברא לעממיא ופומך מלמפלח לטעות עממיא וגו' כבעמוד: יחף · שם כי אילו היה תאר היה אומר יחפה כי רגל היא בלשון נקבה או יהיה זכר ונקבה כמו יד והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר: צמאה · שם במשקל שמלה: וגרונך · וגורנך כתיב והעניין אחד אולי הם שני משקלים: כבשת גנב · פירוש הכנוי כתרגומו כבהתת גבר דמתחשב כאמן ואשתכח גנב כי הגנב המפורסם אין לו בשת: כן הובישו · פירוש היה להם להובישם כי הם לא היה להם בשת כי אילו היה להם בשת היו שבים מדרכיהם הרעים אלא היה להם להובישם ממעשים הרעים כי הם היו עם אשר בחר יי' בהם ובאבותיהם והם תעו אחרי אלהים אחרים הנה הם במשל כאדם שהיה מוחזק בנאמן ונמצא בגנבה שיתביישו מהמעשה אשר קרהו באמת כן ישראל היו מוחזקים בעם יי' עושים מצותיו ודבקים בו ושבו לעבוד אלהים אחרי' היה להם להובישם כי יצאו מחזקתם: שריהם · בלא ו"ו כמו בו"ו כמו שתם ירח ראובן שמעון והדומים להם: וכהניהם · כהני הבעל: נביאיהם · נביאי השקר: אומרי' לעץ ולאבן · לצלמי העץ והאבן: אבי אתה · גדלתני וחדלני: ילדתנו · כמו ילדתנו וכן בטרם הרים יולדו: כי פנו אלי עורף · רוצה לומר כל עבודתם היתה אל עבודה זרה אינם פונים לעבודתי כלל ופניהם אלי אינו אלא בעורף והיא כפירה בי וכן נזכר הפנה בעורף הפנה עורף מאחר כום: ובעת

בורית · מקיון כמו ובר לבב ויש לועזים בורית שאבון בלע"ז: נכתם עונך · הא כרושם כתמא דלא דכי כן סגיאו חובך קדמי כתם טאק"א בלע"ז: עונך · על עון העגל כאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר ביום פקדי ופקדתי עליהם כל פקודות הבאות על ישראל יהא מקצת עון העגל בהם ראי דרכך בגיא · מה עשית מול בית פעור ועוד עתה את מ מחזקת באותו הדרך כבכרה קלה המסרכ' דרכיה בכרה גמלא נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע בכרי מדין מתורגם הוגני מדין והם גמלים בחורים כמו שמצינו בסנהדרי' כפיסי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני: משרכת · מחזקת בדרכי נעורים לשון מסרך סריך ויש לחברו עם שרוך הנעל קושרת דרכי נעורותיה בלבה: פרה · פלבריא בלע"ז ויש לועזין פוליין בלע"ז: למוד מדבר · הלמוד להיות במדברות כן אוהבת לנוע: שאפה רוח · פותחת את פיה ושואפת רוח ולעולם הוא חוזר למקומו: תאנתה מי ישיבנה · אותה מדת תכני' שיש בה כי גם התנין שואף רוח כמה שנ' שאפו רוח כתנים: מי ישיבנ' · מאותה מדה כן את מי יוכל להשיבכם מדרככם הרעה: כל מבקשיה לא ייעפו · כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיבה ומה סופה בחדשה ימצאונה חדש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החדש ואז היא נלכדת אף אתם חדש אחד הוכן לכם כבר מימות המרגלי' שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו: תאנתה · לשון דגרוכמ"ינט בלע"ז כן ת"י כירודא · ד"א לשון יללה כמו תאניה ואניה לא שאקוכטר"יאה בלע"ז כמו תאנת שילה: מנעי רגלך מיחף · זו היא מדתך כפרא האוהב לנוע נביאי אומרי' ליך מנעי עצמך מע"ז שלא תלכי יחף בגולה ומנעי גרונך מלמות בצמא ותאמרי על דברי הנביאים נואש אין מיחוש נואשתי מדבריכם נואש נוקל"ייר בלע"ז: כי ימצא · בתחלה כשהוא נמצא גנב והוא היה מוחזק כנאמן כן תירגמו יונתן: ובעת

עשית ד' וסימ' לאשה מה זאת עשית · ראי דרכך בגיא דעי · איפה לקטת היום · אשר עשית את ונכלמת · ומן הודע את ירושלם עד ונחלת בך דכוו' · לעץ ג' בקריא וסימ' אמרים לעץ אבי אתה ולא כן · לעץ הקיצה עורי לאבן · כי יש לעץ תקוה:

כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֺנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ׃ פֶּרֶה לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשׁוֹ שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃ מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגֹורֹנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃ כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם׃ אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים ו

ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ר' · ל' · ל' · ל' · ל' כתי' ה' · נפשה ק' · ל' · ב' וגרונך ק' · ל' · נ"א ל' · ל' · ל' · ל' · ב' ילדתנו ק'

אֲרֵי אִם תִּדְמַן לְאִתְנַקָּאָה מֵחוֹבִיךְ כְּמָה דְמִנַקַּן בְּנִיתְרָא וּמְחַוְרִין בְּבוֹרִיתָא הָא כְּרוֹשֶׁם כִּיתְמָא דְּלָא דָכֵי כֵּן סַגִּיאוּ חוֹבִיךְ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ אֵיכְדֵין תֵּימְרִין לָא אִסְתָּאֲבִית וּבָתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא הֲלֵיכִית זְקוֹפִי עֵינַיִךְ עַל אוֹרְחָתִיךְ כַּד הֲוֵית יָתְבָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר דְּעִי מָה עֲבַדְתְּ הֲוֵית דָּמְיָא לְיַנְקָא קְלִילָא דִּמְקַלְקְלָא אוֹרְחָתְהָא׃ כְּעָרוֹדָא דִּמְדוֹרֵהּ בְּמַדְבְּרָא בִּרְעוּת נַפְשַׁהּ שָׁתְיָא רוּחָא כִּירוֹדָא כֵּן כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל מָרְדַת וְטָעֲרַת מִן אוֹרָיְתָא וְלָא צְבִיָא לְמִיתַב נְבִיַּיָא אִיסַר לַהּ כָּל בָּעֲהָא וְאוֹרָיְתִי לָא יִשְׁתַּלְּהוּן בִּזְמַנַּהּ יַשְׁכְּחוּנַהּ׃ מְנַעִי רִיגְלַיִךְ מִלְּאִתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָּא וּפוּמִיךְ מִלְּמִפְלַח לְטַעֲוָתָא וַאֲמַרְתְּ תָּבִית מִבָּתַר פָּלְחָנִיךְ לָא אֲרֵי רְחֵימִית לְאִתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָּא וּבָתַר פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן אֵיהָךְ׃ כְּבַהֲתַת גְּבַר דְּמִתְחַשַּׁב מְהֵימַן וּמִשְׁתְּכַח גַּנִּיב כֵּן בְּהִיתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אִינוּן מַלְכֵיהוֹן רַבְרְבֵיהוֹן וְכַהֲנֵיהוֹן וּנְבִיֵּיהוֹן דְּשִׁקְרָא׃ אָמְרִין לְצַלְם אָעָא אֲבוּנָא אַתְּ וּלְמַה דְּמִתְעֲבֵד מִן אַבְנָא אָמְרִין לֵיהּ אַתְּ בְּרֵיתָנָא אֲרֵי אַחְזַרוּ בְּפוּלְחָנִי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ דַּחַלְתִּי לָקֳבֵל אַפֵּיהוֹן

ובעת רעתם יאמרו • אלי קומה והושיענו וכן ת"י ובעידן דבישתא אתיא עליהון כפרין בטעותהון ומודן קדמי ואמרין רחי' עלנא ופרוקנא : מספר עריך היו אלהיך • בכל עיר ועיר אלוה אחד • למה תריבו • איך תבאו להתווכח בריב ולומר לא חטאנו : כולכם פשעתם בי • אף הצדיקים במשמע היינו דאמרי אינשי בהדי הוצא לקיא כרבא :

ובעת רעתם • כשתבא עליהם הרעה ורואים כי אין אלהיהם מושיע אותם יאמרו אלי קומה והושיענו כמו שאמ' צדקיהו דרוש נא בעדינו את יי' כי נבוכ' נצר מלך בבל נלחם עלינו : ואיה • כי מספר עריך • ואם תאמר אין לי אלהים אחרי' מספר עריך היו אלהיך כי בכל עירים לך אלוה :

י' מלין בתרי טעמי פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח בט"א מקומות שישרתנה מאיילה וסימ' נמסר בסדר פנחס ושם נמסר י"א כי יש ספרים מוסיפים לאפנים להם קורא הגלגל :

ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו: ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אם יושיעוך בעת רעתך כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי נאם יהוה: לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו אכלה חרבכם נביאיכם כאריה משחית: הדור אתם ראו דבר יהוה המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה מדוע אמרו עמי רדנו לוא נבוא עוד אליך: התשכח בתולה עדיה כלה קשריה ועמי שכחוני ימים אין מספר: מה תיטבי דרכך לבקש אהבה לכן גם את הרעות למדתי את דרכיך: גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה: ותאמרי כי נקיתי אך שב אפו ממני הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי: מה תזלי מאד לשנות את דרכך גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור:

ובעידן דבישתא אתיא עליהון כפרין בטעותהון ומודן קדמי ואמרין רחים עלנא ופרוקנא ואן דחלתכון דעבדתון לכון יקומון אם יכלן למיפרקכון בעידן בישתכון ארי מניין קרויכון הואה דחלתכון דבית יהודה : למה אתון מדמן למידן לקבל פתגמי כולכון מרדתון במימרי אמר יי' : למגן אלקיתי ית בניכון אולפן לא קבילו קטילת חרבכון נבייכון כאריא דמחבל : עם דרא אתון קבילו פתגמא דיי' הא כמדבר צדי' דלית ביה הנאה הוית מימרי לישראל אם כארע חורבא מה דין אמרו עמי אטלטלנא לא נתוב עוד לפולחנך : האיפשר דתתנשי בתולתא תיקנה כלתא קישוטהא ועמי שבקו פלחני יומין דלא מנין : מה את משתפרא באורחתיך למעבד רחמי לאתחבר בעממיא בכן אף ית בישן אליפת מן אורחתיך : אף בסיתרא אשתכחת דאשדת דם זכאי דם דנפשת דמסכנין זכאין לא כמה דמשכחין במחתרתא אילהין על כל אילין עבדת : ואמרת ארי זכיתי ברם תב רוגזיה מיני הא אנא עביד עימיך פורענות דין על דאמרת לא חטיתי : מה את מסתכלא לחדא לקלקלא ית אורחתיך אף ממצרים תיבהתין כמה דיבהתת מאתוראה :

לשוא הכיתי • על חנם כי לא הועיל שיקחו מוסר : אכלה חרבכם את נביאכם • הרגתם את זכריה וישעיה : ראו דבר יי' • הוכיח להם צנצנת המן אמר להם ראו כאן מה דבר יי' מועיל : המדבר הייתי לישראל • לשון תימה הוא לכך נקוד מ"ם רפי וה"א בחטף פתח כלום נדמה לאבותיכם שהוא מדב' כשהלכו בו שהורדתי להם לחם זה דבר יום ביומו : מאפליה • לשון חשך : מדוע • אמרתם : רדנו • כברלנו ממך כמו הרודה פת מן התנור כך מדרש ר' תנחומא ומנחם פי' רדנו לשון ירידה ועוד פי' אחרים : תיטיבי • תקשטי עצמך לקראת כאפיך כמו ותיטיב ראשה ד דאיזבל בפרשת יהוא : גם את הרעות למדתי • חזרת על כל רוע דרך ללמוד את המקולקלת שבכולם גם לשון אפי' לכן לשון שבועה אמת אף את הדרך ה הרעה שבכל הדרכים למדת לעצמך לימדת הכהנת : לא במחתרת מצאתים • לא מצאתה אותם במחתרת כ כשהרגת אותם : כי על כל אלה • שהיו מוכיחים אותך בדברים האלה מצאתים כה יאמר לנקבה לשון פעלת והרבה יש בספר יחזקאל את נשאתים : ותאמרי • בלבך כי נקיתי • אמר זכאה אני כפני : בשפטו אותך • בא עמך במשפט : תזלי • לשון זלזול לשנות את דרכך לעזוב אותי ולסמוך על מצרי' לעזרה בימי יהויקים וצדקיהו לשנות לשון שינוי : כאשר בושת מאשור • שסמך אחז עליו ויצר לו ולא חזקו כמה שנאמר בדברי הימים :

למה תריבו • ענין מריבה ותלונה אמר כשיבא האויב עליכם אתם מריבים אלי ואומרי' למה עזבנו יי' וינתנו ביד אויבינו ולמה זה א אתם מריבים אלי והלא כלכם פשעתם בי ופי' כלכם גדוליכם וקטניכם וי"ת ענין דין למה אתון מדמן למדין לקביל פתגמי : לשוא • אמר בניכם לפי שאמר כלכם אמר אתם מריבים לי ואם תאמר למה אני מכה אתכם ביד האויבים אתם פשעתם בי ואם תאמרו למה אני מכה בניכ' לפי שהם למדים מקטנותם לדב' שוא ואם מיסרי' אותם נביאי יי' מוסר לא לקחו אם כן למה תריבו אלי ויונתן תרגם לשוא למגן כלומר בחנם הכיתי אותם כי מוסר לא לקחו ורז"ל פי' לשוא על עסקי שוא שאמרו בעון נדרים בנים מ מתים שנאמר לשוא הכיתי את ב בניכם מוסר לא לקחו : אכלה חרבכם נביאיכם • יש מפרשים כי אמר זה על זכריה ועל אוריה הנביאים שהרגום ואין זה הפי' נכון כי לא היה או' נביאיכם כי לא היו נביאיהם אלא נביאי השקר כמו שאמר כהניהם ונביאיהם אלא הנכון כמו שפי' אדוני אבי ז"ל אמר נביאיכם שהם נביאי ה השקר אתם הרגתם אותם כ כשמעכם דבר יי' ונבואתם גרמה לכם אבוד הנפשות לפיכך אמר כאריה משחית שמשחית הבשר וקורעו קרעים בטרפו כן אתם השחתם את' בנפשות ובגופותם : הדור • הה"א ה"א הקריאה כה"א הקהל חקה אחת לכם : ראו דבר יי' • הבינו מה שהוא אומר לכם כי יש ראיה בלב כמו ולבי ראה הרבה ראה דבריך טובים והדומים להם • ובדר' כי צנצנת המן הראה להם לפיכך אמר להם ראו ולא אמר שמעו :

המדבר הייתי • אם הייתי להם כמו המדבר או ארץ מאפילה שלא ימצא בהם האדם צרכו אלא כל צרכם וספוקם מצאו בי כל זמן שהלכו אחרי אם כן מדוע אמרו עמי רדנו כלומר יש לנו ממשלה מלכים ושרים לא נבא עוד אליך • רדנו מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה • מאפליה מלה אחת בשוא הלמ"ד ונקודתה מחלוקת בין הספרים יש ספרים שנקו' מאפליה המ"ם בפת' והאל"ף בשוא ויש ספרים שנקוד בהם מאפליה המ"ם בשוא והאל"ף בפתח והפ"א דגושה ופירוש ארץ אפל ולהגדיל האפל סמך אותו למלת יה וכן שלהבת יה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים וי"ת מאפליה חרובה כי היא כמו ארץ אופל שלא ימצא בה דבר ותרגם רדנו אטלטלנא וכן תרגם עניים מרודים מטלטלין : התשכח בתולה עדיה • בתולה כלה וכפל הענין במ"ש כי אין כלה בעדים וקשורין כ"א בתולה וכן אין בתולה בעדים וקשורין כ"א כלה ויש' נמשלו לכלה ביום מעמד הר סיני ואיך שכחו אותי היום והלכו אחרי אלהים אחרים זה כמה ימים ושנים ובאמרו אין מספר הוא להפלגה : מה תיטבי • תתקני דרכך לבקש אהבה כלומר אהבת האומו' כמו שאמר מה לך לדרך מצרים ומה לך לדרך אשור ומצא לשון הטבה ברעה כי רוצה לומ' תקון הדבר או חזוקו כמו ההיטב חרה לך כי יטיב את אבי הרעה עליך על הרע כפים להטיב : גם את הרעות • כלומר האומות הרעות למדת את דרכיך כלומר שהרעות מהם והם למדו מרעותיך וכתיב למדתי והוא מאמר האל רוצה לומר למדתי אותך בדרכיך שהן רעות ויבא לך בעבורן רע כאילו למדתי אותן מדרכיך שיוסרו עליך והקרי למדת כמו שפירשנו : גם בכנפיך • בכנפי • בכנפי בגדך על דרך ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי ויונתן תרגם אף בסתרא אשתכחת דאשדיאת דם זכאי ותרגם בכנפיך סתרא כמו ולא יגלה כנף אביו שמפרשין אותו סתר אביו והיא אשתו ומה שאמ' נמצאו ואמר דם כאילו אמר דמים שהרי אמר נפשות : לא במחתרת • שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים ואת לא מצאת אותם במחתרת למה הרגת אותם והם נקיים : מצאתים • מצאת אותם כי כן תחבר הנקבה המצאת עם הכנוי בחירק התי"ו : כי על כל אלה • טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו : ותאמרי • אמר כי על כל אלה אני מוכיחך על שאת הולכת אחרי העמים ועובדת אלהיהן ושופכת גם כן דם נקי ואת אומרת כי נקית ממעשים רעים ושב אף האל ממני ולא ידע לי עוד ובזה עונך כפול כמה שאמר החכם כפירת העון שתי עונות ובזה אני נשפט אותך ומעניש בזה על אמרך לא חטאתי : מה תזלי • פרשו אזל והוא ענין הלוך כתרגומו אמר מה תלכי הנה והנה לבקש עזר ותשנה את דרכך פעם לאשור פעם למצרים ומה שאמר מאד כמו שאמר מה תיטיבי דרכך כמו שפירשנו : כאשר בושת מאשור • שסלח לו אחז שחד ואומר בדברי הימים ויצר לו ולא חזקו וכן בימי חזקיהו תפש כל ערי יהודה הבצורות ואמר גם כן תבושי ממצרים שנתן יהואחז שחד לפרעה נכה והעריך את הארץ לתת השחד ויעזור לו ממלך בבל ולא הועיל כי יצאו גדודי כשדים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת כי לקח מלך בבל מנחל מצרים והנה בוטח יהודה מצרים ושל עזר ונפל עזור לפיכך אמר אחר זה הפסוק : גם

גם מאת זה תצאי · רוצה לומר מן המקום הזה מלא יועילוך מבטחיך שהיית בוטחת בהם ולא תצליחי לקם רוצה לומר בעבורם ומה שאמר וידיך על ראשך כי כן דרך האשה הצועקת על אידה הולכת וידיה על ראשה כמו שאמר בתמר ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה ות״י וחובך על רישיך ׃ לאמר · ענינו עם כי מאס יי׳ הוא מאס בך ב בעבור מבטחיך ואומר לך הן ישלח איש את אשתו ׃ חנוף תחנף הארץ ההיא · שיעשה בה

לאמר הן ישלח וגו׳ · יש לי לומר שאין עוד את ראויה לי כי כן דרך משלח את אשתו והלכה לה וגו׳ ׃ ואת זנית רעים רבים · עם אוהבים רבים ואף על פי כן שובי אלי ׃ ושוב אלי · כמו ששות ולשוב אלי אני עוסק בך ׃ שפיים · ישלי מים ׃ לא שוגלת · לשון פלגש ׃ ישבת להם · להיות כזונה לקראתם ׃

רעים ה׳ בקריא׳ וסימ׳ לאמר הן ישלח איש את אשתו · לחלק יגיד רעים · הן יוסיף רעים רבים · איש רעים להתרועע · אכלו רעים שתו ושכרו דודים ׃ ותוכל ג׳ קמצין וסימ׳ כי שרית עם אלהים ועם אנשים · והעשי הרעות ותוכל · פתיתני יי׳ ואפת ׃

גַּם מֵאֵת זֶה תֵּצְאִי וְיָדַיִךְ עַל רֹאשֵׁךְ כִּי מָאַס יְהוָה בְּמִבְטַחַיִךְ וְלֹא תַצְלִיחִי לָהֶם ׃ לֵאמֹר הֵן יְשַׁלַּח אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ וְהָלְכָה מֵאִתּוֹ וְהָיְתָה לְאִישׁ אַחֵר הֲיָשׁוּב אֵלֶיהָ עוֹד הֲלוֹא חָנוֹף תֶּחֱנַף הָאָרֶץ הַהִיא וְאַתְּ זָנִית רֵעִים רַבִּים וְשׁוֹב אֵלַי נְאֻם יְהוָה ׃ שְׂאִי עֵינַיִךְ עַל שְׁפָיִם וּרְאִי אֵיפֹה לֹא שֻׁגַּלְתְּ עַל דְּרָכִים יָשַׁבְתְּ לָהֶם כַּעֲרָבִי בַּמִּדְבָּר וַתַּחֲנִיפִי אֶרֶץ בִּזְנוּתַיִךְ וּבְרָעָתֵךְ ׃ וַיִּמָּנְעוּ רְבִבִים וּמַלְקוֹשׁ לוֹא הָיָה וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ מֵאַנְתְּ הִכָּלֵם ׃ הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאתִי לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה ׃ הֲיִנְטֹר לְעוֹלָם אִם יִשְׁמֹר לָנֶצַח הִנֵּה דִבַּרְתִּי וַתַּעֲשִׂי הָרָעוֹת וַתּוּכָל ׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ הַמֶּלֶךְ הֲרָאִיתָ אֲשֶׁר עָשְׂתָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל הֹלְכָה הִיא עַל כָּל הַר גָּבֹהַ וְאֶל תַּחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן וַתִּזְנִי שָׁם ׃

אַף מִלְוַת דֵין תִּפְקִין וּבְהֵתַת חוֹבִיךְ עַל רֵישִׁיךְ אֲרֵי רַחִיק יְיָ רוֹחְצָנִיךְ וְלָא תַצְלְחִין לְהוֹן ׃ לְמֵימַר הָא יִפְטַר גְּבַר יַת אִתְּתֵיהּ וּתְהַךְ מִלְוָתֵיהּ וּתְהֵי לִגְבַר אוֹחְרָן הַאִיפְשַׁר דִּיתוּב לְוָתַהּ עוֹד הֲלָא מֵיחַב תֵּיחוּב אַרְעָא הַהִיא וְאַתְּ טְעֵית וְאִתְחַבַּרְתְּ לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְתוּבִי מִכְּעַן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ ׃ זְקוֹפִי עֵינַיִךְ עַל נִגְדִּין וַחֲזַאי הֵיכָא לָא אִתְחַבַּרְתְּ לִיךְ לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא עַל אוֹרְחַת בֵּית מֵישְׁרֵיהוֹן אוֹרֶכַת לְהוֹן כַּעֲרָבָאֵי דְּשַׁרַן בְּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא וְחַיֵּיבַת אַרְעָא בְּטַעֲוָתִיךְ וּבְבִשְׁתִּיךְ ׃ וְאִתְמְנָעוּ רְסִיסַיָּא וּמַלְקוֹשָׁא לָא הֲוָה וְחוּצַף כְּאִיתָּא נַפְקַת בָּרָא הֲוָה לִיךְ מְסָרְבַת לְאִתְכְּנָעָא ׃ הֲלָא מִכְּעַן תְּצַלִּין קֳדָמַי רִיבּוֹנִי אַתְּ פָּרְקִי דְּמִן עָלְמָא ׃ הַאִיפְשַׁר דְּיִתְנַטְרוּן לִיךְ חוֹבִיךְ לְעָלַם אִם תִּתְקַף עֲלָךְ מְחָא לְאַפְרֵישׁ הָא מַלֵּילִית וַעֲבַדְתְּ בִּישִׁין וְאַסְגֵּית ׃ וַאֲמַר יְיָ לִי בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא הַחֲזֵיתָא מַה דַּעֲבָדוּ דְּמִתְחַסְנִין לְמִתַּב לְפוּלְחָנִי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אָזְלִין אִינוּן עַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא וּלְתְחוֹת כָּל אִילַן עֲבוֹף וּפָלְחִין אָעַן לְטַעֲוָתָא ׃

זה המעשה כמו שאמרה תורה כי תועב׳ היא לפני יי׳ ולא תחטיא את הארץ כן אמר הנה חנוף תחנף הארץ כלומר תחטא ׃ ואת זנית רעים רבים ושוב אלי · במקומות רבים המשיל הכתוב כנסת ישראל לאשה והקב״ה בעלה כלומר שלקחה לו לעם כלה והיה לו כאשה והוא לה כבעל וכמו האשה שתזנה תחת בעלה שהיא חייבת כן ישראל שהלכו אחרי עמים רבים ודבקו בטעותם קורא הכתוב זה זנות וזה הענין נמצא בנביאי׳ שדברו בזה המשל וקראו ענין זה ענין זנו׳ ושמשו בו בכל לשון של זנות וזה הרבה בספר יחזקאל ואמר ואחר שהלכת לבעלי׳ איך תשובי אלי עוד ואפילו תשובי בתשובה לא תוכלי לשוב אלי עד שתגלי מארצך ותשבי שם ימים רבי׳ עד תשכחי עונך הראשון ולא יעלה על לבך עוד עבודת אלילים ואח׳ כן תשוב אלי ואשוב אליך ׃ שאי · שפים · מקומות גבוהים כמו ההרים הרמים והגבעו׳ הנשאות כי כן היה דרך עובדי ע״ז בזמן ההוא כמו שכתוב ׃ שגלת · כתיב שכבת קרי · כמו ישגלנה ישכבנה לשון נקיה וכבר פירשנו כי לשון הזנות והשכיבה הוא ענין הע״ז ׃ על דרכים ישבת להם · פי׳ לעובדי ע״ז כלומ׳ ישבת מיחלת עוברי דרכים שהם מכמה מקומות רוצה לומר עם ועם עובד אלהיו ואת התאוית לכלם לעבדם כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ׃ כערבי במדבר · כי כן דרך הערביים השוכנים במדבר יושבים להם על הדרכים מיחלי׳ השיירות העוברות למכור להם ולקנות מהם וי״ת שפים נגדין כמו נגרי בריתא בתלמוד ותרגום לא שכבת לא אתחברית ליך למפלח וגו׳ כשעמוד ׃ בזנותיך · בשימן רבוי אחר לבד והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק משנו ׃ וימנעו רביבים · הוא המטר והוא היורד במרחשון והוא הנקר׳ יורה ומורה וכן בדברי רז״ל יורה במרחשון ומלקוש בניסן כי אלה שני הזמנים הם זמני המטר לצורך התבואה וברוב הזמנים רוב המטר יורד במרחשון לפיכך נקרא ירח בול מענין מבול ונקרא המטר ההוא רביבים במקום שקראו במקום אחר יורה וענין הפסוק אומר כי נמנעו הגשמים מפני מעשיהם הרעים כמו שאמר בתורה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו׳ וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ועם כל זה שמנעתי הרביבים בעונך ומלקוש לא היה לא נכלמת ממעשיך והיה לך מצח אשה זונה שאינה בושה מנאפופיה ומרימה מצח ומעיזה פניה אף על פי שהנביאים מוכיחים אותך ואומרים לך בושי ממעשיך ראי השנים שמשינך בעבורם עם כל זה מאנת הכלם זהו שאמר מאנת כלומ׳ שהיית ממאנת בתוכחת הנביאים ולא בושה מפניה׳ ורז״ל דרשו הפסוק ואמרו אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנ׳ וימנעו רביבים וגו׳ ות״י וחוצפא כאתתא נפקת ברא הוה לך ועז פנים יקרא חצוף בלשון רז״ל ׃ הלא מעתה קראתי · כתיב ביו״ד כאילו הוא מדבר בעדו וקרי בלא יו״ד כמו לנכח ופי׳ הכתוב אמר הלא מעתה כלומ׳ היה לך מעתה לקרוא לי אבי כיון שקראת לך ע״י נביאי בני היה לך לעבות ולומר לי אבי אלוף נעורי אתה ולא עשית כן ופי׳ הקרי אמר הלא מעתה כיון שראית שעצרתי הגשמים היה לך לשוב אלי ולקרוא לי אבי אלוף נעורי אלופי וגדולי מימי הנעורים והוא זמן יציאת מצרים כי אז נכנסו ישראל תחת כנפי השכינה ונתחנכו במצותיו ובידיעת אלהותו כמו הנער הנכנס ללמוד ומחנכין אותו בידיעת תורה וחכמה ותרגם יונתן אלוף נעורי פרקי דמן עלמא ׃ הינטור · אמר הנביא אם עשית זה הינטור האל לך לעולם עונך אם ישמור חטאתך לנצח לא יעשה זה אלא בשובך אליו ישוב אליך וייטיב לך ואת לא עשית כן אלא דברת ותעשי הרעות ותוכל · דברתי כתיב ביו״ד אמר הנביא הנה דברתי לך לשוב ולא עשית את הרעות ותעשי הרעות וקרי דברת בשוא התי״ו כנוי המנאצת אמר הנביא הנה דברת לעשות רעות ועשית כמו שדברת ׃ ותוכל · תרגם יונתן ואסגיאת כלומר הרבית לעשות רעות בכל יכלתך וזה הפירוש הוא נכון אמר עשית הרעות כמו שיכולת עשות או פירושו כאשר יכולת לעשות ויש וי״ו במקום כאשר כמו אם לא ישבעו וילינו ושפתי רננות יהלל פי ובאמרו ותעשי לשון נקבה ותוכל לשון זכר כן הוא מנהג המקרא במקומות רבים כשדובר כנגד כנסת ישרא׳ ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסה ולשון זכר כנגד העם והכל אחד ורז״ל פירש שני אלו הפסוקים כן. הלא מעתה קראת לי אבי מעתה מקרוב כשחזר יאשיה המלך בתשובה ושבו אנשי יהודה עמו מוכרחי׳ היו כמו שהוא מפורש שאמר בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי אם בשקר הינטור לעולם כך היו אומרים הם והנביא אומר להם הנה דברת ועשית הרעות ותוכל ׃ ויאמר · בימי יאשיהו המלך · למה אמר זה והלא ידוע כי בימי יאשיהו נתנבא אלא לפי שנתנבא אף בימי יהויקים ובימי צדקיהו אמר כי נבואתו היתה בימי יאשיהו קודם שעשה תשובה יאשיהו ויהודה שהרי יאשיהו בער עבודה זרה מן הארץ וכאן הוא אומר ותנאף את האבן ואת העץ אם כן הנבואה כאמרה קודם התשובה ומה שאמ׳ בכל זאת לא שבה אלי כי אם בשקר שדומה שעשו תשובה אלא שעשו אותה בשקר אפשר כי בתוכחת הנביא ירמיה שהתנבא עליהם אפשר שעשו מקצתם בגראה ובגלוי לא בסתר וזהו שאמר בשקר וגם יש לפרש שנבואה זו נאמרה אחר התשובה ואע״פ שאומר ביאשיהו אשר שב אל יי׳ בכל לבבו ובכל נפשו יאשיהו הוא שעשה בכל לבבו אבל אנשי דורו שבו מוכרחים מאימת המלך וזהו שאמר לא שבה אלי כי אם בשקר ׃ הראית אשר עשתה · זה לא היה בימי יאשיהו שכבר גלו ישראל בשנת שש לחזקיהו ואיך ראה ירמיהו מה שעשו ישרא׳ קודם גלותם והלא בתחלת נבואת ירמיהו היה לגלות ישרא׳ צ״ב שנה והוא אמר לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואם כן כפרש הראית שמעת או הידעת כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים והדומים לו או נפרש אשר עשתה על השארית הנמצא מישראל מפוזרין בארץ מצרים וממנשה ומשמעון ומנפתלי שהיו שם בימי יאשיהו כמו שאמר בדברי הימים ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי ואמר אשר אספו הלוים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל ׃ משובה · שם תאר וענינו מורדתין שובו בנים שובבים ׃ הולכה היא · לפירוש הראשון פי׳ שהיתה הולכת היא ולפי׳ השני כי עתה הלכה היא ולא לקחה מוכר כאשר גלו ׃ ותזני שם · היו״ד במקום הא׳ למ״ד הפעל והוא כמו ותזנה וכן כור ילדך תשי ותטאתם מלפניך אל תמחי ׃ ואומר

כערבי · יושב אהלים שהוא תמיד מצוי בחוץ במדברות ועל שם כך הוא קרוי ערבי שמוכן בערבה ׃ מלקוש · המטר היורד בניסן על המלילות ועל הקשין ומלקוש טרדי״וא בלע״ז ׃ הלא מעתה · הלואי שבת מרעתך וקראת לי אבי ואם תעשי כן היכטור ליך ארוכיך לעולם את אשר חטאת לו אם ישמור לנצח לא ישמור ׃ הנה דברת · בפיך לא כבה עוד איך ואותה הרעה תעשי ולא תתני לבך לשוב ׃ ותוכל · ונכחת למרוד ׃ משובה · נכחת ומוכחת בימי יאשיהו המלך כשביונכי להחזיר עשרת השבטים ראית אשר עשתה משובה ישראל המשובבה אכבוי״יאת בלע״ז ישרא׳ עשרת השבטים ׃ הולכה היא · בעודה על אדמתה קודם שגלת בימי חזקיה עם הושע בן אלה הולכה היתה הולכ׳ על כל הר גבוה ׃ ותזני שם · לע״ז ותזני כמו ותזן יו״ד יתירה ׃ ואומר

ואמר אחרי עשותה את כל אלה אלי תשוב ולא שבה ותראה בגודה אחותה יהודה: ואראה כי על כל אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כריתתיה אליה ולא יראה בגדה יהודה אחותה ותלך ותזן גם היא: והיה מקל זנותה ותחנף את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ: וגם בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי אם בשקר נאם יהוה: ויאמר יהוה אלי צדקה נפשה משבה ישראל מבגדה יהודה: הלך וקראת את הדברים האלה צפנה ואמרת שובה משבה ישראל נאם יהוה לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם יהוה לא אטור לעולם: אך דעי עונך כי ביהוה אלהיך פשעת ותפזרי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן ובקולי לא שמעתם נאם יהוה: שובו בנים שובבים נאם יהוה כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם

ואמרית בתר דעברו ית כל אילין לפולחני יתובון ולא תבו וחזו משקריא אחיהון דבית יהודה: וגלי קדמי ארי על כל עיסק דטעו דמתחסנין למתב לפולחני דבית ישראל אגליתינון כמה דיהבין אגרת גט פיטורין ומשלחין ולא דחילו משקריא דבית יהודה אחיהון ואזלו וטעו אף אינון: והות מדקלילא בעינה טעוותהא וחייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא: ואף בכל דא לא תבו לפולחני משקרי אחיהון דבית יהודה בכל לבהון ואילהין בשקרא אמר יי: ואמר יי לי זכיאו נפשיהון דמתחסנין למתב לפולחני דבית ישראל ממשקריא דבית יהודה: איזל ותתנבי ית פתגמיא האילין בארע ציפונא ותימר תובו דמתחסנין למתב לפולחני דבית ישראל אמר יי כד תתובון לא אשלח רוגזי בכון ארי מסגי למעבד טבוון אנא אמר יי ולא יתנטרון ליך חוביך לעלם: ברם דעי חוביך ארי במימרא דיי אלהך מרידת וקלקילת ית אורחתך איתחברת לעממי פלחי טעוותא תחות כל אילן עבוף ולמימרי לא קבילתון אמר יי: תובו בניא דמתחסנין למתב אמר יי ארי אנא איתרעיתי בכון ואיקרב יתכון כאילו אתון משתארין

ותראה · מ״ל ק׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ בקלילותה · ור״פ בכינ׳ · ל׳ נסיב׳ · ד׳ כתי׳ בכינ׳ · ל · ת׳ כתי׳ ול׳ חס׳ לה מ״ל · ל׳ · ב׳ ל״א כברית

מרה חס׳ כי אחות׳ ת״ל יהודה חס׳

שלחתיה כ וסימ׳ איזה ספר כריתות אמכם · ואתן את ספר כריתותיה : ויאמר יי אלי ד׳ בטעמא בסיפר׳ וסימ׳ נמסר בריש סיפרא : צפנה ה׳ חס׳ בסיפר׳ וסימ׳ סיר נפוח אני רואה ופניו · כי הנני קורא לכל משפחות ממלכות · הלוך וקראת את הדברים האלה · כי אם חי יי׳ תנינא דספרא · אל ינוס הקל ואל ימלט :

ואומר · על ידי נביאי עמוס והושע בן בארי ושאר נביאים אלי תשובי : ותרא בגודה אחותה יהודה · כל זה בגודה קשה ממשובה : ישראל · שהם ראשונים לקילקול ולא ראו פורענות ללמוד ממנו ולשוב קרויין משובה : יהודה · שראתה שגלו אלו ולא לקחה מוסר קרוייה בגדה : וארא כי על אודות וגו׳ · נקודות טעמי מקרא זה מלמדין על פירושו ישראל נקוד זקף מובדל משלחתיה שלחתיה נקוד זקף גדול לעצמו וזהו פירו׳ וארא נסתכלתי בה ליפרע ממנה ולמה כי על כל אודות אשר נאפה משובה ישראל ומה היתה נקמתי שלחתיה מעל פני ולא יראה בוגדה יהודה שראתה בפורענותה של׳ מומרת לתת לבה לשוב : ותחנף את האבני · ותעת עם פלחי אבניא ואעיא ומוכתן תירגם מקל זנותה לשון קלות מדקלילין בעינהא טעוותא : וגם בכל זאת · שראו בקלקלת פורענות חביריהם : כי אם בשקר · דורו של יאשיהו מראים עצמם שהם צדיקי׳ והם רשעי׳ היו כרים צורות של ע״ז על דלתותיהם מבפנים חציה על זו וחציה על זו וכשהיו מבעירי׳ ע״ז בודקין היה הדלת פ׳ פתוח ולא היו מכירין בה : צדקה נפשה משובה ישראל · נקיתה ופטרה עצמה מן הדין שלא היה לה ממי ללמוד : הלוך וקראת וגו׳ · הלוך כתרגומו איזיל לשון צווי כאן ציוהו לילך ולהחזיר עשר׳ השבטי׳ בימי יאשיהו כמו שאמר למעלה שבימי יאשיהו נאמרה לו נבואה זו וחזרו מקצת מהן בשמונה עשרה ליאשיהו : צפונה · אל המקומות שגלו שם לאשור : פני · רוגזי כן ת״י : פשעת · מרדת : ותפזרי את דרכיך · לשון זנות פיסוק רגלים למשכבי אשה : שובבים · אבוייש״יר בלע״ז שהיבבתם דרככם מ מרוב כל שהיית במלוה ושב״ב כמו שהוא אומר הפורטים על פי הנבל השותים במזרקי יין : כי אנכי בעלתי בכם · וקראתם בשמי שאני אדון לכם ואין כבודי להניח אתכם ביד אויבי : לא

ואומר · אמרתי כיון שעשתה כל הרעות האלה ומצאוך צרות רבות ורעות עליה תתחרט על מעשיה הרעים ותשוב אלי והנה לא שבה עם כל זה : ותרא בגודה אחותה יהודה · כלומר ראתה שעשתה כל זה משובה ישראל ולא שתה אל לבה והכתוב חסר הענין אבל תן הכתוב כבין מה שאינו כתוב וכן פסוקי׳ רבים במקרא כמו נגיד חסר תבונו׳ ואולתו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : ותרא · ותראה כתיב ואחד הוא : בגודה · שם תאר בא בקמץ הבי״ת על דרך היחיד : וארא · ואני גם ראיתי כי היא ראתה ולא שבה ומה ראתה כי על כל אודות אשר נאפה משוב׳ שלחתיה עם כל זה לא יראה בגודה אחותה יהודה שאשלח אותה גם כן ולא שבה אלי ומה שאמר וארא טעמו כאשר בסוף הענין כי אם בשקר לפיכך אמר וארא כי בני אד׳ לא ראו זה אבל אני ראיתי כי תשובתה בשקר ולא בכל לבה ואני בוחן לב ראיתי כל זה ואתן את ספר כריתותיה אליה והנה אמר ישעיהו איזהו ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה וירמיהו אמר ואתן את ספר כריתותיה אליה פי׳ המפר׳ כי ירמיהו דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתו׳ שלא יהיה עוד מהם מלך כי בקבוץ גליו׳ אמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוכי׳ אשתו מביתו שקצף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתו׳ מפני שעתיד להחזירה אליו וכן יהודה עתיד להחזיר המלכו׳ אליו וכוכל לפרש גם כן לפי שעשר׳ השבטי׳ לא שבו בשוב הגלות מבבל ועוד משגלו לא יצאו ממקום גלותם וארך להם הגלות מאד הרי הם כאילו נתן להם ספר כריתו׳ ואף על פי שעתידים לחזור אבל שבט יהוד׳ הרי הם כאילו לא נתן להם ספר כריתות שהרי שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם ת״כ שנה ואף על פי ששבט יהודה לא גלו עדיין הנביא דבר על ה העתיד · וחמה שינחם ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיהם ובשובם אל האל ישיב שבותם ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כמו ששבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם כריתות ובשובם ישובו גם כן שאר השבטים כי דוד ימלוך על כל השבטים וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד ואפילו שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול וארך גלותם מאד והנה ישיב שבותם עם שבט יהודה : בגדה · בא בצרי ע״ן הפעל על דרך היחיד וכן נטרה את הכרמים והדומים להם : והיה מקול זנותה · ענין קלות ואמר המסרה עליו לית חסר בקלילותא ופי׳ כתרגומו והוה מדקלילה בעינהא טעוותא וחייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא · וכבר פי׳ כי לשון זנות וניאוף הנזכר בזה הענין הוא ענין הדבקות בעבודה זרה : וגם בכל זאת · בכל זאת שראתה שמשלחתי אחותה לא שבה אלי בכל לבה וזה קודם תשובת יאשיהו או אחר תשובתו כמו שפי׳ למעלה בפסוק ויאמר יי׳ אלי בגודה · שם תאר היה משפטו בשוא פ״א הפעל כמו קרובה רחוקה ונשאר עם הקמץ כמו שהוא לזכר : ויאמר יי׳ אלי צדקה נפשה · אף על פי שחטאה משובה ישראל תחלה הנה אחותה יהודה הוסיפה לחטוא עד שנחשבת אחותה ישראל צדיקה כנגדה ותוספת החטא ביהודה הוא לבזותם בית הא׳ להכניס שם פסיליהם ואליליהם ולבטל שם עבודת הא׳ ולעבוד עבודה זרה בבית עצמו כמו שנאמר באחז שצוה לעשות מזבח בבה״ד דמות המזבח אשר בדמשק ובטל עבודת מזבח יי׳ וגו׳ ויסגר את דלתות בית יי׳ ונאמר ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ונאמר עליו וגם את בניו העביר באש כתועבות הגוים וכן במנשה נאמר וישתחו לכל צבא השמים ונאמר והעביר את בנו באש ועונן ונחש וכסף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני יי׳ ונאמ׳ עליו הרע מכל אשר עשו האמורי אשר לפניו והחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמר וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא ירושלם פה לפה חללים : הלוך וקראת · אינו אומר לנביא שילך צפונה במקום שגלו עשרת השבטים כי הגלה אותם מלך אשור בחלח ובחבור וערי מדי והם בצפון העולם כלפי מזרח אלא פירושו הלוך ענין זרוז כמו לכה נא אנסכה בשמחה לכו ונפילה גורלות והדומים להם ומה שאמר וקראת רוצה לומר שיקרא הדברים האלה בירושלם לפני זקני יהודה ויקרא הדברים כנגד ישראל שגלו כאילו מדבר עמהם פנים בפנים ואומר להם שובה משובה ישראל רמז להם שעתידים לשוב באחרית הימים וזהו שאמר לא אטור לעולם כלומר שלא ישמור עונם לעולם אלא ישיבם אליו אחר זמן ארוך ויקבצם עם גלו׳ יהודה ומה שאמ׳ לא אפיל פני בכם ר״ל לעולם וטעם לעולם לשנים ללא אפיל פני וללא אטור כי כבר הפיל פניו בהם בהגלותו אותם ופני פי׳ כעסי כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא פני יי׳ חלקם והדומי׳ להם ומה שאמר כי חסיד אני ר״ל כי אע״פ שחטאתם והייתם חייבים כליה אני חסיד כמו שאמר במדות האל ורב חסד והחסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי : אך דעי · אך קודם שאשיבך אלי צריך שתדעי עונך ותכירי בעצמך על מה הגליתיך כי ביי׳ אלהיך פשעת וכיון שתכירי זה תשובי אלי ואשובה אליך : ותפזרי · כי לא עבדת ע״ז אחת לבדה אלא פזרת את דרכך לזרים לזה ולזה כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : ובקולי לא שמעתם · כי הייתי מתרה בכם תמיד ע״י הנביאים ולא שמעתם : שובו בנים שובבים · מורדים כמו שפי׳ משובה שפי׳ : כי אנכי בעלתי בכם · כלומר אבעל בכם אחר שגרשתי אתכם ות״י אתרעית בכון ואדוני אבי ז״ל פי׳ בעלתי קצתי לפי שהוא קשור בבי״ת וכן אנכי בעלתי בם נאם יי׳ ודמה אותו כן בזה הענין בלשון ערבי :

אחד

רד"ק: אחד מעיר · אפילו יהודי אחד יהיה לבדו בעיר מערי הגוים משם אקחנו וכן אם יהיו אפילו שנים לבדם באומה אחת משם אקחם והאומה נקראת משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה וכן לכל משפחות ממלכות צפונה ורז"ל פירשו אחד מעיר מזכה את כל העיר שנים ממשפחה מזכים את כל המשפחה ובזכותן יצאו כלם מהגלות : ונתתי · כלבי · שירעו אותם כלבי וחפצי לא כרועים הראשונים והם מלכי ישר' ויהודה שהיו מדריכי' אותם בדרך רעה ולעבוד ע"ז אבל אות' הרועי' שאתן להם בזמן הישועה ירעו אותם דעה והשכל והרועים הם פרנסי ישרא' שיהיו עם מלך המשיח כמו שנא' בנבוא' מיכה והקמונו עליו שבעה רועי' ושמונה נסיכי אדם : והיה כי תרבו · לא יאמרו עוד ארון בריתי' ולא יעלה על לב כלומר אף על פי שתרבו ופריתם בארץ לא יקנאו בכם הגוים שיבאו להלחם בכם ותצטרכו לצאת למלחמה וארון האלהים עמכם כמו שהיה מנהגם שהיו מוציאים הארון במלחמ' ובימי' ההם לא יצטרכו לזה כי לא יהיה להם מלחמ' עוד ולזה אמ' לא יאמרו ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד כלומר לזה הדבר להוציאו למלחמה וכ"תי ולא יעשה עוד ולא יגיחון ביה עוד קרב : בעת ההיא · אין צריך לומר שלא יבאו הגוים על ירושלם להלחם אלא יקראו אותה כסא השם ונקוו אליה כל הגוים לשם יי' ולעבדו לא להלח' ומה שאמר לירושלם אחר שאמר אליה רוצה לומר שיאמר אחד לחברו נלך לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע לא ישראל ולא הגוים : שרירות לבם · חזוק לבם מדברי רז"ל שריר וקים : בימים ההמה · בקבוץ גליות : על בית ישראל · עם בית ישראל וכן ויבאו האנשים על הנשים : מארץ צפון · כמו שכתבנו כי השבטים בארץ צפון כלפי מזרח מהלאה לבבל : ואנכי אמרתי · זה שאמר עד הנה אני עתיד לקיים לכם באחרית הימים אף על פי שתהיו בגלו' ימים רבי' אבל אם תרבו לא תגלו כי אנכי אמרתי איך אשיתך בבנים כלומ' במאמר שתקראו לי בנים כמו שאמ' בנים אתם ליי' אלהיכ' : ואתן לך · כלומר אשיתך בהם כמו שנתתיה לך הארץ שנקראת ארץ חמדה שחומדין אותה כל הגוים :

רש"י: לא יאמרו עוד ארון · כי כל כניסתכם תהא קדושה ושכינה בה כאילו הוא ארון · ויפקדו · כמו יזכרו · ולא יעשה עוד · מה שנעשה בו כבר במילה שהביאוהו במלחמה עם פלשתים בימי עלי : ונקוו · ונקבצו לשון מקוה מים : שרירות · לשון ראייה כמו אשורנו : ילכו בית יהודה על בית ישראל · עמם יתחברו ויתוספו עליהם להיות ממלכה אחת : ואנכי אמרתי · בלבי ולכך הנחלתיה לאבותיכם : איך אשיתך בבנים · את עדרתי ואומתי בתוך שאר בנים מעורב' בין האומות לפיכ' בררתי מנה יפה ואתן לך ארץ חמדה צבי צבאו' גוים צביון כל צבאות גוים : אכן · אבל אתם לא עשיתם מחשבתי כי אם כמו אשה שבוגדת מרעה על שאינו יכול להספיק מזונותיה כן בגדתם בי המספיק לכם כל טוב כך מדרש אגדה : על שפיים נשמע · קרוב הוא להישמע : הננו אתאנו לך · הנביא מלמדם להתוודות ולומר כן הננו אתאנו לך אכן לשקר וגו' והבשת אכלה וגו' נשכבה בבשתינו כל זה לשון תפלה שהנביא מלמדם לומ' · אתאנו באנו : אכן לשקר שמרנו · מגבעות והמון הרים שעברנו ע"ז שם אכן באמת : והבשת

בימים ההמה ח' בקריא וסימ' והיה כי תרבו ופריתם בארץ · ילכו בית יהודה על בית ישר' · לא אעשה אתכם כלה · כי ישראל הםה ובני יהודה · אשר יחזיקו עשרה אנשים · וגם על העבדים · אשר אשיב את שבות יהודה · דרכים גתות בשבת ובביאים : והגבה י"ב וסימ' נמסר בסדר בהעלותך · ויבאו ז' חטפין וסימ' ואתה

אֶחָד מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם צִיּוֹן׃ וְנָתַתִּי לָכֶם רֹעִים כְּלִבִּי וְרָעוּ אֶתְכֶם דֵּעָה וְהַשְׂכֵּיל׃ וְהָיָה כִּי תִרְבּוּ וּפְרִיתֶם בָּאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵמָּה נְאֻם יְהוָה לֹא יֹאמְרוּ עוֹד אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְלֹא יַעֲלֶה עַל לֵב וְלֹא יִזְכְּרוּ בוֹ וְלֹא יִפְקֹדוּ וְלֹא יֵעָשֶׂה עוֹד׃ בָּעֵת הַהִיא יִקְרְאוּ לִירוּשָׁלַםִ כִּסֵּא יְהוָה וְנִקְווּ אֵלֶיהָ כָל הַגּוֹיִם לְשֵׁם יְהוָה לִירוּשָׁלָםִ וְלֹא יֵלְכוּ עוֹד אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע׃ בַּיָּמִים הָהֵמָּה יֵלְכוּ בֵית יְהוּדָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיָבֹאוּ יַחְדָּו מֵאֶרֶץ צָפוֹן עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִנְחַלְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם׃ וְאָנֹכִי אָמַרְתִּי אֵיךְ אֲשִׁיתֵךְ בַּבָּנִים וְאֶתֶּן לָךְ אֶרֶץ חֶמְדָּה נַחֲלַת צְבִי צִבְאוֹת גּוֹיִם וָאֹמַר אָבִי תִּקְרְאוּ לִי וּמֵאַחֲרַי לֹא תָשׁוּבוּ׃ אָכֵן בָּגְדָה אִשָּׁה מֵרֵעָהּ כֵּן בְּגַדְתֶּם בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְהוָה׃ קוֹל עַל שְׁפָיִים נִשְׁמָע בְּכִי תַחֲנוּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי הֶעֱווּ אֶת דַּרְכָּם שָׁכְחוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּה מְשׁוּבֹתֵיכֶם הִנְנוּ אָתָנוּ לָךְ כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ אָכֵן לַשֶּׁקֶר מִגְּבָעוֹת הָמוֹן הָרִים אָכֵן בַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ תְּשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל׃

תרגום: חַד מִקַרְתָּא וּתְרֵין מִזַרְעִיתָא וְאַעֵיל יַתְכוֹן לְצִיוֹן׃ וְאֵימַנֵי עֲלֵיכוֹן פַּרְנְסִין עָבְדֵי רְעוּתִי וִיפַרְנְסוּן יַתְכוֹן בְּמַדַע וּבְחוּכְמָא׃ וִיהֵי אֲרֵי תִסְגּוֹן וְתִפְשׁוּן בְּאַרְעָא בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן אֲמַר יְיָ לָא יֵימְרוּן עוֹד אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ וְלָא יִסַק עַל לֵב וְלָא יִדְכְּרוּן עוֹד בֵּיהּ וְלָא יְזוּעוּן וְלָא יְגִיחוּן בֵּיהּ עוֹד קְרָב׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יִקְרוּן לִירוּשְׁלֵם אֲתַר בֵּית שְׁכִינְתָא דַיְיָ וְיִתְּכַנְשׁוּן לְמִיפְלַח בַּהּ כָּל עַמְמַיָא לִשְׁמָא דַיְיָ לִירוּשְׁלֵם וְלָא יְהָכוּן עוֹד בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא׃ בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן יִתְחַבְּרוּן דְּבֵית יְהוּדָה עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיֵיתוּן כַּחְדָא מֵאֲרַע צִיפּוּנָא לְאַרְעָא דְּאַחְסֵנִית יַת אֲבָהָתְהוֹן׃ וַאֲנָא אֲמָרִית אֵיכְדֵין אֵיצַלְחִינָךְ בִּבְנַיָא וְאֶתֵּן לִיךְ אֲרַע חֶימְדְּתָא אַחְסָנַת חֶדְוַת תּוּשְׁבְּחַת עַמְמַיָא וַאֲמָרִית רִיבּוֹנִי תְּצַלֵּן קֳדָמַי וּמִבָּתַר פּוּלְחָנִי לָא תְתוּבִין׃ בְּכֵן כְּמָה דְּמְשַׁקְרָא אִיתְּתָא בְּבַעְלַהּ כֵּן שַׁקַּרְתּוּן בְּמֵימְרִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ׃ קָלָא עַל נְגָדִין אִשְׁתְּמַע דְּבָכַן וּמִתְאַנְחִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי קַלְקִילוּ יַת אוֹרְחַתְהוֹן אִתְנְשִׁיאוּ יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן׃ תּוּבוּ בְּנַיָא דְמִתְחַסְנִין לְמֵיתַב אֶשְׁבּוֹק לְכוֹן כַּד תְּתוּבוּן הָא בְּכָל עִידָן אַתּוּן אָמְרִין תְּבְנָא לְפוּלְחָנָךְ פּוּרְקָנָא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלָהָנָא׃ בְּכֵן לְשִׁקְרָא פְּלַחְנָא עַל רָמָתָא וְלָא לַהֲנָאָה אִיתְרְגֵשְׁנָא עַל טוּרַיָא בְּרַם בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָנָא פּוּרְקַן יִשְׂרָאֵל׃

והרם את כטך · ואני הנני מחזק את לב מצרים · קום לך למסע · והבו לכם שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים ההמה ילכו בית · ויבאו אליך כמבוא עם · בתרא מל' : נשמע ד' קמצין וסי' קול על שפיים נשמע · קול ברמה נשמע נהי בכי · בלי נשמע קולם · כתוב בה בגוים נשמע :

רד"ק: ארץ חמדה שחומדין אותה כל הגוים : נחלת צבי · כפל ענין במ"ש כי צבי פי' חפץ והוא כמו חמדה שזכר שחפצי' בה צבאות הגוים וי"ת צבי צבאות גוים חדות תושבחת עממיא ואיך יהיה זה ובאי זה ענין שאתננה לך ואמר בזה הענין יהיה שאשיתך בבני' ואתן לך ארץ חמדה שתקראו לי אבי ומאחרי לא תשובו · תקראו כתיב וקרי תקראי כנגד הכנסה והכתוב כנגד העם ואחד הוא אם תקראו לי אב אקרא לכם בנים כמו שאמר אשיתך בבנים תשובו כתיב לשון רבים וקרי תשובי לשון נקבה כמו שפי' במלת תקראו : אכן בגדה · כמו שבוגדה אשה מרעה והוא בעלה כן בגדתם בי ומה שסמך זה הלשון עם מ"ש שלא כמנהג ר"ל כי בבגדה בבעלה הולכת מאתו לאיש אחר : קול על שפיים נשמע · כפעל בינוני כי הוא קמץ ופי' שפים המקומות הגבוהים ואמר על שפים כדי שישמע קולם למרחוק בהתודותם ופי' הפסוק אמר היה ראוי להם שישמע קולם למרחוק על שפים ויבכו ויתחננו לאל בני ישרא' ויתודו לו כי הם העוו את דרכם ושכחו את יי' אלהיהם כי אם היו עושים זה אני הייתי מקבל אותם בתשובה ואומר להם שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם והם יאמרו הננו אתנו לך כי אתה יי' אלהינו : שובו · ארפה · כתיב בה"א והוא כמו באל"ף ענין רפואה ואמר ענין רפואה על הסליחה דרך משלה וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך כי כמו שמכת הגוף צריכה ברפואה שעושין לה כן מכת הנפש והוא העון רפואתה הסליחה עם התשובה : הננו · קל ובמוא הכ"ן : אתנו · בקרא בקמץ כבעלי הא"לף והוא מבעלי הה"א מן ואתא מרבבות קדש : אכן לשקר · יתודו ויאמרו לשקר עברנו עבודה זרה כי לא הועילה לנו כי העבודה זרה היו עובדים על ההרים ועל הגבעות לפיכך אמר מגבעות המון הרים ופי' מגבעות התשועה שהיינו מקוים מעבודת הגבעות לשקר היא כי אין תשועת ישראל כי אם ביי' אלהינו · והמון קמץ הה"א ואיננו סמוך להרים שאם היה סמוך היה אומר המון בשוא ופתח הה"א כמו אל המון גוים ופירושו התשועה שהיינו מקוים מהגבעות בעבודה שהיינו עובדים עליהם לשקר הוא וכן ההמון שהיינו מתקבצים בהרים לעבוד שם עבודה זרה לשקר הוא · והרים חסר בית השמוש כמו הנמצא בית יי' לזנות בית אביה וזולתו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ועל הדרך הזה פירש יונתן הפסוק בכן לשקרא פלחנא על רמתא ולא להנאה איתרגישנא על טוריא ויש לפרש הפסוק בענין אחר · אכן לשקר מגבעות · אנחנו שהיינו מצפין מהגבעות עזר מהאומות וכן מההרים היינו מצפין שיבא המון מן הגוים לעזרתנו לשקר היה כמו שאומר בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע וכן פי' אחז"ל ובאמרו תשועת ישראל לפי שעינו עליהם לטובה כשילכו בדרכיו ושמרם תמיד ולא כן שאר האומות : והבשת

רשי

והבשת. עד שעסקנו בה כמה דלת אמר ויגזרו לבשת היא אכלה את יגיע אבותינו בעון עבודתה היה יגיעם לבז: אם תשוב ישראל. בתשובה זו אלי תשוב בכבודך וגדולתך הראשונ'. ואם תסיר שיקוציך מפני אז לא תנוד לגלות בגולה: ונשבעת חי יי באמת. כשתשבע בשמי תשבע באמת ולא כאשר עתה שכתו' בכם אם חי יי יאמרו אכן לשקר ישבעו: והתברכו גוים. אם תעשו כן אז יתברכו בישראל הגוים כל גוי אומר לבנו תהא כפלוני ישראל: ובו יתהללו. יגידו שבחכם ד"א יתהללו מי שיוכל להדבק בישרא' יתפאר בדבר פורווגטי"ר בל': כי כה אמר יי וגו'. נירו לכם ניר. הוו מידים מעובדי אדמה שנירים אותה בימי הקיץ להמית שרשי העשבים שלא תהא עולה קוצים בעת הזרע בחורף אף אתם הטיבו מעשיכ' בטרם תבא אליכם הרעה שלא תהא תפלתכם כמאסת כשתצעקו: ואל תזרעו אל קוצים. ואל תהי צעקתכם לפני מתוך הרשע כי אם מתוך תשוב' שלא תהיו דומי' לזורע בלא ניר והיא נהפכת ל לקוצי' קרדו"ם בלע"ז: המלו ליי': בטרם תבא חמתי כאש זהו הניר לפני הזרע: ואמרו תקעו שופר. הזהירו את יושבי הארץ שיתקעו בשופר לברוח: מלאו. לשון אסיפה והרבה יש ב במקרא אשר יקרא עליו מלא רועי' יקראו אחריך מלא יחד עלי יתמלאון: שאו נס. לברוח לציון: העיזו. האספו כמו שלא העז: עלה אריה. נבוכדנצר: מסובכו. דרך אריה לישב במארב סבכי היער אספיטו"ם בלע"ז: תניכה. לשון ניה:

רד"ק

והבשת. ויתודו גם כן ויאמרו כי הבשת והיא העבו' זרה אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו הבעל שהיו עובדים נקרא בשת כמו ויכזרו לבשת שהוא כמו לבעל וכן נקרא ירובשת ירובעל כי הבעל בשת וכלמה למי שיתעסק בו והיגיע היא תבואת השדה כי בעונם זה העון היה בתבואתן השדפון או ירקון או ארבה או אויב וכן אכלה את צאנם ואת בקרם ואת בניהם ואת בנותיהם שהיו מתים בדבר בעונם עון עבודה זרה הנה שאנחנו יודעים כי ה הבשת והיא עבודה זרה אכלה הכל וי"ת ובהתת חובין אספת ית לאות אבהתנא ובאמרו אבותינו ואמר מנעורינו רוצה לומר כי אנחנו ראינו מנעורינו כי יגיע אבותינו נאכל בעונינו: נשכבה בבשתנו. אנחנו גם כן כמו אבותינו שהיו כלים בבשתם כן אנחנו אחריה' אחזנו דרכיהם ונשכבה בבשתינו ובאמרו נשכב' לפי שהאדם שהוא בצרה גדולה ולא ידע מה לעשות יפיל עצמו בשיבה ושוכב וכן על הדרך הזה אם תשכבון בין שפתים והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל וכן אמר ותכסנו כלימתינו על דרך ובשת פני כסתני מנעורינו פירוש מנעורינו עשינו הרע כמו ש שראינו לאבותינו: אם תשוב. אם תחזרו בדברים האמרים ותשובו אלי אני אקבל אתכם בתשובה ותנוחו ולא תגלו מ מארצכם תשוב השני ענין מנוחה כמו בשובה ונחת תושעון וכפל הענין במלות שונות ואמר אם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד כלומר לא תנודו מארצכם ויו ולא כוי"ו וישא אברהם את עיניו ובאמרו מפני רוצה לומר בכל מקום שהם ב בארצכם השקוצים והגלולים כי בכל מקום שהם הם לפני ויותר בארצכם שהוא מקום קבול רוח עליוני ויותר בית המקדש ששמו שם השקוצים וי"ת תשוב השני קבול התשובה אמר אם תתוב ישראל לפולחני אמר יי' תתקבל תיובתך עד דלא תתחתם גזרתך: ונשבעת. לא כמו שאתם נשבעים עתה שאתם נשבעים בשם יי' לשקר כמו שאמר ואם חי יי' יאמרו אכן לשקר ישבעו ומה שאמר באמת במשפט

והצדקה פי' אמ"ל באמת כשתדע שהוא באמת במשפט כשתתחייב מן הדין בשבועה ובצדקה שאם תכיר שהמשפט איננו בצדקה לא תקבל השבועה ויותן תירגם ונשבעת ואם נשבעת ואם תקיים בשמי קים הוא יי' בקושטא ובדינא ובזכותא רוצה לומר אם תצטרך להשבע תשבע באמת ויתכן פי' ונשבעת כמו ובשמו תשבע כי השבועה בשם השם הוא כבוד והדר למי שיראהו ויעבדנו בלב שלם השבועה בדבר שיזדמן לו להשבע היא מצוה והרי הוא כמי שמהללו ומגדלו כשנשבע בשמו כמו שדרך העולם להשבע במה שיאהב יותר כמו כפשו וראשו וכן הנביאים היו נשבעים תמיד בדבריהם ולא כל אדם ראוי להשבע אפילו באמת אלא יראי השם ואוהביו לפיכך אמר באמת במשפט ובצדקה וכן אמר בתורה את יי' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע ופירשו רבותינו זכרם לברכה כשיהו בך כל המדות האלה ראוי לך להשבע בשמו ואם לאו אי אתה רשאי להשבע בשמו: והתברכו בו גוים ובו יתהללו. כי עוד יבא זמן שאפילו שאר הגוים יתברכו בו ויתהללו בו ולא באלילים ויתכן לפרש ככוי בו שם לישראל כלומר אם תעשה כל זה יתברכו הגוים בך כמו שכתוב והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ומה שאמר ונשבעת לנכח ואמר בו שלא לנכח כן דרך המקרא במקומות רבים: כי כה אמר יי'. נירו לכם ניר. נירו כמו הנירו כמו שימו השימו כי הא' הבנין נופלת להקל והניר הוא חרישת השדה קודם הזריעה בחרישה ההיא יעקרו הקוצים והעשבים הרעים מן השדה ויהיה ראוי לזריעה אחר כן והמשל הוא שיטיבו את לבם להבין דברי השם ולקבלם בלב נכון והוא כחורש האדמה לקבל הזרע לא שיאמרו בפה כשמע את דבר השם ולבם לא נכון עמו כמו שאומר למעלה לא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר זהו כזורע אל הקוצים שלא יצמח וי"ת עבידו לכון עובדין טבין ולא תבעון פורקן בחובין: אל קוצים. כמו ויך הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו והדומין לו: המלו ליי'. זאת היא מילת הלב ופי' לפניו והסירו ערלת לבבכם: הגידו. אומר לשומעים כבואתו שיגידו איש לחברו שמלך בבל עתיד לבא עליהם מפני רוע מעלליהם השמיעו על ידי כרוז ולהשמיע יותר תקעו בשופר: וקראו מלאו. כוי מתרגום והוא קל הלמ"ד והיה ראוי להדגם ופי' אספו כמו מלא רעים קראו אחריך מלא שפירושו ענין אסיפה וכל זה כדי שיאספו אל ערי המבצר ועוד ישאו נס במגדל ציון כדי שיראוהו מרחוק וינוסו ויאספו אל ערי המבצר או לירושלם ואע"פ שכלם עתידים להכבש ערי המבצר וירושלם אמר להם זה להגלות זמן מועט או אמר להם זה [illegible] והשבתם שיכבלו: שאו נס ציונה. אל ציון כלו' במגדל ציון כי הוא מקום גבוה ויראוה למרחוק: העיזו. כמו שלא העז את מקנך ענין התנוסה והאסיפה אל העיר: מצפון. מבבל שהוא בצפון לארץ ישרא': עלה אריה מסבכו. זהו מלך בבל והמשילהו לאריה שאין עומד לפניו כן נבוכד נצר כבש כל הארצות לא עמד איש בפניו ופי' המשל לפניו ומשחית גוים מסבכו היא בכתו שהוא שוכב בה תמיד ולפי שנעשת מסבכי עצים נקראת כן: תצינה. תחרבנה כמו גלים נצים וכן ת"י קרוין צדין ואא"זל פי' תצמתנה מענין הנכו הרמוני' ויהיו לפי זה הפתרון שמש שרשים וענין אחד והערים החרבות יצמיחו רמאים ועשבים: על

מנעורנו ג' ובמ"ל וסימ' אנשי מקנה היו. והבשת אכלה את יגיע. ושל אחריו נשכבה בבשתנו: ניר ח' ו' במ"ל חד חס' וסימ' למען היות ניר לדויד. נתן יי' אלהיו לו ניר בירושלם. לתת לו ניר ולבניו כל הימים. לתת לו ניר ולבניו דד"ה. נירו לכם ניר ואל תזרעו. נירו לכם ניר דואשע. רב אכל ניר ראשים. נר רשעים

וְהַבֹּשֶׁת אָכְלָה אֶת־יְגִיעַ אֲבוֹתֵינוּ מִנְּעוּרֵינוּ אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם׃ נִשְׁכְּבָה בְּבָשְׁתֵּנוּ וּתְכַסֵּנוּ כְּלִמָּתֵנוּ כִּי לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

ד אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃ וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לְאִישׁ יְהוּדָה וְלִירוּשָׁלַ͏ִם נִירוּ לָכֶם נִיר וְאַל־תִּזְרְעוּ אֶל־קֹצִים׃ הִמֹּלוּ לַיהוָה וְהָסִרוּ עָרְלוֹת לְבַבְכֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם פֶּן־תֵּצֵא כָאֵשׁ חֲמָתִי וּבָעֲרָה וְאֵין מְכַבֶּה מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם׃ הַגִּידוּ בִיהוּדָה וּבִירוּשָׁלַ͏ִם הַשְׁמִיעוּ וְאִמְרוּ וְתִקְעוּ שׁוֹפָר בָּאָרֶץ קִרְאוּ מַלְאוּ וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ וְנָבוֹאָה אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר׃ שְׂאוּ־נֵס צִיּוֹנָה הָעִיזוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ כִּי רָעָה אָנֹכִי מֵבִיא מִצָּפוֹן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְּכוֹ וּמַשְׁחִית גּוֹיִם נָסַע יָצָא מִמְּקֹמוֹ לָשׂוּם אַרְצֵךְ לְשַׁמָּה עָרַיִךְ תִּצֶּינָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃

ובהתת חובין אסיפת ית ליאות אבהתנא מזעורנא ית ענהון וית תוריהון וית בניהון וית בנתהון: נשכוב בבהתת חובנא ותחפיננא אתכנעותנא ארי קדם יי אלהנא חבנא אנחנא ואבהתנא מזעורנא ועד יומא הדין ולא קבילנא למימר דיי אלהנא: אם תתוב ישראל לפולחני אמר יי תתקבל תיובתך עד לא תתחתם גזירתך ואם תעידי שקצך מן קדמי לא תטלטל: אם תקיים בשמי קיים הוא יי בקושט בדינא ובזכותא ויתברכון עממיא בישראל וביה ישתבחון: ארי כדנן אמר יי לאנש יהודה וליתבי ירושלם עיבידו לכון עובדין טבין ולא תבעון פורקן בחובין: תובו לפולחנא דיי ואעדו רשע לבכון אנש יהודה ויתבי ירושלם דילמא ידלק כאשת רוגזי וישיצי ולא יהי חיס מן קדם בישות עובדיכון: חוו ביהודה ובירושלם בסרו ואמרו תקעו שופרא בארעא אכלו אסגו ואמרו אתכנשו וניעול לקרוין כריכן: זקיפו אתא על ציון גלו לא תתעכבון ארי בישתא אנא מיתי מציפונא ותבירא רבא: גלא מלכא מכרכיה ומחבל עממיא נטל במשריתיה נפק מאתריה לשואה ארעיך לצדו קירוי יצדי מבלי יתיב:

חטאת. בתרא' חס': ונבואה ב' א' מ"ל וא' חס' וסימ' לכו תבואה ונגידה בית המלך. ונבואה אל ערי המבצר. קדמא חס'. וא' נבואה למשכנותיו נשתחוה: האספו

עַל־זֹאת חִגְרוּ שַׂקִּים סִפְדוּ וְהֵילִילוּ כִּי לֹא־שָׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִמֶּנּוּ: וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה יֹאבַד לֵב־הַמֶּלֶךְ וְלֵב הַשָּׂרִים וְנָשַׁמּוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים יִתְמָהוּ: וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה אָכֵן הַשֵּׁא הִשֵּׁאתָ לָעָם הַזֶּה וְלִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם וְנָגְעָה חֶרֶב עַד־הַנָּפֶשׁ: בָּעֵת הַהִיא יֵאָמֵר לָעָם־הַזֶּה וְלִירוּשָׁלִַם רוּחַ צַח שְׁפָיִים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בַּת־עַמִּי לוֹא לִזְרוֹת וְלוֹא לְהָבַר: רוּחַ מָלֵא מֵאֵלֶּה יָבוֹא לִי עַתָּה גַּם־אֲנִי אֲדַבֵּר מִשְׁפָּטִים אוֹתָם: הִנֵּה כַּעֲנָנִים יַעֲלֶה וְכַסּוּפָה מַרְכְּבוֹתָיו קַלּוּ מִנְּשָׁרִים סוּסָיו אוֹי לָנוּ כִּי שֻׁדָּדְנוּ: כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ יְרוּשָׁלִַם לְמַעַן תִּוָּשֵׁעִי עַד־מָתַי תָּלִין בְּקִרְבֵּךְ מַחְשְׁבוֹת אוֹנֵךְ: כִּי קוֹל מַגִּיד מִדָּן וּמַשְׁמִיעַ אָוֶן מֵהַר אֶפְרָיִם:

עַל דָא יֵיסְרוּן סַקִּין סְפַדוּ וְיַלִּילוּן אֲרֵי לָא תַב תְּקוֹף רוּגְזָא דַייָ מִינָנָא: וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ יִתְבַּר לִבָּא דְמַלְכָּא וְלִבָּא דְרַבְרְבַיָא וְיִצְדוּן כַּהֲנַיָא וּנְבִיֵי שִׁקְרָא יִשְׁתַּעַמְמוּן: וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים בְּכֵן הָא נְבִיֵי שִׁקְרָא מַטְעַן לְעַמָּא הָדֵין וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לְכוֹן וּכְעַן הָא חַרְבָּא מְקַטְּלָא בְּעַמָּא: בְּעִידָנָא הַהִיא יִתְאֲמַר לְעַמָּא הָדֵין וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם כְּרוּחַ טִיהֲרִין עַל רֵישֵׁי נִגְדִין דְּמַיִין בְּמַדְבְּרָא כֵּן אוֹרַח כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי לָא לְמִדְרֵי וְלָא לְבַדָרָא: עַל דְּטָעוּ בָּתַר נְבִיֵי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן לְהוֹן בְּרוּחַ דִּשְׁקַר בְּכֵן מַשְׁרְיַת עַמְמַיָא מֵאִילֵין קַלִּילִין כְּרוּחָא יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן כְּעַן אַף בְּמֵימְרִי אֲתֵינוּן וַאֲמַלֵּיל פּוּרְעָנוּת דִּינֵי מִנְהוֹן: הָא מְלַךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק וְחָפֵי יַת אַרְעָא וּכְעַלְעוֹלִין רְתִיכוֹהִי קַלִּילִין מִנִּשְׁרַיָא סוּסָוָתֵיהּ וַוי לָנָא אֲרֵי אֲתֵי לְמִבְזָנָא: אִתְחַוְּרִי מִלְּמֶיעְבַּד בִּישָׁא לִבֵּךְ יְרוּשְׁלֵם בְּדִיל דְּתִתְפַּרְקִין עַד אֵימָתַי יַרְכוּן וְיִתְקַיְמוּן עֻבָדֵי אוֹנָס דִּי בְּגַוִּיךְ: אֲרֵי קַל נְבִיָא דְמִתְנַבֵּן עֲלֵיהוֹן דְּיִגְלוֹן עַל דְּפַלְחוּ לְעֶגְלָא דִּי בְדָן וּמְבַסַּר בְּסוּרָן בִּישָׁן יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן קְטוֹלִין עַל דְּאִשְׁתַּעְבַּדוּ לְצַלְמָא דַאֲקִים מִיכָה בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם:

לעם הזה ב׳ בעניין וסימ׳ ויאמר אהה. בעת ההוא ולירושלם ח׳ וסי׳ הלא הוא אשר הסיר דמלכים. וחברו דישעיה. ולירושלם מבשר אתן. אכן השא השאת. ודבתריה בעת ההוא יאמר לעם הזה. נירו לכם ניר דירמיה. הלא הוא יחזקיהו דד״ה. כי עזבו הלוים:

רדק

על זאת. כי לא שב חרון אף השם ממנו כי לא שבנו אליו וחרון אפו לא שב ממנו אלא עתיד לבא עלינו: והיה ביום ההוא. יאבד לב המלך ולב השרים. כי דרך המלך והשרים לחזק לב העם בבא עליהם אויב והם יאבד לבם ויהיו נבהלי׳ בבא עליהם השבר הגדול והמלך הוא צדקיהו הכהנים הם כהני הבמות ואז יהיו נשמים כי בטלה עבודתם והנביאים נביאי השקר יתמהו כי שקר נבאו לעם שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם ות״י יתמהו ישתעממון כמו שתרגם אונקלוס ובתמהון לבב ובשעמימות לבא והוא אמדת הלב והבהלה: ואמר. אכן השא השאת. כיון שאתה מארי׳ אף לנביאי השקר המטעים אותם ומשיאין אותם שלום שלום הרי הוא כאילו אתה משיא אותם ויחשבו רוב העם כי יי׳ דבר אתם והם על פני השעיפים אם ישמעו לי ואם ישמעו להם ורובם נוטי׳ אחריהם לפי שהם רבים או פי׳ כמו אני יי׳ פתיתי את הנביא ההוא שעניינו הערת חפץ כדי לגלות שקריהם ורעתם שעושין בסתר ועוד נפרש זה הענין בספר יחזקאל בפסוק והנביא כי יפותה ות״י בכן הא נביאי שקר׳ מטען לעמא הדין ולירושלם ובאמרו לעם הזה ולירושלם פירו׳ ולעם הזה לעם שזכר וזכר בפרט ירושלם לפי שהיא העקר ורבי׳ סעדיה פירש השאת רוצה לומ׳ גלות נביאי השקר המשיאים אותם וכן אני יי׳ פתיתי את הנביא באמרתי עליו שהוא מפותה ומליצה זו כמו והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע: ונגעה חרב עד הנפש. והנה חרב האויב נגעה עד הנפש כלומר שהחלו להרוג בעם לא שבי ולא בזה לבד אלא אף הורגי׳ ואיך יאמרו שלום יהיה לכם ות״ו הא חרבא מקטלא בעמא: בעת ההיא. בעת יבא האויב אמר להם הנה האויב בא עליה׳ כמו רוח צח העובר על שפיים שהם מקומו׳ הגבוהי׳ כמו ההרים והגבעות או כמו רוח העובר במדבר שבאלה המקומות יעבור הרוח מאין מונע כי ביישוב כשתעבור הרוח תמצא מונעי׳ הרבה שלא תעבור הבתי׳ והכותלי׳ והגדרות אבל בשפיים ובמדבר לא תמצא מונע כן האויב בא ואין מונע אותו ואיזה דרך בא דרך בת עמי וזה הרוח לא ימצאו בו שום נחת רוח כמו רוח שזורים בו התבואה ומבררים אותה מן המוץ על ידי הרוח הנה הרוח כשלא תהיה חזקה יותר מדאי אף על פי שתזיק לדברים תועיל לדברים אבל הרוח הזה שנמשל בו האויב לא יבא לישראל אלא להרע להם ולא ימצאו בו שום דבר טוב וזהו שאומר אחר כן רוח מלא מאלה זה הרוח יותר חזק מאלה כלומר מרוח שהוא לזרות ושהוא להבר ופירוש רוח צח זך ובהיר כמו דודי צח ואדום צחו מחלב רוצה לומר שהאויב הוא ככל רצונו בעם רב בסוסים ופרשים לבושי מכלול כלם או פי׳ רוח צח רוח יבש מן והשביע בצחצחות נפשך כלומר שייבש הארץ ויחריבנה ות״י ברוח טיהרין על רישי וגו׳ כשעמוד: רוח מלא. חזק כלומר יבא הרוח מלא בכל כחו וכן על הדרך הזה מלא ידו בקשת: יבא לי. תאמר הנביא במקום ישראל עתה קודם בואו: גם אני אדבר משפטים אתם. פי׳ על ישראל ובאמרו גם אני לרבות על משפט הנבואה ותוכחותיה אדבר גם אני עכשיו משפט תוכחה עמם אולי ישובו בהדבורתי תוכחתי עליהם ות״י על דטעו בתר נביאי שיקרא וגו׳ כשעמוד: הנה כעננים. כמו שהעננים עולים מן הארץ כמו שנאמר ואד יעלה מן הארץ ועולים קל מהרה כן יעלה האויב על ארץ ישראל ואומר יעלה כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: וכסופה. היא הרוח החזקה שהולכת במרוצה ובחזקה כן ילכו מרכבותיו: קלו מנשרים. כי הנשר קל לעוף משאר עופות ועף בגובה האויר יותר מכלם וכן אמר כאשר ידאה הנשר: כי שודדנו. כי לשדוד אותנו יבא: כבסי. לא תהיה תשובתך בגרונך לבד אלא אף בנסתר וזהו שאמר לבך כמו שאמר למעלה ולא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר וכן אמר הנה ג״כ תלין בקרבך מחשבות אונך זהו כי תשובתם לא היתה מלב ומה שאמר תלין לשון זכר והוא מדבר כנגד נקבה שהיא ירושלם כבר פירשנו למעלה כי כשמדבר הנביא כנגד כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר פעם לשון נקבה כי הנקבה כנגד הכנסה והזכר כנגד העם וכן כשמדבר כנגד ירושלם והנה אמר הנה כבסי למען תושעי ולמעלה אמר כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית ובאותו פסוק כתבנו תשובת השאלה: ואונך. ענין עמל ואון ובאה הוי״ו נחה כמו עולתה ועלתה פעם נחה פעם נעה וענין תלין אינו לינת הלילה אלא השקידה על הדבר תמיד כי כן נמצא בלשון הקדש לשון לינה בזה הענין כמו ובהמרותם תלן עיני בבוקרו ילין עת והדומים להם ות״י עד אימתי ירכון ויתקיימון עבדי אונס דבגויך: כי קול מגיד מדן. אומר כי מדן יבא מי מגיד בואת האויב וזכר דן כי הוא גבול ארץ ישראל כמו שנאמר מדן ועד באר שבע וכן הר אפרים ואון פי׳ עמל ורעה כמו עמל ואון והפסוק כפול בענין במלות שונות כי משמיע כמו מגיד ות״י הפסו׳ כן ארי קל נבייא דמתנבן עליהון וגו׳ כשעמוד:

רשי

על זאת. מה היא זאת כי לא שב וגו׳ ואעפ״י שדבר למעלה בנבוכד נצר על החורבן כאן חוזר לדבר במיתת יאשיהו: כי לא שב חרון אף וגו׳. ואעפ״י ששב יאשיהו בכל לב כאמר בו לא שב יי׳ מחרון אפו על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: והיה ביום ההוא. ביומו של יאשיהו: יתמהו. למה עלתה בו כל כך והם אין יודעין שאין דורו חוזר יפה כשבא לבער את ע״ז מה היו ליצני הדור עושין היו חוקקין צורת ע״ז על דלתותיהן חציה בדלת זה וחציה בדלת זה כשהיה פותחו לא היה ניכרת וכשהולך משם סוגרם והיא מתחבר׳: השא השאת. אתנטשאמ״ט בלע״ז לשון הנחש השיאני שנביאי השקר נבאו׳ לכם שלום יהיה לכם: לעם הזה. על העם הזה כשיגלו כולם: צח שפיים. מכבד ומטאטא אף את שדות יבלי המים לשיתם מדבר. לא״ה צח לשון צמא דמתרגמינן צחות: דרך בת עמי. אותו רוח בא וגם לא לזרות מוץ מגורן אוונטי״ר בלע״ז כמו ויזרם במזרה. ולא להבר ולנקות תבואה הוא בא כלומר לא לטובה כי אם לרעה להגלות אנשים וטף ובהמה: רוח מלא מאלה. הפורענות יבא לי רוח מלא רוח שלם שלא אחזור בי ולא אנחם רוח טלנ״ט בלע״ז: משפטי. לשון ויכוח: וכסופה. איקומאט״רבילון בלע״ז: אונך. חמסך: כי קול מגיד מדן. ארי קל נבייא מתנבן עליהון דיגלון על ד דפלחון לעגלא דבדן ומבסרין בסורן ביש יתון עליהון על דאשתעבדו לצלמא דאקים מיכה בטורא דבית אפרים ואף על פי שכבר גלו השבטי׳ מימות סנחריב עדיין עונם קיים גדולה היא עבירה שסוברת לפניה ולאחריה לפניה מימות אברהם שנאמר וירדף עד דן כיון שהגיע לדן תשש כחו שעתידין בניו לעבוד שם ע״ז ולאחריה בחורבן הבית שנאמר כי קול מגיד מדן ומשמיע און: און. שבר:

הזכירו לגוים · ומה הוא הקול המגיד שאומר שעבור הגוים כי הנה הם וכן השמיעו על ירושלם כי נוצרי' באים ולמ"ד לגוים כמו בעבור כלמ"ד אמרי לי אחי הוא והדומים להם ופירוש נוצרים חיל כנוכר כבר וקראו על שמו וי"ת נוצרים כמו צוברים בבית שתרגם משרית עממיא חטופין כקטופין אתן מארע רחיקא ותרגם לא תבצור לא תקטף : ויתנו על ערי יהודה קולם · כלומר השמיעו על ירושלם כי כבר נתנו על ערי יהודה קולם ובמהרה יגיעו לירושלם ופירו' נתינת הקול תקיעת השופרות והחצוצרות בחיל : כשמרי שדי · כמו שדים או שדות ובא בחסרון תי"ו כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלונ' וחשופי שת כמו וחשופים והדומים להם או היו"ד תמורת הה"א והוא כמו שדה אבל י"ת לשון רבים כנטרי חקלין ופי' כשומרי שדי כמו שומרי השדות מהבהמות שלא יכנסו בו לרעות שצריך שישמרו סביב השדה שלא תכנס בו ה הבהמה משום צד כן באו האויבים סביב ירושלם כי בכל ערי יהודה שהם סביבה חנו כי פירוש עליה על ירושלם ועליה ר"ל סביב לה בסמוך כמו ועליו מטה מנשה והדומים להם : כי אותי מרתה · אותי פירוש דברי על יד הנביאים כי דברו כמו עצמו וכן ממרים הייתם עם יי' פי' את פי יי' כי לשון מרי יקשר במלת את עם דבר כמו מריתם את פי ולא מרו את דברו כי ענין מרי הוא שנות והחליף ה הדבר והמצוה או יהיה פי' אותי כמו בי כי יבא בקשר הבית כמו כי מרו בך וימרו בי וי"ת ארי על ממרי סריבת : דרכך ומעלליך · הדרך שהלכת בה והמעשים שעשית הם גרמו לך כל זה הרע שבא האויב להחריב ארצך : עשו · מקור והיא במקום עבר כאילו אמר עשה או עשו : זאת רעתך · רעתך גרמה כי מר וקשה הדבר הרע הבא עליך עד כי נגע עד לבך וי"ת רא בשתא ומרדא אייתיו וגו' כשעמוד : מעי מעי אוחילה · הכפל כדרך הנוהי' שכופלים דבריהם וכן ראשי ראשי אוחילה מענין חיל כיולדה אמר הנביא הכאב מכאב מעי כלומר שאחזני חיל וכאב בתעי על הרעה הבאה לנו וכן קירות לבי אוחילה ואם תאמרו שכאב פעם ואחרים פעם הומה לי לבי : לא אחרים · לא אוכל להחרים כי לבי הומה לי תמיד : שמעת נפשי · אמר למה לא אוכל להחרים כי את נפשי שמעת קול שופר ואמ' נפשי ולא אמר אזני כי עדיין לא שמעו אזניו כי עדיין לא בא האויב א אבל נפשו שמעה בנבואה ידבר כנגד נפשו כלומר את נפשי גרמת לי שלא אוכל להחרים כי את שמעת קול שופר תרועת מלחמה וכתו' שמעתי בוא"ו ואחד הוא עם הקרי כי שמיעתו היא שמיעת הנפש ומה שאמ' קירות לבי הוא דרך השאלה לפי שלבב

על ערי ב' וסימ' את עיון ואת דן דמלכים · ויתנו על ערי יהודה קולם : מעי מעי חד מן י"א מקומות בטע' לגרמיה משרת לגריש אבל לא תכנע הא: לא כבוא ביניהם וסימ' את מחלת בת ישמעאל · אי כבוד בן פנחס בן עלי · יען יונדב בן שמעה אחי דוד · ככל איביו במואב וכבני עמון ובאדום · את תרתן ואת רב שקה

רשי

כצרים · כותני מצור עליהם : שדי · כמו שדה : אותי מרתה · הקניטה כמו ממרים הייתם מרגזין : עשו אלה · לעשות אלה לך : אוחילה · לשון חיל ורתת : קירות · אכוטי"כאש בלע"ז : שמעת נפשי · מאחורי הפרגוד באתני בשור' קול מתרועת מלחמה : שבר על שבר · חרבו' ירושלם על גלות יכניה : רגע יריעותי · רגע שודדו יריעותי : עד מתי אראה · האסיפו' האלה הנושאים נס להקבץ לבא להלחם : התקלקלו · נתקו ונזרקו ממקומן ועם קלקל בחנים תברו מנחם : והנה כרמל · ארץ הנטועה כל טוב ככרמל נהיה מדבר מרעה אגדה ראיתי את ההרים אלו ה האבות וכל הגבעות אלו אמהות כלומר זכותן תמה אין האדם זכות משה שנ' בו עניו מכל האדם והנה הכרמל אליהו : וכלה לא אעשה · ביושביה כי אותיר פליטים שילכו בגולה : תאבל · תחרב : זמותי · לשון מחשבה : על כי דברתי · הפורענות הזה ואקיימנה : ולא אשוב · ולא אנחם לחשוב מחשבות טובות ע עליהם : ורומה

הַזְכִּירוּ לַגּוֹיִם הִנֵּה הַשְׁמִיעוּ עַל־יְרוּשָׁלִַם נֹצְרִים בָּאִים מֵאֶרֶץ הַמֶּרְחָק וַיִּתְּנוּ עַל־עָרֵי יְהוּדָה קוֹלָם׃ כְּשֹׁמְרֵי שָׂדַי הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב כִּי־אֹתִי מָרָתָה נְאֻם יְהוָה׃ דַּרְכֵּךְ וּמַעֲלָלַיִךְ עָשׂוֹ אֵלֶּה לָךְ זֹאת רָעָתֵךְ כִּי מָר כִּי נָגַע עַד־לִבֵּךְ׃ מֵעַי מֵעַי אוֹחוּלָה קִירוֹת לִבִּי הֹמֶה־לִּי לִבִּי לֹא אַחֲרִשׁ כִּי קוֹל שׁוֹפָר שָׁמַעַתְּ נַפְשִׁי תְּרוּעַת מִלְחָמָה׃ שֶׁבֶר עַל־שֶׁבֶר נִקְרָא כִּי שֻׁדְּדָה כָּל־הָאָרֶץ פִּתְאֹם שֻׁדְּדוּ אֹהָלַי רֶגַע יְרִיעֹתָי׃ עַד־מָתַי אֶרְאֶה־נֵּס אֶשְׁמְעָה קוֹל שׁוֹפָר׃ כִּי אֱוִיל עַמִּי אוֹתִי לֹא יָדָעוּ בָּנִים סְכָלִים הֵמָּה וְלֹא נְבוֹנִים הֵמָּה חֲכָמִים הֵמָּה לְהָרַע וּלְהֵיטִיב לֹא יָדָעוּ׃ רָאִיתִי אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה־תֹהוּ וָבֹהוּ וְאֶל־הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם׃ רָאִיתִי הֶהָרִים וְהִנֵּה רֹעֲשִׁים וְכָל־הַגְּבָעוֹת הִתְקַלְקָלוּ׃ רָאִיתִי וְהִנֵּה אֵין הָאָדָם וְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם נָדָדוּ׃ רָאִיתִי וְהִנֵּה הַכַּרְמֶל הַמִּדְבָּר וְכָל־עָרָיו נִתְּצוּ מִפְּנֵי יְהוָה מִפְּנֵי חֲרוֹן אַפּוֹ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה שְׁמָמָה תִהְיֶה כָּל־הָאָרֶץ וְכָלָה לֹא אֶעֱשֶׂה׃ עַל־זֹאת תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְקָדְרוּ הַשָּׁמַיִם מִמָּעַל עַל כִּי־דִבַּרְתִּי זַמֹּתִי וְלֹא נִחַמְתִּי וְלֹא־אָשׁוּב מִמֶּנָּה׃

אַדְכַּרוּ לְעַמְמַיָא הָא בַּשַׂרוּ עַל יְרוּשְׁלֶם אֲמַרוּ מַשִׁירְיַת עַמְמִין חֲטוּפִין כְּקַטוּפִין אַתְיָן מֵאֲרַע רַחִיקָא וְיִשְׁרוּן עַל קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וִירִימוּן עֲלֵיהוֹן קָלְהוֹן׃ כְּנַטְרֵי חַקְלִין הֲווֹ עֲלַהּ מִסְחוֹר סְחוֹר אֲרֵי עַל מֵימְרִי סָרֵיבַת אֲמַר יְיָ׃ אוֹרְחָתִיךְ בִּישְׁתָּא וְעוֹבָדַיִךְ מְקַלְקְלַיָא גְרַמוּ אִילֵין לִיךְ דָא בִישְׁתָּא וּמַרְדָא אַיְתִי עֲלַיִךְ יְרוּשְׁלֶם עַד דְאִתְחַבַּר רֵשַׁע לִבִּיךְ׃ אֲמַר נְבִיָא מְעַי מְעַי כֵּיבִין לִי זַע סְמַךְ לִיבִּי הֲמֵי לִי לִיבִּי לָא שָׁתֵיק אֲרֵי קָל צוֹחַת קַרְנָא שְׁמַעַת נַפְשִׁי יַבָּבוּת עָבְדֵי קְרָבָא׃ תְּבָרָא עַל תְּבָרָא יִתְעָרַע אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת כָּל אַרְעָא בִּתְכֵף חֲרוּבַת אַרְעֵי וּזְמַן חֲרָא כָּל קִרְוֵי׃ עַד אֵימָתַי אֲנָא חָזֵי סִימָוָן שָׁמַע קָל קַרְנָא׃ אֲרֵי אִיטְפְּשׁוּ עַמִּי מִידַע דַחַלְתִּי לָא אִילֵיפוּ בְּנִין טַפְשִׁין אִינוּן וְלָא סוּכְלְתָנִין אִינוּן חַכִּימִין אִינוּן לְאַבְאָשָׁא וּלְאוֹטָבָא לֵית אִינוּן יָדְעִין׃ חֲזֵיתִי יַת אַרְעָא וְהָא צַדְיָא וְרֵקָנְיָא אִיסְתַּכָּלִית בִּשְׁמַיָא וְהָא לָא מַזְהֲרִין נְהוֹרֵיהוֹן׃ חֲזֵיתִי טוּרַיָא וְהָא זָיְעִין וְכָל רָמָתָא אִיתְפַּרְקָא׃ חֲזֵיתִי וְהָא לֵית עַמָּה שָׁרֵי עֲלַהּ וְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָא אִיטַלְטָלוּ׃ חֲזֵיתִי וְהָא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַהֲוָה מְנַצְבָא כְּכַרְמְלָא תָּבַת לְמֶיהֱוֵי כְּמַדְבְּרָא וְכָל קִירְוָהָא צְדִיאָה מִן קֳדָם יְיָ מִן קֳדָם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צָדוּ תְּהֵי כָּל אַרְעָא וּגְמִירָא לָא אַעְבֵיד׃ עַל דָא תֶּחֱרוּב אַרְעָא וְיִקַבְּלוּן נְהוֹרֵי שְׁמַיָא מִלְעֵילָא עַל דִגְזָרִית בְּמֵימְרִי חֲשַׁבִית בְּעֵצָתִי אַעְבְּדִינַהּ וְלָא אֲתִיבִינַהּ׃

מלביש ירושלם · וגם כל היהודים אשר במואב · באים מדרך שער העליון · מעי מעי אוחילה · עבד מלך האכשים · הן ישא איש בשר קדש · ויעש בירושלם חשבונות דד"ה : נתצו ג' בקריא' וסימ' וכל עריו נתצו כפני יי' · והצורים נתצו בכנו · ונתצו דביהיך :

דפנות בחלל' שים בו וי"ת אמ' נביא וגו' כשעמוד : שבר על שבר · שבר השבטו' בא תחלה ועתה בא שבר יהודה : נקרא · ענין מקרה אע"פ שהוא באלף : שדדו אהלי · כנה הבתים החשובים והארמונים הגבוהי' באהלים כאילו היו אהלי' ויריעות כשיות שנקל לכבשם כמו האהלים כן הם שדדו פתאם ורגע : עד מתי · השומרים מנהגם לעמוד במגדלים הגבוהים ובהרים הרמים וכשרואין האויבים באים מרימים הנס כדי שיראוהו העם ויתקעו בשופר כדי שישמעו העם ויהיו נזהרים ואמ' הנביא עד מתי יהיה זה הלא תשוב מחרון אפך על עמך ישרא' וענהו הא' : כי אויל עמי · כי אילו היו חכמים ומכירי' הדרך הטובה וידעו אותי כי אני המטיב להם והמריע לפי מעשיהם לא היו רואין כם ושומעים קול שופר : בנים סכלים · לפי שנקראו בני האל כמו שאמר בנים אתם ליי' אלהיכם ואמר אלה הבנים סכלים המה ולא נבונים המה כלומר תבונתם וחכמתם אינה נחשבת תבונה וחכמה אלא סכלות כיון שלא ידעו את יי' כמו שאמר במקום אחר הנה בדבר יי' מאסו וחכמת מה להם וכן אמר ישעיהו הנביא ובילדי נכרים ישפיקו והחכמה השלמה אינה כי אם עם תורת יי' כמו שאמ' כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמי' ואחר שאינם יודעים את יי' ולא עושי' מצותיו חכמתם היא ערמה ותחבולה להרע לא להטיב אבל התורה מלמדת את האדם לעשות הטוב והישר : ראיתי · אמר הנביא ראיתי בנבואה את הארץ : והנה תהו ובהו · כתרגומו צדיא וחרובא כיון שהיה שממה ואין יושבין עליה הרי היא כתהו ובהו כמו בתחילת בריאתה שנ' והארץ היתה תהו ובהו : ואל השמי' · כמו ואת השמי' וכן אספרה אל חק כמו אספר' את חק וירדפו אל מדין כמו את מדין והדומי' להם ויונתן הוסיף הבטתי אסתכלית לשמיא וכל זה דרך משל מרוב הצרה כאילו קדרו השמי' ורעשו ההרי' והגבעות וכן ועוף השמים נדדו אמר דרך הפלגה מרוב חרבן הארץ כלו שעופות משם ולא יעופו באותה הארץ : ראיתי · התקלקלו · ענין קלקול ידוע בדברי רז"ל ואדוני אבי ז"ל פי' ענין קלות כלומ' רעשו מרוב קלותם כי כברותם יעמידם : ראיתי · אין האדם · האדם שהיו בארץ אינם והם ישרא' : ראיתי · הכרמל · הכרמל שהוא מקום תבואה ועץ פרי ראיתי אותו כמו המדבר : עריו · סמך הערים לכרמל שאמר עריו לפי שהערים שבת היושב' בהם שדות וכרמים ועץ פרי והם נקראים בכלל כרמל : נתצו · ענין נתיצה והריסה ויונתן תירגם כמו הפוך צדיאה כמו שתרגם נכתו אולי היה לומר כן אבל הכתוב שאלכו כתבו התי"ו קודם לצד"י : כי כה אמר · וכלה לא אעשה · כמו שהבטיחם בתורה לא מאסתים ולא געלתים לכלותם : על זאת תאבל · תשחת וכן אבל תרום נשחת : על כי דברתי זמתי · כי מה שדברתי אל הנביאים כאשר חשבתי לא נחמתי עד הנה ולא אשוב ממנה עוד כי כאשר חשבתי ודברתי כן יהיה על זאת ראוי שתאבל הארץ : וקדרו השמים · זה דרך משל לרוב הצרה כמו שפירשנו : מקול

מקול פרש ורמה קשת. לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ורומה קשת יורה החצים בקשת אמר כששמעו קול הפרשים והקשתות שיהיו מחנה רב וישמעו קולם מרחוק יברחו ויבאו מהערים להסתר במקומות הגבוהים: בורחת כל העיר. בורחים כל אנשי העיר וכן אמר וכל הארץ באו מצרימה והדומין לו ואינו אומר על עיר מיוחדת באמרו כל העיר אלא רוצה לומר כל אנשי עיר ועיר: באו בעבים. במקומות הגבוהים בעבים על דרך הפלגה או פירוש בעבים ענין עובי רוצה לומר ביערים העבים והמסובכים באילנות להסתר שם וכן תירגם יונתן עלו למערק בחורשיא ותרגום יער חורשא: ובכפים עלו. בסלעים תרגו' סלע כיפא: כל העיר עזובה. רוצה לומר כל עיר ועיר כמו שפירשנו לפיכך אמר ואין יושב בהן איש: ואת שדוד. את שהוא חסר כף הדמיון עניינו ואת כשדוד ואין צורך לכל זה כי לכנסת ישראל ידבר פעם לשון נקבה פעם לשון זכר וכל אחד מהן נכון כמו שפירשנו בפסוק ותעשי הרעות: מה תעשי. כשיבא לך השוד והשבר מה תעשי כלומר במה תנצלי כי תלבשי עתה שני ותתיאשי מן ה הפורענות ולא תחושי לרעה ה העתידה לבא עליך ולא תכנעי והיה לך להכנע מפני הש' וללבוש שקים כדרך הנכנע ושב מ מתאבל ולא תלבש שני ולעדות עדי זהב כמו שאמר עליהם ישעיהו הנביא והנה ששון ושמח' הרג בקר ושחט צאן וגו' והיו אומרים עוד כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה שוט שוטף כי יעבור לא יבאנו וגו' הנה אתה רואה שהיו מתיאשים מן הפורענו' והמשילם גם כן לזונה כמו שפירשנו וכמו שדרך הזונה ללבוש בגדים נאים ולהתיפות ולקרוע בפוך עיניה כדי שיחשקו בה החושקים כן כנסת ישראל היתה מתדמה במעשה האומו' לעבוד את אלהיה' וללבוש כלבושיהם להתגדל ו ולהתפאר בפניהם בבגדי' נאים ובמרכבות נאות כדי שיאהבו אותה ויאמרו הרי היא כמונו ויאהבוה והנביא אומ' לה מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו אמר להפך בא מה שחשבתם כי אתם שלקתם בטחונכ' מעלי ובטחתם באומו' והתדמיתם להם במעשיכ' כדי למצא חן בעיניה' ויהיו חשקי' בכם והנה מאסו בכם עד ש שיבקשו נפשותיכ' להרג ולאבד: תקרעי. כתרגומו תכחלין ואמר בלשון קריעה כי היא קורעת עיניה מרוב התמרחה לכחול אותם: עוגבים. חושקים וכן תירגם יונתן קצו בך רחמך וכן ותעגב על מאהביה והדומים לו בזה הלשון ענין חשק: כי קול כחולה. חולה שם תואר בפלס טובה מענין חיל כיולדה ומשרשו ואמ' דרך משל כי בת ציון תריס קול כמו האשה היושבת על משבר תחיל תזעק בחבליה ועוד הגדיל הענין והמשילה למבכירה והיא האשה היולדת ראשונה כי חבליה קשים מחבלי אשה אחרת ופירו' צרה שהיא צועקת צרה כמבכירה: תתיפח. מענין ויפח לקץ שהוא ענין הגיון תהגה ותהמה ותקונן על הרוגיה ואומרת אוי נא לי כי עיפה נפשי אמרה נפשי כנגד בת ציון אוי נא לי כי עיפה משבול הצער הגדול לרוב הורגים שמצאוני ות"י דמשתטחא ופרסא ידהא אמרה ווי כען לי וענין תפרש כפיה תשבר ידיה כמו פרשה ציון בידיה כי כן דרך המצטער לפרש כפיו אחת באחת לרוב הצער: שוטטו. חפשו ובקשו והנה אמר דוד בספר תהלים נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה כי היו בירושלם חסידים ועבדי האל ואיך אמר ירמיה אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה פירש אדוני אבי ז"ל כי ירמיה אמר בחוצות ירושלם ואמר ברחובותיה כי החסידים שהיו בירושלם היו מתחבאים בבתיהם ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחוצות מפני הרשעים ורז"ל פירשו כיון שנהרגו ע"י אויבים אף על פי שהיו רשעי' וחייבי מיתה נתכפר להם במיתתן וקרי להו עבדיך וחסידיך: אם תמצאו איש. ר"ל איש טוב וגדול במעשים וכן הלא איש אתה וכן אם גבר דליה עובדין טבין: ואם חי יי'. כי ברוב הם נשבעים באלהים אחרים כמו שאמר וישבעו בלא אלהים ואם יהיה שישבעו בי להראות עצמן שהם יראי שמי ונשבעים בשמי לשקר הם נשבעים בשמי ואני היודע: יי' עיניך הלא לאמונה. אמר הנביא תמיה על זה הענין אמר דרך קריאה יי' עיניך הלא לאמונה כלומ' השגחתך בעולם הלא לאמונה כלומר לדבר קיים לא לדבר בטל והנה הכית אותם על מעשיהם הרעים ולא חלו כלומר לא כאבו ולא הרגישו בעצמם כי אתה המכה אותם בעונם אם כן מה הועילה השגחתך בהם ודומה למה שאמר לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו וכן מה שאמ' ישעיה הנביא על מה תכו עוד תוסיפו סרה: כליתם מאנו קחת מוסר. הבאתם עד קרוב לכליה אעפ"כ מאנו קחת מוסר ואם נביאיך מזהירים אותם חזקו פניהם מסלע ולא בשו מפניהם מאנו לשוב לאמונה ענין קיום כמו אמונה אומן במקום כאמן ות"י הלא גלי קדמך וגו' כמשמעו: ואני אמרתי. אמר הנביא נסיתי אותם בענייני התוכחה הקטנים והגדולים אמרתי כלומר חשבתי בעצמי כשהוכחתי העם ולא קבלו אמרתי אך דלים הם נואלו כי ברוב דלת העם אין להם דעת ובינה כמו הגדולי' לפי שהם כורמים ויוגבים וכל עסקיהם עבודת האדמה ולא יתעסקו בדברי מוסר ובתורה ובחכמה לפיכך לא קבלו תוכחת כי נואלו ואין להם דעת כי לא ידעו דרך יי' משפט אלהיהם: אלכה לי אל הגדולים. כי לפי שהם גדולים ועשירים ואינם מתעסקים במלאכה יש להם פנאי ללמוד תורה וחכמה וברוב הם בעלי מוסר ודעת ולמדו תורה ומשפט אלהיהם ואולי תועיל בהם תוכחתי כי יבינו וישכילו למה שאומר להם והנה כשדברתי עמהם יחדיו שברו על התורה אף על פי שידעוה נתקו עולה מעליהם ונתקו מוסרותיה ואמר יחדו ר"ל כולם מצאתים כן וכן תירגם יונתן ברם אינון כחדא מרדו וגו' כמשמעו: על

פרש ג' ב' קמץ וא' פתח וסימ' מקול פרש ורמה קשת. פרש וגלגל ורכב. פרש מעלה ולהב חרב. מצעיתא פתח: בפוך ג' וסימ' בפוך עיניה ואיזבל. מרביץ בפוך אבניך. כי תקרעי בפוך עיניך: הכיתה ג' מל' ה'

מקול פרש ורמה קשת ברחת כל העיר באו בעבים ובכפים עלו כל העיר עזובה ואין יושב בהן איש: ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו: כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים:

ה שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עשה משפט מבקש אמונה ואסלח לה: ואם חי יהוה יאמרו לכן לשקר ישבעו: יהוה עיניך הלוא לאמונה הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב: ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך יהוה משפט אלהיהם: אלכה לי אל הגדלים ואדברה אותם כי המה ידעו דרך יהוה משפט אלהיהם אך המה יחדו שברו על נתקו מוסרות:

מקל פרשין ודנגרין בקשתא גלו כל יתבי ארעא עלו למיערק בחורשיא סליקו לאיטמרא בכיפי כל קירויהון שביקן ולית דיתיב בהון איניש: ואת דהא מתבזזא מה אית בידך חיל למעבד ארי איתרחצת על לבשי צבענין ועל דמיתקנין בתיקונין דדהב ארי תכחלין בצרידא עינך לאלהנאה תיתקנין קצו ביך רחמך מקטליך בען: ארי קל כמעדיא שמעית עקא כאיתא דמשריא למילד בכור קל כנישתא דציון דמשתטחא ופרסא ידהא אמרא ווי כען לי ארי משלהיא נפשי מן קדם קטולי: הליכו בשוקי ירושלם וחזו כען ודעו ובעו ברחובהא אם תשכחון גבר דליה עובדין טבין אם אית עביד דין דקשוט בעי הימנותא ואשבוק להון: ואם בשמא דיי ימן בכן לשקרא אינון משתבעין: יי הלא גלי קדמך לאוטבא לעבדי הימנותא רשיעיא אלקיתא יתהון ולא תבו שיציתנון סריבו לקבלא אולפן אתקיפו אפיהון מטינרא מסרבין למיתב: ואנא אמרית ברם מרמסכנין אינון איטפשו ארי לא אליפו למדע אורחן דתקנן קדם יי למעבד דין דקשוט קדם אלההון: איהך לי לות רברביא ואימליל עמהון ארי אינון אליפו למידע אורחן דתקנן קדם יי למיעבד דין דקשוט קדם אלההון ברם אינון כחדא מרדו מן אוריתא איתרחקו מן אולפנא:

וסימ' לך והכית את עמלק. והכיתה את בית אחאב. הלא לאמונה הכיתה אתם. ב' קרבאי מלרע: כל דבור אתו אתך אתם דגש בט"ר רפי' אותו אותך אותם וסימ' נמסר בסדר וירא:

רשי

ורומה. כמו רמה בים: באו בעבים. ביערות עבים מקום סיבוך קוצים להטמן: ובכיפים עלו. סלע מתרגם כיפא: כי תלבשי שני. להתנאות ולמצא רחמים לפני השודדים: תקרעי בפוך. לשון קריעה שהפוך נראה כ כמרחיב קרע העין כך שמעתי וגם מנחם לא חלק במחברת ק קרע: פוך. לשון כוחל: עוגבים. המשחקי' עם הנשים בבדרי מיני ניאוף כמו ותעגבה על פלגשיהם: נפשך יבקשו. מבקשים להרגך: כמבכירה. כאשה המבכרת תחלת ל לידתה: תתיפח. תייליל ותצעק גניחות קונפלי"נט בלע"ז כמו ויפח חמס לשון דיבור: אוי נא לי. כך אומרת: יי' עיניך הלא הם. על בעלי אמונה להטיב ולמה נגרו שא בך ואין מבקש אמונה: הכיתה אותם. ולא כעסו חולים על המכה לשום אל לבם לשוב מרעתם: קחת. כמו לקחת: ואני אמרתי. הנביא אומר כן אך דלים הם מחכמה אלו שאני מדבר ע עמהם: נואלו. לשון אויל כתרגו' איטפשו: אלכה לי אל הגדולי'. הם ישמעו אך לא הועילו וגם המה יחדיו שברו עולו של הקב"ה מעליהם: אריה

על כן הכם. על שעברו על התורה תעליהם הכם אריה מיער המשיל האויב לאריה שיוצא מן היער לטרוף ולזאב שיוצא לעת ערב ובא סמוך לישוב כדי לטרוף הבהמה יחידיבי אינו בעל לב חזק כמו הנמר וכל שכן כאריה לפיכך ירא לבאת ברוב אלא לעת ערב לפיכך אמר זאב ערבות ואמר זאב ערבות ישדדם שלם נקוד על דרך החסר או הוא מבנין מרובע כמו ישודד מבטותיו ובא כתשפטו והוא הנכון האריה משל למלך כמו שהאריה מלך החיות הזאב משל לחיל וכמר לשרי החיל וכן תירגם יונתן מלך במשיריתיה יסק עליהון וגו' כבעמוד ויש מפרשים ערבות כמו במדבר בערבה ונמר שקד. כמו שוא שוקד שומר ענין השתדלות על הדבר וההתמדה בו: מהנה. ר"ל מהערים: אי לזאת אסלח לך.

על־כן הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם נמר שקד על־עריהם כל־היוצא מהנה יטרף כי רבו פשעיהם עצמו משבותיהם: אי לזאת אסלוח־לך בניך עזבוני וישבעו בלא אלהים ואשבע אותם וינאפו ובית זונה יתגודדו: סוסים מוזנים משכים היו איש אל־אשת רעהו יצהלו: העל־אלה לוא־אפקד נאם־יהוה ואם בגוי אשר־כזה לא תתנקם נפשי: עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל־תעשו הסירו נטישותיה כי לוא ליהוה המה: כי בגוד בגדו בי בית ישראל ובית יהודה נאם־יהוה: כחשו ביהוה ויאמרו לוא־הוא ולא־תבוא עלינו רעה וחרב ורעב לוא נראה: והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם כה יעשה להם: לכן כה־אמר יהוה אלהי צבאות יען דברכם את־הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם: הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל נאם־יהוה גוי איתן הוא גוי מעולם הוא גוי לא־תדע לשונו ולא תשמע מה־ידבר:

על כן מלך במשיריתיה יסק עליהון כאריא מחורשא וזי ויקטילינון עממיא דתקפין כדיבי רמשא יבזוזנון שלטונין דחסינין כנמרא כמנין על קרויהון כל דיפוק מנהון יתקטל ארי סגיאין מרדיהון תקיפין תיובתהון: נביא אימר ליה כנישתא דישראל על איד' אישבוק לכון אנא קריתי לכון בנין ואינון שבקו פולחני ומקיימין בשום טעותא עוד שבעית יתהון טובא ואינון תבו למיהוי זנאין ובית נפקת ברא מסתיעין: סוסון אגירסין אחדין הוו גבר על איתת חבריה מצוותין: העל אילן לא אסער לאיתאה עליהון בישתא אמר יי ואם מן עמא דכדי עובדוהי לא איתפרע מנהון כרעותי: סקו בקרוהא וחבילו וגמירא לא תעבדון פגרו בירניתהא ארי לא רעוא קדם יי בהון: ארי שקרא שקרו במימרי בית ישראל ובית יהודה אמר יי: כדיבו במימרא דיי ואמרו לא מן קדמוהי אתיא עלנא טבתא ואף לא תיתי עלנא בישתא ודקטלין בחרבא ובכפנא לא ניחזי: ונביי שקרא יהון ללמא ונבואת שקריהון לא תתקיים דא פורענותא תתעבד מנהון: בכן כדנן אמר יי אלהים צבאות חלף דאתנביתון ית פתגמא הדין הא אנא יהיב פתגמי נבואתי בפומך תקיפין כאישתא ועמא הדין חלשין בקשא ויקטלינון: הא אנא מיתי עליכון עם מרחיק בית ישראל אמר יי עם תקיף הוא עמא דמעלמא הוא עמא לא תידע לישניה ולא תשמע מה דימלל:

מהנה ז' בקריא וסימ' ועשה מאחת מהנה. כל היוצא מהנה יטרף. ושמרון בחצי חטאתיך. והלשכות העליונות קצרות. אחת מהנה לא נעדרה. אחת מהנה לא נשברה. כחר לך אחת מהנה ואעשה לך דדה: ולא לה"ה מל' וסימ' נבסר בסדר ויקרא: ואכלתם ב' בקריא וסימ' והעם הזה עצים ואכלתם. ואכלתם חית

רשי

אריה. מלכות בבל: זאב. מלכות מדי: נמר. מלכות יון: יטרף. בארוס: זאב ערבות. לשון ערבה ומוחס זאב המדבר: שוקד. ממהר ומנחם חברו עם לשון שמירה כמו לשקוד על דלתותי וי"ת לשון אריבה: אי לזאת אסלח לך. בתמיה שמא לזאת אסלח לך ומנחם פי' אי כמו אין אשר בניך עזבוני וישביע אותם כל טוב: יתגודדו. יתקבצו גדודים: סוסים מיוזנים משכים היו. כסוסים אלו המיוזנים בקושי אבר תשמיש בכל בקר היו משכים לאור בקר הוא בהשכמה: יצהלו. לשון זה נופל על הסוסי' מקול מצהלות אביריו לשון צהלה אנוויישמ"ינט בלע"ז: בשרותיה. לשון מישור ומנחם חברו לשון חומה עם אדלב שור אך לא יתכנו כטישות ב"ים בלע"ז שהם שרשי כרם להיות נחשבים עם החומות ולא עם המישור ואני אומר שרותיה לשון שורות הכרם וי"ת בשרותיה בקירוהא ונטישותיה בירניתהא: ויאמרו לא הוא. לא מן קדמוהי אתא עלנא טבתא: והנביאים יהיו לרוח. כתרגומו ונביאי שקרא יהון ללמא כלומ' הנבואה הנבאים לנו נביאי שקר בשמו של הב"ה דבריהם יהפכו להבל: והדיבר. של קדושה שהם אומרים לנו בשם הקדוש ב"ה אינו בהם: כה יעשה להם. הנביא אומר לאומרים זאת כה יעשה להם כאשר אמר יי' לי ומה אמר יען דברכם את הדבר הזה וגו': ואכלתם. ותאכל אותם: איתן. תקיף: גוי מעולם הוא. מימי קדם התחיל למרוד בו בדור הפלגה בארץ שנער: אספתו

מלת אי לשון קריאה והוא הפוך בלשון ערבי יא מה טובה יש בך שאומר לזאת אסלח לך כלומר בעבור זאת הטוב' ואיכני מוצא בך טובה רק רעות רבות בניך עזבוני וגו' והקריאה כנגד ירושלם: ואשביע אותם ויגאפו. על דרך וישמן ישורון ויבעט: יתגודדו. יתקבצו גדודים ולא ישובו איש מחברו וכן תירגם יונתן מסתייעין: סוסים מוזנים. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ואותיות אהו"י מתחלפות והוא כמו הפוך מזונים מן מזון אמר הנה הם כמו הסוסי' שנתנו להם מזון רב בלילה והם שבעים בתאותם בבקר יבאו ויצהלו והצהלתם היא נתינת קולם ובשמחה א חורי"ליר בלע"ז כן הם ינאפו בלילה עם נשי רעיהם וימלאו תאותם ובבקר יוצאים שמחים מתהללים ברעתם: ואל אשת רעהו. בעבור אשת רעהו: משכים. שם וכן כטל משכים הולך כלומר בהשכמה בבקר: העל אלה. אם על אלה הרעות לא אפקוד אי אפשר שלא א אענישם על הרעות הגדולות האלה וכפל הענין במלות שונות ואמר: ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי. ונפשו הוא והוא נפשו וכן נשבע יי' בנפשו כמו בי נשבעתי ויונתן פי' בנפשי כלומ' ברצוני תרגם ואם עמא דכדין עובדיהון לא אתפרע מ מנהון כרעותי: ואם בגוי אשר כזה. זה עם וי"ו השמוש ואם והבאים אחר זה בפרשיות ה האחרות אם בלא וי"ו השמוש בגוי שיהיה כזה העם או פירוש אם בגוי אשר כזה מעשיהם כ כתרגומו: עלו בשרותיה. בחומותיה תרגם חומה שורא והכנוי לירושלם והצווי עלו ושחתו כנגד האויבים ויונתן תירגם בשרותיה בקרוהא: הסירו נטישותיה. הם שיני החומה ויונתן תירגם כמו ארמנותיה בירניתהא: כי לא ליי' המה. עתה כבר היו ליי' שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה אבל עתה אין חומותיה לי' שינן עליהם כי עם העיר עזבוהו והוא עזבה והתירם לאויב ויש מפרשי' הסירו נטישותיה כמו ואת הנטישות הסר התז שהם סעיפי האילנות המתפשטים ובאמרו וכלה לא תעשו אינו אומר על החומה שהרי נתצוה כלה כמו שאמר ואת חומות ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אלא פי' וכלה לא תעשו בעם: כי בגוד. לפיכך תקחו נקמתי מהם וברין אני מצוה לכם שתשחיתום כי הם בגדו בי: כחשו ביי' ויאמרו לא הוא. פירוש לא הוא שיטביח עלינו ויראה במעשינו ואם נעשה כחפצנו לא תבא עלינו רעה בעבור זה וחרב ורעב לא נראה אף על פי שמפחידין אותנו נביאיו על זה שקר הם אומרים כי לא תבא להם נבואה מאת האל כי הוא אינו רואנו ואינו יודענו ועל הדרך הזה תירגם יונתן כדיבו במימר' דיי' ואמרו וגו' כבעמוד: והנביאים. הנביאים שמטעים אותם ואומרים שלום יהיה לכם יהיו לרוח כלומר כמוץ לפני רוח: והדבר אין בהם. כלומר רוח הקדש איך ידעו הם כך וכך אלא שהם סומכין בחלומותיהם או בקסמיהם ומבטיחים העם לטוב כדי שימצאו חן בעיניהם כשמיפין להם מעשיהם ואומרים לא תבא עליכם רעה ובעונם זה יכלו ויהיו לרוח: כה יעשה להם. על דרך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כלומ' כך וכך רעה יעשה להם וי"ת ונביי שקרא יהון וגו' כבעמוד: לכן כה אמ'. את הדבר הזה. שאתם אומרים עלי לא הוא ולא נבואתי והנה דברי מגיעים אליך הנני נותן דברי בפיך והעם הזה עצים ואכלתם ובזה יכירו כי נבואתי מגעת אליך שיתקיימו עליהם דברי לרעה כמו שאתה אומר ויהיו דבריך להם כמו האש לעצים שתאכל אותם ומה שאמר דברכם כמדבר כנגד העם ואמר בפיך כמדבר כנגד הנביא הרי הוא כאומר אמור להם יען דברכם את הדבר הזה כי הנני נותן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם ויונתן פירש דברכם כנגד הנביאים מתרגם חלף דאתנביתון ית פתגמא הדין: הנני מביא. בית ישראל: קריאה. ממרחק. כי בבל היא רחוקה מארץ ישראל: גוי איתן. חזק שלא תוכל להלחם כנגדו: גוי מעולם הוא. מזמן רב הוא גוי זה חזק ושאר הגוים הם יראים אותו ולא תוכל להעזר עם גוי זולתו: גוי לא תדע לשונו. ולא תבין מה יאמר וזה יותר קשה מאויב שמבין אדם לשונו וכן אמר בתורה בקללות גוי אשר לא תשמע לשונו: ולא תשמע. ולא תבין והענין כפול במלות שונות: אספתו

השודה: ולא תשמע ד' דסמיכי בקריא וסימ' לא תאבה לו ולא תשמע אליו. ואם יפנה לבבך ולא תשמע. והנני מביא עליכם גוי ממרחק. עד אנה יי' שועתי דתריסר:

אשפתו. כי חצי האשפה ימיתו כל מי שינגעו בהם וכאילו כלם קבורים באשפה ואמר כקבר פתוח שמוכן להשליך בו המתים: כלם גבורים. כי הם מלומדי מלחמה ואין לכם מפלט להנצל מידם: ואכל. לחמך כלל כל מאכל והאכילה הנזכרת בפסוקים אכילה היא איכות המאכל וים אכילת החרב כמו שתרגם יוכתן ויבזון אוצרך וגו' כבעמוד: ירושש. ענינם ושבר וענין הריסות כופל גם כן בהריסת הערים כמו כי תאמר אדום רששנו וכשוב ונבנה חרבות: בחרב. בעת החרב או טעם בחרב למעלה לבניך ולבנותיך כאילו אמר יאכלו בניך ובנותיך בחרב ומה שאמר בניך ובנותיך כי כמו כן יאכל האבות אלא שאמר בתורה ואכל פרי בטנך וזה להכאיב כפם האבות שישחטו בניהם לעיניה' והם הקטני' שמתים בעון אבותם: גם בימים ההמה. כשיבא האויב ויאכל זה וזה כמו שכתו' לא אעשה אתכם כלה כי אתן בלב האויב להשאיר לכם פלטה: והיה כי תאמרו. מדבר כנגד העם כמו שדבר עד הנה. ושב לדבר כנגד הנביא שיענה לשם תשובת השאלה כאשר ע עזבתם וגו' והשאלה והתשובה תהיה אחר שיבא האויב ויגלה העם: כן תעבדו זרים. מדה כנגד מדה אתם עבדתם אלהי נכר בארצכם תעבדו עם נכר בארץ לא לכם: הגידו. אומר לכל השומעי' דברו שיאמרו להם זאת התוכחה דבר חול גבול הים: שמעו נא. מבואר הוא: האותי. איך לא תיראו מפני והנה יש לי שני עדים שלא תוכלו להכחיש כי האחד הוא בכלל העולם והאחד הוא בכם לבדכם אשר הוא בכלל העולם הוא דבר הים כי בראשית בריאת העולם היו המים מכסים הארץ כולה כי כן היה טבעם אחר כן אמרתי שיקוו המים על מקום אחד ותראה היבשה והנה ב בהקוות המים שהיו על פני כל הארץ א מקום אחד היו שופעים על המקום ההוא כנבוים כמו נד והיה להם לפי טבעם לרדת ו ולהתפשט על פני כל הארץ כ כבתחלה אלא שאני אמרתי לו עד פה תבא ולא תוסיף והאמיר' היא הרצון ושמתי החול על שפתו גבול לו שלא יעברנהו ו והנה החול אין חומה גבוה ש שתעמוד בפני המים ולא עוד אלא שגלי הים מתגעשי' והומין ובאים עד השפה כאילו יעברו עליה כפי טבעם ולא יוכלו לפי שאני מנעתי טבעם בזה ובזה תוכלו להכיר כי אני משגיח ב בתחתונים ועושה בהם כרצוני ואיך לא תיראו אותי ולא תחילו מפני ולא תגלו בדעתכם שאני יכול לעשות בכם כרצוני אם תעברו מצותי אם כן ראוי ל לקרוא אתכם עם סכל ואין לב שלא תבינו זה או אם תבינו ויש לכם לב להבין אם כן לבבכם סורר ומורה שאתם מכירים וכופרים כי הנה שמתי בכם עד כי בעמותכם רצוני אני נותן גשמיכם בעתם יורה במרחשון ומלקוש בניסן ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו ובימי הקציר לא ירד לכם מטר וזהו שאמר שבעות חקות קציר ישמור לנו ובהיותכם מיוחדים בין שאר האמות בזאת הברכה איך לא תשימו זה על לב כי אני משגיח עליכם ואיך תכחשו בי ותאמרו לא הוא ואם תאמר למה לא נתן להם לעדים האותות והמופתים הכתובים כמו קריעת ים סוף והירדן וזולתן משנוי הטבע שאי אפשר להם מבלתי מכוון ומשגיח הופך הטבע כרצונו כאמר כי כל האותות והמופתים יוכלו להכחיש בהם אם ירצו כי לא היו אלא פעם אחת בזמן אחר ואותם שלא היו בזמן ההוא יוכלו להכחיש בהם אם יהיו כופרים בתורה אבל זה העד היות החול גבול לים הוא חק עולם לא סר ולא יסור כל ימי היות עולם ובזה לא יוכלו להכחיש שהרי רואים בעיניהם ושומעים באזניהם רואים בואת גלי הים עד השפה ולא יעברו החול שהוא שפה לים ושומעים התגעשות הגלים והמייתם כאילו בבאם יעברו הכל ויכסו פני הארץ זה דבר שלא יוכל אדם להכחיש: תחיל. מן חיל כיולדה: יעברנהו. הנון נוספת כמו כל היום יברכנהו: ויתגעשו. גליו שאומר בסוף ויעברנהו גם כן בנון נוספת: ולעם. סרו וילכו. סרו מהדרך הטובה והלכו להם בשרירות לבם וית' על דסטו מבתר פולחני גלו: ולא אמרו. נירא נא. בנון נא נקראת רפה אעפ' שמלת נירא נקראת מלעיל: הנותן גשם. ואחר כך פי' יורה ומלקוש בעתו אבל למה שכתב ויורה בוי"ו השמוש הנותן גשם בשאר עתי השנה לצורך הגנות ולשתו' ולשאר צרכי האדם והבהמו' ונתן גם כן יורה ומלקוש לצורך התבואה כל אחת בעתו: שבעו' חקות הקציר ישמור לנו. אותם שבועות מחקות קציר ישמור לנו שלא ירד מטר בימי הקציר שלא יפסיד הקציר וזהו חק הקציר ומשפטו וגם שתהיה רוח טובה נושבת בימי הקציר לזרות ולהבר הוא חק הקציר ומשפטו גם כן לפיכך אמר חקות ומה שאמר שבועות ולא אמר ימי הקציר לפי שאנו סופרים שבעה שבעות עד חג השבוע' לפיכך תלה ימי הקציר בשבועות וית' בזמן קים שבועיא דבזמן חצדא נטר לנא: עונותיכם. והיה לכם לאמר בלבבכם כי אלה הרעות הבאות עליכם עונותיכם הטו אתכם שהרי כשהייתם עושים רצון האל היה נותן לכם גשם בעתו ובל דבריכם באים על הנכונה אם כן מי מנע הטוב מכם ומי הביא עליכם הרע אלא עונותיכם וחטאתיכם: כי נמצאו. ישור כשך יקושים. יביט כל אחד ברכי אם יעבור אדם שיגזלו ממנו מה שעמו ויביט כאדם המניח יקושי' ומציב משחית ללכד העופות כן יביט הם וירא ויארבו והציבו משחית אנשי' ילכודו ולא עופות ומשחית יקרא הפח שלוכד העופות כן הם מציבים ומארבים מזה ומזה ללכד אנשי' ולגזול מהם מה שעמהם:

אשפתו ג' בקריא' וסי' אשפתו כקבר פתוח. אשרי הגבר אשר מלא אשפתו. הביא בכליותי בני אשפתו: פתוח ד' בקריא' וסימ' נמסר בסדר חקה: בוטח ג' וסימ' לחטא. אשר הוא יושב בוטח. אשר אתה בוטח בוטח בחרב: חק עולם ה' בקריא' וסימ' ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימתו. כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם. והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה. והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדוש. האותי לא תיראו נאם יי' ואם מפני. וי"א בליש' וסימ' נמסר בסדר כי תשא: שבועות ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' שבעת חקת קציר ישמר לנו. שבועי שבעות להם. חג שבעות ימים דיחזקאל. שבעות כתות אומר. קדמא חס':

אשפתו כקבר פתוח כלם גבורים: ואכל קצירך ולחמך יאכלו בניך ובנותיך יאכל צאנך ובקרך יאכל גפנך ותאנתך ירשש ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה בחרב: וגם בימים ההמה נאם יהוה לא אעשה אתכם כלה: והיה כי תאמרו תחת מה עשה יהוה אלהינו לנו את כל אלה ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם: הגידו זאת בבית יעקב והשמיעוה ביהודה לאמר: שמעו נא זאת עם סכל ואין לב עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו: האותי לא תיראו נאם יהוה אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו: ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו: ולוא אמרו בלבבם נירא נא את יהוה אלהינו הנתן גשם ויורה ומלקוש בעתו שבעת חקות קציר ישמר לנו: עונותיכם הטו אלה וחטאותיכם מנעו הטוב מכם: כי נמצאו בעמי רשעים

ג' ר' · ג' מל' · ל' וחס' · ג' · ת' · יב' · ת' מל' כסיל' · ג' · ב' רפוי' · ל' · בג' כסו' ול' · וכל · כ' ת' תב' רין · תל' · ת' · ג' · ל' וחס' · לה' מל' · ד' · יורה · ת' · ל' חס' · ט' · ב' מל' · ר' מל'

בית אזניה כקברא פתיח כולהון גיברין: יבוז חצדך ומיכלך יקטלון בנך ובנתך ישבי ענך ותורך יבוז פירי גופנך ותינך יפגר קרוי ארעך כריכתא דאת רחיץ לאישתזבא בהון מן קדם דקטלין בחרבא: ואף ביומיא האינון אמר יי לא אעביד עמכון גמירא: ויהי ארי תימרון חלף מה עבד יי אלהנא לנא ית כל אילין ותימר להון כמה דשבקתון פולחני ופלחתון לטעות עממיא בארעכון כן תשתעבדון לעממיא פלחי טעוותא בארעא דלא דילכון: חוו דא בבית יעקב ובשרוהא בדבית יהודה למימר: שמעו כען דא עמא טפשא ולית ליה לב רעינין להון ולא חזן אודנין להון ולא שמעין: המן קדמי לא תידחלון אמר יי אם מן קדם מימרי לא תזועון דשויתי חלא תחומא לימא קיים עלם ולא עדי ליה ומטרפין ולא אכלין והמן גלוהי ולא עדן ליה: ולעמא הדין הות לב סטי ומריד על דסטו מבתר פולחני גלו: ולא אמרו בלבהון נדחל כען קדם יי אלהנא דמחית מטר בכיר ולקיש בעידניה דבזמן קיים שבועיא דבזמן חצדיא נטר לנא: חוביכון גרמו אילין לכון וחטאיכון מנעו טובא מינכון: ארי אשתכחו בעמי חייבין

רשי

אשפתו. מקום כריתת החצים: ירושש ערי מבצריך וגו'. הרי זה מקרא מסורס ירושש בחרב את ערי מבצריהם אשר אתה בוטח בהנה ירושש ישכן: בחרב. על ידי נייסות וכן הוא אומר וחרב לא תעבור בארצכם: האותי לא תיראו. הלא הים שאינו דורא מפני ה הפורענו' ואינו מצפה לקיבול שכר יורא מ מפני ואינו עובר ה הגבול אשר שמתי ס סביביו: תחילו. לשון פחד: ויתגעשו גליו. ומרומים לעבור הגבול ולא יוכלו לעבור: והמו גליו. שאון קול גדול: ולא יעברנהו. הגלי' לא יעברו הגבול: יורה ומלקוש. כתרגו' בכיר ולקיש: שבועת חוקות קציר. שבעה שבועו' שחקק לנו בהם שתי חקות קציר חק העומר וחק שתי הלחם: ישמר לנו. שיהא הקציר בזמנו: הטו אלה. הטו החקות האלה מעליכ' שאינו שומרם לכם ואתם כלים כ ברעב: ישור

רשי

ישור: יארוב וכן למען שוררי לשון אמורנו ולא קרוב: כשך יקושים. כאשר ישוך היקוש שעושין ללכוד צביים ביער כשרגלו בא לתוכו והוא כופפו ומחזיקו ברגלו ונלכד וקורין לו פייר בלע"ז: הציבו משחית. מכב"ל בלע"ז כן עושין אורבים על עיר או על דרך: הציבו. כמו מצב פלשתים: ככלוב. הוא מקום שמפטמין בו עופות וכן תירגמו יונתן בבית פיטמא ובלע"ז פר"ק: עשתו: לשון עשת שן גוף עב ובלע"ז א איספי"שירט: עברו דברי רע. אם באת רעה או עבירה לידם לא כשו משכה אלא ע עברו בה ועשאוה: לא דנו דין יתום. למען יצליחו: שמה. תמהון: ושערורה. דבר מגונה לכל ומהו דבר התמהון הנביאי' נבאים שקר ואומרים הוו גוזלין ואונסין והכהנים שהם שופטי העם ונגשיהם ירדו את העם על ידי ה הנביאי' כלו' לאחריהם כמו והמלך עובר וכל העם עוברים על ידו ר דוד אחריו אף כאן על ידיהם אחריהם ל לעשות כדברי הנביאי': העיזו בני בנימין. ללכת לעריכם לשמור מבצריכם: בית הכרם. שם מקום הוא: שאו משאת. כם להקבץ ולהלחם על נפשכם: הנוה והמעונגה דמיתי. החרבתי תרגמו יונתן לשון ונדמו נאות ה השלום כרמתה אשקלון: רעי' ועדריהם. משל הוא מלכים וחיילותיהם: רעו. אכלו: את ידו. את מקומו סביביו: קדשו. זמנו: אוי לנו. לעת פנות היום: כי פנה היום. כאשר פנה לעת ערב הביתו האור בבית המקדש: כרתו

כוזה ה' וסימ' הנמצא כזה איש אשר רוח. והיה כזה יום מחר. אם בגוי אשר כזה. ותרין חברוהי: משאת ג' בקריא וסימ' ועל בית הכרם שאו משאת. נוגי במועד. ויתן משאת ביד המלך. וחד ומשאת ויתן לו

ישור כשך יקושים הציבו משחית אנשים ילכדו: ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו: שמנו עשתו גם עברו דברי רע דין לא דנו דין יתום ויצליחו ומשפט אביונים לא שפטו: העל אלה לא אפקד נאם יהוה אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי: שמה ושערורה נהיתה בארץ: הנבאים נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם ועמי אהבו כן ומה תעשו לאחריתה: העזו בני בנימן מקרב ירושלם ובתקוע תקעו שופר ועל בית הכרם שאו משאת כי רעה נשקפה מצפון ושבר גדול: הנוה והמענגה דמיתי בת ציון: אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את ידו: קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב: קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמנותיה:

בנכלין אשרין דם זכיכל בוש צידין דמחי וקטיל מתעשתין לחבלא נפשין קטלין: כבית פטמא דמלי עופא כן בתיהון מלן נכלין על כן סגיאו ועתירו: עתרו אף קנו ניכסין אף עברו על פתגמי אוריתא עבדו דביש דין דקשוט לא דיינין ואילו הוו דיינין דין יתמא הוו מצליחין ודין חשיכיא בקושט לית אינון דיינין: העל אילין לא אסער לאיתאה עליהון בישא אמר יי אם מן עמא דכדין עובדוהי לא אתפרע מנהון כרעותי: תימה ושנו הוו בארעא: נביי שקרא מיתנבן שקר וכהניא מסיעין ע על ידיהון ועמי רחימו כן ומה ת תעבדון לסופא: גלו בני בנימן מגו ירושלם ארי קל ציוחת קרבא אשתמעת בארעא ועל בית בקעת כרמיא זקפו עממיא ס סמוותא ארי בישתא אסתכיארת מציפונא ותבירא רבא: ואתא ומפנקתא איכדין קלקילת ית אורחתיך בכן בהיתת כנישתא דציון: לה ייתון מלכין ומשיריתיהון יגדון עלה משכנין סחור סחור וסיעי גבר ית חבריה: זמינו עלה עבדי קרבא קומו וניסק בטיהרא ווי לנא ארי פנא יומא ארי נגדו טולי רמשא: קומו וניסק בליליא ונחביל ברניתהא:

ארוחה ומשאת: קומו ונעלה ג' בקריא וסימ' קומו ונעלה בצהרים. ודבתריה קומו ונעלה בלילה. קומו ונעלה ציון אל יי'. וחד קומו נעלה:

רדק

יסור יבוט כמו אמורנו ולא קרוב כשך הוא מקור כמו כהכיח או תאר והוא כמו מכיח מן וחמת המלך שככה שפירושו נחה ושך הוא פעל יוצא ושככה פעל עומד יקושים שם כמו מוקשים וית' ארי אשתכחו בעמי חייבין וגו' כבעמוד: ככלוב מלא עוף. כלוב כלי עשוי מכברין מגדלין בהם עופות ומפטמין אותם שם וכן ת"י כבית פיטמא ודומה לו והנה כלוב קיץ סל עשוי מכברים והמשילם לכלוב מלא עוף כ כמו שהכלוב ממלאי' אותו עופות כפי מה שהוא וכותנים לתוכו מ מאכלם ומשקן ואוכלין שם תמיד כן בתי אלה הרשעים מלאים מ מרמה ר"ל ממון מקובץ במרמה ובאון ומתעדנין בו: על כן גדלו ויעשירו. על כן שבא להם ממון זה בלי עמל ויגיעה גדלו בנכסים והעשירו: שמנו עשתו. על דרך משל כמו וישמן ישורון ויבעט כלומר הרבו בנכסים גם יש בו קצת המליצה כי העשירים ברוב הם שמני' ודשנים עשתו זכו מן עשת שן כי השמן עור בשרו זך וכן תרגם יונתן עתרו אף קנו כ ניכסין: גם עברו דברי רע. לא דים בעשרם אלא הרבו לגזול ו ולחמוס עד שעברו כל דברי איש רע כלומר יותר הרעו לעשות משאר אנשים רעים עד שעברו עליהם ברעתם ויונתן תרגם אף עברו על פתגמי אורית' עברו דבים דין יתום לא דנו ופי' דין יתום כלומ' משפט היתום והאדם החלום שלא שפטו ולא לקחו מ משפטם מעושקיהם: ויצליחו. ואף על פי כן ויצליחו: ומשפט אביונים. כפל ענין במלו' שונות: העל אלה. פירושו כתרגומו העל אילין לא אסער וגו' כבעמוד: שמה ושערורה נהיתה. שמה ענין תימה כמו כאשר שממו עליך רבים כלומר דבר תימה הוא מה שנהיה בארץ מרעות ש שעושין ודבר טנוף ולכלוך וזהו פירוש שערורה ענין טנוף ולכלוך כמו התאנים השוערים וכתי' שמה תימה ויש נוסחאות תיימא והוא לשון כליון כמו מתם תיימי' מיא בדברי רז"ל ותרגו' שערורה ושנו: הנביאים. עתה פי' מה היא השמה והשערורה שנהיתה בארץ נבאו בשקר לעם ואמרו שלום יהיה לכם ובזה מטים העם לדרך רע: נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם. ענין לקיחה מן רדה הרבש כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הרבש בידו שהוא טוב וערב וי"מ אותו ענין ממשלה מן כי הוא רודה לא תרדה בו ר"ל הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ומכותם ומטו' המשפט כרצונם: ועמי אהבו כן. ר"ל רוצים בכל זה לפי שהם מיפים להם מעשיהם הרעים: ומה תעשו לאחריתה. כלומר לאחרית שמה ושערורה שזכר כלומר אם השערורה יפה בעיניכם עתה מה תעשו לאחריתה כי תדעו כי מרה תהיה באחרונה: העיזו. הניסו כמו שלח העז מקנך אומר לבני בנימן שהם בירושלם אתם בנימן נוסו והניסו את אשר לכם מקרב ירושלם כל שכן משאר עריכם כי אפילו ירושלם תלכד ומה שאמר העיזו הוא דרך גוזמא כי אין להם מקום אנה ינוסו שם אלא כאומר אם יש לכם מקו' שתנוסו נוסו והניסו מקרב ירושלם כי גם היא תלכד וירושלם היתה ליהודה ובנימן ומה שאמר לבנימן ולא אמר ליהודה כאו' שנוהם על קרוביו תחלה כי הוא כוהב עליה' יותר ממה שהוא כואב על אחרים והוא היה מענתות בארץ בנימן והם היו קרוביו בני משפחתו כמו שאמר לו עליהם כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך וי"ת העיזו גלו: ובתקוע תקעו שופר. תקוע שם מקום הוא שנאמר וישלח יואב תקועה ואמר דרך צחות ובתקוע תקעו לשון נופל על לשון כמו ועקרון תעקר ואמר תקעו שופר להניס העם אל העיר: ועל בית הכרם שאו משאת. מגדל שבונים בכרם אחד גבוה לשמור כל הכרמים אשר סביבותיו ואותו נקרא בית הכרם וכן הוא אומר ויבן מגדל בתוכו ואמר שישאו בו משאת שיראו הרחוקי' להבהל וינוסו ומשאת כמה משיאין משואות במשנה: נשקפה. כראתה ונגלתה עתה תבא: מצפון. היא בבל שהיא לצפון: הנוה והמענגה דמיתי. פעל יוצא כמו אם היא מן הדגש דמיתיך רעיתי כלומר דמיתי בת ציון לאשה הנוה והמעונגה והנה אני רואה שיבאו עליה רועים ועדריהם להחריבה ופירוש הנוה האשה השוכנת בנוה שלה שוקטת ומעונגת ונוה תאר לנקבה בפלס רוה ורבי יהודה ח"וג פירש הנוה כמו נאוה באלף מן נאוו לחייך בתורים ענין יופי ונוי וכן תרגם יונתן ומפנקא ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש דמיתי כרתי כמו נדמו עמי: אליה. המשיל המלכים הבאים אליה להחריבה לרועים והעדרים הם חייליהם ובאותם וכמו זה רבים במקרא והמשיל המלכים והמנהיגים לרועים והעם לצאן כמו הוי רועה אולי וכתי' להם רועים כלבי והדומים להם וכתיב לה ייתון מלכים ומשריתהון: רעו איש את ידו. את מקומו וכן רועות על ידיהן כלומר מלך אחד או שר יצור על עיר או על ערים וכן האחר עד כלותם לכבוש את הארץ: קדשו עליה מלחמה. אומר איש לחברו מהרועים זמנו מלחמה על ציון כלומר אף על פי שרעו איש את ידו כולם זמנו עצמן למלחמה על ציון: קומו ונעלה בצהרים. ואמר בפסוק שאחריו קומו ונעלה בלילה זכר צהרים ולילה לפי שהם זמני הפגעים כמו שאמר מדבר באפל יהלך ומקטב ישוד צהרים אמרו בזמנים קשים להם עולה עליהם אמר הנביא אוי לנו כי פנה היום כלומר בצהרים שאומרים אויבנו לרעה הוא לנו ולא לטובה כי צהרים קשה לרוב החום ועת יפה לרוב האורה ולכתנו נקח מתנו הרע ולא הטוב כי לנו חשך היום זהו כי פנה היום כלומר האור פנה לו לדרכו והצללים הם נוטים ומתפשטים כי אין לנו אורה אלא חשכה: קומו. ארמנותיה. שהם חושבים להשגב בהם נשחיתה אותם: כי

כי כה אמר יי׳ · כלומר מאת יי׳ היתה זאת כי הוא רוצה להשחיתה והעיר את רוחם לבא אליה ובאילו אמר להם כרתו עצה עצה כמו עץ והה״א תוכה לכינוי כי יהיה רפה אמר כרתו עצים לעשות מהם דיק ולשפוך סוללה על ירושלם והם האבנים שמשליכין בדיק וכרומה לו על העי׳ לנתוץ חומותיה ומגדליה ולדעת יונתן סוללה הוא תל גבוה שתרגמו סוללה מילאתא והו׳ שסופכין עפר ועצים תוך החפירות אשר סביב העיר עד שממלאי׳ אותם מעפר ועצים תלים סביב לעיר על מלוי ה החפירות כדי לעלות מהם ל לחומה והוא הנקרא סוללה׃ העיר הפקד · היא העיר שהפקד עליה אעפ״י שהאריך לה הקב״ה לא יאריך לה עוד כי כלה עשק בקרבה בכל העיר ימצא אדם ע עשק בקרבה כלומר אפי׳ בתוך העיר עושקים אין צריך לומ׳ חוץ לעיר בדרכים׃ כהקיר ביר · כהקיר מן מקור ביר כמו באר אמר כמו שהבאר מימיה נובעין תמיד בלי הפס׳ כן הקרה רעתה וזהו שאמר על פני תמיד ומה שאמר תמיד כלומר שאני רואה ומשגי׳ לעד לא כמו שהם אומרים אין יי׳ רואה אותנו׃ חלי ומכה · אמר חמס ושוד חלי ומכה ישמע בה שמחלים העניים ומכי׳ אותם כמו שאמר ופני עניים תטחנו או פירושו עונש החמס והשוד שהם עושים אני מביא עליה׳ חלי ומכה וכן ת״י כגובא דמקיי׳ מוהי וגו׳ כבעמוד׃ הוסרי · פן תקע נפשי ממך · שאם לא תוסרי יפרד רצוני ממך שלא ארצה לך תקע נפשי ממך כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדב׳ ממקומו ושרשו קעה או יקע׃ לא נושבה · כאילו לא נושבה מעולם כך תהיה שממה וי״ת כארע דסדום דלא אתותבת׃ כה אמר יי׳ · עולל · מקור מן הרומה למרובע כי שרשו עלל אמר כמו שמעללין הגפן אחר שבצרו אותה שישובו על העוללות הנשארות ויבצרו אותם כן יעשו האויבים כי שארית ישרא׳ הוא כמו העוללות בגפן ועוד פי׳ ואמר השב ידך כבוצר על סלסלות כל אחד מהאויבי׳ יאמ׳ לחבירו השיב ידך לבא ולשלול כמו שהוא בוצר ושמים בסלסלים ומשיב ידו פעם אחר פעם עד שיעולל הגפן כולה ויונתן פי׳ השב ידך דברי הנביא כנגד האל ותרגם ותתיב מחתך עליהון כדקטיף על סלסלין סלסלות כמו סלי׳ שרשו סלל והרגם לאות סלי חורי ובסלסלות נכפלה גם כן פ״א הפעל׃ על מי · ואעידה ענ׳ ין הזהרה כמו העד העד בעם הער העיר בנו האיש ובא בלשון עדות כי המזהיר באחד מזהיר בו בפני עדים כדי שלא יכחיש בו אחר כן׃ ולא יוכלו להקשיב · הם שמים עצמן כאילו ערלה אזנם ואין בהם יכולת להקשיב׃ לחרפה · כי מה שהוא חרפה לאדם לא ירצה לשמעו כן הוא להם דבר יי׳׃ ואת חמת · חמת יי׳ היוצאת על ישראל מלאתי ממנה עד שכלאתי להכילה׃ שפוך על עולל׃ לשפוך החמה על עולל׃ בחוץ · כלומר שיהרגו האויבים העוללים בחוצות בלי חמלה וכן נשפכה החמה׃ ועל סוד בחורים יחדיו · ולא תועיל להם כחם סוד ר״ל סיעה שמתחברים יחד בסוד אחד ובעצה אחת ולא יועילם כל זה׃ איש עם אשה · כלומר עם אשתו׃ זקן עם מלא ימים · כי לא יחמלו על זקן ומלא ימים הוא יותר מהזקן ת״י ואת חמת יי׳ וית נבואה דיי׳ בתקוף מן קדם יי׳ אתמלאתי׃ ונסבו · שדות ונשים · וכן שדותיהם תהיינה לאחרים׃ כי מקטנם · כמו שאמרו כולם כן ילקו כולם׃ מנביא · נביא השקר וי״ת מספר ר״ל סופר מזהיר העם וכן כהן כהן הבעל או מכהני הגוים כי גם הם היו רעים׃ וירפאו · נביאי השקר והכהנים רפאו את שבר עמי׃ על נקלה · כלומר על אמירה נקלה שאין בו ממש׃ לאמר שלום שלום ואין שלום · הם אמרו שלום והנה אין שלום כי הנה האויב בא יום יום׃ הובישו · פי׳ בתמיה כשעשו תועבה הובישו לא הובישו׃ גם הכלים לא ידעו · פי׳ לא הרגישו בכלימה שיכלימם אדם על רוע מעשיהם׃ לכן יפלו בנופלים · נביאי השקר והכהני הבעל יפלו בעת שיפלו שאר הנופלים מישראל וזה יהיה בעת פקודתם שאפקוד עליהם חטאתם והוא יום חרבן הבית והעיר׃

כרתו עצה׃ לא מפיק הא והוא לשון עץ שאין לשון כריתה נופל על העצה ועצה האמור כאן לשון הרבה עצים כמו דגה לשון דגים הרבה׃ העיר הפקד · שבאה פקודתה׃ כהקיר · לשון מקור׃ ביר · באר׃ כן הקרה רעתה׃ כן נובעת רעתם תמיד מוסיפים ומחדשים׃ חלי ומכה · על כן אייתיתי עלה מרע ומחא׃ הוסרי · קבלי מוסר׃ פן תקע · פן תנתק הוקע׳ לשון חיבור והוקע אותם וים מפר׳ לשון הסרת החיבור והרבה תיבות משמשות כן׃ עולל גרפי״ר בלע״ז לאחר שבצרו הכרם ונשארו עוללו׳ והעניים באים ועוללי׳ אותם כן יבוזו ויחזרו ויבוזו׃ השב ידך · את השונא השב ידך לשלול שנית כבוצר המשיב ידו על סלסלות המסלסל ו ואוסף העוללות וכן היתה שתחלה גלה את י יהויקים והרגו והמליך את יכניה חזר לסוף שלשה חדשים והגלהו חזר לסוף עשתי עשרה שנה והגלה את צ צדקיהו סלסלות רבידקו״רס בלע״ז כמו סלסלה ותרוממך כך פיר רוכס ומנח׳ פי׳ לשון סל פני״רס בלע״ז׃ ואעידה · לשון התראה׃ ערלה · אטומה וכן כל לשון ערל׃ לחרפה · מחרפין אותו׃ ואת חמת יי׳ מלאתי · לבי מלא כבוא׳ לבוא חמת יי׳ עליהם׃ הכיל · כמו להכיל אטופרי״ר בלע״ז׃ שפוך על עולל · לשפוך על היונקים׃ בחוץ · בשוק׃ מלא ימים · קרוב למות והוא יתר על זקן׃ שדות ונשים יחדו · יוסבו לאחרים׃ בוצע בצע · אונס ממון׃ על נקלה · קל הוא לנביאי השקר ל להוציא מפיהם ולומר שלום יהיה לכם ובדב׳ זה מרפאין בדיבורם את השבר העתיד לבא עליהם׃ הובישו · עליהון למיבהת׃ הכלים · כמו להכלם׃ מרגוע

ישמעו׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ ס׳׃ ואעידה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ואעידה בם את השמים ואת הארץ · ואעידה לי עדים נאמנים · על מי אדברה ואעידה · שמעי עמי ואדברה · שמע עמי ואעידה בך׃ מלאתי ג׳ וסי׳ ואת חמת יי׳ מלאתי · ואולם אנכי מלאתי כח · כי מלאתי מלים · בתרא מלתי כתיב׃ שלום שלום

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּרְתוּ עֵצָה וְשִׁפְכוּ עַל־יְרוּשָׁלַם סֹלְלָה הִיא הָעִיר הָפְקַד כֻּלָּהּ עֹשֶׁק בְּקִרְבָּהּ׃ כְּהָקִיר בּוֹר מֵימֶיהָ כֵּן הֵקֵרָה רָעָתָהּ חָמָס וָשֹׁד יִשָּׁמַע בָּהּ עַל־פָּנַי תָּמִיד חֳלִי וּמַכָּה׃ הִוָּסְרִי יְרוּשָׁלַם פֶּן־תֵּקַע נַפְשִׁי מִמֵּךְ פֶּן־אֲשִׂימֵךְ שְׁמָמָה אֶרֶץ לוֹא נוֹשָׁבָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹלֵל יְעוֹלְלוּ כַגֶּפֶן שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל הָשֵׁב יָדְךָ כְּבוֹצֵר עַל־סַלְסִלּוֹת׃ עַל־מִי אֲדַבְּרָה וְאָעִידָה וְיִשְׁמָעוּ הִנֵּה עֲרֵלָה אָזְנָם וְלֹא יוּכְלוּ לְהַקְשִׁיב הִנֵּה דְבַר־יְהוָה הָיָה לָהֶם לְחֶרְפָּה לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ וְאֵת חֲמַת יְהוָה מָלֵאתִי נִלְאֵיתִי הָכִיל שְׁפֹךְ עַל־עוֹלָל בַּחוּץ וְעַל סוֹד בַּחוּרִים יַחְדָּו כִּי־גַם־אִישׁ עִם־אִשָּׁה יִלָּכֵדוּ זָקֵן עִם־מְלֵא יָמִים׃ וְנָסַבּוּ בָתֵּיהֶם לַאֲחֵרִים שָׂדוֹת וְנָשִׁים יַחְדָּו כִּי־אַטֶּה אֶת־יָדִי עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי מִקְּטַנָּם וְעַד־גְּדוֹלָם כֻּלּוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וּמִנָּבִיא וְעַד־כֹּהֵן כֻּלּוֹ עֹשֶׂה שָּׁקֶר׃ וַיְרַפְּאוּ אֶת־שֶׁבֶר עַמִּי עַל־נְקַלָּה לֵאמֹר שָׁלוֹם שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם׃ הֹבִישׁוּ כִּי תוֹעֵבָה עָשׂוּ גַּם־בּוֹשׁ לֹא־יֵבוֹשׁוּ גַּם־הַכְלִים לֹא יָדָעוּ לָכֵן יִפְּלוּ בַנֹּפְלִים בְּעֵת־פְּקַדְתִּים יִכָּשְׁלוּ אָמַר יְהוָה׃

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת קוּצוּ אָעָא וְצַבָּרוּ עַל יְרוּשְׁלֵם מְלִיתָא הִיא קַרְתָּא דְאִיתְפְּקִידוּ לַהּ חוֹבָתָא כּוּלְהוֹן אוֹנְסִין בְּגַוַהּ׃ כְּגוּבָא דְמַקְיֵי מוֹהִי כֵּן אוֹרִיכוּ וְאִיתְקַיָימוּ בְגַוַהּ עָבְדֵי בִישְׁתָא קָל חֲטוֹפִין וּבִזּוֹזִין מִשְׁתְּמַע בַּהּ קֳדָמַי תְּדִירָא עַל כֵּן אַיְתֵיתִי עֲלַהּ מְרַע וּמַחָא׃ אִיתְרְדַאי יְרוּשְׁלֵם דִּילְמָא יִרְחַק מֵימְרִי יָתִיךְ דִּלְמָא אֲשַׁוֵינִיךְ צַדְיָא כְּאַרַע סְרוֹם דְּלָא אִיתְיְתָבַת׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִיתְבַּזָּזָא יִתְבַּזְזוּן כְּמָה דִמְהַלְּכִין עַל שׁוּלֵי גֻפְנָא לְמִקְטַף שְׁאָרָא דִּישְׂרָאֵל וְעוֹד תְּתוּב מַחְתָּךְ עֲלֵיהוֹן כִּדְקָטֵיף עַל סַלְסִילִין׃ עַל מַן אֵימַלֵּל וְאַסְהֵד וִיקַבְּלוּן אוּלְפַן הָא אִיטַפְּשַׁת אוּדְנֵיהוֹן וְלָא יָכְלִין לְמִיצַת הָא פִתְגָּמָא דַייָ הֲוָה לְהוֹן לְחִיסוּדִין מִדְּלָא צָבַן בֵּיהּ׃ וְיַת נְבוּאַת בִּתְקוֹף מִן קֳדָם יְיָ אִיתְמְלֵיתִי לְאֵיתִי לְסוֹבָרָא וְלָא יְכֵילַת לְמִשְׁפַּךְ עַל יַנְקִין בְּשׁוּקָא וְעַל סִיעַת עוּלֵימִין כַּחֲדָא אֲרֵי אַף גְּבַר עִם אִיתְּתָא יִתְאַחֲדוּן סָב עִם דִּשְׂבַע יוֹמִין׃ וְיִסְתַּחֲרוּן בָּתֵּיהוֹן לְאוּחֲרָנִין חַקְלָן וּנְשִׁין כַּחֲדָא אֲרֵי אָרִים יָת מַחַת גְּבוּרְתִּי עַל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי מִזְּעֵירְהוֹן וְעַד רַבְּהוֹן כּוּלְּהוֹן אַנְסֵי מָמוֹן וּמִסָּפַר וְעַד כָּהֵין כּוּלְּהוֹן עָבְדֵי שְׁקַר׃ וְאַסִּיאוּ יָת תְּבַר כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי בְּמִלֵּי שִׁקְרֵיהוֹן לְמֵימַר שְׁלָמָא שְׁלָם וְלֵית שְׁלָם׃ עֲלֵיהוֹן לְמִבְהַת אֲרֵי תוֹעֶבְתָּא עֲבָדוּ אַף מִבְהַת לֵית אִינוּן בָּהֲתִין אַף אִתְכְּנָעָא לֵית אִינוּן יָדְעִין בְּכֵן יִתִּרְמוּן קְטִילִין בְּעִידָן דְּאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן יִתְקְלוּן אֲמַר יְיָ׃

ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ יצר סמוך תצר׳ בורא ניב שפתים שלום · וירפאו את שבר עמי · וחברו וירפאו את שבר בת עמי על נקלה · ורוח לבשה את עמשאי ראש השלישים לך דוד׃

כה אמר יהוה עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם ויאמרו לא נלך: והקמתי עליכם צפים הקשיבו לקול שופר ויאמרו לא נקשיב: לכן שמעו הגוים ודעי עדה את אשר בם: שמעי הארץ הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם כי על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה: למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרחק עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי: לכן כה אמר יהוה הנני נתן אל העם הזה מכשלים וכשלו בם אבות ובנים יחדו שכן ורעו יאבדו: כה אמר יהוה הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ: קשת וכידון יחזיקו אכזרי הוא ולא ירחמו קולם כים יהמה ועל סוסים ירכבו ערוך כאיש למלחמה עליך בת ציון: שמענו את שמעו רפו ידינו צרה החזיקתנו חיל כיולדה: אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב: בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כי פתאם יבא השדד עלינו:

כדנן אמר יי קומו על אורחן וחזו ושאילו לשבילין דמן עלמא אידא אורחא דתקנא והליכו בה ואשכחו נייח לנפשכון ואמרו לא ניזיל: ואקימית עליכון מלפין קבילו למילי נביא ואמרו לא נקביל: בכן שמעו עממיא ודעי כנישתא דישראל ית חוביהון: שמעי ארעא דישראל הא אנא מייתי בישתא על עמא הדין תושלמת עובדיהון ארי לפתגמי עבדי נביא לא קבילו ואוריתי וקצו בה: למה דנן קדמי לבונתא דמשבא מיתי וקני בסמא מארע רחיק עלוותכון לא לאלרעוא ונכסת קודשיכון לא יתקבלון קדמי: בכן כדנן אמר יי הא אנא מיתי על עמא הדין תקלן ויתקלון בהון אבהן ובנין כחדא מגיר וקריביה יבדון: כדנן אמר יי הא עמא אתי מציפונא ועממין רברבין יתון בגלי מסייפי ארעא: קשתן ותריסין אחידין אכזראין אינון ולית להון רחמין קלהון כימא באיתרגשותיה ועל סוסוותא רכיבין מסדרין אינון כגבר עבד קרבין עלך כנישתא דציון: שמענא ית שמעהון איתרשלא ידנא עקא אחדתנא הא כחבלין דילידתא: לא תיפקון לחקלא ובאורחא לא תהכון ארי חרב דסנאה מקטלא למתכנשי סחרתא: כנישת דעמי איסרו סקין וחופו רישכון בקיטמא אבל ביחיד עובידו לכון מספד ב במרד ארי בתכף יתון בזוזי עלנא:

צפים ב' כתיב כן חס' ו' וסימ' ויקחהו שדה צפים. והקמתי עליכם צפים. וא'מ'ל' דמ'ל' צופים מהר אפרים: עלותיכם ב' כתיב כן בקריא' וסימ' למה זה לי לבונה משבא תבוא. עלותיכם ספו על זבחיכם. והיה המקום אשר יבחר אלהיכם בו. והביאותים אל הר קדשי עולתיהם כתיב ושארא עלתיכ' כתיב בבא מ'ל' דמ'ל' ויבלו את הימים והיה ביום השמיני. בעולתינו ובזבחינו כן כתיב. ועולתיך לנגדי תמיד. ועולתך ידשנה סלה. כן כתיב ושארא עלתיך כתיב: שק ד' קמצין וסימ' וכל אשר יפל עליו. בת עמי חגרי שק. על כל מתנים שק. ואני בחלותם לבושי שק. וכל השק בישק ואס"ף דכוו':

רשי מרגוע. מנוחה: גם בוש לא יבושו. אינם מתביישין ממעשיהם הרעים: והקימותי עליכם צופים. הוא שמעמידין אנשים על המגדלים בעת החירום ואים צופה ורואה אם גייס בא לעיר תוקע בשופ' ומזהיר את העם להחלץ ולבא על החומה אף אני העמדתי נביאים המשמיעים אתכם את הפורענות הבאה להזהרו ולתקן דרכיכם שתנצלו והוא כשופר תקיעת הצופה הקשיבו לקול השופר הזה והחלצו. צופים גייסו' כל' והקימותי פי' העמדתי להם כבר וכן ת"י ואקימית: את אשר בם. את הרעה אשר בידם: פרי מחשבותם. שכר מחשבותם: ותורתי וימאסו בה. הרי זה דוגמת עזי וזמרת יה ויהי לי לישוע' שהיה לו לומר היה לי לישועה אף כאן היה לו לומר ותורתי מאסו בה ודרך המקראות לדבר כן: למה זה לי לבונה. אשר אתם מקריבים לפני אשר משבא באה: לא ערבו. לא נעמו: יחזיקו. יקחו כמו וישלח ידו ויחזק בו כן כדה החזיקתני או אחזתני: מגור. יראה. לא"א לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב וכן ת"י: התפלשי. התגלגלי: אבל יחיד. אבל של בן יחיד מי שאין לו אלא בן יחיד ומת: מספד תמרורי'. לפי שהוא דבוק נקוד מספד ואינו נקוד מ מספר: עלינו. כביכול עלי ועליך: בחון

רדק כה אמר יי' עמדו על הדרכים. פי' עמדו בדעתיכם על הדרך הטוב ועל הדרך הרע וראו בבינתכם ואמר זה כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחי' על שתי הסעיפי' אם יי' הוא האלהים לכו אחריו וכן אמר להם הנה נביאי האמת אומרי' לכם הוסרו ושובו מדרכיכם הרעים ואל תנתנו ביד אויב ונביאי השקר אומרים להם טוב הוא הדרך שאתם אוחזין לא תסורו ממנו ומה שהנביאים מפחידים אתכם כי תנתנו ביד אויב אל תיראו כי שלום יהיה לכם ועתה בחנו בשכלכם איזה הוא הדרך הטוב גם שאלו בעבור נתיבות עולם כמו שאמר מרעה שאל א אביך ויגדך כן אמ' להם שאלו נתיבות עולם כלו' שאלו בעבור הדרכים אשר מעולם כלומר הדורות שעברו ותמצאו כי מי שאחז דרך האמת בא לו הטוב ומי שאחז דרך שמורים אתכם נביאי השקר בא לו הרע לפי ש שאחז בדרך השקר ומשני פנים אלה תוכלו להכיר איזה הדרך הטוב ולכו בה או מדרך השכל או מדרך הקבלה: ותמצאו מרגוע לנפשכם. ובזה תמצאו מרגוע נפש ונחת רוח בשתי ה הסעיפי' וכשאמרתי לכם זה אמרתם לא נלך ולא נחקור על הדרכי' כי מה שאנו אוחזין הוא טוב בעינינו: והקימותי צופים. נביאי אמת שמזהירים אותם ואומרי' להם איך הקשיבו לקול השופר ראו איך מבטיחין אתכם נביאי השקר על תוהו ש שאומרים לכם שלום יהיה לכם ועתה הקשיבו לקול שופר ש שתוקעים סביבותיכם בשופר מפני האויב להכים העם ויאמרו לא נקשיב וכן אמרו לא נחוש לכל זה כי אנחנו בירושלם נהיה בשלום ות"א ואקימית עליהון וגו' כשמור: לכן שמעו הגוים. שאר העמים שמעו כי אני מזהיר בכם: ודעי עדה. ואת עדת ישראל דעי: את אשר בם. כמו שאמר ראי את עונך וזהו את אשר בם העונו' אשר באנשיך מקטנם ועד גדולם וכן ת"י ודעי כנישתא דישראל ית חוביהון: שמעי הארץ. כי את עדה ביני וביניהם ואמר הארץ ולא אמר השמים כיגם הם עדים לפי ש שהארץ תהיה חרבה בעונם: פרי מחשבותם. איננו אומר שיענישם על המחשבה לבד אלא על מעשיהם שהם פרי מחשבות' שהם חושבים שאין אני רואה מעשיהם לפיכך הולכים אחר לבם למלאות תאותם: על דברי. כמו אל דברי וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו. ואדוני אבי ז"ל פירש פרי מחשבותם המחשבות שאדם חושב ולא באו לידו על כן כמגע מעשותם עליהם אמר פרי מחשבותם אבל המחשבות שיבאו לידו וכמגע מעשותם מירחת שמים לא יצטרכו למעשים ות"י פרי מחשבותם תושלמת עובדיהון: ותורתי וימאסו בה. כמו ואל תורתי לא הקשיבו כי על דברי ר"ל דברי הנביאים שמזהירים אותם ותורתו ר"ל תורת משה לא די שלא הקשיבו לה כשקוראים אותה ליהם אלא גם מאסו בה שלא ירצו לקרותה ולשמעה כי בימי יאשיהו כשמצא חלקיהו ספר התורה ויקראו בה היה חדוש אצלם כי כבר שכחו אותה: למה זה לי לבונה. וקנה הטוב. שהיו מביאין אותם מארץ מרחק לקטרת כי לא היתה נמצאת בארץ ישראל ושאר סמני הקטרת היו נמצאים בה או זכר השנים והוא הדין לאחרים והקטרת היתה באה להכפיר הקרבן ואם הקרבן אין כרצה לפני למה תטרחו להביא הכפרת שהוא הקטרת: לכן. אבות ובנים. שכן ורעו. זכר כן להודיע כי האב לא יזהיר הבן אם ידע וכן אם הבן ידע לא יזהיר לאב וכן האחים עם שכנו ר"ל שהוא סוכן אצל ביתו וכן עם רעו שיש לו משא ומתן או שותפו עמו אין אחד מהם מתירא ומזהיר את חברו לפיכך יאבדו כולם כי כל אחד ירצה ברעת חברו יאבדו כתיב ואבדו קרי והענין אחד: כה אמר יי'. יעור. ואני הוא המעיר אותו לבא מבבל אל ירושלם ארץ רחוקה לא יהיה בלתי העירה ויעור מבנין נפעל: קשת וכידון יחזיקו. כל אחד יחזיק בידו שני כלי זיין: כים יהמה. כגלי הים: ועל סוסים ירכבו. כי לא יבאו רגלי' לבד אלא אף רוכבי סוסים יהיו בהם רבים ומלחמת' יותר חזקה: ערוך כאיש למלחמה. כל אחד מהם יהיה ערוך בכלי זיין כמו איש אחד הנועד להלחם עם חברו מלחמה ערוכה שמגין עצמו בכלי זיין וברוב לא יהיו הרבים כל כך מזויינין וזה החיל יהיה כל אחד מהם ערוך למלחמה כאיש אחד ועל מי יבאו אליך בת ציון: שמענו את שמעו. שמעו הגוי שזכר והכפרד מן שמעו שומע בפלס רומח ושמענו מאמר הנביא שכולל עצמו עם ישראל החרדים אל דבריו ואל תצאי. תלכי. תצאי תלכי כתוב ביו"ד הנקבה מדבר כנגד הכנסת תלכו תצאו קרי מדבר כנגד הפרטים והענין אחד: חרב. יש לאויב מבחוץ להכותכם אם תצאו: ומגור. ופחד יש בכל סביבותיכם אם תצאו ות"א מגור מסביב מתקלא למתכנשין מסחור סחור: בת עמי התפלשי באפר. התגוללי בתוך האפר ות"א וחפו רישיכון: אבל יחיד. אבל אדם שמת לו בנו יחידו שהוא אבל קשה: מספד תמרורים. מספר סמוך לפיכך הוא פתוח מספד של מרירות ובמסרה ב' פתחין והסימן תמריא שמכין לרמוניה פירוש תמריא תמספד תמרורים שמיכין מספד בית אהבל רמניא כמספד הדרימון: כי פתאום. מעתה התחילו לספוד כי לא תדעו עת בואו כי פתאום יבא עלינו: בחון

בחון · אמר לנביא אף על פי שאתה אומר להם דברים קשים ומתנבא עליהם רעות אל תירא מהם כי בחון ומבצר נתתיך להם בחון פירושו מבצר כמו הקימו בחוניו וכן אמר לו בתחלת נבואתו הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל לפיכך אל תירא מהם וחפש אחר דרכיהם זהו שאמר ותדע ובחנת את דרכם ואמר ובחנת לשון נופל על לשון לפי שקראו בחון אמר ובחנת את דרכם ויונתן תרגם בחון בחיר : כלם סרי סוררים · סרי בשי"ן כמו בשי"ן השרים הם שרי סוררים כלומר שעבדיה' סוררים והשרים כמו כן סוררים והעבדים הולכי רכיל לאדוניהם לחבל עניים באמרי שקר והנה השרים עם העבדים נמשלים לנחשת וברזל שעושו המלאכה כאחד כשהן מעורבין זה בזה והנחשת בזה המקום פירו' הברזל שקורין בלע"ז אצ"יר שמערבין אותו עם הברזל לעשות בו כלי אומנו' כי לא יחתוך הברזל לבדו אלא עם זה הנחשת וכן פי' אדוני אבי כל נחושת ונחושת שבמקרא שמדב' לענין חוזק ות"י כל רברביהון מרדין וגו' כשמוד : נחר מפוח · לפי שהמשילם לנחשת וברזל שמשם אות הנפח בלי על ידי האש המשילם עוד למלאכת הצורף כשיתיך הכסף ישים העופר' עם הכסף כדי שלא יכלה הכסף האש והנופח נופח במפוח באש לצרף הכסף והמפוח הו' משל על הנבי' הנופח הוא הנביא והמפוח הוא פיו וגרונו אמר כי המפוח נשרף מרוב התמדת הנופח בו ודבור הנביא הוא הנפיחה והעופרת תם ועדיין הכסף הרע לא נתך והם ישראל הרעים שמדבר אי' הנביא השכם והערב תמיד עד שנחר גרונו ועדיין רעים לא נתכו ושרש בקשים והעופרת משל למעט' ההשתדלו' והתמדת בדברי משל ומליצה להחזירם למוטב והנה לשוא צרף צרוף · צרוף שם תאר בשקל גדול · נחר מבנין נפעל ענין שרפה וכן וחרם נחשתה : מאשתם · כתיב מלה אחת וקרי תרין מלין · כסף נמאס · ואחר שלא נתקו מרעתם הנה הם כסף נמאס וכן קראו אותם היודעים אותם ורעתם כי מאס יי' בהם כיון שלא נתקו מרעתם ואינן חוזרים למוטב : הדבר · אמר בזה הענין הדבר אשר היה אל ירמיהו מה שלא אמר כן בפרשיות הקודמות אלא כה אמר יי' לפי שאמ' לו זאת הנבואה בשער בית יי' לפיכך אמר הדבר אשר היה להודיע כי מה שעמד בשער בית יי' מאת יי' כאמר לו דבר זה שעשה כן : עמוד בשער בית יי' · הוא שער מזרחי כי הוא המיוחד שבשערים : הבאים בשערים האלה · שבעה שערים היו בעזרה שלשה בצפון ושלש' בדרום ואחד במזרח : כה אמר · ואשכנה אתכם · אעמידכם בשכונכם במקו' זה ולא תגלו ממנו וכמוהו החייתם כל נקבה העמדת' אותן בחיים : אל תבטחו לכם אל דברי השקר · לשון בטחון כשקר עם מלת אל ועם מלת על בזה הפסוק הוא אל דברי ובפסוק הנה אתם בטחים הוא על : היכל יי' היכל יי' היכל יי' המה · אלו דברי השקר שאומרי' להם נביאי השקר המתעים אותם או הם היו אומרים לנביא והוא ירמיהו והיו אומרים לו לא יחריב היכלו בעבור העון ולא תחרב העיר הזאת ואמר שלשה פעמים היכל יי' לפי שהיו שלשה אולם והיכל ודביר כן פי' אדוני אבי ז"ל ופי' כי פסוק ארץ ארץ ארץ תשובת דבריהם אמר הרי ההיכלות שאתם אומרים לפני חטובי' כמו הארץ כיון שאתם חוטאים לפני ומבזים ההיכלות וי"ת לא תתרחצון לכון וגו' כשמוד ויתכן כי הכפל לחזק כי כן מנהג הלשון לכפול המלות לחזק הענין פעם בשתי מלות פעם בשלש : כי אם היטב תטיבו · מקור בוי"ו כמו בה"א : גר יתום · כמו שמש ירח בחסרון וי"ו החבור וזכר אלה והוא הדין לאחרים אלא זכר אלה לפי שהם עשוקים ברוב לאולשתם : במקום הזה · בכל מקום הוא רע ובמקום הזה הוא יותר רע שהוא מקום השכינה : לרע לכם · אתם רעים כי לרע לכם הוא הליכתכם אחרי אלהים אחרים כי בזמן שאתם עושים זה אתם נופלים לפני אויביכם : ושכנתי · למעולם ועד עולם · למזמן רב שנתתיה לכם מימי אברהם נתתיה להם עד עולם ר"ל כל ימי עולם אם ילכו בני' הם בדרכי : הנה · לבלתי הועיל · כי אתם רואים כי אין תועלת באותם הדברים : הגנב · התחשבו שתעשו מעשים רעים ותנצלו מעונכם בעבור שתבאו ותעמדו לפני בבית הזה כאשר אתם אומרים אחר שתעשו כל התועבות האלה ותבאו בבית הזה נצלנו נצלנו ופי' למען אתם אומרים נצלנו בעבור שתשובו לעשות את כל התועבות האלה : גם ·

ורעים ג' וסימ' מעט ורעים היו ימי שני חיי · ויתן יי' אתות ומופתים · צרוף ורעים לא נתקו : היטיב ב' מל' וסימ' כי אם היטב תיטבו את דרכיכם · וגם היטב אין אתם : גר ג' ר"פ בקריא וסימ' גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת · גר ויתום ואלמנה לא תעשקו · גר אנכי בארץ · אנ"ך : ועד עולם י"ב וסי' נמסר בישעיה סימ' ס' :

בחון נתתיך בעמי מבצר ותדע ובחנת את דרכם : כלם סרי סוררים הלכי רכיל נחשת וברזל כלם משחיתים המה : נחר מפח מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו : כסף נמאס קראו להם כי מאס יהוה בהם :

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר : עמד בשער בית יהוה וקראת שם את הדבר הזה ואמרת שמעו דבר יהוה כל יהודה הבאים בשערים האלה להשתחות ליהוה : כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה : אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל יהוה היכל יהוה היכל יהוה המה : כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו : גר יתום ואלמנה לא תעשקו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה ואחרי אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם : ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי לאבותיכם למן עולם ועד עולם : הנה אתם בטחים לכם על דברי השקר לבלתי הועיל : הגנב רצח ונאף והשבע לשקר וקטר לבעל והלך אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם :

ל' ב' · ב' סא לכם ל' כתי' כאך · ל' · ל' ב' · ב' מיניו · כול חס א' · ח' בטע' בכב' ל' · ב' חס' · ד' כתי' וי"ו · ג' ר"פ · ב' · ל' · ל' ב' · ב' · י' וכל ד"ה דכו' במ"ח ל' וחס' · ל' וחס' · ב' מתחן

בחיר יהבתך בעמי בכרך תקיף ותהודע ותחזי להון ית אורחתהון : כל רברביהון מרדין מהלכין בנכילו כמא דמערב נחש עם ברזל כולהון מחבלין אינון : הא כמשב נפחין דחריך כגוא נורא כן חש קלהון דנביא דמתנבן להון תובו לאוריתא ולא תבו וכאברא דמתמסי בגו כורא כן הואה בטילין בעיניהון מילי נביא דמתנבן להון לא לתנא אליפינון מלפיהון ועובדיהון בישיא לא שבקו : הא מכסף פסולא מרחיקין קרו להון ארי רחיק יי' יתהון : פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי' למימר קום בתרע בית מקדשא דיי' ותתנבי תמן ית פתגמא הדין ותימר קבילו פתגמא דיי' כל דבית יהודה דעלין בתרעי האילין למסגיד קדם יי' : כדנן אמר יי' צבאות אלהא דישראל אתקינו אורחתכון ועובדיכון ואשרי יתכון באתרא הדין : לא תתרחצון לכון על פתגמי נביי שקרא דאמרין קדם היכלא דיי' אתון פלחי קדם היכלא דיי' אתון דבחין קדם היכלא דיי' אתון סגדין תלת זמנין בשתא אתון מתחזן קדמוהי : ארי אם אתקנא תתקנון ית אורחתכון וית עובדיכון אם מעבד תעבדון דין דקשוט בין גברא ובין חבריה : גייור יתום וארמלא לא תוניסון ודם זכיי לא תשדון באתרא הדין ובתר טעות עממיא לא תהכון לאבאשא לכון : ואשרי יתכון באתרא הדין בארעא דיהבית לאבהתכון למן עלמא ועד עלמא : הא אתון מרתחצין לכון על פתגמי נביי שקרא בדיל דלא להנאה : גנבין קטולי נפשן וגייפין ומשתבעין לשקר ומסקין בוסמין לבעלא ואזלין בתר טעות עממיא דלא ידעתון :

רשי

בחון נתתיך · לירמיה כאמר חזק נתתיך בתוכם ותדע ובחנת את דרכם שתוכיחם והם לא ישמעו · בחון לשון חוזק כמו עופל ובחן הקימו בחוניו : סרי סוררים · סרים מן הדרך : הולכי רכיל · בין הכחש והברזל מטילי איבה בין שני שרים שיש בהן כח להתגרו' יחד כך שמעתי ואני אומר הולכי רכיל הם וחזקים כנחש וברזל להחזיק כזביה' ויונתן תירגם רכיל זה לשון נוכל מהלכין בנכילו כמה דמערב נחשא עם ברזלא ונוכל הוא לשון מחשבה כמו ויתנכלו אותו להמיתו : נחר מפוח · משל הוא כשצורפי' כסף נופחין במפוח ונותנין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל לצרוף אבל אתם בלתי לצרוף אתכם המפוח נחר ונחרך מכח האש ותם העופרת כולו : ולשוא · ועל חנם צרף הצורף כי לא הועיל : ורעים לא נתקו · מדרכם הרעה כלומר יגעו הנביאים להוכיח ולא הועילו נתקו פורצטרא"קיין בלע"ז · לא ורעים כמו רשעי' : נחר · לשון חרה אפי ועצמי חרה מני חורב איסר"ס בלע"ז : כסף נמאס · שאינו כצרף בשום יגיעה : היכל יי' · תלת זימנין בשתא אתחזאה מתחזיין קדמוהי : הגנוב רצוח וגו' · בתמיה וכי אלה תעשו ויועיל ההיכל לכם : המערת

אחס תם ת' כתו' מלה הדא וקרי' תרין

ובאתם. מפורש הוא: המערת פריצי'. וכי תחשבו הבית הזה כמו מערת פריצים וכן הוא בעיניכם הבית הזה מה שתחשבו שאתם נצולים שבאתם אליו הוא כפל ענינם שתעיזו פניכם לבא אלי אחר עשותכם מה שמנעתי לעשותו אין זה אלא פריצות ועזות מצח וקשי לב שתעשו הפך רצוני ותבאו לפני זה מרד גדול והכעסה: גם אנכי הנה ראיתי. לא תחשבו כי אני לא אראה מחשבותיכם הרעות כי אינני כמו בן אדם שיכול אחד לגנוב לבבו ולהראות לפניו מה שאין בלבו כי אני ראיתי לבבכם וראיתי כי בבאכם אלי אין לבבכם אלי אלא בלבבכם שתעשו עוד את התועבות אשר עשיתם מתחילה ומה שאמר מערת כי כן דרך הפריצים בעשותם הרעות להאסף יחד חוץ לעיר באחת המערות להסתר שם מבני אדם ומה שאמרו כי לא אחריב ביתי בעבור מעשיכם כמו שאמ' היכל יי' כמו שפירשנו למעלה אלא הם דברי שקר: כי לכו נא. ראו מה עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל שהחרבתי אותו וסלקתי שכינתי ממנו וגלה הארון ממנו והיה עם פלשתי' ולא חששתי לכבודי אחר שהיו הם מבזים אותו כן אעשה בבית הזה לפיכך אל תבטחו אל דברי שקר כאלו ושלשת הפסוקים הבאים אחר זה הפסוק מבוארים הם: את כל זרע אפרים. עשרת השבטים שגלו וכנה אותם לאפרים לפי שהמלכות היתה לאפרים ביום שנחלקה המלכות ומשם והילך נקראו עשרת השבטים בשם אפרים: ואתה תשא. ענין הגבהת הקול כמו וישא עשו את קולו: רנה. צעקה כמו ויעבר הרנה קומי רני: האינך. ובחוצות ירושלם. שלא יבושו להכעיסני בגלוי בשוקי' וברחובו': הבנים. כל בני הבית מתעסקי' בעבודה זו למהר שיקבלו בעבודה: לעשות כונים. מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלאכת השמים וכן עשינו לה כונים וכן ואת כיון צלמיכם ואולי קראם כונים לפי שמכונין לבן ודעתן אליהם לעשותן ולתקנן היטב וית' כוני' כרדוטין: למלכת השמים. חסר אלף ופי' כמו מעשה השמים כלומר לכוכבים וי"ת למלכת השמים לשון מלוכה ר"ל לכוכב גדול שבשמים וי"ת לכוכבת שמיא: האותי. הם עושים להכעיסני וכי סבורים הם שהם מכעיסים אותי כי לא תחול בי מדת כעס ולא מדה אחרת אינם מכעיסים אותי אלא עצמן כי עליהם יחול הכעס וחרון אף: למען בשת פניהם. שיבושו במעשיהם הרעים כי אני איני ראוי שאכעס במעשיהם אפילו תחול בי שום מדה מה שלא תחול כי לא יזיקו לי מעשיהם הרעים ולא יטיבו לי מעשיהם הטובים כמו שאמר אליהוא לאיוב אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו או מה מידך יקח לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך ומה שאמר בתורה כעסוני בהבליהם הכעיסוני בפסיליה' דברה תורה כלשון בני אדם אבל הוא ית' אין בו מדת כעס ולא מפחיתות המדות המצויות בבני האדם כמו הכעס וזולתו: לכן. אפי וחמתי. כי הם עשו להכעיסני והכעס יחול עליהם ואף וחמה ואמר נתכת לרוב מרוצתה לבא עליהם כדבר הנתך ובאמרו נתכת לשון נקבה וזכר גם כן אף שהוא לשון זכר כי כן הוא דרך לשון הקדש להיות זכר הפועל עם השם הדבק בו יהיה ראשון או אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר בת אביחיל ומרדכי היהודי ותאכל היא והוא גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני: ובערה. אמר בערה ולא זכר האש לפי שהחמה ענין חמימות וטבע האש אשר באדם מוליד הכעס והחמה: כה אמר יי' צבאות. זכר העולות שהן כליל וזכר הזבחים שהם השלמים שמהם יאכלו הבעלים בשר ולא זכר חטאת ואשם כי לא היו מתודי' מחטאתם ולא שבים ועוד כי במזיד היו חוטאים ואין על המזיד קרבן אלא היו מביאים עולות להראות עצמם שהם עובדים את יי' בבראת והשלמים היו מביאין לאכול בשר עם הראות במעשיהם עבודת האל ואמ' מה לכם להביא זבחיכם ולהוסיף עוד עליהם עולות ותחשבו כי יהיו לרצון לי כמו שכתוב בהם ונרצה לו לכפר עליו וזה לא יהיה כי אם אין מעשיכם רצוין לפני עולות וזבחים לא יהיו רצון:

שילו ח' כתיב כן בו"ו בקריא' וסימ' נמסר בסדר ויחי: בראשונה ח' מל' בקריא' וסימ' כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו. ושכנתי מקום לעמי ישראל דמלכים. וחברו דד"ה. כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר. כל מכה יבוסי בראשונה דד"ה ב' בפסוק. נחלה מבוהלת בראשונה. ואמצא ספר היחש: המה עשים ה' בקריא' וסימ'

רשי

המערת פריצים. היה בעיניכם הבית הזה בתמיה: הנה ראיתי. שכך הוא בעיניכם: כאשר עשיתי לשילה. בימי עלי: כאשר השלכתי. עשרת השבטי': לעשות כונים. דפוס הכוכב: מלכת השמים. כוכב הגדול היו קורין מלכת השמים לשון מלכה וכן תירגם יונתן מלכת שמייא: נתכת. יורדת ומגעת כמו ומטר לא נתך ארצה לא מטה:

ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה: המערת פרצים היה הבית הזה אשר נקרא שמי עליו בעיניכם גם אנכי הנה ראיתי נאם יהוה: כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל: ועתה יען עשותכם את כל המעשים האלה נאם יהוה ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם: ועשיתי לבית אשר נקרא שמי עליו אשר אתם בטחים בו ולמקום אשר נתתי לכם ולאבותיכם כאשר עשיתי לשלו: והשלכתי אתכם מעל פני כאשר השלכתי את כל אחיכם את כל זרע אפרים: ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי כי אינני שמע אתך: האינך ראה מה המה עשים בערי יהודה ובחצות ירושלם: הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני: האתי הם מכעסים נאם יהוה הלוא אתם למען בשת פניהם: לכן כה אמר אדני יהוה הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה על האדם ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה ובערה ולא תכבה: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל

ואתן אתון וקימין קדמי בביתא הדין דאתקרי שמי עלוהי ואמרין אתון שיזיבנא בדיל למיעבד ית כל תועבתא האילין: הכבית כנישת רשיעין הוה ביתא הדין דאתקרי שמי עלוהי בעיניכון אף קדמי כן גלי אמר יי: ארי אזילו כען לאתר בית שכינתי די בשילו דאשריתי שכינתי תמן בקדמיתא וחזו ית דעבדית ליה מן קדם בישת עמי ישראל: וכען חלף דעבדתון ית כל עובדיא האילין אמר יי ושלחית לותכון ית כל עבדי נביא מקדים וממלל ולא קבילתון ואתנביאו לכון ולא תבתון: ואעביד לביתא דאתקרי שמי עלוהי דאתון רחיצין ביה ולאתרא דיהבית לכון ולאבהתכון כמא דעבדית לשילו: ואגלי יתכון מארעא בית שכינתי כמא דאגליתי ית כל אחיכון ית כל זרעא דישראל: ואת לא תצלי על עמא הדין ולא תתחנן עליהון בבעו וצלו ולא תבעי מן קדמי ארי לא רעוא קדמי לקבלא צלותך: הלית את חזי מא דאינון עבדין בקירויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם: בנייא מלקטין אעא ואבהתן מדליקין ית נורא ונשיא לישן לישא למיעבד כרדוטין לכוכבת שמיא ולנסכא נסכין לטעות עממיא בדיל לארגזא קדמי: המדמן די קדמי אינון מרגזין אמר יי הלא לאבאשא להון בדיל דיבהתון בעובדיהון: בכן כדנן אמר יי אלהים הא רוגזי וחמתי מתיחל באתרא הדין על אנשא ועל בעירא ועל אילן חקלא ועל איבא דארעא וישיצי ולא יהי חיים: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל

ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת. כן המה עשים גם לך בשמואל. האינך ראה מה המה עשים. עוד תשוב תראה תועבות גדלות דיחזקאל. כי עגבים בפיהם המה עשים דיחזקאל: מלקטים ב' וסימ' שבעים מלכים בוהנות' הבנים מלקטים עצים: האתי ב' א' מל' וסימ' האותי לא תיראו נאם יי'. האותי הם מכעסים. קדמ' מל': כה אמר ו' בטעמ' כסיפר' וסימ' עלותיכם ספו. לא יכרת איש ליונדב. על הכלים הנותרים. אנוש לשברך. עוד יקנו בתים. לכל הגולה אשר הגלתי:

ט׳ פסוקי׳ ולא ולא ולא וסימ׳ ולא אם עודנו חי· ויאמר אלהים יען אשר· ולא ישיב אל לבו ולא· ולא שמעו ולא אבו· והקימתי עליהם רעים· ולא שמעו ולא הטו את אזנם· בן אדם הנני לקח ממך· ולא ימכרו ממנו· אתה תזרע ולא תקצור· ולא ישמעו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו·

עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר׃ כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִ אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח׃ כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם׃ וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים׃ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ׃ וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם׃ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲנוּכָה׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם׃

גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ׃ כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ וּבָנוּ בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃

לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם׃

עֲלָוָתְכוֹן אוֹסִיפוּ עַל נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְאִכְלוּ בִסְרָא׃ אֲרֵי לָא מַלֵּילִית עִם אֲבָהָתְכוֹן וְלָא פַקֵּידְתִּינוּן בְּיוֹמָא דְאַפֵּיקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל עִסְקֵי עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין׃ אֱלָהֵן יָת פִּתְגָמָא הָדֵין פַּקֵּידִית יָתְהוֹן לְמֵימַר קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְאֶיהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעַם וּתְהָכוּן בְּכָל אוֹרְחָא דַאֲפַקֵּיד יָתְכוֹן בְּדִיל דְיֵיטַב לְכוֹן׃ וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן וַאֲזָלוּ בְּעֵצַתְהוֹן בְּהִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא וְאַחֲזָרוּ בְּפוּלְחָנֵי קְדָל וְלָא שַׁוִיאוּ דַחַלְתִּי לָקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן׃ לְמִן יוֹמָא דִינְפָקוּ אֲבָהָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וְשַׁלְחִית לְוָתְכוֹן יָת כָּל עַבְדֵי נְבִיַּיָא יוֹם מַקְדִים וּמְשַׁלַּח׃ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְלָא אַרְכִינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן וְאַקְשִׁיאוּ יָת קְדָלְהוֹן אַבְאִישׁוּ מֵאֲבָהָתְהוֹן׃ וּתְמַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵין וְלָא יְקַבְּלוּן מִינָךְ וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן וְלָא יְתִיבוּנָךְ׃ וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין עַמָּא דִי לָא שְׁמַעוּ לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהְהוֹן וְלָא קַבִּילוּ אוּלְפַן פְּסַקַת הֵימְנוּתָא וְאִתְמְנַעַת מִפּוּמְהוֹן׃ תְּלִישִׁי עַל רַבְרְבִיךְ דִּיגְלוּ וְטוּלִי עַל נִיגְדִין אִילָיָא אֲרֵי רַחִיק יְיָ וְרַטִישׁ יָת עַם דָּרָא דַעֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ׃ אֲרֵי עֲבָדוּ בְּנֵי יְהוּדָה דְבִישׁ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ שַׁוִיאוּ שִׁקּוּצֵיהוֹן בְּבֵיתָא דְאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי לְסָאֳבוּתֵיהּ׃ וּבְנוֹ בָּמַת תּוּפָא דִי בְּחֵילַת בַּר הִנֹּם לְאוֹקָדָא יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתֵיהוֹן בְּנוּרָא דְלָא פַקֵּידִית בְּאוֹרָיְתִי וְלָא רַעֲוָא קֳדָמַי׃ בְּכֵן הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְלָא יִתְאֲמַר עוֹד תּוֹפֶת וְחֵילַת בַּר הִנֹּם אֱלָהֵן חֵילַת קְטִילַיָּא וְיִקְבְּרוּן בְּתוֹפֶת מִסְּבַל אַתְרָא׃

ל׳ · ל׳ ספה על ספת · הוציאי ק׳ ו׳ ב׳ · ט׳ כתו׳ ולא ולא ולא · ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ הכא כתבתי לך שלשים · ר׳ בסיפ׳ · לה׳ מ״ל · זה · ר׳ · ל׳ ומ״ל · לה׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ בסיפ׳ · ה׳ חס׳ וכל נחו׳ כות׳ · יד׳ בטע׳ בסיפ׳ · ב׳

רשי

עולותיכם· שאתם מקריבים כליל טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר שהרי אינם מקובלות לפני ולמה תפסידום: ביום הוציאי אותם· תחלת תנאי לא היתה אלא אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה: בשרירות לבם· במראה לבם לשון אשורנו: יום השכם ושלוח· מדי יום ביום השכם ושלוח: גזי נזרך· תלשי שערך כמו ויגז שלוים ויגז את ראשו· לא״א נזרך כתרך לשון גדולה וכת׳ רברבך וכן חברו מנחם: ויטוש· ויעזוב: במות התופת· הוא המולך שהיה של נחשת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות ונסוקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים מקישין בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו תופת על שם התוף הנוס על שם נהמת הבן: לא צויתי· במצוה שיקריבו בניו לקרבן ולא דברתי לאחד מן הנביאים וכשדברתי לאברהם לשחוט את בנו לא עלתה על לבי שישחוט אלא להודיע צדקו:

ואת

ולא יאמר סית׳ יקדמ׳ ולא יאמר עוד התופת תכיינא ולא יקרא למקום הזה עוד

רדק

ספו· ענין תוספת שני פרשים בענין אחד יסף וספה וכן ספות חטאת על חטאת לספות עוד ואפשר גם כן ספו מגזרת יסף בשקל שבו רדו והאמור הזה אינו למצוה רצונית אלא כאומר לחבירו עשה מה שתעשה כי לא יועיל לך: כי לא דברתי· ביום הוציאי אותם מארץ מצרים· יש מפרשים כי היא המצוה הראשונה והוא מה שצוה אותם במרה שנ׳ שם שם לו חק ומשפט והוא מה שאמרו רז״ל שבת ודינין במרה איפקוד ולא צוה על דבר עולה או זבח ויש לפרש גם כן כי עקר המצוה לא היתה על דברי עולה וזבח אלא שמעו בקולי והייתם לי לעם ובזה התנאי נתן להם התורה ואין בכל עשרת הדברים שהם כלל התורה כלה זכר עולה וזבח ואף כשדבר על הקרבנות לא צוה להם שיקריבו קרבן אלא אדם כי יקריב מכם קרבן אם יעשה מרעתו יהיה כך וכך והתמידי׳ שצוה בהם הוא לכבוד הבית והיו באין לצבור אבל ליחידים לא צוה להקריב קרבן כמו שצוה ליחידי׳ לעשות משפט ושאר המצות ולא צוה ליחיד לעשות קרבן אלא אם כן יחטא בשוגג וצוה בשרפת האמורין להשיב החוטא אל לבו לכוף התאוות הבהמיו׳ לפי שתולדתם מחלב ודם ויהיה נזהר שלא יהיה שוגג במצוה כל שכן מזיד והתמידי׳ גם בנין הבית לעבודה אפשר שהיא כמו שכתב מורה צדק רבינו משה ז״ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלות שהיו לשם ע״ז רצה להעתיקם לעבודת הא׳ל ושימחה שם ע״ז מהם: כי אם· מבואר הוא: ולא שמעו· במועצות· פירוש בעצה שלהם לא בעצתי כמו שפי׳ בשרירו׳ לבם הרע ושרירות פירוש הבטת לבם מענין ישר על אכפי׳ למה שלבם פונה אליו ות״י תוקף לבם מענין שריר וקים בדברי רז״ל ות״י הרהור לבהון: ויהיו לאחור· ומה היה שנים שהיו לאחור ולא לפנים כלומר שהיה מהרה במעשה ידיהם ולא ברכה ות״י ואחזרו לפולחני קדל וגו׳ כבעמוד: למן היום· כי בכל דור ודור היו בהם פושעים ורוב הדורו׳ היו רובם פושעים ואעפ״כ שהייתי מזהירם תמיד על ידי הנביאים: יום יום· כלומר יום ויום: השכם ושלוח· בכל בקר ובקר כי רוב ההזהר׳ תהיה בבקר קודם שילך אדם למלאכתו ושלוח הייתי שולח בהשכמה הנביאים להזהירם: ולא הטו את אזנם· הרעו מאבותם· בכל דור ודור רובם הרעו מאבותם כמו מנשה ואמון שהיו אחרוני׳ הרבו אשמה מן הראשונים: ודברת· ולא ישמעו· ידעתי כי לא ישמעו אליך ואפי׳ לא יענוכה כשתקרא להם אעפ״כ הזהירם: יענוכה· כתב בו ה״א המשמא אחר כף הנכנה וכן וחסידיך יברכוכה והדומין לו: ואמרת· מפיהם· אפילו מפיהם אבדה ונכרתה שלא יאמרו אמת בפיהם כל שכן בלבבם כי רוב בני אדם מדברים בפיהם מה שאין כן בלבבם להראות עצמן טובים ואיכם הפך מי שנ׳ עליו ודובר אמת בלבבו אבל אלה אפילו בפיהם אין אמת: גזי נזרך· גדול השער יקרא נזר לפי שהנזיר היה מגדל שערו· וענין גזי נזרך כענין קרחי וגזי על בני תענוגיך והשליכי הנזר שהיה לך לפאר גזי אותו והשליכי בעפר לאבל ואמר לשון נקבה על הכנסיה ות״י תליטי על רברבך דיגלון: את דור עברתו· הדור הזה שספך עליהם עברתו וחמתו ות״י ית דרא די עברו על מימריה: כי עשו· שמו שקוציהם· אחז ומנשה עשו זה כמו שכתוב ובני יהודה עמהם: ובנו· אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי· לא היה רצוני בזה ולא צויתי להם שישרפו לי בניהם ובנותיהם ואם צויתי על בשר בהמה לשרוף לפני לא צויתי להם שישרפו בניהם ובנותיהם והם שורפים אותם לאל אחר ואיכה מרחמים עליהם לרוב אהבתם הע״ז ות״י דלא פקידית באוריתי ולא רעוא קדמי ורז״ל פירשו אשר לא צויתי זה יפתח ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שנ׳ ויקח את בנו הבכור ויעלהו לעולה ודעתם שהעלהו לשמים: לכן· וקברו בתופת מאין מקום· כי לא היה לפני זה מקום לקבורה:

והיתה

ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי· אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים· ודברת אלהם את כל הדברים האלה: בנתיהם ה׳ חס׳ וי״ו וסימ׳ נמסר בסדר ראה: לכן י״ד בטעם בספרא וסימ׳ כל אכליך יאכלו· והנני פקד על שמעיה· והנה אפי וחמתי נתכת· ולא יאמר עוד התפת· על הנביאים· אם תשוב ואשיבך לפני· ולא יקרא למקום הזה עוד· אל יהויקים על הנביאים הנני· על יהויקים אל קרינ׳ ושלחתי לו צעים· שמעו עצתי· וחברו ופקדתי על פסיליה:

וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ וְהִשְׁבַּתִּי מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה כִּי לְחׇרְבָּה תִּהְיֶה הָאָרֶץ׃

ח בָּעֵת הַהִיא נְאֻם יְהוָה וְיֹצִיאוּ אֶת עַצְמוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת עַצְמוֹת שָׂרָיו וְאֶת עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם מִקִּבְרֵיהֶם׃ וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכׇל הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה הֲיִפְּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ אִם יָשׁוּב וְלֹא יָשׁוּב׃ מַדּוּעַ שׁוֹבְבָה הָעָם הַזֶּה יְרוּשָׁלִַם מְשֻׁבָה נִצַּחַת הֶחֱזִיקוּ בַּתַּרְמִת מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ הִקְשַׁבְתִּי וָאֶשְׁמָע לוֹא כֵן יְדַבֵּרוּ אֵין אִישׁ נִחָם עַל רָעָתוֹ לֵאמֹר מֶה עָשִׂיתִי כֻּלֹּה שָׁב בִּמְרֻצָתָם כְּסוּס שׁוֹטֵף בַּמִּלְחָמָה׃ גַּם חֲסִידָה בַשָּׁמַיִם יָדְעָה מוֹעֲדֶיהָ וְתֹר וְסוּס וְעָגוּר שָׁמְרוּ אֶת עֵת בֹּאָנָה וְעַמִּי לֹא יָדְעוּ אֵת מִשְׁפַּט יְהוָה׃

ותהי נבלתא דעמא הדין משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד : ואבטל מקרויא דבית יהודה ומשוקי ירושלם קל ביע וקל חדוא קל חתנין וקל כלן ארי לחורבא תהי ארעא : בעידנא ההיא אמר יי יפקון ית גרמי מלכיא דבית יהודה וית גרמי רברביהון וית גרמי כהניא וית גרמי נביי שקרא וית גרמי יתבי ירושלם מקבריהון : וישטחונונון לקבל שמשא וסיהרא ולכל חילי שמיא דרחמנון ודפלחונון ודטעו בתריהון ודתבעונון ודיסגידו להון לא יתכנשון ולא יתקברון לזיבל מבדר על אפי ארעא יהון : ויתרעון בסותא מדבחיא לכל שארא דישתארון מן זרעיתא בישתא הדא בכל אתריא דישתארו דאגליתינון לתמן אמר יי צבאות : ותימר להון כדנן אמר יי היפלון ולא יקומון אם למיתב גלי קדמי דלא יתובון : מה דין מתחסנין למתב לפולחני עמא הדין יתבי ירושלם תבו למרד מן אוריתא ולא צבן למתב אתקיפו בניכלין מסרבין למתב : אצית וגלי קדמי לא כדכשר ממללין לית גבר דימתיב מן בישתיה למימר מה עבדית כולהו מסגן ברעות נפשהון כסוסי דגזר בקרבא : אף חוריתא בשמיא ידעה זמנהא ושפנינא וכורכיא וסנוניתא נטרין ית עידן מיעלהון ועמי לא הוו ידעין למעבר ית קיימא דיי :

רשי

ואין מחריד · את העופות מעל הפגרים : ושטחום לשמש · והכשדים ישבו לצור על העיר בקברי השרי' שהיו נאים כפלטין : לדומן · לזבל : ונבחר מות מחיים · אף על פי שהם רואים את המתים נתונים בבזיון צרת החיים גדולה היא מכל ויבחרו את המו' : היפלו ולא יקומו · הטוב להם שיפילו את עצמם לנפילה שאין לה תקומה : אם ישוב ולא ישוב · ולכשירצו לשוב מרעתם לא ישוב הקב"ה מגזרתו · ד"א אף אם ישובו בתשובה לא תתקיים בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם ובת"י אם למיתב גלי קדמי לא יתובון : משובב נצחת · משובת עולם כמו נצח : החזיקו · אחזו : בתרמית · במרמה : לא כן · לא כדין כמו כן בנות צלפחד : כלה שב במרוצתם · כדרך הראשון חוטאים וחוזרים וחוטאי' מרוצה קור"שי בלע"ז : שוטף · איספר"דין בלע"ז : חסידה · ציגוני"א בלע"ז : מועדיה · עת עברם אל איי הים מפני הצנה ועת שובם : שמרו · המתינו : תור וסיס ועגור · ושפנינא וכורכיא וסנוניתא כורכיא גרו"אה בלע"ז סנונית ארונדי"לא בלע"ז : אכן

ואת עצמות ז' בקריא וסי' ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים · וילך דוד ויקח תניינא דפסו' · וש"ל אחריו ויעל משם את עצמות שאול תניינא דפסו' · יוציאו את עצמות מלכי יהודה ד' בפסוק : ולא ישוב ד' וסי' בלשון ארמי תורא אשתכע ונפל אריה אדבר וגחיך · ופי' שורך טבוח לעיניך · כי נשבעתי יצא כפי · היפלו ולא יקומו · ליש גבור כבהמה · ויזכור כי בשר המה · ישחק לפחד ולא יחת :

רדק

והיתה · אותם שלא יוכלו לקבור מאין מקום או שלא הקברים מרוב הרוגים : והשבתי · לחרבה תהיה הארץ · ובמקום קול שמחה יהיה קול יללה קול בכי וצעקה : בעת ההיא · ויצאו כתיב וקרי יוציאו והענין קרוב כי פירוש ויצאו שיוציאו לא שיצאו מעצמם וזה הענין לא ספר הכתוב בחרבן ירושלם בספר מלכי' שהוציאו הכשדים עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאים ויושבי ירושלם מקבריהם אלא הנביא נבא עליהם שיהיה כך והיה כך ואף על פי שלא ספר הכתוב וזה יהיה העונש להם אחר מיתתם כמו שנ' אשר אהבום ואשר עבדום וכן אמר על יהויקים כשהתנבא עליו שכתוב לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה וכן אמר בפושעי ישראל והיו מושלכים בחוצות ירושלם ורז"ל אמרו בעון חיים מתים נחטטים וסמכו זה בפסוק והיתה יד ה' בכם ובאבותיכ' זה חטוטי שכבי והביאו גם זה הפסוק לא יאספו ולא יקברו והקשו אליו הפסוק הבא אחריו ונבחר מות מחיים כלומ' למה היה נבחר מות מחיי' אם המתים נחטטים ואם היה עונש המתים היה להם כפרה וזה ונבחר מות אלא אם הוא עונש החיים ובעון החיים מתים נחטטים למה אמר ונבחר מות מחיים ופי' ונבחר מות לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם : לדומן · לזבל יהיו כלומר כי לעולם יהיו על פני האדמה כי לא יקברו ולרוב עמידתם על פני האדמה ירקבו וישובו עפר וזבל ונבחר המתים יהיה ענשם מה שאמר שיהיו נחטטים מקבריהם והחיים והם השארית הנשארים שלא יהרגו ויגלו יבחרו בגלותם מות מחיים כי יהיו ביד גוי נבל עברים לעם אכזרי' שלא ירחמו עליהם וטוב מותם מחייהם : בכל המקומות הנשארים · בכל מקום שיהיו הנשארים כמו הפוך הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם כמו ותשם בפוך עיניה וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף באו מצרימה אל יוסף לשבר לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק : ואמרת · היפלו ולא יקומו · טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו מדוע שובבה כלומ' למה זה החזיקו כל כך במעשיה' הרעים ומאנו לשוב וכי נפלו בענש מעשיהם שלא קמו אחר כן כלומר כמה פעמים נפלו בענש מעשיהם ואחר כן בשובם קמו וכי סבורים הם שאם ישובו הם למוטב לא ישוב האל מחרון אפו עליהם היה שום פעם עד עתה שנפלו ולא קמו אחר כן או אם ישוב ישראל ממעשיו הרעים ולא ישוב הא' מחרון אפו זה לא היה אם כן מדוע שובבה וי"ת היפלון ולא יקומון וגו' כבעמוד : מדוע שובבה · בא הנה עם לשון נקבה כי רצונו על הכנסה כמו שפירשנו וכן וחטאת עמך העם אשר בקרבה יושבת לבטח שובבה ענין מרד וכן בנים שובבים משובה ישראל : העם הזה ירושלם · חסר הסמך העם הזה עם ירושלם וכמוהו רבים כמו שפירשנו בחלק הדקדוק מספר מכלל : משובה נצחת · פתח באתנח ופירוש עולמית מן נצח משובה עם משובה ישראל תאר : החזיקו בתרמית · ידמה כי לעולם ירצו להחזיק בה בתרמית כמו מרמה : הקשבתי · מאמר הנביא כמלאכי הולך ביניהם אני מקשיב ומאזין להם אם אחד מדבר טוב ואם לא : כן · טוב וכשר כמו כן בנות צלפחד דוברות : אין איש נחם · כפעל עומד כי הוא קמוץ גם מלת אין מורה עליו : כלה שב במרוצתם · וכתוב במרצותם לשון רבות והכתוב דרך כלל והקרי דרך פרט כלם הולכים ושבים במרוצתם לעשות כסוס שוטף במלחמה ולרוב המרוצה אמר שוטף שהוא כמו נחל שוטף במרוצתו במלחמה ויונתן תירגם הקשבתי מאמר האל יתברך אציתית וגלי קדמי : גם חסידה · אפילו העופות שאין להם שכל בבת הדמיון שיש להם יש להם ידיעה להתרחק מן הנזק ולהתקרב אל הטוב ושומרים מנהגם ומה שגדלו עליו ועמי שיש להם שכל לא ידעו את משפט יי' שהיה להם לדעתו מן השכל גם לשמרו לפי מה שהכהנים ואותם מורי התורה ומה שנחלו בו מן אבותם דור אחר דור ואמר להם ירמיהו זה כדרך שאמ' ישעיהו ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ועוד זכר חסידה וזכר בשמים לפי שהיא מקננת ביטוב במגדלים הגבוהים ובמדבר בעצים הגבוהים כמו שאמר חסידה ברושים ביתה לפיכך אמר בשמים שהוא גובה האויר כמו שאמר גדולות ובצורות בשמים דרך נשר בשמים והחסידה מנהגה לשכון בימי הקור והחורף במקום אחד ובימי הקיץ והחום במקום אחר וזהו מועדיה שאמר ולא תשנה מנהגה · ועמי משנים משפט יי' שידעוהו בשכל אם ירצו וגדלו עליו אבותיהם והם ואינם רוצים להחזיק בו : ותור וסיס ועגור · גם כן שמרו את עת בואנה במקום אחד בזמן ידוע ובזמן אחר במקום אחר ידוע הכל לפי השתנות התקופות והזמני' ושומרות חקן ומנהגן ולא ישנוהו ולא כן עמי · חסידה פי' רז"ל זו דיה לבנ' ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה כלומר במזונות שמחלקה להם וי"מ שהיא שקורין לה ציגוני"א · ותור ידוע · וסוס כתוב בוא"ו וקרי ביו"ד וכן נמצא כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד כסיס עגור כן אצפצף ות"י וכורכיא ובדברי רבותינו ז"ל קם ריש לקיש כוח כיכורכיא ופי' רש"י ז"ל גרו"אה בלע"ז · ועגור ת"י וסנוניתא ובדברי רבותינו ז"ל אימת סנונית על הנשר ופי' רבי' האי קט"אף בערבי והוא הדרור שקורין בלע"ז רונדי"נא וי"מ הוא השף המצפצף מלות מעצות כלשון בני אדם כשמלמדין אותו גיי"ש בלע"ז :

איכה

איכה תאמרו חכמים אנחנו. בחכמות החיצונות ועוד תורת יי׳ אתנו כלומר שבלבנו היא כתובה: אכן לשקר עשה עט. אם תורת יי׳ אתכם מה תועיל אם לא תקיימו אותה מי שעשה הקולמוס לכתוב אותה לחכם עשה אותו וכן שקר סופרים הסופרים כתבו אותה לחכם כי אחרי שאין אתם מקיימין אותה הרי היא כאילו איננה כתובה לשקר לחכם כמו אך לשקר שמרתי: הובישו. כי שקר עשו כשיראו שלא תועיל להם חכמתם אז בבוא יהיה להם בשת פנים ויראו כי אם התעסקו בתורה וקיימו אותה היתה מועילה להם להצילם מהרעות הבאות עליהם ואחר שבדבר יי׳ מאסו ולא רצו ללמוד התור׳ ולעשותה מה חכמה להם לא תועיל החכמה מבלי התורה. וחכמת. סמוך למלת מה כלומר מה מועיל ממה שיש להם חכמה אם אין להם התור׳: לכן אתן לזרשים. כלומר למי שיחזיקו בהם בגלו׳ כאילו הם יורשים: כי מקטון ועד גדול. כל זה הענין הוא כתוב למעלה עם שאר הפסוקי׳ הבאים אחר זה במלות שונות כי כל הכופל ענין ישנה במלו׳ למעלה מקטנם ועד גדולם והנה מקטון ועד גדול למעלה כלו בוי״ו והנה כלה בה״א ואחד הוא. וירפו למעלה וירפאו באל״ף נעה והנה וירפו בבעלי הה״א והענין אחד ענין רפואה למעלה את שבר עמי והנה את שבר בת עמי: הובישו. פירשנוהו למעלה כי פירושו בתמיה. למעלה גם הכלו׳ והנה הכלם מבנין נפעל ומפורש הוא והכלים שהוא מבנין הפעיל פיר׳ למעלה עם שאר הפסוקים ולמעלה בעת פקדתיה פירשנו פקדתי אותם והנה בעת פקדתם שם והענין אחד: אסוף אסיפם נאם יי׳. שניהם לשון כליון אסף מקור מן ואספת כפשך ונפש ביתך אסיפם מן יחדו יסופו שלא שמלת אסיפם מבנין הפעיל והוא יוצא ויסופו מבנין הקל והוא עומד הכליכלה עד שלא ימצאו ענבים בגפן ולא תאנים בתאנה וזכר אלה שני המיני׳ כי הם עקר הפירו׳ ואותם מירבה אדם מהם יותר משאר הפירות כמו שאמר בברכה איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואמר בקללה יאכל גפנך ותאנתך: והעלה נבל. אפילו העלה יבול טרם זמנו כדי להרבות רעתם: ואתן להם יעברום. מה שנתתי להם רוב הפירות וברכתי פרי אדמתם יעברו מהם שיאכלום האויבים מ״ם יעברום במקום מהם וכן חזקתני ותוכל חזקת ממני תמלאמו כפשי תמלא מהם בביזאתוני יבאו ממני והמפרשי׳ פירשו בעבור שנתתי להם תורה ומצות ועברו עליהם בשגגם זה אסיפם וכן דעת יונתן ותרגם הפסוק כן שיצאה אשיצינון אמר יי׳ וגו׳ כבעמוד: על מה אנחנו יושבים. בכפרים ובערי המיסור כבטוחים ועל מה עוד יש לנו: ונדמה. ענין שתיקה כלומ׳ אין לנו להתלונן ולהתרעם על מה באה עלינו הרעה כי יי׳ אלהינו הדימנו כי חטאנו לו ונדמה שרשו דמם והוא מן הקל משקל יסם וישרק מה אקוב ידמו כאבן ולדעת ארוני אבי ז״ל שרשו כדם הדימנו שרשו דמם מבנין הפעיל והה״א בשוא ופתח ויהיה ענין שתיקה כלומר הוא השתיקנו שאין לנו רשות להתלונן כי חטאנו לו ואיך נשא פנינו לנגדו או יהיה ענין כריתה כמו ידמו לשאול ודמו נאות השלום: וישקנו מי רוש. סם המות משחיתות שגב לפיכך את מי ועניינו כתרגומו ואשקנא כס דלוט בים כרישי חיון והפסוק מאמר הנביא בלשון ישרא׳: קוה לשלום. מקור כלומר ואם נקוה לשלום מהאויב ואין טוב ואיכנו השלום שהוא טוב: לעת מרפה. בה״א כמו באל״ף אם קוינו לעת רפואה ממכאוב הצרות: והנה בעתה. צרות גדולות שמבהילים ושמבעיתים אותנו ות״י לעדן סליחות חובין והא פורענות חטאין כענין רפאה כפשי כי חטאתי לך: מדן נשמע. לפי שהיה קצה ארץ ישראל זכרו ות״י על דפלחו לעגלא די בדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלה יתהון: נחרת סוסיו. עטישת סוסיו ונקראת העטישה כן על שם הנחירים שהם נקבי האף: מקול מצהלות אביריו. על הסוסים אמר אביריו ומצהלות ענין השמעת קול הסוסים בצהלה ושמחה כמו שנאמר על הסוס ושיש בכח ות״י מקל מפסיעות גברוהי: כי הנני משלח בכם. פי׳ כתרגו׳ הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיוון חורמנין דלית להון לחישא ויקטלון יתכון אמר יי׳: משלימתי

בדבר יי׳ ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ ויוסף יי׳ להראה בשילה. ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו. הובישו חכמים חתו. גם ביהודה היתה. בדבר יי׳ שמים נעשו. ומן והנה איש אלהים בא מיהודה עד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם דכות׳ במ״א וישמע הנביא אשר השיבו: ואין שלום ה׳ וסימ׳ וירפאו את שבר עמי. והכרו

רשי

אכן הנה לשקר. היא חכמתכם לשקר בכם לרפותכם על נקלה עשית עט שקר סופרי נביאכם: הובישו חכמים. כמותכם ומהו הבשת הנה ב בדברי יי׳ מאסו וחכמת מה להם: וירפו. כמו וירפאו: הובישו. בשת וכלימה תבא להם: גם בוש לא יבושו. אינם מתביישין במעשיהם הרעים לתת לב לשוב: אסף אסיפם. לשון כלייה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה: אין ענבים בגפן. לא יותר דבר: והעלה נבל. לשון כמש פלייסטי״ש בלע״ז כמו וכנובלת מתאנה כאשר נובלת עליה: ואתן להם יעברום. כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקים ועברו עליהם: ונדמה שם. ונדום שם נשב שם דומים ואבלי׳: מי רוש. כס דלווט בים כריםי חיון ראש פתנים הוא ארס של שבטיכין: נחרת סוסיו. עטישות נחיריו: מדן נשמע. על דפלחו לעגלא דבדן: מצהלות אביריו. צהלת משחק סוסיו ותכינו במקום אחר סוסים נקראי׳ אבירים מדהרו׳ דהרות אבירי לשון סוס דוהר ויונתן תירגם מקל מפסועית גברוהי: נחשים צפעונים. לשון שבעי׳ שנה נעשה צפע ואותם אזנו שלא ישמע לקול חבר המלחמו שנ׳ כמו פתן חרש יאטם אזנו הוא שנאמר אשר אין להם לחש: משלימתי

איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יהוה אתנו אכן הנה לשקר עשה עט שקר ספרים: הבשו חכמים חתו וילכדו הנה בדבר יהוה מאסו וחכמת מה להם:

לכן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים כי מקטן ועד גדול כלה בצע בצע מנביא ועד כהן כלה עשה שקר: וירפו את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום: הבשו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו והכלם לא ידעו לכן יפלו בנפלים בעת פקדתם יכשלו אמר יהוה:

אסף אסיפם נאם יהוה אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל ואתן להם יעברום: על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם כי יהוה אלהינו הדמנו וישקנו מי ראש כי חטאנו ליהוה:

קוה לשלום ואין טוב לעת מרפה והנה בעתה: מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה עיר וישבי בה: כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם נאם יהוה:

איכדין תימרון חכימין אנחנא ועל אוריתא דיי׳ אנחנא רחיצין בכין הא לשקרא עבד ספר קולמס דשקר למזיפא: בהיתו חכימיא איתברו ואיתאחידו הא בפתגמא דיי׳ קצו וחולק בחוכמתא לית להון:

בכן אתן ית נשיהון לאוחרנין חקלתהון לירותין ארי מן זעירא ועד רבא כולהון אנסין ממון מספר ועד כהן כולהון עבדי שקר: ואסיאו ית תבר כנישתא דעמי במילי שקריהון למימר שלמא שלמא ולית שלם: עליהון למיבהת ארי תועבה עבדו אף מבהת לית אינון בהתין ואיתכנעו לית אינון ידעין בכן יתרמון קטילין בעידן דאסער עליהון חוביהון יתקלון אמר יי׳:

שיצאה אשיצינון אמר יי׳ ויסופון כמיסף ענבין מגפן וכניבלא מתינא וכטרף מאילן על דיהבית להון אוריתי מסיני ועברו עלה: על מה אנחנא יתבין איתכנשו וניעול לקרוין כריכן ונישתוק תמן ארי יי׳ אלהנא איתי עלנא תבר ואבהתנא ואשקנא כס דלוט בישׁ כרישי חיון ארי חבנא קדם יי׳: סברנא לשלם ולית טב ולעידן סליחות חובין והא פורענות חטאין: על די פלחו לעגלא דבדן מלך במשיריתיה יסק עליהון ויגלי יתהון מקל פסיעות גיברוהי יזוועון כל יתבי ארעא ייתון ויבזון ארעא ומלואה קרויא ודיתבין בהון: ארי הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחוון חורמנין דלית להון לחשא ויקטלון יתכון אמר יי׳:

וירפו את שבר בת עמי. קול חרדה שמענו. נביאי ישראל. יען וביען. אסוף ג׳ וחס׳ וסימ׳ אסף אסיפם נאם יי׳. אסף אאסוף יעקב. אסף אסף כל מעל פני: ומלואה ג׳ וסימ׳ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה. וישטפו ארץ ומלואה. ליי׳ הארץ ומלואה:

רשי

מבליגיתי עלי יגון · כמו הבלגתי ושם דבר הוא מיושאיט׳ לשמכן בלע״ז כלומר אם אמרתי אבליגה ואתאפק עלי יגוני · עלי לבי דוי · מקול כנאות הגבלות אלי בפורעניות הבאות : הנה קול שועת בת עמי · אני שומע משופן לשעוק בארץ מרחקים ולמה כל זאת הלא ה׳ בציון ואם ישובון אליו ימצא להם : עבר קציר כלה קיץ · כפינו לעזרת מצרי׳ לא באה אמרנו יעבור הקציר ויהיו פנויי׳ ויבאו והנה עבר זמן הקציר באייר וזמן הקיץ בתמוז ולא באו · קדרתי · לשון שחרות ואופל : שמה · תמהון : החזיקתני · אחזתני : הצרי אין בגלעד · שהצרי בא משם כמו שנא׳ עלי גלעד וקחי צרי כלומר וכי לא היו להם אנשי׳ צדיקים ממני ללמוד וייטיבו דרכיהם :

ארוכת · רפואת · איכפלאשטרא בלע״ז : עצרת בוגדים · כניסיות בוגדים : וידרכו · לשון זה נופל בהזמנת הקשת לירות חץ וקשת היא ארבליסטא בלע״ז וברגלים דורכין אותה לכך קורא אותה דריכ׳ והנביא המשיל לשונם לקשת שקר מדרכו לשונם קשת בשקר : מרעה אל רעה · מעבירה אל עבירה : עקוב יעקוב · יארוב יארוב : העוה נלאו · יגעו וטרחו לעות את דרכם העוה כמו הכבד את לבו להעות : שבתך בתוך מרמה · כשהן יושבין חושבין מחשבות מרמה ובמרמ׳ החליפו יראתי ומאנו דעת אותי : במרמה · בשביל המרמה : הנני צורפם · ביסורין : מפני

רדק

מבליגיתי עלי יגון · ענין התחזקות כמו ואבליגה מעט ורבי יונה פירש המלה הזאת מורכבת מפועל ופועלת כי מהפועל אומר מבליגי ומהפועלת מבליגיתי והורכבה המלה משניהם ופי׳ אמר הנביא אנשים ונשים המחזקים אותי עלי יגון אומר להם שלא אוכל להתחזק כי עלי לבי דוי ור׳ אחי רבי משה פירש מלה שם מבליגית בשקל מרבית שהיה בתשלומו מרביתי ובמשקלו מבליגיתי אמר הנביא התחזקי עלי יגון כלומר שהרבה להתחזק על יגוני לא אוכל כי עלי לבי דוי ומה שאמר עלי לבי דוי על צרתי מוסף על צרת ישר׳ שני׳ כי מוכיחם ולא ישמעו לי וזהו שאמר עלי : הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים · צועקי׳ מפחד האויב הבא מארץ מרחקים ואומרים השם אין בציון אם מלכה אין בה אם כן איך יבא עלינו הלא ה׳ שכינתו בציון ומלך יש בציון ואיך ישלוט בה האויב והאל משיבם מדוע הכעיסוני איך יחשבו להנצל בהיותי בציון והם הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר רוצה לומר בהבלי אל נכר מרחקים המ״ם בפתח השם האי״ף נחה ות״י השם אין בציון נביא אוכח יתהון וגו׳ כמשמעו : עבר קציר · קציר הוא זמן שיושע אדם בו מפני השבורות ואדם שמח בבא הקציר כמו שכתוב כשמחה בקציר וכן זמן הקיץ אדם שמח בפירות הקיץ ואומ׳ זה דרך משל כלומ׳ עברו הזמני׳ שחשבנו להושע בהם ולא נושענו : על שבר · הוא מאמר הנביא על עצמו שהשבר לשבר ישראל ויונתן פי׳ שהוא מאמר ירושלם שתרגם אמרת ירושלם על תבר כנשתא וגו׳ כמשמעו וכרוס פי׳ מן נתכרכמו פניו : הצרי אין בגלעד · אמר דרך משל אם אין צרי בגלעד אם רופא אין שם לרפאות עמי מן מכתו וגלעד היה מקום הצרי כמו שאמ׳ גם כן עלי גלעד וקחי הצרי והיא רפואה לחלאים קשים כמו נשיכת הנחש וזולתו כלומר לא יהיה להם שלו׳ מזאת הצרה וכי אין חסיד ביניהם שיכפר האל בעדו : ארוכת · רפואת ות״י אמר ירמיהו נבייא וגו׳ כמשמעו : מי יתן ראשי מים · מי יתן שיהיה ראשי כלו מים ויזוב דרך עיני בבכי וכן תהיה עיני מקור דמעה שלא יפסק : את חללי בת עמי · מי שנופים עליו נעשה כפעול לבכי ואם לא ישיגו כן דרך לשון העברי וכן אמר ויבך אותו אביו וכן ולבכות וכן נעשה זה השמוש בלשון אחר זולתי העברי לפי שבעבורו נעשה הבכי הרי הוא כאילו מקבל הפעולה : מי יתנני מלון אורחי׳ במדבר · ישבתי מלון לעוברי ארח שילינו שם בלילה ואמר הנביא שיתאוה להיות שוכן באותו המלון שלא יראה עוד את ישראל כי לא יוכל לראות רעתם : עצרת בוגדי׳ · שהם נעצרים יחד לדבר בגד ושקר וכן ת״י סיעת שקרין וארוני אבי ז״ל פירש מלכות בוגדי׳ מן יורש עצר זה יעצר בעמי : וידרכו · מבנין הפעיל משפטו וידריכו וכמוהו בא וידבקו גם המה : לשונם · היא קשת דרוכה וחציהם דבר שקר ודבר מר : ולא לאמונה גברו בארץ · מה שהם מתגברים ומתחזקים על החלשים לא לאמונה שישפטו משפט אמת ושימנעו העושקים : כי מרעה אל רעה יצאו · יש לפרשו על המעשים יצאים ממעשה רע למעשה רע ר״ל כי כל ימיהם במעשה רע עוסקים עתה בזה ועתה בזה ובכל זה לא נתנו אל לבם שעה אחת לדעת את ה׳ ויש לפרשו על הענש מרעת אויב זה יוצאים לרעת אויב אחר או לוקים שנה זו בשדפון ושנה זו בירקון או בארבה ועם כל זה לא נתנו לבם לשוב ממעשיהם הרעים ולדעת את ה׳ : ואיש מרעהו · עקוב יעקב · ענין התרמית והמרמה כמו ויעקבני זה פעמים ויעקב העי״ן בשוא לבדו וכל שאר יעקב שום בר נם העי״ן בשוא ופתח : ואיש · יהתלו · רגש הלמ״ד לתפארת הקריאה מפני ההפסק : למדו לשונם · הרגילו כמו פרא למוד מדבר : העוה נלאו · להתעות ולעשות מעשה עול ובא על דרך תלונים הלאת : שבתך · אמר האל יתברך מה יועיל שבתך בתוך מרמה כלומר בתוך עם מרמה שלא תוכל להשיבם אליך : במרמה · כל כך גדלו במרמה עד שמאנו לדעת אותי לא יוכלו להכיר דרכם הרעה ות״י יתבין בבית כנישתהון וגו׳ כמשמעו : לכן · הנני צורפם · בגרות שאביא עליהם אראה אם ישארו קיימים או אם ישובו כסף נבחר מפני הצרות : כי

י״ו פסוקין בקריא׳ אית בהון אין אין במצעות פסו׳ וסי׳ ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו · וכי יראה הכהן את נגע הנתק · הנה היא לוטה בשלמה · ולבנון אין די בער וחיתו · וירא כי אין איש דישעיה · והנה קול שועת בת עמי מארץ · הצרי אין בגלעד אם רופא · הבנים אין לישראל אם יורש · וכי תגישון עוד לזבוח אין רע · אמר נבל בלבו אלהים · וחכרו · הכל סר יחדו נאלחו אין עשה · כלו סג יחדו נאלחו · עשה גדלו׳ תנינא דאיוב · ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים · עיר פרוצה אין חומה · ובחנתים ב׳ הנני צרפם ובחנתים · ובחנתים כבחון את הזהב :

ירמיה

מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי :

הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים היהוה אין בציון אם מלכה אין בה מדוע הכעסוני בפסליהם בהבלי נכר : עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו : על שבר בת עמי השברתי קדרתי שמה החזקתני : הצרי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי : מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי : מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בגדים : וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ כי מרעה אל רעה יצאו ואתי לא ידעו נאם יהוה : איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עקוב יעקב וכל רע רכיל יהלך : ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו : שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי נאם יהוה :

לכן כה אמר יהוה צבאות הנני צורפם ובחנתים

תרגום

על דהוו מלעיגין לקביל נבייא דמתנבן להון דוונא ותנחתא איתי עליהון מן קדם חוביהון עליהון אמר נביא לבי דווי : הא קל צוחת כנשתא דעמי מארעא רחיקא נבייא אוכח יתהון ה השכינתא דיי לית בציון אם מלכה לית בה מא דין מרגזין קדמי ב בצלמיהון בפולחן טעותא : אמרת כנשתא דישראל עדא זימנא שלים קיצא ואנחנא לא מתפרקין : אמרת ירושלם על תבר כנישתא דעמי אזדעזעית אתתפיאו אפי אכרום אוכמין כקדרא אשתממו אחדתני : אמר ירמיה נבייא דילמא לא אית בי עובדין טבין למיבעי על בית ישראל הלא מתמיד הוית לאולפניה דאליה נבייא דמגלעד דפתגמוהי אינון אסותא ארי על חלא תבו בכן לא סליקת אסו למיתת כנישת דעמי : מן יתן רישי כנחל דמיין ועיני כמבועא דמעיין ואיבכי יממ ולילי על קטילי כנישתא דעמי : מן יתנינני במדבר בית מבתת עדי אורחן ואשבוק ית כנישתא דעמי ואיתך מלותהון ארי כולהון זנאי סיעת שקרין : ואליפו ית לישנהון פתגמי שקר דמן אינון כקשתא נבילא ולא להימנותא תקיפו בארעא ארי מבישתא לבישתא נפקו ומידע דחלתי לא אליפו אמר יי : גבר מחבריה אסתמרו ועל כל אחא לא תתרחצון ארי כל אחא מיכמן כמין וכל רחים בנכילו יהליך : וגבר בחבריה משקרין וקושטא לא ממללין אליפו לישנהון פתגמי שקר אספשו טעו : יתבין בבית כנישתהון ומשתען על עויתהון בנכילו מסרבין למדע דחלתי אמר יי :

בכן כדנן אמר יי צבאות הא אנא מייתי עליהון עקא וצריף להון ובחר להון

כי איך אעשה מפני בת עמי · כי איך אעשה שלא אצרפ׳ מפני שהיא בת עמי לא אוכל שלא אצרפם כי איך אניחם ברעתם והם נקראים עמי · ות״י ארי איכדין אעביד מן קדם חובי כנישתא דעמי : חץ שוחט · כן כתיב וקרינן שחוט · והכתוב ר״ל כמו שוחט שהוא הורג · כן הורגים הם בני אדם בלשונם הרע שהם הולכי רכיל · והקרי שחוט רוצה לומר נמשך אפי׳לט בלע״ז · רוצה לומר שהוא נמשך על המשחזת לחדדו · ויונתן תירגם כגיר די מחריף כמו סכינא חריפא בדברי רבותינו זכרונם לברכה · שפי׳ מחודד · ודין החתיכה ומה שפי׳ גם כן לשון משיכה הוא ג״כ מדברי רבותינו זכרונם לברכה שאמרו התיז את הראש בבת אחת פסולה ואמרו מנא הני מילי אמ׳ קרא חץ שחוט לשונם ואמ׳ תנא דבי ר׳ ישמעאל

ובקרבו ג׳ וסימ׳ ישים ארבו · ובקרבו הם יושבים · ישיה מרבה : לגלים ג׳ וסי׳ ונתתי את ירושלם לגלים · והיתה בבל לגלים מעון תנים · אשר התעתדו לגלים : ויבן ג׳ רפי׳ בקריא׳ וסי׳ מי האיש החכם ויבן את זאת ·

כִּי־אֵיךְ אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי בַּת־עַמִּי : חֵץ שׁוֹחֵט לְשׁוֹנָם מִרְמָה דִבֵּר בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת־רֵעֵהוּ יְדַבֵּר וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ : הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקָד־בָּם נְאֻם־יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי : עַל־הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי וָנֶהִי וְעַל־נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי נִצְּתוּ מִבְּלִי־אִישׁ עֹבֵר וְלֹא שָׁמְעוּ קוֹל מִקְנֶה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד־בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ : וְנָתַתִּי אֶת־יְרוּשָׁלִַם לְגַלִּים מְעוֹן תַּנִּים וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב : מִי־הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת־זֹאת וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי־יְהוָה אֵלָיו וְיַגִּדָהּ עַל־מָה אָבְדָה הָאָרֶץ נִצְּתָה כַמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר : וַיֹּאמֶר יְהוָה עַל־עָזְבָם אֶת־תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא־הָלְכוּ בָהּ : וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבָּם וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לִמְּדוּם אֲבוֹתָם : לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַאֲכִילָם אֶת־הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה וְהִשְׁקִיתִים מֵי־רֹאשׁ : וַהֲפִיצוֹתִים בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הֵמָּה וַאֲבוֹתָם וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד כַּלּוֹתִי אוֹתָם : כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִתְבּוֹנְנוּ וְקִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת וּתְבוֹאֶינָה וְאֶל־הַחֲכָמוֹת שִׁלְחוּ וְתָבוֹאנָה : וּתְמַהֵרְנָה וְתִשֶּׂנָה עָלֵינוּ נֶהִי וְתֵרַדְנָה עֵינֵינוּ דִּמְעָה וְעַפְעַפֵּינוּ יִזְּלוּ־מָיִם : כִּי קוֹל נְהִי נִשְׁמַע מִצִּיּוֹן אֵיךְ שֻׁדָּדְנוּ בֹּשְׁנוּ מְאֹד כִּי־עָזַבְנוּ אָרֶץ

אֲרֵי אֵיכְדֵין אַעְבֵּיד מִן קֳדָם חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי : כְּגִיר דִּי מְחָרֵיף לִישַׁנְהוֹן נִכְלִין מַחְשִׁיב בְּפוּמְהוֹן שְׁלָמָא גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ מְמַלְּלִין וּבִמְעוֹהִי מְשַׁוֵּי כְּמַנְתֵּיהּ : הַעַל אִילֵין לָא אַסְעַר לְאֵיתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישְׁתָּא אֲמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא דִּכְדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע מִנְּהוֹן כִּרְעוּתִי : עַל טוּרַיָּא אֲנָא מָרִים קָלִי וּבָכֵי וּמְצוּחַ וְעַל דִּירָוַת מַדְבְּרָא אִילְיָא אֲרֵי צְדִיאוּ מִבְּלִי אֱנָשׁ דְּעָדֵי וְלָא אִשְׁתְּמַע קָל בְּעִירָא בְּאַרְעֲהוֹן מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְעַד בְּעִירָא אִיטַּלְטַלוּ גְּלוֹ : וְאֶתֵּין יָת יְרוּשְׁלֵם לְיַגְרִין מְדוֹר יָדוֹרִין וְיָת קִרְוֵי דְבֵית יְהוּדָה אֶתֵּן לְצָדוּ מִבְּלִי יָתֵיב : מַן גַּבְרָא דְחַכִּים וְיִסְבַּר יָת דָּא וּדְאִתְמַלַּל מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ וִיחַוֵּינַהּ עַל מָה חֲרוּבַת אַרְעָא צְדִיאַת כְּמַדְבְּרָא מִבְּלִי יָתֵיב : וַאֲמַר יְיָ עַל דִּי שְׁבַקוּ יָת אוֹרַיְתִי דִּיהָבִית קֳדָמֵיהוֹן וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְלָא הַלִּיכוּ בַהּ : וַאֲזַלוּ בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן וּבָתַר בַּעֲלַיָּא דְאַלִּיפוּנוּן אֲבָהַתְהוֹן : בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי עָקָא עַל עַמָּא הָדֵין מְרַר כְּגִידִין וְאַשְׁקֵינוּן כַּס דְּלוּט כְּרֵישֵׁי חִיוָין : וְאֶבַדְּרִינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּלָא יְדַעוּ אִינוּן וַאֲבָהַתְהוֹן וְאֵיגְרֵי בַּתְרֵיהוֹן דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא עַד דְּאֵישֵׁיצֵי יַתְהוֹן : כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִסְתַּכַּלוּ וּקְרוֹ לְאִילְיָתָא וְיֵיתְיָן וּלְחַכִּימָתָא שְׁלַחוּ וְיֵיתְיָן : וְיוֹחֲיָן וְיִטְּלָן עֲלָנָא אִילְיָא וְיִשְׁגְּרָן עֵינָנָא דִמְעִין וְגַלְגַּלֵּי עֵינָנָא יִגְרוֹן מַיָּא : אֲרֵי קָל אִילְיָא אִשְׁתְּמַע מִצִּיּוֹן אֵכְדֵין אִתְבְּזִיזְנָא בְּהִיתְנָא לַחֲדָא אֲרֵי חֲרוּבַת אַרְעָא

רש״י

מפני בת עמי · מן קדם חובי כנישתא דישראל : חץ שחוט לשונם · משוך כמו זהב שחוט וכן ושחט טעים טרייט בלע״ז · לא״א לשון שחיטה שהם טראנ״קאט ב בלע״ז וכן חברו מנחם וכת״י כגיר די מחריף · ובקרבו ת״י ובמעוהי : על ההרים · על חורבן ההרים : ועל נאות מדבר · נות רועים שבמדברות נאות לשון נוה וכן נאות אלהי׳ וכן לביתך נאוה קדש : נצתו · לשון ציה וכן נצתה : נדדו · הלכו שופן ליליך חמשים ושתים שנה לא עבר איש ב ביהודה משגלו צדקיהו עד פקידת כורש מלך פרס חמשים ושתים שנה היו ורמז לדבר ועד בהמה חשבונה בגימטריא נ״ב והחשבון מכוון במס׳ מגלה : לגלים · דגורין : מי האיש החכם · שיבין זאת ומי הנביא אשר דבר פי יי׳ אליו שיגידה ומי יגיד על מה אבדה הארץ בא כל ה הפורענות הזה : לענה · עשב מר : מי ראש · ארס נחש : כי

לכן מה ג׳ בטע׳ כמ׳ וסי׳ אתן · מותר׳ דין

ארץ יד קמץ וכל אתנ׳ ... במר

ושחט אין ושחט אלא ומשך וכן הוא אומר זהב שחוט ואומר חץ שחוט לשונם מרמה דבר ואדוני אבי זכרונו לברכה פיר׳ שחוט שם תאר כמו שוחט וכן במשקלו אדם עשוק בדם נפש כמו עושק : מרמה דבר · כל אחד מהם ידבר מרמה לחברו ומפרש מה היא המרמה בפיו שלום את רעהו : העל אלה · מבואר הוא : לא אפקוד בם · והשכים הראשוני׳ אין כתוב בם והענין אחד : על ההרים · נאות מדבר · ההרים מקום מרעה הצאן והענ׳ ברוב או זכר הרים להשמיע קולו למרחוק וכן נאות מדבר רוצה לומר אהלי המדבר כי נאות מדבר פירושו אהלים ומשכני׳ כמו נדמו נאות השלום וכן נוה נוה משלח ונעזב כנות כרות רועים ואמר מדבר כי יש מדבר שיש בו מקום מרעה כמו וינהג את הצאן אחר המדבר ותרג׳ אומקלום בתר שפר רעיא במדברא וכן על פני דרך המדבר ואמר הנביא בראותו חרבן הארץ שישא בכי ונהי לקינה במקומות המרעה כי נחרבו מבלי איש עובר אין צריך לומר שאין אהלים תקועים ל לרועים שא אפילו איש אין עובר שם לרעות מקנה ולא נשמע קול מקנה כי כלם נדדו הלכו בשבי · ובאמרו מעוף השמי׳ הוא דרך גוזמא להפליג הדבר או כאמר זה לענין חרבן הארץ כמשמעו כי רוב העופו׳ לא ישכנו במדבר כי אם במקומות שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות : נצתו · ענין חרבן וכן נצתו כמדבר ושרשו יצת ובדברי רז״ל ר׳ יהוד׳ אומר חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה שנ׳ על ההרים ונו׳ מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה בגימטריא נ״ב הוו רבי יוסי אומ׳ שבע שנים נתקיים בה גפרית שנ׳ גפרית ומלח שרפה כל ארצה : ונתתי · לגלים · גלי אבנים מהבתים והחומות שנהרסו : מעון תנים · משכן התנים ומגורם ות״י יתבין ירודין : מי האיש החכם ויבן את זאת · יבין מדעתו והנביא יגיד התשובה והשאלה כמו ש שכאמרה לו מפי יי׳ : ויאמר יי׳ ·

מי חכם ויבן אלה נבון וידעם · ויבן על עזבי ברית קדש : ואשר דבר ב׳ ל׳ · מי האיש החכם זכה אמר ז׳ בטעמ׳ בספרא וסי׳ עולל יעוללו · ההתבוננו וקראו · צורפם ובחנתי · משלח · והנה רעה יוצאת · קשת עילם · עשוקים :

לפניהם · לא בשמים היא ולא מעבר לים היא : וילכו · שרירות · פירשנוהו למעלה : למדום אבותם · הרגילו בהם האבות וראו אבותם עובדים אותם ועבדום הם גם כן אחריהם והאבות הם הדורות הרשעים שעברו : לכן · מאכילם · בא הכנוי קודם הידיעה שהוא את העם הזה כמו ותראהו את הילד אשר לא יעבדו אותו את נבוכד נצר והדומים להם שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו והמשיל הצרות ללענה ורוש והם סמי המות ובאמרו מי רוש לפי שהוא מי שחיטת העשב שקורין רוש גם יש שהוא מראש הפתן ואמרו כי נפיכך נקרא ראש כי ברוב עושין אותו מראש הפתן : והפיצותי · עד כלותי אותם · רובם : כה אמר · התבוננו · בפורענות הקרוב לבא ומעתה קראו : למקוננות · בפתח הלמ״ד ר״ל המקוננות הידועות : ואל החכמות · שהן חכמות בדברי הספד וקינה : ותבואינה · הראשון בתנועת האל״ף בגנול והשני ותבואנה בהעלם האל״ף בתנועה ושני המשקלים נמצאים בנחי העי״ן במסרה : ותמהרנה · ותשנה · בהעלם האל״ף מהמכתב : עלינו · מאמר הנביא בכלל ישראל : ותרדנה עינינו דמעה · כלומר לקול נהיין והספדן נבכה ופי׳ דמעה בדמעה כי תרדנה פעל עומד ומרב הבכי דמה הענין כאילו העין נתכת ויורדת בדמעה וכן עיני יורדה מים ות״י ויטגרן עיננא דמעין : ועפעפינו · הם אישוני העינים וכפל הענין במלות שונות ות״י וגלגלי עיננא יגרון מיא : כי קול נהי נשמע מציון · וכן נשמע מאשר המקומות אלא קודם שנכבשה ציון היו חושבים להשגב בציון וירושלם שאם תאשר להם ירושלם עוד היו נכבשות מאשר הערים שנכבשו וחוזרין לישובן כמו שעשו בימי סנחריב שכבש הכל זולתי ירושלם וכיון שנשארה ירושלם כשאר הכל ולא גלו ולא עזבו ארץ ישראל אבל כיון שנכבשה ירושלם אין עוד תקוה ואז היה קול הנהי נשמע ואומרים איך שדדנו בושנו מאד כי עזבנו ארץ · ארץ בקמץ בזקף והוא אחד מי״ד ארץ שהם זקפין קמצין : כי

כי השליכו משכנותינו · כאילו משכנותינו השליכו אותנו חוצה או באו על דרך ולא תקיא הארץ אתכם ואין במת גדול מזה שיבא אדם מוכרח מביתו לפיכך בושנו מאד: כי שמענה · כי המספד והנהי בנשים ברוב כי הן רכות הלב יותר מן האנשים: כי עלה · הארמון הוא הבית הגבוה ובהסגר שערי הארמון אין דרך להכנס בו אלא שיעלה הנכנס בו דרך החלונים וזה דבר רחוק כי הם גבוהים לפיכך לא יסגרו חלוני הארמון אלא יהיו פתוחים תמיד ואמ' דרך משל כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו כלומר כי באה לנו הכרה פתאום שלא היינו נשמרים ממנה ואף על פי שהיו כבואי האמת אומרים זה אלינו תמיד לא היינו שומעים אליהם ולא עלה על לבנו שתהיה ואם תהיה שתהיה גדולה כזאת:

רעותה ה' ומל' וסימ' וישאילו איש מאת רעהו ואשה מאת · אך שם נקבצו דיות אשה · דרשו מעל ספר יי' וקראו · ולמדנה בנותיכם נהי ואשה · והנשארות תאכלנה אשה בשר · וא' לרעותה הטובה: כאסף ד' בקרי' וסי' מאסף לכל המחנות לצבאתם דרך דכאעלתך · אין איש מאסף אתם הביתה דגבעה · ושלאחריו ויאמר

כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ׃
כִּי־שְׁמַעְנָה נָשִׁים דְּבַר־יְהוָה וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר־פִּיו וְלַמֵּדְנָה בְנֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה׃
כִּי־עָלָה מָוֶת בְּחַלּוֹנֵינוּ בָּא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ לְהַכְרִית עוֹלָל מִחוּץ בַּחוּרִים מֵרְחֹבוֹת׃
דַּבֵּר כֹּה נְאֻם־יְהוָה וְנָפְלָה נִבְלַת הָאָדָם כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וּכְעָמִיר מֵאַחֲרֵי הַקֹּצֵר וְאֵין מְאַסֵּף׃
כֹּה אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃
כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃
הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־כָּל־מוּל בְּעָרְלָה׃
עַל־מִצְרַיִם וְעַל־יְהוּדָה וְעַל־אֱדוֹם וְעַל־בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל־מוֹאָב וְעַל כָּל־קְצוּצֵי פֵאָה הַיֹּשְׁבִים בַּמִּדְבָּר

ל · א' · ל' וחס' · ל' · ג' מל' · ד' · יתכסע · ל' · כן בספ' מוגה · ל' וחס' · יג מל' בסיפ'

אֲרֵי צְדִיאַת בִּרְנְיָתָנָא׃
אֲרֵי שְׁמַעָא נְשַׁיָּא פִּתְגָמָא דַיְיָ וְתַצִּית אוּדְנֵיכוֹן לְמִילֵי נְבִיּוֹהִי וְאַלִּיפָנָא לִבְנָתֵיכוֹן אִילְיָא וְאִיתְּתָא לְחַבְרְתַהּ עִינוּיָא׃ אֲרֵי סְלֵיק מוֹתָא בְּחַרְכַּנָא עַל בִּבְרְנְיָתָנָא לְשֵׁיצָאָה יַנְקִין מִשּׁוּקָא עוּלֵימִין מֵרְחוֹבִין׃ אִיתְנַבֵּי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ וְתִתְרְמֵי נְבִילְתָא דְאִינָשָׁא כְּזִיבַל מְבַדַּר עַל אַפֵּי חַקְלָא וְכַעֲמִירָא מִבָּתַר חָצְדָא וְלֵית דִּמְכַנֵּישׁ׃
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא יִשְׁתַּבַּח שְׁלֹמֹה בַר דָּוִד חַכִּימָא בְּחוּכְמְתֵיהּ וְלָא יִשְׁתַּבַּח שִׁמְשׁוֹן בַּר מָנוֹחַ גִּיבָּרָא בִּגְבוּרְתֵּיהּ וְלָא יִשְׁתַּבַּח אַחְאָב בַּר עָמְרִי עַתִּירָא בְּעוּתְרֵיהּ׃ אֱלָהֵן בְּרָא יִשְׁתַּבַּח דְּמִשְׁתַּבַּח דְּחַכִּים וְאַלִּיף לְמִידַּע דַּחֲלְתִּי אֲרֵי אֲנָא יְיָ עָבֵידְנָא חִסְדָּא וְדִין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ בְּאַרְעָא אֲרֵי בְאִילֵין רַעֲוָא קֳדָמַי אֲמַר יְיָ׃ הָא יוֹמַיָּא אָתָן אֲמַר יְיָ וְאַסְעַר עַל כָּל עַמְמַיָּא עַרְלַיָּא וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּדָמַן עוֹבָדֵיהוֹן לְעוֹבָדֵי עַרְלַיָּא׃ עַל מִצְרָאֵי וְעַל יְהוּד וְעַל אֲרוֹמָאֵי וְעַל בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל מוֹאֲבָאֵי וְעַל כָּל מַקְפֵי פָתָא דְשָׁרַן בְּשִׁכּוּנִין בְּמַדְבְּרָא

אליו עברים אנחנו מכית לחם יהודה · ובעמר מאחרי הקוצר ואין מאסף: אותי י"ג מל' בספרא וסימ' כי אם בזאת יתהלל המתהלל · באשר עזבתם אותי · האותי לא תראו · שבתך בתוך מרמה · ואשבעהו בפרת · זה גורלך מנת מדיך · על אשר עזבו אותי · כגבור עריץ · ולא תכעיסו אותי · כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם · ודרך אחד ליראה אותי · כי אויל עמי אותי לא ידעו · כי נתתם אותי אל בית הכלא:

רשי

כי השליכו משכנותינו · את שוכניהם ויש עוד לומר כי השליכו ה האויבי' את משכנותינו לארץ: להכרית עולל מחוץ · מן השוק כמו וחוצות תשים לך ב ברמשק: אל יתהלל חכם · אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי אמתם וחכמת מה לכם אם השכלתם וידעת' אותי אז תתהללו בחכמתכ' השכל כמו הכבר אכטיליי"כט בלע"ז: על כל מול בערלה · על כל מול שיש לו ערלה אפילו ערלת לב וכל ש מכן על הערלים: על מצרים ונו' · שכוני ארץ ישראל היו ולקו אחריה בסמוך לה כמו שכתוב ביחזקאל ומפורש בסדר עולם: קצוצי פאה · לשון קצה המוקצין בפאת מדבר: אל

עולל מחוץ · כי דרך העוללים לשחוק בשוק והבחורי' ברחובות והנה הם נכרתים משם: דבר כה נאם יי' · אמר אל הנביא דבר ואמור כה נאם השם כמו כה אמר יי' אלא שנאם הוא שם המאמר · כדומן · כבר פירשנוהו למעלה: וכעמיר · שנכחו הקוצר ונשאר מאחריו ואין מאסף אותו כן יהיו פגריהם כנשכחים על פני השדה ואין קובר אותם: כה אמר יי' · אם יש בכם חכמים אל יתהללו בחכמתם כי לא תועילם כיון שלא ידעו את יי' ולא הלכו בדרכיו חכמה מה להם וכמו שאמר חכמים המה להרע וכן אם יש בכם גבורים אל יתהללו בגבורתם כי לא תועילם להצילם מן המות או מן השבי וכן אם יש בכם עשיר אל יתהלל בעושרו כי לא יפדהו מן החרב כי הוא ועושרו יאבדו וזכר אלו התכונות השלש כי החכם יוכל פעמי' רבו' בתחבולותיו ובערמתו וכן הגבור יוכל בגבורתו ובכחו וכן העשיר יפדה נפשו ביד האויב בעשרו כן מנהג העולם ברוב ואמר להם הנביא כי לא יוכלו באלה השלש מדרך העולם להנצל בהם אלא במה יוכלו אות' שיכבלו בהשכל וידוע אותי פירוש בהשכל אותי ובידוע אותי והשכל האל הוא שישכיל כי הוא אחד קדמון ואינו גוף והוא בורא הכל ומשגי' על הכל ומנהיג כל העולם בחכמתו עליונים ותחתוני' וידיעת האל היא ללכת בדרכיו לעשו' חסד משפט וצדקה כי כן עושה אתם הוא: בארץ · כלומר עם בני העולם וההולך בדרכיו הוא יודע אותו כמו שאמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו כי דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא הוא הדעת אותי נאם יי' הנה כי מעשה המשפט והצדקה הוא ידיעת האל ובזה נכללו דניאל וחבריו שגלו בחרבן הארץ עם גלות יהודה ונצלו מן הקלון והבזיון שהיה מגיע לשאר השבוים והיו נכבדים וגדולים בארץ גלות' לפי שהיו צדיקי' וחסידים ולא היה להם דרך להנצל מן הגלות כי איך ישארו בארץ ב' או ד' או אפי' י' כי אם בזאת · בזאת התכונה שתהיה לו תכונה נכספת להשכיל ולדעת אותי ומה שאמ' כי אני יי' טעם למה שאמר וידוע אותי כי בכלל וידוע אותי עשות חסד ומשפט וצדקה כמו שפירשנו לפיכך פירש ואמר כי אני יי' עושה חסד אלה הם דרכי ומדותי שאני מתנהג בהם בעולמי: באלה חפצתי · שיעשה אותם האדם וחי בהם ומה שאמר בארץ וחסדו וצדקתו גם כן בשמים כמו שאמר יי' בהשמים חסדך אמר בארץ לפי שחסדו וצדקתו בארץ גלויה לבני אדם כלם ומה שבשמים אינו גלוי כי אם לחכמים הנה פירשתי לך שני הפסוקים האלה לפי ענין הפרשה דבקים בענייניה באר היטב והחכמים אשר ראינו ספריהם פירשו אלה שני הפסוקים לענין כאות אבל לא הדביקום לענין הפרשה והחכם רבי אברהם בר' חייא המכונה בא"ח"ב אלב"רצלא פי' אלו שלש התכונות בחכמ' יקנה האד' החכמ' ויקרא חכם וכשיהיה מוסיף על קנינו ומתגבר בה נקרא גבור והמעדיף על זה נקר' עשיר ואשר מגיע אל עומק החכמה נקרא משכיל והכתר על ראש החכמות והמגדל הבנוי עליהם הוא דעת אלהים שאין האדם ראוי להתהלל כי אם בה כמו שאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל בידיעת האל ובלמוד תורתו אשר היא חסד ומשפט וצדקה בה ראוי שיתהלל המתהלל והחכם הגדול מורה צדק רבי משה בר מימון ז"ל פי' כן ואמר תחלה כי שם החכמה נופל בלשון עברי על ארבע ענינים נופל על השגת האמתיות אשר תכלית כונתם השגתו יתברך שמו אמר והחכמה מאין תמצא ונופל על ידיעת המלאכות איזו מלאכה שתהיה וכל חכם לב בכם וכל אשה חכמת לב ונופל על קנות מעלות המדות וזקניו יחכם ביושים חכמה ונופל על הערמה וההתחכמות הבה נתחכמה לו ולפי זה הענין אמר ויקח משם אשה חכמה ומזה הענין חכמים המה להרע ואפשר שיהיה ענין החכמה מורה על הערמה ושמום המחשבה פעמים יהיה החכמה ההיא וההתחכמות לקנות מעלות שכליות או לקנות מעלות מדות ואמר שאין שלמות הקנין ולא שלמות בריאות הגוף ולא שלמות המדות הטובות אין כל זה שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו והשלמות שראוי להתהלל בו הוא ידיעת האל יתברך שהיא החכמה האמיתית ופירש גם כן שלשת השמות חסד ומשפט וצדקה חסד הוא ההפלגה בגמילות הטובה וכולל שני ענינים האחד לגמול טוב למי שאין לו חק עליו כלל והשני להטיב למי שראוי לך להטיב לו יותר ממה שהוא ראוי וצדקה הוא היושר לתת לכל אחד כפי הראוי לו ומשפט לדון במה שראוי על הנכון יהיה נקמה או יהיה טוב ואמר שאין ראוי לאדם להתהלל לא בחכמה ולא בגבורה ולא בעושר כי אם בהשכל וידוע האל שהיא החכמה והגבורה ולא בזה לבד אלא גם בידיעת מדות האל ותאריהם והם לעשות חסד משפט וצדקה כמו שאני עושה אותם והוא ית' לפי המציאו הכל נקרא חסיד ולפי שרחמיו על העני' רוצה לומר הנהגתו בבעלי חיים בכחותיהם יקרא צדיק ולפי מה שיתחדש בעולם מן הטובות והרעות כפי מה שמחייב אותם הדין הנמשך אחר החכמה יקרא שופט והוסיף עוד ואמר בארץ להודיע כי השגחתו גם כן בארץ כפי מה שהיא כמו שמשגיח בשמים כפי מה שהם: הנה ימים באים · קרובים לבא וזכר אלה האומות בעבור ישראל כי אלו הם אשר הרעו לישראל ועוד כי אלו האומות החריב נבוכד נצר וגם הוא חרעו לקו באחרונה לפי שהרעו לישראל יותר מדאי: על כל מול בערלה · על כל מול אלו ישראל שהם מולים ועל אשר בערלה אלו האומות שזוכר ועל שזכר עומד במקום שנים: על מצרים ועל יהודה · כי ישראל מלכות אפרי' החריב מלך אשור כבר ויהודה החריב נבוכד נצר וכן שאר הגוים שזכר: ועל כל קצוצי פאה היושבים במדבר · זה קדר וממלכות חצור אשר הכה נבוכד נצר כמו שהתנבא ירמיהו ונבואתו כתובה בסוף הספר ופירוש קצוצי פאה שוכנים בקצה הפאה כלומר רחוקים במדבר והדבר הרחוק יקרא קצה ויקרא פאה כי קצה ופאה רחוקי הגבול בכל דבר וקצה וקצץ בענין אחד: כי

רדק

כי כל הגוים. עתה פי' מול ופי' בערלה כי בערלה אמר על הגוים שהם ערלים ומול אמר על ישראל כי אף על פי שהם מולי בשר הם ערלי לב ורצון ליענם ולא אמר על הגוים שיהיו ענושים בעבור הערלה כי לא נכתוו עליה אלא בעבור ישראל אמר כלומר הרי שבו ככל הגוים שהם ערלים שלא נבדלו מן האומות במילתם אלא שיבדלו מהם גם כן במעשיהם וכיון שמעשיהם כמעשה הגוים והם ערלי לב לא תועילם מילת הבשר והרי הם כאילו לא מלו כי מילת הבשר נתנה לברית ולאות להיות סגולה מכל העמים לעבוד את יי' כמו שאמר לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונחתם אות בבשרם למען יזכרו תמיד כי הם נבדלים מן האומות והואיל והתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם הרי הם כהם כאילו הפרו הברית והאות ואינו להם לאלהים כי בחרו תחתיו אלהים אחרים לפיכך אמר אחר זה אל דרך הגוים אל תלמדו וגו': שמעו. מבואר הוא: כה אמר יי' אל דרך הגוים. כמו את דרך הגוים וכמהו אספרה אל חק יי' וירדפו אל מדין אמר אל תלמדו דרך הגוים כיון שאתם מולים לאות ולברית ביני וביניכם שמרו את דרכי ולא דרכי הגוים ומאותות השמים אל תחתו ואם תאמר נעבוד הכוכבים כדרך הגוים כי הם שולטים בארץ ואותותם נראים להטיב ולהרע כמו השמש שיש לו ממשלה בארץ בתבואות ובפירות כמו שכתוב וממגד תבואות שמש ואם נעבד אותו ירבו תבואותינו ואם לא נעבדנו ירע לנו ויחסרו תבואותינו ונירא גם כן מקדרותו שהוא סימן רע לעולם אל תחתו ממנו ומזולתו מן הכוכבים כי הם עבדי ועושי דברי ואם תעבדו האדון לא תצטרכו אל העבד ואם תעבדו העבד יכעס האדון וישלח מארה בתבואותיכם הפך מחשבתכם: כי יחתו הגוים מהמה. אף על פי שיחתו הגוים מהמה אתם אל תחתו כי אם תעבדוני אין להם רשות להרע לכם ולא תזיק לכם קדרותם ואם הם כדרך הנהגתם בעולם יהיה קיום העולם ולפעמים יבא הפסד בפרטים בדרך מהלכם זהו לשאר העמים כמו שאמר אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים אם להטיב אם להרע ואתכם לקח אם תעבדוהו בלב שלם יצילכם מכל נזק משפטי הכוכבים וגם הגוים לא תועילם עבודתם להם כי האדון ראוי ליעבד לא העבד לפיכך לא תועילם עבודתם אותם מנזקם: כי חקות העמים. ראו אל מה הביאם עבודה זו כי מעבודת הככבים באו אל עבודת הצלמים כי יאמרו להם כהניהם צלם זה נעשה במקום השמש ולכבודו נעשה והעובדו כאילו עובד השמש כמו צלם הזהב שעשה נבוכד נצר לשמש וכן יעשו הצלמים לשאר הכוכבים ואלו הם חקות ששמו להם לחק כהני הצלמים והרגילו אותם בזה הדעת עד שהרכו הסכים בזה הדעת עד שיחשבו ההמון כי זה הצלם מטיב ומריע וזה הוא הבל ודבר שאין בו ממש כי הצלם הזה עץ הוא ומיער כרתו העושה אותו והוא מעשה ידי חרש שתקנו במעצד והוא שקורין אותו דולדוירא בלע"ז וזה הצלם אין לו פעולה בעצמו ואיך יטיב ואיך ירע כאשר יחשבו אלה הסכלים וזה הבל שאין כמוהו: בכסף ובזהב ייפהו. לפי שהוא עץ חופה אותו בכסף ובזהב כדי שיהיה יפה ונאה בעיני הרואים ויכנס בלבם לעבדו: יחזקום. עשי הכסף והזהב יחזקו אותם על העץ במסמרות והמקבות שיכו בהם עליהם עד שלא יפיק כלומר שלא יצא מתכונתו ולא יכשל מענין ופיק ברכים ויש לפרשו מענין ותפק לרעב ויהיה זה פעל עומד רוצה לומר שלא יצא ממקומו: כתמר מקשה. כמו התמר שהוא שוה אין בגופו עוות כי ענפיו הם למעלה וכל גופו שוה וכן מעשה מקשה שוה כן הצלם עומד זקוף שוה בדמות אדם ולא ידברו כי אין בקרבם רוח מניעה כל שכן מדברת וזהו שאמר נשוא ישאו אם ישיעום ממקום למקום ישאו כי הם לא יצעדו ברגליהם ואחר שהם כך אל תבטחו בהם ואל תיראו מהם כי לא ירעו: וגם היטב אין אותם. אין עמם כח להטיב תומר כמו תמר וכן באה בחולם והיא יושבת תחת תומר. ישאו הפוך כי הראוי ישאו וכן נשוא לשוא צריך כמו נשאו: מאין כמוך. ממה שאנו רואים ויודעים שאין כמוך לא בעליונים ולא בתחתונים ידענו כי גדול אתה וגדול שמך בגבורה ואמר אתה ואמר שמך להודיע כי הוא שמו ושמו הוא: מי לא ייראך. בו"ד האיתן לבד ופ"א הפעל נעלמת מהמכתב ונמשכת היו"ד בגעיה להורות על יו"ד הנפקדת אמר מי לא יראך לפי שאמר אל תיראו מהם אמר אותם אין ראוי לירא מהם אבל אתה מי לא יראך אפי' הגוים העובדים האלילים ראוי להם שייראוך כי אתה מלך עליהם: כי לך יאתה. המלוכה לא לאחר כלומר ראויה היא לך וליחס אותה אליך לא לאחר כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם אומרים שאין כמוך ואינם עובדים הכוכבים אלא להיותם אמצעיים בינך וביניהם ואמר חכמי הגוים כי הם יודעים כי הפסל אינו כלום ואם יעבדו הכוכבים לא יעבדום אלא מפני שהם משפיעים להיותם אמצעיים אף על פי כן הם חוטאים כי אין צריך אמצעי בין האל ובין האדם כי רם יי' ושפל יראה אבל ההמון חושבים כי הפסילים מטיבים ומריעים מפני שהורגלו בעבודתם ואמר ובכל מלכותם כי המלכים ברוב הם חכמים גם יש עמהם חכמים ויודעים ומכירים כי מלכו בן אדם היא מלכות נפסקת ואין מלכות קיימת כי אם ליי': ובאחת. חכמי הגוים באחת יבערו ויכסלו שהם מיסרים העם לעבוד הפסילים שהם הבלים ועץ כי הוא מרוקע בכסף וזהב ואין לו פעולה בעצמו כי הוא עשוי מן הפסל שבנמצאות והוא הדומם כי הנמצאות שלשה חי צומח דומם: כסף מרוקע. מן וירקעו את פחי הזהב והם מרקעין הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו ועוד מטריחים עצמם להביא כסף טוב מתרשיש וזהב מאופז מי שהם רחוקים מאלה המקומות ועוד לובשים אותם תכלת וארגמן מרוקם במלאכת החכמים במלאכה וכל זה להראות בעיני ההמון יפים ושיכנס בלבם יראתם ושיאמינו בהם ויעבדום: ויי' אלהים אמת. אלה האלהים שעושין לעבדם הם שקר והם מתים כי אינם אלהים ואין יכולת בהם אבל יי' אלהים אמת שהוא אדון על כל האלהים והם הכוכבים הוא לבדו אמת אלהים ויכול על הכל ושופט הכל ואחר זולתו אינם אמת אע"פ שהם אלהים כי אין כחם אלא ממנו והוא לבדו היכול האמתי והשופט האמתי שאין כחו והנהגתו תלוים ביד אחר: הוא אלהים חיים. הוא החי האמתי שאין חייו תלויין באחר כי חייו ממנו וכל החיים זולתו חייהם ממנו ואמר חיים בלשון רבים כמו אלהים קדושים הוא דרך כבוד והוא מלך עולם ותכירו זה כי מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו ואין יכולת בהם שיכלו ממנו כשיקצוף עליהם ולא יוכלו להכיל ולסבול זעמו ורעש הארץ הוא משל לחרבן יושבי הארץ איזה גוי שיהיה ויוכלו להכיר כי מאתו הוא שמודיע אותם תחילה קודם בא הפורענות ביד עבדיו הנביאים: ותרעש הארץ. נוכל לפרש גם כן כמשמעו שתתקע עיר וישבים פעמים ברעש הארץ: כרנה

הוא אלהים ה' בנביאים וסי' ונשמע וישמע לבבנו. ולא קמה עוד רוח. מקפצו תרעש הארץ ולא יכילו. דעו כי יי' הוא אלהים. ויאמר יי' אלהי אבתינו הלא אתה:

כֵּי כָל־הַגּוֹיִם֙ עֲרֵלִ֔ים וְכָל־בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵ֖ל עַרְלֵי־לֵֽב׃	אֲרֵי כָל עַמְמַיָא עַרְלִין בִּבְשַׂרְהוֹן וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלִין בְּלִבְּהוֹן׃
שִׁמְע֣וּ אֶת־הַדָּבָ֗ר אֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֧ר יְהוָ֛ה עֲלֵיכֶ֖ם בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵֽל׃	קַבִּילוּ יָת פִּתְגָמָא דְמַלִּיל יְיָ עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָ'׃
כֹּ֣ה ׀ אָמַ֣ר יְהוָ֗ה אֶל־דֶּ֤רֶךְ הַגּוֹיִם֙ אַל־תִּלְמָ֔דוּ וּמֵאֹתֹ֥ות הַשָּׁמַ֖יִם אַל־תֵּחָ֑תּוּ כִּֽי־יֵחַ֥תּוּ הַגּוֹיִ֖ם מֵהֵֽמָּה׃	כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מֵאוֹרְחַת עַמְמַיָא לָא תֵילְפוּן וּמֵאָתְוָן דְמִשְׁתַּנְיָן בִּשְׁמַיָא לָא תִתַּבְרוּן אֲרֵי מִתַּבְרִין עַמְמַיָא מִנְהוֹן׃
כִּֽי־חֻקּ֥וֹת הָעַמִּ֖ים הֶ֣בֶל ה֑וּא כִּֽי־עֵ֞ץ מִיַּ֣עַר כְּרָת֗וֹ מַעֲשֵׂ֥ה יְדֵֽי־חָרָ֖שׁ בַּֽמַּעֲצָֽד׃	אֲרֵי גְזֵירַת עַמְמַיָא לְמָה אִינוּן אֲרֵי אָעָא מֵחוּרְשָׁא קַץ לֵית עוֹבַד יְדֵי נַגַּר בְּחַצִּינָא׃
בְּכֶ֥סֶף וּבְזָהָ֖ב יְיַפֵּ֑הוּ בְּמַסְמְר֧וֹת וּבְמַקָּב֛וֹת יְחַזְּק֖וּם וְל֥וֹא יָפִֽיק׃	בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא חָפֵי לֵיהּ בְּמַסְמְרִין וּבְמַקְבִין מַתְקִיף לֵיהּ דְּלָא יִצְטְלֵי׃
כְּתֹ֨מֶר מִקְשָׁ֥ה הֵ֙מָּה֙ וְלֹ֣א יְדַבֵּ֔רוּ נָשׂ֥וֹא יִנָּשׂ֖וּא כִּ֣י לֹ֣א יִצְעָ֑דוּ אַל־תִּֽירְא֤וּ מֵהֶם֙ כִּי־לֹ֣א יָרֵ֔עוּ וְגַם־הֵיטֵ֖יב אֵ֥ין אוֹתָֽם׃	עוֹבַד נְגִיד זְקִיפִין אִינוּן וְלָא מְמַלְּלִין אִתְנַטָּלָא יִתְנַטְלוּן אֲרֵי לֵית בְּהוֹן רוּחָא לְהַלָּכָא לָא תִדַּחֲלוּן מִנְהוֹן אֲרֵי לָא מַבְאֲשִׁין וְאַף לְאֵיטָבָא לֵית בְּאִינוּן יָדְעִין׃
מֵאֵ֥ין כָּמ֖וֹךָ יְהוָ֑ה גָּד֤וֹל אַתָּה֙ וְגָד֥וֹל שִׁמְךָ֖ בִּגְבוּרָֽה׃	לֵית בַּר מִינָךְ יְיָ רַב אַתְּ וְרַב שְׁמָךְ בִּגְבוּרְתָא׃
מִ֣י לֹ֤א יִרָֽאֲךָ֙ מֶ֣לֶךְ הַגּוֹיִ֔ם כִּ֥י לְךָ֖ יָאָ֑תָה כִּ֣י בְכָל־חַכְמֵ֧י הַגּוֹיִ֛ם וּבְכָל־מַלְכוּתָ֖ם מֵאֵ֥ין כָּמֽוֹךָ׃	מַן לָא יִדְחַל מִן קֳדָמָךְ מֶלֶךְ עַל כָּל עַמְמַיָא אֲרֵי דִילָךְ הוּא מַלְכוּתָא אֲרֵי בְּכָל חַכִּימֵי עַמְמַיָא וּבְכָל מַלְכְוָתְהוֹן לֵית בַּר מִינָךְ׃
וּבְאַחַ֖ת יִבְעֲר֣וּ וְיִכְסָ֑לוּ מוּסַ֥ר הֲבָלִ֖ים עֵ֥ץ הֽוּא׃	וּבְתַרְעָא יְחוּבוּן עַמְמַיָא עַל דְּאִטַּפְּשׁוּ עַל דִּיפְלָחוּ לְטַעֲוָתָא דְּלָמָא אִינוּן׃
כֶּ֣סֶף מְרֻקָּ֞ע מִתַּרְשִׁ֤ישׁ יוּבָא֙ וְזָהָ֣ב מֵֽאוּפָ֔ז מַעֲשֵׂ֥ה חָרָ֖שׁ וִידֵ֣י צוֹרֵ֑ף תְּכֵ֤לֶת וְאַרְגָּמָן֙ לְבוּשָׁ֔ם מַעֲשֵׂ֥ה חֲכָמִ֖ים כֻּלָּֽם׃	כַּסְפָּא דִּמְחַפַּן מֵאַפְרִיקָא מֵיתַן וְדַהֲבָא מֵאוֹפִיר עוֹבַד נַגָּר וִידֵי קֵינֵי תַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא לְבוּשֵׁיהוֹן וְעוֹבַד חַכִּימִין כּוּלְהוֹן׃
וַיהוָ֤ה אֱלֹהִים֙ אֱמֶ֔ת הֽוּא־אֱלֹהִ֥ים חַיִּ֖ים וּמֶ֣לֶךְ עוֹלָ֑ם מִקִּצְפּוֹ֙ תִּרְעַ֣שׁ הָאָ֔רֶץ וְלֹא־יָכִ֥לוּ גוֹיִ֖ם זַעְמֽוֹ׃	וַייָ אֱלֹהִים קְשׁוֹט הוּא אֱלָהּ קַיָים וּמֶלֶךְ עָלְמִין מֵרוּגְזֵיהּ תְּזוּעַ אַרְעָא וְלָא יַכְלִין עַמְמַיָא לְסוֹבָרָא רוּגְזֵיהּ׃

רשי

אל דרך הגוים אל תלמדו. ואף מאותות השמים אל תחתו מחמת לוקה ומאורות לקין: חרש. אומן: מסמרות. קלוי"ש בלע"ז: מעצד. דולדוויר"א: מקבות. קורנס מרטי"ל בלע"ז: יפיק. יכרע ברכיו לשון פוקה ופיק ברכי': כתומר מקשה. מקום אותה בקורנס עד שזוקף לו קומה כדקל: אל תיראו מהם. אם תפרשו מהם כי לא ירעו לכם: וגם היטב אין אותם. אם תעבדום היטיב כמו להיטב: לך יאתה. לך נאה: ובאחת יבערו. הגוים ומה היא האחת מוסר הבלים של עץ שלהם ויתייסרו עליו יבערו לשון שטות וכן ויכסלו: מרוקע. מרודד: ויי' אלהים אמת. למה כי הוא אלהים חיים ומלך עולם לכך יכול לאמת דבריו אבל בשר ודם אומר לעשות ומת או תשש כחו או יורד מנכסיו ואין בידו לקיים: כרנה

כדנה תאמרון להום. זה המאמר הא"ל שלח ירמיהו לבבל לבני הגולה שיענו זה לכשדים כשיאמרו להם שיעבדו אלהיהם יענו אותם אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה וכתב להם המאמר הזה בלשון ארמי שיאמרו אותו לכשדים בלשונם ומה שאמר כדנה תאמרון להום שהוא אזהרה להם לישראל גם כן בלשון ארמי כדי שלא לחלוק בפסוק שיהא חציו עברי וחציו ארמי ואמר להום במ"ם כי פעמים בא כן במ"ם כמו שכתבא במזרח וכן אמרין להום אף על פי שברוב יבא בנו"ן: אלה. לשון עברי ולשון ארמי גם כן תמצאהו במזרח אלה תכוה בכתוב הוא אלה וקרי אל ואל ואלה אחד כמו האזרבות האל ואמר אלה לפי שהם נראין לבני האדם אף על פי שהם גבוהים וארקא פי' ארץ ובדברי רז"ל ארבע שמות נקראו לה כנגד ארבע תקופותיה ארץ תבל ארמ' ארקא וי"ת הפסוק כן כבעמוד ולא האריך בלשון הארמי כי עדין לא הפסיק הענין עד יי' צבאות שמו הכל הוא מענה שיאמרו להם בני ישר' כי אנחנו לא נעבוד אלה האלהות שלא עשו שמים וארץ אלא אלהים שעשה ארץ בכחו והם יבינו העברי ויאמרו להם בלשון ארמי אבל פתח הדברים שלא להם ירמיה בלשון ארמי וכן פי' יונתן בזה הענין עשה ארץ בכחו כדין תימרון להום אנחנא פלחין לדעביד ארעא בחיליה ואמת הוא שלא עבדו ישראל ע"ז משגלו ומה שהשתחוו לצלם שהעמיד נבוכד נצר אנוסים היו ואע"פ כן היו ענושים בזה בימי המן לולי שרחם עליהם הא"ל כמו שאמרו מפני מה נתחייבו ישרא' שבאותו הדור כליה מפני שהשתחוו לצלם: עשה ארץ בכחו. למי שעשה הארץ בכחו אנחנו עובדי' וזכר בכחו על הארץ לפי שהגלגלים רצי' עליה סביב תמיד בכח שאין לו הפסק הכח מאתו ית' ובאותו הכח עומד' הארץ תלויה בינתים לא תזוז אילך והילך אפי' כחוט השערה כמו שכתוב תולה ארץ על בלי מה לא ידע אדם במה זה שהחכם מתבונן כי מכח הסבוב היא עומדת בנתים בלא שום סמיכה אף על פי שיש טעם אחר כי בטבעה הוא שתעמוד באמצע

ויוצא ז"ב מ"ל וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ו': לא ט"ר"פ בסיפרא וסימ' לא כאלה חלק יעקב, וחברו. לא לישוב אף יי'. לא ישוב חרון אף יי'. לא ישבתי בסוד משחקים. לא שלחתי את הנביאים. לא תקח לך אשה. לא כברית אשר כרתי. לא דכאו עד היום:

רשי

כדנא תימרון. אגרת היא ששלח ירמיה ליכניה וגלותו בגולה להשיב לכשדי' ארמית תשוב' אם אומרין להם לעבוד ע"ז: לקול תתו. בעת בא קול שהוא נותן המון מים בשמים: נשיאים. ענניס: ברקי' פלגדור"ס בלע"ז: נטה. טינדי"ט בלע"ז: נבער. לשון אין בער וכן נבערו הרועים: נסכו. לשון מסכה: בעת פקודתם. כשאפקוד עליהם: אספי מארץ כנעתך. החביאי כנוסי מארעא סחורתך כמו כנען בידו מאזני מרמה ומנחם פירש כנעתך לשון הכנעה ושפלות. ואספי לשון שחיה שחי והשפילי יותר משפלות ארץ את הכנעתך את ירושלם היושבת עתה במצור: קולע. כזה שהוא זורק אבן שקלע: למען

כְּדְנָה תֵּאמְרוּן לְהוֹם אֱלָהַיָּא דִּי־שְׁמַיָּא וְאַרְקָא לָא עֲבַדוּ יֵאבַדוּ מֵאַרְעָא וּמִן־תְּחוֹת שְׁמַיָּא אֵלֶּה:
עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין תֵּבֵל בְּחָכְמָתוֹ וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה שָׁמָיִם: לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם וַיַּעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה־אֶרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו: נִבְעַר כָּל־אָדָם מִדַּעַת הֹבִישׁ כָּל־צוֹרֵף מִפָּסֶל כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ וְלֹא־רוּחַ בָּם: הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ: לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקֹב כִּי־יוֹצֵר הַכֹּל הוּא וְיִשְׂרָאֵל שֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ: אִסְפִּי מֵאֶרֶץ כִּנְעָתֵךְ יֹשֶׁבֶת בַּמָּצוֹר: כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי קוֹלֵעַ אֶת־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בַּפַּעַם הַזֹּאת

ל' ל' ומ"ל · ל' כתיב · ל' · ח' · ג' ג' אל מכנ' · האת' ז"כ ק' מ"ל · ג' וחס' · ט"ר"פ נסיפ' ג' · ט' · ל' · ל' יוצאת ק' ו' נטל · ג' א"מ"ל · על מ"ל

דְּנָא פַּרְשֶׁגֶן אִיגַרְתָּא דִּשְׁלַח יִרְמְיָה נְבִיָּא לְוָת שְׁאָר סָבֵי גָלוּתָא דִּי בְבָבֶל וְאִם יֵימְרוּן לְכוֹן עַמְמַיָּא דְּאַתּוּן בֵּינֵיהוֹן פְּלַחוּ לְטַעֲוָתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּדֵין תְּתִיבוּן וּכְדֵין תֵּימְרוּן לְהוֹן טַעֲוָן דְּאַתּוּן פָּלְחִין לְהוֹן טַעֲוָן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ אִינוּן מִן שְׁמַיָּא לָא יָכְלִין לְאַחָתָא מִטְרָא וּמִן אַרְעָא לָא יָכְלִין לְצַמָּחָא פֵּירִין אִינוּן וּפָלְחֵיהוֹן יֵיבְדוּ מֵאַרְעָא וְיִשְׁתֵּיצוּן מִן תְּחוֹת שְׁמַיָּא אִלֵּין: וּכְדְנָא תֵּימְרוּן לְהוֹן אֲנַחְנָא פָּלְחִין לִדְעָבֵיד אַרְעָא בְּחֵילֵיהּ שַׁכְלִיל תֵּבֵל בְּחוּכְמְתֵיהּ בְּסוּכְלְתָנוּתֵיהּ תְּלַת שְׁמַיָּא: לְקָל מֵיתְנֵיהּ דִּיכְפַת דְּמַיִין בִּשְׁמַיָּא וּמַסִּיק עֲנָנִין מִסְּיָפֵי אַרְעָא בְּרָקִין לִזְמַן מִטְרָא עֲבַד וּמַפֵּיק רוּחִין מִבֵּית גִּנְזוֹהִי: אִיתַּבְרוּ כָּל עַמְמַיָּא מִלְּמִידַע חָכְמָא בְּהֵיתוּ כָּל קֵינַי מִלְּמֶעְבַּד צְלֵם אֲרֵי שִׁקְרָא אַתִּיכוּנוּן וְלָא רוּחָא בְּהֵין: לְמָה אִינוּן עוֹבַד תּוּלְעֲבָא בְּעִידַן דְּאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן יֵבְדוּן: לָא כְּאִילֵין חוּלָקֵיהּ דְּיַעֲקֹב אֲרֵי דִבְרָא כּוֹלָא הוּא וְיִשְׂרָאֵל שִׁבְטָא דְאַחְסַנְתֵּיהּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ: כְּנוֹשִׁי מֵאַרְעָא סְחוֹרְתִיךְ דְּיָתְבָא בְּתוּקְפֵי בְּקִרְוִין כְּרִיכָן: אֲרֵי כְדְנָן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עָקָא עַל עַמָּא הָדֵין וּכְמָה דְשָׁדַן אַבְנָא בְּקִלְעָא כֵּן אֲיבַדַּר יָת יָתְבֵי אַרְעָא בְּזִמְנָא הָדָא

לפי שהיא כבדה אע"פ כן הא"ל שם בה זה הטבע ובכחו הוא הכל: מכין תבל בחכמתו. תבל הוא מקומות הישוב מן הארץ והכין אותה הא"ל בחכמתו בהרות בנהרות במעינות כולים שלא יתכן הישוב מבלעדיהם ויצמחו בהם כל עשב וכל עץ פרי הצריכי' לישוב אדם ולבהמה וכל התועלות הנמצאות בה הכל עשה בחכמה: ובתבונתו נטה שמים. שנטה אותם כאהל לשבת תחתיו כמו שאמר וימתחם כאהל לשבת והאהל הוא כחצי כדור ואין אנו משיגים מן השמים אלא חצי כדור אשר על הארץ אלא שאנחנו מתבוננים שיש חצי כדור אחר כי עגולים הם ובטיתם ומהלכם ותנועתם ממזרח למערב וממערב למזרח הכל כעשה בתבונתו שלא תושג: לקול תתו. וכן אנחנו עובדים אותו לקול תתו המון מים בשמים והוא האויר הנקרא רקיע כי ידענו כי הוא הנותן מטר כמו שאמר הנותן מטר על פני ארץ: ולא האלילים. כמו שאמר היש בהבלי הגוים מגשימים אם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא אלהינו והנה אנחנו ישר' שאנו חלק יי' ית' ועמו מודים בו כי בידו לעשות כל זה שזכר לא יתנו השמים המטר כי אין בהם מים אלא הוא כותן אותם בהם אחר שיעלה נשיאים מקצה הארץ כמו שאמר ואיד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה והמים לא יעלו מן הארץ אלא איד הוא שיעלה מן הארץ שמעלה אותו הא"ל בטבע ששם בו והא"ל יתכהו מים באויר בכח שנתן בו וזהו שאמר לקול תתו המון מים בשמים: ויעלה נשיאים. ופי' ויעלה כו"ו וירד מעשות החטאת והעולה שפי' אחר שירד מעשות העולה נשא ידיו על העם ויברכם וכן הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת וכן ויעלה נשיאי' אחר שמעלה נשיאים נותן המים כי באויר במקום מיוחד שבו יסוב האיד מים ובאמרו מקצה הארץ זה מאמר הפלוסופים שאומרים שהאידי' עולים מפאתי צפון ודרום וזהו מקצה הארץ הפאות הרחוקות מן הישוב. ארץ כתוב הארץ קרי והענין אחד: ברקים למטר עשה. ועוד פלא גדול עושה בירידת המטר שיורידים ברקים עם המטר והברק אש ואין המים מכבין אותו ומה שאמר לקול תתו הוא כהיות התחלת המטר שמשמעת קול וכן אמר כי קול המון הגשם: ויוצא רוח מאוצרותיו. זכר המטר וזכר הרוח כי בסבת הנשיאים שמעלה מן הארץ יהיה המטר ויהיה הרוח כי שני אידים הם שעולים מן הארץ שקורא אותם נשיאים לנשיאתם מעל הארץ האחד לח והוא הנקרא איד ותמנו יהיה המטר והאחד יבש וממנו יהיה הרוח והוא הנקרא קיטור ומה שאמר באוצרותיו לפי שהיא מרחפת ואינה נראית כדבר הנתון באוצר: נבער כל אדם מדעת. מדעת חכמתו שעושה הדברים בחכמה: הובים כל צורף מפסל. וכל צורף יבוש לפסלו שלא יוכל לעשות זה וקורא אותו אלוה יש לו להובים כי שקר נסכו לשקר חפה אותו בזהב כי לא יועיל כלום אלא להטעות העם והוא שקר: כי לא רוח בם. באלילים והוא כסף וחפה אותם בזהב ובכסף ללא צורך: נסכו. ענין נסוי ותפוי כמו המסכה הנסוכה ואת קסות הנסך: הבל. בעת פקדתם יאבדו. כמו שאמר למעלה יאבדו מארעא ופקדתם היא פקידת בבל שפקד הא"ל עליה עונה והחריבוה מדי ופרס ואז באה פקידת האלילים גם כן שאבדו מאלהותם ומעבודתם כמו שאמר כרע בל קורס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה וגו' כלומר ששברו אותם ונשאו על הבהמות רוצה לומר הכסף והזהב שבהם: לא כאלה חלק יעקב. לא כמו אלה האלילים שהם חלקם אין חלק יעקב כאלה כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ואנחנו לא נעבוד בלתו כי הוא יוצר הכל ואין זולתו נוצר ונברא ובחר ישראל לנחלה שיעבדוהו ויהיה הוא חלקם והם חלקתו וחלקו ואף על פי שגלינו לא עזבנוהו ובעבור שעזבנוהו בארצינו גלינו ממנה ואנחנו מכירים ומודים יי' צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה והאדון ראוי לעבוד לא הכוכבים שהם צבאותיו: כל אלה הדברים שלח ירמיהו הנביא לזקני ישראל אשר בגלות בבל שגלו ראשונה עם יהויכין שיענו הדברים האלה לכשדים אם ירצו לפתותם בעבור' האלילים והחכם הכוזרי פירש בעת פקודתם יאבדו אם תפקדם ותחפש עליהם יהיו לאפס כדבר המזויף שאם יחפשו עליו יהיו מוצאים התחבולה אבל הענין האלהי כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב: אספי מארץ כנעתך. יאמר כנגד בבל אל תתגאו עתה על ישראל בשביל שגלו ביניכם כי לא בצדקתכם ולא תאמרו להם שיעבדו אליליכם בעבור שאתם עתה מושלי' באומות כי הנה קול יי' אומר לך בבל אספי מן הארץ כנעתך הסככב' שהיית מכנעת העמים אספי אותה ההכנעה כי לא תכניעי עוד וענין אספי כענין אסוף ידיך וי"ת כנושי מארעא סחורתך פירש כנעתך מן כנעניה ככנעני ארץ: ישבת במצור. את שאת יושבת במקום חזק ואת חושבת שלא תשלוט בך אומה מצור ענין חוזק כמו ותבן צור מצור לה וכ"תי דיתבא בתוקפא בקירוין כריכן וי"מ מן ובכית מצור ופי' את שאת עתידה לשבת במצור. ישבתי כתיב בתוספת יו"ד כמו אוהבתי לדוש וקרי יושבת והענין אחד: כי כה אמר יי' קולע. כמו שמשליכין אבן בקלע יושלכו כלבוי וגוי ממקומו ויגלו כולם לא ישראל בלבד לפיכך אל תרחיבו פה עליהם וכן נבא עליהם ירמיהו לאדום ולמואב וכן השאר כמו שכתוב בפעם הזאת כי כלם לקו על ידי נבוכד נצר ואחר כך לקה הוא ונלכדה בבל בתחלת מלכות בן בנו: והכרתי

והצרתי להם למען ימצאו. אשר דברתי עליהם על ידי עבדי הנביאים למען ידעו כי מאתי הכל. והצרתי ענין צרה וצוקה והחכם רא"בע פירש כן כי יי' יביא עליהם קולעים ויצר להם מקומם והטעם להיותם כחברים במקום אחד למען ימצאו אותם הקולעים ואדוני אבי ז"ל פירש סמוך לפסוק שבא אחריו למען ימצאו צרות עד שיאמר כל אחד מהם אוי לי על שברי כי ישראל לוקין והצרתי מלמעל הטעם בר"ים ות"י ואעיק להון בדיל דיקבלון חוביהון: אוי לי על שברי. אמר הנביא לפי שדבר בפורענו' יושבי הארץ ר"ל שאר האמות העתידה לבוא אמר בין כך ובין כך אוי לי על שברי כי ישראל לוקים תחלה: נחלה מכתי. האית כמוה לברו נחלה פירוש כנאבת כלומר מכה קשה היא וחשבתי שזה חלי שאוכל לסבול אותו ולא אוכל כי אהלי שדד. אהלי המשיל ירושלם לאהל וערי יהוד' כמיתרי' לאהל: בני יצאוני. כי העם כבנים לנביא שמיסר אותם כאב המיסר את בנו אם ישמעו אליו: יצאוני. יצאו ממני כלומר שגלו עם יהויכין וכן חזקתני ותוכל חזקת ממני אין נוטה עוד אהלי אם אומר עוד יהיה מלך שיטה האהל שסדד ראיתי כי איננו ואי' מקים יריעות האהל שנפלו כי ה' שאהל עשוי מיריעות: כי נבערו הרועים. לפיכך אין נוטה עוד האהל והרועים הם יהויכין וצדקיהו שהיו מלכים והמלך יקרא רועה וכן תרג' יונתן ארי אטפשו מלכיא: לא השכילו. לא הצליחו כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והדומין לו ויהויכין וצדקיהו בעבור שלא דרשו את יי' כמו יאשיהו על כן לא הצליחו במלכו' כמו שהצליח הו' כמו שכתוב עליהם וכל מרעיתם נפוצה הצאן שהיו רועים והם ישראל נפוצו בגלות: קול שמועה. הקול שאנחנו שומעים ורעש גדול בשמוע' שבאילו כמו הרעש בא מארץ צפון כלומר שמענו שנסע נבוכד נצר ממקומו זה היה הקול אבל לא היו אומרי' לאיזה מקו' יבא ואמר הנביא שראה בנבואה כי יבא לשום את ערי יהודה שממה: ידעתי יי'. פי' כמו שפירש אדוני אבי ז"ל כי על נבוכד נצר כאמר שהיה דעתו על בני עמון כמו שאמר מי עמד מלך בבל על אם הדרך כי הוא היה דעתו על בני עמון כשנסע ממקומו וכאשר היה על אם הדרך והיה לשני דרכים האחת לבני עמון והאחת לירושלם עמד ברעתו כאילו חזר בו מדעתו שהיה בתחילה והאל החליף רוחו ושנה את קסמיו לבא אל ירושלם בעבור צדקיהו שעבר על שבועתו וחלל את השם ואמ' הנביא ידעתי יי' כי לא לאד' בקמץ הלמ"ד ליריעה לאד' הידוע והוא נבוכד נצר: אין לו דרכו. כלומר אינו ברשותו כי אתה תשנה רצונו: לא לאיש הולך. וכן לא לאיש הולך בעולם שהולך בדרך אין לו דרכו להכין צעדו כי לא ידע מה יבואנו ואין ההכנה בידו כמו שאמר שלמה מיי' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ: יסרני יי' אך במשפט. פירושו כמו שפירש רבי יונה כי הנביא מדבר בלשון ישרא' בלשון יחיד דרך כלל ואמר בראותו נבוכד נצר בא אל ארץ יהודה לשום הכל שממה אמר ידעתי כי זה מוסר שאתה מיסר אותנו טוב שתיסרנו אך במשפט כפי שנוכל לסבול אל באפך פן תמעיטני כי אם תיסרני באפך תמעיטני מהיות גוי וכן ת"י אייתי עליהון יסורין וגו' כבעמוד וכן ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך: שפוך חמתך. אם יש לך אף וחמה שפוך אותה על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות הממלכות אשר בשמך לא קראו כי ישראל אף על פי שחטאו לפניך לא יצאו מתחת רשותך שכל וכל ולא נתערבו עם עם אחר אלא הם נבדלים מכל האמות ומחזיקים ברוב המכות וקוראים בשמך ומתפללין לפניך ואף על פי שאין לבם נכון ישובו עוד בתשובה כי לא אבדה תקוה מהם ועוד היום יש בהם חסידים: משפחות. כמו גוים כי האומה תקרא משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה: כי אכלו. ואע"פ שהם שבט אשך על ישראל אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה ואין הם ליענש ועליהם שפוך חמתך: ואת נוהו השמו. כתרגו ויית מדוריהון אצדיאו ויתכן לפרש כי על בית המקדש אמר ודבר על העתיד: הדבר. לאמר שיאמר אותו לאיש יהודה ומהו הדבר שיאמר שמעו את דברי הברית הזאת ודברי הברית הם כתובים בתורת משה ברכות וקללות אם תשמעו אם לא תשמעו וכתב בסוף אלה דברי הברית אשר צוה יי' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ובחורב אמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר יי' נעשה ואמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע ואמר ויאמר הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם על כל הדברים האלה ודברי הברית הם שישמעו לקול יי' וישמרו מצותיו והוא יהיה להם לאלהים והם יהיו לו לעם ובאמרו הזאת כמו שכתוב בתורה: ודברתם. אתה ונביאי האמת האחרים עמך כי היה בפניה שנתכנה בימי יאשיהו ואולי היו אחרים אמר לו שיאמרו דברי הברית לאיש יהודה וליושבי ירושלם וזכר להם הברית לפי שהברית הוא דבר קיום אפילו בין אדם לחברו אם יעשו תנאים ביניהם יעשו ברית לקיים התנאים ביניהם כל שכן בין האל ובין בני האדם שראוי לקיים הברית: אל איש יהודה. כולל לכלם כאחד וכן הלשון לומר לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ואיש ישראל נגש ורבים כמוהם: ועל יושבי ירושלם. כמו ועל יושבי ירושלם וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ותתפלל על יי' כמו אל יי' והדומים להם ות"י ודברתם ותמלליכון נראה שהיה קורא ודברתם בקמץ התי"ו ואנחנו מצאנו בכל הספרים המדויקים ודברתם בסגול התי"ו: ואמרת. עוד תאמר אליהם הדברים בקללה בארור כמו שנאמרו בתור' בגריזים ובערבות מואב תדבר להם עוד לשון ארור אולי יפחדו וישובו: אשר. ביום הוציאי. בהר סיני בעת שהוצאתים מארץ מצרים כי לחמשים יום שיצאו ממצרים נעשה זה הברית: ויום. פי' במקומות עת ואמן כמו והיה ביום ההוא [illegible] וחרה אפי בו ביום ההוא: מכור הברזל. שהיו שם במצרף הצרוף כמו שצורפין הכסף והזהב בכור: ועשיתם

והצרותי ב' וחס' וסימ' כי כה אמר יי' הנני קלע את יושבי הארץ. והצרתי לאדם: באה א' בטע' מלרע וסימ' בזכריה סימ' י"ד: לאדם ה' קמצין וסימ' בלשון ארמי לבא דידע עקא בפומיה אמר. ופ' מי שם פה לאדם או מי ישום. ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו. והצרתי לאדם. כמים הפנים לפנים כן לב. ויאמר לאדם הן

וַהֲצֵרוֹתִי לָהֶם לְמַעַן יִמְצָאוּ׃
אוֹי לִי עַל־שִׁבְרִי נַחְלָה מַכָּתִי וַאֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ זֶה חֳלִי וְאֶשָּׂאֶנּוּ׃ אָהֳלִי שֻׁדָּד וְכָל־מֵיתָרַי נִתָּקוּ בָּנַי יְצָאֻנִי וְאֵינָם אֵין־נֹטֶה עוֹד אָהֳלִי וּמֵקִים יְרִיעוֹתָי׃ כִּי נִבְעֲרוּ הָרֹעִים וְאֶת־יְהוָה לֹא דָרָשׁוּ עַל־כֵּן לֹא הִשְׂכִּילוּ וְכָל־מַרְעִיתָם נְפוֹצָה׃ קוֹל שְׁמוּעָה הִנֵּה בָאָה וְרַעַשׁ גָּדוֹל מֵאֶרֶץ צָפוֹן לָשׂוּם אֶת־עָרֵי יְהוּדָה שְׁמָמָה מְעוֹן תַּנִּים׃ יָדַעְתִּי יְהוָה כִּי לֹא לָאָדָם דַּרְכּוֹ לֹא־לְאִישׁ הֹלֵךְ וְהָכִין אֶת־צַעֲדוֹ׃ יַסְּרֵנִי יְהוָה אַךְ־בְּמִשְׁפָּט אַל־בְּאַפְּךָ פֶּן־תַּמְעִטֵנִי׃ שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ עַל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל מִשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ כִּי־אָכְלוּ אֶת־יַעֲקֹב וַאֲכָלֻהוּ וַיְכַלֻּהוּ וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ׃
הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וְדִבַּרְתָּם אֶל־אִישׁ יְהוּדָה וְעַל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָםִ׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת׃ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִיאִי־אוֹתָם מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם מִכּוּר הַבַּרְזֶל לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי

ואעיק להון בדיל דיקבלון פורענות חוביהון: ווי לי על תברי מרעא מחתי ואנא אמרית ברם דין מרעי ואיסובריניה: ארעי חרובת וכל קרוי איתבזזת עמי גלו וליתנון לית דמתח עוד משכני ומקים יריעתי: ארי איטפשו מלכיא ואולפן מן קדם יי' לא תבעו על כן לא יצלחון וכל עמהון יתבדרון: קל בסורתא הא אתיא ותברא רבא מארע ציפונא לשואה ית קרויא דבית יהודה לצדו מדור ירודין: ידענא יי' ארי לא לאינשא אורחיה ולא לגבר דאזל ומתקן ית פסיעתיה: איתא עליהון יסורין יי' ברם בדין חשוך לא יתקף רוגזך בהון דלמא יזערו: שפוך חמתך על עממיא דלא אליפו למידע דחלתך ועל מלכותא דיבפולחן שמך לא תבעו ארי שליטו בדבית יעקב ובזו נכסיהון ושיציאונון וית מדוריהון אצדיאו:

פתגם נבואה דהות עם ירמיה מן קדם יי' למימר: קבילו ית פתגמי קיימא הדין ותמללון עם אינש יהודה ועל יתבי ירושלם: ותימר להון כדנן אמר יי' אלהא דישראל ליט גברא דלא יקביל ית פתגמי קיימא הדין: דפקדית ית אבהתכון ביומא דאפקית יתהון מארעא דמצרים מכורא דברזלא למימר קבילו למימרי

רש"י

למען. אשר ימצאו שכר פעולתם: נחלה. לשון חולי: ואשאנו. ת"י ואסובריניה אסופרי"ר לוי בלע"ז: יצאוני. יצאו ממני ירושלם אומרת כן: הרועים. המלכים: לא השכילו לא הצליחו במלכותם כמו בכל אשר יפנה ישכיל: מרעיתם. צאן מרעיתם: לא לאדם דרכו. כי יצר הרע שבראת בו מטהו מן הדרך: אך במשפט. ביסורי': באפך. פן תהא כלייה במשפט יוסטי"צא בלע"ז אך במשפט ת"י ברם בדין חסוך. ד"א ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו אין ביד כל אד' כח להצליח דרכו ואם לא על פיך אין כח ביד אויב להחריב ביתך: אכלו. דיוורירנט בלע"ז: וכן ואכלוהו: אמן

לאדם ה' קמצין וכו' לבא דידע עקא בפומיה אמר

יראת יי'. וכל קהלת דכות בכ"א וסימ' לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת: ואכלוהו ג' חס' וסימ' ואכלוהו במקו' קדוש. ואכלוהו איביכם. כי אכלו את יעקב דירמיה:

ועשיתם אותם. המצות וזהו שמעו בקולי המצות מיבוס: למען ואען ואומר אמן יי'. אמת יהיה זה שיהיה ארור מי שלא ישמע אל דברי הברית ויי' לשון קריאה ותפלה כלומר יי' כן יהיה: ויאמר. הוסיף עוד והזהירו לקרוא אליהם את כל הדברים ופי' לו כי מה שאמר אל איש יהודה שלא יתנין להם עד שיבאו לירושלם אלא שילך הוא בערי יהודה ויקרא באזניהם כל הדברים ויאמ' להם בלשון ארור ויקרא בהם אולי ישמעו וכן מה שיאמר ליושבי ירושלם יאמר להם בחוצות בפרהסיא כנגד כל העם: כי העד. באבותיכם התריתי כשהעליתי אותם מארץ מצרים וכן בכל דור ודור עד היום הזה השכם והעד שלחתי להם הנביאים להתרות בכל בקר ובקר בכל יום ויום תמיד: ולא

ויאמר ד' בטעם בספרא וסימ' בלשון ארמי עוליא קרא צדיקא לשמואל ופי' נמסר בריש האי ספרא י' ט' פסוקי' ולא ולא ולא וסי' נמסר לעיל בהאי ספרא ס"ז: לשמוע ד' מל' וסי' בני נכר דשמואל. העם הזה הרע. שבו על עונות אבותם. לשמע אל הרנה ד"ה: יוכלו ל"א וסי' נמסר ביהושע ס"ז וברש האי ספרא סוף ס"א:

ועשיתם אותם ככל אשר אצוה אתכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים: למען הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה ואען ואמר אמן יהוה: ויאמר יהוה אלי קרא את כל הדברים האלה בערי יהודה ובחצות ירושלם לאמר שמעו את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם: כי העד העדתי באבותיכם ביום העלותי אותם מארץ מצרים ועד היום הזה השכם והעד לאמר שמעו בקולי: ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו איש בשרירות לבם הרע ואביא עליהם את כל דברי הברית הזאת אשר צויתי לעשות ולא עשו: ויאמר יהוה אלי נמצא קשר באיש יהודה וביושבי ירושלם: שבו על עונת אבותם הראשנים אשר מאנו לשמוע את דברי והמה הלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם הפרו בית ישראל ובית יהודה את בריתי אשר כרתי את אבותם: לכן כה אמר יהוה הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה וזעקו אלי ולא אשמע אליהם: והלכו ערי יהודה ויושבי ירושלם וזעקו אל האלהים אשר הם מקטרים להם והושע לא יושיעו להם בעת רעתם: כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ומספר חצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל: ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה כי אינני שמע בעת קראם אלי בעד רעתם: מה לידידי בביתי עשותה המזמתה הרבים ובשר קדש יעברו מעליך

ותעבדון יתהון ככל דאנא מפקיד יתכון ותהון קדמי לעם ואנא איהוי לכון לאלה: בדיל לקימא ית קימא דקיימית לאבהתכון למיתן להון ארעא עבדא חלב ודבש כיומא הדין ואתיבית ואמרית אמן יי: ואמר יי לי איתנבי ית כל פתגמיא האילין בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם למימר קבילו ית פתגמי קימא הדין ותעבדון יתהון: ארי אסהדא אסהדית באבהתכון ביומא דאסקית יתהון מארעא דמצרים ועד יומא הדין מקדם ומסהד למימר קבילו למימרי: ולא קבילו ולא ארכינו ית אודניהון ואזלו גבר בהרהור לבהון בישא ואיתיתי עליהון פורענותא על דלא קבילו פתגמי קימא הדין דפקידית למעבד ולא עבדו: ואמר יי לי אשתכח מרדו במימרי אינש יהודה ויתבי ירושלם: תבו לחובי אבהתהון קדמאי דסריבו לקבלא ית פתגמי ואינון טעו בתר טעוות עממיא למפלחהון אשניאו בית ישראל ובית יהודה ית קימי דגזרית עם אבהתהון: בכן כדנן אמר יי הא אנא מיתי עליכון בישתא דלא יכלון לאשתיזבא מנה ויצלון קדמי ולא אקבל צלותהון: ויהכון אינש קרויא דבית יהודה ויתבי ירושלם ויבעון מן טעוותא דאינון מסקין בוסמין להון והא לא יכלן למפרקהון בעידן בישתהון: ארי כמנין קרויכון הואה דחלתכון דבית יהודה ומנין שוקי ירושלם שויתון איגורין לבהתא איגורין לאסקא בוסמין לבעלא: ואת לא תצלי על עמא הדין ולא תתחנן עליהון בבעו וצלו ארי לית אנא קביל צלותהון קדמי בעידן דאתית מצלי עליהון קדמי בעידן בישתהון: מה לעמא דהוה חביב קדמי שבקו פולחן בית מקדשי עבדו עצת ליחטא סגיאין מקרבין בשר שיקוצין עם בשר קודשא יגלון מניך

רשי

אמן יי'. שיהא ארור: העד העדותי. לשון התראה: ואביא עליהם את כל דברי הברית. האלות האמורות בברית על הדברים אשר צויתי לעשות שלא עשו: ערי יהודה. מערי יהודה: רנה ותפלה. בבעו וצלו: מה לידידי בביתי. מה לעם סגולתי לבא עוד בביתי: עשותה המזמתה. לעשו' היא מזמת עבת תועבות שלה: הרבים. שהם רבים: ובשר קודש יעברו מעליך. אף התפילה בטלו מהם בשר שעל ידה היו מתקדשים לי: כי

שמעו את דברי הברית: הקללות שהן תנאי הברית אם לא ישמעו וזהו שאמר אשר צויתי לעשות ולא עשו צויתי להם לקיים דברי הברית ולא קיימו ובכלל קיום הברית עשה ולא תעשה וקיום הברית קורא תעשה: ויאמר יי' אלי נמצא קשר. ירמיה מן הדומה כי נבואה זו נאמרה בימי יהויקים וזהו שאמ' נמצא קשר כלומ' מרדו בי אחר שסבו בימי יאשיהו: שבו על עונות אבותם הראשונים: דור אמון ומנשה ואחז וכל הפסוק' עד מה לידידי מבואר הם. ופי' והלכו ערי יהודה יושבי ערי יהודה וכן וכל הארץ באו מצרימה. ופסוק ואתה אל תתפלל פירשנוהו למעלה ולמעלה אמר כי אינני שומע אותך והנה אמ' כי אינני שומע בעת קראם אלי הוסיף לומר כי אפילו הם יקראו אלי לא אשמע אליהם אלא אנקם מהם כל כך חרבו לעשות הרע בעיני לא להכעיסני לא אוכל להמלט את הפורענות: בעד רעתם. על רעתם וכן בעד הצלה יפלו והרומ' להם רבים: מה לידידי בביתי. אמר הנביא מה לידידי בביתי קרא הא' ידידי לפי שהוא היה מאוהבי הא' אמר מה לו עוד בביתי ר"ל בבית המקדש כלומר להסרות שכינתו מהם: עשותה המזמתה הרבים: בעשות כנסת ישראל התועבה את רבים כלומר עם אלהים אחרים כמו שאמר למעלה כי מספר עריך היו אלהיך יהודה וכיון שהיא הזונה עם אחד ועשתה תזמה את הרבים ועבדה אותם מה לו לידידי בביתי ואמ' בביתי כמו שאמ' לידידי כי ידיד הכנסת הוא ולא ידידם וכן בית המקדש בית הכנסת הוא ולא ביתם: ובשר קדש יעברו מעליך. אמר לכנסת ישראל ואומר לה את מקרבת קרבנות לרבים שהם אלהים אחרים ובשר קדש בשר מזבח יי' שהוא קדש ואותם קרבנות הקדש עוברים מעליך כלומר כאילו אינם מוטלים עליך לעשותם: כי

מסורה

והושע ג' וסימ' כבא ברמים. והושע ידך לך. ברוך טעמך וברוכה. והושע לא יושיעו להם בעת רעתם: ומספר ה' ד' פתחין ול' קמץ וסימ' כי מנה עפר יעקב. כי מספר עריך היו אלהיך יהוד' כל ימי רשע הוא מתחולל. כי מה חפצו בביתו אחריו. ידעתי כי אז תולד. קדמא קמץ: מעליך ה' בקריא וסימ' הסירי את יינך מעליך. ובשר קדש יעברו מעליך. ואשטף דמיך. אשבור מוטו מעליך:

כי רעתיכי אז תעלזי. ולא שים לך בשת ורוע לב מזה כי בעת שתעשי הרעות אז תעלזי ותשמחי ושם מפרשים ובשר קדש כמו ואנשי קדש וכמו יבא כל בשר להשתחות מפני בני אדם כלומ׳ החסידים אנשי קדש עברו מעליך לפיכך את עושה הרעות ׳ המזמתה ׳ הכפל לחזק הענין וכן ישועתה עזרתה ׳ רעתיכי ׳ היוד נוספת כיו״ד בעוריכי תתלואיכי ות״י הפסוק כן מה לעמא דהוה חביב וגו׳ כשמעו ׳ ובדרש בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב״ה לאברהם עומד בבית המקדש ואמר לו מה לידידי אמר לו על עסקי בני באתי אמר לו בניך חטאו וגלו אמר לו ושמא בשוגג חטאו אמר לו עשותה המזמתה אמ׳ לו שמא מעוטם חטאו אמר לו הרבים אמר לו היה לך לזכור בשר המילה אמר לו ובשר קדש יעברו מעליך אמר לו שמא אם המתנת להם היו חוזרים בתשובה אמר לו כי רעתיכי אז תעלזי אמר לו שמא חס ושלום אין להם תקנה אמר לו זית רענן וגו׳ ׃ זית רענן ׃ המשילה לזית לפי שהוא רענן כל זמן וכל ימות השנ׳ עליו לחו׳ ׃ יפה פרי תאר ׃ פי׳ יפה פרי ויפה תואר ויפה שזכר שמר במקום שנים ר״ל שפריו יפה ותארו יפה אמר לכנסת ישראל מתחלה קרא יי׳ שמך זית רענן כשהיית עושה רצונו היית כמו זית רענן לא יבול עלהו ר״ל שההצלחה היתה תמידה עמך ואת היית עושה מעשי׳ טובים ויפים דומים לפרי זית אשר בדשנו והוא שמנו יכבדו אלהים ואנשים ׃ לקול המולה גדולה ׃ ועתה גרמו עליך עוניך להביא גוים רבים ישמעו קול המולתם שהיא גדולה ועל ידם הצית אש עליה כאילו אמר עליך כי כן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח כמו שמעו עמים כולם כי יבשו מאלים אשר חמדתם ויי׳ הודיעני אז הראיתני והדומ׳ להם רבי׳ ׃ ורעו דליותיו ׃ ואותם הגוים ישברו דליות הזית שהיית כמשלת בו ואדוני אבי ז״ל פירש עליה כמו עלה זית ר״ל הצית אש בעליה פי׳ בעלי הזית שהיו רעננים ולחים עתה יצית אש בהם וכנה הזית בלשון נקבה ואף על פי שהוא לשון זכר כמו שאמר רענן דליותיו והנה מצאנו גפן בלשון זכר גפן בוקק ומצאנוהו בלשון נקבה לגפן אדרת כן יהיה זית כמוהו ועוד לפי שהמשיל בו כנסת ישראל שהיא בלשון נקבה זכר הזית שהוא משל לה גם כן בלשון נקבה כאילו זכר הכנסה ואחר כך שב לדבר בלשון זכר בלשון עצמו ואמר דליותיו ׃

ולא ידעתי ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו ׃ ויאמר המלך שלום ׃ ואני ככבש אלוף יובל לטבוח ׃ המליכו ולא ממני ׃ ובצלעי שמחו ונאספו ׃ על אנשי ד׳ בקריא׳ וסימ׳ וישיבהו שאול על אנשי המלחמה ׃ ומן העיר לקח סריס אחד דמלכים ׃ חזרו דירמיה ׃ כה אמר יי׳ צבאות על אנשי ענתות ׃

כי רעתכי אז תעלזי ׃ זית רענן יפה פרי תאר קרא יהוה שמך לקול המולה גדלה הצית אש עליה ורעו דליותיו ׃ ויהוה צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה בגלל רעת בית ישראל ובית יהודה אשר עשו להם להכעסני לקטר לבעל ׃

ויהוה הודיעני ואדעה אז הראיתני מעלליהם ׃ ואני ככבש אלוף יובל לטבוח ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד ׃ ויהוה צבאות שפט צדק בחן כליות ולב אראה נקמתך מהם כי אליך גליתי את ריבי ׃ לכן כה אמר יהוה על אנשי ענתות המבקשים את נפשך לאמר לא תנבא בשם יהוה ולא תמות בידנו ׃ לכן כה אמר יהוה צבאות הנני פקד עליהם הבחורים ימתו בחרב בניהם ובנתיהם ימתו ברעב ׃ ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם ׃

צדיק אתה יהוה כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך

מן קדם בשתיך בכן הויתא תקיפא ׃ הא כאילן זיתא דשפיר בריויה ויאי בחזויה וסוכיה מטלן באילניא כן רבי יי׳ שמיך בעממיא וכדו דעברת על אוריתא משיריית עממין דתקיפין כאישתא ירתון עלך ויתחברון להון סומכון ׃ ויי׳ צבאות דקיים יתיך גזר לאיתאה עלך בישא בדיל חובי בית ישראל ובית יהודה דעברו להון לארגזא קדמי לאסקא בוסמין לבעלא ׃ ויי׳ אלפני ואליפית בכין אחזיתני עובדיהון ׃ ואנא כאימר בחיר דלנכסתא מתובל ולא ידעית ארי עלי חשיבו עשתונין בישין אמרין נרמי סמא דמותא במיכליה ונשיציניה מארעא דישראל ושמיה לא יתדכר עוד ׃ ויי׳ צבאות דיין קשוט גלין קדמוהי כוליין ולב אחזי פורענות דינך מינהון ארי קדמך אמרית ית עלבני ׃ בכן כדנן אמר יי׳ על אינשי ענתות דבען למיקטלך דאמרין לא תתנבי בשמא דיי׳ ולא תמות בידנא ׃ בכן כדנן אמר יי׳ צבאות האנא מסער עליהון עולימיהון יתקטלון בחרבא בניהון ובנתיהון ימותון בכפנא ׃ ושארא לא יהי להון ארי איתי בישתא על אינשי ענתות שנת סוערן חוביהון ׃ זכי את יי׳ מלמדן לקבל פתגמך ברם שאילת דינין אנא שאיל מן קדמך

רשי

כי רעתכי אז תעלזי ׃ כשאתם עושים עבירה אתם שמחים ׃ לקול המולה ׃ לשון שאון עם רב שיבא עליהם ׃ ורעו דליותיו ׃ ורצצו את ענפיו ׃ ויי׳ הודיעני ׃ כך אמר הנביא הקב״ה הודיעני את פורענותם ׃ ואני ככבש אלוף יובל לטבח ׃ יובל יובא לפי שאני מודיעם הרעה הם אומרים להורגני ככבש אלוף דונש ויהודה בן קוריש פתרוהו ככבש ופר אשר יובל לטבח אלוף כמו שגר אלפיך ואעפ״י שלא נאמר ואוף ים לנו כיוצא בו שמש ירח עמד זבולה כסים עגור כן אכפכף ומנחם פתר ככבש אלוף כבש גדול ויונתן מסייעו שתירגם כאימ׳ בחיר ׃ נשחיתה עץ בלחמו ׃ נרמי סמא דמותא במיכליה ׃ אראה נקמתך מהם ׃ את אנשי ענתות היה מקלל ׃ אל אנשי ענתות ׃ כמו על אנשי ענתות ׃ צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך ׃ כשאתווכח עמך ידעתי כי תצדק בדבריך אך חפץ אני לדבר משפטים אותך להודיעני דרכך ׃ מדוע

עצמו ואמר דליותיו ׃ המולה ׃ כתוב בוי״ו עם הדגש וכמוהו מעטים כמצאו באותיות אהו״י עם הדגש וזכרנום בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ופי׳ המולה כמו מלה כמו אין מלה בלשוני וכן קול המולה כקול מחנה ופי׳ הצית הבעיר כמו ויצת אש בציון והדומי׳ לו ׃ ורעו ׃ פי׳ וישברו כמו ירעוך קדקד ורעו את ארץ אשור בפתחיה ׃ דליותיו ׃ פירו׳ ענפיו וקראו בזה הלשון ר״ל מלשון ארוממך יי׳ כי דליתני שפירושו רוממתני וזכר הענפי׳ הנה בזה הלשון ר״ל שאפילו הענפי׳ הרמים ישברו והוא משל על ירושלם ובית המקדש ות״י הפסוק כן הא כאילן זיתא וגו׳ כשמעו ׃ ויי׳ צבאות הנוטע אותך ׃ לפי שהמשילה לזית אמ׳ עליה לשון נטיעה כלומר שהשכיך בארץ טובה כמו שעשה לך טובה בנטיעתך טובה כן דבר עתה אליך על ידי הנביאי׳ שעתיד לבא עליך בגלל רעת בית ישר׳ ובית יהודה על בית ישר׳ דבר רעה ובאה להם ועליך גם כן דבר רעה ותבא לך ׃ ויי׳ הודיעני ׃ פירש אא״ז ז״ל הודיעני שהיו חושבים להאכילני סם המות כמו שאמ׳ בפסוק שאחר זה ואמ׳ הודיעני כי ואדעה אז ידעתי כי לא הייתי יודע כי לא היה עולה על לבי כי אני לא הרעתי להם אם אני מוכיח אותם לטובת׳ אני עושה ׃ אז הראיתני מעלליהם ׃ כי בזה הראיתני מעלליהם אם לי היו רוצים לעשות כן קל וחומר לאחרי׳ ואמר הודיעני ואמ׳ הראיתני שלא לנכח ולנכח כאחד וכמוהו רבי׳ במקרא כמו שכתבנו למעלה ׃ ואני ככבש אלוף ׃ כמו ואלוף תמר ויו״ו החבור וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואלוף הוא שור כמו אלופינו מסובלי׳ וכן במשקל אחר שגר אלפיך ות״י כאימר בחיר פי׳ אלוף תאר לכבש שהיה נבחר כמו שוף תאלף אמר הנביא אני הייתי עמהם קודם שהודיעני האל זה כמו הכבש או השור שיובילו אותו לבית המטבחים לטבוח אותו והוא כשמוליכין אותו אינו יודע כי לשוחטו מוליכין אותו כן אני היו מוליכין אותי קרובי ומיודעי לאכול עמהם לא הייתי יודע כי להמיתני מוליכין אותי והנה אם לא הודיעני האל היו ממיתים אותי ומה היו חושבי׳ עלי ואומרים נשחיתה עץ בלחמו ופי׳ כתרגו׳ נרמי סמא דמותא במיכליה ואמ׳ נשחיתה במקו׳ נשימה כי התשומה הזאת היתה השחתה ׃ ועץ פירו׳ עץ מות כלומ׳ עץ שהוא סם המות וכן ויורהו יי׳ עץ אמרו שהוא עץ מר והיה כם בתוך כם ׃ בלחמו ׃ במאכלו כי לחם כלל לכל מאכל ׃ מארץ חיים ׃ מן העולם הזה ות״י מארעא דישראל ׃ לא יזכר עוד ׃ פי׳ בחיים וכפל הענין במלות שונות ׃ ויי׳ צבאות שופט צדק ׃ שפטני מהם כי אתה שופט בצדק בוחן כליות ולב כי אתה בחנת לבם וכליותם והודעתני מחשבותם כדי שאשמר מהם ׃ אראה נקמתך ׃ כלו׳ שלא אמות עד שאראה שתקח נקמה מהם ׃ כי אליך גליתי את ריבי ׃ אין לי אח וקרוב לגלות את ריבי כי הם חשבו להמיתני אליך גליתי את ריבי ואתה תקח משפטי מהם ובאמרו גליתי דברה תורה כלשון בני אדם כי גלוי וידוע לפניו וכת׳ גליתי אמריתי ׃ לכן ׃ ולא תמות בידינו ׃ ואיך אמ׳ ירמיהו ויי׳ הודיעני והרי היו אומרים לו על פניו כי ימיתוהו אם יתנבא אלא שירמיהו לא היה חושש למה שהיו אומרים בפניו כי חשב כי זה דרך הפחדה ובזוס כי לא יתכן שימיתוהו בגלוי ולא היה מפחד מזה אך שימיתוהו בסתר על ידי סם זה היה יכול להיות כי היה דבר שלא היה נודע כי יש סם שמאכיל אותו שלא ימות מיד אלא עד שמנה או עשרה ימים ואם ימות על הדרך הזה לא היו אומרי׳ כי על ידי כם המות מתי ׃ לכן כה אמר יי׳ ׃ הבחורים ימותו בחרב ׃ הבחורים שיבטחו בגבורתם ויצאו להלחם ימותו בחרב ׃ בניהם ובנותיהם ימותו ברעב ׃ בעיר וזכר הבנים ולא האבות כי האבות אם ימצאו דבר מאכל יאכלו הם כי חייהם קודמים לחיי בניהם ולא עוד שלא שיאכלו בשר בניהם ובנותיהם מפני הרעב ׃ ושארית ׃ אנשי ענתות ילקו יותר משאר ישר׳ לפי שהיה להם להחזיק יד ירמיהו שהם קרוביו ובני עירו והם היו אומרים להמיתו אם ינבא בשם יי׳ ׃ שנת פקדתם ׃ שנת החרבן שהיתה שנת תשע עשרה לנבוכד נצר שפקד האל עליהם את עונם והרבה הארץ וגלו הנשארים מן החרב ומן הרעב ואמר כי אנשי ענתות לא תהיה להם שארית ואף על פי שנגזרה עליהם גזרה שלא תהיה להם שארית בעת שחלה עליהם הגזרה ולכדו האויבים את העיר עשו תשובה והיתה להם שארית וכן אמרו ר״זל וכן מצאנו בסוף גלות בבל אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה ׃ צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך ׃ שאריב אליך כלומר שאם אומר שאריב אליך לא יתכן שאתה צדיק ואין לי לחלוק בזה ׃ אך משפטים אדבר אותך ׃ אך אדבר עמך כאדם הנשפט על חברו ונושא ונותן בטענות הנרוכין כי אני בוכך בזה ׃

מדוע

מדוע דרך רשעים צלחה. מכתת גדולה לנבוכד נצר הרשע והצלחתו להחריב ביתך. ד"א על אנשי ענתות היה צועק וקורא תגר: שלו. לשון שלוה: ואתה ה' ידעתני. גם על אנשי ענתות העומדים עלי עזרני כי אתה ידעתני: התיקם כצאן לטבחה. נתקם מן החיים למות דישטאקי"ם בלע"ז כמו עד התיקנו אותם מן העיר: והקדישם. הזמינם: עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש. עד כאן דברי הנביא תאבל תחרב ורוח הקדש משיבתו מרעת יושבי בה ספתה בהמה ועוף ספתה פינ"דא בלע"ז: כי אמרו. יושבי הארץ הזאת: לא יראה את אחריתנו. אין גלוי לפניו מה יהיה בסופינו: כי את רגלים רצתה וילאוך. קרוביך הכהני' כמותך ואנשי עירך באים להורגך: ואיך תתחרה את הסוסים. לרוץ עם הסוסים כלומר ומה קרוביך הכהני' באים להרגך כל שכן שיקומו להרגך שרי יהודה וזהו קפצי עליהם וזו היא הצלחת האויב וכן תרגם יונתן דאתיותא וגו' כבעמוד ומדרש רבותינו אם לא על שכר שלש פסיעות שרץ נבוכד נצר לכבודי בימי מרודך בלאדן אתה תמיה שהרביתי גדולתו כל כך מה תתמה עוד כשתראה שילום שכר שאשלם לצדיקים שרצו לפני כסוסי': את רגלי'. עם רגלי' פיאונ"ים בלע"ז: תתחרה. אאטי"רם בלע"ז: ובארץ שלום אשר אתה בוטח. שם הלאוך: ואיך תעשה בגאון. שרי יהודה וגאון הירדן משל הוא לפי שהוא מקום אריות ונמרים וכן לימדנו יונתן בהרבה מקומות וכאן תירגם ואכדין את מרמי לקבל חיות ברא די ברוש ירדנא והנה כאריה יעלה מגאון הירדן תירגם יונתן בשבי מקומו' כאריא דסליק מרוש ירדנא: קראו אחריך מלא. קבוצת אנשים: ידידות נפשי. עם סגולתי: נתנה

תראני ב' וסימ' אגוע ועין לא תראני. ואתה יי' ידעתני תראני ובחנת לבי: ובחנת ב' וסימ' בחון נתתיך. יי' ידעתני תראני ובחנת לבי: יב פסוקים אית בהון גם גם גם וסי' גם תבן גם מספוא רב עמנו. ויצו גם את השני גם את השלישי. ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער. לא איש דברים אנכי. גם צאנכם

מַדּ֫וּעַ דֶּ֫רֶךְ רְשָׁעִים֙ צָלֵ֔חָה שָׁל֖וּ כָּל־בֹּ֥גְדֵי בָֽגֶד׃ נְטַעְתָּם֙ גַּם־שֹׁרָ֔שׁוּ יֵלְכ֖וּ גַּם־עָ֣שׂוּ פֶ֑רִי קָר֤וֹב אַתָּה֙ בְּפִיהֶ֔ם וְרָח֖וֹק מִכִּלְיוֹתֵיהֶֽם׃ וְאַתָּ֤ה יְהוָה֙ יְדַעְתָּ֔נִי תִּרְאֵ֕נִי וּבָחַ֥נְתָּ לִבִּ֖י אִתָּ֑ךְ הַתִּקֵם֙ כְּצֹ֣אן לְטִבְחָ֔ה וְהַקְדִּשֵׁ֖ם לְי֥וֹם הֲרֵגָֽה׃ עַד־מָתַי֙ תֶּאֱבַ֣ל הָאָ֔רֶץ וְעֵ֥שֶׂב כָּל־הַשָּׂדֶ֖ה יִיבָ֑שׁ מֵרָעַ֣ת יֹֽשְׁבֵי־בָ֗הּ סָפְתָ֤ה בְהֵמוֹת֙ וָע֔וֹף כִּ֣י אָֽמְר֔וּ לֹ֥א יִרְאֶ֖ה אֶת־אַחֲרִיתֵֽנוּ׃ כִּ֣י אֶת־רַגְלִ֥ים ׀ רַ֙צְתָּה֙ וַיַּלְא֔וּךָ וְאֵ֥יךְ תְּתַֽחֲרֶ֖ה אֶת־הַסּוּסִ֑ים וּבְאֶ֤רֶץ שָׁלוֹם֙ אַתָּ֣ה בוֹטֵ֔חַ וְאֵ֥יךְ תַּעֲשֶׂ֖ה בִּגְא֥וֹן הַיַּרְדֵּֽן׃ כִּ֧י גַם־אַחֶ֣יךָ וּבֵית־אָבִ֗יךָ גַּם־הֵ֙מָּה֙ בָּ֣גְדוּ בָ֔ךְ גַּם־הֵ֛מָּה קָרְא֥וּ אַחֲרֶ֖יךָ מָלֵ֑א אַל־תַּאֲמֵ֣ן בָּ֔ם כִּֽי־יְדַבְּר֥וּ אֵלֶ֖יךָ טוֹבֽוֹת׃ עָזַ֙בְתִּי֙ אֶת־בֵּיתִ֔י נָטַ֖שְׁתִּי אֶת־נַחֲלָתִ֑י נָתַ֛תִּי אֶת־יְדִד֥וּת נַפְשִׁ֖י בְּכַ֥ף אֹיְבֶֽיהָ׃

מַדִין אוֹרְחַת רַשִׁיעַיָא מַצְלְחָא שְׁלַן שְׁלֵיוָא כָּל מְשַׁקְרֵי שְׁקַר׃ קַיֵימְתִּינוּן אַף תְּקִיפוּ עֲתַרוּ אַף קְנוֹ נִיכְסִין קְרִיבִין פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָךְ בְּפוּמְהוֹן וּרְחִיקָא דַחֲלְתָךְ מִכּוּלְיָתְהוֹן׃ וְאַתְּ יְיָ כּוֹלָא יְדִיעַ וּגְלֵי קֳדָמָךְ דְאַתְּ בְּחַר לִבְבַיָא דְרָעַן בְּדַחֲלְתָךְ רַשִׁיעַיָא אַתְקִינוּן כְּעָנָא לְנִיכְסְתָא וְזַמֵינִינוּן לְיוֹם קְטוֹל׃ עַד אֵימָתַי תֶּחֱרוּב אַרְעָא וְעִשְׂבָּא דְכָל חַקְלָא יִיבַשׁ מֵחוֹבֵי רַשִׁיעַיָא דְיָתְבִין בַּהּ סַף בְּעִירָא וְעוֹפָא אֲרֵי אֲמַרוּ לָא גְלֵי קֳדָמוֹהִי סוֹפָנָא׃ דְּנָא תְיוּבְתָא לְיִרְמְיָה נְבִיָא עַל בָּעוּתֵיהּ נְבִיָא אַתְּ דָמֵי לְגַבְרָא דִרְהַט עִם רַגְלָאָה וְלָאֵי וְאֵיכְדֵין אַתְּ מַדְמֵי לְמִרְהַט כָּל קֳבֵל סוּסְוָתָא בְּבִקְעָתָא וּבְאַרְעָא שְׁלָמָא אַתְּ מִתְבְּטַח וְנָפִיל וְאֵיכְדֵין אַתְּ מַדְמֵי לְמֶעְבַּד כָּל קֳבֵל חֵיוַת בָּרָא בְּרוּבֵי יַרְדְנָא וְאִם עַל טַבְוָן דַאֲנָא מוֹטֵב לִנְבוּכַדְנֶאצַר מַלְכָּא דְבָבֶל רִיגְלָאָה נְבִיָא אַתְּ חָזֵי וּמִתְמַה וּמָן פּוֹן דְאַחְזִיךְ מַה דַאֲנָא עָתִיד לְמֶיעְבַּד לַאֲבָהָתָךְ צַדִיקַיָא דְמִן עָלְמָא דִרְהָטוּ כְּסוּסְוָתָא לְמֶעְבַּד עוֹבָדִין טָבִין קֳדָמַי וְאַף אֲמֵירַת לְהוֹן דְאֵיתֵי עַל בְּנֵיהוֹן בִּרְכָן וְנֶחָמָן הָא כְּמַיָא דְנַחְתִּין שְׁטוֹף לְיַרְדְנָא׃ וְאַתְּ בְּעֵי עֲלֵיהוֹן רַחֲמִין אֲרֵי יַת אֲחָךְ וּבֵית אֲבוּךְ אַף אִינוּן שַׁקַרוּ בָךְ אַף אִינוּן אֲמַרוּ עֲלָךְ מִילִין בִּישִׁין לָא תְהֵימַן בְּהוֹן אֲרֵי יֵימְרוּן עֲלָךְ פִּתְגָמִין תַּקְנִין׃ שְׁבַקִית יַת בֵּית מַקְדְשִׁי רְטֵישִׁית יַת אַחְסַנְתִּי מְסָרִית יַת עַמָא דַהֲוָה חָבִיב קֳדָמַי בְּיַד סַנְאוֹהִי׃

גם בקרבם קחו. משול כנו גם אתה. וישאל שאול כי'. כי גם אחיך ובית אביך. כי גם נביא גם כהן. גם תמול גם שלשום. גם לא שמעת גם לא ידעת. גם אהבתם גם שנאתם:

מדוע דרך רשעים צלחה. כי היו בישראל רשעים מצליחים ולא זכרו את ה' מלמרך וגו' כבעמוד: נטעתם. משל על הצלחתם שהיא קיימת והולכת וגדלה ובאמרו נטעתם הראה כי טובת הרשעים תבא להם מאת האל לא שהיא להם דרך מקרה וכן אמר בתורה ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו כתרגומו: שרשו. מבנין פעל הכבד אמר על דרך המרובע וכן בל שרש בארץ גזעם: קרוב אתה בפיהם. אם יקראוך בתפלה או יזכרוך בשבועה לשקר הו' כי את' רחוק מכליותיהם ואינם חוששים כי בידך טובתם ושאתה המטיב והמריע ות"י וית קריבין פתגמי כנואתך וגו' כבעמוד: ואתה ה' ידעתני תראני. ואתה ראה אותי במה שאני: ובחנת לבי אתך. בחנת לבי שהוא אתך לא כלבם שאתה רחוק ממנו אם כן למה הם בטוב ואני ברע: התיקם כצאן לטבחה. כמו עד התיקנו אותם מן העיר אמר אם השלוים הרשעים התיקם ממקו' רבצם לרעתם כצאן לטבחה: והקדישם. והזמינם: ליום הרגה. ליום שיהיה בו הרג רב והוא יום החרבן הזמינם לחרב ולא יהיה להם מקום להנצל מן ההרג ואז ידע לעולם כי רשעתם גרמה להם אבל עתה יש מבוכה בהצלחתם: עד מתי תאבל הארץ. עד מתי יהיה זה שהוקדשו אלה ליום הריגה כשתאבל הארץ והוא יום החרבן: ועשב כל השדה ייבש. זה על דרך ההפלגה וכן ספתה בהמות ועוף ומפני מה תאבל ותשחת הארץ מרעת יושבי בה כי אמרו הדין נותן שלא יכלו אלה הרשעים השלוים מיום הריגה כי הם אומרים בשלותם לא יראה אחריתנו אם יאמרו להם נביאי האמת הנ' יבוא אחריתכם לרעה אף על פי שאתם שלוי' עתה והם אומרים לא יראה האל אחריתנו כי אינו משגיח בנו ובמעשינו ואינו יוד' מה אחריתנו: ספתה. ענין כליון כמו האף תספה צדיק עם רשע אלא שהוא פעל יוצא וזה פעל עומד והנה שאל ירמיהו על הצלחת הרשעים ולא השיבו האל: כי את רגלים. פי' אדוני אבי ז"ל כי זה הפסוק תשובת שאלתו שלא יהרהר אחר מדות הקב"ה אמר על מה ששאלת אני משיבך זה המשל כי אני רואה אותך שרצת עם רגלי' כמותך והלאוך כי רצו ויותר ממך ולא היה בך יכולת להשיגם והלאוך במרוצתם להשיגם: ואיך תתחרה את הסוסים. ואיך תתערב עם הסוסים לרוץ עמהם וזה פי' המשל הנה אתה בין בני אדם כמותך ואינך יודע דעתם וסודותם שהרי אמרו להאכילך סם המות ולא ידעת ולא הרגשת בהם אם לא הודעתיך ואתה איך תרצה לדעת דעתי וסודותי בהנהגת העולם בהצלחת הרשעים ורעת הצדיקים בעולם הזה לפיכך שתוק ואל תהרהר אחר מדותי והוסיף לו עוד על המשל לדבר לו על הענין עצמו וכלל בו מראש הפסוק ענין עצמו ואמר לו אני רואה אותך חלוש ונלאה בשליחותי וצריך שתחזק עצמך ולכך כי אני רואה כי רצת את רגלים כמותך והם אנשי ענתות שהם בני משפחתך ובמדרגה אחת עמך לענין גדולה והם הלאוך והפחידוך להמיתך ואיך תתחרה את הסוסים כשתלך לירושלם שהם שרים גדולים וגם המלך שם איך תתנהג עמם כי צריך אתה שתתחזק שלא תפחד מהם ותדבר להם שליחותי בלא מורא והוסיף לו עוד ואמר ובארץ שלום אתה בוטח פירוש אתה בוטח באנשי ענתות שהיה ראוי שתהיה לך ארץ שלום והיה לך לבטוח בהם שיצילוך מיד המבקשים להרע לך כי הם קרוביך ובני עירך ומדרך העולם שהקרובים ובני עיר אחת שיתגדלו ביחד להגן זה על זה ושיתאהבו האחד על חברו עד שיתמסרו למות על אהוביהם או קרוביהם ואתה לא תוכל לעשות זה כי הם מערימים עליך להמיתך: ואיך תעשה בגאון הירדן. כלומר במקום שמתגאין גלי הירדן והוא משל על שרי יהודה וירושלם והמשילם לגאון הירדן לפי שהוא הנהר שבתוך ארץ ישראל כי פרת בגבול ארץ ישראל הוא ויתכן לפרשו על נבוכד נצר שעתיד להעמיד חילותיו בארץ ישראל מעבר לירדן ואמר לו לירמיהו אם אתה מפחד מהם שהם מעט' איך תעשה במי שהוא דומה לגאון הירדן ויונתן גם כן פירש הפסוק לפי תשובת השאלה מיושב על הענין וכן תרגמו דנא תיובתא לירמיה וגו' כבעמוד: כי גם. בגדו בך. כי היית בוטח בהם ואמרו להאכילך סם המות: קראו אחריך מלא. קבוץ כלומר התקבצו אחריך לירא[?] ולהלך אם תתנבא להם וכן מלא רועים קבוץ רועים שיתקבצו אחרי האריה: אל תאמן בם. אם יקרבוך וידברו אליך טובות אל תאמן בם כי שקר הם דוברים כי דעתם כדי שתקרב אצלם ותהיה בבתיהם לאכול ולשתות עמהם ודעתם להאכילך או להשקותך סם המות ות"י ורחת ירמיהו בעי עליהון רחמין וגו' כבעמוד ורבי' האי פירש מלא מן המלות שמפרשים אותן בהפכן כלומר חסר בכל דבר כמו שאומרים לסמיה סגי נהור ואדוני אבי ז"ל פי' מלא מן חסר מלאו לבו אומרים עליך שלא בפניך שאין לך שום יראה בעולם שהם אומרים לך לא תנבא בשם יי' ולא תמות בידינו ואתה מוסיף עוד להנבא ולא תפחד מן המיתה: עזבתי את ביתי. אמר האל כאדם הכועס על אבדתו את ביתי זה בית המקדש נחלתי זה ישראל כמו שאמר יעקב חבל נחלתו: ידידות נפשי. אהבתיה אהבה עזה ועתה בעונותיה נתתיה בכף אויביה: היתה

היתה. כאריה ביער. כשמוצא האריה ביער ונותן קולו וישמעו העוברים ושבים הקול יעזבו דרך היער או הסמוך לו כן עזבתי אני את נחלתי כי היתה לי כמו האריה ביער השואג בלילה ונתינת קולה ושאגתה היא צעקת העשוקים מפני החמס או נתינת קול עובדי עבודה זרה בבתי האלילים כמו שאמר במעשה אליהו עם אחאב ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואומ' ויקראו בקול גדול: על כן שנאתיה. וכשנאתיה כי לא אתי כשוא עוד מעשיה הרעי': העיט. שניהם הה"א בפתח כי היא לשאלה ופירש אדוני אבי ז"ל הפסוק כן העיט צבוע מדם חללים יהיה סביב על נחלתי שבחרתי לי ואחר שישבע העיט יבאו כל חיות השדה לאכול כמו שאמר לכו אספו כל חית השדה אתיו לאכלה אמר לעופות אחר שתשבעו אתם לכו אספו כל חית השדה בעבור כי כן מנהג העופות יבאו על החללים תחלה כי הם יראו בעופפם כמו שאמר באשר חללים שם הוא והחיות רואות העופות צבועים מדם החללים ויתורו ממקומם: התיו. הה"א תמורת אלף אתיו אקחה יין שובו אתיו ועניינו כמו באו והחיות הן משל על האומות שבאו עם נבוכד נצר להחריב ירושלם כאילו עשו להם אות והרימו להם נס שיבאו והו' משל העיט הצבוע לחיות והוא דבר הנבואה: רעים רבים. מלכי גוים שבאו עם נבוכד נצר והמלך כמו הרועה לצאן ות"י מלכין סגיאין קטלו עמי: כרמי. ישראל כמו שאמר כי כרם יי' צבאות בית ישר': בססו. רמסו: שממה. נבוכד נצר ואף על פי שלא זכרו הרי זכר רועים רבי' והוא היה בראשם והוא שם החלקה לשממה: אבלה עלי שממה. שם תאר כנסת ישראל שהיא שממה התאבלה עלי על שממותיה לאמר שאני ה' השימותיה: כי אין איש שם על לב. למה החרבה כי אין איש מהם שם על לב דברי ותוכחותי שהייתי מוכיח אותם ע"י הנביאים ולא שמו על לבם ולא שמעו אליהם ות"י ארי לית דמשוי דחלתי על לבא: על כל שפים במדבר. מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר כמו שפיר' ושפים הם המקומות הגבוהים כמו הרים וגבעות גם לשם שהוא מן הישוב באו שודדים: חרב ליי' אכלה. כמו אוכלת אמר בזה ובזה כמו אש אכלה אבל ברוב יאמר על משקל פעלת והחרב הוא אכילת החרב כמו וחרבי תאכל בשר כזה וכזה תאכל חרב: מקצה ארץ ועד קצה הארץ. כי גם בשאר המקומות תהיה כי בכולם פשטה יד נבוכד נצר וחרבו היא ליי' כי הוא העיר את חרבו עליהם והנביא התנבא על אחת מהן טרם בא לה הפורענו' כמו שכת' בזה הספר וזהו שאמר אין שלום לכל בשר: זרעו חטים וקוצים קצרו. אמר הנביאים זורעים חטים בכם ישראל שאתם נקראים חלקתי כמו שאמר למעלה והנה הנביאים זרעו בחלקה חטי' הם דברי הנבואה: וקוצים קצרו. כי לא צמחו להם בחלקה כי אם קוצים או הם מעשים רעים שדומין לקוצים: נחלו לא יועילו. ונחלו הנביאים על זה כי לא הועילו מעשיהם: ובשו מתבואותיכם. היה להם לנביאים בשת מתבואותיכם שהיו מיחלים שיהיו חטים והיו קוצים ונחלו הנביאים על זה מחרון אף יי' מפחדם מחרון אף יי' העתיד לבא עליכם מפני מעשיכם הרעים ואמר ירמיהו משל זה על החלקה כמו שאמר ישעיהו משל דומה לו על הכרם שאמר ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים ואמר הם שנקראו כרם יי' וחלקתי' ואדוני אבי ז"ל פירש זרעו ישראל חטים והוא משל על הממון הרב שהיו שולחים למלכי מצרים שיהיו להם לעזרה ושיבאו לעזרתם מפני מלך בבל ובטחונם על משענת קנה רצוץ זהו וקוצים קצרו נחלו ולא יועילו נחלו מרוב ממון שנתנו ולא היה להם בו שום תועלת ופי' בשו מתבואותיכם בושו כלו' יש לכם ליבוש מתבואותיכם שהם קוצים ות"י ולא תהון דמין לדזרעו חטין וגו' כשמעמוד: כה אמר יי' על כל שכני הרעים. הם פלשתים ועמון ומואב וצור וצידון ואדום שהיו שכנים לארץ ישראל והיו מריעים להם ואמר שכני כי ישראל הם חלקתו וכרמו והנה הם שכניו: הנוגעים. פירוש להרע וכן כל הנוגע בהם הנוגע באיש הזה כתרגומו דיניזק וכן הנגעים דמנזקין: נותשם. גם הם יגלו כמו עמי לפיכך אל ישמחו לגלותם: אתוש מתוכם. אותם שגלו מביניהם אתוש מתוכם בשובי שבות עמי: והיה. אשוב ורחמתים. כמו שנבא עליהם ירמיהו כשנבא על גלותם נבא גם כן על שובם כמו שנאמר והשבתי את שבות מואב ואמר ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ואמר כי כששבו יהודה ובנימין מגלות בבל שבו גם הם: והיה. את דרכי עמי. הדל"ת מעמדת בגעיה והמסרה ל' געיה: בשמי חי יי'. כי מעת ששבו ישראל מגלותם לא עבדו ע"ז ולא נשבעו בבעל ואם הם ילמדו דרכם בזה ובזה הוא בטול ע"ז: כאשר למדו. כי באמת ישראל לא למדו לעבוד ע"ז כי אם משכניהם: ונבנו בתוך עמי. כי הרבה נתגיירו מהם בשובם מגלותם ושכנו בתוך בני ישראל. ונבנו יהיה להם בנין ביניהם כלומר עמידה וקיום וכן תרגם יונתן ויתקיימון: ואם. ואבד. שלא ישובו עוד לארצם ומה שאומר בנבואת בני עמון ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון אותם שלמדו דרכי ישראל או שדין לא שבו כדברי רבי יהושע במחלקתו של רבן גמליאל בברכות:

לכל בשר ז' בקריא' וסימ' נמסר בסדר קרח: כה אמר י"ח בטעמא בספרא וסימ' מה מצאו אבותיכם בי עול. אל יתהלל חכם בחכמתו. אל דרך הגוים אל תלמדו. ארור הגבר. עמוד בחצר. על כל שכני הרעים. עשו משפט וצדקה. כתבו את האיש. הנני שב שבות. קול ברמה נשמע נהי. מנעי קולך מבכי ועיניך.

היתה־לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על־כן שנאתיה: העיט צבוע נחלתי לי העיט סביב עליה לכו אספו כל־חית השדה התיו לאכלה: רעים רבים שחתו כרמי בססו את־חלקתי נתנו את־חלקת חמדתי למדבר שממה: שמה לשממה אבלה עלי שממה נשמה כל־הארץ כי אין איש שם על־לב: על־כל־שפים במדבר באו שדדים כי חרב ליהוה אכלה מקצה־ארץ ועד־קצה הארץ אין שלום לכל־בשר: זרעו חטים וקצים קצרו נחלו לא יועלו ובשו מתבואתיכם מחרון אף־יהוה: כה אמר יהוה על־כל־שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר־הנחלתי את־עמי את־ישראל הנני נתשם מעל אדמתם ואת־בית יהודה אתוש מתוכם: והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים והשבתים איש לנחלתו ואיש לארצו: והיה אם־למד ילמדו את־דרכי עמי להשבע בשמי חי־יהוה כאשר למדו את־עמי להשבע בבעל ונבנו בתוך עמי: ואם לא ישמעו ונתשתי את־הגוי ההוא נתוש ואבד נאם־יהוה:

הות קדמי אחסנתי כאריא בחורשא סליקת עלי אתרוגשתה על כן רחיקתה: כעופא דמתבר כן אתבדרא אחסנתי קדמי וכעופא דמשתרי כן יתכנשון עלה דקטלין בחרבא מסחור סחור מלכי עממיא ומשריתיהון ייתון עלה למיבזה: מלכין סגיאין קטילו עמי דושישו ית אחסנתי יהבין ית אחסנת חמדתי למדבר צדי: שויוהא לצדו אתאבלת קדמי חרובת צדיאת כל ארעא ארי לית אינש דמשוי דחלתי על לבא: על כל ניגרין במדברא אתו בזוזין ארי חרבא קדם יי מקטלא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא לית שלמא לכל בישרא: לא תהון דמין לדזרעו חטין על בייר ולא משכחין למיכנש אלהן כובין ומעללתהון לית להון הנאה ותבהתון בעובדיכון במיתי עליכון תקוף רוגזא דיי: כדנן אמר יי על כל מגרייא בישיא דמנזקין באחסנתא דאחסני ית עמי ית ישראל הא אנא מטלטל להון מעל ארעהון וית דבית יהודה איטלטל מביניהון: ויהוה בתר דאטלטל יתהון אתוב במימרי ואירחם עליהון ואתיבינון גבר לאחסנתיה וגבר לארעיה: ויהי אם מילף יילפון מאורחת כנישתא דעמי לקיימא בשמי קיים הוא יי כמא דאליפו ית עמי לקיימא בשום טעותא ויתקיימון בגו עמי: ואם לא יקבלון אולפן ואטלטל ית עמא הדין טילטול ואבדן אמר יי:

נותן שמש לאור יומם. עוד ישמע במקום הזה. אם ימדו שמים. אל תשאו. את פרעה חפרע. תאמר אליו. מים עולים מצפון:

נתנה עלי בקולה. עלתה לפני צעקת חמסיה: העיט צבוע. הה"א תמיהה לכך הוא פתח הכי הם עוף צבוע מגואל בדם שאר העופות מאספים עליו: העיט סביב עליה. שמא עוף טמא הם אלו החיילות הגדודים הקלים אשר סביביה: ד"א העיט צבוע עוף אחד שהוא צבוע וכל העופות מאספים עליו לאוכלו שמוכיחים אותו: התיו. באו: רועים רבים. ראשי גייסות של חיל נבוכד נצר כמו שכת' למעלה אליה יבאו רועים ועדריהם: בוססו. לשון מרמס וכן והיו כגבורים בוסי' בטיט חוצו' וחלקתי. קנפכ"א בלע"ז: אבלה עלי. לפני: זרעו חטי' וקוצי' קצרו. התפללו ולא נתקבלה תפלתם למה לפי שלא נרו להם ניר תשובה ומעשים טובי' לכך זרעו וקוצים ספר שנקוד בו זרעו בחירק הזיי"ן שיבוש הוא: נחלו. לשון חולי נחלו במכאובם ובצעקתם לפני ולא יועילו: מתבואותיכם. ממעשיכם: שכני הרעים. מצרים עמון ומואב ואדום וצור וצידון שהיו שכיני א' ארץ ישראל ומזיקין אות': אשוב ורחמתי. כולן לקו סמוך לחרבן הבית ובכולן נאמר ושבתי את שבות בספר זה: אם למוד ילמדו. אם יתגיירו: ונבנו. לשון בנין: אזור

וקח י״ג וסימ׳ כמסר בסדר קרח׃ לכל ל׳א דגשי׳ בקריא׳ וסימ׳ והנה נשחת האזור אשר לא יצלח׃ ויהי כאזור הזה אשר לא יצלח׃ וכידך לגדל ולחזק לכל׃ טוב יי לכל ורחמיו׃ ככספר במשקל לכל׃ ואחיהם לכל משפחות יששכר׃ לכל זמן ועת לכל חפץ׃ הכל כאשר לכל מקרה אחד׃ זה רע בכל אשר נעשה׃ ואמר לכל סכל הוא׃ כי מקרה בני האדם ומקרה׃ הידוע ג׳ בקריא׳ ב׳ חס וא׳ מל וסימ׳ הידוע נדע כי יאמר הורידו׃

יג כֹּה אָמַר יְהוָה אֵלַי הָלוֹךְ וְקָנִיתָ לְּךָ אֵזוֹר פִּשְׁתִּים וְשַׂמְתּוֹ עַל מָתְנֶיךָ וּבַמַּיִם לֹא תְבִאֵהוּ׃ וָאֶקְנֶה אֶת הָאֵזוֹר כִּדְבַר יְהוָה וָאָשִׂם עַל מָתְנָי׃ וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר׃ קַח אֶת הָאֵזוֹר אֲשֶׁר קָנִיתָ אֲשֶׁר עַל מָתְנֶיךָ וְקוּם לֵךְ פְּרָתָה וְטָמְנֵהוּ שָׁם בִּנְקִיק הַסָּלַע׃ וָאֵלֵךְ וָאֶטְמְנֵהוּ בִּפְרָת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אוֹתִי׃ וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים רַבִּים וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ פְּרָתָה וְקַח מִשָּׁם אֶת הָאֵזוֹר אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְטָמְנוֹ שָׁם׃ וָאֵלֵךְ פְּרָתָה וָאֶחְפֹּר וָאֶקַּח אֶת הָאֵזוֹר מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר טְמַנְתִּיו שָׁמָּה וְהִנֵּה נִשְׁחַת הָאֵזוֹר לֹא יִצְלַח לַכֹּל׃

וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה כָּכָה אַשְׁחִית אֶת גְּאוֹן יְהוּדָה וְאֶת גְּאוֹן יְרוּשָׁלִַם הָרָב׃ הָעָם הַזֶּה הָרָע הַמֵּאֲנִים לִשְׁמוֹעַ אֶת דְּבָרַי הַהֹלְכִים בִּשְׁרִרוּת לִבָּם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֹת לָהֶם וִיהִי כָּאֵזוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר לֹא יִצְלַח לַכֹּל׃ כִּי כַּאֲשֶׁר יִדְבַּק הָאֵזוֹר אֶל מָתְנֵי אִישׁ כֵּן הִדְבַּקְתִּי אֵלַי אֶת כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת כָּל בֵּית יְהוּדָה נְאֻם יְהוָה לִהְיוֹת לִי לְעָם וּלְשֵׁם וְלִתְהִלָּה וּלְתִפְאָרֶת וְלֹא שָׁמֵעוּ׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כָּל נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ הֲיָדֹעַ לֹא נֵדַע כִּי כָל נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מְמַלֵּא אֶת כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶת הַמְּלָכִים הַיֹּשְׁבִים לְדָוִד עַל כִּסְאוֹ וְאֶת הַכֹּהֲנִים וְאֶת הַנְּבִיאִים וְאֵת כָּל יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם שִׁכָּרוֹן׃ וְנִפַּצְתִּים אִישׁ אֶל אָחִיו וְהָאָבוֹת וְהַבָּנִים יַחְדָּו נְאֻם יְהוָה לֹא אֶחְמוֹל וְלֹא אָחוּס וְלֹא אֲרַחֵם מֵהַשְׁחִיתָם׃ שִׁמְעוּ וְהַאֲזִינוּ אַל תִּגְבָּהוּ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

כה אמר ד׳ פסוק׳ בסיפ׳ וסי׳ הליך׳ הליך׳ כן אהבו׳ הנני מיסד׳

הידוע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וכולהון

רש״י אזור׳ פורצ״יגט בלע״ז׃ ובמים לא תביאהו׳ לכבסו כשיהא מלא זיעה כדי שימהר לירקב׃ ולא יצלח לכל׳ אינו ראוי לכלום׃ ויהי כאזור הזה׳ גאונם יהיה כאזור הזה הנרקב׃ נבל׳ כלי חרס הוא ועשוי להכניס בו יין׃ ונפצתים איש אל אחיו׳ אכה זה על זה עד שישברו חתיכות דקות כמו ככלי יוצר תנפצם ונפץ את עולליך וכן כל ניפוץ שבמקרא׃ והאבות והבנים׳ אנפץ זה אצל זה׃ יתנגפו

תרגום כדנן אמר יי לי איזיל ותזבין לך זרז דכיתן ותשויניה על חרצך ובמיא לא תעיליניה׃ וזבנית ית זרזא כפתגמא דיי ושויתיה על חרצי׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי תנינות למימר׃ סב ית זרזא די זבינתא די על חרצך וקום איזיל לפרת וטמרהי תמן בשעיעות כיף גלי׃ ואזלית וטמרתיה בפרת כמא די פקיד יי יתי׃ והוה מסוף יומין סגיאין ואמר יי לי קום איזיל לפרת וסב מתמן ית זרזא די פקידתך למטמריה תמן׃ ואזלית לפרת וחפרית ונסיבית ית זרזא מן אתרא דטמרתיה תמן והא אתחבל זרזא לית ביה צרוך לכל מדעם׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ כדנן אמר יי כדין אחבל ית תקוף אנש יהודה וית תקוף יתבי ירושלם דהוה סגי׃ עמא הדין דעובדיהון בישין דסריבו לקבלא ית פתגמי דאזלין בתר הירהור לבהון וטעו בתר טעות עממיא למפלחהון ולמסגיד להון ויהון כזרזא הדין דלית ביה צרוך לכל מדעם׃ ארי כמא דמדבק זרזא בחרצא דגברא כן קריבית לפולחני ית כל בית ישר׳ וית כל בית יהודה אמר יי למהוי קדמי לעם ולשום ולתשבחא ולרבו ולא קבילו׃ ותימר להון ית פתגמא הדין כדנן אמר יי אלהא דישראל כל גרב יתמלי חמר ויימרון לך המידע לא הוינא ידעין ארי כל גרב יתמלי חמר׃ ותימר להון כדנן אמר יי הא אנא ממלי ית כל יתבי ארעא הדא וית מלכיא דיתבין לדוד על כורסוהי וית כהניא וית נביא דשיקרא וית כל יתבי ירושלם עקא ויהון דמן לרויא׃ ואיתרינון גבר באחוהי ואבהן ובנין כחדא אמר יי לא אחמול ולא איחוס ולא ארחם מלחבלותהון׃ קבילו ואציתו לא תתרברבון ארי במימרא דיי גזיר כן׃

רד״ק כה אמר יי׳ ענין האזור אפשר שהיה ממש ועשה כן ירמיהו ומה שכוהו האל והחכ׳ הגדול מורה צדק ר״מבם כתב כי בחלום של נבואה היה כל המעשה הזה ומה שאמר לו ובמים אל תביאהו לא אדע בו טעם עדין ואם ר״ל שלא יכבסהו אחר שתגרו ימים אלא יחגרהו עם הזיעה למה לא אמר לא תכבסהו ושאר הענין מפורש ופירוש בנקיק הסלע בחור הסלע ות״י בשעיעות כיף גלי ומה שאמר שילך בנהר פרת לטמנו שם לפי שהוא גבול ארץ ישראל ר״ל כי כשיצאו מא״י לבבל ישחת גאונם׃ לא יצלח לכל׃ לשום דבר כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם שום חלב ושום דם׃ המאנים׳ שם תאר האחד מאין בצרי לפיכך הוא בקמץ האלף בשוא ופתח׃ ויהי כאזור׳ ופי׳ ויהיה גאונם שזכר את גאון יהוד׳ ואת גאון ירושלם׃ ואמרת כל נבל ימלא יין׳ אמור להם גם כן זה המשל והנבל הוא כלי חרס והנבל היה להם משל לפני דברי האח׳ כי כמו שהנבל ימלא יין וכו׳ כלומ׳ ימלא בתוכו ושהוא כבלע ברפניו כן יהיו מלאים שכרון מכל צד והשכרון הוא משל לרוב הצרו׳ כי כמו שהשכור שאין בו דעת לא ידע מה יעש׳ כן מי שתכפוהו הצרות הוא נבהל ונדהם ולא ידע מה יעשה והדבר השני שנמשלו בנבל כי כשיכה אדם נבל בנבל ינפצו שבריו וכן כתוב לשון נפוץ בנבלים כמו שכתוב ונבליהם ינפצו כן יהיה מריבה ביניהם על רוב צרותיה אפילו האבות עם הבנים ינופצו איש באחיו והכה ישחיתו ע׳׳י האויבים וע׳׳י עצמם׃ שמעו אל תגבהו׳ לא תתגאו ותחשבו עצמכם כי המוסר והחכמה עמכם ואינכם צריכים לשמוע מוסר האל ע׳׳י נביאיו לא תעשו זה׃ תנו ליי׳ אלהיכם כבוד׳ ואל תבזוהו שלא לשמוע דבריו אלא תנו לו כבוד׃ בטרם

הידע תדע כי בעלים מלך בני עמון׃ הידוע לא נדע כי כל נבל ימלא יין׃ ול״ש ח״לוק כאת״הון ע״ין בפרש׳ מקץ׃ כה אמר יי׳ אלהי ישר׳ כ״ד וסימ׳ במס׳ רבת׳ בערך אדני׃ ימלא ח׳ בקריא׳ וסי׳ יגע בהם ימלא ברזל׃ והנחל ההוא ימלא מים׃ והבית ימלא עשן׃ כי כל נבל ימלא יין ב׳ בפסוק׳ ימלא פי תהלתך׃ אז ימלא שחוק פינו׃ ואחר ימלא פיהו חצץ׃

תנו ליהוה אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף וקויתם לאור ושמה לצלמות ישית לערפל: ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יהוה: אמר למלך ולגבירה השפילו שבו כי ירד מראשותיכם עטרת תפארתכם: ערי הנגב סגרו ואין פתח הגלת יהודה כלה הגלת שלומים: שאי עיניכם וראי הבאים מצפון איה העדר נתן לך צאן תפארתך: מה תאמרי כי יפקד עליך ואת למדת אתם עליך אלפים לראש הלוא חבלים יאחזוך כמו אשת לדה: וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אלה ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך: היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע: ואפיצם כקש עובר לרוח מדבר:

חבו קדם יי אלהכון יקרא עד לא תיתי עליכון עקא ותהון דמין לדמהלכין כרבקיבלא ועד לא יתנגפון ריגליכון על טורי קבל ותסברון לנהור ויהי עליכון חשוך לזיהו והא כרבקיבל תהון מהלכי אתון: ואם לא תקבלון אולפן כר בסיתרא תבכי נפשי מן קדם דיעדי מנכון יקרכו ומדמע תדמע ותשגר עיני דמעין ארי אישתבי עמא דיי: אמר למלכא ולמלכתא אמאיכו תיבו ארי גלא יקרבון מנכון נפל כליל תושבחתכון: קירוי דרומא אתאחידו ולית דפתח גלו דבי יהודה כולהון גלו שלמא אתקבלו תושלימת עובדיכון: זקופו עיניכון וחזו דאתן מציפונא אן עמא דאיתמסר ליך עם תושבחתיך: מה תימרון ארי יסער עלך חובך ואת אליפת יתהון למעבד בישין עלך הוו רברבין כרמין אולא הלא עקא וחבלין ייחדונך הא כחיבלין ללדתא: וארי תימרון בלבך מא דין ערעוני כל אילין על דסגיאו חובך אתגליאת בהתתיך אתחזי קלניך: האיפשר דישני הדואה משכיה ונמרא שלטי ריקמתיה אף אתון תיכלון לאוטבא דהויתון מלפין למעבד בישין: ואבדרינון כקשא דעדי מן קדם רוחא למדברא:

במסתרים ג' רפי בקריא וסימ' ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה. דמינו כאריה יכסוף. דוב ארב הוא לי ארי: נשבה ג' בקריא וסימ' נמסר בסדר לך לך: אלופים ה' חס' וי"ו כליש וסימ' לאלפיהם בארץ שעיר. ואת למדתי אתם עליך אלפי' לראש. ואברו אלפי יהוד' בלבם. אשי' את אלפי יהוד' כביור. והיה כאלף ביהוד:

רדק

בטרם יחשיך. יחשיך עליכם השמש כלומר שידמה לכם היום לילה מרוב הצרות: ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף. על הרי חשך נשף פי' לילה ואמ' הרי כשתחשבו להסגב כאדם הנסגב בהרי' כן תחשבו להסגב בעזר מצרים או על ההרים עצמם יתנגפו רגליכם כמי שהולך בחשך שתגוף רגלו באבן כמו שנבא עליה' ישעיהו משא בהמות נגב כמו שפירשנו: וקויתם לאור. ע' מצרים: ושמה לצלמות. האל ישים אות' התקוה לצלמות: ושית לערפל. כפל ענין במלות שונות ישית כתוב פי' כמו ישים וקרי ושית והוא מקור והענין אחד: ואם לא תשמעוה. אמר הנביא אם לא תשמעו זאת הנבואה שאני אומ' לכם מפי הא' ית' במסתרים תבכה נפשי כי אני רואה אחריתכם ובכית הנפש במסתרים היא הדאגה: מפני גוה. מפני גאותכם שאין אתם רוצים להשפיל עצמכם לשמוע דבר יי' כמו שאמ' להם ואל תגבהו: גוה. כמו גאוה ות"י מן קדם דיעדי מנכון יקרכו: ודמוע תדמע. נפשי תבכה במסתרים ועיני תדמע בגלוי כי אני רואה שנשבה עדר יי' שהיה האל להם רועה ועתה נטשם כי לא שמעו לו והניחם ביד טובים: ותרד. כל כך תדמע עיני עד שתרד ברמע: אמר למלך ולגבירה. זה הצווי אינו לאדם מיוחד אלא לכל מי שיהיה וכן ראה ריח בני קול אומר קרא אמרו לנמהרי לב והרומים להם והמלך והגבירה הם יהויכין ואמו שהם גלו ראשונים עם הגבורים והחרש והמסגר: השפילו שבו. כאילו אמר שבו בשפל כי השפילו פעל עומד כמו כי השפילו ותאמר גוה או יהיה פעל יוצא ופירושו השפילו כס לכם ושבו על הקרקע: כי ירד מראשותיכם. בפלס ממלכותיכם האחד מראשה ב בפלם ממלכה והוא שם לרשות ולממלכה ואמר ירד ואמר מראשותיכם לשון רבים ר"ל שום רשות לא נשאר לכם אלא הכל יורד כי אף בגלותם לא נהגו בהם מנהג מלכים שהרי נתנו יהויכין בבית הכלא כאחד העם: עטרת תפארתכם. כפל הענין במלות שונות ואמר ירד לשון זכר ומראשותיכם ועטרת לשון נקבה רוצה לומר דבר מראשותיכם וכן כי יהיה נערה יעשה מלאכה אשר כמוהו לא נהיתה והדומים לו ובזה נוכל לתקן גם לשון רבוי אבל ענין טוב הוא מה שכתבנו בו: ערי הנגב. ת"י קירוי דרומא ועל ערי יהודה אומר כי חלק יהודה היה בדרום א"י כמו שכתוב וזכרו בזה הלשון מפני הפסוק הבא אחריו שזכר כפון הבאים מצפון כי המחריבים והמגלים יבאו מצפון: סגרו ואין פותח. ר"ל חרבו כי העיר החרבה אין יוצא ואין בא אין סוגר ואין פותח ובאמרו סוגר ר"ל שלא יכנס אדם שם וכן אמר בזה הלשון בחרבן הארץ בנבואת ישעיהו סגר כל בית מבא: הגלת יהוד' כלה. ואף על פי שלא הגלת כלה עד צדקיהו כיון שגלה מלכם והוא יהויכין הרי היא כאילו גלתה כלה כי סופה לגלות בקרוב והגדולים שבהם גלו עם יהויכין: הגלת שלומים. כפל ענין במלות שונות כי שלומים כמו כלם ר"ל שלמים וכן מוסר שלומתו עליו כמו מוסר כלנו ות"י רבוי מלת שלומים וכלל בו שני ענינים גלו שלמא אתקבלו תושלמת עובדיכון: הגלת. תמשפט הגלתה כמו והרכת את שבתותיה והרכתה: שאו עיניכם. כתוב שאי וראי כנגד הכנסה כמו תכלית הפסוק ושני הפסוקים הבאים אחריו וקרי שאו וראו כנגד הרבים הפרטים ולפי דעתי כי שאו וראו אמר למלך ולגבירה שזכר כי להם היה העדר כי הם הרועים ומה שזכר בלשון נקבה הוא כנגד כנסת השרים הגדולים שגלו עם יהויכין החרש והמסגר שגם להם הוא העדר והם בכלל הרועי' אמר שאו עיניכם וראו הבאים מצפון ראו הכשדים הבאים מצפון להגלותכ': איה העדר שנתן לך. ראוי העדר שנתן לך להיות רועה עליהם והיו כאן תפארתך איה הם עתה כי לא תרעם עוד: מה תאמרי כי יפקוד עליך. כלומר שיבא עליך להגלותך ולהחריבך מה תאמרי אז ות"י ארי יסער עלך חובך ר"ל יפקוד האל אבל לענין הפסוק כר' מה שפירשנו יפקוד האויב עליך שהרי אומר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש ואמר מה תאמרי כי יפקוד עליך האויב כי את למדת אותם להיות עליך אלופים ולהיות לך לראש כי אחז שלח למלך אשור עבדך ובנך אני עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי אמר את גרמת לך שיגלוך אלה ויחריבוך כי את הרגלת אותם עליך כי רחוקים היו מארצך מה תאמרי כשיבאו להחריבך כי כבר באו להושיעך: הלא חבלים יאחזוך. כתרגו' זה יאחזו אותך חבלים כמו אשת לידה האשה העומדת ללדת וזה הענין יתהפך כי כאמר כי צירים וחבלים יאחזוך: יאחזוך. האל"ף בחטף סגול: לדה. יתכן שיהיה שם כמו מלידה ומבטן ויהיה אשת סמוך גם אפשר שיהיה לדה תואר כמו וכה אין ללידה ויהיה אשת מוכרת כמו אשת יפת תואר: וכי תאמרי. נגלו שוליך שולי הבגד הם התחתונים וכשיהפכו למעלה הנה הם נגלים והלובש נגלה וכן אמר וגלותי שוליך על פניך והנה אחר שיהפכו השולים העקבים נגלים: נחמסו. כמו נגלו וכן ויחמוס כגן סוכה ויגלה וזה הוא משל על כנסת ישראל שהיתה נסתרת תחת כנפי האל ונכבדת בארצה ועתה היא גולה והוסר סתרה מעליה והנה היא גלויה ונגלה קלונה לעין כל בארצות נכרים: היהפוך. כי דבר טבעי הוא השחרו' בכושי ואינו דבר מקרה ולא יסור ממנו לעולם וכן החברבורו' בנמר כן הרעת לא יוכל לסור מכם כאילו הוא טבעי בכם כ"כ למדתם והרגלתם עצמכם במעש' הרע עד שסב אצלכם דבר טבעי: למדי. כמו למוד מדבר מורגל: הרע. מקור כמו ואם הרע תריע ות"י כושי הידואה: חברבורותיו. כתמיו ות"י שלטי רקמתיה: ואפיצם. לפיכך אפיץ אותם מהרה בקלות כקש שהוא עובר מהרה בעבור הרוח שנושבת בו כן אפיצם במדבר כלומר אוציאם מעריהם למקום רחוק כמו המדבר שיש מדבר בין ירושלם ובבל:

רשי

יתנגפו. יכשלו אנופיר בלע"ז: הרי נשף. הרי חשך בלכתם בגולה: ושית לערפל. כמו ולשית את האור לערפל: מפני גוה. מפני גדולה שלכם שתבטל מפני גאוותה של מלכות שמים שתנתן לפסילים: למלך ולגבירה. יהויכין ואמו: ירד מראשותיכם. ומטרי"קא"ץ בלע"ז עליתכם כמו שנאמר ויצא אליו יהויכין הוא ואמו ועבדיו וכולם הוליכם בגולה: ערי הנגב סוגרו. לפני הבאין עליהם מן הצפון ערי ארץ ישראל סגורות מחומת נבוכד נצר: הגלת שלומים. לא ילאם יהויכי' כי לעולם יצא ויגלהו. לא"א שלומי' גרדונא"ה מיכן בלע"ז. כלומר תשלום עונכם וכן ת"י איתקבלו ת תושלמת חוביהון: שאו עיניכם וראו. את הבאים עליכם מצפון: איה העדר ניתן לך. אחר שיגלו יאמר לירושלם כן: מה תאמרי כי יפקוד. הקב"ה עליך: לימדת אותם עליך אלופים ל לראש. שלחתם שיהם מלאכים כשדי' להביא מסם ע"ז שלהם לעבד' כמה שנאמר ביחזקאל ותעגבה עליה' למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה. ד"א למדת אותה עליך א אלופים חזקיהו שהראה לשלוחי מרודך בלאדן את כל בית נכאתה: שוליך. שיפולי הבגדי' ט"ם אורל"ס בלע"ז כשמפשיטו' את האשה דרך בזיון מהפכין א חלוקה מלמט' למעלה: נחמסו עקביך. נגזרו דרכייך נחמסו כמו ויחמס כגן סוכו. עקביך. טר"כים בלע"ז פסקו עוברי ד דרכי: כושי. שם אד' שחור וקורין מ"אור ב בלע"ז: ונמר. ליאופהר"ט בלע"ז: חברבורותיו. הנמר מנומר הוא והם ה החברבורו' טק"ם בלע"ז ואי אפשר שיהפכו: הרע. כמו להרע:

מכת

יתחר יד מ' וירד יו

זה גורלך מנת מדיך · כמו מדותיך או יהיה מדה מחובר בלשון זכרים ובלשון נקבות כמו ארבע פנותיו ויקובץ בלשון זכרים כמו מער הפנים כן יאמר מן מדה מדות ויאמר מדים ומתנו מדיך ופי' במדה שמדדתי מדדתי לך את שכחת אותי ואני שכחתי אותך פנית אלי עורף ולא פני ואני הסתרתי פני ממך והיית לאכול ומבאוך צרות רבות ורעות וזה גורלך ומנתך מאתי: וגם אני · מבואר הוא: נאופיך · כבר פירשנו כי כל ענין הנאוף הוא משל לע"ז: ומצהלותיך · שהיית שמחה על מעשיך הרעים: לא תטהרי אחרי מתי עוד · לא תטהרי אחרי שנטמאת · ואם תאמרי שתטהרי מתי עוד כיון שלא תטהרי קודם שתגלי · ות"י לא תדכן עד כען ליך ארכא יומין סגיאין: חסר היה · הבצרות · האחד בצרה ות"מ מזה לעתות בצרה הב"ת שרש ופירושו יוקר המאכל והוא הרעב ובמשקל אחר ובשנת בצורת והוא מלשון לא יבצר מהם ענין מניעה כי הרעב מפני מניעת הגשמים ובאמרו בלשון רבים בצרות ר"ל יוקר מזון ויוקר פירות והיה דבר יי' אליו קודם היות הבצרות כי יהיה ואמר לו בנבואה כך: אבלה יהודה · ענין השחתה כמו אבל תירוש אמלל יצהר ות"י איתאבלו דבית יהודה: ושעריה אמללו · על דרך כל שעריה שוממים ר"ל אין יוצא ואין בא בהם או שבתו הזקנים משבת בשערים כמו שאמר זקנים משער שבתו ות"י וקרויהון חריבא: קדרו לארץ · השערים על דרך משל או פי' יושבי השערים על דרך ישבו לארץ ידמו ות"י ואתהפיאו אפיהון אכרום אוכמין כקדרא ואתרטישו לארעא: וצוחת ירושלם עלתה · על דרך ותעל שועת העיר השמימה ר"ל יושבי העיר יושבי ירושלם: ואדיריהם · הגדולים ששלחו צעיריהם חוץ לעיר לראות אם ימצאו מים באו על החפירות שדרך למצא בהם מים המתכנסים שם מי גשמים או שיהיה שם מקום מים לעומק המקום והנה לא מצאו מים ל' לפיכך היה להם בשת ששבו כליהם ריקים כלומר שבו ריקם כמו שאמר באיוב בשו כי בטח ופי' שבו כליהם שבו עם כליהם או פי' שבו על הכלים כלומר ע"י משיב וכן אפוד ירד בידו לבלתי באו הכלים · צעוריהם כתיב והקרי בו"ו ושניה' נכונים במשקל השמות אא שהקרי יותר מבואר כי נמצא צעיר בו"ו ולא נמצא צעור בו"ו: בעבור האדמה חתה · בעבור טעם לסוף הפסוק שעליו למה חפו ראשם בעבור שהאדמה חתה ונשברה כי לא היה גשם בארץ או טעם בעבור לסוף הפסוק הזה שאמר בשו אכרים חפו ראשם · היה מלרע · בארץ ר"ל בארץ ישראל · אכרים הם עובדי השדות: כי גם אילת · אפי' האילת ילדה השפרים ועזבה אותם מאחרון מרעה כי

רשי

מנת מדיך · חלק מדותיך מדה כנגד מדה: חשפתי שולייך · גליתי שפולי בגדייך להפכם על פנייך: מצהלותייך · כצהלת סוסי' נואפים: אחרי מתי · תטהרי עוד: דברי הבצרו' · שיביא עליהם רעב ומנחם חברו לשון מבצר כמו ומבצר משגב חומותיך: ושעריה · עריה: וצוחת ירושלם · צעקת ירושלם כמו מראש הרים יצוחו: על גבים · בורות שהמי' מתכנסין בהם: שבו כליהם ריקם · שלא ירד מטר: אכרי' · בובי"רש בלע"ז: וחפו · לשון כסוי: ילדה ועזוב · את וולדה לבקש לה מרעה: על שפיים · יבלי מים ריביי"רש בלע"ז: ענו בנו · העידו בנו: עשה למען שמך · עשה מה שתעשה עמנו למען שם גדול שיבא לך ש שאתה מושל בכל ו ואנחנו עמך וכאן מ מרעיתך ולא כזה שתתן שם נכחונך לפסילי' ותדל' אגדה למען שמך המשותף בשמינו: מקוה · תוחלת: נדהם · ריקרו"ץ בלע"ז מוסף ידו מן המלחמה וי"ת ריקריא"נץ: ושמך עלינו נקרא · לפיכך אין כעורך בכך:

זה גורלך מנת מדיך מאתי נאם יהוה אשר שכחת אותי ותבטחי בשקר: וגם אני חשפתי שוליך על פניך ונראה קלונך: נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שקוציך אוי לך ירושלם לא תטהרי אחרי מתי עד:

יד אשר היה דבר יהוה אל ירמיהו על דברי הבצרות: אבלה יהודה ושעריה אמללו קדרו לארץ וצוחת ירושלם עלתה: ואדריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו ראשם: בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בשו אכרים חפו ראשם: כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא: ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב: אם עונינו ענו בנו יהוה עשה למען שמך כי רבו משובתינו לך חטאנו: מקוה ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון: למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו יהוה ושמך עלינו נקרא אל תנחנו:

דין עדביך וחולק אחסנתיך מן קדמי אמר יי דשבקתא פולחני ואיתרחצת על שקרא: ואף אנא אגלי בהתת חובך על אפך ויתחזי קלניך: טפשותיך ובשטותיך ועיצת חיטאי ינקותיך על רמתא בחקלא גלי קדמי שיקוציך ווי ליך ירושלם לא תדכן עד כען ליך ארכא יומין סגיאין:

דהוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה על עסקי בוצרתא: איתאבלו דבית יהודה וקרויהון חרובא איתחפיאו אפיהון אכרום אוכמין כקדרא ואיתרטישו לארעא וצוחת יתבי ירושלם סליקת: ותקיפיהון שלחו תניניהון למיא אתו על פצידיא ולא אשכחו מיא תבו מניהון ריקן בהיתו ואיתכנעו וחפו רישיהון: בדיל חובי יתבי ארעא איתברו ארי לא הוה מטרא בארעא בהיתו אכריא וחפו רישיהון: ארי אף איילתא במדברא ילידת ושבקא ארי לא הוו דתאין ועסבא: ועדרין קמו על נגדין שתן רוחא כפירורין קמא עיניהון ארי לית עסבא: אם חובנא אסהידו בנא יי עיבד בדיל שמך ארי סגיאין תיובתנא קדמך חבנא: סיבור ישראל פרקיה בעידן עקא למה יהוי רוגזך עלנא ואנחנא כתותבין בארעא וכעדי אורחא דסטא למבתא: למה יהוי רוגזך עלנא ואנחנא מטלטלין ושביקין וארי גיבר יכיל למפרק ואת שכינתך בינגא יי ושמך עלנא איתקרי לא תשבקיננא:

ונראה ה' וסי' שנית אל הכהן · ונר' אל הכהן דוהיה במקו' השחין · והביאותיו ונר' פני יי' · אני חשפתי שוליך · גלה חציר ונר' דשה: לא מצאו ד' וסי' ואדיריהם שלחו צעיריהם · ובשלש' רעיו חרה · ויצא מן בת ציון כל הדרה · טבעו בארץ שעריה: כתנים ג' וסי' ופראים עמדו על שפים · אעשה מספד כתנים · ואתה כתנים בימים:

תכיחנו · פי' כמו תעזבנו: כן אהבו לנוע · כן כמה שגזרתי עליהם גולה אהבו שם להיות גולים לעבוד ע"ז רחוקות: ואליל

לא היה דשא ועזבה ילדיה לבקש מרעה בארץ אחרת ולא חששה על ילדיה אע"פ שהיא רחמנית והלכה להחיות את נפשה: ועזוב · מקור במקום עבר כאילו אמר ועזבה וכן והחיות רבות ושוב כאילו אמר רבו ושבו: ופראים · שפים · חסר יו"ד הרבים מהמכתב וכבר פירשנו שפירושו המקומות הגבוהים ועמידתם שם לראות מששם לא ירחו עשבים בשום מקום וילכו שם ושאיפת הרוח פיר' בפסוק פרא למוד מדבר שם אמר על הפרא שאיפת רוח בלא סמיכה אל אחר והנה סמך אותם אל התנים כראה כי עיקר השאיפה היא בתנים וכן הוסיף המתרגם שם ואמר כירודא ובאמרו שאפו רוח ר"ל כי לא היה להם הנאה בעמדם על השפי' אא שאיפת הרוח: כלו עיניהם · בראותם כי אין עשב כאילו כלו עיניהם מרוב הביטם למרחוק ולא ראו עשב וזה היה בעונם עונותיהם בישוב ובמדבר ושאר הגוים היה להם טובע וזה היה להם בעמי לאות לקבל עונם עונותיהם מאת האל כמו שאמר והיו בך לאות ולמופת: אם עונינו ענו בנו · אמר הנביא בראותו בנבואה הרעה שיהיה אומר לאל וכולל עצמו בכלל ישראל ואף על פי שהוא לא היה בו עון אם עונינו ענו בנו עשה למען שמך וכן אמר משה רבינו וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו אמר אם עונינו ענו בנו העידו בנו כי בהיות מניעת הגשם בארצנו ולא בארצות הגוים הם העידו בנו כי עליהם אנו לוקים ואף על פי כן עשה למען שמך הנקרא עלינו: כי רבו משובותינו לך חטאנו · אמת כי הדין עליך להעניטנו כי רבו משובותינו שמרדנו בך בכמה דברים בעבור שהיס אחרים והרבנו החמס ובשמוע לנביאי השקר ולא לנביאי האמת לפיכך אמר כי רבו ואע"פכ עשה למען שמך הנקרא עלינו שאנו נקראים עם יי' · עונינו חסר יו"ד הרבים: מקוה ישראל · כי אף על פי שסרו מדרכיך לך הם מקוים ובכל דור ודור אתה מקוה ישראל ואתה מושיעו בעת צרה אף על פי שהצרה תבא להם בעונם אתה מושיעם ותרחם עליהם גם כן עתה בזמן הזה הושיעם ורחם עליהם ולא יכלו ברעב: למה תהיה כגר בארץ · במקומות רבים דברה תורה בענין הבורא כלשון בני אדם ויחסה אותו בראות ובשמע ובריח וביד וברגל כדברי בני אדם והכל דרך משל להבין בני אדם ובכל מקום רחקו אונקלוס מתרגם התורה ויונתן בן עוזיאל מתרגם ספרי הנביאים רחק מעל הבורא יחסי התארים וענין הפסוק גם כן ואשר אחריו הסב יונתן הדבר הנאמר על האל על ישראל ראה לרחק מעליו יתברך אפילו דרך דמיון ותרגם כן סבור ישראל וגו' כשאמור למה תהיה כאיש נדהם למה יהול רוגזך עלנא וגו' כשאמור ופשט הפסוקים כן הוא למה תהיה כגר בארץ כימי שהוא גר בארץ ואינו מאזרחי הארץ ומתושביה אינו חושש בענין הארץ מה יהיה בה כי אם הוא בה היום לא יהיה בה למחר וכל שכן האורח שנטה בעיר ללון בה לבד כי הוא עובר אורח שאינו חושש בטובתה וברעתה ואתה דומה להם בענין הזה בהסתירך פניך מהארץ ולא תחוש לצרתה ולך הארץ ואנחנו גרים בה ותושבים עמך או אתה דומה בענין הזה לאיש נדהם ובהל לא ידע מה לעשות או כגבור אמר כגבור כי בידו התשועה ויש עת שלא יוכל להושיע בגבורתו ואתה בקרבנו יי' · ואיך תוכל להעלים עיניך מצרותינו · וממך עלינו נקרא · כי אנחנו נקראים על שמך עם יי' לפיכך אל תניחנו · וברדם שמך משותף בשמינו ישראל · נדהם פירושו לפי מקומו כנבהל ואדוני אבי ז"ל כתב כי מפרש אותו מן הערבי למי שהוא מכוסה לב מחלי מדהוס:

כה אמר יי׳ · כן אהבו לנוע · כמו שאהבו הם לנוע כן אעשה עמהם כי הם הולכים למצרים ולאשור לבקש מהם עזר מאויביהם ולא בטחו בי ורגליהם לא חשכו מלכת אף על פי שהיו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר להם ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר ואף על פי כן לא מנעו רגליהם מלכת וכיון שאהבו לנוע אני אניעם ואגלם בין העמים ואם תאמר מה תשובה היתה זאת לדברי ירמיהו כי הוא היה מתפלל על הרעב כאמר כי אף על פי שהיה מניעת גשמים אם היו יכולין לבאת לארצות הגוים להביא תבואה לא היה הרעב כל כך גדול אבל האויבים היו באים עליהם בכל יום ולא היו יכולים לבאת לפיכך היה רעב חזק לפיכך השיב לו האל על שלוט האויבים בהם ויגלו אותם ובין כך הרעב והחרב עליה׳ לפיכ׳ אמר עתה יזכור עונם כלומר עתה קודם הגלות יזכור עונם ברעב ויפקוד חטאתם בחרב ויונתן תירגם הפסוק כן כדנן אמר יי׳ לעמא וגו׳ כבעמוד :

ויאמר יי׳ · לטובה · לפי שהתפלל על מקצתם לרעה והם רצו ל להמיתו ואמר אראה נקמתך מהם ואמר התיקם כצאן לטבחה והקדישם ליום הריגה לפיכך אמר לו לטובה אל תתפלל עליהם : כי יצומו · כשיקראו צום ויתענו ויתפללו אינני שומע אל רנתם פי׳ אל צעקתם כמו קומי רני בלילה ואמר אל רנתם והוא לא הזכיר תפלה וצעקה אלא הצום לפי שאין צום בלא תפלה וצעקה : רצם · ירצה אותם כלומר עולותם ומנחות׳ לא יהיו לרצון לפני : ואמר · מה יוכל ישראל לעשות אם הנביאי׳ מטעי׳ אותם ואומ׳ להם לא תראו חרב ורעב : שלום אמת · שלום של קיימא : ויאמר יי׳ · חזון שקר · כי לא ראו זו בנבואה והם אומרים כי בנבואה ראו אותה : וקסם ואליל ותרמית לבם · קסם כתב החכם הגדול ר״מבם ז״ל כי יש אנשים שישפע אליהם הכח ה(?) השכלי בכח המדמ׳ עד שידברו עתידות ויחלמו חלומות צודקות ומזה הכת היו נביאי הבעל ומפני זה היו מאמינים בהם ויקרא זה הענין קסם ויקרא בעליו קוסם ויש מפרשים כי חוזה בכוכבים יקרא קוסם : ואליל ותרמות · כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד ואליל הוא דבר שאינו וזה שהם אומרים חרב ורעב לא יהיה זהו דבר שאינו כי באמת יהיה הרעב ו והחרב · ותרמית לבם · מרמה חושבים בלבם כיון שחושבים אותנו שאנו צודקים בדברינו כמו שכנו אותנו בקצת העתידו׳ כאמר להם שלא יפחדו מדברי ירמיהו כי אנחנו ראינו בנבואה כי לא ראינו חרב ורעב וניפה להם מעשיהם כדי שיהיה כ נכבדים בעיניהם ונאהבי׳ להם

כדנן אמר יי לעמא הדין כמא דרחימו כן איתפרע מנהון לאגליותהון מארע בית שכנתי וכמה דהוו מערבין לפולחן טעוותא ומבירת מקדשי רגליהון לא מנעו וקדם יי לא רעוא בהון כען יסער עליהון חוביהון ויתפרע עויתהון : ואמר יי לי לא תצלי על עמא הדין לטבא : ארי יצומון לא רעוא קדמי לקבלא צלותהון וארי יקרבון עלתא ומנחתא לא רעוא קדמי בהון ארי בחרבא ובכפנא ובמותא אנא משיצי יתהון : ואמרית קביל בעותי יי אלהים הא נביי שקרא אמרין להון לא תחזון דקטלין בחרבא וכפנא לא יהי לכון ארי שלם דקשוט אתן לכון באתרא הדין : ואמר יי לי שקרא אמרין נביי שקרא דמתנבן בשמי לא שלחתינון ולא פקידתינון ולא מלילית עמהון נבואת שקר ואולפן וכדבין ורשע לבהון אינון מתנבן לכון : בכן כדנן אמר יי על נביי שקרא דמתנבן בשמי ואנא לא שלחתינון ואינון אמרין חרבא וכפנא לא יהי בארעא הדא בחרבא ובכפנא יסופון נביי שקר האינון : ועמא דאינון מתנבן להון יהון מטרפין רמן בשוקי ירושלם מן קדם כפנא וחרבא ולית דקבר להון אינון נשיהון בניהון ובנתהון ואשפוך עליהון ית בישתהון : ותימר להון ית פתגמא הדין ישגרן עיני דמען ליליי ויממי ולא ישתקן ארי תברא רבא אתברת מלכות כנשתא דעמי מחא מתקפא לחדא : אם נפקית לחקלא והא קטילי חרבא ואם עלית לקרתא והא ממרעי כפנא ארי אף ספר אף כהן איתפניאו לסחורתהון על די מה בארעא ולא בקרו :

כה אמר יהוה לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו ויהוה לא רצם עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם : ויאמר יהוה אלי אל תתפלל בעד העם הזה לטובה : כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכי יעלו עלה ומנחה אינני רצם כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה אותם : ואמר אהה אדני יהוה הנה הנבאים אמרים להם לא תראו חרב ורעב לא יהיה לכם כי שלום אמת אתן לכם במקום הזה : ויאמר יהוה אלי שקר הנבאים נבאים בשמי לא שלחתים ולא צויתים ולא דברתי אליהם חזון שקר וקסם ואלול ותרמות לבם המה מתנבאים לכם : לכן כה אמר יהוה על הנבאים הנבאים בשמי ואני לא שלחתים והמה אמרים חרב ורעב לא יהיה בארץ הזאת בחרב וברעב יתמו הנבאים ההמה : והעם אשר המה נבאים להם יהיו משלכים בחוצות ירושלם מפני הרעב והחרב ואין מקבר להמה המה נשיהם ובניהם ובנתיהם ושפכתי עליהם את רעתם : ואמרת אליהם את הדבר הזה תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה כי שבר גדול נשברה בתולת בת עמי מכה נחלה מאד : אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב כי גם נביא גם כהן סחרו אל ארץ ולא ידעו :

רשי

ואליל · לשון אל דבר שאינו : נחלה מאד · לשון חולי : סחרו · סבבו לבקש הצלה : אל ארץ ולא ידעו · אל ארץ אחרת ולא היו ידעין בה עד הנה : אס

מסרה

לנוע ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר להם הזית · והתאנה · והגפן · כן אהבו לנוע : שלום ב׳ וסי׳ כי שלום אמת אתן לכם · שלום אסתר ומה יעשה בה : לכן י״ד בטעמא בסיפרא וסי׳ נמסר בסיפרא דא סימ׳ ז׳ : והמה י״ב בקריא׳ וסימ׳ ויאמרו האנשים והמה אליו · כי עד הימים והמה הוו בני ישראל · לכן כה אמר יי׳ על הנביאים · והיה כי תרבו ופריתם בארץ · ילכו בית יהוד׳ על · יבאו בני ישראל · וגם על העבדים ועל השפחות · אשר יחזיקו עשרה אנשים · אשר אשיב את שבות יהודה · לא אעשה אתכם כלה · וכן תהיה מגפת הסוס הפרד · ראיתי ביהודה דרכים גתות · ולא ידעו ב׳ וסי׳ המעתיק הרים ולא ידעו · סחרו אל ארץ ולא ידעו :

וזהו ותרמי׳ לבם שהם חושבים לרמות העם בדבריהם : מתנבאים לכם · אמר לכם ובכלל הנביאים עמהם כמו שהוא היה כולל עצמו בכלל ישרא׳ כאומר כי רבו משובותינו וגו׳ : לכן : יתמו הנביאים ההמה · ר״ל ראשונה ילקו הם בחרב וברעב בעבור שהם החטיאו את ישראל : והעם · אע״פ שהיו מטעים אותם נביאי השקר היה להם לבחון בין נביאי האמת לנביאי השקר כי נביא האמת מעמיד אותם על תורת משה ונביאי השקר מיפי׳ להם ע״ז שהוא בטול התורה ואע״פ שהם צודקים בקצת דבריה׳ בעתידות היה לכם להחזיק זה בקסם לא בנבואה כיון שדבריהם לבטל תורה והיא ע״ז שאפי׳ יעשו אותות ומופתים אמ׳ תורה יומת כי דבר סרה וקיום האותו׳ והמופתים אמר הכתוב הטעם כי מנסה יי׳ אלהיכם אתכם : ואין מקבר להמה · זה יהיה עונם שנס מוסף על העבורים(?) והמיתה : נשיהם · כי היו נשמעות לדברי שקר יותר מן האנשים : ובניהם ובנותיהם · הקטנים בעונם אבותיהם כי כן הוא המשפט מאת האל ית׳ שהוא אל אמונה ואין עול : ואמרת · אתה תאמר להם זה הדבר שאתה בוכה ומצטער על שברם שאתה רואה שיבא עליהם בנבואה ותאמר להם שאתה רואה גם כן חללי חרב מבחוץ ותחלואי הרעב מבפנים וזה להפחידם אולי ישבר לבם ויכנעו בשמעם את הדברים האלה : בתולת בת עמי · עד שנגלה היא כמו הבתולה שלא ידע׳ איש ולא שלט עליה וכן היא דומה לבתולה כלומר שלא שלטו עליה הגוים להגלותה מארצה עד עתה ותהיה נכנעת להם בגלותה כמו הבתולה כשנבעלה : מכה נחלה · מכה קשה בחולי גדול : אם · תחלואי רעב · שם תאר על משקל ותעלולים ימשלו בם וזכר החולים מפני הרעב ולא זכר המתים ברעב כי החולים היו רבים מהמתים : כי גם נביא גם כהן · נביא מנביאי השקר כהן מכהני הלוים שהיו בהם רעים כמו שאמר כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך : סחרו אל ארץ ולא ידעו · סבבו ללכת לגלות אל ארץ אחרת ולא ידעו לא הרגישו בעצמם עד שגלו כי אף על פי שהיה מתנבא על הנביאים שיתמו בחרב וברעב מהם גלו עם יהויכין כמו שכתוב שהיו מתנבאים שם בגולה ואמר גם ר״ל גם הם שהם גדולי העם כי גלו עם יהויכין החרש והמסגר ובאמרו סחרו לפי שההולך דרך רחוקה אי אפשר שלא יסוב הדרכים כי אין כל הדרך דרך ישרה ות״א ארי אף ספר וגו׳ כבעמוד : השמוס

רשי

אם בציון געלה נפשך: על מכות שלא לשוב עליה כי אם רעתך לשוב מרוע הכיתה באין מרפא: למען שמך. שנקרא עלינו: כסא כבודך. בית המקדש ומדרש אגדה ישראל החקוקים בכסא כבודך: אם השמים יתנו רביבים. מאליהם אם לא על פיך בתמי' כל תמיהה הכפולה הראשו' בה"א והשניה באם כגון המחנים אם במבצרי' הטובה היא אם רעה המאוס מאסת אם בציון געלה נפשך אף כאן היש בהבלי הגוים ואם השמים: משה ושמואל. שניהם נזקקו לבקש רחמים על ישראל ומתחלה החזירום למוטב ואחר כך התפללו עליהם ולא עלה בלבם להתפלל אפי' עד שהחזירום למוטב משה שימו איש חרבו וגו' ויזר על פני המים וגו' ואחר כך אעלה אל יי' אולי אכפרה שמואל במצפה ויסירו בני ישראל את הבעלים ואח' כך קבצו את בני ישר' המצפת' ואתפלל עליכם את' אינך יכול להשיבם אלי לכך אל תתפלל עליהם: נפשי. רצוני: אשר למות וגו' יכל המאוח' בפסוק קש' מחבירו חרב קשה ממות מיתת חרב מנוולת ומיתה של מטתו אינה מנוולת וכן הוא אומר יקר בעיני יי' המות' לחסידיו רעב קשה מחרב שזה מצטער וזה אינו מצטער וכן הוא אומר טובים היו חללי חרב מחללי רעב שבי כולהו איתנהו בגוה: ופקדתי. לשון מינוי ופקידות: לסחוב. לגרר וכן אם לא יסחבום: לזעוה. מגזרת לא קם ולא זע וכמו בהוה מגזר' גאה מאר: לכל ממלכו' הארץ. כל השומע רעה הבאה עליהם יזוע: ינוד. יקונן: ומי יסור אליך. לנטות מדרכו עדיו' לשאול לך לשלום: נלאיתי הנחם. כמה פעמים חשבתי להשחית ונחמתי על הרעה עתה נלאיתי הנחם רפורפ"ש בלע"ז: במזרה

אבותינו ח' מל' וסימ' גם אנחנו גם אבותינו תניינא דפסו' · והבשת אכלה את יגיע · נשכבה בבשתינו · ידענו יי' רשענו · יי' עזי ומעזי · ירא אלהי אבותינו · והנה נפלו אבותינו · על אשר לא שמרו אבותינו: יחזקיהו ג' בנביאים וסימ' נמסר בריש האי סיפרא: לשאל ו' חס' בקריאה וסי' והסיתהו לשאל מאת אביה שדה

הֲמָאֹס מָאַסְתָּ אֶת־יְהוּדָה אִם־בְּצִיּוֹן גָּעֲלָה נַפְשֶׁךָ מַדּוּעַ הִכִּיתָנוּ וְאֵין לָנוּ מַרְפֵּא קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב וּלְעֵת מַרְפֵּא וְהִנֵּה בְעָתָה: יָדַעְנוּ יְהוָה רִשְׁעֵנוּ עֲוֹן אֲבוֹתֵינוּ כִּי חָטָאנוּ לָךְ: אַל־תִּנְאַץ לְמַעַן שִׁמְךָ אַל־תְּנַבֵּל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ זְכֹר אַל־תָּפֵר בְּרִיתְךָ אִתָּנוּ: הֲיֵשׁ בְּהַבְלֵי הַגּוֹיִם מַגְשִׁמִים וְאִם־הַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ רְבִבִים הֲלֹא אַתָּה־הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּנְקַוֶּה־לָּךְ כִּי־אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־כָּל־אֵלֶּה:

טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אִם־יַעֲמֹד מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְפָנַי אֵין נַפְשִׁי אֶל־הָעָם הַזֶּה שַׁלַּח מֵעַל־פָּנַי וְיֵצֵאוּ: וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ אָנָה נֵצֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת וַאֲשֶׁר לַחֶרֶב לַחֶרֶב וַאֲשֶׁר לָרָעָב לָרָעָב וַאֲשֶׁר לַשְּׁבִי לַשֶּׁבִי: וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִשְׁפָּחוֹת נְאֻם־יְהוָה אֶת־הַחֶרֶב לַהֲרֹג וְאֶת־הַכְּלָבִים לִסְחֹב וְאֶת־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְאֶת־בֶּהֱמַת הָאָרֶץ לֶאֱכֹל וּלְהַשְׁחִית: וּנְתַתִּים לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ בִּגְלַל מְנַשֶּׁה בֶן־יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל אֲשֶׁר־עָשָׂה בִּירוּשָׁלָםִ: כִּי מִי־יַחְמֹל עָלַיִךְ יְרוּשָׁלַםִ וּמִי יָנוּד לָךְ וּמִי יָסוּר לִשְׁאֹל לְשָׁלֹם לָךְ: אַתְּ נָטַשְׁתְּ אֹתִי נְאֻם־יְהוָה אָחוֹר תֵּלֵכִי וָאַט אֶת־יָדִי עָלַיִךְ וָאַשְׁחִיתֵךְ נִלְאֵיתִי הִנָּחֵם:

ל' ותם' · ב' · ל' · ת"מל · ב' כסא' אל אל · ב' · ל' · ל' · ב' תם' כסיב' · ל' · ל' ותם' · לזעוה ק' · ב' וכלדה דכו נמה · ו' תם' · ת' תם' כלים · ל' · ל' · ב'

תרגום

הֲמִרְטַשׁ רְטַשְׁתָּא יָת דְּבֵית יְהוּדָה וְאִם יָתְבֵי צִיּוֹן רַחִיק מֵמְרָךְ מַה דֵּין אַלְקִיתָנָא וְלֵית לָנָא אַסְוָא סַבַּרְנָא לִשְׁלָם וְלֵית טַב וּלְעִידַן סְלִיחַת חוֹבִין וְהָא פּוּרְעֲנוּת חִטְאִין: יְדַעְנָא יְיָ חוֹבָנָא וְחוֹבֵי אֲבָהָתָנָא אֲרֵי חַבְנָא קֳדָמָךְ: לָא תְרַחֲקִינָנָא בְּדִיל שְׁמָךְ לָא תְנַבֵּל אֲתַר בֵּית כּוּרְסֵי יְקָרָךְ יֵעוֹל דּוּכְרַן קְיָם אֲבָהָתָנָא קֳדָמָךְ לָא תְשַׁנֵּי קְיָמָךְ עִמָּנָא: הָא לֵית צָרוֹךְ בְּטָעֲוַת עַמְמַיָּא לְאַחָתָא מִטְרָא וְאִם שְׁמַיָּא לָא יִתְּנוּן רְסִיסִין אֱלָהֵן עַל מֵימְרָךְ הֲלָא אַתְּ הוּא יְיָ אֱלָהָנָא וּנְסַבַּר קֳדָמָךְ אֲרֵי אַתְּ עֲבַדְתְּ יָת כָּל אִלֵּין: וַאֲמַר יְיָ לִי אִם יְקוּם מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְמִבְעֵי מִן קֳדָמַי לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּעַמָּא הָדֵין שַׁלַּח מֵאֲרַע בֵּית שְׁכִינְתִּי וְיִגְלוֹן: וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לָךְ לְאָן נִגְלֵי וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דִּלְמוֹתָא לְמוֹתָא וְדִלְחַרְבָּא לְחַרְבָּא וְדִלְכַפְנָא לְכַפְנָא וְדִי לְשִׁבְיָא לְשִׁבְיָא: וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן אַרְבַּע פּוּרְעֲנוּן בִּישָׁן אֲמַר יְיָ יָת דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא לְמִקְטַל וְיָת כַּלְבַיָּא לְגָרָרָא וְיָת עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא וְיָת בְּעִיר דְּאַרְעָא לְמֵיכַל וּלְחַבָּלָא: וְאֶתְּנִינוּן לְזִיַע לְכָל מַלְכְוָת אַרְעָא עַל דְּלָא תָבוּ כִּמְנַשֶּׁה בַּר יְחִזְקִיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַל דְּאַסְנֵי לְמֶעְבַּד בִּירוּשְׁלֶם: אֲרֵי מַן יְחוּס עֲלָךְ יְרוּשְׁלֶם וּמַן יְדַוֵּי עֲלָךְ וּמַן יְזוּר לְמִשְׁאַל לִשְׁלָמָא לָךְ: אַתְּ שְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ לַאֲתַרָא אִסְתַּחַרְתְּ וְאָרִים יָת מַחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וְאֶחַבְּלִינָךְ עַל דַּהֲוֵית יָכְלָא לְמֵיתַב וְלָא תָבַתְּ:

דשפטים · לשאל לנו מלך · לשאל לו לשלום ולכרנו דשמואל · כי מי יחמל עליך ירושלם · וינסו יי' בלבבם · ולא נתתי לחטא חכי:

רדק

המאוס מאסת. חזר הנביא להתפלל עוד ואף על פי שאמר לו שאל אל תתפלל בעד העם הזה על מקצת העם שב להתפלל: אם בציון. אם ביושבי ציון כתרגומו כי לא דבר עד עתה על החרבן אלא על צרת היושבים בה: הכיתנו. מכת רעב: ואין לנו מרפא. כי אין מטר: קוה לשלום. מקוה אם נקוה שלום מהאומות שכנינו ונלך ונשבור בר בארצם: ואין טוב. שום טובה לא יבא לנו משום בר: ולעת מרפא. מרפא מכת הרעב ומכת האויב: והנה בעתה. והנה אנחנו נבעתים מכת שניהם ויונתן תרגם ולעדן סליחת חובין והא פורענות חטאין ומקצת זה הפסוק הוא כתוב למעלה בפרשת אסף אסיפם ויש ביניהם שנוי מעט הראשון לעת וזה ולעת הראשון מרפא בה"א וזה מרפא באל"ף: ידענו. ידענו רשענו וידענו גם כן עון אבתינו: כי חטאנו לך. אנחנו והם והדין עליך לפקוד עלינו עונם ועונינו כי אחזנו מעשיהם הרעים בידינו וזכר בפסוק המרדי' והוא שאמר רשענו וזכר הזדונות והוא שאמר עון וזכר גם כן השגגות והוא שאמר כי חטאנו לך: אל תנאץ. אף על פי כן למען שמך עשה ואל תנאץ: אל תנבל כסא כבודך. אל תפילהו לארץ כי כסא כבודך היא ירושלם אל תפילהו ותנבלהו בהיות יושביה נעזבים אין פונה אליהם: זכור. כלומר זכור ברית אבות ואותו הברית אל תפירהו אתנו וכן תרגם יונתן יעול דוכרן קיים אבהתנא קדמך לא תשני קיימך עמנא: היש. למי נפנה על המטר אלא לך: בהבלי הגוים מגשימים. פירוש נותנין גשם: ואם השמים יתנו רביבים. אפי' השמים והוא הרקיע שנותנים המטר וכי השמים הם נותנים המטר זולתך זה אינו שהרי אתה עוצרם כשתרצה שלא יתנו מטר אב"ל אין נתינת המטר ברשותם וברצונם וכן אתה פותחן כשתרצ' הלא אתה הוא יי' אלהינו הנותן מטר לפיכך עלינו שנקוה לך שתתן מטר: כי אתה עשית את כל אלה. מניעת הגשמים אתה עשית אותה שעצרת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה וזהו שאמר את כל אלה וכן אמר בנבואת זכריה כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה הנה אמר את כל אלה על מניעת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה: ויאמר יי' אלי. למה תרבה בתפלה לפני כי אם יעמוד משה ושמואל לפני בתפלה שהיו גדולים ממך אם יעמדו הם לפני אין נפשי אל העם הזה. נפשי ר"ל רצוני כמו אל תתנני בנפש צרי וזכר משה ושמואל שהיו לוים ונביאים והגדול שבנביאים אחר משה רבינו היה שמואל וכן אמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ואמ' כי נאמן שמואל לנביא לי' ואמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה: שלח מעל פני ויצאו. שלחם מעל פני ויצאו ואמר הנוי כנגד ירמיהו כאילו אמר אם בידך לשלחם טוב שתשלחם משתתפלל עליהם: והיה כי יאמרו. אשר למות. אמרו ר"זל כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו חרב קשה ממות איבעית אימא סברא האי קא מנוול והאי לא מנוול ואיבעית אימא קרא יקר בעיני יי' המותה לחסידיו רעב קשה מחרב סברא האי קא מצטער והאי לא מצטער קרא טובים היו חללי חרב מחללי רעב שבי קשה מכולם כלהו איתנהו ביה: ופקדתי. משפחות על דרך המשל כלומר ארבע מיני פורעניות: לסחוב. כי דרך הכלבים לגרר הנבלה באכלם אותה: ונתתים לזועה. כתיב וקרי לזעוה והענין אחד אלא שהם שני שרשים והם ענין התנועה: בגלל מנשה. כי הוא הנהיג את יהודה במעשים רעים ודם נקי שפך עד שמלא ירושלם חללי' כמו שכתוב ויתעל דלא תבו כמנשה בר חזקיהו: כי. ומי ינוד לך. כמו לנוד לו ולנחמו ענין נחמת האבל וספור הצרות עמו ובא בזה הלשון לפי שהמנחמים נדין ממקומן זה מפה וזה מפה לנחם האבל אמר מי יחמול ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך כי את גרמת חרבנך שנטשת אותי לפיכך תלכי אחור ולא לפנים: את. נלאיתי הנחם. כמה פעמים נחמתי על הרעה אשר דברתי לעשות להם ולא עשיתי נלאיתי על זה לא אוכל עוד להנחם אלא אפרע מהם: ואזרם

וָאֶזְרֵם בְּמִזְרֶה בְּשַׁעֲרֵי הָאָרֶץ שִׁכַּלְתִּי אִבַּדְתִּי אֶת־עַמִּי מִדַּרְכֵיהֶם לוֹא־שָׁבוּ׃ עָצְמוּ־לִי אַלְמְנוֹתָו מֵחוֹל יַמִּים הֵבֵאתִי לָהֶם עַל־אֵם בָּחוּר שֹׁדֵד בַּצָּהֳרָיִם הִפַּלְתִּי עָלֶיהָ פִּתְאֹם עִיר וּבֶהָלוֹת׃ אֻמְלְלָה יֹלֶדֶת הַשִּׁבְעָה נָפְחָה נַפְשָׁהּ בָּאָה שִׁמְשָׁהּ בְּעֹד יוֹמָם בּוֹשָׁה וְחָפֵרָה וּשְׁאֵרִיתָם לַחֶרֶב אֶתֵּן לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ אוֹי־לִי אִמִּי כִּי יְלִדְתִּנִי אִישׁ רִיב וְאִישׁ מָדוֹן לְכָל־הָאָרֶץ לֹא־נָשִׁיתִי וְלֹא־נָשׁוּ־בִי כֻּלֹּה מְקַלְלַונִי׃ אָמַר יְהוָה אִם־לֹא שֵׁרוּתִךָ לְטוֹב אִם־לוֹא הִפְגַּעְתִּי בְךָ בְּעֵת־רָעָה וּבְעֵת צָרָה אֶת־הָאֹיֵב׃ הֲיָרֹעַ בַּרְזֶל בַּרְזֶל מִצָּפוֹן וּנְחֹשֶׁת׃ חֵילְךָ וְאוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן לֹא בִמְחִיר וּבְכָל־חַטֹּאותֶיךָ וּבְכָל־גְּבוּלֶיךָ׃

וּכְמָא דְדָרַן בְּמַדְרְיָא כֵּן אֲבַדְּרִית עַמִּי בִּקְרְוֵי אַרְעָא תַּכְלִית אַבֵּדִית יַת עַמִּי מֵאוֹרְחַתְהוֹן לָא תָבוּ׃ סְגִיאַת קֳדָמַי אַרְמְלָתְהוֹן מֵחַל יַמְמִין אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן עַל סִיעַת עוּלֵימֵיהוֹן בָּזוֹזִין כַּד בְּטִהֲרָא אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן מַשִּׁרְיָין בִּתְכֵף וְחַבִּילָא קִרְוֵיהוֹן׃ צְדִיאַת אַרְעֲהוֹן מִבְּלִי עַמָּא הֲוָה לְמִפַּחַת נְפַשׁ גְּלָא יְקָרְהוֹן בְּחַיֵּיהוֹן וְעַד דְּאִינוּן קַיְימִין בְּהִיתוּ וְאִתְכְּנַעוּ וּשְׁאָרְהוֹן לְחַרְבָּא אֶימְסַר קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ וַוי לִי אִמִּי אֲרֵי יְלִדְתִּנִי לְמֶהֱוֵי גְּבַר דִּין וֶאֱנַשׁ מַצּוּ לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא לָא רְשַׁן בִּי רְשׁוּמָה וַאֲנָא רְשֵׁינָא תַּבַע מִנְהוֹן כּוּלְהוֹן מְלַטְטִין לִי׃ אֲמַר יְיָ אִם לָא סוֹפָךְ יְהֵי לְטָב אִם לָא יֵתוֹן וְיִבְעוֹן מִנָּךְ בְּעִדָּן דְּאַיְתֵי עֲלֵיהוֹן סַנְאָה וְיָעִיק לְהוֹן בְּעֵיל דְּבָבָא׃ מַלְכָּא דְתַקִּיף כְּבַרְזְלָא יִסַּק לְסָעֵד מַלְכָּא דְתַקִּיף כְּבַרְזְלָא וּכְנַחְשָׁא יָתֵי מִצִּיפּוּנָא עֲלָהּ לְמִתְבְּרַהּ׃ נִכְסֵיכוֹן וּבֵית גִּנְזֵיכוֹן לְבִזָּא אֶמְסַר לָא בְּדָמִין בְּחוֹבִין דַּהֲוֵיתוּן פָּלְחִין לְטַעֲוָתָא וּבְכָל תְּחוּמֵיכוֹן׃

לוא לה מ״ל וסימ׳ נכסר בסדר ויקרא׃ בעוד ג׳ חס׳ וסימ׳ בעוד שלשת ימים ישא פרעה · בעד יומם בושה וחפרה · בעד רשע לנגדי׃ נשיתי ב׳ בתרי לישני וסי׳ לא נשיתי ולא נשו בי · ותזנח משלום נפשי · וא׳ ונשיתי

חטאתיך ג׳ מ״ל וסימ׳ חילך ואוצרתיך לבז אתן · וחלב זבחך לא הרויתני · מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך · וא׳ על חטאותיך · ושארא חטאתיך כתיב׳

ל׳ · ל׳ · נה׳ מ״ל · יתיר י׳ · ל׳ · ב׳ מס׳ · ב״ח · ל׳ · ל׳ · ל׳ ומס׳ · ב׳ בתרי לישׁ׳ · ל׳ · ג׳ ר״ף · שריתיך · ל״ה ק׳ מ״ל · ה׳ · ל׳ מס׳ · ל׳ · נ׳ מ״ל

ואזרם · כמו שזורים התבואה במזרה כן אזרם בשערי הארץ כלומר בגלותם אפיצם בכל ערי הארץ ואמר בשערי במקום בערי כי דרך השער ככנסין ויוצאין בעיר וכן אמר לכל באי שער עירו וכ״ת בכל קרוי ארעא וכן תרגם במקומות רבים בשעריה בקרוהא ואמר ואזרם על עשרת השבטים שגלו וכן שכלתי אבדתי אומ׳ עליהם ואף על פי כן שבט יהודה שראו כל זה מדרכיהם הרעים לא שבו ואמר שכלתי כי בניו היו׃ עצמו לי · יבא זה הלשון בענין הכמות והאיכות ואמר לי ר״ל כי אני מכר עליהם ורבו אלמנותיו בעיני · אלמנותו כתוב בלא יו״ד וקרי ביו״ד וימצאו רבים כמוהו וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים אלמנות׃ הבאתי להם על אם בחור שודד בצהרים · על קהלת בחורי׳ הבאתי שודד בצהרי׳ כלומר כי לא באו בלילה כגנבים אלא בצהרי׳ ולא הועילה לבחורים גבורת׳ · אם ר״ל קהלה או משפחה כמו שנקראת אם ואומה · בחור על דרך כלל כמו בחורים וכן שם מאות רכב בחור וכן ת״י איתיתי עליהון וגו׳ כבשמוד · הפלתי עליה פתאו׳ עיר ובהלות׳ עליה על האם שזכר הפלתי עיר ר״ל חרבן הערים ובהלות כמו פתאום כמו ויבהילו את המן מ׳ מהרוהו ללכת פתאום וכאילו א׳ אמ׳ הפלתי עליה פתאום ובהלות עיר והכפל לחזק הענין כמו פתע פתאום ואדוני אבי ז״ל פירש עיר שונא מן ויהי עריך ות״י איתיתי עליהון משרין וגו׳ כבשמוד׃ אמללה יולדת השבעה · ויולדת בנים רבים והיא כנסת ישר׳ · ושבעה ענין רבוי במקומו׳ לא תשבין מכוון וכן עד עקרה ילדה שבעה שבע יפול צדיק וקם שבע כחטאתיכם׃ נפחה נפשה · ענין דאבון כמו מפח נפש׃ באה שמשה בעוד יומם · על דרך משל מרוב הצרות כמו שאמר גם כן על הצרות חשך השמש בצאתו · באה כתוב בא קרי והשמש ימצא לשון זכר ולשון נקבה׃ בושה וחפר׳ · כפל ענין במלות שונות׃ ושאריתם · השארית שלא ילכו בגלות אתן לחרב ויש לפרש ושאריתם בניהם כמו שם ושאר׃ אוי לי אמי · איש ריב ואיש מדון · כי כלם מריבים עמי ומרון כמו ריב׃ לא נשיתי ולא נשו בי · לא נשיתי בהם שאהיה תובע הלואתי מהם ויקללוני בעבור זה וגם הם לא נשו בי שיהיו תובעים הלואתם ממני ולא ארצה לתת להם ובעבור זה יקללוני אין שום דבר מכל זה שמקללים אותי מפני שאני מוכיח אותם לטובתם׃ כלה מקללוני · הורכבה המלה משני שרשים מן קלל ומן קלה כי הם שני ענינים הקללה היא הפך הברכה והקלון הוא הפך הכבוד וכן אמר הנביא כלה מקללוני ומקלני והורכבו שניהם כאחד ואמר במלה אחת שני ענינים לקצר הלשון ולצחותו והמורה הא׳ קלה בוי״ו כמנהג התחלפה במקומו׳ ולולי שהחליפום וקראו למ״ד הפעל בקריאה לא היה כבר במלה ענין קלה׃ אמר ה׳ · אמר לי האל כשהייתי מתרעם עליהם שסופי יהיה לטוב׃ אם לא · ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא כאשר דמיתי כן היתה׃ שריתיך · כמו שריתך וחירק הת״יו במקום שגול וכן ת״ו ותפוצותיכם חירק הת״ו במקום שגול ואלף אחר נעלם מהמכתב וכן וגם כל שרית ישר׳ כמו שארית ושאריתך ענינו אחריתך כלומר מה שיאחר לך מהזמן בבא רעתם וכן תרגם יונתן אם לא סופך יהא לטב׃ אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה ואת האויב · בעת רעת ישראל וצרתם אפגיע בך את האויב והוא נבוזר אדן יפגע בך שתעשה הטוב ויאסר בעיניך אם לשבת אם ללכת כמו שכתוב · הפגעתי בפעל יוצא כלומר אשימנו שיפגע בך ויבקש ממך שתעשה אותו דבר שתרצה ויש לפרש הפגעתי ענין פגיעת החרב ויהיה הפסוק חלוק אם לא שריתיך יאמר כנגד הנביא אם לא הפגעתי בך יאמ׳ כנג׳ ישר׳ כינם לפירוש הראשון יאמר חילך ואוצרותיך כנגד ישראל · ויש מפרשים שאריתך התרתיך מן משרא קטרין כמו שאמר לו נבוזר אדן הנה פתחתיך היום מן הזיקים אשר על ידיך · שרותך כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד ואותיות אהו״י מתחלפות׃ הירוע · מן תרועם בשבט ברזל ענין שבר אמר הישבר ברזל ברזל אם ברזל אחד יתגבר על ברזל אחר אם הברזל ההוא מעורב עם הנחשת והוא הברזל החזק שקורין בלע״ז אצי״ר ר״ל יחשבו שהם יוכלו לעמוד בפני נבוכד נצר כי אם הם ברזל נבוכד נצר הוא ברזל ונחשת׃ מצפון · כי בבל צפונית לארץ ישראל כמו שנאמר מצפון תפתח הרעה׃ חילך · לא במחיר · כל כך יהיו בוזזים רבים כי לא ימכר ולא יותן במחיר השלל אלא כל אחד ואחד יבוז לעצמו׃ ובכל חטאתיך · ובעבור מה יהיה זה בעבור כל חטאתיך׃ ובכל גבוליך · הם חטאתיך כי לא במקום אחד לבד אלא בכל גבוליך הם במעשיך שהם חטאתיך וזה ענין עד עולם תוקד ואמר אחר זה בבר׳ חטאת יהודה במלות שונות במקצת׃ והעברתי

במזרה · כפה שקורין ון בלע״ז כזה שהוא זורה משערין שלא יהו כולן נולין למקום אחר׃ עצמו לי · רבו לפני אלמנותיו׃ על אם · על ירושלם שהיא עיר ואם בישראל׃ בצהרים · הכל יהא גלוי לפניו כל גנזי מטמונם׃ הפלתי עליהם פתאם עיר · השכנתי עליהם פתאם נייסות של עיר ובהלות רבות ויש פותרי׳ עיר לשון שנאה כמו ויהי עריך ושמריה לערך׃ אומללה יולד׳ השבעה׃ שומרון וכיסייה של עשרת שבטים שעמדו מהם ז׳ משפחו׳ מלכים רשעים כבר אומללה וגלתה׃ ושאריתם · אלו יהוד׳ וקצת בנימן שנשתיירו בישראל׃ לחרב אתן · אלו הן שבע משפחות ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנח׳ וביתו פקח וביתו הושע וביתו׃ נפחה נפשה · לשון דאבה נפש מתרגמינ׳ ודאבון נפש ומפחן נפש׃ בעוד יומם · בלא זמנ׳ מהרו ליפול כך נדרש במסכת ג׳ ניטין ובמדרש רבי תנחומא דרשו כלפי ירושלם ומונה שבעה רשעים יהורם יהואחז אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו אף ים למכות עוד רחבעם אביה אמציה אחזיה׃ וחפרה · לשון בושת׃ אוי לי אמי · ירמיה היה מתאונן על עצמו שהיו מוכחין אותו בני עירו על דברי תוכחותיו׃ איש מדון · איש מריבה כמו לא ידון רוחי׃ לא נשיתי · כמו לא תהי׳ לו כנושה׃ כולה מקללוני · איני רב עמהם על עסקי ממון שיש לי עליהם ולא להם עלי והרי כל העם מקללוני׃ שריתך · השאריתך · לשון שארית וכן פתרו מנחם אבל דונש פתר אותו לשון התרה ושריתיך כמו משרי קטרין ופתרון שריתיך כן הוא שנ׳ הנה פתחתיך היום מן האזיקים כלומר ביום אשר הקים ה׳ את דברו ואמר לו ועתה הנה פתחתיך היום מן האזיקים אשר על ידיך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבלה וגם ישראל בקשו ממנו שיתפלל בשבילם כאשר נאמר לו התפלל בעדנו אל ה׳ אלהינו כי נשארנו מעט מהרבה׃ אם לא · לשון שבועה הפגעתי בך בעת רעה את האויב כשתבא עליהם הרעה יפגעו בך שתבקש רחמים עליהם כגון צדקיה אמ׳ לו דרוש נא בעדנו את ה׳ וגו׳ · ד״א נבוזר אדן יבקש מאתך אם טוב בעיניך לבא אתי בבל׃ הירוע ברזל ברזל מצפון · או הכי ברזל הבא מצפון קשה משאר ברזל וכן פתרונו הם נמשלו לברזל הולכי רכיל נחשת ברזל ובירמיה כתו׳ כהיתיך לעמוד ברזל ולחומת נחשת ושלו חזק משלהם כי נבוכד נצר מצפון יבא כדבריו עליהם הירוע הירוכן ברזל שלהם את שלך · ד״א הירוכן פרעה הבא בעזרתכם שהוא קשה כברזל את נבוכד נצר שהוא ברזל הבא מצפון · ונחשת תרגום יונתן נוטה לצד זה׃ חילך · לשון ממון׃ ואוצרותיך · לישראל הוא אומר׃ ובכל חטאותיך · ולמען כל חטאותיך תהי זאת לך׃ ובכל גבוליך · אשר העמדת ע״ז בכולן׃ אל

וְהַעֲבַרְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ בְּאֶרֶץ לֹא יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי עֲלֵיכֶם תּוּקָד׃ אַתָּה יָדַעְתָּ יְהוָה זָכְרֵנִי וּפָקְדֵנִי וְהִנָּקֶם לִי מֵרֹדְפַי אַל־לְאֶרֶךְ אַפְּךָ תִּקָּחֵנִי דַּע שְׂאֵתִי עָלֶיךָ חֶרְפָּה׃ נִמְצְאוּ דְבָרֶיךָ וָאֹכְלֵם וַיְהִי דְבָרֶיךָ לִי לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחַת לְבָבִי כִּי־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלַי יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת׃ לֹא־יָשַׁבְתִּי בְסוֹד־מְשַׂחֲקִים וָאֶעְלֹז מִפְּנֵי יָדְךָ בָּדָד יָשַׁבְתִּי כִּי־זַעַם מִלֵּאתָנִי׃ לָמָּה הָיָה כְאֵבִי נֶצַח וּמַכָּתִי אֲנוּשָׁה מֵאֲנָה הֵרָפֵא הָיוֹ תִהְיֶה לִי כְּמוֹ אַכְזָב מַיִם לֹא נֶאֱמָנוּ׃

לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִם־תָּשׁוּב וַאֲשִׁיבְךָ לְפָנַי תַּעֲמֹד וְאִם־תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל כְּפִי תִהְיֶה יָשֻׁבוּ הֵמָּה אֵלֶיךָ וְאַתָּה לֹא־תָשׁוּב אֲלֵיהֶם׃ וּנְתַתִּיךָ לָעָם הַזֶּה לְחוֹמַת נְחֹשֶׁת בְּצוּרָה וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהוֹשִׁיעֲךָ וּלְהַצִּילֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃ וְהִצַּלְתִּיךָ מִיַּד רָעִים וּפְדִתִךָ מִכַּף עָרִצִים׃

יז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ לֹא־תִקַּח לְךָ אִשָּׁה וְלֹא־יִהְיוּ לְךָ בָּנִים וּבָנוֹת בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃

וְתִשְׁתַּעְבְּדוּן לְבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְּלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי קְדוֹם תַּקִּיף בְּאִישָׁת נְפַק מִן קֳדָמַי בִּרְגַז עֲלֵיכוֹן יְחוּל׃ אִתְגְּלֵי קֳדָמָךְ יְיָ יְעוּל דּוּכְרָנִי וּפִקְדוֹנִי לְאוֹטָבָא לִי וְאִסְעַר עַל בַּעֲלֵי דְבָבַי וְאִתְפְּרַע לִי מֵרָדְפַי לָא תִתֵּן אַרְכָא לְעוּלְבָנִי גְּלֵי קֳדָמָךְ דְּקַבֵּלִית חִיסוּדִין עַל מֵימְרָךְ׃ קַבֵּלִית לְפִתְגָמָךְ וְקַיֵּימְתִּינוּן וַהֲוָת מֵימְרָךְ לִי לְבֵיעַ וּלְחֶדְוַת לִבִּי אֲרֵי אִתְקְרֵי שְׁמָךְ עֲלַי יְיָ אֱלָהֵי צְבָאוֹת׃ לָא יְתֵיבִית בְּסִיעַת מְשַׁבְּחִין וְלָא חֲדֵיתִי מִן קֳדָם מֵימְרָךְ פְּרִישׁ יְתֵיבִית אֲרֵי נְבוּאָה דִלְוַט מְלֵיתָנִי׃ לְמָה הֲוַת כֵּיבִי לָא פָרֵשׁ וּמַחְתִּי תַּקִּיפָא לְמִסְרְבָא לְאִתְּסָאָה לָא יְהֵי מֵימְרָךְ לִי כְּדִבִין כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּפָסְקִין מוֹהִי׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִם תְּתִיב וְאַתְבִינָךְ קֳדָמַי תְּשַׁמֵּשׁ וְאִם תְּתִיב רַשִׁיעַיָּא לְמֶהֱוֵי צַדִּיקַיָּא רְעוּת מֵימְרִי תְּקַיֵּים יְתִיבוּן אִינוּן לְפִתְגָמָךְ וְאַתְּ לָא תְתוּב לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן׃ וְאִתְּנִינָךְ לְעַמָּא הָדֵין כְּשׁוּר דִּנְחָשׁ כְּרִיךְ וִיגִיחוּן לְקִבְלָךְ וְלָא יִכְלוּן לָךְ אֲרֵי בְסַעֲדָךְ מֵימְרִי לְמִפְרְקָךְ וּלְשֵׁיזָבוּתָךְ אֲמַר יְיָ׃ וְאֵישֵׁיזְבִינָךְ מִיַּד מַבְאֲשִׁין וְאֵיפְרְקִינָךְ מִיַּד תַּקִּיפִין׃ וַהֲוָת פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ לָא תִסַּב לָךְ אִתְּתָא וְלָא יְהוֹן לָךְ בְּנִין וּבְנָן בְּאַתְרָא הָדֵין׃

תוקד ה' בקריא וסימ' נמסר כסדר צו: אתה ז' ר״פ בנביאים וסימ' אתה ידעת את דוד אבי · אתה תשמע השמים דנכרי דמלכים · אתה ידעת יי' זכרני ופקדני · אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא · הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו · אתה תאכל ולא תשבע · אתה תזרע ולא תקצור: לכן י״ד כט' בס״פר

וסים' נמסר בספרא סימ' ז' · יוכלו ו״א וסימ' נמסר בריש ספרא סוף סימ' א' · ולא יהיו ג' וסי' בנים ובנות תוליד · לא תקח לך אשה · ולא יהיו כאבותם · וכל יחזקאל דכות' במא לא יהיו וסימ' והיתה ידי:

רשי

אל לארך אפך תקחני · תרגם יונתן לא תתן ארכא לעולבני אל תקח את ריבי להכיחו לארך אפיך אלא מהר והנקם לי: שאתי · כמו סבלתי: עליך · בשבילך: נמצאו לי דבריך ואוכלם · לתאוה מתחלה והיו לי לששון כי דמיתי ש שישמעו אלי עתה: מפני ידך · מפני נבוא' הבאה לי מאתך: ישבתי · יחידי ומשומם באבלות כי נבואו' זעם מלאתני בחורבן ביתך: אנושה · חולה כמו ויאנש ויחלא בגנה של בת שבע: היו תהיה לי · אתה הוי לי: כמו אכזב · כאדם שמבטיחו כפסק ממנו שאת מניתני להנצער כאדם אכזב מקור פוש' פיילי״נץ בלע״ז: מים לא נאמנו · לסמוך עליהם: לכן · בעבור שאני שומע הכרו' האלו: כה אמר יי' · לי: אם תשוב · אתה ישראל על ידי ואשיבך אני אליו אמר לי לפני תעמוד: ואם תוציא יקר מזולל · אם תוציא אדם הגון מאדם רשע שתחזירנו למוטב: כפי תהיה · שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה: ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם · יתובון אינון לפתגמך ואת לא תתוב למטעי' בתריהון: בית

רדק

והעברתי · ברי״ש פירוש אעביר אותך אל אויבך בארץ אשר לא ידעת · את אויביך · כמו אל אויבך וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ונראה כי יונתן היה קורא והעבדתי בדל״ת כי כן תרגם ותשתעבדון לבעלי דבביכון אבל אנחנו קראנו והעברתי ברי״ש וכן נמצא בספרים המדויקים הראשון לסמוך עליהם ובספר חטאת יהודה והעבדתיך בד״לת · קדחה · פעל עומד פירוש בערה · אתה ידעת · כלומר ידעת מה שעושים לי מה שאומ' על המוכיחים אותם · אל לארך אפך תקחני · אם תאריך אפך עליהם אל תקחני כלומר אל תמיתני כדי שאראה נקמתך מהם ות״י לא תתן ארכא לעולבני · דע שאתי עליך חרפה · כלומר הראה להם שידעת ולא נעלם ממך · נמצאו · כשנמצאו לי דבריך בנבואה קבלתיה ברצון כמו שאוכל אדם הדבר הערב לו לפיכך אמר ואוכלם · כי נקרא שמך עלי · בזה אני שמח מאד שיאמרו עלי נביא השם ואחר הנביאי' יקראו נביאי הבעל · ויהי דבריך כתוב בוי״ו וקרי דברך בלא יו״ד לשון יחיד כמו שאמר ויהי והכתוב דרך פרט והקרי דרך כלל · לא ישבתי בסוד משחקים · לא ישבתי דברך הוא שמחת לבבי ובאמרו לבבי ר״ל שמחת השכל אבל שמחה אחרת לא היתה שמחה שהיא שמחת הגוף שאשב בסודם ובקהלם כשהם משחקי' ואשמח עמהם זה לא היה לי אפילו לחברה לא היה לי עמהם אלא בדד ישבתי כי אני מתבודד בביתי · מפני ידך · רוצה לומר מפני יד הנבואה כמו היתה על יד יי' וכן תרגם יונתן מן קדם מימרא פריש יתיבית וכן תרגם כי זעם מלאתני ארי נבואה דלוט מלאתני ויש לפרש מפני ידך מכתך כמו הנה יד יי' הויה והמכה והזעם והכאב הו' בזותם אותו וקללם אותו עד שהיו מכים אותו כמו שכתוב · למה היה · למה ברגש ומלעיל על הה״א והיא אחד מן החמשה · נצח · עולמי ותמידי שלא יפסק כי בכל יום ויום אני במריבה וכאילו מכתי מאנה הרפא ולשון מאנה כאמר על דרך מליצת השיר כי אין לו מכה רצון · למה היה זה מה עון יש בי · היו תהיה לי כמו אכזב · והנה אתה תהיה לי כמו אכזב · רוצה לומר כמו מקור אכזב וכמו מים לא נאמנו שיבטח אדם שימצא מים ויכזבו כלומ' יפסקו והנה לא נאמנו · והענין אחד כפול במלות שונות · ובאמרו אכזב וזכר התאר ולא זכר המתואר כן דרך הכתוב במקומות כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה ואמר המשל כנגד האל בעבור שאמר לו בתחילת נבואתו ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחשת וגו' והנה הם מחרפים ומכים אותי ואף על פי שאמר לו ונלחמו אליך יהיה דעתו שהמלחמה ההיא לא תהיה תמידית אלא שיהיה לה הפסק ובראותו כי לא היה לה הפסק נתרעם על האל ואמר למה היה כאבי נצח היו תהיה לי כמו אכזב · אנושה כמו אנושה מכותיה וכאב אנוש רוצה לומר חזקה וכבדה ואכזב האל״ף נוספת והוא תאר כמו כזב והוא במשקל ארבע ויונתן הוסיף לא יהא מימרך לי כדבין כמבוע דפסקין מוהי: לכן כה אמר יי' אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד · אמר לו האל דברת כנגדי דברים אשר לא כן באמרך היו תהיה לי כמו אכזב והנה חטאת לי ועתה אם תשוב בתשובה לפני ותתחרט על מה שאמרת אני אשיבך בתשובה ואסלח לך ותעמוד לפני כבתחילה · והעמידה לפני יי' היא התפלה וההודאה לפניו וקבול הנבואה כמו שאמר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואברהם עודנו עומד לפני יי' ולא יאמר זה הלשון אלא בנביא: ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה · ואם תטריח עצמך עליהם להחזירם למוטב ותוציא יקר מזולל שתוכל להשיב הרשעים שהם זוללים להטיבם טובים ויקרים · כפי תהיה · מה שתגזר ותאמר יתקיים כאילו אני אמרתי אותו כמו שאמר בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה ות״י רעות ממרי יתקיים · ויש מפרשי' כפי תהיה כמאמרי תהיה כמו שאמרתי לך לעיר מבצר ולחומות נחשת: ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם · אבל זה השמר לך שלא תשוב לרעתם בהסתדלותך עמהם שמא יטעוך ברוב טענותם זה השמר לך הסתדל עמהם שישובו המה אליך והשמר שלא תשוב אתה אליהם: ונתתיך · אמר לא אהיה לך כמו אדם אכזב אלא כמו שאמרתי לך בתחילה כן אעשה שאתנך לעם הזה לחומת נחשת בצורה: ונלחמו אליך ולא יוכלו לך · כי אני לא אמרתי שמלחמת' אליך תהיה לזמן ואתה לא הבינות היטב דברי אלא כמו שהבטחתיך כן אקיים כי לא יוכלו לך להמיתך אבל הם ילחמו אליך בין בדברים בין במכות ובין בבזיון כל זמן שתוכיחם וכל זה הטורח תסבול להטיבם אלי כי אם לא תטיב כלם אי אפשר שלא תטיב מקצתם כמו שראינו שאמרו מקצתם כשרצו להמיתו אמרו השרים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם יי' אלהינו דבר אלינו ואם תטרח בזה ולא תחוש לחרפתם וגדופם תקבל שכר מאתי: והצלתיך מיד רעים · מכף עריצים · שרוצים להמיתך: ויהי דבר יי' · לא תקח לך אשה · יש הנה מבוכה למה צוהו האל שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות לפי שנגזרה גזרה על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה שימותו ברעב וכי לא היה כדאי ירמיהו שיחיו בניו בזכותו והנה הקטנים אינם מתים אלא בעון אבותיהם וירמיהו לא היה לו עון שימותו בניו בעונו ועוד אף על פי שנגזרה גזרה שימותו בחרב וברעב הגזרה על קצתם ולא על כלם כי גם גלות נגזר עליהם והנה נאמר בנבואת יחזקאל על ירושלם והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות ועוד שגם על האבות ועל האמות גזר שימותו ולא מתו כלם שהרי גלו מהם והענין הזה נאמר בנבואת יחזקאל אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו ולמה לא הצילו האבות הצדיקים את בניהם שהרי הם כמותם כי אין לבנים הקטנים חטא שימותו בעבורו אלא כשהם מתים בעון אבותיהם מתים

ואם

ואם האבות הם צדיקים למה ימותו הבנים ומה שאני רואה בזה הוא כי במקום הזה רוצה לומר בענתות ובענתות כאמרה לו כנואה זו והזהירו שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות שם כי נגזרה גזרה על הבנים והבנות הנולדים בענתות וכן אמר למעלה על אנשי ענתות ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה על אנשי ענתות שנת פקדתם הנה אמר כי לא תהיה שארית לאנשי ענתות אבל בירושלם תהיה שארית ופלטה כמו שאמר בנבוא' יחזקאל והנה נותרה בה פלטה המוצאי' בנים ובנות וכיון שנגזרה גזרה זו על אנשי ענתו' כול' אם יהיו לירמיהו שם בנים ובנות יספו בכלל האחרים כמו שאמ' כי עד צדיק ישוב משפט כמו שפירשנו במקומו כי יסוף צדיק אחד בתוך אלפים אנשים חייבים כמו שאמרו ללוט פן תספה בעון העיר וכל שכן מי שאין לו זכות מעצמו כמו הבנים והבנות ואילו היו לירמיהו בנים ובנות בענתות והיה מוציאם מענתות טרם בא הגזרה לא היו נספי' עם האחרים אלא שלא היו מניחין אותם קרוביהם בענתות כי לא היו מאמינים בנבואה לפיכך אמר לו האל שלא יהיו לו שם בנים ובנות כי יספו בעון העיר ואפי' היה ירמיהו עצמו בענתות שמא לא יוכל בין כלם ומה שאמ' המת לבדו יוכלו זהו כשיהיו שלשה צדיקים בעיר אחת כמו שאמר נח דניאל ואיוב בתוכה לא אמר צדיק אחד לבד אלא כשהם שלשה או יותר יוכלו כי יצטרפו זכיות שלשתן להצילם ואם יהיו עשרה הם בצדקתם יצילו כל העיר כמו שאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם ואם יוכלו ממיתה אפשר שלא יצילום מגלו' או מעונש אחר ומה שנ' בשיר של פגעי' יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש לא יקרה זה לכל צדיק אלא למי שהשגחת בו תמיד לא תסור ממנו כמו שנ' בו כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי ואע"פ שנגזרה גזרה על אנשי ענתות שלא תהיה להם שארית היתה להם שארית שעשו תשובה בעת כבוש הארץ כי מצאנו בסוף גלות בבל אמר אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנ' אף על פי כן האל צוה ירמיהו על מה שהיתה גזרתם תחלה ולא גלה תשובתם לירמיהו לפי שאמ' לו' כי גזרתם קשה עד שצוהו האל שלא יקח אשה במקום ההוא: ביכה. הילודים. שם תאר וכן הילודים במדבר: ממותי. שם בפלס כמבואי עיר מבוקעה ובלא מ"ם כוספת מותי תלאים תאות והוא קבוץ מן מות ר"ל מיתת תחלואים ימותו ותחלואי רוצה לומר בחלי רעב ימותו כמו שאמר למעלה ואם בואתי העיר הנה תחלואי רעב וכן תרגם יונתן ממרעי כפן ימותון ואם לא יהיה זה פירושו מה ירצה לומר מיתת תחלואים ימותו כל בני אדם מתים בחולי אם לא ימותו בחרב אלא כך פי' כמו שתרגם יונתן: לא יספדו ולא יקברו. כי כל אחד יהיה טרוד בעצמו לא יהיה פנאי לספוד ולקבור: ביכה. בית מרזח. בית אבל כן פירשו רז"ל וכן וסר מרזח סרוחים ואדוני אבי ז"ל פי' כי מרזח הוא לשון הרמת קול בין לבכי בין לשמחה וכן הוא בלשון ערבי מרזח: ואל תנוד להם. בחולם וענינו פירשנו למעלה: כי אספתי את שלומי מאת העם הזה. השלום והחסד והרחמים שהייתי נותן לעם הזה לקחתי אותם מאתם ואספתי אותם אלי וכיון שאספתי אני שלומי מהם לא תדרוש אתה בשלומם לא באבלם ולא בשמחתם: ומתו. ולא יתגודד ולא יקרח להם. ואף על פי שהוא אסור לישראל לעשותו כמו שכתוב לא תתגודדו לא תשימו קרחה בין עיניכם למת אולי הם היו עושין כמנהגי הגוים כמו שהיו עושים עברות אחרות כמנהג הגוים ואמר כי לא יהיה להם פנאי לעשו' הדברי' שעושים על מת לא דברי אבל ולא דבר נחמה: ולא יפרסו. בסמך כתוב וענינו כמו פרשה ציון בידיה פריסת הידים באבל והכות כף אל כף ופירוש לא יפרסו ולא יתגודדו על המתים ולא יתנחמו מן החיים ואדוני אבי ז"ל פירש ולא יפרסו כמו שפורסין ובוצעין הלחם לאבל כשמברין אותו וזהו שאמר לנחמו על מת ואמר על אביו ועל אמו לשון יחיד והפסוקים לשון רבים רוצה לומר כל אחד על אביו ועל אמו וכן תרגם יונתן גבר על אבוהי ועל אימיה: ובית משתה. הפסוקים האלה מבוארים עד לכן הנה ימים באים: על מה דבר יי'. מה בסגול והוא אחד מכ"ד מה שהם בסגול וכל דסמיך לא' ע' ר' במ"ה: עוננו. בלא יוד וכן חטאתינו לשון יחיד: ואתם

בית מרזח. משתה בספרי בפרש' בית פעור ראיתי חזרו לעשות להם מרזיחין אבל רבותי' פירשו מזרח אבל: תנוד. תקונן: כי אספתי את שלומי וגו'. כשהיה אברהם אביהם עושה צדקה ומשפט כתתי לזרעו חסד ורחמים שנאמר יי' אלהיך לך וגו' ונתן לך רחמים הם הפכו ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף אני חזרתי ואספתי אלי את חסדי ואת רחמי אספתי אצו"ים בלע"ז כמו אסף אהים את חרפתי: ומתו גדולים וקטני' ואחר שהכל מתים מה לך לספוד: ולא יתגודד ולא יקרח להם. דרך האבלי' להתגודד ולשרט בשרם ולקרוח קרחה בראשם ומכל מקום לישראל אסור ולא הזכירו כאן אלא לדוגמת אבל: ולא יפרסו. לשון שבירה כמו הלא פרוס לרעב לחמך ופרסין שמברין את האבלי' ברחוב ופורסין להם ברכת המוצי' כי הוא ימרוך הזבח תירג' יונתן הרי הוא פריס על מזוכא: ולא ישקו אותם וגו'. הרי טעם למה שאמרתי אל תלך לספוד: ובית משתה. אם אמרתי לך למעלה לא תבא זה הטעם הנני משבי' מן המקום הזה וגו': ועזבתם

לספוד ג' מל' בליש' וסימ' אל תבא בית מרזח· כי צבתם וספוד בחמשי· עת ספוד ועת רקוד: ישקו ג' בקריא' וסימ' כי מן הבאר ההיא ישקו· ולא ישקו אתם כוס· ישקו כל חיתו יער· אנ"ך: לעיניכם ח' וסימ' ככל אשר עשה יי'· ואתפש בשני הלחת· ויקרא משה גם עתה התיצבו· הנני משבית· ושלמתי לבבלי· וזגם

כִּי־כֹה׀ אָמַר יְהוָה עַל־הַבָּנִים וְעַל־הַבָּנוֹת הַיִּלּוֹדִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־אִמֹּתָם הַיֹּלְדוֹת אוֹתָם וְעַל־אֲבוֹתָם הַמּוֹלִדִים אוֹתָם בָּאָרֶץ הַזֹּאת: מְמוֹתֵי תַחֲלֻאִים יָמֻתוּ לֹא יִסָּפְדוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ וּבַחֶרֶב וּבָרָעָב יִכְלוּ וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ:

כִּי־כֹה׀ אָמַר יְהוָה אַל־תָּבוֹא בֵּית מַרְזֵחַ וְאַל־תֵּלֵךְ לִסְפּוֹד וְאַל־תָּנֹד לָהֶם כִּי־אָסַפְתִּי אֶת־שְׁלוֹמִי מֵאֵת הָעָם הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה אֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הָרַחֲמִים: וּמֵתוּ גְדֹלִים וּקְטַנִּים בָּאָרֶץ הַזֹּאת לֹא יִקָּבֵרוּ וְלֹא־יִסְפְּדוּ לָהֶם וְלֹא יִתְגֹּדַד וְלֹא יִקָּרֵחַ לָהֶם: וְלֹא־יִפְרְסוּ לָהֶם עַל־אֵבֶל לְנַחֲמוֹ עַל־מֵת וְלֹא־יַשְׁקוּ אוֹתָם כּוֹס תַּנְחוּמִים עַל־אָבִיו וְעַל־אִמּוֹ: וּבֵית־מִשְׁתֶּה לֹא־תָבוֹא לָשֶׁבֶת אוֹתָם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת:

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַשְׁבִּית מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה לְעֵינֵיכֶם וּבִימֵיכֶם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה: וְהָיָה כִּי תַגִּיד לָעָם הַזֶּה אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ עַל־מֶה דִבֶּר יְהוָה עָלֵינוּ אֵת כָּל־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת וּמֶה עֲוֹנֵנוּ וּמֶה חַטָּאתֵנוּ אֲשֶׁר חָטָאנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ: וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם עַל אֲשֶׁר־עָזְבוּ אֲבוֹתֵיכֶם אוֹתִי נְאֻם־יְהוָה וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעַבְדוּם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְאֹתִי עָזָבוּ וְאֶת־תּוֹרָתִי לֹא שָׁמָרוּ:

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל בְּנִין וְעַל בְּנָן דְמִתְיַלְדִין בְּאַתְרָא הָדֵין וְעַל אִמְהַתְהוֹן דְיָלְדָן יָתְהוֹן וְעַל אֲבָהַתְהוֹן דְמוֹלְדִין יָתְהוֹן בְּאַרְעָא הָדָא: מְמַרְעֵי כַפַּן יְמוּתוּן לָא יִסְתַּפְּדוּן וְלָא יִתְקַבְּרוּן לְזֶבַל מְבַדַּר עַל אַפֵּי אַרְעָא יְהוֹן וּבְחַרְבָּא וּבְכַפְנָא יְסוּפוּן וּתְהֵי נְבִלְתְּהוֹן מְשַׁגְרָא לְמֵיכַל לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וְלִבְעִירָא דְאַרְעָא: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תֵיעוֹל לְבֵית מַרְזֵיחָא וְלָא תְהָךְ לְמִסְפַּד וְלָא תִתְרְוֵי לְהוֹן אֲרֵי כְנֵישִׁית יָת שְׁלָמִי מִן עַמָּא הָדֵין אֲמַר יְיָ יָת חִסְדָא וְיָת רַחֲמֵי: וִימוּתוּן רַבְרְבִין וּדְעַדְקִין בְּאַרְעָא הָדָא לָא יִתְקַבְּרוּן וְלָא יִסְפְּדוּן לְהוֹן וְלָא יִתְהַסְמוּן וְלָא יִמְרְטוּן לְהוֹן: וְלָא יְפִרְסוּן לְהוֹן עַל אִיבְלָא לְנַחָמוּתְהוֹן עַל מִיתָא וְלָא יַשְׁקוּן יָתְהוֹן כַּס תַּנְחוּמִין גְבַר עַל אֲבוּהִי וְעַל אִימֵּיהּ: וּבֵית אַסְחָרוּתָא לָא תֵיעוֹל לְאִסְתַּחָרָא עִמְהוֹן לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי:

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מְבַטֵּל מִן אַתְרָא הָדֵין לְעֵינֵיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן קָל בְּיָע וְקָל חֶדְוָא קָל חַתְנִין וְקָל כַּלָּן: וִיהֵי אֲרֵי תְחַוֵּי לְעַמָּא הָדֵין יָת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִילֵין וְיֵימְרוּן לָךְ עַל מָה גְזַר יְיָ עֲלָנָא יָת כָּל בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וּמָה חוֹבָנָא וּמָה סוּרְחָנַנָא דְחַבְנָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא: וְתֵימַר לְהוֹן עַל דִשְׁבַקוּ אֲבָהַתְכוֹן פּוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ וּטְעוֹ בָּתַר טַעֲוָות עַמְמַיָא וּפְלַחוּנוּן וּסְגִידוּ לְהוֹן וּפוּלְחָנִי שְׁבַקוּ וְיָת אוֹרָיְתִי לָא נְטַרוּ:

לעיניכם· בשובי את שבותכם: הרעה הגדולה הזאת ד' דסמיכי בקריא' וסימ' נמסר בסדר וישב: שמרו ה' קמצין בקריא' וסימ' את משמרת יי' שמרו· ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו· על מאסם את תורתי· ועדותיו לא שמרו· ראיתי בוגדים ואתקוטטה· וחד אבל בעדים ושמרו:

ואתם הרעותם · והוא מן הדין פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: והטלתי · ענינו והשלכתי: ועבדתם שם אלהים אחרים יומם ולילה · כתרגומו ותפלחון תמן וגו' כבעמוד: חנינה · רחמים כלומר לא ירחמו עליכם האויבים שלא יעבדו בכם בפרך: לכן הנה ימים באים · זו היא עתידה והיה הנביא אומר להם נחמה זו אחר פורענות והיה האל שולח להם בזה הענין על ידי נביאיו פורענות ונחמה כדי שלא יאמרו אבדה תקותינו כי אעפ"י שיפרע מהם על מעשיהם הרעים עוד באחרית הימים תהיה להם תקוה: ולא יאמרו עוד חי יי' · כשישבע אדם ויאמר חי יי' ודרך העולם לסמוך על הזכרת יי' דבר ממעשיו או מנפלאותיו כמו שאמר צדקיהו חי יי' אשר עשה לנו את הנפש הזאת וכן היו אומרים חי יי' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים ואמר הנה ימים באים שלא יאמרו כי אם חי יי' אשר העלה וגו' וזה יהיה בימות המשיח בקבוץ ג גליות: אשר הדיחם · המדיחים והם מלכי האומות המגלי' אותם ותירגם יונתן לא יהון משתען עוד בגבורתא דיי' דאסיק ית בני ישראל וגו' כבעמוד והענין הזה מחלוקת בדברי רבותינו זכרונם לברכה יש אומרים שלא יזכרו יציאת מצרים כל עיקר ויש אומרים שיזכרוה אלא שיהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו: הנני שולח לדוגים · כתוב בוי"ו כמו שמרו עליו דוגים וקרי לדיגים ביו"ד והענין אחד והוא תואר לצדי הדגים: ודיגום · משפטו והדגום כמו מדוע אלי רבות משפטו הרבות אמר שהנה הנני שולח לדיגים כלומר שיעיר את רוחם לבא כאילו שלח להם שיבאו והמשל כמשל צידת הדגים וכמשל צידת החיות והעופות ומשל הדגים הוא על המתים בחרב כי הדגים מתים בצידתם כשיעלו אותם מן המים ומשל החיות הוא על הגולים כי צדי החיו' והעופו' יצודו אותם חיים ולא ימותו בצידתם אם לא ימיתון אחרי כן וכן תירגם יונתן לדיגים לעממין קטולין וקטליכון: כי עיני · לא כמו שהם אומרים אין יי' רואה אותנו: ושלמתי ראשונה · בתחלה אפרע מהם על חלול הארץ שהיא ארץ טהורה והם טמאוה כי לא תסבול הארץ תועבות ומעשים רעים כמו שאמר שהי ככר הארץ ואמר ויורש את משפט אלהי הארץ ואמר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי אפילו לא צויתי ולא הזהרתי על התועבות כמו שלא צויתי ולא הזהרתי הגוים שהיו בה מקדם אף על פי כן הארץ לא סבלה אותם התועבו' והקיאה אותם כי אף על פי שהגוים לא נצטוו הרי נתן בהם האל שכל ובינה ומדרך השכל יש להשמר מכל התועבות ומלעבוד אלהים אחרים עץ ואבן כל שכן ישראל שנצטוו שהוא מן הדין שתקיאם הארץ לפיכך בתחלה יפרע מהם על חלול הארץ ומה שאמר משנה עונם רוצה לומר עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים והוא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שאמ' למעלה ויונתן תירגם ואשלם לתכייכון כקדמאין על חד תרין חוביהון וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכנתי ומה שאמר בנבלת שקוציהם וגלוליהם ר"ל מיעור שקוציהם וגלוליהם ועל הדרך הזה כאמר והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך כי עבודת השקוץ דבר בזוי ומגונה הוא ומה שאמר ארצי נחלתי הארץ הראויה לי להשרות בה שכינתי וכן אמר ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה כי היא מקודשת מכל הארצות לטעם ידוע אצל מביני מדע: יי' עזי ומעזי ומנוסי · אמר הנביא דרך קריאה אתה יי' שאתה עזי מאלו הנלחמים עמי ואנוס אליך ביום צרתי אלה שאני מוכיח על העו"ז אינם רוצים לשוב מדרכם הרעה וידעתי כי יבא זמן שאפי' הגוים הרחוקים ישובו ויבאו אליך מאפסי ארץ יבאו אליך במקום הזה ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו והבל וזה יהיה בימות המשיח ובאמרו נחלו שעבדו ע"ז דור אחר דור נחלה לבנים מאבות: ואין בם מועיל · פי' באלהים אחרים כי אין בהם שיהיה מועיל שום תועלת: היעשה לו · אלהים · לא ישנו משפט אלהים שיגמס בקראם אליהם ויעזרום מצרתם זה יאמרו הגוים כשיבאו אליך ויתודו על עונם ויתמהו איך היתה שלה על דעתם זאת האמונה: לכן · אמר לו האל לכן הנני מודיעם לאלה שאינם רוצים לשוב כי בפעם הזאת אודיעם את ידי: וידעו כי שמי יי' · כמו כי אני יי' כי הוא שמו ושמו הוא:

הרודה שמה ג' בליש' וסימ' והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה · כי אם חי יי' אשר העלה רפ · אל תירא עבדי יעקב דירמיה: ראשונה ג' בקריאה וסי' וישם את השפחות ואת ילדיהן · ויה בלדתה ויתן יד · והקריב את אשר לחטאת ראשונה · כל הפקודים למחנה יהודה · ויה לבני אהרן · בחרו להם את הפר

ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם והנכם הלכים איש אחרי שררות לבו הרע לבלתי שמע אלי: והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת על הארץ אשר לא ידעתם אתם ואבותיכם ועבדתם שם את אלהים אחרים יומם ולילה אשר לא אתן לכם חנינה: לכן הנה ימים באים נאם יהוה ולא יאמר עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים: כי אם חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הדיחם שמה והשבתים על אדמתם אשר נתתי לאבותם: הנני שלח לדוגים רבים נאם יהוה ודיגום ואחרי כן אשלח לרבים צידים וצדום מעל כל הר ומעל כל גבעה ומנקיקי הסלעים: כי עיני על כל דרכיהם לא נסתרו מלפני ולא נצפן עונם מנגד עיני: ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חללם את ארצי בנבלת שקוציהם ותועבותיהם מלאו את נחלתי: יהוה עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה אליך גוים יבאו מאפסי ארץ ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל: היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים: לכן הנני מודיעם בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי יהוה:

ואתון אבאשתון למעבד מאבהתכון והא אתון אזלין גבר בתר הרהור ליביה בישא בדיל דלא לקבלא למימרי: ואטלטל יתכון מעל ארעא הדא לארעא דלא ידעיתון אתון ואבהתכון ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעוותא יממא ולילי דלא יהי לכון רחמין: בכן הא יומיא אתאן אמר יי' ולא יהון משתען עוד בגבורתא דיי' דאסיק ית בני ישראל מארעא דמצרים: אלהין יהון משתען בגבורתא דיי' דאסיק ית בני ישראל מארע ציפונא ומכל מדינתא דאגליניון לתמן ואתיבינון לארעהון דיהבית לאבהתכון: הא אנא שלח לעממין קטולין אמר יי' ויקטלונון ובתר כן אשלח לסנאיאין צידין ויצדונון מעל כל טור ומעל כל רמתא ומשקיפי כיפיא: ארי קדמי גלן כל אורחתהון לא מסתרן מן קדמי ולא מטמרן חוביהון מלקבל מימרי: ואשלם לתיניין כקדמאין חוביהון וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכינתי בנבלת שקוציהו' ותועיבתהון מלו ית אחסנתי: יי' תוקפי ורחצני ומשיזבי בעידן עקא לשימע גבורתך עממין יתון מסייפי ארעא ויימרון ברם לשקר פלחו אבהתנא לדלמא ולית בהון הנאה: האפשר דיעבד ליה אינש דחלן ואינון טעוון דלית בהון צרוך: בכן הא אנא מחוי להון בזמנא הדא איחוינון ית פורענותי וית מחת גבורתי וידעו ארי שמי יי':

האחד · ושלמתי ראשונה משנה · ומדתי פעלתם · והקרוב אליו כרשנא · והתה כמעל הזה ראשונה · כמעל · ומלק · ושלמתי · ראשונה כתיב ויהי לבני אהרן ראשונה כתיב · ושארא ראשונה כתיב:

רשי

ועבדתם שם אלהים אחרים · ת"י ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא יומם ולילי: לכן · לשון שבועה אף על פי שהגבורתם בי שבועה היא בידי שאגאול אתכם: לא יאמר עוד וגו' · רבותי' דרשו לא שתעקר יציאת מצרי' ממקומה אלא גאולה אחרונה עיקר ויציאת מצרים טפל לה: ודיגום · מה הדייג שולהו מתוך מקום גדולו אף אלו ילכדו אותם בתוך העיר ומה עסקו של דג משנלכד הוא מת כך אביא עליהם ה הורגים ואח"כ אשלח ציידים לנשארים ולבורחים מן החרב אל ההרים והגבעות ובורם להגלותם בשבי · משנה עונם · את שסמכו על עונם לעשות שנות אבותיהם' ויונתן תירגם כן ואשלם לתכיינין קדמאין על חד תרין: יי' עזי ומעזי ומנוסי · אכטיפוי"מאנט בלע"ז ומנחם חברו לשון פלא כמו נתת ליריאיך נס להתנוסס וכן יי' נסי ורובם פתר אותו לשון מנוס ממש: אליך גוים יבאו · סוף האומו' לשוב אליך ולעבדך שכם אחד ומתך איך עשו להם אלהים והמה לא אלהים: מאפסי · כמו מקצה: נחלו · לשון נחלה: מועיל · לשון תועלת: כי שמי יי' · כמשמעו מושל ושליט לקיים ג גזרתי: בטע

רד"ק

חטאת יהודה. ידמה כי חטאתם היא כתובה וחרוסה על לוח לבם שלא תוכל להמחות מלבם כאילו היא כתובה וחרוסה בעט ברזל כי הדבר שיכתוב האדם בו וחוקק באבן הוא דבר קיים לעולם כמו שאמר בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון ומה שזכר עופרת כי ימלא אדם חקיקי הכתיבה בעופרת כדי שלא ישברו צדי החקיקה ותפסד צורת הכתיבה ופירו' בצפורן כמו בעט כי לפי שהאדם חוקק בצפרניו דימה עט ברזל שאדם חוקק בו לצפורן או נקרא צפורן וכן הוא אומר במדרש כעין צפורן של ברזל וחקק בו: ושמיר. פירושו הברזל החזק כמו שקרא האבן החזק שמיר באמרו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך ותרגום ירושלמי מצור החלמיש שמיר טינרא ויש לפרש כי שמיר אמר על האבן החזק וב"ית בצפורן במקו' שנים כאילו אמר בשמיר כלומ' כתובה בעט ברזל ובצפורן ובשמיר כי אחר שאמר הכלי שיכתוב בו צריך שיאמר הדבר שיכתוב עליו ואף על פי שאמר על לוח לבם לבם הוא שמיר וחזק שהמשילו במקום אחר לאבן שנ' והסירותי את לב האבן ותכונת הפסוק כן היא כתובה בעט ברזל בצפורן ברזל והיא כתובה בשמיר ובאבן חזק כי היא חרוסה על לוח לבם ולוח לבם הוא השמיר וב"ית בעט בצפורן תהיה הב"ית שקורין ב"ית העזר וב"ית בשמיר תהיה ב"ית כלי ופי' חרוסה כמו חרותה מן חרות על הלוחות: ולקרנות מזבחותיכם. בנ"א אף על פי שאמר לבם לשון נסתר ואחר כך אמ' מזבחותיכם לשון נוכח כן הוא דרך המקרא במקומות רבים אמ' וכן חטאתיכם חרוסה בקרנות מזבחותיכם כי הם החטאת ולמ"ד ולקרנות במקו' ב"ית כלמ"ד לפניכ' לחרב הרגתי לפני ישבת לכסא והדומי' להם: כזכור. אמר זכירת מזבחותם ואשריהם והספור עליהם הוא ערב עליהם כזכר בניהם שהם חביבים עליהם וזוכרים אותם תמיד לאהבתם אותם ויש מפרשים כזכר ענין הקטרה כמו אזכרתה לי' כלומר שהיו מעבירים בניהם באש והראשון נכון ויונתן תירגם כדאדכרתא בניהון אגוריהון: על עץ רענן. טעמו דבק עם מזבחות' לא עם אשריהם כי עץ רענן היא האשרה ופי' על סמוך כמו ועליו מטה מנשה וזבחת עליו את עולותיך והדומים להם כי האשרה היא העץ שהיו נוטעים לעבדו או שהיו מניחי' הצורה שהיו עובדים תחת האילן ועליו כאמר בכל מקו' תחת כל עץ רענן והיו בונין מזבחותם סמוך לאותו אילן שהיו מקריבין עליו קרבנות לעבודה זרה הנעבדת תחת האילן או לאילן עצמו וכן היו בונין מזבחות על ההרים הרמים ועל הגבעות הגבוהות שהיו עובדים שם אלהיהם כמו שכתוב: על גבעות. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומי' להם ואני תמה מהמתרגם שתרגם על עץ רענן תחות כל אילן עבוף איך תרגם מלה בהפכה כי על ותחת שני הפכים: הררי בשדה. לפי שהיו שוברים על ההרים קרא ישראל הררי אמר דרך קריאה אתה הררי ומלת בשדה אף על פי שהטעם עמד בה פירושה שהיא דבוקה עם חילך אמר אתה הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך לבז אתן כלומר שיוציאו השוללים הבזה בשדה לחלוק שם השלל. חילך. ממונך: כל אוצרותיך. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם: במותיך בחטאת. כמו הפוך כאילו אמר בחטאת במותיך שהם בכל גבולך כלומר למה יהיה כל חילך וכל אוצרותיך לבז בעבור חטאת במותיך וכמוהו רבים תיבות שהן הפוכו' בטעמם כמו מקום שם קבר שטעמו מקום קבר שם ומספר אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומים להם רבים וכן תירגם יונתן הפוך בחוביכון דהויתון פלחין לטעותא בכל תחומיכון: ושמטתה ובך. פירוש ושמטתה והשמטה תהיה בך שתשמט מנחלתך לפי שלא שמטת אותה בהיותך בה ויונתן תירגם ואייתי סנאה על ארעכון ותהא צדיא בשמטתא ובכון אעבד פורענות דינין: והעבדתיך. בדל"ת ולמעלה בפרשת אוי לי עמי והעברתי בר"יש: קדחתם. הבערתם ולמעלה קדחה עד עולם ולמעלה עליכם: כה אמר יי'. לפי שהיו ישראל בוטחים במצרים ובאשור אמר זה: ומן יי' יסור לבו. כי אם לא יסור לבו מיי' אינו רע אם יבטח באדם שיעזרהו ותהיה כונתו כי בעזרת האל יוכל האדם לעזרו לא זולתו: והיה כערער בערבה. ת"י כעכוביתא במשרא ופירש רב האיי ז"ל עכבית הוא קוץ מבחוץ ומכניסים פרי כאכל ונקרא ערער ולא יראה. על דרך המשל: כי יבא טוב. הוא המטר: ושכן חררים במדבר. שהעץ הוא ישכון במקום שהוא חררים וזהו במדבר במקום שלא יפול שם מטר מרוב החום וחררים ענין פרסה ודלקה מרוב חמימות מן ועצמי חרה מני חרב וחרה כמשתה נחר מפוח חררים שם בשקל חברים וכפל העניין במלות שונות ואמר ארץ מלחה לא תשב ומלחה תואר לארץ שלא תצמיח ובעבורה מן הישוב וכן ברית מלח ברית נגזר וכן ארץ פרי למלחה ות"י כארע סדום דלא אתיתבת והמשיל האדם שיסיר בטחונו מהאל בזה העץ שאינו מתלחלח אלא עומד ביובש כל זמן ואף על פי שאין מת כן האדם הרע יהיה ברע כל ימיו ויבחר מותו מחייו: ברוך הגבר. והיה יי' מבטחו. אם יבטח בו הוא יהיה מבטחו ולא יירא מכל רע: והיה. על מים. שלא יכמש לעולם: ועל יובל. ועל פלגי מים ישלח שרשיו שאפילו שרשיו שיתפשטו במקום רחוק יהיו על פלגי מים: ולא יראה. על דרך המשל כלומר אפי' כשיהיה חום בעולם לא יחום ממנו כי על מים הוא שתול ולא יוכל החום ליכנס ואפי' עליו יהיה רענן שלא יפול כשאר העצים שנובלין עליהם בימות הגשמים ואפילו יהיה שנת בצורת שימנעו גשמים לא ידאג מפני זה כי הוא על מים ואמר ידאג על דרך המשל:

ולא

רש"י

בעט ברזל. משל הוא כלומר חקוקה בשיקוע ואין נוחה למחק: חרושה. חקוקה כזה שהוא חורש בעומק: על לוח לבם. שאינם שוכחין ע"ז שלהם: כזכר בניהם מזבחותם. כזכירת בניהם כן היתה להם זכירת מזבחותם כאדם שיש לו געגועין על בנו. ומדרש אגדה בעט ברזל בצפורן שמיר על ידי ירמיה שנקרא עמוד ברזל ועל ידי יחזקאל שנאמר לו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך: ואשריהם. אשר על עץ רענן על עץ כמו אצל וכת"י תחות כל אילן עבוף: הררי בשדה. ירושלם היושבת בהר המישור כל סביב העיר מישור שדה ולשון הררי כמו ערבי על שם שיושב בערבה מונטי"ינרש בלע"ז יושבים ההר: חילך. כמו ממונך: במותיך בחטאת. במותיך ששוו בחטא לשם ע"ז בכל גבוליך: ושמטתה. על כרחך תשמט את ארצך את אשר לא שבתה בשבתותיכ' שאמרתי לכם ושבתה הארץ: ובך. אנקם מאמת נחלתך אשר נתתי לך שלא עשית רצוני להשמיטה ד"א ובך מנחלתך ובך אנקם מנחלתך שאגלה אותך ממנה: כי אש קדחתם באפי. יקדתם בבחירי: אשר יבטח באדם. בחרישו וקצירו לומר אזרע בשביעית ואוכל: זרועו. כמו עזרו וכת"י רוחצניה: ומן יי' יסור לבו. שהבטיחו וציויתי את ברכתי לכם כך שמעתי: כערער. כעץ יחידי לשון ערירי ויש אומ' דגאשטיה בלע"ז ומנחם פיר' שם עץ מעצי היער וערער שמו וכן פי' כערער במדבר עץ אחד מעצי היער: בערבה. לשון מישור: חררים. יובש כמו חרה מני חורב: ארץ מלחה. ארץ שהיא מליחה ולא תהא מיושבת: ולא יראה. העץ כי יבא חם: בצורת. לשון רעב כאשקא"ה בלע"ז. לא"ה בצורת לשון מבצר וכן חברו מנחם: לא ידאג. לא יפחד:

עקוב

מסורה

חטאת ז' פתחין וסימ' נמסר בסוף סדר הצוה וכשמואל א' סימן כ': במותיך ג' וסימ' הצבי ישראל. יהונתן על במותיך חלל. במתיך בחטאת בכל גבולך: בתרא חסר: ושם ח' בקריאה וסימ' נמסר בסדר ויצא: ולא תשב ד' דסמיכי בקריאה וסימ' אשה תארש ואיש אחר ישכבנה. לבן ישבו ציים את איים. ולא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה. והיה כערער בערבה ולא יראה: מבטחו ד' בקריאה וסימ' ברוך הגבר אשר יבטח ביי'. אשרי הגבר אשר שם יי'. ינתק מאהלו מבטחו. ובית עכביש:

ירמיה יז

יז חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר חֲרוּשָׁה עַל־לוּחַ לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וּמִן־יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב׃ בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ׃ וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶ כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג

תרגום

חובי בית יהודה כתיבין בעיט דברזל בטפר שמיר חריתין על לוח לבהון ולקרנת איגוריכון׃ כאידכרא בניהון איגוריהון ואשיריהון תחות כל אילן עבוף ועל רמתא מנטלתא׃ על דפלחתון על טוריא בחקלא ניכסיכון וכל בית גנזיכון לביזא אימסר בחובין דהויתון פלחין לטעותא בכל תחומיכון׃ ואיתי סנאה על ארעכון ותהי צדיא בשמיטתא ובכן אעבד פורענות דינין עד דאגלי יתכון מאחסנתכון דיהבית לכון ותשתעבדון לבעלי דבביכון בארעא דלא ידעתון ארי קידום תקיף כאישתא נפק מן קדמי ברגז עד עלמא יחול׃ כדנן אמר יי ליט גברא דאיתרחץ באינשא וישוי בשרא רחצניה ומן מימרא דיי יעדי ליביה׃ ויהי כעכוביתא במישרא ולא יחזי ארי ייתי טבא וישרי ולא ולד במדברא בארע סדום ולא איתיתבת׃ בריך גברא דאיתרחיץ במימרא דיי ויהי מימרא דיי רוחצניה׃ ויהי כאילן דשתיל על מבועי מיין ועל נגדין ישלח שורשוהי ולא יחזי ארי ייתי חומא ויהון טרפוהי עבוף ובשנת בוצרתא לא יתבר

רשי

עקוב הלב. מלא תואכה ועקובה מכל רעה: ואנוש. לשון חולי וחליו הוא זה: מי ידענו. הוא סבור מי ידענו אני יי' חוקרו: קורא דגר. קוקו"ן בלע"ז: ולא ילד. הקורא הזה מוסף אחריו אפרוחים שלא ילד דגר הוא ציפור שמצפצף העוף בקולו למסוך אפרוחין אחריו ואלו שהקורא דגר לא ילכו אחריו משיגדלו שאינם מינו כך עושה עושר ולא במשפט: יתיה ככל. מתקרי רשיעא: כסא כבוד וגו'. לפי שבא לומר כל עוזביך יבושו מתחיל בקילוסו של מקו' ומדבר לפניו אתה שכסא כבוד ומרו' מראשית בריית עולם ומכוון כנגד מקדשנו: מקוה ישר' יי' יושב עליו לפיכך כל עוזביך יבושו: וסורי בארץ יכתבו. אותם שסרים מדברי שאינם שומעים שליחותי בקברות תחתיות ארץ יכתבו: כי תהלתי אתה. כך אני מתהלל ומתפאר לומר שאתה מושיעי תהלתי וכטכב"א בלע"ז. איה דבר יי'. הפורענות שאתה מתנבא: ואני לא אצתי. לא מהרתי לזרוך להביאם מהיות רועה טוב מחזר אחריך לבקש עליהם רחמים: ויום אנוש. חולי של פורענות לא התאויתי ות"י ואנא לא עכבית על מימרך מלאתנבאה עליהון לאתבותהון לדחלתך ולפי התרגו' יהיה אצתי לשון עכוב כלומר לא עכבתי מלומר להם שליחותך ולהשיבם אליך אם היו שומעים אלי: מוצא שפתי נכח פניך היה. להטיב את חמתך מהם: אל

רדק

ולא ימיש מעשות פרי. כי אפי' בשנת בצורת יהיה בלחותו ויתן פריו בעתו כן האדם הטוב אשר יבטח ביי' לא יסור טובו לעולם ואפי' בשעה שאחר בני אדם בצרה הוא יהיה בטוב כמו שאמר בשני בצורת יכילך ובשבע לא יגע בך רע ופרי האדם הטוב שילמדו בני אדם חכמתו ומעשיו הטובים והעלה הוא משל לתמונו ועשרו שיהנו בני אדם ממנו: עקוב הלב. לפי שדבר על הבטחון שהוא רע כשישים בטחונו באדם וזה תלוי במחשבת הלב כמו שאמר ומן יי' יסור לבו כמו שפי' לפיכך דבר במחשבת הלב ואמר כי הלב עקוב יותר מכל דבר כלומר מרמה כי יוכל אדם להראות בפיו ובמעשיו טוב ויהיה לבו רע ומי ידע זה בלתי הא' לפיכך אמר מי ידענו ואמר אני יי' חוקר לב והמרמה תלויה בלב לא בפה ובמעשה כי אף על פי שתהיה לפעמים המרמה בפה שיאמר דברים שהכונה בהם על שני פנים או יעשה מרמה בידיו הכל הוא במחשבת הלב לפיכך אמר מכל כי אין דבר מרמה כמו הלב: ואנוש הוא. ענין כאב ושבר כמו אנוש כאבי אנושה מכתי ויאמר על דרך השאלה בכאב הלב בענין או בדאגה או בעסקים רעים או במחשבה לפיכך אמר ואנוש הוא ואמר חרפה שברה לבי ואנושה: אני יי' חוקר לב בוחן כליות. זכר כליות כי הכליות יועצות והלב גומר: ולתת. בפרשה זו ולתת בוי"ו כפרי בלא וי"ו ולמטה בפרשת חנמאל בן שלום בהפך לתת בלא וי"ו וכפרי בוי"ו והסימן ויכלו ופי' ולתת אני יי' חוקר לב וכן בידי גם כן לתת לאיש כדרכיו: כדרכו. לשון יחיד כתיב וקרי כדרכיו לשון רבים והענין אחד כי זה דרך כלל וזה דרך פרט או הוא גם כן ככתוב לשון רבי' ויו"ד הרבים חסרה מהמכתב: קורא דגר. לפי שאמר לתת לאיש כדרכיו אמר אל תתמה על הרשע שהוא מצליח בנכסים איך לא יתן לו האל כדרכיו כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו אלא יצא מידו בחצי ימיו והמשילו לקורא והוא עוף שקורין בלע"ז פרני"ץ

ימיש ז' בקריאה וסימ' לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש · ומשרתו יהושע בן נון נער · ישאהו על כתף יסבלהו · לא ימיש טרף · ולא ימיש מעשות פרי · איך ימיש לי לשובב שדינו · לא ימיש מרחובה תוך

וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי׃ עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ׃ אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָו כִּפְרִי מַעֲלָלָיו׃ קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָו יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל׃ כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ׃ מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל־עֹזְבֶיךָ יֵבֹשׁוּ יְסוּרַי בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם־חַיִּים אֶת־יְהוָה׃ רְפָאֵנִי יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה׃ הִנֵּה־הֵמָּה אֹמְרִים אֵלָי אַיֵּה דְבַר־יְהוָה יָבוֹא נָא׃ וַאֲנִי לֹא־אַצְתִּי מֵרֹעֶה אַחֲרֶיךָ וְיוֹם אָנוּשׁ לֹא הִתְאַוֵּיתִי אַתָּה יָדָעְתָּ מוֹצָא שְׂפָתַי נֹכַח פָּנֶיךָ הָיָה׃

ב' מרחבה ב' יוד מל' לוחם · ח' · מדרכיו ק' · ל' · ל' · יחיד ק' · ל' · ל' · ל' · וסורי ד' ק' · ל' · ב' · ל' · ל' · ל'

וְלָא יִפְסוֹק מִלְמֶעְבַּד פֵּירִין׃ נְכִיל לִיבָּא מִכּוֹלָא וְתַקִּיף הוּא מַן יְדַעְנֵיהּ׃ אֲנָא יְיָ חָקַר לִיבָּא בָּחַר כּוּלְיָאתָא וּלְמִתַּן לֶאֱנָשׁ כְּאוֹרְחָתֵיהּ כְּפֵירֵי עוֹבָדוֹהִי׃ הָא כְקוֹרָאָה דִמְכַנֵּישׁ בֵּיעִין דְּלָא דִילֵיהּ וּמַשְׁחַן אֶפְרוֹחִין דְּבַתְרוֹהִי לָא יְהָכוּן כֵּן כָּל גְּבַר רְשִׁיעַ דִּקְנֵי נִיכְסִין דְּלָא בְּדִינָא בְּפַלְגוּת יוֹמוֹהִי שָׁבֵיק לְהוֹן וּבְסוֹפֵיהּ מִתְקְרֵי רַשִׁיעָא׃ פּוּרְעָנוּתָא תִּתְעֲבֵד מִינֵּיהּ מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עֵיל מִן אוּלָא מְקַבֵּל אֲתַר בֵּית מַקְדְּשָׁנָא סִיבּוּר יִשְׂרָאֵל יְיָ כָּל דִּשְׁבַקוּ פוּלְחָנָךְ יִבַּהֲתוּן וְרַשִׁיעַיָא דְּעָבְרוּ עַל מֵימְרָךְ בְּגֵיהִנָּם אִינוּן עֲתִידִין לְמִיפַּל אֲרֵי שְׁבָקוּ פוּלְחָנָךְ יְיָ דְּבְדִילֵיהּ אַתְּ מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יְקָרָא כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּלָא פָּסְקִין מוֹהִי׃ אַסֵּינִי יְיָ וְאִיתַּסֵּי פְּרוֹקְנִי וְאִתְפָּרַק אֲרֵי תוּשְׁבַּחְתִּי אַתְּ׃ הָא אִינוּן אָמְרִין לִי מָאן דְּאִיתְנַבֵּיתָא בִּשְׁמָא דַיְיָ יִתְקַיֵּים כְּעַן׃ וַאֲנָא לָא עַכֵּיבִית עַל מֵימְרָךְ מִלְּאִיתְנַבָּאָה עֲלֵיהוֹן לְאוֹתָבוּתְהוֹן לְדַחַלְתָּךְ וְלִיוֹם בִּישׁ דְּאַתְּ מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן לָא חַמֵּדִית אַתְּ גְּלֵי קֳדָמָךְ אַפָּקוּת שִׂפְוָתִי גְּלֵי קֳדָמָךְ הֲוָה׃

ומרמא' יכתבו ד' בקריאה וסימ' מקוה ישראל יי' כל עוזביך יבשו · וככתב בית ישראל יכתבו · ועם צדיקים אל יכתבו · ועל ספרך כלם יכתבו:

והוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם והביצים ההם לכשיבקעו ויצאו האפרוחים לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו אלא אחרי מי שהיא להם אם גם כן הרשע שעשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחרים ולא ישלים ימיו עם העשר שעשה ויהיה נבל באחריתו כלומר נופל מת טרם זמנו או יאבד העושר מידיו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחות באחריתו וכן ת"י הפסוק הא כקוראה די מכנש בעין דלא דיליה וגו' כשמעוד · ימו כתוב בלא יו"ד הרבים וקרי ימיו ביו"ד הרבים וכמוהו יחתו מריבו עליו בשמים ירעם: כסא כבוד. פירש הגאון רב סעדיה דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו כאילו אמר יהיה נבל מכסא הכבוד כלו' מושלך ות"י פורענותא תתעבד מניה וגו' כשמעוד ורבותינו פירשו על בית המקדש שאמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם מקום בית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו מראשון עד שלא נברא העולם ועוד אמרו שבית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וזה הדרך דרכו המפרשים ואמרו בספר יצירה והיכל קדש מכוון באמצע ואני הארכתי בזה הענין בפירוש תהלים במזמור שיר המעלות זכור יי' לדוד והענין הוא טוב אלא שאין ענינו דבק עם הפסוק שלפניו ושלאחריו והחכם רבי שמואל בן תבון הדביקו לענין הפסוק שאמר אני יי' חוקר לב בוחן כליות וגו' ופירש כסא כבוד בחסרון כ"ף הדמיון כאילו אמר ככסא כבוד וכמוהו רבים ופירש הענין כן בא הנביא להודיע שהשם ית' שוכן במקדש כמו שיושב בכסא כבוד מרום שהוא השמים העליונים שקראו ישעיהו הנביא גם כן כסא רם ונשא כן קראו ירמיהו מרום ואמר שהוא מראשון כלומר מקדם כמו שכתוב נכון כסאך מאז ואמר כמו שהשמים שהם כסא יי' והם כסא כבודו מעידים על מציאותו ועל כבודו כן מקום מקדשנו מעיד ומורה על עצם מציאותו שהשכין אורו וכבודו בו ולא יחשוב החושב שהיות הש"י על כסא רם ונשא והוא השמים ימנעהו מלדעת את אשר בארץ ומלהשגיח בשפלים ומעשה הרעים על רשעם כי מקום מקדשנו הוא עדות וראיה שהוא רואה בשפלים וחוקר לבותם וכליותם כי הוא שוכן במקדשנו ושכנו ושבתו בשמי' ונראה בו אורו וכבודו ואח' שהוא שוכן בו והוא נמצא בתוכנו מן ההכרח להאמין שהשם רואה אותנו ופוקד את מעשינו ובוחן את לבבינו וכליותינו לטוב ולרע וזה הוא שהוסיף ואמר מקוה ישראל וגו' וענין וסורי בארץ יכתבו כלות' הסורים אשר בעמו שהם סרים מהשם ית' ומעבודתו יכתבו בארץ לשוב עפר כבהמות לא יהיה בהם חלק כמו שכתוב בשמים מבני עליה וזה מפני שעזבו מקור מים חיים הוא הש"י על כן לא יחיו אך ימותו כבהמות וזה הפירוש הוא נכון לענין הפרשה: מקוה ישראל. ענינו לשון קריאה אתה שאתה מקוה ישראל ומבטח לכל הבוטחים בך כל עוזביך שאין להם בטחון בך יבושו ממבטחם בבשר ודם כמו שהקדים שיהיו בוטחי' באדם ואמר עוד וסורי בארץ יכתבו והסורי' ממך כמו שאמר ומן יי' יסור לבו בארץ יכתבו לא יהיה להם חלק בך כיון שעזבוך אלא יכתבו בארץ כמו הבהמות שלא ישאר מהם דבר שיהיה להם חלק בך: כי עזבו מקור מים חיים את יי'. וזהו מדה כנגד מדה שהם עזבוך שאתה מקור מים חיים שלא יפסקו כן הדבקים בך לא תפסק טובתם לא בזה ולא בבא והם שעזבוך ושמו בטחונם בבשר ודם שהוא חלק הארץ כן יכתבו הם בארץ ולא בשמים מקוה ענין תקוה וכן תרגם יונתן סבור ישראל ויש מפרשין כמו מקוה מים כלומר שאתה מקוה טהרה לישראל והראשון נכון: וסורי. יסורי כתוב כלומר אותם שיסורו ממך וקרי וסורי והוא תואר מבני הע"ן בשורק כמו סורי הגפן נכריה גולה וסורה כתלך חטי' והדומים להם והכוי לנסתר כלומר סורי ממני שהם סרים מהשם כי אני דבק בהשם והם סרים ממני ועוזבים את יי' ועל הדרך הזה אמר ככל אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו כי ממנו שב אל משה ור"ל מדרכו הטוב וכן אמר ירמיה וסורי ר"ל הסורי' ממני כלומר מדרכי הטובה שאני דבק באל ולפטר שיהיה וסורי כמו סורים ויהיה חסר מ"ם הרבים כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלוני' והדומים להם: רפאני יי' והוא בקש רפואה מן המכה והכאב כמו שאמר למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה והכאב והמכה כמו שפירשנו הוא הבזוי והקללה: כי תהלתי אתה. אני מתהלל בך שתצילני מידם: הנה המה. דבר יי'. שאתה אומר שתחרב הארץ יבא נא כי אין אנחנו מאמינים כי יי' דבר להחריב עירו: ואני לא אצתי. לא דחקתי עצמי ולא דאגתי מזה הדבר שאהיה רועה אחריך כלומ' שאהיה נביא: ויום אנוש לא התאויתי. כי ידעתי כי יום אנוש יהיה לי יום הנבואה אבל אתה הכרחת אותי יום אנוש יום חזק וכבד: מוצא שפתי. שאמרתי לך הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויונתן תרגם ואנא לא עכבית על מימרך לאתנבאה עליהון וגו' כשמעוד: אל

אל תהיה לי למחתה. כלומר אל תגרום לי בבטחתי שאהיה מחתה לפניהם: מחסי אתה ביום רעה. ביום שחושבים עלי רעה אתה מחסי וכן תעשה תמיד שלא אחתת לפניהם כמו שהבטחתני: יבשו רודפי. הבא עליהם אחר שהם אומרים יבא נא הבא אותו עליהם: ומשנה שברון שברם. ומשנה איננו סמוך כי הוא נקוד סגול והוא כמו ושברון שני וכן ומשנה כסף כמו וכסף שני ורוצה לומר בשברון שני שברון אחר שברון ולא רצה לומר שנים לבד באמרו משנה אלא שברון אחר שברון כמה פעמים וכן ושוב מול את בני ישראל שנית כמו שפירשנו: כה אמר יי'. עם כתוב וקרי העם ואחד הוא אלא שהכתוב חסר ה"א הידיעה: אשר יבאו בו. תחלה יקרא בשער שנכנסין ויוצאין בו מלכי יהודה כי להם ראוי להוכיח העם ולשמור את יום השבת ומה שאמר בשער בני העם לקרוא באזני העם ה הנכנסים והיוצאים באותו שער כי לא מלכי יהודה לבד היו נכנסים ויוצאים בו כי גם העם שהיו שוכנים סמוך לאותו שער היו נכנסין ויוצאין בו ואמר לו שיקרא אח' כן בכל שערי ירושלם כדי להזהי' כל העם ומה שאמר לו לקרוא בשערים לפי שהיו ת מכניסין ומוציאין דרך השערי' בשבת ולא הזהירם אלא בהכנס' והוצאה דרך השערים חוץ לעיר כי בעיר לא היו חייבי' כי ירושלם דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר"ה לפיכך אמר והבאתם בשערי ירושלם לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ואמר ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ומה שאמר ולא תוציאו משא מבתיכ' ביום השבת ר"ל חוץ לעיר ומה שזכר ההבאה יותר מן ההוצאה לפי שירושלם היה כרך גדול ובכרך המביאים משא הם יותר מן ה המוציאים כי מביאי' בני הכפרי' לעיר תבואה ופירות וכן ממכר וכן כתו' בספר עזר' כשהוכיח נחמיה על השבת ואמ' ומביאים ירושלם ביום השבת ואמר ויסגרו הדלתות ואמר אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדתי על השערים לא יבא משא ביום השבת הנה לא הזהירם אלא מחוץ לעיר לא בתוך העיר כי לא היו חייבים בהכנסה והוצאה מבתיהם בתוך העיר לפי שירושלם היו דלתותיה כ נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר"ה ומה שאמר שמעו דבר יי' מלכי יהודה ולא היה אלא מלך אחד ר"ל המלך ובניו ולפי שהיו עתידים למלוך אחר האב קראם מלכים: עשות בה כל מלאכה. בה כתיב וקרי בו ושניהם נכונים כי ימצא שבת לשון זכר ולשון נקבה לשון נקבה ברוב ולשון זכר כל שומר שבת מחללו ומה שאמר ובאו בשערי העיר הזאת ר"ל ובאו ויצאו כמו שאמר אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו ומה שצוה להזהירם על השבת והיו כמה עברות אחרות בידם ואף ע"ז לפי ששמירת שבת עיקר גדול באמונת האל בחדוש העולם ובאמונה באותות ובמופתים ו ובקיום כל התורה וכל המשמר השבת באמונה ישרה לא ב במהר' הוא חוטא בשאר המצות ואמרו רז"ל כל המשמר שבת כהלכתה אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול לו והמצוה הראשונה שנצטוו ישראל קודם מתן תורה היא שבת ואתה רואה כמה גדולה מעלת שבת שהרי תלה חרבן ירושלם בשמירת שבת ומפסיק והציתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ואמרו רז"ל לא חרבה ירושלם אלא בשביל שחללו בה את השבת ואמרו מאי לא תכבה בשעה שאין בני אדם מצוים לכבותה והנה הפרשה מבוארת וענין פרשת היוצר גם כן מבוארת שענינה כי ההשגחה בבני אדם והיכולת ביד האל וכל שכן ישראל שהשגחתו תמיד עליהם לפיכך אמר כן אתם בידי בית ישראל: והנה

הביא ח' וסימ' נמסר בריש ישעיה סימ' א': יצאו י"ד וסימ' וגם את הגוי. ולפני אלעזר הכהן יעמד. יתן יי' את איביך. ואני וכל העם אשר אתי. אם יצאו בנות שילו. ומבניך אשר יצאו ממך ודמלכים. וחברת

לָא יְהֵי מֵימְרָךְ לִי כְּדְבִין רְחָצְנִי אַתְּ בְּעִידַן עָקָא: יִבְהֲתוּן רָדְפַי וְלָא אֵיבְהֵת אֲנָא יִתַּבְּלְטוּן אִינוּן וְלָא אִתַּבְּלַם אֲנָא אֵיתֵא עֲלֵיהוֹן יוֹם בִּישׁ וְעַל חַד תְּרֵין תְּבָרָא תַּבְרִינוּן: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִי אֵיזֵיל וּתְקוּם בִּתְרַע בְּנֵי עַמָּא דְיֵעֲלוּן בֵּיהּ מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְדִיפְּקוּן בֵּיהּ וּבְכָל תַּרְעֵי יְרוּשְׁלֵם: וְתֵימַר לְהוֹן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַייָ מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְכָל דְבֵית יְהוּדָה וְכָל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם דְעָלִין בִּתְרְעַיָּא הָאִילֵין: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִסְתַּמְרוּ בְּנַפְשָׁתְכוֹן וְלָא תִטְלוּן מְטוּל בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְתֵיעֲלוּן בִּתְרְעֵי יְרוּשְׁלֵם: וְלָא תַפְּקוּן מְטוּל מִבָּתֵּיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְכָל עִיבִידְתָּא לָא תַעְבְּדוּן וּתְקַדְּשׁוּן יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא כְּמָה דְפַקֵּידִית יָת אֲבָהָתְכוֹן: וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן וְאַקְשִׁיאוּ יָת קְדַלְהוֹן בְּדִיל דְלָא לְמִשְׁמַע וּבְדִיל דְלָא לְקַבָּלָא אוּלְפָן: וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ בְּדִיל דְלָא לְאַעָלָא מְטוּל בִּתְרְעֵי קַרְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וּלְקַדָּשָׁא יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא בְּדִיל דְלָא לְמֶעְבַּד בֵּיהּ כָּל עִיבִידְתָּא: וְיֵעֲלוּן בִּתְרְעֵי קַרְתָּא הָדָא מַלְכִין וְרַבְרְבִין יָתְבִין עַל כּוּרְסֵי דָוִד רְכִיבִין בִּרְתִיכִין וּבְסוּסָוָן אִינוּן וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אֱנַשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וְתִתֵּיב קַרְתָּא הָדָא לְעָלַם: וְיֵיתוּן מִקִּרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּמִסַּחֲרָנֵי יְרוּשְׁלֵם וּמֵאֲרַע שֵׁבֶט בִּנְיָמִן וּמִן שְׁפֵלְתָּא וּמִן טוּרָא וּמִן דָרוֹמָא מֵיתַן עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין וְקוּרְבָּנִין וּלְבוּנְתָּא וּמַעֲלֵי תוֹדְתָא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ: וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי לְקַדָּשָׁא יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וּבְדִיל דְלָא לְמִטַּל מְטוּל וּמֵיעַל בִּתְרְעֵי יְרוּשְׁלֵם בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְאַדְלֵיק אִישָּׁתָא בִּתְרְעָהָא וּתְשֵׁיצֵי בִּירָנִית יְרוּשְׁלֵם וְלָא תִטְפֵי: פִּתְגָם נְבוּאָה דַהֲוָת עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר: קוּם וְתֵיחוּת לְבֵית פַּחֲרָא וְתַמָּן אַשְׁמְעִינָךְ יָת פִּתְגָמָי:

אַל־תִּהְיֵה־לִי לִמְחִתָּה מַחְסִי־אַתָּה בְּיוֹם רָעָה: יֵבֹשׁוּ רֹדְפַי וְאַל־אֵבֹשָׁה אָנִי יֵחַתּוּ הֵמָּה וְאַל־אֵחַתָּה אָנִי הָבִיא עֲלֵיהֶם יוֹם רָעָה וּמִשְׁנֶה שִׁבָּרוֹן שָׁבְרֵם: כֹּה־אָמַר יְהוָה אֵלַי הָלֹךְ וְעָמַדְתָּ בְּשַׁעַר בְּנֵי־עָם אֲשֶׁר יָבֹאוּ בוֹ מַלְכֵי יְהוּדָה וַאֲשֶׁר יֵצְאוּ בוֹ וּבְכֹל שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם: וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה מַלְכֵי יְהוּדָה וְכָל־יְהוּדָה וְכֹל יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה: כֹּה אָמַר יְהוָה הִשָּׁמְרוּ בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל־תִּשְׂאוּ מַשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וַהֲבֵאתֶם בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם: וְלֹא־תוֹצִיאוּ מַשָּׂא מִבָּתֵּיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם: וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם לְבִלְתִּי שׁוֹמֵעַ וּלְבִלְתִּי קַחַת מוּסָר: וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּן אֵלַי נְאֻם־יְהוָה לְבִלְתִּי הָבִיא מַשָּׂא בְּשַׁעֲרֵי הָעִיר הַזֹּאת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וּלְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת־בָּהּ כָּל־מְלָאכָה: וּבָאוּ בְשַׁעֲרֵי הָעִיר הַזֹּאת מְלָכִים וְשָׂרִים יֹשְׁבִים עַל־כִּסֵּא דָוִד רֹכְבִים בָּרֶכֶב וּבַסּוּסִים הֵמָּה וְשָׂרֵיהֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם וְיָשְׁבָה הָעִיר־הַזֹּאת לְעוֹלָם: וּבָאוּ מֵעָרֵי־יְהוּדָה וּמִסְּבִיבוֹת יְרוּשָׁלִַם וּמֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמִן־הַשְּׁפֵלָה וּמִן־הָהָר וּמִן־הַנֶּגֶב מְבִאִים עוֹלָה וְזֶבַח וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה וּמְבִאֵי תוֹדָה בֵּית יְהוָה: וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וּלְבִלְתִּי שְׂאֵת מַשָּׂא וּבֹא בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְהִצַּתִּי אֵשׁ בִּשְׁעָרֶיהָ וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִַם וְלֹא תִכְבֶּה:

יח הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר: קוּם וְיָרַדְתָּ בֵּית הַיּוֹצֵר וְשָׁמָּה אַשְׁמִיעֲךָ אֶת־דְּבָרָי:

רשי

אל תהיה לי למחתה. אל יהי שליחותך למחתה: יבושו רדפי. אנשי ענתות לבדם: ולא שמעו. אבותיכם למה שצויתים: ובא. כמו ולבא:

מסרה

דישעיה. ויקם המלך לילה: כה אמר יי' אלי הלוך. והיה ביום ההוא יצאו מים חיים. ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים. ביום ההוא יצאו מלאכים. בבאם הכהנים ולא. ואתה בחליים רבים. וחד ויצאו וסימ' עלו הסוסי' והתהללו: הביא ח' וסימ' נמס' בריש ישעיה: ומביאי חד מן מ"ל דחס' יוד כלישן ביאה וסימ' והיה כי יבאך יי' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע. תבאמו ותטעמו בהר. ואבא אתכם אלי. ויבאנו אל המקום. ויבאום אל יהושע. ואבאה אתכם. ומבאי תודה בית יי'. ויבאם בבלה. והבאותם בית יי'. סמל הקנאה הזה בבאה. ואבאם אל ארץ. במים רבים הבאוך. ושובבתיך וששאתיך. ואבא אותם אל לשכת:

הנהו. כתוב מלה אחת וקריו והנה הוא שתי מלות והענין אחד: האבנים. כלי היוצר שעושה עליו הכלים בחומר אשר בידו ות' כרכא ובספ' השרשים הארכתי בפירושו עוד: ושב. פעל עבר כי הוא קמוץ חציו וחציו פתח: מרעתו אשר דברתי עליו. פי' מרעתו אשר דברתי עליו בעבורה להרע לו אחר כן אמ' ורגע אדבר וגו': לבנות ולנטוע. פי' וכן עשיתי שבניתים ונטעתים ואחר כך עשה הרע ונחמתי והזכרכנו לפי' הזה לפי שצריך להפריש בין שתי המדות האלה כי הרעה לא תחול אם יעשו תשובה אבל הטובה תחול על כל פנים כיון שיעדה האל אבל לא תעמוד אם יעשו הרעה כמו שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור ויש רמז בענין הזה כי ברעה אמר חשבתי ובטובה אמר אמרתי: להטיב אותו. כמו להטיב לו וכן את מי הגדת מלין כמו למי: ועל יושבי. כמו ואל יושבי וכן ויתפלל על יי' כמו אל יי': יוצר עליכם רעה. מחדש ואמר בזה הלשון לפי שזכר בפרשת יוצר כלי חרש שהוא מחדש הכלים ועושה כלי זה ואחר כך כלי אחר חדש שלא ידמה לראשון כן אחדש עליכם רעה אחר רעה: ואמרו נואש. וכשתאמר להם זה הם יאמרו לך נואש כלומר נואש לבנו מהלוך אחרי יי': לכן. שערורית. ענין לכלוך וטנוף מי שמע כזה שיניח אדם טהור וילך אחרי גלול וטנוף ות' שנוי כלומר דבר משונה עשתה והמשיל משל ואמר: היעזוב מצור שדי שלג לבנון. העזוב אדם המים היוצאים מצור שדה וזכר שדה לפי שהם נמצאים אתו בשדה ומזומנים לו ולא יצטרך ללכת אחריהם לרחוק לשתות מהם אבל אם הם בשדהו ובתלי מצור שהם קרים היעזוב אדם אותם משתותם בימי החום באמת לא יעזוב אותם ואני לישראל טוב כמים קרים על נפש עיפה ואני מזומן וקרוב אליהם בכל קראם אלי ואיך עזבוני ושכחוני עמי והמשיל עוד משל אחר קרוב לזה כי המים הקרים והטובי' יביאום בני אדם מרחוק דרך צנורות מתחת הארץ עד לעיר או קרוב לעיר מרוב חשיבותם וקראם זרים לפי שהם באים ממקום זר ורחוק ואותן מים אם ינתשו באמת לא ינתשו ואני רחוק מהם לפי מעלתי וקרוב אליהם להטיב להם אם ישמעו אלי ואיך נטשוני ושכחוני עמי: ינתשו. בתי"ו כמו בטי"ת שהיא נטישה ועזיבה כי הטי"ת והתי"ו ממוצא אחד ויבאו בענין אחד כמו טעה ותעה וכן ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבתיכם מעל פני כענין ונתשתי בתי"ו ות' תפסו כן כמא דלית איפשר דיפסקון מי תלג וגו' כבמאור: כי שכחוני. ויכשילום. חסר המכשילים וכן ויגד ליעקב ויגד המגיד והמכשילים הם כביאי השקר: שבילי עולם. חס' לעזוב שבילי עולם כלומר הם המכשילים השבילים שדרכו אבותיהם הצדיקים מעולם: וללכת נתיבות: דרך לא סלולה. כי דרכם היא דרך לא דרוכה כי חדשה היא כמו שאמ' חדשים מקרוב באו. שבולי. כתוב בוי"ו וקרי שבילי ביו"ד והענין אחד אבל המשקלי' חלוקים אחד וחסרון מלת לעזוב [illegible] כתוב רבים

לאמור ג' מל' בקריא' וסי' ויברכם ביום ההוא לאמור כך יברך קרבא' דפסוק. ויהי דבר יי' אלי דעליה הביוצר הזה לא אוכל לעשו' לכם. ויהי דבר יי' אל ירמיהו לאמור דעליה אם הפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה: אותי ב' מל' בסיפ' וסימ' ונחמתי על הטובה. ויקצפו השרים: נואש ד' וסימ' ברב דרכך יגעת. מנעי רגלך

וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים: ונשחת הכלי אשר הוא עשה בחמר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות: ויהי דבר יהוה אלי לאמור: הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל נאם יהוה הנה כחמר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל: רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד: ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו: ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע: ועשה הרעה בעיני לבלתי שמע בקולי ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו: ועתה אמר נא אל איש יהודה ועל יושבי ירושלם לאמר כה אמר יהוה הנה אנכי יוצר עליכם רעה וחשב עליכם מחשבה שובו נא איש מדרכו הרעה והיטיבו דרכיכם ומעלליכם: ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה: לכן כה אמר יהוה שאלו נא בגוים מי שמע כאלה שערורת עשתה מאד בתולת ישראל: היעזב מצור שדי שלג לבנון אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים: כי שכחני עמי לשוא יקטרו ויכשלום בדרכיהם שבילי עולם ללכת נתיבות דרך לא סלולה: לשום ארצם לשמה שרוקת עולם כל עובר עליה ישם ויניד בראשו: כרוח קדים אפיצם לפני אויב

ונחתית לבית פחרא והא הוא עביד עיבידתא על סדנא: ואתחבלי מנא דהוה עביד דטינא ביד פחרא ותב ועבדיה מן אוחרן כמא דכשר בעיני פחרא למיעבד: והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עמי למימר: הכפחרא הדין הלא יוכלא קדמי למיעבד לכון בית ישראל אמר יי' הא כמא דטינא ביד פחרא כן אתון חשיבין קדמי בית ישראל: זמן אימליל על עמא ועל מלכותא למעקר ולתרעא ולאבדא: ויתוב עמא ההוא מבישתיה דגזירית עלוהי ואתוב מן בישתא דחשיבית למיעבד ליה: וזמן אימליל על עמא ועל מלכותא למבני ולקיימא: ויעבד דביש קדמי בדיל דלא לקבלא למימרי ואתוב מן טבתא דאמרית לאיטבא ליה: וכען אימר כען לאנש יהודה וליתבי ירושלם למימר כדנן אמר יי' הא אנא ברי עליכון בישא ומחשב עליכון מחשבא תובו כען גבר מאורחיה בישתא ואתקינו אורחתכון ועובדיכון: ואמרו תבנא מבתר פולחנך ארי בתר עשתוננא נהך וגבר הרהור ליביה בישא נעביד: בכן כדנן אמר יי' שאילו כען בעממיא מן שמע כאילין שנו עבדת לחדא כנישתא דישראל: הא כמא דלית איפשר דיפסוק מי תלג דנחת על חקלי לבנן כן לא יפסקון מטר נחתין ומי מבוע נבעין: ארי שבקו פולחני עמי לא להנאה אסיקו בוסמין ואטעיאונון באורחתהון בישתא משבילין תקנן דמן עלמא למיזל באורחן דלא תקנן בשבילין דלא מכבשין: לשואה ארעהון לצדו אישתממות עלם כל דיעיבר עלה יכלי ויניד ברישיה: כבידור רוח קידומא כן איבדרינון קדם בעלי דבביהון

על האבנים. על מרכא פורמ"א בלע"ז: אשר הוא עושה בחומר. אשר הוא עושה מן החומר נשחת ביד היוצר בעודו לח ומקרא מסורס הוא: מרעתו אשר דברתי עליו. מעבירות שבידו אשר בשבילה דברתי עליו לנתוש ולנתוץ אשר פור"קי בלע"ז: ונחמתי. וחשבתי מחשבה אחרת: ואמרו נואש. וידעתי שהם יאמרו לך על דברך שאין חוששין להם: שערורית. דבר גנאי: היעזב מצור שדי שלג לבנון. היעזב אדם הצריך לשתות מים הנוזלים מצור שבשדות הבאי' משלג הלבנון שהוא נקי: או אם ינתשו מים זרים. או אם יעזבו מים חיים נובעי' שהם זרים עד הנה מכל אדם והם קרים זרים הם נובעים וזה יוכיח אני קריתי ושתיתי מים זרים ומנחם חברו זרי' עם לא זורו ולא חובשו ל' לשון מימי תרופ' ונתן טעם לדבריו ואמ' כי אם בקש לדבר בלשון זרם היה מכפיל את המ"ם והיה מוסיף יו"ד מ"ם והיה אומ' זרומים לרבות המ"ם ולהיותם זרמים. זרים ללשון ראשון של רש"י הוא לשון זרם ללשון שני הוא לשון זרות כלומ' מים מאוסים: שדי. כמו שדה: קרים. פריוור"א בלע"ז: נוזלים. קור"אנץ בל' ועור יש לפותרו אם ינתשו להיות מים זרי' כמאוסים המים שהם קרים נוזלים: כי כן עשו עמי אשר שכחוני ולשוא יקטרו: שבילי עולם. שבילים המתוקני' אמרו שהם מכשול כדי ללכת דרך לא סלולה לא כבושה: שריקות. העובר על

מסוף. ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו. הלהוכח מלים תחשבו. וא' ונואש ממנו שאול: סלולה ב' א' מל' וא' חס' וסימ' דרך לא סלולה: וארח ישרים סללה בתרא חס':

חרבות שרלה כבר בבנינם טובות רגיל לשרוק: ישום. יתמה: עורף כי כן דרך הכתו' לחסר מלו' שיובן ענינ' מהכתוב ותחס עליך שחסר [illegible] ותכל דוד והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספ' מכלל. לשום. הם גורמין דרכיהם הרעים לשום ארצם לשמה: שרוקות עולם. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד שריקות ר"ל שישרוק עליהם כל עובר וזה יהיה לעולם כלומר זמן רב: ישם ויניד בראשו: שיתמה בלבו ויניד בראשו כאדם המתמה: ברוח. כמו רוח קדים שהיא חזקה ומפיצה הקש והדברים הדקים כן אפיצם לפני האויב שיברחו לפניו הנה והנה ערף ולא פנים:

אדם · מדה כנגד מדה כמו שהם פנו אלי ערף ולא פנים כן אפנה להם ערף ולא פנים אראם כי אפנה אליהם כלומר כשיבא יום אידם אסתיר פני מהם ולא אראם בפנים להושיעם רק ראיית ערף שהוא הסתרת פנים והשלכה אחר גו: ויאמרו · אלה הם דברי ירמיהו שאמר כנגד האל כלומר אני אוכיחם בדבריך והם אומרים איש לאחיו לכו ונחשבה על ירמיהו: לכו · ענין זרוז כמו לכה נא אכסכה בשמחה לכוכה ונוכחה לכו ונכהו בלשון והדומים להם: מחשבות · רוצה לומר מחשבות רעות להמיתו: כי לא תאבד תורה מכהן · כלומר מה אנו חסרים אם ימות כי לא תאבד בעבור זה התורה כי שאר הכהנים יודעים אותה וכן יש אתנו חכמים בעלי עצה וכן יש אתנו נביאים שיאמרו לנו דברי נבואה ולא יהיו כמו זה שאינו מתנבא עלינו כי אם רע: ונכהו · שנלשין עליו למלך בדברים רעים כדי שימיתהו: ואל נקשיבה אל כל דבריו · כלומר אל רבוי דבריו שאומר לנו אל נקשיבה ואמ' ירמיהו: הקשיבה · הם אומרים שלא יקשיבו לי אתה הקשיבה לי · כלומ' לתפלתי ושמע לקול יריבי · כלומר לדבריהם שמדברים עלי: הישולם · כי כרו שוחה לנפשי: שם המות שרצו להשקותו שהוא כמו שכורה שוחה לאדם להפילו בה בלא ידיעתו והנה הם משלימים לי רעה תחת טובה כי אני דברתי עליהם טובה לפניך והתפללתי עליהם עד העת ההיא שגלית לי שרצו להמיתני: לכן · מעתה אני רשאי להתפלל עליהם לרעה כיון שחשבו להמיתני: והגרם · כאמר לשון הגרה בחרב מפני הרס הנגר וכן יגרהו על ידי חרב: שכולות · מבניהם · ואלמנות מאנשיהם שיהיו הרוגי מות כלומ' שימותו בדבר והבחורים שדרכם לצאת במלחמה יהיו מוכי חרב במלחמה: תשמע זעקה · כי הזעקה תהיה כשיבא הרע עליהם: כי כרו שיחה · כתוב ביו"ד וקרי בו"ו שוחה והשוחה והפחים הוא סם המות שחשבו להאכילו: ואתה אל תמחי · כמו אל תמחה הי"ד במקום ה"א למ"ד הפעל כמו בור ילדך תשי: והיו מוכשלים · כתוב וקרי ויהיו והענין אחד: בעת אפך עשה בהם · על דרך ויחר אפי בהם ואכלם: כה אמר יי' · בקבוק יוצר חרש · מיוצר חרש תקנה הבקבוק כי יש בקבוק משל או זכוכית או משאר מתכות ויונתן תירגם הפך המלא ותרגם צלוע דחסף פחר וחכמים הם"ס יתנה כמוהו אלחנן בן דודו בית לחם כמו מבית לחם: ומזקני העם ומזקני הכהנים · פירוש תוליך עמך הזקני' כדי להשמיעם הנבואה ולשבר לעיניה' הבקבוק להיות להם למופת כמו שאומר ושברת את הבקבוק לעיני האנשים ההולכים אתך וכן תירגם יונתן ותדבר עמך משבי עמא והפרשה מבוארת זולתי מעט ממנה שצריכה באור: אשר פתח שער החרסית · משער החרסית יוצאים לגיא בן הנם ותירגם יונתן די קודם תרע קילקלתא וקלקלתא הוא בדברי רז"ל אשפה ולדעתי הוא השער הנזכר בספר עזרא ואת שער האשפות [illegible] שהוא שער משערי העזרה שהוא שער מזרחי ואמרו שבעה שמות נקראו לו שער סור שמשם היו טמאים פורשים הדא הוא דכתיב סורו טמא שער היסוד [illegible] ההלכה שער החרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה היך מה דתימ' האומר לחרס ולא יזרח שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציא' ושער התוך שהוא [illegible] שני שערים שער חרם ששם החרמו סופרים את ההלכה שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישרא'. החרסות בו"ו כתיב וקרי ביו"ד החרסית ואחר הוא: אשר אדבר [illegible] הדברים שאני מדבר עתה אליך והם מן ואמרת עד והסך נסכים לאלהים אחרים: תצלנה אזניו · ענין תנועת הרעשה והוא מבנין כפעל ונאמר זה הלשון באזנים ובשפתים כמו לקול צללו שפתי: וינכרו · כמו שכתוב אלהי נכר הארץ כי לא יקבל המקום ההוא עבודה זרה: אשר

על ירמיהו ד' בקריא' וסימ' לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבו' ויקצפו השרים · ויצו נבוכד נצר · הראשונית לנבוכד נצר: ואנשיהם ד' בקריאה וסימ' ויבאו אל גדליהו דמלכים · לכן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב · וישמעו כל שרי החילים · ויבאו אל גדליהו המצפתה דסיפרא: מוכי ב' קמץ חד כתיב יוד וסימ' כבי

עֹ֧רֶף וְלֹֽא־פָנִ֛ים אַרְאֵ֖ם בְּי֥וֹם אֵידָֽם׃ וַיֹּאמְר֞וּ לְכ֣וּ וְנַחְשְׁבָ֣ה עַֽל־יִרְמְיָ֘הוּ֮ מַחֲשָׁבוֹת֒ כִּי֩ לֹא־תֹאבַ֨ד תּוֹרָ֜ה מִכֹּהֵ֗ן וְעֵצָה֙ מֵֽחָכָ֔ם וְדָבָ֖ר מִנָּבִ֑יא לְכוּ֙ וְנַכֵּ֣הוּ בַלָּשׁ֔וֹן וְאַל־נַקְשִׁ֖יבָה אֶל־כָּל־דְּבָרָֽיו׃ הַקְשִׁ֥יבָה יְהוָ֖ה אֵלָ֑י וּשְׁמַ֖ע לְק֥וֹל יְרִיבָֽי׃ הַיְשֻׁלַּ֤ם תַּֽחַת־טוֹבָה֙ רָעָ֔ה כִּֽי־כָר֥וּ שׁוּחָ֖ה לְנַפְשִׁ֑י זְכֹ֣ר ׀ עָמְדִ֣י לְפָנֶ֗יךָ לְדַבֵּ֤ר עֲלֵיהֶם֙ טוֹבָ֔ה לְהָשִׁ֥יב אֶת־חֲמָתְךָ֖ מֵהֶֽם׃ לָכֵן֩ תֵּ֨ן אֶת־בְּנֵיהֶ֜ם לָרָעָ֗ב וְהַגִּרֵם֮ עַל־יְדֵי־חֶרֶב֒ וְתִֽהְיֶ֨נָה נְשֵׁיהֶ֤ם שַׁכֻּלוֹת֙ וְאַלְמָנ֔וֹת וְאַ֨נְשֵׁיהֶ֔ם יִהְי֖וּ הֲרֻ֣גֵי מָ֑וֶת בַּח֣וּרֵיהֶ֔ם מֻכֵּי־חֶ֖רֶב בַּמִּלְחָמָֽה׃ תִּשָּׁמַ֤ע זְעָקָה֙ מִבָּ֣תֵּיהֶ֔ם כִּֽי־תָבִ֧יא עֲלֵיהֶ֛ם גְּד֖וּד פִּתְאֹ֑ם כִּֽי־כָר֤וּ שִׁיחָה֙ לְלָכְדֵ֔נִי וּפַחִ֖ים טָמְנ֥וּ לְרַגְלָֽי׃ וְאַתָּ֨ה יְהוָ֜ה יָדַ֗עְתָּ אֶֽת־כָּל־עֲצָתָ֤ם עָלַי֙ לַמָּ֔וֶת אַל־תְּכַפֵּר֙ עַל־עֲוֺנָ֔ם וְחַטָּאתָ֖ם מִלְּפָנֶ֣יךָ אַל־תֶּ֑מְחִי וְהָי֤וּ מֻכְשָׁלִים֙ לְפָנֶ֔יךָ בְּעֵ֥ת אַפְּךָ֖ עֲשֵׂ֥ה בָהֶֽם׃

כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה הָלוֹךְ֙ וְקָנִ֣יתָ בַקְבֻּ֔ק יוֹצֵ֖ר חָ֑רֶשׂ וּמִזִּקְנֵ֣י הָעָ֔ם וּמִזִּקְנֵ֖י הַכֹּהֲנִֽים׃ וְיָֽצָאתָ֙ אֶל־גֵּ֣יא בֶן־הִנֹּ֔ם אֲשֶׁ֕ר פֶּ֖תַח שַׁ֣עַר הַחַרְס֑וּת וְקָרָ֣אתָ שָּׁ֔ם אֶת־הַדְּבָרִ֖ים אֲשֶׁר־אֲדַבֵּ֥ר אֵלֶֽיךָ׃ וְאָמַרְתָּ֙ שִׁמְע֣וּ דְבַר־יְהוָ֔ה מַלְכֵ֥י יְהוּדָ֖ה וְיֹשְׁבֵ֣י יְרוּשָׁלִָ֑ם כֹּֽה־אָמַ֞ר יְהוָ֨ה צְבָא֜וֹת אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל הִנְנִ֨י מֵבִ֤יא רָעָה֙ עַל־הַמָּק֣וֹם הַזֶּ֔ה אֲשֶׁ֥ר כָּל־שֹׁמְעָ֖הּ תִּצַּ֥לְנָה אָזְנָֽיו׃ יַ֣עַן ׀ אֲשֶׁ֣ר עֲזָבֻ֗נִי וַיְנַכְּר֞וּ אֶת־הַמָּק֣וֹם הַזֶּ֗ה וַיְקַטְּרוּ־בוֹ֙ לֵאלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֔ים אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־יְדָע֛וּם הֵ֥מָּה וַאֲבוֹתֵיהֶ֖ם וּמַלְכֵ֣י יְהוּדָ֑ה וּמָלְא֛וּ אֶת־הַמָּק֥וֹם הַזֶּ֖ה דַּ֥ם נְקִיִּֽם׃

קְדָל וְלָא אַפִּין אַחְזֵינוּן בְּיוֹם תַּבְרֵיהוֹן׃ וַאֲמַרוּ אִיתוֹ וְנֶחְשַׁב עַל יִרְמְיָה מַחְשְׁבָן אֲרֵי לָא תִפְסוֹק אוֹרַיְתָא מִכָּהֵן וּמְלַךְ מֵחַכִּים וְאוּלְפַן מִסָּפַר אִיתוֹ וּנְסַהֲדִינֵיהּ סַהֲדוּוָן דִּשְׁקַר וְלָא נְצִית לְכָל פִּתְגָמוֹהִי׃ גְּלֵי קֳדָמָךְ יְיָ דִּינִי וּשְׁמַע קֳדָמָךְ עוּלְבָנִי׃ הַאֶפְשַׁר לְשַׁלָּמָא חֲלָף טַבְתָא בִּישְׁתָא אֲרֵי כְּרוֹ פַּחַת לְמִקְטְלִי יְעוֹל דּוּכְרָן מִקְמֵי קֳדָמָךְ לְמַלָּלָא עֲלֵיהוֹן פִּתְגָמִין תַּקְנִין לַאֲתָבָא יָת חֲמָתָךְ מִנְּהוֹן׃ בְּכֵן הַב יָת בְּנֵיהוֹן לְכַפְנָא וְרַבְרְבֵינוּן עַל יְדֵי קָטוֹלֵי חַרְבָּא וִיהוֹיָן נְשֵׁיהוֹן תַּכְלָן וְאַרְמְלָן וְגֻבְרֵיהוֹן יְהוֹן קְטִילֵי מוֹתָא עוּלֵמֵיהוֹן מְטַעֲנֵי חַרְבָּא בִּקְרָבָא׃ תִּשְׁתְּמַע צְוָחְתָא מִבָּתֵּיהוֹן אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיהוֹן מַשִּׁרְיָין בִּתְכֵף אֲרֵי כְּרוֹ פְּחִירַת לְמִקְטְלִי וְקוּלִין צְלוֹ לְפַרְסַת רַגְלָי׃ וְאַתְּ יְיָ יְדִיעַ וּגְלֵי קֳדָמָךְ יָת כָּל אִתְמַלְכוּתְהוֹן עֲלַי לְמִקְטְלִי לָא תְכַפַּר עַל חוֹבֵיהוֹן וְחַטָּאֵיהוֹן מִן קֳדָמָךְ לָא יִתְמְחוּן וִיהוֹן מִתַּקְלִין דְּמִן קֳדָמָךְ בְּעִדָּן פּוּרְעָנוּת רוּגְזָךְ אִתְפְּרַע מִנְּהוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִי אֵיזֵיל וְתִזְבּוֹן זְלוֹעַ דַּחֲסַף פֵּיחָר וְתִדְבַּר עִמָּךְ מִסָּבֵי עַמָּא וּמִסָּבֵי כָּהֲנַיָּא׃ וְתִיפּוֹק לְחֵילַת בַּר הִנֹּם דִּקְדָם תְּרַע קִילְקַלְתָּא וְתִתְנַבֵּי תַּמָּן יָת פִּתְגָמַיָּא דַּאֲמַלֵּל עִמָּךְ׃ וְתֵימַר קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּיְיָ מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּשְׁתָּא עַל אַתְרָא הָדֵין דְּכָל דְּיִשְׁמְעִינֵיהּ יִצְלָן אוּדְנוֹהִי׃ חֲלָף דִּשְׁבַקוּ פוּלְחָנִי וְסָאִיבוּ יָת אַתְרָא הָדֵין וְאַסִּיקוּ בֵיהּ בּוּסְמִין לְטַעֲוָת עַמְמַיָּא דְּלָא יְדָעוּנִי אִינוּן וַאֲבָהַתְהוֹן וּמַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלוֹ יָת אַתְרָא הָדֵין דַּם זַכָּאִין׃

חרב במלחמה · מכות אלהים ומענה: מלפניך י' בקריאה וסימ' ושלחתי את הצרעה תניינא דפסוק · אל תאמר בלבבך בהדף · טורד טבות לעיניך · הוא ישמיד את הגוים האל מפניך · אשר הסירתי מלפניך · וחטאתם מלפניך אל תמחי · מלפניך אל תמהר · מלפניך משפטי יצא · אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך · והעשר והכבוד מלפניך:

רשי

ערף ולא פנים · כשיברחו מפני האויב: אראם · ולא אושיעם: ויאמרו לכו וגו' · ירמיה היה קובל על אנשי ענתות ואומר שאומרים כן: תורה מכהן · שעל הכהנים להורות תורה שנאמר יורו משפטיך ליעקב: ודבר מנביא · דברי נבואה: ונכהו בלשון · ונסהדיניה סהדותא דשקר: והגירם · לשון שפיכה כמו המוגרים: על ידי חרב · על ידי גייסות: ואנשיהם · של האלמנות יהיו הרוגי מלאך המות: כי כרו שוחה · מתחבולותם מאכלת איש שנאמ' כי שוחה עמוקה זונה: אל תמחי · אל תהי מחויה ולפי שהוא לשון נקבה כתב בו יו"ד ואף היא יתרה כיו"ד של ותזני שם: בקבוק · צלוחית: ומזקני העם · הולך עמך ומזקני העם מוסב על הלוך ומזקני העם עמך: יוצר חרש · כלומר של יוצר שהיא של חרש: שער החרסית · שער האשפות ששם זורקין חרשים הנשברים וכן תירגם יונתן תרע קילקלתא: תצלנה · טינטינ"ר בלע"ז לשון מצלתים כבלבלי שמע: וינכרו · עשאוהו נכרי לפני: ובקוצי

יקרא כ"א בקריא' וסימ' לזאת יקרא אשה · עוד שמך אברם · ולא יקרא שמך עוד יעקב · כי ביצחק יקרא לך זרע · אולי יקרה יי' לקראתי ל' כתיב ה' · ההוא יקרא ארץ רפאים · כי יקרא קן צפור לפניך · כי לנביא היום יקרא · רק יקרא שמך עלינו אסוף · לא תחד אתם בקבורה · עוד לנבל נדיב · אשר יקרא עלינו מלא רועים · כי ביתי בית תפלה יקרא · דרך הקדש יקרא לה · כי בעליך עשיך · עיר הצדק קריה

ובנו את במות הבעל לשרף את בניהם באש עלות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי: לכן הנה ימים באים נאם יהוה ולא יקרא למקום הזה עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה: ובקתי את עצת יהודה וירושלם במקום הזה והפלתים בחרב לפני איביהם וביד מבקשי נפשם ונתתי את נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: ושמתי את העיר הזאת לשמה ולשרקה כל עבר עליה ישם וישרק על כל מכתה: והאכלתים את בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר רעהו יאכלו במצור ובמצוק אשר יציקו להם איביהם ומבקשי נפשם: ושברת הבקבק לעיני האנשים ההלכים אותך: ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות ככה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבר את כלי היוצר אשר לא יוכל להרפה עוד ובתפת יקברו מאין מקום לקבור: כן אעשה למקום הזה נאם יהוה וליושביו ולתת את העיר הזאת כתפת: והיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת הטמאים לכל הבתים אשר קטרו על גגתיהם לכל צבא השמים והסך נסכים לאלהים אחרים:

ויבא ירמיהו מהתפת אשר שלחו יהוה שם להנבא ויעמד בחצר בית יהוה ויאמר אל כל העם: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי אל העיר הזאת ועל כל עריה את כל הרעה אשר דברתי עליה כי הקשו את ערפם לבלתי שמוע את דברי:

ד וישמע פשחור בן אמר הכהן והוא פקיד נגיד בבית יהוה את ירמיהו נבא את הדברים האלה: ויכה פשחור את ירמיהו הנביא ויתן אתו על המהפכת אשר בשער בנימן העליון אשר בבית יהוה:

ובנו ית במת בעלא לאוקדא ית בניהון בנורא עלון לבעלא דלא פקידית באוריתי ולא שלחית ביד עבדי נביא ולא רעוא קדמי: בכן הא יומיא אתן אמר יי' לא יתקרי לאתרא הדין עוד תופת וחילת בר הנם אילהין חילת קטיליא: ואקלקל ית מלך אינש יהודה ויתבי ירושלם באתרא הדין ואירמינון בחרבא קדם בעלי דבביהון וביד דבען למיקטלהון ואתן ית נבלתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא: ואשוי ית קרתא הדא לצדו ולאשתממו כל די יעבר עלה יכלי וניד על כל מחתהא: ואוכלינון ית בשר בניהון וית בשר בנתהון וגבר נכסי קריביה יבזון בצירא ובעקת דיעיקון להון בעלי דבביהון ודבען למקטלהון: ותיתבר זלועא לעיני גבריא דאזלין עימך: ותימר להון כדנן אמר יי' צבאות כדין איתבר ית עמא הדין וית קרתא הדא כמא דמיתבר ית מנא דפחרא דלא איפשר לאיתסאה ליה עוד ובתופת יקברון מבלי אתר למיקבר: כן אעבד לאתרא הדין אמר יי' ולתבוהי ולמיתן ית קרתא הדא כתופת: ויהון בתי ירושלם ובתי מלכיא דבית יהודה כאתר תופת דמסאב לכל בתיא דאסיקו בוסמין על אגוריהון לכל חילי שמיא ונסיכו נסכין לטעות עממיא:

ואתא ירמיה מתופת דשלחיה יי' תמן לאתנבאה וקם בדרת בית מקדשא דיי' ואמר לכל עמא: כדנן אמר יי' צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על קרתא הדא ועל כל קרוהא ית כל בישתא דגזרית עלה ארי אקשיאו ית קדלהון בדיל דלא לקבלא ית פתגמי: ושמע פשחור בר אמר כהנא והוא ממנא סגן כהניא בבית מקדשא דיי' דירמיה מתנבי ית פתגמיא האילין: ואלקי פשחור ית ירמיה נביא ויהב יתיה לכיפתא דבתרע שיבטא בנימין עילאה די בבית מקדשא דיי':

רש"י

ובקותי · ורוקנתי לשון בוקה ומבוקה ועל שם בקבוק שהוא מדבר בו לקח לשונו כן: ובמצוק · לשון צרה כמו צוקה: העיר הזאת כתופת · כולה מליאה הרוגים כמו התופת שהורגין שם את הילדים למולך: המהפכת · שם מקום בית האסורים ויונתן תרגם כיפתא א"רוולור בלע"ז: תגור

רד"ק

אשר לא צויתי · פרשתיו בפרשה נזי כזרך ויונתן תרגם דלא פקידית ודלא שלחית ביד עברי נביאיא ולא רעוא קדמי: ובקותי · ענין ריקות כמו בוקק הארץ ויונתן תרגם ואקלקל: מכותה · חסר יו"ד הרבים מהמכתב: כי כאשר ישבור · פירוש כאשר ישבור איש וכן אם יחרש בבקר' החורש: להרפה · בה"א כמו באל"ף ובא בדרך השאלה כמו וירפא את מזבח יי' ההרוס: ובתפת יקברו · אף על פי שהוא מקום ע"ז שלהם במקום התפת חסר טמאו יאמיהו: הטמאים · טמאו אל בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה: לכל הבתים · פירוש בעבור כל הבתים או על כל הבתים כלומר זה שאני אומר שיהיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה במקום התפת על הבתים אשר קטרו על גגותיהם אני או': כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל · אדון צבאו' מעלה ומטה ואצביא עליכם צבא מטה: אלהי ישרא' · אף על פי שהם חוטאים לפני ועבדו אלהים אחרים אלהיהם אני כי כלם לא פשעו בי ומקצת הפושעי' יחזרו בהם: הנני מבי · חסר אלף למ"ד הפעל מהמכתב: ועל כל עריה · ערי יהודה כי כלם היו כסמוכות אל ירושלם כי היא האם: פקיד · נגיד הפקיד הגדול שהוא נגיד על כלם ותרגם יונתן ממנא סגן כהניא: על המהפכת · יש מפרשים שהוא בית הסוהר ואדוני אבי ז"ל פירש כלי שהוא עשוי שני עצים ושומין בבתים בית סוהר ומכניסין שם צוארי האסורין וי"ת לכיפתא: בשער בנימן העליון · השער הזה היה בחלק בנימן כי בית המקדש היה מקצתו בחלק יהודה ומקצתו בחלק בנימן: לא

מסרה

נאמנה · ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה · למקום הזה עוד התופת · כי לך יקרא חפצי בה · לחכם לב יקרא נבון · אחת דתו להמית: ולהת ח' וסימ' ויצו יוסף וימלאו · עליכ' היום ברכה · ולתת איביך לפניך · ולתת לאיש כדרכיו · ולתת את העיר הזאת כתפת · ועתה כמעט רגע · ושל אחריו ולתת לנו גדר ביהודה · ומעת הוסר התמיד: שמוע י"א ד' מ"ל וז' חס' וסימ' ואם ביום שבע אישה יניא · לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת · הנה שמע מזבח טוב להקשיב · זאת המנוחה הניחו לעיף · בנים כחשי' בנים לא אבו שמוע מ"ל · כי הקשו את ערפם מ"ל · ועשה הרע בעיני רעה כתיב · אם אמרים אתם לא נשב · ואתם הרעתם לעשות · וסור לבלתי שמוע דדניאל מ"ל · ויקשו את ערפם לבלתי שומע כן כתיב דירמיה:

ויהי ממחרת ויצא פשחור את־ירמיהו מן־המהפכת ויאמר אליו ירמיהו לא פשחור קרא יהוה שמך כי אם־מגור מסביב: כי כה אמר יהוה הנני נתנך למגור לך ולכל־אהביך ונפלו בחרב איביהם ועיניך ראות ואת־כל־יהודה אתן ביד מלך־בבל והגלם בבלה והכם בחרב: ונתתי את־כל־חסן העיר הזאת ואת־כל־יגיעה ואת־כל־יקרה ואת כל־אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם ובזזום ולקחום והביאום בבלה: ואתה פשחור וכל ישבי ביתך תלכו בשבי ובבל תבוא ושם תמות ושם תקבר אתה וכל־אהביך אשר־נבאת להם בשקר: פתיתני יהוה ואפת חזקתני ותוכל הייתי לשחוק כל־היום כלה לעג לי: כי־מדי אדבר אזעק חמס ושד אקרא כי־היה דבר־יהוה לי לחרפה ולקלס כל־היום: ואמרתי לא־אזכרנו ולא־אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל: כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב הגידו ונגידנו כל אנוש שלומי שמרי צלעי אולי יפתה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו: ויהוה אותי כגבור עריץ על־כן רדפי יכשלו ולא יכלו

והוה ביומא דבתרוהי ואפיק פשחור ית ירמיה מן כיפתא ואמר ליה ירמיה לא פשחור רבי יי שמך אילהן יתכנשון עלך דקטלין בחרבא מסחור סחור: ארי כדנן אמר יי האנא מסר לך לתבר לך ולכל רחמך ויתקטלון בחרב בעלי דבביהון ועינך חזיין וית כל דבית יהודה אימסר ביד מלכא דבבל ויגלינון לבבל וימחינון בחרבא: ואתן ית כל עותר ארעא הדא וית כל עמלה וית כל ליאותה וית כל אוצרי מלכיא דבית יהודה איכסר ביד בעלי דבביהון ויבזונון וישבונון ויובילינון לבבל: ואת פשחור וכל יתבי ביתך תהכון בשביא ולבבל תיתובל ותמן תמות ותמן תתקבר את וכל רחימך דאיתנביתא להון בשיקרא: שבשתני יי ואשתבשית תקפתני ויכלת לי הויתי ללעיב כל יומא כולהון מחייכין בי: ארי בזמן דאנא מתנבי אנא מרים קלי בכי ומצוח ועל חטופין ובזוזין אנא מתנבי ארי הוה פתגמא דיי לי לחסודין וללעיב כל יומא: ואמרית לא אידכריניה ולא אימלל עוד בשמיה והוון פתגמוהי בליבי כאשא בער שטפין ית גרמי ולאיתי לסוברא ולא יכילית: ארי שמעית מילי סגיאיא דמתכנשין מסחור סחור הוו ונחויניה כל אינש שלמי כמנין לאבאשא לי מאים יטעי וניכל ליה וניתפרע פורענותנא מיניה: ויי מימריה בסעדי כגיבר תקיף על כן רדפי יתקלון ולא יכלון למיקם

והביאום ג׳ בקריא׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ למען אשר יביאו בני ישראל. ובזזום ולקחום והביאום בבלה. ולקחום עמים והביאום אל מקומם: לשחוק ז׳ ו׳ כ״ל וא׳ חס׳ וכימ׳ כי היה דבר יי חס׳. פתתני יי ואפת חזקתני. וספק מואב בקיאו. והיה מואב לשחוק. לשחק אברתי בהלל. ועת לשחק. לשחק עשים לחם. ליש׳ אחרי׳

ב׳ מ״ל בליש׳ בנביאים וסימ׳ הראים בשחוק שמשון. פתיתני יי ואפת. וכל כתו׳ דכות׳ מ״ל בר מן ד׳ חס׳ וסי׳ שחק לרעהו אהיה קדמ׳ דפסו׳. גם בשחק יכאב לב. כן שחק הכסיל. הייתי שחק לכל עמי. ואני הצעיר הבאסף בקשתי ולא מצאתי פסו׳ קדם דה״ינו כי היה דבר יי לשחוק ובכל ספרי ומס׳ שה״ו לפני בן ה״ה כתו׳:

לא פשחור קרא יי שמך. אמר קרא יי שמך לפי שהוא היה מחזיק עצמו כנביא ואומר כי יי קרא לו כי שלום יהיה להם לפיכך אמר לו ירמיהו אשר נבאת להם בשקר ואמר לו ירמיהו אתה אומר כי קרא יי שמך ודבר עמך לא קרא יי אותך בשם פשחור כי אם מגור מסביב לא תהיה בטוח כמו שאתה אומר אלא פחד יהיה לך מכל סביבותיך ומגור ראוי לקרוא שמך כי מגור יהיה לך: כי כה אמר יי. נתנך למגור היה לו לומ׳ נותן מגור לך ולכל אוהביך אלא כך אמר לו במקום שאתה עתה בגבורתך מבטח לך ולכל אוהביך שבוטחים בדברי שקר שאתה אומ׳ להם תהיה להם במקום מבטח למגור ולפחד וגם אתה תפחד עמהם: ונתתי. חוסן. ענין חזק ותקף כמו והיה החסון לנעורת והחסון הוא כאלונים וחוסן ר״ל האוצר הטוב והיקר וכן חוסן ויקר יקחו וכן הנפעל ממנו לא יאצר ולא יחסן וקרא האוצר חוסן לפי שהאוצר חוזק האדם ותקפו לעת צרה: ואתה. אתה וכל אהביך. ולמעלה אמר על אהביו שיפלו בחרב אויביהם והנה אומר שיקברו בבבל רוצה לומ׳ אותם שימלטו מחרב ירו׳ ילכו בשבי בבבל ושם ימותו ויקברו והקללה הוא שיקברו בארץ טמאה לפיכך אמר ושם תקבר כי אחר שאמר ושם תמות ידוע הוא ששם יקבר אלא דרך קללה זכר לו הקבורה שיקבר בארץ טמאה ומה שאמר בכל פסוק מהם כל אהביך רוצה לומ׳ רבים מאהביך כי יבא כל בענין הזה כמו וכל הארץ באו מצרימה רוצה לומר רבים מהארץ וכמוהו רבים: פתיתני. לפי שהכה אותו פשחור ונתן אותו במהפכת בעון חמס מתוך צערו ואמר פתיתני יי׳ כאדם המפתה חברו כי אני הייתי מונע עצמי מן שליחותך ואמרתי אהה יי אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואתה פתיתני ואמרת לי אל תאמר נער אנכי: ואפת. ואני הייתי כפתה לדבריך: חזקתני ותוכל. היית חזק ממני בטענה ויכולת לי ועשיתי שליחותך והנה הייתי לשחוק כל היום כי הם שוחקים ולועגים לו: כלה. אומר על ישר׳ דרך כלל: ואפת. מבנין נפעל ויהיה בתשלומו אפתה על משקל אבנה ובחסרון למ״ד הפעל אפת כמו תגל ערותך ויקר אלהים והדבר הזה אמר דבר ירמיה לא היה דבר שלא כהוגן כנגד האל אלא דברי צער על עצמו לפיכך לא חשב לו אלה הדברים באלה הפסוקים לעון כמו שחשב לו לעון מה שאמר למעלה היו תהיה לי כמו אכזב כי אותו הדבר היה דבר חטא כנגד האל לפיכך אמר לו אם תשוב ואשיבך כמו שפירשנו: כי מדי. בכל עת שאדבר בדברי נבואה וכן מרי עברו והיה מדי צאתם והדומי׳ להם: אזעק. אמר אני זועק ומרים קולי להם להוכיחם והנה חמס ושוד אקרא שהם אומרים לי דברי חמס ושוד עד שיכוני ואצטרך לקרא חמס על דבריהם הרעים שאומרים לי כי היה דבר יי׳ לי לחרפה ולקלס: כל היום. כל הימים שאדבר דבר יי׳ הוא לי לחרפה ולקלס שהם מחרפים אותי עליו וקלס ענינו לעג ובוז וכן ויקלסה לכל הארצות וי״ת ארי בזמן דאנא מתנבא אנא מריס קלי בכי ומצוח ועל חטופין ובזוזין אנא מתנבא ארי הוא פתגמא דיי לי לחסודין וללעב כל יומא: ואמרתי. ואם אחשב בלבי שלא אזכרנו עוד ושלא אדבר בשמו עוד לא אזכרנו להם ולא אדבר עוד בשמו להם כי אני נבזה עליו: והיה בלבי כאש בוערת יהיה דבר יי׳ בלבי כאש בוערת שאשתדל בכל כחי להוציאה וכן כמו אם היה אש עצור בעצמותי שאשתדל להוציאו בכל כחי כן דבר יי׳: נלאיתי כלכל. נלאיתי לכלכלו ולא אוכל לסבלו בקרבי כמו אם היה אש ואני על כרחי מוציאו בשפתי ואומרו להם ואמר בוערת ואמ׳ עצור כי האש ימצא זכר ונקבה כי אש יצאה מחשבון והפסוק אחר זכר ונקבה תאכלהו אש לא נפח: כלכל. ענין סבל וכן ומי מכלכל את יום בואו: כי שמעתי דבת רבים. לשון הרע שאומרים עלי: מגור מסביב. מפחידים אותי מסביב זה מכאן וזה מכאן ויונתן תרגם מגור לשון אסיפה דמתכנשין מסחור סחור כמו יגורו עלי עזים יגורהו בחרמו ומה הם אומרים עלי זה לזה: הגידו ונגידנו. פירוש הגידו דבר שקר עליו ונגידנו למלך כמו שאמר לכו ונכהו בלשון: כל אנוש שלומי שומרי צלעי. אותם שהייתי חושב שהם אנשי שלומי הם שומרי ומצפים מתי אהיה צולע ונכשל באיזה דבר: אולי יפתה לדברינו שיאכל וישתה עמנו ונקחה נקמתינו לפי שמשקהו סם המות וי״ת מתי יטעי: ויי אותי. הם חושבים להמיתני ואני לא אפחד כי יי׳ הבטיחני ואמר אלי ונלחמו אליך ולא יוכלו לך והוא עמי כמו גבור עריץ שיהיה עמי שלא אפחד או פי׳ ונתן אותי כמו גבור עריץ לעמוד כנגדם ות״י ויי׳ מימריה בסעדי כגבר תקיף:

מגור. יראה: לא פשחור קרא יי שמך וגו׳. לא נקרא שמך פשחור שלא בשביל דבר זה כלומר פשה סחור כמו אילן שכפשה וכן ויפשחני וכן אמר לו לא פשחור קרא שמך שלשון פשחור משמע אדם גדול ובן חורין אלא לכך נקרא שמך פשחור פשה סחור. ד״א פש סחור רבו׳ סביבותיך להרוג וללשון זה מגור הוא לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב: חוסן. ממון: פתיתני. ללכת בשליחותך: חזקתני. הכברת עלי ידך החזקה ללכת על כרחי: ותוכל. ונצחתי: כולה. כל העם לועג לי: מדי הדבר. בכל עת שאדבר אליהם אני צריך לזעוק ולהרים קול ואיני קורא אליהם טובה כי אם נבואות חמס ושוד: כי היה דבר יי׳ לי. לפיכך דברו לי חרפה שהם מחרפין אותי: ולקלס. ולדבור כמו וקלסה: ואמרתי לא אזכרנו. אם אמר לי לבי שלא אלך בשליחותך עוד: והיה בלבי. הנבואה כאש בוערת ועל כרחי אני צריך לילך: עצור בעצמותי. וכנוס בעצמותי האש: כלכל. לסבול האש: כי שמעתי. אני אמרתי לא אזכרנו לפי ששמעתי דבת רבים אלו שמתלחשים עלי: מגור. לשון אסיפה וכ״תי: הגידו. עליו עדות שקר: ונגידנו. ונעידנו ומנחם פי׳ הגידו ונגידנו כמו לא תתגודדו וכן חבר לחלק יגיד רעים לשון המחתה כמו גודו אילנא. ודונש פתר אותו לשון הגדה ממש וכה פתרונו הגידו עליו דבר שקר ונגידנו למלך ויש לנו כמו נגידנו דברים רבים במקרא אשר לא יכון פתרונן כי אם עד אשר יחלקון למתי תיבות או לשלש כמו ולא יכלו דברו לשלום בני יבאוני: שומרי צלעי. מצפי שברי: אולי יפותה. לשמוע לנו ולטעות אחרינו: כי לא השכילו. לא הצליחו בעצתם: כערים

בעריס אשר הפך · סדוס ועמורה : ולא נחס · מתנזר עליהם חורבן לא חשב מחשבה אחרת לבטל גזרתו : שמח · מ"ס דנוטה שהוא לשון משמח אחרים ששמח את אביו בבשורתו : ארור היום אשר ילדתי בו · פ"ולי אוכ"ירט בלע"ז היא שעת הריון ועל ידי אומר שמת חלקיהו אביו מטעו ביום שהיה בורח מפני מנשה שהיה הורג את ה הנביאים ושמת מטעו וברח וזה"ו לא מותתני · מלאך המות מרחם והרי זה מן המקראות קצרי דיבור : הרת עולם · הריון של עולמית : עמל ויגון · חורבן בית המקדש : הנני מיסב את כלי המלחמה · יש בכם היודעים להטביע את השרים שלמעלה ה הממונים על הפורעניו' להביא איש איש מן הרעה שהוא ממונה עליה ובכך אתם ב בוטחי' הנני מיסב את השררה של זה לזה ולא תרעו על מי ת תשביעו : ואספתי אותם · כלי מלחמה אל תוך העיר הזאת שאמיתו אתכם בדבר על ידי מלאך המות שהוא מן השרים ה העליונים וכן מפורש בענין בדבר גדול י ימותו : ואותה

כמו מאד כי לא השכילו · ענין הצלחה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והוא עבר במקום עתיד יבשו מאד כי לא השכילו כלומר יהיה להם בשתם לא יצליחו במעשיהם ובמחשבותם עלי ואותה הבשת תהיה כלימה שלא תשכח כי יהיו לקללה בפי האנשים לעולם : ולא יכלו · חסר וי"ו שהוא במקום יו"ד פ"א הפעל מהמכתב :

וי' צבאות בוחן צדיק · אותו שהוא צדיק לעיני בני אדם לא ידעו בו אם תוכו כברו ויי' צבאות בוחן אותו אם לבו בסתר כמו מעשיו בגלוי ינצלהו כצדקו ואם לאו יגלהו ויפרסמהו לעיני ה האנשים שידעו מי הוא כלומר שיכשילוהו במעשיו : שירו ליי' · אמר זה כנגד החסידי' אשר היו בירושלם : כי הציל · שגלה לו שלא יוכל ולא ישתה עמהם כי היו רוצים להמיתו : ארור היום · ממרירות נפשם יקללו הצדיקים יום הולדם בו ואף על פי שלא ת תשיגהו קללה כי כבר עבר וכן אמר איוב יאבד יום אולד בו וגו' והוסיף הענין במלות טובות ואמ' יום אשר ילדתני אמי : ארור האיש אשר בשר את אבי · ואף על פי שהיה מקלל ממרירות נפשו יש לתמוה איך היה מקלל המבשר כי אם הוא היה בחיים תשיגהו קללה ואולי היה איש טוב המבשר והיה לירמיהו עון על ית קללו אותו ואומ' כי נודע לו כי פשחור בן אמר היה המבשר : שמח · שמחהו באמת שמחהו כשאמר לו כי בן זכר יולד לו כי בני אדם שמחי' לבן זכר ודואגים על הנקבה ואם היה יודע אבי סופי שיהיו ימי בעמל ויגון לא היה שמח בי : והיה · ושמע זעקה בבקר · זעקה מקרובים ומאוהביו בבקר כלומ' בתחלת היום וכן ישמע תמיד עד עת צהרים וכן מכאן ואילך כל היום אלא זכר צהרים לפי שהאור הולך ומוסיף מהבקר עד עת הצהרי' ותהיה קללתו מוספת והולכת כי התרועה יותר מהזעקה והתרועה תהיה לשמח כמו לא ירונו ולא ירועו יתרועעו אף ישירו ותהיה לאבל ולצער כמו למה תריע רע וכן ויתרועעו בעת צהרים : אשר לא מותתני מרחם · מותתני מבנין מרובע אומר על איש למה לא המיתו קודם צאתו מרחם או אומר על האל כמו שאמ' איוב כי לא סגר דלתי בטני : ותהי לי אמי קברי · שאם מותתני קודם צאתי מרחם היית' לי אמי קברי : ורחמה הרת עולם · רחם אמי למה לא היתה לי להריון עולם ממני הרה בסמוך הרת כמו מן שכה שכת שלומים שפה שפת היאור ובאמרו הרת לשון נקבה ורחם מן הדומ' לשון זכר טעם הנקבות על האם שתהיה הרת עולם מ ממני שתהיה לעולם ברחמה : למה זה · מבואר הוא וכן הפרש' הבאה אחריו מבוארת : נלחם עלינו · קמוץ כי הוא בינוני : כה תאמרון · חסר וי"ו המשך : ונלחמתי הכשדים ילחמו אתכם מחוץ

ונלחמתי הכשדים ילחמו אתכם מחוץ

והיה האיש ההוא ב' דסמיכי וסימ' כערים אשר הפך יי' · איש היה בארץ עוץ : ויכלו ג' בקריאה וסימ' ויכלו הימים מן התבת · ויכלו בבשת ימי · ויכלו באפס תקוה : תאמרון ח' וסימ' נמסר בריש סדר וישלח וכבר לכים

בשו מאד כי לא השכילו כלמת עולם לא תשכח : ויהוה צבאות בחן צדיק ראה כליות ולב אראה נקמתך מהם כי אליך גליתי את ריבי : שירו ליהוה הללו את יהוה כי הציל את נפש אביון מיד מרעים : ארור היום אשר ילדתי בו יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך : ארור האיש אשר בשר את אבי לאמר ילד לך בן זכר שמח שמחהו : והיה האיש ההוא כערים אשר הפך יהוה ולא נחם ושמע זעקה בבקר ותרועה בעת צהרים : אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה הרת עולם : למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי :

כא הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה בשלח אליו המלך צדקיהו את פשחור בן מלכיה ואת צפניה בן מעשיה הכהן לאמר : דרש נא בעדנו את יהוה כי נבוכדראצר מלך בבל נלחם עלינו אולי יעשה יהוה אותנו ככל נפלאתיו ויעלה מעלינו : ויאמר ירמיהו אליהם כה תאמרן אל צדקיהו : כה אמר יהוה אלהי ישראל הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל ואת הכשדים הצרים עליכם מחוץ לחומה ואספתי אותם אל תוך העיר הזאת : ונלחמתי אני אתכם ביד נטויה ובזרוע חזקה ובאף ובחמה ובקצף גדול : והכיתי את יושבי העיר הזאת ואת האדם ואת הבהמה בדבר גדול ימתו : ואחרי כן נאם יהוה אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת עבדיו ואת העם ואת הנשארים בעיר הזאת

יבהתון לחדא ארי לא יצלחון ותתפינון איתכנעות עלם דלא תפסוק : ויי צבאות בחר קשוט גלין קדמוהי כולין ולבא אתחזי פ פורענות דינך מנהון ארי קדמך אמרית ית עולבני : שבחו קדם יי אודו קדם יי ארי שיזיב ית נפש מסכן מיד מבאשין : ליט יומא דאיתיילידית ביה יומא דילדתני ביה אמי לא יהי בריך : ליט גברא דבשר ית אבא למימר אתיליד לך בר דכר חדאה חדיה : ויהי גברא ההוא כקרויא דהפך יי ברוגזיה ולא איתתבא וישמע צוחתא בצפרא ויבבא בעידן טיהרא : לוי דלא אמיר עלי דמתית ממעין והות לי פון אמי קברי והוית כדלא הוית : למה דנן מבטנא נפקית למיחזי עמל ודון וספו בבהתא יומי : פתגם נבואה דהוות עם ירמיה מקדם יי כד שלח לותיה מלכא צדקיה ית פשחור בר מלכיה וית צפניה בר מעשיה כהנא למימר : צלי כען עלנא קדם יי ארי נבוכדרצר מלכא דבבל מגיח ק קרבא בנא מאים יעבד יי עימנא בכל פרישתיה ויסתלק מננא : ואמר ירמיה להון כדין תימרון לצדקיה : כדנן אמר יי אלהא דישראל האנא מסחר ית מאני קרבא דבידכון דאתון מגיחין קרבא בהון עם מלכא דבבל ועם כשדאי דצירין עליכון מברא ל לשורא ואיכנש יתהון לגו קרתא הדא : ואגיח אנא עמכון ביד מרמם ובדרע תקיפא וברגז ו ובחמה ובתקוף רב : ואמחי ית יתבי קרתא הדא וית אינשא וית בעירא במותא סגיאה ימותון : ובתר כן אמר יי אמסר ית צדקיה מלך שבטא דבית יהוד וית עבדוהי וית עמא וית דאישתארו בקרתא הדא

ואת האדם ל' ובקנת ספרי' כתי' ואת האדם וטעות כי הוא מנכת במחסל' דכת' עם אותם ואת דלית לאון זונא

ב' סימן יח : ואת הכשדים ג' וסי' ואת כל היהודים דסיפרא · ויהי בחודש השביעי בא ישמעאל דסוף מלכים · והנני מסב את כלי המלחמה : יושבי ל"ד מל' וסים' נמסר בכפרה רבתא בערך ישב :

הנני מסב · כאילו כלי המלחמה אשר בידכם יהיו בידם שלא יהיה לכם כח להלחם כנגדם : ואספתי אותם : הכשדים : ונלחמתי הכשדים ילחמו אתכם מחוץ ואני אלחם אתכם בדבר גדול שאכה אתכם ואת בהמתכם :

מן הדבר מן החרב· מחרב המלחמה בהלחמם על העיר אתן אותם ביד נבוכד כבר כשיכבוש העיר ואף צדקיהו ועבדיו שברחו׃ והכם לפי חרב· מי שירצה להמית ימית ומי שירצה להגלות יגלה׃ לא יחוס עליהם ולא יחמול ולא ירחם· שהרי שחט בני צדקיהו לעיניו וכן בשרים ובזקנים לא חמל׃ הצרים עליכם יחיה· כתוב וקרי וחיה והענין אחד׃ והיתה לו נפשו לשלל· לריוח כאילו שלל אותה׃ ולבית מלך יהודה· חסר תאמר כמו שאמר למעלה ואל העם הזה תאמר וסמך על המבין בחסרונו וזה מנהג המקרא במקומות רבים ופירושו ולבית לו ולבניו ושריו שהם בני משפחתו׃ בית דוד· זכר דוד לפי שהוא היה עושה משפט כמו שאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן היה ראוי שיעשו בניו ובני ביתו שילמדו ממעשיו הטובים׃ דינו לבקר משפט· לבקר קודם שתתעסקו באכילה ושתיה וברב׳ מצרככם תשבו במקום הדין לדון כל מי שיבא לצעוק וכן אמר במשה רבינו ע״ה וישב משה לשפט את העם מן הבקר׃ והצילו גזול מיד עושק· מיד מי שעושק אותו וגזלו והגזל הוא מי שחוטף מיד חברו או לוקח מידו או מביתו בחזקה ועושק מי שבא ממון חברו לידו בפקדון או בהלואה או שכירו ואין רוצה לתתו לו ומי שגוזל כ״ש שעושק לפיכך אמר והצילו גזול מיד עושק כי הגוזל גוזל ועושק׃ מעלליהם· כתוב בה״א לנסתרי׳ וקרי בכ״ף מעלליכם לנמצאים כמו שאמר דינו והצילו׃ הנני אליך· אמר כנגד ירושלם וקראה יושבת העמק לפי שהיא גבוהה וסביבותיה עמק והיא י יושבת בעמק וכן קראה צור המישור כי הי׳ צור והר וסביבותיה מישור ואמר לה הנני אליך לפי שיושביך מתגאים ואומרים מי יחת עלינו ומי יבא במעונותינו הנני אבא אליך ולחמתי אתך׃ יחת· שרשו נחת ולולי האות שהיא גרונית היתה דגושה ופי׳ ירד וינחת וכן ותנחת עלי ידך ותרגום וירד ונחת ואמר בלשון ירידה לענין המלחמה שהיא ב בעמק ובמישור כמו שאמר או במלחמה ירד ונספה׃ ופקדתי· ביערה· הכנוי לירושלם רוצה לומר הערים אשר סביבותיה המשילם ליער לענין האש כמו כאש תבער יער וכתי׳ בערה בקרוהא׃ כה אמר י״י רד בית מלך יהודה· בהר הבית כאמר׳ לו נבואה זו לפיכך אמר רד ואף על פי שזאת הנבואה כבר אמרה בית דוד כה אמר י״י דינו לבקר משפט אמ׳ לו עוד שיאמר אות׳ להם עיר בבתיהם ושיבטיח׳ ההבטחה הטובה אם ישמעו׃ בשערים האלה· בשערי העזרה כמו שאמר בסמוך ובאו בשערי הבית הזה או יהיה פי׳ הבית הזה בית המלך לפי שאמר ר רוכבים ברכב ובסוסי׳ ולא יכנס אדם רוכב בשערי העזרה׃ כה אמר י״י· מיד עשוק· תואר בפלס קרוב גדול וענינו כמו עושק׃ כי אם עשו תעשו· עשו מקור בוי״ו במקום ה״א לתאר הפעל׃ ועברו· כתוב בלא יו״ד הרבים והענין אחד וכמוהו רבים׃ ואם לא· מבואר הוא׃ כי

והצתי אש ו׳ בקריא׳ וסימניהו׳ והצתי אש בשעריה· והצתי אש ביערה· בבתי אלהי מצרים· והצתי אש בעריו· והצתי אש בחומת דמשק· והצתי אש בחומת רבה׃ עשו ד׳ כתיב ו׳ בסוף וסימ׳ דרכך ומעלליך·

מן הדבר מן החרב ומן הרעב ביד נבוכדראצר מלך בבל וביד איביהם וביד מבקשי נפשם והכם לפי חרב לא יחוס עליהם ולא יחמל ולא ירחם׃ ואל העם הזה תאמר כה אמר יהוה הנני נתן לפניכם את דרך החיים ואת דרך המות׃ הישב בעיר הזאת ימות בחרב וברעב ובדבר והיוצא ונפל על הכשדים הצרים עליכם יחיה והיתה לו נפשו לשלל׃ כי שמתי פני בעיר הזאת לרעה ולא לטובה נאם יהוה ביד מלך בבל תנתן ושרפה באש׃

ולבית מלך יהודה שמעו דבר יהוה׃ בית דוד כה אמר יהוה דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליהם׃ הנני אליך ישבת העמק צור המישר נאם יהוה האמרים מי יחת עלינו ומי יבוא במעונותינו׃ ופקדתי עליכם כפרי מעלליכם נאם יהוה והצתי אש ביערה ואכלה כל סביביה׃

כב כה אמר יהוה רד בית מלך יהודה ודברת שם את הדבר הזה׃ ואמרת שמע דבר יהוה מלך יהודה הישב על כסא דוד אתה ועבדיך ועמך הבאים בשערים האלה׃ כה אמר יהוה עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק וגר יתום ואלמנה אל תנו אל תחמסו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה׃ כי אם עשו תעשו את הדבר הזה ובאו בשערי הבית הזה מלכים ישבים לדוד על כסאו רכבים ברכב ובסוסים הוא ועבדו ועמו׃ ואם לא תשמעו את הדברים האלה כי נשבעתי נאם יהוה כי לחרבה יהיה הבית הזה׃

ד׳ ככו׳ את כהון מן מזומן · ד׳ · ל · ד׳ מ״ל · כ׳ וחיה ק׳ · ג׳ ר״פ · כ׳ מ״ל · מעלליכם ק׳ חס׳ · כ׳ מ״ל בלי׳ · ו׳ רכמ׳ · ל · ס״א שמעו ונסב׳ חונה שמע · צ · ל׳ חס׳ · ד׳ כתיב וי״ו · ועבדיו ק׳ · כ׳ מ״ל

מן מותא ומן חרבא ומן כפנא ביד נבוכדראצר מלכא דבבל וביד בעלי דבביהון וביד דבען למקטלהון ויקטלינון לפתגם דחרב לא יחוס עליהון ולא יחמול ולא ירחם׃ ולעמא הדין תימר כדנן אמר יי האנא יהב קדמיהון ית אורח חיי וית אורח מותא׃ דיתב בקרתא הדא יתקטל בחרבא ובכפנא ובמותא ודיפוק וישתמע לכשדאי דצירין עליכון ויחי ותהי ליה נפשיה לשיזבא׃ ארי שויתי רוגזי בקרתא הדא לבישא ולא לטבא אמר יי בידא דמלכא דבבל תתמסר ויוקדינה בנורא׃ ולבית מלך שבטא דבית יהודה קבילו פתגמא דיי׃ בית דוד כדנן אמר יי דינו לצפרא דינא ושיזבו אניסא מיד דאניס ליה דלמא ידלק כאישתא רוגזי וישיצי ולא יהי חייס מן קדם בישות עובדיכון׃ האנא שלח רוגזי עלך דיתבא בתוקפא בקרוין כריכן אמר יי דאמרין מן יחות עלנא ומן יעול בבירניתנא׃ ואסער עליכון כפירי עובדיכון אמר יי ואדליק אישתא בקרוהא ותשיצי בכל סחרנהא׃ כדנן אמר יי חות לבית מלך שבטא דבית יהודה ותתנבי תמן ית פתגמא הדין׃ ותימר קבל פתגמא דיי מלך שבטא דבית יהודה דיתב על כורסי דוד את ועבדך ועמך דעלין בתרעיא האילין׃ כדנן אמר יי עיבידו דינא וצדקתא ושיזבו אניסא מיד דאניס ליה וגיור יתים וארמלא לא תונון ולא תנסון ודם זכיי לא תשדון באתרא הדין׃ ארי אם מעבד תעבדון ית פתגמא הדין ויעלון בתרעי ביתא הדין מלכין יתבין לדוד על כורסוהי רכיבי ברתיכין ובסוסון הוא ועבדוהי ועמיה׃ ואם לא תקבלון ית פתגמיא האילין במימרי קיימית אמר יי ארי לחורבא יהי ביתא הדין׃

מעלליהם כ׳ כתי׳ בה״א בלשון ק׳ כ׳

כה אמר יות בעל׳ בסיפ׳ כו כמ׳ את כהון מל׳

רשי

והיתה לו נפשו לשלל׳ כאדם השולל שלל וחוטפו והולך לו כן תהיה לו נפשו שלולה מן המיתה ההורגים׃ פני· כתרגומו רוגזי׃ מיד עושק· טעמו למטה שאינו שם דבר אלא שם הנגזל השוסף את אחרים׃ ואין מכבה· שלא ימלט לכם שריד׃ יושבת העמק· ירושלם היא בתוך עמק· ד״א שהעמיק הקב״ה עצה עליך להחריבך׃ צור המישור· הר שכל סביביו מישור׃ מי יחת עלינו· מי יחנה עלינו כמו כי שם ארם נחתים׃ תוכו· זו אוכלת דברי׳ גלעד

כי אם היטב תטיבו· כי אם עשו תעשו את הדבר הזה ואתנהו ביד איל גוים· וי״ש ספרים נמסר בזה ותחת אחר גוים במקום אם עשו תעשו דס״פרא ובדקתי אח״כ בספרים מדוייקים ומצאתיו בה״א והמ״ה לי אם כן לכה״לא נמנה עם אותם ד׳ עשה שהם כתובי׳ בה״א· ואם נאמר שהוא בוי״ו אכ נשב״ש כל הספרים המדוייקים שבכלם נמסר על כל אחד מהד׳ עשו ד׳ כתיב וי״ו וגם ספרי המסר׳ ועוד המ״ה לי לכה נמנה הסבלת עשו דאורייתא עם הד׳ כתיב ה׳ באחר שהוא בוי״ו ונמסר עלי״ו לית כתיב וי״ו ימנה אותו עם אותם שהם בוי״ו ונתקשתי בהאי עניינא טובא ולא ידענא מה למימר בה׃

כי כה אמר יהוה על־בית מלך יהודה גלעד אתה לי ראש הלבנון אם־לא אשיתך מדבר ערים לא נושבה: וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך והפילו על־האש: ועברו גוים רבים על העיר הזאת ואמרו איש אל־רעהו על־מה עשה יהוה ככה לעיר הגדולה הזאת: ואמרו על אשר עזבו את־ברית יהוה אלהיהם וישתחוו לאלהים אחרים ויעבדום: אל־תבכו למת ואל־תנדו לו בכו בכו להלך כי לא ישוב עוד וראה את־ארץ מולדתו: כי כה אמר־יהוה אל־שלם בן־יאשיהו מלך יהודה המלך תחת יאשיהו אביו אשר יצא מן־המקום הזה לא־ישוב שם עוד: כי במקום אשר־הגלו אתו שם ימות ואת־הארץ הזאת לא־יראה עוד: הוי בנה ביתו בלא־צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן־לו: האמר אבנה־לי בית מדות ועליות מרוחים וקרע לו חלוני וספון בארז ומשוח בששר: התמלך כי אתה מתחרה בארז אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו: דן דין־עני ואביון אז טוב הלא־היא הדעת אתי נאם־יהוה:

ו׳ בטע׳ בסיפ׳ · מטס ח׳ · ג׳ כתי׳ כן · ה׳ וכל ונכותי דכו׳ בנ״ח · ו׳ כסוקי׳ על אל על · ל׳ · ה׳ כתי׳ כן · ל׳ מהרי · ה׳ פסוקי׳ מטעי׳ כהון ב׳ ה׳ · ב׳ לנכון · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ זקף · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳

ארי כדנן אמר יי על בית מלך שבטא דבית יהודה אילו את חביב קדמי מבית מקדשא דרם בריש טוריא אם לא אשוינך מדברא קרוין דלא אתיתבא: ואיזמן עלך מחבלין גבר וזיניה ויקטלון שפר גיברך כמה דקצצין אעי חורשא ורמן לנורא: ויעיברון עממין סגיאין על קרתא הדא ויימרון גבר לחבריה על מה עבד יי כדין לקרתא רבתא הדא: ויימרון על דשבקו ית קיימא דיי אלההון וסגידו לטעות עממיא ופלחונון: לא תבכון על מית ולא תדוון עלוהי בכו מבכא לדגלי ארי לא יתוב עוד ויחזי ית ארעא דילדותיה: ארי כדנן אמר יי על שלום בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה דמלוך תחות יאשיה אבוהי דגלא מן אתרא הדין לא יתוב לתמן עוד: אילהין באתרא דאגליאו יתיה תמן ימות וית ארעא הדא לא יחזי עוד: ווי דבני ביתיה בלא קשוט ועליתיה בלא דינא בדתזי בחבריה מפלח מגן ואגריה לא יהב ליה: דאמר אבני לי בתין דמשחן ועליין מרוחן ופצים ליה חרכין ומטלל בכיורי ארזיא ומצייר בסממנין: האת מדמי למהוי במלכא קדמאה אבוך הלא אכל ושתא ועבד דין דקשוט וזכו בכן טב ליה: דן דין מסכן וחשוך בכן הוה טב הלא היא דעתא דרעינא בה אמר יי:

בכו ובכו ה׳ כתיב ו׳ בקריאה וסימ׳ כי עם בציון ישב · בכו בכו להולך · הלוך ובכו ילכו · בגת אל תגידו דמיכה · בכו תבכה בלילה ודמעתה: ואת הארץ ה׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ואת הארץ תסחרו · ואת הארץ אשר נתתי לאברהם ר״פ · וירא מנחה כי טוב ואת הארץ · ואת הארץ הזאת ירשנו בעת · כי במקום אשר הגלו אתו · וכל את השמים ואת הארץ דכוו׳: דן ג׳ לישן דין וסימ׳ וגם את הגוי אשר · דן דין עני ואביון אז טוב · אין דן דינך למזור · וכל שום אינש וקרתא דכוו׳:

גלעד אתה ליו׳ · אילו את חביב קדמי כבית מקדשא דרם בריש טוריא אם לא אשויך מדברא גלעד בית המקדש שממנו צרי ורפואה לכל העולם: וקדשתי · וזמנתי: וכרתי מבחר ארזיך · לפי שדמהו ללבנון נופל כאן הלשון הזה: אל תבכו למת · ליהויקים שימות לפני השער כשיסחבוהו להגלותו: בכו להולך · ליהויכין ולצדקיהו אמור מעתה חביבה מיתתו של יהויקים שנאמר בו ונבלתו תהיה מושלכת לחרב ביום ולקרח בלילה מחייו של יהויכין שנ׳ בו וארוחתו ארוחת תמיד וגו׳: אל שלום · הוא צדקיהו וכך נקרא בדברי הימים והרביעי שלום וקראו רביעי למלכות בבני יאשיהו שבתחלה מלך יהואחז ואחר כך יהויקי׳ ואחריו יהויכין ואחריו צדקיהו: אשר יצא · ואע״פ שלא יצא עדיין מתנבא עליו כאילו יצא: הוי בונה ביתו · על יהויקים הוא אומ׳ שהוא היה רשע וסוף הענין מוכיח לכן כה אמר יי׳ אל יהויקים וגו׳: בית מדות · בית גדול כמו אנשי מדות שיש בהן מה למדוד: וקרע לו · והרחיב לו אחרי׳ הניחו וקרע לו ופתח לו וכן תקרעי בפוך קרעת שמים ירדת כולן לשון פתיחה: וספון בארז · מסכך הגג בארזים: ומשוח בששר · ומצייר בסמני׳ תירגם יונתן בששר צבע הוא ממין הציורים · לא״ ומשוח בששר וייכאל״ט אנש״גופלא בלע״ז כמו חוט השמחה: התמלך · התאריך ימי׳ על שאת׳ מתחרה להכביד על ממשלתך להודיע שאתה מלך: אביך · יאשיה שהתנהג בענוה הלא אכל ושתה וראה טוב כל ימי חייו: על

לאית ל׳ לא אכלתי פלוני מתנו · ח׳ ג׳ לישן דין וכל שום גבר נשומ׳

כי כה אמר יי׳ גלעד אתה לי ראש הלבנון · אמר על בית מלך יהודה שהוא ראש ממלכת ישר׳ אתה היית לי כמו גלעד כי גלעד עיר אחת בעבר הירדן וכל הארץ ההיא ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היתה נקראת על שמה ארץ הגלעד כי היא ראש להם וכן היית אתה לי ראש ממלכת ישראל כי ציון וירושלם ראש לכל ארץ ישר׳ וכן היית ראש הלבנון שנקראת גם כן ארץ ישראל בשם הלבנון כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון ועתה אשיתך מדבר ואשית הערים אשר סביבותיך כאילו לא נושבו: אם לא · ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא בתים רבים והדומים להם: נושבה · כתוב בה״א על הארץ דרך כלל וקרי נושבו על הערים ויונתן פי׳ גלעד בית המקדש ותרגם הפסוק כן ארי כדנן אמר יי׳ על בית מלך שבטא וגו׳ כבעמוד: וקדשתי · אזמן עליך משחיתים שישחיתו בתיך: איש וכליו · ר״ל וכלי מפצו להפיל הבית: מבחר ארזיך · ר״ל קירוי הבתי׳ שספונים כמו שאמר למטה בענין וספון בארז וכן כי ארזה ערה את׳ על קירות הבתים הספונים בארז: והפילו על האש · כמו שנ׳ וישרוף את בית יי׳ ואת בית המלך וגו׳ וי״ת ואזמן עלך מחבלי׳ וגו׳ כבעמוד: ועברו · מבואר הוא וכן ואמרו: אל תבכו למת · למי שימות מבית דוד שזכר והוא יהויקים שמת בדרך כשהוציאו אותו מירושלם להגלותו אמר אל תבכו לו כיון שמת טוב הוא מ שיגלה ויחיה חיי צער ובזיון כמו יהויכין ואמ׳ בעבור יהויקי׳ אל תבכו ואל תנודו לו כי טובה היא לו מיתתו אלא למי ראוי שתבכו למי שהולך בגלות כי לא ישוב עוד ויראה את ארץ מולדתו וזהו יהויכין שהגלו אותו לבבל ושם מת והיה בבית הכלא לז׳ שנה לו ראוי לבכות ודרשו רז״ל אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשי׳ לגיהוץ ולתספורת ואמ׳ בכו בכו להולך בלא בני׳ בכו מקור בוי״ו במקום ה״א למ״ד הפעל: כי כה אמר יי׳ אל שלום בן יאשיהו · שלום הוא יהויכין ושני שמות היו לו ואע״פ שהיה בן בנו בני בנים הרי הם כבנים לפי שאמר בכו בכו להולך פירש מי הוא ההולך והוא לא שב עדין משגלה ומת בבבל ורז״ל פירשו כי שלום הוא צדקיהו והחכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ כי שלום הוא יהואחז כי במצרי׳ מת וכבר בארתי כל זה הענין בספר מלכים ובספר דברי הימים: הוי בונה ביתו · זה כאומר על יהויקים שזכר בפסוק אל תבכו למת כמו שפירשנו ואחר שפירש שההולך פי׳ המת שבנה בתים ועליות בגזל ובחמס וכן זכרו בפי׳ בסוף הפרשה לכן כה אמר יי׳ אל יהויקים: ברעהו יעבוד חנם · היה שוכר הפועל במלאכת הבתים ולא היה נותן לו שכרו זהו חנם והוסיף לפרש ואמר ופעלו לא יתן לו ופעלו שם מן ואת פעל יי׳ לא יביטו ואמר פעלו הע״ין בקמץ חטף כמו מן תאר מה תארו ובא זה בחולם הפ״א כמו שבא מן תאר ותארו מן בני אדם ופירוש שכר פעלתו לא יתן לו וזהו חנם שאמ׳ וכן לאתלין פעלת שכיר שכר פעלתו ואדוני אבי ז״ל פירש ופעלו פעל לו שם כאילו אמר ופועלו שעבד עמו לא יתן לו שכרו: האומר אבנה לי · אמר לבנות ובנה בית מידות · גדולות וכן אנשי מדות: עליות מרוחים · מן ורוח לשאול ענין הרחבה ויתכן להיות מרוחי׳ מענין רוח כלומר שיכנס בהם הרוח עשוים לימי הקיץ וזהו שאמר וקרע לו חלוני ופירו׳ פתח לו חלוני׳ כתרגומו ופצים ליה חרכין · חלוני כמו חלונו׳ וכן על דברי אחזי כמו חוזים ואורג׳ חורי וחשופי שת והדומי׳ להם: וספון בארז · פירו׳ בית מדות שזכר הוא מקורה בקורו׳ ולוחות ארזים ועוד הוא משוח בששר פירו׳ מצויר במיני צבעונים וזכר אחד מהם שמציירים בו ברוב והוא שטר נקרא בערבי זנגפו״ר ובלע״ז מיני״ו · ספון · מקורה כמו חלקת מחקק ספון אתם יושבים בבתיכם ספוני׳ · בארז בקמץ האל״ף בזקף · ומשוח שם התאר בפלס קרוב רחוק וקרא מעשה הציור בזה הלשון לפי שהוא במשיכת היד על הדבר כמו המשיחה: התמלוך · התחשוב לעמוד במלכותך בעבור זאת ההנאה שאתה נהנה בבתים האלה שבנוים בחמס: מתחרה בארז · מתערב בארז · כלומ׳ בבנין הארזים אתה מתערב וכאחז להנאתך: אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה · כלומ׳ איך יתקפם אותך בהנאותיך אם היית עושה משפט וצדקה כי אביך יאשיהו אכל ושתה כדרך המלכים ונהנה בטובתו וכיון שעשה משפט וצדקה אז טוב לו והיה בטוב כל ימיו אבל אתה נהנה בטובת העולם הזה בדרך רעה שבניניך שאתה נהנה בהם אונס בעושר ובמשפט כי אם בעשק וכן מאכלך ומשקך ושאר הנאותיך הם בחמס כמו שאמ׳ כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך וגו׳ ויש אומרים כי יהויקים היה מתענה תמיד והיה סבור כי התעניות היו תשלום מעשיו הרעים לפיכך אמר לו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה וי״ת הא את מדמי למהוי כמלכא קדמאה רוצה לומר כדוד שהיה המלך הראשון ואתה לפי שאתה מזרעו אתה חושב להיות כמוהו אין זה כי דוד עשה משפט וצדקה וקרא דוד ארז כי היה כארז בלבנון: דן דין עני · הלא היא הדעת אותי נאם יי׳ · פי׳ אותו בפסוק כה אמר יי׳ אל יתהלל חכם וגו׳ וי״ת הלא היא דעתא דרעינא אמר יי׳: כי

כי אין. בצעך. אחר חמדתך בממון: המרוצה. ענין שבר כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי ואם אינו משרשו כי ימצא זה הענין מכחי העין כמו לא יכהה ולא ירוץ והעסק בממון והמרוצה בגוף שהיה עושק שבר שכיר כמו שכתוב והיה מכה אותם ומכריחם לעבודתו זהו המרוצה שאמר וגם היה שופך דם נקי ועל כל זה אמר בדברי הימי׳ ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ועל זה הספר אמר שמדבר על ישראל ויהודה ועל מלכיהם: לכן. הוי אחי והוי אחות. הספר הקרובים כמו שאמר הוי אדון והוי הודו הורה הספר העם ואיך יספרו אותו לא זכר לשון הספר שהקרובים סופדים על האיש הוי אחי ועל האשה הוי אחות או אמר הוי אחות על אשת יהויקים ולפ״ם שלא נזכרה הודה כמו והדרו ר״ל מלכותו כמו שת״י ווי על מלכותיה וה״א במקום וי״ו הכנוי כה״א אהלה והדומים לו: קבורת חמור. ר״ל כמו שהחמור לא יקבר כן לא יקבר הוא כי מה הוא קבורת החמור שיסחבו אותו וישליכוהו לאשפה כן יסחבו נבלת יהויקים וישליכו אותו מהלאה לשערי ירושלם כי מחוץ לירושלם מת כשהיו מוליכין אותו בגלו׳ בשעם השבית והכשדים לא הניחוהו להקבר: עלי הלבנון. אמר כנגד כנסת ישראל ראי אם יש לך עזר מכל מאהביך שהם אשור ומצרים שהיית בוטחת בהם ושלחת ב בטחונך ממני עתה כבא שברך צעקי להם אם יושיעוך כי גם להם בא שבר כי מלך אשור כשבר ומצרים גם כן כשברו ע׳ נבוכד נצר בימי יהויקים כמו שאמ׳ ולא הוסיף עוד מלך מצרי׳ לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר מצרים עד נהר פרת כל אשר היה למלך מצרים ולפ״ם שאחר זמן בימי צדקיהו אמר וחיל פרעה יצא ממצרים וגו׳ באחרונ׳ בא נבוכד נצר והחריב מצרים ואמר על דרך משל עלי הלבנון ר״ל עלי להר הלבנון וכן ובבשן ר״ל ובהר הבשן כי מן ההרי׳ ישמע קול הצועק למרחוק: וצעקי. בקמץ העי״ן מפני הזקף והד״רי מפוארת בקמץ חטף: מעברים. משל עבר ומשל צד גם כן צעקי וראי כי לא יושיעוך כי נשברו כל מאהביך ות״י סקי לבית מקדשא וצווחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך תרגם לבנון בית מקדשא כמו שתרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא וכן פירשו רז״ל ואמרו למה נקרא בית המקדש לבנון שהיה מלבין עונותיהם של ישראל אבל ובבשן שתרגם ובתרעי טור ביתא לא ידעתי טעם אולי כנה הר הבית בשם בשן לפי שהבשן היה מקום מרעה הבהמות ובבית המקדש גם כן היו תמיד בהמות לקרבן: דברתי אליך בשלותיך. אמר בלשון רבים כי היו להם שלוות רבות כשהיו מעשיהם טובים וכאשר החלו להרע והיו בשלותם הוכיחם האל על ידי הנביאים ולא הועיל: מנעוריך. רוצה לומר דור המדבר שהיה להם כימי הנעורים כי תחלת הכנס האומה בעבודת האל ובמצותיו היה הדור ההוא וכן פי׳ חסד נעוריך: כל רעיך תרעה רוח. כתרגומו כל פרנסיך ר״ל מלכי אשור ומצרים שהיו להם כפרנסים וכרועים אותם. תרעה רוח תאכלם הרוח כלומר שישברו קל מהרה כאלו הרוח הדיחה אותם ותירגם יונתן יתבדרון לכל רוח: כי אז תבושי. כשיכלה בטחונך: יושבתי בלבנון מקוננתי בארזים. יושבתי מקוננתי ביו״ד יתרה בכתב לא במבטא ונמצאת יתרה גם במבטא אהבתי לדוש מלאתי משפט ושתי המלות האלה אמרו שהן מורכבות יושבתי מן יושבת ויושבת מקוננתי מן מקננת ומקוננת וטעם ההרכבה רוצה לומר מיושבת וקוננת מקדם וגם עתה את יושבת ומקוננת כי עדיין היו בארץ שהיא מיוחסת ללבנון חכר לבנון וארזים לפי שהיו בתי הגדולים בירושלם ספונים בארז כבית המלך כמו שאמר על יהויקים וספון בארז: מה נחנתי. עקרו נחננת והוא מענין חן ומה ימצא לשני פנים למעלת הדבר ולחסרונו למעלה כמו מה רב טובך מה יקר חסדך אלהים ולחסרון מה אנוש כי תזכרנו ובזה יתפרש לשני הפנים למעלה כלומר מה חן ומה יופי היה לך כשבאו לך החבלים והצרות האלה ולחסרון אמר מה חן הוא אשר נשאר לך משל אשר בבית וקוננת בארזים בבא לך החבלים: חי אני. כיון שדבר על יהויקים דבר גם כן על יהויכין בנו וקראו כניהו לפחיתות: חותם על יד ימיני. הטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם וכן שימני כחותם חותמך ופתילך והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה לפיכך אמר כי אפילו יהיה כניהו כמו החותם על ידי הימין שלא יוסר ממנה משם אסירך ואתקנך: אתקנך. פרשו נתקן ודגש התי״ו מורה חסרון הנו״ן והנו״ן האחרונה נוספת כנו״ן יברכנהו יברכנהו ויש דרש על הנו״ן היתר׳ אמרו שבמקום שנתק שם נתקן כי בבית האסורים עשה תשובה וקבלו הקדוש ברוך הוא ונולד לו בן בבית האסורי׳ ושאל בן בנו זרובבל בן שאלתיאל ביהודה וישב על כסא דוד ואמר לו ושמתיך כחותם כנגד מה שאמר לאביו אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני כי משם אתקנך: ונתתיך. כל אלו ביד שאמר לעניין אמרם וכן אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים זה הכפל גם כן לחזק לעניין ההוא ופירוש ביד מבקשי נפשך שלא יחמלו עליך: אשר אתה יגור מפניהם. שלא יהיה לך כח לעמוד כנגדם: וביד נבוכד נצר מלך בבל. שהוא מלך עז וקשה כמו שנאמר עליו עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע מתקומו: וביד הכשדים. שהם גוי עז וקשה אשר לא ישא פנים כמו שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר: והטלתי

על בצעך. לגזול ממון: המרוצה. ריצוץ דלים ועושק יוכיח עליו כי עשוק ורצוץ תמיד שמוכים בלשון מקרא וכן את מי עשקתי ואת מי רצותי: הוי הודו. הוי על תפארתו: קבורת חמור יקבר. כמה דמשגרין ית נבלת חמרא כן ישגרון ית נבילתיה ישגרון יסחבון: עלי הלבנון וצעקי. סקי לבית מקדשא וצווחי: ובבשן תני קולך. על השבן שיחרב ויונתן תירגם ובתרעי טור ביתא ואיני יודע לפרש שם היאך נופל לשון בשן בשערי הבית אם לא בשביל הדלתו׳ ששטין מאלוני הבשן והוא שם מקו׳ או לשון בשן מקום בקעה רחבה כן היקף הר הבית מגרש ריוח לבית שם המקדש: וצעקי מעברים. וצווחי על מגיזתא והם לשון מקום: בשלותך. כשהיתה בשלוה: כל רועיך. כל מלכיך: תרעה רוח. רוח קדים תרוככם: מקוננת בארזים. ששמת קנך במגדלו׳ בתי ארזים לבנות בית מרות: מה נחנת. מה מצאת חן בשביל גובה מגדליך בעיני שורדיך בבא לך חבלי׳ של לידה ומנחם פתר נחנת לשון חניה אבל רובם פתר אותו לשון חן: חותם על ידי ימיני. חקוק וחתום בתוך בשר זרועי: אתקנך. אנתקך לשון התיקם כצאן לטבחה עד התיקנו אותם והנו״ן יתרה בו ומדרש אגדה במקום שנתק נתקו שעשה תשובה שבבל וכשאל הקב״ה מששבע כתבו את האיש הזה ערירי וכולד לו זרובבל בבבל וכאמ׳ לו על פי הנביא ביום ההוא אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כלפי שאמר לאביו אם יהיה חותם על יד ימיני אנתקנו: והטלתי

ולבך ה׳ בקריא׳ וסי׳ בספר שפטים סימן י״ו: הודו ה׳ בקריא׳ וסימ׳ הוי אדון והוי הודה ל׳ כתיבה׳ ויהי בזית הודו׳ כסוס הודו למלחמה׳ כסה שמים הודו׳ הודו על ארץ ושמים וירם קרן: עלי ו׳ בקריא׳ וסימ׳ עלי באר ענו לה׳ עלי הלבנון וצעקי ובבשן תני׳ עלי גלעד וקחי צרי׳ על הר גבה עלי לך מבשרת ציון׳ עלי עילם צורי

כִּי אֵין עֵינֶיךָ וְלִבְּךָ כִּי אִם־עַל־בִּצְעֶךָ וְעַל דַּם־הַנָּקִי לִשְׁפּוֹךְ וְעַל־הָעֹשֶׁק וְעַל־הַמְּרוּצָה לַעֲשׂוֹת: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָחִי וְהוֹי אָחוֹת לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הֹדֹה: קְבוּרַת חֲמוֹר יִקָּבֵר סָחוֹב וְהַשְׁלֵךְ מֵהָלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם: עֲלִי הַלְּבָנוֹן וּצְעָקִי וּבַבָּשָׁן תְּנִי קוֹלֵךְ וְצַעֲקִי מֵעֲבָרִים כִּי נִשְׁבְּרוּ כָּל־מְאַהֲבָיִךְ: דִּבַּרְתִּי אֵלַיִךְ בְּשַׁלְוֺתַיִךְ אָמַרְתְּ לֹא אֶשְׁמָע זֶה דַרְכֵּךְ מִנְּעוּרַיִךְ כִּי לֹא־שָׁמַעַתְּ בְּקוֹלִי: כָּל־רֹעַיִךְ תִּרְעֶה־רוּחַ וּמְאַהֲבַיִךְ בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ כִּי אָז תֵּבֹשִׁי וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל רָעָתֵךְ: יֹשַׁבְתְּי בַּלְּבָנוֹן מְקֻנַּנְתְּי בָּאֲרָזִים מַה־נֵּחַנְתְּ בְּבֹא־לָךְ חֲבָלִים חִיל כַּיֹּלֵדָה: חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי אִם־יִהְיֶה כָּנְיָהוּ בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתָם עַל־יַד יְמִינִי כִּי מִשָּׁם אֶתְּקֶנְךָּ: וּנְתַתִּיךָ בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשֶׁךָ וּבְיַד אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד הַכַּשְׂדִּים:

אֲרֵי לֵית עֵינָךְ וְלִבָּךְ אֱלָהֵין עַל מָמוֹנָא לְמֵינַס וְעַל דַּם זַכַּי לְמִשְׁפַּךְ וְעַל עוֹשְׁקָא וְעַל דִּבְרְעוּת נַפְשָׁךְ לְמֶיעְבַּד: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא דְּשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לָא יִסְפְּדוּן לֵיהּ וַוי עַל אֲחִי וַוי עַל אַחְתָּא לָא יִסְפְּדוּן לֵיהּ וַוי עַל מַלְכָּא וַוי עַל מַלְכוּתֵיהּ: כְּמָה דִּמְשַׁגְּרִין יַת נְבֵלַת חֲמָרָא כֵּן יְשַׁגְּרוּן יַת נְבִילְתֵיהּ יִתְגְּרַר וְיִשְׁתְּדֵי לְהַלְאָה לְתַרְעֵי יְרוּשְׁלֵם: סַקִי לְבֵית מַקְדְּשָׁא וּצְוַחִי וּבְתַרְעֵי טוּר בֵּיתָא אֲרִימִי קָלִיךְ וְצַוַחִי עַל מְגִיזָתָא אֲרֵי אִיתְּבָרוּ כָּל רַחֲמָךְ: שְׁלַחִית לְוָתִיךְ יַת כָּל עַבְדֵי נְבִיַּיָא כַּד הֲוֵית יָתְבָא שְׁלֵיוָא אֲמַרְתְּ לֵית אֲנָא מְקַבְּלָא אוּלְפַן דָּא אוֹרְחָתִיךְ מִזְּעוּרִיךְ אֲרֵי לָא מְקַבְּלִית לְמֵימְרִי: כָּל פַּרְנָסָךְ יִתְבַּדְּרוּן לְכָל רוּחַ וְרִיחֲמָךְ בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן אֲרֵי בְּכֵן תִּבְהֲתִין וְתִתְכַּנְעִין מִכֹּל בִּישְׁתָךְ: דְּיָתְבָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בֵּינֵי מַלְכַיָּא מְרַבְיָא בְּנָהָא מָה תַעַבְּדִין בְּמֵיתֵי לָךְ עָקָא וְזִיעֲהָא כְּחִיבְלִין לְיָלֵידְתָּא: קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֲרֵי אִם יְהֵי כָּנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים מַלְכָּא דְּשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּגַלִּיף דְּעִיזְקָא עַל יַד יְמִינִי אֲרֵי מִתַּמָּן בְּמֵימְרִי אַגְלֵינָךְ: וְאֶתְנִינָךְ בְּיַד דְּבָעַן לְמִיקְטְלָךְ וּבְיַד דְּאַתְּ דָחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וּבְיַד כַּשְׂדָּאֵי:

מדי׳ ולא אמר עלי ל[illegible]לום לביתך: כניהו ג׳ וסימ׳ חי אני נאם יי׳ כי אם יהיה׳ העצב נבזה נפוץ׳ ומלך מלך צדקיהו:

והטלתי. כמו והטלכתי וכן ויטילו את הכלים ובאחרו אשר ילדתך ר"ל שהיה דומה לה במעשים רעים לפיכך היה אומר ושם אמו במלכים שהיה הבן דומה לאם: על הארץ אחרת. בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו הגפן נכריה הכבש אחד הדור אחד: אשר לא ילדתם שם. שלא תמצאו שם בני משפחה שירחמו עליכם: ושם תמותו. גם זו קללה כלומר בארץ טמאה ימותו: ועל הארץ. כמו ואל הארץ ורבים כמוהו: אשר הם מנשאים את נפשם. שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר שישובו הגולים עתה מהרה כמו שאמר הנה כלי בית יי' מושבים מבבל עתה מהרה וכו' ובעבור זה היו מנשאי' את נפשם ובוטחים על שקר המלך יהויכין ושאר הגולים: העצב נבזה. הה"א הה"א השאלה לפיכך היא פתוחה את"ה כניהו הוא כמו עצב נבזה ועצב הוא מן עצבים שהוא שם לכלמ' והעצב הוא נבזה ומשליך אותו המכיר בו שהוא הבל אין בו תועלת מ משליך אותו ומשבר אותו וזהו שאמר נפוץ כמו ונפוץ הכדים כי בהשליך אדם הכלי ישבר ויתנפצו שבריו ויתפזרו וכן כלי שאין חפץ בו ישליכנו האדם חוץ מביתו: הוטלו. כמו הושלכו הוא וזרעו והנה היה לו זרע בגלותו שהרי אמר עליו ערירי ואפשר שהיו לו בנים בצאתו בגולה ומתו בבבל והנה הוא ערירי וכפל הענין ואמר הושלכו אחר שאמ' הוטלו והענין אחד לחזק הדבר כי כן דרך המקרא לכפול הענין במלות שונות לחזק הדבר: ארץ ארץ ארץ. כבר כתבתי בפסוק היכל יי' היכל יי' היכל יי' מה ש פירש בן אדוני אבי ז"ל ויתכן לפרש כי הכפל לחזק הענין כי כן מנהג הלשון פעם בשתי מ מלות פעם בשלש בשתי מלות כמו כל הקרב הקרב כחמו כחמו עמי והדומי' להם ובשלש מלות כמו ארץ ארץ ארץ היכל יי' היכל יי' היכל יי' עוה עוה עוה אשימנה והקריאה לארץ ר"ל לאנשי הארץ שהרי אמר כתבו וכן וכל הארץ באו מצרימה

ות"י מארעיה אגלוהי לארע אוחרי ארעא דישראל קבילי פ פתגמא דיי': כה אמר יי'. כתבו. זה הצווי כצווי ראה ריח בני שולו שולו והדומים להם: ערירי. אם היו לו בנים ימותו בחייו ואם לא היו לו לא יהיו לו: לא יצלח בימיו. כי כל ימי חייו היה בשבי: כי לא יצלח. וגם בזה לא תהיה לו הצלחה שיהיה מזרעו מושל ביהודה והנה זרובבל שהיה בן בנו היה מושל ביהודה אלא כמו שאמרו רבותינו ז"ל שעשה תשובה בבית האסורים ואמרו רבותינו ז"ל גדולה תשובה ש שמקרעת גזר דינו של אדם שכ' כתבו את האיש הזה ערירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ואמר לו אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כי בך בחרתי ועוד אמרו א"ר יוחנן גלות מכפרת על הכל שנאמר כתבו את האיש הזה ערירי וכתיב

מנשאים ג' וסימ' ועל הארץ אשר הם. ולא יהיה פליט. מנשאים את היהודים: הרעו ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר בלק: ג' פסוקי' משלשי' בקריא' וסימ' ארץ ארץ ארץ שמעי דבר יי'. קדוש קדוש קדוש יי' צבאות. עוה עוה עוה אשימנה. וחד היכל יי' היכל יי' היכל יי' המה: אותם י"ו חס' בסיפרא וסימ' הבית אתם ולא חלו.

וְהֵטַלְתִּי אֹתְךָ וְאֶת־אִמְּךָ אֲשֶׁר יְלָדַתְךָ עַל הָאָרֶץ אַחֶרֶת אֲשֶׁר לֹא־יֻלַּדְתֶּם שָׁם וְשָׁם תָּמוּתוּ: וְעַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הֵם מְנַשְּׂאִים אֶת־נַפְשָׁם לָשׁוּב שָׁם שָׁמָּה לֹא יָשׁוּבוּ: הַעֶצֶב נִבְזֶה נָפוּץ הָאִישׁ הַזֶּה כָּנְיָהוּ אִם־כְּלִי אֵין חֵפֶץ בּוֹ מַדּוּעַ הוּטְלוּ הוּא וְזַרְעוֹ וְהֻשְׁלְכוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעוּ: אֶרֶץ אֶרֶץ אָרֶץ שִׁמְעִי דְּבַר־יְהוָה: כֹּה אָמַר יְהוָה כִּתְבוּ אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי גֶּבֶר לֹא־יִצְלַח בְּיָמָיו כִּי לֹא יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד וּמֹשֵׁל עוֹד בִּיהוּדָה:

כג

הוֹי רֹעִים מְאַבְּדִים וּמְפִצִים אֶת־צֹאן מַרְעִיתִי נְאֻם־יְהוָה: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־הָרֹעִים הָרֹעִים אֶת־עַמִּי אַתֶּם הֲפִצֹתֶם אֶת־צֹאנִי וַתַּדִּחוּם וְלֹא פְקַדְתֶּם אֹתָם הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיכֶם אֶת־רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם נְאֻם־יְהוָה: וַאֲנִי אֲקַבֵּץ אֶת־שְׁאֵרִית צֹאנִי מִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִדַּחְתִּי אֹתָם שָׁם וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְהֶן עַל־נְוֵהֶן וּפָרוּ וְרָבוּ: וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעִים וְרָעוּם וְלֹא־יִירְאוּ עוֹד וְלֹא־יֵחַתּוּ וְלֹא יִפָּקֵדוּ נְאֻם־יְהוָה: הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק וּמָלַךְ מֶלֶךְ וְהִשְׂכִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ: בְּיָמָיו תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן לָבֶטַח וְזֶה־שְּׁמוֹ אֲשֶׁר־יִקְרְאוֹ יְהוָה צִדְקֵנוּ:

וְאִיטַלְטֵל יָתָךְ וְיָת אִמָּךְ דִּילִידְתָךְ לַאֲרַע אוֹחֲרִי דְּלָא אִתְיְלִידְתּוּן תַּמָּן וְתַמָּן תְּמוּתוּן: וּלְאַרְעָא דְאִינוּן מַטְעַן יָת נַפְשְׁהוֹן לְמֵיתַב תַּמָּן לְתַמָּן לָא יְתוּבוּן: בְּסִירָא תַּלְשָׁא מְטַלְטְלָא גַּבְרָא הָדֵין כָּנְיָה כְּמָנָא דְלֵית צְרוֹךְ בֵּיהּ מָה דֵין אִיטַּלְטַלוּ הוּא וּבְנוֹהִי וְאִתְגְּלִיאוּ לְאַרְעָא דְלָא יְדָעוּ: מֵאַרְעֵיהּ אַגְלוֹהִי לַאֲרַע אוֹחֲרִי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַבִּילִי פִּתְגָּמֵי דַיְיָ: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּתוּבוּ יָת גַּבְרָא הָדֵין דְּלָא אוֹלֵד גַּבְרָא דְלָא יַצְלַח בְּיוֹמוֹהִי אֲרֵי לָא יַצְלַח מִזַּרְעֵיהּ גְּבַר יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד וְעָבֵד שׁוּלְטָן עַל דְּבֵית יְהוּדָה: וַי פַּרְנְסַיָא דִמְאַבְּדִין וּמְבַדְּרִין יָת עַם דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי אֲמַר יְיָ: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל פַּרְנְסַיָא דְמִתְפַּרְנְסִין יָת עַמִּי אַתּוּן בַּדַּרְתּוּן יָת עַמִּי וְטַלְטֵלְתִּינוּן וְלָא תְבַעְתּוּן יָתְהוֹן הָאֲנָא מַסְעַר עֲלֵיכוֹן יָת בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן אֲמַר יְיָ: וַאֲנָא אֲכַנֵּישׁ יָת שְׁאָרָא דְעַמִּי מִכֹּל מְדִינָתָא דְאַגְלֵיתִי יָתְהוֹן לְתַמָּן וְאָתֵיב יָתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן: וְאָקִים עֲלֵיהוֹן פַּרְנְסִין וִיפַרְנְסוּנוּן וְלָא יִדְחֲלוּן עוֹד וְלָא יִתַּבְרוּן וְלָא יִזּוּעוּן אֲמַר יְיָ: הָא יוֹמַיָא אָתָן אֲמַר יְיָ וַאֲקִים לְדָוִד מְשִׁיחַ דְּצַדִּיקַיָא וְיִמְלוֹךְ מַלְכָּא וְיַצְלַח וְיַעְבֵּד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ בְּאַרְעָא: בְּיוֹמוֹהִי יִתְפָּרְקוּן דְּבֵית יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁרֵי לְרָחְצָן וְדֵין שְׁמֵיהּ דִּיהוֹן קָרָן לֵיהּ יִתְעֲבַדַן לָנָא זָכְוָן מִן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמוֹהִי:

רשי

והטלתי. לשון השלכה: מנשאים את נפשם. לשון תנחומי' שנפשם מתנשאה להתנחם ולומ' עוד נשוב לארצנו: העצב נבזה. תמיה היא שמא כלם נשבר ונבזה האיש הזה ש שהושלך מעל פני כמי שאין חפץ בו: נפוץ. נשבר כמו ככלי יוצר תנפצם אחרי' הגיהו העצב כמו העצבים מעגילין את הקטן במסכת שבת כלומר האתה נבזה ונפוץ במשיך כעולל קטן שמעגילין אותו ת מילוי"ליר בלע"ז אין זה כדי הוטלו הושלכו לשון השלכה שאין לה תקומה כמו כי יפול לא יוטל: ארץ ארץ ארץ. מארצו גלה אל ארץ אחרת ואת ארץ ישר' שמעו דבר יי'. ד"א ארץ ארץ ארץ שהיא ארץ שבארצו' חשובה שבכולן. ד"א ארץ ישראל שלש ארצות היו בה יהודה ועבר הירדן והגליל: גבר אשר לא יצלח בימיו: כתבוהו: הוי רועים. מלכי יהודה: לא פקדתם אותם. לא נזהרתם לשומרם: ולא יפקדו. ולא יחסרו לשון ולא נפקד ממנו איש: יי' צדקנו. יי' מצדיק אותנו בימיו של זה: והשכיל. ויצליח: לנביאים

האותי הם מכעיסים. ואת למדתי אתם. ולא פקדתם אתם. ואני אקבץ את. את ירושלם ואת ערי. אל אחאב. רצית אתם אל אדניהם. והכבשו אתם להיות לכם לעבדים. עד תמי אתם בידו. בבלה יובאו ושמה. ותקרא אתם. השכם ולמד. ויזו כפגש אתם. אתם זבר יי' קדמא. ואביא אתם בית יי':

דגלה כתיב ובני כניה אסיר בנו שאלתיאל בנו וגו': הוי רועים. אמר על מלכי יהודה הרעים אמר להם הוי אתם מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי כלומר שאני הייתי רועה אותם כשהיו שומעים לקולי ואחר שהייתם אתם רועים אותם כהגתם אותם בדרך רעה ואבדתם והפיצותם אותם בגלות: לכן. ולא פקדתם אותם. ולא השגחתם עליהם אנה הם ומה הם עושים אם טוב ואם רע והיה לכם לדעת כי בעון הוא שהם נדחים וגולים ובעונכם שלא פקדתם אותם הנני פוקד עליכם את רוע מעלליכם: ואני אקבץ. אם על גלות בבל אמר יהיה פי' ולא ייראו עוד זמן רב או יהיה כמשמעו לעולם והוא אומ' על קבוץ זה הגלות כמו הפרשה הבאה אחריו והוא הנכון: והקימותי ורעום. ירעו אותם כמו הרועה הטוב: ולא יפקדו. לא יחסרו כמו ולא נפקד ממנו איש: הנה ימים באים. צמח צדיק. זהו המשיח וקראו צמח שיהיה צאתו בעולם כצאת צמח הארץ שהיא רבבה כן בהיות צדיק יהיו עמו צדיקים רוב העולם כמו שאמר יפרח בימיו צדיק ואמר והוכיח עמים רבים ומלך מלך ואמר הכפל לחזק הפעולה כי בזכור הפעולה השם נזכר עמה ובזכור אחריה השם הוא לחזק כמו למען בצוע בצע מתמיר עליו מטר כל בוגדי בגד וכן ומלך מלך כי באמרו ומלך ידענו שהוא מלך ובהוסיפו מלך הוא לחזק המלכו' שתהיה מלכותו בכל הארץ לא בישראל לבד כמו שאמר עליו ומשלו מים ועד ים ומנהר עד אפסי ארץ: והשכיל. הצליח וכתי' ויהי דוד בכל דרכיו משכיל ואחרי' זולתו: בימיו. וזה שמו אשר יקראו יי' צדקנו. יקראו ישר' יקרא המשיח בזה השם יי' צדקנו לפי שבימיו יהיה צדק יי' לנו קיים תמיד לא יסור וזו הקריאה על דרך הקריאה שקרא משה רבי' עליו השלום למזבח יי' נסי וקרא יעקב למזבח אל אלהי ישראל כל אחד לפי ענינו הנמצא בו וכן ושם העיר מיום יי' שמה ות' דיהוויין קרן ליה וגו' כבעמוד:

לכן · אלה שני הפסוקים נאמרו למעלה אלא שיש ביניהם שנוי מעט בקצת המלות כי כן דרך המקרא לכפול מלין או פסוקים במלות שונות והענין אחד והכפל בכל מקום לחזק הענין וכבר פירשנו אלו הפסוקים למעלה במקומם: לנביאים · בעבור נביאי השקר שהם מטעים ישראל כי לולי הם שהם אומרים שהם נביאים ודבר יי' אתם היו ישראל שבים בתשובה בתוכחות נביאי האמת אבל הם מטעים אותם ואומרים להם עשו איש כתאות לבו כי דבר יי' לנו שלא תבא עליכם רעה: רחפו · התנודדו וכן מן הכבד מרחפת על פני המים: וכגבר עברו יין · עבר עליו היין כלומר מגבר עליו ונשתכר ואינו יודע מה יעשה כן הייתי מפני יי' שהוא מחולל על הנביאים האלה: ומפני דברי קדשו · שהם מחוללים על פיהם שהם אומרים כי דברי יי' הם מה שהם אומרים: כי מנאפים · איך יוכלו ליפות מהם מעשיהם והנה מנאפים מלאה הארץ ועוד כי מפני אלה אבלה הארץ ומפני שבועת שקר כשחתה הארץ אלו שתי הרעות הם ברוב אנשי הארץ ואיך יוכלו נביאי השקר להטעותם כי לא תבוא עליהם רעה והנה הם רואים בעיניהם כי רוב ארץ ישראל נשחתה מפני רוב מעשיהם הרעים: נאות מדבר · מקום מרעה הבהמות: ותהי מרוצתם רעה · זריזותם ומרוצתם הם לרעה כי לא ירוצו לדבר מצוה ולעבודת האל אלא לרעה: וגבורתם לא כן · וכן גבורתם איננה לדבר אמתי: כן · פירושו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות שהיה להם להתגבר על נביאי השקר ולמנוע מלספר חלומות ודברי שקריהם והם מתגברים על נביאי האמת ואומרים להם שלא יתנבאו בשם יי' כמו שאמרו לירמיהו לא תתנבא בשם יי' ולא תמות בידינו ויו"ת מרוצתם ענין רצון וכן תרג' ועל דמסגן ברעות נפשהון ביסתא תיתי עליהון וגבריהון לא יצלחון: כי גם נביא גם כהן חנפו · בדרי בגזרת פעל ופי' נביא וכהן כתרגומו ארי אף ספר אף כהן ר"ל ספר מזהיר העם כי נבואה ענין דבור ויש מהם דבור רוח הקדש ויש מהם דבור דברי שקר כדברי נביאי השקר וכן מזהיר העם מדבר להם לפי דעתו דברים להזהירם וכהן הוא מכהני הלוים כמו שאמר גם בביתי מצאתי רעתם: חנפו · ענין רשע ושמוא פנים ות"י גניבו ארחתהון: גם בביתי · כי גם בבית המקדש היו עובדים ומזבחים לאלהים אחרים: לכן יהיה · כחלקלקות באפלה · כמו דרכים חלקלקות שתמעד רגל ההולך בהם כל שכן כשתהיה אפלה שלא יראה אנה ישמוך ואנה ילך: ידחו ונפלו בה · כאילו ידחה אותם דוחה מאחריהם כי על כל פנים יפלו בה ולרוב מהירות הנפילה זכר בה שלש סבות חלקות הדרך והאפלה והדחיה ידחו מלעיל שלא כמנהג כתי' הלמ"ד: ובנביאי שומרון · תפלה · כמו נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא כתן תפלה ענין דבר גרוע שאין שאין לו טעם: הנבאו בבעל · כי אחאב עבד הבעל וקמו נביאי שקר רבים מתנבאים בבעל שהיו ארבע מאות וחמשים איש בימי אחאב שהרגם אליהו ואחרי כן קמו אחרים שהרג יהוא והם היו מתעים את ישראל עד שגלו בעונם אבל בירושלם לא קמו נביאי הבעל ולא עבדו לבעל מלכי יהודה כי אם מנשה ואחרי כן שב בתשובה · הנבאו חסר תי"ו התפעל ומשפטו התנבאו: ובנביאי ירושלם · לא התנבאו בבעל אבל היתה בהם דרך רעה: שערורה · פי' רשע ולכלוך: נאוף · כמו שאמר בצדקיהו ובאחאב ויכאפו את נשי רעיהם: והלוך בשקר · שהיו אומרים כי דבר יי' בהם: וחזקו ידי מרעים · שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם לפיכך לא היו שבים מרעתם: לבלתי שבו · שלא שבו כלומר הם גרמו להם שלא שבו וכן לבלתי הקריב שלא להקריב לבלתי ראו אומר מה שלא ראו: כסדום · כאנשי סדום: ויושביה כעמורה · ויושבי ירושלם כאנשי עמורה כלומר הנביאים כעם והעם כנביאים ברשע ובמעשים רעים: לכן · מאכיל אותם לענה · אביא עליהם צרה מרה כלענה וכמי ראש והוא סם המות: חנופה · רשע וכשוא פנים שהם מיפים להם מעשיהם ונושאים פניהם שלא להוכיחם: לכל הארץ · לכל יושבי ארץ יהודה: כה אמר יי' · על דברי הנביאים · כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ונתן הכפר על אשר לא ידע ספר כמו אל: מהבלים · מפתים אתכם בדברי הבל לאמר שלום יהיה לכם כי החזון שהם אומרים מלבם הוא לא מפי יי': אומרים

צפנה ה' בסיפרא וסימ' נמסר בריש סיפרא סימ' ג' · ולא כן י"ט וסימ' ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי · לא כן לכו נא הגברים ועבדו · לא כן עבדי משה בכל ביתי · ואתה לא כן נתן לך · לא כן אוחילה לפניך · כי איש מהר אפרים · לא כן ביתי עם אל · והוא לא כן ידמה ב' בפסו' · שמענו גאון מואב גא מאד · והקשבתי ואשמע · וגבורתם לא כן · אני ידעתי · לא כן אנחנו עשים היום הזה · ויחפאו בני ישראל · לא כן הרשעים כי אם כמוץ · ולב כסילים לא כן · כי לא כן אנכי עמדי · וחד ולא כן בדיו: תפלה ג' בקריא וסימ' ובנביאי שמרון ראיתי תפלה · בכל זאת לא חטא איוב · מעיר מתים ינאקו · וסימ' קרתא דאיוב שבאן: לכן י"ד בטעבא בסיפרא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' ז':

לכן הנה ימים באים נאם יהוה ולא יאמרו עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים: כי אם חי יהוה אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפנה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם: לנבאים נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמותי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין מפני יהוה ומפני דברי קדשו: כי מנאפים מלאה הארץ כי מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא כן: כי גם נביא גם כהן חנפו גם בביתי מצאתי רעתם נאם יהוה: לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה כי אביא עליהם רעה שנת פקדתם נאם יהוה: ובנביאי שמרון ראיתי תפלה הנבאו בבעל ויתעו את עמי את ישראל: ובנבאי ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר וחזקו ידי מרעים לבלתי שבו איש מרעתו היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה: לכן כה אמר יהוה צבאות על הנבאים הנני מאכיל אותם לענה והשקתים מי ראש כי מאת נביאי ירושלם יצאה חנפה לכל הארץ: כה אמר יהוה צבאות אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יהוה:

בכן הא יומיא אתן אמר יי ולא יהון משתען עוד בגבורתא דיי דאסיק ית בני ישראל מארעא דמצרים: אילהן יהון משתען בגבורתא דיי דאסיק ודאתי ית זרעא דבני ישראל מארע ציפונא ומן מדינתא דאגליתינון לתמן ויתבון על ארעהון: מן קדם נביי שקרא איתבר לבי במעי זעו כל גרמי הויתי כגבר דרוי וכגברא דמשתטי מן קדם חמריה מן קדם יי ומן קדם פתגמי קודשי: ארי זנאין איתמליאת ארעא ארי מן קדם מומי דשקר תרובת ארעא יבישו דירוות מדברא ועל דמסגן כרעות נפשהון בישתא תיתי עליהון וגיבריהון לא יצלחון: ארי אף ספר אף כהן גניבו אורחתהון אף בבית מקדשי גליין קדמי בישתהון אמר יי: בכן תהי אורחתהון להון כמשרועין בקבלא יתקלון ויפלון בה ארי איתי עליהון בישתא שנת סעורן חוביהון אמר יי: ובנביי שמרון חזיתי רשע מתנבן בשום טעותא ומטען ית עמי ית ישראל: ובנביי ירושלם חזיתישנו זנאין ומתלכין בשקר ומתקפין יד מבאשין בדיל דלא למתב גבר מן בישתיה הוו קדמי כולהון כסדום ויתבהא כעמורה: בכן כדנן אמר יי צבאות על נביי שקרא הא אנא מיתי עליהון עקא מרד כגידין ואשקינון כס דלוט ביש כרישי חוין ארי מן נביי ירושלם נפקת חנפתא לכל יתבי ארעא: כדנן אמר יי צבאות לא תקבלון לפתגמי נביי שקרא דמתנבן לכון מטען אינון לכון רשע לבהון ממללין לא במימר דיי:

רשי

לנביאים נשבר לבי · לדברי הנביאים האומרים שלום יהיה לכם נשבר לבי: רחפו · הולכים ונעים ככנפי צפור המרחף על קנו · טרמבלי"ר בלע"ז: מפני יי' · שאני שומע ממנו גזרה רעה אלה: מפני אלה · שבועת שקר: אבלה · חרבה: מרוצתם · קורש"א בלע"ז וי"ת לשון רצון: גם נביא גם כהן: אפילו אלו שהכל למידין מהם: גם בביתי מצאתי רעתם: שהעמידו צלם בהיכל: ולא כן · לא בדין: כחלקלקות · ארץ חלקה שהרגל מחלקת בה והאדם נופל: חלקלקות באפלה כמלון על כמלון חלקלקות באור יש כמלון אפלה בלא חלקלקות יש כמלון: ובנביאי שומרון ראיתי תפלה · קודם שגלו ובנביאי ירושלם אני רואה עתה שערורה דבר מגונה: וחזקו ידי מריעים · אומרי' לרשעים שלום יהיה לכם: לבלתי שבו · שלא ישובו המריעי' איש מרעתו: וכל

וכל הולך בשרירות לבו וגו' . ולכל הולך בשרירות לבו וגו' : מי עמד בסוד יי' . ושמע את הנגזר מלפניו אותו שהקשיב דבר תורתו וישמע למצותיו ולא הרשעים האלה שמיעה הראשונה שבמקרא זה שמיעה ממש שמיעה האחרונה קבלה : תזזות . לשון מחשבה : מתחולל . משתכן מתחזר לשכון ועל ראש רשעים ישכון :

אומרים אמור . המקור הוא ברוב קודם הפעל וכאשר יבא אחרי הפעל הוא לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכם והדומים לו : וכל הולך בשרירות לבו . כמו ולכל הולך ולמ"ד למנאצי שזכר עומדת במקום שנים : כי מי עמד . כי מי מהם שעמד בסוד השם רוצה לומר בסוד הנבואה ואיך יאמרו כי דבר השם אתם :

ז' פסוק' אית בהון ואני אני וסימ' ויאמר יעקב אל שמעון . וישב אל אחיו . ואמר לכם אתם תרשו . תמול באך והוים אניעך . ואמרת בלבבך מי ילד לי . אם יסתר איש במסתרים . ואני אהיה להם לאלהים : הנביא ב' רפ' וסימ' אשר אתו חלום . אשר ינבא לשלום : דברי י"ג וסימ' נמסר במלכים חלק א' סימ' ג' :

אמרים אמור למנאצי דבר יהוה שלום יהיה לכם וכל הולך בשררות לבו אמרו לא תבוא עליכם רעה : כי מי עמד בסוד יהוה וירא וישמע את דברו מי הקשיב דברי וישמע : הנה סערת יהוה חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול : לא ישוב אף יהוה עד עשתו ועד הקימו מזמות לבו באחרית הימים תתבוננו בה בינה : לא שלחתי את הנבאים והם רצו לא דברתי אליהם והם נבאו : ואם עמדו בסודי וישמעו דברי את עמי וישבום מדרכם הרע ומרע מעלליהם : האלהי מקרב אני נאם יהוה ולא אלהי מרחק : אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם יהוה הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יהוה : שמעתי את אשר אמרו הנבאים הנבאים בשמי שקר לאמר חלמתי חלמתי : עד מתי היש בלב הנבאים נבאי השקר ונביאי תרמת לבם : החשבים להשכיח את עמי שמי בחלומתם אשר יספרו איש לרעהו כאשר שכחו אבותם את שמי בבעל : הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם יהוה :

אמרין בנבואת שקריהון לדמרגזין קדמי מליל יי שלמא יהי לכון וכל דאזיל בהרהור לביה אמרין לא תיתי עליכון בישתא : ארי לא קמו דאיתגלי להון רז מן קדם יי ולא חזו ולא שמעו ית פתגמוהי ולא אציתו למימריה ולא קבילו : הא מזופיתא מן קדם יי ברגז נפקת ועלעול משתגש על ריש רשיעין יחול : לא יתוב רוגזא דיי עד דיעבד ועד דיקיים מחשבת רעותיה בסוף יומיא תסתכלון בה איסתכלא : לא שלחית ית נביי שקרא ואינון רהטין לאבאשא ולא מלילית עמהון ואינון מתנבן שקר : ואילו קמו איתגלי להון רז מן קדם יי ואשמעו פתגמי ית עמי ואתיבינון מאורחתהון בישת ומבישות עובדיהון : אנא אלהא בריית עלמא מבראשית אמר יי אנא אלהא עתידנא לחדתא עלמא לצדיקיא : אם יטמר גבר לאיטמרא כיד בסיתרא וקדמי הלא גלי אמר יי הלא ית שמיא וית ארעא יקרי מלי אמר יי : שמיע קדמי ית דאמרין נביי שקרא דמתנבן בשמי שקרא למימר פתגם נבואה בחילמא איתחוא לי : עד אימתי אית בלבהון דנביי שקרא דמתנבן שקר ומתנבן רשע לבהון : דמחשבין לאנשא ית עמי שמי בחלמהון דמשתען גבר לחבריה כמה דשבקו אבהתהון ית פולחן שמי ומקיימין בשום טעוותא : נביא דעמיה חלמא ישתעי חלמא ודפתגמי עימיה ימלל פתגמי קשוט האכמה דיפרש מדמי בין תבנא לעיבורא כן פריש בין צדיקיא לרשיעיא אמר יי :

ואם עמדו בסודי וישמיעו דברי וגו' . היה להם לשמוע דברי ו תורתי את עמי ולא להטעותם בה מעלי : האלהי מקרוב . שאיני רואה אלא בסומך לי ואין בי כח לספט את התחתונים שהם ר רחוקים ממני ואיני י יורע במעשיהם : אם יסתר איש . זהו כפל תמיהה האלהי מקרוב כדרך כל תמיהות ה הכפולות : עד מתי . יכבאו שקר וכי יש בלבם של הנביאים הללו הנביאים שקר לקיים מחשבתם שהם חושבים להשכיח את עמי שמי וגו' : תרמית . לשון מרמה : פטיש . פי"ק בלע"ז ויש אומ' מרטי"ל בלע"ז : מגנבי דברי . איש מרעהו . איש מאת רעהו יש להם מרגלים אצל נ נביאי האמת ושומעין שגנון שלהם שהם מ מתנבאים בו ואומרין נבואת שקר באותו ל לשון כמו שעש' חנניה בן עזור שמע את י ירמיה מתנבא בעול העליון הנני שובר את קשת עילם והוא ניבא בעול התחתון שברתי את עול מלך בבל כמו שאמרו רבותינו ב בסנהדרין : יספר חלום . יספרנו לשון הובאי כשאר חלומות ולא יחזיקנו בדברי נ נבואה : מה לתבן את הבר . מה ענין שקר אצל אמת את הבר עם הבר : הלא

ויראה . פירוש במראה הנבואה : וישמע . הראשון בשוא הוי"ו והשני בפתח הוי"ו : הנה סערת יי' חמה יצאה . עבר במקום עתיד כדרך הנבואות במקומות כי דבר יי' הנבואה קיים כאילו נעשה והנבואה הזאת עתידה לימות המשיח כי אז יכלו הרשעים כלם ואמר זה הענין על דבר נביאי השקר הרשעים כי כבר אמר כי יעשה משפט בהם כמו שאמר הנני מאכיל אותם לענה ואמר אע"פ שאין האל עשה משפט ברשעי' כלם הנה ימים באים שתבא סערת יי' . חמה יצאה בחמה תבא אותה הסער' מלפני האל ותחול על הרשעים עד כלותם : וסער מתחולל . כפל הענין לחזק הדבר ויונתן תירגם בהפרש מעט ביניהם שתרגם כרע מזופיתא ותרגם וסער מתחולל ועלעול משתגש וענין מתחולל ויחול ענין נפילה וחניה כמו יחולו על ראש יואב : לא ישוב . באחרית הימים . זהו בימות המשיח ואז תתבוננו בזאת הנבואה כי עד אותם הימי' הרי אתם כאילו אינכם מתבוננים בה לפי שאינכם רואים כליון הרשעים ובאמרו בינה אחר התבוננו הוא לתוספת באור ו ולחזק הפעולה כמו קצף יי' על אבותיכם קצף ויבז דוד בוז למען טבוח טבח והדומים להם ובאמרו תתבוננו ולא אמר יתבוננו רמז לתחית ה המתים בימות המשיח : לא שלחתי את הנביאים . אלה נביאי השקר אני לא שלחתי א אותם : והם רצו . מהרו לומר לעם דברים אשר בדו מלבם בשמי : ואם עמדו בסודי . ואם הוא כמו שהם אומרים שעמדו בסודי ודבר הנבואה בא להם מאתי ישמיעו את דברי אל עמי לא דבר שקר וישיבום מדרכם הרעה לא שיחזיקו ידי מרעים . וי"ו וישיבום כוי"ו וטמאה ספונים כנדתה ונתתי נטמכם והדומים להם שהוא לתנאי כלומר אם יהיה זה יהיה זה : האלהי מקרוב . כמו אלהים אחרים שנאמר עליהם חדשים מקרוב באו וכי אנכי אלהי מרחוק הלא מבריאת עולם ידעוני בני אדם כי אני אלהי עולם ואנכי כמו אלהים חדשים אלה אשר לא יראו ולא ישמעו כי אני רואה מעשי בני אדם ושומע דבריהם ואני שומע דברי הנביאים הנבאים בשמי לשקר וי"ת אנא אלהא בריית עלמ' וגו' כשמעו' : אם יסתר . אני מלא . כמו וכבוד יי' מלא את המשכן כלומר שהיה ממלא את המשכן כי כאמר זה על האור שנבראת כי אני מלא רוצה לומר אני ממלא כלומר כי בכל מקום אני וזה דרך משל כי הוא יתברך איננו גוף שיהיה ממלא מקום אלא רוצה לומר כי השגחתו בכל מקום בשמים ובארץ ותירגם יונתן יקרי מלי : שמעתי . חלמתי חלמתי . שפעל לחזק הענין והיו אומרים שהוא חלום של נבואה : עד מתי . היש בלב . רוצה לומר היש לעולם כמו שנאמר עד מתי : נבאי השקר . מבנין נפעל : ונביאי תרמית לבם . כמו מרמה כלומר הם נביאי' מהתרמית שחושבים בלבם לא שבאה אליהם הנבואה : החושבים להשכיח את עמי שמי . כי הם מוכיחים אותם לשמוע אל נביאי האמת המדברים בשמי כמו שהיו עושים אבותם כשהיו עובדים הבעל שהיו נביאי הבעל מתנבאים להם בבעל ושכחו שמי כן עתה שוכחים שמי בחלומות נביאי השקר וי"ת כמה דשבקו אבהתהון וגו' כשמעו' : הנביא . אמר איך תשוו חלום החולם עם הנבואה בחלום כי החולם יספר חלומו ואם יזדמן שיהיה בו דבר אמת מעט הוא כי החלומות מדמיון המחשבות בהקיץ והמחשבות בעתידות לא יצדקו רובם וכן אמר וחלומו' שוא ידברו : ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת . ידבר דבר שהוא אמת אם יהיה דברי בחלום לנביא ידבר דברי דברי אמת אין בו שקר כלל אם כן דברי החולמים הם כמו התבן והתבן אין בו תכלה כי אם למאכל הבהמות או למלאכה והבר הוא מאכל לבני אדם אם כן איך ישוו ביניהם מה לתבן את הבר ואמר בחלום יספר ובנבואה ידבר כי מספר החלום אין דבריו לא ספור דברים מראה בחלומו כמו שמספר דברים ששמע אין לשכל בהם חלק כי אם בכח המדמה אבל דברי חלום הנבואה כאמר עליהם ידבר כי הם בכח הדברי רוצה לומר השכלי עם כח המדמה ויונתן תירגם הא כמה דפרים בין תבנא לעבור' כן פרים בין רשיעיא לצדיקיא ורז"ל אמרו וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום אמר רבי יוחנן כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים : הלא

הלא כה דברי. דברי החולמים הם בטלים כמו שתראו כי הם אומרים שלום שלום ואין שלום אבל דברי הוא כאש שתכלה ותשרף את אשר תמצא וכן הוא כפטיש יפוצץ סלע לא יעמוד דבר לפני דברי לבטלו כי את אשר דברתי יעשה ולא יפול דבר: לכן הנני על הנביאים. כלומר הנני עליהם לכלותם וכן תירגם יונתן הא שלח רוגזי וכן תירגם כל אלה הנני אשר בפרשה ואמ׳ שלשה פעמים הנני כי שלשה חלקים היו נביאי השקר באותו הזמן היו בהם נביאים שהיו שומעים דברי נביאי האמת בנבואות או אומות העולם כמו שהתנבא ירמיהו על האמות והיו הולכים לעם ואומרי׳ להם כה אמר השם לעמון ועניין הנבואה כמו שאמ׳ ירמיה בביתו לתלמידיו כדי ש שיאמינו העם להם באומרם להם בשם יי׳ שלום יהיה לכם ועל אלה אמר מגנבי דברי איש מאת רעהו ועל זה אמרו רז״ל המתנבא מה שלא נאמר לו הא לחברו כאמ׳ כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון ואמר כה אמר יי׳ צבאות הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם נשא חנניה קל וחומר בעצמו ומה עילם שלא בא אלא לעזור את כשדים אמר הקדוש ברוך הוא הנני שובר את קשת עילם כשדים עצמן על אחת כמה ו כמה אתא איהו לשוק התחתון ואמר כה אמר יי׳ אלהי ישראל לאמר שברתי את עול מלך בבל והקשו על זה ואמרו הא לחברו לא נאמר כיון דאתיהיב קל וחומר כמאן דאתמר ליה דמי והחלק השני היו בהם נביאים שהיו בעלי לשון כח ומתק שפתי׳ ועליהם כאמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם היו אומרים לעם דברי שלום בשם יי׳ והיו מראים פניהם במתק דבריהם כדי ש שישמעו להם ועל זה אמרו רבותי׳ ז״ל נרונם לברכה המתנבא מה שלא שמע והחלק השלישי נביאי חלומו׳ שקר שהיו אומרים כי חלומותיהם נבואה והיו א אומרים אותה לעם בשם יי׳: הנני. הלוקחים לשונם. המחליקים לשונם וכן הטעתו ברוב לקחה בחלק שפתיה תדיחנו כמו שאמ׳ במתק שפתיה תדיחנו: הנני על נבאי. מבנין נפעל: ובפחזותם. ובקלותם כלומ׳ בקלות דעתם וכן אנשים רקים ופוחזים:

הלא כה דברי כאש. לא היה לטעות ולדמות חלומותם לומר שהם נבואה כי דבר נבואה כשבאה בפי הנביא בגבורה היא באה בו כאש בוערת כענין שנאמ׳ ותהי בלבי כאש בוערת ואומר ויד יי׳ עלי חזקה: הלוקחים לשונם. המלמדים לשונם לומר שקריהם בלשון כאם יי׳ כנביאי האמת למען יאמינו בם: ובפחזותם. לשון תמהון איסטורדיזון בלע״ז: מה משא יי׳. לשון שחוק לפי שנבואתו להם למשא: ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי וגו׳. ונטשתי ועזבתי אומרים לכם מה ה המשוי אתם למשא להקב״ה והוא אמר שיטוש ויסליך אתכם מעל זרועותיו משמים ארץ כך שמעתי: כי המשא יהיה לאיש דברו. אף על פי שאתם מהפכין את המשא לגנאי ת משא דבר יי׳ לאיש דברו ולאיש עצתו הוא מגלהו ואתם מהפכין אותו ללשון משאוי זו לא שמעתי כן והיא עיקר אבל כך שמעתי כי המשאוי יהיה מ משאוי של פורענות למי שאומרו השואל מה משא. פ״א משא יי׳ לשון נבואה הוא והיה הנביא השקר שואל לנביא האמת לאמר לו את דבר הקב״ה בלשון שבא ה הסיגנון שלו והסיגנון לא היה מפר׳ הדיבור כל כך והיה נביא ה השקר מהפך את ה הפירו׳ לצד אחר והיה מדבר בדוגמת נביא האמת כדי שיאמינו בו וכן עשה חנניה בן עזור לכן הוא אומר אל תשאלו משא יי׳ את לשון הסגנון אלא מה דבר ומה ענה את פ פירוש הדבר שאלו לנביא האמת לאמר לכם מה הקב״ה אומר ולהיכן נוטין את ד דבריו: כי המשא יהיה לאיש דברו.

ויספרום ב׳ וסימ׳ לאביהם. ויתעו את עמי: וכי יד ר״פ בנביאים וסי׳ וכי ירדף גאל הדם אחריו. וכי הקים יי׳ להם. וכי ימצא איש את. וכי תאמרון אל יי׳ דמלכים. וכי יאמרו אליכם דרשו. וכי תאמר אלי אל יי׳

הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם יְהוָה וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע׃ לָכֵן הִנְנִי עַל הַנְּבִאִים נְאֻם יְהוָה מְגַנְּבֵי דְבָרַי אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ׃ הִנְנִי עַל הַנְּבִיאִם נְאֻם יְהוָה הַלֹּקְחִים לְשׁוֹנָם וַיִּנְאֲמוּ נְאֻם׃ הִנְנִי עַל נִבְּאֵי חֲלֹמוֹת שֶׁקֶר נְאֻם יְהוָה וַיְסַפְּרוּם וַיַּתְעוּ אֶת עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהֶם וּבְפַחֲזוּתָם וְאָנֹכִי לֹא שְׁלַחְתִּים וְלֹא צִוִּיתִים וְהוֹעֵיל לֹא יוֹעִילוּ לָעָם הַזֶּה נְאֻם יְהוָה׃ וְכִי יִשְׁאָלְךָ הָעָם הַזֶּה אוֹ הַנָּבִיא אוֹ כֹהֵן לֵאמֹר מַה מַּשָּׂא יְהוָה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת מַה מַּשָּׂא וְנָטַשְׁתִּי אֶתְכֶם נְאֻם יְהוָה׃ וְהַנָּבִיא וְהַכֹּהֵן וְהָעָם אֲשֶׁר יֹאמַר מַשָּׂא יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל הָאִישׁ הַהוּא וְעַל בֵּיתוֹ׃ כֹּה תֹאמְרוּ אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶל אָחִיו מֶה עָנָה יְהוָה וּמַה דִּבֶּר יְהוָה׃ וּמַשָּׂא יְהוָה לֹא תִזְכְּרוּ עוֹד כִּי הַמַּשָּׂא יִהְיֶה לְאִישׁ דְּבָרוֹ וַהֲפַכְתֶּם אֶת דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵינוּ׃ כֹּה תֹאמַר אֶל הַנָּבִיא מֶה עָנָךְ יְהוָה וּמַה דִּבֶּר יְהוָה׃ וְאִם מַשָּׂא יְהוָה תֹּאמֵרוּ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן אֲמָרְכֶם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה מַשָּׂא יְהוָה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תֹאמְרוּ מַשָּׂא יְהוָה׃ לָכֵן הִנְנִי וְנָשִׁיתִי אֶתְכֶם נָשֹׂא

הֲלָא כָל פִּתְגָמַי תַּקִּיפִין כְּאִישָּׁתָא אֲמַר יְיָ וּכְפַטִּישָׁא דִּמְפַגַּע כֵּיפָא׃ בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא אֲמַר יְיָ מְגַנְּבִין פִּתְגָמֵי גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ׃ בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא אֲמַר יְיָ דְּמִתְנַבַּן כִּרְעוּת לִבְּהוֹן וְאָמְרִין כֵּן אֲמַר׃ הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל דְּמִתְנַבַּן חֶלְמָא דִשְׁקַר אֲמַר יְיָ וּמִשְׁתָּעַן וּמַטְעַן יָת עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהוֹן וּבְבַקָּרוּתְהוֹן וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתִּינוּן וְלָא פַקֵּידְתִּינוּן וַהֲנָאָה לָא יְהֲנוֹן לְעַמָּא הָדֵין אֲמַר יְיָ׃ וַאֲרֵי יִשְׁאֲלִינָךְ עַמָּא הָדֵין אוֹ סָפַר אוֹ כָהֵן לְמֵימַר מַה נְבוּאֲתָא בִּשְׁמָא דַייָ וְתֵימַר לְהוֹ׳ כְּדֵין נְבוּאֲתָא וְאֶירְטוֹשׁ יָתְכוֹן אֲמַר יְיָ׃ וְסָפַר וְכָהֵן וְעַמָּא דְּיֵימַר נְבוּאֲתָא בִּשְׁמָא דַייָ וְאַסְעַר עַל גַּבְרָא הַהוּא וְעַל בֵּיתֵיהּ׃ כְּדֵין תֵּימְרוּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וּגְבַר לַאֲחוּהִי מַה אֲתֵיב יְיָ וּמַה מַלֵּיל יְיָ׃ וּנְבוּאַת בִּשְׁמָא דַייָ לָא תִדְכְּרוּן עוֹד אֲרֵי נְבוּאֲתָא תְּהֵי לִגְבַר דִּמְקַיֵּים פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ וְאַתּוּן מְרַמַּן לְבַטָּלָא יָת פִּתְגָמֵי אֱלָהָא קַיָּמָא דַייָ צְבָאוֹת אֱלָהָנָא׃ כְּדֵין תֵּימַר לִנְבִיָּא מַה אֲתִיבָךְ יְיָ וּמַה מַלֵּיל יְיָ׃ וְאִם נְבוּאַת בִּשְׁמָא דַייָ תֵּימְרוּן בְּכֵן כְּדֵן אֲמַר יְיָ חֲלַף דַּאֲמַרְתּוּן יָת פִּתְגָמָא הָדֵין נְבוּאָה בִּשְׁמָא דַייָ וּשְׁלָחִית לְוָתְכוֹן לְמֵימַר לָא תֵימְרוּ נְבוּאֲתָא מִקֳּדָם יְיָ׃ בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי וְאֶירְטוֹשׁ יָתְכוֹן מִרְטַשׁ וְאַרְחֵיק יָתְכוֹן וְיָת

דישעיה. וכי ישאלך העם הזה. וכי תאמר בלבבך. וכי יאמרו השרים. וכי אנחנו מקטרים. וכי יעשה הנשיא נדבה. וכי תאכלו וכי תשתו. וכי תגשון עור. וכי יתן מתנה:

וכי ישאלך. האל יתברך שהוא חוקר לב ובוחן כליות ידע את לבבם כי כשהיו אומרים משא יי׳ היה דעתם וכונתם ענין כבדות ומשא כמו תחת משאו לפיכך אמר לירמיהו הנביא שיזהירם שלא ישאלו דבר יי׳ בלשון משא: או הנביא. נביא שקר ויונתן תירגם ספר וכבר פירשנוהו: או כהן. מכהני הלוים: את מה משא. תאמר להם את שאלתם ששואלים מה משא ומה תאמר ונטשתי אתכם זו תהיה תשובת שאלתם ותירגם יונתן ותימר להון כדין נבואתא וארטוש יתכון: והנביא. מבואר הוא: כה. איש על רעהו. כמו אל רעהו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: מה ענה יי׳. כמו מה דבר וכן וענית ואמרת ויען איוב הראשון: ומשא יי׳. כי המשא יהיה לאיש דברו. לכל איש מהם יהיה המשא דברו כלומר בדברו לבד יאמר משא שמשמעו נבואה אך בלבו הוא לשון כבדות וזהו שאמר והפכתם את דברי אלהים חיים כלומר בלבבכם תהפכו אותם מנבואה לכבדות: יי׳ צבאות. כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידו להביא עליכם מה שדבר: אלהינו. כלומר אלהינו הוא ולא אלהיכם שאין אתם מאמינים בו ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כי דברו של אדם הוא כשיאות שפתיו כמו שאמר וכל אסר את שמותם על שפתי כלומר וכראוי שקראת הנבואה משא שהיא נשאת בפי הנביא אלא שאתם הופכים דברי אלהים חיים ותחשבו משא ענין כבדות: כה. מבואר הוא: ואם. מבואר הוא: לכן הנני ונשיתי אתכם נשא. מה שאמר בזה הענין בכל דבר ודבר הנני מורה על מהירות הפורענות עליהם כלומר הנני מוכן ומזומן להביא עליכם רעה. ונשיתי ושכחתי וכבר כתבנו כי נבא המקור אחרון הוא לחזק הפעולה ר״ל כמו שאתם שוכחים דברי ואותותי שעשיתי על ידי נביאי ועתה אתם מואסים נבואתי ומבזים אותה אני גם כן אשכח אתכם אף על פי שקניתי אתכם וכרתי ברית אתכם כי אתם בטלתם הברית תחלה: ונטשתי

סיגנון שתום הקב״ה אומרו שתם לאיש עצתו שאינו חסוד להפכו ואתם שואלים אותו כדי להפכו והפכתם את דברי הקב״ה וזהו שאמר למעלה מגנבי דברי איש מאת רעהו גם זה לשון מיוסר: כה תאמר אל הנביא. כשאתם באים לשאול דברי מאת הנביא: ונשיתי. לשון נוד הנשה ולשון ונשתה גבורתם קופץ ומטלטל ממקום למקום: דודאי

ואת העיר ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ולחמו בני יהודה דשפטים · והבה לקחו את אשר עשה מיכה · ונתתי את הבית הזה כשלה׳ · ככה אשביר את בני יהודה דירמיה · ונשיתי אתכם נשוא · והוספתי על ימיך דמלכים · את אדום ואת מואב · ומכף מלך אשור אצילך דישעיה ׃ ואת שרי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעבר יורם צעירה · וחברו דה״, והנה שני דודאי תאנים ׃ תאכלנה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ הדוד האחד תאנים טבות · התאנים הטבות טובו׳

ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבתיכם מעל פני׃ ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח׃

כד

הראני יהוה והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל יהוה אחרי הגלות נבוכדראצר מלך בבל את יכניהו בן יהויקים מלך יהודה ואת שרי יהודה ואת החרש ואת המסגר מירושלם ויבאם בבל׃ הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע׃ ויאמר יהוה אלי מה אתה ראה ירמיהו ואמר תאנים התאנים הטבות טבות מאד והרעות רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע׃ ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ כה אמר יהוה אלהי ישראל כתאנים הטבות האלה כן אכיר את גלות יהודה אשר שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים לטובה׃ ושמתי עיני עליהם לטובה והשבתים על הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס ונטעתים ולא אתוש׃ ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני יהוה והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי ישבו אלי בכל לבם׃ וכתאנים הרעות אשר לא תאכלנה מרע כי כה אמר יהוה כן אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת שריו ואת שארית ירושלם הנשארים בארץ הזאת והישבים בארץ מצרים׃ ונתתים לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה בכל המקמות אשר אדיחם שם׃ ושלחתי בם את החרב את הרעב ואת הדבר עד תמם מעל האדמה אשר נתתי להם ולאבותיהם׃

כה

הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה

קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי׃ ואתן עליכון חיסודי עלם ותחפינון איתכנעות עלם דלא תפסוק׃

אחזיני יי והא תרין סלין תינין מחתין מקדם היכלא דיי בתר דאגלי נבוכד נצר מלכא דבבל ית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה וית רברבי יהודה וית אומניא וית תרעיא מירושלם ואובילינון לבבל׃ סלא חדא תינין טבא לחדא כתינין בכירין וסלא חד תינין בישין לחדא דבישין בישן לחדא דלא מתאכלן מבישו׃ ואמר יי לי מה את חזי ירמיה ואמרית תינין תיניא טבתא טבן לחדא ודבישן בישן לחדא דלא מתאכלין מבישו׃ והוה פתגם נבואה מקדם יי עימי למימר׃ כדנן אמר יי אלהא דישראל כתיניא טבתא האילין כן אישתמודע ית גלות יהודה דאגליתי מן אתרא הדין לארע כסדאי לטבתא׃ ואישוי מימרי עליהון לטבא ואתיבינון לארעא הדא ואיבנינון ולא אפגר ואיקיימנון ולא אטלטל׃ ואתן להון לב למידע דחלתי ארי אנא יי ויהון קדמי לעם ואנא איהוי להון לאלה ארי יתובון לפולחני בכל לבהון׃ וכתיניא בישתא דלא מיתאכלא מבישו ארי כדנן אמר יי כן אתן ית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית רברבוהי וית שארא דירושלם דאישתארו בארעא הדא ודיתבין בארעא דמצרים׃ ואיתנינון לזיע ולבישא לכל מלכות ארעא לחיסודין ולמתל ולשועי וללוטא בכל אתריא דאגלינון לתמן׃ ואיגרי בהון ית דקטלין בחרבא בכפנא ובמותא עד דיסופון מעל ארעא דיהבית להון ולאבהתהון׃

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה על כל עמא דבית יהודה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה

רשי

דודאי. קדרות׃ מועדים. מוכנים׃ החרש והמסגר. תלמידים חכמים שגלו עם יכניה וכבר פירשתיו בספר מלכים החרש והמסגר לימייטרא״ה ליפור״טיר בלע״ז. ל״א החרש והמסגר החרש לשון חרש והמסגר לשון סוגר כלומר חכמים גדולים בתורה שכשהיה אחד מהם מדבר הכל שותקים מסגר שהיו סוגרים ואין פותח׃ כתאני הבכורות. שבישלו כל צרכן בתחלת בכורי תאנים שהם חביבות על מוכליהם בראשיתם׃ כן אכיר את גלות וגו׳. הרי זה מקרא מסורס כן אכיר לטובה את גלות יהודה שהגליתי כבר יכניה וגלותו׃ אתוש. לשון עקירה׃ ולשנינה. שישננו וידברו הכל בפורענות׃ לזועה. לרעה בכל ממלכות הארץ שישמעו הרעה הבאה עליהם ויזועו׃ בשנה הרביעי׳. שנה שנחתם גזר דינם שיגלו ושישתו כוס החימ׳ כמו שאמו׳ בענין קח את כוס וגו׳ וקודם גזר דין אמר לנביא להוכיחם אולי ישובו ולא יחתם גזר דינם׃ שלם

רדק

ונטשתי אתכם. העזוב אתכם ואת העיר שאסלק שכינתי מתוכם ובאמרו מעל פני טעמו למעלה אתכם ר״ל כי בעזבי אתכם תגלו מעל פני כמו שאמר שלח מעל פני ויצאו ות״י וארטשי יתכון מרטש וארחיק יתכון וית קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי ויש לפרש ונטשתי כמו ונתשתי בתי״ו והוא הנכון כי התי״ו והטי״ת ממוצא אחד הן ויבאו בענין אחד וכן טעה בטי״ת ותעה בתי״ו ענין אחד הוא וכן אם ינתשו מים זרים בתי״ו כמו ינטשו בטי״ת׃ ונתתי. וכלימות. סס בשורק הוי״ו ודגש המ״ם׃ הראני יי׳. בחירק הה״א׃ והנה שני דודאי תאנים. אמר הראני במראה הנבוא׳ שני דודאי תאני׳ ואלף דודאי תאנים נוספת כאלף חמשי׳ לולאות וכן אמר הדוד אחד בלא אלף ועניינו סלים ות״י סלין׃ מועדים. מוכני ומזומנים להאכל והיה זה אחר הגלו׳ כשהגלה נבוכדנצר מלך בבל את יכניהו׃ ואת החרש ואת המסגר. יועצים וחכמים היו ות״י ית אומניא וית תרעיא׃ הדוד אחד. כתאני הבכורות. הסמיכות לעצים כאילו אמר כתאני עצי התאנה המבכרות. בכורות תאר וזכר אותם תאנים כי הן נחמדו׳ בעיני מוכליהן לפי שהן בכורות וכן אמר כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכם׃ וכתאנים. כאילו אמר והנשברים יהיו תאני הרעו׳ ואחר כן פירש ואמר כה אמר יי׳׃ והיושבים בארץ מצרים. השארית שהיו יושבים אז בארץ מצרים אותם שילכו עם יוחנן בן קרח׃ לזועה. כתיב וקרי לזעוה והענין אחד כמו כבש וכשב׃ לחרפה. בלא וי״ו׃ לשנינה. בלא וי״ו׃ את הרעב. בלא וי״ו׃ הדבר. על ירמיהו. כמו אל׃ היה

מאד · וכתאנים הרעו׳ אשר לא תאכלנה · ונתתי אותם כתאנים ׃ ובניתים ב׳ וסי׳ והשיבתי את שבות · והשיבתי׳ על הארץ הזאת · קדמ׳ חס׳ ׃ והישבים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וישמחו כל קהל · וכתאנים הרעות · והישבים הראשונים דה״, · חד חס׳ וב׳ מל׳ · דתאנים חס׳ ׃ אלין כתחלפין ונתתים לחרפה ולמשל ולשנינה ולקללה · והחרמתי׳ לשמה ולשרק׳ לחרבות עולם · והיתה ולחרב לשמה · ורדפתי לאלה ולשמה ולקללה ולחרפ׳ · ולא יוכל לחרבה לשמה ולקללה · כי בי נשבעתי כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה׃

היא השנה הראשונה לנבוכד נצר. והנה כתב בתחלת ספר דניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל ירושלם ויצר עליה. אך כאמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים בנו המליכו פרעה נכו מלך כבוכד נצר ובא לירושלם ויצר עליה ובשנה הרביעית ליהויקים בתחלת השנה נתן יי בידו את יהויקים והיא שנה ראשונה לנבוכד נצר: על כל עם יהודה. כמו אל: ואל כל יושבי ירושלם. עם יהודה מן הערים האחרות שבאו לירושלם ודברי ירמיהו אליהם ואל יושבי ירושלם: זה שלש ועשרים שנה. יאשיהו מלך שלשים ואחת שנה וב"ג שנה למלכו התחלת נבואת ירמיהו כמצא ירמיהו נתנבא בימי יאשיהו י"ט שנה ונבואה זו היתה בשנה הרביעית ליהויקים בנו והנה שלש ועשרים שנה: אשכם ודבר. האלף במקום ה"א השכם כי אותיות אהו"י מתחלפות ונכתבה יוד המשך שלא כמנהג עם הבר"י ברוב: למן עולם ועד עולם. מזמן רב נתנה לאבותיכם ועד עולם יתננה לכם ולבניכם אם תרצו ולמ"ד למן עולם לא באה על ענין הדבר אלא לאמת ענין הדבר ושפיק הענין זולתה וכמוהו למן היום אשר יבא אחר מגרי למתי אעתיר לך והדומים להם: למען הכעיסוני. כתוב ר"ל בעבור שהכעיסוני וקרי הכעיסני למען הכעים אותי עושים הע"ז לא להנאה שיש להם בה: את כל משפחות צפון. ולמעלה בתחלת הספר אמר לכל משפחות ממלכות צפונה ושם פי' כי משפחות אומר על העם ומלכות אומר על ראשי הממלכות ולפי שאמר ונתנו איש כסאו זכר שם ממלכות: ואל נבוכד נצר מלך בבל עבדי. וטעם ואל אל שולח לו אל ולקחתי אותו ויהיה ואל במקום ואת כמו אספרה אל חק יי וירדפו אל מדין: ועל כל הגוים האלה. הסמוכים לארץ הזאת על הגוים שעתיד לזכרם בסמוך בפרשת כוס יין החמה: קול רחים ואור. קול רחים שטוחנין תבלין לסעודת שמחה וכן מדליקין נרות רבות בבית המשתה ות"י קל סיען דמשבחין בנהור בוצין: כמלאת שבעים שנה. כי נבוכד נצר מלך מ"ה שנה והיאך ידענו זה שהרי אויל מרודך בנו מלך בשנת ל"ז לגלות המלך יהויכין כמו שכתוב בספר מלכים בסופו ובסוף זה הספר ויהויכין גלה בשנת ח' לנבוכד נצר הרי מ"ה ואויל מרודך מלך כ"ג שנה והיאך ידענו זה שהרי מצאנו לבלשצר בנו מלך ג' שנים נשארו כ"ג בינתים והשלם לא שלמו לו לבלשצר כי בשנה ה השלישית נהרג הרי מ"ה וכ"ג הרי ס"ח ושתים לבלשצר הרי ע' לפיכך אמר כמלאת כי שלמים היו להם ע' שנה כי לא מת בלשצ' עד שנה שלישית לו: לשממות עולם. שם מקובץ מן שממה והוא סמוך: את כל הכתוב בספר הזה. עם כל הכתוב: כלומר אביא על ארץ בבל את כל זה הדבר כמו שאביא על כל ה הגוים כל הכתוב בספ' הזה אשר נבא ירמיהו: כי עבדו בם גם המה. עבדו עבר במקום עתיד אתר יעבדו בכשדי' גם המה כמו שעבדו הם בכל הגוים כן יעבדו בהם גוים רבים ומלכים גדולים והם מלכי מדי ופרס: כי

שלש ועשרים. יאשיהו מלך שלשים ואחת בא מהם שתים עשר' שנה כשאמרו תשע עשרה וארב' של בנו הרי שלש ועשרים: אשכים ודבר'. לשון הווה הייתי משכים ומדבר תמיד: קול רחים. סימן הוא לסעודת ברית מילה על שם שטוחנין ושוחקין לה סממנין לרפואה: אור נר. סימן משתה כך שנינו בסנהדרין: את כל הכתוב על בבל בספר הזה. בסופו: כי עבדו בם. כמו כי יעבדו בם בבני בבל: גם המה גוים רבים. מדי ופרס: כוס

אשכים ג' מל' בליש' וסימ' מן שלש עשרה שנה. ואשלח אליכם את כל עבדי בתרא. כברך רעהו בקול גדול בבקר השכים: לאמר ט' ר"פ בקריא' וסימ' לאמר שובו נא איש מדרכו. לאמר לאסורים צאו. לאמר הן ישלח איש את אשתו. לאמר לא כי ארץ מצרים. לאמר לך אתן את ארץ כנען. ותכרו דד"ה.

ההיא שַׁתָּא קַדְמֵיתָא לִנְבוּכַד נֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל: דְאִתְנַבִּי יִרְמְיָה נְבִיָּא עַל כָּל עַמָּא דְבֵית יְהוּדָה וְעַל כָּל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם לְמֵימַר: מִן תְּלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין לְיֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְעַד יוֹמָא הָדֵין דְּנָן עֶשְׂרִין וּתְלַת שְׁנִין הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי וּמַלֵּילִית עִמְּכוֹן מַקְדִּים וּמְמַלֵּיל וְלָא קַבֶּלְתּוּן: וּשְׁלַח יְיָ לְוָתְכוֹן יַת כָּל עַבְדּוֹהִי נְבִיַּיָא מַקְדִּים וּמְשַׁלַּח וְלָא קַבֶּלְתּוּן וְלָא אַרְכֵינְתּוּן יַת אוּדְנֵיכוֹן לְקַבָּלָא: לְמֵימַר תּוּבוּ כְעַן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא וּמִבִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן וְתִיבוּ עַל אַרְעָא דִיהַב יְיָ לְכוֹן וְלַאֲבָהָתְכוֹן לְמִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא: וְלָא תְהָכוּן בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא לְמִפְלַחְהֵין וּלְמִסְגַּד לְהֵין וְלָא תַרְגְּזוּן קֳדָמַי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן וְלָא אַבְאֵשׁ לְכוֹן: וְלָא קַבֶּלְתּוּן לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ בְּדִיל דְּלָא לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן לְאַבְאָשָׁא לְכוֹן: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת חֲלַף דְּלָא קַבֵּילְתּוּן יַת פִּתְגָמָי: הָא אֲנָא שָׁלַח וְאִידַבַּר יַת כָּל מַלְכְוָת צִיפּוּנָא אֲמַר יְיָ וְלִנְבוּכַד נֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל עַבְדִּי וְאַיְתֵינוּן עַל אַרְעָא הָדָא וְעַל יָתְבָהָא וְעַל כָּל עַמְמַיָּא הָאִילֵּין סְחוֹר סְחוֹר וְאֵיגַמְּרִינוּן וְאֵישַׁוֵּינוּן לְצָדוּ וּלְאִשְׁתְּמָמוּ וּלְחוֹרָבָא לְעָלַם: וְאוֹבַד מִנְּהוֹן קָל בִּיעַ וְקָל חֶדְוָא וְקָל חַתְנִין וְקָל כַּלָּן קָל סִיעַן דְּמְשַׁבְּחִין בִּנְהוֹר בּוֹצִין: וּתְהֵי כָּל אַרְעָא הָדָא לְחוֹרְבָא לְצָדוּ וְיִפְלְחוּן עַמְמַיָּא הָאִילֵּין יַת מַלְכָּא דְבָבֶל שַׁבְעִין שְׁנִין: וִיהֵי כְּמִשְׁלַם שַׁבְעִין שְׁנִין אַסְעַר עַל מַלְכָּא דְבָבֶל וְעַל עַמָּא הַהוּא אֲמַר יְיָ יַת חוֹבֵיהוֹן וְעַל אַרְעָא כַּסְדָּאֵי וַאֲשַׁוֵּי יָתַהּ לְצָדוּת עָלַם: וְאַיְתֵי עַל אַרְעָא הַהִיא יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא דִּגְזָרִית עֲלַהּ יַת כָּל דִּכְתִיב בְּסִפְרָא הָדֵין דְּאִתְנַבִּי יִרְמְיָה עַל כָּל עַמְמַיָּא: אֲרֵי יִפְלְחוּן בְּהוֹן אַף אִינּוּן עַמְמִין סַגִּיאִין וּמַלְכִין רַבְרְבִין וְאֵישַׁלֵּם לְהוֹן כְּאִיגוֹרֵיהוֹן וּכְעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן:

היא השנה הראשנית לנבכדראצר מלך בבל: אשר דבר ירמיהו הנביא על כל עם יהודה ואל כל ישבי ירושלם לאמר: מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון מלך יהודה ועד היום הזה זה שלש ועשרים שנה היה דבר יהוה אלי ואדבר אליכם אשכים ודבר ולא שמעתם: ושלח יהוה אליכם את כל עבדיו הנבאים השכם ושלח ולא שמעתם ולא הטיתם את אזנכם לשמע: לאמר שבו נא איש מדרכו הרעה ומרע מעלליכם ושבו על האדמה אשר נתן יהוה לכם ולאבתיכם למן עולם ועד עולם: ואל תלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא ארע לכם: ולא שמעתם אלי נאם יהוה למען הכעסוני במעשה ידיכם לרע לכם:

לכן כה אמר יהוה צבאות יען אשר לא שמעתם את דברי: הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יהוה ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה ועל כל הגוים האלה סביב והחרמתים ושמתים לשמה ולשרקה ולחרבות עולם: והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נר: והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה: והיה כמלאות שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יהוה את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אתו לשממות עולם: והבאותי על הארץ ההיא את כל דברי אשר דברתי עליה את כל הכתוב בספר הזה אשר נבא ירמיהו על כל הגוים: כי עבדו בם גם המה גוים רבים ומלכים גדולים ושלמתי להם כפעלם ובמעשה ידיהם:

מסרה

לאמר אל הכרנים. לאב' כתי יעבו ההדש. והבאתים ד' וסימ' והביאותי' אל הר קדשי. והביאותים על הארץ הזאת. והביאותים אל אדמתם. אל המקום הזה. וכן דינן באתיהו ישעי' ויח: קאל והביאותים כתיב מל' דמ"ל ירמיה והביאתים כתיב חסר וי"ו. עזרא והבאתים כתיב חסר יוד קדמ' והוי"ו: כמלאת ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' ויהי כמלאת הכלים והאמר אל בנת הגישה. שלישית כאור תבעיר. במלאת שבעים שנה. שנה כל: גדולים ו' מל' בקריא' וסימ' גדולים חקרי לב. כי עבדו בם גם המה. כשם הגדולים אשר בארץ דד"ה. כי מרפא יניח חטאים ג גדולים. זבדיאל בן הגדולים. ויזבחו ביום ההוא:

ואת עריו ז׳ וסימ׳ נמסר במלכים חלק א׳ סימ׳ ט׳: לחרבה לשמה ב׳ וסי׳ והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה· ואת מלכיה ואת שריה לתת אתם: את ד׳ ר״פ בסיפרא וסימ׳ את ירושלם ואת ערי יהודה· ודבתריה פרעה מלך מצרים· את אדום ואת מואב· את דדן ואת תימא ואת בוז: תימא ה׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימ׳ כ״א: תקומו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ואתם תקמו מהארב והורשתם· ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו· קדמ׳ חס׳: כה אמ׳

כי כה אמר יהוה אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אתו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם: ושתו והתגעשו והתהללו מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם: ואקח את הכוס מיד יהוה ואשקה את כל הגוים אשר שלחני יהוה אליהם: את ירושלם ואת ערי יהודה ואת מלכיה את שריה לתת אתם לחרבה לשמה לשרקה ולקללה כיום הזה: את פרעה מלך מצרים ואת עבדיו ואת שריו ואת כל עמו: ואת כל הערב ואת כל מלכי ארץ העוץ ואת כל מלכי ארץ פלשתים ואת אשקלון ואת עזה ואת עקרון ואת שארית אשדוד: את אדום ואת מואב ואת בני עמון: ואת כל מלכי צר ואת כל מלכי צידון ואת מלכי האי אשר בעבר הים: את דדן ואת תימא ואת בוז ואת כל קצוצי פאה: ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב השכנים במדבר: ואת כל מלכי זמרי ואת כל מלכי עילם ואת כל מלכי מדי: ואת כל מלכי הצפון הקרבים והרחקים איש אל אחיו ואת כל הממלכות הארץ אשר על פני האדמה ומלך ששך ישתה אחריהם: ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל שתו ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו מפני החרב אשר אנכי שלח ביניכם: והיה כי ימאנו לקחת הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות שתו תשתו: כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו לא תנקו כי חרב אני קרא על כל ישבי הארץ נאם יהוה צבאות: ואתה תנבא אליהם את כל הדברים האלה ואמרת אליהם יהוה ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו הידד כדרכים יענה אל כל ישבי הארץ:

ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל לי קביל ית כסא דחמר לוטא הדין מן קדמי ותשקי יתיה ית כל עממיא דאנא שלח יתך עליהון: וישתון ויתגעשון ויטרפון מן קדם דקטלין בחרבא דאנא שלח ביניהון: וקבילית ית כסא מן קדם יי ואשקיתי ית כל עממיא דשלחני יי לותכון: ית ירושלם וית קרויא דבית יהודה וית מלכהא וית רברבהא למיתן יתהון לחורבא לצדו לאישתממו וללוטא כיומא הדין: ית פרעה מלכא מצרים וית עבדוהי וית רברבוהי וית כל עמיה: וית כל מלכי סומכוותא וית כל מלכי ארע עוץ וית כל מלכי ארע פלישתאי וית אשקלון וית עזה וית עקרון וית שארא דאשדוד: ית אדום וית מואב וית בני עמון: וית כל מלכי צור וית כל מלכי צידון וית כל מלכי ניסא די בעיברא דימא: וית דדן וית תימא וית בוז וית כל מקפי פתא: וית כל מלכי ערב וית כל מלכי ערבאי דשרן בשכונין במדברא: וית כל מלכי זמרי וית כל מלכי עילם וית כל מלכי מדי: וית כל מלכי ציפונא דקריבין ודרחיקין גבר לאחוהי וית כל מלכוות עממיא דעל אפי ארעא ומלכא דבבל ישתי בתריהון: ותימר להון כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל שתו ורוו ואישתגישו ונפלו ולא תקומון מן קדם דקטלין בחרבא דאנא שלח ביניכון: ויהי ארי יסרבון לקבלא כסא מן ידך למשתי ותימר להון כדנן אמר יי צבאות משתא תשתון: ארי הא בקרתא דאיתקרי שמי עלה אנא משרי לאבאשא ואתון מדמן דמזכא תזכון לא תזכון ארי דקטלין בחרבא אנא מכלי על כל יתבי ארעא אמר יי צבאות: ואת תתנבי להון ית כל פתגמיא האילין ותימר להון יי ממרומא יכלי וממדור קודשיה ירים מימריה אכלאה יכלי דיתון בזוזין על ארע בית שכינתיה הא בנתתי מעצרא דמריטין קלהון כן ייתי זעוה לכל יתבי ארעא:

רשי

כוס יין החימה. טבולת הפורענות: והשקית אותו. לסמא להם שלא תשוב עוד בשום תשובה: והתגעשו. ויסתגעון: והתהוללו. לשון הוללות ישתטו: כיום הזה. כאשר הם היום לאחר החורבן כתב ירמיהו ספרו: ואת כל הערב. כל סומכוותא אשר ערוב׳ פרעה ומשענתו עליו לעזרה הערב גר״כתיאה בלע״ז: ואת מלכי האי. כל אלו שמנה עד כאן שכיני ארץ ישר׳ הם: קצוצי פאה. המוקצים בקצה אותה הרוח: מלכי ערב. ערביא: ואת מלכי הערב. סומכוותא של ערביא: ששך. בבל בגימטריא של את בש: וקיו. כאדם ששותה יותר מדאי שמקיא: החרב. התגבר של מלחמה: מחל. מתחיל: על נוהו. מתאבל על חורבן ביתו: הידד. לשון הוי שצועקין עושי מלאכה כבדה בקול רם לזרז זה את זה להתחזק ודורכי גיתות רגילין בה: יענה. כל לשון ענייה צעקת קול רם הוא: כשפט

מסרה

יי׳ צבאות י״ו מיחדין בקריא׳ וסימ׳ פקדתי את אשר עשה עמלק· אני לקחתיך מן הנוה דשמואל· וחכרו דד״ה · עולל יעוללו בגפן· התבוננו וקראו· ככה אשבר דספר׳· והיה כי ימאנו· מהבילים המה אתכם· הנה רעה יצאת· מיכה ודרשתי· הנני אשלח בכם· עוד יהיה במקום· לאדום כה אמר יי׳ צבאות· הנני שובר את קשת· עשוקים בני ישראל· חומות בבל הרחבה· ומן ריש דתרי עד סוף תריסר דכוותהו׳ במ״ב וסימ׳ שבתי לירושלם ברחמים· רעה את צאן ההרגה: להרע ו׳ וסימ׳ ולא נתנו אלהים להרע עמדי· או נפש כי תשבע· אנכי מחל להרע· חכמים המה להרע· נשבע להרע ולא ימיר · זממתי להרע:

רדק

כי כה אמר. קח. והשקית. הכל במראה הנבואה: היין החמה. חסר הסמך ופירושו היין יין החמה וכמוהו העם המלחמה הספר המקנ׳ והדומים להם: ושתו והתגעשו. התפעל מורכב עם פעל שלא נזכר פועלו וענינו ענין ותגעש ותרעש הארץ: והתהללו. ענין הוללות והוא התפעל מורכב עם פעל הדומה למרובע: ואקח. ואשקה. הכל במראה הנבואה: את ירושלם. היא שתתה תחלה כי כל אלה הגוים לקו על ידי נבוכדנצר ובשנה ראשונה שמלך והיא השנה הרביעית ליהויקים בא על ירושלם: ואת מלכיה. יהויקים ויהויכין וצדקיהו: את שריה. בלא וי״ו: לשרקה. בלא וי״ו: ואת כל הערב. עם מקובץ מעמים שנתערבו יחד ות״י סומכוותא לשון ערבוביא: ואת כל מלכי ארץ פלשתים. שאר ארץ פלשתים לבד הערי׳ הנזכרות וכן כתוב בספר שמואל אחר שזכר הערים בענין טחורי הזהב אמר עוד מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ולא זכר הנה גת כי לישראל היתה כי דוד לקחה מיד פלשתים כמו שכתוב בדברי הימים ויקח את גת ואת בנותיה מיד פלשתים והיא מתג האמה הנזכרת בספר שמואל: ואת שארית אשדוד. נראה כי כשלכדה נבוכדנצר נשארה כי נחרבת מקצתה ע״י מלך מצרים או זולתו: ואת מלכי האי. אין בו כל בספר מוגה: קצוצי פאה. השוכנים בקצה העולם בפאתו כי הפאה הוא קץ הדבר ות״י מקפי פאתא: ואת כל מלכי ערב. הם הערביים יושבי אהלים כמו שנ׳ לא יהל שם ערבי: ואת כל מלכי הערב. השוכני׳ במדב׳ לפי שזכר למעלה ואת כל הערב פי׳ הנה כי אלה הם אחרים שהם שוכנים במדבר: ואת כל מלכי זמרי. אפשר כי זמרי הוא זמרן מבני קטורה: הממלכות הארץ. בא הסמיכות עם ה״א הידיעה שלא כמנהג ברוב וכן באו כמוהו הלשכו׳ הקדם היתר הארג והדומים להם מעטים: ומלך ששך. מלך בבל וכן תרגם יונתן וששך הוא בבל א׳ באלפא ביתא דאת בש: וקיו. כן דרך השכור להקיא אבל השכור אחר שיקיא ישוב מעט לדעתו ויקום אבל להם אמר ונפלו ולא תקומו. וקיו. שרשו קאה ובא ה״ו תמורת האל״ף: ממרום ישאג. על דרך משל כאילו ישאג וירים קולו ויבאו הגוים לקולו להחריב נוהו והוא בית המקדש: הידד כדרכים יענה. יצעק כמו הדורכים בגת שמרימין קול לחזק עצמם ואיש את אחיו במלאכה ודבר הקול הוא הידד ובלעז רואירו: כשפט

נשפט ה׳ קמץ וסים׳ בישעיה ריש סים׳ נ״ט ובריש סיפרא סוף סימן ב׳ : מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג׳ דסמי׳ וסים׳ כאלהי העמים. והפיצך יי׳ בכל העמים. והיו חללי יי׳ ביום ההוא : לטבוח ד׳ ומל׳ בקריא׳ וסי׳ם ואני ככבש אלוף יובל לטבוח. כי מלאו ימיכם לטבוח. אורידם ככרים לטבוח. לטבוח ישרי דרך : סכו ג׳ בקריא׳ וסים׳ עזב בכפיר סכו כן כתיב · ויהי בעילם סוכו כן כתיב · ויחמס כגן שכו שחת מועדו כן כתיב בש״ן

בָּא שָׁאוֹן עַד קְצֵה הָאָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה בַּגּוֹיִם נִשְׁפָּט הוּא לְכָל בָּשָׂר הָרְשָׁעִים נְתָנָם לַחֶרֶב נְאֻם יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנֵּה רָעָה יֹצֵאת מִגּוֹי אֶל גּוֹי וְסַעַר גָּדוֹל יֵעוֹר מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ׃ וְהָיוּ חַלְלֵי יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה הָאָרֶץ לֹא יִסָּפְדוּ וְלֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ הֵילִילוּ הָרֹעִים וְזַעֲקוּ וְהִתְפַּלְּשׁוּ אַדִּירֵי הַצֹּאן כִּי מָלְאוּ יְמֵיכֶם לִטְבוֹחַ וּתְפוֹצוֹתִיכֶם וּנְפַלְתֶּם כִּכְלִי חֶמְדָּה׃ וְאָבַד מָנוֹס מִן הָרֹעִים וּפְלֵיטָה מֵאַדִּירֵי הַצֹּאן׃ קוֹל צַעֲקַת הָרֹעִים וִילְלַת אַדִּירֵי הַצֹּאן כִּי שֹׁדֵד יְהוָה אֶת מַרְעִיתָם׃ וְנָדַמּוּ נְאוֹת הַשָּׁלוֹם מִפְּנֵי חֲרוֹן אַף יְהוָה׃ עָזַב כַּכְּפִיר סֻכּוֹ כִּי הָיְתָה אַרְצָם לְשַׁמָּה מִפְּנֵי חֲרוֹן הַיּוֹנָה וּמִפְּנֵי חֲרוֹן אַפּוֹ׃

בְּרֵאשִׁית מַמְלְכוּת יְהוֹיָקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה עֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית יְהוָה וְדִבַּרְתָּ עַל כָּל עָרֵי יְהוּדָה הַבָּאִים לְהִשְׁתַּחֲוֹת בֵּית יְהוָה אֵת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אַל תִּגְרַע דָּבָר׃ אוּלַי יִשְׁמְעוּ וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְנִחַמְתִּי אֶל הָרָעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי חֹשֵׁב לַעֲשׂוֹת לָהֶם מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לָלֶכֶת בְּתוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם׃ לִשְׁמֹעַ עַל דִּבְרֵי עֲבָדַי הַנְּבִאִים אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁלֵחַ אֲלֵיכֶם וְהַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם׃ וְנָתַתִּי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה כְּשִׁלֹה וְאֶת הָעִיר הַזֹּאתָה אֶתֵּן לִקְלָלָה לְכֹל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ וַיִּשְׁמְעוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים וְכָל הָעָם אֶת יִרְמְיָהוּ מְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּבֵית יְהוָה׃ וַיְהִי כְּכַלּוֹת יִרְמְיָהוּ לְדַבֵּר אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְדַבֵּר אֶל כָּל הָעָם וַיִּתְפְּשׂוּ אֹתוֹ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים וְכָל הָעָם לֵאמֹר מוֹת תָּמוּת׃

מְטָא אִיתְרְגוּשָׁא עַד סְיָפֵי אַרְעָא אֲרֵי דִינָא קֳדָם יְיָ בְּעַמְמַיָא מִתְפְּרַע הוּא לְכָל בִּשְׂרָא רַשִׁיעַיָא דִבְהוֹן מְסָרִינוּן לְקַטָלָא אֲמַר יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָא בִשְׁתָּא נַפְקָא מֵעַם לְעַם וְעַמְמִין רַבְרְבִין יְהוֹן גָּלַן מִסְיָפֵי אַרְעָא׃ וִיהוֹן קְטִילַיָא רְמַן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא מִסְיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא לָא יִתְסַפְדוּן וְלָא יִתְכַּנְשׁוּן וְלָא יִתְקַבְרוּן לְזִבַל מְבַדַּר עַל אַפֵּי אַרְעָא יְהוֹן׃ אֵלִילוּ מַלְכַיָא וּצְוַחוּ וְחוּפוּ רֵישֵׁיכוֹן בְּקִיטְמָא תַּקִיפֵי עַמָּא אֲרֵי שְׁלִימוּ יוֹמֵיכוֹן לְקַטָלָא וְתִתְבַּדְרוּן וְתִפְּלוּן וּתְהֵוְיָתוּן רְגִיגִין כְּמָנֵי חֶמְדְתָא׃ וְיֵיבַד בֵּית עֵירוֹקֵי מִן מַלְכַיָא וְשֵׁיזָבָא מִתַּקִיפֵי עַמָּא׃ קַל צְוָחַת מַלְכַיָא וִילָלַת תַּקִיפֵי עַמָּא אֲרֵי אַבֵּיז יְיָ יַת עַמְהוֹן׃ וְיִצְדוּן מְדוֹרֵי שְׁלָמְהוֹן מִקֳדָם תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ׃ גְּלָא מַלְכְּהוֹן מִכְּרַכֵּיהּ אֲרֵי הֲוָת אַרְעֲהוֹן לְצָדוּ מִן קֳדָם חֶרֶב סַנְאָה דְּהִיא כַּחֲמַר מַרְוָיָא וּמִן קֳדָם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃

בְּרֵישׁ מַלְכוּת יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה הֲוָה פִּתְגָמָא הָדֵין מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימָר׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קוּם בְּדָרַת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ וְתִתְנַבֵּי עַל כָּל קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה דְעָלִין לְמִסְגַד בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ יַת כָּל פִּתְגָמַיָא דְפַקֵדְתָּךְ לְאִתְנַבָּאָה לְהוֹן לָא תִמְנַע פִּתְגָם׃ מָאִים יִשְׁמְעוּן וִיתוּבוּן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישָׁא וְאָתִיב מִן בִּשְׁתָּא דַאֲנָא חָשִׁיב לְמֶעְבַּד לְהוֹן מִקֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן׃ וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי לִמְהַךְ בְּאוֹרָיְתִי דִיהָבִית קֳדָמֵיכוֹן׃ לְקַבָּלָא לְפִתְגָמֵי עַבְדַי נְבִיַיָא דַאֲנָא שָׁלַח לְוָתְכוֹן מַקְדִים וּמְשַׁלַּח וְלָא קַבֶּלְתּוּן׃ וְאֶתֵּן יַת בֵּיתָא הָדֵין כְּשִׁילוֹ וְיַת קַרְתָּא הָדָא אֶתֵּן לִלְוָטָא לְכָל עַמְמֵי אַרְעָא׃ וּשְׁמָעוּ כָּהֲנַיָא וְסָפְרַיָא וְכָל עַמָּא דְיִרְמְיָה מִתְנַבֵּי יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יִרְמְיָה לְאִתְנַבָּאָה יַת כָּל דְפַקֵיד יְיָ לְמַלָּלָא עִם כָּל עַמָּא וְאַחֲדוּ יָתֵיהּ כָּהֲנַיָא וְסָפְרַיָא וְכָל עַמָּא לְמֵימָר מֵימַת תְּמוּת׃

רדק

נשפט. כאילו נכנס במשפט עמהם שיענישם על רעתם ונתנם ביד מלך בבל : כה אמר יי׳. אפשר שפרשה זו מענין שלפניה ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית ראשון ע״י נבוכד נצר או תהיה עתידה והוא הנכון ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית שני : הילילו הרועים. הרועים ואדירי הצאן הם מלכי הארץ : והתפלשו. התגוללו בעפר או באפר : לטבוח. שיהיו טובחים איש את רעהו : ותפוצותיכם. זאת המלה באה שלא כמנהג כי הפ״א בחולם והתי״ו בחיר״ק והנכון הפ״א בשורק והתי״ו בצר״י כי הוא מן תפוצה בשקל תבונה תמונה והקבוץ תפוצות בשקל תבונות תמונות תשובו׳ ועם כנוי המדבר׳ תפוצותיכם בשקל ותשובותיכם כאשר מעל ואמר כי בא הפ״א בחולם לזווג התנועו׳ כמו תהומות יכסיומו ובא התי״ו בחירק כמו אם לא מריתך לטוב מרחוי מאריתך כמו שפירשנו : ונפלתם ככלי חמדה. אתם שהייתם ככלי חמדה בשלותכם עתה תפלו ותשברו ותי׳ ותפלון דהויתון רגיגין כמני חמדתא : ויללת. בחירק הוי״ו ונוח הי״וד לבן אשר ולבן כפתלי בשו״א הוי״ו וחירק היו״ד : מרעית. כאן מרעית והם הגוים שהם מלכיהם ורועיהם : ונדמו. נכרתו כמו נדמה נדמה מרמן תדמי : נאות השלום. מקומות המרעה שהיו רועים בשלום והוא משל על עריהם ומדינותם : עזב ככפיר סכו. הראוי סכתו כי הנפרד סכה או יהיה הנפרד סוך בשקל עוז חוס יאמר ממנו סכו בשקל עזו אות׳ כמו שהכפיר עוזב סכו מפני שאינו מוצא שם טרפו כן עזב האל יתברך בית המקד׳ מפני שלא מצא שם רצונו וכיון שעזבו והסתיר פניו ממנו כחרב : כי היתה ארצם לשמה. כי טרם חרבן הבית היתה ארצם לשמה ועם כל זה מוסר לא לקחו ולא יכול להתאפק עוד ועזבו : מפני חרב היונה. חרון חרב היונה ר״ל חרב האויב האוכלת אותם מן ולא יונו כשילו׳ עוד את עמו : ומפני חרון אפו. והחרב באה מפני חרון אפו ויונתן פי׳ היונה מן יין פתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא : בראשית ממלכות׳ על דברי עמדי הכהניאים׳ כמו אל דברי וכן וילך שקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו והדומין לו : כשלה. כשלקחו פלשתים את הארון במלחמה אז חרב משכן שילה : מדוע

רשי

כמפטו. מתוכח בדין : מירכתי. כתרגומו מסייפי : הילילו. לשון יללה : מגוי אל גוי. שאני משכשכן זה בזה : התפלשו. התגלגלו בעפר ווטרל״יר בלע״ז : ותפוצותיכם. הרי זה מקרא קצר כלומר ותפוצותיכם תקרבנה לבא : ככלי חמדה. כלומר אם תאמרו חשובים אנחנו הרבה יש כלי חמדה של זכוכית נופלים ומשתברים ואובדים : ונדמו. לשון חורבה לשון הרימנו ונדמה שם : עזב ככפיר וגו׳. גלה מלכא מכרכיה ככפיר העוזב את סוכו : היונ׳. משתכרת ביין כן תירגם יונתן. ד״א לשון אונאה : בראשית ממלכות. פרשה זו נתנבאה קדמה לעליונה ארבע שנים : בפתח שער בית יי׳ החדש. אחרים הניחו כשגלה יהויכין וקצת כלי בית אלהינו עמו שברו חילו של נבוכד נצר שער המזרחי וחזר צדקיהו ותקנו וקראו לכך בקרא חדש : ויסמכו

הנביאים ח׳ מל׳ בירמיה וסימ׳ למן היום אשר · הנביאים יהיו לרוח · יוציאו את עצמות · ויהפשו אתו הכהנים · ויאמרו השרים וכל · ואלה דברי הספר · ואשלח אליכם כתראה · הנביאים אשר היו לפני · וכל שאר נביאים וכתובים חס׳ בב״א מל׳ וסימ׳ וכל הנביאים מתנבאים לפניהם · ושמעו ו׳ בקריא׳ וסימ׳ הקבצו ושמעו בני יעקב ב׳ בפסוק · האזינו ושמעו קולי ב׳ בפסו׳ · והשיבו דרכיכם ומעלליכם · ויאמר יהושע

מַדּוּעַ נִבֵּיתָ בְשֵׁם־יְהוָה לֵאמֹר כְּשִׁלוֹ יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה וְהָעִיר הַזֹּאת תֶּחֱרַב מֵאֵין יוֹשֵׁב וַיִּקָּהֵל כָּל־הָעָם אֶל־יִרְמְיָהוּ בְּבֵית יְהוָה׃ וַיִּשְׁמְעוּ שָׂרֵי יְהוּדָה אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיַּעֲלוּ מִבֵּית־הַמֶּלֶךְ בֵּית יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ בְּפֶתַח שַׁעַר־יְהוָה הֶחָדָשׁ׃ וַיֹּאמְרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים אֶל־הַשָּׂרִים וְאֶל־כָּל־הָעָם לֵאמֹר מִשְׁפַּט־מָוֶת לָאִישׁ הַזֶּה כִּי נִבָּא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם בְּאָזְנֵיכֶם׃ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־כָּל־הַשָּׂרִים וְאֶל־כָּל־הָעָם לֵאמֹר יְהוָה שְׁלָחַנִי לְהִנָּבֵא אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם׃ וְעַתָּה הֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם וְשִׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיִנָּחֵם יְהוָה אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עֲלֵיכֶם׃ וַאֲנִי הִנְנִי בְיֶדְכֶם עֲשׂוּ־לִי כַּטּוֹב וְכַיָּשָׁר בְּעֵינֵיכֶם׃ אַךְ יָדֹעַ תֵּדְעוּ כִּי אִם־מְמִתִים אַתֶּם אֹתִי כִּי־דָם נָקִי אַתֶּם נֹתְנִים עֲלֵיכֶם וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְאֶל־יֹשְׁבֶיהָ כִּי בֶאֱמֶת שְׁלָחַנִי יְהוָה עֲלֵיכֶם לְדַבֵּר בְּאָזְנֵיכֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃

וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־הַנְּבִיאִים אֵין־לָאִישׁ הַזֶּה מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ׃ וַיָּקֻמוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־קְהַל הָעָם לֵאמֹר׃ מִיכָה הַמּוֹרַשְׁתִּי הָיָה נִבָּא בִּימֵי חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־עַם יְהוּדָה לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ וִירוּשָׁלַיִם עִיִּים תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר׃ הֶהָמֵת הֱמִתֻהוּ חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְכָל־יְהוּדָה הֲלֹא יָרֵא אֶת־יְהוָה וַיְחַל אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיִּנָּחֶם יְהוָה אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר עֲלֵיהֶם וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה עַל־נַפְשׁוֹתֵינוּ׃ וְגַם־אִישׁ הָיָה מִתְנַבֵּא בְּשֵׁם יְהוָה אוּרִיָּהוּ בֶּן־שְׁמַעְיָהוּ מִקִּרְיַת הַיְּעָרִים וַיִּנָּבֵא עַל־הָעִיר הַזֹּאת וְעַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת כְּכֹל דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ׃ וַיִּשְׁמַע הַמֶּלֶךְ־יְהוֹיָקִים וְכָל־גִּבּוֹרָיו וְכָל־הַשָּׂרִים אֶת־דְּבָרָיו וַיְבַקֵּשׁ הַמֶּלֶךְ הֲמִיתוֹ וַיִּשְׁמַע אוּרִיָּהוּ וַיִּרָא וַיִּבְרַח וַיָּבֹא מִצְרָיִם׃

מדין איתנביתא בשמא דיי למימר כשילו יהי ביתא הדין וקרתא הדא תחרוב מבלי יתיב ואתכניש כל עמא על ירמיה בבית מקדשא דיי׃ ושמעו רברבי יהודה ית פתגמיא האילין וסליקו מבית מלכא לבית מקדשא דיי ויתיבו במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה׃ ואמרו כהניא וספריא לרברביא ולכל עמא למימר חובת דין דקטול לגברא הדין ארי איתנבי על קרתא הדא כמה דשמעתון באודניכון׃ ואמר ירמיה לכל רברביא ולכל עמא למימר יי שלחני לאיתנבאה על ביתא הדין ועל קרתא הדא ית כל פתגמיא דשמעתון׃ וכען אתקינו אורחתכון ועובדיכון וקבילו למימרא דיי אלהכון ויתוב יי מן בישתא דמליל עליכון׃ ואנא הא אנא מסיר בידכון עיבידו לי כמה דתקן וכמה דכשר בעיניכון׃ ברם מידע תידעון ארי אם קטלין אתון יתי ארי דם זכי אתון יהבין עליכון ועל קרתא הדא ועל יתבהא ארי בקשוט שלחני יי עליכון לאיתנבאה קדמיכון ית כל פתגמיא האלין׃ ואמרו רברביא וכל עמא לכהניא ולספריא לית לגברא הדין חובת דין דקטול ארי בשמא דיי אלהנא מליל עימנא׃ וקמו גבריא מסבי ארעא ואמרו לכל קהלא דעמא למימר׃ מיכה דמימרשה הוה מתנבי ביומי חזקיה מלך שבטא דבית יהודה ואמר לכל עמא דבית יהודה למימר כדנן אמר יי צבאות ציון חקל תיתרדי וירושלם ליגרין תהי וטור בית מקדשא דיי לחישת חורשא׃ המקטל קטלוהי חזקיה מלך שבטא דבית יהודה וכל דבית יהודה הלא דחיל מן קדם יי וצלי קדם יי ותב יי מן בישתא דמליל עליהון ואנחנא גרמין לאיתאת בישתא רבתא על נפשתנא׃ ואף גבר הוה מתנבי בשמא דיי אוריה בר שמעיה מקרית יערים ואיתנבי על קרתא הדא ועל ארעא הדא ככל פתגמי ירמיה׃ ושמע מלכא יהויקים וכל גיברוהי וכל רברביא ית פתגמוהי ובעא מלכא למקטליה ושמע אוריה ודחיל וערק ואתא למצרים׃

רש״י

וישמעו שרי יהודה · שתפשו נביאי השקר והכהנים את ירמיה׃ מיכה המורשתי · דמן מרישה׃ עיים · גלים׃ ויחל · לשון תפלה׃ ואנחנו עושים רעה גדולה · אם נהרוג אותו׃ וגם איש היה מתנבא · מי שאמר זו לא אמר זו עד כאן דברי צדיקים ועמדו רשעי׳ שהיו שם ואמרו וגם איש מתנבא וגו׳ כשם שאוריה נהרג יהרג ירמיה כך מפור׳ בספרי׃ בראשית

(בשלו׳ ל׳ קדמ׳ כתי׳ ה׳ וחס׳ ודין פתי׳ ו׳ וחס׳)

רד״ק

מדוע נבית · בלא אלף כבעלי הה״א׃ כשלו יהיה הבית הזה · הראשון כתוב בה״א וזה בוי״ו ושניהם חסרים׃ בפתח שער יי׳ החדש · הוא שער המזרחית כמו שת״י במעלנא דתרעא בית מקדשא דיי׳ מדינחאה ופירשו רז״ל כי נקרא החדש כי שם חדשו סופרים את ההלכה ושבע׳ שמות נקראו לו ויתכן לפרש שחדשוהו או חדשו בו שום בנין לפיכך נקרא חדש׃ ויקומו אנשים מזקני הארץ · אלה הזקנים היו צדיקים וספרו זה הענין שהיה בימי צדקיהו שנתנבא מיכה ציון שדה תחרש וכן כתוב בנבואת מיכה׃ הלא ירא את יי׳ · כמו שכתוב בדברי הימים ויכנע חזקיהו בגובה לבו וגו׳ ענו אותם העם שרצו להמית את ירמיהו׃ וגם איש היה מתנבא וגו׳ · כלומר מה עדות זו שאתם מעידים כי חזקיהו לא המיתו כשהיה מתנבא רעה הנה יהויקים מלך יהוד׳ כמוהו ובזאת השנה הרג אוריהו לפי שהיה מתנב׳ רע כמו ירמיהו וגם ירמיהו יהרג׃ וירא · בי״וד אותן ויו״ד הפרט נעלמת מהמכתב׃ אלנתן

מסורה

אל בני ישראל גשו הנה ושמעו · בשם יי׳ אלהינו ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ אין לאיש הזה משפט מות · כי כל העמים ילכו איש בשם · אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו · ירושלים ה׳ מל׳ וסימ׳ מיכה המורשתי · ואלה נולדו לו · ושם אמו יהועדן דד״ה · אחר זה שלח אשר הגלה מירושלים · שמעיהו ה׳ וסימ׳ ואל שמעיהו הנלחמי · וגם איש היה מתנבא בשם יי׳ · וירד בית המלך על · ויהי דבר האלהים אל דד״ה · ועמרם הלוים שמעיהו ונתניהו · וכל ושמעיהו דכוו׳ בב״א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם · המיתו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויהי בדרך במלון ויפגשהו · ויבקש המלך המיתו · יסר בנך כי יש תקוה ול׳׃

אל מצרים ב' וסימ' והמדנים מכרו · בן עכבור ואנשים אתו · ויביאהו ז' וסימ' ויאמר אדני בזק · ופלשתים לקחו את ארון האלהים · ויוציאו את אוריהו · וירכיבהו עבדיו מת במגדו · וישמעו אליו גוים · ויתנהו כסוגר בחחים · ויבקש את אחזיהו וילכדהו · ג' פסוקי' דמיי' אית כהון אל ואל ואל ואל אל וסי' ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב · אל תשמעו אל נביאכם ואל קוסמיכם · הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ·

וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים אֲנָשִׁים מִצְרָיִם אֵת אֶלְנָתָן בֶּן עַכְבּוֹר וַאֲנָשִׁים אִתּוֹ אֶל מִצְרָיִם: וַיּוֹצִיאוּ אֶת אוּרִיָּהוּ מִמִּצְרַיִם וַיְבִאֻהוּ אֶל הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים וַיַּכֵּהוּ בֶּחָרֶב וַיַּשְׁלֵךְ אֶת נִבְלָתוֹ אֶל קִבְרֵי בְּנֵי הָעָם: אַךְ יַד אֲחִיקָם בֶּן שָׁפָן הָיְתָה אֶת יִרְמְיָהוּ לְבִלְתִּי תֶּת אֹתוֹ בְיַד הָעָם לַהֲמִיתוֹ:

בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת יְהוֹיָקִם בֶּן יֹאושִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה אֶל יִרְמְיָה מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר: כֹּה אָמַר יְהוָה אֵלַי עֲשֵׂה לְךָ מוֹסֵרוֹת וּמֹטוֹת וּנְתַתָּם עַל צַוָּארֶךָ: וְשִׁלַּחְתָּם אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם וְאֶל מֶלֶךְ מוֹאָב וְאֶל מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל מֶלֶךְ צֹר וְאֶל מֶלֶךְ צִידוֹן בְּיַד מַלְאָכִים הַבָּאִים יְרוּשָׁלִַם אֶל צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה: וְצִוִּיתָ אֹתָם אֶל אֲדֹנֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה תֹאמְרוּ אֶל אֲדֹנֵיכֶם: אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶת הָאָרֶץ אֶת הָאָדָם וְאֶת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָרֶץ בְּכֹחִי הַגָּדוֹל וּבִזְרוֹעִי הַנְּטוּיָה וּנְתַתִּיהָ לַאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינָי: וְעַתָּה אָנֹכִי נָתַתִּי אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַבְדִּי וְגַם אֶת חַיַּת הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לוֹ לְעָבְדוֹ: וְעָבְדוּ אֹתוֹ כָּל הַגּוֹיִם וְאֶת בְּנוֹ וְאֶת בֶּן בְּנוֹ עַד בֹּא עֵת אַרְצוֹ גַּם הוּא וְעָבְדוּ בוֹ גּוֹיִם רַבִּים וּמְלָכִים גְּדֹלִים: וְהָיָה הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא יַעַבְדוּ אֹתוֹ אֶת נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֵת אֲשֶׁר לֹא יִתֵּן אֶת צַוָּארוֹ בְּעֹל מֶלֶךְ בָּבֶל בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר אֶפְקֹד עַל הַגּוֹי הַהוּא נְאֻם יְהוָה עַד תֻּמִּי אֹתָם בְּיָדוֹ: וְאַתֶּם אַל תִּשְׁמְעוּ אֶל נְבִיאֵיכֶם וְאֶל קֹסְמֵיכֶם וְאֶל חֲלֹמֹתֵיכֶם וְאֶל עֹנְנֵיכֶם וְאֶל כַּשָּׁפֵיכֶם אֲשֶׁר הֵם אֹמְרִים אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תַעַבְדוּ אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל: כִּי שֶׁקֶר הֵם נִבְּאִים לָכֶם לְמַעַן הַרְחִיק אֶתְכֶם מֵעַל אַדְמַתְכֶם וְהִדַּחְתִּי אֶתְכֶם וַאֲבַדְתֶּם: וְהַגּוֹי אֲשֶׁר יָבִיא אֶת צַוָּארוֹ בְּעֹל מֶלֶךְ בָּבֶל וַעֲבָדוֹ וְהִנַּחְתִּיו עַל אַדְמָתוֹ נְאֻם יְהוָה וַעֲבָדָהּ וְיָשַׁב בָּהּ:

ושלח מלכא יהויקים גברין למצרים ית אלנתן בר עכבור וגברין עמיה למצרים: ואפיקו ית אוריה ממצרים ואתיוהי לות מלכא יהויקים וקטליה בחרבא ורמא ית נבילתיה לקברי גליא: ברם יד אחיקם בר שפן הות עם ירמיה בדיל דלא למימסר יתיה בידא דעמא למיקטליה:

בריש מלכות יהויקים בר יאשיהו מלכא דשבטא דבית יהודה הות פתגמא הדין עם ירמיה מן קדם יי למימר: כדנן אמר יי לי עיביד לך חניקין ונירין ותתנינון על צוורך: ותשלחינון לות מלכא דאדום ולות מלכא דמואב ולות מלכא דבני עמון ולות מלכא דצור ולות מלכא דצידון ביד איזגדיא דאתן לירושלם לות צדקיה מלכא דשבטא דבית יהודה: ותפקד יתהון לות רבונהון למימר כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כדנן תימרון לריבונכון: אנא במימרי עבדית ית ארעא ית אינשא וית בעירא דעל אפי ארעא בחילי רבא ובאדרעי מרמם ויהבתה לדכשר קדמי: וכען אנא יהבית ית כל מדינתא האילין ביד נבוכדנאצר מלכא דבבל עבדי ואף ית חיות ברא יהבית ליה למפלחיה: ויפלחון יתיה כל עממיא וית בריה וית בר בריה עד דימטי עידן תבר ארעיה אף הוא ויפלחון ביה עממין סגיאין ומלכין רברבין: ויהי עם ומלכו דלא יפלחון יתיה ית נבוכדנאצר מלכא דבבל וית דלא יתן ית צוריה בניר מלכא דבבל בחרבא ובכפנא ובמותא אסער על עמא ההוא אמר יי עד דאימסר יתהון בידיה: ואתון לא תקבלון מן נביכון דשקרא ומן קסמיכון ומן חילמי חלמכון ומן עוננכון ומן חרשיכון דאינון אמרין לכון למימר לא תפלחון ית מלכא דבבל: ארי שקרא אינון מתנבן לכון בדיל לארחקא יתכון מעל ארעכון ואיטלטל יתכון ותיבדון: ועמא דיעיל ית צוריה בניר מלכא דבבל ויפלחיניה ואשריניה על ארעיה אמר יי ויפלחנה ויתיב בה:

רש"י

בראשית ממלכ' יהויקי' · שלש שנים לפני שמלך נבוכד נצר נתנב' עליו שימלוך: מוסרות · הם רצועות העול שקורין קוי"נגלש: ושלחתם אל מלך אדום · בימי צדקיהו בשנה הרביעית למלכו שעשאו נבוכד נצר שליט על חמשה מלכי': מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון וגו' · אלו חמש מלכים נתן נבוכד נצר תחת ידו של צדקיהו חמש עשרה שנה היו על צוארו משנה אחת ליהויקים עד השנה הרביעית לצדקיהו · שם משברם היימנו חנניה בן עזור: עבדי · שעשה רצוני ליפרע משנאי: ואת בנו · אויל מרודך: ואת בן בנו · בלשאצר: עד בא עת ארצו · שיבואו דריוש המדי וכורש ויהרגו את בלשאצר:

רד"ק

אלנתן · מלה אחת היא: בראשית ממלכת · נבואה זו נאמרה לירמיהו בשנה ראשונה למלכות יהויקים ואמר לו האל כי כשימלוך צדקיהו אח' מלכו' יהויקים ויהויכין יעשה מוסרות ומוטות וישלחם למלכי' הנזכרים ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו ויגוה אותם אל המלכים אדוניהם שישלחו אות' אל צדקיהו ויאמרו להם כל הדברי' הנזכרים בפרשה ויאמר להם ירמיהו גם אל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה כי נראה כי המלכי' הנזכרים שלחו לצדקיהו שיסכים עמהם וימרדו כלם במלך בבל לפיכך צוה האל לירמיה שיאמר למלאכים האלה אחר שיכלו דברי ארוכים' ויאמר להם ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברי' האלה הביאו צואריכ' בעול מלך בבל ורז"ל אמ' כי כשהמליכו מלך בבל השליטו על המלכים האלה ומה שאמר לו נבואה זו בראשי' מלכ' יהויקי' והנבוא' היתה עדין עד י"א שנה כדי שידע יהויקים שעתיד למלוך נבוכד נצר שלא יבטח יהויקים במלך מצרים שם שהוליכו: מוסרות ומוטות · רצועות וגדים שקושרים בהם העול על צואר הבהמ' ות"י חניקין ונירין: לאשר ישר בעיני · ישר פעל עבר חציו קמץ וחציו פתח: עבדי · שעשה רצוני בגוים: וגם את חית השדה נתתי לעבדו · עד וחית השדה השלמה לך ות"י כי בזמן שהיה בין החיות היו עובדי' אותו במאכל שהיו מביאו' לו וזה דרך דרש והוא בזמן ההוא עשב היה אוכל כמו שאמ' לו ועשבא כתורין לך יטעמון ויש דרש שרכב ארי וקשר תנין בראשו: ואת בנו · אויל מרודך: ואת בן בנו · בלשצר: אותו את נבוכד נצר · בא הידיעה אחר הכנוי שלא כמנהג ברוב אלא פעמים בא כן כמו ותראהו את הילד יביאו את תרומת יי' והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: עד תמי אותם בידו · בא אף על פי שכינו עומד כי המקור כדמות השם: ואל חלמתיכם · פי' ואל חולמי חלומותיכם ות"י ומן חלמי חלמיכון: ואל כשפיכם · שם תאר למכשפים: כשף · בפלס גנב: לבלתי

מסורה

על פני הארץ ה' חס' כל וסימ' נבוכד בסדר בהעלתך את הנרות: ישר ג' פתחין בקריא' וסימ' כאשר ישר בעיני היוצר לעשותו · ונתתיה לאשר ישר בעיני · ויאמרו כל הקהל לעשות · וסימ' בארמי פחרותא אתיהיבת לקהלא: אנכי נתתי ג' דסמיכי בקריא' וסימ' בסדר לך לך: ואת בנו ב' וסימ' ושור או שה אתו ואת בנו · ואת בנו ואת בן בנו: צוארו בצוארו ח' בקריא' וסימ' וישם רביד הזהב על צוארו · והיה הגוי והממלכה · והגוי אשר יביא את צוארו · התתן לסוס גבורה · בצוארו ילין עז:

צדקיהו ו' בקריא וסימ' ויעש לו צדקיה בן כנענה דמלכים · ואל צדקיהו מלך יהודה · ויהי בשנה ההיא בראשית · ביד אלעשה בן שפן · אשר היה דבר יי' אל ירמיהו · ובני יהויקים יכניה · וא' וצדקיה ובן חכליה וצדקיה · הביאו ג' וסימ' בסדר מקץ · אל הגוי חד מן ו' זוגין מן ג' זוגין חד אל וחד על וחד ועל ועל וסימ' נמס' במס' רבת' בערך על · וחיו ו' וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סימן י"ח · ח' פסוקי' ואם ואם וסימ' נמס' בסדר בחקתי

ואל צדקיה מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה לאמר הביאו את צואריכם בעל מלך בבל ועבדו אתו ועמו וחיו: למה תמותו אתה ועמך בחרב ברעב ובדבר כאשר דבר יהוה אל הגוי אשר לא יעבד את מלך בבל: ואל תשמעו אל דברי הנבאים האמרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל כי שקר הם נבאים לכם: כי לא שלחתים נאם יהוה והם נבאים בשמי לשקר למען הדיחי אתכם ואבדתם אתם והנביאים הנבאים לכם: ואל הכהנים ואל כל העם הזה דברתי לאמר כה אמר יהוה אל תשמעו אל דברי נביאיכם הנבאים לכם לאמר הנה כלי בית יהוה מושבים מבבלה עתה מהרה כי שקר המה נבאים לכם: אל תשמעו אליהם עבדו את מלך בבל וחיו למה תהיה העיר הזאת חרבה: ואם נבאים הם ואם יש דבר יהוה אתם יפגעו נא ביהוה צבאות לבלתי באו הכלים הנותרים בבית יהוה ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה: כי כה אמר יהוה צבאות אל העמדים ועל הים ועל המכנות ועל יתר הכלים הנותרים בעיר הזאת: אשר לא לקחם נבוכדנאצר מלך בבל בגלותו את יכוניה בן יהויקים מלך יהודה מירושלם בבלה ואת כל חרי יהודה וירושלם: כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים בית יהוה ובית מלך יהודה וירושלם: בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אתם נאם יהוה והעליתים והשבתים אל המקום הזה:

כח ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה בשנת הרביעית בחדש החמישי אמר אלי חנניה בן עזור הנביא אשר מגבעון בבית יהוה לעיני הכהנים וכל העם לאמר:

ועם צדקיה מלך שבטא דבית יהודה מלילית ית כל פתגמיא האילין למימר אעילו ית צוריכון בניר מלכא דבבל ופלחו יתיה ועמיה ואתקיימו: למא תתקטלון את ועמך בחרבא ובכפנא ובמותא כמא דמליל יי על עמא דלא יפלח ית מלכא דבבל: ולא תקבלון לפתגמי נביי שיקר דאמרין לכון למימר לא תפלחון ית מלכא דבבל ארי שיקרא אינון מתנבן לכון: ארי לא שלחתנון אמר יי ואינון מתנבן בשמי שיקרא בדיל דאיטלטל יתכון ותיבדון אתון ונביי שקרא דמתנבן לכון: ולכהניא ולכל עמא הדין מלילית למימר כדנן אמר יי לא תקבלון לפתגמי נבייכון דשקרא דמתנבן לכון למימר הא מני בית מקדשא דיי מתותבין מבבל כען בפריע ארי שקרא אינון מתנבן לכון: לא תקבלון מנהון פלחו ית מלכא דבבל ואתקיימו למא תהי קרתא הדא חורבא: ואם מתנבן אינון ואם אית פתגמא דיי עמהון יבעון כען במימר דיי צבאות בדיל דלא יתובלון מניא דאשתארו בבית מקדשא דיי ובית מלך שבטא דבית יהודה ובירושלם לבבל: ארי כדנן אמר יי צבאות על עמודיא ועל ימא ועל בסיסיא ועל שאר מניא דאשתארו בקרתא הדא: דלא שבינון נבוכדנצר מלכא דבבל כד אגלי ית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה מירושלם לבבל וית כל רברבי יהודה וירושלם: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל על מניא דאשתארו בית מקדשא דיי ובית מלך שבטא דבית יהודה ובירושלם: לבבל יתובלון ותמן יהון עד יום דייעול דכרנהון קדמי אמר יי ואסיקינון ואתיבינון לאתרא הדין: והוה בשתא ההיא בריש מלכות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה בשתא רביעיתא בירחא חמישאה אמר לי חנניה בר עזור נביא שקר די מגבעון בבית מקדשא דיי לעיני כהניא וכל עמא למימר:

ואל צדקיהו מלך יהוד' דברתי וגו' · כל זה אמר ירמיה אל שלוחי המלכי' : הנה כלי בית ה' · שגלו עם יכניה : המכונות · ת"י בסיסיא כמו את הכיור ואת כנו : חורי · כמו שרי : בגלותו · כמו בהגלותו : עד יום פוקדי אתם : בימי כורש כמו שמפורש בספר עזרא : ויהי בשנה ההיא · כשהגיע אותו הזמן שהשליט נבוכדנצר את צדקיהו על חמשת מלכים שהיה ירמיה אומר שליחותו ומשלח המוסרות והמוטות אל המלכי' ביד מלאכיה' : בראשית ממלכות צדקיהו · בתחלה שהשליטו על חמשת המלכי' ואי אפשר לומ' בתחלת מלכותו שהרי כאמר בשנה הרביעית אותה שנה ירד להקביל את פני נבוכדנצר בבבל ושריה שר המנוחה עמו כמה שנאמר בסוף הספר והשליטו על המלכים : אמר אלי וגו' · אמרו רבותינו מי הטעה את חנניה שמע שהיה ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם ונבואה זו בסוף הספר ונאמרה בראשית מלכת צדקיה כמו שמפורש שם ולפי שעילם סמוך לבבל עמד הוא בשוק התחתון ודרש ודן קל וחומר ומה עילם שלא באו אלא לעזור את הכשדי' כו' כמה שהיא בסנהדרין : יעשה

לבלתי באו הכלים לגזרת פעול בשקל מה טובו אהליך יעקב כי אורו עיני והוא עבר במקום עתיד ואמר באו אל הכלים והוא על פי שאינם מבלתי הבאה כמו אפוד ירד בידו שבו כליהם ריקם : ובית מלך יהודה · כמו ובבית ובי"ת בבית השם שזכר עומדת במקום שנים : אל העמודים · כמו על או פי' בעבור כמו ויאמר אברהם אל שרה אשתו : בגלותו · כמו בהגלותו וכשנפלה הה"א להקל הקריאה נשארה תנועתה על הבי"ת השמוש : חורי יהודה · גדולי יהודה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו ואריבה את החורים : עד יום פקדי · עד כרש מלך פרס שנתנם לששבצר הנשיא ליהודה והוא העלם עם הגולה : ויהי בשנה ההיא · השנה שעשה המוסרות והמוטות אשר צוה בהם ונתן אחת מהן על צוארו וזה היה בראשית ממלכת צדקיהו : בשנת הרביעי' · כן כתוב וקרי בשנה והענין אחד אלא שהכתוב נסמך אל המספר כמו בשנת ג' למלכו והקרי מוכר' כמשפטו · ומה שאמר בראשית ממלכת צדקיהו ואחר כן אמר בשנה הרביעית פירש בעל סדר עולם כי היא שנה רביעי' למלכות צדקיהו שהלך להקביל פני מלך בבל ושריה שר מנוחה עמו כמו שכתוב בסוף זה הספר ושב לירושלם למלכותו לפיכך חשב אותה שנה ראשונה ראשית מלכותו לפיכך אמר בראשית ממלכת צדקיהו ויתכן לפרש בראשי' ממלכ' צדקיהו כמשמעו שנה ראשונה שמלך כמו שפירשנו ויהיה פירוש בשנת הרביעית רביעית לשני השבוע והוא מלך י"א שנה הנה כששלמו למלכות צדקיהו ארבע שני' כשלם השבוע ונשארו ממלכותו ז' שנים והנה שבוע אחר וחרב הבית בסוף השבוע כמו שקבלו רז"ל כי כשחרב הבית מוצאי שביעית היתה ונכתב זה הספור הנה להודיע תחילת מלכות צדקיהו שבימיו היה החרבן בסוף השבוע שישמטו ישראל מנחלתם לפי שלא עשו בה שמיטה לפיכך כתבנס כן בחדש החמשי לרמות כי בחדש החמשי יהיה החרבן וכל הספור הזה היה לצורך כמו שפירשנו : חנניה בן עזור הנבי' · נביא שקר היה : הבאים

מסרה

וביהוש' סימן כ"ב : יהוד' ובירושלם ג' דסמי' בקרי' וסימ' וגם את האבות ואת ד' אשיה דמלכים · ואם נביאים הם ואם · והצודים ישבו בה דעזרא : כה אמר ו' בטע' כס' וסימ' נמסר בסימ' ז' : בראשית ה"ה ג' מנהון ר"פ וסימ' בראשית ברא אלהים · ממלכו' יהויקי' · ממלכת יהויקים בן יאשיהו · הליו"ג ר"פ · וב' מנהון במצעתא פסו' וסימ' אשר היה דבר יי' אל ירמיהו הנביא · בראשית ממלכת צדקיה : ולעיני ד' וסימ' לעיני פרעה ולעיני עבדיו דדם · את המרינית · אל חנניה הנביא לעיני הכהנים · לעיני חנמאל דודי ולעיני כל היהודים :

יקם ג׳ וסי׳ אך יקם יי׳ את דברו • אמן כן יעשה יי׳ יקם סערה׃ והנביאים ח׳ מ׳ל בספר׳ וסימ׳ נמסר בסימ׳ כ״ו׃ למלחמה ב׳ רפי׳ וסימ׳ אם לשלום יצאו תפשום• ועל ממלכות גדלות׃ הנביא ב׳ ר״פ וסימ׳ הנביא אשר אתו חלום• אשר ינבא לשלום׃ וישברהו ב׳ וסימ׳ ויתנהו יי׳ לאריה• ויקח את חנניה הנביא את המוטה׃ הלוך ו׳ מ׳ל בסיפרא וסי׳ וקנית לך אזור פשתים• הלוך ואמרת אל חנניה וגו׳ מטות עץ שברת• הלוך להרגיעו

כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר שָׁבַרְתִּי אֶת־עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל׃ בְּעוֹד שְׁנָתַיִם יָמִים אֲנִי מֵשִׁיב אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת־כָּל־כְּלֵי בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר לָקַח נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְבִאֵם בָּבֶל׃ וְאֶת־יְכָנְיָה בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־כָּל־גָּלוּת יְהוּדָה הַבָּאִים בָּבֶלָה אֲנִי מֵשִׁיב אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה כִּי אֶשְׁבֹּר אֶת־עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל׃ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אֶל־חֲנַנְיָה הַנָּבִיא לְעֵינֵי הַכֹּהֲנִים וּלְעֵינֵי כָל־הָעָם הָעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אָמֵן כֵּן יַעֲשֶׂה יְהוָה יָקֵם יְהוָה אֶת־דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר נִבֵּאתָ לְהָשִׁיב כְּלֵי בֵית־יְהוָה וְכָל־הַגּוֹלָה מִבָּבֶל אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ אַךְ־שְׁמַע־נָא הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֶיךָ וּבְאָזְנֵי כָּל־הָעָם׃ הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנַי וּלְפָנֶיךָ מִן־הָעוֹלָם וַיִּנָּבְאוּ אֶל־אֲרָצוֹת רַבּוֹת וְעַל־מַמְלָכוֹת גְּדֹלוֹת לְמִלְחָמָה וּלְרָעָה וּלְדָבֶר׃ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יִנָּבֵא לְשָׁלוֹם בְּבֹא דְּבַר הַנָּבִיא יִוָּדַע הַנָּבִיא אֲשֶׁר־שְׁלָחוֹ יְהוָה בֶּאֱמֶת׃ וַיִּקַּח חֲנַנְיָה הַנָּבִיא אֶת־הַמּוֹטָה מֵעַל צַוַּאר יִרְמְיָה הַנָּבִיא וַיִּשְׁבְּרֵהוּ׃ וַיֹּאמֶר חֲנַנְיָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה כָּכָה אֶשְׁבֹּר אֶת־עֹל נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּעוֹד שְׁנָתַיִם יָמִים מֵעַל צַוַּאר כָּל־הַגּוֹיִם וַיֵּלֶךְ יִרְמְיָה הַנָּבִיא לְדַרְכּוֹ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שְׁבוֹר חֲנַנְיָה הַנָּבִיא אֶת־הַמּוֹטָה מֵעַל צַוַּאר יִרְמְיָה הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־חֲנַנְיָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה מוֹטֹת עֵץ שָׁבָרְתָּ וְעָשִׂיתָ תַחְתֵּיהֶן מֹטוֹת בַּרְזֶל׃ כִּי כֹה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹל בַּרְזֶל נָתַתִּי עַל־צַוַּאר כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה לַעֲבֹד אֶת־נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וַעֲבָדֻהוּ וְגַם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לוֹ׃ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אֶל־חֲנַנְיָה הַנָּבִיא שְׁמַע־נָא חֲנַנְיָה לֹא־שְׁלָחֲךָ יְהוָה וְאַתָּה הִבְטַחְתָּ אֶת־הָעָם הַזֶּה עַל־שָׁקֶר׃

כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל למימר תברית ית ניר מלכא דבבל׃ בסוף תרתין שנין אנא מתיב לאתרא הדין ית כל מני בית מקדשא דיי דשבא נבוכד נאצר מלכא דבבל מן אתרא הדין ואובלינון לבבל׃ וית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה וית כל גלות יהודה דאתגליאו לבבל אנא מתיב לאתרא הדין אמר יי ארי אתבר ית ניר מלכא דבבל׃ ואמר ירמיה נביא לחנניה נביא שקרא לעיני כהניא ולעיני כל עמא דקימין בבית מקדשא דיי׃ ואמר ירמיה נביא אמן כן יהא רעוא מן קדם יי יקים יי ית פתגמך דאתנביתא לאתבא מני בית מקדשא דיי וכל גלותא מבבל לאתרא הדין׃ ברם שמע כען פתגמא הדין די אנא ממליל קדמך וקדם כל עמא׃ נביא דהוו קדמי וקדמך מן עלמא ואתנביאו על מדינן סגיאן ועל מלכון רברבן לקרבא ולבישא ולמותא׃ נביא דיתנבי לשלמא במיתי פתגם נביא יתידע נביא דשלחיה יי בקשוט׃ ונסיב חנניה נביא שקרא ית נירא מעל צוור ירמיה נביא ותבריה׃ ואמר חנניה לעיני כל עמא למימר כדנן אמר יי כדין אתבר ית ניר נבוכד נצר מלכא דבבל בסוף תרתין שנין מעל צוור כל עממיא ואזל ירמיה נביא לאורחיה׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתר דתבר חנניה נביא שקרא ית נירא מעל צוור ירמיה נביא למימר׃ איזיל ותימר לחנניה למימר כדנן אמר יי נירין דאע תברתא ותעביד חלופיהון נירין דברזל׃ ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל ניר דברזל יהבית על צוור כל עממיא האילין למפלח ית נבוכד נצר מלכא דבבל ויפלחוניה ואף ית חית ברא יהבית ליה׃ ואמר ירמיה נביא לחנניה נביא שקרא שמע כען חנניה לא שלחך יי ואת ארחיצתא ית עמא הדין על שקר׃

רשי

יעשה• פאל״א בלע״ז יקם• לשון תפלה סלם שעי״ן אלו עמ׳ והבי״או לבי״ת הכל״א לא סדרן הר״ב המחב׳׃ אמן כן יעשה וגו׳• בעלי אגדה אומרי׳ כך אמ׳ לו הלואי ויתקימו דבריך אני משתכר ואתה נפסד אני כהן ואוכל קדשי שמים אם יעמוד הבית בבנינו ואתה גבעוני כדכתי׳ אם׳ מגבעון ותהיה לי עבד חוטב עצי׳ ושואב מים ומורה בדק שלא פירש נקיט ליה טעם רבותינו שלמדו מכאן כל המחניף לרשע סוף נופל ביד בנו או ביד בן בנו שכן ירמיה בן שלמיה בן חנני׳ תפשו לבסוף והביאו לבית הכלא׃ אך שמע נא וגו׳ עד הנביא אשר ינבא לשלום• אמ׳ אני מתנבא פורענו׳ אם לא יבא איני שקרן שהקב״ה נחם על הרע׳ אבל הנביא אשר ינבא לשלום וגו׳ בבא דבר הנביא יודע וגו׳ אבל אם לא יבא דברו שקרן הוא שנאמר לא איש אל ויכזב וגו׳ כך דרש רבי תנחומא׃ את חית השדה נתת[י] לו• שרכב על ארי[ו] וקשר תנין ברא[שו]׃ השנה

רדק

הבאים בבלה• שהיו באים׃ אמן כן יעשה יי׳• פשוטו מבואר ויש דרש אמר לו ירמיהו אם יהיה כמו שאתה אומר אני רוצה בזה כי אני נשכר ואתה נפסד אני נשכר שאני כהן ואוכל מקדשי שמים אם ישאר הבית בבנינו ואתה תהיה נפסד שאת׳ גבעוני כמו שנאמר בגבעון ואתה חוטב לי עצים ושואב לי מים ודרך פשוטו ישראל היה ומגבעון היה כי לא ישבו בה גבעונים מעת שנפלה בנחלת בנימין׃ אך שמע נא• הענין הזה שאמר לו כי בהבטחת הטובה יבחן הנביא כי אם יבטיח טובה ולא תבא בידוע שהוא נביא שקר כי כל דבר טוב שיבטיח הא׳ אפילו על תנאי הוא בא אבל באמת תשוב ממנו ה הטובה ההיא אם יחטא כמו שאמר ורגע אדבר על גוי ועל מ ממלכ׳ לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על הטובה אמנם על כל פנים תחול הטובה ותבא אבל אם יתנבא לרעה ולא תבא כלל לא יודע בזה שהו׳ נביא שקר שהקב״ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כששבו תשובה כמו שעשה באנשי נינוה׃ את המוטה מעל צואר ירמיהו הנביא וישברהו• טעם וישברהו על העול שהוא נותן המוטה מעל צואר ירמיהו ושבר העול שהיה נקשר במוטה׃ ועשית תחתיהן מוטות ברזל• אמר הא׳ לירמיהו אמור לחנניה מוטות עץ שברת ואתה תעשה תחתיהן מוטות ברזל כשתאמר לו זה הדבר מוטות עץ שברת ו ותאמר לו עוד כי כה אמר יי׳ אלהי ישראל וגו׳ אל השם צבאות אלהי ישראל כנגד מה שאמ׳ הוא בזה הלשון הוא אמר לו כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל שברתי את על מלך בבל ומה שאמ׳ מוטות עץ ואנחנו פירשנו מוטות רצועו׳ כן הוא כי המוטות רצועות או גידים שקושרי׳ בהם העול והעול מעץ לפיכך סמך המוטו׳ אל עץ וכן מוטות ברזל אין או שהמוטו׳ יהיו מברזל אלא העול יהי׳ מברזל והמוטות רצועות או גידים ש שקושרים אותו בהם׃ מעל

ישראל• הלוך אל בית הרכבים• לעבד מלך הכושי׃ נבכד נאצר י׳ חס׳ ו׳ ת׳ וסים ׳וחילוף שאר נביאייא נמסר במסרה רבתא בערך נב׃

ואלה דברי ב׳ וסימ׳ ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה· ואלה דברי דוד׃ אל יתר ב׳ וסימ׳ אל יתר חתנו· ואלה דברי הספר· ותרין על יתר וסי׳ כתנו חצם על יתר· ומשלם על יתר׃ כה אמר ו׳ בטע׳ בכ״ס וסימניהון נמסר בסיפ׳ סימ׳ ו׳׃ בבלה כ״ט וסימ׳ נמסר בספר רבתא בערך בב׃ שלום י׳ חטפין בקריאה וסימ׳ לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן ב׳ בפסוק׳ ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי· וכל בניך למודי יי׳· ובכל

לכן כה אמר יהוה הנני משלחך מעל פני האדמה השנה אתה מת כי סרה דברת אל יהוה׃ וימת חנניה הנביא בשנה ההיא בחדש השביעי׃

כט ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה הנביא מירושלם אל יתר זקני הגולה ואל הכהנים ואל הנביאים ואל כל העם אשר הגלה נבוכדנאצר מירושלם בבלה׃ אחרי צאת יכניה המלך והגבירה והסריסים שרי יהודה וירושלם והחרש והמסגר מירושלם׃ ביד אלעשה בן שפן וגמריה בן חלקיה אשר שלח צדקיה מלך יהודה אל נבוכדנאצר מלך בבל בבלה לאמר׃ כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לכל הגולה אשר הגליתי מירושלם בבלה׃ בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין׃ קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים ותלדנה בנים ובנות ורבו שם ואל תמעטו׃ ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל יהוה כי בשלומה יהיה לכם שלום׃ כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אל ישיאו לכם נביאיכם אשר בקרבכם וקסמיכם ואל תשמעו אל חלמתיכם אשר אתם מחלמים׃ כי בשקר הם נבאים לכם בשמי לא שלחתים נאם יהוה׃ כי כה אמר יהוה כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה׃ כי אנכי ידעתי את המחשבת אשר אנכי חשב עליכם נאם יהוה מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה׃ וקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם׃ ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם׃ ונמצאתי לכם נאם יהוה ושבתי את שביתכם וקבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם נאם יהוה והשבתי אתכם אל המקום אשר הגליתי אתכם משם׃

בכן כדנן אמר יי הא אנא מגלינך מעל אפי ארעא בשתא הדא את מאית ולשתא אוחרנתא את מתקבר ארי סטיא מלילתא קדם יי׃ ומית חנניה נביא שקרא בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה׃ ואילין פתגמי ספרא דשלח ירמיה נביא מירושלם לות שאר סבי גלותא ולות כהניא ולות ספריא ולות כל עמא דאגלי נבוכד נצר מירושלם לבבל׃ בתר דגלא יכניה מלכא ומלכתא ורברביא רברבי יהודה וירושלם ואומניא ותרעיא מירושלם׃ ביד אלעשה בר שפן וגמריה בר חלקיה דשלח צדקיה מלך שיבטא דבית יהודה לות נבוכד נצר מלכא דבבל לבבל למימר׃ כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לכל גלותא דאגליתי מירושלם לבבל׃ בנו בתין ותיבו וצובו גנין ואיכולו ית איביהן׃ סבו נשין ואולידו בנין ובנן וסבו לבניכון נשין וית בנתכון הבו לגבריא וילידן בנין ובנן וסגו תמן ולא תזערון׃ ותבעו ית שלם קרתא דאגליתי יתכון לתמן וצלו עלה קדם יי ארי בשלמה יהי לכון שלם׃ ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לא יטעון לכון נביכון דשקרא דביניכון וקסמיכון ולא תקבלון מן חלמי חלמיכון דאתון מחלמין׃ ארי בשקרא אינון מתנבן לכון בשמי לא שלחתינון אמר יי׃ ארי כדנן אמר יי ארי לפום משלם לבבל שבעין שנין יעול דכרניכון קדמי ואקים עליכון ית פתגמי תקנא לאתבא יתכון לאתרא הדין׃ ארי קדמי גלין ית מחשבתא די אנא מחשיב עליכון אמר יי מחשבת שלמא ולא לבישא למיתן לכון סוף וסיבור׃ ותצלון קדמי ואקבל צלותיכון ותיבעון מן קדמי ואעביד בעותכון׃ ותתבעון דחלתי ותשכחון ארי תבעון מן קדמי בכל לבכון׃ ואשתאיל לכון במימרי אמר יי ואתיב ית גלותכון ואיכנוש יתכון מכל עממיא ומכל אתריא דאגליתי יתכון לתמן אמר יי ואתיב יתכון לאתרא דאגליתי יתכון מתמן׃

רשי

השנה אתה מת. ובשנה הבאה תקבר: בשנה ההיא בחדש השביעי. והלא אין חד׳ שביעי מן השנה אלא מת ערב ראש השנה וצוה בניו שיקברוהו לאחר ראש השנה ולא קוד׳ ויעלימו את מיתתו אותו היום כדי לעשות נבואת ירמיה שקר: והגבירה. אם המלך: כט ישיאו. לשון השיאה כמו הנחש השיאני: וקראת׳ אותי והלכת׳. בדרכי והרי זה מקרא קצר: אל

רדק

מעל פני האדמה. ר״ל שיקבר בתוכה והנה הוא משולח מעל פניה: בשנה ההיא בחדש השביעי. פירשו רז״ל ואמרו בחדש השביעי שנה אחרת היתה ואת אמרת כן אלא מלמד שמת בערב ראש השנה וצוה את בניו ובני ביתו שיוציאוהו אח׳ ר״ה כדי לעשות נבואת ירמיהו שקר וכן ת״י ומית חנניה נביא שקר׳ בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה ומה שתרגם גם כן השנה אתה מת בשתא הדא את מית ולשתא אחרנתא את מתקבר פירו׳ הוא שפירש כי כן כוונת ירמיהו לא שאמר לו כן בפי׳ שאם כן לא היתה נבואתו מוכחשת בזה ולפי הפשט אין צריך לכל זה כי הוא לא אמר לו השנה הזאת אתה מת אלא השנה ור״ל תוך שנה לנבואה זו וכן אמרו רז״ל לענין נדרים המודר הנאה מחבירו לשנ׳ מונה י״ב חדש מיום ליום ואם אמר לשנה זו אפילו לא עמד אלא בכ״ט באלול כיון שהגיע אחד בתשרי עלתה לו שנה: והגבירה. היא אם המלך: והסריסים. כתרגומו רברביא: אלעשה. מלה אחת: כי בשלומה יהיה לכם שלום. כל זמן שתמשך הגלות כי אחרכן בבל היה להם יותר שלום שיצאו מהגלות: מחלמים. משפטו מחלימים כי הוא מבנין הפעיל וכן הם מעזרים אותם כמו מעזירי׳ ופי׳ אשר אתם מחלימים שאתם גורמים שיהיו הם חולמים שאם לא הייתם אתם שומעים אל חלומותיהם לא היו חולמי׳ אם כן אתם מחלימים אותם לפיכך אמר חלומותיכם כי שלכם הם החלומות שהם חולמים: כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם. ושבעים שנה למלכות בבל כתבנו למעלה חשבונם. אפקוד שהעיר את רוח כרש מלך פרס כמו שכתוב והפקידה היתה לשבעים שנה למלכו׳ בבל אבל בנין הבית לא היה אלא עד מלאת לחרבות ירושלם ע׳ שנה שהוא בגלות צדקיהו: אחרית ותקוה. אחרית טובה כמו שאתם מקוים: והלכתם. פי׳ בדרכי: כי

כסרה יום ויום מרדכי מתהלך· ואמר אהה יי׳ אלהים הנה על הנביאי׳ דס״פ· ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי· ירנו וישמחו חפצי צדקי· כי קנאתי בהוללים· שאלו שלום ירושלם ישליו׃ אנכי ידעתי ג׳ וסימ׳ גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך· כי אנכי ידעתי את מריך· כי אנכי ידעתי את המחשבת׃ וקראתם ג׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר אמור׃ ובקשתם ג׳ בקרי׳ וסימ׳ גם כהונה· משם יי׳ אלהיך ומצאת· ובקשת׳ אתי ומצאת׳׃

הושב ב׳ מל׳ וסימ׳ כי כה אמר יי׳ אל המלך היושב אל כסא ב׳ בו׳ וכל יהושע ושפטים וכל כתיבא דכוו׳ מל׳ כב״א חס׳ וסימ׳ ורכב ברזל בכל הכנעני׃ כה אמר ז׳ בטעמ׳ בספרא וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ ט׳׃ תאכלנה ד׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סימ׳ כ״ד׃ אל דברי ג׳ וסימ׳ והיה האיש אשר לא ישמע׳ תחת אשר לא שמעו אל דברי׳ הלא תקחו מוסר׃ אותם י״ו חס׳ בסיפ׳ וסי׳ נמסר בסיפר׳ סימ׳ כ״ג׃ בבבל ח׳ בקריאה וסימ׳ וידבר אותו

כי אמרתם הקים לנו יהוה נבאים בבלה׃ כי כה אמר יהוה אל המלך היושב אל כסא דוד ואל כל העם היושב בעיר הזאת אחיכם אשר לא יצאו אתכם בגולה׃ כה אמר יהוה צבאות הנני משלח בם את החרב את הרעב ואת הדבר ונתתי אותם כתאנים השערים אשר לא תאכלנה מרע׃ ורדפתי אחריהם בחרב ברעב ובדבר ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ לאלה ולשמה ולשרקה ולחרפה בכל הגוים אשר הדחתים שם׃ תחת אשר לא שמעו אל דברי נאם יהוה אשר שלחתי אליהם את עבדי הנביאים השכם ושלח ולא שמעתם נאם יהוה׃ ואתם שמעו דבר יהוה כל הגולה אשר שלחתי מירושלם בבלה׃ כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אל אחאב בן קוליה ואל צדקיהו בן מעשיה הנבאים לכם בשמי שקר הנני נתן אתם ביד נבוכדראצר מלך בבל והכם לעיניכם׃ ולקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישמך יהוה כצדקיהו וכאחב אשר קלם מלך בבל באש׃ יען אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם וידברו דבר בשמי שקר אשר לא צויתים ואנכי הוידע ועד נאם יהוה׃ ואל שמעיהו הנחלמי תאמר לאמר׃ כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לאמר יען אשר אתה שלחת בשמכה ספרים אל כל העם אשר בירושלם ואל צפניה בן מעשיה הכהן ואל כל הכהנים לאמר׃ יהוה נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פקדים בית יהוה לכל איש משגע ומתנבא ונתתה אתו אל המהפכת ואל הצינק׃ ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם׃ כי על כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פריהן׃ ויקרא צפניה הכהן את הספר הזה באזני ירמיהו הנביא׃

ארי אמרתון אקים לנא יי מלפין בבבל׃ ארי כדנן אמר יי על מלכא דיתיב על כורסי דוד ועל כל עמא דיתיב בארעא הדא אחיכון דלא נפקו עמכון בגלותא׃ כדנן אמר יי צבאות האנא מגרי בהון ית דקטלין בחרבא וכפנא ומותא ואתין יתהון כתיניא בישתא דלא מתאכלן מבישו׃ וארדוף בתריהון בחרבא בכפנא ובמותא ואיתנינון לזיע לכל מלכוות ארעא למומי ולצדו ולאישתממו ולחיסודין בכל עממי דאגליתינון לתמן׃ חלף דלא קבילו לפתגמי אמר יי דשלחית לותהון ית עבדי נביא מקדם ומשלח ולא קבלתון אמר יי׃ ואתון קבילו פתגמא דיי כל גלותא דאגליתי מירושלם לבבל׃ כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל על אחאב בר קוליה ועל צדקיה בר מעשיה דאיתנביאו לכון בשמי שקרא האנא מסר יתהון ביד נבוכדרצר מלכא דבבל ויקטלינון לעיניכון׃ ויתנסב מנהון לוטא לכל גלות יהודה די בבבל למימר ישוינך יי כצדקיה וכאחב דקלנון מלכא דבבל בנורא׃ חלף דעבדו קלנא בישראל וזניאו ית נשי חבריהון ומלילו פתגמא בשמי שקרא דלא פקדתינון וקדמי גלי ומימרי סהיד אמר יי׃ ולשמעיה דמן חלם תימר למימר׃ כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל למימׄ חלף דשלחת בשמך איגרן לות כל עמא די בירושלם ולות צפניה בר מעשיה כהניא ולות כל כהניא למימר׃ יי מניך כהין חלף יהוידע כהנא למהוי ממנא סגן כהניא בבית מקדשא דיי לכל גבר דמשתלי ומטפש ותתין יתיה לכיפתא ולגו צינוקא׃ וכען למה לא נזפת בירמיה דמן ענתות דמתנבי לכון׃ ארי על כן שלח לותנא לבבל למימר אריכא היא בנו בתין ותיבו וצובו גנין ואכולו ית איבהון׃ וקרא צפניה כהנא ית איגרתא הדא קדם ירמיה נביא׃

רדק

כי אמרתם הקים לנו יי נביאים. זה שאני אומר לכם כי לע׳ שנה אפקוד אתכם הוא האמת אבל כשאתם אומרים הקים לנו יי׳ נביאים בבבל שאומרים לכם מעתה תשובו אינו כלום כי שקר הם נבאים לכם ות״י נביאים מלפין: היושב אל כסא. כמו על כסא: כתאנים השוערים. המקולקלי׳ כמו שערוריה עשתה וכן המשילם למעלה בבואת שני דודאי תאני׳ שארית ירושלם כתאנים הרעות. השערים השי״ן בקמץ בפלס כוכבי׳ כובשים: אשר הדחתים שם. עבר במקום עתיד כמו אריחם כי עדין לא גלו שארית ירושלם: ולא שמעתם. לא הם ולא אתם: וכאחב. הקטין שמו לגנאי ויש תוספת לגנאי האמיכון אחיך: קלם. שרפם מן קלוי באש: ואנכי היודע ועד. יודע שהם מדברים שקר בשמי ועוד שנאפו את נשי רעיהם ות״י וגלי קדמי ומימרי סהיד: והיודע כתוב בהפך האותיו׳ הוידע: הנחלמי: נקרא כן לפי שהיה חולם להם חלומות שישובו מהרה לירושלם ות״י הנחלמי דמן חלם: בשמכה. כתוב בה״א כמו אשר צויתי אתכה וחסידך יברכוכה והדומי׳ להם: יי׳ נתנך. אע״פ שהיו כופרין בדברי נביא האמת מודים היו כי יי׳ הוא הסבה הראשונה וזכר יהוידע לפי שהיה כהן גדול והיה ראש וגדול בדורו וכן צפניה היה כהן גדול כי אמר תחת יהוידע להיות פקידי׳ אתה ושאר הכהנים: בית יי׳. כמו בבית יי׳ וכן הנמצא בית יי׳ והדומי׳ להם: לכל איש משגע. בעבור כל איש ולנביא היו קוראים לגנאי משגע וכן מדוע בא המשגע הזה: אל המהפכת ואל הצינוק. המהפכת הוא בית הסהר וכן ת״י כיפתא ובדברי רז״ל כופסין אותה לכיפה: הצינוק. כלי מסגר לידים: ארכה. היא הגלו׳: את פריהן. הראשון פרין וזה פריהן: הדבר

רשי

אל המלך. צדקיה אשר לא גלה: כתאנים השוערים. לשון שערוריה: ולחרפה. שיחרפו אות׳ רפטו״איר בלע״ז כן כל חרפה שבמקרא: אשר קלם. לשון קלוי באש: וינאפו את נשי רעיהם. כמו שמפור׳ בסנהדרי׳ כה אמר הקב״ה שכבו עם חבירי: ועד. לשון עדות: פקידים. ממונים: הנחלמי. שם מקום: נתנך כהן. אל צפניה כתב כן: מהפכת. כיפה: צינוק. סדן ביטש״פ בלע״ז: כי על כן שלח. כיום לך לגעור בו על אשר שלח אלינו בבבל לאמר ארוכה היא גלותכם שם: על כן. כמו על אשר: כי

מסרה

טובות. וחברו דד״ה׃ יעשה חפצו בבבל. ולקח מהם קללת לכל גלות יהודה. ופקדתי על בל בבבל. ומכלי בית יי׳. וכען הן על מלכא טב בארץ. באדין דריוש מלכא׃ פקידים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ יו״ד קדמא וסימ׳ יעש׳ פרעה ויפקד. יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע. פקדים מ״ד כניהו. ויפקד המלך פקידים. ב׳ בקראי מל׳ דמל׳׃ ארוכה ג׳ דגשי׳ וחס׳ וסי׳ ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול. לאמר ארכה היא. ארכה בארץ מדה׃

ל׳ ב׳ נ׳

רדק

הדבר אשר היה אל ירמיהו. מבואר: כה אמר יי׳. את כל הדברים אשר דברתי אליך. פירוש אשר אני מדבר עתה כי על אלה הדברים אמר כמו שאמר ואלה הדברים אשר דבר יי׳ וגו׳ ואמר שיכתבם בספר כי הם דברים שעתידין לבא באחרית הימים ואמרם לי סמוך לפורענות שאמר למעלה לפי זאת הפרשה להיות נחמה לישראל שהיו באותו הדור כי כמו שראו שנתקיים הפורענות בקרוב כן ידעו שתתקיים הנחמה הגדולה באחרית הימים: אל ספר. כמו בספר וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: כי הנה ימים באים. לעתיד לימות המשיח כמו שאמר ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה ומגלות בבל לא שבו אלא יהודה ובנימין שגלו שם: ואלה הדברים. הם עתידים כמו שפירשנו: כי כה אמר יי׳ קול חרדה שמענו. דבר זה יאמרו כל הגוים אז בימות המשיח: שאלו נא וראו אם יולד זכר. הקל מזה הפעל ברוב על האשה אף על פי שהוא לפעמים על הזכר אמר על הרוב אם יולד זכר כלומר כי הזכר מוליד ואינו יולד והאשה היא היולדת ויולדת בחבלים אם כן מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה וכי נקבה הוא שיש לו חבלים ולפי שחבלי יולדה חזקים מחבלים אחרים לפיכך אמר זה והמשיל חבלי האנסים מרוב הצרה שמתבואם לחבלי היולדה: לירקון. כי ברוב החבלים יכום הדם מהפנים והם ירוקים: הוי כי גדול. מאין כמוהו. בבוא היום: ועת צרה היא ליעקב. וזה יהיה במלחמות גוג ומגוג שתהיה לפי שעה צרה לישראל וכן נאמר בנבואת ישעיהו חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ונאמ׳ בנבוא׳ דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות וגו׳: והיה. עולו. עול גוג ומגוג או עול כל גוי וגוי שהיו נותנים עולם עליכם בגלות וכת׳ אתבר ניר עממיא מצואריכון ואמר צוארך ומוסרותיך ואמר בו כי כן דרך המקרא לדבר פעם לנכח ופעם שלא לנכח: ועבדו. אשר אקים להם. אפשר שאמר זה על דוד המלך שיקימנו מעפרו בעת תחיית המתים ואפשר שיאמר על המשיח בנו ויקרא שמו דוד: ואתה אל תירא. מרחוק. מארץ רחוקה שאתם בגלו׳ שם: ואת זרעך. בניך הקטנים שלא יאמר אדם הגדולים יברחו מן הגלות והקטנים שלא יוכלו לברוח ישארו בארץ שבי׳ לא כן אלא בנחת תצאו גדולים וקטנים כמו שאמ׳ בנבואת ישעיהו כי לא בחפזון תצאו ובמנוס׳ לא תלכון: ומחריד. שב. פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוא״ו והבי״ת פתוחה והתא״ו הנו״ן קמוצה: כי אתך. ויסרתיך למשפט. כמו שאמר יסרני יי׳ אך במשפט כלומר איסרך כפי שתוכל לסבול לא כפי אפי וחמתי לפי מעשיכם הרעים וכת׳ ואייתי עלך יסורי׳ לאלפותך ברם בדין חסוך ומה שאמר למשפט בפתחות הלמ״ד להורות הידיעה ר״ל לאותו משפט שהגנתי עמך מיום שיסרתיך במוסר כמו שאמר ישעיהו הכמכת מכהו הכהו: ונקה לא אנקך. ענין כריתה כמו ונקתה לארץ תשב כי כל הגונב מזה כמוה נקה גם הם ענין נקיות כי הנכרת מן העולם נקי ממנו ות״י ושיצאה לא אשיציניך: כי

רשי

כי הנה ימי׳ באים. ולא תאמר למה אכתבנו כי יאבדו כולם ואין קול׳ בו ואין זוכרו עוד כי הנה ימים באי׳ וגו׳: קול חרדה שמענו. יש פותרין על שמועת בבל שהיו חרידים מן מתנה אותם שגלו שם ומדרש אגדה על מלחמת גוג ומגוג: ואתה אל תירא. מכל הרעות אשר תראה באה על בבל אשר את בתוכה: אם יולד זכר. אם דרך לזכרים ללדת שיאחזום חבלי׳ כיולדה: חלציו. כמו מתניו: ונהפכו. כמו ושקטו: היום ההוא. יום הריגת בלשאצר ומפלת בבל ע״א יום מפלת גוג: אשבר עלו. יסיר על האומות מעל ישר׳: ויסרתיך למשפט. בדין חסוך: ונקה לא אנקך. לשון טיאוט המטאטא: אכום

ז׳ פסו׳ על אל על וסי׳ וישכב שמשון עד חצי הלילה׳ ויתמדד על הילד׳ ועברו גוים רבים על העיר׳ שלח על כל בני הגולה׳ על כנלבי למואב׳ לשלל שלל ולבז בז׳ ויתן שרי בלחכות דד״ה: בטוב ט׳ דגשי׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ ז׳: אל ספר ג׳ וסי׳ כתב לך את הדברים׳ ויכתב ירמיהו את׳ ויקרא בו לפני הרחוב:

ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמר: שלח על כל הגולה לאמר כה אמר יהוה אל שמעיה הנחלמי יען אשר נבא לכם שמעיה ואני לא שלחתיו ויבטח אתכם על שקר: לכן כה אמר יהוה הנני פקד על שמעיה הנחלמי ועל זרעו לא יהיה לו איש ישב בתוך העם הזה ולא יראה בטוב אשר אני עשה לעמי נאם יהוה כי סרה דבר על יהוה:

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר: כה אמר יהוה אלהי ישראל לאמר כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל ספר: כי הנה ימים באים נאם יהוה ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה אמר יהוה והשבתים אל הארץ אשר נתתי לאבותם וירשוה: ואלה הדברים אשר דבר יהוה אל ישראל ואל יהודה: כי כה אמר יהוה קול חרדה שמענו פחד ואין שלום: שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון: הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע: והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אשבר עלו מעל צוארך ומוסרותיך אנתק ולא יעבדו בו עוד זרים: ועבדו את יהוה אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם:

ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם יהוה ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד: כי אתך אני נאם יהוה להושיעך כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפצותיך שם אך אתך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עם ירמיה למימר: שלח לות כל בני גלותא למימר כדנן אמר יי׳ על שמעיה דמן חלם חלף דאיתנבי לכון שמעיה ואנא לא שלחתיה וארחיץ יתכון על שקרא: בכן כדנן אמר יי׳ הא אנא מסער על שמעיה דמן חלם ועל בנוהי לא יהי ליה גבר יתיב בגו עמא הדין ולא יחזי בטובא דאנא עבד לעמי אמר יי׳ ארי סטיא מליל קדם יי׳:

פתגם נבואה דהוות עם ירמיה מן קדם יי׳ למימר: כדנן אמר יי׳ אלהא דישראל למימר כתב לך ית כל פתגמיא דמלילית עימך על ספרא: ארי הא יומיא אתן אמר יי׳ ואתיב ית גלוות עמי ישר׳ ויהודה אמר יי׳ ואתיבינון לארעא דיהבית לאבהתהון ויחסנונה: ואילן פתגמיא דמליל יי׳ על ישראל ויהודה: ארי כדנן אמר יי׳ קל זייעא שמענא דחלא ולית שלם: שאילו כען וחזו אם יליד דכר מדין חזיתי כל גבר ידוהי מחרתן על חרציה כילידתא ומשתנין כל אפיא למהוי כירקנא: ווי ארי רב יומא ההוא לית דכותיה ועידן עקא הוא ליעקב ומינה יתפרק: ויהי בעידנא ההוא אמר יי׳ צבאות איתבר ניר עממיא מצווריכון ואנקיכון איפסק ולא ישתעבדון בישראל עוד עממיא: ויפלחון קדם יי׳ אלההון וישתמעון למשיחא בר דוד מלכהון דאקים להון: ואת לא תדחל עבדי יעקב אמר יי׳ ולא תתבר ישר׳ ארי האנא פריק לך מרחיק וית בנך מארע גלוותהון ויתובון דבית יעקב וישקטון וישרון לרחצן ולית דמניד: ארי בסעדך מימרי אמר יי׳ למפרקך ארי אעבד גמירא בכל עממיא דבדרתך לתמן ברם עימך לא אעבד גמירא ואיתי עלך איסורין לאלפותך ברם בדין חסוך ושיצאה לא אשיצינך:

מסרה

אל ישר׳ ז׳ דסמי׳ בקרי׳ וסימ׳ ויאמר יהודה אל ישר׳ אביו שלחה הנער׳ הקבצו ושמעו בני יעקב׳ והנה קמתם תחת אבותיכ׳ הרבות׳ וישמעו פלשתים כי התקבצו׳ נסכלת׳ ואלה הדברים אשר דבר יי׳׳ משא דבר יי׳ אל ישראל ביד מלאכי׳ וכל משחתיך לכלך דכוו׳ אל ישראל כבא על וסימ׳ ויאמר נתן אל דוד אתה האיש: אקים ו׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ ג׳: ושאנן ד׳ פתח׳ בליש׳ וסימ׳ ושקט ושאנן ואין מחריד׳ שאנן מואב מנעוריו׳ ושב יעקב ושקט ושאנן׳ ושאנן כפחד רעה:

כי כה אמר יי' אנוש לשברך · הלמ"ד במקום העצם וספיק זולתה וכן למ"ד לאמות חמס הרגו לאבנר והדומים להם אחר העתידה שאמר אמר עוד לענין לא אכיך אנוש לשברך ודבר בלשון נקבה כנגד הכנסת אמר אף על פי שאתה אנוש לשברך ונחלה מכתך עוד תהי לך תקוה וכל המרעים לך ילכו בעבורך זהו שאמ' בסוף הענין לכן כל אוכליך יאכלו · אנוש ונחלה פירשנו למעלה: אין דן · כל כך היא נחלה מכתך שאין רופא שיהיה דן החולי: למזור · כלומר שיועיל בו מזור ותחבושת וכלם אומ' כי אין לך רפואת תעלה · תעלה פי' רפואה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין וחסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומי' להם ועניינו רפואה ותעלה והענין הזה הוא משל · המשיל הצרות הגדולות וחרבן הארץ לחולי כבד שלא יקוו לרפואתו: כל מאהביך שכחוך · אשור ומצרים שהיית הולכת להם לעזרה שכחו אותך: לא ידרשו · ולמה כי מכת אויב הכיתיך כלומר שמתיך ביד הגוי המר והנמהר האכזרי והם כשדים שלא יוכלו הם לעזור לך כי אפי' לעצמ' לא יועילו ולא יוכלו להנצל מיד נבוכד נצר · ואדוני אבי ז"ל פירש כל מאהביך שכחוך דבק עם משל החולי אמ' כדרכי בני אדם שיבאו אוהבי החולה לבקרו אך כאש' יראו כי חליו כבד והוא נוטה למו' יתיאשו ממנו מאהביו הרעי' ולא יבקרו ולא ידרשו אותו אבל אותך שכחוך כל מאהביך בין רעים בין טובים ובדין דנו חליך למיתה כי מכת חרב אויב הכיתיך: מוסר אכזרי · פירושו מוסר אדם אכזרי שמכה ומיסר באכזריות מוסר סמוך לאכזרי כי הוא פתוח: מה תזעק · אמר תזעק לשון זכר וכל הענין לשון נקבה וכבר כתבנו כמה פעמים כי כשמדבר ליש' פעם ידבר בלשון זכר כנגד העם ופע' ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסת והענין אחד אמר מה תזעק על שברך אין לך לזעוק עליו כי מאתך בא לך הדבר הגדול על רוב עונך: עצמו חטאתיך · ולפי שעצמו חטאתיך עשיתי אלה לך ואף על פי כן אוכליך לא ינקו כי גם המה יאכלו: לכן · וכל צריך כלם · הכפל לחזק הענין: שאסיך · הא' במקום וי"ו המשך כי שרשו שסה ושרש משסה שסס והענין אחד בזה וכן בא אלף במקום וי"ו המשך במלת בבאתיו ובבאיו כי שרשו בבן: כי · ארוכה · רפואה: קראו לך · אמות העולם ואמרו כי ציון היא עיר שאין לה דורש לההיבה לישראל: כה אמר · ונבנתה עיר על תלה · כתרגומו ותתבני קרתא דירושלם באתרה ואמר על תלה לפי שהיא גבוה מכל ארץ ישראל והתל גבוה וכן העומדות על תלם ואותו תי' תקפהון: וארמון · ארמון המלך ובית המקדש כמו שת' ובית מקדש' כדחזי ליה ישתכלל: ויצא מהם · מאהלי יעקב ומשכנותיו יצא מהם תודה כלומר קול תודה וקול משחקים ופירוש תודה שיהיו מורים לאל על רוב הטובה שנתן להם: והכבדתים · כמו והרביתים כלומר יהיו עם כבד וכן יכבדו בניו ולא ידע: ולא יצערו · כלומר ולא ימעטו והענין כפול במלות שונות ויונתן תרגם ואתקפינון ולא יהון חלשין: והיה אדירו ממנו · מלכו ממנו וכן אמר ומושלו והענ' כפול במלות שונות ומה שאמר ממנו מקרבו כי ידוע הוא שהמלך המשיח מישראל יהיה אלא בא להודיע כי לא יהיה ליש' עוד מושל מהאמות כמו שהיה עד עתה כל זמן שהיו בגלות ואף בהיותם בא"י פעמים שהיו כותים תחת למלכי האמות ואמר שלא יהיה זה עוד כי לא יהיה עוד מושל בו כי אם ממנו ומקרבו ופי' מקרבו כמו שאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך: והקרבתיו ונגש אלי: יתכן לפרש על המושל על דרך שאמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וגם יש לפרשו על ישראל וכתי' ואקריבינון ויתינהון לפולחני: כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי · פי' מי הוא זה שהטיב את לבו והכשירו לגשת אלי ולא הקרבתיו אפילו מהאמות כל שכן מישר' שהם עם קרובי מקרבם שאקריבם אלי והם יהיו נגשים אלי: הנה סערת יי' · גם זו הפרשה עתידה והיא כתובה למעלה ושבה אותה עוד לחזק הענין ויש ביניה' שנוי בקצת המלות כי למעלה וסער בוי"ו ובזאת סער בלא וי"ו ולמעלה מתחולל ובזאת מתגורר והענין אחד למעלה אף יי' ובזאת חרון אף יי' למעלה תתבוננו בה בינה ובזאת תתבוננו בה בלבד וכבר פירשנו למעלה מתגורר כענין מתחולל ענין חניה ודירה וי"ת ענין אסיפה מתכנש: כה

מוסר י"ב פתחין בקריא וסימ' מוסר שלומנו עליו · מוסר הבלים עץ הוא · מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי · מוסר מלכים פתח · מוסר בלבתי אשמע · לקחת מוסר השכל · שמע בני מוסר אביך · שמעו בנים מוסר אב · ונעכס אל מוסר אויל · אויל ינאץ מוסר אביו · בן חכם מוסר אב · יראת יי' מוסר חכמה:

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָנוּשׁ לְשִׁבְרֵךְ נַחְלָה מַכָּתֵךְ: אֵין דָּן דִּינֵךְ לְמָזוֹר רְפֻאוֹת תְּעָלָה אֵין לָךְ: כָּל מְאַהֲבַיִךְ שְׁכֵחוּךְ אוֹתָךְ לֹא יִדְרֹשׁוּ כִּי מַכַּת אוֹיֵב הִכִּיתִיךְ מוּסַר אַכְזָרִי עַל רֹב עֲוֺנֵךְ עָצְמוּ חַטֹּאתָיִךְ: מַה תִּזְעַק עַל שִׁבְרֵךְ אָנוּשׁ מַכְאֹבֵךְ עַל רֹב עֲוֺנֵךְ עָצְמוּ חַטֹּאתַיִךְ עָשִׂיתִי אֵלֶּה לָךְ: לָכֵן כָּל אֹכְלַיִךְ יֵאָכֵלוּ וְכָל צָרַיִךְ כֻּלָּם בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ וְהָיוּ שֹׁאסַיִךְ לִמְשִׁסָּה וְכָל בֹּזְזַיִךְ אֶתֵּן לָבַז: כִּי אַעֲלֶה אֲרֻכָה לָךְ וּמִמַּכּוֹתַיִךְ אֶרְפָּאֵךְ נְאֻם יְהוָה כִּי נִדָּחָה קָרְאוּ לָךְ צִיּוֹן הִיא דֹּרֵשׁ אֵין לָהּ:

כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי שָׁב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקוֹב וּמִשְׁכְּנֹתָיו אֲרַחֵם וְנִבְנְתָה עִיר עַל תִּלָּהּ וְאַרְמוֹן עַל מִשְׁפָּטוֹ יֵשֵׁב: וְיָצָא מֵהֶם תּוֹדָה וְקוֹל מְשַׂחֲקִים וְהִרְבִּתִים וְלֹא יִמְעָטוּ וְהִכְבַּדְתִּים וְלֹא יִצְעָרוּ: וְהָיוּ בָנָיו כְּקֶדֶם וַעֲדָתוֹ לְפָנַי תִּכּוֹן וּפָקַדְתִּי עַל כָּל לֹחֲצָיו: וְהָיָה אַדִּירוֹ מִמֶּנּוּ וּמֹשְׁלוֹ מִקִּרְבּוֹ יֵצֵא וְהִקְרַבְתִּיו וְנִגַּשׁ אֵלָי כִּי מִי הוּא זֶה עָרַב אֶת לִבּוֹ לָגֶשֶׁת אֵלַי נְאֻם יְהוָה: וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים: הִנֵּה סַעֲרַת יְהוָה חֵמָה יָצְאָה סַעַר מִתְגּוֹרֵר עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים יָחוּל: לֹא יָשׁוּב חֲרוֹן אַף יְהוָה עַד עֲשֹׂתוֹ וְעַד הֲקִימוֹ מְזִמּוֹת לִבּוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּתְבּוֹנְנוּ בָהּ:

לא בָּעֵת הַהִיא נְאֻם יְהוָה אֶהְיֶה לֵאלֹהִים לְכֹל מִשְׁפְּחוֹת יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם:

ארי כדנן אמר יי תקיף תבריך ממרעא מחתך: לית דדאין דינך לרחמא עלך אסו לא סליקא ליך: כל רחמך אנשיוך משאל בשלמך לא תבעו ארי מחת סנאה אלקיתיך יסור אכזראין על דסגיאו חובך תקיפו חטאך: מה את מצווחא על תבריך ממרעא מחתיך על דסגיאו חובך תקיפו חטאך עבדית אילין ליך: בכן כל אנסיך יתאנסון וכל סנאך כולהון בשביא יהכון ויהון עדך לעדי וכל בזזיך אמסר לביזא: ארי איתי אסו ליך ומחתיך אסיניך אמר יי ארי מטלטלתא קרו ליך ציון היא תבע לית לה: כדנן אמר יי הא אנא מתיב גלוות ארעיה דיעקב ועל קרוהי ארחם ותתבני קרתא ירושלם באתרה ובית מקדשא כדחזי ליה ישתכלל: ויסגון בהון מעלי תודתא וקל דמשבחין ואסגינון ולא יזערון ואתקיפינון ולא יהון חלשין: ויסגון בניהון כדמלקדמין וכנישתהון קדמי תתקן ואסער בישתא על כל דחקיהון: ויתרבא מלכהון מנהון ומשיחיהון מביניהון יתגלי ואיקריבינון ויתינהון לפלחני ארי מן הוא דין דאיתרעי לביה לאיתקרבא לפלחני אמר יי: ותהון קדמי לעם ואנא איהוי לכון לאלה: הא מזופיתא מן קדם יי ברגז נפקא ועלעול מתכנש על ריש רשיעין יחול: לא יתוב תקוף רוגזא דיי עד דיעבד ועד דיקיים מחשב רעותיה בסוף יומיא תתכלון בה: בעידנא ההיא אמר יי אהוי לאלהא לכל זרעי ישראל ואינון יהון קדמי לעם:

רשי

אנוש לשברך נחלה · שברך אכפר"ם בלע"ז: למזור · רפואה אין אדם סבור שתהא לך תשועה: תעלה · רפואה לשון הועיל: מוסר אכזרי · ייסורי אכזריות המוסר אכזרי הוא: לכן · שבועה: שאסיך למשסה · לשון ביזה וכתי' ויהון עדך לעדי: ארוכה · רפואה: וארמון · המקדש: והכבדתים · שיהו עם כבד: ולא יצערו · כמו ימעטו: אדירו · מושלו: לגשת אלי · למלחמ' למחות בידי: ערב את לבו · לשון ערבון פרווילה הטוכא בלע"ז: על ראש רשעי' · על ראש אומות: מתגורר · חונה ודר לשון ארץ מגוריו ודוגמתו וסער מתחולל האמור במקרא האחר הוא זה שמכיהם לשון מכיה: מכה

יעקוב ה' מל' וסימ' חכרתי את בריתי יעקוב · והנני שב שבות אהלי יעקוב · גם זרע יעקב ודוד עבדי · ושב יעקוב ושקט ושאנן תניינא · לא כאלה חלק יעקוב תניינא דספרא: כקדם ב' וסי' והיו בניו כקדם · השיבנו יי': מי הוא זה ג' דסמיכי וסימ' מי הוא זה ערב את לבו · מי הוא זה מלך הכבוד · מי הוא זה ואי זה הוא אשר: ערב ה' פתחין וסימ' נמסר בסדר ויגש: ז' פסו' אית בהון עד ועד וסימ' נמסר בבלבים א' סימ' ח':

כה אמר יי׳ מצא חן במדבר. ענין זה דבק לענין הגאולה שאמר למעלה אמר זה העם כבר מצא חן בעיני פעם אחרת כשהוצאתיו מגלות מצרים כי מצא חן בעיני והיו עם שרידי חרב שהיו המצריים מתנכלים עליהם להמיתם ולכלותם ואני הוצאתים מתוכם ומצא חן בעיני במדבר שהולכתים במדבר ארבעים שנה וכלכלתים במן בלא יגיעה ובלא עמל: הלוך להרגיעו. הלוך מקור במקום עבר כמו ילדה ועזוב כמו ועזבה כן הלוך ענינו כמו הלך כלומר האל הלך לפניהם במדבר להמציא לו מרגוע כמו שאמר לתור להם מנוחה ואמר ישראל אחר להרגיעו לתוספת באור כי כבר זכר עם וידוע הוא כי אותו עם שמצא חן במדבר הוא ישראל וכ״תי הפסוק כדנן אמר יי׳ דיהב רחמין לעמא וגו׳ כבעמוד:

נראה לי ב׳ וסים׳ כנגע נראה לי. מרחוק יי׳ נראה לי: רנו ג׳ וסים׳ רנו ליעקב שמחה. רנו שמים כי עשה יי׳. רנו שמים וגילי ארץ: ואפרים ה׳ בקריא׳ וסי׳ ואפרים לא הוריש את יושבי. בבכי יבאו ובתחנונים אובילם.

כה אמר יהוה מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל: מרחוק יהוה נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על־כן משכתיך חסד: עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים: עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו: כי יש־יום קראו נצרים בהר אפרים קומו ונעלה ציון אל־יהוה אלהינו: כי־כה אמר יהוה רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע יהוה את־עמך את שארית ישראל: הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי־ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול ישובו הנה: בבכי יבאו ובתחנונים אובילם אוליכם אל־נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה כי־הייתי לישראל לאב ואפרים בכרי הוא: שמעו דבר־יהוה גוים והגידו באיים ממרחק ואמרו מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו: כי־פדה יהוה את־יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ובאו ורננו במרום־ציון ונהרו אל־טוב יהוה על־דגן ועל־תירש ועל־יצהר ועל־בני־צאן ובקר והיתה נפשם

ה׳ בטע׳ בסיפ׳ · ו׳ חל׳ בסי׳ · ל׳ · נ׳ כנגע · כ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ · נ׳ · לב׳ · ו׳ · ל׳ · יד׳ ק״ן · ו׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ל׳ מלעי׳ · ו׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · נ׳ · ל׳ · יט׳ בליש׳ · ג׳ חס׳

כדנן אמר יי׳ דיהב רחמין לעמא דנפק ממצרים ספוק צרכיהון במדברא כד הוו מערקין מן קדם דקטלין בחרבא דבר במימריה לאשראה בית ניחא ישראל: אמר ירושלם מלקדמין יי׳ איתגלי על אבהתנא נבייא אימר להון הא רחמת עלמא רחימית יתכון על כן דבריתכון בטבוון: עוד איקיימיניך ותתקיימין כנישתא דישראל עוד תתקנין בתיקוניך ותפקין בסיעת משבחין: עוד תצבין כרמין בטורי שומרון צובו שתלין ואחילו: ארי אית אריכות יומיא וסגי טובא דעתיד למיתי לצדיקיא דנטרו אוריתי מלקדמין חולקהון בארעא דישראל דהוו מחמדין לשני נחמתא דאתיין ד דאמרין איתי נקום וניסק לציון ונתחזי קדם יי׳ אלהנא: ארי כדנן אמר יי׳ שבחו דבית יעקב בחדוא ודוצו בריש גלי לעיני כל עממיא בשרו שבחו ואימרו פריק יי׳ ית עמיה ית שארא דישראל: האנא מיתי להון מארע ציפונא ואיכנישינון מסיפי ארעא דהוו בהון עורין וחגרין יסגיין בהון מעדיין וילדן כחדא במשירין סגיאין יתובון הלכא: במיגליהון כד הוו בכן גלו ובמיתבהון מביני ג גלותהון ברחמין סגיאין א איקריבינון אידברינון על פצידי מיא באורח תקנא לא יתקלון בה ארי הוה מימרי לישראל כאב ואפרים חביב הוא קדמי: קבילו פיתגמא דיי׳ עממיא וחוו בנגוון מרחיק ואימרו מן דבדריה לישראל יכנשיניה ויטריניה כרעיא לעדריה: ארי פריק יי׳ ית דבית יעקב ושיזיבנון מיד דתקפין מנהון: וייתון וישבחון בטור בית מקדשא דתבני בציון ויתפנקון בטובא דיהב להון יי׳ בעיבורא ובחמרא ובמשחא ובני עאן ותורין ותהי נפשהון מליא תפנוקין

רשי

מצא חן. בעיני דור המדבר: שרידי חרב. מצרים והעמלקי והכנעני: הלוך להרגיעו ישראל. בהולכם לנחול ארץ מרגעם: מרחוק. בזכות אבות: נראה לי. אני הנביא ואמר לי לאמר לכנסת ישר׳ אהבת עולם אהבתיך: עוד אבנך ונבנית. בנייניס שנים היו לך על ידי אדם לכך חרבו עוד אבנך אני בעצמי בניין שלישי ונבנית ל לעולם: וצהלו בראש הגוים. במגדלות גבוהים כדי שישמעו למרחוק: בם עור ופסח. אפי׳ הנכשלי׳ שבהם לא אמאס: תעדי. תתקשטי: וחללו. בשנה הרביעית יחללו את פריו לפדותו בכסף: נוצרים. צופים בראשי מגדלים גבוהים להכריז קול כשמע למרחוק. לא״א נוצרים כמו נוצר חסד לאלפים לשון שמירה כלומר יש יום שיקראו אותם שמרו התורה ויאמרו קומו וכ״תי ארי אית אריכו׳ יומיא וסגי טובא דעתיד למיתי ל לצדיקי׳ דנטרו אורית׳ מלקדמין: מזרה. ספרייס״ם בלע״ז: ונהרו. יאספו כמי נהר: דגן

ריהב רחמין לעמא וגו׳ כבעמוד: מרחוק יי׳ נראה לי. הפסוק חלוק במענה ותשובה אומרת כנסת ישראל בגלות למה שאמר האל מצא חן במדבר אמר׳ היא אמת הוא זה כי מזמן רחוק יי׳ נראה לי אך עתה הסתיר פניו ממני בגלות ענה אותה האל ואהבת עולם אהבתיך לא היתה אהבתי אליך לפי שעה אלא להיות האהבה לעולם: על כן משכתיך חסד. ר״ל על כן משכתי לך חסדי וכרתי לך בכבודי על הר סיני להיו׳ אהבתי לך לעולם לא לזמן ואף על פי שעזבתיך בגלות זה שנים עוד אבנך ונבנית וגו׳: עוד אבנך. כי העדה הפזורה כמו הבנין ההרוס שנתפזרו אבניו ועניו וכשיובב׳ יתקבצו: בתולת ישר׳. כי עוד תהיה כבתולה שלא נבעלה ולא יבעלוך אדוני׳ זולתי: עוד תעדי תפיך. כלומ׳ מרוב הטוב תצאי ותשמחי בתופי׳ ובמחולות והתפי׳ יהיו כעדי לך: עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו. נטעו עבר במקום עתיד דרך העולם לנטוע הכרמים בהרים כי יהיה מהם היין משובח ובהיותם פוחדים בארצם מאויביהם היו יראים לצאת לכרמים כל שכן לנטעם כמו שאמר בחגים ובקצת יבאו שמה ועתה הבטיחם שיהיה להם שלוה גדולה ויטעו כרמים להם ויחללו בשנה הרביעית כשפטם פריון פירות הכרמים ועושים א אותן חולין ויהיו מותרין לזר ל לאכלן אחר החלול וזכר החלול לפי שהיא בשמחה ובשירי׳ כמו שאמר קדש הלולים ובזמן הפחד לא יעשה אדם הלולים ומה שזכר שמרון לפי שהיו שם בפחד האויב ימים רבים במצור ובמצוק: כי יש יום. יש יום שעתיד לבא שיקראו נצרים והם הצופים שהיו עומדים שם ל לקרא ליושבי הכפרים לעלות ל לציון להודות ליי׳ על רוב הטובה ויום פי׳ עת וזמן כמו ביום ההוא פרט ימי והדומין לו וי״ת ארי אית אריכות יומיא וגו׳ כבעמוד: כי כה אמר יי׳ רנו ליעקב שמחה. זה יאמר על תחלת הגאולה בבא קול הבשור׳ והוא פקדם כאילו אמר כה אמר יי׳ ליעקב רנו ש שמחה פירוש בשמחה וכמוהו המוקדם מאוחר מקום שם קבר כמו מקום קבר שם כל רבים עמים כמו כל עמים רבים והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: וצהלו בראש הגוים. כתרגומו ודוצו בריש גלי לעיני עממיא: השמיעו. הבשורה והללו את יי׳: ואמרו הושע יי׳. כמו שהשמעתם הבשורה כן עשה והושע את עמך אמרו זה ואני אעשה כדבריכם ואביא אתכם מכל המקומות אשר נדחתם שם ועל זה אמר: הנני מביא אותם מארץ צפון. כי רוב הגלות בצפון: מירכתי ארץ. ארץ בקמץ בסגול והוא אחר מ״ד שהם קמצין בזקף ובסגול: בם עור ופסח. כל כך יבאו בנחת שאפילו העור והפסח שיהיו בם וההרה והיולדת ילכו לאטם ואדוני אבי ז״ל פי׳ ואמר כל כך אובילם בנחת דרך ישר עד שיוכלו ללכת עמהם עור ופסח והרה ויולדת ולא יכשלו בהליכתם: בבכי יבאו. יש בכי של שמחה כמו וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבך ויבך על צואריו עוד והדומים להם כן הוא זה מרוב שמחה שיבאו לארצם יבכו כי כמה שנים גלו ממנה: ובתחנונים אובילם. ענין חמלה ורחמים כמו חלו נא פני אל ויחננו לבלתי היות להם תחנה היתה תחנה מאת יי׳ אלהינו והדומים להם ענין חמלה ורחמים וי״ת במגליהון כד הוון בכן וגו׳ כבעמוד: אל נחלי מים. כמו על נחלי מים כמו ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על והדומים להם: ואפרים בכורי הוא. זכר אפרים כי רוב ישר׳ והם עשרת השבטים היו במלכות אפרי׳ תחלה כשנחלקה המלכות ואחר כך נקראו בשם אפרי׳ ואמר בכמה מקומות יהודה ואפרים ומה שאמ׳ בכורי הוא לפי שנתנה הבכורה ליוסף או פי׳ חביב הוא עלי כבן הבכור לאביו וכן אמר בני בכורי ישר׳ לענין חבה ואהבה וכ״תי ואפרים חביב הוא קדמי: שמעו. מזרה ישר׳ יקבצנו. מי שזרה אותו והגלהו בין האומות הוא יקבצנו וידעו הגוים כי לא בכחם הגלוהו אם לא ברצון האל שמסרו על כרחם יוציאו מרשותם וישיבו לארצו זהו שאמר אחר כן כי פדה יי׳ וגו׳: ובאו במרום ציון. ת״י בטור בית מקדשא דתבני בציון: ונהרו אל טוב יי׳. ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים:

באשר ראיתי לצור תניינא דפסו׳. וענה גאון ישראל בפניו. עגלה מלמדה. וכל מנשה ואפרי׳ דכוו׳ ונהרו ג׳ וסי׳ ונהרו אליו הגו׳. וחברו ונהרו אליו עמ׳ רבים. ונהרו אל טוב יי׳ על דגן. וא׳ מלעיל הביטו אליו ונהרו:

לדאבה. להעצב ולדאג והוא מקור פ"א הפעל בפתח בפלס לאהבה את יי' אהיך : אז תשמח בתולה. ר"ל כל בתולה ובתולה וי"ת בכן יחדון כנישתא דישראל כד בחנגין : מיגונם. הוי"ו היא נחה : ורויתי. הטעם מלרע בתיו זכר הכהנים לומר שתשוב עבודת בית המקדש במקומה וישבעו דשן הקרבנות שירבו מכל המקומות כמו שאמר אילי נביות ישרתונך יעלו לרצון על מזבחי : כה אמר יי' קול ברמה נשמע. אמר על דרך משל על עשרת השבטים שראשם אפרי' וזכר האם לכלם והיא רחל כאילו בוכה על דרך משל על בניה : כי איננו. פי' העם הנזכר אלו ואמ' עליה' איננו לפי שלא שבו עוד משגלו כמו שם ששבו יהודה ובנימן מגלו' ראשון מבבל ועשרת השבטים לא שבו עוד ולא נודע מקומ' אים לפיכך אמר כי איננו ופי' ברמה בגבעה רמה להשמיע הקול למרחוק

ויש דרש למה רחל לפי שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובין רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובין והלא אני הכנסתי צרתי לביתי שכל העבוד' שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו אחותי ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בני צרתך לביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא על בני יש שכר לפעולתך לצדקתך שמסרת סימניך לאחותך ועוד יש דרש כי דרך קבר רחל ה הוליכם בגולה על כן אמר רחל מבכה על בניה ודרשו זה על פסוק ויקבר בדרך אפר' ואמרו מה ראה יעקב אבינו לקבור את רחל בדרך אפרת אלא שצפה יעקב אבינו ברוח הקד' שהגליות עתידות לעבור דרך שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים הדא היא דכתיב קול ברמה נשמע וגו' וי"ת הפסוק כן כדנן אמר יי' קלא ב ברום עלמא וגו' כבעמוד : בכי תמרורים. שבוכה במרירות לב על דרך אמרו בבכי ובכה אליך במר נפש : רחל מבכה. יבא הפעל מפעל הרגום לרוב הבכי : כה אמר יי'. לפעלתך. לפעלת בניך שסבלו הגלות כמה שני' ולא שכחו את שמי ולא עברו על בריתי ויונתן תרגם ארי אית אגרא ל לעובדי אבהתך צדיקיא : ויש תקוה לאחריתך. לאחרית בניך : שמוע. מתנודד. בוכה ונוהה פלאנ"רא בלעז ואומר לי : יסרתני. יסרתני זה כמה שנים בגלות והנני נוסר ולא ארע עוד : כעגל לא למד. שלא למדו אתו למשוך בעול ולא למד עד שמכין אותו ומרגילין אותו עד שילמוד כך אני סבלתי יסוריך ולמדתי לשוב אליך והנני שב אליך : השיבני. כלומר קבלני בתשובה : כי אחרי שובי נחמתי. אחרי ששבתי אליך נחמתי ממעשי הרעים כי בעל תשובה אין תשובתו תשובה שלמה אם לא יהיה תוהא ונחם על הראשונות וכן הוא אומר מי יודע ישוב ונחם : ואחרי הודעי ספקתי על ירך. אחרי שנודעתי בעצמי וחשבתי מעשים רעים שעשיתי והכרתי כי רעות גדולות עשיתי ספקתי על ירך כמצטער ומתאבל ובשתי בעצמי למעשים שעשיתי : וגם נכלמתי. הכלימה יותר מהבושה לפיכך אמר וגם וכן בשו וגם נכלמו : כי נשאתי חרפת נעורי. כשזכרתי כימה שנשאתי וסבלתי חרפת נעורי היה כלומר מהמעשים הרעים שעשיתי בימי הנעורים שהיו לי לחרפה ולקלס ופי' נעורי בימים הקדמונים וקראם הימים הקדמונים נעורים בדרך המשל כמו שימי הנעורים קודמים לימי הבחרות וימי הזקונים וכן חסד נעוריך כמו שפי' וי"ת חסורי חובנא דמלקדמין : הבן יקיר. מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאילו הוא בן יקיר לי שלא תטא לי מעולם : אם ילד שעשועים. כאב שמשתעשע עם בנו החביב לו : מדי דברי בו. בכל עת שאדבר בו אזכרנו עוד באהבתי הקדומה לו וכן והיה מדי צאתם מדי עברו יקח אתכם עניכם בכל עת : על כן המו מעי. על כן שאזכרנו באהבה הקדומה מעי לו ברעתי אותו בגלות : רחם ארחמנו. ואוציאנו מהגלות ופי' דברי בו לעבדי הנביאים וי"ת הא כבר חביב קדמי וגו' כבעמוד : הציבי לך צינים. אמר כנגד כנסת ישראל שבאותו הדור כשתגלי הציבי לך ציונים כמו גלי אבנים או אבן מצבת להכיר הדרך ר"ל אף על פי שתגלי לא אבדה תקותך כי עוד תשובי אל עריך אלה : שימי לך תמרורים. כפל ענין במלות שונות כי תמרורים כמו ציונים כי הוא לשון גובה כמו ויתמרמר אלין ר"ל גלים גבוהים : שיתי

רמן. שמן : בבכי יבאו. על ידי תפלה ותשובה : קול ברמה נשמע. קול ברום עלמא אישתמע קל בית ישראל דבכן על ירמיה נביא כד שלח יתיה נבוזר אדן מרמתא לשוב מאחרי הגולים אל גדליהו בן אחיקם כמו שאמר בספר זה : רחל מבכה על בניה. מדרש אגדה אמ' שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובים רחמיך או רחמי בשר ודם הוי רחמיך מרובים והלא אני הכנסתי צרתי בתוך ביתי שכל עבוד' שעבד יעקב את אבא לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו את אחותי לא די ששתקתי שלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק להם אמ' לה יפה למדת סניגוריא יש שכר לפעולתך לצדקתך שמסר' סימניך לאחותך : מתנודד. קומפלאינ"ט בלעז לשון מי ינוד לך : יסרתני. ביסורין אתה הקב"ה : כעגל לא לומד. פושאנוויילונץ בלעז לשון מלמד הבקר הייתי בתחלה לכך חטאתי לך : נחמתי. אני מתחרט על תועבותי : הודעי. שהתבוננתי בעצמי משמעלתי אפר"יכויי בל' : חרפת נעורי. שיכולי' אויבי לחרפני על חטאות נעורי : הבן יקיר לי אפרים. הן דברי שכינה כלומר הוא מתנודד ואני לבי נהפך עלי לרחם שמא בני יקירי הו' כמי שאין לו אלא בן אחד שהוא עושה לו כל רצונו : שעשועי'. אינשבי"ינגין בלעז : מדי דברי בו. בכל עת שאני מדב' בו ומדר' ויקרא רבה די דיבורי שנתתי בו שלימדתיו תורתי ל לרחם עליו : הציבי לך ציונים. סימנים בדרכי אבותיך הטובי' : תמרורים. תמרים קטנים כנוי[illegible] סימן בדרך ופשוטו של מקרא עשי סימנים ל לדעת הדרך שהלכת בה מארץ ישרא' לבבל שתחזרי באותו הדרך כלומר כי ודאי תשובי : שסי' דרך

כגן ז' בקריא' וסים' כגן יי' כארץ מצרים באכה. והשקית ברגלך. וערבתה כגן יי' ששון. והית כגן רוה וכמוצא מים. והיתה נפשם כגן רוה. הארץ הלזו הנשמה. כגן עדן הארץ לפניו : בחרים ד' חס' ו' בקריא'

כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד : אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם : ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו נאם יהוה : כה אמר יהוה קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו : כה אמר יהוה מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלתך נאם יהוה ושבו מארץ אויב : ויש תקוה לאחריתך נאם יהוה ושבו בנים לגבולם : שמוע שמעתי אפרים מתנודד יסרתני ואוסר כעגל לא למד השבני ואשובה כי אתה יהוה אלהי : כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי : הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם יהוה : הציבי לך צינים שמי לך תמרורים

כגינת שקיא דמרוייא ולא יוספון ליצפא עוד : בכן יחדין כנישתא דישראל כד בחנגין ועולמין וסבין כחדא ואהפוך איבלהון לביע ואינחמנון ואחדינון מדוניהון : ואישבע נפש כהניא תפנוקין ועמי בית ישראל ית טובי דיהבית להון ישבעון אמר יי' : כדנן אמר יי' קלא ברום עלמא אישתמע בית ישראל דבכן ומתאנחן בתר ירמיה נביא כד שלח יתיה נבוזר אדן רב קטוליא מרמתא איליא ודבכן במרר ירושלם מבכיא על בנהא מסרבא לאיתנחמא על בנהא ארי גלו : כדנן אמר יי' מנעי קליך מלמיבכי ועיניך מלשגרא דמען ארי אית אגר לעובדי אבהתך צדיקי' אמ' יי' ויתובון מארע בעלי דבביהון : ואית סיבור לסופיך אמר יי' ויתובון בניא לתחומהון : שמיע וגלי קדמי בית ישר' דבכן ומתאנחי על דאיטלטלו אמרין איתיתא עלן יסורין ולא אליפנא כעגל לא מליף ניר כדו אתיבנא לפולחנך ונתוב ארי את יי' אלהנא : ארי כד אנחנא תיבין לאוריתא מרתנחם עלנא וכדו דאיתגלי לנא טפחנא על ירכנא בהיתנא ואף איתכנענא ארי קבילנא חיסודי חובנא דמלקדמין : הכבר חביב קדמי ישראל הלא רביראחים הוא ארי בזמן דמשוי פתגמי אוריתי על ליביה למעבדהון מדכר דכירנא לאוטבא ליה עוד על כן איתגוללו רחמי עליהון רחמא איררחם עליהון אמר יי' : כנישתא דישראל אידכרי ליך עובדי אבהתיך תקניא שפוכי תחנונין במרר

בליש' וסים' בשמואל' כ' סימן ג' : נשמע ד' קמץ וסים' נמסר לעיל בריש סיפרא סים' ג' : ויש ו' רפ' וסים' נמסר בסדר בהעלהך : שובי ג' מלרע וסים' כי אחרי שובי נחמתי ואחרי. שובי נפשי למנוחיכי. עד שובי בשלום דד"ה : בשתי ג' בקריא' וסים' וגם נכלמתי כי נשאתי. אלהי בשתי ונכלמתי להרים. בשתי לשאל בן המלך :

שיתי לבך : ואם לא תשובי שיתי לבך שתזכרי זה הדרך שהלכת בה לגלות כי באותה הדרך תשובי וכל זה דרך משל לנחמה ואת כמשמעה ריש"ר' דרכי ליך עובדי אבהתך : עד מתי תתחמקין . תהיי מסובבת לכאן ולכאן מן חמק עבר שעניינו סבוב : הבת השובבה . שהיתה סובבת ומורדת בי כלומר עד מתי תסבבי הנה והנה ולא תלכי דרך ישרה לשוב אל אישך הראשון כלומר עד מתי תתעכבי בתשובה : כי ברא יי' חדשה בארץ . עתיד לברוא חדשה אחר שתשבי בגלות ימים רבים ומה היא החדשה כי נקבה תסובב גבר שדרך העולם שהאיש מחזר ומסובב אחר האשה וכן אמרו רבו' זכרונם לברכה בעל אבדה מחזר על אבדתו ואז הנקבה תסובב אחר האיש כלומר שישובו בני ישר' אל יי' אלהיהם ויבקשו

שיתי ג' בקריא ב' חס' ומלעיל וא' מלרע וסימ' למען שתי אתתי אלה . שיתי כליל צלך . שתי לבך למסלה דרך הלכתי מצעי' מל' : יברכך יי' ד' וסימ' נמסר בסדר נשא : וכל נפש ג' וסימ' זאת תורת הבהמה והעוף . וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה . וכל נפש דאבה מלאתי : ולנטוע ג' מלאים וסימ' ראה הפקדתיך . ורגע

שתי לבך למסלה דרך הלכתי שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה : עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא יהוה חדשה בארץ נקבה תסובב גבר : כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יאמרו את הדבר הזה בארץ יהודה ובעריו בשובי את שבותם יברכך יהוה נוה צדק הר הקדש : וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אכרים ונסעו בעדר : כי הרויתי נפש עיפה וכל נפש דאבה מלאתי : על זאת הקיצתי ואראה ושנתי ערבה לי : הנה ימים באים נאם יהוה וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה : והיה כאשר שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ ולהרס ולהאביד ולהרע כן אשקד עליהם לבנות ולנטוע נאם יהוה : בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה : כי אם איש בעונו ימות כל האדם האכל הבסר תקהינה שניו : הנה ימים באים נאם יהוה וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה : לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם יהוה :

שואי ליביך איסתכלי בעוברין דעבדת אם תקנין דכן גלית לאורח רחיקא כדו תובו כנישתא דישראל ותתובין לקירויך אילין : עד אימתי את מתחסנא למיתב כנשתא דסגיאין תיובתהא ארי הא יי' ברי חדתא בארעא ועמא בית ישראל יתינהון לאוריתא : כדנן אמר יי' צבאות אלהא דישראל עוד ימרון ית פתגמא הדין בארעא דבית יהודה ובקרוהי כד אתיב ית גלוותהון יברכינך יי' מדור קושטיה טורא קדישא : ויתבון בה דבית יהודה וכל קרויהון כחדא איכרין ודנטלין בסיען : ארי שבעית נפש משלהיא וכל נפש יצפא מליתי טוב : אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי איתערי וחזית תבית דמכית ושנתי הנתני : הא יומיא אתן אמר יי' ואקים ית דבית ישראל וית דבית יהודה אסגינון באינשא ואצלחינון בבעירא : ויהי כמה דחשבית עליהון למעקר ולתרע ולפגרא ולאברא ולאבאשא כן יחדי מימרי עליהון למבני ולקיימא אמר יי' : ביומיא האינון לא ימרון עוד אבהתנא חטן ובניא לקן : אילהן אינש בחוביה ימות כל אינש דיחטי הוא ימות : הא יומיא אתן אמר יי' ואגזר עם דבית ישראל ועם דבית יהודה קיימא חדתא : לא כקיימא דגזרית עם אבהתכון ביומא דאתקפית בידיהון למפקהון מארעא דמצרים דאינון אשניאו ית קימי ואנא איתרעיתי בהון אמר יי' :

אדבר על גוי . והיה כאשר שקדתי : לא ט' ר"פ בסיפרא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' י' : הפרו ד' וסימ' כי עברו תורות . אשר המה הפרו את בריתי . שבו על עונות אבתם . עת לעשות ליי' הפרו :

רשי

דרך הלכתי . הלכתי כתיב וכל מקום שהלכת הלכתי אני עמך ויונתן תרג' שימי לך תמרורים התפלל במרר נפשך ומנחם פי' תמרורין ענין מוּעל וכן פירש ותימרות עשן : תתחמקין . תסתרי ממני שאת בושה לשוב אלי מפני דרכך הנה חדשה נברא' בארץ שהנקבה תחזור אחר הזכר לבקשו שישאנה לשון ואסובבה בעיר אבקש וגו' ומשום רבי יהודה הדרשן שמעתי נקבה תסובב להיות גבר אני מתיך כבת ה' הנוטלת עיטור ככבים שבעה אומות משבעים סוף שתטול הכל כבן זכר שהוא יורש הכל : על זאת הקיצות : כך אמר ירמיה כל מה שהייתי ישן ונרדם בנבואת פורענות שהנבוא' הזאת הקיצותי מתרדמתי : ערבה . נעמה : זרע אדם וזרע בהמה . הטפשים והסכלים שבהם אני אזרעם כולם להיות זרע שלי זרע אד' וזרע בהמה תירגם יונתן אקימינון כבני אינשא ואצליחינון כבעירא שאין עונותיה נפקדין עליה : בוסר . פרי שלא נגמ' והוא מקהה את השינים : ושיני בנים תקהינה . הבנים ילקו בעון אבות : לאור

רדק

וכן אמר בנבואת הושע ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את יי' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל יי' ואל טובו באחרית הימים : כה אמר יי' . גם זו הפרשה עתידה וכן הפרשיות הבאות אחריה עד הדבר אשר [illegible] ירמיהו בארץ יהודה זכר יהודה לפי שבחלקו בית המקדש והוא נוה צדק הר הקד' ואמרו יברכך יי' כלומר שלא תחרב עוד וישבו בה : בארץ יהודה שזכר ישבו בה יהודה כמו שהיה בה : וכל עריו . פירוש ובכל עריו ובית בה עומדת במקום שנים : אכרי' ונסעו בעדר . פי' וישבו בה אכרים ועובדי השדות ורועים עדריהם יסעו בהם ממקום למקום ולא יפחדו וי"ת אכרין ודנטלין בסיען : כי הרויתי נפש עיפה . נפש ישראל שהיתה עיפה וצמאה בגלות הרויתי אותה ממעיני הישועה : וכל נפש דאבה . שדאב' ודאגה לרוב הצרו' מלאתי אותה כל טוב שתשמח הפך הדאבון וכן תרגם יונתן מליתי כל טוב : על זאת הקיצותי . הה"א בשו"א וקב"ל והפסוק הזה הם דברי הנביא כי הנבוא' תבא ברוב לנביאים בחלום ופירושו כתרגומו אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי אתערית וחזית תבית דמכית ושנתי הנתני . וי"ו וראה כוא"ו הן אתה קצפת ונחטא ר"ל וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן הקיצותי ואראה וכבר ראיתי בחלום הנבואה זאת הנחמה ומתוק' הקיצותי ושמחתי וכששבתי אחר כן שנתי ערבה לי מתוך השמחה הפך ושנתי נהיתה עלי . ערבה ענין הנאה : הנה . זרע אדם וזרע בהמה . פירוש אשימם כזרע שמפרושת אחת יצאו כמה פרוטות : האד' והבהמה . כמו ברוך פרי בטנך ופרי בהמתך ופרי אדמתך ואחר שאמר וזרעתי רוצה לומר שהוא ישים בהם ברכתו וירבם ולא תהיה בהם משכלה ויש לפרש גם כן שתהיה וי"ו וזרע וי"ו ההשואה כמו מים קרי' על נפש עיפה ושמוע' טובה מארץ מרחק והדומים להם שהם להשוות הדברים ר"ל כי כזה כן זה פי' זרע אדם כזרע בהמה כלומר שיהיו בהם האדם לרוב כמו הבהמה וכן אמר ארבה אותם כצאן אדם וי"ת אסגינינון כאנשא ואצלחינון כבעירא : והיה . שקדתי . ענין השתדלות בדבר והזריזות בו : לא יאמרו עוד אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה . משל הוא לחוטא כמו שאמרו קדמוניהם אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ואמת הוא כי ממדת הבורא ית' פוקד עון אבות על בנים וזה המדה היא כשאוחזין הבנים מעשה אבתיהם אז יתחברו עונות האבות עם עונות הבנים ויפקדו על הבנים עון האבות עם עונותיהם וזה אינו אלא בחטא ע"ז וכיוצא בו חטא גדול והאל הבטיח את ישראל כי לעתיד יהיה לבבם שלם עם יי' ומלאה הארץ דעת את יי' וימעטו החוטאים ואף החוטאים בזמן ההוא לא יחטאו חטא גדול שאפילו להם עצמן יארך שעונם כמו שאמר והחוטא בן מאה שנה יקלל כל שכן שלא יענש הבן בחטא אביו אפילו יחטא כאביו לפיכך האוכל הבוסר תקהינה שניו ובוסר הוא הפרי שלא נגמר בשולו והאוכלו שניו קהות ובספר יחזקאל נאריך עוד בזה הענין בעזרת האל : הנה ימים באים . ברית חדשה : חדושה הוא שתהיה קיימת לא תופר כמו שהופרה הברית שכרת יי' עם בני ישראל בהר סיני בזה ואומר כי הנביא כנה על תורה חדשה שעתידה להיות לא כתורה חדשה שנתנה בהר סיני כמו שאמר לא כברית אשר כרתי את אבתם והיא התורה חדשה שחדש להם תשובתם הרי אמר ופי' מה היא לא כברית אשר כרתי את אבתם והם הפרו את בריתי וזאת הברית לא יפרוה כי אתן תורתי בלבם וע"ל לבם אכתבנה שלא תשכח מהם לעולם וכל הענין כמו שמפ' והולך כי לא תהיה חדוש הברית אלא קיומה והרי אומר מלאכי חותם הנביאים בחתימת דבריו זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים וכל אותה הפרשה עתידה כמו שחתם הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא הרי אתה רואה כי לא תהיה לעולם תורה חדשה אלא אותה שנתנה בהר סיני כמו שכתוב אשר צויתי אותו בחרב : לא . החזיקי . בסגול הה"א תחת פתח כי הוא מקור וכן שכל אדם האריך אפו : בעלתי בם . כלומר אע"פ שבעלתי בם והייתי להם לאלהים המה הפרו את בריתי ותרגם יונתן ואנא אתרעיתי בהון ואדוני אבי ז"ל פי' כי כל לשון בעילה שהוא קשור בבי"ת הוא לשון גנאי ופי' בעלתי כמו בחלתי ענינו קצתי כמו וגם נפשם בחלה בי : זאת

זאת. מבואר הוא: אכתבנה. בקמץ חטף החי"ת לבן אשר ולבן נפתלי בשוא ופתח: ולא ילמדו. הכנו אומר שיהיו כלם שוים בחכמה כי זה אי אפשר כל שכן שיהיו הקטנים חכמים כגדולים כמו שאמר למקטנם ועד גדולם אלא פירוש לדעת אתי כלומר ליראה אותו וללכת בדרכיו כמו שפירשנו הלא היא הדעת אותי נאם יי׳ וכולם בני עם הדגם: כי אסלח לעונם. שעברו בעודם בגלות ואתן להם לב חדש שידעו אותי: כה אמר יי׳ נותן שמש לאור יומם. זכר אלה הדברים שהם קיימים לא כשתנו מאמר היו מקדם ולא ישתנו כן זרע ישראל לא ישתנה מעשותם מגלות זה מהיות גוי עד ואמר ירח וכוכבים חקות רוצה לומר חקי מהלכם שהיא חכמה נפלאה ולא ישיגה האדם

רש״י	

לאור. אותה לאור זיו בלע״ז ובתי לאהרה: רוגע הים. מוכר הים מנידו ומרדיתו ונעשה קמטים קמטים כמו עורי רגע: יתמוטו. כמולה ימים אם ימדו שמים. כמה גובהם: גם אני אמאס. בזרע ישראל כלומר כשם שהם לא ימדו ולא יחקרו כך ישראל לא ימאסו בכל אשר חטאו: העמק הפגרים. עמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחריב: והדשן. מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלם יוסיפו על העיר ויכניסו כל זה לתוך חומותיה ונבואה זו עתידה לבא בגאולה אחרונה על כורחך של מינ׳ שהרי לא היתה בבית שני: השדמות. קנקב״ן בלע״ז כרים: למגדל מכור: חכר

ידעו ל״ב וסימ׳ למען ידעו דרתיכם. ולא ידעו כי אתי אשת ירבעם. יצרי פסל כלם. למען ידעו ממזרח שמש. לא ילמדו עוד איש את רעהו. ואטבא אתם בכתנתם. כאו ימי הפקודה. כל תפלה כל תחנה דד״ה. ואתה תשמע מן השמים בתרא דד״ה. שיתה יי׳ מורא להם. למען ידעו דור אחרון. ואמרו צרינו לא ידעו

כִּי זֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרֹת אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיָּמִים הָהֵם נְאֻם־יְהוָה נָתַתִּי אֶת־תּוֹרָתִי בְּקִרְבָּם וְעַל־לִבָּם אֶכְתֲּבֶנָּה וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ וְלֹא יְלַמְּדוּ עוֹד אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־אָחִיו לֵאמֹר דְּעוּ אֶת־יְהוָה כִּי כוּלָּם יֵדְעוּ אוֹתִי לְמִקְּטַנָּם וְעַד־גְּדוֹלָם נְאֻם־יְהוָה כִּי אֶסְלַח לַעֲוֺנָם וּלְחַטָּאתָם לֹא אֶזְכָּר־עוֹד׃

כֹּה אָמַר יְהוָה נֹתֵן שֶׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם חֻקֹּת יָרֵחַ וְכוֹכָבִים לְאוֹר לָיְלָה רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ אִם־יָמֻשׁוּ הַחֻקִּים הָאֵלֶּה מִלְּפָנַי נְאֻם־יְהוָה גַּם זֶרַע יִשְׂרָאֵל יִשְׁבְּתוּ מִהְיוֹת גּוֹי לְפָנַי כָּל־הַיָּמִים׃

כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־יִמַּדּוּ שָׁמַיִם מִלְמַעְלָה וְיֵחָקְרוּ מוֹסְדֵי־אֶרֶץ לְמָטָּה גַּם־אֲנִי אֶמְאַס בְּכָל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַל־כָּל־אֲשֶׁר עָשׂוּ נְאֻם־יְהוָה׃ הִנֵּה יָמִים ׳׳ נְאֻם־יְהוָה וְנִבְנְתָה הָעִיר לַיהוָה מִמִּגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד־שַׁעַר הַפִּנָּה׃ וְיָצָא עוֹד קָוֵה הַמִּדָּה נֶגְדּוֹ עַל גִּבְעַת גָּרֵב וְנָסַב גֹּעָתָה׃ וְכָל־הָעֵמֶק הַפְּגָרִים וְהַדֶּשֶׁן וְכָל־הַשְּׁרֵמוֹת עַד־נַחַל קִדְרוֹן עַד־פִּנַּת שַׁעַר הַסּוּסִים מִזְרָחָה קֹדֶשׁ לַיהוָה לֹא־יִנָּתֵשׁ וְלֹא־יֵהָרֵס עוֹד לְעוֹלָם׃

ל״ב הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בַּשְּׁנַת הָעֲשִׂירִית לְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה שְׁמֹנֶה־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לִנְבוּכַדְרֶאצַּר׃ וְאָז חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל צָרִים עַל־יְרוּשָׁלִַם וְיִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא הָיָה כָלוּא

אֲרֵי דֵין קְיָמָא דְאֶגְזַר עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּתַר יוֹמַיָא הָאִינוּן אֲמַר יְיָ אֶתֵּין יַת אוֹרַיְתִי בִּמְעֵיהוֹן וְעַל לִבְּהוֹן אֶכְתְּבִינַהּ וֶאֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָה וְאִינוּן יְהוֹן קֳדָמַי לְעַם׃ וְלָא יַלְפוּן עוֹד גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ וּגְבַר יַת אֲחוּהִי לְמֵימַר דְּעוּ לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי כּוּלְהוֹן יַלְפוּן לְמִדַּע דַּחֲלְתִי לִמְזְעֵירְהוֹן וְעַד רַבְּהוֹן אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וְחַטָּאֵיהוֹן לָא יִדְּכְרוּן עוֹד׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דִּיהַב שִׁמְשָׁא לְאַנְהָרָא בִּימָמָא גְּזֵירַת סִיהֲרָא וְכוֹכְבַיָּא לְאַנְהָרָא בְּלֵילְיָא נָזֵף בְּיַמָּא וְהָמַן גַּלּוֹהִי יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ כְּמָה דְּלֵית אִיפְשַׁר דְּיִעְדּוּן קְיָמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אַף זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יִבְטְלוּן מִלְּמֶהֱוֵי עַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי כָּל יוֹמַיָּא׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָה דְלֵית אִיפְשַׁר דְּיִדַּע אֱינַשׁ מְשַׁחַת שְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְאַף לָא לְמִבְדַּק יְסוֹדֵי אַרְעָא מִלְּרַע אַף מֵימְרִי לָא יִרְחַק בְּכָל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עַל כָּל דַּעֲבַרוּ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ׃ הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְתִתְבְּנֵי קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם קֳדָם יְיָ מִמִּגְדַּל פְּקוֹס וְעַד תְּרַע זָוִיתָא׃ וִיהֵי נָפֵיק עוֹד חוּט מְשַׁחַת בִּנְיָנָא לְקִבְלַהּ עַד מָטֵי לְגִבְעֲתָא דִסְמִיכָא לְגָרֵב וִיהֵי מִסְתַּחַר לִבְרֵיכַת עֶגְלָא׃ וְכָל מֵישְׁרָא אֲתַר דִּנְפַלוּ תַמָּן פִּגְרֵי מַשִׁרְיַת אַתּוּרָאָה וְכָל אִידַיְתָא עַד נַחֲלָא דְקִדְרוֹן עַד זָוִית תְּרַע בֵּית רִיסָא דְמַלְכָּא מַדִּינְחָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ לָא יִתְעֲקַר וְלָא יִתְפַּגַּר עוֹד לְעָלַם׃

פִּתְגָם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ בְּשַׁתָּא עֲשִׂירִיתָא לְצִדְקִיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה הִיא שַׁתָּא תַּמְנֵי עַשְׂרֵי שְׁנִין לִנְבוּכַדְנֶצַּר׃ בְּכֵן מַשִׁרְיַת מַלְכָּא דְבָבֶל צַיְירִין עַל יְרוּשְׁלֵם וְיִרְמְיָה נְבִיָּא הֲוָה כְּלֵי

על בוריה ולא ישיגה האדם וכן אמר הידעת חקות שמים. וטעם נותן על שמש ועל חקות ירח כאילו אמר ונותן חקות ירח וכוכבים לאור לילה: רוגע הים ויהמו גליו. רוגע כמו בוקע וכן עורי רגע אבל הוא פעל עומד וזה פעל יוצא ופי׳ מבקע הים לבני ישראל אף על פי שהמו גליו הוא הבקיעם ונכבו מי הים כחומה מימינם ומשמאלם ועברו ישראל: ה׳ צבאות שמו. שהוא אדון כבאי מעלה ומטה ובידו הכל. ויש יהמו כו׳ וירד תעצומות העולה וכל הדומה לו שפירשנו אחר כך פירוש זה אחר שהמו: אם ימושו החקים. על שמש ירח וכוכבים אמ׳ שלא ימושו חקם לא על בקיעת הים כלומר כמו שלא ימושו החקים האלה כן לא ימושו ישראל ולא ישבתו מהיות גוי לפני כלומ׳ עוברים לפני כל הימים ופי׳ מלפני שאני מעמידם בחקותיה׳ ולא זכר רוגע להמשילו לעמידת ישראל וקיומם שהרי אותה הבקיעה לא עמדה אלא ושבו הים לפנות בקר לאיתנו אבל זכר אותו לומר מי שבטל חק הים בעבור ישראל ועשה דבר חדש בעבורם הוא יעשה זה החדוש עוד שיברא להם לב חדש ליראה אותו כל הימים ויבטל בעבורם טבע היצירה של עולם כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואחר שהמשיל קיום ישראל על דרך האמת לחקות השמים המשיל אמצעם למדידת שמים למעלה ולחקירת מוסדי ארץ מלמטה לבני אדם כמו שאי אפשר לזה כן אי אפשר להפרד האל מישראל שימאס אותם: על כל אשר עשו. כלומר על כל עונם שעשו לא ימאס בעבור זה כי יסלח לעונם כמו שאמר למעלה ועל זה אמר: כה אמר יי׳ אם ימדו שמים וגו׳. וזכר המדידה למעלה לשמים לפי שהם גבוהים ויתכן בהם עינין המדידה וזכר בארץ מוסדי שהיא תחתונה כיסוד לבנין וכן אמר בפסוק אחר אף ימיני יסדה ארץ וימיני טפחה שמים: הנה ימים. באים קרי ולא כתיב: ונבנתה העיר. רוצה לומר ירושלם: ליי׳. שתהיה כל ימי עד ליי׳ ולא תחרב עוד ואמר שתרחב העיר ממה שהיתה ונתן גבול הרחבתה ממגדל חננאל עד שער הפנה: ר״ל עד שער הפנים וכן אמר בנבואות זכריה עד שער הפנים

מסרה השרמות חד מן ד׳ מל׳ כתיב ר״יש וקרין דל״ת וסי׳ עמיהוד ואבשלום ברח וילך. וארומים בעת ההיא השיב רצין. השרמות וכל עמק הפגרי׳. גרל חמה נשא ענש: ואז ד׳ בקרי וס׳ ואז יקרב לעשות יהוה באזרח. ואז ידרצו את עונם. כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. ואז חיל מלך בבל:

וזכר גם כן ממגדל חננאל עד שער הפנים ותרגם פקוס: ויצא עוד קו המדה. כתוב קוה בה״א כי נמצא זה השם בלשון נקבה כמו תקות חוט השני וקריקו על הרוב: גרב וגעתה. שמות למקומות ידועים אבל פירושם לא נסמך להם: וכל העמק. פירושו כתרגומו וכל מישרא אתרא וגו׳ כבעמוד פירוש הדשן מן דשן ומנן רוצה לומר מחנה אשור שהיו דשנים ורעננים ולפי פשוט פירוש הדשן מקום שפך הדשן מחוץ לעיר וכל זה יהיה תוספת העיר ומה שתרגם שער הסוסים תרע בי ריסא דמלכא רוצה לומר מקום מרוצת הסוסים רוצה לומר שער שהיה יוצא בו המלך עם פרשיו והיה שם דרך טוב למרוצת הסוסים והדרך ההוא היה סמוך ריס שהוא מבצעי קנים והכנה שם אמות ורחת: והשרמות. לפי פשוטו השרות רוצה לומר רוב השדות הסמוכות לעיר עתה יהיו גם בכלל העיר תוך החומה: קדש ליי׳. כמו קדם ישראל ליי׳ כמו שאומר לא ינתש ולא יהרס עוד או אומר כי מקצת התוספת הזה יהיה במקדש כי גם הוא ירחיב מקומו כמו שאמר בנבואות יחזקאל לא ינתש ולא יהרס כמו בית ראשון ובית שני שנהרסו וזה בנין העיר ובנין הבית לא יהרס עוד לעולם. השרמות׳ כתוב בריש וקרי בדל״ת ותרגם אריתא הוא מלשון רז״ל אריתא דדלאי והוא אמת המים משקים מחנה השדות: הדבר. מבואר הוא וטעמו נמשך עד ויאמר ירמיהו כי דבר הכנה הוא שהיה לו בבכנה העשירית ואחרי הפלימה

הדבר ספרו ירמיהו לאנשי המטרה: בתחה

בחצר המטרה. בחצר שהיו בשמרים שם האסורי' מטרה פרשו כנטר ענין שמירה כמו היכנטור לעולם והרגום ויאסוף אותם למשמר לבית מטרא: הכהן. מקור בחולם וכן הכתוב תכתן ואם האכול יאכל: עד פקדי אותו. רוצה לומר שאקח נקמתו: ויאמר ירמיהו. חנמאל בן שלום דודך. שלום היה דוד ירמיהו אחי אביו כמו שאומר חנמאל בן דודי בא אליך שהוצרך למכור שדהו והנה הוא בא אליך ויאמר לך קנה: משפט הגאולה. אם מכרתיו לאחר לך משפט הגאולה שתגאלהו מידו אף כי אתה ראוי לקנותו מידו: כדבר יי'. כמו שאמר יי' שיבא אלי כן עשה: כי דבר יי' הוא. ידעתי כי מהשם הוא שאקנהו כי אם לא היה מאתו למה אמר אלי שיבא חנמאל אלי למכור שדהו וים מפרשים כי חנמאל בא על פי הדבר לירמיהו : ואשקלה לו. הקוף בשוא ופתח: את הכסף. הכסף שהתנתי עמו שבעה שקלי' ועשרה הכסף. השקלים הם מנים והכסף הוא סלעים וכן תירגם יונתן שבעה מנין ועסר סלעין דכסף : ואכתוב בספר ואחתום. כתבתי דברי המקנה בספר ואחר כך חתמתי הספ' בחותם : ואעד עדים. במקנה שקניתי העדתי עדים כלומ' בפני עדים שזמנתי לכך קניתי השדה והם היו חותמים בספר המקנה : ואשקול הכסף במאזנים. וכבר אמר למעלה ואשקלה לו אלא רוצה לומר שבפני עדי המקנה שקל לו הכסף משקל ישר בר במאזנים כדי שלא יוכל להיות ביניהם דברים על משקל הכסף : ואקח. את החתום. רוצה לומ' ספר המקנ' החתום כמו שאמר ואחתום : המצוה והחקים. רוצה לומ' ספר המצוה והחקים וספר שזכר עומד במקום שנים וספר זה הוא תנאי המכיר' כמו וספר שני תנאות שהיא מצוה בתורה והחקים מנהגים שהיו נוהגין בזמן ההוא בענין המכיר' וכל זה כתוב בספר אחר : ואת הגלוי. רוצה לומר ספר הגלוי כי שני ספרים כתב במקנה האחד שהיה חתום ואחד שהיה גלוי כשירצו לראותו ולקרותו שעתו כדי שלא יפתחו החתום והנה הם שלשה ספרים ואדוני אבי ז"ל פירש הגלוי ספר שכתב בו שגלה אזן הגואלים אם ירצו לקנות כמו שעשה בעז ואת יה טרח רזביני וגו' כבעמור : ואתן את הספר המקנה. בא בהא הידיעה עם הסמיכות כמו ממלכות הארץ כמו שכתבנו למעלה: לעיני חנמאל דודי. רוצה לומר בן דודי כי בן דודו היה כמו שאמ' למעלה וכן ואת לוט אחיו רוצה לומר בן אחיו או חנמאל זה היה אחר שהיה דודו אחי אביו והמוכר היה בן דודו אבל חנמאל זה שהיה דודו היה שם בעת המקנ' ובאמרו שנתן לו ספר המקנה רוצה לומר עם הספרי' האחרים אלא שזכר ספר המקנה שהוא עיקר' הכתובי' בספר המקנה ר"ל שחתמו בו שמם לעדות : לקוח. מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם : ואת החתום. ספר המצוה והחקים וגם הוא היה חתום : למען יעמדו ימים רבים. עד שוב הגולה שלא תתקיים כבואת עוד יקנו בתים ולהיות אות לשיבת הגלות בזה האל לקנות השדה קותם אם יגלו: ואהם לנחמה לישראל שלא יחשבו שאבדה תקותם אם יגלו

עינו ח' חס' יוד בתרא בקריא' וסימ' ועינו החלו כהות' ולא כחד מבנו. מברח אבשלום. ועברה חעברת' ויקח מעל. ועינו את עינו תראינה' יראו עינו בידו. קורץ בעינו מולל ברגלו : וארע ג' בקריא' ובטעם זקף וסימ' וארע כי לא אבוש. וארע כי דבר יי' הוא. וארע בי ברוכים המה : ולעיני ד' וסימ' נבסר לעיל

רשי

חצר המטרה. לשון בית המשמר : עד פקדי אותו. פקידת כל האדם היא המיתה : ויאמר ירמיהו וגו'. לא לצדקיהו אמר כן אלא פירש הכתוב למה כלאו וחזר לדיבורו הראשון לפרש מה הדבר אשר היה אל ירמיהו : בא אליך. על פי הדיבור : את ספר המקנה. שטר המכירה : ואת החתום וגו'. עם חתימתו כשהוא חתום כדת וחוק : ואת הגלוי. שהוחזק בבית דין על פי עדיו וכתבו וחתמו הדיינין אשרתא ד דדייני הוא קיו' השטר' לעשות הדבר גלוי ומפורסם פן ימותו העדי' ורבותינו פרשו לענין גט פשוט ומקושר בבבא בתרא : כה אמר וגו'. אל תאמר לחנם אני מכניעם שהרי הכל גולים : כי כה אמר יי'. סופן לקנות בתים : לעיני חנמאל דודי. ועד עכשיו קראו בן דודו שמא שנים היו ואם אין זאת לא ידעתי מהו ויש נוטים לומר דודו ובן דודו היה חנמאל לירמיה כגון ראובן נשא את בת שמעון אחיו וילדה לו ימואל וכבר הוליד שמעון ימין הרי ימין דודו לימואל שבן אחי אמו הוא וגם בן דודו שהוא בן שמעון אחי אביו של ימואל ולכך היה המד' שלא מצינו בכל המקרא אח האם קרוי דוד : לא

בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה : אשר כלאו צדקיהו מלך יהודה לאמר מדוע אתה נבא לאמר כה אמר יהוה הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך בבל ולכדה : וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי הנתן ינתן ביד מלך בבל ודבר פיו עם פיו ועינו את עינו תראינה : ובבל יולך את צדקיהו ושם יהיה עד פקדי אתו נאם יהוה כי תלחמו את הכשדים לא תצליחו : ויאמר ירמיהו היה דבר יהוה אלי לאמר : הנה חנמאל בן שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאלה לקנות : ויבא אלי חנמאל בן דדי כדבר יהוה אל חצר המטרה ויאמר אלי קנה נא את שדי אשר בענתות אשר בארץ בנימין כי לך משפט הירשה ולך הגאלה קנה לך ואדע כי דבר יהוה הוא : ואקנה את השדה מאת חנמאל בן דדי אשר בענתות ואשקלה לו את הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף : ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים ואשקל הכסף במאזנים : ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי : ואתן את הספר המקנה אל ברוך בן נריה בן מחסיה לעיני חנמאל דדי ולעיני העדים הכתבים בספר המקנה לעיני כל היהודים הישבים בחצר המטרה : ואצוה את ברוך לעיניהם לאמר : כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים :

בדרת בית אסיריא די בבית מלך שבטא דבית יהודה : ואסרי' צדקיה מלך שבטא דבית יהודה למימר מדין את מתנבי למימר כדנן אמר יי' האנא מסרית קרתא הדא ביד מלכא דבבל ויכבשינה : וצדקיה מלך שבטא דבית יהודה לא ישתיזב מידא דכסדאי ארי א איתמסרא יתמסר ביד מלכא דבבל וימליל פומיה עם פומיה ועינוהי ית עינוהי יחזין : ולבבל יוביל ית צדקיה ותמן יהי עד דיעול דוכרניה קדמי אמר יי' ארי תגיחון קרב עם כסדאי לא תצליחון : ואמר ירמיה הות פתגם נבואה מן קדם יי' עימי למימר : הא חנמאל בר שלום אחבוך אתי לותך למימר זבון לך ית חקלי דבענתות ארי לך חזיא אחסנתא למזבן : ואתא לותי חנמאל בר אחבי כפתגמא דיי' לדרת בית אסיריא ואמר לי זבון כען ית חקלי דבענתות דבארע שבטא בנימין ארי לך חזיא ירותא ולך אחסנתא זבון לך וידעית ארי פתגמא דיי' הוא : וזבנית ית חקלא מן חנמאל בר אחבי דבענתות ותקלית ליה ית כספא שבעא מנן ועשר סלעין דכסף : וכתבית בשטרא וחתמית ואסהדית סהדין ותקלית כספא במוזניא : ונסבית ית שטרא דזביני ית דכתיב בעיז וחתים כתילכתא וכיד חזא וית שטרא פתיחא : ויהבית ית שטרא דזביני לברוך בר נריה בר מחסיה לעיני חנמאל אחבי ולעיני סהדיא דכתיבין בשטרא דזביני לעיני כל יהודאי דיתבין בדרת בית אסיריא : ופקידית ית ברוך לעיניהון למימר : כדנן אמר יי' צבאות אלהא דישראל סב ית שטריא האילין ית שטרא דזביני הדין וית דכתיב בעיז וחתים וית שטריא פתיחא הדין ותתנינון במן דחסף בדיל דיתקימון יומין סגיאין :

בסיפרא סימ' ב"ח : לקוח ד' בקריא' וסימ' לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אתו' לקוח את הספרים האלה ואת. כבחר הצאן. לקוח מאת הגולה. קדמא חס'. וסימ' סיפרא וספריא ענא וגלותא : ונתתם נ' בקרי' וקמצין וסימ' במלכים א' סימ' ח' :

אהה אתה עשית את השמים ואת הארץ · וכיון שעשית אותם לא יתכן שיפלא ויעלם ממך כל דבר הנעשה בהם בין בשמים בין בארץ ואם תנתן העיר ביד הכשדי׳ אתה ידעת וחשב ירמיהו כי אולי שב אפו מהם מרוב חסדיו וחשב להם חסדי אבות הראשונים לפיכך אמר עושה חסד לאלפים שאם לא כן למה אמר שיקנה השדה והעיר קרוב׳ להכבש וזהו ענין תפלתו: אל חיק בניהם אחריהם · כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שכתוב בתורה לשונאי: האל הגדול הגבור · אמרו רז״ל למה לא אמר ירמיה והנורא אמר כשדים מרקדין בהיכלו ואיה נוראותיו: גדול העצה · שעצותיו גדולות ומעשיו רבים מהשיגם: העליליה · המעשה: על כל דרכי בני אדם · לא כשם שאמרו אין יי׳ רואה אותנו: לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · ואמר בפרט׳ ע׳ עני למעלה ולתת כפרי וזה לתת וכפרי והסיגן וכלו: עד היום הזה · פירוש עד היום הזה הם ידועים בבני אדם · ובישראל ובאדם · ובישראל עשה אותות ומופתים ובשאר בני אדם בעבור ישראל: ותעשה לך שם · אתה נודע באותות ומופתים ובהם ידעוך בני אדם על כרחם ובמדרש ובישראל ובאדם ובישראל ובמצרים עשית מופתי׳ כאחד לזה טוב ולזה רע והוא שאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה אותו מז״ל ששמש חשך למצרים שימש אור לישרא׳ ות׳ ולישראל עברת פריסן בגו בני אוכמא: ותצא · ובאזרוע · באלף נוספת מאותיות אמתי״ן: ויבאו וירשו · בו״ו אינן לבד וי״ו השרש נעלמת מהמכתב: ובתורתך · כתוב והוא דרך פרט על התורות וקרי ובתורתך דרך כלל כי כל התורה אחת: ותקרא · מן כי יקרה יי׳ אלהיך וכתוב באלף במקום הא ואמר כן להודיע כי המקרה הרע הבא להם אינכו מקרה גמור הבא מאליו אלא הוא ית׳ הקרה אותו · הנה הסוללות · הם הענבים שמשליכים בהם האבני׳ בחומות העיר להכותם ויונתן תירגם הא מילתא כברו על קרתא לאכבשא והוא תל עפר שסובבין סביב החומה לעלות משם על החומה וכן בדברי רז״ל מליא כבנא: ויהי · הממני יפלא · באמת לא יפלא וידעתי שהעיר תנתן ביד הכשדים כי לא שב אפי מהם כי רבו עונותיהם להכעיסני ואעפ״כ אמרתי לך לקנות השדה להיות להם נחמה שישובו מהגלו׳ ויקנו שדות וכתים בארץ הזאת׳: ואת הבתים · כמו שאמ׳ ואת כל הבית הגדול שרף באש כי היו מקטרים על הבתים הגדולי׳ והגבוהים על גגותיהם מכשרותיהם

וכזרעך ה׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר עקב: ומשלם ג׳ וסימ׳ בסוף ואתחנן: גדול ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ העצה ורב׳ הכנפים ארך האבר · הכנפים ורב נוצה · קדמא חס׳: כל סיפרא ועד היום הזה בב״ד עד היום הזה וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ נ״א: וביש׳ ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ובישר׳ ובאדם ותעשה לך שם · וביש׳ יתפא׳ וביש׳ נחלתו:

כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת: ואתפלל אל יהוה אחרי תתי את ספר המקנה אל ברוך בן נריה לאמר: אהה אדני יהוה הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה לא יפלא ממך כל דבר: עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם האל הגדול הגבור יהוה צבאות שמו: גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: אשר שמת אתות ומפתים בארץ מצרים עד היום הזה ובישראל ובאדם ותעשה לך שם כיום הזה: ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה ובמורא גדול: ותתן להם את הארץ הזאת אשר נשבעת לאבותם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש: ויבאו וירשו אתה ולא שמעו בקולך ובתורותך לא הלכו את כל אשר צויתה להם לעשות לא עשו ותקרא אתם את כל הרעה הזאת: הנה הסללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר דברת היה והנך ראה: ואתה אמרת אלי אדני יהוה קנה לך השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים: ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמר: הנה אני יהוה אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר: לכן כה אמר יהוה הנני נתן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדראצר מלך בבל ולכדה: ובאו הכשדים הנלחמים על העיר הזאת והציתו את העיר הזאת באש ושרפוה ואת הבתים אשר קטרו על גגותיהם לבעל והסכו נסכים

ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל עוד יזדבנון בתין וחקלין וכרמין בארעא הדא: וצליתי קדם יי בתר דיהבית ית שטרא דזבינו לברוך בר נריה למימר: קבל בעותי יי אלהים הא את עבדתא ית שמיא וית ארעא בחילך רבא ובדרעך מרממא לא יתכסי מן קדמך כל פתגם: עיבד טיבו לאלפי דרין ומשלם חובי אבהתא לבניא כד משלמין למחטי בתריהו׳ אלהא רבא גיברא יי צבאות שמיה: דרברבין מלכיה וסגיאין עובדוהי די קדמך גלין כל אורחת בני אינשא למיתן לאינש כאורחתי׳ וכפירי עובדוהי: דשויתא אתין ומופתי׳ בארעא דמצרים עד יומא הדין ולישראל עבדתא פרישן בגו בני אינשא ועבדת לך שום כיומא הדין: ואפיקתא ית עמך ית ישראל מארעא דמצרים באתין ובמופתין וביד תקיפא ובאדרע מרמם ובחזונא רבא: ויהבת להון ית ארעא הדא דקיימת לאבהתהון למיתן להון ארע עבדא חלב ודבש: ועלו ואחסינו יתה ולא קבילו למימרך ובאוריתך לא הליכו ית כל דפקידתא להון למעבד לא עבדו וערעת יתהון ית כל בישתא הדא והא מליתא עלו על קרתא למכבשה וקרתא איתמסרת בידא דכשדאי דמגיחין קרבא עלה מן קדם דקטלין בחרבא וכפנא ומותא ודמלילתא הוה וקדמך גלי: ואת אמרת לי יי אלהים זבון לך חקלא בכספא ואסהד סהדין וקרתא איתמסרת בידא דכסדאי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר: הא אנא יי אלה כל בשרא המן קדמי יתכסי כל פתגם: בכן כדנן אמר יי הא אנא מסר ית קרתא הדא בידא דכסדאי וביד נבוכדנצר מלכא דבבל ויכבשינה: ויעלון כסדאי דמגיחין קרבא על קרתא הדא וידלקון ית קרתא הדא בנורא ויוקרונה וית בתיא דאסיקו בוסמין על איגוריהון לבעלא ונסיכו נסכין לטעות

רשי

לא יפלא · לא יכחד ויודע אתה שסופנו לגלות ולמה אמרת לי לקנות שדה: ומשלם עון אבות אל חיק · הדור הזה ההולכים אחרי אבותיהם בדרך הרעה: הגדול הגבור · ולא אמר והנורא אמר גוים מרקדין ב בהיכלו איה נוראותיו במסכת יומא: ובאדם · ובשאר אכמים · ד״א אותות שהיו שקולין לישראל ולמצרים כיצד ויהי הענן והחשך ויאר הלילה אותו מז״ל ששימש חשך למצרים שימש אור לישראל מדרש אגדה ויונתן תירגם ולישרא׳ עבדת פרישן בגו בני אוכמא: ותקרא אותם · הקרית אותם לשון מקרה: ואשר דברת · רעה עליה היה ובא: והעיר נתנה · ולמה לי שדה: הממני יפלא · וכי העתידות עלומות ממני: למן היום אשר בנו אותה · ביום שהוסך הבית נשא שלמה את בת פרעה: ולמד

מסרה
וירשו ד׳ חס׳ וסימ׳ נמסר ביהושע דיש סימן י״ב: צויתה ג׳ מל׳ וסימ׳ את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו · אתה צויתה פקודיך · אשר צויתה לא יבאו · וא׳ וצויתה אותו לעיניהם: הנה אני ז׳ וסימ׳ קשרתי על אדני · הנה אני יי׳ אלהי כל בשר · מביא רוח בכם וחייתם · פותח את קברותיכם · לוקח את עץ יוסף · לקח את בני ישראל · בנה בית לשם יי׳: על העיר ז׳ וסימ׳ בהיותם כאבים · רק עץ אשר תדע · והיה בבקר בזרח · ועתה אסף את יתר · ויהי כשמע את הדב׳ הזה · וישלח שמה סוסים ורכב · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר · ויבא נבוכד נצר · ותבקע העיר וכל אנשי דמלכים · ועברו גוים רבים · ובאו הכשדים · וישבו הכשדים · וגם איש היה בתנבא · ותבקע העיר וכל דירמיה · ויאמר אל האיש לבוש · ויואל בן זכרי פקיד עליהם · וכל וגנותי דכות בבא אל העיר וסימ׳ וגנותי אל העיר הזאת להושיעה קרצא דמלכים:

לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִסֵנִי׃ כִּי־הָיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה אַךְ עֹשִׂים הָרַע בְּעֵינַי מִנְּעֻרֹתֵיהֶם כִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אַךְ מַכְעִסִים אֹתִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי עַל־אַפִּי וְעַל־חֲמָתִי הָיְתָה לִּי הָעִיר הַזֹּאת לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּנוּ אוֹתָהּ וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה לַהֲסִירָהּ מֵעַל פָּנָי׃ עַל כָּל־רָעַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר עָשׂוּ לְהַכְעִסֵנִי הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם כֹּהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם וְאִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָ‍ִם׃ וַיִּפְנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וְלַמֵּד אֹתָם הַשְׁכֵּם וְלַמֵּד וְאֵינָם שֹׁמְעִים לָקַחַת מוּסָר׃ וַיָּשִׂימוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ וַיִּבְנוּ אֶת־בָּמוֹת הַבַּעַל אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לְהַעֲבִיר אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לַמֹּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִים וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי לַעֲשׂוֹת הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת לְמַעַן הַחֲטִי אֶת־יְהוּדָה׃

וְעַתָּה לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נִתְּנָה בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדָּבֶר׃ הִנְנִי מְקַבְּצָם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם בְּאַפִּי וּבַחֲמָתִי וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהֹשַׁבְתִּים לָבֶטַח׃ וְהָיוּ לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים׃ וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב אֶחָד וְדֶרֶךְ אֶחָד לְיִרְאָה אוֹתִי כָּל־הַיָּמִים לְטוֹב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית עוֹלָם אֲשֶׁר לֹא־אָשׁוּב מֵאַחֲרֵיהֶם לְהֵיטִיבִי אוֹתָם וְאֶת־יִרְאָתִי אֶתֵּן בִּלְבָבָם לְבִלְתִּי סוּר מֵעָלָי׃ וְשַׂשְׂתִּי עֲלֵיהֶם לְהֵטִיב אוֹתָם וּנְטַעְתִּים בָּאָרֶץ הַזֹּאת בֶּאֱמֶת בְּכָל־לִבִּי וּבְכָל־נַפְשִׁי׃

כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הֵבֵאתִי אֶל־הָעָם הַזֶּה אֵת כָּל־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת כֵּן אָנֹכִי מֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר עֲלֵיהֶם׃ וְנִקְנָה הַשָּׂדֶה בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים שְׁמָמָה הִיא מֵאֵין אָדָם וּבְהֵמָה נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים׃ שָׂדוֹת בַּכֶּסֶף יִקְנוּ וְכָתוֹב בַּסֵּפֶר וְחָתוֹם וְהָעֵד עֵדִים בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּבִסְבִיבֵי יְרוּשָׁלַ‍ִם וּבְעָרֵי יְהוּדָה וּבְעָרֵי הָהָר וּבְעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וּבְעָרֵי הַנֶּגֶב כִּי־אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּתָם נְאֻם־יְהוָה׃

עממיא בדיל לארגזא קדמי׃ ארי הוו בני ישראל ובני יהודה ברם עבדין דביש קדמי מזעוריהון ארי בני ישראל ברם מרגזין קדמי בעובדי ידיהון אמר יי׃ ארי רוגזי וחמתי חל בקרתא הדא למן יומא דבנו יתה ועד יומא הדין לאגליות מקבל מימרי׃ על כל בישת בני ישראל ובני יהודה דעבדו לארגזא קדמי אינון מלכיהון רברבניהון כהניהון ונבייהון דשקרא ואנש יהודה ויתבי ירושלם׃ ואחזרו בפולחני קדל ולא שויאו דחלתי לקבל אפיהון ושלחית לותהון ית כל עבדי נביא מקדם ומליף ולית אינון צבן לקבלא אולפן׃ ושויאו שיקוציהון בביתא דאיתקרי שמי עלוהי לסאבותיה׃ ובנו ית במת בעלא די בחילת בר הנם לאעברא ית בניהון וית בנתהון למולך דלא פקדית באוריתי ולא רעוא קדמי למעבד תועבתא הדא בדיל לחיבא ית דבית יהודה׃

וכען בכן כדנן אמר יי אלהא דישראל על קרתא הדא דאתון אמרין איתמסרת בידא דמלכא דבבל בחרבא ובכפנא ובמותא׃ הא אנא מכניש להון מכל מדינתא דאגליתינון לתמן ברוגזי ובחמתי ובתקוף רב ואתיבינון לאתרא הדין ואשרינון לרחצן׃ ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלה׃ ואתן להון ליבא חד ואורח חד למדחל קדמי כל יומיא דייטב להון ולבניהון בתריהון׃ ואגזר להון קיים עלם דלא יתוב מימרי מבתריהון לאיטבא להון וית דחלתי אתן בלבהון בדיל דלא יסטון מבתר פולחני׃ ויחדי מימרי עליהון לאיטבא להון ואקיימינון בארעא הדא בקשוט במימרי וברעותי׃

ארי כדנן אמר יי כמה דאיתיתי על עמא הדין ית כל בישתא רבתא הדא כן אנא מיתי עליהון ית כל טבתא דאנא ממליל עליהון׃ ויזדבנון חקלין בארעא הדא דאתון אמרין צדייא היא מבלי אינשא ובעירא איתמסרת בידא דכסדאי׃ חקלין בכספא יזבנון ויכתבון בשטרא ויחתמון ויסהדון סהדין בארע שבטא דבנימין ובסחרני ירושלם ובקרויא דבית יהודה ובקרוי טורא ובקרוי שפלתא ובקרוי דרומא ארי אתיב ית גלוותהון אמר יי׃

רש"י

ולמד אותם. לשון פעול אפרנטנט בלע"ז׃ הנני מקבצם. בריחוק מכל אשר הדחתים שם באפי׃

רד"ק

מנעוריהם. מימי נעורים והם ימי המדבר כמו שפירשנו׃ כי היו בני ישראל. כי הם החלו להכעיסני תחלה ואחר כך בני יהודה וטעם אך לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי והדומים להם׃ למן היום אשר בנו אותה. כי בימי שלמה שבנה את העיר והבית החלו לזבוח בבמות ונשי שלמה עבדו לאלהים אחרים למן היום ההוא היתה על אפי ועל חמתי כלומר היתה קיימת על אפי ועל חמתי כי באפי היה להסירה והארכתי אפי עד היום הזה ולא אאריך עוד. ודרש ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה׃ ונביאיהם. הנביאים שלהם שהם נביאי שקר׃ ולמד אותם. ע"י נביאי האמת׃ וישימו שקוציהם. אחז ומנשה׃ אשר לא צויתים. בג' מקומות נאמר זה הענין במלות שונות ביניהם מעט והענין אחד הראשון בפרשת גזי נזרך אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי והשני בפרשת וקנית בקבוק אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי השלישי בזו הפרשה אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת׃ למען החטי את יהודה. ועניינו פירשנו בפרשת גזי נזרך. החטי בחסרון האלף למ"ד הפעל וכן אשר החטי את ישראל בא הלך דאך לא סרו חסר אלף למ"ד הפעל׃ ועתה לכן כה אמר ה'. פרשה זו עתידה ומבוארת׃ כי כה אמר ה'. ופרשה זו לזמן שתשוב גלות בבל לשבטים שנה ומה שזכר ההר והשפלה והנגב כי חלק יהודה בשלשתן כמו שכתוב בספר יהושע׃

ויהי

מסרה

אותה י"ב מל' בקריאה וסימ' בסדר בלק וב' מגהן בסיפרא וסימ' למן היום אשר בנו אותה. י"ה יוצר אותה להכינה׃ ואיש יהודה ו' דסמיכי וסימ' שלשים אלף. דבקו במלכם. חמש מאות אלף. ועתה יושב ירושלם. נטע שעשעיו. ואיש יהודה וישב ירושלם׃ והושבתים ב' א' מל' וא' חס' וסימ' והושבתים מארץ. אל המקו' הזה והשבתים לבטח׃ וששתי ב' וסימ' וגלתי בירושלם. וששתי עליהם להטיב אתם׃ וא' בדרך עדותיך ששתי׃ הרעה הגדולה הזאת ו' דסמיכי בקרי' וסימ' איננו גדול בבית הזה ממני. והיה אם דרך גבולו יעלה. אל אדות הרעה הגדולה הזאת. והיה כי תגיד לעם הזה דסיפר'. כאש' הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה. ולכם הנשמע עזרא׃ וחתום ד' מל' בליש' וסימ' נמסר בישע' ריש סימן ח'׃

ויהי דבר יהוה אל ירמיהו שנית והוא עודנו עצור בחצר המטרה לאמר: כה אמר יהוה עשה יהוה יוצר אותה להכינה יהוה שמו: קרא אלי ואענך ואגידה לך גדלות ובצרות לא ידעתם: כי כה אמר יהוה אלהי ישראל על בתי העיר הזאת ועל בתי מלכי יהודה הנתצים אל הסללות ואל החרב: באים להלחם את הכשדים ולמלאם את פגרי האדם אשר הכיתי באפי ובחמתי ואשר הסתרתי פני מהעיר הזאת על כל רעתם: הנני מעלה לה ארכה ומרפא ורפאתים וגליתי להם עתרת שלום ואמת: והשבתי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובנתים כבראשנה: וטהרתים מכל עונם אשר חטאו לי וסלחתי לכול עונותיהם אשר חטאו לי ואשר פשעו בי: והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ אשר ישמעו את כל הטובה אשר אנכי עשה אותם ופחדו ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עשה לה: כה אמר יהוה עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מאין אדם ומאין בהמה בערי יהודה ובחצות ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב ומאין בהמה: קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את יהוה צבאות כי טוב יהוה כי לעולם חסדו מבאים תודה בית יהוה כי אשיב את שבות הארץ כבראשנה אמר יהוה: כה אמר יהוה צבאות עוד יהיה במקום הזה החרב מאין אדם ועד בהמה ובכל עריו נוה רעים מרבצים צאן: בערי ההר בערי השפלה ובערי הנגב ובארץ בנימן ובסביבי ירושלם ובערי יהודה עד תעברנה הצאן על ידי מונה אמר יהוה:

והות פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה תנינות והוא עוד כען כלי בדרת בית אסיריא למימר: כדנן אמר יי דעבדה יי ברא יתה לאתקנותה יי שמיה: צלי קדמי ואקביל צלותך ואחוי לך רברבן ונטירן דלא ידעתינון: ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל על בתי קרתא הדא ועל בתי מלכיא דבית יהודה דמתרעין להון צברין מיליתא לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא: אתן לאגחא קרבא עם כסדאי ולמליותהון ית פגרי בני אנשא דאלקיתי ברוגזי ובחמתי ודסליקית שכינתי מן קרתא הדא על כל בישתהון: הא אנא מיתי להון אסו ופורקן ואסינון ואגלי להון תרע תיובא ואתיבינון דיהכון באורח שלם וקשוט: ואתיב ית גלות יהודה וית גלות ישראל ואקימינון כבקדמיתא: ואדכינון מכל חוביהון דחבו קדמי ואשבוק לכל חוביהון דחבו קדמי ודמרדו במימרי: ויהון קדמי לשום דחדוא לתושבחא וליקר לכל עממי ארעא די ישמעון על כל טבתא דאנא עביד עמהון ויזועון וירתתון על כל טבתא ועל כל שלמא דאנא עביד להון: כדנן אמר יי עוד ישתמע באתרא הדין דאתון אמרין חרוב הוא מבלי אינשא ומבלי בעירא בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם דצדיין מבלי אינשא ומבלי יתיב ומבלי בעירא: קל בזע וקל חדוא קל חתנין וקל כלן קל דאמרין אודו קדם יי צבאות ארי טב יי ארי לעלמא טוביה מעלי תודתא לבית מקדשא דיי ארי אתיב ית גלות ארעא כבקדמיתא אמר יי: כדנן אמר יי צבאות עוד יהי באתרא הדין דחרוב מבלי אנשא ומבלי בעירא ובכל קרויהון דירות בית משרי רעיין וחוטרין דען: בקרוי טורא בקרוי שפלתא ובקרוי דרומא ובארעא שיבטא בנימן ובסחרני ירושלם ובקרויא דבית יהודה עוד יתינהון עמא על ידי משיחא אמר יי:

רשי

כה אמר ה' עשה. העושה זאת: קרא אלי ואענך. להודיעך העתידות: ובצורות. שמורות בלבי לעשותם: והנתוצים אל הסוללות. לעשות מהם סוללות תלים שבבורי' למעלה אשר בונים בני העיר לעלות אל הסוללות להלחם מעליהם אל הכשדים: ואל החרב. לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא: ולמלאם את פגרי האדם. ואת הבתים אשר נתצו עושים קברות לפגרים שנהרגים בתוך העיר: ואשר הסתרתי וגו'. כה אמ' ה' הנני מעלה לה וגו': עתרת שלום. ברכת שלום שלו"ד בלע"ז: נוה רועים. מדור רועים: עוד תעברנה הצאן וגו'. יבאו ויבאו ישראל על ידי מלך הולך בראשם: לא

רדק

ויהי דבר יי' שנית. ר"ל על זה הענין: כה. עשה. עשה ירושלם שזכר למעלה ופי' עשה וגדלה כלומר שהגדיל אותה על כל הארצות וכן אשר עשה את משה ואת אהרן: יוצר אותה להכינה. מאחרש אותה להכינה לעולם וכן הנה אנכי יוצר עליכם רעה וכל יצירה הוא מוציא הדבר למעשה: קרא. אם תקרא אלי אענך כרבותך הפך מה שאומר ואל תשא בעדם רנה ותפלה: ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם. אגידה לך נחמות גדולות וחזקות שלא ידעתם ות"י רברבן ונטירן היה קורא ובצורות בצ"ן: כי כה אמר יי'. אל הסללות ואל החרב. כמו בסללות ובחרב וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון לא שאותה בית הכלי ואת בית העזר ופי' החרב כשיל המפילי' המגדלים וכן ומגדלותיך יתץ בחרבותיו וסללות פירשנוהו: באים להלחם. אמר למה היו נתוצים לפי שהיו באים יושבי הבתים להלחם עם הכשדי' ולא פתחו להם לפיכך התחזקו ה הכשדים והכו הבתים בסללות ובחרב עד שלכדו העיר: ולמלאם את פגרי האדם. והם גרמו גם כן למלא הבתים פגרי אדם שנלחמו בם הכשדים: הנני מעלה לה. לעיר ירושלם שזכר: ארוכה ומרפא. ענין כפול במלות שונות: וגליתי להם עתרת שלום ואמת. אמר וגליתי לפי שהיה דבר הקץ מכוסה עד יום הגאולה. עתרת. פי' רובכי כל לשון עתרת הוא ענין רבוי ומה שהוא בענין תפלה כמו ויעתר יצחק הוא ענין רבוי ת תפלה וכן והעתרתם עלי דבריכם רבוי דבריכם: ופחדו ורגזו. גויי הארץ יפחדו וירגזו: על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עושה לה. פי' לירושלם: מביאים תודה. ולא אמר חטאת ואשם לפי שבזמן ההוא לא יהיו בהם רשעים וחוטאים כי כלם ידעו אותי' וכן אמרו רז"ל כל הקרבנות בטלים לעתיד לבא חוץ מקרבן תודה: מרביצי' צאן. בכל מקום מאין פחד יהיה לרועים נוה וירבצו שם צאנם בלי פחד: בערי ההר בערי השפלה. בלא וי"ו והבאים אחריהם בוי"ו: על ידי מונה. ישראל כמשל לצאן והרועה הוא המלך ודרך הרועה למנות צאנו אם חסרה אחת מהן או יאמר זה הענין לכלות הפושעי' מישרא' בצאתם מהגלות כמו שמפורש בספר יחזקאל ואמר שם והעברתי אתכם תחת השבט וזהו שאמר הכה גם כן עוד תעברנה הצאן על ידי מונה:

ידעתם ד' בקריא' וקמץ וסי' ובא האות והמופת אשר דבר אליך · שמעת חוה כלה · קרא אלי ואענך · והכעסתי לב עמים רבים · וסימ' אהית וקרית שמעית ובעסית : ארוכה ד' ב' מל' וב' חס' וסי' הנני מעלה לה · כי אעלה ארוכה · ותעל ארוכה למלאכה · כי עלתה ארוכה · ב' קדמאי חס' : גויי ג' מל' וסימ' והיתה לי לשם ששון לתהלה · ונאספו עליה · וספרים כתב לחרף דד"ה · וכל אוריתא דכות' : כבראשונה ח' בקריא' וסימ' נגפים הם לפנינו · ותהי כבראשונה דירבעם · קול אמרים הודו את יי' · ואשיבה שפטיך כבראשונה · ובניתים כבראשונה · כי אשיב את שבות הארץ · ובארץ ה' וסימ' נמסר בסדר ויגש :

במח צדקה. זהו מלך המשיח וזהו אשר יקרא לו יי׳ צדקנו. הקדוש ברוך הוא יקרא לירושלם יי׳ צדקנו כלומר שיושביה יאמרו יי׳ צדקנו ות״י ודין שמא דיהון קרן לה יתעבדון לנא זכון מן קדם יי׳ בגוה ולמעלה אמר על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו יי׳ צדקנו ושניהם שוים לענין אחד וכם פירשנוהו ואדוני אבי ז״ל פי׳ וזה אשר יקרא לה הקב״ה שהוא יי׳ צדקנו: כה אמר יי׳ אם תפרו את בריתי היום. אם תוכלו להפר בריתי שכרתי עם נח ובניו עוד כל ימי הארץ וגו׳ יום ולילה לא ישבותו כמו שזה לא יופר ולא ישבות כן לא תופר בריתי את דוד שכרתי לו ברית להיות מלכותו קיימת וכן בריתי שכרתי עם אהרן ועם בניו: בעתם. על סדר התקופות: אשר. כמו כאשר

אל בית ד׳ בסיפרא וסימ׳ הנה ימים באים נאם יי׳ והקימתי. הלוך אל בית הרכבים. כי בא ירמיהו אל. ויאמר אל המלך צדקיהו: ולכהנים ה׳ בקריא וסימ׳ ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים. ולכהנים הלוים לא יכרת איש. ואחר הבינו להם ולכהנים ב׳ בפסוק. והסגנים לא ידעו אנה הלכתי: ומקטיר ג׳ בקרי׳

רשי

לא יכרת. כריתת עולם אלא אם יפסוק סופו לחזור לכל הימים. לא יכרת להם זרע הראוי להעלות עולה ולהקטיר מנחה: אם תפרו את בריתי היום. אם תוכלו להפר את בריתי אשר כרתי את היום ואת הלילה להיותם בעתם אשר כרתי לנח ובניו ויום ולילה לא ישבותו: שתי המשפחות. המלכות והכהונה: ואת עמי ינאצון. ודברים האלה הם גורמים לעמי לנאץ מהיות גוי לי: לפניהם. לפני דבריהם אלה שמלעיגין אותן לומר לא ישוב הקב״ה מ מחרונו עוד ולא תועיל לכם תשובה: אם לא בריתי וגו׳. אי אפשר שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה ל להיו׳ בעתם ואי אפשר לחוקות שמים וארץ ליבטל כאילו לא ש שמתים גם זרע יעקב וגו׳ ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה והמילה ללמוד מכאן שבשבילם נבראו ש שמים וארץ אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות: בשלום

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל־בֵּית יְהוּדָה: בַּיָּמִים הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא אַצְמִיחַ לְדָוִד צֶמַח צְדָקָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ: בַּיָּמִים הָהֵם תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וִירוּשָׁלַ͏ִם תִּשְׁכּוֹן לָבֶטַח וְזֶה אֲשֶׁר־יִקְרָא־לָהּ יְהוָה צִדְקֵנוּ: כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לֹא־יִכָּרֵת לְדָוִד אִישׁ יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא בֵית־יִשְׂרָאֵל: וְלַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם לֹא־יִכָּרֵת אִישׁ מִלְּפָנָי מַעֲלֶה עוֹלָה וּמַקְטִיר מִנְחָה וְעֹשֶׂה זֶּבַח כָּל־הַיָּמִים: וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמוֹר: כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־תָּפֵרוּ אֶת־בְּרִיתִי הַיּוֹם וְאֶת־בְּרִיתִי הַלָּיְלָה וּלְבִלְתִּי הֱיוֹת יוֹמָם־וָלַיְלָה בְּעִתָּם: גַּם־בְּרִיתִי תֻפַר אֶת־דָּוִד עַבְדִּי מִהְיוֹת־לוֹ בֵן מֹלֵךְ עַל־כִּסְאוֹ וְאֶת־הַלְוִיִּם הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתָי: אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר צְבָא הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִמַּד חוֹל הַיָּם כֵּן אַרְבֶּה אֶת־זֶרַע דָּוִד עַבְדִּי וְאֶת־הַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי אֹתִי: וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר: הֲלוֹא רָאִיתָ מָה־הָעָם הַזֶּה דִּבְּרוּ לֵאמֹר שְׁתֵּי הַמִּשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר בָּחַר יְהוָה בָּהֶם וַיִּמְאָסֵם וְאֶת־עַמִּי יִנְאָצוּן מִהְיוֹת עוֹד גּוֹי לִפְנֵיהֶם: כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי: גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים:

ד׳ בסיפ׳ · ה׳ · ג׳ מל׳ · ה׳ חס׳ בכל׳ · ל׳ י׳ · ג׳ מל׳ · ח׳ בטע׳ בכל׳ · ב׳ · ד׳ יתיר ו׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ י׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ט׳ · ל׳ · ה׳ כטע׳ בסיפ׳ · ט׳ · ה׳ מל׳ · ל׳ · ד׳ כמו ליצחק · ל׳

הא יומא אתן אמר יי׳ ואקים ית פתגמא תקנא דמליל ית על בית ישראל ועל בית יהודה: ביומיא האינון ובעידנא ההיא אקים לדוד משיח דצדקה ויעביד דין דקשוט וזכו בארעא: ביומיא האינון יתפרקן דבית יהודה וירושלם תשרי לרוחצן ודין שמה דיהון קרן לה יתעבדן לנא זכוון מן קדם יי׳ בגוה: ארי כדנן אמר יי׳ לא יפסוק לדוד גבר יתיב על כורסי מלכותא דבית ישראל: ולכהניא ליואי לא יפסוק גבר מן קדמי מסיק עלון ומקריב קורבן ועביד ניכסת קודשין כל יומיא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עם ירמיה למימר: כדנן אמר יי׳ כמא דלית איפשר דיבטיל קיימי דאקימית עם יממא ועם ליליא ובדיל דלא למהוי יימם וליליי בעידנהון: אף קיימי לא יבטיל דאקימית עם דוד עבדי מלמהוי ליה בר מליך על כורסותי וית ליואי כהניא דמשמשין קדמי: כמא דלית איפשר דיתמנון חילי שמיא ולא יתכיל חלא דימא כן אסגי ית זרעא דדוד עבדי וית ליואי דמשמשין קדמי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עם ירמיה למימר: הלא חזיתא מא עמא הדין ממללין למימר תרתין זרעיתא דאתרעי יי׳ בהון ורחיקינו׳ וית עמי מרגזין מלמהוי עוד עם משמש קדמי כקבלהון: כדנן אמר יי׳ כמא דלית אפשר דיבטל קיימי דאקמית עם יממא ועם ליליא כין גזירת שמיא וארעא לא שויתינון דיעדון: אף זרעא דיעקב ודוד עבדי לא ארחיק מלקרבא מבניהון עבדין שולטן על זרעיה דאברהם יצחק ויעקב ארי אתיב ית גלותהון וארחם עליהון:

חבר כף הדמיון וכן כי אשר ראיתם את מצרים היום כמו כאשר: כן ארבה. עד שלא יספר ולא ימד ולשון ימד נופל על חול הים ולא על צבא השמים והמספר נופל על זה ועל זה: משרתי אותי. כמו משרתים כי פעמים יפול מ״ם הרבוי ויספיק ביו״ד הרבוי כמו כטעי נעמנים מי המרים מלאכי רעים והדומים להם: הלא ראית. שתי המשפחות. משפחת דוד ומשפחת אהרן אשר בחר יי׳ בהם להיות מנהיגי העם: ואת עמי ינאצון. וכיון שראו שהאל׳ מאסם ינאצו בניהם את ישראל מהיות עוד גוי לפניה׳ ולא יוכיחו׳ ולא יכניעם בדרך ישרה כי חשבו כי פסקה המלכו׳ והכהונה כי רוב ישראל גלו והנשארים כתונים ביד גויי הארצות ואדוני אבי ז״ל פי׳ ואת עמי כמו ועמי כלומר כיון שראו שעמי שהיו׳ מאסם גם הם ינאצו אותם ולא ילכו אחר מצותיו ולא ירצו להיות גוי לפניהם ולעשות מצותם ולפירושו יהיה את זה נופל על הפעל כמו ואת מלכינו ואת שרינו ואת הברזל נפל אל המים וכבר פירשנו אותם על הפעול ככל את שנופל על הפעול: כה אמר יי׳ אם לא בריתי. כלומר אם לא כהיה בריתי יומם ולילה ולא שמתי חקות שמים וארץ להיות חוק עולם אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאסם אבל כל זמן שתהיה קיימת בריתי עם שמים וארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב ודוד עם זרע יעקב להיות גוי ועם זרע דוד להיות מושל ולא הוצרך להשיב משפחת הכהונה כי כבר זכרה למעלה ואת הלוים משרתי אותי אבל שנה בדבר המלכות כי הוא עיקר הנהגת ישראל מירשת ה המלכות: גם זרע יעקב ודוד. כתב ר׳ יונה המדקדק כי יעקב במקום אהרן לפי שזכר שתי המשפחות וכן אומ׳ בל״ב מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי במדת מדבר שנאמ׳ בזה והוא ענין לו אבל הוא ענין ל לחברו כמו וזאת ליהודה שאינו ענין ליהודה שהרי כאמר שמע יי׳ קול יהודה תנהו ענין לשמעון כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב שהרי כא׳ יצחק ויעקב תנהו ענין לאהרן ראיה לדבר שתי המשפחות שאמר וכבר פירשנוהו והחכם ר״א בן עזרא ז״ל פי׳ אך מי שהוא מזרע יעקב אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהא מלך מושל ב בישראל כי אם מיעקב ועוד

וסימ׳ רק כבמות הוא מזבח ומקטיר. ולכהנים הלוים לא יכרת איש. והשבתי למואב: הלוים ד׳ דקדמי׳ לכהנים וסימ׳ גם בריתי תופר. וגם בירושלם העמיד. ויעמדו הלוים בכלי דויד. ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה דד״ה: ואת הלוים ד׳ בקריא וסימ׳ גם בריתי תופר. ודבתריה אשר לא יספר. ויבאו את הכהנים מערי יהודה. ויאסף דוד את בני: יעקוב ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר בחקתי ולעיל בס׳ סימ׳ ל׳: ישחק ד׳ כנוי ליצחק וסי׳ גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס. ולא תטיף על בית ישחק. ונשמו במות ישחק. ושבועתו לישחק דתהילים:

שהוא מתמשפחת דוד והם שתי מעלות: אל זרע אברהם. כמו על וכן ואל ההרים לא אכל כמו על ההרים: ישחק. כתוב בשי״ן כמו בצד״י כי שני הפרקים שוים בענין ושתי האותיות ממוצא אחד והוא אחד מד׳ הכתובים בשי״ן כנוי ליצחק: כי אטוב. כתוב בוי״ו וקרי אשיב ביו״ד והענין אחד כי כמצא מן הקל יוצא בזה הענין כמו ושב יי׳ את שבותך וזולתו: אך

ועיניך ז' וסימ' בניך ובנותיך נתונים לעם אחר. והנני נותנך למגור. קחנו ועיניך שים. את עיני כלך כבלי. ועיניך על רמים. תהי נא אזנך קשבת. ועיניך דרכי תצרנה: אבותיך ג' כ"ל בקריא' וסימ' שובאל ארץ אבותיך ולמולדתך. ובמשרפות אבותיך דכלבים. אל תסג גבול עולם. אנך והנותרות ג' ב' חס' וסימ' ויעקב רעה את צאן. על פי השנים והנותרת. וחיל מלך בבל נלחמים. בהרא כ"ל דכ"ל ושארא חס' ו"ו

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה ונבוכדנצר מלך בבל וכל חילו וכל ממלכות ארץ ממשלת ידו וכל העמים נלחמים על ירושלם ועל כל עריה לאמר: כה אמר יהוה אלהי ישראל הלך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה ואמרת אליו כה אמר יהוה הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך בבל ושרפה באש: ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש ובידו תנתן ועיניך את עיני מלך בבל תראינה ופיהו את פיך ידבר ובבל תבוא: אך שמע דבר יהוה צדקיהו מלך יהודה כה אמר יהוה עליך לא תמות בחרב: בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך והוי אדון יספדו לך כי דבר אני דברתי נאם יהוה: וידבר ירמיהו הנביא אל צדקיהו מלך יהודה את כל הדברים האלה בירושלם: וחיל מלך בבל נלחמים על ירושלם ועל כל ערי יהודה הנותרות אל לכיש ואל עזקה כי הנה נשארו בערי יהודה ערי מבצר: הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור: לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש: וישמעו כל השרים וכל העם אשר באו בברית לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו חפשים לבלתי עבד בם עוד וישמעו וישלחו: וישובו אחרי כן וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויכבישום לעבדים ולשפחות: ויהי דבר יהוה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר: כה אמר יהוה אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר:

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי ונבוכדנצר מלכא דבבל וכל משריתיה וכל מלכות ארעא שולטן ידיה וכל עממיא מגיחין קרבא על ירושלם ועל כל קרוהא למימר: כדנן אמר יי אלהא דישראל איזיל ותימר לצדקיה מלך שבטא דבית יהודה ותימר ליה כדנן אמר יי הא אנא מסר ית קרתא הדא ביד מלכא דבבל ויוקדינה בנורא: ואת לא תשתזיב מן ידיה ארי אתאחדא תתאחד ובידיה תתמסר ועינך ית עיני מלכא דבבל יחזיין ופומיה עם פומך ימליל ולבבל תתובל: ברם קביל פתגמא דיי צדקיה מלך שבטא דבית יהודה כדנן אמר יי עלך לא תתקטיל בחרבא: בשלמא תמות וביקידות אבהתך מלכיא קדמאי דהוו קדמך כן יוקדון עלך ווי על מלכא יספדון עלך ארי פתגמא אנא מלילית אמר יי: ומליל ירמיה נביא עם צדקיה מלך שבטא דבית יהודה ית כל פתגמיא האלין בירושלם: ומשרית מלכא דבבל מגיחין קרבא על ירושלם ועל כל קירויא דבית יהודה דאשתארא על לכיש ועל עזקה ארי אינון אשתארא בקרויא דבית יהודה קרוין כריכן: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי בתר דגזר מלכא צדקיה קים עם כל עמא דבירושלם למקרי להון חירו: לשלחא גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה בר ישראל ובת ישראל בני חורין בדיל דלא יפלחון בהון גבר באחוהי יהודאה: ושמעו כל רברביא וכל עמא דעלו בקימא לשלחא גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה בני חורין בדיל דלא יפלחון בהון עוד וקבילו ושלחו: ותבו בתר כן ואתיבו ית עבדין וית אמהתא דפטרו בני חורין וכבישונון לעבדין ולאמהן: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה מן קדם יי למימר: כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא גזרית קים עם אבהתכון ביומא דאפקית יתהון מארעא דמצרים מבית עבדותא למימר:

רדק

אך בזה תתנחם. אע"פ שתגלה לא תמות בחרב: בשלום תמות. אע"פ שנקרו עיניו כיון שלא ימות בחרב וימות על מטתו ויעשו לו כבוד כמו שעושים למלכי' זהו בשלום ורז"ל אמרו מהו בשלום שמת נבוכדנצר בימיו: ובמשרפות. כמו שהיו שורפים על מטתם בשמי' וזנים מרוקחים כמו שכ' באסא ורז"ל פי' מה היו שורפים עליהם מטתן וכלי תשמישן: כי דבר אני דברתי. כי זה הדבר אני דברתיו אותו לפיכ' תדע שיתקיים: אל לכיש ואל עזקה. כמו על לכיש ועל עזקה וכמוהם רבים כמו שכתבנו: הדבר. אחרי כרות המלך צדקיהו. שבו להם מזה העון וכרתו להם ברית לקיים הדרור ובסדר עולם כימת שאו' בספר יחזקאל ויהי בשנה השביעית בחמשי' בעשור לחדש באו אנשי' מזקני ישרא' לדרוש את יי' וישבו לפני היא שנה שביעית למלכות צדקיהו ואותה שנה כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור פי' להם לעבדים ולשפחות כמו שאמר לשלח איש את עבדו וגו' ובא הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו: לבלתי עבד בם. בעברי ובעבריה ואחר כך הוסיף באור ואמר ביהודי אחיהו איש והוא כמו הפוך לבלתי עבוד איש ביהודי. אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומים להם שהמוקדם מאוחר:

ויכבשום

רשי

בשלום תמות. אמרו רבותינו שמת נבוכדנצר בימיו שכל ימי נבוכדנצר לא יצאו אסיריו מאסיריהם ו וכשמת נבוכדנצר יצא צדקיהו מבית האסורי' ולמחרת מת וקברוהו בכבוד: ובמשרפות אבותיך. כך היה דרכם לשרוף על המלכי' מטתן וכלי תשמישן: אחרי כרות המלך. בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ו ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני י יהודה לדרוש את יי' אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומ' לפי שהיו רוצין לומר לא נענש על יד המכות על שהחזירו את העבדים:

הנני

כתרא: אחיהו ד' וסימ' ויביאו את התרומה. אבד חסיד מן הארץ. לשלוח איש את עבדו. איש באחיהו ידבקו: שלחו ד' דגשי' וסימ' בשפטים סימן א':

מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את אזנם: ותשבו אתם היום ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני בבית אשר נקרא שמי עליו: ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות: לכן כה אמר יהוה אתם לא שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם יהוה אל החרב אל הדבר ואל הרעב ונתתי אתכם לזועה לכל ממלכות הארץ: ונתתי את האנשים העברים את ברתי אשר לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ העברים בין בתרי העגל: ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: ואת צדקיהו מלך יהודה ואת שריו אתן ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד חיל מלך בבל העלים מעליכם: הנני מצוה נאם יהוה והשבתים אל העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש ואת ערי יהודה אתן שממה מאין ישב:

לה הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לאמר: הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם והבאותם בית יהוה אל אחת הלשכות והשקית אותם יין: ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה ואת אחיו ואת כל בניו ואת כל בית הרכבים: ואבא אתם בית יהוה אל לשכת בני חנן בן יגדליהו איש האלהים אשר אצל לשכת השרים אשר ממעל ללשכת מעשיהו בן שלם שמר הסף: ואתן לפני בני בית הרכבים גבעים מלאים יין וכסות ואמר אליהם שתו יין:

מסוף שבע שנין תשלחון גבר ית אחוהי בר ישראל דיזדבן לך ויפלחינך שית שנין ותפטריניה בר חורין מעמך ולא קבילו אבהתכון למימרי ולא ארכינו ית אודניהון: ותבתון אתון יומא דין ועבדתון ית דכשר קדמי למקרי חירו גבר לחבריה וגזרתון קיים קדמי בביתא דאתקרי שמי עלוהי: ותבתון ואחלתון ית שמי ואתיבתון גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה די פטרתון בני חורין לנפשהון וכבשתון יתהון למהוי לכון לעבדין ולאמהן: בכן כדנן אמר יי אתון לא קבלתון למימרי למיקרי חירו גבר לאחוהי וגבר לחבריה הא אנא מכלי לכון חירו אמר יי מן חרבא ומן מותא ומן כפנא ואתן יתכון לזיע לכל מלכוות ארעא: ואתן ית גבריא דעברו על קיימי דלא קיימו ית פתגמי קיימא דיגזרו קדמי עיגלא דפסקו לתרין ועברו בין פלגוהי: רברבי יהודה ורברבי ירושלם ורברביא וכהניא וכל עמא דארעא דעברו בין פלגי עיגלא: ואימסר יתהון ביד בעלי דבביהון וביד דבען למיקטלהון ותהי נבילתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא: וית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית רברבוהי אמסר ביד בעלי דבביהון וביד דבען למקטלהון וביד משירית מלכא דבבל דאסתלקא מנכון: הא אנא מפקיד אמר יי ואתיבינון על קרתא הדא ויגיחון קרבא עלה ויכבשונה ויוקדונה בנורא וית קירויא דבית יהודה אתן לצדו מבלי יתיב:

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי ביומי יהויקים בר יאשיה מלכא שבטא דבית יהודה למימר: איזיל לות בני רכב בית ותמליל עמהון ותעלינון לבית מקדשא דיי לחדא מן לשכתא ותשקי יתהון חמרא: ודברית ית יאזניה בר ירמיה בר חבצניה וית אחוהי וית כל בנוהי וית כל בני בית רכב: ואעלית יתהון לבית מקדשא דיי ללשכת בר חנן בר יגדליה נביא דיי דבסטר לשכת רברביא דמעיל לשכת מעשיה בר שלום אמרכלא: ויהבית קדם בני בית רכב כלידין מלן חמרא וכסין ואמרית להון שתו חמרא:

רשי

הנני קורא לכם דרור · מאתי שאיני אדון לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב · העגל אשר כרתו לשני' · כשחזרו וכבשום כרתו כולם ברית למרוד במקום וכרתו עגל לשנים ועברו בין בתריו למרוד בו והיא היתה ברית חזקה וגמורה לאמר ככה יבתר ויחלק העובר עליה · העולים מעליכם · מפני חיל פרעה שיצא ממצרים כמו שמפורש בספר זה · הנני מצוה · וסב חיל פרעה לארצו והכשדי' ישובו עליכם · אל בית הרכבים · בני יונדב בן רכב ובני יתרו היו · איש האלהים · כבייא דיי' · שומ' הסף · אמרכליא טרשוריר בלע"ז · באהלים

רדק

וכבשום · כתיב ויכבשום קרי והענין אחד אלא שזה מן נוסף וזה מן הקל · הנני קורא לכם דרור נאם יי' אל החרב ואל הדבר ואל הרעב · כי כולם ימלטו בכם ולא יהיה לכם אדון שימנע אתכם מהם כי חפשים תהיו להם · לזועה · לזועה כתיב וקרי לזעוה והענין אחד ענין תנועה ותנוד' אלא שהאותיות הפוכו' כמו כבש וכשב והדומים להם · העגל אשר כרתו לשנים · כן היה דרך כריתת הברית וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים · שרי יהודה ושרי ירושלם · שרי יהודה הם השרים אשר מן הערים מחוץ לירושלם ואמר אחר כך והסריסים והם שרי בית המלך · העולים מעליכם · כמו שכתוב בזה הספר למטה וחיל פרעה יצא ממצרים וגו' וישמעו הכשדים ויעלו מעל ירושלם · בית הרכבים · מבית חובב חותן משה היו ונקראו בית הרכבים על שם רכב אבי יונדב שהיה גדול המשפחה וכן אמר בדברי הימים המה הקנים הבאים מחמת אבי רכב · והשקית אותם יין · אף על פי שהם לא שתו אמ' והשקית שתתן לפניהם כוסות יין לשתות · איש האלהים · כתרגומו נביא דיי' · שומר הסף · כף הוא כלל לכלי הבית וכלי היין ואולתם ותי' שומר הסף אמרכלא · כי

מסורה

ועבדך ב' וסימ' כי ימכר לך אחיך העברי · מקץ שבע שנים השלחו איש את אחיו · אותם י"ו חס' בספרא וסימ' נמכר לעיל בספרא סימ' כג · לא שמעתם ג' דסמיכי בקרי' וסימ' לכן כה אמר יי' צבאות יען · לקרא דרור איש לאחיו · דעי עונך כי ביי' אלהיך פשעת · וכל עם ז' דסמי' בקרי' וסימ' ויקם יהושע וכל עם המלחמה · ויעל יהושע מן הגלגל · ויבא יהוש' וכל עם המלחמה · ויעבר המלך הגלגלה · ותרא והנה המלך עומד על העמוד כמשפט דמלכים · ואחרו דדה · שרי יהודה ושרי ירושלם · וסימ' בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסריס מלכ' וחמא גברא · הדבר ה' בטעמא בספרא וסימ' בשלח אליו המלך צדקיהו את פשחור · נבוכד ראצר מלך בבל · אחרי כרות המלך צדקיהו ברית · בימי יהויקים בן יאשיהו · אשר דברת אלינו · ואת אחיו ה' בקרי' וסימ' ויושב יוסף את אביו · ודבתריה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו · האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו · יורש זכות את געל ואת אחיו · ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה ·

ויאמרו לא נשתה־יין כי יונדב בן־רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו־יין אתם ובניכם עד־עולם׃ ובית לא־תבנו וזרע לא־תזרעו וכרם לא־תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל־ימיכם למען תחיו ימים רבים על־פני האדמה אשר אתם גרים שם׃ ונשמע בקול יהונדב בן־רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי שתות־יין כל־ימינו אנחנו נשינו בנינו ובנתינו׃ ולבלתי בנות בתים לשבתנו וכרם ושדה וזרע לא יהיה־לנו׃ ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר־צונו יונדב אבינו׃ ויהי בעלות נבוכדראצר מלך־בבל אל־הארץ ונאמר באו ונבוא ירושלם מפני חיל הכשדים ומפני חיל ארם ונשב בירושלם׃

ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר׃ כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הלך ואמרת לאיש יהודה וליושבי ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע אל־דברי נאם־יהוה׃ הוקם את־דברי יהונדב בן־רכב אשר־צוה את־בניו לבלתי שתות־יין ולא שתו עד־היום הזה כי שמעו את מצות אביהם ואנכי דברתי אליכם השכם ודבר ולא שמעתם אלי׃ ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנבאים השכים ושלח לאמר שבו־נא איש מדרכו הרעה והיטיבו מעלליכם ואל־תלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ושבו אל־האדמה אשר־נתתי לכם ולאבתיכם ולא הטיתם את־אזנכם ולא שמעתם אלי׃ כי הקימו בני יהונדב בן־רכב את־מצות אביהם אשר צום והעם הזה לא שמעו אלי׃ לכן כה־אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל הנני מביא אל־יהודה ואל כל־יושבי ירושלם את כל־הרעה אשר דברתי עליהם יען דברתי אליהם ולא שמעו ואקרא להם ולא ענו׃ ולבית הרכבים אמר ירמיהו כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל יען אשר שמעתם על־מצות יהונדב אביכם ותשמרו את־כל־מצותיו ותעשו ככל אשר־צוה אתכם׃

ואמרו לא נשתי חמרא ארי יונדב בר רכב אבונא פקיד עלנא למימר לא תשתון חמרא אתון ובניכון עד עלמא׃ וביתא לא תיבנון וזרעא לא תזרעון וכרמא לא תיצבון ולא יהילכון ארי במשכני תיתבון כל יומיכון בדיל דתתקיימון יומין סגיאין על אפי ארעא דאתון דיירין תמן׃ וקבילנא למימר יונדב בר רכב אבונא לכל דפקדנא בדיל דלא למישתי חמרא כל יומנא אנחנא נשנא בננא ובנתנא׃ ובדיל דלא למיבני בתין למתבנא וכרמין וחקלין וזרעין לא יהי לנא׃ ויתיבנא במשכנין וקבילנא ועבדנא ככל דפקדנא יונדב אבונא׃ והות כד סליק נבוכד נצר מלכא דבבל על ארעא ואמרנא איתו וניעול לירושלם מן קדם משרית כסדאי ומן קדם משרית ארם ויתיבנא בירושלם׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר׃ כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל איזיל ותימר לאנש יהודה וליתבי ירושלם הלא תקבלון אולפן לקבלא לפתגמי אמר יי׃ אתקיימו פתגמי יונדב בר רכב דפקיד ית בנוהי בדיל דלא למשתי חמרא ולא אשתיאו עד יומא הדין ארי קבילו ית תפקדתא דאבוהון ואנא שלחית לותכון ית כל עבדי נביא מקדים וממליל ולא קבילתון למימרי׃ ושלחית לותכון ית כל עבדי נביא מקדים ומשלח למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ואתקינו עובדיכון ולא תהכון בתר טעות עממיא למפלחהון ותיבו על ארעא דיהבית לכון ולאבהתכון ולא ארכינתון ית אודניכון ולא קבילתון למימרי׃ ארי אקימו בני יונדב בר רכב ית תפקדתא דאבוהון דפקידינון ועמא הדין לא קבילו למימרי׃ בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על אנש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ית כל בישתא דגזרית עליהון חלף דשלחית לותהון ית כל עבדי נביא ולא קבילו ואתנביאו להון ולא תבו׃ ולבני בית רכב אמר ירמיה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל חלף דקבילתון לתפקידת יהונדב אבוכון ונטרתון ית כל פקודוהי ועבדתון ככל דפקיד יתכון׃

רש"י

באהלים תשבו. במדברות אשר אתם גרים שם לא היה להם חלק בארץ שגרים היו׃ ויהי בעלות נבוכד נצר. על כרחנו באנו העיר לכך עכשיו אנו יושבים בבתים׃ עבור

רד"ק

כי יונדב בן רכב אבינו. רוצה לומר אבי אבינו כי הכתוב מצאנו יונדב בן רכב במלך יהוא בן נמשי וממנו עד מלכות יהויקים קרוב לש' שנה׃ ולא יהיה לכם. טעמו על כלם׃ לא בית ולא כרם ולא שדה׃ לא יהיה לכם לא במתנ' ולא במקח מאחר׃ למען תחיו ימים רבים. כי הבתים והשדות והכרמים מעכבים את האדם במקומו יהיה רעב או חרב וימות בקוצר ימים מדאגה וכשלא יהיה לו במקומו כל זה שירצה טוב בזה המקום ישב בו וכשירצה רע ילך למקו' אחר שיהיה בו בטוב לפיכך צוה להם שיהיו יושבי אהלי' ויסעו ממקום למקום כפי מה שירצו הטוב במקום בית שדה וכרם ויאריכו ימים בזה וכן ראינו באבות שהיו נוסעים ממקום למקום ב באהליהם מפני הרעב ושתית היין שמנעם ממנו שירוע מ מסבתו שמטרף דעת מי שישגה בו כמו שכתוב כל שוגה בו לא יחכם וכתוב למי אבוי למי מדיני' למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין וסבת גלות עשרת השבטים היה על הרבות שתית היין כמו שנא' הוי עטרת גאות שכורי אפרים ואמר הוי גבורים לשתות היין ואמר משכימי בבקר שכר ירדפו וגם יהודה ובנימן סבת גלותם היין כמו שכתוב. וגם אלה ביין שגו וכל הענין כמו שכתוב וראשון שפתח היין אע"פ שהיה צדיק ותמים נשתכר בו ונתבזה בו׃ ויהי בעלות נבוכד נצר. בבית׃ ונאמר באו ונבוא. בואו לשון זרוז כמו לכו ונלכה הגלגל׃ הוקם את דברי יהונדב. הוקם לשון יחיד על רבים כמלת את כוללת הרבוי׃ ואשלח. אמר ואל תלכו אחר שאמר שובו והטיבו כי עבודה זרה שקולה כנגד כל העבירות׃ ושבו אל האדמה. כמו על וכן אל ההרים לא אכל׃ על מצות יהונדב. כמו אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו׃ לכן

מסרה

יונדב ג' וסי' ויאמרו לא נשתה יין כי. ונשב באהלי' ונשמע ונעש לכן כה אמר יי' צבאות אלהי ישר' לא יכרת איש. וכל שמואל דכוו' יונדב בר"א י יהונדב וסי' ויאמר לו יהונדב שכב על מ משכבך: תחו"ג בקריא' וסימ' ועתה ישר' שמע אל החקים. ובית לא תבנו חרע. דרשו טוב ואל רע. ונשב ג' בנביאים ובכתובי' וסי' ונשב באהלים ונשמע ונעש. ודבתריה בירושלם. בגוא' אתוא: באהלים ד' בקריא' וסימ' בשפטים סימ"ח: צונו ה' בקריא' וסי' נמס' בסדר דברים: הוקם ג' בקריא' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' הוקם המשכן. נאם הגבר הקם על. את דברי יהונדב בן רכב. נאם הגבר חס' ובלעיל: שבו ה' חס' בנביאים וכתובים וסימ' אם ת הכעיקבעין שבו אתי. ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים ד דאריך. וגם עתה נאם יי' שבו עדי. ויעד יי' בישראל וביהודה. ושבו עוד צדקי בה כתיב: אל יהודה ה' וסימ' וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה. הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה. ויהי לתקופת השנה עלה דרח. אשר תשלחני אל יהודה דעזרא. עד אשר אבוא אל יהודה. וא' ואל יהודה וסימ' ואלה הדברים אשר דבר יי':

לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים:

לו ויהי בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר: קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים מיום דברתי אליך מימי יאשיהו ועד היום הזה: אולי ישמעו בית יהודה את כל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם למען ישובו איש מדרכו הרעה וסלחתי לעונם ולחטאתם: ויקרא ירמיהו את ברוך בן נריה ויכתב ברוך מפי ירמיהו את כל דברי יהוה אשר דבר אליו על מגלת ספר: ויצוה ירמיהו את ברוך לאמר אני עצור לא אוכל לבוא בית יהוה: ובאת אתה וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דברי יהוה באזני העם בית יהוה ביום צום וגם באזני כל יהודה הבאים מעריהם תקראם: אולי תפל תחנתם לפני יהוה וישבו איש מדרכו הרעה כי גדול האף והחמה אשר דבר יהוה אל העם הזה: ויעש ברוך בן נריה ככל אשר צוהו ירמיהו הנביא לקרא בספר דברי יהוה בית יהוה: ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה בחדש התשעי קראו צום לפני יהוה כל העם בירושלם וכל העם הבאים מערי יהודה בירושלם: ויקרא ברוך בספר את דברי ירמיהו בית יהוה בלשכת גמריהו בן שפן הספר בחצר העליון פתח שער בית יהוה החדש באזני כל העם: וישמע מכיהו בן גמריהו בן שפן את כל דברי יהוה מעל הספר: וירד בית המלך על לשכת הספר והנה שם כל השרים יושבים אלישמע הספר ודליהו בן שמעיהו ואלנתן בן עכבור וגמריהו בן שפן וצדקיהו בן חנניהו וכל השרים:

בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לא יפסוק גבר ליונדב בר רכב משמש קדמי כל יומיא: והוה בשתא רביעתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה הוה פתגמא הדין עם ירמיה מן קדם יי למימר: סב לך מגלת ספרא ותכתוב עלה ית כל פתגמיא דמליליות עמך על ישראל ועל יהודה ועל כל עממיא מיומא דמליליות עימך מימי יאשיה ועד יומא הדין: מאים ישמעון דבית יהודה ית כל בישתא דאנא מחשיב למעבד להון בדיל דיתובון גבר מאורחיה בישתא ואשבוק לחוביהון ולחטאיהון: וקרא ירמיהו ית ברוך בר נריה וכתב ברוך מפום דירמיה ית כל פתגמיא דיי דמליל עמיה על מגלת ספרא: ופקיד ירמיה ית ברוך למימר אנא כלי לית אנא יכיל למיעל לבית מקדשא דיי: ותיתי את ותקרי במגילתא דכתבתא מפומי ית פתגמיא דיי קדם עמא בבית מקדשא דיי ביומא דצומא ואף קדם כל בית יהודה דאתן מקרויהון תקרינון: מאים תתקבל בעותהון קדם יי ויתובון גבר מאורחתיה בישתא ארי רב רוגזא וחימתא דנזר יי על עמא הדין: ועבד ברוך בר נריה ככל די פקדיה ירמיה נביא למיקרי בספרא פתגמא דיי בית מקדשא דיי: והוה בשתא חמשתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה בירחא תשיעאה גזרו צומא קדם יי כל עמא בירושלם וכל עמא דאתן מקרויא דבית יהודה בירושלם: וקרא ברוך בספרא ית פתגמי ירמיה נביא בית מקדשא דיי בלשכת גמריה בר שפן ספרא בדרתא עיליתא במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה קדם כל עמא: ושמע מיכיהו בר גמריה בר שפן ית כל פתגמא דיי מעל ספרא: ונחת לבית מלכא ללשכת ספרא והא תמן כל רברביא יתבין אלישמע ספרא ודליה בר שמעיה ואלנתן בר עכבור וגמריה בר שפן וצדקיה בר חנניה וכל רברביא:

רשי

עצור. בבית הכלא: פתח שער בית יי החדש. הוא שער המזרחי כך תירגם יונתן: הגד

רדק

לכן. לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים. תירגם יונתן משמש קדמי ובדברי רבותינו ז"ל רבי יהודה אומר וכי גרים נכנסים להיכל והלא אף ישראל אין נכנסים אלא שהיו יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה וי"א בנותיהם נשואות לכהונ' והיו מבני בניהם מקריבים על גבי המזבח: יונדב. בלא ה"א בפרשה שלשה וסימן ויאמרו וכשבו ולא יכרת: ויהי בשנה הרביעית ליהויקים. קח לך מגלת ספר. מגלה וגליון יקרא הקלף או הגויל שיכתוב אדם עליו ובשמכנו המגלה לספר רוצה לומ' שיכתוב עליה ואז תקרא ספר: וכתבת אליה. כמו עליה אמר שיכתוב כלל הדברים מראש הספר ועד הנה ורבותינו ז"ל דרשו זו מגלת איכה: ביום צום. ביום תענית ורבותינו ז"ל פירש ביום קבוע מן כומת הנדין בדברי רבותינו ז"ל רוצה לומר יום שיתקבצו לדבר ולהתענן על צרתם: החדש. הוא שער המזרחי כמו שכתבנו למעלה וכן תירגם יונתן מדינחאה: מעל הספר. שהיו כתובים על הספר: על לשכת. כמו אל לשכת: הגיד

מסרה

קח יב ר"פ וסימ' נמס' בסדר במדב' סיני ואת כל הדברי' יג חס' האלה וסימ' ויספר העבד ליצחק את כל. וידבר אהרן את כל הדברים ויעש אהרן ובניו. ואצוה אתכם בעת ההיא את. ויגד לו שמואל. עמד בחצר בית יי. ויאמר ירמיה אל כל השרים. כתב לך דכה אמר יי אלהי ישראל. קח לך מגלת ספר. ויגד להם מביהו. ויהי כשמעם את כל כל הדברי' פחדו קדם' דפסו. ויגידו באזני המלך. שוב קח לך מגלה: האף ג' קמצין וסי' כי יגרתי מפני האף. מה חרי האף הגדול: כי גדול האף והחמה: החמשית ה' בקריא' חס' יוד קדמא וסימ' ובשנה החמשית תאכלו את פריו. ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו. היא השנה החמשית לגלות. ויהי בשנה החמשים למלך רחבע'. ויהי בשנה החמשים למלך רחבע' ויעל שישק מלך מצרים. ואוריתא החמישית כתיב חס' יוד בתר'. דירמיה החמשית כתיב חס' יוד קדמא. ושארא החמישי' כתיב מל' דמל': ודליהו ג' בליש' בקריא' וסימ' אלישמע הסופר ודליהו בן. תם אל נתן. לדליהו שלשה ועשרים:

שמע ד׳ בקריא וסים׳ ויגד להם מכיהו . צעקו ויי׳ שמע . זה עני קרא . כי לא בוזה ולא שקץ . וסים׳ בלשון תרגום מכיהו צוח מסכינא ואת בזויי׃ ברוך בן נריהו ג׳ בקריא׳ וסים׳ קחנה בידך ולך . וירמיהו לקח מגלה׳ את הגברים ואת הנשים . ושארא ברוך בן נריה׃ הגיד ג׳ מל בליש׳ בקריא וסים׳ ותגיד לבני ישראל . הגיד נגיד למלך . ובעל כנפים יגד דבר . אנך׃ איפה׳ כתיב כן איפה וסים׳ נמסר בסדר וישב ובשמואל ב׳ סים׳ ט׳ ׃

וַיַּגֵּד לָהֶם מִיכָיְהוּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמֵעַ בִּקְרֹא בָרוּךְ בַּסֵּפֶר בְּאָזְנֵי הָעָם׃ וַיִּשְׁלְחוּ כָל־הַשָּׂרִים אֶל־בָּרוּךְ אֶת־יְהוּדִי בֶּן־נְתַנְיָהוּ בֶּן־שֶׁלֶמְיָהוּ בֶן־כּוּשִׁי לֵאמֹר הַמְּגִלָּה אֲשֶׁר קָרָאתָ בָּהּ בְּאָזְנֵי הָעָם קָחֶנָּה בְיָדְךָ וָלֵךְ וַיִּקַּח בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּהוּ אֶת־הַמְּגִלָּה בְּיָדוֹ וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו שֵׁב נָא וּקְרָאֶנָּה בְּאָזְנֵינוּ וַיִּקְרָא בָרוּךְ בְּאָזְנֵיהֶם׃ וַיְהִי כְּשָׁמְעָם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים פָּחֲדוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ אֶל־בָּרוּךְ הַגֵּיד נַגִּיד לַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וְאֶת־בָּרוּךְ שָׁאֲלוּ לֵאמֹר הַגֶּד־נָא לָנוּ אֵיךְ כָּתַבְתָּ אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִפִּיו׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם בָּרוּךְ מִפִּיו יִקְרָא אֵלַי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַאֲנִי כֹּתֵב עַל־הַסֵּפֶר בַּדְּיוֹ׃

וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים אֶל־בָּרוּךְ לֵךְ הִסָּתֵר אַתָּה וְיִרְמְיָהוּ וְאִישׁ אַל־יֵדַע אֵיפֹה אַתֶּם׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ חָצֵרָה וְאֶת־הַמְּגִלָּה הִפְקְדוּ בְּלִשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע הַסֹּפֵר וַיַּגִּידוּ בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶת־יְהוּדִי לָקַחַת אֶת־הַמְּגִלָּה וַיִּקָּחֶהָ מִלִּשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע הַסֹּפֵר וַיִּקְרָאֶהָ יְהוּדִי בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ וּבְאָזְנֵי כָּל־הַשָּׂרִים הָעֹמְדִים מֵעַל הַמֶּלֶךְ׃

וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בֵּית הַחֹרֶף בַּחֹדֶשׁ הַתְּשִׁיעִי וְאֶת־הָאָח לְפָנָיו מְבֹעָרֶת׃

וַיְהִי כִּקְרוֹא יְהוּדִי שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבָּעָה יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהַשְׁלֵךְ אֶל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל־הָאָח עַד־תֹּם כָּל־הַמְּגִלָּה עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הָאָח׃

וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו הַשֹּׁמְעִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וְגַם אֶלְנָתָן וּדְלָיָהוּ וּגְמַרְיָהוּ הִפְגִּעוּ בַמֶּלֶךְ לְבִלְתִּי שְׂרֹף אֶת־הַמְּגִלָּה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם׃ וַיְצַוֶּה הַמֶּלֶךְ אֶת־יְרַחְמְאֵל בֶּן־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־שְׂרָיָהוּ בֶן־עַזְרִיאֵל וְאֶת־שֶׁלֶמְיָהוּ בֶּן־עַבְדְּאֵל לָקַחַת אֶת־בָּרוּךְ הַסֹּפֵר וְאֵת יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא וַיַּסְתִּרֵם יְהוָה׃

וחוי להון מיכיהו ית כל פתגמיא דשמע כד קרא ברוך בספרא קדם עמא׃ ושלחו כל רברביא לות ברוך ית יהודי בר נתניה בר שלמיה בר כושי למימר מגלתא דקריתא בה קדם עמא סבהי בידך ואיתא ונסיב ברוך בר נריה ית מגלתא בידיה ואתא לותהון׃ ואמרו ליה תוב כען וקרהא קדמנא וקרא ברוך קדמיהון׃ והוה כד שמעהון ית כל פתגמיא תווהו גבר לחבריה ואמרו לברוך חואה נחוי למלכא ית כל פתגמיא האילין׃ וית ברוך שאילו למימר חוי כען לנא איכדין כתבתא ית כל פתגמיא האילין מפומיה׃ ואמר להון ברוך מפומיה קרי לי ית כל פתגמיא האילין ואנא כתיב על ספרא בדיותא׃

ואמרו רברביא לברוך איזיל איטמר את וירמיה ואנש לא ידע איכא אתון׃ ואתו לות מלכא לדרתא וית מגילתא פקידו בלשכת אלישמע ספרא וחויאו קדם מלכא ית כל פתגמיא׃ ושלח מלכא ית יהודי למיסב ית מגילתא ונסבה מלשכת אלישמע ספרא וקרהא יהודי קדם מלכא וקדם כל רברביא דקיימין מעילוי מלכא׃ ומלכא יתיב בית סתווא בירחא תשיעאה וית נורא קדמוהי מדלקין׃ והוה כד קרי יהודי תלת פצין וארבע בזע באזמיל ספרא ורמי לנורא דלגומרי עד דשלימת כל מגילתא על נורא דעל גומרי׃ ולא תווהו ולא בזעו ית לבושיהון מלכא וכל עבדוהי דשמעין ית כל פתגמיא האילין׃ ואף אלנתן ודליה וגמריה בעו מן מלכא בדיל דלא לאוקדא ית מגילתא ולא קביל מנהון׃ ופקיד מלכא ית ירחמאל בר מלכא וית שריה בר עזריאל וית שלמיה בר עבדאל למדבר ית ברוך ספרא וית ירמיה נביא ואגין עליהון יי׃

רש״י

הגד נגיד למלך. אולי ישמע: חברים. על החבר כל תיבה שצריך למ״ד בתחלתה תטל לה ה״א בסופה: ואת האח. פירשו רבותינו עצים על שם שנדלקין באחוה ולפי פשוטו משמע שהוא כלי שמבערין עליו אור לפני השרים: שלש דלתות. רבותינו אמרו מגלת קינות ה׳ היתה קראו לפניו א׳ איכה ב׳ בכה תבכה ג׳ גלתה יהודה ד׳ דרכי ציון אבלות בכל זה לא חש אמר אני מלך על הנותרי׳ כיון שקרא היו צריה לראש אמר מעכשיו אני מלך מיד ויקרעה בתער הסופר: יקרעה. כמו קרעה: הפגיעו. התחננו:

דברי

אל האח ל׳ וחד על ואל על ירושלים

רד״ק

הגיד. כתיב בוי״ו המסך שלא כמנהג ברוב: על הספר. על שם סופו כי לא יקרא ספר עד שיכתוב בו: בדיו. הוא שכותבי׳ בו: הסתר. בתוך חצר המטרה שמא יחרה אף המלך עליכם כשמעו הדברים וירע לכם: חצרה. מלעיל הזקף בצרי והה״א נוספת והוא כמו חצר רוצה לומר חצר המלך: בית החרף. כי עושים בית לקיץ שימלט בו מרוח לקרר וכן עושים בית לחרף שלא ימלט בה הרוח: ואת האח לפניו מבוערת. כלי שמדליקין בו אש ואמר מבוערת מפני העצים המבוערי׳ בה כאלו היא מבוערת ויונתן תירגם וית נורא קדמוהי מדליקין ובדברי רז״ל מאי אח רב אמר אתונא ושמואל אמר עצים הנדלקים באחוה: שלש דלתות וארבעה. פירוש דפין כלומר דפי המגלה ונקראים דלתות לפי שנפתחים ונסגרים כדלתות ובא בפסוק זכר ונקבה שאמר שלש וארבעה ואמר כן לפי שהוא שם מושאל כי דלת לשון נקבה: והשלך. מקור: אל האש אשר אל האח. כמו על והראשונים אל והאחרונים על ובפסוק אחד סימן ואל על יקראוהו ורז״ל פירשו שלש דלתות וארבעה שלשה פסוקי׳ וארבעה אמרו מאי שכה שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקי׳ כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מאי כתיב ביה אמרו ליה איכה ישבה בדד העיר אמר להו ואנא מלכא בכה תבכה אמר להו ואנא מלכא גלתה יהודה אמר להו ואנא מלכא דרכי ציון אבלו׳ אמר להו ואנא מלכא היו צריה לראש אמ׳ להו מאן אמרינהו כי יי׳ הוגה מיד קדר כל האזכרות שבה ושרפה באש ויונתן תירגם דלתו׳ פצין: ולא פחדו ולא קרעו. כי היה להם לפחוד ולקרוע בשמעם הדברים ולשוב בתשובה לפני האל ולא חששו בשמעם הדברים המלך וכל עבדיו שהיו עמו בבית אבל השרים שבאו אל המלך והגידו לו הם פחדו כמו שכתוב למעלה פחדו איש אל רעהו וכן הפגיעו במלך לבלתי ישרף את המגילה ורז״ל דרשו ולא קרעו בגדיהם מכלל דבעי קריעה וסמכו על זה ואמרו הרואה ספר תורה שנקרע בזרוע חייב לקרוע: הפגיעו במלך. ענין תחנה ובקשה וכן ויפגע בו וימות כי אין מפגיע: ויסתירם יי׳. שחפשו במקום שהיו ולא מצאום כי הסתירם יי׳ אפשר שנתן חשך סביבותם או שבטל כח ראותם באותו מקום שהיו ירמיהו וברוך: ויהי

ישיבה בית ו׳ וסי׳ שבי אלמנה בית אביך ב׳ בפסו׳ . וישב ארון יי׳ בית עובד דשמואל . וישב בית החפשי׳ דדה״ . ותשב תמר ושוממה . והמלך יושב בית החרף ׃ וכל עבדיו ד׳ בקריאה וסי׳ נכס׳ בשמואל א׳ סים׳ כ״ב ׃ שלמיהו ג׳ בקרי׳ וסים׳ וישלחו כל השרים אל ברוך את יהודי . ויצוה המלך את ירחמאל בן המלך . וישמע שפטיהו בן מתן ׃ וא׳ ושלמיהו וסים׳ עזראל ושלמיהו שמריהו׳ ובספרי מסרה אחרי׳ מונה במקום וישמע שפטיהו וישלח המלך צדקיהו את יהוכל ׃

הראשונה ח' בקריא' וסימ' נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשונה · ותהי המכה הראשונה · אשר היו על המגלה הראשונה · ובאה הממשלה הראשונה · במרכבה הראשונה סוסים · על המחלוקת הראשונה לחדש הראשון · וארך אמות במדה · הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון ׃ וירמיהו ב' רף וסימ' וירמיהו בא ויצא בתוך העם · וירמיהו לקח מגלה אחרת ׃ ועוד כ"ג וסימ' חמש שנים אשר אין חריש · ועוד לו אד המלוכה ·

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת־הַמְּגִלָּה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ שׁוּב קַח־לְךָ מְגִלָּה אַחֶרֶת וּכְתֹב עָלֶיהָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַמְּגִלָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ וְעַל־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה תֹּאמַר כֹּה אָמַר יְהוָה אַתָּה שָׂרַפְתָּ אֶת־הַמְּגִלָּה הַזֹּאת לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּתַבְתָּ עָלֶיהָ לֵאמֹר בֹּא־יָבוֹא מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִשְׁחִית אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִשְׁבִּית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד וְנִבְלָתוֹ תִּהְיֶה מֻשְׁלֶכֶת לַחֹרֶב בַּיּוֹם וְלַקֶּרַח בַּלָּיְלָה׃ וּפָקַדְתִּי עָלָיו וְעַל־זַרְעוֹ וְעַל־עֲבָדָיו אֶת־עֲוֺנָם וְהֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם וְעַל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וְאֶל־אִישׁ יְהוּדָה אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְלֹא שָׁמֵעוּ׃ וְיִרְמְיָהוּ לָקַח מְגִלָּה אַחֶרֶת וַיִּתְּנָהּ אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּהוּ הַסֹּפֵר וַיִּכְתֹּב עָלֶיהָ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּאֵשׁ וְעוֹד נוֹסַף עֲלֵיהֶם דְּבָרִים רַבִּים כָּהֵמָּה׃

וַיִּמְלָךְ־מֶלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת כָּנְיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָקִים אֲשֶׁר הִמְלִיךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃ וְלֹא שָׁמַע הוּא וַעֲבָדָיו וְעַם הָאָרֶץ אֶל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת־יְהוּכַל בֶּן־שֶׁלֶמְיָה וְאֶת־צְפַנְיָהוּ בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר הִתְפַּלֶּל־נָא בַעֲדֵנוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ וְיִרְמְיָהוּ בָּא וְיֹצֵא בְּתוֹךְ הָעָם וְלֹא־נָתְנוּ אֹתוֹ בֵּית הַכְּלִיא׃ וְחֵיל פַּרְעֹה יָצָא מִמִּצְרָיִם וַיִּשְׁמְעוּ הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עַל־יְרוּשָׁלִַם אֶת־שִׁמְעָם וַיֵּעָלוּ מֵעַל יְרוּשָׁלִָם׃

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר׃

והות פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתר דאוקיד מלכא ית מגילתא וית פתגמיא דכתב ברוך מפומא דירמיה למימר׃ תוב סב לך מגילתא אוחרי וכתוב עלה ית כל פתגמיא קדמאי דהוו על מגילתא קדמיתא דאוקיד יהויקים מלך שבטא דבית יהודה׃ ועל יהויקים מלכא שבטא דבית יהודה תימר כדנן אמר יי את אוקידתא ית מגילתא הדא למימר מא דין כתבתא עלה למימר מיתי יתי מלכא דבבל ויחביל ית ארעא הדא ויבטל מינה אנשא ובעירא׃ בכן כדנן אמר יי על יהויקים מלך שבטא דבית יהודה לא יהי ליה יתיב על כורסי דוד ונבילתיה תהי משגרא לשרבא ביממא ולגלידא בליליא׃ ואסער עלוהי ועל בנוהי ועל עבדוהי ית חוביהון ואיתי עליהון ועל יתבי ירושלם ועל אנש יהודה ית כל בישתא דגזרית עליהון ולא קבילו׃ וירמיה נסיב מגילא אוחרי ויהבה לברוך בר נריה ספרא וכתב עלה מפומא דירמיה ית כל פתגמי ספרא דאוקיד יהויקים מלך שבטא דבית יהודה בנורא ועוד אתוספו עליהון פתגמין סגיאין כותהון׃ ומלך מלך צדקיה בר יאשיה חלף כניה בר יהויקים דאמליך נבוכדנצר מלכא דבבל בארעא דבית יהודה׃ ולא קביל הוא ועבדוהי ועמא דארעא לפתגמא דיי דמליל ביד ירמיהו נביא׃ ושלח מלכא צדקיהו ית יהוכל בר שלמיה וית צפניה בר מעשיה כהנא לות ירמיה נביא למימר צלי כען עלנא קדם יי אלהנא׃ וירמיה עליל ונפיק בגו עמא ולא יהבו יתיה בבית אסירי׃ ומשרית פרעה נפקא ממצרים ושמעו כסדאי דצירין על ירושלם ית שמעהון ואסתלקו מעל ירושלם׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר׃

רשי

דברים רבים כהמה · מתחלה היו שלש אלפא ביתין איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם והוסיף עליה אני הגבר שכל אות מ' משולשת בה ׃ וימלך מלך · לפי שמעתה בא לספר ולומר שנתקיימו הפורענות שנבא עד הנה התחיל לומר כן ובבא עת הפקודה שיקרבו הימים להתקיים הדברים וימלך מלך על יהודה אחר יהויקי' תחת כניהו וגו' ׃ וירמיהו בא ויוצא בתוך העם · כשמלך צדקיהו צוה והוציאוהו מבית הכלא שכלאו יהויקים שצדקיה היה צדיק ודורו רשעים ויהויקים היה רשע ודורו צדיקי' ׃ וחיל פרעה יצא ממצרים · לעזרה ליהודה ׃ שב

שלמיה ד' יבוא בלועו' דליית איכון כי לא נ' בא דין ודין ברוב הספרים וספרי המסרת שלמיה כתי'

רדק

ויהי דבר יי · אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים · שלא תאמר גליוני המגלה שרף שלא הדברים הכתובים בה שרף ורבותינו ז"ל ראו מזה שהרואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב שנ' את המגלה ואת הדברים המגלה זה גויל הדברים זה כתב ׃ לא יהיה לו יושב על כסא דוד · כי יהויכין לא מלך אלא שלשה חדשים ולא נחשב יושב על כסא ׃ לחרב ביום · כי לא הניחוהו הכשדים להקבר ׃ ועוד נוסף עליהם דברי' רבים כהמה · בדברי רז"ל רבי חמא בר חנינא ורב חד אמר ועוד נוסף עליהם זה איכה יעיב דברים זה איכה יועם רבים זכור יי' כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא וחד אמ' ועוד נוסף עליהם זה אני הגב' שהוא מן תלתא תלתא מלמד שהיה כתו' על המגלה הראשו' איכה ישבה ואיכה יעיב ואיכה יועם הדא הוא דכתי' ונוסף עליהם דברים כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא רבים זה זכור השם ׃ וימלך מלך · לפי שמלכו' יהויכין לא עמדה אלא ג' חדשים אמר וימלך מלך כי יהויכין לא נחשב למלך ׃ בית הכליא · כתיב ביו"ד וקרי הכלוא בוא"ו והוא בית האסורים כי במלוך צדקיהו צוה להוציאו משם ולא נתנו אותו שם עד שתפשו יראייה ׃ יצא ממצרים · לעזור אל צדקיהו כי צדקיהו מרד במלך בבל אשר השביעו באלהים כ כשהמליכו ומרד בו ושלח למלך מצרים לעזרו וכששלח שם מלך בבל חילו מפני שמרד בו יצא חיל פרעה ממצרים ׃ לחלק

ותהי נבלתם כסוחה · ועוד בה עשיריה · מנשא את אפרים · ארם מקדם ופלשתים מאחור · על כן על בחוריו · בלתי כרע תחת · ועוד נוסף עליהם דברים · ועוד תשוב תראה · ועוד בחיים חייתם · ועוד הסיר את הבמו' דד"ח ויהושפט · ועוד העם לא הבינו לכבם דד"ה דיהושפט · ועוד העם משחיתים · ועוד כרצותי בית אלהי · ועוד ארומים באו · ועוד דברו עבדיו · ועוד מעט ואין רשע · כי יש לעץ תקוה · ועוד ראיתי תחת · אני מדבר ומתפלל · אני מדבר בתפלה · ועוד תוסף ׃

כה אמר יי' אל תשיאו ל' כטעמא כה אמר בסי' וסי' נמסר לעיל בספרא דא סי' י"ב : מדקרים ב' וסי' ונשארו בם אנשי' מדקרי' • שהם יזובו מדקרי' • וא' ומקדרי' ונפלו חללי' בארץ כשדים : יראייה ב' ומל' ובענין וסי' ושם בעל פקדת ושמו יראייה • ויתפש יראייה בירמיהו : בית הבור חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית וסי' בית הבור כי בא ירמיהו אל בית הבור • בבית הבור ויהי בחצי הלילה • בית רשע עוד האש בית רשע • בבית רשע מארת יי' •

כה אמר יהוה אלהי ישראל כה תאמרו אל מלך יהודה השלח אתכם אלי לדרשני הנה חיל פרעה היצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים : ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדה ושרפה באש : כה אמר יהוה אל תשאו נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כי לא ילכו : כי אם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת באש : והיה בהעלות חיל הכשדים מעל ירושלם מפני חיל פרעה : ויצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן לחלק משם בתוך העם : ויהי הוא בשער בנימן ושם בעל פקדת ושמו יראייה בן שלמיה בן חנניה ויתפש את ירמיהו הנביא לאמר אל הכשדים אתה נפל : ויאמר ירמיהו שקר אינני נפל על הכשדים ולא שמע אליו ויתפש יראייה בירמיהו ויבאהו אל השרים : ויקצפו השרים על ירמיהו והכו אתו ונתנו אותו בית האסור בית יהונתן הספר כי אתו עשו לבית הכלא : כי בא ירמיהו אל בית הבור ואל החנֻיות וישב שם ירמיהו ימים רבים : וישלחהו המלך צדקיהו ויקחהו וישאלהו המלך בביתו בסתר ויאמר היש דבר מאת יהוה ויאמר ירמיהו יש ויאמר ביד מלך בבל תנתן : ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו מה חטאתי לך ולעבדיך ולעם הזה כי נתתם אותי אל בית הכלא : ואיו נביאיכם אשר נבאו לכם לאמר לא יבא מלך בבל עליכם ועל הארץ הזאת : ועתה שמע נא אדני המלך תפל נא תחנתי לפניך ואל תשבני בית יהונתן הספר ולא אמות שם :

כדנן אמר יי אלהא דישראל כדין תימרון למלך שיבטא דבית יהודה דשלח יתכון לקדמי למתבע אולפן מן קדמי הא משרית פרעה דנפקא לכון לסעיד תבא לארעהון למצרים : ויתובון כסדאי ויגיחון קרבא על קרתא הדא ויכבשונה ויוקדונה בנורא : כדנן אמר יי לא תטעון נפשתכון למימר אסתלקא יסתלקון מיננא כסדאי ארי לא יסתלקון : ארי אם תקטלון כל משרית כסדאי דמגיחין קרבא עמכון וישתארון בהון גברין מטענין גבר במשכניה יקומון ויוקדון ית קרתא הדא בנורא : והוה כד אסתלקא משרית כסדאי מעל ירושלם מן קדם משרית פרעה : ונפק ירמיה מירושלם למיזל לארעא שיבטא בנימן לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא : והוה הוא בתרע שיבטא בנימן ותמן גברא ממנא ושמיה יראיית בר שלמיה בר חנניה ואחד ית ירמיה נביא למימר לכסדאי את משתמע : ואמר ירמיה שיקרא את אמר לית אנא משתמע לכסדאי ולא קביל מיניה ואחד יראיה בירמיה ואיתיה לות רברבי : ורגיזו רברביא על ירמיהו ואלקיאו יתיה ויהבו יתיה בית אסירי בית יהונתן ספרא ארי יתיה עבדו לבית אסירי : ארי על ירמיה לבית אסירי ולגיו מן חנותא ויתיב תמן ירמיה יומין סגיאין : ושלח מלכא צדקיה ודבריה ושאליה מלכא בביתיה בסתרא ואמר האית פתגמא מן קדם יי ואמר ירמיה אית ואמר ביד מלכא דבבל תתמסר : ואמר ירמיה למלכא צדקיה מה חבית לך ולעבדך ולעמא הדין ארי יהבתון יתי לבית אסירי : ואן נביאכון דשקרא דאתנביאו לכון למימר לא ייתי מלכא דבבל עליכון ועל ארעא הדא : וכען שמע כען רבוני מלכא תתקבל כען בעותי קדמך ולא תתיבנני לבית יהונתן ספרא ולא איסו תמן :

רש"י: שב לארצו מצרים • בשפיפות היו באים רמז הקב"ה להם והכיף עליו כמו כורות ואבות דומות לשורות בני אדם אמרו זה לזה מה זאת אמרו אלו אבותינו שטבעום אבותיהם של אלו שאנו הולכי' לשורתם בים מיד שבו לארצם : לחלק משם בתוך העם • לפלגא אחסנתא דיליה בגו עמא ובעוד הכשדים צרים עליה לא היה יוצא מתוכה שמתפלל על העיר שלא תלכד : ושם בעל פקידות • ממונה לשמור שלא יצא אדם מן העיר להשלים אל הכשדים : בן שלמיה בן חנניה • הוא חנניה בן עזור בן בנו היה זה ולכך יחסו הכתוב ללמד שכל המחניף לרשע סוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו וירמיה החניף לו שאמר לו אמן יקים ה' את דבריך • ומדרש אגדה שצוה חנניה את בנו ראה שאני מת על ידי ירמיה והעמידני שקרן בנבואתי אם תוכל להכשילו הכשילהו ובנו צוה גם הוא לבנו כך וכשהגיעה שעה הכשילו : ואל החנויות • תירגם יונתן לגיו מן חנותא חנויות היו לפני אותו בית הכלא : מחוץ

רד"ק: לחלק משם בתוך העם • כמו להחליק חסר הא הפעלה והוטלה תנועתה תחת הלמ"ד וכן לשמיד מעזניה והדומים להם ופי' לחליק להחליק עצמו משם שהיה בתוך העם והיה ירא שמא יתנוהו לבית הכלא לפי שאמ' כי אם הכיתם את כל חיל כשדים וגו' וענין לחליק לשון השמטה שהוא קרוב לענין חלקלקות כלומר היה רוצה להיות נשמט משם ויונתן תירגם לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא • ובדרש ליטול חלק עם הכהנים שהיו בענתות : בשער בנימן • שער משערי ירושלם היה נקרא שער בנימן לפי שהיה בחלקו של בנימן או שהיה מוצא השער דרך ארץ בנימן : ושם בעל פקידות • בעל מנוי שמנו אותו באותו השער כי היו אנשים ממונים לשמור שלא יצא אדם משם אל הכשדים : ושמו יראייה • בזה השער יראייה בב' יודי"ן הראשו' נקראת והשנית אינה נקראת וכן מחוייאל ילד את מתושאל וכן יששכר לקריאת בן אשר • ובדרש כי זה חנניה בן עזור ובשביל שהכחישו ירמיהו בנבואתו ובא לו במיתה צוה את בנו שאם יוכל להכשיל את ירמיהו יעשה וכן שלמיה בנו צוה ליראייה בנו ועכשיו כשמצא לו עלה תפשו : אל הכשדים אתה נופל • רוצה לומר מתחבר ושומע אליהם וכן תירגם יונתן משתמע ומענין זה ומתכשה נפלו על דוד לכו ונפלה אל מחנה ארם : איננו נופל על הכשדים • זה על והראשון אל וסימן ואל על יקראוהו : בית האסור • בשקל אבוס בעליו : ואל החניות • ת"י ולגיו מן חנותא כלומר זה בית האסור היה לפנים מן החניות שהיו שם לפני בית האסורים : ואיה נביאכם • ואיו כתי' רוצה לומר איו הדבר שהבטחתם בו מפי נביאיכם : מחוץ

בית החפשית ויהי עזיהו דדה • בבית החפשית וינגע יי' המלכים • בית אבל טוב ללכת • בבית אבל לב חכמים • בית המלכות גם ושתי • בבית המלכות ותלבש אסתר מלכות : ואיה ג' ר"פ בקריא' וסי' ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו • ואיו נביאיכם כן כתיב • ואיה איפה תקותי :

נתון ז׳ בקריא׳ ג׳ חס׳ וד׳ מל׳ וסימ׳ ונתון אתו על כל ארץ מצרים · והעלה עליהם קהל · ונתן את אלהיהם באש דישעיה · ונתנו לו ככר לחם · את כל זה ראיתי ונתון אל לבי · ונתן תמרוקיהן · ונתן הלבוש והסוס על · קדמא׳ וג׳ בתראין מל׳ ׃ בחרב ברעב ח׳ וסימ׳ למה תמותו אתה ועמך · ורדפתי אחריהם בחרב · כה אמר יי׳ הישב בעיר הזאת ימות · ויהיו כל האנשים אשר שמו את פניהם · ועתה ידע תדעו כי בחרב · ולקחתי את

ויצוה המלך צדקיהו ויפקדו את־ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר־לחם ליום מחוץ האפים עד־תם כל־הלחם מן־העיר וישב ירמיהו בחצר המטרה׃ **לח** וישמע שפטיה בן־מתן וגדליהו בן־פשחור ויוכל בן־שלמיהו ופשחור בן־מלכיה את־הדברים אשר ירמיהו מדבר אל־כל־העם לאמר׃ כה אמר יהוה הישב בעיר הזאת ימות בחרב ברעב ובדבר והיצא אל־הכשדים יחיה והיתה־לו נפשו לשלל וחי׃ כה אמר יהוה הנתן תנתן העיר הזאת ביד חיל מלך־בבל ולכדה׃ ויאמרו השרים אל־המלך יומת נא את־האיש הזה כי־על־כן הוא־מרפא את־ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל־העם לדבר אליהם כדברים האלה כי האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם־לרעה׃ ויאמר המלך צדקיהו הנה־הוא בידכם כי־אין המלך יוכל אתכם דבר׃ ויקחו את־ירמיהו וישלכו אתו אל־הבור מלכיהו בן־המלך אשר בחצר המטרה וישלחו את־ירמיהו בחבלים ובבור אין־מים כי אם־טיט ויטבע ירמיהו בטיט׃ וישמע עבד־מלך הכושי איש סריס והוא בבית המלך כי־נתנו את־ירמיהו אל־הבור והמלך יושב בשער בנימן׃ ויצא עבד־מלך מבית המלך וידבר אל־המלך לאמר׃ אדני המלך הרעו האנשים האלה את כל־אשר עשו לירמיהו הנביא את אשר־השליכו אל־הבור וימת תחתיו מפני הרעב כי אין הלחם עוד בעיר׃ ויצוה המלך את עבד־מלך הכושי לאמר קח בידך מזה שלשים אנשים והעלית את־ירמיהו הנביא מן־הבור בטרם ימות׃

ופקד מלכא צדקיה ופקידו ית ירמיה בדרת בית אסיריא ויהבין ליה פיתא דלחמא ליומא משוק נחתומיא עד דשלים כל לחמא מן קרתא ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא׃ ושמע שפטיה בר מתן וגדליה בר פשחור ויוכל בר שלמיהו ופשחור בר מלכיה ית פתגמיא דירמיה ממליל עם כל עמא למימר׃ כדנן אמר יי דיתיב בקרתא הדא יתקטיל בחרבא בכפנא ובמותא ודיפוק ויתמסר לכסדאי ויחי ותהי ליה נפשיה לשיזבא ויתקיים׃ כדנן אמר יי איתמסרא תתמסר קרתא הדא ביד משרית מלכא דבבל ויכבשינה׃ ואמרו רברביא למלכא יתקטיל כען גברא הדין ארי על כן הוא מרשיל ית ידי גברי עבדי קרבא דאשתארו בקרתא הדא וית ידי כל עמא למללא עמהון כפתגמיא האילין ארי גברא הדין ליתוהי תבע לשלמא לעמא הדין אלהין לבישו׃ ואמר מלכא צדקיה הא הוא מסיר בידכון ארי לית מלכא יכיל לאתבא יתכון פתגם׃ ודברו ית ירמיה ורמו יתיה לגוב דמלכיה בר מלכא דבדרת בית אסיריא ושרביבו ית ירמיה באטוני ובגובא לית מיא אלהין טינא וטבע ירמיה בטינא׃ ושמע עבדא דמלכא צדקיה גבר רב והוא בבית מלכא ארי יהבו ית ירמיה לגובא ומלכא יתיב בתרע שיבטא בנימן׃ ונפק עבדא דמלכא מבית מלכא ומליל עם מלכא למימר׃ ריבוני מלכא אבאישו גבריא האילין ית כל דעבדו לירמיה נביא ית דרמוהי לגובא כבר מית באתריה מן קדם כפנא ארי לית לחמא עוד בקרתא׃ ופקיד מלכא ית עבדא דמלכא צדקיה למימר דבר עמך מכא תלתין גברין ותסיק ית ירמיה נביא מן גובא עד לא ימות׃

מחוץ האופים · משוק כחתומיא כמו וחוצות תשים לך בדמשק׃ והיתה לו נפשו לשלל · והיו לו חייו הצלה כאילו שלל נפשו כ כאדם השולל שלל ו ומשתכר כך ישתכר זה נפשו׃ על כן הוא מרפא · אלא כן בלע״ז לשון רפיון׃ יוכל · כמו יכול על אשר הוא מרפא את ידיו וגו׳׃ הבור מלכיהו · של מלכיהו׃ עבד מלך · ברוך בן נריה׃ הכושי · צדקיהו מה כושי משונה בעורו אף צדקיהו משונ׳ בצדקו מכל דורו ויש מדרש דורש הכושי על ברוך׃ וימת תחתיו וגו׳ · אלו הניחו אותו במקומו היה מת מ מאליו ברעב והם ה הרעו לקרב מיתתו׃ איש סריס · גבר רב׃ שלשים אנשים · מתוך שהחזיקם ברעב כברכו כולן׃ בלוי

מחוץ האופים · משוק הנחתומי׳ ובמדרש שהיו נותנים לו פת קיבר שהיא נמכרת חוץ ל לפלטרא פירוש פת קיבר פת סובין׃ וחיה · כתיב וחיה קרי והענין אחד׃ לשלל · לריוח כלומר כאילו שללה שהצילה מן החרב ומן הרעב׃ יומת נא את האיש הזה · באה מלת את עם הפעול לבדו לתוספת באור וכן יחלק את הארץ׃ על כן הוא מרפא · ענין רפיון והאלף תמורת הה״א למ״ד הפעל וכן תירגם יונתן מרשל׃ כי אין המלך יוכל אתכם דבר · אין מנהג לשון הקדש לבא מלת את עם הכנויין העוברים והעתידים אם כן פירוש אין המלך שיוכל אתכם דבר כלומר אינכו כראי שיוכל לעשות דבר כנגדכם ו ושלא ברצונכם ויונתן תירגם כמו יכול לית מלכא יכיל לאתבא יתכון פתגמא׃ אל הבור מלכיהו בן המלך · בא בסמיכות עם הא׳ הידיעה כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וכן תירגם יונתן סמוך לגובא דמלכיהו בר מלכא׃ וישלחו את ירמיהו בחבלים · שלשלו אותו תוך הבור כי היה עמוק׃ עבד מלך הכושי · זה האיש היה עבד המלך והיה כושי וסריס וי״ת עבדא דמלכא צדקיהו ותרגם איש סריס גבר רב וכן רז״ל פי׳ הכושי על צדקיהו ואמרו מה כושי זה משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מבני דורו ואנשי דורו היו רעי׳ ואמרו זה העבד היה ברוך בן נריה והנכון בעיני עוד כי זה הכושי עבד מלך היה כמו כי לולי זה למה אמר בכל מקום עבד מלך ולא אמר המלך באח׳ מהם כי אם רוצה לומר מלך על צדקיהו היה לו לומר עבד המלך ועוד למה לא זכר שם האיש הזה ב באחד המקומות אלא שמו היה עבד מלך כי מצאנו אחימלך ואבימלך׃ וימת תחתיו · מפני הרעב קרוב למות תחתיו במקומו׃ מפני הרעב · כי בעוד שהיה בחצר המטרה היו רואין אותו ומרחמים עליו ועוד כי ש המלך צוה לתת לו ככר לחם ליום מחוץ האופים עד תום כל הלחם ועדין לא תם כל הלחם ומה שאמר כי אין הלחם עוד בעיר רוצה לומר אין הלחם כ כמצא כי אם בקושי ומאחר ש שהוא בבור ולא יראו אותו ולא ירגישו אליו ימות בבור מפני הרעב׃ שלשים אנשים · הוצרכו שלשים אנשי׳ להוציא אדם אחד מן הבור מפני שתשש כחם מ מפני הרעב׃ בידך

שארית יהודה קדמא דפסוק · ודבתריה ופקדתי על היושבים · כה אמר אדני יי׳ הכה בכפך ורקע ׃ וישלחו ד׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ וישלחו את ארון האלהים עקרון · ויקחו את ירמיהו · ויכרתו את ראשו · וישאו את ראשו ואת כליו · וכל אוריתא דכוו׳ בב״א וישלחו האנשים את ידם ׃ והעלית ג׳ וסימ׳ אבנים שלמות תבנה · ובנית שם מזבח · והעלית את ירמיהו הנביא ׃

וישלחם ח' בקריא' וסימ' וישלחם מעל יצחק בנו · וישלחם יצחק וילכו מאתו · ויברכם יהושע · וישלחם ביהודה להאבידו דמלכים · ויכרת את מדויהם דשמואל · וחברו דד"ה · אל ירמיהו אל הבור · ויכרה להם כירה · וישלחם ביד פשעם : איעצך ג' בקריא' וסימ' עתה שמע בקולי איעצך ויהי · לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך · ויאמר ירמיהו אל צדקיהו : יצוא ז' ד' חס' וג' מל' וסימ' נמסר בסדר נח ובסדר מסעי :

ויקח עבד מלך את האנשים בידו ויבא בית המלך אל תחת האוצר ויקח משם בלויי הסחבות ובלויי מלחים וישלחם אל ירמיהו אל הבור בחבלים : ויאמר עבד מלך הכושי אל ירמיהו שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים ויעש ירמיהו כן : וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו אתו מן הבור וישב ירמיהו בחצר המטרה : וישלח המלך צדקיהו ויקח את ירמיהו הנביא אליו אל מבוא השלישי אשר בבית יהוה ויאמר המלך אל ירמיהו שאל אני אתך דבר אל תכחד ממני דבר : ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי איעצך לא תשמע אלי : וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר חי יהוה את אשר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך ואם אתנך ביד האנשים האלה אשר מבקשים את נפשך : ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כה אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך והעיר הזאת לא תשרף באש וחיתה אתה וביתך : ואם לא תצא אל שרי מלך בבל ונתנה העיר הזאת ביד הכשדים ושרפוה באש ואתה לא תמלט מידם : ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו אני דאג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אתי בידם והתעללו בי : ויאמר ירמיהו לא יתנו שמע נא בקול יהוה לאשר אני דבר אליך וייטב לך ותחי נפשך : ואם מאן אתה לצאת זה הדבר אשר הראני יהוה : והנה כל הנשים אשר נשארו בבית מלך יהודה מוצאות אל שרי מלך בבל והנה אמרות הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בבץ רגלך נסגו אחור :

ודבר עבדא דמלכא ית גבריא עימיה ועל לבית מלכא לתחות אוצרא ונסיב מתמן בלאי טפסן ובלאי שחקן ושרביבינון לות ירמיה לגובא באטוניא : ואמר עבדא דמלכא צדקיה לירמיה שוי כען בלאי טפסן ושחקן תחות מרבקי ידך מלרע לאטוניא ועבד ירמיה כן : ונגרו ית ירמיה באטוניא ואסיקו יתיה מן גובא ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא : ושלח מלכא צדקיה ודבר ית ירמיה נבייא לותיה למעלנא תליתאה די בבית מקדשא דיי ואמר מלכא לירמיה שאל אנא יתך פתגמא לא תכסי מיני פתגמא : ואמר ירמיה לצדקיה ארי איחוי לך הלא מקטל תקטלינני וארי אימלכינך לא תקבל מיני : וקיים מלכא צדקיה לירמיה בסתרא למימר קיים הוא יי ית דקיים לנא ית נפשתא האילין אם איקטלינך ואם אימסרינך ביד גבריא האילין דבען למיקטלך : ואמר ירמיה לצדקיה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אם מיפק תיפוק לות רברבי מלכא דבבל ותתקיים נפשך וקרתא הדא לא תתוקד בנורא ותיהי את ואינש ביתך : ואם לא תפוק לות רברבי מלכא דבבל ותתמסר קרתא הדא בידא דכסדאי ויוקדונה בנורא ואת לא תשתיזב מידיהון : ואמר מלכא צדקיה לירמיה אנא יציף מן יהודאי דאישתמעו לכסדאי דלמא ימסרון יתי בידיהון ויתלעבון בי : ואמר ירמיה לא ימסרון קביל כען למימרא דיי לדאנא ממליל עימך וייטב לך ותתקיים נפשך : ואם לית את צבי למיפק דין פתגמא דאחזיני יי : הא כל נשיא דאישתארא בבית מלך שבטא דבית יהודה מתפקן לות רברבי מלכא דבבל ואינון אמרין אטעיוך ויכילו לך אינש שלמך אישתקעא בבהתא ריגלך איסתתרא לאחרא :

רד"ק

בידו · עמו ברשותו לעשות מלאכתו' למשוך ירמיהו מן הבור וכן אנשי המלחמה אשר בידיכו או פי' בידו כמשמעו כי משך כל אחד בידו ללכת אתו כי היו מ' מערבין מפני תשות כחם : בלוי סחבות' · בלוי בוי"ו למ"ד הפעל לבד ויו"ד הרבים נעלמת מהמכתב ונשארה במבטא : הסחבות' כתיב וקרי סחבות וענין אחד אין ביניהם אלא ה"א הידיעה ופירוש חתיכות בגדים בלוים נסחבים ברגלים וכן ובלוי מלחים ופירוש בגדים בלוים נמחים מפני בליתם וכן וארץ מלחה נמחתה ובלוי שם תאר : בלואי הסחבות והמלחים · באלף תמורת ה"א למ"ד הפעל : תחת אצילות ידיך · בתי השחי וכן באמון זכרים על כל אצילי ידי : אל מבוא השלישי · מקום שהיו באים מבית המלך לבית יי' : את אשר עשה · כתוב את ולא קרי והוא חד מן ח' דכתיבין ולא קריין : אשר עשה לנו את הנפש הזאת · כשבע לו מענין הענין באמרו לו הלא המת תמיתני ופירוש הנפש הזאת היא המדברת בלומ' הנפש אשר בה כח הדבור והנבואה ויונתן תירגם דקיים לנא ית נפשתא האלין : אני דואג את היהודים · אני מפחד מן היהודים : פן יתנו · פי' פן יתנו הכשדים אותי בידם : והתעללו בי · יהרגוני בדקירות נקמה ובזיון לפי שהשלימו את הכשדים בנגבה בעל כרחי שאם הייתי יודע הייתי הורגם : אשר הראני · בחירק הה"א : אשר נשארו בבית מלך יהודה · הוא יהויכין שיצא הוא ואמו אל מלך בבל נשארו בביתו הנשים האחרות ועתה יהיו מוצאות אל שרי מלך בבל : והנה אומרות · הנשים אומרות כנגדך כשהם מוצאות : הסיתוך אנשי שלומך · נביאי השקר והשרים שהיו מאמינים בהם הסיתוך שלא תשלים עם מלך בבל : ויכלו לך אנשי שלומך · שהלכת אחר דעתם : הטבעו בבוץ רגלך · בבוץ בטיט וביון מן היגאה גומא בלא בצה בבאתיו ובאיו : רגלך · חסר יו"ד הרבים מהמכתב : נסגו אחור · שלא יכלו רגליך ללכת לפני' ונסגו אחור אמר זה על דרך משל או לפי שהשיגוהו הכשדים כשהיה בורח ודגש סמ"ך הסיתוך תמורת נח הסיתוך :

מוציאים

רש"י

בלויי הסחבות · בלוי וי' בגדים הנסחבים : והמלחים · לשון רקבון כמו כעשן נ' נמלחו : תחת אצילי ידיך · שלא יזיקוך החבלים : אצילות' איישי"לש בלע"ז : מבוא השלישי · לא ידעתי היכן הוא ושמא עזרת ישראל היא לומ' שאחיל ועזרת נשים לפניה : דואג · ירא : פן יתנו אותי · הכשדי' ביד היהודים לומר מלכנו יהי ע' עבדכם על שקדמתם להשלים עמנו : והתעללו בי · היהודים אינגבו"רנט בלע"ז : אנשי שלומך · נביאי השקר שאמרו לך לא תלכד : בבוץ · טיט לשון היגאה גומא בלי בצה : ואת

מוציאים אל הכשדים · מוציאים אותם המוציאים מבני העיר או הכשדים שנכנסו לעיר כשכבשוה מוציאים אל הכשדים שהיו בחוץ: תשרף באש · אתה תהיה גורם שתהיה נשרפה לפי שלא תרצה לצאת אליהם ולהשלים הרי כאילו אתה תשרף אותה: כי לא נשמע הדבר · לפי שלא נשמע הדבר כלל שדבר עמו המלך לפיכך האמינו לו כמו שאמר להם ולא חקרו אותו יותר: והיה כאשר נלכדה ירושלם · לפי שזכר עד יום אשר נלכדה ירושלם זכר בסמוך לכידת ירושלם היאך היתה ואמר כי בשנה התשיעית החלו ימי המצור עד י"א לצדקיהו שנלכדה ירושלם: וישבו בשער התוך · שער שהיה בין שני שערים או פי' שער החומה התיכונה ורז"ל פירשו שהוא שער בעזרה והיה מזרחי ושבעה שמות נקראו לו ונקרא שער התוך שהיה בין שני שערים והנכון שהיה משערי ירושלם שכאמר ויבאו וישבו בו בכניסתם בעיר אחר שהבקיעו העיר ישבו בשער התוך וזהו שנבא ירמיהו ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם: נרגל · מלה אחת: שראצר · מלה אחת: סמגרנבו · מלה אחת ויש ספרים שכתוב סמגר נבו תרתין מלין מקף ביניהם ויש ספרים נבו בשורק: שרסכים · מלה אחת וכתוב בסי"ן ובמ"ס: רב סרים · תרין מלין: רב מג · תרתין מלין ומה שזכר נרגל שראצר פעם אחרת אולי אחרים היו שמם כשמם: דרך גן המלך · דרשו בו כי מערה אחת היתה מביתו עד ערבות יריחו ודרך המער' ברח שלא ראו אותו וזמן הקדוש ברוך הוא צבי אחד וראוהו חיל כשדים ורדפו אחריו והצבי הלך אל המערה והם אחריו כשהיו על פתח המערה ראו צדקיהו יוצא מן המערה ולקחו אותו: ויעלהו אל נבוכד נצר רבלתה · והלא בא נבוכד נצר ירושלם אלא שארכו ימי המצור והלך לו נבוכד נצר: וידבר אתו משפטים · על שמרד בו והפר בריתו ועבר על שבועת יי' אשר השביעו באלהים: ואת כל חורי יהודה · קציני יהודה ושריו: בנחשתים

ואמרו אליך ג' בטעמא פזר גדול וגלגל וסימ' במסר' רבתא בערך טעם: ויחרשו מכנו ז' חס' יוד בליש' החרשה וסימ' והחרש יעקב עד באם · יי' ילחם לכם ואתם תחרשון' ושמע אישה תנינא' כי החרש לה ביום שמעו בתרא · למה אתם מחרשים · ותמה לי לבי לא אחרש · ויחרשו ממנו כי לא נשמע דכיפרא: בעשתי

רשי

ואת העיר הזאת תשרף באש · הרי אתה כאילו שורפה בידים שאתה גורם לה: ויבואו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך וגו' · מגיד שנתקיימה כאן נבואה עלומה ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם וגו': בשער התוך · בתרעא מציעא' שער העזרה שער ניקנור המזרחי והוא בין שער עזרת נשי' ובין שער ההיכל ורבותינו אמרו שער התוך שער שמחתכין בו הלכות עליהם הוא אומר מקום המשפט שמה הרשע: דרך גן המלך · מערה היתה לו מביתו עד ערבות ירחו ויצא לילך דרך המערה מה עשה הקב"ה לקיים ופרשתי את רשתי עליו זימן צבי לפני הכשדים מהלך על גג המערה חוץ לעיר ורצו אחריו לתפשו והוא רץ עד פתח המערה וראו את צדקיהו יוצא מן המערה: וידבר אתו משפטים · למה עברת על השבועה: ואת כל חורי יהודה · אלו הסנהדרין על שהתירו לו את שבועתו: ואת

ואת כל נשיך ואת בניך מוצאים אל הכשדים ואתה לא תמלט מידם כי ביד מלך בבל תתפש ואת העיר הזאת תשרף באש:

ויאמר צדקיהו אל ירמיהו איש אל ידע בדברים האלה ולא תמות: וכי ישמעו השרים כי דברתי אתך ובאו אליך ואמרו אליך הגידה נא לנו מה דברת אל המלך אל תכחד ממנו ולא נמיתך ומה דבר אליך המלך: ואמרת אליהם מפיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן למות שם:

ויבאו כל השרים אל ירמיהו וישאלו אתו ויגד להם ככל הדברים האלה אשר צוה המלך ויחרשו ממנו כי לא נשמע הדבר: וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם והיה כאשר נלכדה ירושלם:

בשנה התשעית לצדקיהו מלך יהודה בחדש העשרי בא נבוכדראצר מלך בבל וכל חילו אל ירושלם ויצרו עליה: בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי בתשעה לחדש הבקעה העיר:

ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך נרגל שראצר סמגר נבו שרסכים רב סריס נרגל שראצר רב מג וכל שארית שרי מלך בבל: ויהי כאשר ראם צדקיהו מלך יהודה וכל אנשי המלחמה ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גן המלך בשער בין החמתים ויצא דרך הערבה: וירדפו חיל כשדים אחריהם וישגו את צדקיהו בערבות ירחו ויקחו אתו ויעלהו אל נבוכדנאצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים: וישחט מלך בבל את בני צדקיהו ברבלה לעיניו ואת כל חרי יהודה שחט מלך בבל:

ויות כל נשך וית בנך מתפקין לות כסדאי ואת לא תשתיזב מידהון ארי ביד מלכא דבבל תתמסר וית קרתא הדא תתוקד בנורא: ואמר צדקיה לירמיה אינש לא ידע בפתגמיא האילין ולא תמות: וארי ישמעון רברביא ארי מלילית עימך וייתון לותך וימרון לך חוי כען לנא מה מלילית עם מלכא לא תכסי מיננא ולא נקטלינך ומה מליל עימך מלכא: ותימר להון בעו אנא בעי קדם מלכא בדיל דלא לאתבותי בית יהונתן למימת תמן: ואתו כל רברביא לות ירמיה ושאילו יתיה וחוי להון ככל פתגמיא האילין דפקיד מלכא ושתיקו מיניה ארי לא אישתמע פתגמא: ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא עד יומא דאיתכבשת ירושלם והוה כד איתכבשת ירושלם: בשתא תשיעתא לצדקיה מלך שבטא דבית יהודה בירחא עשיראה אתא נבוכדנצר מלכא דבבל וכל משריתיה לירושלם וצרו עלה: בחדא עשרי שנין לצדקיה בירחא רביעאה בתשעה לירחא אתרעת קרתא: ואתו כל רברבי מלכא דבבל ויתיבו בתרעא מציעתא נרגל שראצר סמגר נבו שר סכים רב סריס נרגל שראצר רב מג וכל שאר רברבי מלכא דבבל: והות כד חזנון צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וכל גברי עבדי קרבא וערקו ונפקו בליליא מן קרתא באורח גינתא דמלכא בתרעא בין שוריא ונפק באורח מישרא: ורדפו משיריית כסדאי בתריהון ואדביקו ית צדקיה במישרי יריחו ודברו יתיה ואסקוהי לות נבוכדנצר מלכא דבבל לרבלת בארעא דחמת ומליל עימיה פיתגמי דינין: ונכס מלכא דבבל ית בני צדקיה ברבלה לעינוהי וית כל רברבי יהודה נכס מלכא דבבל:

ג' וסימ' ויהי בארבעים שנה דריש סדר דברים · בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי · בעשתי עשר' שנה דצור ויחזקאל פלגתא: ראם ב' ויאמר יעקב כאשר ראם · כאשר ראם צדקיהו: וישיגו ה' חס' בליש' בקריא' וסימ' וישגם וידבר אלהם · ארדוף אחרי הגדוד הזה האשגנו · פן ימהר והשגנו הרעה · וישגו אתו בערבות יריחו דמלכים · וחברו קדמא דירמיה:

בחומותיהם. שלשלאות של ברזל והם בלשון שנים לפי שהם לשתי הרגלים ובלשון נחשת כי מנחשת היו או מן ברזל חזק הנקרא נחושה: לביא אותו בבלה. כמו להביא וכן מהחל התרומה לביא בית יי׳: ואת בית העם. כמו בתי העם דרך כלל. ובדרש ואת בית העם זה בית הכנסת: נבוזראדן. מלה זרה וכן כל נבוכדנצר ונבוכד ראצר מלה זרה: כרמים ויגבים. פי׳ וכן נקראו עובדי השדות יוגבים לכורמים וליוגבים וכן תירגם יונתן למהוי פלחין בחקלין ובכרמין: מאומה רע. בדגש הר״ש פוס רע בעולם לא תעשה לו שאם יהיה רע בעיניו בואו בבלה לא תביאהו שם ואם רע בעיניו השארו עם דלת העם אל תאחירהו: כי אם כאשר ידבר. אם כתוב ולא קרי: ונבושזבן. בבון זעירה והוא אחד מן שלש׳ נוכ״ן זעירין ורבי מלך בבל. כמו על כל רב ביתו: וישלחו ויקחו את ירמיהו. זה הפסוק הוא ספור מה עשו בסוף הענין כי קודם שנתנו אותו אל גדליהו דבר עמו נבוזר אדן שמצאו בתוך הגלות אסור באזיקים כמו׳ אחר הגולי׳ שאסרום הכשדים שנכנסו בעיר והם לא היו יודעי׳ דבר בירמיהו מה צוה עליו נבוכדנצר כי לנבוזראדן צוה ומה שאמר מחצר המטרה רוצה לומר כי משם לקחו אותו השבים כי שם היה עד יום שנלכדה ירושלם כמו שכתוב למעלה ואמ׳ על ירמיהו שלקחו אותו השבים מחצר המטרה ו והוליכוהו עם שאר הגולים ונתנו אותו אל גדליהו כבוזר אדן ושאר רבי המלך: להוציאהו אל הבית. אל הבית שהיה שם גדליהו וכן עמה: וישב בתוך העם. כמו שאמר בסוף הענין וישב אתו בתוך העם: הנני מבי. חסר אלף למ״ד הפעל: והיו לפניך ביום ההוא. דברים שגזרתי על העיר יהיו לפניך ש שתראה אותם כלומ׳ שלא תפחד שימיתוך השרי׳ טרם כבוש העיר לפי שעשית בירמיהו כנגד ר רצונם ואתה בעבור שבטחת בי ואתה אחד והשרים רבים ועשית כנגדם תמלט מחרב והם ימותו בחרב אף על פי שאתה מבני ביתו של צדקיהו והם ש שיברחו עמו ימותו בחרב ואתה תמלט ותראה כבוש העיר ו ותראה שיתקיימו דברי בעיר זהו שאמר והיו לפניך כלומר תראה ולא תפחד שתמות בחרב והיתה לך נפשך לשלל: הדבר אשר היה אל ירמיהו. הדבר הזה הוא מה שאומר בסוף כל הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו ולפי שאמר ואל ירמיהו היה דבר יי׳ בהיותו עצור בחצר המטרה רוצה לומר שלא היה דבר יי׳ אליו עוד עד אחר כל הענין שמספר אחר כבוש ירושלם וכן הוא פירוש הפסוק הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת השם זה הדבו׳ מתי היה אחר שלוח אותו נבוזר אדן רב טבחים מן הרמה ואחר כל הענין שהולך ומספר שדבר גדליה עד סוף כל ה הענין. ובדרש איזה דבר היה אל ירמיהו אחר שלוח אותו נבוזר אדן הוא מה שאמר ושובה אל גדליהו זהו דבר יי׳ שהיה אליו כי לא היה יודע לבחור אם ילך עם הגולה או אם ישאר ועודנו לא ישוב עד שהיה לו דבר יי׳ ואמר ושובה אל גדליהו: מן הרמה. כי ברמה שאר נבוזר אדן כשנכנסו שאר שרי בבל לירושלם כי לא נזכר עמהם:

לביא ב׳ לשון ביאה וסימ׳ לביא אתו בבלה. ויאמר מהחל התרומה. וגל׳ לשון ארי דכות׳ כמא מה אמך לביא: ועיניך ז׳ בקרי׳ וסי׳ בניך ובנותיך נתנים לעם אחר. הנני נותנך לבגוד לך ולכל אהביך. קחנו ועיניך שים עליו. ועיניך את עיני מלך בבל. ועיניך על רמים. תהי נא אזנך קשבת. ועיניך דרכי תצרנה: ג׳ נונין זעירין

ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים לביא אתו בבלה: ואת בית המלך ואת בית העם שרפו הכשדים באש ואת חומות ירושלם נתצו: ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו עליו ואת יתר העם הנשארים הגלה נבוזראדן רב טבחים בבל: ומן העם הדלים אשר אין להם מאומה השאיר נבוזראדן רב טבחים בארץ יהודה ויתן להם כרמים ויגבים ביום ההוא: ויצו נבוכדראצר מלך בבל על ירמיהו ביד נבוזראדן רב טבחים לאמר: קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי אם כאשר ידבר אליך כן עשה עמו: וישלח נבוזראדן רב טבחים ונבושזבן רב סריס ונרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל: וישלחו ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה ויתנו אתו אל גדליהו בן אחיקם בן שפן להוצאהו אל הבית וישב בתוך העם: ואל ירמיהו היה דבר יהוה בהיתו עצור בחצר המטרה לאמר: הלוך ואמרת לעבד מלך הכושי לאמר כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי את דברי אל העיר הזאת לרעה ולא לטובה והיו לפניך ביום ההוא: והצלתיך ביום ההוא נאם יהוה ולא תנתן ביד האנשים אשר אתה יגור מפניהם: כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל והיתה לך נפשך לשלל כי בטחת בי נאם יהוה:

ס הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה אחר שלח אתו נבוזראדן רב טבחים מן הרמה בקחתו אתו

ג׳ מתחל התרומ׳ וכל ... · ג׳ דף · כתי׳ ולא קרי · ג׳ נונין זעירין · ל׳ נפל בסיפ׳ · ג׳ את ויתיה

וית עיני צדקיה עור ואסריה בשלשלן דנחש לאובלא יתיה לבבל: וית בית מלכא וית בית עמא אוקידו כסדאי בנורא וית שורי ירושלם תרעו: וית שאר עמא דאשתארו בקרתא וית שמיעיא דאשתמעו עלוהי וית שאר עמא דאשתארו אגלי נבוזר אדן רב קטוליא לבבל: ומן עמא חשיכיא דלית להון מדעם אשאר נבוזר אדן רב קטוליא בארעא דבית יהודה ומנינון למיהוי מפלחין בחקלין ובכרמין ביומא ההוא: ופקיד נבוכד נצר מלכא דבבל על ירמיה ביד נבוזר אדן רב קטוליא למימר: דבריהי ועינך שוי עלוהי ולא תעביד ליה מדעם ביש אילהן כמה דימליל עימך כן עיביד עימיה: ושלח נבוזר אדן רב קטוליא ונבושזבן רב סריס ונרגל שראצר רב מג וכל שאר רברבי מלכא דבבל: ושלחו ודברו ית ירמיהו מדרת בית אסיריא ויהבו יתיה לגדליה בר אחיקם בר שפן לאפקותיה לביתא ויתיב בגו עמא: ועם ירמיה הוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ כד הוה כליא בדרת בית אסיריא למימר: איזיל ותימר לעבד מלכא צדקיה למימר כדנן אמר יי׳ צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי ית פתגמי על קרתא הדא לבישתא ולא לטבא ויהון קדמך ביומא ההוא: ואשזבינך ביומא ההוא אמר יי׳ ולא תתמסר ביד גבריא דאת דחיל מן קדמיהון: ארי שיזבא אשזבינך ובחרבא לא תתקטל ותהי לך נפשך לשיזבא ארי איתרחיצת על מימרי אמר יי׳: פתגם נבואה דהוות עם ירמיה מן קדם יי׳ בתר דשלח יתיה נבוזר אדן רב קטוליא מן רמתא כד דבר יתיה

רשי

ואת בית העם. בתי כנסיות: כורמי׳ ויוגבי׳. שדות לעבדם כל יגיבה לשון חפירה אפוס״ין בלע״ז: רבי. כמו שרי: אל גדליהו בן אחיקם. שנפל אל הכשדים על פי ירמיה ושנלכדה העיר מ מיכהו שליט בנשארים שם: והיו לפניך ביום ההוא. והיו הדברים לפניך שתראה אותם מתקיימים: ביד האנשי׳. ביד הכשדים: הדבר אשר היה. מה שנ׳ בסוף הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי׳ וגו׳ אלא שכתב תחלה על מה נאמ׳ לו ומדרש אגדה באיכה רבתי מה היה הדבר ושובה אל ג גדליהו אמר לו או את כחות עמהון ואנא ת מקובר הכא או את סובר הכא ואנא כחית עמהון אמר אין אנא כחית עמהון מה אנא מהני להון אלא יחות בריהון עמהון דסגין הוא מהני להון: מן הרמה. שהיה גולה מעצמו עמהן היה ר רואה כת שלולים ב בקולרין היה מכנים צוארו ביניהם כו׳ כדאיתא בפסיקתא דאפטרתא דברי ו ירמיהו שאי אפשר לומ׳ שנתנו נבוזר אדן באזיקים שהרי צוהו נבוכד נצר אל תעש לו מאומה רע:

בקרי׳ וסי׳ ונבושזבן רב סריס ונרגל שר אצר נטע ארן וגשם יגדל. ותרגן נפריד אלוף: שבי ט׳ חס׳ אלף בליש׳ ביאה וסימ׳ כי על יום טוב בנו. המרציא והמבי דשמואל. והנני מבי אליך רעה דאחאב. ויבו ירבעם וכל דמלכים. לא אבי הרעה בימיו והראית כי נכנע אחאב. הנני מבי את דברי אל העיר הזאת דספרא. עד הורש אבי לך. הלוך ואמרת לעבד. הבי המטפחת אשר עליך. בתרא פלוגתא:

ויבא נ״א וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל׃ עיני כ״ט וסי׳ נמסר במס׳ רבתא בערך עין׃ ושובה ב׳ חס׳ וסי׳ אל גדליה׃ תראה אתה׃ גדליה ה׳ וסימ׳ ועודנו לא ישוב ושבה. ויבא ירמיהו אל גדליה בן אחיקם. ויבאו אל גדליה המצפתה׳ ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים. דבר יי׳ אשר היה. וא׳ ויריב וגדליה׃ יונתן ז׳ וסימ׳ עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר. ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדננו. ובני יונתן פלת. ובני ידע אחי שמי.

והוא אסור באזקים בתוך כל גלות ירושלם ויהודה המגלים בבלה׃ ויקח רב טבחים לירמיהו ויאמר אליו יהוה אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה׃ ויבא ויעש יהוה כאשר דבר כי חטאתם ליהוה ולא שמעתם בקולו והיה לכם דבר הזה׃ ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל בא ואשים את עיני עליך ואם רע בעיניך לבוא אתי בבל חדל ראה כל הארץ לפניך אל טוב ואל הישר בעיניך ללכת שמה לך׃ ועודנו לא ישוב ושבה אל גדליה בן אחיקם בן שפן אשר הפקיד מלך בבל בערי יהודה ושב אתו בתוך העם או אל כל הישר בעיניך ללכת לך ויתן לו רב טבחים ארחה ומשאת וישלחהו׃ ויבא ירמיהו אל גדליה בן אחיקם המצפתה וישב אתו בתוך העם הנשארים בארץ׃ וישמעו כל שרי החילים אשר בשדה המה ואנשיהם כי הפקיד מלך בבל את גדליהו בן אחיקם בארץ וכי הפקיד אתו אנשים ונשים וטף ומדלת הארץ מאשר לא הגלו בבלה׃ ויבאו אל גדליה המצפתה וישמעאל בן נתניהו ויוחנן ויונתן בני קרח ושריה בן תנחמת ובני עופי הנטפתי ויזניהו בן המעכתי המה ואנשיהם׃ וישבע להם גדליהו בן אחיקם בן שפן ולאנשיהם לאמר אל תיראו מעבוד הכשדים שבו בארץ ועבדו את מלך בבל וייטב לכם׃ ואני הנני ישב במצפה לעמד לפני הכשדים אשר יבאו אלינו ואתם אספו יין וקיץ ושמן ושמו בכליכם ושבו בעריכם אשר תפשתם׃ וגם כל היהודים אשר במואב ובבני עמון ובאדום ואשר בכל הארצות שמעו כי נתן מלך בבל שארית ליהודה וכי הפקיד עליהם את גדליהו בן אחיקם בן שפן׃

והוא אסיר בעזקיא בגו כל גלות ירושלם ויהוד דאיתגליאו לבבל׃ ודבר רב קטוליא לירמיה ואמר ליה יי אלהך גזר ית בישתא הדא על אתרא הדין׃ ואיתי וקיים יי כמא דמליל ארי חבתון קדם יי ולא קבלתון למימריה והוה לכון פתגמא הדין׃ וכען הא שריתך יומא דין מן עזקיא די על ידך אם תקין בעינך למיתא עמי לבבל איתא ואשוי ית עיני עלך ואם ביש בעינך למיתי עמי לבבל אתמנע חזי כל ארעא קדמך לדתקין ולדכשר בעינך למיזל תמן איזיל׃ ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם בר שפן דמני מלכא דבבל בקירויא דבית יהודה ותיב עמיה בגו עמא או לכל דכשר בעינך למיזל איזיל ומני ליה רב קטוליא מתנן ונבזבן ושלחיה׃ ואתא ירמיה לות גדליה בר אחיקם למצפיא ויתיב עמיה בגו עמא דאשתארו בארעא׃ ושמעו כל רבני חילותא די בחקלא אינון וגבריהון ארי מני מלכא דבבל ית גדליה בר אחיקם בארעא וארי מני עמיה גבריא ונשיא וטפלא ומחשיכי עמא דארעא מדלא אתגליאו לבבל׃ ואתו לות גדליה למצפיא וישמעאל בר נתניה ויוחנן ויונתן בר קרח ושריה בר תנחומת ובני עיפי דמנטופא ויזניה בר מעכת אינון וגבריהון׃ וקיים להון גדליה בר אחיקם בר שפן ולגבריהון למימר לא תדחלון מלמפלח לכסדאי תיבו בארעא ופלחו ית מלכא דבבל וייטב לכון׃ ואנא הא אנא יתיב במצפיא למיקם קדם כסדאי דייתון עלנא ואתון כנושו חמרא ודבילתא ומשחא ושוו במניכון ותיבו בקירויכון דאחדתון׃ ואף כל יהודאי די במואב ובבני עמון ובאדום ודי בכל מדינתא שמעו ארי שבק מלכא דבבל שארא לדבית יהודה וארי מני עליהון ית גדליה בר אחיקם בר שפן׃

רשי

באזיקים. בזיאום בלעז׃ פתחתיך. לשון ויפתח הגמלים ולשון כען שריתך ומכחש פתר כלם לשון פתיחה ממש׃ יי׳ אלהיך דבר וגו׳. לתה אתה מכטער עליהם והלא אתה נבאת להם ולא שמעו כראיתא בפסיקתא׃ ועודנו לא ישוב. בכל זאת לא היה חפץ לשוב אמר לו הקב״ה ושובה אל גדליהו אשר הופקד על העניים הנשארים גם הם צריכין לך כשאר הגולים׃ ארוחה ומשאת. מתנן ונבזבה׃ וקיץ. דבלה׃ ורבי

רדק

באזיקים. האלגה נחת ופי׳ טבעות כבלים שאחברו בהם הידים׃ יי׳ אלהיך דבר את הרעה הזאת. כי שמעו מה שהיה מתנבא להם ירמיהו׃ כי חטאתם. כנגד הכלל כמו שאמר הא׳ למשה רבינו עד אנה מאנתם׃ והיה לכם דבר הזה. דבר הזה כתיב וקרי הדבר ופירושו כמו שדבר יי׳ כן היה לכם והנה פתחתיך. כשלקחו מתוך הגלו׳ או פתחו מן האזיקים׃ ועודנו לא ישוב ושובה אל גדליה בן אחיקם. ועוד ירמיהו לא אמ׳ לו שישוב הבין נבוזר אדן כי דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליה אחר שרצונך להשאר שוב אל גדליה ושב אתו או אל כל הישר בעיניך ללכת או עם גדליה במקום שהוא או במקום אחר שתבחר בארץ לשבת שם לך עשה כרצונך ויונתן תרגם ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם׃ ארוחה ומשאת. שניהם ענין מנחה והכפל רוצה לומ׳ שני מיני מנחה ותרגם יונתן מתנן ונבזבן׃ אשר בשדה. רוצה לומ׳ בכפרים׃ והחילים. הם שברחו מפני הכשדים הנה והנה והקימו להם שרים להתנהג על פיהם׃ וקיץ. פירוש פירות הקיץ שמיבשי׳ אות׳ כמו תאנים וזולתם והראשון וקיץ בשוא הוי״ו והשני וקיץ הרב׳ בקמץ הוי״ו׃ אשר תפשתם. שתפשתם אותם לשבת בם׃ בעלים

מסרה

בני השם הגידוני וידבקו פלשתי׳ את שאול דד״ה ויבאו אל גדליה המצפתה. ומן ריש׳ דשמואל עד ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש דכו׳ יונתן במ״ב יהונתן וסימ׳ לכה ונעברה אל מצב הערלי׳. ויאמר יהונת׳ הנה אנחנו. ומן ויהי ככלתו עד סוף סיפר׳ דכו׳ במא יונתן וסי׳ וידבר שאול אל יונתן בנו. וכל עזרא דכו׳ יונתן במ״א יהונתן וסי׳ לבלגה שמוע לשמעיה׃ גדליהו בן אחיקם בן שפן ו׳ וסי׳ ב׳ והעם הנשאר בארץ יהודה דמלכים. וישבע להם גדליהו דסיפ׳ וישלחו ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה. ועודנו לא ישוב ושבה אל. תם כל היהודים אשר במואב. וישב ישמעאל את כל שארית. את הגברים ואת הנשים. ואני הצעיר המאסף מצאתי בכל הספרי׳ אשר לפני בפסוק ויקם ישמעאל בן נתניה גדליהו בן אחיקם בן שפן ופסוק וישב ישמעאל את כל שארית שמביא המסר׳ אין בו בן שפן ובכל ספרי המסרה מביא פסוק וישב ישמעאל במספ׳ הששה גדליהו בן אחיקם בן שפן׃

יבכה ג' בקריא' וסי' כה אמר יי' אל תירא עמי יושב · למה יבכה נפש ונפוצו · יומם השמש לא יבכה : תעשה ד' קמצי' וסימ' אם תעשה עמנו רעה · ויאמר גדליהו בן אחיקם · ומה תעשה לשמך הגדול · ותאמר לו אל אחי : וימת ה' וסימ' כלשון ארמי אבאש דריג לגדליה וקטל נוניה · ופי' נמסר בשמואל א' סימן כ"ב : ואת הכשדים ג' וסימ' בא ישמעאל בן נתניה דכלכים · ואת כל היהודים דירמיה · והני מסב את כלי המלחמה :

וישבו כל־היהודים מכל־המקמות אשר נדחו־שם ויבאו ארץ־יהודה אל־גדליהו המצפתה ויאספו יין וקיץ הרבה מאד : ויוחנן בן־קרח וכל־שרי החילים אשר בשדה באו אל־גדליהו המצפתה : ויאמרו אליו הידע תדע כי בעליס מלך בני־עמון שלח את־ישמעאל בן־נתניה להכתך נפש ולא־האמין להם גדליהו בן־אחיקם : ויוחנן בן־קרח אמר אל־גדליהו בסתר במצפה לאמר אלכה נא ואכה את־ישמעאל בן־נתניה ואיש לא ידע למה יככה נפש ונפצו כל־יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה : ויאמר גדליהו בן־אחיקם אל־יוחנן בן־קרח אל־תעש את־הדבר הזה כי־שקר אתה דבר אל־ישמעאל :

מא ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן־נתניה בן־אלישמע מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו אל־גדליהו בן־אחיקם המצפתה ויאכלו שם לחם יחדו במצפה : ויקם ישמעאל בן־נתניה ועשרת האנשים אשר־היו אתו ויכו את־גדליהו בן־אחיקם בן־שפן בחרב וימת אתו אשר־הפקיד מלך־בבל בארץ : ואת כל־היהודים אשר־היו אתו את־גדליהו במצפה ואת־הכשדים אשר נמצאו־שם את אנשי המלחמה הכה ישמעאל : ויהי ביום השני להמית את־גדליהו ואיש לא ידע : ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון שמנים איש מגלחי זקן וקרעי בגדים ומתגדדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית יהוה : ויצא ישמעאל בן־נתניה לקראתם מן־המצפה הלך הלך ובכה ויהי כפגש אתם ויאמר אליהם באו אל־גדליהו בן־אחיקם : ויהי כבאם אל־תוך העיר וישחטם ישמעאל בן־נתניה אל־תוך הבור הוא והאנשים אשר־אתו : ועשרה אנשים נמצאו־בם ויאמרו אל־ישמעאל אל־תמתנו כי־יש־לנו מטמנים בשדה חטים ושערים ושמן ודבש ויחדל ולא המיתם בתוך אחיהם :

ותבו כל יהודאי מכל אתריא דאתבדרו לתמן ואתו לארעא דבית יהודה לות גדליה למצפיא וכנשו חמרא ודבילתא סגי לחדא : ויוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די בחקלא אתו לות גדליהו למצפיא : ואמרו ליה המידע תידע ארי בעליס מלכא דבני עמון שלח ית ישמעאל בר נתניה למיקטלך נפש ולא הימין להון גדליה בר אחיקם : ויוחנן בר קרח אמר לגדליה בסתרא במצפיא למימר אזיל כען ואמחי ית ישמעאל בר נתניה ואינש לא ידע למה יקטלינך נפש ויתבדרון כל דבית יהודה דאתכנישו לותך ויוביד שארא דבית יהודה : ואמר גדליה בר אחיקם ליוחנן בר קרח לא תעביד ית פתגמא הדין ארי שקר את מסליל על ישמעאל :

והוה בירחא שביעאה אתא ישמעאל בר נתניה בר אלישמע מזרעא דמלכותא ורברבי מלכא ועסרא גברין עמיה לות גדליה בר אחיקם למצפיא ואכלו תמן לחמא כחדא במצפיא : וקם ישמעאל בר נתניה ועסרא גברין דהוו עמיה ומחו ית גדליה בר אחיקם בר שפן בחרבא וקטיל יתיה דמני מלכא דבבל בארעא : וית כל יהודאי דהוו עמיה עם גדליה במצפיא וית כסדאי דאשתכחו תמן ית גברי עבדי קרבא קטל ישמעאל : והוה ביומא תנינא למקטל ית גדליה ואנש לא ידע : ואתו גבריא משכם ומשילו ומשמרון תמנן גברין כד מגלחין דיקניהון ומבזעין לבושיהון ומתהמסין וקורבנא ולבונתא בידיהון לאיתאה לבית מקדשא דיי : ונפק ישמעאל בר נתניה לקדמותהון מן מצפיא אזיל מיזל ובכי והוה כד ערע יתהון ואמר להון עולו לות גדליה בר אחיקם : והוה כמיעלהון לגו קרתא וכניסינון ישמעאל בר נתניה לגו גובא הוא וגבריא די עמיה : ועסרא גברין אשתכחו בהון ואמרו לישמעאל לא תקטלננא ארי אית לנא מטמורין בחקלא חטין ושערין ומשח ודבש ואתמנע ולא קטלינון בגו אחוהון :

רשי ורבי המלך · ושרי המלך נתקבצו בו שם שכטל גדולה : להביא בית יי' · כשנכנסו מביתם לא היו יודעים בחורבן הבית ובדרך שמעו וקרעו בגדיהם וגלחו זקנם ונתגודדו למנין שריטה : אחר

רדק בעלים · בסמך : אל תעש · כתיב אל תעשה קרי והענין אחד : ויהי בחדש השביעי · כמו מחדש חדש ובר"ה כהרג גדליה בן אחיקם וקבעו התענית במוצאי ר"ה מפני שהוא י"ט : מזרע המלוכה · מלכות בית דוד וקנא בגדליה שהפקידו מלך בבל על הארץ ורז"ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרי' היה כי ירחמאל לקח אשה ושמה עטרה כמו שכתוב בדברי הימי' ואמרו עטרה זו היתה גויה ובת מלכי' היתה ולקחה ירחמאל להתעטר בה לפי שהית' בת מלכי' ולפיכך קרא שמה עטרה ואמרו אל תאמן בגר עד כ"ד דורות ומעטרה עד ישמעאל זה כ"ד דורות כמו שכתוב שם והנה הרג גדליה : ורבי המלך · מקצת שרי המלך צדקיהו כי לא הלכו כלם עמו : אשר הפקיד · פירוש שקנא בו בעבור שהפקידו מלך בבל בארץ : מגלחי זקן וקרועי בגדים · על חרבן בית המקדש : ומתגודדים · ששרטו שריטות בבשרם לאבל : להביא בית יי' · כי כשנסעו ממקומם לא ידעו בחרבן הבית וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו ותימ' הוא מן החדש החמישי שחרב הבית עד החדש השביעי איך לא שמעו במילו ובשכם ובשמרון כי נלכדה ירושלם וחרב הבית וגלו ישראל משם ויש לפר' כי שמעו בכבוש ירושלם ובגלות ישרא' משם אבל חשבו כיון שהשאיר כבוזר ארץ דלת הארץ השאיר גם בית המקדש שלא נתצו ושרפו כלו או מקצתו שיקריבו הנשארים בארץ קרבנותיהם וכיון ששמעו בדרך ששרף בית יי' קרעו בגדיהם ושמעו גם כן כי מלך בבל הפקיד גדליה בארץ והיו באים אליו : הלך ובכה · היה מראה עצמו בוכה : אחר

מסרה בגה ובכה ז' וסימ' נמסר בסד' שמות : וישחטם ג' בקריא' וסימ' וישחטם במדבר · ויורדם אליה אל נחל קישון · וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוך הבור :

והבור ב׳ וסימ׳ והבור רק אין בו מים. והבור אשר השליך שם ישמעאל: נתניהו ה׳ וסימ׳ וישלחו וכל השרים אל ברוך. ויבאו אל גדליה המצפתה. והבור אשר השליך שם ישמעאל. והחמשי נתניהו בניו ואחיו. ועמה׳ הלוים שמעיהו: אל מים בקצת ספרי מסרה נמסר עם אותן שהם על מ״ס וזה לא נמצא בספרים המדוייקי׳ וגם בהרבה ספרי מסרה ספרדים כי אינם אלא ז׳ על מ״ס וזה לא נמנה עמהם וג׳ אל מ״ס וזה א׳ מהם וזאת

והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו הוא אשר עשה המלך אסא מפני בעשא מלך ישראל אתו מלא ישמעאל בן נתניהו חללים: וישב ישמעאל את כל שארית העם אשר במצפה את בנות המלך ואת כל העם הנשארים במצפה אשר הפקיד נבוזראדן רב טבחים את גדליהו בן אחיקם וישבם ישמעאל בן נתניהו וילך לעבר אל בני עמון: וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר אתו את כל הרעה אשר עשה ישמעאל בן נתניה: ויקחו את כל האנשים וילכו להלחם עם ישמעאל בן נתניה וימצאו אתו אל מים רבים אשר בגבעון: ויהי כראות כל העם אשר את ישמעאל את יוחנן בן קרח ואת כל שרי החילים אשר אתו וישמחו: ויסבו כל העם אשר שבה ישמעאל מן המצפה וישבו וילכו אל יוחנן בן קרח: וישמעאל בן נתניה נמלט בשמנה אנשים מפני יוחנן וילך אל בני עמון: ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר אתו את כל שארית העם אשר השיב מאת ישמעאל בן נתניה מן המצפה אחר הכה את גדליה בן אחיקם גברים אנשי המלחמה ונשים וטף וסרסים אשר השיב מגבעון: וילכו וישבו בגרות כמוהם אשר אצל בית לחם ללכת לבוא מצרים: מפני הכשדים כי יראו מפניהם כי הכה ישמעאל בן נתניה את גדליהו בן אחיקם אשר הפקיד מלך בבל בארץ:

מב ויגשו כל שרי החילים ויוחנן בן קרח ויזניה בן הושעיה וכל העם מקטן ועד גדול: ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו לפניך והתפלל בעדנו אל יהוה אלהיך בעד כל השארית הזאת כי נשארנו מעט מהרבה כאשר עיניך ראות אתנו: ויגד לנו יהוה אלהיך את הדרך אשר נלך בה ואת הדבר אשר נעשה:

ל׳ ית ה׳ ב׳ מתמן סבי נ׳ ל׳ ז׳ רכותי׳ נ׳ נ׳ ב׳ נתרי ל׳ יש׳ י׳ ה׳ ב׳ חס׳ יוף תרח׳ ל׳ כמחס ק׳ ל׳ ט׳ ז׳ ל״כ כטע׳ ל׳ ד׳ רפין נ׳

וגובא די רמא תמן ישמעאל ית כל פגרי גבריא די קטל ביד גדליה הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא מלכא דישראל יתיה מלי ישמעאל בר נתניה קטילין: ושבא ישמעאל ית כל שארא דעמא די במצפיא ית בנת מלכא וית כל עמא דאשתארו במצפיא דמני נבוזר אדן רב קטוליא על גדליה בר אחיקם ושבינון ישמעאל בר נתניהו ואזל למיעבר לות בני עמון: ושמע יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די עמיה ית כל בישתא דעבד ישמעאל בר נתניה: ודברו ית כל גבריא ואזלו לאגחא על ישמעאל בר נתניה ואשכחו יתיה על בריכת מיין סגיאין די בגבעון: והות כד חזא כל עמא דעם ישמעאל ית יוחנן בר קרח וית כל רבני חילותא די עמיה וחדיאו: ואסתחרו כל עמא דשבא ישמעאל מן מצפיא ותבו ואזלו לות יוחנן בר קרח: וישמעאל בר נתניה אשתיזב בתמניא גברין מן קדם יוחנן בר קרח ואזל לות בני עמון: ודבר יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די עמיה ית כל שארא דעמא דאתיב מלות ישמעאל בר נתניה מן מצפיא בתר דיקטל ית גדליה בר אחיקם גברין גברי עבדי קרבא ונשיא וטפלא ורברביא די אתיב מגבעון: ואזלו ויתיבו בגירות דיהב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה די בסטר בית לחם למיזל למיעל למצרים: מן קדם כסדאי ארי דחילו מן קדמיהון ארי קטל ישמעאל בר נתניה ית גדליה בר אחיקם דמני מלכא דבבל בארעא: וקריבו כל רבני חילותא ויוחנן בר קרח ויזניה בר הושעיה וכל עמא מזעירא ועד רבא: ואמרו לירמיה נביא תתקביל כען בעותנא קדמך וצלי עלנא קדם יי אלהך על כל שארא הדין ארי אשתארנא זעיר מסגי כמא דעינך חזיין יתנא: ויחוי לנא יי אלהך ית אורחא דנהך בה וית פתגמא דנעביד:

רשי

אשר הכה ביד גדליהו. מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש העלה עליו הכתוב כאילו הרגו על ידו: אל מים רבים. על בריכת מיין סגיאין: בגרות כמהם. בגרות דיהב דוד לכמהם בן ברזילי הגלעדי כשנמלט מ מלחמת אבשלום כמו שנאמר בספר שמואל אתי יעבר כמהם וגו׳: ויקול

רדק

אשר הכה ביד גדליהו. בסבת גדליהו כי הוא היה סבה להריגת כלם כי בעבורו באו למצפה לא להכותו וכיון שהרג גדליהו הרג גם כן אשר היו עמו והבאים אליו וכן היד יואב אתך כלו׳ סבתו אם הוא סבב את הדבר ויש לפרש ביד גדליה במקו׳ גדליהו כלומר במקום שהיה בו במצפה וכן ויד תהיה לך איש על ידו פירושו מקום ורז״ל אמרו וכי גדליהו הרגם והלא ישמעאל הרגם אלא כיון שהיה לו לחוש על עצת יוחנן ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגו בידו: אשר עשה המלך אסא מפני בעשא. לא נזכר זה הבור אלא במקום הזה ותרגם יונתן הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא: ואת בנות המלך. כי לא הכה ישמעאל אלא אנשי המלחמה שהיו במצפה אבל העם שלא היו אנשי המלחמה והנשים והטף שבה אותם ישמעאל ובנות המלך שנשארו עם גדליה גם כן שבה אותם ולא הגלם נבוזר אדן עם הגלות אלא השאירם עם דלת העם ולא ידענו אם היו בנות המלך צדקיהו או יהויכין או יהויקים: לעבור את בני עמון. כמו אל בני עמון וכן והדלה את הכהן כמו אל הכהן אתמי הגרת מלין כמו אל מי: אל מים רבים אשר בגבעון. כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על ותרגם יונתן ועל ברכת מיין סגיאין די בגבעון: וסריסים. תרגם יונתן ורברביא: בגרות כמהם. במקום שגר שם כמהם בן ברזילי אולי הוא בנה אותו ובא לגור שם לפי׳ שקרא על שמו ויונתן תרגם בגרות דיהיב דוד לכמהם ברזילי גלעדאה: אשר

מסרה

המסרה שמונה זה׳ ג׳ ב כתוב שם על מ״ס א׳ בקריא׳ ונר׳אה טעות: וכל שרי ז׳ דסמי׳ וסי׳ והנו נצב על עלתו. יוחנן בן קרח וכל שרי החילים. וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי. ויקח יוחנן בן קרח. וחבירו. ולא שמע יוחנן. והאחשדרפנים והפחות: ויאמרו ו׳ בטע״ם וסי׳ הבה נבנה לנו עיר. הבה נלבנה. אבל אשמים. לכו ונפילה גורלו׳ דיונה. למלאכים הבאים. ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא ת תחנתינו:

תוספות ג׳ וכי׳ ויאמר עזריה׳ וילך אחריהם׳ ירין

והמה י׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ ס״ג ׃ אם ח׳ ר״פ בספרא וסי׳ אם עונינו ענו בנו יי׳ אם ימשו החקים האלה ׃ אם שוב תשבו בארץ· אם יסתר איש במסתרים ואני· אם יצאתי השדה והנה חללי· אם תשוב ישראל נאם יי׳ אלי· אם טוב ואם רע בקול· אם בוצרים באו לך אם שודדי לילה ׃ נחבה אל ז׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימ׳ י׳ ׃ ואתן ג׳ וסימ׳ באשר יקרת בעיני נכבדת· ואנכי אמרתי איך אשיתך· ואתן לך

ויאמר אליהם ירמיהו הנביא שמעתי הנני מתפלל אל יהוה אלהיכם כדבריכם והיה כל הדבר אשר יענה יהוה אתכם אגיד לכם לא אמנע מכם דבר ׃ והמה אמרו אל ירמיהו יהי יהוה בנו לעד אמת ונאמן אם לא ככל הדבר אשר ישלחך יהוה אלהיך אלינו כן נעשה ׃ אם טוב ואם רע בקול יהוה אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע למען אשר ייטב לנו כי נשמע בקול יהוה אלהינו ׃

ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יהוה אל ירמיהו ׃ ויקרא אל יוחנן בן קרח ואל כל שרי החילים אשר אתו ולכל העם למקטן ועד גדול ׃ ויאמר אליהם כה אמר יהוה אלהי ישראל אשר שלחתם אתי אליו להפיל תחנתכם לפניו ׃ אם שוב תשבו בארץ הזאת ובניתי אתכם ולא אהרס ונטעתי אתכם ולא אתוש כי נחמתי אל הרעה אשר עשיתי לכם ׃ אל תיראו מפני מלך בבל אשר אתם יראים מפניו אל תיראו ממנו נאם יהוה כי אתכם אני להושיע אתכם ולהציל אתכם מידו ׃ ואתן לכם רחמים ורחם אתכם והשיב אתכם אל אדמתכם ׃ ואם אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת לבלתי שמע בקול יהוה אלהיכם ׃ לאמר לא כי ארץ מצרים נבוא אשר לא נראה מלחמה וקול שופר לא נשמע וללחם לא נרעב ושם נשב ׃ ועתה לכן שמעו דבר יהוה שארית יהודה כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אם אתם שום תשמון פניכם לבא מצרים ובאתם לגור שם ׃ והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים והרעב אשר אתם דאגים ממנו שם ידבק אחריכם מצרים ושם תמתו ׃ ויהיו כל האנשים אשר שמו את פניהם לבוא מצרים לגור שם ימותו בחרב ברעב ובדבר ולא יהיה להם שריד ופליט מפני הרעה אשר אני מביא עליהם ׃

ואמר להון ירמיה נביא שמעית הא אנא מצלי קדם יי אלהכון כפתגמיכון ויהי כל פתגם דיתיב יי יתכון אחוי לכון לא אמנע מנכון פתגם ׃ ואינון אמרו לירמיה יהי מימרא דיי בנא לסהיד קשוט ומהימן אם לא ככל פתגמיא די שלחינך יי אלהך לותנא כן נעביד ׃ אם טב ואם ביש למימרא דיי אלהנא די אנחנא שולחין יתך לקדמוהי נקביל בדיל דייטב לנא ארי נקביל למימרא דיי אלהנא ׃

והוה מסוף עשרא יומין והות פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה ׃ וקרא ליוחנן בר קרח ולכל רבני חילותא דעמיה ולכל עמא למזעיר ועד רבא ׃ ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל דשלחתון יתי לקדמוהי למבעי בעותכון קדמוהי ׃ אם מיתב תיתבון בארעא הדא ואבני יתכון ולא איפגר ואקיים יתכון ולא אטלטל ארי תבית מן בישתא דעבדית לכון ׃ לא תדחלון מן קדם מלכא דבבל די אתון דחלין מן קדמוהי לא תדחלון מניה אמר יי ארי בסעדכון מימרי למפרק יתכון ולשיזבא יתכון מן ידיה ׃ ואתן לכון רחמין וירחם עליכון ויתיב יתכון לארעכון ׃ ואם אמרין אתון לא נתיב בארעא הדא בדיל דלא לקבלא למימרא דיי אלהכון ׃ למימר לא אלהין לארעא דמצרים ניעול דלא נחזי עבדי קרבא וקל שופרא לא נשמע וללחמא לא נכפן ותמן נתיב ׃ וכען בכן קבילו פתגמא דיי שארא דבית יהודה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אם אתון שואה תשוון אפיכון למיעל למצרים ותעלון לאתותבא תמן ׃ ותהי חרבא די אתון דחלין מניה תמן תדביק יתכון בארעא דמצרים וכפנא די אתון יצפין מניה תמן ידביק בתריכון למצרים ותמן תמותון ׃ ויהוו כל גבריא דשויאו ית אפיהון למיעל למצרים לאתותבא תמן יתקטלון בחרבא בכפנא ובמותא ולא יהי להון שאר ומשיזיב מן קדם בישתא די אנא מייתי עליהון ׃

רשי

ויקול סופר· שתוקפין הצופים להזהיר את העם ׃ ונטמנתם

רדק

אמר אנו שולחים· אנו כתיב וקרי אנחנו והענין אחד אלא ם מלת אנו לא נמצא במקרא עוד אלא זה אבל הוא כהוג בלשון מ משנה ובתלמוד ׃ אם שוב תשבו· שוב מקור בחסרון פ״א הפעל ו ומשפטו בתשלומו ישוב ואף על פי שאין המנהג במקור שהו בזה המשקל בנחי הפ״א לבא חס׳ הנה כמוהו ידעתי כי כל תוכל כמו י יכול ׃ והשיב אתכם אל אדמתכם· על הגולים אמר ואמר אתכם כי הרוב גלו והמעט ככלל ברוב ׃ לאלה

מסרה

רחמים ורחם ׃ נראה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ימרר י יחישה מעשהו· בחשו ביי׳ ויאמרו לא הוא· לאמ׳ לא כי ארץ מצרי׳ נבוא· נשכיבה לכרמי׳ נראה· באורך נראה אור ׃ תשימון ג׳ בקרי׳ וסימ׳ לא תשימון עליו נשך· אם שום תשימון פניכ׳· עד אנה תשימון קנצי למלין· אנ״ך ׃

נתך ג׳ וסימ׳ ויחדלו הקולות והברד ומטר· עד נתך מים עליהם· כאשר נתך אפי׳ וכבל ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו· וככל החזון הזה דד״ה· כי התעיתם בנפשתיכם· וככל החזון הזה· וככל כתי הכינתי לבית יי׳ אלהי דד״ה: תמותו ז׳ מל וסימ׳ נמסר בס״ר מקץ: וכל שרי ז׳ וסימ׳ נמסר לעיל בס׳ פרא סימ׳ מ״א: ואת ירמיהו ב׳ וסימ׳ וישלח המלך· אשר הניח נבוזר אדן רב טבחים: · ואת ברוך ג׳ וסימ׳ ואת

כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל כאשר נתך אפי וחמתי על־ישבי ירושלם כן תתך חמתי עליכם בבאכם מצרים והייתם לאלה ולשמה ולקללה ולחרפה ולא־תראו עוד את־המקום הזה: דבר יהוה עליכם שארית יהודה אל־תבאו מצרים ידע תדעו כי־העידתי בכם היום: כי התעתים בנפשותיכם כי־אתם שלחתם אתי אל־יהוה אלהיכם לאמר התפלל בעדנו אל־יהוה אלהינו וככל אשר יאמר יהוה אלהינו כן הגד־לנו ועשינו: ואגד לכם היום ולא שמעתם בקול יהוה אלהיכם ולכל אשר־שלחני אליכם: ועתה ידע תדעו כי בחרב ברעב ובדבר תמותו במקום אשר חפצתם לבוא לגור שם:

מג ויהי ככלות ירמיהו לדבר אל־כל־העם את־כל־דברי יהוה אלהיהם אשר שלחו יהוה אלהיהם אליהם את כל־הדברים האלה: ויאמר עזריה בן־הושעיה ויוחנן בן־קרח וכל־האנשים הזדים אמרים אל־ירמיהו שקר אתה מדבר לא שלחך יהוה אלהינו לאמר לא־תבאו מצרים לגור שם: כי ברוך בן־נריה מסית אתך בנו למען תת אתנו ביד־הכשדים להמית אתנו ולהגלות אתנו בבל: ולא־שמע יוחנן בן־קרח וכל־שרי החילים וכל־העם בקול יהוה לשבת בארץ יהודה: ויקח יוחנן בן־קרח וכל־שרי החילים את כל־שארית יהודה אשר־שבו מכל־הגוים אשר נדחו־שם לגור בארץ יהודה: את־הגברים ואת־הנשים ואת־הטף ואת־בנות המלך ואת כל־הנפש אשר הניח נבוזראדן רב־טבחים את־גדליהו בן־אחיקם בן־שפן ואת ירמיהו הנביא ואת־ברוך בן־נריהו: ויבאו ארץ מצרים כי לא שמעו בקול יהוה ויבאו עד־תחפנחס:

ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו בתחפנחס לאמר: קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט במלבן אשר בפתח בית־פרעה בתחפנחס לעיני אנשים יהודים:

ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כמא רחל רוגזי וחימתי על יתבי ירושלם כן יחול רוגזי עליכון במיעלכון למצרים ותהון למומי ולצדו וללוטא ולחיסודין ולא תחזון עוד ית אתרא הדין: גזירת פתגמא דיי עליכון שארא דבית יהודה לא תעלון למצרים מידע תדעון ארי אסהידית בכון יומא דין: ארי אטעיתון בנפשתיכון ארי אתון שלחתון יתי לקדם יי אלהכון למימר צלי עלנא קדם יי אלהנא וככל דיימר יי אלהנא כן חוי לנא ונעביד: וחויתי לכון יומא דין ולא קבלתון למימרא דיי אלהכון ולכל די שלחני לותכון: וכען מידע תדעון ארי בחרבא בכפנא ובמותא תמותון באתרא דאתרעיתון למיעל לאתותבא תמן:

והוה כד שיצי ירמיה למללא עם כל עמא ית כל פתגמיא דיי אלההון דשלחיה יי אלההון לותהון ית כל פתגמיא האילין: ואמר עזריה בר הושעיה ויוחנן בר קרח וכל גבריא רשיעיא אמרין לירמיה שקרא את מתנבי לא שלחך יי אלהנא למימר לא תעלון למצרים לאתותבא תמן: ארי ברוך בר נריה מגרי יתך בנא בדיל למימסר יתנא בידא דכסדאי למקטל יתנא ולאגלאה יתנא לבבל: ולא קביל יוחנן בר קרח וכל רבני חילוותא וכל עמא למימרא דיי למיתב בארעא דבית יהודה: ודבר יוחנן בר קרח וכל רבני חילוותא ית כל שארא דבית יהודה דתבו מכל עממיא דאתבדרו לתמן לאתותבא בארעא דבית יהודה: ית גבריא וית נשיא וית טפלא וית בנת מלכא וית כל נפשתא די שבק נבוזר אדן רב קטוליא על גדליה בר אחיקם בר שפן וית ירמיה נביא וית ברוך בר נריה: ואתו לארעא דמצרים ארי לא קבילו למימרא דיי ואתו עד תחפנחס:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתחפנחס למימר: סב עמך אבנין רברבן ותטמרינון בטפיל בבנינא די בתרע בית פרעה בתחפנחס לעיני גברין יהודאין:

רש״י

וטמנתם במלט· מ״ס זו יסוד כופל ה״י בתיבה כמו מקו׳ מעמד מעשה ויסודו לט כמו וילט פניו לאט אותה בתוך הטיט במלבן במלט אכוולופמ״כט בלע״ז: ספרירו

רד״ק

לאלה ולשמה ולקללה· פי׳ אלה לקללה כפל הענין במ״ש או פי׳ לאלה לשבועה וכ״תי למומי והוא על דרך והנחתם שמיכם לשבוע׳ לבחירי: כי התעתם בנפשותיכ׳· בכרי העי״ן ופירוש התעתם אותו ברצונכם כלומר במה שהיה בנפשותיכם כמו אם יש את נפשכם כלומר לא הראיתם לי בפיכם מה שהיה בלבבכם כי הכיר מהם ירמיהו כי דעתם ללכת למצרים לפיכך אמ׳ להם: ואגיד לכם היום ולא שמעתם· כי עדין לא כלה דבריו ולא ענו אותו אלא הכיר בהם כי דעתם היה ללכת למצרים על כל פנים: את גדליהו· עם גדליהו: במלט במלבן· מלט הוא החומר שעושים ממנו הלבנים או חומר אח׳ מסיד ומחול במלבן במקו׳ שרפת הלבנים או במקו׳ שעושין אותם ויונתן תרג׳ בטפל בבינית: את

מסורה

ברוך שאלו לאמ׳· את הגברים ואת הנשים: קח י״ב ר״פ בקריא׳ וסימ׳ קח נא את ברכתי אשר הבא׳ לך· קח את אהרן ואת בניו אתו· קח את הלוי׳ מתוך בני ישראל· קח מאתם והיו לעבד את עבדת· קח את הלוים תחת כל בכור· קח את המטה והקהל את העד׳· קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל׳· קח את האזור בידך· קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט· קח לך מגלת ספ׳· קח בגדו כי ערב זר בתראה· קח נא מפיו תורה:

יעטה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר תזריע׃ מצבות ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויוציאו את מצבות אוריהו׃ ושבר את מצבות בית שמש. ומצבות עוזך לארץ תרד. וסימ׳ אפקו שמשא לארעא׃ ואין בהם ב׳ וסימ׳ ועל כל ערי יהודה והנם חרבה היום הזה. ואין בהם תבונה׃ השכים ג׳ יתירין יו״ד בליש׳ בקרי׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא סי׳ כ״ח׃ לחרבה לשמה לית דכוותי׳ דסמיך כן׃ נפשתכם דעליה ועתה כה אמר יי׳ אלהי צבאות אלהי ישראל

ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני שלח ולקחתי את נבוכדראצר מלך בבל עבדי ושמתי כסאו ממעל לאבנים האלה אשר טמנתי ונטה את שפרורו עליהם׃ ובאה והכה את ארץ מצרים אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב׃ והצתי אש בבתי אלהי מצרים ושרפם ושבם ועטה את ארץ מצרים כאשר יעטה הרעה את בגדו ויצא משם בשלום׃ ושבר את מצבות בית שמש אשר בארץ מצרים ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש׃

מד הדבר אשר היה אל ירמיהו אל כל היהודים הישבים בארץ מצרים הישבים במגדל ובתחפנחס ובנף ובארץ פתרוס לאמר׃ כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אתם ראיתם את כל הרעה אשר הבאתי על ירושלם ועל כל ערי יהודה והנם חרבה היום הזה ואין בהם יושב׃ מפני רעתם אשר עשו להכעסני ללכת לקטר לעבד לאלהים אחרים אשר לא ידעום המה אתם ואבתיכם׃ ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים השכים ושלח לאמר אל נא תעשו את דבר התעבה הזאת אשר שנאתי׃ ולא שמעו ולא הטו את אזנם לשוב מרעתם לבלתי קטר לאלהים אחרים׃ ותתך חמתי ואפי ותבער בערי יהודה ובחצות ירושלם ותהיינה לחרבה לשממה כיום הזה׃ ועתה כה אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית׃ להכעסני במעשי ידיכם לקטר לאלהים אחרים בארץ מצרים אשר אתם באים לגור שם למען הכרית לכם ולמען היותכם לקללה ולחרפה בכל גויי הארץ׃ השכחתם את רעות אבותיכם ואת רעות מלכי יהודה ואת רעות נשיו ואת רעתיכם ואת רעת נשיכם אשר עשו בארץ יהודה ובחצות ירושלם׃

ותימר להון כדנן אמר יי׳ צבאות אלהא דישראל הא אנא שלח ואדבר ית נבוכדנצר מלכא דבבל עבדי ואשוי ית כורסותי עיל מן אבניא האילין דטמרית ויגוד ית אפדניה עליהון׃ וייתי ויקטיל ית ארעא דמצרים די למות למותא ודי לשביא לשביא ודי לחרבא לחרבא׃ ואדליק אשתא בבתי טעות מצראי ויוקדינון וישבינון וירוקין ית ארעא דמצרים כמא דמתעטיף רעיא ית לבושיה ויפוק מתמן בשלם׃ ויתבר ית קמת בית שמש די בארעא דמצרים וית בתי טעות מצרים יוקיד בנורא׃

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה על כל יהודאי דיתבין בארעא דמצרים דיתבין במגדל ובתחפנחס ובממפס ובארע פתרוס למימר׃ כדנן אמר יי׳ צבאות אלהא דישראל אתון חזיתון ית כל בישתא דאיתיתי על ירושלם ועל כל קרוויא דבית יהודה ואינון חרבא יומא דין ולית בהון יתיב׃ מן קדם בישתהון דעבדו לארגזא קדמי למהך לאסקא בוסמין למפלח לטעות עממיא דלא ידעונון אתון ואבהתכון׃ ושלחית לותכון ית כל עבדיי נביא מקדים ומשלח למימר לא כען תעבדון ית עיסק תועיבתא הדא דרחיקית׃ ולא קבילו ולא ארכינו ית אודנהון למתב מבישתהון בדיל דלא לאסקא בוסמין לטעות עממיא׃ וחל רוגזי וחמתי ודליק בקירויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם והואה לחורבא לצדו כיומא הדין׃ וכען כדנן אמר יי׳ אלהי צבאות אלהא דישראל למה אתון גרמין בישתא רבתא על נפשתכון לשיצאה לכון גבר ואיתא ועלים וינק מגו בית יהודה בדיל דלא למשבק לכון שארא׃ לארגזא קדמי בעובדי ידיכון לאסקא בוסמין לטעות עממיא בארעא דמצרים דאתון אתן לאתותבא תמן בדיל לשיצאה לכון ובדיל למהויכון ללוטא ולחיסודין בכל עממי ארעא׃ האתנשיתון ית בישות אבהתכון וית בישות מלכיא דבית יהודה וית בישות נשוהי וית בישתכון וית בישות נשיכון דעבדו בארעא דבית יהודה ובשוקי ירושלם׃

רשי

שפרירו. אהלו ודוגמתו כרוחו שמים שפרה׃ ועטה את ארץ מצרים. יכרך כל שללה ויצא כאשר יכרוך ויגלום הרועה את בגדו וישליכו מעל כתיפיו כשהוא מוליך צאנו לפניו׃ את מצבות בית שמש. מזבחות שעשו שם אותם שנתגיירו בימי חזקיהו שבויי סנחריב שהוליך מכוש וממצרי׳ לפני ירושלם ביום מפלתו כמו שאמר ישעיה ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי׳ צבאות עיר ההרס יאמר לאחת ותירגם יונתן עיר קריתא בית שמש דעתידא למיחרב יתאמר דהיא חדא מנהון׃

מסורה

לית דכוו׳ חס׳ דחס׳׃ במעשי י״א כתיב יו״ד וסימ׳ נמס׳ בישעי׳ סימ׳ נ״ט׃ רעת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ושבע הפרות ה הרקות׃ לא תהיה אחרי רבים. ואת רעתיכם ואת רעת נשיכם. ב׳ בתרא דכפסו׳ בתרא חס׳׃

רדק

את שפרורו. כתיב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד ואותיות אהוי מתחלפו׳ ופירושו אהלו והאהל הנאה נקרא שפריר ליופיו מן אמרי שפר ושפריר בשקל סגריר׃ ובאה והכה. כתיב ובאה לשון נקבה על המחנה וקרי ובא לשון זכר על נבוכד נצר׃ ושרפם ושבם. ישרוף הבתים שבהם אלהי מצרים וישבה אלהי כסף ואלהי זהב או פירוש ישבה עובדיהם׃ ועטה את ארץ מצרי׳. כלומר יבוז את כל שללה׃ כאשר יעטה הרועה את בגדו. כמו שיתעטף הרועה בבגדו ויכרוך את עצמו בו כן יכרוך הוא כל שלל ארץ מצרים וזכר הרועה לפי שהרועה עומד יומם ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק בבגדו היטב מפני קרח הלילה. ואדוני אבי ז״ל פירש כמו הרועה שנוסע ממקום למקום וכשנוסע מן המקום עוטה בגד האהל שיושב בו והולך לו ולא ישאיר דבר באותו מקום׃ בית שמש. שהיו עובדים שם לשמש וזכר עוד ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש לחזק הענין לומר כי כלם ישרוף באש לבזיון אלהיה׳׃ מפני רעתם. רעת יושביהם׃ המה אתם ואבותיכם. המה יושבי הערים שזכר שמתו או שגלו ולא אתם ואבותיכ׳ לא ידעת׳ אותם׃ השכחתם. הש״ן קמ״ץ והה״א בלא געי״א ויש ספרי׳ הה״א בגעי״א׃ ואת רעות נשיו. נשי כל מלך ומלך וכן ראינו באשת אביו שעשתה מפלצת לאשרה׃

חקתי ט׳ חס׳ ו׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ הבית אשר אתה בונה אם תלך׳ אם שוב תשובון אתם ובניכם׳ קרע אקרע את הממלכה׳ יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי׳ ולא אקח את כל הממלכה׳ למען בחקתי ילכו׳ לא דכאו עד היום הזה׳ ועל ריב המה יעמדו למשפט׳ אם חקתי יחללו׳ וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ ו׳ במ״א עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי׃ ולשוב ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חלילה לנו כבנו למרד׳ ולא

לא דכאו עד היום הזה ולא יראו ולא הלכו בתורתי ובחקתי אשר נתתי לפניכם ולפני אבותיכם׃ לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני שם פני בכם לרעה ולהכרית את כל יהודה׃ ולקחתי את שארית יהודה אשר שמו פניהם לבוא ארץ מצרים לגור שם ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב ברעב יתמו מקטן ועד גדול בחרב וברעב ימתו והיו לאלה לשמה ולקללה ולחרפה׃ ופקדתי על היושבים בארץ מצרים כאשר פקדתי על ירושלם בחרב ברעב ובדבר׃ ולא יהיה פליט ושריד לשארית יהודה הבאים לגור שם בארץ מצרים ולשוב ארץ יהודה אשר המה מנשאים את נפשם לשוב לשבת שם כי לא ישובו כי אם פלטים׃

ויענו את ירמיהו כל האנשים הידעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל הנשים העמדות קהל גדול וכל העם הישבים בארץ מצרים בפתרוס לאמר׃ הדבר אשר דברת אלינו בשם יהוה איננו שמעים אליך׃ כי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר למלכת השמים והסיך לה נסכים כאשר עשינו אנחנו ואבתינו מלכינו ושרינו בערי יהודה ובחצות ירושלם ונשבע לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו׃ ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו׃ וכי אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים להעצבה והסך לה נסכים׃

ויאמר ירמיהו אל כל העם על הגברים ועל הנשים ועל כל העם הענים אתו דבר לאמר׃ הלא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם אתם ואבותיכם מלכיכם ושריכם ועם הארץ אתם זכר יהוה ותעלה על לבו׃

לא פסקו עד יומא הדין ולא דחילו ולא הליכו באוריתי ובקימי דיהבית קדמיכון וקדם אבהתכון׃ בכין כידנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא משוי אפי בכון לבישא ולשיצאה ית כל דבית יהודה׃ ואסב ית שארא דבית יהודה דשויאו אפיהון למיעל לארעא דמצרים לאתותבא תמן ויסופון כולהון בארעא דמצרים יתרמון בחרבא ובכפנא יסופון מזעירא ועד רבא בחרבא ובכפנא ימותון ויהון למומי ולצדו וללוטא ולחיסודין׃ ואסער על דיתבין בארעא דמצרים כמא דאסערית על ירושלם בחרבא בכפנא ובמותא׃ ולא יהי שאר ומשיזיב לשארא דבית יהודה דאתן לאתותבא תמן בארעא דמצרים ולמתב בארעא דבית יהודה דאינון מטען ית נפשהון למתב למיתב תמן ארי לא יתובון אילהין מ משיזבין׃ ואתיבו ית ירמיה כל גבריא דידעין ארי מסקן בוסמין נשיהון לטעות עממיא וכל נשיא דקימן קהלא רבא וכל עמא דיתבין בארעא דמצרים בפתרוס למימר׃ פתגמא דמללתא עמנא בשמא דיי לית אנחנא צבן לקבלא מינך׃ ארי מיעבד נעביד ית כל פתגמא דנפק מפומנא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא לה ניסכין כמא דעבדנא אנחנא ואבהתנא מלכנא ורברבנא בקירויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם והוינא סבעין לחמא והוינא שלן שליוא ובישתא לא חזינא׃ ומן עידן דאתמנענא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא לה ניסכין חסרנא כולא ובחרבא ובכפנא ספנא׃ וארי אנחנא מסקן בוסמין לכוכבת שמיא ומנסכן לה ניסכין הבר מגברנא עבדנא לה כרדיטין לטעותא ומנסכן לה נסכין׃ ואמר ירמיה לכל עמא לגבריא ולנשיא ועל כל עמא דמתיבין יתיה פתגמא למימר׃ הלא ית בוסמניא דאסקתון בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם אתון ואבהתכון מלכיכון ורברביכון ועמא דארעא יתהון דכר יי וגלי קדמוהי׃

רשי

לא דוכאו. לא נדכא לבם מרעתם׃ כי אם פליטים ירמיה וברוך אחרו משם שהגלם נבוכד נצר כשכבש ארץ מצרים בידו בעשרים ושבע למלכו כך שנויה בסדר עולם׃ המבלעדי אנשינו. שלא מדעתם׃ כונים להעציבה. רפוסים בדמות עציב׃ ולא

רדק

לא דכאו עד היום הזה. לא נכנעו ולא שמו עצמם דכאים מפני העונש שהשיגם על רעתם מעשו׃ למלכת השמים. רוצה לומר למעשה השמים והם הכוכבים מלאכת האל ית׳ והוא חסר אלף וכן האחרים אמר בפרשה ויש מפרשים למלכת משרש מלך ומענינו כלומר כוכב גדול אשר בשמים שהוא מלך על האחרים והוא השמש ותרגם יונתן ולכוכבת שמיא׃ ונהיה טובים. שהיינו בשלוה ובטובה׃ ומן אז חדלנו. והם לא חדלנו אלא היו אומרים אם באת לנו רעה לא באה אלא מפני שפסקנו לקטר ולא היינו זריזין כבראשונה לפיכך ענה להם הנביא הלא את הקטר׃ מקטרים. בא ביוד מ״ם לנקבות כמו כשים פלגשי׳ לבנים חטים שעורים ודומיהם׃ המבלעדי אנשינו. מאמר הנשים כי הן עקר המעשה׃ כונים. הם מיני מאכלים שהיו מכינים ומנשים למלכת השמים ויונתן תרגם כרדוטין׃ להעציבה. על דרך הכנוי רוצה לומר למחה והפא רפה ומשפטה במפיק כי היא לכנוי והכנוי למלאכת השמים כי בלשון נקבה זוכר אותה כמו שאמר לה והה״א רפה ודינה במפיק כתבנו הדומים לה בספר מכלל בחלק הראשון ממנו׃ הקטר. שם בפלס והדבר אין בהם לי נקם ושלם׃ אותם זכר יי׳ כל הקטרים שקטרתם כי רבים היו האלוהות כמו שכתוב כי מספר עריך וגו׳ ולכל אחד היה מיוחד קטרו כי הקטר שם כלל׃ ותעלה על לבו. אותה הקטרת כי קטרת וקטר אחד ואמרו בלשון זכר ובלשון נקבה׃ ובפרותיו

מסרה
יהיה פליט ושריד׳ כי כשובכם על יי׳׃ וכל הנשים ג׳ בקריאה וסימ׳ אשר נשא לבן אתנה׳ הידעים כי מקטרות נשיהם׳ יתנו יקר לבעליהן׳ אנ״ך׃ הדבר ד׳ בטעמ׳ בספרא וסימ׳ נמסר בסיפרא ריש סימ׳ לה׃ ונהיה ב׳ וסימ׳ ונהיה עליה׳ עד פת׳ השער׳ ונשבע לחם ונהיה טובים׃ וכי י״ד ר״פ בנביאים וסימ׳ וכי ירדף גאל הדם אחריו׳ וכי הקים יי׳ להם׳ וכי ימצא איש׳ וכי תאמרון אלי אל יי׳ דמלכים׳ וכי יאמרו אליכ׳ דרשו׳ וכי תאמר אלי אל יי׳ דישעיה׳ וכי תאמר בלבבך׳ וכי ישאלך העם הזה׳ וכי יאמרו השרים׳ וכי אנחנו מקטרים׳ וכי יתן מתנה׳ וכי תאכלו וכי תשתו׳ וכי תגישון עור לזבח אין רע׳ וכי יעשה ונשיא נדבה׃

רד״ק

בעדותיו. במוא הד׳לת ובחולם הוי״ו: ותדברנה בפיכם. הוי״ו בענין כאשר כוי״ו אם לא ישבעו מליכו ושפתי רננות יהלל פי אמר כאשר דברתם בפיכם: ובידכם מלאתם. כלומר כן מלאת׳ בירכ׳ ואחרי כן פי׳ הדבו׳ והמעשה ואמר כנגד הנשים ואף על פי שאמר אתם ונשיכם כי עיקר המעשה היה בנשים כ כמו שאמר: אם יהיה עוד שמי נקרא. כיון שאין שומעים מה שאומר להם הנביא בשמי לא יהיה שמי עוד נזכר בפיהם: כי תאכלם חרב ורעב. הפך מה שאמר אשר לא נראה מלחמה וללחם לא נרעב: בפי כל איש יהודה. בפי רובם כי צדיקים היו בהם כמו ירמיהו וברוך בן נריה ואמר עד כלות׳ אחר שאמר ותמו לתאכפת באור וחוזק הענין ומה שאמר כל רובה לומר רובם שהרי אמר ופליטי חרב ומה שאמר עד כלותם הוא דרך הפלגה: מתי מספר. כמו ירמיהו הנביא וברוך בן נריה ומעטים אחרים צדיקים שהיו בהם: וזאת לכם האות. כי כשתראו בקרוב נבוכד נצר בא אל פרעה כמו שנבאתי לכם תדעו כי סופכם לכלות בארץ מצרי׳: כי קום יקומו. קום בחולם מקור כמו ושוב אלי: פרעה חפרע. בא״ת וכן היה כנוי שם אותו פרעה שהיה ב בימים ההם ויש אומרים כי הא״ת מקום ה״א ואות פרעה ב בהפך האותיות רוצה לומר כי יהיה פרוע מן כי פרעה אהרן ותרגם יונתן פרעה תבירא: את הדברים האלה. הנזכרים למעלה מראש הספר עד השנה הרביעית ליהויקים כמו שכתוב למעלה: אמרת

מסורה

ובתורתו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ מפני אשר קטרתם. כי אם בתורת יי׳ חפצו. ובתורתו מאנו ללכת. קדמא חס׳: ותדברנה ג׳ וסימ׳ ובעת מותה ותדברנה הנצבות. לא כי בנך המת ובני החי. ותדברנה בפיכם דס׳: הגדול כל נביאים וכתובי׳ מל׳ וכל אוריתא חס׳ בר מן ב׳ מל׳ וסי׳ ופלוגתא דמטע׳ תמצא במסר׳ רבתא בערך גדול: מתי מספר ה׳ בקריאה וסימ׳ ונאספו עלי והכני ונשמדתי. והפיץ יי׳ אתכם בעמים. ופליט׳ חרב ישובון.

ירמיה

(כב) ולא יוכל יהוה עוד לשאת מפני רע מעלליכם מפני התועבות אשר עשיתם ותהי ארצכם לחרבה ולשמה ולקללה מאין יושב כהיום הזה: (כג) מפני אשר קטרתם ואשר חטאתם ליהוה ולא שמעתם בקול יהוה ובתרתו ובחקתיו ובעדותיו לא הלכתם על כן קראת אתכם הרעה הזאת כיום הזה:

(כד) ויאמר ירמיהו אל כל העם ואל כל הנשים שמעו דבר יהוה כל יהודה אשר בארץ מצרים: (כה) כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לאמר אתם ונשיכם ותדברנה בפיכם ובידיכם מלאתם לאמר עשה נעשה את נדרינו אשר נדרנו לקטר למלכת השמים ולהסך לה נסכים הקים תקימנה את נדריכם ועשה תעשינה את נדריכם:

(כו) לכן שמעו דבר יהוה כל יהודה הישבים בארץ מצרים הנני נשבעתי בשמי הגדול אמר יהוה אם יהיה עוד שמי נקרא בפי כל איש יהודה אמר חי אדני יהוה בכל ארץ מצרים: (כז) הנני שקד עליהם לרעה ולא לטובה ותמו כל איש יהודה אשר בארץ מצרים בחרב וברעב עד כלותם: (כח) ופליטי חרב ישבון מן ארץ מצרים ארץ יהודה מתי מספר וידעו כל שארית יהודה הבאים לארץ מצרים לגור שם דבר מי יקום ממני ומהם: (כט) וזאת לכם האות נאם יהוה כי פקד אני עליכם במקום הזה למען תדעו כי קום יקומו דברי עליכם לרעה:

(ל) כה אמר יהוה הנני נתן את פרעה חפרע מלך מצרים ביד איביו וביד מבקשי נפשו כאשר נתתי את צדקיהו מלך יהודה ביד נבוכדראצר מלך בבל איבו ומבקש נפשו:

מה (א) הדבר אשר דבר ירמיהו הנביא אל ברוך בן נריה בכתבו את הדברים האלה על ספר מפי ירמיהו בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לאמר: (ב) כה אמר יהוה אלהי ישראל עליך ברוך:

תרגום

ולא הות רעוא קדם יי עוד דלא למשבק מן קדם בישות עובדיכון מן קדם תועבתא דעבדתון והות ארעכון לחורבא ולצדו וללוטא מבלי יתיב כיומא הדין: מן קדם דאסקתון בוסמין ודחבתון קדם יי ולא קבילתון למימרא דיי ובאורייתיה ובקיימוהי ובסהדותיה לא הליכתון על כן ערעת יתכון בישתא הדא כיומא הדין:

ואמר ירמיה לכל עמא ולכל נשיא קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה די בארעא דמצרים: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל למימר אתון ונשיכון וגזרתון בפומכון ובדעותכון קיימתון למימר מעבד נעביד ית נדרנא די נדרנא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא ליה ניסכין אקמא תקיימון ית נדריכון ומעבד תעבדון ית נסכיכון:

בכן קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה דיתבין בארעא דמצרים הא אנא קיימית בשמי רבא אמר יי אם יהי עוד שמי מתקרי בפום כל אנש יהודה אמר קיים הוא יי אלהים בכל ארעא דמצרים: הא אנא מסער עליהון לבישא ולא לטבא ויסופון כל אנש יהודה די בארעא דמצרים בחרבא ובכפנא עד דישתיצון: ומשזבי חרבא יתובון מן ארעא דמצרים לארעא דבית יהודה עם דמניין וידעון כל שארא דבית יהודה דאתן לארעא דמצרים לאיתותבא תמן פתגמא דמן יתקיים אם דילי ואם דילהון: ודא לכון אתא אמר יי ארי אנא מסער עליכון באתרא הדין בדיל דתידעון ארי אתקיימא יתקיימון פתגמי עליכון לבישא: כדנן אמר יי הא אנא מסר ית פרעה תבירא מלכא דמצרים ביד בעלי דבבוהי וביד דבען למקטליה הכמא דמסרית ית צדקיהו מלכא שבטא דבית יהודה ביד נבוכד נצר מלכא דבבל בעיל דבביה ודבעא למקטליה:

פתגם נבואה דאתנבי ירמיה נבייא על ברוך בר נריה כד כתב ית פתגמיא האלין על ספרא מפומא דירמיה בשתא רביעתא ליהויקים בר יאשיה מלכא שבטא דבית יהודה למימר: כדנן אמר יי אלהא דישראל עלך ברוך:

רש״י

ולא יוכל יי׳ עוד לשאת׳ כמו ולא יכול: פרעה חפרע. פרעה תבירא ואית זו משמש במקום ה״א: ומנוחה

מסורה

בהזותכם מתי מספר: ומהם ו׳ בקריאה וסימ׳ דבר מי יקום׳ ומהם עוד תקח. וכהם מן בני שמעון׳ ומהם על כלי העבוד׳ ודבתריה ומהם כמנים. ומהם לא נבקש ׳ד׳ כנהון ר״פ איבו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נ׳ כשמואל א׳ סימן כ״ד:

אמרת. כי יסף יי' יגון על מכאובי. פירוש כי ברוך היה מתרעם על הנבואה ובעת שהיה כותב דברי הנבואה מפי ירמיהו ולו לא הגיע דבר הנבואה התרעם ואמר אוי נא לי. ודרש המכאוב הוא מה שהיו מכאיבים אותו ישראל בחרפה ובוז והיגון דבר הנבואה שלא באת אליו והוא הכין עצמו אליה בכל אשר יכול אלא שלא היתה לו הכנה טבעית בעת היצירה כמו שכתבנו בתחילת הספר. ודרש ברוך היה מתרעם על הנבואה אמר יהושע שמש משה רבינו ושרתה עליו רוח הקדש אלישע שמש אליהו ושרתה עליו רוח הקדש מה נשתנתי אני מכל תלמידי הנביאים אוי נא לי כי יסף יי' יגון על מכאובי ומנוחה לא מצאתי ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר ונוח עליהם מה המקום משיבו הנה אם בניתי אני הורס ונו':

אמרת ג' רפ' וסימ' אך דבר שפתים עצה וגבורה. אוי נא לי. אמרת ונה הכית דד"ה. על הגוים ה' בקריא' וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה. שפוך חמתך על הגוים דסיפרא. אשר היה דבר יי' אל ירמיהו. וקצף גדול אני קוצף. מן הממלכות תהיה שפלה: ימלט י"ג בקריא' וסימ' ויאבד אליהו להם תפשו. ויבאו לעשו זבח'

רשי

ומנוחה לא מצאתי. לא שרת עלי שכינה להנבא כמו ונחה עליהם הרוח מה נשתניתי מתלמידי הנביאי' יהושע שימש את משה נחה עליו רוח הקדש אלישע שימש את אליהו נחה עליו רוח הקדש אני מה נשתניתי: ואת כל הארץ. היא הברוכת בנטישה והריסה זו: תבקש לך גדולות. נבואות כמו ספרה נא לי את כל הגדולות ונו' קרא אלי ואגידה לך גדולות ונו' אמר לו הקב"ה אם אין כרם אין סייג ואם אין צאן אין רועה אני נגלה על הנביאים אלא בזכותם של ישראל כך שנוייה במכילתיה בתחלתה: מגן. של עור הוא והוא שלוח ונשיאה למלחמה מושחו בשמן: צנה. של עץ דמות תריסין שלנו: מרקו הרמחי'. כמו ומורק ושוטף פורביר בלע"ז: המה חתים. מצרים: ולא הפנו. שוב לעמוד במלחמ' ולא היה להם פנאי: כיאור יעלה. שהיה רגיל להעלות נייסות סביביו כמי נהר לשטף סביביו: יתגעשו מימיו. דמטרפין מוהי: כיאור יעלה. היה רגיל לעלות בארץ צפון שהלך פרע' על נבוכד נצר בכרכמי' ושם נפל ונהרגו גיבוריו והוא ברח מן המלחמה: אובידה. כמו אאבדה והתאוללו

אמרת אוי נא לי כי יסף יהוה יגון על מכאבי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי: כה תאמר אליו כה אמר יהוה הנה אשר בניתי אני הרס ואת אשר נטעתי אני נתש ואת כל הארץ היא: ואתה תבקש לך גדלות אל תבקש כי הנני מביא רעה על כל בשר נאם יהוה ונתתי לך את נפשך לשלל על כל המקמות אשר תלך שם: ה

מו אשר היה דבר יהוה אל ירמיהו הנביא על הגוים: למצרים על חיל פרעה נכו מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמש אשר הכה נבוכדראצר מלך בבל בשנת הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה: ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה: אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסרינות: מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וגבוריהם יכתו ומנוס נסו ולא הפנו מגור מסביב נאם יהוה: אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור צפונה על יד נהר פרת כשלו ונפלו: מי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו: מצרים כיאור יעלה וכנהרות יתגעשו מים ויאמר אעלה אכסה ארץ אבידה עיר וישבי בה:

אמרת ווי כען לי ארי אוסיף יי' דוון על תברי לאיתי בתנחתי ונבואה לא אשכחית: כדנן תימר ליה כדנן אמר יי' הא די בניתי אנא איפגר וית די קיימית אנא אטלטל וית כל ארעא דישראל דילי היא: ואת בעי לך רברבן לא תבעי ארי הא אנא מייתי בישתא על כל בסרא אמר יי' ואתן לך ית נפשך לשיזבא על כל אתריא די תהך לתמן: דהוה פתגם נבואה מן קדם יי' על ירמיה נביא על עממיא: למצרים על משרית פרעה חגירא מלכא דמצרים דהוה על נהר פרת בכרכמיש דמחא נבוכד נצר מלכא דבבל בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שיבטא דבית יהודה: סדרו עגילין ותריסין ואתקרבו לאגחא קרבא: טקיסו סוסותא ויסקון פרשיא ויתעתדון בקולסי צחצחו מורנייתא לבשו סריניא: מא דין חזיתי אינון תבירין מסתתרין לאחורא וגבריהון תבירין ומערק ערקין ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מסחור סחור אמר יי': לא יערק דקליל ולא ישתיזיב דגבר בארעא ציפונא על כיף נהרא פרת אתקלו ונפלו: מן דין דסליק במשיריתיה כעננא דסליק וחפי ית ארעא כמבוע דמיין דמטרפין מוהי: מלכא דמצרים דסליק במשיריתיה כעננא דסליק חפי ית ארעא כמבוע דמיין דמטרפין סוהי ואמר איסק אחפי ארעא ומלאה אוביד קרויא ודיתבין בהון:

ואתה תבקש לך גדולות. ואין גדולות אלא נבואות שנאמ' ספרה נא לי את כל הגדולות ונו' ואומר ואגידה לך גדול' ובצורות אמר הקב"ה ברוך אם אין כרם סייג למה באין רועה למה ומפני מה כי הנני מביא רעה על כל בשר ונו' הרי בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישרא' וכן תרג' יונתן ומנוחה לא מצאתי ונבואה לא אשכחית: ואת כל הארץ היא. כל הארץ כמו שהיא כלה אהרוס ואתוש כמו שאמר הנני מביא רעה על כל בשר כמו שהתנבא ירמיהו על האומות ויונתן תרגם וית כל ארעא דישראל דילי היא: למצרים. נבא תחילה על פורענות מלך מצרים שבאה לו מחוץ לארצו והוא כשה' הלך על נהר פרת בכרכמיש אחר שלכד מלך אשור ומלך ארם כמו שאמ' הלא ככרכמיש כלנו וגו' והלך שם פרעה נכה בימי יאשיהו וארכו לו ימי המצו' שם עד השנה הרביעית ליהויקים ועלה עליו נבוכד נצר ונאמר עליו נבואה זו ואחר כן נבא על ארץ מצרים שיכבשנה נבוכד נצר: אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנת הרביעית. מנהג הלשון לבוא סמוך על המספר וכן בשנת שלש למלכו ואחרים זולתו: פרעה נכה. תרגם יונתן פרעה חגירא: ערכו מגן. כנגד חיל נבוכד נצר שיערכו להלח' על חיל פרעה או אמר כנגד חיל פרעה שיערכו לעמוד כנגד חיל נבוכ' נצר הבא עליהם: וצנה. כמו מגן אלא שהוא עשוי בתכונה אחרת ות"י יונתן סדרו עגילין ותריסין: אסרו הסוסים. כמו ויאסר את רכבו: ועלו הפרשים. אותם הפרשים עלו על הסוסי' שתאסרו: והתיצבו בכובעים. התיצבו על הסוסי' בכובעים שבראשיכם: מרקו הרמחים. מרקו אותם מהחלודה ונחצו אות': לבשו הסריונות. הם לבושי הברזל שעשויים טבעות טבעות: מדוע. המה חתים. חיל מצרים ראיתי חתים מפני חיל נבוכ' נצר מדוע היה זה איפה גבורתם: נסוגים אחור. שבים לאחור מפני חיל נבוכד נצר: יכתו. ענין שבר וכתיתה: ומנוס נסו. מנוס נסו בפלס תקוס: ולא הפנו. לא החזירו פניהם כנגד הרודפים אחריהם אלא נסו בחזקה זהו שאמר ומנוס נסו לחזק המנוס: מגור מסביב. בעודם נסים יהיה להם פחד מסביב שיפחדו שיבאו להם מכל סביבותיה' ויונתן תרגם מגור ענין אסיפה ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מן סחור סחור: אל ינוס. מי שהוא קל ברגליו לא ינוס כי לא יועילו לו כי ישיגוהו הרודפים: ואל ימלט הגבור. ואל יחשב הגבור שימלט אם יעמוד להלחם כנגדם כי לא תועילהו גבורתו ויפול בידם: צפונה. בארץ צפון לכרכמיש כי שם היתה המלחמה או כרכמיש היתה צפונית למצרים לפיכך אמר צפונה וכן אמר למטה בארץ צפון: מי זה. אמר על פרעה דרך לעג מי זה שהיה עולה מן הארץ: כיאור. כמו יאור שעולה ומתפשט בארץ: כנהרות. כמו הנהרות הגדולים כן יתגעשו מימיו של פרעה והוא משל על חילותיו וכיון שהיו עולים כל כך בגבורה איך כשלו ונפלו עתה לפני נבוכד נצר וכפל הענין לחזק עוד ואמר: מצרים כיאור. הראשון יתגעשו מבנין התפעל וזה השני יתגעשו בחולם הגימ"ל מורכבת מן התפעל הדומה למרובע אמר כמו שהנהרות יתגעשו מים כן יתגעשו חילותיו של פרעה בבאו לארץ. וענין יתגעשו הוא ענין געש המים ותנועתם בחוזק ויונתן תרגם כיאור כענגא: ויאמר אעלה אכסה ארץ. אעלה בפתח האלף במקום סגול וכן אענה אף אני חלקי כי הם פועלים עומדים ואילו היו מבנין הפעיל היו יוצאין ואינגו רחוק שתהיה האלף בפתח אף על פי שאין כן המנהג: אובידה. מבנין הפעיל משפטו אאבידה אלא שבא כן להקל על האלף כמשפט:

ועלות. גם שבי גבור יקח ומלקוח. היקח מגבור מלקוח ואם שבי. וצדקיהו מלך יהודה. ויאמ' הך הכפתור. אל ינוס הקל ולא ימלט הגבור. והיה כל אשר יקרא. ובזה אלה להפר ברית. ומוצא אני מר ממות את האשה. בוטח בלבו הוא כסיל. עד שקרים לא ינקה. ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול. וסימ' תפש לגברא דשבא שביא צדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכמתא ושקרת במיכאל:

עלו הסוסים והתהללו הרכב ויצאו הגבורים כוש ופוט תפשי מגן ולודים תפשי דרכי קשת: והיום ההוא לאדני יהוה צבאות יום נקמה להנקם מצריו ואכלה חרב ושבעה ורותה מדמם כי זבח לאדני יהוה צבאות בארץ צפון אל נהר פרת: עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרביתי רפאות תעלה אין לך: שמעו גוים קלונך וצוחתך מלאה הארץ כי גבור בגבור כשלו יחדיו נפלו שניהם:

הדבר אשר דבר יהוה אל ירמיהו הנביא לבוא נבוכדראצר מלך בבל להכות את ארץ מצרים: הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך: מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יהוה הדפו: הרבה כושל גם נפל איש אל רעהו ויאמרו קומה ונשבה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו מפני חרב היונה: קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד: חי אני נאם המלך יהוה צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא: כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים כי נף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב:

עגלה יפה פיה מצרים קרץ מצפון בא בא: גם שכריה בקרבה כעגלי מרבק כי גם המה

יסקון סוסותא וישתגשגן רתיכיא ויפקון גברי כושאי ופוטאי אחידי תריסין ולודאי דנגדין ומתחן בקשתא: ויומא ההוא קדם יי צבאות יום פורענותא לאתפרע מסנאי עמיה ותקטיל חרבא ותסבע ותרוי מדמהון ארי קטלא קדם יי צבאות בארעא ציפונא על נהר פרת: סקי לגלעד וסבי שעיף מלכות כנשתא דמצרים לא להנאה אסגית סממנין אסו לא סלקת ליך: שמעו עממיא קלניך וצוחתיך אתמליאת ארעא ארי גבר בגבר אתקלו כחדא אתקטלו תרויהון: פתגם נבואה דמליל יי עם ירמיה נביא למיתי נבוכד נצר מלכא דבבל למימחי ית ארע דמצרים: חוו במצרים ובסרו במגדול ובסרו במפיס ובתחפנחס אמרו איזדרז ואתקן לך ארי קטילת חרבא סחרנך: מא דין איתברו גיברך ולא יכילו למיקם ארי יי תברינון: אסגיאו מתקליהון אף אשתמעו גבר לחבריה ויימרון קומו ונתוב לעמנא ולארעא ילדותנא מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא: זמינו לתמן פרעה מלכא דמצרים דסגיאין אתרגושתיה מעדי זמניא: קיים אנא אמר מלכא יי צבאות שמיה ארי כמא דיציב פתגמא דתבור בטוריא ובכרמלא בימא כן ייתי תבריה: מני גלות אתקיני ליך מלכו כנשתא דמצרים ארי מפיס לצדו תהי ותצדי מבלי יתיב: מלכות יאיא הות מצרים עממין קטולין מציפונא ייתון עלה למבזה: אף רברבהא בגוה כעיגלי ריבקא ארי אף אינון

שמעו ג' ר"פ וסי' בסדר בשלח: יחדיו ג' מל' בקריא' וסי' הילילי חשבון כי שדדה. שמעו גוים קלונך וצוחתך: כי גם המה הפנו נסו יחדיו: ונשובה ז' וסי' ויאמר אברהם אל נעריו. נתנה ראש ונשובה. הנה באו בארץ צוף. הרבה כושל גם נפל איש. לכו ונשובה אל יי'. נחפשה דרכינו ונחקרה. השיבנו יי' אליך:

רשי

והתהוללו. לשון הכלו': ורותה. לשון שובע. לא' לשון שכרון כמו שכר דמתרגמי' מרוי: גבור בגבור כשלו. כשהיו בורחים היו נכשלים ונתקלים זה בזה: לבא נבוכד נצר. זו מכה שנייה שהחריב נבוכד נצר את מצרים בשנת עשרי' ושבע למלכו כמו שמפורש בסדר עולם: התיצב והכן לך. לנגד המלחמ' והכן ואתקין: נסחף. נשטפו והחליקו גיבוריך כמו מטר סוחף נסתחפה שדהו בלשון משנה ומנחם חברו לשון כליון וכן חבר מטר סוחף ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר סוחף כמו משטף פורה במערכה: הרבה כושל. הקב"ה שהדפו הרבה לו מכשול: גם נפל. כשקבצו איש אל רעהו לאמר נקומה ונשובה אל עמינו ממקום שיצאנו משם להלחם: חרב היונה. חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויא היונה לשון יין. לא' לשון אונאה: קראו שם במלחמ' הכריזו משל של חרפה: פרע' מלך מצרים שאון. שהיה מגביה קול שאונו תשואות להתהלל בחיילותיו: העביר המועד. שייעד יום מלחמה קבוע לבאת ולהלחם ולא יבא ועבר יום זמן המועד: כי כתבור בהרים. כי כאשר דבר אמת הוא שתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבא הדבר הזה על מצרים: כלי גולה. אר' יוצא לדרך מתקן לו חמת ומקרדם של חרס לשתות בה: ונצתה. לשון ציה: עגלה יפיפיה. מלכות יאייא: קרץ. עממין קטולי' קרץ לשון חתוך וכן מחומר קורצתי: מצפון. מבבל: שכיריה. שריה כמו בתער השכיר': מרבק'. קופלא בלע"ז: הפנו

רדק

עלו הסוסים. עתה בבא חיל נבוכד נצר עלו הסוסי' נראה מה תעשו אתם הסוסים כלומר סוסי מצרים עלו כנגד החיל הבא עליכם כמו שהייתם עולים טרם בואם כמו המים העולים: והתהוללו. אתם הרכב כמו שהייתם עושים מתחלה והרכב שם כלל כמו שש מאות רכב בחור והוללות הרכב הוא מרוצת הסוסים רצוא ושוב ודהירתם שדמה הוללו' ושגעון: ויצאו הגבורים. בצרי הי"וד והוא אתין ולית כוותיה ושארא ויצאו בקמץ הי"וד: כוש ופוט. באו עם פרעה וכן לודים: תפשי דרכי קשת. סמוך על סמוך כמו נהרי נחלי דבש וחמאה חכמי יועצי פרעה ושפוני טמוני חול: והיום ההוא. יום נקמה להנקם מצריו נקמת יאשיהו המלך שהמיתו פרעה נכה במגדו: ורותה מדמם. מן הקל ולית כותיה ושארא רותה ורותה מן הדגוש: אל נהר פרת. כמו על וכן אל ההרים לא אכל: עלי גלעד. ואם תעלי ותקחי צרי לא יועילוך: לשוא הרבית רפואות. לחנם תקחי רפואות למכתך: כי תעלה אין לך. ותעלה כמו רפואה והרפוא' היא משל על עזרת העוזרי' כמו כוש פוט ולוד: הרבתי. כתוב ביו"ד רוצה לומר שהם יאמרו כן בעת מפלתם והרבית קרי שאומר הנביא כנגד בתולת בת מצרים: שמעו. וצוחתך. כמו צעקתך וכן צוחה על היין: גבור בגבור כשלו. כי אפילו הגבורים ינוסו ויכשלו איש באחיו בנוסם כי בבא מנוסת הראשון יכשל ויפול והאחרון יכשל בו בנוסו שימצאנו מוטל בדרך ויכשל בו בנוסו והנה יחדיו נפלו שניהם: הדבר. אחר כן בא נבוכד נצר עוד להכו' את ארץ מצרים והתנבא הנביא עליהם טרם בואו ואמר: הגידו במצרים. זכר תחילה כלל במצרים ואחר כן פרט במגדול והוא שנזכר בתורה בין מגדול ובין הים וכן בנוף ובתחפנחס ערי ממלכה לפרעה: מדוע נסחף אביריך לא עמד. והטעם כי יי' הדפו. נסחף מן מטר סוחף כאילו סחפו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו ואמר נסחף לשון יחיד ואמר אביריך לשון רבים רוצה לומר כל אחד ואחד מן אביריך: הרבה כושל. יי' שזכר הרבה בהם כושלים: גם נפל איש אל רעהו. כמו על רעהו כמו שאמר גבור בגבור כשלו ויונתן תרגם נפל כמו אל הכשדים אתה נופל שתרגם מ[ש]תמע וכן תרג' זה אף אשתמעו גבר לחבריה: ויאמרו קומה ונשובה אל בני עמנו. הגברים במצרים מארצות אחרות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרי' כי ברוב השני' ים שבע במצרים יותר משאר ארצות ושיבא חיל נבוכד נצר יאמרו איש לחברו קומה ונשובה אל עמנו: היונה. האונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה וכן והאכלתי את מוניך אונסיך וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי ויונתן תרגם מענין יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא: קראו. אמרו שם במצרים דרך קריאה על פרעה מלך מצרים שהיה מלך שאון והמון רב: העביר המועד. המועד שנתן למלך בבל לבאת להלחם עמו העביר אותו לו מפחדו אליו ומלך עומד במקום שנים מלך מצרים ומלך שאון ויונתן תרגם קראו זמינו: חי אני. כי כתבור בהרים. פירש אדוני אבי ז"ל כמו שהר תבור הוא מועד לצוד שם ולפרוש שם רשתות כמו שאמר ורשת פרושה על תבור כן ילכדו אותם: וככרמל בים יבא. כמו עצי הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בשביה ויונתן תרגם ארי כמה דיציב פתגמא דתבור בטוריא וכברמלא בימא כן ייתי תבריה: כלי גולה. יושבת בת מצרים. את בת מצרים שהיית יושבת כלומ' יושבת לבטח והיית חושבת שתשבי זמן רב בארצך עתה עשי לך כלי גולה כי תגלי משם וזכר נוף שהיתה עיר ממלכה: ונצתה. תשם כמו עריו נצתו ונצתה כמדבר וכן תרגם יונתן ותצדי: עגלה יפהפיה מצרים. יפה פיה שתי מלות ועניינו מלה אחת וכן פקחקוח והבות לבאוכים הוא יהנבו עלמות כל אלו שתי מלות ועניינם מלה אחת וכן יפהפיה ונכפלו בם העי"ן והלמ"ד לרב היופי ודמה מצרים לעגלה יפה פיה לרב יפיה ודשנה וכן כנה הכתוב הנשים היפות והדשנות פרות הבשן: קרץ מצפון בא בא. ענין קריצה וגזרה כמו מחומר קורצתי גם אני: מצפון. מבבל שהיא בצפונית ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין: גם שכיריה. גייסות ששכרו לעזרם הם בקרבה: כעגלי מרבק. כמו העגלי' שעומדי' בבית לפטמן כן הם יושבים ואוכלי' ושותים ולא יבאו להלחם ויונתן תרגם שכיריה רברבהא כמו השכירה שפירש גדולה מרבק ענין פטום וכן עגל מרבק וכן בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה: הפנו

רשי

הפנו· פנו עורף לברוח לנוס: קולה כנחש ילך· הרי הנחש בא לומר על מצרים ומכה לומר למרכו עורף לנוס מכאן שכשאמר הקב"ה לנחש על גחנך תלך קיצע את רגליו והלך קולו בסוף העולם כך שנויה במלכים וסתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: כי בחיל ילכו· אליה: כרתו יערה· כאיש בהן לכרות כל יערה: כי לא יחקר· מספר כבאים: על אמון· על השר אמון שהוא לשון גדולה כמו התטבי מנא אמון אלכסנדריא רבתא לאטיכיור'אה דאליסנדר'א בלעז: ואח' כן· מקץ ארבעי' שנה כמו שאמר יחזקאל: ואתה אל תירא· כדיקי' שבתוך מצרים שגלו שם על כרחם: למשפט· בדין חסוך מעט מעט: ונקה· לשון טיהוט והשמד וכן תירגמו יונתן לשון כליה: אל פלשתים· על פלשתים: בטרם יכה פרעה את עזה· כשהיה נבוכד נצר צר על ירושלם בשנה העשירי' לצדקיהו יצא חיל פרע' ממצרי' ויעלו הכשדים מעל ירושלם כשמע פרעה שטף את עזה וסב לארצו בדרך עולם: שעטת· אין לו דמיון ויונתן תירגמו מפסועית: מרעש לרכבו· מרעש אמר לרכבו: גלגליו· אופני מרכבותיו: לא הפנו אבו' על בנים· להבילם: להכרית

רדק

הפנו· פי' הפנו עורף: קולה כנחש ילך· קול צעקת מצרים ילך למרחוק כקול נחש ויונתן תרגם קל ניקוש זיניהון כחוון זחלין: כרתו יערה· מחלוקת במלה הזאת יש קוראים כרתו בווי כמו חרבו מאד כאילו מדבר כנגד החיל ויש קוראים כרתו פעל עבר כמו שמרו זכרו ובמקצת ספרים מדויקי' הכ"ף מעמדת בגעיא וזאת היא הקריאה הנכונה לפי הענין ויש אומרים כי לא יתכן היותו פעל עבר בעבור שאמר אחריו נאם יי' ואין המנהג לבא נאם יי' אחר פעל עבר בדברי הנבואה והנה שכחו ירדו לטבח נאם המלך יי' צבאות שמו ובדברי תוכחה כלכם פשעת' בי נאם יי' ואמר כרתו לשון עבר ואף על פי שענינו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדברי הנבואה כי דבר הנבואה העתיד הוא קיים כאילו בא יערה רוצה לומר עצי יערה והוא משל על עם מצרי' או על גדוליה וכן תרגם יונתן רברבהא: כי לא יחקר· חיל נבוכד נצר הבא עליה לא יחקר מרוב: הובישה· פעל עומד וכן הובישו אכרים חולתו ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך אמר בשת יהיה לה לבת מצרים כשתנתן ביד עם צפון שהם הכשדים כי הם העלו תחילה הכשדי' מעל ירושלם ועתה נתנה בידם ודין הוא שתבוש: אמר יי' צבאות אלהי ישראל· זכר אלהי ישראל לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לנקם שהרע לישרא' שישק מלך מצרים וכן פרע' נכה שהמית יאשיהו כמו שאמ' נקמה לה נקם מצריו כמו שפי' למעלה: אל אמון מנא· כמו על אמון הוא מלך העיר הנקרא נא והיא ממלכות מצרים ויונתן תרגם אמון כמו המון ותרגם נא אלכסנדריא וכן תרגם הזה הנא מסער על אתרגשות אלכסנדריא: ונתתים· ואחרי כן תשכן· כמו שנבא יחזקאל מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים וגומ' ומה שאמר כימי קדם לא אמר שתהיה במעלתה שהיתה מימי קדם שהרי אמר ביחזקאל והיו שם ממלכה שפלה אלא פירושו שתשכן בארצה כימי קדם: ואתה אל תירא· פרשה זו עתידה וכבר פירשתיה למעלה במקומה ושנה אותה הכה עם שנוי מלות מעט והענין אחד והטעם לפי שזכר הנה פורענות הגוים אמר כנגד ישר' ואתה אל תירא שאיך כמותם ואף על פי שהם ישובו בארצם אחר גלותם לא יהיו שלוים ושקטים אלא סופם שיכלו מהיות גוי ולא יזכר שמם וישר' לא יסוף שמם וזכרם יעמד כימי השמים על הארץ: אשר היה אל פלשתים· כמו על וכן אל ההרים לא אכל וזולתו: בטרם יכה פרעה את עזה· בדרך שמועה כשיצא חיל פרעה ממצרים היו הכשדים צרים על ירושלם בשנה העשירית לצדקיהו וישמעו הכשדים את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכששמע פרעה שעלו מעל ירושלם מפניו הלך עם חילו ושטף את עזה ושב לארצו ובאותו זמן היה דבר יי' אל ירמיהו שיבאו חיל כשדים ויכו את ארץ פלשתים: כה אמר יי'· הנה מים עולים· מתגברים וכן ויתעלה המלחמה והמים הם משל על חיל כשדים שהם מצפון: וישטפו את ארץ פלשתים· כי פרעה הכה את עזה ונבוכד נצר יחריב הכל: והילל· הלמ"ד בחר"ק והוא חסר יו"ד המשך: מקול שעטת· הכות הסוס בארץ ברגליו תקרא שעטה ותקרא דהרה ויונתן תרגם מקול מפסעות פרסת גבורוהי: ואביריו אמר על הסוסים החזקים: המון גלגליו· מהמות ותם מרעש שמרת במקום שנים: לא הפנו אבות אל בנים· אפילו האבות שהם מרחמים על בניהם עתה בבא להם הצרה לא יפנו אל בניהם מרפיון ידים שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני אויביהם:

בנחש ב' וסי' ילחכו עפר כנחש· קולה כנחש ילך: ואין להם ג' בקריא' וסימ' כרתו יערה נאם יי' כי לא יחקר· ושבתי אני ואראה את כל העשקים ב' בפסוק: יעקוב ה' מל' וסימ' נמסר בס' סימ' ל' ובסדר בחקתי: הדחה

ירמיה מו

הפנו נסו יחדיו לא עמדו כי יום אידם בא עליהם עת פקדתם: קולה כנחש ילך כי בחיל ילכו ובקרדמות באו לה כחטבי עצים: כרתו יערה נאם יהוה כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר: הבישה בת מצרים נתנה ביד עם צפון: אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פוקד אל אמון מנא ועל פרעה ועל מצרים ועל אלהיה ועל מלכיה ועל פרעה ועל הבטחים בו: ונתתים ביד מבקשי נפשם וביד נבוכדראצר מלך בבל וביד עבדיו ואחרי כן תשכן כימי קדם נאם יהוה: ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי הנני מושעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקוב ושקט ושאנן ואין מחריד: אתה אל תירא עבדי יעקב נאם יהוה כי אתך אני כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואתך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך:

מז אשר היה דבר יהוה אל ירמיהו הנביא אל פלשתים בטרם יכה פרעה את עזה: כה אמר יהוה הנה מים עלים מצפון והיו לנחל שוטף וישטפו ארץ ומלואה עיר וישבי בה וזעקו האדם והילל כל יושב הארץ: מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גלגליו לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים:

תרגום

אתפניאו ערקו כחדא לא יכילו למיקם ארי יום תברהון אתא עליהון עידן סעורן בישתהון: קל ניקוש זיניהון כחוון זחלין ארי במשרין יהכון עליכון וכמא דעלין בכשילין למיקץ אעי חורשא: שיצו רברבהא אמר יי ארי לית להון סוף ארי סגיאין מזחלא ולית להון מניין: בהיתת מלכות מצרים אתמסרת ביד עמא דאתא עלה מציפונא: אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מסער על אתרגושת אלכסנדריא ועל פרעה ועל מצרי ועל טעותהא ועל מלכהא ועל פרעה ועל דמתרחצין עלוהי: ואמסרינון ביד דבען לקטלהון וביד נבוכד נצר מלכא דבבל וביד עבדוהי ובתר כן תשרי כיומי קדם אמר יי: ואת לא תדחל עבדי יעקב ולא תתבר ישראל ארי הא אנא פריק ליך מרחיק וית בנך מארעא גלותהון ויתובון דבית יעקב וישקטון וישרון לרוחצן ולית דמניד: את לא תדחל עבדי יעקב אמר יי ארי בסעדך מימרי ארי אעביד גמירא בכל עממיא די אגליתך לתמן ועמך לא אעביד גמירא ואייתי עלך יסורין לאלפותך ברם בדין חסוך ושיצאה לא אשיצינך: דהוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה נבייא על פלשתאי עד לא ייתי פרעה וימחי ית יתבי עזה: כדנן אמר יי הא עממיא אתן מציפונא ויהון כנחל מגבר ויבזון ארעא ומלאה קרויא ודיתבין בהון ויצוחון בני אנשא ויללון כל יתבי ארעא: מקל מפסועית פרסת גברוהי מזייע לרתיכוהי אתרגושת גלגלוהי לא מתפנן אבהן לרחמא על בנין מאתרשלות ידין:

שמח ג' וסימ' בסיפרא סימ' י"ו: למשפט ט"ו וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' ט"ו: ומלואה ג' מל' וסימ' ויבאו ויאכלו ארץ· וישפטו ארץ ומלואה· ליי' הארץ ומלואה:

על היום הבא. כל שריד עוזר. צר וצידון היו עוזרים להם כי הם בגלילות פלשתים כמו שאמר מה אתם צר וצידון וכל גלילות פלשת: כי שודד יי' את פלשתים. אף
בי מלת כל אבל לשדד יש בו מלת כל: שארית אי כפתור. פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שכתוב אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים ופירש רבינו סעדיה כפתור
דמיט"א. ואמר שארית שלא ישאר להם שארית: באה קרחה אל עזה. אמר קרחה לפי שפרעה הכה אותה תחילה ואחר כך בא נבוכד נצר וקרחה שלא נשאר בה דבר
נדמתה. נכרתה כמו נדמה מלך ישראל: שארית עמקם. רוב ממונם וחילם כי הרבוי יקרא בלשון עמק כמו העמיקו שחתו העמיק שאלה ות"י שאר תוקפהון

באה כלהון מלעיל בנ"א מלרע וסימ' בזכריה סימ' י"ד. וכל יחזקאל ומלכים דכוו' מלרע במ"ב מלעיל וסימ' והשמועה באה אל יואב. באה הצפירה: יעדה ג' וסימ' אם רעה בעיני אדניה. שמעו בטה ומי יעדה.

עַל־הַיּוֹם הַבָּא לִשְׁדוֹד אֶת־כָּל־פְּלִשְׁתִּים לְהַכְרִית לְצֹר וּלְצִידוֹן כֹּל שָׂרִיד עֹזֵר כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים שְׁאֵרִית אִי כַפְתּוֹר׃ בָּאָה קָרְחָה אֶל־עַזָּה נִדְמְתָה אַשְׁקְלוֹן שְׁאֵרִית עִמְקָם עַד־מָתַי תִּתְגּוֹדָדִי׃ הוֹי חֶרֶב לַיהוָה עַד־אָנָה לֹא תִשְׁקֹטִי הֵאָסְפִי אֶל־תַּעְרֵךְ הֵרָגְעִי וָדֹמִּי׃ אֵיךְ תִּשְׁקֹטִי וַיהוָה צִוָּה־לָהּ אֶל־אַשְׁקְלוֹן וְאֶל־חוֹף הַיָּם שָׁם יְעָדָהּ׃

מח לְמוֹאָב כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶל־נְבוֹ כִּי שֻׁדָּדָה הֹבִישָׁה נִלְכְּדָה קִרְיָתָיִם הֹבִישָׁה הַמִּשְׂגָּב וָחָתָּה׃ אֵין עוֹד תְּהִלַּת מוֹאָב בְּחֶשְׁבּוֹן חָשְׁבוּ עָלֶיהָ רָעָה לְכוּ וְנַכְרִיתֶנָּה מִגּוֹי גַּם־מַדְמֵן תִּדֹּמִּי אַחֲרַיִךְ תֵּלֶךְ חָרֶב׃ קוֹל צְעָקָה מֵחֹרוֹנָיִם שֹׁד וָשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ נִשְׁבְּרָה מוֹאָב הִשְׁמִיעוּ זְּעָקָה צְעוֹרֶיהָ׃ כִּי מַעֲלֵה הַלֻּחוֹת בִּבְכִי יַעֲלֶה־בֶּכִי כִּי בְּמוֹרַד חוֹרֹנַיִם צָרֵי צַעֲקַת־שֶׁבֶר שָׁמֵעוּ׃ נֻסוּ מַלְּטוּ נַפְשְׁכֶם וְתִהְיֶינָה כַּעֲרוֹעֵר בַּמִּדְבָּר׃ כִּי יַעַן בִּטְחֵךְ בְּמַעֲשַׂיִךְ וּבְאוֹצְרוֹתַיִךְ גַּם־אַתְּ תִּלָּכֵדִי וְיָצָא כְמִישׁ בַּגּוֹלָה כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו יַחַד׃ וְיָבֹא שֹׁדֵד אֶל־כָּל־עִיר וְעִיר לֹא תִמָּלֵט וְאָבַד הָעֵמֶק וְנִשְׁמַד הַמִּישֹׁר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה׃ תְּנוּ־צִיץ לְמוֹאָב כִּי נָצֹא תֵּצֵא וְעָרֶיהָ לְשַׁמָּה תִהְיֶינָה מֵאֵין יוֹשֵׁב בָּהֵן׃ אָרוּר עֹשֶׂה מְלֶאכֶת יְהוָה רְמִיָּה וְאָרוּר מֹנֵעַ חַרְבּוֹ מִדָּם׃

עַל יוֹמָא דְאָתֵי לְמִיבַז יַת כָּל אַרְעָ פְּלִשְׁתָּאֵי לְשֵׁיצָאָה לְצוֹר וּלְצִידוֹן כָּל שְׁאָר סְעִיד אֲרֵי אָבִיז יְיָ יַת אַרְעָא פְּלִשְׁתָּאֵי שְׁאָר נְגָוַות קַפּוֹטְקָאֵי׃ מְטַת פּוּרְעֲנוּתָא לְיָתְבֵי עַזָּה אִיתְבְּרוּ אַשְׁקְלָנָאֵי שְׁאָר תּוּקְפְּהוֹן עַד אֵימָתַי תִּיתְהַמְמוּן׃ וַוי חַרְבָּא דִשְׁלִיחָא מִן קֳדָם יְיָ עַד אֵימָתַי לָא תְנוּחִין אִתְכַּנְשִׁי לְלִדְנִיךְ לְבֵית זִימְנָא תְנוּחִין׃ אֵיכְדֵין תְּנוּחִין וַיְיָ פַּקִּיד עֲלַהּ עַל אַשְׁקְלוֹן וְעַל סְפַר יַמָּא לְתַמָּן מְזַמְנָהּ׃

לְמוֹאָב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וַוי עַל נְבוֹ אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת בְּהִיתַת אִתְכְּבִישַׁת קִרְיָתַיִם בְּהִיתוּ מְגִירַת רוּחֲצָנְהוֹן וְאִתְבָּרוּ׃ לֵית עוֹד תּוּשְׁבַּחְתָּא לְמוֹאָב בְּחֶשְׁבּוֹן חֲשִׁיבוּ עֲלַהּ בִּישָׁא אִיתוּ וּנְשֵׁיצִינַהּ מִלְּמֶהֱוֵי עַמָּא אַף מַדְמַן תִּתְבָּרִין בַּתְרָךְ יְהָכוּן קָטוֹלֵי חַרְבָּא׃ קָל צְווָחְתָּא מֵחוֹרוֹנַיִם בִּיזָא וְתַבְרָא רַבָּא׃ אִתְבְּרַת מַלְכוּת מוֹאָב בַּסָּרוּ צְוָחַת שִׁלְטוֹנֵיהוֹן׃ אֲרֵי מַסּוֹקִית לוּחִית כַּד בָּכַן יָסְקוּן בְּכָן אֲרֵי בְּמַחֲתִית חוֹרוֹנַיִם צְוָחַת תְּבִירֵי קְרָב יִבְסְרוּן׃ עֲרוֹקוּ שֵׁיזִיבוּ נַפְשְׁכוֹן וַהֲווֹ כְּמִגְדַּל עֲרוֹעֵר דְּשָׁרַן בִּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא׃ אֲרֵי חֲלַף דְּאִיתְרְחֵיצַת בְּאוֹצָרָךְ וּבְבֵית גִּנְזָךְ אַף אַתְּ תִּתְאַחֲדִין וְיִפּוֹק כְּמוֹשׁ בְּגָלוּתָא פַּלְחוֹהִי וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא׃ וְיֵיתוּן בָּזוֹזִין עַל כָּל קִרְוֵיהוֹן וְקַרְוָא מִנְּהוֹן לָא תִשְׁתֵּיזֵב וְיִיבְדוּן דְּיָתְבִין בְּעוּמְקָא וְיִשְׁתֵּיצוּן דְּשָׁרַן בְּמֵישְׁרָא דַּאֲמַר יְיָ׃ אַעְדּוּ כִיתְרָא מִן מוֹאָב אֲרֵי מִגְלָא תִגְלֵי וְקִרְוָהָא לְצָדוּ יְהֶוְיָן מִבְּלִי יָתֵיב בְּהֵין׃ לֵיט דִּי עָבֵיד עֲלַהּ עוּבְדָא מִן קֳדָם יְיָ בִּנְכְלָא וְלֵיט דִּימְנַע חַרְבֵּיהּ מִקְטוֹל׃

רשי

להכרית לצר ולצידן. פלשתים היו עוזרים אותם מאויביהם: אי כפתור. אי"זלא בלע"ז: נדמתה. נחרבה: תתגודדי. תשרטי באבל ובבכי: חרב ליי'. שהקב"ה מביא לעולם: הרגעי. לשון מרגוע: המשגב. שם מקום: חשבון ומדמן. שם מקום ולפי שמות' הוא מזכיר פורענותם: תדמי. תחרבי: צעוריה. פולטנה"א הצעירי' מן המלכים: מעלה הלוחית. שם מקום הוא מעלת הר: כערוער. מגדל ערוער עשוי במדבר ואין סביביו ישוב כי אם סוכני אהלים ומגדל העומד באין ישוב כחרבה כחורבן כן תירג' יונתן ומנחם פי' כערוער שם עץ מעצי היער: תנו ציץ למואב. תנו כנף למואב כל דבר תלאי התולה ובולט מן האדם ומן הבהמה קרוי ציץ כמו והיה לכם לציצית ויקחני בציצת ראשי: כי נצא תצא. כי במעופה ותפזון תצא בגולה ויהיה נצא מגזרת נוצה כן חברו מנחם וכן כי נצונגם כעו ויונתן תירג' אעדו כתרא ממואב תנו לאחרים ציץ הנזר אשר למואב: מלאכת יי'. מלאכת השחתת מואב שהיא שליחותו של מקום: לא

אחר ה' בטע' רביעי קם ונלפ' דינא דאחתיה ברמיותא

העמק: עד מתי תתגודדי. ענין שריטה בבשר כמו לא תתגודדו ויונתן תרגם עד אימתי תתהממון כמו שתרג' אונקלוס לא תתגודדו לא תתהממון: הוי חרב ליי'. כלומר כי ליי' הוא החרב: עד אנה לא תשקטי. זה מאמר הנוהה על פלשתים ואומר מי שכנגדו איך תשקטי: אל תערך. הוא נדן החרב: הרגעי. הוא ענין מרגוע כמו שאמ' תשקטי כי השקט והמרגוע אחד וכן ודמי ענין דממה: איך. צוה לה. אל אשקלון צוה לחרב שתלך אל אשקלון להכרית ואיך תשקט עד שתשלם שליחותה: שם יעדה. שם הזמינה: למואב. אלהי ישראל כי הוא לקח נקמת ישרא' מהם: נלכדה קריתים. העיר שנקראת קריתים ואפשר שיש שני מגדלים בעיר לפיכ' נקראת בלשון שני': הובישה המשגב. העיר הנקראת המשגב ויונתן תרג' בהיתו מגית רחצניהון ואתברו: אין עוד. בחשבון חשבו. לשון נופל על הלשון הוא צחות הלשון וכן מדמן תדמי ושקרון תעקר: נשברה צעוריה. כתוב בוי"ו וקרי צעיריה ביו"ד ואחד הוא ותרגם יונתן שלטניהון ואפשר שכנה הכתוב הגדולים בלשון צעירים על דרך גנאי: כי מעלה הלחות. כתיב וקרי הלוחית וי"ו ויו"ד מתחלפי' כמשפט וזה הפסוק הו' בנבואת ישעיהו בשנוי מלות מעט אמר כי יעלו מואב מעלה הלוחית שהוא מקום גבוה אולי יחשבו להשגב שם ויעלו עלה ובכה: בבכי יעלה בכי. וכפל בכי לחזק הענין: חורונים. שני הם חורון עליון וחורון תחתון: צרי צעקת שבר שמעו. וצריהם ישמעו מהם צעקת שבר שיצעקו לשברם וצרי כמו וצרים וכן חלוכי שקופים אטומים כמו חלונים והדומים להם רב' כמו שכתבנו בספר מכלל: נסו מלטו. כפשכם ותהיינה. כפשכם תהיינה במקו' שימלטו: כערוער במדבר. כמו כערוער בערבה כלו' אחר שתצאו מעריכ' ותנוסו תהיינה עריכם כמו הערוער במדבר והוא עץ גדל במדבר בארץ ציה ותרגם יונתן והוו כמגדל ערוער דשרן בשכונין במדבר: כי יען בטחך במעשיך. במקניך ובקניניך וכן ואיש

ואל חוף הים שם יעדה: צעקה ד' בנביאים וסימ' מקול נפלה רעשה הארץ. קול צעקה מחרנים. קול צעק' משער הדגים. לצעקה והנה צעקה. וכל אוריתא דכוו': אמר ה' בטעמא רביע וסימ' דינא דאחתיה גלי' וקם ברמיותא. ופי' בסדר כי תבא: וארור ח' בטעם זקן וסימ' מקלה' מסיג. משגה. שכב עם כל בהמה. שכב עם חתנתו. מכה רעהו בסתר. נותן אשה לבנימן. מנע חרבו מדם:

במעון ומעשהו בכרמל ות"י באוצר' ובית גנזך: גם את תלכדי. כלו' גם את כמו הגוי' האחרי' שאין להם אוצרו' כמוך ולא היו בהשקט זמן רב כמוך כמו שאמ' שאנן מואב ונו' לפי' אמ' גם את כי לא יועילוך אוצרותיך שהיית בוטח' בהם גם לא יועילך כמוש אלהיך כי גם הוא יצא בגולה: ויבא. ועיר לא תמלט. ועיר מהם לא תמלט כי אם כל עיר יבא השודד אשר אמר יי'. כמו שאמר וכן ותאכל מצות אשר צויתיך כמו שאמר: תנו ציץ למואב. כנף ותרגו' שכפיר ציצין ואמרו רז"ל אלו הם שכפירים שפורחין בהם את תנו כנף למואב כנף שיפרח בו ויצא מהרה מארצו זהו שאמר כי נצא תצא ענינו כי עוף תעוף מן כי נצו גם נעו שענינו מלא הנוצה כי בנוצה יעוף העוף לפיכ' ממשל ההליכה המהרה בנוצה ונצא מקור והא"לף תמורת הה"א וכן תצא והיה משפטו תצה ברגם בפלס תנוס אלא שבא הנח תמורת הרגם כמו שבא כן במקומות רבים ויונתן פירש ציץ כמו ציץ הזהב וכן תרגם אעדו כיתרא מן מואב אריממגלא יגלי: ארור. יקלל מי שיהיה במלחמה וירפה ידו מהרוג. ואמ' זה במואב מה שלא אמר כן בשאר האומות כי קנא יי' גדל עליו לפי שאל הזהיר את ישראל ואמר אל תצר את מואב והם הרשיעו לעשות להם: מלאכת יי'. כי מהשם תבא להם זאת הגזרה מאשר הרע לישראל ומרוב גאותו לרוב שלותו עד שהגדיל על יי' כמו שאומר: רמיה. מי שהוא מרפה ידו מהרג להם וכפל הקללה לחזק הענין:

שאנן מואב. הענין פתוחה כי הוא לשון עבר: ושקט הוא אל שמריו: כמו על שמריו ודימה אותו ליין שעומד על שמריו והוא היין הטוב כי בהרקת היין מכלי אל כלי ילך ריחו וטעמו ומואב ג״כ לא גלה עדיין ועמד שוקט בארצו: לא נמר. פרשו כמר על משקל מרד והוא מבנין נפעל וענינו לפי מקומו נתחלף או פי׳ ענין רפיון וחלישו׳ כתרגומו לא פג וכן על כן תפוג תורה אל תתני פוגת לך ויפג לבו וכן בדברי רבותינו ז״ל וכיחוש דלמא פייגא דעתיהו דכבורא כלומר שמא תחלש דעת הכבור וכן אמרו גוף קטיו מפינו כלומר מחלישו ומתיש כחו וכן פי׳ לא נמר לפי תרגומו כלומר שלא נחלש כח היין וריחו: לכן הנה ימים באים. צועים וצעוהו. צועים מן הקל וצעוהו מן הרגום וענינו מגלים ומטיעים אותו ממקומו שהיה בו שוקט עד הנה וכן צועה ברוב כחו ותרגם יונתן בזוזין ויבזזונון: וכליו יריקו. לפי שהמשיל אותו ליין שלא הורק מכלי אל כלי אמר וכליו יריקו: ונבליהם ינפצו. כבליהם שבהם היין כמו ונבל יין ינפצו ינפצו אותם וישברו אות׳ וזה דרך משל כמו שפירשנו ותרגם יונתן ונכסיהן ירוקנון וטב ארעהון יגמרון ואדוני אבי ז״ל פיר׳ ינפצו כמו יריקו ומתרגו׳ ותער כדה ונפצת והו׳ כפל ענין לחזק: ובוש מואב מכמוש. שהיו בוטחים בכמוש אלהיהם: מבית אל מבטחם. שהיו בוטחים בעגל שהיה בבית אל מבטחם בסגול הטי״ת ומה שסמך להם לישראל להודיעם כי מה שהרעו לישראל לא בצדקתם אלא בעון ישראל שבטחו בבית אל: שדד מואב ועריה עלה. כבר פירשנו כי מנהג הלשון לדב׳ פעם לשון זכר ולשון נקבה כי ידבר לשון זכר כנגד העם ויבא לשון נקבה כנגד הכנסה ופי׳ עלה כפסק רוצה לומר המון עריה כפסק וכן יבואי עלה כעלות גדיש ותרגם יונתן וקרויהון חרבא ואדוני אבי ז״ל פירש ולעריה עלה השודד: רדי מכבוד. מהכבוד שהיית בו שלא היית חסרה דבר: ושבי בצמא. רוצה לומר שבי בגלות שתהיי צמאה לכל טוב ישבי כתי׳ וקריו ושבי והכתוב ר״ל שתהיה יושבת בצמא: אל דרך. כמו על דרך וכן אל ההרים לא אכל: שאלי נס ונמלטה. אומר ליושבי ערוער שתעמוד על דרך ותשאל הנסים והנמלטים משאר ערי מואב שבא להם תחילה האויב תשאל מה נהייתה כלומר מה רעה נהייתה בהם ואמר נס ואמר נמלטה כלומ׳ אם איש ואם אשה: ונמלטה. מלעיל והוא כפעל עבר כלומר ואשר נמלטה: הגידו בארנון. כי ארנון גבול מואב והאויב מהגבול שנכנסו: קריות. שם עיר: הרחוקות והקרובות. הרחוקות הם שעל הגבולים והקרובות הם אשר בתוך הארץ: נגדע קרן מואב. מלכות מואב ולפי שהקרן היא גבוה על כל אברי הבהמה נקראת המלכות קרן שהיא גבוהה במעלה על כל העם וכתי׳ מלכות: וזרועו. שריו וחייליו כי הם זרוע המלך והעם ואזקם כמו וזרועות הנגב וכן תרגם יונתן ושלטניהון אתברו: השכירוהו. על דרך משל אמר לאויבים השכירוהו כוס החימה: כי על יי׳ הגדיל. כשראו בצרת ישראל הגדילו פיהם עליהם ועל יי׳ שאמרו שלא יוכל להצילם ותרגם יונתן ארי על עמא דיי׳ אתרברבו וכן אמר בנבואת צפניה כי חרפו ויגדילו על עם יי׳ צבאות: וספק מואב בקיאו. לפי שהמשילו לשכור אמר וספק בקיאו רוצה לומר כמו שהשכור מתגלגל ומתהפך מצד אל צד בהקיאו היין ששתה וספק בגופו לארץ כן יעשה מואב מרוב צרותיו ותרגם יונתן וידפשון מואבאי באתריהון דהוון: קיאו שם בפלס ריבו דינו: והיה לשחוק גם הוא. כמו שישחקו על השכור ואמר גם הוא כמו שהוא שחק ולעג על ישראל כן ישחקו וילעיגו עליו גם הוא: ואם לוא השחוק היה לך ישראל. בדרך השאלה אמר אם לא היה לך לישראל לשחוק כן תהיה אתה לשחוק: אם בגנבים נמצאה. המצא ישראל בגנבים שתשחקו עליו כמו שישחקו ויריעו על גנב כמו שאמר ויריעו עלימו כגנב. כי מדי דברך בו תתנודד. כי בכל עת שהיית מדבר בו על גלותו היית מתנודד כאדם השמח בדבר ומתנודד בעבורו בעצמו ומכרכר וי״ת ועל דחדיתון על תבריה דיש׳ וגו׳ כשעמוד:

איכה ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בריש מגלת איכה: ישבת ח׳ חס׳ וסי׳ ואם על המשכב הוא · והיא ישבת בירושלם · והנני אליך ישבת העמק · רדי מכבוד · חמסי ושארי על בבל · הישבת על מבואות ים · והנה כל הארץ ישבת

שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר: לכן הנה ימים באים נאם יהוה ושלחתי לו צעים וצעהו וכליו יריקו ונבליהם ינפצו: ובש מואב מכמוש כאשר בשו בית ישראל מבית אל מבטחם: איך תאמרו גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה: שדד מואב ועריה עלה ומבחר בחוריו ירדו לטבח נאם המלך יהוה צבאות שמו: קרוב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד: נדו לו כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עז מקל תפארה: רדי מכבוד ישבי בצמא ישבת בת דיבון כי שדד מואב עלה בך שחת מבצריך: אל דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה: הביש מואב כי חתה הילילי וזעקי הגידו בארנון כי שדד מואב: ומשפט בא אל ארץ המישר אל חלון ואל יהצה ועל מופעת: ועל דיבון ועל נבו ועל בית דבלתים: ועל קריתים ועל בית גמול ועל בית מעון: ועל קריות ועל בצרה ועל כל ערי ארץ מואב הרחקות והקרבות: נגדעה קרן מואב וזרעו נשברה נאם יהוה: השכירהו כי על יהוה הגדיל וספק מואב בקיאו והיה לשחק גם הוא: ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי מדי דבריך בו תתנודד:

שלן מואבאי מזעורידהון ושקטין אינון על נכסיהון ולא אתגליאו מאתר לאתר ובגלותא לא הליכו על כן אוריכו שליוא נכסיהון כחמרא דינטיר על שמריה ורחיה לא פג: בכן הא יומיא אתן אמר יי ואשלח עליהון בזוזין ויבזונונון ונכסיהון ירוקנון וטוב ארעהון יגמרון: ויבהתון מואבאי דפלחין לכמוש כמא דבהיתו בית ישראל מבית אל רוחצנהון: איכדין תימרון גברין אנחנא וגברין דחילא למעבד קרבא: אתבזיזו מואבאי וקירויהון חרובא ושפר עולימהון יתמסרון לקטלא אמר מלכא יי צבאות שמיה: קריב תברהון דמואבאי למיתי ובישתהון מוחיא לחדא: דוו עלוהי כל סחרנוהי וכל ידעי שמיה אמרו איכדין אתבר מלך מבאיש שלטון מעיקי: חותי מיקרא ותובי בצחיא מלכות כנשתא דדיבון ארי בזוזין אתו על מואב סליקו עלך חבילו כרכך: על אורחא קומו וסכו דיתבין בערוער שאילו למערקיא ולמשיזבי אמרו מה הות על תברא דיכי: בהיתו מואבאי ארי אתברו אילילו וצווחו חוו בארנון ארי אתבזיזו מואבאי: ועברי פורענותא מטו לארע מישרא לחולון וליהץ ועל מיפעת: ועל דיבון ועל נבו ועל בית דבלתים: ועל קריתים ועל בית גמול ועל בית מעון: ועל קריות ועל בצרת ועל כל קירוי ארע מואב דרחיקין ודקריבין: אתקטפת מלכות מואב ושלטוניהון אתברו אמר יי: איתא עליהון עקא ויהון דמן לרויא ארי על עמא דיי אתרברבו וידדשון מואבאי באתרהון ויהון ללעיב אף אינון: ועל דחדיתון על תבריה דישראל כדלא חטו לכון כאילו כגנבין אשתכחו ועל דאסגיתון עליהון פתגמין בכן תטלטלון:

רשי

לא נמר. לא נחלף: צועי׳. מריקי׳ וכן מהר צועה להפתח הוא ת׳ הילוך המעי׳ בטלטול: ונבליהם. חביותהם של מואבים: ינפצו. ישברו כמו אוב׳ נחשבו לנבלי חרש כל נבל ימלא יין: מכמוש. אשר בטח בו: מבית אל. עגל הזהב: נדו לו. לשון קינה כמו לא תנוד לו: שאלי נס ונמלטה. שאלי מן הנסים והנמלטים ממואב: מה נהייתה. אם נמלט כלום מהשחית: ומשפט בא. פורענו׳ באה: השכירוהו. השקוהו תרעלה עד שישתכר: גם הוא. כמו שהיה ישר׳ שחוק לו: תתנודד. היית מניד בראשך ומתלוצץ על חרבנו לא׳ כי מדי דברך בו שהיית מתרוכן על חרבנו ת׳ תתנודד לבאת בגולה וכת׳ על דאסגיתון עליהון פתגמין ת׳ תטלטלון: בעברי

מיפעת ל׳ שם קריה

ושקטת. בהיות ירושלם ישבת ושלוה · ואחר מבהן הישבת דמבואות ים · ואחד ישבת ובחומה היא ישבת: בקיאו ב׳ ומל׳ וסימ׳ בהתעות שכור בקיאו · וספק מואב בקיאו והיה לשחוק:

עזבו. והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת. כמו היונה שתשים קנה בעברי הפחתים כדי שלא יקחו בני אדם אותה ואת אפרוחיה כי מפני הפחת לא יוכלו לעבור אליה ופחת היא חפירה ושוחה עמוקה ותרגום כיכרו שוחה אריכרו פחת ויונתן תרגם והוו כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא: שמענו. אמר הנביא בלשון האומות שיאמרו על מואב כן שמענו שהיה מתגאה מואב מאד בעודו בשלותו וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה: אני ידעתי. עברתו. שהיה מתעבר ומתקצף ללא דבר על הגוים שכניו מרוב גאותו: לא כן בדיו. אני ידעתי כי לא יתקיימו דברי כזביו שהיה מדבר בגאותו כן וכן אעשה: ואני ידעתי כאם יו' פי' לא יתקיימו דברי כזביו שהיה אומר בגאותו כי תבא עליו הרעה: כן בדיו. אמת כמו כן בנות צלפחד דברות: לא כן עשו. בני מואב כמו שחשבו ויונתן תרגם קדמי גלן אמר יי' עובדי רברבניהון ולא תקנין יקריהון ולא כדכשר עבדו ואחכו בפירושו קשרנו מלת בדיו עם כן ואף על פי שהאתנח במלת כן וכן דעת יונתן וכן הוא הענין בפסוק של ישעיהו ויש לפרשו על דרך הטע' ועברתו לא כן לא נתקיימה עברתו: על כן על מואב איליל. הנביא מדבר על לשון עם מואב: קיר חרש. שם עיר מערי מואב ובישעיה קיר חרשת: יהגה. יהגה מואב ויהגה הוא ענין נפנוף הפה בקול ויללה וכן אהגה כיונה ויונתן תרגם קיר חרש כרך תקפיהון ותרגם יהגה דוונין מבכי. יאמר שאר עם ערי מואב כשישמע בכי עם יעזר: אבכה לך. כלו' בעבורך הגפן שבמה כי ידעתי כי כן יהיה לך כמו ליעזר ואלה הערים שזכר למואב כבר לקחום ישראל מיד האמרי כמו שכתוב בתור' אבל כשגלו ראובן וגד חזרו מואב וישבו בהם והגפן שבמה כמו הארץ כנען חסר ה' הכסמך פי' הגפן גפן שבמה וכבר פי' בספר ישעיה כי גפן משל על העם שיהרגו האויבים מקצתם ויוליכו בגולה מקצתן וזהו שאמר נטישותיך עברו ים והנטישות הם פארות הגפן המתפשטות והם משל על הגוים: על קיצך על בצירך שודד נפל. ובישעיה על קיצך ועל בצירך הידד נפל וקיצך הוא פירות הקיץ לחים ויבשים ובזמן הקציר והבציר היו בהם האויבים שוללי' בוזזים: ונאספה. ובישעיה ונאסף ופי' ויאסף מהם אל מקו' אחר או פירושו ענין כליון מן אסוף אסיפם: ומכרמל. מקום שדות זריעה ועצי פרי: ידרוך. פירוש לא ידרוך הדורך כמו שהוא בישעיה: הידד הידד לא הידד. הידד הוא קריאת הדורכים בעת הדריכה אומר הידד שהיה מנהג הדורכים לקרוא עתה לא יקראו ות"י לא יעצרו עצורים ולא ירימון בקלהון: מזעקת. עגלת שלישיה. עגלת כמו עגלה התי"ו במקום הה"א וכן ותועבת לא לאדם לך אף גילתורכן אל תחכי פונת לך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל ופירוש שלישיה גדולה או בת שלש שנים כי היא הטובה וכן היתה מואב מלאה כל טוב כשבא אליה הרעב ואמר כי מצער ועד חורונים ילך מואב הלוך וזעקה ויונתן תרגם עגלת תולתא רבתא: למשמות יהיו. ונמרי' שם נהר או שם מקום בארץ מואב ואמר שיהיו למשמו' כיון שאין שם יושבים כאילו אין שם מים ואין שם ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו: והשבתי. מעלה במה. מעלה בהמה קרבן על הבמה: על כן לבי למואב. מדבר הנביא על לשון העם שאמר כל אחד מהם כך: על כן יתרת עשה אבדו. הת"ו במקום הה"א כמו שכתבנו במלת עגלת אמר על כן לבי יהמה כי יתר הנכסים וההמון שקבץ אבדו ועשה חסר מלת אשר כאילו אמר אשר עשה וכן לעם עליה אשר עליה הדרך ילכו בה אשר ילכו בה: כי כל. אמר קרחה בראש כי כן דרך בני אדם שעושין שער ראשיהם על אבל וכן אמר וכל זקן גרועה כי הזקן תפארת הפנים ובעת האבל יגלח האדם אותה להסיר תפארת פניו וכן אמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וכן תרגם יונתן וכל דקניהון גלוח ולא אמר כל זקן מגולחת ואמר גרועה לגנאי: על כל ידים גדודות. בפלס מלוכה חלושה ועניינו שריטו' כבשר וכן לא תתגודדו: על כל גגות מואב. בגלוי יעשה מספד בגגות שיראום בני אדם וכן ברחובות: איך חתה. מלעיל בשני פשטין לשון עבר: הילילו. בווי או עבר: איך הפנה ערף. איך הפנה ערפו לנוס מפני אויביו ולא עמד בפניהם:

בעברי פי פחת. מקום שהמים כורין תחת גדודי שפת הנחל הגבוהים וכשהנחל מתמעט כשבאת הגומא ריקנית והיונה מקננת באותה מעברי הגומא וכשהנחל רבה שוטף את הקן והיא מורדת משם כך שמעתי ויונתן לא תירג' כן והוו כיונה דשבקא פום שובכהא ונחתא ושריא בארעית גובא: עברתו ולא כן שנאתו לישראל לא באמת ולא במשפט: בדיו. גיבוריו: לא כן עשו. לא כגוזל הטיבו לזרע אברהם שנלחם עם המלכים והציל את לוט אביהם: קיר חרש. עיר מארץ מואב: יהגה. נוהם כיונים הוגים: מבכי יעזר אבכה לך. כשנאמרה נבואה זו כבר חרבה יעזר והיא סמוכה למואב. אבכה לך אבכה בשבילך דוגמת אותו בכי כנס את תחרבי כמוה: הגפן שבמה. ארץ כרמים היתה: נטישותיך. לפי שדימה אותה לגפן דימה את גבוריה לנטישו' הגפן: עברו ים. הלכו בגול': קיצך. לשון קיץ תאנים וקצך שהוא לשון קץ אין בו יוד והכרי' רגושה: ונאספה. וכלתה שלא תראה: לא ידרוך. שכבי בקול ענות הידד בשמחה כאשר היו עושים: הידד לא הידד. שהידד יצעקו לא יהא הידד הראשון כי אם הידד של מכוש חרב: עגלת שלישיה. מריכה גברתנית: על כן יתרת עשה. על אשר גאוה עשה לכך אבדו: גדדות. שריטות: איך חתה הילילו. הלילו עליה ואמרו איך חתה:

והיו ו' וסימ' התחזקו והיו לאנשים פלשתים. תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל. הקיפו הלוים את המלך סביב דדה. נודו מתוך בבל. והקפתם על המלך סביב דמלכים. עזבו ערים ושכנו בסלע: מזעקת ג' וסימ' חשבון עד אלעלה. אטם אזנו מזעקת דל. מזעקת מושל בכסילים: עגלת ה' בקריא' וסימ' בשמואל א'

עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת: שמענו גאון מואב גאה מאד גבהו וגאונו וגאותו ורם לבו: אני ידעתי נאם יהוה עברתו ולא כן בדיו לא כן עשו: על כן על מואב איליל ולמואב כלה אזעק אל אנשי קיר חרש יהגה: מבכי יעזר אבכה לך הגפן שבמה נטישתיך עברו ים עד ים יעזר נגעו על קיצך ועל בצירך שדד נפל: ונאספה שמחה וגיל מכרמל ומארץ מואב ויין מיקבים השבתי לא ידרך הידד הידד לא הידד: מזעקת חשבון עד אלעלה עד יהץ נתנו קולם מצער עד חרנים עגלת שלשיה כי גם מי נמרים למשמות יהיו: והשבתי למואב נאם יהוה מעלה במה ומקטיר לאלהיו: על כן לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה על כן יתרת עשה אבדו: כי כל ראש קרחה וכל זקן גרעה על כל ידים גדדת ועל מתנים שק: על כל גגות מואב וברחבתיה כלה מספד כי שברתי את מואב ככלי אין חפץ בו נאם יהוה: איך חתה הילילו איך הפנה ערף מואב

שבקו קרויא ושרו בכיפא יתבי מואב והוו כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא: שמענא רברבי מואב דמתגאן לחדא רברבידהון ומפנקיהון וגיותנותהון ורמות לבהון: קדמי גלן אמר יי' עובדי רברבהון ולא תקנין יקיריהון לא כדכשר עבדו: על כן על מואבאי מיללין ועל מואבאי כולהון מצווחין על אנש כרך תוקפהון רוון: כבכן כמא דאיתיתי משירין על יעזר כן איתי קטולי על שבמה מטלטלך גזו עברו ימא עד ים יעזר מטו על חצדיך ועל קטפיך בזוזין נפלו: ותתכניש ביע וחדוא מכרמלא ומארעא מואב וחמר ממעצריא אבטלית לא יעצרון עיצורין ולא ירימון בקלהון: מצוותת חשבון עד אלעלה עד יהץ אשתמע קלהון מצער עד חורונים עגלת תלתות רבתא ארי אף מי נמרים לצדו יהון: ואבטיל מן מואב אמר יי' מקריב קורבן על במתא ומסיק בוסמין לטעותיה: על כן בל בהון מואבאי ככינורא המן ולבהון על אינש כרך תוקפהון כזמר אבובין דווי על כן שאר ניכסיהון דקנו יתבזזון: ארי כל סער ריש נתר וכל דקן גילוח על כל סיען מתהמסין ועל חרצין סק: על כל איגרהון דמואבאי וברחוביהון כולהון עבדין מספדא ארי תברית ית מלכות מואב כמנא דלית צרוך ביה אמר יי': איכדין אתברו אלילו איכדין אחזרו קדלהון מואבאי

סימן ו': שלשיה ג' בקריא' בישעיה סימ' ט"ו: על כן ז' פסוקי' בקריא' אית בהון על אל על וסי' וישכב שמשון עד חצי הלילה. ויתמודד על הילד שבע פעמים. ועברו גוים רבים על העיר. שלח על כל הגולה. על כן לבי למואב. לשלול שלל ולבז בז. ויתן שרי מלחמות דדה:

בוש· פעל עבר על משקל הבקר אור כשהפכה ערף היה לו בשת לפי שהיה לשחוק והוא היה שוחק על ישראל בגלותם: כי כה· כנשר ידאה· האויב יעוף כנשר ויבא מהרה עליהם והאויב הוא נבוכד נצר: נלכדה הקריות· הקריות לשון רבות ואמר נלכדה לשון יחידה כי כל הקריות ילכדו מהרה כעיר אחת וכן והמצדות נתפשה על זה הדרך והקריות הם העריס שהם במישור והמצדות הם שהם במקום גבוה ויתכן לפרש הקריות שם עיר מערי מואב וכן שאמרנו על קריות ועל בצרה ואף על פי שנכנסה עליו ה"א הידיעה הנה כמוהו בקיקר בבכות וי"ת ותכבש כרכא ומצדתא יתאחדן: כלב אשה מצרה· שהיא מצרה בעת חבליה כשכורעת לילד וכן תרגם יונתן דעיקא לה בחבלהא ומצרה מפעלה מן ובהצר לו והוא פעל עומד כלומר כואבת וצועקת בצרה: הנים· כתיב בא"ר כלומ' מי שהנים בניו ומקנהו כמו הנים את עבדיו ואת מקנהו והקרי הו' הנס אומר על עצמו ושניהם יהיו בהם נסים ונניסים: פחת· הוא חפירה גדולה ועמוקה: אליה· אל מואב הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד: בצל חשבון עמדו מכח נסים· אותם הנסים מערי מואב מפני האויב חשבו להנצל בצל חשבון מרוב כח אנשי העיר והעי' שהיתה בצורה כי כבר בימים הקדמונים יצאה אש מחשבון כשהיתה לאמורי: ותאכל פאת מואב· לפיכך חשבו להסתגב בה עתה ואדוני אבי ז"ל פי' כי הנסים מכח אויביה' עמדו בצל חשבון ויונתן תרג' על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו אתקצר חיליהון ערקו: אש יצא· בלשון זכר וכן אם לא נופח: פאת מואב· כלומר עד הפאה שלא נשאר בה דבר או הוא דרך משל על הגדולים וכן תרגם יונתן קטילו רברבי מואב: וקדקד בני שאון· גם כן משל על הראשים לפיכך כנה אותם בקדקד ופירוש בני שאון שהיו אנשי שאון והומה ומדברי גבוהו וכן תרגם יונתן ויקירי בני אתרגשותא: אוי לך· הענין כמו שכתוב בתורה אך המלות שונות: ושבתי שבות מואב· כיון שאמר באחרית הימים היא עתידה וזה יהיה בימות המשיח וכן שבות בני עמון שאומ' אחרי זה ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון גם כן יהיה לעתיד וכן אומר בנבואת צפניה על שתי האומות האלה שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום ואמר זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדילו על עם יי' צבאות כמו שאומ' בנבואה זו כי על יי' הגדיל ואומר שם עוד כי רזה כל אלהי הארץ וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוים וזה לא יהיה עד ימות המשיח ואף על פי שנתבלבלו האומות היום אפשר שנתפזרו במקומו' קרובי' מארצם ואף על פי שנתערבו באומות אחרות אפשר שנשאר שום זכר להם: באחרית הימים· תשוב כל אומה ואומה בארצה וכולן תהיינה תחת ממשלת ישראל כמו שאומר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם: עד הנה משפט מואב· לפי שהאריך בספור הרעה הבאה עליו אומר עד הנה ומשפטו עניינו גזרה הבאה עליהם בדין ומשפט: לבני עמון· מדוע ירש מלכם את גד· כמו שפירשנו כי כשגלו בני גד ובני ראובן מארצם באו בני עמון ומואב שהיו שכנים להם וישבו בה ועוד שהיו סבורין שהיה להם בה דין כי מקדם היתה שלהם ומה שאמר מלכם את גד רוצה לומר את ארץ גד ואמר' בעבור שבה בארץ גד מלך בני עמון עיר המלוכה לפיכך אמר מלכם: לכן· לפי שהוא החזיק בארץ גד יבא לו השודד עד עיר המלוכה והיא רבת בני עמון שהיתה לו בארצו ויחריב אותה היא ובנותיה: וירש ישראל את יורשיו· זה לא אמר על הזמן ההוא כי פורענות אלה האומות שזכר על ידי נבוכד נצר תהיה ואז ישראל היו בגלות אלא לפי שאמר כי בני עמון ירשו ארץ בני גד אמר כי עוד יבא זמן שירשו ישראל את עמון שהיו יורשיו וזה יהיה באחרית הימים כמו שאמר ובני עמון משמעתם בנבואת ישעיה ואפשר שהיה ענין וירש ישראל את יורשיו כי בני עמון לקו גם כן על ידי מדי ופרס כמו שאמר בנבואת יחזקאל הנני נותנך לבני קדם למורשה וישראל עלו מהגולה על ידי כורש מלך פרס ונתן להם רשות בארץ בני עמון כי בתחילה נפלו ביד מלך בבל כמו שאמר האמו' ואחר כך מרדו כמו שמרד צדקיהו: הילילי חשבון כי שדדה עי· חשבון היתה למואב אחר שגלו בבית שני בני גד ובני ראובן ועי זו היתה לבני עמון ועי אחרת היתה בארץ כנען כמו שכתו' ונבוכד נצר כשעלה בארץ שטף בני עמון תחלה ואחר כך מואב וכשבא על בני עמון פגע בעי תחלה לפיכך אמר הילילי חשבון כי שדדה עי: את חשבון בארץ מואב· אף על פי שאת בצורה וגדולה הילילי כיון ששדדה עי שהיתה בצורה לא תוכלי את: וגם בנות רבה· והם הכפרים של רבת בני עמון: צעקנה· כי לא יהיה להם מקלט ברבה אף על פי שהיא עיר המלוכה כי גם היא תלכד ובאמרו לבנות רבה צעקנה חגרנה שקים ספדנה הוא על דרך משל או אמר כנגד העם שישבו בהם: והתשוטטנה

כלבה' בקריא' וסי' אשר לבו כלב האריה· דנה כנשר יעלה· נלכדה הקריות והמצדות· ותתן לבך כלב אלהי'· וחברו תתן את לבבך: יצא ג' סבירי' יצאה וסי' השמש יצא על האר'· כי אש יצא מחשבון· ומן אח' מהן יצא קרן אחת: ישב ה' קמצין וסי' ישב נא עבדך ואמו'· הכנו' אין לישר'· אשרי האיש· י' למבול ישב· י' בכל צדקתיך:

בּוֹשׁ וְהָיָה מוֹאָב לִשְׂחֹק וְלִמְחִתָּה לְכָל־סְבִיבָיו: כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנֵּה כַנֶּשֶׁר יִדְאֶה וּפָרַשׂ כְּנָפָיו אֶל־מוֹאָב: נִלְכְּדָה הַקְּרִיּוֹת וְהַמְּצָדוֹת נִתְפָּשָׂה וְהָיָה לֵב גִּבּוֹרֵי מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא כְּלֵב אִשָּׁה מְצֵרָה: וְנִשְׁמַד מוֹאָב מֵעָם כִּי עַל־יְהוָה הִגְדִּיל: פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב מוֹאָב נְאֻם־יְהוָה: הַנִּיס מִפְּנֵי הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־הַפַּחַת וְהָעֹלֶה מִן־הַפַּחַת יִלָּכֵד בַּפָּח כִּי־אָבִיא אֵלֶיהָ אֶל־מוֹאָב שְׁנַת פְּקֻדָּתָם נְאֻם־יְהוָה: בְּצֵל חֶשְׁבּוֹן עָמְדוּ מִכֹּחַ נָסִים כִּי־אֵשׁ יָצָא מֵחֶשְׁבּוֹן וְלֶהָבָה מִבֵּין סִיחוֹן וַתֹּאכַל פְּאַת מוֹאָב וְקָדְקֹד בְּנֵי שָׁאוֹן: אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַד עַם־כְּמוֹשׁ כִּי־לֻקְּחוּ בָנֶיךָ בַּשֶּׁבִי וּבְנֹתֶיךָ בַּשִּׁבְיָה: וְשַׁבְתִּי שְׁבוּת־מוֹאָב בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נְאֻם־יְהוָה עַד־הֵנָּה מִשְׁפַּט מוֹאָב:

מט לִבְנֵי עַמּוֹן כֹּה אָמַר יְהוָה הֲבָנִים אֵין לְיִשְׂרָאֵל אִם־יוֹרֵשׁ אֵין לוֹ מַדּוּעַ יָרַשׁ מַלְכָּם אֶת־גָּד וְעַמּוֹ בְּעָרָיו יָשָׁב: לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְהִשְׁמַעְתִּי אֶל־רַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן תְּרוּעַת מִלְחָמָה וְהָיְתָה לְתֵל שְׁמָמָה וּבְנֹתֶיהָ בָּאֵשׁ תִּצַּתְנָה וְיָרַשׁ יִשְׂרָאֵל אֶת־יֹרְשָׁיו אָמַר יְהוָה: הֵילִילִי חֶשְׁבּוֹן כִּי שֻׁדְּדָה־עַי צְעַקְנָה בְּנוֹת רַבָּה חֲגֹרְנָה שַׂקִּים סְפֹדְנָה

בהיתו ויהון מואבאי לחוך ולתביר לכל סחרניהון: ארי כדנן אמר יי הא כנשרא דמשתדי כן יסק מלך במשיריתיה וישרי על מואב: ותתכביש כרכא ומצדתא יתאחדן ויהי לב גיבריהון דמואבאי ביומא ההוא כלב אתתא דעיקא לה בחבלהא: וישתצון מואבאי מלמהוי עם ארי על עמיה דיי אתרברב: דחלא וכומצא ומצדא עלך יתיב מואב אמר יי: דיערוק מן קדם דחלא יפול לגו כומצא ודיסק מיגו כומצא איתאחד בצריגתא ארי איתי עליהון על מואבאי שנת סעורן חוביהון אמר יי: על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו איתקצר חיליהון ערקו ארי קידום תקיף כאשתא נפק מחשבון ועבדי קרבא כשלהובית מבין סיחון וקטילו רברבי מואב ויקירי בני איתרגושא: ווי לכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין לכמוש ארי אידברו בנך בשביא ובנתך בגלותא: ואתיב גלות מואב בסוף יומיא אמר יי עד הכא למיעבד פורענות דין מן מואב: לבני עמון כדנן אמר יי הבנין לית לישראל אם ירית לית ליה מא דין אחסין מלכהון ית ארע גד ועמיה בקרוהי יתיב: בכן הא יומיא אתן אמר יי ואשמע לרבת בני עמון יבבות עבדי קרבא ותהי לתל צדו ויתבי כפרנהא בנורא יתוקדון ויחסנון בני ישראל ניכסי עממיא דהוו מחסנין להון אמר יי: אלילו יתבי חשבון ארי איתבזיזת עי צוחו יתבי כפרני רבה אסרו סקין ספודו

רשי

כנשר ידאה· האויב אל מואב ידאה יעוף: הקריות· שם העיר: פחד ופחת· אלו שני דברים קשים זה אצל זה שהפח' גורם לו לנוס והפחת מוכן ליפול בו פחת פוש"א בלע"ז: בצל חשבון· שהיא גבוהה ויש לה צל: עמדו· הנסים לנוח בצל מאשר לא היה בהן עוד כח לנוס: מבין סיחון· מעיר סיחון כמו בן ראובן ביהושע: וקדקד· אטריפ"ידרא בלע"ז ומנחם חברו לשון מקור וי"ת ויקירי לשון יקר: בני שאון· אותם שהיו מגביהים קול תפארת: הבנים אין לישראל· בית רפה וה"א חטף פתח שהוא לשון תמיהה: מלכם· ע"ז של בני עמון מלכם שמה שנא' ולמלכום תועבת בני עמון לשון מלך: כי שדדה עי· הסמוכה לה ומארץ עמון היא: בנות רבה· רבת בני עמון: והתשוטטנה

והתשוטטנה בגדרות · מענין משוט בארץ כלומר לכו הנה והנה בזעקות וספדו' ובאמרו בגדרות רוצה לומר בגדרות הכפרים כי לא יקראו מסגרות הכפרי' חומה אלא גדרות כמו גדרות באן או גדרות הגנות והכרמי' כי לא יעשו חומה בגורה לכפרים ואמר להם זה כלומר התשוטטו ביניהם בגדרותיהם ולא תחשבו ללכת להסגב בעיר חומה דלתי' ובריח

והתשוטטנה בגדרות · תירגמו יונתן ואיתהממון בסיען התגודדו בחיילות פתר והתשוטטנה לשון חיילות משוטטי' וגדרות לשון גדרות כאן ומלאים גדדים ויש לפתור והתשוטטנה והתעוללנה בזבל גדרות כאן לשון בזיון ויבז עשו ושט עשו · תתהללי · תתפארי ונכע"ר בלע"ז · בעמקים · מארכך ארץ עמקים ואין עבירת

חכת ד' וסימ' וכל הכת הזיון · עד מתי תתחמקין הבת · מה תתהללי בעמקים · מה אעידך מה אדמה לך · דים ג' בקריא' וסימ' והמלאכה היתה דים לכל · השחיתו דים · הלא יגנבו דים · שתה ג' כתי' ה' וסי' אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה · צפה הצפית · אשר אין משפט לשתות · שלוח ד' בקריא' וסי' במלכים א' סימ' י"ד

וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת כִּי מַלְכָּם בַּגּוֹלָה יֵלֵךְ כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו יַחְדָּיו׃ מַה־תִּתְהַלְלִי בָּעֲמָקִים זָב עִמְקֵךְ הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה הַבֹּטְחָה בְּאֹצְרֹתֶיהָ מִי יָבוֹא אֵלָי׃ הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ פַּחַד נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת מִכָּל־סְבִיבָיִךְ וְנִדַּחְתֶּם אִישׁ לְפָנָיו וְאֵין מְקַבֵּץ לַנֹּדֵד׃ וְאַחֲרֵי־כֵן אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּת בְּנֵי־עַמּוֹן נְאֻם־יְהוָה׃

לֶאֱדוֹם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הַאֵין עוֹד חָכְמָה בְּתֵימָן אָבְדָה עֵצָה מִבָּנִים נִסְרְחָה חָכְמָתָם׃ נֻסוּ הָפְנוּ הֶעְמִיקוּ לָשֶׁבֶת יֹשְׁבֵי דְּדָן כִּי אֵיד עֵשָׂו הֵבֵאתִי עָלָיו עֵת פְּקַדְתִּיו׃ אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ לֹא יַשְׁאִרוּ עוֹלֵלוֹת אִם־גַּנָּבִים בַּלַּיְלָה הִשְׁחִיתוּ דַיָּם׃ כִּי־אֲנִי חָשַׂפְתִּי אֶת־עֵשָׂו גִּלֵּיתִי אֶת־מִסְתָּרָיו וְנֶחְבָּה לֹא יוּכָל שֻׁדַּד זַרְעוֹ וְאֶחָיו וּשְׁכֵנָיו וְאֵינֶנּוּ׃ עָזְבָה יְתֹמֶיךָ אֲנִי אֲחַיֶּה וְאַלְמְנוֹתֶיךָ עָלַי תִּבְטָחוּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אֲשֶׁר־אֵין מִשְׁפָּטָם לִשְׁתּוֹת הַכּוֹס שָׁתוֹ יִשְׁתּוּ וְאַתָּה הוּא נָקֹה תִּנָּקֶה לֹא תִנָּקֶה כִּי שָׁתֹה תִּשְׁתֶּה׃ כִּי בִי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי־לְשַׁמָּה לְחֶרְפָּה לְחֹרֶב וְלִקְלָלָה תִּהְיֶה בָצְרָה וְכָל־עָרֶיהָ תִּהְיֶינָה לְחָרְבוֹת עוֹלָם׃ שְׁמוּעָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שָׁלוּחַ הִתְקַבְּצוּ וּבֹאוּ עָלֶיהָ וְקוּמוּ לַמִּלְחָמָה׃ כִּי־הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי בָּאָדָם׃

ל' · ל' · ג' מל' · ל' · ר' כליש' · ד' · ל' · ל' חס' כסי' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · יכל"ף בסיפ' · ל' מל' · ג' · ל' · ל' כתי' ה"א · ל' · יב · ל' · ד' ית' כליש' · ל' · ל' · ג' כתי' ה"א · סכ"ת סימ"ן · ו'

ואתהממו בסיען ארי מלכהון בגלותא יהך פלחוהי ורברבוהי כחדא׃ מה את משתבחי במישרך חרובו תוקפך מלכותא טפשתא דמתרחצא בבית גנזהא אמרה מן ייעול עלי׃ הא אנא מיתי עלך דחלא אמר יי אלהי צבאות מכל סחרנך ותתבדרון גבר לקביל אפוהי ולית דמכניש למבדריא׃ ובתר כן אתיב ית גלות בני עמון אמר יי׃

לאדום כדנן אמר יי צבאות הלית עוד חוכמא בדרומא פסק מילכא מבניא אתקלקלת חוכמתהון׃ עירוקו גלו ארחיקו למתב יתבי דדן ארי תביר עשו איתיתי עלוהי עידן סעורן חובוהי׃ אם חטופין כקטפין אתו עלך לא אשארו עוללן אם גנביא בליליא חבילו מסתהון׃ ארי אנא איתיתי בלושין על עשו גליתי ית מטמרוהי דאם יבעי לאטמרא לא ייכול אתבזיזו בנוהי ואחוהי וקריבוהי וליתנון׃ אתון בית ישראל לא תשתבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על מימרי יתרחצן׃ ארי כדנן אמר יי הא דלא חזי להון למשתי כסא דלוטא מישתא ישתון ואתון מדמן דמזכא תזכון לא תזכון ארי משתא תשתון׃ ארי במימרי קיימית אמר יי ארי לצדו לחיסורין לחורב וללוטא תהי בצרה וכל קרוהא יהוין לחורבא לעלם׃ בסורא שמעית מן קדם יי ואיזגר בעממיא שליח אתכנישו ואתו עלה וקומו לאגחא קרבא׃ ארי הא חלש יהבתך בעממיא בסיר בבני אנשא׃

כי לא תועילכם כי גם היא תלכד וזו היא שאמר כי מלכם בגולה ילך מלכם היושב ברבה שהיא עי' המלוכ' ואני תמיה ממה שת"י והתשוטטנה בגדרות ואתהממון בסיען כמו שתרגם על כל ידים גדודות ידמה שהיה קורא גדרות בשני דלתי"ן ומלת והתשוטטנה כקדמה התי"ו לפ"א הפעל מפני התחברות שני טי"ן ובא שלא כמנהג באותיו' זש סר"ץ · מה תתהללי בעמקים · היתה מתפארת בארץ המישור שהית' לה שיתה רבת תבואות׃ זב עמקך · יזוב אותו העמק שאת משתבחת בו כרם חללים ויונתן תרגם בעמקים במישרך ותרגם זב עמקך חרובו תוקפך׃ איש לפניו · כלומר כל אחד יהיה בורח כנגד פניו לאיזה צד שיכום כלומ' שלא יתקבצו הבורחים אחד עם אחד ולא יכחמו איש באחיו׃ ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון · כמו שפירשנו למעלה ב' בנבואת מואב׃ לאדום · נבואה זו עתיד' כמו נבוא' ישעיהו שנבא על אדום לעתיד וכן עובדיה וכן יחזקאל וכולם משמעות נבואתם שהיא עתידה וכן אמר בזאת הנבואה אם לא יסחבום צעירי הצאן והם ישראל׃ האין עוד חכמה בתימן · וכן כאמ' בנבואת עובדיה והאבדתי חכמי' מאדום כאלו כי חכמה נמצאת בהם ובעת רעתם לא תועילם חכמתם ותימן הוא מבני אליפז בן עשו אבל תרגם יונתן בדרומ'׃ מבני' · מן תבונה הבינוני מן הקל כמו בינתה לרעי שהוא מן הקל וכן אמ' בנבוא' עובדיה ותבונה מהר עשו אבל יונתן תרגם מבניא׃ נסרח' · הרי"ש בקמץ חטף וענינו נפסדה ונסרחה מדברי רבותינו ז"ל טפה סרוחה ויונתן תרגם אתקלקלת׃ נוסו הפנו העמיקו לשבת יושבי דדן · דדן הוא מאדום כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ודדנה בחרב יפלו ופי' הפסוק כן נוסו יושבי דדן כי אויבים הפנו העמיקו לשבת בארצכם ולגרש אתכם ולהגלות אתכם ואדוני אבי ז"ל פי' כאשר אמרו נוסו הם הפנו והעמיקו ל

בגמים קשה לה שאין חמה שולטת בה׃ זב עמקך · מלת רוב גשמים באה בה עד שזבו המים בעמק וסטפו פרטי התבואה כף פי מנחם׃ איש לפניו · כל אשר יוכל למהר ולנוס׃ לנודד · לשון נע ונד׃ בתימן · אדום בדרומה של א"י היא כמה שנאמ' והיה לכם פאת נגב ממדב' צן על ידי אדום׃ מבנים · מדור זה׃ נסרחה · איתקלקלת׃ הפנו · התבערו מן המקו' הזה לשון ופנו את הבית׃ העמיקו לשב' · להחבא בעמקי מסתרים נוסו הפנו העמיקו כולם לשון ביזוי הם׃ לא ישאירו עוללו' בתמי' והשודדי' שבאו עליך לא השאירו לך כלום׃ חשפתי · גליתי כמו מחשוף הלבן ואתה הסגרת שרידו ישרא' למען לא ישאר מהם איש כמה שנאמר אל תסגר שרידיו׃ ונחבה לא יוכל · ויבקש להחבא ולא יוכל׃ לחרפה ולקללה תהיה בצרה׃ בצרה מערי מואב של מפני שהעמידה מלך לאדום כענין שנאמר וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה היא לוקה עמו׃ אם בצרים באו לך וגו' · חשפתי את עשו וגו' שמועה שמענו וגו' כל כענין דוגמא זו נבא עובדיה על אדום לפי שניגון אחר ע עולה לשמה נביאי' אין שני נביאים מתנבאים בשיגון אחד במקצת הדברים משתנין׃ עזבה יתומיך · שיתמת בישראל׃ אשר אין משפט לשתו' · שלא היו אחים לישר' ואם הרעו להם אין להם משפ' מות כמותך׃ קטן נתתיך · שאין בהם מלך בן מלך לא היה דרכם ברומי לא להעמי' מלך בן מלך׃

לברות והחזיקו מקום שבתם שלא תשיגם יד האויב וצריך לפרשו כן לפי שלא נוכל לפרש הפנו כמו נוסו צווי כי לא יבא צווי משבנין שלא נזכר פעלו וכן העמיקו עבר כי הה"א בסגול ואילו היה צווי היה בפתח׃ אם בוצרים · יאמר על דרך משל איך נשחת אדום כלה ועל הדרך הזה נבואת עובדיה׃ כי אני · ונחבה לא יוכל · כתוב בה"א במקום אל"ף והוא מקור בתשלומו ודמה לעבר כי נמצא מבנין נפעל מקור דומה לעבר אמר והחבא לא יוכל עמו כי אני גליתי מסתריו ואיננו דבק עם הפסוק הבא אחריו׃ עזבה · כלו' את שמודד זרעו ואחיו ושכניו אין מי שיאמ' כנגד החלל עזבה יתומיך אני אחיה כלו' אם אתה נופל על חלל ש תחום על הנשארי' אחריך כי אני אחיה אות אין מי שאמ' להם זה כי כולם ימותו לא יהיה להם שריד כמו שאמ' בנבואת עובדיה ולא יהיה שריד לבית עשו׃ עזבה · צווי כמו עזוב הנה פירשנו הפסוק דבק למעלה ממנו ות"א אתון בית ישראל לא תשבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על יתמיכון אתרחצן ואמר תבטחו זו על הנקבות וכן ונקרבו עצמות אחד שום בו סימן נקבות אחת די וכן מגוי יעמדנה ונסרכה הפרות בבימן נקבות אחד לבד׃ כי כה אמר יי' הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו · רוצה לומר אין משפטם כי אין העונש מוטל עליהם כמו שהוא מוטל עליך בעבור כי ישראל אחיך כי כל האומות לקו בעונם שהרעו לישראל ואדום שהיה אח לישראל לא היה לו להרע לו אלא לעזרו באשר יוכל וכן אמר בנבואת עובדיה מחמת אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם לפיכך משפט אדום לשתות כוס החימה יותר משאר האומות׃ כי · בצרה · היא עיר מלוכה באדום׃ שמועה · אומר הנביא שמועה שמעתי מאת יי' וציר בגוים שולח וכאילו מלאך שולח בגוים שיתקבצו למלחמה על בצרה ועל עריה׃ כי הנה · עם מעט היו אדום או גם ארצם איננה רחבת ידים כן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא ואנכון כי פירוש קטן שפל ובזוי כמו קטנותי מכל החסדים׃ נתתיך · כמו אתנך כי לא יחושו עליך שאר הגוים אם תאבד ויונתן תרגם כן קטן חלש׃

תפלצתך

תפלצתך· יש מפרשים עבודה זרה וכן אמר עמתה מפלצת לאשרה או יהיה ענינו מן פלצו בעתיקי שהוא ענין אימה ורעדה אמר אימתך שהיתה מוטלת על שכניך לפי שהיית מצליח אותה המורא השיאה אותך וכן זדון לבך השיאך להגדיל פה ולהרע אף לאחיך יעקב ויונתן תירגם טפשותך אטעיאת יתך: שוכני בחגוי הסלע· כמו שוכן והיוד נוספת וכן תפשי מרום גבעה וכן חוצבי מרום קברו והדומים לו ופירוש בחגוי מן חוג הארץ חגה וחוג בענין אחד כלומר סביב הסלע רוצה לומר ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו ואמר זה על הר שעיר ויש דאת דמית לנשרא דיותרי בשכא דכיפ׳: כי תגביה כנשר· פי׳ תגביה מקום שבתך כנשר שהוא עף גבוה מכל העופות: הנה כאריה· פי׳ כתרגומו הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוא לדיר רעין רוצה לומר יהיה כח להכבש לפניו כמו דיר הרועים תרגום נוה דיר כמו שכתוב נוות כרות רועים ופי׳ איתן המקום שהוא עתה איתן יהיה כמו נוה רועים וזה הפסוק כאמר גם כן בנבואת בבל ויתכן לפרש הפסוק כן המשחית אדום יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברין המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ארץ ישראל יבא להם הרע כמו שאומר בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו: אל נוה איתן· אל נוה מקום איתן והוא הר שעיר: כי ארגיעה אריצנו מעליה· רוצה לומר כאשר אשקיט וארגיע לישראל ארץ אותו מעל ארץ אדום שהוא שם בגלות: ומי בחור אליה אפקוד· וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו אל ארץ אדום: כי מי כמוני· כלומר מי כמוני שיעמוד כנגדי: ומי יועידני· מי יתן לי זמן ומועד למלחמה: ומי זה רועה· ומי זה מלך באדום אשר יעמוד לפני ויועידני הז״ן רגשה וזה הענין בעצמו אמר בנבואת מלך בבל לפי שגדל עונם כאשר הרעו לישראל וזה יוכיח הפירו׳ הזה שפירש בפסוק כי כרמז בו גדולת ישראל ותשועתם כי אז והיה חרבן אדום ויונתן תירגם כי ארגיע מן רגע אחר וכן תירגם ארי בזמן אייתינון עלה ושלטונין אמני עלה ארי מאן כוותי ומאן דיערעני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי ובספר מכלל בחלק השרשים פירשתי כי ארגיע מן רוגע הים עורי רגע שענינם הבקיעה והכריתה כלומר אכריתם ואגלם מארצם: לכן· אל אדום· כמו על אדום וכן אל יושבי תימן כמו על וכמוהו רבים: אם לא· ענין שבועה וכן נשבע יי׳ צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה: יסחבום· כמו סחוב והשלך כלומר ימשכום ויגררום: צעירי הצאן· אלו ישראל שהיו עד עתה צעירים וחלשים כנגד האומות ואמר גם כן צעירי כנגד אדום כי עשו הגדול וכן אמר ורב יעבוד צעיר· ובדרש צעירי הצאן אלו בני בניה של רחל ללמדך שאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל ויוסף ובנימין היו צעירי השבטים ויונתן תירגם אם לא יגררינון ויקטלינון תקיפי עמא: אם לא ישים עליהם· האל יתברך ישים עליהם נויהם כלומר ישים בתיהם שממה עמהם: מקול נפלם· כשופל ממקום גבוה למטה שנשמע קול מפלתו כן אדום לרוב גבהותם וגאותם כשתבא מפלתם ישמע למרחוק כאילו רעשה הארץ: צעקה· תשמע מהם עד כי בים סוף נשמע קולה וכל זה להפלגה ולגוזמא וזכר ים סוף שהוא כנגד ארץ אדו׳ ואף על פי שמדבר גדול שם נשמע קול ארץ אדום ביום מפלתה: הנה· וידאה· ויעוף וכן כאשר ידאה הנשר: כלב אשה מצרה· פי׳ למעלה: לדמשק· בים דאגה השקט לא יוכל· כמי שהוא בים שיש לו דאגה ופחד ולא יוכל להשקט לבו מדאגה ומפחד כן יהיו יושבי דמשק ועריה: רפתה דמשק· כלומר רפו ידיה לעמוד כנגד אויביה: ורטט החזיקה· כמו רתת שהוא ענין רעד׳ ופלצות האברים: צרה וחבלים אחזתה כיולדה· מנהג הלשון בדבור זכר ונקבה במוכים נופל הפעל על הדבק אם ראשון ואם אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי הנה אפי ואחמתי נתכת אל המקום הזה כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה והדומים להם אם כן מה שאמר אחזתה לשון נקבה והדבק חבלים כפרם ו״ו וחבלים עם כמו ויוסף היה במצרים והדומים לו ופי׳ צרה וחבלים אחזתה צרה עיקר הספור לפיכך נפל הענין על צרה ואמר לשון נקבה: איך לא עזבה· איך לא עזבה מלהלחם בה כלומר תאמר דמשק רוצה לומר אנשיה בבושם כשבאו האויבים להלחם בנו ולקחת ארצנו איך לא עזבו דמשק שהיא עיר תהלה והיא קרית משוש איך לא עזבוה מלהחריבה ותירגם יונתן אכדין לא אשבקת קריתא משבחתא וכן תירגם יונתן אכדין לא אתבנית ויש מפרשים עזבה מן ויעזבו את ירושלם ענין בנין וחוזק כלומר איך לא נבנית בחומה חזקה שלא תוכל יד האויב לשלוט בה: תהלה· כתוב ותהלת קרי והענין אחד כי תבא תי״ו במקום הא׳ במקומות רבים: לכן

שבני ד׳ בקריא׳ וסימ׳ כסדר כרכה: כמהפכת ג׳ בקריא׳ וסימ׳ במהפכת סדום ועמורה אדמה וצביים· ושממה במהפכת זרים· והיתה בבל צבי ממלכות· כמהפכת סדם ועמרה ושכניה· כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה· והפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדום דעכמס: ארגיעה ד׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ יו״ד וא׳ חס׳ ה׳ וסי׳

תפלצתך השיא אתך זדון לבך שכני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה כי־תגביה כנשר קנך משם אורידך נאם־יהוה: והיתה אדום לשמה כל עבר עליה ישם וישרק על־כל־מכותה: כמהפכת סדם ועמרה ושכניה אמר יהוה לא־ישב שם איש ולא־יגור בה בן־אדם: הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל־נוה איתן כי־ארגיעה אריצנו מעליה ומי בחור אליה אפקד כי מי כמוני ומי יעידני ומי־זה רעה אשר יעמד לפני: לכן שמעו עצת־יהוה אשר יעץ אל־אדום ומחשבותיו אשר חשב אל־ישבי תימן אם־לוא יסחבום צעירי הצאן אם־לא־ישים עליהם נוהם: מקול נפלם רעשה הארץ צעקה בים־סוף נשמע קולה: הנה כנשר יעלה וידאה ויפרש כנפיו על־בצרה והיה לב גבורי אדום ביום ההוא כלב אשה מצרה: לדמשק בושה חמת וארפד כי־שמעה רעה שמעו נמגו בים דאגה השקט לא יוכל: רפתה דמשק הפנתה לנוס ורטט החזיקה צרה וחבלים אחזתה כיולדה: איך לא־עזבה עיר תהלה קרית משושי:

ל׳ ר׳ לשון זכר · ר׳ ר׳ · ל׳ · ל׳ מלי׳ כו׳ · נ׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ב׳ · ב׳ · יד׳ בטע׳ בסיב׳ · ב׳ מל׳ · נ׳ בלים· נב׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ · ג׳ · ה׳ חס׳ · רפין׳ · נ׳ רוחס · ל׳ · ל׳ · תהלת ל׳ · ל׳ · ק׳

טפשותך אטעיאת יתך רשע לבך דאת דמי לנשרא דישרי בשיני כיפא מותביה בתקוף רומא ארי תרים כנישרא מדורך מתמן במימרי אחתינך אמר יי: ותהי אדום לצדו כל דיעבר עלה יכלי ויניד על כל מחתהא: כהפכתא דסדום ועמורה וקריבתהא אמר יי לא יתיב תמן אינש ולא יתותב בה בר אינש: הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוי לדיר רעיין ארי בזמן אייתינון עלה ושילטונין אימני עלה ארי מן כוותי ומן דיערעינני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמוי: בכן שמעו מלכא דיי דימלך על אדום ומחשבתיה דחשיב על יתבי ארעא דרומא אם לא יגררון ויקטלון תקיפי עמא אם לא יצדון עליהון מדורהון: מקל מפלתהון זעת ארעא צווחתא בימא דסוף אישתמע קליהון: הא כנשרא דסליק ומשתדי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על בצרה ויהי לב גבריהון דאדומאי ביומא ההוא כלב אתתא דעקא לה בחבלהא: לדמשק בהיתו יתבי חמת וארפד ארי בסורא בישא שמעו איתברו דחלא כימא ויצפא אחרתנון הא כנחתי ימא דשקטין ולא יכלין למנח: אתרשלו יתבי דמשק אתפניאו למיערק ושפלותא אחרתנון עקא וחבלין אחדונון הא כתיבלין לילדתא: איכדין לא אשתביקת קרתא משבחתא כרכא חדאה:

לאור עמים ארגיע· כי ארגיעה אריצנו· כי ארגיעה ארוצם כן כתיב· ועד ארגיע לשון שקר· קדם׳ חס׳ ה׳· ארוצם חס׳ יוד: בל לשון מחשבה על בב״ג אל וסימ׳ לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום· כוה תחשבון אל יי׳ דנחום· ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים: נמגו ד׳ וחס׳ וסימ׳ כל יושבי כנען· וכי נמגו כל יושבי· וגם נמגו כל׳ ׳ לדמשק בושה חמת:

רשי

תפלצתך· לשון בהלה שהיית ממהר ונבהל לעורר שטימתך ל לאחיך ויש לועזין לשון פלצו׳ ויש לועזין לשון מפלצת: השיא אותך· להרע להם: שכני· שוכן: תפשי· כמו תופש והיו״ד יתירה בו: כאריה העולה מגאון הירדן שהוא מקום אריות כתרגומו של יונתן כן יעלה האויב אל נוה איתן: ארגיעה· אקרב את הרגע: אריצנו מעליה· פתאם ובהצלחה אחריבנה וישוב לו כ כרגע קטן אל מקומו ולכך אומר אריצנו מעליה ממעל לה שיהא מתגבר עליה ועליון לה וכן ממעל לרקיע וכן ממעל לו מעל למדיו: ומי בחור· אותו שבחרתי להקים בקמתי עליה אפקד: ומי יועידני· למלחמה להלחם אתי: רועה· מלך: אם לא· לשון באמת: יסחבום· יגררו: צעירי הצאן· בזויי האומות ורבותינו דרשו פרס שהוא ה הצעיר בבני יפת: נוהם· לשון שממה: בושה חמת וארפד· ערי ארם כי שמעו שמועה רעה על דמשק שהיא ראש ארם כמה שנאמר כי ראש ארם דמשק לכך נמוגו: בים דאגה· דאגתם דומה לדאגת הים: השקט לא יוכל· כל דאגה לשון יראה הוא: רפתה דמשק· רפו ידיה מהלחם: ורטט· זיע: איך לא עזבה· לא כתמלאת עפר סביב חומה לחזק החומה כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה ויש עוד לפתור למה לא נעזבת מן הרעה הזאת שלא תבא הרעה עליה: קרית משושי· כך יתאבל מלכה עליה: לכן

לכן ידמו. יכרתו וכן ואל תדמו בעוכה: והצתי. ענין הדלקה פרשו יצת וכן למה הציתו עבדיך: בן הדד. כך היה שם מלך ארם בזמן חרבנה על יד נבוכד נצר ודעת שם המלך בזמן חרבנה על יד סנחריב: לקדר ולממלכות חצור. אמר בזה שהכה נבוכד נצר מה שלא אמר כן באומות אחרות אף על פי שלקו על ידו לפי שאחרו לקו על ידי אחרים פעם אחרת שהרי ארם ומואב ובני עמון וארם לקו על ידי דוד מלך ישראל אבל קדר וממלכות חצור לא ראינו שלקו אלא על ידי נבוכד נצר לפיכך אמר אשר הכה וכתוב נבוכד ראצור בוי״ו וקרי בלא וי״ו שהיה נקרא גם כן נבוכד ראצור בחולם: ושדדו. צווי מן הקל בא שלם והוא בפלס חרבו מלאך משכו אותה: את בני קדם. גם הוא מבני ישמעאל כמו קדר וכן כתוב בתורה יטור נפיש וקדמה ויונתן תירגם בני מדינחאה ואפשר שהיו אלה בני קדר שוכנים במזרח:

והצתי אש ו׳ וסימ׳ נמסר לעיל בס׳ פרא סוף סימ׳ כ״א: בחומת כל סיפרא חומות במ״ג חומת וסי׳ שורא דדמשק נפל. ופי׳ ונתתיך לעם הזה. והצתי אש בחומת דמשק. ופקדתי על בל בבל: בדד ח׳ וסימ׳ בדד ישב מחוץ למחנה. יי׳ בדד ינחנו. וישכן ישראל בטח. כי עיר בצורה. קומו עלו אל גוי שליו. לא ישבתי

לָכֵן יִפְּלוּ בַחוּרֶיהָ בִּרְחֹבֹתֶיהָ וְכָל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה יִדַּמּוּ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת דַּמָּשֶׂק וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בֶּן־הֲדָד׃ לְקֵדָר וּלְמַמְלְכוֹת חָצוֹר אֲשֶׁר הִכָּה נְבוּכַדְרֶאצַּוֹר מֶלֶךְ־בָּבֶל כֹּה אָמַר יְהוָה קוּמוּ עֲלוּ אֶל־קֵדָר וְשָׁדְדוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם׃ אָהֳלֵיהֶם וְצֹאנָם יִקָּחוּ יְרִיעוֹתֵיהֶם וְכָל־כְּלֵיהֶם וּגְמַלֵּיהֶם יִשְׂאוּ לָהֶם וְקָרְאוּ עֲלֵיהֶם מָגוֹר מִסָּבִיב׃ נֻסוּ נֻּדוּ מְאֹד הֶעְמִיקוּ לָשֶׁבֶת יֹשְׁבֵי חָצוֹר נְאֻם־יְהוָה כִּי־יָעַץ עֲלֵיכֶם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עֵצָה וְחָשַׁב עֲלֵיהֶם מַחֲשָׁבָה׃ קוּמוּ עֲלוּ אֶל־גּוֹי שְׁלֵיו יוֹשֵׁב לָבֶטַח נְאֻם־יְהוָה לֹא־דְלָתַיִם וְלֹא־בְרִיחַ לוֹ בָּדָד יִשְׁכֹּנוּ׃ וְהָיוּ גְמַלֵּיהֶם לָבַז וַהֲמוֹן מִקְנֵיהֶם לְשָׁלָל וְזֵרִתִים לְכָל־רוּחַ קְצוּצֵי פֵאָה וּמִכָּל־עֲבָרָיו אָבִיא אֶת־אֵידָם נְאֻם־יְהוָה׃ וְהָיְתָה חָצוֹר לִמְעוֹן תַּנִּים שְׁמָמָה עַד־עוֹלָם לֹא־יֵשֵׁב שָׁם אִישׁ וְלֹא־יָגוּר בָּהּ בֶּן־אָדָם׃

אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־עֵילָם בְּרֵאשִׁית מַלְכוּת צִדְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי שֹׁבֵר אֶת־קֶשֶׁת עֵילָם רֵאשִׁית גְּבוּרָתָם׃ וְהֵבֵאתִי אֶל־עֵילָם אַרְבַּע רוּחוֹת מֵאַרְבַּע קְצוֹת הַשָּׁמַיִם וְזֵרִתִים לְכֹל הָרֻחוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא־יִהְיֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יָבוֹא שָׁם נִדְּחֵי עוֹלָם׃ וְהַחְתַּתִּי אֶת־עֵילָם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם וְלִפְנֵי מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם רָעָה אֶת־חֲרוֹן אַפִּי נְאֻם־יְהוָה וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד כַּלּוֹתִי אוֹתָם׃ וְשַׂמְתִּי כִסְאִי בְּעֵילָם וְהַאֲבַדְתִּי מִשָּׁם מֶלֶךְ וְשָׂרִים נְאֻם־יְהוָה׃ וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים אָשׁוּב אֶת־שְׁבִית עֵילָם נְאֻם־יְהוָה׃

בכין יתרמון עולמהא ברחובהא וכל גברי עבדי קרבא יתברון בעידנא ההיא אמר יי צבאות: ואדליק אשתא בשורי דמשק ותשיצי בירנית בר הדד: לקדר ולממלכות חצור דמחא נבוכדנצר מלכא דבבל כדנן אמר יי קומו סקו על קדר ובוזו ית בני מדינחא: משכניהון ועניהון ישבון יריעתהון וכל מניהון וגמליהון יסבון להון ויתכנשון עליהון דקטלין בחרבא מסחור סחור: עירוקו גלו לחדא ארחיקו למיתב יתבי חצור אמר יי ארי מלך עליכון נבוכדנצר מלכא דבבל מלכא וחשיב עליכון מחשבא: קומו סקו על עמא דיתבין שליוא שרן לרוחצן אמר יי לית להון דשין ועברין בלחודיהון שרן: ויהון גמליהון לביזא והמון גיתיהון לעדי ואבדרינון לכל רוח סקפי פתא ומכל עיבריהון איתי תברהון אמר יי: ותהי חצור למדור ירודין צדו עד עלמא לא יתיב תמן אנש ולא יתותיב בה בר אינש:

דהוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה נביא על עילם בריש מלכות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה למימר: כדנן אמר יי צבאות הא אנא תבר ית תקוף עילם ריש גבורתהון: ואיתי על עילם ארבע מלכון מארבע רוחי שמיא ואבדרנון לכל רוחתא האילין ולא יהי עם דלא יהכון לתמן מטלטלי עילם: ואתבר ית עילם קדם בעלי דבביהון וקדם דבען למיקטלהון ואיתי עליהון בישא ית תקוף רוגזי אמר יי ואיגרי בתריהון דקטלין בחרבא עד דאישצי יתהון: ואשוי כורסי מלכותי בעילם ואוביד מתמן מלך ושלטון אמר יי: ויהי בסוף יומיא אתיב ית גלות עילם אמר יי:

ל׳ וי ו׳ · ב׳ סוף חומות במ״ג חומת וסי׳ סורה דדמשק ככל · ג׳ כתי׳ כן · ל׳ חסף · ירעתין ל׳ מל׳ וא׳ חס׳ כ׳ · עליכם ח׳ · ב׳ מל׳ כלו · ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ל׳ כתי׳ כן · עילם ל׳ ח׳ · אשיב ק׳ שבות ק׳

רדק

כמו קדר וכן כתוב בתורה יטור נפיש וקדמה ויונתן תירגם בני מדינחאה ואפשר שהיו אלה בני קדר שוכנים במזרח: אהליהם. לפי שהם יושבי אהלים ובעלי מקנה וכן אמר כל צאן קדר יקבצו לך: נסו נדו. כבר פיר׳ ענין הפסוק בנבואת אדום: קומו אל גוי שליו. כמו שלו הייתי אלא שזה משקל אחר בשוא הש״ין בפלס שאר פאר זעיר ונכתב בו יו״ד המשך כמו בזעיר: והיו קצוצי פאה. יהיו קצוצים לכל פאה מענין קץ כי הפאה היא קץ וסוף: אשר היה. אמרו רבותינו ז״ל כי עילם עזרו את הכשדים ובאו עמהם להרע לישראל לפיכך נאמרה עליהם נבואה זו: כה אמר יי. קשת עילם. רוצה לומר חזקם ותקפם כמו שהקשת חוזק הנושא אותו וכן תירגם יונתן תקוף: והבאתי. ארבע רוחות כאילו ארבע רוחות ינשבו זאת הרוח תזרה אותם לרוח שכנגדה ושכנגדה הלאה כן יהיו מפוזרים בכל מקום וי״ת ארבע רוחות ארבע מלכוון: נדחי עולם. נדגש הדל״ת לחסרון פ״א הפעל נדחי ישראל יכנס רפה הדל״ת: עולם. כתיב בוי״ו עילם קרי ביו״ד ואותיו׳ אהו״י מתחלפות: והחתתי. בא על דרך השלם ודגש התי״ו האחרונה לחסרון תי״ו למ״ד הפעל שרשו חתת ענין שבר: את חרון אפי. על שהרעו לישראל: ושמתי כסאי בעילם. כיון שאאביד ממנה מלך ושרים ויבינו כי מאתי הוא כאילו שם כסאי ואמליך עליה מלך ורז״ל פירשו הפסוק על דבר ושתי ודבר המן ובניו כי הכל היה סבה מאת האל להטיב לישראל בגלותם ופי׳ מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשר בניו וזהו ושמתי כסאי בעילם כי הכל ידעו כי מיי׳ היתה התשועה ההיא: והיה באחרית הימים. פי׳ בנבואת מואב: אשוב. כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד וכן שבית כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו והענין אחד: הדבר

רשי

לכן. לשון שבועה: ידמו. יחריבו ואיכו זה מלשון דממה שכל עיר חריבה אין קול נשמע בה: קדר. שוכני מדברו באהלים הם אין חומה ואין עיר: מגור. אשפמ״נט בלע״ז לא׳ לשון יראה: כי יעץ עליכם וגו׳. ומה היא העצה קומו עלו אל גוי שליו: בדד ישכונו. בטח ביחידות אין צריכין להתאסף ולישב ברוב אדם שאין יראתי׳ שיבא אויב עליהם: קצוצי פאה. מוקצי׳ מקצה אל קצה הרוחות: את קשת עילם. את תקות עילם: ראשית גבורתם. מיטב גבורתם: ושמתי כסאי. מכור שלי: ושא

ל׳ כתי׳ עולם וקרי׳ עילם ויען שכניה בן יחיאל ורין

בסוד משחקים. איכה ישבה בדד. ישב בדד וידם: צדקיה ו׳ וסימ׳ ויעש לו צדקיה בן כנענה דמלכים. ואל צדקיה מלך יהודה. ויהי בשנה ההיא בראשית. ביד אל עשה בן שפן. בראשית מלכות צדקיה מלך יהודה. ובני יהויקים יכניה. וא׳ וצדקיה ובן חבליה וצדקיה: אשיב ג׳ דכתיב אשוב וסי׳ כי הנה בימים ההמה. גם זרע יעקב ודוד עבדי. והיה באחרית הימים אשיב את: שבות דכתיב שבית ו׳ בקריאה וסימ׳ לכן כה אמר אדני יי׳ עתה אשיב את. ויי׳ שב את שבות איוב בהתפללו. והיה באחרית הימים אשיב את שבות סדום ובנתיה ג׳ בפסוק. וא׳ חלוף כתיב שבות וקרינן שבית וסימ׳ רצית יי׳ ארצך:

ומאנוס: פורענ' בבל. סימן אסיפה הוא. בל ומרודך שמות ע"ז של בבל: גוי מצפון. מדי ופרס: דרך הנה. דרך המקום הזה ירושלם יסבו פניהם כשתחרב בבל ויבאו בתשובה בימיון כורש מלך פרס: רועיהם התעום. מלכיהם התעום מעלי: הרים שובבים: אל ההרים אל ע"ז שבהרים שובבום אכוו"י אכן בלע"ז שובבום מלכיהם וי"ת הרי שובבים שלטוניא בזונון: ומקוה אבותיהם: וסבר אבהתהון: נדו מתוך בבל. מעצת באו מהם וכעתודים לפני צאן. דרך העתודים ללכת לפני העדר בראש ה העזים: שסי נחלתי. בוזזי נחלתי: וערכו לה. ויסדרון עלה קרב: כי תפושו. לשון שומן: כעגלה דשה. הדשה בתבואה ואוכלת תמיד: אמכם. כנסייתכם: אם אחרית גוים. אם ראשיתכם גדול אף אחריתכם יהיה מדבר: ידו

הדבר אשר דבר יי' אל בבל אל ארץ כשדים. הגידו בגוים. לפי שכבוד נבוכדנצר היה על כל הגוים אמר שיבשרו בשורה זו בגוים: הובישה בל את מרודך. אלה היו אלהי בבל ואמר הריהם כאילו הובישו עתה וחתו כי לא יוכלו להציל את עובדיהם: חת. פעל עבר בשקל תם ענינך סרטו חתת חתו מלפלי: כי עלה גוי מצפון. מדי ופרס: בימים ההמה. כי כשחרבה בבל יצאו ישר' מהגלות על ידי כרש מלך פרס: יבאו בני ישרא' המה ובני יהודה יחדו. פי' המה אותם שהיו בגלות בבל עם יהודה ובנימן כי כשגלו עשרת השבטים נשארו בארץ מעטים משבטים כמו שכתוב בדברי חזקיהו ויאשיהו ועל אותם בני ישראל אומר שגלו עם יהודה לבבל והם יצאו עמהם כשעלו מבבל על ידי כרש מלך פרס: הלוך ובכה. משמחתם בשובם לארצם כי יש בכי של שמחה כמו בבכי יבואו כמו וישק לרחל וישא קולו ויבך ויבך על צואריו עוד: ציון ישאלו. בשובם מגלות בבל ישאלו זה לזה הדרך ציון דרך הנה. דרך המקום הזה כמו לא אתם שלחתם אותי הנה והדומים לו: באו ונלוו אל יי'. כל אחד יאמר לחברו באו ונלוו אל יי' ונלוו כמו בא על דרך העבר וכן ונלוו אל יי' וקבצו סיהם כמו נלוו ונקבצו וי"ת באו ונלוו עבר שטעמו לעתיד ייתון ויתוספון על עמה דיי' ויגזר להון קיים עלם דלא יפסוק דעתובה שילוו עמהם גרים בצאתם מבבל וכן אמר בנבואת בבל בישעיה ונלוה הגר עליהם ונספחו פירשנוהו שם כי הוא לעתיד וחציו הפסוק בצאתם מבבל וחציו לעתיד בימות המשיח כמו שפי' שם: צאן אובדות. שאין מבקש אותן כן היו עמי עד אותו הזמן שחרב בבל כי אז יהיה להם דורש ומבקש: היה עמי. כתוב על דרך כלל היו קרי על דרך פרט: רועיהם התעום. מלכיהם היו סבת אבדתם והם התעום שהלכו בדרך הרעה: הרים שובבים. כתוב בי"וד וקרי בוי"ו ואותיות אהו"י מתחלפות ועניינו ענין גרוש ושלוח וכן כי שבבים יהיה על דעת רבי יונה פירושו אל ההרים גרשום ושלחום וים לפרש שובבים וכתוב בלכתם בגלות מהר אל הר ומהר אל גבעה וכן כי שבבים יהיה ענין שבר וכתיתה וכן ושבבתיך ושאתיך: כל. ובדיהם. שעשים להם ברות: אמרו לא

בל ג' בקרי' וסי' ופקדתי על בל בבבל. אבדו נלכדה בבל הוביש בל. כרע בל קורס נבו: ונלוו ד' בקרי' וסי' ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד ואת. ציון ישאלו דרך הנה פניהם. ונלוו גוים רבים אל יי'. ונלוו עליה'

נ

הדבר אשר דבר יהוה אל בבל אל ארץ כשדים ביד ירמיהו הנביא: הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תכחדו אמרו נלכדה בבל הביש בל חת מרדך הבישו עצביה חתו גלוליה: כי עלה עליה גוי מצפון הוא ישית את ארצה לשמה ולא יהיה יושב בה מאדם ועד בהמה נדו הלכו: בימים ההמה ובעת ההיא נאם יהוה יבאו בני ישראל המה ובני יהודה יחדו הלוך ובכו ילכו ואת יהוה אלהיהם יבקשו: ציון ישאלו דרך הנה פניהם באו ונלוו אל יהוה ברית עולם לא תשכח: צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום הרים שובבים מהר אל גבעה הלכו שכחו רבצם: כל מוצאיהם אכלום וצריהם אמרו לא נאשם תחת אשר חטאו ליהוה נוה צדק ומקוה אבותיהם יהוה: נדו מתוך בבל ומארץ כשדים יצאו והיו כעתודים לפני צאן: כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדלים מארץ צפון וערכו לה משם תלכד חציו כגבור משכיל לא ישוב ריקם: והיתה כשדים לשלל כל שלליה ישבעו נאם יהוה: כי תשמחי כי תעלזי שסי נחלתי כי תפושי כעגלה דשה ותצהלי כאברים: בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה:

פתגמא דמליל יי על בבל ועל ארע כסדאי ביד ירמיה נביא: חוו בעממיא ובסרו וזקופו אתא בסרו לא תיטמרון אמרו אתכבישת בבל בהיתו דפלחין לבל אתברו דפלחין למרודך בהיתו צלמנהא איתברא טעותהא: ארי סליק עלה עם מארעא ציפונא הוא ישוי ית ארעה לצדו ולא יהי יתיב ביה מאנשא ועד בעירא אטלטלו גלו: ביומיא האינון ובעדנא ההיא אמר יי ויתחברון בני ישראל אינון ובני יהודה כחדא במיגלהון כד הוו בכן גלו ובמותביהון מארע גלותהון פולחנא דיי אלההון יתבעון: לציון ישאלון למיזל אורחא מכבשא קדמיהון ייתון ויתוספון על עמיה דיי ויגזר להון קיים עלם דלא יפסוק: עאן מבדרא הוו עמי מלכיא טלטלינון שילטוניא בזונון מטור לרמא גלו אתנשיאו סבית רוחצנהון: כל דאשכחונון בזונון וסנאיהון אמרין לית עלנא חובא חלף דחבו קדם יי איתרחקו ממדור קודשיה וסיבור אבהתהון יי: גלו מגו בבל ומארעא כסדאי פוקו והוו כרברבין בריש עמא: ארי הא אנא מיתי ומסיק על בבל משרית עממין סגיאין מארעא ציפונא ויסדרון עלה קרב מתמן תתאחד גירוהי כגבר מתכיל לא תייבין ריקן: ותהי ארעא כסדאי לביזא כל בוזזהא יסבעון אמר יי: ארי תחדון וארי תבועון בוזזי אחסנתי ארי יתרחצון כעגלי ריבקא ותטורו כגבריא: בהיתת כנשתכון לחדא אתברת מדינתכון הא סופהון דעממיא מדבר צדי וחרוב:

מסרה

רבים באחלקלקות: מעלה ומעלה א' פתחין וסי' ויהי שמואל מעלה העלה: הנני מעלה לה ארוכה ולכהנים הלוים לא יכרת: ולכן הנה אדני מעלה עליכם והשבתי למואב נאם יי' מעלה ולהב חרב וברק חנית: מעלה נשיאים מקצה. כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל. וסי' בלשון ארמי שמאל אסיא שיצי ב נהריהון דמואביא וברק ברקין כבבל:

כאשם. אין עלינו אשם שהרע להם תחת אשר חטאו והדבר הנביא אומר להם למה באה להם כל הרעה הזאת: נוה צדק. שהיה להם נוה צדק ומעון לאמת כשהיו עושים רצונו ומקוה אבותיהם יי'. וכן היה מקוה אבותיכם שהיו בוטחים בו ומקוים אליו והוא היה להם מקוה שהיו מושיעם תקותם בו: נדו. אמר כנגד ישראל נדו מתוך בבל: יצאו. כתיב מדבר שלא לנכח וקרי צאו מדבר לנכח והענין אחד: והיו כעתודים כמו העתודים שהולכים לפני הצאן כן תהיו אתם בלא פחד ולא יראה וי"ת והוו כרברבין בריש עמא: כי הנה. וערכו לה משם תלכד. במקום שיערכו מלחמה משם ילכדו אותה לא יעכבו ללכת אל מקום אחר: חציו כגבור משכיל. חצי הקהל הזה שיעלו על בבל יהיו כחצי גבור משכיל שלא ישוב ריקם בירותו שלא יחטיא כן יהיו חצי כל הלוחמים על בבל משכיל פעל יוצא הגבור משכיל בהרגו ואם נהרג שכולה: והיתה כשדים. פי' ארץ כשדים וכן תירגם ותהי ארע כסדאי הוא פי' עדת כשדים: כי תשמחי. כי תשמחי כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו וכן תעלזי תפושי וכן תצהלי כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והכתוב שהוא כנוי הנקבה כנגד בבל אומר על הכנסה דרך כלל והקרי כנוי הרבים כנגד יושבי בבל דרך פרט אמר אתם שוסי נחלתי הייתם שמחים ועלזים בהחריבכם ארצי והייתם שמים ורבים בטוב ארצי כמו עגלה דשה והייתם צהלים ושמחים כמו אבירים בנצחם המלחמה ואתם לא בגבורתכם נצחתם את עמי כי אם מפני חרוני שהיה עליהם: תפושו. ענין רבוי רוצה לומר רבוי הבשר ובריאותו כמו ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק: כעגלה דשה. כעגלה שהיא תמיד רועה בדשא שהיא שמנה ובריאות בשר ודשא כתוב באל"ף והוא תאר המקום שהוא הנקבה ואל"ף הסרס נבלעה או כמלה ההוא והקמץ סימן כנויה וכן סוגלה תלבני הסלע ומשפטו דשאה במשקל מלאה או דשאה במשקל חכמה ובמקצת ספרים הוא כתוב בה"א ופי' מעבר דיש ופי' כעגלה שהיא דשה שהיא אוכלת כל היום מדישה לא כעגלה שהיא חורשת שאינה אוכלת ויונתן תירגם אריתרוכון כעגלא דבקא: בושה אמכם מאד. מן השמחה שהייתם שמחים כשהייתם שוסים נחלתי תהיו עתה בושים כשיבואו אחרים וישוסו אתכם ופירוש אמכם ויולדתכם היא כניסתכם וקהילתכם וכן רבו באמכם ויולדתכם וכן יונתן כנשתכון ותירגם יולדתכם מדינתכון: הנה אחרית גוים. ואחרית גויי מלכות בבל סופם שתהיה ארצם ציה וערבה כי הם יהרגו ותשאר ארצם ציה וערבה ערבה כמו מדבר:

מקרף

מקצף יי׳. מקצף שיקצף עליה ויונתן תירגם על דארגזת בבל קדם יי׳: לא תשב. כלומר לא ישבו בה בני אדם ומדבר על העיר כמו על יושביה וכן העיר היוצאת אלף רוצה לומר אנשיה שיוצאים ממנה: והיתה שממה כלה. שלא ישאר בכל העיר שום ישוב ובבל שישב דריוש וכרש ושהיה עד היום איכה אותה בבל שהיתה מקדם כי אותה היא חרבה ובנו עיר אחרת באותה בקעה ושמה בבל גם כן: ערכו. פירושו ערכו מלחמה: ידו אליה. השליכו אליה ומן הכבד לירות את קרכות הגוים רוצה לומר השליכו החצי׳ או האבנים: אל תחמלו אל חץ. אל כמו על וכמהו רבים אמר לא תחושו על החצים ותאמרו שמא כירה אותו ולא נכה אדם כי לא ישוב ריקם כמו שאמר למעלה כי כל חץ ם שתשליכו יהרוג אדם כי ליי׳ ח חטאה: הריעו עליה סביב. פי׳ כדי להבהילם כמו שעשו ביריחו: נתנה ידה. כלומר מסרה עצמה אל האויבים כי לא תוכל לעמוד בפניהם וכנגדם: נפלו אשויתיה. האלף נקראת בקמץ חטף ופי׳ יסודותיה וכן בארמית ואושיה יחיטו פי׳ כאשר עשתה שהרסה חומו׳ ירושלם: כרתו זורע. אחר שתהיה שממה לא יזרע בה אדם ולא יקצור

ויונתן תירגם דרך משל שיצו מלכא מבבל ואחידו חרבא ב בעדן קטול: מפני חרב היונה. פירשנוהו כי ענינו האונסת מן והאכלתי את מוניך ולא יונו כמיאי עוד את עמי וי״ת מן קדם חרב סנאה דהיא כחמרא מ מרויא תירגמו ענין יין: איש אל עמו יפנו. מאשר היו בבבל גולים מעמים רבים אומר שיפנו איש אל עמו: שה פזורה ישראל אריות הדיחו. פי׳ הדיחו אותה ואריות הוא משל על מלכי האמות שהגלו אותם מארצם: הראשון אכלו מלך אשור. פי׳ אכל בשרו שלא נשאר לו אלא העצמות והוא מלך אשור שהגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה ואחר כך שאר השבטים לא נשאר אלא יהודה ובנימן: וזה האחרון עצמו. פירוש שבר עצמותיו עד שלא נשאר בו דבר זה נבוכד נצר שהגלה יהודה ובנימן שהחריב ירושלם וכל ערי יהודה: לכן י אל כמו על: ושובבתי. אשיבנו אל נוהו אחר שאפקוד על אויביו: ורעה. לפי שהמשילו לשה אמר ורעה וזכר המקומות האלה שהם ארץ מרעה וזה הפסוק ואשר אחריו בשיבת גלות בבל או הם לעתיד והוא הנכון כי כמו שפקד על מלך אשור ועל מלך בבל כן יפקוד על כל לוחצי ישר׳ כמו שאמר ופקדתי על כל לוחציו: בימים ההם. ענין זה הפסוק מוכיח שהיא עתידה כמו שאמר למעלה כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכור עוד ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם עד גדולם וכמה פושעים וחטאים היו בבית שני ואחריו בגלו׳ זה: לאשר אשאיר. וגם זה מוכיח שהיא עתידה כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו ואמר שארית ישראל לא יעשו עולה וגו׳: על הארץ מרתים.

מכותיה ב׳ מל׳ וסימ׳ כי אנושה מכותיה. כל עובר על בבל ישום וישרוק: זורע ב׳ מל׳ וסימ׳ זורע עולה יקצר און. כרתו זורע מבבל: כל לשון פקידה על בסד״ר אל וסימ׳ הנני פוקד אל אמון מנוא. הנני פקד אל מלך

מקצף יהוה לא תשב והיתה שממה כלה כל עבר על בבל ישם וישרק על כל מכותיה: ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ כי ליהוה חטאה: הריעו עליה סביב נתנה ידה נפלו אשויתיה נהרסו חומותיה כי נקמת יהוה היא הנקמו בה כאשר עשתה עשו לה: כרתו זורע מבבל ותפש מגל בעת קציר מפני חרב היונה איש אל עמו יפנו ואיש לארצו ינוסו: שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדראצר מלך בבל: לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור: ושבבתי את ישראל אל נוהו ורעה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד תשבע נפשו: בימים ההם ובעת ההיא נאם יהוה יבקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר: על הארץ מרתים עלה עליה ואל יושבי פקוד חרב והחרם אחריהם נאם יהוה ועשה ככל אשר צויתיך: קול מלחמה בארץ ושבר גדול: איך נגדע וישבר פטיש כל הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים: יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת נמצאת וגם נתפשת כי ביהוה התגרית: פתח יהוה את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לאדני יהוה צבאות בארץ כשדים:

על דארגזת בבל קדם יי לא תיתיתב ותהי לצדו כלה כל דיעיבר על בבל יכלי ויניד על כל מחתהא: סדרו על בבל סחור סחור כל מתחי קשתא שדו בה לא תחוסון על גירריא ארי קדם יי חבת: יבבו עלה סחור סחור אתמסרת בידיהון נפלא אשיתהא אתפגרא שורהא ארי פורענות עמא דיי היא אתפרעו מינה כמא דעבדת עיבידו לה: שיצו מלכא מבבל ואחיד חרבא בעידן קטול מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרוייא גבר לעמיה יתפנון וגבר לארעיה יעירקון: עם מבדרא ישראל מלכיא טלטילנון קדמאה שליט בהון מלכא דאתור ודין בתראה אסיפינון נבוכדרצר מלכא דבבל: בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מסער על מלכא דבבל ועל ארעיה כמא דאסערית על מלכא דאתור: ואתיב ית ישראל לאתרהון ויתפרנסון בארעא כרמלא מתנן ובטור בית אפרים וגלעד ומקדשא תסבע נפשהון: ביומיא האינון ובעידנא ההיא אמר יי יתבעון ית חובי ישראל וליתנון וחטאי בית יהודה ולא ישתכחון ארי אשבוק לשארא דאשאר: על ארעא דעמא סרבן סקו עלה ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שארהון אמר יי ועביד ככל דפקידתך: קל קרבא בארעא ותברא רבא: איכדין אתקטיף ואתבר מלכא דהוה מזיע לכל ארעא איכדין הות לצדו בבל בעממיא: אתצידת ליך ואף אתאחדת בבל ואת לא ידעת אתבעיאו חובך אישתכחו ואף איתאחדת ארי בעמא דיי איתגרית: גלא יי ית בית גנזיה ואפק ית מני כס דלווט קדמוהי ארי עיבידא היא קדם יי אלהים צבאות בארעא כסדאי:

בבל ואל ארצו ב׳ בפסוק. פקדות אל שערי הבית: ככל אשר צויתיך ד׳ דסמי׳ בקריאה וסי׳ ואת טבן הבטאה ואת קטרת. ואתה אם תלך לפני דמלכים׳ וחברו דד״ח. על הארץ מרתים עלה עליה:

קרא מלכות בבל מרתים ענין מרי וכן תירגם יונתן על ארעא דעמא סרבן: עלה עליה. אמר כנגד דריוש: ואל יושבי פקוד. קרא גם כן פקוד שבא העת לפקוד עונם ויונתן לא תירגם כן פקוד לדעתו שהוא שם מערי בבל כמו שכתוב פקוד ושוע וקוע: חרוב והחרם אחריהם. חרוב כווי מענין חרב כלומר חרוב בחרב וכן והחרם כמו ואת כל הנשמה החרים ופי׳ אחריהם לאמר יכוסו רדוף אחריהם בחרב כמו וחרב אריק אחריהם והריקותי אחריכם חרב ויונתן פי׳ אחריהם כמו ואחריתם בחרב אהרוג מפירם בניהם שהם שארית האדם ואחריתו וכן תי׳ ועל יתבי פקוד דיקטלין בחרבא ייתון לגמרא שאריתהון: קול. מבואר הוא: איך נגדע. פטיש כל הארץ. כי הוא היה כמו הפטיש ששובר ומפוצץ ועתה כשבר איך היה זה: יקשתי לך. שמתי לך מוקש שנלכדת בו: נמצאת וגם נתפשת. שאילו ידעת טרם בא עליך שמא היית בורחת אבל עתה שלא ידעת כי פתאום באה עליך הרעה ונמצאת במקומך ונתפשת וי״ת אתבעיאו חובך ואשתכחו: התגרית. ענין התעבר הריב כמו ואל תתגר בם מלחמה: פתח. על דרך משל שידעו ויכירו כי הוא נלחם בהם: בא

רש״י

ידו אליה. זרקו לה אבנים כמו וירו אבן בו: נתנה ידה. כאדם שאין בו כח ומושיט יד לכל מי שרוצה ל לבקש רחמים ועזרה וכן מצרים נתנו יד הושטנו יד למצרים לבקש מהם עזרה: אשויתיה. חוזק יסודותיה וכן ואושיא יחיטו ובלשון משנה כגון אלו החופרים לאושין וכן והתאוששו והתחזקו: כאשר עשתה. לעיר יי׳: כרתו זורע. שיצו מלכא מבבל ואחיד חרבא בעידן קטול: הראשון אכלו. שהגלה עשרת השבטים: עצמו. גרמו גירם עצמותיו שגמר השירים יהודה ובנימן עצמו רישו״אר בלע״ז: ורעה הכרמל. לשון מרעה: מרתים. שהמרתני והרגזתני: פקוד. שם מדינה וכן פקוד ושוע וקוע תירגם יונתן שם מ מדינות: ועשה ככל אשר צויתיך. אתה כורש ביד ישעיה ה הנביא: פטיש כל הארץ. שהיה מפוצץ ומכתת את הכל: יקושתי לך. לשון מוקש: בא

גרסי׳ ב׳ מל׳ עולה יקצור

באו לה מקץ · ת״י עולו לה מסטרא וגם לברם מקץ מעת סבא יקנה באו לה : פתחו מאבסיה · המקומות שיאצרו בהם התבואות והפירות מענין אבוס בעליו שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות : סלוה כמו ערמים · דרכו עליה במסלה כמו שדורכי׳ על הערמים לדוסם ואדוני אבי ז״ל פי׳ כי עשו תלים תלים כמו ערמים מסללה כי לדעתו כל לשון מסלה ענין הרמה ות״י גמרו נכסהא כמה דמגמרין ית ערמת עבורא : חרבו כל פריה · ענין הריגה וחרב פרים משל על גדוליה וגבוריה כמו ספבוכי פרים וכן ת״י גבריא : קול נסים · הנסים והפלטים הם ישראל ואף על פי שלא היה להם לנוס כי כורש העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל דריוש מלך קודם כורש והוא כבש בבל והחריבה וכשבא חילו על בבל היו מקצת ישראל נסים מתוכה והולכים לציון כי ידעו כי דבר יי׳ הוא שנבא להם ירמיהו חרבן בבל : השמיעו · אספו לפי שאסיפת העם על יד השמעת קול כאמרה בלשון שמיעה וכן מן הרגום וישמע שאול את העם : רבים · יורי חצים כמו וימררהו ורבו ויסטמוהו בעלי חצים ות״י סגיאין כמו הן רבים עתה עם הארץ : אל יהי לה פלטה · לה קרי ולא כתיב של מעלה אל תהי לה שארית וזה אל יהי לה פליטה והסימן יתסי״ף : כי אל יי׳ זדה · עבר מלעיל ענין זדון ות״י ארי עמא דיי׳ בסרת אמרת מלי׳ דלא כשרן קדם קדישא דישראל : לכן · ידמו · יכרתו : הנני אליך זדון · שם תאר כמו זיד יהיר : וכשל זדון ונפל · אמר זה כנגד מלך בבל וכן ת״י הא אנא שלח רוגזי עלך רשיעא : כה אמר יי׳ · מבואר הוא : גואלם · הרגיע והרגיז · שניהם מקור ובאת הה״א בהם בחיר״ק כמו העבר וכן באו כמו הם גכון והציל פסוח והמליט עד השמידו אותם ופי׳ הרגיע ענין מרגוע ומנוחה כי ברגז שיבא ליושבי בבל יהיה מרגוע לארץ כי מלך בבל היה מרגיז הארץ ומרעים ממלכות ות״י הרגיע ענין רוגע הים שתרגם בדיל למתבר רשיעי א ארעא ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל : חרב על כשדים · מבואר הוא : חרב אל הבדים ונאלו · הבדים פי׳ הכוזבים מן בדיך מתים יחרישו והם הקוסמים ועתה כבא הרעה עליהם נואלו ולא ידעו דבר ולא הועילו להם קסמיהם : נואלו · ענין סכלות וכן נואלו שרי צוען אשר נואלנו וכן תירגם יונתן על קסמיא וישתבשון : חרב · ואל כל הערב · כמו ערב רב רוצה לומר אנשים נכרים שהיו בבבל מכמה ארצות או יהיה ענין סחורה כמו ועורבי מערבך ר״ל אל כל אנשי הערב כלו׳ הסוחרים : והיו לנשים · חלשים כנשים שלא ילחמו כנגד אויביהם : חרב אל אוצרותיה · אפשר לפרש חרב זה כמו כי חרבך הנפת עליה שהוא חרב הבנין וההריסה והכריתה ות״י דיקטלין בחרבא ייתון על בית גנזהא ויתבזזון : חרב אל מימיה ויבשו · מן חרבו המים לפי שבבל רבת מים אמר על דרך משל שיבשו מימיה רוצה לומר שיכלה טובה ועושרה : כי ארץ פסילים היא · כלומר לפי שהיו בוטחים בפסיליהם : ובאימים יתהוללו · שקראו העצבים אימים לפי שעובדיהם יפחדו מהם ואמר שיהיו מתגאין בהם ובעבודתם ומן היתיה שתרגם יונתן ובטעותהא משתבחין תרגם יתהוללו ענין תהלה והוא לפי הכתבה ענין הוללות וסכלות כמו ויתהולל בידם והתהוללו הרכב : לכן · ציים · חיות השוכנות בציה ותירגם יונתן תמון ויש מפרשים שהם כמיות הנזכר בדברי רבותינו זכרונם לברכה כרי שלא תקפוץ הכמייה מרט״נא בלע״ז : איים · תירגם יונתן חתולין : כמהפכת

באו לה מקץ · מסוף העיר התחילו בה שלא תרגש ותתפש פתאם : פתחו מאבוסיה · תירגם יונתן איבולהא אוצריה ואין לו דמיון ומנחם חברו לשון א אבוס : סלוה · דושו אותה : כמו ערמים · גרנות : כל פריה · פרים כן דרך הנביאים להמשיל ה השרי׳ לפרים אבירים ולעתודים : השמיעו אל בבל רבים · לשון וישמע שאול את העם הזעיקו להאסף אל בבל מורים בחצים כמו ויסבו עליו רביו : לכן · לשון שבועה : הרגיע את הארץ · כשתפול בבל יהי מרגוע והנחה לכל : אל הבדים · אל הקוסמים שלה : ונואלו · בקסמיהם ודומה לו מפר אותות בדים וכן תירג׳ יונתן על שם שבדוי ואומרים דברי כזב : הערב · שומכוותא גרכט״א בלע״ז : ובאימי יתהללו · ישתטו לא׳ סודוו״טרכט בלע״ז וכת״י ישתבחון באלהי העממים שהיו להם : ציים את איים · יערעון תמון בחתולין מיני חיות המצויין בארבה : הנה

השמיעו אל בבל חד מן כ״ו פסוקי׳ דספרא וסימ׳ ויהי דבר יי׳ אלי שנית · ואם תשוב ישראל נאם יי׳ · מעי מעי אוחילה קירות לבי · ואת חמת יי׳ מלאתי · הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר · וירפאו את שבר בת עמי על נקלה · וחברו וירפו · וידרכו את לשונם קשתם שקר · למען הקים את השבועה · כי את רגלים רצתה

באו לה מקץ פתחו מאבסיה סלוה כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה שארית : חרבו כל פריה ירדו לטבח הוי עליהם כי בא יומם עת פקדתם : קול נסים ופלטים מארץ בבל להגיד בציון את נקמת יהוה אלהינו נקמת היכלו : השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קשת חנו עליה סביב אל יהי פליטה שלמו לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה כי אל יהוה זדה אל קדוש ישראל : לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי מלחמתה ידמו ביום ההוא נאם יהוה : הנני אליך זדון נאם אדני יהוה צבאות כי בא יומך עת פקדתיך : וכשל זדון ונפל ואין לו מקים והצתי אש בעריו ואכלה כל סביבתיו :

כה אמר יהוה צבאות עשוקים בני ישראל ובני יהודה יחדו וכל שביהם החזיקו בם מאנו שלחם : גאלם חזק יהוה צבאות שמו ריב יריב את ריבם למען הרגיע את הארץ והרגיז לישבי בבל : חרב על כשדים נאם יהוה ואל ישבי בבל ואל שריה ואל חכמיה : חרב אל הבדים ונאלו חרב אל גבוריה וחתו : חרב אל סוסיו ואל רכבו ואל כל הערב אשר בתוכה והיו לנשים חרב אל אוצרתיה ובזזו : חרב אל מימיה ויבשו כי ארץ פסלים היא ובאימים יתהללו : לכן ישבו ציים את איים וישבו בה בנות יענה ולא תשב עוד לנצח ולא תשכון עד דור ודר :

עולו לה מסיטרא פתחו איבולהא גמירו נכסהא כמא דמגמרין ית ערימת עיבורא כן גמרוהא לא יהי לה שארא : שיציאו כל גברהא יתמסרון לקטלא ווי עליהון ארי מטא יום תברהון עידן סעורן בישתהון : קל דערקין ומשתזבין מארעא דבבל לחואה בציון ית פורענותא דיי׳ אלהנא פורענות היכליה : בסרו על בבל סגיאין כל מתחי קשתא שרו עלה סחור סחור לא יהא לה שיזבא שלימו לה כאגרה ככל דעבדת עיבידו לה ארי על עמא דיי׳ בסרת אמרת מלין דלא כשרן קדם קדישא דישראל : בכן יתרמון עולימהא ברחובהא וכל אינשי עבדי קרבא יתברון בעידנא ההיא אמר יי׳ : הא אנא שלח רוגזי עלך מלכא רשיעא אמר יי׳ אלהים צבאות ארי מטא יום תבירך עידן סעורן בישתיך : ויתקיל מלכא רשיעא ויפול ולית ליה מקים ואדליק אישתא בקירוהי ותשיצי כל סחרניהון : כדנן אמר יי׳ צבאות אנוסין בית ישראל ובית יהודה כחדא וכל שוביהון אתקיפו בהון מסרבין לשלחותהון : פריקהון תקיפא יי׳ צבאות שמיה אתפרעא אתפרע ית עולבניהון בדיל למיתב רשיעי ארעהון ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל : דקטלין בחרבא ייתון על ארעא כסדאי אמר יי׳ ועל יתבי בבל ועל רברבהא ועל חכימהא : דקטלין בחרבא ייתון על קסמהא וישתבשון דקטלין בחרבא ייתון על גברהא ויתברון : דקטלין בחרבא ייתון על סוסותהון ועל רתיכהון ועל כל סומכוותא די בגוה ויהון חלשין כנשיא דקטלין בחרבא ייתון על בית גנזהא ויתבזזון : שרבא בטהא ויבשון ארי ארעא צילמניא היא ובטעותהא משתבחין : בכין יערעון תמון בחתולין וישרון בה בנת נעמין ולא תיתיב עוד לעלם ולא תשרי עד דר ודר :

האוך · בימיו תושע יהודה · וכל העמק הפגרים · שדות בכסף יקנו וכתוב בספר · ונבוכד נאצר דהדבר אשר היה · ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים ב׳ בפסוק׳ · משם ישמעאל · אתם ונשיכם · הילילו · רפתה דמשק · והחתתי את עילם · ערכו על בבל סביב · השמיעו אל בבל רבים · ושלחתי לבבל זרים · והיתה בבל לגלים מעון תנים ב׳ בפסוק :

במהפכת. להפלגה והוא שם סמוך אל הפעול כמהפכת סדום ועמור׳ שם סמוך אל הפעל ואת שכניה. שכני סדום ושכני עמורה והם אדמה וצבוים והאחרות ויש רחיק מימרי יתהון כמה דרחיק יי׳ ית סדום וית עמורה וקריבתהא: הנה. ומלכים רבים. גדולים וחשובים כמו על כל רב ביתו והם דריוש וכורש או פירוש רבים במנין כי באו עם דריוש מלכי אומות אחרות כמו שאמר למטה ממלכות אררט מני ואשכנז: קשת וכידון. כתרגומו קשתן ותריסין פי׳ כידון כלי מגן ואפשר שיהיה כמו רומח כמו וישחק לרעש כידון להב חנית וכידון: ערוך כאיש למלחמה. כל אחד מהם ערוך בכל כלי זיין כמו אדם אחד שרוצה להלחם עם חברו עורך עצמו בכל כלי זיין: שמע מלך בבל. הוא בלשצר: הנה כאריה יעלה. פירשנו הפסוק למעלה בנבואת אדום ועוד אנו מפרשים אותו הנה אמר כי משחית בבל יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברים המים של הירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ישרא׳ יבא עליהם הרע כלומ׳ משכם ישרא׳ יבא הרע לבבל ויעלו ישראל מגאון על ידי המלך הכובש בבל: אל נוה איתן. אל נוה מקום איתן וחזק והיא בבל: כי ארגיעה אריצם מעליה. ר״ל כאשר ארגיע ואשקוט לישראל אריץ אותם מעל ארץ בבל שהם שם בגלות: ומי בחור אליה אפקוד. וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו על בבל להלחם בה וסוף הפסוק מבואר הוא: יועדני. הכ״ון דגושה כמו אמר למעלה: לכן אל בבל. כמו על בבל וכן אל ארץ כשדים כמו על: אם לא יסחבום צעירי הצאן. הם ישראל כמו שפי׳ למעלה ואף על פי שהסוחבים בני בבל לא היו ישראל כי אם מדי ופרס ישראל היו סבת סחיבתם והרי הם כאילו הם סחבום כי בעונם ישראל בא עליהם האויב כמו שאמר נקמת יי׳ אלהינו נקמת היכלו: אם לא ישים עליהם נוה. ולמעלה כוהו ושם מבואר הענין: מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ. מקול שנתפשה בבל וכן תירגם יונתן מקל דאיתאחדת בבל זעת ארעא: וזעקה בגוים נשמע. פירוש וזעקה וקול שזכר עומד במקום שנים והוזכרנו לזה לפי שזעקה לשון נקבה ונשמע לשון זכר וכן אמר כמוהו לא בהיותה זכר זעקה זכר ונקבה ואמר שלא זכר קול כי הזעקה היא הקול: כה אמר יי׳. ואל יושבי לב קמי. כשדים באת בם ויתכן שיהיה ארץ כשדים חסר כאילו אמר יושבי ארץ כשדים וסמך אותו על המבין לפי שזכר בבל וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות ויהיה לב קמי כמשמעו לב אויבי ויהיה תכונת הפסוק כן ואל לב קמי יושבי ארץ כשדים ועל הדרך הזה תירגם יונתן הפסוק כן הא אנא מייתי על בבל ועל יתבי ארע כשדאי עממין קטולין די רם לבהון ושפירי בקומתהון רוחהון מחבלא הנה הוסיף ארע כשדאי ופי׳ לב קמי כמשמעו לפי דעתו: ושלחתי לבבל זרים וזרוה. זרים כשרים וזרוה מן מזרה ישראל והוא לשון נופל על הלשון לצחות וזרים בשקל קמים מנחי העי״ן וזרוה מנחי הלמ״ד מבנין הדגוש והר״ם אינה רפויה להדגש ויתכן לפרש זרים וזרוה ענין אחד ושרש אחד ויהיה זרים תאר בפלס דוים כלים וכת״י בזוזין ויבזוזינון: ויבוקקו את ארצה. ענין ריקות כמו כי בקקום בוקקים: אל ידרוך הדורך קשתו. אומר אל הדורך שידרוך קשתו ואל אשר יתעל בשריונו אל תחמלו אל בחוריה וי״ת אל כמו אליה לא יתמח דמתח קשתיה ולא יכן בשריניה: ואל יתעל. אל אשר יתעלה ויתגאה בשריונו שהוא לבוש ושריון הוא לבוש הברזל אזברג״א בלע״ז וידרוך כתוב כפול והאחד כתוב ולא קרי: ונפלו. הפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג לחזק: כי לא אלמן. אינו כמו האלמנה שמת בעלה שהיא עזובה ממנו לעולם לא כן ישראל כי בעלה חי וקיים ואם עזבה בגלות עוד יפקדנה וישוב אליה ויפקוד על אויביהם: כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישרא׳. ארץ כשדים מלאה אשם וחטאה מקדוש ישראל כלומר ממה שטעו רעות בעמו וי״ת כן ארי לא שביקין בית ישראל ויהודה מאלההון מיי׳ צבאות ארי ארעהון אתמליאת חייבי קטול מימר קדישא דישראל:

וגוי ד׳ בקריאה וסימ׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. וגוי לא ידעוך אליך ירוצו. וגוי גדול יעור מירכתי ארץ. וגוי גדול ומלכים רבים יערו: יערו ג׳ בקריאה ב׳ בנהון חס וסימ׳ ומלכים רבים יערו מירכתי ארץ. יערו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט. ולא יערו משנתם. יהושפט מל׳: כל לשון מחשבה על בט״ג אל וסימ׳ לכן שמעו

כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה וְאֶת־שְׁכֵנֶיהָ נְאֻם־יְהוָה לֹא־יֵשֵׁב שָׁם אִישׁ וְלֹא־יָגוּר בָּהּ בֶּן־אָדָם: הִנֵּה עַם בָּא מִצָּפוֹן וְגוֹי גָּדוֹל וּמְלָכִים רַבִּים יֵעֹרוּ מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ: קֶשֶׁת וְכִידֹן יַחֲזִיקוּ אַכְזָרִי הֵמָּה וְלֹא יְרַחֵמוּ קוֹלָם כַּיָּם יֶהֱמֶה וְעַל־סוּסִים יִרְכָּבוּ עָרוּךְ כְּאִישׁ לַמִּלְחָמָה עָלַיִךְ בַּת־בָּבֶל: שָׁמַע מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־שִׁמְעָם וְרָפוּ יָדָיו צָרָה הֶחֱזִיקַתְהוּ חִיל כַּיּוֹלֵדָה: הִנֵּה כְּאַרְיֵה יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן אֶל־נְוֵה אֵיתָן כִּי־אַרְגִּעָה אֲרוּצֵם מֵעָלֶיהָ וּמִי בָחוּר אֵלֶיהָ אֶפְקֹד כִּי מִי כָמוֹנִי וּמִי יוֹעִדֶנִּי וּמִי־זֶה רֹעֶה אֲשֶׁר יַעֲמֹד לְפָנָי: לָכֵן שִׁמְעוּ עֲצַת־יְהוָה אֲשֶׁר יָעַץ אֶל־בָּבֶל וּמַחְשְׁבוֹתָיו אֲשֶׁר חָשַׁב אֶל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים אִם־לֹא יִסְחָבוּם צְעִירֵי הַצֹּאן אִם־לֹא יַשִּׁים עֲלֵיהֶם נָוֶה: מִקּוֹל נִתְפְּשָׂה בָבֶל נִרְעֲשָׁה הָאָרֶץ וּזְעָקָה בַּגּוֹיִם נִשְׁמָע:

כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵעִיר עַל־בָּבֶל וְאֶל־יֹשְׁבֵי לֵב קָמָי רוּחַ מַשְׁחִית: וְשִׁלַּחְתִּי לְבָבֶל זָרִים וְזֵרוּהָ וִיבֹקְקוּ אֶת־אַרְצָהּ כִּי־הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב בְּיוֹם רָעָה: אֶל־יִדְרֹךְ יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ קַשְׁתּוֹ וְאֶל־יִתְעַל בְּסִרְיֹנוֹ וְאַל־תַּחְמְלוּ אֶל־בַּחֻרֶיהָ הַחֲרִימוּ כָּל־צְבָאָהּ: וְנָפְלוּ חֲלָלִים בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים וּמְדֻקָּרִים בְּחוּצוֹתֶיהָ: כִּי לֹא־אַלְמָן יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה מֵאֱלֹהָיו מֵיְהוָה צְבָאוֹת כִּי אַרְצָם מָלְאָה אָשָׁם מִקְּדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

רחיק מימרי יתכון כמא דרחיק יי ית סדום וית עמורה וקריבתהא אמר יי לא יתיב תמן אינש ולא יתותב בה בר אינש: הא עמא אתא מציפונא ועממין רברבין ומלכין סגיאין ייתון ביגלי מסיפי ארעא: קשתא ותריסין אחידן אכזראין אינון ולית להון רחמין קלהון כימא באתרגושתיה ועל סוסותא רכבין מסדרין אינון כגבר עביד קרבין עלך כנישתא דבבל: שמע מלכא דבבל ית שמעהון ואתרשלא ידוהי עקא אחדתיה הא כחיבלין לילידתא: הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוי לדיר רעיין ארי בזמן דאיתינון עלה ושלטונין אמני עלה ארי מן כותי ומן דיערעינני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי: בכין שמעו מלכא דיי דימלך על בבל ומחשבתיה דחשיב על יתבי ארעא כסדאי אם לא יגררום ויקטלון תקיפי עמא אם לא יצדון עלהון מדורהון: מקל דאיתאחדת בבל זעת ארעא וצווחתא בעממיא אשתמעת:

כדנן אמר יי הא אנא מיתי על בבל ועל יתבי ארעא כסדאי עממין קטולין דרם לבהון ושפירין בקומה רוחהן מחבלא: ואשלח על בבל בזוזין ויבזונה וירוקנון ית ארעא ארי הוו עלה מסתור סחור ביום ביש: לא ימתח דמתח קשתיה ולא יכן בסיריניה ולא תחוסון על עולימהא גמירו כל נכסהא: ויתרמון קטולין בארעא כסדאי ומטענין בשוקהא: ארי לא שביקין בית ישראל ויהודה מאלההון מיי צבאות ארי ארעהון אתמליאת חייבי קטול ממימר קדישא דישראל:

עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום. ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים. מה תחשבון אל יי׳ דנחום: צבאה ב׳ וסי׳ כי מלאה צבאה. החרימו כל צבאה: אשם כלהון קמצין בב״ב פתחין וסי׳ לאשר אשם לו. אשום אשם לי״י:

רש״י

הנה כאריה. אשר יעלה מגאון הירדן כן יבוא השודד אל נוה איתן כך תירגם יונתן הא מלך במשרייתיה ייסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא למדנו שגאון הירדן מקום אריות הוא ואף כך תירגמו יונתן ואיך תעשה בגאון הירדן לקבל חיות ברא ברום ירדנא: כי ארגיעה. כשאביא הטעם: מעליה. ממעל לה: ומי יועידני. למלחמה: צעירי הצאן. פרס צעיר לבני יפת: לב קמי. כשדים בגימטריא דאת בש: רוח משחית. את רוח מלך פרס ומדי שהוא משחית רוח טלב״ט בלע״ז: וזרוה. וכפצוה: ויבקקו. וירוקנו: אל ידרוך הדורך. הרי זה מקרא קצר אל אמר אני אומר שם ידרוך הדורך קשתו: ואל יתעל בשריונו. אל ירפא: כי לא אלמן. לא שכחו מלנקום נקמתו: כי ארצם. של כשדים:

לב קמי כשדים בגימטריא ראת ב״ש וכן ששך בבל

כמו. אומר לאנשים מארצות אחרות שהיו בה לסחורה שינוסו מתוכה שלא יספו בעון העיר: אל תדמו בעונה. ענין כריתה כמו ונדמו נאות השלום: כוס זהב. קרא היין הזך זהב לזכות הזהב הנופל המשילו בו וכן המשיל השמן הזך בזהב כמו שאמ' המריקי' מעליהם הזהב וכן הרוח הזכה מצפון זהב יאתה ואמר ביד יי' כי מלך בבל היה שליח האל להחריב הגוים והוא מה שאמר למעלה קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכן אמר הנה מייכה שתו גוים: יתהוללו. ישתגעו מן הוללות וסכלות וכן אמר למעלה ושתו והתגעשו והתהוללו המשילו ליין זך ונקי לפי שפעל האל זך ונקי הצור תמים פעלו: פתאום. אולי תרפא. דרך לעג: רפאנו. נכתב כבעלי האלף ונקרא כבעלי הה"א: ולא נרפתה. כבעלי הה"א ואמרו רפינו דבר על לשון האנשים הנכרים אשר בה: הוציא. דבר על לשון ישראל שהיו בה: הברו. מן ברר כמו חץ ברור הוא והוא לשון מריקה ובריה ולבון וכן ת"י שננו אמר כנגד האויבים הבאים להלחם עליה: מלאו השלטים. אספו המגינים וכן קראו אחריך מלא ענין אסיפה וקבוץ. השלטים מגינים כמו כל שלטי הגבורים וכתב אדוני אבי ז"ל הברו משפטו האברו מן אבר כיונה ארך האבר שעניינו נוצה ר"ל שימו נוצה בחצים כדי לישרם: אל חומות בבל. כמו על וכמוהו כתבנו רבים בזה הספר: שאו נס. כשתכבשו אותה שאו נס על החומות להראות כי לכם היא כי דרך העולם כשיכבשו עיר ישאו נס על המגדלים ועל החומות: החזיקו המשמר. קודם כבוש העיר: גם זמם גם עשה. כל אחד לרבות על חברו וכן גם אתם גם מלככם והדומים להם: שכנתי. נכתבה ביו"ד והיא נוספת על הפעל כמו היושבי בשמים חוצבי מרום קברו והדומי' לו וכן בנקבה אוהבתי לרוש אל תשמחי אויבתי לי אבל שכנתי לא נקרא עם היו"ד כי התי"ו בשוא והוא בשקל יושבת בלבנון והיא מלה מורכבת כמו שפי' בחלק הראשון בספר מכ"ל והיא מורכבת מן שוכנת שהיא פעלת ומן שכנתי שהיא פעלתי וטעם ההרכבה ר"ל שכנת מקדם ואת שוכנת עדין בבא עליך הרעה וטעם על מים רבי' כמשמעו כי בבל רבת מים וכן הוא דרך משל על רוב הטובה שהיה לה מקדם וכן רבת אוצרות הספר אוצרות התבואה או אוצרות כסף וזהב: אמת בצעך. זרוע בצעך כלומר שהיית מבצעת אחרים בחזקה ובזרוע עתה בא העונש עליך או פירו' מדת בצעך ר"ל במדה שמדד ובצעת ירושלם כן מדד לך האל: נשבע בנפשו. כאילו אמר בו כמו בי נשבעתי כי אינו דבר אחד ונפשו דבר אחר כמו האדם שאם שדברה תורה כלשון בני אדם וכן נפשו אותה ויעט ויש מקרה שלא תטעה ירמיהו נשבע יי' צבאות בנפשו עמוס קרא' נשבע יי' בקדשו תביכה נשבע יי' בנפשו: כי אם. לשון שבועה כמו שפירשנו: מלאתיך. עבר במקום עתיד ר"ל אמלא אותך לרוב כמו הילק שיבא לרוב וכן אמר כדי ארבה לרוב כלומ' שיבואו עליה מחנות האויבים לרוב מאד: וענו. וזעקו כמו הידד כדורכים יענה: עושה ארץ בכחו. זאת הפרשה כתובה למעלה אחר כדנה תאמרון להום ושם באר' ויש ביניהם שנוי מעט מלות למעלה ויעלה נשיאים והנה ויעל נשיאים למעלה בקצה הארץ בה"א בקרי והנה מקצה ארץ בלא ה"א למעלה וישראל שבט נחלתו והנה ושבט נחלתו ושנה הפרשה הנה למען אלילים שהיו בוטחים בהם בני בבל והיו חושבים כי בעבודתם היתה הצלחתם:

ומלטו ב' בסיפרא וסימ' נסו מתוך בבל ומלטו · צאו מתוכה עמי ומלטו איש: למכאובה ב' מל' בליש' וסימ' פתאום נפלה בבל והשבר · כי כל ימיו מכאובים: צדקותינו ג' בקריא' וסימ' הוציא יי' את צדקתינו · ובבגד עדים כל · כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים: להשחיתה ד' וסימ' עתה הבבל עדי דישעיה · כי על בבל

רשי

נסו. ישראל מתוך בבל: כוס זהב. היתה בבל עד הנה ביד ה' לשכר בה את כל הארץ יין החמה: על כן יתהוללו גוים. נשתכרו ונשתטו: נגע אל השמים משפטה. גבה פורענותה עד אל השמים: הוציא ה' את צדקותנו. נזכרנו לפניו לזכו ובאו צדקו' אבותינו לפניו: הברו. לשון נקיון: השלטים. אספות שההכים נתונים בהם: גם זמם ה'. זה ימים רבים: גם עשה. את מזימתו דרך המקרא לדבר שני גמין זה אחר זה ועל ידי האחרון בא הראשון: בא קצך. קץ שלך: אמת בצעך. מדת חמסך ל"א אמת בצעך מדת סופך כמו כי יבצע: בנפשו. אוכשימינט"מוש בלע"ז: כי אם. לשון באמתי: וענו עליך הידד. וירמון עלך קלהון: מלאתיך אדם. אימלנך משריית עממין סגיאין כחלא: נבער כל אדם. העושה פסל לאלוה: נסכו. לשון מסכם: בעת פקודתם. כשיפקוד הקב"ה עליהם ועל עובדיהם: ושבט נחלתו. יעקב הנזכר למעלה בראש המקרא:

נֻסוּ מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמַלְּטוּ אִישׁ נַפְשׁוֹ אַל־תִּדַּמּוּ בַּעֲוֺנָהּ כִּי עֵת נְקָמָה הִיא לַיהוָה גְּמוּל הוּא מְשַׁלֵּם לָהּ׃ כּוֹס־זָהָב בָּבֶל בְּיַד־יְהוָה מְשַׁכֶּרֶת כָּל־הָאָרֶץ מִיֵּינָהּ שָׁתוּ גוֹיִם עַל־כֵּן יִתְהֹלְלוּ גוֹיִם׃ פִּתְאֹם נָפְלָה בָבֶל וַתִּשָּׁבֵר הֵילִילוּ עָלֶיהָ קְחוּ צֳרִי לְמַכְאוֹבָהּ אוּלַי תֵּרָפֵא׃ רִפִּאנוּ אֶת־בָּבֶל וְלֹא נִרְפָּתָה עִזְבוּהָ וְנֵלֵךְ אִישׁ לְאַרְצוֹ כִּי־נָגַע אֶל־הַשָּׁמַיִם מִשְׁפָּטָהּ וְנִשָּׂא עַד־שְׁחָקִים׃ הוֹצִיא יְהוָה אֶת־צִדְקֹתֵינוּ בֹּאוּ וּנְסַפְּרָה בְצִיּוֹן אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ הָבֵרוּ הַחִצִּים מִלְאוּ הַשְּׁלָטִים הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ מַלְכֵי מָדַי כִּי־עַל־בָּבֶל מְזִמָּתוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ כִּי־נִקְמַת יְהוָה הִיא נִקְמַת הֵיכָלוֹ׃ אֶל־חוֹמֹת בָּבֶל שְׂאוּ־נֵס הַחֲזִיקוּ הַמִּשְׁמָר הָקִימוּ שֹׁמְרִים הָכִינוּ הָאֹרְבִים כִּי גַּם־זָמַם יְהוָה גַּם־עָשָׂה אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֶל־יֹשְׁבֵי בָבֶל׃ שֹׁכַנְתְּי עַל־מַיִם רַבִּים רַבַּת אוֹצָרֹת בָּא קִצֵּךְ אַמַּת בִּצְעֵךְ׃ נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת בְּנַפְשׁוֹ כִּי אִם־מִלֵּאתִיךְ אָדָם כַּיֶּלֶק וְעָנוּ עָלַיִךְ הֵידָד׃ עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין תֵּבֵל בְּחָכְמָתוֹ וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה שָׁמָיִם׃ לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם וַיַּעַל נְשִׂאִים מִקְצֵה־אָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו׃ נִבְעַר כָּל־אָדָם מִדַּעַת הֹבִישׁ כָּל־צֹרֵף מִפָּסֶל כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ וְלֹא־רוּחַ בָּם׃ הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ׃ לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקוֹב כִּי־יוֹצֵר הַכֹּל הוּא וְשֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

עירוקו מגו בבל ושיזיבו גבר נפשיה לא תלקון בחובה ארי עידן פורענותא היא קדם יי גמלא הוא משלם לה: הא כבסא דדהבא דהוא רגיג מכל מניא כן עילאי חובה דבבל בכן פורענות תקיפא עתידא דייתי לה מן קדם יי עתידין דיתרוון מינה רוון כל מלכי עממיא ומכס פורענותא ישתון עממיא על כן יתרגשון עממיא: בתכיף נפלת בבל ואתברת אילילו עלה סבו שעיף לתברה מאים תתסי: אסינא ית בבל ולא מתסיא שבקוהא וניזיל גבר לארעיה ארי קריב לשמיא תברה ומנטל עד שמי שמיא: גלא יי ית זכותנא איתו ונשתעי בציון ית עובדא די עביד יי אלהנא: שנינו גירריא מלו שלטיא אעיר יי ית רוח מלכי מדי ארי על בבל רעותיה לחבלותה ארי פורענות דיי היא פורענות היכליה: על שורי בבל זקופו אתא אתקיפו מטרתא אקימו נטריא אתקינו חוצניא ארי אף חשיב יי אף עבד ית דמליל על יתבי בבל: דשריא על מיין סגיאין סגיאין בית גנזהא מטא יום תבריך עידן סעורן בישותיך: קיים יי צבאות במימריה אלהן אימלינך משירית עממין סגיאין כזחלא וירימון עלך קלהון: אמר אילין דעבד ארעא בחיליה שכליל תבל בחוכמתיה ובסוכלתנותיה תלא שמיא: לקל מיתניה דיכפת דמיין בשמיא ומסיק ענגין מסיפי ארעא ברקין לזמן מטרא עביד ומפיק רוחין מבית גנזוהי: איטפשו כל עממיא מלמידע חוכמתא בהית כל קיניי מלמיעבד צלם ארי שקרא אתיכונון ולא רוחא בהון: למא אינון עובד תולעבא בעידן דאסער עליהון חוביהון ייבדון: לא כאילין חולקיה דיעקב ארי דיברא כולא הוא וישראל חולק שיבטא דאחסנתיה יי צבאות שמיה:

מזמתו · וישלח האלהים מלאך לירושלם · ובת הגשים יתן לו: אוצרות ד' מלאים בליש' בקריאה וסי' שוכנת על מים רבים · נותן באוצרות תהומות · · ויפקדו ביום ההוא · ואוצרה על האוצרות: מסרה אחריתי אוצרות ד' מל' דמל' וסי' נותן באוצרות תהומות · ויפקדו ביום ההוא · הביאו מעשר הדגן · ודבתריה ואוצרה על אוצרות · וא' אוצרת חס' וי"ו בתרא וסי' שוכנת על מים רבים · ושארה אצרות חסר וי"ו קדמא: באלה ג' בקריא' וסי' לא באלה חלק יעקב כי יוצר · וחברו · שמעתי באלה רבות: ושבט ה' בקריאה וסימ' כי יוצר הכל הוא · ושבט מצרים יסור: ושבט עברתו יכלה · ושבט לגו כסילים · ושבט לגו חסר לב:

מפץ אתה לי. מפץ שם הכלי שמנפצים בו האבנים וכן ואיש כלי מפצו בידו ואלא שזה צרי וזה קמץ והנפץ הוא השם עם הפזור כי כשמשברים האבנים מתפזרים האבנים הנה והנה וכן ונפצתי כלם בזה הענין ואמר האל יתב' כנגד מלך בבל מפץ אתה לי כי בך אני מנפץ ומשחית הגוים והממלכו' אך עתה אשלם לך על מה שעשית בישראל ואעניסך על ישראל שעשית בהם רעה יותר מדאי ואני קצפתי מעט ואתה עזרת לרעה: ונפצתי. כלם מלרע והוא מורה לעתיד כרוב הנבואה הזאת הפסר שכאמרה קודם מלוך נבוכד נצר או אחר מלכו ויתכן בענין עתיד ועבר: הנני אליך הר המשחית. קרא בבל הר ואם היא בבקעה רוצה לומר הר עיר גבורה כמו אם הגיא יושבת בהר וכן הרות הגלעד רוצה לומר הערים הבצורות וכן תירגם יונתן כרכא מחבלא וכן מן הסלעים גם כן משל על המגדלי' הגבוהי' אשר בבבל וכן ת"י ואמגרינך מן תקפא כלומ' אפילך ממקומות החזקי' והגבוהים: וגלגלתיך. ענין גלגול ידוע מן גבוה אל הנמוך: ולא יקחו ממך אבן לפנה ואבן למוסדות. כי מנהג העולם לתת ביסוד הבנין אבנים גדולות וכן בפינות הקירות ואמר זה דרך משל כתרגומו ולא יסבון מנך מלך למלכו ושלטון לשולטנו: שאו נס. צווי שאינו לאדם מיוחד ולא לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיה והוא על דרך המליצה כמו ראה ריח בני אמור למלך ולגבירה חזקו ידים רפות אמרו לנמהרי לב והדומים להם וכמוהם שאו נס תקעו שופר: קדשו עליה. השמיעו עליה: פקדו. האלו' כי לפי שאמ' בארץ ואמר בגוים לא כאמר כי כנגד מדי אמ' לבד: קדשו. ענין הזמנה: השמיעו עליה. ענין אסיפה וקבוץ וכן השמיעו אל בבל רבים וכן מן הרגום וישמע שאול את העם: ממלכות אררט מני ואשכנז. שבאו עם דריוש ותירגם יונתן מלכו' ארע קרדו משרית הורמני והדיב: פקדו עליה. ענין מנוי: טפסר. כמו שר וכן וטפסריך כגוב גבי: כילק סמר. כמו סמר מפחדך בשרי וכן מן הרגום תסמר שערות בשרי ענין הנערה והרעדה כאדם שעמדו שערותיו ארי"קמנטו בלעז ויונתן תירגם זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון משככין הא כזחלא דמצלהב ופירוש משככין ענין דהירה כמו שתרגם גם כן מדהרו' דהרות אביריו משכוכא דהוה משכיך קדם רתיכי גברוהי: ותרעש. ותחול. ענין חיל כיולדה: כי קמה על בבל. אמ' קמה יחידה ואמר מחשבות יי' רבים רוצה לומר כל מחשבה ומחשבה שחשב עליה תקום: חדלו. ישבו במצדות. ולא יבאו להלחם ישבו להם במגדלים החזקים להשגב בהם: נשתה גבורתם. פסקה וכן ונשתו מים מהים: היו לנשים. חלשים כמו הנשים: הציתו' המציתים: רץ לקראת רץ ירוץ. היה לומר רץ אחרי רץ ומגיד אחר מגיד אלא פירושו הנה ילך הראשון ויגיד למלך וישוב לו וימצא רץ אחר בא לקראתו גם כן להגיד למלך כי נלכדה עירו: מקצה. כלומר מקצה האחד: והמעברות נתפשו. מעברות המים בכניסת העיר והיו בהם מגדלי' לשמור אויבים אם ירצו להכנס בעיר ולפי שאמר כי נלכדה עירו מקצה שמא יאמר אדם מגדלי המעברות איך לא מנעום התשובה כי המעברות נתפשו: ואת האגמי' שרפו באש. הגמא הגדל על הנהרות שרפו באש שלא ימנעם רוב הגמא מלבא בעיר וכן הלכוף כאגמון ראשו הוא הגמא ורבי יונה כתב כי אגמים הם המגברים ודמה אותו ללשון הערב שאומר למגבריו' אגם: כי כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל. אמר אלהי ישראל כי נקמת ישראל יקח מהם: הדריכה

אמר ב' בקריאה וסימ' ונפצתי בך אמר · וקראו אמר אל אבל: שאו י"ב רפ בקריאה וסימ' שאו את ראש כל עדת בני דריש ספרא · שאו את ראש כל עדת דפנחס · שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה · שאו עיניכ' וראו והתבונ' · שאו לשבים עיניכם והביטו · שאו נס ציונה · שאו נס בארץ · והבאים בצפון · שאו שערים

מפץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך גוים והשחתי בך ממלכות: ונפצתי בך סוס ורכבו ונפצתי בך רכב ורכבו: ונפצתי בך איש ואשה ונפצתי בך זקן ונער ונפצתי בך בחור ובתולה: ונפצתי בך רעה ועדרו ונפצתי בך אכר וצמדו ונפצתי בך פחות וסגנים: ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם אשר עשו בציון לעיניכם נאם יהוה:

הנני אליך הר המשחית נאם יהוה המשחית את כל הארץ ונטיתי את ידי עליך וגלגלתיך מן הסלעים ונתתיך להר שרפה: ולא יקחו ממך אבן לפנה ואבן למוסדות כי שממות עולם תהיה נאם יהוה: שאו נס בארץ תקעו שופר בגוים קדשו עליה גוים השמיעו עליה ממלכות אררט מני ואשכנז פקדו עליה טפסר העלו סוס כילק סמר: קדשו עליה גוים את מלכי מדי את פחותיה ואת כל סגניה ואת כל ארץ ממשלתו: ותרעש הארץ ותחל כי קמה על בבל מחשבות יהוה לשום את ארץ בבל לשמה מאין יושב: חדלו גבורי בבל להלחם ישבו במצדות נשתה גבורתם היו לנשים הציתו משכנתיה נשברו בריחיה: רץ לקראת רץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד להגיד למלך בבל כי נלכדה עירו מקצה: והמעברות נתפשו ואת האגמים שרפו באש ואנשי המלחמה נבהלו:

כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל בת בבל

ל' · ג' · ב' · ל' · ל' קמ"ל · ח' · י"ד · ל' ומ"ל · ל' · ל' · ל' ומ"ל · י"ח בליש' · ד' · ג' מהון קמצ' · ודין פתח · ל' · ל' וח' ד"פ ופתח · ל' · ל' · ג' בטע' לעי' · ח' · ל' · י"ד · ל' חס' וג' חס' בליש' · ב' · כ"ט · ב' כל הנס · ה' בטע' בסיפ'

מבדר את קדמי כרכא די ביה מני קרבא ואבדר בך עממין ואחביל בך מלכוון: ואבדר בך סוסון ורתיכיהון ואבדר בך רתיכין ורכביהון: ואבדר בך גבר ואתא ואבדר בך סבין וניק ואבדר בך עולימין ובתולן: ואבדר בך רעיא ועדריה ואבדר בך אכר ופדניה ואבדר בך שילטונין וטורנין: ואשלם לבבל ולכל יתבי ארעא כסדאי ית כל בישתהו' דעבדו בציון לעיניכון אמר יי': הא אנא שלח רוגזי עלך כרכא מחבלא אמר יי' דמחביל ית כל ארעא ואריס ית מחת גבורתי עלך ואמגרינך מן תוקפא ואתנינך לכרך יקידא: ולא יסבון מינך מלך למלכו ושלטון לשולטנו ארי צדות עלם תהי אמר יי': זקופו אתא בארעא תקעו שופרא בעממיא זמינו עלה עממיא בסרו עלה מלכוות ארעא קרדו משרית חורמיני והדיב זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון כפנכין הא כזחלא דמצלהב: זמינו עלה עממיא ית מלכי מדי ית שלטונהא וית כל טורנהא וית כל ארע שולטניה: ותזוע ארעא ותתמרע ארי קמא על בבל מחשבתא דיי' לשואה ית ארעא דבבל לצדו מבלי יתיב: אתמניעו גיברי בבל מלאגחא קרבא יתיבו במצדיא אתברת גברותהון הוו חלישין כנשיא אתדלקא ברנייתה אתברו עברהא: רהיט לקדמות רהיט ירהוט ומחוי לקדמות מחוי לחואה למלכא דבבל ארי אתכבישת קרתיה מסופיה: ומגיזתא אתאחדא וית אגמיא אוקידו בנור וגברי עבדי קרבא אתבהילו: ארי כדנן אמר יי' צבאות אלהא דישראל כנישתא דבבל

רשי

מפץ אתה לי. עד הנה העמדתיך לי לי למשחית ולמפץ את האומו' שגזרתי עליהם גולה: ושלמתי לבבל. אחרי כל זאת שאגמור נקמתי על ידו באומות: קדשו. זמנו: טפסר. לשון חיל: סמר. הריצ"ייר בלעז כמו תסמר שערת בשרי: ותחול. לשון חלחלה: נשתה. קפצה כמו גיד הנשה שנשה ממקומו: כגורן

בריחיה ג' מל' אבר ...

ראשיכם · וחברו · שאו זכרה והנו תוף · שאו ידיכם קדש: במצדות ח' בליש' וסימ' בלשון תרגום במערתא דגדיא במורא בטכר ארום בבל אקש לה מותא · ופירו' בישעיה סימן ל"ג: מקצה ב' וסימ' טרם ישכבו ואנשי העיר · רץ לקראת רץ:

הדריכה · בא המקור בחיריק הה"א ותפשנו בפתח על הרוב וכן כמוהו מקור הה"א בחיריק גנון והציל פסוח והמליט · עד השמידו אותם · ודמה אותם לגורן שהגיע עתה לדרוך ולדוש כן בבל הגיע עתה שירמסוה האויבים · עת הקציר · המשיל הבזה לקציר וכן תירגם יונתן ויתון בזוזין עלה ואמר הקציר אחר דריכת הגורן אף על פי שהוא קודם עוד מעט זמן שתבא לה עת הקציר שיבואו וילכדו כל עריה סביב והוא משל הקציר ואחר כך יתפשו העיר בבל וירמסוה כי כמו שאוספין הקציר אל הגורן כן היו אוספין ומכניסין מיטב חילם כל הערות אל בבל וכשיתפשוה ידריכוה וירמסוה ויכלוה כליון חרוץ : אכלנו המהמני · אלו החמשה שהם בפסוק כתובים בוא"ו וקרויין ביו"ד והכתוב לשון רבים על הפרטים והקרי לשון יחיד על הכלל והענין מדבר על לשון ישראל שצועקים חמס על בבל · המהמני כמו והמם גלגל עגלתו ענינם ענין שבר : הציגני כלי ריק · העמידני ריקה כמו כלי ריק וריק שם כאילו אמר כלי ריקות · מלא כריסו מעדני · על דרך משל כלומר מלא ארצו מטובי · מלא טמון : הדיחני · כמו שידיח אדם את הכלי מלא כ כשאחר בו דבר ותירגם יונתן הפסוק כן אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכד נצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני וכן ענין הפסוק אשר אחריו על לשון ציון וירושלם כמו שאומר : חמסי ושארי · שארי בשרי ואמר חמסי על הממון אשר בזזו ושארי על ה החללים וכן ודמי וכפל הענין במלות שונות ואדוני אבי ז"ל פירש ושארי על הגולים שהיו מענים אותם בגופם ודמי על ההרוגים ויונתן תירגם חמסי ושארי חטופי ובוזזי ותירגם ודמי וחובת דם זכאי דאתשד בי : ואל יושבי כשדים · כמו על יושבי ארץ כשדים וכתו' על יתבי ארעא כשדאי : לכן · אומר האל ית' לציון ולירושלם שקורא חמס על בבל : הנני רב את ריבך · והחרבתי את ימה · משל על טובה הרב כמימי הים : והיתה · ושרקה · שישרוק עליה כל עובר : יחדו ככפירים ישאגו · אספר לפרסו על בני בבל על דרך שאגתי מנהמת לבי ויתכו כמים שאגותי או על חיל מדי הלוכדים בבל על דרך עליו ישאגו כפירים שואג לקראתו הישאג אריה ביער והדומים להם : נערו · כענין שאגו ורז"ל כהנו בזה הלשון על חמור באמרם חמור נוער : כגורי · כחולם : בחמם · בלילה שנלכדה בבל עשה בלשצר מ משתה גדול כמו שכתו' בספר דניאל ויצאה היד הכותבת בקיר ההיכל כמו שכתוב וזהו אשית את משתיהם כלומר בעת חמימותם במשתה אשית ברע את משתיהם שנהפך להם השמחה לאבל ולפחד גדול כמו שכתוב אדין בלשצר שגיא מתבהל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין : והשכרתים · למען יעלזו · אשכיר אותם באותו המשתה שישנו שינת עולם כי אחר השכורים ישנו בשכרותם ויקיצו אחר כך מיינם אבל אלו ישנו שנת עולם ולא יקיצו וזה למען שהיו שמחים ועלזים בשתותם בכלי בית המקדש ויישנו שינת עולם ולא יקיצו כאשר מיתתו מתוך שכרותם כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ור' יונה פירש למען יעלזו יתחוללו וירעדו מלשון ערבי עלז אלמות ורעדה שאוחזת מקצת החולים בקרבם למיתה ונראה שיפחקו וכן פירשו מזה כי רעתיכי אז תעלזי ויו"ת הפסוק כן איתא עליהון עקא ויהון דמן לרוויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תנינא ולא ייתון לעלמא דאתי אמר יי' : אורידם · מבואר הוא וכן איך נלכד : ששך · פירשוהו שהוא בבל באת"ב"ש · עלה על בבל הים · דרך משל אמר כי החיל הגדול שבא עליהם כסו את הארץ וכן תירגם יונתן סליק על בבל מלך במשיריתיה דסגי כמי ימא : היו · וערבה · כמו מדבר כמו כארץ ערבה ושוחה וכן במדבר בערבה : ופקדתי על בל בבבל · בל הוא אלוה שהיו עובדים בבבל ופקדתי שישברו אותו וישאו זהבו וכן כתוב בנבואת ישעיה כרע בל קורס נבו : והוצאתי את בלעו מפיו · על דרך משל שהיו מביאין לו מנחות על דרך חיל בלע ויקיאנו : ולא ינהרו אליו עוד גוים · ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים ולפיכך נקרא הנהר בזה הלשון לפי שהוא מקום מרוצת המים : גם חומת בבל נפלה · הרבוי לפי שהיתה חזקה ורחבה כמו שכתוב חומות בבל הרחבה ופירוש נפלה על ידי המפילים אותה : צאו · מבואר הוא : ופן ירך לבבכם · לפיכך אני מבטיחכם שלא תיראו מפני האויב שיבא אל בבל כי לא ירע לכם ותצאו מתוכה בשלום ובלשצר מלך שלש שנים ובשנה ראשונה באה שמועת מדי שיבאו על בבל וכן בשנה השנית זהו ובא בשנה השמועה וכן בשנה השלישית זהו ואחריו בשנה השמועה : וחמס

רשי

כגורן עת הדריכה · הרי היא עתה מלאה כגורן בעת שדשו את תבואתה שהיא מליאה חטין : עוד מעט · ותתרוקן ותדמה לגורן בעת תחלת הקציר שהיא ריקנית : חמסי ושארי · צעקת חמסי ומזונותי אשר אכלנו שארי : נערו · לשון חמור נוער : בחמם אשית את משתיהם · אכוין שיהו משתיהן בעת החום כדי ש שישתכרו : למען יעלזו וישנו · וירדמו · שנת עולם · שנת עולמית וכן עלתה בם מתוך משתה ושכרות כחרבו והרגו והלכדה העיר כמו שנאמר ב בדניאל בלשאצר אמר בטעם חמרא וגו' אשתי חמרא וגו' ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא וגו' ודריוש מדאה קביל מלכותא : ככרים · כבשים כתורין : ששך · בבל באטב"ש היא ב"ם : עלה אל בבל הים · חיל גדול כמי הים : על בל · על ע"ז של בבל : את בלעו · שהושפלו כל יושבי הארץ תחתיו : ולא ינהרו · ולא יאספו וכן ונהרו אליו כל הגוי' כמימי נהרות כולם ההולכים אל הים : בשמועה

חמסי ב' וסימ' ותאמר שרי · חמסי ושארי על בבל : ונקמתי ג' וסימ' ויאל שאול את העם · ונקמתי דמי עבדי · והנני רב את ריבך ונקמתי : שנת ה' בליש' שינה וסימ' בחמם אשית את משתיהם · והשכרתי שריה

כגרן עת הדריכה עוד מעט ובאה עת הקציר לה : אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מעדני הדיחנו : חמסי ושארי על בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל ישבי כשדים תאמר ירושלם : לכן כה אמר יהוה הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה : והיתה בבל לגלים מעון תנים שמה ושרקה מאין יושב : יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות : בחמם אשית את משתיהם והשכרתים למען יעלזו וישנו שנת עולם ולא יקיצו נאם יהוה : אורידם ככרים לטבוח כאילים עם עתודים : איך נלכדה ששך ותתפש תהלת כל הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים : עלה על בבל הים בהמון גליו נכסתה : היו עריה לשמה ארץ ציה וערבה ארץ לא ישב בהן כל איש ולא יעבר בהן בן אדם : ופקדתי על בל בבבל והצאתי את בלעו מפיו ולא ינהרו אליו עוד גוים גם חומת בבל נפלה : צאו מתוכה עמי ומלטו איש את נפשו מחרון אף יהוה : ופן ירך לבבכם ותיראו

דמיא לאידרא דמטא עידן אדרכותיה עוד ציבחד כזעיר ויי ויתון בזוזין עלה : אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכד נצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני : חטופי ובוזזי על בבל תימר כנישתא דציון וחובת דם זכאי דאתשד בי על יתבי ארעא כסדאי תימר ירושלם : בכן כדנן אמר יי' הא אנא דאין ית דינך ומתפרע ית פורענותיך ואחריב ית ימה ואוביש ית מבועהא : ותהי בבל ליגרין מדור ירודין צדו ואשתממו מבלי יתיב : כחדא כאריון יהמון כבני אריון ירימון קליהון : איתא עליהון עקא ויהון דמן לרוויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תנינא ולא ייתון לעלמא דאתי אמר יי' : אמסרינון כתורין לקטלא כדיכרין עם גדיין : איכדין איתכבישת בבל ואתאחדת תושבחת כל ארעא איכדין הות לצדו בבל בעממיא : סליק על בבל מלך במשיריתיה דסגי כמי ימא באתרגושת גלוהי חפא : הואה קירוהא לצדו ארעא צדיא וחרבא ארעא לא יתיב בה כל אנש ולא יעיבר בה בר אנש : ואסער על דפלחין לביל בבבל ואביז ית נכסו דהימניה ולא ישתמעון ליה עוד עממיא אף שורי בבל יתרמון : פוקו מגוה עמי ושיזיבו גבר ית נפשיה מתקוף רוגזא דיי' : ודילמא יזוע לבכון ותידחלון

וחכמיה · אם אתן שנת לעיני · מתוקה שנת העבד · בלילה ההוא נדדה שנת המלך : חומת ג' בספר' וסימ' שורא דדמשק נפל · ופירושן לע"ל בסי' ב"ט : ופן ה' בקריא' וסימ' ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש : רק השמר לך ושמר נפשך מאד · השמר לך פן תנקש אחריהם תנינא דפסוק' · ופן ירך לבבכם ותראו · ופן אורש וגנבתי · ופן תדרוש לאלהיה' לאמר :

וחמס בארץ. שיבאו חומסים בארץ כשדים: ומושל על מושל. זהו כורש הפרסי שמלך אחר דריוש המדי ובשרם שלא ייראו ולא ירך לבבם מכל אלו כי לא ירעו להם אבל ייטיבו וכורש שלח הגלות: לכן. וכל ארצה תבוש. כלומר כל אנשי ארצה יהיה להם בושת כי פסיליהם יוכתו וישברו: יפלו בתוכה. כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם: ורננו. כאילו שמים וארץ ישמחו וירננו למפלתה: יבא לה השודדים. יבא לה דריוש עם חילו שהם השודדים: גם בבל. נותן טעם למה שאמר וכל חלליה יפלו בתוכה כי גם היא היתה סבה לנפול חללי ישראל וכן חללי כל הארץ לפיכך יפלו חלליה: גם לבבל. בעבור בבל ועל ידה או פירוש לבבל כמו בבבל וכן וישבו אתו לארץ כמו בארץ הרגתי לפנני כמו בפנני: פלטים מחרב. אתם ישראל אשר בבבל שנמלטתם מחרב נבוכד נצר וגליתם לבבל הלכו מבבל: זכרו מרחוק את יי׳. זכרו מזמן רחוק זה שבעים שנה. את יי׳ כלומר עבודת יי׳ שבטלה וכן תירגם יונתן ית פולחנא דיי׳: וירושלם. שחרבה תעלה על לבבכם ובאו מתוך בבל: בשנו. ואמרו בשנו מאז מעת חרבן ירושלם כי שמענו חרפה שהיו האויבים מחרפים אותנו ב בגלותנו מירושלם: על מקדשי בית יי׳. הכל בכלל בית יי׳ ומקדשו הדביר וההיכל והאולם כל אחד מקדש: לכן. יאנק חלל. החלל בעת מותו מוציא הנשמה באנקה וצעקה: כי תעלה בבל השמים. לא יועיל לה אפילו תבנה בנינים גדולים ובצורי׳ בשמים וכי תבצר ותחזק מרוב עזה שתגביה למרום בניניה לא יועיל לה כי מאתי יבאו ה שודדים לה ופי׳ מאתי כי האל העיר רוח דריוש וכורש לבא אל בבל: תבצר. ענין חוזק מן גדולות ובצורות וכן לבצר החומה: קול זעק׳ מבבל. זעק׳ שם הצעקה ישמעו מבבל: כי שודד. ואבד ממנה קול גדול. שהיתה עיר הומיה והיה נשמע בה קול גדול מרוב העם אשר בה שהיו הומים כהמות גלי הים והיה כמו שאון קולם אבד האל ממנה אותו קול: כי בא עליה. על בבל כמו ותראהו את הילד והדומים לו: חתתה קשתותם. פירשו המפרשים חירק החית מקום שורק וכן ופתחו שעריך תמיד וכתי׳ אתבר׳ קשתותיהון ונכון בעיני שהוא כמשמעו מן הדגוש רוצה לומר כאילו בבל חתתה ושברה קשתותם ברוב חטאתיה וזהו שאמר אחריו כי אל גמולות יי׳: והשכרתי. מבואר הוא למעלה בפסוק והשכרתי׳ למען יעלזו: נאם המלך יי׳. כי הוא מלך על כל מלך ובידו להסיר המלוכה ממי שירצה ולתתה למי שירצה והו׳ אדון צבאות מעלה וצבאות מטה כן שמו וכן הוא: כה אמר יי׳ צבאות חומות בבל. כל אחת מחומותיה הפנימית והחיצונה שהיא רחבה לא יועיל לה חוזק בניינה: כי ערער תתערער. ענין שבר והריסה וכן עוררו ארמנותיה ושרשם עור מכחי העין וכפלו פ״א הפעל ולמ״ד הפעל בערער תתערער כמו ותתחלחל המלכה משרש חול: בדי ריק. כמו בריק וכן בדי אש כמו באש ותלת די בא בם יכתו. יבערו באש: ויגעו עמים. בוד האותן לבד והיא מעמדת בנעיה כי הנעיה לחסרון היוד פ״א הפעל: ופירוש העמים אשר בבבל אם יגעו להציל עצמם לריק יגעו כי הצלתם תהיה באש כי מה נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו וכן בדי שופר בדי ארבה לרוב או פירושו אז יכירו כי יגיעתם בבנין בבל היתה לריק וסוף יגיעתם לאש כמו שאמר שעריה הגבוהים באש מיחשבו להציל תבא בהם אש ותשרפם הנה יגיעתם לריק ינתו וזה שפי׳ נראה לי לפי מה שכתוב בנבואת חבקוק כי שם הוא זה הפסוק בשנוי מעט והענין כפול במלות שונות: ויעפו. לגזרת פעל:

לנפל ד׳ בקריאה וחס׳ וסימ׳ אל הארץ הזאת לנפל בחרב· גם בבל לנפל· דחה דחיתני לנפל· אם מורע היהודים מרדכי: כי תעלה בבל בל״ר דנביא׳ כי בבי״ר וכי וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן מ״ד: במים ג׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ והמו גליהם כמים רבים· כמים מוגרים במורד· כמים עברו תזכור: וישנו ג׳ בקריא וסימ׳ בחמם אשית את משתיהם· וישנו שנת עולם· ולא יקיצו נאם המלך· ושכנו במדבר וישנו ביערים:

וְיֵרַךְ לְבַבְכֶם וְתִֽירְאוּ בַּשְּׁמוּעָה הַנִּשְׁמַעַת בָּאָרֶץ וּבָא בַשָּׁנָה הַשְּׁמוּעָה וְאַחֲרָיו בַּשָּׁנָה הַשְּׁמוּעָה וְחָמָס בָּאָרֶץ מֹשֵׁל עַל־מֹשֵׁל׃ לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים וּפָקַדְתִּי עַל־פְּסִילֵי בָבֶל וְכָל־אַרְצָהּ תֵּבוֹשׁ וְכָל־חֲלָלֶיהָ יִפְּלוּ בְתוֹכָהּ׃ וְרִנְּנוּ עַל־בָּבֶל שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְכֹל אֲשֶׁר בָּהֶם כִּי מִצָּפוֹן יָבוֹא־לָהּ הַשּׁוֹדְדִים נְאֻם־יְהוָה׃ גַּם־בָּבֶל לִנְפֹּל חַלְלֵי יִשְׂרָאֵל גַּם־לְבָבֶל נָפְלוּ חַלְלֵי כָל־הָאָרֶץ׃ פְּלֵטִים מֵחֶרֶב הִלְכוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ זִכְרוּ מֵרָחוֹק אֶת־יְהוָה וִירוּשָׁלִַם תַּעֲלֶה עַל־לְבַבְכֶם׃ בֹּשְׁנוּ כִּי־שָׁמַעְנוּ חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָּנֵינוּ כִּי בָּאוּ זָרִים עַל־מִקְדְּשֵׁי בֵּית יְהוָה׃ לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־פְּסִילֶיהָ וּבְכָל־אַרְצָהּ יֶאֱנֹק חָלָל׃ כִּי־תַעֲלֶה בָבֶל הַשָּׁמַיִם וְכִי תְבַצֵּר מְרוֹם עֻזָּהּ מֵאִתִּי יָבֹאוּ שֹׁדְדִים לָהּ נְאֻם־יְהוָה׃ קוֹל זְעָקָה מִבָּבֶל וְשֶׁבֶר גָּדוֹל מֵאֶרֶץ כַּשְׂדִּים׃ כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־בָּבֶל וְאִבַּד מִמֶּנָּה קוֹל גָּדוֹל וְהָמוּ גַלֵּיהֶם כְּמַיִם רַבִּים נִתַּן שְׁאוֹן קוֹלָם׃ כִּי בָא עָלֶיהָ עַל־בָּבֶל שׁוֹדֵד וְנִלְכְּדוּ גִּבּוֹרֶיהָ חִתְּתָה קַשְּׁתוֹתָם כִּי אֵל גְּמֻלוֹת יְהוָה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ וְהִשְׁכַּרְתִּי שָׂרֶיהָ וַחֲכָמֶיהָ פַּחוֹתֶיהָ וּסְגָנֶיהָ וְגִבּוֹרֶיהָ וְיָשְׁנוּ שְׁנַת־עוֹלָם וְלֹא יָקִיצוּ נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת חֹמוֹת בָּבֶל הָרְחָבָה עַרְעֵר תִּתְעַרְעָר וּשְׁעָרֶיהָ הַגְּבֹהִים בָּאֵשׁ יִצַּתּוּ וְיָגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־רִיק וּלְאֻמִּים בְּדֵי־אֵשׁ וְיָעֵפוּ׃

מִן קֳדָם בְּסוֹרְתָא דְתִשְׁתְּמַע בְּאַרְעָא וְתֵיתֵי בְּשַׁתָּא בְּסוֹרְתָא וּבָתְרוֹהִי בְּשַׁתָּא בְּסוֹרְתָא וְיִסְגוֹן חֲטוּפִין בְּאַרְעָא וִיקוּם שִׁלְטוֹן עַל שִׁלְטוֹן׃ בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתַן וְאַסְעַר עַל צַלְמֵי בָבֶל וְכָל אַרְעָא תִּתְּרוּב וְכָל קְטִילָהָא יִתְרְמוּן בְּגַוַהּ׃ וִישַׁבְּחוּן עַל בָּבֶל שְׁמַיָא וְאַרְעָא וְכָל דִי בְהוֹן אֲרֵי מִצִּיפּוּנָא יֵיתוֹן עֲלַהּ בָּזוֹזִין אֲמַר יְיָ׃ אַף בְּבָבֶל אִתְרְמִיאוּ קְטִילֵי יִשְׂרָאֵל אַף לְבָבֶל יִתְרְמוּן קְטִילֵי כָל אַרְעָא׃ מְשֵׁיזְבַיָא מֵחַרְבָּא גְלוֹ לָא תִתְעַכְּבוּן אִדְכְּרוּ מֵרָחִיק יַת פּוּלְחָנָא דַייָ וִירוּשְׁלֵם תִּיסַק עַל לִבְּכוֹן׃ בְּהֵיתְנָא אֲרֵי שְׁמַעְנָא חִיסוּדִין חֲפַת אִתְכְּנָעוּתָא אַפָּנָא אֲרֵי עָלוּ נוּכְרָאִין וְסָאִיבוּ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאַסְעַר עַל צַלְמָהָא וּבְכָל אַרְעָא יִתְרְמוּן קְטוֹלָא׃ אֲרֵי תִיבְנֵי בָבֶל בִּנְיָינִין דְרָמִין עַד צֵית שְׁמַיָא וַאֲרֵי תִיכְרוֹךְ כְּרַכִּין תַּקִּיפִין עַד רוּמָא מִן קֳדָמַי יֵיתוֹן בָּזוֹזִין עֲלַהּ אֲמַר יְיָ׃ קָל צְוָחְתָא מִבָּבֶל וְתַבְרָא רַבָּא מֵאַרְעָא כַסְדָאֵי׃ אֲרֵי אָבִיז יְיָ יַת בָּבֶל וְאַבֵּיד מִנַהּ מַשִּׁירְיָן סַגִּיאִין וְיִתְכַּנְשׁוּן עֲלֵיהוֹן מַשִּׁרְיַת עַמְמִין סַגִּיאִין וִירִימוּן בְּאִתְרְגוּשַׁת קָלְהוֹן׃ אֲרֵי אָתוּ עֲלַהּ עַל בָּבֶל בָּזוֹזִין וְאִתְאֲחִידוּ גִיבָּרָהָא אִיתְבָּרָא קַשְׁתָּתֵיהוֹן אֲרֵי אֱלָהָא מָרֵי גִּימְלַיָא יְיָ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם לְהוֹן גְּמוּלֵיהוֹן׃ וְאַרְוֵי רַבְרְבָהָא וְחַכִּימָהָא וְשׁוּלְטָנָהָא וְטוּרְנָהָא וְגִבָּרָהָא וִימוּתוּן מוֹתָא תִנְיָינָא וְלָא יֵיתוֹן לְעָלְמָא דְאָתֵי אֲמַר מַלְכָּא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת שׁוּרֵי בָבֶל פַּתְיָא אִתְחֲמָרָא יִתְחַמְרוּן וְתַרְעַהָא רָמַיָא בְּנוּרָא יִתּוֹקְדוּן וְיִלְאוֹן עַמְמַיָא לְרֵיקָנוּ וּמַלְכְּוָתָא תְּסוּף אִישְׁתָּא וְיִשְׁתַּלְהוֹן׃

רשי

בשמועה הנשמעת בארץ. השמועה הזאת של בלשצר שנהרג: ובא בשנה השמועה. באותה שנה עצמה תבוא השמועה שחרבה בבל מליה מן השמים של׳ והיתה בבל צבי ממלכו׳ תפארת גאון כשדי׳ כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה: ואחריו. בשנה השנייה: השמועה. הטובה לכם כה אמר כורש מלך פרס מי בכם מכל עמו: ומושל על מושל. דריוש המדי מלך שנה אחת ובשנה השנייה כורש הפרסי: גם בבל. היתה לנפול בה חללי ישראל: גם לבבל. יפלו חללי כל ארצה: פליטי מחרב. ישראל שגלו לארצם שפלטו מחרב כבוזר אדן: כי שמענו חרפה. שהיו כשדים אומרים ומחרפים את אותנו לאמר יד אלהינו רמה שהחרבנו את ביתו: יאנק חלל. יצעק חלל כשהורגים את האדם בחץ או ברומח והוא נואק כ כשמוציא הרומח היא האנקה: וכי תבצר. לשון מבצר חוזק: מאתי יבואו שודדים לה. מאתי מן השמים הגבוהים מ ממכה יבאו לה ה השודדים: נתן שאון קולם. נשמע קול צעקתם: תתערער. לשון חפירה לשון ערו ערו עד היסוד: בדי ריק. בהרבה ריק שיבא עליהם: מר

הדבר ד' בטעמ' גריש בסי' וסי' על כל עם יהודה בשנה הרביעית: בשנת העשירית לצדקיהו · הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יי' דעליה אחר שלח אותו נבוזר אדן · הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה: חלוף ולא יקחו ממך כי שממות עולם תהיינה נאם יי' · למאדם ועד בהמה כי שממות עולם תהיה סוף · היו עריו לא ישב בהן כל איש ולא יעבור בהן בן אדם · ושארא לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם · קדמ' ופקדתי על

הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה בן נריה בן מחסיה בלכתו את צדקיהו מלך יהודה בבל בשנת הרבעית למלכו ושריה שר מנוחה: ויכתב ירמיהו את כל הרעה אשר תבוא אל בבל אל ספר אחד את כל הדברים האלה הכתבים אל בבל: ויאמר ירמיהו אל שריה כבאך בבל וראית וקראת את כל הדברים האלה: ואמרת יהוה אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה כי שממות עולם תהיה: והיה ככלתך לקרא את הספר הזה תקשר עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת: ואמרת ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו עד הנה דברי ירמיהו:

נב בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל בת ירמיהו מלבנה: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשה יהויקם: כי על אף יהוה היתה בירושלם ויהודה עד השליכו אותם מעל פניו וימרד צדקיהו במלך בבל: ויהי בשנה התשעית למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבוכדראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחנו עליה ויבנו עליה דיק סביב: ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו: בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ: ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר לילה דרך שער בין החמתים אשר על גן המלך וכשדים על העיר סביב וילכו דרך הערבה: וירדפו חיל כשדים אחרי המלך וישיגו את צדקיהו בערבת ירחו וכל חילו נפצו מעליו: ויתפשו את המלך ויעלו אתו אל מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים: וישחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה:

ד' בטע' בסיפ' · ו' · ו' · ו' חס' ו' · ל · ל · ב' דת חל · ל · ל · ב' · ב' · ל' · חמיטל ת' · ב' חס' · ל' מ"ין · ג' · ו' ר"פ · ט"ו · ב"ת · ד' · ג' · ב' · ת · ג' דכתי' · ל' חס' בנבי' וכתו' וכל · ת · ל

פתגמא די פקיד ירמיה נביא ית שריה בר נריה בר מחסיה כד אזל בשליחות צדקיה מלכא שבטא דבית יהודה לבבל בשתא רביעתא למימלכיה ושריה רב תוקרבא: וכתב ירמיה ית כל בישתא דעתידא למיתי על בבל על ספרא חד ית כל פתגמיא האילין דכתיבין על בבל: ואמר ירמיה לשריה כמיתך לבבל ותחזי ותיקרי ית כל פתגמיא האילין: ותימר יי את גזרתא על אתרא הדין לשיצאותיה בדיל דלא למהוי ביה יתיב למאנשא ועד בעירא ארי צדוית עלם תהי: ויהי כשיצאותך למיקרי ית סיפרא הדין תקטר ביה אבנא ותרמיניה לגו פרת: ותימר כדין תשתקע בבל ולא תקום מן קדם בישתא דיאנא מיתי עלה וישתלהון עד הכא נבואת פתגמי ירמיה:

בר עסרין וחדא שנין צדקיה כד מלך וחדא עסרי שנין מלך בירושלם ושום אימיה חמוטל בת ירמיה מלבנה: ועבד דביש קדם יי ככל די עבד יהויקים: ארי על דארגיזו קדם יי הות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא בית שכינתיה ומרד צדקיה במלכא דבבל: והוה בשתא תשיעתא למימלכיה בירחא עשיראה בעסרא לירחא אתא נבוכדנצר מלכא דבבל הוא וכל משיריתיה על ירושלם ושרו עלה ובנו עלה כרקום סחור סחור: ועלת קרתא בציירא עד חדא עסרי שנין למלכא צדקיה: בירחא רביעאה בתשעא לירחא ותקיף כפנא בקרתא ולא הות מיכל לעמא דארעא: ואתרעת קרתא וכל גברי עבדי קרבא ערקו ונפקו מן קרתא בליליא באורח תרע בין שוריא די על גינתא דמלכא וכסדאי שרן על קרתא סחור סחור ואזלו באורח מישרא: ורדפו משירית כסדאי בתר מלכא ואדביקו ית צדקיה במישרי ירחו וכל משיריתיה אתבדרא מיניה: ואחידו ית מלכא ואסיקו יתיה לות מלכא דבבל לרבלת בארעא דחמת ומליל עמיה פתגמי דינין: ונכיס מלכא דבבל ית בני צדקיה ברבלתה לעינוהי ואף ית כל רברבי יהודה נכס ברבלתה:

רש"י

שר מנוחה · רב תקרובתא על ידו היו רואים את פני המלך המביאים לו תשורה: כי על אף יי' היתה · היא גרמה לו מרד צדקיהו במלך בבל שהוא תחלת החורבן: דיק · כרקום: יברחו · כמו ברחו: דרך שער בין החומותים · מערה היתה לו מביתו עד ערבו יריחו וכבר פירשתיה בספר הזה: רבלתה · היא אנטוכיא: וידבר אתו משפטים · על שעבר על השבועה: את כל שרי יהודה · סנהדרין שאמר להם אתם התרתם לו את שבועתו: כבית

רד"ק

הדבר · בלכתו את צדקיהו · כתוב בסדר עולם כי בשנת הרביעית לצדקיהו ירד הוא לבבל להקביל פני מלך בבל ושריה שר צבא מנוחה עמו וחזר ובא לו למלכותו בירושלם ולדעת יונתן לא הלך שם צדקיהו אלא שלח שם שריה וכן תירגם כד אזל בשליחות צדקיהו ופירוש את צדקיהו בעבור צדקיהו: בשנת הרביעית · דרך הלשון לסמוך הנספר אל המספר וכן בשנת ב' למלכו והדומי' לו: שר מנוחה · שהיה ריע המלך והיה עם המלך בעת מנוחתו לנוח ולהתענג עמו ו"ת כמו מנחה שר תקרובתא: כבאך · בבא"ף וכן כבלותך: אל תוך פרת · הנה שאמרנו כי נהר פרת גבול ארץ ישראל כמו שכתוב בתורה ובנביאים ובפסוק הזה נראה כי פרת בבבל ושמעתי שהוא נמשך עד בבל: ולא תקום · ולא תתקיים כלומר לא תהיה לה תקומה: ויעפו · פי' אכשית שלא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם: עד הנה דברי ירמיהו · לפי שהאריך בספור הרעה הבאה על בבל אמר עד הנה דברי ירמיהו כלומר שזכר על בבל כמו שאמר למעלה עד הנה משפט מואב כמו שפירשנו או אמר עד הנה לפי שמכאן ועד סוף הספר הוא ספור דברי לא נבואת ירמיהו אלא מי שכתב הספר כתב בסוף הספר הגלות והחרבן כמו שכתוב בסוף ספר מלכים ויש לפרש עוד לפי מה שכתו' לדעת החכם הרב הגדול ר' משה בר מימון ז"ל שאי אפשר שלא תפסק הנבואה מהנביא טרם מותו אם בזמן גדול או מעט תפסק ממנו ולפי דעתו זה אפשר לפרש כן עד הנה דברי ירמיהו כלומר כשהשלים נבואת בבל פסקה נבואתו ודבריו ולא נבא עוד: בן עשרים ואחד שנה · פרשה זו עד סוף הספר היא כתובה בסוף ספר מלכים ושם בארנוה גם בבנינה במלכים פירשנו ענין העמודים ממה שכתו' הנה כי יחדש דברים הנה שלא פירש שם וענין הרמונים גם כן מבואר שם וכן המחלוקות שבין שתי הפרשיות פירשנו שם ומה שיש לנו לפרש בפרש' זו נפרש: בבית

מסורה

פסילי בבל · תניינא ופקדתי על פסיליה · קדמא וכל ארצ' תבוש · תניינא ובכל ארצה י יאנק חלל · ירמיה יגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו · חבקוק יגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק יעפו: בחד' ז' ר"פ בקרי' וסימ' נמסר בסדר וישמע י יתרו: ויחזק ט"ו בקריא' בשמואל א' ס סימן י"ז: העיר ג' וסימ' וילך האיש מהעיר · ואשר הסתרתי פני א מהעיר הזא' · ותבקע העי' וכל אנשי המלחמ' דסיפרא: לעיניו ה' בקריא' וסימ' ושרף את הפרה לעיניו את ערה · ותלך תמר בית אמנון אחיה · ואת בני צדקיה דמלכים · וישחט מלך בבל דסיפרא · וחברו:

בבית הפקודות · בבית האסורין׃ בית הגדול · בתי כנסיות שמגדלין בהם תפלה ויש אומרי' בתי מדרשות שמגדלין בהם את התורה מחלוקת האמוראים היא׃ יתר האמון · כמו ההמון׃ וליגבים · חופרין בארץ ורבו' אמרו כדי חלזון׃ ואת המכונות · של כיורות׃ ואת הספים · תירגם יונתן קליא ולא ידעתי אם ממיני כלי זמר הוא ואומר אני שהן אגנות לקבל דם כמו בדם אשר בסף ויש מפרשים הספים לשון כדים לפי תרגום של יונתן שתרגם קוליא כי כן תרגם אונקלוס וכדה על שכמה וקולתה על כתפהא וללשון זה נראה שהסיפים אינם ממין כלי זמר אלא הם כדים׃ ומזמרות · הם כלי זמר׃ מחתות · שחותין בהן גחלים מעל המזבח׃ מנקיות · סניפי הזהב שבהם מעמידין לחם הפנים כמו שמכינו במנחות׃ אשר תחת המכונות · לא ידעתי היאך שהרי תחת הים היו ודומה לי שאין זה אלא כמו אצל המכונות׃ יסובבנו · יקיפנו עוגל היקפו׃ ועוביו ארבע אצבעות · סביב חללו׃ נבוב · חלול׃ ושבכה ורימונים על הכותרת · עשויה כשתי אגנות אחת כדרכה כפויה על פי התחתונה והעליונ' קרויה סבכה קוייפא בלע"ז ורמוני' תחובים היו בשרשרו' והשרשרת שני ראשיה קשורין יחד ונתונה על השבכה מלמעלה מקו' שהשבכה קצרה מלמעלה והיא יורדת עד מקו' דבק השבכה והכותרת שהוא הבטן הרחב שבכותרת ושם עומדת והרימונים מכסים את מקום הדבק שתי פיות האגנות המדובקים יחד׃ תשעים

רדק

בבית הפקדו' · כתיב וקרי בית׃ עומד לפני מלך בבל · שעומד ופי' כבוזר אדן שעמד לפני מלך בבל כמו שאומר במלכים עבד מלך בבל בא בירושלם ובירושלם דבק עם בא לא עם מלך בבל׃ ומדלות העם · ואחר כן אמר ומדלות הארץ השאיר מקצת דלת העם הגלה ומקצתם השאיר׃ ואת יתר האמון · כמו ההמון כי אותיו' אהו"י מתחלפות וכן כתוב במלכים ההמון במלכים כתוב דלת העם וכאן דלות במסרה סימן בן המלך דל ירמיה דלות היינו דאמרי אינשי בתר עניא אזלא עניותא׃ העמודים שנים · אע"פ שזכר ואת עמודי הנחשת וזכר ים הנחשת זכר כמה היו כי ה העמודים היו שנים והים אחד והבקר שנים עשר ומה שאמר אשר תחת המכונות אינו אומר כי הבקר היו תחת המכונות כי הבקר תחת הים היו והמכונות תחת הכיורות אלא אשר תחת אינו דבק עם המכונות אלא רוצה לומר אשר תחת הים שזכר ופירוש המכונות גם כן היו תחת ולא זכר מה וקצר הענין לפי שהוא נזכר במלכים וחסרון הזה רבים במקרא במה שיוכל האדם להבין ומה שאמר אשר עשה המלך שלמה רוצה לומר כי לא היו שם אחרים אלא אותם הכלי' שעשה בבית המקדש הם היו שם עד החורבן׃ לנחשתם כל הכלים האלה · בא הכנוי קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים להם רבים׃ קומה העמוד האחד · כתיב קומה כמו המוכרת ואף על פי שהוא סמוך וכן כאיפה שעורים והדומים להם וקרי קומת כמשפט׃ ויהיו

ובחדש ה' ר"פ וסימ' יבשה הארץ · ובחדש הראשון דפסח דסדר פנחס · ובחדש החמשי דסוף מלכים · ודסוף סיפרא · ובחדש השביעי מקרא׃ ואת כל בית ט' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' בה׃ וליגבים ל' והוא חד מן מלין דרישיהון ול' וסימ' נמסר במסר רבת' בערך ל'׃ בבית יי' ש"ל וסימ' נמסר במסר רבתא בערך אדני׃ כלי

ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים ויבאהו מלך בבל בבלה ויתנהו בבית הפקדת עד יום מותו׃ ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדראצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם׃ וישרף את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית הגדול שרף באש׃ ואת כל חומת ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אשר את רב טבחים׃ ומדלות העם ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו אל מלך בבל ואת יתר האמון הגלה נבוזראדן רב טבחים׃ ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים׃ ואת עמודי הנחשת אשר לבית יהוה ואת המכנות ואת ים הנחשת אשר בבית יהוה שברו כשדים וישאו את כל נחשתם בבלה׃ ואת הסרות ואת היעים ואת המזמרות ואת המזרקת ואת הכפות ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בהם לקחו׃ ואת הספים ואת המחתות ואת המזרקות ואת הסירות ואת המנרות ואת הכפות ואת המנקיות אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים׃ העמודים שנים הים אחד והבקר שנים עשר נחשת אשר תחת המכנות אשר עשה המלך שלמה לבית יהוה לא היה משקל לנחשתם כל הכלים האלה׃ והעמודים שמנה עשרה אמה קומה העמד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסבנו ועביו ארבע אצבעות נבוב׃ וכתרת עליו נחשת וקומת הכתרת האחת חמש אמות ושבכה ורמונים על הכותרת סביב הכל נחשת וכאלה לעמוד השני ורמונים׃

וית עיני צדקיה עוור ואסריה בשילשלן דנחש ואובליה מלכא דבבל לבבל ויהביה בבית אסירי עד יום מותיה׃ ובירחא חמישאה בעסרא לירחא היא שנת תשע עשרי שנין למלכא נבוכדנצר מלכא דבבל אתא נבוזר אדן רב קטוליא קם קדם מלכא דבבל בירושלם׃ ואוקיד ית בית מקדשא דיי וית בית מלכא וית כל בתי ירושלם וית כל בתי רברביא אוקיד בנורא׃ וית כל שורי ירושלם סחור סחור תרעו כל משירית כסדאי דעם רב קטוליא׃ ומחשיכי עמא וית שארא דעמא דאשתארא בקרתא וית שמיעיא דאשתמעו על מלכא דבבל וית שאר המונא אגלי נבוזר אדן רב קטוליא׃ ומחשיכי עמא דארעא אשאר נבוזר אדן רב קטוליא למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין׃ וית עמודי נחשא די בבית מקדשא דיי וית בסיסיא וית ימא דנחשא די בבית מקדשא דיי תברו כסדאי ואובילו ית כל נחשהון לבבל׃ וית דודיא וית מגרופיתא וית מזמריא וית מזרקיא וית בזיכיא וית כל מני נחשא דהוו משמשין בהון נסיבו׃ וית קוליא וית מחתיתא וית מזרקיא וית דודיא וית מנרתא וית בזיכיא וית מכילתא דדהבא דהבא ודי כספא כספא נסיב רב קטוליא׃ עמודיא תרין ימא חד ותורי תרי עסר דנחשא דתחות בסיסיא דעבד מלכא שלמה בבית מקדשא דיי לא הוה מתקל לנחשהון דכל מניא האילין׃ ועמודיא תמנא עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתא עסרי אמין מקף ליה סחור סחור וסומכיה ארבע אצבעין חליל׃ וקרונתהון עלוהי דנחשא ורומא דקרונתהון תרא חמש אמין וסריגתא ורימוניא על קרונתהון סחור סחור כולא נחשא וכאילין לעמודא תניינא ורימוניא׃

ומדלות סימן בן המלך דל ירמיה דלות היינו דאמרי אינשי בתר עניא אזלא

הנחשת ד' וסימ' והעיר שרפו באש · ואת הסירות דסוף מלכי' · וחברו דסוף סיפרא · עשה שלמה את הים׃ הים אחד ב' וסימ' העמודי' שנים דסוף ירמיה · ואת הים דד"ה׃ ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס · וחברו דד"ה · ועביו ארבע אצבעות נבוב׃

רשי

תמעים וממה רוחה · ובסוף המקרא הוא אומ' כל הרמונים מאה על השבכה ובספר מלכים הוא אומר והרימונים מאתים טורים ארבע מאות לשתי השבכות אמור מעתה ארבע מאות היו לשתי השבכות על שני העמודים שני טורים לכל שבכה והטור מאה הוא שאמור כאן כל הרימוני' מאה על השבכה לטור האחד ומאתי' לשני הטורים הוא שאמור שם והרימוני' מאתים טורים סביב מאתי' לשני טורים סביב לעמוד האחד וכן לשני הרי ארבע מאות והעמודי' העמידם שלמה באולם סמוך לכותל ההיכל והכותל מכסה ארבע רימונים מכל טור שאין נראין מבחוץ הוא שאמור כאן ויהיו הרימונים תשעים וששה רוחה רוחה כמו לרוח כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ולכך הטעם למעלה תחת הר"ש כלומר תשעים וששה מהם נראים לרוחות העמוד זו למדתי בפרק שלשים ושתים מדות שאמר ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי: כהן המשנה · סגן הכהני' הממונה תחת כהן גדול לשמש תחתיו אם יארע בו פסול: שומרי הסף · אמרכלין שמפתחות העזרה מסורות להן: ושבעה אנשים מרואי פני המלך · ובספר מלכים אמר וחמשה אנשים השנים חשובי' ולא חשובי': המצביא את עם הארץ · יודע מניין של כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא: בשנת שבע · הוא גלות יכניה ובספר מלכים אמר בשנת שמונה הא כיצד שנת שמונה שמלך נבוכד נצר היא שנת שבע שכבש את יהויקים לעבוד דאמ' מר שנה ראשונ' כבש נינוה שנייה עלה וכבש יהויקים: יהודים שלשת אלפים · ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי עשרת אלפים הכתוב הזה ספירם יהודים שלשת אלפים הכריע בין שני מקראות שבסוף ספר מלכים אחד אומר עשרת אלפים ואחד אומר שבעת אלפים בא זה ופירש יהודים שלשת אלפים ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי עשרה: בשנת שמונה עשרה · הוא גלות צדקיהו ולמעלה הוא אומר שנת תשע עשרה למלך נבוכד נצר תשע עשר' שמלך שמונה עשרה שכבש את יהויקים: בשנת שלש ועשרים · כתנה כר בידו ושטף יהודים שבסביבו' עמון ומואב שבע מאות וארבעים וחמשה כך מפורש בסדר עולם: בעשרים וחמשה לחדש · ובמקום אחר הוא אומר בעשרים ושבעה לחדש בעשרים וחמשה מת שוטנו נבוכד נצר ובעשרים וששה נקבר והוציאו אויל מרודך מקברו ובעשרים ושבעה מלך ונשא את ראש יהויכין: נשא · נשאו וגדלו: לא"ה מנשאו עם שאר המלכים כמו שא את ראש בני ישראל: ארוחתו · כוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו: סליק ספר ירמיה

רוחה ב' חד מלעיל וכתיב ה' וחד מלרע וכתיב א' וסימ' ויהיו הרמנים תשעים וששה דסוף סיפרא · בארין דקי' בחדא · בתרא מלרע וכתיב א': ב' פסוק' מטעי' וסי' אשר הוא פקיד דסוף מלכים · ירמיהו אשר היה פקיד · ואפ"ס היה גבור ציד · מלכים ואת הספר שר הצבא · ירמיה ואת ספר שר הצבא · ואפ"ס וזה פתשגן ופתשגן;

ויהיו הרמנים תשעים וששה רוחה כל הרמנים מאה על השבכה סביב: ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניה כהן המשנה ואת שלשת שמרי הסף: ומן העיר לקח סריס אחד אשר היה פקיד על אנשי המלחמה ושבעה אנשים מראי פני המלך אשר נמצאו בעיר ואת ספר השר צבא המצבא את עם הארץ וששים איש מעם הארץ הנמצאים בתוך העיר: ויקח אותם נבוזראדן רב טבחים וילך אותם אל מלך בבל רבלתה: ויכה אותם מלך בבל וימתם ברבלה בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו: זה העם אשר הגלה נבוכדראצר בשנת שבע יהודים שלשת אלפים ועשרים ושלשה: בשנת שמונה עשרה לנבוכדראצר מירושלם נפש שמנה מאות שלשים ושנים: בשנת שלש ועשרים לנבוכדראצר הגלה נבוזראדן רב טבחים יהודים נפש שבע מאות ארבעים וחמשה כל נפש ארבעת אלפים ושש מאות: ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכן מלך יהודה בשנים עשר חדש בעשרים וחמשה לחדש נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכתו את ראש יהויכין מלך יהודה ויצא אותו מבית הכליא: וידבר אתו טבות ויתן את כסאו ממעל לכסא מלכים אשר אתו בבבל: ושנה את בגדי כלאו ואכל לחם לפניו תמיד כל ימי חייו: וארחתו ארחת תמיד נתנה לו מאת מלך בבל דבר יום ביומו עד יום מותו כל ימי חייו:

ל' א' מלא' וכתי' ה' · ל' דכוו' · ל' דסמי' · ה' לפ' בכניא' ו' · כיון · ב' וחס' · ר' ג' חס' ו' · ל' חס' · ר' · נ' · ג' מל' וכל ד"ה · ל' חס' · ג' חס' · הכלוא ק' · ו' · ומלכים ק' · ח' · ל' כתי' ה' וח' כתי' א' חיוו · ק' · ד' חס' בליש ק'

והוו רימוניא תשעין ושיתא בעברתא כל רימוניא מאה על סריגתא סחור סחור: ודבר רב קטוליא ית שריה כהנא רבא וית צפניה סגן כהניא וית תלתא אמרכליא: ומן קרתא דבר גואה חד דהוה ממנא על גברי עבדי קרבא ושבעא גברין דחזן אפי מלכא דאשתכחו בקרתא וית ספרא רב חילא דכניש ית עמא דארעא ושיתין גברא מעמא דארעא דאשתכחו בגו קרתא: ודבר יתהון נבוזר אדן רב קטוליא ואוביל יתהון לות מלכא דבבל לרבלת: ומחא יתהון מלכא דבבל וקטלינון ברבלה בארעא דחמת ואתגליאו דבית יהודה מעל ארעהון: דין עמא דאגלי נבוכד נצר בשנת שבע יהודאי תלתא אלפין ועסרין ותלתא: בשנת תמני עסרי לנבוכד נצר מירושלם נפשתא תמני מאה תלתין ותרתין: בשנת עסרין ותלת לנבוכד נצר אגלי נבוזר אדן רב קטוליא יהודאי נפשתא שבע מאה ארבעין וחמש כל נפשתא ארבעא אלפין ושית מאה: והוה בתלתין ושבע שנין לגלות יהויכין מלכא שבטא דבית יהודה בתרי עסר ירחין בעסרין וחמשא לירחא רבי אויל מרודך מלכא דבבל בשנת מלכותיה ית ריש יהויכין מלכא שבטא דבית יהודה ואפיק יתיה מבית אסירי: ומליל עימיה פתגמין תקנין ויהב ית כורסותי מעיל לכורסי מלכיא די עמיה בבבל: ושני ית לבושי אסוריה ואכל לחמא קדמוהי תדירא כל יומי חיוהי: ושריותיה שריות תדירא מתיהבין ליה מן קדם מלכא דבבל פתגם יום ביומי עד יום סותיה כל יומי חיוהי:

סכום פסוקי ספר ירמיהו אלף ושלש מאות וששים וחמשה וסי' אשסה וסדרי' שלשים ואחד וחציו ויאמר חנניה:

רדק

ויהיו · תשעים וששה רוחה · מלעיל והה"א נוספת ורוח פי' עבר ופיאה כמו לכל רוח אזרה מרדי את רוח הצפון והדומים להם ובספר מלכים בבגינת פירשנו הענין: בשנת שבע · פירשנו במלכים סוף שבע ותחלת שמנה כי שם כתוב שמנה בשנת שמנה עשרה סוף י"ח ותחלת י"ט כי שם כתוב י"ט: בשנת שלש ועשרים · כתוב בסדר עולם כי אז כתנה כור בידו ושטף את כל היהודי' שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל: כשם שבע מאות ארבעים וחמש · והכל ארבעת אלפים ושש מאות בין שלשת החשבונות האלה: בעשרים וחמשה · ובספר מלכים בעשרים ושבעה ושם פירשנו הענין: מלכים · כתוב וקרי המלכים: ושנה · כתוב בה"א ובמלכים ושנא באל"ף: לפניו · פירשנוהו במלכים וכן כל ימי חייו:

תם ונשלם ספר ירמיה שבח לאל בורא עולם

מסרה

וימתם ה' חס' יו"ד בליש' וסי' בפגעו בו הוא ימתנו · להמתו דהעלו אתו אלי במטה · והנה קמה כל המשפחה · ועשרה אנשים · ויכה אתם מלך בבל · ע"ד כצאתי להמתם במדבר גם הוא חס': שמונה ג' מלאים בנביאים וסימ' ויעבדו את בני ישראל את עגלון: בשנת שמנה עשרה לנבוכד נצר תניינא דפסוק · ומעלות שמונה מעליו · וכל ד"ה דכוו' מל': מלכתו ג' חס' וסי' יזל מים מדליו · נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת דסוף ירמיה · ותכון מלכתו מאד דשלמה דמלכים: בבבל ח' וסי' נמסר בספרא סימ' נ"ט: ושנה ב' חד כתיב א' וחד כתיב ה' וסי' ושנא את בגדי כלאו דסוף מלכים כתיב א' · וחברו · הדין דסוף סיפרא כתיב ה' ואינון חד מן י"ו זוגין מן ב"ב חד כתיב א' וחד כתיב ה' וסימ' במסרה רבתא בערך א': חייו ד' חס' בליש' וסי' נמסר בסוף מלכי':

יחזקאל

חד מן מ̇ח מלין דנסבין א̇ במצעו̇ תיבות̇ ול̇א קרי̇ וסימנהון תאספת לא תוספון לתת תבן̇ והאספסוף אשר בקרבו̇ ויאצל וירד יי̇ בענן וידבר̇ משאת כי תשוה וכניהו בן יהוידע בן̇ דפאתי ויצא אל מוצא המים̇ רפאנו את בבל ולא נרפתה̇ ונרפאו ויאמר אלי המים האלה̇ בראדך בעת ההיא שלח דבלכי̇ פארה הגה ורצאתי ויכלו את חמים̇ ואענה את זרע דוד למען זאת̇ ואעשיר אשר קניהן יהרגן̇ וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך̇ ארבאל יושר ב̇

וזרחה לכם יראי שמי

חד מן י̇ב מלין דכתיב א̇ בסוף תיבותא ול̇א קרינן וסימ̇ רפוא למטה בנימן פלטי̇ אשר על אחריו ואתיקיא מפו וספו̇ נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה

שמש צדקה

ויהי

ומרפא בכנפיה

ברוך עליון לאים תמים
אשר חבין בא בימים
מו חזיון בין חכמים
יחזקאל הוא̇ יסתירהו̇
ועל ידו וגם בחר
גלה סודו לכן סחר
אף כבודו כתבו אחר
יתארהו̇ ירמיהו̇

מראות אלהים נסגבו גם נפלאו̇ ולפין כביאיו בבואה נבראו̇
בהם בעולם ריק בעת התקמרו̇ רוחות ברוחות בנביאים נבאו̇
מראות יחזקאל מראותם נסתרו̇ וללב נבונים מהביכם נוראו̇
ירמו תמונות יעלו גם ירדו̇ צורות למיניהם אמר לא נמצאו̇
כפלו יסודיהם לאישים חכמו̇ כי גבהו גם עמקו התפלאו̇
סעיפי בנו קמחי לפרסם ישאלו̇ מאלהים לעזרם בם למען נפלאו̇

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זאת המראה אשר פתח בה יחזקאל הנביא ספרו היא מראה סתומה מאד והנני אדבר בה בענין המראה דע כי מראת הנביא בעין לבבו נראית במחשבו כאילו יצורה בבת עינו כדמות לדמיונו כמראית המראה אשר בעתה נבראת ואחרי הספור לרואה נמצאת ואחרי הקיצו מתרדמת המראה ימצאה במחשבתו כלואה כאילו בעטו יכתבנה או בפיו יקראנה ומחשבתו בעת מחברתו כח המדבר לפעל המחבר תעלה מרומות ותרד תהומות תנשא לא כנפים ותעוף בשמים תשב חברים ותכנס בחדרי חדרים תראה תמונות נפלאות לעתים נקראות לפעמים נבראות לפניו נמצאות כאילו לעין החוזה נראו̇ מלפני אלהי הרוחות הנה שלוחות בלב הנביא מפותחות פעם ברורות לו ונכוחות פעם בהם מחשבותיו פוסחות כמאמ̇ זכריה מה אלה אדוני ומאמר דניאל ואתבונן על המראה ואין מבין ואני שמעתי ולא אבין ישמעו דברים נעלמים וקולות עצומים̇ ויחזקאל הנביא ראה מראה סתומה ושמע שמועה עצומה אבל אמנו לא נעלמה מ̇ם כן היה מואל עליה כזכריה ודניאל והמראה הזאת נקראת מרכבה כמו שכ̇ בספר מלכי̇ ומעשה האופני̇ כמעשה אופן המרכבה ואת כעמודי גלגלת מרכבת יקרה וכן נאמר בדברי הימים ולתבנית המרכבה כרובים זהב וראה שלמה בחכמתו מה מראה יחזקאל הנביא בנבואתו גם דוד המלך אביו מסר לו הכל על ידי רוח הקדש כמו שכתוב הכל בכתב מיד יי̇ עלי השכיל כל מלאכות התבנית גם צורות בקרים ואריות שהר בקירות הבית והכלים מענין מרכבת הקדש היו שכה ראה יחזקאל הנביא פני אריה ופני שור והכרובים שהר בהם היו במקום נשר ואדם אשר במרכבה כי הכרובים פניו פני אדם וכנפיו ככפי נשר הנה הכתוב כלל שניהם וכן היו בהם ארבעה אופנים ונקראת מרכבה לפי שנראית על דמות מרכבה בארבע חיות ארבעה אופנים ומרכבה העשויה למרכבת בני אדם היא בארבע בהמות כמו שכתוב ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן רבותינו ז̇ל קראו המראה הזאת מרכבה כמו שאמר ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו ואחר שרבותינו ז̇ל הזהירו שלא לדרוש במעשה מרכבה אינני רשאי לכתוב בפירוש הספר הזה מה שעלה בדעתי לפרש במרכבה כי אם תעשה כן אהיה כדורש אותה ברבים כי הפירוש הזה נמסר לכל לומד ספר לפיכך כתבתי פירוש מעשה המרכבה בקונטרס בפני עצמו כמוס עמדי חתום באוצרותי בעבור שלא אמכחנו ולהועיל בו כל חכם הראוי למסור לו סתרי תורה ואמוב משנה לפרש הספר ולא אפרש בפסוקי המרכבה אלא טעמי המלות מפסוק וארא עד סוף המרכבה ועתה אחל בעזרת המלמד לאדם דעת:

וְהוֹה בִּתְלָתִין שְׁנִין לְזְמַן דְאַשְׁכַּח חִלְקִיָּה כַּהֲנָא רַבָּא סִיפְרָא דְאוֹרַיְתָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בַּעֲזָרְתָּא תְּחוֹת אוּלָמָא בְּפַלְגוּת לֵילְיָא בָּתַר מַעֲלָנֵי סִיהֲרָא בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּתַמּוּז בְּחַמְשָׁא לְיַרְחָא

וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בָּרְבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ

רד״ק

ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש · החשבון הזה כתב אדוני אבי ז̇ל כי לפי פשוטו פירושו שלשי̇ שנה ליובל והראיה על זה כי כשראה יחזקאל בנבואה בנין העיר ובנין הבית לעתיד היתה שנת היובל והיתה בעשרים וחמש לגלות יהויכין· הנה כי גלה יהויכין בעשרים לחמש וחמש ליובל· וזאת המראה שהיתה בשנה החמשית לגלות יהויכין היתה אם כן בשנת שלשים ליובל והיאך ידענו כי כשראה בנין העיר ובנין הבית היתה שנת היובל שכ̇ בראש השנה בעשור לחדש איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומ̇ זו שנת היובל ואני אומר כי מה שתרגם יונתן בתלתין שנין לזמן דאשכח

רש״י

ויהי בשלשים שנה· סתם הנביא דבריו לא פירש ממנו מי הוא ולא פירש למנין מה שנה לפיכ̇ הפסיקה רוח הקודש את דבריו בשני מקראו̇ הסמוכין לזה ללמד מי הוא הנביא וללמד למניין מה שנה שכ̇ בחמשה לחדש היא השנה החמישית וגו̇ אין אלה דברי הנביא שהרי כבר אמר שבחמשה לחדש היה עומד ועוד שמתחילה אמר בנבואתו בלשון עצמו ואני בתוך הגולה וארא מראות אלהים וכן בסוף וארא והנה רוח סערה וגו̇ ואלו שני מקראו̇ מפסיקין דבריו כאילו אחר מדבר עליו היה היה דבר יי̇ אל יחזקאל ותהי עליו שם יד יי̇: ואני

נפתחו ב׳ וסימ׳ נפתחו שערי ארצך · נפתחו השמים ואראה · החמישית ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר קדשים ובירמיה סימ׳ לו׳ · יחזקאל ב׳ בקריאה וסימ׳ אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר · והיה יחזקאל לכם למופת · וא׳ ליחזקאל העשרים דד״ה · וארא ה׳ ג׳ בספר וסימ׳ וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון · וארא

וַאֲנִי בְתוֹךְ הַגּוֹלָה עַל נְהַר כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים׃ בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין׃ הָיֹה הָיָה דְבַר יְהוָה אֶל יְחֶזְקֵאל בֶּן בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל נְהַר כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד יְהוָה׃ וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן הַצָּפוֹן עָנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ כְּעֵין הַחַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ וּמִתּוֹכָהּ דְּמוּת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה מַרְאֵיהֶן דְּמוּת אָדָם לָהֵנָּה׃ וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָת וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאַחַת לָהֶם׃

ג׳ · ל · ה׳ ל׳ ומל׳ · ב׳ כתי׳ ה׳ · ב׳ זה׳ · ויחזקאל · ה׳ נסיב׳ · ב׳ · ט׳ · ל · ג׳ · ד׳

אֲמַר נְבִיָּא וַאֲנָא בְּגוֹ בְנֵי גָלוּתָא עַל נְהַר כְּבָר אִיתְפְּתַחוּ שְׁמַיָּא וַחֲזֵית בְּחֵיזוּ נְבוּאַת דִּשְׁרַת עֲלַי חֵיזוּ יְקָר שְׁכִינְתָא דַיְיָ׃ בַּחֲמְשָׁא לְיַרְחָא הִיא שַׁתָּא חֲמִישְׁתָּא לְגָלוּת מַלְכָּא יוֹיָכִין׃ מֶהֱוֵי הֲוָת פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יְחֶזְקֵאל בַּר בּוּזִי כַּהֲנָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל תָּב תִּנְיָנוּת וְאִיתְמַלִּיל עִימֵיהּ בִּמְדִינַת אַרְעָא כַסְדָּאֵי עַל נְהַר כְּבָר וּשְׁרַת עֲלוֹהִי תַּמָּן רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ וַחֲזֵית וְהָא רוּחַ עַלְעוֹלָא אָתֵי מִן צִיפּוּנָא עֲנָן רַב וְאֶשָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא וְזִיהוֹרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר וּמִגּוֹ עֲנָנָא וּמִגּוֹ עַלְעוֹלָא כְּעֵין חַשְׁמַלָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא׃ וּמִגַּוַּהּ דְּמוּת אַרְבַּע בִּירְיָין וְדֵין חֶזְוֵיהוֹן דְּמוּת אֱנָשָׁא לְהֵין׃ וְאַרְבְּעָא אַפִּין לְחָדָא וְאַרְבַּע אַפִּין לְכָל חַד וְחַד שִׁיתַּת עֲסַר אַפִּין לִבְרִיְתָא חֲדָא מִנְיַין אַפַּיָּא דְאַרְבַּע בִּירְיָין שִׁיתִּין וְאַרְבְּעָא אַפִּין וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לְחָדָא וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לְכָל חַד וְחַד שִׁיתַּת עֲסַר גַּדְפִּין לְכָל אַפָּא וְאַפָּא שִׁיתִּין וְאַרְבְּעָא גַּדְפִּין לִבְרִיְתָא חֲדָא וַהֲווֹ מִנְיַין גַּדְפַּיָּא דְאַרְבַּע בִּירְיָין מָאתַן וְחַמְשִׁין וְשִׁיתָּא אַפִּין וְגַדְפִּין׃

החיות והנה אופן · וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב · וארא כי נטמאה · ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית · מראיהן ד׳ כתיב נ״ן בקריאה וסי׳ ומראיהן רע כאשר בתחילה ואיקץ · ומראיהן שפל מן הקיר · חזה מראיהן דמות אדם להנה · מראיהן כלפידים כברקים ירוצו׃

ואני בתוך הגולה · כלומר חוץ לארץ ישראל · על נהר כבר · שם הנהר · מראות אלהים · על שם שלא היה רואה באספקלריא המאירה קורא אותו מראות אלהים כמין חלום ולא ממש וכל הנביאים אף הם מתוך אספקלריא שאינה מאירה ראו חוץ ממשה רבינו הוא שנאמר וביד הנביאים אדמה · היא השנה החמישית לגלות המלך יהויכין · כתבינו למדין שלשים שנה שמנה לתחילת היובל שנה שהיובל האחרון התחיל בתחלת י״ח ליאשיה הוא השנה שמצא חלקיהו את הספר וכן שנינו בסדר עולם שהיא היתה תחילת היובל יאשיהו מלך ל״א שנה צא מהן י״ח שעברו כבר נשתיירו י״ג שנה יהויקים מלך י״א שנה הרי כ״ה ויכניה בנו לא מלך אלא ג׳ חדשים וגלה ושנה שגלה יחזקאל היתה חמישית לגלותו הרי שנת שלשים ביובל וכן שנינו בסוף נבואתו שנתן סימן למנין היובל שנאמר ויהי בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש ואמרו רבותינו איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת היובל׃ היה היה דבר יי׳ · אמרו רבותינו היה כבר לפי שאין השכינה שורה בחוצה לארץ שלא ע״י שמרת עליו תחילה בארץ ושנינו בבריתא דמכילתא בן אדם עמוד על רגליך הוא היה תחילת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר ויש אומרים בן אדם חוד חידה הוא תחלת הספר ואומר אני שאותה נבואה נאמרה לו קודם שגלו שהיא ראויה ליאמר לו בארץ שאין מפורש בה גלה והיא נכרת תחלת שליחותו אליהם ויונתן אף הוא כך תרגם מהוה הוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עם יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תנינות דאתמלל עמיה במדינת ארע כשדאי ויחזקאל גלה עם החרש והמסגר שגלו עם יהויכין׃ כל לשון יד האמורה בספר זה ובכל לשון נבואה היא אלא לשון אכף שהנבואה תוקפתו על כרחו כאדם שמתגע דיסטריצא בלע״ז׃ והנה רוח סערה באה מן הצפון · היא מרכבת כסא כבוד השכינה כמה שנאמר בענין ולפי שבאה בחימה להשחית את ישראל לכך נדמית לרוח סערה וענן׃ באה מן הצפון · חוזרת היתה מארץ כשדים שהיא בצפון שנ׳ מצפון תפתח הרעה ולמה הלכה שם כדי לכבוש את כל העולם תחת נבוכד נצר שלא יאמרו האומות ביד אומה שפלה מסר את בניו שכשדים אומה שפלה היא שנאמר זה העם לא היה כך דרשו רבותינו במסכת חגיגה׃ ונוגה לו · לענן סביביו מבחוץ רמז הוא שעתידין ישראל ליגאל משם׃ כעין החשמל · חשמל מלאך ששמו כך וכעין גוון שלו ראה מתוך האש וכך אמרו רבותינו מעשה בתינוק שהיה דורש במעשה מרכבה והיה מבין בחשמל ויצאה אש מחשמל ואכלתו ועוד אמרו כי המלה מורכבת באמרם מאי חשמל אמ׳ רב יהודה חיות אש ממללו במתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב״ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב״ה ממללות כלומר משבחות ומהללות את השם ויתכן שיהא חשמל שם העין שהוא קרוב לעין האש כי אמר חשמל מתוך האש ואמר כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה ואמר במראה השנים וממתניו ולמעלה כמראה זוהר כעין החשמלה תו׳ שמ׳׃ ומתוכה · של אותה האש ראיתי כעין חשמל הנראה מתוך האש ולא נודע מהו ומדרש מדרשו בו רבותינו חיות אש ממללות אינו מיושב לי על הענין׃ דמות אדם להנה · יש לתמוה שהרי אף דמות שור ואריה ונשר להנה ונראה בעיני לפי שזה אב לכלם קילס הנביא את המרכב׳ בו והוא דמות פרצופו של יעקב אבינו׃ וארבעה פנים לאחת · לאחת זו לפרצוף האדם לבדה היו ארבעה פנים וכן לאריה ולנשר ולשור הרי שש עשרה לחיה וכן לכל חיה וחיה וארבע כנפים לכל אחד מן הפנים הרי ששים וארבע כנפים לחיה והוא שתרגם יונתן מאתן וחמשין ושיתא גפין׃ רגל

דאשכח חלקיהו כהנא רבא ספרא דאוריתא שלא לחשבון אחר למה שפירש אדוני אבי ז״ל כי בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו מצא חלקיה הכהן הספר בבית יי׳ כמה שנשארו ממלכותו י״ג שנה כי ל״א שנה מלך י״ג של יאשיהו וי״א של יהויקים הרי כ״ד ובעשרים וחמש מלך יהויכין ואע״פ שלא עלתה לו מלכותו שנה כמו שכתוב כי בעשרים וחמש ליובל גלה יהויכין והמראה הזאת היתה בשנה החמישית לו הרי שלשי׳ שנה ליובל והראה האל ית׳ ליחזקאל המראה הזאת שיש בה רמז לנסיעת הכבוד מהבית בשלשים שנה למציאת הספר שקרע המלך את בגדיו בשמעו דברי הספר כי הרעה והגלות תבא לישראל בעברם על דברי הספר וכבר החלה הרעה לבא בימי יאשיהו לפיכך הראה האל יתברך לנביא סימן נסיעת הכבוד מן הבית כי כמו שהחלה הרעה בימי יאשיהו כן תבא כלה והראה לו בשנת שלשי׳ ליובל שהיתה שנה חמשית לגלות יהויכין לפי שצדקיהו בא לבבל בשנה הרביעית למלכו שהיא שנה חמישית לגלות יהויכין וכן הראה לו ברביעי שהוא חדש תמוז מפני שהחדש הזה היה בשנת החרבן תחלת החרבן כי בו נבקעה העיר וכשהראה לו המראה הזאת לסיבת הגלות בימי המשיח ובנין העיר ובנין הבית הראה אותם לו בשנת היובל וביום הכפורי׳ שהוא סימן צאת העבדים מעבדות לחרות ולהורות כי האל ית׳ יסלח לעון ישראל וחטאתם לא יזכור עוד והראה לו המראה הזאת בבבל כמו שהיה הנביא שם לסימן הגלות שהוא בבבל וכשהראה לו המראה הזאת לסיבת הגלות הראה אותה לו בענין שראה עצמו בארץ ישראל סימן לשיבת הגלות׃ ואני בתוך הגולה · בא הכנוי טרם הידיעה כי אחר כך אמר אל יחזקאל בן בוזי וכן ותראהו את הילד ותמתינו חיתנו לחם והרומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון ממנו · נראה לו במראה הנבואה שהיה עם בני הגולה על נהר כבר כלומר שהיו עומדים על שפת הנהר והוא בתוכם ובאה לו הנבואה בזה הדרך שנראה לו שנפתחו השמים וראה אלה המראות שמספר והולך ומה שאמר מראות אלהים רוצה לומר מראות גדולות ונפלאות כי דרך הכתוב כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדולה לאלהים כהררי אל ארזי אל מאפליה שלהבת יה וי״ת הפסוק כן והיה בתלתין שנין וגו׳ ובמקצת נסחאות תרגם על נהר כבר נהר פרת וכן אומרים המגידים כי כבר הוא פרת ונחלקו בזה מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל ר׳ יודן ורב הונא רבי יודן אומר הוא פרת הוא כבר פרת שהוא פרה ורבה כבר שפירותיו נסים ואינם יוצאים בכברה רב הונא אומר פרת בפני עצמו כבר בפני עצמו׃ בחמשה לחדש · כבר כתבנו טעם השנה החמישית׃ יויכין · כמו יהויכין וכן יונדב ויהונדב יונתן ויהונתן׃ היה היה דבר יי׳ אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים · אמרו רבותינו זכרונם לברכה אין השכינה שורה על הנביאים בחוצה לארץ וכשנדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא במקום טהור על המים שנאמר על נהר כבר ואני הייתי על אובל אולי ואני הייתי על יד הנהר ר׳ אלעזר בר צדוק אומר הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה מגיד שהבקעה במדיה ותדע שאין השכינה נגלת בחוצה לארץ שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה מפני יי׳ ויש אומרים כי פעם ראשונה אינו נדבר עם הנביא בחוצה לארץ פעם שניה מדבר ולזה נוטה דעת יונתן שתרגם מהוה הוה פתגם מן קדם יי׳ עם יחזקאל וגו׳ כבעמוד ומה שאמר ר׳ יחזקאל בר בוזי היה לו לומ׳ אלי וכן ותהי עליו עלי אלא שכן דרך המקרא לפעמים כמו כשי למך ואל משה אמר עלה אל יי׳ את יפתח ואת שמואל ובתרגום ירושלמי יחזקאל נביא בר ירמיהו נביא ונקרא ירמיהו בוזי על שהיו מבזין אותו׃ וארא · ואש מתלקחת · פי׳ מתלקחת בתוך הענן כמו ואש מתלקחת בתוך הברד׃ ומתוכה כעין החשמל · ת׳ ומגו עננא מגו עלעולא כעין חשמלא מגו אשתא ודעת רז״ל בחשמל שהוא מלאך ואמרו מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל יצא אש מחשמל ושרפתו ועוד דרשוהו נוטריקון חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב״ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא ממללות׃ ומתוכה · תירגם יונתן חיות בריין׃ ורגליהם

ורגליהם׳ ונוצצים׳ מענין נצוץ: קלל. ממורט וחך ות״י ומנצצן כעין נחשת מצלהב: וידו אדם. כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והכתוב רוצה לומר וידו אדם כאילו אמר וידיו ידי אדם כמו עיניך יונים ר״ל כעיני יונים: חוברות אשה. כמו היריעות אשה אל אחותה כי לכל דבר יקרא איש ואשה וכנה החיות באשה ואיש כמו שכנה אותם בחיות וכרובים

רגל ישרה. רגלין כיונן מכוונין זה כנגד זה. ד״א ישרה שאין להם קפיצי ארכובות לכוף את סוקיהם לפי שאין להם ישיבה ולא שכיבה ואין צריכין להיו׳ להם קפיצין כענין מים לבהמה קפץ עליון וקפץ תחתון שבהם היא כופפת סוקיה לשכב: רגל עגל. רגל עגול וכן תירגם יונתן רגלין סגלגלין: ונוצצים. מתוך זהוריתם דומה

וידי ד׳ וסימ׳ וידי משה כבדים. וידי עם הארץ תכהלנה. וידי אדם מתחת. מעשה חרש וידי צורף: ודמות פניהם פני אדם חד מן ב׳ פסו׳ דאית בכל חד ד׳ כלין דמיין קדמא קרחי וג׳ בתראי נסבין ו׳ וסי׳ נכסר במסר׳ רבתא בערך ו׳: אל אשר ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך. והתנחלתם את הארץ כגורל

ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל ונצצים כעין נחשת קלל: וידו אדם מתחת כנפיהם על ארבעת רבעיהם ופניהם וכנפיהם לארבעתם: חברת אשה אל אחותה כנפיהם לא יסבו בלכתן איש אל עבר פניו ילכו: ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור מהשמאול לארבעתן ופני נשר לארבעתן: ופניהם וכנפיהם פרדות מלמעלה לאיש שתים חברות איש ושתים מכסות את גויתיהנה: ואיש אל עבר פניו ילכו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו לא יסבו בלכתן: ודמות החיות מראיהם כגחלי אש בערות כמראה הלפדים היא מתהלכת בין החיות ונגה לאש ומן האש יוצא ברק: והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק: וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות לארבעת פניו: מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש ודמות אחד לארבעתן ומראיהם ומעשיהם כאשר יהיה האופן בתוך האופן: על ארבע רבעיהן בלכתם ילכו לא יסבו בלכתן:

ורגליהון ריגלין כיונן ופרסת ריגליהון כפרסת ריגלין סגלגלן ומזיען עלמא במהכהין ומנצצן כעין נחש מצלהב: וידין כידי אינשא עביד להון מתחות גפיהון על ארבע סיטריהון למיתי בהן גומרין דאישא מביני כרוביא מתחות רקיעא דעל רישיהון למתן על חופני סירפיא למזרק על אתר רשיעיא לאבדא חייביא עברי מימריה ואפיהון וגפיהון שוי לארבעתהין: מכוונן חדא לקביל חדא גפיהון לא מיתחזרין במיזלהין בירייא לקביל אפהא אזלן: ודמות אפיהון אפי אינשא ואפי אריא עביד מימינא לארבעתהין ואפי תורא עביד מסמלא לארבעתהין ואפי נשרא לארבעתהי: ואפיהן וגפיה פרישין מלעילא לחדא תרתין מכוונן חדא ותרתין כסן ית גוייתהין: ובירייא לקביל אפהא אזלא לאתר דתהוי תמן רעוא למיזל אזלן לא מיתחזרן במיזלהין: ודמות ביריתא חזויהון כגומרין דאשא בערן כחזו בעוריא אישתא משתלהבא בין ביריתא וזיהוריא לאישתא ומן אשתא נפיק ברקא: וביריתא באישתלוחיהין למעבד רעות ריבונהן דאשרי שכינתיה במרומא עילא מנהין באנפא עינא למיחזי חזרן ומקפן ומכסן ית עלמא ותיבן ביריתא חדא וקלילן כחיזו ברקא: וחזית ביריתא והא גלגל חד משתוי כמלרע לרום שמיא בסטר ביריתא לארבע אפוהי: חיזו גילגליא ועובדיהון כעין אבן טבא ודמות חד לארבעתהין וחזויהין ועובדיהין כמא דהוי גלגל בגו גלגל: על ארבעא סיטריהין במיזלהין אזלין לא מיתחזרין במיזלהין:

למשפחתיכם. ואיש אל עבר פניו ילכו קדמא: כבאם הגוהים: ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב: ושוב ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב. וישלח את הערב ויצא יצוא. והחיות רצוא ושוב: סימן חברות אשה אל אחותה׳ ואיש אל עבר. ובתראה דרבעיהם בלכתן׳ ושארא בלכתם: לארבעתן ד׳ וסימ׳ ופני שור ופני נשר. מראה האופנים ומעשיהם. וגביהן וגבה להם:

ותירגם יונתן מכוונן חדא לקבל חדא גפיהון לא מיתחזרין במיזלהין בירייא לקבל אפהא אזלן: ופניהם. מלת ופניהם כפרדת בטעם לומר שאינ׳ דבקה עם הבאה אחריה ר״ל ופניהם היו כמו שזכר וכנפיהם היו פרודות מהגוף ופרושות למעלה לעופף: ואיש. הרוח. הרצון וכן תירגם יונתן רעוא: ודמות. פירוש דמות עינים כי דמות נפושם כבר אמר: והיא מתהלכת. היא האש וכן תירגם יונתן אשתא משתלהבא בין ב ביריתא: והחיות רצוא ושוב. מקור שרשו רצה והאל״ף במקום ה״א ויהיה רצה ורוץ בענין אחד וכן ותרץ עמו משרש רצה ענין מרוצה ובזק כמו ברק וכן תירגם יונתן ברקא ובדברי רבותינו ז״ל מאי רצוא ושוב אמ׳ רב יהודה כאור היוצא מפי הכבשן מאי כמראה הבזק אמר רבי יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים ור׳ יהודה אומר בשם רבי שימון בן פרטא כזה שבוזק גפת בבירה כלומ׳ כמי שמפזר גפת שהיא פסולת הזתים בבירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב ע עולה ויורד וזהו פירושו רצוא ושוב ולפי׳ שהוא ברק ענינו כי הברק רץ מהרה ושב ומתכנס מהרה עד שכמעט תשיגנו ה הראות ברוצו ושובו והתכנסו קל מהרה ויונתן תירגם הפסו׳ כן וביריתא באשתלוחיהון ל למעבד רעות רבונהון דאשרי שכניתיה במרומא וגו׳ ובקצת נוסחאות באגפא בגימ״ל: וארא החיות. והנה אופן אחד בארץ. פירושו למטה במקום שפל כמו רקמתי בתחתיות ארץ וכת״י: מראה האופני׳ ומעשיהם כעין תרשיש. תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני החושן תרשיש שהם וישפה וכן אמר במראה הפליסית כעין אבן תרשיש ועינה כעין תכלת ופי׳ ומעשיהם בדמיון אבן תרשיש כי הוא אמ׳ שתי מלות מראיהם ומעשיהם ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש ולדמיון מעשה כ כתרשיש שהם מקבלים מעשה ופעלה כמוהו: וגביהן

כאילו יוצאות מהם כצוצות כדאמרינן ב במסכת יומא אף היא עשתה נברשת של זהב כו׳ בשעה שחמה זורחת נצוצות יוצאין הימנה וכו׳ ונוצצים איסטוונצ״לונט בלע״ז: כעין. כמו כמראה: נחשת קלל. מזוקק ומאיר ומנחם חברו עם קלוי באש: וידו אדם מתחת כנפיה׳. כתרגומו למיתי בהון גומרין דאישא וגו׳ וכן אנו מוצאים בספר זה וישלח הכרוב את ידו אל האש אשר ב בינות לכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים וכן אחריו ו ויראו לכרובים תבנית יד אדם וגו׳ ידי אדם חותות את האש ו ונותנו׳ לכרוב והכרוב לשליח כדי שיצטננו גחלים מיד ליד להקל הפורענות מעל ישרא׳: על ארבעת רבעיהם. לארבעה רוחות העולם שהרי יש להם פנים וכנפים לכל רוח: ופניהם וכנפיהם לארבעת׳. כתרגומו שוה לארבעתהון: חוברות אשה אל אחותה כנפיהם. כנפה של זו פרושה לצד כנפה של זו ל לכאן וכן לכאן עד מחוברות ומגיעות זו לזו וכך הם מכסות פניהם שהכנפים פ פרושות למעלה מן הפנים: לא יסבו בלכתם. אם רוצות ללכת לאיזה רוח ש שירצו אין צריכות ל להסב פניהם שהרי יש להם פנים לכל צד לפיכך איש אל עבר פניו ילכו לצד פניו של אותה הרוח שהם ר רוצים ללכת ילכו: ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה.

אי למלה שראיתי טעם זקף גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו אבל הניקוד למדני להבדילם זו מזו ולהעמיד תיבת ופניהם בפני עצמה וכן פירושו ופניהם להם וכנפיהם היו פרודות למעלה מפניהם ומכסות אותם כיצד לאיש שתים חוברות איש לכל פנים ופנים שתים כנפיהם חוברו׳ לכל אחת כנף חיה זו פרושה לצד כנף חיה זו ושל זו לצד זו והפנים שבינתים מכוסים בהם ודוגמ׳ לשון מקרא זה יש עוד בפרשה זו וגביהם וגובה להם ויראה להם תיבת וגביהם עומדת בעצמה: ושתי׳ מכסות. ושתי כנפים הנותרות מכסות את גויתיהנה: אל אשר יהיה שמה הרוח. הרצון ללכת: היא מתהלכת בין החיו׳. המראה הזאת מתהלכת בכל החיו׳: ונוגה לאש. יותר מאש שלנו: ברק. פלגרו״ם בלע״ז: רצוא ושוב כמראה הבזק. פרשו רבותי׳ רצוא ושוב כלהבת הכבשן שיוצאה תמיד מפי הכבשן וממהרת לחזור וליכנס כך כשמוציאות ראשן מתחת הרקיע הכטוי למעלה מהן כמו שמפורש בענין נרתעות מפני השכינה שלמעלה מן הרקיע וממהרות להשיב את ראשן׃ כמראה הבזק דלא״טכב״לא בלע״ז וגוון אש שלהם כגוון אש היוצא מבין החרסין שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש שיוצא משם כבועה בגווני׃ תו׳ וי״מ הבזק לשון פיזור כמו שפירשוהו רבותינו כמראה הבזק ר׳ יהודה אומ׳ בשם ר׳ שימון בשם ר׳ לוי בן פרטא כזה שבוזק גפת בבירה כלומ׳ שמפזר גפת שהוא פסולת הזתים בבירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזהו פי׳ רצוא ושוב ועוד יש מדברים בזק לשון פיזור בזק בהו עפרה והוו חרבי כלומר פזר וכן במשנה בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליק ויש משמ׳ בזק כמו ברק והוא לשון חמום ע״כ תו׳: אופן אחד בארץ. ברגלי החיות: לארבעת פניו. על כל חיה אצל האופן יש לו ארבעה פנים רבותינו אמרו זה סנדלפון העומד בארץ וראשו מגיע לבין החיות אבל לפי הענין אנו למדין שהאופנים ארבעה הם: כעין תרשיש. כגוון אבן טובה ששמה תרשיש קרויה אשל בלע״ז: כאשר יהיה. אופן קבוע בתוך האופן שתי וערב לפי שהן הולכות לכל עבר פניהם לארבע רוחות צריך שיהא האופן מגלגל לארבעת רוחותיו: על ארבעת רבעיהם וגו׳. בשביל מעשה האופנים הוצרך לפרש לומר שאין האופנים מעכבין עליהם שאף הם עשויין לכך: וגביהן

רש״י

וגביהן וגובה להם: וגובה להם ויראה להם. מאויימים הם לרואה אותם ויש פותרין יראה להם במורא עומדים: וגבותם. אילו"ט פור בל"ע: מלאות עינים סביב. לראות לכל רוח שהרי לא יסבו בלכתם: מעל הארץ. מעל רצפת הרקיע וכן תרגם יונתן מלרע לרום שמיא כלומר בהנשאם מלמטה למעלה: הרוח. הרצון של הקב"ה: שמה הרוח ללכת. אין צריך לומר להם לכד זה לכו שרוחו של הקב"ה בחיות ורוח החיה באופנים: בלכתם. החיות: ילכו. האופנים: הקרח הנורא. ת"י גליד חסין גלאצ"א פורט בלע"ז: ישרות. מכוונו': כקול מים רבים. יכול קול כמוך ת"ל כקול שדי כקול המפורש בכתובים קול ה' בכח קול ה' שובר ארזים: קול המולה. כקול מחנה קל מלאכיהון דמודן ומברכן קדם רבונהון כקל משריית מלאכי מרום: בעמדם תרפינה כנפיהם. מלהשמיע קול ויונתן תרגם במקמהון משתקן גפיהון מן קדם דבורא דבורו של מקום היוצא ממעל לראשן להשמי' לנביאי' שליחותו כמו שמסיים והולך ויהי קול וגו'. ומדרש אגדה בעמדם שלקלם בשביל ישראל שיקלסו תחילה: ויהי קול מעל לרקיע. תרגם יונתן ובזמן דהוה רעוא קדמוהי ל לאשמעה דבור לעבדוהי כביה הוה קלא משתמע מעילוי רקיעא דעל ר רישיהון: תרפינה כנפיהם. מאימת הדבור: וארא כעין חשמל. לא נתן רשו' להתבונן במקרא זה: בית לה. מלפנים לה כמראה אש: ואפל על פני. ואשתטחית: ואשמע קול מדבר. ומהדבר ויאמר אלי בן אדם וגו'. בן אדם קורא ליחזקאל מתוך שרואה המרכבה ו הילך בין עלייה ו ומשתמש בה כמלאכי לומ' אין כאן ילוד אשה שלא זה בן הטעי"ם מ"ן אחד לר' והכא"הו ולי כראה שלא קראו בן אדם אלא בשביל שלא תהא דעתו רחבה עליו מתוך שהיה גם לבו במראה המרכבה ו ובמלאכות עליונים: את

רד״ק

וגביהן. מלת וגביהן נפרדת בטעם ופירושה כמו שפי' במלת ופניהם שאינה דבקה עם הבאה אחריה אמר וגביהן כמו שהם סביב כל אופן אלא שגובה היה להם עד שמרוב גבהם היתה יראה להם כי הרב' יראים מפני בכמותו יקרא כפלא ונורא וכן מעם נורא אל ארץ נוראה או באיכותו כמו הקרח הנורא וגבותם כמו וגביהן אלא שזה מקובץ ב בלשון זכרים וזה בלשון נקבות ומפני כפלו שנה המלה: ובלכת. ת' ובמיזל ברייתא אזלי' וגו': על אשר יהיה שם הרוח. הרצון כמו שפירשנו והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ר"ל רוח האופנים: ללכת. בכנגל באתכחתא וכן ויסב שמואל ללכת: ודמות. הנורא. פירוש נורא בלבנותו ובזהרו: ותחת. לאיש. לכל אחד ואחד: ואשמע כקול שדי. פירוש חזק ותקיף וכן כשוד משדי יבא והיה שדי בצריך או פי' על האל יתברך שנקרא שדי. וכן אמר במראה הפלוסית כקול אל שדי בדברו ורוצה לומר בדברו כשדבר בהר סיני שנאמר בו קול גדול ושם א אמר נשמע עד החצר החיצונה שהוא גבול הבית וכן בהר סיני אף על פי שהיה הקול גדול לא נשמע חוץ למחנה ישראל וכן כל קול כבואה אינו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול: קול המולה. פי' כמו מלה אלא שזה מורה על מלה חזקה נשמעת ממדברים רבים כקול מחנה: ויהי קול מעל לרקיע. תרגם יונתן הפסוק כן ובזמן דהוי רעוא וגו': וממעל. דמות כמראה אדם לא תרגמו יונתן: וארא. בית לה. מבפני' לה ותרגם יונתן הפסוק כן וחזית כעין חשמלא כחיזו אשתא וגו' כבמשור ובנוסחא אחרת מבאתי דלא אפשר לאסתכלא ביה ולרע: כמראה הקשת. ואפול על פני. וארא כל המראה הנזכרת מראשה ועד סופה: ואפול על פני. שהשתומם לבי על המראה: ואשמע קול מדבר. ובעודי נופל על פני שמעתי קול שמדב' אלי זה היה מלאך שדבר עמו ואמרו רבותינו ז"ל כי ישראל ביום מתן תורה ראו המרכבה כמו שראה אותה יחזקאל עד שאמרו כי ק קטנה שבנשיהם גדולה היא כ כיחזקאל בן בוזי ואמרו כי פני שור ראו כנגד מחניהם לפיכך שמו צורת עגל ועוד אמרו כי אלה הפנים היו בארבעה רגלי' בדגל יהודה פני אריה דכתי' גור אריה יהודה ובדגל ראובן פני אדם לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה ולהם צורת אדם ובדגל אפרים פני שור שנאמר עליו בכור שורו הדר לו ובדגל דן פני נשר שנאמר יהי דן נחש עלי דרך ונאמר אפעה ושרף מעופף: ויאמר

מסורה

ו'פסוקי' שם שמה וסימ' נמסר בריש סדר ראה: בקול י' בקריא' וסימ' ואשמע את קול כנפיהם ג' בפסוק. וקול כנפי הכרבים משיקות. והנה כבוד אלהי ישראל. בקול מרכבות על ראשי ההרים ב' בפסוק. והצב גלתה העלתה. וגויתו כתרשיש ופניו כמראה. כי כקול הסירים תחת הסיר: כעין ט' וסימ' והמן כזרע גד.

מקרא

וְגַ֨בֵּיהֶ֔ן וְגֹ֥בַהּ לָהֶ֖ם וְיִרְאָ֣ה לָהֶ֑ם וְגַבֹּתָ֗ם מְלֵאֹ֥ת עֵינַ֛יִם סָבִ֖יב לְאַרְבַּעְתָּֽן׃ וּבְלֶ֙כֶת֙ הַחַיּ֔וֹת יֵלְכ֥וּ הָאוֹפַנִּ֖ים אֶצְלָ֑ם וּבְהִנָּשֵׂ֤א הַחַיּוֹת֙ מֵעַ֣ל הָאָ֔רֶץ יִנָּשְׂא֖וּ הָאוֹפַנִּֽים׃ עַ֣ל אֲשֶׁר֩ יִֽהְיֶה־שָּׁ֨ם הָר֤וּחַ לָלֶ֙כֶת֙ יֵלֵ֔כוּ שָׁ֥מָּה הָר֖וּחַ לָלֶ֑כֶת וְהָאוֹפַנִּ֗ים יִנָּשְׂאוּ֙ לְעֻמָּתָ֔ם כִּ֛י ר֥וּחַ הַחַיָּ֖ה בָּאוֹפַנִּֽים׃ בְּלֶכְתָּ֣ם יֵלֵ֔כוּ וּבְעָמְדָ֖ם יַעֲמֹ֑דוּ וּֽבְהִנָּשְׂאָ֞ם מֵעַ֣ל הָאָ֗רֶץ יִנָּשְׂא֤וּ הָאֽוֹפַנִּים֙ לְעֻמָּתָ֔ם כִּ֛י ר֥וּחַ הַחַיָּ֖ה בָּאוֹפַנִּֽים׃ וּדְמ֞וּת עַל־רָאשֵׁ֤י הַחַיָּה֙ רָקִ֔יעַ כְּעֵ֖ין הַקֶּ֣רַח הַנּוֹרָ֑א נָט֥וּי עַל־רָאשֵׁיהֶ֖ם מִלְמָֽעְלָה׃ וְתַ֙חַת֙ הָרָקִ֔יעַ כַּנְפֵיהֶ֣ם יְשָׁר֔וֹת אִשָּׁ֖ה אֶל־אֲחוֹתָ֑הּ לְאִ֗ישׁ שְׁתַּ֤יִם מְכַסּוֹת֙ לָהֵ֔נָּה וּלְאִ֗ישׁ שְׁתַּ֤יִם מְכַסּוֹת֙ לָהֵ֔נָּה אֵ֖ת גְּוִיֹּתֵיהֶֽם׃ וָאֶשְׁמַ֣ע אֶת־ק֣וֹל כַּנְפֵיהֶ֡ם כְּק֨וֹל מַ֩יִם֩ רַבִּ֨ים כְּקוֹל־שַׁדַּ֜י בְּלֶכְתָּ֗ם ק֥וֹל הֲמֻלָּ֖ה כְּק֣וֹל מַחֲנֶ֑ה בְּעָמְדָ֖ם תְּרַפֶּ֥ינָה כַנְפֵיהֶֽן׃ וַֽיְהִי־ק֕וֹל מֵעַ֕ל לָרָקִ֖יעַ אֲשֶׁ֣ר עַל־רֹאשָׁ֑ם בְּעָמְדָ֖ם תְּרַפֶּ֥ינָה כַנְפֵיהֶֽן׃ וּמִמַּ֗עַל לָרָקִ֙יעַ֙ אֲשֶׁ֣ר עַל־רֹאשָׁ֔ם כְּמַרְאֵ֥ה אֶֽבֶן־סַפִּ֖יר דְּמ֣וּת כִּסֵּ֑א וְעַל֙ דְּמ֣וּת הַכִּסֵּ֔א דְּמ֞וּת כְּמַרְאֵ֥ה אָדָ֛ם עָלָ֖יו מִלְמָֽעְלָה׃ וָאֵ֣רֶא ׀ כְּעֵ֣ין חַשְׁמַ֗ל כְּמַרְאֵה־אֵ֣שׁ בֵּֽית־לָהּ֙ סָבִ֔יב מִמַּרְאֵ֥ה מָתְנָ֖יו וּלְמָ֑עְלָה וּמִמַּרְאֵ֤ה מָתְנָיו֙ וּלְמַ֔טָּה רָאִ֙יתִי֙ כְּמַרְאֵה־אֵ֔שׁ וְנֹ֥גַהּ ל֖וֹ סָבִֽיב׃ כְּמַרְאֵ֣ה הַקֶּ֡שֶׁת אֲשֶׁר֩ יִהְיֶ֨ה בֶעָנָ֜ן בְּי֣וֹם הַגֶּ֗שֶׁם כֵּ֣ן מַרְאֵ֤ה הַנֹּ֙גַהּ֙ סָבִ֔יב ה֕וּא מַרְאֵ֖ה דְּמ֣וּת כְּבוֹד־יְהוָ֑ה וָֽאֶרְאֶה֙ וָאֶפֹּ֣ל עַל־פָּנַ֔י וָאֶשְׁמַ֖ע ק֥וֹל מְדַבֵּֽר׃

תרגום

וְגַבֵּיהֶן שָׁוַן לְקֳבֵל רְקִיעַ וְרוּמָא לְהֶין וּדְחִילִין אִינוּן וְגַבֵּיהֶן מְלַן עֵינִין סְחוֹר סְחוֹר לְאַרְבַּעְתְּהֵין׃ וּבְמֵיזַל בִּירְיָתָא אָזְלִין גַלְגַלַיָא לְקִבְלֵיהוֹן וּבְאִתְרָמָא בִּירְיָתָא מִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָא מִתְרָמִין לְגַלְגַלַיָא׃ עַל אֲתַר דַהֲוֵי תַמָן רַעֲוָא לְמֵיזַל אָזְלִין לְתַמָן רַעֲוָא לְמֵיזַל וְגַלְגַלַיָא מִתְרָמִין לְקִבְלֵיהוֹן אֲרֵי כְרוּחַ בִּירְיָתָא בְּגַלְגַלַיָא׃ בְּמֵיזַלְהוֹן אָזְלִין וּבְמְקַמְתְּהוֹן קָיְמִין וּבְאִתְרָמוּתְהוֹן מִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָא מִתְרָמִין גַלְגַלַיָא לְקִבְלֵיהוֹן אֲרֵי כְרוּחַ בִּירְיָתָא בְּגַלְגַלַיָא׃ וּדְמוּת עַל רֵישֵׁי בִּירְיָתָא רְקִיעָא כְּעֵין גְלִיד חֲסִין מָרְכַן עַל רֵישֵׁיהוֹן מִלְעֵילָא׃ וּתְחוֹת רְקִיעָא גַפֵּיהוֹן מְכַוְנָן חֲדָא לָקֳבֵל חֲדָא לַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַסְיָן לְהֵין וְלַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַסְיָן לְהֵין יָת גְוִיָתְהֵן׃ וּשְׁמָעִית יָת קָל גַפֵּיהֶן כְּקָל מַיִן סַגִיאִין כְּקָלָא מִן קֳדָם שַׁדַי בְּמֵהַכְהֵין קָל מִלוּלֵיהֶן כַּד מוֹדָן וּמְבָרְכִין יָת רִבּוֹנֵיהוֹן קַיָמָא מֶלֶךְ עָלְמַיָא כְּקָל מַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי מְרוֹמָא בִּמְקַמְהֶן מְשַׁתְּקָן גַפֵּיהֶן מִן קֳדָם דִבּוּרָא׃ וּבִזְמַן דַהֲוֵי רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי לְאַשְׁמָעָא דִבּוּרָא לְעַבְדוֹהִי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הֲוֵי קָלָא וּמִשְׁתְּמַע מֵעֵילָוֵי רְקִיעָא דִי עַל רֵישֵׁיהוֹן בְּמִקַמְהֶן מְשַׁתְּקָן גַפֵּיהֶן מִן קֳדָם דִבּוּרָא׃ וּמֵעֵילָוֵי רְקִיעָא דִי עַל רֵישֵׁיהוֹן כְּחֵיזוּ אֶבֶן טָבָא דְמוּת כּוּרְסֵיָא וְעַל דְמוּת כּוּרְסֵיָא דְמוּת כְּחֵיזוּ אֱנָשָׁא עֲלוֹהִי מִלְעֵילָא׃ וַחֲזֵית כְּעֵין חַשְׁמְלָא כְּחֵיזוּ אֶשָׁתָא מְגָיו לַהּ סְחוֹר סְחוֹר חֵיזוּ יְקָר דְלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלָא אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ וּלְעֵילָא חֵיזוּ יְקָר דְלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלָא אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּלְרַע חֲזֵיתִי כְּחֵיזוּ אֶשָׁתָא וְזֵיהוֹרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ כְּחֵיזוּ קַשְׁתָּא דַהֲוֵי בַעֲנָנָא בְּיוֹמָא דְמִטְרָא כֵּן חֵיזוּ זֵיהוֹרָא סְחוֹר סְחוֹר הוּא חֵיזוּ דְמוּת יְקָרָא דַיָי וַחֲזֵית וְאִשְׁתְּטַחִית עַל אַפַּי וּשְׁמָעִית קָל דְמִתְמַלֵיל׃

מסורה

וארא והנה רוח סערה. ורגליהם רגל ישרה. מראה האפנים ומעשיהם כעין. ודמות על ראשי החיה רקיע. וארא כעין חשמל כמראה אש. כעין החשמלה. בעין אבן תרשיש. בעין נחשת קלל וקול דבריו דדניאל: סימן קדמא חשמל. תנייא החשמל. תליתא החשמלה: מדבר ח' בקריא' וסי' יש לאל ידי לעשות עמכם. ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו. ויכל משה מדבר אתם ויתן על. ועתה דעי וראי מה העשי. ותבא בי רוח כאשר דבר אלי. ואשמע מדבר אלי. אהבת רע מטוב. נצור לשונך מרע:

ויאמר אלי בן אדם עמד על רגליך ואדבר אתך: ותבא בי רוח כאשר דבר אלי ותעמדני על רגלי ואשמע את מדבר אלי: ויאמר אלי בן אדם שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים אשר מרדו בי המה ואבותם פשעו בי עד עצם היום הזה: והבנים קשי פנים וחזקי לב אני שולח אותך אליהם ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה: והמה אם ישמעו ואם יחדלו כי בית מרי המה וידעו כי נביא היה בתוכם: ואתה בן אדם אל תירא מהם ומדבריהם אל תירא כי סרבים וסלונים אותך ואל עקרבים אתה יושב מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת כי בית מרי המה: ודברת את דברי אליהם אם ישמעו ואם יחדלו כי מרי המה: ואתה בן אדם שמע את אשר אני מדבר אליך אל תהי מרי כבית המרי פצה פיך ואכל את אשר אני נתן אליך: ואראה והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר: ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קנים והגה והי: ויאמר אלי בן אדם את אשר תמצא אכול אכול את המגלה הזאת ולך דבר אל בית ישראל: ואפתח את פי ויאכלני את המגלה הזאת: ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגלה הזאת אשר אני נתן אליך ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק:

ואמר לי בר אדם קום על ריגלך ואמליל עמך: ועלת בי רוחא כד מליל עמי ואקימתני על רגלי ושמעית ית דמתמליל עמי: ואמר לי בר אדם שלח אנא יתך לות בני ישראל לות עממיא סרבניא דסריבו על מימרי אינון ואבהתהון מרדו במימרי עד כרן יומא הדין: ומתקרן בניא אינון תציפי אפיא ותקיפי ליבא אנא שלח יתך לותהון ותימר להון כדנן אמר יי אלהים: ואינון אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמיתתי ארי עם סרבן אינון וידעון די נביא הוה ביניהון: ואת בר אדם לא תדחל מנהון ומפתגמיהון לא תדחל ארי מסרבין ומקשן לקבלך ובגו עמא דעובדיהון דמן לעקרבין את יתיב ומפתגמיהון לא תדחל ומן קדמיהון לא תתבר ארי עם סרבן אינון: ותתנבי ית פתגמי ובנואתי לרהון אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמיתתי ארי עם סרבן אינון: ואת בר אדם קביל ית די אנא ממליל עמך לא תהי סרבן כעמא סרבנא ארכין נפשך וקביל ית די אנא יהיב לך: וחזית והא דמות יד מתושטא לצד לותי והא ביה מגלת ספרא: ופרס יתה קדמי והיא כתיבא מאפהא ומאחורהא מן דהוה מן שירויא ומה דעתיד למהוי בסופא וכתיב בה דאם יעברון בית ישראל על אוריתא ישלטון בהון עממיא ואם יעברון ית אוריתא יסוף מנהון אילייא ודונא ותנחתא: ואמר לי בר אדם ית דמתיהיב לך קביל קביל מא דכתיב במגילתא הדא ואזיל ואתנבי על בית ישראל וארכינית ית נפשי ואחכימני מה דכתיב במגילתא הדא: ואמר לי בר אדם נפשך תסבע ומיעך תמלי אם תקבל מה דכתיב במגילתא הדא די אנא יהיב לך וקבילתהא והוו פתגמהא בפומי כדבש חלי:

רדק

ויאמר אלי. ודברת בדברי. בלשון אשר אני מדבר לך כן תדבר אליהם כי אינם לעוזות שלא יבינו לשונך׃ כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון׃ כפל ענין במלות שונות אמר גם הם אינם מדברים לשון אחרת שלא תבין אתה את דבריהם כי בני לשון אחת אתה עמהם הם יבינוך ואתה תבינם׃ לא על עמים רבים. ר״ל רבי המרחק שהם מארץ רחוקה מאד שלא שמעת מעולם לשונם׃ אם לא אליהם. אם לא לשון שבועה וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו אם לא כאשר דמיתי כן היתה כלומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה כאלו אמר באמת אם אליהם שלחתיך הם ישמעו אליך אף על פי שלא יבינו לשונך ולא תבין לשונם הם יבקשו מי שיפרש להם כנואתך׃

רשי

עמקי שפה. שיהא להם לשון עמוק שאינך מכיר בו׃ אל בית ישראל. כי אל בית ישראל אני שולחך אשר לשונם כלשונך׃ אם לא אליהם שלחתיך וגו׳. לשון שבועה הוא אם אליהם שלחתיך חי אני אם לא המה ישמעו אליך ומקרא מסורס הוא׃ שמיר. מין תולעת הוא שמראין אותו על האבן והיא נבקעת כנגדו הנה״ה לא״ה שמיר לשון שלא חזק ובתרגו׳ ירושלמי הוא תרגום של צור וכן תרגום מצור ה החלמיש שמיר טינרא וים משמ׳ שמיר ה הברזל החזק כי כמו שנקרא הצור החזק שמיר כמו כן נקרא ה הברזל שמיר בשביל חזקו׃ כה אמר יי׳ אלהים. הנבואה הזאת לומדה להם׃ אם ישמעו. או ישמעו או יחדלו אתה אמור אותה להם׃ ותשאני רוחי. לאחר שגמר דבריו נשאני הרוח ל להשיבני אל המקום אשר בני הגולה שם׃ משיקות. לשון נשיקה מקישות זו אל זו ושיר נשמע בהקשתן כמו שאמר למעלה ואשמע את קול כנפיהם׃ ואלך מר. שהיה קשה בעיני להוכיח את בני עמי׃ ויד יי׳ עלי חזקה. אכפו וכחו להוליכני על כרחי׃ תל אביב. לתל אביב שם מקום׃ משמים. משתוממים אדם משתומם מלדבר׃

סופק

מסורה

עמקי ג׳ וסימ׳ את עם נועז. כי לא אל עם עמקי שפה׳ ודבהריה לא אל עמים. וא׳ בעמקי בעמקי שאול קראיה׃ חזקים ג׳ וסימ׳ וילכו בני דן לדרכם. והנה נתתי את פניך חזקים לעמת. חזקים כראי מוצק׃ לא תירא ח׳ וסימ׳ לא תירא מהם זכור תזכור את. וראית סוס ורכב עם רב ממך׳ ויי׳ הוא ההולך לפניך הוא

מקרא

וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם לֶךְ־בֹּא אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדִבַּרְתָּ בִדְבָרַי אֲלֵיהֶם׃ כִּי לֹא אֶל־עַם עִמְקֵי שָׂפָה וְכִבְדֵי לָשׁוֹן אַתָּה שָׁלוּחַ אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ לֹא׀ אֶל־עַמִּים רַבִּים עִמְקֵי שָׂפָה וְכִבְדֵי לָשׁוֹן אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע דִּבְרֵיהֶם אִם־לֹא אֲלֵיהֶם שְׁלַחְתִּיךָ הֵמָּה יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ׃ וּבֵית יִשְׂרָאֵל לֹא יֹאבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלֶיךָ כִּי־אֵינָם אֹבִים לִשְׁמֹעַ אֵלָי כִּי כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חִזְקֵי־מֵצַח וּקְשֵׁי־לֵב הֵמָּה׃ הִנֵּה נָתַתִּי אֶת־פָּנֶיךָ חֲזָקִים לְעֻמַּת פְּנֵיהֶם וְאֶת־מִצְחֲךָ חָזָק לְעֻמַּת מִצְחָם׃ כְּשָׁמִיר חָזָק מִצֹּר נָתַתִּי מִצְחֶךָ לֹא־תִירָא אוֹתָם וְלֹא־תֵחַת מִפְּנֵיהֶם כִּי בֵּית־מְרִי הֵמָּה׃

וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם אֶת־כָּל־דְּבָרַי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ קַח בִּלְבָבְךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְׁמָע׃ וְלֵךְ בֹּא אֶל־הַגּוֹלָה אֶל־בְּנֵי עַמֶּךָ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ׃ וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ׃ וְקוֹל׀ כַּנְפֵי הַחַיּוֹת מַשִּׁיקוֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ וְקוֹל הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וְקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל׃ וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתִּקָּחֵנִי וָאֵלֵךְ מַר בַּחֲמַת רוּחִי וְיַד־יְהוָה עָלַי חָזָקָה׃ וָאָבוֹא אֶל־הַגּוֹלָה תֵּל אָבִיב הַיֹּשְׁבִים אֶל־נְהַר־כְּבָר ואשר הֵמָּה יוֹשְׁבִים שָׁם וָאֵשֵׁב שָׁם שִׁבְעַת יָמִים מַשְׁמִים בְּתוֹכָם׃

תרגום

וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם אִיתָא אִיזִיל לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתְנַבֵּי בְּפִתְגָמֵי נְבוּאָתִי לְהוֹן׃ אֲרֵי לָא לְוַת עַם עַמִּיקֵי מַמְלַל וְיַקִּירֵי לִישַׁן אַתְּ שְׁלִיחַ לְאִתְנַבָּאָה אֱלָהֵן לְוַת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ לָא לְוַת עַמְמַיָּא סַגִּיאִין תַּקִּיפֵי מַמְלַל וְיַקִּירֵי לִישַׁן דְּלָא תִשְׁמַע פִּתְגָמֵיהוֹן אִילוּ לְוָתְהוֹן שְׁלַחְתָּךְ אִינוּן יְקַבְּלוּן מִינָךְ׃ וּבֵית יִשְׂרָאֵל לָא יֵיבוֹן לְקַבָּלָא מִינָךְ אֲרֵי לֵית אִינוּן צָבַן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי אֲרֵי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲצִיפֵי אַפִּין וְתַקִּיפֵי לִיבָּא אִינוּן׃ הָא יְהָבִית יַת אַפָּךְ תַּקִּיף כְּקֳבֵיל בֵּית אַפֵּיהוֹן וְיַת בֵּית עֵינָךְ חֲסִין כְּקֳבֵיל בֵּית עֵינֵיהוֹן׃ כְּסָא דְשָׁמִירָא תַּקִּיף מִטִּינָרָא כֵּן יְהָבִית יַת בֵּית עֵינָךְ חֲסִין כְּקֳבֵיל בֵּית אַפֵּיהוֹן לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן וְלָא תִיתְּבַר מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי עַם סָרְבָן אִינוּן׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם יַת כָּל פִּתְגָמֵי דַּאֲמַלֵּיל עִמָּךְ קַבֵּיל בְּלִבָּךְ וּבְאוּדְנָךְ שְׁמַע׃ וְאִיתָא אִיזִיל לְוַת בְּנֵי גָלוּתָא לְוַת בְּנֵי עַמָּךְ וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם יְקַבְּלוּן וְאוּלְפַן וְאִם יִתְמַנְעוּן מִלְּמֵחְטֵי׃ וּנְטַלְתְּנִי רוּחָא וּשְׁמָעִית בַּתְרַי קָל זִיעַ סַגִּיא דִמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין בְּרִיךְ יְקָרָא דַיְיָ מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ׃ וְקָל גַּפֵּי בְּרִיָּתָא נָקְשָׁן חַד לְחַד וְקָל גַּלְגַּלֵּי לְקֳבְלֵיהוֹן וְקָל זִיעַ סַגִּי׃ וְרוּחָא נְטַלְתְּנִי וְנַסִּיבַתְנִי וַאֲזָלִית בִּמְרִיר בִּתְקוֹף רוּחִי וּנְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי תַּקִּיפַת׃ וַאֲתֵית לְוַת בְּנֵי גָלוּתָא לְתֵל אָבִיב דְּיָתְבִין עַל נְהַר כְּבָר וְנַחִית בֵּינֵיהוֹן וְאִינוּן יָתְבִין תַּמָּן וִיתֵיבִית תַּמָּן שַׁבְעָא יוֹמִין שָׁתִיק בֵּינֵיהוֹן׃

רדק (המשך)

ובית ישראל לא יאבו לשמוע אליך. ולמה לא יאבו לשמוע אליך כי אינם אובים לשמוע אלי לא מפני שמואסים בך אלא מפני שמואסים המה בדברי ובתוכחתי׃ הנה נתתי את פניך חזקים. שלא תירא מהם ולא תכנע מפניהם׃ כשמיר חזק מצר. בחולם כמו ותקח צפורה צור הברזל חזק. יקרא שמיר אמר כמו שהברזל חזק מן הצור והותך את אותו כן תשבר את אתה ותכלם׃ כי בית מרי המה וידעתי שיעודו כנגדך בהוכיחך אותם׃ ויאמר׳ קח בלבבך ובאזניך שמע. הוא׳ כו״ו הן אתה קנפת וכחטא והדומי׳ לו אחר שתשמע באזניך קח בלבבך שלא תשכח מה ששמעת׃ ולך בא אל הגולה. הוא היה במקום אחד ומקצ׳ בני הגולה אשר הוא שלוח אליהם במקום אחר גם כן על נהר כבר׃ הגולה. רוצה לומר בני הגולה או פירושו הכנסת הגולה׃ ודברת אליהם ואמרת אליהם. כפל ענין במלו׳ שונו׳ לחזק הענין רוצה לומר שיאמר להם פעם אחר פעם אולי ישמעו ותרגם יונתן ותתנבי להון ותימר להון׃ ותשאני רוח. במראה הנבואה נדמה לי שנשאתני רוח ללכת אל הגולה׃ ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי׳ ממקומו. כשנשאתני הרוח שמעתי קול אחרי במקו׳ הנבואה שהייתי שם והקול היה או׳ ברו׳ כבו׳ יי׳ ממקומו ר״ל כשסר ממקומו מעל הכפורת מבין שני הכרובים כי ישראל היו מחסרים כבודו בהיותו ביניהם בשמל הקנאה המקנה וכאלו נתוסף כבודו בסורו מהם ולשון ברכה היא תוספת טובה וכבוד וכן אמר למטה וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו על מפתן הבית והחכם הגדול רבי׳ משה ז״ל פירש ממקומו כפי מעלתו ושם חלקו במציאות׃ וקול כנפי החיות. כמו שאמר למעלה ואשמע את קול כנפיהם ופירוש משיקות שהם נושקות זו לזו כמו שאמר חוברות אשה אל אחותה ויונתן תרגם נקשן חד לחד כלומר דופקות זו בזו כמו וארכובותיה דא לדא נקשן׃ וקול רעש גדול. והיה הקול רעש גדול ושמיעתו זה הקול פעם אחרת מורה על מהירו׳ הנסיעה והאופנים משמיעים קול בלכתם וכן קול כנפי החיות כמו שפי׳ למעלה׃ ורוח נשאתני. במראה הנבואה היה זה והוא מה שאמר למעלה ותשאני רוח אלא לפי שהפסיק בשמיעת הקול חזר ואמר ורוח נשאתני ובמראה הנבואה היה הנשיאה והלקיחה וכן אמר למטה ורוח נשאתני ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח האלהים וכל מה שכתוב עד אותו הפסוק הכל היה במראה הנבואה ובואו של הגולה תל אביב ושבתו שם שבעת ימים משמים ומקץ ז׳ ימים שב אליו הדבר ובאתו אל הבקעה וכן קח לך לבנה ששכב על צדו קח לך חטים קח לך חרב חדה הכל היה במראה הנבואה וכן בשנה השמינית אני יושב בביתי וכל הענין עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה וגו׳ ולא הורשה לדבר אליהם ולהוכיח עד אותו העת כמו שאמר ואדבר אל הגולה וגו׳׃ ואלך מר בחמת רוחי. רוצה לומר מר נפש כמו שאמר בחמת רוחי׃ ויד יי׳ עלי חזקה. יד הנבואה׃ ואבא תל אביב. שם מקום כמו תל מלח תל חרשא ואולי הוא אחד מהם׃ אל נהר כבר. כמו על נהר כבר׃ ואשר. כתיב ואשב קרי והכתוב רוצה לומר וכאשר ראיתי המה יושבים וישבתי שם ויונתן תרגם זה ונחית ביניהון והקרי ויתיבית כמשמעו ואשב ומה שאמר המה יושבים רוצה לומר ואשב כמו שהיו המה יושבים ואשר ענין חזוק ואמר אחר כך ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם תמה ונבהל ואת שתיק׃

מסורה

ישמיר. לא תירא כפניהם דיהושע. לא תירא אתם ולא תחת כפניהם דסיפרא. לא תירא כפחד לילה. לביתה משלג. והיית כוצק לא תירא׃ וקול כנפי חד מן י״ח מן ג׳ מלין דנסבין ו׳ בקריא׳ וסי׳ ולכל חית הארץ ולכל ולכל. והנה אנחנו מאלמים אלמים והנה והנה. וכן העשה לחמרו וכן וכן. וכל הארץ בוכים וכל וכל. ואנשי בבל עשו ואנשי ואנשי. וקול כנפי החיות וקול וקול. ואיש את אשת רעהו ואיש ואיש. ואל תרא ביום אחיך ואל ואל. ובני אפים ישעי ובני ובני. ושם האיש אלימלך ושם ושם׃

ויהי

ויהי מקצה שבעת ימים. סוף השבעה ימים מבואר הוא: בן אדם צופה. כמו הצופה שמזהיר את העם בבא עליהם האויב: והזהרת אותם ממני. כלו' בשמי בדברים ששמעת ממני: באמרי. מדרכו הרשעה. הרשע דרכו רשעה כמו שהטוב דרכו טובה: בעונו ימות. מיתה מופתית בעולם הזה או הכריתות לעולם הבא וכן פירוש לחיותו כי יש עון שענשו בעולם הזה ויש בעולם הבא ומה שאמר בעונו ימות ואף על פי שלא נזהר לפי שהוא יודע בעצמו שהוא חוטא אף על פי כן אם יזהירנו אפשר שישוב בתשובה: ודמו מידך אבקש. כיון שצויתיך להזהירו כמו שאמר באמרי לרשע כי באמרי לך שתאמר לו בשמי כאלו אני אומר לו והנה אם אתה לא אמרת לו את כשעת בנפשו כי היה שב בהזהירך לפיכ' אבקש דמו מידך ואעניש' עליו: ואתה. מבואר הוא: ובשוב צדיק. ונתתי מכשול לפניו המכשול הוא שימות בחטאו ואדוני אבי ז"ל פירש המכשול שיצליח בכל מעשיו בעול' הזה כי פרי צדקותיו שהיה עתיד לאכול לעולם הבא יאכלנו בעולם הזה וזהו מה שאמר משה רבינו לא יאחר לשונאו כתרגומו ומה שאמר ולא תזכרנה צדקותיו ר רוצה לומר לעולם הבא אבל ל לעולם הזה תזכרנה: צדקתו. כן כתיב על הכלל וקרי צדקותיו על הפרט ויונתן תרגם ונתתי מכשול ואתן תקלת חובי' קדמוהי נראה שדעתו כדעת רבותינו ז"ל שפירשו באדם שהיה צדיק ושב מצדקו ועשה עול בסתר אמר ה הקדוש ברוך הו' אני אתן מכשול לפניו כלומר אני מנביא לידו ח חטא גלוי לכל כדי שידע הכל כי הוא רשע: ואתה. כי הזהרתו צדיק. הכנוי קודם הידיעה וכן וישכו את טעמו והמתו חיתו לחם והדומי' להם: צדיק. מי שהי' כבר צדיק: לבלתי חטא • צדיק שלא ישוב מצדקו: חיו יחיה • בוי"ו במקום הא למד הפעל: נזהר • בקמץ והוא כפעל עומד: ותהי עלי שם • בתל אביב ובוהו לצאת אל הבקעה והראהו שם הכבוד כמו שהראהו על נהר כבר כי הבקעה מקום טהור יותר מתל אביב שהיו י יושבי' שם בני אדם ושנה לו פעם אחר פעם להשכילו ההשגחה ו וההנהגה ועוד כי באות הבקעה שנה נבואתה בבל הראהו יחזק' שם השגחתו בברואים שבלל שם שפתם ובטל שם מחשבת' ובאמרו ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר לא הוצרך לפרש ולפרוש דברי המרכבה: ואקום • מבואר הוא: ותבא בי • מתחילה בוהו להיותו בתוכה שותק להודיע כי שתיקתו כדבורו כי בית מרי המה ואחר כך בוהו להיות כסגר בתוך ביתו ולא יבא בתוכם כדי שלא יוכיחם עד בואו לדבר עמו כל הנבואות עד פסוק ורוח כשאתני ותביאני כשדימה: ואתה. הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם. כאלו אסרוהו בעבותי' שלא יוכל לצאת מביתו ללכת בתוכם: ולשונך. כאלו דבוקה לשונך ב חכך ותהיה אלם כלומר שלא תדבר אליהם ולא תוכיחם: ובדברי אותך. ככלותי לדבר אתך אפתח את פיך כלו' אתן לך רשות לדבר להם: השומע ישמע והחדל יחדל • וכלותו לדבר עמו היה כשאמר ויעל מעלי ה המראה אשר ראיתי ואדוני אבי ז"ל פירש זה על מה שאמר בבא אליו הפליט ויד יי' היתה אלי בערב לפני בא הפליט ויפתח את פי וגו' ואתה בן אדם קח לך לבנה. למה צוה לו לבנה ולא אמר לו שיצור על לוח כל הצנין לפי שבונים בלבני' הערים או באבנים תהיה הלבנה משל בזה והלבנה ובחה לחזק בה יותר מהאבן ויונתן תרגם לבנה אבנא: ונתת

ובשוב ד' בקריא' וסימ' ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול. בשוב צדיק דבכל' והתועבות. ובשוב רשע מרשעתו. ותברו. וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי: חיו ד' כתיב ו' בקריא' וסימ' ואתה כי הזהרתו צדיק. ויראת ישב. חבול ישיב רשע. ושלאחריו כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה: עבותים ג' מלאים בקריא' וסימ'

ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני: באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש: ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו ומדרכו הרשעה הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת: ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות כי לא הזהרתו בחטאתו ימות ולא תזכרן צדקתו אשר עשה ודמו מידך אבקש: ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיו יחיה כי נזהר ואתה את נפשך הצלת:

ותהי עלי שם יד יהוה ויאמר אלי קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך: ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד יהוה עמד ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר ואפל על פני: ותבא בי רוח ותעמדני על רגלי וידבר אתי ויאמר אלי בא הסגר בתוך ביתך: ואתה בן אדם הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם ולא תצא בתוכם: ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח כי בית מרי המה: ובדברי אותך אפתח את פיך ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה השמע ישמע והחדל יחדל כי בית מרי המה: ואתה בן אדם קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר את ירושלם:

(מסורה גדולה בין העמודים: ה' פסק' בחגנו' · כסין · לא' כנט' · ג' ב' חס וא' מ' ל' · ל' · ל' · ב' · ל' · ה' · ב' וכנינן · ד' · ל' · ב' · תיי ק' · ד' כתי' וי"ו · ל' · ל' ויתר ככבוד · ל' · ג' מ' ל' · ו' · ל' ויתר על · ח · ל' · ל' · ל' · ל' ומתי' כן)

והוה מסוף שבעא יומין והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמיל מימר: בר אדם מליף מניתך לבית ישראל ותקביל ממימרי פתגם ותזהיר יתהון מלמחטי קדמי: כד אמרית לרשיעא מימת תמות ולא אזהרתוהי ולא מלילתא לאזהרא רשיעא מאורחיה דרשעא לקיימותיה הוא רשיעא בחוביה ימות ודמיה מן ידך אתבע: ואת ארי אזהרתא רשיעא ולא תב מחוביה ומאורחיה דרישעא הוא בחוביה ימות ואת ית נפשך שיזבתא: וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר ואתן תקלת חובין קדמוהי הוא ימות ארי לא אזהרתוהי בחוביה ימות ולא אידכרן זכותיה דעבד ודמיה מן ידך אתבע: ואת ארי אזהרת לצדיקא בדיל דלא למחטי צדיקא והוא לא חטי מיחי ייחי ארי אזדהר ואת ית נפשך שיזבתא: ושרת עלי תמן רוח נבואה מן קדם יי ואמר לי קום פוק לבקעתא ותמן אמלל עימך: וקמית ונפקית לבקעתא והא תמן יקרא דיי שריא כיקרא דחזיתי על נהר כבר ואישתטחית על אפי: ועלת בי רוחא ואקימתני על ריגלי ומליל עימי ואמר עול איטמר בגו ביתך: ואת בר אדם הא גזרי פתגמי פומי עלך כאיסור גדילן דאסרין בהין ולא תיפוק ביניהון: ולישנך ארביק לתכך ותשתוק ולא תהי להון לגבר מוכח ארי עם סרבן אינון: ובמללותי עימך ארכין ית נפשך ותימר להון כדנן אמר יי אלהים דמקביל יקביל אולפן ודי יתמנע יתמנע מלמחטי ארי עם סרבן אינון: ואת בר אדם סב לך אבנא ותתן יתה קדמך ותצור עלה קרתא ית ירושלם:

הנה נתנו עליך עבותים. והנה נתתי עליך עבותים. ויתן את צמרתו: ישמע ב' קמצין וסימ' פן יראה בעיניו ובאזניו. השמע ישמע והחדל:

רשי

צופה נתתיך. למה את צורך הלא כצופה שמעמידי' על המגדלים לראו' אם יבאו גייסות לעיר יתקע בשופר ל להזהי' את העם שיכנסו ויתחזקו כן נתתיך ל להזהירם להשמר מן הפורענו' שלא אביאנו עליהם: ונתתי מכשול לפניו. כשהוא עושה דבריו בהצנע ומראה עצמו כצדיק אני נותן עבירה מפורסמת ל לפניו כדי לגלו' מעשיו וכשאביא רעה עליו לא יהרהרו אחרי: ולא תזכרנה צדקותיו. פרשו רבותינו בתוהא על הראשונו' שמתחרט על הצדקות הראשונו' שעשה: והנה שם כבוד יי' עומד. הקדים על ידו לילך שם מדת ענוה יתירה מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן התלמי' ממתין לרב וכאן הרב ממתין ל לתלמיד: הסגר בתוך ביתך. להראות שאינם ראוין לתוכחה: הנה נתנו אליך עבותים. הוי אסור בביתך כאילו נאסרת בעבותים וכן תרגם יונתן הא גזרי' פתגמי' עלך כאיסור גדילין וגו': ובדברי אותך. כשאחפוץ לדבר אתך לשלחך אליהם: ואמרת אליהם כה אמר ה' אלהים. את כל דברי שליחותי: השומע ישמע. אין זה מן השליחות אלא רוח ה הקודש אמר לנביא אתה אמור אליהם ש שליחותי והם השומע ישמע והחדל יחדל כי ידעתי כי לא כלם ישמעו כי בית מרי המה: לבנה. טוילה בלע"ז ויש מהם שהם גדולו':

(בגליון: יתאות ל' קמין וכל אחף רמ')

דוין

ושים ט' וסימ' בסדר בשלח: מחבת ג' וסי' על מחבת בשמן תעשה· וכל נעשה במרחשת· מחבת ברזל ונתת אתה: ואני נתתי לך ב' וסימ' ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך· ואני נתתי לך את שני עונם: זרעך ד' חס' בליש' בנביאים ובכתובים וסימ' וגדעתי את זרעך ואת זרע· הגל הים יחרוש החורש לזרוע· וזרעך

וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מָצוֹר וּבָנִיתָ עָלֶיהָ דָּיֵק וְשָׁפַכְתָּ עָלֶיהָ סֹלְלָה וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מַחֲנוֹת וְשִׂים־עָלֶיהָ כָרִים סָבִיב׃ וְאַתָּה קַח־לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר וַהֲכִינֹתָה אֶת־פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ וְהָיְתָה בַמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ אוֹת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתָּה שְׁכַב עַל־צִדְּךָ הַשְּׂמָאלִי וְשַׂמְתָּ אֶת־עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל עָלָיו מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו תִּשָּׂא אֶת־עֲוֺנָם׃ וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ אֶת־שְׁנֵי עֲוֺנָם לְמִסְפַּר יָמִים שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם וְנָשָׂאתָ עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃ וְכִלִּיתָ אֶת־אֵלֶּה וְשָׁכַבְתָּ עַל־צִדְּךָ הַיְמִינִי שֵׁנִית וְנָשָׂאתָ אֶת־עֲוֺן בֵּית־יְהוּדָה אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה נְתַתִּיו לָךְ׃ וְאֶל־מְצוֹר יְרוּשָׁלִַם תָּכִין פָּנֶיךָ וּזְרֹעֲךָ חֲשׂוּפָה וְנִבֵּאתָ עָלֶיהָ׃

וְתִיתֵּן עֲלַהּ בְּצַיָּר וְתִבְנֵי עֲלַהּ כַּרְקוֹם וְתִיצְבּוֹר עֲלַהּ מְלֵיתָא וְתִישְׁרֵי עֲלַהּ מַשִּׁירְיָן וְשַׁוֵּי עֲלַהּ אִיפְּרוּרְוָן סְחוֹר סְחוֹר׃ וְאַתְּ סַב לָךְ מַסְרֵית בַּרְזֶל וְתִיתֵּן יָתַהּ כּוֹתֶל בַּרְזֶל בֵּינָךְ וּבֵין קַרְתָּא וְתַתְקֵין יָת אַפָּךְ לַהּ וּתְהֵי בְּצַיָּרָא וּתְצוּר עֲלַהּ אָת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתְּ שְׁכוּב עַל סִטְרָךְ דִּסְמָלָא וּתְשַׁוֵּי יָת חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי מִנְיַן יוֹמַיָּא דְּתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי תְּקַבֵּיל יָת חוֹבֵיהוֹן׃ וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ עַל חַד תְּרֵין כְּחוֹבֵיהוֹן לְמִנְיַן יוֹמַיָּא תְּלָת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין וּתְקַבֵּיל חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל׃ וּתְשַׁלֵּים יָת אִלֵּין וְתִשְׁכּוּב עַל סִטְרָךְ דִּימִינָא תִּנְיָנוּת וּתְקַבֵּיל יָת חוֹבֵי בֵית יְהוּדָה אַרְבְּעִין יוֹמִין יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא יְהַבִיתְנוּן לָךְ׃ וּלְצַיַּר יְרוּשְׁלֵם תַּתְקֵין אַפָּךְ וּדְרָעָךְ תַּתְקִיף וְתִתְנַבֵּי עֲלַהּ׃

חשופה· ולא בזרוע גדולה ובעם רב· וכל אורית' דכוו' חס' בב"ג בליש' בקרי' וסי' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים· במסות באתות ובמופתים ובמלחמה· וטרף זרוע אף קדקד: ליש' אחרינא וזרעך ה' חס' בקריאה וסימ' בסדר עקב:

רשי

דייק· מגדל בלע"ז שמשליכין בו אבנים לעיר: סוללה· שופך עפר וסוללו וכובשו במקלות ועושה תל גבוה לעמוד עליו ולראות בתוך העיר ולירות בחצים סוללה פורייר"א בלע"ז: ושים עליה כרים· תרגם יונתן איפרורון והם כפרים שמושיב חיילותיו ויושבים באהלים לרוחות העיר שלא יהא אדם יוצא ובא ופי' כרים שרים ממוני' על הצבא זה שומר לרוח זו וזה לרוח זו: קיר ברזל· דוגמת לחומת העיר המפסקת בין הצבא ובין העיר: אות היא· שכך תבא ירושלם במצור: על צדך השמאלי· לסבול בצער ויסורין מניין ימים כמניין שנים אשר הכעיסוני רוחי על ... שהכעיסו לפני ותכפר עלונו' אחרי אם קשה במשוך הפורענו' שאני אומר להביא עליהם נתתי לך את שני עונם ונו' הקילותי עליך לקבל את הצער שסבלתי אני למנין שני' שחטאו לפני הפכתים לך למנין ימים. את שני כמו שנים וכן תרגם יונתן והא יהבית לך על חד תרין בחוביהון: שלש מאות ותשעי' יום· שנינו בסדר עולם מלמד שחטאו ישראל שלש מאות ותשעי' שנה משנכנסו לארץ עד שגלו משגלו עשרת השבטים ואתה מוצא מהם מפורשי' מאתים וארבעי' ושלש משמלך ירבעם עד שגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים ק"א שנים והשאר שקומים אלו הט"ב שנים שמצאתי בתשובות רב יוסף ריש מתיבתא מתעלו' השבטים מימות יהושע עד שהגלם סנחריב משמרון חשוב בימי השופטי' ח' שנים ביד כושן י"ח ביד עגלון כ' ביד סיסרא ז' ביד מדין י"ח ביד בני עמון מ' הרי ק"א מן מיכה עד ששבה הארון בימי עלי מ' הרי קמ"א חשוב לירבעם בן נבט כ"ב נדב בנו ב' בעשא כ"ד אלה בנו ב' עמרי י"ב אחאב כ"ב אחזיה בנו ב' ויהורם אחיו י"ב ויהוא כ"ח יהואחז י"ז יהואש בנו י"ו וירבעם בנו מ"א הרי ש"ן שנה ומנחם בן גדי י' פקחיה בנו ב' ופקח בן רמליהו כ' והושע בן אלה ט' שנים הרי שצ"א ושנה אחרונה להושע אינה מן המנין לפי שבשנת ט' להושע נלכדה שמרון ולא היה חשבון המלכו' להושע אלא ח' שני' הרי ש"צ שני' שחטאו מלכי יהודה אחר גלות סנחריב עד שנאמרה פרשה זו ליחזקאל מפורשים לעיל ולא הוצרכתי לפרשה: עון בית יהודה מ' יום: מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים עד שחרבה ירושלם ארבעי' שנה כבשל מנשה שכתוב בו ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך עשרים ושתים ושתים דאמון וי"א דיהויקים ונבואה זו כשאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כלם ארבע מאות ושלשים ואחר הנבואה הזאת שהן שש שנים הרי שמנה יובלות ושלשים ושש שנה בשמנה יובלות שמונה שבועי שמיטות הרי חמשים ושש שנית שמיטה ושמונה שנות יובל הרי ששים וארבע ובשלשים ושש שנה יש חמש שנות שמיטה הרי ס"ט שמיטו' ושנת היובל האחרון נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו מתוכה הרי שבעים שנה מקודשים של שמיטה שלא שמטום ישר' לפיכך גלו שבעים שנה לקיים אז תרצה הארץ את שבתותיה והוא שכתוב בסוף דברי הימי' למלאת דבר יי' בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה: צדך השמאלי· לשמרון לצדך הימני ליהודה לפי שיהודה בדרומה של ארץ ישראל כמה שנאמר ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך ואף בספר יהושע תחום מצר שבט יהודה כל מצר הדרומי: ואל מצור ירושלם· אשר חקות על הלבינה תשים פניך כשתשכב על צדך השמאלי תהי הלבינה לנגדך וכן כשתשכב על הימני: וזרועך· תהא חשופה לנגדה כאדם הנלחם הוא חוץ לבגדו כדי הלחם בה: חשופה כמו גלויה: נתתי

רדק

ונתת· ובנית עליה דייק· מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה: ושפכת עליה סוללה כתרגומו ותכבר עלה מליתא והוא שסופכים עפר בחפירו' שסביב העיר למלאותם ולעשות מן העפר תל גבוה כדי לעלות ממנה אל החומה או להלחם: ושים עליה כרים סביב· גנדים ושרי חיילות ואדוני אבי ז"ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרים והדומים לו והוא שמשים אילי ברזל לנגח החומה: ואתה· מחבת ברזל· מחבת אין לו ענין קבול אלא שהיא פשוטה יותר מפרור ושאר כלי ברזל לדמותה לקיר ועניין קיר ברזל לשני דברים האחד לחזק הברזל שלב ישראל חזק כברזל והשחרות לשחרות הברזל משל לעונותיהם שהם שחורי' וכעורים כמו שדמה אותם לתאני' השחורי' ואם רחוקים מלאלבין והם מבדילים בינם לבין אלהים כקיר המבדיל בין בית לבית ועניין והכינות את פניך אליה כי פני יי' אליהם אם ישובו אליו אז עניין הכנת פנים כמו ושמתי את פני באיש ההוא ומה שאמ' וצרת עליה אחר שאמר והיתה במצור רוצה לומר וצרת עליה עד רדת חומותיה: אות היא· כי כן יצורו האויבים על ירושלם עד בקעם אותה: ואתה שכב· עוד זאת שיעשה אות אחר להם: שכב על צדך השמאלי· לפי שרוב שכיבת האדם היא על צדו השמאלי לפיכך צוה לשכב עליו על עון בית ישראל שהם הרוב וצוה לו שישכב עליו ש"צ יום כי כן היו שני עונם ורש"י ז"ל פירש לפי ששמרון היתה לשמאל ארץ יהודה כמו שכתוב ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך לפיכך צוה לו לשכב על שמאלו לשאת עון בית ישראל ופירוש תשא את עונם תסבול עונם כי השכיבה על צד אחד זמן רב שלא יהפך לצד אח' הוא קשה מאד והנה זה היה למופת להם כי השנים שלא עבדו האל עבדו הגוים וסבלו עבודתם הקשה וכל השכיבה הזאת ואף על פי שארכו הימים הכל היה במראה הנבואה ואני נתתי לך את שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום רוצה לומר שנתן לו ימים במספר כנגד השנים שחטאו יום לשנה ושני עונם היו שלש מאות ותשעים שנה ורובם מצאנו בפירוש כי בימי השעבוד אשר בין שופט לשופט שהיו עושים הרע בעיני יי' היו משתעבדים לגוים מיהושע ועד שמשון תמצא בחשבון ק"א שנים ובימי מלכי ישראל שעשו הרע בעיני יי' והיו בשעבוד מלכי האומות תמצא בחשבון מירבעם עד הושע מאתים וארבעים ואחת שנה הרי שלש מאות וחמשים ושתים חסרו שלשים ושמנה הוסף בהם עשרי' של שמשון שהיו מושלים בהם פלשתים לפי שהיו עושים את הרע בעיני יי' כמו שכתוב הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים כי אף על פי שהושיעם שמשון לא היתה תשועה שלמה לפי שלא היה לבם שלם עם יי' חסרו עדין שמונה עשרה שנה אלו שמנה עשר' שנה היו בין ימי שמגר שלא נתפרשו שלא היתה תשועתו אלא מעוטה וכן כתיב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות ובין ימים שבין שמשון לעלי שנאמר בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ואז נעשה פסלו של מיכה כמו שפירשנו במקומו ותימה הוא מה שת"י את שני עונם על חד תרין בחוביהון: וכלית את אלה· רוצה לומר כי אחר שגלו עשרת השבטים החלו מלכי יהוד' לעשות הרע בעיני יי' כי בשנת שש לחזקיהו גלו ואחרי מות חזקיהו החלו לעשות הרע בעיני יי' ואף על פי שאחז היה רשע לא נגזרה גזרה בחרבן ירושלם עד מנשה שנ' עליו אשר עשו האמורי אשר לפניו ויחטיא גם את יהודה בגלוליו ויאמר הנני מביא רעה על ירושלם וגו' ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה הצלחת והנה מנשה מלך חמשים וחמשה שנה ועמד ברשעו עשרים ושתים שנה ועשה תשובה כדברי בעלי הדרש וסמך זה לפסוק ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב עשרים ושתים שנה וזה הדרש רחוק כמו שכתבנו הטעם בספר מלכים ולפי זה הפי' נחשב עשרים ושתים למנשה ושמנה עשרה ממלכות יהויקים וצדקיהו ואעפ"י שמלכו בין שניהם עשרים ושתים לא נחשב הארבעה שנים האחרונות לצדקיהו שהיתה הארץ חרבה רבה ולפי דעתי כי הארבעים שנה נחשבו כולם למנשה כי בעונותיו חרבה הארץ כי לולי כובד עונותיו היה האל סולח לעונות הבאים אחריו ולצדקיהו וליהויקים תלה בחטאות מנשה כמו שאמר ביהויקים אך על פי יי' היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאות מנשה ולא אבה יי' לסלוח וכן אמר בצדקיהו כי על אף יי' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו וארבעים שנה היה מנשה ברשעתו והיה בתשובה חמש עשרה שנה: הימיני· כתוב הימני קרי: ואל מצור ירושלם תכין פניך· אמר לו כי בשכבו על הצד יהיו פניו כנגד הלבנה שחקק בה ירושלם והמצור וזרועך חשופה· מגולה כי הרוצה להכות ולהלחם בחזקה חושף זרועו מן הבגד שעליו וכן חשף יי' את זרוע קדשו ויונתן תרגם ודרעך תתקף: ונבאת עליה· כעור מתעור עליה תנבא עליה ותאמר לה דברי משבר ותחיה כשבת אם לא תשוב:

והנה

והנה נתתי. כאילו נתתי לך עבותים שלא תוכל להתהפך מצדך אל צדך עד שתשלים ימי המצור שהם ארבע מאות ושלשים ומלת מצוריך כתיב ביו"ד הרבוי והאחד מצור שמרון והאחר מצור ירושלם ואלו הארבע מאות ושלשים שנה שהיו ברשעם בטלו השמטות והיובלות ותמצא בהם שבעים שמטות וכנגדם היו בבבל בגלות שבעים שנה כמו שאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה וכיצד הם ע' שמטות בשלש מאות וחמשים שנה יש חמשים שמטות כשתסיר לך מן הארבע מאות ושלשים שמונים שנה בחמשים שנה שבע שמטות הרי הם חמשים ושבע שמטות כשתסירו שלשים שנה שבהם ארבעה שמטות ועוד שתי שנים הרי לך ששים ואחד שמטות ובארבע מאות שנה שמונה יובלים הם ששים ותשעה שמטות שבטלו והשמטה האחת למלאת שבעים תחשוב שתי שנים שנשארו לנו מן משלשים וארבע שנים שלא חשבנו לצדקיהו הרי שש שנים ובשביעית גלו ולא הספיק להם לשמוט אפילו אם רצו: ואתה קח לך חטין. בנון כמו במם וכן לקץ הימין כמו הימים את קול הרצין כמו הרצים והדומי' לו כזה ולוגם זה לעשות לאות לבני ישראל כי יאכלו במצור אלה המינים מעורבין מפני הרעב שלא יברור אדם חטים למאכלו אלא יאכלם עם המינים הפחותים מעורבים מפני הרעב ופול ועדשים ידוע ולא יעשה אד' מהם לחם אלא בימי הרעב ודוחן הוא שקורין לו בלעז מ"ליון וכסמי' ברגם בכמך והוא שקורין בלעז ס"גלא: בכלי אחד. כלומר שתערבם כולם והכל במראה הנבואה: אשר אתה שוכב על צדך. ולא אמר השמאלי כי למספר הימים שזוכר ידוע שעל השמאלי אמר או אמר על דרך סתם לכלול שניהם וזכר מספר הימים של השמאלי והוא הדין לימיני גם כן ארבעים יום כזה שיאכלנו כי גם כן היו בני יהודה במצור וברעב: ומאכלך. במשקול. באוכל בשקל מזמור וזה אות לבני ישראל כי במשקל יאכלו לחמם מפני הרעב ולא יאכלו פעמים ביום אלא פעם אחת בין היום והלילה מעת לעת מחסרון הלחם: ומים במשורה תשתה. אמרו רבותינו ז"ל כי משורה מדה קטנה אחד משלשים בלוג. ומה שאמ' ששית ההין לא אמר שהמשורה ששית ההין אלא שלא ישתה מעת לעת אלא ששית ההין ומאותו ששית ישתה במשורה מעט מעט שלא ישבע מהמים באחת מן הפעמים אלא מעט מעט ישתה אות לבני ישראל שלא יהיה להם מים ומה שישתו מהם יהיו מעט במרה מחסרון המים בירושלם כל ימי המצור שהיה משכת תשע לצדקיהו עד שנת אחד עשר: ועוגת שעורים תאכלנה. חסר כף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וזולתה רוצה לומר וכעוגת שעורים כך תאכלנה כאילו היתה עוגת שעורים לבדם בלא ערוב כי המעורב מכל אלו המינים קשה לאוכלה ולא אמר כעוגת חטים כי זה רחוק שיאכל בתאבון העוגה המעורבת כעוגת חטים לבדם: והיא בגללי צואת האדם. מלת והיא מורה על פירושנו כי עוגת שעורים היא דמיון כי אילו היה אומר עוגת שעורים על העוגה המעורבת וכמכה לשעורים לומר מרובה שעורים היה אומר ובגללי צואת האדם לא היה אומר והיא אלא אמר והיא שב אל העוגה המעורבת גם לפירוש שפי' עוגת שעורים שהיא עריבתה כעריבת עוגת שעורים שאיכה כאה לא היה לו לומר תאכלנה ולא תעגנה: תעוגנה לעיניהם. תעוגנה הכסים וזא כי הגין והא לפעלה והיתה הגין ראויה להרבם פי' אתה בעצמך תעוג אותה וכן תרגם יונתן תחררינה רוצה לומר תאפנה על הגחלים כי לפיכך קראת העוגה חררה והמעשה לעוגה היא אפיתה ואמ' לו שיאפה אותה בגללי צואת האד' ונקראת הצואה ועניין תעגבה תעשה בגללי לפי שהיה מתגעלת ואמר לו שידליק גללי צואת האדם ויאפה בהם העוגה והוא דבר טמא ומאוס והיא אות לבני ישראל שיאכלו לחמם טמא בגוים ופירוש לעיניהם לעיני בני ישראל כדי שיראו כי אות היא להם: ויאמר יי'. את לחמם טמא. כי בגלותם בין הגוים לא יוכלו לשמור מיכלם מטומאה ולא יוכלו לאכול בנקיות: ואומר. הנה נפשי לא מטומאה. לא נפשי ולא גופי אינם מטומאים לא נפשי ממחשבה רעה ולא גופי ממאכל טמא והנו שאמר נבלה וטרפה לא אכלתי כי הכהנים מוזהרים על הנבלה ועל הטרפה יותר מישראל מפני הטומאה וכן כתיב כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים לנטמא בה: מנעורי. אפילו מנעורי נזהרתי מטומאה וכן ולא בא בפי בשר פגול שהכהנים מוזהרים עליו ואיך תאמר לי שאעשה לחמי בדבר טמא ומאוס ורז"ל פירשו הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי מבשר כוס כוס מעולם פי' בהמה מסוכנת שאומרים עליה שחוט כלומר ממהרים לשחטה שלא תמות כוס כמו נכוס תרגום שחוט כי אם רוצה לומר נבלה וטרפה ממש מאי רבותיה דיחזקאל: ולא בא בפי בשר פגול. שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם משום דרבי נתן אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה: ויאמר אלי. צפועי. כתיב בו"ו וקרי צפיעי בצ'ור ואותיות אהוי מתחלפות וצפיעי הבקר פירוש גללי הבקר וצפיעי כמו צואות ענין יציאה היא וכן הצאצאים והצפיעות וצואת הבקר איכה מאוסה כצואת האדם: ויאמר. מטה לחם. משעד כמו שהמטה משעד האדם החלוש וכן אמר בתורה בקללות בשברי לכם מטה לחם עתה פירש מה שאמר לו שיאכל לחמו במשקל וישתה מימיו בשעורה כי אות היה לבני ישראל: ובדאגה. שידאגו ויפחדו באכלם שיחסרו לחם ומים: ובשממון. בתמהון לבב: למען. עתה פירש הדאגה לפי שיחסרו לחם ומים: ונשמו איש את אחיו. כלומר איש את אחיו שלא יהיה לאחד יתרון על חברו: ונמקו. ימק לבבם מרוב צרות וכל זה בעונם שיכירו כי הם גרמו להם זה כי עונם גרם להם כל זה:

ואתה

במשקול המ"ל בליש' וסיב' או ככר כסף תשקול. במשקול עשרים שקל. לו שקול ישקל בעסי. ועשרת אלפי ככר כסף אשקול. ואשקולה להם את הכסף: אשקול על ידי עשי המלאכה: על גנזי המלך. תר"ין כתרא"ין דאינון אשקול על ידי עשי המלאכה על גנזי א"ת ד"לא כסרי יתהון:

רשי

נתתי עליך עבותים. גזירת מכותי תהא חמורה עליך כאילו כאסרת בעבותים שלא תהפך מצדך אל צדך: עד כלותך ימי מצורך. מניין הימים האלה שגזרתי עליך: חטים ושעורים וגו'. דוחן וכסמים. פא"נץ אישפי"לטרא בלעז שיה' עליה' בימי הרעב שיה' עליה' בימי המצור ויאכלו לחם מעורבת ובמיאוס: במשקול. סימן לאכסני מצור שירא' מן הרעב ואוכלי' במשקל ושותין במשור': מעת עד עת. מיום ליום במדה זו תשתה ששית ההין: ועוגת שעורי' תאכלנה. עריכת מגוולת כעריכ' שעורים ולא כאה כעריכת עוגת חטים: בגללי צאת האדם תעוגנה. תאפינה בגחליהם שמייבשן ושורפן: אהה. לשון אנח': נפשי לא מטמא'. לא הרהרתי ביו' ובאתי לידי טומאה בלילה: ונבילה וטריפה לא אכלתי. בשר מסוכנת שדומה לנבילה וטריפה: בשר פיגול. בהמה שהורה בה חכם ולא יתכן לומ' נבילה וטריפה ממש דאם כן מאי רבותיה: טמא. מאוס: צפיעי. גללי: מטה לחם. משען לחם פינ"א דפיי"ן בלעז: ובדאגה. דואגים שמא יכלה הלחם מהם דאגה אינ"שא בל' ובלשונינו דוטאור בלעז: למען יחסרו. דאגתם ושממונם בשביל שיהו חסירי לחם ומים בימי המצו' וידאגו פן יכלה:

חרב

וְהִנֵּה נָתַתִּי עָלֶיךָ עֲבוֹתִים וְלֹא־תֵהָפֵךְ מִצִּדְּךָ אֶל־צִדֶּךָ עַד־כַּלּוֹתְךָ יְמֵי מְצוּרֶךָ׃ וְאַתָּה קַח־לְךָ חִטִּין וּשְׂעֹרִים וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְדֹחַן וְכֻסְּמִים וְנָתַתָּה אוֹתָם בִּכְלִי אֶחָד וְעָשִׂיתָ אוֹתָם לְךָ לְלָחֶם מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתָּה שׁוֹכֵב עַל־צִדְּךָ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם תֹּאכְלֶנּוּ׃ וּמַאֲכָלְךָ אֲשֶׁר תֹּאכְלֶנּוּ בְּמִשְׁקוֹל עֶשְׂרִים שֶׁקֶל לַיּוֹם מֵעֵת עַד־עֵת תֹּאכְלֶנּוּ׃ וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִשְׁתֶּה שִׁשִּׁית הַהִין מֵעֵת עַד־עֵת תִּשְׁתֶּה׃ וְעֻגַת שְׂעֹרִים תֹּאכְלֶנָּה וְהִיא בְּגֶלְלֵי צֵאַת הָאָדָם תְּעֻגֶנָה לְעֵינֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה כָּכָה יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־לַחְמָם טָמֵא בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר אַדִּיחֵם שָׁם׃ וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה נַפְשִׁי לֹא מְטֻמָּאָה וּנְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא־אָכַלְתִּי מִנְּעוּרַי וְעַד־עַתָּה וְלֹא־בָא בְּפִי בְּשַׂר פִּגּוּל׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי רְאֵה נָתַתִּי לְךָ אֶת־צְפוּעֵי הַבָּקָר תַּחַת גֶּלְלֵי הָאָדָם וְעָשִׂיתָ אֶת־לַחְמְךָ עֲלֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הִנְנִי שֹׁבֵר מַטֵּה־לֶחֶם בִּירוּשָׁלִַם וְאָכְלוּ־לֶחֶם בְּמִשְׁקָל וּבִדְאָגָה וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה וּבְשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ׃ לְמַעַן יַחְסְרוּ לֶחֶם וָמָיִם וְנָשַׁמּוּ אִישׁ וְאָחִיו וְנָמַקּוּ בַּעֲוֺנָם׃	וְהָא גְזֵירַת פִּתְגָמַי עֲלָךְ כְּאִיסוּר גְּדִילִין וְלָא תִתְהַפֵּיךְ מִסִּטְרָךְ לְסִטְרָךְ עַד דְּתַשְׁלֵים יוֹמֵי צִירָךְ׃ וְאַתְּ סַב לָךְ חִטִּין וְסַעֲרִין וּפוּלָא וּטְלוּפְחִין וְדוֹחַן וְכוּנָתִין וְתִתֵּן יַתְהוֹן בְּמָנָא חַד וְתַעֲבֵיד יַתְהוֹן לָךְ לְמֵיכַל מִנְיַן יוֹמַיָּא דְּאַתְּ שְׁכִיב עַל סִטְרָךְ תְּלָת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין תֵּיכְלִינֵיהּ׃ וּמֵיכְלָךְ דְּתֵיכְלִינֵיהּ בְּמַתְקַל עַסְרִין סִלְעִין לְיוֹם מֵעִידָן עַד עִידָן תֵּיכְלִינֵיהּ׃ וּמַיָּא בִּמְכִילָא תִשְׁתֵּי חַד מִן שִׁתָּא בְּהִינָא מֵעִידָן עַד עִידָן תִּשְׁתֵּי׃ וַחֲרָרָא דִלְחֵים שְׂעוֹרִין תֵּיכְלִינָהּ וְהִיא עַל גֵּלֵי מַפְּקַת אֱנָשָׁא תְּחַרְרִינַהּ לְעֵינֵיהוֹן׃ וַאֲמַר יְיָ כְּדֵין יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מֵיכַלְהוֹן מְסָאַב בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּאַגְלֵינוּן לְתַמָּן׃ וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא נַפְשִׁי לָא מְסָאַב וּנְבֵילָא וּתְבִירָא לָא אֲכָלִית מִזְּעוּרַי וְעַד כְּעַן וְלָא אֲכָלִית בְּפֻמִּי בְּסַר מְרַחַק׃ וַאֲמַר לִי חֲזִי דִּיהָבִית לָךְ יַת גְּלֵי תוֹרַיָּא חֲלַף גְּלֵי אֱנָשָׁא וְתַעֲבֵיד יַת מֵיכְלָךְ עֲלֵיהוֹן׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם הָא אֲנָא תָבַר סְעֵיד מֵיכְלָא בִּירוּשְׁלֵם וְיֵיכְלוּן לַחְמָא בְּמַתְקָל וּבִצְפָא וּמַיָּא בִּצְרוּ וּבְאִישְׁתְּמָמוּ יִשְׁתּוּן׃ בְּדִיל דְּיִתְבַּר לְהוֹן מֵיכַל וּמִשְׁתֵּי וְיִצְדוּן גְּבַר וַאֲחוּהִי וְיִתְמַסְמְסוּן בְּחוֹבֵיהוֹן׃

וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ חֶרֶב חַדָּה תַּעַר הַגַּלָּבִים תִּקָּחֶנָּה לָּךְ וְהַעֲבַרְתָּ עַל־רֹאשְׁךָ וְעַל־זְקָנֶךָ וְלָקַחְתָּ לְךָ מֹאזְנֵי מִשְׁקָל וְחִלַּקְתָּם׃ שְׁלִשִׁית בָּאוּר תַּבְעִיר בְּתוֹךְ הָעִיר כִּמְלֹאת יְמֵי הַמָּצוֹר וְלָקַחְתָּ אֶת־הַשְּׁלִשִׁית תַּכֶּה בַחֶרֶב סְבִיבוֹתֶיהָ וְהַשְּׁלִשִׁית תִּזְרֶה לָרוּחַ וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם׃ וְלָקַחְתָּ מִשָּׁם מְעַט בְּמִסְפָּר וְצַרְתָּ אוֹתָם בִּכְנָפֶיךָ׃ וּמֵהֶם עוֹד תִּקָּח וְהִשְׁלַכְתָּ אוֹתָם אֶל־תּוֹךְ הָאֵשׁ וְשָׂרַפְתָּ אֹתָם בָּאֵשׁ מִמֶּנּוּ תֵצֵא־אֵשׁ אֶל־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה זֹאת יְרוּשָׁלַםִ בְּתוֹךְ הַגּוֹיִם שַׂמְתִּיהָ וּסְבִיבוֹתֶיהָ אֲרָצוֹת׃ וַתֶּמֶר אֶת־מִשְׁפָּטַי לְרִשְׁעָה מִן־הַגּוֹיִם וְאֶת־חֻקּוֹתַי מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֶיהָ כִּי בְמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְחֻקּוֹתַי לֹא־הָלְכוּ בָהֶם׃

לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן הֲמָנְכֶם מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם בְּחֻקּוֹתַי לֹא הֲלַכְתֶּם וְאֶת־מִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם לֹא עֲשִׂיתֶם׃

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי עָלַיִךְ גַּם־אָנִי וְעָשִׂיתִי בְתוֹכֵךְ מִשְׁפָּטִים לְעֵינֵי הַגּוֹיִם׃ וְעָשִׂיתִי בָךְ אֵת אֲשֶׁר לֹא־עָשִׂיתִי וְאֵת אֲשֶׁר־לֹא־אֶעֱשֶׂה כָמֹהוּ עוֹד יַעַן כָּל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ׃

לָכֵן אָבוֹת יֹאכְלוּ בָנִים בְּתוֹכֵךְ וּבָנִים יֹאכְלוּ אֲבוֹתָם וְעָשִׂיתִי בָךְ שְׁפָטִים וְזֵרִיתִי אֶת־כָּל־שְׁאֵרִיתֵךְ

וְאַתְּ בַּר אָדָם סַב לָךְ חַרְבָּא חֲרִיפָא מַסְפַּר גַּלָּבַיָּא תִּיסַב לָךְ וְתַעְבַּר עַל רֵישָׁךְ וְעַל דִּיקְנָךְ וְתִיסַב לָךְ מוֹזְנָוָן דְּמַתְקַל וְתַפְלְגִינוּן׃ תִּלְתָּא בְּנוּרָא תַּדְלִיק בְּגוֹ קַרְתָּא כְּמִישְׁלַם יוֹמֵי צִירָא וְתִיסַב יַת תִּלְתָּא תִּקְטִיל בְּחַרְבָּא בִּסְחָרָנַהָא וְתִילְתָּא תְּבַדַּר לְכָל רוּחַ דְּכֵן יִתְבַּדְּרוּן וּדְיִקַּטְלוּן בְּחַרְבָּא אֲגָרֵי בַּתְרֵיהוֹן׃ וְתִיסַב מִתַּמָּן זְעֵיר בְּמִנְיָן וְתָצוּר יָתְהוֹן בִּכְנָפָךְ׃ וּמִנְּהוֹן עוֹד תִּיסַב וְתִירְמֵי יָתְהוֹן לְגוֹ נוּרָא וְתוֹקִיד יָתְהוֹן בְּנוּרָא בְּכֵין תִּיפּוֹק אִשָּׁתָא עַל כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דָּא יְרוּשְׁלֵם בְּגוֹ עַמְמַיָּא שַׁוִּיתַהָא וּסְחוֹר סְחוֹר לַהּ מְדִינָתָא׃ וְאַשְׁנִיאַת יַת דִּינַי לְמֶחֱבְּבֵיהוֹן מִן עַמְמַיָּא וְיַת קְיָמַי מִן מְדִינָתָא דִּי בִּסְחָרָנַהָא אֲרֵי בְּדִינַי קָצוּ וּקְיָמַי לָא הַלִּיכוּ בְּהוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּחַבְתּוּן מִן עַמְמַיָּא דִּי בִּסְחָרָנֵיכוֹן בִּקְיָמַי לָא הַלֵּיכְתּוּן וְיַת דִּינַי לָא עֲבַדְתּוּן וּכְנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא דִּי בִּסְחָרָנֵיכוֹן לָא עֲבַדְתּוּן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ אַף אֲנָא וְאַעְבֵּיד בְּגַוִּיךְ פּוּרְעֲנוּת דִּינִין לְעֵינֵי עַמְמַיָּא׃ וְאַעְבֵּיד בִּיךְ יַת דְּלָא עֲבָדִית וְיַת דְּלָא אַעְבֵּיד דִּכְוָתֵיהּ עוֹד חֲלַף כָּל תּוֹעֲבָתִיךְ׃ בְּכֵן אֲבָהָן יֵיכְלוּן בְּסַר בְּנֵיהוֹן בְּגַוִּיךְ וּבְנַיָּא יֵיכְלוּן בְּסַר אֲבָהַתְהוֹן וְאַעְבֵּיד בִּיךְ פּוּרְעֲנוּת דִּינִין וַאֲבַדַּר יַת כָּל שְׁאָר עַמִּיךְ

רשי

חרב חדה· סימן לחרב נבוכד נצר: תער הגלבים· הרצענים ולשון יוני הוא שם אומרים פרקמ"טיר בלעז ומנחם חבר תער הגלבי' תער הגלחים ואין לו דמיון בתורה: בתוך העיר· אשר חקותה על הלבינה כבלות ימי מצורך אות היא שיכלו שלישיתם בזלעפות רעב בתוכה שהם כאש כענין שנאמר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב: תכה· אות בחרב: סביבותיה· סביב אותה לבינה סימן על הבורחים מן העיר שישיגום כשדים ויהרגום סביב ירושלם: והשלישית תזרה לרוח· סימן לגולים שילכו למצרים יוחנן בן קרח וחבורתו ושם אריק חרב אחריהם שהלך נבוכד נצר והחריב את מצרים ושם הרגם: וצרת אותם בכנפיך· אלו מתי מעט שיגלו לבבל ויחיו: ומהם עוד תקח· מאותם מתי מעט: ושרפת אותם באש· סימן לאחאב בן קוליה וצדקי' בן מעשיה אשר קלם מלך בבל: ממנו תצא אש· מן הרמזים האלה שאני רומז לך תצ' הפורענו' לכל בית ישראל: בתוך הגוים· שמתיה באמצע העולם: ותמר את משפטי· ותחליף את משפטי: מן הגוים· שכך כתוב במנשה ויתע מנשה את יהודה ויושבי ירושלם לעשות רע מן הגוים אשר השמיד יי' מפני ישראל ויש פותרי' שהגוי' לא קבלו תורתי והם קבלוה עליהם ועברו עליה: יען המנכם· יען הזמינכם את עצמיכם להפקר מן הגוים המנכם לשון וימן להם המלך ומנחם פתרו לשון הומה כמו המו גוים: וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם· שהם לא המירו את אלהיה' והמה לא אלהי' ואתם המרתם כבודי בלא יועיל ורבותי' פי' כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם: גם אני· את בגדת עלי וגם אני הנני עליך: והכיתותי

רדק

ואתה בן אדם· אמר לו שיעשה אות אחר שיקח חרב חדה והכל במראה הנבואה וחרב חדה היא תער הגלבים שהיא חריפה מאד וכורתת מהרה גלבי הספרי' והם המגלחים ראשי בני אדם וזקנם ולא מצאנו לו חבר במקרא ובבראשית רבה היה המלאך עומד ומגלב ותרגום ירושלמי וכל זקן גרועה מגלובה: שלישית· העברת השער בתער הוא משל על השחתת הדבר כי התער משחית השער לגמרי וכן אמר ולא תשחית את פאת זקנך וכן אמר דרך משל בהשחתת אל מחנה אשור יגלח יי' בתער השכירה וגו' וזהו לחלוק השער המגלח לג' חלקים משל לישראל המגולחי' ומוסרי' מארצ' ומהשלם מהם ברעב מהם בחרב מהם בגלות: באור תבעיר בתוך העיר· האיר שחקק בלבנה: במלאת ימי המצור· ימי מצורו שהיו ת"ל יום וזה היה משל לאותם שכלו בירושלם בתוך העיר הן ברעב הן בדבר מיום המצור עד יום שנכבשה: תכה בחרב סביבותיה· זה משל על צדקיהו וסיעתו שיצאו מן העיר והשיגום הכשדים והכום בחרב וזה היה סביבות ירושלם כי בערבות יריחו השיגום והכום: והשלישי' תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם· וכן אמר בתוכחות והריקותי אחריכם חרב וענין הרקת החרב היא הוצאת החרב מתערה וזה משל לאות' שהלכו לארץ מצרים עם יוחנן בן קרח ואמר להם הנביא והיתה החרב אשר אתם יראי' ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים וכן הלכו בשאר ארצות קודם החרבן כמו שכתוב בדבר גדליה: ולקחת· זה משל לאותם שגלו לבבל לפיכך אמר וצרת אותם בכנפך שיהיו שמורים שם עד שובם לארצם כדבר הצרור והקשור בכנף הבגד ומה שאמר מעט במספר כי מעט היו מתי מספר עשרת אלפים גולה: ומהם· מן הגולים מבבל שכלו בבבל הרשעים שבהם גם צדקיהו ואחאב קלם מלך בבל באש: ממנו תצא אש· מן האש שצויתיך להבעיר תצא אש אל כל בית ישראל בין לאותם שהיו בירושלם בין לאותם אשר בגולה כי זה שצויתיך רמז לכליון ישראל כמו שמפו: כה אמר אדני יי'· בתוך הגוים שמתיה· יושביה שמתי בה לטובתם לפי שהיא נבחרת מכל הארצו' יפה נוף משוש כל הארץ שהיא באמצע הישוב לפיכך אוירה טוב וממוזג מכל הארצות ויושביה היה להם ללכת דרך ישרה ולעשות משפטי הטובים והם המירו אותם לרשעה מן הגוים אשר סביבותיהם כמו שאמר ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד יי' מפני בני ישר' והגוים ההם אשר סביבותיה' לא המירו משפטיהם והם המירו משפטי בלא יועיל: ותמר· מן כי המירו את רוחו ממרים הייתם עם יי' והתי"ו בסגול והוא מבנין הפעיל: לרשעה· שם וסמוך וכרשעת הגוים ההם: כי במשפטי מאסו· והגוים לא מאסו במשפטיהם: לכן כה אמר אדני יי' יען המנכם מן הגוים· המנכם מקור ושרשו המן ענינו הייתכם המון רב רוצה לומר כי אני הרביתי אתכם והרבתי לכם טוב מן הגוים אשר סביבותיכם ויען עשיתי לכם הטוב הזה בחקתי לא הלכתם על דרך וישמן ישורון ויבעט ויטש אלוה עשהו ואמר וכסף הרבתי לה' וזהב עשו לבעל וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם כי הם לא המירו אלהיהם ואתם המירותם אותי בלא יועיל ורבותינו ז"ל פירשו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם ויונתן תרגם יען המנכם חלף דחבתון מן עממיא· לכן כה אמר אדני יי' הנני עליך גם אני· כמו שאתם עשיתם מה שלא עשה גוי אחר כן אעשה גם אני בכם משפטים שלא עשיתי בהם ולא אעשה עוד בהם ואעשה זה לעיני הגוים למען תבשו ותכלמו ממעשיכם הרעים: ועשיתי· את אשר לא עשיתי· פי' בגוי אחר וכן אמר בתוכחות והפלא יי' את מכותך: לכן אבות יאכלו בנים· וזה העונש גדול שאין כמוהו: לכל

ז· לרוח ג' קמץ בקריאה וסי' והשלישית תזרה לרוח· לעשות לרוח משקל· ומה יתרון לו שיעמול לרוח: אריק ד' בקריא' וסימ' נמסר בסדר בשלח: את משפטי ג' בקריא' וסים' את משפטי תעשו ואת חקתי· ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי· ותמר את משפטי לרשעה: משפטי דקדים לחקתי ה' בקריא' וסים' את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו· והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה· ותמר את משפטי לרשעה ב' בפסוק· מעני השיב ידו· יען במשפטי מאסו· יען משפטי לא עשו וחקתי מאסו· ועבדי דוד מלך עליהם ורעה אחד· על ריב המה יעמדו למשפט: תועבתיך ה' כתו' כן חס' ו' בתר' וסים' ועשיתי בך את אשר לא עשיתי· יען את מקדשי טמאת· ואת כל תועבתיך ותרבי את תועבתיך· ושארא תועבותיך: נאם ג' בטע' זרק' בסיפ' וסים' יען את מקדשי טמאת במקום· ועשיתי:

לכל רוח. מהם הלכו למצרים ומהם הלכו לבבל וכן במואב ובבני עמון ובאדום וכן במאר ארצות כמו שכתוב בדבר גדליה: לכן. את מקדשי טמאת. כי תכנסה שם פסל האשרה בבית המקדש: וגם אני אגרע. כמו שגרעת את כבודי בסומך הסקוצים בביתי כן אגרע אני כבודך ותהיה נקלה בעיני אכסים זרים ויעשו בך שפטים: ולא תחוס עיני. בחולם: וגם אני לא אחמול. כמו שאתה לא חמלת על כבודי מלחללו: שלישיתיך. עתה מפרש המשל שאמר לו לחלק השערה לג' חלקים: אזרה. מבנין הדגוש והאל"ף נקודה בשו"א וסגול שלא כמנהג ברוב: וכלה אפי. ער' אני אכלה בם אמר אחר שיכלה אפי והנחתי חמתי בם אנחם מנקמתי בהם כי רבה תהיה: והנחמתי. מבנין התפעל הראוי התנחמתי כמו ויתאן להתנחם וסגול הנו"ן מקום פתח ודגש הנו"ן לחסרון התי"ו: בכלותי. בבי"ת ויונתן תרגם והתנחמתי ואסיף: ואתנך לחרבה. שתהיה ארצך חרבה ותהיה בזה לחרפה בגוים אשר סביבותיך שארצם מושבת וארצך חרבה: לעיני כל עובר. וכן תהיה חרפה לעיני כל עובר עליך שישום וישרוק עליך בזה הפסוק בגוים ובפסוק שאחריו לגוים והס' בל': והיתה חרפה. כן דרך המקרא לדבר לנוכח ושלא לנוכח כאחד וגדופה שם במשקל מלוכה וענינו כמו חרפה וכפל הענין במלו' שונות לחזק הענין כמנהג: מוסר ומשמה. מוסר שיוסרו הגוים בך כמו שאמ' ונוסרו כל הנשים ומשמה ענין תמהון לבב כמו ישום וישרוק כלומר שיתמהו ברוב הרעה שתבא עליך ות' ותהא לחסודין ולאתרברבא ר' עלך צרו ולאשתממו לעממיא: באף ובחמה ובתוכחות חמה. הכפל לחזק הענין: בשלחי את חצי הרעב. חצי הרעב הם השדפון והירקון והארבה שמכלים את התבואה קצתה או רובה ומה שאמר ורעב אוסיף עליכם עצירת השמים שלא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה כלל הנה לא יהיה להם מה שיאכלו וזהו ושברתי לכם מטה לחם ומעט מה שיאכלו מי שיהיה להם כסף להביא מארצות הגוים וזה לא יהיה אפשר לשם כי אם בקושי גדול מפני האויבים הצרים עליהם: אוסף. בצר"י ורש"י ז"ל פירש ורעב אוסף עליכם חסרון ממון שלא יהיה להם במה לקנות תבואה אף על פי שימצאו לקנות וזהו קשה משיהיו פירות ביוקר ומעות בזול: ושלחתי עליכ' רעב וחיה רעה ושכלך. רעב והחיה רעה ישכלו אתכם שימותו בניכם ובנותיכם כי הקטנים לא יוכלו לסבול הרעב כמו הגדולים וכן החיה הרעה תשלוט בקטנים בכם יותר מן הגדולים כי הגדולי' יעמדו כנגד החיה בכלי זיינם והאמרה קללה זו בתורה בתוכחות והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכ' וגם בגדולי' תשלוט החיה והרעב אך שבקטני' יותר לפיכך אמר ושכלוך: ודבר ודם. דם זה הוא החרב ומה שאמר אחר כך וחרב אביא עליך הטעם כי מה שזכר תחילה ודם הוא חרב אויב שלא תהיה כונתו הראשונה לישראל כחרב פרעה נכה וזהו שאמר יעבור בך ומה שאמר וחרב אביא עליך חרב אויב שתהיה כונתו ראשונה ליש' ובעבורם נסעו מארצם כחרב סנחריב וכנבוכד נאצר וזהו שאמר אביא עליך כי הוא העיר את רוחם לבא עליהם: אני יי' דברתי. וכיון שאני דברתי עלי לקיים ובידי יכולת לקיים: בן אדם. לפי שהיו עובדים על ההרים הרמים ועל הגבעות לאלהיהם שהיו נותנים שם ותחת כל עץ רענן שהיה באפיקים ובגאיות אחר שיתנבא עליה' כלומר כאילו מדבר כנגדם כי הבמות והמזבחות והחמנים שבנוים עליהם יחרבו וישברו וסמך הנעבדים והעובדים להם מפני המעשה הנעשה בהם ואמר במותיכם מזבחותיכם חמניכם חלליכם גלוליכם וחרב כולל החרב ההורג העובדים והחרב הנותצת את המזבחות והבמות כי גם יקרא חרב והוא הפטיש כמו כי חרבך הנפת עליה ינתץ בחרבותיו פירוש חמניכם גלוליכם שהיו עושים עובדי החמה: ולגאיות. כתיב וקרי ולגאות ואחד הוא אלא שבקרי סימן הא הנקבה כהעכת לאד נראת: וכן־תי

אזרה ג' בקריאה וסימ' ואתכם אזרה בגוים והרקתי אחריכם. וכל אגפיו אזרה לכל רוח. והשלישית לכל רוח אזרה: אשלח ט' וסי' נכסר בסדר בא אל פרעה: אוסף ג' מלרע ב' חס' וא' מלא וסי' ככל אשר שאלת מעם אלהיך בחרב. לא אוסף אהבתם. בשלחי את חצי הרעב הרעים. אגבה מל'. וסי' בלשון ארמי שמעית

לכל רוח: לכן חי אני נאם אדני יהוה אם לא יען את מקדשי טמאת בכל שקוציך ובכל תועבתיך וגם אני אגרע ולא תחוס עיני וגם אני לא אחמול: שלשתיך בדבר ימותו וברעב יכלו בתוכך והשלשית בחרב יפלו סביבותיך והשלישית לכל רוח אזרה וחרב אריק אחריהם: וכלה אפי והנחתי חמתי בם והנחמתי וידעו כי אני יהוה דברתי בקנאתי בכלותי חמתי בם: ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך לעיני כל עובר: והיתה חרפה וגדופה מוסר ומשמה לגוים אשר סביבותיך בעשותי בך שפטים באף ובחמה ובתכחות חמה אני יהוה דברתי: בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית אשר אשלח אותם לשחתכם ורעב אסף עליכם ושברתי לכם מטה לחם: ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך ודבר ודם יעבר בך וחרב אביא עליך אני יהוה דברתי:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך אל הרי ישראל והנבא אליהם: ואמרת הרי ישראל שמעו דבר אדני יהוה כה אמר אדני יהוה להרים ולגבעות לאפיקים ולגיאות הנני אני מביא עליכם חרב ואבדתי במותיכם: ונשמו מזבחותיכם ונשברו חמניכם והפלתי חלליכם לפני גלוליכם:

לכל רוח: בכן קיים אנא אמר יי אלהים אם לא חלף דמקדשי סאיבת בכל שקוציך ובכל תועבתיך ואף אנא איקטוף תקוף דרעיך ולא יחוס מימרי ואף אנא לא ארחם: תלתיך במותא ימותון ובכפנא ישתיצון בגויך ותלתא בחרבא יתקטלון סחרניך ותלתא לכל רוח אבדר ודקטלין בחרבא אגרי בתריהון: ויחול רוגזי ואניח חימתי בהון ואסיף וידעון ארי אנא יי גזרית במימרי ואקיים כד יחול רוגזי בהון: ואתנינך לחרבא ולחסודין ביני עממיא די בסחרנך לעיני כל דעדי: ותהן לחסודין ולאיתרברבא עלך צרו ואישתממו לעממיא דבסחרנך כד אעביד ביך פורענות דינין ברגז ובחמה ובתקוף רגז אנא יי גזרית במימרי: בגריותי ית מחת כפנא מכתשין בישין דמתקנין לחבלא דאשלח יתהון לחבלותכון וכפנא אוסיף עליכון ואתבר לכון סעד מיכלא: ואשלח עליכון כפנא וחיתא בישתא ויתכלונך ומותא וקטלא יעדון ביך ודקטלין בחרבא איתי עלך אנא יי גזרית במימרי:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם קביל נבואה על טורי ישר' ואתנבי עליהון: ותימר טורי ישראל קבילו פתגמא דיי אלהים כדנן אמר יי אלהים לטוריא ולרמתא ולפצידיא ולחיליא הא אנא מיתי עליכון דקטלין בחרבא ואוביד במותיכון: ויצדון איגוריכון ויתברון חניסניכון וארמי קטיליכון קדם פיגור טעותכון:

ידוחימו כפנא: אל הרי ה' וסי' והוצאתים מן העמים. במרעה טוב ארעה אתם. בן אדם שים פניך אל הרי ישראל. ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל. ויתנגו כסוגר בחחים:

רשי

והניחותי חמתי. כשאנקם בם תנוח חמתי ולא תקניטני ר' רוחי: והנחמתי. ואתנחם על הצער שצערתם אותי: ולחרפה. דיסטו"ריר בלע"ז: וגדופה. בזיון: מוסר. יסורין: ומשמה. תמהון: ורעב אוסיף עליכם. הוא רעב הפרוטה הכלה מן הכיס כך שמעתי: מטה לחם. משען לחם: ולגבעות. לשון רמה: ולגיאיות. לשון גיא: חמנים. מין צלמי ע"ז העשויין על הגגות לחמה:

והשמתי

רדק

וזריתי. מלרע במשפט אחד: בכל. תשמנה ישמה ישם ענין שממה ישם ושמם בענין אחד: וחרבו. בסגול היוד והחית ענין חרבן: ויאשמו. בשוא האלף ענין שממה וטעם למען בעבור כי חטא הבמות הם המזבחות והגלולים: ונפל חלל. על דרך כלל: והותרתי. בכם שלא תפלו כלכם בחרב: בהזרותיכם. בא המקור ביוד הרבוי לפי שהמקור הוא בדמות השם וכן בבנותיך גבך: וזכרו. אשר נשברתי לבם הזונה אמרו קצת המפרשים שהוא כמו שברתי וכן תרגם יונתן דתברית והיכנו כבון שיהיה בנין כפעל יובא ועירובו כתשמשו עומד ויהיה את כענין מן כמו כבאתי את העיר אמר האל על דרך משל שאני נשברתי מלבא הזונה ובא על ויתעצב אל לבו: ונקוטו בפניהם. תרגם הטית ושרשו קטט ענינו ענין כריתה וכן מקורם קוט מענין זה ונקוטותם בפניכם פי' בפניכם כתרגומו ויהון חזן על דרך יראו עיניו כידו: אל הרעות. כמו על וכן אל ההרים לא אכל: וידעו כי לא אל חנם דברתי. כמו בחנם כלומר שיתקיים מה שדברתי וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: כה אמר יי'. הכה בכפך כפך בכפך כמו ושפוק את כפיו או הכה בכפך על ידך כמו ספקי על ירך: ורקע ברגלך. כשמכה אדם ברגל על הרגל כאילו רוקע ומוטה הארץ תחתיו: ואמר אח. ענינו אוי ואבוי וכן הוי ווי: אל כל תועבות רעות בית ישראל. סמוך על סמוך וכמוהו מספר מפקד העם נהרי כאלו רבם וחמאה והדומים להם: אשר בחרב. אם בעונם התועבו בחרב ברעב ובדבר יפולו: הרחוק. מי שירחיק עצמו מן האויבים ויברח לארצות בדבר ימות שם והקרוב שימצאוהו האויבים בחרב יפול: והנשאר והנצור. הנשאר בירושלם והוא שם במצור ברעב ימות והנצור פעול מן נוצר תאנה ענינו שהוא שמור בתוך העיר או הוא מענין מצור ומשרשו והוא נפעל ובא בשורק כמו נבוכים הם בארץ כן כעיר נצורה וכן תרגם יונתן ודיעול לכרכי צירא: וידעתם. אל כל גבעה. כמו על וכמוהו רבים: בכל ראשי ההרים. חסר וי"ו החבור והוא כמו ובכל וכן שמם ירח ראובן שמעון והדומים להם: עבתה. מן עץ עבות יאמר מן עבות עבתה לנקבה בדגש התי"ו כמו מן ארוס ארמ': מקום אשר נתנו. מקום סמוך למלת טעם וכן במקום לא ידע אל: ונטיתי. שממה ומשמה. הכפל לחזק: ממדבר דבלתה. בדלת כמו רבלתה בריש וכן רעואל רעואל וזכר המקום הזה לפי ששם היה נבוכד נצר כאשר צרו חילו על ירושלם ושם העלו צדקיהו כמו שכתוב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה: ואתה בן אדם כה אמ' אדני יי' לאדמ' ישראל. ליסובה: קץ בא הקץ. אמר האל כי לטובת אדמת ישראל קץ והנה עתה בא הקץ: על ארבע'. כתיב על ארבע קרי והכתו' לזכר הקרי לנקבה וכנף ימצא בלשון נקבה: עתה הקץ עליך. פירושו ככנפות הארץ כי על ארץ ישראל אמר: כדרכיך. בכף: ולא

נשבו ה' בקריאה וסימ' נבסר בשמואל א' סימ' ל': הזונה חד מן ה' זונין דפשטין ציבחר וסי' בבחזה לאבר אל תירא אברם. ירפה לבן באכול קש לשון אש: מקשה ותחת מעשה מקשה קרחה. הזונה חכרו פליטכם אותי. יונה ואיש לא יונה חבולתו. לעולה ואל הכתף בחוצה. המנה והשקל עשרים גרה. והולה

ונתתי את פגרי בני ישראל לפני גלוליהם וזריתי את עצמותיכם סביבות מזבחותיכם: בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם ונגדעו חמניכם ונמחו מעשיכם: ונפל חלל בתוככם וידעתם כי אני יהוה: והותרתי בהיות לכם פליטי חרב בגוים בהזרותיכם בארצות: וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי ואת עיניהם הזנות אחרי גלוליהם ונקטו בפניהם אל הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם: וידעו כי אני יהוה לא אל חנם דברתי לעשות להם הרעה הזאת:

כה אמר אדני יהוה הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל אשר בחרב ברעב ובדבר יפלו: הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכליתי חמתי בם: וידעתם כי אני יהוה בהיות חלליהם בתוך גלוליהם סביבות מזבחותיהם אל כל גבעה רמה בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה מקום אשר נתנו שם ריח ניחח לכל גלוליהם: ונטיתי את ידי עליהם ונתתי את הארץ שממה ומשמה ממדבר דבלתה בכל מושבותיהם וידעו כי אני יהוה:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: ואתה בן אדם כה אמר אדני יהוה לאדמת ישראל קץ בא הקץ על ארבעת כנפות הארץ: עתה הקץ עליך ושלחתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך ונתתי עליך את כל תועבתיך:

ואיתן ית פגרי בני ישראל קדם פיגור טעותהון ואבדר ית גרמיכון כחרנות איגוריכון: בכל מותבניכון קירויא יחרבן ובמת יצדין בדיל דיחרבון ויצדון אגוריכון ויתברן ויבטלן טעותכון ויתקטפון חניסנסיכון ויתמחון עובדיכון: ויתרמון קטילין ביניכון ותידעון ארי אנא יי: ואשאר בכון דיהוין לכון משיזבי חרבא ביני עממיא באיתבדריכון במדינתא: וידכרון משיזביכון דחלתי ביני עממיא דאישתביאו לתמן דתברית ית ליבהון טפשא דסטא מבתר פולחני וית חיזו עיניהון דטעא בתר טעותהון ויתנקון ויהון חזן על בישתא דעבדו לכל תועבתהון: וידעון ארי אנא יי לא למגן גזרית במימרי למיעבד להון בישתא הדא:

כדנן אמר יי אלהים ספח בידך ודפוס בריגלך ואימר ווי על כל תועבתא בישתא בית ישראל די בחרבא בכפנא ובמותא יתרמון: דרחיק במותא ימות ודקריב בחרבא יתקטל ודישתאר ודייעול לכרכי צירא בכפנא ימות ויתוב רוגזי בהון: ותדעון ארי אנא יי במהוי קטיליהון בגו פיגור טעותהון כחרנות איגוריהון על כל רמא מנטלא בכל רישי טוריא תחות כל אילן עבוף ותחות כל בוטמא מעפיא אתר דיהבו תמן קורבנין לפולחן לכל טעותהון: וארים ית מחת גבורתי עליהון ואיתן ית ארעא לצדו ואישתממו ממדבר דבלת בכל מותבניהון וידעון ארי אנא יי:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ואת בר אדם כדנן אמר יי אלהים לארעא דישראל קיצא מטא מטת פורענות קיצא למיתי על ארבע רוחי ארעא: כען מטת פורענות קיצא למיתי עלך ואשלח רוגזי ביך ואיתפרע מינך כאורחתיך ואיתן עלך ית כל תועבתיך:

רשי

ויאשמו. יהיו נכרים באשמתם: וזכרו פליטיכם אותי. את חסדי ואת רחמי שהייתי מרחם עליהם בהעוותם לפני בארץ: אשר נשברתי את לבם הזונה. אשר נכנעתי אצלם אף על פי שזנה לבם וסר מעלי הייתי מבקש מהם על ידי נביאי לשוב אלי ואטיב להם ולא אבו: ונקוטו בפניהם. מנח' תברו עם ראיתי בוגדים ואתקוטטה יתקוטטו על עכו' על אשר לא שמעו אלי ות"י וידנקון ואיכון יהון חזן וכן תרגם הנאנקים דמדנקין ובכי ואנקה דמדנקן דמונג"יר בלע"ז: רקע. ענינו יורה עליו מכה רגלו על הארץ ומדדד את הטיט והוא דרך אבל: ואמר אח. צעקת יגון ואוי: והנצור. הנאסף אל העיר ויצורו עליו: וכליתי חמתי. אשלים כל חרוני וחפצי ברעתו: עבתה. פלנצון בלע"ז: עבתה. לשון ען עבות שענפיו מרובין: שממה. מאין יושב: משמה. תמהון שיתמהו עליה רואיה: בא הקץ. שאמרתי ומופת בארץ והסתת' ונו' העידותי בכם כי אבד תאבדון ונושנתם בגימטריא תתנב והם נשתהו בה תתן ארבע מאות ות' משנכנסו לה עד שנבנה הבית וארבע מאות ועשר שהבית: רעה

ואמרתם והנה מתלאה והפחתם. ומוצא אני מר ממות את. דוח לבינו על אלה חשבו: מזבחותיה ג' א' חס' וב' מל' וסי' כי אם כה תעשו להם מזבחותיה. ואתם לא תכרתו ברית דספר שפט'. בהיות חלליה. קדמא חסר:

ולא תחוס · בחולם: כה אמר יי' רעה אחת רעה · רוצה לומר זאת הרעה אחת היא שאין כמוה כמו שאמ' למעלה ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואשר לא אעשה עוד ודומה כי יונתן היה קורא אחר רעה שתרגם בישתא בתר בישתא: קץ בא בא הקץ · הכפל לחזק ולמהר הענין ועוד הוסיף ואמר הקיץ אליך · הקיץ מבנין הפעיל מענין קץ והקיץ פרשו קיץ מנחי העי"ן ויקץ פרשו קקן מפעלי הפעל: הנה באה · הרעה שזכר: באה הצפירה · הגזרה באה לך בבקר מתרגם צפרא או הוא ענין סבוב כלומר סבה היא מאת האל יתברך לבא אליך האויב ויונתן מתרגם אתגליאת מלכותא פיר' הצפירה כמו ולצפירת תפארה שהיא ע' עטרה והיא סימן מלכות: קרוב היום מהומה · חסר הסמך כאילו אמ' היום יום מהומה וכן הארון הברית והדומים להם: ולא הד הרים · הד הוא לשון קריאה כמו הידד הידד אמר שהמהומה הזאת וקריאת הד זאת לא תהיה כמו קריאת הד הרים כשאדם נותן קולו בין ההרים ידמה שיוצא קול מבין ההרים ואינו קול אח' כמו שדמה אבל זה קול הבכיה והמהומה יהיה קול אמתי לא דמיון קול ויונתן תרגם ולית לאשתיזבא במצדי טוריא: עתה מקרוב · כמו בקרוב ויש לפרשו כמשמעו שהוא כמו שאר המ"ם הבאים בזה הדרך שידמה ענינ' כשמוש בי"ת כאשר כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק מהם בטרם מן וכפרם מקרוב כן לפי שמלת עתה מורה על זמן שעומד שהוא בין העבר והעתיד ופעמי' יאמר עתה להרחבת הלשון לזמן שהוא קרוב לזמן העומד שלפניו או מאחריו ויש קרוב מקרוב ולקרוב הזמן אמר עתה מקרוב כלומר זה יהיה עתה מזמן קרוב לזה הזמן העומד ומה יהיה עתה ש שאשפוך חמתי עליך וענין זה הפסוק כבר אמרו למעלה ושנה אותו הנה לחזק הענין: ולא תחוס עיני · זה הפסוק אמר למעלה ושנה אותו הנה עם שנוי מעט למעלה אמר כי דרכיך ובזה אמר כדרכיך בכ"ף השמוש והענין אחד ולמעלה כי אני יי' והוסיף בזה ואמ' כי אני יי' מכה:

רעה אחת רעה · רעה שלימה ומיוחדת למעלה מכל הרעות הוא חורבן הבית: הנה באה · טעמו באל"ף הוא לשון פועלת: באה הצפירה · טעמו למעלה בבי"ת והוא לשון פעלה כבר באה הצפירה כמו בא וטקע מאור השחר והתפארת: ולא הד הרים · ולא לאשתיזבא לרישי טוריא והד לשון צעקת הכרזה קול לברוח אל ראשי ההרי' כמו הידד הסכתי ועכו עליו הידד השמעת קול כושלי משא ענבים אל הגת וטועני הקורה: מקרוב · במהרה: הנה היום · הנה בא היום: הנה באה · הרעה: יצאה הצפיר' · עלה השחר של יום הרעה: צץ המטה · להכות אתכם: פרח הזדון · נתגלה כבוכר כבר הרשע: החמס קם וגו' · החמס אשר בידכם הו' קם עליכם למטה רשע לשחתכם: לא מהם · כך אמ' הנב"א למשחית איננו זקוק להשאיר בכם כי אין טובה יוצאה לא מהם ולא מבניה' ולא מהמוני': ולא נה בהם · אין בהם נוהה אחרי מגעגע ונותן לב אלי כמו וינהו כל בית ישר' אחרי יי' ולשון ארמי הוא תתיכהון לפולחני לשון תאוה וגעגועין ומנחם חברו לשון יללה וכן וינהו כל בית ישראל פירש לשון יללה ואין בקבה רק לא יסוד: והמוכר אל יתאבל · אף על פי שדרך המוכר שדהו להיות עצב לא יתעצב כי כולכם לגלות: כי המוכר אל הממכר לא ישוב · משיגלה בגולה לא ישוב ויראה עוד השדה שמכר ולמה יתאבל: ועוד בחיים חייתם · כל ימי חייהם לא ישובו אל מקומם: כי חזון את כל המונה וגו' · ארי נבייא מתנבן על כל איתרגושתהון למיתב בתיובתא ולא תייבין: ואיש בעונו חיתו · כל אחד מהם חיתו ונפשו דבוקה בעונו: לא יתחזקו · לא יחזקו לבם על יצרם הרע לשוב לתורתם:

ולא תחוס ה' בקריאה וסימ' לא תאבה לו ולא תשמע אליו · ולא תחוס עינך נפש בנפש עין · לבן חי אני נאם יי' · ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול כי דרכיך · ולא אחמול כדרכיך עליך: מכה ה' קמצין בקריאה וסימ' מכה איש עברי מאחיו · מכה במטה אשר בידי · האשר שבית בחרבך אתה מכה · מכה עמים בעברה מכת

וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי עָלַיִךְ וְלֹא אֶחְמוֹל כִּי דְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה רָעָה אַחַת רָעָה הִנֵּה בָאָה: קֵץ בָּא בָּא הַקֵּץ הֵקִיץ אֵלָיִךְ הִנֵּה בָּאָה: בָּאָה הַצְּפִירָה אֵלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ בָּא הָעֵת קָרוֹב הַיּוֹם מְהוּמָה וְלֹא־הֵד הָרִים: עַתָּה מִקָּרוֹב אֶשְׁפּוֹךְ חֲמָתִי עָלַיִךְ וְכִלֵּיתִי אַפִּי בָּךְ וּשְׁפַטְתִּיךְ כִּדְרָכָיִךְ וְנָתַתִּי עָלַיִךְ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתָיִךְ: וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמוֹל כִּדְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה מַכֶּה: הִנֵּה הַיּוֹם הִנֵּה בָאָה יָצְאָה הַצְּפִרָה צָץ הַמַּטֶּה פָּרַח הַזָּדוֹן: הֶחָמָס קָם לְמַטֵּה־רֶשַׁע לֹא־מֵהֶם וְלֹא מֵהֲמוֹנָם וְלֹא מֶהֱמֵהֶם וְלֹא־נֹהַּ בָּהֶם: בָּא הָעֵת הִגִּיעַ הַיּוֹם הַקּוֹנֶה אַל־יִשְׂמָח וְהַמּוֹכֵר אַל־יִתְאַבָּל כִּי חָרוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ: כִּי הַמּוֹכֵר אֶל־הַמִּמְכָּר לֹא יָשׁוּב וְעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתָם כִּי־חָזוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ לֹא יָשׁוּב וְאִישׁ בַּעֲוֺנוֹ חַיָּתוֹ לֹא יִתְחַזָּקוּ:

וְלָא יְחוּס מֵימְרִי עֲלָךְ וְלָא אֲרַחֵם אֲרֵי חוֹב אוֹרְחָתִיךְ עֲלָךְ אֶתֵּן וּפוּרְעֲנוּת תּוֹעֲבָתִיךְ בְּגַוִּיךְ יְהֶוְיָן וְתִדְעִין אֲרֵי אֲנָא יְיָ: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בִּישְׁתָא בָּתַר בִּישְׁתָא הָא אַתְיָא: קִיצָא מְטָא מְטַת פּוּרְעֲנוּת קִיצָא לְמֵיתֵי עֲלָךְ הָא אַתְיָא: אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא עֲלָךְ יָתֵיב אַרְעָא מְטָא עִידָן תְּבִיר קָרִיב יוֹם אִתְרְגוּשָׁא וְלֵית לְאִשְׁתֵּיזָבָא בְּמַצְדֵי טוּרַיָּא: כְּעַן מִקָּרִיב אֶשְׁפּוֹךְ חֵימְתִי עֲלָךְ וְיָחוּל רוּגְזִי בִּיךְ וְאֶתְפְּרַע מִינִיךְ כְּאוֹרְחָתִיךְ וְאֶתֵּן עֲלָךְ יַת כָּל תּוֹעֲבָתִיךְ: וְלָא תְחוּס מֵימְרִי וְלָא אֲרַחֵים בְּחוֹבֵי אוֹרְחָתִיךְ עֲלָךְ אֶתֵּן וּפוּרְעֲנוּת תּוֹעֲיבָתִיךְ בְּגַוִּיךְ יְהֶוְיָן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַיְתֵיתִי עֲלֵיכוֹן מְחָא: הָא יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא מְטָא הָא אַתְיָא אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא צְמַח שׁוּלְטָנָא הוֹפַע רַשִׁיעָא: חֲטוֹפִין קָמוּ לְמִסְעַד רַשִׁיעִין לָא מִנְּהוֹן וְלָא מֵאִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן וְלָא מִבְּנֵיהוֹן וְלָא מִבְּנֵי בְנֵיהוֹן: מְטָא עִידָן תּוּשְׁלְמַת חוֹבִין קָרִיב יוֹם פּוּרְעָנוּ חַטָּאִין זַבְנָא לָא יֶחְדֵּי וּמְזַבְּנָנָא לָא יִדְּוֵי אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָמַי עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן: אֲרֵי מְזַבְּנָנָא לִזְבִינֵי לָא יְתוּב וְעַד דְּאִינוּן חַיִּין יְדַנוּן בְּגַוְיָתְהוֹן אֲרֵי נְבִיָּא מִתְנַבַּן עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן לְמֵיתַב בִּתְיוּבְתָּא וְלָא תַיְבִין גְּבַר בְּחוֹבֵי נַפְשֵׁיהּ מִתְרַעַן וְעַד דְּאִינוּן קַיָּימִין בִּתְיוּבְתָּא לָא כִתְקְפִין:

בלתי סרה · ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול · וסימ' עבראה בחוטרא ובחרבא עממיא תמחי: קונה והקונה ד' כ"ל בקריאה וסימ' והיה כעם ככהן כעבד כאדניו · בא העת הגיע היום · פורע מוכר · רע רע יאמר הקונה: חרון ג' קמצין בקריאה וסימ' כי חרון אל כל המונה · כמו חי כמו חרון ישערנו · ואתם מוספים חרון:

הנה היום · צץ המטה · יש מפרשים המטה ענין הטית הדין והוא פס וירה עליו פרח הזדון כלומר מעשים רעים שעשו ישרא' עתה יפרחו ויגיעו כלומר שיקחו הגמול והעונש ויש לפרשו כמשמעו ובוכר כאשר קורא מטה כמו הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי וזהו שאמר מענין יצאה הצפירה ובוכר כאשר גם כן קורא זדון כמו הנני אליך זדון ועל הדרך הזה תרגם יונתן צמח שולטנא הופע רשעא: החמס קם למטה רשע · החמס שעשו קם להם למטה רשע שמכה אותם ויונתן תרגם חטופין קמו למסעד רשיעיא: לא מהם · לא ישאר אחד מהם שלא יגלה או ימות: ולא מהמונם · ולא מרבוי ממון שלהם כמו מהמון רשעים ומי אוהב בהמון שפירושם רוב ממון: ולא מהמהם · כמו מהם וכפל בו המ"ם והה"א כאילו אמר שני פעמים מהם רוצה לומר משום דבר מהם לא ישאר ר"ל בניהם ובני בניה' או יהיה מהמהם מן המה רוצה לומר דבר שהאדם הומה עליו והם הבנים: ולא נה בהם · לא יהיה נהי ויללה בהם מרוב הצרות לא יבכו החיים על המתים כמו שאמר ירמיהו לא יספדו ולא יקברו ויונתן תרגם לא מהמהם ולא נה בהם לא מבכיהון ולא מבני בניהון: בא העת · הקונה אל ישמח · דרך העולם שהקונה שמח במקנתו והמוכר מתאבל ומצטער כי מתוך דחקו הוא מוכר וכן בדברי רבותינו ז"ל הדבר אמר בפי האנשים זבנת קנית זבינת אובדת ואמרו כי המוכר שדה בארץ ישראל אין לו להתאבל על זה כי אפילו לא ימכרנו מעט יעמוד בידו כי במהרה יגלה ויניחנו וכן הקונה אין לו במה ישמח כי המקנה לא תעמוד בידו כי אם מעט: כי חרון · יבא מאתי אל כל המונה להמיתם ולהגלותם: כי המוכר · טעם כי אל החרון שזכר כי חרוני יהיה עליהם שלא ישוב המוכר אל הממכר כמו שהוא המשפט בעודם בארץ ישראל בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחזתו אבל הם חרה אפי בם ולא ישובו אל אחוזתם ביובל כי בגלות יהיו: ועוד בחיים חיתם · ואף על פי שיהיו בחיים לא ישובו אל ממכרם כי בארץ אחרת יהיו גולים: חיתם · נפשם · כמו וחיתם בקרשים וחיתו כאור תראה: כי חזון אל כל המונה · כי כמו שאמר החזון על כל המונה: לא ישוב · לא היו שבים מרשעם כשהיו מזהירי' אותם הנביאים השכם והערב: ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו · וכל אחד היתה שקועה נפשו בעונו לא יתחזקו לשוב אל הנכונה ותרגם יונתן הפסוק כן ארי מזבינא לזבינא לא יתוב וגו' כשעמוד בפסוק של מעלה כי חרון ברי"ש ובזה הפסוק כי חזון בזי"ן וסימן רז:

תקעו בתקוע · השופר נקרא תקוע לפי שתוקעים בו כי הם תוקעים בשופר להכים אשר בחוץ אל העיר זהו והכין הכל כלומר יכינו כל אשר בשדה אל תוך העיר · ואין הולך למלחמה · ואין אחד מהם יוצא לאויב להלחם אלא כולם נאספים אל העיר מפחד האויב ולמה להם זה כי חרוני אל כל המונה : החרב בחוץ · רעב ודבר יאכלנו · כתרגומו ישיצינה : ופלטו · כיוני הגאיות · דרך היונים להקבץ בגאיות · הומות · משמיעות קול כקול נהי כן יהמו הפלטים בנוסם : והיו על ההרים · להסגב בהם מן עבור חיל האויבים ובהיותם על ההרים יהמו ויבכו ויתודו כל איש מהם כי בעונו בא לנו כל זה : אל ההרים · כמו על ההרים : כל הידים תרפינה · כי לא יהיה בהם כח להלחם כנגד כל האויבים :

פלצות ד' וסימ' נכבר בישעיה סימן כ"א : עדיו ג' בקריאה וסימ' ולא שתו איש עדיו עליו · וצבי עדיו לגאון שמהו · במתג ורסן עדיו לבלום · אנ"ך : והשבתי י"ג בקריאה וסי' ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין · והשבתי מערי יהודה · והשבתי למואב נאם יי' · והבאתי רעי גוים וירשו · והשבתי זמתך ממך · והשבתי

תקעו בתקוע והכין הכל ואין הולך למלחמה כי חרוני אל כל המונה : החרב בחוץ והדבר והרעב מבית אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב ודבר יאכלנו : ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם המות איש בעונו : כל הידים תרפינה וכל ברכים תלכנה מים : וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות ואל כל פנים בושה ובכל ראשיהם קרחה : כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יהוה נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו כי מכשול עונם היה : וצבי עדיו לגאון שמהו וצלמי תועבתם שקוציהם עשו בו על כן נתתיו להם לנדה : ונתתיו ביד הזרים לבז ולרשעי הארץ לשלל וחללוה : והסבותי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פריצים וחללוה : עשה הרתוק כי הארץ מלאה משפט דמים והעיר מלאה חמס : והבאתי רעי גוים וירשו את בתיהם והשבתי גאון עזים ונחלו מקדשיהם : קפדה באו ובקשו שלום ואין : הוה על הוה תבוא ושמעה אל שמועה תהיה ובקשו חזון מנביא ותורה תאבד מכהן ועצה מזקנים : המלך יתאבל ונשיא ילבש שממה וידי עם הארץ תבהלנה מדרכם אעשה אתם ובמשפטיהם אשפטם וידעו כי אני יהוה :

נפקין באצוחת קרנא ומתקנין במני זינא ולית דאזיל לקרבא ארי רגזי מן קדמי על כל איתרגושתהון : חרבא מלברא ומותא וכפנא מלגיו דבחקלא בחרבא יתקטיל ודי בקרתא כפנא ומותא ישיציניה : ושיזביא ישתזבון מנהון ויהון על טוריא כיוני חיליא כולהון מנהמין גבר בחובי נפשיה : כל ידיא יתרשלן וכל רכובי יתאשדן מיא : ויסרון סקין ותחפי יתהון איתכנעות ועל כל אפיהון בהתא ובכל רישיהון מרט : כספיהון בשוקין ירמון ודהביהון לבוסרן יהי כספהון ודהבהון לא יכיל לשיזבותהון ביום רוגזא דיי נפשהון לא יסבעון ומעיהון לא ימלון ארי לתקלת חובין יהי : וחדוות תיקוניה ליקר יהבתיה ואינון צילמי תועבתהון שיקוציהון עבדו ביה על כן יהביתיה להון לבוסרן : ואימסריניה ביד רשיעין למיבז ולחייבי ארעא לעדי ויחלוניה : ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ית ארעא בית שכינתי ויעלון בה רשיעין ויחלונה : עביד שלשלן ארי ארעא איתמליאת חייבי קטול וקרתא איתמליאת חטופין : ואיתי מבאשי עממיא ויחסנון ית בתיהון ואבטל רבות רשיעין ויתחלון מקדשיהון : איתקפדת מטת ויבעון שלמא ולית : תבר על תבר יתי ובסורתא על בסורתא תהא ויבעון אולפן מספר ואוראה תיפסוק מכהן ומלך מחכים : מלכא יתאבל ורבא ילבש צדו וידי עמא דארעא יתבהלן מאורחהון אעביד עמהון ובנימוסיהון אתפרע מנהון וידעון ארי אנא יי :

רשי

תקעו בתקוע · כשיבוא עליהם הכר יכינו עצמם למלחמה ואין יוצא להלחם : כיוני הגאיות · דרך היונים להקבץ בגאיות והומות שם והיו הומים אל ההרים אשר ינוסו שם איש בעונו כיוני הגאיו' אשר כלם הומות : תלכנה מים · מזיעת אימה : לנדה יהיה · לשקוץ יהיה להם : וצבי עדיו · שהקב"ה אשר לגאון שמהו להם הוא בית המקדש שנקרא גאון עזים כמה שנא' הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם והם צלמי תועבת' עשו בו על כן וגו' : את צפוני · את מקום שהייתי צפון שם ביניהם : עשה הרתוק · שלשלאות הוא שילכו בגולה אסורים בזיקי' : משפט דמים · חובי קטול : רעי גוים · רעים שבגוי' ואכזריי' : ונחלו · ויתנחלו לאחרים : מקדשיה' · בתי היכלי הבמות שבהם נועדים שם לשון בית זמונם : קפדה באה · כמו קפדתי כאורג חיי לשון כריתה : הוה על הוה · מאורע על מאורע הויה אחר הויה ומכתם חברו לשון שבר : ותורה תאבד מכהן · הרגילי' בהוראה כמו שנאמר ותורה יבקשו מפיהו : בשנה

קפדה · בא"א מקומו משרתת המאיי"א לאתנחתא ושארא במוכח ·

להלחם כנגד כל האויבים : וכל ברכים תלכנה מים · תלכנה כמים על דרך משל כאילו נמסו שלא יהיה בהם כח מרוב הבהלה : וחגרו · מבואר הוא : כספם בחוצות ישליכו · כוכל לפ' אלילי הכסף והזהב שעשו כמו שנא' בישעיה ביום ההוא ישליך האד' את אלילי כספו ואת אלילי זהבו כיון שראו שאין בהם תועלת ולא הצילום ישליכו אותם בחוצות ויתכן גם כן לפרש אוצרות הכסף והזהב כי לא יועילו להם לא להנצל מן הרעב ולא מן האויב על כן ישליכו אות' בשוקי' וברחובות וזהו שאמר נפשם לא ישבעו כי מן הכסף והזהב לא יוכלו למלא מעיה' כמו שיעשו מן הלחם ואם אין להם הלחם מה יועיל להם הכסף והזהב וכן יאכלו אותם גם לפירוש הראשון רוצה לומר כי האלילים לא ישבעו אותם בעת הרעב : לנדה יהיה · לרחוק כי ירחיקו אותו מבתיהם כי מכשול עונם היה כלומר כל זה המכשול להם בעבור עונם היה : וצבי עדיו · זהו בית המקדש שהוא פאר יפי כבוד הא' הנקרא בתוכו שהיו מתיפים בו כעדי והקדוש ברוך הוא שמהו לגאון שישראל היו מתגאים ומתגדלים בו על כל עם כי כבוד הא' נראה בו בענן ובאש העליונה והם שמוהו לשקוץ כי שמו בו צלמי תועבות על כן נתתיו להם לנדה שהם ירחיקו ממנו ויגלו מארצ' : ונתתיו · וחללוה · כתיב וחללוהו קרי הכתיב על השכינה והקרי על הבית : והסבותי · כמו שאמר בתור' והסתרתי פני מהם : וחללו · הזרים המקום הצפון שלי בבית והוא הדביר שהוא קדש הקדשי' ששם הארון : ובאו בה פריצים וחללוה · לשון נקבה על שכינת הכבוד החונה על הארון או אמר וחללוה על העיר ויונתן תרגם ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ארע בית שכינתי ויעלון בה רשיעיא ויחלונה : עשה הרתוק · עשה שלשלת של ברזל סימן שיוליכו הכשדים אנשי ירושלם בגלות בשלשלאות כמו שעושין לשבוים : משפט דמים · כלומר כולם חייבים משפט דמי' לפי ששפכו דם נקי ועברו עברות שנתחייבו עליהם מיתה וכן משפט מות לאיש הזה כמו משפט דמים : והעיר מלאה חמס · ועוד שעושים

זמתך מן הארץ · וכרתי להם ברית שלום · ופקדתי על תבל רעה · והשבתי את המון מצרים · והאבדתי גילולים והשבתי אלילים · והשבתי המון שיריך · ויאמר יי' אליו קרא שמו יזרעאל · והשבתי כל משושה חגה חדשה :

בה חמס ועל כן ראויים לגלות ממנה כי לא יתקיים ישוב הארץ עם החמס : והבאתי רעי גוים · הם הכשדים שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר : ונחלו מקדשיהם · ונחלו ענין חלול שרשו חלל והוא מבנין נפעל ובא מהקל כמו ונחלת בך והיה משפטו עם הדגש ונחלו בשקל ונמסו ההרים : מקדשיהם · כמו מקדשיהם שא שהוא משקל אחר מקדש בשקל למתעבגרי שהוא שם תאר : קפדה · בא מלעיל מפני שסמוכה למלה זעירה והוא בא או הה"א נוספת לפיכך הוא מלעיל לפי שאמר בלשון זכר בא והוא ענין כריתה כמו פקדתי כאורג חיי : ובקשו שלום ואין · יבקשו השלום שהיו אומרים להם נביאי השקר שלום יהיה לכם : הוה על הוה · שבר על שבר וכן תרגם יונתן תבר על תבר וכן במשקל אחר יעות כהותו והותרגמים יהדוף ענין רעה ושבר : אל שמועה · כמו על שמועה והשמועות הם בא האויב על הארץ : ובקשו חזון מנביא · רוצה לומר ואין כי דבר שלא ימצא יבקש אדם וכן אמר בישעיה שופט ונביא וקוסם וזקן רוצה לומר הן שימותו הן שתפסק חכמתם ונבואתם כי ברוב העונות תאבד הנבואה והחכמה והעצה כי לב בני אדם נבהל ובנבואה ראינו באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יי' : ותורה תאבד מכהן · כי הכהנים היו מורי התורה ויונתן תרגם מנביא מספר רוצה לומר סופר ומזהיר העם : המלך · ונשיא · הוא המלך וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין : מדרכם אעשה אותם · הם מאסו התורה והנבואה ותאבד מהם כמו שאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה וגומ' : ובמשפטיהם · בבית :

ויהי בשנה הששית. פירוש לגלות המלך יויכין: בששי. הוא חדש אלול וכתב בעל סדר עולם כי שנה זו מעוברת היתה כי הנה הוא התחיל להנבא בשנה החמשית בחמשה לתמוז ועוד שבעה ימים שהיה משמים בתוכם הרי חצי תמוז ובאותה שעה אמר לו שכב על צדך ת"ל ימים ומחצי תמוז של שנה חמשית עד ה' באלול של שנה ששית אפילו לעודף אינם כי אם ארבע מאות ימים היאך אמר ואני יושב בביתי אלא שאותה שנה מעוברת היתה ונראה מתוך דבריו כי שכיבת הצדדים היתה כמשמעה אבל לפירושינו שפירשנו כי במראה הנבואה היה אין אנו צריכין לכל זה: וזקני יהודה. שגלו עם יכניה: יד יי'. רוח נבואה כשתבא בחזקה נקראת יד יי' ובשלש המראות האלה שראה בהם מעשה מרכבה נאמר בהם יד יי' וטעם שלש המראות האלה כנגד שלשה גליות שגלו גלות יהויקים וגלות יהויכין וגלו' צדקיהו וזו האחרונ' כנג' גלות צדקיהו שראה הכבוד נוסע מבית המקדש וראה חרבן העיר והבית לפיכך הביא אותו במראות אלהים ירושלם שיראה השקוצי' והגלולי' בבית שבעבורם נסע הכבוד ממקומו ובנסעו חרב הבית כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם וגו' ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה: וארא. מבואר הוא למעלה בראש הספרים: החשמלה. הה"א נוספת לפיכך המלה מלעיל כמו השער התחתונה אבא המלך החיצונה והדומים להם: וישלח. השולח הוא הכבוד הנראה כעין החשמל: בציצת ראשי. היא מחלפ' הראש פלוטא בלע"ז וכן ועשו להם ציצית שהוא כמו ענף תלה בבגד וכל זה היה במראה הנבואה כי לא בא יחזקאל ירושלם ולא סר ממקומו שהיה יושב שם בביתו עד כלות הנבואה כמו שאמר ותבא אותי ירושלימה: במראות אלהים. הנה אמר כי במראות אלהים הלך ירושלם ובמראה ההיא שבכשדים כמו שאמר בסוף הנבואה ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלהים וכל זה סימן הגלות ומה שהביא אותו ירושלם להראותו המעשים שבעבורם חרב הבית ונסתלק הכבוד לפיכך לקחו בציצית ראשו למשל כאדם הקוצף על עבדו ולוקחו בציציות ראשו להוליכו לבית הסהר אבל במראה שהיתה סימן לשיבת הגלות בימי מלך המשיח לא לקחו בציציות ראשו אלא הביאו לארץ ישראל והניחו שם בנחת והושיבו על הר גבוה מאד כל זה סימן המעלה גדולה שתהיה לישראל בזמן ההוא: אל פתח שער הפנימית. פירוש שער החצר הפנימית והיא העזרה כמו שאמר במלכים ויבן החצר הפנימית ונקראת פנימית לפי שהיא פנימית להר הבי' הקרואה חיצונה ובאמרו הפנימית וזכר התאר בחסרון המתאר הנה כמוהו כמדר הקבוצות ומאכלו בריאה ופירוש אל פתח סמוך לפתח: הפונה צפונה. שהיה הפתח פותח לצד צפון כי בארבע רוחות היו פתחים: מושב סמל הקנאה המקנה. בא בדרך בעלי הה"א ומשפטו המקניא בשקל משניא לגוים ופירושו שהסמל מקניא האל בהיותו בביתו במקום משכן כבודו כמו שאמר הם קנאוני בלא אל: והנה שם. כמראה אשר ראיתי בבקעה סמך אותו אל הסמוך כי בבקעה אחר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר והנה אמר כמראה אשר ראיתי בבקעה: ויאמר אלי. והנה מצפון לשער המזבח. זה שער הצפוני שבו מזבח שבנו לסמל הקנאה הזה לפיכך אמר שער המזבח ומצפון לאותו שער היה זה הסמל: בבאה. רוצה לומר בכניסת השער מבחוץ בהר הבית ויונתן תרגם המזבח מדבחא אם כן דעתו היה על מזבח בית המקדש מזבח העולה שהיה חוץ לפתח האולם ואולי כנגד המזבח ההוא היה שער העזרה מצפון ואילו היה דעתו כמו שפירשנו היה מתרגמו אגורא ואולי היה כן דעתו כמו שפירשנו כי פעמים מתרגם גם מזבח הפסילים מדבחא: ויאמר אלי. מהם. כן כתיב מלה אחת וקרי מה הם תרין מלין והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין מלין: לרחקה. האות בקמץ חטף לפאר הקריאה ומשפטו על המנהג לרחקה בשקל וכנו נחשת לרחצה ופי' כדי שאתרחק מעל מקדשי שהם עושים התועבו' במקדשי על פני: ויבא אותי אל פתח החצר. הוא הפתח שזכר אלא שמתחלה הביאו סמוך לשער מבחוץ ועתה הביאו תוך הפתח וראה בקיר הלשכה הסמוכה לפתח השער מצפוני חור אחד בקיר ואחר בקיר ע"ז שנעשה החור פתח שיכול אדם להכנס בו וראה הצלמי' מצויירים על הקיר שהיו עובדי' להם וזו המראה משל חתירת הקיר להראות בקיעת העיר ובעון העבודה זרה שעובדים בה יחתרו האויבים בקיר חומות ירושלם ויבקעוה עד שיכנסו בה וענין החור שהיה בו לפני החתירה רמז למבוא ולדרך שבנו עליה קודש: ואבוא. מחקה על הקיר. כמו מחוקה כי חקק וחקה בענין אחד ואמר מחוקה לשון יחיד על הכלל ובכלל כל גלולי בית ישראל הם תבנית מחוקה על הקיר צלמי כשדים שזכר למטה בפרשת שתי נשים: ושבעים

ציצת ד' כליש' וכתיב בן ג' בפרשת ציצת: ויקחני בציצת ראשי: כמראה ה' דגשים בקריאה וסי' וזה מעשה המנורה מקשה זהב. והנה שם כבוד אלהי ישר'. ופני הקדש המראה כמראה. וכמראה המראה אשר ראיתי. ב' בפסוק: ועוד כ"ג וסימ' נמסר בירמיה סוף סימן ל"ו: והנה כל ה' דסמ' וסימ' נמסר במלכים א' סימן ז':

ח ויהי בשנה הששית בששי בחמשה לחדש אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבים לפני ותפל עלי שם יד אדני יהוה: ויראה והנה דמות כמראה אש ממראה מתניו ולמטה אש וממתניו ולמעלה כמראה זהר כעין החשמלה: וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים ותבא אתי ירושלמה במראות אלהים אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה: והנה שם כבוד אלהי ישראל כמראה אשר ראיתי בבקעה: ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צפונה ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בבאה: ויאמר אלי בן אדם הראה אתה מהם עשים תועבות גדלות אשר בית ישראל עשים פה לרחקה מעל מקדשי ועוד תשוב תראה תועבות גדלות: ויבא אתי אל פתח החצר ואראה והנה חר אחד בקיר: ויאמר אלי בן אדם חתר נא בקיר ואחתר בקיר והנה פתח אחד: ויאמר אלי בא וראה את התועבות הרעות אשר הם עשים פה: ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב:

והוה בשתא שתיתיתא בשתיתאה בחמשא לירחא אמר נביא אנא יתיב בביתי וסבי בית יהודה יתבין קדמי ושרת עלי תמן רוח נבואה מן קדם יי אלהים: וחזית והא דמות כחיזו אשתא חיזו יקר דלא יכלא עינא למיחזי ולית אפשר לאיסתכלא ביה ולרע חיזו אשתא וחיזו יקר דלא יכלא עינא למחזי ולא אפשר לאיסתכלא ביה ולעילא כחיזו זהרא כעין חשמל: ואושיט דמות יד ואחדני בסער רישי ונטלת יתי רוחא בין ארעא ובין שמיא ואעילת יתי לירושלם בחיזו נבואה דשרת עלי מן קדם יי במעלנא דתרעא גואה דפתיח לצפונא דתמן מותב צלם קנאתא דמרגזין: והא תמן יקר אלהא דישראל כחיזוא דחזיתי בבקעתא: ואמר לי בר אדם זקוף כען עינך לאורח ציפונא וזקפית עיני לאורח ציפונא והא מציפונא לתרע מדבחא צלם קנאתא הדין במעלנ': ואמר לי בר אדם חזי את מה דאינון עבדין תועיבן רברבן דבית ישראל עבדין כא לאיתרחקא מעל מקדשי ועוד תתוב תחזי תועיבן רברבן: ואעיל יתי לתרע דרתא וחזית והא חורא חד בכותלא: ואמר לי בר אדם חתור כען בכותלא וחתרית בכותלא והא תרעא חד: ואמר לי עול וחזי ית תועבתא בישתא דאינון עבדין כא: ועלית וחזית והא כל דמות רחיש ובעירא שיקוצין וכל טעותא דפלחין להין בית ישראל מציירין על כתלא סחור סחור:

רשי

בשנה הששית. לגלות יכניה: ממראהו מתניו וגו'. אסור להתבונן בפסוק זה: בציצת ראשי. בשער ראשי פלוצא"ה בלע"ז: במראות אלהים. מראני כאילו נושא אותי ומביאני לירוש': שער הפנימית הפונה צפונה. שער העזרה שהיא פנימית להר הבית והיו לה ח' שערים לכל רוחותיה: סמל הקנאה. צלם דקנאתא דמרגזין: שא עיניך דרך צפונה. להר הבית מחוץ לעזרה שהרי בפתח שער הצפוני של עזרה מבחוץ היה עומד ודרך צפונ' לשער חוץ לעזרה הוא: מצפון לשער המזבח. בהר הבית מצפון לאותו שער העזרה הצפוני ואומר אני שהיה אותו שער מכוון כנגד המזבח: בבאה. כשאדם בא ליכנס לעזר' מוצאו שם בביאה אלאנטריא"ה בלע"ז: לרחקה מעל מקדשי. כדי שאתרחק מעל מקדשי: אל פתח החצר. הקריבני עד פתח אותו שער עצמו: חור אחד בקיר. חומת העזרה: חתר נא בקיר. והרחבת את החור: והנה פתח אחד. דרך החור ראיתי פתח לשכה אחת: שקץ. שמויין לשקוץ עבודה זרה: מחוקה. חקוקה על הקיר: ושבעים

רשי

ויאזניהו בן שפן · חשוב היה ולמדין דורו הימנו לפיכך הקפיד עליו : ועתר ענן הקטרת · תמור קטור ענן הקטרת ולשון עתר תרבית וכן העתרתם עלי דבריכם וכן ונעתרות נשיקות שונא וכן חברו מנחם במחלוקת אחת עם פתן ופירש עניין מעבה שמה אף כל אחד לשון כבוי אדם : בחדרי משכיתו · משוכה ברצפת אבני שיש לשון ושכתי כפי :

רדק

ושבעים איש · סנהדרין להראותו מה שנתן להם האל תחלה שיהיו עליהם שבעים זקנים להורותם הדרך הטובה הם היו מתעים אותם כמו שאמר ישעיהו עמי מאשריך מתעים : ויאזניהו בן שפן גדול שבכולם היה : מקטרתו · המחתה שקראה מקטרת לפי שמקטירין בה : ועתר ענן הקטורת · עובי הענן כי היו מחתות רבות מהעובדים שהיו רבים ומהנעבדים גם כן שהיו רבים כמו שאמר וענן העשן היה עבה מרבוי וכן העתרתם עלי דבריכם עובי הדברים ורבוים : ויאמר · בחשך · כי חושבי שלא יראה האל מה שעושי' בחשך בחדריהם וכנגדם אמר דוד גם חשך לא יחשיך ממך ועוד היו אומרי' עזב יי' את הארץ כלות' אינו משגיח כלל בתחתוני' אלא בעליונים שהם הגלגלים והמלאכי' אבל בענייני הארץ לא ישגיח כלל כי עזבה לבני אדם ויעשו בה כרצונם כמו שהיו אומרים רשעי עולם עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך : ויאמר · מבואר הוא : ויבא אותי אל פתח שער בית יי' אשר אל הצפונה · זה שער התא שנקרא גם כן צלע ויציע שהוא בכותל ההיכל מבחוץ כמו שבארנו בספר מלכים ואותם שהיו בכותל צפון היו פתוחים לצפון העזר' שהוא חצר הפנימי' : מבכות את התמוז · יש מפרשים כי מבכות הוא כנוי רוצה לומר משמחות את התמוז בירח תמוז היו עושים חג לעבודה זרה והיו הנשים באות לשמחו וי"מ שהיו עושים בתחבולות שיבאו המי' לעיני עבודה זרה הנקראת תמוז והיה בוכה לומר שהיה שואל שיעבדוהו ויש מפרשים התמוז השרוף מן למזא לאתונא רוצה לומר שהיו בוכות על אותו שהיה שרוף שהיו שורפין בניהם ובנותיהם באש והנשי' היו בוכות אותם : מבכות · מן הרגש כמו רחל מבכה על בניה והרב החכם הגדול רבינו משה בר מימון ז"ל כתב כי נמצא כתוב בספר מספרי העבודו' הקדמוניים כי היה איש מנביאי ע"ז ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד ז' כוכבי לכת וי"ב מזלות

ענן ד' חטפין פתחין בקריא' וסי' כי ענן יי' על המשכן יומם ואש' ובסת ענן הקטרת · ועתר ענן הקטר' עלה · יפיץ ענן אורו · וחד וענן יי' עליהם יומם : המה עשים ה' בקריא' וסימ' איש איש ממלאכתו אשר המה · בן ומה עשים גם לך דשמואל · האינך ראה מה המה עשים · עוד תשוב תראה תועבות · כי עגבים בפיהם :

ושבעים איש מזקני בית ישראל ויאזניהו בן שפן עמד בתוכם עמדים לפניהם ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטרת עלה : ויאמר אלי הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים בחשך איש בחדרי משכיתו כי אמרים אין יהוה ראה אתנו עזב יהוה את הארץ : ויאמר אלי עוד תשוב תראה תועבות גדלות אשר המה עשים : ויבא אתי אל פתח שער בית יהוה אשר אל הצפונה והנה שם הנשים ישבות מבכות את התמוז :

ויאמר אלי הראית בן אדם עוד תשוב תראה תועבות גדלות מאלה : ויבא אתי אל חצר בית יהוה הפנימית והנה פתח היכל יהוה בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחריהם אל היכל יהוה ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש : ויאמר אלי הראית בן אדם הנקל לבית יהודה מעשות את התועבות אשר עשו פה כי מלאו את הארץ חמס וישבו להכעיסני והנם שלחים את הזמורה אל אפם :

ל' · ל' ד' ג' נסע' כסי' וסי' זקני בית יש' · יהודה · אחרים · כ' א' חס' · ה' · כ"א · כ' · ד' נ' מל' · ל' · ל' · כ"א · ל' · ג' חס · ט' · ל' · ג' כתע' בסיפ' · ל' · חד מן י"ח מלין תיקון סופרים

ושבעין גברא מסבי בית ישראל ויאזניה בר שפן קאים בינידהון קיימין קדמיהון וגבר מחתיתיה דקטרת בידיה ויסור ענן קטרתא סליק : ואמר לי החזיתא בר אדם דסבי בית ישראל עבדין בקבלא גבר באדרון בית משכביה ארי אמרין לא גלן עובדנא קדם יי רחיק יי ית ארעא : ואמר לי עוד תתוב תחזי תועיבן רברבן דאינון עבדין : ואעיל יתי במעלנא דתרע בית מקדשא דיי דפתיח לצפונא והא תמן נשיא יתבן מבכן ית תמוזא : ואמר לי החזיתא בר אדם עוד תתוב תחזי תועבן רברבן מאילין : ואעיל יתי לדרת בית מקדשא דיי גויתא והא תרע היכלא דיי בין אולמא ובין מדבחא כעשרין וחמשא גברא אחוריהון להיכלא דיי ואפיהון למדינחא והא אינון מתחברין סגדין למדינח לשימשא : ואמר לי הא חזיתא בר אדם הזעיר לבית יהודה מלמעבד ית תועיבתא דעבדו כא ארי מלו ית ארעא חטופין ותבו לארגזא קדמי והא אינון מיתן בהתא לאפיהון :

אחוריהם ג' וחס' בקריא' וסימ' וכל אחוריהם ביתה דמלכים · וחברו דד"ה · אחריהם אל היכל יי' : אל אפם חד מן י"ח מלין תקון סופרים וסימ' נמסר בריש ספר במדבר סיני : כל לשון אף על במ"א הזמורה אל אפם :

רשי

אל פתח שער בית יי' · תוך חלל העזרה אל פתח ההיכל אשר בצפון דאמר מר שני פשפשין היו בבית החליפות אחד בצפון ואחד בדרום : מבכות את התמוז · צלם אחד שמחממות אותו מבפנים והיו עיניו של עופרת והם נתוכין מחום ההיסק ונראה כאילו בוכה ואומרות תקרוב' הוא שמו תמוז לשון היסק כמו עד די חזה למזייה ואתונ' איזה יתיר' מבכות את התמוז פי' שבט פלור"יר לאלק"אלפי"ן בלע"ז : ויבא אותי אל חצר בית יי' הפנימית · היא העזרה כי הר הבית נקרא החצר החצונה ועד עכשיו בתוכה היה עומד אלא שהוא נכנס בשער הצפוני והראהו בבית החליפו' את צלם התמוז וחזר והוליכו למזרח לפני ההיכל והמזבח : ופניה' קדמה וגו' · ממשמע שנא' ופניהם קדמה יודע אני שאחוריהם אל ההיכל אלא מגיד שהיה אחוריה' מגולה שהיו פורעין עצמם ומתריזין כלפי מטה : משתחויתם · כשתי תיבו' הוא משמש לשון השחת' ולשון השתחויה כן הוא בתלמוד ירושלמי משחיתים את ההיכל ומשתחוים לחמה וכן תי' ואינון מתחבלין וסגדין ומנחם חברו לשון שחוח כמו שחי ונעבורה : הנקל לבית יהודה · המעט להם וקל בעיניהם אשר עבירות עבירם : מעשות את התועבות · אם היו חדילים מעשות את כל התועבות אשר עשו בביתו פה : כי מלאו את כל הארץ חמס · וקל בעיניהם אותו עון ויסובו להכעיסני בתוך ביתי בתועבות האלה : והנה שולחים את הזמורה אל אפס · והנם שולחים אל חוטמם את ריח רע של זמורה זו שהם מזמרים ברוח היוצא מפי טבעת כלומר בושתם זה אל פיהם ישוב · ומנחם פירש והנם שולחים את הזמור' אל אפם ענין דופי וקלון הוא לפרושו השוה ריח מקטרתם וכעם קרבנם וניחוחם למלאכת דופי נקבים ואחוריהם אל היכל יי' יורה על העניין : קרבו

רדק

והמיתו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין שמים וארץ ונפל לתוך ההיכל וכן הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז הנביא והצלמים כולם בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר עופפו כל הצלמים להיכליהם בקצות הארץ והיה זה להם לחוק עולם בתחילת יום ראשון מחד' תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז · ויש מפרשים תמוז שם חיה שהיו עובדים כלם שלהם ותרגום ופגעו ציים את איים ויערעון תמוזין בתתולין · וברוב הנסחאות כתוב תמוז בשבי וו"ן · ומה שהראה לו באלה המראות פתח צפון רמז לו כי מצפון תפתח הרעה אליהם : ויאמר · גדולות מאלה · באשר למעלה לא אמר מאלה שהיו שוות התועבות ההם אבל אלה היו גדולות מהאחרות שהיו אחוריהם אל היכל יי' ופניהם קדמה והם היו עושים הפך מכוונת האל כי לכוונה זו צוה האל פתח המשכן למזרח וקדש הקדשים למערב לבטל עבודת השמש שהיו רגילים בה באותו הזמן ושיהיו בהכנסם למשכן אחוריהם לשמש שתמחה האמונה ההיא מלבם וכן צוה במקדש עולמית ועתה בטלו המצוה והכוונה והחזירו פניהם מעבודת האל ומהשתחוות כנגד בית מקדשו וחזרו לעבודת השמש ולהשתחות לו ובדברי רבותינו ז"ל ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל יי' אלא מלמד שהיו פורעי' אחוריהם כלפי מטה : ויבא אותי אל חצר בית יי' הפנימית היא אותה חצר שזכר אלא שהסיע אותו ממקום למקום בחצר כי היה לצד צפון בפתח התא כמו שפירשנו ועתה הביאו למזרח ההיכל וראה חוץ לפתח ההיכל בין האולם והמזבח כי מזבח העולה היה לפני האולם בעזר' : משתחויתם · מלה מורכבת מן משתחוים והשתחוית' וטעם ההרכבה אמר הנביא כי מצא אותם האנשים משתחוים קדמה לשמש ואמר לנכנסים השתחויתם דרך שאלה ויונתן פירש המלה מורכבת מן משחיתים ומשתחוי' שתר' מתחבלין סגדין וכן בדברי רבותינו משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה : ויאמר · הנקל · בשרי כמעל עבר או תאר אמר וכי קל הוא בעיניהם מעשות התועבות אשר עשו פה : כי מלאו את הארץ חמס · עד שסבו עוד להכעיסני בביתי : והנם שולחים את הזמורה אל אפם · והנה הם מקטרים בביתי ושולחי' רוח הקטורתם אל אפי מלבד הבזיון שעושים לי שמחזירין אחוריהם אל היכלי : הזמורה · פירוש ריח רע והיא על דרך כנוי לקטרת שהיו מקטרין והוא עשום מלמטה לפיכך תי' מייתן בהתא לאפיהון ותרגום בשת בהתא והוא מקום הבשת : אפם · רוצה לומר אפי אלא שכנה הכתוב והוא אחד משמונה עשרה מלין שהם תיקון סופרים :

רדק

גם אני מבואר הוא: ויקרא. פקדות העיר. האנשים הפקידים על אנשי החיל וכן ויפם הכהן פקוד על בית יי׳ וסמך ל׳ העיר ואמר פקדות העיר שבאו אל העיר תחילה והחיל אחריהם ואלה פקדות העיר מבואר שהיו ששה אנשים והשביעי בתוכם שהיה סופר המלך אלה הם שבעת השרים שבאו אל העיר כאשר הובקעה העיר כמו שאמר בספר ירמיהו והם נרגל שמגר נבו שר סכים רב סרים נרגל שראצר רב מג ואע״פ שהם ששה הראשון פקיד על השבעה ולא נמנה עמהם ו והראה לו השם יתברך במראת הנבואה כי בזה הדרך תלכד ירושלם: ואיש כלי משחיתו. כלי בחירק כי הוא יחיד וכן כלי מפצו: משחתו. בצרי והוא שם וכמוהו שם אבל הוא בחירק ת תהרגו למשחית חרמי תפחי׳: והנה ששה אנשים. פירשנוהו על דרך פשוטו ועל דרך משל הם ששה משבי׳ והשביעי ביניהם שהוא לבוש בדים וידוע כי בדי׳ הם בגדי פשתן המנוהגין והוא הסופר הגדול ומנהיג העיר והוא הזורק אש בעיר ואלה הם פקדת העיר ומדברי רבו׳ ז״ל מאי ניהו ששה אנשי׳ משבר משחית מכלה קצף אף וחמה: שער העליון. פירשו רבותינו ז״ל שהוא שער מזרחי ונקר׳ עליון שהו׳ מלמעלה מעזרת ישראל: אשר מפנה צפונה. מזרחי צפוני היה וכבר פירשנו הטעם למה הראה המרא׳ בצפון ובבל היא מזרחית צפונית לארץ ישראל: מפנה. פעול בשקל אשר אתה מראה בהר: מפצו. כמו משחיתו שזכר כי מפץ שם כלי הוא שמשברים הסלעים בו וכן מפץ אתה לי והוא בצרי וזה בקמץ: ואיש אחר בתוכם לבוש הבדים. כבר פירשנוהו על דרך משל ורבותינו ז״ל פי׳ כן וכן אמרו זה גבריאל והם אמרו כי גבריאל מלאך של אש לפי שהוא הזורק האש על העיר וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש: וקסת הסופר במתניו. קסת הוא כלי הדיו ויונתן תרגם פנקס ספרא והפנקס הוא מה שכותב עליו הסופר והו׳ ניר או לוח ואע״פ שענין הפסוק הוא על צורך הדיו לא על הלוח שאמ׳ והתוית תיו ואולי לפי שתלוי׳ במתני הסופ׳ הנייר או הלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס: לבוש בדים. בקמץ בסמיכות וכן חגור כלי מלחמה ופי׳ לבוש בבדים: ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת. זהו מזבח העולה שהיה לפני האולם בעזרה ואותו עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ומה שהראה לו עומדים אצל מזבח הנחשת ראה כי אצל מזבח הנחשת המשחתו׳ קדמה לשמם וכיון שבזו כבוד האל יתברך בזה הראהו שמשון זה נעלה הכבוד מעל הכרוב: אל מפתן הבית. מורה הסתלק הכבוד מבית המקדש ובאמרו מעל הכרוב ולא אמר הכרובים כי שנים כרובים היו אר״זל כי נסע מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן ואמרו׳ מסעות נסעה שכינה ולפשר כי אמר מעל הכרוב הוא דרך משל ות״א אסתלק בכרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קדשיא ובאמרו בכרובא ולא אמר מכרובא ר״ל כי עם הכרוב נעלה רוצה לומר מי שנעשה לו הכרוב דמיון הוא והוא השרף הנגף אל האדם רמז בהסתלק הנבואה מישראל לא נשארו אלא חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו בבנין בית שני ובהם פסקה הנבואה: וכבוד אלהי ישראל. מבואר הוא: הלבוש הבדים. אותו הנזכר שהיה לבוש בדים ובא בידיעת התאר והמתאר: ויאמר יי׳ אלו. כתיב בוי״ו וקרי ב׳ור ובוי״ו והוא כמו עליו בשמים ירעם והדומים לו ואחר שאמר בתוך העיר אמר בתוך ירושלם אף על פי שידוע כי העיר שזכר היא ירושלם שהרי זכר בענין הפרשה בית יי׳ והיכל ואולם ומזבח אלא הוסיף ואמר ירושלם כלומר העיר אשר בחרתי לשכן שמי בה הם השיגוני ממנה ברוב שכותם: והתוית תו. ענין סימן וכתיבה אמר שיתוה בדיו על מצחות האנשים הנאנחי׳ והנאנקי׳ לסימן שלא יגעו בהם המשחיתים וזה הענין כענין דם הפסח במצרים לאות ולסימן אלא שזה היה במראה הנבואה ורבותינו ז״ל פי׳ תיו האות הנקראת תי״ו אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל כתוב על מצחן של צדיקים תיו של דיו ועל מצחן של רשעים תי״ו של דם ואמר מאי שנא תי״ו רב אמר תי״ו תחיה תי״ו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ואלה האנשים היו הצדיקים אשר בירושלם שהיו נאנחים ונאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה: והנאנקים. ענין צעקה וצוחה כמו האנק דום ושב הפועל כפעל לרוב הפעלה וכן המדברים בך: ולאלה אמר באזני. ולאלה הם הששה שזכר אמר להם שיבאו אחר המתוה הזה ויכו: על תחוס. כן כתיב וקרי אל והכתוב רוצה לומר והכה על אשר תחוס עיניכם וכל שכן על האחרים והקרי כמשמעו שהזהירם שלא יחוסו על האדם ולא יחמלו: עיניכם. כתיב לשון רבים וקרי עינכם לשון יחיד כמו לא תחוס עינך והיחיד הוא דרך כלל: זקן בחור. תהרגו למשחית. פס רוצה לומר להשחתה שתשחיתו הכל: וממקדשי תחלו. אמר במקדשי כי אותם חייבים יותר שעובדים עבודה זרה במקדשי על פני להכעיסני באנשים הזקנים. הם שבעים איש מזקני ישראל שזכר שהיו עובדים עבודה זרה בלשכה אשר בעזרה לפני הבית ורבותינו ז״ל דרשו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו כל התורה כולה מאלף ועד תיו ואמרו לא יצאה מדה טובה מאת הקדוש ברוך הוא וחזר בו לרעה חוץ מדבר זה שהרי אמר תחלה והתוית תו׳ ואמר ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ואחר כך אמר וממקדשי תחלו:

רשי

קרבו פקדות העיר: הקריבו את הפקידים אשר הפקדתי לשחת את העיר: ששה אנשים. רבותינו פרשום במסכת שבת קצף אף וחימה משחית משבר מכלה: מפצו. שהוא משבר את הכל כמו ונפץ את עולליך: וקסת הסופר. פנקס הם לוחות שמחופין בשעוה וחורתין בם בעט: אצל מזבח הנחשת. הוא מזבח האבנים שעשה שלמה תחת מ׳ מזבח הנחשת שעשה משה במדבר: מעל הכרוב. שעל הכפרת שהשכינה היתה שורה שם עד הנה והתחילה להסתלק ולצאת לחוץ מעט מעט עשר מסעו׳ וזה מסע הראשון מן הכרוב למפתן בית קדשי הקדשים: והתוית תיו. ורשמת רושם: על מצחות האנשים. הצדיקים כדי להיות לאות שלא יפגעו בם המשחיתי׳: ולאלה אמר באזני. לששת המחבלים: וממקדשי תחלו. מן העומדי׳ לפני מקדשי ורבותינו אמרו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי מן ם המקודשים לי הם א׳ אותם חקוקי התיו שהתירה בהם מ׳ מלהזיקם חזר וצוה ל׳ לחבלם לפי שאמרה מדת הדין לפניו מה נשתנו אלו מאלו הרי לא מיחו בהם כדאית׳ במסכת שבת: ונפלאי

ואף אנא אעביד ברגזי לא יחוס מימרי ולא איחם ויצלון קדמי בקל רב ולא אקביל צלותהון: ואכלי ואנא שמע קל רב למימר אתקרבו דממנן על קרתא וגבר מאן היבוליה בידיה: והא שיתא גברין אתן מאורח תרעא עילאה דפתיח לציפונא וגבר מאן ב בידוריה בידיה וגברא חד ביניהון לביש לבושין ופנקס ספרא ב בחרציה ועלו וקמו בסטר מדבחא דנחשא: ויקר אלהא דישראל אסתלק בכרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קודשיא ושרא מעיל לקביל סקופת ביתא וקרא לגברא דלביש לבושיא דפינקס ספרא בחרציה: ואמר יי׳ ליה עיבר בגו קרתא בגו ירושלם ותרשום תוא על בית עיני גבריא דמיתאנחין ודמאנקין על כל תועיבתא דאיתעבידא בגוה: ולאילין אמר ואנא שמע עיברו בקרתא בתרוהי וקטולו לא תחוס עיניכון ולא תרחמון: סב עולים ובתולה וטפלא ונשיא תיקטלון לחבלא ועל כל גברא דעלוהי רושם תוא לא תקרבון ומבית מקדשי תשרון ושריאו בגבריא סביא דקדם ביתא:

וגם אני אעשה בחמה לא תחוס עיני ולא אחמול וקראו באזני קול גדול ולא אשמע אותם: ויקרא ט באזני קול גדול לאמר קרבו פקדות העיר ואיש כלי משחתו בידו: (זח׳ ל׳) והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבוש בדים וקסת הספר במתניו ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת: (ל׳ יתר מפנה ל׳) (ג׳ ל׳) וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית ויקרא אל האיש הלבש הבדים אשר קסת הספר במתניו: (כה תיודין) (ל׳) (ל׳) ויאמר יהוה אלו עבר בתוך העיר בתוך ירושלם והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה: (אליו׳ ד׳ חס׳ ק׳) (ל׳ ל׳) (ל׳ ל׳) ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו על תחוס עיניכם ואל תחמלו: (ג׳) (אל׳ עינכם ק׳ ק׳) זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית: (ל׳) (ל׳) (ל׳ ר׳ ג׳ ב׳ וה׳)

(בתוך ב׳ פסו׳ בתוך בתוך)

ויאמר אליהם טמאו את הבית. אל תחושו אם תהרגו בבית המקדש ותטמאו את הבית בחללים כי הם טמאוהו ראשונה בגלולים: ומלאו. בו ויתבנין הרגום אף על פי שהלמד חסרה דגשה כי ימלאו כמוהו קלים תבנין הרגש כמו ובקשו ברחובותיה כי לא תלאו אחרי ויקראו בו והדומים להם: את החצרות. חצרות בית המקדש עזרת הנשים ועזרת נשים והר הבית כי כולם היו חצרות: ויהי כהכותם. בכף כהכותם בחצרות כי שם היה הכבוד במראה: ונאשאר אני. כשארתי אני ביניהם שלא הכוני ומלה זו מורכבת מן וכשאר שהוא כפעל עבר ומן אשאר שהוא אתן מן הקל וטעם ההרכבה אמר כשהיו מכים נתתי עיני מי נשאר בחצרות שלא הכו וראיתי כי לא נשאר אלא אני זהו ונשאר ואמר שני

צאו ג׳ וסימ׳ לאמר לאסורים צאו. נדדו בתוך בכל. ויאמר אליהם טמאו את הבית: במאד מאד ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר לך לך: נתתי ג׳ קמץ וסימ׳ וגם אני לא תחוס עיני. מצברת הארז. הכל נתתי: ד׳ פסוקי׳ אל אל אל על וסימ׳ ויבא יואב אל המלך דוד. ומשפט בא אל ארץ המישור. ויאמר אל האיש לבוש הבדים.

רשי

ונשאר אני. ונשארתי אני: מלאה מוטה. דין מעוקל: על ראש הכרובים. על ראש ארבע חיות המרכבה ובפרש׳ זו חזר לקרות׳ כרובים לפי שהפכו פני השור לפני כרוב כמה שכתוב בפרשה זו ואמרו רבותינו יחזקאל בקש רחמים והפכו לכרוב אמר לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור: ביכות לגלגל. בין האופנים כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר איני לא לירדם הקב״ה אמר לגבריאל והוא בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיכשכשו הגחלים ותקל הגזרה וכן הוא מפורש בענין ויפא ויתן אל חפני לבוש הבדים: וזרוק על העיר. לא זרקם מיד ואף על פי שקבלם לבוש הבדי׳ לא השליכ׳ עד לאחר שש שנים לקבלתו שנתעמו ה׳ הגחלים בידו כל שש שני׳ ותדע שהרי כבוא׳ זו בשנה הששית כאמור והעיר חרבה בשנת א׳ אחת עשרה: מימין לבית. בדרום: החצר הפנימית. היא העזרה: על מפתן הבית. הוא הסילוק עכמו האמור למעלה: עד חצר החצונה. הר הבית יכול מפני הקול כמוך תלמוד לומר כקול שדי ברברו ואלא משהוא מגיע לחצר החצונה הוא נפסק: וכנה

---

7 ויאמר אליהם טמאו את הבית ומלאו את החצרות חללים צאו ויצאו והכו בעיר: 8 ויהי כהכותם ונאשאר אני ואפלה על פני ואזעק ואמר אהה אדני יהוה המשחית אתה את כל שארית ישראל בשפכך את חמתך על ירושלם: 9 ויאמר אלי עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד ותמלא הארץ דמים והעיר מלאה מטה כי אמרו עזב יהוה את הארץ ואין יהוה ראה: 10 וגם אני לא תחוס עיני ולא אחמל דרכם בראשם נתתי: 11 והנה האיש לבש הבדים אשר הקסת במתניו משיב דבר לאמר עשיתי כאשר צויתני:

10:1 ואראה והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרבים כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם: 2 ויאמר אל האיש לבש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרבים וזרק על העיר ויבא לעיני: 3 והכרבים עמדים מימין לבית בבאו האיש והענן מלא את החצר הפנימית: 4 וירם כבוד יהוה מעל הכרוב על מפתן הבית וימלא הבית את הענן והחצר מלאה את נגה כבוד יהוה: 5 וקול כנפי הכרבים נשמע עד החצר החיצנה כקול אל שדי בדברו: 6 ויהי בצותו את האיש לבש הבדים לאמר קח אש מבינות לגלגל מבינות לכרבים ויבא

ואמר להון סאיבו ית ביתא ומלו ית דרתא קטולין פוקו ונפקו וקטלו בקרתא: והוה כקטלותהון ואשתארית אנא ואשתטחית על אפי וצוחית ואמרית קביל בעותי יי אלהים המחבל את ית כל שארא דישראל במשפכך ית חימתך על ירושלם: ואמר לי חובי בית ישראל ויהודה תקיפו בה לחדא לחדא ואתמליאת ארעא חייבי קטול וקרתא איתמליאת אסטיות דין ארי אמרו רחיק יי ית יתבי ארעא ולית דאגליא קדם יי: ואף אנא לא אחוס מימרי ולא ארחים פורענות אורחתהון ב ברישיהון יהבית: והא גברא דלביש לבושא דפינקסא בחרציה מתיב פיתגמא למימר עבדית כמא דפקדתני: וחזית והא ברקיעא די על ריש כרוביא כאבן טבא כחיזו דמות כורסיא איתחזי ע עליהון: ואמר לגברא דלביש לבושיא ואמר עול לביני גלגלא לתחות כרובא ומלי חופנך גומרין דאשא מביני כרוביא וזרוק על קרתא ועל ואנא חזי: וכרוביא קיימין מדרום לביתא במיעל גברא וענן אמיטתא איתמליאת ית דרתא גויתא: ואיסתלק יקרא דיי בכרוביא דהוה שרי עלוהי ושרא מעיל לקביל סקופת ביתא ואתמליאת ביתא ית ענן אמיטתא ודרתא איתמליאת ית זהור יקרא דיי: וקל כנפי כרוביא אישתמע עד דרתא בריתא כקלא מן קדם שדי במילולא: והוה בפקידותיה יתגבר דלביש לבושיא למימר סב אשתא מביני גלגלי מביני כרוביא ועל

וארא ואקום ואמר אל ההרים ואל הסגנים: וימלא׳ ב׳ בקרי׳ וסי׳ אחרי הכות י״י את היאר. וימלא את החכמה. ימלא בית הבעל. וימלא הבית את הענן. ויבלא המן חמה. ויבלא הבן על ברכי חבה:

רדק

טעמים במלה אחת לקצר והוא על דרך צחות כמו שפירשנו ב במלת משרתיותם ובא להודיע כי לא היה בחצרות בית השם מי שהיה עליו התיו אלא הוא לבדו: ואזעק ואומר. על ירושלם כי היא היתה שארית כל ישראל כי כל ישראל גלו זולתי ירושלם וכבר מתו ברעב או בחרב או בגלות: ויאמר אלי. ותמלא הארץ חמס. ארץ ישראל ויהודה לפיכך הרבה הארץ מהם ואף על פי שהיו בהם שאר עבירו׳ העונש הגדול הוא בעבור החמס כי לא יעמוד שום יסוד בחמס והמבול בא בעבור החמס ובקצת ספרים המדויקים ותמלא הארץ דמים פירוש שופכי דמים: והעיר מלאה מטה. וגם העיר הזאת ירושלם שהיתה מלאתי מ משפט עתה היא מלאה משפט מטה ומעוקל והוא החמס אלא לפי שהיתה ירושלם מקום ה המשפט ואליה באים כל ישראל למשפט זכר הטית הדין שבה וכל זה גרם להם אמונתם הרעה: כי אמרו עזב יי את הארץ ואין יי רואה. ולא יענוש על הרע ולא יגמול על הטוב וכבר פירשנו ענין זה למעלה: וגם אני. כמו שהם לא חסו ולא חמלו על העני׳ גם אני לא תחוס עיני מדה כנגד מדה: והנה האיש. הא׳ גמר תשובתו אלי: והנה האיש לבוש הבדים. משיב דבר אלי שעשה כמצותו לעבור בעיר ולהתוות ה התיו: לבוש הבדים. בא׳ כמשפט הסמוכים: כאשר צויתני. כתיב וקרי ככל אשר צויתני: כלומר שלא חסר דבר מכל אשר צוהו: וארא והנה אל הרקיע. כמו על הרקיע וכן אל ההרים לא אכל והדומים להם רבים: אשר על ראש הכרובים. הוא מה שאמר במראה הכבוד הראשון ודמות על הרקיע אשר על ראשם כי החיו׳ שזכר במרא׳ הזאת הם הכרובי׳ שזכר במרא׳ הזאת כמו שאומר למטה ואדע כי כרובים המה: ויאמר אל האיש לבוש הבדים. גם זה בא׳ כמשפט הסמוכי׳: אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב. לומר לגלגל במקום אל הידיעה וכן לכרוב כמו הכרוב וכן מבינות לכרובים כמו הכרובים

וכמוהם אמר למלך כמען על ידו עד לשמים הגיע שיר למעלות לגלגל. על דרך כלל כאילו אמר לגלגלים וכן אמר לאופנים להם קורא הגלגל באזני וכן לכרוב על דרך כלל וכן אמר מבינות לגלגל מבינות לכרובים: ואל תחת. כמו בינות ובאמרו תחת רמז בו כי הגלגל תחת הכרוב במעלה: גחלי אש מבינות לכרובים. כמו מתחת לכרובים זהו שאמר למעלה במרכבה ראשונה היא מתהלכת בין החיות ושם בארנו הענין: ויבא לעיני. בא אל בינות לגלגל כאשר צוהו והני ראיתי בואו ולא גמר מה עשה והפסיק בענין הכרובי׳ ואמר: והכרובים עומדים מימין לבית בבואו האיש. הראה האל לנביא הכבוד ועומדים מימין לבית לפי שהראהו התועבות שהיו עושים לצפון הבית לטעם שכתבנו הראהו הכרובים בהכנס: בבואו האיש. כמו ותראהו את הילד והאיש הוא לבוש הבדים ופי׳ בבואו כאשר בא אל בינות לגלגל: והענן מלא את החצר הפנימי. היא העזרה והחצר החיצונה היא הר הבית וכבר פירשנו דבר הענן במרכבה הראשונה בנסתר והיות הכבוד בבית הענן היה בחצר ובבאת הכבוד מן הבית לחצר כמלא הבית מן הענן: והחצר מלאה את נגה כבוד יי׳. כי דרך החצר יצא הכבוד: וירם. מבואר הוא: וקול כנפי הכרובים. מבואר הוא במרכבה הראשונה: ויהי בצותו. חזר להשלים ענין ויבא לעיני שאמר: ויעמוד

ויעמוד אצל האופן: הוא הגלגל שזכר ואצל כמו בינות שזכר או כאמ' כי אצל אינו כמו בינות ושנה המצוה בזה כמו ששנה בלקיחת האש מבינות הכרובי' שלא לקחה הוא את הכרוב ועם זה לא לשנות המצוה לא כאדם הירא להכנס למקו' יותר גבוה ונקרע ממנו ועמד אצל האופן לראות מה יהיה והנה לקח הכרוב האש מבינות לכרובים ונתנם אל חפניו והכרוב הזה הוא אחד מן הכרובים אשר האופנים אצלם לפיכך אמר מבינות לכרובים: וישלח. ויקח ויצא. יצא לגמור מצות האל יתברך והוא לזרוק האש על העיר. ובדרש גבריאל שהוא לבוש הבדי' בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיצטננו הגחלים מיד ש יד ותיקל הגזרה ועוד היו בחפניו שש שנים כדי שיהיו הגחלים עוממות בידו להקל עוד הגזרה שהרי נבואה זו היתה בשנה הששית ולא חרבה העיר עד שנת אחת עשרה: וירא. מה שאמר וירא ואמר תבנית להראות כי לא היה הכל אלא במראה הנבואה לא שים לכרובים ידים ורגלי' וכנפים כמשמעם ואמר באחד מהם להורות על האחרים: ואראה. מבואר הוא במרכבה הראשונה בפסוק: ומראיהם. גם זה מבואר: בלכתם. כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב והאופן הולך אח' הכרוב כי רוח החיה באופנים ויונתן תרגם הראש קדמאה: וכל בשרם. יש להתבונן למה זכר לאופנים בשר ולא לכרובים ומבואר הוא בפסוק: וגבהם. חסר יוד הרבוי מהמכתב: וידיהם. תרגם יונתן ואסרתהון ענין אסרות הפסגה שהוא מקום מ מרדון: לארבעתם אופניהם. זה תוספת באור כמו להם לבני ישראל ומהם הימן וידותון חנוברות והדומים להם ובקצת היה מספיק באחד שהרי זכר הדבר בסמוך והיה מספיק אם היה אומר לארבעתם לבד אלא שנהגו תוספת באור ב במקומות וכנוי אופניהם על עצמם כמו שנהגו בכנוי המספר כמו באו שלשתיכם ויפלו שבעתם לארבעתם. תרגם יונתן לארבעתהון דגלגליא: לאופני' להם קורא הגלגל באזני. לא אמר כי לאופנים יקראו גלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי הלשון כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונות כמו בגר ושמלה ואמר ואופן ועגלה ואמר והמם עגלתו והשבין אח' ומה בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים בא קול ם שקרא להם קול הגלגל והו' ענין קריאה כמו הדור אתם ראו דבר יי' כי כל המעשה שזכר לאופני' במצותו וברצונו היה וכאילו קורא לו המצוה עשה כך ועשה כך ומצות האופן הוא הכרוב: קורא. משלא נזכר שם פעלו מתרגום והפועל הוא הכרוב הקורא תמיד ואין קריאתו בקול ובכלי הדבור אלא שהשמיע האל את הנביא בנבואה קול להבינו הענין וכן וקרא זה אל זה ואמ': וארבעה פנים לאחד. לכל אחד מהכרובים: פני האחד פני הכרוב. פי' פני אחד מהפנים וכן השני והשלישי והרביעי על הפנים שהיו ארבעה אמר ומה שאמר פני הכרוב במקום שזכר במראה הנבואה הראשו' פני שור ידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל אמרו יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב אמ' לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור ופי' כרוב כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא והקשו פני האחד פני כרוב ופני השני פני אדם הרי פני אדם וכרוב חד הוא ותרצו אפי רברבי ואפי זוטרי ואנחנו פירשנו ענין זה בפסוק: וירמו הכרובים. לשון הרמה שנאמר בזו המראה היא לשון הנשאות שנאמר במראה הראשונה והענין אחד כי רוממות ונשיאות אחד ושם פירשנו הענין בפסוק ומלת וירמו מבנין נפעל או התפעל מפעלי הכפל: בעמדם. מבואר הוא במראה הראשונה בפסוק: וברומם. באולם: ויצא. מבואר הוא: וישאו הכרובי'. בצאתם. מן הבית כי מתחלה ראה אותם לימין הבית: ויעמוד. על דרך הכלל: על הכרובים. כאילו אמר ויעמדו שלא אמר דרך כלל כי כאחד עמדו: פתח שער בית יי' הקדמוני. בצאתם מתפתן הבית עמדו פתח שער הבית מבחוץ ולא שעמדו בארץ שלא התרוממו מעל הארץ בעמדם והעמידה שם מפני הכנסים שהיו שם שהיו אחוריהם אל ההיכל וכאילו הם דוחקו הכבוד לצאת ולהרום מעל הארץ: עליהם. על הכרובים ומה שאמר מלמעלה אחר שאמר עליהם לפי שהכבוד ראה על הרקיע שעל ראשי החיות הנקראי' כרובים: היא

הכרבים י"ג חס' וסימ' נמסר בסדר תרומה: ומראה ז' קמצין וסימ' ומראה כבוד יי' כאש. ומראה נגע עמק. ומראה הנתק. ומראה אש לילה. ומראה האפנים כעין אבן תרשיש. ומראה הילדים האכלים. ומראה הערב והבקר. וא' פתח ומראה ולא בחידת: קורא ו' וסים' נמסר בישעיה סוף סים' נ"ח:

וַיַּעֲמֹד אֵצֶל הָאוֹפָן: וַיִּשְׁלַח הַכְּרוּב אֶת־יָדוֹ מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים אֶל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר בֵּינוֹת הַכְּרֻבִים וַיִּשָּׂא וַיִּתֵּן אֶל־חָפְנֵי לְבֻשׁ הַבַּדִּים וַיִּקַּח וַיֵּצֵא: וַיֵּרָא לַכְּרֻבִים תַּבְנִית יַד־אָדָם תַּחַת כַּנְפֵיהֶם: וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַרְבָּעָה אוֹפַנִּים אֵצֶל הַכְּרֻבִים אוֹפַן אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב אֶחָד וְאוֹפַן אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב אֶחָד וּמַרְאֵה הָאוֹפַנִּים כְּעֵין אֶבֶן תַּרְשִׁישׁ: וּמַרְאֵיהֶם דְּמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּם כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ הָאוֹפָן: בְּלֶכְתָּם אֶל־אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִפְנֶה הָרֹאשׁ אַחֲרָיו יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם: וְכָל־בְּשָׂרָם וְגַבֵּהֶם וִידֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם וְהָאוֹפַנִּים מְלֵאִים עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּם אוֹפַנֵּיהֶם: לָאוֹפַנִּים לָהֶם קוֹרָא הַגַּלְגַּל בְּאָזְנָי: וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָד פְּנֵי הָאֶחָד פְּנֵי הַכְּרוּב וּפְנֵי הַשֵּׁנִי פְּנֵי אָדָם וְהַשְּׁלִישִׁי פְּנֵי אַרְיֵה וְהָרְבִיעִי פְּנֵי־נָשֶׁר: וַיֵּרֹמּוּ הַכְּרוּבִים הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי בִּנְהַר־כְּבָר: וּבְלֶכֶת הַכְּרוּבִים יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם וּבִשְׂאֵת הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם לָרוּם מֵעַל הָאָרֶץ לֹא־יִסַּבּוּ הָאוֹפַנִּים גַּם־הֵם מֵאֶצְלָם: בְּעָמְדָם יַעֲמֹדוּ וּבְרוֹמָם יֵרוֹמּוּ אוֹתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּהֶם: וַיֵּצֵא כְּבוֹד יְהוָה מֵעַל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיַּעֲמֹד עַל־הַכְּרוּבִים: וַיִּשְׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם וַיֵּרוֹמּוּ מִן־הָאָרֶץ לְעֵינַי בְּצֵאתָם וְהָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וַיַּעֲמֹד פֶּתַח שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הַקַּדְמוֹנִי וּכְבוֹד אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה:

וקם בסטר גלגלא: ואושיט כרובא ית ידיה מביני כרוביא לאישתא די ביני כרוביא ונסיב ויהב לחפני דלביש לבושיא ונסיב ונפק: ואיתחזי לכרוביא דמות יד אנשא תחות גפיהון: וחזית והא ארבעא גלגליא בסטר כרוביא גלגל חד בסטר כרובא חד וגלגל חד בסטר כרובא חד וחיזו גלגליא כעין אבן טבא: וחזויהון דמות חד לארבעתהון כמא דהוי גלגל בגו גלגל: במיזלהון על ארבעת סטריהון אזלין לא מיתחזרין במיזלהון ארי לאתרא דמיתפני קדמאה בתרוהי אזלין ולא מתחזרין במיזלהון: וכל בסריהון וגביהון ואשרתהון וכנפיהון וגלגליא מלן עינין סחור סחור לארבעתהון דגלגליא: לאופניא להון איתקרי גלגלא ואנא שמע: וארבעא אפין לחד אפי חד אפי כרובא ואפי תניינא אפי אנשא ותליתאה אפי אריא ורביעאה אפי נשרא: ואתרמו כרוביא אינון בריתא די חזיתי בנהר כבר: ובמיזל כרוביא אזלין גלגליא לקיבליהון ובמיטל כרוביא ית גפיהון לאיתרמא כמלרע לרום שמיא לא מתחזרין גלגליא אף אינון מקיבליהון: במיקמהון קיימין ובאיתרומיהון מיתרמין עמהון ארי ברות בריתא בהון: ואיסתלק יקרא דיי דהוה שרי עלוהי מעיל לקביל סקופת ביתא ושרא על כרוביא: ונטלו כרוביא ית גפיהון ואיתרמו כמלרע לרום שמיא ואנא חזי במפקהון וגלגליא לקיבליהון וקם במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה ויקר אלהא דישראל עליהון מלעילא:

וירומו ב' א' מל' וא' חס' וסימ' וירמו הכרובים היא החיה. וירומו מן הארץ לעיני. קדמאה חס': לרום ב' וסימ' שמים לרום. לרום מעל הארץ לא יסבו:

רשי

והנה ארבעה אופני'. לפי שנשתנית אחת מן הפנים הוזקק לחזור ולשנות כאן כל מעשה החיות בראשונה שלא תאמר מרכבה אחרת היא. ודיהם של אופנים הם החור ם שהמרכבה מתגלגלת בתוכן שקורין בו"ל בלעז ויונתן תרגם ואסרתהון וספוכיהם: לארבעתם. אופניהם לארבעת אופני החיות: להם קורא הגלגל באזני. אני שמעתי שהמלאך היה קורא את האופן גלגל קורא ה הגלגל להם נקרא שם גלגל: פני האחד. פני הכרוב הם היו פני השור שהפכו לכרוב: פתח שער בית יי'. פתח ההיכל: הקדמוני. שבמזרח וזה היה מסע שלישי השני ממפתן בית ק קדמי קדשים לעזרה: היא

רשי

היא החיה · מתוך שראיתי במרכבה זו כל מעשה המרכבה הראשונה אני אומר היא אשר ראיתי בנהר כבר : ואדע · כי נהפך פני השור לפני כרוב והיו בה שני פני אדם פנים קטנים של ילד ופנים גדולים של אדם : והנה בפתח השער וגו׳ · הם הם שאמר למעלה אחוריהם אל היכל יי׳ אלא שלא פירש שם מי היו וכאן פירש את שמות שנים מהם : האומרים לא בקרוב · יבאו דברי הנביאים עלינו : בנות בתים · אין לחוש להם אלא בנות בתים ושבת בתוכם כי לא נגלה מן העיר הזאת עד מותינו : היא הסיר · ואנחנו הבשר · כשם שאין הבשר יוצא מתוך הסיר עד גמר בשולו כך לא נצא מתוכה עד שנמות : כן אמרתם · ידעתי כי זאת אמרתם : מירושלם הסיר ואתם הבשר ואני אומר לכם כי החללים שנתתם בה היא לסיר שהם נגמרו בה אבל לכם לא תהי׳ לסיר לקלוט אתכם עד יום מיתה כי אתכם הוציא מתוכה ומעלות רוחכם · העולה על דעתכם בוערה על גבו בלבו : הוציא · כמו להוציא : ולצוה בניהם הבתים כי נגלו תלכו הגלות והבנים ואין יורם את הבתים : חרב יראתם · כשפניתם לעזרה למלך מצרים כמו שנאמר בצדקיהו וימרד בו לשלוח מלאכיו למצרים : על גבול ישראל · בסוף הגבול והיא רבלת׳ ארץ חמת היא אנטוכיא שם נשפטו צדקיהו ביד נבוכ׳ נצר כמו שנאמר בספר מלכים שם שחטו את בניו שם נקר את עיניו והיא סוף הגבול שנא׳ במרגלים ובכמה מקומות עד לבא חמת : לא תהיה לכם לסיר · המשמרת בתוכה עד גמר בישולם : ואתם תהיו בתוכה לבשר · מתוכה תצאו ותקברו בתוכה כבשר בסיר ובתוך קלחת : אל גבול ישראל אשפוט אתכם · ולא בתוכה תמותו : אחיך

רדק

היא החיה · מבואר הוא : ארבעה ארבעה פנים לאחד · לכל אחד כרוב מהכרובים ארבעה פנים וארבע כנפים : ודמות ידי אדם · ולכל אחד ידי אדם מתחת כנפיהם ומבואר הוא : ודמות פניהם · מראיהם : ואותם · ועצמם כמו ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע כלומר עצם הפנים ומראיהם היה כפני אשר ראיתי בנהר כבר : ותשא אותי · וכבר נשאה אותי והביאה אותי אל שער בית יי׳ הקדמוני למעלה זכר זה ויבא אותי אל חצר בית יי׳ הפנימית ושנה אותו הנה להודיע כי באותם כ״ה אלה היו השרי העם : ויאמר · והיועצי׳ לפי שהיו שרים וגדולי העיר אמ׳ זה בהם כי בהם תלויה עצת העי׳ עצת דבר רע : האומרים לא בקרוב בנות בתים · לא בקרוב תהיה הגזרה שמתנבא הנביא עלינו לפיכך לא נחוש לדבריו ונבנה בתים כי ירושלם היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שהבשר לא יוציאוהו מתוך הקדרה עד שיתבשל כן אנחנו לא נצא מירו׳ ולא נגלה מתוכה עד שיגיע זמננו למות ונמות בה : בנות · מקור כמו בנים עשות אלהים : ותפול · כן אמרתם · אמת אמרתם במשל הזה אשר אתם מושלים אבל לא כדבריכם על עצמכם ולא כאשר חשבתם כי מחשבותיכם אני ידעתים ידעתי שאתם חושבי׳ באמרכם המשל הזה שלא תגלו מתוך ירושלם אלא המשל יהיה כמו שאומר כי חלליכם שהרגתם הם הבשר והיא הסיר כי בתוך העיר שפכתם דם נקי ושמתם החללים בתוכה כבשר בתוך קלחת אבל לעצמכם לא יהיה המשל כמו שחשבתם : ומעלות רוחכם אני ידעתיה · המחשבה העולה על רוחכם ונקראת מעלה ולרבות מעלות ופי׳ ידעתיה כל אחת ואחת מהמעלות : הרביתם · והנה הולך ומפרש המשל : לכן · הוציא מתוכה · מקור במקום הוציא כלומר גזרתי להוציא אתכם מתוכה לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד מותכם ולא תגלו ממנה : חרב יראתם · בברי׳ מצוה יראה אלהים והם יראו חרב מלך בבל ושלחו למצרים לעזרה כמו שכתוב בצדקיהו וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב : וחרב אביא עליכם · אותו חרב שיראתם ממנו אותו אביא עליכם ולא יוכל אתכם מלך מצרים : והוצאתי אתכם מתוכה · לא כאשר חשבת׳ שתהיו בתוכה עד יום מותכם : בחרב תפולו · על גבול ישראל עם צדקיהו והוא ברבלתה בארץ חמת כמו שאמר וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה וחמת גבול ישראל כמו שאמ׳ מלבוא חמת ועד נחל מצרים : היא לא תהיה לכם לסיר · כמו שחשבתם שלא תגלו מתוכ׳ : ואתם תהיו בתוכה לבשר · אבל לא בתוכה תמותו כי אל גבול ישר׳ אשפוט אתכם ותהיו כבשר המתבשלים אותו והוא נמק בתוכו

היא ג׳ רפ׳ בקריא׳ וסי׳ היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה · היא החיה אשר ראיתי · הא לא תהיה לכם לסיר : ואותם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ והעמיד הכהן המטהר · אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם · ויבאו אליך כמבוא עם · קדמאה חס׳ : והיעצים ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ והיעצים עצת רע בעיר · היעציך כבתחלה · יעץ בליעל ·

היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה : ארבעה ארבעה פנים לאחד וארבע כנפים לאחד ודמות ידי אדם תחת כנפיהם : ודמות פניהם המה הפנים אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם ואותם איש אל עבר פניו ילכו :

ותשא אתי רוח ותבא אתי אל שער בית יהוה הקדמוני הפונה קדימה והנה בפתח השער עשרים וחמשה איש ואראה בתוכם את יאזניה בן עזר ואת פלטיהו בן בניהו שרי העם : ויאמר אלי בן אדם אלה האנשים החשבים און והיעצים עצת רע בעיר הזאת : האמרים לא בקרוב בנות בתים היא הסיר ואנחנו הבשר : לכן הנבא עליהם הנבא בן אדם : ותפל עלי רוח יהוה ויאמר אלי אמר כה אמר יהוה כן אמרתם בית ישראל ומעלות רוחכם אני ידעתיה : הרביתם חלליכם בעיר הזאת ומלאתם חוצתיה חלל : לכן כה אמר אדני יהוה חלליכם אשר שמתם בתוכה המה הבשר והיא הסיר ואתכם הוציא מתוכה : חרב יראתם וחרב אביא עליכם נאם אדני יהוה : והוצאתי אתכם מתוכה ונתתי אתכם ביד זרים ועשיתי בכם שפטים : בחרב תפלו על גבול ישראל אשפוט אתכם וידעתם כי אני יהוה : היא לא תהיה לכם לסיר ואתם תהיו בתוכה לבשר אל גבול ישראל אשפט אתכם : וידעתם כי אני יהוה אשר בחקי לא הלכתם ומשפטי לא עשיתם וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם :

אינון בריתא דחזיתי תחות יקר אלהא דישראל בנהר כבר וידעית ארי כרוביא אינון : ארבע ארבע אפין לחד וארבע גדפין לחד ודמות יד אנשא תחות גדפיהון : ודמות אפיהון אינון אפיא דיחזיתי על נהר כבר חזויהון ואינון בריא לקביל אפהא אזלא : ונטלת יתי רוחא ואעילת יתי לתרע בית מקדשא דיי מדינחאה דמתפני למדינחא והא במעלנא דתרעא עסרין וחמשא גברין וחזית ביניהון ית יאזניה בר עזור וית פלטיה בר בניה רברבי עמא : ואמר לי בר אדם אילין גבריא דמחשבין למינס ודמלכין מלך ביש בקרתא הדא : דאמרין לא בקריב למבני בתין היא חשיב לנא כדודא ואנחנא חשיבין בגוה כבסרא דבשיל בגו דודא : בכן איתנבי עליהון איתנבי בר אדם : ושרת עלי רוח נבואה מן קדם יי ואמר לי אמר כדנן אמר יי כן אמרתון בית ישראל ודי אתון מהרהרין ודסליקת על לבכון קדמי גלן : אסגיתון קטיליכון בקרתא הדא ומליתון שוקהא קטילין : בכן כדנן אמר יי אלהים קטיליכון דשויתון בגוה אינון כבסרא והיא כדודא ויתכון אגלי מגוה : מן קדם דקטלין בחרבא דחילתון וקטלין בחרבא איתי עליכון אמר יי אלהים : ואגלי יתכון מגוה ואימסר יתכון ביד נוכראין ואעביד בכון פורענו דינין : בחרבא תתקטלון על תחום ארעא דישראל אתפרע מנכון ותדעון ארי אנא יי : היא לא תהי לכון כדודא ברם אתון תהון בגווה כבסרא דבשיל בגו דודא על תחום ארעא דישראל איתפרע מנכון : ותדעון ארי אנא יי די בקיימי לא הלכתון ודיני לא עבדתון וכנימוסי עממיא די בסחרנכון עבדתון :

ויעצו ושריו · וכל יועצי דכות׳ · חוצותיה ג׳ כתיב בן בליש׳ וסימ׳ אל תגידו בגת · ומלאתם חוצותיה · הגרו שק · וכל ירמיה דכות׳ חוצות כתיב : יראתם ג׳ וסימ׳ וחרבא דמשה נורא · ופס׳ בסדר בהעלתך :

כמו שאמר וכבשר בתוך קלחת · ושם בגבול ישראל יגיע זמן במותכם · וכן תרגם יונתן היא לא תהא לכון כדודא ברם אתון תהון בגווה כבסרא דבשיל בגו דודא : וידעתם · אז בהגיע משפטכם תדעו כי אני יי׳ כי כמו שגזרתי עליכם כן יגיע אליכם : וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם · לעבוד אלהים אחרים כמו שהם עובדים ולשפוך דם נקי כמו שהם שופכים : ויהי

ויהי כהנבאי · בב"ף כאשר הייתי מתנבא ראיתי שמת פלטיהו בן בניהו: כלה אתה עושה · דרך שאלה ואף על פי שאין בו ה"א השאלה כמו אררוף אחרי הגדוד הזה אשיגנו · אותם בני עמו והדומים להם ומה שנבעק על מיתתו שראה והוא היה רשע לפי שראה מיתתו פתאום והוא היה מראשי העם חרד למיתתו אמר כי אולי יעשה תשובה ואחר לא ענה לצעקתו דבר: ויהי · בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך · אמר שלשה פעמים לגלות בני גד ובני ראובן ולגלות שמרון ולגלות יהויכין וחזר וכללם וכל בית ישר' כלה · וסמך ענין זה למה שהיו אומ' בנות בתים היא הסיר ואנחנו הבשר שהיו חושבי' שיהיו לעולם בתוכה והיו חושבי' ואומ' לנגד אותם שגלו · רחקו מעל יי' · אותם שגלית רחקו מעל יי' כלומר מעל אדמת יי' שהיא אדמת הקדש כי לנו היא נתנה הארץ למורשה לא לכם שגליתם ממנה: רחקו · בווי פ"א הפעל פתוח כמו ושחטו הפסח ואת' היא ואחר כן אמר הארץ הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו: לכן · כי הרחקתים בגוים · ואף על פי כן לא עזבתים אלא הייתי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם כלומר אם רחקו ממקדש יי' שהוא מקדש גדול שם בארצו אני אהיה להם למקדש מעט כלומר בבתי כנסיו' שהם נועדים שם להתפלל אלי אני עמהם ושומע קולם ומצילם מיד אויביה' שלא יעשה בהם כלה ועוד אני עתיד לקבץ אותם כמו שאמר בסמוך וקבצתי אתכם: למקדש מעט · פתח כי הוא סמוך למלת מעט כי מעט איננו תאר אלא שם כן מצאתיהו בקצת ספרים מדויקים ובקצת מצאתי קמץ אם כן מעט יהיה תאר ויונתן תרגם ויהבית להון בתי כנישתא וגו' כבעמור: לכן · אמר כנגד עשרת השבטים שגלו תחילה: וקבצתי אתכם · על גלות השבטים אמר זאת הנחמה' לא על גלות בבל כי לאות' שהיו מבזים יושבי ירושלם בשר קבוץ גלותם ועוד שאמר מן העמים מן הארצות ועוד שאמר ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה ולא היה כן לעולי בבל: ובאו שמה · נחלקה המלה בטרחא וכן ויבא כח ואיכון עטרה בטעמא: את כל שקוציה · השקוצים והתועבות שעשו בהם הגוים והם שקוצי אדום כי בידם תהיה בבא הגאולה וישבאו ה השקוצים בה והיא מוחת כי עליה אמר גם כן ולתת שקוץ משומם ונתתי להם לב אחד · שיהי' להם לב אחד ליראה את יי' לא יהיה עוד לבם פונה אל התועבות אלא לבם יהיה מיוחד לאל לבדו ויונתן תרגם לב דחיל: לב האבן · חזק כאבן מלקבל תוכחות מוסר: לב בשר · כי הבשר הוא רך ויהיה לבם רך לקבל המוסר ותרגם יונתן ואתבר לבא דרשיעיא דהוה תקיף כאבנא וגו' כבעמוד: למען · מבואר הוא: ואל לב שקוציהם · ואותם בירושלם עתה שהולך לבם ללב שקוציהם ותועבותיהם דרכם בראשם נתתי כלו' אשיב גמולם בראשם ופי' לב שקוציה' כאילו לבם הלוך לשני לבבות

ואפל חד מן ו' זוגין מן בב בסיפ' קדמא נסיב אות וחס' מלה ותניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסימ' ואתו את יי' אלהיך תירא ואתו תעבד וכשמו תשבע · אתו את יי' אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע · שנים על פי שנים עדים או שלשה עדים · שני על פי שני עדים או על פי שלשה עדים · ולא אבו אשר

וַיְהִי֙ כְּהִנָּ֣בְאִ֔י וּפְלַטְיָ֥הוּ בֶן־בְּנָיָ֖ה מֵ֑ת וָאֶפֹּ֨ל עַל־פָּנַ֜י וָאֶזְעַ֣ק קוֹל־גָּד֗וֹל וָֽאֹמַר֙ אֲהָהּ֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה כָּלָה֙ אַתָּ֣ה עֹשֶׂ֔ה אֵ֖ת שְׁאֵרִ֥ית יִשְׂרָאֵֽל׃

וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ בֶּן־אָדָ֗ם אַחֶ֤יךָ אַחֶ֙יךָ֙ אַנְשֵׁ֣י גְאֻלָּתֶ֔ךָ וְכָל־בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵ֖ל כֻּלֹּ֑ה אֲשֶׁ֨ר אָמְר֜וּ לָהֶ֗ם יֹשְׁבֵ֤י יְרֽוּשָׁלִַ֙ם֙ רַֽחֲקוּ֙ מֵעַ֣ל יְהוָ֔ה לָ֥נוּ הִ֛יא נִתְּנָ֥ה הָאָ֖רֶץ לְמוֹרָשָֽׁה׃ לָכֵ֣ן אֱמֹ֗ר כֹּֽה־אָמַר֮ אֲדֹנָ֣י יְהוִה֒ כִּ֤י הִרְחַקְתִּים֙ בַּגּוֹיִ֔ם וְכִ֥י הֲפִיצוֹתִ֖ים בָּאֲרָצ֑וֹת וָאֱהִ֤י לָהֶם֙ לְמִקְדָּ֣שׁ מְעַ֔ט בָּאֲרָצ֖וֹת אֲשֶׁר־בָּ֥אוּ שָֽׁם׃ לָכֵ֣ן אֱמֹ֗ר כֹּֽה־אָמַר֮ אֲדֹנָ֣י יְהוִה֒ וְקִבַּצְתִּ֤י אֶתְכֶם֙ מִן־הָ֣עַמִּ֔ים וְאָסַפְתִּ֣י אֶתְכֶ֔ם מִן־הָ֣אֲרָצ֔וֹת אֲשֶׁ֥ר נְפֹצוֹתֶ֖ם בָּהֶ֑ם וְנָתַתִּ֥י לָכֶ֖ם אֶת־אַדְמַ֥ת יִשְׂרָאֵֽל׃ וּבָ֖אוּ שָׁ֑מָּה וְהֵסִ֜ירוּ אֶת־כָּל־שִׁקּוּצֶ֛יהָ וְאֶת־כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶ֖יהָ מִמֶּֽנָּה׃ וְנָתַתִּ֤י לָהֶם֙ לֵ֣ב אֶחָ֔ד וְר֥וּחַ חֲדָשָׁ֖ה אֶתֵּ֣ן בְּקִרְבְּכֶ֑ם וַהֲסִ֨רֹתִ֜י לֵ֤ב הָאֶ֙בֶן֙ מִבְּשָׂרָ֔ם וְנָתַתִּ֥י לָהֶ֖ם לֵ֥ב בָּשָֽׂר׃ לְמַ֙עַן֙ בְּחֻקֹּתַ֣י יֵלֵ֔כוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַ֥י יִשְׁמְר֖וּ וְעָשׂ֣וּ אֹתָ֑ם וְהָיוּ־לִ֣י לְעָ֔ם וַאֲנִ֕י אֶהְיֶ֥ה לָהֶ֖ם לֵאלֹהִֽים׃ וְאֶל־לֵ֧ב שִׁקּוּצֵיהֶ֛ם וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶ֖ם לִבָּ֣ם הֹלֵ֑ךְ דַּרְכָּם֙ בְּרֹאשָׁ֣ם נָתַ֔תִּי נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃ וַיִּשְׂא֤וּ הַכְּרוּבִים֙ אֶת־כַּנְפֵיהֶ֔ם וְהָאוֹפַנִּ֖ים לְעֻמָּתָ֑ם וּכְב֛וֹד אֱלֹהֵֽי־יִשְׂרָאֵ֥ל עֲלֵיהֶ֖ם מִלְמָֽעְלָה׃ וַיַּ֙עַל֙ כְּב֣וֹד יְהוָ֔ה מֵעַ֖ל תּ֣וֹךְ הָעִ֑יר וַֽיַּעֲמֹד֙ עַל־הָהָ֔ר אֲשֶׁ֖ר מִקֶּ֥דֶם לָעִֽיר׃ וְר֣וּחַ נְשָׂאַ֗תְנִי וַתְּבִיאֵ֤נִי כַשְׂדִּ֙ימָה֙ אֶל־הַגּוֹלָ֔ה בַּמַּרְאֶ֖ה בְּר֣וּחַ אֱלֹהִ֑ים וַיַּ֙עַל֙ מֵֽעָלַ֔י הַמַּרְאֶ֖ה אֲשֶׁ֥ר רָאִֽיתִי׃ וָאֲדַבֵּ֖ר אֶל־הַגּוֹלָ֑ה אֵ֗ת כָּל־דִּבְרֵ֛י יְהוָ֖ה אֲשֶׁ֥ר הֶרְאָֽנִי׃

וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ יב

וַהֲוָה כְּאִתְנַבָּיוּתִי וּפְלַטְיָה בַּר בְּנָיָה מִית וְאִשְׁתַּטְחִית עַל אַפַּי וּצְוָחִית בְּקָל רַב וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים גְּמִירָא אַתְּ עָבִיד עִם שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל׃

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם אֲחָךְ אֲחָךְ אֱנָשׁ קְרִיבָךְ וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְהוֹן דַּאֲמָרִין לְהוֹן יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם אִתְרַחֲקוּ מִדַּחַלְתָּא דַּייָ דִּילָנָא הִיא אִתְיְהִיבַת אַרְעָא לְמֵירְתַהּ׃

בְּכֵן כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי אַרְחֵיקְתִּינוּן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וַאֲרֵי בַּדַּרְתִּינוּן בִּמְדִינָתָא וִיהָבִית לְהוֹן בָּתֵּי כְּנִישְׁתָּא תִּנְיָין לְבֵית מַקְדְּשִׁי וְאִינוּן בִּזְעֵיר בִּמְדִינָתָא דְּאִתְגְּלִיאוּ לְתַמָּן׃ בְּכֵן אֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַאֲקָרֵיב יָתְכוֹן מִן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאַכְנֵישׁ יָתְכוֹן מִן מְדִינָתָא דְּאִתְבַּדַּרְתּוּן בְּהֶין וְאֶיתֵּן לְכוֹן יַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְיֵעֲלוּן לְתַמָּן וְיַעְדּוּן יַת כָּל שִׁיקּוּצָהָא וְיַת כָּל תּוֹעֵיבָתָא מִינַהּ׃ וְאֶיתֵּן לְהוֹן לֵב דָּחִיל וְרוּחַ דְּחִילָא אֶתֵּן בִּמְעֵיהוֹן וְאֶתְבַּר לִבָּא דְרַשִׁיעַיָּא דַּהֲוָה תַּקִּיף כְּאַבְנָא מִבִּיסְרֵהוֹן וְאֶיתֵּן לְהוֹן לֵב דָּחִיל קֳדָמַי לְמֶיעְבַּד רְעוּתִי׃ בְּדִיל דִּבְקְיָמַי יְהָכוּן וְיַת דִּינַי יִטְּרוּן וְיַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ׃ בָּתַר פּוּלְחַן שִׁיקּוּצֵיהוֹן וְתוֹעֲבָתְהוֹן לִבְּהוֹן טָעֵי פּוּרְעֲנוּת אוֹרְחֵיהוֹן בְּרֵישֵׁיהוֹן יְהָבִית אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וּנְטַלוּ כְּרוּבַיָּא יַת גַּדְפֵּיהוֹן וְגַלְגַּלַּיָּא לָקֳבְלֵיהוֹן וִיקַר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עֲלֵיהוֹן מִלְּעֵילָא׃ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַּייָ מִן גּוֹ קַרְתָּא וּשְׁרָא עַל טוּר זֵיתָא דְּמִמַּדְנַח לְקַרְתָּא׃ וְרוּחַ נַטְלַתְנִי וְאוֹבִילַתְנִי לִמְדִינַת אַרְעָא כַּסְדָּאֵי לְוָת בְּנֵי גָלוּתָא בְּחֶזְוָא בְּרוּחַ נְבוּאָה דִּשְׁרַת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ וְאִסְתַּלַּק מִנִּי חֶיזְוָא דַּחֲזֵיתִי׃ וְאִתְנַבֵּיתִי לִבְנֵי גָלוּתָא יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַּייָ דְּאַחֲזְיָנִי׃

רשי

אחיך אחיך · גלות שמרון וגלו' יכניה וכל בית ישראל שהלכו בגולה: אשר אמרו להם · אש' אמרו עליה' יושבי ירושלם שלא גלו עם יכניה שהמליך עליהם נבוכד נצר את צדקיהו ועתה הם מפחקים על אחיך שגלו ואומרים עליהם רחקו מעל ה': למקדש מעט · לבתי כנישתא דאינון תנינין לבית מקדשא: לב בשר · לב רך ונוח ליכנע: ואל לב שקוציהם וגו' · ואותם אשר לב שקוץ ותועבה לבם הולך שנשארו בירושל' שלא גלו וטועי' בעז ושקוצי': דרכם בראשם נתתי · שאוציא עליהם חרב ושבי וילכו בגולה: וישאו הכרובי' · לאחר שגמ' דבריו אלו כמתלק: על ההר אשר מקד' לעיר · הוא הר הזיתי' שהו' במזרחו של העיר וזה מסע שלישית: במראה ברוח אלהים · כדמה לי כאילו עכשיו הוא מחזירתי מירוש' לבבל: כלי

מסורה

אמר זאת המנוחה · לא אבו כי עם בדי הוא בני לא אבו שמוע תורת יי' · ואפלה ויהי בהכות ואזעק ואמ' · ואפל ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה ואזעק קול גדול ואמ' · וירפאו את שבר עמי · וירפו את שבר בת עמי · והנשאו מי זה מלך הכבוד · ושאו מי הוא זה מלך הכבוד · וחד חלוף קדמא חסר אות ויתיר מלה ותניין יתיר אות וחס' מלה וסימ' בך בחר כי עם קדש אתה · ובך בחר כי עם קדש אתה:

כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפי' והנה לבם חלוק והולך הרבה אחר שקוציהם יותר: וישאו · כבר פירשנו הענין: ויעל · כי משער בית יי' כשב אל תוך העיר ואם לא נזכר ומעל תוך העיר עלה ועמד על ההר אשר מקדם לעיר והנה הוא מסלק מן העיר ושב לו אל מקומו השמים ופי' מעל תוך כי למעלה מהארץ ראה אותו כמו שאמר וירומו מן הארץ לעיני והנה הזה הוא הר הזתים שהוא למזרח העיר וכן תרגם יונתן ושרא על טור זתיא: ורוח נשאתני · במראה ברוח אלהים · להודיע כי ההליכה לירושלם והשיבה לבבל לא היה ממש אלא במראה ברוח אלהים נראה לי כן: ויעל מעלי המראה אשר ראיתי · אז עלתה מעלי רוח הנבואה ונתן לי רשות לדבר זהו שאמר למעלה ובדברי אותך אפתח את פיך וגו': ואדבר · אשר הראני · בשגול הה"א ולית כוותיה ומה שאמר את כל דבר יי' דבר המגלה ובאו אל הגולה תל אביב ושבתו שם משמים ובאתו אל הבקעה ויקחתו לכבה ושכיבתו על צדו ודבר העבותים ודבר חטין ושעורים וחרב חדה ודברי התוכחה ובואו לירושלם ושובו לבבל הכל אמר להם זהו את כל דברי יי' אשר הראני:

כלי גולה · כלי לשתות ומקידה קטנה ללוש בה חררה אות לבית ישראל שבירושלם שיעשו כן ולא יצטרכו ללוש בכלי בגומא על גבי קרקע והחבבים כבבשים בתוכה והם לא שמעו לו והוזרכו לכך והוא הכתו' בספר קינות ויגרם בחצץ שיני במדרש קינות · וגלה יומם · תיום אל יום שנים שלשה ימים כנוהג בעכמך כאדם המכין בעדיו לגלות שירא[ו] בני הגולה וישאלו מה מעשיך ואת תגיד להם שסימן הוא לצדקיהו ועמו וישלחו להם אלו את שלוחיהם ויודיעו לאחיהם וקרוביה' את שם ככל חשר ישמעו מפיך וכן כל יומם שבמקרא לשון יום יום הוא דבר הכוהב ימים רבים כך שמעתי משמו של רבי מנחם ואמת דבריו · אולי יראו · שמא יבינו אפרכברוכש בלע"ז · כי בית מרי המה · לפיכ' עדיין הוא שמ[ו]' · חתר לך בקיר · סימ' לצדקיהו שיצא דרך מחתירת מערה כי ירא לצאת בפרהסי' מפני הכשדים · כמוצאי · קונ"ז ואסו"ש בלע"ז · בעלטה תוציא · לכשתחשך תוציא את כליך · כלי הוצאתי ככלי גולה יומם · יום היתי מרא' להם שאני מתקן לעצמי כלי גולה · הנשיא המשא הזה · על המלך צדקיהו אני מראה המשא הזה לשון כבואת · פניו יכסה · מחמת כלימת שהוא בורח מן העיר לילה · ופרשתי את רשתי עליו · מערה היתה לו מביתו עד ערבו' יריחו ויצא דרך המערה מה עשה הקב"ה הביא צבי אחד לפני חיל כשדי' והילך לפניהם כל גג המערה והם רודפים אותו וכשיצא צדקיהו מן המערה בערבו' יריחו ראוהו יוצא ותפשוהו · ואותה לא יראה · כי ברבלה בארץ חמת דבר אתו משפטי' ושר את עיניו ואחר כך הביאו לבבל כמה שנאמר בספר מלכי' ובירמיה · וכל

ויהי דבר · בן אדם · עינים להם לראות ולא ראו · שהרי ראו שגלו הם וכאילו לא ראו ולא שמעו דברי תוכחותיך וכאילו לא שמעו שהיו מחזיקים ידי הכשדים בירוש' שהיו שולחים להם נביאיה' וקסמיה' כי לא יגלו הכשדים ושמעיהו הנחלמי ששלח ספרים אל כל העם אשר בירוש' להבטיחם על שקר · ואתה בן אדם עשה לך · תקן לך כלי גולה והם מקל ותרמל וכוס וכד וקערה ותעשה זה באות שכן יגלו יושבי ירושלם ותעשה זאת לעיני בני הגולה שמבטיחי' על שקר יושבי ירושלם לאמ' שלא גלו · וגלה יומם · מן היות הסמס על האר' יקר' יומם אבל יום כולל פעמים היום והלילה וכוהו שני דברים האחד לגלות ממקו' למקום באותה העיר שהיה יושב בה עם בני הגולה וינלה לבית רחוק מביתו כמקום שיהיו בני הגולה רואים וזה יהיה סימן ואות ליושבי ירושלם שיגלו ממקום ביומם בעוד יומם יקרד שמשם והאות האחר שיחתר בקיר העיר לילה כאדם היוצא בגנבה וישא כלי גולה על כתפו ויצא לו דרך החור ויכסה פניו באותו שלא יראהו אדם כאדם שיש לו בשת וזה יהיה אות לצדקיהו שיצא מירושלם לילה כמו שכתוב ויברחו ויצאו לילה מן העיר · והוצאת כליך בכלי גולה · כמו שמוצי' אדם כלי גולה שקו בכתפו ומקלו בידו · כמוצאי גולה · כמו שיצא אדם בגולה סר ונע · מוצאי · שם כמו מוצאי בקר וערב והאחד כמוצא מים · לעיניהם · והוצאת בו · במקום חתירת הקיר תוליך כליך ורצה לומר שיהיה החור מקום צר ויוציא בו כליו ואחר כך יצא הוא לעיניהם · בעלטה · בחשך בלא נר כאדם שיש לו בשת בבאתו ולא ירצה שיראוהו בני אדם · ולא תראה את הארץ · על דרך בושתו אמר כי עזבנו ארץ · ואעש · ביד · לא בכלי ברזל שחותרי' בו כדי שלא ישמעו קולו וכמו כן כאדר' היוצא פתאם בחפזון שאין לו פנאי לקחת כליו כן צדקיהו ושריו כשראו שרי מלך בבל ברחו מיד ויצאו בחפזון ואע"פ שאינו כתוב שם שחתרו בקיר כיון שאמר הנה בקיר יחתרו אמת כן היה וכן נראה מדרך הסברא כי הם יצאו דרך גן המלך שנכנסו דרך פתח הגן וחתרו בקיר הגן שנכנגדם לצאת בו וביד חתרו בו כי לא היה להם כלי ברזל לחתור בו כי בחפזון יצאו וברחו · ויהי · בן אדם · הנשיא המשא הזה בירושלם · פירושו כתרגומו על רבא מטל נבואת הדא בירושלם והנשיא הוא צדקיהו · אמור אני · כן יעשה להם · ולא אמר כן יעשו להם · לפי שעל כרחם גלו בגולה בשבי כי יש גולה שהיא שבי כמו ונם גולה אתה למקומך ויגלום אל מנחת · והנשיא · על כתף ישא · בגדיו כאדם בורח שמרים בגדיו על כתפו ללכת קל מהרה · בעלטה · כי בלילה יצאו כמו שכתוב בקיר הגן יחתרו להוציא בו בקיר יחתרו לו עבדיו להוציאו בו · יען אשר לא יראה לעין הארץ · בעבור שלא יראה את הארץ בבאתו · יכסה פניו · כי בשת הוא לו שיברח מן העיר שהיה מולך עליה ויונתן תרגם בכותלא יחתרון לאפקותא בית אפוהי יכס חלף דחב יתכרון ית עינוהי ולא יחזי ית ארעא · ופרשתי · שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו · ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו צדקיהו דרך המערה ויקרום ברוך הוא זמן צבי והלך על גב המערה ורדפו הכשדי' אחר הצבי וכשהגיע על פתח המערה היה צדקיהו יוצא ולכדוהו זהו שאמ' יחזקאל ופרשתי · ואותה לא יראה · כי מלך בבל עור עיניו ברבלתה · וכל

ולא ראו ב' וסימ' ושמתי בהם אות · בן אדם בתוך בית המרי · עשה לך ז' וסימ' בסדר כהעלותך · בעלטה ג' ובעינן וסימ' לעיניהם על כתף תשא · ובערב חתרתי לי בקיר ביד · והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא · ובערב ד' בקרי' וסי' ובערב יהיה על המשכן כמראה אש · ובערב תאמר מי יתן בקר · ובערב חתרתי לי בקיר ·

בֶּן־אָדָם בְּתוֹךְ בֵּית־הַמֶּרִי אַתָּה יֹשֵׁב אֲשֶׁר עֵינַיִם לָהֶם לִרְאוֹת וְלֹא רָאוּ אָזְנַיִם לָהֶם לִשְׁמֹעַ וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵם׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם עֲשֵׂה לְךָ כְּלֵי גוֹלָה וּגְלֵה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם וְגָלִיתָ מִמְּקוֹמְךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר לְעֵינֵיהֶם אוּלַי יִרְאוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה׃ וְהוֹצֵאתָ כֵלֶיךָ כִּכְלֵי גוֹלָה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם וְאַתָּה תֵּצֵא בָעֶרֶב לְעֵינֵיהֶם כְּמוֹצָאֵי גּוֹלָה׃ לְעֵינֵיהֶם חֲתָר־לְךָ בַקִּיר וְהוֹצֵאתָ בּוֹ׃ לְעֵינֵיהֶם עַל־כָּתֵף תִּשָּׂא בָּעֲלָטָה תוֹצִיא פָּנֶיךָ תְכַסֶּה וְלֹא תִרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ כִּי־מוֹפֵת נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וָאַעַשׂ כֵּן כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי כֵּלַי הוֹצֵאתִי כִּכְלֵי גוֹלָה יוֹמָם וּבָעֶרֶב חָתַרְתִּי־לִי בַקִּיר בְּיָד בָּעֲלָטָה הוֹצֵאתִי עַל־כָּתֵף נָשָׂאתִי לְעֵינֵיהֶם׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי בַּבֹּקֶר לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הֲלֹא אָמְרוּ אֵלֶיךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בֵּית הַמֶּרִי מָה אַתָּה עֹשֶׂה׃ אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַנָּשִׂיא הַמַּשָּׂא הַזֶּה בִּירוּשָׁלִַם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם׃ אֱמֹר אֲנִי מוֹפֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן יֵעָשֶׂה לָהֶם בַּגּוֹלָה בַשְּׁבִי יֵלֵכוּ׃ וְהַנָּשִׂיא אֲשֶׁר־בְּתוֹכָם אֶל־כָּתֵף יִשָּׂא בָּעֲלָטָה וְיֵצֵא בַּקִּיר יַחְתְּרוּ לְהוֹצִיא בוֹ פָּנָיו יְכַסֶּה יַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאֶה לַעַיִן הוּא אֶת־הָאָרֶץ׃ וּפָרַשְׂתִּי אֶת־רִשְׁתִּי עָלָיו וְנִתְפַּשׂ בִּמְצוּדָתִי וְהֵבֵאתִי אֹתוֹ בָבֶלָה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים וְאוֹתָהּ לֹא־יִרְאֶה וְשָׁם יָמוּת׃

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם בְּגוֹ עַמָּא סָרְבָנָא אַתְּ יָתֵיב דִּי עַיְנִין לְהוֹן לְמֶחֱזֵי וְלָא חָזַן וְאוּדְנִין לְהוֹן לְמִשְׁמַע וְלָא שָׁמְעִין אֲרֵי עַם סָרְבָן אִינּוּן׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אַתְקֵין לָךְ מָנֵי גָלוּתָא וּגְלֵי בִּימָם לְעֵינֵיהוֹן וְתִגְלֵי מֵאַתְרָךְ לַאֲתַר אוֹחֲרָן לְעֵינֵיהוֹן מָאִים יִתְחַלְּחוּן אֲרֵי עַם סָרְבָן אִינּוּן׃ וְתַפֵּיק מָנָךְ כְּמָנֵי גָלוּתָא בִּימָם לְעֵינֵיהוֹן וְאַתְּ תִּפּוֹק בְּרַמְשָׁא לְעֵינֵיהוֹן כְּמַפְּקֵי גָלוּתָא׃ לְעֵינֵיהוֹן חֲתַר לָךְ בְּכוֹתְלָא וְתִיפּוֹק בֵּיהּ׃ לְעֵינֵיהוֹן עַל כַּתְפָּא תִטּוֹל בְּקַבְלָא תִיפּוֹק אַפָּךְ תְּכַסֵּי וְלָא תֶחֱזֵי יָת אַרְעָא אֲרֵי אָת יְהַבִיתָךְ לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וַעֲבָדִית כֵּן כְּמָא דְאִתְפַּקֵּידִית מָנַי אַפֵּיקִית כְּמָנֵי גָלוּתָא בִּימָם וּבְרַמְשָׁא אִיתְחַתְרִית לִי בְכוֹתְלָא בִּיד בְּקַבְלָא נְפַקִית עַל כַּתְפָּא נְטַלִית לְעֵינֵיהוֹן׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי בְּצַפְרָא לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם הֲלָא אִם יֵימְרוּן לָךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמָּא סָרְבָנָא מָא אַתְּ עָבֵיד׃ אֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל רַבָּא מִטַּל נְבוּאֲתָא הָדָא בִּירוּשְׁלֵם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִינּוּן בֵּינֵיהוֹן׃ אֵימַר אֲנָא אָתְכוֹן כְּמָא דַעֲבָדִית כֵּן יִתְעֲבֵיד לְהוֹן בְּגָלוּתָא בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן׃ וְרַבָּא דְבֵינֵיהוֹן עַל כַּתְפָּא יִטּוֹל בְּקַבְלָא יִפּוֹק בְּכוֹתְלָא יַחְתְּרוּן לְאַפָּקוּתֵיהּ בֵּיהּ אַפּוֹהִי יְכַסֵּי חֲלָף דְּחָב הוּא וְלָא יֶחֱזֵי יָת אַרְעָא׃ וְאֶפְרוֹס יָת מְצָדְתִי עֲלוֹהִי וְיִתְּחַד בִּסְרִיגְתִי וְאַגְלֵי יָתֵיהּ לְבָבֶל לִמְדִינַת אַרְעָא כַסְדָּאֵי וְיָתַהּ לָא יֶחֱזֵי וְתַמָּן יְמוּת׃

ומקטירים ליי' עולות בבקר ובערב · הלא ח' חס' בספרא וסימ' הלא אמרו אליך · הלא כנעת בהרוח הקדים · הלא ידעתם בה אלה · הלא דרכיכם לא יתכנו · וחברו · הלא ממשל משלים הוא · הלא תגיד לנו בה אלה קדמא · מקול מפלתך · ויצא ג' וסימ' והנשיא אש' בתוכם אל כתף · לפניו ילך דבר ויצא · גרש לץ ויצא כדון ·

וכל אשר סביבותיו עזרה · בה״א כמו אהלה ופי׳ סביבותיו אותם שהיו עומדים סביבות צדקיהו שהיו לעזור לו שלא לנפול אל הכשדים והיו רוצים להלחם כנגדם ועוברים על דברי הנביא שאמר לצדקיהו אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך ואמר והביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו ועמו וחיו: וכל אגפיו. בני חילו וכן אתה וכל אגפיך ות״י משיריתיה ואדוני אבי ז״ל פירש אגפיו אגפיך הא׳ל״ף נוספת והוא מתרגם כנפי׳ גפין והחיילות יקראו כנפים כמו שכתוב והיה מוטות כנפיו מלא רוחב ארצך: אזרה לכל רוח. שהרי הלכו מהם למצרים עם יוחנן וכן ברחו מה׳ בשאר ארצו׳ וחרב אריק אחריהם כמו שאמר להם ירמיהו הנביא והית׳ החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם: וידעו. אז בהתקיים הנבואה להם ידעו כי אני יי׳: וספרו זה לזה בגוים אשר באו שם את כל תועבותם שעשו כי בעונם בא להם כל זה כמו שדבר יי׳ על ידי נביאיו ואז ידעו כי אני יי׳: והותרתי. מבואר הוא: ויהי. בן אדם לחמך ברעש תאכל׳ ברעש הגוף וברתת וכן ברעד תנועת הרתת כמו וירגז המלך: ואמרת אל עם הארץ. הם בני הגולה: אל אדמת ישראל. כמו על כלומר ליושבי ירושלם וליושבי׳ על אדמת ישראל: למען תשם ארצה. פירשו ישם וכן והבמות תשמנה וכנוי ארצה לירושלם: ממלואה. מהמלוי שהיה בה מעם ומנכסי׳: והערים. מבואר הוא רוצה לומר הערים שמתמלאים את ירושלם והם כרכים ועיירים אחרי׳ הסמוכים לה הבאי׳ לשם לדין ולמלך: ויהי. בן אדם. לכם על דרך שאמר למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמו׳ מצותי או אמ׳ לנביא שיאמר לישרא׳ מה המשל הזה לכם על אדמת ישרא׳ שאתם אומרים שלא תחרב ועוד שאתם אומרים יארכו ימים ואבד כל חזון זה שהנביאים אומרים לנו בשם יי׳ אלהי אמת כי תחרב הארץ ונגלה ממנה יארכו ימי החזון שהם מתנבאים כמו שהיו אומרים לא בקרוב בנות בתים: ואבד כל חזון. פירושו יאבד הדבר הבא בפי הנביאים האומרים חזון כי למרחוק הם מתנבאים ובין כך שיארכו הימי׳ יאבד כל חזון שלא יתקיים כי מתוך אריכות דברי הנביאים לא יתקיימו דבריהם אבל אנו כעמוד על הארץ תמיד והנה היו הם מתכוונים בזה המשל להכעיס השם יתברך כי הם היו יודעים באמת שסופם לגלות מן הארץ כשעשו ע״ז וגזל ושפיכו׳ דמי׳ רק שהיו מתחזקים בדברי נביאי השקר האומרים להם שלא יהיה לכם ויקרא הדבר הזה משל ואף על פי שהוא מליצה לפי שהיה הדבר הזה בפיהם תמיד כמשל הנמצא בפי האדם תמיד: יארכו. מן הקל בפעלם יעמדו למשפט: לכן אמר. מבואר הוא: כי לא יהיה עוד כל חזון שוא. כי לא נבואתי כנבואת נביאיכם שאומרים דבר ולא יבא כי דברי יתקיים ובהתקיים דברי שתחרב הארץ יתבטלו דברי נביאי השקר והם גם כן יסופו ולא יהיה עוד בתוך בית ישראל חזון שוא: ומקסם חלק. ומקסם פתח ואף על פי שאיננו סמוך כי חלק שם תאר ואילו היה שם היה השמיכות נכון כמו חזון שוא אבל אם חלק שם תאר כמו ואנכי איש חלק לא יהיה מקסם סמוך ואם הוא פתח הנה מצאנו כמוהו משפט אחד יהיה לכם ולשומו מרומם ויהי המדבר ואפשר שיהיה מקסם סמוך ויהיה חלק תאר לאיש הדובר חלקות והוא נביא השקר ומקסם וקסם ענין כולל מלאכה שעושו אותה לדעת העתידות: בתוך בית ישראל כן הוא. והספרים שכתוב בתוך בני ישראל טעות הוא כי כן היה המסרה כל קריאה בתוך בני ישראל בר מן דין בתוך בית ישראל: כי אני. אין דברי כדברי החוזים שוא כי מה שאני מדבר על ידי נביאי יהיה ועשה וזו הגזרה שדברתי עליכם לא תמשך עוד: אדבר דבר. איזה דבר שאדבר יעשה: תמשך. לשון נקבה על הגזרה כי הדבר ההוא גזרה נגזרת מאתי: ועשיתיו. תחילה אמר ויעשה ואחר כך ועשיתיו שלא תאמר יעשה הדבר דרך מקרה אלא אני אעשה הדבר כמו שדברתי אותו טרם בואו: ויהי. עוד שנה הענין הזה לחזק הענין כי על כל פנים תבא הגזרה בקרוב ומבואר הוא: ויהי

אריק ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח: תועבותיהם ג׳ מל׳ וסימ׳ ושלמתי ראשונה משנה עונם · ואל לב שקוציהם · והותרתי מהם אנשי מספר: אל אדמת ואל ארמת ח׳ בסיפרא וסימ׳ ואמרת אל עם הארץ · וברותי מכם המורדים והפושעים׳ והיתה ידי אל הנביאים · בהביאי אתכם אל אדמת ישראל · והטף אל מקדשים · יען

וכל אשר סביבתיו עזרה וכל־אגפיו אזרה לכל־רוח וחרב אריק אחריהם: וידעו כי־אני יהוה בהפיצי אותם בגוים וזריתי אותם בארצות: והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר למען יספרו את־כל־תועבותיהם בגוים אשר־באו שם וידעו כי־אני יהוה:

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם לחמך ברעש תאכל ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה: ואמרת אל־עם הארץ כה־אמר אדני יהוה ליושבי ירושלם אל־אדמת ישראל לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו למען תשם ארצה ממלאה מחמס כל־הישבים בה: והערים הנושבות תחרבנה והארץ שממה תהיה וידעתם כי־אני יהוה:

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם מה־המשל הזה לכם על־אדמת ישראל לאמר יארכו הימים ואבד כל־חזון: לכן אמר אליהם כה־אמר אדני יהוה השבתי את־המשל הזה ולא־ימשלו אתו עוד בישראל כי אם־דבר אליהם קרבו הימים ודבר כל־חזון: כי לא יהיה עוד כל־חזון שוא ומקסם חלק בתוך בית ישראל: כי אני יהוה אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוד כי בימיכם בית המרי אדבר דבר ועשיתיו נאם אדני יהוה:

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם הנה בית־ישראל אמרים החזון אשר־הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא:

וכל די בסחרנותי סעדוהי וכל משיריתיה אבדר לכל רוחא וקטלין בחרבא אגרי בתריהון: וידעון ארי אנא יי כד אגלי יתהון לביני עממיא ואבדר יתהון במדינתא: ואשאר מנהון גברין דמנין מחרבא מכפנא ומסותא בדיל דישתעון ית כל תועבתהון בעממיא דאיתגליאו לתמן וידעון ארי אנא יי:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם מיכלך בזיע תיכול ומשתך בצערו ובאישתמסו תישתי: ותימר לעמא דארעא כדנן אמר יי אלהים ליתבי ירושלם על ארעא דישראל מיכלהון בזיע ייכלון ומשתיהון באישתמסו ישתון בדיל דתיצדי ארעא מלואה מחטוף כל דיתבין בה: וקירויא דהואה יתבן יחרבן וארעא לצדו תהי ותדעון ארי אנא יי:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם מא מתלא הדין לכון על ארעא דישראל למימר יורכון יומיא ותבטיל כל נבואה: בכן אימר להון כדנן אמר יי אלהים אבטיל ית מתלא הדין ולא ימתלון יתיה עוד בישראל אלהן איתנבי להון איתקרבו יומיא ופתגם כל נבואה: ארי לא תהי עוד כל נבואה שקר וכזב כרבין בגו בני ישראל: ארי אנא יי אמליל ית דאמליל פתגמא ויתקיים ולא יתבטל עוד ארי ביומיכון עמא סרבנא אמליל פיתגמא ואקיימיניה אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם הא בית ישראל אמרין אולפן דהוא מליף ליומין סגיאין ולעידן רחיק הוא מתנבי:

וכל אגפיו. שריו ותנחום פתר בו לשון כנפים: אזרה לכל רוח. אפ״דרי בלע״ז. הם יוחנן בן קרח ושרי החיילים שגלו למצרים ושם השיגתם חרבו של נבוכדנצר כשהחריב את מצרים: למען יספרו את כל תועבותיהם. ויאמרו בעונינו לקינו כי כזאת וכזאת עשינו ויודיעו כי לא על חנם גליתים: ממלאה. מעושרה: מחמס כל היושבים בה. בעון חמס יושביה: הנושבות. לי״ש אשי״אם בלע״ז: מה המשל הזה. למה אתם מושלים כן תמיד בפיכם למשול דבר זה: יאריכו הימים. ולא תבא הפורענות ובתוך כך ואבד החזון הרע שהנביאים נבאים לנו משתכח ומתעקר: ימשלו. לשון משל: לא יהיה עוד חזון שוא. לא יוכלו עוד נביאי השקר להבטיח אתכם שלו על שקר כי מהרה אקרי׳ את דברי נביאי האמת לבוא: מקסם חלק. דבינ״לא בלע״ז קסם של חלקלקות: תמשך. פר״א אלונגי״א בלע״ז: לימים רבים. הנבואה לא תתקיים אלא לזמן מרובה: הנבאים

מסרה

אמרך האח · ותשמח בכל שאטך בנפש · הנה אני פותח את קברותיכם: חלק ג׳ קמצי׳ בקריא׳ וסימ׳ הן עשו אחי איש שעיר · כי לא יהיה כל חזון שוא · ופה חלק יעשה מדח׳ · וחד ותלק משמן חכה · תמשך ב׳ וסימ׳ לא המשך עוד כי בימיכם בית המרי · כה אמ׳ אדני יי׳ לא תמשך:

ויהי. בן אדם הנבאים בקרב הבנות לית כוותיה: לנביאי מלבם. הסמיכות בא על אות הסמוך כמו גמולי מחלב והדומים להם ופירושו כי מלבם אומרים הנבואה לא ראו אותה כמו שאמר ולבלתי ראו: כה אמר. הנבלי. הטפשים פתאים ונבזים כמו כאחד הנבלים כאחת הנבלות ותרגם יונתן כאחד מן שטיא ותרגם זה גם כן דמשתטן: אחר רוחם. אחר רצונם: כשועלים בחרבות. כמו השועלים הנכנסים במקום הפרץ בגדר הכרם ומשחיתים הכרמים כן היו נביאיך כמו שאמר שועלים קטנים מחבלים כרמים והפרץ נקרא חרבה כי חרב הוא מקום הפרץ כאמרו בפרצות וישראל נקראו כרם והנה נביאי השקר שהם שועלים נכנסים דרך הפרץ להשחית הכרם והפרץ הוא משל לקטני אמנה

לעשות ב׳ וסימ׳ לא תמשך עוד כי בימיהם. כה אמר אדני יי לא תמשך: ולבלתי ד׳ שאין להם זוג בפסוק וסימ׳ לבלתי שאת משא. ולבלתי בנות בתים לשבתנו. אם תפרו את בריתי. ההלכים אחר רוחם. וכל היכא דאית לבלתי ולבלתי דכוו׳ בפסו׳ כמ״א לבלתי לבלתי וסימ׳ לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת: ומקסם ב׳ וסימ׳ כי לא יהיה עוד כל חזון שוא. הלא מחזה שוא חזיתם: יכתבו ד׳ בקריאה וסימ׳ וסורי בארץ יכתבו. ובכתב בית ישראל לא יכתבו. ימחו מספר חיים ועם צדיקי׳ ועל ספרך כלם יכתבו: ואתנה ג׳ וסי׳ ואתנ׳ ידעתן כי בכל כחי עבדתי. אמור אל טחי תפל ויפל. ואתנ׳ צאני. וחד אתנה וסי׳ הנני אל בסתיכנה:

לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא־תִמָּשֵׁךְ עוֹד כָּל־דְּבָרָי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא אֶל־נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבָּאִים וְאָמַרְתָּ לִנְבִיאֵי מִלִּבָּם שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הוֹי עַל־הַנְּבִיאִים הַנְּבָלִים אֲשֶׁר הֹלְכִים אַחַר רוּחָם וּלְבִלְתִּי רָאוּ: כְּשֻׁעָלִים בָּחֳרָבוֹת נְבִיאֶיךָ יִשְׂרָאֵל הָיוּ: לֹא עֲלִיתֶם בַּפְּרָצוֹת וַתִּגְדְּרוּ גָדֵר עַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל לַעֲמֹד בַּמִּלְחָמָה בְּיוֹם יְהוָה: חָזוּ שָׁוְא וְקֶסֶם כָּזָב הָאֹמְרִים נְאֻם יְהוָה וַיהוָה לֹא שְׁלָחָם וְיִחֲלוּ לְקַיֵּם דָּבָר: הֲלוֹא מַחֲזֵה־שָׁוְא חֲזִיתֶם וּמִקְסַם כָּזָב אֲמַרְתֶּם וְאֹמְרִים נְאֻם־יְהוָה וַאֲנִי לֹא דִבַּרְתִּי:

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן דַּבֶּרְכֶם שָׁוְא וַחֲזִיתֶם כָּזָב לָכֵן הִנְנִי אֲלֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה: וְהָיְתָה יָדִי אֶל־הַנְּבִיאִים הַחֹזִים שָׁוְא וְהַקֹּסְמִים כָּזָב בְּסוֹד עַמִּי לֹא־יִהְיוּ וּבִכְתָב בֵּית־יִשְׂרָאֵל לֹא יִכָּתֵבוּ וְאֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹאוּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה: יַעַן וּבְיַעַן הִטְעוּ אֶת־עַמִּי לֵאמֹר שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם וְהוּא בֹּנֶה חַיִץ וְהִנָּם טָחִים אֹתוֹ תָּפֵל: אֱמֹר אֶל־טָחֵי תָפֵל וְיִפֹּל הָיָה גֶּשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַתֵּנָה אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ תִּפֹּלְנָה וְרוּחַ סְעָרוֹת תְּבַקֵּעַ:

בְּכֵן אֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא יִבְטִיל עוֹד כָּל פִּתְגָמַי דַאֲמַלִּיל פִּתְגָמָא וְיִתְקַיַּם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִּי לְמֵימָר: בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל נְבִיֵי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן וְתֵימַר לְדְמִתְנַבַּן בִּרְעוּת לִבְּהוֹן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עַל נְבִיֵי שִׁקְרָא דְּמִשְׁתַּטַּן דְּאָזְלִין בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן וּמִדַּעַם לָא חֲזַן: כְּתַעֲלִין בְּחָרְבָתָא נְבִיֵי שִׁקְרָךְ יִשְׂרָאֵל הֲווֹ: לָא קַמְתּוּן בְּתִירְעָתָא וְלָא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין לְמִבְעֵי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמֵקַם לְמִבְעֵי עֲלֵיהוֹן רַחֲמִין בְּעִידָּן דְּאָתוּ עֲלֵיהוֹן עָבְדֵי קְרָבָא בְּיוֹם רוּגְזָא דַיְיָ: מִתְנַבַּן שְׁקַר וּמַלְפַן כַּדְבִין אָמְרִין אֲמַר יְיָ וַיְיָ לָא שַׁלְחִינוּן וּמְחַצְּפִין דְּתִתְקַיַּים מִלַּתְהוֹן: הֲלָא נְבִיאָן דְּשִׁקַר אִתְנַבֵּיתוּן וְקֶסֶם כַּדְבִין אֲמַרְתּוּן וְאָמְרִין אֲמַר יְיָ וּמִן קֳדָם יְיָ לָא אִתְמַלַּל:

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלָף דְּאִתְנַבֵּיתוּן שְׁקַר וְאַלִּיפְתּוּן כַּדְבִין בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלֵיכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וּתְהֵי מַחַת גְּבוּרְתִּי עַל נְבִיֵי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן שְׁקַר וּמַלְפִין כַּדְבִין בְּרָז טַב דַּגְנִיז לְעַמִּי לָא יְהוֹן וּבִכְתַב חַיֵּי עָלְמָא דִּכְתִיב לְצַדִּיקֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא יִתְכַּתְבוּן וּלְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יֵעֲלוּן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים: חֲלָף דְּאִתְנַבִּיאוּ שְׁקַר וַחֲלָף דְּאַטְעִיאוּ יַת עַמִּי לְמֵימַר שְׁלָם וְלֵית שְׁלָם וְאִינוּן דָּמַן לְדִבְנֵי מְחִיצָא וְשָׁעַע לֵיהּ טִין פְּטִיר דְּלָא תְבַן: אֵימַר לְדִבְנֵי מְחִיצָא וְשָׁעַע לֵיהּ טִין פְּטִיר דְּלָא תְבַן נְפִיל הוּא כְּעַן יְהֵי מְטַר מְגַבַּר וְיַת אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ יַיְתַן וְרוּחַ עַלְעוֹלִין תִּבְזַע:

רש״י

הנבלים. השוטים: רוחם. כמו רצונם: כשועלים בחרבות. כמיבא אדם על פרץ החורבה בורח השועל על דרך פרץ אחרת ואינו עומד בפרץ להלחם: לא עליתם בפרצות. לא עשיתם מעשים טובים שתוכלו לעכב את הרע שלבא: חזו. לשון נבואה: ויחלו לקיים דבר. ואיך סבורים לקיים דבריהם לשון תוחלת ויש אומ׳ איקוי״ירא״ט בלע״ז. לשון אחר לשון המתנ׳: והוא בונה חיץ. והנה עמי כבונה בניין מחיצ׳ והנביאים טחים אותו תפל קרקע הדומה לסיד ואינו מתקיים לפני הגשמים: תפל. אוטמ״ך בלע״ז. וי״א בלאסטגי״א בלע״ז: ואתנה. כמו ואתם: אבני אלגביש. אבני ברד גדולות ואומ׳ אני לפי שהם מזהירו׳ ככל אבני גבים הוא מרמז אותן אל גבים שהיא אבן טובה כענין שנ׳ ראמות וגבים ורבותינו אמרו אלגבים שעמדו באויר על גב אים וחזרו משה רבינו שנ׳ ומטר לא נתך ארצה אותם שהתחילו לירד לא הגיעו לארץ: תפלנה. על הקיר: אלה

והפרץ הוא משל לקטני אמנה שבהם שמיפי׳ להם נביאי השקר דבריהם וכפתי׳ להם והם קומכי׳ ידיהם שימתעו להם גם כן האחרים ומשחיתים כרם יי׳ כנבאות. ואמר נביאיך כלומר נביאיך הם ולא נביאי יי׳: לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר. אמר כנגד שרי ישראל וגדוליה שהיה כח בידם למחו׳ בהם אמר לא עליתם באותם פרצות לעמוד כנגד השועלים שלא יכנסו לבדם ולהכות בהם ולכלותם וכן לא גדרתם גדר ולא בניתם אותם את הפרצות בתשובה ומעשים טובי׳ לעמוד על בית ישראל: לעמוד במלחמה ביום יי׳. כלומר ביום אף יי׳ ועברתו וכן תרגם יונתן ביום רוגזא דיי׳ כי אם עשית׳ כן מעשיכ׳ היו עומדי׳ לכם במלחמ׳ ולא היתה שולטת בכם יד אויביכ׳: חזו שוא וקסם כזב. פי׳ וקסם כזב קסמו או אמרו כי נביאי השקר היו דבריהם על שני פנים היו יודעים דברי קסמים להגיד העתידות ולפעמים היו באים דבריהם כמו שאמר מודיעים לחדשי׳ מאשר יבאו עליך מאשר ולא כל אשר לפיכך היו נפתים לדבריהם והיו אומרים גם כן כי דבר יי׳ היה להם בחזון וזהו חזון שוא שאומר שחזו והחזון היה שוא והקסם כזב: ויחלו לקיים דבר. מיחלים ישראל לקיים דבריהם והיא תוחלת נכזבת: הלא. אמר כנגד הנביאים: ואומרים. ואתם אומרים: לכן הנני אליכם. כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא ויונתן תרגם הא אנא שלח רוגזי עליכון: והיתה ידי אל הנביאים. כמו על: בסוד עמי לא יהיו ובכתב עמי ישראל לא יכתבו. פירושו כתרגומו ברז טב דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יתכתבון: ואל אדמת ישר׳ לא יבאו. בשוב גלות בבל: יען וביען. הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו ותרגם יונתן חלף דאיתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי: והטעו את עמי. זה לגברו בטו״ת במקר׳ כי במקר׳ ישתמשו בענין זה בתי״ו תעה לבבי כי רוח זנונים הדעה וכן כלם בתי״ו אבל במשנ׳ ותלמו׳ משתמשו בענין הזה בטי״ת שסבר לפני התיבה ונעה והטעו את בעל הבית ואולתם רבים וכן שמושם בענין הזה בטי״ת והטי״ת והתי״ו ממוצא אחד הם ויבא זה במקום זה: והוא בונה חיץ והנם טחים אותו תפל. נביא השקר בהבטיחו על שקר דומה למי שבונה חיץ והיא מחיצה גרועה והוא משל שהם אומרים לבנות ירושלם בנין קיים לאמר שלום ואין שלום הנה הבנין תפל וישראל המקבלים דבריהם דומים לטחי החיץ בחומר טפל וגרוע שאין לו קיימה כמו היאכל תפל מבלי מלח לפי שהוא דבר שאין לו טעם ואדוני אבי ז״ל פי׳ תפל לבנים שאינם שרופים ובנין שעושין מהם כבא הגשם עליו יפול ויונתן תרגם ושעע ליה טין פטיר דלא תבן ויש לפרש והנם טוחים אותו תפל על נביאי השקר עצמם שבונים החיץ ואחר כן טחין אותו כלומר שמיפים דבריהם כדברי חלקות כבונה בית וטח אותו ליפותו וכן אמר למטה בפרשה את הארץ לא מטוהרה היא ונביאיה טחו להם תפל: אמור אל טחי תפל ויפל. הבונים בכלל ויונתן תרגם אימר לדבני מחיצה ושעע ליה טין פטיר דלא תבן כפיל הוא׳ ויפול. הוי״ו כפ״א רפה בלשון ישמעאל כוא׳ ומשל אבריהם אתעינה והדומים לו כלומר יפול זה הבנין ואפילו יהיה חזק כמחשבותיכם כי יהיה גשם שוטף שיפילנו: היה. עבר במקום עתיד: ואתנה אבני אלגביש תפלנה. כשבר אבני הברד ידבר ואומר להם תפלנה הבנין הזה וכן תהיה רוח סערות שתבקע אותו והגשם והאבנים והרוח משל לאויבים החזקים: ואתנה. כמו ואתן האל״ף נוספת כמו ואתנה ויונתן תרגם ואתנה כמו ואתן אבני אלגבים יחתן ובמקצת נוסחאות כתיב ואת אבני אלגבים ואבני אלגבים הם אבני ברד גדולות ויקראו גבים ואלגבים מלה אחת במקצת ספרים ובקצתם שתי מלות ויש מפרשים במלה אחת ענין שתי מלות ואלגבים מן ראמות וגבים: והנה

ואתה: הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם. וכן איה הבנין אשר בניתם אלא לקח הבנין האחרון לקבר או לפי שבוני החוץ לא יהיו אחרי כפול הקיר כי יכלו ויכלו נביאי השקר וישארו קבתנן הטחים והם ישראל ולכשדים יאמר איה הטיח אשר טחתם והנה קרא החוץ קיר ואמר והנה נפל הקיר רוצה לומר כי בנפול הקיר והיא חומת ירושלם שנבקעה יודע כי נפל החוץ הנאמר על דרך משל: לכן. ובקעתי. פעל יוצא לשלישי כי הרוח תבקע: והרסתי. ונפלה. ירושלם: בתוכה. בתוך ירושלם כי נביאי השקר נהרגו בה בנפול הקיר לא נמלט אחד: וכליתי. ואומר לכם. ואז אומר לכם אין הקיר ואין הטחים אותו והם נביאי ישרא' הנבאים שלכם שנאמר משל זה עליהם וגם ישראל המחזיקים בידיהם והמקבלים דבריהם כלם בתוכה או בחרב או ברעב או בדבר: נביאי ישראל הנבאים. בשוא הבית ויית הקיר הראשון כותלא והשאר קירתא. ותרגם את הקיר אשר טחתם ית קירתא דאתנביתון בה נבואן דשקר וכן ובטחים אותו ואין הטחים: ואתה. אחר שאמר לו להנבא על נביאי השקר אמר לו להנבא על נביאות השקר: המתנבאות מלבהן. ואומרות כי רוח יי' דבר בהן ומגידות עתידות ואומרו' זה יחיה וזה ימו' וזה יבא לו כך וכך לטוב או לרע ועושות מעש' כשפי' ואומרות כי בנבואה בא להן זה: ואמרת. הוי למתפרות כסתות. כסת הוא כר שמשימי' תח' הראש כשישכב אדם ופעמי' אדם יושב עליו והנשים האלה היו עושות זה הענין בדרך כשפים והיו מתפרות כסתו' על כל אצילי ידי מן השואלים בהן ומתקנות מספחות על ראש כל קומה מן השואלים בהם והיו אומרו' להם כי על ידי אותם מעשים ודברים שהיו הן אומרות מודיעות להם את העתידות ומה שאמר קומה לפי שהיו מעמידות אותם על רגליהם בעוד שהיו עושות המעש': אצילי ידי. כמו ידים וכן ואורנים חורי כמו חורים וקרע לו חלוני כמו חלונים ואציליהם בית השחי וכתיב על כל מרפקי ידיו והמרפק הוא בית השחי כמו שאמרו רבותינו ז"ל במסכת בפיו ובמרפק: המספחות. כמו המטפחות והם הצעיפים שמכסות בהם הנשים את פניהן: לצודד נפשות. כי נפשות הצדיקים התמימים הם כאילו כ נתפשות במצודותיכן שאתן אומרות עליהן שתמותנה לפי שאינ' טובו' בכן שידעו כי עון הן' ואעפ"כ הם מתפחדי' מדבריהן וסבורים כי הן יודעות העתידות אבל לרשעים המחזיקי' בידיהן ושואלין בהן ונותנין להן שכריהן אומרות להם שתחיינה נפשותם ותבא להם טובה: הנפשות תצודדנה לעמי. שאלה כמו הדרכי לא יתכנו וכי תחשבו שתצודדנה נפשות עמי והם ה התמימים: ונפשו' לכנה תחיינה.

ט פסוק' אין ואין במצעות פסו' וסימ' נמסר בסדר כי תשא: שלום א' חס' בליש' בקריאה וסימ' ולא יכלו דברו לשלם. ויעש שמואל את אשר דבר יי' וישם דמי מלחמה בשלם. ולא תורד שיבתו בשלם שאול. ויהי שלם בין חירם ובין שלמה. ומי יסור לשאל לשלם לך. נביאי ישראל הנבאים דיחזקאל ב' בפס':

וְהִנֵּה נָפַל הַקִּיר הֲלוֹא יֵאָמֵר אֲלֵיכֶם אַיֵּה הַטִּיחַ אֲשֶׁר טַחְתֶּם: לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה וּבִקַּעְתִּי רוּחַ סְעָרוֹת בַּחֲמָתִי וְגֶשֶׁם שֹׁטֵף בְּאַפִּי יִהְיֶה וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ בְּחֵמָה לְכָלָה: וְהָרַסְתִּי אֶת הַקִּיר אֲשֶׁר טַחְתֶּם תָּפֵל וְהִגַּעְתִּיהוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִגְלָה יְסֹדוֹ וְנָפְלָה וּכְלִיתֶם בְּתוֹכָהּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה: וְכִלֵּיתִי אֶת חֲמָתִי בַּקִּיר וּבַטָּחִים אֹתוֹ תָּפֵל וְאֹמַר לָכֶם אֵין הַקִּיר וְאֵין הַטָּחִים אֹתוֹ: נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבְּאִים אֶל יְרוּשָׁלִַם וְהַחֹזִים לָהּ חֲזוֹן שָׁלֹם וְאֵין שָׁלֹם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה: וְאַתָּה בֶן אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל בְּנוֹת עַמְּךָ הַמִּתְנַבְּאוֹת מִלִּבְּהֶן וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶן: וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הוֹי לִמְתַפְּרוֹת כְּסָתוֹת עַל כָּל אַצִּילֵי יָדַי וְעֹשׂוֹת הַמִּסְפָּחוֹת עַל רֹאשׁ כָּל קוֹמָה לְצוֹדֵד נְפָשׁוֹת הַנְּפָשׁוֹת תְּצוֹדֵדְנָה לְעַמִּי וּנְפָשׁוֹת לָכֶנָה תְחַיֶּינָה: וַתְּחַלֶּלְנָה אֹתִי אֶל עַמִּי בְּשַׁעֲלֵי שְׂעֹרִים וּבִפְתוֹתֵי לֶחֶם לְהָמִית נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא תְמוּתֶנָה וּלְחַיּוֹת נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא תִחְיֶינָה בְּכַזֶּבְכֶם לְעַמִּי שֹׁמְעֵי כָזָב: לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי אֶל כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה אֲשֶׁר אַתֵּנָה מְצֹדְדוֹת שָׁם אֶת הַנְּפָשׁוֹת לְפֹרְחוֹת וְקָרַעְתִּי אֹתָם מֵעַל זְרוֹעֹתֵיכֶם

(Masoretic marginal notes: ל' חס' · ל' · ל' חס' · ל' · ז' פסו' אין ואין בתנינ' בכל · י"ג · ח' חס' ה' · נ' · ל' · ל' · ז' וכל הכליית דמ' · ל' ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ל' ר' · ל' ל' · ל' · ל' · ל' · ג' אתנה מל' בסיפ' · ל' ומל' ל' · ל' · ל')

וְהָא נְפַל כָּתְלָא הֲלָא יִתְאֲמַר לְכוֹן אָן שִׁיעָא דִשְׁעֵיתוּן: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַיְתֵי מֶלֶךְ דְתַקִּיף כְּרוּחַ עַלְעוֹלִין בַּחֲמָתִי וְעַמְמִין קָטוֹלִין כִּמְטַר מְגַבַּר בְּרוּגְזִי יֵיתוּן וּמַלְכְוָן דְחַסִּינִין כְּאַבְנֵי אֶלְגָבִישׁ בִּרְגַז לְשֵׁיצָאָה: וְאֶפְגַר יַת קַרְתָּא דְאִתְנַבֵּיתוּן בַּהּ נְבוּאַן דִשְׁקַר וְאִירְמֵינַהּ לְאַרְעָא וְיִתְגְּלוֹן אוּשָׁהָא וְתִפֵּל וְתִשְׁתֵּיצוֹן בְּגַוַהּ וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: וְיִחוּל רוּגְזִי בְּקַרְתָּא וּבִנְבִיֵי שִׁקְרָא דְאִתְנַבִּיאוּ בַהּ נְבוּאַן דִשְׁקַר וְיִתְאֲמַר לְכוֹן לֵית קַרְתָּא וְלֵית נְבִיֵי שִׁקְרָא: נְבִיֵי שִׁיקְרָא דְיִשְׂרָאֵל דְמִתְנַבַּן עַל יְרוּשְׁלֵם וּמִבְעַן לַהּ בְּאוּלְפַן שְׁלָם וְלֵית שְׁלָם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וְאַתְּ בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל בְּנַת עַמָּךְ דְמִתְנַבַּן כִּרְעוּת לִיבְּהוֹן וְאִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן: וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עֲלֵיהֶן עַל דִמְחַטְטָן רְקִיעֵי חֲשׁוֹךְ עַל כָּל מַרְבְּקֵי יְדִין וְעַבְדִין פַּת כּוּמְרִין עַל רֵישׁ כָּל קוֹמַת לְאַבְדָא נַפְשָׁן הֲנַפְשַׁת עַמִּי אַתּוּן יָכְלִין לְאַבְדָא וּלְקַיָמָא הֲלָא נַפְשָׁתְכוֹן דִילְכֵן הֲלָא יָכְלָתִין לְקַיָמָא: וְאַחֲלְתִּין רְעוּתִי בְּעַמִּי בְּשַׁעֲלֵי סַעֲרִין וּבִמְגוּסִין דִלְחֵים לְאַמָתָא נַפְשָׁן דְלָא חֲזֵי לְהֵין דִימוּתוּן לָא אַתּוּן מְמִיתִין וּלְקַיָמָא נַפְשָׁן דְלָא חֲזֵי לְהֵין לְקַיָמָא דְתִתְקַיְמִין לָא אַתּוּן מְקַיְמִין בְּכַדְבוּתְכוֹן לְעַמִּי שָׁמְעֵי כַדְבִין: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל רְקִיעֵי חֲשׁוֹכְכִין דְאַתִּין מַטְעִין לְמֵימַר בְּהוֹן אַתְּנָא מְתַרְשָׁן יַת נַפְשָׁן לְאַבְדָא וְאַפְסֵיק יָתְהֶן מֵעַל דְרָעֵיכוֹן

אל עמי ד' וסימ' אני נאסף אל עמי. ותחללנה אתי אל עמי. ויקחני יי' מאחרי הצאן. בא הקץ אל ישראל לא. והד ואל עמי ידו יגורל:

רש"י

איה הטיח. כך כשתב' הרעה יאמר לכם איה השלום שהבטחתם: הקיר היא ירושלם: הוי למתפרות כסתות. קוט"רא בלע"ז כמין כסתות קטנו היו תופרות ותולו' לכשאל' שיהם על אצילי ידיהם וקוסמות להם באותן כסתות קסם שקרים ולמי שהם חפצות א' אומרו' קסם טוב ולמי שרוצות אומרות קסם רע. אצילי א ייסיל"ם בלע"ז: אצילי ידי. כמו אצילי ידים כמו תלמי שדי: ועושות המספחות. על ראשי האנשי' אף הם לקסום בהם ולא ידעתי מה הם מתוך שנאמר ו וקרעתי אותם אומר אני שהן של בגד ויונתן תרגמו פת כומרין וכן תרגם במות טלואות מחפיין פת כומרין המספחו' כמו ספחיני נא ליש' אגט"נכן בלע"ז ויש לועזי' פלטר"איים בלע"ז: לצודד נפשות בהן. הן צדות הנפשו' לנפשכם שמחזיקות ידי הרשעים לקסום להם שלום ומרפות ידי צ צדיקים לקסום להם רעה: הנפשו' תצודדנ' וגו'. תמיה היא: ונפשות לכנה תחיינה: לכנה כמו לכם שאת' נוטלות שכר על כך ו ומתפרנסות בכך: בשעלי שעורים. כמו מי מדד בשעלו מים אונב"אלוניאש בל' לא' לשון מדה: ובפתותי לחם. אי"אכפיי"נאש בלע"ז שאתן נוטלות ב בשכרכן: להמית נפשו' אשר לא תמותנ'. כלומר לאמר על ה הנפשות אשר לא ת תמותנה אלו ימותו ו ולאמר על אשר לא ת תחיינ' יחיו כי קסמיכ' שקר ועמי מקבלים את קסמי כזב שלכם: לפורחות. להיות פורחות על ידיכן ל לגיהנם: ושלחתי

(Marginal note: אצילי לוא' ואל' אצילי בני ישראל)

ונפשות שהן לכן והם נפשות הרשעים תחיינה אותנו כאילו בדבריכן נפשות תלויות להמית ולהחיות ויונתן תרגם הנפשת עמי אתון יכלן לאבדא ולקיימא הלא נפשתכון דילכן לא יכילתון לקיימא ויש מפרשים ונפשות לכנה תחיינה בשכר שהיו לוקחות במעשיהן: ותחללנה אותי אל עמי. כמו בעמי וכן ואל הארון כמו בארון והחלול הוא שמסירין בטחונם ממני ובוטחים בדבריכן שהם כזב: בשעלי שעורים ובפתותי לחם. שכר מעשיהן ששואלים בהם נותנים להם מלא אגרוף שעורים או פת לחם ויש מפרשים כי השעורים והלחם היו נותנות תוך הכסתו' ובהם היו עושות המעשה: להמית נפשות אשר לא תמותנה. אלו הן נפשות הצדיקים: ולחיות נפשות אשר לא תחיינה. אלו נפשות הרשעים כי בעבור דבריכן לא תחיינה ולא תמותנה אבל אתן מכזבות להם למי שהם בעמי שומעי כזב: בכזבכם. הזי"ן בקמץ: לכן הנני אל כסתותיכנה. כמו הנני אליכם שפי' ודגש כמ"ך כסתותיכנה לתפארת הקריאה כדגש קו"ף מקדש יי': לפורחות. להיות פורחות בדבריכם שתאמרו שימותו: וקרעתי אותם מעל זרועותיכם. הם אצילי ידים שזכר ואמר זרועותיכם והם היו על זרועות השואלים אותם בהם הם כאילו הם זרועו' הם כיתן היו עושות בהם המעשה ויש אומרים כי בזרועות המכשפות היו תלויות אלה הכסתות: ושלחתי

ושלחתי את הנפשות. אשלח אותן חפשי מידכן אשר אתן מצודדות אותן: את נפשים. בא מקובץ בלשון זכרים כמו פלגשים: וקרעתי את מספחותיכם. וכן אקרע מספחותיכם שאיתן תשימות על ראש כל קומה וקריעת הכסתות והמספחות הוא כליון הכשים המכשפות ומיתתן וכיון שיבטלו הן יבטלו מעשיהן: למצדה. חסר וי"ו: יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו: שהיה הצדיק מתפחד מדבריהם כמו שפירשנו והן היו מכאיבות אותו בשמי שקר כי אני לא דברתי להן: ולחזק ידי רשע כמו כן שהיו אומרות לו שיחיה: הכאות. שכן כאב כמו ונכאה לבב: מדרכו הרע. כן ימצא פעמים דרך לשון זכר כמו זה הדרך לכו בו: לכן שוא. מבואר הוא

וידעתן ב' בנו"ן וסי' וקרעתי את מספחתיכם. לכן שוא לא תחזינה וקסם. וא' וידעתן ואתנה ידעתן: ויבא א' דמיין ויבאו וסבירין ויבא וסי' נמסר בסדר שלח לך: נענתי ב' וסי' אני יי נעניתי לו בה כרב. נעניתי עד מאד: בלבם ט' בקריאה וסי' החיל אשר נגע אלקים בלבם. עם תורתי בלבם. למען תפוש את בית ישראל. ולא

רשי

ושלחתי את הנפשות. כתרגומו ואשזיב ית נפשת' דאתון מחרשן ית נפשהן לאבדותהא: את נפשים. את אנשי' להיות הנפשות פורחו': יען הכאות לב צדיק שקר. שם אתן קוסמות לו רעה הוא מצטער ולבו נכאה: ויבא אלי אנשים. כלם בלב אחד לרעה לכך נאמר ויבא ומדר' אגד' אומ' על שם שהב"ה גלה אזן הנבי' תחלה הנה יבאו אליך פלוני ופלוני: העלו גלוליהם אל לבם. לבם של גלוליהם לעבוד: נתנו נכח פניהם. להיות להם עז תמיד למורא ולצוה: האדרש אדרש. התראה כי אני אדרוש להם ואשיב על דבריה' הרב' תמיהו' מתקיימו': נעניתי לו. שוי"ש רפונדרון בלע"ז אף על פי שהו' בא לפני ברוב גלוליו כן ת"י למען תפוש את בית ישר' וגו' בדיל לקרבא ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון: נזורו. כמו נזיר אחיו פורי"נש א"שיברין בלע"ז: שובו מדרכיכם: והשיבו את לבבכם: מעל גלוליכם. אשר העליתם אל לבבכם: השיבו פניכם. אשר שמתם מכשול שכנגד לנכחם: נענה לו בי. מסתאיל ליה במימרי אדרש לו: וכתתי

ושלחתי את־הנפשות אשר אתם מצדדות את־נפשים לפרחת: **וקרעתי** את־מספחתיכם והצלתי את־עמי מידכן ולא־יהיו עוד בידכן למצודה וידעתן כי־אני יהוה: **יען** הכאות לב־צדיק שקר ואני לא הכאבתיו ולחזק ידי רשע לבלתי־שוב מדרכו הרע להחיתו: **לכן** שוא לא תחזינה וקסם לא־תקסמנה עוד והצלתי את־עמי מידכן וידעתן כי־אני יהוה: **ויבוא** אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני:	ואשזיב ית נפשתא דאתון מחרשן ית נפשהן לאבדותהא: ואפסיק ית פת כומריכון ואשזיב ית עמי מידכון ולא יתמסרון עוד בידכון לאישתיצאה ותדעון ארי אנא יי: חלף דאבהתין לב זכאי למהוי שקר ומן קדם מימרי לא אתכהין ולתקפא ידי רשיעא בדיל דלא למתב מאורחיה בישתא לקיימותיה: בכן שקר לא תיתנבאון ואולפן לא תילפון עוד ואשזיב ית עמי מידכון ותדעון ארי אנא יי: אתו לותי גברין מסבי ישראל ויתיבו קדמי:

יד **ויהי** דבר־יהוה אלי לאמר: **בן־אדם** האנשים האלה העלו גלוליהם על־לבם ומכשול עונם נתנו נכח פניהם האדרש אדרש להם: **לכן** דבר־אותם ואמרת אליהם כה־אמר אדני יהוה איש איש מבית ישראל אשר יעלה את־גלוליו אל־לבו ומכשול עונו ישים נכח פניו ובא אל־הנביא אני יהוה נעניתי לו בה ברב גלוליו: **למען** תפש את־בית־ישראל בלבם אשר נזרו מעלי בגלוליהם כלם: **לכן** אמר אל־בית ישראל כה אמר אדני יהוה שובו והשיבו מעל גלוליכם ומעל כל־תועבתיכם השיבו פניכם: **כי** איש איש מבית ישראל ומהגר אשר־יגור בישראל וינזר מאחרי ויעל גלוליו אל־לבו ומכשול עונו ישים נכח פניו ובא אל־הנביא לדרש־לו בי אני יהוה נענה־לו בי:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם גבריא האילין אסיקו פולחן טעותהון על לבהון ותקלת חוביהון יהבו לקביל אפיהון ה האישתאלא ישתאיל במימרי להון: בכן איתנבי להון ותימר להון כדנן אמר יי אלהים גבר גבר מבית ישראל דייסיק פולחן טעותיה על ליביה ותקלת חוביה ישוי לקביל אפוהי וייתי לות נביא אנא יי מישתאיל ליה במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אף על גב דמתערב בסגי פולחן טעותיה: בדיל לקרבא ית בית ישר' למיתן תיובתא בליבהון דסטו מבתר פולחני ואיסתאבו בפולחן טעותהון כולהון: בכן איםר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהי' תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותכון וית כל חובי פולחן טעות תועבתכון ארחיקו מקביל אפיכון: ארי גבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירון בישראל ויסטי מבתר פולחני ויסק פולחן טעותיה על לביה ותקלת תובוהי ישוי לקביל אפוהי וייתי לות נביא למישאל ליה במימרי אנא יי מישתאיל ליה במימרי:

(marginal masorah: ג' ל' ל' · ל' · ב' · ג' · ל' · ג' וחס' · ב' · ל' · ט"ו מ"ל וכל אסתר דכו' בת"ל · ג"א נסיב' · ל' · ו' · ב' בא ק' · ב' · י"א בטע' נסיב' · ג' ל' כ' · ל' · ב' · ז' · ל' מעשו והא)

ויש מפרשי' הענין הזה בדרישת המתים שהיו הנשים בעלות אוב מעלות נפשות המתים בדבריהן ומפרשים לפורחות בעבור אותן נפשות שאומ' שהיו מעלות מקבריהן ופורחות באויר: ויבוא אלי אנשים מזקני ישרא"ל. וישבו לפני. אמר הנביא כשלות נבואה זו באו אלי אנשים מזקני הגולה וישבו לפני שהיו מראים עצמם שבאים לדרוש את יי' והאל גלה אלי את לבבם ואמר ויבא לשון יחיד על רבי' להודיע כי בהסכמה אחת ובלב אחד באו כלם על זה: ויהי. בן אדם. האדרש אדרש להם. הא"לפ"ין בחירק הראשון מקור בחולם והאל"ף במקום ה"א כי כבד על הלשו' לקרא שני הה"ין כאחד והוא בחולם בשקל הכתוב תכתן ואת' וכי אדרש להם אחר שלבם אל גלוליהם לא אדרש וקבול הדרישה היא לתת שאלת': לכן דבר אותם. עמם. כמו אתם: נעניתי לו בה ברוב גלוליו. ונכונתי לו אבל לא נדרשתי לו אבל אענה לו ואשיבנו על דבריו כדי לגלו' צפון לבו אבל לא אדרש לו לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו ונעניתי לו ונענה לו פרושי' פירו' לפי בנינם ולפי ענינם כי נעניתי ונענה הם מבנין נפעל והאל הוא הפועל בענותו הכועק אליו כמו שאו' ענני יי' ענני אמר יענה בשם הוא האלהים והאדם הכועק הוא נענה כמו שאמר הן אצעק חמס ולא אענה הנה כי האל הוא העונה והאדם הוא הנענה ואיך אמר הנה על האל יתברך נעניתי ונענה כאמר כי הטעם לפי שלשון ענייה הוא על שני פנים והאחד הוא תחילת הדבור כמו ויען איוב הראשון ועניית ואמרת והשני הוא לשון השבת הדבור והוא הנמצא ברוב כשאמר כי הקדוש ברוך הוא הו' העונה כן הוא לקורא ולצועק וכשאמר עליו נעניתי ונענה הוא נענה למענה אליו והוא הקורא והצועק: בה. כתיב בה"א וקרי באל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפות ופי' בעבור שבא ברוב גלוליו אענה לו כדי לגלו' צפון לבו וזהו שאמר אחריו: למען תפוש את בית ישראל בלבם. שהם מכסים את לבם ממני ואני אתפשם בלבם שאגלה להם גלולי לבם ומחשבותם הרעה ויונתן תרגם. אני יי' נעניתי לו בה ברוב גלוליו אנא יי' מסתאיל לי' במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אף על גב דמערב בסגי פולחן טעותיה ותרגם למען תפוש בדיל לקרבא

זעקו אלי בלבם. ואמרו אלפי יהודה בלבם. אל יאמרו בלבם האח. וחרבם תבוא בלבם וקשתותם. אמרו בלבם נינם יחד. גם את העלם נתן בלבם:

ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבאון דסטו מבתר פולחני ואיסתאבו בפולחן טעותהון כלהון ורבותינו ז"ל דפירשו למען תפוש את בית ישר' בלבם כי בעבודה זרה מחשבת רעה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה כי הם לא היו עובדים עבודה זרה אחר שגלו אלא לפי שהיו חושבים עליה עדיין חשבה עליהם כאילו עבדוה: נזורו. אפשר שהכין שרש ויהיה מן הקל לגזרת פעול בשקל ולא יכלו מענין ויזורו ומקדשי בני ישראל או יהיה מבנין נפעל משרש זור מענין זר: לכן. שובו והשיבו. לזקני ישראל אומר שובו והשיבו נשיכם ובחוריכם: השיבו פניכ'. שלא יהיו הגלולים נכח פניכם כמו שהיו: כי איש. ומהגר אשר יגור בישראל. זכר הגרים נראה כי מן הכשדים שבו לדת ישראל משגלו ישראל לתוכם כי ראו כי אלהי ישראל בתוכם אלהי אמת וכי הבוא עליהם כל אשר דבר בעזבם את תורתי: ובא אל הנביא לדרוש לו בי. לדרוש לנביא בעבורי שאתן שאלתו: אני יי' נענה לו בי. אני יי' אענה בעבור שמי כדי שאגלה לו בכון לבו הרע אבל לא אדרש לו לתת שאלתו אבל הכך שאלתו אתן לו שאתן פני בו: וכתתי

רד"ק

ונתתי פני · כאדם שאומר פונה אני מכל עסקי ואעסוק בזה או יהיה כתרגומו ואתן רוגזי כמו ופניה לא היו לה עוד אכפרה פניו : והשימותיהו לאות ולמשלי' · מהרעה הגדולה שאביא עליו יהיה לאות ולמשל על דרך היינו משל בגוי' : והנביא כי יפתה · אמר וכן יהיה עונש הנביא כי יפתה והענין הזה כענין מי יפתה את אחאב והוא הערת רוח החפץ כי נביא השקר הוא חייב מיתה בדברים יעשה אותם בסתר כמו שראינו באחאב בן קוליה ו וצדקיהו בן מעשיה שהיו מנאפי' את נשי רעיהם וכן דברים רעים אחרים בסתר היו עושים אלה הנביאים וכדי לגלותם לבני אדם תביא האל יתברך על ידם כשלון ועל ידי עוברי עבירה בסתר ב בנביאים רבים ואחד מהם זה הענין נביאי השקר שהיו מ מתפארים בנבואה והאל העיר חפצם בזה כדי להודיע שקריה' ופחזות' ובא להם העונש מאת האל יתברך יצדיקו בני אדם ע עליהם את הדין וזהו שאמר אני ה' שם פתיתי את הנביא ההוא וזהו טעם והאלהים אנה לידו וכן פירש אדוני אבי ז"ל ודומה לזה וחזקתי את לב פרעה ורבי סעדיה ז"ל פירש פתיתי בארתי ו וגליתי עליו שהוא מפתה : פתיתי · בצרי התי"ו ע"ן הפעל : ונשאו · כעון הדורש כעון הנבי' · כמו כעם ככהן כעבד כאדוניו והדורש הוא שזכר למעלה ש שדורש בנביאי האמת ולבו רע ותרגם יונתן כעון הדורש כחוב דאתי למילף ולא אליף : למען · מבואר הוא : ויהי · בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל · לא בענו' כל חטא אשלח להם העונש הגדול אלא כשיהיה החטא למעול מעל לכחש בי וביכולתי שיאמרו לית דין ולית דיין כאנשי סדום ועמורה : ונטיתי ידי עליה : בשדפון וירקון או אכוה על העבים ואמנע מהמטיר עליהם מטר : אדם ובהמה · הבהמה לעונש האדם : והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל ואיוב · דנאל חסר היו"ד וכן האחר הנזכר בפרשה הנה חכם אתה מדנאל והיו"ד נקראת אף על פי שאינה כתובה כיו"ד ירושלם והאלף נחה כיששכרי תחת היו"ד והיו"ד דגושה וזכר אלה השלשה צדיקים לפי שכל אחד מהם ראה שלשה עולמות בנוי וחרב ובנוי נח ראה העולם בנוי וראהו חרב במבול וראהו בנוי דניאל ראה בית המקדש בנוי וראהו חרב וראהו בנוי אף על פי שלא ראהו חרב בעיניו כי בגלות היה שגלה עם יהויקים אף על פי כן בימיו חרב ואחר כך ראהו בנוי כשבנה כורש לבנותו איוב ראה עצמו בנוי בבנים ובבנות בעושר ובנכסים וראה עצמו חרב מבנים ומבנות ומכל נכסיו ומרוכה ביסורין וזכרם בענין זה כי חרבן הארץ יהיה בעון היושבים בה והם בצדקתם לא הצילו אלא עצמם כי נח לבדו היה צדיק בדורו עם בניו כמו שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא הציל מכל בני דורו אלא הוא ובניו לבדם שהיו צדיקים ודניאל גם כן לא הציל בצדקתו אלא עצמו ומן הגלות לא היה יכול להציל עצמו כי איך ישאר בארץ יחידי או הוא וחביריו הצדיקים כיחזקאל וחנניה מישאל ועזריה איך יתכן שישארו יחידי' בארץ החרבה ולטובתם גלו ראשונים כדי שלא יראו בחרבן העיר ובית המקדש ואף על פי שבחרבן העיר נהרגו חסידים ולא הצילו עצמם כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך וגו' אפשר שהיה חסיד ההוא יחידי בין רבים בעת ההרג וכאמר כי עד צדק ישוב משפט אבל כשהם שלשה או יותר יצטרפו זכיותיהם ויצילו עצמם ואיוב גם כן הציל עצמו לבד ממיתה ולא הציל בניו ובנותיו כי לא היו צדיקים כמו שאמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם וכן אמרו רבותי' ז"ל ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשו ואיוב לא הציל עצמו מיסורין כי לטובתו היה למרק קצת עונות שהיו בו אף על פי שהוא לא היה יודעם בעצמו ועוד זכר אלה השלשה כי שלשתם עמדו בצדקתם בנסיון ונצלו כי דבר נח אין לך נסיון גדול מזה שכיון שאמר לו האל יתברך עשה לך תיבת עצי גפר עשה אותה לעיני כל בני דורו והיה המעשה ההוא כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם ובטח באל יתברך ולא פחד שיהרגוהו וכן דניאל עמד בנסיון גדול שהשליכוהו לגוב האריות ובטח באל יתברך שיצילנו ולא כפר בו מיראת מיתתו ונצל וכן איוב עמד בנסיון שהכהו השטן בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו ועמד בנסיון ולא חטא בשפתיו לדבר דברים אשר לא כן כנגד האל יתברך ונצל לפיכך זכר צדקת אלה השלשה צדיקים אף על פי כן המה בצדקתם הצילו את עצמם ולא אחרים עמם : ינצלו נפשם · זה לבדו מהדבור בזה הענין : לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה · לו כמו אם כמו לו החייתם אותם : ושכלתה · פעל יוצא כי אין הארץ משכלת אותם כי תאמר כהם ליושבים בה והחיה משכלת את הארץ : אעביר בארץ · במו הנני משליח בך : והיתה

רש"י

ונתתי פני באיש ההוא · אחרי כן אם לא ישמע אל דברי הנביא פני מיפאי"דאס בלע"ז : והשימותיהו · תרגם יונתן ואשויניה : והנביא כי יפתה ודבר דבר · שאינו אמת : פתיתי · פתחתי לו פתח לאיזו שירצה ומכאן יש לומר בא ליטמא פותחין לו : כעון הדרש · כעון הנביא כתוב דאתי למילף ולא אליף כתוב כנבי' שקרא יהי : מטה לחם · משען לחם : נח דנאל ואיוב · לפי שאלו שלשה ראו שלשה עולמות נח ראה העולם בנוי וחרב ובנוי ודניאל את בית המקדש או את עצמו תחילה שר על כל השרים וסוף ה הושלך לגוב אריות ו וחזר לגדולתו וכן איוב ראה את עצמו מיושב וחרב ומיושב לפיכך הביאו דוגמא לדורו של יכניה שראו את הבית בבנינו וחורבנו ובנין שני וכן את' לחם הקב"ה חיבה יתירה אני מראה לכם אתם י יכניה וגלותו אילו ת תחטא לי את מארבעת הגוים וגזרתי עליה אחת מארבעת שפטוי אלה או רעב או חיה רעה או חרב או דבר כמו שמסדרן בפרשה זו זה אחר זה ושלשת הצדיקים אלו בתוכה לא יצילו לא בן ולא בת ואני אביא ארבעתן על ירושלם ואשאיר לכם מבני' אשר שם ואף על פי שאינכם בתוכ' ולא שהם ראויי' להצלה אלא לנחם א אתכם כשיגלו אצלכם ותראו מעשיה' הרעים ותנחמו על הרע' אשר הבאתי עליהם כי ת תראו שלא היו כדי לסובלם עוד ת"י זה מהלך סד"ר פרשה זו כולה לשון זה אין ליישבו וכ"ראה שאינו לשון הר"ב ועו"ד כ"ראה שבספר זה חסר ראת מאר"בע שפטים מ"אז ועד א"ז · לא ארץ כי תחטא לי וגו' והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל ואיוב לפי ששלשת האנשים האלה הצילם הקב"ה משלשת שפטים האלו הזכיר הכתו' את אלו נח נמלט משלשתן מחיה רעה מניין אתה או בשעה שנכנס לתיבה בקשו כל החיות ליכנס ולא הניחן הקב"ה דכתיב ויסגר ה' בעדו אין ויסגר אלא מחיות כדא' וסגר פום אריוותא ולא חבלוני ארי בא ליכנס והיו שיניו כהות דוב בא ליכנס והיו רגליו מתערסלות כו' בב"ר מן הרעב מניין שנ' מן האדמה אשר אררה בא ולמד בב"ר במקום שחושב עשרה רעבון שירדו לעולם ותמצא שבימי נח היה אחד מהם ומביא ראיה מן האדמה אשר אררה מן החרב זה המבול ועוד שהיו דורו מבקשין ליזדווג לו והיו אומרים אין אנו מניחין אותו ליכנס אלא שהצילו הקב"ה את' הקב"ה אין אני מניחו ליכנס אלא בחצי היום ודרגים ליה ימלל ה"ר בעצם היום הזה בא נח בעצומו של יום דניאל בשעה שנכנס נבוכד נצר להיכל בימי יהויקים והרג יהויקים והניח לדניאל הגלה לדניאל הגלת שלומים לפי שמצאו מלא רוח חכמה מן הרעב שהרי עד שלא נכבשה ירושלם בימי יהויקים צר עליה נבוכד נצר שלש שנים שנאמר ויהי רעב גדול בעיר מן החיות מניין וסגר פום אריוותא ולא חבלוני וכן אתה מוצא איוב שנמלט משלשתן מן הרעב מניין לדברי האומר איוב בימי יעקב היה מצינו שהיה רעב בימיו מן החיה מניין דכתיב ומקנהו פרץ בארץ פרץ גדרו של עולם מן החרב מניין יפלח כליותי ולא יחמול : והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם · מפני מה לא הוזכרו במיתת הרעב בנים ובנות שלא נאמר בהם אם בנים אם בנות יצילו כמו שהוזכרו בשני שפטים האחרונים דוגמא לדניאל שהוא אחד מהם והוא היה מדורו של יכניה ולא נמלטו עמו לא בנים ולא בנות ועליו נתנבא ישעיה כה את' ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי : לו חיה · אם חיה :

מסורה

והנביא ג' רפ' בקריאה וסימ' והנביא ההוא או חולם החלום · והנביא והכהן והעם · והנביא כי יפתה ודבר דבר : יטמאו ב' בחירק תחת יו"ד וסימ' למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי · ולא יטמאו עוד בגלוליהם · ואינון מן א"ב מן כ"ב י' ברישהון : והשלחתי ג' וסימ' נמסר בסדר בחקתי · דנאל ג' חס' יו"ד וסימ' חכם אתה מדנאל ·

מקרא

וְנָתַתִּי פָנַי בָּאִישׁ הַהוּא וַהֲשִׂמֹתִיהוּ לְאוֹת וְלִמְשָׁלִים וְהִכְרַתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה : וְהַנָּבִיא כִי־יְפֻתֶּה וְדִבֶּר דָּבָר אֲנִי יְהוָה פִּתֵּיתִי אֵת הַנָּבִיא הַהוּא וְנָטִיתִי אֶת־יָדִי עָלָיו וְהִשְׁמַדְתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי יִשְׂרָאֵל : וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם כַּעֲוֺן הַדֹּרֵשׁ כַּעֲוֺן הַנָּבִיא יִהְיֶה : לְמַעַן לֹא־יִתְעוּ עוֹד בֵּית־יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרַי וְלֹא־יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּכָל־פִּשְׁעֵיהֶם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : בֶּן־אָדָם אֶרֶץ כִּי תֶחֱטָא־לִי לִמְעָל־מַעַל וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיהָ וְשָׁבַרְתִּי לָהּ מַטֵּה־לָחֶם וְהִשְׁלַחְתִּי־בָהּ רָעָב וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה : וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְצִדְקָתָם יְנַצְּלוּ נַפְשָׁם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה : לוּ־חַיָּה רָעָה אַעֲבִיר בָּאָרֶץ וְשִׁכְּלָתָּה

תרגום

וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וַאֲשַׁוֵּינֵיהּ לְאָת וּלְמַתְלִין וַאֲשֵׁיצֵינֵיהּ מִגּוֹ עַמִּי וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ : וּנְבִיָּא אֲרֵי יִטְעֵי וִימַלֵּיל פִּתְגָם אֲנָא יְיָ אַטְעֵיתִי יַת נְבִיָּא הַהוּא וַאֲרִים יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלוֹהִי וַאֲשֵׁיצֵינֵיהּ מִגּוֹ עַמִּי יִשְׂרָאֵל : וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן כְּחוֹב דַּאֲתֵי לְמֵילַף וְלָא אֲלִיף כְּחוֹב נְבִיֵּי שִׁיקְרָא יְהֵי : בְּדִיל דְּלָא יִטְעוּן עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא יִסְתָּאֲבוּן עוֹד בְּכָל מֵרָדֵיהוֹן וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים :

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר : בַּר אָדָם אַרְעָא אֲרֵי תֵיחוֹב קֳדָמַי לְשַׁקָּרָא שְׁקַר וַאֲרִים מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלַהּ וְאֶתְבַּר בַּהּ סְעִיד מֵיכְלָא וַאֲשַׁלַּח בַּהּ כַּפְנָא וַאֲשֵׁיצֵי מִנַּהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא : וִיהוֹן תְּלָתָא גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין בְּגַוַּהּ נֹחַ דָּנִיאֵל וְאִיּוֹב אִינוּן בִּזְכוּתְהוֹן יְשֵׁיזְבוּן נַפְשְׁהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : אִילּוּ חֵיוְתָא בִּישְׁתָּא אַעֲבַר בְּאַרְעָא וּתְתַכְּלִינַהּ

ל' וכתי' כן · ג' ר"פ · ג' ג' ל · ל · ל · ג' א' בנב' · ו' חס' את · בטע' ג' · ג' חס' ד' · ל · ג' ומל' ל

מסורה

והיו שלשת האנשים האלה בתוכה · ונח דנאל ואיוב בתוכה : אעביר ג' וסימ' אני אעביר כל טובי · לו חיה רעה · ואת רוח הטומאה :

חרב

והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה · לא אמר זה ברעב בחרב ובדבר כי אף על פי שתהיה הארץ שממה מיושביה יעברו דרך עליה אנשי ארצות אחרות ולא תרבה שם החיה אבל כשהארץ שממה מפני חיה משולחת שהאל יתברך השליחם בה כמו שאמר והשלחתי בכם את חית השדה יראו לעבור בה אפילו אנשים אחרים מפני החיה כי תרבותה שם: שממה· אם בנים ואם בנות יצילו· קטנים וקטנות כמו או בן יגח או בת יגח כלומר אפילו הקטנים שהם בלא חטא לא יצילו כי הם ילקו בעון אבותם ואפי' בני הצדיקים הקטנים ימותו כמו שאמר הם לבדם ינצלו כי די להם שיצילו עצמם כי היה להם עון שהיו דרים בין רשעים: או חרב אביא על הארץ· זה לבדו על הארץ בענין זה וכן היא המסרת מן ריש ספרא עד והטף כולהון אל הארץ בר מן חד על הארץ או חרב אביא על הארץ ואמרתי חרב תעבור בארץ · לא אמ' בחיה ובדבר ואמרתי כי אין פירוש ו ואמרתי להם ע"י נביאי להתרות' כי לא שולח נביא לפרוס ונמור' להתרותם כי השכל הוא המתרה בעברו כלה שהשכל מורה עליה אלא פירוש ואמרתי כי לחרב יש אומרים ומגידים טרם בואה שמגידי' עוברי ארחות מלך פלו' יבא על הארץ הזאת והאומרים ההם כאילו אמ' הא' יתברך כמו והכרתי שהחיל הבא עליהם הם המכריתים אלא שהאל העיר את רוחם לבא עליהם אבל חיה משלחת בארץ אין אומר ואין מגיד עד בואה וכן הדבר אין מגיד עד בואו: ושלמת· מבואר הוא: או דבר· ושפכתי חמתי עליה בדם ·הטעם כי הדבר יבא ברצון הא' בהפסד האויר בחום או בקור משונה מהמנהג והאויר והדם מתדמים בשתי איכיותיהם שהם החום והלחות והדם הוא הנפש ורוח החיים שהיא בלב ת תלויה באויר ואם האויר מופסד הנה גם הדם מופסד וימותו ב ברגע אחד רבים לפיכך אמר ושפכתי חמתי בדם : ונח · אם בן ואם בת· לא רבים ולא אחד כי הראשון אם בנים ואם בנות והשני בנים ובנות וזה אם בן ואם בת אלא שנה כל אחד מ מהשלשה כמנהג המקרא לשנות מלות בענין כפול: כי כה אמר· אף כי ארבעת שפטי הרעים· רוצה לומר כל שכן כמו אף כי אנכי אעננו והדומים לו אמר בארץ מארצות הגוים באחד מארבעת שפטי' אני אשמה אותה כלה כל שכן במקום שאביא כל הארבעה שראויה שתהיה כלה ול ירושלם שלחתי האר בעה עם כל זה לא עשיתי כלה כמו שהבטיח' הא' יתברך ואותך לא אעש' כלה · : להכרית ממנה אדם ובהמה · כדי היתה שיכרתו ממנה אדם ובהמה אלא שחמלתי עליה והותרתי ממנה פליטה : והנה · המוצאים בנים ובנות · המוצאים מירושלם להגלותם בבלה ואמר בנים ובנו' כנגד מה שאמר אם בנים ואם בנות יצילו אמר כי בירושלם יהיו נצלים בנים ו ובנות אף מן הרשעים שימותו שם ולא כלם כי גם כן מהקטנים נהרגו שם ומתו ברעב ואף מן הגדולים נצלו מן המיתה וגלו: הנם יוצאים אליכם · אמר כנגד בני הגולה הנה הנצלים בירושלם יוצאים בגלות ובאים אליכם בבל שתראו אותם ותכירו כי בדין לקו ומה שהותרתי מהם לפי מדת רחמים אשר בי כי עדין תראו אותם ברשעם שלא נכנעו מכל אשר עשו והם השארית שנשארו עם יוחנן בן קרח וסיעתו שנשארו ברשעם עדין שלא שמעו לדברי ירמיהו מפי יי' והלכו למצרים: ונחמתם על הרעה· תהיה ראותכם אותם ברשעם נחמה לכם כי בדין הבאתי את כל אשר הבאתי על ירושלם: ונחמתם· מבנין נפעל: ונחמו אתכם· מבנין פעל הדגוש: ויהי· בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עץ · מה גריעתו מכל עץ אחר ובאיזה עץ גפן אני שואל אותך לא על עץ גפן שעושה פרי כי אותו חשוב הוא אלא הזמורה אשר בעצי היער והוא כמותם שאינם עושים פרי עליה אני שואל אותך כי אפילו כעצי היער איננה כי עצי היער אף על פי שאינם עושים פרי הם ראויים לעשות מהם למלאכה לעשות מהם כלים ולקורות מהם בתים אבל עץ הגפן הזה איננו כן:

היקח

על הארץ ס"ו מן ריש ספרא עד והטף אל מקדשים כולהון אל הארץ בכ"א או חרב אביא על הארץ · ומן והטף עד סופא דספרא וכל שאר קרי' דכו' על הארץ בכ"ג אל הארץ וסי' וירדו מעל כסאותם · יקרא אל השמים מעל · ובניהם הרבית ככוכבי השמים: אשלח ט' וסימ' נמסר בסדר בא אל פרעה: ונח ג' ר"פ וסימ' ונח בן שש מאות שנה · ונח דניאל ואיוב בתוכה · ונח מצא חן בעיני יי': יוצאים ד' מ"ל וסי' והנה נותרה בה פלטה יוצאים אל הגלילה · כי מימיו מן המקדש · אל ארץ צפון וביחו דזכריה: הזמורה ב' ומ"ל וסימ' ויאמר אלי הראית בן אדם והנקל · בן אדם מה יהיה עץ הגפן:

רשי

חרב· גייסות למלחמה: שפטי· מישפטי"ש בלע"ז: אף כי· לשון קל וחומר וכל שכן הו' וכן בכל המקרא כגון הנה אנחנו פה ביהוד' יריאים ואף כי נלך ק קעילה וכן בפרשה זו הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אם אכלתהו וגו': כותרת· איירטרמאי"ם בלע"ז: המוצאים· בשביה וביאום כאן: עלילותם· מעשיהם: מה יהי' עץ הגפן מכל עץ· מה סופו מכל שאר עצים: הזמורה אשר היה בעצי היער· לא על גפן הכרמים שעושה פרי אני אומר לך אלא על זמורו' גפן הגדילה ביערים:

היוקח

והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה: שלשת האנשים האלה בתוכה חי אני נאם אדני יהוה אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו והארץ תהיה שממה: או חרב אביא על הארץ ההיא ואמרתי חרב תעבר בארץ והכרתי ממנה אדם ובהמה: ושלשת האנשים האלה בתוכה חי אני נאם אדני יהוה לא יצילו בנים ובנות כי הם לבדם ינצלו: או דבר אשלח אל הארץ ההיא ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה: ונח דנאל ואיוב בתוכה חי אני נאם אדני יהוה אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם: כי כה אמר אדני יהוה אף כי ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה: והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות הנם יוצאים אליכם וראיתם את דרכם ואת עלילותם ונחמתם על הרעה אשר הבאתי על ירושלם את כל אשר הבאתי עליה: ונחמו אתכם כי תראו את דרכם ואת עלילותם וידעתם כי לא חנם עשיתי את כל אשר עשיתי בה נאם אדני יהוה:

טו ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עץ הזמורה אשר היה בעצי היער:

ותהי לצדו מבלי עדי מן קדם חיתא: תלתא גבריא האילין בגוה קיים אנא אמר יי אלהים אם בנין ואם בנן ישיזבון אינון בלחודיהון ישתיזבון וארעא תהי לצדו: או דקטלין בחרבא איתי על ארעא ההיא ואימר דקטלין בחרבא יעידון בארעא ואשיצי מינה אנשא ובעירא: ותלתא גבריא האילין בגוה קיים אנא אמר יי אלהים לא ישיזבון בנין ובנן אלהן אינון ב בלחודיהון ישתיזבון: או מותא אשלח על ארעא ההיא ואשפוך חימתי עלה בקטול לשיצאה מינה אנשא ובעירא: ונח דניאל ואיוב בגוה קיים אנא אמר יי אלהים אם בר אם ברת ישיזבון אינון ב בזכותיהון ישיזבון נפשהון: ארי כדנן אמר יי אלהים אף ארי ארבע פורענין בישן חרבא וכפנא וחיתא בישתא ומותא שלחית על ירושלם לשיצאה מינה אנשא ובעירא: והא אישתארת בה שיזבתא דמיתפקין בנין ובנן אינון נפקין לותכון ותיחזון ית אורחיהון וית ע עובדיהון ותתנחמון על בישתא דאיתיתי על ירושלם ית כל ד דאיתיתי עלה: וינחמון יתכון ארי תחזון ית אורחיהון וית ע עובדיהון ותדעון ארי לא למגן עברית ית כל דעברית בה אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם מה שנא אילן גופנא מכל אילני שבשתא דהות באעי חורשא:

אבלתהו ד' וסימ' ואמרנו חיה רעה אכלתהו · ויכירה ויאמר · הנה בהיותו תמים לא יעשה · מטה עזה אש אכלתהו · בשומי ב' וסי' מהאש יצאו והאש' בשומי ענן לבושו · ומלדתיך ב' א' חס' וא' מל' וסי' ומלדתיך מארץ הכנעני · דכנעני חס' ודבתריה ומולדותיך ביום הולדת מל' דמל' ·

היקח ממנו עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כל כלי: הנה לאש נתן לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה: הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה:

לכן כה אמר אדני יהוה כאשר עץ הגפן בעץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את ישבי ירושלם: ונתתי את פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם וידעתם כי אני יהוה בשומי את פני בהם: ונתתי את הארץ שממה יען מעלו מעל נאם אדני יהוה:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם הודע את ירושלם את תועבתיה: ואמרת כה אמר אדני יהוה לירושלם מכרתיך ומלדתיך מארץ הכנעני אביך האמרי ואמך חתית: ומולדותיך ביום הולדת אתך

היסבון מיניה אעא למעבד עיבידא אם יסבון מיניה סיכתא למתלי בה כל מאן: הא לאישתא אתמסר לאישתיצאה ית תרין סיטרוהי אכלא אשתא וגויה חר היכשר לעיבידא: הא כד הוות שלים לא כשר לעיבידא אף ארי אשתא אכלתיה וחר היכשר עוד לעיבידא:

בכן כדנן אמר יי אלהים כמא דאילן גופנא באעי חורשא דמסרתיה לאשתא לאישתיצאה כן מסרית ית יתבי ירושלם: ואתן ית פורענותי בהון על פיתגמי אוריתא דיהיבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון ותידעון ארי אנא יי כד יתול רוגזי בהון: ואיתן ית ארעא לצדו חלף דשקרו שקר אמר יי אלהים:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם הוכח ית יתבי ירושלם וחוי להון ית כל תועבתהון: ותימר כדנן אמר יי אלהים ליתבי ירושלם תותבתכון וילדותכון מארעא כנענאי תמן איתגליתי על אברהם אבוכון בין בתריא והודעתיה דאתון נחתין מלצרים בדרע מרומם אנא פריק יתכון ובזכות אבהתכון אנא מתריך מן קדמיכון ית אימוראי ומשיצי ית חיתאי: ואף כד נחתו אבהתכון למצרים תותבין בארעא לא דילהון משעבדין ומענן הות כנישתא דישראל דמיא לולדא דירטיש על אפי ברא

(בשולי הטקסט: נ' מגבור · ב' חת חודכי · ל' וי' פ' בסיפ' · ד' ל' כל סימל' רבי' · ג' בבטל · ל' ח' · ג' · ל' ען לבמא · ל' · ל' א' כסע · ה' בסע · ל' א' מל' רמ"ל · ל' מל' רמ"ל נ' ב' חס' וא' מל')

רדק (המשך): אדם אותו לאש כי בהיותו תמים ושלם לא היה ראוי למלאכה כל שכן כשאכלתו האש סביביו: ותוכו נחר · שרשו חרר מפעלי הכפל והו' כפעל בשקל וכקל זאת בעיני יי' וכשב נטתה ובקמצה חי"ת נחר מפני הזקף או הוא כפעל בינוני לפיכך היא קמוצה כמו עם נבר יתחבר אבל נחר מפוח שהוא כפעל עבר החי"ת פתוחה וכן ויחר מבנין נפעל בשקל לא ימר אלא מפני שלא תדגש החי"ת והיו"ד בצרי והחי"ת קמוצה מפני הזקף ונחר הוא ענין הדבר התורגם מהאש לא נשרף מתם וענין המשל כי המשיל ישראל לעץ גפן שהוא עץ דק ורפה מכל העצים וביאר' כאמ' כי אתם המעט מכל העמים וכשיוציא פרי טוב יצא ממנו יין המשמח אלהים ואנשים הנה העץ הזה אין בו תועלת אלא בפריו וישראל הוא עץ הגפן כמו שהמשילו ישעיהו ואמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים והנה הוא זמורת היער ואין בו צורך אלא לאש וישראל כיון שעשו מעשים רעים אין לו תקנה אלא ליסרו למשפט ברעב ובחרב ובדבר והוא האש והנה שני קצותיו אכלה האש כמו שאמר ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה ואמר ותלהטהו ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב ואמר ותוכו נחר זה ירושלם שהיא באמצע ארץ ישראל ובכל הרעה שראו שבאה לעשר השבטי' ולכל ערי יהודה לבד ירושלם ואף על פי כן יושבי ירושלם שנחרו מן האש וכאו להם ארבעת השפטים לא לקחו מוסר ומה תקוה יש בהם אם ימלטו מן האש שלא תאכלם לגמרי הנה לא יצליחו למלאכה כלומר לא יחזרו בתשובה ולא ייטיבו מעשיהם הנה אין להם תקנה אלא להחזירם לאש לאכלם ולהחרימם גם ירושלם שהיה שממה וזהו שאמר מהאש יצאו והאש תאכלם ואמרתי שירושלם נמלטה מן האש שמלחתי אליהם השבט והערב שישובו בתשובה והעיר לא תשרף באש ולא שמעו אם כן האש תאכלם: הנה בהיותו תמים · כשהיו כל ישראל בארצם לא רצו לחזור בתשוב' אעפ"שהייתי מתרה בהם על ידי נביאי תמיד והייתי משליט בהם אויביה' לשלול שלל ולבוז בז כדי שיוסרו ולא עשו תשובה כל שכן עתה שהרגילו במעשיהם הרעים עד שאכלה אותם האש כל סביבם וחרבה כל ארץ ישראל מלבד ירושלם והקשו את לבם עד שנעשה להם האסור כהתר והורגלו במעשי הגוים הרעים ואחזו בדעה רעה ואמ' כי הגוים מצליחים במעשיה' ואעפ"כ גם אני כמו שאת' אחז כשבלחם עליו מלך ארם כי אלהי מלכי ארם הם מעזרי' אותם להם אזבח ויעזרוני לפיכך אין בהם תקוה כי נחרו מן האש ולא הרגישו אם כן האש תאכלם: לכן כה אמר יי' · בעץ היער · דרך כלל כמו לא תשחית את עצה: אשר נתתיו לאש לאכלה · אמר נתתיו שהאל יצר עץ הגפן בזאת התכונה: ונתתי · מהאש יצאו והאש תאכלם · מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם על פתגמי אוריתא דיהבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון: ויהי · בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה · כתרגומו הוכח ית יתבי ירושלם וחוי להון ית תועבתהון: ואמרת · אמר לו שיאמר להם תוכחה זו דרך משל ואף על פי שהוא היה יושב בבבל צוה לו שיודיעם שם ע"י ספר אולי ישמעו וישובו: מכורותיך · בחולם ופירושו כמו מגורותיך: ומולדותיך מארץ הכנעני · קשר מ"ם מארץ למולדותיך הסמוך למכורותיך אמר במעשיך את דומה לתרבות ארץ כנען כאילו נולדת ושכנת שם וכאילו אביך האמרי ואמך חתית שעשית כמעשיהם ויונתן תרגם ותימר כדנן אמר יי' אלהים ליתבי ירושלם תותביתכון וגו': ומולדותיך · עתה החל המשל והמשיל כנסת ישראל לנערה שהיתה בעת לדתה במקום שלא מצאה חומל ומשגיח עליה לעשות לה כדת הילוד אלא כמו שנולדת עם הגיעול והדם השליכוה אל פני השדה כמו שמשליכים חוץ לעיר את הנבלה ודבר המגועל עד שעבר עליה חומל וראה אותה מתבוססת בדמים ובשדה וחמל עליה שלא תמות מתוך הגעל ההוא אלא שתחיה ותהיה עדיין כצמח השדה לרבבה והניחה החומל כמו שהיתה לא רחצה ולא שטף הדמים מעליה והניחה כמו שהיתה עד שגדלה הילדה הזאת ובאה בעדי עדים כלומר הגיעה לפרקה בימי הנערות שראוי לעדותה בעדי עדים כמשפט הבנות הראויות להכנס לבעל וכשראה החומל כי הגיע עת דודים וראויה היא להיות לאיש פירש כנפיו עליה כלומ' הבטיחה שיקחנה לאשה ונשבע לה על זה ובא בברית אתה וכל הענין כאשר הוא הולך ואו' הנה פירשנו ענין המליצה ועתה נפרש ענין המשל: ומולדותיך · אמר לך מולדותיך איך היו ועת הלידה הוא עת וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישרא' פרו וישרצו וירבו שהיתה העת ההיא כנסת ישראל בלי חומל ומשגיח בלתי האל ית': ביום הולדת אותך · זה הראשון נכתב בוי"ו עם הדגש והוא מקור מבנין הפעל ואותך כמו עצמך כאילו אמר ביום שנולדת: לא כרת שרך · כי זה מצרכי הילוד בעת לדתו וכן שאר הדברים הרחיצה והמליחה והחתול ואם לא יעשו דברים אלו לילוד הוא בסכנה שימות לפיכך התירו לעשות לו בשבת כמו שאמר כל האמור בפרשה תוכחת עושין לחיה בשבת כי הם דברים שהם סכנה אם לא יעשו אותם ואמר ביום הולדת אותך מכאן שמילדים את האשה בשבת:

רשי

היקח ממנו וגו' · איכה ראויה לכך: כל כלי · שום כלי: הנה לאש נתן לאכלה · ארבורי"ר בלע"ז הנה שאלתיך על התמים ואינו ראוי לכלום עתה עוד אני מוסיף על השאלה הנה אם נתנו זמורה ממנה באש ואכלה האש בשתי קצות הקיפה עד כי נחר תוכו: נחר · כשחר מן האש בר"ואיר בלע"ז נחר לשו' ועצמי חרה וים לועזי' אשאר"ט בלע"ז וכן ויחר עלי אפו חברו מנחם עם עצמי חרה היצלח עוד למלאכה: כן נתתי · את ירושלם שתי קצותיה אכלה האש שתי גליות כשגלה יהויקים גלו עמו מזרע המלוכ' ומן הפרתמים כמו שנאמר בדניאל אחריו גלה יכניה בנו והחרש והמסגר ותוכו נחר צדקיהו הנותר בה כבר גזרתי עליו שלא תופניך גחלי אש וזרוק על העיר: מהאש יצאו · על פתגמי אורית' דיהיבין מגו אישתא עברו ועממיא דתקיפין כאישת' ישיצונון יהודע · פיימבו"יר בלע"ז: מכורותיך · כמו מגורותיך מנחם חברו לשון תולדה וכן פירש כלי חמס מכורותיהם אים מאת מכרו לבד ממכריו כלם לשון תולדות: אביך ואמך · אברהם ושרה משם נטלו גדולתם ובני חת נתנו לה קבר: ביום הולד' אותך · פוסק"אה בלע"ז כשבחרתי בך במצרי' היית בלא שום תיקון ולפי שדימה הדבר ללידה הזכיר כאן תיקוני הוולד:

שרך · כמו שרך ׃ למשעי · לנקיות כאבן הסלע שעיעות כיפא תרגומו אפ״לנמנט בלע״ז ומנחם חבר למשעי לשון שעשוע ׃ לא המלחת · מכאן שמולחין את הולד כדי שיתקשה בשרו ׃ והחתל · לשון כריכה בבגדים וכן וערפל חתולתו הוא שמלפפין את הולד ׃ לחמלה · לחוס ׃ בגעל · אכבוריש״מנט בלע״ז ׃ מתבוססת · כרפסת כמו יבוס קמינו ׃ בדמיך חיי · אף בשוליך זה לא תמותי ושניה לומר שני פעמי׳ לפי שבדם פסח ודם מילה נגאלו. לשון אחר מתבוססת שוי״ליאה בלע״ז ׃ בעדי · לשון מכלול ומנחם פירשו בעדי עדים לשון עד כמו בטחו בה׳ עדי עד א׳ אנגוקא אש״גלא בל׳ אבל רבים פתר אותו לשון עדי ומשקל עדי עדים הוא מן ׳ שמות אדי אדיים צבי צביים גדי גדיים ׃ נכונו · פורמו אפיטו״יאש בלע״ז ׃ ושערך צמח · סימני נערות ׃ דודים · אמיטו״אש בלע״ז ׃ ואסוכך · לשון משיחה וכל הענין אינו אלא ל׳ לשון משל ויונתן פירש את כולה ואין להוסיף על התרגו׳ וכן פירשה מכורותיך ומולדותיך וגו׳ תותבותכון וילדותכון מארע כנענאי תמן א׳ איתגליתי על אברהם אבוכון בין בתריא ו׳ ואודעיתי דאיכון נחתין

לא כרת שורך · מכאן שחותכין את הטיבור בשבת ׃ ובמים לא רחצת · מכאן שמרחיצין את הולד בשבת וכרת שלא נזכר פעלו מן הדגוש וכן והאשרה אשר עליו כרתה ׃ שרך · דגוש הרי״ש לחסרון הרי״ש האחרת והשרר הוא הטבור וידוע הוא ׃ ובמים לא רחצת · שהם רחיצה במים חמין ׃ והמלח לא המלחת · מכאן שמולחין את הולד בשבת ׃ והחתל לא חתלת · מכאן שמלפפין את הולד בשבת ׃ למשעי ׃ פירושו להחליק הבשר כי הרחיצה במים חמין מחליקים הבשר ומערכת אותו ותרגום חלקת צואריו שעיעות צואריו ויהיה היו״ד למשעי במקום אות הכפל ׃ והמלח לא המלחת · והמלח בקמץ חטף הה״א ׃ הומלחת · בשורק הה״א כי המלח מחזק עור בשר הילד ומקשה א׳ אותו ׃ והחתל לא חתלתי · כמו שמלפפין את הולד ומחתלין א׳ אותו בחתלת בגדי׳ וקושרין אותו לתקן איבריו וליפרס לפי שהיה במעי אמו כרוך בשיליתו ראשו בין ברכיו · ועניין המשל שהיו ישראל במצרים מעת מות יוסף וקם מלך אחר על מצרים כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצא חומל שיחמול עליו ולא עוד אלא שהשליכוהו חוץ לעיר על פני השדה מרוב מאסם בו זהו שאמ׳ בגעל נפשך ביום הולדת אותך זהו געל דמי הלידה כן ישראל ה׳ העבידום מצרי׳ בפרך וענו אותם בכל מיני ענוים עד שהיו קרובים למות מרוב הענוים ולא עוד אלא שהשליכום חוץ לעיר בשדה כמו שכתוב בחומר ובלבנים ובכל ע׳ עבוד׳ בשדה מאחשם בהם שלא ירחום זהו משל ותשלכי על פני

ובמים ג׳ בקריאה וסימ׳ ובמים רבים זרע שיחור · ובמים לא רחצת למשעי · ובמים עזים נתיבה ׃ אל פני ט׳ בקריא׳ וסימ׳ שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך קדמאה · וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני אהרן · ויקחו את אשר צוה משה אל פני · את הצפור החיה יקח אתה ואת עץ תאנא · ואל יבא בכל עת אל הקדש אל

לֹא־כָרַּת שָׁרֵּךְ וּבְמַיִם לֹא־רֻחַצְתְּ לְמִשְׁעִי וְהָמְלֵחַ לֹא הֻמְלַחַתְּ וְהָחְתֵּל לֹא חֻתָּלְתְּ׃ לֹא־חָסָה עָלַיִךְ עַיִן לַעֲשׂוֹת לָךְ אַחַת מֵאֵלֶּה לְחֻמְלָה עָלָיִךְ וַתֻּשְׁלְכִי אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגֹעַל נַפְשֵׁךְ בְּיוֹם הֻלֶּדֶת אֹתָךְ׃ וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי׃ רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה׃ וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ וְהִנֵּה עִתֵּךְ עֵת דֹּדִים וָאֶפְרֹשׂ כְּנָפִי עָלַיִךְ

ג׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ט׳ ל׳ · ג׳ · ג׳ ל׳ · ג׳ בכסל · ל׳ · ר׳ ל׳ · ו · ל׳ מל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳

וְדָלָא אִתְפְּסַק שׁוּרֵיהּ וּבְמַיָא לָא אִשְׁתְּטִיף לְאִתְנַקָּרָא וּבְמַלְחָ לָא אִיתְמְלַח וּבְאִיסוּרִין לָא אִיתְאָסַר׃ לָא חָסַת עֲלֵיכוֹן עֵינָא דְפַרְעֹה לְמֶעְבַּד לְכוֹן טָבָא חֲדָא לְאַנְחָא לְכוֹן מִשִּׁעְבּוּדְכוֹן לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן וּגְזַר עֲלֵיכוֹן גְּזֵירַת גְּמִירָא לְמִרְמֵי דְכוּרֵיכוֹן בְּנַהֲרָא לְאַבְדָא יָתְכוֹן בְּעִידָן דַּהֲוֵיתוּן בְּמִצְרַיִם׃ וְעַל דְּכַרַן קְיָם אֲבָהַתְכוֹן קֳדָמַי אִתְגְּלֵיתִי לְמִפְרַקְכוֹן אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי אַתּוּן מְעַנַן בְּשִׁעְבּוּדְכוֹן וַאֲמָרִית לְכוֹן בִּדְמָא דִמְהוּלְתָא אֲחוּס עֲלֵיכוֹן וַאֲמָרִית לְכוֹן בִּדְם פִּסְחָא אֶפְרוֹק יָתְכוֹן׃ רִיבְבַת כְּצִימְחֵי חַקְלָא יְהַבְתִּיכוֹן וּסְגֵיתוּן וְתַקִּיפְתּוּן וַהֲוֵיתוּן לְזַרְעֵי וּלְשִׁבְטֵי וּבְעוֹבָדֵי אֲבָהַתְכוֹן תַּקְנַיָּא עִידָן פּוּרְקַן כְּנִשְׁתְּכוֹן מְטָא אֲרֵי אַתּוּן מְשַׁעְבְּדִין וּמְעַנַן׃ וְאִתְגְּלֵיתִי עַל מֹשֶׁה בְּאַסְנָא אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מְטָא זְמַן פּוּרְקַנְכוֹן וְאַגְנֵית בְּמֵימְרִי עֲלֵיכוֹן

מבית · ויבא משה ואהרן אל פני אהל · ויקהלו משה ואהרן את הקהל · לא חסה עליך עין · ואצאה בשע׳ הנ״א לילה · וכן בעשרי׳ וחמש שנה לגלותינו עד סוף דסיפרא דכוו׳ אל פני ואל פני בכ״ד על פני וסי׳ בסד׳ משפטי׳ ׃

למצרים ובדרע מרמם אנא פריק יתכון ובזכות אבהתכון אנא מתריך ית אמוראי וחתאי ׃ ומולדותיך ביום הולדת אותך וגו׳ · ואף כד נחתו אבהתכון למצרי׳ תותבין בארעא דלא דילהון משעבדין ומענן להון הות כנישתא דישר׳ דמיא לוולדא דרטים על אפי ברא דלא איתפסק שוריה ובמיא לא אישטטיף לאיתנקרא ובמלח לא איתמלח ובאיסורין לא איתאסר ׃ לא חסה עליך עין וגו׳ · לא חסת עליכון עינא דפרעה רשיעא למעבד לכון טבא חדא לאנחא לכון משעבודכון לרחמא עליכון וגזר עליכון גזירת גמירא למרמי ית דכוריכון בנהרא לאבדא יתכון בעידן דהויתון במצרים ׃ ואעבר עליך וגו׳ · ועל דוכרן קים אבהתכון קדמי איתגליתי למפרקכון ארי גלי קדמי ארי אתון מענן בשעבודיכון ואמרית לכון בדמא דמהולתא אחוס עליכון ואמרית לכון בדם פסחא אפריק יתכון ׃ רבבה כצמח השדה נתתיך · ריבבת כצימחי חקלא יהבתיכון וסגיתון ותקיפתון והויתון לזרעין ולשבטין ובעובדי אבהתכון תקניא עידן פורקן כנישתכון מטא ארי אתון משעבדין ומענן ׃ רבבה כצמח השדה · כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ׃ ואת ערום ועריה · מן המצות ׃ ואעבור עליך ואראך · ואיתגליתי על משה באסנא ארי גלי קדמי ארי מטא זמן פורקנכון ואגנית במימרי עליכון ואעדיתי חוביכון וקיימית במימרי למפרק יתכון כמה דקיימית לאבהתכון אמר יי׳ אלהי׳ למיהויכון עם משמש קדמי · ואפרש כנפי ׃ כנף בגדי ׃ ואשבע

השדה ויונתן תרג׳ הפסוק כן ואף כד נחתו אבהתכון למצרים וגו׳ ׃ לא חסה עליך עין · אחת מאלה · אפילו אחת מאלף כל שכן כלם שהיית צריכה להן ׃ לחמלה בשורק הח״ית ׃ אל פני · כמו על פני · וכמוהו רבים ׃ בגעל נפשך · גופך וכן ברזל באה נפשו גופו והגעל הוא דמי הלידה זהו שאמר ביום הולדת אותך הגעל שהיה לך ביום שנולדת וענין זה המשל מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם לא חסת עליכון עינא דפרעה וגו׳ ׃ ואעבור עליך ׃ כבר פירש׳ ענין המליצה וענין המשל זהו שאמר ואודע להם בארץ מצרים על ידי אהרן ומרים ומשה כורע להם בנבואה שהזהירו אותם לאמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו ׃ ואראך מתבוססת בדמיך · מתגואלת בדמי הלידה והמשל שהיו מתבוססים בטיט והוא החמר שהיו עושים ממנו הלבני׳ ולא היה להם פנאי לנקות עצמן ממנו כי תמיד היו מכריחים אותם לעשות הלבני׳ יום יום לא ישבותו ׃ בדמיך חיי · לא תראו שתמותו מתוך כובד העבודה הזאת אלא עם כל זה הטנוף והלכלוך וכובד העבודה תחיו ותרבו כצמח השדה ׃ חיי · כמו תחיי צווי במקום אית׳ כמו עלה ומות בהר כמו תמות ׃ שים קינך כמו תשים ומה שכפל פעמים בדמיך חיי לחזק את לבה שלא תירא כי כן מנהג המקר׳ לכפול הדברי׳ לחזק הענין ורבותינו ז״ל דרשו הכפל לדם פסח ודם מילה שדרש כי בזכות שתי המצות האלה יגאלו מהגלות ויונתן תרגם על דוכרן קיים אבהתכון קדמי איתגליתי למפרקכון וגו׳ ׃ רבבה · מבואר הוא למעלה ׃ ותרבי ותגדלי · כמו שאמר וירבו ויעצמו במאד מאד אחד מהם ברבוי המספר והאחר מהם בגדלי הגוף ׃ ותבואי בעדי עדים · באת לעת שאת ראויה לעדי עדים כנערה שהגיע זמנה להיות לאיש ראוי לעדותה בתכשיטין כאיש ופי׳ בעדי עדים בטוב וביפה שבעדים כמו מלך מלכים כלומר זמן ישראל הגיע לצאת מן הגלות כמו שאמר פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים ואומר אעלה אתכם מעני מצרים והעדי הוא כלי כסף וכלי זהב ושמלות שנצלו את מצרים ואדוני אבי ז״ל פירש עדי עדים עדי הגוף כמו שפירש אחריו שדים נכונו ושעריך צמח ואלו הן סימני נערות תכונת השדים והשער הצומח במקום הערוה ויתכן בעדי עדים על דרך משל על חקי התורה ומשפטיה הטובים שהם כעדי כמו שנאמר בדרך משל כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך ׃ צמח · פעל עומד מן הדגוש ובא להורות על רוב הצמיחה ועל מהירותה ׃ ואת ערום ועריה · ואת ערום ועריה כיום הלידה · ערומה וגלויה כיום הלידה · שם יתפרש בחסרון בי״ת בערום ובעריה ואפשר שהם תאר ואמר ערום לשון זכר שכיון שהוא משל לכנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ולשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה על כנסת ישראל וזהו בכמה מקומות בדברי הנבואה שמדבר על כנסת ישראל זכר ונקבה ופירוש ערום ועריה על דרך המשל יתכן כמשמעו שהיו לבושים בגדים פחותים כשבוי׳ ועבדים והרי הם כאילו הם ערומי׳ או יהיה דרך משל שהיו ערומי׳ ממצות האבו׳ לשמור דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט וכן שדים נכונו משל על התור׳ שבכתב ותורה שבעל פה שהיו נכונות לתתם להם בצאתם ממצרים וכן יתפרש במשל שיר השירים שני שדיך תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי כמו שהשדים מגדילים התינוק ומעמידים אותו בחיים כן התור׳ מורה דרך החיים בזה ובבא וכן ושעריך צמח משל ליחידים שבישראל שפירשו מדרך הרעה מעת שהתנבאו להם הנביאים במצרים כי כמו שהשער סימן לנערה שיצאה מקטנות לנערות כן בדרך המשל סימן לאותם שהיו קטני אמנה שיצאו מאמונתם הרעה לאמונה טובה על ידי תוכחת הנביאים ועליהם נאמר לך ואספת את זקני ישר׳ והכזירים והפרוטים מגדלים שערם לפיכך השער משל להם וכן במשל שיר השירים שערך כעדר העזים משל על הנזירים והפרושים בישראל ואמר ואת ערום ועריה על רוב ישראל שהיו במצרים שנאמר עליהם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו והיו ערומים מן המצות לעשות צדקה ומשפט ויונתן תרגם ריבבת כצמחי חקלא יהבתיכון וגו׳ ׃ ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים · שנגלתי למשה בסנה ועשה במצותי אותות ומופתים והראיתי כי עת דודים הגיע שנלחמתי בעבירך במצרים עד שהוצאתיך משם ביד חזקה ׃ ואפרש כנפי עליך · כמו שאמר ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה כלומר אמרתי שתהיו לי לעם כמו שאמר ולקחתי אתכם לי לעם ׃

ואכסה

ואכסה ערותך. שהיית ערום ועריה וכסיתיך אם כתפשנו בבגדים טובים כמו שפירשנו או בדרך הטובה שהוריתי אתכם ובניסים ובנפלאות שהראיתי לכם עד ששבתם כלכם לאמונה טובה ואין ערוה ודבר רע ביניכם: ואשבע לך. זהו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים' אני יי' שקיימתי שבועתי: ואבוא בברית אתך. בהר סיני הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם על כל הדברים האלה: ותהיי לי לעם. כמו שאמר היום הזה נהיית לעם ליי' אלהיך ותרגם יונתן ואתגליתי למשה בסנה וגו': וארחצך. הוא מה שאמר לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם כמי שיצא מעבדות לחרות שרוחץ ומחליף שמלותיו גם לטהר מן הטומאה שיצאו ממצרים שהיו בתוך עם טמא זהו שאמר ואשטוף דמיך מעלי' שטף ולכלוך העבודה כמו שפירשנו ואסוך בשמן לעדן הבשר שנתקשה בעבוד בחומר ובלבנים ואחר כך למנוחה שהיתה להם וספוק צרכם במדבר כמו שאמר ויתעדנו בטובך הגדול וזהו שאמר אחר זה ואלבישך רקמה וכל הענין עד ותצלחי למלוכה הוא הרחבת המליצה לרוב הטובה שהיה להם במדבר במאכל ובמשתה ובכל תענוג ובכסות ובמנעלים כמו שאמר שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה: ואלבישך רקמה. ת"י ואלבישית יתכון לבושי ציורין וגו' אמ' רבי יהודה ברבי סימון אמר הקדוש ברוך הוא לא תהיו סבורין שאני נותן שלש עשר דבר שהפרשתם לי כנגד שלש עשר דבר שעשיתי לכם במצרים ואלו הן ואלבישך רקמה וגו' ואני מעלה עליכם שאתם נותנים עלי כמו שאמר דוד אשיר' ליי' כי גמל עלי לעולם הבא אני פורע לכם כנגד שלש עשרה דבר אלו וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש ולהבה לילה כי על כל כבוד חפה וסכה תהי' לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר הוי אומר אשירה ליי' כי גמל עלי: ואנעלך. הענין כמו שפירש: ואכסך משי. הוא"ו פתוחה ואף על פי שהענין מורה לעבר וכמוהו ואעמוד עליו ואמותתהו: ואעדך עדי. תרגם יונתן ותקינית יתכון וגו': ואתן נזם. תרגם יונתן ויהבית ארון קיימי ביניכון וגו': משי. כן כתוב בוי"ו והיו"ד בכתוב נוספת: ותיפי. מלעיל בשני פסוקין לכן אמר ושרשו יפה והוא מנחי הקבוצין: ותצלחי למלוכה. שתמלכי על גוים אחרים וזה כשהגיע זמן מלכות בית דוד: ויצא לך שם בגוים ביפיך. זה היה במלכות דוד ושלמה כי כליל הוא שלם בכל ענייני היופי וההדר: בהדרי אשר שמתי עליך כלומר כל זאת ההצלח' הגדולה שהיתה לך באלה הימים בעזרתי היתה שהיית את עושה רצוני ואני גם כן הייתי משליט אותך על הגוים לא בכחך ועוצם ידיך: ותבטחי ביפיך ותזני על שמך. בטחת בהצלחה הגדולה ועל שמך שיצא לך שם בגוים ותזנית אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט וכל ענין הזנות הבא בכנסת ישראל היא עבודה זרה ואף על פי שהמליצ' היא כמשפטי הזנות וכדרך התשמיש הכל היא ענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עבודה זרה: ותשפכי את תזנותיך על כל עובר. כמו הכלי שהוא מלא יותר מדי ונשפך אמר רבת הזנונים היית עד ששפכת אותם: על כל עובר. על כל מי שיעבור עליך: לו יהי. לו יהיה חשקך ורצונך כמו הזונ' המופקרת לכל שלא תספיק באנשי עירה עד שמפקרת עצמה על הנכרים העוברים דרך עליה כן את לא היית מספקת בעבודה זרה אחת ובשתים ובשלש כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ואם יעבור נכרי מן הגוים הרחוקים ועבודה זרה בידו לו יהיה חשקך עד שתעשי אותה בארצך: תזנותיך. לשון רבים תזנות בשקל תרבות ותרבים תזנותיך ותרגם יונתן לו יהי כמו לא באלף לא כשר לך למעבד כן: ותקחי. דרך הזונה ליפות ביתה ולהרבות בגדים נאים בבגדי צבעונים למשוך לב הזונים להכנס בביתה. ופי' במות טלואות עשית טלוא' מבגדים רכובים ומרובים זה על זה עד שנעשו מהם במות ואותם הבגדים הם מצבעונים שונים זה מזה כדי שיהיה מראה יפה והמראים המתערבי' קצתם עם קצתם יתחדש מהם ערבות לכסות הכסף וזהו פירוש טלואות כמו העקודות והטלואות שהם מראים שונים בשער העזים ובצמר הכבשים שחור ולבן או צהוב וכיוצא בהם זה ענין המליצה וענין המשל שהיו עושים בית ישראל במות לעבודה זרה וזו סוכה מזו בתכניתה ובעבודתה: לא באות ולא יהיה. לא באות במותכמוהן כלומר אינם עתידות לבא ולא יהיה אדם או עם שיעשה כמוהן לרוב ויונתן תרגם לא כדכשר ולא כדחזי: ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי. לחטוב עבודה זרה עושים מכלי כסף ומכלי זהב התפארו' שיש להם ועושים מהם הצלמים כמו שאמר בדבר העגל ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם:

ואכסנע לך. לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם ואין לכן אלא שבוע' כמו שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי. ואבא בברית אותך. הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם: וארחצך במים. ופריקית יתכון משעבוד מצראי ואעדיתי תקוף מרוותא מנכון ודברית יתכון בחירותא: ואלבשך רקמה. ואלבישית יתכון לבושי ציורין מחמד' שנאיכון: ואנעלך תחש. איקאלצ"יטוורי טייסון בל' ויהבית מסן דיקר בריגליכון: ואחבשך בשש. איפובליי"ניסטוא בלע"ז וקדשית מנכון כהניא למהוי משמשין קדמי במצנפן דבוץ: ואכסך משי. שמ"יאס בלע"ז וית כהנא רבא בלבושי צבעוני' ומדר' אגר' ואכסך משי אלו שבע ענני כבוד דכתיב לא ימיש עמוד הענן יומם: ואעדך עדי. איפארי"טווי בלע"ז ותקינית יתכון תיקון פיתגמי אורית' כתיבין על תרין לוחי אבניא: צמידים. אברזלס דבור כגון אבירו אומ' בגבר חמסה: ואתנה. על ידי משה: ואתן נזם על אפך. ויהבית ארון קיימי ביניכון: ועגילים על אזניך. לשון נזם ועגן דיקר מטיל עילויכון על שם שהיו מוקפין כעגול: ועטרת תפארת בראשך. ומלאך שליח מן קדמי מדבר בריטיכון שנאמר ויעבר מלכם לפניה' ויי' בראשם: ותעדי זהב וכסף. ויהבית משכני ביניכון מתקן בדהב וכסף ויריעות בוץ וצבעונין וציורין ומנא דטב כסולתא וכדבש וכמשח אכילית יתכון ועתרתון ותקיפתון לחרא ואצלחתון ושליטתון בכל מלכוותא: סלת ודבש ושמן אכלתי. המן שהיה משתנה לכל הטעמים לסלת ודבש ושמן אכלת ומדרש אגדה י"ג דברים יש כאן וכנגדן אמר להם הקב"ה להביא י"ג דברים המנויין בתרומ' המשכן ואעפ"כ הוא פורע להם כנגדן לעתיד לבא י"ג דברים וברא יי' על מכון הר ציון וגו' וסוכה תהיה לצל יומם מחורב מזרם וממטר וגו': ותיפי. לשון יופי: כי כליל הוא. לשון מכלול ד"א כי כליל הוא כי שלם היה. לא כי כליל קרובה בל' כמו כזר דמתרגמי' כלילא: ותזני על שמך. בטחת על שם היופי שיצא לך: ותשפכי את תזנותיך. הראית יופיך לכל עובר עד נשפכה עליהם תאות זנותיך לפתות אותך לזנות עמם: לו יהי. ומשכתאוו לך את הפקרת להם עצמך ולכל אשר שאל זנותך לו היה ויונתן תרג' ולא כשר ליך למעבד כן כאילו היה כתוב לא יהי וכל משל הזה על עגל המדב' ועל שאר ע"ז שעבדו שבטו של דן במדבר כמו שכתו' כל הנחשלים אחריך ומכינו בפסיקת' זה שבטו של דן שהענן פולטו שהיו כולם עובדי ע"ז: במות טלואות. מכוסות בבגדים ננומרי' של מיני צבעונין פלטרי"אש בלע"ז: לא באות. לא היתה ראויה זאת לבא כו"ן אבני"ר אוב"ן אאו"טרא בלע"ז: צלמי

וְאֲכַסֶּה עֶרְוָתֵךְ וָאֶשָּׁבַע לָךְ וָאָבוֹא בִבְרִית אֹתָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וַתִּהְיִי לִי׃ וָאֶרְחָצֵךְ בַּמַּיִם וָאֶשְׁטֹף דָּמַיִךְ מֵעָלָיִךְ וָאֲסֻכֵךְ בַּשָּׁמֶן׃ וָאַלְבִּישֵׁךְ רִקְמָה וָאֶנְעֲלֵךְ תָּחַשׁ וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ וַאֲכַסֵּךְ מֶשִׁי׃ וָאֶעְדֵּךְ עֶדִי וָאֶתְּנָה צְמִידִים עַל יָדַיִךְ וְרָבִיד עַל גְּרוֹנֵךְ׃ וָאֶתֵּן נֶזֶם עַל אַפֵּךְ וַעֲגִילִים עַל אָזְנָיִךְ וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ׃ וַתַּעְדִּי זָהָב וָכֶסֶף וּמַלְבּוּשֵׁךְ שֵׁשִׁי וָמֶשִׁי וְרִקְמָה סֹלֶת וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן אָכַלְתִּי וַתִּיפִי בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּצְלְחִי לִמְלוּכָה׃ וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם בְּיָפְיֵךְ כִּי כָּלִיל הוּא בַּהֲדָרִי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי עָלַיִךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וַתִּבְטְחִי בְיָפְיֵךְ וַתִּזְנִי עַל שְׁמֵךְ וַתִּשְׁפְּכִי אֶת תַּזְנוּתַיִךְ עַל כָּל עוֹבֵר לוֹ יֶהִי׃ וַתִּקְחִי מִבְּגָדַיִךְ וַתַּעֲשִׂי לָךְ בָּמוֹת טְלֻאוֹת וַתִּזְנִי עֲלֵיהֶם לֹא בָאוֹת וְלֹא יִהְיֶה׃ וַתִּקְחִי כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ מִזְּהָבִי וּמִכַּסְפִּי

וְאַעֲרְתִּי חוֹבֵיכוֹן וְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִיפְרַק יַתְכוֹן כְּמָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהַתְכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְמֶהֱוֵיכוֹן עַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי׃ וּפְרֵיקִית יַתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי וְאַעֲדֵיתִי תְּקוֹף מַרְוָתָא מִנְּכוֹן וְדַבָּרִית יַתְכוֹן בְּחֵרוּתָא׃ וְאַלְבֵּישִׁית יַתְכוֹן לְבוּשֵׁי צִיּוּרִין מַחְמֶדֶת סַנְאֵיכוֹן וִיהָבִית מְסַן דִּיקַר בְּרִיגְלֵיכוֹן וְקַדֵּישִׁית מִנְּכוֹן כַּהֲנַיָּא לְמֶהֱוֵי מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי בְּמִצְנְפָן דְּבוּץ וְיַת כַּהֲנָא רַבָּא בִּלְבוּשֵׁי צִבְעוֹנִין׃ וְתַקֵּינִית יַתְכוֹן תִּיקּוּן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא כְּתִיבִין עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וִיהִיבִין עַל יְדֵי מֹשֶׁה וּבִקְדוּשַּׁת שְׁמִי רַבָּא קַדֵּישִׁית יַתְכוֹן׃ וִיהָבִית אֲרוֹן קְיָמִי בֵּינֵיכוֹן וַעֲנַן יְקָרִי מַטְלֵי עִילָוֵיכוֹן וּמַלְאַךְ שָׁלִיחַ מִן קֳדָמַי מְדַבַּר בְּרֵישְׁכוֹן׃ וִיהָבִית מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן מְתַקַּן בִּדְהַב וּכְסַף וִירִיעָן בּוּץ וְצִבְעוֹנִין וְצִיּוּרִין וּמַנָּא דְּטַב כְּסוֹלְתָּא וְכִדְבַשׁ וּכְמִשַּׁח אַכֵלִית יַתְכוֹן וַעֲתַרְתּוּן וְתַקִּיפְתּוּן לַחֲדָא וְאַצְלַחְתּוּן וְשַׁלַּטְתּוּן בְּכָל מַלְכְוָתָא׃ וּנְפַק לִיךְ שׁוּם כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּינֵי עַמְמַיָּא בְּשׁוּפְרִיךְ אֲרֵי גְּמִיר הוּא יְקָרִי דְּשַׁוֵּיתִי עֲלַיִךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאִתְרְחֵיצַת בְּשׁוּפְרִיךְ וְטָעֵית עַל שְׁמִיךְ וְאִתְחַבַּרְתְּ לִיךְ לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא עִם כָּל דַּעֲדֵי וְלָא כְּשַׁר לִיךְ לְמֶעְבַּד כֵּן׃ וּנְסֵיבִית מִלְּבוּשַׁיִךְ וַעֲבַדִית לִיךְ בָּסִין מְחַפִּין פַּת כּוּמְרִין וְטָעֵית עֲלֵיהוֹן לָא כִּדְכָשַׁר וְלָא כִּדְחָזֵי׃ וּנְסֵיבִית מָנֵי תּוּשְׁבַּחְתִּיךְ מִדַּהֲבִי וּמִכַּסְפִּי

מעליך ג' בקריא' וסימ' והסירי את יינך מעליך. ובשר קדש יעברו מעליך. וארחצך במים. ועתה אשבור מוטהו מעליך: ושמן ו' בקריא' וסימ' סלת ודבש ושמן אכלתי. ולחמי אשר נתתי לך סלת. בחטי מנית ופנג ודבש' אהב יין ושמן. אוצר נחמד' ומאכל ומשתה. בקצת ספרי' מסרה מונה גם בכלל אלו ואתם אספו יין וקיץ ושמן וטעות הוא כי הוא ושמן בשוא תחת הוי"ו: עובר כל סיפר' מ"ל בבא ונתתי את הר שעיר. וכל שאר קריא' חסרי' בב"ח מ"ל וסימ' ויאבד יהואש אל. תחת היותך עזובה ושנואה. ואפיצם כקש. לשום ארצ' לשמה. גוי' נשטו פנות. אר' להבל דמה' זאת העיר העליזה. מדוע אתה עוב' את מצו' המלך:

אשר נתתי לך · כמו שאמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל ומה שאמר צלמי זכר הוא לענין המליצה כדרך הזונות שעושות צלמי זכרות לדבר התשמיש : ותקחי · לענין המליצה רוצה לומר ותכסים על הזונים שהזונה מכסה אותם מבגדי רקמתה ליפותם בעיניה ולמשוך לבבם אליה ולענין המשל פירש ותכסים על הצלמים וכנוי שמני וקטרתי כענין שאמר אשר נתתי לך : וקטורתי · הטי״ת נקראת בקמץ חטף לבן אמר · נתתי לפניהם · כתוב בו״ו וקרי בלא יו״ד והכתוב כאילו נתתי לפניהם אני גרמתי לך כיון שנתתי לך כמו שאמרו במשלי גרם לך שתכנעתי בו כרשיין שהאכלתיך : ולחמי · ונתתיהו לפניהם · אני נתתי לך לאכלה זהו פי׳ אשר האכלתיך ואת נתת אותם לפני הצלמים לקרבן ותי״ו הנקבה הנמצאת תקרא בחירק בהתחברה עם הכנוים לפיכך תי״ו ונתתיהו בחירק והיו״ד למשך וכן לא במחתרת מצאתי ומה שאמר ולחמי הוא דרך כלל כי לחם כולל כל מאכל ואחר כן פיר׳ סלת ושמן ודבש האכלתיך ותרגם יונתן ולחמי וטובי : ויהי · נאם י״י · כל זה היה לא תוכלי להכחיש כי אני היודע ועד זהו שאמר אני י״י ויונתן תרגם ויהי בתמיה הלא הואה כל אלין אמר י״י אלהים · ובדרש יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו לפניו · ואף על פי כן ביום מחר לא פסק וכן מפורש בספר עזרא אף כי עשו עגל ומסכה וגו׳ ומנך לא מנעת מפיהם כדי היה למנוע מפיה׳ ולא מנעת אף כאן אמר ויהי נאם י״י אלהים היה ה הלחם ולא פסק מלירד : ותקחי · אשר ילדת לי · שנכנסו בבריתי ולי היו ואת לקחת אותם ממני ו ומתורתי וזבחת אות׳ להם לאכול האש אותם ולהעבירם למולך כמו שאמר לשרוף את בניה׳ ואת בנותיהם באש · ובמדרש אשר ילדת לי מי שהיו לו חמשה בנים נותן מהם ארבעה לעבודה זרה ואחד מקנה לבית הספר בא לו להקריב את׳ מבניו למולך מקרי׳ לו את זה שהקנה ללמוד תורה ויונתן תרגם הפסוק כן איכא אסגית להרגזא קדמי כנישתא וגו׳ כבמעמוד : המעט מתזנותך · כתוב בלא יו״ד וקרי ביו״ד אמר המעט לך מה שהכעסתני בבניך ובבנותיך שהיו לי וזבחת אותם להם ולפי שקשה העבודה הזאת משאר העבודות חזר עוד ואמר ותשחטי את בני אמר בני כמו שאמר אשר ילדת לי : ואת כל תועבותיך · ועם כל תועבותיך ותזנותיך שעשית להכעיסני לא זכרת את ימי נעוריך כמ׳ חסדי׳ שעשיתי עמך בהיותך ערום ועריה כמפורש למעלה : לא זכרתי · כתוב ביו״ד רוצה לומר אני לא זכרתי לך בימי נעוריך מה שאתעיד׳ לחטא וריחמתי עליך בימי נעוריך והקרי זכרת מבואר הוא : מתבוססת בדמך היית · ולמעלה אמר בדמיך לשון רבים והנה אמר בדמך לשון יחיד והענין אחד וכן נזכרו דמי הלידה בלשון רבים תשב בדמי טהרה וכשיזכר אותם בלשון רבים מפני שיש מקומות חלוקים באשה שיוצא הדם מהם והם החדר והעלה והפרוזדור גם יש מראי׳ דם שונים זה מזה וקרא אות׳ דרך כלל דם לשון יחיד : עירום · נכת׳ ביו״ד המשך : ויהי אחרי כל רעתך · ויהי כן כמו שהית׳ מתחילה ערו׳ וערי׳ כן היתה אחר שעשית כל הרע׳ שעשית נמש׳ בערום ובחוסר כל : אוי אוי לך · כמה פעמי׳ יש עליך לומר אוי שהפקרת כמה טובות בפשיעתך : ותבני · הפסוק כפול בענין במ״ש כי גב כמו רמה והגב והרמה אמר על המזבחות : אל כל ראש דרך · אל במקום ב״ת כמו ונ׳ האהרן תתן את העדות כמו ובארון אמר בפרשת דרכים בנית רמתך כדי שיהיה גלוי ונמצ׳ לכל עובר : ותתעבי את יפיך · והדרך שהיה לך שיבא לך שם בגוי׳ ביפיך בהדרי אשר שמתי עליך את תעבת אותו ולא רצית בו במעשיך הרעים שעשית ויונתן תרגם ואחלית ית קדושתיך ואפשר לפרש ותתעבי פעל יוצ׳ לשלישי כלומר שיתעבו אותו לאחרים מרוב שהפקרת עצמך לכל : ותפשקי את רגליך לכל עובר · פסוק הרגלים הוא מדרך התשמיש ולפי שהמשילה לזונה אמר כן וענין המליצה הוא שזמנת עצמך לכל עובר שיבא עליך וענין המשל הוא שהפקרת עצמך לעבוד כל ע״ז שיספר לך כל עובר עליך : תזנותך · כתוב בלא יו״ד וקרי ביו״ד : ותזני אל בני מצרים · כמו עם : גדלי בשר · אבר התשמיש יקרא בשר דר בשרו או החתים בשרו וכן אמ׳ על מצרים אשר בשר חמורי׳ בשרם ובדרך התשמיש תאות הכנס׳ לגדלי בשר וי״ת מסרבלי בשר וענין המשל רוצה לומר שהתאוית תאוה גדולה לתועבת מצרי׳ תזנותך לשון יחיד : והנה נטיתי ידי עליך · לשפוט כמעשיך : ואגרע חקך · חק טרפך שנתתי לך סלת ושמן ודבש גרעתי אותו ולקחתי אותו ממך : בנפש שונאותיך · ברצון כמו אל תתנני בנפש צרי רוצה לומר שראו בך נקמה מה שרצו לראות והן היו שונאות ישראל מקדם שהרי כל הימים נלחמו בהם עד שקם דוד והכניעם : בנות · כתרגומו כפרני פלשתאי : הנכלמות מדרכך זמה · אפילו הן שהן שונאותיך נכלמות מדרכך שהיא דרך זמה : ותזני אל בני אשור · עם בני אשור : מבלתי שבעתך · מפני בפלס חכמתך את׳ לא שבעת בתועבות מצרים הקרובים אליך עד שזנית עם בני אשור הרחוקים מתוך התאוית גם לתועבותם :

ותזנים

לריח י״ו וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא : לאכול י״ג מל׳ וסימ׳ הנה חדש מחר · ויסתר דוד בשדה ויהי היום · והקח את המשרת דאמנון ותמר · והלחם והקיץ לאכול הנערי׳ · ודבש וחמאה וצאן ושפות · ויצקו לאנשים לאכול · ותזבחים להם לאכול · את הנשיא נשיא הוא · והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ · כנשר חש לאכול · הן אעצור השמים ולא יהיה מטר · טוב אשר יפה לאכול ולשתות דקהלת · אין אשכול לאכול :

אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וַתַּעֲשִׂי־לָךְ צַלְמֵי זָכָר וַתִּזְנִי־בָם : וַתִּקְחִי אֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתֵךְ וַתְּכַסִּים וְשַׁמְנִי וּקְטָרְתִּי נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם : וְלַחְמִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ סֹלֶת וָשֶׁמֶן וּדְבַשׁ הֶאֱכַלְתִּיךְ וּנְתַתִּיהוּ לִפְנֵיהֶם לְרֵיחַ נִיחֹחַ וַיֶּהִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה : וַתִּקְחִי אֶת־בָּנַיִךְ וְאֶת־בְּנוֹתַיִךְ אֲשֶׁר יָלַדְתְּ לִי וַתִּזְבָּחִים לָהֶם לֶאֱכוֹל הַמְעַט מִתַּזְנוּתָךְ : וַתִּשְׁחֲטִי אֶת־בָּנָי וַתִּתְּנִים בְּהַעֲבִיר אוֹתָם לָהֶם : וְאֵת כָּל־תּוֹעֲבֹתַיִךְ וְתַזְנֻתַיִךְ לֹא זָכַרְתִּי אֶת־יְמֵי נְעוּרָיִךְ בִּהְיוֹתֵךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמֵךְ הָיִית : וַיְהִי אַחֲרֵי כָּל־רָעָתֵךְ אוֹי אוֹי לָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה : וַתִּבְנִי־לָךְ גֶּב וַתַּעֲשִׂי־לָךְ רָמָה בְּכָל־רְחוֹב : אֶל־כָּל־רֹאשׁ דֶּרֶךְ בָּנִית רָמָתֵךְ וַתְּתַעֲבִי אֶת־יָפְיֵךְ וַתְּפַשְּׂקִי אֶת־רַגְלַיִךְ לְכָל־עוֹבֵר וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנוּתָךְ : וַתִּזְנִי אֶל־בְּנֵי־מִצְרַיִם שְׁכֵנַיִךְ גִּדְלֵי בָשָׂר וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנֻתֵךְ לְהַכְעִיסֵנִי : וְהִנֵּה נָטִיתִי יָדִי עָלַיִךְ וָאֶגְרַע חֻקֵּךְ וָאֶתְּנֵךְ בְּנֶפֶשׁ שֹׂנְאוֹתַיִךְ בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים הַנִּכְלָמוֹת מִדַּרְכֵּךְ זִמָּה : וַתִּזְנִי אֶל־בְּנֵי אַשּׁוּר מִבִּלְתִּי שָׂבְעָתֵךְ

די יהבית ליך ועבדית ליך צלמי דכורא וטעית בהון : ונסיבית ית לבושי צוריך וכסיתינון ומישחי וקטורת בוסמי שוית קדמיהון : וטובי דיהבית ליך סולתא ומשח ודבש אכילתיך ויהביתינון קדמיהון קורבנין לפולחן הלא הואה כל אילין אמר יי אלהים : איכא אסגית לארגזא קדמי כנישתא דישראל די דברת ית בנך וית בנתך דעתידין למפק מנהון תולדת קודשא קדמי ונכיסתנון להן קורבנין לפולחן הזעירא הות בעינך טעותיך : ונכיסית ית בניא ויהבתינון באעברא יתהון להן : וית כל חובי תועיבתיך וטעותיך לא אידכרת ית יומין דמלקדמין כד הוית מטלטלא ושביקא מתעניא בשעבודיך הוית : מה יהי בסופיך על כל בישתיך נביא אימר לה ווי ליך על דחבת ווי ליך על דלא תבת אמר יי אלהים : ובנית ליך איגורין ועבדית ליך רמן בכל רחוב : בריש כל פרשות אורח בנית רמתיך ואחילת ית קדושתיך ואיתחברת ליך למיפלח לטעותא ואסגית ית טעותיך עם כל דעדי ואסגית ית טעותיך : וטעית בתר בני מצרים קריבך מסרבלי בסר ואסגית ית טעותיך לארגזא קדמי : והא ארימית ית מחת גבורתי עלך ומנעית טוביך ואמסרינך ביד בעלי דבביך כפרני פלישתאי ואילו עליהון שלחית נביי איתכנעו וארת לאתבת מאורחיך דעיצת חטאין : וטעית בתר בני אתור מדלא ירעת אוריתא

רשי

צלמי זכר · לפי שדימה אותה לנקבה זונה דימה את הצלם לזכר הנואף עמה : ולחמי אשר נתתי לך וגו׳ · יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו ממנו לפני העגל ואף על פי כן ויהי ביום מחר ולא פסק ואף כן מפורש בספר עזרא אף כי עשו להם עגל מסכה וגו׳ ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם וגו׳ ומנך לא מנעת מפיה׳ כדי הוא למונעו מהם ולא מנעתו אף כאן ויהי נאם י״י אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד ליום מחר כך דרש רבי תנחומא · אשר ילדת לי · היו לו חמשה בני׳ ארבעה מהם לעבוד עבוד׳ זרה ואחד מוקנה לבית הספר ובא להקריב אחד מבניו למולך מקריב לו את זה שהקנה ללמוד תורה במדרש ר׳ תנחומא ואני אומר אשר ילדת לי אלו הבכורות וכן הוא אומר בספר הזה ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם : את ימי נעוריך · את חסדי אשר עשיתי עמך במצרים : אוי אוי לך · ווי לך על דחבת ווי ליך על דלא תבת : ותבני לך גב · גב׳ כעין בימוס ומזב׳ : ותבני · לשון בנין : ותפשקי את רגליך · לפי שדימה אות׳ לזונה דב׳ בלשון תשמיש שים פשו׳ הרגלי׳ אואקיישמ״ש בלע״ז : גדלי בשר · בעלי אבר תשמיש : חוקך · מזונותיך בימי שפוט השופטי׳ : ואתנך בנפש שנאתיך · בימי שמשו׳ : הנכלמו׳ מדרכ׳ זמה · תרג׳ יונתן דאילו לוותהון שלחית נביי איתכנעו ולא היו הולכי׳ בדרך זמתך : מבלתי שבעתך · מתוך שלא שבעת בתועבו׳ מצרי׳ :

ותזנים

רדק

ותזנים. ותזני עמהם ו"ת מבלתי שבעתך מדלא ידעת אוריתא ותרגם וגם לא שבעת ואף לא ידעת תיובתא: ותרבי את תזנותך. גם זה לשון יחיד: אל ארץ כנען כשדימה. יש מפרשים כמו מארץ כנען והוכו כמו כי ת"ס השמות הוא הפך מלת אל ולמ"ד השמות ועוד מה צריך לזכר כנען היה לו לומר מארצך אלא פי' כמשמעו אל ארץ כנען כלומר כתועבות ארץ כנען שהיו עמים הכנענים אשר הורים יי' מפניך כמעשיהם עשית והרבית את תזנותיך כמו שכתוב במכמה מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ופירוש אל ארץ כנען דמית בתזנותיך אל ארץ כנען כשהיתה ארץ כנען וכשדימה רוצה לומר אל כשדי' כלומר הרבית תזנותיך ודמית לארץ כנען ולארץ כשדים בתזנותך כי לא שבעת באח' מהן וגם בזאת לא שבעת ברדך שתיהן: מה אמולה לבתך. זכר לב בלשון נקבה לגריעות אמולה גזורה כלומר אין לה מחשבה ישרה כאילו היא גזור ואיכה כי לא חשבת כל אשר עשית כי הם מעשי' רבים ורעים: מעשה אשה זונה שלטת. פירו' מעשים שעשית הם מעשי זונה שהיא שליטה בעצמה לעשות כל אשר תתאוה: שלטת. שם תאר במשקל אדרת עורת אמר לזכר שליט ולנקבה שליטה או ש שלטת בלע"ז גלייר"דא ויונתן תרג' דשליט לה בנפשה: בבנותיך. לפי שהמקור דומה לשם בא ש פעמים בלשון רבוי וכן ב בהזרותיכם בארצות וענין ה הרבוי רוצה לומר בנינים רבים במזבחות שהיו רבים: גבך. כמו שאמר למעלה ותבני גב: עשיתי. ביו"ד נוספת בסוף וכן ולא הייתי והקרי בלא יו"ד כמנהג כי אין יו"ד לנקבה אחר תיו ה המנאפת אף על פי שנהגו כן ב במקומות אחר כ"ף המנאפת כמו עוניכי כעוריכי תחלואיכי לא נהגו כן אחר תי"ו המנאפת: לקלס אתנן. בזה לא היית כזונה כי הזונה לועגת על האתנן ומבזה אותו כדי שיוסיף לה עוד בועלה אבל את כמו זונה מתאוה אל הזנות תאוה גדולה עד שכל אתנן טוב בעיניה ואפילו הפחות שבהם ולא עוד אלא שמרוב ת תאותה היא נותן אתנן כמו שאמר ואת נתת את נדניך וזהו דרך משל על רוב תאות ישראל לאלהים אחרים עד שמבקשים מיני העבודו' בכל מקום ושוכרים שלוחים ומשלחים כסף וזהב ל לאלהי העמים ומיקרים עבודה זרה שלהם בעיניהם וזהו בהפך כל עם כי כל גוי עובד אלהיו ו ומבזה אלהי עם אחר ולפיכך אמר ויהי בך הפך מן הנשים: האשה המנאפת. כן עשית את תחת האל לקחת אלהים אחרים וכתב זה הפסוק לבאר כל המשל כי כל מה שנזכר בענין התשמיש הו' משל לע"ז: לכל זונות יתנו נדה. מתן הזונה יקרא נדה ובנ"ון תמורת ה"א ואת נתת את

רשי

ותזנים. לשון זנות אהא"ב שארא אאלש"ט בלע"ז: אל ארץ כנען כשדימה. כשדים לא מארץ כנען הם וכך פרשו הוספ' בלמי כשדים על של כנענים שהיו סמוכי' ליך וזנים להם כבר ויונתן תרגם ותרבי תזנותיך כשדימה ודמית ל לכנענים השטופי' בע"ז ואסגיאית טעוותיך ל לאתחבר' לעמא דכנע' למהך בנימוסי כשדאי ולי נראה כנען כמו סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה שכן ק קורא ארץ כשדי' ארץ סוחרים כמו שנאמר ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רכלים שמו: מה אמולה. מקולקלת וכן היהודי' האומללי' וכן כי אמלל אני: לבתך. כמו לבך: שלטת. שיכרה שליט עליה: בבנותיך גבך. כמו בבנותיך לשון בנין: לקלס אתנן. לרב' ולהתהלל באתנן יפה שנותנין לה וכן כל לשון קלסה לשון דבור פאר"לין בלע"ז אתנן הו' לשון שכירו' לוא"ין בלע"ז: האשה המנאפת. את האש' המנאפת: תח' אישה וגו'. בהיותה תחת בעלה נותנת עיניה ב באחרים: נדה. מוהר בתזנותיך. מרוב זנות שהיה ביך עשית כן: לא זונה. לא כזנה לכל זונה כזנותך: השפך נחשתך. הוא לשון שולים שקורין ש פונ"ץ בלע"ז וכן הרבה בסדר טהרות נחשתו של תנור השפך נחושתך מרוב תאות זנות היה מקורך זב: ועל כל גלולי תועבתי' ויען כל גלולי תועבותי': ובדמי בניך. וכעון דמי בניך אעשה לך ה הרעה הזאת המפורש' בענין הנני מקבץ וגו': ערבת. מ"א לאם כל: ונתתיך דם חימה וקנאה. ואסגירך להורגי בחימה וקנאה וכעס: והרסו

ה"ב מלין וגם וב' מלין סוף פסו' וסימ' וגם בעליו יומת' וגם הגמלים השקתה. וגם שמו בכליהם. וגם לא שבעת. וגם אני אליך. וגם במכתב לאמר דעזרא. וחכרו דדה. וגם משרי ישראל דדה. וגם נגיד ברית. וגם ילדתי בנים. וגם ברמות שדי. וגם זה הבל: אתנן ה' פתחין כל יש בקריא וסי' לא תביא אתנן

וַתִּזְנִים וְגַם לֹא שָׂבָעַתְּ׃ וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנוּתֵךְ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן כַּשְׂדִּימָה וְגַם־בְּזֹאת לֹא שָׂבָעַתְּ׃ מָה אֲמֻלָה לִבָּתֵךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה בַּעֲשׂוֹתֵךְ אֶת־כָּל־אֵלֶּה מַעֲשֵׂה אִשָּׁה־זוֹנָה שַׁלָּטֶת׃ בִּבְנוֹתַיִךְ גַּבֵּךְ בְּרֹאשׁ כָּל־דֶּרֶךְ וְרָמָתֵךְ עָשִׂיתִי בְּכָל־רְחוֹב וְלֹא־הָיִיתִי כַּזּוֹנָה לְקַלֵּס אֶתְנָן׃ הָאִשָּׁה הַמְּנָאָפֶת תַּחַת אִישָׁהּ תִּקַּח אֶת־זָרִים׃ לְכָל־זֹנוֹת יִתְּנוּ־נֵדֶה וְאַתְּ נָתַתְּ אֶת־נְדָנַיִךְ לְכָל־מְאַהֲבַיִךְ וַתִּשְׁחֳדִי אוֹתָם לָבוֹא אֵלַיִךְ מִסָּבִיב בְּתַזְנוּתָיִךְ׃ וַיְהִי־בָךְ הֵפֶךְ מִן־הַנָּשִׁים בְּתַזְנוּתַיִךְ וְאַחֲרַיִךְ לֹא זוּנָּה וּבְתִתֵּךְ אֶתְנָן וְאֶתְנַן לֹא נִתַּן־לָךְ וַתְּהִי לְהֶפֶךְ׃ לָכֵן זוֹנָה שִׁמְעִי דְּבַר־יְהוָה׃

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן הִשָּׁפֵךְ נְחֻשְׁתֵּךְ וַתִּגָּלֶה עֶרְוָתֵךְ בְּתַזְנוּתַיִךְ עַל־מְאַהֲבָיִךְ וְעַל כָּל־גִּלּוּלֵי תוֹעֲבוֹתַיִךְ וְכִדְמֵי בָנַיִךְ אֲשֶׁר נָתַתְּ לָהֶם׃ לָכֵן הִנְנִי מְקַבֵּץ אֶת־כָּל־מְאַהֲבַיִךְ אֲשֶׁר עָרַבְתְּ עֲלֵיהֶם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אָהַבְתְּ עַל כָּל־אֲשֶׁר שָׂנֵאת וְקִבַּצְתִּי אֹתָם עָלַיִךְ מִסָּבִיב וְגִלֵּיתִי עֶרְוָתֵךְ אֲלֵהֶם וְרָאוּ אֶת־כָּל־עֶרְוָתֵךְ׃ וּשְׁפַטְתִּיךְ מִשְׁפְּטֵי נֹאֲפוֹת וְשֹׁפְכֹת דָּם וּנְתַתִּיךְ דַּם חֵמָה וְקִנְאָה׃

זטעית בהון ואף לא ידעת תיובתא: ואסגית ית טעותיך לאיתחברא לעמא דארעא דכנען למהך בנימוסי כסדאי ואף בדא לא ידעת אוריתא: מה תקיף הוה רשע ליבך אמר יי אלהים במעבדיך ית כל אילין כעובדי איתא נפקת ברא דשליטא בנפשה: במיבנך איגורך בריש כל פרשות אורח ורמתך עבדת בכל רחוב ולא הוית כנפקת ברא דמתהניא באגרא: כנישתא דישראל דמיא לאיתתא דרחימא על בעלה ומזניא עלוהי שבקת ית בעלה וטעת בתר נוכראין: לכל נפקת ברא יהבין אגר ואת אהנית ית אגריך לכל רחמך ושחדת יתהון למיתי עלך מסחור סחור בטעותיך: והוה ביך שנוי כנישתא דישראל מן מדינתא בטעותיך ובתריך לא הוות דטעת כוותיך ובמיתניך אגר ואגר לא איתיהב ליך והוית לשנו: בכן דעובדהא כנפקת ברא כנישתא דישראל קבילי פתגמא דיי: כדנן אמר יי אלהים חלף דאגליאת בהתתיך ואיתחזית קלוניך בדטעית בתר רחמיך וית כל חובי פולחן טעות תועבותיך ובחוב דם בניך דנכיסת להן: בכן הא אנא מכניש ית כל רחמך דאיתרעית למיטעי בתריהון וית כל דרחימית עם כל דשנית ואכניש יתהון עלך מסחור סחור ואגלי בהתתיך להון ויחזון ית כל קלוניך: ואיתפרע מינך פורענות גיפן ואשדרת דם ואימסרינך לקטול ברגז ובחימה:

זונה ומחיר כלב. ויהי בך הפך מן הנשים תנינא דפסוק. ושרפו בתיך באש. כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן ב' בפסוק: אלהים ז' חס בסיפרא וסי' לכן הנני אקבץ. בן אדם דבר אל זקני. איש שקוצי עיניו השליכו. ואמר אלהים מה הבמה. על הדם תאכלו. כה תאמר אלהים. ודבר אלהים רפ':

כרכך ור"ז"ל הרגילו זה הלשון במהר הבתולות כי מה שמביאה אשה לבעלה יקראו אותו נדוניא וי"ת אגרו כמו אתנן: תשחדי. בקמץ חטף פתח. וענין הפסוקים האלה כבר פירשנוהו: ויהי בך. ואחריך לא זונה. בוא"ו עם הדגש אמר כמו שבך הפך מן הנשים שהיו עד הזמן הזה כן אחריך לא יהיה כזנותיך ופי' ולא זונה לא נעשה ולא יעשה במעשה הזה כזנותך והוא מן שלא נזכר פועלו מהדגוש: ותהי להפך. אמר ותהי לשון זכר כמו שזכרנו כמה פעמים כי ידבר כנגד הכנסה פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה: לכן. מבואר הוא: כה אמר יי' אלהים יען השפך נחשתך. פי' תחתיתך ובאמרו אחריו ותגלה ערותך הוא כפל ענין במלות שונות כי ענין השפך כענין ותגלה כי הדבר הנשפך נגלה ונראה וענין נחשתך כענין ערותך כי תחתית האשה היא הערוה ונחשתך תחתך כמו וחדה נחשתה וכן בדברי רבותינו ז"ל נחשתו של תנור פירוש תחתיתו ויונתן תרגם חלף דאתגליאת בהתתיך וענין זה המשל כי גלו מעשיה הרעים לעיני כל האומות בקבלה עונש על מעשיה הרעי' וכענין זה אמר הושע אגלה את נבלותה לעיני מאהביה: מאהביך. הם שהיית מחבבת ומתחברת להם לעבוד ע"ז שלהם: וכדמי בניך. בכ"ף פירוש בואו החטא קבלת עונש מדה כנגד מדה את לא חמלת על דמי בניך שזבחת להם לעבודה זרה גם אני לא חמלתי על דמך והבאתי עליך חרב נוקמת נקם ברית: אשר נתת. מהם לגלולים שזכר: לכן אשר ערבת עליהם. כמו יערב עליו שיחי ענין ההנאה וההכשר: על כל אשר שנאת. כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשי' כלומר הנני מקבץ את הגוים שאהבת עם אותם ששנאת וכולם יבאו עליך מסביב להחריב ארצך וזהו גלוי הערוה: וראו את כל ערותך. על דרך משל: ושפטתיך משפטי נואפות ושופכות דם. כי יש עליהם שני משפטים משפט הנואף ומשפט שפיכו' דם כי האשה המנאפת פעמים שהיא שופכת דם כי יבאו אליה שני זונים ויתקוטטו זה עם זה עליה או יבא בעלה שתאוס בבית וימצא המנאף עם אשתו ויהרגנו או המנאף יהרג את בעלה כן את נואפת תחת אישך שהוא הא' יתברך על דרך משל ושפכת דם נקי דם בניך ובנותיך לע"ז: ונתתיך דם חמה וקנאה. כתרגומו ואמסרינך לקטול ברוגז ובחימה כי אני יש לי חימה עליך כי את הכעסת אותי במעשיך הרעים גם קנאה כי קנאת אותי בלא אל וכן אמר במשלי שלמה כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם: ונתתי

ונתתי אותך בידם. ביד האהובים והשנואים הנזכרים: ערום ועריה. כמו שמצאתיך בעת שחמלתי עליך והרסו גבך כמו שפירש כי על המזבחות אמר ורמתך תרגם ויפגרון סוריך ויתרעון רמתך ושלמעלה גב וגבך תרגם יונתן אגורה אגורך: והעלו. אלה הנזכרים יקבצו עמהם קהל משאר העמים ואמר והעלו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ורגמו אותך באבן. כמשפט המנאפות שרוגמים אותם באבנים לא שימיתוה וכן וירגמו אותו אבן הכאמר בעכן ופירש אדוני אבי ז״ל כי אחרי שאמר מליצת המשל והשבתיך מזונה כראה שדבר בזונה שהכוה באבנים ועשו בה דקירות חרב ושרפו ביתה וכל השפטים האלה לבזותה ולהכלימה עד שתהיה נבזית ושפלה בעיני כל ולא יבאו אליה עוד מנאפים

הא ג׳ וסימ׳ הא לכם זרע חרעת׃ וגם אני הא דרכך בראש נתתי. הא כדי פרזלא לא כתערב׃ ואביכן ב׳ וסימ׳ ואביכן התל בי והחליף. אמכן חתית ואביכן אמרי׃ ותשחתי ז׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״א׃

ונתתי אותך בידם והרסו גבך ונתצו רמתיך והפשיטו אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך והניחוך עירם ועריה׃ והעלו עליך קהל ורגמו אותך באבן ובתקוך בחרבותם׃ ושרפו בתיך באש ועשו בך שפטים לעיני נשים רבות והשבתיך מזונה וגם אתנן לא תתני עוד׃ והנחתי חמתי בך וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא אכעס עוד׃ יען אשר לא זכרתי את ימי נעוריך ותרגזי לי בכל אלה וגם אני הא דרכך בראש נתתי נאם אדני יהוה ולא עשיתי את הזמה על כל תועבתיך׃ הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כאמה בתה׃ בת אמך את געלת אישה ובניה ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן אמכן חתית ואביכן אמרי׃ ואחותך הגדולה שמרון היא ובנותיה היושבת על שמאולך ואחותך הקטנה ממך היושבת מימינך סדם ובנותיה׃ ולא בדרכיהן הלכת ובתועבותיהן עשיתי כמעט קט ותשחתי מהן בכל דרכיך׃ חי אני נאם אדני יהוה אם עשתה סדם אחותך היא ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך׃

ג׳ ל׳ · ל׳ ז׳ ומל׳ בליש׳ נקבה · ז׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ ה׳ · ל׳ חס׳ ו׳ו · זכרת ק׳ ל׳ · ה׳ כתבנו׳ ככו׳ · ג׳ נג׳ · עשית ק׳ · ה׳ כת׳ כן׳ ו׳ לפ כסיפ׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ ב׳ · ב׳ · ל׳ ומל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · עשית ק׳ · ל׳ · ז׳ חס׳ בליש׳

ואמסר יתיך בידיהון ויפגרון שוריך ויתרעון רמתיך וישלחון יתיך לבושי יקריך ויסבון מני תושבחתיך וישבקונך מטלטלא ושביקא׃ ויסקון עלך משרין וירגמון יתיך באבני קלע ויבזעונך בסיפיהון׃ ויוקדון בתיך בנורא ויעבדון ביך פורענו דינין לעיני מדינן סגיאן ואבטלינך מלמהוי כנפקת ברא ואף אגר לא תיתנין עוד׃ ואניח חמתי ביך ותעדי קנאתי מיניך ואסיף ולא יהי רוגזי עוד׃ חלף דלא ארכרת ית יומין דמלקדמין והוית מרגזא קדמי בכל אילין ואף אנא פורענות אורחתיך בריש יהבית אמר יי אלהים לא עבדת ליך עיצת למיתב מן כל תועבתיך׃ הא כל דמתיל עלך ימתול למימר כעובדי אימא כן ברתא׃ למא הוית ברתה לארעא דכנען למיעבד כעובדי עמא דאיתרבו אבהן עם בנין ואחתא לסדום ועמרה דאישתיצי עמהון אבהן עם בנין הלא איםכון שרה ביני חיתאי הות ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון אברהם ביני אמוראי ולא הליך בעיצתהון׃ ואחתיך רבתא שמרון היא וכפרנהא דיתבא על שמאליך ואחתיך דזעירא מיניך דיתבא סימיניך סדום וכפרנהא׃ ואילו באורחתהון הליכת וכתועיבתהון עבדת חסוך הוה תוביך אילהין ואסגית לחבלא מינהון בכל אורחתיך׃ קיים אנא אמר יי אלהים אם עבדית סדום אחתיך היא וכפרנהא כמא דעבדית את וכפרניך׃

רשי

והרסו גבך. בנייני גובהי נימוסיך׃ רמותיך. לשון במות׃ ובתקוך. אין לו דמיון וי״ת ויבזעונך א אטריפור דרוגטוי ב בלע״ז׃ והשבתיך מזונה: משיהיות עוד זונה׃ הא. כמו הנה׃ ולא עשית את הזמה. אף על פי שאני נתתי דרכך ב בראשך לא עשית עצה לתת לב על תועבותיך לשוב מהם כל זימה שבמקרא לשון עיצה הוא יש לטובה ויש ל לרעה׃ כל המושל. לשון משל וחידה הוא׃ כאמה בתה. הא של כאמה אינה מפיק הא לפי שאינה משמשת כלום אלא כאם כן ב בתה׃ בת אמך. אומה של כנען אשר ירשתם את ארצם׃ געלת אישה ובניה. אשר הרבו תועבותם עד כי געלה והקיאה הארץ את יושביה ה האבות והבנים יחד׃ ואחות אחותך. סדום הסמוכה לה״ו׃ אמכן חתית וגו׳. ת״י הלא אמכון שרה ביני חתאי הוות ולא עברת כ כעובדיהון ואבוכון א אברהם ביני אמוראי ולא הליך בעצתהון׃ על שמאלך. לפי שנחלת יהודה בגבול דרומי של ארץ ישראל היה כשנאו כל שאר השבטים על שמאלם׃ ולא בדרכיהם הלכת. והלואי בדרכיהון הלכ׳ ולא התעבת יותר מהם וכן ולא יותן כא לעברך וכן ולא אם ע עודנו חי דיהוכתן אפלי״אוט בלע״ז׃ כמעט קט. היו תועבותיך לפני אילו לא התעבת מהן אבל את ותשחיתי מהן וכן ת״י ויום פוחרין ולא בדרכיהם הלכת כ כמשמעו כמעט קט היו תועבותיה׳ בעיניך ותשחיתי מהן קט פ פיקוט בלע״ז׃

ותנביאנה

רדק (המשך)

ועל כרחה תהיה נשבתת מהיות זונה ואפילו אם יתן היא אתנן לא יהיו עמה כי תשאר נמבזת ושפלה בעיני כל ועניין המשל הזה הוא הריסת החומות ש שמשליכים בקלע ובדיין אבנים גדולות אל החומה להפילה כמו שנאמר בקיר חרשת ויסבו ה הקלעים ויכוה׃ ובתקוך בחרבותם. כתרגמו ויבזעונך בסיפיהון׃ ושרפו. כי כן עושים לנשים המנאפות ולענין המשל כמו שכתוב וישרוף את בית יי׳ ואת בית המלך ואת בתי י ירושלם׃ שפטים. שקילה שרפה והרג׃ לעיני נשים רבות. כדי שיוסרו הנשים הנשארות ולענין המשל כתרגמו לעיני מדינן סגיאן רוצה לומר אנשי המדינות אלא שהמדינות קורא אותם נשים בדרך משל׃ והשבתיך מזונה. משיהיות זונה וכן ושירה מגבירה משהיות גבירה ונשחדם מגוי משהיות גוי. ועניין המליצה פירשנו ועניין הנמשל כי מיום שחרבה ירושלם לא עבדו ישראל אלהים אחרים׃ והנחתי. אחר שהגליתיך מארצך והחרבתי א ארצך הנה לקחתי נקמתי ממך ונחה חמתי ושככה ואין לי עוד קנאה וכעס כי נשבתת ממך עבוד׳ אלהים אחרים׃ יען. וכל זה עשיתי לך בעבור שלא זכרת כל החסדי׳ שעשיתי עמך בימי נעורי׳ כשמצאתיך ערום ועריה והרגזת והכעסת אותי בעבודת אלהים אחרים׃ ותרגזי. זה לבדו פעל יוצא מן הקל׃ זכרתי. כתיב ביו״ד יתירה בסוף׃ וגם אני הא דרכך בראש נתתי׃ את עשית את כל התועבות האלה וגם אני הנה ראיתי שנתתי את דרכך בראשך ולקחתי נקמתי ממך׃ הא. כמו הנה וכן הא לכם זרע׃ ולא עשיתי. הוא״ו יתירה בכתוב וכבר פירשנו

ופי׳ ולא עשית את הזמה על כל תועבותיך בעוד שהיית עושה התועבות ואני הייתי מעיד בך יום יום שובי מדרכך הרעה ולא עשית המחשבה שהיית עליך לעשות כלומר לא נתת אל לבך אוך העצה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים שהוציאני מבית עבדי׳ ונתן לי ארץ נחלה ועשה לי כמה טובו׳ וכמה חסדי׳ כל זה נתת אל לבך ועל הדרך הזה ת״י ולא עבדת לך עצה למתב מכל תועבותיך׃ הנה כל המשל. ענין משל ומליצה משל שאומרים בני אדם׃ כאמה בתה. כמעשה האם כן עושה הבת עליך יאמרו זה המשל והאם היא על דרך משל ארץ כנען והבת היא כנסת ישר׳ והכנסת תקרא בת כמו שכתוב בת ירוש׳ בת ציון והנה את עשית כמעשה ארץ כנען והנה ימשול עליך כל מושל כאמה בתה׃ כאמה. ההא רפה בתה ההא מפיק ושניהם הא רפה שדינה במפיק כמו ותחמרה בחמר ובזפת למן היום הוסדה כל אנחתה השבתי והדומי׳ להם ובא הכינוי קודם הידיעה כמו ישבו עם אחד ותראהו את הילד והדומים להם ובזה באה הא הידיעה עם הכנוי לענין הדמיון׃ בת אמך. את שאת דומה לה במעשה עד שיאמרו עליך בת אמה היא וכמו שנגעלה היא אישה ובניה כמו שכתוב כאשר קאה את הגוי הזה אשר לפניכם והגעול והקיא ענין אחד ואשה ובניה משל על המלך והעם דרך פרט כי על דרך כלל העם היא הכנסה והיא הבת כן בת ירושלם געלה מלכה ועמה ואחות אחותך וכן את אחות אחותך סדום שדומים מעשיך למעשיהם שהיו אנשי חמס ותועבות אחרות וכן את כמוהו ואמר אחותך לפי שהיתה שכנה לה ואמר געלו לשון רבים על סדום ועמורה ואמר אחותך דרך כלל גם סדום היה עיקר המלוכה אנשיהן ובניהן מלכיהם ועמם וכל היקום אשר בם כי נהפכה הארץ׃ אמכן חתית ואביכן אמרי. ידמה למעשיכן כי אמכן היתה חתית ואביכן היה אמרי שעשיתם כמעשיהם ולא כן אלא אמכן ואביכן היו צדיקים אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ונשיו ולא למדתן מעשיהם הטובים אלא למדתן מעשה הארץ אשר באתן בה כאילו אמכן ואביכן היו אמרי וחתית ושאר האומות ההם יושבי הארץ׃ ואחותך הגדולה. רוצה לומר הגדולה ממך כי במלכות שמרון היו עשרת השבטים׃ על שמאלך. כי חלק יהודה היה לדרום וחלק יוסף לצפון׃ ולא בדרכיהן הלכת. אלא רע מהן׃ וכתועבותיהן עשית. ולא כתועבותיהן אלא רע מהן׃ כמעט קט ותשחיתי מהם. מעט קט זמן עמדת אחרי גלות שמרון׃ ותשחיתי מהם. משדום ושמרון כי גלות שמרון היה בשנת שש לחזקיהו ונשארו ממלכותו עשרים ושלש ומלך מנשה בנו אחריו והרשיע מכל אשר לפניו וזה מעט קט שאמר עשרים ושלש שנה אלה׃ קט. כמו מעט וככפל במלו׳ שונו׳ למעט יותר׃ חי אני. אם עשתה. כי הם לא המירו אהיה׳ ואת המירו׳ כבודך בלא יועיל ואפשר כי גם במעשים רעים השחיתה ממנו׃

הנה

הנה זה היה. סדום אחותך. גאון היה לה שבעת לחם ושלות השקט היה לה למה היה לה גאון לפי שהיה לה שובע לחם ושלות השקט ושמיכו שלות אל השקט לרוב השלום: שבעת. שם או תואר בפלס שפלת קומה וטעם היה לה אל ושלות השקט: ותגבהינה. כמו ותגבהנה אלא בא כן לזווג המלות שכני מלת תעשינה או יאמר כן בלא זווג. כמו תבאנה ותבאינה ואת' ותגבהינה לשון רבות על סדום ובנותיה ש שזכר ויהיה פירוש ואסיר אתהן שהשחתי את העם והערים כ כלם לפי שהפכתי אותם שלא יהיה שם ישוב וזהו ואסיר או יראה פי' ותגבהינה על סדום ועל שמרון שזכר ויהיה פי' ואסי' זאת בגלותו זאת בהשחתה ופי' כאשר ראיתי כמו שראה לי כי משפטם כן או פי' כאשר ראיתי כמו שאמר בסדום ארדה נא ואראה והנכון כי פי' ותגבהינה ואסיר אתהן על סדום ובנותיה כי זכר סדום בפרט אחר שזכר לו זה בכלל עם שמרון וכן פרט אחר זה שמרון ואמר. ושמרון. מהנה. משמרון ובנותיה: ותצדקי את אחותך. כשאמר רוב' תועבותיך חושב אותן צדיקות כ כנגד מעשים הרעים כאלו את שמת אותם צדיקות כנגד מעשיך. אחותך. כתיב לשון יחידה וקרי אחותיך לשון רבות שהכתוב על שמרון והקרי על שומרון ו וסדום: עשיתי. כתוב ביו"ד יתירה: גם את. אשר פללת לאחותך. פירוש שמרון אמר קודם שחטאת היית שופטת אותה ומחייבת אותה על רשעה כמו שאמר אביה מלך יהוד' לירבעם מלך ישראל ועמכם עגלי זהב ו ואנחנו יי' אלהינו ולא עזבנוהו כי שומרים אנחנו את משמרת יי' אלהינו ואתם עזבתם אותו וכן אחר כן כי מלכי יהוד' היו טובים ברוב עד אחז וחזקיהו הטיב מה שהרע אחז אבל ממנשה ואילך היו רעים ועובדי עבודה זרה לבד מיאשיהו אמ' ראוי לך שתכלמי בחטאתיך אשר התעבת מהן: תצדקנה ממך. כי עתה הם צדיקות ממך ואמר לאחותך לשון יחידה על שמרון ואחר כן אמר מהן ואמר תצדקנ' ואמ' אחיותיך לשון רבים אמר כן על בנות שמרון או כלל סדום עם ש שמרון: אחיותיך. בא ברבוי הנקבות לבד בלא רבוי הזכרים וכן הפלה יי' את מכותך והדוותי' להם ופירוש שאי כלימתך ענין סבל כמו שאתי עליך חרפה ותשאי קבולי את כנעותך: בצדקתך.

ותגבהינה. היא ובנותיה כמו שמפורש באיוב ארץ ממנה יצא לחם וכל הענין מה שאמרו במסכת תורת רגל נשכח רגל מארצנו שאין באים אלא לחסרינו: ואסיר אתהן כאשר ראיתי. דרכן כענין שנאמר בסדום ארדה נא ואראה וגו': ותצדקי את אחותך. קודם שהתעבת יותר מהן היו נדונות לחובה וכיון שהרשעת מהן עשית אותן כצדקניות ונתת להן פתחון פה לומרים ש שהכעיסוך יותר מהם: אשר פללת. אשר שפטת להן קודם ש שהרשעת מהן היית אומרת עליהן ראויות הן לפורענות: את שבות סדום. ארצה את הארץ מגפרית ו ומלח ואושיב בה יושבים: בתוכהנה. כמו בתוכן: בנחמך אותן. כשהרשעת מהן ונתת להן פתחון פה. ד"א בנחמך אותן כשתבא עליך הרעה ינוחמו הנה לומר לא לבדינו לקינו: ולא היתה סדום אחותך וגו'. בתמיה לשמועה בפיך להוכיח רבים ו ולומר הזהרו שלא ת תהפכו כסדום כאילו היתה ליך שמועתה ח חדשה: ביום גאוניך. כשהיית בגדולתך: כמו עת חרפת בנות ארם. כמו שנגלית בעת מסרתי אתכ' ביד מלכי ארם שבאו על אחז בעת ההי' החל יי' להשליח ביד מלכי א ארם וגו' ובדברי הימים ויתנהו יי' ביד מלכי א ארם וגו' ופלשתים פשטו בערי הנגב ו והשפלה וגו': השאטות. לשון בזיון ולא קריא אלף ויבז מתרגמינן' ושט: כשאתים. כשאת אות' ולשון נקבה הוא בכמה מקומות ב בספר זה: ועשיתי אותך וגו'. ועשיתי לך רעה כגמולך אשר ע עשית: אשר בזית את וגו'. אותה שקבלת עליך בחורב לעוברך בברית יי' אלהיך וגו'. אך לא אפיר אני את הברי' שלא זוכרו כי אין אני כמותך: וזכרתי

גאון ג' וסימ' ערה נא גאון וגבה. גאון שבעת לחם. לפני שבר גאון. וא' וגאון וסימ' יראת יי' שנאת רע: גם ג' רף בסיפ' וסימ' גם את שאי כלמתך. גם אני נשאתי את ידי תנינא דספרא. גם הם אתו ירדו: אחיות ה' בליש' בקריא' וסימ' והחיתם את אבי ואת אמי. בצדקתך אחותך. ואחיותיהם צרויה ואביגיל. וקראו

הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי: ושמרון כחצי חטאתיך לא חטאה ותרבי את תועבותיך מהנה ותצדקי את אחותך בכל תועבתיך אשר עשיתי: גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך בחטאתיך אשר התעבת מהן תצדקנה ממך וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אחיותך: ושבתי את שבותהן את שבית סדם ובנותיה ואת שבית שמרון ובנותיה ושבית שביתיך בתוכהנה: למען תשאי כלמתך ונכלמת מכל אשר עשית בנחמך אתן: ואחותיך סדם ובנותיה תשבן לקדמתן ושמרון ובנותיה תשבן לקדמתן ואת ובנותיך תשבינה לקדמתכן: ולוא היתה סדם אחותך לשמועה בפיך ביום גאוניך: בטרם תגלה רעתך כמו עת חרפת בנות ארם וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב: את זמתך ואת תועבותיך את נשאתים נאם יהוה: כי כה אמר אדני יהוה ועשית אותך כאשר עשית אשר בזית אלה להפר ברית:

הא דין הוה חוב סדום אחתיך גאותנין סבעין לחמא ושליוא ושירוכיא הוה לה ולכפרנהא ויד מסכן וחשוך לא אתקיפת: ואיתרברבא ועבדא תועיבא קדמי ואגליתי יתהון כמא דיגלי קדמי: ושמרון כפלגות חובך לא חבא ואסגית ית תועבתיך מנהון וזכית ית אחתיך בכל תועבתיך דעבדת: אף את קבילי איתכנעותיך דיבעית לאחתיך בחוביך דאתעיבת מנהון וזכין מינך ואף את בהיתי וקבילי איתכנעותיך ברזכית אחוותיך: ואתיב ית עמהן להן ית עמא דסדום וכפרנהא וית עמא דשמרון וכפרנהא ואתיב גלות עמיך ביניהון: בדיל דיתקבלין איתכנעותיך ותיתכנעין בכל דעבדת בנחמותיך יתהן: ואחתיך סדום וכפרנהא יתובון לאוילהן ושמרון וכפרנהא יתובון לאוילהי ואת וכפרנך תתובון לאוילכן: ולא הוירת סדום אחתיך לאולפן בפומיך ביום איתרברבותיך: עד לא תיתגלי בישתיך כעידן דחסידו כפרני ארם וכל סחרנהא כפרני פלשתאי דבזו יתיך מכחור סחור: ית חובי עיצת חיטאך וית פולחן תועבתיך את קבילתינון אמר יי: ארי כדנן אמר יי אלהים ואתפרע מיניך כמא דעבדת דבסרת על מומי לאשנאה קיים:

לשלשת אחיותיהם דאיוב. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו: ואחותיך ג' וסימ' ושמרון כחצי חטאתיך. סדם ובנותיה תשבן. וזכרת את דרכיך ונכלמת. בקצת ספרי' ראיתי אחותי"ך דשמרון אחותך כתו' חס' ובקצת ספרי בסרה מסור עליו חס': תגלה ג' בקריא' וסי' לא תגלה ערותך עליו. בטרם תגלה רעתך. תגלה רעתו בקהל. וחד ותגלה ערותך:

מקור בתוספת תי"ו: ושבתי את שביתהן. כולם בזה הפסוק שבית כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו ובשורק שבותהן: שביתיך. כתיב וקרי בחירק וביו"ד: בתוכהנה. מלה מורכבת מן יחידה ורבות כי ליחידה אמר בתוכה ולרבות בתוכן ובתוספת ה"א בתוכהנה וטעם ההרכבה כי בתוכה רוצה לומר בתוך שבית שמרון כי הם עם אחד והוא מסדום שכנה להן את' בתוכהנה וטעם זה תשובה שאומרים שהאומות כבר עברו והנה סדום היום עדין בהפיכתה כמו שהיתה ולא שבה עדין ישוב: למען. בנחמך אותן. לפי שאת הרשעת מהן ימצאו נחמה בך באשר עשו כאלו את תנחמי אותם ברעתך הגדולה מרעתם: ואחותיך. בשימן רבוי הזכרים לבד בלא רבוי הנקבות וכן כלאת ברוב ענינך שנים הראשונים תשובן והשלישי תשובינה ותגבהנה כמו שכתוב תגבהינה ותגבהנה והאחר הוא כמו שכתוב תבאנה ותבאינה: ולא היתה. לשמועה בפיך ביום גאוניך. לא זכרת בפיך השמועה ששמעת מהפיכת סדום מפני שהתגאו ואת ביום גאוניך לא זכרת בפיך שמועת סדום ולא אמרתם אחד לחבירו סוף הגאה שבר ולא כתגאה שהרי סדום נהפכה ונשברה מפני גאונה: גאוניך. לשון רבים כי בדברים רבים נתגאו בני יהודה בעת שלותם: בטרם תגלה רעתך. לא שבת לדרך טובה בטרם שנגלתה רעתך בימי אחז זהו שאמר כמו עת חרפת בנות ארם כי בעת ההיא נגלתה רעת יהודה והיו לחרפה בערי ארם זהו שאמר חרפת בנות ארם כי הלכו שם שבי בני יהודה כמו שכתוב ויתנהו יי' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דמשק: וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב. וכן פלשתים בזזו ושללו אותם ולקחו עריהם כמו שכתוב ופלשתי' פשטו בערי שפלה והנגב ליהוד' וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרו' ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ואת בנותיה וישבו שם: השאטות. ענין בזה וכן השאטים אותם והאלף נחה כאלף וקאם שאט: את זמתך. את כשאתים. סבלת אותם וקבלת עונשם: כי כה אמר יי'. ועשית אותך. כתיב ועשיתי קרי הכתוב אומר את גרמת מה שעשיתי לך אשר בזית אלה להפר ברית כמו שכתוב לעברך בברית יי' אלהיך ובאלתו ובהר סיני הוא שכריתי ברית עמך ואמר את אבותינו כרת יי' את הברית הזאת כי אתנו ואמר לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת: וזכרתי

והקימותי ג' מל' בקריא' וסימ' והקימותי לך ברית עולם קדמאה דיחזקאל · והקימותי את זרעך דדה' · והיה כי יפלאו ימיך · ושש חס' ו"ו וסימ' נמסר בסדר בחקתי · ושארא והקמתי כתיב : לבנות ד' בקריא' ב' מל' וב' חס'

וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אוֹתָךְ בִּימֵי נְעוּרָיִךְ וַהֲקִמוֹתִי לָךְ בְּרִית עוֹלָם: וְזָכַרְתְּ אֶת־דְּרָכַיִךְ וְנִכְלַמְתְּ בְּקַחְתֵּךְ אֶת־אֲחוֹתַיִךְ הַגְּדֹלוֹת מִמֵּךְ אֶל־הַקְּטַנּוֹת מִמֵּךְ וְנָתַתִּי אֶתְהֶן לָךְ לְבָנוֹת וְלֹא מִבְּרִיתֵךְ: וַהֲקִימוֹתִי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה: לְמַעַן תִּזְכְּרִי וָבֹשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה מִפְּנֵי כְּלִמָּתֵךְ בְּכַפְּרִי־לָךְ לְכָל־אֲשֶׁר עָשִׂית נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

יז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם חוּד חִידָה וּמְשֹׁל מָשָׁל אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל: וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל גְּדוֹל הַכְּנָפַיִם אֶרֶךְ הָאֵבֶר מָלֵא הַנּוֹצָה אֲשֶׁר־לוֹ הָרִקְמָה בָּא אֶל־הַלְּבָנוֹן וַיִּקַּח אֶת־צַמֶּרֶת הָאָרֶז: אֵת רֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו קָטָף וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן בְּעִיר רֹכְלִים שָׂמוֹ: וַיִּקַּח מִזֶּרַע הָאָרֶץ וַיִּתְּנֵהוּ בִּשְׂדֵה־זָרַע קָח עַל־מַיִם רַבִּים צַפְצָפָה שָׂמוֹ:

ודכירנא אנא ית קימי דעימך ביומי קדם ואקים לך קים עלם : ותידכרין ית אורחתיך ותיתכנעין בקרבותיך ית מדינן דרברבן מינך עם דזעירן מינך ומסרית יתהון ליך לאשתמעא ואת לא עברת ית אוריתא : ואקים אנא ית קימי עימך ותדעין ארי אנא יי : בדיל דתידכרין ותיבהתין ולא יהי לך עוד לאיתרברבא במילי פומיך מן קדם איתכנעותיך כד אשבוק ליך לכל דעבדת אמר יי אלהים : והוה פתגם נבואת מן קדם יי עימי למימר : בר אדם חוד חידתא ומתיל מתלא על בית ישראל : ותימר כדנן אמר יי אלהים נשרא רבא רב גפין אריך איברין חפי כנפין דיליה ציורין אתא לליבנן ונסיב ית עובדתא דארזא רמאית ריש שבשתי נסיב ואובליה לארעא דבטלא מפולחנא בארעא דכנען ועד לא יעלון לה בית ישראל בקרית תגרין שוייה : ונסיב מזרעא דארעא ויהביה בחקל טב למזרע נצביה על מיין סגיאין גפן נסבא שוייה :

וסימ' ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף · בחרות · כחרות · כחרות כהות לבנת · ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך · קדמא ובתרא מל' : ואמרת ה' בטע' כס' וסימ' בכרותיך · הנשר הגדול · ישראל · אציליו · דבר : על מים ז' וסימ' רצוה הכהן דמצורע · ושחט את הצפר האחת רפ' · והיה כעץ שתול דירמיה · שכנתי על מים רבים · ויקח מזרע הארץ · אמך כגפן ברמך על מים שתולה · יי על מים רבים :

רשי

זכרתי אני את בריתי · אשר היה עמך בימי נעוריך זכרתי בהטיבי ליך את דרכיך הרעי' ונכלמת מלפני על שגמלת לי רעה ואני גומלך טובה : בקחתך את אחותיך · כשתכבשי לירש את האומות אשר סביבותיך הקטנות והגדולות : לבנות · לפרוורי לך משועבדים ליך כמו סדום ובנותיה וכפרכהא : ולא מבריתך · ולא משמרך את הברית אשר כרתי אתך אלא בחסדי וברחמי שאני שומ' את בריתי ומדרש אגדה דרבי תנחומא ולא מבריתך לא מפטרמוניא שליך לא נתתים לאברהם אביך בין הבתרי' וזה הלשון קרוב ללעז שכן קורין עתה לקרבות פאטרמוניא בלעז וכן קורין כל דבר שיש לו לאדם מנחלת אבותיו : למען תזכרי · דרכך בהטיבי לך : ובושת · להרים פנים אלי : בכפרי לך · בסלחי לך את אשר עשית תבושי ותדעי כי לא מגמולך הטוב הטיבותי לך : חוד חידה · הנבואה שבענין בלשון חידה היא שהוא מדמה את נבוכד נצר לנשר ואת מלכי יהודה לצמרת ארזים : ארך האבר · כמו כנף אל"א בלעז לשון אחר כמשמעו לשון אברים ממש : הרקמה · נוצתו נאה ומצויירת : את צמרת הארז · כל נוף האילן ובלעז ציימ"א הוא משל שהגלה את יהויקים וגבוריו : את ראש יניקותיו קטף · גדולתו ומלכותו השפיל יניקותיו כמו ענפיו : ויביאהו אל ארץ כנען · אל ארץ תגרים היא בבל : ויקח מזרע הארץ · את צדקיהו בנו : בשדה זרע · בירושלים בעיר מלוכה : ויקח על מים רבים · כשרש על מים רבים כלומר נתן לו גדולה וממשלה על סביביו : צפצפה · מין אילן ערבה שענפיו מרובים סאלקא בלעז : סרחת

רדק

וזכרתי אני את בריתי אתך בימי נעוריך · את הפרת את בריתי אבל אני אזכרנו עוד ולא אפרנו הוא הברית שהיה לי אתך בימי נעוריך והוא מעמד הר סיני כי מה שהיו ישראל במצרים עד שבאו לארץ נקראו ימי נעורים : והקימותי לך ברית עולם · כמו שקבלת אותו עד עולם כמו שכתוב לנו ולבנינו עד עולם כן אקימנו עוד ברית עולם שלא יהיה לו הפסק וזה יהיה אחר שתקבלי ענשך ותזכרי את דרכיך ותכלמי מהם : וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך · וזה יהיה בגאולת ישראל שהגלו הזה ואז תקחי הגדולות עם הקטנות תחת ידך כי המלכות תהיה ליהודה כמו שאמ' ועשיתים לעץ אחד והגדולות שומרון ובנותיה שהוא אפרים והקטנות בנימין ושמעון שהיה חלק' בתוך נחלת בני יהודה : ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך · אף אותם שאינם מבריתך ומתורתך כגון סדום ובנותיה יהיו לך לבנות כמשבו' כערי הפרזות לך ותחת ידך יהיו ויו"ת ואת לא עברת אוריתא לדעתו יהיה פירוש ולא מבריתך מה שאעשה עמך לא מברית שהיה לי שקיימת אותו כי לא עשית דברי התורה ולא קיימת הברית אלא למעני אעשה ובדרש ולא מבריתך לא מפטרמוניא שלך לא נתתים לאברהם אביך בברית בין הבתרים : והקימותי אני את בריתי אתך · זה אתך כרגם ושלמעלה אותך : למען תזכרי ובושת · כשאני אקים בריתי אתך תזכרי שאת לא קיימת אותו לי ויהיה לך בשת מזה ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך כי עד אותו העת היה לך פתחון פה באורך הגלות מפני כלימתך שסבלת בין הגוים והיה לך בזה פתחון פה שהיית אומרת אם חטאנו קבלנו ענשינו מאד עד שאבדה תקותינו מאורך הגלות ובהקימי לך בריתי ובכפרי לך לכל אשר עשית לא יהיה לך עוד פתחון פה עלי ויו"ת ולא יהא לך עוד לאיתרברבא במילי פומיך :

ויהי · בן אדם חוד חידה · החידה הוא הדבר הסתום יבינו ממנו דבר אחר והמשל הוא דמיון הדבר לדבר אחר כמו זה המשל שהמשיל המלאך לנשר והוא חידה שלא יבינוה כל אדם אלא המשכילים : ואמרת · הנשר הגדול גדול הכנפים · פי' במה הוא גודלו ואמר שהוא גדול הכנפים ועוד אמר ארך האבר מלא הנוצה · אמר ארך האבר שגוף הכנף ארוך ואמר עוד מלא הנוצה שהכנף מלא הנוצה וכל זה נותן לו שהוא מעופף מאד עד הנה תאר גדלו וחוזקו לעוף ועוד תאר לו הדר ויופי · ואמר אשר לו הרקמה שנוצתו מגוונים שונים זה מזה שהוא יפה מרא' בזה וזה כמו נוצת הטווס כי רקמה יקרא מעשה האורג בבגד או מעשה המחט בחוטים שונים זה מזה בצבעונים והוא מעשה רוקם כמו שלל צבעים רקמה : בא אל הלבנון · לבנון הוא מקום העצים הרבים כמו שאמר יער הלבנון והארז הוא הגבוה שבעצים והצמרת הוא ענף הגבוה שבען ב"לעז צימא בלעז · הנשר הוא משל לנבוכד נצר מלך בבל כי הנשר הוא מלך העופות כן נבוכד נצר היה מלך על כל מלכי הארץ ועלה מאד למעלה כמו שהנשר מעופף בגובה האויר על כל העופות : בא אל הלבנון · הלבנון היא ארץ ישראל כי בו יער טוב נקרא לבנון וכן ארץ ישראל נקראת על שמו לבנון וכמו שהארז הוא הגבוה מכל העצים כן ירושלם גבוהה מכל הארצות : וצמרת הארז · הוא משל להר ציון שהוא בית המלוכה והנשר לוקח טורפו במקום גבוה שלא יראוהו שם שאר העופות כן נבוכד נצר כבש ירושלם שלא יכלו שאר המלכים לכבשה ואפילו סנחריב שמלך על כל הארצות וכבש בית המלוכה בירושלם שהסיר מלך והקים מלך : את ראש יניקותיו קטף · הענפים הרבים והם העליונים יקראו יניקות כמו הנער היונק שהוא רך וכמו שפירשנו כי צמרת הוא משל לבית המלוכה והצמרת שהוא הענף הגבוה יצאו בו ענפי' רבים נקראו יניקות כן בבית המלוכ' בנים רבים וגדול הבני' הוא מלך הוא ראש היניקות והוא משל ליהויכין ונער רך היה במלכו כי בן שמונה עשרה שנה היה במלכו ונבוכד נצר קטף אותו ממלכותו : ויביאהו אל ארץ כנען · ארץ סוחר והוא דרך כלל והפרט בעיר רוכלים וכן כנען בידו מאזני מרמה סוחר כנעניה נכבדי ארץ סוחריה ובבל היתה עיר גדולה סוחרים בה מכל הארצות ונקראת צבי ממלכות תפארת גאון כשדים ונבוכד נצר הביא את יהויכין בבבל עם עמו ונשיו וסריו ויונתן תירגם כן ית ראש שבטיה נסיב ואובליה לארעא דבטלא מפולחנא דכנען ועד דלא יעלון לה בית ישראל בקרית תגרין שויה רוצה לומר דבטלא מן פולחנא שלא היתה עובדת ונותנת מס לשום מלך אחר אבל היו עובדים אותה ונותנים לה מס מלכים אחרים וכן היתה ארץ כנען בטרם באו ישראל אליה כי היתה ארץ מוקטת ולא היתה עובדת לשום מלך אחר לפיכך דמה אותה הארץ והיא בבל לארץ כנען אבל אחר שבאו ישראל לארץ כנען היתה נותנת מס ועובדת מלכים אחרים בשובם מאחריו' : ויקח מזרע הארץ · זה משל לצדקיהו שהיה מזרע המלוכה כלומר שלא המליך בה מלך מעם אחר שלא היה יודע משפט הארץ כזורע זרע נכרי בארץ שלא יצליח בה אותו הזרע כי אין משפט הארץ ההיא לצמוח בה אותו עשב או אותו אילן כן נבוכד נצר מזרע הארץ המליך בה מלך והיה ראוי שיצליח ויעשה פרי תבואה אם היה הולך בדרך טובה וזהו שאמר ויתנהו בשדה זרע בשדה הראוי לזרע ומצליח מה שזורע אדם בו כן ירושלם ראויה להיות בה אנשים טובים אנשי אמת עובדי האל יתברך והפסח הוא נכרי מן הארץ כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם : קח על מים רבים · קח פעל עבר כמו לקח והוא קמוץ כמו אריה שאג מי לא יירא וחבריו או בא להפריש בינו ובין קח את הלוים ואולתו שהוא צווי ופי' לקחו על מים רבים כלומר כשלקח מזרע הארץ לקח מדה שהיה ראוי לצמוח מהרה כי על מים רבים היה השדה אשר נתנו שם כלומר במקום שיהיה צדקיהו שהיה מצליח אם רצה כמו הנטע הנטוע על מים רבים ויונתן תירגם נצביה כנטע מתרגום ויטע ונציב : צפצפה שמו · פי' רז"ל שהוא מין ממיני הערבה הפחותה וכן פירוש הפסוק אני עשיתי לו שם כערבה הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפה הגדלה בין ההרים ולדבריהם פירשו שמו שם ישראל עצמו ויונתן תירגם גפן נסבא שויה רוצה לומר אף על פי שלקח זרע וזרעו שם אותו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדלה כי האחרון הנזרע לא יצמח ויגדל במהרה כמו הגפן הנטועה : ויצמח

רדק

ויצמח · כי עד שמרד צדקיהו הצליח במעשיו וגדל במהרה ומרדו היה מן השנה בש׳ החמשית למלכו כי בשנה הד׳ למלכו הלך אל בבל כמו שכתוב בסוף ספר ירמיהו והלך להקביל פני מלך בבל ומלך בבל כשהמליכו השליטו על כל המלכים אשר סביבותיו והם מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון ומלך צור ומלך צידון כי כן כתוב בספר ירמיהו כי שם המלכי׳ שלחו מלאכי׳ אל צדקיהו מלך יהוד׳ ושם פירשנו הענין ופירו׳ ויצמח הזרע שזרע צמח ׃ ויהי לגפן סורחת׳ כמו וסרח העודף היה זרע לגפן יתירה וגדולה והנה המשילו לגפן ולא לארז כמו שהיה מתחילה לפי שגדלה המלוכה מעת שמלך מכנס כי מתחילה היתה דומה לארז שהוא גבוה מכל העצים והגפן דקה ומדולדלת מכל העצים שפלת קומה אע״פ שנתן מלך בבל גדולה לצדקיה רצה שיהיה שפל לפניו ולא יתגאה עליו כמו שאמר בפירוש המשל להיות ממלכה שפלה לפנות דליותיו אליו כי הגפן שהיא שפלת קומה לא יגבהו ויעלו ד דליותיו שהם הענפים אלא פונות אל הגפן כן רצה נבוכד נצר שיעבדנו צדקיהו ויפנה אליו כעבד אל האדון ׃ ושרשיו תחתיו יהיו· שלא יפשטו שרשי הגפן למרחוק אלא יהיו תחת הגפן במקומו לא רחוק לו והדליות הם משל לשחר ולעבודה והשרשים הם משל למלוכה ובעבור שיתקיים זה כרת עמו ברית והשביעו באלהים ונזכר גפן בפרשה זכר ונקבה ורוב הוא לשון נקבה ובלשון זכר נמצא גם כן גפן בוקק ישראל וילקטו ממנו פקועות שדה ׃ ותהי לגפן· כמו והיית לאיש ׃ ותעש בדי׳ ותשלח פארות׳ פראות כתיב ר״ש קודם לאל״ף ובדים הם הגבים והפארות הם הענפים היוצאים מהם כן צדקיהו היתה ממשלתו על ש סביבותיו והמלכים כשמעו׳ וזה כל זמן שעמד בשבועתו ולא זכר לה פרי לפי שלא נתקיימו בניו כי נשחטו ׃ ויהי נשר אחד· זה משל למלך מצרים ואף על פי שהיה תקיף לשעתו לא היה כמו הראשון ולא תארו בתוקף ובהדר כמו הראשון ׃ והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו׳ כפנה אספה הפוך מן כנופיא בדברי רז״ל צדקיהו תלה מלכותו על מלך מצרים ודליותיו שלחה לו ששלח לו שוחד ועבדו ׃ להשקות אותה מערוגות מטעה· עזרו בעמו ובחילו הגדול ממלך בבל וזהו מערוגות מטעה כי מלך בבל שנטעה עשה לו ערוגו׳ להשקותה דרך אותן ערוגות כלומר שנתן לו ממשלה להעמיד מלכותו בכבוד וצדקיהו בקש ממלך מצרים שיעזרהו כדרך שהיה עוזר אותו ומגדל אותו נבוכד נצר שהמליכו ׃ אל שדה טוב אל מים רבים· כמו על אמר למה הוצרך לעשות זה והלא צדקיהו היה בטוב ובכבוד עם נבוכד נצר והיה מצליח עמו להיות מלך אדיר ושליט למה מרד בו ועבר על שבועתו ואילו לא עשה כן היה עושה ענף ונושא פרי שיתקיימו לו בנים ׃ אמר כה אמר יי׳· תצלח· בתמיה ׃ הלא את שרשיה ינתק ׃ הנשר הראשון והוא נבוכד נצר ינתק ויעקר שרשיה והם משל למלכות צדקיהו שעקר אותה מכל ׃ ואת פריה יקוסס· זהו ששחט בני צדקיהו לעיניו ׃ יקוסס· יכרת כמו יקוצץ בבדי ׃ ויבש· כיון שמקצץ הפרי ממקומו יבש מאליו כן בני צדקיהו כיון שמתו יבש ופסק זכרם כי לא היו להם בנים והמלוכה שבה ליהויכין ולבניו ׃ כל טרפי צמחה תיבש· תרגום עלה זית טרף זיתא וכן כל עלי צמחה ייבשו והנה תיבש הגפן כיון שיבשו פריה ועליה תיבש הגפן היא גם כן כי צדקיהו מת בבבל ובמותו יבש ופסק זכרו וטרפי צמחה הם שרי יהודה ששחטם מלך בבל ׃ ולא בזרוע גדולה ובעם רב· ולא יוכל מידו בזרוע גדולה של פרעה שחשב להצילו מידו ולא בעם רב לא יוכל להצילו מידו ׃ למשאות אותה משרשיה· כשיבא מלך בבל להשיא הגפן הזאת ולעקרה משרשיה לא יועיל פרעה ולא יציל ׃ למשאות· שם במקום מקור בפלס להשאות כמו להשיא וכן למבע את המחנות כמו להביע ות״י ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למיעקר יתה משורשהא ר״ל לא יצטרך מלך בבל לבא בזרוע גדולה ובעם רב לעקור הגפן הזאת משרשיה כי במעט עם יעקר אותה כי נבוכד נצר אף על פי שבא הוא וכל חילו ירושלם לא עמד שם נבוכד נצר כל ימי המצור כי ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד י״א שנה ובין כך הלך לו נבוכד נצר לרבלה בארץ חמת והניח מקצת חילו ונבוזר אדן ברא״ם ונכבשו ירושלם החיל הנשאר שם ולקחו צדקיהו והעלוהו אל מלך בבל רבלתה ׃ והנה שתולה התצלח· והנה חשבה שהיא שתולה ולא תעקר כי צדקיהו לא רצה לצאת אל הכשדים כמו שהיה אומר לו ירמיהו הנביא כי חשב שלא תנתן העיר ביד הכשדים ׃ התצלח· ואיך תחשב כי תצלח איך היה חושב צדקיהו שימלט מיד הכשדים והוא בזה אלה והפר ברית ׃ הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש· המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי בבל מזרחית צפונית לארץ ישראל ועוד כי רוח הקדים היא חמה ומיבשת וכן אמר רוח הקדים הוביש פריה ואמר יבא קדים רוח יי׳ ממדבר עולה ויבש מקורו ויחרב מעינו ׃ תיבש יבש· האחרות מקור ויבא כן לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכם ׃ על ערוגת צמחה תיבש· במקום שהיה מקוה משקה אותה ׃ מלך מצרים ׃ ויהי׳ אמור נא· אמור לו שיאמר להם פירוש המשל ׃ את מלכה· זה יהויכין כמו שפירשנו ׃ ויקח מזרע המלוכה· זה צדקיהו כמו שפירשנו ׃ ואת אילי הארץ לקח· מלבד האלה והברית לקח עוד אילי הארץ והם השרים להיות בידו מערובות שלא ימרד בו ושיהיה נכנע אליו ושלא יתנשא ויתגאה עליו ׃ להיות ׃ לשמור את בריתו לעמדה· לעמוד בה בברית ׃ וימרד

רשי

סורחת· כמו וסרח העודף גדילה ׃ שפלת קומה· לעבוד למלך בבל ׃ דליותיו· זמורותיו ׃ אליו· אל מלך בבל ׃ תחתיו· תחת מלך בבל ׃ בדים· מטות ׃ ותשלח· ותגדל ׃ פארות· ענפים רבים ׃ ויהי נשר אחד· מלך מצרים ׃ כפנה שרשיה· לשון רעבון כמו לשוד ולכפן רעבו ונתאוו שרשי הגפן הזאת לאותו הנשר תוספ׳ ויש משמע כפנה כמו אספה והוא ה הפוך בדברי רבותינו יש מן הדומה לו ש שקורין לאסיפת העם כנופיא וכפנה הוא כמו כנפה אמתש״א בלע״ז ׃ ודליותיו שלח׳ לו· ושלוחיה שלחה לו לבא אליה ולהשקות אותה מערוגות מטעה ממעיינות מים שנטעה לה הנשר הראשון ׃ אל שדה טוב וגו׳· כלומ׳ ועל חנם עשתה זאת כי אל שדה טוב היתה שתולה ׃ לגפן אדרת׳ לגפן תקיף כל האלפא ביתא ב במקרא זה ותמיה אני כי אינו נמנה במסורת ׃ ינתק· הנשר הראשון ׃ ואת פריה יקוסס· כמו יקוצץ הם בני צדקיהו ש שחטן לעיניו ׃ טרפי· עלי פויליי״א בלע״ז ׃ ולא בזרוע גדולה ובעם רב· יבא הנשר השני לעזרתה ׃ למשאות אותה משרשיה· לנוכח העיקרות ונסיעות אותה משרשיה ׃ והנה· עתה שתולה כרצונה ׃ התצלח· איפשר שתצלח זו שבגדה במי שנטעה ראשון ׃ מה אלה· מה החידה הזאת ופירשה להם ׃ ויקח את מלכה ושריה· הם במרת האר׳ יהויקים ושריו ׃ בבלה· היא עיר הרוכלים ׃ מזרע המלוכה· צדקיה ׃ אילי הארץ· שרי הארץ ׃ לעמדה· למען יתקיים ׃ בספוק

שלחה ו׳ רפין וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ י״ו ׃ ולשאת ב׳ וסימ׳ ולשאת את חלקו׳ לעשות ענף ולשאת פרי ׃ צמחה ד׳ וסימ׳ כי בארץ תוציא׳ כל טרפי צמחה תיבש׳ על ערגת צמחה תיבש׳ ברביבים תמגגנה צמחה

ויצמח ויהי לגפן סרחת שפלת קומה לפנות דליותיו אליו ושרשיו תחתיו יהיו ותהי לגפן ותעש בדים ותשלח פארת׃ ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים ורב נוצה והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה׃ אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת׃ אמר כה אמר אדני יהוה תצלח הלוא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס ויבש כל טרפי צמחה תיבש ולא בזרוע גדולה ובעם רב למשאות אותה משרשיה׃ והנה שתולה התצלח הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש על ערגת צמחה תיבש׃ ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ אמר נא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה אמר הנה בא מלך בבל ירושלם ויקח את מלכה ואת שריה ויבא אותם אליו בבלה׃ ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית ויבא אתו באלה ואת אילי הארץ לקח׃ להיות ממלכה שפלה לבלתי התנשא לשמר את בריתו לעמדה׃

וצמח והוה לגופן תקיף מכיך בקומא לכפפא עוברתיה ליה ושרשוהי תחותוהי יהון והות לגופן ועבד שבקין ושלח עוברין׃ והוה נשרא חד רבא רב גדפין וחפי כנפין והא גופנא הדא כפת שורשהא עלוהי ועוברתיה שלחת ליה לאשקאה יתה מעוגית נצבתה׃ בחקל טב על מיין סגיאין היא שתולה למעבד ענף ולמטען פירין למהוי לגופן תקיף׃ אימר כדנן אמר יי אלהים תצלח הלא ית שורשהא יפסיק וית איבה יקטיף ויבשון כל טרפי צמחה ייתרון ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למיעקר יתה משורשהא׃ והא שתולה התצלח הלא כמיקרב בה רוח קידומא תיבש מיבש על עוגית נצבתה תיבש׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ אימר כען לעמא סרבנא הלא ידעיתון מה אילין אימר הא אתא מלכא דבבל לירושלם ודבר ית מלכה וית רברבהא ואוביל יתהון לותיה לבבל׃ ודבר מזרעא דמלכותא וגזר עמיה קים ואעיל יתיה במומי וית רברבי ארעא דבר׃ למהוי מלכו חלש בדיל דלא לאיתרברבא למיטר ית קימיה למפלחיה׃

תברך׃ מזרע המלוכה ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ בא ישמעאל בן נתניה דמלכים׳ וחברו דירמיה׳ ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית׳ ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא דדניאל׃

רדק: בו · ונמלט · בתמיה חי אני · אם לא · לשון שבועה כמו אם לא בתים רבים אם לא כאשר דמיתי · ולא בחיל גדול · יעשה אותו · יעשה עמו כלומר לא יעזרהו פרעה בחיל גדול כמו שהתנה עמו במלחמה כשילחם מלך בבל על ירושלם · בשפוך סוללה ובבנות דייק · כששפכו סוללה ובנו דייק ללכוד העיר להכרית נפשות רבות שהרג במיר כשלכדה בבל זה לא עזרו פרעה סללה ודיק כבר פירשנו בתחילת הספר · ועצם אותו למלך בבל כי הוא אמר כי לא יעשה פרעה עמו מלחמה · ובזה · והנה נתן ידו · כי בתקיעת היד הוא קיום אהבה ושלו כמו שראינו שאמר יהוא ליהונדב תנה את ידך · לכן · אם לא · לשון שבועה כמו שכתבנו · אלתי · כי באלהים השביעו · ובריתי · כי בשמו כרת אותו ברית · ונתתיו בראשו · אותו העון אתננו בראשו כמו אשיב לו גמולו בראשו או אמ׳ בראשו על עוון עיניו · ופרשתי · שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו · ובדר׳ מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב״ה זמן צבי כמו שכתבנו למעלה בפרשת עשה לך כלי גולה · ונשפטתי אתו שם · כי בבלה יהיה שם בבבל וכאילו אני נשפט ומתוכח עמו כי במעלו אשר מעל בי בא לו הצרה הזאת והוא יתודה בזה · ות״ת ואתפרע מניה תמן · מעלו · חסר בי״ת הטימוס כמו הכמצא בית יי׳ והדומים לו · ואת כל מברחו · כתיב בלא יו״ד וקרי ביו״ד וכמוהו רבים והוא תאר ועניינו הבורחים שברחו עמו או בלעדיו · בכל אגפיו · בכל חייליו כמו שפי׳ למעלה · בחרב יפולו · אותם שישיגו הכשדים והנשארי׳ שלא ישיגום · לכל רוח יפרשו · יהיו מפוזרים בכל פאה · יפרשו · מבנין נפעל לשון פזור וכן בא בענין זה מן הכבד כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם · כי אני יי׳ דברתי · ידעו כי קיימתי מה שדברתי כי אני הוא יי׳ האומר ועושה גוזר ומקיים · כה אמ׳ יי׳ · ולקחתי אני מצמרת הארץ הרמה ונתתי · אמר אותה צמרת הארץ שנקטפה והוסרה ממקומה עוד אקח ממנה ולא כאותה לקיחה שלקח׳ מלך בבל כמו שאמר ויקח את צמרת הארץ כי הוא לקחה להסירה ולבטלה אבל אני אקחנה ממקו׳ הגלות ונתתי אותה במקומה זהו שאמר ונתתי · מראש יונקותיו רך אקטף · ראש יונקותיו הוא יהויכין כמו שפירש׳ למעלה ממנו אקטוף ענף רך לנוטעו במקומו זהו שאמר ושתלתי אני כשאקטפנו ממקומו שהוא שם לטובתו אקטפנו כי לנטוע אותו בארצו אקטפנו והרך הזה הוא זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין · על הר גבוה ותלול · פעול מן תל שראש ההר דומה לתל והוא הר כיון תל ובלעז אמולצ״ט · בהר מרום ישראל · מרום ארץ ישראל כי ירושלם גבוהה מכל ארץ ישר׳ וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות ות״י בטור קודשא דישראל · אשתלנו · היתיו בקמץ חטף לתפארת הקריאה · ועשה פרי · ובצדקיהו לא זכר פרי כי מתו בניו כמו שזכרנו · והיה לארז אדיר · כמו שהיה מתחלה ארז כמו שאמ׳ צמרת הארץ לא לגפן כמו שאמר על צדקיהו · ושכנו תחתיו · ישר׳ ישכנו בצלו · תשכנה · דגש הכ״ף לכ״ף הסרים שכפלה ופירוש תשכנה הצפורים והוא משל לישראל שישכנו בצל זרובבל · וידעו כל עצי השדה · לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל מלכי האומו׳ לשאר עצי היער · וידעו כי אני יי׳ · השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל · השפלתי עץ גבוה זה מלך בבל הגבהתי עץ שפל זה מלך יהודה והוא זרובבל וכן הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש משל גם כן עליהם ויש מפרשים עץ גבוה ועץ לח זה צדקיהו ועץ שפל ועץ יבש זה יהויכין שהיה בגלות שפל והגביהו האל יתעלה שהוציאו אויל מרודך מבית הכלא ונתן כסאו ממעל לכסא המלכים אשר אתו והיה עץ יבש שלא היו לו בנים בגלותו אחר כן היו לו בנים בבית הכלא אסיר ושאלתיאל הנה שב עץ לח ויש מפרשים זאת הפרשה על המשיח וכן נראה שהוא דעת יונתן שתרגם ולקחתי אני מצמרת הארץ ואקרב ממלכותא דבית דוד דמתיל בארזא וגו׳ :

מסורה: נאם ג׳ בטעם בס׳ פרא וסימ׳ כריש ספרא סימן ה׳ : בוזה ה׳ בקריאה וסימ׳ כי דבר יי׳ בוזה ואת מצותו · בוזה לך לעגה לך בתולת · וחברו דישעיה · אשר בזה אתו ואשר הפר · אם לא אלתו אשר בזה · ואת אסיריו לא בזה · כי לא בזה ולא שקץ ענות עני · ולא בזה את תפלתם · ותר ובזה אלה להפר ברית : בראשו ט״ו וסי׳

ויִמרד-בו לשלח מלאכיו מצרים לתת-לו סוסים ועם-רב היצלח הימלט העשה אלה והפר ברית ונמלט: חי-אני נאם אדני יהוה אם-לא במקום המלך הממליך אתו אשר בזה את-אלתו ואשר הפר את-בריתו אתו בתוך-בבל ימות: ולא בחיל גדול ובקהל רב יעשה אותו פרעה במלחמה בשפך סללה ובבנות דיק להכרית נפשות רבות: ובזה אלה להפר ברית והנה נתן ידו וכל-אלה עשה לא ימלט: לכן כה-אמר אדני יהוה חי-אני אם-לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו: ופרשתי עליו רשתי ונתפש במצודתי והביאותיהו בבלה ונשפטתי אתו שם מעלו אשר מעל-בי: ואת כל-מברחו בכל-אגפיו בחרב יפלו והנשארים לכל-רוח יפרשו וידעתם כי אני יהוה דברתי: כה אמר אדני יהוה ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף ושתלתי אני על הר-גבה ותלול: בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל-כנף בצל דליותיו תשכנה: וידעו כל-עצי השדה כי אני יהוה השפלתי עץ גבה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש אני יהוה דברתי ועשיתי:

מסורה (שוליים): ל׳ · ל׳ · ל׳ · נ׳ כסת כסיפ׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ · פ׳ · ב׳ מל׳ כסיפ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · יג · ח׳ · ב׳ ומל׳ יו׳ הפיר עת׳ · יר · ל ומל׳ · כס · חבריה ח׳ · ל׳ · נ׳ · זר׳ · כ׳ יח · חס׳ · ל · ל׳ · ל׳ · כ׳ · ל׳ · י׳ פסו׳ כל כל ומלה בניה׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳

תרגום: ומרד ביה לשלחא איזגרוהי למצרים למיתן ליה סוסון ועם סגי היצלח הישתיזיב דעביד אילין ומשני קיים הישתיזיב: קיים אנא אמר יי אלהים אם לא באתרא דמלכא דאמליך יתיה דבסר על מומתיה ודאשני ית קיימיה עימיה בגו בבל ימות: ולא במשריין סגיאן ובעם סגי יעביד עימיה פרעה קרבא במיצבר מיליתא ובמיבני כרקום לשיצאה מדינן סגיאין: ובסר על מומי לאשנאה קים והא אמטי ידיה לפרעה וכל אילין עבד לא ישתיזיב: בכן כדנן אמר יי אלהים קיים אנא אם לא מומתי דבסר וקיימי דשני ואיתן פורענות אורחיה ברישיה: ואיפרוס עלוהי מצדתי ויתאחד בסריגתי ואגליניה לבבל ואפתרע מיניה תמן שיקרי דשקר קדמי: וית כל גיברוהי בכל משיריתיה בחרבא יתקטלון ודישתארון לכל רוח יתבדרון ותדעון ארי אנא יי גזרית במימרי: כדנן אמר יי אלהים ואקריב אנא ממלכותא דבית דוד דמתיל כארזא רמה ואקיימיניה מבני בנוהי יניק אירבי ואקיימיניה במימרי בטור רם ומנטל: בטור קודשא דישראל אקיימיניה ויכניש משריין ויעביד סומכוון ויהי למלך תקיף ויסתמכון עלוהי כל צדיקיא וכל עינותניא בטלל מלכותיה ישרון: וידעון כל מלכי עממיא ארי אנא יי אמאכית מלכוות דהוות תקיפא ותקיפת מלכוות דהוות חלשא אמאיכית מלכוות עממיא דהוות תקיפא כאעא רטיב ותקיפית מלכוות בית ישראל דהוות חלשא כאעא יביש אנא יי גזרית במימרי ואקיים:

רשי: בשפוך סוללה · כשיבא נבוכד נצר וישפוך סוללה על ירושלם: להכרית נפשות רבות · להרוג את בני העיר: נתן ידו · הבטיח באמונה ונשא ידו בברית: ונתתיו בראשו · הוא שוויעכיו: ופרשתי עליו רשתי · כמו שפירשתי למעלה בתחילת הספר שזימן צבי להלך על גג המערה: ונשפטתי · ואתווכח עמו: ואת כל מברחו · כתרגומו וית כל גיברוהי ומנחם חברו עם בריח דוד וכה פתרונו ואת כל הבורחים: בכל אגפיו · בכל כנפיהם כלומר בכל כחם בחרב יפולו: יפרשו · שרוכא״פרונ״ץ בלע״ז: ונתתי · כתרגומו ואקיימיניה: ולקחתי אני · את מלך המשיח: רך אקטוף · אין דרך להרכיב אלא מן הרך שנדל אסתקר שקורין גריישפ״א בלע״ז: ותלול · לשון תל מדרך תל להיות גבוה ותלול אומנצ״לים בלע״ז: תשכנה · דגשות הכ״ף משמש תחת כ״ף שנייה כאילו כתוב תשכונכנה: השפלתי עץ גבוה · את האומו׳ המושלים בישראל: הובשתי עץ לח · צדקיהו וזרעו: הפרחתי עץ יבש · יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהי פחת יהודה למשול:

מסורה: ושלם אתו בראשו · בראשו נגעו · והשיב את אשמו · דמו בראשו ואנחנו נקיים · ואת רעת נבל · ובובע ישועה בראשו · ישם ויניד בראשו · ובריתי אשר הפיר דסיפרא · ותבא חרב ותקחהו · ואתה תשמע השמים דמלכים קדמא · וחברו דדברי הימים ואתה תשמע מן השמים קדמא · ישוב עמלו בראשו · דמו בראשו יהוה דסיפרא · החכם עיניו בראשו · ואשר נתן כתר : דברתי ועשיתי ד׳ דסמיכי וסימ׳ וידעו כל עצי השדה · העמד לבך אם תחזקנה · וידעו כל וגרים אשר ישארו · ונתתי רוחי בכם :

ויהי

ויהי. לאמר, שיאמר להם לישראל: מה לכם. על אדמת ישראל. על חרבן ארץ ישראל שאמרו הדור שחרבה בימיהם זה המשל: אבות יאכלו בסר ושיני הבנים תקהינה: ופירו' המשל מה שהיו אומרים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ובעבור שהיו אומרים הנביאים לישראל בחטאות ירבעם והיו אומרים לשבט יהודה בחטאות מנשה אמרו אם כן הבנים לוקים בעון אבותיהם והנה יתכן לומר זה אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינ' והם לא הבינו ולא השכילו בזה כי בכלל חטאות ירבעם ומנשה היה הקצף הגדול כי הם החטיאו הבאים אחריהם ואילו לא אחזו ישר' בחטאות ירבעם ולא אחזו בני יהודה בחטאות מנשה לא היו לוקים על עונותיהם ולא חרבה ארץ ישראל ועל זה הענין השיבם הא' יתעלה והוא ענין כל הפרשה הבאה אחר זה: חי אני. אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה. כי אני אודיע בם משפטי דרכי ולא תטעו עוד בו ותתנו דעתכם ותראו כי כן הוא כי כל הנפשות לי הנה ואני נתתי אותם בבשר להנהיג הגוף ללכת אחרי ואני רוצה בחייהן ולא במיתתן כי לי הנה ומכבודי נגזרו כנפש האב וכנפש הבן ואיך תעלו בדעתכם שתענש הנפש אם לא חטאה לי חלילה לי: הן כל הנפשות לי הנה. מבואר הוא: ואיש כי יהיה צדיק. עתה יפרש המשפט כאשר הוא מלפניו כדי שלא יטעו שהם גם אין להם לטעות במה שכתו' בתורה פוקד עון אבות על בנים שהרי כתוב שם לשונאי: כי יהיה צדיק. בהמנעו ממצות לא תעשה: ועשה משפט וצדקה. שקיים מצות עשה אחר כן פרט קצת העונות והזכיו' ואמר: אל ההרים לא אכל. קמץ בזקף לפי שהיו עובדים ע"ז על ההרים הרמים כמו שכתוב ל לפיכך אמר אל ההרים לא אכל ואל כמו על וכמוהו רבים ואמר אכל לפי שהיו אוכלים שם זבחיהם אחרי הקרבתם לעבודה זרה וכן ת"י בטוריא לא פלח לטעותא: ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל. אין צריך לומר שלא עבד ע"ז אלא אפי' עיניו לא נשא אליה

אל ההרים לא אכל חד מן ח' פסו' אית בהו' לא לא לא לא וסימ' והיא שפחה נחרפת. לאמר לא כי אל ארץ מצרים נבא: ומולדותיך ביום הולדת. אל ההרים לא אכל קדמא דספרא. ארזים לא עממוהו. ותגנבוה כי הנה אבני בקיעים. לא שמעה בקול. לא תרצח לא תנאף דאורייתא שמות:

יח ויהי דבר יהוה אלי לאמר: מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה: חי אני נאם אדני יהוה אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל: הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה הנפש החטאת היא תמות: ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה: אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא יקרב: ואיש לא יונה חבלתו חוב ישיב גזלה לא יגזל לחמו לרעב יתן וערם יכסה בגד:

ל' · ל' · ל' · ל' זקף קמץ לא · ל' · ל' והוא חד מן מלין רפיכין גבית

והוה פתגם נבואת מן קדם יי עימי למימר: מא לכון דאתון מתלין ית מתלא הדין על ארעא דישראל למימר אבהתא חטן ובניא לקן: קים אנא אמר יי אלהים אם יהי לכון עוד מתל מתלא הדין בישראל: הא כל נפשתא דילי אינון כנפש אבא וכנפש ברא קדמי אינון אינש דיחטי הוא ימות: וגבר ארי יהי זכאי ויעביד דין דקשוט וזכו: בטוריא לא פלח לטעותא ועינוהי לא זקף לפולחן טעות בית ישראל וית איתת חבריה לא סאיב ולות איתא מסאבא לא על: ואנש לא אוני משכון דחובתא אתיב גזילא לא גזל מלחמיה לכפנא יהב וערטילאה כסי מכסותיה:

רשי

ויהי דבר יי' אלי לאמר. מה לכם אתם מושלים את המשל. אשכנ"לאכן בלע"ז: אבות יאכלו בוסר. פרי עד שלא נתבשל ביי"רגוץ בלע"ז: ושיני הבנים תקהינה. אגא"צידו"נט בלע"ז כך דרכו של הבא"ה האבות חוטאים והבני' לוקים שהרי כמה שנים חטאו מלכי ישראל קודם שגלו ואף אנו לא נרא"ב ללקות בעוונינו: משל. כמו למשול: כל הנפשות לי הנה. ולמה ילקה הבן שלא חטא לו אלא שלי הוא: אל ההרים לא אכל. בטוריא לא פלח לטעותא לאכול זבחי מתים אל גלולי שאר עבוד' זרה כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבבית אל ושבדן: חבלתו חוב ישיב. אם חבל שלמת רעהו ושמת בחובו ישיב אותה לו כבוא השמש:

כענין שנ' אל תפנו אל האלילים ואחר שזכר הע"ז והיא עבירה שבין אדם למקום והיא שקולה כנגד כל העברות זכר מעבירות שבין אדם לחבירו הרגילות במשא ובמתן והלואה שרגילים בה בני אדם וזכר מן העריות מה שאדם קרוב אליהם כי כל עריות שהם שאר בשר אין צריך לזכרם כי רוב בני אדם בדלים מהם ואפילו הרשעים וזכר ממצות עשה הצדקה שהיא מצוה הגדולה בדברים שבין אדם לחבירו וכן זכר משפט אמת שהוא קיום הישוב בעולם וזכר החוקים בכלל ואמר בחקותי הלך ואחר שאמר כי הבן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן אמר כי אפילו שונות עצמו לא ישאם אם ישוב מהם ובכל זה הענין זכר הגמול בכלל בחיים והעונש בכלל במיתה וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל כי מה שזכר החיים והמיתה הם לעולם הבא ואני אומר כי אמת כן הוא כי עיקר העונש והגמול הוא לעולם הבא אבל הענין הנזכר הנה לא נזכר על דבר העולם הבא כי הענין הזה תשובה לאומרים כי הבן נושא עון האב בראותם צרות רבות לבנים באותו הדור ואבותיהם חטאו ואינם ולא היו אלו מתלוננים על דבר העולם הבא כי לא ידעו מה הוא אלא על מה שהיו רואים בעיניהם וצריך שתהיה התשובה מענין השאלה והתמיהה ואם תאמר אם כן למה זכר החיים והמות לבד ואין הגמול והעונש בעולם הזה בחיים ובמות לבד אלא אף בכל פרטי הברכות והקללות הכתובים בתורה כאמר כי אמר זה לקצר הענין ולזכר הדבר הכולל והם החיים והמות כמו שאמ' ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם הנה זכר החיים במקום כל פרטי הברכות ואף על פי שאונקלוס תרגם ויחי בהון לחיי עלמא אין משמעות וחי אלא בעולם הזה כמו שהיו כל הברכות והקללות שיעדם בתורה בעולם הזה אלא שרמז במלת וחי בהם חיי העולם הבא וכן נרמז במקומות אחרים מן התורה אבל פשוטו של דבר הוא בעולם הזה וכן מה שאמר לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות המיתה הזאת כוללת כל הקללות שנגזרו על אדם בעון אכילת הפרי והוא מה שאמר לו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וגו' וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו' בזעת אפך וגו' והנה כלל בלשון המיתה כל אלה הקללות וכן אמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך והברכה והקללה היא דרך כלל בפרטים הברכות והקללות הנה קרא הברכות החיים וקרא הקללות המות והטעם כי החיים עם ההצלחה והטוב הם החיים ועם הרע הם המיתה כמו שאמר על המצליח במעשיו ואמרתם כה לחי והמנוגע בגופו נקרא מת כמו שאמר אל נא תהי כמת וכן העני חשוב כמת ובאמרו הנפש החוטאת היא תמות אמ"ל על הנפש שהיא בעלת התאוה והיא החוטאת עם הגוף וכן אמר נפש כי תחטא וכן היא מקבלת העונש עם הגוף הרעב והחולי והשבי וכל זה והדומה לו יקרא מיתה כי מי שחייו רעים חשוב כמת וכמה מן הנביאים שאלו בחייהם שאלו מיתתם כמו שמצינו באיוב וכאשר אמר כי הבן לא ישא בעון האב בבן שהוא גדול שהוא ראוי לעונש ולשכר מעצמו אבל הבנים הקטנים מתים בעון אבותם וכן ייטיב להם בזכות אבותם אבל הגדולים שהם רשעים לא תועילם זכות אבותם כמו שהצדיקים לא יזיקם עון אבותם כמו שאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים ואמר לשנאי ואמר בגמול הטוב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור אבל מדה הטובה מרובה ממדת הפורענות כי זכות האבות שומר הבנים ומוסיף להם טובה בזכות אבותם אפילו לאלף דור או לאלפים דורות כמו ששמר לנו ברית אבותינו אברהם יצחק ויעקב עד היום שאנחנו אוהביו ושומרי מצותיו ואף על פי שיש בינינו רשעים כל ישראל נקיים היום מעון עבודה זרה ומשאר שנות הנזכרים נקיים רוב ישראל וכל שכן שהבטיח אבותינו בזה כמו שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' וכרת עמו ברית בין הבתרים לשמור הברית לבניו עד עולם ואמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו' ואמר וזכרתי להם ברית ראשונים וברית כרותה לזרע אברהם יצחק ויעקב שלא ישבותו מהיות גוי לפני האל יתעלה ואמר יבאו מכלל אמונתינו לא היו מזרעם באמת אלא מן האספסוף הגרים שנתגיירו ועון האבות שמור לבנים הרשעים להוסיף להם כרעתם בעון אבות עד ארבעה דורות לא יותר כי כן יוכל לראות הזקן המורד מבני בניו עד ארבעה דורות כי יש רשע מאריך ברעתו חכר עלי שאמ' לו האל שישמור לו ולבניו העון עד עולם העון ההוא היה גדול והיה בו חלול השם וקורא הדור' מראים ידע שלא היו בבני' מי שראוי לכפר עון אבותיו ההוא בעבורו ואם יהיה לא יחול עליו העונש ההוא כמו שאמרו רז"ל בזבח ומנחה הוא אינו מתכפר אבל בדברי תורה ובגמילות חסדים מתכפר וזכר בפרשה זאת שלשה דורות צדיק ורשע וצדיק כנגד הדורות שהיו מתרעמים עליהם כי חזקיהו היה צדיק ולא נשא עון אחז אביו ומנשה בנו היה רשע שופך דם כמו שאמר והוליד בן פריץ שופך דם והנה לא הועילה לו צדקתו של חזקיהו אביו ונענש על רשעו ולכדוהו שרי צבאות מלך אשור בחיים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכוהו בבלה והנה בן מנשה היה רשע ונענש על רשעו ונפקד עליו גם עון אביו ולא מלך אלא שתי שנים ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו והנה אמון הוליד בן וירא את חטאות אביו אשר עשה ולא עשה כהנה והנה לא מת בעון אביו כיון שהוא היה צדיק ואם תאמר הנה אמר כי בשוב רשע מכל חטאתיו אשר עשה חיה יחיה וכל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו והנה מנשה שב מרשעו ונזכרו מעשיו הרעים עד חרב הארץ כמו שאמר בחטאת מנשה כאשר כי הוא חטא והחטיא את הרבים ואם הוא שב חטא הרבים לא היה יכול להשיב ובשארו מעשיו הרעים עד שחרבה הארץ בעבורם לפיכך היו נזכרים מעשיו אבל לא נזכרו כי לא נענש בעבורם כיון שעשה תשובה ונכנע מלפני אלהי אבותיו ויעתר לו וישמע תפלתו וישיבהו לירושלם למלכותו אבל לאחזו מעשיו נזכרו והנה ענין הפרשה והשאלה בה הכל מבואר: ואיש. חבלתו חוב ישיב. החבולה שהיה לו בחובו ישיב אותה לעני כמו שצותה התורה להשיב את העבוט והחבולה הוא המשכון חוב ידוע שהוא המלוה: וערום. נכתב ביאור המסך: בגנסך

בנשך לא יתן. הבית פתוחה לחסרון אל"ף הידיעה ופירושו הנשך הידוע שאסרה אותו התורה: ותרבית לא יקח. אמרו רז"ל הוא נשך הוא תרבית ולא חלקן עליו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין ואמר לא יתן בנשך המלוה כי אז הוא נותן ואמר לא יקח בשעת גביית החוב כי אז הוא לוקח: מעול ישיב ידו. כמו שאסרה תורה לא תעשו עול במשפט במשקל ובמשורה משפט אמת אם יהיה שופט בין שני אנשים יעשה להם משפט אמת ולא יכיר פנים לאחד מהם: בחקותי יהלך. מן הדגוש והוא עומד חכר החקים והמשפטים שבכלל שלא נזכר מה שנזכר בפרט: והוליד בן פריץ. שפורץ גדר האמת: ועשה אח מאחד מאלה. אח כמו אחד ואמר ממנו אחת לנקבה כי נגם הוא בלא דל"ת ואמ' בשני לשונות כמו אני ואנכי ות"י כמשמעו ויעביד לאחוהי מחדא מאילין ופירוש ועשה אח ועשה עון אחד ואי זה עון מאלה הנזכרים ופירוש מאחד מאלה הנזכרים כמו מכל אשר יעשה מאחת מאלה: והוא את כל אלה לא עשה. כל אלה הזכיות שזכר לא עשה אותם אלא עשה הפכם: כי גם אל ההרים אכל. אכל פתח בזקף ושלמעלה לא אכל קמץ בזקף כמו שכתבנו והסימן לא אכל קמץ פומיה אכל פתח פומיה: עני ואביון הונה. זכר עני לפי שהוא חלוש והוא נקל להונותו והוא גם אחרים הונה כאשר יכול אלא זכר עני ואביון על ההוה כי לא יירא להונותם מחלישותם וההונאה היא קיחת ממון או אחרי במשא ומתן שלא מדעתם או מדעתם כמו ולא יונו נשיאי עוד את עמי והאכלתי את מוניך: תועבה עשה. שקרב אל נדה: בנשך. וחי' בתמיה: דמיו בו יהיה. זכר דמיו לשון רבים ואמר יהיה לשון יחיד כמו שפירשנו למעלה בפרשת הודע כי דם זכר בכלל ובפרט גם לשון הויה נופל על הענין כמו כי יהיה נערה: והנה. מבואר הוא: על ההרים. זהו שאמר על ומארה אל: ואיש חבול לא חבל. לא חבל אותו בשעת שראוי להשיבו: מעני השיב ידו. מעשות לו שום רע וכן מאחרי' אלא שזכר מי שהוא נקל להרע לו שהוא חלוש: אביו. גזל אח. כל ישראל אחים כמו שאמר עד דרוש אחיך אותו ואולהו ותירגם יונתן גזל גזילה לחד מאחוהי: ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו. כאילו אמר ורע עשה בתוך עמיו ואמ' דרך כלל על הרעות וכן מנהג הלשון לומר לא טוב במקום רע כמו ויתיצב על דרך לא טוב ומאזני מרמה לא טוב וכן על הדרך הזה אשר איננה טהורה אשר לא יהיה טהור: בתוך עמיו. כי לא יבוש לעשות רע בתוך קהלות אנשים: מדוע. חסר וי"ו ולית כוותיה. וטעם ואמרתם כי אתם תאמרו אלי כשאומר לכם מדוע זאת מדוע לא נשא הבן בעון האב כמו שאמרו אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ותה לא יתכן כי הבן משפט וצדקה עשה מדוע ישא עון האב אבל אתם רשעים ואתם נושאים ע עונותיכם ועון אבותיכם כמו שהיה מדרתי פוקד עון אבות על בני' לשונאי: שמר ויעשה אותם.

ח' פסוקי' אית כהון חטאה ועשייה וס' והתודו את חטאתם אשר עשו. ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל. בכל חטאת אביו אשר דאביה. על חטאתיו אשר חטא לעשות ודע דזמרי. וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם. בי על אף יי'. והנה הוליד בן פריץ. והרשע כי ישוב: חטאת ו' חס' ו' כליש' בקריא' וס' נכסר בסדר

בנשך לא יתן ותרבית לא יקח מעול ישיב ידו משפט אמת יעשה בין איש לאיש: בחקותי יהלך ומשפטי שמר לעשות אמת צדיק הוא חיה יחיה נאם אדני יהוה: והוליד בן פריץ שפך דם ועשה אח מאחד מאלה: והוא את כל אלה לא עשה כי גם אל ההרים אכל ואת אשת רעהו טמא: עני ואביון הונה גזלות גזל חבל לא ישיב ואל הגלולים נשא עיניו תועבה עשה: בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה את כל התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו יהיה: והנה הוליד בן וירא את כל חטאת אביו אשר עשה ויראה ולא יעשה כהן: על ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל את אשת רעהו לא טמא: ואיש לא הונה חבל לא חבל וגזלה לא גזל לחמו לרעב נתן וערום כסה בגד: מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח משפטי עשה בחקותי הלך הוא לא ימות בעון אביו חיה יחיה: אביו כי עשק עשק גזל גזל אח ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו והנה מת בעונו: ואמרתם מדע לא נשא הבן בעון האב והבן משפט וצדקה עשה את כל חקותי שמר ויעשה אתם חיה יחיה: הנפש החטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו תהיה: והרשע כי ישוב מכל חטאתו אשר עשה ושמר את כל חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות: כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו בצדקתו אשר עשה יחיה: החפץ אחפץ מות רשע נאם אדני יהוה הלוא בשובו מדרכיו וחיה:

בְּחִיבוּלְיָא לָא יְהַב וְרִיבִּיתָא לָא נְסִיב מִשִּׁיקְרָא אָתִיב יְדֵיהּ דִין דִּקְשׁוֹט עֲבִיד בֵּין גְּבַר לִגְבַר: בִּקְיָימַי הַלִּיךְ וְדִינַי נְטַר לְמֶעְבַּד קְשׁוֹט צַדִּיקָא הוּא מֵיחָא יֵיחֵי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וְאוֹלִיד בַּר רַשִׁיעָא אֲשִׁיד דַּם וְיַעֲבֵיד לַאֲחוּהִי מֵחֲדָא מֵאִילֵין: וְהוּא יַת כָּל אִילֵין לָא עֲבַד אֱלָהֵין בְּטוּרַיָא פְּלַח לְטַעֲוָתָא וְיַת אִיתַּת חַבְרֵיהּ סָאֵיב: מִסְכֵּין וְחָשִׁיךְ אוֹנֵי גְּזֵילָא גְּזַל מַשְׁכּוֹנָא לָא אָתִיב וּלְפוּלְחַן טַעֲוָתָא זְקַף עֵינוֹהִי תּוֹעֵיבָא עֲבַד: בְּחִיבוּלְיָא יְהַב וְרִיבִּיתָא נְסִיב הַאִיתְקַיַּים לָא יִתְקַיַּים יַת כָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִילֵין עֲבַד מֵימַת יְמוּת חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בֵּיהּ תְּהֵי: וְהָא אוֹלִיד בַּר וַחֲזָא יַת כָּל חוֹבֵי אֲבוּהִי דַּעֲבַד וַחֲזָא וְלָא עֲבַד כְּוָתְהוֹן: עַל טוּרַיָא לָא פְּלַח לְטַעֲוָתָא וְעֵינוֹהִי לָא זְקַף לְפוּלְחַן טַעֲוַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיַת אִיתַּת חַבְרֵיהּ לָא סָאֵיב: וֶאֱנָשׁ לָא אוֹנֵי מַשְׁכּוֹנָא לָא נְסִיב וּגְזֵילָא לָא גְּזַל מִלַּחְמֵיהּ לְכַפְנָא יְהַב וְעַרְטִילָאָה כַּסֵּי מִכְּסוּתֵיהּ: מִמִּסְכֵּינָא לָא אָתִיב יְדֵיהּ חִיבוּלְיָא וְרִיבִּיתָא לָא נְסִיב דִּינַי עֲבִיד בִּקְיָמַי הַלִּיךְ הוּא לָא יְמוּת בְּחוֹבֵי אֲבוּהִי מֵיחָא יֵיחֵי: אֲבוּהִי אֲרֵי עֲשַׁק עִישְׁקָא גְּזַל גְּזֵילָא לְחַד מֵאֲחוּהִי וּדְלָא תַקִּין עֲבַד בְּגוֹ עַמֵּיהּ וְהָא מִית בְּחוֹבֵיהּ: וְתֵימְרוּן מָא דֵין לָא לָקֵי בְּרָא בְּחוֹבֵי אַבָּא וּבְרָא דִין וּקְשׁוֹט וְזָכוּ עֲבַד יַת כָּל קְיָמַי נְטַר וַעֲבַד יַתְהוֹן מֵיחָא יֵיחֵי: אֱנָשׁ דְּיֵיחוֹב הוּא יְמוּת בְּרָא לָא לָקֵי בְּחוֹבֵי אַבָּא וְאַבָּא לָא לָקֵי בְּחוֹבֵי בְּרָא זְכוּת זַכָּאָה בֵּיהּ יִתְקַיַּים וְחוֹבַת חַיָּיבָא עֲלוֹהִי תְּהֵי: וְרַשִׁיעָא אֲרֵי יְתוּב מִכָּל חוֹבוֹהִי דַּעֲבַד וְיִטַּר יַת כָּל קְיָמַי וְיַעֲבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ מֵיחָא יֵיחֵי לָא יְמוּת: כָּל חוֹבוֹהִי דַּעֲבַד לָא יִדְכְּרוּן לֵיהּ בִּזְכוּתֵיהּ דַּעֲבַד יִתְקַיַּים: הַמִּרְעָא רַעֲוָא בְּמוֹתֵיהּ דְּרַשִׁיעָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֲלָא כַּד יְתוּב מֵאוֹרְחֵיהּ וְיִתְקַיַּים:

רשי

ועשה אח מאחד מאלה. תירגם יונתן ויעביד לאחוהי מחדא מאילין: והוא את כל אלה. את כל הטובות האלה שעשה אביו: תועבה עשה. משכב זכור: ויראה ולא יעשה כהן. ראה בלבו שאין טוב לעשות כן אישפארצויט בל"ע: מעני השיב ידו. מעשות לו רעה: כל

מסרה

נשא: גזל ב' קמצין וסימ' גזל אח ואשר לא טוב עשה. וגזל ומשפט צדק תראה: ויעשה ד' בקריאה וסימ' נכסר במלכים א' סימ' י"ו: צדקת ה' בקריאה וסימ' כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא. צדקת הצדיק עליו תהיה. צדקת הצדיק לא תצילנו. צדקת ישרים תצילם. צדקת תמים תישר דרכו. וחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו:

שמר מצות לא תעשה ועשה מצות עשה: הנפש. מבואר הוא: רשע. כתיב וקרי הרשע אין ביניהם אלא ה"א הידיעה: והרשע. עד הנה דבר באב ובבן ועתה מדבר באדם עצמו בשובו ממעשיו ואמ' כי אם היה רשע ושב מרשעתו ועשה משפט וצדק' חיה יחיה וכל פשעיו לא יזכרו לו עוד וכן בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה והקשו רז"ל ולהוי כמחצה זכאי ומחצה חייב ותרצו בתוהא על הראשונות שכיון שמתחרט אדם על מעשיו הראשונים אינ' נחשבים לו לכלום: חיה יחיה ולא ימות. יחיה בעולם הזה ולא ימות לעולם הבא וכן יחי ראובן ואל ימות: מכל חטאתו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב: כל פשעיו. מבואר הוא: החפץ אחפוץ מות רשע. אינני חפץ במות רשע אלא אני מאריך לו ברשעו כדי שישוב בתשובה כמו שעשיתי למנשה: ובשוב

ובשוב צדיק. וחי. בתמיה: צדקתו. חסר יוד הרבים מהמכתב: ואמרתם לא יתכן דרך יי'. שלא תזכרנה לו מעשיו הראשונים איננו נכון זה שאמרו אתם: הדרכי לא יתכן. איך תוכלו לומר זה אלא דרכיכם לא יתכנו ודרכי מחשבותיכם ודעתכם לא יתכנו כי אין לדון את האדם אלא לפי מעשיו האחרונים כי הראשונים נתחרט עליהם ויונתן תירגם לא יתכן דרך יי' לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי: בשוב. מבואר הוא: ומת עליהם. על שובו והתחרטו מצדקתו ועל עשותו העול על שניהם יענש ולהודיע זה השיב הענין כי כבר זכרו וכן אמר עוד ובשוב רשע וחרש בו גם כן זה הענין והוא אמרו ויראה וישוב כלומר ראה מעשיו הרעים והתבונן בהם כי רעים הם והתחרט עליה' ושב מכל פשעיו ויעש משפט וצדקה על שניהם יקבל שכר: יחיה. הוא מחיה נפשו בשובו כי בידו החיי' והמות לפי מעשיו: ויראה. מבואר הוא: וישוב. כתיב בוא"ו וקרי בלא וא"ו והשי"ן קמוצה: חיו יחיה. בוי"ו וכל הנזכרים למעלה חיה יחיה בה"א ואחד הוא כי המקור מבנין הקל יבא בוי"ו או בה"א: ואמרו. הדרכי. לשון רבים ושלמעלה הדרכי לשון יחיד: דרכיכם לא יתכנו. כל אחד מדרכיכם: לכן. שובו והשיבו. איש את אחיו ויונתן תירג' תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא: ולא יהיה לכם. מניעת התשובה למכשול עון: השליכו מעליכם. התחרטו עליכם ובזה תשליכו עשיכם מעליכם: כי לא אחפוץ במות המת. על שם סופו וכן יומת המת על שם סופו וכן ת"י רחייב לממת כמו שתרגם אנקלוס ד רחייב קטול: ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל. אל כמו על וכמוהו רבים ונשיאי ישראל הם מלכי יהוד' יהואחז ויהויקים וצדקיהו: ואמרת מה אמך לביא. תבא מלת מה ב[...]ן נהי כמו זה וכמו מה אמולה לבתך הכנסת תקרא אם וכן ת"י מה כנישתא דישראל דהות דמיא לליתא והמשילה ללביא ו וביא אם האריות ואריה מלך החיות והלביאה אם המלוכה לפיכך המשיל בהם מלכות בית דוד ומלת לביא הנכון לביאה אלא שבאה היו"ד תמורת האל"ף והאל"ף במקום ה"א הנקבה כשא"ף גבהא קומתו ויו"ד שמטך כבלעת ברנש היו"ד המובעת תמורת האל"ף: בין אריות רבצה. בעוד שהיו עושים רצונו של מקום היו רובצים כארי בלי פחד: בין אריות. בין מלכי האומות: רבתה. ענין גדול כמו אשר טפחתי ורביתי ושכפיר קטן מהאריה וגדול מגור ואריות משל למלכים וכפירי' משל לשלטונים וכן ת"י אריות מלכייא וכפירים שלטונייא: ותעל. מבנין הפעיל היא העלתה אחד מגוריה ר"ל אחד מבני המלוכ' והוא יהואחז כמו שאמר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו ר"ל ותעל שרבתה אותו עד שעלה במעלה והיה כפיר ר"ל שמלך יהואחז וקראו כפיר ולא קראו ארי כי לא היתה לו ממשלה גדולה כי רוב הארץ היתה אזורבה: וילמד לטרף טרף אדם אכל. למד זה הכפיר לטרוף טרף עד שאכל אדם כי הארי או הכפיר רוב טרפו בחיות ופעמים טורף גם האדם כן יהואחז כלחם בגבול ממנו והוא מצרים כמו שפירש בספר מלכים ובעבור זה אסרו פרעה נכה: וישמעו אליו גוים. חיל פרעה שהיה בארץ חמת שמעו כי פשט בארץ מצרים ותפשוהו בשובו משם זהו שאמר בשחתם נתפש בשחתם מן כורה שחת וי"ת כמו בתכורתם שתרגם בסריגתהון אתאחד: בחחים. בשלשלאות של ברזל וכן תירגם יונתן בשלשלן: ויביא

ובשוב ד' וסימ' ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול. בכל התועבות אשר עשה. ובשוב רשע מרשעתו. וחברו' וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי: הלא כל סיפרא כ"ל במ"ח וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' י"ב: יחיה ח' בקריא' וס"ב ואיש ואשה לא יחיה דוד. והכה דוד את הארץ ויואב יחיה את שאר העיר דדברי הימים. יחיה

ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ככל התועבות אשר עשה הרשע יעשה וחי כל צדקתו אשר עשה לא תזכרנה במעלו אשר מעל ובחטאתו אשר חטא בם ימות: ואמרתם לא יתכן דרך אדני שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו: בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהם בעולו אשר עשה ימות: ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה: ויראה וישוב מכל פשעיו אשר עשה חיו יחיה לא ימות: ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן: לכן איש כדרכיו אשפט אתכם בית ישראל נאם אדני יהוה שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם למכשול עון: השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה תמתו בית ישראל: כי לא אחפץ במות המת נאם אדני יהוה והשיבו וחיו:

יט ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל: ואמרת מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גוריה: ותעל אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל: וישמעו אליו גוים בשחתם נתפש ויבאהו בחחים אל ארץ מצרים:

וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעבד שקר ככל תועבתא די עבד רשיעא יעביד דאיתקיים כל זכותיה דעבד לא ידכרון בשיקריה דשקר ובחובוהי דיחב בהון ימות: ואמרתון לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי שמעו כען בית ישראל האורחת טובי לא מפרשן לכון הלא אורחתכון דילכון לא תקנן: וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר וימות עליהון בשיקריה די עבד ימות: וכד יתוב רשיעא מחובוהי די עבד ויעביד דין דקשוט וזכו הוא ית נפשיה יקיים: וחזא ותב מכל חובוהי די עבד מיחא ייחי לא ימות: ואמרו בית ישראל לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי האורחת טובי לא מפרשן לכון בית ישראל הלא אורחתכון דילכון לא תקנן: בכן אנש כאורחתיה איתפרע מנכון בית ישראל אמר יי אלהים תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא ולא יהי לכון לתקלא חובין: ארחיקו מנכון ית כל חוביכון דחברתון בהון ועיבידו לכון לב דחיל ורוח דחלא ולמה תמותון בית ישראל: ארי לא רעינא במותא דחייב לממת אמר יי אלהים תובו לפולחני ואיתקיימו: ואת טול אילייא על רברבי ישראל: ותימר מה כנישתא דישראל דהות דמיא לליתא ביני מלכיא רבא ביני שילטוניא רביאת בנהא: ורביאת חד מבנהא מלכא הוה ואליף למיקטל קטיל אנשא קטל: ושמעו עלוהי עממיא בסריגתהון אתאחד ואיתיאוהי בשלשלן לארעא דמצרים:

רשי

כל צדקותיו לא תזכרנה. פרשו רבותינו במתחרט על הראשונות: לא יתכן. כמו לא יתקן אפייאטם בלע"ז: שובו והשיבו. שובו אתם והשיבו את אחרים רטורנ"יר בלע"ז: מה אמך לביא. כמה היתה חשובה אמך אתה צדקיהו שנמשלה ללביא זו: בין אריות. שרי יהודה: ותעל אחד מגוריה. על בני יאשיהו כאמרה קינה זו הראשון הוא יהואחז: אדם אכל. גזל את ישראל כי ישראל נקראו אדם כמו שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם ולפי המשל כל חיה שטעמ' טעם בשר אדם מתגרה באנשים לעולם: וישמעו אליו גוים. פרעה מלך מצרים: בשחתם נתפש. גומין חופרין ומכסין פיהם בקש והחיה נופלת בתוכה: בחחי'. כמין טבעות ברזל נוקבין חוטמו ומושכין אותו בהן: ותרא

איש עגלת בקר. כי לא יחיה רשע. נשימה נא שקים במתנינו. ואת נפשו יחיה: ואתה שא קינה אל
כל לשון קינה על בג"ג אל וס' ויקונן המלך אל אבנר: ואתה שא קינה אל נשיאי ישר'. ונשאו אליך בניהם:

ותרא כי נוחלה · הפך התוחלת ופירו' אבדה תקותה ועל הדרך הזה תירגם יונתן וחזת ארי פסק אבד סיבורה ויש לפרש כמשמעו מענין תוחלת כלומ' ותרא כי עמדה ימים רבים בתוחלת אולי ייטיב עניכה והנה אבדה תקותה: ותקח אחד מגוריה כפיר שמתהו · אמרה אולי יצלח זה למלוכה ואף על פי שפרעה נכה המליכו בהסכמת עם הארץ המליכו וכאילו הם שמוהו מלך: ויתהלך בתוך אריות · זה היה יהויקים שהמליכהו פרעה נכה ויתהלך בתוך אריות כלומר בתוך מלכים והם פרעה נכה ונבוכד נצר כי פעם היה עם זה ופעם עם זה כי מלך בבל כבשו והוליכו לבבל ואחר כך שב לירושלם ומרד במלך בבל והיה מנזר במלך מצרים: כפיר היה · שלא עלה במעלה עד

ויתהלך ג' ר"פ וסימ' ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו · וחברו ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו · ויתהלך בתוך אריות כפיר היה: ויתנהו ד' ג' חס' וא' מל' וסי' ויתנהו על יד עשי המלאכה המפקדי' ר"פ בן כתיב · התיכו עבדיך · ויתנהו בסוגר בחחים · ויאמר המלך ויתיכו את הכסף דדברי הימים · כתרא מל': וירא

ותרא כי נוחלה אבדה תקותה ותקח אחד מגוריה כפיר שמתהו: ויתהלך בתוך אריות כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל: וידע אלמנותיו ועריהם החריב ותשם ארץ ומלאה מקול שאגתו: ויתנו עליו גוים סביב ממדינות ויפרשו עליו רשתם בשחתם נתפש: ויתנהו בסוגר בחחים ויבאהו אל מלך בבל יבאהו במצדות למען לא ישמע קולו עוד אל הרי ישראל:

אמך כגפן בדמך על מים שתולה פריה וענפה היתה ממים רבים: ויהיו לה מטות עז אל שבטי משלים ותגבה קומתו על בין עבתים וירא בגבהו ברב דליתיו: ותתש בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה התפרקו ויבשו מטה עזה אש אכלתהו: ועתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא:

וחזת ארי פסק אבד סיבורה ודביאת חד מבנהא מלכא שויתיה: והליך בגו מלכיא מלכא הוה ואליף למיקטל קטול אנשא קטל: ואצדי בירניתיה וקירויהון אחריב ואצדיאת ארעא ומלואה מקל אתרגושתיה: ואיתכנישו עלוהי עממיא סחור סחור ממדינתא ופרסו עלוהי מצדתהון בסריגתהון אתאחד: ויהבוהי בקולרין בשילשלן ואיתיאוהי לות מלכא דבבל איתיאוהי במצריא בדיל לא ישתמע קליה עוד על טורי ישראל:

כנישתא דישראל במעבדה אוריתא דמיא כגופן דשתילא על מבוע דמיין דנופה שפיר וסוכה מטלן היא שתילה על מיין סגיאין: והוו בה שילטונין תקיפין מלכין דגיברין לשעבדא מלכוי ורמים בתוקפיה על מלכותיה ואיתנצת בסומכותי בסגי גיברוהי: ואיתעקרת בתקוף מארעא בית שכינתא לארעא אוחרי איתגליאת ומלך דתקיף ברוח קידומא קטיל עמה איתקטלו וגלו שילטוני תוקפה ועממיא דתקיפין כאשתא שיציאונון: וכען דמיא לגופן דשתילא במדברא בארעא צדיא וחרבא:

רשי

ותרא · אמו כנסת ישראל: כי נוחלה · לשון חולי: ותקח אחד מגוריה · יהויקים: כפיר שמתהו · מלך כל כפיר שבמקר' ארי בחור וגבור: וידע אלמנותיו · משכב את הנשים והורג את בעליהן ויש פותרין אלמנותיו: כמו את ארמנותיו וידע לשון שבר והרס כמו וגבוה ממרחק ידע: ועריהם החריב · שנתן מס על הארץ לתת לפרעה בכל שנה כמו שנאמ' במלכים: ויתנו עליו גוים סביב ממדינות · וישלח יי' בו את גדודי ארם ואת גדודי כשדים ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון ויתנו אליו גוים ואיתכנשו: בסוגר · ת"י בקולרין: במצדות · להיות כלוא שם: אמך כגפן · עד זה מן הקינה: בדמך · לשון דמיון ומשל בלומ' דומה אתה למי שהיתה אמו כגפן שתולה על מים: פוריה · כמו פורה רגם לשון עושה פרי ממים רבים · על ידי מים רבים: מטות עז אל שבטי מושלים · שלטונין תקיפין ומלכין גברין: עבותים · אילנות שענפיהם מרובין: ותתש · כל נתישה ונטישה הוא דבר המוטל בפיזור על פני כל הארץ: ורוח הקדים · כנבוכדנצר: הוביש את פריה · שהגלו את בני צדקיהו: ותצא

רדק

שיקרא אריה אלא כפיר היה כמו שהיה בעת מלכו: וילמד לטרוף טרף אדם אכל · אפשר שנלחם בארם ובמואב ובבני עמון כי הם באו עליו עם גדודי כשדים כשמרד במלך בבל וכן בישראל היה שופך גם דם נקי: וידע אלמנותיו · הכנוי כנגד אדם שזכר ושניהם דרך כלל אמר כי היה הורג האנשים והיה שוכב עם אלמנותיהם זהו שפירש וידע כמו וידע עוד אדם את חוה אשתו וכן העיד עליו הנביא שהיה שופך דם נקי שאמר עליו ירמיהו כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ויו"ת וידע ואצדי בירנייתיה תרגם וידע ענין שבר וחרבן כמו ויודע בהם אנשי סכות ותירגם אלמנותיו כמו ארמנותיו שתרגם ואצדית בירנייתיה: ועריהם החריב · שמעשיו הרעי' היה חרבן הערים בארץ ישראל כי הוא לא החריב בידים אלא הוא גרם החרבן וכן ואת העיר תשרוף באש שאמר הנביא לצדקיהו: ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו · שממה ארץ יהוד' מקול שאגתו שהיה מטיל יראתו על בני אדם ולפי שהמשילו לכפיר אמר קול שאגתו: ויתנו עליו גוים סביב ממדינות · נתנו עליו בקולם כלומר שאספו גוים רבים כמו שאמ' את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון: ויתנהו בסוגר · הנה לא זכר בזה המשל יהויכין וצדקיהו ויש לפרש כי יהויכין לא מלך אלא ג' חדשים לפיכך לא זכרו וצדקיהו גם כן כי כיון שהיה מלכות יהויקי' וצדקיהו במספר אחד ושניהם נתנו ביד מלך בבל ומתו ברשותו אמר הענין על שניהם כאחד ועיקר החרבן החל מיהויקים שהרי מלך בבל הוליך עמו בבלה מקצת כלי בית אלהים ומשרי הארץ: בסוגר בחחים · ת"י בקולרין בשלשלן: יביאהו במצודות · ואחר שהביאוהו לבבל הביאוהו במצודות פירוש מגדלים חזקים להיות שם כלוא וכן מצודות סלעים משגבו במצודות ענין גדר: למען לא ישמע קולו · לפי שאמ' מקול שאגתו אמר שלא ישמע עוד קול אל הרי ישראל ואל כמו על ואם על צדקיהו אמר הוא הנכון כי לא שב עוד לארץ ישראל מיום גלותו ואם על יהויקים גם כן נכון כי בגלות ראשונה שגלה הביאו גם כן מלך בבל במצודות למען לא ישוב עוד לארץ ישראל ואף על פי כן השיבו אחר כן שם כי חשב שלא ימרוד בו והאמין בו ואחר כן בגלות שני תפשוהו הכשדים להוליכו בבל ומת בדרך כמו שכתוב סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם ולדעת קצת המפרשים מת בבבל: אמך כגפן בדמך על מים שתולה · עוד הוסיף למשול משל על כנסת ישראל בענין אחר דמה כנסת ישראל לגפן פוריה וענפה כן היה ענינה בתחלה עם המלכים הראשונים דוד ושלמה והמלכים הטובים הבאים אחריהם וכה"א אמך כנגד ישראל והאם היא הכנסה ופירו' בדמך כמו בדמותך וכן ת"י כנישתא דישראל במעבדה אוריתא דמיא לגפן דשתילא על מבוע דמיין ויהיה בדמך כמו בדמותיך כמו ובורם לבלות שאול שהוא כמו ובורתם אבל פנה כמו פנתה או הוא משקל אחר דם בשקל נוקו ורב האי ז"ל פירש בדמך כמשמעו שהדם הוא רטיבות הטבע לפי שכל דבר שיוצא מדבר אחר יש בו מרטיבות טבעו: על מים שתולה · לפיכך היתה פוריה וענפה שלא פסקו המים מתחתיה כך כנסת ישראל כל זמן שמנהיגיה היו טובים היתה מצלחת במעשיה והולכת וגדלה כמו הגפן שהיא על המים: פוריה · גדלה מן פרו ורבו והוא במשקל בוכיה או יהיה פוריה עושה פרי לרוב וענפה שם התואר עניכה בעלת ענפים ארוכים: ויהיו לה מטות עז אל שבטי מושלים · ענפיה היו מטות עז ותוקף וגדולה עם שבטי המושלי' והם המלכים אשר בידם שבטי המוסר: ותגבה קומתו · זכר הגפן בלשון זכר ובלשון נקבה כרוב ובלשון זכר כמו שאמר הנה קומתו ואמר וירא בגבהו ברוב דליותיו וכן בלשון זכר גפן בוקק ישראל וכן ויעכה גפן בשדה וילקט ממנו: על בין עבותים · הענף שהוא בין העבותים הוא גבוה על כל שאר הענפי' והוא האמצעי שבאילן והוא הנקרא צמרת וזאת הגפן היתה קומתה על צמרת שאר העצים והמשל כי מלכות דוד ושלמה בנו היתה עליונה על כל ממלכות הגוים ועל הגבוה והגדול שבהם וכולם היו כמתעים למלכות בית דוד ומשועבדים תחתיה עד שהיתה נראית בגבהה ומעלה על כולם ברוב גבורים ושרים רבים ונכבדים שהיו לה זהו משל ברוב דליותיו וכן תירגם יונתן הפסוק והוו בה שלטונין וגו': דליותיו · בשקל הריותיו: ותתש בחמה · הנטישה הגדולה הזאת לא היתה אלא בחמה ובקצף גדול כי היתה גבוה מהכל ושבת נפלה מהכל כי לארץ השלכה וכן אמר ויתשם יי' מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה: ורוח הקדים הוביש פריה · כמו שפירשנו למעלה בפסוק הלא כגעת בה רוח הקדים כי המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי הוא חמה ויבשה ועוד כי בבל מזרחית בפונית לארץ ישראל: התפרקו ויבשו · דליותיו שזכר מטה עזה אש אכלתהו: מטה עזה · הוא המלך כמו שפירשנו והוא צדקיהו: ועתה שתולה במדבר · בגלות שהוא דומה להם למדבר וארץ ציה: ותצא

כ' בקריא' וסימ' וירא יי' אל אברם ויאמר לזרעך אתן · ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים · וירא אליו יי' באלוני ממרא · ויאמר אל תרד מצרימה · וירא אליו יי' בלילה ההוא · וירא אלהים אל יעקב עוד · ויאסר יוסף מרכבתו · בלבת אש מתוך הסנה · ויבא משה ואהרן אל אהל מועד · ויקהל עליהם קרח · ויהי בהקהל העדה על משה ועל אהרן · ויבא משה ואהרן מפני הקהל · באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן · וירא אליו מלאך יי' · וירא מלאך יי' אל האשה · וירכב על כרוב ויעף דשמואל' · וירא יי' אל שלמה · וחברו אל שלמה שנית · וירא לכרובים תבנית יד · וירא בגבהו ברב דליותיו:

ותצא אש ממטה בדיה · יהוא צדקיהו כי הוא גרם החרבן ואחריו לא היה בה מטה עז שבט למשול : קינה היא ותהי לקינה · קינה היא בדבר הנבואה וכן היתה לקינה בעת החרבן והגלות ותרגם יונתן אמר נביא אילא היא נבואתא ותהי לאיליא : ויהי בשנה השביעית · לגלות המלך יהויכין ובכל שנה היה אומר לו הא' יתעלה נבואה אחת להוכיחם ואף על פי שהיו ביניהם נבואות אחרות בכל שנה היתה תחלת הנבואה זאת שאמר עליה בשנת פלונית ובכל אחת מהם היה עם בני הגולה או עם זקניהם תחלה בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין וכן ויהי בשנה הששית וזקני יהודה יושבי' לפני ועתה בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשי' מזקני ישרא' לדרוש את יי' וישבו לפני ספור החדש וימי החדש רמז כי בזה הזמן תחרב ירושלם והיה מאת יי' לבא בזה היום הזקנים לפני הנביא כדי שישמעו התוכח' ביום ההוא כי בעשור ובשנה א' אבותם חרב הבית ואלה הזקנים באו לדרוש את יי' וצדיקים היו מאותם שגלו עם יהויכין ומה שאמר להם אם אדרש לכם בעבור עון דורם אמר אולי הם באו לדרוש על הגולה אם תשוב לארץ ומה שאמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאים כנגד הדור הרע אמר כמו שאמר למשה רבינו עליו השלום עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי ובסדר עולם שיהיו אלה זקני ישראל חנניה מישאל ועזריה היו ויתכן שבאו לדרוש את השם בעבור הנותרים בארץ מה יהיה אחריתם אם יגלו אם לא לפיכך אמר להם הבדרך א' אבותיכם אתם נטמאי' כי אותם שגלו לבבל לא עברו ע"ז אחר שגלו : ויהי · בן אדם · את זקני ישראל · כמו עם או אל : אדרש · האלף בחירק : התשפט : תרגם יונתן התוכח יתהון התוכח בר אדם כלומר תרצה לשפוט אותם ברשעתם הוכח אותם על מעשיהם הרעי' והודיעם גם כן את תועבות אבותם כי מקדם שכעיסוני במעשי ידיהם : ואמרת · ביום בחרי בישראל · החית בקמץ חטף לתפארת הקריאה החל התוכחה מעת שהיו לעם בגלות מצרים ויום שבחר בהם הוא יום ששלח להם תחלה נביאיו ומי הם משה א' אהרן ומרי' וזה הענין והתוכחה שהוכיחם במצרי' על ידי נביאיו לא ראינו אלא מדברי יחזקאל במדרש הרי שכאה זו היתה כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחכה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה השנאה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעי' תכסה אהבה : ואשא ידי · כמו שנ' אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברה' ליצחק וליעקב וכאן פירש לזרע יעקב כי מה שנתן לאברהם וליצחק בעבור זרע יעקב את' וכן אמ' שם ונתתי אותה לכם מורשה אני יי' : ואודע להם · כודעתי להם על ידי נביאים ששלחתי להם ואשא ידי להם כמו שאמר אני יי' : אני יי' · שבועה וכן נשאתי את ידי ואשא את ידי ואת קיימית במימרי וכמו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם : ביום ההוא · כמו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם : צבי היא לכל הארצות · תפארת וחמדה לכל הארצות היא כי יהיה הגוף האמצעי והוא תמוכח משאר תכונות ואוירה ממוזג וטוב מכל הארצות וכן אמר יפה נוף משוש כל הארץ ותרגם יונתן צבי היא תושבחתא היא לכל מדינתא : ואומר אליהם · קודם לכן אמרתי להם על יד הנביאים הראשונים שנבאו להם משה רבינו עליו השלום : איש שקוצי עיניו השליכו · כי העינים מביאות האדם לחטוא כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם וכן אמר בפרשה זו כי אחרי גלוליהם לבם הולך ואמר אחר כן ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם ואמרו ז"ל עינא וליבא תרסורי דחטאי נינהו : ובגלולי מצרים · כתרגומו ובפולחן טעוות מצראי לא תסתאבון : וימרו בי · לשפוך חמתי לכלות אפי · כפל הענין במלות שונות כי כשישפוך אדם מה שבכלי הוא מכלה ממנו מה שבתוכו : ואעש · לבלתי החל · מבנין נפעל ובדרי החית מקום פתח וכן כי תחל לזנות והם ענין חלול : אשר נודעתי · על ידי הנביאים : לעיניהם · כי המצריים היו שומעים בדבר אליהם הנביאים והיו מבטיחים אותם להוציאם מתוכם אף קודם משה רבינו עליו השלום כי משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל לא החזיקו במעשיהם הרעים שהרי אמר ויאמן העם וישמעו כי פקד יי' את בני ישראל והאמינו במשה מפני האותות שעשה לעיניהם ולא עמו כן הנביאים הראשונים ובדברי רבותינו ז"ל כי אף משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל היו בהם רשעים ולא שבו מדרכם הרעה ואותם מתו בג' ימי האפילה כדי שלא יראו המצריים במפלתם וישמחו להם : והוציאם

ותצא אש ממטה בדיה · מעם מלכיה וסריה באת לה הרעה : קינה היא ותהי לקינה · אילא היא נבואתא והות לאיליא : לדרוש יי' · על צרכיהם ואם אינו שומע לנו גם אנו לא נענש על עבירות שבידינו שהרי כבר מכרנו ואין לו עלינו כלום עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום ומסוף הענין אתה למד מתשוב' שהשיבם והעולה על רוחכם וגו' אם אדרש לכם בבקשתכם ובסוף ה' הספר הזה הוא אומר אדרש לבית ישראל זו אחת מן המקומות שאמרו חכמי' אותנו שהבה' חוזר בו על הרעה ועל כיוצא בזה הוא אומ' ולא יעשה מדרש ר' תנחומא : התשפט אותם · לשון ויכוח : ביום בחרי בישראל · הרי שהיתה שנאה זו כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה א' אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבי' לפשוע נתעוררה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים וגו' : ואומר אליהם · אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הבה' על משה בסנה וזהו שנ' הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וגו' : וימרו בי · הם הרשעי' רובם של ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה כמו שנאמר וחמושים עלו בני ישראל וגו' אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאותי : לבלתי החל · שלא יתחלל שמי מאחר שנודעתי להם והבטחתים להוציאם ושכירו מצרים שהם עמי אילו הייתי מ' משחיתם היו אומרים אויביה' מבלתי יכולת בידו להוציאם :

נשאתי ידי נשיאת יד ז' וחס' את בקריאה בליש' וסי' נשא ידו במלך בורד · ביום בחרי בישראל ב' בפסוק · ודבתריה ביום ההוא נשאתי ידי להם · וגם אני נשאתי ידי להם במדבר קדמא · על כן נשאתי ידי · רשא ידו להם להפיל · וחד כי אשא אל שמים ידי :

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִמַּטֵּה בַדֶּיהָ פִּרְיָהּ אָכָלָה וְלֹא־הָיָה בָהּ מַטֵּה־עֹז שֵׁבֶט לִמְשׁוֹל קִינָה הִיא וַתְּהִי לְקִינָה :

וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִעִית בַּחֲמִשִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי : וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים חַי־אָנִי אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה : הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם הֲתִשְׁפּוֹט בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבֹת אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם : וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם : בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת : וָאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל־תִּטַּמָּאוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם : וַיַּמְרוּ־בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם : וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם :

וְאָתוּ עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאִשָּׁתָא מְחוֹבֵי זְדוֹנָהּ עַמָּהּ קְטִילוּ וְלָא הֲווֹ בַהּ שִׁילְטוֹנִין תַּקִּיפִין מַלְכִין דְּגִיבָּרִין לְשַׁעְבָּדָא מַלְכוּ אֲמַר נְבִיָּא אִילְיָא הִיא נְבוּאָתָא וּתְהֵי לְאִילְיָא : וַהֲוָה בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא בְּחַמְשָׁא בְּעַסְרָא לְיַרְחָא אֲמַר נְבִיָּא אֲתוֹ גֻּבְרִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וִיתִיבוּ קֳדָמַי : וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר : בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי לְסָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הַלְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָמַי אַתּוּן אָתַן קַיָּים אֲנָא אִם אִשְׁתְּאֵיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : הַתּוֹכַח יָתְהוֹן הַתּוֹכַח בַּר אָדָם יָת תּוֹעֲבַת אֲבָהַתְהוֹן הוֹדְעִינוּן : וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּיוֹמָא דְאִתְרְעִיתִי בְּיִשְׂרָאֵל וְקַיֵּימִית לְהוֹן בְּמֵימְרִי לְזַרְעָא דְבֵית יַעֲקֹב וְאִתְגְּלֵיתִי לְמִפְרַקְהוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְהוֹן לְמֵימַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : בְּיוֹמָא הַהוּא קַיֵּימִית לְהוֹן בְּמֵימְרִי לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַרְעָא דִּי הֲבֵית לְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ תּוּשְׁבַּחְתָּא הִיא לְכָל מְדִינָתָא : וַאֲמָרִית לְהוֹן גְּבַר יָת שִׁיקוּצוֹהִי אַרְחִיקוּ מְקַבֵּיל עֵינוֹהִי וּפוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא תִּסְתָּאֲבוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרִי וְלָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא לִנְבִיֵּי גְּבַר יָת שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהוֹן לָא אַרְחִיקוּ וְיָת פּוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא שְׁבַקוּ וַאֲמָרִית לְמִשְׁפַּךְ חֵימְתִי עֲלֵיהוֹן דִּיתוּל רוּגְזִי בְּהוֹן בְּגוֹ אַרְעָא דְמִצְרָיִם : וַעֲבָדִית בְּדִיל שְׁמִי בְּדִיל דְּלָא יִתְחַל לְעֵינֵי עַמְמַיָּא דִּי אִינוּן בֵּינֵיהוֹן דְּאִתְגְּלֵיתִי לְמִפְרַקְהוֹן לְעֵינֵיהוֹן לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם :

רדק

אבותם. ולבלתי חסר יוד : ואתן. וחי בהם. כתרגומו ויחי בהון לחיי עלמא וכן תירגם אנקלוס וחי בהם אני יי : וגם את שבתותי. אמר וגם כי היא מתנה טובה נתנה אלהים לעמו ישראל כדי לזכור להם בו את יום המנוחה שהניח להם והוציא אותם מעבדות לחירות וזהו האות שהוא בין האל ובין ישראל שהוא קדשם והבדילם מן האומות והפרישם מגלולי מצרים ונתן להם תורה קדומה חקים ומשפטים צדיקים ואמר שבתותי לשון רבים כלל בו שביתת המועדים כי גם הם זכר ליציאת מצרים ולפי שמצות שבת גדולה ושקולה כנגד כל המצות אמר כמה פעמים בספר תוכחות חלול שבת : וימרו בי בחקותי לא הלכו. שצוה אותם במרה כמו שכתוב שם שם לו חק ומשפט : חללו מאד. כי שבת ראשונה חללו שיצאו ללקוט המן לפיכך אמר מאד וגם החקים והמשפטי' אשר כוס עברו עליהם כמו שאמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי : ואומר. מבואר הוא : וגם אני נשאתי את ידי להם. בדבר מרגלים שאמר ואולם חי אני וימלא כבוד יי' את כל הארץ : יען. מבואר הוא : ותחס עיני ולא עשיתי אותם כלה. כי השארתי בניהם אחריהם להביאם אל הארץ : ואומר. בחוקי. בוא"ו עם הדגש וכל הענין הוא מבואר : וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר. להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות. וכן אמר דוד ע"ה וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיץ זרעם בגוים ולזרותם בארצו' וזה לא מצאנו מבואר בתורה והנראה בעיני כי זה מה שאמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ויכום ויכתום עד החרמה וכן מה שאמר וישמע הכנעני מלך ערד וגו' וישב ממנו שבי זהו ולזרותם בארצות כי באותם השבי הרחיקום מביתם ומכרום לשאר גויי הארצות ודרש כי על העתיד אמר שגזר על זרעם להיותם גולים מארצם ולזרותם בארצות וזהו שאמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו' והפיץ יי' אתכם בעמי' וגו' ואמרו כי מה שאמר ויבכו העם בלילה ההוא ליל תשעה באב היה אמ' הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורו' כי בתשע' באב חרב הבית בראשונה ובשניה : יען

רשי

להיות לאות. אות גדול הוא להם ששבתי את יום מנוחתי להם למנוחה הרי היכר גדול שקדשתים לי : בחוקותי לא הלכו. כשו אותי בעגל וברפידים מלקבל את התורה והותירו מן המן : ואת שבתותי חללו. יצאו מן העם ללקוט מן : וימרו בי הבנים. ששנו של רן וכן הנמרדים לבעל פעור לאחר שמתו דור המדבר : להפיץ אותם. משז הבטחתי להפיצם כי תוליד בנים ובני בנים וגו' : נתתי

מסורה

אני יי' מקדשם ד' בקריאה וסימ' אך אל הפרכת לא יבא ואל. ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא. והשיאו אתם עון אשמה : וגם את שבתתי נתתי להם להיות לאות : הביא ח' קמצין בקריאה וסי' למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר. ואותנו הוציא משם למען הביא. ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת

מקרא

ואוציאם מארץ מצרים ואבאם אל־המדבר : ואתן להם את־חקותי ואת־משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם : וגם את־שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יהוה מקדשם : וימרו־בי בית־ישראל במדבר בחקותי לא־הלכו ואת־משפטי מאסו אשר יעשה אתם האדם וחי בהם ואת־שבתתי חללו מאד ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם : ואעשה למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתים לעיניהם : וגם־אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אותם אל־הארץ אשר־נתתי זבת חלב ודבש צבי היא לכל־הארצות : יען במשפטי מאסו ואת־חקותי לא־הלכו בהם ואת־שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך : ותחס עיני עליהם משחתם ולא־עשיתי אותם כלה במדבר : ואמר אל־בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל־תלכו ואת־משפטיהם אל־תשמרו ובגלוליהם אל־תטמאו : אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת־משפטי שמרו ועשו אותם : ואת־שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם : וימרו־בי הבנים בחקותי לא־הלכו ואת־משפטי לא־שמרו לעשות אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם את־שבתותי חללו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בם במדבר : והשבתי את־ידי ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר־הוצאתי אותם לעיניהם : גם־אני נשאתי את־ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות אותם בארצות :

הערות המסורה שבגליון

ל' חס' / סימן י"ב / ד' / ז' / לה חס' בסיפ' / ל' חס' בסיפ' וכל אורי' דכו' / ל' / ל' ל' / ח' חס' את / ח' / א' / ב' ל' / ל' ל' מל' / ג' / ג' / ב' בסיפ' / י' דכתי' / ב' בסיפ' / ב' בטע' בכ"ת / נ' ד"כ בכיפ' / כה חס' בסיפ'

תרגום

ואפיקתינון מארעא דמצרים ואעילתינון למדברא : ויהבית להון ית קימי וית דיני הודעית יתהון דאם יעביד יתהון אנשא וייחי בהון בחיי עלמא : ואף ית יומי שביא דילי יהבית להון למהוי לאת בין מימרי וביניהון למידע ארי אנא יי מקדשהון : וסריבו על מימרי בית ישראל במדברא בקימי לא הליכו וית דיני קצו דאם יעביד יתהון אנשא וייחי בהון חיי עלמא וית יומי שביא דילי אחילו לחדא ואמרית למישפך חימתי עליהון במדברא לשיציותהון : ועבדית בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממיא דאפיקתינון לעיניהון : ואף אנא קיימית במימרי להון במדברא בדיל דלא לאעלא יתהון לארעא די יהבית עבדא חלב ודבש תושבחתא היא לכל מדינתא : חלף די בדיני קצו וית קימי לא הליכו בהון וית יומי שביא דילי אחילו ארי בתר פולחן טעותהון לבהון טעי : וחס מימרי עליהון מלחבלותהון ולא עבדית עמהון גמירא במדברא : ואמרית לבניהון במדברא בגזירת אבהתכון לא תהכון וית נימוסיהון לא תטרון ובפולחן טעותהון לא תיסתאבון : אנא יי אלהכון בקימי הליכו וית דיני טרו ועבידו יתהון : וית יומי שביא דילי קדישו ויהון לאת בין מימרי וביניכון למידע ארי אנא יי אלהכון : וסריבו על מימרי בניא בקימי לא הליכו וית דיני לא נטרו למיעבד יתהון דאם יעביד יתהון אנשא ויחי בהון בחיי עלמא ית יומי שביא דילי אחילו ואמרית למישפך חימתי עליהון דיתול רוגזי בהון במדברא : ואתיב ית מחת גבורתי ועבדית בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממיא דאפקית יתהון לעיניהון : אף אנא קיימית במימרי להון במדברא לאגלאה יתהון לביני עממיא ולבדרא יתהון במדינתא:

מסורה

אחיתפל. לא תוסיפו הביא מנחת שוא. יבושו רדפי ואל אבושה אני. והיה אם שמוע תשמעון דידמיה. וגם אני נשאתי ידי. הבי המטפחת אשר עליך. בתרא חס א' ו' תטמאו ג' קמץ וסימ' ולאלה תטמאו. אל תשמרו ובגלוליהם אל תטמאו. ובגלולי מצרים אל תטמאו : את שבתותי ב' וסי' וגם שבתותי נתתי להם להיות. את שבתתי חללו ואמר לשפוך. גם ג' רפי בסיפ' וסימ' גם את שאי כלמתך. גם אני נשאתי את ידי תניינא דספרא. גם הם אתו ירדו :

יען' מבואר הוא · וגם אני נתתי להם חקים לא טובים · כיון שהם מאסו בחקותי מסרתי אותם ביד אויביהם ששימו עליהם חקים שלא יהיו טובים להם כמו חקי פרע טובים להם אם היו הולכים בהם והחקים ששמים עליהם האויבים הם המסים ששמים עליהם לחק בכל שנה ושנה ועבודות אחרות ומשפטים לא יחיו בהם ששימו אויביהם משפטים וגזירות עליהם שלא יחיו בהם אלא ימותו בהם ואם היו עושים משפטי היו חיים בהם כמו שכתוב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם : ואטמא · אולי אמ' זה על שנצמדו לבעל פעור שנתחברו לו וחבור חזק עד שהעבירו כל פטר רחם שבניהם לתתם לו לקדושה כמו שאמר קדש לי כל בכור והנה הם העבירום ממני ונתנום לע"ז וזהו טומאתם הפך הקדושה ופירו' ואטמא שמתי אותם טמאים והרחקתים ממני תמורת מה שהקדשתי' והם לא אבו לכך נתתי אותם טמאים ורחוקים ממני זהו שלא נזכר השבט הנצמד לבעל פעור ב' בברכת משה רבינו עליו השלום : למען אשמם · הם עשו הפך רצוני למען שאשימם שממה כי כבר הזהרתים שאם יעברו על מצותי יהיו שממה והשממה היתה להם מיד סמוך לעונם : למען אשר ידעו אשר אני יי' · וכמו שאמרתי כן עשיתי והענשתי' על עונם ונפל מן העם ארבעה ועשרים אלף איש · אשמם מבנין הפעיל משפלי הכפל דינו בתשלומו השימם : לכן · עוד הודיעם תועבות אבותם משבאו לארץ : ואביאם אל הארץ · ויתנו שם כעס קרבנם · שהיו מכעיסים אותי בקרבנם שהיו מקריבים לע"ז כמשפט הגוים אשר הורשתי מפניהם : ואומר אליהם מה הבמה · כשראיתי שהם מקריבי' לעבודה זרה בכל מקום ואני יחדתי להם מקו' מיוחד לשמי והם עשו הפך מצותי בשני פנים בעשות להם במה בכל מקום ואפילו לשמי ועוד שהקריבו בהם לאלהים אחרים אמרתי להם מה הבמה מי צוה אתכם לעשות במה גבוה הלא צויתי אתכם מזבח אדמה תעשה לי אלא שאתם למדים ממעשי הגוי' לעשות מזבח גבוה שנקרא במה לגבהותו או שהוא על הרים גבוהים כי לשון במה הוא לשון גובה כמו ירכיבהו על במותי ארץ אעלה על במותי עב ומתוך שלמדתם מהגוים לעשות במה כמותם למדתם מהם גם כן לעשותם בכל מקום ועוד לעבוד בהם לאלהים אחרים : אשר אתם הבאים שם · אמר כנגד העובדים בהם אתם הם הבאים שם לא שומרי מצותי שאינם באים אלא במקו' המיוחד לי : ויקרא שמה במה עד היום הזה · כי להרגל הלשון בהם נקרא אף הנעשה בשמי במה עד היום הזה כי כאשר בדברי שמואל הרמתה ואמר בדבר שלמה הבמה אשר בגבעון ואמר רק הבמות לא סרו מהרגל מה שעשו אותם מתחלה לשם ע"ז לא הניחו לעשותן אפי' בימי המלכים שהיו עושים הישר בעיני יי' היו עושים אותם לשמי : לכן אמור אל בית ישראל · על אותם שהיו עדיין בארץ ישראל אמר כמו שפירשנו אמר איך אדרש לכם ואתם עדיין ברשעתכם : נטמאים · נטמאים · במאה המ"ס כמו הנמצאים בסופן : ובשאת מתנותיכם · ענין הנטילה והתרומה : והעולה על רוחכם היו לא תהיה · המחשבה הרעה שעולה על רוחכם לא תהיה ולא תתקיים : על רוחכם · כמו על לבבכם כמו שתירגם יונתן כי הרוח מוכנת בלב : אשר אתם אומרים נהיה כגוים · אתם חושבים לצאת מרשותי ושלא תהיו לי לעם שאתם רואים הגוים מצליחים בעבודת ע"ז כמו שאמר אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני ולא כן הדבר כי אומו' העולם איני משגיח עליהם מפקידותם אבל כמו הבהמות אלא כפים להם דבר על ישראל לפקוד עליהם עונם כשישראל עושים רצוני אבל כשעוברים על מצותי אגביר הגוים עליהם להצלחתם לא לטובתם אלא לרעת ישראל אבל הם בעצמם לא אשגיח עליהם אלא אם כן יהיה חמס גדול כמו דור המבול וסדום ועמורה וכן מצאנו בדברי רז"ל שאלו גוים דלא מקפיד רבנא עלייהו אבל ישראל שלקחתים מבית עבדים להיות לי לעם סגולה מכל העמים ואני אהיה להם לאלהים עיני תמיד עליהם לטובה ולרעה כמו שאמר בנבואת עמוס רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם ואם תרצו לצאת מעבודתי לא אתן לכם רשות בזה כי אף על פי שתהיו ימים רבים בגלות בין העמים לא תשבתו מהיות גוי כי אפילו יכלו מעטים מכם מן הכלל כללכם יהיה גוי לפני כל הימים ובחזקה אמלוך עליכם ואצרוף אתכם בהוציאי אתכם מן הגלות וברותי מכם המורדים והפושעים בי : חי אני

יחיו ז' בקריאה וסימ' ויאמרו אלהם הנשיאים יחיו · מתים בל יחיו רפאים · יחיו מתיך נבלתי · יי' עליהם יחיו · וגם אני נתתי להם חקים לא טבים · אבותיכם איה הם · מדוע רשעים יחיו עתקו · וכל עץ ה' בקריאה וסימ' והערים יהרסו · והכיתם כל עיר מבצר · רנו שמים כי עשה יי' · ואביאם אל הארץ · ואברת ליער הנגב :

יַעַן מִשְׁפָּטַי לֹא־עָשׂוּ וְחֻקּוֹתַי מָאָסוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ וְאַחֲרֵי גִּלּוּלֵי אֲבוֹתָם הָיוּ עֵינֵיהֶם : וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחְיוּ בָּהֶם : וָאֲטַמֵּא אוֹתָם בְּמַתְּנוֹתָם בְּהַעֲבִיר כָּל־פֶּטֶר רָחַם לְמַעַן אֲשִׁמֵּם לְמַעַן אֲשֶׁר יֵדְעוּ אֲשֶׁר אֲנִי יְהוָה :

לָכֵן דַּבֵּר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל בֶּן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת גִּדְּפוּ אוֹתִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּמַעֲלָם בִּי מָעַל : וָאֲבִיאֵם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אוֹתָהּ לָהֶם וַיִּרְאוּ כָל־גִּבְעָה רָמָה וְכָל־עֵץ עָבֹת וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם אֶת־זִבְחֵיהֶם וַיִּתְּנוּ־שָׁם כַּעַס קָרְבָּנָם וַיָּשִׂימוּ שָׁם רֵיחַ נִיחוֹחֵיהֶם וַיַּסִּיכוּ שָׁם אֶת־נִסְכֵּיהֶם : וָאֹמַר אֲלֵהֶם מָה הַבָּמָה אֲשֶׁר־אַתֶּם הַבָּאִים שָׁם וַיִּקָּרֵא שְׁמָהּ בָּמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה :

לָכֵן אֱמֹר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַבְּדֶרֶךְ אֲבוֹתֵיכֶם אַתֶּם נִטְמְאִים וְאַחֲרֵי שִׁקּוּצֵיהֶם אַתֶּם זֹנִים : וּבִשְׂאֵת מַתְּנֹתֵיכֶם בְּהַעֲבִיר בְּנֵיכֶם בָּאֵשׁ אַתֶּם נִטְמְאִים לְכָל־גִּלּוּלֵיכֶם עַד־הַיּוֹם וַאֲנִי אִדָּרֵשׁ לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם : וְהָעֹלָה עַל־רוּחֲכֶם הָיוֹ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נִהְיֶה כַגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשָׁרֵת עֵץ וָאָבֶן :

חֲלַף דְּדִינַי לָא עֲבַדוּ וּבִקְיָמַי קָצוּ וְיָת יוֹמֵי שַׁבְּיָא דִּילִי אַחִילוּ וּבָתַר טַעֲוַת אֲבָהַתְהוֹן הֲוָאָה עֵינֵיהוֹן : וְאַף אֲנָא מִדְּמָרְדוּ בְּמֵימְרִי וְלָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא לִנְבִיאַי אַרְחֵיקְתִּינוּן וּמְסַרְתִּינוּן בְּיַד שַׂנְאֵיהוֹן וּבָתַר יִצְרֵיהוֹן טִפְּשָׁא אֲזַלוּ וַעֲבַדוּ גְּזֵירָן דְּלָא תַקְנָן וְנִימוּסִין דְּלָא אִתְקַיְּימְתּוּן בְּהוֹן : וְסָאֵיבִית יָתְהוֹן בְּמַתְּנַתְהוֹן בְּאַעֲבָרָא כָּל פְּתַח וַלְדָּא בְּדִיל רַאֲצַדִינוּן בְּדִיל דְּיִדְעוּן דִּי אֲנָא יְיָ :

בְּכֵן אִתְנַבֵּי לְבֵית יִשְׂרָאֵל בַּר אָדָם וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עוֹד דָּא אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי אֲבָהַתְכוֹן בְּדִשְׁקַרוּ בְּמֵימְרִי שְׁקַר : וְאַעֵילְתִּינוּן לְאַרְעָא דְּקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְהוֹן וַחֲזוֹ כָּל רָמָא מְנַטְּלָא וְכָל אִילָן עֲבוֹף וּנְכִיסוּ תַּמָּן יָת נִכְסֵיהוֹן וִיהַבוּ תַּמָּן אַרְגָּזָא קוּרְבָּנֵיהוֹן וְשַׁוִּיאוּ תַּמָּן פּוּלְחַן דִּבְחֵיהוֹן וְנַסִּיכוּ תַּמָּן יָת נִיסְכֵּיהוֹן : וַאֲמָרִית לְהוֹן מָא בָּמְתָא דְּאַתּוּן אָתָן לְאִשְׁתַּטָּאָה תַּמָּן וְאִתְקְרֵי שְׁמַהּ בָּמְתָא עַד יוֹמָא הָדֵין :

בְּכֵן אֵימַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הַבְּאוֹרַח אֲבָהַתְכוֹן אַתּוּן מִסְתָּאֲבִין וּבָתַר שִׁיקּוּצֵיהוֹן אַתּוּן טָעַן : וּבְמִיטַּל מַתְּנָתְכוֹן בְּאַעֲבָרָא בְּנֵיכוֹן בְּנוּרָא אַתּוּן מִסְתָּאֲבִין לְכָל פּוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן עַד יוֹמָא דֵין וַאֲנָא אִשְׁתְּאֵיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי בֵּית יִשְׂרָאֵל קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם אִשְׁתְּאֵיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי : וּדְאַתּוּן מְהַרְהֲרִין וְדִסְלֵיקַת עַל לִבְּכוֹן קֳדָמַי גַּלְיָין דְּאַתּוּן אָמְרִין נְהֵי כְּעַמְמַיָּא כְּזַרְעֲיַת מְדִינָתָא לְשַׁמָּשָׁא אָעָא וְאַבְנָא :

מתנותיכם ד' ב' מל' וב' חס' וסימ' מלבד שבתות יי' ומלבד · ואתם בית ישראל ענפיכם : ובשאת מתנותיכם בהעביר · מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת יי' · ב' קדמא מלאים : כגוים ג' בקריא' וסימ' כגוים אשר יי' מאביד מפניכם כן · והעלה על רוחכם · ויקטרו שם בכל במות :

רשי

נתתי להם חוקים לא טובים · מסרתים ביד יצרם להכשל בעונם וכן ת"י ומסרתינון ביד יצריהון טפשא ואזלו ועבדו גזירן דלא תקנן ונימוסין דלא יתקיימו בהון : ואטמא אותם במתנותם · אותם מתנות שחקקתי להם לקדש לי כל בכור מסרתים ביד יצרם להעבירם לאותם בבורות למולך הרי חקים לא טובים : למען אשמם · אשומם ואחריב אותם אשמם לשון שממ' והמפרשו לשון אשמ' טועה הוא שהאל"ף איננה משרשי התיבה : אשר ידעו · כשאביא עליה' הרעה : עוד זאת · הוסיפו לעשות כשהביאותים אל הארץ : ויקרא שמה במה · לשון גנאי כלומר במה היא נחשבת : הבדרך אבותיכם וגו' · לשון תמיה וכי כך הגון שבדרך אבותיכ' אתם נטמאים ואני אדרש לכם להשיב על שאלתכם : ובשאת מתנותיכם · ובלקיחת מתנותיכם שהיה לכם לתת לי ואתם לוקחים אותם ממני להעביר בכורותיכם לע"ז : והעולה על רוחכם · ושעולה על דעתכם : נהיה כגוים · כפרוק עולו מעל צוארינו מאחר ששלחנו מעלינו : היה לא תהיה · כי כבר קבלתם עליכם מדעתכם בימי יהושע כמו שנאמר ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל וכל הענין : מדבר

חי אני. ובחימה שפוכה לכלות הפושעים והמורדים: והוצאתי. אמר כפוצותם בם. בחולם הפ"א ויבא בשורק כמו ובחמתי כי בכבודותי: והבאתי אתכם אל מדבר העמים. כמו שהוציאכם מן העמים לא אביאכם אל אדמת ישראל עד שאשפוט אתכם במדבר העמים שם אקח משפטי מכם ואכלה המורדים והפושעים שאמצא בכם ואקח משפטי מכם במדבר במקום שאין שם אדם ולא עובר ושב כדי שלא יראו הגוים ברעתכם וישמחו לכם זהו שאמר ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כלומ' ביני וביניכם ביחוד בלא אמצעי וכן ודבר יי' אל משה פנים אל פנים בלא אמצעי וענין ונשפטתי אודיעכם מעשיכם הרעים שעברתם על תורתי בגלות ואקח נקמתי מכם שם במדבר:

רשי

מדבר העמים. הוא המדבר שהלכו בו ארבעים שנה וכן כיבא הושע והולכתיה המדבר: תחת השבט. שתהיו כפופים לי ולמוסרי: במסורת הברית. בברית שמסרתי לכם: וברותי. לשון ברירה: מארץ מגוריהם. מארץ גלותם אוציא אותם ואמיתם במדבר: לכו עבדו. ואל תראו לאומ' שאתם נקראים על שמי בבואכם אל הנביא לשאול לו תורה ואחר שהוא אומ' לכם דבריאיכם שומעים אליכם ענין שאמ' והנך להם כשיר עגבים וגו'. שומעין את דבריך ועושים אינם אותם: במתנותיכ' ובגלוליכם. שאתם מפרישים הבכורות בשם בכורה כאשר צויתי אתכם ומשניקרא שמי על הדבר אתם מקריבים אותם לעבודה זרה: משאותיכם. כמו משארותיכם. לשון מזון כמו שא"ר כשותה ומוכתה לא יגרע וכן חברו מנים: ונקוטתם. לשון קטט לשון אחר כתרגו' ותידקון וכן ת"י הכאכים דמוכ"ר בלע"ז: דרך

פנים אל פנים ה' וסימ' כי ראיתי אלהים פנים. ודבר יי' אל משה פנים אל. ולא קם נביא עוד בישר' כמשה. וירא גדעון כי מלאך יי'. ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים: יבא י"ד סבירין יבאו לשון רבים וסימ' בסדר

חי-אני נאם אדני יהוה אם-לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם: והוצאתי אתכם מן-העמים וקבצתי אתכם מן-הארצות אשר נפוצתם בם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה: והבאתי אתכם אל-מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל-פנים: כאשר נשפטתי את-אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפט אתכם נאם אדני יהוה: והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הברית: וברותי מכם המרדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל-אדמת ישראל לא יבוא וידעתם כי-אני יהוה: ואתם בית-ישראל כה-אמר אדני יהוה איש גלוליו לכו עבדו ואחר אם-אינכם שמעים אלי ואת-שם קדשי לא תחללו-עוד במתנותיכם ובגלוליכם: כי בהר-קדשי בהר מרום ישראל נאם אדני יהוה שם יעבדני כל-בית ישראל כלה בארץ שם ארצם ושם אדרוש את-תרומתיכם ואת-ראשית משאותיכם בכל-קדשיכם: בריח ניחח ארצה אתכם בהוציאי אתכם מן-העמים וקבצתי אתכם מן-הארצות אשר נפצתם בם ונקדשתי בכם לעיני הגוים: וידעתם כי-אני יהוה בהביאי אתכם אל-אדמת ישראל אל-הארץ אשר נשאתי את-ידי לתת אותה לאבותיכם: וזכרתם-שם את-דרכיכם ואת כל-עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקטתם בפניכם בכל-רעותיכם אשר עשיתם: וידעתם כי-אני יהוה בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל נאם אדני יהוה:

ל' מל' וה' מ' בליש' · נ' · ה' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' מל' · לא סבירין לשון רבים · ל' · ל' · ל' מל' · ל' · ל' · ל' מל' בליש' · ל' מל' · ל' · ל' · ל' מל' · ל' · ל' · ל' חס' · ל'

וגעליליתיכם ל' יהוה חד מן ג' מלין מן י"א אתין

קיים אנא אמר יי אלהים אם לא ביד תקיפא ובדרעא מרומם וברגז שפיך אמלוך עליכון: ואפיק יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא דאיתבדרתון בהון ביד תקיפא ובדרעא מרומם וברגז שפיך: ואעיל יתכון למדבר עממיא ואיתפרע מנכון תמן אפין באפין: כמא דאיתפרעית מן אבהתכון במדברא ארעא דמצרים כן אתפרע מנכון אמר יי אלהים: ואנית עליכון גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת קיימא: ואפריש מנכון די מרדו ודי שקרו במימרי מארעא תותבותהון אפיק יתהון ולארעא דישראל לא יעלון ותידעון ארי אנא יי: ואתון בית ישראל כדנן אמר יי אלהים גבר פולחן טעותיה איזילו פלחו ובתר דתתבון ליתיכון צבן לקבלא למימרי וית שמא דקודשי לא תחלון עוד במתנתכון ובטעותכו': ארי בטור קודשי בטור קודשא דישראל אמר יי אלהים תמן יפלחון קדמי כל בית ישראל כולהון בארעא חייא תמן יתקבל קורבניהון ברעוא ותמן אתבע ית אפרשותכון וית ריש אצוותכון בכל קודשיכון: קורבן לרעוא יתקבל קורבנכון ברעוא כד אפיק יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא דאתבדרתון בהן ואתקדש בכון לעיני עממיא: ותדעון ארי אנא יי כד אעיל יתכון לארעא דישראל לארעא די קיימית במימרי למיתן יתה לאבהתכון: ותידכרון תמן ית אורחתכון וית כל עובדיכון דאיסתאבתון בהון ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון דעברתו: ותידעון ארי אנא יי כד אעביד עמכון בדיל שמי לא כאורחתכון בישתא וכעובדיכון מחבלא בית ישראל אמר יי אלהים:

כאשר. מבואר הוא: והעברתי אתכם תחת השבט. על דרך כל אשר יעבור תחת השבט כלומ' כמו הצאן שהמונה אותם אוחז שבט בידו ומונה אותם אחד אחד והעשירי תוציא למעשר כן אמנה אתכם והחוט' יאבד וזה המנין על דרך משל וכן אמר ירמיה עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה אמר יי' ותירג' יונתן ואנית עליכון גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת קיימא: במסרת הברית. חסר האלף פ"א הפעל ומשפטו במאסורת והוא שם במשקל מחגורת שק ופירושו אאסור אתכם בברית שלא תצאו ממנ' לעולם: וברותי. פרשו ברר רוצה לומר אברור מכם המורדים והפושעים לכלותם במדב': מארץ מגוריהם אוציא אותם. מארץ גלותם שלא אכלם בין אויביהם שלא ישמחו להם: לא יבוא. דרך כלל כמו לא יבואו ובמקרא י"ד סבירין לשון רבים: ואתם. לפי שדבר עד הנה על בניהם העתידים לצאת מהגלות שב להוכיח בפסוק זה הדור ההוא שהיו בירושלם לפיכך אמר ואתם: איש גלוליו לכו עבדו. הצווי הזה אינו דרך מצוה רצונית כי אם דרך גזום כמו שמח בחור בילדותך רוצה לומר שמח ותראה מה יקרך באחריתך או פירו' טוב הוא שתעבדו גלוליכם לבד ולא שתביאו לי מתנותיכם ותעבדו גלוליכם כי זה חלול יי'. ופירו' ואחר אם אינכם שומעי' אלי וי"ו ואחר כוי"ו ויטא אברהם את עיניו' ואם כענין אשר כמו עד אם דברתי דברי ויונתן תירגם ובתר דתתבון ליתיכון צבן לקבלא למימרי: כי בהר קדשי. עתה אינני רוצה במתנותיכם אבל כשיהיו ישראל בהר קדשי בשובם מהגלות שם ארצם: שם ארצם. שם ארצה אותם על ידי קרבנותיהם ומעשיהם הטובים. ומה שאמר בהר מרום ישראל לפי שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוה מכל הארצות: שם יעבדוני כל בית ישראל כלה בארץ. לפי שאמר למעלה וברותי מכם המורדי' והפושעים בי אמר הנה כל בית ישרא' כלה לפיכך אמ' בארץ אותם שיזכו לשוב בארץ לא יחסר מהם אחד אלא כלם יעבדוני שם ואמר כל בית ישרא' ואמ' כלה כפל הענין לחזק וכן וכל שריך כלם בשבי ילכו כל מלכי גוים כלם והדומי' להם ותזוק הענין בזה הדבר לומ' כי אע"פ כן במלחמת גוג ומגוג לא ימות מהם אחד

שמיני: ואת שם ד' בקריאה וסימ' ואת שם השני קרא אפרים. ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי. ואת שם קדשי לא תחללו. ואת שם קדשי אודיע בתוך: אדרוש ג' מל' בקרי' בליש' וסי' ושם אדרוש את תרומתיכ': ואחר כל ירוק ידרוש. כי ככם נדרוש לאלהיכם: אל אדמת ח' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' י"ב: ג' מלין מן י"א אתין וסימ' ובעלילותיכם הנשחתות. וכתועבותיהן עשים. ואחשדרפנים והפחות:

ואע"פ שיהיו בצרה ו"ת בארץ בארעא חייא: ושם אדרוש. ארצה שיקריבו לפני כאילו אני דורש קרבנותיה' כי בהיות מעשיהם טובי' יערבו לי זבחיהם ותרומותיהם: ואת ראשית משאותיכם. מה שתשאו ותרימו לי בראשית הבכורים והעיסה ו"ת וית ריש אצוותכון: בריח ניחח. ונקדשתי בכם לעיני הגוים. זה יהיה במלחמת גוג ומגוג כמו שאמר ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל: וידעתם. מבואר הוא: וזכרתם. ונקטתם בפניכם. ענין כריתה כמו אשר יקוט כסלו ופירו' תהיו נכרתים בעיניכם כלומר תמאסו בעיניכם כשתזכרו רעותיכם שתהיו ראויים להכרת מן העולם ו"ת ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון דעברתון: וידעתם. מבואר הוא: ויהי

ויהי דבר יי׳ · בן אדם שים פניך דרך תימנה · הנביא היה בבבל ואמר לו האל שיפנה דרך דרום והיא ירושלם שהיא דרומה של בבל כי בבל היא צפונית לירושלם כמו שאמר מצפון תפתח הרעה אם כן ירושלם היא דרומה של בבל ׃ והטף אל דרום · ענין דבור וכן אל תטיפו יטיפון ׃ והנבא אל יער השדה נגב · קרא ירושלם יער השדה דרך משל כמו היער שיש בו עצים טובים ורעים כן בירושלם צדיקים ורשעים ונספו הצדיקים שהיו מעטים בעון הרשעים שהיו רבים נספו בכללם כמו שאמר כי עד צדיק ישוב משפט וכן אמר המלאך ללוט פן תספה בעון העיר ותירגם יונתן שים פניך קביל נבואה ותרגם והטף ואליף ואמר תימנה דרום נגב כפל הענין במלות שונות לחזק כמנהג הנבואות בכל מקום ׃ ואמרת׳ הנני מצית בך אש · ענין הדלקה והבערה כמו ויצת אש בציון ׃ כל עץ לח וכל עץ יבש · משל כמו שפירשנו לצדיקי׳ ולרשעים ויונתן תירגם הא אנא מגרי בך עמא דתקיף כאישתא ויקטול בך כל גבר צדיק וכל גבר מסכן לא ימנע בשלהוביתא דמשביא ובמקצת נוסחאות הא אנא מדליק בך אשתא ויקטיל בך כל אילן רטב וכל אילן יבש לא תטפי ל׳ שלאבית דמשיביא ׃ לא תכבה להבת שלהבת · כפל הענין במלות שונות לחזק הדבר כי להבת כמו שלהבת כלומ׳ האש לא תכבה כי בבל עת תעלה להבת עד שיכלו כלם בין גלות ובין חרבי ׃ ונצרבו בה כל פנים · מן צרבת השחין היא ועל שפתיו כאש צרבת ענין שריפה ופירושו אותם שלא ימותו ישרפו פניהם מכמת וכלימה בגלותם ׃ מנגב צפונה · מנגב שהיא ירושלם לצפון שהיא בבל ופירוש כל פנים כל פני הגולים ויש לפרש כל פנים על שאר האומות והוא כמו שאמ׳ למטה תצא חרבי מתערה אל כל בשר ופירוש מנגב צפונה כמו מנגב לצפון כמו שילכו ישראל מנגב צפונה כן ילכו שאר האומות ויגלו כמותם ׃ וראו כל בשר · בערתיה לא תכבה · תירגם יונתן נוסחא אחת ארי אנא יי׳ אתייתכון ולא אתמנעון ולנוסחא אחרת ארי אנא יי׳ אדליקתה לא תטפי ופירוש וראו כל הכל יכירו כי מאתי הרעה הבאה לירושלם וכן אמר רב טבחים לירמיהו יי׳ אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי׳ כאשר דבר כי חטאתם ליי׳ ולא שמעתם בקולו והיה הדבר הזה ׃ ואמר אהה יי׳ אלהים · איך תשלחני אליהם לדבר דרך משל והנה המה אומרים לי כ כשאני אומ׳ להם הנבואות דרך משל כמו הנבואות שקדמו כנבואת הנשר הגדול ונבואת אמך כגפן בדמך וכן השאר אומרים בעבורי ׃ הלא ממשל משלים הוא · מדבר משלים הוא

לא תכבה ו׳ וסי׳ בריש סדר צו וכישעיה סימ׳ לד׳ ׃ אמרים לי ג׳ בליש׳ וסימ׳ הלא כמשל משלים ׃ ישמו על עקב בשתם · שמחתי באמרים לי בית יי׳ נלך ׃ מתערה ד׳ בקריאה וסימ׳ וישלפה מתעדה · והנני אליך · והוצאתי

ויהי דבר יהוה אלי **כא** לאמר ׃ בן אדם שים פניך דרך תימנה והטף אל דרום והנבא אל יער השדה נגב ׃ ואמרת ליער הנגב שמע דבר יהוה כה אמר אדני יהוה הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת ונצרבו בה כל פנים מנגב צפונה ׃ וראו כל בשר כי אני יהוה בערתיה לא תכבה ׃ ואמר אהה אדני יהוה המה אמרים לי הלא ממשל משלים הוא ׃

ויהי דבר יהוה אלי לאמר ׃ בן אדם שים פניך אל ירושלם והטף אל מקדשים והנבא אל אדמת ישראל ׃ ואמרת לאדמת ישראל כה אמר יהוה הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע ׃ יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר מנגב צפון ׃ וידעו כל בשר כי אני יהוה הוצאתי חרבי מתערה לא תשוב עוד ׃ ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם ׃ והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים הנה באה ונהיתה נאם אדני יהוה ׃

ל׳ · ג׳ · ד׳ · ת׳ פסו׳ כל וכל כל · ל׳ · ה׳ · ו׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ בליש׳ · ל׳ · יג · נ׳ · ל׳ · ת׳ · ד׳ · ה׳ · ת׳ · כ׳ בטע׳ · ד׳ · לד נסי׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כר · ל׳ · נ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · נ׳ · תג׳

והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עימי למימר ׃ בר אדם קביל נבואה לאורח דרומא ואליף על דרומא ואיתנבי על חורשא דחקל דרומא ׃ ותימר לחורשא דדרומא קביל פתגמא דיי׳ כדנן אמר יי׳ אלהים הא אנא מדליק בך אשתא ותקטיל בך כל אילן רטיב וכל אילן יביש לא תטפי לשלהוביתא דמשיציא ויתרשמון בה כל אפיא מדרום לציפונא ׃ ויחזון כל בני ביסרא ארי אנא יי׳ אדליקתה לא תטפיין ׃ ואמרית קביל בעותי יי׳ אלהים הא אינון אמרין לי הלא מסתיל מתלין הוא ׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עימי למימר ׃ בר אדם קביל נבואה על ירושלם ואליף על מקדשין ואיתנבי על ארעא דישראל ׃ ותימר לארעא דישראל כדנן אמר יי׳ הא אנא שלח רוגזי עלך ואפיק חרבי מלדנה ואגלי מיניך זכאך בדיל לשיצאה חייבך ׃ חלף דאגלי מיניך זכאך בדיל לשיצאה חייבך בכן תיפוק חרבי מלדנה על כל בסרא מדרום לציפונא ׃ וידעון כל בני בסרא ארי אנא יי׳ אפיקית חרבי מלדנה לא תתוב עוד ׃ ואת בר אדם איתאנח בזיוע חרצין ובמרד תיתאנח לעיניהון ׃ ויהי ארי יימרון לך על מה את איתאנח ותימר על בסורתא ארי אתיא ויתמסי כל לב ויתרשלן כל ידין ותיעמי כל רוח וכל רכוביא יתאשדן מיא הא אתיא ותתקיים אמר יי׳ אלהים ׃

רשי

דרך תימנה · ארץ ישראל בדרומה של בבל ׃ אל יער השדה · אל בית מקדשי שעתיד להיות כיער וכשדה להחרם להלך בו שועלים ׃ ונצרבו · לשון צרבת השחין ועל שפתיו כאש צרבת לשון כויה ׃ כל פנים מנגב צפונה · כל האנשים שבדרומה של בבל שהיא בצפון לשון צרב רטריי״ר בלע״ז ׃ ממשל משלים הוא · כשאני מתנבא להם בלשון משל וחידה כגון יער ואש אוכלת לח ויבש ׃ ויהי דבר יי׳ אלי לאמר · הנבא להם נבואה מפורשת שאמרתי לך שים פניך דרך תימנ׳ אני מפרש לך שים פניך אל ירושלם ׃ והטף · והנבא וכן אל תטיפו ואל תטיף על בית ישחק ׃ אל מקדשי׳ · הוא יער השדה מקדש׳ שני חורבנים ׃ צדיק ורשע · הוא הלח והיבש ׃ יען אשר הכרתי ממך · וידעתי כי ישמחו האומות ל׳ לאידה׳ אקצוף עליהם ואגרה את נבוכד נצר בכלם הוא שכתבתי ונצרבו בה כל פנים הדרומיים ׃ חרב

לא ג״ל פיתאל ולא קין

חרבי מתערה ׃ ודכתריה ותצא חרבי מתערה · ודכתריה והוצאתי חרבי מתערה ׃ ונמס ב׳ וסימ׳ וכל המלאכה נמבזה ונמס · אל שמועה כי באה ונמס ׃

ואינו אומר על פי הנבואה אלא להראות עצמו כיהוא יודע למשול משל לפיכך שונה אליו הדבר בענין זה מבואר בלא משל ואמר לו שים פניך אל ירושלם במקום דרך תימנה · והטף אל מקדשים במקום והטף אל דרום · והנבא אל אדמת ישראל במקום והנבא אל יער השדה נגב · ואמרת לאדמת ישראל במקום ואמרת ליער הנגב · והוצאתי חרבי מתערה במקום הנני מצית בך אש · והכרתי ממך צדיק ורשע במקום ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש ׃ ויהי דבר יי׳ · בן אדם · והטף אל מקדשים · אמר לשון רבים כי בית המקדש ב׳ בתים אולם היכל ודביר לבד העזרות או אמר מקדשים רמז לחרבן בית ראשון ולחרבן בית שני ׃ ואמרת · מתערה · הוא תיק החרב ותירגם יונתן מלדנה והוא כמו בעברי ויסב חרבו על נדנה וכן בארמית אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה בחלוף נ״ון בלמ״ד כמו נשכה ולשכה ׃ והכרתי ממך צדיק ורשע · כמו שכתבנו למעלה כי הצדיקים נספים בעון הרשעים וכן אמר כתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים ורב סעדיה פיר׳ צדיק לבעל ורשע לבעל כי מי שעובדו תמיד ובכל לב נקרא אצלם צדיק ומי שאינו עובדו תמיד נקרא אצלם רשע ושניהם רשעים אצל הקב״ה וכן מדבר עם יעקב מטוב ועד רע טוב היה אצל לבן אם היה גוזל מיעקב רכושו ולא היה הורגו ורע אם היה הורגו ושניהם רעים אצל יעקב ותירגם יונתן ואגלי מינך זכאך בדיל לשיצאה חייבך ׃ יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע · בעבור שעשיתי נקמה גדולה בך ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לי לרעה יותר מדאי לכן ילקו כולם כמו שלקיתם אתם זהו שאמר לכן תצא חרבי מתערה ׃ אל כל בשר · אל כמו על וכמוהו רבים ואמרו כל בשר רוצה לומר האומות שהתנבאו עליהם הנביאים ׃ מנגב צפון · כמו שפירשנו למעלה אמר כמו שנכרות חרבי אתכם מנגב לצפון שתגלו אתם שמה ונכרתם בחרב מלך צפון כן ילקו שאר האומות על ידו והוא ילקה אחר כך על ידי מדי ופרס ׃ וידעו · לא תשוב עוד · לא תשוב אל תערה עד אשר תכרו׳ האומות הנזכרות בדברי הנביאים ׃ ואתה · האנח בשברון מתנים · כי כל הנאנח על צרה גדולה הוא כאילו נשברו מתניו ויפול מכובד האנחה ׃ ובמרירות · רוצה לומר ובמרירות לב תאנח לעיניהם כדי שישאלו אותך על מה אתה נאנח ׃ והיה · אל שמועה · כמו על וכמוהו רבים ואמר שמועה כי הם היו בבבל ותבא להם זאת השמועה מירושלם ׃ וכהתה כל רוח · תיקדר וכן רוח כהה כיכהה לשון קדור ועבור וקמוט ׃ תלכנה מים · תלכנה כמו מים שינועו ויזועו מרוב בהלה ׃ הנה באה ונהיתה · הנה בקרוב השמועה הרעה באה לכם וכן תהיה כמו שתשמעו ׃ ויהי

רשי: חרב חרב. שתי חרבות חרב מלך בבל ראשונה ואחר כך חרב בני עמון: ביד ישמעאל בן בן נתניה. שיהרוג את גדליה ואת הנאספים אליו משארית החרב כמו שמפורש בירמיה: מרוטה. פורב"יא בלע"ז ומנחם חברו לשון שליפה וכן ויתן אותה למורטה וכן כלם: היה לה ברק. להיות לה ברק זהורית פלנדו"ר בלע"ז: או נשיש. לשון תמיה הוא שמא יש לנו לשמוח עוד: שבט בני מואסת כל עץ. שבט שאני מכה בה את בני ליסרו קשה מכל השבטי' ומואסת היא מכת כל מטה וכל עץ כי אינם אבלה לכלום: ויתן אותה. את השבט: למורטה לתפש בכף. לכתכתה שתהא כותה והגונה לתפסה בכף: היא הוחדה חרב. היא השבט חרב חדה ומרוטה היא לתת אותה ביד נבוכד נצר להרוג בה: והילל. לשון יללה: כי היא. החרב תהיה בעמי ובכל נשיאיה' ושריהם: מגורי אל חרב. קבוצת עמים באים לחרב היו סביבו' עמי כן ת"י מגורי לשון אוגר בקיץ בן משכיל אגרה בקיץ אגרם בקציר כהרסו ממגורות העיד הזרע במגורה ומנחם חברו לשון יראה כמו ויגר מואב: לכן ספק אל ירך. לנהי ולקינה: כי בחן. כי בוחן רב בגזרות שאר פורענות הרבה נתחנו בהן שפוט ודבר ורעב וחיה: ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה. ומה תהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבא עליו עם שאר הבחן: לא יהיה. עוד בני בעולם וכן ת"י לא יתקיימון אבל שאר המקר' לא תרגם כך וכן נראה בעיני ושמעתי בו לשונות רבים וראיתי בספרי פתרונות ולא נתיישבו לי והפיוט שייסד בתוכחה ממואסת כל עץ הדיקור שמזה משייעני שקרא את החרב מואסת כל עץ ויונתן כן תרג' או נשיש וגו' על דחריאו שבטא דבית יהודה ובנימן לשבטי דישראל כד גלו על דפלחו לטעותא ותבו אינון למטעי בתר צלמי אעיא אף הוא מפרש או נשיש לשון תמיהא: כי בחן ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה. ארי אתנביאו עליהון נבייא ולא תבו כלומר כבר הדבר בחון שלא ישובו ומה יהא בסופיהון אם גם שבט מואסת לא יהיה אומר ואף שבטא דבית יהודה ובנימן מגלא יגלון ובעובדיהון בישיא לא יתקיימון מלכות שבט שהיתה מואסת בחבירתה ומלעגת עליהם ועל הרעה הבאת עליהם אף היא לא תהיה ולא תקום עוד אפתרנו לשון אחר או נשיש וגו' או שמא נשיש כי תאמר אלי שבט בני מואסת כל עץ מלכי יהודה מואסי ע"ז הם כמו שמצינו באביה שאמר ועמכם עגלי הזהב ואשא ויהושפט ויחזקיהו ויאשיהו שבערו כל ע"ז שבעולם שתחת ידם ואף אלו ישובו בתשובה. זעק והילל ואל תסמך על זאת כי היא תהיה בעמי ולמה כי בוחן כבר בחון הדבר לפני שלא ישובו תשובה הוגנת' ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה ומה אמתין עוד אפילו אם באו לשוב ולמאוס בע"ז לא יתקיים הדבר בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם והוא שאמר לירמיה אם ישוב לא ישוב: הנבא והך כף אל כף. כדרך הסופרים ומה היא הנבואה והכפל חרב שלישיתה אני אמרתי חרב חרב חרבו של נבוכד נצר להחריב ירושלם וחרב בני עמון בגדליה עוד יש חרב של שלישית כפולה פי שתיהן הללו וחרב חללים תהיה והיא חרב החלל הגדול המפלת חללים רבים: החודרת להם. בכל אשר תבאו תרדף אתכם בחדרי חדרי' הרי יוחנן בן קרח ושרי החיילים ילכו למצרים שם תשיגם חרב וכן בכל המקומות אשר ימלטו שם אל פרים בצורות כמו שאמור בענין על כל שעריהם נתתי אבחת חרב: למוג. לשון הנעה לשון אחר לשון דבר נמס: והרבה המכשולים. והרבות המכשולים וכן כל הרבה שבמקר' לשון הרבות הוא לשון פעל. אבחת חרב יש פותרין טבחת ט"ית תחת אל"ף בא"ט ב"ח ויש פותרין כמו אבעת לשון בעיה ולא יתכן כי התי"ו באבחת איננה יסוד ולא באה אלא לסמיכה והתי"ו בבעיתה מן היסוד ואני אומר אבחת חרב המשמעת קול הורגי חרב לשון נביחה גלאפי"שמינט בלע"ז כי גזן בנביחה יסוד כופל הוא כמו כ"ון בנטיעה ותבא אל"ף במקומה כמו אחוותי באזניכם אסיף שמן ומנחם פירש כמו אימת חרב ואין לו דמיון אלא פתרונו לפי ענינו: את

רדק: ויהי. בן אדם. אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה אמור להם כי זאת החרב הנזכרת שאמרתי והוצאתי חרבי מתערה הוחדה לכרות היטב ומהר וגם מרוטה שעברה החלודה מעל פניה כדי שתבריק ותפחיד בני אדם במראה ופירש בפסוק הבא אחריו למען טבח טבח והכפל חרב חרב כדרך הנוהים והכואבי' שכופלים דבריהם כמו מעי מעי ראשי ראשי ויונתן תירגם חרבא דמלכ' דבבל תקטול וחרב' דבני עמון תיתני ותשיצי פירו' חרב בני עמון חרב ישמעאל כי בעלים מלך בני עמון שלחו: מרוטה. ענין המריקה והעברת החלודה יפה עד שתבריק כמו נחשת ממורט: למען טבוח טבח. בא שם הפועל עם הפעל לחזק הפעלה וכן למען בצוע בצע קצף ה' על אבותיכם קצף ומעלה מעל בה' ויבס דוד בוס והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו: למען היה לה ברק. היה מקור כמו היות וכן הבט ימין וראה: מרטה. משלא כזכר שם פועלו ודגש הט"ית לתפארת הקריאה לחזק קריא' הט"ית כי כן דרך העברי ובמקומות רבים נמצא כמו זה במקרא כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו: או נשיש שבט בני מואסת כל עץ. או שמא שאמרו שנשיש ונשמח לזאת החרב כי לא יבאה לנו אלא לאויבינו לא נוכל לשמוח לה כי לכרות שבט בני יבאה ומואסת כל עץ לכרות עתה אלא שבט בני זהו ישראל וי"ת הפסוק כן בדיל למקטל קטול אישתליפת וגו': ויתן אותה למרטה. מקור בתוספת ה"א כמו לקרבה אל המלאכה כי הה"א רפה ר"ל הא' יתברך שהוציאה מתערה נתנה למורט: לתפוש בכף. שיתפוש אותה ההורג בכף אחר שימרטו אותה וכפל הענין עוד ואמר היא הוחדה חרב והיא מורטה לתת אותה ביד הורג. מרטה גם זה דגש הט"ית: היא הוחדה חרב. כמו הפוך היא חרב הוחדה וכן כל רבים עמים כמו כל עמים רבים רבות עתים כמו עתים רבות והדומים להם: זעק והיליל בן אדם. כי היא היתה בעמי החרב הזאת תהיה בעמי לכן זעק והיליל בן אדם לא שתשיש כמו שאמר או נשיש: היא בכל נשיאי ישראל. כי יאשיהו מת בחרב וכן יהויקים ובני צדקיהו שנשחטו לעיניו וכן אותם שגלו בעבור החרב שעברה עליהם גלו: מגורי אל חרב היו את עמי. מענין ויגר מואב ענין פחד ויראה פחדי חרב היו עמי קודם שבאה עליהם החרב כמו שאמר חרב יראתם וחרב אביא עליכם ובאה מלת מגורי בסמוך על מלת אל כמו שבא הסמיכות על מלת עליו על מלת את כמו והולכי על דרך שיחו ומשוש את רצין וי"ת כן צוח והוליל וגו': לכן. שהחרב הזאת היא בעמי ובכל נשיאי ישראל: ספוק אל ירך. אל כמו על: כי בחן ומה. כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכל המריטה שנעשית להבריקה ולהפחיד בה בני אדם כדי שישובו בני אדם לדרך הטובה והוחדה לכרות בה אם לא ישובו: ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה. ומה יהיה זה הבוחן אם גם שבט בני תמאס לכרתו כמו שמואסת כל עץ מה יהיה הבוחן הזה הנה לשוא מורטה והבריקה והבריקת החרב היא משל להזהרת הנביאים ויונתן תירגם ארי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו וגו': ואתה בן אדם. ותכפל החרב שלישיתה. מלעיל והה"א נוספת והוא כמו שלישית כלומר תכפל שלשה פעמים לכך נקראת החרב שלישית רוצה לומר שיהיו הגזרות שונות ומשלשות עליהם יש מפרשים שלישיתה גדולה כמו השליש אשר למלך ושלישים על כולו: חלל הגדול. דרך כלל כלומ' חללים רבים וגדולים שיפלו בה מלכים ושרים: החודרת להם. המכה אותם בחדרי בתיהם או שהיתה נפוכה בחדר עד עתה שיצאת מעבורם ויונתן תירגם שלישיתה תליתאה ותירגם החודרת להם דמזיעא להון ותרגמו כמו הפוך החודרת ענין חרדה: למען למוג לב. אמר כאן מלת הטעם ואות הטעם כי דילו אם יאמר למען מוג לב או למוג לב מבלי זכר למען והיא לתוספת דבר ולחזק הדבר ופי' בעבור שימס לבבם וירבו מכשוליהם: והרבה מקור בשקל והחיה אותם הזנה הזנו: על כל שעריהם נתתי אבחת חרב. פי' ענין שחיטה כמו אבעת בך כך פירשוהו המפרשים לפי ענינו כמו ברק חרב והדומים לו ויש מפרשים אבחת טבחת בחלוף אלף בט"ית באלפא ביתא דא"ט ב"ח ויונתן תירגם קטלי חרבא: את

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם הנבא ואמרת כה אמר יהוה אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה: למען טבח טבחה הוחדה למען היה לה ברק מרטה או נשיש שבט בני מאסת כל עץ: ויתן אתה למרטה לתפש בכף היא הוחדה חרב והיא מרטה לתת אותה ביד הורג: זעק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי היא בכל נשיאי ישראל מגורי אל חרב היו את עמי לכן ספק אל ירך: כי בחן ומה אם גם שבט מאסת לא יהיה נאם אדני יהוה: ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שלישתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול החדרת להם: למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב

החודה ג' וסימ' חרב חרב הוחדה וגם מרוטה. ודבתריה למען טבח טבח הוחדה. ודבתריה לתפש בכף היא הוחדה. תלתיהון בחד ענינא דא בתר דא: מגורי ב' בתרי ליש' וסימ' בארץ מגורי אביו. מגורי אל חרב הו: שלישתה ג' כתיב בן בליש' וסימ' ונסכיהם חצי ההין' ויוסף ה' קרא שמואל. ותכפל חרב שלישתה:

והות פתגם נבואת מן קדם יי עימי למימר: בר אדם איתנבי ותימר כדנן אמר יי אלהים אימר חרבא דמלכא דבבל תקטול וחרבא דבני עמון תיתני ותשיצי: בדיל למקטל קטול אישתליפת בדיל למיעבד פורענות אישתנינת על דחריאו שיבטא דבית יהודה ובנימן לשבטי ישראל כד גלו על דפלחו לטעותא ותבו אינון למטעי בתר צלמי אעיא: ויהב פורענותהון לאיתמסרא ביד מלכא דבבל היא מחת חרבא תהי פורענותהון למימסר יתהון ביד קטולין: צוח ואיליל בר אדם ארי היא הות בעמי היא וכל רברבי ישראל קטולי חרבא אתכנשו ואתו על עמי מסחור סחור בכן טפח על ירכא: ארי איתנביאו עליהון נביא ולא תבו ומה יהי בסופיהון אימר ואף שיבטא דבית יהודה ובנימן מיגלא יגלון וכעובדיהון בישיא לא יתקיימון אמר יי אלהים: ואת בר אדם איתנבי וטפח יד על יד ותיתכפיל חרבא תליתאה חרב קטולין היא חרב פורענות קטולא רבא דמזיעא להון: בדיל למתבר ליבהון ולאסגאה מתקלהון על כל קירויהון מייתי קטלי חרבא

והרבה ב' וסימ' למוג לב והרבה המכשלים. והרבה עמו פדות והוא יפדה' ואינון מן זוגין מן ב"ב דמשמשין וה' בריש תיבותא וסימ' נכסר בבסרה רבהא בערך ה':

יצאו ט׳ בקריאה וס׳ נמסר בירמיה סימ׳ ח׳ ׃ ויד ג׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ ויד אל תשלח בו למען הציל · ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת · ויד ברא בראש דרך · וס׳ תיפוק בירא לסרברא ׃ ואת יהוד׳ ג׳ דסמיכי וס׳ שלח לפניו אל יוסף להורו׳ · ויוסף י׳ לחרו׳ בישר׳ · ואת יהודה בירושלם בצורה ׃ שבע׳ ד׳ וס׳ נמסר בירמיה ס׳ ח׳ ׃

אח עשויה לברק מעטה לטבח ׃ התאחדי הימיני השימי השמילי אנה פניך מעדות ׃ וגם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי אני יהוה דברתי ׃

ויהי דבר יהוה אלי לאמר ׃ ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים לבוא חרב מלך בבל מארץ אחד יצאו שניהם ויד ברא בראש דרך עיר ברא ׃ דרך תשים לבוא חרב את רבת בני עמון ואת יהודה בירושלם בצורה ׃ כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד ׃ בימינו היה הקסם ירושלם לשום כרים לפתח פה ברצח להרים קול בתרועה לשום כרים על שערים לשפך סללה לבנות דיק ׃ והיה להם כקסום שוא בעיניהם שבעי שבעות להם

ווי חרבא אשתליפת למקטל אישתנינת לשיצאה ׃ אישתליפי וקטילי מדרומא ושיצי מן ציפונא לאן אפך מזמנין ׃ ואף אנא איתי פורענות על פורענות ואניח חימתי אנא יי גזרית במימרי ׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר ׃ ואת בר אדם אתקין לך תרתין אורחן דייתון בהון קטולי חרבא דמלכא דבבל ממדינתא חדא יפקון תרויהון ואתרא אתקין בריש פרשות אורח קרתא אתרא אתקי׳ ׃ אורחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא מרבת בני עמון ועל דבית יהודה דינפקו מירושלם למיתב בקירוין כריכן ׃ ארי קם מלכא דבבל על אם פרשות אורח בריש תרתין אורח למיקסם קסם קשת בגירריא שאיל בצילמניא חזא בכבדא ׃ בימיניה הוה קיסמא נפיל למהך לירושלם למנאה איפרורין לפתחא תרעין דיעלון בהון קטולין לארמא קל באצוותת קרנא למנאה איפרורין על תרעין למצבר מליתא ולמבני כרקום ׃ והוה להון קיסומיהון כריבין בעיניהון ונחשין דהוה מנחשלהון ואינון לא ידעין דארבעין ותשע זמני

רשי

אח עשויה לברק. אוי ואח כי עשויה היא ללהט מרוטה ומשורקת ׃ מעטה לטבח. ומעוטה כשמלה עד תתפשם בכף לטבח ביום המלחמה ויש פותרין מעטה על לשון מישוט שמתמעטת כשמסכנין אותה וטעות הוא בידם כי חסרון הוי״ו ודגשו הטי״ת יורה עליה כי אין המ״ם שורש שניה כמ״ש של משנה ותמונה ומעטה ומעלפת ספירים ומכסה חבר מעטה לשון מחססה כמו התיב עיטה ונטה׳ אבל דונש פתר אותו כמו עוטה אור כשלמ׳ ׃ התאחדי. אל מקום אחד או לימין או ל לשמאל ׃ מועדות. מזומנות ׃ וגם אני אכה כפי אל כפי. אני אומר לך הכה כף אל כף וגם אני כמוך מקונן עליהם ואכה כפי אל כפי אך חמתי בוערת בי והניחותי אותה ׃ שים לך שנים דרכים. כמו שהוא משים המקרא ׃ ויד ברא בראש דרך עיר. פנה לך מקו׳ בראש דרך שאתה בה ועשה לך כמין דרך מפולגת לפרשת דרכים אחד פונה לימין ואחד ע פונה לשמאל ׃ יבאו שניהם. שני הדרכים ׃ ויד ברא. מקום פנה מן הקוצים והברקנים אישרטיר בלע״ז ודוגמתו בספר יהושע עלה לך היערה ובראת לך שמה ועוד כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו ומנחם חברם כלם לשון ברירה כמו ברו לכם איש ברא ליש׳כט בלע״ז ׃ דרך תשים לך וגו׳. סימן שתי דרכים הללו למלך בבל היוצא מארצו על מנת לילך או לירושלם או לרבת בני עמון לאי זו משתיהן שיפול לו גורל בקסמיו עליה כמו שמפורש כי עמד מלך בבל וגו׳ ׃ אם הדרך. קארפור בלע״ז ׃ קלקל בחצים. ליהט בלהט חצים זרק חץ כלפי למעלה והיא פונה מאליה לימין או לשמאל ולמקום שהיא פונה הוא הגורל קלקל בחצים חברו מנחם עם נחשת קלל ועם לא פנים קלקל ויש משמע קלקל לשון קלקול כמו וכל הגבעות התקלקלו ויש לועזים קלקל טרא״ט בלע״ז וכן ת״י קלקל בחצים קשית בגירריא ׃ שאל בתרפים. כלם שמדבר במכשפות ויש שעה שמכוונת שאם עושהו באותה שעה יש בו דבור לעולם ׃ ראה בכבד. יש בקיאים קוסמים בכבד ׃ בימינו היה הקסם ירושלם. כל גורלותיו קסמו לו לבא ירושלם ׃ לשום כרים. שלטונים ממונים ראשי גייסות לשום כרים על שערים אותה וגייס שלך סב על שער פלוני ׃ לשפוך סוללה. שופכין עפר וסוללין וצוברין תל גבוה וכובשין אותה כעין שכובשין תלי המגדלים לעמוד עליו ולהלחם בבני העיר ׃ והיה להם. לישראל מה שעשה נבוכד נצר ׃ כקסם שוא. ולא יאמינו שיבוא אך באמת שבעי שבועות להם ארבעים ותשע פעמים קסם להם נבוכד נצר וכל הקסמים כוונו זה בזה ׃ והוא

רדק

אח עשויה לברק. אוי וכן אמר אח וכן תירגם יונתן ווי ואחי רבי משה ז״ל פירש ענין הכאה וכפלה הכ״ן כנון אמן מאתת את כי זאת החרב עשויה לברק המעטה שכפל בה והיא המריטה כעשה בה לברק כלומר להיות ברק להפחיד בה בני אדם ׃ מעטה לטבח. לפי ענינו כמו הוחדה כמו שאמר למען טבוח טבח הוחדה ואין למלה הזאת חבר לפי הענין והדוכי אבי ז״ל כתב כי פי׳ מלטון והוא עטה מעיל אך מעטה מבנין פועל הדגוש כמו מגולה מן גלה מכוסה מן כסה ועניינו כענין לוטה בשמלה כלומר מעוטה עד עתה שגלתה לטבח ויונתן תירגם ווי חרבא אשתליפת למקטל אשתנינת ל לשיצאה ׃ התאחדי הימיני השימי השמילי. השמילי בחסרון אלף שמאל כי אותיות עקרית כי אם למשך את׳ כנגד החרב התאחד באחת הפאות כי לא נכר בך אנה פניך מועדות או לצד ימין שהיא ירושלם או לצד שמאל שהיא בבל ופי׳ השימי שימי פניך לצפון ה השמילי שם או פירוש השמילי לרבת בני עמון כמו שאמר אחרי זאת רבת בני עמון ואת יהודה ויונתן תירגם אישתליפי וקטילי מדרומא ושיצי מן ציפונא לאן אפך מזמנין ׃ וגם אני אכה כפי אל כפי. אמר לפי שאמר הנביא והך כף אל כף אמר לו הא־ל י׳ יתברך גם אני כמוך אכה כפי אל כפי אמר דרך משל אכה כפי אל כפי על ירושלם ועל ישר׳ כי עליהם מועדות פני החרב הזאת והם בהבריקי אותה על פניהם לפיכך ילקו בה ׃ והניחותי חמתי ׃ ובזה תנוח חמתי אחר שאנקם מהם על דרך וחמת המלך שככה ׃ אני יי׳ דברתי ובידי לקיים מה שדברתי ויונתן תירג׳ ואף אנא אייתי פורענות וכו׳ ׃ ויהי דבר יי׳. ואתה בן אדם שים לך. תחשב בלבך שיהיו שני דרכים או תקין לך ועשה שני דרכים כענין קח לבנה והכל במראה הנבואה ׃ לבא חרב מלך בבל. שחרב מלך בבל יבא על אחד משני הדרכים והוא החרב שהוצאתי מתערה והוחדה ומרטה ונתתי ביד הורג וההורג הוא מלך בבל ׃ מארץ אחד יצאו שניהם. שני הדרכים יצאו מארץ אחת והוא בבל ותירגם יונתן ממדינתא חדא יפקון תרויהון וזכר ארץ בלשון זכר ואמר אחד והוא כמו ולא נשא אותם הארץ או פירוש אחד על המלך כאילו אמר מארץ מלך אחד ׃ ויד ברא בראש דרך עיר ברא. ויד פי׳ מקום כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה ׃ ברא בווי. מענין ברו לכם איש שהוא ענין בחירה שא׳ שמלת ברו מן הקל ומן בעלי הה״א וברא מן הדגוש ומבעלי האל״ף וכמוהו ובראת לך שם את׳ בחר לך מקום שישבו אליו שני דרכים כי כן יעשה מלך בבל יעמוד על אם הדרך לראות באי זה דרך ילך ואמ׳ עוד זה המקו׳ ברא בראש דרך עיר ברא אותו דרך שיהיה מבואו לעיר ותירג׳ יונתן ואתרא אתקין בריש פרשות אורח קרתא אתרא אתקין פרשות כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז״ל בפרשת דרכים ׃ דרך תשים. את רבת בני עמון. כמו אל וכן ואת יהודה כמו ואל יהודה וכן ותראה את הכהן כמו אל ׃ בירושלם בצורה. יהודה היושב בירושלם שהיא עיר בצורה וחזקה וחושבים להשגב בה אמר החרב שתבא תבא לאחת משתי הערים האלה וזכר רבה וירושלם שהם ערי הממלכה ויונתן תירגם ארחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא וגו׳ ׃ כי עמד מלך בבל אל אם הדרך. כמו על וכמוהו רבים וקראת אם הדרך שהדרכים פונים אליה והיא להם כאם והם לה כבנות ׃ לקסום קסם. לראות בקסמיו לאי זה דרך ילך אם לדרך שהיא לירושלם או לאותה שהיא לרבת בני עמון ובאמרו לקסום קסם בא שם הפועל עם הפועל לחזק הפעולה כמו למען טבוח טבח והדומים לו שכתבנו ואחר שאמר לקסם דרך כלל פירש הקסם מה הוא ואמר ׃ קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד. וכל זה ממעשי הקסם ופירוש קלקל כמו והוא לא פנים קלקל והוא שמחדדין ומלטשין כמו ברזל החץ עד שיהיה בהיר מאד ורואין בו בעלי הקסם כמו שרואים בבוהן היד בצפורן לבהירות הציפורן וכן רואים בסיף וכן במראה וכן רואים בכבד שיש לו בהירות ותרפים הם צלמים יראו בהם העתידות ובשלשת מיני קסם אלה ראה נבוכד נצר אם ילך לירושלם שהיתה לצד ימינו או לרבת בני עמון שהיתה לצד שמאלו ונפל לו הקסם לירושלם והדוכי אבי ז״ל כתב קלקל ענין קלות כלומר ירה החצים והפריחם באויר לראות לאי זה צד יפלו וכן תירגם יונתן קשית בגירריא ׃ בימינו. מבואר הוא בפסוק של מעלה מזה ׃ לשום כרים. נגידים שרי חיילות וכן ושים עליה כרים והדוכי אבי ז״ל פירש כרים כבשי׳ כמו עם חלב כרים אלים והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה ׃ לפתוח פה ברצח. שיפתח בו נבוכד נצר פיו וכן שרי החיל ברצח לעם כלומר שירצחו כל הנמצא בעיר ׃ להרים קול בתרועה. שירימו כולם קול בתרועה להבהיל העם אשר בעיר ׃ לשום כרים על שערים. כשיגברו אנשי העיר השערים ישימו כרים עליהם לשברם ולהכנס בהם לכל אחד מן הפירושים שפירשנו במלת כרים לפי ענינו ׃ לשפוך סוללה. כתרגומו למצבר מליתא והוא שצוברים עפר נגד החומה ועושים תל גבוה מן החומה להלחם משם ולהכנס בעיר ׃ ולבנות דיק. הוא מגדל עץ שעושים נגד העיר לכבשה ׃ והיה להם כקסום שוא בעיניהם. כקסום כתיב בוי״ו וקרי בלא וי״ו בקמץ חטף והוא מקור אמר כי בעיני ישראל היה קסם נבוכד נצר כמו אם היה קסם שוא שהיו בוטחים על דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר שלא תנתן העיר ביד מלך בבל ׃ שבעי שבעות. כאילו היו הכשדים שבועי שבועות להם כלומר כאילו נשבעו להם שבועות רבות ׃ והוא

להראות ג' ומל' וסימ' כי לא יוכלו להראות · וילך אליהו להראות אל אחאב · להראות חטאתיכם · וחד ובניום הראות כן · הגבה ב' וסי' העמק שאלה או הגבה · השפלה הגבה והגבה · פתוחה ג' וסי' ויעזבו את העיר · חרב חרב פתוחה · ואגרת פתוחה בידו ·

וְהוּא־מַזְכִּיר עָוֺן לְהִתָּפֵשׂ׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן
הַזְכַּרְכֶם עֲוֺנְכֶם בְּהִגָּלוֹת פִּשְׁעֵיכֶם
לְהֵרָאוֹת חַטֹּאותֵיכֶם בְּכֹל עֲלִילוֹתֵיכֶם
יַעַן הִזָּכֶרְכֶם בַּכַּף תִּתָּפֵשׂוּ׃
וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע נְשִׂיא
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרִים הָעֲטָרָה זֹאת
לֹא־זֹאת הַשָּׁפָלָה הַגְבֵּהַ וְהַגָּבֹהַ
הַשְׁפִּיל׃ עַוָּה עַוָּה עַוָּה אֲשִׂימֶנָּה
גַּם־זֹאת לֹא הָיָה עַד־בֹּא אֲשֶׁר־לוֹ
הַמִּשְׁפָּט וּנְתַתִּיו׃
וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל־חֶרְפָּתָם
וְאָמַרְתָּ חֶרֶב חֶרֶב פְּתוּחָה לְטֶבַח
מְרוּטָה לְהָכִיל לְמַעַן בָּרָק׃
בַּחֲזוֹת לָךְ שָׁוְא בִּקְסָם־לָךְ כָּזָב לָתֵת
אוֹתָךְ אֶל־צַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים אֲשֶׁר
־בָּא יוֹמָם בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃

הֲוָה כָּמִין וּמִיתְיְתֵב עַל פִּתְגָּמָא עַד
דְּתֵיתֵי לֵיהּ שַׁעְתָּא דְיִתְמַסְרוּן בִּידֵיהּ׃
בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים חֲלָף דְּאַדְכַּרְתּוּן חוֹבֵיכוֹן
בְּאִתְגְּלָאָה מִרְדֵיכוֹן לְאִתְחֲזָאָה
חֲטָאֵיכוֹן בְּכֹל עוֹבָדֵיכוֹן חֲלָף
דְּאִדְּכַּרְתּוּן בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל
תִּתְמַסְרוּן׃
וְאַתְּ חַיָּב קְטָלָא רַשִׁיעָא רַבָּא
דְיִשְׂרָאֵל דִּמְטָא יוֹם תַּבְרֵיהּ עִדָּן
תּוֹשְׁלִימַת חוֹבוֹהִי׃
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַעְדִּי
מִצְנֶפְתָּא מִשְּׂרָיָה כַּהֲנָא רַבָּא
וְאַבְטֵל כִּיתְרָא מִצִּדְקִיָּה מַלְכָּא
אִימַר דֵין וְדֵין בְּאַתְרֵיהּ לָא יִתְקַיַּים
מִיגְלָא יִגְלוּן גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם
דְּלָא הֲוַת דִּילֵיהּ יְסַבִּינַהּ צִדְקִיָּה
דְּדִילֵיהּ הִיא תַּעְדֵּי מִינֵיהּ חוֹבֵיהוֹן
דְּחַבוּ כְּחוֹבֵיהוֹן אִיתְפְּרַע מִנְּהוֹן
אַף לְדֵין לָא יִתְקַיַּים לֵיהּ עַד דְּאֵיתֵי
עֲלוֹהִי פּוּרְעָנוּת יִשְׁמָעֵאל בַּר
נְתַנְיָה וְאֶמְסְרִינֵיהּ בִּידֵיהּ׃
וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי
וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל בְּנֵי
עַמּוֹן וְעַל חִיסוּדֵיהוֹן וְתֵימַר חַרְבָּא חַרְבָּא אִישְׁתַּלְפַת לְמִיקְטַל אִישְׁתְּנִינַת לְשֵׁיצָאָה בְּדִיל
לְמֶהֱוֵי לַהּ צַחְצוּחִין׃ בְּאִיתְנַבָּאָה לָךְ שְׁקַר בְּאַלָּפָא לָךְ כַּדְבִין לְמִמְסַר יָת צַוְּרָךְ כְּצַוְּרֵי
קְטִילֵי רַשִׁיעַיָּא דִּמְטָא יוֹם תַּבְרְהוֹן עִדָּן סְעוּרָן בִּישָׁתְהוֹן׃

רשי

והוא מזכיר עון להתפש · ונבוכד נצר בקסמיו את קמיו היה מזכיר עונות שבד ישרא' שהיו מודיעים לו עמון ומואב שכיניהם שהיו שומעין את תוכחות הנביאים · להתפש · שהיו ישראל נתפשים בידו · יען הזכרכם עונכם · שאתם מחדשין עבירות מיום אל יום ועונותיכם הראשונים נזכרים על ידיהם · בהגלות פשעיכם · החדשים · להראות חטאותיכם · הישנים · יען הזכרכם לפני לרעה לפיכך בכף תתפשו ביד מלכא דבבל תתמסרון · חלל רשע · חייב להיות חלל ברשעך · נשיא ישראל · צדקיהו · בעת עון קץ · בעת כתמלאת הסאה והגיע עון האחרון הממלא את הסאה · הסיר המצנפת וגו' · כתרגו' אעדי מצנפת' משריה כהנא רבא ואבטל כיתר' מצדקיה מלכא אימר דין ודין באתרי' לא יתקיי' · השפלה הגבה וגו' · גדליה בר אחיקם דלאו הות דיליה יסבינ' וצדקיה דדיליה היא תעדי מיניה · עוה עוה · לשון עי השדה לשון חורבה אחר חורבה שלש פעמים ושלש אשימנה כבר בטלה מיכניה ונתנה לצדקיה ומצדקיה ת תנתן לגדליה הרי ש שתים ומשם חבר עוה עם עותה ושתי המלכה העויתו והרסתו · גם זאת לא היה · גם לגדליה לא תתקיי' עד בא ישמעא' בן נתניה · אשר לו המשפט · אשר עליו שמתי להפרע נקמתי ומשפטי · ונתתיו · בידו · אל בני עמון ואל חרפת' · אשר שמחו בנפול גורלו של נבוכד נצר בקסמיו לבא על ירושלם וחרפו אותי ואת עמי לאמ' יד עז שלהם רמה · למען ברק · להכיל חללים רבים למען לא יחשך מראה להט שלה בחלליה · בחזות לך שוא · קוסמי עמון חזו להם שוא לאמר לא יבא עוד עלינו · לתת אותך אל צוארי חללי רשעים · להטעותך ולתת את צואריך כצוארי חללי רשעים של ישראל · אשר בא יומם וגו' · יום שלהם ·

הסב

רדק

והוא מזכיר עון להתפש · וזה הדבר היה מזכיר להם עון שיתפשו בו כי הוא צדקיהו מלכם לא שמר שבועתו למלך בבל · כמו שאמר וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים ואיך יחשבו שישמרו להם הכשדים שבועתם ואפילו אם נשבעו להם כי הם אינם שומרים שבועתם כמו שאומר על כן אבלה הארץ וכן אמר רצוח וגנוב והשבע לשקר · שבועי · שם תאר בשקל השכוני באהלים ואדוני אבי ז"ל פירש והיה להם כקסום שוא בעיניהם הכשדים חשבו להם כי הקסם היה כזב כי דעת' היה לבני עמון והאל יתברך מסבב לירושלם בעבור שלא המתין על חלול י"י שחלל צדקיהו וזהו שבועי שבועות להם והוא מזכיר עון להתפש הזכיר עונותיהם האחרים ויונתן תירגם והוא להון קיםמיהון וגו' · תירג' שבועי שבועות כמו שבעה שבועו' · לכן כה אמר יען הזכרכם עונכם · כמו שאמר מזכיר עון · הזכרכם · מקור מבנין הפעיל ובא בפתח כמו ואון ותרפים הפצר אחר בעט' שאתם מזכירי' לפני עונכם והוא עון שבועת שקר ובמה אתם מזכירים אותם בהגלות פשעיכם להראות חטאתיכ' בכל עלילותיכם כי בכל מעשיכם יש פשעים וחטאות נראים ונגלים לכל כל שכן לי ובזה אתם מזכירים העונות הישנים עם החדשים והחמורים עם הקלים · יען הזכרכם בעבור שאתם נזכרים לפני כאנשים חוטאים ופושעים לפיכך בכף תתפשו · ופירוש בכף בפתח הב"ית מורה על הא הידיעה רוצה לומר בכף הידוע והוא כף מלך בבל וכן תירג' יונתן ביד מלכא דבבל תתמסרון · חלל רשע · חלל כתרגומו חייב קטלא ויש לפרשו כמשמעו כמו אשה זונה וחללה · נשיא ישראל · הוא צדקיהו · אשר בא יומו · הגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה ·

בעת עון קץ · בעת שעונו גרם לו הקץ שהוא קצו וסופו במלוכה ומה שאמר עון קץ שסמך עון אל קץ רוצה לומר העון שבעבורו בא קצו והוא עון שבועת שקר שהשביעו נבוכד נצר באלהים והוא מרד בו ובזה אלה להפר ברית לפיכך עלה עליו נבוכד נצר ועור עיניו והגלהו והחריב הארץ ותירגם יונתן דמטא יום תבריה עדן תושלימת חובוהי פירשו כמו הפוך · כה אמ' אדני י"י · הסיר המצנפ' והרים העטרה · הסיר והרים ענין מקור וכן הגבה והשפל כאילו אמר להסיר המצנפת ולהרים העטרה מעל ראש המלך ר"ל שיסיר מעל ראש המלך מלכות יהודה שיגלה המלך צדקיהו לארץ אויביו ות' אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כיתרא מצדקיהו מלכא ואני תמיה למה זכר שריה כי יהוצדק בנו הוא שגלה עם צדקיהו · זאת לא זאת · העטרה שהיא היום לא תהיה זאת כמו שחושב צדקיהו שתתקיים מלכותו לא תהיה זאת העטרה לו אלא למי תהיה · השפלה הגבה · יהויכין שגלה כבר והיה שפל אגביה אותו כי זרובבל בנו היה מלך בסופו מגלות בבל וגם הוא בגלותו כשא' אותו אויל מרודך וישם כסאו גבוה וגו' · והגבוה השפל · צדקיהו שהיה גבוה ונתגאה ומרד במלך בבל אשר השביעו באלהים אשפיל אותו שלא יהיה עוד מלך מזרעו שהרי בני צדקיהו שחט מלך בבל לעיניו והמלכות עמדה מיהויכין · השפלה · הה"א בו נוספת כי המלה מלעיל ואות כמו השפל כמו שאמר והגבוה השפל ועוד כי אילו היתה לנקבה היה אומר השפלה הש"ן בשוא · עוה עוה אשימנה · ענין עוה כמו ועות כביו' · אמר זאת העטרה אשימנה עוה ואמר שלשה פעמים עוה כי לא תשוב ליושנה ולמתכונתה עד זמן רב כי ב' דורות היתה בגלה העטרה אחר הגלות והם שאלתיאל פדיה ובדור הרביעי שהוא זרובבל הושבה העטרה ליושנה · גם זאת לא היה · גם זאת השפלו שהיתה לא היתה לעטרה כי אע"פ שהיו חייבים בני יאשיהו יהואחז ויהויקים ויהויכין ואף על פי שלקו כל אחד בעצמו לא הוסרה העטרה עד צדקיהו שבא נבוכד נצר · אשר לו המשפט ונתתיו · בידו כי הוא לקח המשפט מצדקיהו שהיה חייב זהו שאמר עד בא אשר לו המשפט ונתתיו · ואתה בן אדם · ואל חרפתם · שחרפו וגדפו את ישראל ושמחו להם בגלותם וכאתם מארצם לכן הנבא אליהם ואל חרפתם כי החרב שהוחדה לישראל פתוחה גם כן להם ואם לא תהיה עתה על ידי נבוכד נצר תהיה על ידי מדי ופרס כי מתחילה כבשם מלך בבל והיו לו עבדים ואחר כך מרדו בו כמו שמרד צדקיהו לפי שהיה מגמת פניו אל בני עמון ואל ירושלם ונפל גורלו על ירושלם והחריבה ושב לו לארצו ולא הלך אל בני עמון · לפיכך חרפו בני עמון את ישראל בגלותם וחרפתם ואמר גם כן בנבואת צפניה שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון · פתוחה · החרב שהיתה פתוחה לישראל כן תהיה פתוחה לבני עמון ואמר פתוחה לפי שהוציאה מתערה כי כשהיא בתוך תערה היא סגורה וכשהוציאה מתערה היא פתוחה ויש מפרשים פתוחה כמו לטושה וכן חרב פתחו רשעים ואין צורך להוציא מענין פתוח וכן תירגם יונתן אשתלפת · לטבח מרוטה · מבואר הוא · להכיל למען ברק · פירוש החרב הוחדה ומורטה לשבול ולהחזיק הרג רב ולמען הראות ברקה להפחיד העמים · להכיל · כמו ונורא מאד ומי יכילנו ואדוני אבי ז"ל פירש להכיל כמו להאכיל וכן אזין עד תבונות כמו אאזין ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל והאדם האוחז החרב הוא המאכיל והחרב אוכלת והחללים אכולים להאכיל הוחדה למען ברק מרוטה ופירוש למען ברק למען היות לה ברק כמו שאמרנו למעלה למען היה לה ברק מרוטה ועל הדרך הזה תירגם יונתן אסתכינת לשיצאה בדיל למיהוי לה בחצותין תירגם להכיל לשיצאה · בחזות לך שוא · אמר כנגד בני עמון ואמר לשון נקבה כנגד הכנסה אמר בעת שיהיו חוזיך חוזים וקוסמיך קוסמים לך שוא וכזב בהבטיחם אותך שלא תבא החרב עליך ולא ידעו כי החרב פתוחה · לתת אותך אל צוארי חללי רשעים · כמו עם · כלומר עם צוארי החללים ביד החרב וכן תירגם יונתן למימסר ית צוארך בצוורי קטילי רשיעיא ואלה החללים אמר על חללי רשעי ישראל שנפלו בחרב אמר כי גם בני עמון יפלו בחרב כמו שנפלו בני ישראל אשר בא יומם בעת עון קץ וכבר פירש' למעלה עון קץ ותירגם יונתן דמטא יום תברהון עידן סעורן בישתהון ·

הסב

השב אל תערה · השב מקור השי״ן בפתח מקום צרי ופירושו בתמיה כלומ׳ סבורה את שאשיב החרב אל תערה אחר שתרבות ישראל לא כן לא אשיבנה אל תערה עד שאשפוט אותך בה · במקום אשר נבראת בארץ מכורותיך אשפוט אותך · ר״ל בארץ בני עמון שנבראו שם מקדם וגרו בה עד היום שם אביא להם החרב ושם אשפוט אותם שלא יבאו מעכה לארצות אחרות מרוב בטחם שלא תבא עליהם חרב אויב

השב · כמו השב שארי השי״ן רפה המתיכו עד שוב חרב של ישראל אל תערה ואחר כך כשתמור נקמתי בישראל ישוב עליך ובמקום אשר נבראת וגו׳ · חרשי משחית · אומנין לקטלא · אנשי בוערים · מנהיגין עצמן במנגון לחבל ולהשחית · אפיח עליך · לשון נפיחת אש במפוח

בערים ב׳ וחס׳ וסימ׳ ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית · בינו בערים בעם · ותבוא׳ מ״ל בנביאים וסימ׳ ותבוא אליו בלט ותתקע · אשה בעלת אוב · והיא מתקדשת מטמאתה · ותבוא האשה אל כל העם · ותבוא דרך בבוא הסוסים · ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך · ותבוא חרב ותקחהו · ותבא חרב והקח

השב אל תערה במקום אשר נבראת בארץ מכרותיך אשפט אתך: ושפכתי עליך זעמי באש עברתי אפיח עליך ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית: לאש תהיה לאכלה דמך יהיה בתוך הארץ לא תזכרי כי אני יהוה דברתי:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: ואתה בן אדם התשפט התשפט את עיר הדמים והודעתה את כל תועבותיה: ואמרת כה אמר אדני יהוה עיר שפכת דם בתוכה לבוא עתה ועשתה גלולים עליה לטמאה: בדמך אשר שפכת אשמת ובגלוליך אשר עשית טמאת ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך על כן נתתיך חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות: הקרבות והרחקות ממך יתקלסו בך טמאת השם רבת המהומה: הנה נשיאי ישראל איש לזרעו היו בך למען שפך דם: אב ואם הקלו בך לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך: קדשי בזית ואת שבתתי חללת: אנשי רכיל היו בך למען שפך דם ואל ההרים אכלו בך

אתיב חרבא לנדנה באתרא דאיתבריתון בארעא תותבותכון אתפרע מנכון: ואשפוך עלך חימתי באשת פורענותי אתקיף עלך ואמסרינך ביד גיברין רשיען דאומנין לחבלא: לעממיא דתקיפין כאשתא תתמסרון לאישתיצאה חובת קטולך תהי בגו ארעא לא ייעול דכרניך ארי אנא יי גזרית במימרי:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: ואת בר אדם התוכח התוכח ית קרתא דאשדי דם זכי בגוה ותחוי לה ית כל תועבתהא: ותימר כדנן אמר יי אלהים קרתא דאשדי דם זכי בגוה מטא עידן תברה ודפלחין לטעות בגוה בדיל לסאבותה: בחובת דם זכאי דאשדרת חברת ובפולחן טעותיך דיפלחת איסתאבת וקריב יום תבריך ומטא עידן בישתיך על כן יהבתיך חיסודין לעממיא ולעיב לכל מדינתא: דקריבין ודרחיקין מיניך יתלעבן ביך סואבת שמא דסגיאין איתרגושתה: הא רברבי ישראל גבר לתוקפיה הוו ביך בדיל למישפך דם זכי: אבא ואימא אקילו בך לגיורא אניסו אונסא בגויך יתמין וארמלן אוניאו ביך: על קודשי בסרת וית יומי שביא דילי אחילת: גברי אכלי קירצא הוו ביך בדיל למישפך דם זכאי ובטוריא פלחו ביך לטעותא

מהם נפש · ותבוא כהם הרוח ויחיו ויעמדו · ותבוא אליך תפלתי · וכל כתו׳ דכו׳ מ״ל במ״ב חס׳ וסימ׳ ותבא כמים בקרבו · ותבא בלט ותגל מרגלתיו ותשכב

זמה עשו בתוכך. אמר זמה דרך כלל לכל העבירות ואחר כך פרט קצתם: ערות אב. זכר תחלה שבעריות והוא שאמר בתורה ערות אביך והיא אמו שהיא אשת אביו ובאמרו גלה לשון יחיד ואחרי' לשון רבים יש בו רמז למה שאמרו רבותינו ז"ל כי אמון הרבה אשמה שבא על אמו: טמאת הנדה. שם רוצה לומר אשה שהיא מדם נדות וכמהו שם והוכיחו את הנדה מן הקדש בימי נדת דותה והתאר כמו כן בזה המשקל נדה היא וזכר בבעילת הענוי שאמר ענו בך כיון לה ענוי אם יבעלוה בנדתה כמו שים לבתולה: ואיש את אשת רעהו. איננו אומר על איש אחד לבד כמו שאמר ואיש כי מבצע שלישה והדומים לו אלא אמר איש ואיש כמו איש איש מזרעך איש כי יתן מום בעמיתו והדומים להם וכן ואיש את כלתו ואיש את אחותו ואמר ענה בך כי ברוב אם ישכב עם אחותו ישכב עמה בבית אביו והיא עודנה בתולה: שחד. מלכך ושריך לקחו שחד מבעל הריב לשפוך דם נקי: נשך ותרבית לקחת. כפל הענין במלות שונות ואז"ל זהו נשך זהו תרבית ולא חלקו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין: ותבצעי רעיך בעשק. פירושו כתרגומו ואהניית רחמיך באונסא כלומר ההנית מרעיך ונתת להם בצע כסף מן העושק שעשקת בני עמך החלושים ורעיך הם אשור ומצרים שהיו בוטחים להם שוחד להיות להם לעזר: ואותי שכחת. כי לא בטחת בי ולא בקשת ממני עזר אלא מן האומות המכלות אותך וכן אמר לטעם את' ואותי שכחת את' אותי שכחת שהזהרתי אותך על כל אלה העבירו' והלכת אחרי תאותך ולא זכרת אותי ש שצויתיך עליהן: והנה הכתי כפי. דרך משל כאדם המתעצב כמו שאמר וגם אני אכה כפי אל כפי: אל בצעך. כמו על ובדברי רבותינו ז"ל כ"ד חטאות כדי יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל שנאמר הנה הכתי כפי אל בצעך: אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך. אמר דמך לשון יחיד דרך כלל ואמר היו בתוכך לשון רבים כי דמים רבים שפכו ויונתן תרג' כך הא איתיתי פורענו' עלך כחובי ממון אונסך די אנסת רוצה לומר מה שלקחו באונס מן האנסים שאין כח בידם להמלט מן האנסים ההם: היעמד לבך. היוכל לעמד לבך לרוב הצרות שאני מביא עליך זהו לימים אשר אני עושה אתך רוצה לומ' ימי הצרו': דברתי ועשיתי. כמו שדברתי כן אקיים כי אני יי' והיכולת בידי: והפיצותי. והתמותי טמאתך ממך כי לא עבדו גלולים שהם הטמאה הגדולה בגלות: ונחלת בך. עיקרו ונחלת ובהעדר הנו"ן פ"א הפעל היתה ראויה עי"ן הפעל להדגש לולי שהחי"ת אינה מקבלת דגש ופירושו תהי נחלת בעצמך כי עד עתה היית נחלתי ועתה אין את נחלתי ויש מפרשים ונחלת ענין חלול: לעיני גוים. שהם יראו כי אין את נחשבת נחלתי בהיותך בגלות ביניהם: וידעת כי אני יי'. אז תדעי ותכירי כי אני יי' כי עתה שכחת אותי ואז בבא עליך כל הרעות שאמרתי לך על ידי נביאי תדעי כי אני יי' אומר ועושה גוזר ומקיים: ויהי דבר יי'. בן אדם היו לי בית ישראל לסיג. לסוג כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד כי אותיות אהוי מתחלפות אמר היו לי בית ישר' כמו הסיג שהוא פסולת הכסף: וזכר המתכות שהם פחותים מהכסף והם נחשת ובדיל וברזל ועפרת כלו' אם היו כולם תוך כור להתיכם כן היו לי סיגים לא כסף וכן אתיך אותם כמו שהאומן מתיך המתכות האלה ונקראו גסתרון בתלמוד ובלעז מיטאל והכלי שיעשה מן המתכות המעורבים הוא פחות מהכלי שיעשה מאחד המתכות לבדו כי אם ישבר אין לו תקנה אלא אם כן ישובו להתיכו לפיכך המשיל ישראל למתכות המעורבים ואמר סיגים כסף היו ופירשו המפרשים כי חסר הסמך כמו אומרים אמת והנכון בהם סיגים סיגי כסף אומרי' אמרי אמת ויש לפר' סיגים בכסף היו בחסרון בית השמוש כמו הנמצא בית יי' והדומים לו רבים רוצה לומר כי מעט כסף מעורב בהם כי עושים קצת כלים מן המתכות המעורבים עם כסף מעט והם הכלים שעושים להשמיע קול כמו המצלצלים והדומים להם ובישראל היו בהם חסידים מועטים וכן אמר אחר כך קבוצת כסף ונחשת וברזל ויש לפרש עוד סיגים וכסף היו כלומר עתה הם סיגים וכבר היו כסף וזכר כסף ולא זכר זהב שהוא נקי מכל כלי המתכות ואמ' בחנני כזהב אצא לפי שלא היו ישראל דור אחר דור שהיו כזהב אלא ככסף ויונתן תרגם כפסולת כספא הוו: לכן. יען היות כלכם לסיגים. תחת אשר היה הדין עליכם להיות כסף והייתם סיגים אקבץ אתכ' ואתיך אתכם באש עברתי כי כמו שהדבר המותך תאבד זוהמתו הראשונה בהתכה וכל שכן המתכות המעורבים שתאבד צורתם בהתכתם כן אמר שיאבדו הם בחרב וברעב ובדבר ואף הנשארים מהם יאבדו ממה שהיו בארצם בטובה יגלו ממכה לרעה: אל תוך ירושלם. היא תהיה לכם כמו הכור למתכות: קבצת כסף. מבואר הוא ענין קבוצה שם בפלס מלוכה: לפחת. פרשו נפח מענין נופח באש פחם ובמקום הזה נגרעה הנו"ן כמו נו"ן נגש מן לגשת ומפני התי"ת כפתח לפחת ופירוש עליו על הכור שצריך לפחת עליו האש להתיך הדבר אשר בתוך הכור ואמר עליו כי הנחלת משימים עליו ובא להנתיך שלם עם הנו"ן שהוא פ"א הפעל: והנחתי והתכתי אתכם. והנחתי אתכ' בתוך הכור להתיך אתכ' או פי' אניח ואעזוב אתכ' ביד החרב והרעב והדבר: וכנסתי. כענין וקבצתי כמו נדחי ישראל יכנס וכפל הענין בזה הפסוק לחזק הענין להוסיף בו ונפחתי עליכם באש עברתי: כהתוך כסף. שם ובא שלם כהנתוך בשקל כהנדוף עשן אלא שזה בשורק וזה בחולם אמר כהתכת כסף בתוך כור כן תתכו בתוך ירוש' ומה שזכר כסף אחר שזכר בתחלה שאר מתכות גם כן לשני טעמים האחד שהוא מאוחר ההתכה מהבדיל והעופרת רוצה לומר בזה שיכלו באיחור זמן ברעב ובדבר ובחרב לא בזמן מועט והטעם השני זכר כסף לפי שהיו כסף מתחלה: ויהי

לימים ה' דגשי' בקריא' וסימ' עשרת כסף לימים. וכגלתו את ראשו. היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים. ובאתי להבינך. על כן קראו לימים האלה פורים: וידעת ז' בקריא' וסי' והיו מלכים אמניך ושרותיהם. וינקת חלב גוים ושד מלכים. והקמותי אני. ונחלת בך לעיני הגוים. וארשתיך לי לעולם. ונלוו גוים רבים אל

זמה עשו בתוכך: ערות אב גלה בך טמאת הנדה ענו בך: ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש את כלתו טמא בזמה ואיש את אחתו בת אביו ענה בך: שחד לקחו בך למען שפך דם נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק ואותי שכחת נאם אדני יהוה: והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך: היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך אני יהוה דברתי ועשיתי: והפיצותי אותך בגוים וזריתיך בארצות והתמתי טמאתך ממך: ונחלת בך לעיני גוים וידעת כי אני יהוה:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם היו לי בית ישראל לסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור סגים כסף היו: לכן כה אמר אדני יהוה יען היות כלכם לסגים לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם: קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש להנתיך כן אקבץ באפי ובחמתי והנחתי והתכתי אתכם: וכנסתי אתכם ונפחתי עליכם באש עברתי ונתכתם בתוכה: כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה וידעתם כי אני יהוה שפכתי חמתי עליכם:

ארי עצת חיטאין עבדו בגויך: ערית אבא גליאו ביך איתא טומאה עניאו ביך: וגבר ית איתת חבריה עבד תועיבא וגבר ית כלתיה סאיב בעיצת חטאין וגבר ית אחתיה בת אבוהי ענא ביך: שוחדא קבילו ביך בדיל למשפך דם זכיתיבוליא ורביתא נסבת ואהנית רחמך באונסא ופולחני שבקת אמר יי אלהים: והא איתיתי פורענותי עלך בחובי ממון אונסיך דאנסת ועל דם זכי דאשתפיך בגויך: היתקף ליביך אם יתחסנן ידיך ליומיא דאנא עתיד למעבד עמך אנא יי גזרית במימרי ואקיים: ואגליתיך לביני עממיא ואיבדרינך במדינתא ואסיף סאובתיך מיניך: ואיתקדש ביך לעיני עממיא ותדעין ארי אנא יי:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם הוו קדמי בית ישראל לפסולא כולהון כמא דמערב נחש ובעיץ וברזל ואבר בגו כורא לפסולת כספא הוו: בכן כידנן אמר יי אלהים חלף דהויתון כולכון לפסולא בכן הא אנא כניש יתכון לגו ירושלם: במיכנש כסף ונחש וברזלא ואבר ובעץ לגו כורא לאתקפא עלוהי נורא לאמסיותיה כן אכניש ברוגזי ובחימתי ואסיף ואשיצי יתכון: ואכניש יתכון ואתקיף עליכון באישת פורענותי ותתמסון בגוה: כאיתמסאה כסף בגו כורא כן תתמסון בגוה ותידעון ארי אנא יי שפיכית חמתי עליכון:

רשי

זמה. עצות של רשעה: ותבצעי רעיך בעושק. העשרת את אוהביך בעושק שעשקת מן העניים. לשון אחר ותבצעי לשון גזל כמו ובוצע ברך נאץ יי' וכה פתרונו ותגזלי לרעיך בעושק: הכיתי כפי. צעקתי ווי וקינה: על בצעך. כאן למדנו שהגזל קשה מן הכל שעליו נחתם גזר דין: אשר אני עושה אותך. פועל ליך כפעלך: והתמותי. וכליתי: ונחלת בך. תתחללי בעצמך על מה שעשית: לסיג. תערובת פסולת המעורב בכסף וזהב וצריך להתיכו באש לצורפו: כור. שצורפין בו זהב: קבוצת כסף. כאשר יקבוץ הצורף את כל הסיגים אל תוך כור: לפחת. לנפח: להנתיך. ויצקת מתרג' ותתיך לא

מסרה

וי' ביום ההוא. מיה בשכבו וידעת את המקום: והנחתי ג' וסי' אל נא תמש מזה. והנחתי והתכתי אתכ'. ונתתי רוחי בכם והנחתי אתכם:

רדק

ויהי דבר יי'. בן אדם אמר לה. לירושלם שזכר למעלה אל תוך ירושלם: את ארץ לא מטוהרה היא. כמו שקראה למעלה טומאת השם ואמר לא מטוהרה כמו אשר לא יהיה טהור כי לא טהור והדומים להם או אמר כן שלא טהרה עצמה מטומאתה כלומר שלא עשתה תשובה: ולא גשמה ביום זעם. הה"א במפיק ויתכן לומר כי הוא שם נפס בשקל גדל והתחברו עם הכנוי בא פ"א הפעל במורק כמו הללוהו כרובגדלו ופירושו שלא ירדה גשמה ביום זעם כלו' ביום אף יי' שחרה בהם עצר את השמים ולא היה מטר כמו שיעדם בתורה ואמר פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה וגם יתכן שתהיה מלת גשמה מבנין שלא נזכר פעלו מן הדגוש ובפ"ל הדגש כמו שכופל ברבי' מהדגוש ומפיק הה"א לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור כבישרים בטרם קיץ ועלה על ראשה: קשר נביאיה. כביאי השקר קשרו קשר ביניה' שינבאו כענין אחד לאמר שלום שלום ויונתן תרגם סיעת ספרהא בגוה: כארי שואג טורף טרף. כארי הכ"ף פתוחה לא תורה על הידיעה אמר כמו ארי שהוא שואג ואחר כך הוא טורף טרף כן הם מבהילים העם בדבריה' ובועקי' בקול ומדברים בחזקה ומראים טענותיהם להבהיל העם למשוך אליהם ובזה טורפים והורגים אותם זהו נפש אכלו כאילו הם נוטלים נפשותם כי הם גורמים להם כל הרעה הבאה עליהם: חוסן ויקר יקחו. חוסן העיר ויקרה הם לוקחין אותו כי הם מחזקים בידם מעשיהם הרעים ובענין זה יבא עליהם האויב ויקח כל מחמדיהם והרי הם כאילו לקחו אותו וכן הנופלים בחרב הם גרמו להם והנה הם הרבו אלמנותיה בתוכה. חסן כמו אוצר וכן לא יאצר ולא יחסן: כהניה. זכר הראשוני' והם הנביאים והכהנים והשרים ואחר כך עם הארץ ואמר כי כלם דרכו דרך רעה כל אח' במה שהוא בו אף הכהנים שעליהם להורות התורה הם חמסו וגזלו אותה מעשותה כיון שהם עוברים עליה איך יזהירו העם עליה: ויחללו קדשי. שאכלום בטומאה: בין קדש לחול לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו. כמו שהוזהרו בתורה ולהבדיל בין הקדש ובין הטהור ולהורות את בני ישראל: ומשבתותי העלימו עיניהם: שראו מהם שהיו נושאים משא ביום השבת כמו שכתוב בספר ירמי' והכהנים היה להם למחות בידם ולא מיחו אלא העלימו עיניהם כאילו אינם רואים: ואחל בתוכם. מבנין נפעל כמו כי איך יחל ענין חלול ותרגם יונתן וחלת רעותי ביניהון: שריה. למען בצע בצע. כמו שאמר למעלה שוחד לקחו בך למען שפוך דם ובא הפועל עם השם לחזק הענין וכן למען טבוח טבח כמו שפירשנו: ונביאיה. שב עוד לזכור הנביאים לפי שהם היו גורמים כל הרעה: טחו להם תפל. כתרגומו ונביי שקרא די בגוה דמן לרבני מחיצה ושעו ליה טין פטיר דלא תבן מתנבן שקר ומלפין להון כדבין וכבר פירשנו זה הענין למעלה בפסוק והוא בונה חיץ: עם הארץ. מי שחזק בחבירו עושקו וגוזלו כי אין משפט בעיר: ואבקש מהם. איש גודר גדר. אמרתי אולי יצא מהם איש שיגדור הפרצות ויעמוד בפרץ שלא יעברוהו הרעים והפרצות הם העבירות והגודר אותם והעומד בפניהם הוא המונע פורצי הגדר ומחזירם לדרך הטוב ויעמוד לפני להתפלל בעד הארץ לבלתי שחתה כי כבר שבו מדרכיהם הרעים כמו שעשה משה רבינו עליו השלום שנאמר עליו לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית. גודר גדר גודר בשני טעמים במאריך הגו"מל מפני המקף ומעמיד בדל"ת להעמיד מפני הרבי שבדל"ת כי לא יבא פועל מהשלמים כי אם בצרי לפיכך לא יבא מלעיל שלא ידמה לשם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו: ואשפך. מבואר הוא: ויהי דבר יי'. בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו. המשיל הכנסה המיוחדת לאם ובהתחלקם היו כבנות ובמצרים היו עדה אחת וכן עד שנחלקה מלכות בית דוד ותרגם יונתן בר אדם אתנבי על תרתין מרינן דאינון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הואה: ותזנינה. כבר פירשנו כי כ לשון זנות הבא בכנסת ישראל הוא עבודה זרה ואף על פי שהמליצה היא במשפטי הזנות בדרך התשמיש הכל הוא לענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עבודה זרה וכן תרגם יונתן וטעאה במצרים בתר פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהן וכן כל הענין תרגם על זה הדרך: שמה מעכו שדיהן. מעכו משלא נזכר פועלו מהדגוש בשקל דוכבו כאשם קוצים וענינו מענין ומעוך וכתות וחניתו מעוכה בארץ ומעיכת השדים הוא מדרך הזנות וכן בדברי רבותינו ז"ל מה עשה לה ערבי זה מפני שמיעך לה בין דדיה פסלה לכהונה וכפל הענין במלות שונות ואמר ושם עשו דדי בתוליהן כשורן בתולות עשו דדיהן ועשו מבנין פעל הדגוש בשקל כאשר כלו ופירוש עשו עשו המצריים שאמרוש דרכי תועבותיהן והשדים הם משל למצות פירשו מה אבות דור מדור עד אברהם אבינו עליו השלום והם ימי הבתולים וכטלו במצרים זהו עשוי השדים: שמותן

מסורה

טרף ד' חס וסי' קשר נביאיה. אריה טרף כדי. פצו עלי. טרף נפשו: כל חילופי דספרא וחב"ל ספרא וספרא תמצא במסר רבתא דמסדרנא לפום ענית דעתין כל אחד על דגלו באותות וחילופי דספרא

תרגום

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם אימר לה את ארעא דישראל ארעא לא מדכיא היא ולא איתעבידו בה עובדין תבין דיגנון עלה ביום לווט: סיעת ספרהא בגוה כאריון נהמין למיקטל קטול אינש קטלו עותר ויקר נסיבו ארמלתהא אסגיאו בגוה: כהנהא חטפין באוריתי ומפסין קדשי בין קודשא לחולא לא אפרישו ובין מסאב לדכיא לא הודיעו ומיומי שביא דילי כבשו עיניהון וחלת רעותי ביניהון: רברבהא בגוה כדיבין חטפי חטוף למישפך דם זכי לאבדא נפשן בדיל לקבלא ממון דשקר: ונביי שקרא די בגוה דמן לרבני מחצא ושעו ליה טין פטיר דלא תבן מיתנבן שקר ומלפין להון כדבין אמרין כדנן אמר יי אלהים ומן קדם יי לא איתמלל: עמא דארעא עשקו עושקא וגזלו גזלה ומסכין וחשיך אוניאו ולגיורא אנסו בלא כדחזי: ואיתבע מנהון קדמי גבר דליה עובדין טבין דיקום בתירעתא קדמי ויבעי רחמין על עמא וארעא בדיל דלא לחבלותה ולא אשכחית: ושפיכית עליהון חימתי באישת פורענותי שיציתינון פורענות אורחתהון ברישהון יהבית אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם איתנבי על תרתין מרינן דאינון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הואה: וטעאה במצרים בתר פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהן:

מקרא

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם אֱמָר־לָהּ אַתְּ אֶרֶץ לֹא מְטֹהָרָה הִיא לֹא גֻשְׁמָהּ בְּיוֹם זָעַם: קֶשֶׁר נְבִיאֶיהָ בְּתוֹכָהּ כַּאֲרִי שׁוֹאֵג טֹרֵף טָרֶף נֶפֶשׁ אָכָלוּ חֹסֶן וִיקָר יִקָּחוּ אַלְמְנוֹתֶיהָ הִרְבּוּ בְתוֹכָהּ: כֹּהֲנֶיהָ חָמְסוּ תוֹרָתִי וַיְחַלְּלוּ קָדָשַׁי בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל לֹא הִבְדִּילוּ וּבֵין־הַטָּמֵא לְטָהוֹר לֹא הוֹדִיעוּ וּמִשַּׁבְּתוֹתַי הֶעְלִימוּ עֵינֵיהֶם וָאֵחַל בְּתוֹכָם: שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כִּזְאֵבִים טֹרְפֵי טָרֶף לִשְׁפָּךְ־דָּם לְאַבֵּד נְפָשׁוֹת לְמַעַן בְּצֹעַ בָּצַע: וּנְבִיאֶיהָ טָחוּ לָהֶם תָּפֵל חֹזִים שָׁוְא וְקֹסְמִים לָהֶם כָּזָב אֹמְרִים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וַיהוָה לֹא דִבֵּר: עַם הָאָרֶץ עָשְׁקוּ עֹשֶׁק וְגָזְלוּ גָּזֵל וְעָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנוּ וְאֶת־הַגֵּר עָשְׁקוּ בְּלֹא מִשְׁפָּט: וָאֲבַקֵּשׁ מֵהֶם אִישׁ גֹּדֵר־גָּדֵר וְעֹמֵד בַּפֶּרֶץ לְפָנַי בְּעַד הָאָרֶץ לְבִלְתִּי שַׁחֲתָהּ וְלֹא מָצָאתִי: וָאֶשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי כִּלִּיתִים דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם שְׁתַּיִם נָשִׁים בְּנוֹת אֵם־אַחַת הָיוּ: וַתִּזְנֶינָה בְמִצְרַיִם בִּנְעוּרֵיהֶן זָנוּ שָׁמָּה מֹעֲכוּ שְׁדֵיהֶן וְשָׁם עִשּׂוּ דַּדֵּי בְּתוּלֵיהֶן:

ודשארא ספרי תמצא בערך א' באר היטב כי פה קצר המעט מהשפרע: ולא מצאתי ה' וסימ' לה בתולים. ואבקש מהם גדר גדר. ולמנחמים ולא מצאתי. אשר עוד בקשה נפשי. ויאברו שרי פלשתים:

רשי

לא גשמה ביום זעם. לא כתן גשם הראוי לא לטהרה ביום זעם ופירוש הדבר כתרגו' לא אתעבדו בה ע עובדין טבין דיגנון עלה ביום לווט: קשר נביאיה. נקשרים יחד בעצה רעה: נפש אכלו. שהיו נוטלין שוחד ומחזיקים ידי מרעים להרוג ולגזול ולבוז ונבאין להם ש שלום: חסן. ממון: חמסו תורתי. עליהם היה להוכיח ולהורות ולהודיע חק ומשפט ולא עשו הרי זה חמס שחמסוה מן הצריכין ללמוד: ואחל. ונתחללתי: למען בצע בצע. לחטוף ממון: טחו להם תפל. דומין לטוחי בנין טיט שאינו מעומד כל צרכו שאי' בו תבן והו' כשמר מאיליו כבא עליו ב גשמים ולשון תפל כל דבר המחוסר תקון: שתים נשים. תרתין מרינן דאינון כתרתין נשין: בנות אם אחת. שתיהן מכנסיה אחת נחלקו לשתים בימי ר רחבעם: שמה מעכו. בני מצרים את שדיהם לשון ומעוך ועשו עשו' המצריים את דדי ב בתוליהן כלומ' למדום את דרכי תועבות' עמו אינו מכירין בלע"ז: שמותן

ושמותן · זה המשל הוא על שתי הבנו' שהם עתה שמותן כן אהלה הגדולה ומפרש כי שמרון נקראת אהלה וירושלם אהליבה וזכר שמרו' לפי שהיתה ראש ממלכת ישראל מעת שבנה אותה עמרי וירושלם ראש ממלכת יהודה ופירוש אהלה כי האהל שלה אין לי חלק בו והם העגלים שעשה ירבעם : ואהליבה ירושלם · רוצה לומר כי אהלי בה ושם אני שוכן כי בה בית המקדש שהוא משכן כבודי ופירוש ותהיינה לי מתחילה היו לי לנשי' על דרך משל כלומר היו כשמשים אלי ועושים מצותי : ותלדנה בנים ובנות · כלומר הצליחו במעשיהן כשהיו שתיהן עדה אחת והיו עובדין לי ויונתן תרגם והואה משמשן קדמי ואצלחא בבנין ובנן : ותזן אהלה תחתי · אחר שהיתה אהלה ועשתה העגלי' היתה עדין תחתי כי לשם הא' עשה ירבעם העגלים מתחלה ואח"כ בא אחאב ועשה הבעל ועבדו זהו זנות שזנתה אהלה שעזבה עבודתי ועבדה ל לאלהים אחרים : ותעגב על מאהביה · ענין חשק כמו מאסו בך עוגבים ודומיהם שבפרשה זו וכתב אדוני אבי ז"ל כי כל הנמצא בלשון הזה הוא בענין חשק הזנות על כן טעו הפייטים ששמו המלה הזאת בענין חשק האל ית' : אל אשור קרובים · עגבה אל אשור ושמתה אותם קרובים או פירוש קרובי' כאילו הם לה קרובים כמו ששלח אחז אל מלך אשור עבדך ובנך אני עלה אלי והושיעני ואז לקח דמות המזבח מדמשק ואמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אות' להם אזבח ויעזרוני וכן עשו מלכי ישראל שהם אהלה ואם לא נכת' : לבושי תכלת · השרים שבאו עם מלך אשור וכראותה בחורי חמד במלבושים כאלו רוכבי סוסים חשקה בהם והתערבה בהם ו ולמדה ממעשיהם זהו שאמר ותתן תזנותיה עליהם ומבואר הוא : ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה · אף על פי שלמדה מעשה עבודה זרה מאשור לא ע עזבה מה שלמדה גם בנעוריה מבני מצרים בגילולים ובכשפים כי הם למדום ראשונה זהו כי אותה שכבו בנעוריה : וישפכו · שלמדום לרוב כמו הדב' הנשפך בדברי המעוננים והמכשפים : לכן נתתיה · לפי שסלק' בטחונה ממני ועזב' עבודתי ובטחה בבני אשור ולמדה תועבותם וגלוליהם נתתי אותה בידם : המה · תחלה הגלו את בני גד ובני ראובן ואחר כך הגלו שאר השבטים שהוא מ מלכות אפרים : לקחו · הקטנים שאינם בני מלחמה שבו אותם והרגו הבחורים ואנשי המלחמה והמלך ושריו וגדוליו : ותהי שם לנשים · היתה שם רע לשאר נשים העוגבות כי את אשר עגבה אהלה הקל אותה ובזה אותה והרגה והמשל לנשים לשאר המדינות כתרגומו והות שום למדינתא : ושפוטים עשו בה · משפטי נקמות עשו בה · שפוטים שם שפוט במשקל זבול ובא בחולם דבר שפוט וחרב : ותרא אחותה אהליבה · עגבתה' שם עגבה בפלס על זה אהבה אמר אף על פי שראתה אהליבה חרבן וגלות אהלה אחותה בחטאתיה לא נמנעה בעבור זה מלבטוח במלכי אומות העולם וללמוד ממעשיהם אלא שהשחיתה עגבתה ממנה : כמו שאמר ירמיהו צדקה נפשה משובה ישראל מבוגדה יהודה : מזנוני אחותה · נכפל בו עין הפעל כמו הגיגי מן הגה כן זנוני מן זנה : אל בני אשור עגבה · כבר פירשנו הענין למעלה מה שעשה אחז : קרובי' · פירשנוהו : לבושי מכלול · בכל מיני לבושים נאים והוא כולל מה שפרט למעלה תכלת ועוד דברים רבים אחרים כמו ארגמן ושני וכרמל : וארא · טעם וארא כמסך ובא עד ותקע נפשי מעליה : ותוסף אל תזנותיה · כמו על ועוד הוסיפה על הגלולים שעבדה : ותרא אנשי מחוקה · כלומ' ראתה לחקות ולצייר אנשים בקיר והם צלמי כשדי' ומרוב חשקה בהם ובלבושיהם ובמעשיהם ציירה לה אותם על הקיר לראותם תמיד כי אמרה להתערב עמהם במעשה עבודתם ובאלהיהם כי כל משפטיהם ומעשיהם ישרו בעיניה זהו שאמר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם : אנשי · כמו אנשים ובא בסימן רבוי אחד וכן מאנשי התרים חלוני שקופים והדומים להם וזה הענין הוא מה שאמר למעלה בבואת השכה השטית וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב כמו שפירש' שם : כשדיים · כתוב בשני יודי"ן כמו אלהי העבריים וקרי כשדים ביו"ד אחד על הרוב : חקקים בששר · דמותם חקוק על הקיר בסמנים שמציירין בהם וששר הוא שם כלל הסמנין ההם וכן תרגם יונתן מציירין בסממניא ועוד מפרש ששר שם אחד מן הסמני' שקורין מיני בלע"ז : חגורי אזור במתניהם · חגורי בחולם והוא תאר ספר תכונת מלבושיהם הנראים בעיניהם יפים והוא שהיו חגורים במתניהם מה שאין עושין כן בני ארץ ישראל ושבחו מנהגם על מנהג עצמם וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל כי בני בבל מנהגם לחגור אזור במתניהם שאמרו בפרק יציאות שבת מאימתי התחלת אכילה רב אמר משיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ולא פליגי הא לן והא להו פירוש לבני בבל משיתיר חגורו לבני ארץ ישראל משיטול ידיו ועוד אמרו הני חברותא בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דשרא ליה המיניה לא מטרחינן ליה משמע כי בני בבל היו חוגרין אזור במתניהם : סרוחי

קרובים ה' מל' בליש' וסימ' וידעו קרובים את גבורתי · מאהביה אל אשור קרובים · הכוהנים אשר קרובים לה' · ומלך ששך ישתה · ויכתב מרדכי את : ואותה ד' בקריא' ג' חס וא' מל' וסימ' מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש · ואתה החייתי · ואתה בחרב הרגו · ואותה לא יראה · בתרא מל' : והסף ה' רפ' בקריא' וסימ' ותסף ללדת את אחיו את הבל · ותסף עוד ותלד בן · הלין ב' קדמא' חס' · ותוסף המלחמה · ותוסף אל תזנותיה · והוסף אסתר ותדבר לפני · ג' בתראי מל' :

ושמותן אהלה הגדולה ואהליבה אחותה ותהיינה לי ותלדנה בנים ובנות ושמותן שמרון אהלה וירושלם אהליבה : ותזן אהלה תחתי ותעגב על מאהביה אל אשור קרובים : לבשי תכלת פחות וסגנים בחורי חמד כלם פרשים רכבי סוסים : ותתן תזנותיה עליהם מבחר בני אשור כלם ובכל אשר עגבה בכל גלוליהם נטמאה : ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה כי אותה שכבו בנעוריה והמה עשו דדי בתוליה וישפכו תזנותם עליה : לכן נתתיה ביד מאהביה ביד בני אשור אשר עגבה עליהם : המה גלו ערותה בניה ובנותיה לקחו ואותה בחרב הרגו ותהי שם לנשים ושפוטים עשו בה : ותרא אחותה אהליבה ותשחת עגבתה ממנה ואת תזנותיה מזנוני אחותה : אל בני אשור עגבה פחות וסגנים קרבים לבשי מכלול פרשים רכבי סוסים בחורי חמד כלם : וארא כי נטמאה דרך אחד לשתיהן : ותוסף אל תזנותיה ותרא אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדיים חקקים בששר : חגורי אזור במתניהם

ושמהתהן אהלה רבתא ואהליבה אחתה והואה משמשא קדמי ואצלחא בבנין ובנן ושמהתהן שמרון אהלה וירושלם אהליבה : וטעת אהלה מבתר פולחני ואיתרעיאת למטעי בתר רחמהא בתר בני אתור קריבהא : לבושי גמיר שלטונין וטורנין עולימי חמרתא כולהון פרשין רוכבי סוסן : ואיתרעיאת למטעי בתריהון עולימי בני אתור כולהון ובכל דאיתרעיאת בכל פולחן טעותהון איסתאבת : וית פולחן טעותא דהוות עימה ממצרים לא שבקת ארי יתה אפלחו לטעותא ואינון אלפוהא עובדין בישין ושפכו טעותהון עלה : בכן מסרתהא ביד רחמהא ביד בני אתור דאיתרעיאת למטעי בתריהון : אינון גליאו קלנה בנהא ובנתהא שבו ועמה בחרבא קטילו והות שום לפרענות ודינין עבדו בגוה : וחזת אחתה אהליבה וחבילת רחמתה מינה וית טעותהא מטעות אחתה : בתר בני אתור איתרעיאת למטעי שלטונין וטורנין קריבין לבושי גמר ופרשי רכבי סוסון עולימי חמדת כולהון : וגלי קדמי ארי איסתאבת אורחא חדא שוי לתרתהן : ואוסיפת על טעותה וחזות גברין מציירין על כתלא צלמי כסדאי מציירין בסממניא : אסירין זרזין בחרציהון

רשי

ושמותן · כנויי אהלה ואהליבה : ושמותן · הראשונ' שמרון היא שאני מכנה אהלה ש שנעשית אהל מתחלת לעגלי ירבעם ובית ה הבעל לאחאב ואף על פי ששמרון לא נבנתה אלא בימי עמרי קורא את מלכי ישר' על שמה שמשנבנית נעשית ראש : אהליבה. על שם שאהלי היה בה ומקדשי : ותעגב · ותתאוה איסווי"ר בלעז לשון אחר דיסמ"ירי : אל אשור קרובים · שהיו שכנים לה ושלחו להם להיות להם לעזר זה היה מנחם בן גדי שנתן מס לפול מלך אשור להיות ידו אתו להחזיק הממלכ' בידו והנביא מדמה הדבר לאשה מנאפ' שאם היו עובדים להקב"ה לא נ נצרכו למלכי אשור : ותתן תזנותיה עליהם · לב ניאוף ורוח זנוניה נתנה עליהם שהיתה מתאוה להם : ובכל אשר עגבה וגו' · בכל האומות אשר נתפת' עמהם למדה דרכיהם ונטמאת בגלוליהם : ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה · גם על מלכי ישראל נאמר כן שמרד בו הושע בן אלה אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים : כי אותה שכבו וגו' · ואז וישפכו תזנותם עליה תאות זנוניהם כשכבו בה מימי נעוריה : לכן נתתיה וגו' · שבא סנחריב והגלה אותם · ותהי שם לנשים · לוקח מהן קללה לכל הנאפות להוסר ממנה ראו מה עלתה לפלונית על זימתה : ושפוטים · כמו שופטים יושטי"ש בלע"ז : ותרא אחותה אהליבה · את כל הרעה אשר באה לאחותה על זנוניה ולא יראה : ותשחת עגבתה · תאותה זווי"טיר בלע"ז : אל בני אשור עגבה · זה אחז ששלח אל מלך אשור לעזרה : ותוסף אל תזנותיה · להתאוות לצלמים שלא ראת אותם אלא דמותם : מחוקה על הקיר · בששר כזאת לא עשתה אחותה : צלמי כשדים · דמות אנשי כשדים שמשונין בלבושיהן : בששר · מיני ציור : חגורי אזור · כן דרך לבושי כשדים : סרוחי

למראה ד' בקריא' ב' צרי וב' סגול וסימ' ויצמח יי' אלהים מן האדמה. ויבאו אל גלילות הירדן. אילין ב' קדמאי סגול. והריתו ביראת יי'. ותעגבה עליהם למראה עיניה. צרי: חמורים ו' מל' וסימ' נמסר בספר שופטים

סְרוּחֵי טְבוּלִים בְּרָאשֵׁיהֶם מַרְאֵה שָׁלִשִׁים כֻּלָּם דְּמוּת בְּנֵי־בָבֶל כַּשְׂדִּים אֶרֶץ מוֹלַדְתָּם: וַתַּעְגֹּב עֲלֵיהֶם לְמַרְאֵה עֵינֶיהָ וַתִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲלֵיהֶם כַּשְׂדִּימָה: וַיָּבֹאוּ אֵלֶיהָ בְנֵי־בָבֶל לְמִשְׁכַּב דֹּדִים וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּתַזְנוּתָם וַתִּטְמָא־בָם וַתֵּקַע נַפְשָׁהּ מֵהֶם: וַתְּגַל תַּזְנוּתֶיהָ וַתְּגַל אֶת־עֶרְוָתָהּ וַתֵּקַע נַפְשִׁי מֵעָלֶיהָ כַּאֲשֶׁר נָקְעָה נַפְשִׁי מֵעַל אֲחוֹתָהּ: וַתַּרְבֶּה אֶת־תַּזְנוּתֶיהָ לִזְכֹּר אֶת־יְמֵי נְעוּרֶיהָ אֲשֶׁר זָנְתָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַתַּעְגְּבָה עַל פִּלַגְשֵׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר־חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם: וַתִּפְקְדִי אֵת זִמַּת נְעוּרָיִךְ בַּעְשׂוֹת מִמִּצְרַיִם דַּדַּיִךְ לְמַעַן שְׁדֵי נְעוּרָיִךְ: לָכֵן אָהֳלִיבָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מֵעִיר אֶת־מְאַהֲבַיִךְ עָלַיִךְ אֵת אֲשֶׁר־נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם וַהֲבֵאתִים עָלַיִךְ מִסָּבִיב: בְּנֵי בָבֶל וְכָל־כַּשְׂדִּים פְּקוֹד וְשׁוֹעַ וְקוֹעַ כָּל־בְּנֵי אַשּׁוּר אוֹתָם בַּחוּרֵי חֶמֶד פַּחוֹת וּסְגָנִים כֻּלָּם שָׁלִשִׁים וּקְרוּאִים רֹכְבֵי סוּסִים כֻּלָּם: וּבָאוּ עָלַיִךְ הֹצֶן רֶכֶב וְגַלְגַּל וּבִקְהַל עַמִּים

מְחַרְתִין קוּלְסִין בְּרֵישֵׁיהוֹן חֵיזוּ גִּיבָּרִין כּוּלְהוֹן דְּמוּת בְּנֵי בָבֶל מְדִינַת כַּסְדָּאֵי אַרְעָא יַלְדוּתְהוֹן: וְאִיתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי בָּתְרֵיהוֹן בָּתַר חֵיזוּ עֵינָהָא וּשְׁלַחַת אִיזְגַּדִין לְוָתְהוֹן לִמְדִינַת אֲרַע כַּסְדָּאֵי: וְאַתוּ לְוָתַהּ בְּנֵי בָבֶל לְמֶעְבַּד רַחְמוּ וְסָאִיבוּ יָתַהּ בְּטַעֲוָתְהוֹן וְאִיכְתְּאֵבַת בְּהוֹן עַד דְּקָצַת נַפְשַׁהּ בְּהוֹן: וְאִתְגְּלִיאַת בְּהַחְתָּהּ וְאִתְחֲזֵי קְלָנַהּ וְרָחִיק מֵימְרִי יָתַהּ כְּמָא דְרָחִיק מֵימְרִי יַת אֲחָתַהּ: וְאַסְגִּיאַת יַת טַעֲוָתַהּ לְאַדְכָּרָא יַת חוֹבִין דְּמִלְקַדְמִין דְּטַעֲת בְּהוֹן כַּד הֲוַת בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: וְאִיתְרְעִיאַת לְמֶהֱוֵי שַׁמּוֹשָׁא לְהוֹן דִּבְסַר חֲמָרִין בִּסְרֵיהוֹן וְצַחֲנַת סוּסָוָן צַחֲנַתְהוֹן: וְאַדְכַּרְתְּ יַת חוֹבֵי עֲצַת חֶטְאָיךְ דְּמִלְקַדְמִין כְּמִיעֲבְדִיךְ מִמִּצְרַיִם רְחִימוּ בְּדִיל חֶטְאֵי יַנְקוּתִיךְ: בְּכֵן אָהֳלִיבָה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּיגְלָאֵי יַת רְחִימַיִךְ עֲלַךְ יַת דְּקָצַת נַפְשִׁיךְ בְּהוֹן וְאַיְתֵינוּן עֲלַךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר: בְּנֵי בָבֶל וְכָל כַּסְדָּאֵי פְּקוֹדָאֵי וְשׁוֹעֲאֵי וְקוֹעֲאֵי כָּל בְּנֵי אַתּוּר עִמְּהוֹן עוּלֵימֵי חֶמְדָּתָא שִׁלְטוֹנִין וְטוּרְנִין כּוּלְהוֹן גִּיבָּרִין מְזַמְּנֵי רוֹכְבֵי סוּסָוָן כּוּלְהוֹן: וְיֵיתוּן עֲלַךְ בְּמָאנֵי זֵינָא בְּרְתִיכִין וְגַלְגַּלִּין וּמַשִּׁירְיַת עַמְמִין דִּמְזַיְּנִין

סימן יט: פקוד ה' מל' בליש' בקריא' וסימ' ועל יושבי פקוד. בני בבל וכל כשדים. לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה. יזכור עונם יפקוד חטאתם: על הרעים ורה אפי ועל העתודים אפקוד:

רשי

סרוחי טבולים • יתירי כובעים גדולים ומנחם פירש כמו ויטבלו הכתנת בדם ופתרון סרוחי טבולי' כן הוא סרח העודף מן המכנפת צבועה טבולי' אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין וכן תרגם יונתן מחתין קולסין: שלישים. גבורים: למראה עיניה. בשביל מראית דמות צורתן: ויבאו אליה בני בבל למשכב דודים. כרתו יחד ברית ואומר אני שזה נאמר על חזקיהו ששמח על מלאכי מרודך בלאד' והאכילן על שלחנו והראם את כל בית נכותה ודיגל שאמר הנביא אנשי מחוקה על הקיר לפי שמארץ רחוקה באו ולא היו בני כשדים רגילים אצלם כמו שנאמר שם מארץ רחוקה באו אלי ובשביל ראות פניה' פעם אחת נתחבבו עליו והקפיד הקב"ה על הדבר כמה שנאמ' הנה ימים באים ונשא את כל אשר בביתך וגו' ובדברי הימים ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף גדול וגו': ותקע נפשה מהם • שמרד בהם יהויקים וצדקיהו ותקע אשלוקייר בלע"ז כמו ותקע כף ירך יעקב הוקעה לשון חבור ותקיעתען בארץ הוא וכן בהשתלפו מן הארץ יפול בו לשון תקייה כאשר תאמר ותפרש פרשיה לשון קליטה וכל תבואתי תשרש לשון עקור וכן בסעיפיה פוריה לשון ענפים ותסעף פורה לשון קוצץ ענפי העץ ופארותיו: לזכור את ימי נעוריה • עלת על לבה תאות בני מצרים ששלח צדקיהו אליהם שנאמר וימרד בו לשלוח מלאכיו מצרים' • ותעגבה על פלגשיה' • על פלגשותם להיות להם לפלגש: אשר בשר חמורי' • אבר תשמיש וזרמ' סוסים • לשון רבוי תשמיש שמרבים תשמיש יותר משאר כל הזכרים שבבהמה זרמת קלוח הזרע כמו זרם מים עבר: ותפקדי • ותזכרי: בעשות • לשון כבישה: את מאהביך • את כשדים אשר ערכו על חזקיהו: את אשר נקעה נפשך מהם • אשר מרד צדקיהו ושכנאם ומרד בהם: פקוד ושוע וקוע • תרגם יונתן שם מדינות ומקרא מסייעו בספר ירמיה על הארץ מרתי' עלה עליה ועל יושבי פקוד והפותרים אומרים לשון פקידים ושרים ושלטונים: וקרואי' • שמונ"ץ בלע"ז: הצן • פירש דונש אחד מכלי המלחמה הוא ואני אומר לשון הקפת מחנות כמו ולצנינים בצדיכם ולמשרין מקפכון הצן מנחם פירוש כמו בכה ובוחר' אמתו ואין דונש מודה לו והתרגו' מתרג' וייתון עלך במאני זיינא מסייע לדונש הוצן כמו בהוצן ויש משמע הוכן כמו חוצן מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע וכן ובאו עליך הוצן ועניינו חיל כמו וזרועות הנגב שפירושו וחיילות הנגב:

ונתתי

רדק

סרוחי טבולים בראשיהם. טבולים אומר על הכיפים הצבועים במיני צבעונים טבולים רוצה לומר טבולים בצבע כמו ויטבלו את הכתנת בדם ובא בחסרון המתואר כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה והדומים להם אמר כי בני בבל משימים בראשיהם כיפים צבועים ואותם הכיפים הם עודפים ותלוים להם מאחריהם ולא כן מנהג בני ארץ ישראל וסרוחי רוצה לומר עודפי' ויתרים כמו וסרח העודף חצי היריעה העודפת תסרח ומלת סרוחי נופלת עליהם או כי הם סרוחים מצד הכיפים הטבולים שהם סרוחים על דרך כאלה נופלת עליה שהיא נקראת נופלת מצד עליה שהם נופלים וכן קרועי בגדים מגלחי זקן והדומים להם: מראה שלישים כלם • כמו ושלישים על כלו גדולים ונכבדים כלומר כלם יש להם מראה שרים ונכבדים בה נגאות בלבושיהם ובדרכיה': דמות בני בבל • כן הוא דמות בני בבל שהם כשדי': ארץ מולדתם. והמנהג הזה שהם נוהגים הוא מנהג ארץ מולדתם מקדם לא שלקחו אותו המנהג מעם אחר כמו שאומרי' ישר' ונאה בעיניהם מנהגם ממנהג עצמם: ותעגב • כתיב ותעגבה קרי בתוספת הא כיון שראתה אותם עגבה עליהם זהו שאמ' למראה עיניה: ותשלח מלאכים אליהם כשדימה' שלא אליהם שיהיו רגילים אצלה וכן עשו: ויבאו אליה' למשכב דודים • להתערב עמהם בעבודת אלהיהם ובמעשיהם שיהיו שוים במנהג אחד: ויטמאו אותה' למדום דרכי ע"ז שלהם: ותקע נפשה מהם • כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ושרשו יקע וענין זה המרד שמרד יהויקים במלך בבל וכן צדקיהו: ותגל תזנותיה. כי נודע לכל כי זנתה אחרי אלהים אחרים: ותגל את ערותה' זהו שבזה צדקיהו את האלה אשר השביעו מלך בבל באלהים: ותקע נפשי מעליה' כלומר סלקתי שכינתי ממנה שתהיה הפקר למלך בבל אויביה ויחריב העיר ויגלה העם כמו שעשה לשמרון: ותרבה' לזכר את ימי נעוריה' כל כך הרבתה תזנותיה עד שזכר לה האל יתברך את הרעה שעשתה בימי נעוריה במצרים: ותעגבה על פלגשיהם. פירשו המפרשים פלגשיהם עבדיהם כי פילגשים במקום הזה אנשים לא נשים ויורה על זה אשר בשר חמורים בשרם שהוא כנוי לאבר האיש כמו דר בשרו את זבו או החתים בשרו מזובו שהוא כנוי והנכון בעיני שהוא כמשמעו ופירוש על כמו עם וכמוהו ויבאו האנשי' על הנשים והדומי' לו אמר כל כך חשקה בהם עד שנדמתה להם כמו פלגשים' לא כנשותיה' ולענין זה נוטה דעת המתרגם שתרגם ואתרעיאת למהוי שמושא להון בט"ית בקצת נוסחאות ופי' שמושה להם ובקצת נוסחאות שמשא כמו שפחה: אשר בשר חמורים בשרם. טעמו על הפילגשים כי גם ערות הנקבה מכונה בלשון בשר כמו דם יהיה זובה בבשרה או טעמו על המצריים ועל הכשדים ועל זה המשל אמר וזרמת סוסים זרמתם כנוי לזרע היוצא כזרם מים היוצא בבית ודמה ערותם לחמורי' שהם גדולי בשר ודמה אותם לסוסים שהם שטופי' בזמה יותר משאר הבהמו' וזכר הספור הזה לגנאי שהמצריים מכוערי' במעשיה' ואף על פי כן חשק' בהם ולמדה את מעשיה' המעשים המכוערים והפחותים שבמעשיהם זהו משל פלגשיהם ואף על פי שזכר זנות מצרי' בתחילת הענין זכר אותו גם כן בסוף הענין לפי שהיא היתה תחילת זנותם והיא היתה סבת זנותם בכל הזמנים שזנו וזהו שאמר ותפקדי זברת הזנות שזנית במצרים ואהבת אותה גם כן בארצך לזנות אחרי אלהים אחרים: בעשות ממצרים • זה לבדו מן הקל בענין עשוי והענין הזה מפורש למעלה ופירוש למען שדי נעוריך בעבור מעיכת שדיך שערב לך אז זכרת עתה לעשות זמה וזנות גם אתה: לכן הנני • מעיר את מאהביך עליך • שהיו מאהביך מתחילה: את אשר נקעה נפשך מהם • שמרדת בהם ונקעה שרשו יקע והוא בפלס ורחבה ונסבה או שרשו נקע: בני בבל וכל כשדים • משאר מדינות בבל: פקוד ושוע וקוע • שמות תאר לשרים הנזכרים בשם בספר ירמיה כנזר ארץ נבוזבן שרשכר רבמג ושאר הנזכרים שם פקוד כמו פקיד וכן שוע שם לנדיב גדול וכן קוע שם תאר לשר גדול ואף על פי שלא מצאנו לו חבר במקרא ויונתן לא תרגם בענין אחר אלא אמר פקודאי ושועאי וקועאי: כל בני אשור אותם • פי' באשר אותם כמו אתם וכן ואדבר אותך כמו אתך וכן וגם היטב אין אותם אוליי' אותי והדומים להם: וקרואים • כמו קרואי העדה ותרגם יונתן זמנין: ובאו עליך הצן • שם לאחד ממיני המרכבות או לאחד מכלי הזין ואין לו חבר במקרא ואפשר שהוא שם לכלל כלי הזין וכן תרגם יונתן וייתון עלך במאני זיינא ברתיכין וגלגלין ואדוני אבי ז"ל פירש כמו חוצן בתי"ת מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע והחיל יקרא זרוע כמו וזרועות הנגב שפירושו חיילותיו:

רדק: צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב. כתרגומו מזוינין בעגלין וקולסין ימנון עלך וקובע בקוף ומלרע ועניינו ידוע שהוא כלי מגן על הראש: ונתתי לפניהם משפט: אתן המשפט לפניהם שישפטוך כלומר תהיה ידי עמהם להחריבך: ושפטוך במשפטיהם. את אהבת מנהגם ומשפטיהם לפיכך אתן אותך בידם שישפטוך כמו שמנהגם לשפוט המורד והפושע והמשפט הוא ששחטו בני צדקיהו לעיניו וגם כל שרי יהודה שחטו ואת עיני צדקיהו עור: ונתתי קנאתי בך. על ידיהם אתן קנאתי וחמתי בך: ועשו אותך בחימה. יעשו עמך נקמה בחימה: אפך ואזניך יסירו. זה המשפט יעשו אותו לאשה מזנה תחת בעלה שיסירו ממנה האזנים והאף ופי' שהם הנזירים והם הדרת פנים וכן למי שרוצים לשפוט בחימ' יסירו ממנו הנזירי' והאזני' והעיני' וזה משל למלכות ולכהונ' שהוסר ממנה. אפך הוא משל למלך כמו אפך כמגדל הלבנון שהוא משל למלך כי המלך הוא גבוה ורם על כל העם וכן האף הוא גבוה על הפנים ואזניך הוא הכהן המשמיע קול לאזנים בבואו אל הקד' בפעמוני הזהב ותרג' יונתן ואפך ואזניך יסירו רברבך ויקירך יגלון: ואחריתך בחרב תפול. תרגם יונתן ועמיך בחרבא יתקטלון כראה כי דעתו היה לפרש ואחריתך שהו' כנגד הראש שזכר ואם הגדולים נקראים ראש העם יקרא אחרית שהוא כנגד הראש כמו שאמר טוב אחרית דבר מראשיתו כי הגדול הוא ראשית ותחילה לעם יוצא ובא לפניהם: המה בניך ובנותיך יקחו. יקחו אותם לעבדים ויסבו אותם על דרך שאמר נתן בניו פלטים: ובנותיו כשבית ופי' פלטי' מחרב כי ברוב לא יהרוג האויב הקטנים והקטנות אלא ישבה אותם לגדלם עמו לעבדי' ולשפחות: ואחריתך תאכל באש. אמר אחריתך על הבתים הנשארים אחרי האדם במותו וכן כתוב ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש ותרגם יונתן ואחריתך ושפר ארעיך: והפשיטוך את בגדיך ולקחו כלי תפארתך. אפשר שזה נאמ' על בגדי כהונה ועל כלי בית המקדש או נאמר על כל שלל העיר בין בבי' המקדש בין בשאר הבתים: והשבתי זמתך ממך. כי מיום שגלו לא עבדו ע"ז: כי כה אמר יי' הנני נותנך. הנו"ן בקמץ לנקבה ומשפטה בצרי אלא הוא כמו שכתבנו כי כשמדבר כנגד הכנסה מדבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ושנה הענין הזה עוד לחזק: ועשו. ערום ועריה. בערום ובעריה בפרש' הודע את ירוש' כתבנו פירושו: זנוניך. ואת' זנון מן זנה בהכפל ע"ן הפעל כמו הגיגי מן הגה: עשה אלה לך. מקור כלומר אלה שיעשה לך בעונש עונותך הו' בזנותיך. עשה בחולם ומקור בשקל בכנותיך: בדרך. מבואר הוא: כה אמר. תהיה. פי' הכוס תהיה לצחוק וללעג. פי' שהגוים יצחקו וילעגו על רוב הפורעניות הבא עליך: מרבה להכיל. תאר לכוס שהיא רבה להכיל ולהחזיק יין תרעלה רב:

רש"י: ונתתי לפניהם משפט. מה שעלי לשפוט אעשה אותם שלוחי לעשות המשפט: במשפטיהם. משפט שלא כתבתי בתורתי זהו ממשפטי כימוסיה' ואיזה זה זה שמוי ע' עיניהם שעורו את עיני צדקיהו: אפך ואזניך. הם תפאר' הפרצוף ואלה המשיל הכהונה והמלכות: ואחריתך. שאר העם: ואחריתך תאכל באש. ושפר ארעיך שהן אחריות ליסמך עליהם לפרנסה: את בגדיך. בגדי כהונה: תפר שכתו'. כשדים שמורדת בהם: עשה אלה. לשון כעול פיי"נט בלע"ז: מרבה להכיל. יתיר מלהכיל כמו מלסבול: ומשמה. תמהון: ומצית. לשון מוצץ עד התמצית איסוגר"אם בלע"ז: ואת חרשיה. דימה כוס המשקה פורענות לישראל לכלי חרס שמשנשתבר אין לו תקנה כך משתבח תשועתם וישבר הכוס לא ישוב להשקות עוד וכשהו' מדב' בהשקאת האומו' קורא אותו זהב שנאמר כוס זהב בבל ביד יי' משכרת כל הארץ: ואת חרשיה תגרמי. כמו ועצמותיה' יגרם לא גרמו לבקר רונגי"ר בלע"ז נורר בשיניו את שכבות העצם או החרס לרדות מעליו בשר הדבוק בו ומכחס חברו לשון שבירה וגם כן פתר ועצמותיהם יגרם וכן לא גרמו לבקר:

התפשט

כי נפול תפול. ח מל' בקריא' וסי' ואחריתך בחרב תפול. ונטשתיך המדברה על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך. על פני השדה תפול. וכל חומה לארץ תפול. כתפי משכמה תפול. כשתפול עליהם פתאום.

צִנָּה וּמָגֵן וְקוֹבַע יָשִׂימוּ עָלַיִךְ סָבִיב וְנָתַתִּי לִפְנֵיהֶם מִשְׁפָּט וּשְׁפָטוּךְ בְּמִשְׁפְּטֵיהֶם׃ וְנָתַתִּי קִנְאָתִי בָּךְ וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּחֵמָה אַפֵּךְ וְאָזְנַיִךְ יָסִירוּ וְאַחֲרִיתֵךְ בַּחֶרֶב תִּפּוֹל הֵמָּה בָּנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ יִקָּחוּ וְאַחֲרִיתֵךְ תֵּאָכֵל בָּאֵשׁ׃ וְהִפְשִׁיטוּךְ אֶת בְּגָדָיִךְ וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ׃ וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּתֵךְ מִמֵּךְ וְאֶת זְנוּתֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא תִשְׂאִי עֵינַיִךְ אֲלֵיהֶם וּמִצְרַיִם לֹא תִזְכְּרִי עוֹד׃

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי נֹתְנָךְ בְּיַד אֲשֶׁר שָׂנֵאת בְּיַד אֲשֶׁר נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם׃ וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּשִׂנְאָה וְלָקְחוּ כָּל יְגִיעֵךְ וַעֲזָבוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה וְנִגְלָה עֶרְוַת זְנוּנַיִךְ וְזִמָּתֵךְ וְתַזְנוּתָיִךְ׃ עָשֹׂה אֵלֶּה לָךְ בִּזְנוֹתֵךְ אַחֲרֵי גוֹיִם עַל אֲשֶׁר נִטְמֵאת בְּגִלּוּלֵיהֶם׃ בְּדֶרֶךְ אֲחוֹתֵךְ הָלָכְתְּ וְנָתַתִּי כוֹסָהּ בְּיָדֵךְ׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ תִּשְׁתִּי הָעֲמֻקָּה וְהָרְחָבָה תִּהְיֶה לִצְחֹק וּלְלַעַג מִרְבָּה לְהָכִיל׃ שִׁכָּרוֹן וְיָגוֹן תִּמָּלֵאִי כּוֹס שַׁמָּה וּשְׁמָמָה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ שֹׁמְרוֹן׃ וְשָׁתִית אוֹתָהּ וּמָצִית וְאֶת חֲרָשֶׂיהָ תְּגָרֵמִי וְשָׁדַיִךְ תְּנַתֵּקִי כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתַּשְׁלִיכִי אוֹתִי אַחֲרֵי גַוֵּךְ וְגַם אַתְּ שְׂאִי זִמָּתֵךְ וְאֶת תַּזְנוּתָיִךְ׃

תרגום: בְּעִיגְלִין וְקוּלְסִין יְמַנּוּן עֲלָךְ סְחוֹר סְחוֹר וְאֶתֵּן קֳדָמֵיהוֹן פּוּרְעֲנוּת דִּינִין וְיִתְפַּרְעוּן מִינִיךְ בְּנִימוּסֵיהוֹן׃ וְאֶתֵּן פּוּרְעֲנוּתִי בִּיךְ וְיִתְפַּרְעוּן מִינִיךְ בִּרְגַז רַבְרְבָךְ וְיַקִּירָךְ יִגְלוּן וְעַמִיךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן אִינוּן בְּנָךְ וּבְנָתָךְ יִשְׁבּוּן וּשְׁפַר אַרְעִיךְ יִתּוֹקְרוּן בְּנוּרָא׃ וְיַשְׁלְחוּנִיךְ לְבוּשֵׁי יְקָרִיךְ וְיִסְבּוּן מָאנֵי רְתוּשְׁבַּחְתִּיךְ׃ וַאֲבַטֵּל חוֹבֵי עֵצַת חִטְאָךְ מִינִיךְ וְיָת פּוּלְחַן טַעֲוָתִיךְ דַּהֲוֵית עִימִיךְ כַּד הֲוֵית בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְלָא תִזְקְפִין עֵינָךְ לְהוֹן וְטַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא תִידְכְּרִין עוֹד׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְסַר לִיךְ בְּיַד דְּסָנֵית בְּיַד דְּקָצַת נַפְשָׁךְ בְּהוֹן׃ וְיִתְפַּרְעוּן מִינִיךְ כִּדְבָבוּ וְיִשְׁבּוּן יַת כָּל לֵיאוּתִיךְ וְיִשְׁבְּקוּנִיךְ מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא וְתִתְגְּלֵי בַהֲתַת טָעוּתִיךְ וְחוֹבֵי עֵצַת חִטְאָךְ וְזִנוּנִיךְ׃ חוֹבָךְ גְּרַמוּ אִילֵין לִיךְ כַּד טְעֵית בָּתַר עַמְמַיָּא וְאִסְתָּאַבְתְּ בְּפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן׃ בְּאוֹרַח אֲחָתִיךְ הֲלִיכְתְּ וְאֶתֵּן כַּס פּוּרְעֲנוּתָהּ בִּידִיךְ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כַּס פּוּרְעֲנוּת אֲחָתִיךְ תִּשְׁתִּין תַּקִּיפָא וְחַכִּינָתָא תְּהֵין לְחוֹךְ וּלְלַעִיב כִּסְגֵי עָקְתָא דְּתֵיתֵי עֲלָךְ׃ הָא כְּרַוְיָא וְרַוָּן תִּתְמַלְּיָן כַּס צָדוּ וְאִשְׁתַּמָּמוּ כַּס פּוּרְעֲנוּת אֲחָתִיךְ שֹׁמְרוֹן׃ וְתִשְׁתִּין יָתַהּ וְתִגְמְרִין וְיָת פּוּרְעֲנוּתָהָא תְּקַבְּלִין וּבִסְרִיךְ תְּתַלְּשִׁין אֲרֵי אֲנָא גְזָרִית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּשַׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי וְאַרְחִיקִית דַּחַלְתִּי מִקֳּבֵל עֵינָךְ וְאַף אַתְּ קַבִּילִי חוֹבֵי עֵצַת חִטְאָךְ וְטַעֲוָתִיךְ

מסורה: תפול לפניו. וכל קהלת ומשלי דכוו' מל' בב"ג חס' וסימ' וברשעתו יפל רשע. באין תחבולות יפל עם. מלאך רשע יפל ברע: והשבתי י"ג וסימ' נמסר בריש ספרא סוף סימן ז': עשו ד' כתיב וי"ו וסימ' נמסר בירמיה סמין כ"ב: וללעג ל' כה אדני יי' כוס אחותך. וללאה ל' השדה אל צאנו. וללבן ל' שתי בנות. וללחם ל' המערכת ולעלת. וללוי ל' אמר תומך ואוריך. וללמד ל' כי עזרא הכין לבבו: להן י"ד וסימ' הנה נא לי שתי בנות. וישב יצחק ויחפר ב' בו: ויאמר להן ראה אני את פני אביכן. ויקרא מלך מצרים למילדות. כן בנות צלפחד תניינא דפסוק. המה עולים במעלה העיר. והוא הפיל להן גרל. ויאמר אלי בן אדם התפשוט. והקמתי עליהם רעה אחד. כי משלשות הגה. ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים דד"ה. אך לא בעי ישלח יד. יתן יי' לכם ומצאן מנוחה:

רדק: שכרון ויגון תמלאי. אותו השכרון הוא היגון שתמלאי ממנו כי הכוס והיין הוא משל על הצרות: ושתית אותה ומצית. תשתי אותה הכוס כלה עד התמצית שתמציא: ואת חרשיה תגרמי. ולא עוד אלא שחרשיה תגרמי אחרי שתמציא אותה תשברי הכוס בשניך למצות חרסיה והמשיל הענין לכוס חרס לפי שנבלע היין בתוך החרס ואמר חרשיה לשון רבים כי בהשברה יהיו חלקיה רבים: תגרמי. מלה מושאלת מן ועצמותיהם יגרם שפירושו שבירת העצמים רוצה לומר ולעוס אותם כמו תשרש שהוא עקירת השרש כן תגרמי יגרם שבירת הגרמים כי העצם נקרא גם כן גרם כמו שכתוב תשבר גרם גרמיו כמטיל ברזל וכן תרגום עצם גרמא וכן אמר לשבירת החרסים בלשון תגרמי: ושדיך תנתקי. תעקרי שדיך בשתיית יין התרעלה ותרגם יונתן ובסריך תתלשין והמשל הזה הוא שיעברו עליהם צרות עד כלותם כליון חרוץ. משל ושדיך תנתקי הוא על בטול התורות בגלות כי השדים משל לתורה שכתבו ותורה שבעל פה כמו שכתבנו בפרשת הודע ובגלות בבל ראינו ששכחו התורה ובטלו אותה כמו שראינו שנשאו נשים נכריות וחללו את השבת ודברים אחרים שלא ככתבו ואף הלשון שכחו: לכן כה אמר יי'. אחרי גוך. כאדם המשליך דבר אחרי גוו שלא יראנו ולא יזכרנו: וגם את שאי זמתך. עונש זמתך שאי וסבלי: ויאמר

ערוך ד׳ בקריא׳ וסימ׳ קשת וכידון יחזיקו וחברו תרויהון דירמיה׳ כי ערוך כאתמול תפתה׳ ושלחן ערוך לפניהם • ושלחן ערוך לפניה וקטרתי ׃

ויאמר יהוה אלי בן אדם התשפוט את אהלה ואת אהליבה והגד להן את תועבותיהן ׃ כי נאפו ודם בידיהן ואת גלוליהן נאפו וגם את בניהן אשר ילדו לי העבירו להם לאכלה ׃ עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא ואת שבתותי חללו ׃ ובשחטם את בניהם לגלוליהם ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו והנה כה עשו בתוך ביתי ׃ ואף כי תשלחנה לאנשים באים ממרחק אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי ׃ וישבת על מטה כבודה ושלחן ערוך לפניה וקטרתי ושמני שמת עליה ׃ וקול המון שלו בה ואל אנשים מרב אדם מובאים סובאים ממדבר ויתנו צמידים אל ידיהן ועטרת תפארת על ראשיהן ׃ ואמר לבלה נאפים עת יזנה תזנותיה והיא ׃ ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה כן באו אל אהלה ואל אהליבה אשות הזמה ׃

ואמר יי לי בר אדם התוכח ית אהלה וית אהליבה וחוי להן ית תועבתהן ׃ ארי זנאין בהן ודם זכי אשדו בידיהן ובתר פולחן טעותהן טעו ואף ית בניהן דערתידין למיפק מנהן תולדת קודשא קדמי אעבירו להן לפולחן ׃ עוד ארגזו קדמי סאיבו ית בית מקדשי ביומא ההוא וית יומי שביא דילי אחילו ׃ ובנכסותהון ית בניהון לפולחן טעותהון ועלו לבית מקדשי ביומא ההוא לאחלותיה והא כדין עבדו בגו בית מקדשי ׃ ואף ארי שלחת לגבריא דאתן מרחיק דאיזגד שליח לותהון והא אתו לאתר דזמינת אתקינת שוקין ומנית פלטורין ׃ ורמית דרגשין מכבין דיקר ופתורין מלן כל טוב סדרת קדמיהון וקטורת בוסמי ומשחי שוית עליהון ׃ וקל איתרגושתהון דישלן שליוא בהון ולתקוף גיברין מסגי אינשא אתן מכחור סחור ממדברא ויהבו שירין על ידיהון וכתר דתושבחא על רישהון ׃ ואמרית לכנשתא דישראל דבליאת עמה בחובין כען תשבוק מטעותה ותתוב לפולחני ולא תבת ׃ ועלו לותהון כמא דעלין לות איתתא פונדקיתא כן עלו לאהלה ולאהליבה מדינתא דעיצתהון חיטאין ׃

ויאמר • התשפוט את אהלה ואת אהליבה • אחר שהיו שתיהם בדרך אחד הגד להן את תועבותיהן ׃ כי נאפו • זה הוכנו משל לא כמשמעו שהיו מנאפים את נשי רעיהם ׃ ודם בידיהן • כמו שאמר ישעיהו הנביא ידיכם דמים מלאו וכן נקראת ירוש׳ עיר הדמי׳ כמו שכתוב למעלה ׃ ואת גלוליהן נאפו • זהו דרך משל לעבודת הגלולים כמו שהאשה המנאפת תחת אישה תקח זרים כן ישר׳ זנו תחת הא׳ יתבר׳ שהיה אישה לקח׳ אלהים אחרים לעובדם ׃ וגם את בניהן אשר ילדו לי • כלומר לעבודתי כי במתוכה ימים ללידתם מלו אותם והכניסום ב בבריתי ואחר כך העבירו להם לאכלה העבירום לגלולי׳ באש זהו לאכילת האש ׃ עוד • ביום ההוא • זהו ענין כפל שבדו הגלולים להכעיסני ובאותו יום עצמו באו להקריב בביתי כאילו איני רואה מעשיהם וקרבנותיהם הם טומאת מקדשי ׃ ובשחטם • מקור מן הקל ויש אומרים מן הדגוש וכפל הענין בזה הפסוק במלות שונות ׃ והנה כה עשו בתוך ביתי • והנה עשו זה החלול בתוך ביתי או פי׳ גם כן עשו גלולים בתוך ביתי שהיו מציירים צורות בתוך לשכות העזרה ומקטרים להם כמו שכתבנו ב בפרשת בשנה הששית ׃ ואף כי תשלחנה • כל שכן שעשו יותר תועבה שום עלי לתתם ביד אוביהם ששלחו לאנשים באים ממרחק שבאו אליה ממרחק ע״י שליחותה וכן פירוש אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו שלחה אליהם שיבואו אליה להנהיגם בדרכיה ובמעשיה ׃ לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי • אמר כנגד אהליבה למי שלחת למי שבעבורם נתיפית כדרך הזונה שרוחצת במרחץ וכוחלת עיניה ולובשת מלבושים נאים כדי ש שתהיה יפה בעיני הרואים אותה ויחשקו בה והמשל כי שלחה אליה׳ אגרו׳ מדברו׳ כשבחו ונכחו׳ להביא אהבתם עליה ושתתערב עמהם ותלמד מנהגם ומעשיהם ות״י לאתר דזמינת אתקינת ם שוקין ומנית פלטורין ׃ וישבת על מטה כבוד׳ • בו״ו עם הדגש וכן כבוד׳ ב[...] פנימה ואת הכבוד׳ לפניה׳ והדומי׳ להם ׃ ושולחן ערוך לפניה • לפני המטה [...] כן היה מנהג׳ להסב ע׳ המטות בעת האכילה כמו שמצאנו בדברי רז״ל ופי׳ ערוך בכל מיני מאכלים טובים ׃ וקטרתי ושמני שמת עליה • בקמץ חטף הט״ית לקריאת בן אשר ולקריא׳ בן נפתלי וקטרתי בפתח הט״ית ׃ עליה • על המטה כי כן היה מנהגם לגמר אחר האכילה כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז״ל שהיו משימים בשמים על הגחלים להעלות עשנם אל האף לריח טוב וכן היו מש[...] בשמן הטוב אחר האכילה ומה שאמ׳ וקטרתי ושמני ביו״ד כנוי המדבר רוצ[ה] [לו]מר כי אני נתתים לה והיא עבדה בהם לעבודה זרה כמו שאמ׳ בפרשת הודע את ירושלם • ודרבפין ידוע בדברי רבותינו ז״ל שאמרו מאי דרגש ערסא דגדא והיא מטה עשויה לכבוד המזל • מככין פי׳ מצעות תרגום רפדתי ערשי מאכית שווי מששבו וספות תרגומו מככין ׃ וקול המון שלו בה • בה״א בה רפה ואף על פי שו״ו שלו מפיק וכמוהו קו תהו׳ יי׳ בם אמר קול המון נשמע בה באהליבה והמון ההוא שלו כלומר לשלום כמו אליה לא למלחמה כי היא שלחה אליהם לבא אליה להיותם שלמים עמה כי יסורו מעשיהם בעיניה ׃ ואל אנשים מרוב אדם • ולא כמו וגם וכן ואשה אל אחותה קברו אותי אל אבותי והדומים להם אמר אלה שלחה אליהם באו ועם אנשים אחרים ׃ מרוב אדם • מרוב אדם שרצו להביא עמהם להיות ההמון רב הביאו אנשים סבאים ממדבר זהו מובאים שהם הביאו אותם והם היו מובאים ׃ סבאים • גוי סבא והם מבני כוש וכמוהו וסבאים אנשי מדה אלא שבא הס״ך במקום השי״ן ׃ ויתנו צמידים אל ידיהן • כמו על וכמוהו רבים ואמר ידיהן וראשיהן על שתיהן אהלה ואהליבה וכשמדבר בלשון יחיד אמר על אהליבה כי היא האחרונה ועליה עיקר נבואת הנביא ׃ ואומר לבלה נאפים • רוצה לומר אמר השם יתעלה כשראיתי את דרכיה אמרתי וכי הזונה הזקנה כאף • בלה זק[נה] כמו אחרי בלותי ועל דרך המשל אמר כזקנה בעו״ כמה שנים ועדיין לא נכנס אל לבה ולא שבה אלי ׃ עתה יזנה תזנותיה והיא • עתה יחברו ע״ז תזנותיה והיא עמהם כי בגלותה יאבד הכל האלילי׳ והעובדים אותם ואמר יזנו כלומר יבאו מרעותם ומארצם כי הזונה יוצאה מרשות הבעל וכן ותזנה עליו פלגשו • יזנה כתיב בהא כמו ידונו לא ספכה וקרי בו״ו יזנו ׃ ויבא • לשון יחיד כלומר כל גוי וגוי והוא אחר מסמכה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים והוין לשון יחיד ׃ אשת הזמה • זה לבדו בא מן אשה אשות כי יאמר נשים כמו לגבאי בא כן ׃ ואנשים

התשפטו • לשון תוכחות שאי זמתך קבלי הוכחי ענת חטאיך ׃ ודם בידיהם • שהלוכם עם גדוליהם היה ׃ וגם בגאופיהם שפכו דם ׃ ואת גלולי[הן] נאפו • כאוף את בניהם וגו׳ • וזהו שפיכות הדם שבידיהם • טמאו את מקדשי ביום ההוא • ביום ששוחטות את בניהן לע״ז באות לפני במקדשי לעשות בו תועבה להכעיסני ׃ ואת שבתותי חללו • שהיו שוחטין את בניהם ב בשב׳ ׃ ואף כי תשלחנ׳ • וכל שכן קשה מן הכל כי תשלחנה ל להביא אליהן משרי האומות אוהביהן ו ורואי החלול שמחללנ׳ מקדשי ׃ מלוח אליהם • מאת אהלה ואהליבה לבא אליהם ׃ והנה באו לאשר רחצ׳ כחלת וגו׳ • לאשר תרגם יונתן לאתר אלא לא בל׳ א מקו׳ אשר ייעדת להם לאמר במקום פ פלוני בהא לקראתכם מקושטות במרחץ ו וכחול כחלת ׃ כחלת • מין צבע שמו כחול ומצבעות בו עיניהם א אקולירא בלע״ז ׃ מטה כבודה • מוכללת במצעות נאות פרדיר״א בלע״ז ׃ וקול המון • של אומות רבות היו בה ולא המון של מ מלחמה אלא קול המון שליו ׃ ואל אנשים • ושל אנשים היה אותו המון ולא של בהמה ׃ מרוב אדם • שהיו בתוכה המובאי׳ לבא מן המדבר ׃ סבאים • שהיו דרין סביב לה מסכימיה עמון ומואב וכן תרגום סבאים מ מסחור סחור ׃ ויתנו • אהלה ואהליבה ׃ צמידים על ידיהם • להתקשט לבא כלומ׳ עמון ומואב מתו׳ שהם רבים היא מתקשטת ומתפארת להם ומתוך שהם שכיה מתפארת לעיניהם בקישוטיה לפיכך ויתנו אהלה ואהליבה צמידים על ידיהם כדי שיהו נאות בעיני הנואפים ואין של ויתנו יתירה כמו אותה של עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה וכמו אותה של ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזב ׃ ואומר לבלה נאפים עתה יזנה וגו׳ • אמר לי לבי על זו שבלתה והזקינה בנאופיה מעתה שהזקינה וזנו תזנותיה ממנה ותצא תאות זנותה מלבה ותחזור בה והרי היא עודנה בזנוניה כאשר בתחלה ׃ יזנו • יצאו כל זונה תרגו׳ נפקת ברא כך שמעתי וכן ת״י • לבלה נאופים כמו לבלה בנאופים כאשר תאמר ותשב בית אביה כמו בבית אביה ירחצו מים כמו ירחצו במים ויצאה חנם ואם בית אישה נדרה וכן פי׳ דונש ומנחם חברו עם תבל עשו ולא יתכנו דבריו ׃ ויבואו אליה • כל אשר מלאו לבו ׃ אשת הזמה • נשי הזמה ׃ ואנשים

שלומ׳ נ״ב ומתחלכין אל נס׳ קותהו׳ [...]ין

והיא לנבתי לוש׳ יוד חס׳ ויוד אל קינים

וְאֲנָשִׁים צַדִּיקִם הֵמָּה יִשְׁפְּטוּ אוֹתְהֶם מִשְׁפַּט נֹאֲפוֹת וּמִשְׁפַּט שֹׁפְכוֹת דָּם כִּי נֹאֲפֹת הֵנָּה וְדָם בִּידֵיהֶן׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַעֲלֵה עֲלֵיהֶם קָהָל וְנָתֹן אֶתְהֶן לְזַעֲוָה וְלָבַז׃ וְרָגְמוּ עֲלֵיהֶן אֶבֶן קָהָל וּבָרֵא אוֹתְהֶן בְּחַרְבוֹתָם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יַהֲרֹגוּ וּבָתֵּיהֶן בָּאֵשׁ יִשְׂרֹפוּ׃ וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּה מִן הָאָרֶץ וְנִוַּסְּרוּ כָּל הַנָּשִׁים וְלֹא תַעֲשֶׂינָה כְּזִמַּתְכֶנָה׃ וְנָתְנוּ זִמַּתְכֶנָה עֲלֵיכֶן וַחֲטָאֵי גִלּוּלֵיכֶן תִּשֶּׂאינָה וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃

וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ בֶּן אָדָם כְּתָב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם אֶת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סָמַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶל יְרוּשָׁלִַם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ וּמְשֹׁל אֶל בֵּית הַמֶּרִי מָשָׁל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שְׁפֹת הַסִּיר שְׁפֹת וְגַם יְצֹק בּוֹ מָיִם׃ אֱסֹף נְתָחֶיהָ אֵלֶיהָ כָּל נֵתַח טוֹב יָרֵךְ וְכָתֵף מִבְחַר עֲצָמִים מַלֵּא׃ מִבְחַר הַצֹּאן לָקוֹחַ וְגַם דּוּר הָעֲצָמִים תַּחְתֶּיהָ רַתַּח רְתָחֶיהָ גַּם בָּשְׁלוּ עֲצָמֶיהָ בְּתוֹכָהּ׃

וגברין זכאין בקבליהון יתפרעון מנהן פורענות גייפין ופורענות אשדת דם ארי זכאין כהן ודם זכי אשדו בידיהון׃ ארי כדנן אמר יי אלהים אתנבי דיסקון עליהון משריין ואמסר יתהון לתביר ולביזא׃ ויִרגמון יתהן באבני קלע משרין ויבזעון יתהן בסיפיהון בניהון ובנתהון יקטלון ובתיהון יוקדון בנורא׃ ואיבטל חובי עצרת חיטאין מן ארעא ויתרדין כל מדינתא ולא יעבדן בעצת חטאיכון׃ ויתיהבון חובי עצת חטאיכון עליכון וחטאי פולחן טעותכון תקבלן ותדעון ארי אנא יי אלהים׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי בשתא תשיעתא בירחא עשיראה בעסרא לירחא למימר׃ בר אדם כתב לך ית שום יומא ית כרן יומא הדין סמך מלכא דבבל על ירושלם בכרן יומא הדין׃ ואיתנבי לעמא סרבנא נבואה ותימר להון כדנן אמר יי אלהים איתנבי דיסקון משירין על קרתא הדא ואף יתיהיב לה ארכא לקבלא מצירא׃ כנוש רברבהא לגוה כל גבר גיבר אימתן וגבר עביד קרב משרי עממין מליתה׃ מלכי עממין קריב ואף טקיס סומכותהא עמהון אבע זימנהא אף יתרמון קטילהא בגוה׃

ואנשים י' וסימ' בספר שפטים סימ' ט': ונתן ז' וסימ' נמסר בירמיה סימ' ל"ז: ולא תעשינה ב' וסי' ולא תעשינה כזמתכנה. מפר מחשבות ערומים: כתוב ד' מל' בליש' בקריא' וסימ' וכתוב בספר וחתום והעד עדים. כתוב לך את שם היום. וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים. אכתוב לו רבי תורתי. י' יספור בכתוב עמים: שפות ג' בקריא' וסימ' הסר הגדולה ובשל נזיד. שפות הסיר שפות וגם יצק בו. חד ושפות בקר: לקוח ד' בקרי' וסימ' ספרא וכפריא ענא וגלותא ופי' בירמיה סימן ל"ב:

רש"י

ואנשים צדיקים. אנשים דייקים שרי מלך בבל ומלך אשור ויש זכאין בקיבליהון לפי מעשיהן של אלו הזונות צדיקים הגוים מהנה: משפט נאפות ומשפט שופכו' דם. כמו שמפורש אחריו: העלה' ונתון. וברא. כולן לשון עשה ופעול הם: וברא. לשון קצינה וכן ובראתו שיער יהיה לך בספר יהושע: ורגמו עליהן אבן: והריג בניהן ובנותיהן ושריפת בתיהן הוא משפט שופכות דם: ונתנו זמתכנה עליהן: שפטיכן יתנו את משפט זמתכן בראשיכן: בשנה התשיעית. לצדקיהו: סמך מלך בבל. היום צר עליה: שפות הסיר. על פי הכירה במקום מושבה היא קרויה שפיתה בלשון המשנה שאמרו רבותינו מקום שפיתת שתי קדירות ועוד שיכנו אחד שופת את הקדירה ואחד נותן לתוכה מים ואחר נותן לתוכה תבלין למדנו שהשפיתה היא הושבתה על פי הכירה עד שלא יתנו לתוכה כלום והדוגמא זו על ירושלם שאמרתם עליה היא הסיר עתה באה העת שתהיה לסיר ואתם בתוכה לבשר יבא נבוכ' נצר ויתננה על האור ומנחם פירש לשון שימה: וגם יצק בו מים. הם נורכי המצור יצק כמו שפוך: אסוף נתחיה אליה. מיראת המצור אספו לתוכ' כל ראשיה ושריה: כל נתח טוב. כל גבר גיבר אימתן וגבר עביד קרב: מבחר הצאן לקוח. קח אתה נבוכדנצר את מבחר חייליך שסביבותיה כן ת"י ואינו מיושב על ענין הסיר וכן נר' לפותרו מבחר ישראל יבאו ויכנסו בתוכה: וגם דור העצמי' תחתיה. סדר וערך העצמים תחת שאר האברים כלומר ילחמו הגבורים בשביל החלשים ויסמכו אלו עליהם דור לשון עריכה וכן יככף כנפה כדור שורות היקף גייסות וכן שורה תרגם דרא ומנחם פי' כמו אבי אגריל המדור: רתח רתחיה. ואחר שיהו כלם לתוכ' יקרבו כלי המצור והמלחמה אל העיר: אלאתה

רד"ק

ואנשים צדיקים: כתב אדוני אבי ז"ל אינו אומר צדיקים ממש אך בעלי טענות ומחוררין בדין ישפטו אותם במשפט דינין משפט נואפות ומשפט שופכות דם נקי כי מה שאמר ושופכות דם רוצה לומר דם נקי כמו ויסלף דברי צדיקים: אותהם בחולם האלף: כי כה אמר יי'. העלה עליהן קהל. העלה מקור וכן ונתן אתהם לזעוה כאילו אמר העלה ואתן: ורגמו עליהן אבן קהל. קהל העמים ירגמו עליהם באבנים כמשפט הנואפות והמשל הוא הדייק שבנו על העיר: וברא אותהן בחרבותם. וברא פעל עבר מן הקל לגזרת פעל בצרי: בקל ירא והוא ענין כריתה: כמו ובראת לך שם והוא מן הדגוש כלומ' יכרתו אותם הגוים בחרבותם וכן תרגם ויכתון ויבזעון יתהון בסיפיהון ואמר וברא לשון יחיד על דרך כלל: והשבתי זמה. כיון שיגלו מיד תשבות הזמה והגלולים: ונוסרו דגש הוי"ו לחסרון תי"ו ההתפעל ודגש הסמך לאות הבנין והראוי ונתוסרו והמלה מורכבת מן נפעל והתפעל וכן ונכפר להם הדם הראוי ונתכפר אמר הגוים האחרים יקחו מוסר מכם שראו שלקחתם העונש בעונכם ובזמתכם שעשיתם: ולא תעשינה כזמתכנה. אף על פי שיעמו לא יעשו כזמתכן שלא יחליפו עבודו' אלהיהם בעבודות אלהים אחרים ולא יעבדו אלהים רבים כאשר עשיתם אתם: ונתנו זמתכנה עליכן. יתנו בדבריהם עונש זמתכן עליכן כי יאמרו כי משפט הוא שיבא עליכם עונש זמתכן: וחטאי גלוליכן תשאינה. כמו עונש ישאו תשאו את עונה והדומי' להם ענין הסבל והמשא ומלת תשאינה בתנועת האלף בסגול והיו"ד למשך: ויהי דבר יי' אלי בשנה התשיעית. למלכות צדקיהו וכן כתוב במלכים ובירמיה בשנה התשיעית למלכו: בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה. הנבואה באה לו בעשרה בטבת שבאותו יום סמך מלך בבל על ירושלם ואמר לו שיכתו' אותו היום ויראה לפני הגולה כי באותו היום סמך מלך בבל וכשישמעו אחר כן מפי המגידים כי כן היה באותו היום עצמו שכתב הנביא ידעו כי נביא היה בתוכם ואמת הם דבריו שאומר להם בשם יי' ולא ישמעו עוד אל נביאי השקר: ומה שאמר שם היום ועצם היום רוצה לומר שם היום באחד בשבת או בשני בשבת או אי זה יום שהיה כי אין שמות לימים בלשון הקדש אלא למספר ימי השבוע ולא לחדשים אלא ראשון שני ושלישי ועצם היום רוצה לומר בעשור לחדש העשירי. ופירוש סמך סמך עם חילו אל העיר ובנו עליה דייק: ומשל אל בית המרי. משל הסיר היא ירושלם וזה המשל אתה תמשול אותו לא כמו שהם היו מושלים ואומרי' היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שכתבנו במראה השנית בשנה השנית: שפות הסיר שפות. זה יעשה האדם בסיר בתחילה שופת אותה והוא שישים אותה על השפתים ואחר כך יוצק בו מים ואחר כן ישים הבשר בתוכה וירתיח האש תחתיה עד שיבשל הבשר ושפיתת הסיר על השפתים הוא משל לסמיכת מלך בבל אל ירושלם כי זה היה תחילת מעשהו בה ויציקת המים בה הוא משל שלא תאחוז בה האור מהרה כי המי' מאחרים הבשר מלהתבשל מהרה כי כשהיא בלא מים יאחוז בו האור והבשר נכלה מהרה אבל כשיהיה בה מים יתבשל הבשר מעט מעט כן ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד שנת י"א כדי שיכלו מעט מעט בירושלם ברעב בדבר ובחרב: וגם יצוק בו מים. אמר בו לשון זכר לסיר וזכרו גם כן לשון נקבה בכל הפרשה לדרך המשל שהיא ירושלם או זכרה בלשון נקבה שהיא נקראת גם כן קלחת שהיא לשון נקבה: אסוף נתחיה אליה. הנתחים שראויים לתת בתוכה אסוף אותם אליה וזה משל לאשר נאספו אל ירושלם מן הערים שנחרבו והיו שם במצור: כל נתח טוב. משל לשרי יהודה: ירך וכתף. אלו נתחים טובים מלאים בשר: מבחר עצמים מלא. וכן מאמר מבחר האברים מלא הסיר. ולפי שהאברים מנותחים לפי העצמים יקראו האברים עצמים: מבחר הצאן לקוח. מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם הבשר שתתנו יהיה ממבחר הצאן מן השמנים והטובים וזה משל לשרים ולגדולים: וגם דור העצמים תחתיה. דור צווי בשקל קום מלשון מדורה אמר תבעיר העצמים תחתיה כלומר במקום עצים תשים עצמי' תחת הסיר והדליק בהם האור וזה המשל כאילו עצמו' חללים שעשו בה שספכו דם נקי בתוכה הם מבעירים האש ומביאים הפורענות: רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה. כל כך תבעיר האש ותרתיח הסיר עד שאפילו העצמים שהם קשים להתבשל יתבשלו וזה משל לגבורים שהם חזקים כעצמים שיכלו ויפלו בחרב בתוכה: לכן

לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה אוֹי עִיר הַדָּמִים סִיר אֲשֶׁר חֶלְאָתָה בָהּ וְחֶלְאָתָהּ לֹא יָצְאָה מִמֶּנָּה לִנְתָחֶיהָ לִנְתָחֶיהָ הוֹצִיאָהּ לֹא־נָפַל עָלֶיהָ גּוֹרָל׃ כִּי דָמָהּ בְּתוֹכָהּ הָיָה עַל־צְחִיחַ סֶלַע שָׂמָתְהוּ לֹא שְׁפָכַתְהוּ עַל־הָאָרֶץ לְכַסּוֹת עָלָיו עָפָר׃ לְהַעֲלוֹת חֵמָה לִנְקֹם נָקָם נָתַתִּי אֶת־דָּמָהּ עַל־צְחִיחַ סָלַע לְבִלְתִּי הִכָּסוֹת׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אוֹי עִיר הַדָּמִים גַּם־אֲנִי אַגְדִּיל הַמְּדוּרָה׃ הַרְבֵּה הָעֵצִים הַדְלֵק הָאֵשׁ הָתֵם הַבָּשָׂר וְהַרְקַח הַמֶּרְקָחָה וְהָעֲצָמוֹת יֵחָרוּ׃ וְהַעֲמִידֶהָ עַל־גֶּחָלֶיהָ רֵקָה לְמַעַן תֵּחַם וְחָרָה נְחֻשְׁתָּהּ וְנִתְּכָה בְתוֹכָהּ טֻמְאָתָהּ תִּתֻּם חֶלְאָתָהּ׃ תְּאֻנִים הֶלְאָת וְלֹא־תֵצֵא מִמֶּנָּה רַבַּת חֶלְאָתָהּ בְּאֵשׁ חֶלְאָתָהּ׃ בְּטֻמְאָתֵךְ זִמָּה יַעַן טִהַרְתִּיךְ וְלֹא טָהַרְתְּ מִטֻּמְאָתֵךְ לֹא תִטְהֲרִי־עוֹד עַד־הֲנִיחִי אֶת־חֲמָתִי בָּךְ׃ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי בָּאָה וְעָשִׂיתִי לֹא־אֶפְרַע וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֶנָּחֵם כִּדְרָכַיִךְ וְכַעֲלִילוֹתַיִךְ שְׁפָטוּךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת־מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסְפֹּד וְלֹא תִבְכֶּה וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ׃

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עַל קַרְתָּא דְאַשְׁדִּי דַם זַכַּי בְּגַוַּהּ דְּהִיא כְּדוּדָא דְזִיהוּמְתֵיהּ בֵּיהּ וְזִיהוּמְתֵיהּ לָא נַפְקַת מִינֵיהּ גְּלוּ עַל גְּלוּ אִיתַפַּק עַמָּהּ מִדְּלָא יִתְעֲבֵיד בַּהּ תְּיוּב׃ אֲרֵי דַם זַכַּי דְּאִיתְאֲשַׁד בְּגַוַּהּ בְּזֵידוֹ וּבִדְרַע מְרוֹמַם שַׁפְכִיתֵיהּ לָא שַׁפְכִיתֵיהּ בִּשְׁלוּ לְמֶעְבַּד עֲלוֹהִי תְּיוּבָא׃ לְמֶיעְבַּד פּוּרְעָנוּת לְאִתְפְּרָעָא בִּתְקוֹף גְּלֵיתִי חוֹבֵיהוֹן עַל דְּאַשִּׁידוּ דַם זַכַּי בְּגִלְאֵי בְּדִיל דְּלָא לְאִישְׁתַּבְקָא׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עַל קַרְתָּא דְאַשְׁדֵּי דַם זַכַּי בְּגַוַּהּ אַף אֲנָא אַסְגֵּי תְּבִירַהּ׃ אַסְגֵּי מַלְכַיָּא כְּנִישׁ מַשִּׁירְיָתָא טַקִּיס סוּמְכְוָתָא וְזַמִּין עֲלַהּ עָבְדֵי קְרָבָא וְגִיבָּרָהָא יִשְׁתַּבְשׁוּן׃ וְאַשְׁאַר אַרְעָ צַדְיָא בְּדִיל דְּיִצְדּוּן וִיסוּפוּן תַּרְעֵי קִירְוָהָא וְיִתְמְסוּן בְּגַוַּהּ עָבְדֵי סַאוּבְתַּהּ וִיסוּפוּן חוֹבַהָא׃ תַּסְקוּפִין אִיתְמְלִיאַת וְלָא יִפְּקוּן מִינַהּ עָבְדֵי בִּישַׁת בְּנוּרָא תִּיתּוֹקַד מַסְגִּיוּת חוֹבַהָא׃ בְּרִיסְתְּאָבַת בַּעֲצַת חֶטְאִין חֲלַף דְּדַכִּיתִיךְ וְלָא דִיכִּית מִסּוֹאֲבָתִיךְ לָא תִּידְכַּן עוֹד עַד דַּאֲנִיחַ חִימְתִי בִּיךְ׃ אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אַתְיָא וְתִתְקַיֵּים לָא אֶמְנַע וְלָא אֵחוּס וְלָא אֲרַחֵם כְּאוֹרְחָתִיךְ בִּישָׁתָא וּכְעוֹבָדָךְ מְקַלְקְלַיָּא אִתְפְּרַע מִינִיךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם הָא אֲנָא נְסֵיב מִינָךְ יָת רְגַג עֵינָךְ בְּמוֹתָא וְלָא תִיסְפּוּד וְלָא תִבְכֵּי וְלָא תַשְׁגַּר דִּמְעִין׃

זב׳ כתיב׳ נסיפ׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ כתע · ל׳ ג׳ ו׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ ל׳ · ב׳ ל׳פ · ל׳ ל׳ · לא׳ כתע׳ בספ׳ ח׳ וחס׳ ל׳ · ב׳ מ׳ל בסיפ׳

שמתהו ב׳ וסימ׳ אחד כגורית כפיר שמתהו · כי דמה בתוכה היה על צחיח׃ סימן והרקח במרקחות ירקח פתחין · מרקחה כרקחים קמצין וסימ׳ טעם בקוף פתחין טעם בחית קמצין׃ ולא תצא ו׳ דסמכי וסימ׳ ולא תצא משם אנה · הנה נהנו עליך עבותים׃ תאנים הלאת ולא תצא · ולא תצא בצבאתינו · ותרין חברוהי · ולא תצא אלהי׃ אני יי׳ דברתי ב׳ רף וסימ׳ אני יי׳ דברתי אם לא זאת אעש׳ באה ועשיתי לא אפר׳׃ ולא תבוא ג׳ בקרי׳ וסימ׳ ביומו התן שכרו ולא תבוא עליו · כחשו ביי׳ ויאמרו לא הוא · הנני לוקח ממך את מחמד עיניך׃ לקח ת׳ וחס׳ וסימ׳ אם לקח יעקב אשה · ארור לקח שחד׃ לקח את אדניך · וחברו · את מחמד עיניך · את עץ יוסף · הנני לקח את בני ישראל · יסר לץ לקח לו קלון · וא׳ ולקח נפשות חכם ·

חלאתה · זוהמתה שמוציאין מעל פיה על ידי הרתחתה שקורין אשקו״מה בלע״ז כלומר לא יצאו ממנה רשעים שבה׃ לנתחיה לנתחיה · גלות אחר גלות היוצא וכפל אל הכשדים איש איש לבדו׃ לא נפל עליה גורל · לא כשאר קדירות שמוציאין נתחיהן יחד לתתם לפני כל אחד ואחד חלקו וגורלו ואת מדלא יתעביד בה תיובא לא נפל עליה גורלו של מקום׃ צחיח · שעיעות׃ לא שפכתהו על הארץ וגו׳ · ת״י בזידו ובדרע מרומם שפכיתיה לא שפכיתי׳ בשלו למיעבד עלוהי תיובא ורבותי׳ פירשוהו בדמו של זכריה בן יהודע לא כהנו בו לא כדם הכבש ולא כדם האיל׃ להעלות חמה · לפני צויתי לאותו דם שלא יבלע בקרקע כדי שיזכר לנקם נקמתו׃ המדורה · הסק גדול פואי״אה בלע״ז׃ הרבה העצים הדלק האש · להרבו׳ העצי׳ ולהדליק האש ולהתם הבשר׃ והריקח המרקחה · כשהבשר תם מפלי העצמות והוא מבטמק ומעורב ברוטב ושנים בכף דומה למרקחת פטום שממנים שמערבי׳ אותו יפה יפה ומתוך בימוק הבשר עשנה נהפך לתוכה סקורי׳ אאור״סיר בלע״ז וזהו שאמר והעצמות יחרו יבשו ויעשנו לשון חרה מני חורב וכן למען תחם וחרה נחשתה כדרך קדירה שתמו מימיה ברתיחת׳ מתחממת ונשרפין חרסיה והקבשיל מתקלקל׃ תתום חלאתה · תכלה זוהמת׳ ותבלע בנחשת׳ סיר של נחשת הוא׃ תאוני׳ הלאת · בתואנה ותרמית הלאת את העניים לכן לא יצאו ממנה רשעים שבתוכ׳ אלא באש פורענותם יכלו׃ בטומאתך · בטומא׳ של זמה תכלו׃ יען טיהרתיך · להוכיח׳ על פי הנביאי׳ ולא טהרת וגו׳׃ לא אפרע · לא אבטל גזירתי׃ ולא אנחם · לשוב ממחשבתי הרעה אשר דברתי לעשות לך׃ מחמד עיניך · אשתך כמו שהענין מוכיח בסופו׃ הא״כן

לכן · עתה פי׳ המשל כי עיר הדמים והיא ירושלם היא הסיר ׃ סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה · חלאתה הראשון רפה הה״א׃ חלאתה פי׳ זוהמת׳ כי דרך בני אדם להעביר הזוהמא מן הקדרה אבל זאת חלאת׳ נשאר בה לא יצאה ממנה וחלאתה משל לעונות הגדולים בתוכה עד שנתגלה בעיני כל רואיה כזוהמא המגולית׃ לנתחיה לנתחיה הוציאה · לא תוציא ממנה הנתחים כאחד אלא נתחי׳ אחר נתחים וזה משל שלא כלו יושבי ירושלם והנאספי׳ בה כאחד אלא היו יוצאים ממנה אנשי המלחמ׳ והנרגים ולזמן יוצאים גם כן הנרגים וכן גלו ממנה גלות אחר גלות גלות יהויכין תחילה ואח׳ כן גלות החורבן עם צדקיהו ׃ לא נפל עליה גורל · לא נפל גורל עליה איזה נתח יצא תחילה אלא כמו שיזדמן והמשל לא יצא גורל על יושבי ירושלם אלא כמו שיזדמן אשר לשבי לשבי אשר לדבר לדבר ואשר לרעב לרעב׃ כי דמה · למה היה כל זה השגם כי דמה בתוכה היה כי הדמים ששפכו בה בתוכם מגולים הם והם מעוררים העונם והמשפט ובדרש כי על דם זכריה כאמר שראהו רב טבחים רותח והרג עליו אלפים ורבבות וזהו שאמר להעלות חימה ולנקום נקם׃ על צחיח סלע שמתהו · כאילו על פני סלע שמת והו במקום גבוה שלא יוכל להתכסות והמשל כל כך הרבו שפיכות דם נקי עד שלא יתכן לסלוח ולהיות כנעלם אותו העון מלפני הא׳ יתברך אלא גלוי ועומד הו׳ לפניו לנקום נקם מהם ׃ צחיח סלע הוא המקום הגבוה שבסלע והוא מן הסלע וכן מאחרי לחומה בצחיחים׃ להעלות חמה · שפכו הדם בגלוי לרוב כדי שתעלה חמתי עליהם לנקום נקם בהם׃ נתתי את דמה · אחר שמתהו ואמר נתתי היא הרבתה הדם כדי שיהיה מגולה כאילו שמתהו על צחיח סלע ׃ ואני גם כן נתתיו להיותו מגולה לפני לבלתי הכסות שלא אבותי לסלוח לה כי גדול עונה מנשא וכן אמר בספר מלכי׳ וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה יי׳ לסלוח׃ לכן כה אמר יי׳ · גם אני אגדיל המדורה · לפי שאמר דור העצמים תחתיה אמר הא׳ יתברך גם אני רוצה לומר הם הגדילו לעשו׳ הרע גם אני אגדיל לנקום בהם נקם גדול ואמרתי לך דור העצמים גם אני אגדיל המדורה וארבה עצי׳ על העצמים כי האור יאחז במהרה יותר בעצים מן העצמי׳ שהם קשים ואדליק האש הרבה כדי שיתם הבשר ויהיה מאוכל וגם העצמו׳ שהם קשי׳ יחרו וישרפו מחוזק האש הגדולה׃ הרבה · מקור וכן הדלק התם והרקח ופירושו והרקח המרקחת כי כשהבשר מבושל משימים בקדרה בשמי׳ להטעים הבשר לאכילה וערוב הבשמים יקרא רקח מרקחת וענין המשל שיתמו בעיר מרוב הצרות ויהיו מוכנים לאכילת החרב כמו שהבשר הוא מוכן לאכול אחר שהוא מבושל ומרוקח במרקחת והעצמות משל לגדולים כמו שפי׳׃ יחרו · מבנין נפעל שרשו חרר מן ושכן חררים במדב׳ שהוא מקום השרף מרוב חמימות׃ והעמידה על גחליה ריקה · מקור כאילו אמר והעמידה כיון שיתם הבשר ויחרו העצמות תשאר הקדרה ריקה על האש ותחם וחרה נחשתה כלומר ישרפו חרסיה׃ למען תחם · מבנין נפעל שרשו חמם והמשל אחר שתשאר העיר ריקה מאנשיה תהיה שממה גפרית ומלח שרפה כל ארצה׃ וחרה · מבנין הקל שרשו חרר כמו שפירש׳ יחרו׃ נחשתה · נחשתה · וכן יען השפך נחשתך נחשתיה ובמסכה הבית שהיא מלאה משקין טהורין וניתכין למטה מכחוש׳ו של תנור פי תחתיתו׃ ונתכה בתוכה · בתוך חרסיה תבלע טומאתה וכפל הענין במלות שונות ואמר תתם חלאתה תתם בשורק כמו בחולם כמו ושפתי חכמים תשמורם והוא מבנין נפעל׃ תאונים הלאת · תאונים משרש און ומענינו פי׳ הוגיעה עצמה עשות השקרים ובא על דרך הצוה כלאו׃ ולא תצא ממנה רבת חלאתה׃ לא תוכל לצאת ממנה כי היא רבת חלאתה׃ באש חלאתה · כיון שהיא רבת חלאה אין לה תקנה אלא שתתם באש כמו שאמר תתם חלאתה׃ בטמאתך זמה · עדין את בטומאתך שהיא הזמה׃ יען טהרתיך ולא טהרת מטמאתך · בעבור שאני טהרתיך שהזהרתיך תמיד על ידי נביאי שתטהרי מטומאתך ולא שמעת אלי׃ לא תטהרי עוד · עד שתקבלי ענשכם וזהו על דרך המשל לב העם הזה כמו שפירשנו במקומו׃ אני יי׳ דברתי באה ועשיתי · הגזרה באה עתה ואני אעשה אותה ולא תחשבו שתבא דרך מקרה׃ לא אפרע · לא אשוב אחור ממה שגזרתי וכן בדברי רז״ל הקורא למפרע׃ שפטוך · השופטים כמו שאמר למעלה ואנשים צדיקים ישפטו אתהם או פי׳ שפטוך הגוים הבאים עליך׃ ויהי · בן אדם · מחמד עיניך · זה אשתו כמו שמפרש ותמת אשתי בערב׃ במגפה · שלא יקדם לה חולי וזה למופת כי פתאום יבא שברם במחמד עיניהם שהוא בית המקדש׃ ולא תספוד ולא תבכה׃ להיות למופת לישראל כי כן יעשו מרוב הצרות׃ ולא תבא דמעתך · לא תבא על לחייך ויגזלו תשגר דמעין׃ הא״כן

האנק דם· מהאנק דם כלומר מזעק כמאמר אבלים מתוך אתה שלא תזעק ותרגם יונתן אידנק שתוק ודברי רז״ל האנק מכאן שמבוחין על המתו׳ ולמדו ממלת דום שאבל אסור בשאלת שלום ובדברי תורה כאילו אמר באלה השנים תעשה מנהג אבל לבוש ולידום אבל כמאר דברים לא · מתים אבל לא תעשה · כמו הפוך אבל מתים לא תעשה וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם וכן ומספד אל יורעי נהי כמו ויורעי נהי אל תספד והדומים להם ות״ע מיתיך אבלא לא תעביד · פארך חבוש עליך · פארך היא מגבעת הראש שהוא פאר האדם כמו פארי המגבעות פארי פשתים יהיו על ראשם הפארים והצעדים ואבל חייב בפריעת הראש שהוא הסרת מגבעתו או סודרו מעל ראשו ויטב בגלוי הרא׳ ממגבעתו ויעטוף בסודרו בעטיפת השפם עם הראש שהוא סימן לאבילות לפיכך אמר הא׳ יתברך ליחזקאל שלא לנהוג מנהגי אבל במות אשתו להיות למופת לישראל · ורבותינו ז״ל פירשו פארך אלו תפילין שבראש וכן ת״י טוטפתך יהוין עלך · ולחם אנשים לא תאכל · כמאר אבלים ששולחים להם שכניהם מאכל · ותרגם יונתן ולחים אבלין לא תיכול · ואדבר על העם · דברתי אליהם הנבואה הזאת שבאה אלי · ואעש בבקר · שהיה זמן אבלות ועשיתי הפך האבלים · ויאמרו · מה אלה לנו · מה מופת הם הדברים האלה לנו · כי אתה עשה · כי ידענו שאת שעשה אותם למופת לנו · ואמר אליהם דבר י״י · אינני עושה הדברים האלה מעצמי כי כבר אמרתי לכם הנבואה שבאה לי שתמות אשתי וצוני האל יתברך שלא אתאבל עליה ומה שתשאלו מה המופת הוא לכם · דבר י״י היה אלי לאמר · לכם מה מופת הוא לכם · אמור · הנני מחלל · שאביא עליו זרים שיחללוהו כמו שאמר למעלה וחללו את צפוני וכמו ובאו בה פריצים וחללוה · גאון עזכם · כמו שאמר לגאון שמהו כי גאון ישראל היה בית המקדש ועזם ותפארתם על כל עם שהיה נראה בו כבוד האל יתברך בענן ובאש העליונה · מחמד עיניכם · שהיה יפה בבנינו ובתקונו · ומחמל נפשכם · כאשר יחמול אים על הדבר שאוהב אותו והם היו מקוים בכל יום לשוב אליו כמו שהיו מבטיחי׳ אותם נביאי השקר שהיו עמהם בבבל · בניכם ובנותיכם אשר עזבתם · כי אלו שגלו עם יהויכין עזבו בירושלם בניהם ובנותיהם והם גם כן מחמל על נפשם ובא להם מבשר שיאמר להם שנפלו בחרב בעת החרבן ולא יתאבלו עליהם · כימרוב צרותם יהיו כדהמים לא יתנו אל לבם לספוד ולבכות · ועשיתם · מבואר הוא · ופארכם · חסר יו״ד הרבים מהמכתב · ונמקתם · כמו שאמר משה רבינו עליו השלום ימקו בעונם · ונהמתם · כארס הסואג בפיו ונוהם על צרע׳ אשר עשה כענין ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמר איך נחמתי מוסר וגו׳ · והיה יחזקאל · הנביא היה מדבר בלשון האל יתברך לפיכך אמר והיה יחזקאל ולא אמר והייתי וכן כי אני י״י אלהים · בבאה · בבא השמוע׳ הרעה מחרב בית המקדש · ואתה · הלא ביום קחתי · על דרך שאמר הנני לוקח ממך · ואת משא נפשם · מה שאליהם הם נושאים את נפשם והם בניהם ובנותיהם או יהיה משא נפשם משל על בית המקדש כמו שאמר ומחמל נפשכם ויהיה בניהם חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבולה והדומים להם רוצה לומר בניהם ובנותיהם · ביום ההוא יבא הפליט אליך · נראה כי פירוש ביום ההוא ביום קחתי שזכר וזה לא יתכן כי החרבן היה בעשרה באב והפליט בא בחמשה בטבת כמו שכתוב לפנים ויהי בשתי עשרה שנה וגו׳ אלא פי׳ ביום קחתי ביום ההוא בעת כמו ביום הכותי כל בכור והיה ביום ההוא טרם יסי וחרה אפי בו ביום ההוא והדומים להם ·

עזכם ב׳ וסימ׳ ושברתי את גאון עזכם את מקדשי עזכם׳ יחזקאל ב׳ וסימ׳ היה היה דבר י״י דריש ספרא והיה יחזקאל לכם למופת׳ הפליט ה׳ וסי׳ רבא הפליט ויגד · ביום ההוא יבא הפליט אליך ׳ודבתרית יפתח פיך את הפליט׳ בא אלי הפליט מירושלם · לפני בא הפליט ויפתח׳

הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃ וָאֲדַבֵּר אֶל הָעָם בַּבֹּקֶר וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלַי הָעָם הֲלֹא תַגִּיד לָנוּ מָה אֵלֶּה לָּנוּ כִּי אַתָּה עֹשֶׂה׃ וָאֹמַר אֲלֵיהֶם דְּבַר יְהוָה הָיָה אֵלַי לֵאמֹר׃ אֱמֹר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מְחַלֵּל אֶת מִקְדָּשִׁי גְּאוֹן עֻזְּכֶם מַחְמַד עֵינֵיכֶם וּמַחְמַל נַפְשְׁכֶם וּבְנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ׃ וַעֲשִׂיתֶם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי עַל שָׂפָם לֹא תַעְטוּ וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵלוּ׃ וּפְאֵרֵכֶם עַל רָאשֵׁיכֶם וְנַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם לֹא תִסְפְּדוּ וְלֹא תִבְכּוּ וּנְמַקֹּתֶם בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם וּנְהַמְתֶּם אִישׁ אֶל אָחִיו׃ וְהָיָה יְחֶזְקֵאל לָכֶם לְמוֹפֵת כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה תַּעֲשׂוּ בְּבֹאָהּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְאַתָּה בֶן אָדָם הֲלוֹא בְּיוֹם קַחְתִּי מֵהֶם אֶת מָעוּזָּם מְשׂוֹשׂ תִּפְאַרְתָּם אֶת מַחְמַד עֵינֵיהֶם וְאֶת מַשָּׂא נַפְשָׁם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם׃ בַּיּוֹם הַהוּא יָבוֹא הַפָּלִיט אֵלֶיךָ לְהַשְׁמָעוּת אָזְנָיִם׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִפָּתַח פִּיךָ אֶת הַפָּלִיט וּתְדַבֵּר וְלֹא תֵאָלֵם עוֹד וְהָיִיתָ לָהֶם לְמוֹפֵת וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה׃

כה

וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל בְּנֵי עַמּוֹן וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶם׃

אִידְנַק שְׁתוֹק עַל מֵיתָיךְ אֶבְלָא לָא תַעְבֵּיד טוֹטְפָתָךְ יְהוֹיָן עֲלָךְ וּמְסָנָךְ תְּשַׁוֵי בְּרִיגְלָךְ וְלָא תִתְעַטִיף עַל שָׂפָם וּלְחֵים אֶבְלִין לָא תֵיכוּל׃ וְאִיתְנַבֵּיתִי לְעַמָּא בְּצַפְרָא וּמִיתַת אִיתְתִי בְּרַמְשָׁא וַעֲבָדִית בְּצַפְרָא כְּמָא דְאִתְפַּקֵידִית׃ וַאֲמַרוּ לִי עַמָּא הֲלָא תְחַוֵי לָנָא מָא אִלֵין לָנָא אֲרֵי אַתְּ עָבֵיד׃ וַאֲמָרִית לְהוֹן פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִמִּי לְמֵימַר׃ אֵימַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְפִיס יַת בֵּית מַקְדְּשִׁי יְקָר תּוּקְפְּכוֹן רְגוֹג דְעֵינֵיכוֹן וְחִיבּוּב נַפְשְׁכוֹן וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתְכוֹן דְשַׁבְקְתּוּן בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן׃ וְתַעְבְּדוּן כְּמָא דַעֲבָדִית עַל שָׂפָם לָא תִתְעַטְפוּן וּלְחֵים אֶבְלִין לָא תֵיכְלוּן׃ וְטוֹטְפָתְכוֹן בְּרֵישְׁכוֹן וּמְסָנֵיכוֹן בְּרִגְלֵיכוֹן לָא תִסְפְּדוּן וְלָא תִבְכּוּן וְתִתְמַסְוּן בְּחוֹבֵיכוֹן וְתִתְנַהֲמוּן גְבַר לַאֲחוּהִי׃ וִיהֵי יְחֶזְקֵאל לְכוֹן לְאָת בְּכֹל דִי עֲבַד תַּעַבְדוּן בְּמֵיתַהּ וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם הֲלָא בְּיוֹמָא דְאַעְדֵי מִנְהוֹן יַת בֵּית מַקְדְּשֵׁיהוֹן יְקָר תּוּקְפְּהוֹן חֶדְוַת תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן יִתְנְסִיב מִנְהוֹן רְגוֹג דְעֵינֵיהוֹן וְחִיבּוּב נַפְשְׁהוֹן דְטַב לְהוֹן מִבְּנֵיהוֹן וּמִבְּנָתְהוֹן׃ בְּיוֹמָא הַהוּא יֵיתֵי מְשֵׁיזְבָא לְוָתָךְ לְאַשְׁמָעוּתָךְ בְּסוֹרָא׃ בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְפְּתַח פּוּמָךְ בְּמֵיתֵי מְשֵׁיזְבָא וְתִתְנַבֵּי וְלָא תִשְׁתּוֹק עוֹד וּתְהֵי לְהוֹן לְאָת וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל בְּנֵי עַמּוֹן וְתִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן׃

האנק· התאפק בתוך מתיך׳ סו״אם דמוכי״ן בלע״ז: פארך · תפילין כל אלה מצות אבלים ואתה חילוף אבל אסור בתפילין וסנדל וחייב בעטיפ׳ הראש ומברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים: כאשר צויתי · שלא לנהוג אבלות: מה אלה לנו מה הרמזי׳ הללו עלינו · אשר עזבת׳ · בירושלם כשיצאתם בגולה: ועשיתם כאשר עשיתי · לא תנהגו אבלות כי אין מנחמי׳ לכם שאין בכם אחד שלא יהיה אבל ואין אבילות אלא במקום מנחמים · ד״א שתהיו יראים לבכות לפני הכשדים שאתם בתוכם: שפם · גרי״נון בלע״ז: ונמקתם · איסרו״ין דמוכי״ן בלע״ז: את הפליט · עם הפליט: בבאה · בבא הרעה הזאת· משא נפשם · שנפשם מתנשאה בהם: ביום ההוא · אי איפשר לבא הפליט ביום החורבן וכן פתרונו ביום ההו׳ שיבא הפליט אליך לא להשמיע אזניך ביום ההוא יפתח פיך: להשמעות אזנים · לבשר בשור שהוכתה העיר: ותדבר ולא תאלם · לפי שאמרתי לך ונאלמת ולא תהיה להם וגו׳ מעתה יראו שדבריך אמת ולא תאלם עוד מהתנבות להם: האח

וכמו שכתוב לפנים ויהי בשתי עשרה שנה וגו׳ · והדומים להם ספירו׳ עת וזמן: להשמעות אזנים · להשמיע לאזנים דבר החרבן · להשמעות · שם ויונתן תרגם לאשמעותך בסורא ויש לפרש להשמעות אזנים כי הפליט יבא אליך ויגיד לך החורבן להשמעות אזנים לא למראה עינים כי אפשר שהיה הפליט באחד המקומות מארץ ישראל חוץ לירושלם מכל מקום יש לתמוה איך לא הגיעה השמועה עד חמשה חדשים מן החרבן ואפשר שהלכו חיל הכשדים לכבוש מקום אחר והשבויים עמהם עד בואם לבבל: ביום ההוא יפתח פיך את הפליט · עם הפליט שתאמר לבני הגולה הנה כאשר כבאתי לכם ולא שמעת׳ ולא הייתם מאמינים לדברי ות״ת ביומ׳ ההוא יתפתח פומך במיתי משיזבא: ותדבר ולא תאלם עוד · כיון שיגיעו אליה׳ כל נבואותיך תוכל לדבר להם ולהוכיח׳ כי לא יהיה להם פתחון פה להשיבך דבר ומה שאמ׳ ולא תאלם עוד לפי שאמ׳ לו בנבוא׳ הבקעה ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח: ויהי דבר י״י · בן אדם עתה החל בפורענות האומות השכנות לארץ ישר׳ ששמחו לחרבנה ובכלותו׳ לדבר בחרבן ארץ ישר׳ בבר׳ הזאת פתח בחרבן האומות: ואמרת

ואמרת לבני עמון. יען אמרך. אמר לשון נקבה כנגד הכנסת: האח. ענין שמחה וגילה וכן האח האח ראתה עינינו והדומים להם וכן תיחדו: כי נחל. כמו מפעלי הכפל ועקרו כחלל והוא קמוץ אף על פי שהוא עבר כמו שידמה הענין וכמו כי נשמה שהוא עבר ואלו היה בינוני היה נשמה בשוא הנון כן נחל כאמר שהוא עבר ואף על פי שהוא קמוץ מצאנו כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר נחל כמו שאמר הנני מחלל את מקדשי: ואל אדמת ישראל כי נשמה. והיא ארץ עשרת השבטים שעמדה שממה משנת שש לחזקיהו כי הלכו בגולה אז שמחו כאשר ראו כי בית יהודה שנשארו הלכו בגולה. לכן הנני נותנך. בקמץ הנון והטעם כמו שכתבנו בכמה מקומות כי

נחל ב׳ א׳ קמץ וא׳ פתח ובתרי לישני וסימ׳ אשר נחל משה. אל מקדשי כי נחל. בתרא קמץ: טירותיהם ג׳ בל בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ וישבו טירותיהם בך. מתחת הטירות. ואלה מושבותם לטירותם דד״ה: עליך ג׳ מטע׳ וסימ׳ לכן הנני נטיתי את ידי: כל ידעיך בעמים. דבר ואמרת: בהערים ד׳ וסימ׳ נבסר בספר שפטים

ואמרת לבני עמון שמעו דבר אדני יהוה כה אמר אדני יהוה יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה ואל בית יהודה כי הלכו בגולה: לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה וישבו טירותיהם בך ונתנו בך משכניהם המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך: ונתתי את רבה לנוה גמלים ואת בני עמון למרבץ צאן וידעתם כי אני יהוה: כי כה אמר אדני יהוה יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל: לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לבג לגוים והכרתיך מן העמים והאבדתיך מן הארצות אשמידך וידעת כי אני יהוה: כה אמר אדני יהוה יען אמר מואב ושעיר הנה ככל הגוים בית יהודה: לכן הנני פתח את כתף מואב מהערים מעריו מקצהו צבי ארץ בית הישימות בעל מעון וקריתמה: לבני קדם על בני עמון ונתתיה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים: ובמואב אעשה שפטים וידעו כי אני יהוה: כה אמר אדני יהוה יען עשות אדום בנקם נקם לבית יהודה ויאשמו אשום ונקמו בהם:

ב׳ לא חטתי · ב׳ בתרי לישני · ב׳ בטל · נ׳ חלכים · הכתוב בסי׳ · ג׳ · ל׳ · [illegible]

ותימר לבני עמון קבילו פתגמא דיי אלהים כדנן אמר יי אלהים חלף דאמרתא חדוא על מקדשי ארי איתחל ועל ארעא דישראל ארי צדיאת ועל דבית יהודה ארי הליכו בגלותא: בכן הא אנא מסר ליך לבני מדינחא לירותא ויתיבון בירניתהון ביך ויתנון ביך משכניהון אינון יכלון טוב ארעיך ואינון יבזון נכסך: ואתן ית רבה למדור גמלין וית בני עמון לבית מישרי עדרין דען ותדעון ארי אנא יי: ארי כדנן אמר יי אלהים חלף דטפחתא בידך ורפסתא בריגלך וחדיתא בכל ציפות נפש על ארעא דישראל: בכן הא אנא מרים ית מחת גבורתי עלך ואתנינך לביזא לעממיא ואשיצינך מביני עממיא ואבדנינך מן מדינתא אצדנך ותידע ארי אנא יי: כדנן אמר יי אלהים חלף דאמרו מואבאי ושעיר מה שנו מכל עממיא דבית יהודה: בכן הא אנא תבר ית תקוף מואב מקירויהון מכרכיהון עד ספי ציתהון חמדת ארעהון בית ישימות בעל מעון וקריתים: לבני קדם על בני עמון ואמסרינה לירותא בדיל דלא יהי דכרן בני עמון בעממיא: ובמואב אעביד פורענות דינין וידעון ארי אנא יי: כדנן אמר יי אלהים חלף דעבדו אדומאי בתקוף פורענות לבית יהודה וחבו חובא ואתפרעו מנהון:

רשי

האח. לשון שמחה: כי נחל. כי נתחלל והיה מורשה לאחרים: לבני קדם. בשדים וארם לצד מזרח הם: יען מחאך יד ורקעך ברגל. לשם שמחה ואף על פי שבראש הספר אמר כן לענין אבל הכה בכפך ורקע ברגלך ואמור האח יש דברים שעושין אותם לאבל ולשמחה אבל אין עניינו שוה וכן חלילים לכלה ולמת: ורקעך. לשון מרפס: בכל שאטך. לשון בזיון פותרין בו כמו ויבז עשו שתרגם אונקלוס ושאט עשו ואני אומר שאט לשון שאף: גלותכם בלע״ז: הנה ככל הגוים בית יהודה. בטלה אהבת הקב״ה מהם ומאסו לתת ביד נבוכדנצר כשאר הגוים: ומדרש אגדה שנכנסו להיכל וקפלו כורות הכרובים שכר שלמה על קיר ההיכל כמעשה אים ולויות והוציאום לחוץ אמרו ראו אלו שהיו מראים עצמם כנכונים במה היו עסוקין: הנני פותח את מבצרי ארץ מואב אשר בספר בסוף גבולם הוא הכתף סוף גבול ארץ כמו ולכתף הספינה אל הכתף דמתרג׳ לעיברא: לבני קדם. אפתח אותם שיבאו על בני עמון דרך ארץ מואב: ודכת

כשידבר כנגד אומה פעם מדבר לשון נקבה כנגד הכנסה ופעם לשון זכר כנגד העם: לבני קדם. אמר אף על פי שנמלטו מיד נבוכדנצר שנפל לו גורלו על ירושלם לא ישמחו בעבור זה כי לבני קדם והם מדי ופרס יהיו למורשה שירשו את ארצ׳: וישבו טירותיהם בך. לא שילכדוה וילכו להם אלא כמו שירשוה ישבו בה ויהיו מישבים אותה בטירות והיכלות שיבנו בה: המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך. דרך משל כמו שת״י אינון יכלון טוב ארעיך ואינון יבזון נכסך: ונתתי את רבה. היא עיר המלוכה: לנוה גמלים: כי אחר זמן שיכבשו אותה מדי ופרס או מפני עם אחר שיבא עליהם תהיה חריבה ותהיה לנוה גמלים ולמרבץ צאן: וידעתם כי אני יי׳. ידעו כי אני יי׳ היכול על הכל ומשגיח בכל ומה שבא על ישראל בעונם היה ומה שיבא להם גם כן לפי שמחתם לאיד ישראל: כי כה אמר יי׳. יען מחאך יד. לשממון ארץ ישראל הכית כף אל כף לשמחה כמו וכל עצי השדה ימחאו כף ויכו כף ויאמרו יחי המלך וכן ירקע אדם רגלו על הארץ לשמח׳ והוא הרקוד: מחאך. מקור ובא פ״א הפעל בפתח מפני אות הגרון כי היה דינו בחירק כמו בשברי לכם בפתחי את קברותיכם והדומים לו ומפני אות הגרון יפתח פ״א הפעל כמו ובמחטם את בניהם לפעמו במחנה דן ואמר רקעך בפתח פ״א הפעל גם כן ואף על פי שאין הקו״ף גרונית ובא כן לזוג המלות: בכל שאטך בנפש. תרגום ויבז עשו את הבכורה ושאט עשו: שמחת לרעתם בכל בזיון שהיית מבזה אותם בנפשך ובלבך: שאטך. מקור והטי״ן בקמץ והיה משפטו להקרא חטף כמו בשבך ושב רחב להבית האלף: לכן. ונתתיך לבג לגוי׳: לבג כתי׳ וענינו מאכל כמו פת בג. וקרי לבז והענין אחד כי המאכל הוא משל על הבזה

סימ׳ ב׳: הישימות ד׳ וסימ׳ ויחנו על הירדן מבית הישימות והערבה עד ים׳ ובית פעור ואשדוד. לכן הנני פתח את כתף מואב. ומשהון באתיהון אוריתא הישבת ד׳ כתיב כן. יהושע וחשבו׳ כתיב. יחזקאל הישימות:

והגימל והזיין מתחלפין באלפא ביתא דאט״בח: כה אמר יי׳. יען אמר מואב ושעיר. אמור. מקור: מואב. הוא עיקר האמירה לפיכך הוא לשון יחיד כמו ותדבר מרים ואהרן ונכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי אמר בהם לשון נקבה לפי שהנקבה עיקר המעשה וזכר שעיר עם מואב שהם שכנים ושמחו בגלות ישראל כמו שאמר בנבואת עובדיה: הנה ככל הגוים בית יהודה. לפי שנשאר בית יהודה אחר גלות ישראל חשבו כי לא יגלו בית יהודה מפני בית המקדש אשר היה בתוכם ועתה כשראו שגלו אמרו הנה ככל הגוים לקו בית יהודה כי כל הגוים על ידי סנחריב ונבוכדנצר והנה הם גם כן כהם ולא הועילה להם שכינ׳ הא׳ יתברך אשר היה בתוכם: לכן הנני פותח את כתף מואב. עבר מואב כמו ולכתף הספינה ובמוך יאמר כתף בגבול אמר אפתח עבר מואב מהערי׳ מצד הערי׳ הבצורו׳ שלו שהיה בוטח בהם משם אפתח שיכנסו בהם אויביהם וכפל עוד מעריו מקצהו כלומר מעריו שהם בקצה גבולו כי הערים אשר על הגבול יבצר אותם אדם ויחזק אותם יותר משאר הערים ומה הם אותם הערים צבי ארץ חמדת ארצו הם והם בית הישימות: בעל מעון וקריתמה. לקריתמה בלא יוד אחר התי״ו וקרי׳ ביו״ד ואחד הוא: לבני קדם על בני עמון. לבני קדם אקראם שיבאו על בני עמון וזהו הענין בני עמון בפרשת מואב לפי שהם הרעו יותר לישר׳ ורדפו אותם יותר בגלותם כמו שאמר בנבואת עמוס על בקעם הרות הגלעד למען הרחיב את גבולם וכן אמר בנבואת צפניה שמעתי את חרפת מואב וגדופי בני עמון בני עמון הרבו גדופים וכן אמר הנה יען אמרך האח ואמר יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח וגו׳ לפי׳ הרבה בפורענות ושנה בה בפרשת מואב לפי שבני עמון ומואב אחים היו וארצותם סמוכות זו לזו: ונתתיה למורשה. אתננה להם למורשה כמו שאמר למעלה: ובמואב. מבואר הוא: כה אמר. עתה אומר פורענות שעיר שזכר בפרשת מואב כי שעיר הוא אדום: יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה. הראו בהם מעשה נקם ואף על פי שהם לא חטאו להם ועשו להם מה שעשו כמו שאמר בנבואת עובדיה ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו וכל הענין כמו שאומר שם: ויאשמו אשום. אשמו וחטאו עליהם כי אחיהם היו ולא זכרו ברית אחים ויאשמו האלף בשוא: ונקמו בהם נמצא בו אחרים בקשר הבי״ת מבנין נפעל כמו אני נקמתי בכם הנקמו בה:

לכן

ונטיתי ידי על אדום חד מן ו' דחס' את וסימ' דם · ארבה · חשך · והארבה קם מהרה · ארץ כי תחטא ·
והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקך · ונטיתי ידי על אדום · הנני נטה ידי על פלשתים · הנני אליך הר שעיר ·
על בן חרה אף יי בעמו · ויי' השה ידו · ויד ידו על צפון · ידו נטה על הים · ונטיתי ידי על יהודה ·

לכן כה אמר אדני יהוה ונטתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה ונתתיה חרבה מתימן ודדנה בחרב יפלו: ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ועשו באדום כאפי וכחמתי וידעו את נקמתי נאם אדני יהוה:

כה אמר אדני יהוה יען עשות פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט בנפש למשחית איבת עולם: לכן כה אמר אדני יהוה הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את כרתים והאבדתי את שארית חוף הים: ועשיתי בם נקמות גדלות בתוכחות חמה וידעו כי אני יהוה בתתי את נקמתי בם:

כו ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה: לכן כה אמר אדני יהוה הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו: ושחתו חמות צר והרסו מגדליה וסחיתי עפרה ממנה ונתתי אתה לצחיח סלע: משטח חרמים תהיה בתוך הים כי אני דברתי נאם אדני יהוה והיתה לבז לגוים: ובנותיה אשר בשדה בחרב תהרגנה וידעו כי אני יהוה:

חצי הספר

בכן כדנן אמר יי אלהים וארים מחת גבורתי על אדום ואשיצי מינה אינשא ובעירא ואתנינה חורבא מדרומא ויתבי דדן בחרבא יתקטלון: ואיתן ית פורענותי באדום ביד עמי ישראל ויתמסרון ויתפרעון מן אדום כרוגזי וכחימתי וידעון ית פורענותי אמר יי אלהים:

כדנן אמר יי אלהים חלף דעבדו פלשתאי בדבבו ויתפרעון פורענו בציפות נפש בדיל לחבלא דבבות עלם: בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא מרים ית מחת גבורתי על פלישתאי ואשיצי ית עמא דחייבין לאשתיצאה ואוביד ית שאר ספר ימא: ואעביד בהון פירענין רברבן בתקוף רגז וידעון ארי אנא יי בדאיתן ית פורענותי בהון:

והוה בתרא עסרי שנין בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם חלף דאמרת צור על ירושלם חידוא איתברת דהוות מספקא סחורא לכל עממיא איסתחרת למיתי לותי דהוות מליא חרובת: בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך צור ואסק עלך משירית עממין סגיאין כמיסק ימא באיתרגושת גלוהי: ויחבלון שורי צור ויפגרון מגדלהא ואעקר עפרה מינה ואיתן יתה לשעיעות כיף גלי: משטח ציידין תהי בגו ימא ארי אנא גזרית במימריאמ' יי אלהי ותהי לבזא לעממיא: ויתבי כפרנהא די בחקלא בחרבא יתקטלון וידעון ארי אנא יי:

רשי

הדנה· ויתבידדן: ביד עמי ישראל· הם יהיו שלוחי לנקום נקמתי· יען עשות פלשתים בנקמה· בשנאה ובפרך כשאדם הנוקם נקמתו באויבו: את כרתי· עמא דחייבין לאשתיצאה ואומר אני לפי שראיתי במקום אחר קורא אל פלשתים כרתים הוי יושבי חבל הים גוי כרתים ואינו קורא כן לאומה אחרת נראה בעיני שים גבול בפלשתים ששמו כרתי וכן אני מוצ' בספ' שמוא' בגדוד שטרף את צקלג א' אנחנו פשטנו על נגב הכרתי: חוף הים· מארקא בל"ה פלשתי' שיושבין במקצוע דרומית מערבית של גבול ארץ ישראל על הים האחרון: בעשתי עשרה· לצדקיהו: על ירושלם· שהיתה במצור: האח· לשון קול שמחה: נשברה דלתות העמים· עיר שכל האומות נכנסי' לה לסחורה מעתה תשבר כי לא ילך המצור מעליה עד תלכד: נסבה אלי· מעתה הוסבה סחורות העמים אלי: אמלאה החרבה: אתמלא אני מן העיר ירושלם החרבה: וסחיתי· ועקרתי כמו בית גאים יסח יי' וכסחוחה מעל: לצחיח סלע· לפי שהיתה בנויה בסלע בתוך הים כשתנתץ ויסח עפרה אל הים ישאר הסלע חלק וכן ת"י לשעיעות כיף גלי: משטח חרמים· על הסלע ישטחו הדייגים את חרמי מכמרות' לנגבם: ובנותיה אשר בשדה· הכפרים המשועבדו' לה שסביבותיה: והקים

רדק

לכן כה אמר יי' ונתתיה חרבה מתימן. אמר הרוס חרבה מצד תימן כלו' מתימן תחרב כי תימן בכור אליפז בן עשו וארצו נקראת על שמו תימן וכן אמר בנבואת ירמיה האין עוד חכמה בתימן ויונתן תרג' מדרומא: ודדנה. הה"א נוספת כי הוא מלעיל הטעם בדלת רוצה לומר יושבי דדן בחרב יפלו ודדן היא עיר גדולה בארץ אדום וכן זכרה ירמיה בנבואתו יושבי דדן: ונתתי· ביד עמי ישראל· מזה נראה כי נבואה זו עתידה ואפשר גם כן שהיתה בבית שני שנגבר' יד ישרא' עליהם והחריבו וזה לא ידענו כי לא נכתבו דברי בית שני בספר נבואות: כאפי וכחמתי· בכף רוצ' לומר כמו שהיה אפי וחמתי גדולה עליה' כן יעשו בהם נקמה גדולה: כה אמר יי'· בנקמה· הם עשו עם ישראל רעה בנקמה כלומר בענין רעת הנקמ' שהיא גדולה מרעה אחרת כאילו ישרא' הרעו להם תחלה והם לקחו נ' נקמת' מהם ויונתן תרג' בדבבו· בשאט בנפש· בבזיון שהיו מבזים אותם בנפשות' להרע להם דרך בזיון וקלון: למשחית איבת עולם· שם כמו והודי נהפך עלי למשחית כלומר הרעו להם להשחתה להיות איבת עולם ב' ביניהם: לכן· והכרתי את כרתים· משפח' גדולה מפלשתים וכן נאמר עליהם פשטנו נגב ה' הכרתי וכן גוים כרתים: את שארית חוף הים· כי עשו אבד בחרבן ארץ ישראל כי הים ה' האחרון הו' גבולם וארץ פלשתי' ים מתנ' גם כן על חוף הים ואותו כשאר אחר חרבן ארץ ישראל ועליו אמר והאבדתי: ועשיתי· מבואר הוא: ויהי בעשתי עשרה שנה· י"א שנה לצדקיהו שהיא שנת החרבן כי אז אמרה צור על ירושלם האח: באח' לחדש: לא גלה באי זה חדש וכיון ששתם אותו נראה כי על חדש החרבן אמר שהוא חדש אב: בן אדם· האח· ענין שמחה כמו שפירשנו: נשברה דלתות העמים· העיר שהיתה דלתות העמים שהיו נ' נכנסים ויוצאים בה הסוחרים בסחורתם מכל העמים: נסבה אלי· אותה הסחור' שהיו מביאי' הסוחרים בה נסבה ונתגלגלה אלי כי כיון שתחרב היא יבאו אלי· נסבה מבני' נפעל ושרשו סבב והוא נפעל עבר לנזיר' פעל בכרי: אמלאה החרבה· אני אמלא מסחורות אחר שהיא חרבה כי כיון שהיתה במצור ב"א שנה ל' לצדקיהו ידעו לא תמלט ותחרב וחשבו אותה לחרבה טרם יום החרבן· אמלאה האל"ף מבנין נפעל בתוספת ה"א· החרבה מבנין הפעל ולתקן קריאת החי"ת שהיא גרונית נקדו הה"א בקמץ רחב והחי"ת בחטף קמץ: לכן· כהעלות הים לגליו· כי בהסתער הים מפני הרוח מעל' גליו למעלה ותרג' יונ' כמיסק ימא באיתרגושת גלוהי: ושחתו· וסחיתי· עפרה ממנה כי צור נבנתה על סלע בתוך הים וכסו הסלע עפר לצורך הייש' וכאשר כסוהו מי הים בעת חרבנה סחבו והשליכו ממנה עפרה ונשאר הסלע יבש כמו שהיה מתחלה לצחיח סלע· המקום הגבוה בסלע יקרא צחיח והוא המקום היבש שבו לפיכך נקרא כן וכן שכנו בצחיחה מקום יבש וצמא כמו והשביע בצחצחות נפשך ויונתן תרגם לשעיעות כיף גלי כלומר שיהיה הסלע חלק ואין עליו עפר: משטח חרמים תהיה· שהציידים ישטחו רשתותם שם באותו הסלע שיהיה יבש וגגוב כי מה שאומר אחר זה וכסוך המים הרבים זה יהיה לשעה כשיעלה הים עליה וישטפנה וישוב הים למקומו וישאר הסלע יבש וגגוב: והיתה לבז לגוים· כי הגוים כשיבאו עליה יבוזוה וישללוה: ובנותיה· הם הכפרים: תהרגנה· יהרגו אנשיהן:

יען קראתי ותמאנו · כי נטה אל אל ידו : דלתות ב' וסימ' בן אדם יען אשר אמרה · ועשויה אליהם אל :
חומות ח' בקריאה וסימ' ביום יושר השיר · ואת כל חומות ירושלם סביב נתצו דמלכים · ושחתו חומות צר ·
ויבן את בית חורון העליון · השיבה ברצונך את ציון · ויהי כאשר שמע סנבלט · ואצאה בשער הגיא לילה ·
זנח יי' מזבחו נאר מקדשו · וסימ' תקפו דמלכא חבלו ובנה ואייתב סנבלט נפק למדבחא · וכל ירמיה דכו'
חומות במ"ג חומת וכו' ונתתיך לעם הזה · והצתי אש בחומת דמשק · ופקדתי על בל בבבל וכו' טורא דדמשק
נפל : צור י' מל' בליש' בקריאה וסי' וישלח חירם מלך צור דמלכים · ואמרת לצור היושבת ב' בפסוק · באנק
חלל · חכמיך צור · כי כצור נדמה · שא קינה על מלך צור · כאשר ראיתי לצור · צור תעודה חתום תורה ·
גבל ועמון ועמלק פלשת :

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי מֵבִיא אֶל־צֹר נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִצָּפוֹן מֶלֶךְ מְלָכִים בְּסוּס וּבְרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וְקָהָל וְעַם־רָב׃ בְּנוֹתַיִךְ בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וְנָתַן עָלַיִךְ דָּיֵק וְשָׁפַךְ עָלַיִךְ סֹלְלָה וְהֵקִים עָלַיִךְ צִנָּה׃ וּמְחִי קָבָלּוֹ יִתֵּן בְּחֹמוֹתָיִךְ וּמִגְדְּלֹתַיִךְ יִתֹּץ בְּחַרְבוֹתָיו׃ מִשִּׁפְעַת סוּסָיו יְכַסֵּךְ אֲבָקָם מִקּוֹל פָּרַשׁ וְגַלְגַּל וָרֶכֶב תִּרְעַשְׁנָה חוֹמוֹתַיִךְ בְּבֹאוֹ בִּשְׁעָרַיִךְ כִּמְבוֹאֵי עִיר מְבֻקָּעָה׃ בְּפַרְסוֹת סוּסָיו יִרְמֹס אֶת־כָּל־חוּצוֹתָיִךְ עַמֵּךְ בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וּמַצְּבוֹת עֻזֵּךְ לָאָרֶץ תֵּרֵד׃ וְשָׁלְלוּ חֵילֵךְ וּבָזְזוּ רְכֻלָּתֵךְ וְהָרְסוּ חוֹמוֹתַיִךְ וּבָתֵּי חֶמְדָּתֵךְ יִתֹּצוּ וַאֲבָנַיִךְ וְעֵצַיִךְ וַעֲפָרֵךְ בְּתוֹךְ מַיִם יָשִׂימוּ׃ וְהִשְׁבַּתִּי הֲמוֹן שִׁירָיִךְ וְקוֹל כִּנּוֹרַיִךְ לֹא יִשָּׁמַע עוֹד׃ וּנְתַתִּיךְ לִצְחִיחַ סֶלַע מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה לֹא תִבָּנֶה עוֹד כִּי אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לְצוֹר הֲלֹא מִקּוֹל מַפַּלְתֵּךְ בֶּאֱנֹק חָלָל בֵּהָרֵג הֶרֶג בְּתוֹכֵךְ יִרְעֲשׁוּ הָאִיִּים׃ וְיָרְדוּ מֵעַל כִּסְאוֹתָם כֹּל נְשִׂיאֵי הַיָּם וְהֵסִירוּ אֶת־מְעִילֵיהֶם וְאֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתָם יִפְשֹׁטוּ חֲרָדוֹת יִלְבָּשׁוּ עַל־הָאָרֶץ יֵשֵׁבוּ וְחָרְדוּ לִרְגָעִים וְשָׁמְמוּ עָלָיִךְ׃ וְנָשְׂאוּ עָלַיִךְ קִינָה וְאָמְרוּ לָךְ אֵיךְ אָבַדְתְּ נוֹשֶׁבֶת מִיַּמִּים הָעִיר הַהֻלָּלָה אֲשֶׁר הָיְתָה חֲזָקָה בַיָּם הִיא וְיֹשְׁבֶיהָ אֲשֶׁר־נָתְנוּ חִתִּיתָם לְכָל־יוֹשְׁבֶיהָ׃ עַתָּה יֶחְרְדוּ הָאִיִּן יוֹם מַפַּלְתֵּךְ וְנִבְהֲלוּ הָאִיִּים אֲשֶׁר־בַּיָּם מִצֵּאתֵךְ׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּתִתִּי אֹתָךְ עִיר נֶחֱרֶבֶת כֶּעָרִים אֲשֶׁר לֹא־נוֹשָׁבוּ

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי עַל צוֹר נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל מִצִּפּוּנָא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא בְּסוּסָון וּבִרְתִיכִין וּבְפָרָשִׁין וּמַשְׁרְיָן וְעַם סַגִּי׃ יָתְבֵי כַפְרָנַךְ דִּי בְחַקְלָא בְּחַרְבָּא יִקְטוֹל וְיִבְנֵי עֲלַךְ כַּרְקוֹם וְיִצְבּוֹר עֲלַךְ מֵילִיתָא וִיקִים עֲלַךְ דִּי מְזַיְּנִין בִּתְרִיסִין׃ וּמְחַת פַּגְזוֹהִי יְהַב בְּשׁוּרַךְ וּמִגְדְּלַיִךְ יְתָרַע בְּאַבְנֵי בַרְזְלֵיהּ׃ מֵרִיפְסַת סוּסְוָתֵיהּ יְחַפִּינַךְ אַבְקְהוֹן מִקָּל פָּרָשִׁין וְגַלְגְּלִין וּרְתִיכִין יְזוּעוּן שׁוּרַךְ בְּמֵיעֲלֵיהּ בִּתְרַעַיִךְ כְּמָא דְעָלִין בְּקַרְתָּא דְמִתַּרְעָא מִשּׁוּר׃ בְּפַרְסוֹת סוּסְוָתֵיהּ יְדוּשׁ יָת כָּל שׁוּקַיִךְ עַמֵּיךְ בְּחַרְבָּא יִקְטוֹל וְקָמַת תּוּקְפִּיךְ לְאַרְעָא יִמְגַּר׃ וְיִבְזוֹן נִכְסַיִךְ וְיִשְׁבּוֹן סְחוֹרְתַיִךְ וִיפַגְּרוּן שׁוּרַיִךְ וּבָתֵּי חֶמְדְּתַיִךְ יְתָרְעוּן וְאַבְנַיִךְ וְאָעַיִךְ וְעַפְרַיִךְ בְּגוֹ יַמָּא יְשַׁוּוּן׃ וְאַבַטֵּיל אִתְרְגוּשַׁת זְמָרַיִךְ וְקָל נִיגּוּן כִּנָּרַיִךְ לָא יִשְׁתְּמַע עוֹד׃ וְאֶתְּנִנָךְ לִשְׁעִיעוּת כֵּיף גְּלֵי מִשְׁטַח צַיָּדִין תְּהֵי לָא תִתְבְּנֵי עוֹד אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְצוֹר הֲלָא מִקָּל מַפַּלְתֵּיךְ קְטִילַךְ בְּנִיהוֹם מְטַעֲנֵי חֶרֶב כַּד יִתְרְמוֹן קְטוֹלִין בְּגַוִּיךְ יְזוּעוּן פְּרוּרַיָּא׃ וְיֵחֲתוּן מֵעַל כּוּרְסְוָתֵיהוֹן כָּל רַבְרְבֵי יַמָּא וְיַעְדּוּן יָת מְעִילֵיהוֹן וְיָת לְבוּשֵׁי צִיּוּרֵיהוֹן יִשְׁלְחוּן זִיעַ יִלְבְּשׁוּן עַל אַרְעָא יִתְּבוּן וִיזוּעוּן מִן קֳדָם תַּבְרֵיהוֹן וְיִצְדּוּן עֲלַךְ׃ וְיִטְּלוּן עֲלַךְ אִלְיָא וְיֵימְרוּן לַךְ אֵיכְדֵין אֲבַדְתְּ דַּהֲוֵית יָתְבָא בְּגוֹ יַמָּא קַרְתָּא מְשַׁבַּחְתָּא דַּהֲוֵית יָתְבָא בְּתָקוֹף יַמָּא הִיא וְיָתְבָהָא אֵיכְדֵין אִתְמְסַרוּ לְתַבָּר כָּל יָתְבָהָא׃ כְּעַן יְזוּעוּן פְּרוּרַיָּא בְּיוֹם מַפֶּלֶת קְטִילַךְ וְיִתְבַּהֲלוּן נְגַוָּתָא דִּי בְיַמָּא בְּמִפַּק גָּלְוָתִיךְ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כַּד אֶתֵּין יָתִיךְ קִרְיָה חָרְבָא כְּקִרְוִין דְּלָא אִיתוֹתַב

רדק

כי כה אמר. מלך מלכים. כי כל מלכי הארץ תחתיו ואמר זה רוצה לומר שיבא על צור עם מלכי האומות כי הוא מלך עליהם ויביאם לאשר ירצה: בנותיך. דייק וסוללה. פירשתי למעלה בפרשת לבנה: צנה. כלי מגן הנקרא טרג"א בלע"ז ובערבי ויונתן תרגם ויקים עלך די מזיינן בתריסין: ומחי קבלו. פירשו בו שהוא כלי שמשליכים בו אבנים בחומה לנתצה. מחי מכה תרגום מכה מחי. קבלו כנגדו תרגום כנגד קבל וכן ויכהו קבל עם כנגד העם ויש לפרש כי המ"ם נוספת והוא מדברי רבותי' ז"ל שאמרו מתלקטין בחי קבל והוא הקשת שקורין ארק"א בלי"סטרא ומורים בו חצים לעומדים בחומה שלא יראו בחומה מפחד החצים ולא ילחמו ותרג' יונתן ומחת פגזוהי. בחרבותיו. הם כלי המפץ שמנפצים ומשברים בהם ה האבנים: משפעת סוסיו. מרבוי וכן שפעת גמלים תכסך ויכסך על דרך הפלגה: אבקם. האבק שיעלו ברגליהם: תרעשנ' חומותיך. על דרך הפלגה: כמבואי עיר מבקעה. כמו שבאין בעיר מבוקעה בלא יגיעה ובלא מלחמה כן יבאו בשעריך: מבואי קבוץ מן מבוא: בפרסות סוסיו. ומצבות עזך לארץ תרד. הם המגדלים הגבוהים שהם נבני' למעלה והם מצבות העז כי בהן יעז ויסגב ה האדם ובאמרו תרד רוצ' לומר כל אחד מן המצבות: ושללו חילך. כתרגומו נכסך: רכלתך. סחורתך: ועפרך. עפר הבנין: והשבתי המון שיריך. רבוי שיריך שהיית שמח ומנגן ושרים מרוב טובה: ונתתיך. תי"ו תהיה תי"ו הנקב' שלא לנוכח וכן תבנה נאמר לא תבנה עוד והעיר שהיא בנויה היום הנקראת צור היא ב בנויה על שפת הים כי צור ה הקדומה היא בתוך הים והיא כ כתיב סלע: כה אמר יי' מפלתך. מפלת ההרוגים: באנק חלל. כמו יאנק חלל ואנקת החלל היא יציאת נשמתו מהקנה בקול בעת מותו ויונתן תרג' בניהום מטעני חרב: בהרג. כמו בההרג ובכפול הה"א הבנין הוטלה תנועת' על בי"ת השימוש: הרג' שם הפועל ואמר שם הפעל אחר הפעולה לחזק הענין כמו ויכם דוד כוס למען טבוח טבח בגוע בגע בוגדי בגד והדומים להם: וירדו. הענין הזה כולו כי יפחדו על עצמם כי יאמרו עיר גדולה וסוחרת כזאת חרבה ואיך נעמוד אנחנו: וחרדו לרגעים. לשעות ולרגעים כלומר תמיד ות"י ויזועון מן קדם תבריהון תרגם לרגעים מן רגע הים מרי רגע: וכסהו. נושבת מימי'. כי מהסחורות שהיו באות אליה דרך ים נתישבה ועלתה במעלה ואמר מימים לשון רבים כלומר ים אוקינוס וים סוף וים מערבי ושאר הימים כי דרך כלם היו באים אליה סוחרי' ות"י דהות יתבא בנימיא: העיר ההללה. הה"א במקום אשר כי לא תבא הה"א הידיעה בעברי' וכן וכל ההקדים שמואל כמו אשר הקדים: אשר היתה חזקה בים. רוצה לומר באיי הים היתה היא החזקה שבהם העיר היתה חזקה בבנינה וכן יושביה חזקים ות"י דהוית יתבא בתקוף ימא: אשר נתנו חתיתם לכל יושביה. מרוב חזקם נתנו חתיתם ומוראם לכל יושבי הים וזכר הים בלשון נקבה כמו שאמר גם כן ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויונתן תרגם איכדין אתמסרו לתבר כל יתבהא פירוש כנוי יושביה לצור על דרך רחוקה: עתה יחרדו. בשוא החי"ת: האין. ביו"ד אחת לבד והנו"ן במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים ותרגם יונתן פרוריא וכן תרגם ירעשו האיים למעלה אבל ונבהלו האיים אשר בים תרגם נגוותא דבימא וזה עשה מפני שנכפל בפסוק ופרוריא פירוש מגרשי הערים והכפרים וכן תרגם ירעשו מגרשות יזועון פרוריא וכן בדברי רבותינו ז"ל פרוריא: מצאתך. כתרגומו במיפק גלוותיך: כי כה אמר יי': כערים אשר לא נושבו. כי כשנהרסה הסלע תלך נחלה שלא היה שם עיר מעולם:

רשי

והקים עליך צנה. ויקים עלך די מזיינן בתריסין: ומחי קבלו. הוא אחד מתחבולות המצור לזרוק אבנים גדולות ומכה כנגדו אילקולי"א דמאפורי"רא בלע"ז ויש לוצזים קבלו דמ"ארבלי"טא בלע"ז ויש לוצזים פורייר"א בלע"ז: בחרבותיו. באומניות חורבן שיביא עמו: משפעת סוסיו. כשיש סוסים הרבה מעלים אבק ברגליהם ועולה ונעשה כענן ומחשיך הארץ הוא קרוי שפעת וכן שפעת מים תכסך ד דלאפוי"סון בלע"ז: כמבואי עיר מבקעה: כמה דעלין לקרתא דמתרעא מסור ש שנפרצה חומתה: רכלתך. סחורתך: וחרדו לרגעים. לשברים כן יבא עליהם גם הם כשברך לרגעי' לשון שבר כמו רוגע הים עורי רגע על רגעי ארץ על דכאי ארץ ומנחם פיר' לשון רגע כמו כי רגע באפו: ושממו. לשון תמהון: נושבת מימים. ים נוקרין רפי ופותרין מ מיושבת מימי' קדמונים ויש נוקדי' רפי ופותרין מיושבת בחזק' על ידי ימים הסבובים לה וכן תרגם יונתן וכן הוא: אשר נתנו חתיתם. סביבות לכל היושבים חתיתם לורדפרי"מנט בלע"ז: האין. כמו האיים: מצאתך. מיציאתך בגולה:

בהעלותי　　בהעלות

בהעלות עליך את תהום · באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויתפנך עממין סגיאין כן ת"י וכמשמעו בתחילה כתנה ביד נבוכד נאצר וסוף עלה הים וטבעה: את יורדי בור· עם יורדי גיהנם: אל עם עולם· עם שאר האומות אשר שם מעולם: בחרבות מעולם· כערים אשר חרבו מאז סדום וחברותיה:

בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים· כפל הענין במלות שונות ולאמר למעלה משטח חרמים תהיה כסוי המים היה לשעה כשעלו המים על העיר ועלה הים עליה ושטפה ואחר כך חזרו גלי הים לאחור ונשאר הסלע מגולה ויבש ויונתן תרגם זה דרך משל באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויתפנך עממין סגיאין: והורדתיך את יורדי בור· כלומר תאבדי מן העולם כמו יורדי בור והו' הקבר ותרג' יונתן ואחתינך עם נחתי גוב בית אבדנא: אל עם עולם· כלומר עם שמתו מעולם היום זמן רב שנשחת גופם ואבד ושב עפר: והושבתיך בארץ תחתיות· כאילו את בארץ תחתיות וכפל הענין לחזק: למען לא תשבי· שלא תשבי עוד: ונתתי צבי בארץ חיים· ואתן חפץ ופאר בא"י שהיא ארץ חיים שהיית שמחה עליה על שנחרבה היא תשוב עוד לקדמותה שהיא ארץ חיים ולפי שאמ' על צור בארץ תחתיו' שהיא ארץ מתים שאבדו מן העולם אמר בהפך על ארץ ישראל שהיא ארץ חיים ורבותינו ז"ל דרשו ארץ שמתיה חיים כלו' שהמתים בה מישראל יחיו לזמן תחיית המתי' ותרגם יונתן ואתן חדוא בארעא דישראל: בלהות אתנך· הפיך כמו בהלות ענין בעתה וכליון: ותבקשי· ואם תבקשי לא תמצאי עוד לעולם ותבקשי הוי"ו כמשכת בגעיא והת"ו בשוא ופתח ויונתן תרגם בלהות שתי מלות כדלא הוית בל הות: ויהי· ואתה בן אדם· ואמרת· על מבואות ים· על מקומו' שנכנסים אליהם דרך ים והוא הנמל שנכנסים שם הספינות: רוכלת העמים· בוחרת את אמרת אני כלילת יופי את שבחת עצמ' והיית אומרת אני שלמה מכל יופי וכל טוב והולך ומספר טובה ויופיה: בלב ימים גבוליך· כי מכל צד היה לה ים: בוניך· האומנים הבונים חומותיך ומגדלותיך ובתיך: כללו יפיך· הם השלימו יפיך כי בנו אות' בטוב שבבנינים וביפה שבהם: ברושים משניר· כי בהר שניר היו גדלים הברושי'

בהעלות ג' בקריאה וסימ' בהעלות יי' את אליהו· בתתי אותך עיר נחרבת· ואחר הבינו להם ולכהנים:
תחתיות ז' בקריאה וסימ' ואת גלות תחתיות דיהושע· הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים· והורדתיך את יורדי

בְּהַעֲלוֹת עָלַיִךְ אֶת־תְּהוֹם וְכִסּוּךְ הַמַּיִם הָרַבִּים׃ וְהוֹרַדְתִּיךְ אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר אֶל־עַם עוֹלָם וְהוֹשַׁבְתִּיךְ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת כָּחֳרָבוֹת מֵעוֹלָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר לְמַעַן לֹא תֵשֵׁבִי וְנָתַתִּי צְבִי בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ בַּלָּהוֹת אֶתְּנֵךְ וְאֵינֵךְ וּתְבֻקְשִׁי וְלֹא־תִמָּצְאִי עוֹד לְעוֹלָם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

כז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם שָׂא עַל־צֹר קִינָה׃ וְאָמַרְתָּ לְצוֹר הַיֹּשֶׁבֶתי עַל־מְבוֹאֹת יָם רֹכֶלֶת הָעַמִּים אֶל־אִיִּים רַבִּים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צוֹר אַתְּ אָמַרְתְּ אֲנִי כְּלִילַת יֹפִי׃ בְּלֵב יַמִּים גְּבוּלָיִךְ בֹּנַיִךְ כָּלְלוּ יׇפְיֵךְ׃ בְּרוֹשִׁים מִשְּׂנִיר בָּנוּ לָךְ אֵת כׇּל־לֻחֹתָיִם אֶרֶז מִלְּבָנוֹן לָקָחוּ לַעֲשׂוֹת תֹּרֶן עָלָיִךְ׃ אַלּוֹנִים מִבָּשָׁן עָשׂוּ מִשּׁוֹטָיִךְ קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ־שֵׁן בַּת־אֲשֻׁרִים מֵאִיֵּי כִּתִּים׃ שֵׁשׁ־בְּרִקְמָה מִמִּצְרַיִם הָיָה מִפְרָשֵׂךְ לִהְיוֹת לָךְ לְנֵס תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן מֵאִיֵּי אֱלִישָׁה הָיָה מְכַסֵּךְ׃ יֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאַרְוַד הָיוּ שָׁטִים לָךְ

באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויתפנך עממי סגיאין: ואחתינך עם נחתי גוב בית אבדנא לות עמא דמעלמא ואצדינך בארע ארעית בחרובתא דמעלמא עם נחתי גוב בית אבדנא בדיל דלא תתיתבין ואיתן חדוא בארעא דישראל: כדלא הוית אתנינך וכן תהי ותתבעין ולא תשכחין עוד לעלם אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: ואת בר אדם טול על צור אליא: ותימר לצור דיתבא על מגרש מחוזי ימא מספקא סחורא לעממיא לנגוון סגיאן כדנן אמר יי אלהים צור את אמרת אנא משכללא בשופרי: בגו ימיא תחומיך ארדכליך שכלילו בנינך: בירוון משניר בנו ליך ית כל גישרך ארזי מליבנן נסיבו למעבד תורנין עלך: בלוטין ממתנן עבדו משוטי ספינך תירומי תרעך דפין דאשכרעין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתטרון ממדינת אפוליא: בוץ וציורין ממצרים הוה פרסיך למהוי ליך לאת תכלא וארגונא ממדינת איטליא הות כסותיך: יתבי צידון וארוד הוו שייטין ומיתן סחורא לגויך:

בור· מהה על המון מצרים· שם עילם וכל המונה· שתני בבור התחתיות· קראתי שמך יי' מבור התחתיות:
אלישה ג' בקריאה וסימ' ובניין אלישה ותרשיש· וחברו דדברי הימים· מאיי אלישה היה מכסך:

ונתתי צבי בארץ החיי' · ואתן התפאר' בירו': בלהות· פרשו יונתן בלהות כדלא הוית והפותרין אומרי' לשון מקום מרקד שדים ומזיקים: על מבואות ים· על הכתל שהספינו' באות עד החומה והסערים והרב' כרכי' יושבין על הים ואינם מקו' כתל ואין הספינות יכולות לקרב אליהם. מבואות ים פורט"ו בל"ע רכלת העמים· כך היה מנהגם סוחרים הבאים לה זה מצפון וזה מדרום לא היו צריכין לעשות סחורה זה עם זה אלא יושבי העיר לוקחין מזה ומוכרין לזה: את אמרת אני כלילת יופי· עד עכשיו הכל אומרים על ירושלם כלילת יופי משוש כל הארץ עכשיו את מתגאה לומר אני כלילת היופי סוף גמר היופי כלול בי: בניך· אדרכלייך לשון בנין: ברושים משניר· לפי שהית' בנויה בים ונים כל המסילה הבנויה לספינה משובחת שהכבידו משאה בתוכה וטבעה ברוח קדים. משניר טור תלגא: את כל לחתים· הלוחים שעשית אניה מהם: ארז מלבנון· שם יער שהארזים מצויין בו: תורן· הוא העץ הזקוף וגבוה התקוע בספינה שבו תולין המפרס שקורין ווי"לא בל' ובו נקבים בראשו שהחבל שמושכין בו הספינה נכנס ויוצא בו מש"ט בלע"ז: אלונים· מין עץ שקורין קיי"סנא בלע"ז: משוטיך· הם שרחבים בראשם שמנהיגים בהם האניה ריימ"ש בלע"ז: קרשך· הוא הקרש הרחב שבראש השני של ספינה אל מול התורן שבראשה אחר ובו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונין אותה אל הדרך ורב החובל אוחז בו ובלשון משנה קברניט ובלשון לעז גוברנ"אל בלע"ז: עשו שן בת אשורים· אי אפשר לו להיות אלא של עץ וזהו בתאשורים כאילו הוא תיבה אחת לשון תדהר ותאשור שביהם תרגמן יונתן אשכרועין ואת קברניטה של צור המשיל לקרש של אשכרוע ומצופה בשן ע"י מסמרים לנוי ולחזק כי כן תרגם יונתן דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתטרון כסוייה לא יפול אבל יונתן פי' הקברניט זה לפי ענין העיר על קרשי ספינות: שש ברקמה· בגד שש עשוי בציורי רקמות: מפרשך· הוא שקורין בלשון אשכנז סיגל ובלשון כנען ווי"לא בלע"ז: להיות לך לנס· לפורשו על כלונס הארז ולהגביהו על התורן כס בלשון משנה כלונס ובלע"ז פורק"א: היה מכסך· לאהל ולגג על פני כל האניה: היו שטים לך· תופסי משוטיך להנהיגך: חובליך

היפים: את כל לחתים· לפי שכל טוב צור היה דרך הים בספינות באות אליה ויוצאות ממנה שבח ענין הספינות שהיו בה ואמר כי לוחות הספינות היו עשוים מברושים וזה לגדולה וליופי ואמר לחתים לשון רבוי ובלשון שנים רוצה לומר כי הרבוי עשוי בתכונת שנים או לפי שהספינה עשויה שני צדדי' כי שני ראשיה חדים והחכם ר' אברהם אע"ז פירש כי הטעם שים ספינות ששמים אותם משני לוחות ויונתן תרגם ית כל גשרך רוצה לומר גשר שיעברו עליו מספינה לספינה: לעשות תורן עליך· התורן הוא עץ הגבוה הנצב בספינה שמשימין בראשו הנס: עליך· רוצה לומר על ספינותיך: אלונים· הם הערמונים וכן תרגם יונתן בלוטין: משוטיך· מן כל תופשי משוט לא שהוא משקל אחר כי מן משוט יאמר משוטיך בשוא המ"ם ובלא דגש השי"ן כמו מן מקום מקומיך ומשוטיך בחירק המ"ם ודגש השי"ן והמשוטים הם העצים הארוכים שמנהיגים בהם כמו אני שיט: משוטיך· רוצה לומר משוטי ספינותיך: קרשך עשו שן· קרש ספינתך והוא דרך כלל כי לא יהיה קרש אחד לבד כי הוא אומ' על קרשי המגדל שעושין בראש הספינה ועושין אותו המגדל בשאר הספינות מקרשי עץ טובים ויפים ובספינות צור היו עושי' מקרשי שן לגדולה ולפאר: בת אשורי'· עדת אשורי' עשו לך קרשי שן שהביאו אותו השן מאיי כתיים כי שם הפילי' מצויין שעושי' מעצם שלהם קרשי' וכלים ולכך נקרא העצ' ההוא בכלל שן כי משיני הפיל עושים המלאכ' היפה ויונתן תרגם בת אשורי' מלה אחת מן תדהר ותאשור שתרגם דפין דאשכרועין וכן תרגם ותאשור ואשכרועין וכן תרג' תירומי תרעך דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתיטרון ממדינת אפיליא ולא הבנתי מלת לאיתיטרון ובקצת נוסחאות לאתר כטרון ואשכרוע הוא הנקרא בוש"ו בלע"ז: כתים בו"ו אח' כתיב וקרי בספרי ירד"ן בלא וי"ו היחס ובא"ור הרבוי כתיים כמו אלהי העבריים: שש ברקמה ממצרים· יריעות פשתן עשויות מעשה רוקם מביאים לך ממצרים כי משם מביאים כלי פשתן ואותו השש היה מפרשך: להיות לך לנס· והוא הוילון שפורשין על התורן כמו שאומר בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס ואומר כי דרך גדולה היו עושים בצור וילוני הספינות מיריעות שש באות עשויות מעשה רוקם: תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך· בגדים צבועים בתכלת וארגמן שמביאים מאיי אלישה· היה מכסך מלבושך או היה מכסה אהל הספינה לכסות על בני הספינה מזרם וממטר ומחורב והיה האהל או המכסה ההוא עשוי מיריעו' צבועו' בתכלת וארגמן לנוי: מאיי אלישה· תרגם יונתן ממדינת איטליאה: יושבי צידון וארוד היו שטים לך· הם היו מלחי' לבורכיהם שטי' אוחזי המשוטי' מנהיגי הספינה ויונתן פי' היו שטי' בעבורך להביא סחורה אליך הוו שייטין ומייתין סחור' לגויך:

חכמיך צור היו בך׳ צור הוא לשון קריאה כלומר את צור חכמיך היו בך לא היית צריכה להביא לך חכמים מעיר אחרת יודעי הים להנהיג הספינה בחכמה כי בך היו׃ המה חובליך׳ חובל יקרא מושך חבלי הוילון במשפט וצריך לתפוס בחכמה לקבל הרוח במשפט ואחר הוא הרב פרנס הספינ׳ התלמר שאר החובלים לתשוך כפי מה שירצה והוא ה

חבליך׳ אותו הקברניט לכוון ולייסר האניות׃ זקני גבל׳ אומנו׳ הבנין כמו שנאמר ובוני חירום והגבלים׃ מחזיקי בדקך׳ מתקני בדקיך שלא יכנסו בהם המים אפייטוכנט טאקר״אוצא בלע״ז׃ כל אניות הים ומלחיהם׳ הספנים שלהם היו בך׳ היו סביבך לשוט אל המדינות הרחוקות להביא הסחורה לתוכך׃

לערוב ב׳ ומב׳ ליש׳ וסימ׳ רפא היום לערוב׃ לערב בערבך׃ קדמא מל׃ בנסף ט״ו רפין וסי׳ נכסר ביהושע סימ׳ כ״כ׃ עזבונך ד׳ ובענין וסימ׳ תרשיש סוחרתך׃ מבית תוגרמה׃ רכלי שבא ורעמה׃ בואת עזבוניך

חֲכָמַיִךְ צוֹר הָיוּ בָךְ הֵמָּה חֹבְלָיִךְ׃ זִקְנֵי גְבַל וַחֲכָמֶיהָ הָיוּ בָךְ מַחֲזִיקֵי בִּדְקֵךְ כָּל־אֳנִיּוֹת הַיָּם וּמַלָּחֵיהֶם הָיוּ בָךְ לַעֲרֹב מַעֲרָבֵךְ׃ פָּרַס וְלוּד וּפוּט הָיוּ בְחֵילֵךְ אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ מָגֵן וְכוֹבַע תִּלּוּ־בָךְ הֵמָּה נָתְנוּ הֲדָרֵךְ׃ בְּנֵי אַרְוַד וְחֵילֵךְ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב וְגַמָּדִים בְּמִגְדְּלוֹתַיִךְ הָיוּ שִׁלְטֵיהֶם תִּלּוּ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב הֵמָּה כָּלְלוּ יָפְיֵךְ׃ תַּרְשִׁישׁ סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב כָּל־הוֹן בְּכֶסֶף בַּרְזֶל בְּדִיל וְעוֹפֶרֶת נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ׃ יָוָן תֻּבַל וָמֶשֶׁךְ הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּנֶפֶשׁ אָדָם וּכְלֵי נְחֹשֶׁת נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ׃ מִבֵּית תּוֹגַרְמָה סוּסִים וּפָרָשִׁים וּפְרָדִים נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ׃ בְּנֵי דְדָן רֹכְלַיִךְ אִיִּים רַבִּים סְחֹרַת יָדֵךְ קַרְנוֹת שֵׁן וְהָבְנִים הֵשִׁיבוּ אֶשְׁכָּרֵךְ׃ אֲרָם סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב מַעֲשָׂיִךְ בְּנֹפֶךְ אַרְגָּמָן וְרִקְמָה וּבוּץ וְרָאמֹת וְכַדְכֹּד נָתְנוּ בְּעִזְבוֹנָיִךְ׃ יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּחִטֵּי מִנִּית וּפַנַּג וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן וָצֹרִי נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ׃ דַּמֶּשֶׂק סֹחַרְתֵּךְ בְּרֹב מַעֲשַׂיִךְ מֵרֹב כָּל־הוֹן בְּיֵין חֶלְבּוֹן וְצֶמֶר צָחַר׃

חכימיך צור הוו ביך אינון פרנסך׃ סבי גבל וחכימהא הוו ביך מתקפי צורכך כל נחתי ימא וספניהון הוו שייטין ומיתן סחורא לגויך׃ פרסאי ולודאי ופוטאי הוו במשריתך גברי עבדי קרביך עגילין וקולסין תלו ביך אינון אסגיאו זיוך׃ בני ארוד וכל משריתיך על שורך סחור סחור ואף קפוטקאי במגדליך הוו שלטיהון תלו על שורך סחור סחור אינון שכלילו שופריך׃ מן ימא מיתן סחורה לגויך מסגיאות כל עותר בכסף ברזל עבץ ואבר יהבו בבית גנזך׃ יון תובל ומשך אינון תגרך בנפשא דאינשא ומני נחשא מיתן סחורה לגויך׃ ממדינת גרמניא סוסון ופרשין וכודנין מיתן סחורא לגויך׃ בני דדן תגרך יתבי נגוון סגיאין מיתן סחורה לגויך בקרנין דיעלין ושן דפיל וטוסין אתיבו קורבניך׃ מן ארם מיתן סחורא לגויך מסגי עותריך ימתכריכין דארגון ורקם ובוץ ציורין ואבנין טבין ומרגלין יהבו בבית גנזך׃ יהודה וארעא דישראל אינון תגרך בחיטי ריחוש וקוליא ודבש ומשח ושעיף יהבו בחנותיך׃ מן דמשק מיתן סחורא לגויך בסגי עותריך מסגי כל עותר בחמר חילת מבשל ועמר מילת כביתא׃

מימים׃ ראמות ג׳ כתיב כן וסימ׳ את בצר במדבר׳ ומעבר לירדן נתנו׳ ארם סוחרתך׃

נוסף כפי מה שירצה והוא ה שאותו הקברניט הנקרא טימון בלע״ז וכן מנהיג הספינ׳ להדריך הדרך אשר ירצה וכל זה בחכמ׳׃ זקני גבל וחכמיה׳ בנאים היו וכן אמר בבניין שלמה והגבלים והם היו באים לצור להחזיק בדק העיר בחומותיה ובניניה׃ כל אניות הים ומלחיה׳ כתרגומו כל נחתי ימא וספניהון הוו שייטין ומייתן סחורה לגויך תופשי המשוט נקראים מלחים׃ לערב מערבך׳ ענין סחורה וכן כל אשר בפרשה זו מזה השרש ונקראה הסחורה מערב והסוחרי׳ עורבין לפי שהסוחרין עורבים זה לזה בסחורתם במקחם וממכרם׃ פרס ולוד ופוט׳ היו יודעי מלחמה והיו באים לצור כשהית׳ צריכה לעשות מלחמ׳ עם אחרים׃ מגן וכובע תלו בך׳ נראה כי הם היו מביאים מארצם כלי מלחמה שהיו טובים לפיכך אמר הנה המה נתנו הדרך כי היו מיפים ומהדרין העיר בכלי מלחמה טוב׳ ויפו׳ ודרך בני אדם לתלות המגינים והכובעי׳ בראשי המגדלים ועל החומות וכן אמר אלף המגן תלוי עליו׃ תלו׳ מבנין פועל הדגוש׃ בני ארוד וחילך׳ בני ארוד הם ג״כ בני מלחמה והם היו עם חילך כמו פרס ולוד שזכר ויחדו היו על חומותיך סביב כשבאו אויבים להלח׳ עליך׃ וגמדים במגדלותיך׳ היו אנשים נכסים אנשי מדת קטנה מן גמד ארכה ויונתן תרגם קפוטקאי׃ שלטיהם׳ מגיניהם כמו כל שלטי הגבורי׃ תלו על חומותיך׳ גם זה מן הדגוש׃ תרשיש סחרתך׳ מביאה סחורה אליך כי היא על הים ויונתן תרג׳ תרשיש מן ימא׃

לערב מערבך׳ לשון ערובה גרנטי״אה בלע״ז הם כל צורכי האדם שהוא חי בהם וממון הוא ערובתו והצלתו לחייו׃ בני ארוד וחילך׳ אשר חיל בני אדם היושבים בתוכך׃ וגמדים׳ תרגם יונתן ואף קפוטקאי משמעי׳ תשמו של רבי מנחם על שם שיורדים בים עד התהום ומשערים גומדי אמות עומקה מקראו גמדים הנרו״ים בלע״ז ויש פותרי׳ שהם ננסים ונכנסין במדת אמה׃ שלטיהם׳ הם אשפות שנותנין בהם חצי׳ כמו הברו החצים מלאו השלטי׳ קויבר״ש בלע״ז׃ תלו׳ הרבה תליתלים׃ תרשים׳ ים ששמה תרשים׃ מרוב כל הון׳ שהיה בתוכך ובטוחים ה הסוחרים שימצאו בך סחורה הראויה להם׃ בדיל׳ אשט״ין בלע״ז׃ עזבוניך׳ חוזקיך ועזריך כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה ותמוכו של אדם הוא חוזקו המעמידו על ר רגליו׃ בנפש אדם׳ עבדים ושפחות למכור׃ ידך׳ מקומך׃ קרנות שן והובנים׳ קרני יעלים ועצמו׳ פיל וטווסים עופות ששמן פא״ון בלע״ז׃ השיבו אשכרך׳ הביאו לך תשורה׃ בנפך׳ אינ״בוקל״א בל׃ ארם

מרוב כל הון׳ מרוב כל הון שמביאה אליך נקראת סוחרתך ובמה היא סוחרתך בכסף ברזל בדיל בחסרון וי״ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון׃ עזבוניך׳ סחורתך ויונתן תרגם יהבו בבית גנזך׃ יון תובל׳ בנפש אדם׳ שמביאים עבדים ושפחות למכור וכלי נחשת מביאי׳ משם כמו כן וכל המקומו׳ שזוכר כל אחד לפי הבריו הנמצאי׳ שם שמביאי׳ אותם למקום אחד למכור ואח׳ כי מכל המקומות היו מביאים לצור מרוב סחורתה׃ מבית תוגרמה סוסים ופרשים׳ תרגם יונתן ממדינ׳ גרמניא ויש מפרשים ופרשים מין סוסים טובים וקלים ויקראו אותם פרשי׳ כנגד הסוסים האחרים כמו שהאנשים הפרשים יש להם מעלה על שאר בני אדם במלחמ׳ ויש לפרשו כמשמעו בני אדם פרשים כי באותן המקומות שמוכרין בני אדם כמו שמוכרים היום הכושים לעבדים יש מהם שראוים להיות עבדים ויש מהם ראוים לפרשים רוכבי סוסים ומיון תבל ומשך יביאו אותם שהם ראוים לעבדים לפיכך אמר בנפש אדם ומבית תוגרמה היו מביאים אותם שהם ראוים להיות פרשים׃ נתנו עזבוניך׳ זה תרגם יונתן מייתן סחורה לגויך׃ בני דדן׳ סחורת ידיך׳ איים רבים מפאת בני דדן היו סוחרים על ידיך׃ קרנות שן והובנים׳ דמה שיני הפיל לקרנות לפי שהם דומים להם ומהם עושים מלאכה מדעת יונתן קרנות שן הם שני דברים ור״ל קרנו׳ ושן וחסר וי״ו החבור כמו שמש ירח והדומי׳ להם והנסמך לקרנות חסר וכן תרגם יונתן בקרנין דיעלין ושן דפיל׃ והבנים פיר׳ בו הגאון הנקרא בערבי אבנוס ויונתן תרגם וטוסין הוא העוף שקורין בלע״ז פא״ון׃ השיבו אשכרך׃ השיבו מנחתך כמו והשיב למלך ישראל והוא הבאת המנחה פעם אחר פעם׃ אשכרך׳ מנחתך כמו אשכר יקריבו׃ ארם׳ מרוב מעשיך׳ מרוב מעשים ומלאכות יקרות שהיו בך היו מביאים לך ארם בסחורה אבנים יקרות ובגדי רקמה ו״ת בנפך ארגמן בתכריכין דארגון ותמהתי מתרגומו כי נפך הוא שם אבן יקרה הנזכרת בתורה׃ בעזבוניך׳ תרגם יונתן בבית גנזך׃ יהודה׳ בחטי מנית׳ שם מקום בארץ ישראל שהחטים שם יפות ומצאנו עד בואך מנית וכן פי״ג שם מקום ויונתן תרגם בחיטי ריחוש וקוליא ולא הבנתי מלת ריחוש מה הוא וקוליא מצאנו בדברי רז״ל מערבין בקוליא והוא מירקות הסדה הכלכלים ופי׳ בעל הערוך שהוא עשב ששורפין אותו ומשימין אפרו בבורית ויוסף בן גוריון פירש פנג שמן אפרסמון הנקרא בלע״ו והיה כמצא בריחו כי לכך נקראת יריחו מענין ריח שריחו טוב והנה אומר בפסוק וצרי ופרשים אותו שהוא שמן אפרסמון׃ נתנו מערבך׳ תרגם יונתן יהבו בחנותיך וכבר פירש׳ מערבך שהוא ענין סחורה׃ דמשק׳ ביין חלבון׳ שם מקום ברמשק שיינו טוב ויונתן תרגם בחמר חילת מבשל׃ וצמר צחר׳ לבן וכן אתונות צחורות לבנות ויונתן תרגם ועמר מילת כביתא׃ רדק

נחירתך׳ באבני טובות האמורו׳ במקר׳ וארגמן ורקמה ובוץ׃ מרוב מעשיך׳ מתוך שהיו יודעין בגמילך ושריך שמרבי׳ להם מעשה נוי ותפאר לתכשיטו׃ בחטי מנית׳ שם מקום שחיטיה יפות כמו עד בואך מנית ומדרש אגדה חטין יפין ונמין הנמכרין במנין ויונתן תרגם בחטי דריחוש לשון קבוצת מנויים הרבה טרוק״אש בלע״ז וחיברו בפסיקתא מה הדס רחוס בעלין אף לאה רחוסה בבנים ולא ידעתי מהו מפי רבי שמעון מצאתי שנשנה במקרא תרגם ירושלמי בחיטי מנית ופנג רחושלא וקלתא שערי רחושלא שבתלמוד אנו שוכים שעורים קלופים ואומר אני מנית לשון מנות מאכל מזומן ואף לפי ניקוד דגש דרכו של יונתן לתרגם התיבה פעם משמעה פעם מדרשה כן תרגם וגם שם העיר המוכה אנו קורין שם והמוכה לא מפיק ה״א ותרג׳ ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קריתא דסגיאין איתרגושתהא׃ ופנג׳ ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג והיו מכויין בריחו ועל שם ריח הטוב נקראת יריחו באלבמ״א בלע״ז׃ ביין חלבון׳ יין לבן מבושל ומכחם חברו עם חלב חטים לשון טוב׳ וצמר צחר׳ וצמר מילת כביכה ביום שנולד הטלה וטיהרתו אמו בלחיכתה עושי׳ כסות ומכבנין אותו סביביו בקרסי׳ כדי שיהא במרג נקי צחר לבן כמו אתונות צחורות׃ ורן

ודן ב׳ בתרי לישני וסימ׳ לכה יגור אניות. ודן ויון מאוזל: נתנו תתנו ד׳ דגשי׳ וסימ׳ ונתנו את בנותינו להם. בעזבוניך נתנו. כי ממך הכל ומידך נתנו לך. מצרים נתנו יד אשור: עדן ועדן ד׳ בסגול וסי׳ והצילו דמלכי׳. ההצילו דישעיה. ושברתי בריח דמשק. חרן וכנה ועדן: השטים ב׳ חס׳ אלף וסימ׳ ישבי צידון וארוד. בימים

ודן ויון מאוזל בעזבוניך נתנו ברזל עשות קדה וקנה במערבך היה: דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה: ערב וכל נשיאי קדר המה סחרי ידך בכרים ואילים ועתודים בם סחריך: רכלי שבא ורעמה המה רכליך בראש כל בשם ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך: חרן וכנה ועדן רכלי שבא אשור כלמד רכלתך: המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים בחבלים חבשים וארזים במרכלתך: אניות תרשיש שרותיך מערבך ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים: במים רבים הבאוך השטים אתך רוח הקדים שברך בלב ימים: הונך ועזבוניך מערבך מלחיך וחבליך מחזיקי בדקך וערבי מערבך וכל אנשי מלחמתך אשר בך ובכל קהלך אשר בתוכך יפלו בלב ימים ביום מפלתך: לקול זעקת חבליך ירעשו מגרשות: וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו: והשמיעו עליך בקולם ויזעקו מרה ויעלו עפר על ראשיהם באפר יתפלשו: והקריחו אליך קרחא וחגרו שקים ובכו אליך במר נפש מספד מר:

ודן ויון בשירין סחורתיך מיתן בעדקין דברזל קדה וקנה בשם בחנותיך יהבו: מן דדן מיתן סחור לגויך בלבוש דיקר לרתיכין: ערב וכל רברבי נבט אינון תגרך בתורין ודיכרין וגדין בהון הות סחורתיך: תגרי שבא ורעמת אינון תגרך בריש כל בוסמין ובכל אבנין טבן ודהבא יהבו בבית גנזך: חרון ונציבין וחדיב תגרי שבא מדינת אתור ומדי אינון תגרך: אינון תגרך בגמר מיני כל תושבחתא בגוזין דתכלא וכושפין דארזא באימלין די זהריתא דמחתין בקומטרין חפן גילדין מאסרין באטונין די בוצא מחתין בעזקת נלב עיבידת ימא מחתין במגדלי אעי הדסין בהון הות סחורתיך: בספיני ימא הוו שייטין ומיתן סחורה לגויך ועתירת ותקיפת לחדא בגו ימא: כמיין סגיאין עלו עלך ובזו יתיך מלך ותקיף ברוח קדומא תבריך בגו ימיא: עותריך ונכסיך סחורתיך ספנך ופרנסך מתקפי צורכיך ומיתן סחורת חנוותיך וכל גברי עבדי קרביך די ביך וכל משיריתיך די בגויך יתרמון בגו ימא ביום מפלת קטיליך: לקל צוחת פרנסך יזועון פרווריא: ויחתון מספיניהון כל אחדי משוט ספנין כל פרנסי ימא על ארעא יקומון: וישמעון עלך בקלהון ויצוחון במרד ויסיקון עפרא על רישיהון בקיטמא יהון חפיפין: וימרטון עלך מרט ויסרון סקין ויבכון עלך במריר נפש ויעבדון מספד מריר:

רבים הבאוך: ובכל ה׳ דמטעי׳ בהון דסבירין בכל וסימ׳ ובכל ארץ מצרים תשחת. ובכל אשר אמרתי אליכ׳ תשמרו. ובכל ארצה יאנק חלל׳. ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך. מחזיקי בדקך וערבי מערבך: כל לשון שמיעה אל ב״מ י״ב על וסימ׳ ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום. וישמע על תרהקה לאמר דישעיה. דרשו מעל ספר יי׳ הזכירו לגוים בירמיה. אל תשמעו על דברי הנביאים. לשמוע על דברי עבדי הנביאים ולבית הרכבים אמר ירמיהו. כה אמר יי׳ שאו נס בארץ. והשמיעו עליך בקולם. השמיעו על ארמנות באשדוד. ואת זעקתם שמעת על ים סוף:

רשי

דן ויון. מדינות הם: מאוזל. מטוה של צירא״ן: ברזל עשות. עשוי כעששיות תש״ם בלע״ז והוא פרזלא הנדוהה: בבגדי חפש לרכבה. בלבוש דיקר לרתיכין: בכרים. כבשים ויונתן תרגם בתורין וכן תרגם מאה אלף כרים דמישע מלך מואב: אשור כלמד. ית מדינת אתור ומדי: במכללים. בדברים שהם למכלול פרמוכש בלע״ז ומה הם המכלולים גלומי תכלת ורקמה טליתות של תכלת מרוקמות: ובגנזי ברומים. בתשמישי פאר שגנזו׳ אותם בארגזין שקורין שקרי״ן בלע״ז והם של מחופין עור ומצויירין לבא בתיבי מסמרין כ צורות סורו וציורין והם בלשון ארמי קמטרין ובלשון עברי ברומים והם חבושין ואסורין בחבלי בוץ לכוי׳: וארזים. תי׳ אחי הדמ׳ אותן ארגזים היו כ כתוי׳ במגדלי עץ הדם ומביאין אותן לתוך ה המגדלין והקמטראות שתוכן והתכשיטין שבתוך הקמטראות הכל יחד לסחורה וכא פתרון הלשון בלשון קצרה ובגנזי ברומים חבושים בחבלים וארזים בתוך עץ ארז שהברומים הם ה הקמטראות והיו א אסורים בחבלים ו ונתונים במגדלי הדם שהוא ממיני ארז ו ומכלולים שבתוך ה הברומים קרא יונתן וכוספי דארז באימלי׳ די זהריתא תכשיטין הצריכין שמירה כאש דמתחתין בקומטרין מונחים בקמטראות והמגדלים שבתרגום כמו מאלו סופין תיבה ומגדל שפירו״ט בלע״ז: אניות תרשים שרותיך. הם היו לך לעיבה ומישור כמו שהמישור הוא דרך כבושה להביא בו סחור׳ לעיר היושבת ביבשה היו לך יתחיך אניות תרשים מסלה להביא מערבך לתוכך: שרותיך. לשון שרון ומישור ודוגמתו שלו בשרותיה: ותמלאי ותכבדי מאד. הביאו לתוכך משאוי רב ו והכבידו משאך יותר מדאי: במים רבים הבאוך השטי׳ אותך: כדרך האניות שגדולו׳ שמפליגין אותן לתוך פלגוס הים ומתוך שנתמלאת וכבדית בא רוח הקדים ושברך בלב ימים ולענין דוגמת העיר מתוך שנתמלאת עושר גבה לבך ובא עליך פורענות: מגרשות. כמו מגרשי העיר: על הארץ יעמדו. מה לנו עוד באניות להיכן נוליך סחורה עוד: יתפלשו. יתגלגלו: וכשהג׳

רדק

דן ויון מאוזל. בזה עם הדגש ופירושו הולך כמו אזלת יד. אזלו מים מני ים ואזל לו וכן תרגם יונתן הלך אזל ואמר מאוזל בלשון פעול להתמדת ההליכה בסיירות וכן תרגם יונתן ודן ויון בסירין: נתנו. ברגש הנון לתפארת הקריאה: מפני ההפסק: ברזל עשות. זך מן עשת שן והוא הברזל שקורין אלאינדי ויונתן תרגם בעירקין דברזל: במערבך. תרג׳ יונתן בחנותך: דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה. בגדים יקרים הראוים לחפשי ולבן חורין. לרכבה לתקון המרכבה וכן תרגם יונתן בלבוש דיקר לרתיכין: ערב וכל נשיאי קדר. תרגם יונתן וכל רברבי נבט: בכרים. בכבשים ויונתן תרגם בתורין נראה שהוא היה קורא אותו בפרים במקום בכרים: רכלי. נתנו עזבוניך. תרגם יונתן יהבו בבית גנזך: חרן וכנה ועדן. תרגם יונתן חרון ונציבין וחדיב: אשור כלמד רכלתך. פי׳ אדוני אבי ז״ל שהיו כמו למודים לבא אליך בסחורתם תמיד ויהיה כלמד שם התואר סמוך והמוכרת למד בשק׳ כבד והכמו׳ כבד פה ותרגם יונתן מדינת אתור ומדי אנון תגרך: המה רכליך במכלולים. כתרגומו בגמר מיני כל תושבחתא: בגלומי תכלת ורקמה. בגלימו׳ תכלת וגלימא ידוע בדברי רז״ל ויש מפרשי׳ כרכי בגדי׳ טרוס״לס בלע״ז: ובגנזי ברומים. ארגזים עשויים מעור וגונזים בתוכם ה הבגדים החמודים שקראם ברומי׳ והנה לי ראיה אדוני אבי ז״ל מן הערבי שאומר לבגדים ה הנאים והנכבדי׳ אלכמברומאת: בחבלים חבושים. הבגדים שזכר שהם מונחים בארגזי׳ הם חבושים בחבלים: וארזים במרכלתך. כמו ארוזים מן אורך בארוזים שהם העניקים התלוים בגרון ויונתן תרגם בגוזין דתכלא וכוספין וגו׳ פי׳ אורזו כמו בי גוזי דמלכא בדברי רז״ל וכוספין אפשר שהוא כמו גוספן ובדברי רז״ל וחותמין בתרין גוספנקי פי׳ חותמות באימלין הוא תרגום גנזי ולא מצאתי לו חבר קומטרין הוא כמו קומטרי דספרי והם התיבו׳ שמניחים בהן הספרים ותרגם יונתן לאמר על המלתח׳ קמטר׳: אניות תרשים שרותיך. שיירות ההולכות בסחורתך כלומ׳ רבות באחד כמו שיירה: ותמלאי ותכבדי. כמו ותרבי וכן עם כבד: בלב ימים. כאילו היית באמצע הימים כי האניות באות אליך מכל הימים או אמר בלב ימים לפי שהיית בנויה בתוך הים כמו שפירשנו למעלה ובאמרו ימים לשון רבים לפי שים זה נכנס לים אחר וכן אמר במעשה בראשית ולמקוה המים קרא ימים: במים רבים הבאוך השטים אותך: השטים בלא אלף ובשינו ענין בזה ושלל ותרגום וביזו ובזו וענין בזה ושלל בלשון אחד ובמים רבים הוא משל לדברו׳ כאלו אמ׳ בצרות רבות הביאוך ואת כמיין סגיאין עלו עלך ובזו יתיך: רוח הקדים שברך. את שהיית בלב ימים רוח הקדים שברך ולפי שרוח הקדים תשבר אניות תרשים לפיכך דימה החזק והוא נבוכדנ׳ לרוח הקדים וכן תרגם יונתן מלך דתקיף כרוח קדומא תברך בגו ימיא: הונך. יפלו בלב ימים ביום מפלתך. כי אחר שכבש נבוכד נצר את צור ואספו שללה תוך העיר לשאת אותו בלכתם מן העיר והם היו במחניהם חוץ לעיר עלה הים על העיר ושטף כל השלל וההרוגים עם עפר העיר הכל שטף וסבב הים למקומו ונשאר הסלע שהיתה העיר בנויה עליו: לקול זעקת. מגרשות. בחולם והוא כמו מגרשים והענין דרך הפלגה רוצה לומר כי מגרשי צור שהיו ביבשה ירעשו לקול זעקת חבליך שיזעקו בבא להם השבר: וירדו מאניותיהם. אל הארץ יעמודו. כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על: והשמיעו. יתפלשו. כמו התפלשי באפר ענין התגלגל להתכסות באפר: והקריחו אליך קרחא. באלף במקום הא: וכשהג׳

ונשאו אליך בניהם · ענין נהי אבל הוא שרש אחר על דעת המדקדקים ועל דעתי שהיוד עין הפעל מומרת בהא וכבר הארכתי בזה בספר מכלל בחלק השרשים: מי כצור כדמה בתוך הים · יאמרו בקינתם מי היתה כצור במעלה ומי כמוה שהיא דומה בתוך הים ודומה נכרתת וכן שכנה דומה נפשי ויונתן תרגם מי כצור לית דדמי לה בגו ימא: בצאת · כשהיו יוצאים עזבוניך מימים השבעת עמים רבים מרוב סחורותיך שהיו יוצאות מן הים כלומר מתוך שהיית שוכנת בתוך הים השבעת והעשרת רבים: עת נשברת מימים · עת שתהיה נשברת מימים כל סחורתך וכל קהלך נפלו בתוכך כלומר עמך אחר מימים היה עושרך והונך וימים שטפו הכל: כל יושבי האיים · לפי שהיית יושבת אי אמר כל יושבי אי האיים שממו:

ומלכיהם שערו שער · שיפחדו על עצמם שלא יקרם כמקרך ענין שער ידוע ושם הוא במקך ושין: רעמו פנים · ענין זעם וכעס וכן בעבור הרעימה: סוחרים · מבואר הוא: ויהי דבר יי׳ · בן אדם · עד הנה דבר על העיר עתה הוא מדבר על המלך: אל אני · כלומר כמו אני שלא יוכל אד׳ להזיקני ולהרע לי: מושב אלהים ישבתי בלב ימי׳ · כי אני ישבתי במקום חזק כי אני בלב ימי׳ שהימי׳ מקיפי׳ אותי ומי יוכל לגעת בי כמו אלהים שיושב בשמים וכל סוחרי העמי׳ עובדים אותי ומביאים לי מנחה ויונתן תרגם דחלא אנא מותב תקיפין יתיבית בגו ימיא: הנה חכם אתה מדנאל · זכר דניאל לפי שנודעה חכמתו בבבל מדנאל חסר יוד והיא נקראת דנאשה בתנועת הצרי ואף על פי שאינה כמו יוד ירושלם שנקרא בתנועת החירק ואיננה כתובה יאמר הנה חכם אתה בעיניך מדניאל: כל סתום לא עממוך · הדברים הסתומים והנעלמים לא נסתמו ממך עממוך ענין סתר וכסוי כמו ארזים לא עממוהו אלא שהוא עובר וזה נדד וכן איכה יועם זהב נסתר זהרו ונכסה וכן תרג׳ יונתן וכל רז לא יתכסי מנך: בחכמתך · ואתה חשבת כי בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל כמו שהתגאה מלך אשו׳ שאמ׳ בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי: עשית · ותעש · ענין אסיפה וקבוץ כמו ותעש הארץ עשה לי את החיל הזה חיל נכסים כמו את החיל הזה: ברוב · מבואר הוא: חילך · בחילך נכסיך או צבאיך וכן תרגם יונתן משרייתך: לכן · על יפי חכמתך · בשוא היוד ופי׳ והריקו חרבותם על יפי חכמתך דרך משל כלומר שתשחית חכמתך בחרבם או כמשמעו על הצבא שהרבה ברוב חכמתו: יפעתך · זהרך מן הופיע מהר פארן יפעה בשקל שמלה: לשחת · ומתה · אין בו מן השרש כי אם המם ועיקרו מתת בשקל שבקמת ותיו למד הפעל נבלעת בדגש תיו הנמצ׳ ובכתו׳ בו הנח מאחרי התיו: ממותי · שם בפלם כמבואי עיר מבוקעה וטעם הרבוי אמר תמותי מיתות רבות כלומר בריקירות רבות כמו מיתו׳ החלל שידקרוהו דקירות רבות עד שימות וכן הטובע לא ימות בבת אחת לפיכך אמר בלב ימים או פירושו שהיית מתגאה בלב ימים תמות ביד עריצי גוים מיתה

במעמקי מים ב׳ וסימ׳ עת נשברת מימים · באתי במעמקי מים: קהלך ב׳ וסימ׳ הונך ועזבוניך · עת נשברת מימים: גבה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ אמר לנגיד צור · גבה לבך ביפיך · ובחזקתו גבה לבו דדברי הימים · ולא כגמול עליו השיב דיחזקיהו דדברי הימים · לא גבה לבי ולא רמו עיני · וחד וגבה ירום ונשא וגבה: הנה

וְנָשְׂאוּ אֵלַיִךְ בְּנִיהֶם קִינָה וְקוֹנְנוּ עָלַיִךְ מִי כְצוֹר כְּדֻמָה בְּתוֹךְ הַיָּם: בְּצֵאת עִזְבוֹנַיִךְ מִיַּמִּים הִשְׂבַּעַתְּ עַמִּים רַבִּים בְּרֹב הוֹנַיִךְ וּמַעֲרָבַיִךְ הֶעֱשַׁרְתְּ מַלְכֵי־אָרֶץ: עֵת נִשְׁבֶּרֶת מִיַּמִּים בְּמַעֲמַקֵּי־מָיִם מַעֲרָבֵךְ וְכָל־קְהָלֵךְ בְּתוֹכֵךְ נָפָלוּ: כֹּל יֹשְׁבֵי הָאִיִּים שָׁמְמוּ עָלָיִךְ וּמַלְכֵיהֶם שָׂעֲרוּ שַׂעַר רָעֲמוּ פָּנִים: סֹחֲרִים בָּעַמִּים שָׁרְקוּ עָלָיִךְ בַּלָּהוֹת הָיִית וְאֵינֵךְ עַד־עוֹלָם:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם אֱמֹר לִנְגִיד צֹר כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ וַתֹּאמֶר אֵל אָנִי מוֹשַׁב אֱלֹהִים יָשַׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים וְאַתָּה אָדָם וְלֹא־אֵל וַתִּתֵּן לִבְּךָ כְּלֵב אֱלֹהִים: הִנֵּה חָכָם אַתָּה מִדָּנִאֵל כָּל־סָתוּם לֹא עֲמָמוּךָ: בְּחָכְמָתְךָ וּבִתְבוּנָתְךָ עָשִׂיתָ לְּךָ חָיִל וַתַּעַשׂ זָהָב וָכֶסֶף בְּאוֹצְרוֹתֶיךָ: בְּרֹב חָכְמָתְךָ בִּרְכֻלָּתְךָ הִרְבִּיתָ חֵילֶךָ וַיִּגְבַּהּ לְבָבְךָ בְּחֵילֶךָ: לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן תִּתְּךָ אֶת־לְבָבְךָ כְּלֵב אֱלֹהִים: לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא עָלֶיךָ זָרִים עָרִיצֵי גּוֹיִם וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל־יְפִי חָכְמָתֶךָ וְחִלְּלוּ יִפְעָתֶךָ: לַשַּׁחַת יוֹרִדוּךָ וָמַתָּה מְמוֹתֵי חָלָל בְּלֵב יַמִּים: הֶאָמֹר תֹּאמַר אֱלֹהִים אָנִי לִפְנֵי הֹרְגֶךָ וְאַתָּה אָדָם וְלֹא־אֵל בְּיַד מְחַלְלֶיךָ: מוֹתֵי עֲרֵלִים תָּמוּת בְּיַד־זָרִים כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם שָׂא קִינָה עַל־מֶלֶךְ צוֹר וְאָמַרְתָּ לּוֹ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה חוֹתֵם תָּכְנִית מָלֵא חָכְמָה וּכְלִיל יֹפִי:

וְיִטְלוּן עֲלָךְ בְּעֵינֵיהוֹן אִילְיָא וְיֵילִילוּן עֲלָךְ מַן כְּצוֹר לֵית דְדָמֵי לַהּ בְּגוֹ יַמָּא: בְּמִיפַּק סְחוֹרְתִיךְ מִבֵּינֵי עַמְמַיָא שְׂבַעְתְּ עַמְמִין סַגִיאִין בִּסְגֵי עוּתְרִיךְ וְנִכְסַיִךְ אַתְעֵרַת מַלְכֵי אַרְעָא: כְּעַן אִיתְבְּרַת דַהֲוַת מְסַפְקָא סְחוֹרָה לְעַמְמַיָא בְּעוּמְקֵי יַמָּא סְחוֹרְתִיךְ וְכָל מַשִׁירְיָתִיךְ בְּגַוִיךְ נְפָלוּ: כָּל יָתְבֵי נַגְוָתָא צְדִיאוּ עֲלָךְ וּמַלְכֵיהוֹן זָעוּ זִיעַ אִיתְרְשִׁימוּ אַפֵּיהוֹן: תַּגָרִין בְּעַמְמַיָא צְדִיאוּ עֲלָךְ כִּדְלָא הֲוֵית אִיתְנִינָךְ וְכֵן תְּהֵן עַד עָלְמָא:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: בַּר אָדָם אֵימַר לְמַלְכָּא דְצוֹר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְרָאִים לִיבָּךְ וַאֲמַרְתְּ דַחֲלָא אֲנָא וּמוֹתַב תַּקִיפִין יְתִיבִית בְּגוֹ יַמָּא וְאַתְּ אֱנָשָׁא וְלֵית בָּךְ צְרוֹךְ וַחֲשִׁיבְתָּא בְּלִיבָּךְ דְאַתְּ דַחֲלָא: הָא חַכִּים אַתְּ מִדָנִיאֵל וְכָל רָז לָא יִתְכַּסֵא מִינָךְ: בְּחוּכְמְתָךְ וּבְסוּכְלְתָנוּתָךְ קְנֵיתָא לָךְ נִיכְסִין וּכְנַשְׁתָּא דַהֲבָא וְכַסְפָּא בְּאוֹצָרָךְ: בִּסְגֵי חוּכְמְתָךְ וּבִסְחוֹרְתָךְ סַגִיאָה מַשִׁירְיָתָךְ וּרְאִים לִבָּךְ בְּמַשִׁירְיָתָךְ: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דַחֲשִׁיבְתָּא בְּלִבָּךְ דְאַתְּ דַחֲלָא: בְּכֵן הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ נוּכְרָאִין תַּקִיפֵי עַמְמַיָא וְיִשְׁלְפוּן סַיְפֵיהוֹן עַל תִּיקוּן חוּכְמְתָךְ וִיחַבְּלוּן זִיו אֵימְתָךְ: לְחַבָּלָא יַחְתּוּנָךְ וּתְמוּת מוֹת מְטַעֲנֵי חַרְבָּא בְּגוֹ יַמָּא: הֲמֵימַר תֵּימַר דַחֲלָא אֲנָא קֳדָם דְקָטְלָךְ וְאַתְּ אֱנָשָׁא וְלֵית בָּךְ צְרוֹךְ בְּיַד מְחַבְּלָךְ: מוֹת רַשִׁיעִין תְּמוּת בְּיַד נוּכְרָאִין אֲרֵי אֲנָא גְזָרִית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: בַּר אָדָם טוֹל אִילְיָא עַל מַלְכָּא דְצוֹר וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ דָמֵי לְמָנָא דְצוּרְתָא דִי מְתַקַן בְּחוּכְמָא וּמְשַׁכְלַל בְּשׁוּפְרֵיהּ:

רשי

ונשאו אליך בניהם · בנהי שלהם: כדומה · כך שם ראשי אדום כענין שנאמר משא דומה ות״י לית דדמי לה כדומה כדוגמתה: בצאת עזבוניך וגו׳ · כל זה יקוננו עליך בקינתם: רעמו פנים · זעומי פנים וכן בעבור הרעימה וכן כל תלונים תורעמת״א: שרקו · מובלי״ר בלע״ז כך שורקין על שחלף והלך לו: מושב אלהים · עשה לו באויר על הים במגנין כמין שבעה רקיעים ויושב לו על ש העליון: הנה חכם אתה מדניאל · דניאל בא כבוכד נצר לעשותו אלוה ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה ולא קביל עליה ואתה עושה עצמך אלוה: וכל סתום לא עממוך · לא עמוס ממך קנתורין הם שמקנתרין כלומ׳ שמא חכם אתה כדניאל שנאמר בו כל רז לא אנס לך: עשית לך חיל · קנית לך נכסין: ותעש זהב וכסף · וכנסתא: והריקו חרבותם · כמשמעו ומדרש אגדה מסבב זכור שנבעל כנשים שלמה עשו עצמ׳ אלוה ונבעלו כנשי׳ יואש בן אחזיה שנא׳ ואת יואש עשו שפוטים וחירם ונבוכד נצר: יפעתך · הופעתך לשון תואר פנים והמדרש דורשו יופיעתך: מחללך · כמו הורגך: תכנית · פייכטור״א בלע״ז: אתה

יְ׳ רפ בסיפרא וסימ׳ הנה נתתי את פניך · באה הצפירה · והנה לאש נתן לאכלה · והנה בהיותו תמים · הנה כל המשל · הנה זה היה עון סדום · הנה נשיאי ישר׳: הנה אשור ארז · הנה חכם אתה · הנה באה ונהיתה נאם יי׳: כלב ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימ׳ ב״ח: על מלך ט׳ בקריא׳ וסימ׳ בימיו עלה פרע׳ נכה · ויקח אתכם נבוזר אדן דמלכים · ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכים · ונשאת המשל הזה · בן אדם שא קינה על י׳ והיה כמלאת שבעים שנה · בעת ההי׳ בא חנני · ויער בחו ולבבו · ובעתי׳ ההם רבי׳ יעמדו על מלך הנגב:

תמותה בריקירות רבות: האמור תאמר · מחללך · כמו מהרגיך והוא מבנין הדגוש ובפל ממנו הדגש ויבא מן חלל חללים: מותי ערלים תמותי שם אחר מן מות מותים כמו מן אנן אונים ובסמוך מותי וכן ואת עשיר במותיו: ערלים · כתרגומו רשיעיא כלומר ערלי לב: ויהי · בן אדם: אתה חותם תכנית · תמלים התכנית כי כלו שלם בך ותכנית שם בשקל גפרית כי התיו שרשית וכן ומדדו את תכנית פירו׳ תוכן כל החכמות והכבוד והעושר וכן פירש תמלא חכמה וכליל יופי ויונתן תרגם את דמי למנא דצורתא דמתקן בחכמה ומשכלל בשופריה:

בעדן גן אלהים הָיִיתָ כָּל־אֶבֶן יְקָרָה מְסֻכָתֶךָ אֹדֶם פִּטְדָה וְיָהֲלֹם תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה סַפִּיר נֹפֶךְ וּבָרְקַת וְזָהָב מְלֶאכֶת תֻּפֶּיךָ וּנְקָבֶיךָ בָּךְ בְּיוֹם הִבָּרַאֲךָ כּוֹנָנוּ׃ אַתְּ־כְּרוּב מִמְשַׁח הַסּוֹכֵךְ וּנְתַתִּיךָ בְּהַר קֹדֶשׁ אֱלֹהִים הָיִיתָ בְּתוֹךְ אַבְנֵי־אֵשׁ הִתְהַלָּכְתָּ׃ תָּמִים אַתָּה בִּדְרָכֶיךָ מִיּוֹם הִבָּרְאָךְ עַד־נִמְצָא עַוְלָתָה בָּךְ׃ בְּרֹב רְכֻלָּתְךָ מָלוּ תוֹכְךָ חָמָס וַתֶּחֱטָא וָאֲחַלֶּלְךָ מֵהַר אֱלֹהִים וָאַבֶּדְךָ כְּרוּב הַסֹּכֵךְ מִתּוֹךְ אַבְנֵי־אֵשׁ׃ גָּבַהּ לִבְּךָ בְּיָפְיֶךָ שִׁחַתָּ חָכְמָתְךָ עַל־יִפְעָתֶךָ עַל־אֶרֶץ הִשְׁלַכְתִּיךָ לִפְנֵי מְלָכִים נְתַתִּיךָ לְרַאֲוָה בָךְ׃ מֵרֹב עֲוֺנֶיךָ בְּעֶוֶל רְכֻלָּתְךָ חִלַּלְתָּ מִקְדָּשֶׁיךָ וָאוֹצִא־אֵשׁ מִתּוֹכְךָ הִיא אֲכָלַתְךָ וָאֶתֶּנְךָ לְאֵפֶר עַל־הָאָרֶץ לְעֵינֵי כָּל־רֹאֶיךָ׃ כָּל־יוֹדְעֶיךָ בָּעַמִּים שָׁמְמוּ עָלֶיךָ בַּלָּהוֹת הָיִיתָ וְאֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־צִידוֹן וְהִנָּבֵא עָלֶיהָ׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי עָלַיִךְ צִידוֹן וְנִכְבַּדְתִּי בְּתוֹכֵךְ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּעֲשׂוֹתִי בָהּ שְׁפָטִים וְנִקְדַּשְׁתִּי בָהּ׃

בסגי טוב ותפנוקין את מתפנק כאילו בעדן גינתא דיי את שרי עותרא גיותא ויקרא מתיהב לך כל אבנין טבין מסדרן על לבושך סמקן ירקן וסבהלום כרום ימא ובורלא ופנתירין שבזיז אזמרגדין וברקן משקען בדהב כל אילין עיבידת תיקונך בבן ראים ליבך ברם לא איסתכלת בפגרך דאיתעביד חללין ונקבין דאינון צורכך דלא איפשר לך דתתקיים בלא בהון מן יומא דאיתבריתא עמך מתקנין׃ את מלך מרבא למלכו ויהבית לך רבותא ואת על טור קודשא דיי בסרתא ובעמא קדישא סברתא למשלט׃ שלים את באורחך מיומא דאיתבריתא עד דאשתכח שקר ביך׃ בסגיאות סחורתך אתמליאו אוצרך חטוף וחבתא ואפסינך על דבסרתא על טור קודשא דיי ואבדינך מלכא דרבתנא על די סברתא למשלט בעמא קדישא׃ ראים לבך בתוקפך אתחבלת בחוכמתך על זיו איקרך על ארעא רטשיתך אזהרא למלכיא יהביתך לאסתכלא בך׃ מסגי חובך בשקר סחורתך אפיכתא מקדשך ואיתי עממיא דתקיפין כאשתא מחובי זדונך אינון ישיצונך ואתנינך כקטם על ארעא לעיני כל חזך׃ כל דידעך בעממיא צדיאו עלך כדלא הויתא תנינך וכן תהי עד עלמא׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ בר אדם קביל נבואה על צידון ואתנבי עלה׃ ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך צידון ואתיקר בגויך וידעון ארי אנא יי כד אעביד ביך פורענות דינין ואיתקדש בה׃

את ג' לזכר וסימ' ואם ככה את עשה לי. ואת תדבר אלינו. את כרוב בממשח: יפעתיך ב' וסימ' וחללו את יפעתך: חכמתך על יפעתך: ואוצא אש כתוכך חד מן מלין מיחדין דחסרים יוד בליש' יציאה וסימ' מוצאי דבת הארץ. והוצא עליה שם רע. והעלה ותצא מרכבה דמלכים. ויצאו את מצבות. ביום הוציאי אתכם. ביום הוצאי דלקרוא דרור. להוצאהו אל הבית דירמיה. ואוצא אש מתוכך דיחזקאל. ותעלומה יוצא אור ומלבם יוצאו מלין. ומוצא דבה הוא כסיל׃

רש"י: אתה חותם תכנית וגו' אתה הוא מלא חכמה לחתום ולטבוע כל תכנית וצורה: בעדן גן אלהים וגו'. בסגי טוב ותפנוקים את מתפנק כאילו בעדן גינתא דיי' את פרי עותרא גיותא ויקרא מתיהב לך כל אבנין טבן מסדרן על לבושך: מסוכתך. חופתך. לא לבוש כסויך: מלאכת תופיך ונקביך בך. אע"פ שנתתי לך הכבוד הזה יודע הייתי ש... מתגאה ועשיתי בך מלאכת תופים ונקבי' המוציאין רוח בקול זמר בתוך וכש היה לך להתבונן: את כרוב ממשח הסוכך. את עוף מדה כלומר העוף הגדול הסוכך בכנפיו שכך רב כלו' מושל ממשל רב ממשח לשון גודל כמו אכמי מרו' דמתרגמינן גברי דמשחן: ונתתיך בהר קדש אלהים היית. ונתתי לך מקום לקנות לך שם בבנין הר קדשי שסייעת את שלמה בעצי ארזים: בתוך אבני אש התהלכת. קנית לך זכרון עם מלכי ישרא' שהם כמלאכי השרת: נמצא עולתה בך. באמרך אל אני: מלו. כמו מלאו: ואחללך מהר אלהים. גרמת שאמחה אותך שלא תכרך עוד בבנין ביתי: ואבדך. כמו ואאבדך: מתוך אבני אש. שלא תטול חלק עם הצדיקים: ורבותינו במדרש אגדה דרשו הענין הזה באדם הראשון וכך אמ' הנביא לחירם מה נתגאית ברקיעך שאת בעדן גן היית כמו שהיה אדם הראשון כל אבן יקרה וגו' כי כל החופות האלה עשיתי לאדם הראשון ופחות שבכולן זהב שהיא מנויה אחרון מלאכת תופיך וגו' בזאת השמיתיך לו ולא באחרת וכך נסתכלתי ובראתי תופי' ונקבים באדם הראשון את כרוב ממשח שמא אתה כאותו הרובה שהיה גדול בממשח הסוכך כולו מקצה השמים ועד קצה השמים ושמא נתתיך להיות בהררי קודש כאשר נתתי לו: שחת חכמתך על יפעתך. שנתגאית ביפעתך: לראוה בך. להסתכל בבושתך לראוה כמו לראייה: חללת מקדשיך. קדושתך: אש מתוכך. דברי גאוה שיצאו מפיך לאמר אל אני לא כתרגמו ואייתי עממיא דתקיפין כאשתא מחייב זדונך: שממו. תמהו: ונפלל

רד"ק: בעדן גן אלהים. כאילו בעדן גן אלהים היית שלא חסרת דבר ותירגם יונתן בסגי טבוון ותפנוקין את מתפנקא כאילו בעדן גנתא דיי את פרי וגיותא ויקרא מתיהב לך. בעדן גן כמו בעדן בגן ובית בעדן עומדת במקום שנים או יהיה סמוך עדן אל גן ואף על פי שכתוב כשמך גן אל עדן ושני מקומות הין כמו שכתו' ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן: מסוכתך. גזרך והוא כתוב בס"מך כמו הסר מסוכתו והוא על דרך הפלגה כאילו גדר ביתו או גגו או כרמו היה מאבן יקרה ויונתן תירגם כל אבנין טבן מסדרן על לבושך: וברקת. כמו וברקת הנזכר בתורה והוא בשני משקלים: וזהב. כלל הזהב עם האבנים היקרו' כי הוא המשובח שבמיני מתכו' ומשימין אותו עם האבני' במלאכות הנאות והיקרות והן מסקנן בזהב כלומר כל אלה האבני' משבצו' בזהב על לבושך: מלאכת תפיך ונקביך. תפיך כמו בתפי' ובמחולות ונקביך הם כלי הנגון העשוי' נקבים נקבים: בך. כלומר בביתך מיוחדים אין כמותם: ביום הבראך כוננו. כאילו ביום שנבראת כוננו אלה הכלים לך כוננו מבנין שלא נזכר שם פועלו והוא מבחי העי"ן ויונתן תירגם כל אילין עבידת תקונך וגו': את כרוב ממשח הסוכך. דמה אותו לכרוב לרוב מעלתו: ממשח. ענין גדולה כמו אל תגעו במשיחי: הסוכך. לפי שב' הכרובים סוככי' בכנפיהם ודמה אותו לכרוב אמר עליו גם כן הסוכך כלומר סוכך על עמו וממשח שם תואר ואף על פי שהוא פתח שלא במשיכות הנה כמוהו ומקסם חלק ולשומו מרמס ויהי המלבר ורבי יונה פירש כי סוכך שם התאר הטוב שמושחין בו המלכים מן וסוך לא סכתי ויהיה ממשח תואר כמו: ונתתיך. אני נתתיך בזאת הגדולה ואתה לא ידעתני ו והתגאית על עמי: בהר קדש אלהים היית. אמר כנגד מלך צור לא כנגד זה שהיה היום מלך כאילו אמר מלך צור כבר היה טוב והיה בהר הקדש כי חירם מלך צור היה בירושלם ושלח לשלמ' המלך עצים לבנות בית המקדש הכל כמו שכתוב במלכי': בתוך אבני אש התהלכת. לישראל קרא אבני אש שהיו עם קדוש. ואדוני אבי ז"ל פי' הפסוק בלשון תמיה ופי' בתוך אבני אש גופי' רוחניי' של אש עליוני' ופי' בו עוד פי' אחר עוד חשבת בלבך שאתה כרוב כי אתה התהלכת בתוך אבני' יקרות אבני אקדח מאירות כאש שהיו מוליכים לפניך במקום נרות להאיר בלילה: תמים אתה. מיום הבראך. מיום עמדת על דעתך וכן רכבת עלי מעודך מעוד מרכבתי עד נמצא עולת בך. שהתגאית על עם יי' ושמחת בחורבנם: ברוב רכלתך מלו תוכך חמס. ועוד כי ברוב הסחורה שהיתה בעירך היו סוחריך עושים חמס לסוחרי המקומות האחרי' ואמרת כי מרוב שנודע העיר בסחורה לא ימכנו בעבור זה לבא: מלו. כמו מלאו. ובא מדרך בעלי הה"א: תוכך. תוך עירך: ותחטא. את החטאת במה ששמחת על חורבן ארץ ישראל וחטאת בחמס שעשו בעירך לפי שהיה כח בידך למנוע ולא מנעת: ואחללך מהר אלהים ואבדך. הנו"ן קמוצין כי הענין לעבר והוא במקום עתיד כדרך הנבואות: ואבדך. מבנין הדגוש ומשפטו ואאבדך ובכפול אלף פ"א הפעל להקל הקריאה מפני פגישת שני האלפי"ן הוטלה תנועתה על אלף האית"ן אמר ואחללך מהר אלהים ואבדך אזכרה זו הטובה שהיה למלך צור בהר אלהים כמו שאמר בהר קדש אלהים היית אחללך מאותו מקום קדוש שלא תזכר שם אלא לאלה ולקללה וכפל הענין במלות שונות ואמר ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש ר"ל אתה כרוב הסוכך אאבד אותך כלומר שמך וזכרך אאבד מתוך אבני קדש שהם ישראל הנמשלים לאבני אש: גבה לבך. שחת. דינו שחת: על יפעתך. שגבה לבך בה וגזה שחת חכמתך כי החכ' לא יגבה לבו בטוב העולם הזה: יפעתך. פירשנוהו: לראוה בך. כמו לראות בך כלומ' לראות בך הפך מה שהייתה חושבת ברוב גאות לבך ולתמוה עליך וכן תי' לאסתכלא בך ויש מפרשים לראוה ענין בזיון וכן והמה יביטו יראו בי את כל גבוה יראה ואין צריך להוציאם מענינם ומלת לראוה מקור שלם מן הקל בתוספת למ"ד הפעל בוי"ו כראות ומשקלו לאהבה את יי' אלהיך: מרוב עונך בעול רכלתך. בעול שמוך מן עול ולא בא בדרך חברו במשקלו: חללת מקדשך. ארמונך כמו מקדש מלך הוא אמר החמס והעול שעשית גרמו לך לחלל ולהחריב את מקדשך: ואוציא אש מתוכך היא אכלתך. האש היא משל לעונך ולפי שאמר אכלתך אמר ואתנך לאפר על דרך משל כי הכלל באש שב לאפר ובאמרו כל הענין בלשון עבר כמו השלכתיך נתתיך והוציא ואתנך כלם עבר במקום עתיד כמו שהוא מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב: כל יודעיך. שממו. כמו תמהו: בלהות. פירשנוהו: ויהי. בן אדם. מבואר הוא: ואמרת. אמר הנני עליך ואמר שם כן מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד: ונלחתי

ושלחתי. ונפלל חלל. כמו ונפל אלא מכפלה בו לאחר הפעל. בחרב עליה מסביב. בחרב יבא עליה: ולא יהיה סלון ממאיר. כמו קוץ והענין כפול במלות שונות ממאיר. כמו צרעת ממארת פורייטו בלעז: מכאובי ידוע מן כאב והוא דרך משל ותירגם יונתן מלך מבאיש ושלטון מעיק: השאטים אותם. ענין בזה ובלל וכן תירגם יונתן דבזוזין. כי אלה האומות שזכר הם סמוכים לארץ ישראל והיו מריעים לישראל: כה אמר יי'. מבוארת היא זאת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם מסביבים המריעים להם והאל ית' יעשה בהם שפטים שלא יוכלו להרע עוד: ויבטו. מבואר הוא: בשנה העשירית בעשירי. עשירית למלכות צדקיהו חבר תחלה פורענות צור לפי שהיתה פורענותה תחלה ל

וקוץ ג' וסים' וקוץ ודרדר תצמיח. סלון ממאיר וקוץ מכאוב. וקוץ תוליד את ענוב: כה אמר ה' בטע' בספרא וסים' בקבצי את בית ישראל. כל בן נכר. בראשון באחד. שער החצר הפנימית: בעשרי ד' חס' בליש' וסים' בשנה התשיעית לצדקיהו. לשבכיהו העשרי. בשנה העשירית בעשרי דפרעה דס'. בעשרי בחמשה

ושלחתי בה דבר ודם בחוצותיה ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה מסביב וידעו כי אני יהוה: ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וקוץ מכאב מכל סביבתם השאטים אותם וידעו כי אני אדני יהוה: כה אמר אדני יהוה בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב: וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים אתם מסביבותם וידעו כי אני יהוה אלהיהם:

בשנה העשרית בעשרי בשנים עשר לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים והנבא עליו ועל מצרים כלה: דבר ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני: ונתתי חחיים בלחייך והדבקתי דגת יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך בקשקשתיך תדבק: ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאריך על פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה: וידעו כל ישבי מצרים כי אני יהוה יען היותם משענת קנה לבית ישראל:

ואשלח בה מותא וקטלא בשוקהא כד יתרמון קטילין בגוה באיתיאותי עלה דקטלין בחרבא מסחור סחור וידעון ארי אנא יי: ולא יהי עוד לבית ישראל מלך מבאיש ושלטון מעיק מכל סחרניהון דבזוזין יתהון וידעון ארי אנא יי אלהים: כדנן אמר יי אלהים כד אכניש ית בית ישראל מביני עממיא דאיתבדרו לתמן ואיתקדש בהון לעיני עממיא ויתובון על ארעהון דיהבית לעבדי ליעקב: ויתובון עלה לרוחצן ויבנון בתין ויצבון כרמין ויתבון לרוחצן כד אעביד פורענות דינין בכל דבזוזין יתהון מסחרניהון וידעון ארי אנא יי אלההון: בשתא עסירתא בעסיראה בתרי עסר לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם קביל נבואה על פרעה מלכא דמצרים ואיתנבי עלוהי ועל מצראי כולהון: מליל ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכא דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהרוהי דאמר דילי מלכותא ואנא כבישית: ואתן שירין בליסתך ואקטול שלטוני תוקפך עם גיברך ואסקינך ממלכותך וית כל שלטוני תוקפך עם גיברך יתקטלון: ואירמינך למדברא יתך וית כל שלטוני תוקפך על אפי חקלא תתרמי נבילתך לא תתכניש ולא תתקבר לחית ארעא ולעופא דשמיא מסריתך לאיתיהבא: וידעון כל יתבי מצרים ארי אנא יי יחלף דהוו סמך קניא רעיעא לבית ישראל:

לחודש לגלותנו בא אלי הפליט. וכל רבה בגבין בלאים כבא והבה בשלשים איש: אמר לי ה' דסמיכי בקריא' וסים' נמכר בסדר וירא אליו יי'. והמדברה ב' וסים' נמכר בסדר אחרי מות. אותך ה' מל' וסים' בבכר רבת'

רשי

ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה מסביב. על אשר ירדו החרב מסביב בחוץ יפללו יושבי העיר ויהיו בטוחים להיות חללים בתוכ' ונפלל כמו לא פללתי לא סברית וכמו ואויבנו פלילים ידונו עצמם להיות חללים בתוכה: ולא יהיה עוד לבית ישראל וגו'. לפי מסיבה על עמון ומואב ופלשתים ואדום וצור וצידון שהם סביבי ארץ ישר' משיחרבו ומאחר משיחרבו כלם לא יהיה סלון וקוץ לישר' בכל סביבותיהם מכיהים ומריע להם: סלון. מין קמשונים וחוחים הוא: ממאיר. כמו צרעת ממארת פוריינ"ט בלע"ז: השאטים אותם. הבוזזי' אותם: לעבדי ליעקב. כמו שניתנה ליעקב בלא מצרים ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה: בשנה העשירית בעשירי בשנים עשר לחדש היה דבר יי' אלי לאמר. התנים הגדול. לפי שכל גדולתה של מצרי' וכל טובה מבא על ידי יאורי נילוס הוא לפיכך הנביא מושל את מלכה לתנין ואת עמה לדגת יאור: לי יאורי. איני צריך לאלוהים כי יש לי יאור מספיק כל צרכי: ואני עשיתיני. בגבורתי ובחכמתי הגדלתי גדולתי וממשלתי: חחים. מין טבעות ברזל חוכים בלעז: דגת יאוריך בקשקשותיך. כלומ' אתן בלב כל גבוריך ללכת עמך למלחמה ויפלו כלם:

ונטשתיך המדברה. אויטלידריטו בלעז. זו היא אובדכן מכל גוים כיון שכנופעו על פני היבשה מתים: משענת קנה. כמה פעמים סמכו עליהם בימי סנחריב ובימי נבוכדנצר ולא הועיל להם כקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הסומך עליו: בתכפס

לפורענות מצרים אבל נבואות הצריס באה לו תחילה בשנה העשירית והאח'כ בשנת החרבן בי"א שנה לצדקיהו באה לו הנבואה על מצרים שני פעמים ואחר החרבן גם כן שני פעמים בי"ב שנה בן אדם ועל מצרים כלה. אמר כלה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרים: וזכר התנים הגדול במים במקום נון וכמוהו כמהם וכמהן מוף וכוף ומפני שטוב מצרי' הוא היאור כי הוא המשקה אותם ואינם צריכים למטר ועל כן מתגאים בו המשיל מצרים ליאור ופרעה המלך לתנים הגדול בתוכו והתנים הוא הדג הגדול כמו מאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים והמשיל עם מצרים לשאר הדגים כמו מאמר דגת יאוריך הרובץ בתוך יאוריו מאין תחריד אותו: לי יאורי. המשקה אותי ואורי' המובע נמצא בה ברוב הספרים ואינכם צריך למטר ולא לילך למדינות אחרו' בעבור תבואה: ואני עשיתיני. אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי או פי' עשיתיני עשיתי והקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול וכמוהו אמר עשה את משה ואת אהרן שפירושו הגדילם. ויונתן תירג' הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכ' דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהרוהי דאמר דילי מלכותא ואנא כבישית: ונתתי חחיים. כתוב בשתי יוד"ין ונקר' ביו"ד אחת חחי' ואם היה נקר' ככתיבתו היה נקרא חחיים בקמוצת יוד הראשונה בחירק והשניה רפה כמשפט יוד הרבוי והיה פרושו אז מכוחי הלחי ועתה הוא בקריאתו מכוחי העי"ן ויאמר נגן חח חחים כמו מן פח פחים ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו דרך משל חחים שתופסים בהם הדג שנוקבים בהם לחיו הדג ומעלין אותו וכן אמר ונתן תקוע לחיו: דגת. שם כלל לדגים כלם דגה כמו והדגה אשר ביאור תמות ובסמוך דגת והדבקתי. שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור והוא משל על עם מצרים שרים ופרשים וגבורים ודלת העם כלם יספו ונטשתיך המדברה. אמר המדברה לענין משל כי הדגים לא יחיו במדבר כי המצרים ימותו בחרב על פני השדה בבואם להלחם עם הכשדים ולא יאספו לקבורה ויהיו לאכלה לחית השדה ולעוף השמים: ותרגם יונתן ולא תתקבר ולא תתקבר רוצה לומ' ולא תתקבץ לקבורה: וידעו כל יושבי מצרים. יען היותם משענת קנה לבית ישראל כי היו מבטיחים את ישראל להצילם מיד הכשדים ולא יכלו והנה היו להם משענת קנה לפי שעה מעט כי קרוב הוא להשבר כל שכן כשהוא רצוץ וכן תירגם יונתן סמך קניא רעיעא וכן בחסרון ההול' כאמר יהיו רוצה לומר כמאמר לבן וכן ויום בגדרו זכר ר"ל זכר הימים כן מצרים לא היו לישראל משענת ועזר אלא מעט כמו שאומר בספר ירמיהו וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם. ואמר להם הנביא הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדוה ושרפוה באש. והנה הם לא כמהם אלא הרגו להם כי מכוח בטחונם מרדו במלך בבל והנה זהו דמיון משענת קנה. וזהו ובקעת להם כל כתף. וכן לאמר רב שקה הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה לא די שלא תמכו אלא מנקבה כמו שהיתה תומכת בו: בתכפס

בתפשם בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל מתנים:
לכן כה אמר אדני יהוה הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה:
והיתה ארץ מצרים לשממה וחרבה וידעו כי אני יהוה יען אמר יאר לי ואני עשיתי:
לכן הנני אליך ואל יאריך ונתתי את ארץ מצרים לחרבות חרב שממה ממגדל סונה ועד גבול כוש:
לא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר בה ולא תשב ארבעים שנה:
ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה והפצתי את מצרים בגוים וזריתים בארצות:
כי כה אמר אדני יהוה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים מן העמים אשר נפצו שמה:
ושבתי את שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על ארץ מכורתם והיו שם ממלכה שפלה:
מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים:
ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם וידעו כי אני אדני יהוה:
ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר:
בן אדם נבוכדראצר מלך בבל העביד את חילו עבדה גדלה אל צר כל ראש מקרח וכל כתף מרוטה ושכר לא היה לו ולחילו מצר על העבדה אשר עבד עליה:

באיתכניותהון בך בביד מלך תקיף תתמסר וייבד בית רוחצניהון ובאיסתמכותהון עלך תתבר ולא תהי להון לבית סומכון:
בכן כדנן אמר יי אלהים האנא מיתי עלך דקטלין בחרבא ואישיצי מינך אנשא ובעירא:
ותהי ארעא דמצרים לאשתממו וחורבא וידעון ארי אנא יי חלף דאמיר מלכותא דילי ואנא כבשית:
בכן הא אנא שלח רוגזי עלך ועל מלכותך ואתן ית ארעא דמצרים לחורב צדו ואשתממו ממגדל סונה ועד תחום כוש:
לא תעיבר בה ריגל אנשא וריגל אדי בעירא לא תעיבר בה ולא תתיתב ארבעין שנין:
ואתן ית ארעא דמצרים לצדו בגו מדינן צדיין וקירוהא בגו קירוין דהואת חרבן הויין לצדו ארבעין שנין ואגלי ית מצראי לביני עממיא ואיבדרינון במדינתא:
ארי כדנן אמר יי אלהים מסוף ארבעין שנין אכניש ית מצראי מביני עממיא דאיתבדרו לתמן:
ואתיב ית גלות מצרים ואתיב יתהון לארעא פתרוס על ארעא תותבותהון ויהון תמן מלכו חלשא:
מן מלכותא תהי חלשא ולא תתרברב עוד על עממיא ואזעירינון בדיל דלא יפלחון בעממיא:
ולא יהון עוד לבית ישראל לאיתרחצא עליהון לאדכרא חובין באיתפנותהון בתריהון וידעון ארי אנא יי אלהים:
והוה בעסרין ושבע שנין בקדמאה בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר:
בר אדם נבוכדנאצר מלכא דבבל אפלח ית משירייתיה פולחן רב על צור כל ריש נתר וכל כתף איתמרט ואגר לא הוה ליה ולמשירייתיה מצור על פולחנא דאפלח עלה:

בתפשם בך בכפך · בכף קרי כאדם המהלך ונשען על מקלו: תרוץ · תירצץ · ובקעת להם כל כתף · כתפיהם כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות נכנסות לו בכתיפיו: והעמדת להם כל מתנים · מאחר שנשבר יצטרכו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא חלש ואומר לו התחזק על מתניך כי לא תסמוך עוד עלי וכן תרגמו יונתן ולא תהא להון לבית סומכון ויש מחליפין והעמדת להם לוהמעדת ואיני רואה את דבריהם ומנחם חברו עם מעמד רגלי כמוני: ולא תשב ארבעים שנה · ארבעים ושתי' שני רעבון נגזרו בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה וספרו ליוסף הרי שני פעמים ויוסף אמר לו שבע הפרות הרקות והרעו' ושבע השבלים הרקות הרי ארבעים ושתים לרעה ולא היה להם אלא שתים שנאמ' כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב למצרי' פסק הרעב שהרי בשנה השלישית זרעו שנאמר ותן זרע ונחיה וגו' והארבעים נפרעו להם עכשיו תשב ארבעים שנה תשב ר"ל אשיג"א בלע"ז · מכורתם · מגורתם לא כמו תולדותם וכן חברו מנחם: לבלתי רדות בגוים · לשון ממשלה כמו ורדו בדגת הים: ולא יהיה · מצרים לבית ישראל עוד למבטח המזכיר להם עון שאמר להם הקב"ה לא תוסיפו לראותם עוד: ויהי בעשרים ושבע שנה · למלכות נבוכדנצר אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם ויש בספר הזה הרבה נבואות כתובו' מוקדם מאוחר · העביד את חילו · על צר עבודה גדולה · כל ראש · אנשי חיילותיו: מוקרח וכל כתף מרוטה · כדרך הצרים על העיר ימים רבים וטורחי' ויגעים בשאת משאות עצים ואבנים והוא לצור את צור בעשרים ושלש למלכותו כמו ששנינו בסדר עולם מוקרח קאלוי"ן בלע"ז מרוטה פלומ"א בלע"ז: ושכר לא היה לו · לאחר שסללו סוללה עלה הים ושטפו מהם לפי שנגזר עליה ועל סוללה ליאבד בים: פעולתו

בתפשם בך בכפך תרוץ · תרוץ מבנין כפעל שרשו רצץ מן קנה רצוץ · והעמדת להם כל מתנים · יש מפרשים והעמדת בהפוך האותיות והמעדת מן ולא מעדו קרסולי והנכון כמשמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשבר המשענת יעמד מלהכפף וכן ת"י ולא תהוי להון לבית סומכון כלומר תעמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד עליך ופירש יונתן המשל כן באתכניותהון ויש נוסחאות באתכנעותהון בך בביד מלך בבל תקיף יתמסר וייבד בית רוחצניהון ובאסתמכותהון עלך תתבר: בכפך · כתיב רוצה לומר שתסמוך אותם בידך וקרי בכף ר"ל בכפם כאדם שתופס הקנה בכפו לסמוך בו: לכן · מבואר הוא: והיתה · יאור לי ואני עשיתי · כמו שפירשתי ואני עשיתיני לשני הפירושים ויונתן תירגם גם כן כתרגומו מלכותא דילי ואנא כבשית: לכן · לחרבות · חורב שממה לאיתם חרבות אתנכה שתהיה חרב שממה ות"י לחרב צדו ושממו: לא תעבור בה · ארבעים שנה · יש דרש למה ארבעים שנה כי מ"ב שני רעבון נגזרו למצרים בחלום פרעה כנגד שלשה פעמי' שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי שני פעמים י"ד שהם עשרים ושמונה ויוסף אמר שבע פרות הרקות והרעו' ושבע השבלים הרקות הנה י"ד וכ"ח הנה מ"ב והיו להם שתי שנים רעב כמו שכתוב כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים כפסק הרעב נשארו ארבעים שנה ונגזר עליה להיות חרבה אותם מ' שנה: ונתתי · מבואר הוא: מחרבות · מופעל' ומפני האות הוסב הקמץ חטף בחי"ת: כי כה אמר יי' · מבואר הוא: ושבתי · מכורתם · כמו מגורתם הארץ אשר גרו בה: מן הממלכות · והמעטתים · הפך הנני מפרך והרביתיך: רדות · מקור מן לא תרדה בו בפרך: ולא יהיה עוד · דרך כלל על עם מצרים: למבטח מזכיר עון · שסלקו בטחונם מהשי' ובטחו עליהם: ויהי בעשרים ושבע שנה · למלכות נבוכדנצר וכן כתוב בסדר עולם בעשרי' ושבע לנבוכדנצר נתנה מצרים בידו ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו: והגלה ירמיהו וברוך לבבל ועוד כתוב בסדר עולם כי בעשרים ושלש שנה לנבוכדנצר שהגלה נבוזר אדן נפש תמ"ה כמו שכתו' בירמיהו כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודי' שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל נפש תמ"ה: בן אדם · אל צור · כמו על צור: כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה · כי צרו על צור ימים רבים והיו כל בני החיל טרודים וטורחים במצור כדרך בני אדם הצרים על עיר לשאת אבנים ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם: מקרח · שנשר שער הראש מרוב העבודה: מרוטה · שנמרט עור הכתף מן המשא בכתף ימים רבים: ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבוד' אשר עבד עליה · כי כששבש נבוכדנצר צור ושלל שללה בא הים על העיר · ושטף כל השלל כי נגזר עליה לשטוף הים כל אוצריה וחילה והכה חיל נבוכדנצר כי טרחו ויגעו לשוא והקב"ה שלם להם ונתן להם שלל מצרים חלף עבודתם אשר עבדו בצור:

ועד גבול ד' בליש' בקריא וסימ' מן השיחור אשר על פני מצרים · ושלמה היה מושל · ממגדל סונה ועד גבול כוש · ויהי מושל בכל הממלכות: ולא תשב ד' בקרי' וסי' בירמיה סימ' יו: תהיין ה' כתיב כן בליש' בנביאים וסימ' ותהיין שתיהן לך לנשים · ולא תחוס עיני עליך תניינא דספרא · וחברו תליתא כי אני יי' מכה · ונתתי

את ארץ מצרים שמה · ולא תהיין להם לאכלה: על הגוים ה' וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה · שפוך חמתך על הגוים דירמיה · אשר היה דבר יי' · מן הממלכות תהיה' וקצף גדול אני · ושכר ב בתרי דישני וסימ' וכל כתף מרוטה ושכר לא היה לו · ושכר הרביעי:

לכן · מבואר הוא׃ פעלתו · אשר עשו לי · תחת הרע אשר עשו לי שהיו משענת קנה לבית ישראל וכן תירגם יונתן דחבו קדמי לאתפרעא מנהון׃ ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם · פירושו בזמן ההוא כמו ואחרי אפי כן ביום ההוא והדומים לו ואין לפרש בזמן שנלכדה מצרים שהרי נלכדה בכ״ז לנבוכד נצר ומה צמיחת קרן היה לישראל באותה שנה ופירש אדוני אבי ז״ל בזמן מלכות מלך בבל שזכר שיתן האל יתברך מצרים בידו אמ׳ כי בזמן מלכותו רוצה לומר מלכות בנו היתה צמיחת קרן לבית ישראל ומה הוא שנולד כורש בשנת חמשים לגלות בבל כמו שאומר מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים ושבעה שהם מ״ט שנה וכורש נקרא משיח כמו שנאמר למשיחו לכורש והוא היה צמיחת קרן לבית ישר׳ שאלהם מן הגולה והשיבם לארצם והיה אז בן עשרים שנה דריוש חתנו בן ס״ב׃ ולך אתן פתחון פה בתוכם · שיראו שיתקיימו נבואותיך ורבינו שלמ׳ ז״ל פירש כי הפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשצר כיצד בשנת כ״ז לנבוכד נצר נתנה מצרים בידו כשאתה ממלכותו י״ח שנה וכ״ב דאויל מרודך הרי ארבעים ובשנה ראשונ׳ לבלשצר נאמרה נבואת פרס לדניאל כמו שנא׳ בשנת אחת לבלשצר וגו׳ וביאת כורש מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל ותירגם יונתן ביומא ההוא אקים פורקן לבית ישראל ולך אתן מפתח פומא בנבואה ביניהון וידעון ארי אנא יי׃ ויהי · בן אדם · הלילו · אמר כנגד מצרים׃ כי קרוב יום · כי באותה שנה שנאמרה נבואה זו נתנה מצרים ביד מלך בבל אמר כי קרוב יום רוצה לומר יום אידם ואמר אחר כן וקרוב יום ליי׳ ר״ל כי היום הזה בא להם מיי׳ ואליו הוא למהר יום אידם כי הוא יבוא לאויב לבא עליהם׃ יום ענן · ענן וערפל יהיה להם היו׳ ההוא · עת גוי׳ יהיה · עת שיאספו גוים על מצרים להחריבה · ויונתן תירגם עידן תבר עממין יהא׃ ובאה · מלרע׃ והיתה חלחלה בכוש · כשיראו בני כוש שיפלו חללים במצרים יחילו ויפחדו וירגזו שתבא החרב גם עליהם כי שכנים הם ועם אחד הם כלם בני חם׃ חלל · דרך כלל רוצה לומר חללים רבים׃ כוש ופוט

פעלתו אשר עבד בה׳ · שכר פעולה אשר עבד במצותי בצור אתן לו את ארץ מצרים׃ אשר עשו לי · מצרים רעה במשענתם שהבטיחו את עמי בעזרתם הבל׃ ביום ההוא אצמיח קרן · לא שמעתי ולא מצאתי פירוש מקרא זה מה הוא צמח קרנם של ישרא׳ במפלת מצרים שהרי ישראל גלו שנים לפני מפלת מצרים ואומר אני ביום ההוא מוסב על פרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרי׳ ואותו חשבון כלה בשנת ש׳ שמלך בלשצר ושיכנו בדניאל שבאותה שנה התחילו מלכי פרס ל׳ להתחזק וגזר׳ מפלה על בבל שנאמ׳ בשנה חדא לבלשצר דניאל חלם חזא וגו׳ קדמיתא כאריה היא בבל ׃ וכתי׳ חזה הויתי עד דאימריטו גפהא וגו׳ וארו חיוה אוחרי תנייבא דמיא לדוב היא פרס וכתי׳ וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא כלומר ת׳ תפשי המלוכ׳ ומלכות פרס היא צמיחת קרן לישרא׳ שנאמ׳ בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ומכוין שארבעי׳ שנה של מצרים כלו באותו הפרק מצרים נתנה ביד נבוכד נצר בכ״ז לנבוכד נצר ב׳ בשנה שנאמר׳ נבואה זו ליחזקאל הוסף א׳ ארבעים שנה הרי ם׳ שמים ושבע בא מהם ארבעי׳ וחמש לנבוכד נצר ועשרים ושלש ל׳ לאויל מרודך כ׳ כדאמרינן במסכת מגילה ושנה אחת מהם עלתה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעות היו׃ ולך אתן פתחון פה בתוכ׳ · ולך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת׃ הם · כמו אהה הם ליום העתיד לבא על האומות׃ עת גוים · עידן תבר עממיא׃ והיתה חלחלה בכוש · למען רעד כשישמעו מפלת מצרים יחרדו לנפשם פן יעלה מלך בבל עליהם׃ וכל הערב · ת״י וכל סומכוותא כל העורבי׳

ונשא ו׳ בקריא׳ וסימ׳ על כתפות האפוד · ונשא אהרן את שמות בני ישראל · את האורים ואת התומים והיו על לב אהרן · והיה על מצח אהרן · והוא עד או ראה או ידע · ואם נפש כי תחטא ועשתה · ונשא השעיר עליו את כל עונותם · ואם לא יכבס · איש איש כי יקלל אלהיו · ואם הפר יפר אתם אחרי · ונשא שה

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה הֵילִילוּ הָהּ לַיּוֹם׃ כִּי־קָרוֹב יוֹם וְקָרוֹב יוֹם לַיהוָה יוֹם עָנָן עֵת גּוֹיִם יִהְיֶה׃ וּבָאָה חֶרֶב בְּמִצְרַיִם וְהָיְתָה חַלְחָלָה בְּכוּשׁ בִּנְפֹל חָלָל בְּמִצְרָיִם וְלָקְחוּ הֲמוֹנָהּ וְנֶהֶרְסוּ יְסֹדוֹתֶיהָ׃ כּוּשׁ וּפוּט וְלוּד וְכָל־הָעֶרֶב וְכוּב וּבְנֵי אֶרֶץ הַבְּרִית אִתָּם בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה וְנָפְלוּ סֹמְכֵי מִצְרַיִם וְיָרַד גְּאוֹן עֻזָּהּ מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה בַּחֶרֶב יִפְּלוּ־בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ וְנָשַׁמּוּ בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרָיו בְּתוֹךְ־עָרִים נַחֲרָבוֹת תִּהְיֶינָה׃ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי־אֵשׁ בְּמִצְרַיִם וְנִשְׁבְּרוּ כָּל־עֹזְרֶיהָ׃ בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַלְאָכִים מִלְּפָנַי בַּצִּים לְהַחֲרִיד אֶת־כּוּשׁ בֶּטַח וְהָיְתָה חַלְחָלָה בָהֶם בְּיוֹם מִצְרַיִם כִּי הִנֵּה בָּאָה׃

ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ מכי׳ את׳ · ל · ל · ל׳ · לת׳ נסל בכיל · ל׳ ומר חת · כ׳ · ו׳ · ד׳ · ל׳ · ב׳ יתר חס׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ וחס׳ · ו׳ נסל · י״ד · ל׳

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא יָהֵיב לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל יָת אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיִשְׁבֵּי יָת אִיתְרְגוּשְׁתַּהּ וְיִבוֹז בִּזַּהּ וִיעַדֵּי עֲדָאַת וּתְהֵי אֲגַר לְמַשִּׁירְיָתֵיהּ׃ אֲגָרֵיהּ דְּאַפְלַח בַּהּ יְהָבִית לֵיהּ יָת אַרְעָא דְמִצְרַיִם דְּחָבוּ קֳדָמַי לְאִתְפְּרָעָא מִנְּהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ בְּיוֹמָא הַהוּא אַיְתֵי פּוּרְקָן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְלָךְ אֶתֵּן מִפְתַּח פּוּמָא בִּנְבוּאָה בֵּינֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֵילִילוּ וְאִימְרוּ וַוי מִן קֳדָם יוֹמָא׃ אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא וְקָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ יוֹם עֲנָן זִיעַ עִידָן תְּבַר עַמְמַיָא יְהֵי׃ וְתֵיחוֹל חַרְבָּא בְּמִצְרַיִם וִיהֵי זִיעַ בְּכוּשׁ כַּד יִתִרְמוֹן קְטִילִין בְּמִצְרַיִם וְיִשְׁבּוּן אִיתְרְגוּשְׁתַּהּ וְיִפְגְּרוּן אוּשַׁהָא׃ כּוּשָׁאֵי וּפוּטָאֵי וְלוּדָאֵי וְכָל סוֹמְכְוָתָא וְכוּב וּבְנֵי אַרְעָא קְיָימָא עִמְּהוֹן בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ וְיִתְקַטְלוּן סָעֲדֵי מִצְרַיִם וְיִבְטִיל יְקַר תּוּקְפַהּ מִמִּגְדּוֹל סְוֵנֵה בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן בַּהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְיִצְדוּן בְּגוֹ מְדִינָן דְּצַדְיָן וְקִירְוֹהִי בְּגוֹ קִירְוִין דַּהֲוָאָה חָרְבָן יְהֶוְיָין׃ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אֶתֵּן עַמְמַיָא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא עַל מִצְרַיִם וְיִתְבָּרוּן כָּל סָעֲדָהָא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יִפְּקוּן אִיזְגַּדִּין מִן קֳדָמַי בִּלְיְגְיוֹנִין לְאַזָעָא יָת כּוּשׁ דְּשָׁרְיָא לְרוּחְצָן וִיהֵי זִיעָא בְּהוֹן כְּיוֹם מִצְרַיִם אֲרֵי הָא אַתְיָא׃

מהעדר · ויצו המלך את חלקיה תניינא · ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל · וחברו כהר מרום ישראל · ונשא המונה · הנני גוער לכם את הזרע׃ ליום ב׳ דגשי׳ וסי׳ מצויין בכס׳ רבתא בערך יום׃ וקרוב ד׳ בקריא׳ וסי׳ וקרוב לבוא עתה ועשתה גלולים · כי קרוב יום וקרוב יום ליי׳ הודינו וקרוב שכך · וקרוב לשמע כחת הבסילים׃ יצאו י״ד וסימ׳ נגבר ברביה סימ׳ ו״ן · בלפני י״ב וסימ׳ נבכר בסדר אמור׃

ולוד וכל הערב · עם מקובץ מעמים כתערבו יחד ואת סומכותא לשון ערבוב׃ ובני ארץ הברית · שהיה להם ברית עם ארץ מצרים אבל לא היו מהם וממשפחות׳ ולפי שהיו בני בריתם לקו עמהם׃ כה אמר ה׳ · סומכי מצרים · הם בני ארץ הברית ושאר העמים שזכר שהיו סומכים ידי מצרים ועוזרים אותם׃ ממגדל סונה · הוא גבול מצרים מפאה אחת ואמר כי משם תחול החרב לאכול בהם עד גבול כוש כמו שזכר למעלה ממגדל סונה ועד גבול כוש ולפי שזכר כוש למעלה שהוא הגבול השני כמך על המבין ולא זכרו וכמו מלת בה לארץ מצרים׃ ונשמו בתוך ארצות נשמות · בתוך ר״ל בכלל ופירו׳ ונשמו ארצות מצרים ובתוך ארצות יעיד עליו וכן כפל הענין במלות שונות ואמר ועריו בתוך ערים נחרבות׃ וידעו · בתתי אש במצרים · על דרך משל כתרגומו כד אייתי עממיא דתקיפין כאשתא על מצרים׃ ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש · בצים הם הספינות כמו וצי אדיר לא יעברנו והיה משפטו כיים בשני יוד״ן כמו מן עי עיים אלא שהוקל כמו עברים יהודים אמר בעת ההיא אחרי החרבן מצרים תבא על כוש גבא גוים בספינות ויקראם מלאכים כאלו בשליחות האל ית׳ באים שם כי הוא גזר הגזירה עליהם לפיכך אמר מלפני ואמר בצים כי נהר גדול סובב ארץ כוש ולא יוכלו להכנס לה אלא בספינות וכן אמר בתורה הוא הסובב את כל ארץ כוש וכן ים נהרות אחרות ואמר בספר ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש השולח בים צירים ובכלי גמא על פני מים׃ להחריד את כוש בטח · כוש שהיה יושב לבטח יחריד אותם העם שיבואו עליהם פתאום׃ כיום מצרים · כמו שהיית חלחלה בה כשבא בהן מצרים כמו שאמר למעלה והיתה חלחלה בכוש בנפול חלל במצרים כן תהיה עתה חלחלה בהם בעבור עצמם׃ כי הנה באה · רוצה לומר עת חורבנם׃

עזובת מצרים נרגשו לה בלעג׃ ארץ הברית · כרותי ברית למצרים לעזור לה׃ בתתי אש · חמתי בהם׃ מלאכים מלפני · גדודי גייסות הולכים בשליחותי בשיירות רבות להחריד את כוש היושבת בטח׃ ומכרתי · כתרגומו ואימכר׃ בצים · כמו וצים מיד כתים וכן תרגמו יונתן בלגיונין׃ ונתתי

כה אמר · מבואר הוא · הוא ועמו · מובאים · כי אני יי' מביא אותם · ונתתי יאורים חרבה · יבשה כמו אמר בחרבה ולפי שארץ מצרים כל טובה ושבחה היא היאור אמר דרך משל שיחרבו היאורים רוצה לומר שיכלה מהם כל טובה : כה אמר יי' · והאבדתי גלולים · כמשמעו ולפי שהיו בטוחים בהם שיצילו אותם מיד האויב אמר כן כמו שאמר בבבל הובישו בל חתת מרודך חתו גלוליה או הוא על דרך משל כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ות' ואביד דפלחין לטעותא : ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד · ומלך גם כן אשבית מארץ מצרים שלא יהיה שם עוד ר"ל זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם שהרי אמר מקץ מ' שנה אקבץ את מצרים או יהיה עוד כמשמעו לעולם כמו שאמר ולא תתנשא עוד על הגוים וזהו שאמ' ונתתי יראה בארץ מצרי' שיהיו לעולם יריאים משאר העמים : והשמתי · בנא · נא היא אליכסנדריא וכן תירגם יונתן : ושפכתי · מבואר הוא : ונתתי · חול תחיל סין · כתיב בוו וקרי ביו"ד הכתי' מבנין הפעיל והקרי מן הקל והוא לשון חיל כיולדה : להבקע · שיבקעו חומותיה : ונף צרי יומם · ואל נוף יבואו צרי יומם רוצה לומר ביום יבואו לה האויבים ולא בלילה כגנבים ויונתן תירג' בעלי דבבא יקפינה יום יום : בחורי און · שם עיר בארץ מצרי' ואפשר שהיא און הכתו' בתורה כהן און ופיבסת תרין מלין כתיבן וקרין מלה חדא והוא שם עיר : והנה בשבי תלכנה · כמו הן הנה היו לבני ישראל יאמר המה לזכרי' והנה לנקבות ופירש אדוני אבי ז"ל כי על הנשים אמ' ואף על פי שלא זכרם הנה זכר הבחורים שיפלו בחרב' ואמר כי נשיהם תלכנה בשבי ויונתן תירגם עולמי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון ב' בשביא יהכון : ובתחפנחס · הוא תחפנחס הנזכר במלכים ונכתבו התנועות כי זה נקוד ה' הבי"ת בחיריק והתי"ו בשוא והחי"ת בפתח והפ"א והנ"ון בשוא : חשך היום · בשי"ן וקריא בשמאל כמו ולא חשך ממני מאומה פירוש מנע היום מאורו להם ואמ' זה מרוב הצרה כאילו מנע היום מאורו להם ויונתן תירגם על תחפנחס אייתי חשך בימם תירגם אותו כמו חסך בימין : את מטות מצרים · מוטות עולם שהיו על צוארי הגוים ויונתן תירגם כד אתבר תמן ית תקוף מצרים : היא ענן יכסנה · כתרגומו מלך במשרייתיה יחפינה כעננא דסליק וחפי ית ארעא : ובנותיה בשבי תלכנה · רוצה לומר יושבי הכפרים ילכו בשבי כי הם אין להם כח לאלח' כנגד האויבים ויקחום ויוליכום בשבי : ויהי באחת עשרה שנה · לגלות צדקיהו : בראשון בשבעה לחדש · בחדש הראשון שהוא ניסן : בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי · זהו שכתו' בירמיה על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנה הרביעית ל' ליהויקים בן יאשיהו ואומר במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל וגו' וזהו שכבורה זרועו האחת : והנה לא חובשה · אחר שנשברה לא חובשה שתוכל לתפוש בחרב עוד כמו שאמר ולא הוסיף עוד : לשום חתול · כריכה שכורכין העצם הנשבר וחובשין אותו וזה השברון לא היה לו רפואה עוד : לחבשה · בתמיה הה"א לחבש אותה וכן לחזקה ויהי לחזקה מקור מן הקל יוצא וכן ויגדל לא חזקו פעל יוצא מן הקל ופירש יונתן המשל כן בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא מיתקפא לאתסאה וגו' : לכן

והשבתי י"ג וסי' נמסר בריש ספרא דא סוף סים ז' : מובאים ג' בקרי' וסי' אנחנו מובאי' להתגולל עלינו · מובאי' סבאים · לשחת הארץ : כה אמר ט' בטע' בסיפרא וסים' הכה כף אל כף : השפך נחשתך · והאבדתי גלולים · כסיתי עליו את תהום · והגי אל הרועים · האתה הוא אשר · רב לכם נשיאי · כי יתן ובשיא : וחנה ג' בקריאה

כה אמר אדני יהוה
והשבתי את המון מצרים ביד נבוכדרעצר מלך בבל : הוא ועמו אתו עריצי גוים מובאים לשחת הארץ והריקו חרבותם על מצרים ומלאו את הארץ חלל : ונתתי יארים חרבה ומכרתי את הארץ ביד רעים והשמתי ארץ ומלאה ביד זרים אני יהוה דברתי :
כה אמר אדני יהוה והאבדתי גלולים והשבתי אלילים מנף ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד ונתתי יראה בארץ מצרים : והשמתי את פתרס ונתתי אש בצען ועשיתי שפטים בנא : ושפכתי חמתי על סין מעוז מצרים והכרתי את המון נא : ונתתי אש במצרים חול תחיל סין ונא תהיה להבקע ונף צרי יומם : בחורי און ופי בסת בחרב יפלו והנה בשבי תלכנה : ובתחפנחס חשך היום בשברי שם את מטות מצרים ונשבת בה גאון עזה היא ענן יכסנה ובנותיה בשבי תלכנה : ועשיתי שפטים במצרים וידעו כי אני יהוה :
ויהי באחת עשרה שנה בראשון בשבעה לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי והנה לא חבשה לתת רפאות לשום חתול לחבשה לחזקה לתפש בחרב : לכן כה אמר אדני יהוה הנני אל פרעה מלך מצרים

כדנן אמר יי אלהים ואבטל ית איתרגושת מצרים ביד נבוכדנאצר מלכא דבבל : הוא ועמיה עמיה תקיפי עממיא אתן לחבלא ארעא וישלפון סיפיהון על מצרים וימלון ית ארעא קטילין : ואתן נהריהון יבישתא ואימסר ית ארעא ביד מבאשין ואצדי ארעא ומלהא ביד רשיעין אנא יי גזרית במימרי : כדנן אמר יי אלהים ואביד דפלחין לטעותא ואשיצי דפלחין לצילמניא מממפס ומלכא מארעא דמצרים לא יהי עוד ואתן דחלא במצרים : ואצדי ית פתרוס ואיתי עמא דתקיפין כאישתא על טאנים ואעביד פורענות דינין באלכסנדריא : ואשפוך חימתי על סין תקוף מצרים ואשיצי ית אתרגושת אלכסנדריא : ואיתי עממיא דתקיפין כאישתא במצרים מזע תזוע סין ואלכסנדריא תהי מתרעא משור ומפיס בעלי דבבו יקפונה יום יום : עולימי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיתהון בשביא יהכון : ועל תחפנחס איתי חשוך ביממא כד איתבר תמן ית תקוף מצרי ויבטל בה יקר תוקפה מלך במשיריתיה יחפינה כעננא דסליק וחפי ית ארעא ויתבי כפרנהא בשיביא יהכון : ואעביד פורענות דינין במצרים וידעון ארי אנא יי : והוה בחדא עשרי שנין בקדמאה בשבעא לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא מתקפא לאיתסאה למיתן עיצה למחכם לאיתקפא למיחד מלכו : בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי על פרעה מלכא דמצרים

וסי' בשמואל ב' סימן ד' : חשך ז' בקריאה וסי' בלשון תרגום ירדף מני רבני יומא בישא ועבא דבותא · ופי' נמסר בשמואל א' סוף סימן כ"ד : רפאות ג' בקרי' וחס' וסי' לשוא הרבית רפאות תעלה אין לך : אין דן דינך למזור · והנה לא חבשה לתת רפאות :

רשי

ונתתי יאורים · ארץ היאורים היא מצרים : ועשיתי שפטים בנא · אלכסנדריא : להבקע · חומותיה תבקענה : צרי יומם · צרים יבאו עליה יום יום והנה בשבי תלכנה מדינות און ופיבסת : חשך היום · ימנע האור : ענן יכסנה · צרה תבא עליה ותכסנה ותחשך בה כשוי ענן : ובנותיה · וכפרניה : את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי · כבר פעם אחרת שברתי חילו ביד נבוכד נצר בשנה הרביעית ליהויקים כמה שנאמר בספר ירמיה למצרי' על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה בכרכמיש על נהר פרת אשר הכה נבוכד נצר וגו' : והנה לא חבשה · מאותו היום והלאה כמה שנאמר בספר מלכים בסופו ולא יסף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר פרת עד נחל מצרים ובשבון זה כתבה ירמיה גם הוא על אותה המכ' בלשון רפואה אין לה שנאמ' עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרבית רפאות תעלה אין לך : לא חובשה · לשון קשירה סקוסרין עצם הנשבר : לשום חתול · מעשה בגדים ורטיה כמו והחתל לא חותלת : לתפש בחרב · שיהא לו עוד כח להלחם : ושברתי

לכן׳ את החזקה ואת הנשברת. החזקה אשבר הנשברת תהיה שבורה כמו שהיתה והחזקה משל על ארצו שנשארה לו אחר שהכה אותו נבוכד נצר על נהר פרת : והפיצותי. מבואר הוא : וחזקתי. ונאק נאקות חלל לפניו. כבר פירשנו לעיל מהו נאקת חלל והוא אנחת הנשמה מהקנה בקול בשת מותו : והחזקתי. תפלנה. כאילו כפלו שלא יהא בהם כח : ונטה אותה. על דרך נטה את מטה : אל ארץ מצרים. כמו על וכמוהו רבים : ויהי. בן אדם. אל מי דמית בגדלך. למי אתה דומה בגדלך מתפאר בהמונך ובגדלך ותחשב שלא תרד מגדולתך הנה אשור היה גדול ממך ונפל בידי אף אתה תפול והחל בגדולת מלך אשור על דרך משל והמשילו לארז בלבנון שהוא גבוה מכל שאר עצי הלבנון : הנה אשור. יפה ענף. שענפיו יפים : וחורש מצל. ענף שהוא מסתבך הרבה ועושה צל תחתיו מצל מן צלל והוא מפעל מבנין הפעיל ובא בפתח כמו מסב קלע ויבא בברי הנני מסב את כלי המלחמה : ובין עבותים היתה צמרתו. הסעיף העליון יקרא צמרת אמר כי צמרת הארז הזה היתה בין ע עבותים בין אנשים מסתבכים וגבוה עליהם ונראה יפה או אמר עבותים על רבוי העלים בענפים כמו שפירשו רז״ל וענף עץ עבות והוא משל על מלכי האומות כי על כלם עלה ויונתן תירגם ועל ניגרין שלח שרשוהי · ובדרש מהיכן זכה לגדולה זו לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור שנמנעו כל בעלי עולם ין קליעה אחת לבא בעצה ולמרוד בו אז היתה צמרתו לעצמה ולא נשתלשלה עמהם : מים גדלוהו. היה לו שפע מים לפיכך גדל כל כך כלומר היתה לו הצלחה גדולה : תהום רוממתהו. זכר תהום בלשון נקבה ובלשון זכר תהום אמר לו בי היא ואמר תהום שהוא לשון עומק מים רבים שלא יפסקו כן גדולתו לא היתה לא הפסק ימים רבים עד בא עתו : את נהרותיה הולך סביבות מטעה. נהרות התהום כלומר כל אחת מן הנהרות היוצאים מן התהום הולכים ס סביבות הארז הזה שהוא מטע התהום כמו שאמר תהום רוממתהו והתהום הוא משל לטובה ולהצלחה גדולה : ואת תעלותיה שלחה אל כל עצי השדה · אמ׳ כי התהום הוליכה נהרותיה סביבות זה הארז שהיא מטעה כלומר רבוי מימיה ותעלותיה שהם פלגי מים קטנים כמו תעלת הברכה אותם התעלות שלחה להשקות כל עצי השדה והמשל כי רוב הטובה וההצלחה היתה למלך אשור והמעט לשאר מלכי הארץ ויונתן פירש המשל כן בעממיא סגי בסומכותיה ת תקיף ית מלכיא שעביד לתחות מלכותיה וית שלטנוהי מני על מדינת ארעא : שלחה. קלה הלמד ורא[ויה] להדגש ובדרש מים גדלוהו תהום רוממתהו על שמע לקול יונה בן אמתי מירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם :

את החזקה ל׳ וחד ואת החזקה את האבדת אבקש ואינון מן שטה חדא חד את ואת וכל חד וחד לית דכות׳ וס׳ נמסר במסרא רבתא בערך את : וחזקתי ב׳ וסימ׳ וחזקתי את לב פרעה ורדף · וחזקתי את זרעות מלך בבל : תפלנה ב׳ וסי׳ אבני אלגביש תפלנה · וזרעות פרעה תפלנה : המונו ג׳ מל׳ וסי׳ בספר שפטים סימן ד׳ : אל מי

ושברתי את זרעתיו את החזקה ואת הנשברת והפלתי את החרב מידו : והפיצותי את מצרים בגוים וזריתם בארצות : וחזקתי את זרעות מלך בבל ונתתי את חרבי בידו ושברתי את זרעות פרעה ונאק נאקות חלל לפניו : והחזקתי את זרעות מלך בבל וזרעות פרעה תפלנה וידעו כי אני יהוה בתתי חרבי ביד מלך בבל ונטה אותה אל ארץ מצרים : והפיצותי את מצרים בגוים וזריתי אותם בארצות וידעו כי אני יהוה :

לא ויהי באחת עשרה שנה בשלישי באחד לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם אמר אל פרעה מלך מצרים ואל המונו אל מי דמית בגדלך : הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה ובין עבתים היתה צמרתו : מים גדלוהו תהום רממתהו את נהרתיה הלך סביבות מטעה ואת תעלתיה שלחה אל כל עצי השדה : על כן גבהא קמתו מכל עצי השדה ותרבינה סרעפתיו ותארכנה פארתו ממים רבים בשלחו : בסעפתיו קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה ובצלו ישבו כל גוים רבים : וייף בגדלו בארך דליותיו כי היה שרשו אל מים רבים :

ואיתבר ית סעדוהי וית שילטונוהי תקיפיא דכהון דהוא תבר ית מלכותא וארמי ית תוקפא מיניה : ואגלי ית מצראי ביני עממיא ואיבדרינון במדינתא : ואתקיף ית מלכות מלכא דבבל ואתן ית תוקפי בידיה ואיתבר ית תקוף פרעה וינהם נהום מטעני חרב קדמוהי : ואתקיף ית מלכות מלכא דבבל ומלכות פרעה ת תבטיל וידעון ארי אנא יי כד אתן תוקפי ביד מלכא דבבל ויתפרע פורענות מן ארעא דמצרים : ואגלי ית מצראי לביני עממיא ואבדר יתהון במדינתא וידעון ארי אנא יי :

והוה בחדא עסרי שנין בתליתאה בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר : בר אדם אימר לפרעה מלכא דמצרים ולאיתרגושתיה למן דמיתא בתוקפך : הא אתוראה דמיא לארזא בליבנן דנופיה שפיר וסוכיה מטלן ורם בקומה ועל ניגרין שלח שרשוהי : בעממיא סגי בסומכוותא תקיף ית מלכיא שעביד לתחות מלכותיה וית שילטונוהי מני על כל מדינת ארעא : על כן ראים בתוקפיה מכל מלכי ארעא וסגיאה משרייתיה ואיתנצחו סומכותיה על עממין סגיאין באיתנצחותיה : במשירייתיה כביש כל כרכין תקיפין ותחות שילטונוהי שעביד כל מדינת ארעא ובטלל מלכותיה יתיבו כל עממין סגיאין : ואיתנצח בסומכותיה בסגי גיברוהי ארי הוות אימתיה על עממין סגיאין :

רש״י

ושברתי את זרועותיו · אשבור את השבית ותהיין שתיהן שבורות כלומר כבר לקח מלך בבל מצד האחד עד אשבור לו יתר המלכו׳ כולו : וחזקתי. לשון חוזק : והחזקתי. לשון אחיזה שאוחז בידו לסומכה שלא תפול וסופו יוכיח : וזרועות פרעה תפלנ׳ שאינו אוחז בהן : אל מי דמית בגדלך · בהתגדלך לנגדי אל מי היית סבור לדמות : הנה אשור · שהפלתי כבר : ארז בלבנון. היה : וחורש מצל · יער מסכך כל גדול : ובין עבותים · עצי רענן : צמרתו · צימא בלעז : תעלותיה · פוסין בלעז : אל כל עצי השדה · להשקותם והדוגמא כתרגומו של יונתן הא אתוראה דמי לארזא דלבנן וגו׳ כבעמוד : מים גדלוהו תהו׳ רוממתהו · בעממיא סגין בסמכוותא תקף וית מלכיא שעביד לתחות מלכות׳ וית שלטונוהי מני על כל מדינת א ארעא ומדרש אגדה ובין עבותים הייתה צמרתו מהיכן זכה לגדולה לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנ׳ מן הארץ ההיא יצא אשור כשנעשו כל באי העולם קליעה א אחת לבוא בעצה ל למרוד בו אז היתה צמרתו נראית לעצמה ולא נשתלשלה עמהם מים גדלוהו תהום רוממתהו ועל ששמע לקול יונה בן אמתי מירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם :

ג׳ וסימ׳ אל מי כמוכה דיהוא · בן אדם אמור אל פרעה · אל מי דמית כנה : שלחה ו׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ו : גבהא חד מן מלין דלית דכוו׳ כתיבן א׳ בסוף תיבותא וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך א׳ : בארך ג׳ בקריאה וסי׳ בארך ידיעת האהל יהיה כרוח · ויף בגדלו בארך דליותיו · בארך אפים יפתה קצין · אנך :

על כן גבהא קומתו. האלף במקום הא : ותרבינה סרעפותיו ותארכנה פארותיו · הענין כפול במלות שונות כי סרעפותיו וסעיפיו והפארה אחת בשמות שונים והעד מסעף פארה : סרעפותו. כתיב בלא יוד הרבוי וקרי ביוד וכמוהו רבים : פארותיו. האלף קודם לריש : ממים רבים בשלחו. בשלח התהום מים רבים סביבותיו כמו שאמר מים רבים אותם מים רבים ארכו פארותיו : בסעפותיו · סרעפותיו · ענפיו : פארותיו · זמורותיו : ממים רבים בשלחו · פארותיו על ידי מים רבים בשלחו פארותיו כלומר בגדלו פארותיו ולשון שילוח נופל בהם כמו ותשלח פארותיו קננו · לשון קן : בסעפותיו · בענפיו : דליותיו · אף הם לשון ענפי׳ הנטווים לאורך לכל צד כמין דליות הכרם פימטר״וילא״ם בלעז : וייף · לשון יופי : לא פארותיו. האלף קודם הריש ואת המשל כן במשירייתיה כביש כל כרכין תקיפין וגו׳ : וייף · היוד הראשונה מאותן והשניה פא הפעל שרשו יפה ויאמר האותן אופא ייפה ובחסרון למד הפעל אוף ייף וזה וייף הוא לקריאת בן כפלי בחירק היוד הראשו׳ וכות השניה לקריאת בן אמר וייף בשוא הראשו׳ וחיריק השניה ובקבת הספרי׳ מצאתי בחירק הראשונה ובשוא השניה לכן אמר חז היא קריאה כנגבה על משקל ויסב : בארך דליותיו · הם הענפים הרמים מענין ארוממך יי׳ כי דליתני : ארזים

148

רשי

לא עממוהו · לא כהו תארו כלומר לא היה בהם אחד כהה ממנו : בגן אלהים · כלומר בכל העולם : ערמונים · קסטניי"ם בלע"ז : כל עצי עדן · כלומר כל המלכים המשובחין : יען אשר גבהת בקומה · כך אמרתי לאשור : ביד אל גוים · ביד תקפה שבגוים ביד נבוכד נצר כתקיו דלאמר מר טבה דאשוכה כבש כנוה : עשה יעשה לו · נבוכד נצר ככל רצוני : ויטשוהו · ויפילוהו לארץ כמו ויטש על המחנה : על מפלתו ישכנו וגו' · כתרגומו על מפלת קטילוהי :

עצי מים · שהם רבים וחלשים אלא שענפיהם רבים וארוכין מחמת לחלוחית המים אין להם לדמות עצמן לארזי עדן כלומר לא היה לו להתגאות על ישר' ולא יעמדו עליהם : אל בין עבותים · לא יתגאו להשוו' בגובהם שותי מים לעצי עבותי' : ביום רדתו שאולה · כשהשפלתי את מלך אשור ביד אויבו : האבלתי · עליו אבלים רבים שהיו שתוכין עליו : כסיתי עליו את תהום · כסיתי בשבילו את תהום שהיה רגיל להשקותו ולגדלו כמו שאמור למעלה תהום רוממתהו אותו היום כסיתיו שלא יעלה ויכבה את תבערתו כלומר החלשתי את עוזריו : ואמנע נהרותיה · שהיו הולכין סביבות מטעה : ויכלאו מים רבים · שהיו מאריכין פארותיו כמו שאמר למעלה ותארכנה פארותיו ממים רבים : ואקדיר · בשבילו לבנון ואקדיר לשון שחרות : וכל עצי השדה · שהיו תעלותיו שלוחים אליהם כמו שאמר למעלה : עליו עלפה · בשבילו פסק לחלוחם כארם שמתעלפה ורוחו פורחת פשמ"יר בלע"ז : וינחמו בארץ תחתית · שאר יורדי גיהנם קבלו תנחומים אמרו אף זה כמונו : וזרעו

מסורה

ביפיו ב' וסימ' לא דמה אליו · מלך ביופיו : יפה ה' בקריא' וסימ' וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ · יפה עשיתיו ברוב דליותיו · את הכל עשה יפה בעתו · טוב אשר יפה לאכול ולשתו' · הנך יפה דודי אף נעי' : למען אשר לא יגבהו חד מן ל"ד פסו' דאית כהון לא ולא ולא קדמא קרתי' ותרין אחרנין נסבין וי"ו וסימ' נמסר במסר'

מקרא

ארזים לא עממהו בגן אלהים ברושים לא דמו אל סעפתיו וערמנים לא היו כפראתיו כל עץ בגן אלהים לא דמה אליו ביפיו : יפה עשיתיו ברב דליותיו ויקנאהו כל עצי עדן אשר בגן האלהים :

לכן כה אמר אדני יהוה יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו אל בין עבותים ורם לבבו בגבהו : ואתנהו ביד איל גוים עשו יעשה לו כרשעו גרשתיהו : ויכרתהו זרים עריצי גוים ויטשהו אל ההרים ובכל גאיות נפלו דליותיו ותשברנה פראתיו בכל אפיקי הארץ וירדו מצלו כל עמי הארץ ויטשהו : על מפלתו ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו כל חית השדה : למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים ולא יתנו את צמרתם אל בין עבתים ולא יעמדו אליהם בגבהם כל שתי מים כי כלם נתנו למות אל ארץ תחתית בתוך בני אדם אל יורדי בור :

כה אמר אדני יהוה ביום רדתו שאלה האבלתי כסתי עליו את תהום ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים ואקדר עליו לבנון וכל עצי השדה עליו עלפה : מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורדי אתו שאלה את יורדי בור וינחמו בארץ תחתית כל עצי עדן מבחר וטוב לבנון כל שתי מים : גם הם אתו ירדו שאלה אל חללי חרב

תרגום

מלכין תקיפין לא איתגנצחו לקיבליה בתקוף גבורה דהוה עימיה מן קדם יי שלטונין לא קמו קדם משריתיה וגיברין לא יכילו כסומכותיה בתקוף גבורא דהוה עימיה מן קדם יי לא דמי ליה בתוקפיה : שפיר עבדתיה בסגי גיברוהי וזעו מן קדמוהי כל מלכי קדם בתקוף גבורא דהוה עימיה מן קדם יי :

בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דראימתא בקומה ויהב מרותיה על מלכותיה וראים לביה בתוקפיה : ואימסריניה ביד תקיף עממיא איתפרע מיניה כחוביה תרכתיה : ושיצוהי נוכראין תקיפי עממיא ורטשוהי על טוריא ובכל חיליא נפלא משיריתיה ואיתברו סומכותיה בכל פצידי ארעא ונחתו מטלל מלכותיה כל עממי ארעא ורטשוהי : על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמיא ועל פגרי משריתיה נחא כל חית ברא : בדיל דלא יראמון בתוקפהון כל מלכי קדם ולא יתנון ית מרותהון על מלכותא ולא יתרברבון להון בתוקפהון כל עברי מלכו ארי כולהון איתמסרו למותא לארעא ארעית בגו בני אינשא עם נחתי גוב בירת אבדנא : כדנן אמר יי אלהים ביום אחתותי יתיה לשאול איתאבלו עלוהי חפרת עקא ית עלמא וחרובא מדינתא וזעו עממין סגיאין וחשוכית עלוהי אפי מלכיא וכל מלכי עממיא עלוהי טפחו כתפא : מקל מפלתיה אזעית עממיא באחתותי יתיה לשאול עם נחתי גוב בירת אבדנא ואיתנחמו בארעא ארעית כל מלכי קדם שלטונין ועתירי ניכסיא כל עבדי מלכו ואף אינון עימיה איתחתו לשאול עם קטלי חרב

רדק

ארזים לא עממוהו · כמו כל סתום לא עממוך ענין הסתר וכסוי רוצה לומר הארזים הגבוהים שהם בגן אלהים לא יסתירוהו ולא יכסוהו כי הוא על כולם ובאמרו בגן אלהים הוא על דרך הפלגה והוא הגן שנאמר עליו ויטע יי' אלהים גן בעדן : וערמונים · כמו ולוז וערמון שהוא אילן שקורין קסטני"ר בלע"ז : כפראתיו · כאן הרי"ש קודם לאל"ף : יפה עשיתיו · אמר עשיתיו להודיע כי מאת האל יתברך היתה הגדולה הזאת ולא כמו שהיה אומר בכח ידי עשיתי : לכן · אמר גבהת ואמר ויתן ורם כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים לו : ואתנהו ביד אל גוים · ואתנהו בשוא הוי"ו והוא עתיד במקום עבר : איל · למדינחאי מלא ביו"ד ולמערבאי חסר יו"ד ופירו' ביו"ד תקיף חגו' וכן ואת אילי הארץ לקח תקיפי הארץ ואמר אל גוים על נבוכד נצר כמו שאמר בסדר עולם וכן אז"ל בשכם ראשונה כבש נכוה : כרשעו גרשתיהו · כרשעו שעשה לפניו ולאחריו : ויכרתהו זרים · לפי שהמשילו לעץ אמר בו לשון כריתה וזרים ועריצי גוים אומר על הכשדים כמו שכת' עליהם גם כן הגוי המר והנמהר וענ' המשל מפורש : על מפלתו · ת"י על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמי' ועל פגרי משרייתיה נחא כל חיות ברא : ואל פראתיו · הרי"ש קודם לאל"ף : למען · זה אמר עשיתי לו בעבור שלא יתגאו שאר מלכים הגדולים : כל שותי מים · כל ארזים ר"ל שותי מים שהם גבוהי קומה משפע המים אשר תחתיהם ור"ל במשל על הצלחתם במלוכ' כמו שפירשנו : ולא יעמדו אליהם בגובהם · אליהם בצירי מן כאלה ובאלת מאיש אשר חמרתם ויהיו שם כלל לכל עצי' או יהיו שם לאילן הנקרא בלעז אולמ"ו וי"ת כמו אליהם בשוא ופתח האלף ולא יתרברבון להון בתוקפיהון כל עברי מלכו : בתוך בני אדם · בכלל בני אדם כן ימותו המלכי' כמו שאר בני אדם : אל יורדי בור · כמו עם יורדי בור והוא הקבר ויונתן תירגם עם נחתי גוב בית אבדנא : כה אמר · האבלתי כסיתי עליו את תהום · כאילו התהום שהיה מגדל אותו מתאבל עליו בהיותו נכרת כי כבר המשילו לארז ואמר עליו תהום רוממתהו ועתה יתאבל עליו ויתכסה שק ע"ד : האבלתי · פעל יוצא לשני : כסיתי · פעל יוצא לשלישי כסיתי בצרי הסמך : ואמנע נהרותיה · נהרות התהום שאמר למעלה שהיו הולכים סביבות מטעה מכעתי אותם ממנו וייבש ויכלה וכבר פירשנו המשל למעלה :

ואקדיר עליו לבנון · לפי שהמשילו לארז בלבנון אמר כי בנפלו קדרו עליו עצי הלבנון ובאמרו האבלתי כסיתי ואמנע ואקדיר להודיע כי מאת האל יתברך היתה לו הרעה : עלפה · שם תאר מן ויתעלף ותתעלפנה הבתולות וענינה רב היגיעה והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו ובדברי רז"ל שמא יתעלפה ועלפה תאר מבנין פעל שלא כזכר שם פעלו בתוספת הה"א ויאמר עלף בלי תוספת בשקל אכל לקח ותוספת הה"א בו כתוספ' הה"א בעלת אשה לני' באה כמו ובאמרו בלשון יחיד עלפה ר"ל כל אחד מן עצי השדה : מקול · וינחמו בארץ תחתית · היתה להם נחמה בו כשירד שאול גם הוא על דרך שאמר ישעיה על מלך בבל גם אתה חלית כמונו : מבחר וטוב לבנון : סמוך על סמוך כמו מספר מפקד העם והדומים לו : גם הם · המלכים שהיו עמו היו חללי חרב כמוהו ואמר הם כי זכר עצי עדן ושותי מים והוא משל למלכים ואמר כי אשר ירדו לפניו נחמו בו ובמותו גם כן מתו עמו :

מסורה

רבתא בערך לא : שאלה ט' בקריא' ח' חס' וא' מלא וסי' ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן · לא ירד בני עמכם כי אחיו מת · ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון · והיה כראתו כי אין הנער ומת והורידו · ואם בריאה יברא יי' · וירדו הם וכל אשר להם חיים · ביום רדתו שאלה · מקול מפלתו הרעשתי · גם הם אתו ירדו · וחד ישובו רשעים לשאלה כל גוים · וכלהון חס' במ"ב לא ירד · ישובו רשעים ·

וזרעו

וּזְרֹעוֹ יָשְׁבוּ בְצִלּוֹ בְּתוֹךְ גּוֹיִם׃ אֶל מִי דָמִיתָ כָּכָה בְּכָבוֹד וּבְגֹדֶל בַּעֲצֵי עֵדֶן וְהוּרַדְתָּ אֶת עֲצֵי עֵדֶן אֶל אֶרֶץ תַּחְתִּית בְּתוֹךְ עֲרֵלִים תִּשְׁכַּב אֶת חַלְלֵי חֶרֶב הוּא פַרְעֹה וְכָל הֲמוֹנֹה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁנֵי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן אָדָם שָׂא קִינָה עַל פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כְּפִיר גּוֹיִם נִדְמֵיתָ וְאַתָּה כַּתַּנִּים בַּיַּמִּים וַתָּגַח בְּנַהֲרוֹתֶיךָ וַתִּדְלַח מַיִם בְּרַגְלֶיךָ וַתִּרְפֹּס נַהֲרוֹתָם׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וּפָרַשְׂתִּי עָלֶיךָ אֶת רִשְׁתִּי בִּקְהַל עַמִּים רַבִּים וְהֶעֱלוּךָ בְּחֶרְמִי׃ וּנְטַשְׁתִּיךָ בָאָרֶץ עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה אֲטִילֶךָ וְהִשְׁכַּנְתִּי עָלֶיךָ כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְהִשְׂבַּעְתִּי מִמְּךָ חַיַּת כָּל הָאָרֶץ׃ וְנָתַתִּי אֶת בְּשָׂרְךָ עַל הֶהָרִים וּמִלֵּאתִי הַגֵּאָיוֹת רָמוּתֶךָ׃ וְהִשְׁקֵיתִי אֶרֶץ צָפָתְךָ מִדָּמְךָ אֶל הֶהָרִים וַאֲפִקִים יִמָּלְאוּן מִמֶּךָּ׃ וְכִסֵּיתִי בְכַבּוֹתְךָ שָׁמַיִם וְהִקְדַּרְתִּי אֶת כֹּכְבֵיהֶם שֶׁמֶשׁ בֶּעָנָן אֲכַסֶּנּוּ וְיָרֵחַ לֹא יָאִיר אוֹרוֹ׃ כָּל מְאוֹרֵי אוֹר בַּשָּׁמַיִם אַקְדִּירֵם עָלֶיךָ וְנָתַתִּי חֹשֶׁךְ עַל אַרְצְךָ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְהִכְעַסְתִּי לֵב עַמִּים רַבִּים בַּהֲבִיאִי שִׁבְרְךָ בַּגּוֹיִם עַל אֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתָּם׃ וַהֲשִׁמּוֹתִי עָלֶיךָ עַמִּים רַבִּים וּמַלְכֵיהֶם יִשְׂעֲרוּ עָלֶיךָ שַׂעַר

ושלטונוהי איתרבו מתקוף פרזון בגו מלכותא׃ למן דמית כדין ביקר וברבו במלכי קדם ותתחת עם מלכי קדם לארעא ארעיתא בגו חיביא תשכב עם קטילי חרבא הוא פרעה וכל איתרגושתיה אמר יי אלהים׃ והוה בתרתא עסרי שנין בתרי עסר ירחין בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ בר אדם טול אליא על פרעה מלכא דמצרים ותימר ליה תקיף בעממיא הויתא ואת כתנינא בימא ואנגחתא במשריתך ואועתא עממיא בסומכותך ואחריבתא מדינתהון׃ כדנן אמר יי אלהים ואפרוס עלך ית מצדתי בקהל עממין סגיאין ותתאחד בסריתי׃ וארמשינך בארעא על אפי ברא אירמי נבילתך ואשרי עלך כל עופא דשמיא ואסבע מינך חיות כל ארעא׃ ואתין ית בסר קטילך על טוריא ויתמלון חיליא פגרי משריתך׃ וארוי ארעא דהניתא מדמך על טוריא ופצידיא יתמלון מינך׃ ותתפינך עקא באבהיותי ית זיו יקר מלכותך מן שמיא יתערון עם משריתך דהוו סגיאין ככוכביא מלך במשריתיה יחפינך כעננא דסליק ותחפי ית שמשא וכסיהרא ביסמא לא מזהר נהוריה׃ כל שבילי אורחתיך דמתקנין ונטירין בגויך הא כנהורי זהריא בשמיא אקבלינון עלך ותחפי עקא בקבלא ית ארעך אמר יי אלהים׃ ואזיע לב עממין סגיאין באיתיותי תבירי קרבך לביני עממיא למדינן דלא ידעתון׃ ואצדי עלך עממין סגיאין ומלכיהון יתמהון עלך תמיה

בעופפי חרבי על פניהם. כשאניף ואנופף אותה על פניהם להפחידם ולהודיעם כי בה יהרגו׳ בעופפי ענין בהירות והבריקה כמו תעופה כבקר תהיה ויש לפרש גם כן ענין תנופה כלומר בהניפי ועופפי אותה על פניהם וענין התנועה קרוב לענין העיפה ובדברי רז״ל אין מדליקין בכרי מפני שהוא עף כלומר שהוא פורח ונע מן הנר הנה והנה ויונתן תירגם באתיותי עלך דיקטלין בחרבא ואינון חזן וחרדו לרגעים מרגע לרגע יחרדו ויונתן תירגם לרגעים מן רגע היום ויזועון מן קדם תבריהון: איש לנפשו. כל אחד ואחד יחרד על עצמו ויפחד בראותם מפלתך: כי כה אמר. תבואך. תבא לך: בחרבות. מבואר הוא: והאבדתי. מעל מים רבים. שהיתה גדלה על מים רבים כי מים רבים היו במצרים היאורים והאגמים לבד היאור הגדול ולא תעכור בם בהמה כי שממה תהיה ופירש הענין ואמר ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם ותדלחם כמו תרפסם ובאמרו עוד רוצה לומ׳ זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם: אז אשקיע מימיהם. כשהמים רבים במקום אחד יש בהם טינוף ונקראו שוקעי׳ לפי שהנופל בהם שוקע למטה וכן אמר ושקעה כיאור מצרים ואמר שלא ישקיעו מהם השדות והגנים שהארץ תהיה מאין אדם ובהמה הנה הם שוקעים: ונהרותם כשמן אוליך. זכים כשמן כי המים שתעכור בהם רגל אדם ובהמה הם עכורים ויונתן תירגם ובכן אשקיט לעממיא ומלכיהון בבית אדבר ובמקצ׳ נוסחאות בכן אבריתי למכוותתהון ומלכיהון בבית אדבר: בתתי. ונשממה ותהיה נשמה הארץ ממלאה והלא״ף עומד הטעם במלת ונשמ׳ טעמה דבק עם ארץ נשמה בינוני לנקבה מבנין נפעל מן שמם: קינה היא. כמו שאמר בתחלת הענין אמר בסוף גם כן: קינה היא וקוננוה. אמרו אותה בקול קינה וי״ת אליתא היא כבותה ותהי לאליא: בנות הגוים תקוננה אותה. בני הכפרים אמר בנוים יקוננו את אותה וכן תירגם יונתן כפרני עממיא יללון יתה ויש לפר׳ בנות כמשמעו נשים כי המספר והקינה היא מנהג הנשים כמו שאמר וקראו למקוננו׳ ותבואנה ותקוננה רגש לשון הנקבות לאחרון לשון הכפל לבנין ה המרובע או פירו׳ בנות הגוים קהלות הגוים כמו בת ציון בת אדום שפי׳ עדה: ויהי בשתי עשרה שנה. מבואר הוא למעלה: בחמשה עשר לחדש. ולא זכר איזה חדש סמך בזה לפי שזכרו למעלה בשני עשר חדש: בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו. אמר נהה כמו שאמר שא קינה לא שהנביא יקונן ויבכה עליהם אבל ישמח על חרבנם ועל אבדם אלא שיאמר הדברים שיקוננו בהם המקוננים והבוכים עליהם והורידהו פירושו לפניו: אל ארץ תחתיות. רוצה לומר שיורידהו בדברו ובנבואתו ויש מפרשים אותו מענין אריד בשיחי ואם הם שנים שרשים: אותה ובנות גוים אדירים. לא מצרים לבדה אלא הוריד אותה ובנות גוים אדירים הגוים אדירים כולם ירדו מגדולתם ויסופו וירדו אל ארץ תחתיות ואבד שמם ובנות קהלות כמו אדום בת בבל: תחתיות. הם קבוץ תחתיות: ממי נעמת. אתה חושב להיות נעים ויפה והלא כל המוני הגוים שחשבו להתגבר ולעמוד ביפים ירדו ממעלתם ואתה תחשוב לעמוד: רדה והשכבה את ערלים. רד כמו שהם ירדו ותשכב עם ערלי לב ורשעי המוני הגוים בקבר והשכבה מקור בתוספת ה״א מבנין הפעל שלא נזכר פעלו כי לא יבא ממנו צווי כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: מתוך חללי חרב יפולו. שגם הם יהיו חללי חרב: חרב נתנה. כמו לחרב נתנה: משכו אותה וכל המוניה. משכו צווי לגזרת פעול הה״ם כקראת בקמץ חטף וכן את המסרה עליו לית וחטף אמר שימשכו אותם לארץ תחתית: ידברו לו אלי גבורים. אמר דרך משל כי בירדת פרעה שאול ידברו לו גוים תקיפי גוים הגבורי׳ שירדו לשאול ולא הועילה להם גבורתם וחזקם ולא ספר מה ידברו לו כי סמך על המבין והדבר כמו שאמר ישעיהו על מלך בבל כולם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו: את עוזריו. עם עוזריו ידברו עם פרעה ועם עוזריו: ירדו שכבו הערלים. עם עוזריו שירדו ושכבו עם הערלים חללי חרב: שם אשור וכל קהלה. קהל ארץ אשור: סביבותיו קברותיו. סביבות אשור יהיו קברות פרעה והמונו: אשר נתנו קברותיה בירכתי בור. לפי שאמר סביבותיו קברותיו אמר ולכן נתנו קברותיה של עדת אשור בירכתי בור ואמר זה להפלגת שירדו לשאול תחתית והעמיק שאמר בקבורתם באמרו ואל ארץ תחתיות בירכתי בור להגדיל אבדם בעמק שיאבדו שלא תקום עוד וכל זה דרך משל כלומר שיאבדו לעולם הם ונפשותם: ויהי

לרגעים ד׳ וסימ׳ אני יי נצרה: חרדות ילבשו על הארץ ישבו. וחרדו לרגעים איש לנפשו. לרגעים תבחנם: כשבן ב׳ וסים׳ ונהרותם כשמן אוליך. כשמן הטוב: כהכותי ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר וסים׳ כהכתי בארץ מצרים. בהכותי את כל יושבי בה: תקוננה חד מן ג׳ מלין ת׳ בריש תיבותא ומן ב״ב כפסו וסים׳ תדלחם

בְּעוֹפְפִי חַרְבִּי עַל־פְּנֵיהֶם וְחָרְדוּ לִרְגָעִים אִישׁ לְנַפְשׁוֹ בְּיוֹם מַפַּלְתֶּךָ׃ כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה חֶרֶב מֶלֶךְ־בָּבֶל תְּבוֹאֶךָ׃ בְּחַרְבוֹת גִּבּוֹרִים אַפִּיל הֲמוֹנֶךָ עָרִיצֵי גוֹיִם כֻּלָּם וְשָׁדְדוּ אֶת־גְּאוֹן מִצְרַיִם וְנִשְׁמַד כָּל־הֲמוֹנָהּ׃ וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־כָּל־בְּהֶמְתָּהּ מֵעַל מַיִם רַבִּים וְלֹא תִדְלָחֵם רֶגֶל־אָדָם עוֹד וּפַרְסוֹת בְּהֵמָה לֹא תִדְלָחֵם׃ אָז אַשְׁקִיעַ מֵימֵיהֶם וְנַהֲרוֹתָם כַּשֶּׁמֶן אוֹלִיךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ בְּתִתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה וּנְשַׁמָּה אֶרֶץ מִמְּלֹאָהּ בְּהַכּוֹתִי אֶת־כָּל־יוֹשְׁבֵי בָהּ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ קִינָה הִיא וְקוֹנְנוּהָ בְּנוֹת הַגּוֹיִם תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כָּל־הֲמוֹנָהּ תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם נְהֵה עַל־הֲמוֹן מִצְרַיִם וְהוֹרִדֵהוּ אוֹתָהּ וּבְנוֹת גּוֹיִם אַדִּרִם אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר׃ מִמִּי נָעָמְתְּ רְדָה וְהָשְׁכְּבָה אֶת־עֲרֵלִים׃ בְּתוֹךְ חַלְלֵי־חֶרֶב יִפֹּלוּ חֶרֶב נִתָּנָה מָשְׁכוּ אוֹתָהּ וְכָל־הֲמוֹנֶיהָ׃ יְדַבְּרוּ־לוֹ אֵלֵי גִבּוֹרִים מִתּוֹךְ שְׁאוֹל אֶת־עֹזְרָיו יָרְדוּ שָׁכְבוּ הָעֲרֵלִים חַלְלֵי־חָרֶב׃ שָׁם אַשּׁוּר וְכָל־קְהָלָהּ סְבִיבוֹתָיו קִבְרֹתָיו כֻּלָּם חֲלָלִים הַנֹּפְלִים בֶּחָרֶב׃ אֲשֶׁר נִתְּנוּ קִבְרֹתֶיהָ בְּיַרְכְּתֵי־בוֹר

באיתיותי עלך דקטלין בחרבא אינון חזן ויזועון מן קדם תבריהון גבר לנפשיה ביום מפלת קטילך: ארי כדנן אמר יי אלהים קטולי חרבא מלכא דבבל ייתון עלך: בחרבא דגיבריא איסגר משריתך תקיפי עממיא כולהון ויבזון ית תקוף מצרים ותישתיצי כל איתרגושתהא: ואוביד ית כל בעירה מעל מיין סגיאין ולא תזועונון רגלא דאינשא עוד ופרסות בעירא לא תזועונון: בכן אשקיט לעממיא ומלכיהון בנית אדבר אמר יי אלהים: כד אתן ית ארעא דמצרים צדו ותצדי ארעא ומלהא באיתיותי מחא על על כל דיתבין בה וידעון ארי אנא יי: אמר נביא אליא היא נבואתא ותהי לאליא כפרני עממיא ילילון יתה על מצרים ועל כל איתרגושתה ילילון יתה אמר יי אלהים: והות בתרתא עסרי שנין בחמשא עסר לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם איתנבי על איתרגושת מצרים ותברה לה ולכפרני עממיא תקיפיא איתנבי דיתמסרון לארעא ארעיתא עם נחתי גוב בית אבדנא: ממן את גיבר חות ושכיב עם חייביא: בגו קטלי חרבא יתרמון לה לחרבא יתמסרון לשיצאה יתהון וית כל איתרגושתהון: ימללון עימיה תקיפי גיבריא מגו שאול עם סעדוהי נחיתו שכיבו חייביא קטלי חרבא: תמן אתור וכל משריתיה גוב בית אבדנא סחר סחרתהון קבריהון כולהון קטילי דאיתקטלו בחרבא: דאיתמסרו לקבורא בסיפי גוב בית אבדנא

והאברתי את כהבתה׳ הקיננה קינה הוא וקוננוה. תכול ואנה שמעית עלך: קברותיה ג׳ בקריא׳ וסים׳ אשר נתנו קברתיה. בתוך חללים ר״פ. שם משך תובל. ומשתנין באתיהון קדמא קברתיה כתיב. תנינא. קברתה כתיב וחס׳ דחס׳. תליתאה קברותיה כתיב מ״ל רכ״ל:

רשי

בעופפי חרבי על פניהם. לשון עוף פורח בשלחי עליך חיל שלוחי דרך ארכם: וחרדו לרגעים. לשברים כן נם עליהם יבא השבר לשון רגע ממש כן חברו מנחם: איש לנפשו. כל אחד על עצמו שויית אימתם בלע״ז: מעל מים. של אור מריכות שהיית עומדם: אשקיע מימיהם. שלא תעכרם רגל בהמה ישקע הטיט ויהיו המים צלולים וקיים כשמן המזוקק: ארץ ממולאה. ארץ שהיא עתה ממולאת מכל טוב: נהה. בכה וקונן: והורידהו אותה ובנות וגו׳. התנבא עליו ועל כל האומות שירדת לבאר שחת כאן הראהו הקב״ה ליחזקאל שכל האומות יורדין לגיהנם: ממי נעמת. כלום נעמת משאר הערלים אף אתה רדה לבור והשכבה אותם: חרב נתנה. לחרב נתנה מצרים: ידברו לו. ידברו עליו ועל עוזריו: אלי גבורים מתוך שאול. שרש המקרא ודרשו ידברו לו את עוזריו עם עוזריו אתו ידברו אלי גבורים שבשאול וכמה יאמרו עליהם ירדו שכבו ה הערלים וגו׳ כלנו ולי ולהם ולך השמוכין לדבור אינם אלא לשון על: שם אשור. בניהם: סביבותיו. בתוך שאול קברותיו מוכנים כי תמם לא יבא לנוח בקבר: בירכתי בור. בעמקי בור בתוך עמקו: ויהי

ויהי קהלה סביבות קברתה · קהל ארץ מצרים סביבות קברות עדת ארץ אשור ובאמרו סביבות אינו אומר שיקברו במקום שנקברו הם אלא שיפלו בחרב כמוהם ושמפט אחד להם כאילו הם ביחד וכולם יפלו בחרב אותם אשר נתנו חתית בארץ חיים שנתנו מוראם וחתיתם בבני אדם בעודם חיים ולפיכך אמר בארץ חיים לפי שהם עתה בארץ מתים ויונתן תירגם על דשליטו בארעא דישראל: שם עילם · סביבות קברתה · המון עילם יהיו סביבות קברתה וקבורתה אמר על עדת השרים והגבורים: אשר ירדו ערלים · שמתו ברשעם: וישאו כלימתם · כי יהיו כלמתים מגדולתם שהיתה להם ועתה יפלו בחרב ביד אויביהם ויונתן תירג' וקבילו איתכנעותהון: בתוך חללים נתנו משכב לה · משכבה בקבר עם אלה החללים: בכל המונה סביבותיו קברותיה · סביבות המונה וכל הענין מבואר הוא · חללי חרב · כולם אשר בפרשה חטופים אין מאריך בהם: משך · מחללי חרב · מבנין חללי חרב והוא פעול מבנין הדגוש והוקל והאמר בשוא ופתח ו והפועל ביד מחלליך: ולא ישכבו את גבורים נופלים מערלים · אמר כי עם חללי חרב ישכבו ולא עם הגבורים שנפלו כלומ' שמתו מיתת עצמם שלא נפלו בחרב ופירש עוד ואמר מערלים אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם · רוצה לומ' מאותם ערלים שירדו לשאול בכלי מלחמתם כלומר שעד מותם אחזו בכלי מלחמתם וכאילו נתנו חרבותם תחת ר ראשיהם בשכבם בקבר כלומר שעד הקבר נבראה ידם במלחמה הם הנזכרים ולא ישכבו עם אותם הגבורים אלא עם אותם שהם חללי חרב: ותהי עונותם על עצמותם · חטאת עונות ונשמם היתה על עצמותם כלומ' שהרגו אותם בחרב ושברו עצמותיהם: כי חתית גבורים בארץ חיים · לפי שאלה הגבורים נתנו חתיתם בארץ חיים לפיכך לא ימותו מ מיתת עצמם אלא חללי חרב יהיו ויש לפרש נופלים מערלים כמו לא נופל אנכי מכם כלומר פחותים יהיו מאותם ערלים ש שירדו לשאול בכלי מלחמתם ויש לפרש בכלי מלחמתם ויתנו חרבותם תחת ראשיה' כמשמעו כי כן נוהגים אותם הגבורי' שמתו מיתת עצמם לאות ולסימן להם קוברין עמהם כלי מלחמתם ו והסיף שלהם משימים אותו ה הקוברים תחת ראשיה' שימצאו המוצאים בחטיטת הקברי' כלי מלחמתם בקבר כדי שידעו כי אותם היו גבורי' ולא נפלו בחרב במותם ויהיה להם לשם ואת נופלים דאתקטילו: ואתה · אמר כנגד פרעה: תשבר · בפתח הבי"ת כמו תשבר בצרי וכמוהו וכל מקנך תזכר ותעצר המגפ': שמה · אדום וכל אלה שזוכר הם שהרעו לישראל וכולם נפלו בחרב: שמה נסיכי צפון · הם מלכי בבל: וכל צדוני · כמו צדונים וכן לכרי ולרצים כמו לכרים: מגבורתם · הנ"מל רפה ומשפטו להדגש וכמוהו מבציר אביעזר: וישכבו ערלים · שמתו ברשעם: אותם · וניחם · פתח והוא נפעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו: כי נתתי את חתיתו · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והוא מאמ' האל יתברך והכתוב רוצה לומר כי חתית פרעה אני נתתי אותו לא בכח ידו ובגבורתו והקרי פירו' כי אני נתתי חתיתי בארץ חיים באותם שנתנו חתיתי: והשכב · הה"א בקמץ שפתים והוא מבנין הפעל שלא נזכר פועלו: וכל המונה · בה"א כמו בוי"ו וכן ויש אחרים והדומים לו:

קבורתה ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' נמסר בסדר וישלח · החתיות ו' וסימ' ביהושע סימ' טו: סביבותיו ד' מ"ל וסי' שם אשור וכל קהלה · בתוך חללים נתנו · שם משך תובל · ישת חשך סתרו דההלות: ראשיהם ג' בקריא' וסימ' ואת עמודיו חמשה ואת וויהם · והאדנים לעמדים נחשת · ועמדיהם ארבעה ואדניהם ארבעה נחשת ·

ויהי קהלה סביבות קברתה כלם חללים נפלים בחרב אשר נתנו חתית בארץ חיים: שם עילם וכל המונה סביבות קברתה כלם חללים הנפלים בחרב אשר ירדו ערלים אל ארץ תחתיות אשר נתנו חתיתם בארץ חיים וישאו כלמתם את יורדי בור: בתוך חללים נתנו משכב לה בכל המונה סביבותיו קברתה כלם ערלים חללי חרב כי נתן חתיתם בארץ חיים וישאו כלמתם את יורדי בור בתוך חללים נתן: שם משך תבל וכל המונה סביבותיו קברותיה כלם ערלים מחללי חרב כי נתנו חתיתם בארץ חיים: ולא ישכבו את גבורים נפלים מערלים אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם ותהי עונתם על עצמותם כי חתית גבורים בארץ חיים: ואתה בתוך ערלים תשבר ותשכב את חללי חרב: שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה אשר נתנו בגבורתם את חללי חרב המה את ערלים ישכבו ואת ירדי בור: שמה נסיכי צפון כלם וכל צדני אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בושים וישכבו ערלים את חללי חרב וישאו כלמתם את יורדי בור: אותם יראה פרעה ונחם על כל המונה חללי חרב פרעה וכל חילו נאם אדני יהוה: כי נתתי את חתיתו בארץ חיים והשכב בתוך ערלים את חללי חרב פרעה וכל המונה נאם אדני יהוה:

והוה משיריתהון סחרנותהון קברתהון כולהון קטיליא דאיתקטלו בחרבא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל: תמן עילם וכל איתרגושתה סחרנותהון קבריהון כולהון קטיליא דאיתקטלו בחרבא דאיתחתו חייביא לארעא ארעיתא דאיתמסירו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו ית איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא: בגו קטיליא איתמנא בית משכבהון להון בכל ית איתרגושתהון סחרנותהון קבריהון כולהון חייביא קטילי חרבא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא בגו קטיליא אתמסירו: תמן משך תובל וכל משריתהון סחרניהון קברתהון כולהון חייביא קטילי חרבא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל: ולא ישכבון עם גיבריא דאיתקטלו מחייביא דאיתחתו לשאול במני קרביהון ויהבו ית סיפהון תחות רישיהון והוו חוביהון על גרמיהון ארי אתמסירו לתבר גיבריא על דשליטו לארעא דישראל: ואת בגו חייביא תתבר ותשכוב עם קטילי חרבא: תמן אדום מלכהא וכל רברבהא דאיתמסירו בגבורתהון עם קטילי חרבא אינון עם חייביא ישכבו ועם נחתי גוב בית אבדנא: תמן רברבי ציפונא כולהון וכל צידונאי דאתחתו עם קטיליא באיתברותהון מגבורתהון בהתי' ושכיבו חייביא עם קטילי חרבא וקבילו איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא: יתהון יחזי פרעה ויתנחם על כל איתרגושתיה קטילי חרבא פרעה וכל משריתיה אמר יי אלהים: ארי איתמסירו לתבר גיבריא על דשליטו בארעא דישראל ושכיבו בגו חייביא עם קטילי חרבא דפרעה וכל איתרגושתיה אמר יי אלהים:

ואת האלף ושבע המאות והבשה · וישימו את ראשיהם כדודים · נטף על ראשיהם כלמעלה · ויעלו עפר על ראשיהם · וכל ראשיהם קרחה · ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם · כסום יכסמו את · ראשיהם מאתים דד"ח · מה עצמו ראשיהם · ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה: סימן מן ריש יחזקאל עד ויאמר יי' אלי עבר בתוך העיר אל כל ואל כל ומן עבור בתוך העיר עד בעשרים וחמש לגלותנו על כל ועל כל במ"ג אל כל ואל כל וסימ' אל כל ראש דרך בנית · יען אשר זכרתי בכך · מים גדלוהו · ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף דסיפ' אל כל ואל כל כמ"א על כל וסימ' ולא יגשו לכהן לי:

רשי

ויהי קהלה · בתוך מחול סביבו' קבורתה: אשר נתנו חתית · אשר נתנו שבר בארץ ישראל: נתנו משכב לה · לעילם: מחללי: כמו הרוגי: ולא ישכבו · אלה הנזכרי' עם גבורים שמתו מ מיתת עצמם כי נופלי' וגרועים יהיו מערלים אשר מתו מיתת עצמם וירדו בכלי מלחמתם שאול: ויתנו · קוברים את חרבותם תחת ר ראשיהם לסימן ל להודיע כי לא שלטה בהם חרב: ותהי עונותם על עצמותם · לא נחסר מעונם כלום שלא כפרה ע עליהם חרב ההורגת שלא נהרגו ומה הוא העון כי חתית הגבורי' ההם היתה בארץ ח חיים: ואתה בתוך ערלים · לפרעה הוא אומר: את חללי חרב · ולא עם המתי' מיתת עצמם: בחתיתם מגבורתם בושים · באתברותהון מגבורתהון בהתין: כי נתתי את חתיתי בארץ חיים · כי אתן אני את מוראי בארץ ישראל ולא תנתן עוד חתית אדם בה:

לבוסה

ויהי

ויהי בן אדם. אל בני עמך. הנה דברתי אליך על הגוים המריעים לישראל כי ישאו את עונם ועתה דבר אל בני עמך כי בעונותם שלטה בהם יד הגוים׃ ואמרת אליהם: אמור להם זה המשל׃ ארץ כי אביא עליה. אמר אביא כמו שאמר ירמיה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה להודיע כי הוא משגיח בבני אדם וגומל טוב לטובים ורע לרעים אף על פי כי בישראל היא ההשגחה הגדולה יש ממנה מקצת בשאר האומות כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם׃ מקציהם. רצויה הקוף וענינו כמו מקצה אחיו לקח ומ"ם מקציהם מ"ם השמוש ומ"ם מקצה מ"ם התוספת׃ וראה את החרב באה על הארץ. כתרגומו דקטלין בחרבא אתיין על ארעא׃ ושמע. ולא נזהר. כל נזהר דפרשה זו קמצין׃ את קול. מלט. בצרי׃ והצפה. נלקח. קמץ בזקף׃ אדרש. ואף על פי שהוא היה חייב כבר מכל מקום על ידי הצופה מת והוא מתחייב בדמו כיון שלא הזהירו והוא לא ידע מה יהיה נלקח ומי הוא ראוי להלקח והיה לו להזהיר העם בכלל כיון ששמוהו לו צופה ובטחו בו וכן אמר והאלהים אנה לידו ואף על פי כן חייב השוגג כיון שהיה לו להזהיר ואמר כי יפול הנופל ממנו ואמרו רז"ל ראוי היה זה ליפול אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב׃ ואתה בן אדם. הענין הזה מפורש למעלה בתחלת הספר׃ וקול השופר. הוא דבר הנביא כמו שאמר הרם קולך והגד לעמי פשעם׃ ואתה נפשך הצלת. בלא מלת את ופירוש את נפשך הצלת׃ ואתה בן אדם כן אמרתם לאמר. כמו כן בנות צלפחד דוברות אמר טוב חשבתם אם חשבתם בלבבכם לאמר פשעינו וחטאתינו עלינו כלו' אם תודו על חטאתיכם ופשעיכם יהיה טוב ותודו כי הרעות הבאות עליכם הם בעונותיכם לא דרך מקרה׃ נמקים. מבנין נפעל שרשו מקק מענין המק בשרו וכן ימקו בעונם׃ אמר אליהם. כל הענין עד סוף הפרשה מבואר הוא למעלה׃ ואתה בן אדם. ביום חטאתו. מקור בשקל לבלתי קרית לנו עד יום מלאת׃ באמרי. והוא בוטח על צדקתו. אף על פי שפירשנו זה הענין בתורה על הראשונה כמו שפירשו רז"ל אמר בטח רוצה לומר כיהוא חושב כי יועילו לו צדקותיו אשר עשה אף על פי שתוהא עליהן כי ענין תהייתו הוא לאהבתו תאות העולם ולעשות מה שלבו חפץ ותוהא על הזמן שעבר שלא עשה כתאות לבו׃ ויהי.

בראשו י"ד וסי' נמסר בסוף סדר ויקרא ולעיל בסי' סימן י"ו׃ ותבוא י' מל בנביאים וסי' נמסר בסיפרא דא סימן כ"ב׃ והזהרת ג' ב' חס וא' מלא וסימ' אתהם את החקים. צפה נתתיך לבית ישראל. וחבריו' קדמא מל׃ ולא שב ח' בקריא וסי' וילך בדרך אחר דמלכים. בא המלאך עד הם. וחבריו. ואתה כי הזהרתה רשע.

רשי

לצופה בארוגא בלע"ז׃ וראה את החרב. המה הנייכות׃ רמו בראשו יהיה. עון מיתתו ידרש מיד ע עצמו ששפע בנפשו׃ והוא נזהר נפשו מלט. אם נזהר היה נמלט׃ צופה נתתיך. כאותו הצופה הניתן להזהיר שלא תאבד נפש כן נתתיך להזהיר את ישראל׃ כן אמרתם. לפיכך אין אתם חפצי' לשוב כסבורין אתם שלא תועיל לכם תשובה׃ לחיות בה. בצדקתו׃ לא תזכרנה. להצילו מלענשם על עבירה זו׃ חטאל

ויהוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ בר אדם איתנבי לבני עמך ותימר להון ארעא ארי איתי עלה דקטלין בחרבא וידברון עמא דארעא גברא חד מביניהון וימנון יתיה להון לאזהרא׃ ויחזי ית דקטלין בחרבא דאתן על ארעא ויתקע בשופרא ויזהר ית עמא׃ וישמע די שמע ית קל שופרא ולא איזדהר ואתו קטולי חרבא ודברוהי חובת קטוליה ברישיה יהי׃ ית קל שופריה שמע ולא איזדהר חובת קטולא ביה תהי והוא איזדהר נפשיה שיזיב׃ ומזהרנא ארי יחזי ית דקטלין בחרבא אתן ולא תקע בשופרא ועמא לא איזדהר ואתו קטולי חרבא ודברו מנהון נפשא הוא בחוביה אידבר ודמיה מיד מזהרנא אתבע׃ ואת בר אדם מליף מניתך לבית ישראל ותקביל ממימרי פתגם ותזהר יתהון מלמחטי קדמי׃ באמרית לרשיעא רשיעא ממת תמות ולא מלילתא לאזהרא רשיעא מאורחיה הוא רשיעא בחוביה ימות ודמיה מן ידך אתבע׃ ואת ארי אזהרתא רשיעא מאורחיה למתב מינה ולא תב מאורחיה הוא בחוביה ימות ואת נפשך שיזבתא׃ ואת בר אדם אימר לבית ישראל כן אמרתון למימר ארי חובנא וחטאנא עלנא מתיהבין ובהון אנחנא מיתמסין ואיכדין ניחי׃ אימר להון קיים אנא אמר יי אלהים אם רעינא במית רשיעא אלהין כד יתוב רשיעא מאורחיה ויחי תובו תובו מאורחתכון בישתא ולמה תמותון בית ישראל׃ ואת בר אדם אימר לבני עמך זכות זכאה לא תשזביניה ביומא דחובתיה וחובת חיבא לא יתקל בה ביומא דיתוב מחוביה וצדיקא לא ייכול לאתקיימא ביה ביומא דחובתיה׃ באמרית לזכאה מיחא יחי והוא יתרחיץ על זכותיה ועבד שקר כל זכוותיה לא ידכרן ובשיקריה דעבד ביה ימות׃

לג ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם דבר אל בני עמך ואמרת אליהם ארץ כי אביא עליה חרב ולקחו עם הארץ איש אחד מקציהם ונתנו אתו להם לצפה׃ וראה את החרב באה על הארץ ותקע בשופר והזהיר את העם׃ ושמע השמע את קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה׃ את קול השופר שמע ולא נזהר דמו בו יהיה והוא נזהר נפשו מלט׃ והצפה כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד הצפה אדרש׃ ואתה בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אתם ממני׃ באמרי לרשע רשע מות תמות ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש׃ ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא בעונו ימות ואתה נפשך הצלת׃ ואתה בן אדם אמר אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה׃ אמר אליהם חי אני נאם אדני יהוה אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל׃ ואתה בן אדם אמר אל בני עמך צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו וצדיק לא יוכל לחיות בה ביום חטאתו׃ באמרי לצדיק חיה יחיה והוא בטח על צדקתו ועשה עול כל צדקתו לא תזכרנה ובעולו אשר עשה בו ימות׃

מסורת

וחברו׃ תמותו ז' מל וסי' נמסר בסדר מקץ׃ וצדי' וסי' מדבר שקר תרחק. ואתה בן אדם אמור אל בני עמך. הנה עפלה לא ישרה. זרח בחשך אור. חנון יי' וצדיק ואלהינו. יכין וצדיק ילבש. בפשע איש רע מוקש. כל היום התאוה תאוה. לות רשע ולא ישלם. כעבור סופה ואין רשע׃ חיו ד' כתיב כן וסים נמסר בריש סיפרא דא סימן ג'׃

ויהי לגלותינו. לגלות יהויכין כי את גלה יחזקאל הנביא: ויד ה׳ בא אלי. הפליט כמו שאמר למעלה ביום יבא אליך הפליט וכמו שפירשנו הענין וכן בכתוב ובדברי אותך: ויהי. בן אדם יושבי החרבות האלה. כי במלכות צדקיהו רוב ארץ ישראל היתה חרבה: אחד היה אברהם ויירש את הארץ. אמר הנה אברהם אבינו לא היה אלא אחד וירש את הארץ כי נתנה לו האל יתברך בירושלם כמו שאמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואמר במה אדע כי אירשנה והוא שהיה אחד ירש את הארץ ויהיה על פי שהיה די לו במקום אחד מן הארץ ואנחנו שאנו רבים כל שכן שראויה לנו הארץ לירושה ובדברי רז״ל אחד היה אברהם רבי עקיבא אומר כך אמרו ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנחנו שאנו עובדים אלוהות הרבה על אחת כמה וכמה שנירש את הארץ רבי שמעון בן יוחי אומ׳ ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה יחידית ירש את הארץ אנחנו שנצטוינו כמה מצות אינו דין שנירש את הארץ ומה הנביא משיבן על הדם תאכלו וגו׳ והארץ תירשו: למורשה. להיות לנו לירושה כי לא נתנה לאברהם אלא שתהיה לנו למורשה: לכן. על הדם תאכלו. ואני צויתי לכם לא תאכלו על הדם כי היא עבודת עבודה זרה שהיתה חק מן ה הזובחים לשדים שאוכלים סביב הדם אחר שזבחו להם וזהו דבר האומר מעיכו לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו: ועיניכם תשאו אל גלוליכ׳. שאתם פונים אליהם תמיד לעבדם ולהשתחוות להם ואפילו להביט בהם אסרתי לכם כמו שנאמ׳ אל תפנו אל האלילים: ודם תשפכו. ר״ל דם נקי: והארץ תירשו. בתמיהה ואיך תירשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינם טבע הארץ כמו שכתוב אלהי נכר הארץ והכנענים יצאו ממנה מפניכם מפני עבודת עבוד׳ זרה ושפיכות דם נקי ותשות התועבו׳ כמו שכתוב ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ואיך תירשו אתם הארץ ואתם עושים התועבות שעשו אנשי ה הארצות האלה שהיו לפניכם: עמדתם על חרבכם. לשפוך דם נקי ויונתן תירג׳ אתעתדתון על תוקפיכון: עשיתן תועבה. בנו״ן במקום מ״ם או אמר עשיתן כנגד הנקבות: כה תאמר. אם לא. לשון שבועה כמו אם לא כאשר דמיתי והדומים להם כמו שפירשנו: במצדות. מגדלים חזקים: ונתתי. מבואר הוא: וידעו. מבואר הוא: ואתה

ובשוב ד׳ בקריאה וס׳ ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול. בכל התועבות. ובשוב רשע. וחברו. וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי: בעשרי ד׳ חס׳ בליש׳ וס׳ בסדר נשא ולעיל בספרא סימן כ״ט: בוא י״ד מ״ל בקריא׳ וסי׳ ויאמר בוא ברוך י״י למה תעמד׳ ויבנו את ובגבותה עד בוא יוסף. ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו. עד

ובאמרי לרשע מות תמות ושב מחטאתו ועשה משפט וצדקה: חבל ישיב רשע גזלה ישלם בחקות החיים הלך לבלתי עשות עול חיו יחיה לא ימות: כל חטאתו אשר חטא לא תזכרנה לו משפט וצדקה עשה חיו יחיה: ואמרו בני עמך לא יתכן דרך אדני והמה דרכם לא יתכן: בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת בהם: ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה: ואמרתם לא יתכן דרך אדני איש כדרכיו אשפוט אתכם בית ישראל:

ויהי בשתי עשרה שנה בעשרי בחמשה לחדש לגלותנו בא אלי הפליט מירושלם לאמר הכתה העיר: ויד יהוה היתה אלי בערב לפני בוא הפליט ויפתח את פי עד בוא אלי בבקר ויפתח פי ולא נאלמתי עוד:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם ישבי החרבות האלה על אדמת ישראל אמרים לאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה: לכן אמר אלהם כה אמר אדני יהוה על הדם תאכלו ועיניכם תשאו אל גלוליכם ודם תשפכו והארץ תירשו: עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה ואיש את אשת רעהו טמאתם והארץ תירשו: כה תאמר אלהם כה אמר אדני יהוה חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו ואשר על פני השדה לחיה נתתיו לאכלו ואשר במצדות ובמערות בדבר ימותו: ונתתי את הארץ שממה ומשמה ונשבת גאון עזה ושממו הרי ישראל מאין עובר: וידעו כי אני יהוה בתתי את הארץ שממה ומשמה על כל תועבתם אשר עשו:

ובדאמרית לרשיעא ממת תמות ויתוב מחובוהי ויעביד דין דקשוט וזכו: משכונא יתיב רשיעא גזילא שלים בגזירת חייא הליך בדיל דלא למיעבד שקר מיחא ייחי ולא ימות: כל חובוהי דחב לא ידכרן ליה דין דקשוט עבד וזכו מיחא ייחי: ויימרון בני עמך לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי ואינון אורחתהון דילהון לא תקנן: כד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר וימות בהון: וכד יתוב רשיעא מחובוהי ויעביד דין דקשוט וזכו עליהון הוא יתקיים: ואמרתון לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי אינש כאורחיה איתפרע מנכון בית ישראל:

והוה בתרתא עסרי שנין בעסיראה בחמשא לירחא ל לגלותנא אתא לותי משיזבא מירושלם למימר איתרעת קרתא: ונבואה מן קדם יי הות עימי ברמשא קדם מיתי משיזבא ופתח ית פומי עד מיתי לותי בצפרא ואיפתח פומי ולא שתקית עוד:

והוה פתגם נבואת מן קדם יי עימי למימר: בר אדם יתבי חורבתא האילין על ארעא דישראל אמרין למימר חד הוה אברהם בעלמא ויריח ית ארעא ואנחנא סגיאין לנא יהיבא ארעא למירתה: בכן אימר להון כדנן אמר יי אלהים על דם זכי אתון אכלין ועיניכון אתון זקפין לפולחן טעותכון ודם זכאי אתון אשדין וארעא אתון מרמן למרתה: ואיתעתדתו על תוקפיכון עבדתון תועיבא וגבר ית איתת חבריה סאבתון וארעא אתון מרמן למירתה: כדנן תימר להון כדנן אמר יי אלהים קים אנא אם לא די בחרבא בחרבא יתקטלון ודי על אפי ברא לחיתא מסרתיה לשיציותהון ודי במצדתא וב ובמערתא במותא ימותון: ואיתן ית ארעא לצדו ואישתממו ויבטל יקר תוקפה ויצדון טורי ישראל מבלי עדי: וידעון ארי אנא יי בדאתן ית ארעא לצדו ואישתממו על כל תועבתהון דעבדו:

רשי

חבול. עבוט שכוייתי להשיבו כבא השמש: ומת בהם. בשבילם יענש: ויפתח את פי. כמו שאמר בראש הספר ונאלמת ולא תהיה לאיש מוכיח ואחר כך אמר לו ביום קחתי מהם את מ מעוזם יבא הפליט אליך ביום ההוא יפתח את פיך את הפליט ולא תאלם עוד: עד בא אלי בבקר. כלומר בעוד בואו אלי בבקר כמו לפני בואו אלא בבקר: אחד היה אברהם. זה אחד מארבעה דברי׳ שהיה ר׳ עקיבא דורש ואין רבי שמעון בן יוחי תלמידו דורש כמותו וכך היה רבי שמעון דורשו אברהם שלא נצטוה אלא על מצוה אחת ירש את הארץ אנו שנצטוינו על מצות הרבה כל שכן לנו נתנה הארץ למורשה הוא שהנביא משיבם על הדם תאכלו וגו׳ והארץ תירשו בתמיה אם כצוויתם אין אתם שומרי׳ על הדם תאכלו את מאכלי תפנוקים אתם אוכלים על ידי רציחה שהורגין את בעלי ממון ונוטלין את ממונם: עמדתם על חרבכם. כלומר כל בטחונכם בהחזקתם על חרבכם: עשיתם תועבה. משכב זכור: אשר בחרבו׳. בערים הבנויו׳ שסופן להיות חריבות: ואשר במצדות. במחבא להטמן מן החרב א אמלט גם את הדברי׳:

המדברים

נחסרת
ט׳ בליש׳ וסי׳ במערתא דגריא בטורא מטמר מרום בכל אקש לה מותא

מסרה

חשנה התשיעית עד בוא תבואתה. אם חבול תחבל שלמת רעך. ידי משה כבדים ויקחו אבן. פליגא על דין. לבלתי בוא בגוים. עד בוא המלך אחז מדמשק. כל אשר ידבר בוא יבוא. בוא בצור והטמן בעפר. בוא כתבה על לוח. ביום בוא גוג על אדמת ישראל. לפני בוא הפליט ב׳ בפסו׳. את אליהו הנבי׳ לפני בוא יום יי׳. וכל שמואל דבוו׳ מ״ל בב״ה חס׳: עשיתן ב׳ וסי׳ ותחיין את הילדים. עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה: במצדות ח׳ וסים בלשון ארמי במערתא דגריא כטורא מטמר מרום בכל אקש לה מותא. ופי׳ נמסר בישעיה סימן ל״ג:

ואתה. הנדברים בך. מרוב המתדלות מדבור עם המועל כפעל. וכן מה נדברנו עליך לא מדברו ירא. ולמן דבור שהוא קשור עם בית הוא לגנות בגלוי כמו וידבר מרים ואהרן במשה תעב באחיך תדבר ולא יקפה עליך כנדרות מדובר בך שהרי פירושו ואמר נכבדות אבל פירו׳ הנבואה יבא פעמים בקמץ הבית כמו רוח יי׳ דבר בי והדומים לו׃ אצל הקירות. כי כן מנהג בני האדם כשיגום זה בזה בעיר ורוצה לדבר אחד עם אחד דבר סתום בסמוכ׳ אל הקיר ומדברים שלא ישמע׳ אדם מאחוריהם וכן בפתח הבתים כשעומ׳ אדם בפתח ביתו ועובר אדם עליו ורוצה לדבר עמו דבר סתר מדבר עם שהוא גם כן מקום סתר כדבור וכן כאומר באבור ויוהו אבור אל תוך

רש״י

הנדברים בך. מתלוכנין בך׃ וישבו לפניך. כאילו הם עמי׃ עגבים. בעגבים כמו שגב׃ עגבים. בגילותם׃ והנך להם כשיר עגבים. והוא את להון כזמר אבובי׃ ובבאה. הרעה עליהם. הנה באה. כי אמת מוכחת היא לבא אז ידעו כי לא מחוק היו דבריך כי בביאת אמת היה בתוכ׳׃ על רועי ישראל. על פרנסי ישראל. אשר היו רועים אותם. את עצמם היו מעגנים ממממון חבריהם אשר תחתיהם׃ הלא הצאן ירעו הרועים. הלא משפט הרועים לרעות את הצאן ולא לרעות את עצמם׃ את החולות׃ את הכחושות מאין כח דולרום׳ אם בלע״ז׃ מבריכו׳ חיזוק לתיוך בשר כדי׃ לא חבשתם. לקשור שברי העצם זה עם זה כמשפט הרופאי׃ ואת הנדחת. מגרשת מתוך העדר אל החוץ׃ רדיתם. ישרתם׃ ישגו. בלע״ז הולכו טועות על פני כל ההרי׃ כלומ׳ כעצו הפקר איש איש כרצונו ולא הוכחתם אותם ולא משפטתם בין איש לרעהו׃ וירעו הרועים אותם׃ את עצמם. ולא

מסרה

מה תיטבי דרכך׃ יפה קול ומטב נגן׃ והטבתי מראשותיכם׃ לב שמח ייטב גהה׃ ארבעה מיטבי לבת תנינא דפסוק׃

הבריאה ב׳ וסימ׳ את החלב תאכלו ואת הצמר׃ ובשר הבריאה יאכל׃ י״ג פסוקים בקריא׳ אית בהון ואין ואין וס׳ בספר רבת׃

אחד כה פחוזין וסימ׳ נמסר בספר מלכים חלק ב׳ סימן ו׳׃ וישובו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ והאנשים האלה שלמים הם אתנו׃ מקניהם וקנינם וכל׃ ויבואו אליך כמבוא עם׃ ויצו מלך אשור לאמר׃ ובחשב נגן חד מן ט׳ מלין חסרי׳ יוד בליש׳ הטבה וסימ׳ להיטבך באחריתך׃ והיטבך והרבך מאבתיך׃ ביי׳טב אל אבי׳ והטב לאדני׃

ואתה בן אדם בני עמך הנדברים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים ודבר חד את אחד איש את אחיו לאמר באו נא ושמעו מה הדבר היוצא מאת יהוה׃ ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך עמי ושמעו את דבריך ואותם לא יעשו כי עגבים בפיהם המה עשים אחרי בצעם לבם הלך׃ והנך להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן ושמעו את דבריך ועשים אינם אותם׃ ובבאה הנה באה וידעו כי נביא היה בתוכם׃

לד ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם הנבא על רועי ישראל הנבא ואמרת אליהם לרעים כה אמר אדני יהוה הוי רעי ישראל אשר היו רעים אותם הלוא הצאן ירעו הרעים׃ את החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו הבריאה תזבחו הצאן לא תרעו׃ את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם ואת הנדחת לא השבתם ואת האבדת לא בקשתם ובחזקה רדיתם אתם ובפרך׃ ותפוצינה מבלי רעה ותהיינה לאכלה לכל חית השדה ותפוצינה׃ ישגו צאני בכל ההרים ועל כל גבעה רמה ועל כל פני הארץ נפצו צאני ואין דורש ואין מבקש׃

לכן רעים שמעו את דבר יהוה׃ חי אני נאם אדני יהוה אם לא יען היות צאני לבז ותהיינה צאני לאכלה לכל חית השדה מאין רעה ולא דרשו רעי את צאני וירעו הרעים אותם ואת צאני לא רעו׃ לכן הרעים שמעו דבר יהוה׃

ואת בר אדם בני עמך דרנן בך בסטר כתליא ובתרעי בתיא וממליל חד עם חד גבר ית אחוהי למימר איתו כען ושמעו מה פתגמא דנפק מן קדם יי׃ וייתון עלך כמיתי גברין תלמידין ויתבון קדמך עמי ושמעין ית פתגמך ויתהון לא יעבדון ארי תולעבא בפומהון אינון עבדין בתר ממון אונסהון לבהון טעי׃ והא את להון כזמר אבובין דבסים קליה ומוטב לנגנא ושמעין ית פתגמך ולמעבדהון לית אינון צבן׃ ובמיתיה הא אתיא וידעון ארי נביא הוה ביניהון׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ בר אדם איתנבי על פרנסי ישראל איתנבי ותימר להון לפרנסיא כדנן אמר יי אלהים ווי על פרנסיא דישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא איתמניאו פרנסיא׃ ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבשין פטימיא אתון נכסין עמא ליתיכון מפרנסין׃ ית כאיביא לא תקיפתון ולימרעיא לא אסיתון ולתביריא לא צמדתון וית דאיטלטלו לא אתיבתון וית דאבדו לא בעיתון ובתוקפא פלחתון בהון ובקשיו׃ ואיתבדרו מבלי פרנס ואתמסרו לאישתצאה לכל מלכוות עממיא ואיטלטלו׃ טעו עמי בכל טוריא ועל כל רמא מנטלא ועל כל אפי ארעא איתבדרו עמי ולית דתבע ולית דבעי׃ בכן פרנסין קבילו ית פתגמא דיי׃ קיים אנא אמר יי אלהים אם לא חלף דהוו עמי לביזא ואתמסרו עמי לאישתיצאה לכל מלכוות עממיא מבלי פרנס ולא תבעו פרנסיא ית עמי ופרניסו פרנסיא ית נפשהון וית עמי לא פרניסו׃ בכן פרנסיא קבילו פתגמא דיי׃

הסמוך לדבר אתו בגלוי׃ ודבר חד׃ כמו אחד וכפל האלף לקבר וכן בלשון ארמי הוא בחסרון האלף׃ את אחד׃ פתח כלו שלא בסמיכות וכן שכם אחד והדומים לו׃ ויונתן תירגם הנדברים בך דרנן בך בסתר כותליא׃ ויבאו אליך כמבוא עם׃ ר״ל כמבוא עם החכמים לשמוע ותורים על דבר יי׳ ותני כמיתי גברין תלמידי׃ וגלה הל לנבואת מחשבת לבם ומה שמדברים שלא בפניו׃ כי עגבים בפיהם המה עושים׃ לעג הם עושים בפיהם וכן תירגם יונתן ארי תולעבא בפומהון אינון עבדין׃ והנך להם כשיר עגבים. כשיר חשק ודברי שחוק׃ יפה קול ומטיב נגן׃ כמו שישמע אותו האדם מאדם שהוא יפה קול ומטיב נגן כך הם מדמים שישמעו דבריך בלב טוב׃ ותרג׳ והא את להון כזמר אבובין דבסים קליה ומוטב לנגנא תירגם עגבים כמו עוגבים כי תרגום עוגב אבובא׃ ובבאה הנה באה׃ הם חושבים דברי כנבואתיך לדברי לעג ושחוק ובבא כנבואתיך כי הנה עתה באה בקרוב אז ידעו כי נביא היה בתוכם ונבואתך היה דברי לעג׃ ויהי׃ בן אדם הנבא ואמרת אליהם לרועים׃ תוספת ביאור׃ רועי ישראל׃ הם המלכים׃ כי אחר שהמשיל העם לצאן המשיל המלכים לרועים׃ אשר היו רועים אותם׃ עצמם וכן וירעו הרועים אותם עצמם ויקבור אותו בגאי וקבר את עצמו וכן תירגם יונתן ווי על פרנסי ישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא אתמניאו פרנסיא׃ אמר כי המלכים היו מתעסקין בהנאת עצמן ולא היו חוששין על העם להנהיגם כמשפט׃ הלא הצאן ירעו הרועים׃ הלא היה להם לרעות הצאן למה כתתנו רועים אלא לרעות אותם דעה ובינה והשכל כמו שנאמר בדוד שהיה רועה כמו ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן אמ׳ בחזקיה ויאמר ליהוד לדרוש את יי׳ ולעשות התורה והמצוה ואמ׳ ביהושפט שלא לשריו וגו׳ ללמד בערי יהודה ואמר וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי׳ ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם ואמר ויעמד שפטים בארץ ואמ׳ ויבג עליהם לאמר כה תעשון ביראת יי׳ באמונה ובלבב שלם וגו׳׃ את

החלב׃ אמר כי מיטב הצאן יאכלו רוצה לומר שיקחו ממונם שלא במשפט׃ ויונתן תירגם ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבשין ופטימיא אתון נכסין לעמ׳ ליתיכון מפרנסין׃ הבריאה׃ השמנה כמו ועגלון איש בריא מאד להבריאכם מראשית מנחת ישראל׃ את הנחלות׃ פרשו חלה מבעין כפעל ופירו׳ נחלות שהם בחלות באחד מאיבריהן ובריכות חזוק׃ ואת החולה׃ שיש לה חולי שצריכה רפואה׃ ולנשברת׃ שנשבר אחד מעצמיה׃ ואת הנדחת׃ שנפרדה מהאחרות ואין יודע אדם מקומה ולא חזרו להשיבה עם שאר רעותיה׃ ואת האבדת׃ שנדחה ואבדה ולא נודע מקומה וכל זה משל על עניי ישראל הבריאים והחולים שלא השגיחו עליהם השבויים והגולים לא השבו בשם לפדותם ולהשיבם׃ ותפוצינה׃ לכל חית השדה׃ פירוש המשל כתרגומו ואתמסרו לשיצאה לכל מלכות עממיא ואיטלטלו ובתוספת אחרית לאשתיצאה לכל מלכות וגו׳׃ ישגו׃ מבואר הוא׃ לכן׃ מבואר הוא׃ חי אני׃ מבואר הוא׃ לכן׃ שנה הפסוק לחזק הענין ולא שנה בו מלה אלא שהראשון רועים והשני הרועים והראשון את דבר יי׳ והשני דבר יי׳ ויונתן חדש בו בתוספת שהוסיף בו בכן פרנסיא דישיא תובו לאורייתא ואנא עתיד לרחמא עליכון אמרתי לשולפין אורייתא וקבילו פתגמא דיי׳

כה אמר · ודרשתי · שאעניש אותם על אשר לא רעו אותם · והשבתים מרעות צאן · שאקח המלוכה מידם ולא ירעו עוד הרועים אותם כלומר לא ימלכו עליהם עוד ויונתן תירגם ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשיהון : כי כה אמר · הנני אני · כיון שפטעו בהם הרועים אני ארדום אותם ואוציאם מגלותם : כבקרת · כפרסות · כמו כפרדות כי אז יבקר אותם יותר היטב ויונתן תירגם ומפרש להון : ביום ענן וערפל · כי יום חשך היה להם הגלות והמלוכה כי הצאן מתפזרות ביום המעונן : והוצאתים · אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ · כי העזים טוב מרעיתם בהרים והכבשים והרחלים בעמקים ובאפיקים והנה ישראל ישובו לארצם וישכנו בכל מושב טוב בהרים ובעמקים : במרעה טוב · ובהרי מרום ישראל · אמר זה על ירושלם שהיא גבוהה מכל ארץ ישראל וכן ישר' יהיה להם נוה בירושלם לעתיד לבא כמו שכתוב בסוף זה הספר : אני ארעה · ואני ארביצם · כי הרועה ירעה הצאן עד הצהרים ובצהרים אז ירביצ' כמו שכתוב איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים : את האבדת ואת החולה אחזק · אמר חולה הנה במקום כחלות וחולה שאמ' למעלה ואמר אחזק הכולל שניהם כי הרפואה לחזק ה הבריאות : ואת השמנה ואת החזקה · אשמיד השמנה והחזקה שדוחפין את החלושו' מהמרעה אני אשמיד חזקתן : ארענה במשפט · כהוגן כמו החלושות שלא ירעו יותר מן ה הראוי להן והמשל על העושקי' והחזקים שהיו בישראל והיו עושקים את העניים והחלושים ויונתן תירגם ית חטאיא וית חייביא אשיצי ואפרנס ית עמי בדינא : ואתנה · בין שה לשה · בין החזקה לחלושה : לאלים ולעתודים · כי הם החזקים שבצאן ויונתן תירגם לענין המשל בין גבר לגבר בין ל לחטאיא ולחייביא : המעט · פי' המשל כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון אכלי' שמשיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מ מותרא שמשיכון שתן : ומשקע מים · המים הצלולים כמו שפירשנו בפסוק אז אשקיע מ מימיהם : וצאני · ועמי ויונתן תירג' ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן : תרפשון · ומרפש · כתוב בשי"ן והם ענין הרמיסה במים והעכירה : לכן · בריה · כמו בריאה ופירושו שמנה והמשל כתרגומו בין גבר עתיר ובין גבר מסכן : יען · תירגם יונתן חלף דברשע וברדע דתקפתון וגו' : והושעתי · מבואר הוא : והקימותי · את עבדי דוד · המשיח שיעמוד מזרעו בעת הישועה : ואני

אתהם ה' וסימ' וישכם לבן בבקר · והזהרת אתהם את · וישמע יי' בקול ישראל ויתן את הכנעני · כבקרת רעה עדרו · ויהנו בגורל מבטה יהודה בדה : אל הרי ה' בקריא' וסימ' והוצאתים מן העמים : במרעה טוב ארעה אותם · שים פניך אל הרי ישראל · והנבא על גוג · ויתגרו בסוגר בחחים : השמנה ב' בתרי לישני וסימ'

כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי על פרנסיא ואתבע ית עמי מידהון ואיבטלינון מלפרנסא עמא ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשהון ואשיזיב עמי מידהון ולא יתמסרון בידהון לאישתיצאה : ארי כדנן אמר יי אלהים הא אנא מתגלי ואתבע ית עמי ואבקרינון : כמא דמבקר רעיא עדריה ביומא דהוי בגו עניה ומפרש להון כן אבקר ית עמי ואשיזיב יתהון מכל אתריא דאיתבדרו לתמן ביום עננא ואמיטתא : ואפיקינון מביני עממיא ואכנשינון מן מדינתא ואעילינון לארעהון ואפרנסינון על טורי ישראל בפצידיא ובכל מותבי ארעא : בפירנוס טב אפרנס יתהון ובטור קודשא דישראל יהיבית משריהון תמן ישרון באתר דיאי ופרנוס טב יתפרנסון על טורי ישראל : אנא אפרנס ית עמי ואנא אשרינון לרוחצן אמר יי אלהים : ית דאבדו אתבע וית דאיטלטלו אתיב ולתביריא איצטור ולמרעיא איסובר וית חטאיא וית חיביא אשיצי ואפרנס עמי בדינא : ואתון עמי כדנן אמר יי אלהים הא אנא דאין בין גבר לגבר לחטאיא ולחייביא : הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון דיישין ברגליכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא ברגליכון אתון דיישין : ועמי מותר מיכל שמשכון אכלין ומותר מישתי שמשכון שתן : בכן כדנן אמר יי אלהים להון הא אנא מתגלי ואידון בין גבר עתיר ובין גבר מסכן : חלף דברשע ובדרע דתקפתון ובתוקפא תברתון כל כאיביא עד דבדרתון יתהון לביני מדינתא : ואפרוק לעמי ולא יתמסרון עוד לביזא ואידון בין גבר לגבר : ואקים עליהון פרנס חד ויפרנס יתהון ית דוד עבדי הוא יפרנס יתהון והוא יהי להון לפרנס :

כה אמר אדני יהוה הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם והשבתים מרעות צאן ולא ירעו עוד הרעים אותם והצלתי צאני מפיהם ולא תהיין להם לאכלה : כי כה אמר אדני יהוה הנני אני ודרשתי את צאני ובקרתים : כבקרת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אבקר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומת אשר נפצו שם ביום ענן וערפל : והוצאתים מן העמים וקבצתים מן הארצות והביאותים אל אדמתם ורעיתים אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ : במרעה טוב ארעה אתם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם שם תרבצנה בנוה טוב ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל : אני ארעה צאני ואני ארביצם נאם אדני יהוה : את האבדת אבקש ואת הנדחת אשיב ולנשברת אחבש ואת החולה אחזק ואת השמנה ואת החזקה אשמיד ארענה במשפט : ואתנה צאני כה אמר אדני יהוה הנני שפט בין שה לשה לאילים ולעתודים : המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תרפשון : וצאני מרמס רגליכם תרעינה ומרפש רגליכם תשתינה : לכן כה אמר אדני יהוה אליהם הנני אני ושפטתי בין שה בריה ובין שה רזה : יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הנחלות עד אשר הפיצותם אותנה אל החוצה : והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד לבז ושפטתי בין שה לשה : והקימתי עליהם רעה אחד ורעה אתהן את עבדי דויד הוא ירעה אותם והוא יהיה להן לרעה :

רשי

ולא ירעו עוד הרועים אותם · את עצמם : ובקרתים · לשון ביקור חולים : כפרסות · כשהן כפוכות והוא הולך ביניה' ומאספם יחד : ביום ענן וערפל · כי כן דרך הצאן להתפזר ביום המעונן : ואת השמינה ואת החזקה · ההודפת ודוחפת את חברותיה : בין שה לשה · בין בעלי אגרופי' לחלשים : המעט מכם · את אשר החזקות שבכם רועות המרעה הטוב והלוואי לא תרמסו המותר ברגליכם : ותאכלנה אותן שאר בלאי אלא שאף מותר מרעיכם תרמסו ב ברגליכם ולא די לכם אשר משקע מים ת תשתו אלא שהנותרים ברגליכם תרפשון : ומשקע מים · המים הצלולים ששקע הטיט ולא נעכרו ברגלים והדוגמא כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסיכון א אכלין שמשיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותריא ס שמשיכון שתן · ובלאי מותר מי שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן : שה בריה · חזקה : רזה · מיינר"א בלע"ז : עבדי דוד · מלך מזרעו :

השמנה הא אם רזה · ואת החולה אחזק ואת השמנה : ואתנה ג' וסימ' בסדר ויצא ובספרא דא סימן י"ג : תרפשון ג' כתיב שי"ן בליש' וסי' ואת הנותרי' ברגליכם · ודבתריה וצאני מרמס רגליכם תשתינה · מעין נרפש ומקור משחת : החוצה י"ו בקריא' וסימ' נמסר בספר שופטים סימן י"ב : דויד ה' מלאים בנביא' וסימ' והארכתי ימיך · ויהי לעת זקנת שלמה · ולבנו אתן שבט · והקימתי עליהם דיחזקאל · כבגדל דויד צואר כנני · וכל תריסר ועזרא וד"ה דכוו' בלאים :

ואני · מבואר הוא : וכרתי · וישנו ביערים · כי לא יפחדו מחית היער ויהיו עכין טובה : ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה · אתן אותם ברכה על דרך והיה ברכה וסביבות גבעתי אתן אותם ברכה והיא ארץ ישראל כלה שהיא סביבות בית המקדש כי בית המקדש באמצע ארץ ישראל הוא ובית המקדש נקרא הר וגבעה כמו שכתוב נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים ונשא מגבעות · וי"ת ואשרי יתהון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מברכין ותירגם הגשם מטר בכיר : ונתן · מבואר הוא : ולא יהיו · וחית הארץ לא תאכלם : משל כתרגומו ומלכות ארעא לא ישיצינון : והקמותי להם מטע · כמו שאמר ונטעתים על אדמתם : לשם · שיהא שמם בגוים וי"ת לקיימא : אסופי רעב

בתינח יבולה ד' חס' את בליש' וסימ' ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ · ונתן עץ השדה את פריו · גם יי' יתן הטוב · ארץ נתנה יבולה : יבולה ח' וסימ' נמסר בריש סדר בחקתי : ולא ישאו ד' וסימ' והיו על אהרן ועל בניו בבאם · ושמרו את משמרתי · ולא ישאו עצים מן השדה · ולא ישאו עוד כלמת הגוים : ונטיתי ידי י"ו חס'

ואני יהוה אהיה להם לאלהים ועבדי דוד נשיא בתוכם אני יהוה דברתי : וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו ביעורים : ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה יהיו : ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה והיו על אדמתם לבטח וידעו כי אני יהוה בשברי את מטות עלם והצלתים מיד העבדים בהם : ולא יהיו עוד בז לגוים וחית הארץ לא תאכלם וישבו לבטח ואין מחריד : והקמתי להם מטע לשם ולא יהיו עוד אספי רעב בארץ ולא ישאו עוד כלמת הגוים : וידעו כי אני יהוה אלהיהם אתם והמה עמי בית ישראל נאם אדני יהוה : ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אני אלהיכם נאם אדני יהוה :

לה ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם שים פניך על הר שעיר והנבא עליו : ואמרת לו כה אמר אדני יהוה הנני אליך הר שעיר ונטיתי ידי עליך ונתתיך שממה ומשמה : עריך חרבה אשים ואתה שממה תהיה וידעת כי אני יהוה : יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם בעת עון קץ : לכן חי אני נאם אדני יהוה כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך : ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עבר ושב : ומלאתי את הריו חלליו גבעותיך וגאותיך וכל אפיקיך חללי חרב יפלו בהם : שממות עולם אתנך ועריך לא תישבנה וידעתם כי אני יהוה :

ואנא יי' אהוי להון לאלהא ועבדי דוד מלכא ביניהון אנא יי' גזרית במימרי : ואיגזר להון קיים שלם ואבטל חיתא בישתא מן ארעא ויתבון במדברא לרוחצן ויתעתקון בחורשא : ואשרי יתהון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מבורכין ואחית להון מטר בכיר בעידניה מטרין דברכן יהוו : ויתן אילן חקלא ית איביה וארעא תתן עללתה ויהון על ארעהון לרוחצן וידעון ארי אנא יי' כד איתבר ית ניר תוקפהון ואשזבינון מיד דמפלחין בהון : ולא יהון עוד ביזא לעממיא ומלכות ארעא לא ישיצינון ויתבון לרוחצן ולית דמניד : ואקים להון נצבא לקיימא ולא יהון עוד מטלטלי כפנא בארעא ולא יקבלון עוד אתכנעות עממיא : וידעון ארי אנא יי' אלההון מימרי בסעדהון ואינון עמי בית ישראל אמר יי' אלהים : ואתון עמי עם דאיתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון אנא אלהכון אמר יי' אלהים :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עמי למימר : בר אדם קביל נבואה על טורא דשעיר והתנבי עלוהי : ותימר ליה כדנן אמר יי' אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך טורא דשעיר ואארים מחת גבורתי עלך ואתנינך לצדו ואשתממו : קירוך חורבא אשוי ואת לצדו תהוי ותדע ארי אנא יי' : חלף דהוות לך דבבות עלם ותביבתא ית בני ישראל על ידי קטולי חרבא בעידן תברהון בעידן תושלימת חוביהון : בכן קיים אנא אמר יי' אלהים ארי לקטול אעבדינך ודקטלין בחרב ירדפונך אם לא דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך : ואתן ית טורא דשעיר לצדו ולאשתממו ואשיצי מיניה דעדי ודתאיב : ואמלי ית טורוהי קטילוהי רמותוהי וחילוהי וכל פצידוהי קטילי חרבא יתרמון בהון : צדו עלם אתנינך וקירוך לא יתיתבן ותדעון ארי אנא יי' :

את וסימ' נמסר בהאי סיפרא סימ' כ"ה : איבת ב' וכסיפרא וסימ' בשאט בנפש למשחית · יען היות לך איבת עולם : ושב ג' קמץ וסימ' ודוד הולך ושב מעל שאול · ושב ורפא לו · והכרתי ממנו עבר ושב :

רש"י

וישנו ביערים · תירגם יונתן ויתעתקון בחורשא ויש לפותרו בלשון שינה : ונתתי אותם וסביבות גבעתי · תהי נתינתם בברכה ונתתי כמו והשכנתי : מטע לשם · קיום שיהא לשם עולם : אסופי רעב · שמוכי רעב מאחת בושת ר רעבון ועוני : אדם אתם · אינכם כבהמו' במיני : ותגר · ותשפל כמו והגרתי לגיא א אבניה שהיו מסגירין אותם לאויביהם כ כשהיו בורחים דרך ארצם וזו היא שאמר עובדיה אל תעמוד על הפרק : בעת אידם · כשמסרתים ביד אויב : בעת עון קץ · כשנגמר קץ עונם ונתמלאת סאתם : לדם אעשך · נופל בחרב : דם שנאת · בזית את הבכורה שעבודתי היתה משול להם ושנאת להיות מלכלך עצמך בדם קרבן עבודתי ולכלוך דם הרוגים ירדפך ויש אומרים דם מילה שנאת ויש אומרים רוצחים אתה ירא כ כשאר כל אדם ו ורוצחים ירדפוך ויש אומרים דם שנאת אחיך שהוא בשרך ו דמך : ועריך לא תשובנה · לא כמו שאמרתי למצרים ו ושבתי את שבו' מצרי' ושבתי את שבות בני עמון וזו היא שאמר מלאכי ואת עשו ש שנאתי ואתן את הריו שממה שעתידים ל לשוממות עולם :

שני

בארץ · ענין כליון כמו אסוף אסיפם וי"ת מטלטלי כפנא כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו מתטלטלים במצרים ובשאר א ארצות והיו נושאים שם כלימת הגוים כמו שאמ' גרות באבות כשהלכו למצרים ולארץ פלשתי' ואמר באבימלך לגור בשדי מואב ואמר בשונמית ותגר בארץ פלשתים : וידעו · מבואר הוא : ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · כשתהיו צאן מרעיתי שארעה אתכם דעה ו ובינה והשכל אז תקראו אדם לא צאן ובהמה כי כשיתפתה האדם לתאות העולם הזה הוא בהמה לא אדם כי בגשמיות ישתתף האדם עם הבהמה הוא וחמורו אוכלין באבוס אחד אבל כשיניעו הטוב אשר יעדנו האל יתברך ומלאה הארץ דעה את השם ושאר הענינים הטובים והיעודים לאהוב את יי' ולעבדו בלב שלם ונתעסק במושכלות אז נקרא אדם שיהיה נכר בנו חלק האלוהי ונהיה נבדלים מן הבהמה ומבני האדם הדומים לה · וי"ת ואתון עמי עם דמתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון ועל הדרך הזה אחז"ל אדם אתם אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם : ויהי · בן אדם שים פניך על הר שעיר · סמך נבואת מפלת הר שעיר לנבואת ישועת ישראל כי בעת הישועה תהיה מפלת אדום כמו שכתוב בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו : ואמרת · מבואר הוא : עריך · ואתה שממה תהיה שיכלו עם אדום בכל מקום שיהיו : יען היות לך איבת עולם · ולא פירש עם מי ורוצה לומר עם בני ישראל כמו שאמר ותגר את בני ישראל · ופי' ותגר כמו ניגרוהו על ידי חרב ענין ההתכה כי ענין הגרת הדם ממכות החרב : בעת עון קץ · בעת שבא קץ גלותם בעונם וי"ת בעידן תושלמת חוביהון : לכן חי אני · כי לדם אעשך · כלומר אתקינך ואזמינך לחרב : ודם ירדפך · כלומר שופכי דמים ירדפוך : ירדפך · שניהם הד"לת בחטף קמץ לבין אשר ובמוא ופתח לבין כפתלו : אם לא דם שנאת ודם ירדפך · שנאת שופכי דמים ונשמרת מהם ועתה ירדפוך ויסיגוך וי"ת אם לא דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך : ונתתי · לשממה · שם בפלס מלה שפחה ונמשך פ"ה הפעל בטעם : ומלאתי את הריו חלליו · ואמר גבעותיך וגאותיך וכל אפיקיך כי כן דרך המקר' לדבר לנכח ושלא לנכח במקו' אחד כמו שמעו עמים כולם ואולם כולם תשובו והדומים להם רבים חללי חטוף : שממות עולם · נמשך פ"ה הפעל בטעם : תישבנה · כתיב ופי' ענין ישוב וקרי תשובנה רוצה לומר לא תשובנה לקדמותן :

יען

רדק

יען אמרך את שני הגוים. ישראל ויהודה: ואת שתי הארצות. ארץ יהודה ובנימן וארץ שאר השבטים כמו שהיו חלוקות במלכות. ואמר תהיינה על הדרך וכן גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני הנה אפי וקנאתי ונחמתי נתכת ואמר אחר כך וירשנוה לשון יחידה כי שתי הארצות אחת אלא שנחלקה המלכות אחרי דוד: ויי' שם היה. שמע דבריהם וישיב גמולם בראשם: לכן. ועשיתי כאפך וכקנאתך. כמו שהיה אפך וקנאתך על ישראל כן אעשה עמך: אשר עשית משנאתיך בם. משנאתיך כתיב ביוד הרבוי וקרי בסמך רבוי הזכרים לבד כמו למען אספרה כל תהלתיך וכן וכסלו את זנותיכם בזנותיך וברעתיך והדומים להם: ונודעתי בם כאשר אשפטך. כי כשאשפטך ואז אהיה נודע בישראל שבחרתי בהם והם לי לעם ות"י ואתגלי לאוטבא להון כד אתפרע מינך: וידעתי נאצותיך. בקמץ הנון והאלף והוא מן הרגושים לולי האלף כאלה כמשקל אפרים וכן פרשה ופרשת גדולת מרדכי שלא ברגש מפני הה"ים: לאמר שממה. כתוב בה"א כמו לא שפכה וקרי בוי"ו: ותגדילו. [illegible] שהייתם אומרים שאינני שומע דבריכם הרעים: והעתרתם. ענין רבוי דברים חזקים וכן [illegible] כעתרות נשיקות שונא ועתר ענן הקטרת עולה וכן תירגם יונתן ואסגיתון עלי פתגמיכון: כה אמר. כשמוח כל הארץ. כ"ף כשמוח וכ"ף כשמחתך שני כפי הדמיון שמוכי' כמו כעם ככהן כמוך כפרעה כמלוה כלוה והדומים להם רוצה לומר [illegible] שמחת כל הארץ על שוממותיך ושמחתך על שממות נחלת ישר' [illegible] כן כלומר כמו ששמחת על נחלת ישראל כששממו כן תשמח כל הארץ על שוממותיך: כשמחתך. תהיה הר שעיר. בא מכונה בלשון נקבה או [illegible] שיעורו עדת הר שעיר וכן וכל אדום כלה רוצה לומר עדת אדום כמו ותהי ישראל ותהי אדום: ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל. אחר שדבר פורענות על הר שעיר דבר נחמה על הרי ישראל: כה אמר. האח. [illegible] כתרגומו חדוה: ובמות עולם. קרא הרי ישראל במות עולם לפי שארץ ישראל גבוה מכל הארצות ואמר היתה על הארץ הכוללת הבמות: לכן. יען ביען. הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו: שמות ושאוף אתכם מסביב. שמות מקור בשקל השכח חנות אל ואמר [illegible] תלותיה ושאוף ענין בליעה כמו שאפה רוח שאפני אנוש ושמות מקור יוצא וכן אשם ושאוף פועל יוצא ופירוש הגוים אשר סביבותיכם היתה מחשבת [illegible] ושוקים לשמות אתכם ולבלוע אתכם ות"י חלף דיתרברבו וחלף דחשיבו לאחרבא ולאצדאה [illegible] יתכון מסחור סחור: ותעלו. [illegible] ענין בשוא ופתח שלא כמנהג כי משפטו על המנהג העי"ן [illegible] בקמץ כמו ויעלו מגל תסכן [illegible] קרח: על שפת לשון ודבת עם. כי כל אומה יש לה לשון מיוחד כמו שאמר ללשונותם בגויהם והיו מדברים רעות על ישראל [illegible] זהו שהיו ישראל כעלים על שפת [illegible] וזהו דבת עם ועם ויונתן תירגם [illegible] ותעלו ואתאמרתון: לכן. כמו [illegible] שאמר למעלה בפורענות בפרט [illegible] כה אמר יי' להרים ולגבעות כן [illegible] אמר הנה בנחמה בפרט כה אמר יי' להרים ולגבעות: ולחרבות השוממות. שברי הארץ במקצת ספרים ובמקצתם בשוא: לכן. ועל אדום כלא. אלף במקום הא כמו והיה לכם לזרא קראכה לי מרא בן יתן לידידו שנא: את ארצי. ענינו כתרגומו ית ארע בית שכנתי: בשאט נפש. בלא בי"ת ואשר למעלה בפרשת פלשתים בשאט בנפש בבי"ת: למען מגרשה לבז. שם במקום מקור כמו ולמסע את המחנות כאלו אמר לגרוש אותה להיותה לבז וכן תירגם יונתן בדיל לתרכותה למבזה: לכן

רש"י

שני הגוים. ישראל ויהודה ומדרש אגדה רבי תנחומא דורשו כלפי שהלך עשו אל ישמעאל להתחתן בו להסיתו שיעורר על יצחק על ירושת אברהם ויהרג ישמעאל את יצחק ואהיה אני גואל הדם ואהרג את ישמעאל והוא יקרבו ימי אבל אבי ואירש אני את יצחק ואת ישמעאל: ויי' שם היה. יודע את מחשבותיך: ועשיתי כאפך. כאותה האף שעשית לישראל אעשה לך: ונודעתיכם. כאשר אשפטך אז יכירו את גבורותי: העתרתם. הרביתם וכן ועתר ענן הקטרת לשון ע עובי: כשמח כל הארץ. כשאטול אני את מלכותי כי אז ת תשמח הארץ כענין שנאמר יי' מלך תגל הארץ אז שממה א אעשה לך: האח. שמחה: ובמות עולם. ארץ ישראל שהיא גבוה וכיון של עולם: שמות ושאוף אתכם מסביב. שכיניכם היו משתוממים ותוהים לשתוק ולראות בסוף חורבנכם ושואפים ותאבים ומצפים ל להיותכם מורשה ל לשארית הגוים: ותעלו על שפת לשון. ועכשיו בחורבנכם הכל מדברי' ומרננים בכם לאמר אלה הרי שממו: ודבת עם. פארל"מנט בלעז: למען מגרשה לבז. לפי שראו גירושה לבז מהוטלה לבזה: לשכלם

מקרא

יַעַן אֲמָרְךָ אֶת־שְׁנֵי הַגּוֹיִם וְאֶת־שְׁתֵּי הָאֲרָצוֹת לִי תִהְיֶינָה וִירַשְׁנוּהָ וַיהוָה שָׁם הָיָה׃ לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וְעָשִׂיתִי כְּאַפְּךָ וּכְקִנְאָתְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָה מִשִּׂנְאָתֶיךָ בָּם וְנוֹדַעְתִּי בָם כַּאֲשֶׁר אֶשְׁפְּטֶךָ׃ וְיָדַעְתָּ כִּי־אֲנִי יְהוָה שָׁמַעְתִּי אֶת־כָּל־נָאָצוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ עַל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר שָׁמֵמָה לָנוּ נִתְּנוּ לְאָכְלָה׃ וַתַּגְדִּילוּ עָלַי בְּפִיכֶם וְהַעְתַּרְתֶּם עָלַי דִּבְרֵיכֶם אֲנִי שָׁמָעְתִּי׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כִּשְׂמֹחַ כָּל־הָאָרֶץ שְׁמָמָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ כְּשִׂמְחָתְךָ לְנַחֲלַת בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־שָׁמֵמָה כֵּן אֶעֱשֶׂה־לָּךְ שְׁמָמָה תִהְיֶה הַר־שֵׂעִיר וְכָל־אֱדוֹם כֻּלָּהּ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן אָמַר הָאוֹיֵב עֲלֵיכֶם הֶאָח וּבָמוֹת עוֹלָם לְמוֹרָשָׁה הָיְתָה לָּנוּ׃ לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן בְּיַעַן שַׁמּוֹת וְשָׁאֹף אֶתְכֶם מִסָּבִיב לִהְיוֹתְכֶם מוֹרָשָׁה לִשְׁאֵרִית הַגּוֹיִם וַתֵּעֲלוּ עַל־שְׂפַת לָשׁוֹן וְדִבַּת־עָם׃ לָכֵן הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר־אֲדֹנָי יְהוִה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֶהָרִים וְלַגְּבָעוֹת לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיוֹת לֶחֳרָבוֹת הַשֹּׁמְמוֹת וְלֶעָרִים הַנֶּעֱזָבוֹת אֲשֶׁר הָיוּ לְבַז וּלְלַעַג לִשְׁאֵרִית הַגּוֹיִם אֲשֶׁר מִסָּבִיב׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אִם־לֹא בְּאֵשׁ קִנְאָתִי דִבַּרְתִּי עַל־שְׁאֵרִית הַגּוֹיִם וְעַל־אֱדוֹם כֻּלָּא אֲשֶׁר נָתְנוּ־אֶת־אַרְצִי לָהֶם לְמוֹרָשָׁה בְּשִׂמְחַת כָּל־לֵבָב בִּשְׁאָט נֶפֶשׁ לְמַעַן מִגְרָשָׁהּ לָבַז׃

תרגום

חֲלָף דַאֲמַרְתְּ יָת תְּרֵין עַמְמִין וְיָת תַּרְתֵּין מְדִינָן דִּילִי אִינוּן וְאִירְתִינוּן וְקֳדָם יְיָ גַּלְיָין מַחְשְׁבַת לִבָּא׃ בְּכֵן קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַעֲבֵיד כְּרוּגְזָךְ וּכְחֵימְתָךְ דַּעֲבַדְתְּ מִסַּנְאוּת לְהוֹן וְאִתְגְּלֵי לְאֵיטָבָא לְהוֹן כַּד אִתְפְּרַע מִינָּךְ׃ וְתִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ שְׁמִיעַ יָת כָּל אַרְגָּזוּתָךְ דַּאֲמַרְתְּ עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר צָדִיאַת לָנָא אִתְמְסִירוּ לְאִשְׁתֵּיצָאָה׃ וְאִתְרַבְרַבְתּוּן עֲלַי בְּמֵילֵי פּוּמְכוֹן וְאַסְגֵּיתוּן עֲלַי פִּתְגָמֵיכוֹן קֳדָמַי שְׁמִיעַ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כְּמִחְדֵּי כָל אַרְעָא צַדוּ אַעֲבֵיד לָךְ׃ כְּמָא דַחֲדֵיתָא עַל אַחְסָנַת בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּצָדִיאַת אַרְעֲהוֹן כֵּן אַעֲבֵיד לָךְ צַדוּ תְּהֵי טוּרָא דְשֵׂעִיר וְכָל אֱדוֹם כּוּלַּהּ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃

וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר טוּרֵי יִשְׂרָאֵל קַבִּילוּ פִּתְגָם יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלָף דִּי אֲמַר סַנְאָה עֲלֵיכוֹן חֶדְוָא וּבֵית עָלְמָא לִירוּתָא הֲוָת לָנָא׃ בְּכֵן אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלָף דְּאִתְרַבְרַבוּ וַחֲלָף דְּחַשִּׁיבוּ לְאַחְרָבָא וּלְאַצְדָּאָה יָתְכוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר לְמֶהֱוֵיכוֹן יְרוּתָא לִשְׁאָרָא דְעַמְמַיָּא וְאִתְאֲמַרְתּוּן עַל שְׂפַת לִישָׁן וְרִינְנַת עַם׃ בְּכֵן טוּרֵי יִשְׂרָאֵל קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ אֱלֹהִים כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְטוּרַיָּא וּלְרָמָתָא לְפַצִּידַיָּא וּלְחֵילַיָּא וּלְחָרְבָתָא צַדְיָתָא וּלְקִרְוַיָּא שְׁבִיקָתָא דַּהֲוָאָה לְחוּךְ וּלְלָעַב לִשְׁאָרָא דְעַמְמַיָּא דְּמִסְחוֹר סְחוֹר׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא בְּאֶשָּׁת פּוּרְעָנוּתִי גְּזֵירַת בְּמֵימְרִי עַל שְׁאָרָא דְעַמְמַיָּא וְעַל אֱדוֹמָאֵי כּוּלְּהוֹן דִּי הֲבוּ יָת אַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתִּי לְהוֹן לִירוּתָא בְּחֶדְוַת כָּל לֵב בִּצְפוּת נְפַשׁ בְּדִיל לְתָרְכוּתַהּ לְמִבְזַהּ׃

מסורה

ואת שתי ו' בקריא' וסימ' ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו. ואת שתי בניך והנמצאות. ואת שתי קצות שהי. וחכרו. ואת שתי נשיו הציל דוד דצקלג. יען אמרך את שני הגוים. נתנו ו' בקריא' וסי' בי חקך וחק בניך נתנו. למען אשר לא יגבהו. אשר נתנו קברתיה. שמה אדום וכל נשיאיה. וידעת כי אני יי' שמעתי את

כל נאצותיך. נתנו מרעה אחד: כשמחתך חד מן ד' זוגין מן כ"ב כ"ם ברישיהון וסי' כספר ל' ונמקו כל צבא השמים. כסיר ל' ירהית כסיר מצולה. כשמח ל' כה אמר אדני יי' כשמח. כשמחתך ל' לנחלת בית ישראל דסיפ'. ואינון מן א"ב כ' ברישיהון וכל חד לית ליה זוגא: שממה ג' בקריא' וסי' שממה ההרורי. יען ביען שמ' ושאוף. אשר שם שמות בארץ: כלא חד מן מלין דמשמשין א' בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכוו' וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך האל"ף:

לכן · כלימת גוים · בלא הא ולית כותים ומלמטה בפרשה האחרת כלימת הגוים: לכן · מבואר הוא: ואתם · ענפכם תתנו · רוצה לומר ענף עציכם: ופריכם · בסגול הפ"א ויש ספרים בחירק: כי קרבו לבא · פעל עומד מן הדגוש וכן ופרעה הקריב כאשר הקריב לבא מצרימה פעל עומד מן הנוסף או פי' קרבו לבא קרבו בואתכם בתשובה ומעשים טובים ויונתן תרגם ארי קריב פורקני למיתי: כי הנני · מבואר הוא: והרביתי · כל בית ישראל כלה · הכפל לחזק הענין ולהורות על עשרת השבטים שנגלו עד היום: והרביתי · כקדמותיכם · קבוץ מן קדמת שלא יבא: והטבותי מראשתיכם · אמר ארבה אתכם כמו שהייתם מקד' ויותר איטיב ממה שהייתם בראשונה: והטבתי · מורכב משני משקלים מן והטבתי כמו והטלתי אתכם ומן והטיבותי כמו הטיבות כי היה עם לבבך אם הניפותי על יתום ידי או הוא מורכב מן יטב וטוב כי שני השרשים בענין זה: מראשתיכם · הרי"ש בחירק והוא ממשקל אמרה שמלה אמר כן האחד ראשה כמו האלף והקבוץ ראשות בפלס אמרות שמלות כבשות ובסמוך ראשות בפלס כבשות הכאן אלא שנחה האלף וכן בסמיכות שכוי: והולכתי · כשאוציאם מן הגלות אוליכם בדרך ואביאם עליכם · ואמר וירשוך והיית תוסיף כנגד כל הר והר: כה אמ' · לכם · כנגד ההרים ואמר אוכלת אדם וגו' כנגד הארץ: אתי · כתיב ביו"ד כדרך היו"ד הנוספת לנקבה הנמצאת כמו כשדיכי תחלואיכי והדומים להם וקריאת כמשפט: גויך · חסר יו"ד הרבים מהמכתב וכן וגויך ביו"ד אחת לבדה: לכן · לא תכשלי · כתיב וקרי תשכלי וענינ' קרוב: ולא תכשלי · כן כתיב וקרי ויונתן תרגם תכלי תתכלין: ויהי · בן אדם · כטומאת הנדה · לפי שעל דרך משל נקראת כנסת ישראל אשה לאל יתברך והוא לה לבעל המשילה בעת חטאתיה לנדה שהבעל מרחיקה כל ימי נדותה ומקרבה אחרי שהרתה כן הרחיק האל ית' ישראל והגלם לארצות הגוים מפני חטאתם ועתיד להחזירם אחרי שישובו אליו ויטהרו מטומאתיה: ואשפוך · מבואר הוא: ואפיץ · מבואר הוא: ויבא · לשון יחיד דרך כלל ובדרש על דרך בבל כרתם לו כרי: ויחללו את שם קדשי באמור להם עם יי' אלה ומארצו יצאו · זהו חלול השם שאומ' הגוים על ישראל עם יי' אלה כבר מקראו עם יי' אלה ויצאו מארצו והניחם בגלות זה כמה והנה כאילו הם מחללים אותו בהמשך גלותם זה כמה בעונותיהם והגוים אומרים מבלתי יכולת יי' להוציאם יאמרו איך בחר בהם ואחר כך מאסם והשליכם מעל פניו ויונתן תרגם ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמ' דקודשי כדאמרין להון עמא דיי' אילין ואיכדין מארעא בית שכנתיה גלו: ואחמול · מבואר הוא: לכן

ישאו ו' קמצין בקריא' וסימ' חטאם ישאו ערירים ימתו · כי את שארו הערה · ולבני קהת לא נתן כי עבודת · זהב ולבונה ישאו ותהלות יי' · הכה כלמתם ישאו · עליו משל ישאו: ואתם ד' רפ' בקריא' בטעמא וסימ' קטון ישראל ובתבן בשבתא · ופ' ביהושע סי' ח': ולא תוסף ד' בקריא' וסי' נוע הנוע ארץ כשכור · והולכתי

לכן הנבא על אדמת ישראל ואמרת להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות כה אמר אדני יהוה הנני בקנאתי ובחמתי דברתי יען כלמת גוים נשאתם: לכן כה אמר אדני יהוה אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא: כי הנני אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם: והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל כלה ונושבו הערים והחרבות תבנינה: והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם והטבתי מראשתיכם וידעתם כי אני יהוה: והולכתי עליכם אדם את עמי ישראל וירשוך והיית להם לנחלה ולא תוסף עוד לשכלם: כה אמר אדני יהוה יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית: לכן אדם לא תאכלי עוד וגויך לא תכשלי עוד נאם אדני יהוה: ולא אשמיע אליך עוד כלמת הגוים וחרפת עמים לא תשאי עוד וגויך לא תכשלי עוד נאם אדני יהוה: ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם בית ישראל ישבים על אדמתם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם כטמאת הנדה היתה דרכם לפני: ואשפך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם טמאוה: ואפיץ אתם בגוים ויזרו בארצות כדרכם וכעלילותם שפטתים: ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם יהוה אלה ומארצו יצאו: ואחמל על שם קדשי אשר חללהו בית ישראל בגוים אשר באו שמה:

בכן איתנבי על ארעא דישראל ותימר לטוריא ולרמתא לפצידיא ולחיליא כדנן אמר יי אלהים הא אנא ברוגזי ובחימתי גזרית במימרי חלף דאיתכנעות עממיא קבילתון: בכן כדנן אמר יי אלהים אנא קיימית במימרי אם לא עממיא די בזו יתכון מסחור סחור אינון איתכנעותהון יקבלון: ואתון טורי ישראל איבכון תצלחון ופריכון תטענון לעמי ישראל ארי קריב יום פורקני למיתי: ארי הא אנא מיתגלי עליכון ואיתפני במימרי לאיטבא לכון ותתפלחון ותזדרעון: ואסגי עליכון אינשא כל בית ישראל כולהון ויתיתבן קירויא וחרבתא יתבניין: ואסגי עליכון אינשא ובעירא ויסגון ויפשון ואתיב יתכון כדמל קדמין ואוטיב לכון כדמן אוולא ותדעון ארי אנא יי: ואסגי עליכון אינשא ית עמי ישראל ויחסנונך ותהי להון לאחסנא ולא תוסיף עוד לתכלותהון: כדנן אמר יי אלהים חלף דאמרין לכון מקטלת אינשא את ומתכלת עמיך הוית: בכן אינשא לא תקטלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי אלהים: ולא אשמע ליך עוד איתכנעו עממיא ותיסורי עממיא לא תקבלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם בית ישראל יתבין על ארעהון וסאיבו יתה באורחתהון ובעובדיהון כסואבת איתתא טומאת הוות אורחתהון קדמי: ושפיכית חימתי עליהון על דם זכי דאשדו על ארעא ובפולחן טעותהון סאבוה: ואגליתי יתהון לביני עממיא ואיתבדרו במדינתא כאורחתהון בישתא וכעובדיהון מקלקליא אתפרעית מנהון: ועלו לביני עממיא דאיתגליאו לתמן על דאחילו ית שמא דקודשי בדאמרין להון אם עמיה דיי אלין ואיכדין מארעא בית שכינתיה גלו: וחסית על שמא דקודשי דאחילוהי בית ישראל ביני עממיא דאיתגליאו לתמן:

רשי

לשכלם · לגרש יושביך מקרבך הו' קרוי שכול: אוכלת אדם את · לימודה היא הארץ הזאת להשחית את יושביה האמוריים כלו בה והיהודים כלו בה: ויהי דבר יי' אלי לאמר · בן אדם בית ישראל יושבים על אדמת' וגו' · כטומאת הנדה · המשילה הכתוב לנדה שבעלה מצפה מתי תטהר ותשב לטוב אצלו: ויבא · לפי שאמר בית ישר' בראש הפרש' קרא כל הפרש' בלשון יחיד ומדרש אגדה הב"ה בא עמה' בגולה ושמע אזן מה היו אומרים השבאים הרי אלו עם יי' ולא היה לו יכולת להצילם במדר' איכה רבתי: ויחללו את שם קדשי · השפילו את כבודי ומהו החילול באמור אויביהם עליה' עם יי' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו: לא

ואתם ד' בטע' ר"פ וסי' קטון ישר' וכתבן בשבתא

תשכלי ק'

מסרה

עליכם אדם · עין שזפתהו · ואבר עד פה תבא: תוסף ג' חסרי' יו"ד בקריא' וסימ' ולא תסף עוד לשכלם · כי אם תציל · ובתגדים באד' תוסף: על אדמת' ד' וסימ' בקבצי את בית ישראל · ונתן עץ השד' את פריו · בית ישרא' ישבים · בשבתם על אדמתם: שמה ד' סוף פסוק בספרא וסימ' מן העמים אשר נפצו שמה · ואחמל על שם קדשי אשר חללוהו · בעשרים וחמש שנה לגלותינו · סביב שמנה עשר אלף:

לכן· מבואר הוא: וקרמתי· מבואר הוא: ולקחתי· מבואר הוא: וזרקתי· דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם והזאת מי חטאת כן הטמא מעונות נטהר בכפרה ויונתן תרגם ואשבוק לחוביהון כמא דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סואבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון: ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם· האדם הוא שיהיה להם לב שומע ורוח נכונה לקבל דברי האל יתברך באהבה וכן תרגם יונתן לב דחיל ורוח דחילא וכן לב האבן תרגם ליבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא: לב בשר· לב רך ונכון לקבל הטוב ויונתן תרגם לב דחיל קדמי למעבד רעותי: ואת רוחי· ויתרוח קדשי: וישבתם: מבואר הוא:
והושעתי וקראתי· כאלו אני קורא אליו שירבה בהמטירי עליו ושמרי אותו מן השדפון והירקון ומאר הפגעים: והרביתי· לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים· כי ארץ ישראל צריכה לגשמים יותר מן הארצות האחרות לפיכך ש הרעב מצוי בה יותר משאר ארצות והשר אבותינו יצחק ואלימלך וכשאר יוצא מארצו לארץ אחרת בעבור הרעב הוא חרפה:
וזכרתם· ונקטתם בפניכם· תהיו נכרתים בעיני עצמכם כשתזכרו עונותיכם תאמרו ברי הכריתנו האל יתברך והגלנו מ מארצנו ויונתן תרגם ותיקנון ותהון חזן: לא למענכם· בושו והכלמו· דין הוא שתבושו ותכלמו כי דרכיכם רעים ואני הוציא אתכם מן העמים ואביא אתכם אל ארצכם ומה שאמר לא למענכם תראה שלא יבאו מהגלות אלא על ידי תשובה וכבר הארכנו בזה הענין בספר ישעיהו בפסוק וירא כי אין איש: כה אמר יי· ונבנו החרבות· ההא בסגול והאי״ת בקמץ חטף והרי״ש בקמץ י ושארץ· מבואר הוא: ואמרו· בשורה שממה היו אומרים העוברים כן ויונתן תרגם כי אחר שתשוב ליושבה יאמרו כן ויימרון ארעא דכן דישראל דהות צדיא תבת למיהוי כגנתא דעדן וקרויא חרבת וצדיתא ומפגרת כריכן תקיפין יתיבו: והערים החרבות· בברי הרי״ם: וידעו· אשר ישארו סביבותיכם· ורואים בחורבנה ויראוה בישובה במעט זמן ידעו כי לא היה יכול להיות דבר זה אלא מהאל יתברך: אני יי דברתי ועשיתי· דברתי זה על ידי הנביא וכן עשיתי כמו ש שדברתי: כה אמר יי· עוד זאת אדרש· עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שארבה אותם: כצאן אדם· אדם הם ישראל שהם אדם כמו שפירשנו למעלה אדם אתם יהיו רבים כצאן ואמ׳ כצאן עם כ״ף הידיעה ופיר׳ אחר כן כצאן קדשים ויו״ת כצאן אדם אסגינון באינשא ואצלחינון ב בבעירא: כצאן

לעיניהם כ״ד וסימ׳ נמסר בסדר חקת התורה: ומכל גלוליכם חד מן ח׳ מלין בתרי טעמי פ׳ הטפחא לא ישרתנה מירבא כתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסימ׳ בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמור· והרותיה ואת כל והרותיה בקע דמלכים· מבליגיתי· גלוליכם ומכל גלוליכם אטוד· מכל תועבותיכם· כי למכראשונה

לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיכֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֹנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃

בכן אימר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים לא בדילכון אנא עביד בית ישראל אלהין על שמא דקודשי דאחילתון ביני עממיא דאתגליתון לתמן: ואקדיש ית שמי רבא דאתחל ביני עממיא דאחילתון ביניהון וידעון עממיא ארי אנא יי אמר יי אלהים כד אתקדש בכון לעיניהון: ואקריב יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מכל מדינתא ואעיל יתכון לארעכון: ואשביק לחוביכון כמא דמידכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סאבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון: ואתן לכון לב דחיל ורוח דחילא אתן במעיכון ואתבר ליבא דרשיעא דהוא תקיף כאבנא מבסרכון ואתן לכון לב דחיל קדמי למעבד רעותי: וית רוח קודשי אתן במעיכון ואעביד ית די בקיימי תהכון ודיני תטרון ותעבדון: ותיתבון בארעא די הבית לאבהתכון ותהון קדמי לעם ואנא אהוי לכון לאלהא: ואפרוק יתכון מכל סואבתכון ואברך ית עיבורא ואסגי יתיה ולא אתן עליכון כפנא: ואסגי ית פירי אילנא ועללת חקלא בדיל דלא תקבלון עוד חיסודי כפנא ביני עממיא: ותדכרון ית אורחתכון בישתא ועובדיכון דלא תקנין ותדקנון ותהון חזן על חוביכון ועל תועבתכון: לא בדילכון אנא עביד אמר יי אלהים יתידע לכון בהיתו ואתכניעו מאורחתכון בית ישראל: כדנן אמר יי אלהים ביומא דאדכי יתכון מכל חוביכון ואתיב ית קירויא ויתבניין חורבתא: וארעא דהות צדיא תתפלח חלף דהות צדו לעיני כל דעדי: ויימרון ארעא דנן דישראל דהות צדיא תבת למהוי כגינתא דעדן וקירויא חרבתא וצדיתא ומפגרתא תקיפי יתיבו: וידעון עממיא די ישתארון סחרניכון ארי אנא יי בניתי מפגרתא קיימית צדיתא אנא יי גזרית במימרי ואקיים: כדנן אמר יי אלהים עוד דא אישתאיל לכון במימרי לבית ישראל למעבד להון אסגינון באנשא ואצלחינון בבעירא:

רשי

לא למענכם אני עושה· התשועה שאושיעכם: וקדשתי את שמי· ומה הוא הקידוש ולקחתי אתכ׳ מן הגוי׳: מים טהורי׳· אכפר עליכם ואעביר טומאותיכ׳ בהזיית מי חטאת המעבירין טומאת המת: לב חדש· יצר שנתחדש לטובה: ונקוטותם בפניכם· דמוני״ר בלע״ז תמקו בעצמיכם בבושתכם על הגמול הרע אשר גמלתם לפני ואני גמלתי לכם טובה: והארץ הנשמה תעבד· הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת: היתה כגן עדן· עכשיו נהפכה להיות כגן עדן: והערים החרבות· זה ימים רבים עכשיו בצורות ישבו: אדרש לבית ישראל· אתפתה להם בתפילתם בדורשם א אותי על זאת: ארבה אותם· אדם כצאן לרוב: כצאן

גלוליכם ח׳ מלין כו׳ סעמי וכו׳ מחתם

מסרה
ד״ה· ונבזבזיתך לאחרן הב· טהם הרתבוני וסי׳ מרבית תלוש: בושו ג׳ בקרי׳ וסי׳ ואם נכלמו מכל אשר עשו· בושו והכלמו מדרכיכ׳ בית· בך בטחו ולא בושו: דברתי ועשיתי ד׳ וסים׳ נמס׳ בסיפר דא סי׳ ה׳:

כצאן קדשים · ופירש אחר כן כצאן ירושלם במועדיה והם הקדשים שהיו מביאים ישראל לירושלם שלש פעמים בשנה שהיו רבים : הערים החרבות · בא בדברי הרים · ויונתן תרגם כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושלם בזמן מועדי פסחא כן יהון קרוי ארעא דישראל די הואה חרבן יהון מליין אנשא עמא בית ישראל וידעון ארי אנא ה' · אמר בזמן מועד פסחא · רוצה לומר כי אז היה הצאן מרובה בירושלם כי כל הבאים לירושלם היו מביאים כל אחד את פסחו לשחטו שם ולאוכלו שם כמו שכתוב בתורה : היתה עלי יד ה' · ויניחני · כתרגומו ואשריני ענין מנוחה : בתוך הבקעה · אפשר שהיא הבקעה שבאה לו הנבואה שם כבר כמו שאמר בתחילת הספר : והיא מלאה עצמות · תרגם יונתן גרמי אנשא

| כצאן ז' בקריאה וסי' התיקם כצאן לטבחה והקדישם · כצאן קדשים כצאן ירושלם ב' בפסוק · יחד אשימנו כצאן בצרה · ביום ההוא כצאן עמו · נחשבנו כצאן טבחה · תתננו כצאן מאכל : היתה ה' רפ' בקריא' וסי' היתה עלי יד ה' ויוציאני · היתה לי נחלתי · היתה לי דמעתי לחם · היתה יהודה לקדשו · היתה כאניו' סוחר : |

כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם וידעו כי אני יהוה :

היתה עלי יד יהוה ויוצאני ברוח יהוה ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות : והעבירני עליהם סביב סביב והנה רבות מאד על פני הבקעה והנה יבשות מאד : ויאמר אלי בן אדם התחיינה העצמות האלה ואמר אדני יהוה אתה ידעת : ויאמר אלי הנבא על העצמות האלה ואמרת אליהם העצמות היבשות שמעו דבר יהוה : כה אמר אדני יהוה לעצמות האלה הנה אני מביא בכם רוח וחייתם : ונתתי עליכם גידים והעלתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם וידעתם כי אני יהוה : ונבאתי כאשר צויתי ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו : וראיתי והנה עליהם גדים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה ורוח אין בהם : ויאמר אלי הנבא אל הרוח הנבא בן אדם ואמרת אל הרוח כה אמר אדני יהוה מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו : והנבאתי כאשר צוני ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד מאד :

כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושלם בזמן מועדי פיסחא כן יהוין קירויא ארעא דישראל דהואה חורבן מליין אינשא עמא בית ישראל וידעון ארי אנא יי : שרת עלי רוח נבואה מן קדם יי ואפקיני ברוח נבואה די שרת עלי מן קדם יי ואשריני בגו בקעתא והיא מליא גרמי אינשא : ואעברני עליהון סחור סחור והא סגיאן לחדא על אפי בקעתא והא יבישין לחדא : ואמר לי בר אדם הייחון גרמיא האילין ואמרית יי אלהים את גלי קדמך : ואמר לי אתנבי על גרמיא האילין ותימר להון גרמיא יבישיא קבילו פתגמא דיי : כדנן אמר יי אלהים לגרמיא האילין הא אנא מעיל בכון רוחא ותיחון : ואתן עליכון גידין ואסיק עליכון בסרא ואקרום עליכון משכא ואתן בכון רוחא ותיחון ותדעון ארי אנא יי : ואיתנביתי כמא דאיתפקדית והוה קל כאיתנביותי והא זיעו וקריבו גרמיא גרמא לות חבריה : וחזית והא עליהון גידין ובסרא סליק וקרם עליהון משך מלעילא ורוח לית בהון : ואמר לי איתנבי על רוחא איתנבי בר אדם ותימר לרוחא כדנן אמר יי אלהים מארבע רוחיא אתיא רוחא ועולי בקטיליא האילין וייחון : ואיתנביתי כמא די פקדני ועלת בהון רוח ויחיו וקמו על ריגליהון משירין סגיאן לחדא לחדא :

ג' מל' גבי ל' ון בליש' העברה וסי' והעבירני עליכם סביב סביב · ויאמר המלך לעבדיו העבירוני · אשה יעבירוני : הנה אני ז' בקריא' וסי' והנה אני קשרתי על אדני · הנה אני יי אלהי כל בשר · הנה אני מביא בכם רוח · הנה אני פותח את קברותיכם · הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים · הנה אני לוקח את בני ישראל · בונה בית : ובשר ח' בקריא' וסי' זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי · ובשר כי יהיה בו בערו שחין · והעורבים מביאים לו לחם ובשר ב' בפסוק · וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה · לחם חמדות לא אכלתי · עור ובשר תלבישני ועצמות :

רשי

כצאן קדשים · שהיא באה לירושלם במועדי פסחים לשון אחר כתרגומו אסגינון כ באיכפא ואצלחינון כ בבעירא כלומר שלא יהיו עונותיהם נזכרים עליהם : היתה עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' וגו' · יד ה' כל יד ה' שבנבואה לשון כפייה הוא שהיתה הרוח כופה אותו לילך כמשתגע אל מקום שהרוח חפץ : והיא מלאה עצמות · רבותי' אמרו שהיו משבט אפרי' שיצאו ממצרים לפני הקץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כמו שאמור בדברי הימים : והעבירני עליה' סביב · לבקעה ולא הכניסו לתוכה לפי שהיה כהן : התחיינה · הנראה בעיניך שיוכלו לחיות : ונתתי עליכם גידי' וגו' · ובספר איוב הוא אומ' עור ובשר תלבישני תחילה ואחר כך ובעצמות וגידים תסוככני אלא למה היו אלו דומים לאדם שפושט וחוזר ולובש מה שפשט אחרון לובש ראשון אבל בתחילת בריית הוולד עור ובשר תחילה ואח' כך עצמות וגידים : וקרמתי · לשון קרום אירקוט"א רוית' בל' : ויהי קול · והנה רעש העצמות שהיו טופחין זה לזה : עצם אל עצמו · עצמות כל אחד כל מקום שנתפזרו היו קופצין ומתקרבין כל אחד ואחד אל מקום חבורו : מארבע רוחות · כל מקום שהלכו כשמועותיהם לשוט לארבע רוחות העולם משם יתקבצו ויבאו : ופחי · כמו נופח באש פחם : העצמות

עצמות · תרגם יונתן גרמי אנשא · והענין הזה הראה לו הקדוש ברוך הוא למשל כי בני ישראל יצאו מהגלות שהם בו והם בו כעצמות היבשות על דרך משל או הראה לו זה להראו' לו שעתיד להחיות מתי ישראל בעת הישועה כדי שיראו גם הם בישועה ויש בזה מחלוקת בדברי רז"ל תניא ר' אליעזר אומר מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומה שירה אמרו ה' ממית ומחיה ממית בצדק ומחיה ברחמים ורבי יהושע אומר שירה זו אמרו ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל רבי יהודה אומר באמת משל היה רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם ואמרו מי היו המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו דכתיב ובני אפרים שותלח וברד בנו וגו' והרגום אנשי גת וגו' ויתאבל אפרים אביהם ושמואל אמר אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים ורבי יוחנן אמר אלו מתים שבבקעת דורא וכו' כמו שכתוב בפרק חלק : והעבירני · וכל זה במראה הנבואה : עליהם סביב סביב · כדי שיראה אותם כולם ומה שפירש רש"י ז"ל סביב סביב לבקעה ולא הכניסו לתוכה כדי שלא יטמא לפי שהיה כהן אם כן איך נוהו להעביר התער על ראשו ועל זקנו וכן תרג' יונתן על הכהני' ופאת זקנם לא יגלחו ועוד הרי אמר ויניחני בתוך הבקעה אלא הכל היה במראה הנבואה ולא היו דברים ממש : ויאמר · בן אדם · מבואר הוא : ויאמר · הנבא · מבואר הוא : כה אמר · מביא בכם רוח · אחר הבשר והעור והגידי' כמו שאמר בפסוק האחר על הסדר : ונתתי עליכם גידי' · כי הם תחלת יצירת הולד ותכונתו כי רבים מהם נקשרות בעצמות ואחר הגידים הבשר ואחר כך העור כי הוא העליון ומה שאמר איוב עור ובשר תלבישני ועצמו' וגידים תסוככני לא אמ' שהעור והבשר הם תחלת ביצירה לפי שזכרם בתחילה שהרי אמר תלבישני שהם כמו לבוש שהוא עליון : וקרמתי · פעל יוצא · ויקרם עליהם עור · פעל עומד כמו שאמר גם כן ובשר עלה והוא ענין קרום ובדברי רז"ל אמרו כדי שיקרמו פניו : ונבאתי · ותקרבו · העצמות שכבר נפרדו איש מעל אחיו לאורך הזמן ואמר ותקרבו לשון נקבה בסימן אחד לבד כי על הרוב יאמר בבני סימנין ותקרבנה וכמוהו ולמכותיך עלי תבטחו ורוב עצם לשון נקבה ובאמרו עצם אל עצמו הוא לשון זכר ורוצה לומר עצם אל עצם הראוי להדבק בו כפי היצירה : וראיתי · ובשר עלה · פירוש עלה על הגידים כי הגידים הם בתוך הבשר ויש עלה גדל כמו ותעל אחד מגוריה : ויאמר · מארבע רוחות בואי הרוח · זו היא רוח חיים לפיכך אמר מארבע רוחות כלומר מאיזה עבר שתהיה תבא כי היא מהאויר ומה שאמר ונתתי רוחי בכם היא רוח השכל לפיכך אמר רוח והעד שאמר אחר שאמר והעלתי אתכם מקברותיכם : ופחי · פירשו נפח על זקיקי נשמת חיים כמו ויפח באפיו נשמת חיים : בהרוגים האלה · איכו אומר הרוגי חרב אלא רוצה לומר במתים כי ההריגה נאמר' גם כן על המתים בלא חרב כמו היו הרוגי מות ואם היו בני אפרים כמו שכתוב למעלה הם היו הרוגי חרב : והנבאתי · חסר תיו התפעל ומשפטו והתנבאתי לפיכך מדגשה הנ"ון לחסרון התי"ו : ויאמר

ויאמר אלי. העצמות האלה כל בית ישראל המה. אם הענין הזה משל אמר לו זה שהראיתי לך במראה הנבואה העצמות היבשות שחיו וקמו על רגליהם זהו משל לכל בית ישראל שהיו בגלות זה כמה עד שנואשו מן הגאולה ואמרו יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו וגו׳ כלומר הרי אנו כעצמות יבשות שאין להם עוד תקוה ואם הענין כמשמעו אמר זה שהראיתי בעצמות האלה כן יחיו כל בית ישראל שמתו בזמן הגלות שארך זה כמה והרי הם כאילו הם אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו נגזרנו לנו ולא נראה בישועת ישראל אשר יהיו בזמן הישועה ואיך נחיה אלף שנים או יותר נגזרנו לנו לעצמינו: לכן. אם הענין משל ארצות הגוים והגלות הם הקברות ואם כמשמעו מבואר הוא ומחלוקת יש בדברי רז״ל על המתים בחוצה לארץ שהם אמרו כי בחוצה לארץ יעלו מת מקברותיהם ויש אמרו מת מקברותיה׳ יעלו לא׳ בגלגול ודרך מחילות והפסוק הזה מוכיח כי בחוצה לארץ יחיו כמו מיתי א״י שהרי אמר פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם ואחר כך והבאתי אתכם אל אדמת ישראל: וידעתם. מבואר הוא: ונתתי רוחי בכם. זהו רוח השכל כמו שפירשנו כי כיון שאמר והעליתי אתכם הרי רוח חיים כי לא יתקומם האדם בלא רוח חיים אם כן מה שאמ׳ אח״כ ונתתי רוחי בכם על רוח השכל אמר והבטיחם שיתן בהם דעה ובינה והשכל ולא יחטאו עוד כמו שידעם גם כן ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: וחייתם. הבטיחם שיחיו ימים רבים והוא כמו שאמ׳ בנבואת ישעיהו כי כימי העץ יהיו ימי עמי: והנחתי אתכם על אדמתכם. הבטיחם שלא יגלו ממנה עוד: ויהי. ואתה. ולבני ישרא׳ חברו. שבט בנימין שהיה עם שבט יהוד׳ לעולם גם לאחר שנחלק׳ המלכות: חברו. כן כתיב לפי שהיה בשבט אחד: ליוסף עץ אפרים. לפי שבעת שנחלקה המלכות היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרים נקראו עשרת השבטי׳ על שם אפרים: וכל בית ישראל חברו. חברו כתיב על דרך כלל כמו שאמר בית יעקב: וקרב. בווי״ן הדגוש ובא בפתח הרי״ש כמו כתר לי פלג לשונם. לך לעץ אחד אחר שתקח שני עצים ותכתוב בכל אח׳ שם בפני עצמו שהוא סימן למלכות ישראל שנחלקה אחר כך תקרב אותם אחד אל אחר והיו בידך שניהם יחד כאילו הם עץ אחד: ויהיו לאחדים בידך. שני האחדים יהיו בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת ואדוני אבי ז״ל פירש אמר לו שיקרב שני העצים ויתחברו יחד ויעשו עץ אחד במעשה נס ויונתן תרגם כל עץ שבפרשה זו עד דבר אליהם לוחא וכן והיו העצים תרג׳ לוחיא ובפסוק דבר תרגם את עץ יוסף אשר ביד אפרי׳ ית שבטא דיוסף דהוא שבטא דאפרים את עץ יהודה ית שבטא דיהודה ועשיתי׳ לעץ אחד לעמא חדא: וכאשר. כמו שאמר לו שיכתוב לעיניהם והם ישאלוהו מהו המשל: דבר. חברו. כתי׳ וקרי חביריו: ונתתי אותם עליו. אתן שבטי ישראל עם שבט אפרים את עץ יהודה: עליו. פירושו עמו: את עץ. פירושו עם עץ: והיו. מבואר הוא: ודבר. מבואר הוא: ועשיתי. ולא יהיה. כתיב על דרך כלל וקרי יהיו: ולא יטמאו. מגנין התפע ומשפטו יתטמאו:

ושבי

ויאמר ג׳ בטעם זרקא בספרא וסימ׳ העצמות האלה. זקני יהודה: אל אדמת ח׳ בספרא וסים׳ נבסר בריש סיפרא סימן י״ב: והנחתי ג׳ וסימ׳ אל נא תמש מזה: והנחתי והתכתי. ונתתי רוחי בכם וחייתם: ליוסף ח׳ וסימ׳ ויספר שר המשקים. ויולד ליוסף בארץ. ויקרבו ימי ישראל למות. ויאמר ליוסף והנה אביך. כח

וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה הִנֵּה אֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ: לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֲנִי פֹתֵחַ אֶת־קִבְרוֹתֵיכֶם וְהַעֲלֵיתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל: וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּפִתְחִי אֶת־קִבְרוֹתֵיכֶם וּבְהַעֲלוֹתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי: וְנָתַתִּי רוּחִי בָכֶם וִחְיִיתֶם וְהִנַּחְתִּי אֶתְכֶם עַל־אַדְמַתְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי נְאֻם־יְהוָה: וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו: וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ: וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּךְ: דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי: וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר־תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם: וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם: וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד: וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים:

ואמר לי בר אדם גרמיא האילין כל בית ישראל אינון הא אינון אמרין יבשו גרמנא פסק סברנא אבדנא לנא: בכן איתנבי ותימר להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא פתח ית קבריכון ואסק יתכון מקבריכון עמי ואעיל יתכון לארעא דישראל: ותדעון ארי אנא יי כד איפתח ית קבריכון וכד אסיק יתכון מגו קבריכון עמי: ואתן רוחי בכון ותחון ואשרי יתכון על ארעכון ותדעון ארי אנא יי גזרית במימרי ואקיים אמר יי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: ואת בר אדם סב לך לוחא חדא וכתוב עלוהי לשבטא דיהודה ולבני ישראל אחיהון וסב לוחא חדא וכתוב עלוהי שיבטא דיוסף די הוא שיבטא דאפרים וכל בית ישראל אחיהון: ותקריב יתהון חד לות חד לך ללוחא חד ויהון לחד בידך: וכד יימרון לך בני עמך למימר הלא תחוי לנא מה אילין לך: איתנבי להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא מקריב ית שבטא דיוסף די הוא שיבטא דאפרים ושיבטי ישראל אחיהון ואחבר יתהון עלוהי ית שיבטא דיהודה ואעבדינון לעמא חד ויהון חד קדמי: ויהון לוחיא דיתיכתוב עליהון בידך לעיניהון: ואיתנבי להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא מקריב ית בני ישראל מביני עממיא דאתגליאו לתמן ואכנוש יתהון מסחור סחור ואעיל יתהון לארעהון: ואעביד יתהון לעמא חד בארעא בטור קודשא דישראל ומלכא חד יהי לכולהון למהוי מלך ולא יהון עוד לתרין עממין ולא יתפלגון עוד לתרתין מלכוון עוד: ולא יסתאבון עוד בטעותהון ובשיקוציהון ובכל מרדיהון ואפרוק יתהון מכל מותבנהון דחבו קדמי בהון ואדכי יתהון ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא:

רשי

העצמות האלה כל בית ישראל המה. רמז ודוגמא לכל בית ישראל בגלותם המה שהרי הם אומרי׳ יבשו עצמותינו בגרו׳ אבדה תקותינו ומה נוחיל לתשועות עוד ד״א כלם אלו משל ישראל היו ותפני שהתייתים עכשיו הם אומרים אבד׳ תקותינו ולא נחיה עוד שנית כשיחיו המתים: לכן הנבא. שמתיד אני להחיותם שנית: ויהי דבר ה׳ אלי לאמר. ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגו׳ וכתוב עליו ליהודה ולבית ישראל חבירו. ארבע תיבות הללו כתוב עליו לומר עץ זה ליהודה ולשבט בנימין שנלוה עליו וקח עץ אחד וכתוב עליו זה ליוסף עץ אפרי׳ ואחר תשעת שבטים שהיו אחרי ירבעם שהיה משבט אפרים: והיו לאחדים. אני אחברם לשני העצים שיהא עץ אחד בידך: הנה אני לוקח את עץ וגו׳. שלא יהיו עוד לשתי ממלכו׳:

לעבדי

מסרה

תאמרו ליוסף אנא. קח לך עץ אחד וכתוב עליו. כי יהודה גבר באחיו. ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף: לקח ח׳ וחס׳ בקריא׳ וסי׳ אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה. ארור לקח שחד להכות נפש דם. ויצאו בני הנביאים אשר בית אל. ויגשו בני הנביא׳ אשר בירחו׳ הנני לקח ממך. הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים:

והנני לקח את בני ישראל מבין הגוים. וסר לץ לקח לו קלון. וחד ולקח נפשו׳ חכם: ומלך אחד ח׳ מן י׳ יחידאין אחד ולית להון זוגא וסי׳ על אחד ל׳ ההרים אשר אמר אליך. ואת אחד ל׳ עשר ילדיו ויעבר. ונשיא אחד ל׳ נשיא אחד למטה ב׳ בו׳ וראש אחד ל׳ בא מדרך אלון מעוננ׳ דשפטי׳. ונביא אחד ל׳ זקן דמלכי׳. ומלך אחד ל׳ יהיה לכלם למלך׳ ודרך אחד ל׳ ליראה אתי גל הימים. לא אחד ל׳ כי יתן טהור:

ועבדי דוד מלך · המלך המשיח יקרא שמו דוד ולפי שיהיה מזרע דוד קראו דוד או רמז לתחיית המתים: וישבו · לעבדי ליעקב · לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים שלא ירשו הארץ זכר יעקב כי לו נתנה הארץ ולזרעו אחריו: וכרתי · יהיה אותם · פי׳ עמם כיום מן הרבים שפירושם עם: ונתתים · פי׳ ונתתים בארצי או בברכתי ויונתן תרגם ואברכינון: והיה משכני עליהם · תרגם יונתן ביניהון לפי שבתקומו׳ קשור שכינת האל יתברך עם בתוך ומה שאמר במקו׳ הזה עליהם לומ׳ כי מוראו יהיה עליהם לעולם כי ישכון כבודו בתוכם לעולם: וידעו · מבואר הוא: ויהי · בן אדם · אל גוג ארץ המגוג · מגוג היה מבני יפת וכן משך ותובל ובאמרו המגוג בה״א הידיע׳ ואין ה״א הידיעה באה על שם אדם אפשר שהוא שם היחס כי הראשון שהיה בן יפת העם היוצא ממנו נקראים מגוג שמתיחסים אל מגוג הראשון וכן שבט המנשה ועל שם היחס תבא ה״א הידיעה וגוג שם המלך המולך עליהם ואל עומד במקום שנים כאילו אמר אל גוג אל ארץ המגוג: נשיא ראש משך ותובל · גוג הוא מלך מגוג ומלך שתי האומות האלה משך ותובל ובאמרו נשיא ראש הו׳ ענין כפול במלות שונו׳ והוא סמוך על סמוך וכן מבחר וטוב לבנון מספר מפקד העם: ואמרת · מבואר הוא: ושובבתיך · אשברך מן כי שובבים יהיה עגל שומרון וכן בדברי רז״ל דברי׳ משבבים לבו של אדם ובאמרו ושובבתיך רוצה לומר אשבר לבך עד שתתאוה מאד לצאת ממקומך לבא אל ארץ ישראל ובא זה על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ויעשה זה האל יתברך כדי שיהא נודע בכל העמים ונקדש בהם: ונתתי חחים בלחייך · על דרך משל למשוך אותך כמו שעושים לדג ויונתן תרגם ושובבתיך ואסרלינך רוצה לומר אפתה אותך כתרגומו של כי יפתה ארי ישדל: לבושי מכלול כולם · בכל תיקי זין: קהל רב צנה ומגן · בצינה ומגן: פרס · כולם מגן וכובע · במגן וכובע וכובע מלרע: גמר וכל אגפיה · רוצה לומר עדת גמר וכל חיילותיה וכן כל אגפיו כל חיילותיו וכן תרגם יונתן משירייתהא: בית תוגרמה · כמו בית ישראל ויונתן תרגם מדינת גרממיא וכן אמרז״ל במסכת יומא גמר זו גרממיא כדעת התרגום: ירכתי צפון · כל אלה בני יפת שוכנים בסוף צפון: אגפיו · אגפי תוגרמה: הכון והכן לך · הכון אתה והכן לך כל קהליך למשמר שישמרו אותך איזה דרך תלך ויעלו עמך: מימים רבים תפקד · אמרו כי מימי אלכסנדרוס מלך יון היו בני מגוג נסגרי׳ שם בסוף צפון כי הסגיר׳ שם אלכסנדרוס אחר ההרים ולא יצאו משם עוד וזהו שאמר מימים רבים תפקד כלומר תזכר בפי בני העולם בבואתך כי עד היום ההוא לא נזכרת כי היית נסגר ולא היית יוצא בימיהם: באחרית השנים · זה יהיה בעת הישועה אחר בואת כל ישראל מהגלות או רובם: משובבת מחרב · כמו ושובבתיך משוברת מחרב העמי׳ ויונתן תרג׳ מענין שברתנו עמא מקטולי חרבא: ועלית כשואה · כהמון מים רבים שבאים פתאום ומשמיעים קול ושוטפין וכן בבא כשואה פחדכם: אותך · כמו

לעבדי ליעקב · כענין שנתתיה ליעקב בלא מצרים: אל גוג · כך שם המלך: המגוג · שם האומה כד״א גומר ומגוג: ושובבתיך · אעשה אותך שובב אכבוי״שיר בלע״ז כל ההולך בשרירות לבו נקרא שובב כמו וילך שובב בדרך לבו: ונתתי חחים בלחייך · דרך חיה להוציאה בחחים שבלחייה לפי שאינ׳ רוצ׳ לצא׳ גם אני אתן בלבך הרהורין, ויבר המוסך אותך מ מארצך לבא על ארץ ישראל: וכל אגפיה · כל סביביה: הכון והכן לך · הכון אותך והכן לך חיל אחרים הכון הזדמן: והיית להם למשמר · דרך המלכים לתת לב על חיילותיהם היאך יבאו ולהעמיד משמרו׳ שלא יבא משחית על חילו בלילה: מימים רבים תפקד · מימים רבים שחטאת ליתפקד עתה לפני ל לזכור עונותיך להשיב גמולך ואשיאך באחרי׳ השנים לבא אל ארץ ישראל המשובבת מ מחרב ששבו יושביה מן הגולה אשר גלו שם על ידי חרב האויב: אשר היו לחרב תמיד · זה שנים רבות וסמוך לבואך עליהם יאורו: והיא מעמים הוצאה · והיה לך לשום על לב שהיא מעמים הוצאה והמוציאה מן העמים לא יעזבנה בידך: כשואה · כחשך שמכסה את הארץ שואה ברואי״נה בלע״ז: יעלו דברי׳ · יסקון הרהורין: מחשבת רעה · להלחם כנגדו: אל

משכני ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל · בטמאם את משכני אשר · והיה משכני עליהם: שים פניך אל גוג וחד על גוג ואינון מן א״ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכוו׳ בסיפ׳ וסי׳ נמסר במסרה רבת׳ בערך אל: רב ל״ג קמצי׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך רב: הכן ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ הכן והכן לך אתה וכל

וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם: וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם: וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם: וְהָיָה מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם: וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם:

לח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־גּוֹג אֶרֶץ הַמָּגוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל וְהִנָּבֵא עָלָיו: וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוָה הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל: וְשׁוֹבַבְתִּיךָ וְנָתַתִּי חַחִים בִּלְחָיֶיךָ וְהוֹצֵאתִי אוֹתְךָ וְאֶת־כָּל־חֵילֶךָ סוּסִים וּפָרָשִׁים לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל כֻּלָּם קָהָל רָב צִנָּה וּמָגֵן תֹּפְשֵׂי חֲרָבוֹת כֻּלָּם: פָּרַס כּוּשׁ וּפוּט אִתָּם כֻּלָּם מָגֵן וְכוֹבָע: גֹּמֶר וְכָל־אֲגַפֶּיהָ בֵּית תּוֹגַרְמָה יַרְכְּתֵי צָפוֹן וְאֶת־כָּל־אֲגַפָּיו עַמִּים רַבִּים אִתָּךְ: הִכֹּן וְהָכֵן לְךָ אַתָּה וְכָל־קְהָלֶךָ הַנִּקְהָלִים עָלֶיךָ וְהָיִיתָ לָהֶם לְמִשְׁמָר: מִיָּמִים רַבִּים תִּפָּקֵד בְּאַחֲרִית הַשָּׁנִים תָּבוֹא אֶל־אֶרֶץ מְשׁוֹבֶבֶת מֵחֶרֶב מְקֻבֶּצֶת מֵעַמִּים רַבִּים עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הָיוּ לְחָרְבָּה תָּמִיד וְהִיא מֵעַמִּים הוּצָאָה וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח כֻּלָּם: וְעָלִיתָ כַּשֹּׁאָה תָבוֹא כֶּעָנָן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ תִּהְיֶה אַתָּה וְכָל־אֲגַפֶּיךָ וְעַמִּים רַבִּים אוֹתָךְ:

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוָה וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַעֲלוּ דְבָרִים עַל־לְבָבֶךָ וְחָשַׁבְתָּ מַחֲשֶׁבֶת רָעָה:

ה׳ ל׳ מל׳ וג׳ חס׳ בלישנ׳ · ל׳ וחד בניהם ובני · ו׳ בסיפ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ח׳ · ל׳ וחד על גוג · ב׳ · ב׳ חד חל · ל׳ בא׳ חל · ג׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ מנין ג׳ חד חל · ב׳ · ב׳ · ב׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ וחד כשואה · ב׳ · ה׳ כתב כמי׳ · כ׳ יתרין אל לבבך · לך ל׳ בתריף

וְעַבְדִּי דָוִד מַלְכָּא עֲלֵיהוֹן וּפַרְנָס חַד יְהֵי לְכוּלְּהוֹן וּבְדִינַיי יְהָכוּן וּקְיָמַי יִטְּרוּן וְיַעְבְּדוּן יָתְהוֹן: וְיִתֵּיבוּן עַל אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב דִּיתִיבוּ בַהּ אֲבָהָתְכוֹן וְיִתְּבוּן עֲלַהּ אִינוּן וּבְנֵיהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן עַד עָלְמָא וְדָוִד עַבְדִּי מַלְכָּא לְהוֹן לְעָלַם: וְאֶגְזַר לְהוֹן קְיָם שְׁלָם קְיָם עֲלַם יְהֵי עִמְּהוֹן וְאֵיבָרְכִינוּן וְאַסְגֵּי יָתְהוֹן וְאֶתֵּן יָת מַקְדְּשִׁי בֵּינֵיהוֹן לְעָלַם: וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ וְאִינוּן יְהוֹן קֳדָמַי לְעַם: וְיִדְעוּן עַמְמַיָּא אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדֵּשׁ יָת יִשְׂרָאֵל בִּמְהֵוֵי מַקְדְּשִׁי בֵּינֵיהוֹן לְעָלַם:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל גּוֹג אַרְעָא מָגוֹג רַב רֵישׁ מֶשֶׁךְ וְתוּבַל וְאִתְנַבֵּי עֲלוֹהִי: וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ גּוֹג רַב רֵישׁ מֶשֶׁךְ וְתוּבַל: וְאַסְרְלִינָךְ וְאֶתֵּן שֵׁירִין עַל לִיסְתָךְ וְאַפֵּיק יָתָךְ וְיָת כָּל מַשִּׁירְיָתָךְ סוּסָוָן וּפָרָשִׁין לְבִישֵׁי גְמִיר כּוּלְּהוֹן מַשִּׁירְיַן סַגִּיאִין דִּמְזַיְּנִין בַּעֲגִילִין וּתְרִיסִין אַחֲדֵי סַיְפִין כּוּלְּהוֹן: פָּרְסָאֵי כּוּשָׁאֵי וּפוּטָאֵי עִמְּהוֹן כּוּלְּהוֹן מְזַיְּנִין בַּעֲגִילִין וְקוֹלְסִין: גֹּמֶר וְכָל מַשִּׁירְיָתָהָא מְדִינַת גֶּרְמַמְיָא סְיָפֵי צִיפּוּנָא וְיָת כָּל מַשִּׁירְיָתְהוֹן עַמְמִין סַגִּיאִין דִּי עִמָּךְ: אִזְדָּרַז וְאַתְקִין לָךְ אַתְּ וְכָל מַשִּׁירְיָתָךְ דְּאִתְכְּנִישׁוּ עֲלָךְ וּתְהֵי לְהוֹן לְמַטָּר: מִיּוֹמִין סַגִּיאִין תִּמְנֵי מַשִּׁירְיָתָךְ בְּסוֹף שְׁנַיָּא תֵּיתֵי עַל אַרְעָא דְּתָבוּ עֲלַהּ מִקְטוּלֵי חַרְבָּא דְּאִתְכְּנִישׁוּ מֵעַמְמִין סַגִּיאִין עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ לְחוּרְבָּא תְּדִירָא וְאִינוּן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא אִתְגְּלִיאוּ וְיִתְּבוּ לְרוּחְצָן כּוּלְּהוֹן: וְתִסַּק בְּאִיתְרְגוּשְׁתָּא תֵּיתֵי כַּעֲנָנָא דְּסָלֵיק וְחָפֵי יָת אַרְעָא תְּהֵי אַתְּ וְכָל מַשִּׁירְיָתָךְ וְעַמְמִין סַגִּיאִין דִּי עִמָּךְ: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא יִסְקוּן הִרְהוּרִין עַל לִיבָּךְ וְתַחְשֵׁיב מַחְשַׁבְן בִּישַׁן:

קהלך · הכן לקראת אלהיך ישראל · קדמא חס׳: כשואה ל׳ וחד כשואה כשוא תחת הב״ף ואינון מן א״ב מן כ״ב חד מלרע וחד לט עיל כ״ף בריש תיבותא וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא בערך כ׳:

אתך מ״נם עיינו כמו עמך: כה אמר · מבואר הוא: ואמרת

ואמרת אעלה על ארץ פרזות אבוא השקטים ישבי לבטח כלם ישבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם: לשלל שלל ולבז בז להשיב ידך על חרבות נושבות ואל עם מאסף מגוים עשה מקנה וקנין ישבי על טבור הארץ: שבא ודדן וסחרי תרשיש וכל כפיריה יאמרו לך הלשלל שלל אתה בא הלבז בז הקהלת קהלך לשאת כסף וזהב לקחת מקנה וקנין לשלל שלל גדול: לכן הנבא בן אדם ואמרת לגוג כה אמר אדני יהוה הלוא ביום ההוא בשבת עמי ישראל לבטח תדע: ובאת ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים אתך רכבי סוסים כלם קהל גדול וחיל רב: ועלית על עמי ישראל כענן לכסות הארץ באחרית הימים תהיה והביאותיך על ארצי למען דעת הגוים אתי בהקדשי בך לעיניהם גוג: כה אמר אדני יהוה האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אתך עליהם: והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יהוה תעלה חמתי באפי: ובקנאתי באש עברתי דברתי אם לא ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל: ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל הרמש הרמש על האדמה וכל האדם אשר על פני האדמה ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל חומה לארץ תפול: וקראתי עליו לכל הרי חרב נאם אדני יהוה חרב איש באחיו תהיה:

ט׳ ג׳ · ל׳ · ל׳ · לית כבכל אל ל׳ · ל׳ ל׳ · י׳ מחוף בככל וכתו׳ ל׳ ל׳ · ל׳ ב׳ ורפי לך · ב׳ · ג׳ בענין רגשו׳ · ב׳ וכענין · ל׳ ל׳ · לג · ל׳ ומ׳ל וחד וקדמונים · לג ת׳ל · מלהון כתתי׳ · ח׳ כמו׳ וכל וכל וכל ב׳ וחנוע כל כא · ל׳ · ח׳ מ׳ל

ותימר איסק על ארעא דיתבא שליוא בקירוי פצחיא איתי על עמא דשקטין ושרן לרוחצן כולהון יתבין בלא שורא ועברין ודשין לית להון: למיבז ביזא ולמעדי עדאה לכנשא משריתך על חרבתא דאיתיתבא ועל עמא דאיתכנשו מביני עממיא דאצלחו בנכסין וקנינין יתבין על תוקפא דארעא: שבא ודדן ותגרי ימא וכל מלכהא יימרון לך הלמיבז ביזא את אתי הלמעדי עדאה כנישת משיריתך למיסב כסף ודהב למישבי נכסין וקנינין למעדי עדי סגי: בכן איתנבי בר אדם ותימר לגוג כדנן אמר יי אלהים הלא בעידנא ההוא כד יתבון עמי ישראל לרוחצן תדע פורענות גבורתי: ותיתי מאתרך מסיפי צפונא את ועממין סגיאין די עימך רכבי סוסון כולהון משירין סגיאין ועם סגי: ותסק על עמי ישראל כעננא דסליק וחפי ית ארעא בסוף יומיא תהי ואיתינך על ארעא בית שכינתי בדיל דידעון עממיא פורענות גבורתי כד אתקדש בך דיהון חזן בפורענותך גוג: כדנן אמר יי אלהים האת הוא דמלילית ביומי קדם ביד עבדי נביי ישראל דאיתנביאו ביומיא האינון מלקדמת דנא שנין סגיאן לאיתאה יתך עליהון: ויהי בעידנא ההוא ביום מיתי גוג על ארעא דישראל אמר יי אלהים ידליק רוגזי וחימתי: ובאיתגלאה פורענותי במדליק אישת רוגזי גזרית במימרי אם לא ביומא ההוא יהי זיע סגי על ארעא דישראל: ויזועון מן קדמי נוני ימא ועופא דשמיא וחית ברא וכל רחשא דרחיש על ארעא וכל אינשא די על אפי ארעא ויתפגרון טוריא ויתתלשון מגדליא וכל שור רם לארעא יתתמר: ואזמניניה למיפל בחרבא על טורי ישראל עמי אמר יי אלהים חרב גבר באחוהי תהי:

לשלול שלל חד מן כו׳ פסוקין בקריא דאית בהון כל א״ב וסימ׳ וזה הדבר אשר צוה לקטו ממנו · אל הגנות אלהם לבוא · ידוע תדעו כי לא יוסיף יי׳ דיהושע · ויצא אחד השדה ללקט אורות · ואלישע ישב בביתו · ויבאו המצרעים האלה בקצה המחנה · על כן חרה אף יי׳ בעמו · המתקדשים והמטהרים אל הגנות · כה אמר

רדק

ואמרת · על ארץ פרזות · כמו פרזות תשב ירושלם ערי הפרזות פירו׳ ערי השדה שאין להם חומה: אבוא השקטים · אל השוקטים וכן ויבא ירושלם כמו אל ירושלם וכן רבים: לשלל · להשיב ידך על חרבות נושבות · להשיב ידך עליהם להחריבם כמו שהיו ויונתן תרגם לכנשא משירייתיך: עשה מקנה וקנין · האחד על הבהמות והאחד על שאר נכסים וכן מקניהם וקניניהם ותרג׳ יונתן ואצלחו בנכסין וקנין: יושבי על טבור הארץ · פעמים יבא הסמיכות על מלת על וכן יושבי על מדין והולכי על דרך ויקראת ארץ ישר׳ טבור הארץ לפי שהיא באמצע העולם כמו שהטבור באמצע הגוף ויונתן תרגם על תוקפא דארעא לפי שארץ ישרא׳ גבוה מכל הארצות: שבא · וכל כפיריה · מלכיה ושריה וכן כפיר גוים נדמית ונקר׳ כן על ד׳ת כמו שכפיר אריות מלך על כל שאר החיות וכן תרג׳ יונתן וכל מלכהא: לכן · תדע · כאשר תדע שהם יושבי׳ בארצם לבטח תבא ממקומך ויונתן תרגם פורענות גבורתי: ובאת · מבואר הוא: ועלית · לעיניהם גוג · לשון קריאה אתה גוג: כה אמר · ביד עבדי · הנביאים יחזקאל וזכריה ואף על פי שזכריה לא זכר גוג ומגוג בפרט׳ הנה יום בא על מלחמה זו כאמרה: בימים ההם שנים · כאילו אמר זה שני׳ רבות ויונתן תרג׳ מלקדמת דנא שנין סגיאין ובדברי רז״ל אלדד ומידד מתנבאים במחנה על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים שנאמר האתה הוא וגו׳ אל תקרי שנים אלא שנים הם שנים נביאים אלו שנתנבאו נבואה אח׳: והיה · מבואר הוא: ובקנאתי · רעש גדול · כמשמעו שתרעש אר׳ וכן כאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזיתים ואמר ונסתם גי הרי כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו מלך יהודה: ורעשו · כל זה יהיה בא׳ ומה שאמר דגי הים וכו׳ על דרך הפלגת הרעש והמהומה שתהיה אז לא שירעשו הדגים והעופות והחיות והרמש ואפשר כמשמעו ותרעש מקום ים ארץ ישראל וכן העופו׳ והחיות שיהיו במקומות הרעש: ונהרסו ההרי׳ כמו שנאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזתים אולי כי גם כן יקרא להרים אחרים: ונפלו המדרגות · תרג׳ יונתן ויתתלשון מגדליא ורש״י ז״ל כתב שמעתי שהם סלעים זקופים תלוי׳ וכראים כנופלים: וקראתי עליו · על גוג: לכל הרי · כמו בכל הרי או כמו על כל הרי כמו שאמר על הרי ישראל תפול ותרגם יונתן ואזמניניה למיפל בחרב׳ על טורי עמי: חרב איש באחיו תהיה · כי הם יהרגו איש את אחיו במהומת יי׳ שתהיה בהם:

רשי

על ארץ פרזות · יושבי כפרים מאין חומה שבוטחים במעוזם ואינם יראי׳ להאסף אל ערי מבצר פרזות כמו מערי הפרזי מאין חומה: אבוא · אל השקטים ואראה מה הוא מבטחם: להשיב ידך על חרבות נושבות · להמחות שבית את הערים שהיו חרבות עד הנה ועכשיו נתיישבו אל עם המאסף מעמים העושים עתה מקנה וקנין: על טבור הארץ · על גובה וחוזק הארץ כטבור זה שהוא באמצעו של אדם ומשופע מכל צדדיו: וכל כפיריה · סוחרים חריפין שהם הרגילים לבא ולשוט ככפירים בכל המדינות ויודעין אתה מקום העושר: יאמרו לך הלשלול שלל אתה · כלומר מי הגיד לך את מקום העושר הידעת כי לארץ מלאה שלל ובז את הולך ושם באמת תמצ׳ הון מתק׳: תדע · תרגם יונתן תדע פורענות גבורתי כלומר תדע ותכיר מי הוא מעוזם ומבטחם: האתה הוא · באותן הימים יאמר הקב״ה האתה הוא אותו אשר דברתי בימים קדמוני׳ ביד עבדי נביאי ישרא׳ כגון יחזקאל וזכריה שאף הוא נתנבא על מלחמות גוג ומגוג ואספתי את כל הגוים וגו׳ ורבותי אמרו אלדד ומידד הם נתנבאו עליו וזהו שנים האמור כאן אל תקרי שני׳ אלא שני׳ שני נביאי׳ נתנבאו נבואה אחת בפרק אח׳: והיה ביום ההוא ביום בא גוג על אדמת ישר׳ וגו׳ · רעש גדול · על דיקולית ורעמים כמו שהוא אומר: ונפלו המדרגות · אני שמעתי שהם סלעים הזקופים ותלויים ונראים כנופלים ואני אומ׳ הם תלי מגדלים שחופרים סביב וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגו׳ מדרגות אסקלו״ם בלע״ז כדי שיעמיד העפר ולאחר שנכבש יפה נוטלין את המלבנים מעמידי את המדרגה: וקראתי חרב לכל הרי · לבא חרב בהם עליו וקראתי חימתי ומה הי׳ החרב שאקר׳ עליו חרבם של עצמ׳ חרב איש באחיו:

אבבי

ה׳ עשו משפט · ובאו הכשדים ונלחמים · הלא כנעת כה רוח הקדים · לשלול שלל ולבוז בז · ונשמרו במות · ועתה יוסיפו לחטוא ויעשו להם · ונגש חרש בקוצר · לכן חכו לי נאם יי׳ · ולקחת כסף וזהב דזכריה · ויהי לעזיהו חיל · יש אחד ואין שני גם בן ואח · ונשלוח ספרים ביד הרצים · די מטורא אתגזרת אבן · דתא מהתצפא · ואלו עיר וקדיש · אדין צבית · ועלי הטה חסד · מלטיה דגבעתי וידון המרונתי · בוא ג׳ מל׳ וסימ׳ נמכר בישעיה סימ׳ ב׳ ובסיפרא דא סימ׳ לג׳ · ה׳ פסוקין וכל וכל וכל וסימ׳ והערים יהרסו · אתה הוא ה׳ לבדך · ורעשו מפני דגי · וכל פסיליה יכתו · וכל הארץ בכים קול גדול ·

ונשפטתי. ואבני אלגביש׳ הוא מין ממיני הברד ויש מפרשים שהם שתי מלות רוצה לומר אבני ברד דומות אלגבים מן ראמות וגבים שהיא אבן לבנה מאבני היקרות : והתגדלתי. מבואר הוא: ומובבתיך וששאתיך. ומובבתיך פירשנוהו וששאתיך פירשו בו שהוא מלשון ששה כלומר שלא ישאר בהם כי אם ששית המחנה ויש מפרשים אותו לפי ענינו אכריתך או אחריבך ואדוני אבי ז״ל פי׳ אשפטך בששה שפטים כמו שאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית והם ששה ויונתן תרגם ואטעינך ואשדלינך: והכיתי קשתך. אכה בו עד שאשפילנו מיד שמאלו כי הקשת יאחזנו האדם ביד שמאלו ונותן עליו החיצים ביד ימינו וימשוך יתר הקשת בימינו ועניין זה רוצה לומר שלא יועילנו כלי מלחמתו והרי הם כאילו אינם על הרי: לעיט צפור כל כנף. הסמיכות הזה כסמיכות אדמת עפר טיט היון : כל כנף. פי׳ כל בעלי כנף וכן כל צפור כל כנף ובשלשו הענין להגדיל הדבר שיבאו כל העופות לאכול בשר ההרוגים ש טורפין ושאינם טורפין: על פני השדה. בין שיהיו על ההרים בין שיהיו על פני השדה כולם יפלו בחרב ובשאר שפטים : ושלחתי אש במגוג. אכלה אותם כמו האש המכלה או הוא כמשמעו כמו שאמ׳ אש וגפרית אמטיר עליו: ואת שם. ולא אחל את שם קדשי עוד. כי בהאריכו הגלו׳ שמו מחולל בגוים כאילו הוא יתברך מחלל שמו: הנה באה ונהייתה. באה עת הישועה הוא היום אשר דברתי: ויצאו ובערו והשיקו. כפל הענין במלות שונות: ולא ישאו. לא יצטרכו כי ישפיקו בכלי הזיין : ולא יחטבו. מן הקל ויהיה. מקו׳ שם קבר. כמו הפוך מקום קבר שם וכן כל הרע אויב בקדש כמו כל אויב הרע בקדש אף אם ברוך תאכלם כמו אף ברוך אם תאכלם כל תשא עון כל עון תשא והדומי׳ להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ויונתן תרג׳ אתר כשר לבית קבור׳ וברדם לפי שכבו שם ויפתערות אביהם זכה שם לביכית בטלית וזכה יפת לקבורה בארץ ישראל ועל דרך פשוטו הרי כתוב למען טהר את הארץ: גי העוברים. באותו הגי שעוברים דרך עליו : קדמת הים. למזרח הים ולא פירש אי זה ים והנה היו בארץ ישר׳ ים מזרחי וים מערבי ויונתן תרגם בחילת מגיזתא מדנח ים גינוסר והוא ים כנרת: וחסמת היא את העברים. חסמת פועל יוצא לשלישי רוצה לומ׳ כי באשת ההרוגים תעשה לעוברים דרך שם שיחסמו ויסגרו אפיה׳ מריח הרע ותרגם יונתן וסומכא היא להרין טוריא: המונה. בה״א מקום ו״ו כמו אהלה והדומים לו: גי העברים. ביו״ד לבדה : גיא המון גוג. ביו״ד ואל״ף : וקברום. הא׳ יתברך כוה לקבור החללים בישראל ואמר ולא תטמא אדמתך כי המת שלא נקבר הוא טומא׳ הארץ וכן צוה יהושע לעשות כן לה׳ המלכי׳ וכן יקברו ישרא׳ המון גוג למען טהר את הארץ : שבעה חדשים. שבעה חדשים יתעסקו עם הארץ בקבורתם : ויקברו

ועל אגפיו חד מן ו׳ פסוקי׳ אית בהון ועל ועל ומלה חדא ביניהון וסימ׳ וכפר את מקדש הקדש. יביא יי׳ עליך ועל עמך. ונשפטתי אתו בדבר ובדם. עם כל מלכותו וגבורתו׳ והוא ישקיט ומי ירשיע. קימו וקבלו היהודים עליהם: תפול ח׳ מל׳ וסימ׳ לעיל בספרא סימ׳ נ״ג. אתך ג׳ דגשי׳ בענין וסימ׳ גבר וכל אגפיה.

רשי

ואבני אלגבים. אבני ברד המאירות כאבני׳ טובות ששמם גבים כ בענין של ראמו׳ וגבים ורבו׳ אמר אל גב אים אבני ברד שהתחילו ל לירד על מצרים ועמדו באויר על גב האים מ משה שהתפלל שלא ירדו כענין שנאמר לא נתך ארצה לא הגיע לארץ: וששאתיך. כמו והשאתיך על שמי כמו לא ישיא אויב בו: ולא אחל את שם קדשי. שגלותם של ישראל חלול שמו הוא באמור להם עם יי׳ אלה ולא יכול להצילם: והשיקו. כמו תנור שהסיקוהו בלשון משנה: בנשק. אנ״אר מור״אש בלע״ז: אתן לגוג מקום שם קבר. מקום שיהא שם קבר להם לפי שהוא מזרעו של יפת שכסה את ערות אביו לפיכך זכה לקבורה: גי העוברים. גי ששם עוברים את ים כנרת להביא משם פירות ג גינוסר תמיד: קדמת הים. במזרח ים גינוסר. ת״ו וחוסמת היא את העוברים ו וסוגרת היא את ה העוברי׳ כמו לא תחסו׳ מרוב פגרי׳ שיפלו שם יחדלו את העוברים מ מעבור לפיכך יעברו עליהם ויקברו אותם ומנחם פתרו בספרו יחסמו את אפם מ מלהריח ריח הפגרי׳: ויקברו

ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמים רבים אשר אתו: והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני יהוה:

ואתה בן אדם הנבא על גוג ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל: ושבבתיך וששאתיך והעליתיך מירכתי צפון והבאותך על הרי ישראל: והכיתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל: על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך ועמים אשר אתך לעיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך לאכלה: על פני השדה תפול כי אני דברתי נאם אדני יהוה: ושלחתי אש במגוג ובישבי האיים לבטח וידעו כי אני יהוה: ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא אחל את שם קדשי עוד וידעו הגוים כי אני יהוה קדוש בישראל: הנה באה ונהיתה נאם אדני יהוה הוא היום אשר דברתי: ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו בהם אש שבע שנים: ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים כי בנשק יבערו אש ושללו את שלליהם ובזזו את בזזיהם נאם אדני יהוה:

והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גי העברים קדמת הים וחסמת היא את העברים וקברו שם את גוג ואת כל המונה וקראו גיא המון גוג: וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים:

ואתפרע מיניה במותא ובקטלא ומטר מגבר ואבני אלגביש אישתא וגופריתא אמטר עלוהי ועל משריתיה ועל עממין סגיאין די עימיה: ואיתרבי ואתקדש ואגלי גבורתי לעיני עממין סגיאין וידעון ארי אנא יי: ואת בר אדם אתנבי על גוג ותימר כדנן אמר יי אלהים האנא שלח רוגזי עלך גוג רב ריש משך ותובל: ואשדלינך ואטעינך ואסקינך מסיפי ציפונא ואיתינך על טורי ישראל: ואַרמי קשתך מיד סמאלך וגירך מיד ימינך אמגר: על טורי ארעא דישראל תתרמי נבילתך את וכל משריתך ועממין די עמך לעופא ציפר כל די פרח ולחית ברא מסרתך לאישתיצאה: על אפי ברא תתרמי נבילתך ארי אנא גזרי במימרי אמר יי אלהים: ואדליק אישתא במגוג וביתבי נגוותא דיתבין לרוחצן וידעון ארי אנא יי: וית שמא דקודשי אגלי בגו עמי ישראל ולא אחיל ית שמא דקודשי עוד וידעון עממיא ארי אנא יי קדישא אשריתי שכינתי בישראל: הא אתיא ותתקיים אמר יי אלהים הוא יומא די גזרית במימרי: ויפקון יתבי קירוי ארעא דישראל ויהון שגרין ומסתוברין במני זינא בעגלין ותריסין בקשתן ובגירין ובאעי סורנין ורומחי וידלקון בהון נורא שבע שנין: ולא יסבון אעין מן חקל ולא יקצון מן חורש ארי במני זינא ידליקון נור ויבזון ית בזזיהון ויעדי ית עדיהון אמר יי אלהים: ויהי בעידנא ההוא אתן לגוג אתר כשר לבית קבור בישראל בחילת מגיזת מדנח ים גינוסר וסמכא היא לתרין טוריא ויקברון תמן ית גוג וית כל איתרגושתיה ויקרון חילת איתרגושת גוג: ויקברונון בית ישראל בדיל לדכאה ית ארעא שבעא ירחין:

ובאת ממקומך. על הרי ישראל: אחל ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ אחל תת פחדך. אחל גדלך בעיני. ואת שם קדשי אודיע. בהרא פתח: ויצאו ז׳ רפין וסי׳ נמסר בסדר ויהי בשלח פרעה: ישאו ב׳ בקריא׳ וסימ׳ ולא ישאו עון ומתו חקת. ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו. ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות: ועבד הלוי הוא את עבדת. ושבעה כהנים. וחברו ויקרא יהושע: המה ישאו קולם. משא בהמות נגב. ישאו דבלת תאנים. ישאו מדבר ועריו חצרים תשב׳ אהליהם וצאנם. והקימתי להם כטע. ולא ישאו עצים. חטאת עמי יאכלו׳ ושפט בין עמים רבים דמיכה. ישאו נהרות דכים. ישאו הרים שלום לעם. לו שקול ישקל כעשי. ישאו בתוף וכנור. כי בל הרים ישאו לו. המונה ד׳ כתיב ה׳ בקריא׳ וסי׳ אל מי דמית כבת׳ אותם יראה פרעה ונחם. וחסמת היא את העברים. כי נתתי את חתיתו:

יקברו. והיה להם לשם. כי אומות העולם יזכרו אותם לטובה בזה ויאמרו ראו מה טובה אומה זו שקברו אויביהם הבאים עליהם ואף על פי שהם אין כונתם לזה אלא למען טהר את הארץ: ואנשי תמיד יבדילו. ישראל יבדילו אנשים שיעברו תמיד בארץ לחקור על החללים כדי לקברם: את העוברים. כמו עם העוברים אמר כי האנשים המיוחדים יאמרו לעוברי' בדרך עליהם באיזה מקו' שיהיו שיעזרו אותם לקבור הנותרי' בארץ שלא יהרגו בגיא כי שם נהרגו רובם: יחקרו. ישלימו החקירה: ועברו העוברים. אינו אומר על אנשי תמיד אלא על העוברים שיעברו בארץ כשיראו אפילו עצם אדם יבנו אצלו ציון מאבני' עד שיעברו עליו אנשי תמיד המקברים כי אולי בין כך ובין כך עד שיעברו המקברים יכוסה העצם בעפר או בשום דבר ולא יראו אותו וכשיראו הציון ידעו כי שם עצם אדם ויקחוהו משם ויקברוהו בגיא המון גוג כי כולם יביאו אותם שם ושם יקברום כדי שלא תהיה הארץ מלאה מהם אלא מיוחדין יהיו ונקברין במקו' אחד ויהיו זכר לימים הבאים מה שעשה האל יתברך בהם והציון יהיה מאבן אחת או מאבנים מקובצים יחד: אל גיא. כמו בגיא וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: וגם שם עיר המונה. כמו שהגיא יקרא המון גוג כן העיר הסמוכה לגיא או עיר ירושלים תקרא המונה על שם המון גוג ההרוגים סמוך לה המונה לא מפיק ה"א ויונתן תרגם הפסוק כן ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קרתא דסגיאין אתרגושתהא וידכון ארעא: ואתה בן אדם. הפרשה הזאת מבוארת היא: בשר גבורים. אילים כרים ועתודים פרים מריאי בשן. משל על המלכים והשרים ומה שקורא להם לאכול הוא בין ההריגה לקבורה: ואכלתם. מבואר הוא. ושבעתם. מבואר הוא: ונתתי. מבואר הוא: וידעו. מן היום ההוא והלאה סימן שלא יטעה אדם יחזקאל מן היום שמואל מהיום: וידעו. ענין ויפלו בחרב כולם רובם וכן וכל הארץ באו מצרים והדומים לו: לכן. מבואר הוא:

וכמו

וקברו כל עם הארץ. מתוכם: והיה להם לשם. כל האומות יספרו את שמם לשבח ולחסד אין לך כאומה זו רחמנים שם לך אדם שקובר את אויבו שעמד עליו להורגו: ואנשי תמיד. אנשים המיוחדים לכך יבדילו ישראל כדי לעבור בארץ ללקט את המפוזרים: מקברים את העוברים: מקברים עם העוברים את הפגרים החוסמים ומעכבי' את המעבר שהעוברים את הים מקברים אותם להכאת את העוברים עם העוברים כך שמעתי וכן ת"י: את הנותרי' על פני הארץ. רחוק מן המעבר שאין העוברים את הים מתעסקי' בהם לקוברם יקברום אלה המיוחדי' ומובדלי' לכך: מקצה שבעה חדשים. יכלו מרבית הפגרי' הנראי' לעינים להקבר ומאז והלאה יחקרו בארץ במקום המסתרים בחורים ובין הקוצים ויקברו מה שימצאו: ועברו העוברים בארץ. הולכי דרכים שיראו עצם אדם יבנו אצלו ציון סימן שיש כאן עצם של מת כדי שיפרשו ממנו הולכי דרכים ועושי טהרות: עד. בא אנשי התמיד המובדלים לחקור וקברו אותו: וגם שם העיר המונה. וגם העי' ששמה עיר האומות מרוב אדם היא רומי הרשעה וגם היא חיל יושביה שם יקברו: וטהרו. את ישראל בארץ את טהרותיהם ותרומותיהם: המונה לא מפיק ה"א לפי שה"א אחרונה משמשת שם דבר המו' כמו האומות: אלים כרים ועתודים. מלכים ודוכסים שלטונים ושרים: מריאי בשן. שור של פטם קרוי אלמרי בלשון ערבי: את משפטי. את פורענותי יושטי"א בלע"ז: וידעו הגוים כי בעונם גלו. בני ישראל כשיראו את גבורתי יכירו כי לא מקוצר ידי היה שלא הושעתים אלא בעונם הסתרתי פני מהם ונגלו: וקנאתי לשם קדשי. ולבשתי קנאת תשועה ונקם למען שם קדשי שלא יתחלל עוד וקנאתי לשם קדשי בשביל שם קדשי כמו המקנא אתה לי:

וכמו

שם ו' בסגול וסימ' אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא. ופי' נבסר בסדר לך לך: הקבצו ד' בקריא' וסימ' הקבצו ושמעו בני יעקב. הקבצו ובאו התגשו. הקבצו ובאו האספו מסביב. הקבצו כלכם ושמעו: לשבעה ד' בקריא' וסימ' לאבול לשבעה ולכבסה עתיק. ואכלתם חלב. זרעתם הרבה הדריש חגי. למה תשקלו כסף

וְקָבְרוּ כָּל־עַם הָאָרֶץ וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם יוֹם הִכָּבְדִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ וְאַנְשֵׁי תָמִיד יַבְדִּילוּ עֹבְרִים בָּאָרֶץ מְקַבְּרִים אֶת־הָעֹבְרִים אֶת־הַנּוֹתָרִים עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ לְטַהֲרָהּ מִקְצֵה שִׁבְעָה חֳדָשִׁים יַחְקֹרוּ׃ וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוּ אֹתוֹ הַמְקַבְּרִים אֶל־גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג׃ וְגַם שֶׁם־עִיר הֲמוֹנָה וְטִהֲרוּ הָאָרֶץ׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִֹה אֱמֹר לְצִפּוֹר כָּל־כָּנָף וּלְכֹל ׀ חַיַּת הַשָּׂדֶה הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הֵאָסְפוּ מִסָּבִיב עַל־זִבְחִי אֲשֶׁר אֲנִי זֹבֵחַ לָכֶם זֶבַח גָּדוֹל עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר וּשְׁתִיתֶם דָּם׃ בְּשַׂר גִּבּוֹרִים תֹּאכֵלוּ וְדַם־נְשִׂיאֵי הָאָרֶץ תִּשְׁתּוּ אֵילִים כָּרִים וְעַתּוּדִים פָּרִים מְרִיאֵי בָשָׁן כֻּלָּם׃ וַאֲכַלְתֶּם־חֵלֶב לְשָׂבְעָה וּשְׁתִיתֶם דָּם לְשִׁכָּרוֹן מִזִּבְחִי אֲשֶׁר־זָבַחְתִּי לָכֶם׃ וּשְׂבַעְתֶּם עַל־שֻׁלְחָנִי סוּס וָרֶכֶב גִּבּוֹר וְכָל־אִישׁ מִלְחָמָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ וְנָתַתִּי אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם וְרָאוּ כָל־הַגּוֹיִם אֶת־מִשְׁפָּטִי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְאֶת־יָדִי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָהֶם׃ וְיָדְעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם מִן־הַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי בַעֲוֹנָם גָּלוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וָאַסְתִּר פָּנַי מֵהֶם וָאֶתְּנֵם בְּיַד צָרֵיהֶם וַיִּפְּלוּ בַחֶרֶב כֻּלָּם׃ כְּטֻמְאָתָם וּכְפִשְׁעֵיהֶם עָשִׂיתִי אֹתָם וָאַסְתִּר פָּנַי מֵהֶם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה עַתָּה אָשִׁיב אֶת־שְׁבִית יַעֲקֹב וְרִחַמְתִּי כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְקִנֵּאתִי לְשֵׁם קָדְשִׁי׃

ויקברון כל עמא דארעא ויהי להון לשום יום אתיקרותי אמר יי אלהים׃ וגברין ממנון תדירא למהוי עדן בארעא מקברין עם דעדן ית די אשתארו על אפי ארעא לדכיותה מסוף שבעא ירחין ישרון למבדק׃ ועדי אורחא דעדן בארעא די אם יחזי גרמא דאינשא ויבני לותיה ציונא עד דיקברון יתיה די מקברין בחילת איתרגושת גוג׃ ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קרתא דסגיאין איתרגושתהא וידכון ארעא׃ ואת בר אדם כדנן אמר יי אלהים אימר לעופא ציפר כל די פרח ולכל חית ברא איתכנישו ואיתו איתקרבו מסחור סחור על קטילי די אנא קטיל לכון קטול סגי על טורי ישראל ותיכלון בסרא ותשתון דמא׃ בסר גיברין תיכלון ודם רברבי ארעא תשתון מלכין שילטונין וטורנין גיברין עתירי נכסיא כולהון׃ ותיכלון תרבא למסבע ותשתון דמא מבסר קטילין די אנא קטיל לכון׃ ותסבעון על טורי ישראל סוסון ורתיכין גיברין וכל גברי עבדי קרבא אמר יי אלהים׃ ואתן ית יקרי בעממיא ויחזון כל עממיא ית פורענותי דעבדית וית גבורתי דשויתי בהון׃ וידעון בית ישראל ארי אנא יי אלההון מן יומא ההוא ולהלא׃ וידעון עממיא ארי בחוביהון גלו בית ישראל על דשקרו במימרי וסליקית שכינתי מנהון ומסרתינו ביד סנאיהון ואיתקטלו בחרבא כולהון׃ כסואבתהון וכמירדיהון איתפרעית מנהון וסליקית שכינתי מנהון׃ בכן כדנן אמר יי אלהים כען אתיב ית גלות יעקב ואירחם כל בית ישראל ואיתפרע פורענות גבורתי מן עממיא על דאחילו ית שמא דקודשי׃

בלא לחם: משפטי י"ו וסימ' למה תאמר יעקב. קרוב מצדיקי מי יריב. ואני אמרתי לריק יגעתי. והקשיבו אלי עמי. ונתתי את כבודי בגוים. זעף יי' אשא כי חטאתי. לכן חכו לי נאם יי'. העירה והקיצה למשפטי. מלפניך משפטי יצא. כי עשית משפטי ודיני. ראיתה יי' עותתי. חי אל הסיר משפטי. צדק לבשתי וילבשני. כי אמר איוב צדקתי. האף תפר משפטי. על משפטי אכזב:

אל הגוים ה' וסימ' ושמתי בהם אות · ויבא אל הגוים · כהגלותי אתם · אל הגוים השוללים אתכם דזכריה שפוך חמתך דתהלות · ונכתה כ' וסימ' אחר אשר הכתה העיר · בא אלי הפליט · במראות ד' ב' חס' וב' מל' וסימ' ויאמר אלהים לישראל · במראות הצבאות אשר צבאו · ותבא אותי ירושלימה במראות אלהים ·

ונשו את כלמתם ואת כל מעלם אשר מעלו בי בשבתם על אדמתם לבטח ואין מחריד: בשובבי אותם מן העמים וקבצתי אתם מארצות איביהם ונקדשתי בם לעיני הגוים רבים: וידעו כי אני יהוה אלהיהם בהגלותי אתם אל הגוים וכנסתים אל אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם: ולא אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל נאם אדני יהוה:

ס

בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה אחר אשר הכתה העיר בעצם היום הזה היתה עלי יד יהוה ויבא אתי שמה: במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ויניחני אל הר גבה מאד ועליו כמבנה עיר מנגב: ויביא אותי שמה והנה איש מראהו כמראה נחשת ופתיל פשתים בידו וקנה המדה והוא עמד בשער: וידבר אלי האיש בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי למען הראותכה הבאתה הנה הגד את כל אשר אתה ראה לבית ישראל: והנה חומה מחוץ לבית סביב סביב וביד האיש קנה המדה שש אמות באמה וטפח וימד את רחב הבנין קנה אחד וקומה קנה אחד:

ויקבלון ית איתכנעותהון וית כל שיקריהון דשקרו במימרי במתביהון על ארעהון לרוחצן ולית דמניד: כד אתיב יתהון מביני עממיא ואכניש יתהון מן מדינתא בעלי דבביהון ואיתקדש בהון לעיני עממין סגיאין: וידעון ארי אנא יי אלההון ועל דחבו קדמי אגליתי יתהון לביני עממיא וכדו דתבו כנישתינון לארעהון ולא אשאר עוד מנהון תמן: ולא אסלק עוד שכינתי מנהון דשפיכית ית רוח קודשי על בית ישראל אמר יי אלהים:

בעשרין וחמש שנין לגלותנא ברישא דשתא בעשרא לירחא בארבע עסרי שנין בתר דאיתרעת קרתא בכרן יומא הדין שרת עלי רוח נבואה מן קדם יי ואעיל יתי לתמן: ברוח נבואת דשרת עלי מן קדם יי אעילני לארעא דישראל ואשריני על טור רם לחדא ועלוהי כבינין קרתא מדרומא: ואעיל יתי לתמן והא גברא חיזויה כחזו נחשא וחוט דכיתנא בידיה וקני משחתא והוא קאים בתרעא: ומליל עימי גברא בר אדם חזי בעינך ובאודנך שמע ושוי ליבך לכל די אנא מחזי יתך ארי בדיל לאחזיותך אתיובא הלכא חזי ית כל דאת חזי לבית ישראל: והא שורא מברא לביתא סחור סחור וביד גברא קנה משחתא דחד מנהון שית אמין באמתא באמתא דהיא אמא ופשך ומשח ית פותיא דבנינא קניא חד ורומא קניא חד:

במראות הביאני אל ארץ ישראל · ב' קדמאי חס' · והביאני ד' בקריא וסימ' בסדר עקב · ושים ט' וסימ' נמסר בסוף סדר ויהי בשלח פרעה · הראותכה ב' חד מל' וחד חס' וסימ' ואולם בעבור זאת העמדתיך · כי למען הראותכה הבאתה · קדמא חס' ·

רשי

ונשו את כלימתם: בהטיבי להם ולא אגמלם כרעתם אז ישאו כלימתם ויבושו מלהרים פנים ומכחש פירם וכמו כמו אשרי נשוי פשע לשון כפרה: ולא אותיר. אחד מהם בגולה: בראש השנה בעשור לחדש. איזו היא שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זה יובל שחרב הבית בשנת שלשים ושם ביובל שהתחיל בשמונה עשר שנה ליאשיהו ולסוף ארבע עשרה היה ראוי שיובל להיות והיא שנת עשרים וחמש לגלות יכניה שגלה בעשרים ושם ב ביובל י"ד של יאשיהו מ"ח עד ל"א ויהויקים י"א: יד ה'. אוחז תוקפו להוליכני על כרחי: ויבא אותי שמה. אל העיר ההוכתה היא ירושלם אותה שנה הראהו בנין הבית לעתיד לבא: במראות אלהים הביאני. לא הוליכני שם אלא הראני כאילו אני שם: אל הר גבוה מאד. שכן הוא עתיד ליגבה שנא' ונשא מגבעות: כמבנה עיר. כבנין עיר: מנגב. בדרומו של הר: כמראה נחשת. כעין זיו החיות וכוכבי כעין נחשת קלל: ופתיל פשתים בידו. למדידת קרקע אין יפה מחבל פשתים: וקנה המדה. למוד בו את עובי החומה ואורך ורחב השערים: לכל אשר אני מראה אותך. ענין הבנין: הובאתה הנה. משבבל: והנה חומה מחוץ לבית. בנין בית אחר הראני בצפון ההר וחומה מחוץ סביב סביב כך מפורש בסוף הספר שהעיר בדרום והבית בצפון: שש אמות באמה וטופח. שית אמין באמתא והיא א' אמתא ופסך כן ת"י זו היא אמה בינונית בת ששה שהי' אמה וטופח באמה בת חמשה: רוחב הבנין. עובי החומה: וקומה קנה אחד. וזו היא חומה חנוכה שהיא ש[illegible] סביב הר הבית והיא היתה נמוכה כמו ששנינו כל הכתלים שהיו שם היו גבוהי' חוץ מכותל מזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה כו': ויבא

רדק

ונשו את כלימתם. כמו ונשאו ופי' ישאו בפיהם ויזכרו כלימתם שהיתה להם בגלות: ואת כל מעלם אשר מעלו בי. כי בעונם עונש היו סובלים כלימת הגוים: ומתי יזכרו זה בשבתם על אדמתם לבטח: בשובבי אותם מן העמים. בזמן שאשיב אותם מן העמים לארצם וכן לשובב יעקב אליו ענין השבה: לעיני הגוים רבים. בידיעת המאוחר בלא ידיעת המאחר כמו סורי הגפן נכריה את העגלה חרשה והדומים להם: וידעו. מבואר הוא: ולא אסתיר. מבואר הוא: בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש בי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר. בשלשי' שנה ליובל ראה הסתלקות הכבוד מישראל כמו שכתבנו בתחלת הספ' והו' השנ' החמשי' לגלו' המלך יהויכין כמה כשאתה מן היובל כ' שנה שם שנים של צדקיהו שהרי עברו לו חמש וי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר הרי כ' והיא שנת החמשי' שהיא שנת היובל זהו שאמר בר"ה בעשור לחדש איזו היא שנה שר"ה שלה בעשרה לחדש הוי אומר זה שנת היובל ולפי שהעבדי' היו יוצאים מעבדות לחירות בשנת היובל ביום הכפורים הראהו לו הקדוש ברוך הוא כאות שהגלו' ובנין הבי' בשנת היובל וביום הכפורים כי בו יסלח האל לעון ישר' וחטאתם לא יזכר עוד: שמה. העיר שזכר: במראות. אל הר גבוה מאד. זהו הר הבית והראהו לו גבוה מאד כי כן יהיה במעלה גבוה מאד ונשא כמו שכתוב נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים ונשא מגבעות וגם בעצמו הוא גבוה לפי מקומו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות וירושלם גבוה מכל ארץ ישרא': ועליו כמבנה עיר מנגב. פי' ועליו בסמוך לו כמו ועליו מטה מנשה כי בית המקדש יהיה בנוי בהר כמו שהיה והעיר ירושלם סמוכה לו מנגב והראהו בנין הבית העתיד כמו שהראהו חרבנו לנחם בנבואה זו בית ישראל אשר גלו כי לא תאבד תקותם ועוד ישובו אל הארץ וישבו בה לבטח ובנין הבית יהיה יותר ממה שהיה בתחילה: כמבנה. שם סמוך בשקל מקנה. וענינו בנין הראהו כמו עיר בנויה או שהיו בונין אותה ובבנין הבית הראהו איך היו בוני' אותו והראה לו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב איך יבנו: ויבא אותי שמה והנה איש מראהו כמראה נחשת. כאילו אמר מלאך מן השמים מודד הבנין והמלאך ראהו הנביא בדמות איש כמו שנאמר ביהושע והנה איש עומד לנגדו ומה שאמר כמראה נחשת כמו שאמר במראה אשר בתחילת הספר ונוצצים כעין נחשת קלל ונחשת שם מתואר נחשתי ויברכני יי' בגללך: ופתיל פשתים בידו' למדוד: וקנה המדה. גם גן בידו למדוד אלא שבחבל מודד אדם מדה מרובה בקרקע ובקנה המדה מודד אדם מדה מועט' כמו מדת הבנין וחולתו: והוא עומד בשער. ראה אותו עומד בשער הבית ובידו החבל והקנה למדוד: וידבר. מבואר הוא: הראותכה. כתוב בה"א אחר הכ"ף וכן הבאתה: והנה חומה מחוץ לבית סביב. שהיו מתחילים לבנות חומה סביב הר הבית כי ההר בכללו נקרא בית המקדש והיה האיש מודד את החומה כמה יעשו רחבה וקומתה וקנה המדה היו בו שש אמות באמה וטפח באמה הידועה שהיא של חמשה טפחים וטפח זאת האמה היתה יתירה טפח והיתה בת ששה טפחים וכן אמרינן במסכה אמר רבי יהודה אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה ויונתן תרגם שית אמין באמתא דהיא אמה ופסך: וקומה קנה אחד. זאת החומה החיצונה היתה שפלה ולא היתה גבוה אלא קנה אחד שמדתו שש אמות באמה של ששה טפחים ושאר כותלי העזרה לא היו שוים לפניו כי כנגד השערים היה עומד וכל השערים זה כנגד זה פתוחים והיו גבוהים יותר משער הבית לפי גובה מקומם וכן שנינו במסכת מדות כל הכתלי' שהיו שם היו גבוהים חוץ מהכותל המזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה כנגד פתחו של היכל בשעת הזיית הדם ואילו היה הכותל המזרחי שבהר הבית גבוה לא היה יכול לראות פתחו של היכל כי הכותל היה עומד לפניו וזה שהוא אומר חוץ מכותל מזרחי אומר בחומת הר הבית שהיא חנוכה ועולי גולה עשו הבני כדמות שראוהו בבנין יחזקאל העתיד בקבלת הדברים ואף על פי שמשמעות הכתוב כי כל החומה היתה שפלה סביב שלא ייחד כותל מזרחי אלא אמר בסתם וקומה קנה אחד: ויבא

רדק

ויבוא. מחוץ לחומה היה ונכנס בשער המזרחי מהר הבית: אשר פניו דרך הקדימה. שהיתה פתוחה לדרך המזרח הפתח הוא פני השער וכן תרג' יונתן דפתיח לארח מדינחא ור"שי ז"ל פיר' ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה נכנס לו לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי: ויעל במעלותיו. לפי' ר"שי ז"ל עלה לי"ב מעלות שהיו בין החיל לעזרת נשים ולפירושינו כי הר הבית היה גבוה מהמקו' אשר סביבותיו ובמעלות היו עולים אליו: וימד את סף השער קנה אחד רחב. ברוחב החומה היה רחבו: ואת סף אחד. וכן היה הסף השני והספי' הם מזוזות השער מפה ומפה: והתא. הוא לשכה ונקרא יציע ובלע"ז אמר כי מדת כל תא ותא מן התאין שהיו שם היה קנה מדתו באורך וברוחב כי מרובע היה: ובין התאים חמש אמות פירו' מה שהיה בין התאים כלומר הכותל הממוצע בין שני התאים היה רחבו חמש אמות וכן תרגם יונתן ובין תויא כותלא חמש אמין והתאים היו לפנים מן החומה וחמשה מקומות היו כחלקים זה לפנים מזה מחומת הר הבית עד המזבח הר הבית לפנים ממנו המקום הנקרא חיל לפנים ממנו עזרת נשים לפנים ממנו עזרת ישראל לפנים ממנו עזרת הכהנים: וכף השע' מאצל אולם השער מהבית קנה אחד. לפי שזכר למעלה מדת ספי השער שהם הספים החצונים ולזה השער היו לו גם כן ספים פנימיים לפי שהאולם מחובר אליו ואמר כי הסף הפנימי שהוא אצל אולם השער מדת רחבו קנה אח' כמו החיצוני וכן הסף השני ואף על פי שלא זכרו: מהבית. פירושו מבפנים כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן מלגיו. וימד את אולם השער מהבית קנה אחד. עובי כותל האולם מבפני' קנה אחד: וימד את אולם השער שמנה אמות' שהיה נמסך כלפי פנים שמונה אמות ואלו שתים אמות מזוזות האולם מבפנים היו שתים אמות מסוכים כלפי פנים: ואולם השער מהבית. מבפנים כתרגומו מלגו והוצרך לומר זה כי יש אשר אולם הוא חוץ לשער והוא שקורא' בית שער וכן היה אולם ההיכל מבחוץ לפיכך אמ' כי זה אולם השער מבפנים היה: ותאי השער דרך הקדים. לפי שהיו סמוכים לשער זה המזרחי שנכנס לו ואמר תאי השער שדרכו למזרח: שלש' מפה ושלש' מפה. ג' מדרום השער וג' מצפונו: לאילים. אילי האולם שזכר או אילי התא: מפה ומפו. מצפון ומדרום כל מפה בפסוק זה כתובי' בה"א ומפו בסוף הפסוק כתיב בוא"ו: וימד. פתח השער. המזוזות והאסקופות והפתח כלן קרויי שער ומה שפתוח בו לבד קרוי פתח ואמר שרחבו של פתח היה עשר אמות ולא ספר גבהו ואמר כי אורך השער שלש עשרה אמות ואורך השער מסף החצוני עד סף הפנימי והנה אמר הנה כי הסף החצוני היה רחבו קנה אחד הוא ששה אמות ואותו הרחב קורא עתה אורך בזכרו מדת השער מסף אל סף כי המדה היתרה נקרא ארך והנה זכר כי רחב הפתח מסף אל סף עשר אמות והארך מסף אל סף י"ג אמות אלא שברחב אין נכלל מדת הספים שאינו אומ' אלא על מה שפתוח בשער והוא הנקר' פתח ובאורך נכלל מדת הספי' ומדת הספים בין הפנימי והחצוני י"ב אמות כי כל סף רחבו קנה אחד שהוא שש אמות ובין סף לסף אמה אחת הנה י"ג אמות ור"שי ז"ל פי' אורך השער חלל אולם השער מן הצפון לדרום י"ג אמה עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי מכאן ואמה וחצי מכאן: וגבול לפני התאות. לפני השלש תאים היה אמה אחת שהיה להם לרחב ועד סף האמה גבול התאים וכן מפה לשלשה התאים האחרים כי אלו התאים היו פתוחים לפנים למערב כנגד החיל וכן היו פתוחים לצפון ולדרום ור"שי ז"ל פירש כי אלו התאים היו סמוכין לכותל מזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית והתא שש אמות מפה ושש אמות מפה ולא אמר כי כל תא' מהם היה שש אמות כבר אמר למעלה והתא קנה אחד ומה צריך לשנותו הנה . . ואפשר שאמ' שהיה התא הדרומי נמסך מחלל האולם שש אמות וכן התא הצפוני: ויאמר

ויבוא ט"ו מ"ל בקרי' וס' ויבוא ורבת עלי. ויקץ שלמה והנה חלום. בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי. ונביא אחד זקן. ויבוא אל המלך. ויתחפש מלך ישראל ויבוא במלחמה. וימת המלך ויבוא שמרון. ויבוא יהוא יזרעאלה. ויבוא ישעיהו בן אמוץ דישעיה. ויבוא אלי אנשים מזקני ישר'. ויבוא אל הגוים אשר באו שם.

ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה ויעל במעלתו וימד את סף השער קנה אחד רחב ואת סף אחד קנה אחד רחב: והתא קנה אחד ארך וקנה אחד רחב ובין התאים חמש אמות וסף השער מאצל אולם השער מהבית קנה אחד: וימד את אלם השער מהבית קנה אחד: וימד את אלם השער שמנה אמות ואילו שתים אמות ואלם השער מהבית: ותאי השער דרך הקדים שלשה מפה ושלשה מפה מדה אחת לשלשתם ומדה אחת לאילם מפה ומפו: וימד את רחב פתח השער עשר אמות ארך השער שלוש עשרה אמות: וגבול לפני התאות אמה אחת ואמה אחת גבול מפה והתא שש אמות מפה ושש אמות מפו:

ועל לתרעא דפתיח לאורח מדינחא וסליק בדרגוהי ומשח ית סיפא דתרעא קניא חד פותיא וית סיפא חד קניא חד פותיא: ותוא קניא חד אורכא וקניא חד פותיא ובין תויא כותלא חמש אמין וסיפא דתרעא מקביל אולמא דתרעא מלגיו קניא חד: ומשח ית אולמא דתרעא מלגיו קניא חד: ומשח ית אולמא דתרעא תמני אמין ואלוותי תרתין אמין ואולמא דתרעא מלגיו: ותוי תרעא באורח מדינחא תלתא מיכא ותלתא מיכא משחתא חדא לתלתיהון ומשחתא חדא לאילויא מיכא ומיכא: ומשח ית פותיא דמעלנא דתרעא עסר אמין אורכא דתרעא תלת עסרי אמין: ותחומא די קדם תויא אמתא חדא ואמתא חדא תחומא מיכא ותוא שית אמין מיכא ושית אמין מיכא:

ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה. ויבוא אל שער אשר פניו. ויבוא גם השטן בתוכם. וחברו. וכל אסתר דכוו' מ"ל במ"ב חס' וסימ' אל המשתה אשר עשתה אסתר. ויבא המלך והמן לשתות:

רשי

ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה. נכנס לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי היא נקראת חצר החצונה בכל הענין הזה לפי שהיא לפני עזרת ישראל: ויעל במעלותיו. ששפוע ההר הולך ועולה מן החיל התחתון עד עזרת נשים שתים עשרה מעלות כאותה ששנינו לפנים ממנו החיל עשר אמות ושתי' עשרה מעלות היו שם כו': כף השער. היא מזוזת השע': קנה אחד רוחב. שש אמות ומכסה את כל עובי החומה שהיא קנה אחד כמו שאמור למעלה: ואת סף אחד. מזוזה השנית אחת מצפון ואחת מדרום: והתא. הוא יציע סקורין אשפדי"ץ בלע"ז והיו שלשה מימין השער ושלשה מן השמאל כמו שאמור בענין והתאי' סמוכין לכותל המזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבי' ומהיכן אני למד שהם מבחוץ ממה שכתב אחר כל הענין ויביאני אל החצר התחתונה מכאן אני למד שכל האמור למעלה היא חוצה לה שעדיין לא נכנ' לתוכ': והתא קנה אחד אורך וגו'. חללו של כל אח' ואחד שש אמו' מרובע: ובין התאים חמש אמות. כתלי' המפסיקי' בין התאים עוביים ה' אמות וכן ת"י ובין תאוויא כותלא חמש אמין וכן שנינו במסכ' מדו' כותל התא חמש: וסף השער מאצל אולם השער וגו'. שלפנים מן השער היה עשוי אולם מחובר לשער כמו שמפורש בענין בולט לתוך עזרת נשים עשר אמות ובראשו דלתות ומזוזות וזהו שאמר וסף השער שהוא אצל אולם השער: מהבית. כלו' לצד פנים: קנה אחד. רחבו לכנות עובי חומת האולם אחד מימין ואחד משמאל שעובי החומה של אולם לימין ולשמאל קנה אחד כמו שמפרש והולך: ויאמר את אולם השער מהבית. לפנים מן השער: קנה אחד. עובי חומת הימין והשמאל שהאולם נכון עליהם: וימד את אולם השער: שמונה אמות מסך בליטתו לתוך עזרת נשים: ואיליו. אשפלטי"ץ כל אילים האמורי' בענין הם כמין אילנו' עגולין עשוין מאבני גזית ועומדין בפתח אחד מימין ואחד משמאל במקום ספים מזוזות וכן תרגם יונתן ויבועו אמות הסיפים אילוות ספיא וקרוין אילים על שם שעגולין כאלה וכאלון: ואיליו שתים אמות. עובי עגולן ועומדין בסוף חלל האולם דבוקים זה לכותל ימין וזה לכותל שמאל כמנא בליטת האולם ואילים שלו עשר אמות לתוך העזר' לפנים מן השער: ואולם השער מהבית. לפי שאולמי שער עזרת ישראל היו בולטים ומסוכים לצד החוץ כמו שמפורש בענין פירש באולמי שערי עזרת נשים שהם היו מסוכין לצד פנים ושערי עזרת נשים מכוונים כנגד שערי עזרת ישראל כמנא אולם כנגד אולם ודבר כוי הוא זה: ותאי השער. הזה אשר דרך הקדים שבכותל מזרחי של עזרת נשים שלשה היו מפה ושלשה היו מפה שלשה לדרום ושלשה לצפון סמוכין לכותל עזרת נשים ופניהם להר הבית ומדת חללו וכותל המפסיק בין כל אחד פי' למעלה: ומדה אחת לאילים. העמודין לספי האולם מבפנים: מפה ומפה. מימין ומשמאל מדתן שתים אמות: רחב פתח השער. רחב חלל הפתח וכן שנינו כל הפתחים רחבן עשר אמות: אורך השער. הוא חלל אולם השער מן הצפון לדרום: שלש עשרה אמות. עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי לכאן ואמה וחצי לכאן ואל תתמה של כל הפתח קורהו רחב ואצל חלל האולם קורהו אורך שהפתח גובהו הוא ארכו והרחב מספו אל ספו והאולם לפי שמסך בליטת חללו מן המזרח למערב פחו' ממדת חללו מן הצפון לדרום שזו שמונה אמות וזו י"ג קורא את המדה היתירה אורך והרי ערות לדבר במסכת דמלכים והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רוחב הבית כמנא מן הצפון לדרום קרוי להיכל רוחב ולאולם קרוי אורך לפי שההיכל מדתו מן המזרח למערב יתירה על מצפון לדרום ובאולם חלוף למדת שהמדה היתירה קרויה אורך: וגבול לפני התאות אמה אחת וגו'. התאות שמכאן ומכאן לשער היו מסוכין מן כנגד חלל האולם שלפנים אמה לצפון ואמה לדרום שכנגד פי' שהוא מבית מסוך כנגד חלל השער אמה ומחצה לצפון וכן לדרום ועכשיו מפרש שהתאי' שבחוץ מסוכים לצפון אמה אחת יותר מן האולם וכן לדרום אמה אחת כמכאן מכוונין מחלל רחב הפתח שתי אמות ומחצה לכאן ושתי אמות ומחצה לכאן וזהו לשון וגבול תשומייל בלע"ז מקום פנוי וכותל התא עוביו חמש כמנא עובי כותל הצפוני של התא הצפוני ועובי כותל הצפוני של אולם כלים זה כנג' זה שכותל אולם עוביו שש וכותל התא חמש והוא מסך אמה אחת לתוך כנגד עובי כותל האולם וכן לדרום: ויאמר

ויעד את השער מגג התא לגגו · מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום עשרים וחמש אמות · עובי כותל התא חמש וכן עובי כותל התא שכנגד הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהוא משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמו' הרי כ"ה וכלן מדת רוחב השער הן כנגד שלש עשרה אמות של חלל האולם מבפני' ובפני כתלי' קנה מכאן וקנה מכאן הרי כ"ה: פתח נגד פתח · פת' התא שאצל השער בדרו' מכאן כנגד פת' התא שאצל השער בצפון שלא היה לכל ששת התאים האלה פתח בכותל שבצד החוץ אלא שני התאין הסמוכין לשער היו להם פתחים פונים אויר שבין שניהם וכן הוא אומר למטן ואל אליהמה לפנימ' לשע' למרנו שפתחיה' פונים לשער: ויעש את אילים ששים אמה · גובהן של אילים של שפי האולם גבוהים ששים אמה: ואל איל החצר השער סביב. וכן לכל אילי החצר שבכל אולמי' מעריה סביב סביב של שבצפון ובדרום היו לה שערים עשויין כתבנית השער הזה כמו שמפורש בענין:

ויעד את השער מגג התא לגגו · פי' רשי ז"ל מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער כ"ה עובי כותל התא וכן עובי כותל התא שכנגד השני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהוא משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ"ה ואם כפירושו למה אמר וימד את השער היה לו לומר וימד מגג התא האח' לגג התא האחר שכנגדו למה זכר שער ועוד המדות האלה כבר זכרם בפרט למה חזר לומ' אותם בכלל ועוד כי יונתן תרגם מגג התא מאגרי תוי' לסכן רבים לומר כי על כל התאים אמר ואת הוא שם כלל ושער ו"ו גגו הוא כנוי השער ולא התא כי לא זכרו ואף על פי שיש לשיטו כי מצאנו כמו זאת הוי' עמו הראובני והגדי והאמת כי המדות האלה אשר בבניה זו' אינם מבוררות אצלינו כי הם ב בבניה העתידה ומה שמפרש אדם בהם לפי סברא אין לסמוך עליה' ומה שנמצא מהם בקבלה במסכת מדות או בתרגום יונתן נקבל והשאר יהיה מונח במקומו עד שיבא אליהו וכן אמרו ר"ל במקצת דברים מזו הנבואה פ פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעים לדרשה ואפשר כי התאים האלה היו כרים מלמעלה לפיכך חזר למדוד גבי התאים עם גג השער והאילים והאולם כ"ה רחב כי לפי מדתם מלמטה הם יותר וכן נאמר בשאר השערים עם התאים

לגגו ל' וג' כתיב גגו וסימ' וצפית אתו זהב טהור · ויצף אתו זהב טהור · ויעש להם סכות איש על גגו : ועל פני בן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף סיפרא אל פני ואל פני בכ"ד על פני ועל פני וסי' ועל פני השער האיתון · כי ארך הלשכות אשר לחצר · וחמשת אלפים הנותר · והנותר לנשיא מזה ומזה תנינא דפסוק ·

וַיָּמָד אֶת־הַשַּׁעַר מִגַּג הַתָּא לְגַגּוֹ רֹחַב עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמּוֹת פֶּתַח נֶגֶד פָּתַח: וַיַּעַשׂ אֶת־אֵילִים שִׁשִּׁים אַמָּה וְאֶל־אֵיל הֶחָצֵר הַשַּׁעַר סָבִיב סָבִיב: וְעַל פְּנֵי הַשַּׁעַר הָיאתוֹן עַל־לִפְנֵי אֻלָם הַשַּׁעַר הַפְּנִימִי חֲמִשִּׁים אַמָּה: וְחַלֹּנוֹת אֲטֻמוֹת אֶל־הַתָּאִים וְאֶל אֵלֵיהֵמָה לִפְנִימָה לַשַּׁעַר סָבִיב סָבִיב וְכֵן לָאֵלַמּוֹת וְחַלּוֹנוֹת סָבִיב סָבִיב לִפְנִימָה וְאֶל־אַיִל תִּמֹרִים: וַיְבִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְהִנֵּה לְשָׁכוֹת וְרִצְפָה עָשׂוּי לֶחָצֵר סָבִיב סָבִיב שְׁלֹשִׁים לְשָׁכוֹת אֶל־הָרִצְפָה:

ל׳ · ל׳ ל׳ ר׳ האיתון ק׳ ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳

וּמְשַׁח יָת תַּרְעָא מֵאִיגַר תְּוָא לְאִיגָרֵיהּ פּוּתְיָא עַסְרִין וְחָמֵשׁ אַמִּין תְּרַע לָקֳבֵיל תְּרַע: וַעֲבַד יָת אֵלַיָּא שִׁתִּין רוּמְהוֹן אַמְּתָא חֲדָא וְעַל אֵלָא דְדַרְתָּא דְתַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר: וְקֳדָם תַּרְעָא מְצִיעָאָה דִי קֳדָם אוּלָמָא דְתַרְעָא גַוָּאָה חַמְשִׁין אַמִּין: וְכַוִּין סְתִימָן לְתַוַּיָּא וְלַאֲלֵיהֶן מִגָּיו לְתַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר וְכֵן לְאוּלָמַיָּא וְכַוִּין סְחוֹר סְחוֹר לְגָיו וְעַל אֵלָא כוּתַרְתָּא: וְאַעֲלַנִי לְדַרְתָּא בָרַיְתָא וְהָא לִשְׁכַּן וְרִצְפְּתָא עֲבִיד לְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר תְּלָתִין לִשְׁכַּן עַל רִצְפְּתָא:

וככל שאר קריא' אית ט' אל פני וסימ' נמסר בסדר משפטים ולעיל בסיפרא דא סימן י"ו : אל הרצפה ל' וחד על הרצפה ואינון כן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ו"ל דכו' וסימ' במסר' רבתא בערך אל :

ועל פני השער האיתון · גובהו של השער הזה והוא קרוי איתון לפי שהוא משמש כניסה ויציאה לכל באי העזרה איתון תרגום של ביאה: על לפני אולם השער הפנימי · עם גובהו של אולם השער שהוא לפנים מן השער: חמשים אמה · ומגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני למד שעל פני האמור כאן הוא גובה: וחלונות אטומות אל התאים · התאים האלה לא היו להם פתחים אל החוץ אלא זה פתוח לזה וכן מצינו במסכת מדות בתאים שסביבות ההיכל שלשה פתחים לכל אחד ואחד אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולתאים שבאחר שלא היו אלא שלשה תאים זה אצל זה ולא היו להם תאים על גביהם היו לאמצעים שני פתחים אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ולאחרון של צד השער היו שני פתחים אחד פתוח לאמצעי ואחד לצד השער וכן לתא האחרון של כתף השני מזה ומזה לשער כמו שכתוב למעלה פתח נגד פתח והיו להם חלונות שקופי' אטומים פתוחי' לצד האחרון וסתומים לצד פנים כלומר קצרים לצד פנים ורחבים לצד החוץ ש המזרח ומנחם פתר שקופים לשון השקפה כמו מי זאת הנשקפה כי תשקיף ממרום קדשו וכן אל המשקוף גם כן פתר לשון השקפה: ואל אליהמה לפנימה לשער. ואל כתפות פתחיהם של שני תאים הסמוכים לשער מזה ומזה שהיה פתחן אל תוך אויר השער פתח התא הצפוני מצפון לשער ופתח התא הדרומי מדרום לשער וכתפות הפתחי' מזה ומזה לפתח התא הם האילים והיו בהם חלונות פתוחים לאויר הפסק רוחב השער שהיה מפסיק בין התאים ואותו אויר קורא לפנימה לשער שמי שנכנס לבין בליטות התאים שמכאן ומכאן נראה שהוא נכנס לשער: וכן לאולמות · וכן היו חלונות לאולמות של כל שער ושער: וחלונות סביב סביב לפנימה · בחומת העזרה מבפנים: ואל איל תמורים · ת"י כותרתא כותרות בראש האיל היה עשוי כמין כותרת דומה לדקל כי במסכת דשלמה הן מתורגמות כורת דקלין פלמ"ש בלע"ז: ורצפה · פלנק"ך בלע"ז ורצפה אומר אני שהוא עלייה סביב כאותה שמצינו חלקה היתה בראשונה והקיפוה כסוסטרא ועל אותה העלייה היו הלשכות קבר"אש בלע"ז ומתוך שאמור בענין והרצפה אל כתף השערים ותחתיתה כנגד גובה השערים אנו למדין שהרצפה הזאת עלייה היא: והרצפה

והאילים והאולמים רחב עשרים וחמשה ואורך המשים והאולי יהיו שם אולמים אחרים לבד האולם הנזכר: פתח נגד פתח · פתח שער זה כנגד פתח שער שלפנים ממנו של עזרת נשים ושל עזרת ישראל ורשי ז"ל פירש פתח התא שאצל השער שבדרום מכוון כנגד פתח התא שאצל השער שבצפון: ויעש את האילים ששים אמה · בקצת נוסחאות מן התרגום מצאתי ועבד אילא שתין אמין קומיהון ובקצת נוסחאות אילא שתין אמין רומיהון אמתא חדא: ואל איל החצר השער סביב סביב · פירוש וכן לכל אילי החצר שהם אילי השער סביב סביב כן היה להם המדה הזאת והיל עומד במקום שנים ואמר איל דרך כלל במקום אילים כי חמשה שערים היו בחומת הר הבית בבנין בית שני כמו שאמר במסכת מדות חמשה שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה כורה פירוש שם איש מן הצפון לא היה משמש כלום שער מזרחי עליו שושן הבירה במערב כורה שבו שורף כהן את הפרה פרה וכל מסעדיה יוצאים להר המשחה ואמר בזה הפסוק כי כמו שהיו אילים לשער מזרחי כן היו לכל השערים סביב: ועל פני השער היאתון · כן כתיב וקרי האיתון והוא כמו המלות ההפוכות כבש כשב שמלה שלמה לא ידעתי דעת המתרגם שתרגם תרעא מציעאה ואפשר לפי שלשער מזרחי הזה של הר הבית היו לו שני פשפשין אחד מימינו ואחד משמאלו לפיכך קרא השער אמצעי ואפשר כי איתון מענין אתא בקר ומזה השער היו נכנסים הבאים לעזרה להתפלל לפי שהיה מזרחי ומכוון כנגד פתח ההיכל אמר כי על פני השער הזה כלומר מפני השער מחוץ עד לפני אולם השער הפנימי היה חמשים אמה ארך כמו שמנה בשאר השערים ארך חמשים אמה ורחב עשרים וחמש עם התאים והאילים והאולמים כלומר משפת השער החצוני עד איל השער הפנימי שהוא האולם חמשים אמה: על לפני אולם · כמו עד וכן על המעברות כמו עד ורשי ז"ל פירש ועל פני השער גובה השער ואמר ומגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני לומר שעל פני האמור כאן היא גובה וכן פי' למטה חמשים אמה ארכו גובהו ואני תמיה על פירושו כי בכל הענין איננו אומר על גובה השערים מדה וכן בבנין בית שני לא היה שער שהיה גבוה חמשים אמה כי כל השערים רחבן עשר וגובהן עשרים חוץ משל אולם שהיה גובהו ארבעים ואיך מצא לשון אורך שענינו גובה אין זה כי אורך הוא מדת השטח וגובה הוא מדת הרום או העומק ומה שאמר במדת העמודים בבנין שלמה שאמר בספר מלכים קומה ובדברי הימים אורך כבר פי' שם כי בדברי הימים כפר מדתן בעת שיקתן בקרקע שהיא מדת השטח לפיכך אמר אורך ובעת שהעמידן וספר מדתן אמר קומה כי כן היה: וחלונות אטומות אטומות · ואינו אומר שהיו סתומות מכל וכל כי לא יקרא חלון אם איננו פתוח אלא פי' אטומות כפי' חלוני שקופים אטומים בבנין שלמה שפירושו שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים והנה לא אמר אלא אטומות ר"ל שהיו צרות מבפנים ויונתן לא ביאר הענין ולא תרגם אלא סתימן ובבנין שלמה אמר פתיחן מלגיו וסתימן מלבר: אליהמה · כמו אליהם והה"א נוספת על ת"ם הרבים וכן אחר נ"ן הרבות יהגנה כסתותיכנה ולתאים היו אילים ואמר כי היו חלונות בקירות התאים וכן באילי' לפנימה לשער סביב סביב וכן לאולמות לתאים ולאילים שהיו לפנים מן השער וכן לשאר השערים שהיו סביב שהיו להם אילים ואולמים היו להם חלונות אטומות אולמות כמו אלים שהוא רפה: וחלונות סביב סביב לפנימה · החלונות שהיו לפנימה ר"ל החלונות שהיו סבב לצד פנים היו ולא לצד חוץ החומה: ואל איל תמרים · ואל כל איל ואיל היו תמרים ותרגם יונתן כותרתא ובבנין שלמה תרגם כורת דקלין ואפשר שהיו עשוים על כורת דקלים כותרות על ראשיהן: ויביאני אל החצר החיצונה · היא עזרת נשים כי עד הנה היה בהר הבית ועתה אמר שהכניסו בעזרת נשים וקראה חצונה לפי שהיא חצונה מעזרת ישראל: והנה לשכות · ואחר כך אמר כמה היו אלא שספר בתחלה כי על רצפה היו בנויות ובבנין בית שני לא היו אלא לשכות: ורצפה · ידוע כמו על בהט ושש שרוצפין הקרקע באבנים ואמר עשוי לשון זכר ורצפה לשון נקבה טעם עשוי על הבנין ואחר שאמר הרצפה התחתונה נראה שהיה בה רצפה עליונה ותחתונה והתחתונה היתה על הקרקע והעליונה בנויה על גבי העמודים גזוזטרא ואפשר שמענין אותה בנו בבנין בית שני גזוזטרא בעזר' נשי' הוא במסכת מדות וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין: אל הרצפה · כמו על וכן אל ההרי' לא אכל:

והרצפה

רד"ק

והרצפה אל כתף השערים. והרצפה שאליה הלשכות היתה עשויה בעבר השערים מזה ומזה פירוש כתף צד ועבר כמו ולכתף השנית לעומת אורך השערים. כמו שאמר שהיה אורך כל השערים חמשים אמה ובזה כלל מדת אורך ורוחב השערים כמו שכתוב למעלה בשער הבית חמשים ארכו ועשרים וחמש רחבו כמו שפירשנו למעלה הרצפה התחתונה עליה אמר שהיתה בנויה על כתף השערים: וימד רחב מלפני השער התחתונ'. כמו התחתון והה"א נוספת לפיכך המלה היא מלעיל הטע' בתי"ו כי שער הוא לשון זכר וקרא תחתונה שער החצר החיצונה הזו שהיא עזרת נשים לפי שהיא תחתונה כנגד שער החצר הפנימי שהוא עזרת ישראל כי עזרת ישראל גבוהה מעזר' נשים כי ההר היה משופע ועולה והרי אמר הנה כי בשבע מעלו' יעלו בו ומדד הרוחב שהיה בין שער זה לשער החצ' הפנימי מאה אמה מחוץ החצר הפנימי כלומר המדה היתה מחוץ לא עם השער הפנימי לפיכ' אמר לפני החצר הפנימי כלומר עד לפני החצר: הקדי' והצפון. זו המדה היתה למזרח ולצפון: והשער. אשר שמדד גם כן אורך ורוחב של שער הצפוני של עזרת נשים: ותאו. כל אילו ותאו וחלונו ואילמו חסרים יו"ד הרבוי בכתוב: שלשה מפו ושלשה מפו. שניהם כתובים בוי"ו: כמדת השער הראשון. הוא שער הר הבית כמו שפירשנו למעלה כי מדת ארכו חמשים אמה ורחבו עשרים וחמש אמה: וחלונו. ובמעלות שבע יעלו בו. בשבעה מעלות יעלו מעזרת נשים לעזרת ישר' ובנו בו על השער ובבנין בית שני שבנו במסכ' מדות וט"ו מעלות עולות מתוכם לעזרת ישר' כנגד ט"ו שיר המעלו' שבתילים שעליהם הלוים עומדים בשיר: ואילמו לפניהם. לפני המעלו' היו אילמו כי קודם שנכנס לאילמים היה עולה במעלות: ושער לחצר הפנימי. אמר כי שער עזרת ישראל שהוא חצר הפנימי היה כנגד השער רוצה לומר השער החיצון של עזרת נשים לצפון ולקדים היו זה כנגד זה והיו מאה אמה מזה לזה כמו שאמרנו למעלה: ויוליכני. בעזרת נשי' הוליכו דרך הדרום ומבואר הוא: וחלונים. כהחלונות האלה. עם הה"א הידיעה כמו להגדוד אשר בא אליו בהשמים אשר כהיום הזה והדומים להם ויש דורש כהחלונות כהה חלונות כלומר חלונות כהות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ כלומ' לא לאורה אני צריך: ומעלות שבעה עולותיו. כמו מעלותיו כלומר במעלות שבעה היו עולים גם כן בשער הדרו' מעזרת נשים לעזרת ישרא': ותמורי' לו. פירשנוהו: אחד מפו ואחד מפו. שניהם כתובי' בוי"ו: ושער לחצר הפנימי. היא עזרת ישראל כמו שפירשנו: ויביאני. את השער הדרום. כמו הדרומי ובא הסמיכות עם הה"א הידיעה כמו הלשכות המאכנים הממלכות הארץ והדומים להם: ותאו. מבואר הוא: ואלמות סביב סביב. היו אלמות בנויות סביב הקיר או בחלל הקיר: ארך חמש ועשרים אמה. בין כלם היו מחזיקות בארך הקיר חמש ועשרים: ורוחב חמש אמות. כל אחד רוחב חללו חמש אמות וזה לא אמר בחצר החיצונה: ואילמו אל חצר החיצונה. אמר כי אילמיו של חצר הפנימי היו בולטו' אל החצר החיצונה לא כמו שהיה בחצר החיצונה שהיה עזרת נשים שאיליו ואילמיו מבפנים: ומעלות

מסורה

דרך הצפון ו' בקריא' וסימ' והשער אשר פניו דרך הצפון. פני דרך הצפון. והלשכה אשר פניה. ופתח הצלע למנח. ויוציאני אל החצר החיצונה. ודרך לפניהם: מדד ה' בקריא' וסימ' מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן. והשער אשר פניו. מדד רוח הקדים בקנה המדה. מדד רוח הצפון חמש מאות. את רוח

מקרא

וְהָרִצְפָה אֶל־כֶּתֶף הַשְּׁעָרִים לְעֻמַּת אֹרֶךְ הַשְּׁעָרִים הָרִצְפָה הַתַּחְתּוֹנָה׃ וַיָּמָד רֹחַב מִלִּפְנֵי הַשַּׁעַר הַתַּחְתּוֹנָה לִפְנֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִי מִחוּץ מֵאָה אַמָּה הַקָּדִים וְהַצָּפוֹן׃ וְהַשַּׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה מָדַד אָרְכּוֹ וְרָחְבּוֹ׃ וְתָאוֹ שְׁלוֹשָׁה מִפּוֹ וּשְׁלֹשָׁה מִפּוֹ וְאֵלָו וְאֵלַמָּו הָיָה כְּמִדַּת הַשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וְרֹחַב חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה׃ וְחַלּוֹנָו וְאֵלַמָּו וְתִמֹרָו כְּמִדַּת הַשַּׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים וּבְמַעֲלוֹת שֶׁבַע יַעֲלוּ בוֹ וְאֵילַמָּו לִפְנֵיהֶם׃ וְשַׁעַר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי נֶגֶד הַשַּׁעַר לַצָּפוֹן וְלַקָּדִים וַיָּמָד מִשַּׁעַר אֶל־שַׁעַר מֵאָה אַמָּה׃ וַיּוֹלִכֵנִי דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם וְהִנֵּה־שַׁעַר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם וּמָדַד אֵילָו וְאֵילַמָּו כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה׃ וְחַלּוֹנִים לוֹ וּלְאֵילַמָּו סָבִיב סָבִיב כְּהַחַלֹּנוֹת הָאֵלֶּה חֲמִשִּׁים אַמָּה אֹרֶךְ וְרֹחַב חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אַמָּה׃ וּמַעֲלוֹת שִׁבְעָה עֹלוֹתָו וְאֵילַמָּו לִפְנֵיהֶם וְתִמֹרִים לוֹ אֶחָד מִפּוֹ וְאֶחָד מִפּוֹ אֶל־אֵילָו׃ וְשַׁעַר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם וַיָּמָד מִשַּׁעַר אֶל־הַשַּׁעַר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם מֵאָה אַמּוֹת׃ וַיְבִיאֵנִי אֶל־חָצֵר הַפְּנִימִי בְּשַׁעַר הַדָּרוֹם וַיָּמָד אֶת־הַשַּׁעַר הַדָּרוֹם כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה׃ וְתָאָו וְאֵלָו וְאֵלַמָּו כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה וְחַלּוֹנוֹת לוֹ וּלְאֵלַמָּו סָבִיב סָבִיב חֲמִשִּׁים אַמָּה אֹרֶךְ וְרֹחַב עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמּוֹת׃ וְאֵלַמּוֹת סָבִיב סָבִיב אֹרֶךְ חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת׃ וְאֵלַמָּו אֶל־חָצֵר הַחִיצוֹנָה וְתִמֹרִים אֶל־אֵילָו

תרגום

ורצפתא לעיברא דתרעיא לקביל אורכא דתרעית ריצפתא ארעיתא: ומשח פותיא מן קדם תרעא מציעאה דקדם דרתא גויתא מבר מאה אמין למדינחא ולצפונא: ותרעא דפתיח לאורח צפונא לדרתא בריתא משח אורכיה ופותיה: ותוהי תלתא מכא ותלתא מכא ואלוהי ואולמוהי הוות כמשחת תרעא קדמאה חמשין אמין אורכיה ופותיא עסרין וחמש אמין: וכווהי ואולמוהי וכותרתיה כמשחת תרעא דפתיח לאורח מדינחא ובדרגין שבע סלקין ביה ואולמוהי קדמיהון: ותרעא לדרתא גויתא לקבל תרעא דפתיח לציפונא ולמדינחא ומשח מתרע לתרע מאה אמין: ואובלני באורח דרומא והא תרעא חד פתיח לאורח דרומא ומשח אלוהי ואולמוהי כמשחתא האילין: וכווין ליה ולאולמוהי סחור סחור ככוויא האילין חמשין אמין אורכא ופותיא עסרין וחמש אמין: ודרגין שבעא דרגוהי ואולמוהי קדמיהון וכותרן ליה חדא מכא וחדא מכא על אלוהי: ותרעא דדרתא גויתא באורח דרומא ומשח מתרע לתרע באורח דרומא מאה אמין: ואעלני לדרתא גויתא בתרע דרומא ומשח ית תרע דרומא כמשחתא האילין: ותווהי ואלוהי ואולמוהי כמשחתא האילין וכווין ליה ולאולמוהי סחור סחור חמשין אמין אורכא ופותיא עסרי וחמש אמין: ואולמיא סחור סחור אורכא עסרין וחמש אמין ופותיא חמש אמין: ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרן על אלוהי

מסורה

הדרום ב' דד' סב אל רוח הים מדד: דרך הדרום ז' בקריא' וסימ' ויולכני דרך הדרום ב' בפסוק. ושער לחצר הפנימי ב' בפסוק: וידבר אליזה הלשכה. ופניהם דרך הדרום אחד. וכפתחי הלשכות: אמות ו' סף בבנינה וסימ' ארך השער שלש עשרה. ושער לחצר הפנימי דרך הדרום. ותאו ואיליו ואילמיו כמדו' האלה קדמא דעניתא. ואלמות סביב סביב. ובא לפניהם וימד איל הפתח. אל פני ארך אמות המאה.

רש"י

והרצפה אל כתף השערים. גובה שערי החצר היה מפסיק העלייה שלא היתה מסבבת כל החצר והיא לכתפות השער מזה ומזה כנגד גובה השערים: הרצפה התחתונה. כשתכנית תיבה זו מכל תחתונה שבמקרא שבכל מקום הטעם בנו"ן וזה בתי"ו למדנו שאין תחתונה זו רצפה שתחת אחרת אלא רצפה אחת היא ותחתיתה של רצפה היה לעומ' גובה השער והה"א של תחתונה כה"א של ביתה וכה"א של עזרתה ושל אלאת' שהן יתירות: וימד רחב. חלל עזרת נשים: מלפני השער התחתו'. זה השער המפורש למעלה: לפני החצר הפנימי. עד עזרת ישראל: הקדי' והצפון. לשתי רוחותיה חללה מאה: מדד ארכו ורחבו. כמדת שער הקדי' כך מפור' בענין: חמשים אמה ארכו. גובהו: ורחב חמש ועשרים. מגג התא לגגו: ואילמיו לפניה'. ואולם השער לפני המעלות קודם שנכנס לאולם היה עולה ב' במעלות: ושער לחצר הפנימי. לעזרת ישר' כנגד השער. החצונה מכוונים: וימד משער התחתון עד העליון מאה אמה הוא רחב חלל עזרת נשים: ויוליכני דרך הדרום. לחצר החצונה: כהחלונות האלה. דרש רבי תנחומא הה"א יתירה זו לשון כהה חלונות כהות רחבות מבחוץ וקצרו' מבפנים לומר לא לאורה אני צריך שכל חלונות העשויו' להכניס אורה קצרו' מבחו' ומרחיבו' מבפנים: עולותיו. כמו מעלותיו: אל איליו. על ראש האיל היה דקל מצוייר: וימד את השער הדרום. של חצר הפנימי: ואילמו. ארבעתן כולם סביב סביב הכותל היה עשוי אולמים אולמי' ככנסת בעוביו ואילמות הללו היו מבפנים כי התאים היו מבחוץ ושמה תאי' וכותליהם וטו' אמו' של רחב השער עולים ל' למשוכים ואחת אמה וכל החצ' הפנימי אינו אלא מאה על מאה כמו שמפור' בענין: ואילמיו אל החצר החצונה. אולמו של שער הפנימי לא היה לצד פני' כמו שהיה אולמו של שער החצונה אלא מבחוץ היה בולט: אורך.

רשי

לאורך חמשים אמה · גבהו חמשים אמה ; ואילו לחצר החצונה אשיםפו״אדרק״ם בלע״ז אולם השער קרוי אילים כאן : ולשכה · היתה אצל שער הצפוני בעזרת ישראל : ופתחה · של לשכה אל אילי השער לצד השער : באילים השערים · יש בפרש״ה פסוקים קורין לכתפות השער אילים מ״יינסלים בלע״ז : שם ידיחו את העולה · הנשחטת בצפון ידיחו את העולה ירחצו את ה הקרבים : ובאולם השער · הצפוני : שנים שלחנות · במזרחו ושתי׳ במערבו ואף על פי שהן היו ת מסוכין אל תוך החצר החצונה קרושין כל פנים : ואל הכתף מחוצה · ואל עבר פתח האולם מחוצה לאלל האולם לתוך ה חללו של פתח של צר עזרת ישראל : לעולה לפתח השער הצפונה · כשנכנס לתוך השער ועולה במעלות פתח ה העזרה : שני שלחנות׳ לכתף הפתח למזרח או למערב : ואל כתף האחרת · אשר לפתח האולם שנים שלחנות · אליהם ויניחו את הכלים · עליהם מניחין הסכינין ו והמזרקות שמקבלין בהם את הדם שיהו מוכנים לשוחטים שם קדשי קדשים בצפון : והשפתים טופח אחד · עונקליות של ברזל קבועין בעמודי ננסין שבבית המטבחים ב בצפון לתלו׳ ולהפשיט בהם את הקדשי׳ הוא שנינו בפסחים א אונקליות של ברזל היו קבועין בעמודים ו ובכתלים שבהן תולין ומפשיטין וכן ת״י ועונקלין נפקין פשך חד׳ מוכנים בבית · קבועים בתוך חלל העזרה בבית לגיו : ומחוצ׳ לשער הפנימי · ומחוץ לחלל אולם ה השער לתוך אויר חצר הפנימי כמו שמפורש במקרא בסופו : לשכו׳ שרים לשכות לוים משוררי׳ : ופניהם דרך הדרום · פתחם לצד דרום : אחד

רדק

ומעלות שמונה מעלו · בשמונה מעלות היו עולין מעזרת ישראל לעזרת הכהנים ובבנין בית שני לא היו אלא ג׳ מעלות : ויביאני · דרך הקדים · כן הביאו בשלשת הרוחות וכמו זה כן זה והכל מבואר : ולשכה ופתחה באילים השערים · כמו באילי השערים ובא בסמיכות עם המ״ם כמו אילים כמר סיגים כסף והדומים להם ואמר כי ברוח הצפון ראה לשכה והיא פתוח׳ באילי השערים כי לרוח צפון לצפונו של מזבח היה שחיטת הקדשים והפשטם ונתוחם כמו שאמר בתור׳ צפונה לפני יי׳ : שם ידיחו את העולה · כמו שכתוב וקרבו וכרעיו ירחץ במים ועל שלחנות של שיש היו מדיחין אותם : ובאולם השער · שנים שלחנות מפו · הראשון בו״ו והשני בה״א : לשחוט אליהם · כמו עליהם וכן ואל ההרים לא אכל והדומים להם רבים : העולה והחטאת והאשם · כמו שכתוב בתורה במקו׳ אשר תשחט העולה תשחט החטא׳ וכן אמ׳ במקו׳ אשר ישחטו את העולה ישחטו את החטאת והיה כן שלא לפרס׳ החוטאים : ואל הכתף מחוצה לעולה · בבנול כמו מעלה כלומ׳ מחוץ למעלות שזכר : השער הצפונה · כמו השער הדרום שפירשנו : ארבעה · אליהם ישחטו · כמו עליהם : וארבעה שלחנות לעולה · זכר העולה לפי שהיתה תמיד וגם כן היו להניח עליהם כל כלי שאר הזבחים כמו שאמ׳ בסוף הפסוק והזבח : אליהם ויניחו את הכלי׳ · הו״ו נוספת כוי״ו ויפח אברהם את עיניו ואיה וענה והדומי׳ לו כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק ה הדקדוק ממנו אמר כי על ארבעה שלחנות אלה היו מניחי׳ הכלים אשר ישחטו בהם העולה ואת הזבחים והם הסכינים אשר ישחטו בהם והמזרקות אשר יקבלו בהם את הדם : והשפתי׳ · טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב · כלי שמופתי׳ עליו הקדירו׳ והיא שפיתת שתי קדירות לפיכך נקרא בלשון שנים ויונתן תרגם ועונקלין נפקין פשך חד קבעין בעמודי בית מטבחי׳ מגו לאולמיא סחור סחור ועונקלין הם וו׳ ברזל קבועים בעמודים ובכתלים לתלות בהם וקורין עונקלין בלע״ז או באלף״ אונקלין ובאלה השפתים היו תולין בהם הקרבנו׳ ומפשיטי׳ אותם וכן שנינו במסכת מדות בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמונה עמודי׳ ננסין ורביעי׳ של ארז על גביה׳ ואונקלין של ברזל קבועי׳ בהן ושלש׳ סדרים היה לכל אחד ואחד שבהם תולין ומפשיטין על שלחנות של שיש ש שבין העמודים : ואל השלחנות בשר הקרבן · בהעמדת קמץ הק״וף בגעי״א וברפיו׳ הבי״ת משני ספרי הר״ם נע משני העמדת ה הקמץ לפיכך נרפתה הבי״ת ורבי יונה כתבו בחטיפות הק״וף ורפיות הבי״ת : ומחוצה לשער הפנימי לשכו׳ שרי׳ · שער הפנימי של עזרת ישראל היה מחוץ לו כלו׳ בחלל החצר הפנימי׳ לשכות הלוים המשוררי׳ וכן תרג׳ יונתן לשכת לואי : אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום · והיו אל כתף שער הצפון ופני הלשכות היו דרך הדרום כלומר פתחיהם לדרום וכתף השער יקרא מה שאחורי השער כמו שפירשנו : אחד

מסורה

שמונה ג׳ מל בנביאים וסימ׳ ויעבדו בני ישראל את עגלון · בשנת שמונה עשרה לנבוכד נצר תנינא דפסוק דירמיה · ומעלות שמונה מעלו · וכל ד״ה דכוו׳ מל׳ : תאיו אליו חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ בענין קדמא ותניינ׳ נסיב ו״ו ותליתא קרוי וסימ׳ וסאתים שערים ויאמר · וסאתים שערים ויצא העם · סאתים שערים ויהי כדבר ·

מקרא

ומעלות שמונה מעלו : ויביאני אל־החצר הפנימי דרך הקדים וימד את־השער כמדות האלה : ותאו ואלו ואלמו כמדות האלה וחלונות לו ולאלמו סביב סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה : ואלמו לחצר החיצונה ותמרים אל־אילו מפו ומפו ושמנה מעלות מעלו : ויביאני אל־שער הצפון ומדד כמדות האלה : תאו אלו ואלמו וחלונות לו סביב סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה : ואילו לחצר החיצונה ותמרים אל־אילו מפו ומפו ושמנה מעלות מעלו : ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את־העלה : ובאלם השער שנים שלחנות מפו ושנים שלחנות מפה לשחוט אליהם העלה והחטאת והאשם : ואל־הכתף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות ואל־הכתף האחרת אשר לאלם השער שנים שלחנות : ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער שמונה שלחנות אליהם ישחטו : וארבעה שלחנות לעולה אבני גזית ארך אמה אחת וחצי ורחב אמה אחת וחצי וגבה אמה אחת אליהם ויניחו את־הכלים אשר ישחטו את־העולה בם והזבח : והשפתים טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב ואל־השלחנות בשר הקרבן : ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל־כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום

תרגום

ודרגן תמניא דרגוהי : ואעלני לדרתא גויתא באורח מדינחא ומשח ית תרעא כמשחתא האילין : ותווהי ואלוהי ואולמוהי כמשחתא האילין וכוון ליה ולאולמוהי סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עסרין וחמש אמין : ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרין על אלוהי מכא ומכא ותמניא דרגין דרגוהי : ואעלני לתרע צפונא ומשח כמשחתא האילין : תווהי אלוהי ואולמוהי וכוון ליה סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עסרין וחמש אמין : ואלוהי לדרתא בריתא וכותרין על אלוהי מכא ומכא ותמניא דרגין דרגוהי : ולישכתא ופיתחה באיליא דתרעיא תמן מתקנין ית עלתא : ובאולמא דתרעא תרין פתורין מכא ותרין פתורין מכא למיכס עליהון עלתא וחטתא ואשמא : ולעיברא דמיברא למסקנא במעלנא דתרע ציפונא תרין פתורין ולעיברא אוחרנא דלאולמא דתרעא תרין פתורין : ארבעא פתורין מכא וארבעא פתורין מכא לעברא דתרעא תמניא פתורין ביניהון נכסין : וארבעא פתורין לעלתא באבני גזית אורכא אמתא חדא ופלגא ופותיא אמתא חדא ופלגא ורומיה אמת חדא עליהון ויחתון ית מניא דיכסון ית עלתא בהון ונכסת קורשיא : ועונקלין נפקין פשך חד קביעין בעמודי בית מטבחיא מגיו לאולמיא סחור סחו׳ ועל פתוריא בתר קורבניא : ומברא לתרעא גואה לישכת ליואי בדרתא גויתא דילעבר תרע ציפונא ואפיהון לאורח דרומא

מסורה

ושמחת עולם ופדויי יי׳ · ושמחת עולם ששון ושמחה ישיגון · שמחת עולם תזות בשתב׳ · וסער מתחולל הנה סערת · וסער גדול כה אמר יי׳ · סער מתגורר הנה סערת בתרא · ואתה אל תירא עבדי יעקב · ואתה אל תירא עבדי יעקב · אתה אל תירא עבדי יעקב · ותאיו ואיליו ואילמיו · ותאיו ואיליו ואילמיו · תאיו איליו ואילמיו · והאר פניך אלהים השיבנו · והאר פניך אלהים צבאות השיבנו · האר פניך יי׳ אלהים צבאות השיבנו : מפה י״א כתיב ה׳ בעזרת הבית וסי׳ ותא השער דרך הקדים ג׳ בפסוק קדמאה ותנינא ותליתא · וגבול לפני התאות קדמאה דפסוק · ושנים שלחנות · ארבעה שלחנות מפה ב׳ בפסוק · ויביאני אל אלם הבית ב׳ בפסוק קדמאה דפסוק ותנינא · ועמודים אל האלים ב׳ בפסוק : שרים ח׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימ׳ י״ט :

זהי' ת' כתיב ה' וב' כתיב וי"ו וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סימן ו' : הקרבי' ג' בליש' וסי' אתם קרבים היום' והלשכה אשר פניה דרך הצפון · קרש מן הארץ הוא לכהנים : והמזבח ב' וסימ' והמזבח נקרע וישפך' : וימד את החצר ארך : אליו בלחון חס' בבניינא במא מל' וסימ' ובמעלות אשר יעלו אליו · וכל קריא' דכות' אליו מל'

אחד אל־כתף שער הקדים פני דרך הצפון : וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום לכהנים שמרי משמרת הבית : והלשכה אשר פניה דרך הצפון לכהנים שמרי משמרת המזבח המה בני־צדוק הקרבים מבני־לוי אל־יהוה לשרתו : וימד את־החצר ארך מאה אמה ורחב מאה אמה מרבעת והמזבח לפני הבית : ויבאני אל־אלם הבית וימד אל אלם חמש אמות מפה וחמש אמות מפה ורחב השער שלש אמות מפו ושלש אמות מפו : ארך האלם עשרים אמה ורחב עשתי עשרה אמה ובמעלות אשר יעלו אליו ועמדים אל־האילים אחד מפה ואחד מפה : ויביאני אל־ההיכל וימד את־האילים שש־אמות רחב מפו ושש־אמות רחב־מפה רחב האהל : ורחב הפתח עשר אמות וכתפות הפתח חמש אמות מפו וחמש אמות מפו וימד ארכו ארבעים אמה ורחב עשרים אמה : ובא לפנימה וימד איל־הפתח שתים אמות והפתח שש אמות ורחב הפתח שבע אמות : וימד את־ארכו עשרים אמה ורחב עשרים אמה אל־פני ההיכל ויאמר אלי זה קדש הקדשים : וימד קיר־הבית שש אמות ורחב הצלע ארבע אמות סביב סביב לבית סביב : והצלעות צלע אל־צלע שלוש ושלשים פעמים

חד לעיבר תרע מדינחא אפי אורח ציפונא : ומליל עימי דא לשכתא דפתיחא לאורח דרומא לכהניא נטרי מטרת ביתא : ולישכתא דפתיח לאורח ציפונא לכהניא נטר מטרת מדבחא אינון בני צדוק דקרבין מבני לוי לפולחנא דיי לשמשא קדמוהי : ומשח ית דרתא אורכא מאה אמין ופותיא מאה אמין מרבע ומדבחא דיקדם ביתא : ואעלני לאולמא דביתא ומשח אלא דאולמא חמש אמין מיכא וחמש אמין מיכא ופותיא דתרעא תלת אמין מיכא ותלת אמין מיכא : אורכא דאולמא עסרין אמין ופותיה חד עסרי אמין ובדרגין דסלקין ליה ועמודי על אליא חד מיכא וחד מיכא : ואעילני להיכלא ומשח ית אליא שית אמין פותיא מיכא ושית אמין פותיא מיכא פותיא דמשכנא : ופותיא דתרעא עסר אמין וכתפי תרעא חמיש אמין מיכא וחמיש אמין מיכא ומשח אורכיה ארבעין אמין ופותיא עסרין אמין : ועל לגיו ומשח אלא דתרעא תרתין אמין ותרעא שית אמין ופותיא דתרעא שבע אמין : ומשח ית אורכיה עסרין אמין ופותיא עסרין אמין די קדם היכלא ואמר לי דין בית קודש קודשיא : ומשח כותלא דביתא שית אמין ופותיא דמחיצת ארבע אמין סחור סחור מקף לביתא סחור סחור : ומחיצי מחיצא על מחיצא תלתין ותלת תרא עסרי בסידרא

בב"ג חס' וסימ' למה קשרתם כלכם · עבור בתוך העיר · רוץ דבר אל הנער הלז · ובא א"ו ר"ף בקריא' וסי' נמסר בשמואל ב' סימ' י"ו וישעיה סימ' מ"ו : שלוש ה' מל' וסימ' על כה הכית את אתנך · שלוש ערים תבדיל לך קדמ' דמשנה תורה · שלוש פעמים בשנה דראה' · והצלעו' צלע אל צלע · המזב' עץ שלוש אמו' · וכל נתו' דכות' מל' :

רדק

אחד אל כתף שער הקדים : אמר ולשכה אחת היתה אל כתף שער הקדים : פני דרך הצפון · כלומר פתוחה לצד צפון ואמר אחד לצפון זכר על הלשכה והיא לשון נקבה כי הלשכה בית ובית הוא לשון זכר : וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום · לשכה אחרת היתה שם ואם לא זכרה שהיו פניה דרך הדרום לצד לשכות הלוים שזכר כי אותם היו ללוים וזו לכהנים : והלשכה · לשכה הנזכרת אשר פניה דרך הצפון : המה בני צדוק · זכר צדוק כי הוא היה כהן גדול תחילה בבית שבנה שלמה כמו שכתו' וימליכו שנית לשלמה בן דוד לנגיד ולצדוק לכהן והוא היה מבני אלעזר הכהן ולפנחס בנו ולזרעו ניתנה ברית הכהונה ואשר היו מבני איתמר ירדו מ מעלות הכהונה בקללת עלי : וימד את החצר אורך מאה אמה ורחב מאה אמה מרובעת · זה לא היה בבית שני כי אורך עזרת ישראל היה מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וכן עזרת הכהנים : והמזבח לפני הבית · אמר ומדד גם כן המזבח שהיה לפני הבית ולא זכר מדתו ועוד לא יזכרנו : ויביאני אל אולם הבי' · הוא אולם ההיכל : וימד אל אולם · אל חצר יו"ד אמר כי מדד איל האול' אשר על פתחו מפה ומפה והיה כל אחד חמש אמותי מפה שניהם בה"א : ורחב השער שלש אמות מפו ושלש אמות מפו · שניהם בוי"ו ואמר כי רוחב שער האולם היה כדי שנשאר לו כתף אחר השער ג' אמות מן הצפון ושלש אמות מן הדרום נמצא ד רוחב השער ארבע עשרה אמות כי אורך האולם היה עשרי' אמה טול מהם שש לכתפות השער ג' מכאן וג' מכאן נמצא רחבו של שער י"ד אמה ולבאר זה סמך לו ארך האולם כ' אמה · ארכו כנגד רחבו של היכל : ורחב י"א · כן היה בבנין בי' שני כמו ששנינו במסכת מדות והאולם י"א אבל בבנין שלמ' היה כ' רחבו כארכו : ובמעלות אשר יעלו עליו · ורא"יתיו מדבר במעלות אשר יעלו עליו ולא זכר כמה ובבנין בית שני שנינו במסכת מדות ושנים עשר מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה : ועמודים אל האלים אחד מפה ואחד מפה · אל האילים שזכר שהיו לאולם מפה ומפה אמר כי שנים עמודי' ראה להם : מפה · שניהם כתובין בה"א : ויביאני אל ההיכל וימד את האילים · אילי שער ההיכל והיו עשויין כמין כפה מלמעלה והיה רחבו של כל איל שש אמותי רחב האהל · רחב הכפה היה שש אמות והכפה קורא אהל ויונתן תרגם ופותיה דמשכנא : ורחב הפתח עשר אמות · רחב פתח ההיכל : וכתפות הפתח ה' אמות מפה וה' אמו' מפה · הנה עשרים כי כן היה רחבו של היכל כמו שאמר ארכו ארבעים אמה ורחב עשרים אמה : מפו · שניהם כתובים בוי"ו : ובא לפנימה · לפני ולפנים של הדביר : וימד איל הפתח שתים אמות · רוצה לומר שני אילי הפתח מזה ומזה כל אחד היה רחבו שתים אמות : והפתח שש אמות · שבין של פתח שש אמות ורחבו שבע : וימד · אל פני ההיכל · כי כן היה רחבו של היכל עשרי' אמה וכן היה הדביר שבנה שלמה וכן היה בבית שני : וימד קיר הבית שש אמות · כותל ההיכל : ורוחב הצלע · מלרע וכן צלע אל צלע והצלע הוא תא והוא היציע הנזכר בבנין שלמה ותרגם יונתן מחכיתה וכן תרגמו שם ועניין בנין הצלעות הנה כמו שהוא שם לא שהוא כפול בצלות שוות אלא שהיציע התחתונה אמר הנה ד' אמות ושם חמש אמות והצלעות האלו בג' כותלי הבית מחוץ מערב צפון דרום וזהו סביב : והצלעות צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים · אל כמו על כי א' על זו היו בנויות כמו שאומר במלכים שלש

ושלשים

רשי

אחד אל כתף שער הקדים · לשכה אחת אל כתף שער הקדים : פני דרך הצפון · ופתחה לצד צפון : לכהנים · משמרי שבית כמדומה הם הלוים המשוררים : וימד את החצר · חלל עזרת ישראל לפני האולם וההיכל : אל אולם הבית · אולם ההיכל : וימד אל אולם · כמו איל אולם שני כתפות הפתח הרואה את המזרח מדד מן המזרח למערב · ואני הלותב מצאתי בפירושים אחרים כמו שהעתקתי ורחב השער ג' אמות מפה וגו' הוא עובי האיל הצפוני בתוך חלל הפת' למערב וכן עובי האיל הדרומי לתוך חלל האולם למערב ואף על פי שכך שנינו כותל אולם חמש ואולם אחת עשרה של לעתיד לבא איכו אלא שלש של שבאולם בית שני כו' : חמש אמות · ואף של בית שני היה כן שכן שנינו כותל א' אולם חמש ואולם אחת עשרה אלא שבאולם בית שני לא היו כתפות לפתח לצפון ולדרום שהיה רחב הפתח עשרים אמה כרחב האולם וכאן כתוב ורחב השער שלש אמו' מפה ושלש אמות מפה ואיני יודע לב"רר פי"רו' אלא לרוחב כתפות הפתח שלש אמות סותמין חלל הפתח מכאן ושלש אמו' מכאן : אורך האולם עשרים אמה · כנגד רחב ההיכל : ורוחב עשתי עשרה · מן המזרח למערב : ובמעלו' אשר יעלו אליו · ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו כמו ששנינו בין האולם ולמזבח עשרים ושתים אמה ושתים עשרה מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה : ועמודים אל האילים · יתחת יכין ובועז שהיו במקדש ראשון : שש אמו' רחב · הוא עובי כותל ההיכל שבין ההיכל לאולם : רחב האהל · רחב האולם שהוא ברחבו של אולם ובאורכו של היכל · בפירושים אחרי"ם רחב האהל אהלו של פתח : וכתפו' הפתח חמש אמו' · שההיכל רחבו כ' אמה ורחב הפתח י' נמצאו כתפותיו מפה ומפה של חמש חמש : ובא לפנימה · אל המחיצה המפסקת בין ההיכל לקדש הקדשי' : וימד איל הפתח · עוביו שתים אמות אין זה סוה לאמה טרקסין : והפתח שש אמות · אי"איכול לפרשו אלא לגבהו : אל פני ההיכל · על פני רחבו של היכל : את קיר הבית · כותל מערבי : ורחב הצלע · אפכדי"ן בלע"ז התא של אחריו ארבע אמות חללו ושל בית שני היה שש ועל כרחך בית זה לעתיד לבא שהרי בבית שני לא היתה חומה מפסקת לבית קדשי הקדשים : צלע אל צלע · תא אל תא ותא על תא : שלש ושלשים פעמים · ובבית שני היו שלשי' ושמונה חמש עשרה בצפון וט"ו בדרום חמשה על חמשה וחמש' על גביה' ושמונ' במערב הוא צלע הוא יציע הוא תא ואו' אני שהתאי' שבצפון ובדרום כך סדרן שכל אחד ואח' ארכו י"ב אמה הרי ס' אמה לחמש תאים וה' כתלי' של ה' ה' אמה הרי פ"ה ורחב ה' אמות של המוכח פירנסת צ' אמה של אורך הכותל וכן לדרום ושבמערב אחד ע"ב אחד ושלישי על גביהן ואורכן על גביהן כ' אמה כנגד רחב בית קדשי הקדשי' הרי י"א בכל סדר וכן ת"י חד עסר בסידרא :

ובאת

ובאות בקיר אשר לבית לצלעות · קורות עליות היציעים היו ראשיהם של צד מחיצת התאים החיצונה באות ונוקבות בקיר בצדו הפנימי וזהו אשר לבית לצלעות בצדו אשר לתוך התאים וזהו להיות אחוזים בקיר הבית תקועים בחזקה פוצרים בצלע׳ : ולא יהיו אחוזים בקיר הבית · ראשיהם של צד קיר ההיכל היו באות ונוקבות על כניסות שהיה קיר ההיכל בולט לתוך התאים כמו שאמור בבנין שלמה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה היציע התחתונה חמש באמה רחב חללה ועליית שם שהיה כותל ההיכל כנוס מלמעלה אמה לפיכך חלל התיכונה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה והיא היתה עליה שלתיכונה שהיה כותל ההיכל כנוס לתוכו אמה מלמעלה ואף אלו היו כמותן וזהו שאמור ולא יהיו אחוזים בקיר הבית לא היו נוקבין בקיר ההיכל כאשר ראשי קורות כמוכים תקועים בכותל גבוה שנוקבי׳ הכותל ותוקעי׳ ראשי הקורות בנקבי׳ : ורחבה · והצלעות היו הולכין ומרחיבין למעלה כמו שפירשתי האמצעית רחבה מן התחתונה אמה וכן העליונה מן האמצעית אמה : ונסבה למעלה למעלה · ומוסב׳ מסיבה מקורין וי״ן בל׳ של בנין אבנים היא כמין עמוד ומעלו׳ עולות בו והעולה בהם דומה לו כהולך מקיף סביבו׳ עמוד אבני׳ ובלשון אשכנז קרוי אוידלשטיין והוא שאמו׳ בבנין שלמה ובלולים יעלו אל התיכונה אף הוא מתורגם ובמסיבתא כמו ונסבה למעלה למעלה שמסיבה עולה למעלה למעלה עד גג העליון התא כמו שהוא מפר׳ והולך שהמסיבה עולה מן התחתון לאמצעי ומן האמצעי לעליון : כי מוסב הבית לצלעות למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רחב הבית למעלה · על כן שאמרנו ורחבה למעלה למעלה רחב בית תוך הצלעות למעלה העליונה רחבה מכולן : וכן התחתונה · ת״י וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעתא וכן יעלו על ידי מסיבה מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה : וראיתי לבית גבה · לא פירש שיעורו אבל במסכת מדות שנינו על רום מאה אמה : מוסדות הצלעות מלא הקנה · יסוד הצלעות היה מלא הקנה : שש אמה אצילה · ת״י רווח יסוד מחיצת הצלע בתוך הארץ היה רחב שש אמות אבל למעלה מן הארץ היה רחבו חמש אמו׳ כמו שמפור׳ בענין במקרא של אחריו : רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ · מחיצ׳ התאים החיצונה לחצר היא מחיצת מערבית : חמש אמות · וכן שנינו במסכת מדות באותו כותל שהוא חמש : ואשר מונח · ומקום פנוי היה מונח במקצועו׳ הצפון והדרום שאצל המזרח והמערב שאין התאים מקיפין את כל הבית ולאותו מקום פנוי היו פתחי התאים שבמקצועות מזרחיי׳ כמו שאמור בענין ופתח הצלע למונח כי לא היו להם פתחים לתאים לא לצד החצר ולא לצד ההיכל אף לאותן שבמקצוע מזרחית צפונית ומזרחית דרומית היה הפתח בכותל רחבו פתוח לאותו מקום המונח ובאותו פתח נכנסין לו ומשם לתא השני ומן השני אל השלישי וכן סביב שכן שנינו במסכ׳ מדות שלשה פתחים לכל אחד ואחד אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואח׳ לתא שעל גביו ואף ת״י כן ואשר מונח ואתר שביק : לשון אחר ואשר מונח כלומ׳ וכן אותו של צד כניס מן הצלעות לצד בית מונח מקום פנוי היה מונח בין התאי׳ ובין הבית ובאותו מקום היו פתחי התאים כמו שמפו׳ בענין ופתח הצלע למונח ורחבו היה חמש אמות כמו שהוא אומר ורחב מקום המונח חמש אמות כדפרישית לעיל שלא יהיו התאים סמוכים לבית כלל ואויר יהיה ביניהם והבית חמש אמות וכן ת״י ואתר שביק : פתח דרך ... ים רחב שבעים אמה · רחב הבנין לרוח מערבית מצפון לדרום שבעים אמה והא לך החשבון התא הצפוני ד׳ וכותליו עשר הרי י״ד וחמש מקום הפנוי בין התא לבית הרי י״ט רחב יסוד הכתלים היה כצלע בחלל התא מקום הפנוי וכותל ההיכל שש הרי כ״ה וחללו רחב כ׳ הרי מ״ה וכותל ההיכל דרומי שש הרי נ״א וי״ט של תאי הדרום סך הכל ע׳ : בית צלעות אשר לבית · נגד אויר רחב הצלעות בקרן הזוית · סביב סביב שכתוב במקום המונח אינו בד׳ פנות כמשמעו אלא כלו׳ מכאן דרום וכאן צפון זוית דרומית מזרחית וזוית צפונית מזרחית : ובין הלשכות רחב עשרים אמה · לשכות היו בחצר החיצונה בצפונה של החצר הפנימית אצל חומתה והפסק כ׳ אמה רחב בין מחיצות הלשכות למחיצות התאים שסביב היה ולא הבית כן בבנין בית שני אלא בבנין העתיד : ופתח התאים החיצונים פתוחים למקום המונח פנוי בקרן זוית כמו שפירשתי : והבנין

וראיתי י״ב וסי׳ וראיתי את הדם ופסחתי עליכם · וראיתי בה והגדתי לך · וראיתי לבית גבה · וראיתי והנה עליה׳ גידים ובשר עלה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלו׳ · וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם · וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון · וראיתי את כל מעשה האלהים · כי אככה אוכל וראיתי ב׳ בפסוק · וראיתי אני

ובאות בקיר אשר לבית לצלעות סביב סביב להיות אחוזים ולא יהיו אחוזים בקיר הבית : ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות כי מוסב הבית למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רחב לבית למעלה וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה : וראיתי לבית גבה סביב סביב מיסדות הצלעות מלו הקנה שש אמות אצילה : רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות ואשר מנח בית צלעות אשר לבית : ובין הלשכות רחב עשרים אמה סביב לבית סביב סביב : ופתח הצלע למנח פתח אחד דרך הצפון ופתח אחד לדרום ורחב מקום המנח חמש אמות סביב סביב :

קביעין בכתלא דמגיו למחיצא סחור סחור למהוי רישי שריתא נייחין על זיזא ולא יהוין שריתא מעברן בכתלי ביתא : ופותיא מסיבתא וסלקא לעילא לעילא מן מחיצא ארי מקפא ביתא לסלקא לעילא לעילא סחור סחור לגיו על כן פתי ביתא מלעילא וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעתא : וחזית לביתא רומא סחור סחור משכללן מחיציא משחת קניא שית אמין רוח : פותיא דכתלא דמחיצתא דלברא חמש אמין ואתר שביק בית מחיצא דלגיו : ובין לישכתא פותיא עסרין אמין סחור סחור מקף לבית סחור סחור : ותרע דמחיצתא לאתר שביק תרעא חד פתיח לאורח ציפונא ותרעא חד פתיח לדרומא ופותיא דאתר שביק חמש אמין סחור סחור :

דניאל לבדי את המראה · והנה שנים אחרים : מנח ל׳ בית צלעות אשר לבית · למנח ל׳ ופתח הצלע · המנח ל׳ חמש אמות סביב : ופתח ה׳ בקריא׳ וסי׳ ההבה בצדה תשים · ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה · וקדמאה ותליתאה דופתח הצלע · ופתח הבית דלתותיו :

ושלשים פעמים זו על זו היה נבהם שלש ושלשים רגלים ומדת הרגל שני טפחים ויתתלתין ותלת חדא עסרא בסדרא ר״ל שהיו הצלעות ל״ג לשלש רוחות הנה י״א לכל רוח מסודרות זו אצל זו : ובאות בקיר אשר לבית לצלעו׳ סביב סביב · היו נכנסו׳ ראשי הקורו׳ בקיר ההיכל כמה שהיה מונח בו לצלעו׳ כמו שאמר במלכי׳ כי מגרעות נתן לבי׳ סביב חוצה : להיו׳ אחוזי׳ ולא יהיו אחוזים בקיר הבית · להיות אחוזים במקום המונח בקיר ולא בקיר שיעשו בקיר הבית חורים להיות ראשי הקורו׳ אחוזות בה כמו שאומר שם לבלתי אחוז בקירות הבית כי קיר הבית היה רחב מלמטה הולך ומצר כלפי חוץ כנגד התאים להיות ראשי הקורות אחוזים באותו מקום המונח להם : ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות · הצלעות כל מה שהיו עולו׳ למעלה היו מתרחבות במקום המונח להם בקיר כמו שאמר במלכים היציע התחתונה חמש באמה רחבה והתיכונה שש באמה רחבה וגו׳ ומה שאמר ונסבה רוצה לומ׳ כי במסיבה היו עולים למעלה לצלעות כמו שאמר במלכים ובלולים יעלו אל התיכונ׳ ומן התיכונה אל השלישי׳ ובלול או הלול הוא בנין כמין עמוד חלול עשוי כמו מעלות סביב סביב והעולה בו עולה דרך היקף וכן שנינו במסכת מדות ומסיב׳ היתה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסיבה ופניו למערב והלך על פני כל הצפון עד שהוא מגיע למערב הגיע למערב והפך פניו לדרום הלך כל פני המערב עד שהוא מגיע לדרום והפך פניו למזרח היה מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתח׳ של עליה פתוח כלפי דרום כי מוסב הבי׳ למעלה הלול או בלול קורא אותו מוסב והיה עולה למעלה למעלה עד העליונה : על כן רחב הבית למעלה · על כן טעמו למעלה על כן שהיו אוחזי׳ בקיר הבי׳ היה רחב לבי׳ למעלה העליונה שבצלעות היתה רחבה מכולן : וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה כתרגומו וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעילתא באורח מציעתא : וראיתי לבית גבה סביב סביב · אמ׳ כי ראה גובה ההיכל ולא ספר כמה ובבית שני עשו גבהו מאה אמה : מוסדות הצלעות · כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו ואותיות אהו״י מתחלפות אמר שראה יסודות הצלעות שהיה רחבן שש אמות : אצילה · פירושו גדולות מן ואל אצילי בני ישראל שפירושו גדולים ויונתן תרגם רווח כלומר ברווח היה ברחבן שש אמות ויש מפרשים מן תחת אצילות ידיך שהוא בית השחי כי אמר האמות הם מן ראש האצבע הנקרא אמה עד פרק המבדיל בין הזרוע והקנה ואלו היו אמות מגיעות עד בית השחי : רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות · אמר כי כותל הצלע מן החוץ רחבו חמש אמות : ואשר מונח בית צלעו׳ אשר לבית · אמר אבל כותל הצלעות אשר מצד ההיכל שהוא כותל הפנימי לצלע לא היה בשוה אלא כמו שהיה מונח מקום לקרוי הצלעות כמו שפירשנו שהכותל היה מצר והולך לפיכך לא ראה לומר לו מדה ולפיכ׳ אמר ואשר מונח כלומר היה כמו שהיה לכל צלע כפי מקום הנחתו · ובין הלשכות רחב עשרים אמה · אם אמר על הצלעות שגם הם נקראים לשכו׳ אמר כי היו לשכות סביב סביב הבית ומה שים לשכה ולשכה רחב היה בין כלם עשרים אמה ובבית שני היו התאים שהם צלעות שמנה ושלשי׳ חמשה עשר בצפון וחמשה עשר בדרום וח׳ במערב שבצפון ושבדרום חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן ושבמערב ג׳ על גבי ג׳ ושנים על גביהן ורבי׳ שלמה ז״ל פי׳ רחב שבין מחיצו׳ הלשכות ובין מחיצות התאים שסביב הבית : ופתח הצלע למונח · למקום המונח כלו׳ מקו׳ פנוי לפני הצלע שם היה פתחו : פתח אחד דרך הצפון ופתח אחד לדרום פתח אחד ליציע שבצפון ופתח ליציע שבדרום ועל החיצון אמר ורחב מקו׳ המונח חמש אמות סביב אותו מקום הפנוי היה רחבו חמש אמות ובתאים שהיו בבית שני שנים ושלשה פתחים היו לכל אחד ואחד אחד התא מן הימין ואחד התא מן השמאל ואחד התא שעל גביו ואחד למסיבה ואחד לכותית ואחד להיכל : והבנין

והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה. אפשר שאמר זה על מדות העליות אשר על הבית ומדד רחבן דרך המערב שבעים אמה והכתלים מן המנין ואמר כי רחב כל כותל חמש אמות וזהו שאמר וקיר הבנין חמש אמות ולכד המזרח היה רחבן מאה אמה כמו שאמר וקרא העליה גזרה לפי שהוא כאלו נגזרה מן הבית למעלה וכן תרגם יונתן גזרה בצרות שהוא ענין גובה כמו גדולות ובצורות בשמים או כפרש על הבית עצמו כמו שפירש רבינו שלמה ז"ל ויהיה מסודר על מה שהיה בבית שני כמו ששנינו במסכת מדות ואמ' כי הבנין אשר על פני הגזל כלומר הגזרה שהוא ההיכל עם הבנין אשר לצפון ולדרום רחבו דרך המערב שבעים אמה ומן המזרח מאה אמה כי היו ל' אמה יתרים שהיה האולם עודף על ה ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן שהיו בית החליפות וכן שנינו שם מן הצפון לדרום שבעים אמה כותל המסבה חמש והמסב' שלש כותל התא' חמש והתא שש כותל היכל שש ותוכו עשרים אמה והתא' שש וכותל התא' חמש ובית הורדת ה המים שלש אמות והכותל חמש והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשר' אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפו' ששם גונזין את הסכינים ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו דומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו אף ה ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו זו המשנה השנויה שם ומה שאמר שהאולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש ע עשרה אמה מכאן לא שחללו של אולם רחב מחללו של היכל אלא בית החליפו' מחובר לאולם מכאן ומכאן: וארכו תשעים אמה. אורך הקיר עד בית החליפות: ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה. לפירושינו מדד הבית בפני עצמו והגזרה בפני עצמה ולפירוש רבינו שלמה ז"ל מה שאמר ומדד את הבית רוצה לומר שמדד את הגזרה עם הבניה וקירותיה ארך מאה אמה: הבניה. שם כטקל שאלה וכן שנינו במסכת מדות ההיכל מאה על מאה על רום מאה האוטם שש אמות וגבהו ארבעים אמות ואמה כמוהו מאתים בית דילפא ואמה תקרה ואמה מעזיבה גבהה של עליה ארבעים אמה ושלש אמות מעקה ואמה כלה עורב רבי יהודה אומר לא היה כלה עורב מן המדה אלא ד' אמות היה מעקה מן המזרח למערב מאה אמה כותל האולם חמש והאולם אחת עשרה כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה אמה טרקסין ועשרים אמה לבית קדש הקדשים כותל ההיכל שש וכותל התא חמש: ורוחב פני הבית והגזרה. לפירושינו הוא נכון כי הבית הוא ההיכל והגזרה הוא העליה אבל לפי' רבי' שלמה ז"ל הבית הוא הגזרה אם כן מהו שאמר הבית והגזרה והענין מבואר למעלה: ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה. כמו שמדד אורך הבית ואורך הגזרה כן מדד אורך הבנין אשר על פני הגזרה למזרח ואשר על אחריה למערב: ואתיקיהא מפו ומפו. לצפון ולדרום התאים והלשכות שהיו בהם והיה ארכן מאה אמה: ואתוקיהא. כתיב בוי"ו אחר התי"ו וקרי ביו"ד ואותיות אהו"י מתחלפות. וכתבה אף המסך אחר הה"א ואתיקיהא היא מלה כוללת התאים והלשכות לכל אחד ואחד קורא אתיק ויונתן תרגם וזויתהא: מפו. שניהם כתובים בוא"ו: וההיכל הפנימי ואולמי החצר. כמסך טעמו עד מדות סוף פסוק השלישי כלומר אף על פי שכלל מדות אורך הבית ורחבו ההיכל הפנימי שהוא קדש הקדשים וכן אולמי ההיכל וכן כל מה שהולך ומונה לכל אחד מהם היו מדות ידועות בפני עצמן: הספים. האטומות. פירשנוהו: והאתיקים סביב לשלשתם. כי לשלשת הרוחות היו האתיקים מערב צפון ודרום כמו שפירש' למעלה: נגד הסף שחיף עץ סביב. תרגם יונתן לקבל כפא דחפי כסרין דארזא וכסרין פירושו לוחות כמו שאומר במסכה מסככין בנסרין: והארץ עד החלונות. רוצה לומר מן הארץ עד החלונות: והחלונות מכסות. היו מכוסות מלמעלה: על מעל הפתח. על מה שהיה מעל הפתח: ועד הבית הפנימי ולחוץ. כלו' ולחוץ ממנו: ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי. בבית הפנימי שהוא הדביר ובית התיכון שהוא ההיכל: מדות. לכל אחד בפני עצמו מהדברים הנזכרים ראה מדות ידועות ולא זכר כולם בפרט אלא מקצת: ועשוי כרובים ותמרים. הקיר עשוי בציור כרובי' ותמורים כמו שהיה בבנין שלמה. ותמורים כבר פירשנו שהוא צורת דקלים:

והבנין אשר על פני הגזרה וגו'. רחב כל הבנין לרוח המערבית רחב הבית ועובי הכתלים הצפוניים והדרומיי' עם התאים הצפוניים והדרומיים ועובי כתליה' לצפון ולדרום רחב שבעים אמה וכן היה בבית שני וכן שנינו במס' מדות בקיר מערבי מן הצפון לדרום שבעים אמה ומונה החשבון: הגזרה. ת"י ביצורתא ואות' אני שהוא הגבוה קרוי כן והתאים הנמוכי' אשר סביב אותם הוא קורא בנין ומנח' פתר גזרה לשון לשכה: פאת דרך ים. רוח מערבי': וקיר הבנין. כתלי התאי': וארכו תשעים אמה. אורך בנין התאים והמונה תשעי' אמה הצפון והדרום חוץ מבית החליפות ש שאינו נמנה עמו לפי שהיה בולט אל החוץ לצפון ולדרום ולא היה מזה לשאר הבנין ש שהבית היה רחב מ מלפניו שלשים אמה יותר משל אחריו כמו ששנינו האולם עודף על ההיכל ט"ו אמה ב בצפון וט"ו אמה בדרום והוא היה נקרא בית ה החליפות ששם גונזין את הסכינים ואורך א אותו בנין מן המזרח למערב עשר אמות כ כשארו תשעים אמה אורך ברוחב ש שבעים שכל הבית היה אורך מאה מזה ומזה כמו שמפורש בענין ובמסכת מדות: ומדד את הבית אורך מאה אמה. סך הכל עם מסך בית החליפות וכך שנינו במסכת מ מדות ההיכל מאה על מאה ברום מאה מן המזרח למערב מאה כותל אולם חמש ורחבו י"א כותל ההיכל שש וארכו ארבעים ואמה טרקסין ועשרים אמה בית קדשי הקדשים וכותל שש והתא שש וכותל התא חמש ואף למעלה בענין כך מפורש מדת כלם חוץ מאמה טרקסין שכתוב בו בענין זה שתים אמות וכנגדן הוא ממעט את רוחב התא אמה שהתא שבמשנה רחבו שש וכתלו חמש וכאן רחבו ארבע וכותלו שש שנאמר ומוסדות הצלעות מלא הקנה ולמעלה הוא מבר וכונס אמה שנא' וקיר הצלע חמש אמות: והגזרה והבניה וקירותיה. סוף המקרא מפ' את ראשו לומ' כך הכל מאה אמה: ורחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה. הגזר' והתא שמאחריו היא הבנייה כמו בנין ועובי הכתלים הכל מאה אמה הוא שפרשתי למעלה שהבית עודף לפניו רחב שלשי' אמה שהאולם מרחיב מן ההיכל ומן התאי' ט"ו אמה לצפון וט"ו אמה לדרום ולא שחלל האולם רחב מחלל ההיכל אלא כי בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן: ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה. עכשיו חוזר ומודד אורך הבית לדרום כמו שמדד לצפון. מנח'. והיינו על אחריה כלומר אחוריית שחזר ומדד על עקבו כלפי מערב: ואתיקיהא. ת"י זויות כלומר עם מסך בית החליפות שבזוויות הבית: וההיכל הפנימי ואולמי החצר. סופו של מקרא זה אינו מוסב כלפי ראשו אלא מחובר למקרא שלאחריו וכן פירושו וההיכל וכן הפנימי שהוא בית קדשי הקדשים וכן אולמי החצר המפורשין למעלה ואולמו' סביב סביב לכל אלו הספים והחלונות האטומו' והאתיקי' סביב לשלשתן בין לגזרה הוא ההיכל בין לאולמות בין לבית קדשי הקדשים לשלשתן היו הספים מזוזות לפתחיהם ולשלשתם היו חלונות אטומות ולשלשתם היו אתיקים ולא ידעתי מה הם ואומר אני שהם כמין עמודים מרובעים בולטין בחומה לחיזוק וקורין להם פילי"ש בלע"ז: נגד הסף שחיף עץ. נסר של ארז ת"י נגד הסף נגד מזוזת הפתח בתוך חלל עובי הפתח חיפה בעץ. מנ'. סביב סביב כלומר מזה ומזה בשני צדי חלל הפתח: והארץ עד החלונות. וקרקעית החומה עשוי כותל נסרי ארז כנגדו ועולה למעלה עד החלונות וגם החלונות מכוסות בו. מנ'. שאף החלונות היו אטומות מבפנים כענין שנאמר וחלונות אטומות אל הבית וכל זה מנפנים לפי שהיו טחין עליו צפוי זהב שכל הבית טוח בזהב ואין יכולין לטוח זהב על גבי אבנים: עד מעל הפתח. בגובה: ועד הבית הפנימי. כל הבית קדש הקדשים עד כלו: ולחוץ. לצד ההיכל. סביב סביב. בכל כתליו: בפנימי ובחצון. בבית קדשי הקדשים ובהיכל: מדות. מחופה נסרים גדולות עשויות במדה: ועשוי כרובים ותמורים. ואותו הארז מצוייר כרובים ודקלים:

אשר אל פני הגזרה חד מן חד ה' אשר אל וסימ' ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם. ויעשו שתי טבעות זהב. והשלך אל האש. ויבא אתי אל פתח שער בית ה'. ומחוצה לשער הפנימי. והבנין אשר אל פני הגזרה. ויאמר אלי לשכות הצפון חמת כרותה הסכרים: אשר על אחריה כל לשון אחרי אל בכ"ב על

וְהַבִּנְיָן אֲשֶׁר אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה פְּאַת דֶּרֶךְ־הַיָּם רֹחַב שִׁבְעִים אַמָּה וְקִיר הַבִּנְיָן חָמֵשׁ־אַמּוֹת רֹחַב סָבִיב סָבִיב וְאָרְכּוֹ תִּשְׁעִים אַמָּה: וּמָדַד אֶת־הַבַּיִת אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה וְהַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָה וְקִירוֹתֶיהָ אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה: וְרֹחַב פְּנֵי הַבַּיִת וְהַגִּזְרָה לַקָּדִים מֵאָה אַמָּה: וּמָדַד אֹרֶךְ־הַבִּנְיָן אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה אֲשֶׁר עַל־אַחֲרֶיהָ וְאַתּוּקֶיהָא מִפּוֹ וּמִפּוֹ מֵאָה אַמָּה וְהַהֵיכָל הַפְּנִימִי וְאֻלַמֵּי הֶחָצֵר: הַסִּפִּים וְהַחַלּוֹנִים הָאֲטֻמוֹת וְהָאַתִּיקִים סָבִיב לִשְׁלָשְׁתָּם נֶגֶד הַסַּף שְׂחִיף עֵץ סָבִיב סָבִיב וְהָאָרֶץ עַד־הַחַלֹּנוֹת וְהַחַלֹּנוֹת מְכֻסּוֹת: עַל־מֵעַל הַפֶּתַח וְעַד־הַבַּיִת הַפְּנִימִי וְלַחוּץ וְאֶל־כָּל־הַקִּיר סָבִיב סָבִיב בַּפְּנִימִי וּבַחִיצוֹן מִדּוֹת: וְעָשׂוּי כְּרוּבִים וְתִמֹרִים וְתִמֹרָה בֵּין־כְּרוּב לִכְרוּב

וּבִנְיָנָא דִּקְדָם בִּיצוּרְתָּא רוּחַ אוֹרַח מַעַרְבָא פּוּתְיָא שַׁבְעִין אַמִּין וְכָתְלָא דְּבִנְיָנָא חֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא סְחוֹר סְחוֹר וְאוּרְכֵיהּ תִּשְׁעִין אַמִּין: וּמְשַׁח יַת בֵּיתָא אוּרְכָּא מְאָה אַמִּין וּבִיצוּרְתָּא וּבִנְיָנָא וְכָתְלַיָא אוּרְכָּא מְאָה אַמִּין: וּפוּתְיָא דִּקְדָם בֵּיתָא וּבִיצוּרְתָּא לְמַדִּינְחָא מְאָה אַמִּין: וּמְשַׁח אוּרְכָּא דְּבִנְיָנָא דִּקְדָם בִּיצוּרְתָּא דִּלְאֲחוֹרָהָא וְזָוְיָתְהָא מִיכָּא וּמִיכָּא מְאָה אַמִּין וְהֵיכְלָא גַּוָּאָה וְאוּלָמֵי דַּרְתָּא: סִפַּיָא וְכַוִּין סְתִימָן וְעַתִּיקַיָא סְחוֹר סְחוֹר לִתְלָתֵיהוֹן לָקֳבֵל סִפָּא דְּחָפֵי נִסְרֵי דְּאַרְזָא סְחוֹר סְחוֹר וְאַרְעָא עַד כַּוַּיָא וְכַוִּין סְתִימָן: עַד לְעֵילָא מִן תַּרְעָא וּמִן בֵּיתָא גַּוָּאָה וּלְבָרָא וְעַל כָּל כּוּתְלָא סְחוֹר סְחוֹר מִלְּגָיו וּמִלְּבָרָא מִשְׁחָן: וּגְלִיף כְּרוּבִין וְכוּתְרָן וְכַתַּרְתָּא בֵּין כְּרוּב לִכְרוּבָא

וסימ' אחרי המשכן. ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה: על מעל הפתח חד מנה' ותנין מידין מן חד חד חד עד ועד על וסימ' נמכר בסדר ויחי:

וּשְׁנַיִם פָּנִים לַכְּרוּב: וּפְנֵי אָדָם אֶל־הַתִּמֹרָה מִפּוֹ וּפְנֵי־כְפִיר אֶל־הַתִּמֹרָה מִפּוֹ עָשׂוּי אֶל־כָּל־הַבַּיִת סָבִיב סָבִיב: מֵהָאָרֶץ עַד־מֵעַל הַפֶּתַח הַכְּרוּבִים וְהַתִּמֹרִים עֲשׂוּיִם וְקִיר הַהֵיכָל: הַהֵיכָל מְזוּזַת רְבֻעָה וּפְנֵי הַקֹּדֶשׁ הַמַּרְאֶה כַּמַּרְאֶה: הַמִּזְבֵּחַ עֵץ שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת גָּבֹהַּ וְאָרְכּוֹ שְׁתַּיִם אַמּוֹת וּמִקְצֹעוֹתָיו לוֹ וְאָרְכּוֹ וְקִירֹתָיו עֵץ וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה: וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַהֵיכָל וְלַקֹּדֶשׁ: וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת שְׁתַּיִם מוּסַבּוֹת דְּלָתוֹת שְׁתַּיִם לְדֶלֶת אֶחָת וּשְׁתֵּי דְלָתוֹת לָאַחֶרֶת: וַעֲשׂוּיָה אֲלֵיהֶן אֶל־דַּלְתוֹת הַהֵיכָל כְּרוּבִים וְתִמֹרִים כַּאֲשֶׁר עֲשׂוּיִם לַקִּירוֹת וְעָב עֵץ אֶל־פְּנֵי הָאוּלָם מֵהַחוּץ: וְחַלּוֹנִים אֲטֻמוֹת וְתִמֹרִים מִפּוֹ וּמִפּוֹ אֶל־כִּתְפוֹת הָאוּלָם וְצַלְעוֹת הַבַּיִת וְהָעֻבִּים:

מב וַיּוֹצִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה

וּתְרֵין אַפִּין לִכְרוּבָא: וְאַפֵּי אֱינָשָׁא עֲבִיד לְכוּתַרְתָּא מִיכָּא וְאַפֵּי אַרְיָא עֲבִיד לְכוּתַרְתָּא מִיכָּא גְּלִיף עַל כָּל בֵּיתָא סְחוֹר סְחוֹר: מֵאַרְעָא עַד לְעֵילָא מִתַּרְעָא כְּרוּבִין וְכוּתְרַן גְּלִיפַן וְכֵן לְכוֹתְלָא דְהֵיכְלָא: הֵיכְלָא דְסִיפּוֹהִי מְרַבְּעִין וְאַפֵּי בֵּית כַּפּוּרֵי חֱזָוֵיהּ כְּחֶזוּ יְקָרֵיהּ: כְּקָבֵיל מַדְבְּחָא פָּתוֹרָא דְאָעָא תְּלָת אַמִּין רוּמֵיהּ וְאוּרְכֵּיהּ תַּרְתֵּין אַמִּין וְזִיוְוַן לֵיהּ וְאוּרְכֵּיהּ וְכוּתְלוֹהִי דְאָעָא וּמַלִּיל עִמִּי דֵּין פָּתוֹרָא דִקְדָם יְיָ: וְתַרְתֵּין דָּשִׁין לְהֵיכְלָא וּלְבֵית כַּפּוּרֵי: וְתַרְתֵּין דָּשִׁין אִימְהַן לְדָשַׁיָּא תַּרְתֵּין מַקְפַּן דָּשִׁין תַּרְתֵּין לְדָשָׁא חַד וְתַרְתֵּין דָּשִׁין לְאוּחֲרֵנְתָּא: וּגְלִיף עֲלֵיהוֹן עַל דָּשֵׁי הֵיכְלָא כְּרוּבִין וְכוּתְרַן כְּמָא דִגְלִיף עַל כּוּתְלַיָּא וְסַקְפְּתָא דְאָעָא עַל אַפֵּי אוּלָמָא מִלְּבָרָא: וְכַוִּין סְתִימָן וְכוּתַרְתָּא מִיכָּא וּמִיכָּא עַל כִּתְפֵי אוּלָמָא וּמְחִיצַת בֵּיתָא וְסַקְפְּתָא: וְאַפְּקַנִי לְדַרְתָּא בָּרַיְתָא

רשי

ושנים פנים לכרוב· אחד פני כפיר ואחד פני אדם זה פונה לכאן וזה פונה לכאן וכשהיתה התמורה בין כרוב לכרוב היה פני הכפיר לה מכאן ופני אד' מכאן כמו שאמור בענין. עשוי אל כל הבית· לבית קדשי הקדשים: וקיר ההיכל. וכן לקיר ההיכל: מזוזת רבועה. אני שמעתי בבנין שלמה מזוזה רבועה שהיו לה מזוזות משני צדדין ומשקוף מתח' למשקוף ממעל ואני אומר שהמזוזו' היו מרובעו': המראה כמראה. ת"י חיזוה כחיזו יקרא כמראה כשא כבוד שראיתי במרכבה על נהר כבר אור נוגה ראיתי בבית קדש הקדשים: המזבח עץ · ת"י פתורא דקבל מדבחא ים לו שלחן קורא מזבח שמכפר בזמן הזה כמזבח כך שמעתי: ומקצעותיו רגליו גגו וארכו כתוב במקרא והוא גגו גוף השלחן: וקירותיו· מסגרותיו: ושתים דלתות. לכל פתח סוגרים זה לעומת זה אחד במזוזת צפונית ואחד במזוזת דרומי': ושתים דלתות לדלתו'. לפתח ההיכל היו שתי זוגות דלתות כמו ששנינו במסכת מדות ארבע דלתות היו לו שתים מבפנים ושתים מבחוץ החיצונות כפתוחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל שהיה שש אמה והדלת רחבו חמש כשית' חצי רוחב הפתח וכנוס אמה לפנים מן המזוז' כנג' עובי הכותל חמש אמו' מגולה וכשהדלת החיצון נפתח לפני' היה מכסה אותה והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר אף הפנימיות היו עומדות בתוך הפתח וכמין איסרמיטא היו נקפלות לאחוריהם אלו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצ' וחצי אמה מזוזה מכאן וחצי אמה מזוזה מכאן שנאמר ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות וגו' וזה פירושו בין פנימיות בין חיצונות עומדות בתוך עובי הכותל ואלו ואלו כנוסות חצי אמה לפנים מן המזוזה הפנימיות נפתחות לצד החיצונות והחצונות לצד הפנימיות וכיצד שני דלתות של חמש חמש אמות נפתחות זו כנגד זו בתוך חמש אמות רחב של עובי הכותל של חוליות היו וכנגד חציין היו נקפלות לאחוריהן כשפותחין אותן כמין כשפתחות של עץ שכותבין עליהם בעט ברזל שנקפלות זו אחורי זו כמש' כשנקפלות שתי אמות ומחצה וכשנפתחות זו לעומת זו מכסות חמש אמות של עובי הכותל: ועב עץ אל פני האולם· ועב טר"ף בלע"ז לשון קורות בקיר כלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט שכינו במסכת מדות והוא ועב יוצא מכותל הבית ובא אל פני האולם מהחוץ: אל כתפות האולם· לשתי עברי הפתח: וצלעות הבית והעבים. והראני צלעות ואת העבים ואמרו רבותינו ז"ל צלעות הבית אלו המלטסין והעבים אלו המריצות ומה הן מריצות קורות ומה הן מלטסין ארזים שנותנין בראש הכתלים להניח עליהם ראשי הקורות: ויוציאני· מן החצר הפנימית: אל החצונה. בשער הצפון שהוזכר למעלה ושער לחצר הפנימי כנגד השער לצפון והוא היה נתון באמצע אורך עזרת ישראל שהוא מאה אמה: ויביאני

רדק

ושנים פנים לכרוב· כמו שאמר פני אדם ופני כפיר: ופני אדם אל התמורה מפו ופני הכפיר אל התמורה מפו· הכרוב היה פונה לשני צדדין פני אדם מצד זה ופני כפיר מצד זה והתמורה שהיתה בין כרוב לכרוב היו פונים אליה פני אדם מכרוב שבצדה האחד ופני כפיר מכרוב שבצדה האחר: מפו. שניהם כתובים בוי"ו: מהארץ. הציורים האלה היו בכתלים מהארץ עד למעלה ומה שאמר עד מעל הפתח זהו בכותל המזרחי שהיה בו הפתח ובפתח לא היו הציורים במזוזות ובמשקוף ואמר שהיו למעלה מהפתח: וקיר ההיכל. וכן לקיר ההיכל ואני תמה למה הזכיר זה שהרי אמר עשוי אל כל הבית סביב אולי מה שזכר הבית הוא אומר על בית קדשי הקדשים ואחר כך אמר וקיר ההיכל אבל כיון שאמר כל הבית הכל בכלל ולא היה צריך לשנות בפרט: ההיכל. נקוד אולי לזה הטעם והוא א"א מט"ו נקודין שבמקרא: ההיכל מזוזת רבוע'. הקו"ו במקום ה"א וכן אל תהי פונת לך מכת בלתי סרה חכמת ודעת והדומים להם ופירושו מזוזת פתח ההיכל היתה מרובעת כי יש שעושו המזוזות עגולות ויונתן תרגם היכלא דספרא מרבעין ואמר מזוזת דרך כלל כי על שתי המזוזות אמר: ופני הקדש המראה כמראה. ופתח קדש הקדשים שהוא פני הקדש המראה שראיתי במזוזותיו הוא כמראה שראיתי במזוזת ההיכל ות"י ואפי בית כפורי חזויה כחיזו יקרא: המזבח עץ ג' אמות גבוה וארכו שתים אמות. זה המזבח אינו דומה לא למזבח שעשה משה ולא למזבח שעש' שלמ' ולא למזבח שעשו בני הגולה והנה זכר עוד המזבח במדה אחרת ואפשר שזה המזבח הוא מזבח הפנימי שעשה משה של זהב. ואמר זה השלחן קרא המזבח שלחן ויונתן תרגם מקבל מדבחא פתורא דאעא רעתו כי על השלחן דבר וזכר מזבח לפי שהיה נגד המזבח ובדרש רז"ל פתח במזבח וסיים בשלחן רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרויהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר ועכשיו שלחנו של אדם מכפר: ומקצעותיו לו. זויות השלחן לו כלו' ממדתו: וארכו וקירותיו עץ. פי' רבינו שלמה ז"ל כי אמר ארכו על גוף השלחן וקירותיו על מסגרותיו וזו המליצה לא נמצאת כי האורך והרוחב אינו עצם הדבר שיאמר עליו שהוא עץ או כסף או זהב והנכון בעיני כי טעם וארכו דבק למעלה ממנו שאמר ומקצעותיו לו ואמר וארכו כאילו אמר עם ארכו כמו שפירשנו כי מקצעותיו נחשבים עם מדת ארכו והנה לא זכר רחב לזה המזבח שראה או השלחן: ושתים דלתות להיכל ולקדש. לשער ההיכל היו שתים דלתות וכן לקדש שהוא הדביר ובאמרו שתים ידוע הוא כי לא יעשו לשער דלת אחת אמר שתים מפני כפל הדלתות כמו שאמר: ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת. פי' רבותינו ז"ל במסכת מדות כן פתחו של היכל גובהו עשרים אמה ורחבו עשר אמות וד' דלתות היו לו שתים בפנים ושתים מחוץ שנאמר ושתים דלתות להיכל ולקדש החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל הפנימיות נפתחו' לתוך הבית לכסותו אחרי הדלתות שכל הבית היה מצופה זהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר בתוך הפתח היו עומדות וכמין איזרכה מטה היו נקפלות לאחוריהם או היו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצה חצי אמה ומזוזה מכאן וחצי אמה ומזוזה מכאן שנאמר שתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אח' ושתים דלתות לאחרת פירוש איזרכה מטה כתב בעל הערוך בלשון יון קורין לדבר הפוך אכטרוכי ובבראשית רבה אך יצא יצא יעקב רבנן אמרי כמין אכטרוכי מטה הדלתות היו נקפלות לאחוריהן עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו אך יצא יצא יעקב יוצא ואינו יוצא: שתים לדלת אחת. עמה היו שתים וכן לאחרת: ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל· בא הכינוי טרם הידיעה כי אל דלתות ההיכל פירושו אליהן וכן ויבואה את תרומתיי ותראהו את הילד והדומים להם: כרובים ותמרים· מה שאמר ועשויה לשון נקבה על הצורה כאילו אמר ועשויה צורת כרובים: אל דלתות ההיכל: כמו על וכמוהו רבים: ועב עץ אל פני האולם מהחוץ· פירושו עץ עב ויקרא בלא סמיכות עב כמו שאמר ועב אל פניהם ואמר העבים ונקרא בדברי רז"ל מרים על מרים שבגלה בבירה וזה העב היה נתון בבנין בקיר האולם על פניו מבחוץ כלפי המזבח וכן היה בבנין בית שלמה כרותות ארזים אמרו רבותינו ז"ל בכוזות בתוך הכותלים ותרגם יונתן וסקופתא דאעא ורבינו שלמה ז"ל פירש כי עב זה הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל במסכת מדות וכלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט ומה שאמר מהחוץ שהיו כלונסות יוצאות לכותל פני האולם מן החוץ לכתיפות האולם לשני עברי הפתח: וחלונים. וצלעות הבית והעבים· פירשו רבותינו ז"ל צלעות הבית אלו המלטסים והעבים אלו המריצין פירוש מלטסין נדבך של עץ שבונין בכתלים שמניחים עליו ראשי הקורות והמריצין הם קורות גדולות: ויוציאני אל החצר החיצונה. היא עזרת נשים: הדרך

מהארץ ה' בקריא' וסימ' ויקם דוד מהארץ. ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל. וימאן ויאמר· עד מעל הפתח· כי משלש' הנה: ושתים דלתות חד מן ה"פ יחידאין מן ג' מלין דמיין קדמאה נסיב וי"ו ותנינא ותליתא קרוי' וסימ' ושבל החי שבל בשר שנים שבל· ואלה בני רעואל בן עשו אלה אלה· ואשר עשה לדתן ולאבירם אשר אשר. וגם אשר לאשאלת גם גם· ושתים דלתות לדלתות שתים שתים. וכי מי אני ומי עמי כי כי. ולבני לוי הנותרים לבני לבני. ולך טרדין מן לך לך:

ושתים ה"ר יחידא' מן ג' קדמ' נסיבו"ו ותניי' תלית' קרוי

הַדֶּרֶךְ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וַיְבִאֵנִי אֶל־הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר נֶגֶד הַגִּזְרָה וַאֲשֶׁר־נֶגֶד הַבִּנְיָן אֶל־הַצָּפוֹן׃ אֶל־פְּנֵי אֹרֶךְ אַמּוֹת הַמֵּאָה פֶּתַח הַצָּפוֹן וְהָרֹחַב חֲמִשִּׁים אַמּוֹת׃ נֶגֶד הָעֶשְׂרִים אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי וְנֶגֶד רִצְפָה אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אַתִּיק אֶל־פְּנֵי־אַתִּיק בַּשְּׁלִשִׁים׃ וְלִפְנֵי הַלְּשָׁכוֹת מַהֲלַךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת רֹחַב אֶל־הַפְּנִימִית דֶּרֶךְ אַמָּה אֶחָת וּפִתְחֵיהֶם לַצָּפוֹן׃ וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנֹת קְצֻרוֹת כִּי־יוֹכְלוּ אַתִּיקִים מֵהֵנָּה מֵהַתַּחְתֹּנוֹת וּמֵהַתִּכֹנוֹת בִּנְיָן׃ כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת הֵנָּה וְאֵין לָהֶן עַמּוּדִים כְּעַמּוּדֵי הַחֲצֵרוֹת עַל־כֵּן נֶאֱצַל מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת מֵהָאָרֶץ׃

בְּאוֹרַח תַּרְעָא דְּפָתִיחַ לְאוֹרַח צִיפּוּנָא וְאַעֲלַנִי לְלִישְׁכַּתָא דִּקְדָם בִּיצוּרְתָּא וּדְקֳדָם בִּינְיָנָא לְצִיפּוּנָא׃ לָקֳבֵיל אוּרְכָּא דְּאַמִּין מְאָה תַּרְעָא חַד פְּתִיחַ לְצִיפּוּנָא וּפוּתְיָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ לָקֳבֵיל עַסְרִין דִּלְדַרְתָּא גַּוַּיְתָא וְקָבֵיל דִּלְצִפּוּנָא רִיצְפְּתָא דִּפְתִיתָא לְדַרְתָּא בָּרַיְתָא זָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי מְתַלְתִּין׃ וְקֳדָם לִשְׁכָּתָא מַהֲלַךְ עֲסַר אַמִּין פּוּתְיָא לְגָיו אוֹרַח אַמְּתָא חֲדָא וְתַרְעֵיהֶן פְּתִיחִין לְצִיפּוּנָא׃ וְלִישְׁכָּתָא עִילָיְתָא דְּחִיקָן אֲרֵי נְסִיבָן זָוְיָא מִנְּהוֹן מֵאַרְעִיתָא וּמִמְּצִיעֲתָא בִּינְיָנָא׃ אֲרֵי מְתַלְּתָן אִינּוּן וְלֵית לְהוֹן עַמּוּדִין כְּעַמּוּדֵי דַּרְתָּא עַל כֵּן דְּחִיקָן מֵאַרְעִיתָא וּמִמְּצִיעֲתָא מֵאַרְעָא׃

העשרים ג' וסי' לא אשחית בעבור העשרים · נגד העשרים · ליחזקאל העשרים׃ מהנה ז' בקרי' וסי' ועשה מאחת מהנה · כל היוצא מהנה ישרף · ושמרון בחצי חטאתיך · והלשכות העליונות קצרות · אחת מהנה לא נעדרה · אחת מהנה לא נשברה · בחר לך אחת מהנה ואעשה לך דדברי הימים׃

רדק

הדרך דרך הצפון · כתרגומו באורח תרעא דפתיח לאורח צפונא׃ הגזרה · הבנין · פירשנוהו למעלה׃ אל פני אורך אמות המאה · הירועה בעבור שזכר למעלה והגזרה והבנייה ויקורותיה ארך מאה אמה׃ אל פני פתח הצפון · כתרגומו תרעא חד דפתח לצפונא׃ והרוחב חמשים אמות · כמו שאמר למעלה ואל פני שער היאתון על לפני שער הפנימי חמשים אמה׃ נגד העשרים · האמה שאמר למעלה ובין הלשכות עשרים אמה׃ ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה · הלשכה הזאת היתה מצד פנים נגד העשרים ומצד חוץ נגד רצפה אשר לחצר החיצונה שהיא עזרת נשים כמו שאמר למעלה ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר וגו'׃ אתיק אל פני אתיק בשלשים · לשכה אל פני לשכה בשלשים רוצה לומ' שהיו לשכה למעלה מלשכה שלש' זו על גב זו עליונה ותיכונה ותחתונה כמו שאמר למעלה ולפני הלשכות אמ' שהיו לשכה כנגד לשכה וביניהם היה מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת · ואמ' הפנימית דרך כלל כאילו אמר הפנימיות ויונתן תרגם על דרך שם לא על דרך תאר שתרגם לגיו׃ ופתחיהם לצפון · אמר שהלשכות היו פתוחות לצפון׃ והלשכו' העליונות קצורות · כבר אמר כי הלשכות היו שלש זו על זו ואמר כי העליונות קצרות מן האחרות והנה אלה הפך אותם התאים שזכר למעלה כי אותם היו רחבו' העליונו' מאשר תחתיהן כמו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית כמו שפירשנו וכמו שהיה בבנ' שלמה היציע התחתונה וגו' אבל באלה הלשכות היו העליונות קצרות ונתן הטעם כי יוכלו אתיקים מהנה ועוד נתן טעם כי משולשות הנה וגו' ואיני יכול להבין בנין הלשכות האלה איך ראה אותן הנביא ובאיזה ענין היה שהתחתונות רחבות מהעליונות וגם רבינו שלמה ז"ל לא פירש דבר ואפשר שהיו כותלי הלשכו' עשויות כמין כפה שאורם הולך וקצר מלמעלה ויהיה פירוש כי יוכלו אתיקים מהנה שיתפשו אורי הלשכות מהתחתונות ומהתיכונות יתפשו מהבנין יותר לפי שהיה רחב יותר מלמטה כלו' אורו רחב ואמר מהנה ואחר כך פי' מהתחתונות ומהתיכונות אמר הכנוי קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים לו ועדין קשה לי לפירוש הזה אם כן התיכונות היו קצרות יותר מהתחתונות וזה לא זכר ואפשר כי לא זכר אלא העליונות לפי שהיו קצרות יותר׃ יוכלו · כתוב בו"ו במקום אלף כי אותיו' אהוי מתחלפות והוא ענין תפישה והלשון הזה מצאנו בדברי רבותינו ז"ל באמר' כמה לוחות אוכלות בארון ששה ויונתן לא פירש לנו בזה דבר אלא שתרגם הפסוק כפשוטו ולשכתא עליתא דחיקן ארי נסיבן זויא מנהו' מארעיתא וממציעתא בבינא ואומר אני פרשה זו עתיד אליהו לפרשה׃ כי משלשות · ג' תאי' היו זה על זה׃ ואין להן עמודי' כעמודי החצרו' · שבשמכות התקרו' על העמודים אלא על הכתלים היו כמסכו' והכתלים היו עשוין כמין כפה׃ על כן נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ · על כן נרחק ונפרד מקום העליונות מהתחתונות מהארץ מלמטה כלפי הארץ כי שם היו רחבו' ולמעלה קצרות׃ נאצל · מן ואצלתי מן לא אצלתי מהם ענין פירשה ויונתן תרגם על כן רחיקא׃ ונגד

רשי

ויביאני אל הלשכה אשר נגד וגו' · אל אחת מהלשכות הראשונות אי נמי אל מקום הלשכות קנבדי"ץ בלע"ז הם הלשכות העומדות בצפון הבית המובדלות עשרי' אמה מן התאים כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב עשרים אמה סביב לבית ואין אדם יכול ליכנס לאותן לשכות ולא לאויר רחב העשרים שביניהם ובין התאים אלא דרך החצר הפנימית כמו שמפורש למטה בענין שהרי אמר שהחצר הפנימי מאה על מאה מרובע לפני הבית למזרח ואמר על רחב הבית לקרו' מאה אמה נמצא רחב הבית סותם את רחב החצר ואינו יכול ליכנס לפני' מצידי האלפות לא לצפון ולא לדרום לכך הוצרך לבא לאותן הלשכות דרך החצר הצפונית׃ אשר נגד הגזרה · אותן הלשכו' היו כנג' כל מאה אמה של אורך הבית מן המזרח למערב כמו שאמור בענין בלשכות הללו והנה על פני ההיכל מאה אמה׃ אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון · של פתח הלשכה שהיא פונה לצפון לחצר החצונה ורואה כנגדו חמשים אמה רחב עד הכותל צפוני של חצר החצונה ואורך מאה אמה שהרי הלשכות מחזיקות מן המזרח למערב מאה אמה ורחבו מן הצפון לדרום חמשי' אמה כמו שאמור למטה בענין וחלל החצר החצונה מאה אמה רחב כמו שאמור למעלה ויתר משער אל שער מאה אמה נמצא לפני הלשכות חלל אויר אורך מאה אמה ורחב חמשים׃ נגד העשרים אשר לחצר הפנימי׃ כל זה שיתן מקום הלשכות אצל העשרים ורחב אויר אשר לחצר הפנימי סביב סביב לבית כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב עשרים אמה׃ ונגד רצפה אשר לחצר החצונה · שאמרנו למעלה שעליה היתה החצר מוקפת סביב לה׃ ואתיק על פני אתיק · לא ידעתי מהו · תו' אתיק אל פני אתיק אתיק הוא עמוד כמו שפירש ר"שי כמו לעיל והאתיקים ששב לשלשתם שהם עמודי' והלשכות העליונות הייכו הכי לשכות עצמם שמדבר מהם וקורא אותם עליונות לפי שהם בגובהו של הר כמו שפירש ר"שי גבי ומתחת הלשכות האלה והכי פירש על הסדר והלשכות העליונות שהם בגובהו של הר שכים מהם היו קצרות כלומ' אינם רווחות לפי שהאתיקים היו ממעטים בהם׃ שכן דרך הבנאים לחזק מלאכת בנייכם לעשות עמודים עד שכי שליטי החומה ומשם ואילך כלים ומשפיעים ולכך השליפית אינה קצרה · והיינו דקאמר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לפי שאין צריך חיזוק כמו מלמטה ואין להם עמודים כעמודי החצרות כלומר עמודי לשכות אלו אינם כשאר עמודים שאר עמודים מיוסבים אצל החומה לחיזוק אבל הכי בעובי החומה בולטים לחוץ ולפנים לכך אוכלים מן הבנין׃ על כן נאצל · כתרגומו דחיקן לפי שהם בעובי החומה בולטים לחוץ ולפנים חזקי' הלשכות׃ מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ · לצד הארץ · כך מצאתי בשם אשל גדול׃ בשלישים · תרגם יונתן מתלתין משמע שהיו אותן לשכות משולשות שלש זו למעלה מזו וגם המקראות מוכיחין כן שהוא אומר והלשכות העליונות קצרות מהתחתונות ומהתיכונות ואני לא יכולתי להבין בשלשת המקראות הללו כלל מהו כי יוכלו אתיקים מה הם אותם אתיקים והיאך אוכלות מן העליונות ואיכם אוכלות מן התחתונות ומן התיכונות וטעם שהוא נותן לדבר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לא ידעתי להבין בו׃ על כן נאצל · תרגם יונתן דחיקן · ואנ"י לא הי"ה לי לא" רב ולא" עוזר בכ"ל הבנ"ין הז"ה אל"א כמו שהר"אוני מן השמ"ים׃ ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת · נראה בעיני לפי שחלל החצונה רחב מאה מצפון לדרום ומהן הלשכות רחב חמשים ולפניהם אויר חמשים לצד צפון הרי כאן כל רחב החצר נמצא כל רחב החצר סתום שאין אויר בין הלשכות לבין זוית בית החליפות כלום ואין מבוא ליכנס בו לאויר העשרים שבין הלשכות והתאים כי אויר עשרים אמה המפסיק בין התאים והלשכות הוא ט"ו אמות שאחורי בית החליפות ונוסף עליהם חמש אמות ואם תאמר נמצא אויר חמש אמות בין זוית החליפות לזוית הלשכות הרי עובי כותל המפסיק בין חצר הפנימי ובין חצר החצונה הבא מן המזרח למערב סותמו שהרי עוביו שש אמות ורחבו כלה לאותה זוית לסוף מאה אורך של חצר הפנימית אל זוית בית החליפות לפיכך אין מבוא לאותו אויר עשרים לא בפנימית ולא בחצונה אלא אם כן היה משפעוכוכם כשהיה מכלה סוף חומת שבין פתי החצרות שיפע בתוך חצר החצונה או בפנימית בעובי החומה אמה כדי כניסת אדם ונכנס לתוך אויר חמש אמות שבין כותל החליפות לכותל הלשכה והילך באותו אויר לצד מערב עשר אמות ושם כלה משך בית החליפות ונכנס לתוך אויר רחב עשרים וזהו שאמר מהלך עשר אמות רחב לבא אל הפנימית ודרך אמה אחת שהרי נכנס בו דרך פתח אמה אחת שקיפע ונכנס בסוף החומה ולמה קורהו מהלך רחב ולא היה לו לומר מהלך עשר אמות אורך לפי של ענין בנין החליפות הוא רחב לפי שבנין החליפות מן הצפון לדרום ט"ו אמר ומן המזרח למערב אינו אלא עשר אמות׃ ופתחיהם לצפון · ופתחי הלשכות הללו לצפון מב' וזהו פירוש של פתח הצפון הכתובה למעלה שם קוצר הדבור וכאן פירושו׃ והלשכות העליונות וגו' כי משולשות הנה וגו' · לא הבנתי בהם כלל׃ כי יוכלו אתיקים · כמו תאכלו אוכלים וממעטים באויר הלשכות׃ ונגד

וְגָדֵר אֲשֶׁר־לַחוּץ לְעֻמַּת הַלְּשָׁכוֹת דֶּרֶךְ הֶחָצֵר הַחִצֹנָה אֶל־פְּנֵי הַלְּשָׁכוֹת אָרְכּוֹ חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ כִּי־אֹרֶךְ הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִצֹנָה חֲמִשִּׁים אַמָּה וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל מֵאָה אַמָּה׃ וּמִתַּחְתָּה לְשָׁכוֹת הָאֵלֶּה הַמֵּבִיא מֵהַקָּדִים בְּבֹאוֹ לָהֵנָּה מֵהֶחָצֵר הַחִצֹנָה׃ בְּרֹחַב גֶּדֶר הֶחָצֵר דֶּרֶךְ הַקָּדִים אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה וְאֶל־פְּנֵי הַבִּנְיָן לְשָׁכוֹת׃ וְדֶרֶךְ לִפְנֵיהֶם כְּמַרְאֵה הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן כְּאָרְכָּן כֵּן רָחְבָּן וְכֹל מוֹצָאֵיהֶן וּכְמִשְׁפְּטֵיהֶן וּכְפִתְחֵיהֶן׃ וּכְפִתְחֵי הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם פֶּתַח בְּרֹאשׁ דָּרֶךְ דֶּרֶךְ בִּפְנֵי הַגְּדֶרֶת הֲגִינָה דֶּרֶךְ הַקָּדִים בְּבוֹאָן׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לִשְׁכוֹת הַצָּפוֹן לִשְׁכוֹת הַדָּרוֹם אֲשֶׁר אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה הֵנָּה לִשְׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יֹאכְלוּ שָׁם הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר־קְרוֹבִים לַיהוָה קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים שָׁם יַנִּיחוּ קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וְהַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם כִּי הַמָּקוֹם קָדֹשׁ׃ בְּבֹאָם הַכֹּהֲנִים וְלֹא־יֵצְאוּ מֵהַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְשָׁם יַנִּיחוּ בִגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־יְשָׁרְתוּ בָהֶן כִּי־קֹדֶשׁ הֵנָּה יִלְבְּשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְקָרְבוּ אֶל־אֲשֶׁר לָעָם׃ וְכִלָּה אֶת־מִדּוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי

וְכוֹתְלָא דִלְבָרָא לָקֳבֵיל לִשְׁכָּתָא אוֹרַח דַּרְתָּא בָּרַיְתָא דִּקְדָם לִשְׁכָּתָא אוֹרְכֵּיהּ חַמְשִׁין אַמִּין׃ אֲרֵי אוֹרְכָּא דְלִישְׁכָּתָא דִלְדַרְתָּא בָּרַיְתָא חַמְשִׁין אַמִּין וְהָוְיָין עַל אַפֵּי הֵיכְלָא מְאָת אַמִּין׃ וּמִלְרַע לְלִישְׁכָּתָא הָאִילֵּין מַעֲלָנָא סִמַּדִינְחָא דַּעֲלִין לְהֶין מִדַּרְתָּא בָּרַיְתָא׃ בִּפְוּתְיָא דְּכוֹתְלָא דְדַרְתָּא בְּאוֹרַח מַדִּינְחָא דִּקֳדָם בִּיצוּרְתָּא וְדִקֳדָם בִּנְיָנָא לִישְׁכָּן׃ וְאוֹרַח קֳדָמֵיהוֹן כְּחֵזוּ לִשְׁכָּתָא דִּפְתִיחָן לְאוֹרַח צִפּוּנָא כְּאוֹרְכֵּיהֶן כֵּן פּוּתְיְהֶן וְכָל מַפְּקָנֵיהֶן וּכְדַחְזֵי לְהֶין וְכִתְרְעֵיהֶן׃ וּכְתִירְעֵי לִישְׁכָּתָא דִּפְתִיחַ לְאוֹרַח דָּרוֹמָא תְּרַע בְּרֵישׁ אוֹרַח אוֹרַח קֳדָם רוֹכַן לֵיוָאֵי אוֹרַח מַדִּינְחָא בְּמַעֲלָנְהֶן׃ וַאֲמַר לִי לִשְׁכַּת צִפּוּנָא לִשְׁכַּת דָּרוֹמָא דִּקְדָם בִּיצוּרְתָּא אִינוּן לִשְׁכַּת קוּדְשָׁא דְּיֵיכְלוּן תַּמָּן כַּהֲנַיָּא דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ קוּדְשׁ קוּדְשַׁיָּא תַּמָּן יְיַחֲתוּן קוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָּא וּמִנְחָתָא וְחַטָּאתָא וַאֲשָׁמָא אֲרֵי אַתְרָא קַדִּישׁ׃ בְּמֵיעַלְהוֹן כַּהֲנַיָּא וְלָא יִפְּקוּן מִקּוּדְשָׁא לְדַרְתָּא בָּרַיְתָא וְתַמָּן יְיַחֲתוּן לְבוּשֵׁיהוֹן דִּישַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן אֲרֵי קוּדְשׁ אִינוּן וְיִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין אוֹחֳרָנִין וְיִתְעָרְבוּן עִם עַמָּא׃ וְשֵׁיצִי יַת מְשַׁחַת בֵּיתָא גַּוָּאָה

החצונה ג׳ כתיב כן חס׳ יוד וסימ׳ ואילמיו אל חצר החצונה דתמורים דשער הדרום· וגדר אשר לחוץ· כי אורך הלשכות אשר לחצר· וחד חס׳ דחס׳ ובתחת הלשכות: דרך הצפון ו׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסימ׳ סימ׳ א׳: בבואן ב׳ חס׳ וחד מ״ל וסימ׳ ויצג את המקלות· בפני הגדרת הגינה· קדמא חסר: קרובים ח׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא דא סימ׳ כ״ג: המקום קדש חד מן י״ג קדש חס׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר תצוה ובסדר נשא: וכלה ו׳ וסימ׳ וכלה הרעב את הארץ· וכלה מכפר את הקדש· וכלה אהרן ובניו· ושב וזרע לכם וכלה אתכם· שם ידעה עגל ושם ירבץ וכלה· וכלה את מדות הבית:

רשי

וגדר אשר לחוץ וגו׳· המפסיק בין הלשכות והחצר החצונה של צד מזרח: ארכו חמשים אמה· מן הצפון לדרום: כי ארך הלשכות· מן הצפון לדרום חמשים אמה: והנה על פני ההיכל· מן המזרח למערב כנגד האולם וההיכל ובין הספרת והתא מאה אמה: ומתחת הלשכות האלה. איני יודע אם בא ללמד שהיו להם מחילו׳ מתחתיהם או בא ללמד שהיו ל לשכות במזרח החצר ולפי שהחצר הולך ו ומשפיע לצד המזרח קורא לו ומתחת ה הלשכות האלה שאלו בגובהו ואלו בשפולו וכן הוא אומ׳ ובשפולו של חצר אל המבוא א אשר מהקדים: בבאו להנה מהחצר החצונ׳. ברחב גדר החצר וגו׳· הבא מן הקדים של חצר החצונה וסובב אל הצפון דרך מקצוע צפונית מזרחית של ח חומת הפנימי׳ מבחוץ לבא לאותן הלשכות שבצפון מוכח על פני גדר החצר כותל מזרח של חצר הפנימית ש שהוא מערבית לחצונה כנגד הגזרה והבנין שבפנימית: לשכות. סמוכות לאותו הכותל ועומדות בחצונה· מבאתי· ודרך לפניהם לפני לשכות שללוים דרך רחב אויר החצר חמשים אמה כמראה דרך הלשכות אשר בצד הצפון ה הכתובות למעלה: כארכן· של לשכות הצפון ארכן של אלו וכן רחבן: וכל מוצאיהן· כמוצא לשכות הצפון: וכמשפטיה׳ וכפתחיהן· הלשכות של הצפון: וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום· פתחי לשכות הקדים סוף בדרום היו לשכות מ מובדלות מן התאים הדרומיים עשרי׳ אמה כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב ע עשרי׳ אמה סביב לבית סביב סביב: פתח בראש דרך· פתח היה להם ללשכות הקדי׳ בראש דרך והדרך היה בפני הגדרת הגינה ת״י דוכן ליואי ולשון גדרת הגינה בנין גדר אבנים עשוי במעלות שהיו כונגים ושרים עליו: דרך הקדים· שהדוכן היה במזרח כדכתיב בדברי הימים בפרשת ותשלם והלוים המשוררים לכלם לאסף להימן לידותון וגו׳ עומדים מזרח למזבח: בבאם הכהנים וגו׳· בבואם לאותן לשכות לאכול: ולא יצאו· מהן שהן קדש: אל החצר החצונה· בבגדי קדש שעליהם: ושם יניחו בגדיהם וגו׳· וקרבו אל אשר לעם· ויגשו ליגע בבגדי העם אם ירצו אבל בבגדי כהונה לא יגעו אל העם שיש בהן מעלות טהרה ובגדי החול מדרס להם: ומדדו

רדק

וגדר אשר לחוץ. ובא וראה כלפי חוץ שכותל לעמת הלשכות אורך הכותל חמשי׳ אמה ארכו כאורך הלשכות לפי׳ אמר והנה על פני ההיכל מאה אמה כי מאה אמה היה אורך ההיכל כמו שכתבנו ,והלשכות לא היו תופסות כל אורכו של היכל אלא חציו: ומתחתה. משלש תיבות שהראשונה לוקחת מן האחרונה והקרי הוא ומתחת הלשכות ואמר הלשכות האלה המביא מהקדי׳ כבר אמר כי הלשכות לא היו מגיעות אלא עד חצי ארכו של היכל וקרא מתחת הלשכו׳ מה שמהם כלפי מזר׳ לפי שהמערב היה בעליונות שלהם כמו שפירשנו כי ההר משפע ועולה עד ההיכל ומבואו היה מן המזרח כי מן המזרח היו נכנסין בהר הבית ומתנו ולפנים עד האולם וההיכל במעלות הכל כמו שכתבנו למעלה לפיכך כניסתן היתה מתחתן שהוא כ כלפי מזרח וזה הוא שאמר המביא מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה המביא שם וכתיב המביא וקרי המבוא בבא מי שיבא: ברחב גדר החצר דרך הקדים· אמר כי נגס כן במזרח ברחב שבין כותל החצר והגזרה ראה לשכות כמו בראה בצפון כמו שזכר והדרך שהיה לפניה׳ כמרא׳ הלשכו׳ ר״ל כמראה דרך הלשכות ואמר כמראה כי הכל היה רואה במראה הנבואה לא ממש הדב׳ ודרך מבואר הוא: ובפתחי הלשכות· פתח בראש דרך· ראה פתח בראש דרך ואיזה דרך דרך בפני הגדרת הגינה והוא דרך הקדים בבואן פי׳ כשהיה האדם נכנס מן ה המזרח: הגדרת הגינה· ר״ל מעלת אבנים עשויה כמו גדר א אבני׳ והיתה הגנות וכאה הגינה מדברי רז״ל דבר הגון ותרגם יונתן רוכן ליואי ורוכן הלוים היה במזרח כשהיו הלוים עולי׳ מעזרת ישראל לעזרת כהנים ובמסכת מדו׳ שנינו וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשי׳ מלמטה כדי שלא יהיו מעורבים וחמש ע עשרה מעלות עולו׳ מתוכם לעזרת ישראל כנגד ט״ו שיר המעלות ש שבתילים שעליה׳ הלוים עומדים בשיר ולא היו ברוטות פירום מוקפות אלא כחצי גורן עגולה ולשכות היו תחת עזרת ישראל פתוחות לעזרת נשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר כן היא המשנה שם ואלו המעלות לא היה הדוכן שעליו הלוי׳ אומרים שיר בשעת הקרבן כי אותו היה בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ואלה המעלות היו בין עזרת נשים לעזרת ישראל והיו הלוים אומרים עליהם שיר בשמחת בית השואבה כמו ששנינו במסכת סוכה פרק החליל והדוכן שהיו אומרים עליו שיר תמיד בשעת הקרבן היה כמו ששנינו במסכת מדות עזרת ישראל היתה ארך מאה ושלשים וחמש על רחב י״א אמה וכן עזרת הכהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רחב י״א וראשי פספסין היו מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ר׳ אליעזר בן יעקב אומר מעלה היתה וגבוהה אמה והדוכן נתון עליה ובה שלש מעלות של חצי אמה נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה כך היא המשנה שנויה שם ונראה כי המעלה הזאת קרא הנביא הגדרת הגינה ומן הכתוב גם כן ראינו שהדוכן נתון במזרח כמו שאמר בדברי הימים והלוים המשוררים לכולם לאסף להימן ולידותון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים בנבלים ובכנורות עומדים מזרח למזבח: ויאמר אלי· אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים לה׳ קדשי הקדשים. להוציא ערל לב וערל בשר וקדשי הקדשים היו נאכלים לפנים מעזרת ישראל שמנה ולפנים היא הנקראת עזרה בכתוב והוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים אם ירצו אבל בעזרת הכהנים שהיא לפנים מעזרת ישראל היו לשכות הכהנים ושם היו אוכלי׳ קדשיה׳ ומה שאמר והחטאת והאשם אחר שאמר קדשי הקדשים והחטאת והאשם הם קדשי הקדשים הנאכלים לפי שגם שלמי צבור היה להם דין חטאת ואשם ונקראים גם כן קדשי הקדשים ועליהם אמר שם יניחו ופירושו יניחו שם לאכלם שם ואחר כך אמר והחטאת והאשם: בבאם· בבאם אל לשכותיהם בעזרת הכהנים אמר כי בצאתם מעבודתם ובואם לעזרת הכהנים שם יניחו בגדי כהונתם שעליהם שעובדים בהם שלא יצאו באותם בגדים אל החיצונה לעזרת הכהנים שהיא חיצונה שהיא עזרת ישראל שהיא מקודשת ממנה ופנימה לה לפיכך אמר מהקדש אל החצר החיצונה ועד הנה קרא עזרת נשים החצר החיצונה: וקרבו אל אשר לעם. אחר שילבשו בגדים אחרים יוכלו לגשת באותם בגדים אל הבגדים אשר לעם והם ישר׳ בעזרת ישראל כי בעזרת ישראל נכנסים ולא היו נכנסים לעזרת הכהנים אלא לסמיכה לשחיטה ולתנופה ובבגדי כהונה ולא היו רשאין לגעת בבגדי העם שהם חול והם מדרס להם וכן תרגם יונתן ויתערבון עם עמא: וכלה את מדות הבית הפנימי. הם החצרות והלשכות כי הכל הוא לתשמישי הבית הפנימי שהוא ההיכל: והוציאני

והוציאני. חוץ לחומת הר הבית : אשר פניו דרך הקדים. זהו שער הר הבית המזרחי אשר קדם זכרו בתחילת הנבואה : ומדדו סביב סביב. מדד הבית אשר בו השער סביב לארבע רוחות : מדד רוח הקדים. סביב כל אותו הרוח וכן מדד רוח הצפון ורוח הדרום ורוח המערב והיה בין הכל חמש מאות אמה ארך וכן ברוחב ומה שאמר סביב אל רוח הים לפי שבאותו הרוח ה השלים פאות סביבו והיה לו חומה סביב להבדיל בין הקדש לחול כי הר הבית מקודש מירושלים שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם : ויוליכני. אחר שמדד הרוחות מחוץ לשני ה הוליכני אל השער אשר הוציאני ממנו : והנה. בא מדרך הקדים. נכנס בשער בדרך מזרח : וקולו כקול מים רבים. כמו שאמר בתחילת הספר אלא ששם הוסיף כקול שדי ופירוש וקולו וקול הכבוד ותרגם יונתן וקל מברכי שמיה : והארץ האירה מכבודו. פעל עומד מהבנין הכבד והשאר שבאו מן הבנין הם יוצאים כמו האיר ברקיו תבל וכן להאיר על הארץ : מכבודו. מכבוד אלהי ישראל והוא ענין זוהר ונוגה כמו שפי' : וכמראה המראה. ובכל אותו הכבוד שהאירה שראיתי ראיתי כענין המראה שראיתי בבאי לשחת את העיר כי ראיתי המרכבה וכן במראה אשר ראיתי אל נהר כבר כל אותן המראות ראיתי עתה אל נהר כבר. כמו על וכמוהו רבים ומה שאמר בבאי לשחת העיר והוא לא בא לשחת העיר אלא ששת האנשים רוצה לומר בבאי כאשר באו האנשים לשחת העיר ויונתן תרגם באתנביותי לחבלא ית קרתא ומה ששנה לשון מראה כמה פעמים לענין המראות ה המשתנות בענין המרכבה ורז"ל אמרו תשע ראיות במקרא הזה לומר שכל הנביאים לא היו רואים אלא מתוך תשע אספקלריאות ומשה רבינו עליו השלום מתוך מראה אחת היה רואה שנאמר במראה אליו אתודע שהיה רואה באספקלריא המאירה ומה שאמ' תשעה הוא רמז לתשע המסכות ו וחשוקיהם והעמידי יהיה קדם : אל פני. כמו על פני. וכבוד יי' בא אל הבית. אל ההיכל : ותשאני רוח. עד הנה אמר ויביאני ויוציאני ויוליכני אמר על האיש שראהו כמראה נחשת ו ועתה שנראה לו הכבוד עם ה המרכבה אמר ותשאני רוח כמו שאמר במרכבה הראשונה : ואשמע מדבר אלי מהבית. מדב' כמו מתדב' מבנין התפעל והתי"ו נבלעת בדגש : מהבית. הקול יצא מהבית ששם הכבוד אלי ש שהייתי בחצר הפנימי : והאיש היה עומד אצלי. אפשר שהיה אותו שראה בתחילת הנבואה ש

ומדדו סביב סביב. לכל היקף הר הבית מבחוץ : לארבע רוחות מדדו : שלשת אלפים על שלשת אלפים אמה שהקנה שש אמות וזה הוא שייסד הקליר דוד יבנה קו שלשת אלפי אמות קבועה על שלשת אלפי אמות והיא שלש' ושמה כמדה הראשונה שהיה הר הבית חמש מאות אמה על חמש מאות אמה חלוק שלשת אלפים על שלשת אלפים על שלשת אלפים ברבועו של חמש מאות אמו' שתי וערב ותמצא שם שלשים ושש ר רבעים של חמש מאות על חמש מאות ועל כן אמר הפייט שלשים ו ושש כמו שהיתה מתכפלת. מב' חומה לו להר הבית סביב מאות שתי וערב זו ה חומת החיל המקיפ' כל ההר. להבדיל. את העם בין קדש שלפנים לחול שבחוץ. מב' גמר כל מדה. ויוליכני חזר והכניסני לשער הקדים וראיתי הכבוד יורד למזרח : וכמראה המראה. תשע מראות כתובין במקר' זה ומקוכן היו רואין הנביאים חוץ ממשה רבינו שהיה רואה מתו' מראה אחת לפיכך אספקלריא שלו מאירה ורוח' חמש וזהו שייסד הפייט מ מחזו המכוחכחות ב בתשע מחזות : בבאי לשחת את העיר : בפרשת והתוית תיו שנאמר שם קרבו פ פקודת העיר ושם פיר' את דוגמת מרכבה : מדבר אלי. מתמלל עמי כבוד הוא לומר כ כלפי מעלה מדב' כמו מתדבר כלומר בינו לבין כבודו מדבר והקול בא עדי : ובפגרי מלכיהם. שהיו בתיהם סמוכין לבית הקברות כמו שמצינו במלכים במנשה ו ובעתליהו ופעמי' שהיו קוברין אות' בגו ביתם כמו שהוא מפר' ואמר בתתם ספם את ספי : מב'. ואכל כמו ואכלם וכליתי : עתה

מודד ה' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' ב' : פנה ג' וחס' וסימ' אשר לבבו פנה היום מעם. וצפנה פנה הגלגל. פנה דרך הקדים : כבודו ג' חס' בליש' בקריא' וסימ' הן הראנו יי' אלהינו את כבודו ואת גדלו. ותחת כבודו יקד יקוד. והארץ האירה מכבודו. וכל כבודי דכוו' חס בבא ואולם חי אני : מדבר ח' בקריא' וסימ' יש לאל

וְהוֹצִיאַנִי דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים וּמְדָדוֹ סָבִיב סָבִיב׃ מָדַד רוּחַ הַקָּדִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה חֲמֵשׁ־אמות קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה סָבִיב׃ מָדַד רוּחַ הַצָּפוֹן חֲמֵשׁ־מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה סָבִיב׃ אֵת רוּחַ הַדָּרוֹם מָדָד חֲמֵשׁ־מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה׃ סָבַב אֶל־רוּחַ הַיָּם מָדַד חֲמֵשׁ־מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה׃ לְאַרְבַּע רוּחוֹת מְדָדוֹ חוֹמָה לוֹ סָבִיב סָבִיב אֹרֶךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְרֹחַב חֲמֵשׁ מֵאוֹת לְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ לְחֹל׃ וַיּוֹלִכֵנִי אֶל־הַשָּׁעַר שַׁעַר אֲשֶׁר פֹּנֶה דֶּרֶךְ הַקָּדִים׃ וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבֹדוֹ׃ וּכְמַרְאֵה הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר־רָאִיתִי בְּבֹאִי לְשַׁחֵת אֶת־הָעִיר וּמַרְאוֹת כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי אֶל־נְהַר כְּבָר וָאֶפֹּל אֶל־פָּנָי׃ וּכְבוֹד יְהוָה בָּא אֶל־הַבָּיִת דֶּרֶךְ שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים׃ וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וַתְּבִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִי וְהִנֵּה מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה הַבָּיִת׃ וָאֶשְׁמַע מִדַּבֵּר אֵלַי מֵהַבָּיִת וְאִישׁ הָיָה עֹמֵד אֶצְלִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם אֶת־מְקוֹם כִּסְאִי וְאֶת־מְקוֹם כַּפּוֹת רַגְלַי אֲשֶׁר אֶשְׁכָּן־שָׁם בְּתוֹךְ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם וְלֹא יְטַמְּאוּ עוֹד בֵּית־יִשְׂרָאֵל שֵׁם קָדְשִׁי הֵמָּה וּמַלְכֵיהֶם בִּזְנוּתָם וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם בָּמוֹתָם׃ בְּתִתָּם סִפָּם אֶת־סִפִּי וּמְזוּזָתָם אֵצֶל מְזוּזָתִי וְהַקִּיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם וְטִמְּאוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בְּתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וָאֲכַל אֹתָם בְּאַפִּי׃

וְאַפְּקַנִי בְּאוֹרַח תַּרְעָא דְּפָתִיחַ לְאוֹרַח מַדִינְחָא וּמְשַׁחֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ מְשַׁח רוּחַ קִידוּמָא בְּקַנֵי מִשְׁחֲתָא חֲמֵישׁ מְאָה קָנִין בְּקַנֵי מִשְׁחֲתָא סְחוֹר סְחוֹר׃ מְשַׁח רוּחַ צִיפוּנָא חֲמֵישׁ מְאָה קָנִין בְּקַנֵי מִשְׁחֲתָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יַת רוּחַ דָּרוֹמָא מְשַׁח חֲמֵישׁ מְאָה קָנִין בְּקַנֵי מִשְׁחֲתָא׃ אִסְתְּחַר לְרוּחַ מַעַרְבָא מְשַׁח חֲמֵשׁ מְאָה קָנִין בְּקַנֵי מִשְׁחֲתָא׃ לְאַרְבַּע רוּחַיָּא מְשַׁחֵיהּ שׁוּרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר אוּרְכָּא חֲמֵשׁ מְאָה וּפוּתְיָא חֲמֵשׁ מְאָה לְאַפְרָשָׁא בֵּין קוּדְשָׁא לְחוּלָא׃ וְאוֹבְלַנִי לְתַרְעָא תַּרְעָא דְּפָתִיחַ לְאוֹרַח מַדִינְחָא׃ וְהָא יְקָרָא דֶּאֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִיתְגְּלֵי מֵאוֹרַח מַדִינְחָא וְקָל מְבָרְכֵי שְׁמֵיהּ כְּקָל מַיִין סַגִּיאִין וְאַרְעָא נְהָרַת מִזִּיו יְקָרֵיהּ׃ וּכְחֵיזוּ חֶזְוָא דַּחֲזֵיתִי כְּחֶזְוָא דַּחֲזֵיתִי כַּד בְּאִיתְנַבִּיוּתִי לְחַבָּלָא יַת קַרְתָּא וְחֶזְוָוא כְּחֵיזוּ דַּחֲזֵיתִי עַל נְהַר כְּבָר וְאִשְׁתַּטְּחִית עַל אַפַּי׃ וִיקָרָא דַּייָ אִיתְגְּלֵי בְּבֵיתָא בְּאוֹרַח תַּרְעָא דְּפָתִיחַ לְאוֹרַח מַדִינְחָא׃ וּנְטַלַתְנִי רוּחָא וְאַעֲלַתְנִי לְדַרְתָּא גַּוָּיְתָא וְהָא אִתְמְלֵי יְקָרָא דַּייָ בֵּיתָא׃ וּשְׁמָעִית דִּי מְמַלֵּל עִימִּי מִלְּגָיו וְגַבְרָא הֲוָת קָאֵים לְקִבְלִי׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם דֵּין אֲתַר בֵּית כּוּרְסֵי יְקָרִי וְדֵין אֲתַר בֵּית אַשְׁרָיוּת שְׁכִינְתִּי דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי תַּמָּן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעָלַם וְלָא יְסָאֲבוּן עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁמָא דְקוּדְשִׁי אִינוּן וּמַלְכֵיהוֹן בְּטַעֲוָתְהוֹן וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהוֹן בְּמוֹתְהוֹן׃ בְּמִיתַּנְהוֹן סִיפֵּיהוֹן מְקַבֵּיל סִיפֵּי בֵּית מַקְדְּשִׁי וּבִנְיָנֵיהוֹן בִּסְטַר עֲזָרָתִי וְכוֹתֶל בֵּית מַקְדְּשִׁי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיהוֹן וְסָאִיבוּ יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי בְּתוֹעֲבָתְהוֹן דַּעֲבָדוּ וְשֵׁיצִיתִי יַתְהוֹן בְּרוּגְזִי׃

ידי לעשות עמכם רע : ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו . ויכל משה מדבר אתם. והוא כן בליעל מדבר אליו. ותבא בי רוח כאשר דבר אלי. ואשמע מדבר אלי מהבית. אהבת רע מטוב. נצור לשונך מרע : בתתם ל' ספם ל' כפי ל' ושמאו ל' ואכל ל' ירחקו ל' :

שהיה מראהו כמראה נחשת או היה מלאך אחר : ויאמר. את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכון שם. כאילו אמר זהו אשר אשכון שם ואמר מקום כסאי כי בית המקדש כנגד כסא הכבוד : ומקום כפות רגלי. על דרך והארץ הדום רגלי ודעת רז"ל כי בית המקדש נקרא כסא כמו השמים כמו שכתו' כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו ובספר ירמיה ביארנו הענין היטב ויונתן תרגם הרי אתר בית כורסי יקרי ודין אתר יקרי בית אשריותי : בזנותם. שהיו זונים אחרי אלהים אחרים ועושין פסיליהם בבתיהם שהיה אצל בית יי' : ובפגרי מלכיהם. כמו שראינו במנשה ואמון שנקברו בגן ביתם : במותם. ובמותם שהיו עושים בבתיהם או פירושו שהיו עושין במותם במקום פגרי מלכיהם : בתתם ספם את ספי. כי בית המלך היה סמוך לבית השם והקיר ביניהם כמו שראינו בבנין שלמה שסבבה ביתו אמר ועולתו אשר יעלה בית יי' ואמר בדברי יואש ויורד את המלך מבית השם ויבאו בתוך שער העליון בית המלך : ומזוזתם אצל מזוזתי. כפל הענין במלות שונות כמנהג כי המזוזה היא הסף ויונתן תרג' במתנהון ספיהון לקבל ספי בית מקדשי ובנוכיהון בסטר עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון : ואכל. בחסרון ההא למ"ד הפעל כמנהגו והו' כמו ואלה מן הדגש :

עַתָּה יְרַחֲקוּ אֶת־זְנוּתָם וּפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם מִמֶּנִּי וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם לְעוֹלָם׃ אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְכָל־תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃ וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה־רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה׃

כ״ה ר״פ · ל׳ · ג׳ · ב׳ ר״פ · ל׳ · ב׳ מל׳ · ב׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · תיו׳ · ח׳ · ב׳ · ל׳ · ח׳ · ח׳ חס׳ ח׳ · בנבי׳ ובכתו׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ בנבי׳ · ב׳ בנבי׳

כְּעַן יְרַחֲקוּן יַת טַעֲוָתְהוֹן וּפִגְרֵי מַלְכֵיהוֹן מִלְּמֶחֱטֵי קֳדָמַי וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן לְעָלַם׃ אַתְּ בַּר אָדָם חֲוִי יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת בֵּיתָא וְיִתְכַּנְעוּן מֵחוֹבֵיהוֹן וְיִמְשְׁחוּן יַת טִיקוּסֵיהּ׃ וְאִם יִתְכַּנְעוּן מִכֹּל דַּעֲבָדוּ בְּמֶחֱזֵיהוֹן צוּרַת בֵּיתָא וְטִקוּסֵיהּ וּמַפְּקָנוֹהִי וּמַעֲלָנוֹהִי וְכָל צוּרָתֵיהּ וְיַת כָּל גְּזֵירָתֵיהּ וְכָל צוּרָתֵיהּ וְכָל דְּחָזֵי לֵיהּ הוֹדַע יָתְהוֹן וּכְתוֹב לְעֵינֵיהוֹן וְיִטְּרוּן יַת כָּל צוּרָתֵיהּ וְיַת כָּל גְּזֵירָתֵיהּ וְיַעַבְדוּן יָתְהוֹן׃ דָּא אוֹרָיְתָא דְבֵיתָא עַל רֵישׁ טוּרָא כָּל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא הָא דָא אוֹרָיְתָא דְבֵיתָא׃ וְאִלֵּין מִשְׁחַת מַדְבְּחָא בְּאַמַּיָּא בְּאַמְּתָא דְּהִיא אַמָּה וּפְשַׁךְ וְתַשְׁוִיתָא אַמְּתָא וְאַמְּתָא פּוּתְיָא וְגַדְנְפָא מַקַּף לַהּ עַל סִפְתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר זַרְתָּא חֲדָא וְדֵין טִיקוּס מַדְבְּחָא׃ וּמִתַּשְׁוִית אַרְעָא עַד מְסַמְתָּא אַרְעִיתָא תַּרְתֵּין אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא חֲדָא וּמִמְּסַמְתָּא זְעֵירְתָּא עַד מְסַמְתָּא רַבְּתָא אַרְבַּע אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא׃

אתה ז׳ ר״פ בנביאים וסי׳ אתה ידעת את דוד אבי · אתה תשמע השמים בתרא דנכרי דמלכים · זכרני ופקדני דירמיה · אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא · הגד את בית ישראל את הבית · אתה תאכל ולא תשבע · ונכתריה אתה תזרע׃ על ראש ההר ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ והיה נכון לבקר · ויעבר דוד העבר ·

וישלח אליו שר חמשים · אלף אחד מפני גערת אחד · ותכני לך גב׃ זאת תורת הבית על׳ · וזה גב ל׳ פתח וא׳ קמץ

ב׳ גב ל׳ ואו ותבני לך גב

רשי עתה· על כרחם ירחקו את זנותם שהם לתי לי הקף גבול גדול סביב׃ אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם· בהראותי למו חסדי שאיני מואסם במעכם · מצאתי· ומדדו את תכנית · ומדדו על ידיך שאתה מורה את תוכן חשבון הבנין· ואם נכלמו שיתביישו ויכבשו פניהם מכל אשר עשו אז תודע אותם את שאני עתיד לעשות להם׃ צורת הבית· גבול הבנין היאך הוא מלפניו ועד אחוריו שדורים לארבע רוחות · ותכונתו· חשבון תאיו ולשכותיו׃ וכל צורותיו· כרובים ותמורי׳ ואילים ואילמי׳ וגו׳· וכל צורותיו בתרא לא פורש׃ וישמרו· ילמדו שנויי המדות מפיך שידעו לעשותם לעת קץ· מנ׳· ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהוש׳ לבא בזרוע ובנס כדרדשינן עד יעבר ובנין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה וגאולת עולם אלא שגרם החטא לא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא ויבאו ברשות כורש ובנו לעצמן וים אומ׳ בבבל נכשלו בנכריו׃ ואלה מדות המזבח· שמפרש למטן ארבע עשרה אורך בארבע עשרה רחב׃ באמות אמה אמה וטופח· באמה בת ששה שהי׳ אמה וטופח באמ׳ בת חמשה׃ וחיק האמה· אבל היסוד שלו כמדד באמה של חול שהיא בת חמשה חיק לשון חיקוי קביעות והוא היסוד האמה אמת חול ולא אמה וטופח שהיא אמה בת ששה וכן שנינו במנחות שהיסוד והסובב והקרנות כמדרין באמה בת חמשה. וחיק האמה זה היסוד· ואמה רוחב זה הסובב· וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות זרת אחד מאמצעיתו מודדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה׃ וזה גב המזבח· וזו היה כמדד גב מזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע כך מפורש בערובין ובמנחות מפורש יותר לפי החשבון חיק האמה בגובהה עלה אמה ואמה רחב כנגדה כניסת הסובב אמה בת חמשה אבל עלייתו שנינו עלה חמש וכנס אמה אינו באמה בת חמשה׃ וגבולה אל שפתה· הקרנות בין לרחבן בין לגובהן באמה בת חמשה׃ ומחיק הארץ· מן היסוד מקרקע הארץ. עד העזרה התחתונה· עד גב מלבן הראשון· שתים אמות· ולא היה כן בבית שלמים שם שנינו מביא מלבן של לב׳ על לב׳ וגובהו אמה וכאן גובהו שתים׃ ורחב אמה אחת· כשהביא מלבן השני עליו היה מלבן השני שלשים על שלשים כמצא כמיסה לו סביב סביב ריחב אמה והוא היסוד הרי עלה שתי׳ וכנס אמה והוא היסוד והעזרה משתמשת לשון רצפה שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבני׳ וזפת וסיד וקוליא וממחה ומוסך ומחליקו למעלה והרי הוא כמין רצפה׃ ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות· מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ארבע אמות גובה׃ ורחב האמה· היא כניסת הסובב עלה ארבע וכנס אמה זהו סובב והתחתון קורא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתים והעליון גובהו ארבע׃ והרא״ל

רדק עתה ירחקו· כי יהיה להם לבושת לראות אותי׃ ופגרי מלכיהם ממני· גם כן לא יקברו מלכיהם בביתם לכבוד ביתי׃ ממני· ממקום מקדשי׃ אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית· בני הגולה׃ ויכלמו מעונותיהם· שבעבורם חרב בית זה והגד להם הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו כמו שאמר ירחקו את זנותם ושכנתי בתוכם לעולם׃ ומדדו את תכנית· תכנית צורת הבית שתראה להם ימדדו ויכינו אותו לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבא הגואל ויחיו המתים יכינו אותו לסימן שהראתי׳ זאת הצורה יחיו בבנין הבית לעתיד וזה ראיה לתחיית המתים׃ ואם נכלמו· אם יהיו נכלמי׳ מכל אשר עשו הודע אותם תכונת הבית וצורתו וכתוב לעיניהם והם יראו בנין הבית לעתיד ויעשו אותו ואם לאו לאו׃ וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם· ישמרו אות׳ בלבם ויאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבנייניים והצורו׳ והתורות לעתיד ואם לא ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו לא יעשו אותם כי כן מדת הקדוש ברוך הוא ישלם לאדם מדה כנגד מדה כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין לא יזכה וכן אם יאמין בתחיית המתי׳ יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה ולא נוכל לפרש ועשו אותם בבי׳ שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה דברים יש בבנינה זו שלא היו כן בבית שני ועל כרחך בנינה זו עתידה ואמר כן ועשו אותם ראיה גדולה לתחיית המתים׃ צורת הבית· מה שלפני׳ מחומת הר הבית בכלל׃ ותכונתו· תכונת בניינו בלשכות ובתאים׃ ומוצאיו ומובאיו· בשערים הנזכרים׃ וכל צורותיו· צורת כל בית בפני עצמו ואת כל חקותיו· מה שראוי להשתמ׳ בבתי׳ ובשלחנו׳ ובלשכו׳׃ וכל צורתיו· צורת הכרובים והתמורים׃ וכל תורתיו· חלוק העזרות לכהנים ולישראל ולנשים׃ זאת תורת הבית· זאת הנזכרת למעלה׃ על ראש ההר· הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין׃ כל גבולו סביב סביב· כל גבול ההר סביב סביב הוא קדש הקדשים כנגד ירושלם כי ירושלם כולה קדש כמו שנאמר והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשים ובהר עצמו מקום מקדש מזבח והדביר הוא קדש הקדשים כמו שכתוב למעלה׃ הנה זאת תורת הבית· הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל׃ ואלה מדות המזבח· רז״ל פירשו הפסוק כן וחיק האמה זה יסוד ואמה רוחב זה סובב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות וזה גב המזבח זה מזבח הזהב ויונתן תרגם ואילין משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא אמה ופשך ותשויתא אמתא ואמתא פתיא וגדנפא מקף לה על ספתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טקוס מדבחא ובמסכ׳ מדות שנינו המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה וכנס אמה זהו יסוד כמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זהו סובב כמצא שמנה ועשרים על שמנה ועשרים עלה שלש וכנס אמה זהו מקום קרנות אמה מזה ואמה מזה כמצא ששה ועשרים על ששה ועשרים זהו מקום הלוך רגלי הכהני׳ אמה מזה ואמה מזה כמצא ארבעה ועשרים זהו מקום המערכה אמר ר׳ יוסי מתחילה היה שמנה ועשרים על שמנה ועשרים וכונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה עשרים על עשרים וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון וארבע אמות מן המערב כמין גמא שנאמר והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא שתים עשרה על שתים עשרה כשהוא אומר על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח הנה תראה כי רז״ל פירשו כי מדות זה המזבח הם מדות מזבח בית שני ודעת יונתן אינו כדעתם כמו שתראה ויוכל לפרש כי מדה אחרת יהיה למזבח העדות ואמר ואלה מדות המזבח כמו שאומר והולך עד ויאמר אלי בן אדם ופירוש באמות באמות הידועות בנבואה זו שכל אמה מהם אמה וטופח שהם ששה טפחים כי אמה בקתם בת חמשה טפחים וזאת המדה היתה בת ששה טפחים וכן אמר בתחילת נבואה זו שם אמות באמה וטפח כמו שפירשנו וחיק האמה ואמה רחב באמצע המזבח היה גובה אמה ורחב אמה והוא מקום המערכה׃ וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד· גבול האמה היה גבוה זרת אחד ופירוש וגבלה מסגרת כמו שתרגם יונתן גדנפא׃ וזה גב המזבח· זה שספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה לפיכך קראו גב׃ ומחיק הארץ· מאמצע הארץ ומהשוה בה אשר בין העזרה העליונה לתחתונה שהמזבח היה בנתים ומקו׳ מעמד הכהנים המקריבים על המזבח קורא עזרה כמו שקרא גם כן מקום מעמד ישר׳ עזרה והעליונה היא מהמזבח כלפי אולם והתחתונה מהמזבח כלפי מזרח ואמר שמאמצע הארץ שהוא מקום המזבח עד העזרה התחתונה שתים אמות רוצה לומר באורך ורוחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה לא ידענו איזו מן העזרות קורא קטנה העליונה או התחתונה ואיזו מהן קורא גדולה מכל מקום אמר כי מזו לזו היו ארבע אמות והוא מקום המזבח שנאמר עליו והריאל ארבע

וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִאֵיל וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת אַרְבַּע׃ וְהָאֲרִאֵיל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו׃ וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק לָהּ אַמָּה סָבִיב וּמַעֲלֹתֵהוּ פְּנוֹת קָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אֵלֶּה חֻקּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם׃ וְנָתַתָּה אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר הֵם מִזֶּרַע צָדוֹק הַקְּרֹבִים אֵלַי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה לְשָׁרְתֵנִי פַּר בֶּן בָּקָר לְחַטָּאת׃ וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֶל אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה וְאֶל הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטֵּאתָ אוֹתוֹ וְכִפַּרְתָּהוּ׃ וְלָקַחְתָּ אֵת הַפָּר הַחַטָּאת וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ׃ וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי תַּקְרִיב שְׂעִיר עִזִּים תָּמִים לְחַטָּאת וְחִטְּאוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר חִטְּאוּ בַּפָּר׃ בְּכַלּוֹתְךָ מֵחַטֵּא תַּקְרִיב פַּר בֶּן בָּקָר תָּמִים וְאַיִל מִן הַצֹּאן תָּמִים׃ וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהוָה וְהִשְׁלִיכוּ הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם עֹלָה לַיהוָה׃ שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׂעִיר חַטָּאת לַיּוֹם וּפַר בֶּן בָּקָר וְאַיִל מִן הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ׃

ומדבחא ארבע אמין וממדבחא ולעילא קרנתא ארבע: ומדבחא תרתא עסרי אורכא בתרתא עסרי פותיא מרבע על ארבעא סטרוהי: ומסמתא ארבע עסרי אורכא בארבע עסרי פותיא על ארבע סיטרתא וגדנפא מקף לה סחור סחור פלגות אמתא ותשויתא לה אמתא סחור סחור ומאתר דסלקין לה מתפנן למדינחא: ואמר לי בר אדם כדנן אמר יי אלהים אילין גזירת מדבחא ביום איתעבדותיה לאסקא עלוהי עלתא ולמזרק עלוהי דם ניכסת קודשיא: ותתן לכהניא ליואי די אינון מזרעא דצדוק דקריבין לפולחני אמר יי אלהים לשמשא קדמי תור בר תורי לחטאתא: ותיסב מדמיה ותתן על ארבע קרנתיה ועל ארבע זוית מסמתא ועל תחומא סחור סחור ותדכי יתיה ותכפר עלוהי: ותיסב ית תורא דחטאתא ויוקדיניה באתר דחזי לביתא מברא למקדשא: וביומא תנינא תקריב צפיר בר עזי שלים לחטאתא ותדכון ית מדבחא כמא דדכיאו בתורא: בשיציותך מלדכאה תקריב תור בר תורי שלים ודכר מן ענא שלים: ותקרבינון קדם יי ויתנון כהניא עליהון מילחא ויסקון יתהון עלתא קדם יי: שבעא יומין תעביד צפירא דחטאתא ליומא ותור בר תורי ודכר מן ענא שלימין יעבדון:

ומהאריאל חד מן שיטה חדא וסמ׳ ברישׁ תיבותא וסי׳ ומדור ל׳ הוכן בחסד כסא. וכדור ל׳ קרוב יום יי׳ הגדול. מהלומות ל׳ נכונו ללצים שפטים. ומהמונם ל׳ כאשר יהגה. וכהגר ל׳ כי איש. ומהעזרה ל׳ הגדולה עד העזרה הקטנה. ומהאריאל ל׳ ולמעלה הקרנות ארבע. ומדיון ל׳ אפרים בעוף יתעופף כבודם. ומהלוים

ל׳ ועל הסבלים: וחטאת ג׳ וסימ׳ את המזבח. אתו וכפרתהו. וחטאת את המקדש: עלה ה׳ וחס׳ בליש׳ בשפרא וסימ׳ והעלה על רוחכם. ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את העלה. כחטאת כעלה וכמנחה. והעלה אשר יקריב הנשיא לי״י ששת כבשים. והקרבתם לפני יי׳ והשליכו:

רשי

והראל. הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובבית עולמים לא היה אלא שלש ואת אף הוא׳ ומדבחא ארבע אמין: והאריאל שתים עשרה אורך. מקום המערכה היה עשרים וארבע על עשרים וארבע וזהו שתים עשרה בשתים עשרה: אל ארבעת רבעיו. שמאמצעיתו הוא מודד שתים עשרה לכל רוח הרי כ״ד על כ״ד כך מפורש בזבחים וכן שנינו במסכת מדות המזבח היה שלשים ושתים על שלשי׳ ושתים עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצ׳ שלשי׳ על שלשים עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא עשרים ושמונה על עשרים ושמו׳ מקו׳ הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא עשרים ושש על עשרי׳ ושש מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ״ד על כ״ד מקו׳ המערכ׳: והעזרה ארבע עשרה אורך. גג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום רגלי הכהנים כ״ח על כ״ח וארבע עשרה האמורים כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפורש על ארבעת רבעיה: והגבול סביב אותה: ית גדנפא ורבותינו פרשוהו על הקרנות: חצי האמה. מאמצעיתו מודד נמצ׳ אמה על אמה: והחיק לה אמה. זו כניסת היסוד: ומעלתהו פנו׳ קדים. וכבש שעולים בו היה בדרום כדי שיהא העולה בו פונה למזרח שכל הפונו׳ היו דרך ימין וכשאתה נותן הכבש בדרום העולה בו ופונה דרך ימין פונה למזרח: הכהנים הלוים. אשר משבט לוי: מזרע צדוק. לפי שהיה כהן גדול ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקרא על שמו: אל ארבע קרנותיו. של מזבח: פנות העזרה. גג המזבח: וכפרתהו. תקנה אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן: במפקד הבית. ת״י בדחזי לביתא כלומר במקום קדום ולפון במפקד הבית מקום שהבית כלה כמו לא נפקד ממנו איש והוא פר המלואים כדרך שעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא נאכל וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה: תקריב שעיר עזים. זה לא היה במשכן ומלואים של לעתיד לבא כך הם על פי הדיבור: תחטא. מלטהר: תמימים יעשו. לעולה: ורצאתי

רדק

ארבע אמות והנה זה שטח המזבח מלמטה על הארץ ד׳ אמות בארך וברוחב וכן בגובה והוא הנקרא הראל כלומר בית אל לפי שהיו עובדים בבל מקום לאלהים אחרים על ההרים הגבוהים וזה שהיה הראל לא היה גבהו אלא ד׳ אמות לפיכך אמר ד׳ אמות בשתים וכולל לשטחו וגבהו ובסוף ארבע אמות בגובה היה מתרחב המזבח והיו יוצאין אבני המזבח לחוץ ואותו המקום הוא הנקרא אריאל ואמרו רבותינו ז״ל כי נקרא המזבח אריאל לפי שהאש הקדושה היורדת מן השמים היתה רובצ׳ בו כארי וזה המקום שנקרא אריאל היו שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו וממנו ולמעלה היו ארבע הקרנות ומדת מקום המערכה זכר למעלה: והראל. מבואר הוא ומהאראיל וכן והאראיל כתוב ביו״ד בין האל״ף והלמ״ד וקרי היו״ד בין הרי״ש והאל״ף והענין אחד: והעזרה ארבע עשרה ארך. לא ידענו על אי זו עזרה אמר על הגדולה או על הקטנה: והגבול. כמו שפירשנו מסגרת וכמו שת״י גדנפא: חצי האמה. חצי אמה גובה המסגרת שהיה לה לעזרה סביב: והחיק לה אמה סביב. לא ידענו מה היה משמש זה החיק בעזרה: ומעלתהו פנות קדים. המעלות שהיו עולי׳ בהם למזבח היו פונים לצד מזרח ומעלותהו כמו ומעלותיו וכן מקו׳ גבורתהו כמו גבוריו: פנות. מקור והנה כתוב ולא תעלה במעלות על מזבחי אפשר שהיו המעלות עשויות כמין כבש או פירושו שהיו עולי׳ בו חוץ לעזרה ודעת יונתן שהיו עולים לעזרה שתרגם ודרגין דסלקין ליה לאתפנאה למדינחא ואת כל חיק בזו הפרשה תשויתא ר״ל מקום שוה ותרגם העזרה מסמתא ולא ראיתי למלה הזאת חבר ולפי׳ רז״ל יהיה פירוש העזרה כבנין המזבח עצמו וקורא לו מלבן מן המלבנו׳ עזרה כי מלבנות היה עשוי המזב׳ כמו שאמרו תני לוי כיצד בונים את המזבח מביא מלבן שהוא שנים ושלשים על שנים ושלשי׳ וגובהו אמה ומביא חלוקי אבני׳ מפולמו׳ בין גדולות בין קטנו׳ ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה וסופך וזהו יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים על שלשים וגבוה חמש ומביא חלוקי אבנים מפולמו׳ בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה וסופך וזהו סובב וחוזר ומביא מלבן שהוא כ״ח על כ״ח וגבוה שלש אמות ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה וסופך וזהו מקום המערכה וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה וסופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן ופירוש מפולמות לחות כמו דגים מפולמות: ויאמר אלי בן אדם כה אמר יי׳ אלה חקות המזבח ביום העשותו. ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני למלואים: ולזרוק עליו דם. ת״י ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא: ונתת. ליחזקאל אומר שהוא כהן ואמר שהוא יתן הקרבן לכהנים להקריבו והוא יזרוק הדם ויכפר על המזבח כי לעתיד יהיה הוא כהן גדול ואע״פ שיהיה אהרן שם או יהיה הוא משנה לו וגם זה הפסוק יורה על תחיית המתים לעתיד ולדברי רז״ל שאמרו כי זה המזבח הוא אשר עשו בבית שני אפשר כי יחזקאל היה מעולי הגולה אלא שאומרי׳ בקבלה שקברוהו בארץ בבל ועוד כי סדר הקרבנות שעשו עולי הגולה אינו כסדר זה והם בנו המזבח קודם ההיכל: מזרע צדוק. כבר פירשנו למעלה למה זכר צדוק: פר בן בקר לחטאת. וכן במלואים שעשה משה: ולקחת. העזרה היא הנזכרת שהיתה לפני המזבח וכן מפורש למעלה פנות העזרה למזבח: ואל הגבול. גבול העזרה הנזכרת: וחטאת אותו וכפרתהו. כתרגומו ותדכי יתיה ותכפר עלוהי: ולקחת את הפר החטאת. כמנהג עם ה״א הידיעה כמו המזבח הנחשת והדומים לו: ושרפו במפקד הבית. ושרפו השורף במפקד הבית ות״י באתר דחזי בביתא ולא זכר באיזה מקום מן הבית אבל אמר מחוץ למקדש רוצה לומר מחוץ לעזרה אבל לפנים מחומת הר הבית היה ולפון במפקד כמו במנות כמו והוא פקד עלי במפקד יחזקיהו רוצה לומר במקום מן הבית שמנוים הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים וכן פר שעשה משה במלואים נשרף וכן עגל החטאת שהקריב אהרן ביום השמיני למלואים נשרף: וביום השני. מבואר הוא: בכלותך מחטא. בבית מבואר הוא: והקרבתם. והשליכו הכהנים עליהם מלח. כמו שכתוב בתורה על כל קרבנך תקריב מלח: שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום. לא היו כזה ימי המלואים של משה וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה כשבנו המזבח ואף על פי שאמרו רז״ל מלואי׳ הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו ועל כרחינו חדוש יהיה בסדר הקרבנות לעתיד:

ורצאתי • למען רצון: סגור יהיה • רבותי' העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי שהיה לשער ההיכל שפשפש פתח קטן כך שנינו במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בדרומו ואחד בצפון שבדרומו לא נכנס בו אדם מעולם עליו מפו' על ידי יחזקאל השער הזה יהיה סגור: בא בו • לעתיד לבא: את הנשיא נשיא הוא וגו' •

שבעת ימים • וכפרו: כתיב וקרי יכפרו ביו"ד והענין אחד אלא שהכתוב טעם שבעת ימים דבק למעלה: וטהרו אותו • לפי שנטמא ביד גויי הארץ: ומלאו ידו • כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד ורבים כמוהו חסירי היו"ד הרבים מן הכתוב ולא יחסר הענין בעבור זה ופירוש ומלאו ידיו הכינו למזבח ופירושו כתרגומו ויקרבון קרבניהון וכזה הענין תרגם אונקלוס ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומים לו ויום לפרט כנוי ידיו לכהן המקריב שימלא ידיו מכיתי הקרבן:

ידיו ה' כתיב ידו וסימ' נמסר בסדר כי תשא: סגור ה' בקריא' וסי' וישב אותי דרך השער • ודבתריה השער הזה סגור יהיה ב' בפסוק • יהיה סגור ששת ימי המעשה • סגור ואתם צר • וכל זהב סגור דכות': נשיא ד' קמצין בספרא וסימ' את הנשיא נשיא הוא • ועבדי דוד • ודוד עבדי • ונשיא בארץ: אמירה אל יי' ד' פ' דקדים

שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אתו ומלאו ידו: ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם ורצאתי אתכם נאם אדני יהוה:

מד וישב אתי דרך שער המקדש החיצון הפנה קדים והוא סגור: ויאמר אלי יהוה השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יהוה אלהי ישראל בא בו והיה סגור: את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני יהוה מדרך אולם השער יבוא ומדרכו יצא: ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית וארא והנה מלא כבוד יהוה את בית יהוה ואפל אל פני: ויאמר אלי יהוה בן אדם שים לבך וראה בעיניך ובאזניך שמע את כל אשר אני מדבר אתך לכל חקות בית יהוה ולכל תורתו ושמת לבך למבוא הבית בכל מוצאי המקדש: ואמרת אל מרי אל בית ישראל כה אמר אדני יהוה רב לכם מכל תועבותיכם בית ישראל: בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחללו את ביתי בהקריבכם את לחמי חלב ודם ויפרו את בריתי אל כל תועבותיכם: ולא שמרתם משמרת קדשי ותשימון לשמרי משמרתי במקדשי לכם:

שבעא יומין יכפרון על מדבחא וידכון יתיה ויקרבון קורבניה: וישלמון ית יומיא ויהי ביומא תמינאה ולהלא יעבדון כהניא על מדבחא ית עלותכון וית ניכסת קודשיכון ויתקבלון קורבנכון ברעוא אמר יי אלהים: ואתיב יתי אורח תרע מקדשא בראה דפתיח למדינחא והוא אחיד: ואמר יי לי תרע הדין אחיד יהי ולא יתפתח ואינש לא יעול ביה ארי יי אלהא דישראל איתגלי עלוהי ויהי אחיד: לרבא יהי רבא הוא יתיב ביה למיכל לחמא קדם יי מאורח אולם דתרע יעול ומאורחיה יפוק: ואעלני אורח תרע ציפונא דקדם ביתא וחזית והא איתמלי יקרא דיי ית בית מקדשא דיי ואישתטחית על אפי: ואמר לי יי בר אדם שוי ליבך וחזי בעינך ובאודנך שמע ית כל דאנא ממלל עימך לכל גזירת בית מקדשא דיי ולכל דחזי ליה ותשוי ליבך למעלני ביתא בכל מפקני מקדשא: ותימר לעמא סרבנא לדבית ישראל כדנן אמר יי אלהים סגי לכון מכל תועבתכון בית ישראל: באיתיותכון בני עממיא רשיעי ליבא וערלי בסרא למהוי במקדשי לאפסא ית עזרתי בקריבכון ית קורבני תרב ודם ניכסת קודשין ואשניאו קיימי על כל תועבתכון: ולא נטרתון מטרת קודשי ומניתון לנטרי מטרת מימרי במקדשי לכון:

את הנשיא אני נותן רשות נשיא הוא וחשוב ואין דרכו לישב ולאכול עם שאר הכהני' בלשכות: הוא ישב בו לאכול לחם • בתוך תאלני • מדרך אולם השער יבא • כשהוא נכנס לתוך החצר הפנימית כדי ליכנס לשער קטן זה לאכול בו דרך אולם השער יבא שבמזרח יכנס לתוך העזרה וכו בדרך יצא כשיסוב יבא באותו הדרך שנכנס ולפי שהוא אוכ' למטה בבנין ובבא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך וגו' שכוה לעשות העזרה קפנדריא לפי שאותה ביאה להראות פנים וצריך להראות יפה הוצרך לומר כאן בביאות של כל ימות השנה שלא יעשנה קפנדריא לפי שאין ביאה זו להראות פנים כמו של רגלים וכן העיד עוד למטה בעני' פעמים רבות • מב' את הנשיא לב' נשיא הוא ומחשיבתו יהא רשאי לאכול בשר ולחם קדשים באותו שער שפותחין לו בשעת אכילתו • מדרך אולם השער יבא • דרך אולם שער מזרחי יכנס לעזרה ויבא עד אותו פשפש לאכול בו לחמו • ומדרכו יצא שאין זה ראוי לקפנדריא • כשאר שערי' וכל היום שלא בשעת אכילת הנשיא יהיה סגור: בני נכר • שנכרו מעשיו לאביו שבשמים זהו משומד והן ערלי לב: וערלי בשר • כהן שמתו אחיו מחמ' מילה • ותשימון לשמרי משמרתי במקדשי לכם • תשימון לכם לדעתכ' במקדשי אשים שאיכם ראוין להיות שומרי משמרתי:

כי

ויכלו את הימים • הכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר: והיה ביום השמיני והלאה • פי' ביום השמיני וממנו והלאה יעשו עולות ושלמים כמו שכתוב ובכללם התמידים והנדרים והנדבות והמוספים: ורצאתי אתכם • כתוב באלף במקום ה"א וכן רפאנו את בבל ועם ורציתי ארצה אתכם בקרבנותיכם ויהיו לרצון לפני כי מעשיכם יהיו רצויים לפני ויונתן תרג' ויתקבל קרבנכון ברעוא קדמי אמר יי': וישב אותי • המקדש החיצון • זה ההיכל: והוא סגור • עתה אמר הסיב אותי מאחריו שהוא סגור וכבר היה פתוח כשבא כבוד יי' אל הבית כמו שאמר למעלה: ויאמר אלי יי' השער הזה סגור יהיה • לפי פשוטו יאמר זה על שער ההיכל אלא שרז"ל פירשו כי על אחד משני הפשפשין שהיו לשער הגדול אמר זה כמו ששנינו במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער הגדול האחד לצפון והאחד לדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יי' אלהי ישראל בא בו והיה סגור: רוצה לומר שכן הכבוד שנכנס בו כמו שאמר למעלה: ומה שאמרתי בזה הפסוק הוא מבואר כי על המקדש הוא מדבר ועל שעריו לא על אחר וכל הפסוקים שלפניו ושאחריו תשובה להם וכל משכיל יסכיל ולא יצטרך להאריך תשובתם • ופירוש שפשפש פתחים קטנים: את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני יי' • את הנשיא כמו אל הנשיא וכן והראה את הכהן את מי הנדה אלין והדומים להם במקום אל • וכן ת"י לרבא יהי' רבא הוא אמר זה השער שהיה סגור שלא יבא בו אדם אל הכסא' יהיה ובעבור כי נשיא ישראל הוא יושב בזה השע' מחוץ באסקופת החיצונה: לאכול לחם לפני יי' • כשיאכל זבחי שלמיו לפני יי' יאכלם בזה המקום ומדרך אולם השער יבא שם: ומדרכו יצא • מאותו דרך שנכנס יצא והנשיא הזה יהיה מלך המשיח כמו שאמ' ודוד עבדי נשיא להם לעולם: ויביאני • מבואר הוא: ויאמר • תורתו • כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד: ושמת לבך למבא הבית בכל מוצאי המקדש • כלו' תשים לבך בכל השערים שהם מבא הבית ומוצאיו שלא יכנס בהם אדם אלא הראוי לכל מקום ומקום כמו שהם המקומות שהם המקודשים אחד יותר מחבירו: ואמרת אל מרי • תואר כמו אל תהי מרי: רב לכם מכל תועבותיכם • די היה לכם מכל התועבות אשר עשיתם עד שהייתם מביאים ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחלל את ביתי וזה אמר לבני הגולה מה שעשו קודם שגלו ומה שהיו עושים הכשדים בארץ: בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר • ערלי לב שעברו ע"ז ערלי בשר שמתו אחיו מחמת מילה ואף על פי שהוא אנוס הערלה מאוסה היא לפני האל יתברך ולא יכול לשרת לפני יי' ושמים נכרים לעבודת בית המקדש ערל לב וערל בשר ואף על פי שלא מצאנו בתורת משה רבינו עליו השלום קבלה היתה בתורה שבעל פה וכן אז"ל דבר זה מתורת משה רבינו עליו השלום לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו דגמרא אגמרי להו ואתא יחזקאל ואסמכוה אקרא דלחללו את ביתי: לחללו את ביתי כמו ותראהו את הילד: בהקריבכם • כאילו אתם מקריבים את לחמי חלב ודם שאתם מביאים אל ביתי הכהנים שאינם ראוים לעבודה: ויפרו את בריתי • והם הפרו את בריתי: אל כל תועבותיכם • שהיו כהנים לכם בע"ז שהייתם עובדים ואת בני נכר בני עמים: ולא שמרתם • לכם • אותם שהיו שומרים לכם במשמרת ע"ז שלכם שמתם שומרי משמרתי במקדשי • ולמ"ד לשומרי כלמ"ד הרגו לאבנר והדומי' לו:

אלי קודם לאזכרה בקריא' וסימ' העמד והמצפה • השער הזה סגור יהיה • שים לבך וראה בעיניך • ויקחני י' מאחרי הצאן: תועבותיכם ה' בטע' פי' הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בה' מקומות וסימ' כה"מ"ג תלו"ש וסי' נמסר בסדר אמור ולעיל בסיפרא דא סי' לו':

כה אמר. לא יבא אל מקדשי. לעתיד: לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל. זה שאמר אומר בן נכר אינו אומר על הגוים כי אין צריך לומר זה אלא בעבור בן נכר אשר בתוך בני ישראל: כי אם הלוים. כי אם יבאו הלוים אשר רחקו מעלי אל מקדשי לא יבאו לכל דבר שירות לא ונשאו את עונם שלא יעבדו עבודת קרבן יו"ו ונשאו כו"ו ושמא אבריהם את עיניו אלא מה יעשו אותם לוים אשר תעו בתעות בני ישראל: והיו במקדשי משרתים. פירוש שוערים יהיו ומשרתי הבית ושוחטים בה שהשחיטה כשרה בזר אבל לא יקריבו קרבן ויש לפרש כי אם הלוים לשון שבועה. כמו אם לדוד אכזב וכמו אם יבואון אל מנוחתי פקידת מנויי השערים ודברי הבית יהיה להם והלוי' שזכר על הכהנים הוא אומר כי כל כהן משבט לוי: יען אשר ישרתו אותם. תחת שהיו משרתים את ישר' לפני גלוליהם לפיכך ישרתוני לעתיד בעבודת הבית בדברים שהם כשרים ב בזרים כי כזרים אחשבם וכל הענין מבואר עד סוף הפרשה: כי הכהנים אשר תעו בחייתם בתחיית המתים לעתיד ישאו עונם בזה הדבר ונשאו כלימתם: והכהנים הלוים בני צדוק. לפי שאמר כי אותם הכהנים שתעו לא ישובו לסדר העבודה לעתיד אמר כי אותם שלא תעו ישובו ל לסדר עבודתם וכבר פירשנו טעם בני צדוק: המה יבאו אל שלחני לשרתני. כמו שת' לפתורי לחם אפיא: והיה בבאם אל שערי החצר הפנימית. אם נאמר החצר הפנימית כמשמעו יהיה פירושו שער עזרת הכהנים והמזבח ומשם לשער האולם כי הכל הוא חצר ויהיה זה אם כן חדוש לעתיד כי בבגדי כהונה שהיו משמשים בהם צמר היה כמו שכתוב בתורת משה כי התכלת היא צמר צבוע בתכלת ואם נאמר כי דבר זה על עבודת כהן הגדול ביום הכיפורים לפני לפנים שהיה עובד בבגדי פשתים איך קרא הדביר חצר והוא בית ואיך אמר בבאם ילבשו לשון רבים והעבודה ההיא לא היתה אלא בכהן גדול והיה הוא לבדו נכנס שם וביום הכפורים לבד: פארי פשתי' נקראו כן המגבעות לפי שהיו על הראש לפאר וכן אמר ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת: על מתניהם. כמו שכתוב בתורה ממתני' ועד ירכים יהיו: לא יחגרו ביזע. פי' רז"ל לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהם חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מ מאציליהם אלא כנגד אצילי ידים ויונתן תרגם ולא יזרזון על ח חרציהון אלהין על לבביהון יסרון. יזע שם בשקל נגע כי היו"ד שרש ומפני הפסוק נקמצה היו"ד: ובצאתם אל החצר החצונה. ואחר כך אל החצר החצונה אל העם אמר איזו חצר החיצונה א העם פי' מקום שהעם שם והוא עזרת ישראל: יפשטו את בגדיה'. הוא מה שאמ' למעלה ושם יניחו בגדיהם: ולא יקדשו את העם בבגדיהם. כי אם יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש יראה שהעם קדושים כמותם ועל הדרך הזה ת' ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון: וראשם

כה אמר ד' בטעם זרקא בס' וסימ' בקבצי. כל בן נכר. בראשון באחד. שער החצר: מרי ד' בקריא' וסימ' למשמרת לאות לבני מרי. כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים. אל תהי מרי בבית המרי. ואמרת אל מרי: בל ירמיה ויחזקאל בית ישראל במ"ז בני ישראל וסימ' קול על שפיים נשמע. לבן והנחים ס באים ודבתריה

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כָּל בַּר עַמְמִין רַשִׁיעֵי לִיבָּא וְעַרְלֵי בִסְרָא לָא יֵעֲלוּן לְמַקְדְּשִׁי לְכָל בְּנֵי עַמְמַיָא דִי בְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ אֱלָהֵן לֵיוָאֵי דְאִתְרַחִיקוּ מִדַּחֲלְתִּי בְּמִטְעֵי יִשְׂרָאֵל דִּטְעוֹ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן׃ וִיהוֹן בְּמַקְדְּשִׁי מְשַׁמְּשִׁין מְמַנַן עַל תַּרְעֵי בֵיתָא וּמְשַׁמְּשִׁין יָת בֵּיתָא אִינוּן יִכְסוּן יָת עֲלָתָא וְיָת נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִי לְעַמָּא וְאִינוּן יְקוּמוּן קֳדָמֵיהוֹן לְשַׁמָּשׁוּתְהוֹן׃ חֲלָף דַּהֲווֹ מְשַׁמְּשִׁין יָתְהוֹן קֳדָם טַעֲוָתְהוֹן וַהֲווֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְתַקָּלַת חוֹבִין עַל כֵּן קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן׃ וְלָא יִתְקָרְבוּן לְפוּלְחָנִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וּלְמִקְרַב עַל כָּל קוּדְשֵׁי לְקוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָּא וִיקַבְּלוּן אִתְכְּנָעוּתְהוֹן וְתוֹעֲבָתְהוֹן דִּי עֲבָדוּ׃ וְאֶמַנֵּי יָתְהוֹן נָטְרֵי מַטְּרַת בֵּיתָא לְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְכָל דְּיִתְעֲבֵיד בֵּיהּ׃ וְכַהֲנַיָא לֵיוָאֵי בְּנֵי צָדוֹק דִי נְטָרוּ יָת מַטְּרַת מַקְדְּשִׁי בְּמִטְעֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי אִינוּן יִתְקָרְבוּן לְפוּלְחָנִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וִישַׁמְּשׁוּן עַל מַדְבְּחִי לְקָרָבָא קֳדָמַי תְּרַב וְדַם נִכְסַת קוּדְשִׁין אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ אִינוּן יֵעֲלוּן לְמַקְדְּשִׁי וְאִינוּן יִתְקָרְבוּן לְפָתוֹרֵי לְחֵים אַפַּיָא לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וְיִטְרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי׃ וִיהִי בְּמֵיעַלְהוֹן לְתַרְעֵי דַּרְתָּא גַוָּיתָא לְבוּשֵׁי בוּצָא יִלְבְּשׁוּן וְלָא יְהֵי עֲלֵיהוֹן כְּסוּת עֲמַר בְּשַׁמָּשׁוּתְהוֹן בְּתַרְעֵי דַּרְתָּא גַוָּיתָא וּלְגָיו׃ קוֹבָעִין דְּבוּץ יְהוֹן עַל רֵישֵׁיהוֹן וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יְהוֹן עַל חַרְצֵיהוֹן וְלָא יִסְרוּן עַל חַרְצֵיהוֹן עַל לִבֵּיהוֹן יִסְרוּן׃ וּבְמִפַּקְהוֹן מִדַּרְתָּא דְקוּדְשָׁא לְדַרְתָּא בָרַיְתָא לְאִתְעָרְבָא עִם עַמָּא יַשְׁלְחוּן יָת לְבוּשֵׁיהוֹן דִּי אִינוּן מְשַׁמְּשִׁין בְּהוֹן וִיחֲתוּן יָתְהוֹן בְּלִשְׁכַּת קוּדְשָׁא וְיִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין אוֹחֲרָנִין וְלָא יִתְעָרְבוּן עִם עַמָּא בִּלְבוּשֵׁיהוֹן׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כָּל בֶּן נֵכָר עֶרֶל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי לְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כִּי אִם הַלְוִיִּם אֲשֶׁר רָחֲקוּ מֵעָלַי בִּתְעוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר תָּעוּ מֵעָלַי אַחֲרֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם׃ וְהָיוּ בְמִקְדָּשִׁי מְשָׁרְתִים פְּקֻדּוֹת אֶל שַׁעֲרֵי הַבַּיִת וּמְשָׁרְתִים אֶת הַבָּיִת הֵמָּה יִשְׁחֲטוּ אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַזֶּבַח לָעָם וְהֵמָּה יַעַמְדוּ לִפְנֵיהֶם לְשָׁרְתָם׃ יַעַן אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ אוֹתָם לִפְנֵי גִלּוּלֵיהֶם וְהָיוּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִכְשׁוֹל עָוֺן עַל כֵּן נָשָׂאתִי יָדִי עֲלֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם׃ וְלֹא יִגְּשׁוּ אֵלַי לְכַהֵן לִי וְלָגֶשֶׁת עַל כָּל קָדָשַׁי אֶל קָדְשֵׁי הַקְּדָשִׁים וְנָשְׂאוּ כְּלִמָּתָם וְתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ׃ וְנָתַתִּי אוֹתָם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַבָּיִת לְכֹל עֲבֹדָתוֹ וּלְכֹל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה בּוֹ׃ וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְתִּי׃ וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה׃ פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע׃ וּבְצֵאתָם אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא יְקַדְּשׁוּ אֶת הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃

רשי

כי אם הלוים אשר ר רחקו וגו'. כי אם כה תעשו להם הלוים אשר רחקו מעלי וכעסו ת משומדים לע"ז ועכשיו חזרו בהם: ונשאו עונם. מגשת עוד אל מזבחי אלא פקידו' של שערי הבית פקודות ת קומנ"דישא"ם בלע"ז ש שומרים ושוערים יהיו: המה ישחטו את העולה. עבודה הכשר' בזרים ובעברים ובנשים: למכשול עון. כופרים לע"ז להמשיכם לכך: והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו וגו'. בתעות. קנצי"לם ו"רר' בלע"ז: אל שערי החצר הפנימית. לפני ולפני' ביום הכפורים: ולא יעלה עליהם צמר. תכלת שהיה במעיל ובאבנט לא ילבשנו ביום הכפורי' בעבודת פנים: וביתה. ולפנים: פארי. קאפיי"לש בלע"ז: ולא יחגרו ביזע. שנינו בבריתא אין חוגרין ב במקום שמזיעין לא למטה מאציליהם ולא למטה ממתניה' שהוא מקו' זיעה אלא שוא"רא בלע"ז לשון אחר אסרה התורה לכהנ' מלבושי צמר כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר: אל החצר החצונה אל החצר החיצונה. לפי שהיה מדב' בהיכל לפני ולפנים וקראו חצר הפנימית ואכלם ים לו לקרות עזרת ישראל חצר החצונה לכך הוצרך לכפול שתי פעמי' לומר שעל עזרת נשים הוא אומר מקום שכל ישראל נ נכנסין: והניחו אותם בלשכות הקדש. כמו שאמר משה רבי' ע"ה ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניח' שם: ולא יקדשו את העם. ת' ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון כלומר לא יגעו שהעם בבגדיהם הקדושים שאין בגדי חול טהורי' אצל בגדי הקודש: וראשם

כי אם זי. על כל רעית בני ישראל. מנערותיהם ב' בפסוק. עשוקים בני יהודה. בימים ההם ובעת ההיא דהלוך ובכו. ויאמר אלי בן אדם שולח. ככה יאכלו בני ישראל. איבת עולם. ונתתי את פגרי. ודבר אלהם כה אמר. בן אדם את מקום. כה אמר יי' כל בן נכר. והכהנים הלוים בני צדוק. לכהנים המקדש מבני צדוק: והכהנים הלוים ג' וסי' וידבר משה. נשאים אתו. בני צדוק: ולא יעלה ג' בקרי' וסי' ולא יעלה בה כל עשב. ולא יאמרו עוד ארון ברית יי'. ולא יעלה עליהם צמר: פארי ב' וסי' ואת פארי המגבעות. פארי פשתים יהיו על ראשם: בלשכת ג' חס' בליש' וסי' והניחו אתם בלשכת הקדש. עשרים לשכת אל הרצפה בלשכת פטורים. ועיין לקמן בסי' מ"ה דמ טעי':

ויין ה' רפ' וסי' ויין לנסך רביעית ההין · ויין לנסך שלשית · ויין תקריב לנסך · ויין לא ישתו כל כהן · ויין ישמח לבב אנוש להצהיל · חקתי ט' חס' בנביאים וכתובים וסימ' נמסר בירמיה סימ' ב"ד · ואל בת ל' אדם לא יבא לטמאה · ואל קין ל' ואל מנחתו לא שעה · ואל אמה ל' תכלנה מלמעלה · ואל משה ל' אמר עלה

וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם: וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית: וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ: וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִעֻם: וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לִשְׁפֹּט בְּמִשְׁפָּטַי וּשְׁפָטֻהוּ וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ: וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ: וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ: וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה: וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם: הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה: וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ: כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים:

מח וּבְהַפִּילְכֶם אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וְרֹחַב עֲשָׂרָה אָלֶף קֹדֶשׁ־הוּא בְכָל־גְּבוּלָהּ סָבִיב:

ורישיהון לא יגלחון ופרוע לא ירבון ספרא יספרון ית שער רישיהון: וחמר לא ישתון כל כהין במיעלהון לדרתא גויתא: וארמלא ומתרכא לא יסבון להון לנשין אלהן בתולתא מזרעא דבית ישראל וארמלתא די תהי ארמלתא שאר כהניא יסבון: וית עמי ילפון בין קודשא לחולא ובין מסאבא לדכיא יהודעונון: ועל פלגות דינא אינון יקומון למדן בדיני רעותי ידונונון וית אורותי וית קיימי בכל מועדי יטרון וית יומי שביא דילי יקדשון: ועל מיתא דאנשא לא ייעול לאסתאבא אלהן לאב ולאם ולבר ולברת לאח ולאחת דלא הות לגבר יסתאבון: ובתר דכותיה שבעא יומין ימנון ליה: וביום מיעליה לקודשא לדרתא גויתא לשמשא בקודשא יקריב חטאתיה אמר יי אלהים: ותהי להון לאחסנא חולק מותר קורבני חולקהון ואחסנא לא תתנון להון בישראל מתנן דיהבית להון אינון אחסנתהון: מנחתא חטאתא ואשמא אינון ייכלוניה וכל חרמא בישראל להון יהי: וריש כל בכורי כולא וכל אפרשות כולא מכל אפרשותכון לכהניא יהי וריש אצותכון תתנון לכהנא לאשראה ברכתא בביתך: כל נבילא ותביר מן עופא ומן בעירא לא ייכלון כהניא: ובפלגותהון ית ארעא באחסנא תפרשון אפרשותא קדם יי קודשא מן ארעא אורכא עשרין וחמש אלפין אורכא ופותיא עסרא אלפין קודשא הוא בכל תחומה סחור סחור:

אל יי'. לנחלה ט"ו וסימ' נמסר בסדר קרח · וראשית ג' וסימ' ראובן בכורי אתה · ראשית דגנך תירשך תנינא דפסוק · וראשית כל בכור כל ב' בפסוק · שמנים ימשחו · ובא בארץ הצבי ·

רש"י

וראשם לא יגלחו: להעביר את כל השער: ופרע לא ישלחו. גדול שער לא ירבו: כסום יכסמו. כבוסמת הזו שסדורין בסבולת ראשו של זה בצד עיקרו של זה כך שמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל ויתכן לפרשו לשון מדת דבר השוה לא גזיזת ראש ולא גדול שער אלא במדה שוה אמולי"ר בלע"ז: בבאם אל החצר הפנימית. אל ההיכל: כי אם בתולות יקחו. הכהני' הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין וזהו מכהן יקחו יש מן הכהנים שמותרין באלמנה. מכ'. אשר תהיה אלמנה' גמורה פרט לגרושה וחלוצה אף על פי שפסוליה היא אסורה אף להדיוט: ואחרי טהרתו. אחר פרישתו מן המת כך שנויה במועד קטן: וביום באו. תחלה הקודם להתחנך לעבוד' יקריב חטאתו זו עשירית האיפה שלו כך שנויה במועד קטן שהכהן הדיוט טעון עשירית האיפה ביום חינוכו כענין שנאמר זה קרבן אהרן ובניו וגו' וכמו שמפורש במסכת מנחו': והיתה להם. הכהונה לנחלה: חרם. לשון קדש וכן כל לשון חרמה שהוא על הקדש: להניח. אפוש"ר בלע"ז כמו ויכח בכל גבול מצרי': כל נבלה וטרפה וגו'. לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטריפות כך פירשו רבותינו: ובהפילכם את הארץ בנחלה שעתידי' לחלוק את ארץ ישראל לשנים עשר רצועות לא כחלוקה הראשונה שהית' לרב כפי מניינו ולמעט כפי פקודיו והיו שני שבטים או ג' ברצועה אחת עכשיו החלק' שוים וכשורות הכרם מפאת ים עד פאתק דים כמו שמפורש בסוף הספר: תרומה ליי'. לבנות בית המקדש הזה בו: יהיה

כל ל' פס' כל כל וכל כל

רדק

וראשם לא יגלחו. לא יגלחו כל שער הראש: ופרע לא ישלחו. לא יגדלו השער משלשים יום ואילך: כסום יכסמו את ראשיהם. ישוו את הגלוח לא יגלחו הכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחר לשלשים יום ור"ל פירשו כסום יכסמו כתספורת של בן אלעשה ראשו של זה בצד עיקרו של זה ויונתן תרגם ספרא יספרון ית שער רישיהון: ויין לא ישתו כל כהן. החצר הפנימית. בעזרת הכהנים מן המזבח ולפנים כמו שכתוב בתורה ומה שאמר לו משפטי הכהני' אף על פי שכתוב בתורה לפי שחידש דברים שאינם מפורשים בתורה שכתב גם אפש' שחידש דברים שהם לעתיד לתוספת קדושה: ואלמנה. אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד והוא כי אלמנת כהן גדול וא פלו כהן הדיוט יכול לקחתה כהן אחר וזהו שאמר אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו ואם נאמר כי על כהן גדול דבר יהיה פירושו מכהן יקחו מקצת כהנים יקח כמו שפירשו רבותינו ז"ל וכמו שתרגם יונתן שאר כהניא יסבון והנה הכיא זונה וחללה כי כיון שכתו' בתול' לא זכר הכל: ואת עמי. מבואר הוא: ועל ריב לשפט. לשפט כתיב למשפט קרי והענין אחד: ושפטהו. ישפטו הריב כמו שכתובים משפטי הריב בתורה וכתיב ושפטהו רוצ' לומ' יעמדו למשפט ושפטוהו כמשפטו: ואת חקתי בכל מועדי. בדברי הקרבנות וכן את שבתותי יקדשו: ואל מת אדם. זהו בכהן הדיוט: ואחרי טהרתו. אפש' שיהיה זה לעתיד לתוספת קדושה שאחר שיטהר לסוף שבע עוד יספרו לו שבעת ימים אחרים אך שר"ל פירשוה בלא חדוש ופירשו אחרי טהרתו אחרי פרישתו מן המת: וביום באו אל הקדש. רוצה לומר אחר שיטהר ויכנס לקדש שלא נכנס שם בטומאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור טמאתו וזה יהיה חדוש לעתיד ור"ל פירשוהו בלא חידוש מקצתם פירשו יקריב חטאתו עשירית האיפה שהיה כהן גדול מקריב בכל יום שלא הקריב אותה בימי טומאתו אמר שיקריבנה אחרי טהרתו ומקצתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו שנאמר וביום באו וגו' יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה ובזמן שאי' ראוי לביאה אין ראוי להקרבה ולכי תמיה למי שאמר יקריב חטאתו זו היא עשירית האיפ' והלא מדבר בכהן הדיוט שמטמא לקרובים ועשירית האיפה כהן גדול היה מקריב אותה משלו בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב אותה אלא בשעת חינוך עבודה כלומר ביום שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים ואם כן מה הוא שאמר וביום בואו אל הקדש וגו' ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומר יספרו אחיו הכהנים שאם שכח הוא לא יניחוהו הם ליכנס לקדש עד שיעברו לו ז' ימים ויטהר: והיתה להם לנחלה. הכהונה תהיה להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה בישראל כמו שאמר בתורה: המנחה. מבואר הוא: וראשית כל בכורי כל. בכורי כל פרי כמו שאמר בתורה בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליי' לך יהיה וכל אשר בארצם רוצה לומר כל המיוחדים שבארצם ואם שבעת המינים וכן רוצה לומר מה שאמר כל בכורי כל וכל תרומת כל כמו שאמר בתורה כל תרומת הקדשים וגו': מכל תרומותיכ'. ראשית מכל תרומותיכם והיא תרומה גדולה שהיתה לכהן: להניח ברכה אל ביתך. טעמו אל כל אשר זכר בפסוק זה: כל נבלה וטרפה. כמו שאמר בתורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אע"פ שישראל גם כן מוזהרין עליה הכהנים מוזהרין יותר מפני הטומאה לפני שהם תמיד במקדש לכך הם מוזהרין יותר על הטומאה מישראל ולפיכך אמר לא יאכלו הכהנים ואמר לא יאכלם ולא אמר ולא יגעו כי יש נבלה שאינה מטמאה אלא בבית הבליעה והיא נבלת עוף טהור ור"ל אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה יכול יהו מותרין גם כן בשאר נבלות וטריפות לפיכך הוזהרו עליהם: ובהפילכ' את הארץ בנחלה. על ירושלם אמר שיפילו אותה לעתיד בנחלה לכל ישראל ואמר איך יחלקו אותה למקדש ולכהנים וללוים ולישראל ואמר ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרה אלף קדש הוא בכל גבולה סביב הארך הוא ממזרח למערב והרחב מצפון לדרום ואמר יהיה

יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מרובע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב · אלה המדות שזכר יקח מהם הקדש והוא הר הבית חמש מאות באורך וחמש מאות ברחב כמו שכתוב למעלה כי הבית היה חמש מאות על חמש מאות אם כן נשארו מהר הבית כלפי מזרח שנים עשר אלף ומאתים וחמשי' וכנגד' מהר הבית כלפי מערב שהם ארבעה ועשרים אלף וחמש מאות הנה הם עם חמש מאות של הר הבית חמשה ועשרים אלף וברחב כמו כן מהר הבית כלפי כפון ארבע' אלפים ושבע מאות וחמשים וכן מהר הבית כלפי דרום שהם ת תשעת אלפים וחמש מאות וחמש מאות של הר הבית הנה עשרת אלפים : ומן המדה הזאת תמוד אורך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים ובו יהיה המקדש קדש קדשים · אלה חמש מאות של הר הבית ממדת חמשה ו ועשרים אלף ועשרת אלפי' תמוד אותם כלומר מכללם יהיו אלה חמש מאות של הר הבית ובו רוצה לומר בהר הבית והוא ה הקדש שזכר בו יהיה המקדש שהוא קדש קדשים והוא ההיכל והדביר שהוא מקודש מהכל ורש"י ז"ל פירש מן המדה הזאת תמוד בקנה המדה שמדד בו רביע הר הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמר למעלה מדד חמש מאות קנים בקנה ה המדה לארבע רוחות מדדו ולפי שלא פירש בפסוק הראשון אלה החמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים אם הם קנים או אמות ה הוצרך לומר הנה שאלפים אלה קנים הם בקנה המדה שמדד בו הר הבית שהו' שש אמות הקנה · חמש · כתיב וחמשה קרי והענין אחד ויש בענין לשון זכר ולשון נקבה כי המדה לשון נקבה והקנה לשון זכר : קדש מן הארץ הוא · זה שאמרתי לך החמשה ועשרים אלף אורך ו ועשרת אלפים רחב הוא קדש תרומה מן הארץ לכהנים : והיה להם מקום לבתים ומקדש למקדש · הר הבית הוא מקדש לצורך המקדש המקודש מהיכל והוא הבית ההיכל והדביר ו והנשאר יהיה לך מקום לבתים להם ולבתיהם וחמשים מגרש שהיה סביב הר הבית הם מכלל החשבון הנשאר חוץ להר הבית ארבעה ועשרים וחמש מאות אלפים בארך ותשעת אלפים וחמש מאות ברחב והמגרש הזה הוא מקום פנוי אין בו לא בתים ולא זרעי : וחמשה ועשרים אלף ארך · במדה שהיתה לכהנים בין שמקדש ובין בתיהם כמדה הזאת תהיה ללוי' לאחוזה סמוך לאחוזת הכהנים כמו שאמר למטה לעומת גבול הכהנים כי גם הם משרתי הבית להיות שוערים ומשוררים : עשרים לשכות · אמר שיעשו בחלקם סמוך לאחוזת הכהנים עשרים לשכות לשבת בהם השוערים כדי שיהו קרובים אל הבית והשאר יהיה לצרכיהם ולבתיהם : ואחזת העיר · שתהיה אחזה לכל ישראל כי כולם יהיו כאחוזים בירושלם לכל שבט יהיה שער אחד בעיר כמו שאמר בסוף הספר ותהיה אחזת העיר רחב חמשת אלפים והארך חמשה ועשרים אלף מן המזרח למערב כמצאת התרומה הזאת בין כולם חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף כי לכל אחד מהם כ"ה אלף אורך והרחב לכהנים עשרת אלפים וללוים עשרת אלפים ולאחזת העיר חמשת אלפים הרי חמשה ועשרים אלף : לעמת תרומת הקדש · כנגד ארך תרומת הקדש שהיא אחזת הכהנים והלוים : ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר · ואחר כך פירש אל פני כי לא"מר השמות הנזכרת לתרומה ולאחזת ר"ל אל פניהם למזרח ואל פניה' למערב תהיה נחלת הנשיא כמו שמפרש ואומר מפאת ים ימה ומפאת קדמה קדימה כלומר רחב נחלת הנשיא תהיה רחב חמשה ועשרים אלף כנגד תרומת הקד' ואחזת העיר וארך תהיה כנגד אחד חלקי השבטים ממזרח ארץ ישראל למערבה כי בסוף חמשה ועשרים אלף ארך נחלת הכהנים והלוים ואחזת העיר תהיה אחזת הנשיא כנגד' ברחב עד סוף גבול ארץ ישראל למזרח וכן למערב עד סוף גבול ארץ ישראל למערב כי לישראל יהיו שנים עשר חלקים ולנשיא החלק השלשה עשר חלק הנשיא כחלק אחד משבטי ישראל בארך וברחב אלא שבתוך נחלת הנשיא תהיה התרומה : לעומת · בחולם כמו לעומת בפתח עמת בשקל שבל תן כי עול שבולו עומת בשקל גומץ : אחד החלקים · חלקי השבטים כמו שפירשנו : לארץ יהיה לו לאחזה · החלק הזה יהיה לו לאחזה בארץ ישראל ולמ"ד לארץ במקום בי"ת כמו ויסב אתו לארץ הרגתי לפגעי ישבתי לכסא והדומים להם למ"ד במקום בי"ת ויונתן תרגם דא ארעא תהא לרבא לאחסנתא בישראל והנשיא הזה הוא מלך המשיח כמו שפירשנו למעלה : ולא

ומן ה"פ בנביאים וסימ' ומן העיר לקח סריס אחד דסוף מלכים · חברו דסוף ירמיה · ומן העם הדלים · ומן המדה הזאת תמוד · ומן אז חדלנו · וכל דניאל ועזרא ודה"י דכוו' ר"פ ומן וכל אוריתא דכוו' ומן ב"בג מן וסי' מן הבהמה והטהורה ומן הבהמה · מן הארץ ההיא יצא אשור · מן השמים השמיע את קולו ליסרך : למקדש

יִהְיֶה מִזֶּה אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמֵשׁ מֵאוֹת
בַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת מְרֻבָּע סָבִיב וַחֲמִשִּׁים
אַמָּה מִגְרָשׁ לוֹ סָבִיב׃ וּמִן־הַמִּדָּה
הַזֹּאת תָּמוֹד אֹרֶךְ חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וּבוֹ־יִהְיֶה
הַמִּקְדָּשׁ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ קֹדֶשׁ מִן־
הָאָרֶץ הוּא לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ
יִהְיֶה הַקְּרֵבִים לְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה וְהָיָה
לָהֶם מָקוֹם לְבָתִּים וּמִקְדָּשׁ לַמִּקְדָּשׁ׃
וַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וַעֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים רֹחַב יִהְיֶה לַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי
הַבַּיִת לָהֶם לַאֲחֻזָּה עֶשְׂרִים לְשָׁכֹת׃
וַאֲחֻזַּת הָעִיר תִּתְּנוּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים
רֹחַב וְאֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף
לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל־בֵּית
יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה׃ וְלַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה
לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־
פְּנֵי תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־פְּנֵי אֲחֻזַּת
הָעִיר מִפְּאַת־יָם יָמָּה וּמִפְּאַת קֵדְמָה
קָדִימָה וְאֹרֶךְ לְעֻמּוֹת אַחַד הַחֲלָקִים
מִגְּבוּל יָם אֶל־גְּבוּל קָדִימָה׃
לָאָרֶץ יִהְיֶה־לּוֹ לַאֲחֻזָּה בְּיִשְׂרָאֵל

יְהֵי מִרֵין לְקוּדְשָׁא חֲמֵשׁ מְאָה בַּחֲמֵשׁ
מְאָה מְרַבַּע סְחוֹר סְחוֹר וְחַמְשִׁין
אַמִּין רוּחָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃
וּמִן מִשְׁחֲתָא הָדָא תִּמְשַׁח אוּרְכָּא
עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וּפוּתְיָא
עַשְׂרָא אַלְפִין וּבֵיהּ יְהֵי מַקְדְּשָׁא
קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין׃ קוּדְשָׁא מִן אַרְעָא
הוּא לְכָהֲנַיָּא דִּי מְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית
מַקְדְּשָׁא דַּיְהוֹן דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא
קֳדָם יְיָ וִיהֵי לְהוֹן אֲתַר שְׁבִיק לְבֵית
וְכִבְשָׁא לְמַקְדְּשָׁא׃ וְעַסְרִין וְחַמְשָׁא
אַלְפִין אוּרְכָּא וְעַסְרָא אַלְפִין פ
פּוּתְיָא וִיהֵי לְלֵיוָאֵי מְשַׁמְּשֵׁי בֵּיתָא
לְהוֹן לְאַחְסָנָא עַסְרִין לִשְׁכָן׃
וְאַחְסָנַת קַרְתָּא תִּתְּנוּן חַמְשָׁא
אַלְפִין פּוּתְיָא וְאוּרְכָּא עַשְׂרִין
וְחַמְשָׁא אַלְפִין לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת
קוּדְשָׁא לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יְהֵי׃
וּלְרַבָּא מִכָּא וּמִכָּא לְאַפְרָשׁוּת
קוּדְשָׁא וּלְאַחְסָנַת קַרְתָּא לָקֳבֵיל
אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וְלָקֳבֵיל א
אַחְסָנַת קַרְתָּא מֵרוּחַ מַעְרְבָא מַעְרְבָא
וּמֵרוּחַ מַדִּינְחָא מַדִּינְחָא וְאוּרְכָּא
לָקֳבֵיל חַד מִן חוּלָקַיָּא מִתְּחוּם
מַעְרְבָא עַד תְּחוּם מַדִּינְחָא׃ דָּא
אַרְעָא תְּהֵי לְרַבָּא לְאַחְסָנָא בְּיִשְׂ׳

ג' דגשים וסימ' ושרפו במפקד הבית · קדש מן הארץ הוא לכהנים · ראה עתה כי יי' בחר בך דשלמה דדה"י: לאחזה עשרי' לשכות קשה לי שבכל הספרים המדוייקים כולם הא' לשכות הוא חס' ונמסר עליו ג' חס' בליש' ובספרי המסורה כולם שהיו לפני מונה זה עשרים לשכות אל הרצפה ועוד קשה לי שבספרים כולם כתו' שלשים לשכות אל הרצפה ולא נמצא עשרי' ואולי לפי זה נוכל לומר כי הטעות הוא בספרי המסורה מצד הסופרי' שהוסיפו אל הרצפה שאם היה נמצא פסוק זה היינו עשרים לשכות אל הרצפה אזי ה"ה קשה כו"בא :

יהיה מזה · מן התרומ' הנזכרת לצורך הקודש להר הבית חמש מאות קנ' והמותר לבתים לכהנים כמו שמפורש בסוף הספר : ומן המדה הזאת · בקנה המדה שמדד בו ריבוע הר הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמור בענין של מעלה לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב חמש מאות קנים וגו' תמוד אורך חמש ועשרים אלף קנים ורחב עשרת אלפים קנים ולפי שלא פי' בפסוק ראשון מה הן חמשה ועשרי' אלף אם קנים אם אמות ה הוצרך לומר שכ"ה מ מדות בקנה המדה שמדדו בה חמש מ מאות על חמש מאות של הר הבית נמדדין אלפים הללו לתרומה : קדש מן הארץ · סרס את המקרא מותר הקדש אשר מן הארץ לא יהיה לכהני' משרתי המקדש הקריבים וגו' קדש מן הארץ היא התרומה הזאת: לכהני' משרתי המקדש יהיה · העודף על חמש מאות של הר הבית כ"ב אלף ומאתים וחמשים למזרח וכנגדן למערב והמקדש באמצע ו וארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכנגדם לדרום : והיה להם מקום לבתים · העודף הזה שסביב המקדש : ומקדש למקדש · וחמש מאות על חמש מאות האמצעיי' יהיו מקודשי' לצורך המקדש א איסיינטוא"ה א שנטואיר"א בלע"ז : וחמשה ועשרים אלף · קני' אורך ועשרת אלפים רחב תרימו רצועה א אחרת אצל זו בדרומה של זו לצורך הלוים כך מפו' בסוף הספ' שהוא בדרום · מג' עשרים לשכות יהיו ללוים ת תכף המקדש לשמור הבית ולנוי ומותר הרצועה יעשו לצרכיהם : ואחזת העיר · היקף העיר ואחוזת מושב חול שלה לבנות בה ישראל בתים : תתנו חמשת אלפים רוחב · בדרומה של שנייה ואורך כמדת שתי הרצועות כמצאת כל התרומה מרובעת כ"ה על כ"ה אלפים : לעומת תרומת הקודש · כלומר במדת ארך רצועות תרומת הקדש : לכל בית ישראל יהיה · אותה רצועה שלישית תהי המושב לזרים : ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחוזת העיר · בסוף הספ' הוא חולק את ארץ ישראל ממזרחה למערבה לשלש עשרה רצועות שתים עשרה למנין השבטים וכל אחת עשרים וחמש אלף קנים רחב וארכן כאורך כל ארץ ישראל ורצועה אחת לתרומה ארכה מן גבול מזרח עד גבול מערב ורחבה כ"ה אלפים קנים כשאר כל חלק וחלק ואותה רצועה הוא תורס באמצעיתה שלש רצועות הללו האמורות למעלה שהם כ"ה אלפים על כ"ה אלפים והעודף עליהם למזרח עד סוף גבול הארץ וכן למערב יהיה לנשיא מזה ומזה למזרח ולמערב: אל פני תרומת הקודש ואל פני אחוזת העיר · כנגד כל רחב שלשת הרצועות המובדלות לתרומת הקודש של רצועות הכהנים והלוים ואחוזת העיר : מפאת ים ימה · ממערב תרומת הקודש והעיר עד מערב הגבול : ומפאת קדמה קדימה · וממזרח התרומה למצר מזרח לעומת אחד החלקים של שבטים המפורשין בסוף הספר שהם מגבול ים של ארץ ישראל עד גבול קדים : לארץ יהיה לו לאחוזה · ת"י דא ארעא תהא לרבא לאחסנא : ולא יונו · לשון אונאת ממון שגוזלין את נחלתם : הרימו

הרימו גרושותיכם. סלקו את שאתם מגרשים את עמי מנחלתם: איפת למדת היבש בת למדת הלח: תכן אחד. לשון מכיין כמו ותכן לבנים תתנו מדה אחת זו עשירית לחומר של יבש שהוא שלשים סאים וזו עשירית לחומר הלח. איפה ובת לשון מדה חמר וכור מויי בלעז: לשאת. כמו לקחת וכן ת"י למיסב לשאת מעשר החומר תהי הבת וכן עשירית לחומר יבש האיפה: אל החומר יהיה מתכונתו. שכום חשבון הבת והאיפה לפי גודל החומר יהיה. מנ'. אם יוסיפו בחומר יוסיפו בבת אם יפחתו מזה יפחתו מ מזה שיכוין מעשרו לו: והשקל עשרים גרה. עשרים מעין: עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל. הרי ששים שקלים: המנה יהיה לכם. לוזו"נא בלע"ז ומנחם חברו לשון מניין והרי יש כאן מאתים וארבעים זוז מכאן שהיה מנה של קדש כפול והוסיפו בימי יחזקאל שתות הרי מאתים וארבעים ו וכשחלקו הכתוב ל לשלשה ולא כתבשתם ששים שקלי' יהיה לכם המנה בוה לעשו' ממנו משקל שלישיתו ומשק' רביעו ומשקל מנה של חול שהיה מתחילה וכן ת"י תלתות מניא עשרין סלעין מני כ כספא עשרין וחמש סלעין רבעו' מניא חמש עסרי סלעין כולהון ש שיתין מנין ומנא ר רבא קודשא יהא ק לכון: ששית האיפה מחומר החטים. הרי אחד מששים הפוחת לא יפחות מכן וזו היא שאמרו עין רעה אחד מששים: וששיתם. ונתלקו אחד מששה באיפה לתרומת חומר השעורים: וחק השמן. למעשר: הבת השמן וגו'. הבת שהיא מדת השמן זו היא מעשר הבת יהי מן הכור. מג'. העישור שהבת מעשרת מן הכור יהיה כוכר מעשר הבת מן הכור עשורית של בת על הכור הוא ד"ז מזור"ם בלע"ז תיבה זו משמשת על עצמה ועל אחרי' כמו עבודת הקודש ועבודת בני מררי: עשרת הבתים. יהיה לכם החומר ולא יתכן ליטול היתכו בת אחת למעשר: כי עשרת הבתים חומר. לפי שהחומר יהיה לכם עשרה בתים וכן ת"י חד מן עסרא הוא ביתא בכורא הרי עסר בתין כורא: ושה אחת מן הצאן. מיוחד שבצאנו וכן אמר משה מבחר נדריכם לומי"לור בלע"ז: מן המאתים ממשקה ישראל. דרשו רבותינו לעניין הנסכים מותר שתי מאות שבשתיירו בכור שבפל לתוכו יין של ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה וכלאי הכרם שבטלין במאתים. ממשקה ישר' מן המותר לישר' כל קרבנותיהם יהיו משקה הראוי לישרא' כל עיקר הסעודה קרויה על שם המשקה כלו' האכילה עם השתייה תהא מן המותר לישר':

ולא יונו עוד נשיאי את עמי. כמו שהיו עושים מלכי ישראל שהיו גוזלים ואונסים וחומסים עניים שביניהם בעיר ובשדה כמו שעשה אחאב בכרם נבות וכן אמר על מלכי ישראל וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו לא יעשו עוד זה לעתיד בשוב המלכות כי חלק גדו' יהיה להם אחזה בתוך בני ישרא' והם יחלקו הארץ לבית ישר' לשבטיה' ויספיק להם חלק שלהם כי רב יהיה ועוד שיהיה להם לב חדש ליראה אתיי' ולשמור מצותיו ולא יונו עוד ענין אונס וכן תרגם יונתן ולא ייכסון כי יש בלשון הזה לקיחת ממון האדם או גופו מדעת ושלא מ מדעת שלא מדעת כמו לא תונו איש את עמיתו מדעת שאונס אותו בגלוי בכח ומזה ולא יונו עוד כמיאי את עמי וכן והאכלתי את מוניך חרב היונה העיר היונה ומני העניים נזכרים בפרשה הבאה אחר זה חמס ושוד זהו מדעת המאזנים והאיפה והבת זהו שלא מדעת: כה אמר אדני י"י. אמר כנגד מלכי יהודה שהיו אז קודם זה החרבן: רב לכם. זמן רב החזקתם בחמס ושוד אתם ומלכי ישראל שעברו: הסירו. אותם ועשו משפ' וצדקה: הרימו גרשותיכם מעל עמי. סלקו מעליהם המסים שאתם גורשים ומטילים עליהם ויונתן תרגם סליקו תקלתכון: מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם. לא תעשו עול במדות ובשקלים כאשר עשיתם עד הנה כמו שאמר להקטין איפה ו ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה ומה ששטפין העם הוא עון המלכים שאינם מוחים בידם גם ידם במעל: האיפה והבת תכן אחד יהיה. האיפה מדת היבש והבת מדת הלח תכן אחד יהיה להם במדתם: לשאת מעשר החמר הבת. בשמן וביין תשאו למעש' שאתם חייבין לתת מחמר אחד בת אחת וכן בחיטים ובשעורים ובשאר הזרעים: ועשירית החמר האיפה. מחמר אחד תשאו למעשר איפה אחת: אל החמר יהיה מתכנתו. מתכונת כל אחד וסכום שלו יהיה הוא אל החומר מכל אחד מהם הוא עשירית החומר והחומר הוא שם שוה למדת הלח ולמדת היבש והאיפה שלם שאין כתרגומו וכן הבת ואחר שאמ' להם כלי המדות שלא יעותו בהם ולא יגדילו ולא יקטינו ויתנו המעשר במדה במשפט בין בלח בין ביבש אמר להם ענין המשקל שלא יעותוהו. ואמר והשקל עשרים גרה ומכין השקל הוא כתוב בתורה כן והוסיף להם משקלים אחרים ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם כל אלה המניינים שהם בין כולם ששים שקלים הוא משקל אחד ונקרא מנה ומה שחלק אותו לאלה החלקים לפי שכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ששים שקלים וכן שלשת מנים זהב וכן כסף מנים אלפים ויונתן תרגם וסלעא עשרין מעין תלתות מניא עשרין סלעין מני כספא עשרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עשרי סלעין כלהון שיתין מנין ומנא רבא קודשא יהא לכון והמנה שאמר שהוא ששים שקלים הוא מנה של חול כמו שאמר יהיה לכם ואז"ל מנה של קדש כפול היה. וראו זה מזה הפסו' והשקל עשרי' גרה ושקשו מנה מאתן וארבעין זוזי שוי כי השקל הוא ד' זוז וששים שקלים הם מאתים וארבעים זוז ואיך אמר המנה יהיה לכם כי מנה בדבריהם אינו אלא מאה זוז אלא שכפול היה מנה של קדש והוסיפו בימי יחזקאל שתות מלבר והם הארבעים היתרי' על המאתים: זאת התרומה אשר תרימו. זהו לעתיד ר"ל שירימו לחנוך הבית לעתיד: ששית האיפה מחומר החטים. זה יהיה קרבן הראשון לקהל שיחנכו המזבח בו זה ירימו לי"י מנחה מי שיהיה לו חומר חטים ירים לי"י ממנו ששית האיפה קמח שהוא אחד מששים בחומר וכן מן השעורי' ירימו למנחה שהוא אחד מששים בחומר: וששיתם. פעל מן ששה כמו וחמש את הארץ מן חמשה והוא מבנין פעל הדגוש בשקל וצויתם: וחק השמן: וחק התרומה מן השמן למנחה כי המנחה היתה בלולה בשמן כמו שכתוב בתורה. ואמ' הבת השמן פי' הבת היא מדת השמן כמו שהאיפה מדת החטי' והשעורי' כי זו מדת לח וזו מדת יבש וזו שמה בת וזו שמה איפה ותכן אחד להם כמו שכתוב למעלה אבל לא פירש למעלה איזו מדת הלח ואיזו מדת היבש ופיתה אמ' הבת בשמן כמו שפירשנו. ואמ' מעשר הבת מן הכור הוא החומר שזכר ונקרא בשתי לשונות ואמ' שיתן לתרומת המנחה מעשר הבת מן הכור כלומ' מי שיהיה לו כור שמן יתן ממנו למנחה עשירית הבת כמו שנותן ששית האיפה קמח מי שיש לו כור חטים כן יתן עשירית הבת שהוא אחד ממאה בכור וזהו שאמ' עשרת הבתים חומר והוסיף עוד ואמר כי עשרת הבתים חומר ר"ל כמו שמדת היום עשרת בתים חומר כן יהיה לעתיד: ושה אחת מן הצאן מן המאתים. זכר מן המנחה שירימו ועתה זכר הקרבן שיקריבו ושהוא אחד מן המאתים מי שיהיו לו מאתי' צאן יביא לקרבן לחנוך הבית שה אחת ואמ' אחת כי נקבה תהיה ומכנו שה בלשון נקבה בין שה בריה ובין שה רזה: ממשקה ישר'. מן השמנו' והמובחרים ושאמ' בתורה מבחר נדריכם ואמ' כל חלב יכחר להפך מה שהיו עושים מי שכאמר עליהם והבאתם גזול את הפסח ואת החולה ואמ' וזובח משחת להם וכן

סימן אוריתא מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם. יחזקאל מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם. סימן והעומר עשירית האיפה ל' בכ' בתורה ועשירית האיפה סולת ל' מל' דמל' בתורה ושאר

ולא־יונו עוד נשיאי את־עמי והארץ יתנו לבית־ישראל לשבטיהם׃ כה־אמר אדני יהוה רב־לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו הרימו גרשתיכם מעל עמי נאם אדני יהוה׃ מאזני־צדק ואיפת־צדק ובת־צדק יהי לכם׃ האיפה והבת תכן אחד יהיה לשאת מעשר החמר הבת ועשירת החמר האיפה אל־החמר יהיה מתכנתו׃ והשקל עשרים גרה עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם׃ זאת התרומה אשר תרימו ששית האיפה מחמר החטים וששיתם האיפה מחמר השערים׃ וחק השמן הבת השמן מעשר הבת מן־הכר עשרת הבתים חמר כי־עשרת הבתים חמר׃ ושה־אחת מן־הצאן מן־המאתים ממשקה ישראל למנחה ולעולה ולשלמים לכפר עליהם נאם אדני יהוה׃

ולא ייגסון עוד רברבי ית עמי וארעא יתנון לבית ישר' לשיבטיהון׃ כדנן אמר יי אלהים סגי לכון רברבי ישראל חטופא ובזא אעדו ודין דקשוט וזכו עיבידו סליקו תקלתכון מגו עמי אמר יי אלהים׃ מוזנון דקשוט ומכילן דקשוט ובתין דקשוט יהי לכון׃ מכילתא וביתא טיקוס חד יהי לכון סכום תלת כאין ל למסב מעשר כורא במכילתא רטיבא ביתא ועסר כורא יבישא מכילתא מן כורא יהי טיקוסיה׃ וסלעא עשרין מעין תלתות מניא עשרין סלעין מני כספא עשרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מניא רבא מני קודשא יהי לכון׃ דא אפרשותא דתפרשון חד מן שתא במכילתא מכור חטין וחד מן שתא במכילתא מכור סערין׃ ודחזי למיסב מן משחא במכילתא רטיבא מעישורא ביתא מן כורא חד מן עסרא הויא ביתא בכורא ארי עסר בתין כורא׃ ואימר חד מן ענא מן מאתן דחזי למיסב מ מפיטמא דישראל למנחתא ולעלתא ולנכסת קודשיא לכפרא עליהון אמר יי אלהים׃

אוריתא עשירת כתיב וכל נביאים וכתובים עשרית כתיב בכמ"א ועשירת החומר דספרא׃ המנה חד מן ה' זוגין דפשטין צבחר פי' כפתח קטן וסי' במחזה לאמר אל תירא אברם. ירפה לבן כאבול קש. כקשת ותחת מעשה מקשה קרחה. הזונה וזכרו פליטכ' אותי. יונה ואיש לא יונה חבולתו. לעולה ואל הבתף בחוצה. הבנה והשקל עשרים גרה. עשרים שקלים. החולה ואמרתם הנה מתלאה והפחתם. ומוצא אני מר ממות את. דוה על אלה חשכו׃

וחטאת ג׳ וסימ׳ את המזבח· אתו וכפרתהו· וחטאת את המקדש׃ וכן תעשה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וכן תעשה בשפת היריעה· וכן תעשה לחמור ג׳ בפסוק· וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה׃

כָּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃

(marginal masoretic notes: ג׳ ק׳ · ל׳ דגש׳ · ל׳ · ח׳ ג׳ · ד׳ כתל׳ כסיפ׳ ה׳ · ג׳ · ל׳ · ח׳ ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ · ת׳ · ד׳ ל׳ · ג׳ ג׳)

כָּל עַמָּא דְאַרְעָא יְהוֹן עָבְדִין יַת אַפְרָשׁוּתָא הָדָא לְרַבָּא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְעַל רַבָּא יְהֵי עֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכַּיָּא בְּחַגַּיָּא וּבְיַרְחַיָּא וּבְשַׁבַּיָּא וּבְכָל מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא יַעְבֵּיד יַת חַטָּתָא וְיַת מִנְחָתָא וְיַת עֲלָתָא וְיַת נִיכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְכַפָּרָא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא תִּסַּב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים וּתְדַכֵּי יַת מַקְדְּשָׁא׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּתָא וְיִתֵּן עַל סְקוֹפַת בֵּיתָא וְעַל אַרְבַּע זָוְיַת מַסְמְתָא לְמַדְבְּחָא וְעַל סְקוֹפַת תְּרַע דָּרְתָא גַוָּיְתָא׃ וְכֵן תַּעְבֵּיד בְּשַׁבְעָא בְיַרְחָא מִגְּבַר דְּמִשְׁתְּלֵי וּמִטַּפְּשׁ וּתְכַפְּרוּן עַל בֵּיתָא׃ בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעַת עֲסַר יוֹמָא לְיַרְחָא יְהֵי לְכוֹן פִּסְחָא חַגָּא שִׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירָא יִתְאֲכִיל׃ וְיַעְבֵּיד רַבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא חֲלוֹפוֹהִי וַחֲלָף כָּל עַמָּא דְאַרְעָא תּוֹרָא דְחַטָּתָא׃

וכן תרגם יונתן מפטימיא דישראל והלשון הזה הוא על דרך ומוח עצמותיו ישוקה כקרא המפוטם משוקה וזה הנזכר יהיה למנחה ולעולה ולשלמי׳ לכפר עליהם על מה שחטאו בגלות או כדרך כבאתם ור״ש ז״ל פי׳ הענין הזה לכל תרומה שירימו ישראל מתבואתם הנקראת תרומה גדולה ומה שאמר ששית וששיתם ותרומה אין לה שיעור מן התורה הרי אמרו רז״ל עין רעה אחד מששי׳ ואני תמה על פירושו כי אחר שהתרומה מן התורה אין לה שיעור אלא חטה אחת פוטרת את הכרי מה בא יחזקאל להורות עין רעה היה לו להורו׳ הבינונית שהוא אחד מן החמשי׳ ועוד למה זכר חטים ושעורים לבד וזכר שמן לבד למעשר היה לו לומר דגן תירוש ויצהר כמו שכתוב בתורה אלא שעל פי הדיבור אמר הכל ויהיה כן לעתיד וזכר שמן והוא הדין לשאר משקין ורז״ל דרשו מן המאתי׳ ממשקה ישרא׳ מן המשקי׳ שנשארו בכור שנפל בו יין של ערלה או של כלאי׳ הכרם שמכשרין לערלה ולכלאי׳ הכרם שעולין באחד ומאתים׃ כל העם הארץ· בחסרון הסמיכות כמו הארון הברית האל בית אל והדומים להם׃ יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל· בעבור הנשיא שבישרא׳ יעשו כל ישראל זאת התרומה כלומר בעבור עצמם כמו שאמר לכפר עליהם ובעבור הנשיא גם כן יעשו זאת התרומה כי קרבן הכהנים כבר זכר למעלה אלא חקות המזבח ביום העשותו ועתה זכר קרבן העם ומנחתם והנשיא לא יצטרך לעשות בעד עצמו כל ישראל יעשו בעבורו וכן הנשיא יעשה בעבור ישראל בחגים ובמועדים כמו שאמר׃ ועל הנשיא· מבואר הוא׃ כה אמר· בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש בראשון זהו חדש ניסן שהוא חדש הגאולה שבו נגאלו ישר׳ ממצרים ובו עתידין להגאל לעתיד ובאחד לחדש יחנכו את המזבח בקרבנות כמו שאמר למעלה ואמר קרבן הכהנים שיקריבו פר כמו שאמר למעלה ושנה אותו הנה להשלים הענין ולומר באיזה יום יעשוהו וזה הפסוק ראיה לרבי יהושע שבניסן עתידין להגאל שאם תהיה הגאולה בתשרי איך יוכלו להקריב במזבח עד ניסן הבא אחריו ולחטא עליו ולכפר את הבית ומה שאמר בניסן עתידין להגאל לא שיבאו מהגלות בניסן אלא קודם ניסן יבאו ויעלו עד שבאחד בניסן יהיה בנין הבית כולם ויחנכו המזבח באחד בניסן וכן עשו במשכן באחד בניסן החל אהרן לעבוד במזבח אלא שקדמו לו שבעת ימי המלואים ששמש בהם משה ואפשר גם כן הנה כי מה שזכר למעלה יהיו שבעת ימי מלואים וביום השמיני שיהיה אחד בניסן יהיה זה הקרבן שאמר עתה וגם באותו יום יזו על המזבח ועל פנות העזרה אבל כשעלו מבבל עשו חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית מ״מ בין שהיתה חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית בין שהיתה חנוכת המזבח קוד׳ ניסן שבעה ימים בין שתהיה באחד בניסן בו ביום יכפרו על המזבח ויזו ההזאות לפיכך אמר תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ורז״ל הקשו החטאת עולה היא כלומר איך אמר כי פר של ר״ח יהיה חטאת שאמר וחטאת את המקדש והלא פר ר״ח עולה הוא כמו שכתוב בתורה ובראשי חדשיכ׳ תקריבו עולה ליי׳ פרים בני בקר שנים וגו׳ והשעיר הוא שהיה חטאת ואמרו אמר רבי יוחנן פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעין לדרשה רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה תניא נמי הכי רבי יהודה אומר פרשה זו עתיד אליהו לדרשה אמר לו רבי יוסי מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כלומר ופר המלואים חטאת היה וכן יהיה לעתיד כי בר״ח ניסן יקריבו מלואים׃ ולקח· אל מזוזת הבית· זה מה שלא זכר למעלה וגם הנה לא זכר על ארבע קרנותיו כמו שזכר למעלה והאחד מורה על חבירו׃ אל מזוזות הבית· הוא ההיכל וזכר אחת מן המזוזות והוא הדין לאחרות ודעת יונתן על האסקופה שתרגם ויתן על סקופת ביתא׃ ואל ארבע פנות העזרה למזבח· העזר׳ הסמוכה למזבח כמו שפירש׳ למעלה׃ ועל מזוזת שער החצר הפנימית· היא עזרת ישראל שהיא פנימית לעזרת נשים שנקראת חיצונה או כאמר על עזרת כהנים כי היא פנימית יותר׃ וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי וכפרתם את הבית· זה יהיה חדוש לעתיד לחטא על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש וזה שמרוב שמחה על חנוכת המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקום שאין לו רשות להכנס או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסור להכנס ובעבור זה יעשו כפרה גם כן בשבעה לחדש ורז״ל דרשו בו וכן תעשה פר הנעלם בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ודרשו בחדש שחדשו דבר והורו ב״ד שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב הקהל על פיהם שהם מביאי׳ פר העלם דבר׃ מאיש שוגה ומפתי׃ מלמד שאין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה ואמרו זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גרון שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה מה עשה העלה ג׳ מאות גרבי שמן וישב בעליה ודרש ומה שדרש חנניה על זה לא נמצא היום אצלינו· בראשון· יהיה לכם הפסח· שחיטת פסח׃ חג שבעות ימים מצות יאכל· שבעות בחולם כמו שבעת בפתח כמו שכתבנו במלת לעמות אחד החלקים שהוא כמו לעומת בפתח וכן תרגם יונתן שבעת יומין׃ ועשה הנשיא· כמו שאמר למעלה שהוא יעשה קרבן העם ביום ההוא ביום הראשון של פסח שהרי זכר חג ואפשר שיהיה פירושו ביום ההוא בי״ד בניסן שזכר וזה הקרבן אינו בן בקר הכתוב בתורה כי אין בפסח ולא בשאר המועדים פר חטאת אלא שעיר חטאת וכאן אומר פר חטאת ושעיר חטאת וכן מה שאמר שבעת פרים ושבעת אילים לעולה ובתורה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעת כבשים וכן במנחה אומר איפה לפר ואיפה לאיל ושמן הין לאיפה ובתורה שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש אלא על כרחינו חדוש יהיה בקרבנות לעתיד׃

אל התרומה הזאת· האמורה למעלה לרעת כל עם הארץ תהי׃ ועל הנשיא· אומר אני שהנשיא הזה בכהן גדול מדבר וכן כל הנשיא שבענין ושמעתי משמו של ר׳ מנחם שבמלך מדבר׃ כה אמר יי׳ אלהים בראשון באחד לחדש וגו׳ תקח פר בן בקר תמים· הוא פר המלואים האמור בראש הענין ולימד כאן שיהא המלואי׳ באחד בניסן׃ וחטאת· וטהרת׃ וכן תעשה בשבעה בחדש· יש לומר כן תעשה כל שבעה וכן הוא אומר למעלה שבעת ימים יכפרו על המזבח ורבותינו כך פרשוהו במנחות וכן תעש׳ פר שאינו כאכל בשבעה שבטי׳ שחרשו דבר והורה בית דין שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב צבור על פיהם שמביאין פר העלם דבר׃ מאיש שוגה ומפתיו וגו׳· הרי זה מקרא מסורס וכפרתם את הבית מאיש שוגה ומפתי אחר שבעת ימי המלואי׳ שיהא המזבח מחונך יביאו חטאותם ואשמותם ויתכפרו שבזמן שישראל מכופרי׳ הבית מכופר׃ שבועות ימים· על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועו׳· מצ׳· מצות יאכל ומצות יאכלו בו בחג׃ ועשה הנשיא ביום ההוא וגו׳· רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב חנניה בן חזקיה בן גרון שישב בעליה ודרשו ובעונינו ממנו נעלם מה שדרש בקרבנות האלה פר בארבעה עשר בניסן למה· ואומ׳ אני שמה בארבעה עשר בניסן של פסח ראשון שנתחנך בו הבית עומד ופר זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואי׳ ומגיד שאם לא הקריבו בשמיני למלואים יקריבנו בי״ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודם יום טוב לפי שעליו קרבנות ועולות המועד לעשות כמו שאמור למעלה ועל הנשיא יהיה העולו׳ והמנחה והנסך בחגים וגו׳׃

שבע׳ הימ׳ ח׳ בקרי׳ וסי׳ במס׳ רבת׃ ובא יי׳ ר״פ וסי׳ נכס׳ בשמואל ב׳ סי׳ יו ובישעיה סי׳ מ״ז׃ והשתחוו ז׳ וס׳ וירדו כל עבדיך. וראה כל העם את עמוד. והיה ביום ההוא יתקע. והלכו אליך שחוח. והשתחוו עם הארץ פתח. רוממו יי׳ אלהינו. וחברו׃ ואיפה לפר ואיפה חד מן ח׳ ר״פ בסורת׳ כבא ובסדרה׳ כבא וכלה באמצע וסימ׳

וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃ וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃

וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא

וּשְׁבְעָא יוֹמֵי דְחַגָּא יַעְבֵּיד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא תוֹרִין וְשִׁבְעָא דִיכְרִין שַׁלְמִין לְיוֹמָא שִׁבְעַת יוֹמִין וְחַטָּתָא צְפִיר בַּר עִזֵּי לְיוֹמָא׃ וּמִנְחָתָא מְכִילְתָּא לְתוֹרָא וּמְכִילְתָּא לְדִיכְרָא יַעְבֵּיד וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִילְתָּא׃ בִּשְׁבִיעָאָה בְּחַמְשַׁת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּחַגָּא יַעְבֵּיד כְּאִלֵּין שִׁבְעָא יוֹמִין כְּחַטָּתָא וּכְעֲלָתָא וּכְמִנְחָתָא וּכְמִשְׁחָא׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תַּרְעָא דְדָרְתָא גַוָּיְתָא דְּפָתֵית לְמַדִּינְחָא יְהֵי אֲחִיד שִׁיתָּא יוֹמֵי חוֹלָא וּבְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא יְהֵי פְּתִיחַ וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא יְהֵי פְתִיחַ׃ וְיֵעוֹל רַבָּא בְּאוֹרַח אוּלָמָא דְתַרְעָא מִלְבָרָא וִיקוּם עַל סְקוֹפַת תַּרְעָא וְיַעַבְדוּן כַּהֲנַיָּא יָת עֲלָוָתֵיהּ וְיָת נִכְסַת קוּדְשֵׁיהּ וְיִסְגּוֹד עַל סְקוֹפַת תַּרְעָא וְיִפּוֹק וְתַרְעָא לָא יִתְאֲחִיד עַד רַמְשָׁא׃ וְיִסְגְּדוּן עַמָּא דְאַרְעָא בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא הַהוּא בְּשַׁבַּיָּא וּבְיַרְחַיָּא קֳדָם יְיָ׃ וַעֲלָתָא דִי יְקָרֵיב רַבָּא קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא שִׁיתָּא אִמְּרִין שַׁלְמִין וּדְכַר שְׁלִים׃ וּמִנְחָתָא מְכִילְתָּא לְדִיכְרָא וּלְאִמְּרַיָּא מִנְחַת מַדְבַּק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלוֹ הִינָא לִמְכִילְתָּא׃ וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים וְשִׁיתָּא אִמְּרִין וּדְכַר שַׁלְמִין יְהוֹן׃ וּמְכִילְתָּא לְתוֹרָא וּמְכִילְתָּא לְדִכְרָא יַעְבֵּיד מִנְחָתָא וּלְאִמְּרַיָּא כְּמָא דְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלוֹ הִינָא לִמְכִילְתָּא׃ וּבְמֵיעַל רַבָּא

ואל קין ואל מנחתו לא שעה׃ וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל. וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע. איפה לפר ואיפה לאיל. ומאחזת הלוים ומאחזת העיר. תבני יהודה ובני ירושלם. וכי תאכלו וכי תשתו׃

רשי

שבעת פרים ושבעת אלים תמימים ליום׃ והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להעמיד מקרא זה אלא שבעה פרים ושבעה אלים לשבעת הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרים מעכבין זה את זה ולא האילים מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות אך לא הביאו מן המקרא הזה ראיה אלא ממקרא שנאמר למטה וביום החדש פר בן בקר תמים וששת כבשים ואיל ושמא אף זה בא ללמד כן וכן פירושו שבעה פרים ושבעה אילים ליום בירוף דבר יום ביומו עולה שבעה פרים לשבעת ימים. וחטאת שעיר עזים ליום. שעירי הרגלים׃ ומנחה איפה לפר. מנחת הנסכים איפה לפר איני יודע מה הוא שהרי אמרה תורה ג׳ שלשה עשרונים ויש לומר איפת קמח להוציא סלת עשרון מן הקמח שהאיפה סלת שאין׃ ואיפה לאיל. אף זו קמח להוציא ממנה שני עשרונים סלת מנופה כל צרכה כמו ששנינו מתי האלה שתי עשרונות משלש שאין׃ ואיפה לפר למדך שאם לא מצא סלת מנופ׳ כל כך יביא משל עשרון לשאה׃ הין לאיפה׃ לא ידעתי למה ויש לומר לא שיקריב ההין כולו אלא שבתות היו בהין ויקריב שמן לפי הסלת כמשפ׳ הזבח לפר כמשפטו ולאיל כמשפטו לפי שבתות של הין׃ שער החצר הפנימי הפונה קדים וגו׳. שנו רבותי׳ במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער ההיכל אחד בדרום ואחד בצפון שבדרום עליו מפורש בקבלה איש לא יבא בו והיה סגור׃ דרך אולם השער מחוץ. כמו שאמור למעל׳ ואילמיו אל החצר החצונה. דרך אולם השער של עזרה כלומר יכנס בדרך שער מזרחי שהוא משמש כניסה ויציאה ובא לו לאותו הפשפש׃ ועמד על מזוזת השער׃ אותו שער הקטן הוא הפשפש׃ את עלתו ואת שלמיו. עולה ראייה ושלמי חגיגה ומקרא זה מוסב על יום טוב. כך מצאתי בפירושים מדוייקים ועמד על מזוזת השער שער הפנימי הוא אשר באר. מנ׳. הפשפש כדאמר מר איפשר קרבנו של אדם קרב והוא עומד על גביו׃ לא יסגר עד הערב. ולמה לא יסגר׃ והשתחוו עם הארץ׳ כל היום וגם כל הבא ולערב יסגרוהו׃ ביום השבת ששה כבשים. לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה שני כבשים וביום השבת משמע שבת בראשית משמע יום טוב ואו׳ אני שבת זו איכה שבת בראשית אלא י״ט שטעון שבעה כבשים ושני אילים ובא ולימדך שאין מעכבין זה את זה ואם לא מצא שבעה יביא ששה ואם לא מצא שני אילים יביא אחד כמו שדרשו חכמים לענין ראש חדש׃ מתת ידו. לימד שאין המנחות מעכבות זו את זו׃ וביום החדש פר בן בקר תמימים׃ מקרא זה דרשו רבותינו במנחות פר מה תלמוד לפי שנאמ׳ בתורה ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שנים יביא אחד לכך נאמר פר וששת כבשי׳ מה תלמוד לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה לכך נאמר וששת כבשים ומנין אפילו אחד ת״ל ולכבשים מאשר תשיג ידו. מנ׳. ובבא הנשיא ביום החדש ובשבת בראשית שאין יסוד׳ מכוון על הראיה והוא בא להשתחוות׃ דרך

רדק

ושבעת. מבואר הוא׃ ומנחה. מבואר הוא׃ בשביעי. זהו תשרי שהוא שביעי לחדש ואמר שיעשו קרבן שבעת ימי סכות כמו שבעת ימי המצות גם זה יהיה חדוש כי חג הסכות חלוק בקרבנותיו ולא זכר קרבן יום שמיני עצרת אולי הוא יהיה כמו שכתוב בתורה׃ כה אמר יי׳. שער החצר הפנימית. זהו עזרת הכהנים ואמר כי שער עזר׳ זאת המזרחי שהוא פתוח לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה שאין ב באים העם לבית המקדש ולא ה הנשיא אלא בשבתות ובחדשים ואז יהיה פתוח וגם זה יהיה חדוש לעתיד׃ ובא הנשיא דרך אולם השער. כי לכל השערים היו להם אולמים כמו שכתוב למעלה או אמר על אולם שער ההיכל שיש לו רשות לנשיא לבא שם עד מפתן שער ההיכל השנ׳ כמו שכתוב למעלה אבל לא אמר עליו שיהי׳ סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעולם יהיה סגור כמו שאמר למעלה כי יי׳ אלהי ישרא׳ בא בו אבל השער הפנימי המזרחי אמר שלא יפתח אלא ב בשבתות ובחדשים וכל שכן ב במועדים׃ והשתחוה על מפתן השע׳ ויצא. על מפתן שער ההיכל׃ והשער לא יסגר עד הערב. שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים אף על פי שיצא הנשיא משם אחר ש שהשתחוה לא יסגר עד הערב כי עם הארץ לא יבואו כולם כאחד ושיבא כל אחד ואחד או חבורות חבורות ישתחוו פתח ה השער ההוא שהוא מכוון כנגד שער ההיכל׃ והשתחוו׃ מבואר הוא׃ והעולה. אמר מה יקרבן יעשה כשבא בשערו ובצד עם הארץ ששה כבשים תמימים ואיל תמים ואין זה קרבן הכתוב בתורה לא לשבת ולא ליום טוב של חדוש יהיה בקרבנותיו כמו שכתבנו׃ ומנחה. מתת ידו. לכבשים יעשה מנחה כפי השגת ידו זהו מתת ידו כמו שאמר איש כמתנת ידו ונראה כי מנחת האיל תהיה איפה על כל פנים אבל לכבשים כפי השגת ידו׃ וביום החדש. זה אמר על קרבן ראש חדש ואמר פר בן בקר תמימים אמר פר יחיד ואמר תמימים רבים יש מפרשים שיהיה הפר ואמו תמימים וזה חדוש וכן פר אחד כי קרבן ראש חדש שני פרים כמו שכתוב בתורה וכן ששת כבשי׳ כי בתורה כתוב שבעה ובדברי רז״ל פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה פרים ומנין שאם לא מצא שנים יביא אחד תלמוד לומר פר לפיכך אמר תמימים שאם מצא שנים יביא שנים כמו שכתוב בתורה וששת כבשים מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה תלמוד לומר וששת ומנין שאם לא מצא ששה יביא חמשה יביא ד׳ יביא שלשה יביא שנים ואפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו ומאחר דכתיבה ששת כבשים למה לי דכמה דאפשר מהדרינן ומנין שמעכבין זה את זה תלמוד לומר יהיו׃ ואיפה לפר. ולכבשי׳ כאשר תשיג ידו. כמו שפירשנו כי מנחת הכבשים כפי השגת ידו ובדברי רז״ל איפה לפר ואיפה לאיל אמר רבי שמעון וכי מדת פרים ואילים אחת היא אלא שאם היו לו פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביא פר ונסכיו ואל יקרבו כולם בלא נסכים ואם היו לו אלים מרובים ולא היו להם איפות יביאו איל ואיפתו ואל כולם בלא איפות׃ ובבא הנשיא. ובדרכו יצא. הוצרך לומר זה לפי שעם הארץ לא יבאו בדרך שיבאו אלא יעשו קפנדריא כמו שאומר ואפשר שגם עם הארץ לא יעשו קפנדריא בשבתות ובחדשים אלא יבאו בדרכם שיבאו והוצרך לומר כי זה יהיה בשבתות ובחדשים אבל במועדים יעשה קפנדריא כשלא העם כמו שאמר׃ ובבא

ובבא עם הארץ. במועדים לא יהיו נכנסים לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער צפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה במועדים והבא דרך שער צפון הים יוצא נכחו דרך שער נגב אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל וכן הבא דרך שער נגב יוצא נכחו דרך שער צפון אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל: כי נכחו יצאו. בחירק הנון וכן נכחו תחנו נכחו יצאו כתיב על העם שהם רבים וקרי יצא על כל אחד ואחד כמו שאמר והבא: והנשיא בתוכם. כי גם הוא יבא עמהם דרך שער צפון או דרך שער נגב כי במועדים יבא עם העם בבאם ויצא עמם בצאתם לפי שכל ישראל שם שעלו לרגל וכבודו והדרו הוא לבא עמהם ו ולצאת עמהם משום שנא' ברב עם הדרת מלך: ובצאתם יצאו: לשון רבים יצאו יחד הוא והעם: ובחגים ובמועדים. ואף על פי שכל החגים נקראו מועדים כמו שאמר אלה מועדי יי' אך לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה ש שישמח אדם ויאכל וישתה ויקר' חג כגון חנוכת הבית שנאמר בו ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים והנה קראו חג וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד גם כן שאינו חג כמו לאותו' ולמועדים למועד אשוב אל[יך] וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו ולפיכך אמר בחגים ובמועדים: וכי יעשה הנשיא נדבה. זה יהיה בימי החול כי כבר זכר קרבנו ב בשבתות ובחדשים ובמועדים ועתה אמר כי אם ירצה להתנדב קרבן בימי החול ופתח לו את השער הפונה קדים יפתח לו אחד מן השוערי' השער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים ש שאמר שיהיה סגור ששת ימי ה המעשה ואם ירצה הנשיא להקריב קרבן בששת ימי המעש' יפתחו לו אותו השער ואותו הקרבן יהיה כמו הקרבן שעשה ביום השבת: ויצא וסגר את השער אחרי צאתו. ויצא הנשיא וסגר הסוגר את השער אחר צאת הנשיא לא כמו בשבת ובחדש ש שאמר לא יסגר עד הערב כי אז עם הארץ פנוים ממעשיהם וגם ביום החדש מפני הקרבן יהיו רבים פנוים ממעשיהם לפיכך אמ' והשתחוו עם הארץ בשבתו' ובחדשים ויבואו להשתחות אבל בימי המעשה העם עסוקים ב במעשיהם ולא יבאו להשתחות לפיכך יסגר השער אחר צאת הנשיא: וכבש בן שנתו תמים. זהו קרבן התמיד שעושים בכל יום כמו שאמר בתור' את הכבש אחד תעשה בבקר והמנחה איכה כמו שנזכר בתור' הנה יהיה בזה חדוש לעתיד וקרבן הערב לא זכר כרא' שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר: ומנחה. לרוס את הסלת. לבלול את הסלת בשמן כמו שאמר בתורה בלולה בשמן וכת' לערבא ית סולתא ולשון לרוס ענין זלוף כמו רסיסי לילה: ועשו. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד יעשו והענין אחד כי ועשו כמו יעשו. כה אמר יי'. כי יתן הנשיא. אם יתן בחייו מתנה לאיש מבניו אותה מתנה קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחרי מותו אם כן מה שיתן מתנה לאחר בחייו ראוי שתהיה קיימת כי כמו כן יכול אותו' אחר מותו כי אחוזתם היא בנחלה: וכי יתן. אבל אם יתן הנשיא מתנה לאחד מעבדיו היא לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור והיא שנת היובל כמו וקראתם דרור בארץ: ושבת לנשיא. הנחלה ההיא או המתנה הנזכרת כמו ושבה אל בית אביה והת"ו במקום ה"א כמו כי אזלת יד והדומים להם: אך נחלתו בניו להם תהיה. אך נחלתו נחלת בניו הוא ולהם תהיה וכן כסאך אלהים כסא אלהים: ולא יקח הנשיא. להונותם. כתרגומו למינסהון כמו שפירשנו למעלה ולא יונו עוד נשיאי את עמי: ויביאני:

דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא. באותו שער עצמו יבא ואינו מצווה לעשות העזרה קפנדריא אבל במועדים שנאמר בהם יראה כל זכורך זקוק הוא לעשות קפנדריא כשאר העם והיינו דכתיב בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצא: ובבא עם הארץ דרך שער צפון וגו'. כי נכחו יצאו. מצוה עליהם שיראו בתוך העזרה יפה יפה: והנשיא. גם הוא כשנכנס לעזרה לבא בשמש ההיכל הדרומי ל להשתחוות גם הוא מצוה עליו לעשו' העזר' קפנדריא ויבא דרך שער צפון ויבא דרך שער נגב עם שאר עם הארץ ויכנס ויבא נכחו דרך שער האחר וזהו בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצאו כלם ה הנשיא עם שאר העם ולא יבא דרך שער ה המזרחי כדרך שהוא בא ביום החדש וביום שבת בראשית שהשער המזרחי אין נכחו ש שער במערב: וכי יעשה הנשיא נדבה. בששת ימי המעשה: ופתח לו את השער וגו'. לא ליכנס בו להיכל אלא עומד שם והכהנים עושים את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא שנאמר כאשר יעשה ביום השבת ומה אמור ביום השבת ועמד על מזוזת השער ועשו ה הכהנים את עולתו וגו': אחרי צאתו. ולהלן אומר כאן והשער לא יסגר עד הערב כמו ש שאמור ביום השבת ש שביום השבת הוא אומ' והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא ל לפיכך מניחו פתוח אבל בחול אין דרכם לבא להשתחות שכל אחד עסוק במלאכתו לפיכך וסגר את ה השער אחרי צאתו: וכבש בן שנתו. עולת התמיד: ששית האיפה. ירושלמית שהיא חומש של ת מדבריתהן ב' עשרונים האחד למנחת התמיד ואחד לחביתין ואף על פי שהחביתין קרובין לחצאין מביא הוא ב בבקר עשרון שלם ו וחוצהו כמו ששנינו ב במנחות: לרס את הסלת. אישפרי"ציר בלע"ז לא" אימ"ליר בלע"ז לרס את הסלת לבתול לבול בו את הסולת לשון רסיס כמו והכה הבית הגדול רסיסי' ולשון משנה אם היה עבה או מרוסס: שנת הדרור. שנת היובל: ושבת. כמו ושבה: אך נחלתו בניו להם תהיה. כמו אך לבניו תהיה נחלתו ולא תנתן לבמיתות לאחר: ויב יאכי

יצאו ד' בקריא' וסימ' ופרתי אותך במאד מאד. פרה ורבה גוי וקהל גוים. והנשיא בתוכם בבואם. מורו בניך מהרסיך. וחד מבית שבם ויצאו: בבקר בבקר י"ג וסימ' נמסר במס' רבתא בערך בק: עלת תמיד ה' בקריא' וסימ' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד. עלת תמיד העשיה בהר סיני. יעשו את הכבש ואת המנחה ואת השמן. ואחרי כן עולת תמיד ולחדשים ולכל מועדי יי' דעזרא. עולת נ' מל' בקריא' וסימ' על עולת תמיד יעשה דפסח. יעשו את הכבש ואת המנחה. ולעולת התמיד:

ח באורח אולמא דתרעא יעול ובאורחיה יפוק: ט ובמעל עמא דארעא למסגיד קדם יי במועדיא דעליל באורח תרע צפונא למסגד יפוק באורח תרע דרומא ודיעול באורח תרע דרומא יפוק באורח תרע צפונא לא יתוב באורח תרע די על ביה ארי לקבליה יפוק: י ורבא ביניהון במיעלהון ייעול ובמיפקהון יפקון: יא ובחגיא ובמועדיא תהי מנחתא מכילתא לתורא ומכילתא לדכרא ולאמריא דתדביק ידיה ומשחא מלי הינא למכילתא: יב וארי יעביד רבא נדבתא עלתא או נכסת קודשיא נדבתא קדם יי ויפתח ליה ית תרעא דפתיח למדינחא ויעביד ית עלתיה וית נכסת קודשוהי כמא די עבד ביומא דשבתא ויפוק ויחוד ית תרעא בתר מפקיה: יג ואימר בר שתיה שלים תעביד עלתא ליומא קדם יי בצפר בצפר תעביד יתיה: יד ומנחתא תעביד עלוהי בצפר בצפר חד מן שיתא במכילתא ומשחא תלתות הינא לערבא ית סולתא מנחתא קדם יי קים עלם תדירא: טו יעבדון ית אימרא וית מנחתא וית משחתא בצפר בצפר עלתא תדירא: טז כדנן אמר יי אלהים ארי יתן רבא מתנא לחד מבנוהי אחסנתיה היא לבנוהי תהי אחידתהון היא באחסנא: יז וארי יתן מתנא מאחסנתיה לחד מעבדוהי ותהי ליה עד שתא דיובלא ותתיב לרבא ברם אחסנתיה די בנוהי דילהון תהי: יח ולא יסב רבא מאחסנת עמא למינסהון מאחסנתהון מאחסנתיה יחסין לבנוהי בדיל דלא יתבדרון עמי גבר מאחסנתיה:

ח ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא: ט ובבוא עם הארץ לפני יהוה במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצאו: י והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו: יא ובחגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה: יב וכי יעשה הנשיא נדבה עולה או שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את השער הפנה קדים ועשה את עלתו ואת שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את השער אחרי צאתו: יג וכבש בן שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו: יד ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד: טו ועשו את הכבש ואת המנחה ואת השמן בבקר בבקר עולת תמיד: טז כה אמר אדני יהוה כי יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה: יז וכי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה: יח ולא יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את בניו למען אשר לא יפצו עמי איש מאחזתו:

ויביאני במבוא אשר על כתף השער אל הלשכות הקדש אל הכהנים הפנות צפונה והנה שם מקום בירכתם ימה: ויאמר אלי זה המקום אשר יבשלו שם הכהנים את האשם ואת החטאת אשר יאפו את המנחה לבלתי הוציא אל החצר החיצונה לקדש את העם: ויוציאני אל החצר החיצונה ויעברני אל ארבעת מקצועי החצר והנה חצר במקצע החצר חצר במקצע החצר: בארבעת מקצעות החצר חצרות קטרות ארבעים ארך ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם מהקצעות: וטור סביב בהם סביב לארבעתם ומבשלות עשוי מתחת הטירות סביב: ויאמר אלי אלה בית המבשלים אשר יבשלו שם משרתי הבית את זבח העם:

ס ז וישבני אל פתח הבית והנה מים יצאים מתחת מפתן הבית קדימה כי פני הבית קדים והמים ירדים מתחת מכתף הבית הימנית מנגב למזבח: ויוצאני דרך שער צפונה ויסבני דרך חוץ

ואעלני במעלנא די לעיבר תרעא ללשכת קודשיא דכהניא די פתיחן ציפונא והא תמן אתרא בסופהון מערבא: ואמר לי דין אתרא די בשלון תמן כהניא ית אשמא וית חטתא די ייפון ית מנחתא בדיל דלא לאפקא לדרתא בריתא לאתערבא עם עמא: ואפקני לדרתא בריתא ואעברני על ארבע זוית דרתא והא דרתא בזוית דרתא ודרתא בזוית דרתא: בארבעה זוית דרתא דרתא מקטרא ארבעין ארכא ותלתין פותיא משחתא חדא לארבעתהון דדרתא: ונידבכין עבידין להון סחור סחור לארבעתהון ואתר לבשלא עביד מלרע לנדבכיא סחור סחור: ואמר לי דין אתר מתקן לבשליא די בשלון תמן משמשי ביתא ית נכסת קודשיא דעמא: ואתיבני לתרע ביתא והא מיא נפקין מתחות סקופת ביתא מדינחא ארי אפי ביתא למדינחא ומיא נחתין מלרע מעבר סקופת ביתא לימינא מדרום למדבחא: ואפקני באורח תרע ציפונא ואסחרני באורח דילברא

ויביאני במבוא חד מן י"ד פסו' על אל אל וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו: במקצע ג' חס' בליש' בקריאה וסימ' והנה חצר במקצע ב' בפסוק. כנגד עלות הנשק המקצע דעזרא: ויאמר אלי ז' בטעם בסיפרא וסימ' עמוד על רגליך. לך בא אל בית ישראל. את כל דברי אשר אדבר אליך קח. בא וראה את

רשי ויביאני במבוא. דרך האמה שבזוית בית החליפות שמכנסין בו לאויר עשרי' שבין הלשכות שבצפון לבין תאי ההיכל: אשר על כתף השער. שער הצפוני כתף השער אשר מן השער למערב: הפונות צפונה. שיש להם פתחים לצד חצר החיצונה לצפון ופתחים היו להם לאויר העשרים: בירכתים ימה. בסוף הלשכו' למערב: לבלתי הוציא. כמו להוציא שקדשי קדשים נפסלין ביוצא: לקדש את העם. ת"י לאיתערב' עם עמא: מקצוע. אנג"לא בלע"ז: חצרות קטורות. שנינו במסכת מדות אין קטורות אלא שאינן מקורות ושם מפר' מה היו משמשות: מהקצעות. בזוית מקוצעות החצר: וטור סביב בהם. שורת נדבך חומת אבנים בולט מן החומה סמוך לארץ ובו נקבי' מקום שפיתת קדרות ומתחת הטור חלל להסיק בו אור מתחתיו והקדירו' מלמעלה: ומבשלות עשוי. הוא החלל מתחת שפית הקדירו': את זבח העם. חזה ושוק של שלמים שאינ' נפסלין בצאתם חוץ לעזרת ישראל כמות החטאת והאשם: וישיבני. לתוך החצר הפנימית: אל פתח הבית. והמים יורדין מתחת מכתף הבית הימנית. נובעין מתחת המפתן שהוא באמצ' המזר' ומגררין באלכסון לצד הימין ויוצאין בעזרה בדרום המזבח ויוצאין חוץ לעיר במסכת יומא שנינו אמר רבי פנחס משו' רב הונא כפורא מעיין היוצא מבית קדשי הקדשי' בתחילה דומה לקרני סלעים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעש' כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעש' כחוט של ערב כיון שהגיע לפתח העזרה נעש' כפי פך קטן: ויוציאני. מן החצר הפנימית אל החצר החיצונה בשער הצפון: ויסבני. סביב חומת הפנימית בתוך החיצונה: אל

רדק ויביאני במבוא אשר על כתף השער. כבר פירשנו למעלה כי מה שאחרי השער יקרא כתף: אל הלשכות הקדש. בא סמוך בה"א הידיעה כמו הממלכו' הארץ: אל הכהנים. שיהיו אל הכהנים כמו שאמר למעלה אשר יאכלו שם הכהנים: הפנות צפונה. הוא מה שאמר למעלה ופתחיהם לצפון: והנה שם מקום בירכתים ימה. כתרגומו בסופיהון מערב' כמו ולירכתי המשכן ימה רוצה לומר בפאת המערב: ויאמ' אלי. את האשם ואת החטאת. שהיה בשרם נאכל לכהנים: אשר יאפו את המנחה. ואשר יאפו שם את המנחה וגם היא נקראת קדש קדשים: לבלתי הוציא אל החצר החיצונה. עזרת ישראל כמו שאמר ולא יצאו מהמקדש אל החצר החיצונה אמר כמו שהיו מוזהרים שלא לצאת את החצר בבגדי כהונה כן יהיו מוזהרים שלא להוציא שם בשר קדשי הקדשים והמנחה שהם נפסלין ביוצא חוץ למקומו ואף על פי שלא היו נפסלין אם יצאו לעזרת ישראל כי גם הוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים מכל מקום אם היו מוציאין שם הבשר ישרא' שגם ישר' היו מותרין באותו בשר וזהו שאמר לקדש את העם כמו שאמר למעלה ולא יקדשו את העם בבגדיהם כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא או שמא היו מוציאים אותו לעזרת נשים והיה נפסל אם יצא לשם: ויוציאני אל החצר החיצונ'. היא עזרת נשים: ויעבירני אל ארבעת מקצועי החצר. זווית החצר: והנה חצר במקצע החצר. בכל אחת מארבע זוויותיה היתה חצר והחצרות האלה היו לשכות וכן שנינו במסכת מדות עזרת נשים איך היתה היתה ק"לה אורך וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה של ארבעים ארבעים אמה ולא היו מקורות וכך הם עתידות להיות שנ' ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ד' מקצועי החצ' והנה חצר במקצוע החצר וגו' בארבע' מקצועו' החצר חצרו' קטורות אין קטורות אלא קטורו' שאינם מקורות ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים ששם הנזירים מבשלים שלמיהם ומגלחין את שערם ומשליכין תחת הדוד מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם הכהנים בעלי מומים מתלעים בעצים כל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח צפונית מערבית היא היתה לשכת המצורעים מערבית דרומית אמר רבי אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת אבא שאול אומר שם היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקראת לשכת בית שמניה ותלקה היתה בראשונה וכו' כמו שכתוב שם ולמעלה כתבתיה: בארבעת. ארבעים. שאמ' המשנה באורך רוצה לומר אבל ברוחב לא היתה אלא שלשים כמו שאמר ארבעים ארך ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם מהקצעות. מהקצעות: פעול מבנין הפעיל מן הקציע ופי' בעלות פנותיה ומלת זו היא נקודה מלמעלה והיא אחת מטו' נקודין שבמקרא ולשון קטורות לפי הפשט כמו קשורות ותרגום ותקשר וקטרת רוצה לומר מחוברות בזוית החצר וקשורות בהם ובא על דרך ותקשר החומה וכן תרגם יונתן מקטרין אלא שבמשנה פי' קטורות שאינם מקורות כמו שכתבנו שלא היה עליה תקרה לפיכך קראן חצרות: וטור סביב. כותל אבנים היה בנוי סביב הלשכות האלה והיה נמוך כדי לשפות עליו קדירות והיה אותו כותל עשוי נקבים נקבים ותחתיהם חלל כדי להסיק בו האור וזהו שאמ' ומבשלות עשוי מתחת הטירות עשוי המקום להסיק בו האור והקדרות על נקבי הכותל עשויין כמין קירות ותרגם יונתן ונדבכין עבידין להון סחור סחור לארבעתהון ואתר מתקן לבשלא עביד מלרע לנדבכיא: ומבשלות. שם רוצה לומר מקומות עשוים לבשל ומשקלו ואת כל המקטרות הסיר: ויאמר אלי אלה בית המבשלים. כמו בתי המבשלים. ובא על דרך כלל וכן לא תשב אתה לי בבית דוד מלך ישראל כי קדם המ'ס כמו בבתי רוצה לומר מקומות המבשלים אשר יבשלו בהם ויהיה המבשלים פועלים רוצה לומר האנשים המבשלים או יהיה המבשלים שם למקומות הבשול או לקדרות כמו ומבשלות שזכר ויונתן תרגם דין אתר מתקן לבשלא: את זבח העם. זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם כי חזה ושוק לכהנים ושאר הבשר לבעלי' לפיכך קראו זבח העם ומשרתי הבית שהם הכהנים היו מבשלים באלה המקומות שהיו בעזרת נשים חלקם מן השלמים שהוא חזה ושוק כי עזרת נשים מקום כשר לאכילת קדשים קלים וגם חוצה לה עד חומות ירושלם כי הם נאכלים בכל העיר וגם ישרא' היו אוכלים שם בעזרת נשים חלקם אם ירצו: וישיבני אל פתח הבית. אל פתח ההיכל מתחת מכתף הבית הימנית מתחילה ראה אותם יוצאים מתחת מפתן הבית שהוא באמצע מזרח הבית ואחר כך היו נוטים לצד דרום ויורדין מכתף הדרומית של שער ההיכל וכבר פירשנו כי כתף יקרא מה שאחר השער מבפנים או מבחוץ ואפשר כי מתחת מפתן הפשפש הדרומי היו יוצאים אותו שלא היה אדם נכנס בו והיו יורדי' מדרום המזבח לחוץ לעזרה ומשם עד חוץ לעיר ובדברי רז"ל המעיין הזה תחילתו מבית קדש הקדשים אמר רבי פנחס משום רבי הונא כפורא מעין היוצא מבית קדש הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע אל פתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב וכיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן היינו דתנן שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של נסוך בחג ובתוספתא דסוכה ר' אליעזר אומר מים מפכים מפכפכין ועולין כמו פי הפך ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית מכאן ואילך וימד אלף באמה ויעבירני במים מי אפסים וימד אלף ויעבירני מים ברכים וימד אלף ויעבירני מי מתנים כיון שהגיע אל פתח בית דוד נעשה כנחל גדול שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה: ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני דרך חוץ. הקיפני מן המזרח לצפון והוציאני משער העזרה אשר בצפון דרך חוץ להר הבית: אל

והתועבות. עוד תשוב תראה תועבות · האנשים והשכים · אלה בית המבשלים:

רדק אל שער החוץ דרך הפונה קדים. והוציאני מהר הבית דרך שער המזרחי של הר הבית: והנה מים מפכים מן הכתף הימנית. והמים שהם היו יוצאים מכתף הדרומי של הר הבית ומפכים פירושו יוצאין לפי ענינו וכן תרגם יונתן וכפקין: בצאת האיש. האיש המראה אותו כל זו המראה והוא המלאך שזכר בראש המראה כמראה נחשת: וקו בידו. הוא פתיל פשתים כמו שזכר בראש המראה: וימד אלף באמה. מדד באותו קנה שהיה קנה האמ' כמו שפי' ומדד מתקו' שהיו עוברי' המי' האלה ומדד בהם אלף באורך והעבירני בהם והיו מי אפסים ות"י מי קרסולין וכן פירשו רז"ל שהיה אדם נכנס בהם עד קרסוליו והם יתדות הרגל שקורין קביליי"ש בלע"ז: וימד אלף. מדד אלף אחרים והמים גאו עד שהגיעו לברכים זהו שאמר מים ברכים ועוד מדד אלף אחרים והגיעו עד המתנים זהו שאמר ויעבירני מי מתנים: מים ברכים. בא הסמיכות עם תם הרבים כמו אחרים את סיגי כסף והדומים להם שכתבנו בספר מכלול: וימד אלף נחל. ועוד מדד פעם רביעית אלף אחרים והיה הנחל עמוק שלא יכולתי לעבור בו ברגל: כי גאו המים מי שחו. שהיו מי שחייה שלא יוכל אדם לעבור בהם אלא אם כן ישחה עליהם והוא שם בשקל אחו מן כאשר יפרש השוחה לשחות: ויאמר אלי הראית בן אדם. כלומר איך הנחל הזה הולך וגדל הבן בו רוצה לומר כן תהיה טובת ישראל הולכת וגדלה: ויולכני וישבני על שפת הנחל. הוליכני והוציאני מן המים והושיבני על שפת הנחל שהכניסני משנו אל המים: בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד. מה שלא היה בו מתחילה כשנכנסתי מן השפה אל הנחל עץ רב דרך כלל: ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה. הגלילה שם מחוז כמו גלילות פלשת והדומים לו הקדמונה פי' מזרחית: הערבה. כתרגומו מישרא: ובאו הימה אל הימה המוצאים. כתרגומו ועלו לימא רבא מתפקין כלומר יכנסו לים ומשם לים הגדול ויתכן פירוש הפסוק כן כי שני חלקים יעשה הנחל אחד ילך לים מזרחי ואחד ילך לים מערבי והוא שאמר בנבואת זכריה חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון וכן פירושו ובאו הימה אל המזרחי כמו שאמר אל הגלילה הקדמונה רוצה לומר כי מדרך מזרח יבאו לים אל הימה המוצאים פירושו אל הים המערבי יהיו מוצאים כמו כן ורז"ל אמרו להיכן היו יוצאים לים טבריא ולים סדום ולים אוקינוס לרפאות מימיהן המלוחים ולמתקן וירדו על הערבה זה ימה של טבריא ובאו הימה זה ימה של סדום אל הימה המוצאים זה אוקינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם: ונרפאו המים. מן מליחתן ונרפאו האלף נחה: והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה. יחיה אותם המים שיכנס בהם אחד משני הנחלים או שניהם כל נפש חיה שישרץ בו יחיה באותו הים כיום יש שלא ישרצו בו דגים וגם לא יחיו בו דגים וזה זכרו חכמי המחקר כי בים פלשתים לא ישרצו בו דגים ולא יחיו בו כי המים מרים מרוב מליחותם וכן ים סדום ואפשר כי לשני הימים האלה יכנסו הנחלים האלה וירפאו המים ויחיו בהם הדגים ולכן תהיה בהם דגה רבה מאד ואמר ישרץ לשון זכר ועליו נאמר יחיה כי מנחלו נפש כלנפש שבעה אחד נפש: והיה יעמדו עליו דוגים. כתיב וקרי עמדו הנחל הזה יהיה גדול שיעמדו עליו צדי הדג שתהיה בו דגה רבה ויונתן תרג' ויהא אתר למיקם עלה צידין: מעין גדי ועד עין עגלים. זה המקום מעין גדי ועד עין עגלים שהוא סמוך לנחל זה כל המקום הזה יהיה משטח לחרמים שישטחו שם הציידים רשתותיהם: למינה תהיה דגתם. הה"א רפה ודינה במפיק רוצה לומר למין הדגה כלומר לכל מיני הדגה תהיה שם דגתם וכנוי תם דגתם אל הנחלים: בבאתו. כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכתוב באלף במקום וי"ו ופירושו מקומות הטבה: ונבאיו. מן לאסוף מים מגבא והיא חפירה שמתאספין בה המים וכנוי בבאתו ונבאו אל הים שזכר כלומר כשירפאו מי הים לא ירפאו מקומות שיבאו שם מימיהם ויתאספו באותם ביצות וגבאים אותם מים לא ירפאו: למלח נתנו. יהיו צריכים לאותם מים בעבור מלח כדי להטעים התבשילין ולמלוח כל דבר שיצטרך וית למלח נתנו למחפורין דמלח יהון: ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה. כל עץ מאכל הוא עץ רב שאמר למעלה ולא פירש איזה עץ ועתה אמר שעץ מאכל יהיה מכל פירות שבעולם: לא יבול עליו. לא ביתות אחתה ולא ביתות הגשמים: ולא יתום פריו לחדשיו יבכר: ולא יכלה פריאילן כי מחדש לחדש יבכר וזה יהיה על דרך מופת: כי

הפותח ד' מל' וסי' וישלח תבנית ידי. ותשא אתי רוח ותבא אתי. ויוצאני דרך שער צפונה ויסבני. ואת אבציה מלך יהודה דדברי הימים: ויולכני ג' כתיב כן וסימ' דרך הדרום. אל השער שער אשר פנה' ויולכני וישבני על שפת הנחל: יוצאים ד' מל' וסי' נמסר בריש ספרא דא סי' י"ד: רבה מאד ח' דסמיכי בקריאה וסי'

פסוק אֶל־שַׁעַר הַחוּץ דֶּרֶךְ הַפּוֹנֶה קָדִים וְהִנֵּה־מַיִם מְפַכִּים מִן־הַכָּתֵף הַיְמָנִית׃ בְּצֵאת־הָאִישׁ קָדִים וְקָו בְּיָדוֹ וַיָּמָד אֶלֶף בָּאַמָּה וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מֵי אָפְסָיִם׃ וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מַיִם בִּרְכָּיִם וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי מֵי מָתְנָיִם׃ וַיָּמָד אֶלֶף נַחַל אֲשֶׁר לֹא־אוּכַל לַעֲבֹר כִּי־גָאוּ הַמַּיִם מֵי שָׂחוּ נַחַל אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵר׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם וַיּוֹלִכֵנִי וַיְשִׁבֵנִי עַל־שְׂפַת הַנָּחַל׃ בְּשׁוּבֵנִי וְהִנֵּה אֶל־שְׂפַת הַנַּחַל עֵץ רַב מְאֹד מִזֶּה וּמִזֶּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּיִם הָאֵלֶּה יוֹצְאִים אֶל־הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה וְיָרְדוּ עַל־הָעֲרָבָה וּבָאוּ הַיָּמָּה אֶל־הַיָּמָּה הַמּוּצָאִים וְנִרְפְּאוּ הַמָּיִם׃ וְהָיָה כָל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר־יִשְׁרֹץ אֶל כָּל־אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁם נַחֲלַיִם יִחְיֶה וְהָיָה הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד כִּי בָאוּ שָׁמָּה הַמַּיִם הָאֵלֶּה וְיֵרָפְאוּ וָחָי כֹּל אֲשֶׁר־יָבוֹא שָׁמָּה הַנָּחַל׃ וְהָיָה יַעַמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים מֵעֵין גֶּדִי וְעַד־עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטוֹחַ לַחֲרָמִים יִהְיוּ לְמִינָה תִּהְיֶה דְגָתָם כִּדְגַת הַיָּם הַגָּדוֹל רַבָּה מְאֹד׃ בִּצֹּאתָו וּגְבָאָיו וְלֹא יֵרָפְאוּ לְמֶלַח נִתָּנוּ׃ וְעַל־הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל־שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל־עֵץ־מַאֲכָל לֹא־יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא־יִתֹּם פִּרְיוֹ לָחֳדָשָׁיו יְבַכֵּר

תרגום לִתְרַע בָּרָאָה אוֹרַח תַּרְעָא דְּפָתַח לְמַדִּינְחָא וְהָא מַיָּא נָפְקִין מִן עִיבְרָא דְּרוֹמָא׃ בְּמִיפַּק גַּבְרָא מַדִּינְחָא וְחוּט דִּמְשַׁחְתָּא בִּידֵיהּ וּמְשַׁח אַלְפָא בְּאַמִּין בְּאַמְּתָא וְאַעֲבַרְנִי בְּמַיָּא מֵי קַרְסוּלִין׃ וּמְשַׁח אַלְפָא וְאַעֲבַרְנִי בְּמַיָּא מֵי רְכוּבִין וּמְשַׁח אַלְפָא וְאַעֲבַרְנִי מֵי חַרְצִין׃ וּמְשַׁח אַלְפָא נַחְלָא דְּלָא יְכֵילִית לְמֶיעְבַּר אֲרֵי תְקִיפוּ מַיָּא מֵי סַחְוָא נַחְלָא דְּלָא אֶפְשַׁר לְאִתְעֲבָרָא׃ וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם וְאוֹבְלַנִי וְאוֹתְבַנִי עַל כֵּיף נַחְלָא׃ בְּמִיתְבִי וְהָא עַל כֵּיף נַחְלָא אִילָן סַגִּי לַחֲדָא מִכָּא וּמִכָּא׃ וַאֲמַר לִי מַיָּא הָאִלֵּין נָפְקִין בִּגְלִילָא מַדִּינְחָא וְנַחְתִּין בְּמֵישְׁרָא וְעָלִין בְּיַמָּא לְיַמָּא רַבָּא מִתְפַּקְּקִין וּמִתְּסַן מַיָּא׃ וִיהֵי כָל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי רַחֲשָׁא לְכָל אֲתַר דִּי עָלִין לְתַמָּן מֵי נַחְלָא יֵיחוּן וִיהוֹן נוּנַיָּא סַגִּי לַחֲדָא אֲרֵי עָלִין לְתַמָּן מַיָּא הָאִלֵּין וּמִתְּסַן וּמִתְקַיְּמִין לְכָל אֲתַר דִּי יֵעֲלוּן לְתַמָּן מֵי נַחְלָא׃ וִיהֵי אֲתַר לְמֵיקַם עֲלוֹהִי צַיָּדִין מֵעֵין גֶּדִי וְעַד עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטַח לְצֵידִין יְהוֹן לְמִינֵיהוֹן יְהוֹן נוּנֵיהוֹן כְּנוּנֵי יַמָּא רַבָּא סַגִּי לַחֲדָא׃ בִּיצָּוְהִי וּפִצִּידוֹהִי לָא יִתַּסְּן לְמַחְפּוֹרִין דִּמְלַח יְהוֹן׃ וְעַל נַחְלָא יִסַּק כָּל אִילָן עַל כֵּיפֵיהּ מִכָּא וּמִכָּא דְּמֵיכַל לָא יִתְּרוּן טַרְפוֹהִי וְלָא יִפְסוֹק אִבֵּיהּ יְרַח בִּירַח יְהֵי עָבֵיד פֵּירִין

הבשר עודנו בין שניהם. והיה כל נפש חיה אשר ישרץ. והיה יעמדו עליו דוגים. נחשת רבה מאד דדה. ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ושלשת דאיוב: עלהו ב' וסים' לא יבול עלהו. והיה עלהו רענן.

רשי אל שער. החצונה הפונה קדים: מים מפכים. בוליאנט בלע"ז רחבים כרוחב פי הפך כך פרשו רבותינו כדלעיל: וימד אלף באמה. חוץ לחומה וכל אותן אלף אמה לא נגבר הנחל להיות עמוק אלא עד האפסים הם הקרסולים שקורין קביליי"ש בלע"ז: וימד אלף. אחרות ויעמיקו עד ברכים ועוד אלף והעמיקו עד מתני מכאן ואילך נחל אשר לא יוכל לעבור מכאן שאסור ליכנס במי' מן המתנים ולמעלה שלא ישטפוהו המים משבא למי מתני' יבא על שפת הנהר ומדד עוד אלף לפניו נחל אשר לא יעבר ורגליו ביבשה שעומדים היינו דכתיב וישבני שפת הנחל כלומ' אל שפת הנחל שהיה עומד: גאו. כמו גדלו: מי שחו. כנאו"ריגט בלע"ז מים שצריך לשוט בהן ולא לעברם ברגל שלא ישטפוהו. שחו שיט כמו כאשר יפרש השוחה לשחות: הראית בן אדם. כמה מתגבר הנחל הזה: בשובני והנה אל שפת הנחל וגו'. בתוך שהוליכני והושיבני משם על שפתו עץ רב מאד מזה ומזה עץ אאבריץ בלע"ז: אל הגלילה. לאמרק"א בלע"ז: הקדמונה. המזרחית שנו רבותי' בתוספתא של סוכ' להיכן יוצאין לימה של טברי' ולימה של סדום ולים הגדול לרפות את מימיהם המלוחים ולמתקם וירדו הערבה זו ימה של טבריא ובאו הימה זו ימה של סדום אל הימה המוצאים זו ימה של אוקיינוס שהוא מוצ' מן היישוב להקיף את העולם ונרפאו המים מתליחתם מדרש אגד' למה קורא אותם מוצאים על שם שני פעמים שיצאו: אל כל אשר יבא שם נחלים. הנחל הזה המתחלק לכמה נחלי' שממתק את הימים שמתערב בתוכם ודגתם הנשרצת בם חיה ומתוקה: והיה יעמדו עליו דיגים. לחרמים. למכמורות: למינה תהיה דגתם: לא מפיק ה"א ופירושו למינים הרבה תהי' דגתם למינה לשון רוב מינים כמו והדגה אשר ביאר כל אכותה הטבתי: בצאתיו. של ים כמו היצאה נומא בלא ביצה ונו' מרפק בל': ונבאיו. כמו עשה הנחל הזה גבים גבים הגבים הנבעי' שסביבותיו והגבים הם נקעים שהמי' נאספים בהם: ולא ירפאו. ליהפך למתיקה למה כי למלח נתנו ולא ירפאו הללו הזנ טפילה ויתירה: לחדשיו יבכר. מדי חדש בחדש יבשל פרותיו: לתרופה

רשי

לתרופה. פירשו רבותינו ז"ל להתיר פה אלמי ופה עקרות ומשמעו לשון רפואה כמו וירפו את שבר עמי על נקלה וכן חברו מנחם: גה הגבול. ת"י דין תחומא כמו זה גבול וכן וכתיתך לבג לגוי כמו לבז לגוי ויש עוד לפתור גה לשון גיא: יוסף חבלים. יוסף יטול שני חלקים אחד למנשה ואחד לאפרים: איש כאחיו. לא כראשונה איש לפי פקודיו אלא עכשיו כל השבטים שוין וכמין שורת ה הכרם כל חלק וחלק מן הגבול המזרחי עד ים אוקיינוס למערב כמו שמפרש בענין ואין שתי שבטים ב ברצועה אחת: וזה גבול הארץ. תחומי מצרי ארץ ישראל: לפאת צפונה. רוח צפונית: מן הים הגדול. שהוא גבול למערבי הדרך חתלון. בא לו לצד מזרח אל חתלון ואל צדדה ואל חמת וברותה וסברים כל העיירות הללו במצר צפון: חצר התיכון. ת"י בריכת עגיבאי: והיה גבול מן הים חצר עינן. והיה גבול רוח צפון מן הים עד חצר עינן: גבול דמשק. שהיה בגבול דמשק שחצר עינן במקצוע צפונית מזרחית כמו שמפרש בגבולין שכתב משה רבינו והיו תוצאותיו חצר עינן וגו' והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן וגו' גבול דמשק במקצוע צפונית מזרחית אבל חצר עינן כמו שאמור למעלה חצר עינן ג גבול דמשק גבול חמת במקצוע צפונית מערבית שנאמר זה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ה ההר תתאו לבא חמת ומשם צדדה אשר על גבול חורן גבול דמשק במזרח סמוך למקצוע: וצפון צפונה וגבול חמת. כלומר כל מצר הצפון המפורש בתור' וגבול חמת שאף היא במצר הצפון כמו שנאמר וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת והיו תוצאותיו הגבול צדדה הוא צדדה האמור כאן הדרך חתלון לבוא צדדה: ואת פאת צפון. והרי לך פאת צפון ומבין הגלעד ומבין ארץ ישר' מצר מזרחי של ארץ כנען ואין עבר הירדן בתוך מצרים הללו כי אם ארץ כנען לבדה וכן בגבולין המפורשים בתורה אין עבר הירדן בתוכם וכן פירוש המקרא הזה ומצר מזרחי לארץ כנען אשר בין חורן ודמשק העומדין לה במקצוע צפונית מזרחית כמו שאמור למעלה בענין ובין הגלעד וארץ ישראל אשר בעבר הירדן מזרחה: הירדן מגבול על הים הקדמוני תמודו. הירדן הוא מזרחי שלה מגבול מקצוע הצפון הוא חצר עינן המפורש למעלה עד הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במקצוע דרומית מזרחית תמודו אורך מצר מזרחי ואף בתורה כך מפורש גבול קדמה והיו תוצאותיו ים המלח במקצוע דרומי: ואת פאת קדימה. כלומר והרי לך פאת קדים: מתמר. מיריחו שהיא עיר התמרים וכן ת"י: עד מי מריבות קדש. הוא מדבר צין: נחלה אל הים הגדול. ומשם הולך הגבול עד נחל מצרים הנופל בים הגדול במקצוע דרומית מערבית ואף משה כך כתב גבול נגב ממדבר צין על ידי אדום ומשם והולך עד עצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחלה האמור כאן כמו לנחל ומצאתי מתורגם אחסנא ואם לא שהטעם למטה ורא"תי נחלה מצרים שהטעם למעלה ומסורת עליו לית בטעמא הייתי אומ' שיבוש הוא ולא תירג' יונתן כן כי אם קראוס טועים: ופאת ים. ומצר מערבי: הים הגדול מגבול עד נכח לבא חמת' ממקצוע דרומית האמור למעלה ונחל מצרים: עד נכח לבא חמת. עד מקצוע צפונית מערבית הוא הר ההר שהוא נכח לבא חמת כי חמת במקצוע צפונית מערבית אבל חר ההר כמו שכתוב מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת:

וְעָלֵהוּ ב' וסימ' והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה. ועלהו לא יבול: לשני עשר ו' בליש' וסימ' נמסר בסדר תצוה: חזה כ"ג רפ' בקרי' וסימ' חזה אשר תעשה אתה. וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אתם. חזה אשר תעשה על תשובת. וזה לכם הטמא בשרץ. וזה לך הרנגת שתכם לכל תנופות. חזה מעשה המנורה מקשת

כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה:
כה אמר אדני יהוה גה גבול אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל יוסף חבלים:
ונחלתם אותה איש כאחיו אשר נשאתי את ידי לתתה לאבתיכם ונפלה הארץ הזאת לכם בנחלה:
וזה גבול הארץ לפאת צפונה מן הים הגדול הדרך חתלן לבוא צדדה:
חמת ברותה סברים אשר בין גבול דמשק ובין גבול חמת חצר התיכון אשר אל גבול חורן:
והיה גבול מן הים חצר עינון גבול דמשק וצפון צפונה וגבול חמת ואת פאת צפון:
ופאת קדים מבין חורן ומבין דמשק ומבין הגלעד ומבין ארץ ישראל הירדן מגבול על הים הקדמוני תמדו ואת פאת קדימה:
ופאת נגב תימנה מתמר עד מי מריבות קדש נחלה אל הים הגדול ואת פאת תימנה נגבה:
ופאת ים הים הגדול מגבול עד נכח לבוא חמת זאת פאת ים:
וחלקתם את הארץ הזאת לכם לשבטי ישראל:
והיה תפלו אותה בנחלה לכם ולהגרים הגרים בתוככם אשר הולדו בנים בתוככם והיו לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל:

תרגום

ארי מוהי מן מקדשא אינון נפקין ויהון איביה למיכל וטרפוהי לאסותא:
כדנן אמר יי אלהים דין תחומא דתתחסנון ית ארעא לתרי עסר שבטי ישראל יוסף יתקבל תרין חולקין:
ותתחסנון יתה גבר כאחוהי די קיימית במימרי למיתנה לאבהתהון ותתפליג ארעא הדא לכון באחסנא:
ודין תחום ארעא לרוח ציפונא מן ימא רבא אורח חתלון למעלנא דצדד:
חמת ברותה סבריס די בין תחום דמשק ובין תחום חמת בריכת עגבאי די על תחום חורן:
ויהא תחומא מן ימא חצר עינון תחום דמשק וציפונא ציפונא ותחום חמרת וית רוח ציפונא:
ורוח מדינחא מבין חורן ומבין דמשק ומבין גלעד ומבין ארעא דישראל ירדנא מתחומא די על ימא מדינחא תמשחון וית רוח קידומא:
ורוח עיבר דרומא מיריחו עד מי מצות רקם אחסנא לימא רבא וית רוח דרומא דדרומא:
ורוח מערבא ימא רבא מתחומא עד מקביל מעלנא דחמת דא רוח מערבא:
ותפלגון ית ארעא הדא לכון לשבטיא דישראל:
ויהי דתפלגון יתה באחסנא לכון ולגיוריא די יתגיירון ביניכון דאולידו בנין ביניכון ויהון לכון כיציבא בבני ישראל עמכון יפלגון באחסנא בגו שבטי ישראל:

זהב'. וזה אשר לא תאכלו מהם את. וזה דבר השבטה שמוט כל בעל. וזה יהיה לכם גבול צפון דמסעי. וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם. וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה. וזה הדבר אשר מל יהושע. וזה הדבר אשר תעשו דסוף ספר שפטים: וזה לך האות דשבואל דעלי. וזה מעשה המכונה. וזה דבר המס. אשר הרים יד. אכול השנה ספיח דמלכים. וחברו דישעיה. וזה לך האות כאת' דישעיה. חזה גבול הארץ. חזה ימות בנפש מרה. וזה פרשגן הנשתון:

רדק

כי מימיו מן המקדש המה יוצאים. מימי זה הנחל יוצאים מן המקדש כמו שאמרנו למעלה ולפיכך יהיה בהם זה הפלא כי העצים אשר על שפתו בשותים ממנו לא יתום פריים ועליהם לא יבול: והיו פריו למאכל. כתיב יהיה וטעמו על פריו ועל עליו וקרי והיה שטעמו על פריו ואמר אחר כך ועלהו לתרופה רוצה לומר וכן יהיה לתרופה ופירו' תרופה שזכר מן עמודי שמים ירופפו כלומר יהיה עלהו לרפאת כל שבר שיניחו עלי העצים האלה על כל שבר וירפא ויונתן תירג' ותרפוהי לאסותא ורז"ל דרשו לתרופה נוטריקון להתיר פה אלמים ופה עקרות: כה אמר ה' גה גבול. גה כמו זה וכן תירג' יונתן דין תחומא והגימ"ל זיין ב באלפא ביתא דאט"ב"ח וכמוהו לבג לבז: יוסף חבלים. שבט יוסף יקח שני חלקים כמו שהיה מקדם וכן תירגם יונתן יוסף יקבל תרין חולקין: ונחלתם אותה איש כאחיו. כל החלקים יהיו שוים לא כחלקים הראשונים בימי יהושע כי חלק יהודה היה רב לפי שפקודיהם היו רבים ונאמר בתורה איש לפי פקודיו יתן נחלתו: וזה גבול הארץ. הדרך חתלון. כמו הארץ כנען והדומים לו: חמת ברותה. כמו שאמר וגם חמת הגבול בה ואין זה חמת הכתוב בתורה: גבול דמשק. כי דמשק תהיה מגבול ארץ ישראל כמו שאמר ודמשק מנוחתו: חצר התיכון. שם מקום ויונתן תירגם בריכת עגיבאי: והיה גבול מן הים חצר עינון. הוא חצר עינן הנזכר בתור' והנזכר למטה אלא שאותם בקמץ וזה בחולם ומקצת הגבולים האלה נזכרים בתורה אלא שגדול יהיה גבול א"י לעתיד ממה שהיה: וצפון צפונה. ויתר הגבול לצפון א"י לצפון העולם כמו שהולך עם גבול חמת וזהו וגבול חמת ואת פאת צפון כן אמר וגם ג' הרוחות עם פאת צפון מה שלא נזכר מן הגבולי' וכן כולם זולתי האחרונ' שהיא זאת פאת קדים. ומבין הגלעד ומבין א"י הגלעד לא היה מתחלה בכלל א"י אף על פי שהיה לישרא' כי לא היתה לארץ כנען והירדן היה ביניהם: הים הקדמוני. הוא ים המלח או ים כנרת כי שניהם מזרחים: תמודו. אמר כנגד ישראל כמו שאמר וחלקתם את הארץ: ופאת נגב מתמר. תירגם יונתן מיריחו כי היא נקראת עיר התמרים: נחלה אל הים הגדול. הוא שאמר נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה: נחלה. כמו נחל והה"א נוספת אף על פי שהמלה מלרע אבל נחלה מצרים מלעיל וכן נחלה עבר על כפשינו ויונתן תירגם אחסנתא: ופאת ים הים הגדול. מגבול הים הגדול הוא גבול מערב ארץ ישראל ומגבול זה עד נכח לבא חמת הוא רוחב הגבול: נכח. כמו נגד וכן נכחו תחנו והוא משקל אחד: זאת פאת ים. זאת הפאה הנזכרת היא פאת מערב לארץ ישראל: וחלקתם. מבואר הוא: והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרים. בא עם הה"א הידיעה כמשפט שלא כמנהג ברוב ופירושו והיה לכם הגבול שתפילו אותה בנחלה לגבולותיה לכם ולגרי' אשר הולידו בנים בתוככם בגלות: והיה

מה׳ אתו גר הגר אתו שמתגייר בגולה בתוך אותו שבט: ואלה שמות השבטים. סדר חלקים שיחלקוה ביניהם מקום כל אחד ואחד מקצה צפונה דן יטול מצר צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח עד גבול דמשק שבמקצוע מערב צפון: והיה לו פאת קדים הים. כלומ׳ מפאת קדים ועד ים דן אחד הרי פירש האורך ולא פירש הרוחב ובבריית׳ דספרי בפרשת האזינו שנינו מה ת״ל יהודה אחד דן אחד אשר אחד מלמד שעתידין ישר׳ ליטול אורך מן המזרח למערב ברוחב עשרים וחמשה אלף קנים שהם שבעים וחמשה מילין ומהיכן למדו השיעור הזה מן התרומה שהיא כאחד מן החלקים הללו כמו שמפורש בענין מה׳ שכך כתוב. ואורך כאחד החלקים והיא רחב עשרי׳ וחמש אלף קנים ואורך מפאת ים עד פאת קדים ו וכ״ה אלף קנים מאה וחמשים אלף אמה שהקנה שש אמה וכל אלפים אמה מיל כמו שאנו למדין במסכת יומא אבל עשר סוכות שמירושלם עד צוק הרי מאה וחמשי׳ אלף אמה עולין לשבעים וחמשה מיל וזהו שיסד רבי אלעזר בפיוט כי אקח מועד לעת חלוקת ארצותיה כשורת ה הכר׳ לחוקותיה באורך מפאת קדים לקצותיה עד ים אוקיינוס ל למצותיה ברחב שבעי׳ וחמשה מיל חריצותיה: ועל גבול דן. ואצל גבול דן בדרומו: תהיה התרומה וגו׳. ואם תאמ׳ היאך יתכן שתהא ירושלם ב במקומה והלא היתה ירושלם במצר צפונו של יהוד׳ שנטל דרומה של ארץ כנען וכאן היא באמצע השבטים אין חלוקה זו דומה לחלוקת יהושע שזו כשורת הכרם וכל ה החלקים שוין וחלוקת יהושע היה שבט יהוד׳ חלק גדול ואף כי היה חלק רב ממנו עד ש שנטל שמעון בגורלו שנ׳ מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ל לפיכך יש די עתה ב ברוחב חלק שנטל י יהודה בימי יהושע ליטול בו חלק שבטים ה׳ שבטים הנותרים לפי שהאורך גדול מאד מפאת קדים עד אוקיינוס וירושלם ב במקומה: והיה המקדש בתוכו. כמו שמפרש והולך: התרומה אשר תרימו ליי׳. מן החלק הזה שהופרש אצל יהודה ברדומו אורך ממזרח עד הים ורחב כ״ה אלף קני׳ ממנה תהי תרומה ליי׳ למקדש ומקום ל לבתים לכהנים ארך כ״ה אלפים קנים ממזרח למערב ורחב עשרת אלפים מן הצפון לדרום: ולאלה תהיה תרומת הקדש לכהנים. ואלה העשרת אלפים רחב וכ״ה אלף אורך יהיו לכהנים בצפון בתוך רבועת התרומה הגדולה אצל דרומו של יהודה: צפונה כ״ה אלף. הוא האורך ממזרח למערב: וימה רחב עשרת אלפים. מצר מערבי רחב עשרת אלפים מן הצפון לדרום: וקדימה רחב עשרת אלפים. ורוח מזרחית עשרת אלפים מן הצפון לדרום: ונגבה אורך כ״ה אלף. מן המזרח למערב: והיה מקדש יי׳ בתוכו: הוא הר הבית חמש מאות קנים על חמש מאות קנים יהיה באמצע רבועה זו וכל סביבותיו לכהנים י״ב אלפים ומאתים וחמשים לצד מזרח וכן לצד מערב וברוחב ארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכן לדרום כמו שאמור למעלה בענין יהיה מדה ל׳ הקודש חמש מאות בחמש מאות מרובע: לכהנים המקודש. החלק הזה המקודש יהי לכהנים: תרומיה

אל יד ח׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכם אעשה׳ ואלה שמות השבט׳ ב׳ בפסוק. חנה בעיני עבדים אל יד אדוניהם ב׳ בפסוק. וכל אסתר דבו׳ אל יד במ״א על וסימ׳ ונתון הלבוש והסוס. סימן כן ואלה שמות השבטים עד סוף ספר׳ כולהון קריבה במ״ה קדים וסי׳ ועל גבול דן. אפרים. ראובן.

והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו נחלתו נאם אדני יהוה:

מח

ואלה שמות השבטים מקצה צפונה אל יד דרך חתלן לבוא חמת חצר עינן גבול דמשק צפונה אל יד חמת והיו לו פאת קדים הים דן אחד: ועל גבול דן מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד: ועל גבול אשר מפאת קדמה ועד פאת ימה נפתלי אחד: ועל גבול נפתלי מפאת קדמה עד פאת ימה מנשה אחד: ועל גבול מנשה מפאת קדמה עד פאת ימה אפרים אחד: ועל גבול אפרים מפאת קדים ועד פאת ימה ראובן אחד: ועל גבול ראובן מפאת קדים עד פאת ימה יהודה אחד: ועל גבול יהודה מפאת קדים עד פאת ימה תהיה התרומה אשר תרימו חמשה ועשרים אלף רחב וארך כאחד החלקים מפאת קדימה עד פאת ימה והיה המקדש בתוכה: התרומה אשר תרימו ליהוה ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים: ולאלה תהיה תרומת הקדש לכהנים צפונה חמשה ועשרים אלף וימה רחב עשרת אלפים וקדימה רחב עשרת אלפים ונגבה ארך חמשה ועשרים אלף והיה מקדש יהוה בתוכו: לכהנים המקדש מבני צדוק אשר שמרו משמרתי אשר לא תעו בתעות בני ישראל כאשר תעו הלוים

ויהי שיבטא די יתגייר גיורא בגויה תמן תתנון אחסנתיה אמר יי׳ אלהים: ואילין שמהת שבטיא מסיפי ציפונא על תחום אורח חתלון מעלנא דחמת חצר עינן תחום דמשק ציפונא על תחום חמת ויהון ליה רוח קידומא מערבא דן חד: ועל תחום דן מרוח מדינחא עד רוח מערבא אשר חד: ועל תחום אשר מרוח מדינחא ועד רוח מערבא נפתלי חד: ועל תחום נפתלי מרוח מדינחא עד רוח מערבא מנשה חד: ועל תחום מנשה מרוח מדינחא עד רוח מערבא אפרים חד: ועל תחום אפרים מרוח מדינחא ועד רוח מערבא ראובן חד: ועל תחום ראובן מרוח מדינחא עד רוח מערבא יהודה חד: ועל תחום יהודה מרוח מדינחא עד רוח מערבא תהי אפרשותא דתפרשון עסרין וחמש אלפין פותיא ואורכא כחד מן חלקיא מרוח מדינחא עד רוח מערבא ויהי בית מקדשא בגויה: אפרשותא די תפרשון קדם יי׳ אורכא עסרין וחמשא אלפין ופותיא עסרא אלפין: ולאילין תהי אפרשות קודשא לכהניא ציפונא עסרין וחמשא אלפין ולמערבא פותיא עסרא אלפין ולמדינחא פותיא עסרא אלפין ולדרומא אורכא עסרין וחמשא אלפין ויהי בית מקדשא דיי׳ בגויה: לכהניא דקדישין מבני צדוק דנטרו מטרת מימרי דלא טעו בטעות בני ישראל כמא דטעו ליואי

יהודה. ואלה מדותיה. ח׳ קריבה בשאר קריא׳ וסימ׳ ותשא אתי רוח. ויבוא אל שער. ולנשיא מזה ומזה ב׳ בו. וישיבני אל פתח קדמא דפסוק. ופאת קדים כבין חורן תנינא דפסוק. מגמת פניהם: כאחד י״ב פתחין בקרי׳ וסי׳ הן האדם היה כאחד ממנו. דן ידין עמו. וחליתי והייתי כאחד האד׳. וחברו אם אסור יאסרוני. ויואל הלוי לשבת את האיש. גם את הארי גם את הדוב. ועשהאל קל ברגליו. אוכל על שלחני כאחד מבני המלך. כאחד הנבלי׳ וארך כאחד החלקי׳. על ירוש׳ ידו גורל. אשר הלך לקרוא למיכיהו דד״ה וחד וכאחד השרי׳ תפלו:

רדק

והיה בשבט אשר גר הגר אתו. כי לעתיד בבאת ישראל מהגלות יודעו השבטים אף על פי שהם מעורבים עתה ולא ידעו איש את שבטו יבא אליהו ויחס כל איש אל שבטו: ואלה שמות השבטים. פירו׳ אלה שמותם על נחלתם והחל מן הצפון מקצה צפונה ואמר כי לצד צפון של ארץ ישר׳ בקצה הצפון על הגבולים האלה יהיה חלק דן זהו שאמר אחר כן והיו לו פאת קדים הים פירו׳ והיו לו גבולים האלה מן פאת צפון עד הים כי כל החלקים זוכר אותם באורך מ ממזרח למערב וברוחב כמו שהם גבולי המקומות שזוכר אבל לא שם מדה לרוחב החלקי׳ אלא לחלק התרומ׳ ולחלק הנשיא שם אורך ורוחב כמו שכתוב למעלה וכן יראה רוחב שאר החלקים ברוחב חלק הנשיא חמשה ועשרים אלף כי לא אמר על אורך חלקן לעמת אחד ה החלקי׳ כי ברוחב יהיו חלקיהם שוים ובדברי רבותינו ז״ל יי׳ מדר יכתב: אמר הקדוש ברוך הוא לישראל אני עתיד להושיב אתכם כותלים מסוף העולם ועד סופו וכן הוא אומר פאת קדים הים דן אחד: מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד. יהודה אחד. וכן כולם שעתידים ישרא׳ ליטול אורך מן המזרח למער׳ על רוחב חמשה ועשרי׳ אלף קנים שיעורם חמשה ושבעים מיל חמשה ו ועשרים אלף קנים הם מאה ו וחמשי׳ אלף אמה כי הקנה שש אמות כמו שכתוב למעלה ואלפי׳ אמה הם מיל נמצא שהם חמשה ושבעים מיל: ועל גבול דן. סמוך לגבול דן וכן כולם כמו ועליו מטה מנשה והדומים לו והכל מבואר: ועל גבול יהוד׳ התרומה אשר תרימו. בכלל התרומה הוא הר הבית ומה שבתוכו ואחוזת הכהנים והלוים ואחוזת העיר והולך ופורט כל אחד כמו שנזכר למעלה: בתוכה. כתיב וקרי בתוכו וטעם הכתוב בתוכה התרומה וטעם בתוכו אל החלק והכל מבואר למעלה: לכהני׳ המקדש. רוצה לומר המקודשים והוא על דרך כלל וכן תירגם יונתן לכהניא דקדישין ואיזה הם המקודשים אותם שהם מבני צדוק שלא תעו: כאשר תעו הלוים. ר״ל הכהנים הלוים שאינם מבני צדוק וטעם צדוק פירשנוהו למעלה בפסוק והלשכה אשר פניה דרך הצפון:
והיתה

רש"י

תרומיה. מפורשת תרומ' הוא שם הפרשה תרומיה מפורשת והיתה להם הרצועה הזאת מפורשת מתרומת הארץ מן התרומה הגדולה שהיתרמה מן הארץ אורך מאוקיינוס עד גבול מזרח ברוחב כ"ה אלפים כמו שאמור למעלה מתנה יבדילו רצועה זו באמצע ארכה לכהני' ולמקדש יקדש הקדשים. שכל התרומה הגדולה קודש לכהנים וללוים ולנשיא ולאחוזת העיר ולעובדי העיר כמו שמפרש והולך וזו כ"ה אלף אורך וי' אלף רחב בצפונו המפורשת ית' תמנה לכהני' ולמקדש תהיה קדש קדשים: אל גבול הלוים. אצל רצועת הלוי': והלוים לעומת גבול הכהנים. אצל רצועת הכהנים כמדת הכהנים כנגד כל ארכה: כל אורך. כל הרצועות אורכן כ"ה אלף: ולא ימר. ולא יחליפם בקרקע אחר: וחמשת אלפים הנותר ברחב. רצועת התרומה הגדולה שהיתה כ"ה אלפים רחב ואורך כאות החלקי' מפאת קדי' עד פאת ים ומתנ' חזר ותרם שתי רצועות באמצעיתה אורך ע' עשרים וחמשה אלף ורחבן עשרים אלף ז' ועדיין נשאר ברחבה חמשת אלפים אותם חמשת אלפים רחב יהיו למושב העיר א' ארכן על פני אורך ה' חמשה ועשרים אלף של תרומת הלוים: חול הוא. ואינו קודש כתרומת אותה רצועה של הכהנים והלוים חול הוא אבלם ויהיו לעיר למושב ישראל ולמגרש סביב העיר: בתוכה. באמצע אותה רצועה: ואלה מדותיה. של עיר: פאת צפון וגו'. מרובעת ארבעת אלפים וחמש מאות. קנים על ארבעת אלפי' וחמש מאות קנים כ' כשארו ברוחב חמש מאות הם יהיה להם למגרש מאתי' וחמשים לצפון ומאתי' וחמשים קנים לדרום כמו ש' שאמור במקרא של מטה וכן למזרח ולמערב הרי ה' אלפים על ה' אלפים באמצע הרצועה הרי כל רחבה ממולא ובאורך הרצועה הזאת השלישית כשארו עשרת אלפי' למזרח ועשרת אלפים למערב עליהם הוא מפרש ואומר והנותר באורך לעומת תרומת הקודש עשרת אלפים קדימה ועשרת אלפים ימה: והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר. הם הגבעונים הכתובים חוטבי עצים ושאבי מים כן שמעתי משמו של ר' מנחם זצ"ל לעובדי העיר אינם אר"בגא בלע"ז: והיה מגרש לעיר. כל מגרשי עיר שבמקרא מקום פנוי לא בתים ולא שדה: יעבדוהו. מכל שבטי ישראל שנתנו להם זה חלק בארץ: כל התרומה. המוקדשות המותרמות מתוך התרומה הגדולה כ"ה אלפים קנים על כ"ה אלפים קנים: רביעית. מרובעת אל תרומת הקדש לכהנים וללוים ואל אחוזת העיר אחוזת פורפרים בלע"ז: והנותר לנשיא וגו'. והנותר באורך התרומה הגדולה מזה ומזה. למזרח ולמערב של תרומת הקדש ואחוזת העיר:

מסורה

קדש קדשים ה' בנביאים ובכתובים וסימ' זאת תורת הבית על ראש. ומן המדה הזאת תמד. והיה לכם תרומיה. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן. ולחתם חזון ונביא ולמשוח קדש קדשים. וכל אוריתא דכוו' כ"מו וסימ' נמסר כסדר תרומה: בתוכה ב' כתובים כן ובענין וסימ' חול הוא לעיר למושב. ומקדש הבית בתוכה: קדים

יחזקאל מח

יג והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ קדש קדשים אל גבול הלוים: והלוים לעמת גבול הכהנים חמשה ועשרים אלף ארך ורחב עשרת אלפים כל ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים: ולא ימכרו ממנו ולא ימר ולא יעבור ראשית הארץ כי קדש ליהוה: וחמשת אלפים הנותר ברחב על פני חמשה ועשרים אלף חל הוא לעיר למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה: ואלה מדותיה פאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים ופאת נגב חמש חמש מאות וארבעת אלפים ומפאת קדים חמש מאות וארבעת אלפים ופאת ימה חמש מאות וארבעת אלפים: והיה מגרש לעיר צפונה חמשים ומאתים ונגבה חמשים ומאתים וקדימה חמשים ומאתים וימה חמשים ומאתים: והנותר בארך לעמת תרומת הקדש עשרת אלפים קדימה ועשרת אלפים ימה והיה לעמת תרומת הקדש והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר: והעבד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל: כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רביעית תרימו את תרומת הקדש אל אחזת העיר: והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש

(בגליון: ה' בנבי' ובכתו' וכל אוריי' דכו' במ"א · ט' מכו' ולא ולא ולא · יעביר ק' · לא · ר' נסיב' · ב' · בתוכה · ב' לב ת' · חמש כתי' ולא קרי ת' נעמין · תבואתה ק' · ב' מ"ל · ל' · ב' מ"ל דמ"ל)

תרגום

ותהי להון אפרשותא מאפרשות ארעא קודש קודשין על תחום ליואי: וליואי לקביל תחום כהניא עסרין וחמשא אלפין אורכא ופותיא עסרא אלפין כל אורכא עסרין וחמשא אלפין ופותיא עסרא אלפין: ולא יזבנון מניה ולא יחליף ולא יעביר ריש ארעא ארי קודשא קדם יי: וחמשא אלפין דאשתארו בפותיא על אפי עסרין וחמשא אלפין חולא הוא לקרתא לסותב ולרוח ויהי כיבש קרתא בגויה: ואילין משחתהא לרוח ציפונא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח דרומא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח מדינחא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח מערבא ארבע אלפין וחמש מאה: ויהי רווחא לקרתא לציפונא מאתן וחמשין ודרומא מאתן וחמשין ומדינחא מאתן וחמשין ומערבא מאתן וחמשין: ודאשתאר באורכא לקביל אפרשות קודשא עסרא אלפין למדינחא עסרא אלפין למערבא ויהי לקביל אפרשות קודשא ותהי עללתיה למיכל לדמפלחין בקרתא: ודמפלח בקרתא יפלחוניה מכל שבטי ישראל: וכל אפרשותא עסרין וחמשא אלפא ועסרין וחמשא אלפא מרבע תפרשון ית אפרשות קודשא לאחסנת קרתא: ודאשתאר לרבא מיכא ומיכא לאפרשות קודשא

מסורה

ה' בעניינא וסימ' נכס' לעיל בהאי סימן: תבואתה ב' כתיב ה' וסימ' קדש ישראל ליי' ראשית תבואתה. והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר: רביעית ג' מ"ל דמ"ל וס' ויין לנסך רביעית ההין תקריב על. למצרים על חיל פרעה. רביעית תרימו את תרומת הקדש דסוף יחזקאל. וכל שאר אוריתא ומלכים ויחזקאל רביעת כתיב ב"בא רבעית וסימ' והקריב המקריב קרבנו ליי'. וכל שאר נביאים וכתובי' רבעית כתיב:

רד"ק

והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ. תרומיה שם תאר בפלס תחתיה עליתיה והדומים להם ואמ' אף על פי כי חלק הכהנים עם המקדש הוא תרומיה מתרומת הארץ כי היא קדש הקדשים: אל גבול הלוים. רוצה לומר על וכן תירגם יונתן על גבול ליואי רוצה לומר סמוך לגבול הלוים ותרומת הארץ היא חלק הלוים ואחוזת העיר וחלק הכהני' עם המקדש היא תרומת התרומה כי כל עיר ירושלם היא תרומה: והלוים. מבואר הוא: ולא ימכרו ממנו. הלוים. וכל שכן הכהנים שלא ימכרו מאחוזתם לישראל: ולא ימר. וכן לא יחליפנו ולא יעביר אותו בנחלה אחרת: ולא ימר. ולא יעביר. דרך כלל יעבור כתיב רוצה לומר יעבור החלק הזה לאחר. ולא יעביר קרי רוצה לומר הכהן או הלוי לא יעבירנו: ראשית הארץ. כמו שקרא אותו תרומת הארץ כן קורא אותו ראשית כי התרומה ראשית: כי קדש ליי'. פירו' כל זה הוא קדש ואף על פי שהאחד מקדש יותר מחברו הכל הוא קדש ליי' כי הוא אחוזת משרתיו יי': וחמשת אלפים. חול הוא לעיר. אחזת העיר הנזכר למעלה שהוא חמשת א' לפים הוא חול כנגד חלק הלוים והכהנים שהוא מקודש ממנו ואף על פי כן הוא קדש ותרומת הארץ כי ירושלם היא מקודשת מכל ארץ ישראל ומה יהיו אלה חמשת אלפים לעיר: למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה. כתיב וקרי בתוכו וכבר פירשנוהו: ואלה מדותיה. מדות העיר שהוא קדש מרובעת לכל רוח חמש מאות אמות ו' וארבעת אלפים: ופאת נגב חמש חמש מאות וארבע אלפים. חמש האחד כתיב ולא קרי והוא אחד מסמוכ' דכתיבין ולא קריין: והיה מגרש לעיר צפונה. מגרש הוא חוץ לעיר מחומת העיר ולחוץ והוא מקום פנוי אין בו בית ולא זרעים ולא נטעים והיה המגרש חמשי' ומאתי' לכל רוח הנה רחב אחזת העיר ש' שהיא חמשת אלפים כי העיר ארבע אלפי' וחמש מאות מצפון לדרום ומגרש חמשים ומאתים צפונה וחמשים ומאתים נגבה הנה חמש מאות וארבעת אלפים וחמש מאות הרי הנה חמשת אלפים: והנותר בארך לעמת תרומת הקדש. שהיא חמשה ועשרים אלף ארך והעיר חמשת אלפים נשארו למזרח עשרת אלפים ולמערב עשרת אלפים והנה הם כ"ה אלפים: והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר. תבואת העשרים אלף תהיה למאכל לאותם שיעמדו בעיר כי מכל שבט ישבו שם והם יקראו עובדי העיר שיעשו עבודת העיר בשדות ובכרמים ובגגים: תבואתה. כתיב בה"א וקרי בוי"ו וכתבנו הטעם במלת בתוכו או בשניהם הה"א במקום וי"ו כמו אהלה: והעובד העיר יעבדוהו. מכל שבטי ישראל כי בעבורם הם עומדים שם ובמקומם ובדין הוא שיעבדום בכל דבר שתצטרך להם מהם וישלחו להם מנות ויש מפרשים עובדי העיר הגבעונים ואין לו טעם כי לא יהיו עוד הגבעונים משרתים לעתיד ולא יתכן שיהיו גבעונים יושבי ירושלם העיר הקדושה בשביל ישראל: כל התרומה. כלל אותה במספר כולל חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף בריבוע זהו שאמר רביעית: אל אחוזת העיר. עם אחזת העיר שהוא מכלל חשבון חמשה ועשרים אלף: והנותר לנשיא מזה ומזה. הכל מבואר למעלה:

י"ו מלין בקריאת קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ' ומדתם מחוץ לעיר • אלה הנחלות אשר נחלו • ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול • וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא • ותגי ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה • ואמרו אליך הגידה נא לנו • והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל • והמשרתים את המלך דויקהל דדברי הימים • צאו לערי יהודה דויקבץ • וירם יאשיהו לבני העם צאן • ויאמר חרבונה

ולאחזת העיר אל פני חמשה ועשרים אלף תרומה עד גבול קדימה וימה על פני חמשה ועשרים אלף על גבול ימה לעמת חלקים לנשיא והיתה תרומת הקדש ומקדש הבית בתוכה: ומאחזת הלוים ומאחזת העיר בתוך אשר לנשיא יהיה בין גבול יהודה ובין גבול בנימן לנשיא יהיה: ויתר השבטים מפאת קדמה עד פאת ימה בנימן אחד: ועל גבול בנימן מפאת קדימה עד פאת ימה שמעון אחד: ועל גבול שמעון מפאת קדימה עד פאת ימה יששכר אחד: ועל גבול יששכר מפאת קדימה עד פאת ימה זבולן אחד: ועל גבול זבולן מפאת קדימה עד פאת ימה גד אחד: ועל גבול גד אל פאת נגב תימנה והיה גבול מתמר מי מריבת קדש נחלה על הים הגדול: זאת הארץ אשר תפילו מנחלה לשבטי ישראל ואלה מחלקותם נאם אדני יהוה:

ואלה תוצאת העיר מפאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים מדה: ושערי העיר על שמות שבטי ישראל שערים שלושה צפונה שער ראובן אחד שער יהודה אחד שער לוי אחד: ואל פאת קדימה חמש מאות וארבעת אלפים ושערים שלשה ושער יוסף אחד שער בנימן אחד שער דן אחד: ופאת נגבה חמש מאות וארבעת אלפים מדה ושערים שלשה שער שמעון אחד שער יששכר אחד שער זבולן אחד: פאת ימה חמש מאות וארבעת אלפים שעריהם שלשה שער גד אחד שער אשר אחד שער נפתלי אחד: סביב שמנה עשר אלף ושם העיר מיום יהוה שמה: חזק

סכום הפסוקים של ספרא אלף ומאתים ושבעים ושלש ת:

ולאחסנת קרתא לקביל חמשא ועסרין אלפין אפרשותא עד תחום מדינחא ומערבא לקביל עסרין וחמשא אלפין עד תחום מערבא לקביל חד מן חלקיא לרבא ותהי אפרשות קודשא וכבש מקדש ביתא בגויה: ומאחסנת ליואי ומאחסנת קרתא במציעין דלרבא יהי בין תחום יהודה ובין תחום בנימן לרבא יהי: ושאר שבטיא מרוח מדינחא ועד רוח מערבא בנימן חד: ועל תחום בנימן מרוח מדינחא עד רוח מערבא שמעון חד: ועל תחום שמעון מרוח מדינחא ועד רוח מערבא יששכר חד: ועל תחום יששכר מרוח מדינחא עד רוח מערבא זבולן חד: ועל תחום זבולן מרוח מדינחא עד רוח מערבא גד חד: ועל תחום גד לרוח עיבר דרומא ויהי תחום מיריחו מי מצות רקם אחסנא לימא רבא: דא ארעא דתפלגון לאחסנא לשבטיא דישראל ואילי פלגותהון אמר יי אלהים: ואילין ספקני קרתא מרוח ציפונא ארבע אלפין וחמש מאה משחא: ותרעי קרתא על שמהת שבטיא דישראל תרעין תלתא פתיחין לציפונא תרע ראובן חד תרע יהודה חד תרע לוי חד: ולרוח מדינחא ארבעה אלפין וחמש מאה ותרעין תלתא תרע יוסף חד תרע בנימן חד תרע דן חד: ולרוח דרומא ארבעא אלפין וחמש מאה משחן ותרעין תלתא תרע שמעון חד תרע יששכר חד תרע זבולן חד: ורוח מערבא ארבע אלפין וחמש מאה תרעיהו' תלתא תרע גד חד תרע אשר חד תרע נפתלי חד: סחור סחור תמנת עסר אלפין ושמא דקרתא דמתפריש מיומא די ישרי יי שכנתיה תמן:

רד"ק

לעמת חלקים. ר"ל לעמת חלקי השבטים כמו שמפורש למעלה: בתוכה. כתיב וקרי בתוכו ופירושו בתוך חלק הנשיא רוצה לומ' באמצע חלקו תהיה התרומ' בין גבול יהודה ובין גבול בנימן יהודה מן הצפון ובנימן מן הדרום וכבר פיר' למעלה חלקי הצפון לשבעה השבטים וזכר התרומה ואחריה זוכר חלקי חמשת אלפים הנותרים בנימן סמוך לתרומה ואצלו שמעון וכן כולם כן עד גד שהוא סוף תחום דרום כמו דן שהוא סוף תחום צפון: ואלה תוצאות העיר. רוצה לומר שעריה לכל רוח שלשה שערים כנגד לארבע רוחותיה שנים עשר שערי' לשני' עשר שבטים ובזכרו השבטים זכר גם כן המדות: סביב שמנה עשר אלף. כלל ארבעת אלפים וחמש מאות לכל רוח והם שמנה עשר אלף וזכר המדות בכלל ובפרט: ושם העיר מיום יי' שמה. רוצה לומר ומאז והלאה יהיה שם העיר יי' שמה רוצה לומר כי עד עולם עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר: וכן אמר ירמיהו הנביא וזה אשר יקראו לו יי' צדקינו וכן על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו יי' צדקינו:

נשלם ספר יחזקאל

רש"י

אל פני חמשה ועשרים אלף. על רוחב כ"ה אלפים תרומה עד גבול קדימה של ארץ ישראל כולה: וימה על פני וגו'. וכן למערב על פני שלשת הרצועות של כהני' ולוים ואחוזת העיר ברחב כ"ה אלפים: על גבול ימה. כמו עד גבול ימה עד אוקיינוס: לעמת חלקים: כנגד ארך חלקי השבטי': לנשיא. יהיה: והיתה תרומת הקדש: יהיה רצועת הכהנים: ומקדש הבית בתוכה: הכל באמצע נחלת הנשיא: ומאחוזת הלוים ומאחוזת העיר: גם הוא בתוך אשר לנשיא יהיה: בין גבול יהוד' ובין גבול בנימן: כל רחב הרצועה אשר בין שני השבטים האלה יהודה מצפון ובנימן מן הדרום יהי' לנשיא והיא הרצועה שהותרת' ראשון רחב כ"ה אלפי' באורך אחד חלקי השבטים: ויתר השבטי' יטלו בדרומה של אותה רצוע' בנימן אצלה ואצלו שמעון ואצלו יששכר ואצלו זבולן ואצלו גד שנפלה גד במצר דרומי של ארץ ישראל: ועל גבול גד. מצר דרומי שלו. מתמר מי מריבת קדש נחלה. מיריחו עיר התמרים במקצוע המזרח ובא למערב לצד מי מריבת קדש ובא והולך עד נחל מצרי' הנופך לים הגדול במקצוע דרומית מערבית: תוצאות העיר. שעריה לד' רוחותיה: מדה. היא קנה המדה ה' מאות וד' אלפים קנים: סביב י"ח אלף. היקף העיר י"ח אלף קנים כך עולה חשבון ד' רבועה: ושם העיר מיום יי' שמה. ת"י שמא דקרת' דאתפרש מיומ' דאשרי יי' שכינתיה תמן כלומר לא יקרא לה שם אחר אלא שם הראשון שהיה לה מיום שעקד אברה' את יצחק בנו שם שקרא לו יראה והוא היה שם שמה שלם הרי ירוש' וים עד לפתור ושם העיר יהיה לעתיד מיום בנייתה ואילך יקראו לה יי' שמה:

סליק ספר יחזקאל

אחד מן הסריסים • תוי נא אזנך קשבת דעזרא • גם אני הצני נערתי • ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים • ועמסים על החמרים • ומה חשחן ובני תורין • ב' כהונן כו' משרתים חוץ מן הגלגל • ס' כל יחזקאל ותרי עשר אל הים במ"ב על הים וסימ' ופאת קדים מבין חורן • והיה גבול מתמר מי מריבת קדש • וכל שאר קריא' דכוו' במ"א אל הים וסימ' כל הנחלים הולכים אל הים: תוצאת ג' כתיב כן עיין בסדר מסעי: ס' ושערי העיר שערים שלשה • ואל פאת קדימה דיוסף ושערים שלשה • ופאת נגבה דשמעון ושערים שלשה • פאת ימה דגד שעריהם שלשה • כל יחזקאל שער במ"א ושער יוסף: סביב ג' ר"פ וסי' סביב שמונה עשר אלף • סביב רשעים יתהלכון • סביב בעתותו כלאות:

חד מן כ״ב אתין דכתי׳ יוד בריש תיבותא וקרי ו׳ וסימנהון יבאו ביתם ומקניה יעלו׳ : יחנני ויאמר בעדי הדרחי׳ יפצו׳ רננו שמים וגיל׳ ארץ׳ יאבות לבן כה אמר יי׳ הראשון בריבו : ישאל מחרף עצל לא יחרש׳ ירם ונשא והמסך ירם לכבו : ירמות ומבני בני משלם ומלך ויקפאון פלגתא דרב נחמן חזה ביום וחנא

אשרי אדם שומע לי

חד מן י״א מלין דכתיבין ב׳ וקרי׳ כ״פ וסימנהון בשמעכם והיה במשוך בקרן היובל : ישראל : יבלו קדם׳ יבלו בטוב ימיהם : באמרם ויהי באמרם אליו יום

דבר

לשקד על

אבן עזרא

זה הושע מנביאי השם הנכבדים כי היצחקי דבר סרה בספרו עליו שאמר שהוא בן אלה כי בארי הוא אלה כי מצא כתוב ובאר אלים יללתה ואין אלה אלים כי בעבור אות נוסף ישתנה השם כמו זיף וזיפה ועוד כי אין משפט לשון הקדש לאמר על שם פרט שהוא בן עיר רק אם היה על דרך כלל כמו בת ציון רק יתיחס אל העיר כמו שמרוני ושני דברים דחקוהו לומר ככה האחד שמצ׳ בד״ה בארה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני והוא היה אבי זה הנביא · והשני שאמר ולפקד על יעקב כדרכיו כי הוא יפרש זה על יעקב אבינו שהסיר הבכורה מראובן ואין פירושו כאשר חשב והנה שכח הכתוב על הושע בן אלה ויעש הרע בעיני יי׳ ·

רשי

דבר יי׳ אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם וגו׳ · ארבעה מלכים הללו קפח בימיו שהאריך שנים בחיי כולם מכאן אמרו אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה בימי ירבעם בן יואש משני יהוא ואף הוא מלך עם עוזיה ויותם אלא שגרמה לו זכות להמנות עם הצדיקים הללו לפי שלא קבל לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפר׳ האשה שנ׳ וישלח אמציה וגו׳ קשר עליך עמוס וגו׳ · תחלת דבר יי׳ בהושע · רבותי׳ אמרו תחלה לארבעה נביאי׳ שנתנבאו בימי עוזיה הושע ישעיה עמוס ומיכה ישעיה נתנבא שנ׳ וינועו אמות הסיפים וגו׳ והוא היה יום שנתנגע עזיה שנכנס להיכל שרעשו העליוני׳ לשורפו ותחתוני׳ לבולעו כעינין של עדת קרח שהיו בהם בולעין ושורפים בעמוס נאמר שנתי׳ לפני הרעש והושע קדם לכולם ומיכה היה אחרון לכולם שנ׳ בו בימי יותם אחז וחזקיה ולא נאמ׳ בעוזיה · ופשוטו של מקרא תחלת דיבור שדבר הקב״ה עם הושע אמ׳ לו כן · קח לך אשת זנונים · רבותינו אמרו כמשמעו לפי שאמר על ישראל החליפם באומה אחרת כמו שמפורש בפסחים ריש פרק האשה · וילדי זנונים · שתלד לך ילדים שיהו ספיקי ממזרות · ויונתן תירג׳ איתנבי על יתבי קרתא טעיתא · וקח האמור כאן לשון לימוד הוא למד אותן לשוב בתשובה · כי זנה תזנה · לשון הוה הוא ·

בארי ב׳ ומב׳ ליש׳ וסימ׳ בת בארי החתי · הושע בן בארי : תחלת ג׳ רפ בקרא׳ וסימ׳ תחלת דבר יי׳ בהושע ויאמר יי׳ · תחלת חכמה יראת יי׳ · תחלת דברי פיהו סכלות :

א יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־הוֹשֵׁעַ בֶּן־בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ ב תְּחִלַּת דִּבֶּר־יְהוָה בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח־לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים וְיַלְדֵי זְנוּנִים כִּי־זָנֹה תִזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי יְהוָה׃

ג׳ רפי׳ ג׳

ל׳ וכתי׳ ה׳

פתגם נְבוּאַת מִן קֳדָם יְיָ דַהֲוָה עִם הוֹשֵׁעַ בַּר בְּאֵרִי בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ שֵׁירוּת פִּתְגָמָא דַיְיָ בְּהוֹשֵׁעַ וַאֲמַר יְיָ לְהוֹשֵׁעַ אִיזִיל אִתְנַבֵּי נְבוּאָה עַל יָתְבֵי קַרְתָּא טָעֲוָתָא דְאִינוּן מוֹסִיפִין לְמֵיחְטֵי אֲרֵי מִטְעָא יִטְעוֹן דַיָּירֵי אַרְעָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ׃

והיצחקי אמ׳ שלקח אשת זנונים וזה חמוכה בשכוריס הלא ראה כתו׳ תחלת דבר יי׳ בהושע ויאמר יי׳ והנה לא מרה פי השם חלילה חלילה רק הושע בן בארי איננו הושע בן אלה כמו חנוך שם כולל לארבעה אנשים בתורה ושאול מרחובות הנהר ושאול בן הכנענית ושאול בן קיש ורבים ככה ותחלת נבואת זה הנביא על מלכות ירבעם בן יואש מלך ישרא׳ ארבעים שנה לפני גלות שמרון אם היתה נבואתו בסוף ימי ירבעם כי לא מלך זכריה בנו אחריו רק ששה חדשי׳ ונשבתה מלכות בית יהוא שהיו מלכי ישרא׳ ומפרש אחר אמר כי לך קח לך דבור הוא כטעם לקח טוב ופירש ותהר כמו תהרו חשש תלדו קש ואמר כי גומר גמורה בזנות ובת דבלים רמז ליהודה וישראל ואחר אמ׳ קח לך אשת זנונים שאם באתה לקחת אשה הוגנת לא תמצא שהרי זנה תזנה הארץ כל עם הארץ זונים מאחרי השם ומפרש אחר אמר קח לך אשת זנונים וילדי זנונים שהרי דוגמתו זנו יושבי הארץ מאחרי יי׳ ודיו לעבד להיות כרבו. כאם אברהם המחבר חלילה חלילה שיצוה השם לקחת אשת זנונים ולהוליד ילדי זנונים והאומר דיו לעבד להיות כרבו לא נאמר על זה כי זנות מאחרי השם דרך משל רק באדם הוא במעשה והנכון בעיני כי זה הנביא היה רואה במראות נבואתו בחלום הלילה שהשם אמר לו לך קח לך אשת זנונים והלך ולקח אשה ידועה והרתה וילדה כל זה במראות הנבואה כאשר פירשתי אם יהיה נביאכם לבד ממשה לבדו ·

את

במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו · ואל תתמה איך יראה בחלום וילך ויקח והנה בחלום אדם בלא נבואה ותאכלנה הפרות וככה על ישעיהו הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף זה היה במראה הנבואה כי למה ילך הנביא ערום בעבור כוש ומצרים וככה קח לך לבנה גם שכב על צדך השמאלי גם ואתה קח לך חטין גם דבר הזקן והשער על כל זה שאמר יחזקאל בתחילת ספרו ואראה מראות אלהים ואומר במראו׳ אלהים הביאני אל ארץ ישר׳ ואל תתמה בעבור שלא הזכיר בתחילת הנבואה מראות כי הנה כתב דבר יי׳ אשר היה אל זכריה ושם כת׳ אחריו ראיתי הלילה ואשא עיני וארא · והנה כתב באברהם במחזה וכן היתה כל נבואתו והנה אמר לו בדרך הנבואה למה אמת זנונים כי זנה תזנה הארץ: וילך ויקח · האשה הנזכרה כך היה רואה במראה · וטעם ותלד בן הדור הבא אחרי ירבעם בן יואש: דמי יזרעאל · הם בית אחאב על בית יהוא שלא מלא אחרי השם גם יהואחז בנו ויהואש בן בנו גם זה ירבעם גם זכריה בנו כולם עשו הרע בעיני יי׳ כי כן כתו׳: והיה · קשת ישר׳ · מלכות זכריה כי נפסקה מלכות יהוא: ותהר ותלד בת · זה הדור הבא אחריו וקראו בת כי כתוב אחר ירבע׳ הוא השיב את גבול ישר׳ ואחרי מות זכריה בנו מלך מנחם ובימיו בא מלך אשור ואין צורך להזכיר מלכות שלום כי לא מלך אלא ירח ימים ובימי פקח בן רמליהו הגלה תגלת פלאסר רבים מערי ישראל ובימי הושע בן אלה נלכדה שומרון על כן קרא זה הדור בת · ופי׳ לא רוחמה כי לא אוסיף עוד א ארחם תחסר אות שי״ן לא אוסיף עוד שארחם וכמוהו ונדעה נרדפה אל תרבו תדברו · יש אומ׳ כי נשוא שהייתי עד עתה נושא להם עונם ואין זכר לעון והנכון בעיני כי זאת המלה באה כדרך ה הרגו לאבנר והטעם כדרך כמעט ישאני עושני והנה ספר גלות השבטים: ואת בית · שנמלטו אנשי ירושלים מיד סנחריב: והושעתים ביי׳ · שיצא מלאך השם והכה כל מחנה אשור: ותגמל · יהולידו בנים השבטי׳ שגלו בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קראם לא עמי ואנכי לא אהיה להם לאלהים

ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ מי שם פה לאדם או מי ישום אלם · זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק: שמעתי את תפלתך · לך שוב לדרכך מדברה · עבור בתוך העיר בתוך · קרא שמו יזרעאל: ובמלחמה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי · ולא אושיעם בקשת ובחרב · ברעב פדך ממות

וילך ויקח את גמר בת דבלים ותהר ותלד לו בן: ויאמר יהוה אליו קרא שמו יזרעאל כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל: והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל: ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל כי נשא אשא להם: ואת בית יהודה ארחם והושעתים ביהוה אלהיהם ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים ובפרשים: ותגמל את לא רחמה ותהר ותלד בן: ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם: והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל: אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה:

ב ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה:

ואזל ואתנבי עליהון דאם יתובון ישתבק להון ואם לא כמיתר עלי תינין יתרון ואוסיפו ועבדו עובדי בישין: ואמר יי׳ ליה קרא שומהון מבדריא ארי עוד ציב חד כזעיר ואסער דם פלחי טעותא דאשד יהוא ביזרעאל דקטלינון על דפלחו לבעלא תבו אינון למטעי בתר עגליא דבביתאל כבן אחשבינה דם זכי על בית יהוא ואבטל מלכותא מבית ישראל: ויהי בעידנא ההיא ואתבר ית תקוף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל: ואוסיפו ועבדו עובדין בישין ואמר ליה קרי שומהון דלא רחימין בעובדיהון ארי לא אוסיף עוד לרחמא על בית ישראל ברם אם יתובון משבק אשבוק להון: ועל דבית יהודה ארחם ואפרוקינון במימרא דיי׳ אלההון ולא יתפרקון בקשתא ובחרבא ובעבדי קרבא בסוסון ובפרשין: ודריהון דאתגליאו לביני עממיא אישתכחו דלא הוו רחימין בעובדיהון ואוסיפו ועבדו עובדי בישין: ואמר קרי שומהון לא עמי ארי אתון לא עמי בדלית אתון מקיימין פתגמי אורייתי מימרי לא הוה בסעדיכון: ויהי מניין בני ישראל סגי כחלא דימא דלא מתכל ודלא מתמני ויהי באתרא דאתגליאו ביני עממיא כד עברו על אוריתא ואתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבו ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא: ויתכנשון בני יהודה ובני ישראל כחדא וימנון להון ריש חד מן בית דוד ויסקון מן ארעא גלוותהון ארי רב יום כנישתהון: נביא אימרו לאחיכון עמי תובו לאורייתי ועל כנישתכון ארחם: אוכחו לכנישתא דישראל ואמרו לה ארי היא לא מתעניא בפולחני ומימרי לא מקביל צלותה עד דתעדי עובדהא בישיא מקביל אפהא ופולחן טעותא מבין קרוהא:

ובמלחמה: ובני ישראל ט״ו כבצעתא פסו׳ וסימ׳ יוצאים ביד רמה · אז ישיר משה · כי בא סוס פרעה · מבן עשרים שנה ומעלה תנינא דפנחס · ויוציאו את המקלל · בעבר הירדן בגיא מול בית פעור: ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · ויהי ככלות יהושע · משה עבד יי׳ ובני ישראל הכום · ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו · ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון · ויקרא המלך לגבעונים · ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו · ויגע החדש השביעי דעזרא · וחבירו דנחמיה · וכל ר״פ דכוו׳:

רשי

את גומר · רבותינו אמרו כך שמה על שם זנותה שהכל גומרין בה ודשין בה כדבלה ות״י גומר שאם ישובו מדרכם נמרה פורענותם ואם לאו יהיו כנובלות תאנה: ותהר ותלד · ואוסיפת למיעבד עובדין בישין: קרא שמו יזרעאל · קרי שמהון מבדריא התנבא עליהן שיגלו ויהיו זרועין בעמים: את דמי יזרעאל וגו׳ · כתרגומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעבדו את הבעל והלכו הוא ובניו אחרי כן ועבדו ע״ז לכך אני חושב עליה׳ דמי בית אחאב כדם נקי: על בית יהוא · ירבעם בן יואש מבני יהוא היה וזכריה בנו נהרג: לא אוסיף עוד ארחם · ארחם: כי נשא אשא להם · אחליק להם מנת כוסם ופעולתם כמו וישא משאות: ואת בית יהודה ארחם · לאחר שאשבית את ממלכות ישראל שמשנים עשרת השבטים היו בית יהודה בכלל הרחמים מחזקיהו עד צדקיהו: ותגמל את לא רוחמה · לפי תרגומו ויכלה אותו הדור בין העמים שגלו שם: ותהר ותלד בן · ואוסיפו ועבדו עובדין בישין ולפי פשוטו כמשמעו: והיה מספר · מה ענין פורענות ונחמה סמוכין בדבור אחד ורבותי׳ פי׳ בפסחים הרגיש הושע בעצמו שחטא על שאמ׳ החליפם עמד ובקש עליה׳ רחמי׳ ובסיפרי דבי רב פל׳ וישב ישראל בשטים שנינו ר׳ אומ׳ יש פרשיו׳ סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישר׳ כחול הים מה ענין זה אצל זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר הסופר לבוא ולכתוב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך איפשר יצא סופר זה מכאן חלוק כלומ׳ לבו חלוק ותומה לומ׳ למה שלח אחרי אמ׳ לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובת׳ ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם אראה עצמי כאילו איני לכם ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותצמחו ושם תשיבו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו׳ ושב יי׳ אלהיך את שבותך וגו׳ אף כאן ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וגו׳: ראש אחד · דוד מלכם: כי גדול יום · יקיבוץ זרעיהם: אמרו לאחיכם עמי · כתרגומו תובו לאורייתי ועל כנשתכון ארחם: ריבו באמכם · בכנסייה שלכם: מבין שדיה · דרך הנואפות שממעכין להם בין דדיהם ויונתן תירגם ופולחן טעותא מבין קירוואה: כיום

ומרוב הכעס לא הזכירו: והיה · זאת הפרשה דבקה היא כי במקום שגלו שם יולידו בנים רבים רק אינם יראים את השם · ופי׳ והיה במקום כמו תחת אשר לא עבדית והטע׳ שהם קוראים עצמם בני אל חי והם באמת לא עמי בעבור מעשיהם הרעים: ונקבצו · וטעם ונקבצו שרבים מבני יהודה תפש סנחריב וכן כתו׳ כי תפש כל ערי יהודה הבצורות ושמו להם ראש אחד זהו סנחריב: ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל · שנפקד עון בית ישראל והנה הכל לנגדו ולא לשבח או הטעם כי גדול יהיה יום אדם כיום יזרעאל והמפרש יותר מיום יזרעאל אין משפט הלשון לחסר מ״ם כי הדבר יבוא להפך ועוד מה טעם כי גדול ואין שם זכר מ״ם: אמרו · כדרך ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול שמח בחור בילדותיך באו ביתאל ורבים ככה על כן אחריו ריבו באמכם ריבו איך אתם בני אל חי והאם זנתה הם האבות: ריבו · הנביא מוכיח הגולים אולי ישובו וייטיב השם שבותם או יוכיח אלו הדורות לפני גלותם: זנוניה · כפול העי״ן כמו בינה הגיגי: ונאפופיה · כפול הלמ״ד כמו סגריר: כן

פן· כיום הולדה· כשיתה במצרים כאשר הזכיר יחזקאל ואת עירום ועריה· והצגתיה כמו ויצג את המקלות: ושמתיה כמדבר· אין אדם בו· וטעם בצמא בעבור שהיא אומרת נותני לחמי ומימי ושקויי: ואת בניה לא ארחם· הם שילכו בגולה: כי הובישה· בפשה· וטעם מאהבי פועל יוצא לשנים כפולים כי בקשו

כיום הולדה· כיום שנולדה במצרים כמו שמפורש ביחזקאל ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כורת שורך ותושלכי על פני השדה בגועל נפשך לא חסה עליך עין: כמדבר· גזירות שגזרתי עליהם במדבר שם יתמו ושם ימותו: והמתיה· ואקטלינה: אמם· כנסיה שלהם: הובישה הורתם· בהיתו מלפיהון החכמים

שך חד מן מלין חמיין ש"ן וקרינן סב"ך וסימ' ושכתי כפי עליך· בשמיכה· ותכסהו· נשוג קשת יהונתן· ושפח אדני קדקד· כשוכתו הסר· שך הנני שך את דרכך· השירו ושזכליכו ולא מבני· בשורי גם אוילהם· שחיף עץ סביב סביב· שפדנה והתשושטנה· ובמשברות דברי חכמים· כעשי לושקול·

פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה ושמתיה כמדבר ושתה כארץ ציה והמתיה בצמא: ואת בניה לא ארחם כי בני זנונים המה: כי זנתה אמם הובישה הורתם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי: לכן הנני שך את דרכך בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא: ורדפה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה: והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופשתי לכסות את ערותה: ועתה אגלה את נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי: והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה: והשמתי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו לי מאהבי ושמתים ליער ואכלתם חית השדה: ופקדתי עליה את ימי הבעלים אשר תקטיר להם ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואתי שכחה נאם יהוה: לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה: ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה

דלמא אסליק שכינתי מינה ואעדי יקרה ואשוינה דטישא כיומיא קדמאי עד לא אתקריבת לפולחני ויחול רוגזי עלה כמא דחל על עם דרא דעברו על אוריתי במדברא ואשוי ארעא צדיא ואקטלינה בבצורתא: וית בנהא לא ארחם ארי בנין דטען אינון: ארי טעת כנישתהון בתר נביי שקרא בהיתו מלפיהון ארי אמרה איהך בתר עממיא רחמי מספקי מיכלי ומ ומישתי כסות מילא ובוץ משח כל פרנוסי: בכן הא אנא מקלקל ית אורחתיך כמא דסיגין בכוביא ואפסוק כמא דמפסקין בכתליא ושבילהא לא תשכח: ותרדף שלם עם עממיא רחמהא ולא תדבק יתהון ותבעי סעיד ולא תשכח ותימר איהך ואיתוב ל לפולחן ריבוני קדמאה ארי טב לי כד הויתי פלחא קדמוהי מכען לא אפלח לטעותא: ואינון לא ידעין ארי אנא בריכית להון עבור וחמרא ומשחא וכספא אסגיתי להון ודהבא מיניה עבדו לטעותא: בכן יתוב מימרי למיטל עיבורא בעידן אידריה וחמרא בעידן ם מעצרתיה ואציל כסות מילא ובוץ דיהבית לה לכסאה ית קלנה: וכען אגלי ית קלנה לעיני עממיא רחמהא ואנש לא ישזבינה מן ידיו ואבטל כל חדותהא חגהא ירחהא ושבתהא וכל מועדהא: ואצדי פירי גופנה ותינה דהות אמרה יקר אינון לי דיהבו לי עממיא רחמיי ואשוינון לחורשא ותיכלינו חית ברא: ואסער עלה ית יומיא דהות פלחא לטעותא דמסקא להון בוסמין הות דמיא לאיתתא דשבקת ית בעלה ואתקינת בקדשהא ובחליטת מרגליתהא וטעת בתר רחמהא כן כנישת ישראל רחמת למיפלח לטעותא ופולחני שבקת אמר יי: בכין הא אנא משעביד לה לאוריתא ואעביד לה ניסין וגבורן כמא דעבדית לה במדברא וביד עבדי נבייא אמלל תנחומין על ליבהא: ואמני לה ית פרנסהא מתמן וית מישר עכור לתחמורי נפש

המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרי' להם לא תגנובו והם גונבי' לא תלוו ברבית והם מלוים: אחרי מאהבי· בדרכי האומות: הנני שך· לשון סגירה כמו השר משוכתו כמשוכת חדק: את דרכך· דרכים ושבילים שאת הולכת בהם: אחרי מאהביה· מצרים ואשור ולא תוכלי לבקש מהם עזרה: ורדפה· משמקולת לשון כבד הוא זה כמו ומרדף ריקים פורקצ"ייר בלע"ז כלומר תחזור אחריהם ולא תשיגם: ובקשתם· ובקשה אותם: לא ידעה· לא שמה אל לבה והראת עצמה כלא יודעת: וכסף הרביתי לה וזהב· והם עשאוהו לבעל: בעתו· בעת גמר בישול הפירות: והצלתי ממנה צמרי ופשתי· אשר היה לכסות את ערותה כל הצלה שבמקרא לשון תרומה והפרשה הוא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכן כי כל העושר אשר הציל: ואיש לא יצילנה מידי· אף זכות אבותם תמה: והשמותי· לשון שממה: אתנה· כמו אתנן: ושמתי' ליער· שהחיות מהלכות שם ואוכלות הפירות: ופקדתי עליה· שכר פורענות: ימי הבעלים אשר תקטיר· תמיד להם ולשון הווה הוא: ותעד נזמה וחלייתה· לשון עדי כזונה המתקשטת לקראת נואפים וחלייתה לשון ערבי הוא קישוט: לכן הנה אנכי מפתיה· משדלה להמשך אחרי לנואפ"יר בלע"ז ומהו הפיתוי והולכתיה המדבר בגולה שהוא לה כמדבר וציה ושם תשיב אל לבה כי טוב לה כשעתה רצוני מכשעתה ע בי: את כרמיה· תרגם יונתן לשון פרנסים ומנהיגים וכן לא יפנה דרך כרמים וכן כרמי שלי לא נטרתי ר"א והולכתיה המדברה למדבר סיחון ועוג ובסגנון זה נתנבא יחזקאל שנ' והוצאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם כאשר נ נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדים וגו' והכרמים אקיים וזהו את כרמיה: ואת עמק עכור· עומק הגלות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה תחלת תקוה שמתוך אותן צרות תתן לב לשוב אלי: וענתה

שהייתי אוהבת אותם בעבור מתנותם והאומר כי מימי הוא התירוש והביא ראיה ותירושי במועדו לא דבר נכון כי התירוש ותירושי כנגד ושיקויי וטעם מימי כמו ואכלכלם לחם ומים והנביא אמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי ומים בכסף תתן לי: לכן· שך· מגז' לשכי' וכמוהו הלא אתה ש שכת בעדו: בסירים· קוצים כי כקול הסירים כי עד סירים סבוכים: נתיבותיה· המקומות הידועי' שיש בהם סימני' להכירם: וגדרתי את גדרה· שאשים גדר בדרכיה כדרך גדר דרכי ב בגזית: ורדפה· האומר כי דגשות הדל"ת כי כן הוא כל דבר שהוא תמיד ש שאדם מתעסק בו ו ואין לו סוף אולייפרס לכן זה המדקדק מה הפרש בין הדובר בו ובין רוח יי' דבר בי הכני גורם משכיך לא אגרשנו ויגרש את האדם אלה הגזרות כמשאו בבנין הקל ו ובבנין הכבד ורבים ככה והנכון כי רדף הקל לעולם הוא אחר הבורח ומלת ירדף חטף יוכיח לשנים פעולים וככה ורדפה את מאהביה שתרדף אחריה בבריחה להם: ובקשתם· חסר דגש בקו"ף כי הוא מבנין הכבד וככה שלחו ב באש מקדשך להקל על הלשון על כן אלה חסרים דגש: והיא· עד עתה כי היתה אומרת כי הבעלים שתקטיר להם הם ה הטיבו לה כדרך ו ומאז חדלנו לקטר ל למלאכת השמים: עשו לבעל· הצורפים עשו צורו' מזהב וכסף ליפות הבעל ובספרד היה חכם שפרש ה הבעל בעל הבית ה הצומח בחכמת ה המזלות כי כן יקראו בתים למזלות ולהם הם עובדים כי הם צבא השמים: לכן· טעם בעתו שאביא אויביה לקחתו: והצלתי· והפרשתי וכן כל לשון הצלה והצלתי צמרי ופשתי שנתתי לה לכסות את ערותה: ועתה אגלה את נבלותה· מגזר' נבלה על משקל כי הילדו והשחרו' הכל כי גילוי הערוה נבלה היא: והשבתי· שלא להתחבר שנים תוי"ן חסרו האחד וככה שבתו כי שבת שרשו וככה וכרתי להם ברית כיכרת שרשו ואין נראה להתחבר שנים תוי"ן לומר והשבתתי וכרתתי כי כן היה ראוי: חדשה· הוא ראש החדש שתת חדש הלבנה גם תי"ו שבתה חסירה או מובלעת בדגשות תי"ו שבתה: והשמותי· אתנה· האל"ף נוסף ור' מרינוס אמ' שהוא כמו אתנן זונה: ופקדתי· וטעם ותעד משל לאשה זונה שתשים הנזם על אפה והחלי בצוארה ליפות עצמה למצא חן בעיני הנואף: לכן· אחר שתדע כי כל זאת הרעה באה עליה בעבור ששכחה אותי ולא ידעה בתחילה כי אני הטיבותי עמה ובאמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון אז אפתה בדברים: והולכתיה· אל ארצה שסב כמדבר: ונתתי לה את כרמיה· הפך והשמותי גפנה ותחת עמק עכור שעכרתיה שהוא עמק יזרעאל ישוב לפתח תקוה:

בעשך: ותרב כעשך· בעש כי לאויל יהרג· מכעש ותכה מכעש עיני· בשכות והתמלא בשכות עורו· תשככני עור ובשר· שכו ויחכם כגן· שחם גם ביאוצק· שושהי כי אבר כבח ידי:

וענתה שמה. לשון דירה כמו מעון אריות: כימי נעוריה. שישבה במצרים ימים רבים: וכיום עלותה וגו'. שבעקבה אלו ממצרי' מתוך שעבוד ונאלתיה כן גם עתה: תקראי אישי וגו'. תעבדוני מאהבה ולא מיראה אישי לשון אישות וחיבת נעורים בעלי לשון אדנו' ומורא ורבותינו פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה:

וענתה. תענה ותשיר כמו ותען להם מרים ויש אומרים והדור שמה מגזרת מעון ויפרש ככה ועכה איים באלמנותיו והוא רחוק בעיני: והיה. תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי. כי כן כתו' את ימי הבעלי' ור' מריכוס את' אפי' שם שהוא ספק כמו בעל שהוא שם ע"ז או כמו כי יבעל בחור לא תזכרי עוד והסירותי. על דרך ונל יי' אהיך כי כאשר

וענתה ד' בקריא' וסימ' וענתה בי צדקתי. ונגשה יבמתו אליו. וענתה השירה הזאת. וענתה שמה כימי נעוריה: אישי ח' בקריא' וסי' במסר' רבת': וידעת ז' וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' כ"ב: והיה ביום ו' בטעם בסיפ' וסי' במס' רבת': ואהבי ד' וסי' ואהבי אשישי ענבי'. שנאי טוב ואהבי רע. ואהבי שמו ישכנו בה. ואהבי עשיר רבי':

וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וְכִיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי׃ וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נְאֻם־יְהוָה אֶעֱנֶה אֶת־הַשָּׁמָיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת־הַדָּגָן וְאֶת־הַתִּירוֹשׁ וְאֶת־הַיִּצְהָר וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־יִזְרְעֶאל׃ וּזְרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ וְרִחַמְתִּי אֶת־לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי לְלֹא־עַמִּי עַמִּי־אַתָּה וְהוּא יֹאמַר אֱלֹהָי׃

ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עוֹד לֵךְ אֱהַב־אִשָּׁה אֲהֻבַת רֵעַ וּמְנָאָפֶת כְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם פֹּנִים אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים׃ וָאֶכְּרֶהָ לִּי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כָּסֶף וְחֹמֶר שְׂעֹרִים וְלֶתֶךְ שְׂעֹרִים׃ וָאֹמַר אֵלֶיהָ יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם־אֲנִי אֵלָיִךְ׃

ל' — ב' חד מ"ל וחד חס' — ל' מ"ל וח"ל בליש' ל' — ג' נ' — נ' — ג' י' — ו' כסע' בסיפ' — ח' ה' — ל' — ר' וחס' י"א — ל' — ל' — ו' ל' — ל' — ל' — ל'

וִיתִינְהוֹן תַּמָּן לְמֵימְרִי כְּיוֹמֵי קֳדָם וְאַף אֲנָא אַעֲבֵיד לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן כְּיוֹם מַסְּקָהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ תִּיתִנְהוֹן לְפוּלְחָנִי וְלָא תִפְלְחוּן עוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא׃ וְאַעְדֵּי יָת שׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא מִפּוּמְהוֹן וְלָא יְהֵי דָכְרַן שׁוּמְהוֹן עוֹד׃ וְאֶיגְזַר לְהוֹן קְיָם בְּעִידָנָא הַהִיא דִּיהוֹן שְׁלָם עִם חֵיוַת בָּרָא וְעִם עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְרִחְשָׁא דְאַרְעָא וְקַשְׁתָּא וְחַרְבָּא וְעָבְדֵי קְרָבָא אֲבַטֵּל מִן אַרְעָא וְאַשְׁרֵינוּן לְרוֹחְצָן׃ וְאֶקַיְּמִנְכוֹן קֳדָמַי לְעָלַם וְאֶקַיְּמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּקוּשְׁטָא וּבְדִינָא וּבְחִסְדָּא וּבְרַחֲמֵי׃ וְאֶקַיְּמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּהֵימְנוּתָא וְתִדְעוּן לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֲקַבֵּל צְלוֹתְכוֹן אֲמַר יְיָ אֲפַקֵּיד יָת שְׁמַיָּא וְאִינוּן יַחֲתוּן מִטְרָא עַל אַרְעָא׃ וְאַרְעָא תַּרְבֵּי עִיבּוּרָא וְחַמְרָא וּמִשְׁחָא וְאִינוּן יִסְפְּקוּן לְגָלְוַת עַמִּי׃ וְאֶקַיְּמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתִּי וְאֶרַחֵם עֲלֵיהוֹן דְּלָא רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְאֵימַר לִדְהֲוֵיתִי אֲמַר לְהוֹן לָא עַמִּי בְּרַם עַמִּי אַתּוּן וְהוּא יֵימַר אֱלָהִי׃ וַאֲמַר יְיָ לִי עוֹד אֵיזִיל אִתְנַבֵּי נְבוּאָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן דָּמַן לְאִיתְּתָא דִּרְחִימָא עַל בַּעְלָהּ וּמְזַנְיָא עֲלוֹהִי וְכָל כְּדֵין רָחִים לַהּ וְלָא צָבֵי לְמִפְטְרַהּ כֵּן רְחִימַת יְיָ עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן מִתְפְּנַן בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא בְּרַם אִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן וִיהוֹן דָּמַן לִגְבַר דְּאִשְׁתְּלֵי וַאֲמַר מִילָּא בְּחַבְרֵיהּ׃ וּפָרְקִתְנוּן בְּמֵימְרִי בְּיוֹם חֲמֵשַׁת עֲשַׂר לְיַרַח נִיסָן וִיהַב יָת כְּסַף תִּקְלַיָּא כִּפּוּר לְנַפְשָׁתְהוֹן וַאֲמָרִית דִּיהוֹן מְקָרְבִין קֳדָמַי עוּמַר אֲרָמוּתָא מֵעֲלָלַת סְעָרִין׃ נְבִיָּא אֵימַר לַהּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל חוֹבֵיכוֹן גְּרַמוּ לְכוֹן דְּתִיגְלוֹן יוֹמִין סַגִּיאִין תִּיתִנְהוֹן לְפוּלְחָנִי לָא תִטְעוּן וְלָא תִפְלְחוּן לְטַעֲוָתָא וְאַף אֲנָא עָתִיד לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן׃

ולא יזכרו עוד. ישראל בשמם של בעלי' או לא יזכרו הבעלי' בשמם של ישר' לומר שהם אלוהות להם או לא יזכר שם הבעלי' עוד כד"א והאלילים כליל יחלוף: עם חית השדה. שאשבית מזיקין מן העולם וכן הוא אומר לא ירעו ולא ישחיתו וגו': בצדק ובמשפט. שתתנהגו בהן: ובחסד וברחמים. שיבוא לך מאתי על ידיהם באברהם אבינו כתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט ובנגדן נתן לבניו חסד ורחמים מאת הקב"ה שנ' ונתן לך רחמי' ושמר יי' אלהיך לך את הברית ואת החסד פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנא' ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף הקב"ה אסף מהם החסד והרחמים שנ' כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד והרחמי' וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט שנ' ציון במשפט תפדה וגו' והקב"ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרה לארבעתן ומושיבן בראשן: וארשתיך לי באמונה. בשכר האמונ' שהאמנת בגול' לאבטחו' שעל ידי נביאיו: אענה את השמי'. לבוא אל השחקים מפלג הטוב התלוים במאמר והם יענו לבוא מים על הארץ: את יזרעאל. את בני הגולה שנזרעו וקבצו: וזרעתיה לי. כזורע סאה להכני' כמה כורין כן יתוספו עליה' כמה צריס: אהובת ריע. חביבה על בעלה ואהובה לו והיא מנאפת תחתיו כאהבת הקב"ה את ישר' והם זונים תחתיו אל אלהים אחרים: אשישי ענבים. פירש מנחם גביעי יין אוהבי' להשתכר ביינם ואינם עוסקי' בתורה וכן תכינו שמעבימם במקו' אחר על כך השותים במזרקי יין: ואכרה לי. לשון סחורה ברגנ"יא בלע"ז כמו אשר כריתי לי ובכרכי הים קורין למכירה כירה: בחמשה עשר כסף וחומר שעורים ולתך שעורים ת"י ופרקתינון במימרי בחמשה עשר לירח ניסן ויהב ית כסף תקליא כיפור לנפשהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעללת שערין כלומר לא הוגעתי' בדברי' קשים

הסב ולא ישימו ויסיתו בכל לבו: וכרתי. הפך ואכלתם חית השדה: וקשת וחרב וכלי המלחמה כמו באוכלי שולחניך חמור לחם בעבור שהזכיר תחלה ושברתי את קשת ישר' והנה הטעם שישבו לבטח: וארשתיך. כמו מאורשה לאיש ה"א שתעשי צדק ומשפט גם אני אעשה חסד ורחמים ואין צורך: וארשתיך לי באמונה. תהיי לי לבדי באמונ': וידעת את יי'. הפך ולא ידעה: והיה. אענה. כמו והכסף יענה את הכל ימצא וטעם אענה פעמים תמיד כדרך נשאו כ כהרו יי' כמו שפירשתי: אענה את השמים. הפך ונתתי את שמיכ' כברזל: והם יענו את הארץ. שיתנו טלם וגשמיהם בעתם: והם יענו את יזרעאל. שם מקום הנזכר שיסוב כאשר היה ברוב אדם: וזרעתיה. שירבו ויפרו כזרע הארץ: ורחמתי את לא רוחמ'. הם האבות: ואמרתי ללא עמי. הם שנולדו בגלותם וזאת הנבואה לעתיד או היא קשורה פי' אילו שבו הגולים מדרכם הרעה היו שבים אל ארצם ואל תתמה לומר אחר שהשם גזר עליהם שיעמדו בגולה שנים רבות איך ישובו כי הנה אמר ירמיהו על ירושלם ביד מלך בבל תנתן והוא מצוה עשו משפט ואם יעשו כן לא יחרב הבית ואם לא יעשו כן יהיה ל

ואם לא לב' ונקראיה ל' חלין

• בחמשה עשר כסף בגימטריא ניסן ובפסיקתא הוא דרש בחמשה עשר כסף בחמשה עשר בניסן וחומר ולתך הרי ארבעים וחמשה שהחומר שלשים שאה והלתך חצי חומר: ואומר אליה ימים רבים תשבי לי. ימים שנים רבים שלשה הרי חמשה אלו חמשים יום שבין פסח לעצרת שם ביום נתתי לה את התורה ובה הזהרתיה לא תזני: ולא תהיי לאיש. לא יהיה לך אלהים אחרים: וגם אני אליך. אנכי יי' אלהיך' ואסר עשה שני חשבונות מחמשים יום אחד לסוף חומר ואחד לסוף לתך כנגד המן שירד להם לסוף שלשים יום בחמשה עשר באייר ומשם לחמשה עשרים יום מנין שאין של לתך ביום הזה באו מדבר סיני בראש חדש סיון ובשם רב האי מצאתי דבר הגון. ואכרה לי וגו' קבלתי דמיה כופר פדיונה לנגדי בדמי' קלים האומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים ומעלה והיה ערכך חמשה עשר שקל. וחומר שעורין ערך זכר מבן עשרי' שנה ומעלה ועד בן ששים חמשים שקל והם דמי פדיון חומר שעורין שגם הוא חמשי' שקל כסף. ולתך שעורין דמי פדיון

לאחרבה: ויאמר. בדרך נבואה: לך אהב אשה. וקחנה לאשה כי זה משמע לשון אשה כי לא הזכיר זונה והעד ואכרה לי ואחריכן תהיה אוהבת רע והטעם אדם אחר ותנאף עמו והמשל כאהבת יי' את בני ישראל שאהב אותם והם פונים אל אלהים אחרים זה הוא אהובת רע ואינם אוהבים השם רק אוהבים היין שיתעם. מלת אשישי כמו סמכוני באשישות והטעם באשישות היין וככה אשישי יין ענבים וכמוהו ואשישה אחת ואין צורך להזכיר יין: ואכרה. יש אומרי' ואקנה אותה כמו תכרו מאתם ואינו נכון בטעם ובדקדוק והוא מגזרת הכר כא רק היה ראוי להיות ואכיר' או יהיה מבניין הקל ואם לא נמצא אע"פ שלא נמצא לשון הכר משקל קל הנה יהיה על משקל אתנה או והפתח הקטון תחת הפתח גדול כמו והערך עדי שהוא מן עדה פן אכלך בדרך מן כלה ובאה זו המלה דרך וידבקו ורבים ככה. וטעם בחמשה עשר כסף כמשמעו לכתובתה: וחומר ולתך מאכלה ולפי דעתי שהוא משל ליהודה ואלה חמשה עשר הם מלכי יהוד' שתחלתם רחבעם מלך ולא תחשוב מלכות בני יאשיה רק מלכות אחת כי אחים היו ואומר

ולתך הם הכהנים הגדולים שהיו במלכות יהודה בירושלם: ואומר. ימים רבים תשבי והטעם אם תרצי שתהיי ליתשבי ימים רבים שלא תזני ולא תהיי לאיש אחר והטעם לא תעבדי אלהים אחרים בסתר: ולא תהיי לאיש וגם אני. ואלת לא תשרת בעבור אחרת והטעם וגם אני לא אבוא אליך ו"א אם תשובי אלי גם אני אשוב אליך ופירש

כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים׃ אחר ישבו בני ישראל ובקשו את יהוה אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל יהוה ואל טובו באחרית הימים׃

שמעו דבר יהוה בני ישראל כי ריב ליהוה עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ׃ אלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו ודמים בדמים נגעו׃ על כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה בחית השדה ובעוף השמים וגם דגי הים יאספו׃ אך איש אל ירב ואל יוכח איש ועמך כמריבי כהן׃ וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה ודמיתי אמך׃ נדמו עמי מבלי הדעת כי אתה הדעת מאסת ואמאסאך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני׃ כרבם כן חטאו לי כבודם בקלון אמיר׃ חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשו׃ והיה כעם ככהן ופקדתי עליו דרכיו ומעלליו אשיב לו׃ ואכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרצו כי את יהוה עזבו לשמר׃ זנות ויין ותירוש יקח לב׃ עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כי רוח זנונים התעה ויזנו מתחת אלהיהם׃

ארי יומין סגיאין יתבון בני ישראל לית מלכא מדבית דוד ולית דעביד שולטן על ישראל ולית דדבח לרעוא בירושלם ולית קמתא בשמרון ולית איפוד ומחוי׃ בתר כן יתובון בני ישראל ויתבעון ית פולחנא דיי אלההון וישתמעון למשיחא בר דוד מלכהון ויתנהרון לפולחנא דיי וסגי טוביה דייתי להון בסוף יומיא׃ קבילו פתגמא דיי בני ישראל ארי דינא קדם יי עם יתבי ארעא ארי לית עבדי קושטא ולית גמלי חיסדא ולית דמהלכין בדחלתא דיי בארעא׃ יימן לשקר וכדבין וקטלי נפשן וגנבין וגייפין ומולדי בנין מנשי חבריהון וחובין על חובי מוספין׃ על כן תחרוב ארעא ויצדי כל דיתיב בה בחיות ברא ובעופא דשמיא ואף נוני ימא יזערון מן קדם חוביהון׃ על דאמרין ספר לא יליף ולא יוכח נביי ועמך נצן עם מלפיהון׃ ותתקלון בימסא ויתקלון אף נבייא דשקרא די עמכון כד בליליא ואבהית כנישתכון׃ אטפשו עמי מבלי ידעתא ארי את מידע רחלתי קצתא וארחקינך מלשמשא קדמי ועל דאתנשיתא אוריתא דאלהך ארחיק בנך אף אנא׃ כמא דאסגיתי להון עללא כן אסגיאו למיחטי קדמי יקרהון בקלנא חליפו׃ כהניא פסו למיכל חטוות עמי בדיל לאוספא חובין על חובי נפשהון׃ ויהי כמא דאשויתי לנאה כהניא לאפסא קודשיהון אפיס ית יקרהון ואשיי דיקיר לבסיר בדיל לאתפרע מינהון כאורחתהון בישתא וכעובדיהון מקלקליא אתיב להון׃ וייכלון ולא יסבעון יסבון נשין ולא יולדון בנין ארי ית פולחנא דיי שבקו ולא נטרו׃ זנותא וחמרא ורויתא שליף ומטעי ית לבהון׃ עמי די בצלם אעיה שאיל ומרמיה בחוטריה מחוי ליה ארי רוח דטעו אטעיתנון וטעו מבתר פולחנא דאלההון׃

ישבו ז׳ חס׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳׃ ובעוף ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו· וירדו בדגת הים ובעוף השמים דויברך· על כן תאבל הארץ וקדרו׃ נפשו ג׳ מטעי׳ בהון וסימ׳ ואל עונם ישא נפשו· להושיע משפטי נפשו· ולא נתתי׃ י״ד פסוקי׳ בספרא אית בהון ולא ולא וסימ׳ במסר׳ רבת׳ בערך לא׃

אבן עזרא

ופירש זה הדבר הנביא כי ימים רבים אין מלך ואין טעם מן החשמוני׳ כי אינם מבני יהודה׃ ואין זבח· אמר יפת בן עלי זהו תשבי לי כי לא תעשי לי זבח ומצבה לפי דעתו אין המצבה אסור׳ רק כאשר דיברה תורה והנה מה יעשה במלת תרפי׳ ואחרים אמרו הכל לע״ז ולא מצאנו אפוד לנביאי והנכון בעיני אין זבח לשם ולא מצבה לבעל אין אפוד השם ואין תרפים לע״ז שקראם לבן אלהיו׃ אחר ישובו בני ישראל· שהם בני יהודה וישראל שגלו בתחלה על כן כללם וטעם ואת דוד מלכם זהו המשיח כמו ודוד ע[בדי] נשיא להם לעולם· ופחדו אל י״י· שישובו במהרה בבא הקץ אל ארצם במרוצה פתע פתאום כדרך יחרדו כצפור ממצרי׳ שנ׳ ד[illegible] כתוב והושבתים על בתיהם נאם י״י והעד הנאמן על זה הפי׳ שאמ׳ באחרית הימים והם סוף נבואת ה[illegible] הנביאים כמו והיה באחרית הימים [illegible] נכון יהיה הר בית י״י וגם כתוב וכתתו [illegible] חרבותם לאתים וכל אלה לעתיד׃ שמעו [illegible] עם יושבי הארץ· היא א״י שהשם בחר והנכון יושבי הארץ שלו כמו ומארצו יצאו׃ אלה· שבועה ואת שית מגז׳ אלה׃ פרצו· מגזרת פריצי׃ ודמי׳· דמי הרוג אחר נוגע׳ בדמי הרוג אחר׃ על כן· לת״ר אומלל כפול וטעם בחית השדה ובעוף השמי׳ שלא ימצאו מת יכרדו והעד וגם דגי הים יאספו ימותו ויפת אמר כי אלה רעים מדור המבול כי דגי הים לא מתו וזה דרך דרש׃ אך· אין איש שיריב אחר או יוכיחנו ומשפט הנביא היה להוכיח לישראל ועתה שבו הם להוכיח הכהן כי גם הוא רע מעללים כאשר יפרש והו ועמך כמריבי כהן׃ וכשלת· עם הכהן הגדול שהיה בימי זה הנביא מדבר ומתנבא עליו וכשלת היום והטעם ביום שהוא אור כאילו היתה בלילה אתה ונביא השקר המפתה אותך וזהו וכשל גם נביא עמך לילה׃ ודמיתי· והכרתי׃ נדמו עמי מבלי הדעת· זאת המלה אם היתה מגזרת דמות יהיה אחריה אל במלת נקודות כמו אל מי דמית ובאפס מלת אל מטעם כריתה כמו ודמיתי אמך והטעם שלא תלד עוד אחר שיהיה במקומך כהן ואת תכשל במהרה גם ימותו בניך. נדמו אות׳ לכהן בחסרון דעתך כרתו עמי׃ כי אתה הדעת מאסתה ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך· הטעם כפול כי אתה הדעת מאסתה כי לכהן ניתנה התורה ועוד כי הם השופטים כי שפתי כהן ישמרו דעת׃ אשכח בניך· חלילה שהשם ישכח רק הטעם שיכשלו בני הכהן וילכו לאבדון׃ כרבם· אני הרביתי בניך׃ כן חטאו לי. חטאים רבים על כן כבודם בקלון אמיר אחליף׃ חטאת עמי יאכלו. בני הכהן וכשם עמי ישאו על עונם כאומר סמוך עלי לכפר העון כדרך ואליו הוא נושא את נפשו וזה עון גדול על כן יבוא רע על הכהן ועל העם ולא תהיה מעלה לכהן על ישראל׃ והיה· כבר אמרתי ט׳ דרך הכפ״ן דרך קברה והיה העם ככהן והכהן כעם וכמוהו כעמי כעמך׃ ופקדתי עליו· על כל אחד מהם׃ ואכלו· זאת היא הפקידה׃ הזנו· כפשם גם אחרי׳ ולא ירבו כמו ויפרץ האיש׃ כי את י״י עזבו לשמור· דרכו או תורתו׃ זנות· בחסרון וי״ו כמו שמש ירח עמד זבלה והטע׳ כי הזנות גם היין כל א׳ מהם יקח לב ולקיחת הלב כאילו נשארו בלא לב להבין׃ עמי· והאות כי הם בלא לב שסב עמי לשאול בעצו הוא הפסל׃ כי רוח זנונים התעה· אותם׃ ויזנו· כולם מתחת אהי׳ כאשר הזכיר עמי׃

רשי

פריון קרקע לתך שעורים למקדם· עשרים וחמשה סלעים הוא ערך הקצוב מבן חודש עד חמש ה׳ סלעים ומבן ח[illegible] ע׳ בן עשרים שנה והיה ערכך עשרים שקלים הרי עשרים וחמשה אחר כל החיבה הזאת אמרתי לה ימים רבים תשבי לי לא תזני לאלהים אחרים כי אם תזני ימים רבים ישבו בניך אין מלך ואין שר ואין זבח במקדש ביהודה ואין מצבת הבעל בשומרון למלכי ישראל ואין אפוד של אורי ותומים המגיד להם נעלמות ואין תרפי׳ הם צלמים הנעשים בכוון שעה אחת העשויה לכך ומדברים מאיליהן ומגידים נעלמות וכן ת״י ולית אפוד ומחוי׃ אחר׳ ימי הגולה׃ ישובו בני ישראל ובקשו את יי׳ וגו׳· משום ר׳ שמעון בן יוחאי בשלשה דברים מאסו בני ישר׳ בימי רחבעם במלכו׳ שמים ובמלכו׳ בית דוד ובבית המקדש· הה״ד אין לנו חלק בדוד כמשמעו לאהליך ישר׳ אל תיקרי לאהליך אלא לאלהיך ראה ביתך דוד זה בית המקדש אמר ר׳ שמעון בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן· אחר ישובו בני ישר׳ ובקשו את יי׳ זו מלכות שמים ואת דוד מלכם כמשמעו ופחדו אל יי׳ ואל טובו זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה׃ אלה וכחש· כשבועין בשקר׃ פרצו· ת״י ומולדין בנין מנשי חבריהון׃ ודמים בדמים נגעו· חובין על חובין מוספין ולפי משמעו פי׳ הנגר והרבו שפיכו׳ דמים ש[illegible] נוגע דם הרוג זה בדם חברו׃ תאבל· תחרב ויגדל האבל שם׃ יאספו· יזערון מן קדם חוביהון לשון כליון כמו אסף אסיפם׃ אך איש אל ירב· אתם מתרין בנביאי אמת שלא יריבון אתכם ולא יוכיחו אתכם כמו שנ׳ בעמוס שאמ׳ לו אמציה כהן ביתאל לא תנבא על בית יעקב ולא תטיף על בית יצחק והוא בימי ירבעם בן יואש שנתנבא הושע בימיו׃ ועמך כמריבי כהן· כנו עם מלפיהון שהכהנים היו בני הוראה כמו שנאמר יורו משפטיך ליעקב׃ וכשלת היום וגו׳ ותתקלון בימאה ויתקלון נביאי שקרא דעמכון כדבליליא ואבהית ית כנישתכון ואביט כנישיא שלכם׃ נביא עמך· נביאים שעמך׃ ודמיתי· כמו נדמו עמי כארם היושב ותוהא ואין מענה בפיו׃ אשכח בניך· אותן שעמדו על הר סיני כתנו בניהם ערבים תחת אבותיהם לשמור את התורה׃ כרובם כן חטאו· כשרבו וגדלו כן הוסיפו לחטוא כן חטאו לשון עברית כן בכמה מקומות כאשר יענו אותו כן ירבה קראו להם כן הלכו מפניהם כל כמה שהנביאי׳ קוראין להם להוכיח כן הם היו בורחין מפניהם כרובם כן חטאו לפיכך כבודם בקלון אמיר׃ חטאת עמי· כל חטאת שבספר תרי עשר פתוחין לפי שכולן דבוקין חוץ מאחד ראשית חטאת היא לבת ציון חטאותיהן של עמי יאכלו אותם נביאי השקר שאמ׳ להם למעלה וכשל גם נביא עמך נעשו להם כהני במות ואוכלין מה שהיו כהנים ראויין לאכול׃ ואל עונם· של ישר׳ ישא הנביא נפשו והנביא עצמו מצפה שיביאו לו ממון וקרבנות לכפרה׃ והיה כעם ככהן· אני אשוה את העם לבזיון כהני שחללו אותם מכהן להם ולי אף אני אחלל את העם באומות כן ת״י׃ ולא יפרוצו· לא יגדלו בנים׃ הזנות והיין והתירוש שהם עסוקים בם לוקח את לבב מאחרי׃ בעצו ישאל· בצלם שעשה מן העץ׃ יגיד לו· אל דבריו הוא שומע שאומרים לו נביאי הבעל בשם ע״ז׃ אלון

ירעם ג' בקריא' וסימ' כי כפרה סוררה סרר ישראל · גרן ויקב לא ירעם · כצאן לשאול שתו מות ירעם · וא' וירעם כתם לכבו: האזינו ח' ומ"ל וסימ' השמים ואדברה · שמעו מלכים האזינו רזנים · שמעו דבר יי' קציני סדום · האזינו ושמעו קולי · ולאמי אלי האזינו: ובית המלך האזינו · האזינו כל יושבי חלד · שמעו חכמי'

על־ראשי ההרים יזבחו ועל־הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה על־כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה: לא־אפקוד על־בנותיכם כי תזנינה ועל־כלותיכם כי תנאפנה כי־הם עם־הזנות יפרדו ועם־הקדשות יזבחו ועם לא־יבין ילבט: אם־זנה אתה ישראל אל־יאשם יהודה ואל־תבאו הגלגל ואל־תעלו בית און ואל־תשבעו חי־יהוה: כי כפרה סררה סרר ישראל עתה ירעם יהוה ככבש במרחב: חבור עצבים אפרים הנח־לו: סר סבאם הזנה הזנו אהבו הבו קלון מגניה: צרר רוח אותה בכנפיה ויבשו מזבחותם:

ה

שמעו־זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו כי לכם המשפט כי־פח הייתם למצפה ורשת פרושה על־תבור: ושחטה שטים העמיקו ואני מוסר לכלם: אני ידעתי אפרים וישראל לא־נכחד ממני כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל:

על רישי טוריא מדבחין ועל רמתא מסקין בוסמין תחות בלוט ולבט ובוטמא ארי מעפי טוליה על כן מזניין בנתכון דהואה לכון מבנת עממיא וכלתכון דנסבתון לבניכון מן עממיא גייפן: לא אסער על בנתכון ארי מזניין ועל כלתכון ארי מגייפן ארי אינון עם זניתא מיסתיעין ועם נפקת ברא אכלין ושתן ועם דרא דלא אסתכל באוריתא הלא אתרטשו: אם טען אתון דבית ישראל לא יתחייבון דבית יהודה לא תיתון לגלגלא ולא תסקון לביתאל ולא תשתבעון לשקר קיים הוא יי: ארי כתורא דאתפטים ובעיט כן מריד בסגי טובא ישראל כען ידברינון יי כאימר בחיר בבקעה: אתחברו לטעותא בית ישראל שבקו להון ית פולחנא: שלטוניהון אסגיאו שירוון מן אונס בכן טעו ואתפניאו בתר זנותא רחמו דתיתי להון קלנא רברבהון: עובדי רברביהון לא תקנין כמא דלית אפשר למצר רוח בכנף כען איתי עליהון סנאה ויבהתון מאיגורי טעותהון: שמעו דא כהניא וקבילו בית ישראל ובית מלכא אציתו הלא לכון למידע דינא ארי תקלא הויתון למלפיכון וכמצדא דפריסא על טורדם: ודבחן לטעון מסגן ואנא מיתי יסורין לכולהון: קדמי גלן עובדי דבית אפרים ודבית ישראל לא מטמרין מן קדמי ארי כען טען בית אפרים אסתאבו בית ישראל:

מלי' אפרים ד' קמצי' בקריא' וסימ' למטה אפרים הושע בן נון · ויהי איש מהר אפרים · חבור עצבים אפרים · צרור עון אפרים · וכל אסף דכו':

רשי

אלון. קויי"א בלע"ז מגדל בו פרי שקורין גלנ"ץ בלע"ז: ולבנה. עץ שקליפתו לבנה: אלה. אולמ"א בלע"ז שענפיו מרובין ונוטעין [...] לצל: על כן תזנינה בנותיכם. על שאתם מתחברין לע"ז כמשפטי הגוים והגוים מתחברים עמכם ואתם מתחתנים בם ובנותיכם הנולדו לכם מבנות הגוים נוהגות כמנהג אמן ומזנות כן ת"י: לא אפקוד על בנותיכם. עוד לבודקן במי המרים כשתזנינה למה כי בעליהם עם זונות יפרדו וכאשר אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו: יפרדו. ת"י מסתיעין לשון סיעה כלומר מתחברין אתם לשתות יין ומנחם חיברו אצל עבשו פרודות שהם חביות יין: ועם לא יבין ילבט. אחרי שאינם נותנין לב להבין לפיכך תתלבטו ללקות בפורענות ליבוט לשון טור הדרך וליאות משא דילס"יר בלע"ז: אם זונה אתה ישראל. לא ילמדו בני יהודה דרכם. לא אם זונה אתה ישראל יאשם יהודה אם זונה ישראל אין בני יהודה חייבים בכך ואיני מחייבם כמו שאמור למעלה ואת בית יהודה ארחם: ואל תבואו. בני יהודה הגלגל ובלבד שלא יבואו בני יהודה הגלגל ששם עשרת השבטים עובדים ע"ז שנאמר כל רעתם בגלגל בגלגל הרבו לפשוע: ואל תעלו בית און. היא בית אל שהעמיד שם ירבעם את העגלים: ואל תשבעו. עמהם חי ה' כי אם חיו יאמרו אכן לשקר ישבעו כשהיו נשבעים בשקר היו מזכירין שם שמים וכשהיו נשבעים באמת נשבעין בשם העגלים: כי כפרה סוררה. כתורא דאיתפטים ובעיט כן סרר ישראל מרוב אכילה ושתייה: עתה ירעם. מרעית מבוטחת ככבש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאובסין אותו באבוסין וכרשינין: חבור עצבי אפרים. כמחובר לע"ז ואי אפשר לו לפרוש לפיכך הנח לו אתה הנביא ולא תנבא להוכיחו כי לא יועיל: סר סבאם. נעשה משתיהם זר מעלי סר לשון זר כמו סורי הגפן נכריה כלומר סר ממקומו ונהפך לאחר: סבאם. משתה יינם שהיה עם הזונות: אהבו הבו קלון. הזמינו להם קלון הבו לשון הזמנה כמו הבה נתחכמה הבה נרדה הבה נבנה: מגניה. שריה ומלכיה: צרר רוח אותה בכנפיה. כרבק הרוח בכנפיה כעוף הזה שאין הרוח מניחתו לשכון עד שמוליכו למרחוק כן יבאו האויבים עליהם ויגלום בגולה ולא יבשו מזבחותם מזבחי תועבותם שאין פוסקים מהם כאשר יאמר חטא חטאה כן יאמר זבח זבחה מן המקומות שהיו זובחים שם וכת"י מאיגורי תועבתהון: כי לכם המשפט. משפט היסורין עליכם בית המלך כי אתם הייתם פח על המצפה ורשת על תבור על שני הרים הללו הושיבו פרסדיאות לשמור שלא יעלו ישראל לרגל לבית המקדש מדרש תנחומא מצאתי לשון אגדות כאדם המאיים על אוהבו המקניטו חייך שאני כורכה לך בכנפיך כך המקרא הזה מאיים על ישראל קנאתי קשורה ונתתי להנקם באחרית ויבושו ממעשיהם: ושחטה שטים העמיקו. משך שטותם העמיקו אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה והם גזרו כל העולה לרגל יהרג הרי שהעמיקו יותר ממני ושחטה לשון זהב שחוט כמשך וכטוה ות"א לשון שחיטת זבחים לע"ז: ואני מוסר לכולם. ואף אני אייסרם בייסורין אכין מוסר לכולן: כי עתה הזנית אפרים. עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהן שהיו מעכבין אותן מלעלות לרגל עמד זה ובטל פרסדיאות ולא עלו לפיכך גלו כי עתה הזנית אפרים ואין להם לתלות במלך כן למדתי בסדר עולם: לא

אבן עזרא

על ראשי. טעם ראשי בגלוי וככה על הגבעות יזבחו ויאמרו לכהני הבעל מזבחות. ובעבור שהולכים האנשים להקטיר חוץ מהערים תשארנה הבנות והכלות בבתי' על כן תזנינה: לא. הטעם אין לתמוה אם הבנות תזנינה כי הם בעלותם לראשי ההרים להקטיר הם אוכלים ושותים עם הזונות וזונים כולם. ומלת יפרדו אנשים ידועים עם זונה אחת. ומלת ילבט בלשון ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשות וכמוהו ואויל שפתים ילבט: והנה אין טעם לא אפקוד שלא יפקוד עליהם רק דבר כנגד האבות כי הם מלמדים אותם לזנות לעשות כמעשיהם אולי הבנות קטנות הן על כן לא אפקוד: אם. ישראל חטאו עם ירבעם שפחד שתשוב המלוכה לבית דוד על כן עשה שני עגלים בשני קצות ארץ ישראל למה יאשם יהודה שהניח בית ה' המקדש שהוא בחלקו וילך למקו' רחוק לע"ז והנביא מוכיחם אל יאשם יהודה וא' תבואו הגלגל ואל תעלו בית און הוא בית אל בעבור העגל ששם שם ירבעם כתוב בתורה ובשמו תשבע והטעם את יי' אלהיך תירא שלא תעבור על מצות לא תעשה לא בעבור יראת מלך או דבה או נזק בגוף רק בעבור יראת השם ואותו תעבוד מצות עשה מהם בפה ומהם במעשה ובו תדבק במחשבת הלב שלא יעבור רגע בכל יכולתו שיחשב בלבו מעשה השם ונפלאותיו בעליונים ובשפלים ובתחתונים ובאותות הנביאים ואחר שיהיה דבק בשם חייב הוא להזכיר השם בכל דבריו ולהשבע בשמו בעבור שיבינו ממנו כל השומעי' הנראים שהוא דבק באהבת השם ותמיד שמו ונזכרו שגור בפיו ובאהבתו אותו וכל העם ישמעו וילמדו ממנו האהבה והיראה וככה מנהג הנביאי' שישבעו כדוד ואליהו ואלישע וכמוהו כל לשון לך תשבע והנה הטעם למה תראו כי אתם בני השם ואתם באים בית און יותר טוב הוא שלא תשבעו זה וזה או פירושו כנגד אלה וכחש הכתו' בתחילת הפרשה: כי. סורר הוא שיסור מן הדרך שצוה שלא ילך בה והנה דמה ישר' כפרה סוררה שלא יוכל אדם לחרוש בה. וטעם עתה השם היה רועה אותם ככבש במרחב אילולי הייתם סוררים או הטעם עתה ירעם השם ככבש לבדו במקום מרחב והוא טועה: חבור. יש אומרים כי עצבים כמו וכל עצביכם והנכון כמו העצב נבזה לעצבי כנען והכל מגזרת עצבון כי אין תועלת בפסיליהם רק עצבים והטעם מחוברים הם לפסילי' הם חברתם: הנח לו. עד שיסור אותו אולי יפקחו עיניה: סר. באה עליה רעה ששר סבאם מחסרון התירוש ולא שבו מדרכם הרעה רק מלכיה הזנו אחרי' בעבור מתנות שהם אומרי' הבו ובאה מלת הבו כמו את אשר תאפו אפו ועיקר אפו גם אהבו הבו גם הבו לכם הכל כמו רדו באו והשנוי היה בו בעבור אות הגרון: מגניה. הם המלכי' כמו כי לי' מגני ארץ וסוף הפסוק מוכיח כי הטעם כפול ומגניה שב אל בית און: צרר. כאדם שיצרור הרוח בכנפיו שלא ימצא מאומה או בכנפיה בכנפי בית און: ויבשו. המגני': מזבחותם: בבית און: שמעו זאת הכהני'. גם הקשיבו בית ישר' שהוכחתי' או בית ישר' הם הסנהדרין: ובית המלך האזינו. כי כולם שופטי': כי פח הייתם למצפה. שלא תניחו לעלו' החוגגי' לבית השם: ושחטה. ולשחוט בדרך: שטי'. הם עובדי הבעל: העמיקו. הפח או הנזכרי' אולי לא יראוהו העוברי' ואני איסרם כולם על זאת הרעה שעשו כי לא נעלם ממני אשר העמיקו על כן: אני. ידע כי אשת יעקב אהובה היא רחל והנה לאה נכנסה במקומ' גם רחל נתנה שפחת' לו ובעבור קנאת לאה נתנה לו גם השפחה האחרת על כן כאשר ילדה רחל את יוסף את' שלחני ויען את' על אפרי' ומנשה ויקר' בהם שמי על כן יקראו כל ישר' אפרי' ויפת את' אולי ממלכת יהוא היתה מאפרי' ובעבור שמנה ואת רמות בגלעד לנגדי הוכרך לו' תוכנה הכתובה בדברי יהוא ובספר עמוס אפרם שהוא מאפרי' והנכון בעיני כי כאשר באו אבותינו ארץ כנען והנה עמד יהודה על גבולו מנגב ובית יוסף שהוא כל שבט אפרים וחצי שבט מנשה מצפון על כן יזכור יהודה מאפרי' וככה בירמיהו הבן יקיר לי אפרי' ואין מלך בימים ההם מאפרי': הזנית. כמשך גם אחרים:

לא יתנו מעלליה'. לא יעזבו דרכם הרעה כמו כתן ריחו ולא נתנו להרע עמדי ולא נתן סיחון : וענה גאון ישראל. ויתאך יקרא דישראל כמו לענות מפני לשון עוני והכנעה : בפניו. ואינון חזן ודונש בן לברט פירשו לשון עדות בבא להם פורענותם יעיד בהם ובפניהם גאון וגובה שהיו מתגאין ועוברין על רצוני : בצאנם ובבקרם. בקרבנותיהם : חלץ. כשמט כמו וקח לך את חליצתם בגדים שנשמט מעליהם : בנים זרים ילדו. שנתחתנו בגוים : יאכלם חדש. חודש אב : תקעו שופר. שיזהרו להשמר מן חרב הגייסות שיבאו עליהם : הריעו בית און. אחריך הגיים הולך אתה בנימן זאת הריעו בבית און ואת תקעו שופר בשורת חרב באה בעון שהמליכו עליהם את שאול שהיה בגבעה ולא שמעו לקול שמואל שהיה מן הרמה ומלכיה' גרמו להם לסור מאחריכנון ירבעם וחבירין הריעו עליהם און ושבר גדול אחריך בנימן על שאחרתם וחזרתם אחור מלעלו' לרגל לבית המקדש שהוא בחלקו של בנימן אחריך בנימן על איחורך את בנימן : לשמה תהיה ביום תוכחה. כשאבא להתוכח עמהם ישומו ויהיו תוהים ואין תענה בפיהם למה כי בשבטי ישראל הודעתי תורה נאמנה והם עברו עליה. אפרים לשמה וגו' בשבטי ישרא' הודעתי נאמנה ר' אבהו בשם ר' אחא בר' חנינא אמ' ביום שיתווכח עמהם הקב"ה ברין לא יהיה להם פתחון פה שהרי בשבטיה' הודעתי שהדין דין אמת אתה מוצא כשגלו ע' עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימן והיו עשרת השבטים א' אומרין מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותן משוא פנים יש מדבר וחס ושלום אין משוא פנים אלא עדיין לא נתמלאה סאתם כיון שחטאו גלו אז שמתו עשרת השבטי' ואין תענה בפיהם ואמרו הא אלהא הא תקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנאמר בשבטי ישראל הודעתי נאמנה : כמסיגי גבול. כאדם המרביק גבול חבירו כך הם מהרו לאחוז בדרכי ישראל א חביריהם המלכי' לפיכך עליהם אשפוך וגו' וכמשמעו היו גוזלי' שדות אך קשה בעיני כי היה לו לכתוב משיגי גבול ולא כמשיגי : עשוק אפרי'. אפילו ביד האומות : רצוץ משפט. מיוסר ביסורין ולמה לו כל זאת כי הואיל ורצה והלך אחרי צואות חרמות של נביאי הבעל : וכרקב. תולעת האוכל העץ ומוחקו : מזורו. לשון חולי : וילך אפרים אל אשור. זה הושע בן אלה שהיה לו לעבד וישב וימרוד :

לא יתנו. לא יעזבו מעשים מיטובו או לא יניחו על דרך על כן לא נתתיך : וענה. לאמר יפת כמו בפני יענה ואין לו טעם רק הוא מגזרת עני : בצאנם. שב אל יהודה לבדו שבית המקדש בנחלתם : חלץ. כבודו מהם כאשר יאמר אלכה ואשובה אל מקומי ולמה חלץ מהם כי ביי' בגדו : עתה יאכלם. אלה הבנים עם חלקיה' חדש רע כמו כי קרוב יום אידם ור' ישועה אומר חדש אב ויפת אמ' כי חדש הוא חרב כמו והוא חגור חדשה : תקעו. הטעם השמיעו זאת וידעו הכל כי אפרי' הודעתי נאמנה משפט נאמן כמו גזירה והדומה לה : היו. עושים רע לאמר הם ברשותם : כמשיגי גבול. במתר על כן אעניטם : עשוק אפרים. עשקוהו מלכיו ורימוהו : כי הואיל הלך. שנים פעלים עוברים כמו הגשם חלף הלך לו כי הואיל שהלך אחרי מצות אנשים והוא כן כתו כו לכו ויפת אמ' כי אפרים יהיה עשוק מהגוים : ואני. טעם שאכלם : וירא. את מזורו מכה שהיא צריכה שיזורו אותה : וישלח. יהודה כי כן אחריו ירב שם מקום באשור : יגהה. כמו ייטיב גיהה מראית העין : כי. בתחילה אמר ואני כעש בפנים מהגוף ועתה כשחל בחוץ ומי יוכל לרפא לכם : ואלך. לי ואין רודף אחרי או אלך עם הטריפה והנכון שאטרפם ואלך לי כאשר כתוב אחריו : אלך. עד אשר יאשמו. שיודו שאשמו או כטעם שממה תאשם שומרון והאדמה לא תשם חסר אלף : ישחרונני. יבקשוני בשחר ויאמרו אלה לאלה לכו. אמר טרף בעבור ככפיר : יך. מכה : ויחבשנו. כמו ולא חבשו כי המכה צריכה לזור ולחבש ולרכך באחרונה בשמן. ובאת מלת טרף פועל עבר עם יך שהוא עתיד על דרך הזמן העומד כאשר פירשתי בספרי : יחיינו. ירפאנו כמו ויתרחו על השחין ויחי עד

כמסיגי ע"ד כתי' כמך כליש' חיפה וכל נסינה אחור רכו' גאה

עשוק ד' בקריא' ג' מל' וא' חס' וסימ' והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור : פרי אדמתך וכל יגיעך. עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל. אדם עשוק בדם נפש. בתרא חס' : ונשובה ז' בקריא' וסימ' ויאמר

לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם לָשׁוּב אֶל־אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבָּם וְאֶת־יְהוָה לֹא יָדָעוּ : וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְיִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ בַּעֲוֹנָם כָּשַׁל גַּם־יְהוּדָה עִמָּם : בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ חָלַץ מֵהֶם : בַּיהוָה בָּגָדוּ כִּי־בָנִים זָרִים יָלָדוּ עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת־חֶלְקֵיהֶם : תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה חֲצֹצְרָה בָּרָמָה הָרִיעוּ בֵּית אָוֶן אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין : אֶפְרַיִם לְשַׁמָּה תִהְיֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה : הָיוּ שָׂרֵי יְהוּדָה כְּמַסִּיגֵי גְּבוּל עֲלֵיהֶם אֶשְׁפּוֹךְ כַּמַּיִם עֶבְרָתִי : עָשׁוּק אֶפְרַיִם רְצוּץ מִשְׁפָּט כִּי הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי־צָו : וַאֲנִי כָעָשׁ לְאֶפְרָיִם וְכָרָקָב לְבֵית יְהוּדָה : וַיַּרְא אֶפְרַיִם אֶת־חָלְיוֹ וִיהוּדָה אֶת־מְזֹרוֹ וַיֵּלֶךְ אֶפְרַיִם אֶל־אַשּׁוּר וַיִּשְׁלַח אֶל־מֶלֶךְ יָרֵב וְהוּא לֹא יוּכַל לִרְפֹּא לָכֶם וְלֹא־יִגְהֶה מִכֶּם מָזוֹר : כִּי אָנֹכִי כַשַּׁחַל לְאֶפְרַיִם וְכַכְּפִיר לְבֵית יְהוּדָה אֲנִי אֲנִי אֶטְרֹף וְאֵלֵךְ אֶשָּׂא וְאֵין מַצִּיל : אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל־מְקוֹמִי עַד אֲשֶׁר־יֶאְשְׁמוּ וּבִקְשׁוּ פָנָי בַּצַּר לָהֶם יְשַׁחֲרֻנְנִי : לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל־יְהוָה כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ יַךְ וְיַחְבְּשֵׁנוּ : יְחַיֵּנוּ מִיֹּמָיִם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו :

לָא שַׁבְקִין עוֹבָדֵיהוֹן לְמֵתַב לְפוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי רוּחַ דְּטָעוּ בֵּינֵיהוֹן וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא תְבָעוּ : וִימְאַךְ יְקַר יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן חָזַן וּדְבֵית יִשְׂרָאֵל וּדְבֵית אֶפְרַיִם יִתְקְלוּן בְּחוֹבֵיהוֹן יִתְקְלוּן אַף דְּבֵית יְהוּדָה עִמְּהוֹן : בְּעָנְהוֹן וּבְתוֹרֵיהוֹן יְהָכוּן לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְלָא יַשְׁכְּחוּן סְלֵיק שְׁכִינְתֵּי מִנְּהוֹן : בְּמֵימְרָא דַּייָ שַׁקַּרוּ אֲרֵי בְּנִין מִבְּנַת עַמְמַיָּא כְּעַן קַיִּימוּ לְהוֹן כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עַמְמִין יָרַח בְּיָרַח וְיִבְזוּן יַת פֵּירֵי אַרְעֲהוֹן : נְבִיַּיא אֲרִימוּ קָלְכוֹן כִּשְׁוֹפָרָא אִתְנַבֵּי דְּיֵיתוּן עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא קָטוֹלִין עַל דְּאַמְלִיכוּ יַת שָׁאוּל דְּמִגִּבְעָתָא אַצְוָחוּ כַּד כִּבְחֲצוֹצַרְתָּא אֲמַרוּ דְּיֵיתוּן עֲלֵיהוֹן מַלְכִין בְּמַשִׁרְיָתְהוֹן עַל דְּלָא קַבִּילוּ לְפִתְגָּמֵי שְׁמוּאֵל דְּמֵרָמְתָא בַּסָּרוּ עֲלֵיהוֹן יַבְבוּת עָבְדֵי קְרָבָא עַל דְּשַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי וְאִסְתְּחַרוּ לַאֲחוֹר מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא פְּלַחוּ קֳדָמַי בְּמַקְדְּשָׁא דִּי בְּאַרְעָא שִׁבְטָא בִנְיָמִין : בֵּית אֶפְרַיִם לְצָדוּ תְּהֵי בְּיוֹם תּוֹשְׁלֵימַת חוֹבִין בְּרַם בְּשִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל הוֹדָעִית אוֹרַיְתָא : הֲווֹ רַבְרְבֵי יְהוּדָה כִּמְשַׁנֵּי תְּחוּם עֲלֵיהוֹן אֶשְׁפּוֹךְ כְּמַיָּא חֶמְתִּי : אֲנִיסִין דְּבֵית אֶפְרַיִם כְּבִישִׁין בְּדִינֵיהוֹן אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ דַּיָּנֵיהוֹן לְמִיטְעֵי בָּתַר מָמוֹן דִּשְׁקַר : וּמֵימְרִי כְּעָשָׁא לִדְבֵית אֶפְרַיִם וּכְרִקְבָּא לִדְבֵית יְהוּדָה : וַחֲזָא אֶפְרַיִם יַת מַרְעֵיהּ וִיהוּדָה יַת מַכְאוֹבֵיהּ וַאֲזַלוּ דְּבֵית אֶפְרַיִם לְאַתּוּר וּשְׁלַחוּ לְמַלְכָּא דְיֵיתֵי לְאִתְפְּרַע לְהוֹן נְבִיַּיא אֲמַר לְהוֹן הוּא לָא יָכִיל לְאַסָּאָה לְהוֹן וְלָא יְנִיחַ מִנְּכוֹן מַכְאוֹב : אֲרֵי מֵימְרִי כְלֵיתָא לִדְבֵית אֶפְרַיִם וּכְבַר אַרְיָוָן לִדְבֵית יְהוּדָה אֲנָא בְּמֵימְרִי אֶקְטוֹל וְאַעְדֵּי אֲרִים גְּבוּרְתִּי וְלֵית דְּמְשֵׁיזִיב : אַסְלֵיק שְׁכִינְתֵּי אֲתוּב לְמְדוֹר קוּדְשִׁי דִּי בִשְׁמַיָּא עַד דְּיִדְעוּן דְּחָבוּ וְיִבְעוּן מִן קֳדָמַי כַּד תְּעוֹק לְהוֹן יִבְעוּן דַּחֲלְתִּי : יֵימְרוּן אִיתוּ וְנְתוּב לְפוּלְחָנָא דַּייָ אֲרֵי הוּא דִּי מְחָנָא וְיַסֵּינָנָא וּדְאַיְתֵי עֲלָנָא תְּבַר יָנִיחַ לָנָא : יְחַיְּנָנָא לְיוֹמֵי נֶחָמָתָא דַּעֲתִידִין לְמֵיתֵי בְּיוֹם אַחָיוּת מֵיתַיָּא יְקִימִינָּנָא וְנֵיחֵי קֳדָמוֹהִי :

אברהם אל נעריו. נתנה ראש ונשובה. המה באו בארץ צוף. והרבה כושל גם נפל איש. לכו ונשובה אל יי'. נחפשה דרכינו ונחקרה. השיבנו יי' אליך :

חיותם וטעם יומים זמן קרוב שלישי הסך כל נשבר כי אז יכאב : ונדעה

וישלח. יהודה : אל מלך ירב. זה אחז שנתן שחד לתגלת פלאסר לעזרו על רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו : והוא לא יוכל לרפוא לכם. שהרבה גדודים שפלשתי' וערביים שבאו על אחז כמו שמפורש בדברי הימים כי חלק אחז את בית יי' ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו : ולא יגהה מכם מזור. לא יסיר מכם מכאוב ואומר אני שהוא מן התיבות ההפוכות לשון כאשר הוגה מן המסלה הורו והוגו מלב הגו סיגים מכסף : ואשא ואין מציל. אשא את הטרף : אלך. אסתלק מהם ואשובה אל השמים : עד אשר יאשמו. יחזיקו עצמם כאשמים להודות על אשמתם : ישחרונני. יבקשונני : לכו ונשובה. יאמרו לכו ונשובה וגו' : יך. לשון הווה הוא הוא מכה אותנו והוא יחבשנו : יחיינו מיומים. יחזקנו משתי פורעניות שעברו עלינו משתי מקדשות שחרבו : ביום השלישי. בבנין הבית השלישי יקימנו. מיומים. משתי עתים שעברו עלינו. ביום השלישי. בעת השלישי : לדעת

לדעת את י'· באמת ובתמי' נכונים כשחר זה אמר נכון מוצאו: ויבא כגשם לנו· כגשם הבא להיות חיים לעולם שאז יבא להורות חיים שיבאו לנו: יורה ארץ· ירוה ארץ: מה אעשה לך· מפני מדת הדין איך אוכיא משפטיך לאור: וחסדכם כענן בקר· כל טובתכם וצדקתכם איכה כלום: על כן חצבתי בנביאים· על אשר חצבתי עליהם דברי על ידי ה הנביאים והם לא נזהרו בהם לפיכך הרגתי' באמרי פי בשביל אמרי פי כך תירגם יונתן על כן כמו על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך כי על כן לא נתתיה לשלה בני: ומשפטיך אור יצא· בתמיה ואיך אוכל לשאת לכם פנים מ מפני מדת הדין ומוסב על מה אעשה לך: ודעת אלהים· חפצתי מעולות: כאדם· כאדם הראשון: שם בגדו בי· בארץ טובה שהושבתים בה שם בגדו כי כאדם שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מצותי: עקבה מדם· מליאה אורבי רציחה כמו ואת עקבו ויעקבני: וכחכי איש גדודים· וכאשפת איש כיד רגים האוספם בחכה יחד כן חכי גדוריהם חבורות כהניהם המתחברים ללכת בדרך ירצחו שם כולם שכם אחד: כי זמה עשו· כיעצה היא אשר כתיעצו לפני אסיפתם לאיזה מקום ילכו לרצח ולשלול שלל ובחכי איימדור"ש בלעז ואף בלשון משנה חכי לשון חיבור הוא ולא יטיל בו יותר משלשה חכין הם תפירות שהסורק מחבר בהן שני ראשין מן הבגד יחד כ כשחובטו במקלות ולשון זה משלי והגון בעיני וכן פירושו וכמים בהם חיבור אדם ס שאספים יחד חבר כהנים הוא לרצח והראשון מדברי ר' מאיר ש"ץ בכור זצ"ל: שכמה· לשון כת אחת: שערוריה· ואת לשון שיגוי ששינו את דרכם וכן שמה ושערוריה: גם יהודה· אף הוא הואיל וקילקלה: שת· המשית זמן פורענות לה: בשובי שבות עמי· בהוכיח אותם לשוב משובותם: קציר· עת שילוקה וגלותה כמו עוד מעט ובאה עת הקציר לה ב בפורענות בבל בספר ירמיה· שבות עמי· לשון משובה נערות וילדות איכוויי"ורא בלעז וכן בנים שובבים הבת השובבה: כרפאי לישראל· כשאני חפץ להושיעם ולרפאותם עונותם נגלו לפני כי פעלו תמיד שקר וגנבים מהם תמיד באים ונכבי' ממון חביריהם ואף פושטים ב גדודיהם בליסטיות ללסטם את הבריות: ובל יאמרו ללבבם· איכן כותנין אל לבם שכל רעתם כתובה לזכרון לפני: ישמחו מלך· מלכם חפץ ברעה שהם עושים: בוערה מאופה· שהוסקה מיד הנחתום כן יכרם בוער בקרבם: ישבות מעיר· את מה שתירג' ואיני יכול ליישב בו לשון המקרא ולפי שמועו ישבות יכרם הרע שהוא מעירם מלוש בצק עד חומצתו משחשב בלבו את הרעה כיצד יעשה אותה הוא סובת ויסן עד הבקר שהוא יכול לעשותה כמו שהאופה סובת מלות בבק עד שהחמיצה שהוא יכול לאפות וכן הוא אומר במיכה הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם כאור הבקר יעשוה: יום מלכנו· ביום שאנו ממליכין את מלכנו: החלו שרים· כשפו שרינו חולים: חמת מיין· מחום היין הבוער בם והמלך מוסך ידו מן הטובים והכשרים להתחבר את לוצצים: כי

ונדעה· שנרדפה לדעת את יי' כי זה סוד כל החכמו' ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את השם עד שילמד חכמות הרבה שה.ם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה וטעם כשחר כי בתחילה ידע המשכיל הש': במעשיו כמו השחר בבאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת: ויבא כגשם· הטעם שהשם יעירנו ויורנו האמת על דרך יערוף כמטר לקחי ואחרים אמרו כי יבא לנו ת מרפא מהשם כגשם אשר לא יקוה לאיש והטעם כי אין מרפא כי אם מאתו: כמלקוש יורה ארץ· חבר וי"ו כדרך אדם שת גם יחסר אות ב"ית כדרך כי ששת ימים וככה הוא כמלקוש ויורה ארץ: מה· הטעם הזה שהחסד שאמרת שתשובו לדעת השם: כענן בוקר· שלא יעמוד ומלת משכים איננו פועל כמו משכי' היו כאילו הוא שם ל לשחר ולפי דעתי משכי' היו כל אחר אם כן יהיה גם זה כן ועל· חצבתי כמו חוצב בהר והטעם שהרג קצת הנביאים שלהם שהיו מתעים אותם שלא ישובו: הרגתים· בעבור שהם אמרו שקר לאמר א אמרי פיהם על כן ה הרגתי' גם הכי באמרי פי אולי תשובו ישראל: ומשפטיך אור יצא· כמו והוציא כאור צדקך ועוד בעבור ם שאמר כשחר נכון מוצאו: כי חסד חפצתי· חסד נכון לא חסד כענן: והמה· על נביאי שקר: גלעד· עקובה· כמו עקוב הלב עשה בעקבה עקובה מדם שנשפך: וכחכי הו"ד תחת ה"א על דרך לכלא הפשע גם הוא באל"ף תחת ה"א ואלה השתי' מלות זרות הן כי מ משפט בעלי הה"א ב בסמוך לכלות לחכות והטעם כאשר יחכו גדודים איש שיבא ו ויפשטוהו ככה הם חבר כהנים והנה ה הזכיר נביאי השקר גם הכהנים: שכמה· כמו לעבדו שכם והנה גדודים ישרתו בעבור אחר כגדודים בדרך ירצחו כולם הטעם שהכהנים יקחו מתנות כהונה בחזקה: בבית· שערוריה· הטעם דבר מגועל כתאיני הסוערי': שם זנות לאפרי' רמז לעגלי' בביתאל שהוא לאפרים: גם יהודה· אחר שהזכיר אפרים ושת קציר כמו ועשה קציר כמו נטע והטעם שפת קציר לך ועזרך לעבוד הבעל בביתאל כאשר היה בלבי להשיב שבות עמי שיאמרו לכו ונשובה אל יי' ובעבור יהודה שהניח ביתי ועזרך לא אשיב שבותך: כרפאי· בעבור שאמרו כי הוא טרף וירפאנו אמ' כאשר ארצה לרפאם עמד לפני רשעם בלבם שלא עזבוהו עד עתה כי פעלו שקר בלילה יגנבו וביום פושטים גדודים חוץ מן העירים: ובל· והם חושבי' כי אינני רואם ולא ידעו כי מעלליהם סובבים אותם והם נגד פני: ברעתם ישמחו מלך· ושרים שימליכוהו: כלם· גם מלכם עמהם ותנור לשון זכר על כן מלת בוערה מלעיל כמו לילה כתלה עבר על כפשינו וזה הפסוק הפוך וככה טעמו כמו תנור אופה בוערה מלוש בבק עד חומצתו עד ישבות אופה מעיר כי צריך להבעיר ולהסיקו הרבה: יום· שימליכו מלכם שיקרא אותו היום יום מלכינו ישכירוהו ביין אז ימשך ידו עם הלוצצים וזאת המלה מפועלי הכפל שהוא לצץ ואילו היתה מלוצצים היתה מהכפלים שהם עלומי העי"ן מגזרת לץ שפרשנו ליץ על כן הוא מכפולי הלמ"ד על כן תופפות ומתופפות שנים שרשי' ומלת החלו מחלי כמו הרו'ו ומלכינו הוא ה.פעול והשרים ה.ם הפועלים החלו שרים את המלך מן השכרות וכמוהו מחלה לב פועלת מחלה את הלב מהבנין הנוכף שהוא החלה· וטעם חמת מיין בחברון ב"ית בחמת מלא יין ופירושו כמו מן החמת והסמך ככה כמו דלת וסגור דלתך בערך והעד מקפה חמתך ואף שכר שהוא כטעם הזה: כי

בנביאים ה' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן י': ודעת אלהים ג' כליש' בקריא' וסימ' כי אין אמת ואין חסד· כי חסד חפצתי· ודעת אלהים תמצא: כאדם ג' בקריא' וסימ' והבה כאדם עברו ברית· אבן כאדם תכתון· אם

ונדעה נרדפה לדעת את יהוה כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ: מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הלך: על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי ומשפטיך אור יצא: כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעלות: והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי: גלעד קרית פעלי און עקבה מדם: וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו: בבית ישראל ראיתי שעריריה שם זנות לאפרים נטמא ישראל: גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי: כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שמרון כי פעלו שקר וגנב יבוא פשט גדוד בחוץ: ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו: ברעתם ישמחו מלך ובכחשיהם שרים: כלם מנאפים כמו תנור בערה מאפה ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו: יום מלכנו החלו שרים חמת מיין משך ידו את לצצים:

ב' ב' יד מל' · ב' חס' · ב' · ה' · ל' · ב' זה לפ' ג' · ל' · ל' · כלונת' ירצחו · שעריריה ת' · ב' · ל' · ב' · ל' · ל' · ב' ל' · ל' חס' וחלפי' וחד חס' · ל' · ל' ל' · ל' ויתי

וניליף נרדוף למידע ית דחלתא דיי כנהור צפר דמקשיט במיקפי וייתי בירכן לנא כמטר מגבר בלקישא דמרוי ארעא: מן קדם דין דקשוט מא אעביד לכון דבית אפרים מא אעביד לכון דבית יהודה וטבותכון כענן צפרא וכטלא דמותי פסיק: על כן דאזהרתינון בשליחות נביי ולא תבו איתיתי עליכון קטולין על דעברו על מימר רעותי ודיני כנהור נפיק: ארי בעבדי חסדא רעוא קדמי ממדבח ועבדי אוריתא דיי מםסקי עלון: ואינון כדריא קדמאי עברו על קיימי וכארעא טבא די הבית להון למיעבד רעותי תמן שקרו במימרי: גלעד קרית אנוסין ביכלין אשדין דם זכי: וכמא די מסבר אנש למשרין אתחברו א אינון וכהניהון באורחא חדא ק קטלין נפשן כתף חד ארי עיצת חטאין עבדו: בבית ישראל חזיתי שנו אשניאו קיימא דגזיר עמהון דלא למפלח לטעותא תבו אינון למטעי בתר עגליא בביתאל תמן טעו בית אפרים אסתאבו בית ישראל: אף דבית יהודה שריאו לאסגאה חוביהון אף להון ימטי חובין באתבותי גלות עמי: כמתבעי תובי ישראל ויתגליין עויית אפרים ובישת שמרון ארי עבדו שקר ובליליא בבתיא גנבין ובמדברא ביממא קפחין: ולא מחשבין בלבהון דכל בישתהון גלין קדמי כען יקפונינון עובדיהון בישיא די קדמי הוו גלן: בסריקתהון מחדן מלכא ובכדיבהון רברבין: כולהון מתחמדין למיגף נשי חבריהון דלקין כתנורא דאזילהון נחתומא בכן יגלון בפריע מקרויהון כמא דמותן לקיימא מחשבת רישעא ועל דלא אדכרו ניסין וגבורן דאתעבידו להון ביום מסקהון ממצרים מעידן מילוש לישא עד לא חמע: יומא דמניאו עליהון מלכהון שריאו רברביא למשתי עמיה חמר נגד לידיה סיעת שקרין:

כמות כל האדם ימתון אלה: שת ד' קמצין בקריא' וסימ' כי שת לי אלהים זרע אחר · ולא שת לבו גם לזאת· גם יהודה שת קציר· כי שת בשחות חכמה:

אבן עזרא

כי. מלת בארבם על מחשבות רעות שיחשבו כל הלילה והנה לבם קרוב כתנור דרך כל אופה ישן בלילה רק בבקר יבעיר התנור והלא אין לבם ישן רק חושב כל הלילה: כולם. הטעם אוכלים אלה את אלה אפילו שופטיהם גם קושרים על מלכיהם על כן כתוב: אפרים. הוא יתבולל. כמו בלול מעורב והטעם שהם מבקשים עזר מן האומות לזה מפני זה

רשי

כי קרבו כתנור לבם בארבם. הכינו והזמינו את לבם במעשה אורב שלהם כתנור זה שמכינים ומסיקין אותו לאפות: כל הלילה ישן אופיהם. כאותם שלהם המסיק את התנור לאחר שהכינו לבם וחשבו את גמר הרעה איך יעשוה. ישן אופהם כלומר עד הבוקר ישנים ולבקר בוערים כאש עד שגמרו את רעתם: ואכלו את

(מסורה) כתנור ג׳ דגשי׳ וסימ׳ כי קרבו כתנור לבם. כלם יחמו כתנור. כי הנה היום בא בער כתנור: ז׳ פסוקי אית בהון והוא והוא וסימ׳ ויהי נער מבית לחם. והנה עבדך שמעי בן גרא. וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש. אתו תקדישו׳ אכלו זרים כחו. והוא יבנה את היכל יי׳. ואחר בא חצרון: ואלי ג׳ וסימ׳ ואלי

כי קרבו כתנור לבם בארבם כל הלילה ישן אפהם בקר הוא בער כאש להבה: כלם יחמו כתנור ואכלו את שפטיהם כל מלכיהם נפלו אין קרא בהם אלי: אפרים בעמים הוא יתבולל אפרים היה עגה בלי הפוכה: אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע: וענה גאון ישראל בפניו ולא שבו אל יהוה אלהיהם ולא בקשהו בכל זאת: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו: כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסרם כשמע לעדתם: אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים: ולא זעקו אלי בלבם כי ייליל על משכבותם על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי: ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע: ישובו לא על היו כקשת רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם זו לעגם בארץ מצרים: אל חכך שפר כנשר על בית יהוה יען עברו בריתי ועל תורתי פשעו:

(תרגום) ארי אתקרבו לעצת חטאין ולא עכיבו כתנורא בער לבהון באתכמוניהון כל ליליא מוריך רוגזהון עד צפרא הוא דליק כאישא שלהובי: כולהון מחממין כתנורא ובלישן שקריהון מחייבין ית דיניהון כל מלכיהון אתקטלו לית דמצלי מנהון קדמי: בית אפרים בעממיא אתערבו בית אפרים דמן לחררא דעד לא אתהפכת אתאכלת: בזו עממיא נכסיהון ואינון לא ידעין אף חלישותא מטיתנון ואינון לא מסתכלין: ומאך יקר ישראל ואינון חזן על דלא תבו לפולחנא דיי אלההון ולא בעו מן קדמוהי בכל דא: והוו בית ישראל דמן כיונה שריתא ואתנסיבו בנהא ולית לה לב למצרים אתקרבו לאתור גלו: באתר דיהכון אפרוס עליהון מצדתי כעופא דשמיא אטלטלינון יסורין איתי עליהון על דשמעו לעצתהון: ווי להון ארי אתרחקו מדחלתי בזוזין איתי עליהון ארי מרדו במימרי ואנא הויתי פריק להון ואינון ממללין קדמי כדבין: ולא מצלן קדמי בלבהון בכן מיללין על ערסתהון בסגי עיבור וחמרא דהוו כנשין מרדו במימרי: וכמא די אנא מיתי עליהון יסורין ומתקיף על דרעיהון כן אף אינון חשבין לאוספא קדמי בישן: תבו למרוד מן אורייתא לא על דאבאישית להון דמן אינון כקשתא נכלא יתקטלון בחרבא רברביהון מעמקות לישנהון אלין עובדיהון עד דאינון בארעא דמצרים: נבייא כחיכך אכלי כד בשופרא אימר הא כנישרא דמשתדי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על בית מקדשא דיי חלף דעברו על קימי ועל אורייתי מרדו:

(מסורה) יחשבו רע. ואלי דבר יגנב. ואלי יאספו כל חרד: זו ב׳ כתו׳ בו״ו וסימ׳ מזעם לשונם זו לעגם. ועדותי זו אלמדם. וח׳ כתיב זה בה״א וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ ס״מ: שפר ב׳ חס׳ בנביאים וסימ׳ אל חכך שפר. בדי שפר יאמר האח. ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דבו׳ חס׳:

עליהם: ואנכי. בלבי ומחשבתי לפדותם והם היו אומרים כי כל לבי להרע להם: ולא. הטעם כאשר אפרים הלילו על משכבותם ואמרו אוי להם על הרעה הבאה

כעוף השמים. שהנשר והנץ עולין למעלה מתכו ומורידין אותן לארץ כן אורידם במצרים על יד נבוכד נצר: איסרם כשמע לעדתם.

לי. כבר הוא ליזעקו בני ישראל או יחסר בית ישראל: זנח. טוב. הוא השם הנכבד שהיה טוב לו: ירדפו. כמו חסר יקראו ה' ברקנו יהם. כי לא שאלו להשם להמליך ירבעם וכתו' אשר יבחר ה' אלהיך בו גם כן מלכי ישראל: השירו. מגזרת מעלומי הע"ן קם סב סר והטעם כפול ויפת אמר כמו סמך כמו במוריהם והטעם הפוך אם המליכו או אם השירו. וטעם למען יכרת בעבור יכרת מהם הכסף והזהב: זנח. שומרת. כפול כאילו כתו' אותך זנח עגלך אותך שומרון כאילו מאס בך כי העיר תחרב והכמים ילכו בשבי: חרה אפי בם. בעגל ובשומרון: עד מתי. יהיה חרון אפיבם עד שיהיו נקיים ולא יוכלו נקיון שיהיה להם ממנו: כי. מעבת ישר' הוא ומעבת המלך שהמליכוהו כעשה עגל שומרון:

זנח ג' בקריא' וסימ' זנח עגלך שמרון. זנח ישראל טוב אויב. זנח ה' מזבחו נאר מקדשו: יקצרו ג' בקריאה וסימ' כי רוח יזרעו וסופתה. הזרעים ברמעת ברנה. בשדה בלילו יקצרו: בודד ג' בקריא' וסימ' פרא בודד לו. כי מצפון עשן בא. כצפור בודד על גג: חטאתם ט' וסימ' נכסר בספר ישעיהו ריש סימ' נ"ח: גיל ג' בקריא' וס' אל תשמח ישראל אל גיל כעמים. גיל יגיל אבי צדיק. השמחים אלי גיל. וחד וגיל גבעות תחגרנה: לחמם ו' בקריא' וסימ' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם. לחמם כדאגה יאכלו. אין גחלת לחמם. כי לחמם לנפשם. ושרש רתמים לחמם. ויבינו בקיץ לחמם:

לִי יִזְעָקוּ אֱלֹהַי יְדַעֲנוּךָ יִשְׂרָאֵל׃ זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב אוֹיֵב יִרְדְּפוֹ׃ הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי הֵשִׂירוּ וְלֹא יָדָעְתִּי כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת׃ זָנַח עֶגְלֵךְ שֹׁמְרוֹן חָרָה אַפִּי בָּם עַד־מָתַי לֹא יוּכְלוּ נִקָּיֹן׃ כִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא חָרָשׁ עָשָׂהוּ וְלֹא אֱלֹהִים הוּא כִּי־שְׁבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שֹׁמְרוֹן׃ כִּי רוּחַ יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ קָמָה אֵין־לוֹ צֶמַח בְּלִי יַעֲשֶׂה־קֶּמַח אוּלַי יַעֲשֶׂה זָרִים יִבְלָעֻהוּ׃ נִבְלַע יִשְׂרָאֵל עַתָּה הָיוּ בַגּוֹיִם כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ בּוֹ׃ כִּי־הֵמָּה עָלוּ אַשּׁוּר פֶּרֶא בּוֹדֵד לוֹ אֶפְרַיִם הִתְנוּ אֲהָבִים׃ גַּם כִּי־יִתְנוּ בַגּוֹיִם עַתָּה אֲקַבְּצֵם וַיָּחֵלּוּ מְּעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים׃ כִּי־הִרְבָּה אֶפְרַיִם מִזְבְּחֹת לַחֲטֹא הָיוּ־לוֹ מִזְבְּחוֹת לַחֲטֹא׃ אֶכְתָּוב־לוֹ רֻבּוֹ תּוֹרָתִי כְּמוֹ־זָר נֶחְשָׁבוּ׃ זִבְחֵי הַבְהָבַי יִזְבְּחוּ בָשָׂר וַיֹּאכֵלוּ יְהוָה לֹא רָצָם עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֹנָם וְיִפְקֹד חַטֹּאתָם הֵמָּה מִצְרַיִם יָשׁוּבוּ׃ וַיִּשְׁכַּח יִשְׂרָאֵל אֶת־עֹשֵׂהוּ וַיִּבֶן הֵיכָלוֹת וִיהוּדָה הִרְבָּה עָרִים בְּצֻרוֹת וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּעָרָיו וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ׃

אַל־תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּיל כָּעַמִּים כִּי זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ אָהַבְתָּ אֶתְנָן עַל כָּל־גָּרְנוֹת דָּגָן׃ גֹּרֶן וָיֶקֶב לֹא יִרְעֵם וְתִירוֹשׁ יְכַחֶשׁ בָּהּ׃ לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם וּבְאַשּׁוּר טָמֵא יֹאכֵלוּ׃ לֹא־יִסְּכוּ לַיהוָה יַיִן וְלֹא יֶעֶרְבוּ־לוֹ זִבְחֵיהֶם כְּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם כָּל־אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ כִּי־לַחְמָם לְנַפְשָׁם לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָה׃

בכל עידן דאתיא עליהון עקא מצלן קדמי ואמרין כען ידענא ארי לית לנא אלהא בר מינך פרוקנא ארי אנחנא עמך ישראל: טעו בית ישראל מבתר פולחני די בדיליה אנא מיתי עליהון טובא סכען סנאה ירדופינון: אינון אמליכו ולא ממימרי רבאו ולא מרעותי כספהון ודהבהון דאסיקו להון ממצרים עבדו להון טעון בדיל דישתיצון: טעו בתר עגלא דשמרון תקיף רוגזי בהון עד אימתי לא יוכלון למזכי: ארי מישראל הוא גבי אומן הוא עבדיה דחלא דלית בה צרוך הוא ארי לנסרי לוחין יהי עיגלא דשמרון: בית ישראל דמן לדרוח זרע ועלעול חציד קמה לית ליה גוב לא יעביד מאים יקנון ניכסין עממי יבזונונון: איתבזיז ישראל כען הוו בעממיא כמנא דלית צרוך ביה: ארי אינון גלו לאתור על דהליכו ברעות נפשהון כערד מרוד בית ישראל איתמכרו ביד עממיא דרחימו: אף אם ישוון בית ישראל דחלתי על ליבהון מביני עממיא אקריב גלוותהון ואפילו יתחכמון כזעיר אעדי מנהון מרות מלכין ושילטונין: ארי אסגיאו דבית אפרים איגורין למחטי הוו להון איגורי טעותהון לתקלא: כתבית להון סגיאות אורייתי ואינון כעממיא אתחשיבו: ודבחין דימגבן מן אונס דבחין בסרא ואכלין וקדם יי לא רעוא בהון כען יסער חוביהון ויתפרע עוייתהון אינון למצרים יתובון: ושבק ישראל ית פולחן עבדיה ובנא היכלין לטעותא ודבית יהודה אסגיאו קירוין כריכן ואשלח אשתא בקירווהי ותשיצי בירניתהא: לא תחדון דבית ישראל ולא תבועין כנימוסי עממיא ארי טעתון מבתר פולחנא דאלהכון רחימתון למפלח לטעותא על כל אודרי עיבורא: מאידרא וממעצרתא לא יתזנון וחמרא לא יסופיק להון: לא יתובון בארעא שכינתא דיי ויתובון דבית אפרים למצרים לאתור יגלון מסאב ייכלון: לא ינסכון קדם יי נסכין דחמר ולא יתקבלון לרעוא קורבניהון דיבחיהון כלחם כרחק להון כל דייכלינה יסתאב ארי קורבניהון על נפשהון לא מכפר להון בבית מקדשא דיי:

רש"י

לי יזעקו. כשתבא עליהם הרעה: אלהי ידענוך. הלא עמך אנחנו ופרשהו ודרשהו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך ואני לא אשמע להם כי זנח ישראל טוב לפיכך אויב ירדפו: השירו. עשו שרים ד"א הסירו את זה ממלוכה והמליכו את זה ובספר המסורת מוכיח כן שחברו במסורת כ כתבין שי"ן וקריין סמ"ך ופתרונו סמ"ך: למען יכרת. למען כי היה להם זהב לרוב וגרמו להם שיכרת העושר מהם: זנח. הקב"ה אתכם בני שומרון בשן עגלים שבבית אל שמלכי שומרון עובדים שם: עד מתי לא יוכלו. להשכות לבם להיזקות מאותו טינוף: כי מישראל והוא. מכספם וזהבם של כל אחד ואחד הוא גבוי והחרש עשהו והוא של והוא כופל ויש הרבה וי"ו דומין לו בכאתיו ונבאיו ולא ירפאו אף כאן כי מישר' הזמנתו והכותו והוא נעשה ויש לייסב הוי"ו הזאת כן כי מישראל והוא אף העגל הזה מאתם בא כמות העגל הראשון: שבבים. לנסרי לווחים ולשון ארמית הוא שיבא מכשורא: קמה אין לו. לזרע שלהם כלום לא יצליחו במעשיה': אולי יעשה. אף אם יעשה קמח זרים יבלעוהו אף אם יצליחו בנכסיהם סופו ליפול ביד זרים: פרא בודד לו. כעשו כפרא שהולך בדד לעצמו שולף רוח ממקום למקום לנוד: התנו אהבים. את לשון תנים כיאדור זה שהולך במדברות שאפו רוח כתנים לקנות להם אוהבים כ כואפים זרים התנו אידנ"רוניוט בלע"ז ויש לפרש לשון אתנן: גם כי יתנו בגוים. אעפ"י שעשו זאת שהתנו אהבים בגוים עתה אקבצם בבא עת גאולתם לא אעכבנה: ויחלו מעט ממשא מלך שרים. ויכבו מעט בגלותם מירא' משא מלך שרים מעול מלכי האומות: כי הרבה אפרים. לפיכ' אחילנו ממשא מלך שרים: אכתוב לו. אני תמיד מוכיחו על ידי נביאי וכותב לו רובי תורתי והם כמו זר נחשבו: זבחי הבהבי. זבחי עולותי שהם מהבהבי' לפני כאש של מזבחי: יזבחו בשר ויאכלו. למה לי שמביאים אותם יזבחו להיו' להם לבשר מאכלם ויאכלום כי איכני רוצה אותם: אל תשמח ישראל. כשאר עמי' שהם לא קבלו תורה ולא באו לחלקי ואתה זנית מ מעלי ואהבת טובות הרבה: אהבת. להיות כזונה לקבל אתנן: על כל גרנות. כדרך זונה שנותנין לה דגן שגורן באתננה: לא ישבו בארץ ה'. לא יתעכבו בארצם: לא יסכו. לשון נסך: לא יערבו לו. לא תהא מנחתם ערבה עליו: כלחם אונים. כלחם גזולה הבא על ידי כח ואונים: כי לחמם לנפשם. ראוי הוא זה להם לאכול ולא לבא לבית ה' ד"א כלחם אונים כלחם אבילים שהוא טמא וסופו מוכיח כל אוכלין יטמאו:

אבן עזרא

כי שבבים. כמו שביבים ויפת אמר כי עגל שומרון יעשה ישראל לחיות סובב וזה איננו נכון: כי. תי"ו סופתה נוסף כמו אימתה: אולי. ואם תאמרו אולי יעשה ד' דעו כי זרים יבלעוהו: נבלע. הטעם יבלעו קצירכם גם יבלעו את הזורעים: ככלי אין חפץ בו. שאדם ישליכנו מביתו: כי. פרא. כמו פרא אדם וטעם בודד כי לא היתה עצתם אחת ומלת התנו מגזרת אתנן שהיה כל אחד נותן מנחות של אהבי' לשרי האומות: גם. טעם אקבצם במצרי' אז יחלו להתאונן ולהצטער מעט מרוב משא מלך מצרים ואשור ושריהם ולא יתכן מדרך הדיקדוק לפרש ויחלו רק כמו וממקדשי תחלו: כי הרבה. וטעם היו לו מזבחות לחטוא כ כבר היו לו שרש מ מאבותיו ולמה הרבה עוד: אכתוב. ואני הוכחתיו וחוקי כתובי' היו לו: זבחי. אמר ר' משה הכהן הבהבי כדברי רז"ל ולא ת הבהבה ויפת אמר מגזרת הבהב והה"א נוסף כמו שדי והוא הנכון: יזכור עונם. שימשכו אל מצרים למרות פיו לא תוסיפו' לשוב בדרך הזה עוד: וישכח. היכלות. לגבר בהם: ואכלה. ארמנות כל עיר ועיר: אל. הטעם כל גוי אם ישמח בבא להם גילה דין הוא כי אין אחד מהם שיזנ' תחת אלהיו כאשר עשית. אתה אהבת לתת א אתנן לבעלים תחת מעשר אלהיך וזאת הזנו' על כן גרן ויקב כי זרים יקחום יכחש בם כאילו לא יכירם: לא ישבו. ובאשור טמא יאכלו: כי כן היו אוכלין בארץ ה' אחר שלא יתנו קודם השם ויתנו אתנן: לא. הבשארי' או היה להם מה

אבן עזרא

מה. חג יי'. כנגד זבחיכם: כי הנה הלכו. מפחד שוד שיבואם ים מהם שימותו במצרים גם בדרכי' על כן אמר מחמד לכספם והנה לשוד ילכו: באו ימי השלום. שישלם לכם השם שהייתם אומ' על נביא השם שהוא אויל ואיש אשר רוח השם בו הוא משוגע: על רב עונך. המשטמה. שים בלב כל אחד: צופה. הטעם שאמר כי נביא השם הוא אויל והוא עושה מעצמו צופה והוא כמו נביא שהוא צופה מה להיות וזה נביא השקר הוא פח יקוש: וטעם משטמה בבית אלהיו כדרך שהזכיר בתחלה וכשל היום וכשל גם נביא: העמיקו. להרע: כימי הגבעה. שמרד בנימן: כענבים. כדרך ימצאהו בארץ מדבר וטעם כענבים במדבר שאין שם ייטוב כל מוצאם ישמח בהן וככה כבכורה בתאנה ולא היתה שמחתי רק מעט כי לא עמדה כי השתחוו לבעל פעור וינזרו מאחריו: לבשת. כמו והבשת אכלה יגיע שם לאליל: ויהיו שקוצים. שנטמאו בעבור אהבת כזבי מדין: אפרים. טעם כעוף על המהירות שלא ישמחו ולא יהיה להם כבוד מהלידה גם מבטן כאשר תראה הבטן הרה שתנפחה מההריון כאשר יפסק דם האשה הנדה והנה הטעם כי ימעט ההריון ואם היה לא יגיע להראו' ואם הגיע ימות הולד לפני הליד' והוא שם כמו דיעה על כן אחריו אם ילדו ויגדלו את בניהם אשכלם שלא יגיעו להיות אדם: בשורי מהם. שי"ן תחת סמ"ך: אפרים. יהיה כצור שהיתה שתולה בנוה ובנוה המי' כך ראיתי בנוה שיוציא האב אל הורג בניו: תן. יתפלל הנביא אחר שנגזרת עליה' שיוציא כל אחד בניו אל ההורג אולי ימותו קטני' ולא יהיה בצער גדול וזהו תן רחם משכיל שימותו בבטן והילודי' ימותו באפס חלב: צומקי'. כמו צמוקים יבשים: כל. טעם בגלגל הוא המקום שהיו שם בעברם את הירדן היה ראוי את טובתי בהיות אבותיה' שם שהבאתים אל ארצי ועתה אגרשם מביתי: הטעם האכה העץ משל לאבות ובנים: ימאסם. אמר הנביא אמר העם אלי כי איננו אלהיהם: גבן

רשי

ליום מועד. ליום זמן קבוע להיות האויב כועד עליכם: חג יי'. זבח הריגה שיש לו בהם: כי הנה הלכו. ממקומם מרוב שודדים שיבאו עליהם עם נבוכד נצר: מוף. מארץ מצרים היא: מחמד לכספם. בתי חמדת אוצרות כספם: קימוש וחוח. מיני חיות תירגם יונתן: הפקודה. שיפקדו עונותיכם: השלום. תשלומת חובין: אויל הנביא. אף מנביאי אמת שלהם יהיו אוילים כגון חנניה בן עזור שתחלתו נביא אמת: ורבה משטמה. שהקב"ה שונא מעשיכם: צופה אפרים עם אלהיו. הם מעמידין להם נביאיהם הממשיכין אותן לנבר ע"ז שלהם: נביא פח יקוש על כל דרכיו. ולנביאי האמת הם טומנין פחים ללכדם: משטמה בבית אלהיו. בבית המקדש הרגו את זכריה ויבקשו להרוג את ירמיה כענין שנאמ' משפט מות לאיש הזה וגו': כימי הגבעה. יש אומ' זה גבעת בנימן בפלגש ויש אומ' זה גבעת שאול ששאלו להם מלך ומרדו בדברי הנביא: כענבים במדבר. כענבים שהם חביבים במדבר כך חבבתי את ישראל: כביכורה בתאנה. מבושלת בתאנה בענף התאנה: בראשיתה. בתחלת בישול התאנה: ראיתי אבותיכם. כן נראו אבותיכם בעיני לחבבם: וינזרו. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה: לבשת. לע"ז שהיא בשתם: ויהיו שקוצי' לפני: כאהבם. את בנות מואב: אפרים כעוף יתעופף וגו'. אמר הנביא אלואי ויהיו כעוף הזה הנודד מקנו וחדל מפריה ורביה כך ישכלו את זרעם או בשעת לידה או יתעכל בבטן ויפילו או בשעת הריון לא יקלוטו כי מה בצע בגדלם את בניהם שאם יגדלו ושכלתים מאדם: כי גם. לאבות אוי: בשורי מהם. כמו בסורי מהם והוא מן מסורת כתובין שי"ן וקריין סמ"ך ד"א כעוף יתעופף כבודם וגו' כעוף זה שפורח ואיננו כן יעוף ויברח כל כבודם כל מה שנצטערו בלידה זה צער לידה ובבטן אלו ימי העבור ומהריון בשעת תשמיש כל טורח זה יכלה כיצד שהרי כשיגדלו את בניהם ושכלתים: אפרים כאשר ראיתי לצור. בשלוותה מעטירה ומעטירה על כל המדינות כן ראיתי לאפרים שתולה בנוה ואפרים מה גמול שלם לי נתעסק להוציא אל הורג בניו לזובחם לע"ז כן תירג' יונתן: תן להם יי' מה תתן. הנביא מתפלל שימותו קטנים שאינו דומה אבלו של קטן לאבלו של גדול לפיכך אם אי אפשר מלידה ומבטן ומהריון שכבר נגזר מבריאת עולם ואל איסף תשוקתך תן להם מהרה בקטנותם מה שאתה אומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כי אם יגדלו את בניה' ושכלתים תן להם רחם משכיל בשעה שיוצאין לאויר עולם ימותו או יצטמקו שדי אמן שלא יהא להם חלב להניק: כל רעתם בגלגל. שם הרבו לעבוד ע"ז בבמות לפי שהיה שם המשכן בתחלה היו אומרין להם נביאי הבעל שהוא מקום נבחר והוא היה למלכי ישראל: לא אוסף אהבתם. לאהוב אותם: פרי בל יעשון. לא טוב להם לפרות ולרבות שהרי גם כי ילדו והמתי מחמדי בטנם: ימאסם אלהי. איננה קל לה אלא בשורה עתיד הוא למאסם: גבן

אבותיכם ג' מל בס' פרא וסי' כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה. קצף יי' על אבותיכם קצף. אבותיב' איתהם. וכל כתובים דכוו' מל בטג חס וסי' והנה עמנו בראש. ויאבד להם שמעוני הלוים עתה. וכל

הושע

מה תעשו ליום מועד וליום חג יהוה: כי הנה הלכו משד מצרים תקבצם מף תקברם מחמד לכספם קימוש יירשם חוח באהליהם: באו ימי הפקדה באו ימי השלם ידעו ישראל אויל הנביא משגע איש הרוח על רב עונך ורבה משטמה: צפה אפרים עם אלהי נביא פח יקוש על כל דרכיו משטמה בבית אלהיו: העמיקו שחתו כימי הגבעה יזכור עונם יפקוד חטאותם:

כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם: אפרים כעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן ומהריון: כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם כי גם אוי להם בשורי מהם: אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה ואפרים להוציא אל הרג בניו: תן להם יהוה מה תתן תן להם רחם משכיל ושדים צמקים: כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים על רע מעלליהם מביתי אגרשם לא אוסף אהבתם כל שריהם סררים: הכה אפרים שרשם יבש פרי בלי יעשון גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם: ימאסם אלהי כי לא שמעו לו ויהיו נדדים בגוים:

תרגום

מה תעבדון ליום מועדא וליום חגא דיי: ארי הא יגלון מן קדם בזוזין למצרים יתכנשון למפיס יתקברון בית חמדת כספהון קרסולין ישרון בהון תתולין בברניתהון: אתו יומי סעורנא אתו יומי תושלמת חובין ידעון דבית ישראל דהוו מתנבן להון נביי קושטא ומשעממין להון נביי שקרא על דאסגיאו חובך תקיפו חטאך: מסכן בית ישראל די יתקיים להון פולחן טעות לנבייהו קולין צלן על כל אורחתהון מסגן תקלא בבית אלההון: אסגיאו לחבלא כיומי גבעתא יסער חוביהון ויתפרע עויתהון: כנופן דשתיל על עינא דמיא כן במדברא ארע מימרי לישראל כבכרה בתינתא די באוול מאבבא חביבית אבהתכון ואינון אתחברו לבעל פעור וטעו לבהתא והוו שיקוצין כדרחימו: בית ישראל כעופא דאפרחוהי מקיניה ואיטלטל כן גלא ית יקרהון ולד לא יסגון ומפירי מעיהון לא יתרון ועל דאתמנעו ריגליהון מלא מלאתחזאה בבית מקדשי: ארי אם ירבון ית בנידהון ואתכלינון מלמהוי גברין ארי ווי להון בסלקותי שכינתי מנהון: כנישתא דישראל במעבדה אוריתא דמיא לצור באצלחות בשלוית חבו דבי אפרים לקטלא לפולחן טעותא בניהון: הב להון יי ית תושלמת עובדיהון הב להון רחם מתכיל ותדין יבשין: כל בישתהון גליין קדמי בגלגלא ארי תמן רחיקתינון על בישות עובדיהון מבית מקדשי אתריכינון לא אוסיף לרחמא עליהון דכל רברביהון מרדין: בית ישראל דמן לאילנא דיקלא שרשוהי מלרע ויבש נופיה מלעילא גוב לא יעביד אף אם ירבון בנין ואקטיל שפר מעיהון: ירחיקינון אלהי ארי לא קבילו למימריה ויהון מטלטלין ביני עממיא:

עזרא דכוו': משכיל. ב' וסי' חצין כגבוד. תן להם רחם משכיל: אוסף ג' מלרע בקריא' ב' מל וא' חס וסי' בכל אשר שאלת מעם יי' אלהיך. לא אוסיף אוהבתם. בשלחי את חצי הרעב הרעים. וסימ' שמעית דרחמו כפנא:

גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פְּרִי יְשַׁוֶּה־לּוֹ כְּרֹב לְפִרְיוֹ הִרְבָּה לַמִּזְבְּחוֹת כְּטוֹב לְאַרְצוֹ הֵטִיבוּ מַצֵּבוֹת׃ חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשָׁמוּ הוּא יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם יְשֹׁדֵד מַצֵּבוֹתָם׃ כִּי עַתָּה יֹאמְרוּ אֵין מֶלֶךְ לָנוּ כִּי לֹא יָרֵאנוּ אֶת־יְהוָה וְהַמֶּלֶךְ מַה־יַּעֲשֶׂה־לָּנוּ׃ דִּבְּרוּ דְבָרִים אָלוֹת שָׁוְא כָּרֹת בְּרִית וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃ לְעֶגְלוֹת בֵּית אָוֶן יָגוּרוּ שְׁכַן שֹׁמְרוֹן כִּי־אָבַל עָלָיו עַמּוֹ וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ עַל־כְּבוֹדוֹ כִּי־גָלָה מִמֶּנּוּ׃ גַּם־אוֹתוֹ לְאַשּׁוּר יוּבָל מִנְחָה לְמֶלֶךְ יָרֵב בָּשְׁנָה אֶפְרַיִם יִקָּח וְיֵבוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מֵעֲצָתוֹ׃ נִדְמֶה שֹׁמְרוֹן מַלְכָּהּ כְּקֶצֶף עַל־פְּנֵי־מָיִם׃ וְנִשְׁמְדוּ בָּמוֹת אָוֶן חַטַּאת יִשְׂרָאֵל קוֹץ וְדַרְדַּר יַעֲלֶה עַל־מִזְבְּחוֹתָם וְאָמְרוּ לֶהָרִים כַּסּוּנוּ וְלַגְּבָעוֹת נִפְלוּ עָלֵינוּ׃ מִימֵי הַגִּבְעָה חָטָאתָ יִשְׂרָאֵל שָׁם עָמָדוּ לֹא־תַשִּׂיגֵם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה עַל־בְּנֵי עַלְוָה׃ בְּאַוָּתִי וְאֶסֳּרֵם וְאֻסְּפוּ עֲלֵיהֶם עַמִּים בְּאָסְרָם לִשְׁתֵּי עֵינֹתָם׃ וְאֶפְרַיִם עֶגְלָה מְלֻמָּדָה אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ

ב׳ ל׳ ת׳ ל׳ י׳ · ד׳ רפין · ל׳ בתרי ליש׳ · כמטר לקחי · יא׳ בכבר · ל׳ כ׳ ל׳ ל׳ · ו׳ · ר׳ ת׳ ל׳ בסיפ׳ · ב׳ס׳ ל׳ · ג׳ · ל׳ ת׳ ל׳ · ל׳ ויד ונדמה ל׳ ה׳ · ל׳ ויד יעלה ודרדר ל׳ · ל׳ ויד ונפלו · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · עוונתם · ה׳ · ב׳ · ל׳ ויד חס מעבר לדש

גֻּפְנָא בְּזִיזָא יִשְׂרָאֵל דַּהֲוָה גְּפֶן נְצִיב בְּמַעְבְּדֵיהּ אוֹרַיְתָא פֵּירֵי עוֹבָדֵיהוֹן גְּרַמוּ לְהוֹן דְּיִגְלוּן כַּד אַסְגֵּיתִי לְהוֹן עֲלָלָא אַסְגִּיאוּ פּוּלְחַן לְאִיגּוֹרֵיהוֹן כַּד אַיְתֵיתִי טוּבָא לְאַרְעֲהוֹן אוֹטִיבוּ לְקָמְתְהוֹן׃ אִתְפְּלַג לִבְּהוֹן מִן אוֹרַיְתָא כְּעַן יְחוּבוּן כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן סַנְאָה יְחַזַּר קָדָל דְּהוֹן דְּאִגּוֹרֵיהוֹן יְבוּז קָמְתְהוֹן׃ אֲרֵי כְעַן יֵימְרוּן לֵית מַלְכָּא לָנָא אֲרֵי לָא דְחֵילְנָא מִן קֳדָם יְיָ וּמַלְכָּא מַה יַעֲבֵיד לָנָא׃ מְמַלְלִין מִלִּין דְּאוֹנֵס יֵימַן לְשַׁקָּר לְלָמָא גָּזְרִין קְיָם כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן כְּרֵישֵׁי חִוְיָין בִּישִׁין דִּין שִׁקְרֵיהוֹן עַל תְּחוּמֵי חַקְלָן׃ עַל דִּי פְּלַחוּ לְעֶגְלַיָּא בְּבֵיתְאֵל מַלְךְ דְּבִמְשָׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן וְיַגְלֵי יָתְהוֹן יִסְּבוּן מִנְּהוֹן עֶיגְלָא דְשֹׁמְרוֹן אֲרֵי אִתְאַבְּלוּ עֲלוֹהִי עַמֵּיהּ וּפַלְחוֹהִי עֲלוֹהִי יְבוּעוּן עַל יְקָרֵיהּ אֲרֵי גְּלָא מִינֵּיהּ׃ אַף יָתֵיהּ לְאַתּוּר יוֹבְלוּן קוּרְבָּנָא לְמַלְכָּא דְּיֵיתֵי לְאִתְפְּרָעָא לְהוֹן נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן בַּהֲתָא דְּבֵית אֶפְרַיִם יְקַבְּלוּן וְיִבַּהֲתוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מִמַּלְכֵּי עֲצַתְהוֹן׃ בַּהֲתַת שֹׁמְרוֹן בְּמַלְכַּהּ בְּרוּתְחָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ וְיִצַּדְיָן בְּסַרַת בֵּיתְאֵל חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל גְּרַמוּ לְהוֹן דְּיִגְלוּן כּוּבִין וְאַטְטִין יִסְּקוּן עַל אִיגּוֹרֵיהוֹן כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא דְמוּתָא דִיהוֹן דַּמָּן כְּאִילוּ טוּרַיָּא חֲפַן לְהוֹן וְרָמָתָא נְפַלוּ עֲלֵיהוֹן׃ מִיּוֹמֵי גִבְעֲתָא חֲטֵיתוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל תַּמָּן קָמוּ מְרַדוּ בְּמֵימְרִי לְמַנָּאָה עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא וְאַף לָא זַכִּיאוּ דְתִתְקַיֵּים לְהוֹן מַלְכוּתָא בְּגִיבְעַת תַּמָּן אֲתוֹ עֲלֵיהוֹן עָבְדֵי קְרָבָא לְקַטָּלָא אֲבָהָן עִם בְּנִין סְלִיקוּ׃ בְּמֵימְרִי אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן יִסּוּרִין וְכַנְשִׁית עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וְשַׁלִּיטוּ בְהוֹן כְּמִיסַר פַּדָּנָא עַל תַּרְתֵּין עוֹנָתֵיהּ׃ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּמְיָא לְעִיגְלָתָא דִמְלַפִּין לַהּ לְמִירְדֵּי וְלָא אַלְפָא רַחְמָא לְהַלְּכָא בִּרְעוּת נַפְשַׁהּ

כתוב ד׳ רפין וסימ׳ נכסר בשפטים סימ׳ י׳ ובשמואל ב׳ סימ׳ י״ג · יערף ב׳ בתרי לישני וסימ׳ כבטר לקחי · יערף מזבחותם ישדד מצבתם · אבל ג׳ וסימ׳ אבל תירש אמללה גפן · אמללה ארץ החפיר · לעגלות בית און יגורו · קוץ ודרדר ל׳ יעלה על מזבחותם · וקוץ ודרדר ל׳ תצמיח לך · נפלו ל׳ בחירק וק״ן ולגבעו׳ נפלו עלינו וחד ונפלו · עלוה ג׳ בקר׳ וסימ׳ אלוף עלוה אלוף יתת דאורי׳ וחברו דד״ה · לא תשיגם בגבע׳ · אנ״ך

רשי

גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו · ישראל דומין לגפן המשיר כל פריו הטוב כך עזבו אותי שלכי פרי הטוב והשוה לו׃ כרוב לפריו הרבה למזבחות · כשהשפעתי להם הטובה והם הרבו לעשות עגלים למזבחות · פרי ישוה לו פרי אשר ישוה לו וייטב לו ד״א גפן בוזז ישראל פרי מעשיו גרם לו פרי ישוה לו יועיל לו להיות בוקק כי עשו המזבחות והועילו לכניסייה שלהן לרעה וזהו לשון התרגום׃ הטיבו מצבות · הרבו מצבות׃ חלק לבם · מתני׃ עתה יאשמו · הוא הדבר אשר יערוף מזבחות׳ ישחית לשון וערפו שם וערפתו ישבור בוארס ד״א לפי מדרש אגדה גדול השלום שאפילו ישר׳ עובדי ע״ז ושלום ביניהם אין ה׳ השטן מקטרג ביניהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו ושכוי המחלוקת שנאמ׳ חלק לבם עתה יאשמו יש פתחון פה לשטן לקטרג׃ כי עתה · כשבא אליהם הרעה יאמרו אין לנו מלך מלכנו אשר בטחנו בו לאמר יצא ב בראשנו ונלחם את מלחמותנו אין מועיל לנו כלום׃ אלות שוא · השבע לשקר אלות כמו כרות לשון הווה כרות ברית לע״ז לפיכך ופרח עליהם משפט יסורין ופורענות כראש שהוא עשב מר הפורח על תלמי שדי ו״ת על תלמי שדי כגון שמסיגין גבולי שדות תלמי שדי תענית המחרישה קרויה תלם ד״א על תלמי שדי שהם עושים שם את מזבחותם כמו שנ׳ גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי שם יפרח עליהם משפט עונם ד״א אלות שוא כל ברית שהם כורתים זה עם זה עוברי׳ עליו ופרח כראש משפט על תלמי שדי כראש ש שהוא פורח על תלמי שדי שהוא עשב מר כך משפטיהם פ פירחים וגדלים תמרורי׳ לעניים ואביונים ואף עמוס אמר כן כי הפכתם ללענה משפט׃ לעגלות בית און וגו׳ לפורענות העתידה לבא על עגלים שבבית אל שהיא נקראת בית און בספר יהושע׃ יגורו · יראו מתנו שכיני שבשומרון למה כי אבל עליו עמו וכמריו אשר עליו יגילו תמיד עתה יאבלו על כבודו כי גלה׃ גם אותו לאשור יובל · זה היה בשנת שתים עשרה לאחז ויער יי׳ את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי וגו׳ ונטל עגלי הזהב אשר בבית אל והלך לו לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל׃ מנחה למלך ירב · זה סנחריב׃ בשנה אפרים יקח · בשת יקח לו ירבעם שהוא משבט אפרי׳ שהעמיד לו עגל זה לאלוה׃ ויבוש ישראל · מאותה עצה שנועצו לעשותם כמו שנאמר ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב׃ נדמה · נשתתק מלך שומרון והרי הוא כקצף שעל פני מים שהוא אישקומ״א בלע״ז׃ במות און · במות בית אל׃ קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם · שגלו עובדיהם ואין עוד פונה להם ואמרו ישראל להרים כסונו שלא יראונו אויבנו בבשתנו׃ מימי הגבעה חטאת ישראל · חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ולשעבר כמו עשת באת אזלת יד מימי גבעת בנימן חטאה ישראל לפני שהיה מעשה פלגש בגבעה בימי עתניאל בן קנז שהיה ראשון לשופטים בימי כושן רשעתים ובימיו היה פסל מיכה וכל זה מכונו בסדר עולם׃ שם עמדו · באותה מדה אחזו להם מאז׃ לא תשיגם בגבעה מלחמה וגו׳ · ולפי שהיה עון ע״ז בידיהם ולא הקפידו עליו לכך לא הצליחה ידם במלחמת הגבעה על בני עולה בני בנימן ויקראם בני עולה בגיאוה שעשו עצמן עליונים ולא שמעו בקול אחיהם לתת את בני הגבעה ויונתן תירגם על שאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מתיישב לי אחר לשון העברית וגם שאר חיבור הפרשה נופל על לשון הראשון׃ באותי ואסרם · לפי רצוני תמיד יסרתים מסופם לשופט ומסרתים ביד שוסיהם׃ ואוספו עליהם עמים באסרם לשתי עונותם · לפי שדימה אותם לעגלה כמו שנאמ׳ אחריו אפרים עגלה מלומדה לכך דימה יסוריהם לפי שעיינין אותה בחרישה ואסרוה בעול המחרישה ושתולדי העול נוקבין ויורדין אחד מכאן ואחד מכאן אבל שני עיני השור וכן ת״י כמיסר פרנא על תרתין עינוהי פרנא כמו בקר׃ ואפרי׳ עגלה מלומדה · פורפוליגנה בלע״ז עשויה חבורו׳ חבורות במלמד הבקר שקורין ריטנולוין בלע״ז כלומר הרבה יסורין הבאתי עליה והרי היא לאכבעה ותמיד אוהבת לדוש בתבואה מקום מאכל ומשמן ולא כבעה להיות חורשת כלומר לא כבעו לתורה אלא אחר שרירו׳ לבם׃ ואוהבתי · יוד יתירה כמו גנובתי יום׃ ואני

אבן עזרא

גפן בוקק · ריק אין בו כח לפרות ואין פרי׃ ישוה לו · יחשוב כיפרה את פרי יהיה שוה כגפן שהוא בוקק כי כאשר הרביתי פריו הרבו למזבחות׃ חלק · כי אין להם חלק אחד׃ עתה יאשמו · מגזרת שממה כמו תאשם שומרון שהוא כמו ואחרת׳ לא תשם ולבם שנחלק הוא יערף מזבחות׳ שהרבו כדרך וערפתו הריסות׃ כי · כאשר חלק לבם לא רצו להיות עליהם מלך ולא יראו מהשם על כן אין להם מורא והכל יעשה כרצונו׃ דברו · אלות שוא · דרך זרה כאילו המלה מורכבת משם הפועל הסמוך ושאינו סמוך או היה כן ב בעבור אות הגרון׃ ומשל משפט שהוא מתוק והפך למר כמו ההופכים לענה משפט והוא יפרח ב בראש משפטם שאינו ישר׃ על תלמי · כמו תלמיה רוה ושדי כמו שדה והעד יעלות שדי׃ לעגלות · הם עגלי הזהב בביתאל׃ יגורו · יפחדו השוכנים בשומרון׃ כי אבל עליו · הטעם על כל עגל בביתאל כאשר תחרב׃ וכמריו אשר עליו יגילו היו׳ יתאבלו׃ כי · הטעם כפול׃ גם׳ · עגל שומרון׃ לאשור יובל · כי הוא זהב׃ בשנה · בתוספת הנו״ן כמו שבעה שבנ׳׃ נדמה · ישרת בעבור אחר וכן הוא נדמה שמרון נדמה מלכה׃ כקצף · כמו ותאנתי לקצפה׃ ונשמדו · במות שהעגלים בשור העגלים׃ ואמרו · אמר ר׳ משה כי אמרו דרך משל בעבור ה המזבחות כדרך כי היא שמעה והטעם שלא יראו עוד ויפת אמר ויאמרו עובדיהם מרוב צרתם׃ מימי · יותר כמו מזקנים אתבונן מהוי׳ ת תחכמני ופי׳ שם עמדו על חטאי דורו כאילו עמדו עם בני בנימן הם בני עלוה כמו עולה ושיתה לזנות והיה רק זנה והיום לא יפחדו שתשיגם מלחמה כאשר השיגה את בני בנימן מהשבטים וזה הכת׳ כמו כריה שדה שטעמו ראה ריח בני אשר ברכו יי׳ כריח שדה׃ באותי ואסרם · מגזרת מוכר והיוד משלש בדגשות עי״ן הפועל כדרך בטרם אצרך בבטן כי אבק מים ופי׳ ואספו עליהם איך איסרם על יד עמים שיתאספו עליהם ואסרם כמו יאסרו קשורים׃ לשתי עונותם · כמו כבחני מעכה האריכו למעניתם · וטעם שתים בעבור יהודה ואפרים׃ ואפרים · אני למרתי מתחילה לסבול על מכותי׃ ואני

ואני עברתי: החוק על כל חורש שהטיבותי לצוארה והרכבתי אפרים עם יהודה יחרש. יעקב. כולו השדה שלו דרך משל על התורה ומצותיה זרעו וקצרו והוא התגמול נירו להסיר הקוצים לשקל הכתיב ועת שדרשו השם לרוות הזרע אז יבא מלקוש: ויורה צדק לכם. כמו יורה ומלקוש וכל המפרשים אומרים בקשו אתם תורתי והוא יבא ויורה אתכם: חרשתם. וכל זה עשיתם שלא קבלת' עולי כי בטחתם בגבוריכם ובעבור זה: וקאם. כשוד שלמן' אולי הוא שלמנאסר: בבית ארבאל. שם מקום: רטשה. שם דבר אם על בנים ולהיותו מגזר' הורב אין צ"ל לו: ככה ביתאל שם העגל שהוא ככה הרע מכל רעתם כי רוב מלכי ישראל לא סרו מחטאת ירבעם' וטעם בשחר כי יוסרו בלילה ובשחר יכרת מלכם: כי נער. זהו תלונה תמכי כי מהיותו נער והטעם בצאתו ממצרים אז ה החלותי ליסרו בעבור אהבתיו: קראו. הטעם ממצרי' קראתי לבני לעבדני והם עתה קראו להם לבעלים ו כאשר קראו להם ל לבעלים כן הלכו י וגדרו מארצם מפניה' וים אומ' קראו להם נביאי והם הלכו א אחורני'. ואנכי תרגלתי. תיו תרגלתי תחת הא ואין כמוהו במקר' והטעם הרגלתיו ללכת על רגליו כאשר יורגל הנער שיוקח על ז זרועותיו וזהו כדרך רפואה לחזק הנער עד שיוכל ללכת ובעבור שדמה ישראל לעגלה מלומדה אמר בחבלי אדם בעבותות אמשכ' בעבותו' אהבה לא כמו העבותות המושכות ב צואר העגלה החורש: ואהיה להם. כאנשים המרימים עול העגלה מהרים העול שהוא על לחיה רגע אחר רגע:

ואני עברתי על טוב צוארה. לפיכך אני מביא עליכם מלכים שיתישו את כחם: ארכיב אפרים יחרש יהודה וגו'. אם תרצו שארכיב אפרים על האומות יחרש יהודה וישדד לו יעקב יירש את ארמנותם ואת נכסיהם: זרעו לכם לצדקה. אבל אתם חרשתם רשע וגו' לפיכך וקאם שאון בעמך: נירו לכם ניר. עסקו בתורה ומשם תלמדו ללכת בדרך טובה להתגבר על יצר הרע כזה שהוא כר את השדה להפוך שרשי ה העשבים המכחישים בתבואה מימות החמה כמה ימים לפני הזרע ועת יתקבצו לדרוש את ה' לתלמוד תורה עד יבא ויורה צדק לכם. כשתהיו יגעי' בה הוא יבין אתכם להודיעכם כפוגותיה בצדק ד"א נירו לכם ניר עשו מעשים טובים קודם שיבוא עליכם הלחץ וזה יגרום לכם שתתקבל תפלתכם בעת הצורך ואז יהיה עת ראוי לכם לדרוש ש הקב"ה בכל צרכיכם כי אז ת תשמע צעקתכם ויורה צדק לכם וימטיר צדקה לכם כמו ירה בים: אכלתם פרי כחש. איתקבלתון תושלמת חוביכון: וקאם שאון. קול ענות כשוד כשוד: כשד שלמן בית ארבאל. כשוזזים הבאים על עם יושב בשלום פתאום על ידי מארב שלא נזהרו בהם לברוח מ מפניהם ושודדים את הכל. בית ארבאל יונתן תרגמו בית מ מארב וא"לף ולמ"ד יתירים בו כמו יזרעאל שאינו שם עיר כגון יענו את יזרעאל וקראו בלשון שם לף כאן קרא אותו כמין שם עיר וכן חיברו מנחם אבל דונש פותרו שם מקום: רוטשה. נבקעה וכן נערים תרטשנה ועולליהם ירוטשו לא"ז רוטשה פוזנה כמו נוטש: ככה עשה לכם ביתאל. כל הפורענות הזה גרם לכם העגל שבביתאל: רעת רעתכם. רעת רשעכם עבירות זדונכם: בשחר נדמה נדמה. כרדם כאילו בלילה כלומר אין בו כח ונמה כל זאת כי בהיות ישראל נער ו ואוהבהו מנוער מכל טוב: וממצרים קראתי לבני. על ידי נביאי להדבק בתורתי והם מה עשו: קראו להם כן הלכו מפניהם. כל מה שהנביאים קוראי' להם ללמדם דרך הטוב כן הם הפנו עורף לברוח מפניה': לבעלים יזבחו. דרך המקרא לדבר כן כמו כרובם כן חטאו לי וכאשר יענו אותו כן ירבה: ואנכי תרגלתי לאפרים קחם וגו'.

ישדד ג' בקריא' וסימ' הכל היום יחרוש החרש לזרוע · ואפרים עגלה מלמדה · ישדד עמקים אחריך · קדמא וישדד: חרשתם ב' בתרי ליש' וסימ' לולא חרשתם בעגלתי · חרשתם רשע עולתה: בשחר ל' נדמה נדמה מלך ישראל · וחד כשחר נכון מוצאו: וממצרים ב' וסימ' וזה כהנית י"י · כי נער ישראל ואהבהו · ולא ידעו

ואני עברתי על טוב צוארה ארכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב: זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד נירו לכם ניר ועת לדרוש את יהוה עד יבוא ויורה צדק לכם: חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש כי בטחת בדרכך ברב גבוריך: וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך יושד כשד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה אם על בנים רטשה: ככה עשה לכם בית אל מפני רעת רעתכם בשחר נדמה נדמה מלך ישראל: כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני: קראו להם כן הלכו מפניהם לבעלים יזבחו ולפסלים יקטרון: ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועתיו ולא ידעו כי רפאתים: בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה להם כמרימי על על לחיהם ואט אליו אוכיל: לא ישוב אל ארץ מצרים ואשור הוא מלכו כי מאנו לשוב: וחלה חרב בעריו וכלתה בדיו ואכלה ממעצותיהם:

ואנא אפרקית יתהון משעבוד מצרי אעדיתי ניר תקוף מצווריהון א אשריתי בית ישראל על תקוף ארעא דאמוראה כבישין קדמיהון דבית יהודה אחסינית יתהון אחסנתא דקיימית לאבוהון יעקב: בית ישראל עיבידו לכון עובדין טבין הליכו באורחא דקושטא קיימו לכון אולפן אוריתא הא בכל עידן נבייא אמרין לכון תבו לדחלתא דיי כען יתגלי וייתי זכוון לכון: אתעשתתון לכון אונס רשע עבדתון אתקבלתון תושלמת עובדיכון ארי איתרחצת באורחתך בסגי גיברך: ויקום אתרגושא בעמך וכל כרכך יתבזזון כביזת שלמא בכמנא ביומא דקרבא אם על בנין קטילת: כין גרמו לכון חובין דחבתון בביתאל מן קדם בישות עובדיכון בסופא בהית ואתכנע מלכא דישראל: ארי רבי הוה ישראל ורחימתיה וממצרים קריתי להון בנין: שלחית נביי לאלפא להון ואינון טעו מקביל אפיהון לטעותא מדבחין ולצלמניא מסקין בוסמין: ואנא במלאך שליח מן קדמי דברית באורח תקנא לישראל ונטלתינון כדעל דרעין ולא ידעין דמן קדמי מתרחם עליהון: במיגרת בנין רחימין נגרתינון בתקוף רחמא והוית מימרי להון כאיכרא טבא דמקיל בכתף תוריא ומוריך בלחואתה ואף כד הוו במדברא אסגיתי להון טובא למיכל: לא יתובון לארעא דמצרים ברם אתוראה ישלוט בהון ארי מסרבין למתב: ותחול חרבא בקירוהי ותקטיל גברוהי ותשיצי רברבוהי ממלכי עצתהון:

ג' בקריא' וסי' ואת אבשלום הלכו · ואנכי תרגלתי לאפרים · ולא ידעו עשות נכוחה: ממועצותיהם ה' ספ בטע' פי' ספ לא ישרתוהו לעולם כי אם ברכות ובה' מקומ' ישרתוהו באיילא בתיבהו וסי' בעל בעמיו להחלו · לדרתיכ' דראשי' עריסותיכ' · ממועצותיה' דסיפ' · והאשתאלי דבריש ד"ה · וקויתי לו · והמקף בחברו כתיב את:

ואט. כמו אטה ומלת אוכיל שם דבר כמו אכל בכסף והייתי מטה אליו אוכל ור' מריכוס אמר כי אוכיל ראוי להיותו אאכיל כמו ויוסף עוד דוד את כל בחור ישראל ופירש ואט כמשמעו שהייתי מאכיל אט: לא ישוב. ואשור שם מלכו כאשר הזכרתי ופירושו להם ראש אחר: כי מאנו לשוב. אליה הולכים למצרים לשוב אל ארצו: וחלה. כמו יחולו על ראש יואב ולא חלו בהם ידים ידי האוהבים: וכלתה בדיו. ענפיו כמו ותעש בדים ואת הרעה באה להם ממועצותיהם: ועמי

מלאתי לפניהם מנהיג המרגלים בנחת: קחם על זרועותי. זה משה שאמר בו כאשר ישא האומן את היונק. תרגלתי כמו הרגלתי ואין לו דמיון: ולא ידעו כי רפאתים. יודעין היו אלא שרשו בעקב עשו עצמם כלא יודעים ואגדה במדרש ר' תנחומא רומז כלפי בני יוסף כשהביאם לפני יעקב לברכם ראה יעקב רשעים עתידים לצאת מאפרים ירבעם ואחאב ונסתלקה ממנו רוח הקדש ויאמר מי אלה בקש יוסף רחמים ושרת רוח הקדש על יעקב וברכם וזהו ואנכי תירגלתי רוחי על יעקב לצורך אפרים ולקחם על זרועותיו: בחבלי אדם. הייתי מושכם תמיד בחבלים רכים אשר ימשוך בהם אדם את בנו כלומר במשיכת רחמים וכן כמרימי עול על לחיהם. כאיכרים הטובים המרימים עול בידיהם על ידי לווחים להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמהם בכל צרה להקל מעליהם על לחיהם כאכרים המרימים עול מעל צואר השור ע"י שמאריכין את הכלונס שהעול נתון בראשו להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמהם בכל צרה להקל וכן יונתן הא כאיכרא טבא דמחיד בלחייאין על לחיהם למון לחי של מנוי: ואט אליו אוכיל. הטיתי לו כח להכיל עול היסורין ויונתן תירגם על שם שסיפק מזונות להם במדבר: לא ישוב אל ארץ מצרים. הבטחתיו לא תוסיפו לראותם עוד ומה הועיל הרי על כרחו אשור הוא מלכו הרי חטאו וגרמו להם להיות עבדים לאשור על כי מאנו לשוב: וחלה חרב. ותנוח חרב בעריו: וכלתה בדיו ואכלה. וכלתה גיבוריו ותאכלם: ממועצותיהם. ניקוד שני טעמי' בו הטיפחא בו הסילוק לפי שהוא דיבור בפני עצמו וכן להחלו דלא יטמא בעל בעמיו וכן לדורותיכם דמנחה מנחת קדם: ועמי

רשי

ועמי תלואים למשובתי. כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי: ואל על יקראוהו יחד לא ירומם. ואל הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאים יחד לא ירוממוהו עמי ולא יאות לעשותו ויש מפר' ואל על יקראוהו קמים פגעים יפגעוס ואל כמו יש לאל ידי ואין זאת מסרי' כקוד בפתח ואם היה לשון דבר היה מקוד בצירי ויונתן תירג' במרעיא קשיא יתערעון עשה על לשון קשה ולי נראה שפירשתיו כהוגן: יחד לא ירומם. כחדא לא יהכון בקומה זקופה: אמגנך. אמסרך ביד אויביך כמו אשר מגן צריך: נכמרו. נתחממו לשון ארמי וכן עורינו כתנור נכמרו: לא אשוב. מדברי הטוב אשר אמרתי לא מאסתי ולא געלתי להיות משחית את אפרי': כי אל אנכי. המקיים דבר טובתי ואין מדתי להנחם על הטובה: בקרבך קדוש ולא אבא בעיר. אחרת כבר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושלם ולא אמירה אותה עוד על אחרת ויש מפר' בעיר לשון שנאה כמו ויהי ערך: כאריה ישאג. עוד ישאג להם כאריה שיצאו מן הגליות וילכו אחריו: ויחרדו בנים מים. ויתכנשון גלוותא ממערבא: סבבוני. כבר בכחש ובמרמה אפרי' ובית ישראל מלכי עשרת השבטים וכל העם אבל יהודה עודנו רד עם אל מושל עוד בירא' אלהים רד כמו וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הקב"ה: רועה רוח. לשון ריע מתחב' לדברי רוח לע"ז: ושמן. שלהם למצרים מובילי' לתת שוחד למצרי' לעזור אותם: וריב ליי' עם יהודה. אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר עשו לו אחיהם בית ישר' ולא יתמהו במקרו על יעקב כדרכיו: בבטן עקב את אחיו. כל זה עשיתי לו אחזו בעקבו סימן שהוא יהיה לו גביר: בכה. המלאך: ויתחנן לו. כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני. והמלאך היה מבקש ממנו הנח לי עכשיו סופו של הקב"ה ליגלות עליך בבית אל ושם תמצאנו ושם ידבר עמנו והוא ואני נסכים לך על הברכות שבירכך יצחק ואותו מלאך שרו של עשו היה והיה מערער על הברכות: יי' אלהי הצבאות יי' זכרו. כאשר הייתי מאז כן אני עתה ואם הייתם הולכים עמי בתמימות כיעקב אביכם הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו: ואתה באלהיך תשוב. בהבטחתו ובמשענתו שהוא מבטיחך אתה יכול לסמוך ותשוב אליו רק חסד ומשפט שמור ומובטח אתה לקוות לישועתו תמיד: כנען

ו' פסוקי' מן ד"ד מלין ב' קדמאי לא נסיבו ו' וב' בתראי נסבי' ו' וסי' ואצוה את שפטיכם בעת ההיא בין בין ובין ובין. ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים אל אל ואל ואל. ויהי בצהרים ויתהל בהם אליהו כי כי וכי וכי. כי מפני חרבות נדדו מפני מפני ומפני ומפני. בערי ההר בערי השפלה ובערי ובערי. לא אעשה חרון אפי

ועמי תלואים למשובתי ואל-על יקראהו יחד לא ירומם: איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי: לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא-איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר: אחרי יהוה ילכו כאריה ישאג כי-הוא ישאג ויחרדו בנים מים: יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על-בתיהם נאם-יהוה: סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם-אל ועם-קדושים נאמן: יב אפרים רעה רוח ורדף קדים כל-היום כזב ושד ירבה וברית עם-אשור יכרתו ושמן למצרים יובל: וריב ליהוה עם-יהודה ולפקד על-יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו: בבטן עקב את-אחיו ובאונו שרה את-אלהים: וישר אל-מלאך ויכל בכה ויתחנן-לו בית-אל ימצאנו ושם ידבר עמנו: ויהוה אלהי הצבאות יהוה זכרו: ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט שמר וקוה אל-אלהיך תמיד:

ועמי פליגין למיתב לאוריתי ובמרועא קשיא יתערעון כחדא לא יהכון בקומא זקופה: איכדין אמסרינך אפרים אשיצינך ישראל איכדין אבדרינך כאדמה אישוינך כצבוים מיתערעא מימר קיימי לקבלי כחדא מיתגולל רחמת אבהתכון: לא אעביד תקוף רוגזי ולא יתוב מימרי לחבלא בית ישראל ארי אלהא אנא מימרי לעלמא קיים ולית עובדי כעובדי בסרא דדירין על ארעא כן גזרית במימרי דביניכון שכינתי קדישא ולא אחליף בקירוא אוחרי עוד ירושלם: בתר פולחנא דיי יהכון ומימריה כאריא דמכלי ארי הוא יכלי ויתכנשון גלוותא ממערבא: כעופא דאתי ביגלאי כין ייתון דגלו לארעא דמצרים וכיונה דיתבא לגו שובכא כין יתובון דאטלטלו לארעא דאתור ואתיבינון בשלם לבתיהון ומימרי יהי בסעדהון אמר יי: אסגיאו קדמי כדיבין דבית אפרים ובניכליהון דבית ישראל ודבית יהודה הוו מתקפין בפולחנא עד דגלא עמא דאלהא מארעהון ואינון דהוו פלחין קדמי בבית מקדשא מיתקרן עמא קדישא בכין הוו קיימין: בית ישראל דמן לדרות זרע ועלעול חצד כל יומא כדיבין וביזא מסגן וקיים עם אתורא אקימו וקורבנא למצרים מובלין: ודינא קדם יי עם דבית יהודה ולאסערא על יעקב כאורחתיה וכעובדוהי תתקנייא יתיב ליה: נביא אמר להון הלא יעקב עד דלא אתיליד אמיר דיסגי מן אחוהי ובתוקפיה אתרברב עם מלאכא: ואתרבב עם מלאכא ויכיל בכה ובעא מיניה בביתאל אתגלי עלוהי ותמן ימליל עמנא: נביא אימר להון הוא יי אלהי צבאות דאיתגלי על אברהם יצחק ויעקב וכמא דאמיר על ידי משה דכרניה לכל דר ודר: ואת בפולחנא דאלהך תתקף חסדא ודינא טר וסבר לפורקנא דאלהך תדירא:

לא לא ולא ולא. וחד פסוק חלוף ולא ולא לא לא. אשר ידבר הנביא בשם יי': ורדף ג' וחס' בקרי' וסי' ורדף אין. ורדף שלמנים. ורדף קדים: בבטן ג' בקריא' וסי' בטרם אצרך בבטן ידעתיך. בבטן עקב את אחיו. בבטן עשני עשהו:

אבן עזרא

ועמי תלואים: באלף כמו אשר תלאום ויו"ד למשובתי איננו סימן הפועל כמו ומשתחוים בבית תפילתי אשתחוה אל היכל קדשך בירואתך כי משובה לעולם לנגדי והנה הטעם שהם עושים דרך משובה עמי כאדם תלוי באויר איננו עולה למעלה ואיננו יורד למטה: ואל על. כמו כאשר הגבר הוקם על שהוא תואר כמו עליון והנה פירושו ואל עליון: יקראוהו הקוראי' והם נביאיהם וכולם על דרך אחד לא ירימו ראש: איך. אמגנך. כמו אתנך כמו אשר מגן צריך עטרת תפארת תמגנך תתן לך כמו כי ארץ הנגב נתתני: נכמרו. יקדו ונכרנו כמו עורינו כתנור נכמרו: נחומי. מגזר' וינחם יי' ודברה תורה כנגד בני אדם: לא א. שאוכל לסבול הכעס ועוד כי בקרבך לבדך הייתי קדוש: כי אל אנכי ולא איש. ולא אבוא בעיר. על דרך יסב אלהים את האדם והגאון אמר לא אבוא בעיר אחרת רק בירושלם לבדה: אחרי. אם ישובו ללכת אחריהם כמו אחרי יי' אלהיכם תלכו עתה ישאג כאריה: ויחרדו בנים הם ישרא' שהלכו אל מערב שהיא מצרים כי כן היא ת מערבית דרומית וככה אשור. וטעם יחרדו כצפור שהצפור תחרד מקול האריה וכנו א' אעופם כעוף וכיונה הפך שאמר כיונה פ פותה אין לב: והושבתי' על בתיה. הטע' אשיב שבותם רק אינם ה הולכים אחרי השם כי אם סבבוני בכחש ו ומרמה לא באמת גם כן יהודה שהיה אומר כי רד עם אל על משקל כי אם תם הכסף שהיה חושב בעצמו היות מלכו מבני דוד כי הוא מלכות השם: אפרים. איננו הולך אחרי השם כי אם בדבריו כי הוא רועה רוח כמו הקץ לדברי רוח והעד וברית עם אשור יכרותו ושמן ל למצרים יובל דורון ל למלך מצרים: וריב. המפרש כי יהודה הוא נאמן והוא יהיה מוכיח ואמר כי הכתוב לא הזכיר וריב ליי' על יהודה רק עם הטעם כי השם ויהודה יריבו על אפרים והנה טעה מדרך הכתב והדקדוק כי למעלה כתב ויהודה את תזורו ארכיב אפרים יחרש יהודה ועל שניהם אמר אכלתם פרי כחש גם שנה ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק וירב העם עם משה ורבים אחרים על כן חבר אפרים עם יהודה ואמר ולפקד על יעקב כדרכיו שזה השם כולל שניהם: בבטן. המפרש בבטן גזר השם דבר הבכורה והברכה לא ידעתי מה טעם בבטן והכתוב אמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך ולפי דעתי כי הוא במשמעו כי בבטן עקב את אחיו וזהו מפורש וידו אוחזת בעקב עשו והטעם למה לא יזכרו את בני יעקב שאני בחרתי אביהם ועשיתי לו מעלה על כל הנולדים כי כאשר היה בבטן נתתי לו כח לאחוז בעקב וזהו כמעשה כם כי אין כח בעומד בשליה ובעת התבקעה לתפוש דבר עד שיצא מהרחם לאויר העולם והנה בהיותו בבטן נתתי לו כח ואחרי כן התאבק עם המלאך ולא יכול לו והנה מלאך אחד הרג כל מחנה אשור ומראותו יפחדו בני אדם כמו דוד שנבעת ואף כי להתאבק עמו והנה הטעם שידעו כל בני העולם כי זרעו יעמוד לנצח ובסוף הוא ינצח את אויביו והנה אפרים חושב כי אפרי' הוא מצא האון: וישר. פירש איך שר את אלהים: ויוכל. המלאך וכמעט בכה ויתחנן לו שישלחנו וטעם עלות השחר לפני שיתחזק האור שלא ידעת יעקב וטעם ביתאל ימצאנו בשובו לאביו שם מצא המלאך ובעבור שהמלאך נראה בביתאל פעמי' הנה המקו' שער השמים על כן התנבאתי אני ועמוס על ירבעם בביתאל שהוא מקום מלכותו כאשר אפרים: ויי'. הטעם המלאך דיבר עם אביכ' והשם גילה שמו למשה שהוא אלהי המלאכי' להיות להם לאלהים על כן יי' זכרו: ואתה. לו שבת אל אלהיך היה עוזרך להשיבך אליו וזהו ואתה באלהיך תשוב וקוה אליו ואל תסמוך אל עשרך ואל כוחך כי הכח מאתו היה לך גם העושר:

ויאמר

ויאמר · טעם אך לא נתן לי השם העושר אני מעצמי עשרתי כי אוכי כמו כנען הוא הסוחר כמו לא יהיה עוד כנעני והטעם למה יאמר חסד ומשפט שמור ולא יהיה עוסק ככנעני וכל יגיעי לא ימצאו בני אדם שחטאתי ׃ ואנכי · הטעם הלא תזכר כי אני העליתיך ממצרי׳ בעושר רב שלא יגעת בו והולכתיך במדבר בהיותך באהלי׳ כמו כן יוכל לעשו׳ לך כימי מועד באתך ממצרי׳ ׃ ודברתי · והנה כבר דברתי כזאת וכזא׳ על הנביאים שיאמרו לכם שתניחו דברי שקר ׃ וביד הנביאים אדמה · שמתי דמיונות משלים שתבינו ׃ אם · והנה היו אנשי הגלעד לפני הנביאים און ׃ אך שוא היו · אחרי כן ׃ בגלגל שורים זבחו · לבעל ׃ כגלים · דרך משל שהיו רבי׳ וכראו׳ ׃ ויברח · היה לכם לחשו׳ כי אביכם ברחו אל ארם עניה היה וכן אמר ונתן לי לחם לאכול ׃ ויעבד · באשה · זהו הלא ברחל עבדתיך ׃ ובנבו׳ אשה היה שומר צאן ואני העשרתיו גם העליתי בניו על יד נביא הוא משה ושב ישר׳ כמו צאן ושומרן משה ושכח ישראל כל זה ׃ הכעיס · השם ׃ תמרורים · בגלוי כמו שימי לך תמרורים ויתמרמר ׃ ודמיו · דמי נקיים ששפך ׃ יטוש · כמו והנם נטושים ׃ כדבר · מדיבורו היו יראים הגוים ואין למלת רתת חבר רק בארמית ור׳ משה הכהן פי׳ זה על ירבעם שהיה מאפרים כמו זה ירבע׳ בן יואש כאשר אפרים עוד ׃ ובשא הוא שנשאת מלכותו בישראל כי מלך על עשר השבטים ׃ ויאשם וימת כתשב כמת ועוד כי הרג אבים כל מחנהו ׃ ועתה יוספו · הדור הזה לחטוא ׃ כתבונם · כתבונת׳ כמו וכורם לבלות שאול וכורתם ׃ להם הם אומרי׳ · בני אדם להתל מהם כי הם מנשקי׳ לבעלי׳ שהם צורות העגלים כמו וכל הפה אשר לא נשק לו והם שופכים דם נקי׳ וזהו ודמיו עליו יטוש והנה הפך כל אדם כי האדם ישק לאדם שהוא חבירו ויזבח העגלים לאכלו ׃ לכן · על כן לא יעמדו ׃ משכים · פירשתיו כי בחום השמש לא ימצא ׃ כמוץ · התבן הדק עם רוח סערה והיה ראוי להיות יסוער בפתח גדול והנה היא מלה זרה בדקדוק ׃ ואנכי · הטעם איך שכחת לנשוק לעגל שלא יושיע ולא ישביע והנחת אלהיך מימים קדמונים שהושיעך וידע כל צרכיך כדרך ידוע צדיק ׃ אני · תלאבות · ארץ ציה וצמא וככה בלשון ישמעאל ולהיותו כל תלאות בו דרך דרש ולא דרך פשט ׃ במרעיתם

כנען בידו מאזני מרמה · אתם סומכים על בעצמכם שאתם סוחרים ורמאים ועל עושרכם אתם אומרים אך עשרתי ולמה אעבוד את הקב״ה ׃ מצאתי און לי · און כח ומדרש אגדה היה דורש ר׳ שמעון זצ״ל מצאתי און לי מצאתי לי שטר חוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אחיו ויפלו וגו׳ הננו לך לעבדי׳ און לי דיני שטר כמו כותבין עליו אונו וכמו בהוני אחד ובטימי אחת בבראשי׳ רבה וזה פירושו ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרי׳ מתפאר בעצמו ואומר אך עשרתי מצאתי און לי שטר אחד שכל ישראל עבדים לי שאבי קנה אותם דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל ממונם שלי לפי׳ אני ביתשא אם אטול כל אשר להם כי הם עבדי מה כתו׳ אחריו ואנכי יי׳ אלהיך מארץ מצרים · גדולה הבאה לאביך במצרים מאתי היתה אמר הקב״ה הננו לך לעבדים לא שכחת אבל אנכי יי׳ אלהיך שכח׳ בי׳ דברות שכחת שהעמדת שני עגלים אחד בבית אל ואחד בדן ולענין פשוטו של מקרא אתה אומר מצאתי און לי על ידי עושק ומאזני מרמה · ואנכי יי׳ אלהיך מארץ מצרים שם הבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אף אני היוד׳ ונפרע ממאזני מרמה העשויין מבלי הבין ומהטומן משקלותיו במלח כדי לרמות ׃ כל יגיעי לא ימצאו לי · טוב לך אם אמרת בלבך כל ממוני לא יהא בו ספק לכפר על עוני אשר חטאתי כן תירג׳ יונתן נבייא אימר להון כל עותרכון לא יתקיים לכון ביום תושלמת חוביכון ׃ לא ימצאו · לא יספיקו כמו ומצא להם ולא יתכן לפ׳ כל יגיעי כל היגעי׳ לבקש עוני ולא ימצ׳ לי עון שאם כן היה ראוי לכתוב כל יגעי בלא יו״ד ולינקד בצירי אבל עתה איכו לשון יגע אלא לשון יגיע ׃ עוד אושיבך באהלי׳ · אכרית מתוכך סוחרי מרמה ואושיבך באהלים אעמיד מתוכך תלמידים עוסקים בתור׳ ׃ כימי מועד · כימי מועד הראשון שהיה יעקב איש תם יושב אהלי׳ ׃ ודברתי על הנביאי׳ · להוכיח אתכם ולהחזיר אתכם למוטב ׃ וביד הנביאים אדמה · נראיתי להם בכמה דמיונות ד״א אדמה להם דברי על ידי משלים כדי לייסרכם על שומעיהם ׃ אם גלעד און · אם בא להם שבר ואונם הם גרמו לעצמם כי אך שוא היו ובגלגל שורי׳ זבחו לע״ז ׃ גם מזבחותם · רבים כגלים שעל תלמי שדי תלמי שדי היא מענית המחרישה קרויה תלם ׃ ויברח יעקב שדה ארם וגו׳ · כאדם שאומר כחזור על הראשונות שברכנו למעלה וישר אל המלאך ועוד זאת עשיתי לך שהוצרך לברוח שדה ארם ידעתם איך שמרתיו ׃ ובאשה שמר · את הצאן ׃ ובנביא העלה יי׳ וגו׳ · ועל שאתם מבזין את הנביאים ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגו׳ ׃ הכעיס אפרים · לבוראו לבזות את נביאיו ולבגוד בו ׃ תמרורים · הם לו כי דמיו אשר שפך בהחטיאו את ישראל לע״ז והמחטיאו לאדם קשה לו מן ההורגו כאשר אנו למדין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להצמד לבעל פעור וענש הכתוב יותר ממצרי ואדומי שטיבעום בנהר ויצאו בחרב לקראתם ׃ עליו יטוש · עליו יטלם הקב״ה ׃ וחרפתו · שחרף את שלמה כעניין שנ׳ וירם יד במלך שהוכיחו ברבים על אשר בנה שלמה את המלוא כדמפורש בחלק ׃ ישיב לו אדוניו · הקב״ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו ׃ כדבר אפרים רתת · כשקיבל ירבעם למקוס ודבר כנגד שלמה דברים קשים ובערה שהרי מלך גדול היה שלמה ׃ נשא הוא בישר׳ · משם זכה להנשא להיות מלך ישראל ׃ ויאשם בבעל · כיון שעלה לגדולה ויאשם בע״ז ׃ וימת · נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב ות״י כד מליל חד מדבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו בפולחן טעותא מתקטלין ׃ ועתה · בית יהוא שראו כל זאת יוסיפו לחטוא ׃ כתבונם · כתבניתם ׃ זובחי אדם עגלים ישקון · הכומרים אומרים לישראל מי שזובח בנו לע״ז כדי הוא להיות נושק עגל שהרי דורון חביב הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהדרין ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגום של יונתן ׃ וכטל משכים הולך · וכטלא דמותי פסיק ׃ כמוץ יסוער מגורן · כמוצא דנסבא רוחא מאידרא יסוער אשר סערה תשאנו ׃ ואנכי יי׳ אלהיך · ולא היה לך למרוד בי ׃ אני ידעתיך · נתתי לב לדעת צרכך וספקתיך ׃ תלאובות · אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו תל שאוכין בו כל טובה ואין מוצאין ׃ במרעיתם

אהב ט׳ וסימ׳ נמסר בריש שמואל ׃ ויאמר אפרים י״ב סבירין ויאמרו וסימ׳ נמסר בספר שפטים סי׳ י״א ׃ באהלים ד׳ בקריא׳ וסימ׳ דרך השכוני באהלים · כי באהלים תשבו כל ימיכם · ונשב באהלים ונשמע ונעש · עוד אושיבך באהלים כימי מועד ׃ תמרורים ד׳ וסימ׳ בת עמי חגרי שק · קול ברמה נשמע נהי בכי · שימי לך

ט כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב ׃ י וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֺן אֲשֶׁר־חֵטְא ׃ יא וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד ׃ יב וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה ׃ יג אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי ׃ יד וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר ׃ טו וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר ׃ טז הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו ׃

יג א כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת ׃ ב וְעַתָּה יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן ׃ ג לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה ׃ ד וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי ׃ ה אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת ׃

לָא תֶהֱוֹן כְּתַגָּרִין דְבִידֵיהוֹן מוֹזְנְוָן דִּינְכִיל לְמֵאנַס רְחִימִין ׃ וַאֲמַרוּ דְבֵית אֶפְרַיִם בְּרַם עֲתַרְנָא אַשְׁכַּחְנָא אוֹנֶס לָנָא נְבִיָּא אֵימַר לְהוֹן כָּל עוֹתַרְכוֹן לָא יִתְקַיֵּים לְכוֹן בְּיוֹם תּוֹשְׁלָמַת חוֹבִין ׃ וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עוֹד אוֹתִיבִינָךְ בְּמַשְׁכְּנִין כְּיוֹמֵי קֳדָם ׃ וּמַלֵּילִית עִם נְבִיַּיָּא וַאֲנָא נְבוּאָן אַסְגֵּיתִי וּבְיַד נְבִיַּיָּא שַׁלְחִית ׃ אִם בְּגִלְעָד הֲווֹ אֲנוּסִין בְּרַם בְּבֵית גִּלְגָּלָא תּוֹרִין לְטַעֲוָן דַּבָּחוּ אַף אִיגּוֹרֵיהוֹן אַסְגִּיאוּ כְּיגָּרִין עַל תְּחוּמֵי חַקְלָא ׃ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הֲלָא יַעֲקֹב אֲבוּכוֹן אֲזַל לַחֲקַל אֲרָם וּפְלַח יִשְׂרָאֵל בְּאִיתְּתָא וּבְאִיתְּתָא נְטַר עָנָא ׃ וְאַף כַּד נְחַתוּ אֲבָהַתְכוֹן לְמִצְרַיִם נְבִיָּא שְׁלַח יְיָ וְאַסִּיק יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַל יְדֵי נְבִיָּא אִתְנְטַר ׃ מַרְגִּיזִין דְּבֵית אֶפְרַיִם מוֹסְפִין לְמֵיחֱטֵי וְחוֹבַת דָּם זַכַּיי דְּאַשִּׁיד עֲלוֹהִי יְתוּב וְחִיסוּדֵיהּ יְתִיב לֵיהּ רִיבּוֹנֵיהּ ׃ כַּד מַלִּיל חַד מִבֵּית אֶפְרַיִם רְתִיתָא אֲחִיד לְהוֹן לְעַמְמַיָּא מִתְרַבְרְבִין הֲווֹ בְּיִשְׂרָאֵל וְכַדוּ דְחָבוּ עַד דְּפָלְחוּ לְטַעֲוָתָא מִתְקַטְלִין ׃ וּכְעַן מוֹסְפִין לְמֵיחֱטֵי וַעֲבַדוּ לְהוֹן מַתְכָא מִכַּסְפְּהוֹן כִּדְמוּתְהוֹן צַלְמָנִין עוֹבַד אוּמָנִין כּוּלְהוֹן לְהוֹן אִינוּן מַטְעַן נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְבָחִין לְעוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא תּוֹרַיָּא לְעֵיגְלַיָּא נַכְסִין ׃ בְּכֵן יְהוֹן כַּעֲנָנָא צַפְרָא וּכְטַלָּא דְמוֹתֵי פְּסִיק כְּמוֹצָא דְנַסְבָה רוּחַ מֵאִידְרָא וּכְתְנָנָא מִכַּוַּות נוּרָא ׃ וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַסֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וֶאֱלָהָא בַּר מִינִי לָא תֵדַע וּפָרִיק לֵית אֶלָּא אֲנָא ׃ אֲנָא סוֹפֵיקִית צוֹרְכֵיהוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא דַהֲוֵיתוּן תָּאֲבִין בָּהּ לְכָל מִידָעַם ׃

תמרורים · הכעיס אפרים תמרורים ׃ וזבחי ב׳ וחס׳ וסימ׳ באת וזבחי הזבח אם שור · זבחי אדם עגלים ׃ ואלהים ה׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ כתי

כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי׃ וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃ אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם׃ שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃ אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃

צָרוּר עֲוֺן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃ כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה׃ תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ׃

שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃

כד זנתנון סבעו מסבע ורמא ליבהון על כן שבקו להון ית פולחני׃ והוה מימרי להון כליתא כנימרא כמין על שבילא׃ ערע מימרי בהון כדוב מתכל ותברית רשע לבהון וקטלתינון תמן כבני אריון כחית שינא דמבזעא שיציתינון׃ כד מחבלין אתון בית ישראל עובדיכון שלטין בכון עממיא וכד תיבין אתון לאוריתא מימרי הוה בסעדכון׃ אן מלכך כען ויפרקינך בכל קרוך ודיינך דאת אמרת מני עלי מלך ושלטון׃ מניתי עלך מלכא ברוגזי ואעדיתי בחימתי׃ גניזין חובי בית אפרים נטירין לאתפרעא כל חוביהון׃ עקא וזיע כחיבלין על ילדה ייתון עלוהי הוא בר דאתרבי ולא חכים למידע דחלתי ארי כען איתי עלוהי עקא כאתתא דיתבה על מתברה וחיל לית לה למילד׃ בית ישראל מיד קטול פרקתינון וממחבלא שיזבתינון כען יהי מימרי בהון לקטול ופתגמי למחבלא על דעברו על אוריתי אסליק שכינתי מנהון׃ ארי אינון מיתקרן בנין ועובדין מקלקלין אסגיאו כען איתי עליהון מלך תקיף כרוח קידומא כמימרא דיי מאורח מדברא יסק ויחרב בית גנזוהי ויצדי קרית מלכותיה הוא יזוב אוצרין כל מני חמדתא׃ תחוב שמרון ארי סריבת על מימר אלהא בחרבא יתקטלון ועולימיהון יתרפון ומעריתהון יתבזעו׃ תוב ישראל לדחלתא דיי אלהך ארי אתקלתא בחובך׃ קריבו עמכון פתגמין דאוריתא ותובו לפולחנא דיי אמרו קדמוהי קריב קדמך למשבק על עוין ונתקבל הא כטבין ויהוין מילי ספותנא מתקבלין קדמך כתורי לרעוא על מדבחך׃

על דרך ה' בקרי' וסי' ותסר בגדי אלמנותה מעליה. רבכי אתנות צחורו' יושבי. וישרנה הפרות. כנמר על דרך אשור. יתיצב על דרך לא טוב. וכל על הדרך דכות במ"ב ויט אליה אל הדרך. ואתה תשמע השמים דדה"ב: מלך ושרים ב' וסי' תנה לי מלך ושרים. ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים. וחד מלך שרים וחלו מעט ממשא מלך שרים: מעיני ד' בקרי' וסי' ותדר שנה' מעיני. כי נשכחו הצרות הראשנות. נחם יסתר מעיני. ויסתר עמל מעיני: עד יי' ה' דסמיכי בקריא וסי' ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו. בצר לך ומצאוך כל הדברים. ונגף יי' את מצרים. שובה ישראל עד יי' אלהיך. נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה:

רשי

במרעיתם. כאשר באו לארץ מרעית' והיו שבעו' אז שבעו וירם לבם. וירם במטה לשון מרים ד"א וירם ויגבה הוא עצמו: על דרך אשור. כל אשור שבמקר' דגש זה רפי שאינו שם מקום אלא אארוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב: כדוב שכול. כמו שוכל כאשר יתא' חנון ורחום כך שכול כלו כלו לבום שכולי ומוכן לשכל אנשי': סגור לבם: את לבם הסגור תלהבין לטוב אלי. שחתך ישר': חבלת עצמך ישראל כי בי פשעת מרדת בעזרך ומקר' קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב כימי כי בי היה המרד אשר מרדת ואם תאמר מה איכפת לך בעזרך מ מרדת כשמרדת בי: אהי מלכך אפוא. יונתן תירגם איה מלכך ואני אומר איני צריך לעקרו ממשמעו אהי עומד מצפה לראות איפה מלכך שאעשה עמי רואה מה אחריתך איפה מושיעך: צרור עון אפרים. לא ויתרתי עליו צפון הוא אתי כי עת צרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים: במשבר בנים. שהיולדות יושבו' עליו לילד ובלע"ז קורין למשבר שלא"א במשבר בנים כמשבר העשוי ללידת בנים: מיד שאול אפדם. אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי דבריך מות אשים עמי לדבר עליך דברי מות: אהי. קוטב עליך גזרת שאול: נוחם יסתר מעיני. לא אנחם על הרעה הזאת נוחם לשון ניחום והמ"ם משמש' התיבה כמו מ"ם של כועס שהרי הטעם למעלה והחי"ת נקוד פתח ואם היה לשון נח והמ"ם משמש בו לשון רבים היה טעמו תחת החי"ת ונקודה קמץ נוחם רוחם: כי הוא בין אחים יפריא. ת"י ארי אינון מתקריין בנין ועובדין א מתקלקלין אסגיאו אחים לשון דבר רע כמו אח עשוייה לבריך ואמר אח אל כל תועבות יפריא לשון פורה ראש ולענה ואני אומר אחים לשון ותרעינה באחו בין אחים יפריא מפריא וצומח באחו בין אחים בין אגדל בפלגי מים אשר תמיד י יפריא ולפי שדימהו לאחו הוא אומ' יבא קדי' ויבוש מקורו ד"א כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוזתן של י ישר' על ידו כחלקו לשתי ממלכות יפריא לשו' פרא אדם: יבא קדי'. מלך תקיף כרוח קידומא מאורח מדברא יסק: הוא ישסה. אותו המלך ישסה אוצרו' כל כלי חמדתו. תאשם שומרון. תשתום תגלה אשמתה: והריותיו. נשים מעוברות שבתוכה: שובה ישראל. שבארץ יהודה פן יקרה אתכם כשומרון לכך נסמכו העניינין משל למלך שמרדה עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימי' ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלוני ולחברותיה לכך נא' תאשם שומרון ואומר שובה ישר' עד יי' אלהיך כדאיתא בסיפרי בפרשת וישב ישראל בשטים: עד יי' אלהיך. תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא יי' במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סניגוריא קטיגוריא: כי כשלת. באו לך מכשולים בעד עונך. כל תשא עון. כל עונותינו סלח: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב ד"א מעט מעשים שבידנו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים ד"א וקח טוב וקבל הודייה תחתנו שנאמר טוב להודות ליי': ונשלמה פרים. שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו:

אמור

אבן עזרא

כמרעיתם. יספר הנביא הטובות שעשה השם עם אבותיהם בבואם מהמדבר אל ארץ כנען: ואהי. פועל עבר על הרעות שהביא השם עליהם: אשור. תואר כמו עשוס שילכו אשורי אדם בו ועוד: אפגשם כדוב שכול. יש אומרים שהרגו בניו או הוא תואר ונקבה. וטעם חית השדה אני אוכל קצתם בדבר וברעב וחית השדה תבקע קצתם: שחתך. כי בי. ניחוס כמו יכר שהוא בעזרך: אהי. יש אומרים הפוך כמו איה והנכון כאומרו אהי מלכך איפוא הנ' יושיעך. מידי ומיד החיות: ושופטיך. הטעם כפול: אתן לך מלך. כשאול שאמר הנביא כי אותי מאסו ממלוך עליהם עתה אקחנו בעברתי: צרור. הוא בלבי לא אשכחנו כאשר שכחוני הכתוב למעלה: חבלי. והבן שיולד ידעתי כי שכל יהיה כ כאבותיו ולא חכם על כן עת לא יעמוד ב במשבר בנים כי מיד ימות: מיד שאול. הייתי פודה אבותיך עתה אני אהיה דבר המות שלך גם אהי ק קטבך והעד מדבר ב באשל יהלך מקטב כטעם הכריתה ויש אומרי' כי אהי כמו איה שאמרו כרתנו ברית את מות: נוחם. שם מגזרת וינחם יי' והטעם שלא אנחם: כי הוא בין אחים. מגזרת באחו: יפריא. כמו יפרה החליא כמו החלה והטעם דרך משל כאשר הזכיר ב במרעיתם ספר איך יהרגם השם ויכרית': ויבוש. כמו וייבש או כמשמעו שיכזבו מימיו וטעם זה הרוח משל לאויב שהו' ישסה: תאשם. תהיה שממה: בחרב יפלו. אנשים: והריותיו. אחר שהמלה לשון נקבה לא חשש לומר יבוקעו כדרך אם תעירו ואם תעוררו: שובה. מעט מעט עד השם. וטעם כי כשלת בעונך ואין מי יקימך רק השם ל לבדו: קחו. אינכם צריכים מכם כאשר תלכו לבקש רצונו הון או עולות רק דברים שתודו כדרכך וכאשר השעיר עליו אמר ר' מרינוס כל תשא עון הפוך כל עון תשא והנכון כל אשר תשא עונינו כטוב: וקח טוב. משלה או הדיבור הטוב שנכל לומ' לפניך והטעם להתודות ורבי יוסף אמר מיעוט מעשים טובים: ונשלמה. שלום פרים כמו כי הכית את אויבי לחי שפי' מכת לחי או חסר כף והזכיר פרים כי הם גדולים והיקרים בעולה וזהו מתאמרו:

אמור

אשור כי כתוב ואשור הוא מלכו לא נשען על אשור ולא על סוסינו המובאים ממצרים ׃ ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו ׃ כנגד מעשה חרשים כי אין מי שיעזור מי שאין כח לו כמו היתום רק אתה וכתוב אבי יתומים וזה כנגד כי כשלת בעונך ואין עוזר לך ׃ ארפא. מלת משובה לנבאי בכל המקרא ואיננו כאומר משובתם בכל מקו׳ שהכיתים רק התשובה בשמחה כחולי בגוף על כן מלת ארפא כנגד הכה אפרים ׃ אהבם. אהבת נדבה הפך ימאסם אלוי ׃ כי שב. הפך חרה אפי בם ׃ אהיה. הפך שרשם יבש ויבוש מקורו והשושנה תפרח מהרה ובעבור שאין לה שורש רק דק אמר ושרשיו יהיו כשורש עצי לבנון ׃ ויך שרשיו. באורך וברוחב כדרך ומחה אל כתף ים כנרת ובמידות שברים ותבריתא ׃ ישובו. אמ׳ יפת יושבי בצל הלבנון ולפי דעתי יושבי בצל ישראל והם העבדים שיהו אחריה׳ וכורמיה׳ ׃ יחיו דגן. והקמות יפרחו כגפן ׃ וזכרו. ריחו כדרך אזכרתה ויפת אמר זכר נפשם למרחק כיין לבנון ׃ אפרים. באמרו אפרים מה לי עוד אין לי צורך אליהם אני ענתיהו לתת לו כל חפצו כדרך והכסף יענה את הכל. ואשורנו לתת שכוי לטוב עליו עד שאשורנו כמצא ם שיהיה כברוש רענן ולא תפחד בעבור שאין לו לברוש פרי כי ממני פריך נמצא ׃ מי חכם. מי ישרת בעבור אחר ואלה הם דרכי השם והטעם קשור כי בשובכם אל השם ירפא אתכם. ופושעים הם היוצאי׳ מהרשות כמו על כל דבר פשע או תפשע אדוס והמצות כפשו בדרך הישרה יכשל והשלם על דרך כי כ כשלת בעונך ׃

בלבנון ד׳ בקריא׳ וסימ׳ אהיה כטל לישראל יפרח. וריח לו כלבנון. יהי פיסת בר בארץ. כראהו כלבנון בחור ׃ ויבן ג׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ מי חכם ויבן את זאת ואשר דבר. מי חכם ויבן אלה. ויבן על עובי ברית קדש ׃ וצדקים ד׳ ג׳ כל וא׳ חס׳ יוד קדמא׳ וסימ׳ כי ישרים דרכי יי׳. וצדיקים ישמחו ויעלזו. וצדיק׳ ככפיר

אַשּׁוּר׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

קע״ז

מַלְכֵי אַתּוּר לָא יִפְרְקִינַנָא עַל רִכְבֵי סוּסָוָן לָא נִיתְרְחֵיץ וְלָא נֵימַר עוֹד אֱלָהָנָא לְעוֹבָדֵי יְדָנָא דְמִן קֳדָמָךְ אִתְרַחַם עַל אֲבָהָתָנָא כַּד הֲווֹ בְּמִצְרַיִם הָא כְּיַתְמִין׃ אֲקַבְּלִינוּן בְּתִיוּבְתְּהוֹן אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן אֲרַחֲמִינוּן כַּד יְתוּבוּן בִּנְדָבָא אֲרֵי תָב רוּגְזִי מִנְּהוֹן׃ יְהֵי מֵימְרִי כְּטַלָּא לְיִשְׂרָאֵל יַזְהֲרוּן כְּשׁוֹשַׁנָּא וְיִתְּבוּן עַל תְּקוֹף אַרְעֲהוֹן כְּאִילָן לִבְנָן דְּמַשַּׁלַּח עוֹבַרְתֵּיהּ׃ יִסְגוּן בְּנִין וּבְנָן וִיהֵי כְּזִיו מְנָרַת קוּדְשָׁא זִוְהוֹן וְרֵיחֵהוֹן כְּרֵיחַ קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן יִתְּבוּן בְּטֶלַל מְשִׁיחֲהוֹן וְיֵיחוּן מֵתַיָּא וְיִסְגֵּי טוּבָא בְּאַרְעָא יְהֵי דָכְרָן טַבְוָתְהוֹן עָלִיל וְלָא פָסִיק כְּדָכְרַן יַבָּבוּת חֲצוֹצְרָתָא עַל חֲמַר עַתִּיק דְּמִתְנְסַךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא׃ יֵימְרוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מָה לָנָא עוֹד לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא אֲנָא בְּמֵימְרִי אֲקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וְאֶרְחַם עֲלוֹהִי אֲנָא בְּמֵימְרִי אַעְבְּדִינֵיהּ כִּבְרָוָן שַׁפִּיר דְּמִן קֳדָמַי סְלִיחָה לְתִיוּבְתְּהוֹן מִשְׁתַּכְחָא׃ מַן חַכִּים דְּיִסְבַּר אִילֵין סוּכְלְתָנִין וְיִדְּעִינוּן אֲרֵי תַקְנָן אוֹרְחָתָא דַיָי וְצַדִּיקַיָּא דְּהַלִּיכוּ בְהּ יֵיחוּן בְּהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא וְרַשִׁיעַיָּא יִתְמַסְרוּן לְגֵיהִנָּם עַל דְּלָא הַלִּיכוּ בְהוֹן׃

ספר יואל

דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יוֹאֵל בֶּן־פְּתוּאֵל׃ שִׁמְעוּ־זֹאת הַזְּקֵנִים וְהַאֲזִינוּ כֹּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הֶהָיְתָה זֹּאת בִּימֵיכֶם וְאִם בִּימֵי אֲבֹתֵיכֶם׃ עָלֶיהָ לִבְנֵיכֶם סַפֵּרוּ וּבְנֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וּבְנֵיהֶם לְדוֹר אַחֵר׃ יֶתֶר הַגָּזָם אָכַל הָאַרְבֶּה וְיֶתֶר הָאַרְבֶּה אָכַל הַיָּלֶק וְיֶתֶר הַיֶּלֶק אָכַל הֶחָסִיל׃ הָקִיצוּ שִׁכּוֹרִים וּבְכוּ וְהֵילִלוּ כָּל־שֹׁתֵי יָיִן עַל־עָסִיס כִּי נִכְרַת מִפִּיכֶם׃ כִּי־גוֹי עָלָה עַל־אַרְצִי עָצוּם וְאֵין מִסְפָּר שִׁנָּיו שִׁנֵּי אַרְיֵה וּמְתַלְּעוֹת לָבִיא לוֹ׃ שָׂם גַּפְנִי לְשַׁמָּה וּתְאֵנָתִי לִקְצָפָה חָשֹׂף חֲשָׂפָהּ וְהִשְׁלִיךְ הִלְבִּינוּ שָׂרִיגֶיהָ׃ אֱלִי כִּבְתוּלָה חֲגֻרַת־שַׂק עַל־בַּעַל נְעוּרֶיהָ׃

פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דַּהֲוָה עִם יוֹאֵל בַּר פְּתוּאֵל׃ שְׁמַעוּ דָא סָבַיָּא וְאָצִיתוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא הֲהֲוָת דָּא בְּיוֹמֵיכוֹן וְאִם בְּיוֹמֵי אֲבָהָתְכוֹן׃ עֲלַהּ לִבְנֵיכוֹן אִשְׁתָּעוּ וּבְנֵיכוֹן לִבְנֵיהוֹן וּבְנֵיהוֹן לְדָר אוֹחֲרָן׃ מוֹתַר זַחְלָא אֲכַל גּוֹבָא וּמוֹתַר גּוֹבָא אֲכַל פִּרְחָא וּמוֹתַר פִּרְחָא אֲכַל שְׁמוֹטָא׃ אִתְעָרוּ רַוָּיַא וּבְכוּ וְאֵילִילוּ כָּל שָׁתֵי חֲמַר עַל חֲמַר מְרַת אֲרֵי אִתְמְנַע מִפּוּמְכוֹן׃ אֲרֵי עַמָּא סָלִיק עַל אַרְעִי תַּקִּיף וְלֵית מִנְיָן שִׁנּוֹהִי שִׁנֵּי אַרְיָא וְנִיבוֹהִי כִּבַר אַרְיָון׃ שַׁוִּי פֵּירֵי גוּפְנֵי עַמִּי לְצָדוּ וְתֵינַתְהוֹן לְמַפַּחַת נְפַשׁ מִקְלַף קְלַף וּרְמָא חִוָּרוּ שִׁבְשָׁהָא׃ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲבִידִי אִילְיָא כִּבְתוּלָא דַּאֲסִירַת סַקָּא לְמִסְפַּד עַל בַּעַל עוּלֵימְתַהָא׃

יבטח. ברבות רשעים ירבה פשע. קדמא חסר יוד קדמא ׃ פתואל ל׳ פניאל ל׳ מתושאל ל׳ כתיאל ל׳ ׃ הקיצו ב׳ וסימ׳ הקיצו ורננו שכני עפר. הקיצו שכורים ובכו והיללו ׃ ואין מספר ד׳ וסימ׳ כי גוי עלה על ארצי׳ באלף ומאתים רכב דדוד. וזה הים גדול ורחב. אמר ויבא ארבה ׃

ספר יואל

אין לנו דרך לרעדורו ולפי הפשט איננו בן שמוא׳ ודע כי כל נבי׳ שיזכיר שם אביו היה נכבד ואם היה אבי אביו כ נכבד יזכיר שניה׳ כמו צפניה בן כושי בן ג גדליה בן אמריה בן חזקיה עד שהגיע אל הנכבד שהוא חזקיה המלך׃ שמעו. זה הנביא התנבא על הארבה שיבוא ל להשחית את הארץ ו ובימי משה היה מין ארבה לבדו ועתה עם הארבה גזם וילק ו וחסיל ואלה ג׳ מינים אסורין ואמר לזקנים בעבור שהיתה כזאת׃ עליה. מזה הפסוק נשמע כי הדור איננו מספר ידוע יתר הגזם. בא תחילה אמר יפת כי גזם כמו גוזז והש״ם כמו חנם ריקם וילק שילוק בלשונו תרג׳ כורת וחסיל כמו יחסלנו ׃ הקיצו. פועל עומד ולא ימצא זה הטעם יוצא ׃ עסיס. מגזרת ועסותם רשעי׳ כי ידרכוהו ברגלי׳ שם׳ דבר הנגזר להיות ידבר בלשון עבר ׃ לקצפה. כמו קצף על פני מים שאין בו ממש ׃ חשוף חשפה. שקלפה ׃ הלבינו פועל עומד כמו הקיץ ׃ אלי. אמרי אללי לי ויפת אמר כי האלף תחת הא כמו הילילי ולא דיבר נכונה ואילו היה אומר כי האלף תחת יוד יללה גם הוא נכון והנבוא אומר לאדמה אלי או לנפשו כבתולה שמתה בעל נעוריה בימי שמחתה ׃ הכרת׳

רשי

אשור לא יושיענו. עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת א אדם לא מאשור ולא ממצרים ׃ על סוס לא נרכב. זו היא עזרת מצרים שהיו שולחי׳ להם סוסים כמו שאמרו לישעיה לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב ׃ ולא נאמר עוד. למעשה ידינו שהם אלהינו ׃ אשר בך. לבדך תהי תקוותינו המרחם יתומי׳ ׃ ארפא משובתם. אמר הנביא כך אמר לי רוח הקדש מאחרי שיאמרו ל לפני כן ארפא משובת׳ ואוהבם בנדבת רוחי אף על פי שאינן ר ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו ׃ ויך. הטל את שרשיו ויבליחם כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים ׃ ילכו יונקותיו. יסגון בנין ובנן ויהי כזיו מנרת׳ דקודשא זיוהון וריחהון כריח קטורת בוסמיא ׃ כלבנון. כבית מקדשא ׃ ישובו יושבי בצלו. אותן שהיו כבר יושבי׳ בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובי׳ המקד׳ ועכשו גלו מעמו ישובו אליו ׃ זכרו כיין לבנון. ודוכרן יבבות חצוצרתא דעל׳ חמר עתיק דמיתנסיך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כ כשהלוים אומרים בשיר ׃ אפרי׳. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי ה העצבים וישוב מעז׳ אני אענהו מצרתו ׃ ואשורנו. אראה בענין ׃ אני לו כנכוף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ שאד׳ אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו ׃ ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה ׃ מי חכם ויבן אלה. מי חכם בכם ויתבונן לתת לבו לכל אלה וישוב אלוי ׃ ופושעים יכשלו בם ׃ בשבילם על שלא הלכו בהם כן ת״י יונתן ׃

ספר יואל

אל יואל בן פתואל. בן שמוא׳ הנביא שפיתה לאל בתפילתו׳ יש אומרים שנבואה זו כאמר׳ באותן שבע שנים שאמר אלישע כי קרא י״י לרעב וגו׳ ובימי יהור׳ בן אחאב היו והלכות גדולות כתבא יואל ונחום וחבקוק היו בימי מנשה ׃ ההיתה זאת. האמור למטה יתר הגזם וגומ׳ ׃ גזם ארבה ילק חסיל. מיני גובאי הם ונתנבא עליהם שיבאו ובאו באותן הימי׳ ואכלו כל פרי העץ וירק השדה ׃ עסיס. יין הטוב ׃ גוי עולה על ארצי. הגובאי הזה קיהו נכנא גוים ׃ לקצפה. למפח נפש ׃ חשוף חשפה והשליך. קלוף קליפת העץ והשליכה עד הלבינו זמורו׳ הגפן ׃ מתלמו׳ חן השיכ׳ הגפן שלועם בהן ׃ אלי. קינה מתרגמינן איליא ׃ הכרת

הכרית. כדרך כי מי נדה לא זורק עליו והטעם כי אם לא יזכור איך תמצאו אתם יין והנה הכרית מנחה ונסך מהוא חיוב הביאו והזכיר המנחה בעבור כי משדד דגן גם הנסוך אם לא ימצא מענב: אבלה אדמה. הטעם אבלו יושביה: הובישו. אכר תואר והאלף שורש ואין כמשקלו: הגפן הובישה. דרך משל וכן הובישו ששון: חגרו. שק והטעם אין לכם במה תתרצו שיו להקריב עולות כי עולת התמיד אין לכם: קדשו. כמו הכינו: עצרה. שלא יעשה אדם מלאכה ויש אומר קהלה כמו עצרת בוגדים: אספו. אתם זקני כל יושבי ארץ ישראל: ביתו: בחסרון מלת אל: אהה. מלת זו תאמר בדרך פחד ויש אומר כי האלף נוסף: וכשוד. הטעם מי יוכל להמלט משוד שיבא מהשם והגאון ז״ל אמר כים די

הוביש ד׳ מל׳ וסימ׳ כי שמענו את אשר הוביש. אשר הוביש ר״פ. ויהי כשמוע כל מלכי. כל הובאיש על עם כן כתיב: ותפוח ג׳ בתלת לישני ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ למנשה היתה ארץ תפוח. ותפח והעינים׳ רמון גם תמר והתפוח: וזעקו ג׳ פתח׳ בקריא׳ וסימ׳ לבו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם. והיללו הרעים וזעקו. קדשו

הָכְרַת מִנְחָה וָנֶסֶךְ מִבֵּית יְהוָה אָבְלוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה: שֻׁדַּד שָׂדֶה אָבְלָה אֲדָמָה כִּי שֻׁדַּד דָּגָן הוֹבִישׁ תִּירוֹשׁ אֻמְלַל יִצְהָר: הֹבִישׁוּ אִכָּרִים הֵילִילוּ כֹּרְמִים עַל־חִטָּה וְעַל־שְׂעֹרָה כִּי אָבַד קְצִיר שָׂדֶה: הַגֶּפֶן הוֹבִישָׁה וְהַתְּאֵנָה אֻמְלָלָה רִמּוֹן גַּם־תָּמָר וְתַפּוּחַ כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יָבֵשׁוּ כִּי־הֹבִישׁ שָׂשׂוֹן מִן־בְּנֵי אָדָם: חִגְרוּ וְסִפְדוּ הַכֹּהֲנִים הֵילִילוּ מְשָׁרְתֵי מִזְבֵּחַ בֹּאוּ לִינוּ בַשַּׂקִּים מְשָׁרְתֵי אֱלֹהָי כִּי נִמְנַע מִבֵּית אֱלֹהֵיכֶם מִנְחָה וָנָסֶךְ: קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה אִסְפוּ זְקֵנִים כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְזַעֲקוּ אֶל־יְהוָה: אֲהָהּ לַיּוֹם כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה וּכְשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא: הֲלוֹא נֶגֶד עֵינֵינוּ אֹכֶל נִכְרָת מִבֵּית אֱלֹהֵינוּ שִׂמְחָה וָגִיל: עָבְשׁוּ פְרֻדוֹת תַּחַת מֶגְרְפֹתֵיהֶם נָשַׁמּוּ אֹצָרוֹת נֶהֶרְסוּ מַמְּגֻרוֹת כִּי הֹבִישׁ דָּגָן: מַה־נֶּאֶנְחָה בְהֵמָה נָבֹכוּ עֶדְרֵי בָקָר כִּי אֵין מִרְעֶה לָהֶם גַּם־עֶדְרֵי הַצֹּאן נֶאְשָׁמוּ: אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא כִּי אֵשׁ אָכְלָה נְאוֹת מִדְבָּר וְלֶהָבָה לִהֲטָה כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה: גַּם־בַּהֲמוֹת שָׂדֶה תַּעֲרוֹג אֵלֶיךָ כִּי יָבְשׁוּ אֲפִיקֵי מָיִם וְאֵשׁ אָכְלָה נְאוֹת הַמִּדְבָּר: תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן וְהָרִיעוּ בְּהַר קָדְשִׁי יִרְגְּזוּ כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי־בָא יוֹם־יְהוָה כִּי קָרוֹב: יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל כְּשַׁחַר פָּרֻשׂ עַל־הֶהָרִים עַם רַב וְעָצוּם כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָה מִן־הָעוֹלָם וְאַחֲרָיו לֹא יוֹסֵף עַד־שְׁנֵי דּוֹר וָדוֹר: לְפָנָיו אָכְלָה אֵשׁ וְאַחֲרָיו תְּלַהֵט לֶהָבָה כְּגַן־עֵדֶן הָאָרֶץ לְפָנָיו וְאַחֲרָיו מִדְבַּר שְׁמָמָה וְגַם־פְּלֵיטָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ: כְּמַרְאֵה סוּסִים מַרְאֵהוּ וּכְפָרָשִׁים כֵּן יְרוּצוּן: כְּקוֹל מַרְכָּבוֹת עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְרַקֵּדוּן כְּקוֹל לַהַב אֵשׁ אֹכְלָה קָשׁ כְּעַם עָצוּם עֱרוּךְ מִלְחָמָה:

פְּסַקוּ קוּרְבָּנִין וְנִסְכִּין מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ אִתְאַבָּלוּ כַּהֲנַיָא דִמְשַׁמְשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ: אִתְבְּזִיזוּ חַקְלַיָא חֲרוּבַת אַרְעָא אֲרֵי סַף עִיבוּרָא יְבִישׁוּ גוּפְנַיָא נְתַרוּ זֵיתַיָא: בְּהִיתוּ אִיכָּרַיָא אֲלִילוּ מְפַלְחֵי כַרְמַיָא עַל חִיטִין וְעַל סַעֲרִין אֲרֵי סַף חֲצַד חַקְלָא: גוּפְנַיָא יְבִישׁוּ וְתֵינַיָא נְתַרָא רִמּוֹנִין אַף דִּיקְלִין וְחִזּוּר כָּל אִילָנֵי חַקְלָא יְבִישׁוּ אֲרֵי פְּסַקַת חֶידְוָתָא מִבְּנֵי אֱנָשָׁא: אַסְרוּ וּסְפִידוּ כַּהֲנַיָא אֵילִילוּ דִמְשַׁמְשִׁין עַל מַדְבְּחָא עוּלוּ בִיתוּ בְּסַקַּיָא דִמְשַׁמְשִׁין קֳדָם אֱלָהִי אֲרֵי אִתְמְנַע מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דֶאֱלָהֲכוֹן קוּרְבָּנִין וְנִסְכִּין: גְּזַרוּ תַעֲנִי עֲרָעוּ כְּנִישָׁא כְּנִישׁוּ סָבַיָא כֹּל יָתְבֵי אַרְעָא וְעוּלוּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ אֱלָהֲכוֹן וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ: וַוי מִן קֳדָם יוֹמָא אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וּכְבִיזָא דְמִן קֳדָם יְיָ שַׁדַּי יֵיתֵי: הֲלָא עוֹד דַאֲנַחְנָא חָזַן עִיבוּרָא אֲסַף פְּסַק מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דֶאֱלָהָנָא חֶדְוָא וּבְיָע: אִתְמְסִיאוּ גַרְבֵי חֲמַר תְּחוֹת מְגוּפַתְהוֹן צְדִיאוּ אוֹצָרַיָא אִתְפַּגָּרוּ אִסְנַיָא אֲרֵי סַף עִיבוּרָא: לְחָדָא מִתְאַנְחָא בְעִירָא מִתְעַרְבְּלָן בְּקָרַן דְּתוֹרִין אֲרֵי לֵית רַעְיָא לְהוֹן אַף עֶדְרֵי עָנָא צְדִיאָה: קֳדָמָךְ יְיָ אֲנָא מְצַלֵּי אֲרֵי קִידוּם תַּקִּיף כְּאִישָׁא אֲסַף דִּרְוָות מַדְבְּרָא וְשַׁלְהוֹבִיתָא שֵׁיצָאַת כָּל אִילָנֵי חַקְלָא: אַף חֵיוַת בָּרָא מְסַבְּרָא קֳדָמָךְ אֲרֵי יְבִישׁוּ פַּצִּידֵי מַיָא וְקִידוּם תַּקִּיף כְּאִישָׁא אֲסַף דִּרְוָות מַדְבְּרָא: תְּקַעוּ שׁוֹפָרָא בְּצִיּוֹן יַבִּיבוּ בְּטוּר קוּדְשִׁי יְזוּעוּן כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אֲרֵי מְטָא יוֹמָא לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי קָרִיב: יוֹם חֲשַׁךְ וְקִיבְלָא יוֹם עֲנָנָא וַאֲמִטְתָּא כִּנְהוֹר צַפְרָא פְּרִיס עַל טוּרַיָא עַם סַגִּי וְתַקִּיף דִּכְוָתֵיהּ לָא הֲוָת מִן עָלְמָא וּבַתְרוֹהִי לָא יוֹסִיף עַד שְׁנֵי דָר וְדָר: קֳדָמוֹהִי אָכְלָא אִשָּׁתָא וּבַתְרוֹהִי מְשֵׁיצְיָא שַׁלְהוֹבִיתָא כְּגִינְּתָא דְעֵדֶן אַרְעָא קֳדָמוֹהִי וּבַתְרוֹהִי מַדְבָּר צָדוּ וְאַף שֵׁיזָבָא לֵית לֵיהּ לְרַשִׁיעַיָא: כְּחֵיזוּ סוּסְוָתָא חֶזְוֵיהוֹן וּכְפָרָשַׁיָא כֵּן רָהֲטִין: כְּקַל רְתִיכַיָא עַל רֵישֵׁי טוּרַיָא מְקַפְּצִין כְּקַל שַׁלְהוֹבִית אִישָׁתָא דִמְשֵׁיצְיָא כְּקַשָּׁא, יְבִישָׁא כְּעַמָּא תַקִּיפָא דְיָדַע סִידְרֵי קְרָבָא:

רש״י

הכרית. כמו נכרת ה״א הנקודה בחטף קמץ עומדת במקום נו״ן כמו וחית השדה השלמה לך: בשו. הכלמו: אכרים. מנהיגי המחרישה: על חטה ועל שעור׳. מוסב על אכרים. ועל הכורמי׳. אמר הגפן הובישה: אומללה. נכרתה פסק פריה: הובים. כמו יבש: קדשו צום. הזמינו צום: עצרה. אסיפה: אהה. לשון גניחת יללה: וכשוד. וכביזת שודדים: יבוא. מאת המקום: נגד עינינו. אנו רואי׳ עבשו. העלו חלודה ועיפוש בלעז מוייש״ר: פרודות. תרגם יונתן גרבי חמרא: מגרפותיהם. תרגם יונתן מגופותיהון מגופת כיסוי החבית כשמו אוצרו׳. של יין ושל שמן: ממגרות. מגורות של חטין: נבוכו. נתערבלו ונסגרו ותעו ביערים ובמדברות: נאשמו. נתקלקלו באשמתן: נאות מדבר. לשון נוה: תערג. תצעק כאשר פתר דונש ערג לאילים כהם לשחלים ונגה לעגלים וצהל לסוסים וציפצוף לעופות ונבח לכלבים: תקעו שופר. להשמיעם שישובו בתשוב׳ בטרם תבואתם הרעה הזאת: יום יי׳ מה שאמרנו למעלה: כשחר פרוש על ההרים. שהארבה והגזם נפרשי׳ על ההרים כשחר הנפרש בכל העולם: כמוהו לא נהיה מן העולם. לבוא כל המינ׳ הללו זה אחר זה אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים שנאמר ואחריו לא יהיה כן: לפניו אכלה אש. משחיתים את הכל כאילו אש אוכלת לפניהם ולהבה מלהטת אחריהם: כגן עדן. היתה הארץ לפני בואו ואחר שילך ה הניח את הארץ כמדבר שממה: כמראה סוסי׳ מראהו. במרוצת׳: כקול להב. האוכלת קש׳ תשמעת קול: ערוך מלחמה. לפי שהוא דבוק נקוד חטף פת׳: קנצו

מסרה

צום קראו עצרה. וסימ׳ בלשון ארמי אזלו רעיא וקדישו: ולהבה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ולהבה מבין סיחון. ולהבה לא תבער בך. ולהבה לוהטה כל עצי השדה: כשחר ב׳ רפ׳ וסי׳ כשחר פרוש על ההרים. כשחר נכון מוצאו: ד׳ פסוקים אית בהון פנים ואחור וסימ׳ נמסר בסדר בא אל פרעה: אכלה ח׳ בקריאה וסימ׳ במסרא רבתא:

תואר כמו עלי לבי דוי רק אמר כי היו״ד תחת אות הכפל כמו דליו שוקים משפח והטעם מתגבר ומכות על כן אמר כי במקום הזה איכנו שם הנכבד: וככה כקול מים רבים כקול שדי וככה והיה שדי בצריך תקיף: והעד וכסף תועפות לך וכתוב ושית על עפר בצר ויפה אמר: הלא נכרת. ישרת בעבור אחר נכרת שמחה: וגיל בעבור היין המשמח אלהים ואנשים: עבשו. אין לו חבר אמר רבי מרינוס התעפשו פרודות הם גרגרי החטה והשעורה הזרועים שהם תחת מגרפותיהם והטעם העפר וככה יפרם או באגרוף והאלף נוסף: נהרסו ממגורות. מקומות אוכרים לדגן כמו אוכרות כמו על דגן ותירוש יתגוררו והמלה זרה לתוספת שנים ממ״ן: מה. נבוכו. כמו נבוכים כי השורק בא תחת חולם נבוכו עם נכונו ללכים שפטים: נאשמו. כמו תאשם שומרון: אליך. דברי הנביא כי יספר שהיתה שנת בצורת וזהו אכלה כאות כמו נותרותי׳ ורבי משה הכהן אמר כי הטעם כמו על עצי השדה אשר שם בפרי׳ ינקכנו ויפת אמ׳ כאילו אכלה אש ונכון היה לולי כי יבשו אפיקי מים: גם. דרך משל כי עצי השדה צועקים: גם בהמות תערג. כל אחת ואחת כדרך בנות בעדה: כי יבשו אפיקי מים. המקומות שמם מים רבים עמוקים כי אין להם מים לשתות ואש אכלה נאות המדבר ואין להם מה יאכלו: תקעו. זה הנביא אמ׳ חגרו לפני בא זה היום ובבא היום אמר תקעו שופר ובעבור זה אמר וגם עתה שבא יום יי׳ שובו אל יי׳ כי הוא וּפליא לעשות עמכם: יום. כדרך וככה את עין הארץ וטעם כשחר פרוש. רגע אחד הפרוש: עם. חבור וכמוהו ארזים לא עממוהו לא התחברו עמו במערכת אחת וככה קראו גוי. לא נהיה. לבוא ארבע מינים יחד: לפניו. דרך משל על הארב׳: וגם פליטה. אין דבר שנפלט ממנו: במראה. במרוצה. כקול. הטעם כי המרכבה איננה הולכת על מקום גבוה ואלה על ראשי ההרים: בקול להב אש. שיראה למעלה: ערוך מלחמה. מערכה אחר מערכה:

מפניו יחילו עמים׃ רבים מפני זה העם העצום. ומלת פארור באלף תמורת פאר והרים כפול כמו סגריר והטעם שיתקנו ויתאסף הפך יתפשטו כמו אספו נגהם ויפת אמר לשון שחרות והאלף נוסף׃ כגבורים. יעבטון. כמו יעותון וככה בלשון ישמעאל׃ ואיש. דרך משל׃ גבר. מין הזכר ובעבור שהזכיר כגבורים ירוצון׃ ובעד השלח. כלי מלחמה כמו מעבור בשלח ואין משלחת במלחמה׃ לא יבצעו. כמו ולא יפצעו וכמוהו ובצעם בראש כולם׃ בעיר ישקו. מגזרת שוק׃ לפניו. רגזו אנשי הארץ׃ שמש וירח. קדר עליהם כמו עד אשר לא תחשך השמש׃ וי״י. הטעם שים להם קול גדול על כן רגזה ארץ בקול התרועה שאמר ירגזו כל יושבי הארץ והמפרש כי פירוש השם הודיעכם זה לפני בואו איכנו על דרך הלשון רק הטעם כאילו השם הרעיש את הארץ כדרך מציון ישאג ומירושלם יתן קולו והוא מתנבא על הרעש על כן אמר שאוג ישאג על נוהו ואין לתמוה איך הוא קולו כקול הרעש כי רב מאד מחנהו כמו ושאון לאומים׃ עושה דברו. כמו כי פי יהוה קבנו׃ וגם. שובו עדי בלב להנחם ובצום אולי יכופר העון לענו נפש ובבכי להודות הפשעים ולבקש תחנה על זאת הרעה שבאה עליהם׃ וקרעו. ככה היה מנהג בבוא עליהם רעה לקרוע בגדיהם כמו ויקרע יעקב שמלותיו וככה בדברי דוד וקריעת הלב כדרך ומלתם את ערלת לבבכם וכתוב ואקרע סגור לבם והנה הטעם להסיר מכסה לב לקורעו כי הוא ימנע שלא יבין הלב והטעם שיבין האמת ובעבור זה כתוב כל ערום יעשה בדעת׃ ונחם. שם התואר ולולי אות הגרון היה העי״ן דגש להתבלע הנו״ן׃ מי. הטעם אולי השם ישוב והשאיר זה החיל ברכה שיעשו ממנו מנחה ונסך׃ תקעו. אחר מות הארבה׃ אספו. יצא חתן. לעשות מספד ובכי׃ בין. אין נכון לבכות בבית השם בהיכל לפני׃ לחרפה. רעב׃ למשל בם גוים. כי הרעבים יברחו אליהם ואם באו אליהם אין כח בהם להלחם׃ ויקנא. בעבור ארצו כמו פן יאמרו לי וכבר הזכרתי כי דבר נגזר להיות יאמרוהו הנביאים על לשון עבר׃ ויען. את הכהנים הבוכים. מלת ושבעתם כמו מלא גם חסר׃ ולא אתן אתכם. שיפוגו לבקש לחם כאשר אמרו מצרים נתנו יד׃ ואת הצפוני. חיל הארבה שבא מפאת צפון וטעם אל ארץ ציה שלא ימצא מה יאכל׃ הקדמוני. הוא המזרחי והאחרון המערבי ושניהם כנגד ירושלם והנה בהיותו בארץ שממה ימות׃ צחנתו. כמו באשו ואין ריע לו רק הטעם כפול׃

מסרת: ילכון ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ואיש בדרכיו ילכון. ודכותיה גבר במסלתו ילכון. אם עזבו בניו תורתי׃ וכוכבים ו׳ בקריאה וסימ׳ בספר רבתא׃ חנון ורחום ח׳ וסי׳ בספ׳ רבת׳׃ ויאמרו ט׳ רפין וסי׳ נמסר בישעיה ס״ד׃ ואל תתן ג׳ וסימ׳ כפר לעמך ישראל אשר פדית יי׳. ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים. ואל תתן עלינו דם

ו מִפָּנָיו יָחִילוּ עַמִּים כָּל־פָּנִים קִבְּצוּ פָארוּר׃ ז כַּגִּבּוֹרִים יְרֻצוּן כְּאַנְשֵׁי מִלְחָמָה יַעֲלוּ חוֹמָה וְאִישׁ בִּדְרָכָיו יֵלֵכוּן וְלֹא יְעַבְּטוּן אֹרְחוֹתָם׃ ח וְאִישׁ אָחִיו לֹא יִדְחָקוּן גֶּבֶר בִּמְסִלָּתוֹ יֵלֵכוּן וּבְעַד הַשֶּׁלַח יִפֹּלוּ לֹא יִבְצָעוּ׃ ט בָּעִיר יָשֹׁקּוּ בַּחוֹמָה יְרֻצוּן בַּבָּתִּים יַעֲלוּ בְּעַד הַחַלּוֹנִים יָבֹאוּ כַּגַּנָּב׃ י לְפָנָיו רָגְזָה אֶרֶץ רָעֲשׁוּ שָׁמָיִם שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם׃ יא וַיהוָה נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי חֵילוֹ כִּי רַב מְאֹד מַחֲנֵהוּ כִּי עָצוּם עֹשֵׂה דְבָרוֹ כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהוָה וְנוֹרָא מְאֹד וּמִי יְכִילֶנּוּ׃ יב וְגַם־עַתָּה נְאֻם־יְהוָה שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד׃ יג וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃ יד מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

טו תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ טז אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ יז בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ יח וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ׃ יט וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃ כ וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃

(הערות בשוליים: ג׳ יו׳ ל׳ · ל׳ ג׳ · יפה · ג׳ · ז׳ · ל׳ף כתי׳ · ב׳ · ה׳ · ה׳ חס׳ כליש׳ · ח׳ · קמץ · ב׳ · ה׳ · ב׳ · ב׳ וזקם את התנר ט׳ רכין · ב׳ · א׳ · ג׳ מל׳ · ב׳ נחרי ליש׳ בכי גר לונשכאותם · ג׳ חס׳)

פארור ב׳ והוא חד מן חלין דכתבין א׳ בתרא ולא קרין

ונחם ל׳ פתחין ובב״רי שהיו לבני תכלתי זה ונחם דמי יודע נקוד קמץ ומסור עליו קמץ ושלבניו פתח אבל המסורת׳ תוכה זה דמי יודע חד מן ל׳ פתחין

מִן קֳדָמוֹהִי יְזוּעוּן עַמְמַיָא כָּל אַפַּיָא אִתְחַפִּיאוּ אִיכְרוּם אוּכְמִין בִּקְדֵירָא׃ כְּגִיבָּרַיָא רָהֲטִין כְּגַבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא סַלְקִין לְשׁוּרָא וּגְבַר בְּאוֹרְחֵיהּ אָזְלִין וְלָא מְעַכְּבִין אוֹרְחָתְהוֹן׃ וּגְבַר אֲחוּהִי לָא דָחֲקִין גְּבַר בִּכְבִישֵׁיהּ אָזְלִין לַאֲתַר דְּאִינוּן שַׁלְחִין קַטְלִין וְלָא מְקַבְּלִין מָמוֹן׃ בְּקַרְתָּא מְזָרְזִין עַל שׁוּרָא רָהֲטִין בְּבָתַּיָא סַלְקִין מִן חֲרַכַּיָא עָלִין כְּגַנָּבִין׃ קֳדָמוֹהִי תְּרוּבַת אַרְעָא זָעוּ שְׁמַיָא שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא קְבִילוּ וְכוֹכְבַיָא כְּנַשׁוּ זָהֳרְהוֹן׃ וַיָי אֲרִים מֵימְרֵיהּ קֳדָם מַשִּׁרְיָתֵיהּ אֲרֵי סַגִי לַחֲדָא מַשִּׁרְיָתֵיהּ אֲרֵי תַקִיפִין עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ אֲרֵי רַב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וְחַסִין לַחֲדָא וּמַן יָכִיל לְסוֹבָרוּתֵיהּ׃ וְאַף כְּעַן אֲמַר יְיָ תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְצוֹמָא וּבְבִכְיְתָא וּבְמִסְפְּדָא׃ וְאַעְדוּ רֶשַׁע לִבְּכוֹן וְלָא בְּבִיזוּעַ לְבוּשֵׁיכוֹן וְתוּבוּ לְפוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן אֲרֵי חַנָנָא וְרַחֲמָנָא הוּא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וְקַשּׁוֹט וּמְתִיב מֵימְרֵיהּ מִלְּאַיְתָאָה בִּישָׁא׃ מַן יָדַע דְאִית בִּידֵיהּ חוֹבִין יְתוּב מִנֵיהּ וְיִתְרַחֵם עֲלוֹהִי וְכָל מַן דִּיתוּב יִשְׁתְּבֵקוּן לֵיהּ חוֹבוֹהִי וִיקַבֵּל בִּרְכָן וְנַחֲמָן וּצְלוֹתֵיהּ כִּגְבַר דִּמְקָרִיב קוּרְבָּנִין וְנִסְכִּין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ תְּקַעוּ שׁוֹפָרָא בְּצִיוֹן גְּזָרוּ תַּעֲנֵי עֲרָעוּ כְּנִישָׁא׃ כְּנוֹשׁוּ עַמָּא זַמִּינוּ קְהָלָא כְּנוֹשׁוּ סָבַיָא אִיתוּ טַלְיָא וְיָנְקֵי תַדְיָא יִפּוֹק חַתְנָא מֵאִדְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבֵיהּ וְכַלְּתָא מִבֵּית גְּנוּנְהָא׃ בֵּין אוּלָמָא וּלְמַדְבְּחָא יִבְכּוּן כָּהֲנַיָא דִּמְשַׁמְשִׁין קֳדָם יְיָ וְיֵימְרוּן חוּס יְיָ עַל עַמָּךְ וְאַל תִּתֵּן אַחְסַנְתָּךְ לְחִסוּדִין לְמִשְׁלַט בְּהוֹן עַמְמַיָא לְמָה יֵימְרוּן בְּעַמְמַיָא אָן דְּאִתְפְּרִיקוּ בְּמֵימַר אֱלָהֲכוֹן׃ וְחַס יְיָ עַל אַרְעֵיהּ וְרַחִים עַל עַמֵּיהּ׃ וַאֲתִיב יְיָ וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא אֲנָא מְבָרֵךְ לְכוֹן עִבּוּרָא וַחֲמַר וּמִשְׁחָא וְתִסְבְּעוּן יָתֵיהּ וְלָא אֶתֵּן יָתְכוֹן עוֹד חִסוּדֵי כַּפְנָא בֵּינֵי עַמְמַיָא׃ וְיָת עַמָּא דְאָתֵי מִצִּיפוּנָא אַרְחִיק מִנְכוֹן וְאַגְלֵינֵיהּ לְאַרְעָא צַדְיָא וְחָרְבָא רֵישֵׁיהּ לְיַמָּא מַדִּינְחָא וְסוֹפֵיהּ לְיַמָּא מַעַרְבָאָה וְתִסַּק סְרוּתֵיהּ וְיִהַךְ רוּחֵיהּ אֲרֵי אַסְגֵי לְמֶעְבַּד בִּישִׁין׃

רשי

קבצו פארור. שחרות כקדירה כמה דאת אמר ובשלו בפרור והאל״ף הכתובה יתירה היא ואינה נקראת׃ ולא יעבטון. אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו לא יעקלון׃ ובעד השלח. כמו בעד החלונים על פני כלי זיין יפלו ויחנו׃ ולא יבצעו. ולא יקבלון ממון ויונתן פתר בו לשון שליחות בשביל שליחותו של הקב״ה מפילים עצמן ובצע כסף לא לקחו׃ בעיר ישוקו. לשון השמעת קול כמו כמשק גבים רוב שוקק ממשק חרול ויש לשון כשק מזדרזין׃ רגזה ארץ בשביל פורענות הבאה על ישראל רוגזים ורועשים׃ אספו נגהם. הכניסו אורן׃ וי״י נתן. עליהם קולו במאמר נביאיו לפני שלחו בהם את חילו זה׃ כי רב מאד מחנהו. אשר ישלח בכם אם לא תטיבון׃ ואל בגדיכם. כי אוכיחם לקריעת בגדיכם ד״א קרעו לבבכם ואל תצטרכו לקרוע בגדיכם מחמת אבל׃ ונחם על הרעה. נהפך למחשבה אחר׳׃ מי יודע. שיש בו עון ישוב וינחם׃ והשאיר. החסיל והגזם אחריו ברכה על ידי התשוב׳ תבא ברכה בפירות׃ קבצו זקני׳. מתפעלת שלא קבוץ לי לשון רפי וקל׃ למשול בם גוים. לשון משל ושנינה׃ לחרפה. לגידופין׃ ויקנא יי׳ לארצו. לשון המקנא אתה לי נכנס בלבו כרתה ונלחם במלחמתה ונתעסק בברכיה ורבותינו פירשו לשון התראה התרה בנגוביי על עסקי ארצו׃ חרפה. גידוף שיקראו אתכם חסירי לחם׃ ואת הצפוני. יש לפותרו על חיל הארב׳ ועליו נופל לשון והדחתיו אל ארץ ציה ושממה ד״א העם הבא מצפון מלכי אשור ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם׃ הקדמוני. המזרחי ורבותינו פירשו ביצר הרע דרשו שני המקדשים הללו במקדש ראשון ובמקד׳ שני וכן פירשוהו על שמש פניו במקד׳ ראשון ושני והחריבם לפי התרגום שפירשו על חיל מלך אשור כ״ל פניו הים הקדמוני מקצת חילו אשלח למזר׳ ומקצתו למער׳׃ צחנתו. באשו יורה עליו שהוא לשון זוהם וטינוף׃ כי הגדיל לעשות. רעה שעשה ידו בגדולים׃ אל

מסרה

נקי דיונה׃ והתירוש ג׳ ומל׳ בקריאה וסימ׳ והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה׳. ויען יי׳ ויאמר לעמו הנני שולח. ובל יהודה הביאו׃

אל תיראי. כנגד ורדה מאד ; גילי. כנגד מספד ; כי הגדיל השם לעשות. טוב כנגד כי הגדיל הארבה להרע ; אל תיראו בהמות שדי. כנגד גם בהמות שדי תערוג אליך ; כי דשאו נאות מדבר. הפך ואש אכלה נאות מדבר ; כי עץ נשא פריו. הפך כל עצי השדה יבשו ; ובני. את יפת כי המורה הוא הנביא שהוא מורה אותם בדרך צדק על כן בא להם הטובה והזכיר מורה ומלקוש כמו בלחי החמור חמור חמרתים שלשים עיירים ושלשים עירים התבעיר את הבעירה כי יבער אש ולפי דעתי שהוא כמו יורה ואמר את המורה לצדקה כמו שמש צדקה ומרפא בכנפיה. וטעם בראשון בחדש הראשון כי לעולם יהיו בין זמן היורה שהוא כמו המורה ובין זמן המלקוש ימים רבים ובחדש ראשון יבאו שניהם וזה במעט כם וגם הנ' כי הגדיל יי' לעשות ; ומלאו. והשיקו היקבי'. כמו משיקות ; ושלמתי. זה יורה שבכל שנה שעבר' באו מין אחד ועתה באו ארבעתן והיה להם שבר גדול ; ואכלתם. ולא יבושו. הפך הובישו אכרים והם שנים שרשים והטעם אחד וכמוהו יען ועקב עקב ; וידעתם. לולי כבודי שהוא בתוככם לא היה זה על כן ; יבטחו בי מהיו' והלאה ולא יבושו לעולם ; והיה אחרי כן. אמ' ר' ישועה כל זאת הנבוא' היא לעתיד ור' משה הכהן אמר אם כן למה אמר אחרי כן רק והיה באחרי' הימי' אולי זה הנבי' היה בימי יהושפט על כן יזכור עמק יהושפט והנביאי' ובני הנביאי' היו רבים כי רבים יבאו לדבר עם אלישע ועובדיהו לבדו החביא מהם ק' ; על כל בשרי בארץ ישראל שהוא מקום ראוי להנבא ; וגם. העבדי'. שסבו לתורת השם וככה השפחות ; ונתתי. מנהג לשון הקודש כאשר יזכירו ב' דברים יחד לספר דברי השני בתחילה ואח"כ ישוב אל הראשון באחרונ' כמו לך יום אף לך לילה ; ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו וככה זה ונתתי דם בארץ ובשמים אש ותימרות עשן ; השמש. יספר קדרות שיהיה לשמש בהתחברה עם הירח והירח יקדר ; והיה אדום זה יהיה בהיותו רחוק מראש התלי ונכנו קרוב משש מעלות ולעולם הם אותות על מלחמות ; והיה לאות כי ימותו עמי' רבים ; ובשרידי'. הטעם כפול וטע' אשר י' קורא גזר ; כי. בעבו' זה הכתו' חשבו רבים כי הנבוא' לעתיד אולי כן הוא ורבי משה אמר מצאנו שנפל פחד השם על כל הגוים שהם סביבות ירוש' בימי יהושפט ויביאו לו מנחות והנה בימיו שבו השבויים בימי אבותיה' ; וקבצתי. זאת היא המלחמה שהתחברו בני מואב ובני עמון ושעיר חיל כבד לרוב מאד ויהושפט היה לו מיהודה ומבנימן אף אלפים ומאה ושמים אף גבורי חיל ועמק יהושפט היא עמק ברכה כי יהושפט קרא שמו כן ; ואל. ידו. פועל עתיד תחת עבר והעד וידו אבן בי גם ככה הוא להיותו עבר רק יהיה מפעלי הפעל והנה מצאנו לידות שידה על עלומי הה"א ; ויתנו. הילד הישראלי במחיר זונה בעבור זנותו ; והילדה מכרו ביין. ברמי יין להשתכר עם הזונה כי כל זונה במקרא היא כמשמעה חוץ מן והזונות רחצו שהוא כמו אזניך כי הא' נוסף ; וגם

אדמה י"א בקריאה וסימ' וקין היה עבד אדמה. מזבח אדמה תעשה לי. חבוחת עליו ; משא צמד פרדי' אדמה. כימי דימון כלאודם. הוי רב את יוצרו. שודד שודה אבלה אדמה. אל תיראי אדמה גילי ושמחי. אשתך בעיר תזנה. ואמר לא נביא אנכי. ויבן מגדלים רבים. תשמח רוחך יבראון ; אכול י' מלאים בקרי' בליש'

אל תיראי אדמה גילי ושמחי כי הגדיל יהוה לעשות : אל תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם : ובני ציון גילו ושמחו ביהוה אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון : ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר : ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם חילי הגדול אשר שלחתי בכם : ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם יהוה אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם : וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יהוה אלהיכם ואין עוד ולא יבשו עמי לעולם :

ג

והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו : וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי : ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן : השמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא : והיה כל אשר יקרא בשם יהוה ימלט כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה כאשר אמר יהוה ובשרידים אשר יהוה קרא :

ד

כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשוב את שבות יהודה וירושלם : וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו : ואל עמי ידו גורל ויתנו הילד בזונה והילדה מכרו ביין וישתו :

לא תדחלין ארעא דישראל בועי וחדי ארי אסגי יי' למעבד ביך טבין לעמיה : לא תדחלון חיות ברא ארי איתעטרו דרוות מדברא ארי אילנא אצלח אבית תיניא וגופניא טענו פירהון : ובני ציון ביעו וחדו במימרא דיי' אלהכון ארי אתיב לכון ית מלפיכון בזכו ומחית לכון מטר בכיר בעידניה ולקישא בירח ניסן : ויתמלין אדריא עיבורא ויטופון נעוויא חמרא ובריא משחא : ואשלם לכון שניא טבתא חלף שניא דבזו יתכון עממיא אומיא ולישניא ושלטוניא ומלכותא פורענות חילי רבא דשלחית בכון : ותיכלון מיכל ותסבעון ותשבחון ית שמא דיי' אלהכון דעבד עמכון פרישן ולא יבהתון עמי לעלם : ותדעון ארי בגו בית ישראל אשריתי שכינתי ואנא יי' אלהכון ולית עוד ולא יבהתון עמי בית ישראל לעלם : ויהי בתר כן אשפוך ית רוח קודשי על כל בסרא ויתנבון בניכון ובנתיכון סביכון חלמין יחלמון עולימכון חזוונין יחזון : ואף על עבדין ועל אמהן ביומיא האינון אשפוך ית רוח קודשי : ואתן אתין בשמיא ובארעא דם ואשא ותימרין דתנן : שמשא יתהפיך לקבלא וסהרא לדמא קדם מיתי יומא דעתיד למיתי מן קדם יי' רבא ודחילא : ויהי כל דצלי בשמא דיי' ישתיזיב ארי בטור דציון ובירושלם תהי שיזבתא כמא דאמר יי' ומשזבא דיי' זמין : ארי הא ביומיא האינון ובעידנא ההיא דאתיב ית גלוות אינש יהודה ויתבי ירושלם : ואכנוש ית כל עממיא ואחתינון למישר פילוג דינא ואתפרע מנהון תמן על עמי ואחסנתי ישראל דבדרו בני עממיא וית ארעי פליגו : ובעמי רמו עדבין ויהבו עולימא באגר זניתא ועולמתא זבינו בחמרא ואשתיאו :

רשי

אל תיראי אדמה. ארץ ישראל אל תשובו בתשובה ; את המורה. את נביאכם המורי' אתכם לטוב אלו כדי לצדק אתכם ; מורה מלקוש. כמו יורה ומלקוש ; בראשון. בניסן ואף על פי שהיורה היה רביעה ראשונה ה היורד' על הזרע והיא במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו ש מפורש במסכת תענית שנגדלה התבואה באחד עשר יום ; והשיקו. לשון השמעת קול כשהקילוח יורד מן הגת אל תוך היקב והוא חבור שלפני הגת ; והיה אחרי כן. לעתיד לבא ; על כל בשר. על מי שנעשה לבו רך כבשר דוגמת ונתתי לכם לב בשר ; ותמרות עשן. זקיפות מעלה עשן כגובה ; יהפך לחשך. לביים את המשתחוים לחמה ; והיה כל אשר יקרא וגו' כאשר אמר. והיכן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ; ובשרידים. בשארית אשר יותיר אשר יי' קורא. לשון קרואים לסעודה או לעבודת המלך לשון הזמנה ; אל עמק יהושפט. אורד עמם בעומק הדין. יהושפט תשפטני יהי' ירא גדול. כמו וידו אבן בי ; הגמול

מסרה

וסימ' ויאכל גם אכול את כספנו. חן לא הובא את דמה. האכול אכלנו מן המלך. אכול השנה ספיח דמלכים. וחברו דישעיה. ערוך השלחן צפה הצפית. אכול ושתו כי מחר. ואכלתם אכול ושבוע. אכול ואין לשבעה. אכול ושבוע והותר ; ההמה י"ב וסימ' בירמיה סימ' י"ד ; בוא י"ג מל' וסימ' בישעיה סימ' ב' וביחזקאל סימן ל"ג ועיין פלוגת' דא"ת כהאי סימ' במסרה רבת' בערך בא ; בימים ההמה ח' וסימ' נמס' בירמיה סימ' ג' ; ידוג' וסימ' ואל עמי ידו גורל. ביום עמדך מנגד. גם היא לגולה הלכ'. ויאדו אבן בי ;

181

אגם מה אתם לי. מתנבא על צר וצידון ופלשתים שיבוא יום אידם והנה מצאנו כתו׳ כי הפלשתים היו מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא וזה ללות שגברה ידו עליהם וטעם הגמול כאילו גמלתי לכם רע או אתם תחלו לגמול לי כמו אשר גמלנו אותו: אשר כספי וזהבי. שנתנו מלכי יהודה להם שוחד או לפדיון השבויים ובני שלקחתם במלחמה או בגניבה: הנני. הם ישובו וינקמו מכם: ומכרתי. הוסיף על המדה: ואת בנותיכם. שאינן יוצאות למלחמה: שבאים. גוי רחוק שהוא ממלכות שבא: קראו. שב עתה להגיד דברי החיל הגדול הבא על יהושפט: קדשו. הכינו: כתו אתיכם. כמו את מחרשתו ואת אתו: ומזמרותיכם. שיזמרו בהם הזמורה: החלש. יתחזק: עושו.

התקבצו ומגזרת עיש שהם ז׳ כוכבים שעולם לא יתפרדו כי הם בגלגל העליון והם נראים בקיץ ובחורף בארץ: הנחת. כמו הורד ואלה דברי הנביא והטעם הוריד השם: גבוריך. שם והם המלאכים כנגד העירו הגבורים וזאת המלה ידועה בתרגום ונכה נחת גרוריה על עפר נחת ויפת אמר שמה ישבר השם גבוריך אתה האויב הבא כמו ונחתה קשת נחושה: יעורו. כמו העירו: שלחו מגל. דרך משל כי כתוב כי העמונים והמואבים השמידו יושבי הר שעיר והחרימום ואחר הרג איש אחיו ואין פליט: השיקו. דרכו דרך משל. ונקרא עמק החרוץ כי כלא נחרצה היתה עליהם והמפרש יהושפט כי השם ישפטם זה דרך דרש הוא כי על דרך הפשט נכון הוא שיקרא שם אדם בשם עושהו כמו נורי שדי רק השם הנכבד לא יקרא בשם אדם על כן פירשתי כי שלמ׳ בשיר השירים שהוא אול: המונים. ישלו: כי קרוב יום י״י. להנקם מהם: שמש. קדרו עליהם כאשר היה לפני בא יום י״י: וי״י מציון ישאג. רעש גדול כמו קול רעמך בגלגל כדרך וי״י השמיע את מחנ׳ ארם וככה כתוב כתן ה׳ מארבים: ורעשו. דרך משל כי הכל יפחדו. והשם יתן מעוז לעמו כדרך י״י עוז לעמו יתן כאשר פירשתיו וטעם מציון הוא אשר פירש: וידעתם כי. שוכן בציו׳. וזרים לא יעברו בה עוד אם ישמרו את תורת השם וככה דברי זכריה ושכנתי בתוכך וככה אמ׳ בסוף והי׳ אם שמוע תשמעו בקול י״י או יתקיים כל זה: והיה. יטפו. יזלו דרך משל כשמן מחלמיש צור: וכל אפיקי. מקומות חזקים ואיכם רבים: מצרים. ואדום. היו שממה בימי נבוכד נצאר ואחת מצרים היום איננה הקדמונית:

וְגַם מָה אַתֶּם לִי צֹר וְצִידוֹן וְכֹל גְּלִילוֹת פְּלָשֶׁת הַגְּמוּל אַתֶּם מְשַׁלְּמִים עָלָי וְאִם גֹּמְלִים אַתֶּם עָלַי קַל מְהֵרָה אָשִׁיב גְּמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם: אֲשֶׁר כַּסְפִּי וּזְהָבִי לְקַחְתֶּם וּמַחֲמַדַּי הַטֹּבִים הֲבֵאתֶם לְהֵיכְלֵיכֶם: וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם מְכַרְתֶּם לִבְנֵי הַיְּוָנִים לְמַעַן הַרְחִיקָם מֵעַל גְּבוּלָם: הִנְנִי מְעִירָם מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אֹתָם שָׁמָּה וַהֲשִׁבֹתִי גְמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם: וּמָכַרְתִּי אֶת בְּנֵיכֶם וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם בְּיַד בְּנֵי יְהוּדָה וּמְכָרוּם לִשְׁבָאיִם אֶל גּוֹי רָחוֹק כִּי יְהוָה דִּבֵּר: קִרְאוּ זֹאת בַגּוֹיִם קַדְּשׁוּ מִלְחָמָה הָעִירוּ הַגִּבּוֹרִים יִגְּשׁוּ יַעֲלוּ כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה: כֹּתּוּ אִתֵּיכֶם לַחֲרָבוֹת וּמַזְמְרֹתֵיכֶם לִרְמָחִים הַחַלָּשׁ יֹאמַר גִּבּוֹר אָנִי: עוּשׁוּ וָבֹאוּ כָל הַגּוֹיִם מִסָּבִיב וְנִקְבָּצוּ שָׁמָּה הַנְחַת יְהוָה גִּבּוֹרֶיךָ: יֵעוֹרוּ וְיַעֲלוּ הַגּוֹיִם אֶל עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט כִּי שָׁם אֵשֵׁב לִשְׁפֹּט אֶת כָּל הַגּוֹיִם מִסָּבִיב: שִׁלְחוּ מַגָּל כִּי בָשַׁל קָצִיר בֹּאוּ רְדוּ כִּי מָלְאָה גַּת הֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים כִּי רַבָּה רָעָתָם: הֲמֹנִים הֲמֹנִים בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ: שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם: וַיהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַ͏ִם יִתֵּן קוֹלוֹ וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַיהוָה מַחֲסֶה לְעַמּוֹ וּמָעוֹז לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן הַר קָדְשִׁי וְהָיְתָה יְרוּשָׁלַ͏ִם קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא יַעַבְרוּ בָהּ עוֹד: וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב וְכָל אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם וּמַעְיָן מִבֵּית יְהוָה יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים: מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה תִהְיֶה וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר שָׁפְכוּ דָם נָקִיא בְּאַרְצָם:

ואף מא אתון חשיבין קדמי צור וצידון וכל תחומי פלישתאי הגמלא אתון משלמין קדמי ואם גמלין אתון קדמי קליל בפריע אתיב גמליכון ברישכון: די כספי ודהבי נסבתון ומני חמדתא טביא אעילתון להיכליכון: ובני יהודה ובני ירושלם זבינתון לבני יונאי בדיל לארחקותהון מעל תחומהון: הא אנא מיתי להון ביגלאי מן אתרא דזבינתון יתהון לתמן ואתיב גמליכון ברישכון: ואמסר ית בניכון וית בנתכון ביד בני יהודה ויזבנונון לבני שבא לעמא רחיקא ארי במימרא דיי גזיר כן: אכלו דא בעממיא זמינו עבדי קרבא יתון ביגלאי גיבריא יתקרבון ויסקון כל גברי עבדי קרבא: אתקינו סכיכון לסיפין ומגליכון למורנין דחליש יימר גבר אנא: יתכנשון וייתון כל עממיא מסחור סחור ויתקרבון תמן יתבר יי תקוף גבריהון: ייתון ביגלאי ויסקון עממיא למישר פילוג דינא ארי תמן איתגלי למדן ית כל עממיא מסחור סחור: ואושיטו בהון חרבא ארי מטא זמן קיצהון חותו דושו קטילי גבריהון כבעוט דמיתבעט במעצרתא אושידו דמהון ארי סגיאת בישתהון: משירין משירין במישר פילוג דינא ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי במישר פילוג דינא: שמשא וסהרא קבלו וכוכביא כנשו זהוריהון: ויי מציון יכלי ומירושלם ירים מימריה ויזועון שמיא וארעא ויי סמך לעמיה וסעיד לבני ישראל: ותדעון ארי אנא יי אלהכון אשריתי שכינתי בציון טורא דקודשי ותהי ירושלם קודשא ונוכראין לא יעידון בה עוד: ויהי בעידנא ההיא ירבון טוריא חמר מרת ורמתא יגדן טובא וכל פצידי דבית יהודה יהכון מיא ומבוע מבית מקדשא דיי יהי נפיק ומשקי ית מישר שיטין: מצרי לצדו תהי ואדום למדבר צדו תהי מחטוף בני יהודה דאשדו דם זכאי בארעהון:

הטבים ח׳ חס׳ ו׳ בליש׳ בקרי׳ וסי׳ לך נא אל הצאן וקח לי משם שני. פן האכל ושבעת ובתים טבי׳. והאנשי׳ טבים לנו מאד. אשר פגע כשני אנשים. ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם. הבאתם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בסדר חקה: הגבורים ז׳ מל׳ וסי׳ ונתן הנביא ושמעי ורעי. ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים. עלו הסוסים ותהל לו. אלה עשו שלשת הגבורים. ואת כל צבא הגבורים. ויקהל דוד את כל. כמגדל דוד צוארך: מגל ב׳ וסי׳ ותופש מגל בעת קציר. שלחו מגל כי בשל קציר: וככבים ו׳ וסי׳ נמסר לעיל בסימ׳ סי׳ ב׳: בחסה ט׳ רפין בקריא׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: נקיא חד מן י״ב מלין דכתיבי׳ אל״ף בסוף תיבות׳ ולא קריין וסי׳ נ׳ מס׳ כנס׳ רבת׳ בערך א׳:

רשי

הגמול אתם משלמים. זהו הגמול שנתן שלמה לחירם מלך צור עשרים עיר: קל מהרה. לשון זריזות: לשבאים וגו׳. לבני שבא: כי ה׳ דבר. והיכן דבר עבד עבדים יהיה לאחיו כן מפורש במכילתיה: קדשו מלחמה. אם תוכלון להלחם כנגדי: אתיכם. קלטר״ש בלע״ז: מזמרותיכם. טרפ״א בלע״ז: עושו. כמו חושו כך חברו מנחם ויונתן תרגם יתכנשון ואומר אני שהוא לשון עשת ברזל המכונס יחד משא״א בל׳ ואין תיו בו יסוד: שמה הנחת ה׳ גבוריך. שם בקבוצת עמק יהושפט ישבור גבורתכם כן תרגם יונתן ואיני יודע אם לשון הורדה או לשון חתת והנו״ן בנכפל כמו הנעל לרכיל קדם מלכא שאין בו אות שורש אלא על. שלחו מגל וגו׳. שלפו חרבות אותם ההולכים בשליחותי לחבל את הגוים: כי בשל קציר. כלומר כי הגיע עתם ודמה הדבר לקציר שקוצרים אותם במגלות כשנגמר בישולו: באו רדו כי מלאה גת. מן הענבי׳ באו ודרכו אותם כלומר נתמלא סאתעונם: רדו. לשון כבישות ורידוי כמו וירדו בדגת הים: השיקו היקבים. קול קילוח היקבים היורד תוך הבור שלפני הגיתות נשמע: בעמק החרוץ. שם חרוץ המשפט אמת וכן תרגם יונתן מישר פילוג דינא: אספו נגהם. הכניסו אורם: מציון ישאג. משם שעמו לציון: ורעשו שמים וארץ. יפרע משרי׳ של מעלה שרי האומות ואחר כך מן האומות: מחסה. לשון כיסוי ובלע״ז אברי״איל: אפיקי. מקום מוצא מים: והשקה את נחל השטים. כמשמעו ויונתן יתרגם מישר שטים ומדרשו יכפר על עון פעור: מצרים ואדום. שמכן זה לזה לפורענות אתה מוצא שאילולי מצרים לא היתה אדום שנאמר כי שמע הדד כי שכב יואב שר הצבאות כל זכר באדום וכתיב ויברח הדד הוא ואנשים אדומיים וימצא הדד חן בעיני פרעה וגו׳ והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וגו׳ ובאחרונה ויהי לשטן לשלמה אמר הקב״ה אני אכלה זו וזו: מחמס בני יהודה. בשביל חמס שעשו לבני יהודה אשר שפכו את דמם: ונקיתי

ונקיתי דמם לא נקיתי · ואף אם אנקה אותם מאשר עבירות שבידם ותרעות שעשו לי דמם של בני יהודה לא אנקה מהם אימתי תהיה זאת בזמן שהקדוש ברוך הוא שוכן בציון :

ויהודה לעולם תשב · אם לא תמרה פיהם והכבוד ישכון בקרבה כאשר אמר חתם ספרו וכל רעה שעשו הגוים לישראל לא ינקם מהם כי רחמיו גדולים על כל מעשיו רק דמיהם ששפכו שאין להם פדיון לא ינקם :

ויאמר ה' חד מן ז' בטע' מרעימין ומפסיקין ר"פ וסי' ויתמהמה ויחזיקו · ויאמר ה' אלהי אדני ימאן ויאמר אל אשת אדניו · וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמר ה' מציון ישאג · ואמר לה אלה באניא שא אזל אחת המו : עדן ג' פתחין וסי' ההצילו אתם אלהי הגוים דמלכים · ותברו דישעיה · ושברתי בריח דמשק והכרתי ·

ויהודה לעולם תשב וירושלם לדור ודור : ונקיתי דמם לא נקיתי ויהוה שכן בציון :

ויהודה לעלם תתיב וירושלם לדר ודר : ודאתפרעית דמהון מן עממיא תוב אנא עתיד לאתפרעא אמר יי דאשרי שכינתיה בציון :

ספר עמוס

דברי עמוס אשר היה בנקדים מתקוע אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש : ויאמר יהוה מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל : כה אמר יהוה על שלשה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו על דושם בחרצות הברזל את הגלעד : ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן הדד : ושברתי בריח דמשק והכרתי יושב מבקעת און ותומך שבט מבית עדן וגלו עם ארם קירה אמר יהוה : כה אמר יהוה על שלשה פשעי עזה ועל ארבעה לא אשיבנו על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום : ושלחתי אש בחומת עזה ואכלה ארמנתיה : והכרתי יושב מאשדוד ותומך שבט מאשקלון והשיבותי ידי על עקרון ואבדו שארית פלשתים אמר אדני יהוה : כה אמר יהוה על שלשה פשעי צר ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגירם גלות שלמה לאדום ולא זכרו ברית אחים : ושלחתי אש בחומת צר ואכלה ארמנותיה :

פתגמי עמוס דהוה מרי גיתין מתקוע דאתנבי על ישראל ביומי עזיה מלך שבטא דבית יהודה וביומי ירבעם בר יואש מלכא דישראל תרתין שנין קדם מיתי זיעא : ואמר יי מציון יכלי ומירושלם ירים מימריה ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון : כדנן אמר יי על תלתא חובי דמשק ועל ארבעא לא אשבוק להון על דדשו במוריגי ברזלא ית יתבי ארעא גלעד : ואשלח אשתא בבית חזאל ותשיצי ברניית בר הדד : ואיתבר תקוף דמשק ואשיצי יתיב מבקעת און ועביד שולטן מבית עדן ויגלון עמא דארם לקרני אמר יי : כדנן אמר יי על תלתא חובי עזת ועל ארבעא לא אשבוק להון על דאגליאונון גלו שלמא למימסר לאדום : ואשלח אשתא בשורי עזא ותשיצי ברניתהא : ואשיצי יתיב מאשדוד ועביד שולטן מאשקלון ואתיב מחת גבורתי על עקרון וייבדון שארא דפלשתאי אמר יי אלהים : כדנן אמר יי על תלתא חובי צור ועל ארבעא לא אשבוק להון על דמסרינון גלו שלמא לאדום ולא אידכרו קיים אחין : ואשלח אשתא בשורי צור ותשיצי בירניתהא :

וא' ועדן חרן ומלכה : אמר ה' ב' סופי פסוקים בנביאים וסימ' ונשא כל אשר בביתך דמלכים · וחברו דישעיה · בעת פקדתים יכשלו · וחברו דבתריה אסוף אסיפם · כי אשיב את שבות הארץ · עוד תעברנה הצאן על ידי מונה · וירש ישר את יורשיו · ואבד העמק · רני עקר' · לא ירעו ולא ישתחו · וגם מהם אקח · והיה מדי חדש בחדשו · וגלו עם ארם קירה · והלך מלכם בגולה : והכרתי שופט מקרבה · ובגל ברמים בספר · נחם ה' על זאת קדמאה · בשובי את שבותיכם לעיניכם · עלו ההרה והביאו עץ · הארצה אתה מידכם :

רש"י — ספר עמוס

אשר היה בנוקדים · תרגם יונתן ד דהוה מרי גיתין כמו ומישע מלך מואב היה נוקד : שנתים לפני הרעש · שנתים קודם שנתנגע עוזיה יום ש שנתנבא ישעיה שנאמר וינועו אמות הסיפים ואומר כאשר נסתם מפני הרעש וגו' : מציון ישאג · מבית קדשי הקדשים הדיבור יוצא : ואבלו נאות הרועים · ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכהון : על שלשה פשעי וגו' · דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ואם יותר יותר וכאן כך הוא כבר נהגתי עמהם במדתי לוותר להם על שלשה פשעים ואם יש יותר כל שכן שיש בכלל המרובה המועט : ועל ארבעה לא אשיבנו · על פשע רביעי אין עלי עוד ל להשיבו ריקם מהשיב לו גמול וכל שכן שיש לו פשעים הרבה עתה את זה אפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד הסמוכים להם : בחרצות הברזל · ת"י במוריגי דפרזלא והוא כעין שופ"כא שקורין לימ"א שעשוי חרצים ח חרצים ודורים בהם בני ארם בייסורי' ובהם מחתכין את קשי התבואה לעשותן תבן : חזאל ובן הדד · מלכי ארם וראש ארם דמשק : בקעת און · מקום הוא בארם : ותומך שבט · ועביד שולטן כמו לא יסור שבט על שם שהמושל רודה את העם במקלו : מבית עדן · מקום : קירה · מקו' ושם הגלם סנחריב בימי אחז שנאמר ויעל דמשק ויתפש' ויגלה את ארם קירה כל הפורענות שנתנבאו נביאי' לבא חרב על האומות נביאים שהיו קודם סנחריב כגון ישעיה ועמוס נבאו על חרב סנחריב וירמיה ויחזקאל נבאו על חרב נבוכד נאצר : עזה · מפלשתי' היתה : גלות שלימה · גלות ישראל שהיא הגלות שלימה שלימה שלא ימלט איש שהיו ע עומדים על הדרכים ותופסים המלטים ומסגירין אותם וכן עשו אנשי צור וכן לארבע רוחות בחורבן בית שני כמו שמפורש באגדת איכה עזה מן הדרום צור מן הצפון דמשק מן המזרח ערביים מן המערב שנאמר משא בערב ביער בערב תלינו : אשדוד אשקלון עקרון · שרי פלשתים הם : והשיבותי ידי · אכה ואשנה : ולא זכרו ברית אחים · אשר היה בין חירם ובין שלמה שנאמר ויכרתו ברית ש שניהם והיו קורין זה לזה אחי שנאמר מה הערים אשר נתת לי אחי : על

אבן עזרא — ספר עמוס

זה הנביא היה בימי הושע וכל נבואתו על ירבעם בן יואש ורובי המפרשי' אמרו כי הרעש היה בהכנס עוזיה להקטיר קטרת ואין ראיה מהמקרא רק מהקבלה כי הכתו' אומר כי בימי עוזיהו היה הרעש ודבר גדול היה ואחשוב הזה הו' בעוד שנים ואמם שנה כי אם היתה זאת הנבוא' בתחילת מלכו' אחז הנה אחר עשרים ושתי' שנה את אפרים מעם אשור כי כן כ כתוב · וטעם הרעש להזכירו כי התנבא לפני היותו שיבוא רעש ויכה בית החורף על בית הקיץ ומלת נוקדים רועים כמו ומישע מלך מואב היה נוקד : ויאמר · ישאג · רעש גדול שיהיה ואז ימנעו הגשם ויהיה להם חסרון לחם ומים כ כאשר יזכיר או הטעם שמשמע זה הנביא קול השם בדרך נבואה קול גדול כשאג' אריה והנה הקול כמו גזירה שנגזר' מהשם על כן אמ' ואבלו נאות הרעי' כי הנאות תמות בלי מרעה : ויבש ראש הכרמל · הענבים הנראים בראש והמפרש נאות הרעים על המלכים איננו מ מטעם הפרשה : כה · אמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר והטעם כי יזהירנו ואם לא ישמע יעני' בפעם הרביעית ויפת אמ' על הדור הרביעי אם היו כל הדורות רשעים והגאון אמר שלשה עונות סלחתי לו וזאת הרביעית לא אסלח והנה בדמשק ועזה וצור ואדום ובני עמון לעולם הרביעית שהרעו ליעק' ובמואב שהרעו לעשו ושניהם בני יצחק על כן ה הזכירו פעמים בנבואתו ולא מצאנו ככה בספרי כל הנביאים הנמצאים : על דושם · זה הכתוב על חזאל שהרע לישראל וישימם כעפר לדוש וטעם את הגלעד יושביה או שבריחו ישראל משמה והוא היה חורש את הגלעד וכתוב ויכם חזאל את כל ארץ גלעד : ושלחתי · בבית חזאל · בני בניו אולי רצין היה מהם שהמיתו מלך אשור : ושברתי · כי כלכדה נאלכד שומרון : והכרתי · בקעת און שם עיר בארם : ותומך שבט · כמו מטה עוז שבט למשל : קירה · אל קיר שם עיר באשור וככה כתו' ויגלם קירה : כה · שהגלו ישראל בדרך שלום והסגירום לאדום : ושלחתי · האויב כמשל לאש כי אש יצאה מחשבון : והכרתי · ותומך שבט · כמו לא יסור שבט מיהודה : כה · יש אומרים כי ברית אחים על דבר שלמה שכרת ברית עם חירם מלך צור והוא קראו אחי ואין זה פשט רק דרש הדורש כי לא היו אחים כלל ואיננו שב רק על אדום שהוא אחי ישראל באמת אחאב ואם והטעם שראה צור כי אדום היה מבקש רעת ישראל יותר מכל הגוים ולא היה זוכר ברית אחים על כן הסגיר ישראל לאדום להנקם מהם : כה

אבן עזרא

כה׳ ושחת רחמיו. שהיו כאחים כאחד והא׳ שמרה כתה וכמוהו ויקרא לה ככת וכמוהו רבים: כה׳. הרות כמו הרים כמו שנות שנים אולי משתנה מלת הרות בעבור אות הגרון ואחרים אמרו שמלת הרות כמשמעה שלא תלרכה בנים ולא ימחרו להרחיב גבולם ועעם בתרוע׳ כי יתקעו רבה בכח ועעם בסער כרות סערה בעבור שהזכיר והכתי אש: כה. עצמות מלך ארום לשיד דרך בזיון והוא מבני יצחק ויש אומרי׳ על דבר ויעלהו עולה ואחר כך שרפו או אז שרפו: ושלחתי. הקריות. שם מקום: והכרתי. שופט הוא מלך והעד וכל שריה אהרוג עמו: כה. על מאסם. והנה הכהנים מורי התורה עמהם: ושלחתי. זה נבוכד נצר והזכיר ירושלם בית מלכות יהודה: כה. על מכרם. על השופטי׳ ידב׳ והעד צדיק בריבו בהשפטו והנו כחשב כאילו מכרוהו: השואפים. הטעם תשאפו מתי תשחבו ראש דלים על עפר הארץ ודי להם שפלותם: ודרך ענוים יטו. כי אורח ישר שהוא אורחם עד שהסירו הענוה מישראל׳ עד שלא יכום ללכת איש עם אביו עם נערה. ידועה: ועל. ולקחת חבול מהאביון יטו ת משפטו וזה יעשו ב בפרהסיא במקום ה התחברם למזב׳ הבעל וככה יין ענושי׳ ישתו שיענשו מי שאין עליו עונש והם שותים: ואנכי. כתוב כי השם פוקד עון הארץ על כן גזר להכחידם כי ה חקותיהם ללכת איש ואביו לזנות והזכיר האמורי כי הוא חזק מהשבע׳ וככה כי לא שלם עון האמורי עד הנה והנה משה הרג שני מלכי האמורי ה המזרחיים ויהוש׳ אמ׳ לתת אותנו ביד האמרי המערבי והנה מתנו יפחד: ואנכי הטעם שהולכתי אתכם א ארבעים שנה עד ש שתלמדו חוקותי ואחר כן תירשו האמורי: ואקים

רשי

על רדפו בחרב אחיו: שנאמר פן בחרב אצא לקראתך וגם עודנו. טורף אפו ושומר עברתו ולא חזר בו: ויטרף לעד אפו. החזיק בה ולא הניחה: ארמנות בצרה. בין מואב ובין אדום היא ומארץ מואב וכמשב׳ אחר אדום והיא העמידה לו מלך במות מלך הראשון שנאמר יובב בן זרח מבצרה: בקעם הרות הגלעד. הפחיתו אותה וגם הרוקיהם בקעו שלא ישאר יורש שיערער על הנחלה וכן אומר בירמי׳ לבני עמון כה אמר ה׳ הבנים אין ל לישר׳ אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם: על שרפו עצמות וגו׳. פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מואב ושרפו עצמותיו וטחום בקירות הבית ותבע הקב״ה א אוכלת המלך שנהגו בו בזיון: קריות. שם מקום כד״א על קריות ועל בצרה: בשאון. קול המון מלחמה: על מכרם בכסף צדיק׳ הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מ מקבלים מיד בעל דינו: ואביון בעבור נעלים. תרגם יונתן בשני מקומות בדיל דיחסנון ואומר אני סכך פי׳ מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו וסוגלה בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם: השואפים על עפר ארץ׳ על עפר הארץ שהם הולכי׳ עליו׳ כל שאפם וכל מחשבותם בראש דלים הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלהם שאיפה גלוט״ר בל׳׳ ודרך ענוים יטו וגו׳ החלשים נוטים מדרכם והולכין דרך ע עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר אביונים מדרך יטו: אל הנערה. המאורסה: ועל בגדים חבולים יטו. תרגם יונתן על מטות שיווין דמשכון מסתחרי׳ זוקפין מלוה על העניים וממשכני׳ אותם ועושים בגדיהם מצעות ומסבין עליהם בהטייה בעת סעודתם: בית אלהיהם. בבית עבודה זרה אצל מזבח יטו לשון מסיבה שכל מסיב׳ סעוד׳ בהטייה היה שהוא נסמך על שמאלו: ויין ענושים. שעונשים אותם ממון ושותים בו יין: אלונים. קיי״נם בלע״ז: ואשמיד פריו ממעל. שרים העליוני׳: ושרשיו מתחת. שרים התחתונים ד״א הכרעה היתה משמא׳ עיניהם מ מלמעלה ומשרשין מלמטן: לנזירים

מסורה

והצתי אש ג׳ ול׳ בס׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ כ״א: שופט ג׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ שופט ואיש מלחמה. והכרתי שופט מקרבה. ישבת לכסא שופט צדק. אלהים שופט צדיק. ויתם בנו על בית המלך דד״ה. מלך שופט באמת דלים: שמרו ה׳ קמץ וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך ובירמיה סי׳ י״ו: מכרם ג׳ וסימ׳ ונתתי מכרם.

כה אמר יהוה על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח: ושלחתי אש בתימן ואכלה ארמנות בצרה:

כה אמר יהוה על שלשה פשעי בני עמון ועל ארבעה לא אשיבנו על בקעם הרות הגלעד למען הרחיב את גבולם: והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה בתרועה ביום מלחמה בסער ביום סופה: והלך מלכם בגולה הוא ושריו יחדו אמר יהוה:

כה אמר יהוה על שלשה פשעי מואב ועל ארבעה לא אשיבנו על שרפו עצמות מלך אדום לשיד: ושלחתי אש במואב ואכלה ארמנות הקריות ומת בשאון מואב בתרועה בקול שופר: והכרתי שופט מקרבה וכל שריה אהרוג עמו אמר יהוה:

כה אמר יהוה על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו על מאסם את תורת יהוה וחקיו לא שמרו ויתעום כזביהם אשר הלכו אבותם אחריהם: ושלחתי אש ביהודה ואכלה ארמנות ירושלם:

כה אמר יהוה על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים: השאפים על עפר ארץ בראש דלים ודרך ענוים יטו ואיש ואביו ילכו אל הנערה למען חלל את שם קדשי: ועל בגדים חבלים יטו אצל כל מזבח ויין ענושים ישתו בית אלהיהם: ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת: ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת את ארץ האמרי:

תרגום

כדנן אמר יי על תלתא חובי אדום ועל ארבעה לא אשבוק להון על דרדפיה בחרבא אחוהי וחבילו רחמוהי וקטיל קטל עלמין רוגזיה וחימתיה נטרא לאפרש: ואשלח אשתא בדרומא ותשיצי בירנית בצרה:

כדנן אמר יי על תלתא חובי בני עמון ועל ארבעא לא אשבוק להון על דבזעו מעדיית ארעא גלעד בדיל לאפתאה ית תחומיהון: ואדליק אשתא בשורי רבה ותשיצי בירניתהא ביבבא ביומא דקרבא בעלעול ביום רוח: ויהך מלכהון בגלותא הוא ורברבוהי כחדא אמר יי:

כדנן אמר יי על תלתא חובי מואב ועל ארבעא לא אשבוק להון על דאוקידו גרמי מלכא דאדום וסדינון בגירא בביתא: ואשלח אשתא במואב ותשיצי בירנית קרבא וימות באתרגושא מואב ביבבא בקל שופר: ואשיצי דיינהא מגוה וכל רברבהא אקטול עמיה אמר יי:

כדנן אמר יי על תלתא חובי יהודה ועל ארבעא לא אשבוק להון על דקצו באוריתא דיי וקימוהי לא נטרו ואטעיאונון בדביהון דהליכו אבהתהון בתריהון: ואשלח אשתא בדבית יהודה ותשיצי בירנית ירושלם:

כדנן אמר יי על תלתא חובי ישראל ועל ארבעא לא אשבוק להון על דזבינו בכספא זכאין וחשיכי בדיל דיחסנון: דשייטין בעפרא דארעא דריש מסכינא וית חשיכיא מסטן וגבר ואבוהי אזלין על עולימתא בדיל לאחלא ית שמא דקודשי: ועל שויין דמשכון מסחרין בסטר כל איגוריהון וחמר אונסא שתן בית טעותהון: ואנא שיציתי ית אימוראה מן קדמיהון דכרום ארזין רומיה ותקיף הוא כבלוטי ושיציתי איביה מלעילא ושרשוהי מלרע: ואנא אסיקית יתכון מארעא דמצרים ודברית יתכון במדברא ארבעין שנין למירת ית ארע אימוראה:

מסרה

על מכרם בכסף צדיק׳ ביום מכרם ציד׳ אנ״ך: ויין׳ בליש׳ וסימ׳ ישתו יין נסיכם. ביין חלבון וצמר צחר: ויין ענושים ישתו. וחכך כיין הטוב. ובין משתיו ויין משתיהם. ויין מלכות רב כיד המלך:

רשי

לנזירים. תרגם יונתן למלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ ועוסקין בתורה אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה: ותשקו את הנזירים יין. שלא יורו את כ' שהשיכור אסור להורות: האף אין זאת. בתמיה כלומר כלום אתם יכולי' להכחיש את זאת ותשקו את הנזירים יין תרגם יונתן ואטעיתון ית מלפיכון בחמר: לא תנבאו. לעמוס כוה כן אמציה כהן בית אל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה: מעיק. תרגום של מציק: תחתיכם. את חנייתכ'. תעיק העגלה. מכובד משא שעליה: וקל ברגליו לא ימלט. את נפשו: ערום ינוס וגו'. ערטילאי בלא כלי זיין: רק אתכם ידעתי. אהבתי ואתם פשעתם בי על כן וגו' ורבותינו דרשוהו לדבר אחר במסכת ע"ז: הילכו שנים יחדיו. שאתם אומ' לנביאי' לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אלא אם כן נ כנטוו כלום דברים נעשים אלא על פי דרכם: בלתי אם נועדו. אלא אם כן קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני. כשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שואג אלא אכ' לכר וכן הוא אומר ישאגו ככפירים וינהום ויאחז טרף וכן כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו: התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה. בפח שנפלה עליו אין לה: היעלה פח מן האדמה. ממקום שהוטל שם אלא אם כן כ' אחז בו הצפור כשהוא רוצה ל לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ואותה שעה נבר נלכד: אם יתקע שופר. שהצופה רואה גייסות באים בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון: השאג אריה. הוא כנוכר כאשר ד"א הנביאי' מרמין את רוח הקדש הבא עליהם ל לשאגת אריה כמו שאמור למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פיר' הדוגמא היבא רוח הקדש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב"ה לרעה אלא אם' הפורענות נגזר מלפניו זהו הטרף. היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם אם לכד אתכם במוקש עון. התפול צפור על פח ואין הפח מכשילה כלום. וכי אפשר שאתם עוברים עבירות ולא יהיה לכם למוקש. היעלה פח וגו' כך היעלו עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם. אם יתקע שופר בעיר כך היה לכם היותכם חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם למלט אתכם מן ה הרעה שלא תבא וכשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו. כי לא יעשה דבר. אלא אם כן גלה סודו אותו סוד אל עבדיו הנביאי': אריה שאג מי לא יירא. כך הב"ה דבר אל הנביאי' להנבא מי לא ינבא: השמיעו. אתם בני פלשתים ובני מצרי' והכריזו זאת ואמרו בארמנותיכם ש שיאספו על הרי שומרון לראות מעל ההרים בתוך העיר את ד דרכם הרעה: כמוהו

אבן עזרא

ואקים. גם שמתי רוחי על בניכם והתנבאו ללמדכם חוקותי והזכיר הבנים כי אם יתנבא הזקן החכם אין לתמוה. ומבחוריכם שתולדתם לאהוב התענוג והשמחה קדשתים להוכיחכם ולקדשכם: האף אין זאת. תוכלו לכחש כי לא עשיתי זאת ובעבור כי השלים בדברי הנזירים החל מהם כמשפט הלשון: ותשקו. הכרחתם אותם עד שבטתם אותם ושתו יין: הנה. הגאון אמר כי מלת מעיק מן הפועלי' העומדי' זה דרך משל שאין כח לסבול וחכמי ספרד אומרי' כי הוא פועל יוצא והנה מעיק מגזרת עקת רשע והנני כמו מציק ותחתיכם במקומכם והטעם ם שתהיו כבדים ולא ת תוכלו לברוח על כן א אחריו ואבד מנוס מקל: ואמץ כחו במחשבתו ותאכלו כלי המלחמה: ותפש. טעם לא יעמוד כי הכל יפחד לגשת אליו: וקל ברגליו: ורוכב לאות כי הקל הוא הסוס וכתו' על קל נרכב: ואמיץ לבו. זהו שמחשבתו שיכבא ולא יוכל איש להזיקו והפך זה הירא ורך הלבב ירא מהכל ורך לב להשחית: ערום. שיכברו עליו בגדיו בברחו: שמעו. רק אתכם. כאומ' ידעתי מכאוביכם ו והגלתי אתכם ואחת שתעברוני מרדיתם בי על כן אפקוד והנכון כדרך בקרובי אקדש וככה דרך המלכים לכעוס על עבדיהם העומדי' לפניה' שידעו מנהגם יותר מן ה הכפריים: הילכו. הזכיר למעלה ועל הנביאי' צויתם לאמר לא תנבאו והנה אפקד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי ולולי שהודעתי ל לנביא וגליתי סודי לו להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד ל לעשו' וככה אין דברו דרך מקרה ורא' ה היתכן להיות שילכו שנים אנשי' ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועד זה עם זה וכאש' תראו שתיה אמת דב' הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יכול לתרות את פיו שלא ינבא כי אתם אומ' להם לא תנבאו: הישאג. משל אחר הים מנהג באריה שישאג רק על טרפו והכי שאגתי חנם ועוד הראיתם אריה שעלה משובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו כי פחדו יעמידנו אם כן איך תוכלו להמלט מגזירתי: התפול. והנה משל אחר עוף השמים שאין ממשלת לאדם' לעוף לתפשו התפול הצפור על פח שהוא בארץ אם איננו למוקש והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו וערמותיו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמ' כנגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי שתתפשו בו והמוקש הוא האויב שאכוה לבוא עליכ' ואל תחשבו כי אחרי באו יעלה מעליכ' עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להנכר לכם: אם. כבר הזכיר יחזקאל דבר הצופה כי הנביא דומה לו והטעם' איך לא תחרדו מדברי הנביא או תחשבו כי יש רעה באה לעיר אם אני לא גזרתי להיותה וזהו וי' לא עשה כי גם השם לא יעשה רעה עד שיגלה סודו להודיעכם על יד הנביא אולי תשובו מדרכיכם הרעים על דרך רגע אדבר על גוי וממלכה והנה משאגת האריה יחרד כל שומע ואף כי כאשר אתן קולי ואדבר אל הנביא איך לא יפחד ממני למלאות אשר צויתיו: השמיעו. זהו המוקש שיתחברו אויביכם עליכם וטעם ארמנות מקום המלכים על כן מלת ואמרו דברי המלכים והנה השם הנכבד נתן להם רשות לבוא לארצו וטעם וראו לקחת הדין מהם כאשר עשו כן עשו להם: ולא

מסורה

ימלט ח' וסים' ואבד מנוס מקל וחזק. ודבתריה ותפש הקשת לא יעמד ב' בו. מי גבר יחיה. מי לא ידע שלו. ימלט אי נקי. אין אדם שליט ברוח. שקר הסוס לתשועה: משפחות האדמה ג' דסמיכי וסים ונברכו בך דאברהם. ונברכו בך דיעקב. רק אתכם ידעתי: על פח ל' וחד אל פח ואינון חד מן א"ב כן

תרגום יונתן

ואקמית מבניכון לנביאין ומעולמכון למלפין האף לית דא בני ישראל אמר יי: ואטעיתון ית מלפיכון בחמרא ועל נבייא פקדתון למימר לא תתנבון נבואה: הא אנא מייתי עליכון עקא ומעיק לכון באתריכון כמא דעייקא עגלתא דטעינא עמירא: ויבד בית עירוקי מדקליל ודתקיף לא יחסין חיליה וגיבר לא ישיזיב נפשיה: ואחיד קשתא לא יקום ודקליל ברגליה לא ישתזיב ורכיב סוסיא לא ישיזיב נפשיה: ודתקיף לביה בגבריא ערטילא דלא זין יערוק ביומא ההוא אמר יי: קבילו ית פתגמא הדין די גזר יי עליכון בית ישראל על כל זרעיתא דאסיקית מארעא דמצרים למימר: לחוד בכון אתרעיתי מכל זרעית ארעא על כן אסער עליכון ית כל חוביכון: היהכון תרין כחדא אילהין אם אזדמנו: היניהום אריא בחורשא וצידא לית ליה הירים בר אריון קליה ממרבועתיה אילהין אם אחד: התפול ציפרא בקולא על ארעא וציד לית ליה הישור קולא מן ארעא ומיחד לא אחד: אם יתקע שופרא בקרתא בלא זמניה ועמא די בה לא יזועון אם תהי בישתא בקרתא ומן קדם יי לא אתעבדת: ארי לא אם כשרין פתגמין דמתעבדין מן קדם יי אלהים אלהן גלא רזיה לעבדוהי נבייא: אריה נהים מן לא ידחל יי אלהים מליל מן לא יקביל נבואתא: בסרו על בירנית באשדוד ועל בירנית בארעא דמצרים ואמרו אתכנשו על טורי שמרון וחזו שיגושיא סגיאן בגוה ואנוסי בגוה:

עמוס

ואקים מבניכם לנבאים ומבחוריכם לנזרים האף אין־זאת בני ישראל נאם־יהוה: ותשקו את־הנזרים יין ועל־הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו: הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר: ואבד מנוס מקל וחזק לא־יאמץ כחו וגבור לא־ימלט נפשו: ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו: ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום־ההוא נאם־יהוה:

ג שמעו את־הדבר הזה אשר דבר יהוה עליכם בני ישראל על כל־המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים לאמר: רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על־כן אפקד עליכם את כל־עונתיכם: הילכו שנים יחדו בלתי אם־נועדו: הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם־לכד: התפל צפור על־פח הארץ ומוקש אין לה היעלה־פח מן־האדמה ולכוד לא ילכוד: אם־יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם־תהיה רעה בעיר ויהוה לא עשה: כי לא יעשה אדני יהוה דבר כי אם־גלה סודו אל־עבדיו הנביאים: אריה שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא: השמיעו על־ארמנות באשדוד ועל־ארמנות בארץ מצרים ואמרו האספו על־הרי שמרון וראו מהומת רבות בתוכה ועשוקים בקרבה:

מסורה

חד חד חד אל חד על ול"ית דכו' וסים' נמסר במס' רבתא בערך אל: ועם ג' קמצין וסים' ופלשתים נאספו. לא אפקוד על בנתיכם. אם יתקע שופר בעיר: השמיעו על כל לשון שמיע' אל בנ"ב על וסי' נמסר במלכי' ב' סים' כ' וביחזקאל ס' כ"ו: כל לשון אסיפה אל במ"ג על וסים' במסרא רבתא:

ולא ידעו עשות נכחה נאם יהוה האוצרים חמס ושד בארמנותיהם׃
לכן כה אמר אדני יהוה צר וסביב הארץ והורד ממך עזך ונבזו ארמנותיך׃
כה אמר יהוה כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון בפאת מטה ובדמשק ערש׃
שמעו והעידו בבית יעקב נאם אדני יהוה אלהי הצבאות׃
כי ביום פקדי פשעי ישראל עליו ופקדתי על מזבחות בית אל ונגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ׃
והכיתי בית החרף על בית הקיץ ואבדו בתי השן וספו בתים רבים נאם יהוה׃
שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה׃
נשבע אדני יהוה בקדשו כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בסירות דוגה׃
ופרצים תצאנה אשה נגדה והשלכתנה ההרמונה נאם יהוה׃
באו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשע והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מעשרתיכם׃
וקטר מחמץ תודה וקראו נדבות השמיעו כי כן אהבתם בני ישראל נאם אדני יהוה׃
וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וחסר לחם בכל מקומתיכם ולא שבתם עדי נאם יהוה׃

ולא ידעין למעבד אוריתא אמר יי די מלן אוצריהון חטוף וביזא בבירניתהון׃
בכן כדנן אמר יי אלהים סעקא תקיפא לארעא ויבטיל מינך תוקפיך ויבזון בירניתיך׃
כדנן אמר יי כמא דמשיזב רעיא מפומא דאריא תרתין כרעין או חסחוס דאודן כן ישתזבון בני ישראל דיתבין בשמרון בתקוף שולטן ועל דמשק רחיצין׃
קבילו ואסהידו בבית יעקב אמר יי אלהים אלהי צבאות׃
ארי ביום אסערותי חובי ישראל עלוהי ואסער על דפלחין לאיגוריא בבית אל ויתקטפן קרנת אגורא ויפלון לארעא׃
ואמחי בית סתוא על בית קיטא ויבדון בתין דמכבשין בשן דפיל ויסופון בתין סגיאין אמר יי׃
קבילו פתגמא הדין עתירי ניכסיא דבטורא דשמרון דעשקין מסכיניא ואנסין חשיכיא דאמרין לריבונהון אשלטונא וניכול׃
קיים יי אלהים במימריה בקודשיה ארי הא יומיא אתן עליכון ויטלון יתכון עממא על תריסיהון ובנתכון ברגוגית צידין׃
ויתרעון עליכון שורא ויפקון יתכון כנשין גבר לקבליה ויגלון יתהון להלאה מן טורי הרמיני אמר יי׃
איתו לבית אל ומרדו בגלגלא אסגיאו למחטי וסיתן לצפרא דבחיכון לתלתא יומין מעסרתכון׃
ומקבן מן אונס תודתא ומיתן ליה בזמר ואמרין דין לרעוא ארי כן רחמתון בית ישראל אמר יי אלהים׃
ואף אנא יהבית לכון אקהיות שינין בכל קרויכון וחסרו מזון בכל אתריכון ולא תבתון לפולחני אמר יי׃

כה אמר ה׳ בטעם בספרא וסימ׳ במסר׳ רבת׳ · נקוט האי כללא בידך כל היכא דאמרי׳ בכ״ס כה׳ ריעשר בס״פ פי׳ כל ספר תרי עשר · הצבאות ה׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳ · מפקו׳ א׳ בליש׳ אדנות וסימ׳ במס׳ רבת׳ · שנים ב׳ וסימ׳ ולבן שנים מחלב · נתתי לכם נקיון שנים׃

אבן עזרא ולא ידעו · נכוחה · יתואר לדרך׃ האוצרים · הון שלקחו בחמס ושוד׃ לכן · צר · מיצור על שמרון וסביבה הארץ יהיה שלא ימלטו כל היוצא ממנה׃ והוריד · הצר ותפל המגדל עוז ויבוזו אבני הצר כל הארמונות הנזכרות שהם מלאות מחמס׃ כה · משל לאשר כתוב בתורה ואם טרוף יטרף יביאהו עד׃ בדל אזן · אין ריע לו · וחכמי ספרד אמרו אזן אחת והנה לא ימלט רק מי שהוא חולה שלא הלך למלחמה וזהו השוכב בפאת מטה וטעם בפאת כי מנהג האו׳ לשום המטה בבי׳ בצד אח׳ שישימו מסך שלא יראה והחולה צריך לשכב במקום שאין שם אור גדול כי לא יוכל לסובלו ודעכי הד׳לת אינה מהאותיו׳ שהם לשרת על כן לא תהיה נוספת לא בראשית מלה ולא באחריתה ודעכו כי בדמשק ערש כמו בפאת מטה כי ערש כמו מטה והנה הטעם כפול על כן היה דמש׳ כמו בפאת או המלה מורכבת משתים כמו לפלמוני אשר עדן לא היה וככה פירושו ובדמש׳ כמו ובן משק ביתי שהוא שוקר ואינו זז׃ שמעו · דברי השם לנביאים והטעם כי רעם יהיה או אם האויב יגדע הקרנו׳׃ והכיתי בית החרף · ככה מנהג השרים בארץ ישמעאל וכמוהו בעליית המקרה · אמר ר׳ מריגוס כי בית השן היה אח׳ שעשה אחאב וחבר לו בתים נכבדים כמו וכסיליהם שאחד הוא כסיל בשמים · ואני אומר אם כסיל אחד בשמי׳ רבים הם בארץ והוא אחד מהם ובפסוק עושה כימה וכסיל אפרש זה ואם עשה אחאב בית שן אחד עשו אחרי׳ אחריו בתים רבים׃ שמעו · פרות הם נשי השרים דימה אותן לפרות הבשן׃ העושקות · הרוצצות · כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי כמו שבורתי אני והגזרה מקנה רצוץ והנה פי׳ איך הם עושקות באומרם לבעליהם׃ נשבע בקדשו · בשמו׳ כמו כי אשא אל שמים ידי׳׃ בצנות · כמו ולצנינים בצדיכם פחים׃ ואחריתכן · הבן שיעמוד אחרי כן כמו ולא לאחריתו שהוא בנו׃ בסירות · כמו סירים סבוכים׃ דוגה · כמו דג׃ ונשא · שיכוה האויב תוא הצר הנזכר למי שישא אתכם · ופרצים · תעשינה פרצים בחומה אשה נגדה׃ והשלכתנה · אחריתכם הבן שלא תראינה עת ירטש כדרך ותשלך את הילד או מרוב הרעב · ואין כתוב אחריו · אולי ההרמונה שם מקום אחרי חומת שומרון · באו · והנה הודעתי אתכם זאת הרעה העתידה לבא עליכם על כן לכו עברו הבעל אולי יוציאכם בדרך פשת׳ שיהו בעובדיו ואל תוציאו המעשר מקצה ג׳ שנים רק לשלשת ימים · וקטר מחמץ · שתהפכו מה שצויתי לכם שתעשו לי׃ וגם · הטעם לא הביאתם זבחים לי ולא מעשרותיכ׳ והנה מזבחי נקי אין עולה ואין מעשר למקריבים על כן טעם וגם אני אם אתם עשיתם כן גם אני שלמתי גמולכם בראשכם׃ וגם

רשי נכוחה · יושר׃ חמס ושוד · ממון של גזל׃ צר וסביב הארץ · הצר מוכן לבא וסביב לארץ הזאת יבא׃ כאשר יציל הרועה · דבר מועט׃ בדל אוזן · חסחוס דאודנא׃ כן ינצלו בני ישראל · מתי מעט׃ בפאת מטה ובדמשק ערש · תרגם יונתן בתקוף שלטן ובדמשק רחיצין ואומ׳ אני שפתרון התרגו׳ לפי שבימי יהואחז בן יהואו כתי׳ כי השדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם במקצת שנאמר ולא דבר יי׳ למחו׳ את שם ישראל ויושיעם ביד ירבעם וגו׳ הוא השיב את גבול ישראל וזהו בפאת מטה פנת הבי׳ היא חזקו׳ של בית לכן תרגם בתקוף שולטן של ירבעם ועמוס נתנבא בימי ירבעם ועוד נבא שבוטחין להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין ר׳ חזהו ובדמשק ערש עקר מכוחתם ומבטח׳ תהי על דמשק ורבותי׳ אמרו בסדר עולם רבי נהוראי אומר משום רבי יהושע אלו ע׳ עשרת השבטים שנשמכו על ח׳ חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ופלטו עמהם בפאת מטה מלמד שלא נשתייר מהם אלא אחד מ׳ משמנה שבהם ושאר ערש היכן הוא בדמשק לקיים מה שנאמר והגליתי אתכם מהלאה לדמשק ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ״ל שהיה מפרש זו אחד משמנ׳ שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצת באחת משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה ש׳ שהרי ארבע פאותים ושתי רוחות לפאה ד״א מצאתי בדברי רבי מאי׳ זצ״ל בפאת מטה בענין אחזיה בן אחאב ששלח לדרוש בבעל ז׳ זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה ובדמשק ערש בן הדד מלך ארם שלא לדרוש באלהי ישראל׃ בית החורף על בית הקיץ · מתוך שהיו מעונגים היו בונים להם ת׳ העשירים שתי בתים אח׳ לחורף ואחד לקיץ׃ בתי השן · דמכבשי׳ בשן דפילא׃ פרות הבשן · נשי השרים והסגנים ויונתן תרגם ע׳ עתירי נכסיא׃ ונשא אתכם בצנות׃ ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון׃ ואחריתכן בסירות דוגה · ובנתיכון ברגוגית צידין היא ספינה קטנה של ציידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר וקורא לה בלשון משנה דוגית שבבבא בתרא · ואחריתכן פיר׳ דונש בן לברט מיכנו זרעו של אד׳ נקרא׳ אחריתו כמו ובשמרו תשבר מלכותו ותחץ לד׳ רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר ולא יניח מלכותו לבנו׃ ופרצים תצאנה אשה נגדה · ובפרצי החומה תצאנה לגוס׃ אשה נגדה במרוצה שתמצא נגדה כמו ויעלו כל העם איש נגדו שירדו פרצות בחומה ולא יהו צריכות לבקש פתחים׃ והשלכתנה ההרמונה · והשלכתן מעליכן הגאוה והשררה שנטלתם · ולשון ארמי הוא בתלמוד הרמונא דמלכא הוא ציווי המלך ויונתן תרגם ויגלון יתהון להלאה מן טורי הרמיני הם הרי חשך לשון חרם וחרבה׃ באו בית אל וגו׳ · כאדם האומר לבן בליעל עשה עשה עד שתתמלא סאתך׃ והביאו לבקר זבחיכם · זאת אומרים להם כומרי הבעל ע״ז ותרבית היא ואינה מחמרת עליכם התורה אמרה לא ילין לבקר אבל לעבודה זרה והביאו לבקר תורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחכם יאכל וממחרת · וע״ז לג׳ ימים מעשר בהמותכם תורה אמרה שאור לא תקטירו וע״ז וקטר מחמץ תודה תורה אמר׳ לא תאחר לשלמו וע״ז וקראו נדבות השמיעו הזכירו כל מי שמתנדב ושכח יתן אל לבו ויזכור ות״ת וקטר מחמץ מן אונס כמו אשרו חמוץ מכף מעול וחומץ׃ וקראו נדבות השמיעו · בקול זמר ואמרו שקרבן זה מרוצ׳ ומקובל בנדבו׳ כן ת״י׃ נקיון שנים · אקהיות שנים · ד״א נקיות שני׳ זהו חוסר אכילת בשר שהוא נכנס בין השני׳ כמו דאת׳ הבש׳ עודנו בין שניהם

בעוד

רשי: בעוד שלשה חדשים. עד הקציר כלומר שלשה חדשים לפני הקציר: חלקה. בקעת שדה קמפנייא בלע"ז: יאכל הגזם. אכל הגזם: כאור. טימון בלע"ז כלומר שחורים וחשוכים וקדרים: כדרך מצרים. כדרך ששלחתי עליכם במדבר בצאתכם ממצרים: עם שבי סוסיכם. שיהרגו גם הסוסים: ואעלה באש מחניכם. ריח פגריכם מכאים ובאפכם העליתי אותו: לכן. יען אשר לא שבתם עדי: כה אעשה לך. ככל הרעות האלה: עקב. כי אתה שומע מפי נביאי אשר זאת אעשה לך הכון לקראתי לשוב מרשעיך: מה שיחו. כל מעשיו מורעין לפניו בשעת מיתתו: עושה שחר לצדיקים כאור נוגה: עיפה. הופך נוגהן של רשעים לחשך אפלה כמו והנה צרה וחשכה מעוף צוקה וכן ארץ עיפתה. תעופה כבקר תהי' חשכך כבקר יהי מאיר: ודורך על במותי ארץ. משפיל גבוהים וגאי הרות: בתולת ישראל. משיגלו בימי הושע בן אלה לא יעמוד עוד מלך משבטי השבטים: נטשה על אדמתה. כל דבר המושלך ומוטל ונפוץ על השדה קורהו נטישה. היוצאת אלף. המוציאה אלף איש: דרשוני וחיו. עלו לרגל לשלש רגליכם בירושלם: ואל תדרשו בית אל. ובאר שבע לא תעבורו. לא כאמר כאן אל תבואו ואל תדרשו שלא אל תעבורו למדנו שלא היתה שם ע"ז שלא כל זמן שהיה אחד מבני עשרת השבטים יוצא לדרום ולא עבר את באר שבע עדיין יכול לפנות לבית המקד' לירוש' ומשעבר את באר שבע הו' הדרך לעגל ביתאל או לעגל שבדן וכן הוא במקום אחר חי אלהיך דן וחי וגו' ותדע שגזר הכתו' גזירת פורענות על גלגל וביתאל ולא גזר על באר שבע והגלג' גלה יגלה. לפי שמו קללתו וכן ביתאל יש עיר סמוכה לו ששמה בית און בספר שופטים: יהיה לאון. יהון ללמא והוא תרגום של הבל וזה דוגמ' לאם גלעד און אך שוא היו: בית יוסף. כמו לבית יוסף: פן יצלח כאש. פן תצלח חמתו כאש לבית יוסף: ההופכים

אבן עזרא: וגם. טעם בעוד שלשה חדשים לקציר כי אז זמן צורך הגשם ולא חשבתם לשוב אלי אולי לא תמותו ברעב: ונעו. ישבעו. כמו ארץ שבעה מים: הכיתי. השדפון בשבלים כמו שדופות קדים מכה בהם משוריקות השבלים: שלחתי. הרגתי בחוריכם ושבו סוסיכם: באש מחניכם: באף המעבדים. ובא פגם הנשארי' מהם: הפכתי. אם הורדתי עליכם אש מהשמים: כאוד. כמו זנבות האודים: לכן. דעת מפרשים רבים כי הכון לשוב אל השם ולפי דעתי כי הוא כדרך בואו ב ביתאל והטעם הנה הבאתי עליך רעה אחר רעה ועתה הכון והכן לך שתבא לקראת אלהיך להלחם והטע' לקראתי שהייתי אלהיך על כן אחריו: כי. הטעם הוא יוצר הרים שהם עומדים לנצח והטעם שהוא תקיף: ובורא רוח. שאיננו עומד על דרך אחד ומרוב תוקף השם ירעישו ויניע הרוח סיב' שאיננו נרא' כמו כמו בנייכים ועבים ש עומדים: ומגיד. הטעם הנה הגיד לכם מה שיחו. מה רצונו לעשות והוא יהפך השחר עליכם ויסוב חשך כמו ארץ עיפתה כמו אופל ודרוך על על במותי ארצכם ולא תראוהו ויפת אמר יוצר הרים שהם כראי' ובורא הרוחות בגויות ומגיד לאדם מה שיחו מה שישית בלבו וכל דרך המפרשי' כי השם יעשה כרצונו דבר ו והפכו על כן אם תשובו אליו יהפך הגזירות הרעות לטובות: שמעו את הדבר הזה. וקוננו אותו: נפלה. בתולת ושר'. מלכו' בית יהוא במות ירבעם בן יואש: כי. היוצא' פועל עומד וה תחת' על בני ישראל ואיכם כי פירושו יצאו ממני או תהיה זאת המלה כמלת שב שהיא במקומות עומדת ובמקומות יוצאה והוצרכתי לומר ככה בעבור מלת תשאיר והטעם כי איך תקום המלוכה ולא נשארו מאלפי האלף העשירית: כי. הטעם דרשוני וחיו ולא ימותו הרבים הנזכרי': ואל תדרשו ביתאל. שם העגל והו' מקו' ממלכ' ירבעם: יהיה לאון. וי"ו תחת יו"ד כמו ואת הוה להם למלך הנה יד יי' הויה או הו' כמשמעו שקוע להקיא כן: דרשו. יצלח. יבקע כמו וצלחו את הירדן ובית יוסף כפעל והוא ירבעם שהוא מאפרים כאשר אפרים עיר: ההופכים.

וגם אנכי ה' בקריא וסימ' בסדר וירא: על עיר ועל עיר ד' בקריא וסימ' ולא אבה דוד להסיר דשמואל. והמטרתי על עיר אחת ב' בפסוק. שבעים שבעים נחתך על עמך: ואעלה ג' וסימ' ואמר עתה ירדו פלשתי'. ואעלה באש מחניכם. ואעלה את שרי יהודה. כמהפכת ו' וסימ' בירמיה סימ' מ"ט: הכון ב' חד חס' וחד

וְגַם אָנֹכִי מָנַעְתִּי מִכֶּם אֶת־הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לַקָּצִיר וְהִמְטַרְתִּי עַל־עִיר אֶחָת וְעַל־עִיר אַחַת לֹא אַמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמָּטֵר וְחֶלְקָה אֲשֶׁר־לֹא־תַמְטִיר עָלֶיהָ תִּיבָשׁ׃ וְנָעוּ שְׁתַּיִם שָׁלֹשׁ עָרִים אֶל־עִיר אַחַת לִשְׁתּוֹת מַיִם וְלֹא יִשְׂבָּעוּ וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ שִׁלַּחְתִּי בָכֶם דֶּבֶר בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם הָרַגְתִּי בַחֶרֶב בַּחוּרֵיכֶם עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם וָאַעֲלֶה בְּאֹשׁ מַחֲנֵיכֶם וּבְאַפְּכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ הָפַכְתִּי בָכֶם כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה וַתִּהְיוּ כְּאוּד מֻצָּל מִשְּׂרֵפָה וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי־זֹאת אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת־אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה־שֵּׂחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם קִינָה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה עַל־אַדְמָתָהּ אֵין מְקִימָהּ׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הָעִיר הַיֹּצֵאת אֶלֶף תַּשְׁאִיר מֵאָה וְהַיּוֹצֵאת מֵאָה תַּשְׁאִיר עֲשָׂרָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְשׁוּנִי וִחְיוּ׃ וְאַל־תִּדְרְשׁוּ בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל לֹא תָבֹאוּ וּבְאֵר שֶׁבַע לֹא תַעֲבֹרוּ כִּי הַגִּלְגָּל גָּלֹה יִגְלֶה וּבֵית־אֵל יִהְיֶה לְאָוֶן׃ דִּרְשׁוּ אֶת־יְהוָה וִחְיוּ פֶּן־יִצְלַח כָּאֵשׁ בֵּית יוֹסֵף וְאָכְלָה וְאֵין־מְכַבֶּה לְבֵית־אֵל׃

ואף אנא מנעית מנכון ית מטרא בסוף תלתא ירחי לזמן חצדא ואחית מטרא על קרתא חדא ועל קרתא חדא לא אחית מטרא אחסנתא חדא יחות עלה מטרא ואחסנתא דלא יחות עלה מטרא תיבש: וישתלהון תרתין תלת קרוין לקרתא חדא למשתי מיא ולא יסבעון ולא תבתון לפולחני אמר יי: מחיתי יתכון בשדפנא ובירקנא סגיאות גניכון וכרמיכון ותיניכון וזיתיכון אכלא זחלא ולא תבתון לפולחני אמר יי: שלחית בכון מותא כד באורח מצרים קטלית בחרבא עולימכון עם שבי סוסותכון ואסקית סרות משיריכון ובאפיכון ולא תבתון לפולחני אמר יי: רחיק מימרי יתכון כמא דרחיק יי ית סדום וית עמורה והויתון כאוד משיזב מיקדא ולא תבתון לפולחני אמר יי: בכן מה אעביד לך ישראל חלף דלא תבתא לאורייתא דא אעביד לך אתקשט לקבלא אולפן אורייתא דאלהך ישראל: ארי הא מתגלי דעבד טוריא וברא רוחא לחואה לאנשא מה עובדוהי לאתקנאה נהור לצדיקיא כנהור צפרא דאזיל ותקין לאיתאה חשוך לרשיעיא למתבר רשיעי ארעא יי אלהי צבאות שמיה:

קבילו ית פתגמא הדין די אנא נטיל עליכון איליא בית ישראל: נפלת לא תוסיף למקם שתא חדא כנשתא דישראל אתרטשת על ארעהא לית די קיימינה: ארי כדנן אמר יי אלהים קרתא דיפקון מינה אלפא ישתארון בה מאה ודיפקון מינה מאה ישתארון בה עד עסרא לבית ישראל:

ארי כדנן אמר יי לבית ישראל תבעו דחלתי ואתקיימו: ולא תתבעון למהך לבית אל ולגלגלא לא תיתון ולבאר שבע לא תעברון ארי די בגלגלא מיגלא יגלון ודפלחין לטעותא בבית אל יהון ללמא: תבעו ית דחלתא דיי ואתקיימו דילמא ידלק כאשתא רוגזיה בבית יוסף וישיצי ולא יהי חייס בחובין דהויתון פלחין לטעותא בבית אל:

מסורה

מ"ל וסימ' הכן והכן לך. הכון לקראת אלהיך ישראל. בתרא מ"ל: תוסיף ג' וסי' וחדלוק אתיהון נמסר בסדר בא אל פרעה ויוצאת והיוצאת ה' מ"ל בקרי' וסי' והיוצאת מאה תשאיר עשרה. זאת האלה הוצאת. מה היוצאת הזאת. אין פרץ ואין יוצא'. הבאה והוצא' חדש בחדש. וחד היוצת מבין רגליה ל' חס' א': וחיו ז' בקרי' וסי' ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו. עד באי ולקחתי אתכם דמלכי'. ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי דירמיה. דרשו את יי' וחיו פן יצלח. עבדו את מלך בבל והשיבו וחיו. דרשוני וחיו. עזבו פתאים וחיו:

ההופכי. המלכי' הם השופטי' וצדקה לארץ הניחו. לשמותה ויפת אמר הניחות לאנשי הארץ ואיך שכחו השם שהוא עושה כימה: כאם אברהם המחבר דעני שני מקומות יש בגלגל והם הסדני' ושם שהוא העגלה הוא הנקרא הרוב הוא קרוב מהסדן הצפוני על כן יראה עם לעולם בקיץ ובחורף בכל הייטוב הצפוני ויש סמוך לסדן הדרומי כוכב גדול אדום יקרא ו וכלשון ישמעאל סהיל ויש כוכבי' קטני' קרובי' אין ולא יראו פעמי' לכל' מי שידור קרוב מהקן השיה והצפוני' לא יראו אח' מאלה על כן קראם הכתוב חדרי תימן. ו ונקראו אלה חדרי ת תימן בעבור שהם ב ביישוב אינן נראין ו ונקרא עש מגזר' עששו שהם שבעה שאינם ת מתפרדי' והנה כאשר לפרש כסיל וכימה ודעת קדמונינו שכימה הו' זנב טלה וראש שור והם ששה כוכבים כ נראים אף על פי שהם קטנים וידוע בראיות גמורות שגלגל המזלו' מתחבר עם הגלגל ה העליון בשנים מקומות ושניהם יקראו נקודת ההשתנו' ושם נוטה גלגל המזלו' לצד צפון עשרים ושלש מעלות וחצי מעלה וחצי ם שמינית וככה לצד ד דרום והנה הם שלשה נקודות והשמש הולכת בדרך גלגל המזלו' על כן יתהפך הבקר ל לצלמות ויום ללילה ת תחשיך בכל הישוב וטעם לקרוא הנקודה כימה כי שם היתה כימה בימים קדמונים כי בכל מאה שנה י יתגלגל גלגל המזלות ממערב למזרח קרוב ממעלה וחצי והנה ב בימי בטלמיוס החכם ואין לו רק אלף שנים מצא לב האריה על ם שתים מעלות והנה היום על שמנה עשרה וידוע כי לעולם הו' לב האריה על תשע מעלו' כנגד הכורה רק לא כנגד נקוד' המחברת והנה כסיל הוא לנוכח כימה ואיננו אחד רק רבים ולב העקרב מ מהם ולולא הדברים בריך פי'. וטע' הקורא למי הים הם העננים העולים ואחר כך י

ההופכים ללענה משפט: ואינם זוכרין הפיכותי שאני הופך לבקר צלמות יש מרויין עתה בחשך ואני מאיר להם: ויום ללילה החשיך. ויש שעתו עומדת לו כאור היום ואני מחשיכה ללילה: הקורא למי הים. יונתן תירגם דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא ורבותינו פירשו על דור אנוש שהציף עליהם את מי אוקיינוס: יי' שמו. לו היה לכם לעבוד והוא היה מגביר אתכם על מוכיחכם: המבליג. המגביר כמו ואבליגה מעט מבליגיתי עלי יגון: שד. אר' שדוד ואלם דמגבר חלשין על תקיפין ובזוזין על כרכי ת תקיפין משליט: שנאו בשער מוכיח. אתם לא יראתם מפניו ומפני כחיו ושנאתם את ה המוכיחים אתכם בשערי בתי דינא: בושסכם. כמו בוססכם על דל שאתם רומסים ורופסים על ראשו כמו בוססו את נחלתי: ומשאת בר תקחו. זקיפת מלוות שהפקעתם עליהם השערים ל למכור להם תבואה בריבית כדי לטול נחלתם מהם לפיכך בתים וכרמים אשר בניתם ונטעתם על אותן הנחלות לא יתקיימו בידכ': כרמי חמד. כרמי חמדה: ומשאת לשון משא שמכבידין עליהם: צררי כדיק. מעיקין ליה לזכאה: בשער הטו. בשערי בתי דיניכם הטו משפט אביונים: המשכיל. מי שהוא חכם ידום בבא הרעה ולא יהרהר אחר מדת הדין שהרי כל אלה עשו: כי עת רעה היא. עת המזומנת לקבל רעתם: ויהי כן וגו'. אם זאת תעשו אז יהי המקום עמכ' כאשר אמרתם בלבבכם שמתקיים לכם גדולתכם: שארית יוסף. כל ישר' נקראין על שמו לפי שכלכל אותם: הו הו. לשון צעקה: וקראו איכר אל אבל. ישבעו שורות האיכרים החורשי' בשדות בקול מספד האבלים הצועקים בחבות: ומספד אל יודעי נהי. ועביד מספדא יודע בדעביד א אילייא ואיכו אלא לשון כפול כמו משפטי ודיני: הוי המתאוים וגו'. האומרים ימהר יחישה מעשיהו: למה זה לכם וגו'. משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאורה כראיתא בחלק: בעברותיכם

לכן ב' בטע' בסיפ' וסימ' לכן יען בושסכם על דל. ודבתריה לכן כה אמר יי' אלהי צבאות אדני בכל רחבות מספד: עצמים ג' חס' בקריאה וסימ' כי ידעתי רבים פשעיכם. ושפט בין הגוים. נעצמים כל הרוגיה. וכל אוריתא דכוו' חס בבא ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי: יי' אלהי צבאות י"ב וסימ' וילך דוד הלוך וגדל

הַהֹפְכִים לְלַעֲנָה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לָאָרֶץ הִנִּיחוּ: עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֹפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ יְהֹוָה שְׁמוֹ: הַמַּבְלִיג שֹׁד עַל עָז וְשֹׁד עַל מִבְצָר יָבוֹא: שָׂנְאוּ בַשַּׁעַר מוֹכִיחַ וְדֹבֵר תָּמִים יְתָעֵבוּ: לָכֵן יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל דָּל וּמַשְׂאַת בַּר תִּקְחוּ מִמֶּנּוּ בָּתֵּי גָזִית בְּנִיתֶם וְלֹא תֵשְׁבוּ בָם כַּרְמֵי חֶמֶד נְטַעְתֶּם וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת יֵינָם: כִּי יָדַעְתִּי רַבִּים פִּשְׁעֵיכֶם וַעֲצֻמִים חַטֹּאתֵיכֶם צֹרְרֵי צַדִּיק לֹקְחֵי כֹפֶר וְאֶבְיוֹנִים בַּשַּׁעַר הִטּוּ: לָכֵן הַמַּשְׂכִּיל בָּעֵת הַהִיא יִדֹּם כִּי עֵת רָעָה הִיא: דִּרְשׁוּ טוֹב וְאַל רָע לְמַעַן תִּחְיוּ וִיהִי כֵן יְהֹוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אִתְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם: שִׂנְאוּ רָע וְאֶהֱבוּ טוֹב וְהַצִּיגוּ בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט אוּלַי יֶחֱנַן יְהֹוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף: לָכֵן כֹּה אָמַר יְהֹוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲדֹנָי בְּכָל רְחֹבוֹת מִסְפֵּד וּבְכָל חוּצוֹת יֹאמְרוּ הוֹ הוֹ וְקָרְאוּ אִכָּר אֶל אֵבֶל וּמִסְפֵּד אֶל יוֹדְעֵי נֶהִי: וּבְכָל כְּרָמִים מִסְפֵּד כִּי אֶעֱבֹר בְּקִרְבְּךָ אָמַר יְהֹוָה: הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת יוֹם יְהֹוָה לָמָּה זֶּה לָכֶם יוֹם יְהֹוָה הוּא חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר: כַּאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאֲרִי וּפְגָעוֹ הַדֹּב וּבָא הַבַּיִת וְסָמַךְ יָדוֹ עַל הַקִּיר וּנְשָׁכוֹ הַנָּחָשׁ:

ל' נ"כח · ב' ועכנרי תזהב · י"מל כליש' ב' · ד' ל' · ת' חס' · לכטע' בסיפ' · ל' · י"ד ממו' כסי' ולאולא' ג' חס' וכל אורי' דכו' כנא · ב' וחס' למען יתמרך כנור לב' · ל' · ל' · ת"נ · ל כטע' בסיפ' ק"לר · ל' · ב' ג' כליש' ר"מל · כ' סף ככני' · ל' · ג' רמטעי' סבי' תפי ר"יי' חס' את

דְּהַפְכִין לְגִידָא דִּינָא וְזַכּוּתָא לְאַרְעָא רַמּוֹ: שְׁבַקוּ לְמִדְחַל מִן קֳדָם דַּעֲבַד כִּימָה וּכְסִילָא וְהוֹפֵךְ לִנְהוֹר קְבַל וְיוֹמָם לְלֵילְיָא סְקֵבִיל דַּאֲמַר לְכַנָּשָׁא מַשִּׁירְיָן סַגִּיאָן כְּמֵי יַמָּא וּמְבַדַּר לְהוֹן עַל אַפֵּי אַרְעָא יְיָ שְׁמֵיהּ: דִּמְגַבַּר חַלָּשִׁין עַל תַּקִּיפִין וּבְזוּזִין עַל כְּרַכֵּיהוֹן דְּתַקִּיפַיָּא מַשְׁלִיט: סְנַן לִדְמוֹכַח לְהוֹן בֵּית דִּינָא פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא וְלִדְמַמְלֵיל כְּיוֹוַנְתָּא מְעַקְמִין: בְּכֵן חֲלַף בְּמִבְזְכוֹן מִסְכֵּינַיָּא וּמִנַּכְסוֹן חֲשִׁיכַיָּא בָּתֵּי גָזִית בְּנֵיתוּן וְלָא תִתְּבוּן בְּהוֹן כַּרְמֵי חֶמְדְּתָא נְצִיבְתּוּן וְלָא תִשְׁתּוּן יָת חַמְרְהוֹן: אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דְּסַגִּיאִין מְרָדֵיכוֹן וְתַקִּיפִין תְּיוֹבָתְכוֹן מְעִיקִין לְיֵהּ ל לְזַכָּאָה בְּדִיל לְקַבָּלָא מָמוֹן דִּשְׁקַר וְדִין חֲשִׁיכַיָּא בְּבֵית כְּנִישַׁתְהוֹן מַסְטָן: בְּכֵן מַלְפַיָּא בְּעִידָּנָא הַהִיא מִן קֳדָם רַשִׁיעַיָּא שָׁתִיקוּ אֲרֵי עִידָּן בִּישׁ הוּא: תְּבַעוּ לְאוֹטָבָא וְלָא לְאַבְאָשָׁא בְּדִיל דְּתִתְקַיְּמוּן וִיהֵי כְעַן מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֵי צְבָאוֹת בְּסַעְדְּכוֹן כְּמָא דַּאֲמַרְתּוּן: סְנוּ לְאַבְאָשָׁא וּרְחָמוּ לְאֵיטָבָא וְאַתְקִינוּ בְּבֵית כְּנִישַׁתְכוֹן דִּינָא מָאִים יִתְרַחֵם מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת עַל שְׁאָר דְּיוֹסֵף: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהֵי צְבָאוֹת יְיָ בְּכָל רְחוֹבַיָּא מִסְפְּדָא וּבְכָל שׁוּקַיָּא יֵימְרוּן וַוי וַוי וְיִעָרְעוּן אִיכָּר לְאֵבֶל וַעֲבִיד מִסְפְּדָא לְדְיָדַע אִילְיָא: וּבְכָל כַּרְמַיָּא מִסְפְּדָא אֲרֵי אִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין בְּגַוִּיךְ אֲמַר יְיָ: וַוי לְמִתְחַמְּדִין לְיוֹמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ לְמָא דְּנַן לְכוֹן יוֹמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ הוּא חֲשׁוֹךְ וְלָא נְהוֹר: כְּמָא דִּי יַעְרוֹק גַּבְרָא מִן קֳדָם אַרְיָא וְיַעְרְעִינֵיהּ דּוּבָּא וְיֵיעוֹל לְבֵיתָא וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל כֻּתְלָא וְיִכַּתְנֵיהּ חִוְיָא:

דשמאל. נמצאו דבריך ואכלם. ויאמר קנא קנאתי ליי' דמלכים. וחברו. כי הנה יוצר הרים ובורא רוח. יען דברכם את הדבר הזה. דרשו טוב ואל רע דעמוס. ודבתריה שנאו רע ואהבו טוב והציגו. ודבתריה בכל רחבת מספד. והגלתי אתכ' מהלאה לדמשק. נשבע אדני יי' בנפשו. כי במוך חסין יה. וג' יי' אלהי צבאות אלהי ישר' וסי' הנני מביא אל יהוד'. אם יצא תצא אל שרי. לכה אתם עושי' רעה. ופלוגת' עיי"ן בכם רבת' בער"ך אר"ני:

ד"ל כ' אין קמנ' בחי"ב וכל דסמי' לאכין

ישפכם על הארץ והמפרש כי על טביעת פרעה איננו פשט ולא דרש כי פרעה לא טבע ביבשה. וטעם להזכיר אלה הדברים שהיה ראוי למלך שהוא שופט לדעת חכמת השם וגבורתו ואיך יהפוך היום ללילה ויעלה בכחו המים מהים שהן למטה וישפכם על הארץ ואיך לא יפחדו כי השם יהפך מלכות השופט ויבא בר בביזוי השם וגזירתו עליו להשחי' ממלכתו על כן אחריו המבליג שוד על עז ולא יועיל המבצר על כן ושוד על מבצר יבוא ואם נביא יוכיח השופט ישנאהו הוא ושריו על כן כתו' שנאו בשער מוכיח: לכן. בושסכם. אין ריע לו כי הבי"ת שורש כי לא יתכן היותו משרת עם שם הפועל כי אם אפס משקלו וטעמו לעשות חמס לדל: ומשאת בר. שעל בה תקחו ממנו בחזקה וזה תגמולכם בתי גזית בניתם: כי ידעתי. אם תעשו זה בסתר אני ידעתיו: צוררי צדיק. במשפט. בשער בפרהסיא: לכן. יש מהמשכילים שידום ולא יוכיח בעבור פחד המלך: דרשו. טובים דבר או תואר הטובה דרך הטוב או החק או הדבר: כאשר אמרתם. בלבבכם: שנאו רע. תואר והוא אדם רע וככה אהבו טוב שהוא המוכיח ודובר תמים: שארית יוסף. כי המלך מבני יוסף: לכן. אם לא תשמעו תבוא עליכם הרעה בכל רחובות מספד יהיה: הו הו. חסר יו"ד כמו הוי: וקראו אכר אל אבל. כי לא יקצרו מה שזרעו כאשר לא ישתו יין כרמיהם על כן ובכל כרמים מספד. טעם כי אעבר דרך משל על חרונו ואפו והם הגזירות שיעברו עליה': הוי. על דרך האומרי' ימהר יחישה: יום יי'. להנקם מהם: כאשר. הטעם אם ימלט מרעה אחת לא ימלט מרעה אחרת כאשר ינוס כי הוה על הוה תבוא והנמלט מהארי ופגעו הדוב ואם עוד ימלט ובא הבית ובטח כי נמלט ישכנו נחש: הלא

במרזיותכם. קרבן כנישתכון כשאתם קוראים עצרה: ושלם מריאיכם. ושלמי פטומיכון בהמות מפוטמות: הסר מעלי המון שיריך. שאלוים משוררי על הדוכן אחרי שאתם חומסים ומעותי משפט: ויגל כמים משפט. וזאת תעשו וארבה לכם המשפט אשר כבשתם והסתרתם יגלה וישטוף ביניכם כמים נובעים וצדקה. תגלה כנחל איתן:

הלא. הטעם איך תתאוו לבוא היום והנה חשך והאור הוא תאוה לעיני לא האפילה: שנאתי. אם תאמרו כל הימים שאנחנו מקריבי עולות לא נראה רע על כן אמר שנאתי: חגיכם. כבשיכם אקרו חג בעבותי חגי יכקופו: ולא אריח. ריח ביום עצרת שלכם: כי אם תעלו עולות שאין אתם חייבים ומנחות לרצות אותי לא אריח: ושלם. יחיד כי

ונשאתם ב׳ וסימ׳ את אביכם. את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם: השאננים ג׳ וסימ׳ הוי השאננים בציון. רבת שבעה לה נפשנו. על הגוים השאננים: חמת רבה האי חטת לית דכוו פתח וכל לשון רוגזא פתחין:

הֲלֹא־חֹשֶׁךְ יוֹם יְהוָה וְלֹא־אוֹר וְאָפֵל וְלֹא־נֹגַהּ לוֹ׃ שָׂנֵאתִי מָאַסְתִּי חַגֵּיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּעַצְּרֹתֵיכֶם׃ כִּי אִם־תַּעֲלוּ־לִי עֹלוֹת וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא אֶרְצֶה וְשֶׁלֶם מְרִיאֵיכֶם לֹא אַבִּיט׃ הָסֵר מֵעָלַי הֲמוֹן שִׁרֶיךָ וְזִמְרַת נְבָלֶיךָ לֹא אֶשְׁמָע׃ וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט וּצְדָקָה כְּנַחַל אֵיתָן׃ הַזְּבָחִים וּמִנְחָה הִגַּשְׁתֶּם־לִי בַמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֵת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם׃ וְהִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מֵהָלְאָה לְדַמָּשֶׂק אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

הוֹי הַשַּׁאֲנַנִּים בְּצִיּוֹן וְהַבֹּטְחִים בְּהַר שֹׁמְרוֹן נְקֻבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם וּבָאוּ לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ עִבְרוּ כַלְנֵה וּרְאוּ וּלְכוּ מִשָּׁם חֲמַת רַבָּה וּרְדוּ גַת־פְּלִשְׁתִּים הֲטוֹבִים מִן־הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה אִם־רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם׃ הַמְנַדִּים לְיוֹם רָע וַתַּגִּישׁוּן שֶׁבֶת חָמָס׃ הַשֹּׁכְבִים עַל־מִטּוֹת שֵׁן וּסְרֻחִים עַל־עַרְשׂוֹתָם וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ מַרְבֵּק׃ הַפֹּרְטִים עַל־פִּי הַנָּבֶל כְּדָוִיד חָשְׁבוּ לָהֶם כְּלֵי־שִׁיר׃ הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ וְלֹא נֶחְלוּ עַל־שֵׁבֶר יוֹסֵף׃ לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים׃

הֲלָא חֲשׁוֹךְ יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וְלָא נְהוֹר וְקָבַל וְלָא זֵיהוֹר לֵיהּ׃ סְנֵיתִי רְחֵיקִית חַגֵּיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּן כְּנִישַׁתְכוֹן׃ אֲרֵי אִם תַּסְּקוּן קֳדָמַי עֲלָוָן וְקוּרְבָּנֵיכוֹן לָא לְרַעֲוָא וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן לָא יִתְקַבְּלוּן קֳדָמַי׃ אַעְדֵּי מִן קֳדָמַי אִתְרְגוֹשַׁת זְמָרָךְ וְנִגּוּן כִּנָּרָךְ לָא אֲשַׁמַע׃ וְיִתְגְּלֵי כְּמַיָּא דִינָא וּזְכוּתָא כְּנַחַל מִגְבַּר׃ הֲנִיכְסַת קוּדְשִׁין וְקוּרְבָּנִין קָרֵבְתּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וּנְטַלְתּוּן יָת סִיכוּת פַּתְּכְרֵיכוֹן וְיָת כִּיּוּן צַלְמֵיכוֹן כּוֹכַב טַעֲוָתְכוֹן דִּי עֲבַדְתּוּן לְכוֹן׃ וְאַגְלֵי יָתְכוֹן מֵהָלְאָה לְדַמֶּשֶׂק אֲמַר יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ וַוי דְּשַׁלַן שְׁלֵיוָא בְּצִיּוֹן וּמִתְרְחֲצִין עַל כְּרַכָּא דְשׁוֹמְרוֹן מְקַיְמִין שׁוּם בְּנֵיהוֹן כְּשׁוּם בְּנֵי עַמְמַיָּא וְכָל דְּמִן דְּיִסְתַּמְכוּן עֲלֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ עֲבָרוּ לִכְלְנֵה וַחֲזוֹ וְאִזִּילוּ מִתַּמָּן לַחֲמַת רַבָּה וְחוּתוּ לְגַת דִּפְלִשְׁתָּאֵי הֲטָבִין מִן מַלְכְוָתָא הָאִילֵּין אִם סַגִּי תְּחוּמְהוֹן מִתְּחוּמְכוֹן׃ אִינוּן רַחֲקִין יוֹם בִּישׁ וְאַתּוּן מְקָרְבִין בְּבֵית כְּנִישַׁתְכוֹן חֲטוֹף׃ דְּשָׁכְבִין עַל עַרְסָן דְּמִכְבְּשָׁן בְּשֵׁן דְּפִיל וְעוּמְקִין עַל עַרְסֵיהוֹן וְאָכְלִין פַּטִּימִין מֵעָנָא וְעִיגְלִין מִגּוֹ רִבְקָא׃ דִּמְנַגְּנִין עַל פּוּם נִיבְלָא כְּדָוִיד אַתְקִינוּ לְהוֹן מָנֵי זְמָרָא׃ דְּשָׁתַן בִּפְיָלָוָן דִּי כְסַף חֲמַר וְרֵישׁ מִשְׁחִין טָבִין מִתְמַשְּׁחִין וְלָא כָאֵיב לְהוֹן עַל תְּבָרֵיהּ דְּיוֹסֵף׃ בְּכֵן כְּעַן יִגְלוּן בְּרֵישׁ גָּלָן וְיַעְדֵּי מִנְּהוֹן מַרְזְחִין וּמְפַנְּקִין׃

ומנחותי. וכי לזבחי ומנחות רצוני והלא במדבר לא דברתי את אבותיכם להקריב לי זבחים אבי אמרתי אד׳ כי יקריב כשירצ׳ להקריב ואומר ויעשו בני ישראל את הפס׳ במועדו מגיד שלא עשו ישראל במדבר אלא אותו פסח לבדו: ונשאת׳ את סכות מלככם. חוזר לענין הפורענות שלמעלה חשך לכם יום יי׳ ולא אור ונשאת׳ בגולה עמכ׳ את גילוליכ׳ ירכיבום האויבים על צואריכם לשאתם ע׳ עמכם בגולה. סכות כיון כוכב שמות ע״ז הן: נקובי ראשית הגוים. לכם היו קוראי׳ גוי המשובח שבגוים: ובאו להם בית ישראל. הם בחרו במשפטי הגוים ובאו לכללם: עברו כלנה וראו. למה מאסתם בתורתי לדבק בחוקות הגוים עברו וראו באומות החשובות אם טובים הם מן הממלכות האלה שבשומרון ושבירושלם: אם רב גבולם מגבולכם. ומה מצאתם בי עול. כלנה בבל. חמת אנטוכיא: גת פלשתים. חשובה שבחומת סרניהם שהיא קרויה מתג האמה על שם שרודה את כולם והיא אם המלכות: המנדים ליום רע. אתם מנדים עצמיכם ליום רע: ותגישון. עצמיכ׳ לשבת בגלות עשו אחיך אשר יחמס אתכם שנ׳ בו מחמס אחיך יעקב זה מדרשו של רבי שמעון ז״ל ד״א המנדי׳ ליום רע המבזים על נבואת ימי רעה ם שהנביאים מתנבאים להם. ותגישון שבת חמס. זהו כמו שאמר ישעיה הוי מגיעי בית בבית ותגישון שבת בתיכ׳ זו אצל זו על ידי חמס: וסרוחים על ערשותם. משתטחים ומאריכין עצמם על ערשותם ורבותינו פירשו מחליפין נשותיהם זה לזה ומסריחין ערשותיהן בשכבת זרע שאינה שלהם: כרים. כבשים: מרבק. מקום כנוס העגלים ובלע״ז קופ״לא: הפורטין על פי הנבל. מנחם חברו עם ופרט כרמך ורואה אני את דבריו שהמשורר על פי כלי זמר מחתך את הדבור בפרוטרוט הכל לפי נעימות הכלי להגביה ולהנמיך: כדויד חשבו להם וגו׳. חשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דוד שהם לשמים ואלו להתענג: השותים במזרקי יין. יש מרבותינו שאומרי׳ במסכת שבת שהיו זורקין כוסותיהן זה לזה וי״מ על שם כלי שהיו לו שתי פיות והוא ארוך ושותה זה מכאן וזה מכאן הוא נזרק מפיו אל פיו: וראשית שמנים. מובחר שבשמנים והוא אפרסמון: ולא נחלו. לשון חולי: על שבר יוסף. ששמעו מפי הנביאים שעתיד לבא עליהם: וסר מרזח סרוחים. ויבטלון משתאות המגודלים וגבהי הרוח מרזחות לשון משתאות בסיפרי בפר׳ וישב ישראל בשטים מתחילי וחזרו לעשות להם מרזחים והיו קוראים להם ואוכלים: בנפשו

משלמי שהם לשו׳ רבי׳ יחא׳ שלם לשון יחיד׳ ומריאכם כדברי רבי׳ האיי ז״ל מלשון משנה דחלבו אסור ואיננו מין בפני עצמו כדברי ה׳ הגאון רבי סעדיה ז״ל שאמר שחלבו מותר ופיר׳ בו בלשון ישמעאל גאמוס ואיננו במקומו׳ אלא והו׳ גדול מהשור ודומה לו: הסר. שירות הלוים ומלת המון בעבורם כאילו אמר הסר אסיפת ה׳ הלוים המשוררים אז היא מגזרת המית יש המית השירים: ויגל. מגזר׳ גלות עליו והוא מפעלי הכפל כמו ויתם ככה דעת כל מדקדקי ספרד והטעם עשו משפט ולא זבח ונגיד כי אין לי חפץ בה׳ רק במשפט: הזבחים. ירא׳ בדרך הפשט כי ה״א הזבחי ה״א התימה והנה הטעם שלא ת׳ הגישו וקדמונינו ז״ל אמרו כי הלוי׳ הקריבו ואם היא קבלה קבלנו כי על דרך הפשט לא הקריבו והמפרש כי כבש אחד בבקר ואחד בערב לא יגיע לאחד מכם שוה פרוטה אין לו טע׳ כי השם לא צוה להקריב יותר והנה עולת תמיד עשו ישרא׳ בהר סיני חמשים יום והיו ישראל בישוב כי באחד בניסן בשנה ה׳ השנית הוקם המשכן ובחדש השני בעשרים לחדש נסעו משיני הרי נ׳ יום וכל זמן שהיו בסיני היו בישוב ויין היה להם בעמדם ב׳ במדבר סיני כמו שנה׳ והיה להם יין נסך ו׳ ואחר כך נסעו והוליכו יין עמהם עד שתעבר יום הכיפורים כי כן כתוב בפרשת אחרינו׳ ויעש כאשר צוה יי׳ את משה ובאו לארץ ערבה ושוחה ואין מרעה לצאנם ואין להם יין רק בשנת הארבעים שללו המדינים והאמוריים וככה כבאם אל קדש בישוב בשנת הא׳ שללו המדיינים וקנו בהמות והנה על דרך סברה לא הקריבו ואין טעם מחשבון ארבעים יום כי יום אחד בשנה חשוב שנה והנה הטעם כאשר הולכתי אתכם במדבר שנים רבות לא הגשתם לי עולות רק צויתי אתכם לעשות משפט וכן כי חסד חפצתי ולא זבח וכן בירמיה הוא אומר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח והנה טעם ויגל כמים שלא יפסק כדרך ויהי כנהר שלומך: ונשאתם. סכות. מגזרת הסכת ושמע ופירשו סכת והטעם סבלות רצון וכן בלשון ישמעא׳ אומ׳ אדם לחבירו סכ״תלי והוא שיאמר לו סבול דברי וקבל ברצון ומלת כיון ידועה בלשון ישמעאל גם פרס כי הוא כיואן והוא שבתי כי עשו לו צלם: אשר עשיתם. שב אל צלמיכם וכוכב סמוך כוכב של אהיכ׳ עשית׳ דמותו לעובדו. והגליתי. זה יום החשך הבא עליהם: דמשק. מזרח ארץ ישר׳: הוי. זה לאות על גלות כבוכד כצר: נקובי ראשי הגוי׳ הם ישר׳ ונקראו גוים בעבור היותם רבי׳: ובאו להם בית ישר׳. כי הם ברמות: עברו כלנה. שם עיר: הטובים. הם בלשון תימה והטעם כי הטיבותי להם יותר מכם וכולכם מעשה ידי: המנדים. הזכיר המתאוים הוי המתאוים בעבור שהיו בהם אנשים שהדבר שהנביא מתנבא היה להם בספק אולי לא יקיים דבריו ויש מהם שאומרי׳ לעתי׳ רחוקו׳ הוא ניבא וזהו׳ המנדי׳ המרחיקי׳ ותקריבו לשפוט חמס כי שבת כמו מושב זקני יושבי שער ולפי שאתם מנדים ומרחיקי׳ בלבבם יום הפורענו׳ לאמר עוד לא הגיע העת והזמן אינכם יראים לחטוא ותגישון שבת בשער לשפוט חמס מרחיקי׳ ליום רע ומקריבים שבת חמס: השוכבים. וסרוחים. מגזרת וסרח העודף והוא שם התואר כמו עצומים כדרך מתפשטי׳ כמו שמתי׳: הפרטי׳. הם שידעו לעשו׳ שירי׳ חתוכי׳ בניגונים בלי חרוז: השותים. יין הוא הפועל ושמך ולא הזכיר הנסמך שא במזרקי כסף או זהב ור׳ מריבום את׳ כי הבי״ת נוסף כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי: על שבר יוסף. מלכו׳ ירבע׳: לכן. הם בקשו ראשית הם יגלו בראש: מרזח. במלת רבה להשמיע קול כמו אל תבוא בית מרזח והו׳ המרזח הו׳ השיר וכשיב׳ הפורענו׳ אז יסור השיר: סרוחי׳. מן הסרוחי׳ על ערשות׳:

כדויד ג׳ וסי׳ ומי בכל עבדך כדוד נאמן. הפרטי׳ על פי הנבל. והוה הנכשל. קדמ׳ אס׳. וכל דכוו׳ כדויד: שבר ג׳ קמצי׳ וסימ׳ נבלא דוסף רוחא. ופי׳ ושברה בשבר נבל. ומשבר רוח תייליל. ולא נחלו על שבר יוסף:

לאחרנסי׳ · ב׳ ל׳ ואחד · ל׳ ל׳ וחל · ליתה וחד׳ וחס׳ כלישי׳ · ל׳ · ל׳ · לית אציכם · ל׳ · ב׳ כת׳ · ולי חסין דרך גוכב · לית· ל׳ · ל׳ · ליתה· ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ ל׳ וחד פרוחים · ל׳ · ב׳ חד חס׳ לבסוף · ל׳ · ג׳ וסי׳ נבלא דיוכף רוחא · ל׳ · ל׳

חמת ל׳ פתח וכל לשון רגוא דב׳

נשבע. בנפשו. כמו בי נשבעתי: מתאב. מגלה כמו תאבתי כליתי וככפתי: והיה. זהו דרך הדבר או הריסות והזכיר עשרה והטעם רבים בעבור שהוא סך חשבון: ונשאו. מלת ומסרפו אין לו חבר ור' יהודה בן קריש אמר כי דודו אחי אביו ומסרפו אחי אמו וזאת הסברה בלי ראיה והאומר כי פירושו המכיל אותו מהסרפ' יחליף הסמ"ך בשי"ן ולא ראינו כן מהמשקל על הבנין הכבד הרגש כי אם לגבאי כמו סרסך כן מסעף פארה והנה הטעם שיכנסו אנשי' בבית לראות מי מת בדבר או שנפל הבית עליהם שירעש הארץ כאשר הזכרתי וכן אחריו והכה הבית הגדול והנה יבוא דוד אחד מהאנשים שהיו בבית להוציא המתים מהבית לקברו ולשאת משם החי וכאשר יכיר האיש קרובו וישאנו ויאמר לאשר בירכתי הבית העוד יש שם עצמים ישיב תשובה לומר הס שתגיד זאת ולא תשמע קולך פן ירך לב השומעי' ואין אחד מהם מבדיק שם שמים להזכיר השם הנכבד: כי. מצוה. גוזר כמו כי הוא צוה ונבראו: רסיסים. מדרך הענין שברים יותר מבקיעי' ור' משה הכהן אמר כי רסיסי לילה גשם דק ודע כי הגשם שהוא גוף גם כן האויר שהוא הרוח גוף הוא והוא דק מאד וי"א כי הטעם שבית הגדול השר ואנשיו: הירוצון. רוכבי סוסים בסלעי' אם יחרוש. החורש הסלע בבקרים הטעם כי תשנו במנהג: כי הפכתם. המשפט שהוא מתוק לרוש ושוה הוא בוי"ו או בא"לף: השמחים ללא דבר. שיקום. קרנים לנגח בהם: כי. ולחצו אתכם. ואף כי שתגנבו אותם כאשר חשבתם ואמרתם הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים לנגח בהם והנה הדבר הפוך כי כאשר האויבים ילחצו אתכם: כה. אמר רבי משה כי יוצר כמו חבור וכמוהו לפי דעתו יוצר עמל עלי חוק והנכון שהוא כמשמעו וגובי תרגום ארבה: והנה. ראה שמשם היה יוצר ארבה: הלקש. העשב העולה בדרת המקלוש והנה לקש כבר נגזו לצורך בהמות המלך קודם עלות הלקש: והיה אם כלה. זה הארבה לאכל את עשב הארץ כמות ברעב ועל כלה בעבור גזי כדרך ירד כמטר על גז שהוא לשון גזיזה: והיה. סלח נא. עתה לעון יעקב ומלת יקום מהפעלי העומדי בעצמם ולא מן היוצאים על אחר והטעם מי יעמד ומי יוכל לקום מפני הצרה הזאת ומי ישרת בעבור אחר וככה הוא מי יקום כי קטן הוא משכול זאת הרעה: נחם. פועל עבר על כן החי"ת פתוחה והוא מבנין נפעל: כה. באש. כמשמעו לדין את העולם באש כדרך כי באש יי' נשפט או שיחזק החום כאילו הוא שורף באש ולא ירד מלקוש: ואכלה את החלק. חלקת השדה וזהו שם השמין כמו ויהי לי שור וחמור: ואומר. כל זה היה במראות הנבואה: נחם. הטעם ששמע השם תחנתי פעמים: כה. אנך. אין ריע לו ובלשון ישמעאל עופרת והטעם כי אשים חומת עופרת בקרב עמי ולא אעבר לו לראותו דרך משל ויש אומרים כי עבור כמו ותפארתו עבור על פשע:

בנפשו. מדעת וכוונה: מתאב. כמו מתעב וכן תירגם יונתן מנבל אנא ית בית מקדשא דביתיה דיעקב שהמקדש נקרא גאון עוזם שנ' הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם: עיר ומלואה. ירושלם ויושביה: אם יותרו. מן הדבר והחרב: בבית אחד ומתו. שישרפו האויבים את הבית עליהם בלכדם את העיר: ונשאו דודו ומסרפו. קרובו ואוהבו המכיל את עצמותיו מן השריפה כן תירג' יונתן ויטליניה קריביה מיקידא: ואמר הס. שתוק ושלק הכל כי זאת להם על אשר לא רצו להזכיר בשם יי' כן ת"י: רסיסי'. שיהא מרוסס לבקיעות דקות: בקיעי'. גדולים מרסיסים לפי חשיבותו תהי מכתו כן תרג' יונתן ויימחי מלכו רבא מחא תקיפ' ומלכו זעירא מחא חלשא: הירוצון בסלע סוסים. כלום יעמדו במרוצת' בשכותם סידורו של עולם: אם יחרוש. אדם בבקרים בסלע שאתם בשורים לשנות דרך הטובה ותתיקימו ותצליחו: ללא דבר. על גדולתם ועושרם שאינו כלום שלא יתקיי': קרנים. חוזק וגבורה לנגח בקרניו עניים ואביונים: מלבא חמת. שהוא במקצוע צפונית מערבית של ארץ ישראל: עד נחל הערבה. נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית: כה הראני. פורענות שהיה רוצה להביא גובאי: בתחילת עלות הלקש. לשון מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה והנה לקש היה צומח אחרי גיזי המלך אחר שנגזזו תבואת המלך עד שלא עלת בקנה היו גוזזין אותה שחת להאכיל לבהמות וכן תירג' יונתן דאיתגזיזת שיחתא דמלכא ולשון משנה הוא קוצר לשחת ומאכיל לבהמה: והיה אם כלה. כאשר כלה לאכול את עשב הארץ. באותה שעה: ואמר אדני יי'. סלח נא ואל תשחית הארץ: מי יקום יעקב. מאן יקום ויבעי על חטאיהון: כי קטן. ארי מטלטלין: נחם על זאת. נתרצה בתפלתי ונעתר לי: הראני. עוד פורענות להביא עליכם: והנה. קורא את פלמיא שלו: לריב. אתכם בפורענות דליקת אש: החלק. חלקה השדה: על חומת אנך. על שורא דדיכא וכן פתר דונש: אנך לשון ערבי הוא קו המשקולת העופרת אשר בה יבוטו בונה החומה לייסר הדימוס אף כאן הוא לשון קו משקולת משפט: הנני.

דודו ה' מל' וסימ' נמסר בספר שפטים ס' ט': וס ב' קמצין וסי' בכל מקום השליך הס. ואמר הס כי לא להזכיר: השמחים ג' בקריאה וסי' השמחים ללא דבר. השמחים לעשות רע. השמחים אלי גיל: גובי ב' א' חס' ופתח וא' קמץ ומל' וסימ' בתחלת עלות הלקש. ו[...]סריך כגוב גובי. בתרא קמץ ומל': לרב ו' חס' בליש' וסי' נמסר

נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יֱהוִֹה בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי עִיר וּמְלֹאָהּ׃ וְהָיָה אִם־יִוָּתְרוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד וָמֵתוּ׃ וּנְשָׂאוֹ דּוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן־הַבַּיִת וְאָמַר לַאֲשֶׁר בְּיַרְכְּתֵי הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אָפֶס וְאָמַר הָס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה׃

כִּי־הִנֵּה יְהוָה מְצַוֶּה וְהִכָּה הַבַּיִת הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטֹן בְּקִעִים׃ הַיְרֻצוּן בַּסֶּלַע סוּסִים אִם־יַחֲרוֹשׁ בַּבְּקָרִים כִּי־הֲפַכְתֶּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה׃ הַשְּׂמֵחִים לְלֹא דָבָר הָאֹמְרִים הֲלוֹא בְחָזְקֵנוּ לָקַחְנוּ לָנוּ קַרְנָיִם׃ כִּי הִנְנִי מֵקִים עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת גּוֹי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל הָעֲרָבָה׃

ז כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהוִֹה וְהִנֵּה יוֹצֵר גֹּבַי בִּתְחִלַּת עֲלוֹת הַלָּקֶשׁ וְהִנֵּה־לֶקֶשׁ אַחַר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ׃ וְהָיָה אִם־כִּלָּה לֶאֱכוֹל אֶת־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה סְלַח־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא׃ נִחַם יְהוָה עַל־זֹאת לֹא תִהְיֶה אָמַר יְהוָה׃

כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהוִֹה וְהִנֵּה קֹרֵא לָרִב בָּאֵשׁ אֲדֹנָי יֱהוִֹה וַתֹּאכַל אֶת־תְּהוֹם רַבָּה וְאָכְלָה אֶת־הַחֵלֶק׃ וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה חֲדַל־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא׃ נִחַם יְהוָה עַל־זֹאת גַּם־הִיא לֹא תִהְיֶה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ כֹּה הִרְאַנִי וְהִנֵּה אֲדֹנָי נִצָּב עַל־חוֹמַת אֲנָךְ וּבְיָדוֹ אֲנָךְ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר אֲנָךְ

קַיִים יְיָ אֱלֹהִים בְּמֵימְרֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מְנַבֵּל אֲנָא יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דְבֵיתֵיהּ דְיַעֲקֹב וּבִרְנְיָיתֵי רְתְקִית וְאֶמְסַר קַרְתָּא וּמְלָאָהּ׃ וִיהֵי אִם יִשְׁתָּאֲרוּן עַסְרָא גֻבְרִין בְּבֵיתָא חַד וִימוּתוּן׃ וְיִטְלִינֵיהּ קְרִיבֵיהּ מִקִידָא לְאַפָּקָא גַרְמַיָא מִן בֵּיתָא וְיֵימַר לְדִי בְּשִׁידָא דְבֵיתָא הַעוֹד כְּעַן עִמָּךְ וְיֵימַר סָפוּ וְיֵימַר סְלִיק אֲרֵי כַּד הֲווֹ קַיְימִין לָא הֲווֹ מְצַלַּן בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ אֲרֵי הָא יְיָ מְפַקֵּיד וְיִמְחֵי מַלְכוּ רַבָּא מְחָא תַקִיפָא וּמַלְכוּ זְעֵירָא מְחָא חֲלָשׁ׃ הֲיִרְהֲטוּן בְּכֵיפָא סוּסְוָן אִם יִתְרְדֵי בְתוֹרַיָא אֲרֵי הֲפַכְתּוּן לְרֵישׁ חִוְיָן בִּישִׁין דִינָא וּפֵירֵי זָכוּתָא לְגִידִין׃ דְחָדָן דְלָא מִידַעַם דְאָמְרִין הֲלָא בְתוּקְפָנָא קְנֵינָא לָנָא נִכְסִין׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַם וְיַרְחֲקוּן יַתְכוֹן מִמַּעֲלָנָא דַחֲמַת עַד נַחֲלָא דְמֵישְׁרָא׃ כְּדֵין אַחֲזִינִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא בִּירִית גּוֹבָאִי בְּאַוַּל צִימוּחַ לְקִישׁ וְהָא צִימוּחַ דַעֲדַק בָּתַר דְאִתְגְזִיזַת שִׁיחָתָא דְמַלְכָּא׃ וִיהֵי כַּד שֵׁיצִי לְמֵיכַל יַת עִסְבָּא דְאַרְעָא וַאֲמָרִית קַבִּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי שְׁאָרָא דְיַעֲקֹב מַן יְקוּם וְיִבְעֵי עַל חֲטָאֵיהוֹן אֲרֵי מְטַלְטְלִין אִינוּן׃ אֲתִיב יְיָ רוּגְזֵיהּ עַל דָא לָא תִתְקַיֵּים אֲמַר יְיָ׃ כְּדְנַן אַחֲזִינִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא עֲתִיד לְמִידַן בְּאֶשָּׁתָא יְיָ אֱלֹהִים וַאֲכַלַת יַת תְּהוֹם רַבָּא וְשֵׁיצִיאַת יַת אַחְסַנְתָּא׃ וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי שְׁאָרָא דְבֵית יַעֲקֹב מַן יְקוּם וְיִבְעֵי עַל חֲטָאֵיהוֹן אֲרֵי מְטַלְטְלִין אִינוּן׃ אֲתִיב יְיָ רוּגְזֵיהּ עַל דָא לָא תִתְקַיֵּים אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ כְּדְנַן אַחֲזִינִי וְהָא יְיָ קָאִים עַל שׁוּר דִּין וְקָדָמוֹהִי דִינָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִי מָה אַתְּ חָזֵי עָמוֹס וַאֲמָרִית דִּין

בסדר משפטים: לריב ה' בקרי' וסי' והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתיב. נצב לריב יי' ועומד. והנה קרא לרב באש. אל תצא לרב מהר. אם יחפץ לרב עמו. וחד למשפט ולריב דד"ה. ב' מגהון חס' וסימ' אל תצא לריב. אם יחפץ.

אבן עזרא

ונשמו במות ישחק. במות ישר׳ והרוס: וישלח. כהן בית אל. כהן הבעל היה: בקרב. בגלוי ידבר ולא יוכלו אנשי הארץ להכיל לסבול והנה אם תמיתהו ישמחו הכל: כי. אעפ״י שלא מצאנו כתוב כי ירבעם מת בחרב ידענו כי דבר השם אמת הוא או הנביא אמר בית ירבעם וכזב אמר אמציה בעבור שיחרה אף המלך עליו להמיתו והנה ירבעם שתק ולא השיב תשובה לאמציה: ויאמר. לך ברח לך אל ארץ יהודה. כי המלך ירבעם יהרוג אותך וטעם ואכול שם לחם שהיו נביאי ישראל מתנבאים בעבור פת לחם: וביתאל. הנה לאות כי יהוא היה מביתאל כי הוא בית מלכותו ומקדשו כי הטעם כפול ויפת המתנבא בעבור שנמשח יהוא ברמות גלעד והנה אמציהו ויורם נלחמו עם חזאל ברמות גלעד והארמיים הכו יורם שהיה שומר הוא וכל ישר׳ ברמות גלעד כי כך כתו׳ ושב יורם אל יזרעאל בית מלכותו להתרפא והניח כל השרים ברמות גלעד להיותם שומרי׳ ועמהם היה יהוא בן נמשי וכאשר משחהו שם נער הנביא ונודע זה הדבר לשרי יורם שהיו שומרי׳ אז קשרו כולם עם יהוא על כן לא יכלו שני המלכים לעמוד לפני יהוא: ויען. אמר רבי משה הפרסי לא הייתי נביא השם ולא בן נביא כי שומר בקר אני חורש בבקר הייתי ובעבור שהזכיר מאחרי הצאן יורה כי היה רועה כאשר הזכיר בנוקדים: ויקחני. מוכרח הייתי ועוד פירש טעם אחר בעבור שאמר לו ואכול שם לחם אמר לו אינני כמו נביאי השקר המתנבאי׳ בעבור לחם ולא בן נביא שקר כי אין לי צורך ללחם כי בוקר אנכי ומלת בולס אין לה חבר ובלשון ישמעאל כמו מיכם ושקמים פרי דומה לתאנים ואיננו במקומו׳ הזה ובלשון ישמעאל במין גם שקם והנה לא התנבאתי בעבור צורך ואיך אניח דברי השם שציוני להתנב׳ ואשמע איך שתאמר לא תנבא ותטיף. כמו מדבר ברמז וכמוהו והיה מטיף לעם הזה: לכן. בחבל. יחלקוה אויביו ונבואתי תקום עליך ועל ישראל: כה. כלוב. סל: קיץ. פרי הקיץ על קיצך ועל קצירך: ויאמר. הכל בדרך מראות הנבואה כאשר אמר לירמיהו מה אתה רואה ואמר מקל שקד וענה כי שוקד אני שוקד לא אזות ולא אסור עד עשותי את דבריו והנה כאשר הפרי לא יבא כי אם בקצו כך בא הקץ לא אוסיף עוד עבור זה הקץ: ויפת אמר

רשי

הנני שם אנך. הנני שופט אותם בקו שורת הדין: עבור לו. להמתין להם על פשעיהם: ומקדשי ישראל. הוא ביתאל שנאמ׳ כי מקדש מלך הוא: על בית ירבעם. בן יואש: כהן ביתאל. כומר לע״ז: בחרב ימות ירבעם. והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם והוא בנו זכריה שהרגו שלום בן יבש: חוזה אתה. שמתנבא עתידות: לך ברח לך אל ארץ יהודה. שם שמקדשו של הקב״ה שאתה מתנבא בשמו: ואכול שם לחם. לשון בזיון אמר לו שם יתנו לך פתותי לחם בשכר שתנבא להם: וביתאל לא תוסיף להנבא. שאין מזכירין כאן אלא שם ע״ז: לא נביא אנכי. אינני מנביאי שקר שלכם הנוטלים שכרם לנבואה איני צריך לכל זאת ולא ניהגתי כך אני שאני עשיר ובעל מקנה ונכסים כמו שתירג׳ יונתן ארי מרי גיתי אנא ושקמין אית לי בשפלתא: בוקר אנכי. רועה בקר: ובולס שקמים. מחפש בשקמים לראות איזה עתו לקוץ כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקיצו׳ שכן דרך שקוצצין בתולת השקמה ובולס כמו ובולש אלא שעמוס מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו וישראל קוראים אותו פסילוס כדאיתא בפסיקת׳: ולא תטיף. לשון נבואה הוא והרבה יש במקרא הטף אל דרום: כלוב קיץ. סל מלא סופי תאני שאיכם טובות: פירות תיכל. שהם משוררים בתוך היכליהם במשתאותיהם: רב הפגר. שני פגרי קטולין: בכל מקו׳ השלך הס. בכל אתר יימר רמי שליק השליכו מכאן הסירו מכאן הפגרים האלה: השואפים. הבולעים אביון: ולשבית. כמו ולהשבית ודוגמא לשמיר מעוזניה ללכת לגיד בבזרעאל: מתי יעבר החדש. זו היא השאיפה שמצפים עת תייקר התבואה וימכרו לעניים ברבית ויטלו שדותיהם יעבר החדש תירגם יונתן מתי תתעבר השנה ויבא חדש העיבור ולשון הארכה הוא כמו העביר המועד ולפי שדוחין את הקרבת העומר והשבה כמשבת והיטן מתייקר: והשבת ונפתחה בר. מתי תבא השמיטו׳ ותייקר התבואה ונפתח אוצרות בר שלנו: להקטין

ישחק ד׳ כנוי ליצחק וסימ׳ גם זרע יעקוב ודוד עבדי אבאס. ונשמו במות ישחק. ולא תטיף על בית ישחק. ושבועתו לישחק דתהילים. את כל דבריו ב׳ וסימ׳ וידבר יפתח. לא תוכל הארץ להכיל: אמציה ט׳ וסימ׳ ויחבר בן שמעת דמלכים. אז שלח אמציה. בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם. ויתר דברי יואש ואשר

וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הִנְנִי שָׂם אֲנָךְ בְּקֶרֶב עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ: וְנָשַׁמּוּ בָּמוֹת יִשְׂחָק וּמִקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יֶחֱרָבוּ וְקַמְתִּי עַל־בֵּית יָרָבְעָם בֶּחָרֶב:

וַיִּשְׁלַח אֲמַצְיָה כֹּהֵן בֵּית־אֵל אֶל־יָרָבְעָם מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר קָשַׁר עָלֶיךָ עָמוֹס בְּקֶרֶב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא־תוּכַל הָאָרֶץ לְהָכִיל אֶת־כָּל־דְּבָרָיו: כִּי־כֹה אָמַר עָמוֹס בַּחֶרֶב יָמוּת יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ: וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָה אֶל־עָמוֹס חֹזֶה לֵךְ בְּרַח־לְךָ אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה וֶאֱכָל־שָׁם לֶחֶם וְשָׁם תִּנָּבֵא: וּבֵית־אֵל לֹא־תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא כִּי מִקְדַּשׁ־מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה הוּא: וַיַּעַן עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל־אֲמַצְיָה לֹא־נָבִיא אָנֹכִי וְלֹא בֶן־נָבִיא אָנֹכִי כִּי־בוֹקֵר אָנֹכִי וּבוֹלֵס שִׁקְמִים: וַיִּקָּחֵנִי יְהוָה מֵאַחֲרֵי הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה לֵךְ הִנָּבֵא אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל: וְעַתָּה שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה אַתָּה אֹמֵר לֹא תִנָּבֵא עַל־יִשְׂרָאֵל וְלֹא תַטִּיף עַל־בֵּית יִשְׂחָק: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִשְׁתְּךָ בָּעִיר תִּזְנֶה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְאַדְמָתְךָ בַּחֶבֶל תְּחֻלָּק וְאַתָּה עַל־אֲדָמָה טְמֵאָה תָּמוּת וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ:

כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִה וְהִנֵּה כְּלוּב קָיִץ: וַיֹּאמֶר מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כְּלוּב קָיִץ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ: וְהֵילִילוּ שִׁירוֹת הֵיכָל בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה רַב הַפֶּגֶר בְּכָל־מָקוֹם הִשְׁלִיךְ הָס: שִׁמְעוּ־זֹאת הַשֹּׁאֲפִים אֶבְיוֹן וְלַשְׁבִּית עֲנִוֵּי־אָרֶץ: לֵאמֹר מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנַשְׁבִּירָה שֶּׁבֶר וְהַשַּׁבָּת וְנִפְתְּחָה־בָּר

וַאֲמַר יְיָ הָא אֲנָא עָבֵיד דִּין בְּגוֹ עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָא אוֹסִיף עוֹד לְמִשְׁבַּק לְהוֹן: וְיִצְדוּן בָּמַת יִשְׂחָק וּמַקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יֶחֶרְבוּן וַאֲקִים עַל בֵּית יָרָבְעָם דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא: וּשְׁלַח אֲמַצְיָה רַבָּא דְבֵיתְאֵל לְוָת יָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מָרִיד עֲלָךְ עָמוֹס בְּגוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא תִיכוֹל אַרְעָא לְסוֹבָרָא יָת כָּל פִּתְגָמוֹהִי: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר עָמוֹס בְּחַרְבָּא יִתְקְטִיל יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא יִגְלוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן: וַאֲמַר אֲמַצְיָה לְעָמוֹס נְבִיָּא אִיתָא אֱזֵיל לָךְ לְאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וְאֵיכוֹל תַּמָּן לַחְמָא וְתַמָּן תִּתְנַבֵּי: וּבְבֵיתְאֵל לָא תוֹסִיף עוֹד לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי מַקְדַּשׁ מַלְכָּא הוּא וּבֵית מַלְכוּתָא הוּא: וַאֲתֵיב עָמוֹס וַאֲמַר לַאֲמַצְיָה לָא נְבִיָּא אֲנָא וְלָא בַר נְבִיָּא אֲנָא אֲרֵי מָרֵי גֵיתֵי אֲנָא וְשִׁקְמִין לִי בִשְׁפֵלְתָּא מִן קֳדָם חוֹבֵי עַמָּא יִשְׂרָאֵל אֲנָא מְסַגֵּיף נַפְשִׁי: וְדַבְּרַנִי יְיָ מִן דִּירָא מִבָּתַר עָנָא וַאֲמַר לִי יְיָ אֱזֵיל אִתְנַבֵּי עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל: וּכְעַן קַבֵּיל פִּתְגָמָא דַייָ אַתְּ אָמַרְתְּ לָא תִתְנַבֵּי בִשְׁמָא דַייָ עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא תַלִּיף עַל בֵּית יִשְׂחָק: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִתְּתָךְ בְּקַרְתָּא תִּטְעֵי וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְאַרְעָךְ בְּעַדְבָּא תִּתְפְּלֵיג וְאַתְּ עַל אַרְעָא מְסָאֲבָא תְּמוּת וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא יִגְלוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן: כִּדְנַן אַחֲזְיַנִי יְיָ אֱלֹהִים וְהָא מָאן מְלֵי סִיוּפֵי קַיְטָא: וַאֲמַר מָה אַתְּ חָזֵי עָמוֹס וַאֲמָרִית מָאן מְלֵי סִיוּפֵי קַיְטָא וַאֲמַר יְיָ לִי מְטַת פּוּרְעֲנוּת קִיצָא לְמֵיתֵי עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָא אוֹסִיף עוֹד לְמִשְׁבַּק לְהוֹן: וִיֵלִילוּן חֲלַף זִמְרָא בְּבָתֵּיהוֹן בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי פִּגְרֵי קְטוֹלִין בְּכָל אֲתַר דְּיֵימַר רְמֵי וּסְלֵיק: שְׁמַעוּ דָא דְשַׁיְיתִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא רֵישׁ מִסְכֵּינַיָּא וּמְדַמַּן לְבַטָּלָא מִילֵּי חֲשִׁיכַיָּא מִן אַרְעָא: דְּאָמְרִין אֵימָתַי יִמְטֵי יְרַח עֲבוּרָא וּנְזַבֵּין עֲבוּרָא וּשְׁמִטְּתָא וְנִפְתַּח אוֹצְרִין

נלחם. וישלח אמציה כהן בית אל. ויאמר אמציה אל עמוס. ויען עמוס ויאמר אל אמציה. ומשובב וימלך וירשה בן אמציה. בן חשביה בן אמציה בן חלקיה: אל עמי ד׳ וסי׳ נמסר בסדר ויחי וביחזקאל סי״ג: אדמה י״א וסי׳ נמסר בספר יואל סימן ב׳: עבור ז׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר בלק: נאם אדני י״ז דסמיכי בקריאה וסי׳ בבסר׳ רבת׳:

עבור על עונו: והלילו׳ רב הפגרי החללים: בכל מקום השליך הס. שלא ירך לב הטומעים: שמעו. השואפים: כמו שאפני אנוש שאפה רוח: ולשבית. להשבית כמו לשמיד וכפתח הלמ״ד להורות על הה״א וטעם להשבית להכריתם: לאמר. על אוצרי הבר ידבר אולי יתבוא שנת רעב כאשר ועבור זה החדש ולא ירד מטר אז נמכור הבר ביוקר ויקטינו האיפה שימודו בה הבר ויגדלו השקל לקחת יותר והם דברי מרמה כאבן ומאזנים: לקנות

לקנות· הדלים בעבור מוכרים נפשם בכסף לקנות בר ואפילו בעבור דבר קל כמו נעלי׳ מרוב הדחק: ומפל בר נשביר· הנופל משכבר נמכור: נשבע׳ בגאון יעקב· הוא השם הנכבד שלא ידעו גוירק יעקב ויפת אמר על האהרון גאון עזכם ויתן לשבי עזו: העל· ועלתה כאר· חסר יוד כאילו כתוב כיאור והעד שהוא כופל זה הפסוק בסוף ה הפרשה ושם כתוב ועלתה כיאור כולה והטעם ראויה היא הארץ שתרגז ותטבע כי היא על המים וכן כתו׳ לרוקע הארץ על המים: והיה· אשכח המנהג לבוא השמש בחצי היום כדרך ויקדר עליהם היום: והפכתי· ושמתיה· הטעם הארץ כי כל יושבים יתאבלו כאבל אב על בן יחיד: ואחריתה כיום מר· שלא נראה כמוהו: הנה· והשלחתי· כמו משליח בך בעבור ש שאמר אמציה לא ת תטיף התנב׳ כי ימותו הנביאים: ונעו· מים סוף שהוא דרומי ל לארץ ישראל עד הים הגדול מבוא השמש ושוטטו ישרא׳: ביום· הטע׳ כאשר לא ימצאו דבר יי׳ תנבונה ה הבתולו׳ ואפילו היפות עד שלא יועיל להם ה היופי שלהם כי יתעלפו מרוב הצמא גם הבחורים כי השם סר מעליהם כמו שאול שלא ענהו השם גם באורים גם בחלומות גם בנביאי׳: הנשבעים· ואשר יפחדו ממנו כן יהיה ונפלו ולא י יקומו עוד: ראיתי· במראה הנבואה ראה כבוד השם נצב על המזבח וצוה לאחד מן המלאכים הך כ כפתור פתח בית יי׳ כי כן המנהג לשום כפתור למעלה מן ה הפתח והוא כעין ת תפוח אשר יסמכו עליו הספים: ובצעם· כמו ופצעם מטעם המקום כי יפצעו כל אנשי הבית הם ה הכהנים: ואחריתם· בניהם כמו ולא לאחריתו: אם יחתרו בשאול· למטה וכתוב ערום שאול נגדו: בראש הכרמל· יערו וכרמלו ואם בקרקע הים ישכנו נחש והוא דג גדול ד דומה לנחש וכתו׳ נחש בריח נחש עקלתון: ואם· כל זה דיבר הנביא להפחיד מי שאין לו לב להבין ב גבורת השם: ושמתי עיני· פירושו לראותו והנה כבון הוא לטובה גם לרעה: ואחרי׳

בצהרים י״ב בקריאה וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ח: למסה״ דגשים בקריאה וסימ׳ ויצמא שם העם למים· רפאתי למים האלה· הוי כל צמא לכו למים· ואדיריהם שלחו צעיריהם· לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם: ולא יקומו ב׳ וסימ׳ ונפלו ולא יקומו· וחי דרך באר שבע: אהרוג ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ וסי׳ וכל שריה

להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה: לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים ומפל בר נשביר: נשבע יהוה בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם: העל זאת לא תרגז הארץ ואבל כל יושב בה ועלתה כאר כלה ונגרשה ונשקה כיאור מצרים: והיה ביום ההוא נאם אדני יהוה והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור: והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר: הנה ימים באים נאם אדני יהוה והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי יהוה: ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר יהוה ולא ימצאו: ביום ההוא תתעלפנה הבתולת היפות והבחורים בצמא: הנשבעים באשמת שמרון ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע ונפלו ולא יקומו עוד: ראיתי את אדני נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם בראש כלם ואחריתם בחרב אהרג לא ינוס להם נס ולא ימלט להם פליט: אם יחתרו בשאול משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם אורידם: ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם: ואם ילכו בשבי לפני איביהם משם אצוה את החרב והרגתם ושמתי עיני עליהם לרעה ולא לטובה:

לאזערא מכילתא ולאוספא על סלעא ולשקרא במוזנוון דנכיל: למקני בכספא מסכיניא וחשיכיא בדיל דיתקנון והמסת עיבורא נזבין: קיים יי דיהב רבותא ליעקב אם יתנשון לעלמין כל עובדיהון: העל דא לא תחרוב ארעא ויצדי כל דיתיב בה ויסק עלה מלך במשריתיה דסגי כמי נהרא ויחפינה כולה ויתריך ית יתבהא ותתקע כנהר מצרים: ויהי בעידנא ההיא אמר יי אלהים ואכסי שמשא כד בטיהרא ואקביל לארעא ביום נהור: ואהפיך חגיכון לאבלא וכל תושבחתכון לאיליא ואסק על כל חרצין סק ועל כל ריש מרט ואשוינה כאבל יחיד וסופה כיום מריר: הא יומיא אתן אמר יי אלהים ואשלח כפנא בארעא לית כפנא למיכל ולית צחותא למשתי אלהן לקבלא ית פתגמא דיי: וישלטלון מימא עד מערבא ומציפונא עד מדינחא יהכון למתבע אולפן מן קדם יי ולא ישכחון: ביומא ההוא ישתלהיין כנישתא דישראל דאינון דמיין לבתולן שפירן דטעאה בשפירהן עם עולימין חייבין והינון מטרפין ורמן בצחותא: די מקיימין בחובת שמרון ואמרין קיימא דחלתא די בדן וקיימין נימוסי באר שבע ויפלון ולא יקומון עוד: אמר נביא חזיתי ית יקרא דיי אסתלק בכרובא ושרא על מדבחא ואמר אם לית עמא בית ישראל תייבין לאוריתא כפי ימנרתא איתקטיל מלכא יאשיה ויחרב ביתא ויתפגרן עזרתא ומני בית מקדשא בשביא יהכון ושארהון בחרבא איקטול לא יערוק להון דעריק ולא ישתיזיב להון דמשתיזיב: אם ידמון לאטמרא כדבשאול מתמן במימרי ידברינון ואם יסקון בצינין דרמין עד צית שמיא מן תמן במימרי יחתונון: ואם ידמון לאיטמרא ברישי מגדלי כרכיא מתמן אפקיד בלושין ויבלשונונון ואם יטמרון מן קדם מימרי בניסי ימא מתמן אפקיד ית עממיא דתקיפין כחויא ויקטלונונון: ואם יהכון בשביא קדם בעלי דבביהון מתמן אפקיד ית דקטלין בחרבא ויקטלונונון ואשוי מימרי עליהון לבישא ולא לטבא:

אהרוג עמו אמר יי׳· ובצעם בראש כלם· קדמא כל׳: ימלט י״ג וסימ׳ בלשון תרגום תפש לגברא דשבא שביא רצדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכיכתא ושקרת במיכאל· ופי׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח וירמיה סימ׳ כ״ו:

להקטין איפה· מכור במדה קטנה ואת כספינו נקבל בשקל גדול: בעבור נעלי׳· בדיל דיחסנון: ומפל בר נשביר· ומהממת עיבורא נזבין את הפסולת שנפל מן החטים בנפה נמכור ביוקר לעניים: העל זאת לא תרגז הארץ· וכי אין עון זה כדי שתחרב עליו הארץ: ועלתה כאור כלה· ובמקום אחר הוא אומר ועלתה כיאור כלה ויונתן תירג׳ שניהם בשוה ויסק עלה מלך במשריאן דסגיאין כמי נהרא ויחפיניה כולה וקשה בעיני לפרש כאור כמו כיאור ויש לפרשו כמו יפיץ ענן אורו על כפים כסה אור ועלתה כענן נשם כולה אפילה וחשיכה: ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים· כילום עולה אחת למ׳ שנה ומשקה את הארץ וכשהוא עולה מעלה רפש וטיט על שפתו ו וכשחוזר משקיות חוזר על ג גדותיו ומימיו משתללין והוא קרוי שיקוע שהטיט השוכר את מימיו נשקע ונגרש כמו ויגרשו מימיו רפש וטיט אף הארץ ת תקיא רפשה׳ שכתוב׳ והאכ׳ תקיא: והבאתי השמש בצהרי׳· כשיהא להם שלו׳ גדול תבא מפלה פתאו׳ ואמרו רבותי׳ זה יומו של יאשיהו שמת בחרב של שלו׳ כמו שאמרו רבותינו אין לה חרב של שלום יותר מפרעה נכה שאמר לו ליאשיהו מה לי ולך לא עליך אתה היום לא עליך אני בא הי׳ כי אם לעבור דרך ארצך אל בית מלחמתי וגו׳· השמש מלכות בית דוד כמשל׳ה כשמש שנאמר וכסאו כשמש נגדי: והפכתי חגיכם לאבל· כענין שנ׳ וכל יהודה וירושלם מתאבלים על יאשיהו: וכל שיריכם לקינה· כענין שנ׳ ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם: כאבל יחיד· כאב שמתאבל על בן יחיד: כי אם לשמוע· שתפסוק מכם רוח הקדש: תתעלפנה· תפרח רוחם פשמיי״ר בלע״ז כמו ויתעלף דיונה וכן ענין הטרה עולפו וכן בלבון משנה יתעלפה: חי אלהיך דן· אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן: נצב על המזבח· נסתלק מכרובא למדבחא דרך יציאת חוץ על מזבח הזהב ש שהוא בהיכל והוא מעשר מסעות שבעה שכינה: הך הכפתור· שהוא בראש הנר: וירעשו הספים· איסקופות הבית מתנוכות כך יהרג המלך ו וירעדו הסרים: ובצעם בראש כולם· כמו וכצעם וי״ת כפתור המנורה טפי מנרתא יתקטל מלכא יאשיהו וירעשו הספים ויחרוב ביתא ויתפגרון עזרתא ובצעם בראש כולם ומאני מקדשא בשביא יהכון כמו ו ובצעם תמוכם יגלה בראש כולם: אם יחתרו בשאול· אם ידמון לאיטמרא בשאול: ידי תקחם· במימרי ידבריכון שכיהון: ואם יעלו השמים· ואם יסקון בטורין רמין עד צית שמיא מתמן ב במימרי יחתינון: בראש הכרמל· בריש כרכא מגדלא: משם אחפש· לתמן אפקיד בלושין ובלשינון: בקרקע הים· בניסי איי הים: אצוה את הנחש· עממיא דתקיפין כחויא: הנוגע

ואדני. הטעם שינזור גזירה עליה: ותמוג. הפך תולדתה כי היא יבישה: ואבלו כל יושבי בה. כדור המתגל: ועלתה. וטעם ועלתה כיאור שיעלה בתחת: הבונה. הטעם להזכיר זה כי הוא ברא הארץ וכל יושביה ואנה יוכלו להסתר ולברוח מפניו והנה בכל הארץ יגע ומיד תמוג ואף כי חלק מאלפי אלפים הם בני אדם היושבים בה וסב ואמר כי הארץ לא תעמוד כי אם בנח שמים והמעלות הם גלגלי הרוח והקור והאש כי הם כולם גלגלים זה למעלה מזה והנה אלה בין הארץ ובין השמים: ואגדתו. הם החיים: על ארץ יסדה. שהם כאגודות והזכיר פעם אחרת הקורא למי הים לצורך החיים להוריד מטר והטעם כי אני הכינותי לבני האדם כל צרכם והנה איטיב להם אם ישמעו בקולי ואם ת מרדו בי לא ימלטו כי הכל בידי: הלא. אמר יפת כשי הכושי' הפקר ואין איש יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם איככם כמו הפלשתי' מכפתור וארם מקיר שנתערבו ויתכן כי טעם הלא את ישרא' העליתי הנה כבר ידוע כי אני אלהיכם וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך ואם מארץ ישרת ב בעבור אחרת וככה הוא העליתיך ממצרי' ומפלשתים ומכפתור וארם מקיר: הנה. מי גרם לכם להיותכם כבני כושיים שלא ת תדעוני המלכי' שלכם כי כל מלכי ישרא' עשו הרע על כן אשמיד ממלכת ישראל ולא יהיה עליהם מלך עוד בגלו' שומרון והשבטים ביד מלך אשור: והנעותי בכל הגוים. שגלו בחלח וחבור ועריי מדי. וטעם לא יפול צרור ארצ' כאשר אמר כי לא ישמיד בית יעקב רק תקבצנו לבדו ויפת אמר כל ממלכות הארץ ישמיד רק ישראל לבדו ישאר ופירוש סוכת דוד על חזקיהו שנמלט מיד סנחריב ויצא שמו עד למרחוק וכן כתוב: בחרב. כאשר יפול מה שאיננו דגן ת מהכברה שאין בו ת תועלת ככה יאבדו רשעי ישראל שהם אומרים בעבור רשעם לא תקריב הרעה ל לבוא ור' ישועה אמר כי בעדינו כמו אלינו: ביום. יום יאמר על העת: למען. זה הפסוק הפוך הוא ו וככה פירושו למען יירשו ישר' את שארית אדום וכל הגוי' אחרי מות סנחריב ואם על המשיח ברור הדבר הוא: הנה. עתה יספר טובע הארץ: תתמוגגנה. כאלב דרך קברה: ונטעתים. ואני אנטעם על אדמתם כען שלא יזוזו

כשלם ספר עמוס

הנוגע ג' מל' וסי' וכל הנוגע בם יטמא דאשה כי יזוב זוב. הנוגע בארץ ותמוג. ואין נוגע בארץ דדניאל. אנ"ד: על ארץ ט' דסמיכי בקריאה וסים' ושבתי את שבות מצרים. גבה לך כיפיך. ואברת אעלה על ארץ פרזות. הבונה בשמים מעלותיו. להבטיר על ארץ לא איש. ידין בגוים מלא גויות. עדות ביהוסף שמו

ואדני יהוה הצבאות הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל־יושבי בה ועלתה כיאר כלה ושקעה כיאר מצרים: הבונה בשמים מעלותו ואגדתו על־ארץ יסדה הקרא למי־הים וישפכם על־פני הארץ יהוה שמו: הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם־יהוה הלוא את־ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתיים מכפתור וארם מקיר: הנה עיני אדני יהוה בממלכה החטאה והשמדתי אתה מעל פני האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את־בית יעקב נאם־יהוה: כי־הנה אנכי מצוה והנעותי בכל־הגוים את־בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא־יפול צרור ארץ: בחרב ימותו כל חטאי עמי האמרים לא־תגיש ותקדים בעדינו הרעה: ביום ההוא אקים את־סכת דויד הנפלת וגדרתי את־פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם: למען יירשו את־שארית אדום וכל־הגוים אשר־נקרא שמי עליהם נאם־יהוה עשה זאת: הנה ימים באים נאם־יהוה ונגש חורש בקצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל־הגבעות תתמוגגנה: ושבתי את־שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את־יינם ועשו גנות ואכלו את־פריהם: ונטעתים על־אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר־נתתי להם אמר יהוה אלהיך:

קמ"ו

ויי אלהים צבאות די נזיף בארעא וזייעא ויצדון כל דיתבין בה ויסיק עלה מלך במשריתיה דסגי כמי נהרא ויחפינה כולה ותשתקע כנהר מצרים: דיאשרי בתקוף רומא שכינת יקריה וכנשתיה על ארעא קשטה די אמר לכנשא משירין דסגיאין כמי נהרא ומבדר להון על אפי ארעא יי שמיה: הלא כבנין רחימין אתון חשיבין קדמי בית ישראל אמר יי הלא ית ישראל אסקית מארעא דמצרים ופלישתאי סקו מקפוטקיא וארם מקירני: הא קדם יי אלהים גלן עובדי מלכות חייבתא ואשיצי יתה מעל אפי ארעא ברם ארי לא גמירא ושיצאה אשיצי ית בית ישראל אמר יי: ארי הא אנא מפקיד ואבדר בכל עממיא ית בית ישראל כמא דמחזרין בערבלא ולא נפיל מיני אבן מבינא לארעא: בחרבא יתקטלון כל חייבי עמי דאמרין לא תיתי ותוחי עלנא בישתא: בעידנא ההיא אקים ית מלכותא דבית דוד דנפלת ואיבני ית כרכיהון וכנישתהון אתקין ותי ותישלוט בכל מלכותא ותיגמר ותשיצי סגי משריתא והיא תיתבני ותשתכלל כיומי עלמא: בדיל דירתון ית שארא דאדום וכל עממיא בית ישראל דאיתקרי שמי עליהון בכן אנא יי עביד דא: הא יומיא אתן אמר יי ויער עדריא בחצודא ועצר ענבין במפק בר זרעא וירבון טוריא חמר מרת וכל רמתא יתפלחן: ואתיב ית גלות עמי ישראל ויבנון קירוי דצדין ויתובון ויצבון כרמין וישתון ית חמריהון ויעבדון גינין ויכלון ית איביהון: ואקיימינון על ארעהון ולא יתלטלון עוד מעל ארעהון דיהבית להון אמר יי אלהך:

בצאתו על ארץ מצרים. יהללו את שם יי' כי נשגב. והיה כמלאת שבעים. וכל ארץ מצרים ואורי' דכוו: אקים ו' וסי' אקים את יצחק. נביא אקים. אקים אל עלי. ואת דוד מלכם. אקים את סוכה דוד הנופלת. והריסותיה אקים: סימן כל אמת דתקן עושה קמצין פי' כל אלה הדברים מלבים תרי עשר דברי הכים תהל' קהלת עזרא עושה נקוד בצירי במכב כסגול וסים' נמסר במלבים גבי פרשתא דארבעה אנשים היו מצורעים והוא בחלק ב' סימן ו': אמר יי' אלהיך ל' סוף פסוק:

רשי

הנוגע בארץ ותמוג. דנזיף בארעא וזיע ותמוג. לשון כוע. וי' הוא הנוגע בארץ ותמוג כלומר גזירה זאת מאתו יבאת: ואגדתו. קבוצת בריותיו ד"א קבוצת הצדיקי' היא היתה יסוד הארץ לתקרת השמי' שבשבילם הכל קיים: הקורא למי הים. דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא: הלא כבני כושיים אתם לי. למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר איככם שבים אלי הלא מן בכינה באתם כשאר אומות ככושים אשר נדמיתם להם כענין שנאמר היהפוך כושי עורו כך אתם תוכלו להטיב: הלא בטובתי תחלת בוחרי בכם היא הוצאה שהוצאתי א אתכם מארץ מצרי' ומה לי בכך אף פלשתי' כך הוצאתי מכפתור כשבאו כפתורי' על העוים כענין שנא' והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו' כשמו גם בני עזה ושאר סרני פלשתים תחתיהם והוצאתים מידם ואעפ"כ לא נשיתם לי לעם: וארם מקיר. וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יבאו: והשמדתי אותה. הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד: כי הנה אנכי מצוה. להגלותם ולהניעם בכל הגוים תנועה רבה ויתירה כאשר יונע מה שמונרין בכברה לאחר שנפלו ממנו סובין הרקין ונותרו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המנענע מנענע בכל כחו: ינוע. על ידי אחר ולא יתכן לקרות ינוע שהוא דבר הבא מ מאליו: לא תגיש ותקדי' בעדינו הרעה. בשביל עונינו לא תמהר הרעה לגשת ולבא: ביום ההוא. אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה ובו אקים סוכת דוד הנופלת ית מלכותא דבית דוד: למען יירשו ישראל את שארית אדום ואת כל הגוים כי נקרא שמי עליהם כאשר כתוב כי: ונגש חורש בקוצר. והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע לא יספיקו להרום ע' שיבא הקציר ולא יספיקו ל לבצור עד שיבא עת הזרע: תתמוגגנה. יתפלחון תירגם יונתן קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים: עסיס. יין טוב ומתוק:

ג' יין ספר עמוס

מתקיימו וככה תבואתו ותטעמו וככה אמתלנו:

חזון

לא ידענו דורו ולא נוכל לומ' כי הוא הנזכר בספר מלכים בימי אחאב כי שם כתוב ועובדיה היה ירא את יי' ואילו היה זה הנביא בעצמו איך יקראנו ירא השם ולא יקראנו נביא כי הנבואה היא המעלה הנכבדת יותר. ולפי דעתי כי שמועה שמענו זה הנביא וירמיה וישעיה ועמוס שהתנבאו על אדום על כן אמר שמענו: וציר. כאילו ציר שלוח בגוי' שהתחברו ויאמרו אלה לאלה קומו: הנה קטן. כי מספרם מעט ואין ארץ מלכותם רחבה: זדון. חסר כף כי חשבת כי הר שעיר ימלטך כשוכני בחגוי הסלע: אם תגביה כנשר. פועל יוצא והפעול חסר והוא מקום שבתך וככה המגביהי לשבת וכבר פירשתיו הטע' תגביה מקום שבתך כנשר: אם גנבים. בסתר: שודדי לילה. נדמיתה כנרתה כמו נדמה שמרון: איך נבעו. כמו אם תבעיון בעיו: עד. לא יכלו אנשי בריתך להושיעך רק שלחוך עד סוף הגבול שלך בלכת פליטיך בשביה: לחמך. כאשר היית במקומך זהו תחתיך. אנשי שלומך המאכילים אותך נותני מזור בלחמך ולא הרגשת ומזור כמו מזורו. ותחסר כף מלת אין כאים אשר אין תבונה בו וכמוהו ולאין אונים עצמה ירבה ולאים אין אונים ור' מרינוס אמר בו כמו ממנו וכל ערל לא יאכל בו לא התבוננת ממנו: הלא. לא יועילוך להצילך חכמיך וגם גבוריך: וחתו. תימן. אולי הזכירו לתקפו גבוריך שהם מתימן כי הוא מבני אדום: למען יכרת איש. מרוב ההרג ולא ישאר פליט וטעם למען דבק עם והאבדתי: מחמס. אלו הפסוקים יורו כי זאת הנבואה על אדום הוא אחר גלות ירושלם אל בבל וכן אמ' המקונן זכור יי' לבני אדו' שהיו אומרים לבבליים ערו ערו וכתוב תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום ונבוכד נצר השחית אדום ותהי ארצם שממה וככה יתנבא יחזקאל כי ירוש' שבה אחרי גלות בבל ואדום לא שבה וכבר פי' בספר דניאל כי אין יפר' בגלות אדום ופיר' דבר הקדמונים מלכות אדום הרשעה והנה טעם מחמס בעבור החמס שעשה אדום ליום' ביום ירוש': ביום. לראות ולהנקם: ואל. לא היה ראוי שתרא' ביום נכרו הוא יום אידו שיהא נכר בעיניו שלא הכיר יום כמוהו בימים: ע. בעבור שהיה לעולם אדום תחת יד יהודה על כן היה קשה עלינו שמחת אדום מצרתנו: ואל תשלחנה. דרך קצרה והטע' ידיך וככה יחפרו בעמק רגליו: ואל. הפרק. מקום שיתפרקו ממנו הדרכי' להמר לבבליים או זה הדרך הלך הפליט: ואל תסגר שרידיו. למסור כאילו תסגור עליו: כי. הטע' במהרה יקרה לכל גם לך כמקרה הזה:

עובדיה. מאי שנא עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת אמרו חכמים עובדיה גר אדומי היה אמר הקב"ה מהם ובהם אביא עליהם יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם: הנה קטן נתתיך. כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה לפני קטן הוא ורבותינו דרשו קטן שאי' להם לא כתב ולא לשון בזוי שאין מעמידי' מלך בן מלך: שוכני בחגוי סלע. סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו חגוי כמו והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא בריי"טה בלע"ז ואל תתמה על וי"ו של חגוי שהיא כוי"ו של קצוי וכוי"ו של משתוי שאין יסוד בתיבה אלא טי"ת וחי"ת: באו לך. עליך: איך נדמיתה. למה נדמית דומם עד שגנבו כל רצונם. הלא גנבים ישאירו עוללות ואלה לא ישאירו לך כלום כי יחפשוך ויגלו וידרשו מצפוניך: נבעו. תרגם יונתן איתגליין ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם תבעיון בעיו: עד הגבול שלחוך. אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך ולווך עד גבול ארצך עד הספר ששם באו עליך למלחמה ובזאת השיאוך והצליחו: ויכלו לך. לפתותך לצאת ושבו מאחריך: לחמך ישימו מזור תחתיך. אף מאכלך שם לך אחיך יעקב למזור שנתן לך לחם ונזיד ע עדשים ועל ידו בזית הבכורה מזור חולי: וחתו גבוריך תימן. יחתו ויפחדו לכוש של ארץ אדום ות"א ויתברון גיבריך יתבי ארעא דרומא: למען יכרת. כל איש גבור: מהר עשו מקטל. מרוב הרג שיבא עליהם: מחמס אחיך יעקב. בשביל חמס שעשית ליעקב: ביום עמדך מנגד. שלא באת לעזור לו. גם אתה כאחד מהם. מעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאים עליהם: אל תרא ביום אחיך. לא היה לך להביט ולעמוד מנגד. ביום נכרו. ביום הסגרו ביד אויב וכן הוא אומר בשאול נכר אותו אלהים בידי הסגיר אותו בידי: ואל תשלחנה בחילו. אל תשלחנה ידיך בנכסיו כן תרגם יונתן ומקרא קצר הוא וצריך לו להוסיף עליו ידיך: אל תעמוד על הפרק. מקום שהבורחי' יוצאים דרך שם לימלט ובלשו' לעז קורי' אותו טרו"ג: כאשר

חזון ב' ר"פ וסי' חזון ישעיהו בן אמוץ' חזון עובדיה כה אמר: עובדיה ל' דכוו' בנבי' וכל שאר נביאים עובדיהו וכל כתובים עובדיה במ"ב עובדיהו וסימ' לזבולן ישמעיהו בן עבדיהו. והאנשים עשים באמונה: קנך ג' וסימ' ושים בסלע קנך. כי תגביה כנשר קנך דירמיה. ואם בין ככבי' שים קנך: ב' ר"פ אם אם אם וסי' אם גנבים באו

חזון

עבדיה כה אמר אדני יהוה לאדום שמועה שמענו מאת יהוה וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה: הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד: זדון לבך השיאך שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורדני ארץ: אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם יהוה: אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה הלוא יגנבו דים אם בצרים באו לך הלוא ישאירו עללות: איך נחפשו עשו נבעו מצפניו: עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלמך לחמך ישימו מזור תחתיך אין תבונה בו: הלוא ביום ההוא נאם יהוה והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו: וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל: מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם: ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שערו ועל ירושלם ידו גורל גם אתה כאחד מהם: ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל פיך ביום צרה: אל תבוא בשער עמי ביום אידם אל תרא גם אתה ברעתו ביום אידו ואל תשלחנה בחילו ביום אידו: ואל תעמד על הפרק להכרית את פליטיו ואל תסגר שרידיו ביום צרה: כי קרוב יום יהוה על כל הגוים כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך:

נבואת

עובדיה כדנן אמר יי אלהים לאדום בשורא שמענא מן קדם יי ואיזגד בעממיא שליח קומו ונתעתד עלה לקרבא: הא חלש יהבתך בעממיא בסיר את לחדא: רשע לבך אטעיך דאת דמי לנשרא דשרי בשיני כיפא ברומא מותביה אמר בלביה מן יחתינני לארעא: אם תרים כנשרא ואם בין כוכביא תשוי מדורך מתמן אחתינך אמר יי: אם גנבין אתו עלך אם בזוזי ליליא איכדין הויתא דמוך עד דיגנבו מיסתהון ואם חטופין כקטופין אתו עלך הלא משארין עוללן: איכדין אתבלש עשו אתגליין מטמורוהי: מן תחומא אגליוך כל אנשי קיימך אטעיוך יכילו לך אנשי שלמך אכלי פתורך שויאו תקלא תחותך מדלית בך סוכלתנו: הלא בעידנא ההיא אמר יי ואוביד חכימין מאדום וכל גבר דביה סוכלתנותא מכרכא דעשו: ויתברון גיברך יתבי דרומא בדיל דישתיצי גבר דביה צורבא מכרכ' דעשו מקטול: מחטוף אחוך יעקב תחפינך בהתא ותשתיצי לעלם: ביום מקימך מקבל ביומא דבזו עממי' נכסוהי ונוכראין עלו בקירוהי ועל ירושלם רמו עדבין אף את כחד מנהון: ודחזיתא ביומא דאחוך ביום תבריה ודחדית לבני יהודה ביום תברהון ודאסגיתא למללא רברבן בעידן עקא: ודעלתא בתרעי עמי ביום תברהון ודחזיתא אף את בבישתיה ביום תבריה ודאושטתא ידך בנכסוהי ביום תבריה: ודקמתא על פירקא לשיצאה ית מערקוהי ודמסרתא משיזבוהי בעידן עקא: ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי על כל עממיא כמא דעבדת יתעביד לך גמלך יתתב ברישך:

לך. אם לשבט אם לארצו ישלמך ג' ב' חס' וחד מל' וסי' נמס' בישעיה סי' מ"ח וירמיה סי' ל"ח: ידו ג' וסי' נכסר ביואל סימן ד'. ואל תרא חד מן י' ר"פ בנן ג' ג' מלין דנסבין ו' וסי' ולכל חית הארץ ולכל ולכל. והנה אנחנו באלבים אלמים ורנה והנה. ובן תעשה לחמרו ובן ובן. וכל הארץ בוכים וכל וכל. ואנשי בבל עשו ואנשי ואנשי. וקול בנפי החיות וקול וקול. ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש ואיש. ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל ואל. ובני אפרים ישעי ובני ובני. ושם האיש אלימלך ושם ושם:

כי · מדבר ליסר׳ כאשר שתיתם כוס כן ישתו כל הגוים · ולעו כמו ילעקדם וטעם בליעה לא שהוא חסר בי״ת ויפת אמר כאשר שתו הגוים וששו על הר קדשי כן ישתו על הר עשו׃ ובהר ציון · כל הגוים יהיו כלא היו ואין פליט להם אבל בהר ציון תהיה פליטה אמר יפת זה לעתיד ורבי משה אמר על ימי חזקיהו ורבי ישועה אמר על בית שני׃ והיה · ובית יוסף · הטעם כפול והזכיר יוסף כנגד יעקב ויוסף׃ וירשו · אנשי הנגב שם מקום או נגב ארץ ישראל והיושבים בשפלה כמו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובנימן ירש את הגלעד מעבר לירדן׃ וגלות · אמר ר׳ משה הגלות שהחלו לגלות ור׳ תריכום אמר כי החל כמו ויאבל חיל וחומה והטעם כי יתפשם המדינה והרג שבתוכה גם הבורחים לא נמלטו ודרך מעטים שהיו בחיל׃ אשר כנענים · שמענו מפי גדול׳ כי ארץ אלמנייא הם הכנעניים שברחו מפני בני ישרא׳ בבואם אל הארץ גם ככה צרפת היא פרנסיא ותרגם יונתן בן עוזיא׳ ספרד אספמייא וזו היא גלות טיטוס וזאת הנבואה לעתיד לא כאשר אמר רבי משה כי אז כשזרו שהבית הראשון ועלו מושיעי׳ הם שופטי ישר׳ לשפוט השרידים בהר עשו אז תהיה לשם המלוכ׳ בגלוי כדרך והיה יי׳ למלך על כל הארץ שהוא לעתיד׃

רשי

כאשר שתיתם על הר קדשי · כמה דחדיתון על מחת טורא דמקדשי׃ ולעו · כתרגומו ויסתלעמון לשון תהומה ושממון וטירוף דעת אישטורדישון בלע״ז׃ את מורשיהם · נכסי עממיא דהוו מחסנין להון׃ כי יי דבר · והיכן דבר וירד מיעקב והאביד שריד וגו׳׃ וירשו הנגב · ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא במזרח דרום ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרי׳ ואת הר שומרון׃ ובנימן את הגלעד · ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם יפשטו להם מ מהלאה לגבולותיה של ארץ ישר׳ במזרחה׃ וגלות החל הזה · תירגם יונתן עמא הדין׃ החל · לשון חיל כמו ויבא ירושלימה בחיל כבד דרב שקה אלא שזה חסר יו״ד ויש עוד לפר׳ החל הזה גלות הגלה הזה׃ לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת · גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מן השבטים לארץ כנענים עד צרפת׃ וגלות ירושלם אשר בספרד · שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל והומרים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנצא בלע״ז׃ ספרד תרגם יונתן אספמיא׃ ועלו · שרי ישראל מושיעים בהר ציון׃ לשפוט את הר עשו · לפרוע מהר עשו אשר עשו ליש׳ לשפטו יושטיצי״ר בלע״ז׃ והיתה ליי׳ המלוכה · לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע משפט הרשע הר עשו ית כרכא רבא דעשו היא רומי׃

ובית יוסף ב׳ וסימ׳ והתחלקו אתה לשבעה חלקים דיהושע · ובית יוסף להבה׃ את שדה ב׳ וסימ׳ ואם את שדה בקנתו · וירשו הנגב את הר עשו׃ החל ד׳ ג׳ קבץ וא׳ פתח וסי׳ החל רש והחגר בו בלחבה · החל רש לרשת את · החל וכלה · וגלות החל הזה לבני ישראל · בתראה פתח׃ כנענים הכנענים ג׳ בקריאה וסימ׳ וגלות

כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃ וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

בא

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי לֵאמֹר׃ קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא עָלֶיהָ כִּי־עָלְתָה רָעָתָם לְפָנָי׃ וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּרֶד יָפוֹ וַיִּמְצָא אֳנִיָּה בָּאָה תַרְשִׁישׁ

אֲרֵי כְּמָא דַחֲדִיתוּן עַל מַחַת טוּרָא דְקוּדְשִׁי יִשְׁתּוּן כָּל עַמְמַיָא כַּס פּוּרְעָנוּתְהוֹן תְּדִירָא וְיִשְׁתּוּן וְיִסְתַּלְעֲמוּן וִיהוֹן כִּדְלָא הֲווֹ׃ וּבְטוּרָא דְצִיוֹן תְּהֵי מְשֵׁיזְבְתָא וִיהוֹן קַדִּישִׁין וְיַחְסְנוּן דְבֵית נִכְסֵי עַמְמַיָא דַהֲווֹ מַחְסְנִין לְהוֹן׃ וִיהוֹן דְבֵית יַעֲקֹב תַּקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא וּדְבֵית יוֹסֵף חֲסִינִין כְּשַׁלְהוֹבִיתָא וּדְבֵית עֵשָׂו חַלָּשִׁין כְּקַשָּׁא וְיִשְׁלְטוּן בְּהוֹן וְיִקְטְלוּנוּן וְלָא יְהֵי שֵׁיזְבָא לְבֵית עֵשָׂו אֲרֵי יְיָ גְּזִיר כֵּן׃ וְיַחְסְנוּן יָתְבֵי דָרוֹמָא יַת כְּרַכָּא דְעֵשָׂו וְיָתְבֵי שְׁפֵילְתָא יַת אַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי וְיַחְסְנוּן יַת קִירְוֵי אֶפְרַיִם וְיַת קִירְוֵי שֹׁמְרוֹן וּדְבֵית בִּנְיָמִן יַת יָתְבֵי אַרְעָא גִלְעָד׃ וְגָלוּת עַמָּא הָדֵין דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּבְאַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי עַד צָרְפַת וְגָלוּת יְרוּשְׁלֵם דִּבְאַסְפַּמְיָא יַחְסְנוּן יַת קִירְוֵי אַרְעָא דָרוֹמָא׃ וְיִסְקוּן מְשֵׁיזְבִין בְּטוּרָא דְצִיוֹן לְמִדַּן יַת כְּרַכָּא דְעֵשָׂו וְתִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַיְיָ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יוֹנָה בַּר אֲמִתַּי לְמֵימַר׃ קוּם אִיזִיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ אֲרֵי סְלִיקַת בִּישַׁתְהוֹן קֳדָמַי׃ וְקָם יוֹנָה לְמֵעֲרַק לְיַמָּא מִן קֳדָם דְּאִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ וּנְחַת לְיָפוֹ וְאַשְׁכַּח אִלְפָא דַאֲזָלָא לְיַמָּא

נבכדר מזנה ל׳ · ל׳ ומל · ג׳ ישמדו · ב׳ · ל׳ · ט׳ · ל׳ ומס׳ · ל׳ · ו׳ · ג׳ בליש׳ · ל׳ ומס · ל׳ · ל׳ מס · ל׳ וכל · ב׳ · ט׳ ר״פ · ד׳ · ד׳ · ח׳

החל הזה לבני ישראל · יחצוהו בין כנענים · ותכנע לפניהם יושבי הארץ׃ קום ט׳ ר״פ וסימ׳ נבסר ביהושע סימ׳ ז׳ ולקבן בס״פר דא · בלפני יי׳ ח׳ בקריא׳ וסימ׳ המוכרים מלפני יי׳ · ויקם יונה לברח תרשישה מלפני ב׳ בפסוק · כי מלפני יי׳ הוא בורח כי הגיד׳ · אז ירננו עצי היער דד״ה · ובזאת עליך קצף · ולא נכנע דאבון דד״ה · הרים כדונג נמסו · כל אורית׳ דכוו׳ בב״ב וסימ׳ ויתחבא האד׳ ואשתו כפני · ואהה ועבדיך ידעתי כי טרם · וכל שאר קריא׳ דכוו׳ מפני יי׳׃

ספר יונה

זה הנביא התנבא על ירבעם בן יואש וכן כתוב הוא אשר דיבר יי׳ ביד עבדו יונה בן אמתי אשר מגת החפר׃ יש לתמוה איך יעלה על לב חכם שירע השם ומעשיו שיחשוב לברוח מפניו והוא בידו והכל מלא כבודו ואיך יתכב׳ מורה פיהם והוא כ כתוב כי הוא הנביא והגאון אמר כי הלך אל נינוה וקרא עליה ולא הזכיר זה הכתוב כמו קראן לו ויאכל ל לחם ואני אומר כי אין זה כמו זה כי אין טעם להזכיר אם אכל אם לא אכל אם לא ק קראו לו רק פגע בו ו ודבר עמו ועוד אם יונה מלא דבר השם למה היה בורח והוא אמר על כן קדמתי לברוח תרשישה ועתה הנה ראינו שלא היה משה רוצה ללכת בשליחות השם להוציא עמו ואף כי יונה שילך להטיב אל נינוה וככה אמרו חכמנו שתבע כבוד הבן ועתה אראות לך סוד יש עושה חרוזים בתולדתו בלי למוד ויש שהוא צרי׳ לימוד וכאשר יקבל ככה יוכל שלא לקבל ונקל הוא האחרון מן הראשון וכל הנביאי׳ לבד ממשה אחר עבור כבוד השם על פניו נבואתם כולם במראו׳ הם גם בחלום על כן אמרתי על אברהם אבינו זה בנבואה על נסיון האלהים ולקח המאכלת ואזנו נוטה לשמוע מהרה וכאשר חיפשתי בכל המקרא לא מצאתי מלת בריחה רק דביקה על מלת פני כמו ומפניך אברח ויברח יפתח מפני אחיו והנה לא מצאתי בנבואת יונה שברח מפני השם רק מלפני השם וכתוב חי יי׳ אשר עמדתי לפניו והנה כל זמן שהוא מקבל הוא מלפני לפני השם וככה ויצא קין מלפני יי׳ על כן אחריו ומפניך אסתר כי פני האדמה לפניו יי׳ ועוד כתוב לבוא בנקרת הצורים ובסעיפי הסלעים מפני פחד יי׳ וכתב לבוא עמהם תרשישה מלפני יי׳ והמשכילים יבינו׃ קום · נינוה · בית מלכות אשור והיא היום חריבה וחכמי ישראל בארץ יון אומרי׳ כי היא הנקראת אור״טיה ואנכי לא ידעתי ועתה לא ציוהו שיאמר עוד ארבעים יום רק כי עלתה רעתם לפני והמפרש כי פחד שיקרא נביא השקר בהנחם השם מהרעה לא דבר נכונה כי זאת הטעם לא אמר לו רק בפעם השנית כי שם כתוב את הקריאה אשר אני דובר אליך והוא עוד מ׳ יום ועוד איך ימרה הנביא פיהשם בעבור פחדו שיקראוהו אנשי נינוה נביא השקר ומה יזיקהו זה כי לא ידור עמהם ועוד כי אנשי נינוה לא היו טפשים כי למה שלח השם נביאו אליהם רק שישובו אל השם ואם לא ישוב לא תתקיים הגזירה עליהם ולולי שידעו זה באמת שאם ישובו אל השם ינחם על הרעה והנה איך יקראוהו נביא השקר והנכון מה שאמרו קדמונינו ז״ל כי חרה לו שימלטו בעבור ישראל והנה מלאכו כתוב היתה עיר גדולה לאלהים שהיו יראים השם מקדם והמפרש כי היתה עיר גדולה ויקרה בעיני השם להפחית אין זה דרך הלשון כי כתוב תגדל נפשי בעיני השם ולא לשם והנה כתוב לאהים וכתיב כל הגוים כאין נגדו ולא יחום אם הם רבים ופירו׳ לאלהים כי היו יראים השם היותים הקדמונים רק עתה בימי יונה החלו לעשות רע ולולי זה שהיו בתחילה אנשי השם לא היה שולח נביאו אליהם והנה ראינו שסבו תשובה גמורה אין כמוה ולא תמצא כתוב שסברו מזבחות בעלים או גדעו פסילים והנה מזה כלמוד שלא היו עובדי פסילים׃ ויקם · וירד יפו · אמר הגאון כי תרשישה תרסוס ורבי מבשר אומר שהוא עיר תונ״ס באפריקי׳׃ ויתן

ספר יונה

וקרא עליה · את קריאתי׃ לברוח תרשישה · ים ששמה תרשיש והוא בחוצ׳ לארץ אמר אברח לי לים שאין שכינה שורה בחוצה לארץ את׳ לו הקב״ה חייך יש לי שלוחי׳ כיוצ׳ בך לשלוח אחריך ולהביאך משם משל לעבד כהן שברח מן רבו ונכנס לבית הקברות אמר לו רבו יש לי עבדים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם ומה ראה יונה שלא רצה ללך אל נינוה אמר ה הגוים קרובי תשובה הם אם ה להם ויעשו תשובה כמצאתי מ מחייב את ישראל שאין שומעים לדברי הנביאים׃ ויתן

בזה זה מלרע וכל יחזקאל ומלכים דכל כמב

ויתן שכרה. לא כל שכרה רק מה שהוא חייב ליתן בחלקו׃ וי״י הטיל. השליך דרך משל והטעם שהשליכו מהיבשה על כן לא יכלו להשיב אל היבשה כי לא היה זה רק במקום התחברות הים עם הנהר והוא סמוך אל היבשה כי לעולם הוא קשה על הספינות והער שככה היה שאמר ותשליכני מצולה בלב ימים נהר יסובבני׃ והאניה חשבה. כמו ארץ כי תחטא לי׃ וייראו המלחים. ומעני הספינה כמו מלחייך וחובליך ויפת אמר כי מלח היו מוליכים׃ אל ירכתי הספינה. אל אחת ירכתי הספינה כמו ויקבר בערי גלעד׃ וישכב וירדם. מסער הים ומזעפו אולי לא נכנס קודם זה בספינה׃ ויקרב. רב החובל. הגדול שהיו חובלי׳ הוא מרימי החבלים חבלי התורן ורבי משה אמ׳ מגזרת תחבולות׃ יתעשת. כמו אבדו עשתונותיו וכמוהו עשתי עשר ב בעבור שזה המספר הוא כמו שני חשבונות כלל ופרט וכמוהו א אלהים יחשוב לי׃ ויאמרו׃ לא היו כי שם ספינות אחרות ויכלו לצאת וזאת לבדה ב בצרה על כן אמרו לכו ונפילה גורלו׳׃ בשלמי. בעבור מי וכמוהו על השל׃ ויאמרו. המפר׳ שבקשו לדעת מאי זה עם הוא ומאי זה ארץ שמא נגזר עליהם מ מהשמים מות לא דבר נכונה כי אם גזר השם על עם אם לא היה בעיר אחד מהם מ שנגזר עליו רק במקו׳ אחר עם אחרים למה ימלטו האחרים כאילו יתערבו על שנגזר עליו לבדו למות ומנהג רוב האדם לחיו׳ ממלאכת׳ ומלאכת האדם תורה על דברו ולמה נכנס ללכת למקום אחר וים ארכות שרוב אנשים טוב׳ וככה היום ידוע׃ ויאמר. השיב להם על האחרון שהו׳ מבני עבר הנקראים שהם על אמול עבר הראשון שהוא אבי כל בני עבר ואין לו יראה רק מ מהשם שברח מלפניו והזכיר השמי׳ והארץ והים והטע׳ כי ארע כי הוא שמה ועל הכל ימשול׃ וייראו. כנגד ש״א׳ אנכי ירא ויאמרו לו מה זאת והטעם איך עשית זה לברוח מלפני השם כי הוא גילה סודו להם׃ ויאמרו. מה נעשה. והטעם תן לנו עצה מה נעשה׃ וישתוק. הים כמו וישמחו וישתוקו׃ ויאמ׳. מתאוה ומבקש למות ולא תשוב כנוה לשם ולא היה אומר להם ככה לולי ששמע מפיהם כי ישליכוהו׃ ויחתרו. פירושו וכבר חתרו ומלת ויחתרו בעבו׳ שבעלי המשוטות דומים לחותרים׃ ויקראו. האמינו כולם בשם הנכבד ושבו ל לקרא אליו׃ בנפש. בעבור כמו ועבד יעקב ברחל׃ כאשר חפצת. שהתברר להם כי בעבורו הים סוער׃ וישאו. מזעפו. דרך משל כמו זועפים׃ ויראו. ויזבחו. אחרי צאתם׃ וימן. כמו זמן׃ ויהי יונה. אין כח באדם לחיות במעי הדגה כפי שעה ואף כי זה המספר רק במעשה נס׃ ויתפלל

ויקרב ה׳ פתחין וסימ׳ ויקרב אהרן אל המזבח. ותקרא אשה חכמה מן העיר. והיה כיקם הפלשתי. ויקרב המלך על המזבח. אליו רב החובל׃ ונדעה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ הוציאם אלינו ונדעה אותם. יגישו ויגידו לנו. וגידו האותיות לאחור. ונדעה בשלמי הרעה הזאת. ונדעה התצליח דרכינו דפסל מיכה׳ וחד פלוגתא

וַיִּתֵּן שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה׃ וַיהוָה הֵטִיל רוּחַ גְּדוֹלָה אֶל הַיָּם וַיְהִי סַעַר גָּדוֹל בַּיָּם וְהָאֳנִיָּה חִשְּׁבָה לְהִשָּׁבֵר׃ וַיִּירְאוּ הַמַּלָּחִים וַיִּזְעֲקוּ אִישׁ אֶל אֱלֹהָיו וַיָּטִלוּ אֶת הַכֵּלִים אֲשֶׁר בָּאֳנִיָּה אֶל הַיָּם לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם וְיוֹנָה יָרַד אֶל יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיֵּרָדַם׃ וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֹבֵל וַיֹּאמֶר לוֹ מַה לְּךָ נִרְדָּם קוּם קְרָא אֶל אֱלֹהֶיךָ אוּלַי יִתְעַשֵּׁת הָאֱלֹהִים לָנוּ וְלֹא נֹאבֵד׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ לְכוּ וְנַפִּילָה גוֹרָלוֹת וְנֵדְעָה בְּשֶׁלְּמִי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ וַיַּפִּלוּ גּוֹרָלוֹת וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל עַל יוֹנָה׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הַגִּידָה נָּא לָנוּ בַּאֲשֶׁר לְמִי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ מַה מְּלַאכְתְּךָ וּמֵאַיִן תָּבוֹא מָה אַרְצֶךָ וְאֵי מִזֶּה עַם אָתָּה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עִבְרִי אָנֹכִי וְאֶת יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרֵא אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת הַיָּם וְאֶת הַיַּבָּשָׁה׃ וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה זֹּאת עָשִׂיתָ כִּי יָדְעוּ הָאֲנָשִׁים כִּי מִלִּפְנֵי יְהוָה הוּא בֹרֵחַ כִּי הִגִּיד לָהֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה נַּעֲשֶׂה לָּךְ וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעָלֵינוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שָׂאוּנִי וַהֲטִילֻנִי אֶל הַיָּם וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעֲלֵיכֶם כִּי יוֹדֵעַ אָנִי כִּי בְשֶׁלִּי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם׃ וַיַּחְתְּרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל הַיַּבָּשָׁה וְלֹא יָכֹלוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם׃ וַיִּקְרְאוּ אֶל יְהוָה וַיֹּאמְרוּ אָנָּה יְהוָה אַל נָא נֹאבְדָה בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה וְאַל תִּתֵּן עָלֵינוּ דָּם נָקִיא כִּי אַתָּה יְהוָה כַּאֲשֶׁר חָפַצְתָּ עָשִׂיתָ׃ וַיִּשְׂאוּ אֶת יוֹנָה וַיְטִלֻהוּ אֶל הַיָּם וַיַּעֲמֹד הַיָּם מִזַּעְפּוֹ׃ וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה אֶת יְהוָה וַיִּזְבְּחוּ זֶבַח לַיהוָה וַיִּדְּרוּ נְדָרִים׃ ב וַיְמַן יְהוָה דָּג גָּדוֹל לִבְלֹעַ אֶת יוֹנָה וַיְהִי יוֹנָה בִּמְעֵי הַדָּג שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת׃

וִיהַב אַגְרַהּ וּנְחַת בַּהּ לְמֵיזַל עִמְּהוֹן בְּיַמָּא מִן קֳדָם דְּאִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַּייָ׃ וַייָ אֲרִים רוּחָא רַבָּא עַל יַמָּא וַהֲוָה נַחְשׁוֹל רַב בְּיַמָּא וְאִלְפָּא בָּעְיָא לְאִתְּבָרָא׃ וּדְחִילוּ סַפָּנַיָּא וּבְעוֹ גְּבַר מִן דַּחַלְתֵּיהּ וַחֲזוֹ אֲרֵי לֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ וּרְמוֹ יַת מָנַיָּא דְּבְאִלְפָּא לְיַמָּא לְאַקָּלָא מִנְּהוֹן וְיוֹנָה נְחֵית לְאַרְעִית שִׁידָא דְאִלְפָּא וּשְׁכִיב וּדְמוֹךְ׃ וּקְרַב לְוָתֵיהּ רַב סַפָּנַיָּא וַאֲמַר לֵיהּ מָא אַתְּ דָּמוֹךְ קוּם צַלִּי קֳדָם אֱלָהָךְ מָאִם יִתְרְחֵים מִן קֳדָם יְיָ עֲלַנָא וְלָא נוֹבֵיד׃ וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ אִיתוֹ וְנִרְמֵי עַדְבִין וְנִידַע בְּדִיל מָה בִּישְׁתָּא הָדָא לָנָא וּרְמוֹ עַדְבִין וּנְפַל עַדְבָא עַל יוֹנָה׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ חַוֵּי כְעַן לָנָא בְּדִיל מָה בִּישְׁתָּא הָדָא לָנָא מָה עִיבִידְתָּךְ וּמְנָן אַתְּ אָתֵי אֵי דָא הִיא מְדִינְתָּךְ וְאֵי מִדֵּין עַמָּא אַתְּ׃ וַאֲמַר לְהוֹן יְהוּדָאָה אֲנָא וּמִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא אֲנָא דָּחֵיל דַּעֲבַד יַת יַמָּא וְיַת יַבֶּשְׁתָּא׃ וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא דַּחְלָא רַבָּא וַאֲמַרוּ לֵיהּ מָה דָא עֲבַדְתָּא אֲרֵי יְדַעוּ גוּבְרַיָּא אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ הוּא עָרִיק אֲרֵי חַוִּי לְהוֹן׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ מָה נַעֲבֵיד לָךְ וִינוּחַ יַמָּא מִנַּנָא אֲרֵי יַמָּא אָזֵיל וְנַחְשׁוֹלֵיהּ תַּקִּיף׃ וַאֲמַר לְהוֹן טְלוּנִי וּרְמוּנִי לְיַמָּא וְיָנִיחַ יַמָּא מֵעֲלֵיכוֹן אֲרֵי יָדַע אֲנָא אֲרֵי בְּדִילִי נַחְשׁוֹלָא רַבָּא הָדֵין עֲלֵיכוֹן׃ וְשַׁטִּין גֻּבְרַיָּא לְאָתָבָא לְיַבֶּשְׁתָּא וְלָא יְכִילוּ אֲרֵי יַמָּא אָזֵיל וְנַחְשׁוֹלֵיהּ תַּקִּיף עֲלֵיהוֹן׃ וְצַלִּיאוּ קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ קַבֵּיל בָּעוּתַנָא יְיָ לָא כְעַן נֵיבַד בְּחוֹבַת נְפַשׁ דְּגַבְרָא הָדֵין וְלָא תִתֵּן עֲלַנָא חוֹבַת דַּם זַכַּי אֲרֵי אַתְּ יְיָ כְּמָא דְּרַעֲוָא קֳדָמָךְ עֲבַדְתָּא׃ וּנְסִיבוּ יַת יוֹנָה וּרְמוֹהִי לְיַמָּא וְנָח יַמָּא מִנַּחְשׁוֹלֵיהּ׃ וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא דַּחְלָא רַבָּא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְדַבָּחָא דְּבַח קֳדָם יְיָ וּנְדַרוּ נִדְרִין׃ וְזַמֵּין יְיָ נוּנָא רַבָּא לְמִבְלַע יַת יוֹנָה וַהֲוָה יוֹנָה בִּמְעַיָּא דְנוּנָא תְּלָתָא יוֹמִין וּתְלָתָא לֵילָוָן׃

רשי

ויתן שכרה. הקדים לתת שכרה ואין דרך יורדי הים לקת שכר הספינה עד שעת היציאה והוא הקדים ולא עוד אלא שנתן שכר כולה׃ חשבה להשבר. כדמי כאילו היא כסבורת׃ המלחים. בני אדם המנהיגי׳ את הספי׳׃ איש אל אלהיו׃ מן שבעים אומות היו שם׃ רב החובל. שר המלחים שאף הם נקראים חובלי הים ובלע״ז גוב״רנייל׃ מה לך נרדם. מה לך להיות נרד׳ אין עתה עת רדם׃ יתעשת. לשון מחשבה וכן עשתונותיו ותלכא עשית דרכי״ו׃ לכו ונפילה גורלות. רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלהם מ מסתברת אמרו בשביל אחד ממנו הוא כן מצינו בפר׳ דרבי אליעזר׃ בשלמי. במעשיו של מי ממנו׃ הגידה נא לנו באשר למי. למי חטאת אשר בשביל כן הרע׳ הזאת לנו׃ ומאין תבא. שמא על אנשי אותו מקו׳ נגזרה גזירה׃ ואי מזה עם אתה. שמא עמך חטאו׃ מה זאת עשית. למה עשית כן לברוח מפני מושל כזה׃ ויחתרו האנשי׳. יגעו ועסקו כחותר במחתרת׃ בנפש האיש הזה. בעון שנשלח יד בנפשו׃ וידרו נדרים. שיתגיירו׃ דג גדול. זכר היה והיה עומד בריוח ולא נתן לבו ל להתפלל רמז הקב״ה לדג והקיאו לתוך פיה של נקבה שהיתה מ מלאה עוברים והיה שם ברוחק והתפלל שם שנא׳ ממעי הדגה מבטן

מסרה

ונדעה נרדפה לדעת׃ ז׳ פסוקין ואת את ואת וסימ׳ והקריב מזבח השלמי׳ אשה לי״י חלבו. ואת כל חלב פר. ואת האיל יעשה. ואת כל שללה תקבוץ. ואם נכלמו מכל אשר. ויאמר אליהם עברי. ואת עשו שנאתי׃ ולא יכלו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ להוציא את הבנים ולא יכלו. להבקיע אל מלך אדום. ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה׃ כאשר ד׳ דמטע׳ דסבי׳ אשר בקריא׳ וסימ׳ משת נ נדב׳ ידך אשר תתן כאשר תנינא דפסוק׳ השמר בנגע הצרעת׳ אחרי כאשר יצאו הרדפים. עבו וראובני והגדי לקחו נחלתם תניינא דפסוק׳ בגורל נחלתם דקדים ליה ואלה אשר נחלו בני ישראל. החשבים להשכיח עמי שמי. ותשכח יי עשך נוטה שמי׳. כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי. כאשר חפצת עשית. וישמע זרובבל בן שאלתיאל׃

ויתפלל׳ המפרשים רצו לפרש חרוש והוציאו הכתוב ממשמעו כי יונה לא התפלל רק אחרי צאתו אל היבשה בעבור שמצאו ממעי ולא אמר במעי והלא ראו שם כתוב מבטן שואל וככה ממעמקים קראתיך יי ועוד כי מלת שועתי לאות כי התפלל וסוף ה׳ השם טרם שיקיאנו הדג וככה ותבא אליך תפילתי והנה למה לא היה כתו׳ ויתפלל יונה אחרי צאתו ממעי הדגה ועוד כי אחרי תפלתו כתוב ויאמר יי׳ לדג והביאם בבריה הזאת בעבור ותעל משחת ותבוא אליך תפלתי. ועתה שים לבך וראה כל תפילת נביא וברכתו היא ברוח נבואה ויעקב אמר אשר לקחתי מיד האמרי כידבר שנגזר להיות ידבר בלשון עבר וככה וזה שכמו לסבול דרך כוכב מיעקב וישמן ישורון ויבעט וירא יי וינאץ ויסכן ישראל בטח בדד ובתפילת דוד בבריח ויענני מהר קדשו סלה כי הכתו׳ אמר בבריח ולא אחר ברחו ובתפילתו אך אוסיף להביט אל היכל קדשך שהוא השמי׳ וי׳ בהיכל קדשו ורבים ככה ושם כתו׳ ישועתה ליי׳ שהיא מקוה כמו ישועתה ליי׳ לבקש ויש מי שאומר כי דגה בלעה הדג ואין צורך כי דגה ודג שם המין כמו צדק וצדקה׃ ויאמר׳ שאול׳ מקום עמוק הפך שמים שהוא מרום׃ ותשליכני׳ ימים׳ כמו על יאוריהם ויפת אמ׳ כי ים סוף מתערב עם ים יפו וסוף כמו ותסם בסוף בעבור היותו קרוב׃ ואני׳ נגרשתי מנגד עיניך׳ הם השמים׃ אפפוני׳ עד נפש׳ עד הגיעה נפשי למות׃ לקצבי׳ מקומות שיכרתו שם ההרים מגזרת ויקצב עץ׃ והארץ׳ סגרה בריחיה בעדי שלא אוכל לצאת להיות על הארץ׃ בהתעטף׳ כמו כי יעטף׳ ותעל משחת חיי׳ דרך משל על כמתו שהיא בלשת חיתו׃ משמרי׳ פועל יוצא והטעם על אנשי הספינה שהיו קוראו׳ איש אל אלהיו זה אל זה ומלת חסדם שהיו חושבים כי חסד הוא עושים או פירושו כמו חסד הוא׃ ואני׳ אשר נדרתי׳ במעי הדג׃ ויאמר׳ דרך משל שהכריחוהו לעשות חפץ השם׃ ויהי׳ פעם שנית׃ קום׳ הוא יורה כי לא הלך דרך שם מתרחק מנינוה אם ישלחהו שנית ילך׃ ויקם׳ אמר ר׳ ישועה כי הלכו אנשי הספי׳ אל נינוה והגידו דבר יונה על כן האמינו׃ ומלת לאהי׳ פירשתיה׃ מהלך שלשה ימים׃ בסביב המדינה והוא מהלך יום אחד מן הקצה אל הקצה או לא הלך לקרא רק מהלך יום אחד על כן ויחל׃ יש אומרים כי נהפכת שנהפכה ממעשיה הרעים וזה דרש א׳ אינכנו נכון רק הדבר כמו רגע ארבר׃ ויאמינו׃ כמו ויאמן העם והטעם בדבר אהים׃ ויגע׃ זה לפני לבוש השקים׃ ויעבר׃ הסיר׃ ויכס׳ בשרו שק כי הו׳ פועל יוצא׃ ויזעק׳ מטעם׳ מעצתו ודעתו ושכלו כמו בשנותו את טעמו׃ ויתכסו׳ ויקראו׳ האדם׃

לראשי ד׳ בקרי׳ וסי׳ לבן שומר לראשי אשימך׃ סוף חבוש לראשי׃ סכות לראשי ביום נשק׃ שבאלו תחת לראשי קדמאה דספרא׃ קום ט׳ רף וסי׳ קום התהלך בארץ לארכה׃ קום לך פדנה ארם׃ קם קדש את העם׃ קום רד לקראת אחאב׃ קום לך צרפתה׃ קום וירדת בית היוצר׃ קום לך אל נוה׃ חברו׃ קום כי עליך

וַיִּתְפַּלֵּל יוֹנָה אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו מִמְּעֵי הַדָּגָה׃ וַיֹּאמֶר קָרָאתִי מִצָּרָה לִי אֶל־יְהוָה וַיַּעֲנֵנִי מִבֶּטֶן שְׁאוֹל שִׁוַּעְתִּי שָׁמַעְתָּ קוֹלִי׃ וַתַּשְׁלִיכֵנִי מְצוּלָה בִּלְבַב יַמִּים וְנָהָר יְסֹבְבֵנִי כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי נִגְרַשְׁתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אַךְ אוֹסִיף לְהַבִּיט אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃ אֲפָפוּנִי מַיִם עַד־נֶפֶשׁ תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי׃ לְקִצְבֵי הָרִים יָרַדְתִּי הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ בַעֲדִי לְעוֹלָם וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה אֱלֹהָי׃ בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃ מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ׃ וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר נָדַרְתִּי אֲשַׁלֵּמָה יְשׁוּעָתָה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג וַיָּקֵא אֶת־יוֹנָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה׃

ג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר׃ קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת־הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל־נִינְוֵה כִּדְבַר יְהוָה וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר־גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים מַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ וַיָּחֶל יוֹנָה לָבוֹא בָעִיר מַהֲלַךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וְנִינְוֵה נֶהְפָּכֶת׃ וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטַנָּם׃ וַיִּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ נִינְוֵה וַיָּקָם מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ מֵעָלָיו וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר׃ וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוֵה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וּגְדֹלָיו לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן אַל־יִטְעֲמוּ מְאוּמָה אַל־יִרְעוּ וּמַיִם אַל־יִשְׁתּוּ׃ וְיִתְכַּסּוּ שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְיִקְרְאוּ אֶל־אֱלֹהִים בְּחָזְקָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמִן־הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם׃

וצלי יונה קדם יי אלהיה ממעי נונא׃ ואמר צליתי מדעקת לי קדם יי וקביל צלותי מארעית תהומא בעיתי עבדתא בעותי׃ ורמיתני בעומקיא בלבא דימא ונהר סחור סחור לי כל נחשולוהי דימא וגלוהי עלי עדו׃ ואנא אמרית אתרכית מן קדם מימרך ברם אוסיף לאסתכלא בהיכלא דקודשך׃ אקפוני מיא עד מותא תהומא סחור סחור לי ימא דסוף תלי עיל מרישי׃ לעיקרי טוריא נחתית ארעא נגדת בתוקפהא עיל מיני עלמין וארת קריב קדמך לאסקא מחבלא חיי יי אלהי׃ באשתלהיות עלי נפשי פולחנא דיי אדכרית ועלת לקדמך צלותי להיכלא דקודשך׃ לא כעממיא פלחי טעותא מאחר דאיתוטב להון לית אינון ידעין׃ ואנא בתושבחת אודאה קורבני אקריב קדמך דנדרית אשלים פורקן נפשי בצלו קדם יי׃ ואמר יי לנונא ופלט ית יונה ליבשתא׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם יונה תנינות למימר׃ קום איזיל לנינוה קרתא רבתא ואיתנבי עלה ית נבואתא די אנא ממליל עמך׃ וקם יונה ואזל לנינוה כפתגמא דיי ונינוה הות קרתא רבתא קדם יי מהלך תלתא יומין׃ ושרי יונה למיעל בקרתא מהלך יומא חד ואכריז ואמר בסוף ארבעין יומין ונינוה מתהפכא׃ והימינו אנשי נינוה במימרא דיי וגזרו צומא ואסרו שקין מרבהון ועד זעריהון׃ ומטא פתגמא לות מלכא דנינוה וקם מכורסי מלכותיה ואעדי לבושי יקריה מניה ואתכסי שקא ויתיב על קיטמא׃ ואכריז ואמר בנינוה מגזירת מלכא ורברבנוהי למימר אנשא ובעירא תורי ועני לא יטעמון מדעם ולא ירעון ומיא לא ישתון׃ ויתכסון סקין אנשא ובעירא ויצלון קדם יי בתקוף ויתובון גבר מארחיה בישתא ומן חטופא דבידיהון׃

רשי

מבטן שאול שועתי׃ מבטן הדג שהוא כשאול לי׃ כל משבריך וגליך׃ כל נחשולוהי דימא על שם שהנחשול משבר ומפרק את הים׃ ואני אמרתי׃ כשהשליכוני אל הים הנני מת ונגרשתי מנגד עיניך׃ אך׃ ראיתי שקיימתני כל אלו הימים ידעתי כי אוסיף להביט אל היכל קדשך׃ סוף חבוש לראשי׃ ימא דסוף תלי לעיל מן רישי שהראהו הקב״ה ים סוף והיך עברו ישראל בתוכו שהיו שתי עיני הדגה כמין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים׃ לקצבי הרים ירדתי׃ לסוף מדת ההרים הקבועים על התהום ירדתי׃ אני אמרתי הארץ בריחיה בעדי׃ כנגדי למעלה מתוך סגור ולא אצא לעולם׃ בעדי כמו וסגרת הדלת בעדך וכן כל בעד שבמקרא עור בעד עור אבר כנגד אבר׃ לעולם׃ מוסב על מה שאמר למעלה ואני אמרתי נגרשתי׃ ואני אמרתי הארץ בריחיה סגורים בעדי לעולם׃ ותעל משחת חיי׃ אבל כבר ראיתי כאן גיהנם ושם העליתני והנני עתה כנגד תחת ההיכל שבירושלים כענין שנאמר אך אוסיף להביט אל היכל קדשך ותבא אליך תפילתי אל היכל קדשך׃ בהתעטף׳ באיסתלהות וכן בהתעטף כפשם וכן בעטף עוללי׃ משמרים הבלי שוא׃ אומות העולם העובדים ע״ז׃ חסדם יעזבו׃ יראת הקב״ה שכל חסדם וטובתן מאתו יעזובו אבל אני איני כן אלא בקול תודה אזבחה לך כן תרגם יונתן ובפרקי דרבי אליעזר דורשו כלפי המלחים שעזבו חסדם שהיו מטיבים לע״ז ונתגיירו׃ ישועתה ליי׳׃ נדרי שלמים ותודה אשלם לשם ישועות אשר ליי׳ ישועתה כמו לישועתה וכן קומה עזרתה לנו לעזרה שלנו׃ נהפכת׳ נחרבת׃ אדרתו׳ לבוש יקריה׃ ויזעק׳ כוה והכריז׃ מטעם המלך וגדוליו׳ מעצת המלך וגדוליו צוו להכריז׃ ויקראו אל האלהים בחזקה׳ אסרו אמהות לבד והולדות לבד אמרו לפניו רבונו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו׃ מי

ויהי דבר׳ קום קדש חס׳ ויקרא ויאמר ז׳ פסוק׳ אית בהו ויקרא ויאמר וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ח׃ ויעבר ט׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ טו ובסדר נח׃ ויזעק ד׳ וסי׳ נמסר בספ׳ שפטים סי׳ ד׳׃ וישבו ה׳ רפין וחס׳ וסי׳ במס׳ רבת׳׃

מי שהוא בן דעת או מי שהוא שידע מעשה רע או כמו אולי: ומלת ישוב על השם הנכבד: וירא האלהים. שהאמינו בו והכה ביתרו לפני האלהים: וינחם. דברה תורה כלשון בני אדם: וירע. שנחם השם: ויתפלל. פירשתיו: וכחם. תואר כי על כן הוא קמוץ כמשפט כל בניין נפעל: ועתה. בעבור ראותו כי ישראל לא עשו תשובה יפחד שתבוא הרעה עליהם על כן יתפלל קח נא את נפשי כדרך מחזיקה והאשר עשה אלישע במשחו חזאל: ויאמר. ההיטב. כמו והכות אותו טחון היטב והטחן טחינה שלימה בתורה והטעם למה חרה לך כל כך ויפת אמר היותר לך שהיטב אבי למי שהרגם וזה הבל הוא: ויצא. טב להזכיר דברי יונה ואשר קרהו לפני מלאת ארבעים יום כדרך ו ויפגע במקום גם ויקח יוסף את שניהם: וימן. קיקיון. חכמי ספרד אומרים דלעת או קרה ואין דרך ל לדעת מהו: להציל לו מרעתו. מרוב חום השמש ויש אומרים כי בעבור ש שעמד בתעי הדג זמן ארוך עור בשרו רך ולא יוכל לסבול החום וימן. למחרת: יום שמחתו בקיקיון: ויהי רוח קדים. ממזרח: חרישית. אמר רבי מרינוס שהיתה חזקה ומשמעת שאון עד ש שתחרשנה האזנים: ויתעלף. כמו תתעלפנה ותכס בצעיף ותתעלף שהתעלף בבגדיו: ויאמר. השם שם משל לנביאו בעבור שחרה לו כי נחם השם ויאמר. הכתוב דבר דרך שיבינו השומעים כי השם לא יחמול בכל הבריאות והנה הטעם אתה חסת על דבר לא עשית ואיך לא א אחוס אני על מעשי ומלת בן בחירק כמו בן נון והיה אם בן הכות הרשע והנה לא שמח בקיקיון רק יום אחד מהבקר עד הערב והנה היה מ מתחילת הלילה החל שיגדל עד הבקר ו ולערב החל ליבש וכעלות השחר כולו יבש על כן אמר שבן לילה היה ובן לילה אבד: ואני. שתים עשרה רבוא. שלא חטאו גם בהמות והנה דרך סברה כי נהפכת כ כמהפכת סדום כי ה הדבר היה ידוע בכל העולם:

נשלם ספר יונה

אנה ו׳ כתיב ה׳ בליש׳ בקשה בקריאה וסימ׳ זכור נא את אשר התהלכתי דישעיה · וחכרו דמלכים · אל נא נאבדה בנפש האיש הזה · אנה יי׳ הלא זה דברי · אנה יי׳ מלטה נפשי · אנה יי׳ כי אני עבדך: אדמתי ג׳ בקריאה וסי׳ ונטשתים מעל אדמתי · עד היותי על אדמתי · על כן קדמתי

מִי־יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד: וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת־לָהֶם וְלֹא עָשָׂה: וַיֵּרַע אֶל־יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיִּחַר לוֹ: וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה הֲלוֹא־זֶה דְבָרִי עַד־הֱיוֹתִי עַל־אַדְמָתִי עַל־כֵּן קִדַּמְתִּי לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה: וְעַתָּה יְהוָה קַח־נָא אֶת־נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי: וַיֹּאמֶר יְהוָה הַהֵיטֵב חָרָה לָךְ: וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן־הָעִיר וַיֵּשֶׁב מִקֶּדֶם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שָׁם סֻכָּה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בַּצֵּל עַד אֲשֶׁר יִרְאֶה מַה־יִּהְיֶה בָּעִיר: וַיְמַן יְהוָה־אֱלֹהִים קִיקָיוֹן וַיַּעַל מֵעַל לְיוֹנָה לִהְיוֹת צֵל עַל־רֹאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ מֵרָעָתוֹ וַיִּשְׂמַח יוֹנָה עַל־הַקִּיקָיוֹן שִׂמְחָה גְדוֹלָה: וַיְמַן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר לַמָּחֳרָת וַתַּךְ אֶת־הַקִּיקָיוֹן וַיִּיבָשׁ: וַיְהִי כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ וַיְמַן אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית וַתַּךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל־רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלָּף וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יוֹנָה הַהֵיטֵב חָרָה־לְךָ עַל־הַקִּיקָיוֹן וַיֹּאמֶר הֵיטֵב חָרָה־לִי עַד־מָוֶת: וַיֹּאמֶר יְהוָה אַתָּה חַסְתָּ עַל־הַקִּיקָיוֹן אֲשֶׁר לֹא־עָמַלְתָּ בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתּוֹ שֶׁבִּן־לַיְלָה הָיָה וּבִן־לַיְלָה אָבָד: וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֶשׁ־בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע בֵּין־יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה:

מַן יָדַע דְאִית בִּידֵיהּ חוֹבִין יְתוּב מִנְהוֹן וְיִתְרַחַם עֲלוֹהִי מִן קֳדָם יְיָ וִיתוּב מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְלָא נוֹבֵד: וּגְלִין קֳדָם יְיָ עוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי תָבוּ מֵאוֹרְחַתְהוֹן בִּישְׁתָא וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דִּי מַלִּיל לְמֶיעְבַּד לְהוֹן וְלָא עֲבַד: וּבְאֵשׁ לְיוֹנָה בִּישָׁא רַבָּא וּתְקֵיף לֵיהּ: וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ הֲלָא דֵין פִּתְגָמִי עַד דַּהֲוֵיתִי עַל אַרְעִי עַל כֵּן אוֹחִיתִי לְמֵיעְרַק לְיַמָּא אֲרֵי יְדַעְנָא אֲרֵי אַתְּ אֱלָהָא חַנָּנָא וְרַחֲמָנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּמְתִיב מֵימְרֵיהּ מִלְּאַיְתָאָה בִּישְׁתָא: וּכְעַן יְיָ סַב כְּעַן יַת נַפְשִׁי מִינִי אֲרֵי טַב דְּאֵימוּת מִדְּאֵיחֵי: וַאֲמַר יְיָ הַלַחֲדָא תְּקִיף לָךְ: וּנְפַק יוֹנָה מִן קַרְתָּא וִיתִיב מִמַּדְנַח לְקַרְתָּא וַעֲבַד לֵיהּ תַּמָּן מְטַלְּתָא וִיתִיב תְּחוֹתַהּ בְּטוּלָא עַד דְּיֶחֱזֵי מָה יְהֵי בְּסוֹף קַרְתָּא: וְזַמִּין יְיָ אֱלֹהִים קִיקָיוֹן וּסְלִיק עֵיל מִן יוֹנָה לְמֶהֱוֵי טוּלָא עַל רֵישֵׁיהּ לְאַגָּנָא לֵיהּ מִבִּישְׁתֵיהּ וַחֲדִי יוֹנָה עַל קִיקָיוֹן חֶדְוָא רַבָּא: וְזַמִּין יְיָ יַת תּוֹלַעְתָּא בְּמִיסַּק צַפְרָא בְּיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּמְחָא יַת קִיקָיוֹן וּבְאֵשׁ: וַהֲוָה כְּמִדְנַח שִׁמְשָׁא וְזַמִּין יְיָ רוּחַ קִידוּמָא שְׁתִיקָא וּטְפַחַת שִׁמְשָׁא עַל רֵישָׁא דְּיוֹנָה וְאִשְׁתַּלְהִי וּשְׁאֵיל יַת נַפְשֵׁיהּ לִמְמַת וַאֲמַר טַב דְּאֵימוּת מִדְּאֵיחֵי: וַאֲמַר יְיָ לְיוֹנָה הַלַחֲדָא תְּקֵיף לָךְ עַל קִיקָיוֹן וַאֲמַר לַחֲדָא תְּקוֹף לִי עַד מוֹתָא: וַאֲמַר יְיָ אַתְּ חַסְתָּא עַל קִיקָיוֹן דְּלָא עֲמַלְתָּ בֵּיהּ וְלָא רַבֵּיתֵיהּ דִּי בְּלֵילְיָא הֲדֵין הֲוָה וּבְלֵילְיָא אוֹחֲרָנָא אֲבַד: וַאֲנָא לָא אֲחוּס עַל נִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא דְּאִית בַּהּ סַגִּי מִתַּרְתָּא עַסְרֵי רִבְּוָן אֱנָשָׁא דְּלָא יְדַע בֵּין יְמִינֵיהּ לְסְמָלֵיהּ וּבְעִירָא סַגִּי:

רשי

מי יודע. עבירות שבידו ישוב: ונחם האלהי׳. נתעשת על הרעה לטוב ממנה: וירע אל יונה. אמר עכשיו יאמרו האומו׳ שאני נביא השקר: הלא זה דברי. יודע אני שאם יחזרו בתשובה לא תחריבם ואהיה שקרן בעיניה׳: וימן. לשון הזמנה: להציל לו מרעתו. מחום השמש: קיקיון. עשב הגדל למעלה בענפים רבים ומיצל וכך שמו: ויתך. התולעת את הקיקיון במקום שיאמ׳ לזכר ויך יאמר לשון נקבה ותך: חרישית. אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל ה הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן תרגם יונתן שתיקתא: ויתעלף. פשמי״ר בלע״ז: לא עמלת בו. בחרישה וזריעה והשקאת מים: בן לילה. כמו בן לילה לא נגדל אלא לילה אחד: אשר לא ידע וגו׳. קטנים: ובהמה רבה. בני אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינם מכירים מי בראם:

סליק ספר יונה

בח

לברוח · אם עלי אדמתי תזעק: חרה לך ב׳ וסי׳ ויאמר יי׳ ההיטב חרה לך · ולמה נפלו פניך: וימן ה׳ ד׳ מנהון בסיפ׳ וסימ׳ יי׳ דג גדול · יי׳ אלהים קקיון · האלוהים תולעת · וימן אלהים רוח קדים · וחד בדניאל וימן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג: ויבש ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ויבש הנחל · ואף את הקקיון וייבש · הוכה כעשב ויבש · בתרא חס׳: שבן ז׳ בליש׳ וסימ׳ אם בן הכות הרשע · שבן לילה היה ב׳ בו · דברי אגור בן יקא · כי תשב ללחום · ובין ישרים רצון · ובן את הדבר · ובינה לו במראה · ד׳ מנהון חס׳ הרשע קקיון אגור והאי פסוק של ובין ישרים רצון קשיא לי לפי שבכל הספרי׳ נקוד בין בצרי ואולי לדעת בעלי המסו׳ הוא בחירק:

דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־מִיכָה הַמֹּרַשְׁתִּי בִּימֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־חָזָה עַל־שֹׁמְרוֹן וִירוּשָׁלִָם׃ שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם הַקְשִׁיבִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וִיהִי אֲדֹנָי יְהוִה בָּכֶם לְעֵד אֲדֹנָי מֵהֵיכַל קָדְשׁוֹ׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ וְיָרַד וְדָרַךְ עַל־בָּמוֹתֵי אָרֶץ׃ וְנָמַסּוּ הֶהָרִים תַּחְתָּיו וְהָעֲמָקִים יִתְבַּקָּעוּ כַּדּוֹנַג מִפְּנֵי הָאֵשׁ כְּמַיִם מֻגָּרִים בְּמוֹרָד׃ בְּפֶשַׁע יַעֲקֹב כָּל־זֹאת וּבְחַטֹּאות בֵּית יִשְׂרָאֵל מִי־פֶשַׁע יַעֲקֹב הֲלוֹא שֹׁמְרוֹן וּמִי בָּמוֹת יְהוּדָה הֲלוֹא יְרוּשָׁלִָם׃ וְשַׂמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטָּעֵי כָרֶם וְהִגַּרְתִּי לַגַּי אֲבָנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה׃ וְכָל־פְּסִילֶיהָ יֻכַּתּוּ וְכָל־אֶתְנַנֶּיהָ יִשָּׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־עֲצַבֶּיהָ אָשִׂים שְׁמָמָה כִּי מֵאֶתְנַן זוֹנָה קִבָּצָה וְעַד־אֶתְנַן זוֹנָה יָשׁוּבוּ׃ עַל־זֹאת אֶסְפְּדָה וְאֵילִילָה אֵילְכָה שילל וְעָרוֹם אֶעֱשֶׂה מִסְפֵּד כַּתַּנִּים וְאֵבֶל כִּבְנוֹת יַעֲנָה׃ כִּי אֲנוּשָׁה מַכּוֹתֶיהָ כִּי־בָאָה עַד־יְהוּדָה נָגַע עַד־שַׁעַר עַמִּי עַד־יְרוּשָׁלִָם׃ בְּגַת אַל־תַּגִּידוּ בָּכוֹ אַל־תִּבְכּוּ בְּבֵית לְעַפְרָה עָפָר הִתְפַּלָּשְׁתִּי׃ עִבְרִי לָכֶם יוֹשֶׁבֶת שָׁפִיר עֶרְיָה־בֹשֶׁת לֹא יָצְאָה יוֹשֶׁבֶת צַאֲנָן מִסְפַּד בֵּית הָאֵצֶל יִקַּח מִכֶּם עֶמְדָּתוֹ׃ כִּי־חָלָה לְטוֹב יוֹשֶׁבֶת מָרוֹת כִּי־יָרַד רָע מֵאֵת יְהוָה לְשַׁעַר יְרוּשָׁלִָם׃ רְתֹם הַמֶּרְכָּבָה לָרֶכֶשׁ יוֹשֶׁבֶת לָכִישׁ רֵאשִׁית חַטָּאת הִיא לְבַת־צִיּוֹן כִּי־בָךְ נִמְצְאוּ פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל׃

תרגום

פתגם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דִּי הֲוָת עִם מִיכָה מִמָּרֵשָׁה בְּיוֹמֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה דְּאִתְנַבֵּי עַל שׁוֹמְרוֹן וִירוּשְׁלֵם׃ שְׁמַעוּ עַמְמַיָּא כּוּלְּהוֹן אֲצִיתִי אַרְעָא וּמְלָהָא וִיהֵי מֵימְרָא דַּייָ אֱלֹהִים בְּכוֹן לְסָהִיד יְיָ מֵהֵיכְלָא דְקוּדְשֵׁיהּ׃ אֲרֵי הָא יְיָ מִתְגְּלֵי מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ וְיִתְגְּלֵי וְיִרְמוֹס יַת תּוּקְפֵי אַרְעָא׃ וְיִתְמַסוּן טוּרַיָּא תְּחוֹתוֹהִי וּמֵישְׁרַיָּא יִתְבַּזְעוּן כְּשַׁעֲוָא מִן קֳדָם נוּרָא כְּמַיָּא דְּאַשִּׁידִין בְּמוּדְרוֹן׃ בְּחוֹבֵי בֵית יַעֲקֹב כָּל דָּא וּבְחַטָּאָה דְּבֵית יִשְׂרָאֵל הֵיכָא חָבוּ דְבֵית יַעֲקֹב הֲלָא בְשֹׁמְרוֹן וְאֵיכָא חָטוּ דְבֵית יְהוּדָה הֲלָא בִּירוּשְׁלֵם׃ וַאֲשַׁוֵּי שֹׁמְרוֹן לְיַגְרֵי חַקְלָן בֵּית צְדוּת מַצְּבַת כְּרַם וְאַרְמֵי לְחֵילְתָא אַבְנָהָא וְאוּשַׁהָא אֲגַלֵּי׃ וְכָל צַלְמָנַהָא יִדַּקְּרוּן וְכָל טַעֲוָתַהָא יִתּוֹקְדוּן בְּנוּרָא וְכָל בֵּית דַּחַלְתְּהָא אֲשַׁוֵּי לְצָדוּ אֲרֵי מֵאֲגַר זְנִיתָא אִתְכַּנַּשׁוּ וּלְבֵית פַּלְחֵי טַעֲוָתָא יִתְמַסְרוּן׃ עַל דָּא יִסְפְּדוּן וִיֵילִילוּן יְהָכוּן בְּשׁוֹלָלַיָּ עַרְטִלָאִין יַעַבְדוּן מִסְפְּדָא כְּיָרוֹרִין וְאִבְלָא כִּבְנַת נַעֲמִין׃ אֲרֵי מְטַרְעָא כְּתַּתְהָא אֲרֵי מְטַת עַד דְּבֵית יְהוּדָה קְרִיבַת לְמֵיעַל בְּתַרְעֵי עַמִּי עַד יְרוּשְׁלֵם׃ בְּגַת לָא תְחַוּוֹן מִבְכָּא לָא תִיבְכּוֹן דְּיָתְבִין בְּבָתַּיָּא בְּעַפְרָא יִתְפַּלְשׁוּן בְּקִיטְמָא חָפוּ רֵישֵׁיהוֹן׃ עִבְרוּ לְכוֹן דְּיָתְבִין בְּשָׁפִיר גְּלַן עַרְיָא עַרְטִילָאִין בַּהֲתִין לָא יִפְּקוּן מְשֵׁיזְבִין יָתְבֵי צַאֲנָן עִיבִידוּ לְכוֹן מִסְפַּד בְּמֶרֶד עַל קְטִילֵי גִּיבָּרֵיכוֹן בֵּית צוֹלָאֵי בָּתֵּי חֶמְדַּתְכוֹן דַּהֲוֵיתוּן אַנְסִין וּמְקָרְבִין דִּין לְקֳטַר דִּין בְּכֵן יִתְנְסִיב מִנְּכוֹן שְׁפַר אַרְעֲכוֹן׃ אֲרֵי דַהֲוָת יָתְבָא עַל שְׁפַר אַרְעָא וּמְסַבְּרָא לְטָב וּמְסַבְּרָא לְמִתַּב לְאוֹרָיְתָא מָה תַּעַבְדוּן אֲרֵי נַחְתַּת בִּישְׁתָּא מִן קֳדָם יְיָ לְמֵיעַל בְּתַרְעֵי יְרוּשְׁלֵם׃ טְקִיסוּ רְתִיכַיָּא רְמוּ עַל רִכְשַׁא דְּיָתְבִין בְּלָכִישׁ רֵישׁ חוֹבִין הִיא לִכְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי בִיךְ אִשְׁתְּכַחוּ מְרוֹדֵי יִשְׂרָאֵל׃

רשי

דבר המורשתי. מעיר מריש׳: ויהי בכם לעד. שהבאתי לכם בשמו והתריתי בכם: יוצא ממקומו. מכסא הרחמים לכסא הדין: ודרך על במותי ארץ. על הרמי וגסי הרוח: כדונג. שעוה: המוגרים במורד. דמושדין במדרון מוגרים לשון זיבת מים וכן עיני נגרה נגרות בים אפו פרץ כחל מעם נר ויגר מזה: לעי השדה. לדגורין דחקלא לשון גלים כמו יגר שהדותא: והגרתי לגיא אבניה. והשלכתי כמו המוגרים במורד: כי מאתנן זונה קבצה. כל ההון הזה: ועד אתנן זונה ישובו: ולשמיון כשאר אתנני זונה ישובו כל קבוציה ויונתן תרג׳ ולבית פלחי טעוותא יתמסרון כל קובציה: אלכה שולל. משתגע כשוטה בתמהון לב כמו אשתוללו אבירי לב וכל מרע משתולל והתי״ו היא באה לשמש בתיב׳ בלשון מתפעל ונתפעל וכן הילוך תיבה שתחילת יסודה שי״ן או סמ״ך כשבאה עליו תי״ו בלשון מתפעל ונתפעל נכנסת תוך התיבה כמו משתולל אומר אני שהוא מלשון שוג כמו לא תשלה אותי על השל דיאמר שלו: כי אנושה מכותיה. כי חולה היא במכותיה כמו ואנוש ישעולו: בגת אל תגידו. פן ישמחו לנו פלשתים: בבית לעפרה. עופרת אבי העזרי: עפר התפלשי לשון נופל על הלשון וכן יושבת שפיר עריה בשת וכן לא יצאה יושב צאנן כולם לפי שם העיר לשון הקינה. התפלשי התגלגלי פתרונו לפי שכינו התעפרי: עברי לכם. התחיל בלשון יחידות נקבה כמדבר אל כנסית העיר כמו שאמר יושב שפיר כולם בשם כנסיה אחת ואמר לכם כמדבר אל הרבים שהרי לרבים הוא אומר: יושבת שפיר. שם העיר: עריה בשת. גלויה בית הבושת כאשר נקראת שפיר שהוא שם נפל היוצא מרחמה של אשה: לא יצאה יושבת צאנן. לא יפקון משזבין מיתבי צאנן: מספד בית האצל יקח מכם עמדתו. המספד שגרמתם לנבזלים שאתם גוזלים נחלתו כדי להגים בית נבית שדה בשדה זה אצל זה הוא יקח מכם עמדתו תעמר הבנייכים שבניתם והעמדתם על נחלתם בית האצל אוטמכע: כי חלה לטוב. כי קיותה לטובה אותה היושבת בשלוותה וממרה על פי הנביאים. כי ירד רע׳ הרי כי זה משמש בלשון אלא היא חלה לטוב אבל מפני מרותה ירד לה רע: רתום המרכבה לרכש. אסרו המרכבה לרכש שהוא קל לרוץ ותבריחו ואמר דונש שהוא לשון ערבי: לכן תתני שלוחים על מורשת גת. על אשר תתני שלוחים על מלכות דוד אשר הורים אתכם גת כעניין שנאמר ויקח דוד את גת מיד פלשתים ואתם מואסים בו כמו של יען אשר מאס העם הזה את מי השילוח וגו׳ לפי בתי אכזיב שהיית מארץ יהוד׳ ונמשכו אחר פקח בן רמליהו סופן להיות לאכזב למלכי ישר׳ שיהרג פקח בן רמליהו ויכזבו הנסמכי׳ עליו ובימי אחז נתנבאת נבוא׳ זו: לכן

אבן עזרא

זה הנביא היה נזכר בספר ירמיהו ונבואתו על כל ישר׳: שמעו. זאת המלה מופלאה בלשונינו כי לפי דעתינו לאמר כלכם וככה כלם תמונו ובואו כא גם מיכיהו הנביא אמ׳ כדבר אחאב שמעו עמים כולם ועל דרך סברה כי מיכה איננו מיכיהו בן ימלא כי דורו׳ רבים בניהם: הקשיבי. דרך משל כי מלואה הם העומדים עליה: לעד. כי הזהרתי אתכם והודעתי אתכם: כי. יוצא. שהיה בהיכל קדשו והם השמים על כן וירד. וטעם זאת הפרשה להביא גזירותיו כדרך שירת דוד כאשר פירשתי ויא׳ כי במותי ארץ רמז לשליטים וככה ונמסו ההרים ואין צורך רק הטעם כי בכל מושל ויעשה תפשו וימסו ההרים ברצונו ונמסו ההרים כדונג מפני האש אש השם והוא חרונו ותתבקענה העמקים כמים מוגרים: מי. מי נופל על אדם לא על בהמה ושם דבר וטע׳ מי שמך ומי אתה או מי שמך דרך קצר וככה זה מי גרם ליעקב פשע זה ור׳ מרינוס אמר כי מי את בתיחסר עם מי היית וזה מי פשע מי עשה ומי היה גרם פשע יעקב והדבר שוה: הלא שומרון. הטעם יושב שומרון וככה ירושלם: ושמתי. על ידי אשור: לעי. כמו לעיים חפירו׳: למטעי כרם. שלא תשב: והגרתי. לארץ אבני חומותיה שלא יראו עוד כי הבנין יהרס: ויסדותיה אגלה. עד שלא יהיה ניכר מקום שומרון: וכל. יכתו משעלי הכפל ואתנניה שנתנו לע״ז לזנו׳ תחת השם. אמר הנגיד כי קבצה היה ראוי להיות קוף בשורק וכמוהו ופתחו שעריך תמיד וייסם באהרן על בשר אדם לא ייסך ולפי דעתי כי קבצה שומרון ופתחו המפתחים כמו אשר ילדה אות׳ ויאת׳ ליוסף וככה וייסם אותו המסים וככה לא ייסך הכהן. וטעם עד אתנן זונה ישובו הזהב והכסף של עצבים לאלילי אשור: על. דברי הנביא מה שיספרו בימים ההם עבדי השם: שולל. כמו אדם שסללו בגדיו וכאשר ערום או הזכיר שולל כי המשוגע שהוא מטורף מדעתו דרכו ללכת שולל וערום והוא מגזרת סובב וכן טעם מוליך יועצים שולל: וערום. הוא מבלי לבוש ולא יקרא ערום בלבישת שק כי אם בהסירו השק כמו שאומר בישעיה ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ ויעש כן הלך ערום ויחף: כי אנושה. כל אחת ממכותיה וכמוהו אנוש לשברך מגזרת ויאנש אנושה הוא תואר כמו עצומה ברוכה כי באה המכה עד יהודה כי כנחריב תפש ערי יהודה הבצורות: בגת. לפלשתים מקונן הנביא על ישראל ובוכה על נקמת פלשתים ושמחתם על ישראל ויש אומרים כי זאת הנבואה על יום ירושלם כאשר לכדוה כשדים: בבית לעפרה. עיר בארץ כנען ופירוש בבית בכל בית: התפלשי. כמו התפלשי באפר וכתיב התפלשתי דברי הנביא: עברי. שפיר. שם עיר: עריה בשת וגלות ובשבי: צאנן. שם עיר: לא יצאה. לספוד: מספד בית האצל: שם עיר והטע׳ יבא בית האצל לספוד ולא מעיר לעזור לשכניה כי במקומו יעמוד ויקח מוכר מכל אלה הערי׳ ההולכו׳ בשבי: כי יקח. ילמוד כמו כי לקח טוב שיעמוד במקומו: כי. מרות. שם עיר וי״א מגזרת תרגום מרי שמיא או מגזרת תמר ואין לפי׳ זה טעם כי יושבת לאות על שם עיר וטעם הנזכרות שלא יבאו לספוד שהם במצור ובמצוק כאשר נזכר׳ עפרה ושפיר וטעם כי חלה מגזרת חיל וטעם לטובה כלומר אמרי לי בעבור שנעדר: כי ירד רע. הכך הטוב שהיה לה: רתם. היה ראוי על דרך הלשון להיותו רתמי והטעם קשור וכן דרך עוברי דרכי׳ לקשר רתם או הטע׳ אמרי לרותם רתום יש אומ׳ שילכו בשבי וההולך ברגלו אינו על מרכבה ולפי דעתי היה דבריך לכיש שהיית אומ׳ בימי שלותך רתום המרכבה: כי בך נמצאו. זאת לכיש היתה ליהודה שמוכה לשבטי׳ והיא למדה מדרכיה׳ ומשם למדה בת ציון:

לכן

אבן עזרא

לכן תתני שלוחים. מנחות כמו שלוחים לבתו והטעם תני עוד מנחות לפלשתים כאשר היה מנהגך אולי יעזרוך : מורשת גת . עיר בארץ פלשתים : בתי אכזיב . את' יפת עיר ולפי דעתי כי השם כוסף והיא כמו והיה בכזיב אולי היתה ליהודה ולא יכלו לעזור לישר' בעת רעתו ושם לאכזב כוסף כמו אקרח ודרך צחו' לדבר ככה כמו גם מרמן תדמי וערער תתערער וככה רבים :

רשי

לכן תתני שלוחים פי' לכן כמו על אשר כמו על כן תטעי נטעי נעמנים על אשר כטעתיך נטעי נעמנים ואת נהפכת לזמורות זר . בתי אכזיב לאכזב לשון נופל על הלשון מאנש' חלק למרתי מדרש מקר' זה כך : עוד היורש אביא לך . אויבי' שיורישו אותך את היושבת במרשה יורש למרשה לשון נופל על הלשון : עד עדולם . שהוא לפנים מן הגבול יבוא אחור ויבא כבוד ישראל שיכבשו האויבים מגבולם עד עדולם כן ת״י עד עדולם ייתון בתחום ארע' דישר' . ומדרש אגדה שמעתי משמו של רבי מנחם עוד היורש אביא לך . ראוי' היו בני עילם לירש את ארץ ישראל שהוא היה בכור לבני שם ובשביל אהב' אבותיך הסיבותיה לבני ארפכשד עתה אביא את כשדים ואת בני עילם עליהם :

משכבותם ד' וסי' יבוא שלום ינוחו על משכבותם . כי יילילו על משכבותם . יעלזו חסידים בכבוד : ולא תלכו ב' וסי' בחקות הגוי . ולא תלכו רומה ואינון מן ולא דסמיכין לתיו ול דכו' וסי' בכם רבת בערך לא :

לכן תתני שלוחים על מורשת גת בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל : עוד הירש אבי לך יושבת מרשה עד עדלם יבוא כבוד ישראל : קרחי וגזי על בני תענוגיך הרחבי קרחתך כנשר כי גלו ממך :

ב הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם : וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו : לכן כה אמר יהוה הנני חשב על המשפחה הזאת רעה אשר לא תמישו משם צוארתיכם ולא תלכו רומה כי עת רעה היא : ביום ההוא ישא עליכם משל ונהה נהי נהיה אמר שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק : לכן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל יהוה : אל תטפו יטיפון לא יטפו לאלה לא יסג כלמות : האמור בית יעקב הקצר רוח יהוה אם אלה מעלליו הלוא דברי ייטיבו עם הישר הולך : ואתמול עמי לאויב יקומם ממול שלמה אדר תפשטון מעברים בטח שובי מלחמה : נשי עמי תגרשון מבית תענגיה מעל עלליה תקחו הדרי לעולם :

ב' חד חס' לבתו אשת שלמה · יו' חס' · ט' חס' א' בליש' ביאת · ל' ומל' · ב' חד מל' מקום תהלך · ר' ומל' · ו' · י' · ל' · ל' ומלרע · ל' · מל' · ל' · ח' · ל' · ר' · ל' מל' · ר' · ל' · ל' ומל' ה' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' · ל' · ל' וחסי' · ל' · ל' חס' · ל' · ג' · ל'

בכן תשדרין קורבנין למחסני גת בתי אכזיב יתמסרון לעממיא בחובין די פלחו בהון לטעותא מלכי ישראל : עוד מהסנין איתי עליכון דיתבין במרשה עד עדלם יסקון ויעלון בתחום ארעא דישראל : תלושי ורמא על בני תפנוקיך הא כנשרא דנתרו גנפוהי כן אסגי מרט ברישך על בניך ארי גלו מיניך : ווי די מחשבין למינס למעבד דביש על ערסתהון מקדמין בצפרא ועבדין ארי אית חילא בידיהון : וחמדין חקליא וגזלין ובתיא ואנסין ועשקין גבר וביתיה גבר ואחסנתיה : בכן כדנן אמר יי הא אנא מחשיב על דרא הדין בישא דלא תעידון כהמן צוריכון ולא תהכון בקומה זקופה ארי עידן ביש הוא : בעידנא ההיא יטול עליכון מתל ואיליא ובעיניתיה יימר אתבזזא איתבזזנא מחולקהון דעמי מעדן להון מאחסנתהון כדין להון תאיבין חלקתהון מפלגין : בכן לא יהי לך מתח חוט משח בעדב בקהלא דיי : לא תתנבון נבואה לא תלפון לעמא הדין ארי לא מקבלין אתכנעו : הכדין כשר דאמרין דבית יעקב היתקפר מימר מן קדם יי אם אילין עובדוהי הלא כל פתגמי תקניא דאמרית לאיתאה איתיתי על כל דמהלכין בקשוט : מקביל חוביהון עמי לבעיל דבבא מסרין מקיבליהון עממיא קיימין מחכנין יתהון ממון יקרהון מנהון נסבין עדן בארעהון לרוחצן תייבין בהון כתבירי קרבא : כנישת עמי תתרכון מבית חידותהון מנהון בניהון דברין גלא יקרהון דהוו אמרין קיים לעלמין :

רשי

קרחי . ראשך : וגזי . שערך כמו ויגז את ראשו לשון תלישת שער : כנשר . כתרגומו כנשרא דנשרן גדפוהי דרך ה הנשר למרט רוב כנפיו : ופעלי רע על משכבותם . כל הלילה גומרים בלבם איך יעשו הרעה לבקר : ובתים ונשאו . מושב על וחמדו חומדים בתים . ונשאו כמו ולקחו : ולא תלכו רומה . ולא תהכון בקומה זקופה : ונהה נהי נהיה . ונהה לשון עתיד כמו ועשה ופנה ונהה האתקונן ואמר נהי נהיה בעולם ומהו הנהי אשר נהיה אמר שדוד נשדנו אויבינו שדדונו ולשון נשדנו שכתב בו נ״ון בתחילה ולא כתב שדונו מפני שבא לשמש שתי לשונות לשון נ כפעלנו ולשון פעלנו אילו כתב נשדנו היה הלשון מוסב על ה הנשדדים ולא אל השודדים ואם כתב שדונו היה מוסב אל ה השודדים ולא לנשדדים עכשיו מוסב לשניהם כתנו בוז אשר שדונו ובלע״ז שומ״ר דיוושוט״א כשו״ט ד״א נשדנו אנחנו גרמנו לעצמינו ששדדונו : חלק עמי ימיר . נחלת חלק עמי נחלף לאויב : איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק . איך יכור אלי עוד להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אותם האויב הזה לנו איך איפשר לשובבם עוד לי כל אלה דברי המקונן ונושא המשל . איך ימיש לי קומ״א שריטו״רנ״א אמ״ר כמו סורה אלי ויסור אליו : משליך חבל . חולק נחלה שכן דרך לחלק נחלה בחבל המדה : אל תטיפו יטיפון . אל תנבאו להוכיחם לכם הנביאים אני אומר אשר תטיפו תמיד : ולא יסג כלימות . פן יסיגון אתכם כלימות מאתם כענין שנאמר אל תוכח לץ . כל טיף לשון נבואה כמו ולא תטיף על בית ישחק והטף אל הדרום : האמור בית יעקב . הזאת אמרו בית יעקב כששומעים את הרעה אשר נביאי מתנבאי' להם : הקצור רוח יי' שמא אין יכולת עתה לפניו להטיב ואין רוחו רחבה עליו לטוב כאשר היתה בימים הראשונים : אם אלה מעלליו . כולם להרע : הלא דברי ייטיבו עם הישר הולך . אני לא קצרה רוחי ולא אלה מעללי זולתי לרשעים אך את הישר הולך היטב איטיב לו : ואתמול עמי לאויב יקומם . המקרא מחובר לשלמעלה הימנו אני טוב ומטיב אני ואת הדבר אשר למולו ובעבורו עמי אותי יקומם לאויב לו : ממול שלמה אדר תפשיטון . כנגד אשר אתם גוזלים השלמה ולבוש תפארת ומפשיטים מעל כל העוברים עליכם בדרך : מעוברים בטח שובי מלחמה . ומאה שהיו סבורין להיות עוברין בטח הם נהפכו להיות שובי מלחמ' כבני אדם השבים מן המלחמה חסירי בגדים ומזון שלקחו אויביהם מה שעליהם . שובי כמו סורי הגפן נכריה כוני ממועד : נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה . שאתם הורגים את בעליהן והן יושבות אלמנות או לפי שאתם נוטלין את ממון בעליהן והם יוצאים ומגירים ואין מספיקין את כסותיהן : תקחו הדרי . הדר הוד ועושר שנתתי להם : קומו

אבן עזרא

עוד היורש . הוא האויב והי' טעם לפרש שהוא מבני שם שירש הארץ והיה עילם רק הו' האויב שירש הארץ ויתכן שזה הנביא היה מזאת העיר ע״ו תתמה בעבור שינוי התנועות שאמר היורש כנגד מרשה ואין הלשון מ מדקדק יפה להיות זה כנגד זה כי לא ישמרו בשמות כאשר ישמרו בפעלים להיותם על מתכונת אחת כמו ה השולמית מתיחסת ע״ם שהיא ירושלם והיה לו לומ' השלמית : עד עדלם . עיר בארץ כנען והיורש ימרת בעבור את וככה הוא יורש כבוד ישר׳ : קרחי . כמו מלכי עליכו : וגזי . לגוז השער וככה ויגז את ראשו וזה דבר הנביא לכל עיר ועיר : הוי חושבי און . בלילה בהתבודדם בנפשם : לאל ידם . כח ולא תואר וככה מלת טוב וגם רע כי פעמי' שהו' תואר שם הקודם ו ופעמי' שם דבר שהוא כח וככה טוב ורע פ פעמים שהוא אדם שהוא טוב או רע והוא תואר ופעמי' שהו' דבר רע או דבר טוב שהוא שם דבר : וחמדו . וגזלו . בחזקה : ונשאו . ולקחו לנפשם : ועשקו . בדרך פתוי והוכאה ומרמה כי העושק את חבירו ורמה אותו לערב ו ולהחזיק בממונו אשר הלוהו או בשכרו אשר השכירו : לכן . רומה . שם דבר כמו טובה לא תלכו בקומ' זקופה כי עת רעה היא לא ראיתם כמוהו : ביום . ישא׳ המושל ונהה כמו ונבה ונהה אשר יהיה בימי' ההם כמו שבר האדם לא נהיה וככה הוא מי שיהיה בעת ההיא ונהה נהי ויא״ כי נהיה כמו חולה מגזרת נחלתי ונהייתי : נשדנו . בניין נפעל מפעלי הכפל והמקונן יאמ' חלק עמי ימיר השם להיותו נכרי איך ימיר מה שהיה לי וכאשר קוינו לשובב שישוב שדנו אלינו אז יחלקנה הנכרי כי מלת יחלק זרה להזכיר נגד השם והזכיר שדונו כנגד שאמר וחמדו שדות : לכן . יאמר לכל איש מהמשפחה הרעה הנגזלי' השדות הטעם בעבור שעשית זה החמס לא ישאר לך בן שישליך חבל בגורל : בקהל יי'. בסוף יי' שבות עמו : אל . יספר הנביא מה שהיו אומ' המשפחה הרעה לנביאי השם לא תנבאו לא תטיפו ככה יטיפון היו מטיפין להם אל תטיפון ומלת יסג בסמ״ך כשי״ן ובא על משקל קל תחת כבד לומר יסג במקו' ישיג כי מי שלא יטיף למשפחה הזאת לא תשיגנו כלימה : האמור . הדבר הו' זה שיהיה אמור בלשון תמה אתם בית יעקב ור' ישועה אמר כאילו כת' שמע אתה הקרוא ביתעקב ובעבור השם שהוא מאותיות הגרון תבוא הה״א בפתח קטן כמו החזק הוא הרפה : הקצר רוח יי'. היא הנבואה וטעם הלא לעולם רוח השם ידבר אמת כי למה יעשה השם רע : אם אלה מעלליו . וכי מנהגו לעשו' רע לבריותיו על חנם רק ידבר להטיב לכם ויבא טוב עם הולך דרך ישר והטעם דברו הטוב יקיים עם מעשיהם אם היו טובים : ואתמול . מלה אחת כמו כי ערוך מאתמול תפתה והטעם כי דברי יטיבו לטוב לא לאשר הוא מאתמול : לאויב יקומם . יקום עמי כאויב איש את רעהו : ממול שלמה . בעבור שלמה והדר פושטו אדר עוברי בטח והאשר ימלטו שלא יהרגום שלא יאמר להם רק מה שעליהם יחשבו כמם כי הם שובי מלחמ' ויסמחו בהתלטם מידכם כאשר ישמחו שובי מלחמה בשלום ככה תעשו מחוץ לעיר לשלול שללו ולבוז בז ובעיר תעשו חמס אחר : נשי . כל אחת מנשי עמי : תענוגיה . שהית מתענגת עם בעלה : תקחו הדרי . להפרד האשה מהם :

קומו .

קומו. בעבור זה לא תנוחו בארצכם בעבור שטמאה הארץ במעשיכם כי היא תחבל אתכם כמו וחבל את מעשה ידיך. וחבל כמו צירים וחבלים. נמרץ. גמור תהי הרעה לכם: לו איש. הנה אתם תבזו נביאי השם שלא יטיפו להוכיחכם אולי תשובו אל השם ולא תתגרשו מארצכם כאשר תגרשו אתם הנשים והנה אם יבוא איש מתנבא בדברי כזב ויאמר להם שתו ושכרו ויאמר השם כי תנוחו במקומכ׳ ואשר כרו וכנו ישובו למקומם כמו שכתו׳ אחריו אסוף אאסוף ותתקבצו כולכ׳ אז יהיה מטיף העם הזה לכם באמרו ככה פסוק זה: אסוף. כטאן בצרה. אולי יש בעיר הזאת: בתוך הדברו. למקום שהנהגו העדר כמו דוברות בים לשון וינהג את הצאן וככה הקורות היו כוהגות או כהוגות ככה תהימנה מערים מרוב אדם כמו המון אדם: עלה. אם תפרץ אחת הצאן ותצא ראשונה כולם תפרצנה ותצאנה זו אחר זו וככה יעשו ישראל בדברי נביא השק׳ כמו הצאן שילכו לרעות ויעבור מלכם וכבוד השם בתחלה על כן כתיב כה אמר י״י על הנביאי׳ המתעי׳ שאמרו אסוף אאסוף: ואומר. הראשים והקצינים הם החייבי׳ לייסר המעוות והנה שנאי אדם טוב וגוזלי עורם משל לממונם וינעם: ואשר. שאר עמי. הבדיקו׳: פצחו. קראו כמו פצחו רנה וי״א שברו ופרשו כמו פרוס לרעב לחמך והפ״ן תחת המ״ך והטעם שברו: קלחת. כמו קיר או כמו צלחת: אז. אלה הקצינו׳ התגברו על הדלי׳ והנה יד השם תגבר עליהם ויצעקו אל השם ולא יענם כאשר היו צועקים הדלים: כה. טעם הנושכים בשניהם שדבור לטובה יתענה ישראל ויבטחם: ואשר לא יתן. להם מה שיאכלו ויבקשו׳ לכן לילה׳ יבא לכם מזה החזיון וחשך יהיה שלא תוכלו לקום בלילה: וקדר עליהם היום. הטעם כי יבא להם יום אחד יום חשך ענן וערפל ובטו החוזים שלכם: כי אין מענה אלהים. בפיכם רק כזבים: ואולם. מלאתי כח. מן רוח השם ומשפט אמת בפי וגבורה לדבר ולא אפחד מהקצינים והראשים כי יאמן דברי ולא אבוש: שמעו. המתעבים. משפט שהדב׳ וכל מלה ישרה שיצאה מפי יעקשו או פירושו שיעשו עולה לכל: בונה. כל אחד מהנזכרים אחרי כן הוא בונה ציון בגזלו ביתעני והנה פיר׳ זה הטעם: ראשונה. הם ראשי ירושלם הם המלכים: במוחר ישפטו והכהנים במחיר. שיקחו ונביאיה

אסף ג׳ וחס׳ וס׳ אסף אסיפם נאם י״י. אסף אאסף יעקב כלך. אסף אסף כל מעל פני האדמה: פרצו ג׳ וס׳ עלה הפורץ לפניהם. ובית אבותיהם פרצו ברה״. כי עתליהו המרשעת: ואשר י״ב ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר בהר סיני: ולא יענה ה׳ וס׳ וזעקתם ביום ההוא אז יזעקו אל י״י דספרא. ישאהו על כתף. שם יצעקו ולא יענה.

קוּמוּ וּלְכוּ כִּי לֹא־זֹאת הַמְּנוּחָה בַּעֲבוּר טָמְאָה תְּחַבֵּל וְחֶבֶל נִמְרָץ׃ לוּ־אִישׁ הֹלֵךְ רוּחַ וָשֶׁקֶר כִּזֵּב אַטִּף לְךָ לַיַּיִן וְלַשֵּׁכָר וְהָיָה מַטִּיף הָעָם הַזֶּה׃ אָסֹף אֶאֱסֹף יַעֲקֹב כֻּלָּךְ קַבֵּץ אֲקַבֵּץ שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל יַחַד אֲשִׂימֶנּוּ כְּצֹאן בָּצְרָה כְּעֵדֶר בְּתוֹךְ הַדָּבְרוֹ תְּהִימֶנָה מֵאָדָם׃ עָלָה הַפֹּרֵץ לִפְנֵיהֶם פָּרְצוּ וַיַּעֲבֹרוּ שַׁעַר וַיֵּצְאוּ בוֹ וַיַּעֲבֹר מַלְכָּם לִפְנֵיהֶם וַיהוָה בְּרֹאשָׁם׃

וָאֹמַר שִׁמְעוּ־נָא רָאשֵׁי יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא לָכֶם לָדַעַת אֶת־הַמִּשְׁפָּט׃ שֹׂנְאֵי טוֹב וְאֹהֲבֵי רָעָה גֹּזְלֵי עוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם וּשְׁאֵרָם מֵעַל עַצְמוֹתָם׃ וַאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׁאֵר עַמִּי וְעוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ וְאֶת־עַצְמֹתֵיהֶם פִּצֵּחוּ וּפָרְשׂוּ כַּאֲשֶׁר בַּסִּיר וּכְבָשָׂר בְּתוֹךְ קַלָּחַת׃ אָז יִזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וְלֹא יַעֲנֶה אוֹתָם וְיַסְתֵּר פָּנָיו מֵהֶם בָּעֵת הַהִיא כַּאֲשֶׁר הֵרֵעוּ מַעַלְלֵיהֶם׃

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־הַנְּבִיאִים הַמַּתְעִים אֶת־עַמִּי הַנֹּשְׁכִים בְּשִׁנֵּיהֶם וְקָרְאוּ שָׁלוֹם וַאֲשֶׁר לֹא־יִתֵּן עַל־פִּיהֶם וְקִדְּשׁוּ עָלָיו מִלְחָמָה׃ לָכֵן לַיְלָה לָכֶם מֵחָזוֹן וְחָשְׁכָה לָכֶם מִקְּסֹם וּבָאָה הַשֶּׁמֶשׁ עַל־הַנְּבִיאִים וְקָדַר עֲלֵיהֶם הַיּוֹם׃ וּבֹשׁוּ הַחֹזִים וְחָפְרוּ הַקֹּסְמִים וְעָטוּ עַל־שָׂפָם כֻּלָּם כִּי אֵין מַעֲנֵה אֱלֹהִים׃ וְאוּלָם אָנֹכִי מָלֵאתִי כֹחַ אֶת־רוּחַ יְהוָה וּמִשְׁפָּט וּגְבוּרָה לְהַגִּיד לְיַעֲקֹב פִּשְׁעוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל חַטָּאתוֹ׃ שִׁמְעוּ־נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הַמְתַעֲבִים מִשְׁפָּט וְאֵת כָּל־הַיְשָׁרָה יְעַקֵּשׁוּ׃ בֹּנֶה צִיּוֹן בְּדָמִים וִירוּשָׁלַםִ בְּעַוְלָה׃ רָאשֶׁיהָ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר יוֹרוּ וּנְבִיאֶיהָ בְּכֶסֶף יִקְסֹמוּ וְעַל־יְהוָה יִשָּׁעֵנוּ לֵאמֹר הֲלוֹא יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ לֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה׃

קומו וגלו ארי לא דא ארעא בית נייחא לרשיעיא בדיל טמיותה אינון מחבלין בדיל לסאוברתה אתון מיסתייעין עלה: על דטעו בתר נביי שקרא ומתנבן להון רוח די שקר ומלפין להון לחמר ולרוויו ויהי כמא דאליפו למיטעי בתר נביי שקרא כן יגלון לארעא שקרא עם דרא הדין: בסופא כנשא אכנישכון דבי יעקב כולכון קרבא אקריב גלותכון שארא דישראל כחדא אשוינון כענא בגו חוטרא כעדרא בגו דירא המן מסגי אינשא: יסקון משיזבין כד בקדמיתא ויסק מלך מדבר ברישהון ויתבר בעלי דבבא דמעיק להון ויכביש כרכין תקיפין קירוי עממיא יחסנונון ויהי מלכיהון מדבר ברישיהון ומימרא דיי בסעדהון: ואמרית שמעו כען רישי יעקב ושלטוני דבית ישראל הלא לכון למדעית דינא: סנן לאטבא ורחמין לאבאשא אנסין ניכסי עמא מנהון וממון יקירהון מנהון נסבין: ודי בזו נכסי עמי וממון יקרהון מנהון נסבין וית שארהון מגמרין תייבין ומפלגין יתהון כמא דפלגין איבריא לגו דודא וחלקיא לגו קדרא: בכן יצלון קדם יי ולא יקביל צלותהון ויסלק שכינתיה מנהון בעידנא ההיא כמא דאבאישו עובדיהון: כדנן אמר יי על נביא דשקרא דמטען ית עמי דמן מוכיל להון שירוין דבסר מיתנבן עלוהי שלמא ודלא מוכיל להון מזמנין עלוהי קרב: בכן תיבהתון מלארתנבאה ותתכנעון מלאלפא ותחפי עקא כקבלא ית נביי שקרא ויקבל עליהון עידנא: ויבהתון נביי שקר ויתכנעון מלאלפא ויתעטפון על שפם כאבלין כולהון ארי לית בהון רוח נבואה מן קדם יי: וברם אנא אתמליתי בתקוף רוח נבואה מן קדם יי ודין דקשוט וגבורתא לחואה ליעקב חבוהי ולישראל חטאוהי: שמעו כען דא רישי בית יעקב ושלטוני בית ישראל דימקלקלין אורחת דינא וית כל כונתא מעקמין: דיבנן בתיהון בציון בדם אשיד וירושלם בנכלין: רישהא בשוחדא דיינין וכהנהא בממון מורן ונביהא בכספא מלפין ועל מימרא דיי מסתמכין למימר הלא שכינתא דיי בינגא אמרין לא תיתי עלנא בישתא:

רשי

קומו ולכו כי לא זאת המנוחה. קומו וגלו מן הארץ כי לא בדרך זו כתתיה לכם למנוחה: בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ. כי למען טמאה אותה היא עושה אחבורות חבלי רשעים. תחבל לשון אגודות כמו חבל נביאים חבלי רשעים וכן ת״י מסייעי׳ עלה לשון סיעה. וחבל נמרץ ובעת אגודתם כבר נועצו ביניהם ופירושו למה הם מתחברים נמרץ דבר מפורש באר היטב כמו מה נמרצו אמרי מה ימריצך קללה נמרצת: לו איש הולך רוח. לו מוצאים איש הולך רוח איש שקר מתנבא להם שיסתכרו ובסכר הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה: אסף אאסף. עוד ימים באים ואקבץ אתכ׳: כצאן בצר׳ כבאן רבה הנתונ׳ במבצרי גדרות צאן: בתוך הדברו. ת״י וכעדרא בגו דיריה מקום שהוא מתנהג שם וכן ורעו כבשים כדברם: תהימנה מאדם. תהיינה הערים הומיות מרוב אדם אשר בקרבם: עלה הפורץ. מושיעם הפורץ גדרות סירים ומסוכות חדקים לייסר לפניהם הדרך: גוזלי עורם. של בית ישראל שהם ראשים וקציני׳ עליהם כמו שאמר ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל: שאר עמי. בשר עמי: ואת עצמותיהם פצחו. פתחו להוציא המוח כמו פצחו רנה פתחו פה ברנה ופרשו כאשר בסיר. ומשברים האברים כאשר ישברו הנתחים הניתנים בסיר לבשל. ופרשו לשון שבר כמו פרוס לרעב ולא יפרסו להם פרסה כיון: קלחת. קל״דיירא בלע״ז: אז יזעקו אל י״י. אז בבא אותו העת האמור למעלה אסף אאסף יעקב יזעקו אל י״י להטיב להם ברצון עמו ובשמחת גויו ולא יענה אותם: הנשכים בשניהם. ואוכלי׳ בשר בהמות פטומות שמאכילי׳ אותם עמי הטועים אחריהם: וקראו שלום. וכאשר יאכילום יקראו ויתנבאו להם שלום. וקדשו עליו מלחמ׳. והזמינו עליו למלחמה: מענה אלהי׳. מענה נקוד קמץ לפי שהוא דבוק אל השם: עיין

מסרה

לעבדי קראתי ולא יענה: ואשר לא ח׳ דסמיכי וסימ׳ נמסר בסדר וארא: מענה שלשה בצירי וס׳ כלשון ארמי חדותא דבר נשא בהתתא. ופי׳ ובשו החזי׳ וחפרו. שמחה לאיש במענה פיו: לאדם מערכי לב:

ובביאים הם נביאי השקר בעבור כסף שיתנו להם יקסומו ואין קסם בלשון ישמעאל כמו חותך שככה יהיה וקרוב אליו גוזרים והנה קוסם קסמים שם כולל למלאכות הנזכרות אחר כן ועם הלא השם בקרבנו כמו היכל יי׳ היכל יי׳: לכן ציון שדה: תמוב כשדה שתחרש. עיין כמו נון קץ הימין בחיין חטין: והר הבית. שהם כבור השם יהיה לבמות יער: והיה. אין ספק כי זאת הנבואה לעתיד על כן אמר באחרית הימים והטעם בעבור שהזכיר למעלה כי הר הבית יהיה לבמות יער שב לנחם ישרא׳ כי עוד ישוב כבוד הבית וידוע כי הר הבית איננו גבוה והנה הטעם שיגיע שמו עד למרחוק ומכל הפאות ישובו אליו במנחות כאילו יהיה בראש כל ההרים ויהיה נשא מגבעות עד שיראוהו כל יושבי הארץ: ונהרו. ירוצו מגזרת נהר כי הוא רץ לעולם: והלכו. ואמרו. אלה לאלה: נעלה. לגודל מעלתו: כי מציון תצא תורה. לכל הגוים כאשר הוא כתו׳ לקרא כולם בשם יי׳ ולעבדו שכם אחד: ושפט. השופט הוא המשיח ויפת אמ׳ השם הנכבד ודברי יי׳ ואחרי אמרו אנשי ירושלם כאילו אמר ושפט עתה ועוד היו׳ לא עבר דור שלא היתה בו מלחמה ואם שקט מקו׳ זה לא שקט אחר והכתו׳ אמ׳ ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה: וישבו. כל אנשי העולם׳ כי פי השם דבר זה ואמת הוא בלי ספק: כי. אלה דברי הנביא מוכיח ישראל ומנחם אותם אם הבית חרב לא כ כניח תורת אלהינו שהבטיחנו והשמיענו כזאת או הטעם באת ישראל מהגלות על כן מלת ואנחנו נלך ו והוא הטעם כי כשיבנה הבית אז יביאו הגוים את ישראל המפוזרים מנחה ליי׳ ובהליכתם ילכו איש בשם אלהיו עד שיורום אנשי בית המקדש על כן אחריו ביום. הצולעה. מישראל שלא תוכל ללכת במהרה וככה הנדח׳: ואשר הרעותי. להם שמתי׳ לחרפה בגוים: ושמתי׳ הנהלאה. שהיתה רחוקה מהלאה לארב׳ אז ימלוך השם לבדו עליהם מגזרת הלאה ולא מתלאה כי תלאה שורשו תלא: ואתה. אמר יפת מגדל דוד והכהן ירושלם שהוא כמגדל לעדר שהם ישראל: עופל. כמו עופל ובחן ויא׳ כי כמוהו ויעפילו עלו ל לעופל גבוה וככה כ כתוב לעלות אל ראש ההר הנביאו ועכשם לעלותי עדיך תאתה. וזאת המלה דבוקה עם ובאה והטעם הממשלה וכמוהו כלו תפילות דוד בן ישי שהטעם שמלת תפלות היא באמת דבוקה היא למלת דוד וככה זה: עתה למה תריעי רעי. תריעי כצעקה ותגביהי קול כתרועה כמו ויטמע יהושע את קול העם ברעה והנה הרע כופל על עבות גבורה ועל חלושה גם זה תריעי ריע כופל על לשון צעקה ובכי: המלך אין בך. הטעם למה תצעקי כאילו אין לך מושיע ויועץ ובעבור זה החזיקך חיל כיולדה הלא השם מלכך ויועצך האומר לך אל תצעקי כי אם חולי וגוחי מלשון כי חלה וגם ילדה כי אם עתה תצאי והלכת בגלות ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך מלכך ויועצך הוא השם: חולי. בעבור שהזכיר חיל כיולדה אמר חולי וגוחי הוביא הולך כמו כי אתה גוחי מבטן: מקריה. היא ירושלם וכל הקריות כביבותיה והטעם הייסוב: ושכנת בשדה. בלכתך בגולה: ובאת עד בבל. בלות כבוכר כבר שם תגאלך: ועתה. דעת מפרשים רבים כי זה לעתיד בימי המשיח והעד ואתה בית לחם אפרתה ור׳ משה הכהן אמר כי ידבר על בית שני והמושל הוא זרובבל וטעם קומי ודושי כמו מי אתה הר הגדול כי זרובבל היה מבני יכניה וכתו׳ עליו ומושל על כסאו: תחנף. כמו הארץ החנפה לא תוכל לסבול:

והאמת

ונשא י״ב וסימ׳ נמסר בסדר תרומה: ונהרו ג׳ וסימ׳ בירמיה סימ׳ ל״א. ויורנו ג׳ וסימ׳ מה נעשה לנער היולד׳ ויורנו מדרכיו ונלכה דישעיה: וחבירו דספרא: וכתתו ג׳ וסי׳ וכתתו חרבותם דישעיה׳ וכתתו חרבותיהם דספרא. וכתתו את הארץ: כשם יי׳ אלהינו ג׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ויאמרו כל השרים דירמיה. כי כל העמים

לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה והר הבית לבמות יער:

ד והיה באחרית הימים יהיה הר בית יהוה נכון בראש ההרים ונשא הוא מגבעות ונהרו עליו עמים: והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר יהוה ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר יהוה מירושלם: ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עצמים עד רחוק וכתתו חרבתיהם לאתים וחניתתיהם למזמרות לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מלחמה: וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד כי פי יהוה צבאות דבר: כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם יהוה אלהינו לעולם ועד: ביום ההוא נאם יהוה אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי: ושמתי את הצלעה לשארית והנהלאה לגוי עצום ומלך יהוה עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם: ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תאתה ובאה הממשלה הראשנה ממלכת לבת ירושלם: עתה למה תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה: חולי וגחי בת ציון כיולדה כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך יהוה מכף איביך: ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו:

בכן בדיל חוביכון ציון חקל תתרדי וירושלם ליגרין תהי וטור בית מקדשא לחישת חורשא: ויהי בסוף יומיא יהי טור בית מקדשא דיי מתקן בריש טוריא ומנטל הוא מרמתא ויתפניין למיפלח עלוהי מלכוותא: ויהכון עממין סגיאין ויימרון איתו וניסק לטור בית מקדשא דיי מתקן ולבית שכינת אלהי דיעקב ויליפיננא מאורחן דתקנן קדמוהי ונהך באולפן אוריתיה ארי מציון תיפוק אוריתא ואולפן פתגמא דיי מירושלם: וידין בין עממין סגיאין ויוכח למלכין תקיפין עד עלמא ויעפפון סיפיהון לסיכין ומורניתיהון למגלין לא יטלון עם בעם סייפין וזיין ולא יתאלפון עוד מגבן קרבא: ויתובון גבר תחות פירי גופנוהי ותחות פירי תינוהי ולית דמניד ארי במימרא דיי צבאות גזר כן: ארי כל עממיא יהכון על דיפלחו לטעותא ואנחנא נתרחיץ במימרא דיי אלהנא לעלמא ולעלמי עלמיא: בעידנא ההיא אמר יי אכנוש מטלטליא ומבדריא אקרב ודאבאשית לדהון מן קדם חובי עמי: ואשוי ית מטלטליא לשארא ומבדריא לעם תקיף ותתגלי מלכותא דיי עליהון בטור דציון מכען ועד עלמא: ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנשתא ד ציון לך עתידא מלכותא למיתי וייתי שלטונא קדמאה למלכות כנישתא דירושלם: וכען למא את מתחברא לעממיא המלכא לית ביך אם מלכי מלכיך אבדו ארי תקפוך עקא וזיע האכחבלין ללדתא: מרעי וזועי כנשתא דציון כיולדתא ארי כען תפקין מקרתא ותישרן בחקלא ותהכין עד בבל תמן תשתיזבין תמן יפרקינך יי מיד בעלי דבבך: וכען יתכנשון עלך עממין סגיאין דאמרין אימתי תחוב ותחזי במפלת ציון עיננא:

רשי

עיין. דגורין: ונהרו. ונקבצו שם יחד כנהרות ההולכים אל הים: ושפט. משפט זה לשון תוכחה הוא דשריכמט בלע״ז: כי פי יי׳ צבאות דבר. והיכן דבר דבר ונתתי שלום בארץ וגו׳: ילכו איש בשם אלהיו. ילכו לאבדון על שעבדו ע״ז כן תירגם יונתן: אספה הצולעה. אכניש מטלטליא ולי נראה לשון תרפה כמו ואספתי מכרעתו: ואשר הריעותי. ואותם שהריעותי להם בעונם: ואתה מגדל עדר. ת״י ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנישתא דציון פי׳ מגדל לשון מעוז ותירגם עדר כנסת ישרא׳ ותירג׳ עופל לשון אופל ויש לפרש מגדל עדר בית המקדש ועופל לשון מגדל עוז וכן עופל ובוחן: עדיך תאתה. שארית הגולעה והנהלאה כולם יקבצו אליך: ובאה הממשלה הראשונה. תבא הממשלה שלימה כולה אל בית דוד בירושלם כאשר היתה בתחילה עד שלא נחלקה ומה היא הממשלה הראשונ׳ הממלכ׳ לבת ירושלם: עתה. שאת מורדת בי: למה תריעי ריע. שיתי לבך למה את צריכ׳ לבקש רעים ואהובים מלכי מצרים ומלכי אשור לעזור: חולי. לשון חלחלה כמו כי החזיקך חיל וגו׳ והלשון כופל על יולדתו: וגוחי. כרעי ושחי על גחנך וכן בלשון משנה כותל הגוחה לרשו׳ הרבים: תצאי מקריה. מירושלם ללכת בגולה: ושכנת בשדה. תהי שכונתך חרושה כשדה: האומרים תחנף. עתה תתחייב ציון בחטאותיה ויפקד עליה עונה: ותחז בציון עינינו. ותראינה בה עינינו מה שאוינו לראו׳ בה:

כי

מסרה
ילכו איש בשם ת׳ אלהיו. אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם: הצולעה ג׳ בקריאה וסימ׳ אספה הצולעה והנדחה אקבצה. ושמתי הצולעה לשארית. והושעתי את הצולעה: תצאי ג׳ בקרי׳ וסי׳ גם את זה תצאי מידיך על. כי עתה תצאי מקריה. טוב כתי כי תצאי את נערותיו:

חצי הספר בפסוקים

והמה ג׳ ר״פ וסי׳ והמה טרם ישכבון. והמה לקחו את אשר עשה מיכה. והמה מביאים איש מנחתו דמלכי׳. והמה אמרו אל ירמיהו יחד יי׳. והמה מרו ועצבו את רוח. והמה אם ישמעו ואם יחדלו. והמה כאדם עברו ברית. והמה לא ידעו מחשבות יי׳. והמה עזרו עם דויד דדברי הימים׳ והמה לשואה יבקשו נפשי: מושל ד׳ מ״ל

וְהֵמָּה לֹא יָדְעוּ מַחְשְׁבוֹת יְהוָה וְלֹא הֵבִינוּ עֲצָתוֹ כִּי קִבְּצָם כֶּעָמִיר גֹּרְנָה: קוּמִי וָדוֹשִׁי בַת צִיּוֹן כִּי קַרְנֵךְ אָשִׂים בַּרְזֶל וּפַרְסֹתַיִךְ אָשִׂים נְחוּשָׁה וַהֲדִקּוֹת עַמִּים רַבִּים וְהַחֲרַמְתִּי לַיהוָה בִּצְעָם וְחֵילָם לַאֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ: עַתָּה תִּתְגֹּדְדִי בַת גְּדוּד מָצוֹר שָׂם עָלֵינוּ בַּשֵּׁבֶט יַכּוּ עַל הַלְּחִי אֵת שֹׁפֵט יִשְׂרָאֵל: וְאַתָּה בֵּית לֶחֶם אֶפְרָתָה צָעִיר לִהְיוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה מִמְּךָ לִי יֵצֵא לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל וּמוֹצָאֹתָיו מִקֶּדֶם מִימֵי עוֹלָם: לָכֵן יִתְּנֵם עַד עֵת יוֹלֵדָה יָלָדָה וְיֶתֶר אֶחָיו יְשׁוּבוּן עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְעָמַד וְרָעָה בְּעֹז יְהוָה בִּגְאוֹן שֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו וְיָשָׁבוּ כִּי עַתָּה יִגְדַּל עַד אַפְסֵי אָרֶץ: וְהָיָה זֶה שָׁלוֹם אַשּׁוּר כִּי יָבוֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ בְּאַרְמְנֹתֵינוּ וַהֲקֵמֹנוּ עָלָיו שִׁבְעָה רֹעִים וּשְׁמֹנָה נְסִיכֵי אָדָם: וְרָעוּ אֶת אֶרֶץ אַשּׁוּר בַּחֶרֶב וְאֶת אֶרֶץ נִמְרֹד בִּפְתָחֶיהָ וְהִצִּיל מֵאַשּׁוּר כִּי יָבוֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ בִּגְבוּלֵנוּ: וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם: וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי צֹאן אֲשֶׁר אִם עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל: תָּרֹם יָדְךָ עַל צָרֶיךָ וְכָל אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ:

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ: וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל מִבְצָרֶיךָ:

וְאִינוּן לָא יָדְעִין רָזַיָא דַיְיָ וְלָא מִסְתַּכְּלִין בְּמִלְכֵיהּ אֲרֵי קָרֵיבִנּוּן כְּעָמִירָא לְאִידְּרָא: קוּמִי וְקַטְּלִי כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי עַמָּא דִי בִיךְ אַשְׁוֵי תַקִּיפִין כְּבַרְזְלָא וּשְׁאָרְהוֹן חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא וּתְקַטְּלִין עַמְמִין סַגִּיאִין וּתְגַמְּרִין קֳדָם יְיָ נִכְסֵיהוֹן וּמָמוֹן יְקָרְהוֹן קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא: כְּעַן תִּסְתַּיְעִין בְּמַשִּׁרְיָין קַרְתָּא דְצַיְירִין עֲלַהּ בִּצְרוֹר דַּהֲווֹ מָחַן בְּחוּטְרָא עַל לֵיסָתָא יַת דַּיָּינֵי יִשְׂרָאֵל: וְאַתְּ בֵּית לֶחֶם אֶפְרָתָה כִּזְעֵיר הֲוֵיתָא לְאִתְמַנָאָה בְּאַלְפַיָא דְבֵית יְהוּדָה מִינָּךְ קֳדָמַי יִפּוֹק מְשִׁיחָא לְמֶהֱוֵי עָבֵיד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל דִּי שְׁמֵיהּ אֲמִיר מִלְקַדְמִין מִיּוֹמֵי עָלְמָא: בְּכֵן יִתְמַסְרוּן כְּעִדָּן יְלִידְתָּא לְמֵילַד וּשְׁאָר אֲחֵיהוֹן יִסְתַּמְכוּן עֲלֵיהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וִיקוּם וְיִשְׁלוֹט בִּתְקוֹף מִן קֳדָם יְיָ בִּרְבוּת שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ וִיתוּבוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן אֲרֵי כְעַן יִסְגֵּי שְׁמֵיהּ עַד סְיָפֵי אַרְעָא: וִיהֵי מִבְּכֵן שְׁלָמָא לָנָא אִתּוּרָאָה אֲרֵי יֵיעוֹל בְּאַרְעֲנָא וַאֲרֵי יִדְרוֹךְ בְּבִירָנְיָתָנָא וּנְמַנֵּי עֲלַנָא שִׁבְעָא מַלְכִין וְתַמְנְיָא רַבְרְבֵי אֱנָשָׁא: וְיִרְעוֹן יַת אַרְעָא דְאַתּוּר בְּחַרְבָּא וְיַת אַרְעָא נִמְרוֹד בִּתְקוֹף כַּרְכַּהָא וִישֵׁיזְבִינָנָא מֵאַתּוּר דְּלָא יֵיעוֹל בְּאַרְעֲנָא וְלָא יִדְרוֹךְ בִּתְחוּמַנָא: וִיהֵי שְׁאָרָא דְבֵית יַעֲקֹב בְּגוֹ עַמְמִין סַגִּיאִין כְּטַלָּא מִן קֳדָם יְיָ וְכִרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דִי עַל עִסְבָּא דִי לָא מוֹרִיךְ לֶאֱנָשָׁא וְלָא מְסַכֵּי לְבַר אֱנָשָׁא: וִיהֵי שְׁאָרָא דְיַעֲקֹב בְּעַמְמַיָא בְּגוֹ עַמְמִין סַגִּיאִין כְּאַרְיָא בִּבְעִירָא בְחוּרְשָׁא וּכְלֵיתָא בְּעֶדְרֵי עָנָא דְאִם יַעְדֵי וְיִרְמוֹס וְיִקְטוֹל וְלֵית דִּי מְשֵׁיזֵיב: סַגִּי מִבְּכֵן תִּתְקַף יְדָךְ יִשְׂרָאֵל עַל סָנְאָךְ וְכָל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִשְׁתֵּיצוּן: וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וַאֲשֵׁיצֵי סוּסָוָת עַמְמַיָא מִבֵּינָךְ וְאוֹבֵיד רְתִיכֵיהוֹן: וַאֲשֵׁיצֵי קִירְוֵי עַמְמַיָא מֵאַרְעָךְ וַאֲפַגַּר כָּל כְּרַכֵּיהוֹן תַּקִּיפַיָא:

וסימ׳ מושל באדם ב׳ בו. ושלמה והיה מושל. ואתה בית לחם אפרתה. והעושר והכבוד מלפניך. והקימותי את כסא מלכותך דברי הימים. ויהי מושל בכל המלכים דברי הימים. אתה מושל בגיאות כי תשב ללחום. ארי נוהם ודוב שוקק. רבים מבקשים פני נדיב. מזעקת מושל בכסילים. אם רוח המושל תעלה: לבני אדם ל׳ בספרא וכל ספר תהלות דכוו׳ כב״א להודיע לבני האדם: וטרף ב׳ וסי׳ וטרף זרוע אף קדקד. ורמס וטרף ואין מציל: מרכבתיך ב׳ וחס׳ וסימ׳ והאבדתי מרכבתיך. כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה:

כי קבצם כעמיר גרנה. סופו לקבצם לעמק יהושפט וסביבות ירושלם למלחמה כמו שמקבצין עמיר כדי לדוש שם אף הם לרעתם באספו ויאמר הב״ה לכנסת ישראל קומי ודושי בת ציון והחרמתי. לשון הקדש: בבצעם. מה שכנסו מגזילת וחמס וחילם. וכנסיהון: עתה תתגודדי בת גדוד. עתה בעת גזרתה הרעה על העון כי גבר תתגודדי בת גדוד בת כשדים קבוצי גדודין כי עתה הוא אשר תגלחי הגדוד אשר שם מצור עלינו: בשבט יכו על הלחי. מי גרם לך להגלות את אשר ישראל מלעיבי׳ על נביאיהם ושופטיה׳ ומכים אותם על הלחי כך היו עושים וכן מכינו בפסיקתא וכן ישעיה הוא אומר גוי נתתי למכים: ואתה בית לחם אפרתה. שיצא דוד משם שנאמ׳ בן עבדך ישי בית הלחמי ובית לחם קרויה אפרת שנאמ׳ בדרך אפרת היא בית לחם: צעיר להיות באלפי יהודה. ראוי היית להיות צעיר במשפחות יהודה מפני פסולת רות ה המואביה שבך ממך יצא לי משיח בן דוד וכן הוא אומ׳ אבן מאסו הבונים: ומוצאותיו מקדם. לפני שמש ינון שמו: לכן יתנם עד עת יולדה ילדה. יתנם בידי אויביהם עד בא העת אשר חלה וילדה ציון את בניה כיון אשר החזיקה עתה חיל כיולד׳ ובגאולה היא קרויה יולדה ורבותי׳ אמרו מכאן אין בן דוד בא עד ש שתפשוט מלכות הרשעה תשעה חדשים על כל העולם כולו אך לפי פשוטו זהו הכנו שפירשתי: ויתר אחיו. של מלך יהודה כלומ׳ שאר שבט יהודה: ישובון על בית ישראל. יתחברו עם שאר השבטי׳ והיו לממלכה אחת ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: ורעה. ופרנס את ישר׳: וישבו. עתה מן הגליות: כי עתה יגדל. מלכם עד אפסי ארץ והביאום מנחה אליו בסוסים וברכב: והיה זה שלום. גמור וקבוע באין הפסק עוד ולא ידמה ל לשאר התשועות שהיו צרות א אחריהן: אשור כי יבא. הרי כי משמש בלשון אם אם יבא בארצנו כאשר בא עתה: והקימנו עליו שבעה רועים. שבעה ושמונה רבותינו פירשו שמותיהן במסכת סוכה ואיני יודע מהיכן למדו: ורעו את ארץ אשור. וירוצצו כמו תרועם בשבט ברזל: ואת ארץ נמרוד. היא בבל: בפתחיה. בשערי מדינותיה: כטל מאת ה׳. שאין בא לעולם על ידי אדם ולא י יבקשו פני אדם עליו כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כי אם בה׳: כאריה בבהמות יער. כך יהיה מלכם שליט בכל: ורמס וטרף. רמס היא דריסת הארי כשהוא רובץ ואוכלו במקומו. וטרף הוא כשנושא את הטרף למעונותיו בשביל גורותיו ולבאותיו: והכרתי סוסיך. היא עזרת מצרים שאתם נשענים עליהם להמציאכם סוסים: והכרתי ערי ארצך. ולא תצטרך לערי מבצר: והשמדתי

והמה. לא הבינו זאת המלחמה מתי היתה כי איך זה כתוב על כן היא לעתיד כמו הנה יום בא לה׳: קומי. קרנך אשים ברזל. דרך משל כי העמיר כעמיר בגרן: בבצעם. כמו בצע והטעם כמו הונם כי הוא כפל המלה: עתה תתגודדי בת גדוד. דרך נחות והטעם קהלת הגדוד שם המצור על ירושלם והיו בארצם מכים שופטי ישראל והנכון בעיני כי שופט ישראל הוא המשיח או ז זרובבל על כן אחריו ואתה בית לחם א אפרתה והכתוב דבר כפי מחשבתם כדרך יחלקו בגדי להם וכתב על בלק וילחם בישרא׳ בעבור שאמ׳ אולי אוכל להלחם בו והוא לא נלחם רק כפי מ מחשבתו דבר הכתוב כדרך שאמ׳ אולי אוכל להלחם בו וככה ו והכנע׳ רדפו אחריה׳ עד הירדן ועדיין ה המרגלים ביריחו: ואתה. חבר השני שמות אפרת היא בית לחם כמו ולא עשו עם בית ירובעל גדעון וטעם צעיר שהיא קטנה: ממך. כל זה בעבור דוד שהוא ראש המלוכה על כן ו ומוצאותיו מקדם על דוד והנה ידבר עם בית לחם אפרתה כי מבני בניך הראשונים יבא מושיע לישראל: לכן. יתן השם לישרא׳ שיעמדו בצרה בעת יולדה עד שיתחבר זה המושל וקרוביו עם בני ישראל ויפת אמ׳ כי יתנם המשיח ו והטעם יניחם כדרך על כן לא נתתיך: ועמד ורעה. יהיה רועה ישרא׳ בעוז השם וישבו לבטח: והיה זה שלום. לא יפחד אכום מאשור אם יבא בארצנו ועוד והקימנו עליו והטעם אם רבה אשור לבוא בארצנו יקומו שרי זה המושל רבים: שבעה גם. שמנה כדרך תן חלק לשבעה וגם לשמונה והטעם כפול כי נסיכים כמו רועים והנה אינם ח חמשה עשר: ורעו. דרך משל כי ימלכו עליהם בחזקה: וארץ נמרוד. היא בבל: בפתחיה. על החרב כמו והמה פתיחות ויש אומרים בפתחי הארץ והנה יצילו מ מאשור: והיה שארית יעקב. אותם שלא יכלו שהתחברו עם בית הלחמים כי יהיה מקומם רחוק כי שדם בגלות: כטל מאת ה׳. והטעם שיבטחו על השם לבדו ולא על מלכי הגוי׳ שהם בארצם כמו הטל שהיא ברשות אדם רק ביד השם או ולמד ישרא׳ העמי׳ לקרוא בשם ה׳ ויהיו בקרבם כדרך אהיה כטל לישראל וכל גוי לא יקוה לאיש: והיה. ברשותם לבוא בבית המקדש: תרם. גבורתם תראה על הכל והאויבים השם יכריתם: והיה. והכרתי סוסיך. לעשות מלחמה כי אין צורך: והכרתי ערי ארצך תוקפות החומה כי לולי פחד אויב טוב לאדם לשבת בפרזות שהאויר רחב והטעם שיהיה שלום בארץ ואין צורך למבצרים: והכרתי

והכרתי כשפים · מעשה התולדת כי מן התולדת יבאו הכשפים : ומעוננים · מסתכלים בעננים לדעת העתידות : והכרתי · פסיליך עץ ואבן : ונתשתי · והשמדתי · הערים שהיו האשרים בהם שלא יזכרו ור׳ מריבום אמר כי עריך כמו ויהי ערך : שמעו · ידבר עם ישראל בעד השם וככה אמר ליקום ריב עם ישראל בהרים : שמעו · הטעם כמו האזינו בעבור היותם עומדים וככה כי היא שמעה : עמי · מה הרעותי לך ואם הלאיתיך הטעם מה דבר בקשתי מאתך שתלאה לעשותו : ענה בי · העד בי : כי · רק טובה רבה עשיתי לך אשר העליתיך והוצאתיך על ידי אדם שתוכל לדבר עמו ולומר לו כל צרכיך ושיודיעך דרכי והם משה שבא אל פרעה ואהרן שהתנבא על ישראל לפני בא משה ומרי׳ שהתנבאה לנשי׳ גם התורה נתנה על יד משה ואהרן שהיה לו לפה ושניהם למדו המצות לאנשים ומרים לנשים אשר דבר השם עמו פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו פה אל פה ולא בחלום במראה ולא בחידות והיא טובה גדולה ונפלאת כי הדברים ברורים כאב לבנו ורב לתלמידו : עמי · הזכיר החסד שעשה השם עם ישר׳ על דבר עצת בלעם שיעץ להשמיד הכל וטעם ומה ענה אותו שלא הניחני בלעם לקללכם וצויתיו והתנבא כי נתתי עליו רוחי בעבור כבודכם וכתוב הוא וכל אשר ענה אותו שבירך את אתכם ויהושע אמר דבר בלעם ואציל אתכם מידו וטעם מן השטים כי לא היה בין השטים שחטאו שם ישראל ובין הגלגל רק מעט דרך ומעבר הירדן והזכיר הגלגל כי הוא תחלת ארץ ישראל והנה הטעם כאשר הייתם קרובים להכנס אל הארץ אז חטאתם חטאה גדולה שהייתם כולכם בני מות וחמלתי עליכם ובאתם אל הארץ ועזרתי אתכם וכל זה עשיתי אולי תכירו הטוב שעשיתי לכם וזהו למען דעת צדקות יי׳ : במה · ואם כל אחד מכם יאמר במה אקדמה לא יהי מעשה עם אבותי זה החסד וזהו במה הטע׳ אקדם ומלת אכף מפעלי הכפל כדרך אשתחוה כמנהג המביא מנחה לאדוניו : הירצה · אם אוכל להקריב לו פרים רבים כי רבונו באלפים רבים ושמן לקרבן רבבות נחלים או אם ארצה אתן לו בכורי בעבור פשעי שיסלח לי והטעם שאקריבנו לפניו שאין לי במה ארצה כי אם בבהמות או בבני פרי בטני הטעם כפול וכ״ת ברבבות ישרת מרמז׳ בה העניים ומביאין אותן לידי רזון והיא זעומה באפו של הב״ה : החלתי בעבור שנים אחריו וככה הוא האתן בכורי בפשעי פרי בטני בעבור חטאת נפשי כמו ויעבר ישראל באשם : הגיד · זאת היא תשובת הנביא ככה הגיד לך אתה האדם האומר במה אקדם יי׳ מה טוב בעיניו שתעשה והוא אינו מבקש אילים ולא בנך רק עשות משפט שלא תעשה עול בעמיתך ולא תוכנו בדיבור או בהון רק תעשה חסד עמו בכל יכולתך והצנע לכתך עם השם לבדו שתלך בדרכיו בתם לבב הפך קשי עורף : קול · בעבור שהזכיר שתעשה משפט החל להוכיח ישראל על שאינם עושים משפט ומשקל במדה וטעם לעיר שומרון או לירושלם : ותושיה · חסר איש כמו ואני תפלה ויראה בלב זה השם הקורא וכן הוא ואיש תושיה יראה ויודע השם הנזכר ויפת אמר כי הא׳ תחת יו״ד והטע׳ כי תושיה ילמדו יראי השם וזהו הכל : שמעו מטה · שיביא השם לייסר את התעותי׳ ודעו מי יעדה ולא יאחר ומטה לשון נקב׳ גם זכר ושמו׳ רבות ככה : עוד האיש · הככבר בעיר עודהו מחזיק ברשעתו אם שמע קול הקריאה יש בביתו כבית רשע איפת אוצרות רשע ממון שקבץ ברשע ובאיפת רזון חסרה שהיא זעומה לשם ולא יאמ׳ בלבו אוכנו ירא מלפני השם שיאמר בלבו האזכה במאזני רשע : אשר

ולא תשתחוה ב׳ וס׳ ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך · ולא תשתחוה לאל נכר : עריך ח׳ בליש׳ דכבו בקריא׳ וסי׳ ויי׳ סר מעליך ויהו ערך · והשמדתי עריך · והכרתי ערי ארצך · ומלאו פני תבל ערים · וערים נתשת אבד זכרם המה · נשוא לשוא עריך · ופשרה לערך · פתאום עיר ובהלות : ומרים ג׳ בקריאה וסימ׳ ויקרא

והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו לך : והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך : ונתשתי אשיריך מקרבך והשמדתי עריך : ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו :

שמעו נא את אשר יהוה אמר קום ריב את ההרים ותשמענה הגבעות קולך : שמעו הרים את ריב יהוה והאתנים מוסדי ארץ כי ריב ליהוה עם עמו ועם ישראל יתוכח : עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי : כי העלתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים : עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות יהוה : במה אקדם יהוה אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה : הירצה יהוה באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי : הגיד לך אדם מה טוב ומה יהוה דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך : קול יהוה לעיר יקרא ותושיה יראה שמך שמעו מטה ומי יעדה : עוד האש בית רשע אצרות רשע ואיפת רזון זעומה :

ואישיצי חרשין מבינך ומעננין לא יהון לך : ואישיצי צלמי עממיא וקמתהון מבינך ולא תשתעבד עוד לעובדי ידך : ואעקר שתילי עממיא מבינך ואישיצי בעלי דבבך : ואעביד ברגז ובחימא ית פורענות דין מן עממיא דלא קבילו אולפן אוריתא :

שמעו כען ית דיי אומר קום דון עם טוריא וישמען רמתא קלך : שמעו טוריא ית דינא דיי ועיקריא מיסודי ארעא ארי דינא קדם יי עם עמיה ועם ישראל עביד תוכחה : עמי מא טבא אמרית למעבד לך ולא עבדית או מרועא קשיא אסגתי עלך אסהיד בי : ארי אסיקתך מארעא דמצרים ומבית עבדותא פרקתך ושלחית קדמך תלתא נביי משה לאלפא מסרת דינין אהרן לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשיא : עמי אדכר כען מה מלך בלק מלכא דמואב ומא אתיב יתיה בלעם בר בעור הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שיטין עד בית גילגלא בדיל למידע זכוותא דיי : במה אפלח קדם יי אשתעבד לאלהא דשכינתי בשמי מרומא האפלח קדמוהי בעלוון בעגלין בני שנא : היתרעי יי באלפי דיכרין ברבבת נחלין דמשח האתן בוכרי חלף חובי חיבוב מעי חלף חטאי נפשי : היחוי לך אנשא מה טב ומה יי תבע מינך אלהן למעבד דין דקשוט ולמרחם גמילות חסדא והוי צניע להלכא ברחלתא דאלהך : קל נבייא דיי על קרתא מכלן ומלפיא דחלין לשמא שמע מלכא ושלטונא ושאר עמא דארעא : עוד האית בית רשיעא אוצרין דרשע ומכילן דשקר מייתין לוט :

אהרן ומרים ויצאו שניהם · ושלח לפניך את משה · ובני עמרם דדברי הימים · אנ״ך : במה ח׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ במה אדע כי אירשנה · במה אושיע את ישראל · ויאמר שאול גשו · ויצא הרוח ויעבד דמלכים · וחברו דדברי הימים · במה אקדם יי׳ אכף · אהבתי אתכם אמר יי׳ · הוגעתם יי׳ בדבריכם · וא׳ ובכה ויאמר דוד אל הגבענים : רשע י״ו פתחין וסימ׳ מרשעים יצא רשע · ולהכות באגרוף רשע · פתח חרצובות רשע · החמס קם למטה רשע · ורשתם רשע עולתה · האזכה במאזני רשע · עוד האש בית רשע תנינ׳ דפסוק · כי לא אל חפץ רשע · אהבת צדק ותשנא רשע · ותועבת שפתי רשע · לא יועילו אוצרות רשע · תועבת מלכים עשות רשע · וללכת עם אנשי רשע · מדור באהלי רשע · כי לחמו לחם רשע · ולדעת רשע כסל · ולא ימלט רשע את בעליו :

רש״י

והשמדתי עריך · ואויביך בעלי דבבך וכן ומלאו פני תבל ערים וכן ויהי ערך : את ההרים · את האבות : הגבעות · האמהות : מה עשיתי לך · תן לבך להכיר מה טובה עשיתי לך : ומה הלאתיך · בעבודתי : ענה בי · העד בי : כי העליתיך · אף על פי שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולים : את משה אהרן ומרים · ת״י משה לאלפא מסורת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשיא : ומה ענה אותו בלעם בן בעור · מה אמרם לא זעם יי׳ שלא כעסתי כל אותן הימים : מן השטים · שחטאתם לי שם דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי ועזרתי אתכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם שם את הארץ : אכף · אהיה כפוף : בנחלי שמן · למנחות : האתן בכורי · קרבן לפשעי : הגיד · הנה הגיד לך אדם מה טוב לך לעשות : והצנע לכת · הוי צנוע למיהך ברחלתא דאלהך ד״א והצנע לכת לא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מבייש את חבירו ובא לפייסו ואומ׳ לו איני מתרצה לך עד שיבאו פלוני ופלוני שביזיתני לפניהם אבל הב״ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו : קול יי׳ לעיר יקרא · קל נבייא דיי׳ על קרתא מכריזין להם תשובה : ותושיה יראה שמך · ותושיה קורא להם הנביא אשר רואה את שמך אשר נותן לב להתבונן ולראות דרכיך ותושיה מוסב על מקרא שלמעלה הימנו : שמעו מטה ומי יעדה · הטו אזן ושמעו מטה הפורענות אשר תרדה אתכם שהנביאים מתרי׳ בכם ושמעו מי הוא אשר ייעד אותו הפורענות אם יכולת בידו לקיים מה שגוזר ויונתן לא כן תירגם : עוד האיש בית רשע אוצרות רשע · ה״א האיש נקודה פתח לפי שהיא תמוה׳ וכן פירו׳ עוד לשון אורך ימים הוא האיש כמו הים ובדברי הימים שכינו אישי אבי דוד במקום ישי אף כאן איש במקום יש וכן בשמואל אם איש להאמין ולהשמאיל אם יש להאמין ולהשמאיל וי״ת כן האית היעלה בלבבכ׳ שיתקיי׳ בית רשע לאורך ימים ואוכרות רשע : ואיפת רזון זעומה · מדה קטנה שעשיתם
אשר

אשר עשיריה מלאו חמס וישביה דברו שקר ולשונם רמיה בפיהם: וגם אני החליתי הכותך השמם על חטאתיך: אתה תאכל ולא תשבע וישחך בקרבך ותסג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן: אתה תזרע ולא תקצור אתה תדרך זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין: וישתמר חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב ותלכו במעצותם למען תתי אתך לשמה וישביה לשרקה וחרפת עמי תשאו:

אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי: אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם: על הרע כפים להיטיב השר שאל והשפט בשלום והגדול דבר הות נפשו הוא ויעבתוה: טובם כחדק ישר ממסוכה יום מצפיך פקדתך באה עתה תהיה מבוכתם: אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף משכבת חיקך שמר פתחי פיך: כי בן מנבל אב בת קמה באמה כלה בחמתה איבי איש אנשי ביתו: ואני ביהוה אצפה אוחילה לאלהי ישעי ישמעני אלהי: אל תשמחי איבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך יהוה אור לי: זעף יהוה אשא כי חטאתי לו עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו:

היזכון במוזנון דרשע ובכיס די ביה מתקלין רברבין ודעדקין: דעתירהא מלן אוצרהון חטוף ויתבהא ממללין שקר ולישנהון ניבלין בפומהון: ואף אנא איתיתי עלך מרע ומחא אצדינך על דחטאתא: את תיכול ולא תסבע ויהי לך למרע במעך ותדביק ולא תשיזב ודתשיזב לחרבא אמסר: את תזרע ולא תחצוד את תדרך זיתין ולא תשוף משח ותעצר ענבין ולא תשתי חמר: ועל די נטרתון גזירת בית עמרי ועבדתון עובדי בית אחאב והליכתון בנימוסיהון בדיל למסר יתך לצדו ויתבהא לאשתממו וחסודי עמי תקבלון:

אמר נביא ווי לי ארי הויתי כמיסף טביא בעידן דאבדו חסידי מן ארעא הא כסופי קייטא כעוללן בתר קטף לית גבר דביה עובדין טבין לטביא חמדת נפשי: אבדו חסידיא מן ארעא ודקשוט באנשא לית כולהון למשפך דם זכיי כמנין גבר ית אחוהי מסירין לגמירא: מבאשין בידיהון ולא מוטיבין שלטונא שאיל ודיינא אמר עיביד לי ואשלם לך ורבא ממליל תחמודי נפשיה ווי עליהון על דקלקלוהא: טבא דבהון קשי למפק מן ידיה כיר מן חרקא ודקשיט בהון מסיוגת סייג ביש יום סיבורך לטב עידן סעורת בישתך מטת כען יהי ערבו להון: לא תתהימון ברחים ולא תתרחצון בקריב מאיתרת קימך טר מילי פומך: ארי ברא מנבל אבא ברתא מנציא עם אמה כלתא מקילא בחמותה סנאוהי דגברא אנשי ביתיה: ואנא במימרא דיי אבוע ארוח לאלהא עביד פורקני יקביל צלותי אלהי: לא תחדין רומי בעיל דבבותי לי דנפלית אקום ארי יתיבית כדבקיבלא יי ינהר עלי: אמרת ירושלם לוט מן קדם יי קבלית ארי חבית קדמוהי עד דידין דיני ויתפרע עולבני יפקנני לנהור אחזי בזכותיה:

ויושביה ו' וסי' כמו בניבותון: העיר ההוללה. היו לי כלם כסדום. אשר עשיריה. היושב על חוג הארץ. וישתמר חקות עמרי: השר ד' פתחין וסי' השר שואל והשופט בשלום. וכנניה השר המשא. והחמישי לחדש החמישי השר שמאות הזרח. יעמד מיכאל השר: אוחילה ג' ומשניין באתיהון וסי' מעי מעי אחולה. לא

בן אוחילה לפניך. אוחילה לאלהי ישעי. קדמא אחולה כתיב תניינא אוחילה כתיב תלית' אותילה כתיב: משפטי ג' בקרי' וסי' נמסר ביחזקאל סי' ט"ל: לאור ג' קמצין וסי' בלשון תרגום צוח סמיא וסבר למיפק בצפרא וקם בלילא. ופי' ויקרא אלהים לאור יום. והולכתי עורים בדרך לא ידעו. נקוה לאור והנה חשך. יוציאני לאור אראה בצדקתו. בבקר בבקר משפטו יתן לאור. לאור יקום רוצח. מגלה עמוקות מני חשך:

רש״י

חליתי הכותך. החלשתי מכותיך חזקות וחולות ואנושות: השמם. להשמימך על חטאתך: וישחך בקרבך. המאכל שתאכל אכניס בו מאירה בתוך המעים ויגרום לך חולי שתהא חולה והולך שחוח וכן מפרש אותו בספרי מניין אף בתוך המעים ת"ל וישחך בקרבך בפרשת והיה עקב במדרש תמיד עיני יי' אלהיך בה ואף יונתן תירגם כן והוא לך למרע מחא במעך: ותסג. יאחז אויביך המוליכי' בניך ובנותיך בשבי ולא תפלטם ואם תפלטם שופס לחרב ותשמו של ר' מנחם שמעתי ותסג לאחות תשמים ולא תפליט לא יהיה לך כח לפלוט שכבת זרע ואם תפלטם שופס לחרב אתנם וי"ת לשון הראשון: וישתמר חוקות עמרי. וידעתי כי לא תשמעו אלי כי ישתמר על ידיכם ובניכם כל חוקות עמרי ואחאב: וחרפת עמי תשאו. אתם תקבלו עון החרפה שאומו' העולם מחריפין את עמי שהעידה בהם תורה על כך לא יהיה לך איפה ואיפה והם אינם שומרים: אללי לי. הנביא מקונן על עצמו אוי לי שהועמדתי לנביא בעת הזאת שאין בני אדם צדיקים בדור: כאספי קיץ. מקור חטף קמץ שאינו לשון פועל כמו יושב אוהל אלא לשון מפעל כמו אוסף ה החסיל כאסיפת קיץ והם סופי תאינים שהן רעות וכן תירגם יונתן כסופי קייטא כעללו' בציר. כעללין בתר קיטוף: אין אשכול לאכול. כתרגו' לית גבר דביה עובדין טבין: בכורה. תאינה טובה המתבשלת בשנה כתרגו' לטביא חמידת נפשי: וישר באדם אין. אדם ישר בבני אדם אין: יצודו חרם. יצודו בחרמים ובמצודותם: על הרע כפים להטיב. על שכר הרעת כפיכם אתם מקוים שיטיב לכם: השר שואל. שוחד: והשופט. הדן את הדין גם הוא בשילום אומ' לשופט חבירו כשהוא גזלן ומחויב בדין שלם לי גמולי בדין אחר ואני אזכה אותך בזה: והגדול דובר הות נפשו. המלך או הנשיא אומר בדין רצון נפשו הות נפשו דבר ההווה לרצונו ולנפשו כמו אין נפשי אל העם הזה וכן ת"י חמידי נפשיה: ויעבתוה. עשאוה קליעה של חטא בין שלשתן כעבותו' העגלה חטאה שהעבות משולשת היא כך מצאתי בתרגום ירושלמי ע עבדנוה כקליעה דחובין: טובם כחדק. טבא דאית בהון קשה למיפק מן ידיה כיר מן חרקא קשה לצאת מידו כמו הקוצים הנסבכין בצמר: ישר ממסוכה. ישר שבהם רע ממסוכת קוצי' ומסוכה כמו הסר משוכתו: יום מצפיך. יום שאתם מצפים בו לטוב' תבא פקודתכם: מבוכתם. עירבוליהון כמו נבוכים הם מהומתם: אל תאמינו ברע. כמשמעו ורבותינו פירשו כלפי מעלה אל תחטאו ותאמרו הקב"ה אוהבינו והוא ימחול לנו: משוכבת חיקך. נשמתך היא תעיד בך: פתחי פיך. דברי פיך פתיחות פיך: ואני ביי' אצפה. הנביא אומר כן: אל תשמחי אויבתי. בבל ורומי חייבת:

יום

אבן עזרא

אשר עשיריה. עיר הנזכרת לעיר יקרא וגם הטעם מדבר אל האיש המכלר עד האיש לכל אחד מעשירי העיר אם אתה עשית חמס והחלית לבב עשוקים גם אני החליתיך עת הכיתיך והשממתיך: אתה. וישחך. שם דבר כמו וישעך יתן לנו והטעם הפך גאותך: ותסג. אשיגך והסיג כמו"ן תשיג אל הדיון ולא תלד את כל זה בעבור החמס שעשיתם איש לרעהו העשיר לעני: וישתמר. כל אחת מחוקות עמרי: וכל מעשה בית אחאב. הם המשתמרים וחוקותי לא ישתמרו וטעם וחרפת עמי מה שהייתם מחרפי' עוברי השם תשאו הגמול או הטעם חרפת עמי תשאו עליכם כדרך וחרפה לא נשא על קרובו: אללי. דבר הנביא על לשון המשכיל בעת ההיא והוא עמי הנזכר: כאספי קיץ. כמו קרשי מה שיאספו הדלי' מהפרי הנמסך וזה דרך משל כאין צדיק: אחיהו יצודו חרם. כמו רשת משטח חרמים: על. אמר ר' מרינוס ותהי להם הלבנ' לאבן תחת אבן וככה על הרע כפים תחת היטיב: מלת ויעבתוה מגז' עבותים והטע' אם הגדול יחל לדבר הות מלבו הות כמו הוות בקרבה יעבתוה השומעים והטעם יוסיפו עליהם: טובם. תואר כמו מעל פני מתו שהוא סמוך והוא פועל עומד: ישר ממסוכה. קשה יותר ממסוכת חדק והסמך כמו"ן וטעם יום מצפיך הנה בא היום שמצפיך קורא' פקודתך באה עתה תהיה מהרה: מבוכתם. מבוכה שלהם. והמ"ם שב אל השר והשופט והגדול: אל. יזהיר הנביא אנשי אותו הדור אמ' יפת אל תבטחו בגדול ולפי דעתי כי לנשים ידבר אל תבטחו באלוף נעוריה כי יזהיר האשה משוכבת חיקך: כי בן מנבל אב. פועל קודם כמו ורב יעבד צעיר: ואני. דברי הנביא על לשון המשכיל או על לשון ישראל: אל. אם ישראל הלכו בגלות עוד יקומו מנפילתם אך יש עליהם לסבול בעבור כי חטאו ויודו: זעף. יריב ריבי מהגוים: יוציאני לאור. הפך כי אשב בחשך וטעם אראה כאשר יאור לבי אז אבין כי צדיק השם על כל הבא עלי או אראה בצדקתו שיקח נקמתי מאויבתי:

ויתרא

ותרא איבתי ותכסה בושה האמרה אלי איו יהוה אלהיך עיני תראינה בה עתה תהיה למרמס כטיט חוצות: יום לבנות גדריך יום ההוא ירחק חק: יום הוא ועדיך יבוא למני אשור וערי מצור ולמני מצור ועד נהר וים מים והר ההר: והיתה הארץ לשממה על ישביה מפרי מעלליהם: רעה עמך בשבטך צאן נחלתך שכני לבדד יער בתוך כרמל ירעו בשן וגלעד כימי עולם: כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: יראו גוים ויבשו מכל גבורתם ישימו יד על פה אזניהם תחרשנה: ילחכו עפר כנחש כזחלי ארץ ירגזו ממסגרתיהם אל יהוה אלהינו יפחדו ויראו ממך: מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא: ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ותשליך במצלות ים כל חטאתם: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבתינו מימי קדם:

קה

ותחזי רזמי בעיל דבבותי ותחפינה בהתא דהות אמרה ליאן ד דאתפריקתא במימרא דיי אלהך עיני יחזיין במפלתהון כען תהי ל לדיש כסין שוקין: בעדנא ההיא יתבניין כנשתא דישראל בעדנא ההיא יתבטלן גזירת עממיא: בעדנא ההיא יתכנשון גלותא דמן אתור וקרוי תוקפא ודמן חורמני רבתא וקרוי צוירא ועד פרת ומן ימא מערבאה וטורי טורא: ותהי ארעא לצדו על יתבהא מפרי עובדיהון: פרנס עמך במימרך עמא דאחסנתך בעלמה הוא עתיד לאתחדתא ישרו בלחודיהון דהוו צדן בחורשא יתיתבון בכרמלא ויתפרנסון בארעא מתנן וגלעד כיומי עלמין: כיומי מפקהון מארעא דמצרים אחזינון פרישן: יחזון עממיא ויבהתון מכל גבורתהון ישוון ידיהון על פומהון ואודניהון יתחרשן: ישתחון על אפיהון על ארעא כחיויא כזוחלי עפרא יזועון מבירנייתהון מן קדם יי א אלהנא יתברון וידחלון מן ק קדמך: לית בר מינך את הוא אלהא שביק לעוין ומעבר על חובין לשארא דאחסנתיה לא מוריך לעלמין רוגזיה ארי רעוי לאיטבא הוא: יתוב עמריה לרחמא עלנא ויכבוש על חובנא ברחמתיה וירמי לעומקי ימא כל חטאי ישראל: תתן קושטיה דיעקב לבנוהי כמא דקיימתא ליה בביתאל טבוות אברהם לזרעיה בתרוהי כמא דקיימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקידת יצחק דאתעקד על גבי מדבחא קדמך תעביד עמנא טבון דקיימתא לאבהתנא מיומי קדם:

לבדד ג' בקריא' וסימ' הן עם לבדד ישכון ובגוים · שכני לבדד יער · לבדד לבטח תושיבני · אנך: ויראו ח' רפי' ד' מל' וא' וה' וסימ' ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם · ויראו ממערב את שם יי' · ילחכו

ספר נחום

משא נינוה ספר חזון נחום האלקשי: אל קנוא ונקם יהוה נקם יהוה ובעל חמה נקם יהוה לצריו ונוטר הוא לאיביו: יהוה ארך אפים וגדול כח ונקה לא ינקה

מטל כס דלוט לאשקאה ית נינוה מלקדמין איתנבי עלה יונה בר אמתי נביא דמגת חפר ותבת מחובהא וכדו דאוסיפת למיחטי תב ואתנבי עלה נחום מבית קושי כמא דכתיב בספרא הדין: אלהא דיין ופורען יי מתפרע יי וסגי חילא קדמוהי עתיד יי לאתפרע מסנאי עמיה וברגז חסין מבעלי דבבוהי: יי מרחיק רגז וסגי חילא קדמוהי עתיד יי לאתפרע וסלח לדתייבין לאוריתא ולדלא תייבין לא מזכי

עפר כנחש · יברכנו אלהים וייראו אתו · וייראו גוים את שם יי': נחש חס': קנוא ד' ב' מל' וב' חס' וסימ' קנוא קנאתי ליי' · וחברו חס' · אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם דסוף יהושע: אל קנוא ונוקם יי' ב' בתראי מל':

אבן עזרא

ותרא. איו יי'. איה הוא: מרמסה. שתהיה למרמס: יום. כאשר יבא יום שהשם יבנה גדריך אז ירחק חק השם שהיית נותנת: יום · ועדיך יבא. אתה. כל גוי שוכן למני אשור ועד נהר פרת ורבי ישועה אמ' וים מים שמערב ארץ ישר' תחרב מפאת ים והר פלוני שהיה כולו וייסוב שב כמו הר ולפי דעתי כי מלת ועד נהר מוסכת אחרת ועד ים מים והר ועד ההר והנה ים מים כמו הים הקדמוני והים האחרו' וכן הר דרומי וצפוני והיתה. ביום ההוא: מפרי מעלליהם. שהרעו לישראל: רעה. תפלת הנביא בהיות הארץ שממה שירעה עמו בשבטו ושכנהו לבדד כיער בתוך כרמל וירעו בשן מעבר לירדן מזרחה והתשובה אמר השם לנביא כימי צאתך ו והטעם כימי צאת א אבותיך מארץ מצרים: אראנו כפלאות · הטע' עמי כאשר הזכיר מקדם: יראו. דברי השם אז יהיה כן: ילחכו. להשתחות לישראל כזחלי הרמשים ש שיפחדו בני אדם מהם כדרך האמים מגזרת זחלתי ואירא: ממסגרותיהם. הם ארמוניהם: מי. אז יאמרו הגוים או ידבר על לשון אנשי הגלות המשקמים מהשם ל לשלוח להם אין אל שיעשה טוב לנחלתו טוב כמוך: ישוב. מלת הוא תפרת אחרת והוא ישוב ירחמנו וטעם יכבוש הפך דברי עונות גברו מני שלא ימשלו בנו עוד ותשליך חטאתם שנה אל אחרית נחלתו והוא ה הזכיר עון ופשע וחטאת: תתן. יעקב הוא אבינו לכולנו לבדנו כי לא יתערבו גוים אחרי' עמנו על כן כתוב שהי' ישר' אבינו לכולנו ולא הזכיר יצחק כי גם הוא אבי אדום ונטבו' כי אברה' החל לקרא בשם השם הפך אבותיו הקרובים אליו והשם כרת עמנו ברית בתחלה על כן הזכיר לאברהם ולא הוצרך להזכיר יצחק והטעם יתן אמתך ל ליעקב ומה היא אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם:

ספר נחום

ספר חזון · כי רבק הוא אע"פ שהו' תבור:

משא · נבואה מה שנשא השם על נינוה · לא ידענו דורו של זה הנביא ויתכן היותו האלקושי מקיחם של שם העיר או של שם אחד מאבותיו נבואתו על מפלת נינוה ביד נבוכד נצר: אל · הזכי' של מידה' כחו וטע' קנא כמו ויקנא יי' לעמו כי מלך אשור השחי' ישר' וקנוא. שם התאר כמו קנאי ונוקם שיקח נקמה ופירו' כי הוא נוקם לצריו לא לאחרי' וטע' נוקם יי' ובעל חמה שיהיה נודע בעולם: יי' · הטע' באמת שהו' ארך אפי':

וגדל כח · הטעם כפול דרך משל לאד' שיש לו כח גדול אז ימשול בכעסו וכן הוא כתו' בתור' ועתה יגדל נא כח יי' וכתו' אחריו יי' ארך אפים ואע"פ שיאריך לרשעי' לא ינקה אותם:

רשי

יום לבנות גדריך · מוסב על האמרה אלי ועוד היא אומר' לי יום לבנות גדריך שהיא מצפה לו אותו היום ירחק חוקו זמנו יאריך ולא יבא לעולם: יום הוא ועדיך יבא · הנביא אומ' אותו היום שאתם מלעיגי' עליו לאמר בטל והלך לו יום הוא שמור וצפון ולא בטל עדיך יבא האויב להחריבך · למני אשור · אשר הוא ראש למרעכו ועדי מצור · כלו' ועד ערי מצור: וית"כ הורמני רבתא: וים מים · והיושבים על ים האחרון אשר הוא במערב: והר ההר כמו ויושבי ההר ויונתן לא כן תרגם: יום לבנות גדריך · הנבי' מבשרו לישר' שיש יום כמוס ומוכן לבנות גדרות תרבותיהן יום ההו' ירחק ויבטל מעליכ' חק גזירת האומו': יום הוא ועדיך יבא · יתכנשון גלוותא דישראל דמן אתור ב בעידנא ההיא וגו': והיתה הארץ: ארץ האומות: שכני לבדד · שיהא שוכן בטח בדד: יער בתוך כרמל · ת"י דהוו צדו בחורשא יתייתבון בכרמלא אותן שהיו שוממין ביערו' ישכנו לבדד בתוך כרמל שהוא מקום מיושב וים לפרש שוכני לבדד ביערים לא יראו מחיות השדה ובתוך כרמל: כזוחלי ארץ · הם נחשים הזוחלי' על גחונם בעפר הארץ: ירגזו ממסגרותיהם · יחרדו מרוב דוחק איסוריהם ומסגר כ כלאם: תתן אמת ליעקב · ת"י תיהב קושט' דיעקב לבנוהי כמא דקיימתא ליה בביתאל טבות א אברהם לזרעיה בתרוהי כמא דקיימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקידת יצחק · תתן לנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמת לנו דברך אשר הבטחת ליעקב כי לא אעזבך: חסד לאברהם · שכר חסד אשר לאברהם אשר צוה לבניו לשמור דרך יי' לעשות צדקה ומשפט ו ולכך לא נאמר וחסד אלא חסד האמת שתאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלום גמול ה חסדו של אברה': אשר נשבעת · בעקידתו של יצח' בי נשבעתי נאם יי' יען אשר עשית וגו':

ספר נחום

משא נינוה · משל כס דלווט ל לאשקאה ית [illegible]

נינוה: ספר חזון נחום · חזון ניקוד קמץ לפי שאינו דבוק ואינו דומה לחזון ישעיה שהוא ניקוד חטף פתח וכן פירוש ספר חזון כבר נכתב עליה והיא נבואת יונה בן אמתי ועתה חזר ונתנבא עליה נחום האלקושי את המשא הזה אלקוש היה שם עירו וכן ת"י מלקדמין איתנבי עלה יונה בן אמתי ותבת מחובה' וכדו דאוסיפ' למיחטי תב ואיתנבי עלה נחום דמבית אלקוש: אל קנא ונוקם יי' · על זרעו של סנחריב נתנבא נחום ובימי מנשה כמו שמכינו בסדר עולם · אל קנא ונוקם יי' · מאז שנפרע לישראל מאויביהם וגם עדיין עתה נוקם הוא ובעל חימה ועתיד הוא להיות נוקם ל לצריו שהחריבו את ארצו והגלו את עמו ונוטר ונופן הוא את אויבתו לאויביו ורבי שמעון אמר ב' נקימות הללו כנגד שלמה גליות שהגלה סנחריב את ישר' כמו שמכינו בסדר עולם: יי' ארך אפים וגדול כח · גדול כח הוא והיכולת בידו להנקם ואמר לא מיהר נקמתו לפי שארך אפים הוא ומכל מקום נקה לא ינקה · יי' בסופה

רשי

יי׳ בסופה ובסערה דרכו · הם שלוחיו להפרע מאויביו שנאמר במצרים ברוח קדים עזה וברוח המדבר מנשמת אלוה יאבדו בכור כאמר רוח קדים שברך ׃ ' וענן אבק רגליו · גם הוא דרך כיתתו ויסקף אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן היה הענן יכסנה׃ נוער בים · כמשמעו ורובא הוא כלפי האומות שנמשלו לימים כענין שנאמר לאומים כשאון מים כבירים ישאון׃ וכל הנהרות החריב׃ כאן ניבא שעתיד הקב״ה להמליך את נבוכד נאצר בימי יהויקים ויתן את אשור ואת כל הארצות לחרב׃ אמלל בשן וכרמל · מוסבות הטובים׃ ופרח לבנון אומלל · חכמי ישראל פירשו כלפי מיני מגדים שנטע שלמה בבית המקדש שהיו של זהב וכיון שנכנסו גוים להיכל יבשו׃ ההרים רעשו ממנו · המלכים והשרים יפחדו מגזירתו׃ ותשא הארץ · משאת עשן׃ נתכה · הגיע לארץ כמו והמטר לא נתך ארצה׃ נתצו ממנו · מאימתו׃ טוב יי׳ למעוז · ואף בשעה שהוא נפרע מאויביו לא זזו רחמיו מלהטיב ליראיו ולא כמדת בשר ודם שכשהוא עסוק בזו אינו פנוי בזו כענין שנאמר יי׳ איש מלחמה יי׳ שמו כמו שהוא במכילתא ׃ ויודע · את נרכי חוסי בו׃ ובשטף עובר · ובזעם שוטפת כלה יעשה מקומה · של ארץ ומוסב זה על ותשא הארץ מפניו כמו שאמור למעלה׃ כלה הוא עושה · לנינוה ומלכי אשור לא יסכה להם עוד פעם אחרת׃ כי עד סירים סבוכים · כלומר פתאום תבא עליהם מכתם ולא ירדו מכבודם מעט מעט כי בעוד שהסירים והקוצים נסבכים כשרשים בחזקה׃ וכסבאם סבואים · ושודם במשתיהן ובשמחתן ויש פותרין כי עד סירים לשון הסרה׃ אכלו כקש יבש · אשר כתמלא ונגמר בישולו ויבש׃ מלא · אטוב״ר בלע״ז וכן מלאתך המלאה הזרע׃ ממך · מנינוה יצא סנחריב החושב רעה ד״א להחריב דירת מטה ומעלה כתו׳ אחד אז ואבא ואבא מלון קיצו וכתו׳ אחד אומר מרום קיצו בתחילה אחריב דירה של מטה ולבסוף דירה של מעלה כדאית׳ בחלק׃ אם שלמי׳ וכן רבים · יפה תרגם של יונתן מיושב על המקרא אם יהון שלימים בעצה שיהו כולם שוים בהסכמה אחת · וכן אם יהו רבים מאד אנשי נינוה ואובך ירושלם וכן אף אם גזו חדקל ועברו את פרת לבוא עליה לא יכליתו שהרי עניתיך ולא אענך עוד ועוד שמעתי אם שלמי׳ אנשי נינוה בגדולתם וכן אם יהו עוד רבים ונכבדים יותר וכן נגוזו ועבר וכן אגיזם ואעבירם הרי זה כמו וכאשר יענו אותו כן ירבה ׃ ועניתיך לא אענך עוד ׃ אענה אותך בפעם הזאת כלה וכחרבה ולא אזקיק ליך עוד · ורבותינו דרשו לענין מעשה הצדקה במסכת גיטין אך אינו על סדר שאר הנבואה ׃ ועתה אשבור מטהו מעליך · שכינה אומרת כן לנביא שהוא ישראלי אשבור מטהו של אשור מעליך עמי ׃ וצוה עליך ה׳ · עתה מוסב הדיבור אל מלך אשור ׃ לא יזרע משמך עוד · לא יעמוד ממך מלך ׃ מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה · ואשים את בית אלהיך קברך שם תברח להמלט ושם תהרג כמו שנהרג אביך בית נסרוך אלהיו ׃ כי קלות · בעיני ׃ שלמי נדריך ׃ אשר נדרת להב״ה אם יצילך מכף סנחרי׳ מלך אשור כי עתה כבלת ׃ אלהיך כמו שאומר בספר מלכים ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ושם הכה בחרב ׃ הנה · חגי יהודה · הם שנמלטו מיד סנחריב ׃

מסורה

התמגגו ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ והגבעות התמגגו · ברביבים תמגגנה צמחה ׃ ותמגגני תשיה ׃ יעמוד ג׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ לפני זעמו מי יעמוד ומי ׳ ויברח כצל ולא יעמוד · ריוח והצלה יעמוד ליהודים ׃ ויודע ג׳ בקריא׳ וחס׳ וסימ׳ בסדר בלק ׃ יועץ ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ והיעצים עצת רע בעיר · ויעציך כבתחלה · יעץ

נחום

יהוה בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו ׃ גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל ׃ הרים רעשו ממנו והגבעות התמגגו ותשא הארץ מפניו ותבל וכל יושבי בה ׃ לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו חמתו נתכה כאש והצרים נתצו ממנו ׃ טוב יהוה למעוז ביום צרה וידע חוסי בו ׃ ובשטף עבר כלה יעשה מקומה ואיביו ירדף חשך ׃ מה תחשבון אל יהוה כלה הוא עשה לא תקום פעמים צרה ׃ כי עד סירים סבכים וכסבאם סבואים אכלו כקש יבש מלא ׃ ממך יצא חשב על יהוה רעה יעץ בליעל ׃ כה אמר יהוה אם שלמים וכן רבים וכן נגזו ועבר ועניתך לא אענך עוד ׃ ועתה אשבר מטהו מעליך ומוסרותיך אנתק ׃ וצוה עליך יהוה לא יזרע משמך עוד מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה אשים קברך כי קלות ׃ הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך שלמי נדריך

(בגליון: ב׳ כתי׳ ש״ן · ב׳ חד חס׳ · ל׳ · ל׳ וג׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ · גר׳ מל׳ · ג׳ מל׳ · ב׳ במתן׳ קריא · ב׳ · ל׳ · ג׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ וכסי׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ כסי׳ · לא׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳)

תרגום

יי בעלעולא וברוח מדבר וענן אמטתא כיבש קדמוהי ׃ דנזיף בימא ומיבש ליה וכל נהרוותא מחריב צדי מתנן וכרמלא ואילני ליבנן נתרו ׃ טוריא זעו מן קדמוהי ורמתא איתפרקא וחרובת ארעא מן קדמוהי ותבל וכל דיתבין בה ׃ כד אתגלי ברחמתא למיתן אוריתא לעמיה כן זע עלמ׳ מן קדמוהי בכן כד איתגלי ברגז לאתפרע מסנאי עמיה קדם פורענותיה מן יקום ומן יסובר באבאשות רוגזיה רוגזיה כאשתא מססי וטינריא אתפרקן מן קדמוהי ׃ טב יי לישראל לאסתמכא עלוהי בעידן עקא וגלי קדמוהי דרחיצין על מימריה ׃ וברגז חסין ובחימא תקיפא גמירא יעביד עם עממיא דקמו ואחריבו ית בית מקדשא דיי ובעלי דבבוהי ימסר לגהנם ׃ עממיא דבזו ית ישראל מא אתון חשיבין קדם יי גמירא היא עתיד למעבד עמכון לא תתקים עליכון כבית ישראל תרתין זימנין רוות בתר עקא ׃ ארי שלטוני עממיא דבזו ית בית ישראל וכמא דיטען בחמרא כן אטעיאונון שיציאונון כמא דמשיציא אשתא בקשא יבישׁ סגי ׃ מיניך נינוה נפק מלכא דחשיב על עמיה דיי בישא דמליך מלך ורשע ׃ כדנן אמר יי אם יהון שלמין בעיצה וסגיאין באתמניותא עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם ויגוזון ית דגלת ויעיברון ית פרת ויירתון לעניותיך ודשעבדתיך לא אשעבדינך עוד ׃ וכען אתבר ניר עממיא מצווריכון וחנקיכון אפסיק ׃ ויפקיד עלך יי ית מלכא דאתור ולא יהי דכרן משמך עוד מבית טעותך אשיצי צלם ומתכא תמן אשוי קיברך ארי קלילא קדמי ׃ הא על טורי ארעא דישראל רגלי מבסר משמע שלמא יהודה חגך שלימי נדרך ... ויפקיד עלך

מסורה

בליעל · ויעציו ושריו · וכל יעצי דכוו׳ ׃ מעליך ד׳ בקריא׳ וסימ׳ הסירי את יינך מעליך · ובשר קדש יעברו מעליך · ואששוף דמיך מעליך · אשבור מוטהו מעליך ׃

אבן עזרא

וטעם בסופה משל למהירות ברוח סערה · וענן אבק רגליו דרך משל למרוצת הסוסים והטעם על הגזירות הבאות מהשמים במהרה שהם למעלה מהעננים ׃ גוער · ויבשהו · חסר יוד שלא להתחברות שנים יודי״ן והוא מהבנין הכבד הדגוש תיבש גרס כי כאשר יאמר מן יאבד ויאבדם ככה היה ראוי שיאמר ויבשהו רק לא תהיה כמה להתחבר שנים יודי״ן ועת׳ יספר כח השם בים וביבשה שאין מי שיכול לפניו וטע׳ אמלל בשן שבעבור וכל הנהרות החריב ודבר זה שהחריב הנהרות בעבור יבשת הגש׳ מעל הארץ דבר זה גרם אמלל בשן וכרמל שכל פרי תבוא׳ ׃ הרים · אר״ מריבוס ותשא הארץ מפניו אימה כמו כשאתי א אימיך אפונה והנכון בעיני ותשא משאת שרפ׳ שנשרפה הארץ וכל יושבים דור ואכסה והטע׳ נשרפת והטעם בעבור שאמר בתחילה ובעל חמה שמשרפה ה הארץ בחמו כדרך וחמתו בערה בו והטעם לפני זעמו מי יעמוד וכל זה יספר חרי אף השם על נינוה ׃ טוב · הטע׳ כל שונאיו ישמיד בחרון אפו כאשר ׃ וחמתו נתכה כאשר ׃ יתאכף בהם ויביא ע עליהם צרות וימלט הירואים וזהו למעוז כמו מגדל עוז וחוסי בורכן למעוז והוסיף מלת ויודע כי הו׳ לבדו יודע תעלומות לב ׃ ומכיר החוסים בו ׃ ובשטף · כאל שוטף ׃ כלה יעשה · לא מעט מעט · ואויביו החשך ירדף עמה ואחריה׳ או שירדפ׳ מקו׳ החשך שלא יראה נגה כלה עליהם ׃ מה · אומר לאנשי נינוה לא ידעת׳ מחשבות השם כי כלה הוא עושה ואין צורך שתקום פעמים צרה עליכ׳ כי באה תכרתון כי · משל לקש יבש מלא · כל היבשת כמו גמור עם אנשים שכורי׳ יבוא האש ויכלא הכל רגע אחד והנה סירים קוצים סבוכים מגזרת כאחז בסבך ומלת סבאים תואר כדרך השכוני באהלים גם עגום וברוך ׃ וכסבאם · כאשר הם שותים · אכלו יחדיו נשרפו באש כשהיו נסבכים יחד זה בזה כמו סירים סבוכים ויהיו סבוכים בשכרותם אז יהיו נוחים שישרפו באש יחד כקש יבש גמור מרוב יבושת הסירים וחמימות השכרות והנה נתן משל מהאש ומהאש וכל זה בעבור מלך נינוה שהגלה ישר׳ וחשב להשחית פליטת יהודה וזהו ממך ודועים הם דברי רב שקה מפי אדוניו כמו שאומר בספר מלכים אשר שלחו מלך אשור לחרף שם יי׳ ׃ כה · אם היו אנשי נינוה בשלום עד היום וכן היו רבים ואלה דברי השם לכנסת ישר׳ כך נגוזו מפעלי הכפל כמו נגלו כספר ׃ ועבר · כמו מקרה שעבר ולא ישוב ׃ ועניתיך לא אענך עוד · על ידו ׃ ועתה · כתוב בימי חזקיהו אשר ישא׳ מאשור וממצרים ׃ וצוה · עתה ידבר אל מלך נינוה וטעם וצוה גזר ׃ לא יזרע · שלא יעמד זרעו הנקרא בשמו ׃ אשים קברך · בבית

עלה

נחום

כִּי לֹא יוֹסִיף עוֹד לַעֲבָר־בָּךְ בְּלִיַּעַל כֻּלֹּה נִכְרָת׃ עָלָה מֵפִיץ עַל־פָּנַיִךְ נָצוֹר מְצוּרָה צַפֵּה־דֶרֶךְ חַזֵּק מָתְנַיִם אַמֵּץ כֹּחַ מְאֹד׃ כִּי שָׁב יְהוָה אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב כִּגְאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי בְקָקוּם בֹּקְקִים וּזְמֹרֵיהֶם שִׁחֵתוּ׃ מָגֵן גִּבֹּרֵיהוּ מְאָדָּם אַנְשֵׁי־חַיִל מְתֻלָּעִים בְּאֵשׁ־פְּלָדוֹת הָרֶכֶב בְּיוֹם הֲכִינוֹ וְהַבְּרֹשִׁים הָרְעָלוּ׃ בַּחוּצוֹת יִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בָּרְחֹבוֹת מַרְאֵיהֶן כַּלַּפִּידִם כַּבְּרָקִים יְרוֹצֵצוּ׃ יִזְכֹּר אַדִּירָיו יִכָּשְׁלוּ בַּהֲלִיכוֹתָם יְמַהֲרוּ חוֹמָתָהּ וְהֻכַן הַסֹּכֵךְ׃ שַׁעֲרֵי הַנְּהָרוֹת נִפְתָּחוּ וְהַהֵיכָל נָמוֹג׃ וְהֻצַּב גֻּלְּתָה הֹעֲלָתָה וְאַמְהֹתֶיהָ מְנַהֲגוֹת כְּקוֹל יוֹנִים מְתֹפְפֹת עַל־לִבְבֵהֶן׃ וְנִינְוֵה כִבְרֵכַת־מַיִם מִימֵי הִיא וְהֵמָּה נָסִים עִמְדוּ עֲמֹדוּ וְאֵין מַפְנֶה׃ בֹּזּוּ כֶסֶף בֹּזּוּ זָהָב וְאֵין קֵצֶה לַתְּכוּנָה כָּבֹד מִכֹּל כְּלִי חֶמְדָּה׃ בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה וְלֵב נָמֵס וּפִק בִּרְכַּיִם וְחַלְחָלָה בְּכָל־מָתְנַיִם וּפְנֵי כֻלָּם קִבְּצוּ פָארוּר׃ אַיֵּה מְעוֹן אֲרָיוֹת וּמִרְעֶה הוּא לַכְּפִרִים אֲשֶׁר הָלַךְ אַרְיֵה לָבִיא שָׁם גּוּר אַרְיֵה וְאֵין מַחֲרִיד׃ אַרְיֵה טֹרֵף בְּדֵי גֹרוֹתָיו וּמְחַנֵּק לְלִבְאֹתָיו וַיְמַלֵּא־טֶרֶף חֹרָיו וּמְעֹנֹתָיו טְרֵפָה׃

אֲרֵי לָא יוֹסְפוּן עוֹד דְיַעְדּוּן בִּיךְ רַשִׁיעִין כּוּלְהוֹן אִשְׁתֵּיצִיאוּ׃ דַהֲווֹ סַלְקִין וּמִתְבַּדְּרִין עַל אַרְעִיךְ צַיְירִין עֲלָךְ בְּצַיָּיר מְקַיְּימִין סְכוֹאִין עַל אוֹרְחָתָךְ תַּקִּיפֵי קְרָל חֲסִינֵי חֵיל לַחֲדָא׃ אֲרֵי אֲתֵיב יְיָ תּוּקְפֵיהּ לְיַעֲקֹב רְבוּתֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי בְזוֹנוּן בָּזוּזִין וְקִירְוֵי תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן חַבִּילוּ׃ תְּרֵיסֵי גִּבָּרֵיהוֹן מְסַמְקִין גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא לְבִישִׁין זְהוֹרִיתָא בְּאֶשָּׁתָא פִּילֵי רְתִיכֵיהוֹן זְמִינִין לְיוֹם קְשׁוֹטֵיהוֹן וְרַבְּנֵי מַשִּׁירְיָתְהוֹן מְסַרְבְּלִין בִּצְבְעוֹנִין׃ בְּשׁוּקַיָּא מִשְׁתַּגְּשִׁין רְתִיכַיָּא קָל נִיקוּשׁ זַיְינֵיהוֹן מִשְׁתְּמַע בִּרְחוֹבֵי קִרְוַיָּא חֶזְוֵיהוֹן כִּבְעוֹרִין כִּבְרָקִין טָרְדִין׃ יְמַנּוּן רַבְּנֵי מַשִּׁירְיָתְהוֹן יִתְקְלוּן בְּמַהֲכֵיהוֹן יוֹחוֹן יִכְבְּשׁוּן שׁוּרָא יִבְנוּן מִגְדְּלִין׃ תַּרְעֵי נַהֲרָוָתָא אִתְפְּתַחוּ וּמַלְכָּא בְּהֵיכְלֵיהּ זָע׃ וּמַלְכְּתָא יָתְבַת צִיבָא בְּגָלוּתָא נַפְקַת וְאַמְהָתָא הָא מְדַבְּרָן אָזְלִן בַּתְרַהָא מְנַהֲמָן כְּקָל יוֹנִים מְטַרְפָן עַל לִבֵּיהוֹן׃ וְנִינְוֵה כְּבֵית כְּנִישַׁת מַיָּא מִיוֹמֵי קֳדָם הִיא וְאִינוּן עֲרַקוּ קוּמוּ קוּמוּ וְלֵית דְמַפְנֵי לְמֵיקַם׃ בּוֹזוּ כַּסְפָּא בּוֹזוּ דַהֲבָא וְלֵית סוֹף לְאוֹצְרַיָּא סְפוּ כָּל מָנֵי חֶמְדְּתָא׃ בִּזְיָא וּמִתְבַּזְּזָא וּפְתִיחַ תַּרְעַיָּא לְסַנְאָה וְלֵב מְסֵי וְנִיקוּשׁ רְכוּבִּין וְזִיוַע בְּכָל חַרְצִין וְאַפֵּי כּוּלְהוֹן אִתְחַפִּיאוּ אֵיכְּרוּם אוּכָּמִין כְּקִידְרָא׃ אָן מְדוֹרֵי מַלְכַיָּא וּבֵית מֵישְׁרֵי שִׁלְטוֹנַיָּא אֲתַר דַהֲווֹ אָזְלִין מַלְכַיָּא תַּמָּן בְּנֵיהוֹן שַׁבְקִין הָא כְאַרְיָא דְשָׁרֵי עַל צִידֵיהּ לְרוּחְצָן וְלֵית דְמָנִיד׃ מַלְכַיָּא מַיְתַן חֲטוֹף לִנְשֵׁיהוֹן וּבִיזַּיָּא לִבְנֵיהוֹן וּמְלַן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וּבִירָנְיָתְהוֹן בִּיזָּא׃

לעבור ד' מל' וסימ' ויהי כאשר תמו כל הגוי תבינא. ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר ארון. והנה גם צדוק וכל הלוים אתו. לא יוסיף לעבור בך בליעל: כלפידים ג' מל' בליש' בקריאה וסימ' ויבער אש בלפידים. מראיהם כלפידים. מפני לפידים יהלכו. וכל העם ראים הלפדים כתיב ושארא לפידם

כתיב: נפתחו ג' בקריאה וסי' וארבות השמים נפתחו. כי ארבות ממרום נפתחו. שער הנהרות נפתחו: כבוד ב' חס' בליש' וסימ' את כל הכבד הזה. כבד מכל כלי חמדה: פארור ב' וסימ' כל פנים קבצו פארור. ופני כולם קבצו פארור: טורף ד' חס' וסימ' קשר נביאיה. אריה טרף בדי. פצו עלי. טרף נפשו:

אבן עזרא

עלה. עתה שב לדבר אל נינוה והמפיץ הוא כנשבר נשבר: נצור מצורה. ידבר למלך נינוה וככה צפה דרך מים שוטפים בדרכו והנגיד אמר כי נצור שם הפועל כמו ויכל לעמוד וככה צפה דרך לכלה הפשע ודע כי עתה ישיב השם שבות גאון יעקב כגאון ישראל בהיותו בארצו הטעם ישיבם לגאונם כמו שהיו ישר' מימי קדם בגאונם ומלת בקקום תורה כי הפועל יוצא והנה יהיה גפן בוקק פועל והפעול הוא ה ספרי מישוה לו או תהיה כמלת שב ם מתמלא עומד' ויוצא ה וטעם כי בקקום שמום כגפן בוקק על כן: וזמוריהם. כמו וזכרתו משם זמורה ושב לפרש המפיץ ה העולה: מגן. אמר רבי משה הכהן כי ג גבוריהו בתוספת הא לשון רבים וככה ב בהתפללו בעד רעהו ולא דבר נכונה כי פיו כמו פיהו אחיו אחיהו פיו שיהו וטעם רעהו שהתפלל בעבור כל אח' וגבוריהו שם המין שכולל גבור הגבורים מתלעים. שלובשים תולע שני: ביום הכינו. הרכב כאילו אש פלדות יוצא במרוצתו ומלת פלדות זרה אולי היא הפוכה לפידות: והברושים הרעלו. כמו רעדו ברושי היער ויפת אמר כי הם חניתות: בחוצות. אמ' ר' יונה ישתקשקון ילכו שוק אל שוק: ירוצצו. כפול האות האחרון והפעל כפל ירוצצו כמשם מגזרת רץ וככה ויתרוצצו ה הבנים: יזכר. כאשר יזכור האויב שהוא מ מלך כשדים בעבור מרוצתם יכשלו ב בהליכתן: ימהרו. אל חומות נינוה: והוכן. מגדלי העץ הגדולים ויפת אמר כי יזכור מלך נינוה א אדיריו יכשלו יברחו אל החומה ויכינו ש שמגינים לסוכך ע עליהם וזה לא יועיל להם כי שערי יורה כי נפתחו הנהרות כ כתפס ארמון המלך וזהו והיכל נמוג: והצב. לא מצאתי למלה זו חבירו' יותר נכבד מדברי רב שמואל הנגיד כי הצב שם המלכה על כן גלתה העלתה על המרכבה להוליכה בשביה ואמהותיה שהיו נוהגות אותה דומות לקול יונים בהמותן. מתופפות. דרך התיף להכות בו ביד: ונינוה כבריכת מים. היתה מליאה מימי קדם עושר ואנשיה כסים ואומרים זה לזה עמדו עמדו אל תברחו ואין מפנה שישיב פניו על כן בזו כסף דברי הנביא לכשדים. לתכונה להון שהכין: בוקה ומבוקה. גזרה אחת להם כדרך גאה וגאון עזי ומעזי: ומבולקה כמו הנה ה' בוקק הארץ ובולקה וטעם בוקה גם מבולקה כמו שממה תהיה נינוה: ולב. כל שומע נמס: ופיק ברכי'. על דרך ויפק רצון אך הוא מעט רחוק והנכון כי הוא כמו לפוקה ולמכשול: וחלחלה. חיל וחילה כפול: פארור. כבר פירשתיו: איה. בעבור זה יתמהו השומעים ויאמרו וכל זה דרך משל על נינוה שהיו הולכין לטרוף טרף להחריב כל העולם וטעם הלך א' מעון אריות: אריה טורף. להפסיק גורותיו: בדי. כלשון די השיב לו די פס: ומחנק. שהיו לחוץ טרף ללבאותיו ומעונותיו מלא טרפ':

רשי

כי לא יוסיף עוד לעבור בך. אותו הבליעל כולו נכרת הוא וחרעו: עלה מפיץ על פניך נצור מצורה. המפיץ אשר עלה על פניך את ארץ יהוד' בימי חזקיהו עכשיו הוא נצור מצורה נצור כבר מלך בבל שהוא צר עליו: צפה דרך. הבט את איש יהודה אל אש הדרכים ותראה את המלכים לבוא עליו ויחזקו מתניך ואמץ כח מאד: כגאון ישראל. כמו שהיה כבר: בקקום בוקקים. בזזום והריקום לשון בוקק כופל על גפן: מגן גבוריהו. של נבוכדנצר הגבורים על אשור: מאדם. מאודמים הם ואנשי חילם מתולעים. לבושי זהורי': באש פלדות הרכב ביום הכינו. ביום שהוא מכין לבאת בצבא מבהיק רכב ברזל שלו ולא ידעתי מהו פלדות ואומר אני שהוא מין המבהיקות ברזל יפה ויש פותרין פלדות לשון לפיד אש כדרך ההפך: והברושים הרעלו. ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין. הרעלו מעוטפין ודומה לו והרעלות והשרות והר לוט ובלשון משנה שניכו מדיות רעולות במסכ' שבת: יתהוללו. יתהבו עצמן במנגנון: ישתקשקון. קל נקוש זיניהון משתמעא אומר מלשון והשיקו ה היקבים כמשק גבים המשמעת קול: ירוצצו. ירוצצו את השומעים כברקי' הללו העורדי' את הבריות כך תי': יזכור. מלך אשור את אדיריו וגבוריו וידמה בלבו לבאת ולהלחם והם יכשלו בהליכתם: ימהרו חומתה. לבוא לרוץ אל חומת העיר כל תיבה הצריכה למ"ד ב בתחילה הטיל לה ה"א בסופה: והוכן הסוכך. יכנון מגדליא ויש לפרש והוכן הסוכך והמלך כ כזריין בבלי זיינו כמו ממשח ה הסוכך לשון מוסך: שערי הנהרות. שערי העיר אשר מנגד הנהרות: והיכל נמוג. כרעי ונמכת אבני בליסטר' הכורכי' בכתלים: והוצב. היא המלכה הנצבת לימין המלך כד"א נצבה שגל לימינך: גלתה העלתה. בגלוי הלכה בשבי והעלתה מן העיר: מנהגו' כקול יונים: מנהגו' עצמן בקינה כקול יוני' המקוננו' מנהגות שרימ"יכנט בלע"ז: מתופפות על לבביהן. מקישות ידיהן על לבן כהיקש בתופים: ונינוה כבריכת מים מימי היא. מיום שהיא נעשית ישבה בשלוה ואין מניד כבריכת מים מכונסים שאין זזים ממקומם: והמה. עתה מרוב דוחקים למדו לנוס ובסים: עמדו עמודו. אומר להם ואין מפנה לבו לשמוע ולעמוד: בוזו כסף. אמר הנביא על נינוה: אין קצה. אין חשבון: לתכונה ולאוצרותיהם על שם שהכסף והזהב הנתון באוצר נתון בחשבון כמה דאת אמר את הכסף המתוכן: כבד מכל כלי חמדה. לשון הכבדה כמו התכבדי בילק לשון מכבד הבית אשקוונט בלע"ז לכבד אותם מכל כלי חמדת וכן תי' שפו כל מאני חמדתא כבוד כמו זכור סמור: בוקה. ריקנית: ומבוקה. ומרוקנת על ידי בוקקים: מבולקה. מפורצת בחומותיה אשברנ"טירא בלע"ז. ופיק ברכים. כשלון ברכים כמו לפוקה ולמכשול: קבצו פארור. שחרורית כקדירה: איה מעון אריות. קינה היא על נינוה שהיתה מדור מלכי' קשים וחזקים כאריות: אשר הלך אריה לביא שם. אתר דהוו אזלין מלכין ושבקין תמן ביניהון הא כאריה דשרי לרוחצן: אריה טורף בדי גורותיו. מלביה היו מביאין שלל רב עד שהיה די לבני ביתם: ומחנק. בהמות לצורך לבאותיו כלומר מרבה אוצרות לבניו: וימלא טרף חוריו. וממלן אוצריהון חטוף: רכבה:

ימיש ז׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח וידמיה סימן ז׳׃ מעלה ח׳ פתחין בקריא׳ וסי׳ ויהי שמואל מעלה העלה. והנני מעלה לה ארוכה. ולכותים חלים לא יכרת איש. ולכן הנה אדני מעלה עליכם. והשבתי למואב נאם יי׳. פרש מעלה ולהב חרב. מעלה נשיאים מקצה הארץ. כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל׃ וסי׳ בלשון

הנני אליך נאם יהוה צבאות והבערתי בעשן רכבה וכפיריך תאכל חרב והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה׃
הוי עיר דמים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף׃ קול שוט וקול רעש אופן וסוס דהר ומרכבה מרקדה׃ פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר ואין קצה לגויה יכשלו בגויתם׃ מרב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה׃ הנני אליך נאם יהוה צבאות וגליתי שוליך על פניך והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך׃ והשלכתי עליך שקצים ונבלתיך ושמתיך כראי׃ והיה כל ראיך ידוד ממך ואמר שדדה נינוה מי ינוד לה מאין אבקש מנחמים לך׃ התיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים סביב לה אשר חיל ים מים חומתה׃ כוש עצמה ומצרים ואין קצה פוט ולובים היו בעזרתך׃ גם היא לגלה הלכה בשבי גם עלליה ירטשו בראש כל חוצות ועל נכבדיה ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים׃ גם את תשכרי תהי נעלמה גם את תבקשי מעוז מאויב׃ כל מבצריך תאנים עם בכורים אם ינועו ונפלו על פי אוכל׃ הנה עמך נשים בקרבך לאיביך פתוח נפתחו שערי ארצך אכלה אש בריחיך׃ מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בחמר החזיקי מלבן׃

הא אנא שלח רוגזי עלך אמר יי צבאות ואדליק באשתא רתיכך וכפרנך תקטול חרבא ואשיצי מארעא סחורתיך ולא ישתמע עוד קל איזגדך׃
ווי קרתא אשדת דם כולה כדבין ביזא מליא לא פסיק קטול׃ קל ניקוש מתא וקל זיע גילגלין וסוסון מפגבין ורתיכין מקפצן׃ פרש מסק ולהוב וצלהוב סיפין וציתצוח מורנין וסגי קטולין והמון פגרין לית סוף לקטילהא יתקלון בקטילהון׃ מסגיאות אתרגושת קרתא דהיא כטעיתא נפקת ברא שפירת ריוו ידעא חרשין דמסרא עממיא בטעותהא ומלכותא בחרשהא׃ הא אנא שלח רוגזי עלך אמר יי צבאות ואגלי בהתת חובך על אפך ואחזי עממיא בהתתיך ומלכות קלניך׃ וארמי עלך שיקוצין ואנבלינך ואשוינך מבערא לעיני כל חזך׃ ויהי כל די יחזינך יתרחק מינך ויימר אתבזיזת נינוה מן ידוי עלך איכא אשכח מנחמין לך׃ הא את טבא מאלכסנדריא רבתא דיתבא בין נהרותא מיא סחור סחור לה דשורהא ימא מי ימא שורהא׃ כוש סוסכתהא ומצרים ולית סוף פוטאי ולובאי הוו בסעדיך׃ אף היא בגלותא תהך בשביא אף עולימהא יתרפן בריש כל שוקיא ועל יקירהא רמו עדבין וכל רברבהא יתקרקון בשלשלן׃ אף את תמי לרוויא תהי מסלעמ׳ אף את תבען סעיד מבעיל דבבא׃ כל כרכך דמן לתינין בכירן דאם יתרעדון נוון יתרן ושתארון בהון צמוקין דכשירין למיכל׃ הא עמך חלשין כנשיא בגויך לבעלי דבבך אתפתחו תרעי ארעיך אכלת אשתא תוקפיך׃ מא בצירא כנושי לגויך תקפי כרכך אסגא מרווא ושעבדי בטינא אתקיפי בניניך׃

ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואבי וברק ברקין בבבל׃ ג׳ מ׳ל יוד בליש׳ ראיה וסי׳ והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך. כי קולך ערב ומראיך נאוה. ויראו לפניך מראינו ומראה׃ שקצים ג׳ חס׳ו׳ בליש׳ וסי׳ תגם את האבות ואת הדענים ואת התרפים דמלכים. והשלכתי עליך שקצים. ושקציו מבין שניו. וכל שקוץ השקוץ דגוו׳ חס׳ בבב מ׳ל וסי׳ השקוץ משוכם. שקוץ שוכם׃ גלה ד׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ גלה סורה ואלה מי גדל. אף היא לגולה הלכה. עם הגלה אשר הגלתה. וישבו החתיהם עד הגלה׃ אוכל ד׳ בקרי׳ וסי׳ כי אם הלחם אשר הוא אוכל. והיה כאשר יחלם הרעב. אם ינועו ונפלו על פי אוכל. גם איש שלומי אשר בטחתי בו׃

רשי

רכבה׃ דו״רכב שנה קרטרין בלע״ז אלא יתירה הופך הלשון לכמה מרכבו וכן סיר אשר חלאתה בה זוהם רב׃ ולא ישמע עוד קול מלאככה׃ קול מלאכיך כמו שמעו כבר רבשקה וחביריו שלוח אשור ויקראו בקול יהודית׃ פרק. גזל שמפרקו מיד בעליו׃ לא ימיש טרף. מתוכה תמיד׃ קול שוט. להכות סוסים היה נשמע בה תמיד׃ קול רעש. אופני מרכבות׃ וסוס דוהר. דולג ומקפץ וכן מדהרות דהרות אביריו׃ ולהב חרב. דולימלא בלע״ז כל סכין וחרב קרוי להב כמו ויבא הנצב אחר הלהב׃ וברק חנית. חנית מרוטה ומבריקת אור יוצא ממנה פלנ״דור בלע״ז׃ וכובד פגר. היו מרבים פגרים ולא היה חשבון לגויות נבילות המושלכות בה עד שהיו עוברים נכשלים בגויות הפגרים׃ מרוב זנוני זונה. מרוב חנופת עיר שהיו יודעים לפתות למלכי הארץ להתחבר עמם וסוף כובשים אותם תחתיהם׃ שוליך׃ הם שפולי בגדי אשה׃ מערך. גלוייך כמו עריה בשת׃ שיקוצים׃ בגדים צואים המגוולים אותך לפי הענין ם מדימה אותו לזונה דבר הכתוב׃ כראי. זבל לשון והסיר את מוראתו בנוצתה׃ ידוד ממך. יתרחק ממך׃ התיטבי מנוא אמון. ומה תבטחי בעושרך ובגבורתך וכי גדולה את מנוא היא אלכסנדריא של מצרים אמון לשון פידגוג. כמו הגדולה שהיתה אומנת מלכי מצרים דמרבי בה מלכי׃ אשר חיל ים. אשר היה הים להם לחיל ולחומ׳ שורה ובר שורה׃ כוש עצמה. כושיים היו לה לחוזק׃ פוט ולובים היו בעזרתך. והפוטים והלובים אשר היו בעזרתך גם הם היו חילה׃ גם היא לגולה הלכ׳. אף היא הלכה בגולה אע״פ גדולת׳ לא עמדה לפני נבוכד נצר׃ ריתקו. כבלו לשון רתיקות כסף עשה הרתוק שלשלת׃ בזיקים. שלשלאות׃ גם את. אף לפי גדולתך תשכרי כמותה בכוס התרעלה ותהיה נעלמה׃ כל מבצריך תאנים עם בכורים. כל ערי מבצריך יהו נוחי׳ ליכבש לבוא מה שכתוב באילני תאנים וכשהן עם בכורות מבושלות ם שכהן שכשמניחי׳ האילן נופלים הבכורים לתוך פי האוכלים. תאנים אילני תאינה׃ אם ינועו. אשר אם ינועו בידי אדם בחוזק׃ מי מצור שאבי לך. עיר שבאים לצור עליה אוספים להם בני ה העיר מים רבים לתוכה בתוך חביות לשתו׳ בימי המצור כשאין בתוכה בורות׃ באי בטיט ורמסי. אותו ללבון ממנו לבינים כדין לחזק בו בדקי ה החומה׃ החזיקי מלבן. אחזי בידך המלבן העשוי לדפוס ה הלבנים ללבן בתוכו׃ התכברי

אבן עזרא

הנני אליך. כנוה׃ בעשן. מרוב חום האש והטעם על חרון האש׃ טרפך. הטרף שהיית טורפת והא׳ מלאככה תחת יו״ד סימן לשון נקב׳ כמו עוניכי יתחלואיכי׃ והטעם רב שקה וכתוב ביד מלאכיך׃ הוי. יש אומרים כמו אוי או הוי מלת קריאה כמו הוי ציון המלטי׃ כלה. בכל פרק מקום דרכים ברחובותיה היא מליאה כחש ומלת ימיש פועל יוצא והוא שב לכחש כל כך היא מלאה כחש לרמות העולם כל אחד מהם לא ימיש עמו מן ה הטרף והנה יבוא אליה קול שוט להריץ הסוס. והנכון בעיני שוט להכו׳ מין משמיע קול אשר יעשו ה הפלשתים כעין ט טבור שהוא רחב ו וגדול שלנו ומתקבצי׳ אנשי החיל עשרה או יותר להכות בהם ב׳ בשוטים להשמיע ק קולה ולהפחיד׃ רעש אופן. המרכב׳׃ וסוס דוהר. כמו׃ מדהרות דהרות א׳ אביריו׃ פרש. ואין קצה. להרוגי נינוה׃ מרוב. דרך משל שרמתה הכל׃ הנני. מערך. כמער איש והוא כמו ערותך ו׳ ומערך כמו מראך׃ והשלכתי. כראי. כטנוף וכמוהו הוי ת מראה והסיר מראתו׃ והיה. ידוד. כמו ינוף והטעם ירחק׃ מי ינוד. כמו לבוא לנוד לו׃ מאין אבקש ככה יאמר כל רואיך׃ התיטבי. הטובה תהיה׃ מנוא אמון. שם עיר מארץ מצרים שלכדה מלך כשדים בלכתו אל נינוה. אשר חיל ים. וכח ים לה מהים כי אין צורך לה לחומה וזה ים סוף או ים ספרד הוא ה הנקרא הים הגדול כנגד ימי ארץ ישראל׃ כוש. עזרו מצרים גם פוט ולובים שהיו בעזרתך ולא הועילו׃ גם׳ שב אל מצרים כי הלכה בגולה ככא אמון׃ ריתקו. כמו עשה הרתוק ברתוקת כסף׃ גם. מדבר אל נינוה׃ תהי. כמו תהיי וטעם נעלמה כאילו לא היתה כדרך ושתו ולעו והיו כלא היו כי השכור סרה דעתו כאילו איננו׃ כל. הטעם מעצמם יפלו וילכדו׃ הנה. בעבור היות עמך כנשי׳ על כן נפתחו שערי ארצך׃ מי. יהתל בה הנביא שאבי מים ט״ס בא הכשדים שת[illegible] אותם בהיותך במצור וטעם לבנה או מלבן מקום מעשה הלבנים׃ סס

אבן עזרא

התכבדי שם הפועל: התכבדי. שתחברי אליך עם כבד בלי מספר: הרבית. עד עתה הרבית רוכליך כמו סוחריך וקרוב ממנו ולא תלך רכיל וכולם יהיו כילק שפשט על הארץ ויעף ולא נראה: מנזריך. רגבות הגוים לא ידענו טעם לה והיא מגזרת נזר בעלי הנזר שלך היו רבים כארבה: וטפסריך. כמו

סריך והמלה רביעית ... כגוב גובי. ... יוזכר גובי כמו ... קדם קדמים: שמש זרחה. כחום היום: ... כמו באין ... חולתי ... שמולים באחרונה: ... מקום אחד ... כיכן דרך ... ביום קרה ... לרוב אחר ... העיר וחונים ... שהם חומות ... ובחום עליהם ... נודדי והולכין ... מהם לא נותר ... נודע איה מקומם ... לא היו: כמו ... לא יכום: ישכנו. ... ישקטו ולא ... כפושו. ... וכמוהו ופשו ... והטעם כמו ... וכמוהו ויבאת ... אין כהה. ... ותכהין עיניו ... יתפשטו הפך ... יתגבע אז יחל ... ויש אומרים ... ומלת החלה ... כפעל מגזל חלי ... עבר או הוא ... ותחס׳ מלת היא ... מתוך שעור ... סביבה עין וגם ... בתעין לא ... המאור אז ... עיניו וככה ... כאשר היא כהה ... הנגע נקמטו ולא ... אז יחל להרפא:

ספר חבקוק

ה[משא] זה הנביא לא ידענו ... דורו ולא ... פתחו וניבא על ... הכשדים והחל ... זה הנביא על ... חסידי ישראל ... נועקים אל השם ... כנוכד נכר: ... מלת אנה ... על זמן ועל ... וככה מלת אלום ... אכה אכחנו עולים ... לאי זה מקום ... עולים: אזעק אליך. כזעקת איש שנעשה לו חמס: למה. זה האון שיעשה איש און. און ועמל הם שם דבר שכולל לכל דבר עון ולכל תואות אשר ... און ועמל ויגיעת ריק ומלת לנוה תשרת בעבור אחרת ולמה עמל תביט והטעם איך יוכל איש לעשות און ועמל ... טעם ישא ינבה או ישא ראש ויפת אמר ויהי איש ריב כמו ואני תפילה: על. תפוג. כמו ויפג לבו כל זמן שאדם ... בשעה שאמרו לו יוסף חי ודם לבו ולא דפק כי כבהל כמו אל תתני פוגת והעד ותחי רוח יעקב אביהם וטעם תפוג ... רין תור׳ בעולם ימכתיר׳ סובב מגזרת כתר שהוא עגול ויפת אמר כי רשע מכתיר עם הצדיק וזה שדבר הנביא ... הרג חסידים ועתה החל נבואתו: ראו בגוים והביטו. אם שמעתם כזאת: והתמהו. מבנין התפעל והשלם ... ימו׳ כי פועל פעל. השם בימיכם ואחר שידוע הוא שהוא פועל הכל לא הזכירו: כי. המהר. שאין לו ... שהדברו במהירות וכמוהו ולבב נמהרים: איום. שאתו. מגזרת נשיאות: וקלו. מזאבי ערב. בתחילת הערב ... התפשטו ויפת אמר מגזרת תרגום ארמית ואין לו טעם:

רשי

התכבדי. במתלטוי השמדי׳ כילק. הנומר ומכלה כל ירק השדה. ויש פותרים התכבד כילק תתכסי בכובד גייסות כילק והתכבדי לשון עם כבד: ילק פשט ויעף: יהיו קלים לצאת בשחורה כילק הפושט ועף: מנזריך. שריך והמ״ם יסוד ושורש בתיבה כמ״ם של משמרתך ושל משמעתך ושל מכשליך ופעמים שהיא נופלת ממנם כמו נזיר אחיו וכן נזיריה שריה: וטפסריך. הממונים שלך: כגוב גובי. כחיילי גובאי גובאי קומלגנושטריץ בלע״ז: החונים בגדירות ביום קרה. כן דרך הארבה הזכר והילק בשעת הקור נדבקי׳ בכתלים וכשיבא חום הן נודדים משם והולכים להם כך יגלו כל עמך: ונודד. ואטלטל: ולא נודע מקומו אים. איפה הם ואנה הלכו: נמו רועיך. לשון תנומה: ישכנו. אין יכולין לקום: נפושו. כמו נפוצו וכל האותיות היוצאות ממוצא אחד מתחלפות זו בזו זי״ן שי״ן סמ״ך צד״י כולן יוצאין מסוף הלשון ושולי השיניי׳: אין כהה לשברך. אין מיבר על שברך כי הכל שמחים: כהה לשון דבר עמום: תקעו כף. לשמוע:

ספר חבקוק

המשא אשר חזה. משל כנואתא מת שנשא וקיבל ברוח הקדש: עד אנה יי׳. צופה היה ברוח הקדש נבוכד נצר העתיד למלוך בכיפה ולהיו׳ מיצר לישר׳ כענין שנאמר בנבואתו כי הנני מקים את הכשדים וגו׳ ועל זאת היה מתאונן ומתפלל: אזעק אליך חמס. אזכיר לפניך חמס העשוי לי ואינך מושיע: און. ביזה וחמס: ועמל תביט. עמל זה אתה מביט ואינך עוזר: ויהי ריב ומדון ישא. וזה הרשע הנושא ריב ומדון הווה ומתקיים ומצליח ויהי ויתקיים אותו אשר ריב ומדון ישא כן תרגם יונתן: על כן תפוג תורה. על זה שישראל רואין הצלחתו של רשע תפוג ותעבור תורה מהם וישמעו לו וישתחוו לצלם בבקעת דורא: ולא יצא מספט. הדין לאמיתו: מכתיר. סובב כמו אבירי בשן כתרוני: לא תאמינו כי יספר. זאת לכם אשר אני מקים את הכשדי׳ העם אשר לא היה כדי להבראות כמו שנאמר זה העם לא היה הם אח׳ משלשה דברים שהקב״ה מתחרט על בריאתם ועתה יקום ויהיה מר ונמהר לרוץ וללכת למרחבי ארצות כל הגוים: ממנו משפטו ושאתו יצא. ממנו שופטים ממנו מלכים המטילין משא ואימה על הכל משפטו יושטיסא בלע״ז: ופשו פרשיו. רבו פרשיו: לאחם

זרחה ד׳ וסימ׳ אם זרחה השמש עליו דמים לו. וישכימו בבקר והשמש זרחה. שמש זרחה ונודד דנחום. והצרעת זרחה במצחו. וא׳ חזרחה לכם יראי שמי: ולא תשמע ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ה׳ י׳. ויהי ריב חד מן י״ד פסו׳ בטעמא תרין חוטרין פי׳ הטפחה כך דינה לעולם לא ישרתוה כי אם מרכא אך ב״ר מקומות

שָׁם תֹּאכְלֵךְ אֵשׁ תַּכְרִיתֵךְ חֶרֶב תֹּאכְלֵךְ כַּיָּלֶק הִתְכַּבֵּד כַּיֶּלֶק הִתְכַּבְּדִי כָּאַרְבֶּה׃ הִרְבֵּית רֹכְלַיִךְ מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם יֶלֶק פָּשַׁט וַיָּעֹף׃ מִנְּזָרַיִךְ כָּאַרְבֶּה וְטַפְסְרַיִךְ כְּגוֹב גֹּבָי הַחוֹנִים בַּגְּדֵרוֹת בְּיוֹם קָרָה שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדַד וְלֹא־נוֹדַע מְקוֹמוֹ אַיָּם׃ נָמוּ רֹעֶיךָ מֶלֶךְ אַשּׁוּר יִשְׁכְּנוּ אַדִּירֶיךָ נָפֹשׁוּ עַמְּךָ עַל־הֶהָרִים וְאֵין מְקַבֵּץ׃ אֵין־כֵּהָה לְשִׁבְרֶךָ נַחְלָה מַכָּתֶךָ כֹּל שֹׁמְעֵי שִׁמְעֲךָ תָּקְעוּ כַף עָלֶיךָ כִּי עַל־מִי לֹא־עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד׃

מז

לְתַמָּן יֵיתוּן עֲלָךְ עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא יְשֵׁיצוּנִיךְ קָטוֹלֵי חַרְבָּא יִתְכַּנְשׁוּן עֲלָךְ מַשִּׁירְיַת עַמְמִין דְּסַגִּיאִין כְּזוֹחֲלָא יַחְפוּנִיךְ כְּקַמְצָא יַחְסְנוּנִיךְ כְּגוֹבָא׃ אַסְגֵּית תַּגָּרָךְ מִכּוֹכְבֵי שְׁמַיָּא הָא כְזוֹחֲלָא דִּישְׁלַח וּפָרַח׃ הָא טַסַּךְ מְצַלְהֲבִין כְּגוֹבָא וְטַפְסְרַיךְ כִּזְחִיל גּוֹבָאֵי דִּי שָׁרַן בְּכָתְלַיָּא בְּיוֹם קְרִיר דְּכַד שִׁמְשָׁא דָנְחָא עֲלֵיהוֹן מִתְבַּדְּרִין וְלָא אִתְיְדַע אַתְרֵהוֹן לְאָן עֲרַקִין׃ אִתְבָּרוּ גִּיבָּרָךְ מַלְכָּא דְאַתּוּר גְּלוֹ עַם מַשִּׁירְיָתָךְ אִתְבַּדְּרוּ עַמָּךְ עַל טוּרַיָּא וְלֵית דִּמְכַנֵּישׁ׃ לֵית דְּכָאֵיב לֵיהּ עַל תַּבְרִיךְ מַמְרְעָא מְחָתָךְ כֹּל דִּי שָׁמְעוּ שִׁמְעָתָךְ טְפַחוּ יְדֵיהוֹן עֲלָךְ חֲדִיאוּ אֲרֵי עַל מַן לָא עֲדָרַת מְחַת בִּישְׁתָיךְ תְּדִירָא׃

הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר חָזָה חֲבַקּוּק הַנָּבִיא׃ עַד־אָנָה יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וְלֹא תִשְׁמָע אֶזְעַק אֵלֶיךָ חָמָס וְלֹא תוֹשִׁיעַ׃ לָמָּה תַרְאֵנִי אָוֶן וְעָמָל תַּבִּיט וְשֹׁד וְחָמָס לְנֶגְדִּי וַיְהִי רִיב וּמָדוֹן יִשָּׂא׃ עַל־כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה וְלֹא־יֵצֵא לָנֶצַח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מַכְתִּיר אֶת־הַצַּדִּיק עַל־כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל׃ רְאוּ בַגּוֹיִם וְהַבִּיטוּ וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ כִּי־פֹעַל פֹּעֵל בִּימֵיכֶם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי יְסֻפָּר׃ כִּי־הִנְנִי מֵקִים אֶת־הַכַּשְׂדִּים הַגּוֹי הַמַּר וְהַנִּמְהָר הַהוֹלֵךְ לְמֶרְחֲבֵי־אֶרֶץ לָרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לֹּא־לוֹ׃ אָיֹם וְנוֹרָא הוּא מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ יֵצֵא׃ וְקַלּוּ מִנְּמֵרִים סוּסָיו וְחַדּוּ מִזְּאֵבֵי עֶרֶב וּפָשׁוּ פָּרָשָׁיו וּפָרָשָׁיו מֵרָחוֹק יָבֹאוּ יָעֻפוּ כְּנֶשֶׁר חָשׁ לֶאֱכוֹל׃

מטל נְבוּאָתָא דְאִתְנַבֵּי חֲבַקּוּק נְבִיָּא׃ עַד אֵימְתַי יְיָ אֲנָא מְצַלֵּי וְהָלָא גְלֵי קֳדָמָךְ קַבִּילְנָא קֳדָמָךְ עַל חֲטוֹפִין וְהָלָא יוּכְלָא קֳדָמָךְ לְמִפְרַק׃ לְמָא אַתְּ מַחֲזֵי אֲנוּסִין וּמִסְתַּכַּל בְּעָבְרֵי לֵיאוּת שְׁקַר בְּזוּזִין וַחֲטוֹפִין לָקֳבְלִי דְבִתְחֲרוּתָא וּבִזְדוֹנָא אִינוּן מִתְגַּבְּרִין׃ עַל כֵּן פָּגַת אוֹרַיְתָא וְלָא נָפִיק לְאַפְרָשׁ דִּינָא אֲרֵי רַשִׁיעַיָּא מְסַלְעֲמִין לְצַדִּיקַיָּא עַל כֵּן לָא נָפִיק דִּינָא כִּיוָן׃ חֲזוֹ בְעַמְמַיָּא וְאִסְתַּכַּלוּ אִתְרְפוּ שְׁווֹ אֲרֵי עוֹבָד אִתְעֲבִיד בְּיוֹמֵיכוֹן לָא תְהֵימְנוּן אֲרֵי יִשְׁתָּעוּן לְכוֹן׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים יַת כַּסְדָּאֵי עַמָּא מוֹחֵי וְקַלִּילָא דְּאָזִיל לְפִתְאֵי אַרְעָא לְאַחְסָנָא קִרְוִין דְּלָא דִילֵיהּ׃ אֵימְתָנִין וּדְחִילִין אִינוּן מִינֵּיהּ דִּינֵיהּ וּגְזֵרָתֵיהּ נָפְקִין׃ וְקַלִּילִין מִנִּמְרַיָּא סוּסָוָתֵיהּ וְחָרִיפִין מִדִּיבֵי רַמְשָׁא וְיִרְדּוּן פָּרָשׁוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי מֵרָחִיק יֵיתוּן מִשְׁתַּרְיָן כְּנִשְׁרָא דְּטָאֵס לְמֵיכַל׃

ישרתוה דרגא עם ב׳ מרכות הנקראו׳ הרין חוטרין וסי׳ ויבא לו יין וישת. למה תעשה כה. אשר לא צוה אות׳. ויקרא להנבח. הלא טוב לנו שוב מצרימה. נעלם מן המלך אשר לו והגיד להדבלכים. וחבירו דדה: ויחנו אלתנבת אלה. נעניתי לנבה. ויגח לו אלהיו מסביב. הלא זה אוד מוצל מאש. ודי לא ידע תהודעון. ויהי לב לעם לעשות. ויהי ריב ומדון ישא:

כלה

רשי

לחמס יבא. לגזול ולבוז: מגמת פניהם. לשון הגמיאיני נא. ימגמה ארץ רן במרוצה לשעה קלה כברת ארץ כאילו גמע ושתה הארץ שלפניו ואף כאן מגמת פניהם גמיאת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים עזה שברוחות כן תרגם יונתן: והוא במלכים יתקלס. מתלוצץ בהם וכל לשון קלסה לשון דבור הסדברים בו יש לטוב ויש לרע פרלר"ף בל"ז:

משחק. כמו שחוק כמו משמר משמור: לכל מבצר ישחק. אם אויבו במבצר חזק שחוק לו: ויצבור עפר. עליה ברוב חיילותיו כל אחד נושא משא עפר והרי היא לפני החומה תל גבוה ונלחמים בה על העיר והיא שפיכ' סוללה כי כולן מתורגמו' יצבור עלה מליתא ואף היא לשון מילוא שהיה בעיר דוד הוא תל גבוה ונלחמים בה שעל ראשה מגדל בנוי ושיפוע משפע לצדדין וסביבו' מרגלותיו חומה נמוכה להחזיק העפר מליפול: אז חלף רוח. אז ברצונו דרכו כאשר רוח חולפת ועוברת עליו רוח אשמה. ומהו הרוח זהו כחו לאלהו הכח הזה הוא נותן לאלהו ואומר אלהי עשה לי כל החיל הזה. אמר הנביא ואתה למה תחרים לכל זאת הלא אתה מקדם אלהי קדושי אשר לא תמות וזה שכתוב לא נמות אחד מתיקוני סופרים שבמקרא הוא שכינה הכתו' וכן והפתחם אותו וכן הרבה המפורשים בסיפרי ולפי תיקון הסופרים זהו פירושו הלא אתה אלהי מקדם קדושי אל תתנני למות בידו: יי' למשפט שמתו. ידעתי כי לא השמרתו לזה אלא לשפוט את המורדים בך ומכל מקום כל זה למה יתקיים הלא טהור עינים אתה מראות רע: והביט. כמו ולהביט אל עמל: צדיק ממנו. שהוא משמא את עיני צדיקיו: ותעשה אדם. לפני הרשע הזה הפקר כדגי הים שכל הרוצה צד מהם כלה בחכה העלה. כל האדם זה הרשע העלה בחכה שלו: יגורהו. לשון אגרה בקציר כהרסו ממגורות: יזבח לחרמו. לע"ז שלו שהוא אומר שהיא כובשת הכל לפניו:

בהמה. כמו כהם בשבילם: בריאה. שמינה: העל כן יריק חרמו. יש תמיהות הרבה המתקיימות כמו הנגלה נגלתי דעלי הרואה אתה אף כאן הנראה במניך שעל כן הוא מכלית כל שעה שיריק חרמו על הכל ולבוד כיד ירייק כמו הריק חניכיו וירק את חניכיו מזיינין בחרמו: על משמרתי אעמדה. עונה עג חבקוק ועמד בתוכה ואמר לא אזוז מכאן עד שאשמע מה ידבר בי על שאלתי זאת למה הוא מביט ורואה בהצלחתו של רשע ומה אשיב אל הבאים להתווכח לפני: על תוכחתי. שהם מוכיחים אותי ובפני שיש להזהר על מדת הדין תוכחתי מוכחיפר"ו ובמכט בלע"ז: ויענני. ואמר כתוב לך חזון והנגלה לך ובארהו על הלוחות היטב אשר ירוץ הקורא בו לקרותו מהר שלא יכשל וזהו החזון אשר תכתוב כי עוד חזון למועד עוד עתיד לקום נביא לקץ שנים שיתגלה לו חזון למתי יהיה מועד מפלת בבל וגאולת ישראל: ויפח לקץ. ודיבור שיאמר לו על הקץ של בבל לפי מלאות לבבל שבעים שנה: ולא יכזב אם יתמהמה. לבא שיאריך לכם אותו מועד חכה לו כי לא יאחר אחר השבעים כלום ועוד יש לב' אם יתמהמה הנביא לבא והוא היה ירמיה ואתכתיבא נבואתא ומפרשא על ספרא דאוריתא תרגו' כתוב כמו כתוב כבר נרמז בתורה אז תרצה הארץ את שבתותיה שבעים שתיטות קילקלו ישראל ולא שמטו וכנגדן גלו מתנה שבעים שנה וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצת' הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה ואם תאמר אתה מוכא ביחזקאל ואני נתתי לך את שני עונם שלש מאות ותשעים יום יום לשנה נתתיו לך ואומר ואתה תשכב לצדך על' דרך השמאלית וגו' כמנהאת אתה אומר הכעיסו ישראל ש"צ שנה עד שגלו עשרת השבטים ושבט יהודה קילקלו ארבעים משגלו:

אבן עזרא

כלה. לעשות חמס יבא ומלת מגמת זרה ויתכן היות כמו ונגמא ארץ והנה הוא כמו כנגד וככח ומלת קדימה קשה כי מפאת מזרחה בא על כן הוצרך יפת להוסיף כ"ף כקדים' כרוח קדים שהיא עזה ואין טעמ' מן הה"א כי הנה ישובו רשעי' לשאולה ורבים אחרים: והוא. יתקלס. מגזרת לעג וקלס וכמוהו לקלס אתנן: ויצבר עפר. כאילו הוא צבר כל עפר הארץ או הו' דרך משל עפר יצבר ויקח כל מבצרי: אז חלף. כמו רוח בכל מקום ועוד יעשה אשמה גדולה שיאמר זה כחו לאלהו ולא לשם והזכיר לאלהו לשון יחיד דרך קלון או הוא מנהג הלשון לומר כל איש כרצונו שהו או אלהיו כי כהוא האל: הלא. אלא דברי הנביא מדב' על לשון ישראל שהם בדור נבוכדנצר בעבור שהזכיר זוכחו לאלהו אמר הלא אתה מקדם מיום היות ישראל אתה היית אלהיו ואתה קדושי לא אוה אחר אנו מבקשי' אולי לא נמות מיד זה האכזר כי ידענו כי אתה השלטתו לעשות משפט באנשי רשע ואתה צור להוכיח יסרתו הטעם כפול: טהור. הלא אתה טהור עינים שלא תראה רע והבי"ת נוסף כמו ולא אראה ברעתי: והביט. שם הפועל: אל העמל לא תוכל. מדרך חכמתך ואמונתך כי לא תוכל לסבול מרוב קדושתך וחסידותיך דבר שהוא הפך לנגדך וזה שאמ' תביט אחרי כן שאמר והביט אל עמל לא תוכל כפי מחשבת בני אדם שיתמהו איך תחרים על זה כי אין בדרך האמת לבלע רשע צדיק ממנו ואם לא יהיה צדיק גמור על כן כתוב על משמרתי אעמדה ואצפה לתקותך

ולישועתך אקוה: ותעשה. הנה האדם בעבורו בראת זה העולם השפל כחשב כדגי הים שהם מותרין לאכול וכל אחד בולע קטן ממנו והככון שאין להם טעם: כלה בחכה. כמו מכמורת: יגורהו. יקבצהו כמו יתגוררו יסורו בי: חרמו כמו רשתו משטח חרמים: על כן ישמח. שיקח הכל בלי יגיעה או חרמו כינוי אלילו: על כן יזבח לחרמו. מזלו אותילו אנשי כחו: ומאכלו. שה בריאה או אכילה. העל. הטעם איך יריק חרמו והוא יתן לו כל משמן הטעם כי לא תעלה הרשת שלו וחפש שלו מן הארץ ריקניתי: על. הטעם כשומר חלקו באשמורת לילה שהוא כעור ויפתח עיניו לראות כי השומרים בעיר חולקים הלילה לחציו או לשלים ולרביע: ואתיצבה על מצור. הטעם כפול לבקש דרך נבואה למה יחרים השם: ומה אשיב על תוכחתי. למי שיוכיחני והיו"ד סימן הפעול וכמוהו ותוכחתי לבקרי' שהו' שם ויכוח שאחרים מוכיחים לו אבל ותוכחתי לא אביתם אינו על זה הדרך כי היו"ד סימן הפועל שהוא מוכיח לאחרים: ויענני. זאת הנבואה על הלוחות שהנערים קוראים בהם כי עוד יקום זה החזון למועד שגזר השם: ויפח. ואשר ידבר על הקץ לא יכזב כמו יפיח כזבים וטעם זה הקץ קץ מפלת כשדים. הנה

קדושי חד מן י"ח מלין תקון סופרים וסימ' נמסר בריש ספר במדבר סיני: בוגדים ה' מ"ל וסי' ובגד בוגדים בגדו' למה תביט בוגדים תחריש. יבשו הבוגדים ריקם. ורשעים מארץ יכרתו. אף הוא כחתף תארב: חמול ד' מ"ל וסימ' ותמיד להרוג גוים. ורעיהם לא יחמול. ואסלדה בחילה ולא יחמול. כי קנאה חמת גבר: בוא יבוא ה' דסמיכי בקריא' וסימ' ואם בוא יבוא הכהן וראה. והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא. בוא יבוא מלך בבל. אם יתמהמה חכה לו' בוא יבוא ברנה נשא אלומותיו:

כָּלֹה לְחָמָס יָבוֹא מְגַמַּת פְּנֵיהֶם קָדִימָה וַיֶּאֱסֹף כַּחוֹל שֶׁבִי: וְהוּא בַּמְּלָכִים יִתְקַלָּס וְרֹזְנִים מִשְׂחָק לוֹ הוּא לְכָל מִבְצָר יִשְׂחָק וַיִּצְבֹּר עָפָר וַיִּלְכְּדָהּ: אָז חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבֹר וְאָשֵׁם זוּ כֹחוֹ לֵאלֹהוֹ: הֲלוֹא אַתָּה מִקֶּדֶם יְהוָה אֱלֹהַי קְדֹשִׁי לֹא נָמוּת יְהוָה לְמִשְׁפָּט שַׂמְתּוֹ וְצוּר לְהוֹכִיחַ יְסַדְתּוֹ: טְהוֹר עֵינַיִם מֵרְאוֹת רָע וְהַבִּיט אֶל עָמָל לֹא תוּכָל לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדִים תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ: וַתַּעֲשֶׂה אָדָם כִּדְגֵי הַיָּם כְּרֶמֶשׂ לֹא מֹשֵׁל בּוֹ: כֻּלֹּה בְּחַכָּה הֵעֲלָה יְגֹרֵהוּ בְחֶרְמוֹ וְיַאַסְפֵהוּ בְּמִכְמַרְתּוֹ עַל כֵּן יִשְׂמַח וְיָגִיל: עַל כֵּן יְזַבֵּחַ לְחֶרְמוֹ וִיקַטֵּר לְמִכְמַרְתּוֹ כִּי בָהֵמָּה שָׁמֵן חֶלְקוֹ וּמַאֲכָלוֹ בְּרִאָה: הַעַל כֵּן יָרִיק חֶרְמוֹ וְתָמִיד לַהֲרֹג גּוֹיִם לֹא יַחְמוֹל:

ב עַל מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמֹדָה וְאֶתְיַצְּבָה עַל מָצוֹר וַאֲצַפֶּה לִרְאוֹת מַה יְדַבֶּר בִּי וּמָה אָשִׁיב עַל תּוֹכַחְתִּי: וַיַּעֲנֵנִי יְהוָה וַיֹּאמֶר כְּתוֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל הַלֻּחוֹת לְמַעַן יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ: כִּי עוֹד חָזוֹן לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם יִתְמַהְמַהּ חַכֵּה לוֹ כִּי בֹא יָבֹא לֹא יְאַחֵר:

כּוּלְהוֹן לַחֲטוֹף אָתָן מְקַבֵּל אַפֵּיהוֹן דָּמַן כְּרוּחַ קִידוּמָא וְכָנֵשׁ כְּחָלָא שִׁבְיָא: וְהוּא עַל מַלְכַיָּא מִתְלַעַב וְעַל שִׁלְטוֹנַיָּא מְחַיֵּיךְ הוּא לְכָל כְּרַךְ תַּקִּיף מְעִיק וְצָבַר מִילְיָת וְכָבֵשׁ: בְּכֵן עַל דְּרָאִימַת רוּחֵיהּ עֲלוֹהִי עֲדָא מַמַּלְכוּתֵיהּ וְחָב עַל דְּאַסְגֵּי יְקָרָא לְטַעֲוָתֵיהּ: הֲלָא אַתְּ יְיָ בָּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אַתְּ אֱלָהָא דַיָּין קְשׁוֹט עַל כָּל בְּרִיָּתָךְ קַדִּישׁ בְּעוֹבָדֵי הֵימְנוּתָא מֵימְרָךְ קַיָּים לְעָלְמִין יְיָ לְמֶעֱבַד דִּינָא בְּרִיתוּהִי וְתַקִּיף לְאִתְפְּרָעָא אַתְקֵנְתּוּהִי: בְּרִיר מֵימְרָךְ מִלְּמֶחֱזֵי בְּעוֹבָדֵי בִּישׁ וּמִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּעַבְדֵי לֵיאוּת שְׁקַר הֲלָא גְּלֵי קֳדָמָךְ וּלְמָא אַתְּ מִסְתַּכַּל בְּאוֹנְסִין וְאַתְּ יָהֵיב אַרְכָּא לְרַשִׁיעַיָּא וּמְסַלְעֲמִין לְדְטָבִין מִנְּהוֹן: וְעַבַדְתָּא אֱנָשָׁא כְּנוּנֵי יַמָּא כְּרִיחֲשָׁא דְּלֵית שׁוּלְטַן עֲלוֹהִי: כּוּלְהוֹן דָּמַן לְצַיָּדִין דְּאָחִיד נוּנָא בְּחַכְּתָא כְּנִישׁ לֵיהּ בְּחַרְמֵיהּ וְרָמֵי לֵיהּ בִּמְצַרְתֵּיהּ עַל כֵּן חָדֵי וְדָאִיץ: עַל כֵּן מְדַבַּח לְזֵינֵיהּ וּמַסִּיק בּוּסְמִין לְסִימָוָתֵיהּ אֲרֵי בְּהוֹן טַב מֵכְלֵיהּ וְשֵׁירוּתֵיהּ מְטַעֲמָא: הַעַל אִלֵּין יִשְׁלַח מַשִׁרְיָתֵיהּ בְּתְדִירָא לְאוֹסָפָא עַמְמִין וְלָא בְחַיִּס:

אֲמַר נְבִיָּא עַל מַטַּרְתִּי אֲנָא קָאִים עָתִיד מְשַׁמֵּשׁ עַל מְצוֹרְתִי וְאֶסְכֵּינָא לְמֶחֱזֵי מַה יִתְמַלַּל עִמִּי וּמַה אִיתּוֹתַב עַל בָּעוּתִי: וְאִיתּוֹתְבִית מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר כְּתִיבָא נְבוּאֲתָא וּמְפַרְשָׁא עַל סִיפַר דְּאוֹרָיְתָא בְּדִיל דִּיוֹחִי לְמִתְכַּם מַן דְּקָרֵי בֵיהּ: אֲרֵי עֲתִיד נְבוּאֲתָא לִזְמַן וּמַתְקַן קִיצָא וְלָא יִבְטֵיל אִם יְהֵי אַרְכָּא לְפִתְגָמָא סַבְּרוּ לַהּ אֲרֵי בִזְמַנֵּיהּ יֵיתֵי וְלָא יִתְעַכַּב:

לא לו ה' וסימ' ידע אונן כי לא לו · לרשת משכנות לא לו · הוי המרבה לא לו · עובר ומתעבר על ריב לא לו · ולא לו תהיה בבראשונה · קנו ג' בקריא' וסימ' כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף · לשום במרם קנו · אם

הִנֵּה עֻפְּלָה לֹא־יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃ וְאַף כִּי־הַיַּיִן בּוֹגֵד גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא יִנְוֶה אֲשֶׁר הִרְחִיב כִּשְׁאוֹל נַפְשׁוֹ וְהוּא כַמָּוֶת וְלֹא יִשְׂבָּע וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם וַיִּקְבֹּץ אֵלָיו כָּל־הָעַמִּים׃ הֲלוֹא־אֵלֶּה כֻלָּם עָלָיו מָשָׁל יִשָּׂאוּ וּמְלִיצָה חִידוֹת לוֹ וְיֹאמַר הוֹי הַמַּרְבֶּה לֹּא־לוֹ עַד־מָתַי וּמַכְבִּיד עָלָיו עַבְטִיט׃ הֲלוֹא פֶתַע יָקוּמוּ נֹשְׁכֶיךָ וְיִקְצוּ מְזַעְזְעֶיךָ וְהָיִיתָ לִמְשִׁסּוֹת לָמוֹ׃ כִּי־אַתָּה שַׁלּוֹתָ גּוֹיִם רַבִּים יְשָׁלּוּךָ כָּל־יֶתֶר עַמִּים מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃ הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ לְהִנָּצֵל מִכַּף־רָע׃ יָעַצְתָּ בֹּשֶׁת לְבֵיתֶךָ קְצוֹת־עַמִּים רַבִּים וְחוֹטֵא נַפְשֶׁךָ׃ כִּי־אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה׃ הוֹי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה׃ הֲלוֹא הִנֵּה מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת וְיִיגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־אֵשׁ וּלְאֻמִּים בְּדֵי־רִיק יִעָפוּ׃ כִּי תִּמָּלֵא הָאָרֶץ לָדַעַת אֶת־כְּבוֹד יְהוָה כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל־יָם׃ הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם׃

הָא רַשִׁיעַיָא אָמְרִין לֵית כָּל אִלֵין וְצַדִּיקַיָא עַל קוּשְׁטְהוֹן יִתְקַיְימוּן׃ וְאַף הָא כְּתָעֵי בַּחֲמַר גְּבַר יְהִיר בְּרַשַׁע וְלָא יִתְקַיֵים דְּאַפְתִּי כִשְׁאוֹל נַפְשֵׁיהּ וְהוּא כְמוֹתָא וְלָא שָׂבַע וּכְנַשׁ לְוָתֵיהּ כָּל עַמְמַיָא וְקָרִיב לְוָתֵיהּ כָּל מַלְכְוָתָא׃ הֲלָא אִלֵין כּוּלְהוֹן עֲלוֹהִי מַתְלִין יִמְלוֹן וְשׁוּעֵי חוּדִין יֵימְרוּן לֵיהּ וְיֵימַר וַוי דְּמַסְגֵי נִכְסִין דְּלָא דִילֵיהּ עַד אֵימָתַי אַתְּ מַתְקֵיף עֲלָךְ תְּקוֹף חוֹבִין׃ הֲלָא בִתְכֵיף יְקוּמוּן אַנְסָךְ וְיִתְגְלוּן מְזוֹעֲעָךְ וּתְהֵי לְעַדָאִין לְהוֹן׃ אֲרֵי אַתְּ בַּזֵּיתָא עַמְמִין סַגִּיאִין יְבַזְּנָךְ כָּל שְׁאָר שִׁבְטַיָא מִדְּמֵי אֱנָשָׁא יְחַטוֹף אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם וְכָל דְּיָתְבִין בַּהּ׃ וַוי דְּאָנֵיס מָמוֹן דְּרַשַׁע לְבֵיתֵיהּ לְשַׁוָאָה בִּמְרוֹם מְדוֹרֵיהּ לְאִשְׁתֵּזָבָא מִיַד בִּישׁ׃ מַלְכְתָא בַּהֲתָא לְבֵיתָךְ בַּזֵּיתָא עַמְמִין סַגִּיאִין וְעַל נַפְשָׁךְ חַטֵיתָא׃ אֲרֵי אַבְנָא מִכַּתְלָא צָוְחָא עַל דְּאָנֵיס לַהּ וְשִׁיפָא מִגוֹ מְרֵישָׁא עָנְיָא לַהּ׃ וַוי דְּבָנֵי קַרְתָּא בִּדְם אֲשִׁיד וּמְשַׁכְלֵל קִרְיָא בְּנִכְלִין׃ הָא מִחַן תַּקִיפָן וְחֵסִינָן אַתְיָן מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת וְלֵיאוֹת עַמְמַיָא תַּקִיפִין כְּאֶשָּׁתָא וּמַלְכְוָתָא לְרֵיקָנוּ יִשְׁתַּלְהוֹן׃ אֲרֵי תִתְמְלֵי אַרְעָא לְמִידַע יַת דְּחַלְתָּא דַיְיָ כְּמַיָא דִי לְיַמָּא חֲפַן׃ וַוי דְּמַשְׁקֵי לְחַבְרֵיהּ חֲלִיף בְּחֶמְתָא בְּדִיל דְּרִשְׁתֵּי וְיִתְרַוֵי וְיִתְגְּלֵי קְלָנֵיהּ׃

על פיך יגביה נשר · אנך׃ משקה ד' קמצין וסימ' חטאו משקה מלך מצרים · וכל כלי משקה והמלך דמלכים · וחברו דדה · הוי משקה רעהו מספח חמתך׃ וא' ומשקה צבא יחסיר׃

אבן עזרא

הנה עפלה · נפשו גבהה כמו עופל ובחן׃ לא ישרה בו · ואף כי צדיק ממנו ומלת לא תסרת בעבור אחרת וכן הוא צדיק באמונתו לא יחיה מידו והטעם לא ישרה נפשו בו והוא רואה כי צדיק ממנו לא חיה מידו ואף הוא שיחיה וימלט והטעם דרך תימה הנה הוא רואה כי צדיק בעבור אמונתו לא ימלט מידו ואיך לא יחשב על עצמו שנפשו עפלה ולא ישרה והוא אים היין בוגד וגבר יהיר אמר כל אלה ה הגזרות והרעות הוא עשאם ואיך לא יחשוב בעצמו כי עליו ישאו משל ויאמרו חידות הנסתרות ממנו בדרך מליצה ובאר היטב כמו שכתוב הוי ה המרבה וכל הכתוב אחריו׃ ואף · יחסר אים כמו ואני תפלה אל תהימרי אים היין שהוא בוגד יהיר ע עושה זדון · ולא ינוה לא ינוה בנוה כי כל חפצו ללכת להשחי' ויאסף אין כאשר יעשה המות שלא ימלט אים מידו׃ הלא · ובדרך מליצה כמו המליץ ׳ ילוצו לו החידות שהם נסתרות׃ הוי המרבה לא לו · זהו לרשת משכנות לא לו אמר יפתני טעם ומכביד עליו כמשונע שישליך על עצמו הטיט והנגיד אמר שיוסיף לבנות משכן ולא יכילנו ובא מלת עבטיט כדרך כל רבים עמים׃ הלא · בעבור שאמר הרחיב כשאול אמר כי המתי' שהרגת ישורו והטעם בני ההרוגים על כן מלת יקומו ויקיצו חסר יוד כי יהו' כמו וייקץ יקץ שרשו אר"י ישועה אילו היית מכביד עליך עב טיט על קברך שם ייקצו המתים וישכוך׃ ומזעזעיך · כמו ולא זע ממנו׃ כי · שלות מפעלי הכפל שלל כמו שכות לראשי שכך וכמוהו ישלוך כל יתר עמים וכל זה הרע יבא לך מדמי אדם שפכת והחמס שעשית בארץ׃ הוי · רע לביתו · אחריו הוי בלשכר וככה יעצת בשת לביתך זאת דעת רבי משה הכהן ואיננו רק על מדינת בבל כאשר אמר בבל רבתא די אנא בניתה׃ קצות · כמו וקצותיה את כפה רק הוא מהבנין הקל מבעלי הה"א כמו מקצה רגלים פ"א וככה הוא להיותו דבק ל בושת מכל קצות העמים׃ וחוטא נפשך · היית בנפשך׃ כי · אבן · שהרס מדינות וקריות ובנה בבל כי האבן תעיד כי מחמס היתה בנויה׃ וכפים · המקום הקשה בעצי הקורות והוא הקרוי קשר בלשון לעז על כן אחריו הוי בונה עיר׃ הוי · וכונן פועל עבר כמו הכין ואילו היה פועל עומד היה מכונן כמשפטו׃ הלא · ויגעו · כמו ויקצו יגעו לבנות עירך כי סופה לאש ומלת בדי כמו שיספיק כי הוא ריק על חנם יגעו עצמם ויעפו׃ כי · הטעם אז יכירו וידעו הכל כי כל הבונה בעולה לא יושע בה בבא יום אידו אז ישבעו על השם וידעו דרכיו׃ הוי · עם כבוכד נצר ידבר ורעהו מל' רכל גוי שתפש וטעם משקה דרך משל שהשקה הגוים כוס התרעלה ומספח מגזרת ספחני נא והטעם שאתה משפח מלכים להשקות חמתך כמו חמת מים ואף תשכרם למען יראה קלונם׃ מעוריהם · כמו כמער אים והמפרש אותו על משתה בלשכר רוה דבר כי המביט שם השם וכן לא יאמר כנגד השם׃ שבעת

רשי

עשרת השבטים עד חרבות ירושלם הם עשרים ושתים של מנשה ואחר שמתית בתשובה · שהרי כאמר בו ויעש הרע ככל אשר עשה אחאב · כמנין שנותיו של אחאב והוא מלך עשרים ושתים שנה ושתים של אמון בנו ואח' עשרה של יהויקי' ואחת עשרה לצדקיהו הרי ארבעים וששה ונבואה זו כאמרה ליחזקאל בשנת החמשית לצדקיהו מכל מקום כשנמצאו ימי קילקולם ארבע מאות ושלשים וששה שנים שלאחר נבואה זו שהו שם ו' שנים ת' שנים עושים ח' יובלות וכל יובל ז' שמטות הרי ט' שמטות וח' שנים המקודשות ל ליובל הרי ס"ד ובשלשי' ושש שנה ים חמש שמטות הרי ס"ט שנים מקודשות ושנת יובל זה האחרון כחשבה אף היא במנין שבעונם לא נגמר וכאן ככה את לו הב"ה לחבקוק כבר כתוב חזון בתורה אבל סתום הוא הוסף את' ובאר על הלוחות כי עוד יתגלה חזון למועד זה · ויפח לשון דבור הוא והרבה יש בספר משלי ועל שם שהדבור איכו אלא רוח היוצא מן הפה קורהו פיח וקורהו רוח כגון וברוח פיו כל צבאם׃ הנה עופלה · נפשו של רשע זה תמיד הוא בבצעם ובתאוה שואף לבלוע ולא שבע׃ לא ישרה נפשו בו · אין רוחו מתקררת עליו לומר די במה שקניתי כבר לכן יבא עליו הפורענות׃ וצדיק באמונתו יחיה · יכניה המלך שעתיד רשע זה להגלותו יעמוד לו צדקו וביום שיומלך זה מקברו ישא אויל מרודך את ראש יהויכין וישם את כסאו מעל לכסא המלכים עופלה לשון עזות כמו ויעפילו וכן עופל ובוחן׃ ואף כי היין בוגד · ואף כתיב' בלשכר בן נבו של זה שיבגוד בו יינו דלקביל א שפה חמרא שתי׃ גבר יהיר הוא ולא ינוה · לא יתקיים מדורו וכהו שכתגאה ואמר בטעם ה חמרא להביא כלי בית המקדש ושתה בהם והיא תגרום לו ם שיהרג ויכלה זרעו של נבוכד נ כאשר כי גבר יהיר לך לא ינוה לא יתקיים הוא ונוהו׃ אשר הרחיב · נבוכד נצר׃ כשאול נפשו · להשיג כל תאותו ברחב לב׃ והוא כמות · כמלאך המו' שאיכו שבע מלהמית כך זה איכו שבע בכל קניינו · הלא אלה · אשר אסף עליו לעובדו כולם עליו משל ישאו ומליצה ישאו בפיהם בלשון חידות בשבילו׃ לו · כמו עליו׃ ויאמר · האומר את מליצת החידה׃ הוי המרבה לא לו · זו היא המליצה חבל על המרבה הון ומלכו' ולא לו כי יבאו מלכי מדי ויטלו את הכל׃ עד מתי · יהיה הולך ומרב' ואיכו אלא מכביד עליו משא עון כעב של טיט עב הוא לשון קורה כבידה כמו שמציכו במסכנה דיחזקאל בלעות הבית והעבים ועבעץ׃ ויקצו · כמו ויקיצו׃ שלות גוים רבים · השלכתם ונטלתם ממקומם׃ ישלוך כל יתר · פליטת העמים׃ מדמי אדם · בקימת דמי ישראל הקרויים אדם שנאמר אדם אתם׃ וחמס ארץ · ארץ ישראל׃ קריה · היא ירוש'׃ הוי בוצע בצע רע לביתו · אוסם ממון שהו' רע לו לביתו לבנות לו ביתו׃ לשום במרום קינו · כדכתיב בספר דניאל הלא דא היא בבל רבתא דאנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וגו' ובטעה שיצא דבר זה מפיו נטרד מן הבריות שנא' עוד מילתא בפום מלכא · בבנין זה יעצת בושת לביתך אשר יעצת לקצות עמים רבי' והפסדת עצמך׃ קצות · לשון שליפה וקילוף כמו הקצות את הבית׃ וחוטא נפשך · כמ ומתעברו חוטא נפשו חוטא לאבד נפשו פורפייט שהר"מא בלע"ז׃ כי · האבני אשר גזלת תזעקנה מן הקיר · וכפים מן העץ יעכה אל האבן בקול לנגדה שניהם בועקים׃ וכפים מעץ יעננה ת"י ושיפא מגו מרישא · שיפא לשון קסס שפה' בלשון חכמים דלרו"ם בלע"ז מרים הוא הקורה׃ הלא הנה מאת יי' · כשתלם פורענות לעושי רשעה׃ ויגעו עמים בדי אש · כאשר תבואם תמתי' כאש עד שיהא דיים בדי אש א"טינץ בלע"ז׃ הוי משקה רעהו יין · ובאותה השקאה הוא מספח ואוסף את חמתו עליו ואף משכרהו בחמתו וכל זה הוא עושה למען הביט מעוריהם על גלויים ולראות את ערותם זה כבוכד נצר הרשע שהיה משקה את הכלכים יין ומשכרם ושוכב עמים משכבי אשה כדאמרי' במסכת שבת · ד"א הוי משקה רעהו בסדר עולם דורשו כלפי בלשכר שהשקה את השרים בכלי בית המקדש ובהם כספחו ונשתכרו בחמתו של הב"ה ובו בלילה נהרג · על מעוריהם להגלות קלונם ורזו שנאמר יאסם ביוולם׃ והנצל

והערל. ה״א משמשת בתיבה זו בלשון התפעל כמו האספו אל עמיך אף כאן הערל הא״ט בשממון ובתמהון לב כל ערלה לשון אוטם הוא כמו ערלה אזנם ערל לב וערל בשר ות״י ואיתערטל לשון ערום ועריה׃ חמס לבנון. בית מקדש׃ ושד בהמות יחיתן. שוד בהמותיך ואוכלוסיך אשר שודדו את עמי ישראל הוא ישברם׃ מדמי אדם. מחמס דמי ישראל׃ וחמס ארץ. ארץ ישראל׃ קריה. ירושלים׃ מה הועיל. לבבל פסל׃ כי בטח. האו׳ היוצר והוא יוצרו של אותו זה׃ עליו. על יצירתו זאת הוא בוטח שיעזור לו אשר בא לעשות אלילים אלמים׃ הוא יורה. בתמיה׃ ויי׳ בהיכל קדשו. מוכן ליפרע ויהם את כל הארץ מפניו הס לשון שיתוק ודמימת חורבן׃ על שגיונות. יש לפותרו כתרגומו ולפי משמעו בקש רחמים על עצמו שהטיח דברים כמו על כן תפוג תורה ותעשה אדם כדגי הים קתקר אחר מדת הדין׃ שמעתי שמעך. אשר מעולם שנפרעת תמיד ממכעיסיך ואת הרשע הזה אתה סובל׃ יראתי. אמרתי איך משתנית מדת הדין בעון ישר׳׃ פעלך בקרב שנים חייהו. פעלך הראשון שהייתה נפרע לנו מאויבינו בקרב שני הצרה שאנו שרויים בה חייהו כלומר עוררהו והשיבהו ובקרב שנים הללו תודיעהו׃ וברוגז. שתקצוף על הרשעים רחם תזכור רחם כמו לרחם׃ אלוה מתימן יבא. עכשיו הוא מזכיר לפניו פעלו הראשון שאו׳ מבקש לפניו לעוררהו פועל חיבתן של ישר׳ ופורענות דורות הראשונו׳ כשבא׳ ליתן את התור׳ חזרת על עשו וישמעאל ולא קבלוה. תימן. עשו. פארן. ישמעאל כדאמ׳ וישב במדבר פארן׃ כסה שמים הודו. בסיני לישראל׃ ונוגה. אותו היום׃ כאור תהיה. כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית היה וכן תי׳׃ קרנים. לשון מאור כשהוא ניקב וזורח דרך הנקב נראה כמין קרנים בולטים וכן כי קרן עור פניו׃ מידו. מידו של הב״ה באו להם׃ ושם חביון עזו. כתרגומו שם נגלה עוז שהיה חבוי למפרע בסתר עליון׃ לפניו ילך דבר. מצאתי במדרש אגדה בשעה שנתן הב״ה תורה לישראל טורדו למלאך המות להפליגו לדברים אחרים שלא יעמוד לקטרג ולומר אומה שעתידה לכפור בך לסוף ארבעים יום ואתה נותן להם את התורה. ויצא רשף לרגליו. מלאכי רשף באו עמו לשיכי׃ עמד וימודד ארץ. המתין לדקדק בדין דור המבול לדור להם מדה כנג׳ מדה ומדד עומד כדאמ׳ נצב יי׳ ועומד לדין עמים מתיין ומדקדק בדינם׃ וימודד ארץ. ברותחי׳ קילקלו וברותחי׳ נדונו. ראה בדור הפלגה שעל ידי שהיו שפה אחת באו כולם בעצה כדכתיב ויהי כל הארץ שפה אחת׃ ויתר

וכל יושבי ח׳ וסימ׳ נמסר בספר יהושע סימן ז׳׃ לעץ ג׳ וסי׳ הוי אומרים לעץ אבי אתה. הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן. כי יש לעץ תקוה׃ חבקוק ל׳ תפלה לחבקוק. חבקוק ל׳ המשא אשר חזה׃ הודו ה׳ וסי׳ נמסר

שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד שְׁתֵה גַם־אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס יְמִין יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ׃ כִּי־חֲמַס לְבָנוֹן יְכַסֶּךָּ וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתַן מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃ מָה־הוֹעִיל פֶּסֶל כִּי פְסָלוֹ יֹצְרוֹ מַסֵּכָה וּמוֹרֶה שָּׁקֶר כִּי בָטַח יֹצֵר יִצְרוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים אִלְּמִים׃ הוֹי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה עוּרִי לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה־הוּא תָּפוּשׂ זָהָב וָכֶסֶף וְכָל־רוּחַ אֵין בְּקִרְבּוֹ׃ וַיהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃

תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא עַל שִׁגְיֹנוֹת׃ יְהוָה שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר׃ אֱלוֹהַ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־פָּארָן סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ׃ וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזֹּה׃ לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו׃ עָמַד וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה

שְׁבַעְתְּ קְלָנָא מִן יְקָרָא תִּשְׁתְּ אַף אַתְּ וְתִיתְעַרְטַל יִסְתְּחַר עֲלָךְ כַּס דִּילְוָט מִן קֳדָם יְיָ וְיֵיתֵי קְלָנָא עַל יְקָרָךְ׃ אֲרֵי חֲטוֹף בֵּית מַקְדְּשָׁא יְחַפֵּינָךְ וּבִיזַת עַמֵּיהּ תְּתַבְּרִינָךְ מִדְּמֵי אֱנָשָׁא וַחֲטוֹף אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֶם וְכָל דְּיָתְבִין בַּהּ׃ מָא אַהֲנֵי צַלְמָא אֲרֵי אַתְקְנֵיהּ עַבְדֵיהּ מַתְּכָא וּדְחַלַת שְׁקַר אֲרֵי אִתְרְחִיץ לִבָּא דַעֲבְדֵיהּ עֲלוֹהִי לְמֶעְבַּד טַעֲוָן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ׃ וַוי דְּאָמַר לִצְלַם אָעָא קוּם וּלְדַחֲלַת אַבְנָא אִתְעַרִי וְהִיא שַׁתְקָא וְרַמְיָא הוּא מַכְלֵי תָא וְהוּא מַחְפֵּי דְהַב וּכְסַף וְכָל רוּחַ לֵית בִּמְעוֹהִי׃ וַיְיָ אִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּהֵיכְלָא דְקוּדְשֵׁיהּ וִיסוּפוּן מִן קֳדָמוֹהִי כָּל רַחֲלַת אַרְעָא׃

צְלוֹתָא דְּצַלֵּי חֲבַקּוּק נְבִיָּא כַּד אִתְגְּלֵי לֵיהּ עַל אַרְכָּא דִּיהַב לְרַשִׁיעַיָּא דְּאִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא בְּלִבַּב שְׁלִים יִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן וִיהוֹן כָּל חוֹבֵיהוֹן דַּחֲבוּ קֳדָמוֹהִי הָא כְּשָׁלוּתָא׃ יְיָ שְׁמָעִית שְׁמַע גְּבוּרְתָּךְ דַּחֲלִית יְיָ רַבְרְבִין עוֹבָדָךְ דִּיאַתְּ יָהֵב אַרְכָּא לְרַשִׁיעַיָּא דְּאִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָךְ וְלָא תָבוּ וְאִינוּן מַרְגְּזִין קֳדָמָךְ בְּגוֹ שְׁנַיָּא דִּיהַבְתָּא לְהוֹן חַיָּא בְּכֵן אַתְּ עָתִיד לְהוֹדַע גְּבוּרְתָּךְ בְּגוֹ שְׁנַיָּא דַּאֲמַרְתָּא לְחַדָּתָא עָלְמָא לְאִתְפָּרְעָא מֵרַשִׁיעַיָּא דַּעֲבָרוּ עַל מֵימְרָךְ וְצַדִּיקַיָּא עָבְדֵי רְעוּתָךְ בְּרַחֲמִין תִּדְכַּר׃ בְּמִיתַּן אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אֱלָהָא מִדָּרוֹמָא אִתְגְּלֵי וְקַדִּישָׁא מִטּוּרָא דְּפָארָן בִּגְבוּרַת עָלְמִין אִתְחֲפִיאוּ שְׁמַיָּא מִזִּיו יְקָרֵיהּ וְאַמְרֵי תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ מַלְיָא אַרְעָא׃ וְזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ כְּזֵיהוֹר בְּרֵאשִׁית אִתְגְּלֵי וְזִיקוּקִין מִמֶּרְכַּבַת יְקָרֵיהּ נָפְקִין תַּמָּן גְּלָא יַת שְׁכִינְתֵּיהּ דַּהֲוַת מְשַׁמְּרָא מִבְּנֵי אֱנָשָׁא בְּתְקוֹף רוּמָא׃ מִן קֳדָמוֹהִי מִשְׁתַּלַּח מַלְאַךְ מוֹתָא וְנָפִיק בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא מִימְרֵיהּ׃ אִתְגְּלֵי וְאַזִּיעַ אַרְעָא וְאַיְתֵי מַבּוּלָא עַל עַם דָּרָא דַּעֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ וְאַף בְּתִנְיָתָא כַּד חָבוּ קֳדָמוֹהִי בְּחוֹבֵיהוֹן

בירמיה סימן כ״ב׃ עזה ד׳ בקריאה וסימ׳ ושם חביון עזה כתיב ה׳. וגשם מטרת עזו. ויתן לשבי עזו. הללוהו ברקיע עזו׃ ויצא ג׳ בקריאה וסי׳ ויצא רשף לרגליו. ודנשיא אשר בתוכם. גרש לץ ויצא מדון׃

שבעת. יותר קלון תשבע מהכבוד ששבעת כי בא יום אידך וזהו שתה גם אתה והערל תבנין כפעל כמו והאסף אל עמך והטעם תראה ערלתך כאילו כתוב ותערל כמו ומות בהר׃ תסב עליך כוס ימין יי׳ וקיקלון. מלה אחת והפ״א כפול שהוא תחלת כל מלה כמו בבתעינו ואולי הם שתי מלות ותחסר אלף ככלב שב על קיאו׃ כי. הטעם שכרית עצי הלבנון לבנייניך׃ ושוד בהמות. ושודך שהיית מפחיד הבהמו׳ והנה יחיתן כמו יקימן ישיבן רבות כקנות׃ מדמי אדם. והנה על הכל עברת רעתו׃ מה הועיל. ישרת בעבו׳ אחר וככה הוא אות למלך כשדים כאשר תסב עליך כוס ימין יי׳ מה הועיל פסל׃ יוצרו. הוא הפועל המציירו ומה הועילה מסכה׃ ומורה שקר. הוא כהן לע״ז כל אלה מה הועילו לך ויש לתמוה כי בטח יוצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים הטעם צורת אדם פה להם ולא ידברו׃ הוי אומר. הקיצה. מהפעלים העומדים כי לשון יאמר הקיצה משנתך וככה עורי כמו עורה למה תישן על כן טעו האומרים המעורר ישנים כי המעיר ישנים ראוי שיאמר והמקיץ ודומים אינו נכון כי המקיץ הוא הישן והעד כי אין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כולם ישנים כי תרדמת השם נפלה עליו וכתוב לא הקיץ הנער. מ״ס דומם כמ״ס ריקם וחנם והטעם כמו ידמו כאבן ועל דעת רבי יהודה ידמו מפעלי הכפל וככה דומם והוא שם התואר׃ הוא יורה. כי הוא תבל שהוא תפוש בזהב ובכסף הטעם על איבריו כי אינם כאיברי האדם שהחיים מחברם על כן וכל רוח אין בקרבו והפך אלה׃ ויי׳. כאשר יתן קולו בשמים שם היכל קדשו הס מפניו כל אנשי הארץ׃ תפילה. זאת ברוח ונבואה כאמרה והוא מתנבא על רעב שיהיה כאשר יתברר בסוף התפילה ולא יהיה כח לישראל לעמוד מפני האויב וזאת התפלה על דרך סדר התפלות על כן כתב על שגיונות למנצח גם מלת סלה ושם פירשתי אלה המלות בספר תהילות׃ יי׳. טעם שמעתי שמעך שהודיעו השם דבר הרעב וטעם פעלך שתחיה ישראל בקרב אלה השנים ורבי יהודה אמר שמעתי גבורותיך ועתה חיה פעלך כאילו הוא מת וזה רחוק׃ בקרב שנים תודיע. פעלך מה יעשה והם ישראל הם הפועל שלך׃ ברוגז. בעת הרוגז שאנו בפחד׃ רחם תזכור. רחמיך ומלת רחם לשון יחיד כי רחמים לשון רבים ורבי משה אמר ברוגז רחם וזכור העת שבאתה אתה האלוה מתימן וזה ארוך ואינו נכון ויש אומרים כי רחם שם דבר כמו אהבה ארחמך יי׳ חזקי׃ אלוה. עתה יספר כמה גבורות עשה לימו׳ הטעם הלא אתה הוא מתימן כמו אלוף תימן כמו יי׳ בצאתך משעיר׃ וקדוש מהר פארן. וכבר פירשתי זה הטעם בפרשת וזאת הברכ׳ כי כאשר עבר הכבוד על הר שעיר שהוא סמוך לפארן כמו שכתו׳ ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן אז זרח משעיר כבוד השם וראתה גבורתו במלחמת מדין וסיחון ועוג׃ כסה שמים הודו. ששבחוהו הכל ופחדו ממנו׃ ונגה. שהיה יוצא מלפניו כאור היה זה הוא עמוד האש׃ קרנים. כמו כי קרן עור פני משה׃ ושם חביון עזו. הוא הארון כמו אתה וארון עזך וכתו׳ כי ענן יי׳ על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו ויו״ד חביון תחת אלף וטעם חביון עזו הארון שהיה חבוי וטמון ומכוסה כשנושאים אותו או הוא מבעלי הה״א כמו חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. לפניו. לפני הכבוד או הארון ששם הכבוד׃ דבר. להרג העמי׳ כדרך וגם תגרעה׃ ויצא רשף. כמו דבר ולחומי רשף כמו אכולי דבר׃ עמד. כמודד ארץ כנען ונתחלקה לשבטי׳ וטעם כל מקו׳ ששם עינו עליו מיד כמם חזה ויתר גוי׳ ויתפוצצו

ויתפוצצו · הטע׳ שכל מקו׳ שעבר עליו הכבוד היה מתפוצץ או הוא דרך משל שעבר על המלכים שאחזתם אימה : שחו · הגבעות לפניהם והיו מישור והליכות עולם : תחת · הטעם כי אהלי כושן כפלו כאילו היו תקועים במקומות און שלא יעמד גם כשן הוא להיות זה רמז לדבר כושן רשעתים וארץ מדין על דבר גדעון בדברי האלוס : הבנהרים ·

ויתר גוים · הקפיצם לשבטים לשון כראמ׳ ויתר ממקומו לנתר בהם : הררי עד · שרי האומות : הליכות עולם לו · הראה להם שכל מהלכו של עולם שלו הוא : תחת און · שנמצא בישראל : ראיתי אהלי כושן · שעומדים בגלוי ומחבלים את ישראל ובהתכנעם לפניך ירגזון יריעות וגו׳ הכל כתרגומו : הבנהרים · ים המיהות

גבעות עולם ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ עד תאות גבעות עולם תהיינה · וממגד גבעות עולם · שחו גבעות עולם הליכות : יריעות ה׳ מ׳ל וסימ׳ בסדר ויקהל : ראוך ג׳ בקריאה וסי׳ ראוך יחילו ורים זרם מים עבר · ראוך מים אלהים ב׳ בפסוק : עד צואר ג׳ וסי׳ עד צואר יגיע · עד צואר יחצה · ערות יסוד עד צואר סלה :

וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־עַד שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ: תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן: הֲבִנְהָרִים חָרָה יְהוָה אִם בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ אִם־בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ יְשׁוּעָה: עֶרְיָה תֵעוֹר קַשְׁתֶּךָ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת אֹמֶר סֶלָה נְהָרוֹת תְּבַקַּע־אָרֶץ: רָאוּךָ יָחִילוּ הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יָדֵיהוּ נָשָׂא: שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ: בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ בְּאַף תָּדוּשׁ גּוֹיִם: יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹּאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר סֶלָה: נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו יִסְעֲרוּ לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצֻתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר: דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים: שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלְלוּ שְׂפָתַי יָבוֹא רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ:

כֵּן בַּלְבֵּלִינוּן לְעַמְמַיָּא וְאִתְפָּרְקוּ טוּרַיָּא דְמִלְקַדְמִין מַכָּא רְמָתָא דְמִן עָלְמָא גְּבוּרַת עָלְמָא דִּילֵיהּ: כַּד פְּלַחוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְטַעֲוָתָא מְסַרְתִּינוּן בְּיַד כּוּשַׁן חַיָּבָא וְכַד תָּבוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא עֲבָדִית לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן וּפָרְקְתִּינוּן מִיַּד מִדְיָנָאֵי עַל יַד גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ: הָא עַל מַלְכִין וּמַשִּׁירְיָתְהוֹן דְּסַגִּיאִין כְּמֵי נַהֲרָא הֲוָה רְגַז מִן קֳדָמָךְ יְיָ עַל מַלְכַיָּא הֲוָה רוּגְזָךְ וּבְיַמָּא הוֹדַעְתָּא בְהוֹן פּוּרְעֲנוּת גְּבוּרְתָּךְ אֲרֵי אִתְגְּלֵיתָא עַל מַרְכְּבַת יְקָרָךְ שְׁכִינְתָךְ לְעַמָּךְ תְּקוֹף וּפוּרְקָן: אִתְגְּלָאָה אִתְגְּלֵיתָ בִּגְבוּרְתָּךְ בְּדִיל קְיָמָךְ דְּעִם שִׁבְטַיָּ מֵימְרָךְ קַיָּים לְעָלְמִין לְהוֹן בְּזִיעֲתָא טִינָרִין תַּקִּיפִין נְפַקוּ נַהֲרִין שַׁטְפִין אַרְעָא: בְּאִתְגַּלְיוּתָךְ עַל טוּרָא דְסִינַי חֲזוֹ יְקָרָךְ זָעוּ טוּרַיָּא עֲנָנֵי כִּטְרָא עֲדוֹ אֲרֵים תְּהוֹמָא קָלֵיהּ חֵילֵי מְרוֹמָא תְּמַהוּ קָמוּ: אַף בְּמֶעְבְּדָךְ נִסִּין לִיהוֹשֻׁעַ בְּמֵישַׁר גִּבְעוֹן שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא קָמוּ בִּמְדוֹרֵיהוֹן עַמָּךְ בְּמֵימְרָךְ אִתְגַּבָּרוּ בִּתְקוֹף נִצְחַן גְּבוּרְתָּךְ: בְּאִיתְיוּתָךְ לוּט עַל סַנְאֵי עַמָּךְ בְּאִתְגַּלְיוּתָךְ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא בְּרוּגְזָךְ תִּקְטוֹל בְּעַמְמַיָּא: אִתְגְּלֵיתָא לְמִפְרַק יַת עַמָּךְ לְמִפְרַק יַת מְשִׁיחָךְ שֵׁיצֵיתָא מִן קֳדָמֵיהוֹן מַלְכַיָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא מִבָּתֵּיהוֹן תְּרֵיכַת חַיָּבָא וְהַבְרְתָּא חֵילֵיהוֹן רַגְלֵי עַמָּךְ עַל צַוְּורֵי סַנְאֵיהוֹן מֵימְרָךְ קַיָּים לְעָלְמִין: בְּזַעְתָּא יַמָּא בְּתוֹכְרֵיהּ דְּמֹשֶׁה וְגִבָּרֵי רֵישֵׁי מַשִּׁירְיַת פַּרְעֹה דַּחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן עַל עַמָּךְ דְּבַרְתִּינוּן בְּרוּחַ עַלְעוֹלִין וְטַבַּעְתִּנוּן בְּיַמָּא דְסוּף עַל דְּדַחִיקוּ וְשַׁעְבִּידוּ יַת עַמָּךְ וִיהָבוּ עֵצָה בְּסִתְרָא לְאוֹבָדֵיהוֹן: אִתְגְּלֵיתָא עַל יַמָּא בְּמַרְכְּבַת יְקָרָךְ בִּרְגוֹר מַיִין סַגִּיאִין: אֲמַרִית בְּבֵל שְׁמָעִית וְזָעוּ מַלְכַיָּ מִן קֳדָם רִינָא דִּי אִתְּדְנוּ מִצְרַיִם לְקָל מִילַּיָּא אִילֵּין צְלָא סִפְוָתַי אֲחַד זִיעָא לְחַכִּימַיָּ וּבְאַתַר דְּשָׁרֵינָא זָעִית דְּשַׁבְקַנִי לְיוֹם עָקָא לְעִידָן אַסְקָא גָּלוּת עַמִּי מִינִי יִתְבַּרִינַנִי:

צללו ג׳ בקריאה וסימ׳ צללו כעופרת במים אדירים · לקול צללו שפתי · באטר צללו שערי ירושלם · וסימ׳ בלשון ארמי אעיל תרעא כאברא : יגודנו ב׳ וסי׳ גד גדוד יגודנו · לעלות לעם יגודנו :

השלים עתה לספר גבור׳ השם בעבור ישר׳ עתה יחל לספר גבורתו שהוא דורש תמיד ארץ ישראל להשקות׳ כאשר הזכיר דוד גשם נדבות תניף אלהים אחר שאמ׳ חיתך ישבו בה וגבורת ה׳ תראה בכל דור ודור בבואתו להמטיר וכתוב עושה גדולות ואחריו הנותן מטר כי ים לתמוה איך יעלו העננים מהנהרים וכן מהים כמו הקורא למי הים כשהעננים עולים מהים והולכים להמטיר אל מקום שיכוס השם על כן כתוב ויטפכם ה׳ צבאות שמו : סוסיך · הם עבים שיכוס להמטיר על מקום רכוב ואל תתמה בעבור שקרא׳ סוסיו כמו הנה ה׳ רוכב על עב קל השם עבים רכובו וטעם ישועה להושיע יושבי הארץ : עריה · לשון גלוי כמו וקיר ערה מגן ולא תעור תבנין כפעל מגזרת אחר על משקל אף תכון תבל והיו סימן הקשת ותעור תגלה הקשת וזאת כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם וטעם שבועות מטות על החצי׳ וככה כתוב ברק חניתך כאילו המטות נשבעו לקיים מאמרך סלה : נהרות תבקע ארץ · לנוכח השם והארץ שהיא הנקובה היא הפעולה עד שתעשה כמו נהרות : ראוך יחילו · מקול הרעם : זרם מים עבר · עליהם על ההרים : נתן תהום קולו · שאון הים והנהר

סהן קיימות · הראינו שכל אלה עשה ופי׳ המקרא כתרגומו : מרכבותיך · לנו ישועה : עריה תעור קשתך : נגלה נגלית גבורתך : שבועות מטות · שבועות שנשבעת לשבטים : אומר סלה · מאמר המקויים לעולם · אומר נקוד פתח וטעמו למעלה שהוא שם דבר : נהרות תבקע ארץ · כתרגומו : ראוך הרים יחילו · הרי סיני חרמון שנרבקו זה עם זה : זרם מים עבר · בעבר׳ בירדן תמו נכרתו המים ונבר קילוח שטף המים לשפולו של נהר והבא׳ מלמעלה קמו עמדו : נתן תהום קולו · שבחוהו יושבי הארץ : רום ידיהו נשא · נבא השמים הודו לו : עמד זבולה · במדרש יש כל תיבה שצריכה למ״ד בתחילתה הטיל לה ה״א בסוף׳ ופירשוה על מלחמ׳ גבעו׳ כתרגו׳ : לאור חציך יהלכו · ישראל : בזעם תצעד ארץ · לגרש שבעת אומות : לישע משיחך · שאול ודוד : ערות יסוד · חומות אויביהם : עד צואר · הוא גבה החומה והמגדלים : נקבת במטיו ראש · סנחריב וסיעתו שהיו קוצרים ברוח סער להפיצני והוא היה מטה שהיית׳ רוד׳ בו את האומו׳ וכשבא וסער להפיצני נקבת ר ראשי גייסותיו במטיו שהיה בא לרדותי בהם : עליצותם היו · כשהיו יכולים לאכול עני במסתר ישראל הקרואים עם עני : ראש פרזיו · ראשי שריו וטירותיו כמו פרזות תשב ירושלם ערי הפרזי : דרכת בים · בחיילותיו הכבדים כחול הים : חומר · ת״י ברגור לשון חמרים חמרים : שמעתי ותרגז בטני · ת״י אמרית בבל שמעי׳ וזעו מלאכיא מן קדם דינא דאיתדנו מצראי · לקול צללו שפתי · לקול השמוע׳ אחזני רעד עד ששפתי נוקשות זו לזו וקולי נשמע צללו לשון מצילת הסוס טינטי״ר בלע״ז : ותחתי ארגז · במקומי אני מזדעזעת : אשר אנוח ליום צרה · אשר מ נוחתי זאת מוכנת ליום צרה : לעלות לעם יגודנו · ליום אשר אמר להעלות מתוכי את העם אשר הוא יגודנו עקב לשוב ב בגדודיו לארצו : כי

וטעם רום הפך תהום כמו כי אשא אל שמים ידי דרך משל שכשבע כאילו הוא כשבע ברומו של עולם או פירושו שהשמים הראו גבורותם על הגשם : שמש · כל אחד מהם עמד בזבולו והטעם אין צורך לשמש ביום ולא לירח בלילה כי לאור חציך יוכלו ללכת בני אדם : לנגה · הטעם כפול : בזעם · הטעם כאשר תזעם על הים ועל הנהרים ככה כאשר תצעד בזעם על הארץ מיד תדוש גוים : יצאת · בעבור ישועות עמך : לישע את משיחך · מלך יהודה : מחצת · כל ראש : ערות · לגלות יסודם עד צואר : נקבת · הרשע מלך הגוים הפך ישועת משיחך : במטיו · על הרשע לבדו נקבת ראשו שהוא ראש ותלך על פרזיו והנה עתה יסערו יתכוננו כמו ואסערם וטעם להפיצני להפיץ את ישראל : עליצותם · כמו עלץ לבי וכאשר יהיה מפוזר יאכלום העמים ור׳ משה אמר ישמחו בעבור שתרעב ארץ ישראל כי העני יאכל לחמו בסתר שלא יחטף ממנו : דרכת · הנה האויב מוכן לבוא לגור עלינו ואתה דרכת בים סוסיך הטעם כי עביך תוליכם לים עד שסבו מימיו כמו חומר ולא תשקה ארץ ישראל ובעבור זה הנביא אז על לשון ישראל זאת הנבואה : שמעתי ותרגז בטני · בעבור חסרון המאכל · וטעם לקול בעבור זה הקול · צללו שפתי · שתכה זאת את זאת מגזרת מצלתים והזכיר שפתי כי השפה שער המאכל : יבוא רקב בעצמי · כי בהפסק המאכל שידמן הבשר אז העצם ירקב : ותחתי ארגז · במקומי בארץ ישראל : אשר אנוח · שחשבתי שאמצא מנוחה בבוא שתבואה אם יבוא צר : לעלות לעם יגודנו · גדוד והנה הדבר הפוך :

כי

כי תאנה. הזכיר כל דבר שעשה דם ויוכל האדם לחיות בהם והזכיר התאנים כי הלחים ואף כי היבשים מולידים ומחיים באדם דם רב אמר יחיה בו וככה הענבים ופרי הגפן כמו אגוז ושקד ורמון ותפוח אינם מולידים דם ומלת יבול כמו ונתנה הארץ יבולה ושמן זית כאשר יבשל בו האדם ירקות גם הוא מוליד דם וטעם כחש כאלו לא היה זית בתולדתו ; ושדמות. כמו ושדמה לפני קמה גם הזכיר הבשר. ממכלא כמו ממכלאותיך ; רפתים. מקום מלונם ; ואני. אמר הנביא בנבואתו כי על כן אם הוא לא ידאג. לבו רק לבו שמח כי בטחונו בשם שיושיענו ; יי חילי. כחי ; ויגילני לאור ; ידריכני. שלא אכשל ; למנצח. פירשתיו בספר תהלות ;

חילי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חילי והגדול אשר שלחתי בכם · יי אדני חילי · הן אשבח כי רב חילי ; גדליה ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ כ׳ ; חזקיה ג׳ וסימ׳ גם אלה משלי שלמה · דבר יי אשר היה אל צפניה · עזור אבר חזקיה · ומן ניתו בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את תרתן דכות׳ חזקיה בבא חזקיהו וסימ׳

כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל גזר ממכלה צאן ואין בקר ברפתים ; ואני ביהוה אעלוזה אגילה באלהי ישעי ; יהוה אדני חילי וישם רגלי כאילות ועל במותי ידרכני למנצח בנגינותי ;

נ״ו

דבר יהוה אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה ; אסף אסף כל מעל פני האדמה נאם יהוה ; אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים והכרתי את האדם מעל פני האדמה נאם יהוה ; ונטיתי ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלם והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הכמרים עם הכהנים ; ואת המשתחוים על הגגות לצבא השמים ואת המשתחוים הנשבעים ליהוה והנשבעים במלכם ; ואת הנסוגים מאחרי יהוה ואשר לא בקשו את יהוה ולא דרשהו ; הס מפני אדני יהוה כי קרוב יום יהוה כי הכין יהוה זבח הקדיש קראיו ; והיה ביום זבח יהוה ופקדתי על השרים ועל בני המלך ועל כל הלבשים מלבוש נכרי ; ופקדתי על כל הדולג על המפתן ביום ההוא הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה ; והיה ביום ההוא נאם יהוה קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות ;

אֲרֵי מַלְכוּת בָּבֶל לָא תִתְקַיַּים וְלָא תַעְבֵּד שׁוּלְטַן עַל יִשְׂרָאֵל יְוּנְקַטְלוּן מַלְכֵי מָדַי וְגִבָּרֵי יָוָן לָא יַצְלְחוּן יִשְׁתֵּיצוּן רוֹמָאֵי וְלָא יִגְבּוֹן קִיסוּמָא מִירוּשְׁלֵם ; בְּכֵן עַל נִסָּא וּפוּרְקָנָא דְתַעֲבֵיד לִמְשִׁיחָךְ וְלִשְׁאָרָא דְעַמָּךְ דִּי יִשְׁתַּאֲרוּן יוֹדוּן לְמֵימַר אֲמַר נְבִיָּא וַאֲנָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֲבוּעַ אֲדוּץ לֶאֱלָהָא עָבֵיד פּוּרְקָנִי ; אֱלֹהִים יְיָ דְסָעֵיד לִי בְּחֵילָא וּמְשַׁוֵּי רַגְלַי קַלִּילִין כְּאַיַּלְתָא וְעַל בֵּית תּוּקְפֵי יְקִימִנַּנִי לְדַדְּיָלֵיהּ נִיצְחָנִין וּגְבוּרָן וְקֻדָּמוֹהִי אֲנָא מְנַגֵּן בְּתוּשְׁבַּחְתִּי ;

פתגם נבואה דהוות קֳדָם יְיָ עִם צְפַנְיָה בַּר כּוּשִׁי בַּר גְּדַלְיָה בַּר אֲמַרְיָה בַּר חִזְקִיָּה בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּהוּ בַּר אָמוֹן מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה ; שֵׁיצָאָה אֲשֵׁיצֵי כּוֹלָא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא אֲמַר יְיָ ; אֲסֵיף אֱנָשָׁא וּבְעִירָא אֲסֵיף עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְנוּנֵי יַמָּא עַל דְּסַגִּיאָה תַּקָּלַת רַשִׁיעַיָּא וַאֲשֵׁיצֵי יָת אֱנָשָׁא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא אֲמַר יְיָ ; וַאֲרִים מַחַת גְּבוּרְתִּי עַל אֱנָשׁ יְהוּדָה וְעַל כָּל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וַאֲשֵׁיצֵי מִן אַתְרָא הָדֵין יָת שְׁאַר בַּעֲלָא וְיָת שׁוּם פַּלְחֵיהוֹן עִם כּוּמְרֵיהוֹן ; וְיָת דְּסָגְדִין לְאִיגָּרַיָּא לְחֵילֵי שְׁמַיָּא וְיָת דְּסָגְדִין דִּימְקַיְּימִין בִּשְׁמָא דַיְיָ תַּיְיבִין וְיָימִין בְּשׁוּם פַּתְכְרֵיהוֹן ; וְיָת דְּאִסְתַּתַּרוּ לַאֲחוֹרָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ וּדְלָא תְבַעוּ יָת דַּחַלְתָּא דַיְיָ וְלָא בְעוֹ מִן קֳדָמוֹהִי ; סָפוּ כָּל רַשִׁיעַיָּא מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי אַתְקִין יְיָ קְטוֹל עֲרַע מְזַמְּנוֹהִי ; וִיהִי בְּיוֹם קַטְלָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וְאַסְעַר עַל רַבְרְבַיָּא וְעַל בְּנֵי מַלְכָּא וְעַל כָּל דְּמִתְרַגְּשִׁין לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא ; וְאַסְעַר עַל כָּל דִּמְהַלְּכִין בְּנִימוֹסֵי פְלִשְׁתָּאֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא דְּמַלַּן בֵּית רִבּוֹנֵיהוֹן חֲטוּף וְנִכְלִין ; וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ קָל צְוָוחְתָא מִתְּרַע נוּנַיָּא וִילָלָא מִן עוֹפָא וְתַבְרָא רַבָּא מִן גִּבְעָתָא ;

ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו ; במלכם ג׳ וסי׳ ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד דשבע בן בכרי · ותשבעי במלכם · ישבת ישראל בעשיו ; והיה ביום ה׳ וסימ׳ והיה ביום הגמל את בניו · והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב · והיה ביום צאתך דשמעי · והיה ביום זבח יי ופקדתי על השרים ;

רשי

כי תאנה לא תפרח. כתרגומו ויש לפתרו כמשמעו שוב אין ה הצלחה לכל מעשה בבל מ מעתה ; ושדמות. שדה לבן ; מכלה. דיר הצאן ; ואני. כנסת ישראל ביי׳ אעלוזה ; למנצח בנגינותי. לבן לוי המנצח בשיר בית המקדש מ תפי׳ לו בנגינותי והלוי יתן קול כנגרו בכלי השיר. למנצח כמה דאת אמר ויעמדו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת וגו׳. בנגינותי הוא לשון נעימות קול להרי׳ ולהשפיל ורנגדורש בלע״ז ;

ספר צפניה

אסף. אסף. לשון כליון כמו ו ואספת את נפשך רמיכה ואל״ף חסרה בתיבה ם שניה שהרי היה לו לכתוב ואאסף אבל יש כזה הרבה כמו לא יהל שם ערבי שהוא כמו לא יאהל ; והמכשלות את הרשעים. הם עבודות זרות ; את שאר הבעל ; שלא תהא שארית לזכרונו ; הכמרים עם הכהנים. פלחיהון עם כומריהון ; ואת הנשבעים יי׳ · וחוזרים ונשבעים במלכם לע״ז שלהם עושין ע״ז עיקר לומר אם אין אתה מאמין בשבועת השם הריני נשבע לך בע״ז ; הקדיש קרואיו · זימן חיילותיו ליום מועד ; מלבוש נכרי. תכשיטי ע״ז ; הדולג על המפתן ת״י דמהלכין בנימוסי פלשתאי שלא היו דורכים על מפתן דגון שנאמר על כן לא ידרכו כהני דגון וגו׳ ; משער הדגים. ת״י מתרע נוניא ושער היה בירושלם שכך שמו ; מן המשנה. משער השפות שהוא שני לו ; יושבי

ספר צפניה

הזכיר הכתוב שמות האבות עד שהגיע לככר ו והוא חזקיהו המלך והנה על דרך הסברא אמריה היה אחי מנשה ואל תתמה בעבור כי יאשיהו שלישי ל לחזקיהו כי יותר מ ממאה שנים יש מיום שנולד חזקיהו להוליד עד מלך יאשיהו ; אסוף. אלף אסוף סימן העתיד מהבנין הנוסף מגזרת ספו תמו פי׳ הבנין שעתיד האסיף כל פעל ראוי להיות משלם אותיות וכשיבוא הפעל בלשון הפעיל הכביד האביד שמתיד הוא קרוי בנין הנוסף ויש כי אלף אסוף נוסף כמו אלף אדום ירושנו ; אסף. עתה פי׳ מלת כל אדם ובהמה ועוף השמים ודגי הים · וטעם פני האדמה ארץ ישראל ; והמכשלות. לרשעים לבדם תהייל המכשלה על כן והכרתי את ה האדם שהם רשעים וכן אומר לענוים אולי תסתרו ; ונטיתי. שאר הבעל. גוף הבעל ורבי משה הכהן אמר כמו שאר יעקב ; עם הכהנים ; הם המשרתים כי ככה מלת כל כהן והעד וכהנו לי ; ואת המשתחוים. כאשר הם נשבעים לשם ו ולמלכם הם המראים כי הם עבדי השם ; ואת. בפרהסיא ; הס. אמר הנביא למשכיל הקדם הכין זימן ; והיה. דרך משל על מות הרשעים ; מלבוש נכרי. כנגד כל עם הארץ דרך ג גאות ; ופקדתי. הדולג. מרוב שמחת׳ אותם הבאים למלאת בית אדוניהם מחמס ומרמה יראו בהכנסם לבית המלך להביא אותו החמס בגברם על מפתן הבית כאלו הם דולגים מרוב ם שמחתם מפתן בית המלוכה הם הפקידים שיקחו יגיע האדם בחזקה או במרמה להתרבות לאדוניהם ; והיה. שער הדגים היה בירושלם. מן. המשנה משנה למלך שהוא בתוך העיר ; ומשבר גדול. מחוץ לירושלם כי ההרים סביב לה ;

אבן עזרא

הלילו יושבי המכתש · מקום היתה בירושלם לסוחרים ולמחליפים והיא קרויה מכתש כי כל רחובות העיר יש להם שם הנודע לכל בני העיר : עם כנען · כל סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה ונדמה נכרת : נטילי כסף · כמו משא : והיה · טעם אחפש בנרות כי בנר יוכל אדם לראות מה שיש בחדרי חדרים כי אור השמש לא יכנס שם ובכה כר אלהים נשמת אדם חופש והנה בנרות כאילו בנרות אחפש : הקופאים · שהם שאננים ושקטים ואת קופאים כמו קפאו תהומות דבר השוכן ומקובץ ביחד נקרא קפאון וככה זה קופאים השוכנים בטח על מקומם : והיה חילם · כוחם ואונם ובנו · פועל עבר הבתים שבנו לא ישבו שם עוד : קרוב יום · נקמת יי' וביום ההוא קול מר צורח שם גבור עם כל גבור צורח מר בקולו יכעס בצעקה מרה : יום · שואה ומשואה · כמו בוקה ומבוקה : יום חשך ידרך ויקרה עליהם היום : יום שופר · ותרועת האויב פנות כמו גבעות : והצרותי לאד' · שהם בצרי' הבצורו' : ושפך דמם · לרוב כעפר : ולחומם כגללים · בשרם בלשון ישמעאל וכמוהו ויתער עלימו בלחומו : כגללים · כמו בגללי צאת האד' : גם · הטעם נפשם גם כספם : התקוששו וקשו · הטע' התווכחו והוכיחו ור' משה אמר התקבצו וקבצו מגזר' מקושש קש שהוא לאסוף הקש ואחרי' אמרו כמו תרגום זקנתי ושבתי : לא נכסף · איננו אוהב ונחמד לגוים מגזרת נכספה וגם כלתה : בטרם לדת חק · בטרם בא יבא העתיד שישימכם כמוץ עובר אשר תדפנו רוח : בקשו · אם פעלתם משפט עד עתה בקשוהו והוסיפו ענוה בטרם בוא אותו היום בקשו אם תבקשו עזר מפלשתי' : כי עזה עזובה תהיה · דרך צחות וככה ועקרון תעקר : יגרשוה · יגרשו האויבים אנשים ממנה : הוי · חבל · כמו חבל נחלתכם וזה הים הוא ים פלשתים וכתב פלשתי' לכנעני' תחשב : והיתה · אמר יפת חבל הים שם ה העיר היא על כן והית נות כרות רועים ם שכרתי לעבתם :

והיה

רשי

יושבי המכתש · נחלא דקדרון שעמוק כמכתשת זה תי' ומדרש אגדה משמר הדגים זו עכו הנתונה בחיקו של הים ששם נצודים דגים הרבה · מן המשנה לוד שהיא משנה לירושלם · מהגבעות זו צפורי שיושבת בראשי ההרים · יושבי המכתש זו טבריא שעמוקה מכל ארץ ישראל : כי נדמה כל עם כנען · ת"י ארי איתבר כל עמא דדמן עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען : כל נטילי כסף · כל עתירי נכסיא טעונה משא כסף וזהב כמו כובד האבן ונוטל החול לשון משא : אחפש את ירושלם בנרות · אדקדק במטמוניהם : הקופאים · השוכבים על שמריהם ויכף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא : האומרים בלבבם לא ייטיב יי' · לעושי רצונו : ולא ירע · לעוברי רצונו : מר צורח שם גבור · הגבור יצרח שם קול מר : יום שואה · לשון שממון ומשואה · שממון יותר : והצרותי לאדם · לישראל הקרויים אדם : ולחומם · בשרם ולשון ערבי בשר קורין אל לחם : כגללים · רעי : התקוששו · התלקטו והאספו יחד כמו לקושש קש : וקושו · מעשיכם חשוו מעשיכם לדעתקונכם : הגוי לא נכסף · דלא חמד למיתוב לאורייתא · בטרם לדת חוק · לפני בא הגזיל : כמוץ עבר הרי זה מקרא קצר כמוץ העובר מלפני רוח וכעשן העובר מלפני השמש וזהו תרגומו של עבר יום כך תרגמו ויהון דתיהון דמן למוץ דנסבא רוחא וכתננא דעדי מן קדם יומא : כי עזה עזובה תהיה · כי אם תעשו כן אפקוד על שכיניה' הרעים פלשת ועמון ומואב כמו שהנבי' מקדרך והולך : בצהרים יגרשוה · אשדוד שמה ובצהרים אשר ישוד בה קטב יגרשוה ותהי' שדודה · ד"א בצהרים יגרשוה מקום מרעה בצאן היא והצהרים קשה לצאת בו בצאן וכן הוא אומ' איכה תרביץ בצהרים : חבל הים · ספר ימא ולשון חבל מדת הקרקע היא שמודדין בחבל כלומר המקומות הסמוכים לים : גוי כרתים · עמא דמחייבין לאישתצאה ומי הן יושבי חבל הים כנען ארץ פלשתים כי פלשתים יושבים על שפת הים האחרון במערבה של ארץ ישראל בתוך מצרי תחומיה : נות כרות רועים · נוה ערבה שיכרו בה הרועים לחם בבקר כרות לשון ויכרה להם כירה גדולה : והיה

מסורה

על האנשים ה' וסי' נכסר בסדר שמות ובמלכים ב' סים' י"ח : ישבו ג' בקריא' וסים' וירדו מעל כסאתם · והיה חילם למשסה · עשירים בשפל ישבו · וחד וישבו ויקח בועז עשרה : לאדם ה' בקרי' וסים' מי שם פה לאדם או מי · והצרתי לאדם : ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו · ויאמר לאדם הן יראת יי' · כמים הפנים לפנים · וכל

צפניה א–ב

הילילו ישבי המכתש כי נדמה כל־עם כנען נכרתו כל נטילי כסף : והיה בעת ההיא אחפש את־ירושלם בנרות ופקדתי על־האנשים הקפאים על־שמריהם האמרים בלבבם לא־ייטיב יהוה ולא ירע : והיה חילם למשסה ובתיהם לשממה ובנו בתים ולא ישבו ונטעו כרמים ולא ישתו את־יינם : קרוב יום־יהוה הגדול קרוב ומהר מאד קול יום יהוה מר צרח שם גבור : יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל : יום שופר ותרועה על הערים הבצרות ועל הפנות הגבהות : והצרתי לאדם והלכו כעורים כי ליהוה חטאו ושפך דמם כעפר ולחמם כגללים : גם־כספם גם־זהבם לא־יוכל להצילם ביום עברת יהוה ובאש קנאתו תאכל כל־הארץ כי־כלה אך־נבהלה יעשה את כל־ישבי הארץ :

ב התקוששו וקושו הגוי לא נכסף : בטרם לדת חק כמוץ עבר יום בטרם לא־יבוא עליכם חרון אף־יהוה בטרם לא־יבוא עליכם יום אף־יהוה : בקשו את־יהוה כל־ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו־צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף יהוה : כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תעקר : הוי ישבי חבל הים גוי כרתים דבר־יהוה עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב : והיתה חבל הים נות כרת רעים וגדרות צאן :

תרגום

אילילו כל דיתבין בנחלא דקדרון ארי אתבר כל עמא דדמן עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען אשתיציאו כל עתירי נכסיא : ויהי בעידנא ההיא אפקיד בלושין ויבלשון ית ירושלם כמא דבלשין בנברשתא ואסער על גבריא דשלן שליוא על נכסהון דאמרין בלבהון לא רעוא קדם יי' לאיטבא ואף לאבאשא : ויהון נכסהון לעדי ובתיהון לביזא ויבנון בתין ולא יתבון ויצבון כרמין ולא ישתון ית חמרהון : קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי' רבא קריב וסוחי לחדא קל יומא דעתיד למיתי מן קדם יי' די ביה מריד וצוח תמן גיבריא מתקטלין : יומא תעבור יומא ההוא יום עקא ועיוק יום ריגוש ואתרגושא יום חשוך וקבלא יום עננא ואמטתא : יום שופרא ויבבא על קרויא כריכתא ועל רמתא מנטלתא : ואעיק לבני אינשא ויהכון כסמן ארי קדם יי' חבו וישתפיך דמהון לעפרא ונבלתהון כסחיתא : אף כספהון אף דהבהון לא יוכל לשיזבותהון ביום רוגזא דיי' ובאש פורענותיה יסופון כל רשיעי ארעא ארי גמירא ברם שיצאה יעביד עם כל יתבי ארעא : אתכנשו ואתו ואתקרבו עמא דרא דלא חמיד למתב לאוריתא : עד לא תפוק עליכון גזרת בית דינא ותהון דמן לכמוצ דנסבא רוחא וכטולא דעדי מן קדם יומא עד דלא ייתי עליכון תקוף רוגזא דיי' עד לא יתי עליכון יום רוגזא דיי' : תבעו ית דחלת' דיי' כל ענותני ארע דדיני רעותיה עבדו תבעו קושט תבעו ענותנות מאים יתגין עליכון ביום רוגזא דיי' : ארי עזה שביקא תהי ואשקלון לצדו אשדוד בטהרא יתרכונה ועקרון תתעקר : ווי דיתבין בספר ימא עמא דחייבין לאשתצאה גזירת פתגמא דיי' עליכון דיתבין בכנען ארעא פלשתאי ואבדינך מבלי יתיב : ותהי ספר ימא די רוות בית מישרי רעין ותוטרין דען :

מסורה

קהלת דכוו' בבמ"א לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת · וסים' כלשן ארמי לבא דידע עקא בפומיה אכד : בקשו ז' וסים' אשת בעל אוב · דרשו יי' ועזו בקשו פניו תמיד · וחברו · בקשו את יי' כל ענוי ארץ ג' בו · לך אמר לבי בקשו · וחד ובקשו ברחובותיה : והיתה ג' בטעם בנביאים וסים' והיתה הפצירה · נבלת אזבל · והיתה חבל הים · ועיין במסרה רבתא בערך הי"ה :

והיה חבל. כמו חלק וזה יהיה בשובם מבבל: שמעתי. דברי השם והם על גבולם כאשר היו ישר' בארץ טרם יגלו: לכן. ממשק. כמו ובן משק ביתי ... ובכה ממשק מקום ממשק שלא יגוז החרול משם והוא מין מתוכי הקוצי כמו ... חרולים: ומכרה מלח. כמו כי יכרה איש ויפת אמר כי כמוהו כרות רועים כמו ויכרו שם עבדי יצחק: יבזום. מפעלי הכפל כי קמץ חטוף כמו סורק: ויתר גוי ינחלום. גוי גויי מלי: זאת. ויגדילו. לפוגם או חרפתם: נורא. אז תראה יראת השם וגבורתו עליהם: כי רזה. פועל עבר מגזרת רזי לי כמו משמן בשרו ירזה אחר מרזה השם והכרית כל אלהי הארץ וישתחוו לשם כל איש ואיש ממקומו ... לו תחלת עניין: גם. חללי חרבי המה. כדרך כולם תשובו ובגלות והיה ראוי שיאמר כולכם ככה היה ראוי שיאמר חללי חרבי אתם ויפת אמר כהמה בחסרון כף והטעם על המואבי' והעמונים הנזכרי': ויט. על צפון יהזכיר אשור והנה לאות כי צפונית מארץ ישראל ואם נינוה הי' אשורית הנה רחב' מהקו ... ארבעים וחמש מעלות ורחב ירושלם שלשים ושלש מעלות שהוא חצי היישוב זה בפאת צפון ברבוות גמורות: ורבצו. קפוד. בלשון ישמעאל קפיד: בכפתוריה. בכל כפתוריה כמו הך הכפתור: קול. העופות בחלון הקירו' וטעם חורב בסף כמו ויקר' חורב על הארץ ועל ההרים הכפתור הוא החזק והקשה ... הדלת ... והטעם ... כי ארזה ערה. השם הסיכון כי חורב גלה הסיכון כמו וקיר ערה מגן: הוי. מוראה. לא יתכן כמו נוראה ורבי יהודה אמר מגזרת סורר ומורה והגאלה ... אומרים שהוא כמו ומתוך כרואי והסיר מראתו ונגאלה מגזר' לחם מגואל ור' משה אמר מלשון גאולה אף על פי שהוא מורדת גאולה השם והטעם על ירושלם והיונה מגזר' לא תונה והפועל ... מהבנין הקל כמו יורה מגזרת ירה ויורו ... הדומה ליונה פותה ביופיה כמו יונתי תמתי: לא שמעה בקול. מוכות: שריה. כמו אריות שואגים על טרפם: שופטיה כזאבי ערב

כסדום וסי' כמעט כסדום היינו. הכרת פניהם ענתה בם. הוי לי כלם כסדום ישביה כעמרה. כי מואב כסדום תהיה: וישתחוו לו וסימ' יעבדוך עמים. נורא יי' עליהם. יזכרו וישובו אל יי' וישתחוו לו כל מלכים. כל גוים אשר עשית. כה אמר יי' גאל ישראל. חרב ה' וסימ' נגבר בישעיה סימ' סא'. לא שמעה חד מן ה'

והיה חבל לשארית בית יהודה עליהם ירעון בבתי אשקלון בערב ירבצון כי יפקדם יהוה אלהיהם ושב שבותם: שמעתי חרפת מואב וגדפי בני עמון אשר חרפו את עמי ויגדילו על גבולם: לכן חי אני נאם יהוה צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חרול ומכרה מלח ושממה עד עולם שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום: זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדלו על עם יהוה צבאות: נורא יהוה עליהם כי רזה את כל אלהי הארץ וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוים: גם אתם כושים חללי חרבי המה: ויט ידו על צפון ויאבד את אשור וישם את נינוה לשממה ציה כמדבר: ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קאת גם קפד בכפתריה ילינו קול ישורר בחלון חרב בסף כי ארזה ערה: זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק יניע ידו: הוי מראה ונגאלה העיר היונה: לא שמעה בקול לא לקחה מוסר ביהוה לא בטחה אל אלהיה לא קרבה: שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר: נביאיה פחזים אנשי בגדות כהניה חללו קדש חמסו תורה: יהוה צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר

ויהי עדבא לשארא דבית יהודה עליהון יתפרנסון בבתי אשקלון בר ברמשא יביתון ארי יעול דכרנהון קדם יי' אלההון ויתוב גלותהון: שמיע קדמי חסודי מואב ואתרברבות בני עמון דחסידו ית עמי ואתרברבו על תחומהון: בכן קיים אנא אמר יי' צבאות אלהא דישראל ארי מואב כסדום תהי ובני עמון כעמרה משמט מלוחין ומחפורין דמלח וצדו עד עלמא שארא דעמי יבזונונון ושאר שבטא יחסנונון: דא להון חלף אתרברבותהון ארי חסידו ואתרברבו על עמיה דיי' צבאות: דחילא דיי' למפרקהון ארי אמאיך ית כל דחלת ארעא ויבעון מן קדמוהי גבר מאתריה כל נגוות עממיא: אף אתון כושאי קטילי חרבי תהון: וירים מחת גבורתיה על צפונא ויאבדית אתוראה וישוי ית נינוה לצדו אשתממו במדברא: וישרון בגוה עדרין דכל חיות ברא אף קתין ואף קופדין בפתוות תרעא יביתון קל עופא דמנצף בכוא חרבו תרעה ותלל סתרו: דא קרתא תקיפתא דיתבא לרוחצן דאמרה בלבה אנא ולית בר מיני עוד איכדין הוות לצדו בית משרי חיתא כל די עיבר עלה יכלי וניד ידיה: ווי דמותחיא ומתפרקא קרתא דמסגי לארגזא: לא שמעת בקל עבדוהי נביא ולא קבילת אולפן במימרא דיי' לא אתרחיצת ולפולחן דאלהא לא אתקרבת: רברבהא בגוה כאריון נהמין דיינהא דיבי רמשא לא מוריכין לצפרא: נביהא שקרין דרי בגוות באשין גברין שקרין כהנהא מפסין קודשא חטפין באוריתהא: יי' זכאה אמר לאשראה שכינתיה בגוה לית קדמוהי למעבד שקר הא כנהור צפרא דאזיל ותקין

רשי

והיה חבל לשארית בני יהודה. והיה אותו הגבול גורל לשארית בני יהוד' חבל. זה לשון גורל הוא וכן תי' והוי עדבא לשארא דבית יהודה: לאשר חרפו את עמי. כשהיו מוליכין ישראל בגולה לבבל ארץ כשדים והיו עוברין דרך עמון ומואב שוכני' ובוכי' ובעבורין היו מוכין אותן ואומרי' מה לכם בוכי' מה תבכו הלא לבית אביכ' אתם הולכים בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם: ויגדילו על גבולם. ויתגאו על גבולם: כי מואב כסדום תהיה. גם אתם לקרוביכם תפנו לוט אביכ' לא מסדום היה: ממשק חרול. המשקת קול כמו משק גבי' ואף מם שבראשונה יסוד היא בתיבה כמו ממסך הסוכך ממשק חרול המשקת קול חרולים הגבוהים שם מתוך עובר והן נוקשין זו על זו ומשמיעות קול: ומכרה מלח. מקוה כריתת מלח: כי רזה. התיש כחם: נינוה. הוא ראש לאשור: חרב בסף. החורבן יהי' ניכר בספי הבית: קול ישורר בחלון. קול העופות מצפצפים בחלונות: כי ארזה ערה. כי ארזיה עקר וסרס כמו ערו ערו ואת ועולל' סתרו הוא גג הבית הספון בארז שהיו ... מסככין בנסרי' של עץ: ואפסי. ואפס זולתי: הוי מוראה ונגאלה: עד עכשיו דבר בנינוה ועכשיו חזר על ירו' הוי מוראה ... מוראה כמו מוראתו ומתוך כרוח': העיר היונה. מונה ביונה אין לב: זאבי ערב. המתחרים לאכול טרפם בלילה לא גרמו לבקר. לא השאירו אף העצמות לגרם לבקר: חמסו תורה. לא הורו אותה לשואליהם: יי' צדיק. השוכן שכינתו בקרבם ולפיכך אינו יכול לראות במעשיהם הרעי' כי צדיק הוא ולא עשה עולה לפנו:

המפטרת

פסוק אית בכל חד לא לא לא כולהו קרוהי וסי' נמסר ביחזקאל סי' ח'. בבקר בבקר י"ג בקריא וסי' וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו. והקטיר עליו אהרן קטרת סמים. והם הביאו אליו עוד נדבה. והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. מדוע אתה ככה דל בן המלך. דינו לבקר משפט. יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן. וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו. ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית. ועשו את הכבש ואת המנחה. יי' צדיק בקרבה. ולעמוד בבקר בבקר. ומקטירים ליי' עולות בבקר בבקר:

שלא גרמו שלא שברו עצם לבקר והנה כזאב ערב רעבים: נביאיה. פוחזים. ריקים כמו פחז כמים אין להם לחם לאכול על כן כנבואתו ומלת בוגדות פועלות והם אנשים לכסם בוגדות: חמסו. רעשו בגלוי יקרא חמס. חמסו תורת המשפט ולא דנו כדת וחמסו ממון שלא כדין: יי'. היה ראוי שלא יעשו עולה: בבקר בבקר. בכל יום יראה השם להם משפטו בגוים שלא יעבדוהו:

אבן עזרא

ולא יודע עול בשת. בעבור שהזכיר לא יעשה עולה והטעם על ישראל: הכרתי. היה להם ללמד: נצדו. תרגום היתה תהו: אמרתי. ולא יכרת. מפיך דבר מעונה והטעם מעונת הגוים שהכרתי: אכן השכימו: אשמיך השחיתו: לכן. ליום קומי. קימה לעד תהיה ורבי משה אמר לשלול השולל כמו בבקר יאכל עד ואחר כי לעד הפועל כמו לרד לפניו גוים: משפטי. משפט הוא שאעשה כן וטעם קנאתי בעבור שיעברו אלהים אחרים כדרך אל קנא כי זה לעתיד ועל דעת רבי משה על בית שני יתהפכו לעבוד השם לבדו בשפה ברורה היא לשון הקודש שבה לבדה נקרא השם הנכבד: שכם אחד. כמו כי תשיתמו שכם: מעבר. עתרי. שם גוי וככה בת פוצי וחסר וי"ו כמו שמש ירח על כן את יובילון מנחתי שתיהם ויש אומרים כי עתרי ישראל שהם עותרים לשם והם נפוצים בגוים יובילון מנחה לשם: ביום. עליזי גאותך שהיו מתגאים בעבור היותם יושבים בהר קדשי: והשארתי וחסו בשם. ולא יתגאו אז ישובו לבטח: שארית. טעם שארית כי יאכרו הגאים: תרמית. כמו תרבית: רני. הריעו ישראל. הם השבטים ועלזי כמו תלכי עליכו: הסיר. משפטיך. האויבים יאמרו פנה ממך אויבך והשם הוא מלכך לא תירא עוד מהאויב: ביום. האויבים יאמרו לא ככה וירדו כי אין כח לאויב לפני השם: יי'. כי השם גבור יושיע. יחריש שלא יזכור לך רעתך: נוגי. בנין נפעל מגזרת יגון ופי' ממועד מקום התחברות ישראל במועדים כמו שרפו כל מועדי אל בארץ והנה אספתי אותם אליך כי ממך היו והטעם על אבות: משאת. שנשאו חרפה על ירושלם על כן עליה הנני

רשי

משפטו יתן לאור. כותן לאור דין דין אמת לאמתו: ולא יודע עול בשת. וכל זה לא נתנו שופטיו של שבתוכה אל לבם להתבייש מן הצדיק השוכן ביניהם: הכרתי גוים. הבאתי פורענות על האומות כדי שתראו ותיראו כמו שהוא מקיים והולך אמרתי אך תראי אותי: ולא יכרת מעונה. ולא יחרבון מדוריה: כל אשר פקדתי עליה. ולא יכרת מתנה כל הטוב אשר צויתי להביא עליה: קומי לעד. שאקום להתוועד עליכם: מעבר לנהרי כוש. יובילון לי מנחה: עתרי. את המתפללין אלי: בת פוצי. כנסיית נפוצותי אשר הפיצותי: לא תבושי מכל עלילותיך. כי כבר לקית ונרצה עונך: עם עני ודל. עם ענותן ומקובל עולבן: משפטיך. יסוריך ושטיא בלען: גבור יושיע. גבור הוא אשר יושיע מן האויב: יחריש באהבתו. יכסה על פשעיך באהבתו וכן ת' יכבוש על חוביך ברחימתיך: נוגי ממועד אספתי. את המוגלים ממועדי שלא היו משמרי שבתות וימים טובים אספתי כיליתי: ממך היו. מעמך היו: משאת עליה חרפה. על אותה השאת היה לך משאת חרפה: נוגי. לשון הוכחה כמו הגו סיגים מכסף הוגה מן המסילה ואין שורש בתיבה אלא הנו"ן לבדה: הנכני

מסורה

תאכל ט' וסימ' והנותרת כמנה. וכל מנחת כהן כליל תהיה. הכהן הכחטא. וכל חטאת אשר יובא. ולהבדיל בין הטמא. לכן חכו לי נאם יי'. הנה אדני יי' יורשנה. ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה. גם בספם גם זהבם: ולא ימצא ד' בקריא' וסימ' ושברה כשבר נבל יוצרים. ולא ימצא בפיהם לשון תרמית. אל ארץ

מקרא

מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן לָאוֹר לֹא נֶעְדָּר וְלֹא־יוֹדֵעַ עַוָּל בֹּשֶׁת׃ הִכְרַתִּי גוֹיִם נָשַׁמּוּ פִּנּוֹתָם הֶחֱרַבְתִּי חוּצוֹתָם מִבְּלִי עוֹבֵר נִצְדּוּ עָרֵיהֶם מִבְּלִי־אִישׁ מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ אָמַרְתִּי אַךְ־תִּירְאִי אוֹתִי תִּקְחִי מוּסָר וְלֹא־יִכָּרֵת מְעוֹנָהּ כֹּל אֲשֶׁר־פָּקַדְתִּי עָלֶיהָ אָכֵן הִשְׁכִּימוּ הִשְׁחִיתוּ כֹּל עֲלִילוֹתָם׃ לָכֵן חַכּוּ־לִי נְאֻם־יְהוָה לְיוֹם קוּמִי לְעַד כִּי מִשְׁפָּטִי לֶאֱסֹף גּוֹיִם לְקָבְצִי מַמְלָכוֹת לִשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי כֹּל חֲרוֹן אַפִּי כִּי בְּאֵשׁ קִנְאָתִי תֵּאָכֵל כָּל־הָאָרֶץ׃ כִּי־אָז אֶהְפֹּךְ אֶל־עַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם יְהוָה לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד׃ מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ עֲתָרַי בַּת־פּוּצַי יוֹבִלוּן מִנְחָתִי׃ בַּיּוֹם הַהוּא לֹא תֵבוֹשִׁי מִכֹּל עֲלִילֹתַיִךְ אֲשֶׁר פָּשַׁעַתְּ בִּי כִּי־אָז אָסִיר מִקִּרְבֵּךְ עַלִּיזֵי גַּאֲוָתֵךְ וְלֹא־תוֹסִפִי לְגָבְהָה עוֹד בְּהַר קָדְשִׁי׃ וְהִשְׁאַרְתִּי בְקִרְבֵּךְ עַם עָנִי וָדָל וְחָסוּ בְּשֵׁם יְהוָה׃ שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא־יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא־יְדַבְּרוּ כָזָב וְלֹא־יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית כִּי־הֵמָּה יִרְעוּ וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃

רָנִּי בַּת־צִיּוֹן הָרִיעוּ יִשְׂרָאֵל שִׂמְחִי וְעָלְזִי בְּכָל־לֵב בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ הֵסִיר יְהוָה מִשְׁפָּטַיִךְ פִּנָּה אֹיְבֵךְ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְהוָה בְּקִרְבֵּךְ לֹא־תִירְאִי רָע עוֹד׃ בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָמֵר לִירוּשָׁלִַם אַל־תִּירָאִי צִיּוֹן אַל־יִרְפּוּ יָדָיִךְ׃ יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ גִּבּוֹר יוֹשִׁיעַ יָשִׂישׂ עָלַיִךְ בְּשִׂמְחָה יַחֲרִישׁ בְּאַהֲבָתוֹ יָגִיל עָלַיִךְ בְּרִנָּה׃ נוּגֵי מִמּוֹעֵד אָסַפְתִּי מִמֵּךְ הָיוּ מַשְׂאֵת עָלֶיהָ חֶרְפָּה׃

תרגום

כֵּן דִּינֵיהּ נָפֵיק לְאַפְרָשָׁא לָא מִתְעַכֵּב וְלָא יָדְעִין עוּלֵיָא בְּהִתָּא׃ שֵׁיצִיתִי עַמְמַיָּא אַצְדִיאָה בִּירָנְיָתְהוֹן אַחֲרֵבִית שׁוּקֵיהוֹן מִבְּלִי עָדֵי צַדְיָאָה קִירְוֵיהוֹן מִבְּלִי אֱנָשׁ מִבְּלִי יָתֵיב׃ אֲמָרִית בְּרַם תִּדְחֲלִין מִן קֳדָמַי תְּקַבְּלוּן אוּלְפָן וְלָא יִפְסוֹק מְדוֹרֵיהוֹן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי כָּל טַבְוָן דַּאֲמָרִית לְהוֹן אַיְתֵי לְהוֹן בְּכֵן אַקְדִּימוּ חַבִּילוּ כָּל עוֹבָדֵיהוֹן׃ בְּכֵן סַבַּרוּ לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְיוֹם אִתְגְּלָיוּתִי לְמִידַּן אֲרֵי דִּינִי לְכַנָּשָׁא עַמְמַיָּא לְקָרָבָא מַלְכְוָתָא לְמִשְׁפַּךְ עֲלֵיהוֹן חֵימְתִי כָּל תְּקוֹף רוּגְזִי אֲרֵי בְּאֶישַׁת פּוּרְעָנוּתִי יְסוּפוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא׃ אֲרֵי בְּכֵן אַשַׁנֵּי עַל עַמְמַיָּא מַמְלַל חַד בְּחִיר לְצַלָּאָה כּוּלְהוֹן בִּשְׁמָא דַייָ לְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי כְּתַף חַד׃ מֵעִיבַר לְנַהֲרֵי הוֹדוּ בְּרַחֲמִין יְתוּבוּן גָּלְוַת עַמִּי דְּאִתְגְּלִיאָה וִיהוֹן מַיְתָן לְהוֹן הָא כְּקוּרְבָּנִין׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא לָא תִבַהֲתִין מִכָּל עוֹבָדַיִךְ בִּישַׁיָּא דִּי מְרִידַת בְּמֵימְרִי אֲרֵי בְּכֵן אֲגַלֵּי מִגַּוִּיךְ תַּקִּיפֵי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ וְלָא תוֹסִיפוּן לְאִתְרַבְרָבָא עוֹד בְּטוּרָא דְקוּדְשִׁי׃ וְאַשְׁאַר בְּגַוִּיךְ עַם עִנְוְתָן וּמְקַבֵּיל עוּלְבָּן וְיִתְרַחֲצוּן בִּשְׁמָא דַייָ׃ שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יַעְבְּדוּן שְׁקַר וְלָא יְמַלְּלוּן כַּדִּיבִין וְלָא יִשְׁתְּכַח בְּפוּמְהוֹן לִישַׁן דִּנְכִלִין אֲרֵי אִינוּן יִתְפַּרְנְסוּן וְיִשְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד׃ שַׁבַּחִי כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן וּבוּעוּ יִשְׂרָאֵל חֲדִי וּבוּעִי בְּכָל לִבָּא כְּנִישְׁתָּא דִירוּשְׁלֵם׃ אַגְלֵי יְיָ דַיָּינֵי שִׁקְרָא מִגַּוִּיךְ פַּלֵּי בַּעֲלֵי דְבָבִיךְ מַלְכֵּיהּ דְּיִשְׂרָאֵל יְיָ אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגַוִּיךְ לָא תִדְחֲלִין מִן קֳדָם בִּישָׁא עוֹד׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא יִתְאֲמַר לִירוּשְׁלֵם לָא תִדְחֲלִין צִיּוֹן לָא יִתְרַשְּׁלָן יְדָךְ׃ יְיָ אֱלָהָךְ אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגַוִּיךְ גִּיבַּר פָּרִיק יֶחְדֵּי עֲלָךְ בְּחֶידְוָא יִכְבּוֹשׁ עַל חוֹבָךְ בְּרַחֲמְתֵּיהּ יְדוּץ עֲלָךְ בְּדִיצָא׃ דִּי הֲווֹ מְעַכְּבִין בִּיךְ זִמְנֵי מוֹעֲדָךְ אַרְחֵיקִית מִינִּיךְ וַוי עֲלֵיהוֹן עַל דַּהֲווֹ נָטְלִין זַיְינֵיהוֹן לְקִבְלִיךְ וּמְחַסְּדִין לִיךְ׃

מסורה

גלעד ולבנון אביאם. תכשל ונפל ולא ימצא: יי' אלהיך ו' וסימ' נמסר בירמיה סימ' ב': ישיש ד' וסימ' נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סימן קב:

הנני עושה · תני הוא אנא עביד גמירא ויש לפותרו לשון עישוי כמו ועשותם רשעים : בכל הארץ בשתם · בכל מקום אשר היו שם לבשתם. שם אתכם לשם ולתהלה :

ספר חגי

בשנת שתי' לדריוש · הוא דריוש מלך פרס שהיה אחר אחשורוש ומשיכו ב במדרש ויקרא רבה שבנה של אסתר היה ובימי כורש הראשון עלו זרובבל ויהושע הכהן מבבל לירושלם ברשיון כורש שאמר מי בכל עמו וגו' ושמרו צרי יהודה ובנימן ושלחו אגרותיה' לכורש לצוות לבטל מלאכ' בית המקדש שהתחילו וצוה ובטלום כמפורש בעזרא באדין בטילת עביד' בית אלהא וגו' ובטלה שלש שנים שמלך כורש וארבע עשרה של א אחשורוש ושנה הראשונה של ד דריוש בנו ובשנת שתים באמרה נבואה זו לחגי לזרוס לחזור ולבנות במלאכה ולא יראו כי לא יבטלום השונאים שהקדוש ב ברוך יבלאם : העם הזה אמרו · לפי שבטל אויביהם על ידיהם בראשונה סבורים הם שלא אקיים את דברי שאמרתי לפי מלאות לחרבות ירושלם ש שבעים שנה ולא יבא עוד עת ב ביתי להבנות · אמור להם שנה עתה העת אבל עת הראשון לא היה אלא לפקידה למלאות ל לתחילת מלכות בבל שבעי' שנה וכן היתה לסוף שבעים כפקידו ל לעלות על פי כורש אבל בנין ה הבית תלה בחורבות ירושלם ש שבימי צדקיהו שהיה מאוחר ש שמונה עשרה שנה למלכות בבל כדאמ' מר גלו בי"ח גלו בי"ט ועתה מלאו הי"ח : העת לכם · למון תימה לכך נקוד הי"וד פתח : ספונים · מכוסים בנסרי ארזי' כמו ויספון את הבית וספון ב בארז וכן תי' הוא כדי' כשר לכון דאתון יתבין בבתיא דמטולי ב בנסורי דארז' ובי מקדשא הדין חרב : על דרכיכם · על עסקי שאתם רואין שאין במעש' ידיכם ברכה כמו שהוא אומר זרעתם הרבה והבא מעט כל זה בשביל חורבן ביתי הוא : והבא מעט · בעון ביכורים שבטלו : אכול ואין לשבעה · בעון ביטול מנחות : שתו ואין לשכרה · שביטל טעם היין לפי שבטלו ה הנסכים : לבוש ואין לחום לו · בעון בגדי כהונה שבטלו ·
והמשתכר משתכר אל צרור נקוב · כל ריוח שאתם עושים הולך וכלה כנותן מעותיו בקשר בגד נקוב : ואכבדה · חסר ה"א כנגד חמשה דברי' שהיו במקדש ראשון ולא היו במקד' שני אורים ותומים ואש ושכינה ורוח הקדש כדאיתא במסכת יומא : פנה אל הרבה · עד הנה הייתם סבורים להביא מן השדה הרבה והבאתם מעט : ונפחתי

הצלעה ג' וחס' וסי' נמסר בספר מיכה סימן ד' : ולשם ד' בקרי' וסי' ולשם ילד גם הוא אבי כל בני עבר · ולתתך עליון לכל הגוים · כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן · הנני עשה את כל מעניך : שאלתיאל כל כתיבא מפק' א' וכל נביאי' לא מקפין א' בס"כ וסים' הדין דריש חגי בשנת שתים · ודסוף חגי ביום ההוא

הא אנא אעביד גמירא עם כל משעבדיך בעידנא ההיא ואפרוק ית מטלטליא ומבדריא אקריב ואשוינון לתושבחא ולשום בכל ארעא בהתתהון : בעידנא ההיא אכניש יתכון ובעידנא ההיא אקריב גלותכון ארי אתן יתכון לשום ולתושבחא בכל עממי ארעא כד אתיב ית גלוותכון לעיניכון אמר יי :

בשנת תרתין לדריוש מלכא בירחא שתיתאה ביומא חד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא לות זרובבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה ולות יהושע בר יהוצדק כהנא רבא למימר : כדנן אמר יי צבאות למימר עמא הדין אמרין עד כען לא מטא עידן בית מקדשא דיי לאתבנאה : והוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא למימר : הכדין כשר לכון דאתון יתבין בבתיא די מטללין בכיורי ארזיא ובית מקדשא הדין חרוב : וכען כדנן אמר יי צבאות שוו לבכון על אורחתכון : זרעין אתון סגיאין ומעלין זעיר אכלין ולא סבעין שתן ולא רוון לבשין ולא שחין להון ודמתגר מתגר למאירתא : כדנן אמר יי צבאות שוו לבכון על אורחתכון : סקו לטוריא ואיתו אעין ובנו ביתא ואתרעי לאשראה שכינתי ביה ביקר אמר יי : מתפנן אתון לסגי והוי לזעיר ומעלין אתון ליה לביתא

הנני עשה את־כל־מעניך בעת ההיא והושעתי את־הצלעה והנדחה אקבץ ושמתים לתהלה ולשם בכל־הארץ בשתם : בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי־אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את־שבותיכם לעיניכם אמר יהוה :

נ"ג

בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר־יהוה ביד־חגי הנביא אל־זרבבל בן־שאלתיאל פחת יהודה ואל־יהושע בן־יהוצדק הכהן הגדול לאמר : כה אמר יהוה צבאות לאמר העם הזה אמרו לא עת־בא עת־בית יהוה להבנות : ויהי דבר־יהוה ביד־חגי הנביא לאמר : העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב : ועתה כה אמר יהוה צבאות שימו לבבכם על־דרכיכם : זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין־לשבעה שתו ואין־לשכרה לבוש ואין־לחם לו והמשתכר משתכר אל־צרור נקוב : כה אמר יהוה צבאות שימו לבבכם על־דרכיכם : עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה־בו ואכבד אמר יהוה : פנה אל־הרבה והנה למעט והבאתם הבית

נאם יי' צבאות אקחך זרובבל : עת ג' פתחין וסים' בלא עת נדחתה · לא עת בא עת בית י"ב בו · מעט ז' זקפין קמצין בקריא' וסים' ונשארת' בבתי מעט תחת אשר הייתם · זרעתם הרבה והבא מעט · ואם מעט ואוסיפה לך כהנה · ויתלו מעט משא · פנה אל הרבה והנה מעט · וקצף גדול אני קוצף · רק הבהנים הזו למעט דרה · וכל אתנחתא וסוף פסוק דכות' :

הנני עושה כלה · ורבי משה אמר כמו ושם עמודי בתוליהן והם שני בניינים קל וכבד ונעם בכל הארץ בשתם יתביישו הגוים בראותם הצולעה שהיתה לתהלה ורבי משה אמר כמו וכשלמה פרי שפתינו האתן בבורי פשעי וכן בכל הארץ תחת בושתם : בעת · ההיא תפרת בעבור אחרת ובעת ההיא בקבצי אתכם ותחסר אות ב"ית וב"ית בעת תפרת בעבור אחרת בקבצי זאת דעת רבי משה ואין צורך : את שבותיכ' · כמו ושבית שביתיך בתוכהנה : לעיניכם · בעיניכם תראו זה שאמר השם וקדמונינו ז"ל חברו אלה השנים עשר ס ספרים ושמום ספר אחד כחשבון כ"ד ס ספרים בעבור היות הספרים קטנים והם מטעם אחד כי כולם נבואות עתידות ואין ככה החמש מגילות כי איכה הפך שיר ה השירים ובעבור היו' צפניה בימי יאשיהו שמוהו תשיעי כי ה האחרים היו אח' גלות בבל :

ספר חגי

בשנת · זה דריוש הפרסי שאמרו קדמונינו ז"ל שהוא בן אסתר המלכה אמר רבי משה כי בחדש תחלת החדש בכל מקו' ואם כן למה כתב ביום אחד לחדש והוא זרובבל בן פדיה אחי שאלתיאל שבני יכניה ובעבור שגדלו דודו שאלתיאל קראו על שמו בנו כמו ויהי לה לבן וככה ואלה בני מיכל בת שאול כי לא היה לה ולד רק ג גדלה אותם ויהוצדק אבי יהושע היה כהן גדול בבית ראשון כ כאשר נשרף כי כן כתוב על כן ירש בנו מעלתו בבאת ישראל מגלות בבל על כן לא שמש עזרא דודו ב בכהונה גדולה בימי יהושע בימי בנו ו ונכדו ככתוב בספר עזרא : כה · כדרך ואני הנה אני בא : ויהי · לאמר · במקום הזה לאמר לעם הזה מה שאין כן בתור' כי וידבר השם אל משה לאמר פירושו דבר למשה לאמר לו השנין על כן אחריו דבר אל בני ישראל ואמרת להם : עת · לבנות ולשבת בבתים ספונים כמו וספון בארז : ועתה · דרכיכם · בדרכי העולם : זרעתם : והבא · דגן אל הבית מעט : אכול · אתם אוכלים : לשבעה · כמו לשבעה כדרך ואכלתם ולא תשבעו כיום זמן שבני אדם אוכלים הרבה ואינם שבעים וככה שותה הרבה ואין שכרו לא שיעבור החוק להשתכר · ודע כי מלת חם קשה כי הנה כתוב חם לבי בקרבי והוא האמת וחם להם צריך להיות האויר מחמם וככה ואין לחום לו וחום במשקל קור מפעלי הכפל וזה פירושי מפ"ו וחם הוא מן חמם והפתח יוכיח כי כל פעלי הכפל נפתחין כשתחסר אות הכפל כמו אם תם הכסף שהוא תמם ולא נוכל לומר שהוא כמו שב שפעמי' שהוא פועל עומד שהוא שב בעצמו ופעמי' שהוא פועל יוצא כמו ושב את שבותך כי' ושב הוא קמוץ וחם הוא פתוח : צרור · כמו צרור הכסף ואם היה נקוב לא ימצא בו מאומה : כה · שימו · אחר שתעמו מה שאכוה אליכם עלו : פנה · עד עתה פניתם אל הרבה והבאתם אותו אל בתיכם : ונפחתי

ונפחתי בו · בלותו המעט ואין בו ברכה ועתה דעו יען מה והטעם למה היה כן בעבור ביתי שהוא חרב ; ואתם רצים · כל אחד מכם הולך ואין איש שם על לב חרבן ביתי לבנותו ; על כן · טעם עליכם בעבור השמים כדרך והיו שמיך אשר על ראשך נחשת ועליכם לברכם לא על יושבי הארץ ; כלאו : מלאת הטל · ואקרא חורב · דרך צחות כדרך יען ביתי אשר הוא חרב · וטעם ואקרא ואגזור על הארץ עד היותה כחומה ; ועל ההרים · מגד הררי כמו ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם ; ועל כל יגיע כפים · כי לא יצליחו ויגעו לריק המעשים מימי באר לא יועילו ; וישמע · בקול שהם חייבים לבנות בית השם אפילו לא התנבא על כן ; ועל דברי · וזער על דברי · ויאמר · מלאך השם ·

מה כד פתחין וסימ' נמסר בסדר כי תשא ; חרב יו' בריש וחס' וסימ' נמסר בישעיה סימ' סא ; ועל אשר ד' דסמיכי וסימ' אנחנו פשענו על נגב הכרתי · ואת הכבשה ישלם ארבעתים · וגם ביד יהוא בן חנני · ועל אשר תוציא האדמה ; וכל שארית ג' וסי' העמסים מני בטן · וישבו בשער התוך · וישמע זרבבל בן שאלתיאל

ונפחתי בו יען מה נאם יהוה צבאות יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו : על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה : ואקרא חרב על הארץ ועל ההרים ועל הדגן ועל התירוש ועל היצהר ועל אשר תוציא האדמה ועל האדם ועל הבהמה ועל כל יגיע כפים : וישמע זרבבל בן שלתיאל ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וכל שארית העם בקול יהוה אלהיהם ועל דברי חגי הנביא כאשר שלחו יהוה אלהיהם וייראו העם מפני יהוה : ויאמר חגי מלאך יהוה במלאכות יהוה לעם לאמר אני אתכם נאם יהוה : ויער יהוה את רוח זרבבל בן שלתיאל פחת יהודה ואת רוח יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואת רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה בבית יהוה צבאות אלהיהם :

ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדריוש המלך :

ב בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר יהוה ביד חגי הנביא לאמר : אמר נא אל זרבבל בן שלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואל שארית העם לאמר : מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כמהו כאין בעיניכם : ועתה חזק זרבבל נאם יהוה וחזק יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וחזק כל עם הארץ נאם יהוה ועשו כי אני אתכם נאם יהוה צבאות : את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים ורוחי עמדת בתוככם אל תיראו : כי כה אמר יהוה צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה :

[Masorah in margin: כ"ד · ל' · ל' · יו וחס' · ג' · ל' · ג' וכסיל' וכ"כין · ג' · ל' · ל' · ג' · ג' ובעכין · ד' · לט' · ב · יא זוגין מתחלפין בטעמ' קדמו' רביע תניינ' זקף · סב' ל' · יו' · ה' · ה']

ואנא שלח ביה מאירתא חלף מה אמר יי צבאות חלף בית מקדשי דהוא חרוב ואתון רהטין גבר לביתיה : על כן בדיל חוביכון פסקו שמיא מלאחתא מטרא וארעא פסקת מלמעבד פירין : וקרית חורבא על ארעא ועל טוריא ועל עיבורא ועל חמרא ועל משחא ועל כל די מפקא ארעא ועל אנשא ועל בעירא ועל כל ליאות ידין : ושמע זרבבל בר שאלתיאל ויהושע בר יהוצדק כהנא רבא וכל שארא דעמא למימרא דיי אלההון ולפתגמי חגי נביא כמא דשלחיה יי אלההון ודחילו עמא מן קדם יי : ואמר חגי נביא דיי בשליחות מן קדם יי לעמא למימר מימרי בסעדכון אמר יי : ואער יי ית רוח זרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וית רוח יהושע בר יהוצדק כהנא רבא וית רוח כל שארא דעמא ואתו ועבדו עבידתא בבית מקדשא דיי צבאות אלההון : ביום עסרין וארבעא לירחא בשתיתאה בשנת תרתין לדריוש מלכא : בשביעאה בעסרין וחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא למימר : אימר כען לזרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וליהושע בר יהוצדק כהנא רבא ולשארא דעמא למימר : מן בכון דישתאר דחזא ית ביתא הדין ביקריה קדמאה ומה אתון חזן יתיה כען הלא כדליתוהי כן הוא בעיניכון : וכען תקף זרבבל אמר יי ותקיף יהושע בר יהוצדק כהנא רבא ותקיף כל עמא דארעא אמר יי ועבידו ארי מימרי בסעדכון אמר יי צבאות : ית פתגם די גזרית עמכון במיפקכון ממצרים ונבאי מלפין ביניכון לא תדחלון : ארי כדנן אמר יי צבאות עוד חדא זעירא היא ואנא מזיע ית שמיא וית ארעא וית ימא וית יבשתא :

רשי

ונפחתי בו · אביא עליו מכת רקבון והתלעת ונפחתי לשון נופח באש פחם : עליכם כלאו שמים · על חוביכון כלאו מכעו : במלאכות יי' · בשליחות המקו' : ויבאו ויעשו מלאכה · התחילו מסתתין באבנים ומנסרין עצים בששי בעשרים וארבעה לחדש ובשביעי בעשרים ואח' היה דבר יי' אל חגי : מי בכם · הנשאר שהיה מן הגולה ועודנו חי : אשר ראה וגו' · את הראשון אין זה חשוב בעיניו : הלא כמוהו כאין · יודע אני כי מי שראה הראשון אין זה בעיניו אלא כאין כמוהו כאין הוא ואין שוים הן כמו והיה כעם ככהן אף כאן כבית כאין שניהם שוים : את הדבר אשר כרתי · תורתי אתם שומרים ורוחי שורה על נביאכם : אל תיראו · עוד אחת מעט היא · משתכלה מלכות פרס זו המושלים עליכם עוד אחת תקום למשול עליכ' להכר לכשתן מלכו' יון ומעט יהיה זמן ממשלתה : והבאו חמדת · כמו וכלי חמדה · הכנסי' לכבי חמדתכם ; את השמי' וגו' · ויבינו שסכינתי שורה בבית זה ויביאו תשורת זהב וכסף כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון : לי

אבן עזרא

ויאמר · מלאך השם · שליח ; במלאכות · בשליחות השם ומלאך מלה רביעית או השם כוכף ומגזרתו מלאכה ; ויער · היה ראוי שיאמר ויער כמו ויקח ויסב רק נפתח מפני העי"ן ; פחת · כמו הקריבהו נא לפחתך וכמוהו להיות פחם ובלשו' פרס פחת נקר' התרשתא ; ביום עשרים · רבק עם ויעשו מלאכ' אף על פי שיש הפסק ; בששי · בחדש השביעי ; אמ' נא · לעולם הולך כבוד למלכות ועל הכהונה ועל הנבואה כמו יהושע לפני כלב רק בדברי השם הדב' הפוך כלב קודם ואף על כי שהיה יהושע ג גדול מכלב בשנים הקדימו השם בדברו בו בעבור ויהם כלב ולא ויהס יהושע וכתוב אחרי שאול ואחרי שמואל המה יסד דוד ושמואל וככה זרובבל לפני יהושע שהוא מבני יהויכין ; מי בכם · אתם הזקני' ; ועתה · ועשו דבק עם תחלת הפסו' הבא אחריו והוא את הדבר והטעם דברי התור' לשמור ולעשות ; ורוחי · נבואתי ; כי · עוד אחת · פליאה לעשה מעט הי' · במשי לעשות או למעט ימים תהיה וטעם להרעיש דרך משל או כמשמעו שיש מעשים ורעש ויגזו כל הגו' שהם בחרבה גם בספינות הים ויביאו מנחות לבית : לי

ויהושע ; ויער ג' וסימ' זרובבל · פול · יהורם ; ואת רוח ד' בקריא' וסימן ויער יי' את רוח זרובבל ב' בפסוק · ואת רוח הטמאה · ויער יי' את רוח פול ; אמר נא חד מן יא זוגין מתחלפין בטעמא קדמא רביע תניינא זקף וסי' הוא הסובב דחוילה · הוא הסובב דכוש · וישחט ויקח משה את הדם · וישחט ויקח משה מדמו · ויהושע בן נון · ויהושע בן נון · ויהיו המתים · ויהיו הבתים · ויען בלעם ויאמר · ויען בלעם · ואבדתם מהרה דאוריתא · ואבדתם מהרה דיהושע · אמר אל רחבעם · וחברו · ויאמר ישעיהו · וחברו · בן אדם כל דברי · ותבא בי רוח · אמר נא אל זרבבל בן שלתיאל פחת · וחברו אמר אל זרבבל פחת :

לי. בכל מקום שלי הוא ולכי אעשה שלא לשום בלב שכל לשבית הזהב אל ביתי: גדול. אמר יפת כי הבית הראשון עמד ארבע מאות שנה ועשר שנים והבית השני עמד ארבע מאות וכך היה בימי הורודוס כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון ורבי משה אמר כי זה היה על תנאי אילו היו צדיקים גמורים כאשר אמר זכריה והיה אם שמוע תשמעו: בעשרים. אמר רבי ישועה כי זה תשיעי הוא להתחלת מלכות דריוש ולא ידענו מתי היה תחילת חדש מלכותו ולא דבר נכונה כי הנה כתוב בנבואת זכריה לחדש התשיעי בכסליו והנה החשבון מכיסן וככה חודש זיו הוא חדש איר כי החדש שני איננו רבוק עם למלוך שלמה רק למלוך דבק עם בשנה הרביעית כי אין מנהג ישראל למנות לחדשים כי אם לשני׳ וככה הוא בשנת ה׳ הרביעי׳ למלוך שלמה על ישראל בחודש זיו הוא החודש השני ש׳ שהוא איר. כה.

ולי ה׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן ד׳ • הן ישא חד מן י״א במקומות בטעם לגרמיה משרת לגריש אבל לא תמנע האו לא כבוא בינהם וסימ׳ את מחלת בת ישמעאל • אי כבוד בן פנחס בן עלי • ויען יונדב בן שמעה אחי דוד • בכל איבין כמואב ובבני עמון ובאדום • את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירושלם • וגם כל היהודים

וְהִרְעַשְׁתִּי֮ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם֒ וּבָ֖אוּ חֶמְדַּ֣ת כָּל־הַגּוֹיִ֑ם וּמִלֵּאתִ֞י אֶת־הַבַּ֤יִת הַזֶּה֙ כָּב֔וֹד אָמַ֖ר יְהוָ֥ה צְבָאֽוֹת׃ לִ֥י הַכֶּ֖סֶף וְלִ֣י הַזָּהָ֑ב נְאֻ֖ם יְהוָ֥ה צְבָאֽוֹת׃ גָּד֣וֹל יִהְיֶ֡ה כְּבוֹד֩ הַבַּ֨יִת הַזֶּ֤ה הָאַחֲרוֹן֙ מִן־הָ֣רִאשׁ֔וֹן אָמַ֖ר יְהוָ֣ה צְבָא֑וֹת וּבַמָּק֤וֹם הַזֶּה֙ אֶתֵּ֣ן שָׁל֔וֹם נְאֻ֖ם יְהוָ֥ה צְבָאֽוֹת׃ בְּעֶשְׂרִ֤ים וְאַרְבָּעָה֙ לַתְּשִׁיעִ֔י בִּשְׁנַ֥ת שְׁתַּ֖יִם לְדָרְיָ֑וֶשׁ הָיָה֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה בְּיַד־חַגַּ֥י הַנָּבִ֖יא לֵאמֹֽר׃ כֹּ֥ה אָמַ֖ר יְהוָ֣ה צְבָא֑וֹת שְׁאַל־נָ֧א אֶת־הַכֹּהֲנִ֛ים תּוֹרָ֖ה לֵאמֹֽר׃ הֵ֣ן ׀ יִשָּׂא־אִ֨ישׁ בְּשַׂר־קֹ֜דֶשׁ בִּכְנַ֣ף בִּגְד֗וֹ וְנָגַ֣ע בִּ֠כְנָפוֹ אֶל־הַלֶּ֨חֶם וְאֶל־הַנָּזִ֜יד וְאֶל־הַיַּ֧יִן וְאֶל־שֶׁ֛מֶן וְאֶל־כָּל־מַאֲכָ֖ל הֲיִקְדָּ֑שׁ וַיַּעֲנ֧וּ הַכֹּהֲנִ֛ים וַיֹּאמְר֖וּ לֹֽא׃ וַיֹּ֣אמֶר חַגַּ֔י אִם־יִגַּ֧ע טְמֵא־נֶ֛פֶשׁ בְּכָל־אֵ֖לֶּה הֲיִטְמָ֑א וַיַּעֲנ֧וּ הַכֹּהֲנִ֛ים וַיֹּאמְר֖וּ יִטְמָֽא׃ וַיַּ֨עַן חַגַּ֜י וַיֹּ֗אמֶר כֵּ֣ן הָֽעָם־הַ֠זֶּה וְכֵן־הַגּ֨וֹי הַזֶּ֤ה לְפָנַי֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה וְכֵ֖ן כָּל־מַעֲשֵׂ֣ה יְדֵיהֶ֑ם וַאֲשֶׁ֛ר יַקְרִ֥יבוּ שָׁ֖ם טָמֵ֥א הֽוּא׃ וְעַתָּה֙ שִֽׂימוּ־נָ֣א לְבַבְכֶ֔ם מִן־הַיּ֥וֹם הַזֶּ֖ה וָמָ֑עְלָה מִטֶּ֧רֶם שֽׂוּם־אֶ֛בֶן אֶל־אֶ֖בֶן בְּהֵיכַ֥ל יְהוָֽה׃ מִֽהְיוֹתָ֗ם בָּא֙ אֶל־עֲרֵמַ֣ת עֶשְׂרִ֔ים וְהָיְתָ֖ה עֲשָׂרָ֑ה בָּ֣א אֶל־הַיֶּ֗קֶב לַחְשֹׂף֙ חֲמִשִּׁ֣ים פּוּרָ֔ה וְהָיְתָ֖ה עֶשְׂרִֽים׃ הִכֵּ֨יתִי אֶתְכֶ֜ם בַּשִּׁדָּפ֤וֹן וּבַיֵּרָקוֹן֙ וּבַבָּרָ֔ד אֵ֖ת כָּל־מַעֲשֵׂ֣ה יְדֵיכֶ֑ם וְאֵין־אֶתְכֶ֥ם אֵלַ֖י נְאֻם־יְהוָֽה׃ שִֽׂימוּ־נָ֣א לְבַבְכֶ֔ם מִן־הַיּ֥וֹם הַזֶּ֖ה וָמָ֑עְלָה מִיּוֹם֩ עֶשְׂרִ֨ים וְאַרְבָּעָ֜ה לַתְּשִׁיעִ֗י לְמִן־הַיּ֛וֹם אֲשֶׁר־יֻסַּ֥ד הֵֽיכַל־יְהוָ֖ה שִׂ֥ימוּ לְבַבְכֶֽם׃

ואזיע ית כל עממיא וייתון חמדת כל עממיא ואמלי ית ביתא הדין יקרא אמר יי צבאות׃ דילי כספא ודילי דהבא אמר יי צבאות׃ סגי יהא יקריה דביתא הדין בתראה מן קדמאה אמר יי צבאות ובאתרא הדין אתן שלמא אמר יי צבאות׃ בעסרין וארבעא לתשיעאה בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נבייא למימר׃ כדנן אמר יי צבאות שאיל כען ית כהניא אוריתא למימר׃ הא יטול גבר בסר קודש בכנף לבושיה ויקריב בכסותיה ללחמא ולתבשילא ולחמרא ולמשח וכל דמתאכיל היסתאב ואתיבו כהניא ואמרו לא׃ ואמר חגי אם יקריב טמא נפשא בכל אילין היסתאב ואתיבו כהניא ואמרו יסתאב׃ ואתיב חגי ואמר כן עמא הדין וכן כנשתא הדא קדמי אמר יי וכן כל עובדי ידיהון ודיקרבון תמן מסאב הוא׃ וכען שוו כען לבכון מן יומא הדין ולעילא עד לא יתשם נדבך על נדבך בהיכלא דיי׃ מדהויתון עלין לערימת עסרין והויא עסרא עלין אתון למעצרתא דבה חמשין גרבין דחמר והויא עסרין׃ מחיתי יתכון בשידפונא ובירקונא ובברדא ית כל עובדי ידיכון ולית יתכון תייבין לפולחני אמר יי׃ שוו כען לבכון מן יומא הדין ולעילא מיום עסרין וארבעא לתשיעאה למן יומא דישרי לאשתכללא היכלא דיי שוו לבכון׃

אשר במואב • כאים כדרך שער העליון • מעי מעי אחולה בן כתיב׳ ויקח עבד מלך את האנשים • הן ישא איש בשר קדש • ויעש בירושלם חשבונות דד״ה׃ לכן היום ז׳ בקריא׳ וסימ׳ למן היום הוסדה ועד עתה • למן היום אשר ברא אלהים אדם • למן היום אשר יצאת מארץ מצרים • לבת אדני המלך • למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ • אשר בנו אתה • אשר יסד היכל יי׳ • וחד ולמן היום אשר צויתי שפטים׃

רשי

לי הכסף ולי הזהב. ובידי להביאו לאשר חפצתי בו׃ גדול יהיה. רב ושמואל חד אמר בבנין וחד אמר בשנים ששני בית ראשון ארבע מאות ועשר בית שני ארבע מאות ועשרים׃ שאל נא את הכהנים תורה. שמא שכחו בגלותם הלכות קודש וטומאה וטהרה׃ בשר קדש. בשר טומאת נבילה או שרץ׃ ואל הנזיד. תבשיל׃ לא יטמא. נחלקו בה רב ושמואל חד אמר איבעיא להו כהני רבעי מינייהו רביעי בקד׳ ואמרו לו טהור וחד אמר לא איבעיא להו כהני אחמישי בקוד׳ בעא מינייהו׃ ונגע בכנפו. לא נגע בשרץ עצמו אלא בבגד שהוא ראשון׃ היקדש. היסתאב׃ אם יגע טמא נפש. מתעסקו׳׃ יטמא. ששנית אבי אבות הטומאה והחמישי לטומאת שרץ רביעי הוא לטומאת מת׃ כן העם הזה. כמו שאתם טועים בזו כן אתם טועים בכמה הלכות׃ ואשר יקריבו שם. אם לא יתנו לבם ללמוד׃ ומעלה. שנים שעברו׃ מטרם שום אבן אל אבן. מטרם חזרתם לשוב ולהוסיף על יסוד שיסדתם בימי כורש ובטל עתה שימו לבבכם לעסוק בבנין ובלימוד ברכי כ כהונה׃ מהיותם בא אל ערימת עשרים. מהיות לכם מאירה משולח במעשיכ׳ כאשר עד הנה שהיו מעמידים כרי הראוי למוד מתוכו כ׳ סאין ולא היה מוצא אלא עשרה׃ בא אל היקב. הוא בור שלפני הגת והיין יורד לתוכו׃ לחשוף עשרים פורה. למאוב ממנו עשרים מדות שמודדין בהם יין בגיתות ושמם פורה׃ לחשוף למלאות כמו לחשוף מים מגבא וכן חשפי שובל׃ והיתה עשרים. לא שנשתלחה ביין מאירה יותר מן הדגן אלא שאדם טועה באומד מדת היקב לפי שהוא עמוק אבל הכרי עומד לפניו ובמסכת אבות דר׳ נתן שניכו טעם למה לא אמר ביין מ מדה מועטת כמו שאמר בדגן כגון לחשוף עשרים וחמש פורה והיתה עשרה למדך שהיין מרה יתירה לעולם וכשהיין לוקה ס סימן רע לעולם ולפי שהיין צריך להיות הרבה מנה בו מניין יתר׃ אשר יסד היכל. שהתחילו עתה בשנייה להוסי׳ על יסוד הראשון שבנו בימי כורש׃

לחדשים כי אם לשני׳ וככה הוא בשנת ה׳ הרביעי׳ למלוך שלמה על ישראל בחודש זיו הוא החודש השני ש׳ שהוא אייר. כה. הכהנים הם מורי התורה ובימי חגי היו מקריבים העולות על המזבח תשע עשרה שנה טרם נבנה הבית וכספר דניאל נתבאר זה בפירוש ושתה שם היה בכלל הכהנים יהושע שהוא הכהן גדול ותורה יבקשו מ מפיהו ולא יטעה ל להטיב וראינו על דרך הפש׳ כי חגי לא אמר לכהנים שלא תורו תורת אמת רק אמר כן העם הזה׃ הן. בשר קדש. כמשמעו קודש ממש והפך יקדש יטמא ואם יקדש יטמא למה ישנה כי זה הכת׳ את׳ זה וכתוב ולא תטמאו והייתם קדושים והיא מתקדשת מטומאתה ומלת פן תקדש את המלאה קדש ממש כי יתער הכל ויטוב קדש אם לא יוציאו הקדש בזמנו כאשר באר זה מנח׳ בן סרוק הספרדי באר היטב ומלת קדש מתקדשת ומזמנת ע עצמה לכל חפץ ואין פי׳ המלה טומאה גם מלת קדש כמעשה ה המצרים בדברי ה הבתולות כי תולדת ה המצרים היא רפה מפני האור המרכה לחה שלהם על כן אין בהם כח כשהם קרוב לארבעים או יותר ל לבעול הבתולה עד ש שיביאו נער וישכב עמה מעט מעט עד ש שיהיה הפתח פתוח ו והוא נקרא קדש דרך זנות אומנותו בכך ועל כן בזה הכתוב כמעש׳ ארץ מצרים וגו׳ והנה המלה על בשר קדש שכתוב וכל אשר יגע בבשרה יקדש אם נגע הכלי הוא הכנף שיש הבשר הוא הקדש ל הלחם או לאחר הנזכרי׳ יקדש או ענו הכהנים ואמרו לא ונכונה דבריו אחרי שלא נגע בכל אלה לבד הכנף ולא בשר הקדש ממש נגע בהם והוא הדין כי לא נגעו בבשר קדש׃ ויאמר. טעם בכל אלה באחד מאלה כמו בן אתונות ורבים כמוהו ויקבר בערי גלעד׃ ויען. הטעם שהיו ישראל המביאים קרבן חטאת על שגגתם מזידים אמיתים בדברים קשים שהם חמורים ולא היו נזכרים מהם ויביאו קרבן על דבר שנעלם והם שוגים שלא כהוגן בדעתם בזדון גם שהכהנים דבר הטהרה והטומאה על כן אמר חגי כן העם הזה הם הכהנים וכן הגוי הזה הם ישר׳ ופי׳ זה וכן כל מעשי ידיהם׃ ואשר יקריבו׳ במזב׳ לפני וזהו שם טמא הוא והנה התברר כי אין כח בקודש לקדש מה שלא היה קדש על ידי מגע ואמנם בכח טמא נפש לטמא וזה היה דרך משל כדרך משל נתן אל דוד שתפסו בדבריו ואמר לו אתה האיש ויען גם נכון הוא להיות המשל בעבור שהם בונים בתים לשבתם ובית השם חרב על כן אחריו ועתה שימו נא לבבכם וטעם ומעלה היום הבא אחר זה כמו מבן כ׳ שנה ומעלה ותחסר מלת כי׃ מטרם שום אבן׳ וטרם ישרת בעבור אחר וכן הוא מטרם היותם האבנים יסוד ההיכל כל בא א׳ ערמת דגן ויחשבו המחשבים שיהיו בה כ׳ מדות והנה חציה כי המארה היתה בה׃ מלת לחשוף מים מגבא כמו לדלות והנה המארה שימצאו בה פחות מהחצי שיחשבו׃ הכיתי׃ כבר הזכרתי בספר עמוס כי מכת השדפון בקמה כמו שדופות קדים וירקון שמוריק והעד כי כן הוא שהזכיר הברד וטעם את כל מעשה ידיכם כי מארת השם כללה הכל הפך וברכך יי׳ אלהיך בכל מעש׳ ידיך אשר תעשה׃ ואין אתכם אלי. הטעם לא שבתם אלי והנה התברר כי השם ייסרם אולי ישובו מדרכם הרעה ולא שבו על כן נתן להם המשל הנזכר׃ שימו. הנה הזכיר למעלה עשו מלאכה בשמים וזה היה להביא האבנים ולהיותם מגוררות ומתוקנות׳ ובתשיעי החלו לשום אבן אל אבן ליסד הבית ולמד למן היום כוכב כלמד השליטי לאבשלום׃

העוד · הלא לתימה ובעבור אות הגרון כפתח כתספטו וזה כמו העוד אביכם חי והנה היה הזרע זרוע בארץ והטעם אין לכם אחר במגורה מקומות שימו שם הדגן בבתים כמו נהרסו ממגורות כי בעבור שהכם בבד לא היה להם ריק מעט והנה הטעם אם אכה אתכם זאת שנה תמותו והנה החלותם ליסד הבית אז תחל הברכה בכל ימן היום · אשר יסד ההיכל אברך וזהו מן היום הזה ומעלה שאמור למעלה והזכיר מפרי העץ הנזכרים הגפן והתאנה והרמון והזית וטעם לא נשא ביץ ולא עלה ואף כי פרי עד עתה לא נשא ; ויהי · שנית · כי ביום אחד התנבא פעמים ; אמור · מרעיש · דרך משל כאשר אומרים בימים ההלה בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעות מתלחמות נהפך ה העולם : והפכתי כי מלחמות רבות היו עתידות בימי הנביא כהנבאו להיות וידענו כי כן היה רק לא מ מצאנו ספרי הקדמוני' לדעת המלחמות שהיו בימי דריוש זה הפרסי ובימי ארתחשתא ה המולך אחריו ובימיה' היה זרובבל השיא ליהוד' כי הוא שסבר ברואית גמורות מן המקרא ; ביום אקחך · כדרך ישא ממרום יקחני ; ושמתיך · שמור כאילו היית חותם על יד ימיני וזה דרך משל ;

ואת השמים ואת הארץ ג"ו וסימ' בראשית ברא אלהים: זכור את יום השבת. ביני ובין בני ישראל. העדותי בכם היום. וחברו דחיים. הקהילו אלי את כל. ויתפלל חזקיהו. וחברו דישעיה. אם יסתר איש במסתרים. אהה יי אלהים הנה. אני מרעיש את השמים. וחברו. ויאמר

הַעוֹד הַזֶּרַע בַּמְּגוּרָה וְעַד־הַגֶּפֶן וְהַתְּאֵנָה וְהָרִמּוֹן וְעֵץ הַזַּיִת לֹא נָשָׂא מִן־הַיּוֹם הַזֶּה אֲבָרֵךְ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה שֵׁנִית אֶל־חַגַּי בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ אֱמֹר אֶל־זְרֻבָּבֶל פַּחַת־יְהוּדָה לֵאמֹר אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ וְהָפַכְתִּי כִּסֵּא מַמְלָכוֹת וְהִשְׁמַדְתִּי חֹזֶק מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וְהָפַכְתִּי מֶרְכָּבָה וְרֹכְבֶיהָ וְיָרְדוּ סוּסִים וְרֹכְבֵיהֶם אִישׁ בְּחֶרֶב אָחִיו׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה צְבָאוֹת אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי נְאֻם־יְהוָה וְשַׂמְתִּיךָ כַּחוֹתָם כִּי־בְךָ בָחַרְתִּי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃

ל' ומל' · ל' · ל' · א' · ל' · ו' · ל' · ב' ונביא' · ג' ומל'

הַעוֹד כְּעַן עִיבּוּרָא בְּאִידְּרָא וְעַד כְּעַן גּוּפְנַיָא וְתֵינַיָא וְרִימוֹנַיָא וְאִילָנֵי זֵיתָא לָא טְעַנוּ יוֹמָא הָדֵין אֲבָרֵיךְ׃ וַהֲוָת פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ תִּנְיָנוּת עִם חַגַּי בְּעַסְרִין וְאַרְבְּעָא לְיַרְחָא לְמֵימָר׃ אֵימַר לִזְרֻבָּבֶל רַבָּא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימָר אֲנָא מְזִיעַ יָת שְׁמַיָא וְיָת אַרְעָא׃ וְאֶהְפּוֹךְ כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא וְאֶתְבַּר תּוֹקֶף מַלְכְוָות עַמְמַיָא וְאֶהְפּוֹךְ רְתִיכִין וְרוֹכְבֵיהוֹן וְיִתְקַטְלוּן סוּסָוָן וְרוֹכְבֵיהוֹן גְּבַר בְּחַרְבָּא דַאֲחוּהִי׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲקָרְבִינָךְ זְרֻבָּבֶל בַּר שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי אֲמַר יְיָ וַאֲשַׁוֵּינָךְ כְּגָלוּף דְּעִזְקָא עַל יַד אֲרֵי בָּךְ אִתְרְעֵיתִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃

ש א

רשי

העוד הזרע במגורה' עדיין לא זרעתם בשנה זו והאילנות עדיין לא חנטו פירותיהן ומעתה ת תזרעו בזמן ברכה כי בבניין הבית יבוא ברכה במעש' ידיכם ; והשמדתי חוזק ממלכות הגוים · מלכות פרס שהיא מושלת עכשיו על כל העולם יפלו ביד מלכי יון לסוף לד' שנה לבניין הבית כמו שאנו מונין במסכת ע"ז ; ושמתיך כחותם · כלפי שנגזר על יכניה אביו חי אני אם יהיה יכניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני משם אתקנך ואומ' כתבו את האיש הזה ערירי למדנו שהועילה לו תשובתו ונולד לו זרובבל והושם כחותם ;

ספר זכריה

מעלות

הנבואה רבו' ואין דרך לספרם כי כח הנשמות ההגונות ה המקבלות כח רוח ה הקדש להנבא אינכו על דרך אחד ובהיות הכבוד עם ישר' בטרם סגלו אין צורך לפרש הנבואה כמו הנה בן נולד לבית דוד י יאשיהו שמו ושם ה הדבר מתבאר מעצמו ואח' הגלות יש מראות וצריכות פי' כמראות דניאל כי לולי שהמלאך היה מפרש לא היה דניאל יודעם ואף כי אחרים וככה מראות זכריה ואשר פירש המלאך הדובר בו כי במראות הלילה הם ידועות ואשר לא פירש הן סתומות ונעלמות מעיני המשכילי' ואילו הייתי מוצאים ספר קדמון שהיה מספר מה שהתחדש בימים ההם ממלחמות הייתי ממששים כעורים קיר לומר אולי בעבור זה היתה הנבואה ועתה אין לנו על מה נשען וראיתי ספרי חכמים שהיו בצרפת שפירשו המראות שראה זכריה אחורנית על דבר שכבר עבר בימי זה הנביא כמו שאופה כי בעבורה גלה יהודה אל בבל ושני המקולות פירשו שהם ישראל ויהודה והכתוב אמר רעה את צאן ההריגה והנה הנבואה לעתיד היתה בימי הנביא ; ועתה אחל לפרש ;

בחדש · לאמר · לישראל והנכון לאמר לנביא ; קצף · כי הנביא כנגד כל ישראל וידבר השם אליו כאילו מדבר לכל ישראל כמו מה תצעק אלי כי ישראל היו צועקים כמו שכתוב למעלה ויצעקו בני ישראל אל יי' על כן ; ואמרת · כה אמר · הזכיר השם שלשה פעמים בזה הפסוק והטעם שובו והשם יוכיחכם ויזהירכם פעמים רבות ואל · תעשו אתם עמי כאשר עשו אבותיכם שקראו אליהם נביאים רבים ולא שמעו ; אבותיכם

ספר זכריה

נבואת

זכריה סתומה היא מאד כי יש בה מראות דומות לחלום הצריך לפתרון ואין אנו יכולין לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה צדק ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות אחד אחד מן הפתרונות הדומה לו ואחר פתרונו של יונתן ; בחדש השמיני · קודם שהתחילו לחזור ולבנות בגולה שהרי בעשרים וארבע לחדש התחילו בה ; על אבותיכם · שגרמו חורבן הבית ; אבותיכם

ל"ה

בחדש

הַשְּׁמִינִי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָה בֶּן־עִדּוֹ הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ קָצַף יְהוָה עַל־אֲבוֹתֵיכֶם קָצֶף׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ אֵלַי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְאָשׁוּב אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ אַל־תִּהְיוּ כַאֲבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר קָרְאוּ־אֲלֵיהֶם הַנְּבִאִים הָרִאשֹׁנִים לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ נָא מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם הָרָעִים וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִקְשִׁיבוּ אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃

ז' ח' · ג' מל' בסיפ' · ל' חס' בסיפ' כ' · ל' ומל' ואשובה אליכם · יתיר יוד קדמ'

בירחא

תְּמִינָאָה בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה בַּר בֶּרֶכְיָה בַּר עִדּוֹ נְבִיָּא לְמֵימָר׃ הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עַל אֲבָהַתְכוֹן עַל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי׃ וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאֶתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ לָא תְהוֹן כַּאֲבָהַתְכוֹן דְּיִתְנַבּוּן לְהוֹן נְבִיַּיָא קַדְמָאֵי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תּוּבוּ כְּעַן מֵאוֹרְחַתְכוֹן בִּישָׁתָא וּמֵעוֹבָדֵיכוֹן מְקַלְקְלַיָא וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ׃

יהורם ברוך ; בחותם ג' וסימ' אקחך זרבבל · שמני בחתם ב' בפסוק ; בחדש ז' ר"פ וסימ' השלישי · והראשון דויקרא ; השני דפסח קטן · הרביעי דמלכים · וחבירו דירמיה · השלישי החלו ערמות ; הראשון הוא חדש ניסן ; אבותיכם ג' מלאים בסיפרא וסימ' בענבים במדבר · קצף יי' על אבותיכם · אבותיכם איה הם ;

אבותיכם. הנה מתו המוכחים והמוכיחים ואתם תדעו כי דברי ונבואתי השיגו אבותיכם והטעם שבאו להם והם הודו וטעם כאשר זמם שידע מעשיהם לפני עשותם ויפת אמר כי הטעם דעו כי תפסק הנבואה וזה טעם הלעולם יחיו רק דברי התורה וחקים הלא השיגו אבותיכם כי בתורה כתוב אם תשוב אל השם ישיב שבותך על כן ישובו ויודו: ביום. עתה יחלו מראות הנבואה: ראיתי. כתוב בתורה הוא ישלח מלאכו לפניך וילכו שני המלאכים סדומה וכתוב המלאך הגואל אותי וישלח מלאך הנה אנכי שולח מלאך ומלאך שניו הושיעם ובספר דניאל מפורש שר יון ושר מלכות פרס ושר מצרים הוא מיכאל והנה הכלל כל מעשה השם הנכבד על ידי המלאכים הם שהם עמי דברנו והנה המשל שיבינו בני האדם למלך יושב על כסאו וישלח שלוחיו מהם רוגלים ומהם רוכבים על סוסים שיבואו מהר ויודיעו הדברים שהם במלכותו וככה זה: והנה איש. מלאך כמו והאיש גבריאל: על סוס אדום. ככה ראה ואין צורך לבקש טעם למה אדום וככה לא נבקש טעם למה בליל שעורים ולא חטים והמפרש כי שעורים מדרך שערה ואדום כמו אדם לשפוך דמים ואלה כדברי דרש הם וזה האיש הרוכב הוא שר ופירוש במצולה קשה ויפת אמר כי הוא שם מקום ונפתח הבית כמו וזבח ולמנע בקריקר אף על פי שאין דרך להפתח על שם מקום כי לא יאמר בציון בשמרון כי אם בשבא או בחירק ורבי משה הכהן אמר כי במצולה בריכת מים ובכנותיה הדסים: ואחריו סוסים. ואין איש רוכב עליהם ואלה כדברי יחזקאל ופני שור מהשמאל ומלת שרוקים מגזרת שורקה במראה שורק ואלה הסוסים הם רבים על שניעיים פי' גוונים: ואומר. המלאך הדובר בי. ואיננו העומד בין ההדסים כפי פי' יפת ולפי דעתי כי המלאך ה הדובר בי הוא הרוכב על סוס אדום כי הוא השר: ויען. עתה פירש כי הוא העומד בין ההדסים אלה הסוסים שלוחי השם לשוט בארץ כמו משוט איוב שגם הוא מלאך: ויענו את מלאך יי'. הוא האיש הנזכר שהוא אחד השרים ואלה הסוסים שלוחיו במצות השם: ויען. כמו ועניית ואמרת ויען איוב הראשון או הטעם שיענה לשם ששלחו והוא הנכון והנה הטעם בהתעורר מלחמות אז יבנה בית

יחיו ז' וסימ' ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו. מתים בל יחיו. יחוד מהיך נבלתי. הלעולם יחיו. ומשפטים אשר לא יחיו. מדוע רשעים יחיו. י"עליהם יחיו: ברכיהו ד' וסי' ביום עשרים וארבעה דשבט דבזכריה. ואחיו אסף העבד על ימינו. ויעמידו הלוים את הימן. ויקומו אנשים מראשי בני אפרים:

אֲבוֹתֵיכֶם אַיֵּה הֵם וְהַנְּבִאִים הַלְעוֹלָם יִחְיוּ: אַךְ דְּבָרַי וְחֻקַּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת עֲבָדַי הַנְּבִיאִים הֲלוֹא הִשִּׂיגוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיֹּאמְרוּ כַּאֲשֶׁר זָמַם יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲשׂוֹת לָנוּ כִּדְרָכֵינוּ וּכְמַעֲלָלֵינוּ כֵּן עָשָׂה אִתָּנוּ:

בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְעַשְׁתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא חֹדֶשׁ שְׁבָט בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר יְהוָה אֶל זְכַרְיָה בֶּן בֶּרֶכְיָהוּ בֶּן עִדּוֹא הַנָּבִיא לֵאמֹר: רָאִיתִי הַלַּיְלָה וְהִנֵּה אִישׁ רֹכֵב עַל סוּס אָדֹם וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר בַּמְּצֻלָה וְאַחֲרָיו סוּסִים אֲדֻמִּים שְׂרֻקִּים וּלְבָנִים: וָאֹמַר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אֲנִי אַרְאֶךָּ מָה הֵמָּה אֵלֶּה: וַיַּעַן הָאִישׁ הָעֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים וַיֹּאמַר אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׁלַח יְהוָה לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ: וַיַּעֲנוּ אֶת מַלְאַךְ יְהוָה הָעֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים וַיֹּאמְרוּ הִתְהַלַּכְנוּ בָאָרֶץ וְהִנֵּה כָל הָאָרֶץ יֹשֶׁבֶת וְשֹׁקָטֶת: וַיַּעַן מַלְאַךְ יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת עַד מָתַי אַתָּה לֹא תְרַחֵם אֶת יְרוּשָׁלִַם וְאֵת עָרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר זָעַמְתָּה זֶה שִׁבְעִים שָׁנָה: וַיַּעַן יְהוָה אֶת הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי דְּבָרִים טוֹבִים דְּבָרִים נִחֻמִים: וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לִירוּשָׁלִַם וּלְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה: וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קֹצֵף עַל הַגּוֹיִם הַשַּׁאֲנַנִּים אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְּעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה: לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי לִירוּשָׁלִַם בְּרַחֲמִים בֵּיתִי יִבָּנֶה בָּהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְקָוֶה יִנָּטֶה עַל יְרוּשָׁלִָם:

אֲבָהָתְכוֹן אָן אִינוּן וְאִם תֵּימְרוּן נְבִיַּיא לָא לְעָלְמָא קַיָּימִין: בְּרַם פִּתְגָמַי וְקְיָימַי דִּי פַקְּדִית יָת עַבְדַי נְבִיַּיא הֲלָא אַדְבִּיקוּ אֲבָהָתְכוֹן וְתָבוּ וַאֲמַרוּ כְּמָא דַחֲשִׁיב יְיָ צְבָאוֹת לְמֶעְבַּד לָנָא כְּאוֹרְחָתָנָא וּכְעוֹבָדָנָא כֵּן עֲבַד עִמָּנָא:

בְּיוֹם עַשְׂרִין וְאַרְבְּעָא לְחַד עֲשַׂר יַרְחָא הוּא יַרְחָא שְׁבַט בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה בַּר בֶּרֶכְיָהוּ בַּר עִדּוֹא נְבִיָּא לְמֵימַר: חֲזֵיתִי בְּלֵילְיָא וְהָא גְבַר רָכִיב עַל סוּסֵי סָמוֹק וְהוּא קָאִים בֵּין אִילָנַיָּא דַּהֲדַסַּיָּא דִּי בְּבָבֶל וּבַתְרוֹהִי סוּסְוָן סוּמְקִין קוֹחָתִין וְחִיוָּרִין: וַאֲמָרִית מָן אִילֵין רִיבּוֹנִי וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דִּי מְמַלֵּיל עִמִּי אֲנָא אַחֲזֵינָךְ מָה אִינוּן אִילֵין: וַאֲתִיב גַּבְרָא דְּקָאִים בֵּין אִילָנֵי הֲדַסַּיָּא וַאֲמַר אִילֵין דִּי שְׁלַח יְיָ לְהַלָּכָא בְּאַרְעָא: וַאֲתִיבוּ יָת מַלְאֲכָא דַּיְיָ דְּקָאִים בֵּין אִילָנֵי הֲדַסַּיָּא וַאֲמַרוּ הַלֵּיכְנָא בְּאַרְעָא וְהָא כָּל אַרְעָא יָתְבָא שְׁלֵיוָא וּשְׁקִיטָא: וַאֲתִיב מַלְאֲכָא דַּיְיָ וַאֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עַד אֵימָתַי אַתְּ לָא תְרַחֵים עַל יְרוּשְׁלֵם וְעַל קִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה דְּאֵיתֵיתָא עֲלֵיהוֹן לְוָוט דְּנַן שִׁבְעִין שְׁנִין: וַאֲתִיב יְיָ יָת מַלְאֲכָא דִּי מְמַלֵּיל עִמִּי פִּתְגָמִין תַּקְנִין פִּתְגָמִין דְּנִיחוּמִין: וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דִּי מְמַלֵּיל עִמִּי אִתְנַבֵּי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת מִתְפְּרַע אֲנָא פּוּרְעָנוּת יְרוּשְׁלֵם וּלְצִיּוֹן קִנְאָה רַבָּא: וּרְגַז רַב אֲנָא רָגֵיז עַל עַמְמַיָּא דְּיָשְׁרָן שְׁלֵיוָא דִּי אֲנָא רְגֵיזִית עַל עַמִּי זְעֵיר וְאִינוּן מְסַיְיעִין לְאַבְאָשָׁא: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֲתוּב לִירוּשְׁלֵם בְּרַחֲמִין בֵּית מַקְדְּשִׁי יִתְבְּנֵי בַהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְחוּט דִּמְשַׁחְתָּא יִתְנְגִיד עַל בִּנְיַין כֻּתְלֵי יְרוּשְׁלֵם:

רשי

אבותיכם איה הם. ראו שלקו מכה רעה ברעב בחרב ובשבי: והנביאים הלעולם יחיו. ואם תאמר אף הנביאי' איה הם הרי מתו אני משיב לכם וכי הנביאי' היה להם לעולם לחיות אך סופן מוכיח כי אמת היו דבריה' שכל דברי וחוקי גזירות פורענותי אשר צויתי את עבדי הנביאים עליכם הלא השיגו אבותיכם: ראיתי הלילה וגו'. רבותינו פירשו מה שפירשו באגדת חלק אך אין סדר הפרשה והלשון מתיישב בו: והנה איש. מלאך: על סוס אדום. רמז הוא ליפרע מכשדים מדי ופרס בחרב ובדם כמו שהוא אומר וקצף גדול אני קוצף על הגוי': ואחריו סוסים אדומים וגו'. מוכנים לשליחותו של מקו' ויש בהם מיני צבעים הרבה ושנה הוא לנו: שרוקים. לא ידעתי מה צבע הוא ויונתן תירגם קוחתין: בין ההדסים אשר במצולה. בין אילני הדסיא דבבבל: ואמר. למלאך אחד אשר היה מראה אותי כל זאת מה אלה אדוני והוא הרוכב על סוס אדום: ויען מלאך יי'. הוא הדובר בי: ויען יי' את המלאך שדובר בי דברים טובים. לא שמע הנביא מה ענהו אך ממה שאמר המלאך לו קרא לאמר קנאתי וגו' אני יודע שדברים טובים ענהו: להתהלך בארץ. לראות את שלוות האומות: קנאתי לציון. מתפרע אנא פורענות דין ירושלם מן המציקים לה: השאננים. אשר אלו אומרים עליהם שהם יושבים ושקטים: אשר אני קצפתי. על עמי מעט: והמה עזרו. על הקצף לרעה: וקו ינטה. למוד חומותיה ארכה ורחבה:

עוד

ארעך ב' ואינון מן זוגין מן ב' ב' א' בריש וא' וא' וסי' במסר' רבתא בערך ו'. ותהכל ה' דסמיכי בקריאה וסי' נכבר במלכים א' סי' ז'. ואת ערי ז' בקרי' וסי' ואת כל ערי המסכנות דמלכים ב' בפסוק. את ירוש' ואת ערי ח ר"פ. חגי מצוה נאם יי'. יען בלאך ויאמר. ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים. ואת בעלת דדברי הימים בתרא דפסוק: ח' פסו מסורתא מיבא ומיכא דלא נסבין ו' ובלה כבצע וסימ' בתוך אפרים בתוך מנשה. כל נגע כל מחלה' דברים טבים דברים נחמים. ארום בגוים ארום בארץ. שבט מישור שבט מלכותך. אבי ישי אבי דוד. על הסרך על אבהך. על בתוליה על הרים:

השם על יד זרובבל כאשר התנבאו חגי ושתיך כחותם: זה שבעים שנה. באורתיו באר היטב בספר דניאל: ויען. עתה הזכיר מה שענה השם בדרך כלל כאשר שמע אז הנביא ומלאך הוסיף לפרש לו: ויאמר. כל קנאה קשורה עם למד אינה כמו קשורה בבית והנה זה כמו המקנה אותה לו וה כטעם בעבור כמו ויקנא השם לארצו בעבור ארצו ואיה קנאה לטוב לאותו הנזכר וכשהיא קשורה בבית כמו ויקנאו בו פלשתים היא להפך: וקצף. זה לאות על מלחמות רבות וצרות קשות על הגוים בימים ההם: קצפתי מעט. על ישראל והם הוסיפו: לכן. וקו'. משקולת הבונים:

עד תפוצינה. בבל כר מרוב הטובה יגדל הייסוב: ואשא׳ גם זה במראה: ארבע קרנות׳ מארבע פאות ירושלם: ואומר. והנה טעם קרנות האויבי׳ שהיו סביבות ירושלם הבאים לזרותה כדרך וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו: ויראני. הזכיר השם כי זה סוד המראה הראשונה וחרשים חרשי משחית: ואומר. אל המלאך הדובר בי אע״פ שלא הזכירו כי יתפש דרך קצרה וטעם כפי איש על בני יהודה כל אחד כפי מעלתו: לא נשא ראשו. אחד מהם כנגד אלה הקרנות: ויבואו אלה. האכשים: לירות את קרנות׳ להשליכם ממקומם כמו ידו גורל והנה הטעם שיסורו כל השוטני׳ ויבנו הבית׳ ואשא. גם זאת במראות הלילה: ואומר. למוד משעלי הכפל כמו לחוג. לדוש לבוז והנה ראה כי ה

השם צוה ונזר שתהיה בנויה ככה באורך וברוחב לפני משחותו׳: והנה. יוצא׳ מבין ההדסי׳ והנה מלאך אחר יוצא והנה שליח אחר מהשם ל׳ המלאך הדובר בי: ויאמר. הלז. כמו הלזה אותו העומד והנה שלשה נתנבאו והם נערים זכריה שמואל וירמיה: פרזות. מחוץ לחומה: ואני. חומת אש. לשמור ירוש׳ והפרזות סביב להשחית כל ה הקרב אליהם להרע להם: הוי. לשון קריאה ביווי השם על יד הנביא לשארים בבבל לבוא אל ירושלם לעזור לבנות הבית ו ולעשות המצות שהם תלויות בארץ: מארץ צפון. היא בבל ושלם ומלכות פרס ומדי וטעם כי בארבע רוחו׳ כאשר לא יתחבר רוח אל רוח ככה הייתם עד עתה: הוי׳ יושבת. עם בת בבל והטעם שובי אל ארצך ואל תשכני עם זרים: כי. אחר שילוח כבודו אלי שלחני והטעם לומר ליושבי בבבל כי אין להם פחד מכל אויב בדרך לשוב אל ציון: כי. אני מניף ידי להכות כל מבקש ל לשלול אתכם: רני. ושכנתי. על תנאי אם התחברו ישראל מכל הגוים והנה לא עשו כן כאשר פירשתי ב במגילת שיר השירים וככה מראות האיפה כאשר אפרש: ונלוו. אם ישראל יבואו: ונחל. יקחנו לחלקו כמו ונחלתנו או הפועל יוצא כמו אשר ינחלו לכם: חסם

אלה הקרנות. אלה האומות אשר בארבע רוחות השמים אשר נגחו בקרניהם את יהודה וירושלם עד אשר זירום: ארבע חרשים. נגרים היודעים לנסר את הקרנות ורבותינו פירשו במסכת סוכה מי הם: ויאמר לאמ׳ אלה הקרנות. אשר ראית בראשונה: אשר זרו׳ את יהודה והשפילום עד כפי איש לא נשא ראשו לא נתנו לאחד מבני עמי להרים ראש: ויבאו אלה. החרשי׳ להחריד אותם הקרנות ולידות אותן לידות להשליך: חבל מדה: חוטא משיחה למוד את ירושלם כמה יהיה ארכה ורחבה: והנה המלאך הדובר ביוצא. הוא אשר בידו חבל המדה: רוץ דבר אל הנער. אל תצא עוד למוד כי נמלך הקב״ה בפמליא שלו שלא יהא לה קצב ושיעור ועתה רוץ דבר אל זכריה: פרזות תשב. מאין חומה כדי שיתישבו בה כל הבא ותגדל מ מיום אל יום: ואני אהיה לה. למגן כאילו חומות אש סביב וגם בתוכה תשכון שכינתי לכבוד בניי הוי הוי. אין לשון זה אלא לשון הכרזה והזעקת קיבוץ וכן תי׳ אכלו למדבריא הכריזו כמו ירעם מן שמיא אכלי מן שמיה: ונוסו מארץ׳ צאו גליות עמי מתוך בבל והשור: הוי ציון המלטי. אף זה לשון הכרזה האספו עם גלות ציון והמלטו מתוך בבל: אחר כבוד. אחר כבודכם אני שלוח להגדיל לכם כבוד ומדרש אגדה אחר כבוד אחר שאשלם לעשו כבוד שכיבד את אביו: והיו שלל לעבדיהם. לישראל שהם עתה עבדים להם: ונלוו. ונתחברו: ונחל יי׳ את יהודה׳ לנחלתו ולחלקו: הס

נחם ונחםו׳ פתחין וסימ׳ ותכל המלך דוד לצאת׳ אתם יראה פרעה׳ מיודע ישוב. נחם יי׳ על זאת. עוד קרא לאמר: זרו ב׳ וחס׳ ובעניין וסימ׳ ויאמר אלי אלה הקרנות. ויאמר מה אלה באים: למד ב׳ בתרי לישני וחס׳ למד ילמדו. למד את ירושלם: פרזות ג׳ בליש׳ וסי׳ ואברתם אעלה על ארץ פרזות. פרזות

עוֹד קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד תְּפוּצֶינָה עָרַי מִטּוֹב וְנִחַם יְהוָה עוֹד אֶת־צִיּוֹן וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃

ב וָאֶשָּׂא אֶת־עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה אַרְבַּע קְרָנוֹת׃ וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה אֶת־יִשְׂרָאֵל וִירוּשָׁלָם׃ וַיַּרְאֵנִי יְהוָה אַרְבָּעָה חָרָשִׁים׃ וָאֹמַר מָה אֵלֶּה בָאִים לַעֲשׂוֹת וַיֹּאמֶר לֵאמֹר אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר־זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה כְּפִי־אִישׁ לֹא־נָשָׂא רֹאשׁוֹ וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה לְהַחֲרִיד אֹתָם לְיַדּוֹת אֶת־קַרְנוֹת הַגּוֹיִם הַנֹּשְׂאִים קֶרֶן אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה לְזָרוֹתָהּ׃ וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה־אִישׁ וּבְיָדוֹ חֶבֶל מִדָּה׃ וָאֹמַר אָנָה אַתָּה הֹלֵךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי לָמֹד אֶת־יְרוּשָׁלִַם לִרְאוֹת כַּמָּה־רָחְבָּהּ וְכַמָּה אָרְכָּהּ׃ וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי יֹצֵא וּמַלְאָךְ אַחֵר יֹצֵא לִקְרָאתוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָו רֻץ דַּבֵּר אֶל־הַנַּעַר הַלָּז לֵאמֹר פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלִַם מֵרֹב אָדָם וּבְהֵמָה בְּתוֹכָהּ׃ וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְהוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ׃

הוֹי הוֹי וְנֻסוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן נְאֻם־יְהוָה כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה׃ הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת־בָּבֶל׃

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אַחַר כָּבוֹד שְׁלָחַנִי אֶל־הַגּוֹיִם הַשֹּׁלְלִים אֶתְכֶם כִּי הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ׃ כִּי הִנְנִי מֵנִיף אֶת־יָדִי עֲלֵיהֶם וְהָיוּ שָׁלָל לְעַבְדֵיהֶם וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחָנִי׃

רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה׃ וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ׃ וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃

עוד אתנבי למימר כדנן אמר יי צבאות עוד יתמלין קרוי עמי טובא וינחים יי עוד ית ציון ויתרעי עוד בירושלם: וזקפית ית עיני וחזית והא ארבע מלכוון: ואמרית למלאכא דממליל עימי מן אילין ואמר לי אילין מלכוותא דבדרא ית אנש יהודה וית ישראל ויתבי ירושלם: וחזיני יי ארבעא אומנין: ואמרית מה אילין אתן למעבד ואמר למימר אילין מלכוותא דבדרא ית אנש יהודה ולא שבקא להלכא בקומה זקופא ואתו אילין לאזעא יתהון למתבר ית מלכוות עממיא ד דנטלת זיין על ארעא דבית יהודה לאגלויתה: וזקפית עיני וחזית והא גברא ובידיה חוט דמשחתא: ואמרית לאן את אזיל ואמר לי למשח ית ירושלם למיחזי כמא פותיה וכמא אורכה: והא מלאכא דממליל עימי נפיק ומלאכא אוחרנא נפיק לקדמותיה: ואמר ליה רהוט מליל עם עולימא הדין דיכי למימר פצחין תיתב ירושלם מסגי אנשא ובעירא בגוה: ומימרי יהי לה אמר יי כשור דאשא מסקף לה סחור סחור וביקר אשרי שכינתי בגוה: אכלו למבדריא ואמרו להון אתכנשו מארעא ציפונא אמר יי ארי כארבע רוחי שמיא בדרית יתכון אמר יי: אכלו לכנישתא דציון ואמרו לה אשתזבי ואיתא דיתבא במדינת בבל: ארי כדנן אמר יי צבאות בתר יקרא דאמיר לאיתאה עליכו׳ שלחני על עממיא דבזזין יתכון ארי דמזיק בכון כד מושיט ידיה למקרב בגלגלי עינוהי: ארי הא אנא מרים ית מחת גבורתי עליהון ויהון עדי לפלחיהון ות ותדעון ארי יי צבאות שלחני: בועי וחדא כנשתא דציון ארי הא אנא מתגלי ואשרי שכינתי בגויך אמר יי: ויתוספון עממין סגיאין על עמיה דיי בעידנא ההיא ויהון קדמי לעם ואשרי שכנתי בגויך ותדעון ארי יי צבאות שלחני לאתנבאה עלך: ויחסין יי לדבית יהודה חולקהון על ארעא דקודשא ויתרעי עוד בירושלם:

מסרה

תשב ירושלם. על כן היהודים הפרזים: אל הגוים ה׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן ט״ל ובסוף ישעיה: ונלוו ד׳ וסי׳ ונלוו עליך ושמרו את משמרת. באו ונלוו אל יי׳. ונלוו גוים רבים. ונלוו עליהם רבים בחלקלקות: אדמת הקדש ל׳ וחד אדמת קדש ואינון מן ש״ה חדא חד לא נסיב ה׳ בריש תיבותא וחד נסיב וסימ׳ במס׳ רבתא בערך ה׳:

אבן עזרא

הס. על דרך ידמו כאבן ומלת נעור מבנין נפעל כמו נכון וזה הבנין יבוא בלשון הווה פעול גם בלשון עבר כמו נכונו ללצים שפטים והממלכה נכונה גם זה כמו לשון עבר והעתיד אשר יעור משנתו ובא קמץ קטן תחת גדול אולי היה כן בעבור אות הגרון והמפרש כי הוא כמו נערו כגורי אריות שברה נכונה חשב בעבור מלת הס: ויראני. השם כדרך מראות הלילה: והשטן. אויב כמו שטנה שכבלו וכאשר עמו צרי יהודה ושם כתוב כתבו שטנה והם היו שטן ליהושע כי לא ירדו שהבית יבנה ויהיה יהושע כהן גדול: ויאמר. שהשם יכיר כל שטן שוטן שלא יבנה הבית ותבנה עבודת בית המקדש שלימה וטעם הלא דרך משל כי לאלה נערם שכמלטו מהגלות או איך תוכל לשטנו והאם לא הזיקו דרך משל איך תוכל לשטנו אחרי ש שהוא מצל מהגלות: ויהושע. יש אומרים כי הבגדים הצואים אחד מבני בניו היה חתן לסנבלט וזה ה העון אינו על יהושע כי לא היה זה בימיו והנכון כי לא היה לו בגדי כבוד ותפארת כי לא היה להם רק מזבח להקריב העולו׳ ואין להם בית ולא פ פרכת וכפרת ומזבח הזהב ובגדי זהב והנה הבגדים משל שאין לו כבוד והדר: ויען. זה המלאך אל העומדים לפני זה ה המלאך והוא שר ע עליהם כי יענו מה שיכוס וא״א כי לפניו שב ליהושע וזה רחוק כי למה יעמדו לכנים לפניו ומה מעלה יש לו כי יהוא לבוש בגדים צואים ודע כי לבוש פועל יוצא והאומרו לובש הוא לובש עצמו ולבוש אחר שם עליו אלה הבגדים הצואים ומלת עונך כדרך גדול עוני מנשוא גדול עונשי ובעדי על כן אמר אחריו הן גרשת אותי וגם זה עונך כ ככה: העברתי מעליך. עונשך ועניך וחרפתך כדרך וכקח החיים מעון וכן והאם תמא את עונה: מחלצות. כמו את חליצתו חליפתו דבר שהוא כחלץ ממנו ו ומחלצו שחלץ אחרים תחתיהן: ואומר. אמר ר׳ מריכוק כי הוא תחת ויאמר וכזה לא ימצא בלשון הקדש והנכון שהנבואה אמר אחר שהסירו הבגדים הצואי׳ וילבשוהו בגדי תפארת כמה היה כ נאה אילו היה צניף טהור על ראשו או מלת ואומר זה בלבי ככה חשבתי בלבי וראיתי שנתקיימה מחשבתי והנה הושם הצניף הטהור על ראשו וכבר הלבישוהו בגדים כמו וירם תולע׳ ויבאם וכבר באם כי כל דבר יבאם תחלה ואחר כן ירום תולעת: ויעד. כפתח העי״ן בעבור היותו מהגרון כמו ויסב את כל הרכוש: כה. טעם וגם אם היית טוב כי אבוך יהוצדק שהיה כהן גדול בבית ראשון ואו וכתיב כלה רפה בלשון ישמעאל וכמוהו והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וככה והחרמתי את עריהם והנה שכרו שיהלך בין העומדים שהם המלאכים: שמע נא. עתה ראיתי מפרש כי הכהן הגדול שב אל יהוצדק לא אל יהושע כי את׳ שמשם בטנוף ולא פירש נכון כי או הראיתי לו דברי המלאך ליהושע הפסוק הזה שקרא׳ו לכמו הכהן הגדול: ורעיך. הם שאר הכהני׳ שהם רואים לשבת לפניו כי הוא הכהן הגדול: כי אנשי מופת. רואים הם שיעשה להם מופת: צמח. הוא זרובבל כ״ט יאמר צמח שמו וסוף הפרשה מוכיח לפני זרובבל ומפרשים רבים אמרו כי זה צמח הוא המשיח ונקרא זרובבל כי הוא מזרעו כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם גם אני משיתי דרך דרש כי צמח בגימטריא מנחם והוא בן עמיאל כי זאת האבן היא אבן המשקולת כאשר יפרש עוד שתהיה ביד זרובבל בהחלו ליסד הבית וזה יהיה לפני יהושע וכן פי׳ הפסוק האבן אשר נתתי ביד זרובבל לפני יהושע: ומשתי. הנה זאת המלה מהפעלים הנוחים כמלת שב שתמצא על בנים דרכים שב הוא בעצמו וגם ושב אחר כמו והשיב ככה לא ממו מקרב המחנה. ומשתי את עון הארץ וטעם עון השעב והרע והגלות: ביום

הלא זה חד מן י״ד פסוקין בטעם פ׳ השפחא כך דינה לעולם לא ישרהוה כי אם מרכא אך ב״ד מקומו׳ ישרתוה דרגא עם ב׳ מרכות הנקראות תרין חוטרין וסימ׳ נמסר בסוף סדר משות וכריש חבקוק: וגם אתה ג׳ בקריא׳ וסי׳ וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי. וגם אתה ידעת את אשר עשה לי. וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר:

הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃

וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃

ספו כל רשיעיא מן קדם יי ארי אתגלי ממדור קודשיה׃

ואחזיני ית יהושע כהנא רבא קאים קדם מלאכא דיי וחטאה קאים על ימיניה לאסטנא ליה׃ ואמר יי לחטאה יזיף יי בך יחטא ויזיף יי בך דאתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם הלא דין אוד משיזב מיקידא׃ ויהושע ליה בנין דנסבן להון נשין דלא כשרין לכהונתא וקאים קדם מלאכא׃ ואתיב ואמר לדמשמשין קדמוהי למימר ואמרו ליה ויפיק נשין דלא כשרין לכהונתא מביתיה ואמר ליה חזי דאעדיתי מנך חובך ואלבישית יתך זכוון׃ ואמרית שוו מצנפא דכיא על רישיה ושויאו מצנפא דכיא על רישיה ואסבוהי איתא דכשרא לכהונתא ומלאכא דיי קאים׃ ואסהיד מלאכא דיי ביהושע למימר׃ כדנן אמר יי צבאות אם באורחן דתקנן קדמי תהך ואם ית מטרת ממרי תטר ואף את תדין לדם לדמשמשין בבית מקדשי ואף תטר ית עזרתי ובאחיות מיתיא אחייך ואתן לך ריגלין מהלכן בין ספריא האילין׃ שמע כען יהושע כהנא רבא את וחברך דיתבין קדמך ארי גברין כשרין למעבד להון ניסין אינון ארי הא אנא מיתי ית עבדי משיחא ויתגלי׃ ארי הא אבנא דיהבית קדם יהושע על אבנא חדא שבעא חזיאן להא אנא גלי חזיתהא אמר יי צבאות ואעדי ית חוב ארעא ההיא ביומא חד׃

רש״י

הס כל בשר. כל שאר האומות: כי נעור. לשון הערה והקצה: לשטנו. להשטינו על שהיו בניו נשואי׳ נשים נכריות כמו שכתו׳ בספר עזרא וימצא מבני הכהני׳ אשר הושיבו נשי׳ נכריו׳ מבני ישוע בן יהוצדק: יגער ה׳ בך השטן. יגער הב״ה בך אתה השטן וחוזר וגוער בך הוא הבוחר בירושלם שלא תכנס לפניו לקטרג הצדיק הזה הלא ראוי הוא וזכה לכך שהוצל מאש השריפה: הלא זה אוד מוצל מאש. משורש בהגדת חלק שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור: לבוש בגדי׳ צואים. כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשא דלא כשרין לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם: הסירו הבגדים הצואים מעליו. יבדילו בניו את נשותיהם וימחול לו: מחלצות. חליפות בגדים נאים כלומר זכיות אבל לפי שדימה העון לבגדי׳ צואים דימה הזכות למחלצות בגדים נאים ולבנים: ואומר. אני זכריה: ישימו צניף טהור וגו׳. בקשתי רחמים עליו: ויעד. לשון התראה כמו העידה בם את השמים וגו׳: אם בדרכי תלך וגם אני זאת אעשה לך: אתה תדין את ביתי. תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי: ונתתי לך מהלכים. כתרגומו ובאחיות מתיא אחייך ואתן לך ריגלין דמהלכין בין שרפיא ה האלין. ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד: העומדים. שרפי׳ ומלאכי השרת שאין להם ישיבה: אתה ורעיך. חנניה מישאל ועזריה היו: אנשי מופת. גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס: כי הנני מביא את עבדי צמח. כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחצר המלך אני מצמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך למלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמ׳ בסנהדרין: כי הנה האבן. יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכם ואותו היסוד שבי ה הזומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי: על אבן אחת שבעה עינים. סופו להרחיב על אחד שבעה וכן תי״ע אבנא חדא שבעה חזיין ליה. ולשון עינים לשון מראות ולי נראה שבעה עינים על שם עיני ה׳ הנה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו בנבואה זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה׳ המה משוטטים אלא לומר שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבניינו: הנני מפתח פתוחה. מתיר קיטוריה מפיר עצת האויבים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה: ומשתי. והסירותי: ביום אחד. לא ידעתי איזה יום. ונגלה

עינים ב״ח בקריא׳ וסימ׳ והנה הוא לך כסות עינים. ותשב בפתח עינים. חכלילי עינים מיין ולבן. בכלות עינים ומדיבת נפש דבחקתי. נפל וגלוי עינים. וחברו. וכליון עינים דכי תבא. עם יפה עינים וטוב ראי. שמעו נא זאת עם סכל. וגבותם מלאות עינים סביב. וכל בשרם וגביהם. בתוך בית המרי אתה יושב. ומשקרו׳ עינים. טהור עינים מראות ברע דתריסר. נגששה כעורים קיר. לפקוח עינים עורות. על אבן אחת שבעה עינים. מצות ה׳ ברה מאירת עינים. גבה עינים ורחב לב. עינים להם ולא יראו. וחברו. ושח עינים יושיע. עינים הייתי לעור. עינים רמות לשון שקר. מאור עינים ישמח לב. רום עינים ורחב לב. למי חכלילו׳ עינים. טוב מראה עינים מהלך נפש:

ביום: שיוסד ההיכל אז תשכנו לבטח והנה דברי זכריה כדברי חגי הנביא: וישב. בעבור שאמר ויעירני והוא ישן וטעם יעור ולא יוער על ידי אחר רק מעצמו בלט כאילו מעצמו נעור: ויאמר. וגלה. כמו גלות עליות ועתה אומר לך בדרך קצרה דבר זאת המנורה כי הזכיר זה הנביא אחר כן כל דבריה היו שנים זתים אילנו' מימין הגלה ומשמאלה ושבלי הזתים נופלים מהאילנים על פני צנתרות זהב ומאיליהם נשלו ונדרכו ונעשה שמן זך כזהב והם מריקים אל הגלה ובגלה היו שבעה מוצקות שבעה נרות ושבעה מוצקות והנה שבעה פעם אחרת כמו אל החבר החיבורה אל העם והמלאך פירש טעם זאת המראה: לא בחיל ולא בכח: כאשר ראיתי השמן נעשה מאליו ודולק ככה יבנה הבית לא בכח גדול שיש לזרובבל ולא ברוב חילו כי אם ברוח השם וסיועו: ושנים. עוד יפרש מה טעם הזתים שהיו שנים: ויען. ידע הנביא כי זה במראה הנבואה על כן שאל: ויען. שאלו אם יש בו טעם חכמה להבין טעם המראה: ויען. הנה דבר י"י יבנה הבית וכת"י כנביא דיי' מסעדין להון: מי. הנביא ידבר אל כל שר ומלך אם אתה כ כחשב בעיניך כהר פלוני הגדול למישור תשוב לפני זרובבל והוציאו את האבן הראשה היא האבן הבדיל שתנתן ביד זרובבל והיא האמורה למעלה אשר נתתי לפני יהושע: תשואות. שאון רב יהיה לה שאון חן חן לה שהכל ישמח כמו תשואות מלאה: ויהי. עתה יפרש דברי המנורה: ידי. יסדו. פועל עבר תבצענה. תשלמנה כמו כי יבצע י"י את כל מעשהו: וידעת. לזרובבל ידבר שהוא במקום כל ישראל: שלחני אליכם. לו ולכל ישראל: כי. קטנו' תואר והמתואר חסר כמו וידבר אתם קשות ותלת בז מן עלומי הציון כמו לא יבוזו לגנב והנה הוא כי מיבז ליום כאחות או ישועות קטנו' וזהו חסרון המתואר כמו וידבר אתם מלו' קשות כאשר יראו אבן ה המשקולת שהיא אבן הבדיל ביד זרובבל ל לבנות הבית הנה ש שבעה עינים ישמרוה שלא יקרב אים ל להפילה ויתכן שבעה עינים הרבה מומרים ופי' אחר כמו שפירש המלאך שבעה אלה עיני השם ופירש המלאך כי השבעה הם עיני השם שהם משוטטים בכל הארץ וטעם שבעה כדרך ויקרא אותה שבעה ושבועה מגזרת שבעה כמו שאמר כי שם נשבעו שניה' על דרך שהזכיר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע וצריך פי' ארוך כי שם כתו' שש פאות הם מעלה ומטה פנים ואחור ימין ושמאל והיכל הקדש מכוון באמצע וזה קצת הפירו' כי לכל דבר יש השם פאות שהזכיר והיכל הקדש הוא הדביר אשר לו הפאות האלה והוא מכוון באמצע וקראו היכל הקדש הוא הנכבד האמצעי והוא בעל הפאות כי מתנו הם ולו הפאות ודבר זה כולל כל הנזכרים ועל הנכבד יותר הזכיר היכל קדש: ויען. שבלים. לשון קנה כמו קנים פילגשים: ואומר. גם שאל על שתי השבלים שנכרתו משני הזתים המריקים מעליהם את הצנתרות שנדרכו בהם הזתים והם מריקי' מעליהם השמן הטוב הזך כזהב יריקו אל הגלה ובגלה מוצקות אשר מהם יוצק השמן לנרות אשר על ראש המנורה: ויאמר

ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש אל רעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה: וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר יעור משנתו: ויאמר אלי מה אתה ראה ויאמר ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה על ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה: ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה: ואען ואמר אל המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני: ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה המה אלה ואמר לא אדני: ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר יהוה אל זרבבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר יהוה צבאות: מי אתה הר הגדול לפני זרבבל למישר והוציא את האבן הראשה תשאות חן חן לה: ויהי דבר יהוה אלי לאמר: ידי זרבבל יסדו הבית הזה וידיו תבצענה וידעת כי יהוה צבאות שלחני אליכם: כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל שבעה אלה עיני יהוה המה משוטטים בכל הארץ: ואען ואמר אליו מה שני הזיתים האלה על ימין המנורה ועל שמאולה: ואען שנית ואמר אליו מה שתי שבלי הזיתים אשר ביד שני צנתרות הזהב המריקים מעליהם הזהב: ויאמר אלי לאמר הלוא ידעת מה אלה ואמר לא אדני:

בעידנא ההיא אמר יי צבאות תערעון גבר לחבריה לתחות פירי גופנוהי ולתחות פירי תינוהי: ותב מלאכא דממליל עמי ואערני כגברא דמתער משינתיה: ואמר לי מה את חזי ואמרית חזיתי והא מנרתא דדהבא כלה וגולתה על רישה ושבעא בוצינהא דעלה שבעא ושבעא דמריקין מנהון משחא לבוציניא דעל רישה: ותרתין זיתין דעלה חד מימין גולתה וחד על סמלתה: ואתיבית ואמרית למלאכא דמליל עמי למימר מא אילין ריבוני: ואתיב מלאכא דמליל עמי ואמר לי הלא ידעתא מן אינון אילין ואמרית לא ריבוני: ואתיב ואמר לי למימר דין פתגמא דיי עם זרבבל למימר לא בחילא ולא בגבורא אלהן במימרי אמר יי צבאות: מא את חשיבא מלכותא טפשתא קדם זרבבל הלא כמישר ויגלי ית משיחיה דאמיר שמיה מלקדמין וישלוט בכל מלכותא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ידי זרבבל שריאה למיבני ביתא הדין וידוהי ישכללוניה ותידעון ארי יי צבאות שלחני לאיתנבאה לכון: ארי מן תוא דיכי דבסר יומא דין על בנינא דהוא זעיר הלא יתוב ויחדי כד יחזי ית אבן משקולתא בידא דזרבבל שבעה נידבכין כאילין קדם יי גלן עובדי בני אינשא בכל ארעא: ואתיבית ואמרית ליה מא תרין זיתיא האילין על ימין מנרתא ועל סמלא: ואתיבית תנינות ואמרית ליה מא תרין שובלי זיתיא דביד תרין אסקריטון דדהב דמריקין מנהון משחא לבוציני דדהבא: ואמר לי הלא ידעתא מן אילין ואמרית לא ריבוני:

רש"י

וגולה על ראשה. כמו גולות עליון לשון מעיין כמין ספל גדול עגול: ושבעה נרותיה. כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוצקות. לכל נר ונר בהן שבעה צנורות קטנ' שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר: ושנים זתים עליה. אלה שני אילנות שהזיתים גדלים בהם: אחד מימין הגולה ואח' משמאלה וגו'. וכאן לא פירש על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבו' ועדשו' של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והזית' נחבטו' מאליהם לתוך הצנתרות ומתחממות שם כבמעטן ונעצרי' שם כבבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרות ומהצנתרו' לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והמוצקו' והנרות הרבעי' ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים הרבעים ותשע על אור של יום בראשית: מה אלה אדוני. מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו: זה דבר יי' אל זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בניין ביתי: כי אם ברוחי. אני אתן רוחי על דריוש ויצוה לכם לבנות ולעשות כל צרכי הוצאת הבניין משלו ולעזור את אתכם בחטין ויין ושמן ועצים כמו שמפור' בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם: מי אתה הר הגדול. שרי עבר הנהר תתני פחת עבר נהרא ושתר בוזני וכנותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו: והוציא את האבן הראשה. האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבונים והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבניין כאה ומפואר: תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בניין זה העשוי על ידי אבן המשקולת הזאת תשואות חן כמו תשואות כוי פים תשואות מליאה עיר הומיה קול שאון כולם לשון השמעת קול הם: ידי זרובבל יסדו הבית הזה. מתחילה ועד סוף בימי כורש הראשון: וידיו תבצענה. אותו עתה תבצענה לשון גמר הוא כמו כי יבצע י"י כל מעשהו: כי מי בז ליום. שיוסד הבית אשר הוקטן בעיניהם כמו שנאמר בעזרא ורבים מהכהני' אשר ראו הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ובנבואת חגי הלא כמוהו כאין בעיני' ושמחו עתה כשיראו את האבן הבדיל התלויה בחוט המשקולת אשר ביד אדריכל ראש הבונים שמכוון בה ראש הפינה וזו תהיה ביד זרובבל: שבעה אלה. על אחד שבעה ביסוד הראשון שבימי כורש וכן ת"י שבעה נדבכין כאילין: עיני יי' המה משוטטים. ולו נראה לעשות כן והוא ראה את זרובבל זה הגון לדבר: מה שני הזיתים. מה רמז הם ומה רמז שני שבלי זיתים טרוקי' בנופו קבוצת זתים בענף כמין שבולת: אשר ביד שני צנתרות. כלומ' אצל שני הצנתרות כמו ראו חלקת יואב על ידו: המריקים מעליהם את השמן: הזה הצלול וטוב להאיר ולהצהיב כמו מצפון זהב יאתה: שני

מ״ב בני היצהר. קרן כהונה ומלכות המשוחים בשמן המשחה ׃ העומדים על אדון כל הארץ. לבקש מלפניו להחזיר את גדולתם ׃ מגלה עפה. רבותינו פירשו כפולה ואמרו שהתורה כתובה בה ולמדו מכאן שהעולם אחד משלשת אלפים ומאתים בתורה כדאיתא בעירובי׳ ויונתן תרגם מגילתא פרחא פורחת באויר ולפי פשוטו של פרשה

ויאמר. הטעם זרובבל בן יהוצדק שהוא המשוח כי הוא משוח לשבת על כסא ישראל כאשר הוא כתוב ומשל על כסאו ויהושע משוח כי הוא כהן גדול וכתוב ועצת שלום תהיה בין שניהם ולא יקנאו זה בזה ׃ ואשוב. עפה. כאילו תעוף על כן כתוב היוצאת על פני כל הארץ ויש מפרש שאמר כפולה מגזרת ארמית ואין טעם

ואשא עיני ואראה ג׳ דסמיכי וסימ׳ והנה מגלה עפה. ארבע מרכבות יוצאות. והנה איל אחד ׃ כמוה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ איש אשר יעשה כמוה להריח בה. והנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד. כל הגונב מזה כמוה נקה ב׳ בפסוק ׃ הוצאתיה ה׳ מל׳ ומטניין באתיהון וסימ׳ בסדר כי תבא ׃ עפרת ד׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ צללו

וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ׃

ה וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה מְגִלָּה עָפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרָחְבָּהּ עֶשֶׂר בָּאַמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאָלָה הַיּוֹצֵאת עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ כִּי כָל הַגֹּנֵב מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה וְכָל הַנִּשְׁבָּע מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה׃ הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּבָאָה אֶל בֵּית הַגַּנָּב וְאֶל בֵּית הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנֶה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלַּתּוּ וְאֶת עֵצָיו וְאֶת אֲבָנָיו׃ וַיֵּצֵא הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מָה הַיּוֹצֵאת הַזֹּאת׃ וָאֹמַר מַה הִיא וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת וַיֹּאמֶר זֹאת עֵינָם בְּכָל הָאָרֶץ׃ וְהִנֵּה כִּכַּר עֹפֶרֶת נִשֵּׂאת וְזֹאת אִשָּׁה אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה׃ וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ אֶל תּוֹךְ הָאֵיפָה וַיַּשְׁלֵךְ אֶת אֶבֶן הָעֹפֶרֶת אֶל פִּיהָ׃ וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה וַתִּשֶּׂאנָה אֶת הָאֵיפָה בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָיִם׃ וָאֹמַר אֶל הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנָה הֵמָּה מוֹלִכוֹת אֶת הָאֵיפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנוֹת לָה בַיִת בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָּׁם עַל מְכֻנָתָהּ׃

וַאֲמַר אִלֵּין תְּרֵין בְּנֵי רַבְרְבַיָא דְקַיְמִין קֳדָם רִבּוֹן כָּל אַרְעָא׃ וְתָבִית וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא מְגִלָּא פָרְחָא׃ וַאֲמַר לִי מָה אַתְּ חָזֵי וַאֲמָרִית אֲנָא חָזֵי מְגִלָּה פָרְחָא אוּרְכַּהּ עַשְׂרִין אַמִּין וּפוּתְיַהּ עֲשַׂר אַמִּין׃ וַאֲמַר לִי דָא מוֹמָתָא דַעֲתִידָא לְמִפַּק עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא אֲרֵי כָּל דְגָנִיב וּמְכַדִּיב סַהֲדָא לָקֵי וְכָל דְקַיֵים בִּשְׁמִי לְשִׁקַר סַהֲדָא לָקֵי׃ אַפֵּיקְתַּהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְתֵיעוּל לְבֵית גַּנָּבָא וּלְבֵית דִמְקַיֵים בִּשְׁמִי לְשִׁקַר וְתָבִית בְּגוֹ בֵּיתֵיהּ וּתְשֵׁיצֵינֵיהּ וְיָת אָעוֹהִי וְיָת אַבְנוֹהִי׃ וּנְפַק מַלְאֲכָא דִמְמַלֵּל עִמִּי וַאֲמַר לִי זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי מָאן דְגָלָן אִילֵין׃ וַאֲמָרִית מַן אִינוּן וַאֲמַר אִילֵין עַמָּא דַהֲווֹ נַסְבִין וְיַהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא וַאֲמַר הָא אִינוּן גָּלָן קֳדָם כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ וְהָא עַמְמַיָא קַלִּילִין מַגְלָן יָתְהוֹן בְּקַלִּילוּ וְאָתוּ עַמְמִין אוֹחֲרָנִין וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן עַל דַהֲווֹ נַסְבִין וְיַהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא׃ וַאֲמַר עַל דָא אִתְחַיִּיבוּ וְגָלוּ עַל דַהֲווֹ נַסְבִין וְיַהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא וְאָתוּ עַמְמִין אוֹחֲרָנִין וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן׃ וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא תַרְתֵּין מְדִינָן גָּלְיָין לְבֵינֵי מַלְכְּוָות עַמְמֵי אַרְעָא וְעַמְמִין קַלִּילִין מַגְלָן יָתְהוֹן בְּקַלִּילוּ כְּמָא דְמִשְׁתְּדֵי נִשְׁרָא וְאַגְלִיאוּ יָת עַמָּא דַהֲווֹ נַסְבִין וְיַהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא לְבֵינֵי מַלְכְוָות עַמְמַיָא דְאַרְעָא דִתְחוֹת כָּל שְׁמַיָא׃ וַאֲמָרִית לְמַלְאֲכָא דִמְמַלֵּל עִמִּי לְאָן אִינוּן מַגְלָן יָת עַמָּא דַהֲווֹ נַסְבִין וְיַהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא׃ וַאֲמַר לִי לְאַתְקָנָאָה לְהוֹן אֲתַר בִּמְדִינַת בָּבֶל וְיִתְעַכְּבוּן וְיִתְאַחֲדוּן תַּמָּן עַד דְיִמְטֵי זִמְנְהוֹן׃

מגילת פורענות היתה והוא מראה יחזקאל וכתוב אליה קינים והגה והי ׃ זאת האלה. זאת שכתוב בה פורענות נקמת שבועת שקר ׃ היוצאת. עתה מבית קדשי הקדשים מלפני השכינה להתהלך על פני כל הארץ וזהו ארכה עשרי׳ ורחבה עשר כמדת פתח העזר׳ וההיכל אשר תצא דרך שם ׃ כי כל הגונב. עד עכשיו ׃ מזה כמוה נקה. מזה הפורענו׳ כמו שהוא מפורש בה נקה ולא נשתלם פורענות יחידים העוברים על התורה לא המתין עד שנתמלאת סאת כולם ולקו כולם כאחת בחורבן ובגולה וכן כל הנשבע לשקר עד הנה מזה הפורענות כמו שהמגילה הזאת מגדת נקה ולא נשתלם אבל מכאן ואילך הוצאתיה לשוט בארץ ולנקום מן הגנבים והנשבעים לשקר מעכשיו ובאה אל בית הגנב וגו׳ ׃ שא עיניך וראה. עוד יוצאת אחרת שתצא מבית קדש הקדשים ׃ ואומר מה היא. היוצאת שתאמר אלי לראות ׃ ויאמר זאת האיפה. שתראה יוצאת כמין איפה שמודדין בה ׃ ויאמר זאת עינם בכל הארץ. ולאחר שראיתיה אמר זאת היא מדה שלקו בה אותם שעי׳ בכל הארץ לגזול ולעשות להקטין איפה ולהגדיל שקל ונמדד להם סאה בסאה ׃ והנה ככר עופרת נשאת. ראיתי שנשאת מעל הארץ לאויר משקל ככר עופרת וראיתי עוד וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה ׃ ויאמ׳ זאת הרשעה. האשה זאת שאתה רואה בתוך האיפה היא מדת דרך הרשע אשר יכהנו בה הרשעי׳ והנה עתה נתונה בתוכה ללקו׳ בתוך הסאה עצמה שמדדו בה מדה במדה ׃ וישלך אותה. עד עתה היתה יושבת והוא השליכה ותבטה לתוכה רמז ליסורין ולעונשין ׃ וישלך את אבן העופרת אל פיה. לשקעה לתבן לא יגדלו עוד ולא ישמע קולן לשדד עניים ואביוני׳ ׃ שתי׳ נשים יוצאו׳. מן הבית ׃ החסידה דייה לבנה וולטויר בלע״ז ׃ והוכן והוניחה שם. והוכן הבית והונחה האיפה עם הרשעים שבתוכה ׃ שם. באותו הבית ׃ על מכונתה. על קביעותה ועל בסיסה כאן רמז לו שבעונם של ישר׳ שמדדו בשאת עבירו׳ ורשע לקו באותה מדה ובאו שתי אומו׳ שמלכו כאחת הן בבל וכשדי׳ חיל נבוכ׳ נצר והגלום לבבל ושם עמדו קבועים על מכון בסים ההוקבע להם והוא לפי מלאות שבעי׳ שנה עד עתה שחזרו ונוטה פירוש זה אחר יונתן במקצת וכמה דרכים פותרים בה ולא נתיישבו לי. ורבותינו פירשו ולמדו מכאן שנמסר להם יצר הרע לחכמי כנסת הגדולה ושדיוה לרודא דאברא ושפאוה באברא משום דמחיב קליה כדאיתא בסנהדרין ובמסכת יומא ושפתרתי מלכות נבוכד נצר בכפל שתי אומות ראיתי במדרש תילי׳ שארבע מלכיות הללו שנשתעבדו בישראל כפולות היו בבל וכשדים מדי ופרס יון ומוקדון אדום וישמעאל ועל ככה יסד הקליר היא רביעית היא שמיכית על אדום ׃ והשדים לבוא לבנין הבית ומלת והוניחה מורכבת מן והונחה והניחה כמו יושבת בלבנון מקוננת בארזים במתותני ורבים ככה ׃

לפירושו ויפת אמר פרוש׳ כמו ועפו בכתף פלשתים ׃ ויאמר. ראה כאילו זאת המגילה יוצאה מבית השם שבגנה שלחה על האולם על כן מדת הארך והרוחב כמו האולם ׃ ויאמר. זאת האלה. התורה וטעם היוצאת על פני כל הארץ כי היא כוללת היהודים שהיו בירושלם ואשר נשארו בבבל ובארץ פרס וטעם מזה כמוה כי היה כתוב במגלה מזה הצד הגונב נקה ומצד שני הנשבע נקה או מזה ומזה כי הגונב והנשבע נקה והוא נכון וטעם נקה שיחשוב כל אחד הגונב והנשבע כי השם נקהו ׃ והוצאתיה. ולנה. לשון נקבה כמו ולנה והיא מלה זרה והנה הטעם שיוכיח הנביא אלה העושים אלה השתים עבירות ׃ ויצא. ממערכת מלאכי אחרים והנה יוצאת אחרת אחרי שיוצאת בראשונה והיא האלה עתה שב להוכיח העומדי׳ בבבל ולא באו לבנות הבית ולדור בארץ הקדושה למלאת מצות השם כי היא תחלת המראות הקרבות בבנין ירושלם גם אחר המראות כבוד השם שצוה לעשות לבלתי מהגולה שמתנדבים והנה במראה הראשונה ראה מגילה ועתה לא ידע מה היא כי האלה נראית לאשר כמצאה בידו והגנבה או ליוודע שהוא נשבע לשקר וזאת היוצאת היא נסתרת ונעלמת בלב ׃ ויאמר. זאת האיפה. וטעם איפה כי השם ימוד לאנשי הרשע כפי מחשבתם ׃ ויאמר זאת עינ׳. השם יגלה הנסתר עד שיראוהו הכל ׃ והנה. עופרת. שהיא כבד׳ ומלת נשאת תואר מבנין נפעל והשלם נשאה כמו רוח נשברה והעופרת היתה כסוחה באיפה ׃ וזאת אשה. משפחה מישראל ׃ ויאמר זאת הרשעה. מחשבת רשע שים בלב האשה וטעם וישלך כמו וכל עולה קפצה ׃ ואשא. המראה הראשונה לא נשלמה רק עם זאת וטעם שתים נשים שני שרי ארתחשסתא שהיה מלך בבל שיעשה חמס למשפחות ישראל העומדים בבבל שנשארו ולא שמעו אל מצות יי׳ ביד נביאו לבוא לבית שני והנה אלה לא יניחו האשה שהיא משפחת ישראל היושבת שתוך האיפה שתברח משם וטעם אנה המה מוליכות את האיפה המדה שגזר השם לגמול עליהם ׃ ויאמר. לבנות. לאשה שהיא בתוך האיפה ׃ בית בארץ שנער. כי שם יעכבוה בעל כרחה בעבור העון שלא רצתה לבוא לבנין הבית ומלת והוניחה מורכבת מן והונחה והניחה כמו יושבת בלבנון מקוננת בארזים במתותני ורבים ככה ׃ והטוב

בעפרת כמים. אך את הזהב ואת הכסף. נחר נפוח מאש תם עפרת. בעט ברזל ועפרת ׃ שתים נשים ג׳ וסי׳ אז תבאנה שתים נשים. בן אדם שתים נשים בנות אם אחת. והנה שתים נשים יוצאו׳ ׃ לה ג׳ דלא מפקי׳ ה׳ בקרי׳ וסי׳ ויקרא לה נבח בשמו. לבנות לה בית בארץ שנער. ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלום. אנך ׃

אבן עזרא

ואשוב. כאשר כשלמה זאת המראה : והנה ארבע מרכבות. המרכבה ארבעה סוסים ככתו' בספר מלכים וטעם מבין שני ההרים על הגזרות על דרך וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ונחשת שהם עומדים : במרכבה. ואלה הסוסים שבראש הספר במראה הראשונה : ובמרכבה. הנה במרכבת השלש הזכיר הסוסים עין א אחר להם וזה מסוכא מזה אדום שחור ולבן רק ברביעית הזכיר שני גוונים ברודים ב גם אמוצים מגזרת אמץ והוא גון התקיף ונראה למרחוק יותר מכל הגוונים : ואען. גם זאת המראה היתה בעוד המלאך עומד : ויען. אלה הגזרות היוצאות לארבע קצות הארץ ומהתיצב כמו להתיצב עליו': אשר. הזכיר המראה השנית כי היא עיקר המראה על היהודים אשר כ כשארו אל ארץ צפון בבל ופרס : והלבנים יצאו אל אחריהם. ולא חשש לדעת את הארץ אשר יצאו שם : והברדים : הם המרכבה הרביעית : יצאו אל דרום הפך מ המרכב' השנית שיצא' אל ארץ צפון. והאמצים. הם האדומי' לברם שהיו במרכבה הראשונה : ויבקשו ללכת להתהלך בארץ. למזרח ולמערב במצות אדון כל הארץ על כן ויאמר לכו : ויזעק. וידבר. המלאך הדובר בו על פי השם כי השחורים היוצאים אל ארץ צפון עשו נקמ' השם בצפון וזה טע' הניחו את רוחו כמו ותשל ברוחו. וטעם זאת המראה ם שהודיע הנביא לישרא' כי כל היושב מהם ב בארץ צפון וירושלם תשכן לבטח : ויהי. זאת נכתבה לאחר כל הבית לאחר בית השם וזה הנביא התנב' לפני בואם כאשר אפרש : לקוח. שם הפועל תחת ציווי כמו זכור את יום השבת : ובאת אתה. בעצמך ביום ההוא : בית יאשיהו בן צפניה שהיה בירושלם : אשר באו מבבל. שב אל חלדי וטוביה וידעיה כמו על שפת הים שב אל ישר': ולקחת כסף וזהב. שיביאו נדבה לבית השם וגם מהם עטרו' ושים אותם בראש יהושע כאשר

רשי

וההרים הרי נחשת. סימן על חוזק מלכיות הללו הבא להם מבין שני ההרים שהוא קשה ואמיץ שאלו ארבע מרכבות שלוחי הב"ה לתת ממשלת לארבע מלכיות בבל ומדי ויון ואדום : סוסים אדומים. הם שהרכיבו את בבל שהיא אדומה כמו שכתוב אנת הוא רישא דדהבא : שחורים. להרכיב את מדי שהשחירה את פניהם של ישראל בימי המן : הלבנים. להרכיב את פרס שבנה את הבי' : הברודים. המה מנומרים להרכיב את יון שעינו את ישראל במיני גזירות ושמר משוכו' זו מזו : האמוצים. להרכיב אדום ולא ידעתי מהו לשון אמוצים ויונתן תרגם קטמנים : אלה ארבע רוחות השמים. שרי האומות מלכיות המושלות בארבע רוחות : יוצאות מהתיצב וגו'. באו לפניו ונתן להם רשו' מפיו למשול : אשר בה סוסים השחורים יוצאו אל ארץ צפון. להרכיב את מדי ועל האדומי' לא כתב יוצאים שכבר כלתה לה ממשלת בבל : והלבנים יצאו אחריה'. להרכיב את פרס שתיהן בצפון משלו על בבל : והברודים אל ארץ התימן להרכיב את יון שנטלו המלוכה מיד פרס ובפתרו' רב סעדיה בדניאל ראיתי מלך הנגב הוא מלך יון : והאמוצים יצאו ויבקשו. מלפניו שיהא הורך גדול לממשלת' ללכת בכל הארץ : ויאמר לכו התהלכו בארץ. נתן להם רשו' למשול ממשל רבו והוא מלכות אדום : אלה היוצאים אל ארץ צפון. להרכיב מדי ופרס : הניחו את רוחי. שיכבו את חמתי בבבל שהשחיתו את בלשצר וזרעו של נבוכד נצר הוא שאמ' ישעיה יי' אהבו יעשה חפצו בבבל וגו': צמח שמו. הוא זרובבל האמור למעלה הנני מביא את עבדי צמח ועל שם שצמחה גדולתו מעט מעט ויש פותרים אותו במלך המשיח אבל כל הבנין הזה מדבר בבית שני: לקוח מאת הגולה מחלדי וגו' אשר באו מבבל. האנשי' האלה : ומתחתיו יצמח. מזרע המלוכה : והוא ישא הוד. הוד מלכות : וישב. כהן גדול על כסא הכהונ' : ועצת שלום וגו'. הנשיא והכהן יאהבו זה את זה : והעטרות תהיה לחלם וגו'. מקרא מסורס הוא והעטרות תהיינה בהיכל יי' לזכרון טוב לחלם ולטוביה אשר התנדבו את הכסף והזהב ואותן עטרות היו תלויות בחלונות בגובה ההיכל כמו ששנינו במסכת מדות : חלם. הוא חלדי: והיא

מסורה

הראשונה ח' בקריאת וסימ' נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשונה. ותהי המכה הראשונה. אשר הוו על המגלה הראשנה. ובאה הממשלה הראשנה. במרכבה הראשנה סוסים. על המחלקת הראשנה לחדש הראשון. הארך אמות במדה. היא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון : ויאמר לכו חד

זכריה ו

ואשב ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות יצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחשת : במרכבה הראשנה סוסים אדמים ובמרכבה השנית סוסים שחרים : ובמרכבה השלישית סוסים לבנים ובמרכבה הרביעית סוסים ברדים אמצים : ואען ואמר אל המלאך הדבר בי מה אלה אדני : ויען המלאך ויאמר אלי אלה ארבע רוחות השמים יוצאות מהתיצב על אדון כל הארץ : אשר בה הסוסים השחרים יצאים אל ארץ צפון והלבנים יצאו אל אחריהם והברדים יצאו אל ארץ התימן : והאמצים יצאו ויבקשו ללכת להתהלך בארץ ויאמר לכו התהלכו בארץ ותתהלכנה בארץ : ויזעק אתי וידבר אלי לאמר ראה היוצאים אל ארץ צפון הניחו את רוחי בארץ צפון : ויהי דבר יהוה אלי לאמר : לקוח מאת הגולה מחלדי מאת טוביה ומאת ידעיה ובאת אתה ביום ההוא ובאת בית יאשיה בן צפניה אשר באו מבבל : ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות ושמת בראש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול : ואמרת אליו לאמר כה אמר יהוה צבאות לאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל יהוה : והוא יבנה את היכל יהוה והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם : והעטרת תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל יהוה :

תרגום

ותבית וזקפית עיני וחזית והא ארבע רתיכין נפקן מבין תרין טוריא וטוריא טורי דנחשא : ברתיכא קדמיתא סוסון סומקן וברתיכא תיניתא סוסון אוכמין : וברתיכא תליתאה סוסון חיורין וברתיכא רביעתא סוסון פציחין קטמנין : ואתיבית ואמרית למלאכא דממליל עמי מה אילין ריבוני : ואתיב מלאכא ואמר לי אלין ארבע מלכוון דאינון כארבע רוחי שמיא גליין מלאתעתדא קדם ריבון כל ארעא : דבה סוסון אוכמין נפקין לארעא צפונא וחיורין נפקו בתרידהון ופציחין נפקו לארעא דרומא : וקיטמנין נפקו ובעו למיזל להלכא בארעא ואמר איזלו והליכו בארעא והליכו בארעא : ואכרז עלי ומליל עמי למימר חזי דנפקין לארעא ציפונא איסר להון עיבידו ית רעותי ב בארעא ציפונא : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : סב מן בני גלותא מחלדי ומן טוביה ומן ידעיה ותיתי את ביומא ההוא ותיעול לבית יאשיה בר צפניה דאתי מבבל : ותיסב כסף ודהב ותעביד כליל רב ותשוי בריש יהושע בר יהוצדק כהנא רבא : ותימר ליה למימר כדנן אמר יי צבאות למימר הא גברא משיחא שמיה עתיד דיתגלי ויתרבי ויבני ית היכלא דיי : והוא יבני ית היכלא דיי והוא יטול זיון ויתיב וישלוט על כורסותי ויהי כהין רב על כורסותי ומלכא דשלמא יהי בין תרויהון : ותושבחת תהי לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בר צפניה לדכרנא בהיכלא דיי :

מסורה

ל חס · ל יתיר וחד' העטרת ח · ל יתיר ותחתנים · ל · ל · ל · ל · ל · זכ סבירין ויאמרו · ל · ל · ג מל · ל · ד יתר חס · ל · ז כתע' · ג כתע' מלעי' · ל · אית כבכו' תל' לת · ל · ל · לג ר"פ · ל · ז כסו' והוא והוא · לג' · ט"ו · ג · ל ומס · ל · ל · סוס נגדה

מנ"ב דסבירין ויאמרו וסימ' נמסר בסדר מטות ובספר שפטים סימן י"א : לקוח ד' חד חס' וג' מל' וסימ' ספרא וספריא ענא וגלותא ופי' נמסר בירמיה סימן ל"ב : ובאת ג' בטעם רביע מלעיל וסימ' ובאת וירשת את' ובאת ומשחת את חזאל · ובאת בית יאשיה : והוא יבנה חד מן ז' פסוק' אית בהו והוא והוא וסימ' נמסר בשפטים סימ' י"ז ובמלכים א' סימן י"ט ובהושע סימן ז' : לזכרון ח' בקריא' וסימ' והיה היום הזה לכם לזכרון · ושבת את שתי האבנים · ונשא אהרן את שמות בני ישר' · ולקחת את כסף הכפורים : וביום שמחתכם · והיו האבנים · והעטרות תהיה לחלם · וחד ולזכרון בין עיניך · ושמת · ונשא חס' · בל קריא' זכרון בקמץ תחת הכ"ף כמא זכרון תרועה מקרא · וכל קהלת דכוו' זכרון בשוא נח בר"א זכרון בקמץ תח' הכ"ף וסימ' לא יהיה להם זכרון :

הוסם העטרה על ראש המלך וככה אומר והיה כהן על כסאו גם זאת יתכן היותה בדרך נבואה גם בהקיץ על יד המלאך : ואמרת אליו · אל יהושע : צמח שמו · הוא זרובבל : ומתחתיו · ממקומו כמו מאליו : והוא · וכאשר יבנה הבית אז ישא הוד מלכות והכהן הגדול יהושע גם הוא ישב על כסאו ולא תהיה ביניהם קנאה בעבור שני הכסאות : והעטרות · לחלם · הוא חלדי כמו אחי מות מחות בדברי הימים וחן הוא יאשיהו כמו עמי נדיב הוא יהונדב ורבים ככה : ורחוקים

ורחוקים · הם מישראל : ויהי בשנת ארבע · בהבנות הבית : וישלח בית אל · שם · שר הוא משרי ישראל שהיו בבבל וככה שראצר ורגם מלך שמות שרים והשני ולכמו אכמי רגם מלך ויפת אמר שהוא כמו שרי יהודה רגמתם הגדולים : לאמר · בחדש החמשי · הזכיר זה הצום בעבור כי הבית נשרף בעשור לחדש החמישי וז יהי ספק בלבך בעבור שתמצא כי בשבעה לחדש נשרף כי הטעם נשרף קצתו וירושלם חרבה כעם שבית בימי טיטוס בט באב ועל אותו חרבן שני אנו מתענין : הנזר שיגזרו מכל תענוגי ותאכל רק יבכו והנה הכהנים לא ידעו להשיב כי אין זה הצום כתוב בתורה רק הם קבלו עליהם בראותם חרבן בית ראשון והנה הנביא התנבא והשיב בסוף

החמשי ג׳ חס׳ וסימ׳ באו אנשים · אמר כאשר עשיתי · ירמיה החמשי : ומספד ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ כי צמתם וספוד בחמשי · ואל תלך לספוד · עת ספוד ועת רקוד · ישבת ח׳ חס׳ וסימ׳ ואם על המטבב הוא · הא ישבת בירושלם · הנני אליך ישבת העמק · רדי בכבוד · חמסי ושארי על בבל · השבת על מבואות ים ·

רשי

והיה אם שמוע · והיה לכם הדבר הזה אם שמוע תשמעו וגו׳ : וישלח בית אל שראצר ורגם מלך · אנשים צדיקים היו ושלחו מבבל לקרוביהם שבבית אל לבא לחלות את פני ה׳ בירושלם בעדם ולשאול מאת הכהנים ולהודיעם אם יבכו בחדש אב אחרי אשר חזר הבית להבנות : הנזר · לפרוש מן התענוג כאשר עשיתי זה שבעים שנה אין נזירה בכל מקום אלא פרישות : ובשביעי · הוא צום גדליהו : הצום צמתוני אני · ה״א נקודה חטף פתח לפי שהיא תמיה לשון תמיה היא שמא לכבודי צמתם שתהיו צריכים לצום גם עתה : וכי תאכלו וכי תשתו · ואם לא תצומו מה לי גם בזו הלא אתם להנאתכם הוא המאכל והמשתה : הלא את הדברים · מי גרם לכם הצום והמספד הלא דברי תוכחות אשר קרא ה׳ וגו׳ הם החריבו אתכם ועל כן צמתם ולא הדברים אשר קרא משפט אמת שפטו · שמו שמיר · תולעת חזק מבור מראין אותו על האבן והיא מתבקעת : ויהי כאשר קרא ולא שמעו · אמר ילבבאו · עליהן באותן הימים כן יקראו ולא אשמע : ואסערם · בגלות וכן עשיתי : וישימו · במעל׳ ארץ חמדה לשמה והוא גרם להם הצום והמספד אבל עת׳ קנאתי לציון בשביל ציון אקנא את הגוים : קנאתי

ומארעא רחיקא ייתון ויבנון בהיכלא דיי ותדעון ארי יי צבאות שלחני לאתנבאה לכון ויהי אם קבלא תקבלון למימרא דיי אלהכון :

ורחוקים יבאו ובנו בהיכל יהוה וידעתם כי־יהוה צבאות שלחני אליכם והיה אם־שמוע תשמעון בקול יהוה אלהיכם :

ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך היה דבר־יהוה אל־זכריה בארבעה לחדש התשעי בכסלו : וישלח בית־אל שראצר ורגם מלך ואנשיו לחלות את־פני יהוה : לאמר אל־הכהנים אשר לבית־יהוה צבאות ואל־הנביאים לאמר האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים : ויהי דבר־יהוה צבאות אלי לאמר : אמר אל־כל־עם הארץ ואל־הכהנים לאמר כי־צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתני אני : וכי תאכלו וכי תשתו הלוא אתם האכלים ואתם השתים : הלוא את־הדברים אשר קרא יהוה ביד הנביאים הראשנים בהיות ירושלם ישבת ושלוה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה ישב :

והוה בשנת ארבע לדריוש מלכא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בארבעא לירחא תשיעאה בכסלו : ושלח לביתאל שראצר ורגם מלך וגברוהי לצלאה קדם יי : למימר לכהניא די משמשין בבית מקדשא דיי צבאות ולספריא למימר האבכי בירחא חמישאה האמנע נפשין מתפנוקין כמא דעבדית דנן כמה שנין :

והוה פתגם נבואת מן קדם יי עמי למימר : אימר לכל עמא דארעא ולכהניא למימר ארי צימין אתון וספדין בחמשא ובשביעאה דנן שבעין שנין הצום תעני אתון מתענין קדמי : ודאתון אכלין ודאתון שתן הלא לאיטבא לכון אתון שתן : הלא ית פתגמיא די שלח יי ביד נביאי קדמאי כד הות ירושלם יתבא ושליא וקרוהא סחרנהא ודרומא ושפילתא יתיב :

ויהי דבר־יהוה אל־זכריה לאמר : כה אמר יהוה צבאות לאמר משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את־אחיו : ואלמנה ויתום גר ועני אל־תעשקו ורעת איש אחיו אל־תחשבו בלבבכם : וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע : ולבם שמו שמיר משמוע את־התורה ואת־הדברים אשר שלח יהוה צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשנים ויהי קצף גדול מאת יהוה צבאות : ויהי כאשר־קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע אמר יהוה צבאות : ואסערם על כל־הגוים אשר לא־ידעום והארץ נשמה אחריהם מעבר ומשב וישימו ארץ־חמדה לשמה :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה למימר : כדנן אמר יי צבאות למימר דין דקשוט דינו וחסדא ורחמי עיבידו גבר עם אחוהי : וארמלא ויתם וגיור ומסכן לא תינסון ובישת גבר עם אחוהי לא תחשבון בלבבכון : וסריבו לקבלא ויהבו כתפהון מרוד ואודניהון יקירו מלמשמע : ולבהון שויאו תקיף כשמירא מלקבלא אורייתא וית פתגמיא די שלח יי צבאות במימריה ביד נביאיא קדמאי והוה רגז רב מן קדם יי צבאות : והיכמא דאתנביאו להון נביא ולא קבילו כן יצלון קדמי ולא אקביל אמר יי צבאות : ואבדרינון ביני עממיא די לא ידעונון וארעא תצדי בתריהון מדעדי ומדתאיב על דשויאו ארע חמדתא לצדו :

אבן עזרא

הפרשה : ויהי · זה היה אחר ששאלו : אמור אל כל עם הארץ · הם אנשי בבל גם אנשי ירושלם כי הנבואה כוללת הכל גם אל הכהנים שלא ידעו להשיב : וספוד · שם הפועל וככה הוא וספדתם ספוד והנה את זרדך קנרה : בחמישי · הוא הנזכר והוסיף גם בשביעי הבא אחריו והוא צום גדליה והזכיר זה שבעים שנה ולא חשש להזכיר שתים שנים נוספו או אחת כי בשנת שתים לדריוש המלך שלמו לחרבות ירושלם שבעים שנה וזו הנבואה היתה בשנת ארבע : ומקצת מן השלימית ככה כאשר שלמו השבעים ובנבואה הזאת כבר נכנס קצת מן הרביעית על כן לא דקדק כל כך בחשבון ע׳ כי קרוב הוא ומלת צום מהפעלי העומדי׳ על כן צמתוני כמתם בעבורי או לכבודי כי אני לא צויתי אתכם לצום : וכי · הטעם אתם האוכלים ואתם השותים מה תתנו לי או מה הפעלו בי והנה אני לא צויתי אתכ׳ את הדבר הזה : הלא · רק צויתי הדברים ביד הנביאים ומה הוא שהתנבא על פי להתענות : ויהי · גם הנבואה הזאת דבקה רק היתה נבואה אחר יפרש הדברים אשר קרא השם ביד נביאיו הראשונים ואלה הם כה אלמנה וגר ויתום : וימאנו · אבותיכם : כתף סוררת · כמו קשה עורף ואפילו לשמוע לא אבו : ולבם · השמיר אין כח ברזל לעשות בו פתוחים : את התורה · תורת משה ואת הדברי׳ ביד הנביאים להוכיחם : ויהי קצף גדול · על אבותיכם : ויהי · גמולם השיב בראשם : ואסערם · מלה קשה בדקדוק כי תראה שהיא מהפעלים

היוצאים והיה ככון שיאמר ואסערם או ואסעירם או ואסעירם בבנין הכבד ורבי מרינוס אמר ואסער וזה איננו נכון בעבור על כל הגוים והנכון בעיני ואסער להם בסערת רוחי והיא תפיץ אותם על כל הגוים והזכיר והארץ נשמה הפך והנגב והשפלה ישב :

מסרה

והנה כל הארץ ישבת ושקטת · ירושלם ישבת ושלוה · חד מנהון השבת דמבואות ים : סוררת ג׳ חד כלא וסימ׳ וימאנו להקשיב · ויתנו כתף סררת דזכריה · ותכרנ דעזרא · הוכיה היא וסוררת · דעזרא נקוד סוררת בצירי : ואסערם ה׳ מלין בטע׳ פי׳ דמשמש מנת לתיבתו וסימ׳ ועתה אל תעצבו · אנה חטא העם הזה · ואסערם על כל הגוים · ואילו האחד שיפול · וישם לדניאל בלטשאצר :

שהי׳ בעבור שהזכיר שממות הארץ כחם אותם׃ כה. קנאתי לציון. כמו ויקנא ה׳ לארצו׃ כה. שבתי אל ציון. על תנאי כאשר הזכרתי׃ כה יהטע׳ שתהיה העיר מלאה ושם זקנים רבים וילדים והנה הטעם שיאריכו ימים כל השוכנים בירוש׳׃ ורחבת העיר. הפך וישימו ארץ חמדה לשמה. כה. אמר רבי יהודה הלוי נ״ע כי ה״א התימה חסר כאילו כתו׳ הגם בעיני יפלא כמו אתה תעשה מלוכה על ישראל שהוא חסר ה״א התימ׳ כאילו הוא האתה ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב אינו שיפלא ממנו כי אז יראה תמה כמו הממני יפלא רק כאן כתוב גם בעיני יפלא וכאשר יפלא הדבר הזה שאני עושה בעיני העם הזה. גם בעיני הוא כי עשיתי פלא גדול רק בעיני יפלא כמו היא נפלאת בעיניכו והטעם שאעש׳ פלא לא עשיתי כמוהו וראיתי דרך משל׃ כה. מזרח. בבל ופרס ומבא השמש מצרים ואשור׃ והבאתי. גם זאת הנבואה דבקה היא׃ מפי הנביאים׃ הם חגי זכרי׳׃ בית י׳. הוא ההיכ׳ וכו׳. לפני הימי׳ ההם. טרם שבנה לא ימצא השכיר מה יעשה ומלת איננה על השכר כי מלת רבית המלאכה על לשון זכרים גם נקבות ול׳ משה אמר כי איננה שב אל הבהמה אין שכר הבהמה כי א איננ׳ מן השכר הנזכר׃ ואשלח. לעשות מריבה׃ ועתה. לא אשלח איש ברעהו רק והיה שלום׃ כי. הטעם יזרעו ויקצרו אים בשלום׃ והיה כאשר הייתם קללה. אומר חרפת רעב הטעם אם תבא קללה יהיו אומ׳ כי כגורלכם היתה׃ כה. גם זאת הנבואה דבקה וזממו שמם הם הגזירות׃ כן

קנאתי לה. בשבילה ולא תזיקני לצום ולמספד כן סוף הענין צום החמשי וגו׳ יה׳ מרוב ימים. יהיו צריכים למשענת בידם׃ כי יפלא בעיניהם. החסד הגדול אשר אעשה לכם׃ וגם בעיני יפלא. איך שבתי מן החרון הגדול ורבותינו דרשוהו על שחיטת יצר הרע במסכת סוכה בעיני יפלא איך יוכלו הצדיקים לעמוד כנגדו בחייהם׃ תחזקנ׳ ידיכם. לבנות ולהשלים ולא תיראו מעם הארץ המרפים ידיכם ומבהילי׳ אתכם לבנות כמו שמפור׳ בספר עזרא׃ השומעים בימים האלה. בשנת ארבע לדריוש׃ את הדברים האלה. של ניחומי׳ מפי הנביאים אשר נבאו להם ביום יוסד בית יי׳ בשנת שתים לדריוש את הדברי׳ להתחיל במלאכה כי נבחנו אות׳ הנביאים בעיניהם בדבריהם שהם נביאי אמת ולפיכך כדי הם לסמוך עליהם אף בדברי ניחומים של עכשיו. ובמה נבחנו כי לפני הימים ההם שכר האדם וגו׳ והם נבאו לכם שמשתתחילו במלאכ׳ תבא ברכה במעשה ידיכם ונתקיימו דבריה׳ שהרי עתה לא כימים הראשונים׃ ולא נחמתי. על אשר זמותי להבי׳ עליכם לחזור בי אלא הביאותים כן לא אנחם על הטובה אשר זממתי לכם׃ תספט

ונקראת ב׳ וסימ׳ ונקראה ירושלם עיר האמת. ונקראה כשם׃ ימלאו ב׳ וסימ׳ ימלאו ילדים וילדות. העבים גשם ׃ כה אמר יי׳ צבאות מן רישא דחגי עד סוף סיפרא כולהון כה אמר יי׳ צבאות בכ״ב וסימ׳ שבתי לירושלם ברחמים. רעה את צאן ההרגה׃ בימים האלה ו׳ בליש׳ וסימ׳ תחזקנה ידיכם

ח ויהי דבר יהוה צבאות לאמר׃ כה אמר יהוה צבאות קנאתי לציון קנאה גדולה וחמה גדולה קנאתי לה׃ כה אמר יהוה שבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלם ונקראה ירושלם עיר האמת והר יהוה צבאות הר הקדש׃ כה אמר יהוה צבאות עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים׃ ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה׃ כה אמר יהוה צבאות כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם בעיני יפלא נאם יהוה צבאות׃ כה אמר יהוה צבאות הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש׃ והבאתי אתם ושכנו בתוך ירושלם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים באמת ובצדקה׃ כה אמר יהוה צבאות תחזקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים אשר ביום יסד בית יהוה צבאות ההיכל להבנות׃ כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום מן הצר ואשלח את כל האדם איש ברעהו׃ ועתה לא כימים הראשנים אני לשארית העם הזה נאם יהוה צבאות׃ כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה׃ והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כן אושיע אתכם והייתם ברכה אל תיראו תחזקנה ידיכם׃ כי כה אמר יהוה צבאות כאשר זממתי להרע לכם בהקציף אבתיכם אתי אמר יהוה צבאות ולא נחמתי׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי צבאות עמי למימר׃ כדנן אמר יי צבאות מתפרע אנא פורענות ציון קנאה רבא ורגז רב מן קדמי על עממיא דאקניאוה׃ כדנן אמר יי איתוב לציון ואשרי שכינתי בגו ירושלם ותתקרי ירושלם קרתא דקושטא וטור בית מקדשא דיי צבאות טורא קדישא׃ כדנן אמר יי צבאות עוד יתבון סבין וסבן בשוקי ירושלם וגבר עובר עובדוהי תקניא יגנן עלוהי סגי יומיא׃ ורחובי קרתא ירושלם יתמלון עולימין ועולימן משבחין בפתהא׃ כדנן אמר יי צבאות כד תיקר דחלתי בעיני שארא דעמא הדין ביומיא האינון אף קדמי יקרון אמר יי צבאות׃ כדנן אמר יי צבאות הא אנא פריק ית עמי מארעא מדינחא ומארעא מעלני שימשא׃ ואעיל יתהון וישרון בגו ירושלם ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא בקשוט ובזכו׃ כדנן אמר יי צבאות יתקפן ידיכון דשמעין ביומיא האינון ית פתגמיא האילין מפום נביאיא די ביומא דשרי לאשתכללא בית מקדשא דיי צבאות היכלא ל לאתבנאה׃ ארי קדם מיתי יומיא האינון אגרא דאנשא לא הוה ואגרא דבעירא ליתוהי ולנפקיא ולעליא לית שלמא מן מעיקא ואגרי ית כל אנשא גבר בחבריה׃ וכען לא כיומיא קדמאי אנא לשארא דעמא הדין אמר יי צבאות׃ ארי בעידנא ההיא זרעא יהי שלם גופנא תתן איבה וארעא תתן ית עללתה ושמיא ישמשנון בטלהון ואחסין לשארא דעמא הדין ית כל ברכתא האילין׃ ויהי כמא דהויתון לווטא בעממיא בית יהודה ובית ישראל כן אפרוק יתכון ותהון מברכין לא תדחלון יתקפן ידיכון׃ ארי כדנן אמר יי צבאות כמא דחשיבית לאבאשא לכון כד ארגיזו אבהתכון קדמי אמר יי צבאות ולא תבית ממימרי׃

מסרה

השומעים. כן שבתי זממתי. ובהפלאת הימים האלה׳ על כן קראו לימים האלה. קימו וקבל היהודים. והימים האלה הנזכרים ונעשים. כימים ד׳ וסימ׳ בסדר דברים׃ והשמי׳ ב׳ וסימ׳ התקדרו עבים. והשמים יתנו טלם׃ להרע ו׳ פתחין בקריא׳ וסימ׳ נמס׳ בירמיה סימן כ״ח׃

כן. הזכיר את בית יהודה כי הם רבים גם בעבור המלכות: אלה. דברו אמת. בסתר וספטו בגלוי: ואיש. הנה אסור לחסוב רע בלב גם בפה להסבע בסקר: ויהי. עתה יסיב תסוב על סאלת הצום והזכיר צום הרביעי והוא היה בתסעה לחדס כי אז נבקעה העיר וצום החמיסי כאסר הזכרתי בעבור לחדס וצום הסביעי אין כתוב מספר ימי החדס והמיניס אמרו כי הוא יום סהתענו בסוף חג הסוכות בעזרא והם תועים כי אז התענו בעבור מעל הגולה ואין סם כתוב כי רע בא על ישראל בחדס הסביעי רק דבר גדליה וכתוב ויהי בחדס הסביעי ובעבור סלא הזכיר ימי החדס יתכן להיותו בתחלת החדס בחדס הלבנה כמו חדס וסבת בחודס הסליסי לצאת בני ישר' וכאומר הכתוב באחד לחדס כאמר כן לחזיק סלא יעלה על לב השומע כי אינכו היום הראסו כי הכתוב הוא חדסיכם ומועדיכם ואין טעמו מתלת ובראסי חדסיכם כי הם חדסי ניסן וכתו' סם עולת חדס בחדסו ומדברי קבלה מקבל וביום סמחתכם ובמועדיכם ובראסי חדסיכם אם כן נהרג גדליה בראס הסנה על כן קבעוהו כמו הסליסי או קיבלו כהם מפי האבות הקדומים. וצום העסירי כתוב ביחזקאל כתוב לך את סם היום והנה חכמינו ז"ל הניחו צום הסביעי והעסירי כאסר היו לפנים ובעבור כי בו במות נהרגו הכהנים בבית המס וה' דברים קרנו בו קבעוהו בתענית ולא הטריחו על הציבור להתענות בתסיעי וביום תסעה באב נלכדה ירוסלם גם בפעם הסנית גם נסרף בו הבית הראסון קבעוהו ולא הזכיר הכתוב תענית אסתר וכבר עבר זמן האחרונים כי אין כתוב במגלה קביעת יום התענית כי כל ישראל התענו סלסה ימים בניסן ובדברי הכתוב דברי הצומות וזעקתם אין פירוסו כאסר חסבו רבים וככה פירוסו סקיימו וקבלו על נפסם ימי הפורים לסמוח בהם אף על פי סלא צוום הנביאי רק הגביס הם חייבים לעסו' מה סקבלו אבות כאסר קבלו על נפסם דברי הצומות אלה הארבעה הנזכרי' ולא היו מפי נביא והנה התסובה סיסימו אלה הימים סהיו בוכים וסופדי' בהם ימי ססון וסמחה וסמרו מצות הסם על פי הנביאים וזהו והאמת והסלום אהבו כאסר כתו' אמת ומספט סלום וזאת התסובה סהסיב הנביא היא כנגד הסואלים האבבה בחדס החמיסי סלא היו סומרי התורה סכוס הסס והיו סואלים אם יסמרו מה סקבלו אבות על עצמם והנה הסיב הנביא יותר טוב הייתם עוסים אם הייתם סומעים דברי הסס ותניחו דברי האבות מאסר תסמרו דברי האבות הם הצדיקים הגמורים: כה. עוד: גם זאת הנבואה דבקה: והלכו יוסבי. עיר אחת יאמר כל אחד אלכה גם אני ובאו להתפלל אל הבית: כה. עסרה. סך חסבון וטעם רבים כמו מעסרה בנים אמר יפת כי זאת לעתיד והנכון כי הנבואה דבקה: משא. חדרך. סם מלכות אדם או סם מלך ומנוחת המסא תהיה בדמסק כי סם תתקיים גם זאת הנבואה דביקה בבית סני וטעם כי לי' עין אדם סיסובו לעבוד יי' רבים מאנסי דמסק ולסור אל מסמעת ישראל סהיו בירוסלם והם יהודה ובנימן ואסר סבו מאסור ככתוב בעזרא כי סמחתם יי' והסב לב מלך אסור ולמ"ד לי' תסרת בעבור אחרת כמ"ס מאל אביך סהיא תסרת בעבור מ"ס אחרת ואת סדי ומאת סדי וככה הוא וכל סבטי ישראל עיניהם לסם לעבדו ולאסר יורום ישראל: וגם: היא בעצמה חמת תסים גבול בה לישראל וככת צור וצידון: ותבן: הטעם אחר סנבנתה הנה הסם יורישנה את ישראל: תרה

רשי

משפט שלום: היא הפשרה: ואיש רעת רעהו. הזהירם על שנאת חנם והיא שהחריבה בית מקדש שני: צום הרביעי. צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים וצום החמישי. אב: השביעי. שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה: וצום העשירי. של טבת: עשרה אנשים. משבעים אומות. הרי שבע מאות לכל כנף וכנף הרי לארבע כנפות הטלית אלפים ושמונה מאות: בארץ חדרך. דרש רבי יהודה בר אלעאי זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישר' אמ' לו ר' יוסי בן דורמסקית יהודה ברבי עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש מקום ששמו חדרך. ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם להיות מגעת עד דמשק ואין מנוחתו אלא ירושלם שנאמ' זאת מנוחתי עדי עד א"ל ומה אני מקיים ונבנתה עיר על תלה אמר לו שאין עתידים לזוז ממקומן כך ברייתא שנויה בספרי: כי ליי' עין אדם. כי ביום ההוא ישעה האדם אל עושיהו ועיניו אל הב"ה תלויה כמו שאמו' למעלה נלכה עמכם ושפתו הם ועריהם על ערי ישראל: וכל שבטי ישראל. לא' על כל האומו' כיוצא בו ושלמה אהב נשים נכריות רבות ואת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה בת פרעה חביב' לו כנגד כולם אף כאן כל האומות יהיו להב"ה וישרא' כנגד כולם: וגם חמת תגבל בה. תשיג גבולה כגבול ירושלם: צר וצידון. גם המה בגותיה אף על פי שחכמה מאד שנתחכמה מאד וסבורה להיות לעולם גברת בחכמתה: ותבן מצור לה. ואומרת מי יורידני ארץ: ותצבר כסף כעפר. ומתהללת בעושרה: וחרוץ. מין מרגלית זהב: הנה יי'. שהוא שליט על כל: יורשנה. לשון מורים ומעשיר: והכה בים חילה. והבליע בתוך ימים מתוכה יעלה עליה את הים ויטבענה כמו שאמר יחזקאל: תרה

אלה הדברים ה' בקריאה וסימ' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: ויקהל משה את כל עדת בני. אלה הדברים אשר דבר משה דריש סיפרא. אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים. אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת. חד ואלה הדברים אשר דבר יי' אל ישראל. ולשמחה ג' בקריאה וסימ' וסרני פלשתים נאספו. יהוה לבית יהוד' לששון ולשמחה. ולשמחה מה זה עשה. והאמת ג' וסי' והאמת והשלום אהבו. ויעש כזאת חזקיהו. אחרי הדברי' והאמת האלה: כה אמר ה' בטע' בסיפ' וסימ' כאשר יציל הרעה כפי הארי. אחר כבוד שלחני. תחזקנה ידיכ'. כאשר זממתי להרע. יחזיקו עשרה אנשים: מנחתו ד' חס' בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב. דבר אדני המלך למנוחה. והיתה מנחתו כבוד. ודמשק מנחתו. וכל המנחות דכוו': תאכל ט' וסי' נבסר בסדר צו ובצפניה סימ' ג':

כן שבתי זממתי בימים האלה להיטיב את ירושלם ואת בית יהודה אל תיראו: אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם: ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם ושבעת שקר אל תאהבו כי את כל אלה אשר שנאתי נאם יהוה:

ויהי דבר יהוה צבאות אלי לאמר: כה אמר יהוה צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים והאמת והשלום אהבו:

כה אמר יהוה צבאות עד אשר יבאו עמים וישבי ערים רבות: והלכו ישבי אחת אל אחת לאמר נלכה הלוך לחלות את פני יהוה ולבקש את יהוה צבאות אלכה גם אני: ובאו עמים רבים וגוים עצומים לבקש את יהוה צבאות בירושלם ולחלות את פני יהוה:

כה אמר יהוה צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם:

ט משא דבר יהוה בארץ חדרך ודמשק מנחתו כי ליהוה עין אדם וכל שבטי ישראל: וגם חמת תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד: ותבן צר מצור לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות: הנה אדני יורשנה והכה בים חילה והיא באש תאכל:

כן תבית חשיבית ביומיא האלין לאיטבא ליתבי ירושלם ולדבית יהודה לא תדחלון: אלין פתגמיא די תעבדון מלילו קושטא גבר עם חבריה קושטא ודינא דשלמא דונו בקרויכון: וגבר ית בישת חבריה לא תחשבון בלבבכון ושבועתא דשקרא לא תרחמון ארי ית כל אלין די רחיקית אמר יי:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי צבאות עמי למימר: כדנן אמר יי צבאות צומא רביעאה וצומא חמישאה וצומא שביעאה וצומא עשיראה יהי לבית יהודה לביע ולחדוא ולמועדין טבין וקושטא ושלמא רחימו:

כדנן אמר יי צבאות עוד דייתון עממין ויתבי קרוין סגיאן: ויהכון יתבי חדא עם חדא למימר ניזיל מיזל לצלאה קדם יי ולמתבע אולפן מן קדם יי צבאות דין לדין יימר איזיל אף אנא: וייתון עממין סגיאין ומלכין רברבין למתבע אולפן מן קדם יי צבאות בירושלם ולצלאה קדם יי:

כדנן אמר יי צבאות ביומיא האינון די יתקפון עשרא גברין מכל לישני עממיא ויתקפון בכנף גבר יהודי למימר ניזיל עמכון ארי שמענא דמימרא דיי בסעדכון:

מטל פתגם דיי בארעא דרומא ודמשק תתוב למהוי מארע בית שכינתיה ארי קדם יי גלן עובדי בני אנשא אתרעי בכל שבטיא דישראל: ואף חמת תתוב למהוי מארע בית שכינתיה צור וצידון ארי תקיפת לחדא: ובנת צור תוקפא לה וכנשת כספא כעפרא ודהבא כסין שוקין: הא יי מתריך לה וירמי בימא עתרה והיא בנורא תתוקד:

ושקציו ג' חס' בליש' וסימ' נמסר בנחום סימן ג' : מצבה חד מן שטה חדא דמשמשין בה בסוף תיבותא וסימ' מצויין במס' רבתא בערך ב' : על חמור ב' וסימ' על כל דבר פשע · עני ורכב · ואינון מן נ' זוגין תרין אל ותרין על וסי' נמסר במס' רבתא בערך אל · ומגזר ב' וסי' ומשלו מים עד ים · וירד מים עד ים : יראה י"ג וסימ' נמסר

תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד ועקרון כי הוביש מבטה ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב : וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים : והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו ונשאר גם הוא לאלהינו והיה כאלף ביהודה ועקרון כיבוסי : וחניתי לביתי מצבה מעבר ומשב ולא יעבר עליהם עוד נגש כי עתה ראיתי בעיני : גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות : והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ : גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו : שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך : כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך כחרב גבור : ויהוה עליהם יראה ויצא כברק חצו ואדני יהוה בשופר יתקע והלך בסערות תימן : יהוה צבאות יגן עליהם ואכלו וכבשו אבני קלע ושתו המו כמו יין ומלאו כמזרק כזוית מזבח :

תחזי אשקלון ותדחל ועזה ותזוע לחדא ועקרון ארי בהיתת סבית רוחצניה ויבד מלכא מעזה ואשקלון לא תתיתיב : ויתובון בית ישראל באשדוד דהוו בה כנוכראין ואבטיל רבות פלשתאי : ואישיצי אכלי דמה ושיקצא מביניהון ויסוף חיליהון וגיורין די ישתארון בהון יתוספון אף אינון על עמא דאלהנא ויהון כרברבין דבית יהודה ועקרון תתמלי בית ישראל כירושלם : ואשרי בבית מקדשי שכינת יקרי ותקוף דרע גבורתי כשור דאשא מוקף לה סחור סחור מדעדי ומדתאיב ולא יעיבר עליהון עוד שולטן ארי כען גלית גבורתי לאוטבא להון : בועי לחדא כנישתא דציון ובועי כנישתא דירושלם הא מלכיך אתי לגויך זכאי ופריק דהוא עינותן ורכיב על חמרא ועל עיר בר אתן : ואשיצי רתיכין מאפרים וסוסון מירושלם ואתבר תקוף עבדי קרב משירית עממיא וידין שלמא למלכותא וישלוט מימא עד מערבא ומפרת עד סיפי ארעא : אף אתון די על דמא אתגזר לכון קיים פרקית יתכון משיעבוד מצראי ספקית צרכיכון במדבר צדי הא כגוב ריקן דלית מיין ביה : תובו למהוי כרכין תקיפין אסיריא דמסברין לפורקנא אף יומא דין אשלח לחואה לכון די על חד תרי בטבוין די אמרית לכון איתי לכון : ארי תקיפית קדמי דבית יהודה בקשת מתיחא בבית אזינין מלית גבורא בית ישראל ואגבר בנך ציון על בני עממיא ואשוינך כחרבא ביד גברא : ויי עליהון יתגלי ויהון נפקין כברקין פתגמוהי ומן קדם יי אלהים בשופרא יתקע וידבר בעלעול רוח מדרומא : יי צבאות ירחים עליהון וישלטון בעממיא ויקטלונון וישארהון יגמרון כמא דשדן אבנא בקלעא ויבזון ית נכסיהון ויסבעון מנהון כשתי חמר ותהי נפשהון מליא תפנוקין כמזרק דמלי סולתא ומשח ויהון מזהרין כדמא דמזהר על כתלא מדבחא :

בסדר בא אל פרעה : חבוג' וסי' ושתו המו כמו יין · על כן המו מעי לו · המוגוים בטו מבלבו · ומעי הבו עלי · בכל ספרי המסרה מונה ג' המו ונמצא ד' אבל נ"ל כי הם ג' מלרע וא' מלעיל והוא המו גוים בטו במלפות :

רשי

תרא אשקלון. את מפלת צר ותירא ועקרון אף היא תירא : כי הוביש מבטחה · שהיתה נשענת על צר שהיתה ראש לבני עמו ועקרון אף היא לאדום כמו שאמרו רבותינו במסכת מגילה עקרון תעקר זו קסרי בת אדום ותחילה היתה משל פלשתים : וישב ממזר באשדוד · וישב עם נכרי באשדוד הם ישראל שהיו בה נכריים : והסירותי דמיו מפיו · של עמו אלו בית במה שלהם שזורקים שם דמי זבחיהם ושם שותין שפיכו' דמים שהוא שופך דמי ישראל : ונשאר גם הוא לאלהינו · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבגלות אדום : והיה כאלוף ביהודה · אלו טרטיאות וקרקסיאות שלהם שעתידי' שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים : והיה כאלוף · לשון אלוף ולימוד : ועקרון · תהיה לישראל : כיבוסי · ירושלם : וחניתי לביתי מצבה · אחנה אצל ביתי להגין עליה מן המעמידי מצב ומשחית שלא יבאו עליה ודוגמתו וכל צבאיה ומצודתה · ויש עוד לפתור מצבה כמו מצבא באלף : כי עתה ראיתי · צרתם בעיני אע"פ שעד הנה הסתרתי פני מהם : הנה מלכך יבא לך · אי אפשר לפותרו אלא על מלך המשיח שנ' בו ומשלו מים ועד ים ולא מצינו ליסר' מושל לימד' כזה בימי בית שני : צדיק ונושע · הוא : עני · ענוותן : ורוכב על החמור · מדת ענוה היא : ועל עיר · כמו ועיירי' עשרה : והכרתי רכב · שלא יהא צריכין לה : ומשלו · ותמשל שלו מים ועד ים · מימא ועד מערבא לסוף העולם : ומנהר · פרת : גם את · תוושעי עמו כמו שהוא צדיק ונושע כי בדם בריתך הרי נגאלתי לכם לעתיד וגם עתה מן מגלות בבל שאתה עכשיו בתוכה : בדם בריתך · בזכות דם הברית שנזרק עליכם בסיני הנה דם הברית אשר כרת : שלחתי אסיריך · מן הגלות : שובו לבצרון · לבחכם ולכבודכם אע"פ שאתם עתה ברשות מלכי פרס אתם אסירי התקוה אשר קוויתם ליעד הנה למלאו' דברי לקץ שבעים שנה : גם היום מגיד משנה אשיב לך · עוד היום אני מגיד לך בשורה שנייה לבד זו של בניין ומה היא הגדה השנייה שאני שב לשנות לכם : כי דרכתי לי יהודה · סוף שבני יון יטלו המלוכה מיד מלכי פרס ויריעו לכם ואני אדרוך יהודה להיות לי כקשת מלחמה וילחמו ביוונים בימי חשמונאי : קשת מלאתי אפרי' · מקרא קצר הוא קשת מלאתי יד אפרי' כמו ויהוא מלא ידו בקשת אפרים יהיה לי כאשפה מלאה חצים : ועוררתי בניך ציון · על בני יון : עליהם יראה · בספר יוסיפון מצינו בעת ההיא נראה מופת לאנשי ירושלם : בשופר יתקע · ירעם : בסערות תימן · לסער את אנשי תימן הם בני יון ויש מרבותינו שפתרוהו על אדום לעתיד לבא : ואכלו · שלל אויביהם : וכבשו · תחתיהם אבני הקלע הם היוונים שהם מלומדי קשת ולקלע באבן : המו כמו יין · המיון בקול ששון ושמחה כמו שהומים שתויי יין : ומלאו · כשפעתם כל טוב : כמזרק · שמלא דם לפני המזבח : כזווית מזבח · שמנסכין שם יין והיין צף עליו כמו ששנינו במסכ' סוכה לשון שביעה לשון שכרו' : כבאן

אבן עזרא

תירא' מבטה · שהיתה מבטח אליו להושיעה ואלה המקומו' הם סביבות ירושלם על כן הזכירם שכתוב והטעם כי ירושלם תשב לבטח : וישב · אמר ר' יהודה בן בלעם כי הוא שם לגוי ולפי דעתי שהוא ממזר מהעריות יהיו לבדד שמוכי' לירושלם והטעם שפלים והנכרים שבישראל הם ישבו בדד בערי פלשתים שלא יתחתנו בין הכשרי' והפלשתי' יכרית גאונם מעליהם כי מעט ישראל הם : והסירותי דמיו · שהיה אוכל דם הרוגי' ישוב לעבודת השם : ושקוציו · הטומאה שהיה עם פלשתים אוכל או רמז לע"ז : ונשאר גם הוא · הטע' לא ישאר מפלשתים רק מי שיעבוד השם' בפרהסיא : כאלוף ביהודה · כמובחר שביהוד' לעבודת השם : ועקרון כיבוסי · יתן מס כיבוסי שהיה בירושלם בימי דוד ואחריו שנתנו מס למלכי יהודה : וחניתי · מצבה · בה"א תחת אלף והטעם אחנה ואכון מצבא שיבוא ומעובר והטעם אין איש שיבוא להרע לירוש' כי כל סביבותיה עובדי השם ושומרי ישראל וטעם כי עתה הוא דברי הנביא שמרא' זה עתה במראות בעיני הנבואה : גילי · זאת תחלת פרשה והמפרשי' התחלקו בה י"א כי זה המלך הוא משיח בן דוד וי"א משיח בן יוסף ורבי משה הכהן אומר כי הוא נחמיה התרשת' וכתו' בעזר' עליו מלך ביהוד' על כן אמר עני ורוכב על חמור כי אם הבהמ' לא הזכיר סוס מבלי יכולתו כי עני הוא ולא דבר נכון' כי פחה היה ולא בקש לחם הפחה מיסר' ובכל יום יאכלו רבים על שולחנו ואיך לא היה לו סוס ועוד מה טעם על בניך יון ובזמן נחמי' לא משלו יונים על ירושלם ולפי ידעתי כי זה המלך יהוד' בן חשמונאי שהיה גבור כתו' ושמתיך כחרב גבור וידו גבר' על היוני' ובתחלתו לא היה לו לא עושר ולא סוסים וכתוב בדברי קדמוני' ויזכור המכור' כי בעוני כעסה עד שהעשירו : והכרתי · שלא היה להם סוס בהיות' תחת מלכות יון וטעם מאפרים הם הבאים מאשור כאשר פירשתי ואמר על זה המלך שיהיה באחרונה דובר שלום לגוים : ומשלו · ממשלתו על ים סוף ועד ים פלשתי' : ומנהר · פרתי עד אפסי ארץ · הוא המדבר שלום לגוים וזה גבול ארץ ישר' גם את' בתחלה על זה המלך כי הוא צדיק ועל כן הוא נושע ושב ואמר לישראל : גם · בעבור דם הברית אשר כרת השם עם יוצאי מצרים וי"א בעבור מצות המילה והטעם שיצאו האסורים מכל מקום להתחבר אל החשמונים בהתגברם על יון : שובו · אומר הנביא שובו לירושלם שהוא בצרון כי שם החשמונים : גם היום · מגיד אחר מגיד זהו משנה אשיב לך והטעם כשליח בא לראות מה יגיד המגיד : כי דרכתי לי · קשת הטעם כפול ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך את שעוררתיך כחרב גבור : וי' · וכבוד השם יראה על יהודה ואפרים וטעם כברק חצו בעבור שהזכיר קשת מלאתי אפרים וטעם בשופר שישמע זה שיקבץ ישראל אל החשמונים : בסערות תימן · רוח דרומית : וי' עליהם · על החשמונים : וכבשו · מגברים ולא יועילו להם לאויבים אבני קלע במגבריהם וטעם אבני קלע שרי יון וטעם ושתו ששפכו ודמי הקולעים במזרק שבו יזרק הדם על המזבח בזווית והטעם כפול : והושיעם

עשה בכ"ב פתחין וסי' נמסר במלכים ב' סימן ז': אפקוד ה' מל' וסי' נמסר בסדר שמות וביחזקאל סימ' כ"ג: ממנו פנה חד מן י"א זוגין מתחלפין בטע' חד זקיף לרווחא וחד נחית לתהומא וסימ' בלשון ארמי שמואל עבד אורית' דוד מנהון כמיא קטלין לרוגזא כשה מבלל בגלותא. ופי' בסדר וארא: ושמח ב' וסים' וראך ושמח בלבו:

וְהוֹשִׁיעָם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי נֵזֶר מִתְנוֹסְסוֹת עַל אַדְמָתוֹ׃ כִּי מַה טּוּבוֹ וּמַה יָּפְיוֹ דָּגָן בַּחוּרִים וְתִירוֹשׁ יְנוֹבֵב בְּתֻלוֹת׃ שַׁאֲלוּ מֵיְהוָה מָטָר בְּעֵת מַלְקוֹשׁ יְהוָה עֹשֶׂה חֲזִיזִים וּמְטַר גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה׃ כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ אָוֶן וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל יְנַחֵמוּן עַל כֵּן נָסְעוּ כְמוֹ צֹאן יַעֲנוּ כִּי אֵין רֹעֶה׃

עַל הָרֹעִים חָרָה אַפִּי וְעַל הָעַתּוּדִים אֶפְקוֹד כִּי פָקַד יְהוָה צְבָאוֹת אֶת עֶדְרוֹ אֶת בֵּית יְהוּדָה וְשָׂם אוֹתָם כְּסוּס הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה׃ מִמֶּנּוּ פִנָּה מִמֶּנּוּ יָתֵד מִמֶּנּוּ קֶשֶׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ יֵצֵא כָל נוֹגֵשׂ יַחְדָּו׃ וְהָיוּ כְגִבֹּרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת בַּמִּלְחָמָה וְנִלְחֲמוּ כִּי יְהוָה עִמָּם וְהֹבִישׁוּ רֹכְבֵי סוּסִים׃ וְגִבַּרְתִּי אֶת בֵּית יְהוּדָה וְאֶת בֵּית יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ וְהוֹשְׁבוֹתִים כִּי רִחַמְתִּים וְהָיוּ כַּאֲשֶׁר לֹא זְנַחְתִּים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֵם׃ וְהָיוּ כְגִבּוֹר אֶפְרַיִם וְשָׂמַח לִבָּם כְּמוֹ יָיִן וּבְנֵיהֶם יִרְאוּ וְשָׂמֵחוּ יָגֵל לִבָּם בַּיהוָה׃ אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם כִּי פְדִיתִים וְרָבוּ כְּמוֹ רָבוּ׃ וְאֶזְרָעֵם בָּעַמִּים וּבַמֶּרְחַקִּים יִזְכְּרוּנִי וְחָיוּ אֶת בְּנֵיהֶם וָשָׁבוּ׃ וַהֲשֵׁבוֹתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאַשּׁוּר אֲקַבְּצֵם וְאֶל אֶרֶץ גִּלְעָד וּלְבָנוֹן אֲבִיאֵם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם׃ וְעָבַר בַּיָּם צָרָה וְהִכָּה בַיָּם גַּלִּים וְהֹבִישׁוּ כֹּל מְצוּלוֹת יְאֹר וְהוּרַד גְּאוֹן אַשּׁוּר וְשֵׁבֶט מִצְרַיִם יָסוּר׃

וְיִפְרְקִינוּן יְיָ אֱלָהֲהוֹן בְּעִידָנָא הַהִיא עַל דְאִתְבַּדַרוּ כְּעָנָא עַמֵיהּ אֲרֵי יִבְחֲרִינוּן כְּאַבְנֵי אֵיפוֹדָא ויקרבינון לְאַרְעֲהוֹן׃ אֲרֵי מַה טַב וּמַה יָאֵי אוּלְפַן אוֹרַיְתָא לִנְגוּדָיָא וְדִין דִקְשׁוֹט מִתַקַן בִּכְנִשְׁתָּא׃ שְׁאִילוּ מִן קֳדָם יְיָ מִטְרָא בְּעִידַן לְקִישׁ יְיָ עָבִיד רוּחִין וּמַחִית מִטְרָא לִבְנֵי אֱנָשָׁא לְמִתַּן לְהוֹן עִיבּוּרָא לְמֵיכַל וְעִסְבָּא לִבְעִירָא בְּחַקְלָא׃ אֲרֵי פַלְחֵי צִילְמַיָא מְמַלְלִין אוֹנָס וְקוֹסְמַיָא מִתְנַבַן שְׁקַר וּנְבִיֵי שִׁקְרָא בִּנְבוּאַת שִׁקְרֵיהוֹן שִׁקְרָא מְמַלְלִין לָא מִידַעַם מְנַחֲמִין עַל כֵּן אִתְבַּדַרוּ כְּבִידוּר עָנָא גְלוֹ אֲרֵי לֵית מַלְךְ׃ עַל מַלְכַיָא הֲוָה רוּגְזִי וְעַל שִׁלְטוֹנַיָא אֲנָא מַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן אֲרֵי דְכִיר יְיָ צְבָאוֹת יַת עַמֵיהּ יַת דְבֵית יְהוּדָה וִישַׁוֵי יַתְהוֹן כְּסוּסֵי תַקִיף דְזֵוְתָן בִּקְרָבָא׃ מִנֵיהּ מַלְכֵּיהּ מִנֵיהּ מְשִׁיחֵיהּ מִנֵיהּ תְּקוֹף קְרָבֵיהּ מִנֵיהּ יִתְרַבּוּן כָּל פַרְנָסוֹהִי כַּחֲדָא׃ וִיהוֹן גִבָּרֵי בֵית יִשְׂרָאֵל דָיְשִׁין קְטִילֵי עַמְמַיָא כְּטִין שׁוּקִין בִּקְרָבָא וִיגִיחוּן קְרָב אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְהוֹן וְיִבְהֲתוּן רוֹכְבֵי סוּסָוָן׃ וְאַגַבַּר יַת דְבֵית יְהוּדָה וְיַת דְבֵית יוֹסֵף אֶפְרוֹק וְאֶכְנוֹשׁ גָלְוָתְהוֹן וְאֶרְחַם עֲלֵיהוֹן וִיהוֹן כִּדְלָא טַלְטֵילְתִּינוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן וְאֵיקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן׃ וִיהוֹן כְּגִיבָּרִין דְבֵית אֶפְרַיִם וְיֶחְדֵי לִיבְּהוֹן כְּשָׁתֵי חֲמַר וּבְנֵיהוֹן יֶחֱזוּן וְיֶחְדוּן יָבוּעַ לִבְּהוֹן בְּמֵימְרָא דַיְיָ׃ אֲכַלֵי לְכַנָשָׁא גָלְוָתְהוֹן וַאֲקָרְבִינוּן אֲרֵי פְרַקְתִּינוּן וְיִסְגוּן כְּמָא דִי אֲמַר עֲלֵיהוֹן יִסְגוּן׃ וּכְמָא דְבַדַרְתִּינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָא וּבְאַרְעָא דְרַחִיקָא הֲווֹ דְכִירִין לִדְחַלְתִּי וְיוֹרְבוּן שְׁנֵי תַּוִין עִם בְּנֵיהוֹן וִיתוּבוּן׃ וּכְמָא דְאַפֵּקְתִּינוּן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כֵּן מֵאַתּוּר אֲקָרֵב גָלְוָתְהוֹן וּלְאַרְעָא גִלְעָד וּמַקְדְשָׁא אָעֵלִינוּן וְלָא יִסְפֵּיק לְהוֹן׃ וְיִתְעַבְדוּן לְהוֹן נִיסִין וּגְבוּרָן כְּמָא דְאִתְעֲבִידוּ לַאֲבָהַתְהוֹן בְּיַמָא וְיֶחֱזוּן בְּפוּרְעָנוּת סַנְאֵיהוֹן כְּמָא דְאִיטַרְפוּ גִיבָּרַיָא בְּגַלֵי יַמָא וְיִבַּהֲתוּן כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָא וְיִבָּטֵל תּוּקְפָא מֵאַתּוּרָאָה וְשָׁלְטַן מִצְרַיִם יֶעְדֵי׃

ושמח לבם כמו יין: וחיו ב' וסי' זאת עשו להם. וחיו את בניהם ושבו. וא' חיו מן האנשים: ולא ימצא ד' וסים' נמסר בסוף צפניה: והורד ב' וסים' והורד המשכן. והורד גאון אשור:

רשי

כצאן עמו. כצאן שהושיע ממצרים להיות לו לעם: כי אבני נזר. כי הכהנים בני חשמונאי המתפארים באבני נזר בטורי חושן ואפוד יהיו מתנוססים בנסים על אדמתן: כי מה. רב טובו הצפון של אותו הדור: דגן בחורי'. הנותן כח לבחורי' ותירוש. אשר ינובב בתולות בניב שיר ושמחה ויש פותרין אשר ינובב וישמח בקרקע בתולה והוא יין משובח: שאלו מה' מטר. אם תצטרכו: חזיזים. עננים מביאים מטר: לאיש עשב בשדה. בשביל איש אחד ובשביל עשב אחד הצריך למטר: כי התרפים. והקוסמים שקר והחלומות אשר הטעו את אבותיכם לאמר חלמתי והיו מחזיקי' ידיהם למרוד בהקב"ה דברו און והבל דברו לאמ' שלום ואין שלום: על כן נסעו. אבל אני גליא להם באמת: יענו. יתכנעו כמו לענות מפני לשון עני: על הרועים חרה אפי. על מלכיהן: ועל העתודים. על שריהם וכן ת"י ועל מלכיא הוה רוגזא ועל שולטניא אנא מסער ויוונים כמשלו לעתודים והצפיר השעיר מלך יון והרועה לפרס העניין שלא במלכי יון יאמר עתודים לשון שרים כמו עורר לך רפאים כל עתודי ארץ: כסוס הודו במלחמה. כסוס אשר כבר הודו במלחמה: ממנו פנה. מהם מלכיה' מהם שריהם מהם לוחמי מלחמותם: והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות במלחמה. הרי מקרא זה מסורס והיו במלחמה הולכים ודורכים אויבים כגבורי' הבוסים בטיט חוצות בוסים דורסים כמו יבוס קמינו בוססו את חלקתי: והובישו. בית יהודה את רוכבי הסוסי' הבאי' להלחם בם: וגברתי את בית יהודה. במלחמת היוונים: ואת בית יוסף אושיע. ממקום שגלו שם בחלח ובחבור בימי סנחריב: והושבותים. כמו והושבתים לשון ישיבה: והיו כאשר לא זנחתים. כאילו לא זנחתים מעולם: אשרקה להם. כדרך השורקים לסימן אות לבא אליו הטועה בדרך: ואקבצם. לעת הקץ לעתיד: כי פדיתים. כשאפדם: ורבו. בגולה כמו שרבו במצרים: ואזרעם. תחילה בעמים כאדם הזורע סאה להכניס כמה כורים: וחיו את בניהם. עם בניהם: ולבנון. זה בית המקדש: ולא ימצא להם. ולא יסופק להון: ועבר בים צרה. ותעבור צרה בכור היוצקת בתוך הים והיא ראם לאדום: והכה. הקב"ה אשר הוא המכה יכה בים גלים להשקיע את צור: כל מצולות יאור. היא מצרים: פתח

אבן עזרא

והושיעם. כצאן עמו. ביד משה בעמדו על הים ובעבור שהזכיר אבני קלע אמר כי אלה החשמונים הם אבני נזר ותפארת: מתנוססות. שהם נראות כנס על אדמת השם גם נכון הוא להיות אבני רמז להיותם כהני' גדולים: כי. אז ישמחו הבחורים והבתולות לדגן ולשתות יין אחרי שצרתם וזהו כי מה טובו שב אל ביום ההוא הנזכר למעלה: דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות. מגזרת ינובון בשיבה והנכון מגזרת ניב שפתים והפועל יוצא כמו ש... סובב יקומם: שאלו. עושה חזיזים. כמו לחזיז קולות הטעם בהתגבר יד החשמונאי' יהיה להם שבע גדול: כי. האומרים לא יבא מושיע לישראל הבל ינחמו כי ישר' על כן נסעו ישראל וברחו מירושלם לפני מלחמות החשמונים ויענו לשואלים למה תברחו כי אין רועה לישראל מישראל: על. הפרשה דבקה היא והרועים הם מלכי יון שהיו מושלים על ישר': כסוס. כודע שירא הודו: ממנו. המשיל יהודה לבנין חזק שממנו פנה ויתד וקשת והטעם כי לא ימשל זר בהם: והיו כגבורים. רוכבי סוסים כי הם לא היו רגילין לרכוב על סוס כאשר הזכיר כי יכרית הסוס מירושלם: וגברתי. יהודה ויוסף הם הבאים מאשור אל בית שני: והושבותי'. מלה מורכבת מן והשיבותים והושבתים כמו שבועות ימים מן שבעת ושבוע ורבות ככה: והיו. בני אפרי' יהיו כגיבור יין כמו ביין והבית חסרה כמו כי ששת ימים: אשרקה. לנשארים באשור ובמצרים: ורבו. בגלותם בארץ נכריה: כמו רבו. בימים קדמוני' בארצם והנה זה כמו בגאון ישראל ומלת כמו רבו זרה כי המשפט כ כאשר רבו: ואזרעם. ארבה זרעם: את בניהם. עם בניהם ישבו אל ארצם: והשיבותים. ולא ימצא להם. לא יספיק להם הישוב כי רבים היו: ועבר. רוח: צרה. הטעם כי יבש הים גם יאור מצרי' להיות דרך לעבור גאולים מאשור כי בים יבואו אל היאור אל מצרים ומשם אל ארץ ישראל וככה אמר ישעיהו והחרים יי' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר זהו יאור מצרים ושם כתוב והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור: והורד גאון אשור. שלא ימשלו בישראל כי יפול פחד החשמונים עליהם וככה מצרים:

וגברתים

ממנו פנה י"א זוגין ומתחלפין בטעמ' חד זקיף לרווחא וחד נחית לתהומא

מגבריהם · יתן גבורה לאלה הבאים ויתברכו בשמו בלי פחד · זאת תחלת פרשת מקונן על החשמונים שתחבר מלכותם והטעם כי החשמונים הם הארזים : הלל ברוש · פרי ישראל : כי נפל ארז · מלכי החשמונים : אלוני בשן · הגותנים פרי : כי ירד יער הבציר · שהוא נכבד מהם · קול · הרועים · הם המלכים ואדירתם הם החשמונים : קול שאגת כפירים · כי הכפיר הוא מלך החיות ומלת כפירים תפרת בעבור אחרת כמו כסאך א אלהים שהוא כסאך כסא אלהים וככה זה פי שדד כפיר שהירדן היה מתגאה בו שלא יוכל אדם לעבור את הירדן מפחדו ואם פירשנוהו כי יבש ה הירדן אין לו טעם ויפת אמר כי שדד גאון ישראל מעבר ל לירדן גם נכון הוא בעיני : כה · עתה יחל פרשה אחרת לספר איך יהיו ישראל אחרי קום החשמונאי ואת' אלהי בעבור כי יראה במראות נבואה כי הוא יהיה הרועה ו ופירש טעם צאן ה ההרגה : אשר ולא יאשמו · כפי מחשבת : ואעשיר · קנותי האלף שנה אל הוא על כן נשלמת התצלם אלף ואענה את זרע דוד : ורועיהם · הם מלכי הגוים כי הנכון בעיני כי רועיהם הוא השם הנכבד וזה ה הנכון והעד כי לא אחמול עוד ול תתמה על רועיהם לשון רבים כי כמוהו ישמח ישראל בעושיו אם בעליו עמו : ממציא · כמו וימציאו : וכתתו את הארץ · לכרות ולא אציל מידם או וכתתו האויבים את יושבי הארץ : וארעה · הנה הטעם כי השם ירעה אותה עתה לפני בא עת עמידת החשמונים ו ועתה יספר דרך משל גם נכון הוא שקראן צאן ההרגה כי כן היו בגלותם ב בבל על כן יספר הרעות שעברו עליהם ועתה בשובם לירושלם ירעם וטעם לכן עניי הצאן בעבור

פתח לבנון דלתיך · תירגם יונתן פתחו עממיא תרעיכון : הילל ברוש כי נפל ארז · שהוא גדול מן הברוש הלילו השלטונים כי נפלו המלכים : אלוני בשן · קיסם בלעז : כי ירד · כי נשבר ודומה לו ונכרד ברדת היער : יער הבציר · יער המבצר תקוף כרכיא : הרועים · המלכים : אדרתם · תפארתם : שאגת כפירים · יבשו השרים : כי שודד גאון הירדן · שהוא מקום הכפירים והאריות ורבותי' פיר' פתח לבנון דלתיך שעל חורבן בית שני נתנבא הנביא וארבעים שנה קודם ה חורבן היו דלתו' ההיכל נפתחות מאליהן גער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית את עצמך יודע אני שסופך ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא פתח לבנון דלתיך וגו' : רעה את צאן ההריגה · הכן להם רועים כלומר הנבא על פרנסיהם ה העתידים לרעותם מעתה : צאן ההריגה · ישראל שהרגום רועיהם ואכלום : ולא יאשמו · מלכי הגוים שאומרים לתופסם זה מוכרם והקונה הורג ואין נותן בלבו שיהא לו אשמה בדבר ומוכרם מתהלל ברוך יי' שמסרם בידי והריני עשיר : ואעשיר · והרי הוא עשיר : וארעה את צאן ההריגה · כל אלה דברי הקב"ה לנביא ואני רעיתי אותם בימים הקדמונים : לכן עניי הצאן · אמת עניי הצאן היו כשהתחלתי לרעותם : ואקח לי את שני מקלות · לסוף ימים חלקתי' לשתי ממלכות בעונם : לאחד קראתי נועם · ירבעם אמר לכהלם לאט : ולאחד קראתי חובלי' · רחבעם אמר להם לייסרם בעקרבים ולפי שדרך צאן לנהלם במקלו' קרא למושליה' מקלות : ואכחיד שלשת הרועים בירח אחד · והם השחיתו דרכיהם עד שאספתים והרגתים בחדש אחד כל שלשת הרועים שהרג יהוא את כל בית אחאב ואת בית אחזיה מלך יהודה ואת אחיו ואת כל זרע מלכות דוד ועתליה איבדה את השאר זולתי יואש שנטמן : ותקצר נפשי בהם · מאסתים וכל לשון קוצר נפש הוא דבר צרה או דבר מיאוס שאין הדעת סובלתו וקצר הלב והמפש ת מלהכיל כמו שאליהו אמר ס הציקתני רוח בטני : גם נפשם בחלה בי · זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני ובחלה פי' רבותינו לשון גרל במסכת נדה משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל פגה עודה תינוקת בוחל אלו ימי הבכורים שכבר היא גדולה :

פתח ד' בקריא' וסימ' נמסר במלכים ב' סימן י"ג : ותאכל ו' וסי' ויאכל האשר · ותאכל את בעלי שכם כ' בו · ויענה אליהו וידבר · ויען אליה וידבר אליהם · פתח לבנון דלתיך : עליהן ז' וסימ' ותנו בהן אש ושימו עליהן · וכתבת עליהן את כל דברי · באשר צוה משה עבד יי' ויהושע · ורגמו עליהן אבן · המתנבאות מלבהן ·

וְגִבַּרְתִּים֙ בַּֽיהוָ֔ה וּבִשְׁמ֖וֹ יִתְהַלָּ֑כוּ נְאֻ֖ם יְהוָֽה׃		ג'		וְאַגְבְּרִינוּן בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּבִשְׁמֵיהּ יְהָכוּן פְּרִיקִין אֲמַר יְיָ׃
יא פְּתַ֥ח לְבָנ֖וֹן דְּלָתֶ֑יךָ וְתֹאכַ֥ל אֵ֖שׁ בַּאֲרָזֶֽיךָ׃		ד' · ו' רפי		פְּתָחוּ עַמְמַיָּא תַּרְעֵיכוֹן וּתְשֵׁיצֵי אֶשָּׁתָא תּוּקְפֵיכוֹן׃
הֵילֵ֤ל בְּרוֹשׁ֙ כִּֽי־נָ֣פַל אֶ֔רֶז אֲשֶׁ֥ר אַדִּרִ֖ים שֻׁדָּ֑דוּ הֵילִ֙ילוּ֙ אַלּוֹנֵ֣י בָשָׁ֔ן כִּ֥י יָרַ֖ד יַ֥עַר הַבָּצִֽיר׃		כ' קן שחר · ל' כתי' כן · הבציר · ל' ק'		אֵילִילוּ מַלְכַיָּא אֲרֵי אִתְבְּרוּ שִׁלְטוֹנַיָּא דַּעֲתִירֵי נִיכְסַיָּא מִתְבַּזְזִין אֵילִילוּ טוּרָנֵי מְדִינָתָא אֲרֵי אִתְכְּבִישׁ מַחוֹז תּוּקְפֵיכוֹן׃
ק֚וֹל יִלְלַ֣ת הָרֹעִ֔ים כִּ֥י שֻׁדְּדָ֖ה אַדַּרְתָּ֑ם ק֚וֹל שַֽׁאֲגַ֣ת כְּפִירִ֔ים כִּ֥י שֻׁדַּ֖ד גְּא֥וֹן הַיַּרְדֵּֽן׃		ל'		קָל צְוָחַת מַלְכַיָּא אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מַחְזֵיהוֹן קָל נִיהַם נִיהֲמַתְהוֹן כִּבְנֵי אַרְיָוָן כַּד יָבֵישׁ עֲלֵיהוֹן רוּם יַרְדְּנָא׃
כֹּ֥ה אָמַ֖ר יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֑י רְעֵ֖ה אֶת־צֹ֥אן הַהֲרֵגָֽה׃		ל' ותס' וית		כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהִי אִתְנַבֵּי עַל פַּרְנְסַיָּא דְאִתְמְנִיאוּ לְפַרְנָסָא עַמָּא וְאִינוּן שַׁלִּיטוּ בְהוֹן כְּעָנָא לְנִכְסְתָא׃
אֲשֶׁ֨ר קֹנֵיהֶ֤ן יַהַרְגֻן֙ וְלֹ֣א יֶאְשָׁ֔מוּ וּמֹכְרֵיהֶ֣ן יֹאמַ֔ר בָּר֥וּךְ יְהוָ֖ה וַאעְשִׁ֑ר וְרֹ֣עֵיהֶ֔ם לֹ֥א יַחְמ֖וֹל עֲלֵיהֶֽן׃		ל' · ל' · ל' כתי' כן		דִּי קָנֵיהוֹן קָטְלִין לְהֵין אָמְרִין לָא עֲלָנָא חוֹבָא וּמְזַבְּנֵיהוֹן אָמְרִין בְּרִיךְ יְיָ דִּי אַעְתַּרְנָא וְרָעֵיהֶן לָא חַיְיסִין עֲלֵיהוֹן׃
כִּ֠י לֹ֣א אֶחְמ֥וֹל עוֹד֙ עַל־יֹשְׁבֵ֣י הָאָ֔רֶץ נְאֻם־יְהוָ֑ה וְהִנֵּ֣ה אָנֹכִ֗י מַמְצִ֤יא אֶת־הָֽאָדָם֙ אִ֣ישׁ בְּיַד־רֵעֵ֙הוּ֙ וּבְיַ֣ד מַלְכּ֔וֹ וְכִתְּתוּ֙ אֶת־הָאָ֔רֶץ וְלֹ֥א אַצִּ֖יל מִיָּדָֽם׃		ח' מל' · ז' · ר' · ה' · ל' · ג'		אֲרֵי לָא אֵחוּס עוֹד עַל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מְגָרֵי יָת אֱנָשָׁא גְּבַר בְּיַד חַבְרֵיהּ וּבְיַד מַלְכֵּיהּ וְיָבְזוּן יָת אַרְעָא וְלָא אֲשֵׁיזֵיב מִידְהוֹן׃
וָאֶרְעֶה֙ אֶת־צֹ֣אן הַהֲרֵגָ֔ה לָכֵ֖ן עֲנִיֵּ֣י הַצֹּ֑אן וָאֶקַּֽח־לִ֞י שְׁנֵ֣י מַקְל֗וֹת לְאַחַ֞ד קָרָ֤אתִי נֹ֙עַם֙ וּלְאַחַ֤ד קָרָ֙אתִי֙ חֹֽבְלִ֔ים וָאֶרְעֶ֖ה אֶת־הַצֹּֽאן׃		לשון כיתה · ז' · ל' ותר · וכ' אחד		וּמַנִּיתִי פַּרְנְסַיָּא עַל עַמָּא וְאִינוּן שַׁלִּיטוּ בְהוֹן כְּעָנָא לְנִכְסְתָא מִסְכֵּינוּ וְקַטִּילוּ יָת עַמִּי וְאִתְפְּלִיגוּ קֳדָמַי לְתַרְתֵּין פַּלְגְוָן אִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְּבֵית יְהוּדָה וְקָצוּ בְּמַלְכוּתָא דְבֵית דָּוִד דִּי בְהוֹן רְעוּאָ קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי פַרְנְסִין עַל עַמִּי׃
וָאַכְחִ֛ד אֶת־שְׁלֹ֥שֶׁת הָרֹעִ֖ים בְּיֶ֣רַח אֶחָ֑ד וַתִּקְצַ֤ר נַפְשִׁי֙ בָּהֶ֔ם וְגַם־נַפְשָׁ֖ם בָּחֲלָ֥ה בִֽי׃		ל' ותס' · ד'		וְשֵׁיצֵיתִי יָת תְּלָתָא פַרְנְסַיָּא בְּיַרְחָא חַד וְרַחִיק מֵימְרִי יָתְהוֹן עַל דְּנַפְשַׁתְהוֹן קָצַת בְּפוּלְחָנִי׃
וָאֹמַ֕ר לֹ֥א אֶרְעֶ֖ה אֶתְכֶ֑ם הַמֵּתָ֨ה תָמ֜וּת וְהַנִּכְחֶ֣דֶת תִּכָּחֵ֗ד וְהַנִּ֨שְׁאָר֔וֹת תֹּאכַ֕לְנָה אִשָּׁ֖ה אֶת־בְּשַׂ֥ר רְעוּתָֽהּ׃		ל' · ל' ותלרע · ל' ומל'		וַאֲמָרִית דְּלָא לְמַנָּאָה עֲלֵיכוֹן פַּרְנַס דְּמֵיתִין יְמוּתוּן וּדְמִשְׁתֵּיצַן יִשְׁתֵּיצוּן וּדְיִשְׁתָּאֲרוּן יִבְזוּן גְּבַר יָת נִכְסֵי קְרִיבֵיהּ׃
וָאֶקַּ֤ח אֶת־מַקְלִי֙ אֶת־נֹ֔עַם וָאֶגְדַּ֖ע אֹת֑וֹ לְהָפֵיר֙ אֶת־בְּרִיתִ֔י אֲשֶׁ֥ר כָּרַ֖תִּי אֶת־כָּל־הָעַמִּֽים׃		ת' · ל' מל'		וְאַיְתֵיתִי יָת סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאָתוּר עַל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְאַגְלֵיתִי יָתֵיהּ עַל דִּי אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא דִיגְזַר עִמְּהוֹן דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא בְּכֵן גְּלוֹ בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְעַל דְּאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא גְּלוֹ׃
וַתֻּפַ֖ר בַּיּ֣וֹם הַה֑וּא וַיֵּ֨דְע֜וּ כֵּ֨ן עֲנִיֵּ֤י הַצֹּאן֙ הַשֹּׁמְרִ֣ים אֹתִ֔י כִּ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה הֽוּא׃		ל' ותר · ויתוכר עוכו · עכה		בְּעִידָּנָא הַהִיא וִידְעוּן כֵּן עִנְוְתָנַיָּא חֲשִׁיבֵי עַמָּא דִּי עָבְדוּ רְעוּתִי אֲרֵי פִּתְגָמָא דַיְיָ הוּא׃

אשר קוניהן יהרגון · ותלכן שתיהן עד בואנה בית לחם · וכל ואת שתי חבליו וכל תכלית דכו' : לאחד ז' פתחין וסימ' במלכים ב' ריש סימ' ט' : ותקצר ד' בקריא' וסימ' ותקצר נפש העם בדרך · ותקצר נפשו בעמל ישר' · ותקצר נפשו למות דשמשון · ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי :

נים בכאן עניים הוצרכתי לקחת שני מקלו' ואלה הם זרובבל פחת יהודה ונחמיה התרשתא וכתו' על נחמיה אחרימו' זרובבל גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהודה וקראו נועם מגזרת נעים וחובלים מגזרת תחבולות וקראו מקלות ולא רועים כי לא היו מלכים והנה ארעה את הצאן בראשונה כי ישראל עם זרובבל באו וטעם וארעה את הצאן עד זמן ידוע שמתו שלשה רועים : ואכחיד · מנהג הרועה להיות תחת ידו רועים קטנים ואלה השלשה שמתו בירח אחד אולי רמז לכהן גדול שהוא יהושע וכהן משוח מלחמה וכהן משנה או שמתו חגי זכריה ומלאכי ונפסקה הנבואה כי הנביא כמו רועה : ותקצר נפשי · בצאן להושיעם ומלת בחלה בי אין לה חבר ופי' כמו קצרה כפל מלת ותקצר והעד מלת וגם : ואומר · בלבי לא ארעה אתכם אחרי מות הנביאים או הכהנים החסידים : ואקח · אז מת זרובבל שהוא נועם שהיה לו ברית את כל הגוים סביבות ירושלם ברית שלום וזהו ואגדע אותו וטעם בריתי בעבור שהארץ שסבבו הגוים לזרובבל היא ארץ השם : ותופר · הברית במות זרובבל אז ידעו עניי הצאן אלה דברי הנביא : השומרים אותו · והטעם אם יקום דברו : ואומר

והביאו מקרא זה ראייה לדבריהם : ואומר לא ארעה אתכם · אמרתי באותן הימים אשליכם מעל פני ויהיו הפקר ולבזה : ואקח את מקלי את נועם · סברתי את כח מלכי ישרא' בימי יהואחז בן יהוא עד כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש ובימי הושע בן אלה שמסרתים ביד סנחריב והגלהו : להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים · להראותם שבשביל שבגדו בי הפרתי את הברית אשר כרתי עם כל העמים עליהם שלא יזיקום שעל מנת כן נתתי להם את התורה שאם ישמרוה שיהיו חירות מן המלכיות שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם ואל תתמה אם דבר המקר' תשועתם מיד שוכא בלשון כריתות ברית את השוכא שהרי מצינו מקרא דומה לו וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה וגו' : וידעו כן · הבינו הצדיקים שבהם השומרים את חוקי : כי דבר יי' הוא · גזירה זו כבר דבר לנו הקב"ה על ידי משה יולך יי' אותך ואת מלכך : ואומר

ואמר אליהם אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי שלשים כסף : ויאמר יהוה אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי מעליהם ואקחה שלשים הכסף ואשליך אתו בית יהוה אל היוצר : ואגדע את מקלי השני את החבלים להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל : ויאמר יהוה אלי עוד קח לך כלי רעה אולי : כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל ופרסיהן יפרק : הוי רעי האליל עזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרעו יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה :

יב משא דבר יהוה על ישראל נאם יהוה נטה שמים ויסד ארץ ויצר רוח אדם בקרבו : הנה אנכי שם את ירושלם סף רעל לכל העמים סביב וגם על יהודה יהיה במצור על ירושלם : והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אבן מעמסה לכל העמים כל עמסיה שרוט ישרטו ונאספו עליה כל גויי הארץ :

ואמרית להון אם תקין בעיניכון עיבידו רעותי ואם לא אתמנעו ועבדו ית רעותי גברין מקצת : ואמר יי לי כתוב דכרן עובדיהון בחילש כתבא ורמי יתיה לבית מקדשא ורמי לתחות יד אמרכלא חלף דיקרית דחלתי בעיניהון וכתבית דכרן עובדיהון בחילש כתבא ורמיתי יתיה לבית מקדשא דיי לתחות יד אמרכלא רבא : ואיתיתי נבוכד נצר מלכא דבבל על צדקיה מלך שבטא דבית יהודה ואגליתי יתיה על דאשניאו קיימא אף אינון דבית יהודה כאחיהון בית ישראל : ואמר יי לי עוד אזיל אתנבי על פרנסא טפשא : ארי הא אנא מקים פרנסא בארעא דשגן לא יבעי ודאטלטלו לא יתבע דתבירין לא יסי דקימין לא יסובר ונכסי עתיריא יבוז ושארהון יגמור : ווי על פרנסא טפשא דאתפקיד ליה עמא לפרנסא די הוא דמי לטבחא די סכיניה בידיה ועיני על שמינתא למיכס דרעיה מיבש תיבש ועיניה דימינא מיכהא תיכהי : מטל פתגמא דיי על ישראל אמר יי דתלא שמיא ושכליל ארעא וברא רוחא דאנשא במעוהי הא אנא משוית ירושלם מן מלי מרוי לכל עממיא סחור סחור ואף דבית יהודה ייתונון עממיא ביד אניסין בצוירא לירושלם : ויהי בעידנא ההיא אשוי ית ירושלם אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבזזא יתבזזון ויתכנשון עלה כל עממי ארעא :

אוילי ה׳ חס׳ יוד קדמא בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ אך אולים שרי צען · כלי רעה אולי · אולים מדרך פשעם · אולים יליץ אשם · ומוסר אולים אולת : רעי ה׳ חס׳ ו׳ בקריא׳ וסי׳ האמר לכרש רעי · דורי נסע ונגלה · הוי רעי האליל · חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי · יי׳ רעי לא אחסר : ועין ח׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר ביהושע

סימן יפ : תאספו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ונאספו שבה כל העדרים · תאספו עלי והכוני ונשמדתי · אבן מעמסה לכל העמים · ונאספו עשבות הרים :

רשי

ואומר י׳ מלכי יהודה הכותרים : אם טוב בעיניכם הבו שכרי · קיימו מצותי והוא יהיה שכרי על כל הטובה אשר נתתי לכם כמו שנותנין שכר לרועה צאן ואשוב וארעה אתכם : ואם לא חדלו · וגם אני לא אטיב לכם וכן מצינו שאמ׳ הק׳ ליחזקאל השומע ישמע והחדל יחדל : וישקלו את שכרי שלשים כסף · תירגם יונתן ועבדו רעותי גברין מקצת אנשי׳ טובים מעט היו בהם שעשו רצוני כגון החרש והמסגר דניאל חנניה מישאל ועזריה ויחזקאל ולשון שלשים כסף לא ידעתי לכוין כאן אלא כסף לשון חמדה ואף רבותינו פירש׳ כן בחולין והביאו ראייה ברור הכסף לקח בידו ואת השלשים פיר׳ שארבעים וחמשה צדיקים יש בכל דור ודור והביאו ראיה מחומר שעורים ולתך שעורי׳ חמשה עשר בבבל ושלשים בארץ ישראל שנאמר ואקחה את שלשים כסף ואשליכהו בית יי׳ בארץ ישראל ומניין השלשים מדרש אגדה שהובטח אברהם אבינו בכך שלא יהא דור פחות משלשים צדיקים מניין כה יהיה זרעך יהיה בגימטריא שלשים : ויאמר יי׳ אלי השליכהו אל היוצר · כמו אל האוצר שומר האוצר אמר הק׳ לנביא כתוב והכנס את אלו הם וצדקתם להיות שמור לסוף שבעים שנה של גלות בבל ויבנה בית המקדש על ידיהם ומהו האוצר אדר היקר בית מקדשי אדר תפארתי : אשר יקרתי מעליה׳ · אשר הפסקתי מעליהם מהיות להם ליקר ולשון יקרת הוא הסרת כבוד והמ״ם של מ מעליהם יוכיח והוא כמו ושרשך מארץ חיים כמו משפך פורח ודוגמת הפירוש שפירשתי מעין תרגום של יונתן הוא וראיתי לשונות הרבה לפירוש נבואה זו ואיני יכול לכוונן : ואגדע את מקלי השני · הגליתי את צדקיה · את החובלים · את רשעי דורו כי הוא צדיק ודורו רשעים : להפר את האחוה · שנתאחוו בני יהוד׳ ובנימן ונדבקו בתועבו׳ מלכי ישראל · עוד קח לך וגו׳ · וזהו שאמר לו למעלה רעה צאן ההריגה סימן הוא שאני עתיד למסור דור חורבן בית שני זה ביד עשו : הנכחדות · האובדות לא יפקוד הרועה לבקשם : הנער לא יבקש · תירגם יונתן ודמטלטלו לא יתבע והנער הסוטות שאינן יודעות לבא אל הדיר : הנצבה · שיש לה כח קצת לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה לאט : לא יכלכל · תירגם יונתן לא יסובר ודרך הרועה בחיקו ישא : בשר הבריאה יאכל · את העשירים יגמור ממונן : ופרסיהן יפרק · עד כלה ודוגמת זו אמר דניאל על אדום אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה : הוי · יש לפסוק על זה : רועי האליל · רועי של אין אליל לשון אל איננו רועה וכן רופאי אליל רועי האליל יוד יתירה במקום הא כמו עוזבי הצאן שכני · סנה שוכני לבדד עוזבי הצאן נותנן הפקר ליד כל הבא להכות ולהרוג ולבוז : חרב על זרועו ועל עין ימינו · והוא הרועה סכין של שחיטה נושא בידו לשחוט את השמינה ואת הבריאה שנתן עין ימינו בהם לדעת מי העשירים לבוז ולגמור נכסיהם : זרועו יבוש תיבש · לעתיד לבא ונתתי נקמתי באדום והפותרים פותרים אותו בצדקיהו על שם ואת עיני צדקיהו עור ואי אפשר לכוון הנני מקים רעה בארץ בצדקיהו שכבר עבר לו שבעים שנה :

משא דבר יי׳ · הוא גזר זה הדבר שהתחיל לדבר בפורענותן של אוכלי ישראל עמו וכיוצא בו : סף רעל · כלי תרעלה כמו בדם אשר בסף רעל לשון שמום אוטם הלב והאברים מאין כח כאדם המשתטף בשמלה כמו הבשומים הרעלו השרות והרעלות ובלשון משנה מכינו מרויות רעולות אוכבלופמ״טא בלע״ז : וגם על יהודה · יטילו הגוים אשר יהיו במצור על ירושלם שיהו בית דוד מצפנים והאומות יצורו עליהם ויבאו גם בני יהודה על כרחם לצור על ירושלם כן ת״י : אבן מעמסה · אבן משאוי המוטלת על בני אדם מפני המוטל לשאתה ולעמסה על כתפים והיא כבדה מאד עד אשר כל עומסיה שרוט ישרטו : אכח

אבן עזרא

ואומר · הנה ראינו בעלות נחמיה לירושלם היתה בחרפה על דרך האמת ועתה יבקשו שכר וירעה אותם על יד המקל השני ואלה השלשים כסף אולי הם שלשים צדיקים שבאו עמו או ששמשו בימי נחמיה שלשים כהנים בין גדולים ומשוחי מלחמה ומשנים על כן כתו׳ השליכהו הכסף אל יוצר וכתו׳ כי שם בית יי׳ הוא אדר היקר יקר הוא תואר כמו חכם כבון יקר הוא שם דבר ושמון ויקר ותאות ל תפארת בעבור אדרת אל אדר היקר וטעם אשר יקרתי הבית ה שיקר שמכן שם כבוד׳ בתחילה וזהו אשר : אקרתי מעליהם שסר הכבוד מעליהם בבית שני : ואגדע את מקלי · הוא נחמיה והנה כשמתו ישראל ושבו להריב זה עם זה : ולהדע כי אין להם פחה וזהו להפר את האחוה בין יהודה והאחוה שם מגזרת את כמו שלוה : ויאמר · תחלת פרסה כי מלך ירוש׳ הוא ארתחשתא של נחמיה הוא הנקר׳ בלשון פרס דריוש ה הוא שהרגו אלכסנדרוס ועתה החל מלכות יון הרשעה שהיא נמשכת עד היו׳ כאשר פירשתי בספר דניאל כי יון הגלה ירושלם לא א חרוס וזהו כלי רועה אולי כמו אוילי אוילי כמו אכזרי ובעבור זה שנפסקה מלכו׳ ובאה על מלכות יון על כן כתוב בארץ על ארץ ישראל והנצבה שלא תוכל ללכת לרעות : והנה כל זה ימי הגלו׳ עד היום : הנער · שה אובד הקטן לא יבקש : הוי · הגלות תארך ותעמוד עד כרות זו מלכות ה הרשעה עד בא קיצה : חרב על זרועו ועל עין ימינו · וטעם זרוע הכח שיסור והעין עין חכמה והעצה והכח יאבדו גבוריו וחכמיו : משא · זאת הפרשה דבוקה היא בעבור שהזכיר חרב על : זרועו הזכיר מתי יהיה זה ואיך יהיה ועתה יפרש כי זה יהיה בשוב ישרא׳ עם משיח בן יוסף אל ירושלם . ועתה זאת הנבואה על ישראל וטעם להזכיר עתה נוטה שמים ויוסד ארץ כי לולי ישראל לא נבראו וטעם ויוצר רוח אדם בקרבו שהוא עולם קטן כנגד שמים וארץ וזה הדבר צריך פי׳ ארוך : הנה · בהתחבר ישראל יעלו גוים להלחם עליה : סף · כמו מן הדם אשר בסף משכב וספות : וגם על יהודה · שהגוים יכריחו ישראל העומדים בארצם שהם רחוקים מירושלם ולא באה גאלתם ללכת עמהם לצור על ירושלם והנה צרה תעבור עליהם בלכתם : והיה · המשל ידוע כי להרע לנפשו יקח אבן מעמסה שיפול תחתיה : ביום

ביום. אכה כל סוס. של גויי הארץ: ועל בית יהודה. שהלכו עמהם בעל כרחם אפקח עיני לשומרם ולהצילם וסוס העמים לא סוס היהודים שיהיה במחנה אכה בעורון והנה מיד יכשל בסוס: ואמרו אלופי יהודה. גדוליהם שהם במחנה האויב: אמצה לי. תפילת ירושלם כי הם התפללו בעבורנו תפלה חזקה והנה כל אחד יאמר אמצה לי בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא: ביום. אז יתקיים חרב על זרועו ועל עין ימינו והנה הוא עור גם קוסו ועל כן יאכלום ככיור אש ככירת אש: וישבה. הטעם וישבו אנשיה: והושיע. את אהלי יהודה. הבאים עם האויב כי כן דרך המחנות שוכנים באהלים סביב העיר: בית דוד. עוד היום בעיר שגדאד עיר מלכות ישמעאל והם ראשי הגלות משפחה רבה וגדולה ולא ספר היחס משכל קדמוניות וככה פירושו כי בראשונה קודם ישועת ירושלם יושיע השם אהלי יהוד' שהם מחוץ לעיר עם מחנה האויב כדרך שאמר למעלה ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון ולמה בראשונ' הושיע את אהלי יהוד' למען לא תגדל בעבור שלא יכלו להתפאר בית דוד ויושב ירושלם שהם בתוך העיר עם משיח ולא תגדל ת תפארתם על בני יהוד' ידינו הושיעה אתכם: ביום. הנכשל בהם. גיבור כדוד: כאלהים. מלאכים וככה פירושו כמלאך יי' לפניהם במלחמה: והיה ביו' ההוא. כאשר אבקש להשמיד את כל הגוים: ושפכתי. אשפוך רוח חן ותחנוני' על יושבי ירוש' טרם זה תעבור עליה' בתחלה צרה כי משיח בן יוסף יהרג אז יכעס השם וישמיד את כל הגוים הבאי' על ירוש' וזהו והביטו אליו אז יביטו כל הגוים אלי לראות מה אעשה לאשר דקרו משיח בן יוסף: וספדו עליו. אנשיו: כמספר הדרימון. מספר אדם גדול היה בימים קדמונים: בבקעת מגדון. ואחנו לא ידענו כל הקורות ולהיותו רמז לאחאב ויאשיה דרך דרש הוא זה: וספדו. הזכיר משפחת בית דוד ה הנכבדת ומשפחת ב בית נתן דרך נבואה ידע כי גם זאת בימים ההם תהיה ידועה ולהיות בית נתן אחי שלמה אין צורך כי בית דוד שם כולל ל לשניהם וככה בית השמעי אינו משלוים או הוא קבתם מבית לוי בשנים ומקבתם בחוץ כמו בית דוד ויהודה שהם בשנים ובחוץ: ביום. גם זה הכתוב לאות כי ה הנבואות לעתיד ויהיה מקור כפתח כמשמעו ול' משה הכתוב אמר כי הוא דרך משל כמו וזרקתי עליכם מים טהורי' וטהרתם ועל כן אחריו ורוח הטומאה הפך לרוח הקודש: והיה

ח"ס ו' בליש' אלוף וסימ' לאלפיה' בארץ שעיר. ואת לבדת אתם עליך אלפים לראש. ואמרו אלפי יהודה. אשים את אלפי יהודה בכיור אש. והיה כאלף ביהודה: יושב ב' ח"ס בסיפ' וסימ' והשפלה ישב. ותפארת ישב ירושלם: בדויד ג' וסימ' נמסר בעמוס סימ' ו'. כאלהים ג' בקרי' וסימ' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע.

ביום ההוא נאם יהוה אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון: ואמרו אלפי יהודה בלבם אמצה לי ישבי ירושלם ביהוה צבאות אלהיהם: ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש בעצים וכלפיד אש בעמיר ואכלו על ימין ועל שמאול את כל העמים סביב וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם: והושיע יהוה את אהלי יהודה בראשנה למען לא תגדל תפארת בית דויד ותפארת ישב ירושלם על יהודה: ביום ההוא יגן יהוה בעד יושב ירושלם והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד ובית דויד כאלהים כמלאך יהוה לפניהם: והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלם: ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור: ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרמון בבקעת מגדון: וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דויד לבד ונשיהם לבד משפחת בית נתן לבד ונשיהם לבד: משפחת בית לוי לבד ונשיהם לבד משפחת השמעי לבד ונשיהם לבד: כל המשפחות הנשארות משפחת משפחת לבד ונשיהם לבד: ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דויד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה:

בעידנא ההיא אמר יי' אימחי כל סוסות עממיא בטפשותא ורוכביהון בשעממותא ועל דבית יהודה אגלי ית גבורתי לאטבא להון וכל סוסות עממיא אמחי בסמיותא: ויימרון רברבי יהודה בלבהון אשתכחת פורקן ליתבי ירושלם במימרא דיי' צבאות אלההון: בעידנא ההיא אשוי ית רברבי יהודה כל כוש דינור באעיא וכבעור דאשא בעמרא ויבזון מן דרומא ומן ציפונא ית כל נכסי עממיא סחור סחור ותתיב ירושלם עוד באתרה ותצלח ירושלם: ויפרוק יי' ית קרויא דבית יהודה בקדמיתא בדיל דלא תיסגי איתרברבות בית דויד ואתרברבו' יתבי ירושלם על דבית יהודה: בעידנא ההיא ירחים יי' על יתבי ירושלם ויהי דחלש בהון בעידנא ההיא כדויד ובית דויד כרברבין יצלחון כמלאכא דיי' קדמיהון: ויהי בעידנא ההיא אתבע לשיצאה ית כל עממיא די מתכנשין ואתן על ירושלם: ואשפוך על דבית דויד ועל יתבי ירושלם רוח חסדא ורחמין ויבעון מן קדמי על די אטלטלו ויספדון עלוהי כמא דספדין על יחידא וימררון עלוהי כמא דממררין על בוכרא: בעידנא ההיא יסגי מספדא בירושלם כמספדא דאחאב בר עמרי די קטל יתיה הדדרמון בר טברימון וכמספד יאשיה בר אמון די קטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו: ויספדון דיירי ארעא זרעין זרעין גבריהון לחוד ונשיהון לחוד זרעית בית דויד לחוד גבריהון לחוד ונשיהון לחוד זרעית בית נתן גבריהון לחוד ונשיהון לחוד: זרעית בית לוי לחוד גבריהון לחוד ונשיהון לחוד זרעית בית שמעי גבריהון לחוד ונשיהון לחוד: כל זרעיתא די אשתארא זרעין זרעין גבריהון לחוד ונשיהון לחוד: בעידנא ההיא יהי אולפן אוריתא גלי כמבוע דמיין לבית דויד וליתבי ירושלם ואישבוק לחוביהון כמא דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא:

ובית דויד כאלהים. מ' אל גדול כאלהים. אנ"ך מספד ג' בקריא' וסימ' בספד תמרורים כי פתאם. מספד בית האצל. כמספד הדדרמון בבקעת מגדון. וסימ' תרגו' סמיכין לרמוניא: לחטאת ו' פתחי' וסימ' ויהי כדבר הזה לחטאת בית ירבעם. ביום ההיא יהוה מקור נפתח ואתה השבע השמים תניין דמלכים ותליתאי. ואתה תשמע מן השמים תניינא דד"ה. ודבתריה ואתה תשמע השמים:

רשי

אכה כל סוס. הנושאים שם בשגעון ואת רוכביהם בעורון אבל על בית יהודה שהם על כרחם מן הנושאי' אפקח עיני להגין עליהם מן המכה הזאת: ואמרו אלופי יהודה בלבם. כשיראו שאר הנושאים נגפים במגפה זו והם ניצולים: אמצה ליושבי ירושלם וגו'. יושבי ירושלם שיודעי' שעל כרחינו אנו באים עליהם אמצו לעזרתי ב בתפלתן ביי' אלהיהם: אשים את אלופי יהודה. ישובו וילחמו עם אותם שהביאום שם: ככיור אש. כמדורת אש גדולה וכיור לשון כריים וכן חברו מנחם: תחתיה. במקומה: והושיע יי' את אהלי יהודה בראשונה. בטרם יבאו בני ירושלם לצאת מן העיר תהיה להם תשועה לשוב אל אהליה' ואל ביתם והאחר תבא תשועה לבני העיר היא ה התשועה של' בה ויבא אל ובלחם: למען לא תגדל. להתפאר עליה' ולומר לא נצלתם אלא בשבילנו: הנכשל בהם. החלש שבהם: כאלהים. כרברבין כמלאכים: כמלאך יי' לפניהם. יצלחון כמלאכא דיי' קדמיהון: אבקש להשמיד. אבקש בהשמדתם ואדקדק בשנים ורבותינו פירשו לזכות אבקש בגוני שלהם אם יש להם זכות אניחם ואם לאו אשמידם: רוח חן ותחנונים. שיעלה על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני רוח שלשם בל"ע: והביטו אלי את אשר דקרו. יתרג' ויבעון מן קדמי על דאיטלטלון והביטו אלי את אשר דקרו בהם האומות והרגו מהם בגלותם: וספדו עליו. על אותו הרג: כמספד על היחיד. כאשר יספוד איש על בן יחידו ורבותינו דרשוהו על משיח בן יוסף שנהרג. במסכת סוכה: כמספד הדדרימון בבקעת מגדון. אין ענין הדדרימון בבקעת מגדו אלא שני מספדות הן כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בן ט טברימון ברמות גלעד שנאמר ויעבור הרנה במחנ' והוא הספד וכמספדא דיאשיהו בר אמון דקטל יתיה פרעה חגיר' בבקעת מגדו שנ' ויקונן שם ירמיהו וגו' ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיה' וגו': בית נתן. הנביא ולא נתן בן דוד כמו שנ' שמוע ושובב ונתן ושלמה: בית לוי. הכהני' והלוים: משפחת השמעי. שמוע בן דוד בתחילה כלל הכתוב משפחת בית דוד ואחר פרט כל אחת ואחת. כל המשפחות הנשארו'. לבית דוד: ונשיהם לבד. משום צניעו' ולמה משפחו' הכהונה והמלכו' כדי להחזיר להם כתרים' כמו שנ' בראש הספר אלה שני בני היצהר העומדי' על אדון כל הארץ: לחטאת ולנדה. לאדיותא וכן ת' אשבוק לחוביהון כמה דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא באפר חטאתי וגם

רשי

גם את הנביאים. נביאי השקר: רוח טומאה. יצר הרע: אדרת שער. כן דרך מסיתים ומדיחים מתעטפים בטליתם כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו כחשיהם: כי אדם הקנני. פתר בו מנחם לשון מקנה צאן ובקר כי אדם כשאר בל האדם שאינו עסוק בנבואות השקר ידני מנעורי לשמור את מקניהו: בין ידיך. בית כתפיך שם מלקין עוברי עבירה: בית מאהבי. אשר אהבוני והוכיחוני לדרך הישרה: חרב עורי על רועי. על עשו שהפקדתיו על צאן גלותי: ועל גבר עמיתי. שחברתיו לי לשמור באני כמוני: הך את הרועה. את מלך רומי הרשעה: ותפוצינה הצאן. שכבושה תחת ידו: והשיבותי ידי. ואשנה מכתי מכית: על הצועדים. על השלטונים הצעירים מן המלכים ויונתן תירגם ותפוצנה הצאן ויתברדון שלטוניא ותרגם על הצוערים ממונים שלהם הממנים להם וכן תירגם יונתן המקרא הזה באומות חרבא איתגלי על מלכא ועל שלטונא חבריה ד דכוותיה דדמי ליה קטול ית מלכיא ויתברדון שלטוניא ואין לשון התרגום הזה נופל על ישר׳ שלא מצינו בתרגום ובמקרא שלטונין בישראל לא מלך ושרים ותרגם שלהם רברבין: והשלישית יותר בה. יתגיירו ויחיו: והבאתי את השלישית באש. ואעיל ית תליתיתא בעקא הא כבכור דאשא שיסבלו ויש לו מקצת הגרים בצרת חבלו של משיח ובמלחמת גוג ומגוג עם ישראל ומשם יבחנו כי גירי אמת הם כי הרבה מן ה המתייהדים יתאחוזו ישובו לסורם ויתחברו עם גוג כמו שמצינו באגדה: והוא יאמר יי׳. כשיתפלל יתפלל ליי׳ ולא לאלהיו הראשון: הנה יום בא ליי׳. חביב להב״ה: וחולק שללך בקרבך. שלל שתשללי מאויביך יחלקו יושביך בקרבך וכן ת׳י ויפלגון בית ישרא׳ נכסי עממיא בגויך ירושלם: ויתר העם לא יכרת. לא יגלו כולם ולמה יניחם להגלות חציים ולשסות הבתי׳ כדי שלא יהא להם פתחון פה לאמר לא למלחמה באנו כי אם להשתחות באנו: כיום הלחמו ביום קרב. כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף: מחציו. מאמצעיתו: מזרחה וימה. מן המזרח למערב כמו שמקיים והולך: ומש חצי ההר צפונה וגו׳. חציו הצפוני ימוש ממקומו ויתסך לצד צפון וכן חציו נגבה לצד דרום ויהיה ה הגיא ביניה׳ ראשו למזרח וסופו למערב: ונסתם

אבן עזרא

והיה. הטעם כל ככה יהיו אוהבי השם כי על אהבתו ידקרו האבות הבנ׳: והיה. אדרת שער. להראות האדם שהוא עובד השם ומתאבל על עונו וחוגר שק למען לא יכירוהו: ואמר. לשואלו מה מלאכתך: כי אדם הקנני מנעורי. הנחילני האדמה ומנעורי אני עובד אותה ואם ישאלוהו מה המכות שדקרוהו אביו ואמו אז יאמר בית מאהבי שחקתי והוכיתי שם על דרך שחוק: חרב. יתנבא עוד על מלחמות רבות תהיינה בכל הארץ במות משיח בן יוסף וטעם רועי כל מלך מהגוי׳ שהמשילו השם על הארץ והוא חושב על עצמו שהוא כאלהים על כן ועל גבר עמיתי: הך את הרועה. השם יכרית כל מלך ותפוצינה צאנו על כן כתו׳ בפרשה האחרת הרבקה בזאת והיה יי׳ למלך על כל הארץ. את ידת כי הצוערי׳ הפך הרועים והם ב צעירי הצאן והנה ב צועדים הואר כמו א אובדים יבערו בניו ולא ידע: והיה. שתי שליטיות העולם יכלו גם השלישית יבחן ו והנמלט הוא יהיה ע עובד השם הוא שיבוא מדי שנה בשנה ועתה יפרש איך יכרתו פי שנים בכל הארץ: הנה. בבא היום שיתקבצו אל ירושלם כל הגוים אחרי מות הנדקר הנזכר: וחלק. עם ירושלם ידבר והאומ׳ כי שלל האויב יחולק אם כן למה א אחריו ויצא חצי העיר בגולה ועוד ונשסו ה הבתים מפעלי הכפל כמו ונמקו כל צבא השמים כמו נקבו מן סבב: תשכבנה. דרך כבוד כי תשגלנה כנוי המעשה וככה שגל המוכנת למטה: ויצא. כאשר יצא חצי העיר בגולה אז יצא השם ממקומו מהשמי׳ דרך משל כי יקנא לעמו: ביום קרב. שבאו המצרים אחרי ישרא׳ להרגם בים ושם כתו׳ כי יי׳ נלחם להם ב במצרים: ועמדו. הנה אות ומופת יעשם השם ביום ההוא ועד היום לא היה משל זה כלום: הר הזתים. מזרח לירושלם ונבקע ההר מזרחו ומערבו ותהיה ביניה׳ גיא כמו ונסב בגיא: ונסתם

אביהו ז׳ בקריא׳ וסימ׳ וירד אביהו אל האשה. ויחר אפו ויעל בית אביהו. וירד אחיו וכל בית אביהו. ודקרהו אביהו. וישלח חירם מלך צור. ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הראש. ויחל שלכה לבנות תו׳ אשר נראה לדוד אביהו. וסימ׳ אתתא רגזת מן ביתא חזיא מלכא ודקרה ברישה: רועי ה׳ חס׳ ו״ו בקריא׳

והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ: והיה כי ינבא איש עוד ואמרו אליו אביו ואמו ילדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם יהוה ודקרהו אביהו ואמו ילדיו בהנבאו: והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש: ואמר לא נביא אנכי איש עבד אדמה אנכי כי אדם הקנני מנעורי: ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי: חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי נאם יהוה צבאות הך את הרעה ותפוצין הצאן והשבתי ידי על הצערים: והיה בכל הארץ נאם יהוה פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה: והבאתי את השלשית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אתו אמרתי עמי הוא והוא יאמר יהוה אלהי:

יד הנה יום בא ליהוה וחלק שללך בקרבך: ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים תשגלנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר: ויצא יהוה ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב: ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלם מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה:

ויהי בעידנא ההיא אמר יי צבאות אשיצי ית שום טעות עממיא מן ארעא ולא יהי דכרן משומהון עוד ואף ית נביי שקרא וית רוח מסאבא אבטל מן ארעא: ויהי ארי איתנבי גבר עוד ויימרון ליה אבוהי ואימיה ילדוהי לא תתקיים ארי שקרא אתנביתא בשמא דיי ויתרון ביה אבוהי ואימי ילדוהי באתנביותיה: ויהי בעידנא ההיא יבהתון נביי שקרא גבר מנבואתיה באיתנביותי ולא יתנבו עוד שקר בדיל לאלפא כדיבין: ויימר לא נביא אנא גבר פלח בארעא אנא ארי אינשא אקנייני מזעירי: ויימר ליה מה מחתא האילין דאתאה עלנא הלא בעובדי ידך ויימר יאות לקינא בחובין דרחמנא: חרבא אתגלאה על מלכא ועל שלטונא חבריה דכוותיה ודמי ליה אמר יי צבאות קטול ית מלכא ויתבדרון שלטוניא ואתיב ית מחת גבורתי על תיניניא: ויהי בכל ארעא אמר יי תרין יחולקין דבה ישתיצון יסופון ותלתא ישתאר בה: ואעיל ית תלתא בעקא בכור דאשא ואצרופינון כמא דצרפין ית כספא ואבחרינון כמא דבחרין ית דהבא הוא יצלי בשמי ואנא אקביל צלותיה אמרית עמא הוא והוא יימר יי אלהי:

הא יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ויפלגון בית ישראל ניכסי עממיא בגויך ירושלם: ואכניש ית כל עממיא לירושלם לאגחא קרבא ותתכביש קרתא ויתבזזון בתיא ונשיא ישתכבן ויפוק פלגא דקרתא בגלותא ושאר עמא לא יפסוק מן קרתא: ויתגלי יי ויגיח קרבא בעממיא האינון כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף: ויתגלי בגבורתיה בעידנא ההיא על טור זיתיא דעל אפי ירושלם ממדינחא ויתבזע טור זיתיא מפלגיה למדינחא ולמערבא חילא רבא לחדא ויתלש פלגיה דטורא לציפונא ופלגוהי לדרומא:

וסימ׳ נמסר לעיל סוף סימן י״א: ובחנתים ב׳ וסימ׳ הנני צורפם ובחנתים. והבאתי את השלישית: תשגלנה ד׳ כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסימ׳ אשה תארש ואיש אחר ישגלנה. ועל ליהם ירטשו לעיניהם: שא׳ עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת. ונשסו הבתים והנשים תשגלנה:

זכריה

אבן עזרא

ונסתם• אל אצל• שם מקום ויונתן בן עוזיאל תירגם ונסתם גיא הרי ויסתתים וכל חכמי מזרח קוראי׳ ונסת׳ כמו נעתם ארץ והנה רעש גדול יהיה וטעם ובא אז תבא השכינה והקדושי׳ שהם המלאכים ותשכן בירושלם וזהו פי׳ עמך עם ירושלם כי עמה ידבר תחלת הפרשה: והיה• לא יהיה• ישרת בעבור אחרת ומלת יקרות תואר והמתואר הם עבות וככה לא יהיה אור ולא יהי׳ עבות יקרות וקפאות דבר עב כדרך לא יום ולא לילה: והיה• לא ידעו בני האדם בבואו יום השם אם יום הוא או לילה וסמוך לערב י יתברר זה והמפרשי׳ אותו דרך משל על הגלות והישועה אינכו נכון רק הוא כמשמעו: והיה• זה אות לעתיד ובעבור זה כבקע ההר בעבור שנבקע ההר מתחת יצאו מים חיים דרך הגיא ולא יעכבם מעתה ההר כי יבקע: והיה• למלך• ישרת בעבור המלה האחרת וככה הוא ביום ההוא יהיה יי׳ למלך אחד: ושמו אחד• הוא השם הנכבד המודע על יד משה עבדו ויקרא ב כפי כל כתבו: יסוב• הסוב• אלף וראמה נוסף ומכאנו אלף נוספת באמצ׳ המלה והאזניחו נהרות או היא תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים• וישבו בה• לבטח עם הסביבה אז יבא משיח בן דוד כאשר יפרש: ואת• שב לפרש מה מה היא המלחמה ש שילחם השם עם הגוי׳ שהוציאו חצי העיר ב בגולה: המק• שם הפועל מהבניין הכבד בניין כבד כל מלות הבאות בלשון הפעל והבאות בלשון דבר שבר יקראו בנין ה הרגש׳ תמקנה• מבנין נפעל ושניהם מפעלי הכפל והעד י ימקו בעונ׳ כמו וימסו אסוריו: והיה• ועלתה• כמשמעו או כמו ונכרתה וככה י׳ יפוני עלה הכרית ופסק: וגם יהודה• הם יתר העם שנשארו תעמה מלחמה בירושלם עם שאויב להכרית זכרו אז ימצאו אנשי ירושלם זהב וכסף ובגדים מאוספי׳ והנה טעם ואספתי את כל הגוים בירושלם: וכן תהיה מגפת הסוס• המק בשרו ועיניו: והיה כל הנותר• זהו השליסית שהזכיר בעבור שאמר למלך פסוק תחת האמר ולא כפתח האמר כראש כי הוא סמוך והטעם למלך השם הוא המשיח כדרך ואני נסכתי מלכי וכתוב וישתחוו לו כל הגוים על שלמה או על המשיח בנו: והיה

רשי

ונסתם גיא הרי• יונתן תרגם ויסתתים גיא הרי לפי שירושלם הרים סביב לה ויש גיא בין הר שבצפון ובין הר הזיתים וכן בדרום וכשימסך חצי ההר הזיתים אצל הר שבצפונו יסתתם הגיא שהיה ביניהם וכן בדרום: כי יגיע• גובה גיא שהיה בין ההרים אצל גובה ראשי ההרים שמכאן ומכאן וכן חברו מנחם עם מאצילה קראתיך ופירשו לשון גובה: ונסת׳: בראותכם המופת הגדול הזה: כאשר נסתם מפני הרעש: ויכותו אמות הסיפים ביו׳ שנתנגע עזיהו: וכל קדושים• מלאכים: לא יהיה אור יקרות וקפאון• יונתן תרגם לא יהי נהורא אלהין עדי וגליד לא יהיה אור כונה כי יקרות וקפאון יהיה יקרות לשון כיקר כרים הוא כמין אור הנראה שחרית על ההרים וכלא והולך: וקפאון• קפוי וחשוך ועב כקרח שקופא ומגליד כמו וכגבינה תקפיאני: והיה יום אחד• והיה הדבר הזה יום אחד מיומו של הקב״ה הו׳ היום ידוע שהוא להככות ישעו של הקב״ה: לא יום ולא לילה: לא אור כונה כאור של עולם הבא שנא׳ ואור החמה יהיה שבעתים כאור וגו׳ ולא לילה ולא עת של צרה כצרת שיעבוד המלכיות שמקדם שימות המשיח יהיו ואין בהם שיעבוד: והיה לעת ערב• קודם שיגמרו אף שכה יהיה אור הכונה וכל הטוב האמור על ישראל וכן ת״י לא כנהור יומא ולא כקבל ליליא: והיה ביום ההוא• כשיבקע הר הזיתים מן המזרח למערב יצאו מים חיים מירושלם וילכו למזרח דרך אותה בקיעה עד הים הקדמוני שהוא למזרחו של עולם קדמה וחציו ישכם ל למערב אל ים המערבי הוא ה המעיין שניבא יואל ומעיין מבית ה׳ יצא הוא הנחל שניבא יחזקאל ויאמר אלי ויעבירני במים וגו׳: יהיה יי׳ אחד• שכל האומות יעזבו הבליהם כמשא שאין עמו אל ככר: ושמו אחד• שיהא שמו נזכר בפי כולם: יסוב כל הארץ• יהפך להיות כל הארץ כערבה ישפלו ההרים ויהי כל העולם כולו מישור וירום׳ הר כדי שתראה גבוה על הכל: מגבע לרימון נגב ירושלם• שנינו בתוספ׳ דסוטה נגב ירוש׳ מישור הוא וגבע רימון טרשין וקרקעי׳ וכן פתרונו מגבע לרימו׳ שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות כהפכין לערבה ולמישור ויהיו דומין לנגב ירושלם שהוא מישור: וראמה• מתוך שכל סביב׳ מישור תראה היא גבוה: וישבה תחתיה• במקומה: עד שער הפינים ומגדל חננאל• גם הוא במקומו ומשם ימסך ארך העיר עד יקבי המלך ת״י שיחי דמלכא פוסיין בלע״ז כמו שיחין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם בור שלפני הגת שהיין זב לתוכו ומדרש אגדה יקבי המלך ים אוקינוס שתגיע ירושלם עד סוף כל העולם יקבים שחצבם מלך מלכי המלכים: וחרם לא יהיה• העיר עוד: המק בשרו והוא עומד• זה כיפול אברים: תהיה מהומת יי׳ בהם• לערבב חכמתם להפכה לשגעון: והחזיקו איש ביד רעהו• יאחז בו להורגו ועלתה ידו• כל דאלים גבר: וגם יהודה• על כרחה תלחם על ירושלם: במגפה הזאת• המפורשת למעלה המק בשרו: את חג הסוכות• כמו שפירשו רז״ל במ׳ עבתע׳ מצוה קלה יש לי וסוכה שמה כדאיתא במסכתא דסוכה:

מסורה

ונסתם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ונסתם ואין רדף אתכם• ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים ב׳ בפסוק• וחד נסתם כאשר נסתם בימי הרעש• גי בגי ט׳ חס א׳ בקריא׳ וסי׳ על גי הצבעים• הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכים• ושבא את התפת• כי יום מהומה ומבוסה• גי העברים קדמת הים• ותוסבת הוא את העוברים קדמא דפסוק• כי

מקרא

ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים אל אצל ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך יהודה ובא יהוה אלהי כל קדשים עמך: והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות יקפאון: והיה יום אחד הוא יודע ליהוה לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור: והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ ובחרף יהיה: והיה יהוה למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד: יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגב ירושלם וראמה וישבה תחתיה למשער בנימן עד מקום שער הראשון עד שער הפנים ומגדל חננאל עד יקבי המלך: וישבו בה וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלם לבטח: וזאת תהיה המגפה אשר יגף יהוה את כל העמים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עמד על רגליו ועיניו תמקנה בחריהן ולשונו תמק בפיהם: והיה ביום ההוא תהיה מהומת יהוה רבה בהם והחזיקו איש יד רעהו ועלתה ידו על יד רעהו: וגם יהודה תלחם בירושלם ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרב מאד: וכן תהיה מגפת הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה אשר יהיה במחנות ההמה כמגפה הזאת: והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך יהוה צבאות ולחג את חג הסכות:

תרגום

ויסתתמון חילא דטוריא ארי ימטי חילא דטוריא לאצל ותתערקון כמא דערקתון מן קדם זיעא דהוה ביומי עזיה מלכא דשבטא דבית יהודה ויתגלי יי אלהי וכל קדישוהי עמיה: ויהי בעידנא ההיא לא יהי נהורא אלהין עדי ותליד: ויהי יומא חד הוא ידיע קדם יי לא כנהור יימם ולא כקביל ליליא ויהי לעידן רמשא יהי נהורא: ויהי בעידנא ההיא יפקון מי סבוע מירושלם פלגהון לימא מדינחא ופלגהון לימא מערבאה בקיטא ובסיתוא יהון נפקין: ותתגלי מלכותא דיי על כל יתבי ארעא בעידנא ההיא יפלחון קדם יי בכתף חד ארי שמיה יציב בעלמא ולית בר מיניה: יקפא כל ארעא במישרא מגבע לרמון דרום ירושלם ותתרבי ותתיתב באתרה למתרע שבטא בנימן עד אתר תרע קדמאה עד תרע זויתא ומגדל פקום עד שיחי מלכא: ויתבון בה קטלא לא יהי עוד ותתיתב ירושלם לרוחצן: ודא תהי מחתא דיי ימחי יי ית כל עממיא דמתכנשין ואתן על ירושלם יתמסי בסריה והוא קאים על רגלוהי ועינוהי יתמסין בגלגליהון ולישנהון יתמסי בפומהון: ויהי בעידנא ההיא יהי שיגוש קטלא קדם יי סגי בהון ויתקפון גבר ביד חבריה ותתלש ידיה עם ידא דחבריה: ואף דבית יהודה יתרונון עממיא כד אנוסין לאגחא קרבא בירושלם ויכנשון ניכסי חיל כל עממיא סחור סחור דהבא וכספא ולבושין סגי לחדא: וכן תהי מחת סוסיא כודניא גמלא וחמרא וכל בעירא דיהי במשריתא האינון כמחתא הדא: ויהי כל דישתאר מכל עממיא דמתכנשין ואתן על ירושלם יסקון בזמן שנא בשנא למסגיד קדם מלך עלמיא יי צבאות ולמיחג ית חגא דמטליא:

מסורה

יגיע גי הרים אל אצל• והוא העביר את בנו באש• לך ואתו גי החרשים• וכל יהושע דכוו׳• ישעיה שבענו גאון מואב גא כתוב יחזקאל גה כתיב ושארא גיא כתיבין: והיה יי׳ ו׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ במס׳ רבת׳• ולשונו ז׳ מל׳ וסימ׳ במס׳ רבת׳: והמה י״ב וסימ׳ נמס׳ בסדר בהעלתך וכירמי׳ י״ד:

הגשם · גשמים מתם להצמיח פירות ארצם ומה ראה לגזור עליהם עצירת גשמים לפי שמצות החג על הגשמים הם ארבעת מינים שבלולב וניסוך המי׳ לרבות על המי׳ על שהחג זמן גשמי שנה הוא ולו המפקפקין בחג הסוכות לא עליהם יהיה הגשם כך למדתי בתוספתא דסוכה · ואם משפח׳ מצרי׳ לא תעלה · והם אין צריכי׳ לגשמי׳ שנילוס עולה ומשקה אות׳ ולא עליה׳ · תהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותם נילוס וכן תרגם יונתן לא עליהון יסק נילוס · תהיה המגפה · של רעב : אשר יגוף יי׳ · זאת תהיה עונש מצרים ועונש כל הגוים כמו ש שאמר לא עליהם יהיה הגשם : על מצילות הסוס · על הכיסות שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף א אותן יקדישו לעשות כלי שרת ל למזרקים לדם ולסירו׳ לבשל בשר זבחים לרוב : והיה · הסירות שהם היו לדשן אף הם היו של ז זהב ושל כסף כמזרקי׳ אשר לפני המזבח מצילות הסוס טנטינ״ר בלע״ז : ולא יהיה כנעני · לא יצטרכו לסחורה כמו כנעניה כ ככנעני ארץ ל״א אין כאן עני :

והיה ז׳ וגו׳ ולא עליהם יהיה הגשם כפה רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ביום השלישי ויטא אברהם את עיניו וי עזב את עבדיו והאבן הזאת ואין יכולת בארם לפרש זאת בלשון אחרת כי לא ימצא זה הלשון כי אם בלשון ישמעאל ובלשון הקודם וטעם הגשם בסוכות כאשר העתיקו חכמי׳ להזכיר גבורות גשמים ולבקש רחמים עלי׳ :

אל ירוש׳ י״ג וסי׳ בשנה התשיעית לצדקיהו · נביאי ישר׳ הנבאים · אף כי ארבעת שפטי הרעים : בן אדם שים פניך אל ירוש׳ · בן אדם כתב לך את שם היום · ואספתי את כל הגוים אל ירוש׳ · והיה אשר לא יעלה מאת משפחו׳ · ויקהל דוד את כל שרי ישר׳ · אז יקהל שלמה דד״ה · וישבו כל איש יהודה אל ירו׳ · ויסבו ביהוד׳ ויקבצו

ויהי דלא יסק מן זרעית עממי ארעא לירושלם למסגיד קדם מלך עלמא יי׳ צבאות ולא עליהון יהי מטרא : ואם מלכוות מצרים לא תיסק ולא תיתי לא להון יסק נילוס ברם עליהון תהי מחתא דמחי יי׳ ית עממי דלא יסקון למיחג ית חגא דמטליא : דא תהי פורענות מצרים ופורענות כל עממיא דלא יסקון למיחג ית חגא דמטליא : בעידנא ההיא יהי על כרובת סוסיא קודשא קדם יי׳ ויהון דודיא בבית מקדשא דיי׳ סגיאין כמזרקיא קדם מדבחא : ויהי כל דוד בירושלם וביהודה קודשא קדם יי׳ צבאות וייתון כל דבחין ויסבון מנהון ויבשלון בהון ולא יהי עביד תגרא עוד בבית מקדשא דיי׳ צבאות בעידנא ההיא :

וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא־יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל־יְרוּשָׁלִַם לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם : וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא־תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת : זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרָיִם וְחַטַּאת כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת : בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ : וְהָיָה כָּל־סִיר בִּירוּשָׁלִַם וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ לַיהוָה צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל־הַזֹּבְחִים וְלָקְחוּ מֵהֶם וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא :

רא

ואם · הזכיר משפחת מצרים בעבור שלא ירד שם גשם לעולם כי היאור ישקה א אדמתם ולא יחושו אם לא עליהם יהיה הגשם אף על פי שלא יחושו לעצירת הגשם מפני היאור תבוא עליהם מגפת כל העמים : ולא עליהם · יהיה הגשם פורענות תבוא לאמר לא יעלה ומלת עליהם תשרת בעבור אחרת עליהם תהיה המגפה המוך בשרו : זאת · חטאת · עונש כמו מחטאת סדום : וחטאת אל הגוים · שיהיה להם כהרות שיספקו אדמתם לא י יכלו מן המגפה גם אני ראיתי ארצו׳ ככה׳ ביום · מצלות · מגזרת תצלינה כלצלי׳ תלוים בצואר הסוסי׳ העולים לחוג יעשו הכהנים מהם סירו׳ לבשל בהם ויהיו רבים כמזרקים לפני המזב׳ לזרוק הדם : והיה · כנעני סוחר וטעם שלא ימכר אחד מן הסירות והמפרש כנעני ממש אין לו טע׳ כי זאת המשפחה א איננה ידועה היום והנה כל אלה הפרשיות שהם בסוף זה הספר הן לעתיד והאומר כי כבר עבר ירחנו המים שחיים היוצאים מ מירוש׳ בקיץ ובחורף :

ספר מלאכי

משא דבר יי׳ · פו״ר פור״ט בלע״ז ד דבר המסר ל למלאכי לשאת אותו אל בני ישר׳ : ביד מלאכי · כבר היה מסור בידו זה ימים רבים מכאן דרשו רבותינו בברייתא דמכילתא שכל הנביאים עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות וכן ישעיה אומר מעת היותה שם אני ועתה יי׳ אלהים שלחני : ואהב את יעקב · לתת לו את ארץ חמדה צבי נחלות גוים ארץ שנבחן כל נביות הגוים בה : ואת עשו שנאתי · לדוחפו אל ארץ מפני יעק׳ אחיו ובזוהב שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה : ואשים הריו שממה · אינן דומין להרי ישראל : לתנות מדבר · מעון תנים : כי תאמר אדום רוששנו · ואם את׳ אדום מתחילתנו רשי׳ היינו אבל מעתה שהעשרנו מבזת ירושלם נשוב ונבנה חרבות שלנו : כה אמר יי׳ וגו׳ · יגדל יי׳ מעל לגבול ישראל · יראה גדולתו מעל לגבולנו להודיע כי אחנו עמו ואת ישנא יקר׳ דיי׳ ואפתי ית תחום ארעא דישראל : בן · ים עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו ואתם קרויין בני ועבדי ועתה אם אב אני לכם איה כבודי : אמר

משא דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי : אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב : וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר : כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם : וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל : בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי

מטל פתגמא דיי׳ על ישר׳ ביד מלאכי דיתקרי שמיה עזרא ספרא : רחמית יתכון אמר יי׳ ואם תימרון במה רחמתנא הלא אח עשו ליעקב אמר יי׳ ורחימית ית יעקב : וית עשו רחיקי׳ ושויתי ית טורוהי לצדו וית אחסנתיה לצדות מדברא : ארי יימרון אדומאי אתמסכננא כען עתרנא נתוב ונבני חרבתא כדנן אמר יי׳ צבאות אינון יבנון ואנא אפגר ויקרון להון תחומא דעממיה רשיעא ועמא דאיתי עליהון לוט עד עלמא : ועיניכון יחזיאן ואתון תימרון יסגי יקרא דיי׳ ואפתי ית תחום ישראל : הא על ברא אמיר ליקרא ית אבא ועבדא למרחל מן קדם ריבוניה אם כאב אנא אן דאתון מיקרין קדמי

הלוים ושמעיה הנביא בא · וכל עזרא דכוו׳ : וביהודה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ במלכים ב׳ סימ׳ יו׳ : במה ח׳ קמצין וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב ובמיכה סימ׳ ו׳ : להנות ב׳ בתרי לישני וסימ׳ להנות לבת יפתח · נחלתו לתנות מדבר : ועיניכם ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ תשאו אל גלליכם · תראינה ואתם תאמרו יגדל יי׳ :

ספר מלאכי

דרש אומרי׳ שהו׳ עזרא ולפי דעתי שהו׳ שמו כאשר הוא כתוב והוא סוף הנביאים ו ובעבור זה הזהיר ז זכרו תור׳ משה עבדי כי במותו נפסקה ה הנבואה מישראל : משא · נבואה והאומ׳ כי על ישראל התנבא טרם גלו אסור׳ כי לא היה בבי׳ שני לא דובר כזה כי הנה בעזרא ויעשו כני ישר׳ והם רובם יהוד׳ ובנימן ועוד כתו׳ כי חלל יהוד׳ קדש יי׳ אשר אהב ובעל בת אל נכר וזהו דבר כמו׳ נבריו שכתו׳ בעזר׳ ועוד שאת׳ על אדום ואשים את הריו שממה וזה היה אחר חרבן ירו׳ : אהבתי · הטעם כי אב אח׳ אחים היו עשו ויעקב ואני כשבעתי כי בריתי אקיים את יצחק ואני אהבתי יעקב ונתתי לו את ארץ כנען שנשבעתי לאבותיו לתת לזרעם וגרשתי עשו מארץ השם ונתתי לו הר שעיר בעבור כבוד אביו ובעבור רשעו שמתי הריו שממה וכן קראהו גבול רשעה והנה אתם בני יעקב הנה שבתם אל ארץ הברית : לתנות מדבר · תנות נקבות תנים זכרים : כי · רששנו · מגזרת רש ועושר : וקראו להם · הקוראים : ועיניכם · רואות זאת והיה ראוי שתודו השם ותאמרו יגדל יי׳ ויתכן להיות מעל לגבול ישראל דבק עם ואתם ונכה הוא את השוכנים מעל לגבול אתם תאמרו יגדל השם והאחר שפירש איך אהב השם את יעקב החל להוכיח הנכבדים בהם שהם מורי התורה והם הכהנים : בן יכבד אב · בשכל הלב ידוע כי הבן חייב לכבד האב והעבד מוכרח לירא אדוניו ותשובת במה בזינו : מגישים

אבן עזרא

מגישים· שאתם מגישים ולמה תאמרו במה גאלנוך וזהו הגיאול וזה עשיתם בעבור היות מזבחי נבזה בעיניכם והוא השולחן וביחזקאל כתיב על המזבח זה השלחן אשר לפני ה׳: וכי· אין רע· בעיניכם: לפחתך· כמו פחת יהודה: הירצך· שיאהבך בלבו: או הישא פניך· לעשות בקשתך: ועתה· משפט כהני. צדק היה להתפלל בעד ישראל ככתוב בספר יואל יבכו הכהנים וגם כתוב ויקנא יי׳ לארצו וטעם חלו נא פני יי׳ על ה האחרים שאכנו כאשר כתוב ויחננו כי בעבורכם באה זאת הרעה וזהו מידכם ה היתה זאת לכם: מי· יתן אחרים או אחד מכם לו יהיה כן שאחרים או אח׳ מכם יסגור דלתי העזרה: ולא תאירו· תבעירו מגזרת ראיתי אור ו והכל מגזרת אור: כי ממזרח השמש· מקצה הארץ ועד קצה הארץ כן הוא הישוב ובכל מקום לו בוויתי היו מקריבים לי דבר כבכר מוקטר היה מ מוגש לפני ומנחה ט טהור׳ או מוקטר שם כמו קטור והיו שומעי׳ בקולי לגדל את שמי הגדול· אחר כן אמר ליהר״ב הא״כם על זה הפסוק פירוש נכו״ן מאד והוא דבק על ה הענין כי הנביא על ה הבזיון ועל הגיאול ש שהיו מחללין את השם על כן הוא אומ׳ כי בכל הישוב ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים וככבר ובכל מ מקום שבעולם יחשב בעיני הדבר הזה שהם מכבדים ומגדלים את שמי כאילו הם בכל מ מקום יביאו לפני ל לשמי כל דבר מוקטר ומוגש הראוי לכבודי ומנחה טהורה לא כאשר אתם עושים ל להגיש לפני לחם מ מגואל ועור ופסח ו וחולה ואיכו רע א בעיניכם ולמה לא ת תשימו על לב כי גדול שמי בגוים ואתם מ מחללי׳ אותו: ואתם· מגו׳ יהוא וניבו נבזה אכלו· הטעם כפול וניבו הוא לחמו מגזר׳ תנובה וככה ניב ש שפתים שהוא פרי ה השפתים כי כל דבר יש לו פרי כפי ענינו: ואמרתם· מתלאה· חסר ה״א כמו מזה דרך מה זאת התלאה בעבור המאמר׳ אין לחם לשום בשולחן: והפחת׳ אותו· שהוא כמו פיח ואין בו כח: והבאתם· הנה השולחן ריק ועל המזבח תביאו איכנו כאשר רציתי: וארור נוכל ויש בעדרו· חושב מגזרת בכליהם דרך מרמה· זכר שהוא תמים ומשחת כמו מושלך: ועתה· דבריתי אליכם: אם· וארותי את ברכותיכם· כדרך יגיה חשכי וגם ארותיה מפעלי הכפל והטעם הברכה: וגם· ככה עשיתי עד עתה כי ארותי את הברכה מפני שלא שמתם על לב: הככי

מלאכי

ז׳ מל׳ בליש׳ ארנות וסימ׳ ויעתר מנות תנינא דפסוק· אשר אדוניה שם עד האור· ואם אדונים אני איה מוראי אמר יי׳· וטוב אדוניה הלוים· אל יד ארוניהם· גדול אדונינו ורב כח· יאמר נא אדננו חסר דחסר גדול אדונינו ורב כח מל׳ דכל· ושארא אדנינו כתיב: ואתה ועתה י״ח בטעם תברי׳ וסי׳ נכסר בסדר בהעלתך·

וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר׀ יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה הוּא׃ וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָה׃ וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃ וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃

וְאִם כְּרִיבּוֹן אֲנָא אָן דְּאַתּוּן דָּחֲלִין מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְכוֹן כָּהֲנַיָּא דְּמַבְסְרִין עַל שְׁמִי וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָה בַּסַּרְנָא עַל שְׁמָךְ׃ מְקָרְבִין אַתּוּן עַל מַדְבְּחִי קֻרְבַּן מְרַחַק וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָה מְרַחִיק כַּד אַתּוּן אָמְרִין פָּתוֹרָא דַּייָ בְּסִיר הוּא׃ וְדְאַתּוּן מְקָרְבִין דַּעֲוִיר לְדִבְּחָא הֲלָא בִּישׁ וּדְאַתּוּן מְקָרְבִי דַּחֲגִיר וּדְמָרִיעַ הֲלָא בִּישׁ קָרִיבוּהִי כְעַן לְשִׁלְטוֹנָךְ דְּעֲלָךְ הֲיִתְרְעֵי בָךְ אוֹ הֲיִסַּב אַפָּךְ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ וּכְעַן צַלּוֹ כְעַן קֳדָם אֱלָהָא וִיקַבֵּל צְלוֹתְנָא מִידְכוֹן הֲוַת דָּא הֲיִתְנַסְּבוּן לְכוֹן אַפִּין אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ מַן אַף הָכָא בְּכוֹן וְיָגוּף דַּשֵּׁי בֵּית מַקְדְּשִׁי וְלָא תְקָרְבוּן עַל מַדְבְּחִי קֻרְבַּן מְרַחַק לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּכוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְקוּרְבַּן לְרַעֲוָא לָא אֲקַבֵּל מִידְכוֹן׃ אֲרֵי מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא וְעַד מֵעֲלֵיהּ רַב שְׁמִי בֵּינֵי עַמְמַיָּא וּבְכָל עִידָּן דְּאַתּוּן עָבְדִין רְעוּתִי אֲנָא אֲקַבֵּל צְלוֹתְכוֹן וּשְׁמִי רַבָּא מִתְקַדַּשׁ עַל יְדֵיכוֹן וּצְלוֹתְכוֹן כְּקוּרְבַּן דְּכֵי קֳדָמַי אֲרֵי רַב שְׁמִי בֵּינֵי עַמְמַיָּא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ וְאַתּוּן מְחַלְּלִין יָתֵיהּ בְּדְאַתּוּן אָמְרִין פָּתוֹרָא דַּייָ בְּסִיר הוּא וּבְסִירָן מַתְּנָתָא מִנֵּיהּ׃ וְאִם תֵּימְרוּן הָא דְּאַיְתֵינָא מַלְאוּתָנָא וְשַׁבֵיקְתּוּן יָתֵיהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וּמַיְתַן אַתּוּן דְּאָנִיס וּדְחָגִיר וּדְמָרִיעַ וּמַיְתַן אַתּוּן לֵיהּ בְּקוּרְבָּנָא הַאֲקַבֵּיל יָתֵיהּ בְּרַעֲוָא מִידְכוֹן אֲמַר יְיָ׃ וְלִיט דְּיַעֲבִיד בְּנִכִיל וְאִית בְּעֶדְרֵיהּ דְּכַר וְהוּא חַיָּיב לְנִדַּר וּדְבַח דִּמְתַבַּל קֳדָם יְיָ אֲרֵי מֶלֶךְ רַב אֲנָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וּשְׁמִי תַקִּיף בְּעַמְמַיָּא׃ וּכְעַן לְכוֹן תַּפְקֵידְתָּא הָדָא כָּהֲנַיָּא׃ אִם לָא תְקַבְּלוּן וְאִם לָא תְשַׁוּוֹן דַּחַלְתִּי עַל לִבָּא לְמִיתַּן יְקָרָא לִשְׁמִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וַאֲשַׁלַּח בְּכוֹן יָת מְאֵירְתָא וְאֵלוּט יָת בִּרְכַתְכוֹן וְאַף אֵלוּטִינֵיהּ אֲרֵי לֵיתְכוֹן מְשַׁוּוֹן דַּחַלְתִּי עַל לִבָּא׃

מבואו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ כי ממזרח שמש ועד מבואו· אל אלהים יי׳ דבר ויקרא· עשה ירח למועדים· מהלל שם יי׳ דהלל· תנינא חס׳ דאל אלהים: טהורה ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ אשר לא טהורה היא שנים· אשר איננה טהורה· לשמי ומנחה טהורה· כל צפור טהורה תאכלו· יראת יי׳ טהורה· ג׳ בתראי מל׳ וחד ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא: לאדני ז׳ כתיב כן וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ח: אם לא ח׳ ר״פ וסימ׳ אם לא ימצא הגנב ונקרב· אם לא תשמור לעשות· אם לא את דמי נכות· אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב דסי׳· אם לא ישוב חרבו ילטוש· אם לא שויתי ודוממתי· אם לא תדעי לך היפה בנשים· וכל ר״פ דאיוב דכוו׳ אם לא כב״ב ואם לא וסימ׳ ואם לא איפא מי יכזיבני· ואם לא ישבעו בשלחי

רשי

אמר יי׳ צבאות לכם· אתם הכהנים הבוזים את שמי: ואמרתם במה בזינו· כלו׳ ידעתי שתאמרו לי במה בזינו· הרי הבזיון מגישים על מזבחי וגו׳: ואמרתם· כלו׳ ואם תאמרון: במה גאלנוך· גאלנו לך את לחם מזבחך אכי משיב לכם כי בזה את גאלתם אותי באמרכם שולחן יי׳ נבזה הוא בוזים היו לחלוק איש כאחיו במנחות ובקדשים ואומ׳ מאחר שהו׳ אסור לנו לחלוק מנחה כנגד מנחה ו וזבח כנגד זבח שורה וע״ל הוא לחלוק כל מנחה ומנחה בשביל כזית או כפול המגיע לכל אחד ואח׳: אין רע· וכי אין דבר זה רע· ועתה חלו נא פני· ועתה אתם הכהנים העושים הרעה הזאת איך יעלה בלבבכם להיות שלוחי ישראל לבקש עליהם רחמי׳ הרי מידכם היתה זאת הרעה: הישא את פניכם· לשמוע תפלה שפיכם ולחון את שולחיכם: מי גם בכם ויסגר דלתים· הלואי ויקום איש טוב בכם שיסגו׳ דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן התועבה הזה: ולא תאירו את מזבחי חנם· באישים שאיני מתרצה בהם שהרי אין לי חפץ בכם ורבותינו דרשוהו בתורת כהנים ה״דם אומ׳ לחבירו הגף לי את הדלת הזו אין תובע עליה שכר הדלק לי את הנר הזה אין שואל עליה שכר ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא ה האירותם מזבחי חנם קל וחומר שלא עשיתם חנם דברים שדרכן לעשותן בשכר לפיכך אין לי חפץ בכם: גדול שמי בגוים· אמרו רבו׳ דקרו ליה אלהא דאלהיא אפי׳ מי שיש לו ע״ז יודע שהו׳ אלוה שהו׳ על כולם ובכל מקום מתנדבים לשמי אף האומות ורבותינו פי׳ אלו תלמידי חכמים העסוקים ב בהלכות עבוד׳ בכל מקום וכן כל תפלת ישראל שמתפללין בכל מ מקום הרי הן לי כמנחה טהורה וכן ת״י וכל עידן דאתון עבדין רעותי אנא מקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקרבן דכאי קדמי וכן פי׳ המקרא ולמה אתם מחללין שמי והלא גדול הוא בגוי׳ ואני אהבתי וחבתי עליכם שבכל מקום שאת׳ מתפללין לפני ואף בגולה מוקטר ומוגש הוא לשמי: ומנחה טהורה· הוא לי כיעל ידיכם שמי נורא בגוים ואתם מחללים אותי ואת שמי: וניבו נבזה אכלו· ניבו של מזבח השגור בשפתיכם זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומ׳ עליו כלומר כבר הוכחתם עליו רבה זו וניב זה החזקת׳ למזבחי אכלו מאכלו: ואמרתם הנה מתלאה· בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג למבחר נדרים וכן ת״י הא דאייתינא מליאותנא: והפחתם אותו· זו אחת מי״ח תיבו׳ של תיקון סופרי׳ הפחתם אותו אותי נכתב אלא שכינה הכתו׳ וכתבו אותו והפחת׳ והראיתם לשון מפח נפש אותי ואת שולחני: נוכל· מתנכל במרמה בדברי שקר לפני לאמר אין לי טוב מזו: ויש בעדרו זכר· איל הגון לעולה והו׳ נודר זבח משחת בעל מום כמו משחת בהם: לכ׳· הכהני׳ אני מצו׳ המצו׳ הזאת שלא תקריבו זה על מזבחי: וארותי· וקללתי את ברכותיכם מה שצריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר: וגם ארותיה· ובאמת אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי באם לא ישמעו כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה: וזריתי

וזריתי פרש · של בהמות חגיכם על פניכם כלו׳ לא תקבלו שכר מאתי כי אם לרעה ולבשת ולגעור לכם את זרע השדה׃ ונשא אתכם אליו · פרש בהמות קרבנותיכם ישאו אתכם אליו להיות זוללים וכבזים כמוהו׃ להיות בריתי את לוי · שאני חפץ שיקימו אות בברית שכרתי לשבט לוי · החיים והשלום · שנאמר לפנחס את בריתי שלו׳ והובטח לו ולזרעו אחריו הרי שיחא זרעו בחיים׃ ואתנם לו · שיקבלם במורא וכן עשה ויראני׃ נחת · לשון חתת כתירא׃ בשלום ובמישור הלך אתי · אהרן ואלעזר ופנחס וכן במעש׳ העגל השיבו כל שבטיהם מעון שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי׃ כי שפתי כהן · עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שכבר דבר זה מסור להם יורו משפטיך ליעקב · כי מלאך · שלוחו של הב״ה כמלאכי השרת לשרת לפניו ולילכם לפנים במחיצתו׃ לחלל ברית אבותינו · ברית שכר׳ הב״ה עם אבותינו בסיני׃ כי חלל יהודה · את עצמו שהיה קדש ליי׳ ראשית תבואתו׃ ובעל בת אל נכר · שנשאו נשים נכריו׳ בבבל ואפילו הכהנים כמו שמפורש בספר עזרא ורבותינו אמרו ת מלאכי זה עזרא׃ ער ועונה · ער בתלמידים ועונה בחכמים ער לשון אדם חריף׃ ומגיש מנחה · ואם כהן הוא לא יהיה לו בן ת מגיש מנחה׃ שנית תעשו · הראשונה שהוכחתי הרבה היא קשה שנש׳ גויה ואפילו הוא פנוי וזאת שנית קשה ממנה שהנשוי ישראלית נשאו עליהם את ה הנכריות לפי שנתפחמו ישראליות ברעב ובגולה וכתנו עליהם והיה מושיבה בביתו צרורה באלמנות חיות והנכרית היתה גברת׃ כסות דמעה את מזבח · שהיו באות לפני מזבח יי׳ ובוכות לפניו ואומרות מה חטאנו ומה מצאו אנשינו בנו שאל הכנו לפני המזבח להבדק כסותות׃ מאין עוד פנות וגו׳ · עד שאינכם כדי שאפנה אל מנחתכם ולקחת רצוי מידכ׳׃ אנקה · לשון אנחה שאדם מכניע׳ בלבו דמוכ״שה בלע״ז ואב לכולם האנק דום ואם אנק׳ לשון צעקה היכן הדמיה ותרגומו ר דמרנקין וכן תרגם וכקוטתם בפניכם ותדנקון לשון אדם ה הנוהם ומצטער בעצמו׃ ולא

הנני · אגער בזרע שלא יצמח בעבור היות שולחני ריק׃ ולא תחגיכם כמו אסרו חג בעבותי׳ והנה פרוש חגיכ׳ קרבנותיכ׳ אזרה אותם על פניכם וטעם ארחיקכם מעל פני שלא אראה אתכם׃ ונשא אתכם · הנושא הוא האויב אליו׃ וידעתם · אז תדעו אם לא תשמעו אלי עתה ידבר עם ישראל שהם חייבים לכבד הכהנים משרתי השם ועשו כ כאשר יורו אתכם ולא תביאו מנחה בעל מום׃ בריתי · כרתי ברית עמו כי בעבור שהוא מקריב קרבני יהיה ל לישראל החיים והשלום וטעם ואתנם על ישרא שהשם נתנם לו שיראו ממנו והוא ירא השם׃ נחת הוא · מבנין נפעל והשלם נחת כמו לב נשבר ונדכא מגזרת הראו חתת ׃ והטעם כפול ויש אומרים כי ואתנם לו מצות וחוקים והם ת תורת כהנים׃ תורת · אמר יפת זה כהמ׳ על אהרן ורבי ישועה אמ׳ על פנחס והנכון כי על שניהם אמר ועל בניהם הקדושים כי ככה ראוי להיות כהן גדול׃ היתה בפיהו · איננו מקבל שוחד׃ ועולה · לשאת פנים׃ בשלום · עם ישראל׃ ובמישור · לעשו׳ מצותי׃ כי · דבק כי בהיות הכה׳ ישר ירבו הישר׳ והנה שפתי כהן דבק עם אשר למעלה כי מלאך שליח השם הו׳ בינו ובין ישראל׃ ואתם · יוכיח את שלא ישמעו אליהם להביא הגזול׃ הכשלתם · אתם מורי התורה׃ עם · אתם בזיתם אותי לאמר כי מזבחי בזוי הוא עתה יוכיח הכהנים שהם נושאים פנים לגדולים׃ הלא · פרש׳ אחרת להזכיר עון אחר שהיו מגרשי׳ נשותיהם והם בוכות בעבור נשים נכריות כתו׳ בספר עזר׳ והיה להם לשום לב לאמר הלא אב אחד הוא ׃ יעקב אם כן שאבינו אחד ובוראינו אחד למה נבגו׳ איש באחיו או באחותו כי בעבור זאת היא הפרש׳ לחלל ברית אבותינו שקיבלנו את התורה׃ בגדה · קדם השם לישראל בנים ובנות ככתוב מ מכעס בניו ובנותיו ׃ ובעל · מגזרת כי יבעל בחור בתולה׃ בת אל נכר · שברית עז והטעם שאיננה מאב אחד ומאל אחד׃ יכרת · ער ועונה · מטעם הענין בן ונכד ויפת אמר כאשר תלין נפשו יהיה בנו ער ועונה כי לא נכרתה משפחתו ואם העושה זאת התועבה כמו אשר יעשנה הוא כהן לא יהיה לו בן מגיש מנחה׃ וזאת · טעם שנית כי האחת הגזול ובעל מום והשני כי מזבחי מכוסה דמעה בכי ואנקה בעבור בנות ישר׳ הבוכות ולא אפנה עוד אל מזבחותיכם ואין לירצון בה׃ ואמרתם · והתשובה על כי השם היה עד בינך ובין כל אחד ואחד ובין אשת נעוריו׃ ולא

והשלום ב׳ וסימ׳ בריתי היתה אתו והחיים · האמת והשלום אהבו׃ ורבים ו׳ בקריא׳ וסימ׳ ורבים השיב מעון · ורבים מביאים מנחה ליי׳ דה׳ · ורבים מהכהנים ב׳ בפסוק עזרא · ורבים מישני אדמת עפר יקיצו · ורבים מעמי הארץ מתיהדים׃ ותורה ה׳ וסימ׳ כי שפתי כהן · והוה על הוה · ויקם עדות · כי נר מצוה · ואת שבת קדשך׃ נעשתה ט׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה · נעשתה התועבה הזאת בישראל · והגד לך ושמעת ודרשת · בגדה יהודה · ואחיתפל ראה כי לא נעשתה · ויקם יי׳ את דברו אשר דבר עלינו ב׳ בפסוק · כי נודעה · ידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה׃ ולקחת ד׳ בקריא׳ וסימ׳ יבגרוה׳ דיוסף לבושן דרעוא ופי׳ בויצא׃

הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא׃ תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֺן׃ כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא׃ וְאַתֶּם סַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ הִכְשַׁלְתֶּם רַבִּים בַּתּוֹרָה שִׁחַתֶּם בְּרִית הַלֵּוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי אֶתְכֶם נִבְזִים וּשְׁפָלִים לְכָל־הָעָם כְּפִי אֲשֶׁר אֵינְכֶם שֹׁמְרִים אֶת־דְּרָכַי וְנֹשְׂאִים פָּנִים בַּתּוֹרָה׃ הֲלוֹא אָב אֶחָד לְכֻלָּנוּ הֲלוֹא אֵל אֶחָד בְּרָאָנוּ מַדּוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאָחִיו לְחַלֵּל בְּרִית אֲבֹתֵינוּ׃ בָּגְדָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נֶעֶשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלִָם כִּי חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ יְהוָה אֲשֶׁר אָהֵב וּבָעַל בַּת־אֵל נֵכָר׃ יַכְרֵת יְהוָה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב וּמַגִּישׁ מִנְחָה לַיהוָה צְבָאוֹת׃ וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ כַּסּוֹת דִּמְעָה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה בְּכִי וַאֲנָקָה מֵאֵין עוֹד פְּנוֹת אֶל־הַמִּנְחָה וְלָקַחַת רָצוֹן מִיֶּדְכֶם׃ וַאֲמַרְתֶּם עַל־מָה עַל כִּי־יְהוָה הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין אֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּה בָּהּ וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ׃

הא אנא נזיף לכון בעללת בר זרעא ואיגלי בהתת חוגכון על אפיכון ואבטל רבות חגיכון ויתמנע חולקיכון מיניה׃ ותדעון ארי שלחית לותכון ית תפקידתא הדא למהוי קיימי דעם לוי אמר יי צבאות׃ קיימי הוה עמיה חיי ושלמא ויהבית ליה אולפן אוריתי שלים ודחיל מן קדמי ומן קדם שמי דחיל הוא׃ אוריתא דקושטא הוה בפומיה ושקרא לא אשתכח בספוותיה בשלמא ובכשרותא הליך קדמי וסגיאין אתיב מחובא׃ ארי שפוותי כהנא יטרון מדע ואוריתא יבעון מפומיה ארי משמש קדם יי צבאות הוא׃ ואתון סטיתון מן אורחא אתקילתון סגיאין באוריתא חבילתון קיימא דעם לוי אמר יי צבאות׃ ואף אנא יהבית יתכון בסירין וחלשין לכל עמא כמא דליתכון נטרין ית אורחן דתקנן קדמי ונסבין אפין באוריתא׃ הלא אבא חד לכלנא הלא אלהא חד ברא יתנא מא דין נשקר גבר באחוהי לאפסא קיימא די עם אבהתנא׃ שקרו דבית יהודה ותועיבתא אתעבידת בישראל ובירושלם ארי אפיסו דבית יהודה נפשהון דהוות קדישא קדם יי די רחם ואתרעיאו למיסב להון נשין בנת עממיא׃ ישיצי יי לגברא די יעבדינה בר ובר מקרויי יעקב ואם בכהין הוא לא יהי ליה מקריב קורבנא בבית מקדשא דיי צבאות׃ ודא תנינות די אתון עבדין חפן דמעתא ית מדבחא דיי די בכן ודי מתנקין מדלית עוד אתפנאה לקורבנא ולקבלא יתיה ברעוא מידכון׃ ואם תימרון על מה על דיי אסהיד בינך ובין אתת ינקותך די את שקרת בה והיא שותפתך ואיתת קיימך׃

ונשברתם ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ואת העם צו לאמר אתם עברים· ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם·
ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה דדה״· ובאשת נעוריך אל יבגוד· ודבתריה ולא תבגדו׃ ומלאך ב׳
פתחין וסימ׳ ומלאך הברית אשר אתם חפצים· ומלאך פניו הושיעם· וכל דסמוך לארכרה כותיה פתחין׃

ולא אחד עשה ושאר רוח לו ומה האחד מבקש זרע אלהים ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגד׃ כי שנא שלח אמר יהוה אלהי ישראל וכסה חמס על לבושו אמר יהוה צבאות ונשמרתם ברוחכם ולא תבגדו׃ הוגעתם יהוה בדבריכם ואמרתם במה הוגענו באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יהוה ובהם הוא חפץ או איה אלהי המשפט׃ הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר יהוה צבאות׃ ומי מכלכל את יום בואו ומי העמד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכברית מכבסים׃ וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף והיו ליהוה מגישי מנחה בצדקה׃ וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות׃ וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני אמר יהוה צבאות׃ כי אני יהוה לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם׃ למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב׃ היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה׃ במארה אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו׃

הלא חד הוה אברהם יחידי דמיניה אתברי עלמא ומה חד בעי אילהין דיתקיים ליה ולד מן קדם יי ותסתמרון בנפשתכון ובאיתת עולימך לא תשקר׃ ארי אם סנית לה פטרה אמר יי אלהא דישראל ולא תכס חטאה בלבושך אמר יי צבאות ותסתמרון בנפשתכון ולא תשקרון׃ אלהיתון קדם יי בפתגמיכון ואם תימרון במה אלהינא קדמוהי כד אתון אמרין כל דעביד ביש תקין קדם יי ובהון רעוא קדמוהי אן איכא אלהא דעביד דינא׃ הא אנא שלח מלאכא ויפני אורחא קדמי ובתכיף ייעול להיכליה ריבונא די אתון בען ביה ומלאך קימא די אתון צבן ביה הא אתי אמר יי צבאות׃ ומן מסובר ית יום מיתוהי ומן קאים באתגליותיה ארי רוגזיה כאשתא ממסי ובכוריתא מחורין בהון ויתגלי לצרפא ולדכאה כגבר די מצריף ומדכי כספא וידכי ית בני לוי ויזקיק יתהון כדהבא וכבספא ויהון קדם יי מקרבין קורבן בזכו׃ ויתקבל קדם יי קורבן אנש יהודה וירושלם כיומי עלמא וכשנין דמלקדמין׃ ואתגלי עליכון למעבד דינא ויהי מימרי לכון לסהיד מוחי בחרשיא ובגיפיא ובדמשתבעין לשיקרא ובאנסי אגרא אגירא ארמלא ויתם ומסטן דין גיורא ולא דחילו מן קדמי אמר יי צבאות׃ ארי אנא יי לא אשניתי קיימי דמן עלמא ואתון בני ישראל אתון מדמן דמן דמאית בעלמא אחרין דיניה פסיק׃ למיומי אבהתכון סטיתון מן קימי ולא נטרתון תובו לפולחני ואתפני במימרי לאיטבא לכון אמר יי צבאות ואם תימרון במא נתוב׃ היִרגז גבר קדם דיינא ארי אתון מרגזין קדמי ואם תימרון במא ארגיזנא קדמך במעשריא ובתרומתא׃ בלוטא אתון מתלטין וקדמי אתון מרגזין עמא כולהון׃

כזהב ג׳ דגשי׳ וסימ׳ וישב מצרף ומטהר· כתגני כזהב אצא· וגלי נחשת מצהב׃ למשפט ט״ו וסימ׳ נמסר בשמואל כ׳ סימ׳ ט״ו׃ ואשובה ו׳ וסימ׳ אבי השביעני לאמר· ואשובה אל אחי אשר במצרים· השיבני ואשובה כי אתה· אל אישי הראשון· עד איש האלהים ואשובה· למימי אבותיכם סרתם מחקי׃

אבן עזרא

ולא אחד· מכם עשה כרית וכשארה רוחו לו ואם תאמרו מה האחד הוא מבקש זרע אלהים במכות הפסק וטעם וכשארה רוחו לו שלא להתערב עם בת אל נכר על כן כתיב ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריכם אל יבגוד רוחכם׃ כי שנא· השם ישנא שישלח איש את אשתו הטהורה ופי׳ אחר יכסה או השם ידאה חמסו שהוא בסתר׃ הוגעתם· פרשה אחרת ידענו כי השם הנכבד לא ייגע ואיך ייגיעוהו מעשיו רק הוא כלשון בני אדם שלא יכבול עוד כל עושי רע לולי שהוא טוב בעיניו לא היה מניחו לעשות ואם תאמרו עוד יעשה משפט מתי יהיה זה ואיה הוא למה לא יעשה משפט וזאת הנבואה לעתיד ובתחלה יבא אליהו כאשר הוא כתו׳ בסוף הספר׃ הנני שולח מלאכי· יתכן להיותו משיח בן יוסף׃ האדון· הוא הכבוד הוא מלאך הברית כי הטעם כפול׃ ומי מכלכל· כפול כמו יכיל מטלטלך ויטילו׃ כי הוא כאש מצרף· והנה זאת הנבואה בנבואת זכרי׳ והבאתי את השלישית באש׃ וכבורית· סמוך של מכבסים׃ וישב כמצרף ומטהר כסף מכל פסול׃ וטהר את בני לוי· הם הכהנים ולא יעשו כאשר הם עושים עתה׃ וערב׳׃ כימי עולם· בהיותם בבית ראשון׃ וקרבתי אליכם· שיהיו בימי׳ השם׃ והייתי עד· מגלה לכל מה עשה ומטי משפט גר׃ כי· לא שניתי· לא יקרה לי שינוי כמו שונות מ מכל עם׃ ואתם בני יעקב לא כליתם· כי אם מת האב כשאר הבן׃ למימי· הלמ״ד נוסף כמו השלישי ל לאבשלום בן מעכה׃ שובו· אומר לדור ההוא שהוא בזמנו ותשובת במה נשוב׃ היקבע· הנה הוא המעשר והתרומה כי תאמרו איך נתן עין יפה מזה המעט וזה לא טוב שאתם קובעים אותי מפני המארה והחסרון אמר אתם נארים וחסרים כי אם כה תעשו הביאו את כל המעשר והריקותי לכם ברכה ולא ישחית עוד ופי׳ קובעים כמו תמסון מתמסכים ומעכבים אתם את הראוי לי׃ היקבע הנה הוא המעש׳ והתרומה שלא יתנו בעין רעה במארה הוא ראוי שתיסרו ולא תקבעו אותי׃ ועתה

רשי

ולא אחד עשה· הקב״ה לאדם וחוה תחילה׃ ושאר· הרוחות והנפשות לו היו מאדם הראשון יצאו כולם׃ ומה האחד מבקש· מבזוג מבקש למצוא עלילות לאשתו שהיא בת זוגו שהיא זרע אלהים מה הוא קובעה שמבזה אותה וזהו לשון תרגום של יונתן לא שיונתן תרגם ומה האחד מבקש כי אם זרע אלהים והפירוש נכון אם לא שהאחד נקוד בטעם זקף נותן טעם הזקף את תיבת מבקש מלהתחבר עם ומה האחד וסמכו אצל זרע אלהים ויש פותרים על פי האגדה שנקנבו נשואי הנכריות אל הנביא אמרו לו ולא אברהם עשה כן שנשא הגר על אשתו אמ׳ להם ושאר רוח לו לא דעתו כדעתכם לא נתן בה עיניו דעת אחרת היתה לו אמרו לו ומה האחד מבקש מה היתה דעתו אמר להם להיות לו זרע אלהים ותרגום של יונתן הוכשר בעיני שלא שינו לא במקרא ולא במשנה שאר משמש לשון אחר אלא במקום שאדם יכול לפרשו בלשון שירים כמו אכלת ומדיקה ושארה ברגלה רפשה ובלשון משנה ושאר חייבי מיתות חוץ מאותה שפיר׳ אבל לשון שאחר משמש אין שאר משמש׃ ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד· רוחך כי שנא שלח· רבותינו חלוקין בה במסכת גיטין יש מהם אומרים אם שנאת שלא אותה בגט ותנה׳ לאחר׃ וכסה חמס על לבושו· אבל זאת כלום הוגנת לעשות ש מתפרום עליה טליתך להחזיקה לך כאשתך והחמס פרוש על אותו טלית שבלבך עליה שנאה ואתה מקניטה ומצערה תמיד׃ באמרכם כל עושה רע וגו׳ או איה אלהי המשפט· לפי שאתם רואים דרך רשעים צלחה לצדיקים מעונים וכשלים אומר׳ אתם בלבבכם אחת משני דרכים הללו כל עושה רע טוב בעיניו או אין דין ואין דיין ליפרע· וכן פתרון לשון המקר׳ כל עוש׳ רע טוב בעיניו לכך הוא מצליח אות׳ או אם אין זאת איה אלהי המשפט שאינו נפרע מהם· הנני שולח מלאכי· לבער את הרשעים· ומלאך הברית· נוקם נקם בריתי׃ ופנה דרך· מן הרשעים׃ האדון אשר אתם מבקשים· אלהי המשפט׃ ומי מכלכל· ומי יכיל ומי העומד שיוכל לעמוד׃ וכבורית מכבסי׳׃ כבורית של מכבסי׳ שמעביר את כל הכתם כן יעביר כל הרשעים׃ בורית· עשב הוא שמעביר את הכתם בל׳ אר״בא שביר״א ולשון בורית דבר המנקה ומטה׳ כמו ברי לבב׃ וישב מצרף· ישפוט מכל עסקיו להיות כצורף המצרף ומטהר כסף׃ כי אני יי׳ לא שניתי· אף על פי שאני מאריך אפי לא שינתי דעתי עלי מבר אשוב לאהוב את הרע ולשנוא את הטוב׃ ואתם בני יעקב· אף על פי שמתים אתם ברעתכם ולא גויתי מן הרשעים בחיים׃ לא כליתם· אינכם כלים מלפני והנחתי לי הנפשות לבנות מהם דינו בגיהנם וכן ת״י ואתון דבית יעקב מדמן דמאן דמית בעלמא הרין דיניה פסיק כלומר אתם סבורים לומר דיני בטל שאין עוד ליפרע מתנו ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הכיתי אומה ושניתי לה אבל אתכם העידותי אחר פורענו׳ הרבה ואיני כלים ואתם אינכם כלים׃ היקבע אדם· רבו׳ פי׳ לשון גזילה ולשון ארמי הוא· המעשר והתרומה· שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים היא גזילתי׃ במארה אתם נארים· על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכם ואעפי כן אותי קובעים׃ ויהי

ועתה הביאו · אפתח ארובות השמים · והריקותי לכם דרך משל על רוב ברכות יעד בלי די · לאדי לבדו רק יתר : וגערתי לכם באוכל · שלא יבוא עליו מין קללה כמו ארבה וצלצל : ואשרו · כי אני חפץ בכם ובארצכם : חזקו · זאת הנבואה לעתיד כי עמה דבק כי הנה יום בא : אמרת : קדורנית · כמו קודר שחותי מיראת השם : אז נדברו יראי יי · המשכילים וטעם ויכתב כתוב בשמים מכתב לא ימחק · ליראי השם הם הצדיקים · ולחושבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד השם הנכבד והנורא : והיו · אלת כנגלה דבקה עם והיו לי אשר אני עושה משפט : ושבתם · לאנשי הדור ההוא כי זה הוא סוף כל הנבואות : זדים וכל עושי רשעה · הטעם כפול : ולהט · כמו ואת להט החרב : וזרחה · עיקר היום הוא השמש כאשר היה השמש והיום רד מאור השמש וככה היום הבא וזאת השמש לא תזיק אנשי השם רק מרפא · טעם בכנפיה האור היוצא מהשמש הפרוש על פני הארץ כמו כנפים : ויצאתם · לאור השמש : ופשתם · פרשתיו : ועסותם · מגזרת עסים על שם שמעסים הענבים ברגל או בכל רב המעשה כי אז תנגד יד הצדיקים על הרשעים : ביום אשר אני עושה · זה שהזכיר שמש צדקה : זכרו תורת משה עבדי · ושמרו כי היא תלמדך דרך יראת השם : ובבוא היום הנזכר אז תמלטו : הנה · דברי השם ויום הוא הנזכר : והשיב · כדרך יהיה ליעליכם לבב אחר והפך זה בן מנכל אב והנה כולם יהיו לב אחד לטוב אל השם אבות ובנים כטעם בא יום הגדול ועתה אחתום פירוש זה הספר בדבר אליהו מבאכו שהיה בימי אחזיהו בנו של אחאב ומצאנו כתוב כי יהורם בן אחאב ויהושפט שאלו אלישע הנביא וכתוב פה כה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה לאו כי כבר עלה בסערה השמימה כי לא אמר הכתוב יוצק מים ועוד כי לא נפרד אלישע מעל אליהו אחר שסרתו עד עלותו והנה מצאנו אחרי מות יהושפט בימי אחזיהו בנו כתוב ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא וזה יורה כי אז כתבו ושלחו אליו ואילו היה כתוב לפני עלותו היה כתוב וימצא או ויובא אליו מכתב שהניח אליהו ואין ספק כי שמי חכמינו הקדושים כל' והשם ברחמיו יחזים את נבואתו וימהר קץ גאולתו :

פירשתיו אני המחבר אברהם ב"ר מאיר בן עזרא הספרדי שנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושבע עשרה ב בריאת חד' טבת בעיר רודוס :

כזאת · ג' וסי' הביאו את כל המעשר · יואב בן צרויה החל למנות · לא לכם להלחם כזאת · וחד ובזאת ויצא אל פניו יהוא : תשכל ג' בקריא' וסימ' בחוץ תשכל חרב ובחדרים איבה · ולא תשכל לכם הגפן · תפלט פרתו ולא תשכל · אנ"ך · זדים ד' בקריא' וסימ' ופקדתי על תבל רעה דסיפרא · ועתה אנחנו מאשרים זדים ·

הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יהוה צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די : וגערתי לכם באכל ולא ישחת לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן בשדה אמר יהוה צבאות : ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר יהוה צבאות : חזקו עלי דבריכם אמר יהוה ואמרתם מה נדברנו עליך : אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יהוה צבאות : ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עשי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו : אז נדברו יראי יהוה איש אל רעהו ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יהוה ולחשבי שמו : והיו לי אמר יהוה צבאות ליום אשר אני עשה סגלה וחמלתי עליהם כאשר יחמל איש על בנו העבד אתו : ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו : כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר יהוה צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף : וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק : ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עשה אמר יהוה צבאות : זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים : הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא : והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והכיתי את הארץ חרם :

נ"ח

סכום פסוקי' דספרא אלף וחמשים וסי' א"ן וסדריו כ"א וחציו לכן בגללכם ציון :

אמר נביא איתו ית כל מעשריא לבית אוצר ויהי פרנוס לדמשמשי בבית מקדשי ונסו כען קדמי בהדא אמר יי צבאות אם לא אפתח לכון ית כווי שמיא ואחית לכון טובא עד דתימרון מיסת : ואזיף לכון במחבלא ולא יחבל לכון ית איבא דארעא ולא תתכיל לכון גופנא בחקלא אמר יי צבאות : וישבחון יתכון כל עממיא ארי תהון אתון יתבין בארעא בית שכינתי ועביד בה רעותי אמר יי צבאות : תקיפו קדמי פתגמיכון אמר יי ואם תימרון מה אסגינא למללא קדמך : אמרתון לא להנאה מן דיפלח קדם יי ומה ממון נתהני לנא ארי נטרנא מטרת מימריה וארי הליכנא בספיכות רוח מן קדם יי צבאות : וכען אנחנא משבחין רשיעין אף אתקיימו עבדי חטאה אף בסיאו קדם יי ואשתזבו : בכן ממללין דחליא דיי גבר עם חבריה ושמיע קדם יי וגלי קדמוהי ואתכתיב ספר דכרניא קדמוהי לדחליא דיי ולדמחשבין ליקרא שמיה : ויהון קדמי אמר יי צבאות ליומא די אנא עתיד למעבד סגולתא ואחוס עליהון כמא דאחיס גברא על בריה דפלח יתיה : ותתובון ותחזון בין צדיקיא לרשיעיא בין דפלחו קדם יי לדלא פלחו קדמוהי : ארי הא יומא אתא בעיר כתנורא ויהון כל רשיעיא וכל עבדי חטאה חלשין כקשא ויקלח יתהון יומא דאתי אמר יי צבאות דלא ישבוק להון בר ובר בר : ותדנח לכון דחלי שמי שמשא דזכו ואסותא בכנפהא ותיפקון ותתפלון כעגלי ריבקא : ותדושון רשיעין ארי יהון קטמא תחות פרסת ריגליכון ביומא די אנא עביד אמר יי צבאות : אדכרו אוריתא דמשה עבדי די פקידית יתיה בחורב על כל ישראל לאלפא יתהון קיימין ודינין : הא אנא שלח לכון ית אליה נביא קדם מיתי יומא דעתיד למיתי מן קדם יי רבא ודחילא : ויתיב לב אבהן על בנין ולב בנייא על אבהתהון דילמא אתגלי ואשכח כל ארעא בחובהא ואמחינה גמירא :

רשי

ויהי טרף : ויהי מזון מצוי לשמשי : וגערתי לכם באוכל · בחסיל ובגזם האוכל לכם את תבואת השדה והגפן : ארץ חפץ · ארץ שחפצי בה · שוא עבוד אלהים · על חנם נעבדנו כי לא נקבל שכר : קדורנית · בשפל רוח : ועתה אנחנו מאשרים וגו' · אנחנו עברנוהו ושמרנו משמרתו ועתה רואי' אנו הרשעים מצליחי' עד כי מאשרים אנו אותם על מעשה רשעם : גם בחנו אלהים · לומ' נראה מה יוכל לעשות לנו וימלטו מן הרעה ולא נענשו : אז נדברו וגו' · אני משיב על דבריכם אז בעשות הרשעים רשעם והטובים הלכו קדורנית מפני נדברו יראי יי' שלא לידבק במעשיהם הרעים ואני לא נשכחו דבריהם מלפני ואף על פי שאיני ממהר להשיב גמול כי הקשבתי ושמעתי וצויתי לכתוב להם ספר זכרון והיו לי דבריהם מקויימים : ליום אשר אני עושה סגולה · אשר אבררתי ואבחרתי לשלם בו גמולי ושם אראה אתכם מה בין צדיק לרשע · סגולה אוצר אישטו"יי בלע"ז : כי הנה יום בא · יום זה לשון שמש ואף שכך אמרו חכמי' אין גהינם לעתיד לבא אלא הב"ה מוציא חמה מנרתיקה ורשעים נדונים בה וצדיקים מתרפאין בה וזהו שנאמר וזרחה לכם יראי וגו' : ופשתם · לשון שומן כמו כי תפושו כעגלה דשה : כעגלי מרבק · הנכנסי' לרבקה לפטם קופיל"א בלע"ז : ועסותם · וכבשתם לשון מיעוך ודומה לו ושם עשו דדי בתוליהן : שורש וענף · ברא ובר ברא : והשיב לב אבות · להב"ה : על בנים · על ידי בנים יאמר לבנים דרך אהבה ורצון לו ודברו אל אבותיכ' לאחוז בדרכי המקום וכן ולב ב בנים על אבות' כך שמעתי משמו של רבי מנחם ורבותינו דרשוהו במסכ' עדיות לשום שלום בעולם :

מסרה

כי הנה היום בא בער כתנור · אלהם זדים קמו עלי תנינא ד' דספרא · וכל א"ב רבתי דכוו' וסימ' נזט יב"ע : לרשע ה' בקריא' וסימ' אוי לרשע רע · אמ' לרשע צדיק אתה · יסר לץ לקח לו קלון · ואת' תשמע מן השמים קדמא דד"ה · ושבתם וראית' בין צדיק לרשע : מרבק ד' וסי' ולאשה עגל מרבק · בעגלי' מתוך מרבק · גם שכיריה בקרבה · ופשתם כעגלי מרבק : אליה ה' בקריא' וסימ' ומלאך יי' דבר אל אליה דאזור · ולכן כה אמר יי' הבטה · ויאמרו אליו איש בעל שער · ויען אליה וידבר אליהם אם איש · הנה אנכי שולח לכם · וחד ויערשיה ואליה · וכל כתובי' אליה במ"א מכתב מאליהו :

שלום רב לאוהבי
תורתך

כתובים

הודו ליי׳ קראו בשמו הודיעו

סדר הכתובים עם פירוש רש״י ואבן עזרא משלי
עם פירוש אבן עזרא ורלב״ג איוב עם פי׳ אבן עזרא
ורלב״ג דניאל עם פי׳ אבן עזרא ורבינו סעדיה גאון
עזרא עם פי׳ אבן עזרא ורש״י דברי הימים עם פירו׳
מיוחס לרש״י חמש מגילות עם פי׳ רש״י ואבן עזרא
והמקראות מנוקדים ומסרים על פי דרכי הסופרים
קדמונינו אנשי כנסת הגדולה אשר על מסמולם
ומסלולם דרכנו בבנין אותיות תלויות וקטנות
וגדולות ועקומות וניקוד סרבה על
הכתב והכתב סרבה על
הניקוד וסתומות
ופתוחות
וככתב
ולא
כקרא וכקרא
ולא
ככתב
ואותיות מכוזרות
כל אלו מוגים עם רב העיון
כפי כח האפשר ונדפסו במצות דניאל
בומבירגי יצ״ו פה ויניציאה העיר הגדולה בגד״י

ברכו עמים אלהינו

והשמיעו קול תהלתו

אגדל אל אשר כל הגדולות · למול אחת גדולותיו נקלות·
ברוח פיו ישובב העגלות· וירוץ כל צבאיו על מסלות·
רצונו תעשנה כל המולות· עלילותיו פליאות גם נעלות·
הדרו אערוך תמיד בתלות· יקרות כי בכתם לא מסולות·
משום לבי פני צורי לחלות· וכל חפצי לכונן לו תהלות·
ובשמו אכתבה ספר תהלות· והוא עזרי לאחל גם לכלות·

נאם אברהם בר מאיר אבן עזרא הספרדי

זה ספר תהלות יש בו מזמורים ושם המשורר או המחבר כתוב בראש המזמור ויש מהם רבים בלא זכר שם המשורר כמזמור הראשון גם השני ומזמור יושב בסתר עליון ואשר אחריו ומחלוקת גדולה יש בינות המפרשים יש אומרים כי כל הספר לדוד והיה נביא והעד כמצות דוד איש האלהים וככה לא מצא בספרינו כי אם על נביא ועוד שאמר בדבריו האחרוני׳ רוח יי׳ דבר בי כמו הדובר בי ועוד ומלתו על לשוני ומצאנו שם ידותון מחובר עם דוד במזמו׳ והיה כן כי המזמור לדוד ונתנו לידותון לנגן כי הוא אחד מהמנגנים וככה לשלמה אלהים משפטיך למלך תן נבואת דוד על שלמה בנו ותפילה למשה איש האלהים הוא לדוד ונתן המזמור לבני משה לשבואל ובניו וככה כל מזמור לאסף ולבני קרח לאחד מבני הימן ככר שמואל שהיה מבני קרח כבתו׳ בדברי הימים ועל נהרות בבל גם אלהים באו גוים בנחלתך נבואת דוד שהתנבא לעתיד על דרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ויש אחרים אומרים כי אין בספר הזה נבואה לעתיד ובעבור זה כתבוהו הקדמונים עם איוב ומגלות והעד מזמור ושיר ותפלה ואמרו כי על נהרות בבל חברו אחד מן המשוררי׳ בבבל וככה אמרו כי כל מזמור לבני קרח הוא לאחד מן המשוררי׳ מבני בני הימן שהיו בבבל ודבריה׳ יורו על הגלות ולא ימצא ככה בדברי דוד ואמרו כי גם אסף שם משורר היה בבבל ואיננו אסף המנגן שהיה בימי דוד וככה איתן האזרחי חבר מזמור בהכרת מלכות בית דוד בימי צדקיהו והמזמורי׳ שאין כתוב עליהם שם לא ידעו המחברי׳ זה ספר תהילו׳ שם המחבר וככה לבני קרח לאחד מזרעו ולא ידעו שמו ואשרי תמימי דרך דברי נער מנערי ישראל היה לו כבוד ממלכי בבל והעד במה יזכה נער צעיר אנכי ונבזה גם כי ישבו שרים בי נדברו· ודעתי נוטה עם דברי הקדמונים ז״ל כי זה הספר כולו נאמר ברוח הקודש ולמה תמהו ממלת שיר והנה שירת האזינו תוכיח גם תפילה לחבקוק גם התנבא על לשון הצדיקי׳ עד הנה יי׳ שועתי ובספר ישעיה למה תתענו יי׳ מדרכיך וכל מזמור כתוב בראשו לדוד הוא לדוד או לאחד מן המשוררים המתנבאים על דוד על דרך לשלמה אלהים משפטיך למלך תן שנם הוא לאחד מהמשוררי׳ על שלמה ותפילה למשה הוא למשה ומזמור לאסף גם הוא לאסף שהיה בימי דוד וכתוב עליו הנבא על ידי המלך ולבני קרח לבני הימן המשורר וכולם היו בימי דוד וכתו׳ על הימן חוזה המלך ולשלמה לאחד המתנבאי׳ על שלמה או על המשיח בנו כאשר נקרא שמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם על דרך ואתה אל תירא עבדי יעקב והמזמורים שאין כתו׳ בראשם שם אדם יתכן שאינן לדוד אולי הם לדוד כמזמור הודו ליי׳ קראו בשמו שאין שם שם דוד והוא לדוד וזה מפורש בדברי הימים כי דוד חיברו על הארון ונתנו לאסף המשורר ולמה תמהו מפרשים בעבור שאין בתחילת הספר נבואת דוד כי אין ספק בין הישראלים כי ספר בראשית משה אדונינו כתבו כי ככה קבלו אבותינו הקדושים ז״ל אע״פ שאין כתו׳ בתחילה וידבר השם אל משה·

סדר הכתובים האשמורת האחרונה קבלה של אמת · חברון ראשונות · ושמותם מלבדין עליהם תורה · נביאים וכתובים · כתובים מפי נביאים · ועל האחרים בראשיהם · ועל

אשרי

תהלים

אבן עזרא

אשרי האיש · קדמונינו ז״ל אמרו כי עמד קשה מן הלך וישב קשה מכולם אם כן יהיו הליצים רעים מחטאים ורבי משה הכהן פירש להפך ואמר כי טעם לא עמד אפילו לא עמד ולפי דעתי כי מלת רשעים הם פחותים עומדים על מתכונת אחת כדרך והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל וכן ובכל אשר יפנה ירשיע והוא ישקיט ומי ירשיע ובעבור זה הזכיר עם רשעי הלך והוא המפותה ללכת בעצת אחר ובדרך לא ידעה ומלת חטאים קשה ובעבור זה הזכיר דרך כי הוא הרגיל ללכת בה ומלת ישב קשה ממנ׳ וככה דעת הקדמונים ולצים מ מגזרת כי המליץ ב בינותם שהוא יגלה סוד ראובן לשמעון והלצי הם הפך הענוי׳ אם ללצים הוא יליץ ואחריו ולענוים יתן חן והענוים הם ה הביישנים לדבר דבה ולתת דופי ולגלות סתרים ובקריות שמעד׳ מתכונות הגוף והם בשבתך והפך בלכתך כי הנע הפך הנח ובשכבך הפך ובקומך ובתהלות כתו׳ ישב כנגד בשבתך גם הלך כנגד לכתך גם עמד כנגד קם ולא הזכי׳ השכיבה כי ברוב האדם ישן ומשפט לשון הקודש להכנים סימן אות לכל הפעלים כאשר הם עתידי׳ אמרו מן פעל יפעל וכאשר ירצו לדבר על זמן עומד ידברו בלשון עבר גם בעתיד כמו ויכוננו אותות הסיפים והבית ימלא עשן וככה לא הלך ובתורתו יהגה כי אין לו עסק וחפץ בהבלי העולם רק כל חפצו בתורת השם לעשות המצות וטעם תורה כי תורנו הדרך הישרה ומלת יהגה בלב וכמוהו והגות לבי תבונות גם בפה כמו ולשוני תהגה צדקך ולאמר ובתורתו יהגה ולא נכתב ובה יהגה דרך כחות כי הנה מלת ישראל חמש פעמים בפסוק אחר והזכיר יומם ולילה כנגד ארבעה מתכונות הגוף: והיה: פלגי · מגזרת פלג לשונם ועל פלגי מים על אחת הפלגים כמו אל ירכתי הספינה ויקבר בערי גלעד בן אחוזות ויש אומרים כי טעם פריו כמו בני הנעורים: ועלהו לא יבול · עשרו כל ימיו על דרך טובה חכמה עם נחלה: וכל אשר יעשה יצליח · ישוב על האדם הנמשל לעץ ויש אומרים כי ישוב כל אשר יעשה יצליח על העץ כי אם יוקח ממנו ענף ויוטע יצליח ואחרים אמרו כי שבעל עלהו כמו ועלהו לתרופה ולפי דעתי כי טעם פריו הנשמה החכמה שתהיה מלאה תורת אלהים להכיר בוראה ומעשיו העומדים לנצח ותדבק בעולמה העליון בהפרדה מעל גויתה כמו הפרי המבושל באילן ויפרד ממנו ואין צורך לו כי בעבור הפרי היה העץ ועלהו לא יבול זכרו הטוב כדרך זכר צדיק לברכה וכל אשר יעשה יצליח הון ובנים וכבוד: לא כן · כמוץ · הדק מהתבן כמוץ ישוער מגורן והנה נפש הצדיק דומה אל הדגן שהוא עומד והרשעים כתבן לפני הרוח: על

רשי

אשרי האיש · בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר זה בנצוח בנגון במזמור בשיר בהלל בתפילה בברכ׳ בהודאה באשרי בהללו יה כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו אדם הראשון מלכי צדק אברה׳ משה דוד שלמה אסף ושלשה בני קרח חלוקין על ידותון יש אומרים אדם היה כמו שכתוב בדברי הימים ויש אומרים אין ידותון שבספר זה אלא על שם הדתות והדינים של גזירות שעברו עליו ועל ישראל: אשרי האיש · ליספלי״ש מכך בלע״ז אשוריו של איש ותהלותיו של אדם אלו הם אשר לא הלך בעצת רשעים וגו׳: לצי׳ · גאבור״ש בלע״ז: אשר לא הלך · כי מתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב: כי אם בתורת י״י חפצו · הא למדת שמושב הלצים מביאו לידי ביטול תור׳: ובתורתו יהגה · מתחלה היא נקרא׳ תורת י״י ומשעמל בה היא נקרא׳ תורתו: יהגה כל לשו׳ הגה בלב הוא כד״א והגיון לבי לבך יהגה אימה כי סוד יהגה לבם: שתול · פלנטי״ץ בלע״ז: פלגי · ראיוי״ש בלע״ז: ועליהו לא יבול · אפילו הפסולת שבו לצורך הוא שיחתן של תלמידי חכמים לצורך היא וצריכה תלמוד: לא יבול · לשון כמוש פליטשי״ר בלע״ז: כמוץ · לשון קש יקומב״לא בלע״ז: על כן

מסורה

אשרי ד׳ רף בטעם וסימ׳ אשרי האיש אשר לא הלך ריש ספרא · לא יחשוב י״י לו עון · אשרי אדם שומע לי · אשר שם י״י מבטחו · וסימ׳ בלשון ארמי גברא חשיב שמיע יי׳: ובדרך ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך: לא כן ל״ט בקריאה וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ כ״ג:

הכתוב

הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב: כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־פַּלְגֵי מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ: לֹא כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם־כַּמֹּץ אֲשֶׁר־תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ:

תרגום

טוביה דְגַבְרָא דְלָא הַלִיךְ בְּמַלְכַּת רַשִׁיעִין וּבְאוֹרְחַת חַיָּיבִין לָא קָם וּבְסִיעַת מְמִיקְנֵי לָא אִסְתְּחַר: אֱלָהֵין בְּנִמוּסָא דַיְיָ רְעוּתֵיהּ וּבְאוֹרַיְתֵיהּ מְרַנֵין יְמָם וְלֵילֵי: וִיהֵי כְּאִילָן חַיֵי דְנָצִיב עַל טוּרְפֵי מוֹי דִי אִינְבֵיהּ מְבַשַׁל בְּעִידָנֵי וְאַטְרָפוֹי לָא נָתְרִין וְכָל לוּבְלָבוֹי דְמַלְבְּלִב סַגְרַגֵר וּמַצְלַח: לָא מְטוּל הֵיכְנָא רַשִׁיעֵי אֱלָהֵין כְּמוֹזָא דִי תַשְׁקְפִינֵי עַלְעוֹלָא:

על כן וגו'. דבוק הוא למקרא שלאחריו: כי יודע ה' וגו'. לפי שהוא יודע דרך צדיקים ולפניו הוא להכירה תמיד ודרך רשעים שנואה בעיניו ומעבירה מלפניו על כן לא תהא הקימה רגל לרשעים ליום הדין ולחטאים ליכתב בעדת צדיקים: למה רגשו גוים. רבותינו דרשו את הענין על מלך המשיח ולפי משמעו ולתשובת המינים נכון לפותרו על דוד ע עצמו לענין שנא' וישמעו פלשתי' כי משחו ישראל את דוד למלך עליהם ויקבצו פלשתים את מחניהם ונפלו בידו ועליהם אמר למה רגשו גוים ונתקבצו כלם: ולאומים יהגו. בלבם ריק ולאומים מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כלם קרובי ענין: יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד וגו'. ורוזנים שיכור"ש בלע"ז נוסדו לשון סוד פורקונסיילי"רונט בלע"ז ומה היא העצה ננתקה את מוסרותימו דיסרונפרונמם לוייקו"אוכנלם בלע"ז אלו רצועות שקושרין העול בהם: עבותימו. לוייקו"רס בלע"ז: ישחק ילעג ידבר לשון הווה הם משמשין: אז ידבר אלימו. כמו אליהם ומה הוא הדבור ואני נסכתי מלכי למה רגשתם ואני מניתי לי את זה לנסוך ולמלוך על ציון הר קדשי: אספרה אל חוק. אמר דוד חוק קצוב הוא ומקובל עלי לספר זאת ולהודיע: ה' אמר אלי. על ידי נתן וגד ושמואל: בני אתה. ראש לישראל הקרויין בני בכורי והם יתקיימו על ידך כמו שנאמר באבנר כה אמר ה' ביד עבדי דוד אושיע את ישראל ובשבילם אתה לפני כבן שכלם תלויין בך: אני היום. שהמלכתיך עליהם: ילדתיך. להיותקרוי בני וחביב עלי כבן בשבילם כמו שנאמ' וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישר' וכי נשאת מלכותו בעבור עמו ישראל ומצינו במלכי ישראל החביבין לפניו שקרויין בנים כמו שנאמר בשלמה הו' והיה לי לבן ואני אהיה לו לאב ועוד מצינו בדוד במזמור פ"ט הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי: שאל ממני. התפלל אלי בכל עת שאתה בא להלחם באויביך: תרועם. תרוצצם בשבט ברזל הוא החרב: תנפצם. תשברם והוא לשון נפוץ בכל המקרא חרס המשובר בשברים דקים: ועתה מלכים השכילו. נביאי ישראל אנשי רחמים ומוכיחים אומות העולם לסור מרעת' שהקב"ה פושט יד לרשעי' ולצדיקים: וגילו ברעדה. כשתבא אותה רעדה שכתוב בה אחזה רעדה חנפים תגילו ותשמחו אם עבדתם את ה': נשקו בר. זרזו עצמיכם בטהור לבב נשקו בר גרניסמנ"ט בלע"ז ומנחם פתר אותו לשון תאוה כמו ואל איסך תשוקתך: פן יאנף. פן יקצוף: ותאבדו

על כן. הזכיר כי תאבדנה נפשות הרשעים וזכר זרעם בעולם הזה על כן תלת לא יקומו שטעמו יעמדו וטעם במשפט כמו את כל מעשה האלהים יביא במשפט ונפתח בי"ת במשפט להורות על חסרון הדעת כדרך בשמים ה' בהשמים חסדך בעבור שהוא יום הדין לכל יום אחד או לכל אחד במותו וטעם בעדת צדיקים כי התחברותם טוב לכלם הפך חבורת רשעים: כי יודע. אין ספק כי השם הנכבד יודע הכללים והפרטים הכללים הם כמו כל חי לכל הברואים והפרטי' הם כל מין ומין בפני עצמו או אפי' כל בריה ובריה בפני עצמה כי מעשה ידיו כולם רק דעת הפרט לכל אחד בדרך כלל הן לצדיק הן לרשע ידענו ולעולם ידע אומנות הנודעות ובעבור שתשמרנה נפשות הצדיקי' ותהיינה קיימות לעולם על כן ידע אותם גם ידע כי נפשות הרשעים תאבדנה הנה הטעם כי דרך הרשעי' תאבדו ואם נפשות הרשעים תאבדנה אף כי נפשות הלצים או תהיה מלת רשעים כוללת חטאים ולצים: למה רגשו. הנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ביום המשחו על כן כתוב אני היום ילדתיך או על המשיח ורגשו כמו חברו וכמוהו מרגשת פועלי און. ולאמר לאומים שורש כמו ולאם מלאם יאמץ: יהגו ריק. בדיבור כמו ולשוני אם יהגה רמיה והדבור ננתקה את מוסרותימו: יתיצבו עם הגוים המלכים והסגני' יחדו ונוסדו מגזרת סוד והנה על

יקומו ז' חס' בקריאה וסימ' ושמע אישה ביום שמעו קדבא' ויאמר יואב יקומו הנערים בתרא דפסוק. בתים בל יחיו רפאים בל יקומו. בל יקמו וירשו ארץ. לא יקומו אשרים וחמנים. על כן לא יקומו רשעי' במשפט. יקמו ויספרו לבניהם דתלים: ב' על יי' לא' בקריאה וסימ' ובקר וראיתם את כבוד. ויאמ' משה בתת יי' לכם.

עַל־כֵּן ׀ לֹא־יָקֻמוּ רְשָׁעִים בַּמִּשְׁפָּט וְחַטָּאִים בַּעֲדַת צַדִּיקִים׃ כִּֽי־יוֹדֵעַ יְהֹוָה דֶּרֶךְ צַדִּיקִים וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃

ב לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ־רִיק׃ יִתְיַצְּבוּ ׀ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ־יָחַד עַל־יְהֹוָה וְעַל־מְשִׁיחוֹ׃ נְֽנַתְּקָה אֶת־מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ׃ יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק אֲדֹנָי יִלְעַג־לָמוֹ׃ אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ וּבַחֲרוֹנוֹ יְבַהֲלֵמוֹ׃ וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי עַל־צִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי׃ אֲסַפְּרָה אֶל חֹק יְהֹוָה אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ׃ שְׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה גוֹיִם נַחֲלָתֶךָ וַאֲחֻזָּתְךָ אַפְסֵי־אָרֶץ׃ תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם׃ וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ עִבְדוּ אֶת־יְהֹוָה בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה׃ נַשְּׁקוּ־בַר פֶּן־יֶאֱנַף

מְטוּל הֵיכְנָא לָא יְקוּמוּן רַשִׁיעֵי בְּיוֹמָא רַבָּא וְחַיָּיבִין בְּסִיעַת צַדִּיקַיָּא׃ מְטוּל דְּגַלֵּי קֳדָם יְיָ אוֹרַח צַדִּיקַיָּא וְאוֹרְחַתְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי תְּהוֹבַד׃ לְמָה מִתְרַגְּשִׁין עַמְמַיָּא וְאוּמַיָּא מְרַנְנִין סְרִיקוּתָא׃ קָיְימִין מַלְכֵי אַרְעָא וְשִׁלְטוֹנַיָּא יִתְחַבְּרוּן כַּחֲדָא לְמִרְדָּא קֳדָם יְיָ וּלְמִינְצֵי עַל מְשִׁיחֵיהּ׃ נִתְרַע יַת אֲסָרוּתֵיהוֹן וְנִטְלוֹק מִנָּנָא שַׁלְשְׁלָתְהוֹן׃ דְּיָתִיב בִּשְׁמַיָּא יִגְחַךְ מֵימְרָא דַיְיָ יְדַהֵךְ לְהוֹן׃ הֵידֵין יְמַלֵּיל לְהוֹן בְּתוּקְפֵיהּ וּבְרוּגְזֵיהּ יְבַהֵל אִינוּן׃ וַאֲנִי רַבֵּיית מַלְכִּי וּמַנִּיתֵיהּ עַל טוּר מַקְדְּשִׁי וְאִישְׁתַּעֵי קְיָמָא דַיְיָ אָמַר חֲבִיב כְּבַר לְאַבָּא לִי אַנְתְּ זַכָּאָה כְּאִילּוּ יוֹמָא דֵין בְּרִיתָךְ׃ בְּעֵי מִנִּי וְאֶיתֵּן נִכְסֵי עַמְמַיָּא אַחְסַנְתָּךְ וְאַחוּדָתָךְ שִׁלְטוֹנֵי סַיְיפֵי אַרְעָא׃ תְּתַבְּרִינוּן הֵיךְ בְּחוּטְרָא דְפַרְזְלָא הֵיךְ מָאן דְּפַחַר תְּתַרְעִינוּן׃ וּכְדֵין מַלְכַיָּא אַשְׂכִּילוּ קַבִּילוּ מַרְדּוּת נְגִידֵי אַרְעָא׃ פַּלְחוּ קֳדָם יְיָ בִּדְחַלְתָּא וְצַלּוּ בִּרְתִיתָא׃ קַבִּילוּ אוּלְפָנָא דִּילְמָא יִרְגַּז

לכן אתה וכל עדתך' אבינו מת במדבר. ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם. והנביא ההוא או חלם. והיא מרת נפש ותתפלל. ויחפאו בני ישראל דברים. לא יוסיף עוד שאר ישראל. ובני הגבר הגלוים. אז תתענג על יי'. לכן כה אמר יי' הנני פקד. השבירוהו כי על יי' הגדיל. ונשכד מואב מעם. ממך יצא חשב על. הלא הכושים והלובים. ובעת ההיא בא חנני. ויכנעו בני ישראל בעת ההיא. וישב בצר לו דה"י. כי בשובכם. ועוד דברו עבדיו דדה"י. יתיצבו מלכי ארץ. ישעו ואין מושיע. והתענג על יי' ויתן לך. גול על יי' דרכך. השלך על יי' יהבך. אשרי שאל יעקב. ויהי היום ויבאו בני האלהים. וחברו ב' בפסוק. רחב נפש יגרה מדון. וכ' ועל יי' וסימ' ראשיה בשחד ישפטו. אולת אדם תסלף דרכו: בשבט ו' רפין בקריא' וסימ' בישעיה ריש סימן י"א:

דרך ריבה יי' את יריבי שהוא מגזר' רב והוא מעלומי הע"ין ריב וכן סוד מגזרת סיד וי"ו יריבי הפוך והוא תאר חסר או הו' מטעם יסוד על דעת האומר שזה המזמור שאמר המשורר כאמ' על דוד או הוא התנבא על עצמו הנה מאחנו גוים רבים היו תחת יד דוד ואם על המשיח הדבר יותר ברור וטעם על יי' שיצאו מתחת יד שקול הדעת שנטע השם בלב כל אדם. ועל משיחו שלא יכתשו לו ויסורו אל משמעתו לתת לו מס: ננתקה את מוסרותימו. מגזרת מוסר גם עבותימו חבלים עבותים והטעם אחר במלות שונות כי כן דרך צחות כמו מה אקוב ומה אזעום: יושב. בעבור שהזכיר יתיצבו מלכי ארץ אמר כנגדם יושב בשמים שהם למעלה על האדם אמר הגאון כי טעם ישחק שיעימם לשחוק וללעג והנכון שהטעם ברא הגשם שהוא העצם והצורות שהם מקרים כל אשר יעשה האדם או יצייר צורות חיות ושמו נסבב לברו מהיותו ביסוד ואף כי במקרה רק בעבור שהמדבר אדם וככה השומע דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומע וככה עשו שהארץ כדמות אדם ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ ולמו כמו להם ומלת לעג לעולם עם אות למ"ד כמו ילעיגו לי על כן ואוביכו ילעגו למו דרך כינוי כאשר אפרם: אז. יש אומרים ידבר כמו יאבד כמו וידבר את כל זרע המלוכה שהוא לשון מות כמו אהי דבריך מות כמו ותדבר את כל זרע המלוכה כי כתוב בספר אחר ותדבר מגזרת דבר כבד מאד: אלימו. החזקים כמו ואת אילי הארץ לקח ואיננו נכון כי אילי הארץ על דרך אבירי בשן גם הוא ב"וד כי הוא מגזרת אין איל. והנכון כי ידבר כמשמעו ואלימו כמו אליהם ועלימו כמו עליהם וככה ידבר אליהם למה רגשו גוים: ואני נסכתי. המלכתי והטעם שהוא נסיכי כמו חמשת מלכי מדין שהיו נסיכי סיחון ודעבי הסמיכה פעם היא מהנכבד לנבזה והפך הדבר כמו אתה הוא מלכי אלהים ואני נסכתי מלכי יי' הוא נחלתו והם עמך ונחלתך וכמוהו להשתחות למלך יי' צבאות שהוא המשיח כדרך וישתחוו לו כל מלכים כי אילו היה על השם היה הלמ"ד פתוח: אספרה. דברי דוד עם הנבואה שלו או דברי המשורר מדבר בעדו וטעם אל חק זה שאספר אשים אותו לחק שיסופר והוא אמר אלי בני אתה לעבוד את השם כבן יכבד אב: אני היום ילדתיך. כמו צור ילדך תשי: שאל. מנהג האב להנחיל את הבן על כן אמר ואתנה גוים נחלתך: אפסי ארץ. מגזרת כי אפס כסף מקומות נגזרים מישוב: תרועם. תשברם והיה הע"ין ראוי להדגש לולי היותו מהגרון כמו תסוכם תסובם: בשבט ברזל. החרב תנפצם הפך רגשו גוים: ועתה מלכים. הם מלכי ארץ והשכילו הפך על יי' והוסרו הפך מוסרותימו. ושפטי ארץ הם רוזנים: עבדו. הפך דבריהם ננתקה ועבודת השם ליראה ממנו ולא יעברו פיו: וגילו. אם בא גיל אל תשכחו שתרעדו מפחד השם ויש אומרים וגילו כמו תגילו על דרך עלה ומות בהר פרו ורבו שהוא ברכה על דגי הים והטעם שתגילו אם רעדתם מהשם: נשקו בר. הנה עבדו את יי' כנגד על יי' ונשקו בר כנגד על משיחו והנה פירוש בר כמו מה ברי ומה בר בטני וכן כתוב בני אתה ומנהג גוים בעולם לשום ידיהם תחת יד המלך כאחי שלמה או העבד תחת ירך אדוניו או לנשק את המלך וזה המנהג עד היום בארץ הודו וכן יאנף שב אל השם הנזכר בפסוק הראשון ואם הוא רחוק כמו תבלעמו ארץ איננו שב אל מלת מי כמוכה באלים רק אל אמר אויב וככה והקימו את המשכן עד באם ויש אומרים כי נשקו מגזרת נשק והטעם נשקו כלי בר והנה בר כמו ברי לבב והיה ראוי להיותו בור או יהיה תקנו הבר או כלי הבר: ותאבדו

ותאבדו דרך· תהיו אובדים מפאת הדרך כמו נובלת עליה כי היא בעצמה אובדת כובלת רק עליה נובלים כי היא מהפעלים העומדים ורבי משה הכהן אמר כי דרך כמו מדרך כף רגל וזה רחוק כי אין לו טעם׃ כי יבער כמעט אפו· פועל יוצא כאש תבער יער כדרך אש אוכלה והפעול חסר כי אין צורך כי חרי האף כמשל לאש׃ מזמור לדוד בברחו· רצה הגאון רב סעדיה לקשור כל המזמורים זה עם זה ואמר אחר רגשו גוים כי יקרה להם כמקרה אבשלום ואין יכולת במפר' לקשור ככה וזה המזמור הוא כתוב בספר הראשון כי חמשה ספרים הם על כן אין לתמוה אם מצאנו בחמישי בהיותו במערה תפלה שהיה קודם דבר אבשלום ומזמור בדרך נבואה שהתנבא שהוא ינצח על ויענני מהר קדשו כ כתפילת יונה ותבא א אליך תפלתי׃ יי' מה· בלשון הקודש נופל על דבר נכבד ונבזה כמו מה רבו מעשיך מה אנוש כי תזכרנו ו ובמקום הזה לתמה וישראל נחלקו בו לג' חלקים יש מהם צרים כנכני בנימן ויש מהם קמים והם בנו ועמשא וקרובים ויש אחרים אומרים כי נפל ולא י יוסיף קום׃ רבים· לנפשי· בעבור נפשי כדרך ואמר פרעה ל לבני ישראל אמרי לי אחי הוא׃ ישועתה· שנים סימנים לשון נקבה דרך נחות כמו אימתה בברית' והזכיר על נפשי לו כמו להריק נפש רעב ורבים י יפרשו סלה כמו לנצח ואיננו נכון ומתרגם ספר תהלות לעדלים אמר כי מלת סלה אין לה טעם רק היא ל לתקון טע' הנגון והעד' כי לא תמצא זאת ה המלה בכל המקר' כי אם בתפילת חבקוק שלשה שהיא כדרך ת תהלות על שגיונו' כמו שגיון לדוד למנצח ב בנגינותי והנה יהיה פירוש סלה לנצח ו וכתוב על מי מריבה סלה ופעם אחת ה היתה גם כתוב ויקר' מהר פארן סלה וי"א כי סלה שב אל יקדום ועוד כתו' ערות יסוד עד צואר סלה והנכון כי טעם סלה כמו כן הוא או ככה ואמת הדבר ונכון הוא׃ ואתה· מגן· שם ואיננו פועל כי היה ראוי להיותו על משקל הנני מיסב. וטעם מגן שהוא לא בא במלחמה וטעם כבודי כי כל המנצח יש לו כבוד׃ קולי· והטעם אני לא אבוא במלחמה רק ארים קולי בתפלה׃ מהר קדשו· בעבור הארון שהיה בציון נקרא הר הקודש וזה קודם דבר ארונה היבוסי׃ אני· לבטח אשכבה ואישן בלילה שהיתה למחרת המלחמה ויש אומרים כי בנפול מזל האד' הוא דומה לישן ובהתעורר המזל להטיב לו דומה למקיץ׃ לא· שתו עלי· כמו שות שתו השערה כמו כלחמו ויש שפירשו השתות והטעם כמו רשתות על כן מלת סביב· קומה· דע כי שם הפועל הוא בכל פעל עבר או עתיד ואע"פ שאיננו פעמים כתוב כמו וברך ולא אשיבנה והטעם וברך ברכה וככה וברוב יועצים עצה יקום וככה כי הכית את כל אויבי מכת לחי או תחסר אות בי"ת כמו הנמצא בית יי' כי ששת ימים עשה והכה הוא בלחי וטעם ושיני רשעים כנגד רבים אומרים לנפשי· אז יתברר לכל כי לשם הישועה כי הוא יושיע מי שיחפוץ בו וטעם על עמך הם הנלחמים בעבור דוד כי הם עם יי' באמת ולא ככה העוזרים לבן לקשור על אביו והנה התפלל שיברכם השם ולא יפקד מהם במלחמה איש או התנבא׃ למנצח בנגינות· אמר הגאון כי זה המזמור לדוד ונתנו לאחד מן המשוררים לנגן אותו תמיד כמו לנצח ואחרים אמרו כי המנצח הוא הפקיד שהוא שר על המנגנים כמו ומנצחים עליהם וזהו הנכון ונפתח למ"ד למנצח בעבור היותו ידוע וטעם בנגינות שיש לו שתי נעימות ויש אומרים כלי שיר נקרא נגינות ולפי דעתי שהיו בישראל נגינות ושירות על נעימות רבות וטעם בנגינות שהיה תחלת שיר והנה נכתב עם זה המזמור הניגון וככה למעלות והמעלות ועל עלמות ועל אילת השחר ועל יונת אלם ועל מחלת׃ בקראי· וטעם אלהי צדקי אתה השבה הראשונה להראות צדקי ובצר שם דבר כמו בצר לי׃ בני· אמר רבי משה הכהן ז"ל כי זה המזמור ככתוב למעלה וידבר עם בני איש בעבור גבהות לבם בבחורתם· עד מתי שמתם כבודי לכלמה ולא יעמוד זה שאביתם ולא יקום ולא יהיה כי באמת תבקשו כזב ועל דעת רבי משה שהוא מדבר על עוזרי אבשלום׃ ודעו כי הפלה יי'· כמו אשר יפלה יי' הבדיל והודיע מי שהוא חסידו כי ישמע בקראו אליו׃ רגזו· בעבור שיכלימוהו תחת כבודו וידברו כזב עליו אמר רגזו מהשם פחדו כמו אל תרגזו בדרך כי המלך שואל להעגות שלו וי"א כי חשבתם כזב בלבבכם אל יצא מפיכם וזה איננו נכון וכתוב ודובר אמת בלבבו לב חורש מחשבות און ודבור הלב הוא העיקר והלשון איננו רק מליץ בין הלב ובין השומעים רק הפי' הוא שתחשבו בלבבכם בלילות על משכבכם שאין לכם עסק בני אדם ולא תדברו כזב ביום וזהו ודומו סלה׃

ג' מזמור לדוד ח' ר"פ בס' בברחו מפני אבשלום· י' מיגור באהלך· י' רעי לא אחסר· הבו לי' בני אלים· י' אל באפך· בהיותו במדבר יהודה· י' קראתיך חושה לי· שמע תפלתי האזינה׃ הקיצותי ג' בקריא' וסי' אני שכבתי ואישנה· על זאת הקיצותי· הקיצתי ועודי עמך׃ ברכתך ב' וסי' בא אחיך במרמה· על עבדך

וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי־יִבְעַר כִּמְעַט אַפּוֹ אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי בוֹ׃

ג

מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ׃ יְהוָה מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי׃ רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה׃ וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי׃ קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה׃ אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה הֱקִיצוֹתִי כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי׃ לֹא־אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי׃ קוּמָה יְהוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי־הִכִּיתָ אֶת־כָּל־אֹיְבַי לֶחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ׃ לַיהוָה הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה׃

ד

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד׃ בְּקָרְאִי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צִדְקִי בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לִּי חָנֵּנִי וּשְׁמַע תְּפִלָּתִי׃ בְּנֵי אִישׁ עַד־מֶה כְבוֹדִי לִכְלִמָּה תֶּאֱהָבוּן רִיק תְּבַקְשׁוּ כָזָב סֶלָה׃ וּדְעוּ כִּי־הִפְלָה יְהוָה חָסִיד לוֹ יְהוָה יִשְׁמַע בְּקָרְאִי אֵלָיו׃ רִגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל־מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה׃

ותהובדון אורחא מטול דייתור בזעיר רוגזיה טוביה לכל דסברין במימריה׃

תושבחתא לדוד במיערקיה מן קדם אבשלום בריה׃ יי כמה סגיאין מעיקי סגיאין דקיימין עלי׃ סגיאין אמרין לנפשי לית פורקנא ליה באלוה לעלמין׃ ואנת יי תרים עלי יקרי ומרים רישי׃ קלי קדם יי אצלי יקביל צלותי מן טור בית מקדשיה לעלמין׃ אנא שכיבית ודמכית איתערית מטול דיי סמיך יתי׃ לא תידחל ממצותא דעם דחזור חזור אתכנשו עלי׃ קום יי פרוק יתי אלהי ארום מחית כל בעלי דבבי על ליכהון ככי רשיעי תברתא׃ מן קדם יי פורקנא על עמך ברכתך לעלמין׃

לשבחא על חינגיתא תושבחתא לדוד׃ בעידן צלותי קבל מיני אלוה צדקותי בעידן עקתא אפתיתא לי חוס עלי וקביל צלותי׃ בני נשא מטול מה איקרי לאיתכנעותא תרחמון ריקותא תבעון כדיבותא לעלמין׃ ודעון ארום פריש יי זכאה ליה יי יקביל צלותיה דדוד במקרי ליה׃ זעו מיניה ולא תחטון אמרו בעותכון בפומכון ושאילתכון בלבבכון וצלו על שיוורתכון ואדכרו יומי מיתותא לעלמין׃

ברכתך סלה׃ ד' בנגינות ג' מל' בליש' וסי' בקראי ענני אלהי צדקי· אל באפך תוכיחני· ונגינות שהי שכר׃ מה כ"ד בסגול וסימ' נמסר בסדר כי תשא׃

רשי

ותאבדו דרך· כענין שנאמר ודרך רשעים תאבד׃ כי יבער כמעט אפו· כי ברגע מועט יבער אפו עליכם פתאום ואותה שעה אשרי כל חוסי בו יהו נכרי' אשורי החוסים בו׃ מזמור לדוד בברחו· הרבה דרשו בני אגדה בדבר ורבותינו אמרו משאמר לו הנביא הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך היה לבו סוער שמא עבד או ממזר יקום עלי שאינו מרחם עלי כיון שירע שבנו הוא שמח ומדרש אגד' על שרא' שבטים קיימת שהיו עבדיו והכרתי והפלתי שהם כסנהדרין מחזיקים ארכותן עליהם כשאמ' להם קומו ונברח' מפני אבשלום מה כתיב שם ככל אשר יבחר א אדוני המלך הנה עבדיך וכשבא מחנים ושובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזילי הגלעדי יצאו ל לקראתו וכלכלוהו שם׃ רבים קמי' עלי· בני אדם גדולים בתורה גדולים בחכמה גדולים בעושר גדולים בקומה כגון שאול וילידי הרפה דואג ואחיתופל׃ אומרי' לנפשי· על נפשי׃ אין ישועתה לו באלהים סלה· לפי שבא על אשת איש׃ אני שכבתי ואישנה· לבי אטום בדאגה ופחד׃ הקיצותי· מדאגתי כי בטחתי ביי' יסמכני׃ שתו· לשון שאיה גאטי"רכט בלע"ז וי"א שתו כמו שמו כמו למען שיתי אותותי׃ כי הכית את כל אויבי לחי· מכת בזיון היא כד"א יתן למכהו לחי בשבט יכו על הלחי ומדר' אגדה מכת הפה כד"א ויכו אל ביתו ויחנק׃ שני רשעים· גבורתם׃ ליי' הישועה וגו'· עליו להושיע את עבדיו ואת עמו ועל עמו מוטל לברך ולהודות לו סלה׃ למנצח בנגינות מזמור· זה יסד דוד שיאמרוהו בני לוי המנצחין בנגינו' בשיר על הדוכן לשון נצוח נופל במתחזקים בעבודה כענין שנאמר ויעמידו הלוים מבן עשרי' שנה ומעלה לנצח על מלאכ' בית יי'׃ בצר הרחבת לי· בימים שעברו עלי ועתה חנני ושמע תפילתי׃ בני איש· בני אברהם יצחק ויעקב הקרויים איש באברהם נאמר השב את אשת האיש ביצחק נאמר מי האיש הלזה ביעקב נאמר איש תם׃ עד מה כבודי לכלימה· עד מתי אתם מבזים אותי ראיתם את בן ישי מי דוד ומי בן ישי בכרות בני עם בן ישי כי בוחר אתה לבן ישי אין לו שם׃ תבקשו כזב· תרדפו למצוא כזבים כגון הזיפים שמלשינים עלי ולו היו מראים שלום וכיוצא בהם דילטורין שהיו בימי שאול הלא דוד מסתתר בגבעת החכילה וכן הרבה׃ הפלה· הבדיל׃ רגזו· חרדו מלפני הקב"ה ואל תחטאו׃ אמרו בלבבכם על משכבכם· השיבו על לבבכם שהזהיר הכ"ה על כך׃ זבחו

רשי

זבחו זבחי צדק. הצדיקו מעשיכם והרי אתם כמקריבים זבחים: ובטחו אל יי׳. שישפיע לכם טובה ואל תחטאו לו בשביל ממון שאתם מצפים לקבל שכר מאת מאול: רבים אומרים מי יראנו טוב. רבים מישראל יש שרואין אומות העולם בעושר ובשלוה והומרים מי יראנו טוב להיות עשירים ומשיבי תאוה כאלו: נסה עלינו. הרם עלינו לכם את אור פניך לשון הרימו נס ארים נסי לא נסה עלינו רש״בלור בלע״ז כמו אבני נזר מתנוססות אבל אני איני מקנא בהם כי שמחה נתונה בלבי מעת דגנם ותירושם של אומות רבו בטוח אני אם לא למכעיסיו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה לעתיד לבא שהוא יום קבול שכרם: בשלום יחדו אשכבה ואישן. הייתי שוכב וישן בטח ולא הייתי ירא מכל צר ואויב: לבדד לבטח. כמו בטח בדד עין יעקב לשון מבטח ושקט הוא שאינו צריך להושיע בייסות עמו: אל הנחילות. מנחם פתר בכולן נחילות ועלמות גיתית ידותון כלם שמות כלי זמר הם ונעימת המזמור היתה לפי שיר הראוי לאותו כלי ומדר׳ אגדה הספר פירש נחילות לשון נחלה ואין זה משמעו התיב׳ וגם ענין המזמור איננו מדבר בנחלה ויתכן לפתור נחילות גייסות כמו נחיל של דבורים וכמו ונחלי בליעל תרגם יונתן סייעת חייבין תפילה בשביל גייסות אויבים הבאים על ישראל ואומר המשורר את המזמור בשביל כל ישראל: אמרי האזינה יי׳. כשיש בי כח לשאול צרכי לפניך וכשאין בי כח להתפלל לפניך והדאגה עצורה בלבי בינה הגיגי הבן הגיון לבי כך מפורש במדרש כל בינה שבמקרא הטעם תחת הנ״ון חוץ מזה וחבירו שבאיוב ואם בינה שמעה זאת שאינו שם דבר אלא לשון הבן כמו בין ה׳ תבין את אשר לפניך לפי׳ הטעם תחת הבי״ת: בקר תשמע קולי. בבוקר אני קורא לך עליה׳ שהוא עת משפט ברשעים כמו שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ היה זרועם לבקרים כי בבקר בבקר יעבר: בקר אערוך לך. תפילתי על זאת אערוך לשון מערכה הוא כן חברו מנחם: ואצפה. שתעשה בהם משפטים: כי לא אל חפץ רשע אתה. וכאה לך לאבד הרשעים מן העולם: לא יגורך רע׳ לא יגור אצלך: הוללים. משתטים ובלשון משנה מעורבבין: איש דמים ומרמה. זה עשו וזרעו: ואני. אבא ביתך להודות לך ברוב חסדך שהפלאת עלינו להראותינו נקמה מהם: שוררי. עוייני המצפים שנגבוד בך ותעזבנו שוררי כמו אשורנו ולא קרוב: כי אין בפיהו נכונה. נראים כאוהבים והם אויבים: קרבם הוות. מחשבותם מרמה: קבר פתוח גרונם. לבלוע יגיע אחרים כקבר הבולע את הגוף: יחליקון. דברי חלקלקות: ממועצותיהם. שהם יועצים על ישראל ואז ישמחו כל חוסי בך: ואתה

אבן עזרא

זבחו זבחי צדק. הם השלמים שהם קרבים להוריהם לא בעבור אשם או חטאת או עולה על הלב שהיא המחשבה ואין טענה מן את תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל כי הטעם ועולה כנגד ראובן ושמעון וטעם זבחו הניחו דברי ריק והודו לשם שנתן כעמו לכם: רבים. שב להזכיר דברי מבקשי כזב כי בהיותי בצרה אני ואנשי אומרים מבקשים כזב עלי ועל אנשי מי יראנו טוב. יש אומרים כי מלת נסה מהפעלים עלומי הלמ״ד כם והיא ראוי על משקל וראה ועשה ובא על דרך ש שהוא כמו ואשא ו ואשא בחוקיך ונכון הוא להיות הה״א כמו האל״ף והכמ״ך כמו השי״ן יש פעלים ש שנקראים עלומי העי״ן כגון כל הפעלים של שתי אותיות כגון קם שב והם כלם כמו ש מילא קים שיב שאות האמצעי׳ עלומ׳ שהיא כנד העי״ן של פעל ו ונכון להיות הה״א כמו האל״ף והכמ״ך כמו השי״ן על דרך ישא יי׳ פניו אליך וכמו הנשא דבר אליך תלאה: נתתה. הם מתאווים שלא נראה טוב ואני הייתי שמח בראותי א אותם בטוב וטעם נתת כי אתה נתת לי לב טוב להתאות טוב לכל. ויאמר רבי יהודה בן בלעם כי מעת דגנם הפוך והאמת מעת רבו דגנם ותירושם ואין צורך להפך דברים כ כאמרים ברוח הקדש: בשלום. בלא פחד וטעם יחדו הרבים והוא עמהם ומלת בדד בלא״מ או בחסרונ׳ שוא וככה מלת לבטח ויש בטח והנה יי׳ בדד י ינחנו ונכון הו׳ שהשם לבדו וככה זה או ט טעמו או היו יחדו עמי או הייתי לבדד והטעם לברי תושיבני: למנצח אל הנחילות. אל כמו על בטעם כמו ויתפלל על יי׳ אל הנער הזה להפך ולא יתחלף האל״ף בעי״ן רק אותיו׳ אהו״י הם המתחלפו׳ וסי״ן בשמ״ך כי הם קרובי׳ במוצא והנחילו׳ תחילת פיוט אולי הו׳ מגזר׳ ינחלו לכם כדרך האכילה הקיא: אמרי האזינ׳. מגזר׳ אזנים הטה אזנך: בינה. לשון ציווי כמו שימה נא׳ הגיגי כפול העי״ן כימין הנא הוא כמו זכוכית ואמ׳ לשם בינה כדרך בן אדם וככה ודע לבבי גם האזינ׳ והטעם שיתברר לכל כי אין ספק כי הכל ידע ואין לו צורך לאזנים כדרך הנוטע אזן הלא ישמע: הקשיבה. זאת הגזר׳ קשור׳ עם לאמ׳ על כן לא יבין לדבר מי יקשיבני וטעם מלכי אין לי מלך שאשוע אליו רק אתה לבדך: יי׳. טעם בקר כל בקר כמו חדשי׳ לבקרים ופעול אערוך לך חסר כאילו אמר אערוך לך תפלתי כאשר פירשתי כי כח שמות בפעלים וברך ולא אשיבנה וכרוב יועצים תקום בעתידים כאילו כתוב למעלה כי אליך אתפלל תפלתי ומלת לך עם בקר אערוך לך מוסכת עצמה ואחרת עמה כמו יכפה אף והנה הוא ואצפה לך: כי. טעם יי׳ שים לך להטיב והרשע לא תחפוץ בעבור שהזכיר מלכי לא יגורך רע׳ יגור עמך כמו ישכבנה וככה גר לכי כאשר גדל עמי ורע הוא אדם לא שם דבר והעד לא יתיצבו הוללים שלעינים לנגד עיניך כמשפט מלכי ארץ: לא׳. טעם יתיצבו כדרך העבדים נצבים על מלכם: תאבד׳. איש דמים ומרמה. הוא הרכיל כמו חץ שחוט לשונם מרמה: יתעב יי׳: השם הוא הפועל והטעם שהוא כתעב בעיניו וכמאס: ואני. שב לאמר החל בקר תשמע קולי שהוא בא אל ביתהשם ואין עמו מנחה להשתחות בהיכלו כתבות מראשית פרי האדמה ששם כתו׳ והשתחוית לפני יי׳ אהיך והנה הטע׳ אין לי מנחה רק להודו׳ ברוב חסדך עלי וטעם ביראתך אין לי במה אשתחוה רק ביראתי ממך כדרך ובעבור תהיה יראתו על פניכ׳ כי האחרים יראו מהשם: יי׳. תחלת תפלתי שתנחני בדרך צדקתך: למען שוררי. כי אפחד שתמעד רגלי ותעניעני אז ישמחו שוררי וטעמו מגזרת אשורנו ולא קרוב כמו עויין את דוד המסתכלים ביום רעה ומלת הישר כמו היבא אתך: כי אין בפיהו. בפי כל אחד מהם כמו שבכח על בניה מלאכה להכחש כי אוכנו וככונה תואר למלה או דברה וככה ענה עזו ואוכלו בריאה: קרבם. הוא הלב הנסתר: הוות. מגזר׳ הוה להם למלך כי יחשבו מחשבו׳ רע׳ אולי תהייה ותקומנה: קבר פתוח. לשון מיד: יחליקון. מגזרת איש חלק והכל מגזרת חלק כחלק בעבור היות החלקו׳ שוים והאשימם. הנא״ף שרש או תתחלף כיו״ד תישמנה כמו והאדמ׳ לא תשם וטעם ממועצותיה׳ כיעצת תפילם: ויסמחו

מסורה

כל לשון בטיחה על בנ״י אל וסי׳ בבס׳ רבתא בערך אל בשפ״א חו״א דבל״ל ליש׳ על בנ״מ אינון דכסרינן תמ״ן בסד׳ לבדד ג׳ וסי׳ בסוף מיכה וכסדר בלק: ה׳ אל הנחילות כל לשון נחלה על כמ״ג אל וסי׳ כי לא באתם עד עתה׳ וישבו אל נחלת׳ דסוף ספר שפטי׳. למנצח אל הנחילות: בינה ב׳ מלעיל וסי׳ בינה הגיגי. ואם בינה שבעה זאת

תהלים ד–ה

זִבְחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק וּבִטְחוּ אֶל־יְהוָה׃ רַבִּים אֹמְרִים מִי־יַרְאֵנוּ טוֹב נְסָה־עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהוָה׃ נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ׃ בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבָדָד לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי׃

ה לַמְנַצֵּחַ אֶל־הַנְּחִילוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד׃ אֲמָרַי הַאֲזִינָה יְהוָה בִּינָה הֲגִיגִי׃ הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל׃ יְהוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה׃ כִּי לֹא אֵל־חָפֵץ רֶשַׁע אָתָּה לֹא יְגֻרְךָ רָע׃ לֹא־יִתְיַצְּבוּ הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ שָׂנֵאתָ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב אִישׁ־דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב יְהוָה׃ וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ׃ יְהוָה נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הוֹשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ׃ כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה קִרְבָּם הַוּוֹת קֶבֶר־פָּתוּחַ גְּרוֹנָם לְשׁוֹנָם יַחֲלִיקוּן׃ הַאֲשִׁימֵם אֱלֹהִים יִפְּלוּ מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ כִּי־מָרוּ בָךְ׃

תרגום

כַּבְשׁוּ יִצְרֵיכוֹן וְיִתְחֲשִׁיב לְכוֹן בְּנִכְסַת צִדְקָא וְסַבָּרוּ עַל יְיָ׃ סַגִּיעִין דְּאָמְרִין מַן יַחְמִנָנָא טָבָא נְשָׂא עֲלָנָא נְהוֹר סְבַר אַפָּךְ יְיָ׃ יְהִיבְתָּא חֶדְוָתָא בְּלִבִּי מִן עִידַן דְּעִיבּוּרֵהוֹן וְחַמְרֵיהוֹן סְגִיאוּ׃ בִּשְׁלָמָא כַּחֲדָא אִשְׁכּוּב וְאִידְמוּךְ מִן בִּגְלַל דְּאַנְתְּ הוּא יְיָ בִּלְחוֹדוֹי בְּסִיבְרָא תּוֹתְבִנַּנִי׃

לְשַׁבָּחָא עַל חִינְגִּין תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ מֵימְרַי אֲצִית יְיָ אִתְבַּיַּן רִינוּנִי׃ צִית לְקָל בָּעוּתִי מַלְכִּי וֵאלָהִי אֲרוּם קֳדָמָךְ אֲצַלֵּי׃ יְיָ בְּצַפְרָא שְׁמַע קָלִי בְּצַפְרָא אֲסַדַּר קֳדָמָךְ וְאִסְתַּכֵּי׃ מְטוּל דְּלָא אֱלָהּ רָעֵי רִשְׁעָא אַנְתְּ לָא אִיתוֹתַב עִמָּךְ בִּישָׁא׃ לָא יִתְעַתְּדוּן מְתַלְעֲבִין קֳבֵל עֵינָךְ סְנֵיתָא כָּל עוֹבְדֵי שִׁקְרָא׃ תְּאַבֵּד מְמַלְּלֵי כַּדְבוּתָא אֱנָשׁ שָׁדֵי דַּם זַכַּאי וְנִכְלָא יְרַחֵק יְיָ׃ וַאֲנָא בְּסַגִּיאֵי טוּבָךְ אֵעוֹל לְבֵיתָךְ אֶסְגּוּד לְהֵיכְלָא דְקוּדְשָׁךְ בִּדְחַלְתָּךְ׃ יְיָ דַּבַּר יָתִי בְּצִדְקָתָךְ מִן בִּגְלַל תּוּשְׁבְּחֵי תַּקִּין קֳדָמַי אוֹרְחָתָךְ׃ מְטוּל דְּלֵית בְּפוּמְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי כִּיוָונְתָּא גּוּפֵיהוֹן מַלְיָין אִיתְרְגוּשְׁתָּא הֵיךְ שְׁיוֹל פְּתִיחַ גְּרוֹנְהוֹן לִישַׁנְהוֹן מְשַׁעְעִין׃ חַיֵּיב לְהוֹן אֱלָהָא יִתְבַּטְּלוּן מִמֵּילַכְתְּהוֹן בְּסִיגְעָא מְרָדֵיהוֹן אִתְקַל לְהוֹן אֲרוּם מְרָדוּ בְמֵימְרָךְ׃

מסורה (שוליים)

בטיחה אל / י׳ בליש׳ / ב׳ חד כתיב כה וחד נסה / ל׳ ומל׳ ג׳ / ל׳ / ג׳ / ג׳ כלי׳ ל׳ ומל׳ / ב׳ מלעי׳ שמעה זאת / ב׳ ואת כתע׳ / ל׳ ומס׳ / ל׳ / ד׳ / ה׳ ה׳ קמצי׳ כ׳ ליש׳ ד׳ בטע׳ / היש׳ ק׳ / לית נסע׳ בסיפ׳ / ד׳ / ל׳ ל׳ ויתר / ב׳ כב׳ ל׳ / תאני׳ ל׳ ויתר נאתני

דאיוב. וא׳ ובינה לו במראה: דברי ד׳ ג׳ חס׳ וחד מ׳ל וסי׳ תאבד דברי כזב. דברי שלום עם רעיה׳. תעז כבטן דברי בזב. כי יספר פי דוברי שקר. בתרא מ׳ל: כי נ״ה בטע׳ בספר וסי׳ נמסר בבס׳ רבת׳ בערך כי: פתוח ד׳ בקרי׳ וסי׳ וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו. קבר פתוח גרונ׳. אשפתו כקבר פתוח. שרשי פתוח אלי מים׳:

אבן עזרא: וישמחו. טעם ותסך עלימו בעבור שהזכיר חוסי בך והמלה משפעלי הכפל ובא השסך בלא דגש על דרך והקל מעליך: כי. זה הפסוק דבק בעליון כי אוהבי שמך ישמחו בך בראותם שתריח הרשעים ותברך הצדיק. יש אומרים תעטרנו שהבנין הקל כמו עוטרים אל דוד והנכון שהוא מהבנין הנוסף על דרך יעטרנו המלך שהוא יעטירנו והוא יוצא לשנים פעולים והפעול באמת הוא רצון כי הב"ה מעטר רצון את הצדיק הרי שהצדיק פעול בתקנת מאת הב"ה שהוא עטור מן הרצון אך את הרצון הוא פעול לבדו באמת:

רשי: ויעלצו בך. כשיראו שאתה תברך צדיק יעקב וזרעו: כצנה. המקפת שלש רוחותיו של אדם: רצון. נחת רוח אפיימנט בלע"ז: תעטרנו. תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו: על השמינית. כנור של שמונה נימין ושמינית שמו וכן מצינו בדברי הימים פלוני ובנה על השמינית לנצח:

ואתה חד מלין דחסרין ה' בסוף תיבותא וקריין וסימ' נמסר בכס' רבתא בערך ה': שובה ה' בטעם מלרע וסימ' ובנחה יאמר שובה. בחותי כעב פשעיך. שובה יי' חלצה נפשי. והנחם על עבדיך. באפיקים בנגב: ישבו ז' חס' בנביאים וסימ' נמסר בסדר לך לך והושע סימן ג': ז' על דברי י' בקריא' וסימ' ויחר לאבנר

וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ וְתָסֵךְ עָלֵימוֹ וְיַעְלְצוּ בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ כִּי־אַתָּה תְּבָרֵךְ צַדִּיק יְהוָה כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ׃

ו לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יְהוָה אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי׃ וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתְּ יְהוָה עַד־מָתָי׃ שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃ כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־לָּךְ׃ יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה׃ עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי׃ סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְהוָה קוֹל בִּכְיִי׃ שָׁמַע יְהוָה תְּחִנָּתִי יְהוָה תְּפִלָּתִי יִקָּח׃ יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד כָּל־אֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע׃

ז שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר־שָׁר לַיהוָה עַל־דִּבְרֵי־כוּשׁ בֶּן־יְמִינִי׃ יְהוָה אֱלֹהַי בְּךָ חָסִיתִי הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל־רֹדְפַי וְהַצִּילֵנִי׃ פֶּן־יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי פֹּרֵק וְאֵין מַצִּיל׃ יְהוָה אֱלֹהַי אִם־עָשִׂיתִי זֹאת אִם־יֶשׁ־עָוֶל בְּכַפָּי׃ אִם־גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם׃

תרגום: וְיֶחְדוּן כָּל דִּסְבָרִין בְּמֵימְרָךְ לְעָלַם יְשַׁבְּחוּן וְתַטִּיל עִילָוֵיהוֹן וְיִבְדְּחוּן בָּךְ רַחֲמֵי שְׁמָךְ׃ מְטוּל דִּי אַנְתְּ תְּבָרֵךְ לְצַדִּיקַיָּא יְיָ הֵיךְ תְּרִיסָא רַעֲוָא טָבָא תַּכְלְלִינָה׃

לְשַׁבָּחָא בִּנְגִינָתָא עַל כִּנָּרָא דִּתְמַנְיָא נִימַיָּא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ יְיָ לָא בְּרוּגְזָךְ תַּכְנְעֵנִי וְלָא בְּרִיתְחָךְ תְּרְדֵּיַתִי׃ חוּס עֲלַי יְיָ מְטוּל דַּחֲלַשׁ אֲנָא אַסֵּיַתִי יְיָ מְטוּל דְּאִתְבְּהִילוּ גַּרְמַי׃ וְנַפְשִׁי אִתְבְּהִילַת לַחֲדָא וְאַנְתְּ יְיָ עַד אֵימָתַי רְוַוח לִי׃ תּוּב יְיָ פְּצִי נַפְשִׁי פְּרָק לִי בְּגַלַל טוּבָךְ׃ מְטוּל דְּלֵית בְּמוֹתָא דִּכְרָנָךְ בִּשְׁאוֹל מַן יוֹדֵי לָךְ׃ אִשְׁתַּלְהִית בְּתַנְחָתִי אֲמַלֵּל בְּצַעֲרֵי בְּכָל לֵילְיָא עַל שִׁיוּרֵי בְּדִמְעָתִי דַּרְגָּשִׁי אַשְׁמֵט׃ חֲשֵׁכַת מִן רוּגְזֵי עַיְינַי אִתְבְּלִיאַת בְּכָל מְעִיקַי׃ זוּרוּ מִנִּי כָּל עָבְדֵי שְׁקַר אֲרוּם שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ קָל בָּכוּתִי׃ שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ בָּעוּתִי יְיָ צְלוֹתִי יְקַבֵּל׃ יִבְהֲתוּן וְיִתְבַּהֲלוּן לַחֲדָא כּוּלְהוֹן בַּעֲלֵי דְבָבַי יְתוּבוּן יִבְהֲתוּן כְּשַׁעְתָּא׃

תּוּרְגְּמָנָא דְּאוֹדֵיתָא לְדָוִד דִּי שַׁבַּח קֳדָם יְיָ מְטוּל דִּי אֲמַר שִׁירְתָא עַל תְּבִירָא דְשָׁאוּל בַּר קִישׁ דְּמִן שֵׁבֶט בִּנְיָמִין׃ יְיָ אֱלָהִי בְּמֵימְרָךְ סַבְרִית פְּרוּקְיָתִי מִכָּל רוֹדְפַי וּפַצָּאיָתִי׃ דִּילְמָא יִתְבַּר הֵיךְ אַרְיָא נַפְשִׁי יִפְשַׁח וְלֵית דְּיִפְצֵי׃ יְיָ אֱלָהִי אִין עֲבָדִית שִׁירְתָא הָדָא בְּכַוָּנָתָא בִּישָׁא אִין אִית טְלוּמָא בִּידִי׃ אִין פְּרָעִית לְבַעִיל שְׁלָמִי בִּישׁ וְרַחֲקִית מְעִיקַי מַגָּן׃

מסורה (בשוליים): ה׳ | ל׳ | ל׳ | ל׳ | ג׳ מל׳ | ה׳ | ולית׳ ה׳ | ה׳ בטע׳ מ׳ לרע | ל׳א בטע׳ ב׳ | שרידיו | ל׳ | ל׳ ב׳ כ״ט | ל׳ | י׳ חס | ל׳ | ל׳ ויתר ושר ל׳ | ב׳ אין מידם | ל׳ בתקנת ספ׳ חל׳ ג׳ מל׳

רשי: אומלל. כמחת ודל כח קופונרו״ן בלע״ז כמו היהודים האמללים רעזרא: ואתה יי׳ עד מתי. תביט ואיכך רופא: שובה. מחרונך: חלצה נפשי. מחולי: אשחה בכל לילה מטתי. לשון שחי ומאום והיית׳ כבלתם כשוחה מתאם אני מטתי בדמעו׳ ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות ועם מי שחו. בדמעות ערשי אמסה אחלה וארטיב כמו מים: עששה. לשון עששית פין שמאורה כהה ודומה לו כאילו הוא רואה דרך זכוכית שכנגד עיניו ומנחם פירשו לשון ריקבון כמו ועצמי עששו וכן כל לשון עש: עתקה. נתיישנה ונזדקנה עיני בהיית אור ומנחם חברו עם ויעתק משם ההרה: בכל צוררי. בשביל צרות שמצירין לי. יבושו ויבהלו וגו׳. מהו יבושו יבושו פעם שניית אמר רבי יוחנן לעתיד לבא הב״ה דן את הרשעי׳ של אומות העולם ומחייבן לגיהנם והם מתרעמין עליו והב״ה מחזירן וחוזר ומראה גליונין שלה׳ ודן אות׳ ומתחייבין והוא מחזירן לגיהנם הרי בושה כפולה רבי שמואל בר נחמני אומ׳ לעתיד לבא כל אומה קוראה לאלהיה ואין עונה וחוזרין וקוראין להב״ה אומר להם אילו אלי קראתם תחילה הייתי עונה אתכם עכשיו עשיתם עבודה זרה עיקר ואותי טפילה לפיכך איני עונה שנאמר ישועו ואין מושיע זו עבודה זרה ואחר כך אל יי׳ ולא ענם לכך נאמר ישובו יבושו: רגע. במעט זמן: שגיון לדוד. מנח׳ אמר שגם זה אחד משמות הזמר על שם הכלי וכן פירש על שגיונות ורבותינו פירשו לשון משגה שנתוד׳ ונתפלל על השגיון שאמר שירה על מפלתו של שאול כמו שנאמר וידבר דוד ליי׳ וגו׳ אבל ענין המזמו׳ איננו מוכיח על כך לפי שהוא מדבר על עסקי האומות יי׳ ידין עמים ואומר אני שאמרו על עסקי ישבי בכוש שבא עליו על עיכבו של שאול כמו שפירשו רבותינו שאמר לו הב״ה

אבן עזרא: לנצח על השמינית. השמינית יש אומרים כלי ניגון יש לו שמנה יתרים או פיוט יש לו ח׳ נעימות על כן כתיב בנגינות וזה על הנועם השמיני. יי׳. הקרוב אלי כי זה המזמור חברו דוד בחלותו ויחי מחליו או היה דרך נבואה על ישראל שהן בגלות כמו חולים ואם על הדרך הראשון גם התנבא דוד שיתרפא בתפלת ויכה אף אוסיף להביט ובעבור העון יוכיח השם בתחלואיו כמו בתוכחות על עון יסרתאים: חנני. בעבור שמצא ר׳ משה הכהן אמלל פתח אמ׳ כי אומר שם התאר רק הוא חסר כמו ובאמר אני שהנכון ונשארתי על דרך אני הנב׳ ראה עני הנני יוסיף על ימיך והבין הדבר: נבהלו עצמי. שהם מוסדי הגוף ולא ירגישו וכאילו הרגישו מכובד החולי והנה עצמי כנגד הגוף: ונפשי. שהיא קשורה בגוף נבהלה יותר מהגוף על כן מלת מאד: עד מתי. תהיה נפשי נבהלת שאין כח בה לסבול: שובה. שישוב מחרון אפו ולמען חסדך הושיעני מחליי לא כ כאשר אמר יחזקיהו כי הקשה עלי מאד במותי שלא אוכל להזכיר בלשוני ולא אודה לך בגלוי: יגעתי. יספר רוב חליו ואנחותיו ואשחה כמו כאשר יפרש השוחה לשחות ומטתי פעול והטעם מתי בכיותי על דרך ונשמה לא נשארה בי ויש אומרים כי אשחה תרגו׳ ארחץ בארמית: עששה. מגזרת עש יאכלם וטעם עיני בעבור שהוא רואה בחליו אויביו שמחים וזה טעם מכעס ואלה אויביו מבקרים אותו לראות נקמתם על כן אחריו סורו ממני ומלת עתקה שבה אל עיני מרוב הבכי וטעם בכל צררי בעבור כל צררי ורבים כמוהו: סורו. צורריו הם פועלי און הפך פעלו: שמע. מודה כי השם רפאו מחליו לא הרופאים בעבור שהתחנן אליו וטעם יקח יקבל או יקחנה תחת עולה: יבושו. הם בראותם חיותי ויחלו הם על כן ויבהלו כנגד נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד: ישובו. ינחמו או יבקשו שלומי: שגיון. יש מפרשים בו תענוג כמו תשגה תמיד ויש אומרים על שגגתו והנכון בעיני שהוא על נועם פיוט שתחלתו שגיון: על דברי כוש. כמו שכותבין כותבי ספרי הפיוטין יכתבו למעלה בתחלת טור הפיוט נועם פיוט ידוע: על דברי כוש בן ימיני. יש אומרים שהוא שאול שהיה יפה כדרך כי אשה כושית לקח וזה רחוק בעיני שיורידו מעלת שבח לגנאי וזה הפך כגיא כהור ומה שאמרו רז״ל שלא הזכירו לברכה שלא תשלוט בו עין הרע רחוק הוא מאד והנכון שזה כוש היה יהודי וככה שמו והוא מבני בנימן כי רחוק הוא שיאמר על שאול בחיר יי׳ הכה יחבל און: יי׳. חסיתי. פועל עומד ולעולם דבק עם בית: פן יטרף. כל אחד מאויבו כמו בנות צעדה עלי שור וטעם פורק כי האריה יפסיק המפרקת ואין מציל. רק אתה על כן למעלה והצילני: יי׳. הטעם אם עשיתי כזאת שטרפתי ופרקתי וטעם כף כי בה יכה האדם ויהרג: אם. שולמי. מהבנין הקל אע״פ שלא נמצא מהבנין הקל שלומי כי אם מהכבד וי״א שהיה בשלום עמי וטעם ואחלצה צוררי ואיך הייתי עושה רע לשולמי ואני אחלצה הצוררי׳ והשונאי׳ אותי שבאו אתכם וזה טעם ריקם על דרך ואני כשכתי תלכי ורבים אמר כי הוי״ו כמו ריק כמו ועבדיך באו לשבור אכל ויש אומרים כי ואחלצה על דרך וינצלו את מצרים והוא רחוק:

מסורה: מאד על דברי איש בשת. לכו דרשו את יי׳ בעדי דיאשיה דמלכים ב׳ כו. וישמע זרובבל בן שאלתיאל דחגי. הנה אתם בטחים לכם על דברי שקר דירמיה. כי לא דברתי אבותיכם ולא צויתם. לשמע על דברי עבדי הנביאים. אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו על דברי הבצרות. מהבדלים הבה אתכם דירמיה. שגיון לדוד אשר שר ליי׳ על דברי כוש. וכל דברי חמים דכוו׳ בבא אל דברי וסימ׳ ולא הסב יאשיהו פניו:

רשי: על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ובניו כו׳ כדאיתא בחלק שגיאות שבקש דוד להב״ה להמסר ביד שונא ולא יכלה זרעו והפך דוד את תפילתו והתפלל שלא יפול ביד אויב וכן פתרונו משגה שר דוד ליי׳ על משגה לומ׳ להב״ה למוסרו ביד אויב על דברי שאול שנהרג על ידו ד״א על שגיון כבף המעיל אשר כרת לשאול: כוש. מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו: פורק. לשון פרקו נזמי הזהב: אם עשיתי זאת. מה שמפרש אחריו: אם גמלתי שולמי רע. אם גמלתיו כגמולו: ואחלצה צוררי ריקם. שיתתי את חליצתו בכרתי את כנף מעילו אם להשחית ולחלצו ולהעמידו ריקם ובשגגה עשיתי אלא להודיעו שהיה מסור בידי להורגו ולא הרגתיו ואחלצה לשון הפשטת בגדים: קומה

ועליה ג׳ וס׳ ועליה בתנת פסים. ועליה למרום שובה. ועליה יכרעון אחרי׳ שופטו׳ וכ״ל וס׳ נמסר בעמוס סימן ב׳ ׃ ולו ד׳ ר״פ בקריא׳ וס׳ ולו שתי נשים. שם האחת חנה ושם. ולו היה בן ושמו ציבא. ולו אחים בני

יִרְדֹּף אוֹיֵב נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה׃ קוּמָה יְהוָה בְּאַפֶּךָ הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ׃ וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה׃ יְהוָה יָדִין עַמִּים שָׁפְטֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי׃ יִגְמָר־נָא רַע רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק׃ מָגִנִּי עַל־אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי־לֵב׃ אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל־יוֹם׃ אִם־לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ׃ וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי־מָוֶת חִצָּיו לְדֹלְקִים יִפְעָל׃ הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר׃ בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל׃ יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ וְעַל קָדְקֳדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד׃ אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ וַאֲזַמְּרָה שֵׁם־יְהוָה עֶלְיוֹן׃

ח

לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם׃ מִפִּי עוֹלְלִים וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃

ל׳ ל׳ וחד וישג ל׳ — ג׳ בטע׳ ל׳ — ל׳ ג׳ — ל׳ — ט׳ ל׳ וחד ויתכונן ב׳ ביטעי — וג׳ מל׳ ג׳ — ח׳ רף׳ ב׳ מל׳ — ד׳ רף׳ ל׳ בכס׳ ל׳ — חד מלרע בעיר דוד — יר׳ — ל׳ וחד בצדקו — ג׳ — ל׳

יְהֵי רָדִיף בְּעִיל דְּבָבָא נַפְשִׁי וְיַדְבֵּק וְיִכְבּוֹשׁ לְאַרְעָא חַיַּי וִיקָרִי לְעַפְרָא יַשְׁרֵי לַעֲלָמִין׃ קוּם יְיָ בְּתוּקְפָךְ אִיתְנַטַּל בְּרוּגְזָא עַל מְעִיקַי וְסַרְהֵיב לִי דִינָא דִּי פְקִידְתָּ׃ וּכְנִשַׁת אוּמַיָּא תְּחַזְרִינָךְ וְאַמְטוּלְתָּא לְבֵי שְׁכִינְתָּךְ תּוּב׃ מֵימְרָא דַיְיָ יְדִין עַמְמַיָּא דּוּן יָתִי יְיָ בִּזְכוּתִי וּבְשַׁלְמוּתִי פְּרַע עֲלָי׃ יִשְׁתֵּיצֵי כְּעַן בִּישָׁא דְרַשִׁיעֵי וְיִשְׁתַּכְלְלוּן צַדִּיקֵי וּבָחִין לִבְבִי וְכָלְיָין אֱלָהָא זַכָּאָה׃ תְּרִיסִי עַל אֱלָהָא פָּרִיק תְּרִיצֵי לִיבָּא׃ אֱלָהָא דַיָּינָא זַכָּאָה וּבִתְקוֹף רְגִיז עַל רַשִׁיעֵי כָּל יוֹמָא׃ אִם לָא יְתוּב לְדַחַלְתֵּיהּ סַיְפֵיהּ שָׁחִיז קַשְׁתֵּיהּ מְתוּחָא וּכְדִירָא׃ וּמְטוּלְתֵּיהּ תַּקִּין זֵינֵי מוֹתָא גִירוֹי לְדַלְקֵי צַדִּיקַיָּא יַעֲבֵיד׃ הָא יִצְטַעַר לְשִׁקְרָא וְיַעְדֵּי עַמְלָא וְיֵלִיד שִׁקְרָא׃ שׁוּחַ חָפַר וְגַמְצֵיהּ וּנְפַל בְּשׁוּחֲתָא דִּי עֲבַד׃ יְתוּב לִיעוּתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְעַל סוּקְרֵיהּ חֲטוּפֵיהּ יֵיחוֹת׃ אֲשַׁבַּח יְיָ כְּצִדְקָתֵיהּ וַאֲשַׁבַּח שׁוּם אֱלָהָא עִילָּאָה׃ לְשַׁבָּחָא עַל כִּינוֹרָא דְּאַיְיתֵי מִגַּת תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ יְיָ אֱלָהָא רִבּוֹנָנָא כַּמָּה תַּלִּיל שְׁמָךְ וּמְשַׁבַּח בְּכוּלָּא אַרְעָא דִּיהַבְתָּא זִיוָךְ עִיל מִן שְׁמַיָּא׃ מִפּוּם עוֹלֵימַיָּא וְיוֹנְקַיָּא אשׁתֵּיתָא עוּשְׁנָא מִן בְּגַלַל מְעִיקָךְ לְבַטָּלָא בְּעִיל דְּבָבָא וְגַזּוּמָא׃

א

יהשפט. ולו והכין כלי מות חציו לדולקים׃ ח׳ יי׳ אדנינו ג׳ וסימ׳ מה אדיר שמך. וחברו של אדריו׳ מחזיקים על אחיהם אדירהם דעזרא׃

רשי

קומה יי׳ באפך. על שונאי כגון ישבי ואחיו ופלשתים ולא אמסר בידם׃ הנשא. התפאר להראותי נקמת עברה בהתעברך עליהם׃ ועורה אלי. שהוכל לעשות בהם משפט נקמה אשר צוית והיכן צוית תרועם בשבט ברזל ואיבתי את אויביך זה מצאתי במדרש׃ ועדת לאומים תסובבך. אם יחזרו אחריך בישועתם אומות להושיע אל תשמע לקולם התרחק מעליהם ושוב ושב במקומך במרום רפושא בלע״ז ד״א למרום שובה להראות להם שידך עליונה׃ יי׳ ידין עמים. הפוך הדין מעלינו ותנהו על האומות׃ ידין. לשון יסורין׃ שפטני יי׳ כצדקי. ואת ישראל שפוט לפי מעשים טובים שבידם ולא לפי העבירות׃ יגמר. לשון כליון וכן פתר מנחם גמר אמר גמר חסיר וכן כלם׃ ותכונן צדיק ובוחן לבות. אתה יודע מי הוא הצדיק שתכוננהו׃ אלהי׳ צדיק. כן שמך׃ שופט צדיק. אתה לשפוט צדק׃ זועם בכל יום. כשרואה את מעשה הרשעי׳׃ אם לא ישוב. הרשע מרשעו׃ חרבו ילטוש. הקב״ה עליו ילטוש פורבירא בלע״ז וידרוך קשתו׃ ולו. ולרשע הכין הקב״ה כלי מות׃ לדולקים. לרודפים כמו כי דלקת אחרי וכן פירושו חציו להרוג את הרשעים הדולקי׳ את הצדיקים יפעל הקב״ה ויזמינם להמיתם כל דליקה לשון רדיפה היא׃ יחבל. לשון הריון ולידה כמו שמה חבלתך אמך׃ והרה עמל וילד שקר׃ כל מה שהוא מוליד ויגע הכל משקר בו שאינו מתקיים בידו מתלא אמר כל מה דמיקרא מוליד פחתא כסבא׃ אודה יי׳ כצדקו. כשיצדיק הדין הגמור לשפוט הרשעים כרשעם׃ על הגיתית. כלי זמר שבא מגת שם מצויים אומנים לעשותם ורבותינו אמרו על אדום שעתידה לידרך כגת כמו שנאמר פורה דרכתי לבדי אך ענין המזמור. אינו מוכיח׃ מה אדיר שמך. יותר מבריאת כח ודת התחתונים לא היו התחתונים כדי שתשרה שכינתך ביניהם. אשר תנה הודך על השמים. ראוי שתתנהו על השמים ואתה בענותך הגדולה יסדת עוז מפי עוללים ויונקים השרית שכינתך במקד׳ ותקנתה להודות לך עוז מפי הלוים והכהנים שהם בני אדם גדילים בלכלוך ויונקי שדים עוללים לשון ועוללתי בעפר קרני ועל שם הלכלוך קראו כל תינוקות עוללי׃ למען צורריך. להודיעם כי עמך אנחנו׃ להשבית. חרפת אויב ומתנקם האומר לא טובים אתם משאר אומות ואני כשאני רואה שמיך וגו׳ אני תמיה בלבי מה אנוש כי תזכרנו׃

אבן עזרא

ירדוף. יש אומרי׳ יתרדף ואין צורך כי אין שם דגש שתהיה התי״ו מובלע ועוד היה ראוי להיות יתרדף׃ ירמוס לארץ חיי. בעבור הקלון׃ וכבודי. טעמו הנפש כמו בסודם אל תבא נפשי ובגברה אל תחד כבודי וככה שמח לבי ויגל כבודי ואחריו אף בשרי ישכון לבטח שהוא הגוף על כן טעה רבי יהודה בן בלעם שאמר שכבודי הוא גופי והלא ידע אם לא שמע כי האדם מורכב מנפש וגוף והחלק הנכבד הנפש על כן מלת כבוד והביאו בגרה הזאת בעבור שמצא וכבודי לעפ׳ ישכן סלה והנפש איכה יורדת לעפר והכתוב הוא על דרך משל וככה דבק׳ לעפר נפשי וטע׳ סלה באמת היה כן׃ קומה. בעברות צוררי. בעבור עברותם קום כנגדם בהפך ויש אומרים שתכעיס עד שתהיינה להם עברות ויש אומ׳ התנשא בהתעברות צוררי. אמר ר׳ משה ועורה אלי ועורר אלי משפט שגזרת שתשוב מלכות שאול אליכי שאול לפי דעתו כום או פחד להזכירו בשמו הנודע וכן בלעם את׳ עורר מה טרכת להושיעני ועל דעת אלה תהיה גזרת ועורה מהפעלים היוצאים כדרך מלת שב שהיא פעמים יוצאת ופעמים עומדת והנכון בעיני כי ועורה אלי מלה עומדת ויחסר כ״ף תמשפ׳ כמו ועיר פרא אדם יולד וכאשר תשמע עדת לאומים המשפט שעשית יבואו מאפסי ארץ וזה טעם תסובבך וטעם ועליה למרום שובה שישוב השמים לשבת על כסא המשפט על כן אחריו יי׳ ידין עמים גם הוא נכון שהיו עם כוש עברים מהגוים וסבבו את דוד כאילו סובבו את השכינה כי הוא עבד השם וחוסי בו כאשר הזכיר בתחילת המזמור׃ ועדת. פירש׳. וטעם ועליה שיתכנסו עליהם ויראה להם כחו ור׳ משה אמ׳ שעדת לאומי׳ הם ישר׳ וטעם ועליה׳ למרום שובה שיגביהנה למרום ואין לפי הזה טעם או ריח׃ יי׳. אר״ משה כי טעם שפטני קח משפטי מאומשי והנכון בעיני כי אתה השם שופט הארץ שפטני כפי צדקי כי לא גמלתי כום רעה׃ יגמר נא רע. הוא הפועל ורשעי׳ הם פעולים ויש אומרים שיסור רע רשעים. אמר רבי לוי כי וי״ו ובוחן לבות וכליות נוסף ואיננו רק טעמו אתה תדע מי הוא צדיק או רשע וטעם כליות כנוי לסתרים כמו הכליות שהם נסתרים וטעם אלהים צדיק כנגד ותכונן צדיק מגני. הוא לא יעשה מלחמה כי על השם הוא בטען כי הוא מושיע ישרי לב כנגד ובוחן לבות׃ אלהים. יש אומרים כי צדיק פועל גם ישפוט אשר יזעם יי׳ בכל יום והטעם הוא שופט תמיד ולפי דעתי כי צדיק תאר לשופט ואל זועם השם בכל יום קשור עם הפסוק שהוא אחריו אם לא ישוב ותחסר מלת אשר כמו להתחזק עם לבבם שלם כאילו הוא ואם לא ישוב אמר חרבו ילטוש ויש אומרים כי אל כמו אלה על דרך אל כולדו להרפה ותשוב מלת אל למלת רשעים שהיא למעלה׃ אם. ויכוננה. הטעם מכוננת לירות׃ ולו. לנפשו׃ כלי מות. שחשב להרוג בו אחרי׳ ור׳ משה אמר כי פי׳ אם לא ישוב כמו אשר לא ישוב והפך זה אשר כשיא יחטא׃ לדולקים. עשה חרבו לטושה באש בוערת וי״א לדולקים כמו דלקת אחרי רדפת אחרי לדולקים אחרי להורגני׃ יפעל׳. החצים׃ הנה יחבל. כמו חבלתך אמך בטרם יבוא חבל׃ והרה עמל. הטעם כי תחלתו שוא וסופו הבל כי כל מחשבותיו תעמד׳ ולא תהיינה׃ בור. טעם ויחפרהו להוסיף בעמקו ומלת בשחת המקום השפל במשקל אשר זורה ברחת מגזרת רוח ויש אומרים כמו בשחתם נתפש׃ ישוב. העמל שחשב שב בראשו ובעבור שהזכיר קדקדו אמר ירד כי הגזרות באות מהשמים בעבור חמסו׃ אודה. שדן דין צדקו והזכיר עליון כנגד ירד׃ למנצח על הגתית׃ יי׳ אדונינו. זה המזמור נתנו למשפחות עובד אדום הגתי שהוא מבני לוי כמו לידותן או פיוט תחלתו הגתית מתפארת והדומה לה ור׳ משה אמר כי הוא כלי יתיחס אל משפחת עובד אדום הגתי ולהתיחס ככה לא מצאנו ומהבלי׳ אמרו על כינור הדור כ׳ גתי׃ יי׳ אדונינו בעבור שאמר תמשילהו במעשה ידיך׃ מה אדיר. דבר פלא ומלת תנה שם הפועל כמו מרדה מבריחה כאילו אמר תת הודך על השמים׃ מפי. אר״ משה כי טעם מפי עוללים אם לא ידברו בפיהם הם בעצמם יודו לחסדיך כי תכלכלם ותפרם ותרבם בגופם באורך וברוחב והנכון בעיני בעבור היות אדם נכבד מכל נבראי מטה אמר כן כי מעת שיחל הנער לדבר וזה טעם מפי עוללים אז תחל מתכונתו לקבל כח הנשמה החכמה עד שתשכל בשקול דעתה כח בוראה כי תחזק הנפש יום אחר יום וזה טעם יסדת עוז וטעם למען צורריך לבטל דברי המכחישים האומרים אין אלוה וזה הטעם להשבית אויב ומתנקם על המאמינים בשם בדבור או במעשה׃ כי

ירמיה לי חד כתי׳ א׳ וחד כתי׳ ה׳ — צורריך ל׳ ומל׳ וב׳ מל׳ בליש׳ כל צורריו יחתו ואית דמכרי׳ ג׳ מל׳ צוררי רקים

פי' ידוע כי שבעה משרתות למאורות ולחמשה כוכבי לכת והמעון השמיני לצבא הגדול והתשיעי לגלגל המזלות ההולך ממזרח למערב והעשירי כסא הכבוד על כן כתב מעשה אצבעותיך כי הם עשר והזכיר הירח והכוכבים ולא הזכיר השמש בעבור כי אין יכולת לעין לראותם יומם בעבור אור השמש ויש אומ' כי טעם הודך על השמים כי היא ה הבריאה הגדולה והנה לא יראה ביום כי אם אח' ובלילה יראה צבא גדול מאד: מה. ידוע כי הירח ואחד עשר כוכבים כנקודה בעגולה מהגלגל וכל הארץ כנקודה שלא תתחלק כנגד הרקיע ובן אדם כחלק שלא יקבל חלוק כנגד כל הארץ על כן מה אנוש כי תזכרנו דרך בזוי והטעם אחר שים לך בריאות גדולו' וכבדו' מהאדם איך שמת לב לתת כבוד: ותחסרהו מעט מאלהי'. המלאכי' והכלל כאשר אמר דניאל אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי: וכבוד והדר תעטרהו. בעבור כח נשמת חיים שנפח בו שהיא עליונה ואיננה גוף על כן לא תמות: תמשילהו במעשי ידיך. בארץ לברם כאשר יזכירם אחר כן ויש אומרים כי כל שתה תחת רגליו המתכות והצמחים: צנה. הזכיר הצאן והאלפי' בעבור צרכו למאכלו ומלבושו יותר מרכיבת הסוסים והחמורים ו ואחר כן הזכיר חיות השדה ושדי כמו שדה על דרך כל אבילי ידי ומלת בהמו' כוללת לא כאשר אמר יפת כי הבהמה היא האוכלת עשב והנה מה יעשה לים גבור בבהמה: צפור. ואח' כן הזכיר העוף שיעוף למעלה הימנו והדג שיצוף למטה הימנו וטעם עובר ארחות ימים שבחכמתו עושה ספינות ויכיר ארחות ימים והזכיר זה בעבור שיצוד הדגים בלב הים ויש אומרים כי על הדג ידבר שיסוב עובר ארחות ימים: יי'. פעם אחרת ככה בכל דור ודור כי הארץ לעולם עומדת: למנצח עלמות לבן. על מות שתים מלות הם על כן טעה האומ' כי הוא כמו על עלמות שיר ועוד למה היה סמוך אחריו למ"ד גם האומ' כי לבן היה שם משורר כמו בן ויעיאל איננו נכון כי אין משפט הלשון לאמר ליצחק ליעקב בפתחות הלמ"ד בשם אדם כי השם נודע כאשר פירשתי בספר השם ויש אומרים כי לבן הוא כבל הפוך ועל מות איש הבנים ומות בנו והנכון דברי ר' אדונים הלוי שהיה שם אחד משיכי הנגינות שלחן את ישראל כאשר יפרש במזמור: אודה. טעם בכל לבי בסתר: אספרה. בגלוי: אשמחה. ומרוב השמחה אזמרה שמך ואם הוא כעלה מזמור: בשוב אויבי. אנשי הדור לא תהיה להם תקומה במות מלכם: כי. משפטי ודיני. לאות כי חמס עשה לדוד והפר בריתו והתפלל דוד בעבור זה ונשמעה תפלתו וטעם ישבת לכסא לעשות משפט: גערת. בלא בית כרמות כריתה הכני נער לכם את הזרע: אברת רשע. הוא לבן: לעולם ועד. מלה קרה לעולם ועד עולם ובעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן ובעבור אות התנועה באות ע"ן שהוא הראשון כפתח הוו כמו הוציא לחם ויין: האויב. אמר בן לברט כי מצא חרבות בפתח בספר קדמון על כן פירש בו כמו חרבות צורים והנכון בעיני שהאית חטוף בקמץ. ואמר רבי משה היה ראוי להיות אבד זכרם המה אתה וכמוהו יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו ולא דבר נכונה כי כח השם בפעלים כמו שפי עליון לא תבא והטעם יציאות הרעות והטובו' והם הגזרות וככה הוא יען אשר גבהת בקומה ויתן גבהך ולפי דעתי כי האויב כמו הקהל חקה אחת לכם וכן הפי' ואתה האויב בעבור שתמו החרבות שהחרבת לנצח וערים נטשת אבד זכרם חשבת כי התמלט ושכחת כי השם לעולם ישב ויקח הדין ממך על כן אחריו וי' לעולם ישב והנה הוא קשור עם אבד זכרם הערים הנה מחה השם את שמו ככתוב למעלה והוא הטעם שגמל לך כמעשיך: ויהי. לדך. שאין לו כח שהוא שפל על כן משגב. יבצרה כמשמעו בצר לדך ורבי אדונים פירש בו לשון יחיד מן דברי הבצרות ואין זה מטעם המזמור:

שמך ג' וסימ' והיו שמך אשר על ראשך' כי אראה שמך מעשה. יי' הט שמך ותרד: וככבים ו' וסימ' נמסר ביואל סימן ב': וגם בהמות שדי י"ד פסו' וגם ותרין מלין ס"פ וסי' נמסר בסדר משפטים וביחזקאל סימן י"ג: ט' עלמות ב' וסי' עלמות לבן. הוא ינהגנו עלמות: אויבי י"א מל' וסי' רחב פי על אויבי. ואנקמה מאויבי.

כִּי־אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה׃ מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן־אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ׃ וַתְּחַסְּרֵהוּ מְּעַט מֵאֱלֹהִים וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ׃ תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ כֹּל שַׁתָּה תַחַת־רַגְלָיו׃ צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי׃ צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים׃ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ׃

ט

לַמְנַצֵּחַ עַל־מוּת לַבֵּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לִבִּי אֲסַפְּרָה כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ אֶשְׂמְחָה וְאֶעֶלְצָה בָךְ אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ עֶלְיוֹן׃ בְּשׁוּב־אוֹיְבַי אָחוֹר יִכָּשְׁלוּ וְיֹאבְדוּ מִפָּנֶיךָ׃ כִּי־עָשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי וְדִינִי יָשַׁבְתָּ לְכִסֵּא שׁוֹפֵט צֶדֶק׃ גָּעַרְתָּ גוֹיִם אִבַּדְתָּ רָשָׁע שְׁמָם מָחִיתָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח וְעָרִים נָתַשְׁתָּ אָבַד זִכְרָם הֵמָּה׃ וַיהוָה לְעוֹלָם יֵשֵׁב כּוֹנֵן לַמִּשְׁפָּט כִּסְאוֹ׃ וְהוּא יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק יָדִין לְאֻמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ וִיהִי יְהוָה מִשְׂגָּב לַדָּךְ מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃

מְטוּל דְּאֶחְמֵי שְׁמָיךְ עוֹבָדֵי אֶצְבְּעוֹתָךְ סִיהֲרָא וְכוֹכְבַיָּא דִּי אַתְקֵינְתָּא׃ מַה בַּר נָשָׁא מְטוּל הִדְכַּר עוֹבָדוֹי וּבַר נָשָׁא מְטוּל תִּסְעַר עֲלוֹי׃ וְחַסַּרְתָּא יָתֵיהּ קַלִּיל מִמַּלְאֲכַיָּא וְאִיקָרָא וְשִׁבְהוֹרָא תְּכַלְלִינֵיהּ׃ אַשְׁלַטְתֵּיהּ בְּעוֹבָדֵי יְדָךְ כּוּלָּא שַׁוִּיתָא תְּחוֹת רִגְלוֹי׃ עָאן וְתוֹרֵי כּוּלְהוֹן וּלְחוּד בְּעִירֵי חַקְלָא׃ צִפְּרֵי שְׁמַיָּא וְנוּנֵי יַמָּא וְלִוְיָתָן דַּחֲלִיף אָסְרָטֵי יַמָּא׃ יְיָ אֱלָהָא רִיבּוֹנָנָא כַּמָּה תַּלִּיל וּמְשַׁבַּח שְׁמָךְ בְּכוּלָּא אַרְעָא׃

לְשַׁבְחָא עַל מֵירוּתָא דְּגַבְרָא דְּיִנְפַּק מִבֵּינֵי מַשִּׁירְיָיתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ בְּכָל לִבִּי אִשְׁתָּעֵי כּוּלְהוֹן פְּרִישׁוּתָךְ׃ אַחְדֵּי וְאֶבְדַּח בְּמֵימְרָךְ אֲשַׁבַּח שְׁמָךְ עִילָּאָה׃ כַּד יְתוּב בַּעֲלֵי דְבָבִי לַאֲחוֹרָא יִתְקְלוּן וִיהוֹבְדוּן מִן קֳדָמָךְ׃ מְטוּל דַּעֲבַדְתָּ פּוּרְעָנוּתִי וְדִינִי יָתַבְתָּא עַל כּוּרְסֵי דַיָּינָא זַכָּאָה׃ נְזַפְתָּ עַמְמֵי דִפְלִשְׁתָּאֵי הוֹבַדְתָּא גָּלְיַת רַשִּׁיעָא שׁוּמְהוֹן מְחֵיתָא לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ וְכַד נְפַל בְּעֵיל דְּבָבָא אִשְׁתְּצִיו חַלְוָוֹתֵיהּ וּכְרַכֵּיהוֹן אֲצַדִּיוּ לְעָלַם וְקִרְוֵיהוֹן צַדְיָתָא הוֹבַדְתָּא דָּכְרָנְהוֹן מִנְּהוֹן׃ וּמֵימְרָא דַּיְיָ לְעָלְמִין מוֹתְבֵיהּ בִּשְׁמֵיָּה מְרוֹמָא תַּקִּין לְדִינָא כּוּרְסֵיהּ׃ וְהוּא יְדִין עַמָּא אַרְעָא בִּזְכוּתָא וְדִין עַמְמַיָּא בְּתְרִיצְתָּא׃ וִיהֵי מֵימַר דַּיְיָ תְּקוֹף לְמִסְכֵּינָא תְּקוֹף בְּעִידָנֵי עַקְתָּא׃

בשוב אויבי אחור. ארדוף אויבי ואשיגם. אל יעלצו אויבי לי' הצילני מיד אויב. אויבי יאמרו רע לי. כי אמרו אויבי לי. אז ישובו אויבי אחור. מהוללי בי נשבעו. פרץ האלהים: למשפט ט"ו דגשי' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן ט"ו:

ותחסרהו מעט מאלהים וגו'. מאלהים לשון מלאכים שנתת כח ביהושע להדמים החמה וליבש את הירדן במשה לקרוע מי ים סוף ולעלות למרום ובאליהו להחיות את המת: צנה ואלפים. צאן ובקר כמו שגר אלפיך צנה לשון פעולה הוא כמו וגדרות לצאנכם אובילירץ בלע"ז יש מדרשי אגד' ואינם מתיישבין לפי המקראות: עלמות לבן יש פותרין על מות לבן על מות בנו אבשלום ולא יתכן פתרונו מפני שאמרו לבן ולא אמ' הבן ואין לו במזמור עדו' וזכרון לאמץ זה הפתרון ויש פותרין עלמות לבן כבל ואף זה לא יתכן להפוך את השם ואין במזמור זכרונו וראיתי במסורת הגדולה שהיא תיבה אח' שהרי חיבר לה והוא ינהגנו עלמות פתרו מנחם ודונש מה שפתרו ואינו נראה בעיני וראיתי בפסיקתא שהעניין מדבר בעמלק ועשו גערת גוים שמם מחית. ואומר אני למנצח עלמות לבן שיר זה לעתיד לבא כשיתלבן ילדותן ושחרותן של ישראל ותגלה צדקתם ויתקרב ישועת' שימחה עשו וזרעו עלמו' ילדו' לבן כמו ללבן. ומנחם פתר עלמו' לבן נגינו' ללמד וכה פתרונו למנצח עלמו' לבן למשורר נגינו' ללמד ויהי' לבן כמו להבין ו ולבונן עלמות על שם כלי שמו עלמות כמו שאמור בספר זה על עלמות שיר ודונש פתר לבן שם אדם שהיה שמו לבן שהיה כלאם בדוד בימי' ההם ומה שהוא אומ' גערת גוים אברת רשע הרשע הזה הוא לבן ההורג עם נקיים ואף על פי שאין אתה רואה ב במקו' אחר אדם שהיה שמו לבן רק במקום הזה כן אתה מוצא במלכים אחרים שאינן נכתבים במקרא רק פעם אחת: כל נפלאותיך. גאולה אחרונה שקולה כנגד כל הנסים כמו שנאמר לא יאמר חי יי' אשר ה העלה וגו': משפטי ודיני. ש תיבות כפולות במקר' ואין חילוק ביניה' משפטי ודיני בשמים ערי וסהדי במרומים עצמיו אפיקי נחושה גרמיו כמטיל ברזל: ישבת לכסא. כסא המשפט: גערת גוים. עמלק ראשית גוים: אברת רשע. עשו: שמם מחית כי מחה אמחה: האויב תמו. כי חרבות השלא לנצח הם עלינו כחרב חדה ד"א חרבות לנצח אותו אויב שחרבות שלאתו היתה עלינו לנצח וזהו עשו שנאמר בו ועברתו שמרה נצח לא"ו חרבות לשון חורבן וכן פתרונו האויב תמו חרבים לנצח וכן כאמר בירמיה שממות עולם אתנך ועריך לא תשובנה וערים נתשת. כי תאמר ארום רששנו וגו' וכשוב ונבנה חרבות כה אמר יי' צבאות המה יבנו ואני אהרוס: אבד זכרם. אותה השעה ויי' לעולם ישב וגו' שם שלם וכסא שלם כמו שנא' כסאו אבל קודם שימחה כתוב כי יד על כס יה כס חסר ושם חלוק: והוא ישפוט תבל בצדק ולאומים במישרים. עד בא הקץ היה רגיל לשפוט ברחמים לפי מישרים המצויין בהם דן אותם בלילה כשהם ישינים מן העבירות: ויהי יי' משגב לדך. אילאתנוטיה בלע"ז לשון דכא לעתיד כשיכון למשפט כסאו יהי משגב לישראל שהם דכים: לעתות בצרה. עתים של צרה: זמרו

זמרו לה' יושב ציון. כשיחזיר ישיבתו לציון יזמרו לו כן: אותם זכר. את הדמים ששפכו מישראל: חנניי. כתיב בגולה: מרוממי. בגאולתך: טבעו גוים. זו היא התהלה אשר אספר: נודע ה'. כל זה מן התהלה נודע ה' לבריות כי שליט הוא ומושל ונוקם לאויביו שהרי משפט עשה בהם יושטי"א בלע"ז: נוקש רשע. נכשל רשע: הגיון. כהגה זאת סלה: לשאולה. אמר ר' נחמיה כל תיבה הצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה כגון מצרימה מדברה תתיבון ליה והכתי' ישובו רשעים לשאולה אמר רבי אבא בר זבדי למדריגה התחתונה של שאול ומהו ישובו לאח' שיצאו מגיהנם ויעמדו בדין ויתחייבו ישובו למדרגה תחתית של גיהנם: כי לא לנצח ישכח. ישראל האביון מלפקוד עליה' מה שעיבדונו: ותקות עניים לא תאבד לעד: קומה ה'. דוד מתפלל לפני הקב"ה שיקום וימהר לעשות זאת: אל יעוז. עשו לאורך ימים בגדולתו: על פניך. בשביל הכעס שהכעיסוך במקדשך: מורה. מרותו של' ר"א מורה לשון השלכ' לשון ירה בים וי"א נורה לשון תער: ידעו גוים. שהם אנוש ולא אלהות להיות גבורת' שולט': תעלים לעתות בצרה. תעלים עיניך לעתי הצרה: ידלקו. ירדוף כמו כי דלקת אחרי: יתפשו במזמו' זו חשבו. נתפשים הם העניים במזמות שהרשעים חושבים עליהם: כי הלל רשע. מוסב על למה ה' תעמוד ברחוק כי ראיתה עשו הרשע מתהלל שמשיג כל תאות נפשו: ובוצע ברך נאץ ה'. והגזלן שבח את עצמו לאמר נאץ ה' ושלום יהיה לו ברך כמו ברך לשון פעל ותדע שאילו היה שם דבר היה הטעם למעלה באות הראשונ' והיה נקוד פתח וזה נקוד קמץ וטעמו למטה ברי"ש ואל תתמה על ברך שלא אמר ברך שהרבה תיבות של רי"ש משמשות כך כגון חויב חרף ה' ולא כאמ' חרף נאץ כמו חרף וכן כל לשון נאוץ כך פתר מנחם: רשע כגובה אפו. שהוא גבה רוח ומגביה ותוקף פניו ואפיו בגבהותו: בל ידרוש. כל מזמותיו אומרות לו בל ידרוש הקב"ה כל מה שאעשה כי אין משפט: אין אלהים. לית דין ולית דיין: יחילו. יצליחו דומ' לו על כן לא יחיל טובו ויש מפרשי' יחילו כמו יחולו על ראש יואב: מרום משפטיך מנגדו. מסולקים ומרוחקים משפטי יסורין ופורענות שלך מנגדו שאינם באים עליו: כל צורריו יפיח בהם. בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלים לפניו: לדוד

ויבטחו בך. כאשר יראו שהיה השם משגב לדך אז יהיו לבטוח: זמרו. בעבור שהזכיר כי גער בגוים ואבד הרשע שהשחית יודעי השם על כן יושב ציון כי אותם הם יודעי השם ודורשיו: חננני. כמצא שלם והיא מלה זרה: ראה עניי. כנגד עשה לי תמיד ובעבור היות שערי מות בתחתיות אמר כנגדו מרוממי: למען. בשערי בת ציון. כנגד שערימות: טבעו. זאת התהלה: ברשת. כמו בשחת: בפחתם נתפש: ברשת זו. לפי דעתי כי זו כמו אלה וככה עם זו יצרתי לי זו חטאנו לו אלה אומרי' חטאנו והטעם ברשת אשר אלה טמנו ויש אומרי' כי זו כמו זאת: נודע. נוקש. פועל ושרשו עם נו"ן והנכון להיות הקמץ הקטן תחת פתח כי כל התנועות מתחלפות ולהיותו מגזרת תרגו' אין טעם לו והלא מצאנו וינקשו מבקשי נפשי והנה שניהם שרשים: הגיון. זה אספר באמת: ישובו. בעבור שהאדם נברא מאדמה: שכחי. תאר כי על משקלים שוני' ימצא כמו חפצי רעתי כי לא ימרית עבור עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות ואל יהי מתיו מספר ולא למדתי חכמה והטעם תקות עניים לא תאבד לעד: קומה. טעם קומה להראות גבורתו ועזו: אנוש. שם המין כמו ויהי לי שור וחמור והנכון המלך על כן אמר גוים הם עבדיו: שיתה. מורה. כתוב בה"א וטעמו באלף הפך קראן לו מרא: אנוש. מגזרת ואנוש הוא: סלה. באמת: למה ה' תעמוד ברחוק. אין ספק כי כבוד השם בכל מקום הוא רק כאשר לא יראה עוזו ידמה לאיש עומד מרחוק על כן לא יראה או הוא קרוב ויעלים עיניו לעתות שאנחנו בצרה: בגאות. בגאותו של רשע:

ויבטחו ב' וסימ' בך יודעי שמך. ויתן כפי שיר חדש: אותם ד' מלאים בכתו' וסים' וישא ידו להם להפיל. ויתן אותם לרחמים. לעשות אותם ימי משתה ושמחה. כי דורש דמים אותם זכר. וכל עזרא דבו' בל כמ"א וסים ושבתם אלי ושמרתם מצותי ועשיתם אתם: ענים ה' דכתי' ענים וסים' כי דורש דמים אותם זכר.

וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְהוָה׃ זַמְּרוּ לַיהוָה יֹשֵׁב צִיּוֹן הַגִּידוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו׃ כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָיִים׃ חָנְנֵנִי יְהוָה רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי מָוֶת׃ לְמַעַן אֲסַפְּרָה כָּל תְּהִלָּתֶיךָ בְּשַׁעֲרֵי בַת צִיּוֹן אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ׃ טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ בְּרֶשֶׁת זוּ טָמָנוּ נִלְכְּדָה רַגְלָם׃ נוֹדַע יְהוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה בְּפֹעַל כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע הִגָּיוֹן סֶלָה׃ יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה כָּל גּוֹיִם שְׁכֵחֵי אֱלֹהִים׃ כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן תִּקְוַת עֲנָוִים תֹּאבַד לָעַד׃ קוּמָה יְהוָה אַל יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל פָּנֶיךָ׃ שִׁיתָה יְהוָה מוֹרָה לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה׃

לָמָה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃ בְּגַאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עָנִי יִתָּפְשׂוּ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ׃ כִּי הִלֵּל רָשָׁע עַל תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ יְהוָה׃ רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל מְזִמּוֹתָיו׃ יָחִילוּ דְרָכָו בְּכָל עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ כָּל צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם׃

וְיִסְתַּכְּלוּן בְּסַבְרוּתָךְ יָדְעֵי שְׁמָךְ מְטוּל דְּלָא שְׁבַקְתָּא תָּבְעָיךְ יְיָ׃ שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בְּצִיּוֹן תַּנִּיאוּ בְעַמְמַיָּא עוֹבָדוֹי׃ מְטוּל דְּתָבַע דְּמַיָּא זַכָּאָה יַת צַדִּיקַיָּא דְּכִיר וְלָא שְׁלֵי קְבֵלַת עִנְוְותָנִין׃ חוּס עֲלַי יְיָ חֲמֵי סִיגּוּפֵי מִבַּעֲלֵי דְבָבַי מְרוֹמֵם לִי מִמַּעֲלָנֵי מוֹתָא׃ מִן בְּגַלַל דְּאִישְׁתָּעֵי לְכוּלְהוֹן שְׁבַחָךְ בְּמַעֲלָנֵי תַרְעֵי כְּנִשְׁתָּא צִיּוֹן אֶדוּץ בְּפוּרְקָנָךְ׃ טְבַעוּ עַמְמַיָּא בְּשׁוּחְתָּא דַּעֲבָדוּ בְּמִצַּדְתָּא דְּנַן כַּסְּנוּ אִיתְאֲחֵדַת רִגְלֵיהוֹן׃ גְּלֵי יְיָ דִּין דַּעֲבַד בְּעוֹבָדֵי אִידוֹי אִתְּקַל רַשִׁיעָא יְדוּנוּן צַדִּיקַיָּא לְעָלְמִין׃ יְתוּבוּן רַשִׁיעֵי לְשִׁיּוֹל כּוּלְהוֹן עַמְמַיָּא דְּאַשְׁלִיווּ דַּחַלְתָּא דַּיְיָ׃ מְטוּל דְּלָא לְעָלְמַיָּא מִשְׁתְּלֵי חֲשׁוֹכָא סוֹבְרָא דְּעִנְוְותָנֵי לָא תְהוֹבֵד לְעָלְמָא׃ קוּם יְיָ לָא יִתְעַשַּׁן בַּר נָשָׁא רַשִׁיעָא יִתְדְּנוּן עַמְמַיָּא קֳדָמָךְ׃ שַׁוִּי יְיָ דַּחַלְתָּא לְהוֹן יִנְדְּעוּן עַמְמַיָּא דְּבַר נַשׁ הִינּוּן לְעָלְמִין׃

לְמָה יְיָ תְּקוּם בְּרָחִיק תִּטַּמַּר בִּמְדוֹר קַדִּישִׁין לְעִידָּנֵי עַקְתָּא׃ בְּגַסּוּת רַשִׁיעָא יִדְלַק עַנְיָא יִתְאַחֲדוּן בְּנִכְלוּתָא דְּנַן דִּי חַשְׁבוּ לְמֶעְבַּד׃ מְטוּל דְּאִשְׁתַּבַּח רַשִׁיעָא עַל רְגוּג נַפְשֵׁיהּ דִּמְבָרֵךְ גַּבְרָא טְלוּמָא מְרַחֵק מֵימְרָא דַּיְיָ׃ רַשִׁיעָא בְּגַסּוּת רוּחֵיהּ לָא יִתְבַּע אֱלָהָא וְיֵימַר בְּלִבֵּיהּ דְּלָא גְלֵין קֳדָם יְיָ כּוּלְהוֹן מַחְשְׁבָתוֹי׃ מַצְלְחִין אוֹרְחָתֵיהּ בְּכָל עִידָּן רְחִיקִין דִּינָךְ מִן קֳבְלֵיהּ בְּכָל מְעִיקוֹי יְתַעֵף בְּהוֹן׃

קומה ה' אל נשא ידיך. אם ללצים הוא יליץ. בו לרעהו חוטא. טוב שפל רוח את וכ' חלוף כתיב ענוים וקרינן עניים וסים' ובילי כליו רעים. כי לא לנצח ישכח אביון: טבעו ב' רפ' וסים' טבעו גוים בשחת עשו. טבעו בארץ שעריה. הגיון ב' וסי' עלי הגיון בכנור. נודע ה' משפט עשה בפעל כפיו נקש: יעוז ג' ב' חס' וא' מל' וסי' קומה ה' אל יעוז אנוש. יעוז בהאתו. והפיל רבואות ולא יעוז. בתרא מל' בקצת ספרי' בסר"ה נמסר ג' חס': י' וי"א כגובה ב' וסי' כגבה ארזים. כגבה אפו בל ידרש: דרכו ה' חס' י' בקריא' וסי' יחילו דרכו בכל עת. הן אלה משוש דרכו. לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו. ויהי דוד בכל דרכו משכיל. ולא הלכו בניו בדרכו:

ידלק עני. כמו ירדף וטעם יתפשו הרשע שהוא הפקיד וחביריו עמו. כי. אמר רבי משה כי יתחת אשר והטעם אשר יהלל רשע בעבור השיגו תאות נפשו והבוצע אשר הוא מברך השם הוא מנאצו ויהי ברך כמו ברך כנות אלהים ומלך ברך אלהים ומות או פי' ברך דורון ומנחה והוא שם כמו והדבר אין בהם וכמוהו וברך ולא אשיבנה ואינו נכון כי וברך פעל עבר ואילו כתוב וברך ברכה ולא אשיבנה ולפי דעתי כי הלל רשע הנזכר למעלה רשע אחר אשר התאוה ויברך הבוצע אשר נאץ השם והנה ברך כמו הלל: רשע. סמך הגובה אל האף בעבור שאין בפנים גובה ממנו ואין ספק כי הגבהות בלב הוא רק דבר על הגלוי: בל ידרוש. בלתו ויחסר בית מתלת כל מזמותיו: יחילו. אמר רבי משה הכהן כי פי' דרכיו חפציו כמו לב אדם יחשב דרכו וטעם יחילו יבואו כמו יחולו על ראש יואב והטעם כי יבואו לו ויתכנו לו ברכיו כחפצו או יהיו דרכי אלהים וטעם יחילו שהיה ראוי שיפחידוהו מגזרת חיל והנכון בעיני כי יחילו פועל יוצא מגזרת חיל כיולדה והפעול חסר כמו לא תרבה ודרכיו שב אל הרשע כי דרכיו יפחידו המשכיל בעבור שיצליחו ומלת מרום כמו אתה מרום לעולם ה' והוא השם והטעם אתה מרום סרו משפטיך מנגדו וטעם יפיח בהם כמו אכזב לבון יפיחו קריה: אמר

אָמַר בְּלִבּוֹ בַּל־אֶמּוֹט לְדֹר וָדֹר אֲשֶׁר לֹא־בְרָע׃ אָלָה פִּיהוּ מָלֵא וּמִרְמוֹת וָתֹךְ תַּחַת לְשׁוֹנוֹ עָמָל וָאָוֶן׃ יֵשֵׁב בְּמַאְרַב חֲצֵרִים בַּמִּסְתָּרִים יַהֲרֹג נָקִי עֵינָיו לְחֵלְכָה יִצְפֹּנוּ׃ יֶאֱרֹב בַּמִּסְתָּר כְּאַרְיֵה בְסֻכֹּה יֶאֱרֹב לַחֲטוֹף עָנִי יַחְטֹף עָנִי בְּמָשְׁכוֹ בְרִשְׁתּוֹ׃ וְדָכָה יָשֹׁחַ וְנָפַל בַּעֲצוּמָיו חֵלְכָאִים׃ אָמַר בְּלִבּוֹ שָׁכַח אֵל הִסְתִּיר פָּנָיו בַּל־רָאָה לָנֶצַח׃ קוּמָה יְהוָה אֵל נְשָׂא יָדֶךָ אַל־תִּשְׁכַּח עֲנִיִּים׃ עַל־מֶה נִאֵץ רָשָׁע אֱלֹהִים אָמַר בְּלִבּוֹ לֹא תִדְרֹשׁ׃ רָאִתָה כִּי־אַתָּה עָמָל וָכַעַס תַּבִּיט לָתֵת בְּיָדֶךָ עָלֶיךָ יַעֲזֹב חֵלֶכָה יָתוֹם אַתָּה הָיִיתָ עוֹזֵר׃ שְׁבֹר זְרוֹעַ רָשָׁע וָרָע תִּדְרוֹשׁ־רִשְׁעוֹ בַל־תִּמְצָא׃ יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ׃ תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְהוָה תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ׃ לִשְׁפֹּט יָתוֹם וָדָךְ בַּל־יוֹסִיף עוֹד לַעֲרֹץ אֱנוֹשׁ מִן־הָאָרֶץ׃

יא

לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד בַּיהוָה חָסִיתִי אֵיךְ תֹּאמְרוּ לְנַפְשִׁי נוּדוּ הַרְכֶם צִפּוֹר׃

יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לָא אָזוּעַ מִדָּר לְדָר מִלְּמֶעְבַּד בִּישׁ׃ לְוָטִין פּוּמֵיהּ מְלֵי נִיכְלֵי וּרְמִיּוּתָא תְּחוֹת לִישָׁנֵיהּ לֵיאוּת וּשְׁקַר׃ יָתִיב בְּכַמְנֵי דְרָתַיָּא בְּטוּמְרַיָּא יִקְטוֹל זַכָּאָה עֵינוֹי לְמִסְכֵּינַיָּא יְטַשְׁוָן׃ יִכְמוֹן בְּטוּמְרַיָּא הֵיךְ אַרְיָא בִּמְטַלְּלֵיהּ יִכְמוֹן לְמִיתְפַּס עַנְיָא יִתְפַּשׁ עַנְיָא בְּמִיגְרֵיהּ בִּמְצַדְתֵּיהּ׃ יִדְכַּךְ וִישׁוּחַ וְיִפּוֹל בְּתֻקְפָּא כְּמִנְוֵי עַנְוֵי׃ יֵימַר בְּלִבֵּיהּ אִתְנְשֵׁי אֱלָהָא טָמַר אַפּוֹי לָא חָמֵי לְעָלְמִין׃ קוּם יְיָ קַיֵּים שְׁבוּעַת יְדָךְ לָא תִנְשֵׁי עִינְוְתָנֵי׃ מְטוּל מָה רְחִיק רַשִׁיעָא אֱלָהָא יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לָא תִתְבְּעֵי׃ גְּלֵי קֳדָמָךְ מְטוּל דְּאַנְתְּ לֵיאוּת וּרְגִיז עַל רַשִׁיעַיָּא תִּסְעַר אִסְתַּכַּל לְמִשְׁלַם אַגְרָא טַב לְצַדִּיקַיָּא בִּידָךְ עֲלָךְ יִסּוֹבְרוּן עַנְיָיךְ יַתְמֵי אַנְתְּ הֲוֵית סָעִיד׃ תְּבַר אֶדְרָעֵהוֹן דְּרַשִׁיעֵי וּבִישֵׁי יִתְבְּעוּן רִשְׁעֶתְהוֹן לָא יִשְׁכְּחוּן׃ יְיָ מְלִיךְ לְעָלְמֵי עָלְמַיָּא אֲבָדוּ עַמְמֵי מֵאַרְעֵיהּ׃ רְיוּגְתָא עִינְוְתָנֵי שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ יְיָ תַּתְקֵין לִבְּהוֹן תַּצְלֵי אוּדְנָךְ׃ לְמִידַן יַתְמֵי וְעַנְיָא לָא יוֹסִיף עוֹד תּוּב בְּנֵי נְשָׁא לְאִתְגַּבָּרָא מִן קֳדָם רַשִׁיעֵי אַרְעָא׃

תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד בְּמֵימְרָא דַיְיָ סְבָרִית הֵכְדֵין אַתּוּן אָמְרִין לְנַפְשִׁי אִטַּלְטְלִי לְטוּרָא הֵיךְ צִפּוֹרָא׃

במסתרים ג' דגשים וסי' אם יסתר איש במסתרים. במסתרים יהרג נקי. לירות במסתרים תם. וסי' בלשון תרגום גברא קטיל שליטא: נשא חד כן י"ב זוגין בקריא' מן ב"ב חד כתיב א' בסוף תיבותא וחד כתיב ה' וסי' נשא קומה יי' אל נשא ידיך. נכה רבים אומרים מי יראנו טוב. בנשא ובנגיהן שר הלוים. בכסה לא הנסו את יי' אלהיכם. סלא ויקומו עבדיו ויקשרו. סלה כל אבירי אדני בקרבי. רפא ויצעק משה אל יי' לאמר. רפה שבריה כי מטה. ירושא בן עשרים וחמש שנה דמלכים. ירושה בן עשרים וחמש שנה יותם דדברי הימים. הוא כי לשלג יאמר הוא ארץ. הוה יעבדוך עמים וישתחוו לך. חיזא בן שפטי בן אלון. נזיזת ויזי יחת הראש. ושנא את בגדי כלאו דמלכים. ושנה את בגדי כלאו דירמיה. ופא ואמר עד פה תבא ולא תוסיף. ופה ויקומו האנשים וילכו ויצו. והרא ויער אלהי ישראל את רוח פול. והרה הנה יחבל און והרה עמל. והפלא יי' בין מקנה ישראל. והפלה יי' את מכהך ואת מכות זרעך. הכסא צרור הכסף לקח בידו. בכסה תקעו בחדש שופר בכסה. חרבונא ביום השביעי כטוב לב המלך. חרבונה ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים׃

אמר. אמר לא ברע. אמר לא ארחם כמו ואל ארחה ברעתי. אלה. ותוך. לאות על מחשב' רע בתוך לבו כסתר כדרך קרבם הוות והוא מרמה שלום וטוב על כן אחריו במסתרים: ישב. כל אורב יושב במקום שאין שם ישוב וזה אורב בישוב: לחלכה. יש אומרים כי הכ"ף לנכח השם ויש להשיב עליהם על חסרון היו"ד כי בית וזית ולילה כאשר י יסמכו לא ישור היו"ד והנה בחלכאים מ מחלוקת יש בין כתיב לקרי אם היא מלה אחת או שתים ופירוש כאים כמו נכאים על משקל דוים ורבים ומדקדק גדול אמ' כי חלכאים מלה אחת והיא מהפעלים ה הרבעים ומלת לחלכה כמות והה"א תחת אל"ף. ויאמר הגאון כי נון יצפנו נוסף וטעמו י יצפו והעד עיניו כמו עיניו בגוים תצפינה והנכון בעיני שהוא יצפנו לנפשות והטעם כי עיניו יבקשו מקום צפון ונסתר: יארב. אמר ר' משה כי בסוכו כמו בסוכתו וככה א אבל פנה כמו פנתה: לחטוף. כמו וחטפת' לכם: ידכה. ככה דרך האריה בהכספו לטרוף שלא יהי נודע אז ידלג על טרפו: בעצומיו. ידיו ורגליו שיש להם כח עצום ו והנכון הוא כאשר מ מצאנו יגרש ישב' גרש והוא מהבנין הכבד ו ומצאנו ככה מהקל לא גרמו לבקר הנה יהיה עצם והאחרון עצמו מהכבד גם יהיה מ מהקל והנה יהיה טעם בעצומיו השוברי ה העצמים וחלכאים פירשתיו: אמר. מודה הרשע שיש אל רק אין לו דיעה כדרך איכה ידע אל: בל ראה. הטעם כפול כמשפטו: קומה. כשאת היד להראות הכח: אל תשכח. כנגד שכח אל: על מה. לשון תימה כמו למה תראוני און: ראיתה. בחכמתך כי אתה תביט העמל והכעס שעשה הרשע כי בידך לתת לו גמול בכל עת שתרצה: [illegible] עליך יעזוב חלכה. כמו לחלכה זה הכעס כי ראה שפעמים רבות עזרת היתום שאין לו עוזר ורבי יהודה בן בלעם אמר בעבור כי תביט העמל והכעס אתה נותן לו כל חפצו על כן יעזוב הדל לשתוק והנה סוף הפסוק יכזיבנו: שבור. [illegible] נכח השם לו היית כבן אדם שהוא דורש לא היית מוצא הרשע כי יאבד ויש אומרים כי התי"ו סימן הזרוע כי תבקש הזרוע להרע ולא תמצא על דרך [illegible] ידך יי' אז יתברר כי השם הוא מלך לבדו והעד אבדו גוים מארצו: תאות. [illegible] שמעת לפני שידברו על דרך כי אין מלה בלשוני וכל תאות' שתכין לבם והטעם לעזרם ותי"ו תקשיב אזנך סימן לשון נקבה וזה הוא הטעם כפול: לשפוט. לקחת משפט יתום ודך ומלת ערץ אל תערצו כמו אל תיראו ועריץ כמו נורא והנה לערוץ אנוש לירא אנוש כי מצאנו מלת יראה בשם כמו יראתו מוי' ובלא שם כמו ויראוך עם [illegible] תהיה מלת מן הארץ תוספת אחורנית כמו אדם פטרה ובריקת. למנצח. איך תאמרו. טעם איך תאמרו לנכח שונאיו הרשעים ולהם ידבר: הרכם. הר שלכם [illegible] חסר כ"ף כמו ויקרא אריה על מצפה ני' כי הוא כאריה כי השם הוא הקורא והעד היותו על מצפה בשלש נקודות כי היכנו סמוך כי הטעם תאמרו לנפשי נודי מעצמך אל הר שלכו כי את כציפור והנה הקשת דרוכה כמו אפל׃

לדור ודור אמר לא ברע. לא תבא עלי רעה לדורותי: ותוך. לשון מחשבה רעה הלכה בתוכו תמיד: עיניו לחלכה יצפונו. עיניו של עשו לישראל שהם חילך יארובו. לחלכה עליך יעזוב חלכה שניהם במסורת לה מלין המשמשין במקום ך' כנון וככה ובעמך תבונה תנצריכה ככל אשר צויתי אתכה הנצבות עמכה לימדנו המסורת שחלכה כמו חילך חיל שלך ומנחם פתר אותם לחלכה יצפונו וכן יעזוב ת חלכ' כמו ונפל בעצומיו חלכאים ענין נמוכים ומרודים וזה יסוד במלה: ידכה ישוח. כן דרך האורב שמרכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר: ונפל בעצומיו חלכאים. חיל נשברים. ראיתי במסורת הגדולה חלכאים אחת מחמש עשר' תיבות הכתובו' תיבה אחת ונקראות שתי תיבות כגון בגד ויתאמר לה אשרת למו שלכם ידכאו עמי רף זה חלכאים חיל של נשברים כאים לשון ונכאה לבב למותת והה' הכ"ון מן השרש יוכיח עליו למען הכאות לב צדיק למדנו הכ"ון של נכאה כנ"ון של נבזה ונ"ון של נקלה וכן פתרונו ונפל בעצומיו של רשע זה ברמיזותיו ובקריצותיו ל שון הניטו עצומותיו' שוכם עיניו חיל של ענוים ד"א בעצומיו על ידי גבוריו א"ר סימון אין הרשע הזה הזה מטול בקילירוס שלו פירוש חיל אלא גבורים כמותו שנאמר ולגוברין גברי חיל די בחיליה אמ' לכפתא לשדרך מישך ועבד נגו ומנחם פתר חלכאים כמו דל ו וחלך והכ' יסוד בתיבה. על מה נאץ רשע. להב"ה לפי שאומר בלבו לא תדרוש: ראיתה. מה שהוא עושה ואתה מחריש: כי אתה. כן דרכך שתביט עמל וכעס: לתת בידך. בכחך אתה נותן יד לרשעי' להצלית ברשעם: עליך יעזב חלכה. ישראל עמך שהם חילך הם עוזבים עליך את המשא שתעשה דין ברשעים ומנחם פתר יעזב לשון עזר' כמו עזוב תעזוב עמו ומנחם פתר חלכה לשון דל וחלך וך' יסוד ב בתיבה: יתום אתה היית עוזר. בימים הראשונים: שבור זרוע. של עשו הרשע: ורע תדרוש רשעו בל תמצא. פושעי ישראל כשרואין את הרשעים מצליחין לבם נוטה להרשיע אבל מ משתשבור את זרוע הרשעים אם באת לדרוש רשעם של רשעי ישראל לא תמצאהו: יי' מלך עולם ועד. אחר שיאבדו גוים מארצו: לשפוט יתום. לעשות משפט של ישראל היתומים ודכים: בל יוסיף עוד. שנו: לערוץ אנוש. ללכת ולשבור את האנשים וחולים: איך תאמרו לנפשי נודי וגו'. זהו דוגמת כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' שגרשוני מארץ לחוצה לארץ וכאן הוא אומר ביי' חסיתי שיתזיר כי להסתפח בנחלתו איך תאמרו אתם נודדי לנפשי נודי והרכם עוברי הר שלכם את הצפור הנודדת שכל אדם המיטלטל נמשל לצפור הנודדת מן קינה כדכתיב כצפור נודדת מן קינה כן איש נודד ממקומו שנודד קנך שטורדוך מכל ההר כצפור הנודדת. נודו כתיב שהוא נודם אף בישראל שהאומות אומרים להם כן׃ כי

במסתרים ג' דגשים וסי' וכל [illegible]

כי׃ ב'מל׳ כל היום ז' מל׳ ל' ויחל ל׳ ל׳ ידכה ק׳ חל כאים ק׳ כתיב מלה חדא וקרי' תרתי ב׳ ה׳ חס׳ בסיפ׳ ענוים ק׳ ל׳ חס׳ יוד ב׳ עיניו ה׳ ל׳ ל' וכל טיב ורע דכו' ב'מל׳ ל׳ ט׳ ל׳ ב'מיתרין נידי ל׳ ק׳

יב חלקות ג׳ וסימ׳ דברו לנו חלקות · שפת חלקות בלב ולב ידברו · יכרת ה׳ כל שפתי חלקות : עתה אקום ב׳ וסימ׳ אשית בישע יפיח לו · עתה ארוכם : אתה ה׳ ג׳ ר״ף וסימ׳ אתה ה׳ תשמרם · אתה ה׳ לא תכלא רחמיך ממני · אתה ה׳ לעולם תשב : סביב ג׳ ר״ף וסימ׳ בסוף יחזקאל :

כִּי הִנֵּה הָרְשָׁעִים יִדְרְכוּן קֶשֶׁת כּוֹנְנוּ חִצָּם עַל־יֶתֶר לִירוֹת בְּמוֹ־אֹפֶל לְיִשְׁרֵי־לֵב : כִּי הַשָּׁתוֹת יֵהָרֵסוּן צַדִּיק מַה־פָּעָל : יְהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ יְהוָה בַּשָּׁמַיִם כִּסְאוֹ עֵינָיו יֶחֱזוּ עַפְעַפָּיו יִבְחֲנוּ בְּנֵי אָדָם : יְהוָה צַדִּיק יִבְחָן וְרָשָׁע וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ : יַמְטֵר עַל־רְשָׁעִים פַּחִים אֵשׁ וְגָפְרִית וְרוּחַ זִלְעָפוֹת מְנָת כּוֹסָם : כִּי־צַדִּיק יְהוָה צְדָקוֹת אָהֵב יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנֵימוֹ :

יב לַמְנַצֵּחַ עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד : הוֹשִׁיעָה יְהוָה כִּי־גָמַר חָסִיד כִּי־פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם : שָׁוְא יְדַבְּרוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ שְׂפַת חֲלָקוֹת בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ : יַכְרֵת יְהוָה כָּל־שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת : אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ : מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ : אֲמָרוֹת יְהוָה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם : אַתָּה־יְהוָה תִּשְׁמְרֵם תִּצְּרֶנּוּ מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם : סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כְּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם :

אֲרוּם הָא רַשִׁיעֵי נַגְדִין קַשְׁתָּא מְתַקְנִין גִירֵיהוֹן עַל נִימָא לְמִרְמֵי בְּקַבְלָא עִילוֹי תַּקִינֵי לִבָּא : מְטוּל דְּאִין אֲשִׁיָּתָא יִתְרְעוּן זַכָּאָה מְטוּל עֲבַד טוּבָא : יְיָ בְּהֵיכְלָא דְקוּדְשֵׁיהּ אֱלָהָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא כּוּרְסֵיהּ עֵינוֹי חַמְיָין טִימוּרוֹי מְבַחֲנָן בְּנֵי נְשָׁא : אֱלָהָא צַדִּיקָא בָּחִין וְרַשִׁיעַיָא וְרַחֲמֵי חַטוּפִין סָנְאַת נַפְשֵׁיהּ : יָחִית מִטְרִין דְּפוּרְעָנוּ עַל רַשִׁיעֵי מַפְּחִין דְּאֶשְׁתָּא וּבְבוּרִיתָא וְזַעֲפָא עַלְעוֹלָא יְהַבַת כַּלִּידְהוֹן : מְטוּל דְּצַדִּיקָא יְיָ צִדְקוּתָא רָחִים תַּקִּינַיָא יְחַמִּינוּ סְבַר אַפּוֹי :

לְשַׁבָּחָא עַל כִּינוֹרָא דִּתְמַנְיָא נִימֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִיד : פְּרוֹק יְיָ מְטוּל דִּגְמִירוּ טַבְיָא סָפוּ אֲרוּם מְהֵימְנַיָּא מִן בְּנֵי נְשָׁא : שִׁקְרָא מְמַלְּלִין אֱנָשׁ עִם חַבְרֵיהּ סִיפְוָתָא שְׁעִיעָן בְּלִבָּהוֹן מְנַכְּלִין וּבְלִבָּא שִׁקְרָא מְמַלְּלִין : יְשֵׁיצֵי יְיָ מִן עָלְמָא כָּל סִיפְוָן שְׁעִיעָן לִישָּׁנָא דִּמְמַלְּלָא רַבְרְבָנוּתָא : מָאן דְּכַפְרִין בְּעִיקָרָא דְּאָמְרִין בְּלִישָּׁנָנָא נִתְגַּבַּר סִיפְוָתָנָא עִימָּנָא מָאן רִבּוֹן דִּילָנָא : מֵאוֹנְסָא דְּעַנְיֵי מִן צְווֹחַת חַשִּׁיכֵי הַשְׁתָּא אֲקוּם אֲמַר יְיָ אַשְׁוֵי פּוּרְקָן לְעַמִּי וּלְרַשִׁיעֵי אַסְהִיד בִּישׁוּתָא לְהוֹן : מִילִין דַּייָ מִילַיָא דַּכְיָין סִימָא סְנִינָא בְּכוּרָא עַל אַרְעָא זְקִיק שִׁבְעָתֵי זִמְנִין : אַנְתְּ יְיָ תִּינְטְרִינוּן לְצַדִּיקַיָא תִּנְצְרִינוּן מִן דָּרָא בִּישָׁא הָדֵין לְעָלְמִין : חֲזוֹר חֲזוֹר רַשִׁיעַיָא מְהַלְּכִין כְּעַלּוּקָא דְּמַצְצָא דְּמֵיהוֹן דִּבְנֵי נְשָׁא :

רש״י

כי הנה הרשעים · דואג ודילטורי הדור המטילין איבה ביני ובין שאול : ידרכון · לשון דריכה נופל בקשת שכשהוא חזק צריך ליתן רגלו עליו כשרוצה לנטותו · קשת לשונם ידרכו קשתם שקר : כוננו חצם על יתר · הקשת קורד״א דאר״ק בלע״ז : לירות · אאנבוטי״ר בלע״ז : במסתר לישרי לב · דוד וכהני נוב : כי השתות יהרסון · על ידיכם נהרגו כהני ה׳ צדיקים שהם שתות של עולם : צדיק מה פעל : דוד שלא חטא מה פעל בכל זאת אתם תשאו עון ולא אני : ה׳ בהיכל קדשו · הרואה ובוחן מעשיכם ואף על פי ששמים כסאו גבוה עיניו יחזו אתכם בארץ : ה׳ צדיק יבחן · ואם מפני שאני לוקה ונרדף על ידיכם אתם מתהללים לאמר אלהים עזבו לא כן הוא אך כך מדתו של הקב״ה ליסר ולנסות הצדיקים ולא את הרשעים ה הפשתני הזה כל זמן שיודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה וכשאינה יפה הוא ממעט בכתישה לפי שמתבקעת : שנאה נפשו · ומכניע לו את גמול עונותיו לעולם ארוך ואז ימטר עליהם בגיהנם : פחים · לשון פחמי : זלעפות · לשון שריפה ומנחם פתר אותו לשון שער קטב וכן מפני זלעפות רעב זלעפה אחזתני כלומ׳ שערו שער : כי צדיק ה׳ צדקות אהב · וירחם על הצדיק ואוהב אותם שפנימו יחזו ישר : ישר יחזו פנימו · מוסב על צדיק ה׳ צדקו׳ אהב ואותם אשר ישר יחזו פנימו ורבותינו פתרו הרשעים ידרכון קשת על שבנא וסיעתו ופתרו לישרי לב על חזקיהו ו וסיעתו כי השתות יהרסון אם השתות נהרסו על ידם צדיקו של עולם מה פעל ואי׳ כדר׳ התקרח׳ נופל על המדרש : על השמינית · כנור של שמונה נימין : גמר · כלה : פסו · פיילירי״ט בלע״ז כמו אפסו וכן פתר מנחם · כי פסו אמונים מבני אדם הכל משקרים בי ומרגלים את ה המקומות אשר אני מתחבא שם ומגידי׳ לשאול הלא דוד מסתתר עמנו : בלב ולב · בשני לבבות לו מראים שלום ויש שנאה טמונה בלבם : ללשוננו נגביר · בלשוננו נתגבר : משוד עניים · מחמת שוד עניים הנשדדים על ידכם כגון אני ואנשי וכהני נוב ומחמת אנקת אביוני׳ יאמר ה׳ עתה אקום לעזרת׳ : אשית בישע יפיח לו · אשיתם בישע ידבר עליהם יפיח לשון דבור הרבה יש בספר משלי ובחבקוק ויפיח לקץ ולא יכזב ומנח׳ פתר אותו לשון מוקש כמו הפח כשבר : אמרות ה׳ אמרות טהורות · הן שיש יכולת בידו לקיימם אבל אמרות בני אדם אינם אומרות שהם מתים ואין בידם לקיים · טהורות ברורות ומתקיימות כל מה שמבטיח עושה והרי הבטיחני ישועה ומלכות : כסף צרוף · הרי הן ככסף צרוף הגלוי לכל הארץ : בעליל · לשון גילוי הוא בלשון משנה בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל כו׳ ויש מפרשים בעליל לשון מעלה וכן פירושו כסף צרוף בעליל לארץ כלומר ככסף הצרוף במשובח שבעפר ובעליון שבו כי כורי המצרף עושה אדם מן העפר המשובח לא״ בעליל כמו עלי בתוך הריפו׳ בעלי והוא שם כלי שכותשין בתוכו וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו הזהב והכסף וזה איכו כרא׳ לפי שאינו קורא עלי המכתש שכותשין לתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו שקורין פיל״און בלע״ז לא״ בעליל לשון בעל יד כלומ׳ אדון הארץ ושבח המלה כנגד השם וגם תרגום יונתן הוא לשון אדנות ואתר כי אמרותיכו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם שהוא צרף וזקק אותם : תשמרם · לאותם עניים ואביונים הנרדפים מן הדור זו שהם דילטורין : מזוקק שבעתים · מדרש אגדה יש ומיושב על הסדר רבי יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה בארבעים ותשע פנים לכל צד וזהו שבעתים והיה דוד מתפלל עליהם רבונו של עולם ראה כמה תורתך ואמרתך ברורה ומזוקקת שבעתי׳ בלבם אתה ה׳ תשמרם שמור אותה בלבם תצרנו מן הדור הזה שלא ילמדו דרכיהם להיות דלטורין מן הדור שהן דילטורין : סביב רשעים יתהלכון · לטמון מוקשים להכשילני : כרום זלות לבני אדם · מקצתם שנינם רעה בגדולתי שנלקחתי מאחרי הצאן למלך וזהו פתרון כרום זלות לבני אדם כשמתרוממים איש הזולל בעיני בני אדם וזהו דוגמת האמור במקום אחר אבן מאסו הבונים ומדרש אגדה פותרו על ישראל לעתיד לבא כשיתרוממו ומנחם פתר כרום זלות לבני אדם כראש הזולל לאכול בני אדם ויהי רום כמו ריש ראש וזלות כמו זולל וסובא וכן פתרונו סביב רשעים יתהלכון סביבות העני הולכים הרשעים לבלעו תכם כרום זלות לבני אדם :

אבן עזרא

כי השתות · מצודות כמו והיו שתותיה מדוכאים ויש אומרים יסודות כמו וחשופי שת והעד יהרסון וזה רמז לצבות שהם כמו יסודות וטעם צדיק מה פעל כי זה פעל אלהים אל תתרעמו על הצדיק על כן אחריו ה׳ בהיכל קדשו הוא השמים : עיניו יחזו · כנגד לירות כמו אפל : ה׳ · טעם יבחן אם בא רע על הצדיק לנסותו הוא ולנסותו ולהוכיחו כדרך כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח רק ה הרשע לעולם ישנאנו : ימטר · דמה הרעה הבאה על הרשעים פ פתאום כמו הפחים וחברו רקועי פחים והם כדמות אבנים שורפים שהם יורדים עם המטר : זלעפות · כמו זלעפה אחזתני כמו סערה : כוסם · חלקם וככה ה׳ מנת חלקי וכוסי והם מ משקלי הכפל והעד תכוסו על השה : כי · אמר רבי משה פנימו תחת פניו וככה כי י יסכון עלימו משכיל ויפת אמר כי הוא על דרך כאשר התעו אותי אלהים ולא דבר נכונה כי לא ימצא לשון רבים עם השם הנכבד רק על מלת אלהים לסוד עמוק ולא מצאנו ה הפנים רואים רק ה העינים שהם בם ואין טעם מן פני ה׳ חלקם כי הוא כמו פני ה׳ ב בעושי רע והנכון כי יחזו שב למלת יבחנו בני אדם ואם הוא ר רחוק או יחזו החוזים כמו אשר ילדה אותה ללוי ומלת ישר תאר והטעם משפט ישר כמו ויושר משפטיך : למנצח · השמינית · נועם או פיוט או יתר : כי גמר חסיד · גמר פועל עומד או אם היה יוצא גמר חסיד לעשות חסד גם פסו נכרתו כמו פס ידא והמונים תאר ואין ככה שומר אמונים כי הוא שם : שוא · חלקות · תואר והמתואר חסר והם אמרו כמו וידבר אתם קשות : בלב ולב · כמו שים לו שתי לבבות והלשון תלוי בשד האחד : יכרת · נבואה כדרך רפאני ה׳ וארפא או תפלה : מדברת גדולות · כמו ותאכלנו בריאה חסר · ללשוננו · בעבור לשוננו כמו פן יאמרו לי : משד כמ״ש מאתם אחיך יעקב׳ עתה אקום יאמר ה׳ · דרך נבואה : אשית בישע · כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי והטע׳ אשית ישע אשר יפיח לו ידבר כמו יפיח כזבים והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו אמרות והטעם כי השם יושיע מיד שה המגבירי׳ בלשונם ההונה בתורתו על כן אתה תשמר׳ ומלת בעליל כפול האמ״ר כדרך סגריר והו׳ מגז׳ בעל הארץ שהוא אדוניה ויהיה כסף צרוף כסף אדוני הארץ : שבעתים · פעמים רבות : אתה · יתכן להיות תש׳ תשמרם על אמרות השם ותצרנו המפיח בהם וזו כמו אלה ופירושו כי בני דורו רעים על כן אחריו סביב והטעם שהם משוטטים בכל מקו׳ להרע ופי׳ זולות קלון כמו יקר מזולל כי הייתי זוללה כל מכבדי׳ הזילוה והוא חסר הראוי כרום אנשי זולות כדרך וגבורתך במלחמה אל תהי מרי ואני תפלה ויש אומרים מן זולל וסובא והראשון נכון :

למנצח

רש"י: עד אנה. ארבעה פעמים כנגד ארבעה מלכיות ובשביל כל ישראל נאמר: פן אישן המות. שהמיתה נקראת שינה וישנו שנת עולם: אמר נבל בלבו וגו'. שני מזמורים אמר דוד בספר זה בענין אחד הראשון על נבוכד נצר והשני על טיטוס הרשע זה נכתב על נבוכד נצר שעתיד ליכנס להיכל ולהחריבו ואין אחד מכל חיילותיו מוחה בידו: אין אלהים. ואעלה על במותי עב: השחיתו התעיבו עלילה. מעללים: הכל סר וגו'. אין איש בחיילותיו מוחה בידו: נאלחו. נהפכו לקלקול: הלא ידעו. אוכלי עמי. אשר נדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טעם מאכל ערב: שם פחדו פחד. שנשתלם גמולו לבלשצר בנו ל לפחוד פחד כמו שנא' בארמית זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתריין: וארכובתיה דא לדא נקשן בפירושים אחרים מצאתי הלא ידעו הלא סופם ידעו מה שעלת' בהם. אוכלי עמי זרעו של נבוכד נצר. אכלו לחם עמו משתה בלשצר מלכא עבד לחם רב. ה' לא קראו לא חשבוהו ולא זכרו נפלאותיו ונוראותיו ב במשתיהם ונשתמשו בכליו ורבותינו פירשו כל שאוכל גוזל את ישראל אוכל טועם טעם ערב במאכלו. אוכלי עמי נדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טעם מאכל ערב: שם פחדו פחד שנשתלם גמולו לבלשצר וכו': כי אלהים בדור צדיק. בדורו של יכניה שהיו צדיקים: עצת עני תבישו. אתם אומרי' שעצתם של ישרא' בוטה על שהם בוטחי' בה': כי ה' מחסהו. אז יקרב היום שיתן מציון ישועת ישראל לעתיד ואז יגל יעקב ישמח י ישראל: לא רגל על לשונו. כמו וירגל בעבדך אקו"ש בלעז. מזמור זה להודיע מדת חסידו': ודובר אמת בלבבו. הטוב שהוא אומ' בלבבו הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב: וחרפה לא נשא. דפורט"א בלעז: על קרובו. אם עבר קרובו עבירה שיש בה עונש עשהו במשפט ולא נשא עליו חרפתו שיהא פתחון פה למחרף לומר כך עבר פלוני קרובך וחפית עליו: נבזה בעיניו נמאס. מי שהוא נבזה ברשעו נמאס בעיניו של צדיק כגון חזקיהו שגירר עצמות אביו בבזיון: נשבע להרע. לעצמו: ולא ימיר. שבועתו קל וחומר שאינו ממירה בדבר שאינו ל לרעתו: ושוחד לא לקח על עני להרשיעו בדין להטות משפטו ועוד פירשוהו רבותינו לא לקח שוחד על נקי לנקותו בדינו קל וחומר שאינו לוקח שוחד להטות המשפט: לא

מסורה: יג בלבבי ג' וסימ' והקימותי לי כהן נאמן. ככל אשר בלבבי עשית דיהוא. עד אנה אשית עצות: איבי. וסימ' ותשלחני את איבי. המצאתני איבי. עד אנה ירום איבי. פן יאמר איבי יכלתיו. כי לא יריע איבי. יהי כרשע איבי. אשר טפחתי ורביתי: יד יו' פסוקים אין אין במצעות פסוק וסימ' נבסר בישעיה סימן מ'

יג לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: עַד־אָנָה יְהוָה תִּשְׁכָּחֵנִי נֶצַח עַד־אָנָה תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי: עַד־אָנָה אָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשִׁי יָגוֹן בִּלְבָבִי יוֹמָם עַד־אָנָה יָרוּם אֹיְבִי עָלָי: הַבִּיטָה עֲנֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הָאִירָה עֵינַי פֶּן־אִישַׁן הַמָּוֶת: פֶּן־יֹאמַר אֹיְבִי יְכָלְתִּיו צָרַי יָגִילוּ כִּי אֶמּוֹט: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי גָמַל עָלָי:

יד לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה אֵין עֹשֵׂה־טוֹב: יְהוָה מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים: הַכֹּל סָר יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב אֵין גַּם־אֶחָד: הֲלֹא יָדְעוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם יְהוָה לֹא קָרָאוּ: שָׁם פָּחֲדוּ פָחַד כִּי אֱלֹהִים בְּדוֹר צַדִּיק: עֲצַת־עָנִי תָבִישׁוּ כִּי יְהוָה מַחְסֵהוּ: מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב יְהוָה שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל:

טו מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה מִי־יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי־יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ: הוֹלֵךְ תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ: לֹא־רָגַל עַל־לְשֹׁנוֹ לֹא־עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה וְחֶרְפָּה לֹא־נָשָׂא עַל־קְרֹבוֹ: נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס וְאֶת־יִרְאֵי יְהוָה יְכַבֵּד נִשְׁבַּע לְהָרַע וְלֹא יָמִר: כַּסְפּוֹ לֹא־נָתַן בְּנֶשֶׁךְ וְשֹׁחַד עַל־נָקִי לֹא לָקָח

תרגום: לשבחא תושבחתא לדוד: עד אן יי תשלינני לעלמין עד אן תטמור זיו אפך מיני: עד אן אשוי מילכא בנפשי דוונא בלבבי יממם עד אן יתרם בעיל דבבי עלוי: אסתכל וקבל צלותי יי אלהי אנהיר עיני באורייתך דילמא איחוב ואידמוך עם חייבי מותא: דילמא יימר יצרא בישא אשלטתיה מעיקי ירנון מטול אסטי מאורחתך: ואנא בטובך התרחצית ירנן ל לבבי בפורקנך אשבח קדם יי מטול דפריע עלי טבתא:
לשבחא ברוח נבואה על דוד אמ' שטיא בלבביה לית שולטנא דאלהא בארעא חבילו עובדיהון רחקו טבתא ואשכחו עילא לית דעבד טב: יי משמיא אודיק על בני נשא למחמי אין אית משכיל תבע אולפן מן קדם יי: כולהון זרו לאחורא כחדא איתרשלו לית דעבד טב אפילו לית חד: הלא יידעו כל עבדי שקר סעודי עמי סעדו לחמא שמא דיי לא בריכו: תמן דחלו דחלא מטול דמימרא דיי בדרא דצדיקי: מלכת ענייא דמכוונין לכון תבהתון מטול ד דשוי ביי סבריה: מן ירחיש מציון פורקנא דישראל כד יתיב יי גלות עמיה ירנן יעקב יחדי ישראל:
תושבחתא לדוד יי מן חמי למידר במשכנך מן חמי למישרי בטור בית מקדשך: דמהליך בשלימתא ועבד צדקתא ומסלל קושטא בלבביה: לא אכל קורצין בלישניה לא עבד לחבריה בישותא וכיסופא לא סובר על קריביה: דשט באנפוי בסיר וית דחליא דיי מוקיר דיומי ל לאבאשא לגרמיה ולא משלחף: סמיה לא יהב בחבוליא ושוחדא על זכאה לא קביל

מסורה: ובירמיה סוף סימן ח': ישועת ה' פתחין בקריאה וסימ' התיצבו וראו את ישועת ה'. חשף ה' את זרוע קדשו לעיני. מי יתן מציון ישועת ישראל קדמאה. זכר חסדו ואמונתו. לא לכם להלחם בזאת: טו ודובר ה' חס' בקריאה וסימ' פועל צדקות ודבר מישרים. ודבר תמים יתעבו. ודבר אמת בלבבו. ודבר ישרים יאהב. ודבר שלום לכל זרעו: נמאס ב' קמץ וסי' כסף נמאס קראו. נבזה בעיניו נמאס: ימיר ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' לא יחליפנו ב' בו. חלק עמי ימיר. נשבע להרע. בתרא חס':

אבן עזרא: למנצח: עד אנה. הטעם אם לא יהיה כמשמעו אויביו ידמה לעיני בני אדם כי אלהיו שכחו או לא ידע אשר קרהו: עד אנה. אחשוב ואשית עצות בנפשי כל עת בעבור היגון שהוא בלבבי יומם בעבור שירום אויבי עלי: הביטה. כנגד תסתיר את פניך: פן אישן. שינת המות כי השמות בבית הפעלים: פן יאמר. יכלתיו. יוסף פועל עומד על כן יכלתי לו כמו ויצוקו ויצוקו אליך או לך: ואני. ואין לי חסד שאבטח בו כי אם בחסדך ולמען זה הבטחון יגל לבי: למנצח. אמר נבל. הפך חכם בעבור ש שידמה שאין אלהים בעבור זה השחיתו ד דרכם והתעיבו ת מעלליהם כמו ו ובעלילותיך אשיחה אין עושה טובה: ה' השקיף. בעבור היות כבודו במקום עליון והוא השמי' וזה דרך משל כי הו' יודע הכל הדרך כלו: הכל סר. מהדרך הישר: יחדו נאלחו. כמו נפחתו: אין גם אחד. אפילו אחד כמו גם בשחוק יכאב לב גם לרעהו ישנא רש ואלה הרשעים שהם אומות העולם המוכאים את ישראל והעד אוכלי עמי: הלא ידעו. יתמה כלומר הלא ידעו אלה פעלי און בעוד שאכלו עמי כאילו אכלו לחם ולא אמרו כי השם נתן ל להם כח על דרך ידינו רמה וזה הוא ה' לא קראו: שם. במקום שאכלו שם עמי פחדו בצרה שבאה עליהם עד שידעו כי השם ב בעזרת דור צדיק כמו לעזרת ה' בגבורים: עצת עני. הוא ישראל וכל עצתו היא כי ה' מ מחסהו: מי. טעם מציון כמו מטה עוך ישלח ה' מציון ומציון יסעדך בעבור היות הכבוד עם הארון ב בימי דוד ויתכן ש שכתבו חכמים מישר' או הוא לעתיד ויהיה הטעם מציון שוב ה הכבוד ומי יתן כדרך מי יתן כל עם ה' נ נביאים: מזמור. ה' מי יגור באהליך. ביתך וכמוהו אם ל לאהליך ישראל: בהר קדשך. הר המוריה או הר ציון קוד' שיודע כי הוא הר המוריה בשכן הארון בציון בבית שהכין לו דוד ככתוב בדברי הימים: הולך. ותשובת מי יגור באהליך: תמים. תאר והמתואר חסר הולך בדרך תמים בענייניו ודבריו: ופועל צדק. עם חביריו: ודובר אמת בלבבו. והוא כל האדם: לא רגל על לשונו. כמו וירגל בעבדך והטעם לגלות המסתרים כדרך המרגלים: לא נשא. על דרך לא תשא שמע שוא ויש אומרים לא עשה דבר שיחרפו בו קרוביו: נבזה. קשור בעיניו גם נמאס והטעם כי עובד השם כל מצוה ששמר וכל טוב שעשה נבזה ונקל הוא בעיניו כנגד מה שהוא חייב לעשות לכבוד בוראו וככה משפט הצדיקים שיבקשו לעלות אל מעלת קדוש ממנו ונכבד ואמר יכבד כנגד נבזה: נשבע להרע. נפשו כמו לצום כי יבחים הבשר: כספו. אמר לא לקח כנגד לא נתן וזה הוא למשפט דין על:

עושה

לא ימוט. והוא ראוי לגור באהליך. לא ימוט לעולם אם ימוט אין מיטתו מיטת לעולם אלא מתמוטט ועולה: מכתם לדוד. אמרו רבותינו לדוד שהיה מך ותם שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ואין שיטת המקרא נופלת על המדרש כאן יש מזמור שנאמ' בו לדוד מכתם יש שם לפרש שיר זה לדוד שהיה מך ותם אבל כאן שנאמר מכתם לדוד אין לפרשו כן ואומר אני שהוא אחד מן שמות מיני נעימות הזמר וחלוק בנעימות השיר ד"א מכתם לדוד לשון עטרה כמו כתם שמשמע דבר זה היה רגיל לומר דוד שמרני אל כי חסיתי בך והיה לו כעטרת שנאמר יי' כצנה רצון תעטרנו: אמרת ליי' אדני אתה וגו'. לכנסת ישראל אמר דוד יש עליך לומר ליי' אדון אתה וידך על העליונה לכל שבא עלי ד"א אמרת ליי' אדני אתה לנפשו היה אומ' וכן מכינו רוגמתו ונכל דוד ופתרונו ונכל נפש דוד אף כאן אמרת נפשי ליי' את נפשי יש ע עליך לומר כן להקדוש ברוך הוא: טובתי בל עליך. טובות שאתה עושה לי לא עליך הם לגמלני כי לא בצדקתי אתה מטיב לי: לקדושים אשר בארץ המה. בשביל הקדושים אשר המה קבורי' בארץ אשר התהלכו לפניך באמת: ואדירי כל חפצי בם. הם האדירים אשר כל חפצי וכל צרכי נעשים בשבילם: ירבו עצבותם וגו'. כל זה אמרו ליי' ירבו עצבותם של כופרים בך המהירי' ואחרי' לעבוד' אל אחר לא" מהרו לשון מוהר דואיר"נט בלע"ז: בל אסיך נסכיהם מדם. אני לא אהיה כמותם לזרוק דם לעבוד' זרה ולא אשא שם עבוד' זרה על שפתי: יי' מנת חלקי וכוסי. כל טובתי הימנו לשון אחר וכוסי ותשבוני כמו תכוסו על השה וכן חברו מנח' י אתה תומיך גורלי. אתה הוא אשר הנחות ידי על החלק הטוב שנאמ' החיים והמות נתתי לפניך ובחרת בחיים כאד' האוהב אחד מבניו ומניח ידו על חלק הטוב ואומר את זה בחר לך תומיך הספלת ידי על הגורל לשון ימך המקרה ישפל כך הוא נדרש ב בסיפרי וגם יש לפותרו לשון תמיכה למדרש האגדה כמו ותמוך יד אביו וגו': חבלים נפלו לי בנעימים. כשנפל לי הגורל להיות בחלקך חבל נעים הוא זה אף עלי שפרה נחלה כזו: אברך את יי'. עד כאן ניבא דוד על כנסת ישראל שתאמר כן ועכשו אומר ואני גם אני אברך את יי' אשר יעצני לבחור בחיים וללכת בדרכיו: אף לילות יסרוני כליותי. ליראה אותו ולאהבה ורבותינו פירשוהו על אברהם אבינו שלמד תורה מאיליו עד שלא נתנה תורה אף אנו צריכין לישב המקראות על סדרן: שויתי יי' לנגדי תמיד. בכל מעשי שמתי מוראו לנגד עיני ולמה כי מימיני הוא תמיד לעזרני לבל אמוט ד"א שויתי יי' לנגדי תמיד ספר תורה היה עמו לקרות בו כל ימי חייו וזהו שאמר מימיני בל אמוט על שם התורה שניתנה בימין שאני עוסק בה ולפיכך בל אמוט: לכן שמח לבי וגו'. לפי שאני בטוח כי לא תעזוב נפשי לשאול שהרי בעון עבירה גדולה שהיתה בידי בשרתני נס יי' העביר חטאתך קל ואומר שמעתה לא תעזבני לסור ממך: תודיעני אורח חיים. לשון עתיד הוא ואינו לשון תפילה: שובע שמחות. שמחה שאין לה קץ ותכלה היא השמחה של עתיד: את פניך. שמחות אשר לפניך בכת הקרובה לך: מלפניך משפטי יצא. עבירות שבידי שאני ראוי להשפט עליהם ביסורין יצאו מלפניך ולא יבאו לפניך בדין: עיניך תחזינה מישרים. אם יש בידי זכיות בהן תחזינה מישרים עיניך: בחנת

עושה אלה. כולל מצות עשה ומצות לא תעשה כמו לעשות את יום השבת כי הטעם כדרך תיקון כמו וימהר לעשות אותו: מכתם. מזמור נכבד כמו כתם פז או טעם פיוט שתחלתו מכתם: שמרני אל וטעם שמרני כי חסיתי בך שמרני כי אתה יי' והטעם גבור שתוכל להושיעני: אמרת. אומר לנפשו כבר הודית כי השם הוא אדוניך ואת חייבת ל לעובדו ואם לא ייטב לך על דרך אל תהיו כעבדים ויאמר רבי שלמה הספרדי ב בתפילותיו הנה לך לא לי עמדי לפניך ולשם כבודך לא לשכר פ פעולתי. אמר רבי משה טובתי איננו ח חיוב עליך כי איננו ר ראוי לכך כמו שקדושי' אשר בארץ המה ולפי דעתי שהוא מבקש רחמים מהשם שייטיב לקדושים אשר בארץ המה והוצרך לומר אשר בארץ כי הקדושי' הם המלאכי' כמו וכל קדושים עמך והרבה עבנון לאמר לא יעבדון רק יעבדו אחרים על כן ירבו ע עצבותם לקדושים ו והנה טובתי בל עליך רק תן הטוב לקדושים ואדירי ארץ אשר כל חפצי בם ופירושו כל רצוני להיות כמותם והמפרש לקדושים על האבות איננו מטעם המזמור: ירבו עצבות אחר מהרו. אמר אח' מהרו והוא מגזר' מהר ימהרנה אשר י יתקשרו אל עם אחר רק אני לא אסיך כ נסכיה' שהם מעורבים בדם זבחיהם ואפילו שמותם לא אזכירם בפי: יי'. וכוסי. כמו חלקי מגזרת תכוסו על השה וכמוהו לעיל מנת כוסם ו ולהיותו משקה כמו כוסי רויה איננו נכון ומלת תומיך כמו ויתומך שבט כי מוצא רוח כמו מוצי' ולהיותו כמשקל מוטיב רחוק מאד: חבלים. לשון חלקים כמו יוקף חבלים ובנעימים תאר כמו הגאהבים והנעימים ותחסר מקומות והוא דרך משל אמר רבי משה כי אף נחלת כמו נחלתי ועוד אפרש דעתי במלת עזי וזמרת יה והנכון בעיני שהוא כמוך אל השם כדרך במזרקי יין: אברך. זאת העצה היתה ממנו תחלה כי הוא המלמד אדם דעת וטעם בלילות בהתבודדו מעסקי העולם וכליותי רמז לכוחי התולדת שהם בסתר כמו הכליות וטעם יסרוני שחשב בלבו כל היקום להולכים מן העולם הזה על כן נוסר: שויתי. העצה והמוסר הביאוהו לשום השם לנגדו יומם ולילה והנה נשמתו דבוקה בבוראה טרם הפרדה מעל גויתה ובעבור ששויתי השם לנגדי תמימיני לא אמוט שיסור מהדרך הישרה: לכן. לבי. הוא שכל הדעת: וכבודי. הנשמה: אף בשרי. הגוף והטעם כי אחר שהוא דבק בכח עליון תעלות נפשו וכח הדבקו בו ישמרנו מתחלואים בהשתנות העתים על כן ישכון גופו בעולם הזה לבטח: כי. הזכיר סבת גילת הנשמה כי לא תמות ותאבד: תודיעני. כי במות הגוף אז תודיעני דרך החיים והטעם הדרך שאעלה בה אל השמים להיותי עם מלאכי עליון וטעם שובע שמחות את פניך שיהנה מזיו שכינה וטעם תודיעני כי אז תאמץ הנשמה מעסקי העולם ותראה עין בעין האמת וטעם נעימות בימינך שתתענג על השם וטעם בימינך כנותן מתנות נעימות לאוהבו בימינו וטעם לבבו שלא תפסקנה מתנותיו והנה סכר הצדיק מפורש במזמור זה: תפלה. שמעה יי' צדק. שמעה כי צדק אדבר כי השומע לא ישמע אלי: רנתי. בקול גדול כמו ותעבר הרנה ותפלתי בלחש: מלפניך. יצא דיני מלפניך שתענישני אם עיניך לא תחזינה מישרים:

עשה אלה לא ימוט לעולם:

טז מכתם לדוד שמרני אל כי חסיתי בך: אמרת ליהוה אדני אתה טובתי בל עליך: לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם: ירבו עצבותם אחר מהרו בל אסיך נסכיהם מדם ובל אשא את שמותם על שפתי: יהוה מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי: חבלים נפלו לי בנעמים אף נחלת שפרה עלי: אברך את יהוה אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי: שויתי יהוה לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט: לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח: כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת: תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך נעמות בימינך נצח:

יז תפלה לדוד שמעה יהוה צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה: מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים:

דעבד אילין לא יזוח לעלמא:

גליפא תריצא לדוד נטר יתי אלהא מטול דסברית במימרך: מלילת אנת נפשי קדם יי אלהי אנת ברם טיבותי לא מתיהיבא בר מינך: לקדישיא די בארעא הינון הודעו כח גבורתי מן שירויא וגוותנין בעובדהון טביא כל רעותי טבא בהון: מסגן צלמניהון מן בתר כן מוחן לקרבא קורבניהון לא אקביל ברעוא נסוכיהון ודם קורבניהון ולא אדכר שומהון על סיפוותי: יי מוהבית כל ידי וחולקי אנת תסובר עדבי: עדבין נפלו לי בבסימתא אוף אחסנת שפירא עלי: אבריך ית יי דמלכינני אוף בליליא דדאן לי כוליתי: שויתי יי לקובלי תדיר מטול דשכינתיה שריא עלי לא אזוע: בגין חדא לבי ורנין איקרי אוף בסרי ישרי לרוחצן: מטול דלא תשבוק נפשי לשיול לא תמסור זכאך למחמי בשחיותא: תהודע לי אורחא דחיי סובעא דחדוותא קדם אפך בסמתא בימינך לעלמין:

צלותא לדוד קביל יי פגיעותי בצדקא אצית שבוחי צלי אודנך לצלותי בדלא סיפוותיה ניכלא: מן קדמך דיני יפוק עינך תהוין חמין תריצותא:

יו אמרת ז' וסי' ואת אלית וגם אמרת באזני. אין רואני. ברב דרכך יגעת' דברתי אליך בשלוהדי. צור את אמרת אני כלילת יופי. ועם האמהות אשר דשמואל. אמרת ליי' אדני אתה: שמח ג' וסימ' לכן שמח לבי ויגל כבודי וגם דויד המלך שמח שמחה. שמח מצרים בצאתם: ויגל ב' בתרי לישני

וסימ' ויגש יעקב ויגל את האבן. לכן שמח לבי ויגל כבודי: יז תפלה לדוד ב' וסימ' שמעה יי' צדק. הטה יי' אזנך ענני: משפטי יו בקריא' וסימ' לכה תאכר יעקב ותדבר ישראל. קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד. ואני אמרתי לריק יגעתי. הקשיבו אלי עמי ולאמי. ונתתי את כבודי בגוים. זעף יי' אשא כי חטאתי. לכן חכו לי נאם יי' כי. העירה והקיצה למשפטי. מלפניך משפטי יצא. כי עשית משפטי ודיני. ראיתה יי' עותתי. חי אל הסיר משפטי. צדק לבשתי וילבשני. כי אמר איוב צדקתי. האף תפר משפטי. על משפטי אכזב:

אבן עזרא

בחנת לבי. אתה תדע כל מחשבותי וטעם בלילה בהתבודדו מבני אדם : בל תמצא · פסול ומום : בל יעבור פי · כמו ומים לא יעברו פיו והנה מחשבתו כדברי פיו ואיננה להפך : לפעלו' · מרוב אהבתי שיעבוד הכל וזה טעם לפעולו' אדם שיפעלו בני אדם מה שציויתם : שמרתי ארחות פריץ · והטעם שמתי שומרים על ארחותיו עד שלא יעברו על דבר שפתיך בעבור היותו פריץ : תמוך אשורי · רק אני לעולם תמכו אשורי במעגלותיך : אני · טעם אל כי יש לו כח : הפלה חסדך · באר והפרש כמו אשר יפלא יי' : ובימינך דבק עם חוסים כי לא מצאנו זאת הגזרה בלא בי"ת ויש אומרים כי הוא כמוך אל מלת מושיע : מפני · זו · כמו אלה : שדוני · כמו סבבוני : בנפש · בתאות נפש יקיפו עלי : חלבמו · חסר בי"ת בחלבמו סגרו פימו אשר דברו בגאו' או חלבמו סגור בקרבם ופימו מדבר גאוה והראשון נכון בעיני כי הוא כדרך כי כסה פניו בחלבו : אשורנו · תחסר מלת עם או לפאת וככה הטעם סבבוני לפאת אשורנו ועיניה' ישיתו אולי יכנו אשורנו בארץ כמו אם תטה אשורי מני הדרך : דמינו · דמיון כל אחד מהסובבים : קומה · להראות הכח : קדמה פניו · בבואו לטרוף אותי · מרשע שהוא חרבך : ממתים · דבק עם הפסוק של מעלה והטעם פלטני ממתים ידך שהם מכתך בעבור היותה ביד כמו הנה יד יי' הויה : ממתים מחלד · שכל חפצם להיותם מבני זה העולם כי חלד איננו דבר עומד והעד וחלדי כאין נגדך כל יושבי חלד וכל שאתם שיהיו שנים רבות וכל טוב צפון שים לך שתמלא בטנם בעולם הזה ויתענגו בו הם וישמחו וישבעו בניהם ויניחו המותר לעוללי הבנים : אני · אין לי חפץ רק לחזות פניך כי צדק שמרתי היה סבה להתענג בראותי פניך והטע' להכיר מעשה השם כי הם כולם כללי' ובחכמה עשוים ולנצח עומדים ואני שבע מתענג תמונתך לא כאשר תמלא בטנם וזה איננו בחלום רק בהקיץ וזאת המחזה איננה במראה העין רק במראה שקול הדעת שהם מראות אלהים באמת ואלה הדברים לא יבינם רק מי שלמד חכמת הנפש : למנצח · טעם לעבד יי' כי הוא משמר דרכיו כמו שמרתי דרכי יי' ויגמלני יי' כצדקי וזאת השירה חברה בהשבע אנשיו שלא יבוא עמהם עוד למלחמה והזכיר עם אויביו שאול : ויאמר · מלת רחמים בכל המקרא מהבניין הכבד וארחמך מבניין הקל ואיננו פועל יוצא על דרך בני יצאוני יצאו ממני חזקתני חזקת ממני וזה אבקש רחמים ממך ויש אומרים כמו תרגום אהבך : יי' סלעי · דרך משל כאדם שהוא במקו' גבוה ולא יפחד מהשפל ממנו : מהלל אקרא · יי' · שקראתי אליו בתהלות מיד אושע :

אפפוני

רשי

בחנת לבי וגו' · ידעתי כי יש עבירה בידי ואם משפט שוכני יבא לפניך לא אדרין בדין אשר כבר בחנת לבי · ופקדת לילה לעת הערב בענין בת שבע שנאמ' ויהי לעת הערב ויקם דוד וגו' : צרפתני · נסיתני : בל תמצא · לא מצאת בי חפצך : זמותי בל יעבר פי · אם תעלה עוד במחשבתי ליבחן לפניך בל יעבר פי לומר עוד בחנני ונסני כמו שאמרתי כבר כמו שנ' בחנני יי' ונסני שאמר דוד לפני הקב"ה מפני מה אומרי' אלהי אברהם ואין אומ' אלהי דוד אמ' לו אני בחנתיו בעשר נסיונות ונמצא שלם אמר בחנני ונסני כדאיתא במסכת שבת : לפעולת אדם בדבר שפתיך וגו' תמוך אשורי וגו' · מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול אני שמרתי בשביל דבר שפתיך את אורחות פריץ לנטות מהם שלא אלך בהם אך לתמוך אשורי תמיד במעגלותיך ולא נמוטו מהם פעמי · פי' אחר לפעולת אדם בדבר שפתיך וגו' לפי שכרי' אדם להשתמר בפעולותיו לפי יסרת דבר שפתיך אשר אמרת לא תנאף אני שמרתי אורחו' פריץ אע"פ שעשיתי שלא כראוי בטובתך תמוך אשורי וגו' מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי וכו' את המישרים תחזינה עיניך והמשפט מלפניך יצא : כי תענני אל · כי בטוח אני שתענני : הפלא חסדיך · רשיבר"א בלע"ז כמו ונפלינו אני ועמך · מושיע בימינך את החוסים בך מתקוממי' עליהם הפלא חסדיך מושיע חוסים הרי זה מקרא מסורס הפלא חסדך בימינך את החוסים וגו' : כאישון · הוא השחור שבעין שהמאור תלוי בו ועל שם שחרוריתו הוא קרוי אישון לשון חשך והקב"ה הכין לו שומר את ריסי העין המכסין אותו תמיד : זו שדוני · בשביל זאת שמודדים אותי אויבי : אשר בנפש יקיפו עלי · ליטול נפשי : חלבמו סגרו · בחלבם ובשמנם סגרו לבם ועיניהם מהביט שפלך ליראה מפניך : אשורנו עתה סבבונו · את עקבנו עתה סבבונו האויבים ועיניה' ישיתו לנטו' בארץ לפשוט בארץ ונראה לי שנתפלל דוד תפילה זו לאחר שבא לידו מעשה של אוריה ויואב וישראל היו בארץ בני עמון צרים על רבה ויירא דוד שלא יכשלו שם בשביל עבירה שבידו וישמעו פלשתים ומואב ואדום וכל שכיני א"י הרעים המצפי' ליום אידם ויבאו עליהם : יכסוף · יחמוד כמו כי נכסוף נכספתי : קדמה פניו · של אויב : הכריעהו · קפח את רגליו ויכרע ויפול : פלטה נפשי · מכל רשע שהוא חרבך שאתה משליטו ליפרע מן המחוייבי' לך : ממתי' ידך · מן המתי' בידך על מטתם אני בוחר להיות : ממתי' מחלד · מאותם שמתי' בזקנה משהשלו' חלודה רדוי"לא בלע"ז ומן הצדיקים אשר חלקם בחיים : וצפונך תמלא בטנם · ומאותם אשר תמלא מעיהם מטובך אשר צפנת ליראיך : יתרם · נכסיהם אשר ישאירו במותם · ואני בצדקתי אחזה פניך לעתיד · או בצדק אחזה פניך משפטי הוצא מלפניך והצדקות שבידי אחוז ובהם אחזה פניך : אשבעה בהקיץ תמונתך · אשבעה מראיית תמונתך בהקיץ המתים משנתם לא אשבעה מראות פניך בהקיץ המתים משנתם שהם בדמות תמונתך שכן נאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם : ביום הציל יי' אותו וגו' · כשהזקין וכבר עברו עליו כל צרותיו ונצול מהם : ומכף שאול · והלא שאול בכלל היה אלא לפי שהיה קשה עליו ורודפו יותר מכלם כיוצא בדבר אתה אומר וראו את הארץ ואת יריחו : ארחמך · אאהבך כדמתרג' ואהבת לרעך ותרחם : סלעי · שעזרתני בסלע המחלקות כשהייתי מבומבם בין שאול ואנשיו להתפש כמו ש' ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד וגו' : ומצודתי' לשון מבצר : צורי · לשון סלעי : אחסה · אבריאיר בלע"ז אחסה בו אתכסה בצלו בענין שנאמר מבלי מחסה חבקו צור שהסלעים כסוי ומגן להולכי דרכים מן הרוחות ומזרם גשמים : מהולל אקרא יי' · בהלולים אקראהו ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי :

אפפוני

מסורה

כאישון ג' וב"ל וסימ' יצרנהו כאישון עינו · שמרני כאישון בת עין · ותורתי כאישון עיניך : במסתרים ג' רפין וסימ' נבסר בירמיה סימן י"ג : והניחו ב' וסימ' והניחו אותם בלשכת · והניחו יתרם לעולליהם :

תהלים

בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמתי בל יעבר פי : לפעלות אדם בדבר שפתיך אני שמרתי ארחות פריץ : תמך אשרי במעגלותיך בל נמוטו פעמי : אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי : הפלה חסדיך מושיע חוסים ממתקוממים בימינך : שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני : מפני רשעים זו שדוני איבי בנפש יקיפו עלי : חלבמו סגרו פימו דברו בגאות : אשרנו עתה סבבוני עיניהם ישיתו לנטות בארץ : דמינו כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים : קומה יהוה קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך : ממתים ידך יהוה ממתים מחלד חלקם בחיים וצפינך תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם : אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך :

יח

למנצח לעבד יהוה לדוד אשר דבר ליהוה את דברי השירה הזאת ביום הציל יהוה אותו מכף כל איביו ומיד שאול : ויאמר ארחמך יהוה חזקי : יהוה סלעי ומצודתי ומפלטי אלי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי : מהלל אקרא יהוה ומן איבי אושע :

תרגום

בחנתא לבבי אסערתא עלי בליליא סננתא לי לא אשכחתא שחיתא חשבית בישותא לא עברת פומי : ברם אכסנתא על עובדיהון לבני נשא במימר פומך סיפוותך אנא נטרית ארחות חציפא : סעיד איסתוורי בהליכתך דלא יזועון רגלי : אנא קרית יתך מטול דקביל צלותי אלהא צלי אודנך קביל צלותי : פריש טבוותך פריקהון דסוברי מן מאן דקיימין עליהון באידא דימינך : נטר יתי כגילגול די במציעות עינא בכללא שכינתך תטמור יתי : מן קדם רשיעיא אילין דמחבלין יתי בעלי דבבי ברעות נפשיהון מחזרן עלי : עתרהון סגא שומניהון כסאו פומהון מלילו ברברבותא : אסתוורנא השתא חזרו לנא עיניהון משוון למפשט בארעא : דמותיה היך אריא דמרגג לכתבר וכשחלא דיתיב בטוכריא : קום יי אקדם אפוי חסטיה פצא נפשי מן רשיעא דאתחייב קטול בסייפך : וצדיקיא דמסרין נפשיהון מטולתך יי למיתותא בארעא חולקהון בחיי עלמא וטשיותך טביא יתמליין כריכהון יסבעון בנין וישבקון שיוריהון לטליהון : אנא בקושטא אחמי סבר אפך אשבע בעידן דאתער מן איקר פרצופך :

לשבחא על נסיא דאיתרחישו לעבדא דיי לדוד דשבח בנבואה קדם יי ית פתגמי שירתא הדא על כל יומיא דשזביה יי מן ידא דכל בעלי דבבוי ומחרבא דשאול : ואמר אחבבינך יי תוקפי : יי תוקפי ורוחצני ומשיזיב יתי אלהא דאתרעי ביה קרבני לדחלתיה תריסין מן קדמוי מתיהב לי תקוף ופורקן על בעלי דבבי רוחצני : אמר דוד בתושבחתא אנא מצלי קדם יי ומן בעלי דבבי פריק יתי :

מסורה

יח למנצח לעבד יי' לדוד ב' וסימ' את דברי השירה · נאם פשע : מהלל ג' וחס' וסימ' מהלל אקרא יי' דשמואל · וחברו דתהלות · מהלל שם יי' דהלל :

אבן עזרא

אפפוני חבלי מות. כמו צירים וחבלים ועל כן הוא בפלס נקודות להפרים בינו ובין חבלי מכסה: ונחלי דמה האויב למים כמלך אשור את מי הנהר אזי המים שטפונו אמר ר׳ יהודה הלוי נ״ע כי בליעל דרך תפלה אל יעלה והוא האויב וחבלי דרך משל לחבלות המות: בצר לי. מהיכלו. השמים שכל גזירותיו כתובות וחתומות שם: ותגעש. הזכיר הארץ וההרים בעבור היותם עומדים ואין להם תנועה וזה משל שיתגעשו כל שונאי דוד מפני חרון השם ואילו היו חזקים כהרים: עלה. כמו תעלה חרונך וככה והיתה לשרפה מאכלת אש והטעם המות: ויט. הטעם שתרד הגזירה על האויבים מן השמי׳ מאת השם הנכבד: וירכב. דרך משל והטעם רדת הגזירה במהירות בלי התמהמה ועיכוב: ישת. במאון גליהם יתגעשו מימיו וירבה האיד העולה על כן יולד שם חשך וזה ם הוא חשכת מים עבי האד כאשר יהיה עב והוא הענן והטעם רדת הגזרו ואין אדם רואה אותם: מנוגה. טעם עביו עברו עברו החוק הידוע ברוב: ברד וגחלי אש. הוא כדמות ברזל השורף גם ממית ברוח והטע׳ היראה והפחד בלב האויבים כשמוע קול הרעם: וירעם. השם מרם והזכיר פעם ם שנית ברד וגחלי אש להתחברם רגע אחד: וישלח חציו. ומלת רב פעל עבר משפעלי הכפל על משקל כי אם תם הכסף והוא מגזרת ורובו והנה רב כנגד וישלח: ויראו אפיקי מים. המקומות החזקים והטעם לגלות סתר הקמים על דוד וכלל אומ׳ יתכן להיות הטע׳ דרך אחרת כי השם ירעיש את הארץ כ כאשר ירגה והטעם שיסירנה ממתכונתה ויוריד המים מן ה השמי׳ ומי שם לו כח לעמוד ככה יצילני: ישלח דברו׳ או מלאכו ויקחני מאלה שהקיפוני: ימשני ממים רבים. כנגד ונחלי בליעל: יצילני. כראה המשל במים שהוא איבי ויתחבר מ מלה שהוא עז: יקדמוני. כנגד קדמוני מוקשי מות: ויוציאני למרחב. הפך בצר לי אקרא יי׳: יגמלני. דבקטם אשר לפניו וכל זה ע עשה שיגמלני כצדקי: כבר ידי׳ על דרך בתום לבבי ובעבור היות רוב המעשים בידים הזכיר עמהם בור כדרך ובניקיון כפי: כי שמרתי. מצות עשה ומלת דרכי תשמש אחרת עמה: ולא רשעתי. מדרכי אלהי מצות לא תעשה: כי. לא להבין משפטיו וזה טעם לנגדי: ואהי

אפפוני ד׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב: סבבוני כלהון מ״ל בב״א סבבני בנחש אפרים: ויתגעשו ג׳ וסימ׳ ויתגעשו כי חרה לו דשמואל׳ וחברו דתהלות׳ ויתגעשו ולא יוכלו והמו: וירד ג׳ פתחין בקריא׳ וסימ׳

אפפוני חבלי מות ונחלי בליעל יבעתוני: חבלי שאול סבבוני קדמוני מוקשי מות: בצר לי אקרא יהוה ואל אלהי אשוע ישמע מהיכלו קולי ושועתי לפניו תבוא באזניו: ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו ויתגעשו כי חרה לו: עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו: ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו: וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח: ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חשכת מים עבי שחקים: מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש: וירעם בשמים יהוה ועליון יתן קלו ברד וגחלי אש: וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם: ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל מגערתך יהוה מנשמת רוח אפך: ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים: יצילני מאיבי עז ומשנאי כי אמצו ממני: יקדמוני ביום אידי ויהי יהוה למשען לי: ויוציאני למרחב יחלצני כי חפץ בי: יגמלני יהוה כצדקי כבר ידי ישיב לי: כי שמרתי דרכי יהוה ולא רשעתי מאלהי: כי כל משפטיו לנגדי וחקתיו לא אסיר מני:

ד׳ · ב׳ חד חס׳ כול מ״ל בנח״ש סבבני בכח״ש · ל׳ · ג׳ · ה׳ · ה״א כסי׳ · ג׳ · ל׳ · ר׳ מ״ל · ל׳ · ב׳ · ה׳ חס׳ בכתי׳ וכתו׳ · ב׳ · נ״ב · ה׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ב׳ חד חס׳ · כ״א · כ״ר

אקפתני עקא כאיתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד והיא מסכנא לימות וסיעת טלומיא בעתת יתי: משריית חייבין אקפוני אקדימו יתי דמזיינין במני קטול: בדעייקא לי אנא מצלי קדם יי וקדם אלהי אנא מתחנן ומקבל צלותי מן היכליה ובעותי קדמוי מתקבלא באודנוי ומתעבדא: ואתרגיפת ואתרגישת ארעא ואשיית טוריא זעו ואיתרטישו מטול דתקיף ליה: סליק זרוגיה דפרעה היך קוטרא הבבן שלח רוגזיה כאישא בערא דמן קדמוי מישתיציא מזופיתיה כגומרין דינור דלקא ממימריה: וארכין שמיא ואיתגלי יקריה ועננא אמיטתא כיבש קדמוי: ואתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר בתקוף על גדפי זעפא: ואשרי שכינתיה בערפילא ואתחזר בענני יקריה היך מטללתא ואחית מיטרין דרעוא על עמיה ומיין תוקפין מן ריכפת ענני דקיבלא על רשיעיא מן רומיה דעלמא: מן זהור יקריה עננא שמיא עברו במזופיתא כגומרין דנור וברדא דלקא מן מימריה: ואכלי מן שמיא יי ועילאה ארים מימריה רמא ברדא וגומרין דינורו: ושדר מימריה היך גירין וברדין וברקין סגיאין ושגישינון: ואתחמאו עמיקי מיא ואתגליאו שיתא מיא דתבל ממזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזך: שלח נביויה מלך תקיף דיתיב בתקוף רומא דברני שזבני מעממין סגיעין: שזבני מן סנאי ארום עשינין הינון ומן בעלי דבבי ארום איתגברו עלי: אקדמו לי ביום טילטולי והוה מימרא דיי סמיך לי: ואפיק יתי לרווחא שזבני מטול דאיתרעי בי: יגמלנני יי כזכותי כברירות ידי יתיב לי: מטול דנטרית אורחן דתקנן קדם יי ולא הליכית ברשע קדם יי: מטול דכל דינוי גלו לקבלי למעבדהון וקימוי לא אעדי מני:

רשי

אפפוני חבלי מות. פעמים רבות סבבוני רשעים אפפוני כמו סבבוני וכן אפפו עלי רעות: חבלי מות. מחנות אויבים כמו חבל נביאים וית בספר שמואל כאיתא דיתבא על מתברא לפון חבלי יולדה: ונחלי בליעל. אף הוא לשון גייסות שוטפים כנחל: חבלי שאול. כמו חבלי מות תמריין רמיין ואני מה הייתי עושה בצר לי אקרא אני הייתי קורא ליי׳ תמיד: ותגעש ותרעש הארץ. אינו מחובר למקרא עליון אלא מחובר ראשו לסופו כי חרה לו ותגעש ותרעש הארץ כשמתעבר בלשון כאשר כשחרה לו ובא לנקום נקמת עמו ועבדיו מפרעה ומעמו נגעשה ורעשה הארץ: עלה עשן באפו: אשמינכ״ר ולאס בלע״ז כן דרך כל חרון אף להעלו עשן מנחיריו: ויט שמים וירד. לעבור בארץ מצרים וירד כשמעתו לשון אחר אינכלינ״ס בלע״ז: וידא. ויעף כמו כאשר ידאה הנשר: חשכת מים. שבעבי שחקים הם חשך אשר סביבותיו ושמא תאמר לפניו מן החשך אין אור תלמוד לומר מנוגה אשר נגדו ומתוך מחיצתו את עביו אשר סביבותיו בוקעים ועוברים ברד וגחלי אש: עברו. טרישפאסי״ט בלע״ז הברד בוקע ועובר על המצריים על ים סוף: ויראו אפיקי מים. כשנבקע הים: ויגלו מוסדות תבל. שכל מימות שבעולם נבקעו: מנשמת. מנשיבת: ישלח ממרום. מלאכיו להציל את ישר׳ מן הים וממצרים: ימשני. לשון הוצאה כמו כי מן המי׳ משיתיהו: יקדמוני. אויבי היו ממהרין ומקדימין לבא עלי ביום אידי ויהי יי׳ וגו׳: כצדקי. כצדק לכתי אחריו במדבר: כבור. לשון נקיות כמו ובר לבב ד״א ישלח ממרום יקחני כנגד עצמו אמר על שם המלאך שבא בשלש ה המחלקות לפנות את שאול מ מעליו שנאמר ומלאך בא אל שאול וגו׳. כצדקי שלא הרגתיו בכרתי את כנף מעילו: כי כל משפטיו לנגדי. תמיד שמתים אותם לנגד עיני: עם

ויט שמים וירד. וחברו דשמואל. מי עלה שמים וירד: ויראו ד׳ וסימ׳ ויראו אפיקי ים יגלו מוסדו׳ דשמואל׳ ויראו אפיקי מים דתהלות. ויראו ראשי הבדים מן הקדש. וחברו דד״ה: ידי כ״א בקריא׳ וסימ׳ ואפן וארד מן ההר וההר בער באש. ואתפש בשני הלחות ואשליכם מעל שתי. יגמלני יי׳ כצדקתי דשמואל. מלמד ידי למלחמה דשמואל. אשר ברכו יי׳ צבאות לאמר. כי בראותו ילדיו מעשה. ועל פעל ידי תצוני. אנכי עשיתי ארץ. ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ. פרשתי ידי כל היום. הוי לכתפרות. יגמלני יי׳ כצדקי דתהלות. וישב יי׳ לי כצדקי כבר ידי. מלמד ידי למלחמה דתהלות. כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני. שמע קול תחנוני בשועי אליך. פרשתי ידי אליך נפשי בארץ עיפה. לדוד ברוך יי׳ צורי. ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל. והנה יד נגעה בי. כלם מיראים אותי. וחד וידי נטפו מר ואצבעתי:

ואהי תמים. כמו תמים תהיה: ואשתמר מעוני. כמו מענה לבי ויסב. הזכיר כבור ידי לנגד עיניו כנגד כי כל משפטיו לנגדי: עם החסיד יראה חסדיו ונברי יתאר ואיכם סמוך: תתמם. מובלע תי״ו שלישי כמו תתחזק והטעם יראה פעלך שהוא תמים או אתה תמים דעים: עם נבר. מפעלי הכפל כמו נקל ונתם: תתפל. כמו נפתולי אלהים על דרך תלחם עד שתנצחנו: כי. עני. הפך עקש ותושיע הפך תתפל והזכיר עם כי פלא הושע עם גדול מתשועת איש אחד והזכיר ועינים רמות ואינם רואות בלילה: כי. הזכיר כי אתה תאיר נרי והוא משל למזלו הטוב: כי. ארוץ. כמו ארבץ וכמוהו מרוצתם ויש אומרים ארוץ אחרי הגדוד כדרך ארדוף שימצא עם אחרי׳ ופעם לבדו והטעם כי בך לבדך אכנה רבים וטעם בך עמך או בסמך ם מקרא: האל. הטע׳ שהוא תקיף ולא יעשה עול רק תמים דרכו וכבר אמ׳ ואמרתו אין דופי בה ושמץ כי הוא צרופה שהוא יהיה ל לעולם מגן לחוסי׳ בו: כי. ואין עומד כנגדו פלא ימלא אמרתו כי אין אלוה בלתו: האל. וכאשר הוא ל תקיף אזרני חיל מתוקפו וכאשר דרכו תמים כן נתן דרכי תמים וטעם ויתן כי אחתו יבוב הטובי׳ משוה. בעבור שהזכיר דרכי הזכיר רגלי ומשוה כמו שוה או כמו ם מורתי י״ו לנגדי תמיד: ויעמידני. שלא אכשל: מלמד. מרגיל למודי הרע למור מדבר: ונחתה. כל אחת מזרועותי כדרך בנות צעדה עלי שור והבנין שרש כמו ותנחת עלי ידך ויתכן להיות ונחתה כמו נחת הוא ואות הבנין לבנין כפעל ויחסר בית מזרועותי כמו הנמצא בית יי׳: ותתן. הזכיר וימינך כנגד המלמד ידי ל למלחמה ואחר הצנוה שמתני היא תגדלני ותעצימני והכה תרבני כמו על כל רב ביתו: תרחיב. קרסולי. כתרג׳ אסר לו כרעים וטעם תרחיב בעבור: ארדוף. ולא אשוב. אחריהם: אמחצם. קום. שם הפועל כאשר יפלו: ותאזרני חיל. נתת כח לאברי גופי לסבול טורח ה המלחמה: ואויבי נתתה. כאילו אמר נתתה לי ערף אויבי בנוסס כמו ידך בעורף אויביך: ישועו. על יי׳. כמו אל יי׳ כמו ותתפלל חנה על יי׳: ואשחקם. אריקם. כמו ורקות בשר אע״פ שהיה ראוי להיות הקוף דגושה: תפלטני מריבי עם. הם ישראל רמז שאול על כן אחריו עם לא ידעתי יעבדוני: לשמע. ישמעו. כדרך וישמע שאול התחברו: יכחשו לי. והטעם שיכחשו לי שהיו מתהללים בגבורתם כנגד גבורתי כמו נרוב עזך יכחשו לך איביך: בני

ולא אשוב ד׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב גבי שירה: יוכלו י״א וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ז׳ וירמיה סוף סימן א׳: ואשחקם ב׳ וסימ׳ כעפר ארץ. כעפר על פני רוח דתהלות:

ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני: וישב יהוה לי כצדקי כבר ידי לנגד עיניו: עם חסיד תתחסד עם גבר תמים תתמם: עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל: כי אתה עם עני תושיע ועינים רמות תשפיל: כי אתה תאיר נרי יהוה אלהי יגיה חשכי: כי בך ארץ גדוד ובאלהי אדלג שור: האל תמים דרכו אמרת יהוה צרופה מגן הוא לכל החוסים בו: כי מי אלוה מבלעדי יהוה ומי צור זולתי אלהינו: האל המאזרני חיל ויתן תמים דרכי: משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני: מלמד ידי למלחמה ונחתה קשת נחושה זרועתי: ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני וענותך תרבני: תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסלי: ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם: אמחצם ולא יכלו קום יפלו תחת רגלי: ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי: ואיבי נתתה לי ערף ומשנאי אצמיתם: ישועו ואין מושיע על יהוה ולא ענם: ואשחקם כעפר על פני רוח כטיט חוצות אריקם: תפלטני מריבי עם תשימני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני: לשמע אזן ישמעו לי בני נכר יכחשו לי:

(מסורה בגליון: ל׳ · כה׳ כא׳ · ל׳ נ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ כתי׳ כן · ד׳ נ׳ מל׳ וחד חס׳ · נ׳ יתר מל׳ · כא׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ול׳ מל׳ · יא׳ חל׳ · ר׳ · יא׳ · ב׳ שוחה · ל׳ וחד · ויתזרני חיל דשמואל · לא׳ · ב׳ כעפר ארץ · ל׳ וחד אריקם · ב׳ שמעתיך)

והויתי שלים ברחלתיה והוית נטיר נפשי מחובין: ופרע יי לי היך זכותי כברירות אידי קדם מימריה: עם אברהם דאשתכח חסיד קדמך אסגיתא למעבד חסדא עם זרעיה דיצחק דהוה שלים ברחלתך אשלימתא מימר רעותך עימיה: עם יעקב דהוה בריר קדמך בחרתא בנוי מן כל עממיא ואפרשתא זרעיה מן כל פסילא ועם פרעה וזרעיה ומצראי דחשיבו מחשבן בישן על עמך בילבלתנון במחשבתהון: מטול דאנת ית עמא בית ישראל דחשיבין בני עממיא בגלותא אנת עתיד למיפרק ובמימרך אומיא תקיפיא דמיתגברין עליהון תמאיך: מטול דאנת תנהר שרגא דישראל דמיטפיא בגלות דאנת הוא מריה דינהורא דישראל יי אלהי יפקינני מחשכא לניהור יחמינני בניחמותי דעלמא דעתיד למיתי לצדיקיא: מטול דבמימרך אסגי משריין ובמימר אלהי אכבוש כרכין תקיפין: אלהא דכוונן אורחתיה אוריתא דיי בחירא תריס הוא לכל דמתרחצין עלוי: ארום על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך ולשיורי עמך דישתארון יודון כל עממיא אומיא ולישניא ויימרון לית אלהא אלא יי ארום לית בר מינך ועמך יימרון לית דתקיף אלא אלהנא: אלהא דמזריז לי קמור בחילא ומתקן שלים אורחי: דמשוי ריגלי קלילין היך אילתא ועל בית תוקפי יקיימינני: מליף אידי למעבד קרבא ומתקיף היך קשת כרכומיא דרעי: ויהבת לי תקוף ופורקן וימינך תסייענני ובמימרך אסגעתני: אפתית פסיעתי באתרי ולא איזדעזע רכובתי: ארדוף סנאי ושיצתינון ולא תבית עד דגמרתינון: אגמרינון ולא יכילו למיקם ונפלו קטילין תחות פרסת ריגלי: וזריזתא לי חילא היך קמור למעבד קרבא תברתא עממין דקיימין לאבאשא לי תחותוי: ובעלי דבבי תברתא קדמי יהבתינון מחזרי קדל וסנאי אשיצתינון: כען סעיד ולית להון פריק מצלן קדם יי ולא מקבל צלותהון וזורו ששתינון היך גרגישתא על אנפי ארעא זעפא והיך סיין אשקקי בעטית אינון: תשזבינני מפלוגת עממיא תנטרינני במזלי מזיין בריש עממיא דלא חכימית יפלחונני: לשמע אודן ישתמעון לי בני עממיא יכדבון קדמי:

רשי

עם חסיד תתחסד. כלומר לפי שכן דרכיו לגמול מדה כנגד מדה. חסיד תמים נבר כנגד שלש אבות: עם נבר. כאמן: עם עקש. כנגד פרעה: כי אתה תאיר נרי. כשבלחם בלילה בגדוד עמלק הבא על צקלג שנ׳ ויכם דוד מהנשף עד הערב ל למחרתם: כי בך. במבטחך: ובאלהי אדלג שור. כשבא להלחם על יבוס ואמר כל מכה יבוסי יהיה לראש ולמר הביא יואב ברוש רענן וכפפו ונתלה בו ועלה על החומה אמר דוד יהלמני צדיק וגו׳ קצר לו הקב״ה את החומה ודילג. במדרש תילים: צרופה. ברורה מבטיח ועושה: ויתן תמים דרכי. הסיר מדרכי כל תקלה ומכשול עד שנעשה שלם וכבוש: משוה רגלי כאילות. רגלי הנקיבות עומדות בווסר יותר משל זכרים: ונחתה קשת נחושה זרועתי. ונחתה לשון דריכת קשת כמו תכיך נחתו בי ופעל שלו נחת ו וכשמתפעל בא רבם ומחסר את הנ״ון ונחתה מגזרת ננחתה כמו נחר גרוני ונגזרת נכחר כמו נחר מפיח נדף מגזרת נכנף עיני נגרה כמו נכגרה נכנה כמו נכתנה נגף מגזרת נגף ואין לפותרו מגזרת חתה שהיה לו לומר נחתה כמו מן עשה נעשתה מן עבה כבתה ר״א ונחתה קשת נחושה זרועותי א״ת היא אית לשון דריכת קשת כמו תכיך נחתו והנ״ון איכה יסור בתיבה אלא כמו נחלו ונדרכה קשת נחושה על ידי זרועותי קשתות של נחשת היו תלויות לו ילדוד בביתו ורואין אותם מלכי האומו׳ ואומרי׳ זה לזה אתה סבור שיש כח ביד דוד לדורכן אין זה אלא ליירא׳כו והוא היה שומע ודורכן בפניהם: וענותך תרבני. הרבתה מרת ענותך להתנהג בה עמי: תרחיב צעדי תחתי. המרחיב צעדיו אינו נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך: מעדו. איקלורגי״נט בלע״ז: קרסולי. הם הרגלים מן הארכובה ולמטה: נתתה לי ערף. פונים לי עורפם ובורחים: ישועו. לעבודה זרה שלהם: ואין מושיע. שאין בה יכולת וחוזרים וקוראים אל יי׳ ולא יענם: ואשחקם. לשון כתישה: אריקם. כטיט הנרוק שאינו עב כמו הם מריקים שקיהם לא הורק מכלי אל כלי: תפלטני מריבי עם. שלא אענש בדין ישראל להטות משפט ולא לשעבד בישראל יותר מן הרשות: תשימני לראש גוים. שאין עונש בהם: לשמע אזן. אפילו שלא בפני אלא שישמעו פליאותי: ישמעו לי. יסורו אל משמעתי ויהיו נשמעים לדברי: יכחשו לי. מחמת יראה:

רשי

יבולו · ילאו כמו כבול תבול דמתרג׳ מילאה תילאה ומנחם פירש כמו אחרי בלותי וכן פירש נבול תבול ׃ ויחרגו · לשון אימה מחדרי׳ אימה מתרגמינן חרגת מותא ׃ ממסגרותיהם · מחמת יסורי מסגרות כלא שאני מסגירם שם ומייסרן בהן ויחרגו ממסגרותיהם מנחם פתר אותו לשון רפיון חגורה וכן פירושו ויתרפו ממסגרותיה׳ ודונ״ש פתר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם ופתרון ויחרגו ויפסחו כדמתרגמינן ח חגירא ׃ חיי׳ · העושה לי כל זאת ׃ הנותן נקמות לי · נותן בי כח להנקם מאויבי ׃ וידבר · ויהרוג לשון דבר לא״ כמו וינהג דמתרג׳ ודבר וכן חברו מנחם וגם כן חבר ידבר עמים תחתינו ׃ תחתי · במקומי וחלופי כענין שנאמר ואתן אדם תחתיך כתתי כפרך מצרים ׃ השמים מספרי׳ כבוד אל · המשורר עצמו פירש את הדבר ׃ אין אומר ואין דברים · אינן מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קוום ומאירים לבריות מתוך כך מספרים הבריות כבוד אל ומודים ומברכין על המאורות ׃ ומעשה ידיו מגיד הרקיע · הכוכבים ואת המזלות שהם מעשה ידיו של הקב״ה אשר הם שם כמו שנא׳ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ומשם מגידים כבודו ׃ יום ליום יביע אומר · מעשה בראשית מתחדש מיום א׳ יום לערב חמה שוקעת וזורחת לבקר ומתוך כך יביעו הבריות אמרי שבח על ידי הימי׳ והלילות שאורים את שמודים הבריות לקלס ולהודות מנחם פתר יביע לשון מעין נובע ׃ יחוה · לשון הגדה ׃ בכל הארץ יצא קוום · קו השמים שהם נמתחים על פני כל הארץ ומחמת כן בקצה תבל מליהם שהכל מדברי׳ בנפלאות שהם רואים ׃ לשמש שם · הקב״ה ׃ אהל בהם · בשמים מכאן שהשמש נתון בתוך תיקו תנחומא ׃ והוא כחתן יוצא מחופתו · בכל בקר וזהו שאמר השמים מספרים כבוד אל ׃ ותקופתו על קצותם · הקפת סבובו מקצה אל קצה ׃ ואין נסתר מחמתו · אילמלא כיתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפניו מפני חמימותו שחמה ולבנה ברקיע השני כדאמרי׳ שבעה רקיעים הם וילון רקיע שחקים זבול מכון מעון ערבות ומינה להם כסדרן וילון אינו משמש כלום רקיע יש בו חמה ולבנה כוכבים ומזלות כו׳ ׃ תורת יי׳ תמימה · גם היא מאירה כשמש כמו שנאמר בסוף הענין מאירת עינים ואומר כי נר מצוה ותורה אור ד״א ואין נסתר מחמתו ליום הדין וליהט אותם היום הבא אבל תורת יי׳ תמימה היא משיבת נפש לדרכי חיים ומגינה היא על לומדיה מאותו להט כמו שנ׳ וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו׳ ׃ עדות יי׳ נאמנה · נאמנת היא להעיד בלומדיה · משיבת נפש · משיבתו מדרכי מיתה לדרכי חיים ׃ ברה

מסורה

והנותן ד׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ הנותן רחנים לאין · בים דרך · האל הנותן נקמות לי דתהלות · והנתן תשועה למלכים · א״ה דמסרי הנותן נקמות לי דמלכים מל׳ ואינו כי נמצא בכל והספרים מדויקים חסר ולא נמסר

תהלים

בְּנֵי־נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם׃ חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלוֹהֵי יִשְׁעִי׃ הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי וַיַּדְבֵּר עַמִּים תַּחְתָּי׃ מְפַלְּטִי מֵאֹיְבָי אַף מִן־קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חָמָס תַּצִּילֵנִי׃ עַל־כֵּן אוֹדְךָ בַגּוֹיִם יְהוָה וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה׃ מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

יט לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת׃ אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם׃ בְּכָל־הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם׃ וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃ מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃ תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃

תרגום

בְּנֵי עַמְמַיָּא יְסוּפוּן וְיִטַּלְטְלוּן מִבִּירָנְוָתְהוֹן׃ קַיָּים הוּא יְיָ וּבְרִיךְ תַּקִּיפָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהַב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן וּמְרוֹמַם אֱלָהָא תְּקוֹף פּוּרְקָנִי׃ אֱלָהָא דַּעֲבַד פּוּרְעָנוּתָא לִי וּמְתַבַּר עַמְמַיָּא דְּקַיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתָי׃ מְשֵׁזְבִי מִבַּעֲלֵי דְבָבִי לְחוּד עַל דְּקַיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תִּתְגַּבְּרִינַנִי מִן גּוֹג וּמַשִּׁירְיַית עַמְמִין חַטּוֹפִין דְּעִמֵּיהּ תְּשֵׁזְבִינַנִי׃ מְטוּל הֵיכְנָא אוֹדֶה קֳדָמָךְ בֵּינֵי עַמְמַיָּא יְיָ וְלִשְׁמָךְ אֲזַמֵּר תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ מַסְגֵּי לְמֶעְבַּד פּוּרְקָן עִם מַלְכֵּיהּ וְעָבִיד טִיבוּ לִמְשִׁיחֵיהּ לְדָוִד וּלְזַרְעֵיהּ עַד עָלְמָא׃ לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ דְּמִסְתַּכְּלִין בִּשְׁמַיָּא מִשְׁתָּעַיִן יְקָרָא דַּיְיָ וְעוּבָדֵי יְדוֹי מַחְוַיִן דְּמִרִיקָן בַּאֲוִירָא׃ יוֹמָא לְיוֹמָא מוֹסִיף וּמַבְעֵי מֵימְרָא וְלֵילְיָא לְלֵילְיָא פְּתִירַת וּמַחֲוֵי מַנְדְעָא׃ לֵית מֵימַר דְּתוּרְעַמְתָּא וְלֵית מִילֵי דְשַׁגּוֹשָׁא דְּלָא מִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן׃ בְּכוּלָּא אַרְעָא נְפַק מְתַח עִינְיָינֵיהוֹן וּבְסַיְפֵי תֵּבֵל מִילֵּיהוֹן לְשִׁמְשָׁא שַׁוִּי מַשְׁרוֵי זִיהֲוָא בְּהוֹן׃ וְהוּא בְּצַפְרָא בְּמִיפְּקֵיהּ יָפוֹק הֵיךְ חַתְנָא דְּנָפִיק מִגְּנוּנֵיהּ וּבְטִיהֲרָא יַחְדֵּי הֵיךְ גַּבְרָא לְמִרְהַט בְּאוֹרְחָא׃ מִסַּיְפֵי שְׁמַיָּא מַפְּקָנֵיהּ וְתוּקְפֵּיהּ עַל סִיפְרֵיהוֹן וְלֵית דְּמִטַּמַּר מִן רִיתְחֵיהּ׃ אוֹרַיְתָא דַּיְיָ שַׁלִּימְתָא מְתִיבָא נַפְשׁ סַהֲדוּתָא דַּיְיָ מְהֵימְנָא מְחַכְּמָא שַׁבְרָא׃

מסורה

עליו ד׳ מל׳ גם אשכחנא דא״ת דמסרי ההוא דאוריתא והנותן אמרי שפר מל׳ ומנין ליה עם הד׳ מל׳ ומסרי המ׳ל׳ אבנים קהנא כ״ה טובא ולא אשכחנא בשום ספר מוגה שיהיה מל׳ אמנם בקצת תקון ס״ת אשכחנא דהוא מל׳ ואנן לא בקיאינן ומ״א דין במלא וחס׳ לאברועי כמאן ׃ יט׳ ישיש ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סימן סב ׃

אבן עזרא

בני · יבולו · כמו כבול תבול ׃ ויחרגו · כתרגו׳ חרגת מותא ואין ריע לו במקרא ׃ ממסגרותיהם · מארמונותיהם הנשגבים שיסגרו בהם מפחד ׃ חי · הטעם כי אתה צורי לעולם ולעולם יהיה רם אלהי ישעי על כן לא אפחד ׃ האל · וידבר · כמו כשדר בתוך הדברו ׃ מפלטי מאיבי · יש אומרים שאול ואנשיו ׃ אף מן קמי · הסנוני הארכות ׃ מאיש חמס · מלך הגוים כי רחוק הוא שיאמר על שאול מאיש חמס גם יתכן להיות רמז לשאול כ כאשר אמר מרשעים יצא רשע ׃ על כן אודך · בפי כי הגבורה שלך היא ׃ מגדיל · ולשמך אזמרה שהוא מגדיל ׃ למנצח · השמים מספרים · זה המזמור נכבד מאד והוא קשור עם מלאכת השמים ועתה אפרשנו בדרך קצרה רק לא יבינהו מי שלא למד חכמת המזלות ׃ השמים · תנועת הגלגלים שהן סוות בדרך אחת ומוכות בדרך אחרת והולכו על דרך ישרה בעצמם ואיננה ישרה כנגד יושבי הארץ ומדת התנועה לא תוסיף ולא תגרע ב ברא׳ות גמורות והיא תוסיף ותגרע במראית העין והנה היודע דרכי העגולות יודע דעת עליון והנה השמים כמו מלמדים מורי צדק על דרך או שיח לארץ ותורך והנה השמים הם תמונות הכוכבים ומלת מספרים בעבור היותם עומדים על מתכונת אחת וזה הוא כבוד השם ואמר אל להודיע כחו ׃ ומגיד הרקיע · שהוא האויר כמו שפירשתי בפרשת בראשית דברים ה מתחדשי׳ בכל יום על כן כתו׳ ומעשה ידיו כי עם השמים כת׳ כבוד אל וזה אמת כי יקבל האויר כח המשרתים והצבא הגדול ׃ יום · יש ראיות גמורות מחכמת החשבון כי מערכת הסבבה משתנ׳ בכל חלקיה ולעולם לא תמצא מתכונת מערכת דומה לאחרת אילו היה העולם עומד אלפי אלפים רבבות שנים גם זה מפורש בספר יצירה ובעבור זה מה יתחדש ביום הזה יודיענו ליום הבא זה לזה ודור אל דור כי בכל יום יש דבר חדש ואין טענה מדברי שלמה אין כל חדש כי על הכלל ידבר ׃ יביע · שלא יפסוק כמו מבוע או כמו יגיד הנה יביעון בפיהם כמו אחוך שמע לי וטעם יום ולילה הזמן עומד ׃ אין · הזכיר כי אין לשמים פה כנגוף בן אדם וטעם אומר הם הדבורים שים להם טעם שלם כאומר ראובן חי וזה לא יהיה רק מחבור דברים והדבור הוא ראובן והקול ישמיע אות ריש ראובן והנה הזכיר כי במראה העין של גוף ומראה עין הנשמה הפנימית החכמה יראה אמתת ספור שמים ומה שיגיד הרקיע ׃ בכל · קוים · כמו קו לקו והוא המכתב ומלת קוים שב אל השמים והטעם כי מכתבם יקרא בכל מקום ויבינו מה טעמו כל המשכילים בכל מקומות הארץ ׃ ובקצה תבל · היא הארץ המיושבת מליהם ישמיעו והנה ספור והקיו הוא הספר והם שהזכיר בעל ספר יצירה בספר וספר וסיפור כי אלה שלשתם עיקרי כל החכמות וטעם להזכיר השמש כי הוא גדול מכל גוף והתנועות העליונות כולם קשורות בו והוא מוליד הזמן השוה והסובה והיום והלילה והמתכות והצמחים וכל החיים תלויים בשמש וככה אמר שלמה תחת השמש ׃ והאהל כמו אים לאהליו כי השמש קבוע בגלגל בראיות גמורות מחכמת מלאכת השמים וי״א כדמות אור וכמוהו לא יאהיל ולפי דעתי שאלף יאהיל נוסף כאלף והאזניחו נהרות והוא מגזרת לא יהלו אורם וטעם בהם בשמים והוא הוא כנסתר מעיני יושבי הארץ כנגד מרחק המדינו׳ מקצה מזרח והמשילו לחתן בעבור שכל רואיו שמחים בו וטעם כגבור בעבור מירוץ גלגלו בו ולא ייעף ולא ייגע ׃ מקצה · הזכיר תנועותיו כפי תולדתו באמת שהיא הפך התנועה הגדולה ומלת תקופה כמו כי הקיפו ימי המשתה הקיפוני וטעם ואין נסתר כי חמת השמש בעולם כדמות חום הלב בגוף האדם מראיות חכמת התולדת והנה הוא חיי כל הנפשות ׃ תורת · אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר מלת ואמר כי השמים יאמר תורת השם תמימה ולפי דעתי שהזכיר עד כה איך יוכל המשכיל למצוא עדות על האלהות ולהכיר מעשיו ואמר דוד גם יש עד אחר נכבד ממנו ויותר נאמן והיא תורת השם ועדותיו ופיקודיו ומצותיו ויראתו ומשפטיו ופירו׳ תורה שתורה הדרך הישרה בסימני׳ נזכרים כמו תורת הנגעת והנזיר והזכיר משיבת נפש כי התורה תסיר הספק מן הנפש וטעם לאמר תמימה כנגד השמש בעבור היות השמש תמימה באורה והנכה כמו הלבנה וטעם משיבת נפש כשמש כי מעת היות השמש בחצי גלגל העולה תשוב נפש רבים מהחולים הפך מה שיקרה בהיותו בחצי גלגל היורד והרופאים ידעו זה ועדות הדברים העתיקים מפי העדי׳ שראו בעיניהם ובעבור שלא יוכל אדם לדעתם מדרך הראיות אמר מחכימת פתי ואמר שאמנים הם ואינם כזב אף על פי שאינם יודעים אותם חכמי לב ואמר על התורה תמימה כי אין צריך לעדות עד אחר עמה ׃ פיקודי

אבן עזרא

פקודי· מגזרת פקדון והמה המצאות בכח הנשמה בגבל אדם בהיותו בר מצוה והם הפקידים בלב והזכיר ישרים עמהם כי כל המשכילים מחכימי' עליהם בדרך היושר שהיו' הם מכשול ואמ' משמחי לב כי בעבורם יגיע החכם למעלת שמחת עולם וכנגד השמש הזכיר ישרים בעבור כי מהלך השמש על סדרי גלגל המזלות והוא הדרך הישר ועוד יתרו' לפקודים כי השמש פ פעמים נוטה מגלגל המישור ומשמחת לב כנגד השמש כי כחו הוא רק ביום תשמח ולא בלילה והפקודים משמחים תמיד ומצות יי' מצות עשה וקראם מצות בעבור שאי' כתו' ברובם למה צוו ואמר עליהם ברה כי כן הם לברי לבב על כן מ מאירת עינים כאדם שהיה בחשך וכנגד השמש אמר ברה כי אין בה כרמות שחרות בתוכה כמו ללבנה ויתרון המצוה כי העבים יסתירו אור ה השמש ביום ולא כן ה המצוה ומאירת עינים כי היא אור העולם ב ביום גם בלילה כי אור הלבנה מורה בראיות גמורות: יראת· מצות לא תעשה ואמר טהורה כי הטהו' הוא שלא יתגאל במצות לא תעשה: עומדת לעד· שלא יתכן שהשם יתיר האסור וכנגד השמש אמר טהורה בעבור שיש פעמים שיקדר ה השמש אף על פי ש שגופה טהור הוא רק הדבר כנגד אחרים והשמש עומד' לעד כי איננה מורכבת כמו הנבראים מהארבעה יסודות אף על פי ש שתשתנ' עמידת השמש כפי הרוחו': משפטי· ידוע כי משפטי חכמת המזלות כפי מערכת המשרתים בערכם אל השמש ויש משפטי בערכי מכחישי' זה לזה ובעבור זה יטעו בעלי הדין על כן אמ' על משפטי השם צדקו יחדו ואחר שהשלי' לדבר על יתרון התורה המועלת למשכיל בעולם הבא הזכירה כנגד תענוגי זה העולם: הנחמדי'· אנשי העולם מתאוי' להיות להם זהב ופז רב הם אבני' יקרות בעבור שהם עומדי' וימצאם במעט הצורך בעבור היותם עומדי' בעצמם ולא יחסרו ולחכמה יתרון עליהם כי האדם ימצאנה בחייו ובמותו· וטעם ומתוקים כי המאכל צריך אליו כל חי טוב ורע אמר כי תענוג החכמה יותר מתענוג המאכל המתוק ואין למעלה מהדבש בעבור היות המאכל תענוג רגע והחכמה לעולם גם טעם מתוקים הם מדבש ונופת למשכילים לבדם לא לכל אדם על כן גם עבדך ומלת בהם כמו הנחמדים וטעם בשמרם עקב רב ידעתי כי בשמירתם שכר רק יקבל השומר והנה יועילו בעולם הזה ובבא: שגיאות· יתכן היות האלף תחת אות הכפל או תחת יו"ד כמו שכיות החמדה והטעם אני נזהר בכל מאדי רק אפחד אולי משגה יקרה לי על כן אמר מנסתרות ממני נקני: גם· יתפלל אל השם שיסבב סבות כי לו נתכנו עלילות שיחשכהו מחברת הזדים ומרעתם ואל ימשלו בו· וטעם אז איתם אז אהיה תם והיא מלה זרה והטעם כי לא יוכל לשמור המצות אם ימשלו בו זדים כי יכריחוהו: יהיו לרצון אמרי פי· שלא ימשלו בו זדים וטעם צורי שלא יפחד שימשלו בו זדים ואילו היו מושלי' בו אין לו גואל מידם זולתו על כן יי' צורי וגואלי:

למנצח· יענך יי' ביום צרה· יתכן שזה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ויהיה פי' לדוד כמו על דוד כמו לשלמה אלהים משפטיך למלך תן ואל יתמה על למ"ד לדוד והנה דרך אחרת מזמור שיר ליום השבת או דוד חברו ואומר לנסיכו יענך יי' ביום צרה או לעבדו ידבר ויש אומרים שהוא על המשיח יענך יי' ביום צרה במלחמה וטעם אלהי יעקב כי צרות רבות עברו לו בדרכים והשם ענהו: ישלח· מקדש· ממקום הארון: יזכור· פי' למה יעזרך כי יזכור כל מנחותיך וזהו הכתוב בתורה והרעותם בחצוצרות ונזכרתם ונושעתם ויש אומרים שעולות היו עושים בעת המלחמות כמו ויתאפק ויעלה העולה: ידשנה· ישרפנה אש והיא מגזרת ותעבור דשן ומלת ידשנה על דרך ואקראה לך שלא בא"ה האלף קמוצה כמשפט עם תוספת ה"א על כן אמרו רבים כי הם דומי' לפעלים הרבעיים: יתן· הטעם שיבא האויב: נרננה· כל אחד מאנשי דוד יאמרו לו כך כי כ"ף בישועתך לנכחו· ובשם אלהינו נדגול· ירום דגלינו בעת שימלא השם כל משאלותיך: עתה· דברי כל אחד כן ידברו או הם דברי המשורר ברוח הקודש והוא הנכון בעיני· ומשיחו הוא דוד או המשיח בנו וכמה יעננו ובגבורת הישועה שתעשה ימין השם לא ימין דוד בעבור הבא אחריו: אלה ברכב· יבטחו ובאלה השם לשון נחות כמו לחמו בלחמי: המה כרעו· כנגד אנשי הרכב: ונפלו· כנגד אנשי הסוסים כמו ויפול רוכבו אחור: ואנחנו קמנו· מגזרת ויקם הבית: ונתעודד· ונתנשא ונתרומם כי מעודד הפך משפיל:

מצות יי' ג' וסימ' לא שבקתון שמואל בזורא ופירו' ביהושע סימן כ"ב: טהורה ה' ג' מל וב' חס' וסימ' אשר לא טהורה היא שנים· אשר איננה טהורה· כל צפור טהורה· לשמי ומנחה טהורה· יראת יי' טהורה· ג' בתראי מל וחד ושהורה היא ונקה: עבדך ז' חס' בסגול וסימ' נמסר בסדר בהעלותך: כ' ימלא ז' וסימ' כי שבעת ימים ימלא· ואשר ימלא את ידו· אשר לא ימלא את ימינו· החפץ ימלא את ידו· וכל עצתך ימלא· ימלא יי' כל משאלותיך· עד ימלא שחוק פיך· בתרא כתיב ה':

פקודי יהוה ישרים משמחי־לב מצות יהוה ברה מאירת עינים: יראת יהוה טהורה עומדת לעד משפטי־יהוה אמת צדקו יחדו: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים: גם־עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב: שגיאות מי־יבין מנסתרות נקני: גם מזדים חשך עבדך אל־ימשלו־בי אז איתם ונקיתי מפשע רב: יהיו לרצון אמרי־פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגאלי:

כ

למנצח מזמור לדוד: יענך יהוה ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב: ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך: יזכר כל־מנחתך ועולתך ידשנה סלה: יתן־לך כלבבך וכל־עצתך ימלא: נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגל ימלא יהוה כל־משאלותיך: עתה ידעתי כי הושיע יהוה משיחו יעננהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו: אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם־יהוה אלהינו נזכיר: המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד:

(ה' כתי' ת' · ל' · ת' · ל' ות' · ל' · ל' וכל יחזקאל דכו' · ל' ותל' · ז' וכל א"ב כותי' כנ"ת · ל' · ל' · ב' · צ' · ל' · ל' יתכ' · ל' ותל' · ז' · כ' · ל' · ז' · כ"ח ל"ף · ל' וחד והושיע יי' · ג' · יט ל"ף)

פקודיא דיי תריצין מחדין לבא פיקודא דיי ברירא מנהרא עיינין: דחלתא דיי דכיא קיימא לעלמין דיניא דיי הימנותא זכיאו כחדא: דרגיגין מדהבא ומן אובריזין סגי ובסימין יתיר מן דיבשא וכבריתא חליאתא: ברם עבדך איזדהר בהון כד נטירין חלופי היבנא א אתעביד טבהון דישראל: שליות מן יתכם ומטמורות זכי יתי: ברם מן זידוניא פצא עבדך דלא ישלטון בי הידין אהי בלא מום ואהי זכיי מחובא רבא: יהון לרעוא מימרי פומי ורינת רעיוני קדמך יי תוקפי ופריקי:

לשבחא תושבחתא לדוד: יקביל צלותך יי ביומא דעקא ישגבינך שמא אלהא דיעקב: ישדר סעדך מן בית מוקדשיה ומציון יסייעינך: ידכר כולהון דוכרוניתך ועלותך ידהנאן לעלמין: יתן לך כרעיונך וכל מליכנך ישלים: נימרון עמך נשבחא בפורקנך ובשום אלהנא ניטקס ישלים יי כולהון שילתך: השתא ידעית ארום פריק יי משיחיה קביל צלותיה ממותבי ד דשמיא קדישיה בגבורן פורקן ימיניה: אילין ברתיכין ואילין בסוסון ואנחנא בשום יי אלהנא נדכר: אינון גחנו ונפלו ואנחנא אזדקפנא ואתחילנן:

רשי

ברה· מזהרת· תורת עדות פקודי מצות יראת משפטי ששה כנגד ששה סדרי משנה ובין כל שם ושם חמשה תיבות עם השם עצמו כנגד ה' חומשי תורה וחותם בסופן אמת צדקו יחדו כלם יחד מתוקנים בחסד ואמת: מחכימת פתי· נותנת חכמה לפתאים: ונפת צופים· ומתק צופים ברוייל"ם בלע"ז ומנחם פתר ונפת לשון טפה וכן נפת תטפנ' נפתי תשכבי: בשמרם עקב רב· נזהרתי בשמירתם בשביל רב טובך אשר צפנת וללשון הזה ע עקב כמו עקב אשר שמע אברה' בקולי דא עקב רב שופן של תלמידי חכמים לבא לידי גדולה עקב לשון סוף ויש לו חבר בלשון משנה עקבות משיח: שגיאות מי יבין· אני נזהרתי בהם אבל אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם ואתה נקני מנסתרות שנסתרו ממני ולא ידעתי בחטאי בשגגה: גם מזדים· מן הזדונות: אז איתם· אהיה תמים אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי המחזר על הפתחי' והם מערימים בדבר יותר מכל אדם תנו לי מים לשתות דבר שאין בו חסרון כיס משנתנו אמר יש כאן בצל קטן משנתנו לו אומר יש בצל בלא מלח מ משנתנו לו אמ' תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל כך אמר דוד בתחלה על השגגות ואחר כך על הזדונות ואחר כך על המרדים פשעים אלו המרדים שמתכוין להכעיס וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי: יהיו לרצון· לפיוס לרצותך: יענך יי' ביום צרה· המזמור הזה על שם שהיה שולח את יואב ואת כל ישראל למלחמה והוא היה עומד בירושלים ומתפלל עליהם כענין שנאמר טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור ואמרו רבותינו אילמלא דוד לא עשה יואב מלחמה: שם אלהי יעקב· שהבטיחו בלכתו לחרן ושמר אבטחתי לכך נאמ' אלהי יעקב: מקדש· מהיכל קודשו שהוא מוכן שם: ידשנה סלה· לשון שומן כמו ואכל ושבע ודשן כלומר יקבלם ברצון כעולות מחים: מנחותיך ועולתך· הם התפלות שאתם מתפללים במלחמה: נרננה בישועתך· כשיושיע אותך הקב"ה נרננה כולנו להקב"ה ובשמו נדגול נתאסף ונעשה חיל: עתה ידעתי· זו היא הרננה שנרנן עתה בתשועה זו שבאה ליואב ולישראל· ידעתי שחפץ המקום בו ועננו משמי קדשו כי תשועתם היא תשועתי: אלה ברכב· יש מן האומות שבוטחים ברכב ברזל שלהם ויש שבוטחים בסוסיהם אבל אנחנו בשם יי' נזכיר כי לו הישועה נזכיר לשון הקטרה ותפלה כמו מזכיר לבונה את אזכרתה ולפי' המה יכרעו ויפולו: ואנחנו קמנו ונתעודד· נתגבר עליהם כמו מעודד ענוים לשון עוז: בענך

מצות יי' ב' וסי' לא שבקתון סחות ל' בזורא

בעזך ישמח מלך. רבותינו פתרוהו על מלך המשיח והנכון הדבר לפותרו עוד על דוד עצמו לתשובת ה[illegible]ספקרו בו מאחר שלקח את בת שבע אמר מזמור זה: וארשת. לשון דבור ואין לו דמיון ומנחם חבירו לו חבר ברשיון כורש מלך פרס ושניהם לשון מבטא שפתים: כי תקדמנו ברכות טוב. קודם ששאלתי ממך הקדמת לי ברכתך על ידי נתן הנביא והקימותי את זרעך וגו׳ והכינותי את כסא ממלכתך על ישר׳ לעולם: תשית לראשו עטרת פז. ויקח עטרת מלכם ותהי על ראש דוד: חיים שאל ממך. כשהייתי בורח לחוצה לארץ מפני שאול הייתי מתפלל אתהלך לפני יי׳ בארצות החיים: נתת לו. שהשיבותני לארץ ישראל: אורך ימים. למלכותי שאמרת והכינותי את כסא ממלכתך עד עולם: תשוה. מנחם פתר תשוה תשים תשית לשון אחד להם: תחדהו. לשון חדוה: את פניך. בגן עדן ורבותינו פירשוהו במלך המשיח הביאו ראיה לדב׳ ועד עתיק יומין מטא ולקדמוהי הקרבוהי ואומר והקרבתיו ונגש אלי: בל ימוט. ובחסד עליון הוא בוטח שלא ימוט: תמצא ידך לכל אויביך. כל מכת ידך שים לך להביא על אויביך: לעת פניך. לעת זעמך: באפו יבלעם. תפילה היא זו: פרימו מארץ תאבד. להב״ה הוא מתפלל שיאבד זרעו של עשו הרשע: כי נטו עליך רעה. כנגד טיטוס הרשע שאמר הרג את עצמו: בל יוכלו. לעשותה: כי תשיתמו שכם. אשר תשית אותם לחלק שיחלקו ישראל את ממונם כמו שנאמר והיה סחרה ואתננה וגו׳: במיתריך תכונן על פניהם. במיתרי קשתותיך תכונן חציך ותזמינם לירות על פניהם: רומה יי׳ בעזך. על הקמים ונשירה ונזמרה: אילת השחר. שם כלי שיר ד״א על כנסת ישראל שהיא אילת אהבים הנשקפה כמו שחר ורבותינו דרשוהו באסתר ומנחם פתר אילת לשון [illegible] כמו אילותי לעזרתי חושה: השחר. לשון שחרית ומנחם פתר לשון בקור כמו שוחר טוב יבקש רצון וכמו לשחר פניך: למה עזבתני. עתידי׳ היו ללכת בגולה ואמ׳ דוד תפילה זו על העתיד: רחוק מישועתי. ומדברי שאגתי: אקרא יומם. אני קורא לך מיום אל יום ואינך עונה: ואתה קדוש. ויושב לשמוע תהלות ישראל מימים קדמונים: ואנכי

בעזך ג׳ חס׳ בקריא׳ וסים׳ המלך יעננו ביום קראנו: כ״א קראינו ב׳ בקריא׳ וסים׳ כיי׳ אלהינו בכל קראינו• נהלת בעזך אל נוה קדשך• יי׳ בעזך ישמח מלך• אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים: ברכות ו׳ ה׳ חס׳ וחד מ״ל וסי׳ נמסר בסדר ויחי: עולם ועד ו׳ וסי׳ יי׳ מלך עולם ועד• כסאך אלהים עולם ועד:

יהוה הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

כא

למנצח מזמור לדוד: יהוה בעזך ישמח מלך ובישועתך מה יגיל מאד: תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה: כי תקדמנו ברכות טוב תשית לראשו עטרת פז: חיים שאל ממך נתתה לו ארך ימים עולם ועד: גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו: כי תשיתהו ברכות לעד תחדהו בשמחה את פניך: כי המלך בטח ביהוה ובחסד עליון בל ימוט: תמצא ידך לכל איביך ימינך תמצא שנאיך: תשיתמו כתנור אש לעת פניך יהוה באפו יבלעם ותאכלם אש: פרימו מארץ תאבד וזרעם מבני אדם: כי נטו עליך רעה חשבו מזמה בל יוכלו: כי תשיתמו שכם במיתריך תכונן על פניהם: רומה יהוה בעזך נשירה ונזמרה גבורתך:

כב

למנצח על אילת השחר מזמור לדוד: אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי: אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: בך בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו: אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו:

יי פרוק לן מליך תקיף קביל צלותן ביום מקרינן:

לשבחא תושבחתא לדוד: יי בעשנך ייחדי מליך משיחא ובפורקנך כמא ירנן לחדא: רגגת נפשיה יהבת ליה ופירוש ספוותיה לא כליתא לעלמין: ארום תקדמיניה ברכן כבן תשוי על רישיה כליל דהב סניא: חיי עלמא שאל מינך יהבת ליה ניגרא דיומיא לעלמי עלמין: סגי יקריה בפורקנך תושבחתא ושבחודה תשים עלוי: מטול די תשוויניה בירכן לעלמין תחדיניה בחדוותא די מן קדמך: מטול דמליך משיחא סביר ביי ובחסדא דעילאה לא יזוע: תדבק מחת אידך לכל בעלי דבבך פורענות ימינך תשכח לכל סנאך: תשוינון היך אתון נורא לעידני רוגזך יי ברגזיה יסלעמינון ותיכלינון בעור גהנם: בניהון מארעא תהובד וזרעיתהון מבני נשא: מטול דחשילו עלך בישתא חשיבו מחשבן בישן ולא יכלון: מטול דשויתינון לעמך כתף חד באיטוני משכניך תתקן אורחהון קדמיהון: איזדקף יי בעושנך נשבחא ונדוציצא בגבורתך:

לשבחא על תקוף קורבן תדירא דקריצת תושבחת לדוד: אלי אלי מטול מה שבקתני רחיק מן פורקני מילי אכליותי: אלהי אנא קרי ביממא ולא תקבל ובליליא לא שתקותא לי: ואנת קדיש דמיתב עלמא על תושבחן ישראל: עלך סברי אבהתנא סברי במימרך ושזבתנון: קדמך צלו ואשתיזבו ועלך אתרחיצו ולא בהיתו:

ואני כזית רענן• חיים שאל ממך• כי זה אלהים אלהינו• יסד ארץ על מכונה: תמצא ידך ג׳ וסי׳ תנחנא את אשר תמצא ידך• כל אשר תמצא• תמצ׳ ידך לכל איביך: כ״ב אילת ג׳ וסי׳ גם אילת בשדה• למנצח על אילת השחר• אילת אהבים ויעלת חן: יושב ב׳ מ״ל בסיפרא וסי׳ יושב בשמים ישחק• ואתה קדוש יושב:

יי׳. יש אומרים כי המלך דבק עם הושיעה וזה איננו נכון בעבור האתנח. ואחרי׳ אמרו שהוא הפוך ביום קוראנו יי׳ הושיעה כמנהג תופשי המלחמה בבואם יעננו. המלך שהוא דוד אמן כן יהיה וזה על דרך ברוך הבא כאשר אפר׳ והנכון שהוא הושיעה אותנו כי השם יודע נחשבתנו וככה אנא יי׳ הושיעה נא והפעול איננו כתוב והמלך הוא השם שהוא המלך באמת כי דוד משיחו הוא: למנצח. יי׳ בעזך ישמח מלך. יי׳ בעת שנתת לו ישמח וככה בישועתך: תאות. מה שיש בלבו: וארשת. מה שידבר בפיו והאל״ף נוסף כאלף ואזרועך וכמוה כרשיון מלך פרס: כי. תי״ו תקדמנו לנוכח השם ויהיה הפועל יוצא לשנים פעולים כלומר המלך שהוא מוקדם מן הברכות: עטרת. זהב עם פז אבנים יקרות סביבה כי כן מנהג המלכים ויתכן היות תי״ו תקדמנו לשון נקב׳ בעבו׳ ברכו׳ כדרך בנות צעדה עלי שור: חיים. שם לעולם על לשון רבים לא יפרדו כמו נעורים בתולים זקונים מלואים: ארך ימים עולם ועד. שלא הפחו׳ מני דורו׳: גדול. כל נושע לעולם יוסיף כבוד: הוד והדר תשוה. כמו תשית: כי. אמר השם לאברהם והיה ברכה והמסורר אמר ברכות לעד לנכח הוא חרעו: תחדהו. מגזרת חדוה: כי. הטעם אין לו בטחון בגבורתו רק בשם ובחסדו והזכיר עליון כנגד בל ימוט: תמצא. זהו חסד עליון שהשם אומר לדוד תמצא ידך והיא השמאלית וככה ימינך ליתר הפלאה וטעם תמצא כדרך והכרותי להם למען ימצאו אותם הקולעים והטע׳ לא יוכלו לנוס ולהפרד ולהמלט: תשיתמו. פניך. כעסך פני יי׳ חלקם ופניה לא היו לא עוד ויש אומרי׳ כי כף כתנור אש כמו בית כדרך בחצי לילה כחצות הלילה: פרימו. תי״ו תאבד לנכח דוד או למשיח כי אחריו כתוב כי נטו• מלת נטו יוצאה והפעול הוא רעה: מזמה. בכח ולא יוכלו להוציאה למעשה: כי. בעבור היות באתנחתא שב שכם הוא שכם אחד והטעם להיותם כחברים על דרך והכרותי להם למען ימצאו ומלת תכונן דרך קצרה כי הטעם תכונן הקשת בחציה: רומה. שב להודות השם בסוף המזמור כי כל זה יקרה לאויב בסוף בעזות השם כאשר אמר יי׳ בעזך ישמח מלך: למנצח על אילת השחר. כאשר ירצה כח עלות השחר ויש אומרים כי הוא שם כלי ניגון וידענו כי יו״ד אילותי כגבר אין איל בלא דגש על כן הוא רחוק להיות אילת נגזרת מזאת הגזרה והנכון בעיני כי הוא תחלת פיוט נעשה על דרך דברי חשק כמו אילת אהבים וזה המזמור על נועם ניגונו: אלי אלי. פעמים כי צרה היה וטעם אלי בעבור עזבתני ותחסר מלת אלי כאילו הוא או אלי רחוק מישועתי הם דברי שאגתי כמו שאגתי מנהמת לבי והוסיף דברי בעבור היותו בן אדם: אלהי. התימה כי אתה אלהי ואיך לא תענה והטעם כי אין לי אלוה אחר מבלעדיך ולא אקרא רגע אחד ואדום רק ולא דומיה לי: ואתה. תהלות ישר׳ הב׳ שם האדון כדרך בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו וכל זה בעבור היות יושב רוכב עם תהלות כי אם כי טעם יושב מלת עומד ויושב קדם סלה כמו שוכן עד כמו אתה יי׳ לעולם תשב ואתה תהלות יש׳ כדרך הוא תהלתך והוא אלהיך. וי״א כי אתה הנכב׳ בתוך תהלות ואתה הוא אלקיו המהולל כדרך בקרבך קדוש: בך. כבר בטחו בך בהיות בלא צרה היו לבטוח ובעת צרה שבטחו בך תפלטמו: אליך. לבדך זעקו ולא נכשלו על אחרי על כן לא בושו:

ואכני

אבן עזרא

ואנכי. רחוק הוא שיאמר איש דעתו על עצמו שאיננו איש רק ידבר כנגד האויבים שהם יבזוהו ואיננו נחשב בעיניהם למאומה: כלי. נגזרת לעג קשורה לעולם עם למ"ד: יפטירו בשפה. יפתחו כמו פטר רחם והבי"ת דרך בחות כמו לחמו בלחמי ויתכן שתחסר מלה: גל. תאר השם כדמות פועל על משקל לחם חום כי הגולל דבריו על השם כדרך גול על יי' דרכך: יפלטהו כי חפץ בו. השם כי טעם האומר כי הגולל חפץ בשם והכתוב אמר אם חפץ בו יי' ורבים ככה: גוחי. פועל או שם התאר כמו גוזי מגזרת ותגח בנהרותיך כמו מוציאי והזכיר זה כי הגולל על השם יצילהו כי הנה הוא גוחו מבטן שאין דעת לבו ולא כח: עליך.

הטעם עליך הושלכתי לא על שדי אמי כי את אתה מאכילם ומאכיל אותי ואתה ה הנותן לי כח לקבל עד שאגדל על כן אמר אלי אתה: אל תרחק ממני. דרך בחות בשירים תרחק עם קרובה: סבבוני. טעם רבים מכל פאת: אבירי בשן. כמו עגלי על דרך פרות הבשן: כתרוני. מן כתר מלכות שהוא ע עגול: פצו. פתחו כמו ופצתה האדמה ותחסר כ"ף מן אריה על דרך אם אוכלה הוא ואמר על אלה הפרים שהם טורפים כמו אריה ושואגים:

כמים. דרך משל מרוב הפחד היה כמים אשר לא יאספו כן כפזרו אבריו והתפרדו העצמות שהם מוסדי הגוף ונמס לבו בקרבו כאילו סרה דעתו: יבש. ולא יוכל לדבר על כן אמר אחר מהגאונים כי כחי הפך חכי ולפי ד דעתי בעבור היות ל ליחת התולדת הקושרת הכל המעמדת הגוף כינה הליחה בשם כח והנה יבש כאשר יקרה לזקן הבא בימים

ומלקוחי מגזרת ומלקחיה ואם איננו על משקלו: ולעפר מות. לעפר בני מות כמו ונבורתך במלחמ' ותשפתני כמו שפות הסיר: כי. יאמר כי סבבוהו כרים ואויבים אחרים שהם פחותים מהפרים ויותר מכעיסי' והם עדת מרעים וטעם כארי דבק עם הקיפוני שהקיפו כ כאריה ידי ורגלי ו והזכיר ידי כי בהם הוא נלחם ורגלי כי בהם יוכל לברוח: אספר. יש אומרים כמו אספרם מחול ירבון וכמוהו מי יספר שחקים בחכמה והטעם שהוא רזה ואין לו בשר והנכון בעיני בעבור שהזכיר והתפרדו כל עצמותי אמר כאשר אספר כמה עצמות יתפרדו ממני ישחקו אויבי כמו לראות בך ויתכן שהעצמות דרך משל לאנשיו שנבדלו ממנו בעת ברחו במלחמ': יחלקו. כפי מחשבת האויבים ודבריהם בעבור היותם בגדי מלוכ' ולולא היותו מלך לא היה טעם בדבריו וזה רמז: ואתה. איילותי. השם ואל יעלה על לבך איך יקרא דוד כי השם הוא איילותו ואורו וישעו ועזרתו וכל אלה מקרים כי חפצו להגיד כח עליון שקבלו: הצילה מחרב. כנגד עדת מרעים: מיד כלב. כנגד כי סבבוני: הושיעני. כנגד אריה טורף ושואג וטעם יחידתי בעבור היות כל נשמת אדם יחידה מתבודדת עם גופה מנשמת הכל ובהפרדה מגוייתה אז תאסף אל הכל וטעם ומקרני ראמים שהם חזקים מכל הקרנות ושמעתי בני איש אומרים כי הראם יפיל עצמו מהר גבוה על קרניו ולא תשברנה ורמים חסר אלף כמו ברחוץ הליכי בחמה וטעם עניתני כי כבר עשית לי חסד מצרה כזאת וטעם ומקרני כאילו הייתי על קרניו ואף כי קרניו גבוהים מכל הקרנות והעד ותרם כראם קרני וטעם עניתני כנגד אקרא יומם ולא תענה: אספרה. כנגד אספר כל עצמותי וטעם לאחי לאנשי סודי: ובתוך קהל אהללך. והנה היא התהלה שאומר להם: יראי. ויש הללוהו שב אל שמך הנזכר למעלה ואלה יראי יי' מהגוים על כן אין שם מלת כל כמו כל זרע יעקב ואמר לישר' גורו שיהיו כולם יריאים ואם תעת ידם על אויביהם יתנו העת לשם: כי. ולא שקץ. הרחיק ושנא: ענות. מגזרת עני ויש אומרים כמו מענה לשון על משקל שבות: מאתך. אתה הוא הסבה והיסוד לתהלתי כנגד ואהללך: ואכלו

ואנכי ט' ר"פ בקרי' וסי' ואנכי עמדתי בהר בימים הראשנים. ואנכי הסתר אסתיר פני. ואנכי לא חשאתי לך. ואנכי היום רך ומשוח מלך. רוגע הים ויהמו גליו. ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה לקבץ. ואנכי תולעת ולא איש. ואנכי נטעתיך שורק. ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים. וכל ר"פ דתריסר דכוו' עוזר ה' ב' וסי'

ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם: כל ראי ילעיגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש: גל אל יהוה יפלטהו יצילהו כי חפץ בו: כי אתה גחי מבטן מבטיחי על שדי אמי: עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה: אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר: סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני: פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג: כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי: יבש כחרש כחי ולשוני מדבק מלקוחי ולעפר מות תשפתני: כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני כארי ידי ורגלי: אספר כל עצמותי המה יביטו יראו בי: יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל: ואתה יהוה אל תרחק אילותי לעזרתי חושה: הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי: הושיעני מפי אריה ומקרני רמים עניתני: אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך: יראי יהוה הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל: כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע: מאתך תהלתי בקהל רב נדרי אשלם נגד יראיו:

ואנא זחיל חלש ולא גבור ככל חסודי בני נשא ומתרמרמותא דעממי: כל דמחמיין לי ירהבון עלי מתגרין בסיפוותהון יטלטלון ברישהון: ושבח קדם יי ושיזביה יתיה מטול דאיתרעי ביה: מטול דאת אפקתני מכריסא אסברתני על תדיי אמי: בסעדך איתלקית ממעינא מכריסת דאמי אלי את: לא תתרחק מיני מטול דעקתא קריבא ארום לית פריק: אחזרו עלי עממיא דמתלין לתורין סגיאין רובני מתנן אקפוני: פתחו עלי פומהון היך כאריא אכלי ותביר: היך כמיא איתשדת ואתפרפרן כולהון גרמיי הוה לבי מתמסי היך שעוא בגו מעיי: ייבש היך פחר חילי ולישני אדביק מוריגיי ולבית קבורתא אמטתני: מטול דאחזרו עלי רשיעי דמתילין לכלביא סגיעי כינשת מבאישין אקפוני נכתין היך כאריא אידי ורגלי: אחוי כל חל בשושי גרמיי אינון מסתכלין מבזן לי: מפלגין לבושיהון ועלוי פתאגאי ירמון עדבין: ואנת יי לא תתרחיק תוקפי לסיועי אוחי: פצי מקטלין דחרבא נפשי מן אידא דכלבא רוחא דגושמי: פרוקני מפום אריא וממלכין דתקיפין ורמין כרימנא קבילתא צלותי: אחוי גבורת שמך לאחי במצע כנישתא אשבחינך: דחלייא דיי שבחו קדמוי כל זרעא דיעקב הבו ליה יקר ואזדעזעו מיניה כל זרעא דישראל: מטו דלא בסיר ולא שאיט צלותהון דעניי ולא סליק שכנתיה מביניהון ובצלואיהון קדמוהי מקביל: מינך תושבחתי בכנשת סגיעת עמא נדרי אשלם קביל דחלוי:

נמסר בישעיה סימן לא': ולשוני ג' בקריאה וסי' ולשוני מדבק מלקוחי. ולשוני תהגה צדקך. ולשוני אם יהגה רמיה: הצילה כל ליש' מל' בב' חס' וסי' וישמע ראובן ויצלהו. ויצלני מחרב פרעה. אשר מצאתם בדרך ויצלם יי'. אשר הצלני מיד הארי. ויצלני מכל צרה. כי אתך אני להצלך דירמיה. משוזב ומצל: שמע ד' בקריאה וסי' זה עני קרא וי' שמע. צעקו וי' שמע ומכל. כי לא בזה ולא שקץ ענות עני. ויגד להם מיהוג. וסימ' בלשון ארמי מניהו צוח כסכינא ואיתבזי.

רשי

ואנכי תולעת. כל ישראל מכנה כאיש אחד. יפטירו: יפתחו כמו פטר רחם ופטר חמו' פוטר מים: גל אל יי'. כמו לגול ים לאדם לגולל יהבו ומשאו אל יוצרו למען יפלטהו: גוחי. מוציאי ומוסכי כמו יגיח ירדן אל פיהו: מבטיחי על שדי אמי. זמנת לאדם שדים ליסעון עליהם למחיה: עליך השלכתי מרחם. כשלכתי מרחם מאז הוצאתני מ מרחם כמה דאת אמר העמוסים מני בטן מאז כולדו השבטים כ כשאם ונהלם: פרים רבים. מלכיות חזקים: אבירי בשן. גם הוא לשון פרים. בבשן שהם שמנים: כתרוני. סבבוני ככתר המקיף את הראש: אריה טורף. כבוכד נצר: כדונג. שעוה הנימוחה מחום האש: מלקוחי. הם החנכיים שקורין פאליים בלע"ז כשאדם מצר אין רוק מצוי בפיו ומנחם פתר מלקוחי אכטיילאס בלע"ז כמו במלקחים לקח והמלקוח הן הסניים אשר דמו למלקוחי חרשים: ולעפר מות. לדכאות מיתה: תשפתני. אתה מושיבני לשו' שפיתת קדירה שפות הסיר ומנחם פתר כל לשון שפיתה לשון שימה: כארי ידי ורגלי. כאילו הם מרוכאים בפי ארי וכן אמר חזקיה כארי כן ישבר כל עצמותי. אספר כל עצמותי. כאב עצמי: המה יביטו. שמחים לאידי: ועל לבושי יפילו גורל. בוזזים את נכסינו: אילותי. כחי כמו הייתי כגבר אין איל וכמו יש לאל ידי: הושיעני מפי אריה. כאשר מקרני ראימים עניתני זה ה האמורי אשר כגוב' ארזי' גובהו ל' ואחר מלכים: אספרה שמך לאחי. בהתאסף כל כנסייתי וכן אומר להם יראי יי' הללוהו אלו הגרים וכל זרע יעקב: וגורו. לשון יראה: ענות עני. צעק' דל כל ענייה שבמקר' לשון צעקה ועוד יש לפתור ענות לשון הכנעה כמו לענות מפני שהוא ככנע ומתפלל לפניך. ואכלו

יאכלו. הטעם שהענוים יאכלו וישמחו וישבעו מרוב השמחה בראותם כי השם הושיע העני אשר אין עוזר לו ׃ וטעם יחי לבבכם זה יאמר איש לרעהו כדרך ותחי רוח יעקב אביהם כי לבו היה כמת׃ יזכרו. טעם אפסי ארץ כי השומעים אף על פי שהם בקצה הארץ יזכרו זה הפלא שעשה השם וישובו לעבדו ואלה הנם ענוים על כן אמר כל משפחות גוים׃ כי. אז יודו כי לשם לבדו המלוכה וגם הכתוב הוא כמו והנבואה עודד הנביא שהטעם והנבואה כנבואת עודד ורבים כמוהו כאילו אמר כי ליי׳ המלוכה וה׳ מושל בגוים׃ אכלו. זה הפסוק כנגד יאכלו ענוים וישבעו כי דשני ארץ הם המתענגים בעולם הזה לאכול כל דשן ודשני ארץ הפך ענוים והטעם אם יתעדנו בעולם הזה בסוף ובאחרית ימיהם ישתחוו למלך האוסף רוחם ואין כח בהם למרות וככה לפניו יכרעו כל יורדי עפר וטעם ונפשו לא חיה על דרך בנות צעדה עלי שור כי אחד מהם לא יוכל לחיות נפשו וזה רמז כי ת תאבד נפשם בעולם הזה הפך הענוי׳ שכתו׳ בהם יחי לבבכם לעד׃ זרע. וי״ו לפניו גם וי״ו יעבדנו שב אל כי ליי׳ המלוכה והטעם כמו וחסד יי׳ מעולם ועד עולם על יראיו וככה בני עבדיך ישכנו ותחסר מלת אשר כמו עם לבבו׳ שלם כאילו הוא זרע אשר יעבדנו והם בני הענוים ה הנזכרים למעלה וטע׳ לדור לדור הבא על כן אחריו יבואו על דרך דור הולך ודור בא׃ לעם נולד. הוא דור שלישי וטעם צדקתו על דרך צדקתו עומדת לעד גם בעולם הזה׃ מזמור לדוד יי׳ רועי לא אחסר. זה המזמור ככבד ודמה עצמו כ כשה שמשכנתו על ה הרוע׳ והנה השם הוא הרועה אותי על כן לא אחסר כלום והטעם לא יחסר לי מה שאני צ צריך כדרך מלא׃ בנאות. הטעם שימצא הדשא ויהיה שם נוה קרוב שלא יגע בצהרים בעת ש שתרבץ השה׳ ועל מי הזכיר המים וטעם מנוחות הפך נחל שוטף׃ נפשי. הזכיר כי הרועה לא ידפקנו ל להוליכו ממרעה אל מרעה בניחוץ רק נפשי ישובב בטובה ונחת וטעם במעגלי צדק שלא יוליכנו על גבעות ועל עמקים וכל זה לא למעני הוא עושה רק למען שמו למען כפר שמו בכל הארץ כי הוא רועה טוב ורחמן ואין כמוהו׃ גם. הטעם אם תקראנה גזירות השמי׳ שהשם גזר מימי קדם לבוא רעה בעולם ודמה הרעה לגיא צלמו׳ לא אירא רע לא אירא שרע יהיה לי כי שבטך יראה לי הדרך עד שאבא וזה השבט והמשענת בה יתנחם לבו והטעם כאשר תבואנה שנת רעה לעולם השם יסבב סבות לאוחזי׳ בו לחיותם ברעב ולהציל ממות נפשם והטעם מות שאיננו כדרך התולדת כמו מתי מלחמה ומגפה. תערך. כנגד כדרי. כנגד בנאו׳ דשא. על דרך מעוף צוקה והנה השלחן כנגד הדשא וכוסי רויה כנגד על מי מנוחות ורויה תאר השם כמו אשה חכמה ומרוב דשן המטעמים שהם על השלחן ראשו מדושן כאילו הוא בלול בשמן רענן וטעם זה המזמור על עבדי השם העוזבים תאות העולם והם שמחים בחלקם ויחשבו כי לחם ומים כנגד כל תענוג המטעמי׳ כי מחשבתם ולבם על תענוגי העולם הבא על כן יכחו תענוג רגע בעבור תענוג עולם על כן אמ׳ אך זאת כל מחשבתי וטעם ירדפוני כל כך ארגיל עצמי לעשות טוב וחסד טוב לנכשי וחסד עם אחרי׳ ללמדם ולהורותם לעבוד את יי׳ עד שיהיה לי חוק כי אילו רציתי להניח הטוב רגע אחד הוא היה רודף אחרי׳ וטעם ושבתי פעם אחר פעם כדרך כלה שב במרוצת׳ וי״א כמו ושקטתי מגזרת בטובה ונחת תושעון והנה הטעם כי לעולם אעשה טוב וחסד כל ימי אשב בבית השם להכיר מעשיו וזאת היא התפלה באמת כי אז יתבודד מבני אדם׃ לדוד. ליי׳ הארץ ומלואה. כי הוא על ימים. בעבור שים מקומות בארץ יקבלו כח עליון כדרך וזה שער השמי׳ על כן החל לאמר ליי׳ הארץ בעבור בהר יי׳ וטעם ליי׳ הארץ כי בדרך התולדת נבראה להיותה תחת המים ובחפץ השם יבש קצתה והיא המחצה אשר היא מגולה על כן כי הוא על. ויאמר רבי משה כי פי׳ על כמו עם כמו ויבואו האנשים על הנשים והטעם שלא היה על מתכונתי שרה שיחיו בני אדם עליה כי אם שיהיה סביבה ימי׳ ונהרות ובן בלעם אמר כי הטעם שהיכל רחוקה מנהר או ים׃ מי. הר יי׳. זה הר המוריה וזה המזמור חברו דוד אחר דבר גרן ארונה היבוסי׃ ומי יקום. הטעם לדור בו׃

[marginal note:] יחי ל׳ ראוכן וכל יחי המלך וכל׳

כ״ג מזמור לדוד א׳ ר״ף וסימ׳ נמסר לעיל בריש ספרא סימ׳ ג׳ ׃ ינחני ב׳ וסימ׳ מן ארם ינחני בלק׳ נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק׳ וחסד ה׳ וקמצין וסימ׳ טבא רדף חייא ונטר אסתר. ופי׳ אך טוב וחסד ירדפוני. רדף צדקה וחסד. חיים וחסד עשית עמדי. שומר הברית וחסד דעזרא. ותשא חן וחסד לפניו׃ כ״ד כל

יאכלו ענוים וישבעו יהללו יהוה דרשיו יחי לבבכם לעד׃ יזכרו וישבו אל יהוה כל אפסי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחות גוים׃ כי ליהוה המלוכה ומושל בגוים׃ אכלו וישתחוו כל דשני ארץ לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה׃ זרע יעבדנו יספר לאדני לדור׃ יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה׃

כג

מזמור לדוד יהוה רעי לא אחסר׃ בנאות דשא ירביצני על מי מנחות ינהלני׃ נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו׃ גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני׃ תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה׃ אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית יהוה לארך ימים׃

כד

לדוד מזמור ליהוה הארץ ומלואה תבל וישבי בה׃ כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה׃ מי יעלה בהר יהוה ומי יקום במקום קדשו׃

[masoretic marginal notes:] ו׳ · ח׳ · ז׳ · ל׳ ל׳ חס׳ · ח׳ · ל׳ · ל׳ · א׳ · ז׳ כ״כ · ל׳ רפין · ג׳ · ח׳ל״פ · א׳ · ל׳ · נ׳ ל״כ · ל׳ · ב׳ מן אדם · ל׳ בכוי׳ · ל׳ אם׳ · ל׳ · ה׳ · צ׳ · לט׳ · ז׳ ריקדים דוך לאתחור · ג׳מ״ל · ד׳ · ר׳ · נ׳ · ב׳ לבכי זעמו · ל׳

ייכלון ענוותני וישבעון ישבחו קדם יי׳ דתבעין ליה ישרי רוח נ נבואה ברעיוני לבכון לעלמין׃ ידכרון ניכסוי ויתובון קדם יי׳ כל סייפי ארעא ויסגדון קדמך כל גנסת עממיא׃ מטול דמן קדם יי׳ מלכותא ושליט בעממיא׃ וסגידו כל רהיני ארעא קדמוי גחנין כל נחתין ביה קבורתא ונפש רשיעא לא ייחי׃ זרעיה דאברהם יפלחון קדמוי יתחוון כח גבורתא דיי׳ לדרא בתראה׃ יתובון בניהון ויתנון צדקתיה לעמיה דעתיד למלך פ פרישן דעבד׃

תושבחתא לדוד יי׳ דזן ית עמיה במדברא לא חסרו כולא׃ באתר ציחתא בהניית דאיתאין ישרינני על מי ניחיא דברני׃ נפשי ייתיב במנא דברני בהלכות צדקא מטול שמיה׃ ברם כד אזיל בגלות במישר טולא דמותא לא אדחל מבישתא מטול דמימרך בסעדי תיגראך תריצא ואוריתך הינון ינחמונני׃ סדרת קדמי פתור מנא זקיף קבל מעיקי דהינתא בעופיא פטימיא גושמיה ובמשח רבותא ריש כהניי כלידי רוותא׃ ברם טבתא וחסדא ירדפונני כל יומי חיי כד אתיב בבירת מקדשא דיי׳ נגדא דיומנא׃

לדוד תושבחת דיי׳ הא ארעא ובריתהא תבל ודיתבין בה׃ מטול די הוא על ימא שויתיתאה ועל נהרותא אתקינאה׃ מאן יכק לטור בית מקדשא דיי׳ ומאן יקום באתר קודשיא׃

ספרא לדוד כב״ז לדוד מזמור וסימ׳ לדוד מזמור ליי׳ הארץ ומלאה. לדוד מזמור דקוה קויתי. למנצח לדוד מזמור יקום אלהים ויפוצו איביו. לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה׳ למנצח לדוד מזמור אלהי תשועתי. למנצח לדוד מזמור נאם יי׳ לאדני. למנצח לדוד מזמור יי׳ חקרתני ותדע׃

רשי

יאכלו ענוים. לעת הגאולה לימות המשיח׃ יחי לבבכם לעד. כל זה אומר לפניהם׃ יזכרו וישובו אל יי׳. יזכרו האומות הרעה שמצאתנו כשיראו את ה הטובה וישובו אל יי׳׃ כי ליי׳ המלוכה. כשיראו שחוזרת לך המלוכה והממשלה׃ אכלו וישתחוו כל דשני ארץ. הרי זה מקרא מסורס אכלו ענוים כל דשני הארץ וישתחוו ליי׳ בהלל והודאה על הטובה דשני ארץ טוב חלב הארץ כל זה יראו א אפסי הארץ וישובו אל יי׳׃ לפניו יכרעו. אז כל מתי האומות מתוך גיהנם ולא ירחם עליהם לחיות את נפש׳ מגיהנם׃ ונפשו. של כל אחד ואחד. לא חיה. לא יחיה ורבותינו דרשו מן המקר׳ הזה שהמתי׳ לפני מיתתם בעצ׳ כטילת נשמה רואין פני שכינה׃ זרע יעבדנו וגו׳. זרע ישר׳ אשר תמיד עובדים אותו׃ יספר ליי׳ לדור. כרם המקרא ודורשהו יסופ׳ לדור אחרון לשם יי׳ ולשבחו את אשר עשה לאותו זרע׃ יבאו. הראשונים ויגידו צדקתו לעם ה הנולד כי עשה להם צדקה׃ מזמור לדוד. אמרו רבותינו כל מקום שנא׳ מזמור לדוד מנגן ואחר כך שורה עליו שכינה מ מזמור להביא רוח הקדש לדוד וכל שנאמר בו לדוד מזמור ש שרתה עליו שכינה ואח׳ כך אמר שירה׃ יי׳ רועי. במדבר הזה שאני הולך בו בטוח אני שלא אחסר כלום׃ בנאות דשא. בנוה דשא׳ לפי שהתחיל לדמות מזונותיו למרעה בהמה שאמ׳ יי׳ רועי נופל על הלשון של יי׳ רועי נאות דשא ומזמור זה אמר דוד ביער חרת למה נקרא שמו יער חרת שהיה מנוגב כחרס ו והרטיבו הבא׳ מטוב של העולם הבא מדרש תלי׳׃ נפשי ישובב. רוחי שהופג בצרות ובמבוכה ישובב לקדמותו׃ במעגלי צדק. בדרכי מישור שלא אפול ביד אויבי׃ בגיא צלמות. בארץ חשך ועל מדבר זיף אמר כל צלמות לשון חשך פירשו דונש בן לברט׃ שבטך ומשענתך. יסורין שבאו עלי ומשען שאני בטוח על חסדך שניהם ינחמוני שיהו לי לסלוח עון ובטוח אני שתערוך לפני שלחן היא המלכות׃ דשנת בשמן ראשי. כבר משחתני על פיך למלך׃ כוסי רויה. לשון שובע׃ ליי׳ הארץ. ארץ ישראל ותבל שאר ארצות׃ על ימים יסדה. שבעת ימים מקיפין ארץ ישר׳ וארבע נהרות ירדן וירמוך קרמיון ופוגה׃ מי יעלה בהר יי׳. אף על פי שכל יושבי תבל שלו אין הכל כדי ליקרב אליו אלא אלה נקי כפים וגו׳׃ לא

12

נקי. בעבור היות כל המעשים בידים הזכיר נקי כפים שלא עשה רע והוא בר לבב שהוא העיקר ונפשו עצם כבוד השם כמו נשבע יי׳ בנפשו וכתוב נפשי דרך כינוי בעבור כבוד השם על דרך והייתי אני ובני שלמה חטאים כאשר פירשתיו והנה הזכיר המעשה והלב והלשון: ישא. אמר ישא ברכה כנגד לא נשא לשוא נפשי: זה׳ רמז לדור שנבנה הבית בימיהם במות דוד ואחר כך שב לנכח השם כי זה הדור הם מבקשי פניך. סלה באמת יעקב סלה פי׳ הם זרע יעקב ואין צורך לפי׳ אחר שאמ׳ תחסר מלת אלהי יעקב: שאו׳ אמרו קדמונינו ז״ל כי זה רמז להכנס ארון אל בית קדשי הקדשים על כן כתוב למעלה במקום קדשו וזה שאומר לשערים דרך משל והטעם היות ה המקום שבו הארון נכון מכל הר גבוה ונשא בעבור הכבוד שמוכן שם וטעם שערים ופתחי עולם שהם רבים ופתחי ע עולם שהם עומדים ל לנצח בעבור כבוד ה הכבוד וטעם מלך הכבוד שבעבורו היה כבוד הבית הגדול: מי׳ אם ישאל השוא׳ מי זה מלך הכבוד ה התשובה יי׳ עזוז וגבור שירא׳ גבורתו במעשיו וילחם בעבור קדושיו והנה הטע׳ כי במכון הכבוד בין ישרא׳ ישכנו לבטח כי לא יפחד מן האויב: שאו. פעם שנית רמז לשוב הכבו׳ בבוא הגלו׳ כי לא היה הכבוד בבית שני וראשיכם הראשון ב בעבור אחר כאילו א אמר ושאו פתחי עולם ראשיכם: מי׳ תוספת והוא בעבור שיעמוד בית שלישי ולא הזכיר גבור מלחמה בעבור וכתתו חרבותם לאתים והארץ תשקט מכל מלחמה וטעם יי׳ צבאות שיהיו אנשי הדור כמו מלאכי ה השם וטעם יי׳ צבאו׳ כי נקר׳ השם ככה בעבור צבא השמים כאשר פירשתי לא בצבו׳ צבא ישראל כאשר אמר ה

לדוד אליך יי׳ נפשי אשא. אמר רבי משה טעם נפשי אשא כדרך מנחה כמו וישא משאות והנכון בעיני שהוא כמו ואליו הוא נושא את נפשו לא לאחר: אלהי׳ יתכן להיות בי״ת בך בטחתי תחת הבי״ת כמו וי״ו ולמדני תחת הוי״ו או ככה נמצא והנה בטחתי בך אלהי ראוי שאבוש: גם. האמת והראוי שיבושו הבוגדים ריקם כמו חנם והמ״ם נוסף: דרכיך׳ הם דרכי השם והתולדת שברא בדרך חכמה: וארחותיך. על יד הנביא והם הארחות שצוית: הדריכני. זה הפסוק נכבד והטעם שיחזק שיעזרהו השם בדרך האמת עד היותו רגיל וזה טעם ולמדני כמו למוד מדבר כעגל לא לומד וטעם אלהי ישעי שיושיעהו ומכל דבר שימנעהו ללכת בדרך האמת כי אין לי מי אקוה זולתך: זכור׳ מבקש רחמיו וחסדיו שלא יגמלנו על מעשיו הקדמונים שמנעוהו עד עתה להבין דרכי השם באמת על כן אחריו חטאות ופשעי הפשע שיצא הפושע מתחת הרשות והעד על כל דבר פשע ומטעם כחסדך בעבור כי אתה מקור החסד ומבוע הטוב על כן אחריו טוב ופתחות הבי״ת בדרך שהוא דרך השם כאשר החל דרכיך יי׳ הודיעני והנה יורה החטאים אי זה הדרך הישר והענוים ידריכם בדרכו וירגילם עד שיהיה להם חוק ומשפט: כל ארחות יי׳. בתחלה חסד ואחרי כן אמת: לנוצרי בריתו. על דרך נוצר חסד לאלפים: למען. כי רב הוא. אע״פ שהוא רב כדרך כי עם קשה עורף כי חטאתי לך. ויש׳ ומרים למען הודיע שמך והנכון שיודע שמך סלח: מי האיש. הוא הנזכר כמו וחזקת והיית לאיש והטעם כי יראת השם תביאנו אל הדרך שיבחר בה: נפשו. טעם נפשו הדרך כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא והיא המתה בהפרד הנשמה וטעם תלין כמו תשכב והטעם כי עד יום מותו יהיה בעולם הזה בטוב ויש אומרים כי זה רמז לחיי נשמתו ותהיה בטוב: סוד. סודות האלהים לא יתגלו כי אם ליראיו ואף כי אחרי שתלין נפשו והזר ליראיו כאשר החל ירא יי׳: עיני

לא נשא לשוא נפשי. לא נשבע בשמי ובנפשי לשוא מצינו לשון שבועה נופל על נפש שנאמר נשבע יי׳ צבאות בנפשו: זה שכך מעשיו הוא דור דורשיו: שאו שערים ראשיכם. בימי שלמה בנו כשיבא להכניס ארון לבית קדשי הקדשים ודבקו שערים זו בזו אמר עשרים וארבע רננות ולא נענה עד שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך: פתחי עולם. פתחים שקדושתן עולמית: נפשי אשא. אכוין לבי: הבוגדים ריקם. הגזלנים והחמסנים המוסיפי׳ את העניים ריקם מנכסיהם כמו ואת לבה שוררי ריקם: הדריכני. אדרוכמוי״י בלע״ז: אותך קויתי כל היום. הוא העולם הזה שהוא יום לאומו ולילה לישר׳: כי מעולם המה. מימות אדם הראשון שאמרת לו ביום אכלך ממנו מות תמות ונתת לו יום א׳ משלך שהוא אלף שנים: כחסדך זכור לי אתה. הראוי לחסדך זכור לי אלו מעשים ט טובים שיבדי: טוב וישר יי׳. וחפץ להצדיק בריותיו: על כן יורה חטאים בדרך. תשובה ד״א יורה חטאים לרוצחי׳ שנ׳ תכין לך הדרך וגו׳ מקלט מ מקלט היה כתוב על פרשת ד דרכים כו׳ כדאיתא במכות: למען שמך. הרב סלח לעוני: כי רב הוא. כי נאה לרב לסלוח עון רב: מי זה האיש ירא יי׳. הבה יורנו בדרך שהוא בחר הוא דרך הטוב: נפשו בטוב תלין. כשילין בקבר תלין בטובה נפשו: כי

ראשיכם ו׳ בקרי׳ וסימ׳ ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם: אתם נצבים היום׳ את הנביאים ואת ראשיכם החוזים׳ ופאריכם על ראשיכם. שאו שערים׳ וחכרו: מי הוא זה ג׳ דסמיכי וסימ׳ מי הוא זה ערב את לבו׳ כי הוא זה מלך הכבוד תניינא׳ מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו: ב״ה לדוד ב׳ בטעם

נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת יהוה וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דרשו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד יהוה עזוז וגבור יהוה גבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יהוה צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

כה

לדוד אליך יהוה נפשי אשא: אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו אויבי לי: גם כל קויך לא יבשו יבשו הבוגדים ריקם: דרכיך יהוה הודיעני ארחותיך למדני: הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך קויתי כל היום: זכר רחמיך יהוה וחסדיך כי מעולם המה: חטאות נעורי ופשעי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה למען טובך יהוה: טוב וישר יהוה על כן יורה חטאים בדרך: ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו: כל ארחות יהוה חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתיו: למען שמך יהוה וסלחת לעוני כי רב הוא: מי זה האיש ירא יהוה יורנו בדרך יבחר: נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ: סוד יהוה ליראיו ובריתו להודיעם:

דכי אידיא וברי רעיונא דלא אומי על שקרא לחייבא נפשיה ולא קאים לניכלא: יקבל ברכתא מן קדם יי׳ וצדקתא מאלהא פורקניה: דנן דרא דתבעין ליה דבעיין סבר אפוי יעקב לעלמין: זקפו תרעי בית מקדשא רישיכון ואזדקופו מעלני עלמא ויעול מלך יקירא: מן הוא דיכי מלך יקירא יי׳ עשין וגיבר יי׳ מרי גבורת ועביד קרבא: זקופו תרעי גינתא דעדן רישיכון ואזדקפו מעלני עלמא ויעול מלכא יקירא: מן הוא דיכי מלכא יקירא יי׳ צבאות הוא מלך יקירא לעלמין: לדוד קדמך יי׳ נפשי אטול בצלו: אלהי בך איתרוחצית לא אבהית לא יחדון בעלי דבבי עלי: ברם כל דסבריין לך לא יבהתון יבהתון בזוזין וסריקיא: אורחתך יי׳ אודע יתי הילכתך אליף יתי: דברני בזכותך ואליפינני ארום את הוא אלהא פורקני יתך סברית כל יומא: אידכר רחמיך יי׳ וטבוותך ארום מן עלמא הינון: חובי טליותי ומרדי לא תדכר כטבוותך אדכר לי אנת מטול טיבותך יי׳: טב ותריץ יי׳ בגין כן מליף חייביא באורחא: מדריך עינוותני בדינא ומליף עינוותני אורחיה: כל הלכתיה דיי׳ טיבו וקשוט לנטרי קיימיה וסהידותיה: מן בגלל שמך יי׳ ותשבוק לחובי ארום סגי הוא: מן הוא דין גברא דדחיל מן קדם יי׳ יליפיניה באורחא דא תרעי: נפשיה בטיבותא תבית ובנוי יחסנון ארעא: רזא דיי׳ גליא לדחלוי וקיימיה לאודעותהון:

פור בסיפרא וסימ׳ לדוד אליך יי׳ נפשי אשא. לדוד אליך יי׳ אקרא: הבוגדים ה׳ מל׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ ובגד בוגדים בגדו. לכה הביט בוגדים. יבושו הבוגדים ריקם. ורשעים מארץ יכרתו. אף היא כחתף תארב: אתה מ״ב פתחין באתנחתא בסיפ׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא בערך פתח: ועדותיו ה׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר ואתחנן: יבחר ה׳ קמצין וסימ׳ נמסר ביהושע סוף סימ׳ ט׳: בטוב ד׳ חטפי׳ בקריא׳ וסימ׳ לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב. ביום טובה היה בטוב. לכה נא אנסכה בשמחה. נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ:

עיני · הנכון בעיני כי טעם מרשת רגלי תאות היצר הרע והנשמ' נתפשת ברשת התאוה וזה דרך משל ואם השם לא יעזרהו אין לאל ידיו לצאת מהרשת על כן הוא יוציא · פנה · כי הנשמה יחידה וככה הלב וטעם עני בעבור חסרון כחו לעמוד כנגד התאוה : צרות לבבי · הוא השכל הנטוע בלב על כן נקרא בשמו והרחיבו פועל עומד והטעם שהם רבות ויש אומרים כי לבבי פעול והוא רחוק כי אחריו ממצוקותי : ראה עניי · מן עניי ורב עמלי למנוע עצמי מן התאוה : ושא לכל חטאתי · שעברו : ראה · ועוד שיפחד מאויבי חנם שישנאוני חמס שיתכנוני ויהיו סבה שלא אלמד דרכיך : שמרה · אל אבוש · תאסר אקוה להיות עבד השם : תום · תום לבבו ויושר מעשיו יצרוהו שלא ילך בדרך עקש גם נכון הוא שיצרוהו מן האויבים על כן אחריו פדה וכמו שהתפלל שהשם יצרהו ואל ימשלו בו שונאיו כן יפדה כל ישראל : לדוד שפטני · אמ' רבי משה כי טעם שפטני קח משפטי ועשה לי דין מאויבי והנכון בעיני שטעמו קח הדין ממני אם כ כטה לבי מאחריך על כן כי אני בתומי כמו תמים תהיה : וביי' בטחתי · שיעזרני להיות לבי שלם על כן לא מעדתי : בחנני · ידוע כי השם ידע ת הנסתרות והנה הטעם כי אתה תדע לבבי כ כבוחן הכסף : כי · כאילו אני רואה ח חסדיך לעולם לנגד עיני : והתהלכתי · להרגיל כדרך ויתהלך חנוך : באמתך · בדרך האמת : לא · מתי שוא · הפך דרך האמת : נעלמים · מגזרת ונעלם דבר ש שיעשו דברים לא כן בסתר ויש אומרים מגזרת עלם שהוא א אוהב השחוק והלעג : שנאתי · הזכיר הליכה והתהלכתי ואחר כן שבת לא ישבתי ואחר כן הביאה לא אבוא והנכון בעיני כי הטעם לא אבוא בסודם והזכיר פעם אחרת ועם רשעים לא אשב כי מתי שוא הם בדבור והרשעים במעשה : ארחץ · טעם בנקיון שלא עשה אחת ממנו לא תעשה ואז אסובב מזבחך בעולות : לשמיע · כמו להשמיע וכמוהו לשמיד ת מעוזניה ונפלאותיך פעול לתלת לשמיע ו ולספר : יי אהבתי מעון ביתך · כנגד לא ישבתי עם מתי שוא ו וטעם ביתך ששם ה

כי יחיד ועני אני · ושן רמ' תלויים בו ולנגדן אני יחיד לפיכך פנה אלי וחנני כי תפילתי צריכה ל לתשועת כל ישראל : ראה עניי ועמלי · ועל ידיהם שא לכל חטאתי : שנאת חמס · שלא כדין : יצרוני · ישמרוני : שפטני יי' · ובמקום אחר הוא אומר אל תבא במשפט וגו' אמר דוד כשאתה דן את הרשעים שפטני כי לפי הרשעי' אני צדיק וכשאתה דן את הצדיקים אל תביאני במשפט : ועם נעלמים · הנכנסין בסתר לעשות במחשך מעשיהם : לא אבא · אינני רגיל לבא וליכנס במקהלם : בנקיון · שאין גזל במצות שאני מקיים לולב הגזול פסול : לשמיע · כמו להשמיע : זמה · כל זמה שבמקרא לשון מחשבה יש ל לטוב ויש לרעה : כל נפלאותיך · זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לגוג ויש בו לימות המשיח ויש בו לעתיד לבא : רגלי עמדה במישור · בדרך ישר :

בזאת

ושא ג' בקריאה וסימ' עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה · ושא את כספר שמותם דפקוד כל זכר · ושא לכל חטאתי : כו' לדוד ז' בטעם בסיפרא וסים' לדוד שפטני יי' · יי' אורי וישעי · ריבה יי' את יריבי לחם · אל תתחר במרעים · לדוד ברכי נפשי · לדוד אודך בכל לבי · לדוד ברוך יי' צורי : ומקום ג' וסי' ומקום רגלי

עיני תמיד אל יהוה כי הוא יוציא מרשת רגלי : פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני : צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני : ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי : ראה איבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני : שמרה נפשי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך : תם וישר יצרוני כי קויתיך : פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו :

כו

לדוד שפטני יהוה כי אני בתמי הלכתי וביהוה בטחתי לא אמעד : בחנני יהוה ונסני צרופה כליותי ולבי : כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך : לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא : שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא אשב : ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יהוה : לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך : יהוה אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך : אל תאסף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי : אשר בידיהם זמה וימינם מלאה שחד : ואני בתמי אלך פדני וחנני : רגלי עמדה במישור במקהלים אברך יהוה :

כז

לדוד יהוה אורי וישעי ממי אירא יהוה מעוז חיי ממי אפחד : בקרב עלי מרעים לאכל את בשרי צרי ואיבי לי המה כשלו ונפלו :

ב' · ל' ומל' ל' · ג' · ל' חס' ל' · ג' מלעי' · ל' לשון תמימות ל' · ז' נטע' בביס' · ב' ואין אין טמאה · ברכה ק · ב' תר מלרע ל' · ב' וג' בליש' · ב' תר מל' · ל' וחס' ל' · ג' · ח' וכל מכין דכו' · ד' י' מל' בליש' · ז' בטע' · ל' וחס' וחד בקרב אים

עיני מסתכלין תדיר קדם יי ארום הוא יפיק ממצדתא ריגלי : אסתכי לוותי וחוס עלי מטול דיחידאי ועניא אנא : עקתין דלבבי פתיין משינוקי אפיק יתי : חמי סיגופי וטורחי ושבוק ל לכולהון חובי : חמי בעלי דבבי ארום סגיעו וסנאתא דחטופין סנו יתי : טור נפשי ושיזיב יתי לא אבהת מטול דסברית לך : שלמות ותריצותא יטרוננני ארום סברית במימרך : פרוק יי ית ישראל מכל עקתוי : לדוד דוין יתי יי ארום בשלמותי אנא הליכית ובייי סברית כליתי לא אזדעזע : בחון יתי יי ונסי יתי סנין כליותי ורעיוני : מטול דטובך קביל עיניי והליכית בקושטך : לא אסתחרית עם גברי שקרא ועם מיטמרין לאבאשא לא אעול : סניתי כנישת מבאשין ועם רשיעי לא אסתחר : אקדיש בזכותי דאידי ואחזרית ית מדבחך יי : לאשמעא בקל שבחא ולאישתעא כל פרישותך : יי רחימית מדור בית מקדשך ואתר משכן יקרך : לא תכנוש עם חייביא נפשי ועם אינשי שדיין דמא חיי : די בידיהון עצת חטאין וימינהון מלין שוחדא : ואנא בשלימותי איזיל פרוק יתי וחוס עלי : ריגלי קם בתריצ' בכינשת צדיקין אבריך יי : לדוד יי נהורי ופורקני ממן אדחל יי עושנא דחיי ממן אדלח : כד יתקרבון עלי מבאשין לגרמא ית בסרי מעיקיי ובעלי דבבי הינון איתקלו ונפלו :

אבכר · ומקום משכן כבודך · ומקום הצדק שמה הרשע : רגלי ז' וסי' כי אמרתי פן ישמחו לי · אם אמרתי מטה רגלי · רגלי עמדה במישור · כי חלצת נפשי ממות · באשורו אחזה רגלי · אם הלכתי עם שוא · וב' לרגלי וסים' ויברך יי' אותך לרגלי · נר לרגלי דבריך :

הצדיקים העובדים שמך באמת כי שמה תמיד יושבים · אמר רבי משה כי טעם אל תאסוף שיתפלל שלא יהיה אחריתו כאחריתם והנכון בעיני שלא יתכנו עלילות שיתחבר עם החוטאים כל ימיו ואף כי עם אנשי דמים שהם רעים מהחטאים : אשר · שיש להם כח לחשוב מחשבות ולסבב סבות לקחת שוחד וממון ויש אומרים כל מזמתם לקחת בידם וככה וימינם והטעם כפול : ואני בתומי · בלא זמה והטעם שיזכיר בתחלה בתומי הלכתי עד עתה וככה אלך ואתה תפדני מזימותם : רגלי · טעם בתומי תום לבבי וטעם רגלי ללכת בדרך ישרה והנכון בעיני כי אתה תפדני ואני אודך במקהלים ורגלי העמוד לפניהם · לדוד יי' אורי וישעי ממי אירא · יש אומרים אורי בלילה שאין שם אור כי הנפש תפחד וישעי ביום ויש אומרי' אורי תלוי בדברי הנשמה וישעי בדברי הגוף ומעוז חיי קשור הנשמה בגוף על כן לא יפחד מאדם שיפרידם : בקרוב · יש אומרים בקרוב מגזרת המלמד ידי לקרב ואחרים אמרו באשר יקרבו אלי · אמר ר' משה כי טעם צרי ואויבי אנשים ידועים שהיו שונאים :

אס

אם. גם אם תחנה עלי מחנה שהם מהגוים ואם הם רבים ואם הגרכתי לבא למלחמה עמהם בזאת והטעם שהשם אורי וישעי ויש אומ' כי בזאת היא השאלה הנזכרת אחר כן: אחת. נ"ל כי זה המזמור חברו דוד באחרית ימיו כי אמר כשבאו אנשיו לא תצא עמנו למלחמה כאשר אפרש במזמור נאם יי' לאדוני: לחזות בנועם יי'. שיתגלו לו סודות מתמעשה הבורא שלא ידעם על כן: ולבקר בהיכלו. כמו לא יבקר בין טוב לרע והטעם שהכהנים היושבים תמיד בבית ילמדוהו ויורוהו ויש אומרי' לבקר ללכת בכל בקר ובקר בהיכל השם כמו השכם והערב: כי. הוא יצפנני ולא יוכל לגעת אלי כל אויב: בסכה. הוא ירושלם כמו ויהי בשלם סכה: ביום רעה. מערכת רעה מכוכבים כנגד מזלו וטעם בצור כי אהיה בסתר אהלו כ כאילו אני בצור מ מרומם: ועתה. אע"פ שלא יעמ' מהיום מלחמה ראשי ירום כי הוא בסתר עליון: זבחי תרועה. כדרך וביום שמחתכם כימי שמחת חזקיהו: שמע. יחסר מלת אשר או טעמו זה ה השם הנכבד שאני ק קורא ומזכיר: וחנני ועני. וזה לאות כי יתפלל בעד ישראל ה הנלחמים עם הגוים כי הם אנשיו: לך. אמר רבי משה כי לך בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא והטעם אני אומ' מה שצוית לנו ביד שלוחיך ואמרת לנו בקשו פני על כן את פניך יי' אבקש: אל תט. פועל יוצא והפעול עבדך כמו קיר נטוי על כן אחריו עזרתי והטעם עזרני עתה כאשר עזרתני מנעורי ועד עתה: כי אבי ואמי. שהיו סבות בואי בעול' הזה עזבוני במותם ואתה אספתני תמיד ואם הוא לשון עתיד כדרך כתתי כסף השדה קח ממני יעשו עגל בחרב: הורני. אמר אחד מחכמי לב הרוצה ל להתגבר על שונאיו י יוסיף בעבודת השם: אל. בנפש. בתאותם בשאט בנפש: ויפח. מדבר חמס כמו יפיח: לולא. זה קשור כאשר לפניו כמשמע וימשלו בי שנאי לולי האמנתי בשם ואמרתי לנפשי קוה אל יי' אז יתברר יושר דברי ה שהייתי מוכיח ואמרתי קוה אל יי': חזק ויאמץ לבך. פועל יוצא והטעם כי השם יאמץ לבך וטעם וקוה אל יי' תמיד בראשונה ובאחרונה: לדוד אליך יי' אקרא. זה המזמור חברו דוד או אחד מהמשוררים ע עליו. את יורדי בור כנגד יושבי בור ומלת תחרש מגזרת דומיה ואמרו אל תחרש על רעך רעה להפרים בינות הטעמים כי השרש הוא אחד: שמע. בנשאי. אל מקום הארון יקראו דביר: אל. תמשכני. תסבב שבות שאתערב עם רשעים ואמשך עמהם: תן. כפעלם. כנגד פועלי און: כי. פעולות השם כנגד פעלם: ואל מעשה ידיו. כנגד כמעשה ידיהם והטעם אילו היו מבינים פעולות השם לא היו פועלי און כי ידעו כי השם יהרסם ויש אומרים שזאת תפלה או דרך נבואה וטעם ולא יבנם שיפלו ולא יקומו עוד: ברוך. בדרך נבואה כי נשמעה תפלתו והוא שמע קול תחנוני על דרך ותבוא אליך תפלתי: יי'

לולא י' כתי' כן ל' בכתו' נקוד הוא כן ד למטה ולמעלה

אם תחנה חד מן י"ב פסוקים רישא ומצעות אם אם וסימ' אם בגפו יבא. אם זרחה השמש. אם לא ימצא הגנב. אם בעליו עמו. אם ענה תענה. אם אתם תבאו אלי. אם גנבים באו לך. אם יתקע שופר בעיר. אם תחנה עלי מחנה. אם אבא באהל ביתי. אם תדברנה שפתי. אם כח אבנים כחי: אל תסתר חד מן

אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח: אחת שאלתי מאת יהוה אותה אבקש שבתי בבית יהוה כל ימי חיי לחזות בנועם יהוה ולבקר בהיכלו: כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו בצור ירוממני: ועתה ירום ראשי על איבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה ליהוה: שמע יהוה קולי אקרא וחנני ועני: לך אמר לבי בקשו פני את פניך יהוה אבקש: אל תסתר פניך ממני אל תט באף עבדך עזרתי היית אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי: כי אבי ואמי עזבוני ויהוה יאספני: הורני יהוה דרכך ונחני בארח מישור למען שררי: אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס: לולא האמנתי לראות בטוב יהוה בארץ חיים: קוה אל יהוה חזק ויאמץ לבך וקוה אל יהוה:

כח

לדוד אליך יהוה אקרא צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור: שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל דביר קדשך: אל תמשכני עם רשעים ועם פעלי און דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם: תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם: כי לא יבינו אל פעלת יהוה ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם: ברוך יהוה כי שמע קול תחנוני:

אין תשרי עלוי משירית רשיעי לא אדחל לבבי אין תקום עלי קרבא בדא אנא סביר: חדא בעיתי מן קדם יי יתה אתבע דאיתיב בבית מקדשא דיי כל יומי חיי למחמי בבסימותא דיי ולבקרה בהיכליה: ארום יטשינני בטלליה ביום בישתא יטמרינני בטימור משכניה בכרך תקיף ירורם יתי: והשתא יתרם רישי על בעלי דבבי חזור חזור ואכוס במשכניה ניכסי רעוא אשבח ואביע קדם יי: קבל יי צלותי במקראי וחוס עלי ורחים יתי: לך אמר לבי בעו אפי ית סבר אפך יי אתבע: לא תסלק שכינתך מיני לא תצלי ברוגזא לעבדך סיועי הויתא לא תטלטל יתי ולא תשבקינני אלהא פורקני: מטול דאבא ואימא ישבקו יתי יי יכנוש לי: אלפני יי אורחתך ודברני בהילכתא תריצא מטול תושבחי: לא תמסרינני ברעות מעיקי ארום קמו עלי סהדי שיקר וממללי חטופ: אילולי די הימנית למחמי בטובא די יי בארעא דחיי עלמא: סבור על יי תקוף ויעלים לבך וסבור על יי:

לדוד לותך יי אנא קרי תקיפי לא תשתוק מיני דילמא תשתוק מיני ואתמתילית עם נחתי גובא: קבל בקל בעותי במצלי לותך כד אפרוש ידי בצלו קדם היכל קודשך: לא תנגידנני עם רשיעא ועם עבדי עולא די ממללין שלמא עם חבריהון ובישתא בלבהון: הב להון כעובדיהון וכבישות עובדיהון כעובדי ידיהון פרע להון אתיב פורענותהון להון: מטול דלא מתיבין לאוריתא דיי ולעובדי אידוי יפגרינון ולא יבנינון: בריך יי ארום קבל קל צלותי:

רשי

בזאת אני בוטח. במה שאמור למעלה יי' מעוז חיי: ולבקר בהיכלו. לראות בו בכל בקר ובקר כך פירשו דונש ומנחם חברו עם לא יבקר בין טוב לרע אבל רובם פתרו לשון בקר: כי יצפנני בסכה. בטוח אני שיצפנני בבית מקדשו ושכינו בסדר עולם שהמקרא הזה נאמר על יואש בן אחזיה שהסתירתו יהושבעת אחותו בעליית בית קדשי הקדשים כענין שנאמר ויהי אתה בבית יי' מתחבא שש שנים: בצור ירוממני. העמיד על סלע רגלי: זבחי תרועה. זבחים שאומר עליהם שיר: לך אמר לבי בקשו פני. בשבילך בשליחותך אומר לי לבי בקשו כלכם ישראל את פני ואני שומע לו את פניך יי' אבקש לך כמו הן אני כפיך לאל במקומו ואם לא תריבון במקומו אף כאן לך אמר לבי במקומך בא אלי לבי לומר כן: אל תט. אל תכריע כמו ויט שמים: כי אבי ואמי עזבוני. בשעת תשמישם להנאתן נתכוונו כיון שנגמרו ה הנאתן זה הופך פניו אילך וזה הופך פניו אילך: ויי' יאספני. הקב"ה שומר את הטיפה וצר את הצורה: בנפש צרי. בתאות שונאי להיות תאותם מתקיימת עלי: ויפח חמס. ודובר רעה לשון אחר לשון מוקש: לולא האמנתי וגו'. אם לא שהאמנתי בהקב"ה כבר קמו בי אותם עדי שקר וכלוני. לולא נקוד עליו למדרש שדרשו רבותינו יודע אני שאתה נותן שכר לצדיקים לעולם הבא אבל איני יודע אם יש לי חלק עמהם אם לאו: וקוה אל יי'. ואם לא תתקבל תפילתך חזור וקוה: אל תמשכני. אל תרגילני עם רשעים א אטריי"ר בלע"ז: ומשירי

ד' פסוקים אית בהון ד' מלין דמיין קדמא ותנינא והליתא קדמי ורביעא נסיב וי"ו וסימ' ואתה תחזה מכל העם שרי שרי שרי ושרי. ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי. אל תסתר פניך ממני אל אל אל ואל. דרך הנשר בשמים דרך דרך דרך ודרך: לולא חד מן ט"ו נקודות בקריאה וסימ' בסדר מדבר סיני: כח ידי כ"א וסימ' נמסר לעיל בסיפ' סיכן י"ח: ורעה ט' בקרי' ו' בישין וג' טבין וסימ' ורעה עינך באחיך האביון ורעה לך זאת דשמואל. ורעה לא תמצא בך מימיך דאביגיל. ונטבע לחם ונהיה טובים. אל תמשכני עם רשעים. גם זה הבל ורעה רבה. וג' טבין וסימ' ועמד ורעה בעז יי'. ורעה אתהן את עבדי דוד. ורעה הכרמל והבשן:

ומשירי אהודנו · ומה היא ההודיה י״י עוז למו לאותן התלויין בו והם כל בית ישראל בעת שמשה ישועות משיחו הוא: ורעם · לשון מרעה: הבו לי״י · הכינו לי״י והכינו לו אתם בני אילי הארץ מכאן שאומרים אבות ומכאן חבר הבו לשון כתיבה אילים פרים: הבו לי״י כבוד ועוז · מכאן שאומרים גבורות: כבוד שמו · זו קדושת השם ויש במזמור זה שמונה עשרה הזכרות וכנגדן תיקנו שמונה עשרה ברכות: קול י״י על המים · על ים סוף ירעם משמים י״י וגו׳: הרעים · טורמ״יט בלע״ז: קול י״י בכח · בשעת מתן תורה כמכס את קולו לפי כחן של ישראל שנ׳ והאלהים יעננו בקול בקולו של משה: קול י״י שובר ארזים · מלכי האומות כענין שנאמר וירעם י״י בקול גדול על פלשתים וגו׳ כי מקול י״י יחת אשור וכשעת מתן תור׳ כי מי כל בשר וגו׳ ויחי אתה שמעת וחיית והאומות העולם שומעי׳ ומתים: וירקידם כמו עגל · את הארזים ואת ההרי׳ שבאו לשמוע מתן תורה: לבנון ושריון · שמות הרים: חוצב להבות אש · טיי״לנט בלע״ז רבותינו פירשו שהיה הדבור של עשרת הדברות יוצא בלהבות אש מפיו ונחקק על הלוחות כתבניתם: יחיל מדבר · לשון חיל כיולדה: יחיל י״י מדבר קדש · הוא מדבר סיני כמו שאמרו רבותינו במסכת שבת חמשה שמות נקראו לו מדבר סיני מדבר צין מדבר קדש מדבר קדמות מדבר פארן מדבר קדש שנתקדשו ישר׳ עליו: קול י״י יחולל אילות · יפחיד ויחיל לעתיד את האומות שהם עכשיו עומדות בחוזק כאילות כענין שנאמר משוה רגלי כאילות אל פנחם כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות כנקיבות שרגלי הנקיבות עומדות יותר מן הזכרים לא״ יחולל קרי״אה בלע״ז כמו לפני גבעות חוללתי: ויחשוף יערות · כמו מחשוף הלבן יקלף עצי היער כלומר יפשיט מכבודם האומות המשולי׳ כעצי היער אשר כגובה ארזים גובהו: ובהיכלו · שיבנה: כולו אומר כבוד · הכל יקלסוהו שם ויאמרו י״י למבול ישב בגדולתו יחידי וגם עתה וישב י״י לבדו מלך לעולם והאלילי׳ כליל יחלוף אבל לעמו יתן עוז וברכת שלום ורבותינו דרשוהו במתן תורה שנתפחדו ונתבהלו האומות ובאו להם אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון ששמענו שמא מבול הוא בא להביא לעולם אמר להם כבר נשבע שלא יביא אלא קול ההמון ששמעתם הקב״ה נותן תורה לעמו: שיר חנוכת הבית · שיאמרוהו הלוים בחנוכת הבית בימי שלמה: ארוממך

י״י · לפי דעתי בו בטחתי לבדו ועזרוני רבים כי הוא צוה להם: ומשירי · כמו בשירי הפך והנותר בבשר ובלחם ואמר ר׳ משה הכהן יותר מזה השיר אהודנו: י״י עוז · טעם למו לעוזרי כי השם הוא עוז לעוזרים ומעוז לנעזר והוא משיחו דוד ור׳ משה אמ׳ כי עוז למו כמו לו וכמוהו כנגע למו ואיננו נכון כי למו שב אל עבד י״י ולעמו: הושיעה · בעבור שהזכיר כי השם היה עמו ויעלוז לבו התפלל שירעה את עמ׳ על כן הושיע וברך להוסיף השם עליהם וישמרם כמו הרועה על כן ורעם ונשאם כלומ׳ שיושיבם במקום גבוה שלא תוכלנה החיות להזיקם ורבי משה אמר כי ונשאם שיתן להם ברכם כדרך ינשאהו אנשי מקומו: מזמור · הבו לי״י בני אלים · הבו אולי תשתנה תנועת הה״א בעבור אות הגרון כמו את אשר תאפו אפו ובני אלים הם הככבים והעד ברון יחד ככבי בקר ואחריו ויריעו כל בני אלהים והטעם כפול וטעם להזכיר הככבי׳ כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בגזרת אלהי האלהים והזכיר פעם אחרת הבו לי״י כי כן תמיד על דרך כשאו נהרות י״י וטעם הבו לי״י בדבור על דרך תנו עוז שתודו שהעוז והכבוד לשם לבדו וטעם והשתחוו כהשתחוות העבד לאדוניו ברכותו לעשו׳ את אשר יצונו והטעם כי אין יכולת בכוכבים לשנות את תנועתם ודרכי מערכתם: קול · הזכיר י״י בעבור הראו׳ כחו ועוזו בעת רדת הגשם כאשר כתוב באיוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר: ובעבו׳ כי הזכיר כבוד שמו קראו אל הכבוד הרעי׳ וזה פי׳ קול י״י על המים וטעם י״י על מים רבים שיביא רעם אחרי רעם והנה מלת הרעים מושכת עצמה ואחרת עמה: קול · יש אומרים בכח שם השם בתולדת וככה בהדר ויש אומרים בגופות שיש להם כח ובהדר הם ההרים כמו והדורים אישר ועל זה הדרך יהיה השם תאר כאילו אמר בבעלי הכח על דרך ואני תפלה או פי׳ בכח הכתוב אחר זה קול י״י שובר ארזים והזכיר הארזי׳ בעבור היותם חזקים וטעם ארזי הלבנון הם הידועים בארזים: וירקידם · זה הדבר ידוע ממעשה הרעם: כמו בן ראמים · בן שורים בן אתונות: קול י״י חוצב להבות אש · אמר רבי משה זה רמז לאבן שהוא כדמות ברזל השורפת וטעם חוצב שאבנים מהכור והטעם בדמיון כאילו חצבם ולפי דעתי שהטעם על הברקי׳ כדרך ועליון יתן קולו ואחריו וישלח חציו: קול י״י יחיל מדבר · דרך משל כמו תכאיבו באבנים או רמז לחיות המדבר כאשר יפרש: קול י״י יחולל אילות הזכיר מדבר כנגד בהדר והזכיר מדבר קדש בעבור היותו גדול ונורא והזכיר אילות כי לידתן קשה והנה הרעם מחוללם והטעם יביא להם החיל מהרה ותלדנה בהפתח הרחם האילה גם בעבור הפחד וטעם ויחשוף יערות יגלה בנפול האילנים · יש אומרים כי טעם ובהיכלו השמים כמו י״י בהיכל קדשו וטעם שהשוכנים בו יתנו כבוד לשם ואומרים כמה גדול כבודך ואחרים אמרו כי הטעם על הכהנים והלוים העומדים להתפלל ור׳ משה אמר כי הטעם שהשוכנים בהיכלו הוא בית המקדש ולא יפחדו כי השם יכבדם שלא יבא להם שום נזק בעבור הרעם על כן אחריו י״י למבול ישב והטעם כי המים הסחיתו הרשעי׳ אז כתגלתה מלכו׳ השם כיעשה בהם משפט והנה השם ימלט חסידיו כנח ובניו וימית שונאיו ואחרי׳ אמרו כי טעם להזכיר המבול בעבור שהזכיר חלק מכפלאותיו והוא רדת הגשם הזכיר הפלא העצום והוא הגשם הרב בימי נח וזהו אות כי השם יושב קדם ולעולם חסדו על עמו על כן אחריו י״י עוז לעמו יתן ויש אומרים כי הזכיר המבול בעבור השבועה שמים לא ישחיתו כל הארץ ולא תשחית ממלכת השם שהוא מלך החיים על כן אחריו וישב י״י מלך לעולם ויש אומרים כי מיום שישב לשפוט בימי המבול נראתה מלכותו ויפחדו בני אדם הבאים אחרי המבול כי לפני נח לא היה מבול: י״י · תפלה או ברוח הקודש שהשם יתן עוז לעמו בעתות הרעם ושלום יהיה להם: מזמור · חנוכת הבית · יש אומרים שצוה דוד שינגנו המשוררים זה המזמור בחנוכת הבית הראשון ויש אומרים בחנוכת הבית השני או השלישי כי דמה ימי הגלות לימי החולי כאשר אפרש והקרוב אלי כי זה המזמור חברו בחנוכת ביתו בית ארזים כי הכתו׳ לא הזכיר בית השם וכמוהו עוד ופכח לא יבוא אל הבית כאשר פירשתי במקומו ואותו הזמן חלה דוד ויחי מחליו ויאמר רבי משה כי דוד התאבל כאשר אמ׳ לו נתן כי הוא לא יבנה הבית לשם וכאשר אמר לו כי שלמה בנו יבנה הבית אז התאזר שמחה תחת אבלו כי בנו כמוהו ולא יחרפהו האויב ואמר כי יגון הנפש נמשל לחולי הגוף ויותר קשה כדרך רוח איש יכלכל מחלהו: ארוממך

וברך ג׳ וסימ׳ השקיפה ממעון · ועתה הואל וברך דשמואל · הושיעה את עמך וברך · אנ״ך: כ״ט אלים ו׳ כתובים כן בנביאים וכתובים וסימ׳ הנחמים באלים · הבו לי״י בני אלים · ידמה לי״י בבני אלים · משאו יגורו אלים · ועל אל אלים ידבר · ויזבחו לי״י זבחים דד״ה · וחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם דד״ה:

יְהוָה׀ עֻזִּי וּמָגִנִּי בּוֹ בָטַח לִבִּי וְנֶעֱזָרְתִּי וַיַּעֲלֹז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ: יְהוָה עֹז־לָמוֹ וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא: הוֹשִׁיעָה׀ אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם:

כט מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ: קוֹל יְהוָה עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל־מַיִם רַבִּים: קוֹל־יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר: קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים: קוֹל־יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְהוָה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

ל מִזְמוֹר שִׁיר־חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד:

ל׳ · ל׳ ל׳ · ב׳ מל׳ · ד׳ מל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ו׳ כתי׳ כן בבני׳ וכתו׳ · ז׳ · ד׳ תש׳ · ל׳ ויתר שריון ותס׳ · ל׳ · וכל קרי׳ יחולל ל׳ · ל׳ דגש׳ · ה׳ · ב׳ דגש׳ · ב׳ בטע׳

יְיָ עוּשְׁנִי וּתְרִיסִי בֵּיהּ סַבַּר לִבִּי וְסַעֲדְתַּנִי וְדָאִיץ לִבִּי וּמִתּוּשְׁבַּחְתִּי אוֹדֶה קֳדָמוֹי: יְיָ תְּקוֹף לְהוֹן וְעוּשְׁנָא פּוּרְקָנוּת מְשִׁיחֵיהּ הוּא: פְּרוֹק יַת עַמָּךְ וּבָרִיךְ יַת אַחְסַנְתָּךְ זוּן לְהוֹן וְסוֹבַר יַתְהוֹן עַד עָלְמָא: תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד הָבוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא כִּתֵּי מַלְאֲכַיָּא בְּנֵי אֵלִים הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקָר וְעוּשְׁנָא: הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר שְׁמֵיהּ סְגִידוּ קֳדָם יְיָ בְּשִׁבְהוֹרַת קוּדְשָׁא: קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ עַל מַיָּא בִּתְקוֹף אִיקְרֵיהּ אַכְלִי יְיָ עַל מַיִין סַגִּיאִין: קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּחֵילָא קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּשִׁבְהוֹרָא: קָלָא דַיְיָ מְתַבַּר אַרְזַיָּא וְתַבַּר מֵימְרָא דַיְיָ יַת אַרְזֵי לִבְנָן: וְשַׁוּוֹרִינוּן הֵיךְ עֶגְלָא לִבְנָן וְטוּר מַסְרֵי פַּרְוֵי הֵיךְ בַּר רֵימָא: קָלָא דַיְיָ מְנַסַּר שַׁלְהוֹבִין דִּינוּר: קָלָא דַיְיָ מְרַשֵּׁט מַדְבְּרָא מְרַשֵּׁט מֵימְרָא דַיְיָ מַדְבְּרָא דְרָקַם: קָלָא דַיְיָ מְבַטִּין אַיַּלְתָּא וּמַזְלִיָּה חֵיוַת חוּרְשָׁא וּבְבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ דִּי עֵיל כּוּלְהוֹן שַׁמָּשׁוֹי אָמְרִין אִיקָר קֳדָמוֹי: יְיָ בְּדָרָא טוֹפָנָא יְתִיב עַל דִּינָא לְמִתְפְּרַע מִנְּהוֹן וִיתִיב יְיָ עַל כּוּרְסֵי רַחֲמוּת וְשֵׁיזֵיב יַת נֹחַ וּמְלַךְ עַל בְּנוֹי לְעַלְמֵי עָלְמִין: יְיָ אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ יְהַב יְיָ יְבָרֵךְ יַת עַמֵּיהּ בִּשְׁלָם: תּוּשְׁבַּחַת שִׁירָתָא עַל חֲנוּכַּת בֵּית מַקְדְּשָׁא לְדָוִד:

בכח ד׳ דגשי׳ וסימ׳ ימינך י״י נאדרי בכח · הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם · קול י״י בכח קול י״י בהדר · איש חיל בכח: ישב ה׳ קמצין וסימ׳ ישב נא עבדך ואמת בעירי · לבני עמון כה אמר · ובמושב לצים · י״י למבול ישב · י״י בכל צדקתיך: בשלום ב׳ דגשי׳ בקריא׳ וסימ׳ בשלום שודד יבואנו · י״י יברך את עמו בשלום: ל׳ מזמור ב׳ בטעם פזר וסימ׳ שיר חנוכת הבית · שירו לי״י שיר חדש ·

מזמור ח׳ [illegible]

ארוממך. כנגד דליתני כפי מחשבתו שהוא מת וטעם ולא שמחת ככתוב במזמור אשרי משכיל אל דל כי דרך אחר לשכיהם: יי. טעם שועתי אליך לבדך ולא לרופא ותרפאני: יי. הטעם כמעט וירד אל הקבר ומאלו מיורדי בור שלם כמו תחת רדפי טוב: זמרו. בעבור היות דוד חסיד ככתוב ולא תתן חסידך תסרי דוד

ארוממך יי כי דליתני. הגבהתני: ולא שמחת אויבי לי. כמו שלא שהיו אומרים אין לדוד חלק לעולם הבא וכשראו שבשבילו נפתחו הדלתות לארון אז ידעו שמחל לו הקב"ה על אותו עון ונהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה: ותרפאני. היא סליחת עון כמו ושב ורפא לו: מירדי בור. כמו מירידתי לבור שלא ארד לגיהנם: זמרו ליי חסידיו. על מה שעשה לי כי יכולים אתם לחנו' בו שייטיב לכם ואפילו אתם שרויים בצער אל תיראו כי רגע קטן באפו וחיים ברצונו וחיים ארוכים בהרצותו ובהפייסו: ואני אמרתי בשלוי. בשלוותי הייתי חושב לא אמוט לעולם אבל אין הדבר ברשותי כי אם ברשותו של הקב"ה ברצונו העמיד את הררי את גדולתי להיות עוז וכיון שהסתיר פניו ממני מיד הייתי נבהל ואקרא אליך ואתחנן תמיד לאמר לפניך מה בצע בדמי וגו' ואתה שמעת קולי והפכת מספדי למחול לי: פתחת. אלרקי"ם בלע"ז כמו ויפתח את הגמלים ורבותינו דרשו כל המזמור על מרדכי ואסתר והמן בפסיקתא זוטא: ואני אמרתי בשלוי. אמר המן אליך יי אקרא אמרה אסתר וכו' עד היה עוזר לי: הפכת מספדי למחול לי. אמר מרדכי וכל ישראל: מצודות פלייטי"ץ בלע"ז: תנחני. מוינ"רא"ס מויי בלע"ז כמו לך נחה את העם הזה: הסגרתני. ליברא"ס מויי בלע"ז ומנחם חבר אותו לשון סגירה וכן כל לשון סגר: בידך אפקיד רוחי. קומנדר"יה בלע"ז אפקיד רוחי תמיד לפי שאת' פדית אותי מצרה: השומרים הבלי שוא. המצפים לתשועת ע"ז: עששה

העלית ג' בקריא' וסי' לך עלה מזה אתה והעם. ושמעו מצרים כי העלית. יי העלית מן שאול נפשי חייתני: ולבקר ב' וחס' וסימ' בערב ילין בכי ולבקר רנה. והם על המפתח: מה בצע ב' וסימ' כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו. מה בצע בדמי ברדתי אל שחת: פתחת ב' וסי' למוסרי. פתחת שקי: ותאזרני ב' וסי'

ארוממך יהוה כי דליתני ולא שמחת איבי לי: יהוה אלהי שועתי אליך ותרפאני: יהוה העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור: זמרו ליהוה חסידיו והודו לזכר קדשו: כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה: ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם: יהוה ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל: אליך יהוה אקרא ואל יהוה אתחנן: מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך: שמע יהוה וחנני יהוה היה עזר לי: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: למען יזמרך כבוד ולא ידם יהוה אלהי לעולם אודך:

לא

למנצח מזמור לדוד: בך יהוה חסיתי אל אבושה לעולם בצדקתך פלטני: הטה אלי אזנך מהרה הצילני היה לי לצור מעוז לבית מצודות להושיעני: כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני: תוציאני מרשת זו טמנו לי כי אתה מעוזי: בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יהוה אל אמת: שנאתי השמרים הבלי שוא ואני אל יהוה בטחתי: אגילה ואשמחה בחסדך אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי: ולא הסגרתני ביד אויב העמדת במרחב רגלי:

אשבחינך יי ארום אזקפתני ולא אחדיתא בעלי דבבי עלי: יי אלהי צליתי קדמך ואסייתני: יי אסיקתא מן שיול נפשי קיימתני מן למיחת לגובא: שבחו קדם יי חסידוי ואודו אדכרות קדישיה: מטול דשעתא רוגזיה חיי עלמא רעותיה טבא ברמשא מבית בבכותא ולצפר מקים בתושבחתא: ואנא אמרית במיתבי ברוחצנה דלא אזוע לעלמא: יי ברעותך איתעתדת לטוריא עושינ סליקת שכינתך הויתי מתבהל: קדמך יי אקרי ולותך אלהי אצלי: מה ממון אית בדמי במחתי לבי קבורתא אפשר דשבחונך נחותי עפרא החויתינון הימנותך: קבל יי צלותי וחוס עלי יי הוי סעיד לי: אפכתא איליי לחנגין לי שריתא סקי וזרזתני חדוא: מן בגלל דישבחון יקירי עלמ' ולא ישתקון יי אלהי לעלמא אשבחינך:

לשבחא תושבחתא לדוד: במימרך יי סברית לא אבהת לעלמא בצדקתך שיזיבתי: הצלי לותי אודנך בסרהוביא פצי יתי הוי לי לכרך עשין לחוסנא כריכא למפריק יתי: מטול דתוקפי ורוחצני את ובגלל שמך דבריתי וזון יתי: אפיק יתי ממצדתא דנן דפרסין לי ארום אנת עושני: באידך אמני רוחי פריקתא יתי יי אלהא קשיטא: שנאתי דנטרין עובדין דרמין ללמא ולשיקרא ואנא על יי כליתי: אביע ואחדי בטיבותך די חמית ית סיגופי ידעת בעקתין דנפשי: ולא כסרתני באידא דבעיל דבבא אקימתא לרווחא ריגלי:

חיל. שמחה: ידם ב' וסי' לבן המשכיל. למען יזמרך כבוד. וחד ישב בדד וידם: לא' למנצח מזמור י' ר"פ וסימ' עד אנה יי תשכחני. השבים כספרים. יענך יי ביום צרה. יי בעוזך ישמח מלך. בך יי חסיתי. אשרי משכיל אל דל. בבוא אליו נתן הנביא. שמע אלהים קולי. לך דמיה תהלה. חלצני יי מאדם רע: ראית ה' חס' בכתובים וסימ' אשר ראית את עניי. אם ראית גנב ותרץ. ראית איש חכם בעיניו. האיל אשר ראית. ראתה כי אתה עמל. בהרא ראתה כתיב וכל שאר קריאה דכוו' חס בכב"מ כליש' וסי' וראיתה אתה ונאספת. לך הגד למלך אשר ראיתה:

יבטר החסידים שאם קרה להם כאם קרהו השם יצילם: כי. טעם חיים ארוכים כמו הנני מרות גדולות ודרך משל אמר כי הבכי ילין או יחסר הפועל כמו אשר ילדה אותה והטעם בערב ילין המלין בבכי ולבקר ברינה כי חסרון הבי"ת בכל המקרא הרבה כמו הנמצא בית יי: ואני. אמר ר' משה זה טעם ויהי כי ישב המלך בביתו כאשר ענהו נתן כל אשר בלבבך עשה וזה רחוק והנכון כאשר יקרה לבריא בגופו ובחזקתו שיחשוב שככה יהיה תמיד ולא יבוא לו חולי שיחלש כחו: יי. עת אדע כי כחי מאתך היה בבריאותי כי עת שהסתרת פניך הייתי נבהל. אמר רבי משה כי העמדת הטעם העמדתני להררי עז כמו למען יזמרך כבוד שהוא כבודי ואחרים אמרו כי יו"ד להררי סימן המדבר והטע' לשום אותו כמו הר ורבי יהודה הלוי אמר כי להררי כמו הררי בשר כי משקלי השמות שוים: אליך. יספר כי לא מצא מה לעשות כי אם לקרוא ולהתחנן ולומר מה תועלת במותי כי הדם הוא הנפש וכתוב ודרש לנפש: היודך עפר. ככתוב וישוב העפר על הארץ: הפכת. שמח כי יחיה עד מלאת שמתו לעבוד בוראו ולהכיר מעשיו כי בעבור זה כבו' וטעם פתחת שקי דרך משל כמתאבל על נפשו וטעם ותאזרני לחיזוק. למען. והטעם אני אודך כל ימי למען יודך ויזמרך כל אדם שים לו כבוד והטעם נשמה חכמה ובעבור כי המשכילים מעטים אמר כבוד ולא כל כבוד: למנצח. בך יי חסיתי אל אבושה לעולם. כתנו לאחד מהמשוררים לנגן: בך. טעם כי אויבי אנשי חמס הם לי חנם: הטה. דברה תורה כלשון בני אדם כי הנוטע אזן ישמע מבלי אזן: לבית מצודות. מקום גבוה שלא יפחד בו מהאויב: כי סלעי. כנגד צור מעוז ומצודתי כנגד בית מצודות וטעם תנחני בעבור כי ההליכה בהר בעבור גבהו קשה וטעם תנהלני לאיטי: תוציאני מרשת. אלה טמנו לי ויש אומרים כי כמו זאת: בידך. הטעם שלא יוכל האויב לקחתה ובעבור שמתנה לפקדון הזכי' יי אמת בעבו' הפקדון וטעם יי שלא יוכל בעל כח לאנסו: שנאתי השומרים. הניחום והקסם אי זה יום יצא למלחמה כי בטחונו על השם לבדו: אגילה. והנה אם נברה ידי לא אשמח רק בחסדך: ולא הסגרתני. מגזר' סגירה כאד' כנגד כתון למוסירה: במרחב רגלי. מילך למקו' שאהב הפך הסגרתני: חכמי

חָנֵּנִי יְהֹוָה כִּי צַר לִי עָשְׁשָׁה בְכַעַס עֵינִי נַפְשִׁי וּבִטְנִי׃ כִּי כָלוּ בְיָגוֹן חַיַּי וּשְׁנוֹתַי בַּאֲנָחָה כָּשַׁל בַּעֲוֺנִי כֹחִי וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ׃ מִכָּל־צֹרְרַי הָיִיתִי חֶרְפָּה וְלִשְׁכֵנַי מְאֹד וּפַחַד לִמְיֻדָּעָי רֹאַי בַּחוּץ נָדְדוּ מִמֶּנִּי׃ נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מִלֵּב הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד׃ כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים מָגוֹר מִסָּבִיב בְּהִוָּסְדָם יַחַד עָלַי לָקַחַת נַפְשִׁי זָמָמוּ׃ וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְהֹוָה אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה׃ בְּיָדְךָ עִתֹּתָי הַצִּילֵנִי מִיַּד־אוֹיְבַי וּמֵרֹדְפָי׃ הָאִירָה פָנֶיךָ עַל־עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ׃ יְהֹוָה אַל־אֵבוֹשָׁה כִּי קְרָאתִיךָ יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים יִדְּמוּ לִשְׁאוֹל׃ תֵּאָלַמְנָה שִׂפְתֵי שָׁקֶר הַדֹּבְרוֹת עַל־צַדִּיק עָתָק בְּגַאֲוָה וָבוּז׃ מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר־צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם׃ תַּסְתִּירֵם בְּסֵתֶר פָּנֶיךָ מֵרֻכְסֵי אִישׁ תִּצְפְּנֵם בְּסֻכָּה מֵרִיב לְשֹׁנוֹת׃ בָּרוּךְ יְהֹוָה כִּי הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי בְּעִיר מָצוֹר׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי נִגְרַזְתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אָכֵן שָׁמַעְתָּ קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ׃ אֶהֱבוּ אֶת־יְהֹוָה כָּל־חֲסִידָיו אֱמוּנִים נֹצֵר יְהֹוָה וּמְשַׁלֵּם עַל־יֶתֶר עֹשֵׂה גַאֲוָה׃ חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל־הַמְיַחֲלִים לַיהֹוָה׃

לב

לְדָוִד מַשְׂכִּיל

אַשְׁרֵי נְשׂוּי־פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה׃

חוּס עֲלַי יְיָ אֲרוּם עִיק לִי בְּלֵאַת מְרוּגְזֵיהּ עֵינִי אִיטְעַק נַפְשִׁי וְכָרְסִי׃ אֲרוּם שֵׁיצִיאוּ בִּדְוָונָא חַיַּי וּשְׁנַיִי בְּחִינָּתָא תְּקַל בְּחוֹבֵי חֵילִי וְאֵיבָרַי׃ מִן כָּל מְעִיקַיי הֲוֵית כִּיסוּפָא וְלִשְׁבָבַי לַחֲדָא וּדְלוּחָא לְיָדְעִין לִי רַחֲמַיִין בְּשׁוּקָא עָרְקִין מִן קֳדָמַי׃ וְאִתְנְשִׁיית הֵיךְ שְׁכִיבָא מִן רַעְיוֹנָא הֲוֵיתִי כְּמָן דִּפְחַד תְּבִיר׃ מְטוּל דִּי שְׁמָעִית טִיב בִּישׁ דְּאָמְרִין עֲלַי עַמְמִין סַגִּיאִין דְּתֵיתָא מַחְזוֹר חֲזוֹר בְּאִיתְכַּנְשֵׁיהוֹן כַּחֲדָא עֲלַי לְמִיסַב נַפְשִׁי חַשִּׁיבוּ׃ וַאֲנָא עֲלָךְ רְחִיצִית יְיָ אֲמָרִית אֱלָהִי אַנְתְּ׃ בְּאִידָךְ זִמְנֵי פּוּרְקָנִי פְּצֵי יָתִי מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבַי וּמְרוֹדְפַי׃ אַנְהַר סְבַר אַפָּךְ עַל עַבְדָּךְ פְּרוֹקְנִי בְּטוּבָךְ׃ יְיָ לָא אֵבְהֵית אֲרוּם קְרֵיתָךְ יִבְהֲתוּן רַשִּׁיעֵי יִשְׁתְּקוּן וְיֵיחֲתוּן לִשְׁיוֹל׃ תִּתְפַּקְּקָן סִיפְוָותֵי שִׁיקְרָא דְּמַלְּלָן עַל צַדִּיקָא גִּידוּפִין בְּגֵיוְתָנוּתָא וּבְסַרְנוּתָא׃ כַּמָּה סַגֵּי טוּבָךְ דְּאַטְשִׁיתָא לְדַחֲלִין מִינָּךְ עֲבַדְתָּ לְסָבְרִין עֲלָךְ לְמִפְרַע לְהוֹן אֲגַר טַב קֳבֵיל בְּנֵי נָשָׁא׃ תְּטַמְרִינוּן בְּטַמְרָא בְּעִידָן רוּגְזָךְ מִגִּידוּדֵי גִּיבָּרַיָּא תְּטַשִּׁינוּן כַּד בִּמְטַלַּלְתָּא מִתִּיגְרַת לִישָּׁנַיָּא׃ בְּרִיךְ יְיָ אֲרוּם פָּרִישׁ טִיבוּתֵיהּ לִי בְּקַרְתָּא כְּרִיכְתָּא׃ וַאֲנָא אֲמָרִית בְּאִיתְבַּהֲלוּתִי לְמֵיעֲרוֹק אִישְׁתֵּצֵיית מִקְּבֵיל יְקָרָךְ בְּקוּשְׁטָא שְׁמַעַת קָל צְלוּתִי בְּאִתְחַנּוּנָתִי לְוָתָךְ׃ רְחוּמוּ יַת יְיָ כָּל חֲסִידוֹי מְהֵימְנַיָּא נְטִיר מִן בִּישׁ יְיָ וּפָרִיעַ עַל דּוּרְבָנֵי דַּעֲבַדִין גֵּיוְתָנוּתָא׃ תְּקוּפוּ וְיִתְעַלַּם רַעְיוֹנֵיכוֹן כָּל דִּמְכַוְּלִין לְמֵימְרָא דַּיְיָ׃

לְדָוִד שִׂכְלָא טָבָא אֲמַר דָּוִד טוּבוֹי דְּמָן שַׁבְקִין לֵיהּ מְרוֹדוֹי חַפְיָין עַל חִיטְאוֹי׃

ופחד ב' בטעמא לעיל וסי' לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק. ופחד למיודעי ראי בחוץ. וחוד בלרע ופחד ורחב לבבך: אויבי י"א מלאים וסי' נבכר בשמואל א' ריש סי' ב' ובתלים סי' ט'. בגאוה ב' וסי' בגאוה ובגודל לבב לאמר. בגאוה ובוז: צפנת ג' בקריא וסי' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ואלה צפנת בלבבך. כי לבם צפנת משכל: אהבו ב' בקריא וסי' שנאו רע. אהבו את יי' כל חסידיו: ומשלם ג' בקריאה וסי' ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו. ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם. ומשלם על יתר עשה גאוה. אנ"ך:

רשי

עששה. כהתה לשון עששית שאדם נותן זכוכית לנגד עיניו לראות לעבר הזכוכית דבר אין אותה מראה ברורה: ועצמי עששו. לשון רקב כאילו אכלם עש: מכל צררי מאת כל צררי הייתי חרפה לגדוף: ולשכני. אני חרפה מאד ופחד למיודעי אמישקטיישן בלע"ז ומתפחדים על קורותיו: ככלי אובד. ההולך לאבוד כל לשון אבידה אין הלשון נופל על בעל אבידה לומר הוא אבד אותה א לא האבידה אובדת ממנו כדא אשר תאבד ממנו האובדת לא בקשת': דבת רבים. עצת רבים דבת פרלי"ן בלע"ז לשון דובב שפתי ישנים וכן כל דבה ש שבמקרא: מגור מסביב. שמיראין ומפחדין אותי: בהוסדם. בהתיעצם: זממו. לשון מחשבה: בידך עתותי. שעות העוברים עלי על פיך הם ובגזירותיך: אל אבושה כי קראתיך. אחרי שקראתיך אין כאה שאבוש: ידמו לשאול. ישתקו ויאלמו למות: הדוברות על צדיק עתק. שאומרו' לשאול עלי דוד מבקש רעתך: עתק. שהוא דבר שאינו כמו ויעתק משם ודונש פתר אותו לשון דבר גדול וקשה כמו עתקו גם גברו חיל הון עתק ולמכסה עתיק: מה רב טובך. ידעתי לעולם הבא יש שכר טוב ליראיך ומכל מקום בעולם הזה שהרשעים מקיפין אותם אני מתפלל עליהם ש שתסתיר' בסתר פניך: מרוכסי איש. מחבורי רשעים המתקשרי' יחד להרע להם: בעיר מצור. בקעילה כשאמר שאול עלי כסגר לבא בעיר דלתים ובריח: ואני אמרתי בחפזי. כשיצאתי מקעילה ובאתי אל מדבר מעון והייתי נחפז ללכת מפני שאול כי סביבני שאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתפסם. אמרתי בלבי. נגרזתי נכרתי לשון גרזן הכורת את העץ על שם ג גזירתו נקרא גרזן כך פי' דונש ומנחם חברו כמו נגרשתי ואין לו דמיון בתורה: אמונים נוצר יי'. כמו שומר יי' את המאמינים בישועתו וסומכין עליו: על יתר. מדה במדה מכוון כחץ על יתר הקשת או יש לפתור על יתר חבל כנגד חבל קו כנגד קו לא יתר הוא לשון גאות כמו יתרה עשה פירוש ומשלם על יתר ומשלם ב בגאוה לעושה גאוה. חזקו ויאמץ לבבכם. כמו שראיתם שעשה לי להושיעני שהוחלתי לו: לדוד משכיל. אמרו חכמים כל מזמור שנאמר בו משכיל על ידי תורגמן אמרו: אשרי נשוי פשע. שהקב"ה נושא פשעו ומכסה חטאיו כמו אשפורדוני"ן בלע"ז ולא יחשב לו עון ובלבד שלא ת תהא ברוחו רמיה להיות בדעתו לשוב אל קיאו: כי

אבן עזרא

חנני. יתכן שטעם השמרתני כי אשמח בחסד שעשית עמי בימים שעברו ולא הסגרתני רק עתה צר לי מאד ולא מרחב. רבי' פי' שזה המזמור על חולי שקרהו טעם עששה בכעס בעבו' היות כעס האויב עלי עששתי כולי כאילו עש אכלני ודימה היגון שהוא בלב לאוש הגוף וטעם עיני שהמאכל הרואה החולה יתעבהו כל אכל תתעב נפשו וטע' נפשי הנפש המתאוה שכחה כטוע בכבד וככה הכתו' אנ' הנפש האוכלת ובטני רמז לקרב העליון ל שם המאכל והנה א הטעם כי כח הגוף אלם כבגד אכלו עש: כי כלו. בחסרון המאכל דרך משל: והזכיר העצמות שהם מוסדות הגוף: מכל. הזכי' כי מפאת צוררי תבא לו חרפה: ולשכני מאד. היא חרפה להם בעבור שהם קרובים אליו: נדדו ממני. כאדם שיברח מראו' אלי קם' ודבר מגונה ונמאס ל למראה: נשכחתי. שאמ' לא יזכרני ככלי אין חפץ בו כאשר יאבד לא יבוקש. כי יתכן היות נשכחתי מ מפאת השם בעבור שלא יושיעני כאילו שכחני בעבור ש שאמר אחר כן כי ש שמעתי דבה רעה ש שיוכיחו עלי שיפחד ממנה כל השומע או טעמו להיות לי מגור מכל סביבי בהוסדם מגזרת סוד: ואני. אף על פי שיחשבו האויבי' ששכחני אני בך אבטח ואודה כי אתה אלהי: בידך. כנגד השומרים הבלי שוא כי עת ישועתי ב בידך לבדך הוא: האירה. מלת על כמו אל כמו ויתפלל על יי' כמו ויאמ' ה' פניו כי ההוה ב במצוק כיושב בחשך על כן האירה: תאלמנה. בעבור שהזכיר למעלה כי ש שמעתי דבת רבים והנה עתק כדרך וידבר אתם קשות והנה יחסר דבר וטעם צדיק כמוני: מה. ואלה הדוברים עתק לא ידעו הטוב שצפנת ליראיך וכבר עשית כמה טובות בגלוי לחוסים בך וזה טעם נגד בני אדם: תסתירם. וככה כל יראיך תסתירם וסתרם הוא שתסתיר פנים מאנשים מעותים: מרכסי. מגזרת והרכסים לבקעה ויש אומרים תסתירם בסתר שיראו פניך מריב לשונות ויש אומרים בסתר אפך וכעסך מהם בריב לשונות כי דבת רבים: ברוך יי'. יש אומרים כאילו הייתי בעיר מצור או אז אומר בעיר מצור ברוך יי': ואני נגרזתי. מגזרת גרזן שהוא כלי לכרות בו ויש אומרים שהוא הפוך וכאשר אמר עיניך אמר שמעת: אהבו. לשון צווי כמו אחזו לנו שועלים: אמונים. תאר כמו פתו אמונים: על יתר. הנותרים מאנשי הגאוה ומלת לעשות לתקן הסבות כמו וימהר לעשות אותו ויתכן היות גאוה חסר בי"ת בם יחסר מלת מעשה כאילו אמר ומשלם על יתר עושה מעשה בגאוה: חזקו. אמר לחסידים אהבו בעבור גדל מעלתם ולמיחלים חזקו: לדוד משכיל אשרי נשוי פשע. יתכן היות זה המזמור על טעם פיוט תחלתו משכיל או בעבור שכתוב בו אשכילך ומלת נשוי פשע מבעלי האלף בא על דרך בעלי הה"א או שניהם כמלאים והעד ובנו את כלימתם וכסוי פעול כי וכוסה קלון פועל יוצא והטעם כי המוכה או הנגוע בעבור פשע שעשה בגלוי על כן אמר אודה עלי פשעי ויש שאלה קשה הנה מצאנו דוד אומר כי חסיד אני ולא תתן חסידך אם כן איך מצאנו בכמה מזמורים שיש לו פשעים ועונות כי פשעי אני ארע והתשובה כי לבבו היה שלם עם השם ולא פשע ולא חטא רק כנגד בני אדם יש לו פשיעות בשגגה ואחרי' אמרו שהוא מדבר בעד אחרים שהם בגלות אם כן מה יעשה במלת כי פשעי אני ארע שהוא כדבר בת שבע שבע ועוד אפר שכני:

אשרי. הנה כסוי חטאה הוא העושה תשובה וסר חרון השם ממנו ולא כראתה חטאתו שלא היה עליה עונש טעם יחשוב מתחשבה או חשבון ורמיה כמו מרמה ויש אומרים ואין ברוחו להיות כקשת רמיה ועוד אפרשנו: כי. אם שתקתי שלא אדבר כדבור בני אדם בלו עצמי בשאגתי כמו האריה שורש קול: כי ידך. מכתך כי המכה ביד היא: לשדי. מגזרת לשד השמן והטעם ש שליחה החמה שבה חיי האד׳ גם בחרבוני קיץ דרך משל שיבשה הליח וימיו קרבו למות: חטאתי. כנגד כסוי חטאה ועוני כנגד לא יחשב יי׳ לו עון ופשעי כנגד כסוי פשע וטעם אודה להתודות וטעם נשאת ברוח הקודש או שנשא עד היו׳ עונו: על זאת. שאתה נושא עון: לעת מצוא. כדרך דרשו יי׳ בהמצאו ובקשתם מ שם את יי׳ אלהיך ומצאת או כאשר ימצ׳ לבבו תפונה ממחשבו׳ ופנוי מעסקיו וברכיו אז יתפלל על דרך על כן מצא עבדך את לבו. טעם לשטף מים רבים רמז להמית א אויביו במי׳ כמו ומשני ממים רבים או המות והתחלואים והמשילם למים שהתגברו וטעם רק כי המים יגיעו א אחרים וכאילו הוא רק קשור עם אליו לא יגיעו וכמוהו בלשונכו ש הרבה: אתה. יתכן להיות מגר כמו אויב או הצרת האויבי כמו צר ומצוק והעד רבים מהאויבים: רני פלט. אמר רבי משה תסובבני פועל יוצא לשנים פעולים קולות מלאכי שאמלט והנה רני כדרך ותעבור הרנה. והשם יו׳ יאוכי ויאמרו א אשכילך בדרך זו תלך כמו זאת ותחסר בית מן עני ויש אומרים כטעם רמז: אל תהיו. זאת היא העצה: כסוס כפרד: דרך באות בלא וין כרע כאח לי ופעמי׳ יחסרו הכף הר׳ משה הטעם אל תהיו כדמות הסוס שהוא צריך למתג ולרסן ואמר עדיו כמו לחיו וכמוהו המשביע בטוב עדייך: לבלום. מלה ידועה בלשון חז״ל. וטעם בל קרוב אליך להזיקך ולא כי בל קרוב לך מהיותך כסוס כדרך ועבת רשעי׳ רחק׳ מני ולא בי יתחבר מלת אותו כאילו כת׳ במתג ורסן תפארתו לבלום אותו ועוד עדיו על דרך למאוה עונו לשכוח: רבים. אמר רבי משה מי שלא שם לבו לשמור אורחתיו אולי מעדו אשוריו ובעבור זה נקרא רשע ויתכן שהוא הכסוי פשע וטעם והבוטח ביי׳ שלא ישען על הרופאים כאשא התיר להתרפאות רק ממכת בן אדם כי השם לבדו הוא רופא ישראל ורפואתו לחזק נפשו ולהוסיף על יראתו: שמחו. הצדיקים שלא חטאו השם שמחי׳ אולי כי רופאם שהוא השם הוא שומרם והוא יסיר כל מחלה הנמצאים במא׳ כלם: רננו צדיקים. השמיעו קול ונאוה מגזרת תאוה והנון לבנין כפעל מ במרחשת ויש אומרים כמו נאה בלשון תלמוד: הודו. בכנור. בנבל עשור. אמר רבי משה נבל שיש בו עשרה נקבים ולא דבר נכונה כי נבל כלי בפני עצמו אמר בנבל בעשור על דרך כרע כאח לי וכמוהו ככבש אלוף כבבש כאלוף כי הכף ישמש בעבור שנים כדרך בית בא׳ מדי יעשה חפצו והעד שהם שנים עלי עשור ועלי נבל: שירו לו. בעבור שנים כאילו כתוב היטיבו נגן לו בתרועה כדרך אל באפך תוכיחני: כי. דבר יי׳ הם גזרותיו שגזר וקראו דברים שהכל על ידי שירצונו וככה הודו כל הנביאים גם חכמי הלב וטעם שמחו עם זה הכתוב כי הצדיקים בשמחה וברנה לעולם ואינם מתעצבים על מה שגזר עליהם ואמונה: אהב. הזכיר יושר עם דבר כי הוא הנכון ואמונה עם המעשים שיוכיח לאור כל הנעלמה וצדקה כמו צדק כדי להשוות הכל ומשפט זה מזה לכן חסד יי׳ מלאה הארץ: בדבר. שב להזכיר הדבר כי לא החלקים לבדם דבקים בדבר השם רק השרשים והזכיר השמים וברוח פיו כמו בדבר יי׳ זאת בארץ וכל ההווה גם תלוי במערכ׳ השמי׳ כולם. והנה הזכי׳ בארץ בתחלה כי היא המוצק ואחריו הכולדי׳ ממנה והא״כ השמי׳ ואח״כ הים ולא הזכי׳ גלגל הרוח והאש כי לא דבר רק על הנראה לעין אמר רבי משה לא יגלה שטח הארץ שהיא היבשה רק בעמוד המים והנה כונס מגזרת לך כנוס את כל היהודים ונותן באוצרות הטעם כפול:

כי החרשתי. כאשר החרשתי מלהתודות על פשעי לפניך: בלו עצמי. מרוב אנחות דאגתי כל היום שהייתי דואג מפני הפורענות: כי יומם ולילה. היה כבד עלי מורא ידך וגזירותיך: נהפך לשדי. לחלוח שלי וכן לשד השמן לחלוח שמן כך פירשו דונש ומנחם חברו לשון שדידה כמו משוד עניים רשעי׳ זו מרוכי: בחרבוני קיץ. עד שיבש כחורב הקיץ מפני דאגת כובד ידך שהייתי דואג על חטאי ולפיכך חטאתי אודיעך תמיד ולשון הווה הוא. כי אמרתי טוב שאודה עלי פשעי ליי׳ ועת כשהודיתי ואמרתי לכתך הכני׳ חטאתי נשאת עון חטאתי כענין שנאמר גם גם יי׳ העביר חטאתך וגו׳: לעת מצוא. בהמצאך לקבל תפילתו ומה היא זאת רק לשטף מים רבים אשר לא יגיעו אליו שלא יפול ביד האומות שהם כמים שוטפים וכן מצינו שהתפלל דוד על זאת ואמ׳ אפלה נא ביד יי׳ כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה: אתה סתר לי. להסתר בצלך מפני פחד אויב: תצרני. כמו תשמרני: רני פלט. רנה של הצלה: תסובבני. לשון הווה הוא סבבתני תמיד רני פלט וכך אמרת לי אשכילך ואורך דרך ללכת: איעצה. ארמוז לך בעיני רמז מה תעשה איעצה לשון קריצת עין כמו עוצה עיניו לחשוב תהפוכות בספר משלי: אל תהיו כסוס כפרד. שאינו מבין בין העושה לו טובה לעושה לו רעה כשאתה מתגנס בו במתג הוא בולם פיו ומכשכש ברסנו וכשאת׳ מקרדו ומקרצפו אתה צריך לבלום ולסגור פיו ולייסרו במתג ורסן כשאתה מעדהו עדי ומיפהו בל קרוב אליך שלא יקרב אליך להזיקך כשאת׳ מייפהו במתג ורסן עדיו לבלום בשע׳ עדיו שאת׳ מקרדו ומקרצפו אתה צריך לסוגנו במתג ורסן שלא יקרא אליך. בלימה בלשון משנה לשון מסגר פיו בולם רגליו משולמות במסכת בכורות ומנחם חבר לבלום וכן על בלימה לשון תוכן: בנבל עשור. של עשר מיני נעימה: כנד. לשון גובה וכן תרגם אונקלוס נצבו כמו נד קמו כשור וכן פי׳ מנחם ואין נד ונאד שוין: נותן באוצרות תהומות. את הארץ:

השג״ה

לב̈ אשרי ד׳ בטע׳ וסי׳ נכס׳ בריש סיפ׳ ובלו ד׳ וסי׳ לא בלו שלמותיכ׳ מעליכ׳ בלו מרוב הדרך מאד. שלמותיה׳ לא בלו דעזרא. כי החרשתי בלו עצמי: ידך ה׳ חס׳ בסיפ׳ וסים׳ קומה יי׳ אל נשא ידך. ותנחת עלי ידך. הכבד עלי ידך. אם אלך בקרב צרה. פותח את ידך: ובין ה׳ בקרי׳ וסי׳ ויען יי׳ אליו יען אשר שאלת חכמה ובדע.

אשרי אדם לא יחשב יהוה לו עון ואין ברוחו רמיה: כי החרשתי בלו עצמי בשאגתי כל היום: כי יומם ולילה תכבד עלי ידך נהפך לשדי בחרבני קיץ סלה: חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ליהוה ואתה נשאת עון חטאתי סלה: על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה: אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה עליך עיני: אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום בל קרב אליך: רבים מכאובים לרשע והבוטח ביהוה חסד יסובבנו: שמחו ביהוה וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב:

לג

רננו צדיקים ביהוה לישרים נאוה תהלה: הודו ליהוה בכנור בנבל עשור זמרו לו: שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה: כי ישר דבר יהוה וכל מעשהו באמונה: אהב צדקה ומשפט חסד יהוה מלאה הארץ: בדבר יהוה שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם: כנס כנד מי הים נתן באוצרות תהומות:

טב למשה בר עמרם דלא חשיב ייי ליה עויין בדיל דלא אהות ברוחיה נכלא: מטול דשתקית מן פתגמי אורייתא בליין גרמיי בנהמותי כולא יומא: ארום יימם ולילי תקיפת עלי מחתך איתהפיך ר רוטבי היך שרבא דקייטא לעלמא: חובתי אודעינך ועויתי לא חפית אמרית אודי על מרודיי קדם ייי ואת שבקתא עוייתי חובי לעלמין: מטול דא יצלי כל חסידא קדמך לעידן רעותיה לחוד לעידן דייתון עממין סגיאין היך מיא לותיה לא ימטון לכבאשא: את הוא ייי טמור לי במעיקא תנטרינני ביעת שזבותא תחזרינני לעלמא: אשכלינך ואליפינך באורחא דנן תהך אימלכינך ואישוי עלך לטבא עייני: לא תהוון כסוסיא והיך כודנא דלית להון כיונא בזממא ופרומביא תיקוניה לאיתהסבא כחדא לא יתקרב לותך: כגיאין כיבין לרשיעא ודכלי בייי טיבותא י יחזריניה: חדו במימרא דייי ובעו צדיקיא ושבחן כל תריצי לבא: שבחו צדיקיא קדם ייי לתריצי יאי שבחתא: אודיאו קדם ייי בכנורא בנבלא דעסרתי נימין שבחו ליה: שבחו קדם ייי שירתא חדתא אוטיבו לשבחא ביבבא: מטול דתקין פתגמא דייי וכל עובדוי בהימנותא: רחים צדקתא ודינא טובא דייי מליא ארעא: במילא דייי שמיא איתעבידו וברוחא דפומיה כל חיליהון: דמכניס היך זיקא מוי דימא יהבינון באפותיקי תהומיא:

והכלבים עזי נפש. מרי עברו יקח אתכם. אל תהיו כסוס כפרד. חכמת ערום הבין דרכו. וסימ׳ בלשון ארמי הון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא: לג̈ לישרים ג׳ בקרי׳ וכיב׳ רננו צדיקים ביי׳ לישרים נאוה. זרח בחשך אור. יצפון לישרים תושיה. וא׳ ולישרים בלבותם: צדקה ומשפט ג׳ וסימ׳ ושמרו דרך יי׳. אהב צדקה ומשפט. עשה צדק ומשפט: תהומ׳ ד׳ מל׳ דמ״ל וסי׳ כנס כנד מי הים. יעלו הרים ירדו תהומות. בדעתו תהומות נבקעו. באין תהומ׳ חוללתי. וע״ין בסדר בשלח בפסוק תהמת יכסיומו:

תכין א׳ וסי׳ הוון כלביא שאין חכמתא לסוסיא

ראו. והנה הכל נברא בדברו והנה ראוי הוא שיראו אנשי הארץ ממנו ויחרדו אל דברו והזכיר כל הארץ כדרך וכל הארץ באו מצרימה: כי הוא אמר. בחפץ וברצון לא בכלי: הוא צוה ויעמוד. הטעם כפול כאילו אמר כי הוא אמר ויהי אמר והוא צוה צווי. ויעמוד כאשר פירשתי כדרך וברך ולא אמיגנה כי כח השם בכח כל פועל עבר או עתיד: יי׳. ואחר כן שעצתו עומדת אין כח לכל הגוים להפר אותה רק הוא יפר עצתם: עצת יי׳. כנגד עצת גוים: מחשבות לבו. דרך משל כנגד מחשבות עמים: משמים. בעבור שהזכיר גבורת השם אמר כי הוא יודע סתרי לב והנה הוא חכם ואמיץ כח וטעם השקיף כאילו רואה הכל בעיניו והזכיר השמים כי הם סביבו׳ כל הארץ ואמר אל כל יושבי

לנחלה טׄו וסימ׳ נמסר כסדר ויקח קרח: בני האדם ו׳ וסימ׳ אשר בנו בני האדם. אם יי׳ הסיתך בי. את לבב כל בני האדם דבלכים דתפלת שלמה. וחברו דדה. משמים הביט יי׳. להודיע לבני האדם. וכל קהלת דבוו׳: עזרנו ב׳ וסימ׳ עזרנו ומגנו הוא. עזרנו בשם יי׳: לד׳ טעמו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה טעמו כטעם לשד

יִירְאוּ מֵיְהוָה כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא־צִוָּה וַיַּעֲמֹד׃ יְהוָה הֵפִיר עֲצַת־גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים׃ עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר׃ אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ׃ מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְהוָה רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי הָאָדָם׃ מִמְּכוֹן־שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם׃ אֵין־הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב־חָיִל גִּבּוֹר לֹא־יִנָּצֵל בְּרָב־כֹּחַ׃ שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט׃ הִנֵּה עֵין יְהוָה אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ׃ לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב׃ נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיהוָה עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא׃ כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ׃ יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ׃

לד

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת־טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ׃ אֲבָרְכָה אֶת־יְהוָה בְּכָל־עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי׃ בַּיהוָה תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ׃ גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃ דָּרַשְׁתִּי אֶת־יְהוָה וְעָנָנִי וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי׃ הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל־יֶחְפָּרוּ׃ זֶה עָנִי קָרָא וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ׃ חֹנֶה מַלְאַךְ־יְהוָה סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם׃ טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־טוֹב יְהוָה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה־בּוֹ׃ יְראוּ אֶת־יְהוָה קְדֹשָׁיו כִּי־אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו׃ כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא־יַחְסְרוּ כָל־טוֹב׃

וידחלון מן קדם יי כל יתבי ארעא מיניה ירתתון כל דיירי תבל׃ מטול דהוא אמר והוי הוא פקיד ואתקיים׃ יי תבר מלכת עממיא בטיל מחשבת אומייא׃ מלכתא דיי לעלמא קיימא מחשבת ליביה לדרי דריא׃ טובוי דגברא דיי אלהיה עמא די בחר לאחסנא ליה׃ מן שמיא אסתכל יי חמא ית כל בני נשא׃ ממדור בית מותביה אודיק לות כל יתבי ארעא׃ די ברא יתהון מכוון כחדא לבהון ומתבונן לכל עובדיהון׃ לית מלכא מתפריק בסגעי חילוותיה גיברא לא מתפצי בסגעי חיליה׃ שקרא סוסא לפורקנא ובסגיעי תוקפיה לא משתזיב׃ הא עינא דיי מסתכלין לדחלין מיניה לסברין לטיבותיה׃ למפצי ממותא נפשהון ולקיימותהון באולצנא׃ נפשנא מסתכיא לפורקנא דיי סעודנא ותריסנא הוא׃ ארום במימריה יחדי ליבנא מטול דבשום קודשיה איתרחיצנא׃ יהי טובך יי עלנא היכמה דסברינן עלך׃

לדוד כד שני ית מדעיה קדם אבימלך ופטריה ואזל׃ אברך ית יי בכל עידן תדירא תושבחתיה בפומי׃ במימרא דיי תושבחת נפשי ישמעון עינוותניא ויחדון׃ הבו רבותא קדם יי עימי ונרומם שמיה כחדא׃ תבעית אולפן מן קדם יי ועני ומכל דחלתי פציתי׃ אסתכלו לותיה ואתנהרו ואפיהון לא עצבו׃ דין עניא צלי קדם יי שמיע ומכל עקתוי פרקיה׃ שרי מלאכא דיי חזור חזור לדחלין מיניה ושיזיב הינון׃ אשתמודעון וחמון ארום טב יי טובוי לגבר דאיתרחיץ במימריה׃ דחילו מן קדם יי קדישוי ארום לית חוסרנא לדחלוי׃ בני אריוא אסתכנו וכפנו ותבעי אולפנא דיי לא חסרין כל טובא׃

רשי

הסגיח. הביט: היוצר יחד לבם. לב כלם יחד ויודע כל המחשבו׳ ורבותינו השיבוהו אל ממכון שבתו השגיח יחד לבם היוצר ודרשו מכאן שכולן נסקרין בסקירה אחת: בשנותו את טעמו. כענין שנאמר ויתועל דלתו׳ השער וגו׳ וישנו את טעמו בעיניהם ששנה דברו וטעמו ועשה עצמו שוטה והוריד רירו על זקנו: לפני אבימלך. כך כל מלכי פלשתים נקראים וכל מלכי מצרים פרעה ואף על פי ששמו אכיש קורין לו אבימלך ומדרש אגדה שהיה צריך לאבימלך שלא רצה להרגו ועבדיו אומרים לו הלא זה דוד מלך הארץ כדאיתא במדרש תלים: ביי׳ תתהלל נפשי. מתפאר אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושיע ולהגן: תתהלל נפשי. ספורוו״ט דרא בלע״ז: ישמעו ענוים. כפלאות שעשה לי מתוך מהללי ישמעו אותם וישמחו: מגורותי. לשון פחד כמו ויגר מואב: הביטו אליו. כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם: ונהרו. האירו פניהם: יחפרו. יתביישו כמו וחפרה הלבנה ובושה החמה: טעמו וראו כי טוב יי׳. נסמו דברו: יראו. היו יראים לשון ציווי: רשו. לשון דלות: כל טוב. כאון ב״ין בלע״ז כמו כל מלאכת: בקם

מסרה

השמן. וישנו את טעמו בעיניהם. לדוד בשנותו את טעמו לפני. על כן עבד טעמו וריחו לא נמר. אחד וטעמו בצפיחית כדבש: הביטו ב׳ וסי׳ הביטו ארחו׳ תימא. אליו ונהרו: יראו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אך יראו את יי׳. ועתה יראו את יי׳. יראו את יי׳ קדושיו:

אבן עזרא

שלא יפקד מהם איש: היוצר. היוצ׳ אחד ואם היוצרים שונים על כן הוא לבדו יבין אל כל מעשיהם: אין המלך. אין הגזרות כמחשבת היועץ הגדול בבני אדם והוא המלך והנה מה תועלת יש בעצתו והנה איננו נושע בעבור רוב כח שיש לו והטעם על מחנותיו: שקר. בעבור שאמר השם התתן לסוס גבורה והטעם על סוס המלך והחיל: לא ימלט. הפעל חסר והו׳ כפשו: הנה עין יי׳. על דרך ואשימה עיני עליו ועיני שים עליו: אל יריאיו. ממנו לבדו לא ממלך שהוא בשר ודם ולא ייחלו רק לחסדו לבדו: להציל ממות: חרב או דבר: נפשנו. בעבור שאינו יראי השם והמייחלים לו כמלט על כן נפשנו חכת׳ לו וטעם עזרינו כנגד ברוב חיל שהזכיר עם המלך ומגיננו כנגד שמלך כמו מגיננו ראה אלהים: כי בו ישמח לבנו. כנגד יריאיו: יהי. הזכיר חסדך ויחלנו לך כנגד למיחלים לחסדו: לדוד בשנותו את טעמו. טעמו לבו ושכלו ודעתו כמו משיבי טעם ואכיש היו לו שני שמו׳ וכמוהו רבו׳: אברכה. בכל עת. בהיותו במרחב או בצר או בטעמו או בשנותו אותו: ביי׳ בו אתהלל עד שישמעו ענוים תהלתי וישמחו: גדלו. כאילו ידבר עמהם ובקש מהם שיעזרוהו לגדל את השם: דרשתי. ספר להם מדרש השם בצר לו ועננו: הביטו. טעם אין זה שהזכיר אחרי בן עני קרא וכמוהו אם ארא׳כו ולא עתה והוא דרך כוכב מיעקב:

והרו. יאורו פניהם הפך אל יחפרו מגזרת המהרות ובתרגום ונהורא עמיה שריה ויש אומרים מגזרת ונהרו אליו מגזרת נהר: זה: שמעי. עבר כמו כאשר אהב בעבור היותו באתכחתא: חונה. בעבור שסבבוהו עבדי אכיש והשם שלח מלאך להצילו על דרך ישלח מלאכו לפניך וטעם סביב שטעם מלאך שם המינץ כמו ויהי לי שור וחמור והנה הטע׳ מלאכי רבים ככתו׳ בדברי שימע ואע״פ שאיכ׳ כראו׳ במראה העין הם כורע׳ בלב באמת: טעמו. מגז׳ טעמו זה הוא מראה שלב וראו מראה העין: יראו. אר׳ משה היה ראוי להיות יראו כמו קראו רק בא משוכה בעבור שלא תתערב עם יראו צדיקים וטעם קדושיו הם העוזבים תאות העולם ועסקיו וטעם יראו שלא תירא שיבוא לכם נזק או מחסור אפילו מלחם: כפירים. יש אומרים הכופרים בעיקר והנכון בעיני שהם בני האדם הדומים לכפירים לטרוף ברוב אכלם הנה רשו ורעבו ודורשי יי׳. שלא יבקשו לחם רק מהשם לבדו ויש אומרים כי כאשר תפשוהו אנשי אכיש הרעיבוהו ובעמדו לפני אכיש היה רעב והשם בחסדו עזרו כדרך אליהו: לכו

אבן עזרא

לכו. הזכיר בנים מהם צריכים לימוד: מי. תאות הכל לחיות שנים רבות על כן אוהב ימים ארוכים כמו אנשי מדות אנשי לבב והנה הטעם ימים ידועים כימי שלוני שחיה ככה: נצור. אמר לקדושים היראה בלב כי מעלתם גבוהה להשמר בלשון ובמעשה: סור מרע. מצות לא תעשה ועשה טוב מצות עשה: בקש שלום. כי אין משפט הבנים לבקש שררה ולהתגבר זה על זה: עיני. הזכיר העינים והאזנים הסתר והגלוי: פני. חרון אף שיראה בפנים כמו ופניה לא היו לה: צעקו. בטובים מרשעים ויש אומרים כי זה הפסוק שב אל מעשי הצדיקים והנכון כאשר דברתי והעד קרוב: לנשברי לב. הם שנמנו מדרכם הרעה: רבות. הטעם אם יראו צדיק שבאו עליו רעות יואמ כי השם יצילנו מכולם: שומר. והטעם שאפילו על אבריו שום נזק גדול לא יהיה והזכיר העצמות בעבור שהם מוסדות הגוף: תמותת׳ רעה אחת מיד תמותת הרשע כנגד רבות רעות צדיק: פודה. ולא יאשמו. כמו ושוכתי צדיק יאשמו וכמוהם תאשם שמרון: לדוד ריבה יי׳ את יריבי. יריביים אומרי׳ שהוא הפוך כמו אם טוב ת יתשובו אם טוב ישיבני יי׳ והנכון בעיני שהם שנים שרשים: החזק. הטעם כי המגן והצנה שאקח למלחמ׳ אין משעני עליהם רק עליך שתחזקני ותחזק מגיני: והרק. כאילו אתה הוא שתריק ה החנית: וסגור. לסגור עליהם שלא ישיגוהו ברדפם אחריו: אמר. כי התשועה תהיה מהשם: יבושו יסוגו אחור. כמו יכונו מכנין נפעל כי אילו היה מבעלי הכפל היה כמו יפלו בלב אויבי המלך: יהיו. יתכן שידחה הרוח המוץ אל מקום ויגוח בו רק אם היה המלאך דוחה לא ינוח לעולם רק יתפזר כולו עד שלא ימצא: יהי. הטעם בברחם עד שלא ידעו אי זה דרך יברחו: ומלאך השם רודפם. עד שלא יצלו: וחלקלקות. כפול כמו סחרחר שחרחורית ו והטעם חשך עב וחלק שיוכל כח הרגשת המשוש להכירו כדרך וימש חשך שהוא כמו כאשר ימשש העור ולהיותו כמו ויאמש אינכו נכון כלל: כי. שחת. מגזרת ישוח על משקל אשר זורה ברחת מגזרת רוח: תבואהו. לכל אחד רעה שישתאה כל ם שומעה: תלכדו. כדרך וזה שמו אשר יקראו: ונפשי. רמז לנשמה העליונה ו ונקראת נפש בעבור היותה קשורה עמה: כל עצמותי. רמז לגוף כי העצמות מוסדותיו ואילו תדברנה ותעידנה כי אין אלהים רק השם שיכול להציל זה העני: יקומון. יבאר למה יבוא השם עליהם הרעה ותבואם שואה לא ידעוה כנגד אשר לא ידעתי ונטעם ישאלוני ישאלון ממני שאתן להם מה שלא ידעתי רק כעדות חמס: ישלמוני

החפץ ג׳ וסימ׳ החפץ ימלא ידו. החפצ את שלום עבדו. מי האיש החפץ חיים: מדברת ח׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סימן א׳ וכסי׳ מ״ג: בעשי ג׳ כתיב יוד בקרי׳ וסי׳ ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכ׳ אל תקנא בעשי עולה. פני יי׳ בעשי רע להכרית מארץ: מוגה ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא ובירמיה סימן ח׳

לכו־בנים שמעו־לי יראת יהוה אלמדכם: מי־האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב: נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה: סור מרע ועשה־טוב בקש שלום ורדפהו: עיני יהוה אל־צדיקים ואזניו אל־שועתם: פני יהוה בעשי רע להכרית מארץ זכרם: צעקו ויהוה שמע ומכל־צרותם הצילם: קרוב יהוה לנשברי־לב ואת־דכאי־רוח יושיע: רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יהוה: שמר כל־עצמותיו אחת מהנה לא נשברה: תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו: פודה יהוה נפש עבדיו ולא יאשמו כל־החוסים בו:

ל ה

לדוד ריבה יהוה את־יריבי לחם את־לחמי: החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי: והרק חנית וסגר לקראת רדפי אמר לנפשי ישעתך אני: יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יסגו אחור ויחפרו חשבי רעתי: יהיו כמץ לפני־רוח ומלאך יהוה דוחה: יהי־דרכם חשך וחלקלקת ומלאך יהוה רדפם: כי־חנם טמנו־לי שחת רשתם חנם חפרו לנפשי: תבואהו שואה לא־ידע ורשתו אשר־טמן תלכדו בשואה יפל־בה: ונפשי תגיל ביהוה תשיש בישועתו: כל עצמותי תאמרנה יהוה מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו: יקומון עדי חמס אשר לא־ידעתי ישאלוני:

ה׳ ג׳ · ח׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ וכתי׳ יוד · כ׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ יתיר פדה רפה · ל׳ כת׳ וא׳ קמץ ל׳ · ל׳ מכני׳ כסי׳ ל׳ · ל׳ חב׳ וסט חס בלוש׳ · ל׳ ל׳ חס׳ · ל׳ יס · ל׳ ח׳ · ב׳ ואחה ב׳ בטע׳ כל אחי רס · ל׳ ב׳ · ל׳ י׳ · ל׳

אזילו בנייא קבילו מיני דחלתא דיי אליף יתכון: מן גברא דבעי חיי רחים יומנא למחמי טבא: טור לישנך מביש וסיפוותך מלמללא ניכלא: זור מביש ועביד טב בעי שלמא ורדף בתרוהי: עיטוי דיי לות צדיקיא ואודנוי לקבלא צלותהון: פרצופא דיי רגיזין בעבדי בישא לשיצאה מן ארעא דכרנהון: צליין צדיקייא וקדם יי שמיע ומכל עקתהון פצינון: קריב יי להבירי ליבא וית מכיכי רוחא יפרוק: סגיאין בישן מערען לצדיקא ומן כולהון פצא ליה יי: נטיר לכולהון איברוי חדא מנהון לא מתברא: מתותא דרשיעא בישא וסנאי צדיקא יתחייבון: פרוק יי נפשא דעבדוי ולא מתחייבין כל דסברין במימריה:

ב

לדוד איתגר יי במרי תגרתי כדר קרב קבל בעלי מרבתי: אתקיף תריס ועגיל וקום בסעדי: ושלוף מורניתא וטרוקיתקא וזמן לאורעות רודפי אמר לנפשי פריקך אנא: יבהתון ויכפפון תבעי נפשי ירתעון לאחורא ויתכנעון חשלי בישותי: יהוין היך מוצא קדם זעפא ומלאכא דיי דחי: יהי אורחתהון חשוכא וחליריא ומלאכא דיי רדיף להון: ארום מגן פרסן לותי שיית מצדהון מגן כמנו לנפשי: תתייה שלייא לא יתחכם ומצדתיה די פרס תצידיה בשליא יפל בה: ונפשי תחדי במימרא דיי תדוץ בפורקניה: כולהון אבראי תהוין אמרין יי מן כותך פצי עניא מן תקיף מיניה ועניא וחשוכא מן אנסייה: קיימין סהדי חטופין מאן דלא חכימית שיילין לי:

ויחזקאל סימן מ״ב: פודה ל׳ יי׳ נפש עבדיו. וחד פודה ראש: לה׳ יריבי ב׳ חד פתח וחד קמץ וסימ׳ ושמע לקול יריבי דירמיה. ריבה יי׳ את יריבי. בתרא פתח: ישועתך ו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ויבל צור ישעתו. ותהי התשעה ביום ההוא. מי יתן מציון ישעת ישראל. ולכה לישעתה לנו. אמר לנפשי ישעתך אני. וכעב עברה ישעתי: ונפשי ה׳ וסימ׳ ונפשי אשר פדית. ונפשי ידעת מאד. ונפשי הגיל ביי׳. ונפשי נבהלה מאד. ונפשי אשים בכפי: כל ב׳ קמצי׳ בטעמא וסימ׳ כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך. כל אחי רש שנאוהו. וכל מקף דכוו׳ כמ״א כי הגדלת על כל שמך. וחד וכל בשליש עפר הארץ. בספר כס״רה רא״תי שמונ״ה כל מע״ני ב״ך ומס״ר ג׳ קמצ״ין וטעות ב״י זה הוא בכק״ף:

רשי

בקש שלום. במקומך: ורדפהו. במקום אחר: פני. פנים של זעם ליש״א״ר״ם בלע״ז כמו ופתי פני באים ההוא כך חברו מנחם: צעקו. הצדיקים ויי׳ שמע: רבות רעות צדיק. הרבה רעות ופחדים באות עליו ומכלם כצול: שומר. הב״ה כל עצמותיו: תמותת רשע רעה. תמותת את הרשע הרעה שהוא עושה תמותת תמית: לא יאשמו. לא יתחרטו לאמר אשמנו שחסינו בך רפ״נ״טי״ר״ונט בלע״ז: ריבה יי׳ את יריבי. עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה עמי: לחם. לשון מלחמה וכן לוחמי הלחם עם הנלחמי׳ עמי: והרק חנית. הזריין כמו הריק חרבי וירק את חניכיו: וסגור לקראת רודפי. הגן בינו וביניהם כמחיצה: לנפשי. אית״ויי מאית״ים בלע״ז כמו כורה שוחה לנפשי: חשך וחלקלקות. שניהם יחד כדי שיחליקו רגליהם ב בחלקלקות והחשך אינו מניחם להשמר מן החלקלק׳ כד״א לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות ב באפילה ידחו ונפלו בה: חפרו לנפשי. שוחה ליפול בה: שואה. חשך בר״ו״ת״נה בלע״ז: ורשתו אשר טמן. כן דרך לטמון הרשת ולכסותו בקש או בעפר כדי שלא ירגיש בה העובר עליה עד שנלכד בה: ונפשי תגל. כשאראה במפלתם: כל עצמותי. יקלסוך על כך: כי עתה יקומון עלי תמיד עדי חמס וגו׳:

ואני

ישלמוני. והרעה הוא שכול לנפשי והוא מת: ואני. יספר טובתו והוא בחלותם לבשתי שק והנה ידענו כי כל מיני דשן עם נפש לעולם הוא צום ועניתם את נפשותיכם ונפש ענה תשביע יום ענות אדם נפשו ואם כן מה טעם להוסיף מלת בצום והב״ית פתוח והטעם כי ביום שכבד עליו חליו קראו אוהביו וחבריו צום והיה יום ידוע גם אני עניתי בו נפשי: ותפלתי על חיקי תשוב. אמר ר׳ לוי הטעם שהייתי מתפלל ואני משתחוה וכרכה והנכון כדרך והסב לשכיבתו שבעתים אל חיקם שיתן לי השם כמו תפלתי ובקשתי מהשם בעבורו: כרע. התהלכתי. רבק עם כאבל אם והנכון שהוא עם קודר כנגד הלכתי וטעם קודר כי מנהג האבל להלבים עצמו קדרות: ובצלעי יהרמ בחליי מגזרת והוא צולע על ירכו בעבור שילאה לעמוד על רגליו וללכת ככל בריא: נכים. יתאר על משקל מתים והוא מגזרת ונכה רוח כמו גאים ויש אומרים כמו נכה רגלים כנגד ובצלעי וטעם ולא ידעתי שהם עידי חמס שהכרתים ובקרתים בחליים כאשר נכים שאותים מהם לבקר אותי ואעפ״כ שלא ידעתי מי הם קרעו בשרי דרך משל שידברו רעות בו ולא דמו מגזרת דממה משפעלי הכפל כמו תמו דברי איוב: בחנפי. יש אומרים שהחנפים ואמרו דבר שילעגו להם בעלי מעוג וזה הפי׳ ארוך אין לו טעם והקרוב אלי שאלה החנפים שהם חנפי לעג הלעג בעיניהם כמעוג לאכלו על דרך אוכלי עמי אכלו לחם על כן למעלה קרעו בשרי והעד שכן הוא הבא אחריו חרוק עלי שינמו: אדני כמה תראה. ולא תראה נקמתך מהם: משואיהם. שם כאילו הוא משואתם כי יש שמות בתוספות זכרים ונקבות וטעם מכפירים שעיניהם כשיני אריה: אודך. נדר כי בהנצלו יודה השם בגלוי: אל. שקר. קשור עם אויבי כמו שונאי חנם: יקרצון עין לשבור קצה העין רמז כמשפט ללעוג: כי. אמר רבי משה כי רגעי ארץ ב שקיטי ארץ והטעם רמז למסתור וכמוהו עורי רגע וימאס: וירחיבו. מלת האח רמז לנקמה ראיתה. כנגד ראתה עינינו: אל תחרש. כנגד אמרו: העירה. שכיהם פעלים אינם יוצאים או יהיה העירה יוצא והטעם עצמך כדרך קודר הלכתי

רשי

ותפלתי על חיקי תשוב. כלומר ואם יאמרו לא עניתי נפשי אלא לרעתם שיכבר עליהם חליים ת תפילתי שהתפללתי עליה׳ תשוב אלי: כרע כאח לי התהלכתי. כאילו היו לי אחי ורעי התהלכתי מיצר עליהם על צרתם: כאבל אם. ככן המתאבל על אמו או כאם המתאבלת על בנה: קודר. לשון שחרות: שחותי. לשון שפלות: ובצלעי שמחו ונאספו. ובשאני צולע שסבר בא עלי שמחו ונאספו: נאספו עלי נכים. אנשים פסחים כמו שאנו מתרגמין נכה רגלים ומכאס חברו כמו נכאים אימבואמיינץ בלעז: קרעו ולא דמו. אילו היו קורעין את בשרי לא היה דמי שותת לארץ כשמלבינין פני: בחנפי לעגי מעוג וגו׳. בשביל חניפת של ליכנו אכילה ושתייה שמחניפין לשאול בשביל שיאכילם וישקם חורקים עלי שיניה׳ מעוג לשון אכילה כמו אם יש לי מעוג דאליהו ומגאס פתר אותו לשון עוגת לחם וכן אם יש לי מעוג: כמה תראה. כמה ארך אפים יש לפניך לראות כל אלה: משואיהם. מחשך שלהם: מכפירי׳ יחידתי. מושב על הסיבה נפשי הסיבה מכפירים יחידתי: אויבי שקר. שסוכאין אותי על דבר שקר שמעידין עלי מה שלא עלה ב במחשבתי מעולם אל ישמחו בתפלתי שוכאי שסוכאים אותי ש יקרצו עלי עין וללעוג בעיניהם על תפלתי יקרצו כי״אכט בל׳: על רגעי ארץ. על דכאי ארץ וכן רוגע הים שרי רגע וכן פירש דונש: האח האח. לשון שמחה מתהלל בתאות לבו מרוב שמחתם שרואים תאותם ת מתקיימת: העירה והקיצה. פמליא של מעלה לשפוט משפטי מאויבי: נאם פשע לרשע בקרב לבי וגו׳. הרי זה מקרא מסורס יש בקרב לבי שהפשע הוא יצר הרע אומר לרשע שלא יהא פחד אלהים לנגד עיניו בקרב לבי כאדם שאומר כמדומה אני: כי החליק. הפשע אל הרשע חלקלקות בעיניו כדי שימצא הקב״ה את עונו לשנוא אותו: חדל להשכיל להיטיב. מנע עצמו מהשכיל להטיב מעשיו: יתיצב

ולא ידעתי ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן י״א: מעוג ב׳ וסימ׳ אם יש לי מעוג. בחנפי לעגי מעוג: השיבה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ועתה השיבה אתהן בשלום. השיבה נפשי משואיהם. השיבה לי ששון ישעך: ארץ ד׳ פתחין באתנחתא וסימ׳ כי לא שלום ידברו. נוראות בצדק תעננו. תחת שלש רגזה ארץ. דור ודרבות שניו: אלהי

יְשַׁלְּמוּנִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה שְׁכוֹל לְנַפְשִׁי׃ וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל־חֵיקִי תָשׁוּב׃ כְּרֵעַ כְּאָח לִי הִתְהַלָּכְתִּי כַּאֲבֶל־אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי׃ וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ נֶאֶסְפוּ עָלַי נֵכִים וְלֹא יָדַעְתִּי קָרְעוּ וְלֹא־דָמּוּ׃ בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג חָרֹק עָלַי שִׁנֵּימוֹ׃ אֲדֹנָי כַּמָּה תִּרְאֶה הָשִׁיבָה נַפְשִׁי מִשֹּׁאֵיהֶם מִכְּפִירִים יְחִידָתִי׃ אוֹדְךָ בְּקָהָל רָב בְּעַם עָצוּם אֲהַלְלֶךָּ׃ אַל־יִשְׂמְחוּ־לִי אֹיְבַי שֶׁקֶר שֹׂנְאַי חִנָּם יִקְרְצוּ־עָיִן׃ כִּי לֹא שָׁלוֹם יְדַבֵּרוּ וְעַל רִגְעֵי־אֶרֶץ דִּבְרֵי מִרְמוֹת יַחֲשֹׁבוּן׃ וַיַּרְחִיבוּ עָלַי פִּיהֶם אָמְרוּ הֶאָח הֶאָח רָאֲתָה עֵינֵנוּ׃ רָאִיתָה יְהוָה אַל־תֶּחֱרַשׁ אֲדֹנָי אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי׃ הָעִירָה וְהָקִיצָה לְמִשְׁפָּטִי אֱלֹהַי וַאדֹנָי לְרִיבִי׃ שָׁפְטֵנִי כְצִדְקְךָ יְהוָה אֱלֹהָי וְאַל־יִשְׂמְחוּ־לִי׃ אַל־יֹאמְרוּ בְלִבָּם הֶאָח נַפְשֵׁנוּ אַל־יֹאמְרוּ בִּלַּעֲנוּהוּ׃ יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ יַחְדָּו שְׂמֵחֵי רָעָתִי יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וּכְלִמָּה הַמַּגְדִּילִים עָלָי׃ יָרֹנּוּ וְיִשְׂמְחוּ חֲפֵצֵי צִדְקִי וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה הֶחָפֵץ שְׁלוֹם עַבְדּוֹ׃ וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּהִלָּתֶךָ׃

לו

לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד־יְהוָה לְדָוִד׃ נְאֻם־פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין־פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו׃ כִּי־הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו לִמְצֹא עֲוֹנוֹ לִשְׂנֹא׃ דִּבְרֵי־פִיו אָוֶן וּמִרְמָה חָדַל לְהַשְׂכִּיל לְהֵיטִיב׃

פָּרְעִין לִי בִּישְׁתָּא חֲלַף טַבְתָּא בְּעַן לְמִתְכַּל לְנַפְשִׁי׃ וַאֲנָא בְּעִידַן מַרְעוּתְהוֹן לָבִישִׁית סַקָּא סַגִיפִית בְּצוֹמָא נַפְשִׁי וּצְלוֹתִי עַל עוֹבִי תְּתוּב׃ הֵיךְ חַבְרָא וְהֵיךְ אַחָא דִילִי הַלִיכִית הֵיךְ אֲבִילָא דְמִתְאַבַּל עַל אִמֵּיהּ חֲבִיר שַׁחְיֵית׃ וּבִתְבָרִי חֲדוּ וְאִתְכַּנְשׁוּ מִתְכַּנְשִׁין עֲלַי רַשִׁיעַיָא דְמַכְּכִין לִי בְּמִילֵיהוֹן וְלָא חַכִּימִית אִילוּ מְבַזְעִין מַשְׁכִּי וְלָא מַפְּקִין דְמָא׃ בְּמִילֵי שְׁעִיעוּתָא וּמַרְהַבְיָא וּמִמְקַנְיָא מְעַסֵן עֲלַי כַּכֵּיהוֹן׃ יְיָ כַּמָּה אַתְּ חָמֵי אָתִיב נַפְשִׁי מִשַׁלְיָיתְהוֹן מִבְּנֵי אַרְוָיָא גוּשְׁמִי׃ אוֹדֵי קֳדָמָךְ בִּכְנִישְׁתָּא רַבָּא בְּעַמָא תַקִיפָא אֲשַׁבְּחִינָךְ׃ לָא יֶחְדוּן עֲלַי בַּעֲלֵי דְבָבִי שִׁיקְרָא סַנְאַי מַגָּן רָמְזִין בְּעֵינֵיהוֹן׃ אֲרוּם לָא שְׁלָמָא מְמַלְלִין וְעַל צַדִּיקֵי אַרְעָא דְנַיְחִין בְּעָלְמָא הַהוּא מִילֵי נִיכְלָאִין מְחַשְׁלִין׃ וְאַפְתִּיאוּ עֲלַי פּוּמְהוֹן אָמְרוּ חֲדוּ חֲדוּ חָמַת עֵינָנָא וַחֲמִיתָא יְיָ לָא תִשְׁתּוֹק יְיָ לָא תִתְרְחֵיק מִינִי׃ וְאִיתְעַר וְתַקִיץ לְדִינִי אֱלָהִי וּמָרֵי נִצְחָנִי׃ יְיָ לְתַגְרָתִי דוּן יָתִי כְּצִדְקָתָךְ יְיָ אֱלָהִי וְלָא יֶחְדוּן עֲלַי׃ וְלָא יֵימְרוּן בְּלִבְּהוֹן חַדְוַאת נַפְשָׁנָא דִילְמָא יֵימְרוּן גְמַרְנָא יָתֵיהּ׃ יִבְהֲתוּן וְיִתְכַּנְעוּן כַּחֲדָא דַחֲדַיִן עַל בִּישׁוּתִי יִלְבְּשׁוּן בַּהֲתָא וְכִיסוּפָא דְמִתְרַבְרְבִין עֲלַי׃ יְבוּעוּן וְיֶחְדוּן תִּיבְעֵי צִדְקִי וְיֵימְרוּן תְּדִירָא יִסְגֵי יְקָרָא דַייָ דְצָבֵי שְׁלָמָא דְעַבְדֵיהּ׃ וְלִישָׁנִי תְּרַנֵּן צִדְקָתָךְ כּוּלֵי יוֹמָא תּוּשְׁבַּחְתָּךְ׃

לְשַׁבָּחָא לְעַבְדָּא דַייָ לְדָוִד׃ אֲמַר מָרְדָא לְחַיָבָא בִּמְצִיעוּת לִבְבֵי לֵית דַחַלְתָּא דַייָ לְקָבֵיל עֵינוֹי׃ אֲרוּם שְׁעִיעַ לֵיהּ בְּעֵינוֹי לְמִשְׁכַּח חוֹבִין לְמִסְנֵי אוּלְפָנָא׃ מִילֵי פוּמֵיהּ רִישְׁעָא וּנְכִילוּ פְּסַק לְמִשְׂכַּל לְאוֹטָבָא׃

חֹקמצין זקפין וסימ׳ נמסר בסדר בלק וכל אסף דכוו׳: בלבם ט׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ י״ד: והחפץ ג וסי׳ לעיל סימן ל״ד: ולשוני ג׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן כ״ב: ל״ו למנצח לעבד יי׳ לדוד ב׳ וסימ׳ את דברי השירה הזאת. נאם פשע לרשע: ומרמה ה׳ וסימ׳ ופקדו על גל הדולג׳ תאבד דברי כזב. ואתה אלהים תורידם. דברי פיו און ומרמה. הוות בקרבה ולא ימיש:

שהוא יוצא ובעבור שחבר העירה והקיצה למשפטי חבר אלהי ואדני למשפטי והקיצה אדני לריבי ולפי דעתי בעבור שאתה אלהי ואתה אדני והטעם האדון שלי כי עם אלף ודלת הוא כתוב: שפטני. קח לי משפט בדרך מהם: אל. תשמח נפשם ויתהללו בלבותם: יבושו. טעם יחדו כנגד נאספו עלי נכים ופעול מגדילים חסר והוא לשון או מלה: ירונו. כאשר יבושו שמחי רעתי אז ישמחו החפיצים לראות צדקי ויגדל יי׳ כנגד המגדילים עליו: ולשוני. כנגד אמרו האח ותהגה צדקך כנגד שפטני כצדקך וטעם כל היום שככה יהגה תמיד: למנצח לעבד יי׳ לדוד. טעם לעבד יי׳ בעבור שהזכיר דברי הפושעים והמורדים בשם הנכבד: נאם. הטעם זה אחשוב בקרב לבי כי הפשע כאילו ידבר אדם הרשע אל תפחד על כן אין אלהים לנגד עיניו: כי החליק. מגזרת אמריה החליקה כמו ואנכי איש חלק כי החליק דבר הרע בעיניו למצוא השם עונו וישנאהו על דרך האלהים מצא את עון עבדיך: דברי. וקשר חדל עם למ״ד כמו ויחדלו לבנות העיר:

אבן עזרא

און. על משכבו. בלילה: יתיצב. הפך המשכב ביום: על דרך לא טוב. מצות לא תעשה: רע לא ימאס. הטעם כפול: יי'. כראותו הנה"א החסירה ממלת יי' בשמים הכין כסאו על כן כפתח הבי"ת וטעם זה הפסו' כי אני עבד השם כי אדע כי חסדו כולל הכל והטעם כי אין למעלה מהשמים במראה העין ויש אומרים כי השמים מקור החסד ומבוע האמונה: צדקתך. אמ' ר' משה כי צדקתך לא יוכלו בני אדם שאתה כי היא כהררי אל והנכון כי היא כמשגב לרעתה כהררי אל התקיפים שלא יוכל אדם להגיע לשם וככה דעת משפטיך כתהום רבה שהיא עמוקה שלא ירדנה אדם וטעם אדם ובהמה שהוא ישפוט כל מרבים על דרך ומיד כל חיה אדרשנו: מה. בעבור שהזכיר אדם ובהמ' הזכיר הנכבדי' מהאד' ומה יקר ישרת בעבור שנים כמשפט כאילו כתו' ומה יקרים בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון או מה יקר לכל אחד מהם: ירויון. כמו ירביון וטעם ביתך הם המתבודדים לעבוד השם בביתם והעבודה תדשן נפשם ודעת השם תערבם וטעם נחל שלא יפסק: כי. מקור חיים. היא הנשמה העליונ' שלא תמות: באורך נראה אור. כינוי לשכר העולם הבא כי אין דבר בעולם הזה נכבד מהאור והוא עצם ואיננו גוף: משוך. טעם ליודעיך שהם במעלה העליונ' והזכיר משוך בעבור שאחרו בשמים ומשוך משמש בעבור אחר והוא ומשוך צדקתך לישרי לב שים להם מעשים טובי' ואם לא היו כמו יודעי השם: אל. הטעם אל תבואני רגל אנשי גאוה והטעם על דרך ישבכה כאילו אמ' שלא יתחברו עמו בבית השם: ויד. הזכיר הרגל והיד וטעם אל תנידני מרשן ביתך למקום אחר: שם. הטעם יפלו במקום שחשבו להנידני שם לפני בואם אלי ויש אומרי' ברוץ הרגל לבוא אלי יתכשל ובהתחזק היד להנידני יהיו דחוים כמו דחה דחיתני לנפול ופי' שם כמו אז וכמוהו שם יצעקו ולא יענה ויתכן היות שם רמז למקום שנפלו שם פועלי און בימים קדמונים והטעם שאדע כי יד רשעים לא תנידני כי יפלו הם כאשר נפלו הדומים להם בזמן שעבר: לדוד. אל תתחר. יש אומרים כי תתחר מבנין התפעל מגזרת חרון וטעם במרעים בעבור המרעים ויהיו על משקל אל תתגר בם וי"א כמו תתחרה את הסוסים אע"פ שהוא מהבנין הקל: כי. החציר הוא הירק וככה המצמיח הרים חציר את החציר ואת הבבלים: ימלו. משפעלי הכפל אע"פ שהלמ"ד חסר דגש כמו העזה פניה: בטח. אמר רבי משה הכהן להיותו עשה טוב ובטח ביי' רעה אמונה ושכון ארץ ויתכן היות האחרון סבת הראשון אם תעשה טוב תהיה לבטח ואם תרעה אמונה תשכן ארץ ולפי דעתי בעבור כי הקנאה בעושי עולה בעבור עושרם שהם בוטחים בו על כן אמר בטח ביי' ואל תקנא מעשות טוב וטעם שכן ארץ כל ימי חייך תשכן על הארץ. רעה אמונה כמו שומר אמונים כי הרועה כמו שומר ויש אומרים שטעם ורעה שלא יאכל בגזל ועשוק כבני עולה: והתענג על יי'. שתבקש בדרכיך כשכיר יקוה פעלו: גול. על משקל סוב כדרך השלך על יי' יהבך ודרכך כמו צרכך וכמוהו לב אדם יחשב דרכו: והוציא. הטעם שישמה צדקך ויתנקם בגלוי כמו האור אז ירא[ה] צדקך: דום. והתחולל יש אומרים שהוא מגזרת תוחלת ואחרים אמרו שהוא מגזרת חיל כיולדה והוא הנכון והמלה כפולה כדרך והתבוננת וטעם לו בעבורו כמו אמרי לי אחי הוא וסבול החיל בגללו על כן יהיה אל תתחר מן חרון וב"ת במצליח בעבור מצליח ועל פי תתחרה את הסוסים סבול ודום להשם ובין כך ובין כך עם טובים אל תתערב: הרף. אם יכעיסך בעבור היותו עשיר ואיך כמוהו אל יחרה אפך להרע לו ואם על פי אל תתחרה לא תתערב עמו להראות לו אהבה וטובה ואין בלבבך רק להרע לו: כי. הטעם יכרת זרעם: וקווי. היו"ד תחת הוי"ו וזאת המלה מהבנין הקל: ועוד. דום מעט ותראה בעיניך יום הכרת הרשע הנזכר: ועצוים

מסורה

משפטיך תהום רבה חד מן ד' מלין בקריאה עטור סופרים וסימ' אחר תעברו. אחר תאסף אל עבד. קדמו שרים אחר נוגנים. משפטיך תהום רבה: נראה ה' וסימ' נמסר בישעיה סימן ה' וירמיה סימן כ"ב: לז' לדוד ז' בטעם וסימ' נמסר לעיל בספרא סימן כו: ימלו ב' וסימ' כי כחציר מהרה ימלו. וכראש שבולת ימלו:

תהלים

אָוֶן יַחְשֹׁב עַל־מִשְׁכָּבוֹ יִתְיַצֵּב עַל־דֶּרֶךְ לֹא־טוֹב רָע לֹא יִמְאָס: יְהוָה בְּהַשָּׁמַיִם חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ עַד־שְׁחָקִים: צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי־אֵל מִשְׁפָּטֶךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהוָה: מַה־יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן: יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם: כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר: מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי־לֵב: אַל־תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה וְיַד־רְשָׁעִים אַל־תְּנִדֵנִי: שָׁם נָפְלוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּחוּ וְלֹא־יָכְלוּ קוּם:

לז לְדָוִד אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בְּעֹשֵׂי עַוְלָה: כִּי כֶחָצִיר מְהֵרָה יִמָּלוּ וּכְיֶרֶק דֶּשֶׁא יִבּוֹלוּן: בְּטַח בַּיהוָה וַעֲשֵׂה־טוֹב שְׁכָן־אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה: וְהִתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְיִתֶּן־לְךָ מִשְׁאֲלֹת לִבֶּךָ: גּוֹל עַל־יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּבְטַח עָלָיו וְהוּא יַעֲשֶׂה: וְהוֹצִיא כָאוֹר צִדְקֶךָ וּמִשְׁפָּטֶךָ כַּצָּהֳרָיִם: דּוֹם לַיהוָה וְהִתְחוֹלֵל לוֹ אַל־תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ בְּאִישׁ עֹשֶׂה מְזִמּוֹת: הֶרֶף מֵאַף וַעֲזֹב חֵמָה אַל־תִּתְחַר אַךְ־לְהָרֵעַ: כִּי־מְרֵעִים יִכָּרֵתוּן וְקֹוֵי יְהוָה הֵמָּה יִירְשׁוּ־אָרֶץ: וְעוֹד מְעַט וְאֵין רָשָׁע וְהִתְבּוֹנַנְתָּ עַל־מְקוֹמוֹ וְאֵינֶנּוּ:

תרגום

רַשִׁיעָא חֲשִׁיל עַל שִׁוְויֵה יִתְעַתַּד עַל אוֹרַח דְּלָא טָב בִּישׁ לָא יִרְחַק: יְיָ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָא טוּבָךְ הֵימְנוּתָךְ עַד שְׁחָקֵי: צִדְקוּתָךְ רָמָא הֵיךְ טוּרַיָא תַּקִּיפַיָא דִּינָךְ עֲמִיקִין הֵיךְ תְּהוֹמָא רַבָּא בְּנֵי נָשָׁא וּבְעִירָא תִּפְרוֹק יְיָ: כַּמָּה יַקִּיר טוּבָךְ יְיָ וּבְנֵי נָשָׁא בִּטְלַל שְׁכִינְתָךְ יְשׁוּרוּן לְרוֹחֲצָן: יִתְרַוְויוּן כְּדָהֵין בִּרְכְּתָא דְּבֵיתָךְ וּמַבּוּעַ בְּסִימוּתָךְ תַּשְׁקֵינוּן: אֲרוּם עִמָּךְ טִיפֵי מַיִין חַיִין בְּזִיו יְקָרָךְ נֶחְמֵי נְהוֹרָא: נְגוּד טוּבָךְ עַל יָדְעָךְ וְצִדְקָתָךְ עַל תְּרִיצֵי לִיבָּא: לָא תְאִירְעִינַנִי רִיגְלָא דְגֵיוְותָנֵי וִידֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָא לָא תְטַלְטְלִנַנִי: תַּמָּן נְפָלוּ עָבְדֵי שְׁקַר יִדְחַיָין וְלָא יוֹסִיפוּן לְמֵיקָם:

לְדָוִד לָא תִתְגָּרֵג בִּמְבָאֲשִׁין לְמֶהֱוֵי דִּכְוָתְהוֹן וְלָא תְקַנֵּין בְּעָבְדֵי טְלוּמָא לְמִזְדַּוָּג עִמְּהוֹן: מְטוּל דְּסוֹפֵיהוֹן הֵיךְ עִסְבָּא בְּסַרְהוֹבָיָא יִתְמוֹלְלוּן וְהֵיךְ יְרוֹק דִּיתְאָה יִנַּתְרוּן: רְחִיץ בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וַעֲבִיד טָב שְׁרֵי אַרְעָא וְחַסִּין בְּהֵימְנוּתָא: וְתִתְפַּנֵּיק עַל יְיָ וְיִתֵּן לָךְ מַשְׁאֲלֵי לִבָּךְ: גַּלֵּי עַל יְהוָה אוֹרְחָתָךְ וּסְבוֹר עַל מֵימְרֵיהּ וְהוּא יַעֲבֵד: וְיַפּוֹק הֵיךְ נְהוֹרָא צִדְקָךְ וְדִינָךְ הֵיךְ טִיהֲרָא: שְׁתוֹק קֳדָם יְיָ וְאוֹרִיךְ לֵיהּ לָא תִתְגָּרֵג בְּרַשִׁיעָא דְמַצְלַח אוֹרְחֵיהּ בְּגַבְרָא דַּעֲבַד עֵיצַת חַטָּאִין: אוֹרִיךְ מַרְגִּיז וּשְׁבוֹק רִיתְחָא לָא תִתְגָּרֵג בְּרַם לְאַבְאָשָׁא: מְטוּל דִּמְבָאֲשִׁין יִשְׁתֵּיצוּן וּדְסַבְרִין בְּמֵימְרָא דַּיְיָ הִינּוּן יֵירְתוּן אַרְעָא: וְתוּב כִּזְעֵיר וְלֵית רַשִׁיעַ וְתִתְבַּיַּן עַל אַתְרֵיהּ וְלֵיתוֹהִי:

מסורה

משפטך ה' חס' יוד בליש' בקריא' וסימ' כן משפטך אתה חרצת. והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים. ואל תצל מפי דבר אמת. קולי שמעה כחסדך ומשפטך. תחי נפשי ותהללך: על מקומו ב' וסימ' איש על מקומו יבא בשלום. ועוד מעט ואין רשע:

רשי

יתיצב על דרך לא טוב. הקב"ה נתן לפניו דרך הטוב ודרך המות והוא בוחר לו דרך לא טוב: יי' בהשמים חסדך. בשביל הרשעים הללו אתה מסלק חסדך מן התחתונים ומגביה אמונתך עד שחקים לסלקה מבני אדם: צדקתך. יקרה מן הבריות: כהררי אל. בשביל מעשי הרשעים ומשפטיך באים לעולם עד תהום רבה. ד"א צדקתך כהררי אל מי שאתה רוצה לעשות צדקה עמו אתה מגביהו ומתקפו כהררי אל לשון תוקף כמו ואת אילי הארץ לקח: משפטיך תהו' רבה. מי שאתה רוצה לדון אותו וליקח נקמתך ממנו אתה מורידו עד תהום רבה משפטיך יושטי"צא בל': אדם ובהמ' תושיע יי'. בני אדם שהם ערומי' בדעת כאדם הראשון ומשימין עצמם כבהמ' בענוה תושיע יי': מה יקר חסדך. איכו כדי להמשך על הרשעי' הללו אבל בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון הם ירויון מדשן ביתיך וגו': אל תבואני רגל גאוה. אל תבא עלי רגל הרשעים הללו בעת קבול שכר להיות לי חלקם עם הצדיקים לשון חלק הוא אפרטי"ר בלע"ז: ויד רשעים אל תנידני. ממקומי בבואי לירש משנה חלקי וחלקי בטובה כענין שנא' לכן בארצם משנה יירשו: ואז שם נפלו פועלי און שם יבינו במפלתם ושם רוחו ולא יכלו קום: אל תתחר במרעים. מוכיח את ישראל הוא שלא יתחרו בהצלחת המרעים לעשות כמעשיהם כמו ואיך תתחרה את הסוסים לרוץ במרוצתם אנטי"ר בלע"ז: אל תקנא בעושי עולה. לעשות עולה כמותם: ימלו. שרוש"ט טרנקיי"ר בלע"ז לשון כריתה: בטח ביי'. ואל תאמר אם לא אגזול ואגנוב או אתן לעני צדקה במה אתפרנס: ועשה טוב. ואז תשכון ארץ לאורך ימים ותרעה אמונה תאכל ותתפרנס משכר האמונ' שהאמנת בהקב"ה לסמוך עליו ולעשו' טוב: והתענג על יי'. התענג בתפנוקים על משענתו של הקב"ה: גול על יי' דרכך. גלגל עליו כל צרכיך: דום ליי'. המתן לישועתו כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן ומנחם חברו לשון דממה כמו וידם אהרן וגם כן פתר טוב ויחיל ודומם ודוגמ' מורה לו: והתחולל. לשון תוחלת: אל תתחר. לאמר ארשיע כמותו ואצליח כמותו: הרף מאף. הרף מהרשע שלא יבא עליך אף: ועזוב. דבר המביא עליך חמתו של הקב"ה כי המרעים שאתה רואה עתה מצליחים הם יכרתון: ועוד מעט. כשתמתין עוד מעט תראה כי אין הרשע: והתבוננת על מקומו והסתכל על מקום שהיה שם ואיננו כי מת ואבד: וחרק

ועניים · הפך רשעים · וטעם רוב שלום כי באבד רשעים יהיה שלום בארץ ׃ זומם · אומר לצדיק חייב אתה לשמוע אל הרשע ולא תתערב עמו כי הוא חושב עליך מזימות רעות ואם בא עליך דבר תכרות אז יחרוק עליו שיכנו להחזיק ממך ׃ ארני · והרשע לא ידע כי השם שהוא יודע העתידות ישחק עליו דרך משל ׃ חרב · בהיותה בתוך היא סגורה על כן פתחו ויש אומרים כי פתיחת חרב היא הלטישה וכמוהו והמה פתיחות והכה החרב בגלוי והקשת בסתר ׃ חרבם · ישוב בלבם שב אל הרשעים כי השם יגמול להם כפעלם ׃ טוב · הון מעט לצדיק ישמח בו · מהמון הוא ממון כמו ומי אוהב בהמון אף הכל יהמיון ׃ כי · הזכיר הזרועות שהם דורכות הקשתות והזכיר כי הקשתות תשברנה ולא יבא הזין לצדיק והזכיר כי גם הזרועות כן והפך את תשברנה וסומך ׃ יודע · יש אומרים שיאריך והנכון בעיני כי זה על דרך את את מספר ימיך אמלא ו והשם יודע כל מלא ובעבור כי שכות ה הרשעים תקצורנה כפי מעשיהם כדרך למות תמות בלא עתך על כן הדבר תלוי ב במעשיהם ׃ ונחלתם ׃ שינחילו בניהם את הנחלה והנחלת שנתן להם השם ׃ לא · עת רעה יכמו דבר והמית במלחמה או ברעב לא בא יומו כדברי דוד ׃ כי · והרשעים יאבדו בימי הרעב והרעבון ׃ כיקר כרים · כחלב הכבשים כמו עם חלב כרים המוסמים בשמן שיכלו רגע אחרי רגע ויש אומרים כיקר כרים כעשב העמקים כמו כר נרחב וכמוהו ככר הירדן והוא כפול כמו בבבת עינו וטעם בעשן כאשר יבעיר בהם המבעיר את ה הבערה וכלו הראשון על היקר וכלו השני על הרשעים ובאת המלה מלעיל בעבור סוף פסוק ׃ לוה · בשעת צרכו · וצדיק חונן ונותן כי יחון עליו על דרך אם רעב שונאך ׃ כי · טעם מבורכיו ברכת יי היא תעשיר ׃ מיי · טעם מצעדי תכונותיו ׃ גבר · בלשונכו הוא מלא דעת כמו לכו כח ה הגברי ומי שהוא מלא דעת צדיק יהיה ׃ ודרכו יחפץ · השם חפץ בכל דרכיו ואם הוא יחסר בית על כן לא יכליח ׃ כי · יוטל ׳ ויטלך כמו והטילותי אל הים ויש אומרים כי יפול במחשבתו ׃ נער · נסיתי זה בנעורי וזקנתי ׃ נעזב · לגמרי כמו כי לא אעזבך והוא בקש לחם ושמלה ׃ ורעו · הקטן שהניח בעבור זכות האב כל היום בימיו יחיה בטוב וזרעו אחריו לברכה כמו כל רואיו יברכוהו ׃ סור מרע · מצות לא תעשה · ועשה טוב מצות עשה · ושכון כמו תשכון וכמוהו פרו ורבו עלה ומות בהר ׃ כי · טעם ולא יעזוב הזכיר כי הצדיק איננו נעזב כי השם לא יעזבהו לעולם · נשמרו הוא וזרעו והפך זה וזרע רשעים נכרת ׃ צדיקים · בעבור שהזכיר ושכון לעולם אמר זה משפט השם ותוק אמת שם בארץ ׃ פי · כבר הזכיר כי הצדיק עשה חסד לחונן מהונו וכן יעשה חסד ללמד חכמתו ולהורות האובדי ׃ תורת · כפר כי תוכו כברו ׃ צופה · בראותו הרשע כי באחריתו נפל ומעלת העומד בדרך ובאחריתו יהיה בכל אז יקנא בצדיק ומרוב קנאתו יבקש המיתו ׃ יי · טעם ולא ירשיענו שהשם יראה צדקת הצדיק והזכיר זה כי הרשע אם לא יוכל בקנאתו להמיתו יבקש תואנה כל הצדיק שיתן לו ממון או שהצדיק עשה לו חמס ׃

לטבוח ד׳ ומ״ל וסימ׳ ואני ככבש אלוף יובל לטבוח · כי מלאו ימיכם לטבוח · אורידם ככרים לטבוח · לטבוח ישרי דרך ׃ יודע י׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בספר שמואל חלק א׳ סימן כ״ו ׃ תמימים כל תמימים בתמימות מ״ל בב״א חסר יו״ד בתרא וסימ׳ יודע יי׳ ימי תמימים · וכל דבעירא דכוו׳ כתיב בן כב״א מ״ל וסימ׳ שבעת ימים תעשה

ועניים ירשו־ארץ והתענגו על־רב שלום ׃ זמם רשע לצדיק וחרק עליו שניו ׃ אדני ישחק־לו כי־ראה כי־יבא יומו ׃ חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי־דרך ׃ חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה ׃ טוב־מעט לצדיק מהמון רשעים רבים ׃ כי זרועות רשעים תשברנה וסומך צדיקים יהוה ׃ יודע יהוה ימי תמימם ונחלתם לעולם תהיה ׃ לא־יבשו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו ׃ כי רשעים יאבדו ואיבי יהוה כיקר כרים כלו בעשן כלו ׃ לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן ׃ כי מברכיו יירשו ארץ ומקלליו יכרתו ׃ מיהוה מצעדי־גבר כוננו ודרכו יחפץ ׃ כי־יפל לא־יוטל כי־יהוה סומך ידו ׃ נער היתי גם־זקנתי ולא־ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש־לחם ׃ כל־היום חונן ומלוה וזרעו לברכה ׃ סור מרע ועשה־טוב ושכן לעולם ׃ כי־יהוה אהב משפט ולא־יעזב את־חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת ׃ צדיקים יירשו־ארץ וישכנו לעד עליה ׃ פי־צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט ׃ תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשריו ׃ צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ׃ יהוה לא־יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו ׃

קט״ר · ד׳ מ״ל · פ׳ י׳ · ל׳ מ״ל · ר׳ · י׳ מ״ל · ל׳ כתי׳ כן בתמימות · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · י׳ · ו׳ מ״ל · ל׳ וחס׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ותד וישכנו · ב׳ מ״ל כמו רמשן · ב׳ תר״ף

ועינוותנין ירתון ארעא ויתפנקון על סגיעות שלמא ׃ חשיב רשיעא ביש על צדיקא ומעסי עלוי ככוי ׃ יי יגחך עלוי ארום חמא ארום על יומא דתבירה ׃ חרבא שליפו רשיעיא ומתחו קשתהון למקטול ענוי וחשיכי למכוס תריצי אורחא ׃ סייפיהון תיעול בלבהון וקשתתהון יתברון ׃ טב קדם יי זעירות צדיקיא מריכפת רשיעין סגיעין ׃ ארום דרועי דרשיעיא יתברון ותמיך צדיקיא מימרא דיי ׃ ידיעין קדם יי יומיהון דשלמין ואחסנתהון לעלם תהי ׃ לא יבהתון בעידן בישתא וביומי אולצנא סבעין ׃ ארום רשיעיא ייבדון ובעלי דבבוא דיי היך יקר פלגיסין דמן אולא מתפטמין וסופיהון מתנכסין היכנא רשיעי יסופון ובתנן גהנם יגמרון ׃ מוזיף רשיעא ולא פרע וצדיק מחיים ויהב ׃ מטול דמתברכין במימרא ירתון ארעא ודמתלטטין בטותא ישתיצון ׃ מן קדם יי פסיעתוי דגברא מיתקנין ואורחתיה יתרעי ׃ ארום יפול מרע לא ימות מטול דיי סעיד בידיה ׃ טאלי הוית ברם סיבית לא חמית צדיקא שביקא ובנוי תבעין לחמא מחוסרנא ׃ מן בגלל דכל יומא חיים ומוזיף ודרעיה לברכתא ׃ סטי מביש ועביד טיבו ושרי לחיי עלמא ׃ ארום יי רחים דינא ולא ישבוק ית חסידוי לעלם מנטרין ובניהון דרשיעיא ישתיצון ׃ צדיקיא יחסנון ארעא וישרון לעלמין עלה ׃ פומא דצדיקא דנין חוכמתא ולישניה ממללא דינא ׃ נימוסא דאלהיה בליביה לא מזדעזעין אסתוורוי ׃ מסתכי רשיעא לצדיקא ובעי למקטליה ׃ יי לא ישבקיניה בידיה ולא יחייביניה במדייניה ׃

שעיר חטאת ליום ביחזקאל ׃ יוטל ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ כי יפל לא יוטל · בחיק יוטל את הגורל · הגם אל מראיו יטל · בתראה חס׳ ׃ וזרעו ז׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר בלק ׃ ולשונו ז׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בשפטי׳ סימ׳ ז׳ ובזכריה סימ׳ י״ד ׃ צופה ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ צופה רשע לצדיק · צופה פני דמשק · צפה נתתיך לבית · בתרא חס׳ ׃

רשי

וחרק · כמו חורקין שן ארקיי״כנט בלע״ז ׃ חרב פתחו · הרשעים פתחו אבקומנ״ציירנט בלע״ז תגר וחרום מתחילים הרשעים מליה׳ ׃ טוב מעט לצדיק · טובים מעט אנשים שהולכי׳ לעזרת הצדיקים ׃ מהמון רשעים רבים · אמרפל וחביריו התחילו מלחמה בעולם בשביל לשבות את לוט ולהתגרו׳ באברהם ומעט אנשים שהיו עם אברהם הצליחו והרגו כל אותן האוכלוסין ׃ יודע יי׳ ימי תמימים · מכיר את מעשה ימיהם ׃ ונחלתם · וקבול שכרם מאתו לעולם תהיה ׃ כיקר כרים · כאור ענן בקר הנראה שחרית תלבין על מרחבי בקעה שאינו מתקיים כרים מישור כמו כר נרחב כיקר לשון אור יקרות ויש פותרין כיקר כרים ככבוד כבשים שמפטמים אותן לטבח ׃ לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן · הקב״ה שהוא צדיקו של עולם חונן משלו ונותן לזה ם שהלוה מה שהוא גוזל ממנו ׃ כי מבורכיו · של צדיקו של עולם ירשו ארץ ׃ מצעדי גבר · מי שהוא גבור ביראת הקב״ה ליספ״אם דופור״ט בלע״ז ׃ כוננו · פוריינט אפייטיין בלע״ז ׃ יפל · לבורגר״א בלע״ז לשון ותפל מעל הגמל ׃ כי · כמו אם ׃ לא יוטל · לא יושלך להיות נעזב ׃ נער הייתי · פסוק זה שר העולם אמרו דאילו דוד לא קם כולי האי ׃ כל היום · הצדיק חונן עניים ומלוה להם ׃ וזרעו · זה שהוא זורע לצדקה סופו לברכה ׃ פי צדיק יהגה · תחילה בלבו חכמה לראות דין שפסקה תורה לכל דבר ואחר כך לשונו ידבר משפטו ׃ לא תמעד אשוריו ׃ לא יחליקו צעדיו ׃ ומעדה

צדיקים ל׳ דף ... וצדיקים

אבן עזרא

קוה · הטעם בדבר זה התעסק כל ימיך · וירוממך · השם אודרכו כי ימצא בלשוננו בדרך זכר ותראה בהכרת הרשעים כאשר ראו כן צדיקים קדמוך : ראיתי · אמר דוד אני ראיתי עריץ שאחרים יפחדו ממנו · וטעם מתערה מתגלה העושה בגלוי כל רע · כאזרח פתח והוא סמוך ותחסר מלת עץ ורענן לח ומלת אזרח כאזרח הארץ

רשי

ומתערה · משרים כמו ערות על יאור ובלשון משנה יש הרבה אילן שנפשח ומעורה בקליפה : כאזרח רענן · כאחד מאזרחי הארץ השרשים וממולאים בכבסי וכן פי' משנהס כאזרח רענן מתלחלח ומתמתח כאשל השרש ואזרח מאזרחי בני ארם אכמי שרשים המה : שמר תם · הסתכלו בדרכי התמימי' ללמוד ממעשיה' :

והנה איננו ג' בקריא' וסי' וירא יעקב את פני לבן · ויחילו עד בוש · ויעבר והנה איננו · אנ"ך : צדיקים כל נביאים וכתובים מ"ל בכ"ד חס ג' כתיב צדקים חס יוד קדמא וא' צדיקם חס' י' בתרא וסימ' פגע בשני אנשים צדקים · ויאמר אל כל העם צדקים · וצדקים ילכו בם · ואנשים צדיקם המה ישפטו · בתרא כתיב צדיקם

קוה אל יהוה ושמר דרכו וירוממך לרשת ארץ בהכרת רשעים תראה : ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן : ויעבר והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא : שמר תם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום : ופשעים נשמדו יחדו אחרית רשעים נכרתה : ותשועת צדיקים מיהוה מעוזם בעת צרה : ויעזרם יהוה ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו :

לח מזמור לדוד להזכיר : יהוה אל בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני : כי חציך נחתו בי ותנחת עלי ידך : אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי : כי עונתי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני : הבאישו נמקו חבורתי מפני אולתי : נעויתי שחתי עד מאד כל היום קדר הלכתי : כי כסלי מלאו נקלה ואין מתם בבשרי : נפוגתי ונדכיתי עד מאד שאגתי מנהמת לבי : אדני נגדך כל תאותי ואנחתי ממך לא נסתרה : לבי סחרחר עזבני כחי ואור עיני גם הם אין אתי : אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו : וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל היום יהגו : ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו : ואהי כאיש אשר לא שמע ואין בפיו תוכחות : כי לך יהוה הוחלתי אתה תענה אדני אלהי :

ל · ל · ל · ג' · ג' · ל · ל · ל · ל · ל · ל · ל · ל · ל · ה' חס' בסי' ד' וחס' · ל · ל · ב' · ב' א' חס' · ר' וחס' · ל · ל · ל · ק"ל · ג' · ל · ל · כ · ק"ל

תרגום

סבר במימריה דיי וטר אורחיה וירוממינך למחסן ארעא באשתיצוות רשיעיא תחמיו חמיתי רשיעא תקיפא וחסין היך אילן יציב ועבוף : ופסק מן עלמא והא ליתוי ובעית יתיה ולא אישתכח : נטר שלמיתא וחמי תריצתא ארום דסוף בר נשא שלמא : ומרודין ישתיצון כחדא סופיהון דרשיעיא שיציא : ופורקנא דצדיקיא מן קדם יי עושניהון בעידן עקתא : וסייעינון יי ושזיב יתהון שיזיב יתהון מן חייביא ויפרקינון מטול דאתרחיצו במימריה :

תושבחתא לדוד צריך לבונתא דכרנא טבא על ישראל : יי לא ברוגזך תכסין יתי ולא בריתחך תרדי יתי : מטול דגירך איתחתן עלי ושרת עלי מחת ידך : לית אסו בגושמי מן קדם רוגזך לית שלם באיברי מן קדם חובי : ארום חוביי עברו רישי היך מטול יקר יקרו מיני : סריאו מאיסו הלבשושי מן קדם טפשותי : עקימית שחיית עד לחדא כל יומא חכיר הליכית : ארום כסלי אתמליין קדיחתא ולית אסו בגושמי : פגיית ואתמכיית עד לחדא רגישית מנהמותא דלבי : יי לקיבלך כל רגיגתי ותינחתי מינך לא מטמרת : לבי צמרמר שבקני חילי ונהור עיני ברם הינון ליתיהון עמי : רחימי וחברי מקביל מכתשי קמו וקריבי מרחיק קיימין : ועברו פחין תבעי נפשי ובעי בישותי מלילו שקרא וניכלא כל יומא מרנין : ואנא היך חרשא לא אשמע והיך אילמנא דלא פתח פומיה : והויתי כגבר דלא שמע מעלמא ולא אית בפומיה מכסנייתא : ארום קדמך יי צליתי אנת תקבל יי אלהי :

אבן עזרא

וטעם אזרח כאילו בעל ענפים רבים וכמוהו מי שיש לו משפחה רבה והפך זה הגר כי הוא כמו נגזר נכרת מהעץ וזה פי' הפסוק ראיתי רשע עריץ ומתערה שהוא כאזרח רענן : ויעבור · הטעם מהרה יאבד הוא והונו : שמור · ועתה שים לבך ושמור איש תם וראה איש ישר לעולם תראה אחריתם שלום והנה תם ישרת אחר כאילו כתו' כי אחרית לאיש תם שלום : ופושעים · כנגד תם ורשעים כנגד ישר : ותשועת צדיקים · כדרך מגדל עז שם יי' בכל מקום : ויעזרם · ראינו שפלט צדיקים רבים וככה יפלטם לעולם : מזמור · טעם פיוט תחלתו להזכיר : אל בקצפך · אל יסרת בעבור אחר ואל בחמתך : וכמוהו ודעת קדושים אדעו שני שרי גדודים היו שרי בן שאול : כי · נחתו · בנין נפעל כמו ננחתו מגזרת ותנחת עלי ידך והטע' תחלואים ומכאובים כחצים : אין מתום · מגז' תם והטע' בריאות והנה הזכיר הסבה הקרוב' למה זה מפני זעמך והרחוקה מפני חטאתי כי בעבורה זעמתני : כי · כר על כר וגבהו עד שעברו ראשי כי רבים הם : הבאישו · פועל עומד כמו ולא הבאיש או יהיה הוא הפעול והוא יספר חבורות שבאו בגופו וסבת זה אולתי : נעויתי · אין בי כח לעמוד בקומה זקופה ישרה על כן נעויתי ושחותי והטתנו פני כאילו כל היום השמש הכיתני וזה טעם קודר הלכתי : כי · כסלי · הטע' קרביו מלאו דבר כתעב ונקלה איננו ראוי להזכיר בפה והזכיר אין מתום פעם אחרת באיברי גופי הנראים : נפוגותי · מגזרת ויפג לבו · שאגתי ברוב מכאובי על דרך שויתי עד בקר כארי : אדני נגדך · לבדך כל תאותי אולי אחיה ולא כנגד הרופאים : לבי סחרחר · כתרגו' סביב לא ימצא מנוח · כחי · כח התולדת ואור עיני ככה מנהג החולים : אהבי · האוהבי' שהיו לי · מנגד נגעי יעמודו · בעבור שהבאישו חבורותי : וינקשו · מלת נפשי תסרת בעבור אחרת וככה הוא וינקשו מבקשי נפשי כי היא הפעול והטע' שדבריה' מוקש היתה לי : ואני · שהוא חסרון בגוף : ואהי · ברצוני כאיש אשר לא ישמע לשון המדבר והטעם כי לא אענה להם : כי · אין לי תוחלת כי אם בך וטעם אתה תענה כי אני לא אשים לבי אל דבריהם כי עליך נסמכתי ותפלתי בלבי ולשוני לך : כי

רשי

ובלשון משנה יש הרבה אילן שנפשח ומעורה בקליפה ... כי אחרית לאיש שלום · אם ראשית אין לו אחרית יש לו אבל פושעים וחטאי' ורשעים אחריתם נכרתה ונשמדו יחדיו : מזמור לדוד להזכיר · לאומרו בשעת צרה להזכיר צרתם של ישראל לפני הקב"ה וכנגד כל ישראל אמרו : נחתו · נזרקו לשון נחת נופל בנטיית קשת ולפי שעל ידי דריכת הקשת נזרקים החצים כתב נחתו בי וכן אריק חרבי היה לו לכתוב אריק תערי אלא לפי שכשמוציאין חרב מתערה התער ריק ממנה לכך תולה הריקות בחרב וכן ונחתה קשת נחושה ואין הנו"ן שורש בתיבה שאם היתה שורש היה לו לומר נכחתו בי אבל נו"ן של נחתו וכן של ותנחת איננה שורש ונופלת לפרקים כמו נו"ן של נגף נשך נדר נקם ובשמתפעל יאמ' ניגף ניסך נידר ניקם כמו נגנף נכסך נכדר נכקם שהדגש בא בתיבה במקום נו"ן וכן עלה נדף עיני נגרה כמו נגדף נגגרה כן יאמר נחתו כמו ננחתו וכן ונחתה קשת נחושה כמו ונכחתה שדרך ה החי"ת להתנהג כמנהג דגשות ברוב מקומות כגון נחש לו מ ממשקל דגש כמו דבר מגזרת ודבר כך נחש מגזרת ונחש שרה ולא יאמ' כיחם כאשר יאמר מן ויברך בירך ולא יאמר בירך כאשר יאמר דיבר לפי שאין ר דגשות ניכר בר"ש אבל בחי"ת ניכר דגשות וכן שיחת כמו כיפר דיבר אף כאן יאמר נחתו כמו נגעו נתנו מגזרת נחת נתן נגע והנו"ן יסוד נופל ליכנס דגש ב במקומה כשהוא מתפעל וכן קשת גבורי' חתים מגזרת נחת וחתת כאשר יאמ' מן נסב סבב מן נשם שמם ושמו דרכיהם ושממו עליה וכן בלל נבל כי שם בלל יי' ונבלה שם שפתם כן יאמ' נחת וחתת בלשון פעל · ותנחת עלי ידך פירוש לחכיך נחתו בי וכן פתרונו מה דרך בקשת ל לירות החצי' יד שלך היא נטתה כקשת להפיל עלי חצים ותנחת לשון ותרד ובזה הנו"ן שורש ב בתיבה וכן ונחתה קשת נחושה ואין הנו"ן שורש בתיבה : מתם · תמימות אינטדי"ן בלע"ז : יכבדו · כבדים : נעויתי · לשון אחזתני עוית אשדורדי"שון בלע"ז : כסלי · מלאו נקלה · במחשבתי אני קל בעיני עצמי : נפוגותי · נחלפתי לשון ויפג לבו מאין הפוגות : כל תאותי · אתה יודע צרכי :

סחרחר · מוקף יגון וזה מתיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם שגלגל חמרמרו : מנגד נגעי יעמדו · אותם שנראים לי כאוהבים בשעת הנאתם כשרואין שהנגע בא עלי אין עומדין לי בשעת דחקי אלא מנגד יעמודו ואינם עוזרים לי : וקרובי · שנראים לי עצמם קרובים : וינקשו · מבקשי מוקשים לי : יהגו · יחשבו : ואני כחרש · ישראל שומעים חרפתם מן האומות ואינם משיבים ולמה כי לך הוחלתי שתגאלני ותושיעני מהם : כי

וכל אוריהא צדיקם כתיב ב"מא בלא ויכלף דברי צדיקים דאלה שבות : ל"ח ידך ה' חס' בסיפ' וסימ' נגסר לעיל בספרא סימן ל"ב : מתום ד' וחס' וסימ' מעיר מתם עד בהמה · בכף רגל ועד ראש אין בו מתם · אין מתם בבשרי · כי כסלי מלאו נקלה : נקלה ג' בקריא' וסימ' כי כסלי מלאו נקלה · טוב נקלה ועבד לו · וא' ונקלה וסימ' ואנכי איש רש ונקלה : נסתרה ג' וסימ' ואנחתי ממך לא נסתרה · לגבר אשר דרכו · ובעוף השמים : כאיש ב' בקריא' וסימ' נגסר בסדר בהעלותך :

יונתן ל' מד דוד וינקשו דגש בקוף

כִּי־אָמַרְתִּי פֶּן־יִשְׂמְחוּ־לִי בְּמוֹט רַגְלִי עָלַי הִגְדִּילוּ׃ כִּי־אֲנִי לְצֶלַע נָכוֹן וּמַכְאוֹבִי נֶגְדִּי תָמִיד׃ כִּי־עֲוֺנִי אַגִּיד אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי׃ וְאֹיְבַי חַיִּים עָצֵמוּ וְרַבּוּ שֹׂנְאַי שָׁקֶר׃ וּמְשַׁלְּמֵי רָעָה תַּחַת טוֹבָה יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רָדְופִי־טוֹב׃ אַל־תַּעַזְבֵנִי יְהוָה אֱלֹהַי אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי׃ חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי אֲדֹנָי תְּשׁוּעָתִי׃

ל ט

לַמְנַצֵּחַ לִידִיתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ אָמַרְתִּי אֶשְׁמְרָה דְרָכַי מֵחֲטוֹא בִלְשׁוֹנִי אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם בְּעֹד רָשָׁע לְנֶגְדִּי׃ נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר׃ חַם־לִבִּי בְּקִרְבִּי בַּהֲגִיגִי תִבְעַר־אֵשׁ דִּבַּרְתִּי בִּלְשׁוֹנִי׃ הוֹדִיעֵנִי יְהוָה קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה־הִיא אֵדְעָה מֶה־חָדֵל אָנִי׃ הִנֵּה טְפָחוֹת נָתַתָּה יָמַי וְחֶלְדִּי כְאַיִן נֶגְדֶּךָ אַךְ כָּל־הֶבֶל כָּל־אָדָם נִצָּב סֶלָה׃ אַךְ־בְּצֶלֶם יִתְהַלֶּךְ־אִישׁ אַךְ־הֶבֶל יֶהֱמָיוּן יִצְבֹּר וְלֹא־יֵדַע מִי־אֹסְפָם׃ וְעַתָּה מַה־קִּוִּיתִי אֲדֹנָי תּוֹחַלְתִּי לְךָ הִיא׃ מִכָּל־פְּשָׁעַי הַצִּילֵנִי חֶרְפַּת נָבָל אַל־תְּשִׂימֵנִי׃ נֶאֱלַמְתִּי לֹא אֶפְתַּח־פִּי כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ׃ הָסֵר מֵעָלַי נִגְעֶךָ מִתִּגְרַת יָדְךָ אֲנִי כָלִיתִי׃ בְּתוֹכָחוֹת עַל־עָוֺן יִסַּרְתָּ אִישׁ וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ אַךְ הֶבֶל כָּל־אָדָם סֶלָה׃ שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְהוָה וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל־אֲבוֹתָי׃ הָשַׁע מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְאֵינֶנִּי׃

אֲרוּם אֲמָרִית דִּילְמָא יֶחְדוּן עֲלַי בְּאִזְדַּעְזָעוּת רִיגְלַי עֲלַי אִיתְרַבְרְבוּ׃ אֲרוּם אֲנָא לִתְבָרָא מְעַתַּד וְכֵיבִי לְקִבְלִי תְּדִירָא׃ אֲרוּם חוֹבִי אֲתַנֵּי אֶתְיַיצַף מִן חַטָּאַי׃ וּבַעֲלֵי דְבָבִי חַיֵּי עֲלִימוּ וְסַגִּיאִין סָנְאַי עַל שִׁיקְרָא׃ וּפָרְעִין בִּישְׁתָא חֲלַף טַבְתָא מַתְנַן לִי חִלּוּפֵי דְּרָדְפִית טַב׃ לָא תִשְׁבְּקִינַנִי יְיָ אֱלָהִי לָא תַרְחִיק מִינִי׃ זְרִיז לְסִיוּעִי יְיָ פּוּרְקָנִי׃

לְשַׁבָּחָא עַל מַטְּרַת בֵּית מוּקְדְּשָׁא עַל פּוּמֵיהּ דִּידוּתוּן תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ אֲמָרִית אֶנְטוֹר אוֹרְחִי מִלְּמֶחֱטֵי בְּלִישָׁנִי אֶנְטוֹר לְפוּמִי זְמָמָא בִּדְאִית רַשִׁיעָא לְקִבְלִי׃ אִתְאַלְמִית שַׁתְקִית בְּטֵלִית מִן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא מְטוּל הֵיכְנָא כֵּיבִי מְכַרְטִיט׃ רְתַח לִבִּי בְגוּשְׁמִי בְּרִינְנִי תִּדְלַק אֶשָּׁתָא מַלִּילִית בְּלִישָׁנִי׃ אוֹדַע לִי אוֹרַח סוֹפִי וּמִשְׁחַתָא דְּיוֹמַי מְנָא אִינוּן אִידַע אֵימָתַי אֶפְסוֹק מִן עָלְמָא׃ קַלִּילִין סִדְרְתָא יוֹמַי וְגוּשְׁמִי כְּלָמָּא לְקִבְלָךְ בְּרַם כּוּלָּא לְלָמָא חֲשִׁיבִין בְּרַם כּוּלְּהוֹן צַדִּיקַיָּא קַיָּימִין לְחַיֵּי עָלְמָא׃ בְּרַם בְּרִיוּקְנָא דַּיְיָ יִתְהַלֵּךְ גַּבְרָא בְּרַם לְמָא מִשְׁתַּגְשִׁין כְּנִישׁ וְלָא חַכִּים מְטוּל מַנָּא מָן כַּנְשִׁינוּן׃ וּכְדוּן מָנָא סַבְרִית יְיָ אוֹרִיכוּתִי לְוָתָךְ הִיא׃ מִן כּוּלְּהוֹן מְרָדֵי פַּצֵּיתִי חִסוּדֵי סַכְלָא לָא תְשַׁוֵּי עֲלַי׃ אִיתְאַלְמִית וְלָא אֶפְתַּח פּוּמִי מְטוּל דִּי אַנְתְּ עֲבַדְתָּא׃ עֲדִי מֵעֲלַי מַכְתָּשָׁךְ מִמַּחַת גְּבוּרַת יְדָךְ אֲנָא שֵׁיצֵיתִי׃ בְּמַכְּכָנוּתָא עַל חוֹבָא יְתַרְדֵּי בַּר נְשָׁא וּמַסְיַית הֵיךְ עֲמַר דְּאִיתְגַּרְדִים גּוּשְׁמֵיהּ בְּרַם לְמָא כָּל בַּר נְשָׁא לְעָלְמָא׃ קַבֵּיל צְלוֹתִי יְיָ וּבָעוּתִי אֲצֵית וּלְדִמְעָתִי לָא תִשְׁתּוֹק אֲרוּם הֵיךְ גִּיוֹרָא אֲנָא גַבָּךְ תּוֹתָבָא הֵיךְ כּוּלְּהוֹן אֲבָהָתָי׃ אַשְׁלֵי מִינִי וְאֵזִיל עַד לָא אֵהַךְ וְלָא אִיתָי׃

רגלי ז' וסי' נמסר לעיל בסיפ' סי' כו: אל תעזבני חד מן ג' פסו' רישיהון ומצעותהון אל אל וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' א'. ט"ל מחטוא ג' ומשנין בכתיבהון וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי. חלילה לי מחטא יי' מחדל. אשמרה דרכי מחטוא. אנך. אורי' טו נביא' טא כתו' טוא: חם ב' א' פתח וא' קמץ וסי' זה לחמנו חם הצטיידנו: חם לבי בקרבי. בתרא פתח וכל שום בר נש דכוו' וקמץ: בצלם ג' וסי' בצלם אלהים ברא אתו. שופך דם האדם באדם. אך בצלם יתהלך איש: יהמיון ג' וסי' בישעיה סי' י"ז: כליתי ב' חד כתי' א' וסי' מתגרת ידך אני כליתי. בכל ארח רע כלאהי רגלי. בתרא כתי' א': כעש ג' בקרי' וסי' ואנכי כעש לאפרים קחם על. ותמס כעש חמודו. בנה כעש ביתו וכסכה: השע ב' פתחי' וס' השמן לב העם. השע ממני ואבליגה:

כי אמרתי פן ישמחו לי. לכך אנו מותקי' כי אומרים אנו בלבנו אם נשיבם עזות שמא ירמו בתפלתינו וישמחו לנו במוט רגלינו ויגדילו עלינו לומר הלא הייתם מתפארים בתשועתכם: כי אני לצלע נכון. לכך אנו רואגים פן ישמחו לנו לפי שלומדים אנו במכות ומוכנים ומזומנים לשבר תמיד: ומכאובי לנגדי. מזומן הוא לבא עלי תמיד: כי עוני אגיד. לבי מגיד לי את עוני ולפיכך אני דואג ויירא מחטאתי שלא יגרום לי צלע ומכאוב: חיים עצמו. מעצימים חיים בשלום ובטובה: ורבו. והגדילו שנאי על דבר שקר: תחת רודפי טוב. בשביל שאנו רדפים בהקב"ה ובמצותיו: לידותון. שם אדם אחד מן המשוררי' וגם כלי שיר היה שם ששמו ידותון ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין והגזירות של צרה הנגזרות על ישראל: אמרתי אשמרה דרכי וגו'. אנחנו היה בלבנו לשמור את עצמינו על כל הצרות הבאות עלינו שלא נהרהר ונדבר קשה אחר מדת הדין אע"פ שהרשעים לנגדנו המצירים לנו: מחסום. כמו לא תחסום שור אמוס"לוט בלע"ז ונאלמנו דומיה ימים רבים וגם החשינו מטוב אפי' מדברי תורה מפני יראתם ומתוך כך כאיבנו נעכר ובהל וכשתקנו חם לבינו בקרבינו ובהגיון לבינו בוער בנו כמו אש והוא גורם לנו שאנו מדברים בלשונינו לפניך וזו היא שאנו מדברים הודיענו יי' קצינו עד מתי נהיה בצרה ונדע מתי נהיה אנחנו חדלים ממנה: הנה טפחות. מרודים הם ימי האדם כדבר המדד בטפחים כן ימי האדם קצובים וחלדי. וזקנתינו כאין נגדך. חלד לשון חלודה רודו"ל בלע"ז: כל אדם נצב. כל אדם חי הבל הם חייו ומצבו: אך בצלם. בחשך פירשו רוקם לשון צלמות ומנחם פירשו צלם ממש כמו כי בצלם אלהים עשה את האדם ולא יתכנו דבריו: אך הבל. הוא כל המייה ותאוה שלהם: יצבר. תבואה בשדה כל ימות הקציר: ולא ידע מי אוספם. אינו יודע מי אוספם לבית שמא לפני האסיף ימות: ועתה מה קויתי. מה היא השאלה אשר אני שואל ומייחל ממך אינה אלא שתפשעי הצילני: וחרפת. שמו הנבל אל תשימני הבא גם עליו נגעים ומכאובות שלא יוכל לומר לי אתם לוקי' ואנו אין אנו לוקים והתפילה הזאת גרמה להביא ייסורי אלהים על האומות: כי אתה עשית. שהבאת עלינו צרה יותר מכל האומות: מתגרת ידיך. ממורא מכותיך תגרת לשון ויגר מואב והתי"ו יסוד נופל בתיבה כמו תנובה תלונה תקומה תחינה כן פירש מנחם ואני אומ' שאין תגרת לשון מגור שהיה לו לומר תגורה כאשר יאמר מן ויסב תשובה ויקם וירם וילן תקומה תרומה תלונה כן יאמר ויגר תגורה או מגורה כמו מגור מסביב ומגורתם אביא להם הא למדת שאין תגרת אלא כמו למה תתגרה ברעה אל תתגרו בם שפעל שלו גרה כמו קוה אוה צוה שפעולתם תקוה תאוה מצוה כן יאמר מן גרה תגרת וכן פירושו מתכות ידיך אשר אתה מגרה עלי אני כליתי: בתוכחות. הכתובות בתורה על עונינו שהעוינו לפניך ייסרתנו בהם: ותמס כעש חמודו. הרקבת בשרינו כבגד שאכלו עש חמודו בשרו שהוא חמדתו: השע ממני. הרף ידיך מלהלקותי: ואבליגה. ואתחזקה: קוה

כי. הגדילו. לדבר או הפועל עומד וטעם פן ישמחו לי כמו פן יאמרו לי כי הנה במוט רגלי ואליתי הגדילו עלי: כי. כדרך ובגלעי שמחו ונאספו והנכון כי נכון אני להיותי בולע שלא אוכל לקום ימים רבים ולהיות מכאובי נגדי תמיד: כי. ואני מודה לאנשים וזה טעם אגיד ואדאג לבי: ואויבי. יש אומרים כי עוני אגיד בלבי אדאג מחטאתי פן אמות ואויבי חיים: ומשלמי. דברו יוכיח כי הוא בקרם בחליים והטיב להם כאשר ספר במזמור אחר: אל תרחק ממני. כנגד מרחוק עמדו: חושה. לפי דעתי חושה לעזרתי אתה יי' שאתה תשועתי כמו אמור לנפשי ישועתך אני ור' משה אמ' כי חושה יסרת אחר וככה הוא חושה לעזרתי יי' חושה לתשועתי: למנצח לידותון. כבר הזכרתי בראש הספר ולפי דעתי שפיוט ידוע היה בדורם וחברו ידותון או אחר חברו שמשבחנו והיה ראש הפיוט לידותון גם זה המזמור כמו העליון כי על מחלתו ידבר וטעם אמרתי בלבי וטעם אשמרה דרכי תולדתי ומנהגי כמו וכל דרכי הסכנת והטע' שלא אדבר כמו ידב' החולה מרוב כעסו וכאילו בפי מחסום אשמרנו להיותו בפי ולא אסירנו בעבור רשע לנגדי. שבא לבקר אותי: נאלמתי. החשיתי. אפי' שאדבר טוב: חם. כל כך חם לבי שבהגיגי תבער אש: דברתי בלשוני. הטע' כפול או זה הוא שדברתי: הודיעני. מה חדל אני. תואר השם והטעם כמה אעמוד עם יושבי חלד: הנה. מעט מזער כדבר שימודד בטפחות וחלדי כמו חלד ככבש וכשב ושמלה ושלמה: אך כל הבל. הוא כל אדם והטע' כמו הבל הבלים וטעם נצב כן הוא לעולם לא ישתנ' שיסור ממעלת ההבל: אך כי ישתנה בצלמו מיום אל יום ומעת אל עת כדמו' הצהר המתהלך ובלמוטומר וי"א כי בצלם כמו צלמו' והנכון בעיני כי האדם דומה לצלם וכאשר ישתנ' הצלם כן ישתנ' הוא וטע' הצלם מערכות המשרתי' וכוכבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת וחכמי המזלות יודעי' זה: והמיון קבוץ ממון כמו ומי אוהב בהמון: יצבור. מעט מעט ולא ידע מי אוספם כולם רגע אחד במותו: ועתה. הנה בא קצי מה תקוה יש לי רק תוחלתי לך היא והיא: מכל. כי בעבור פשעי חליתי: נאלמתי. בעבור שהזכיר חרפת נבל אמר הבט כי נאלמתי לענות לו: הסר. מתגרת ידך. מפחד ידך שטעמו מכתך כמו ויגר מואב ובמשקלו לכל תכלה שהוא מגזרת וכל בשלים כאשר אפרש: בתוכחות. על דרך והוכח במכאוב ידענו כי תיסר אדם בעבור עונו במכאובים: חמודו. חמדת גופו והנה חמדתו היתה הבל: שמעה תפילתי. הנה תפילתו ודמעתו כמשקה הרופאים: כי גר אנכי עמך. ככתוב בתורה: השע. הרף ממני כמו שעו מני והשתיקה התנועה בעבור הות הגרון: ואבליגה. ואתחזק והוא פועל יוצא והנה טעמו ואחזיק עצמי כמו מבליגיתי: למנצח

אבן עזרא

למנצח. קוה קויתי. קוה מלה זרה על דרך הפעל כמו יסור יסרני יה: ויט אלי. בעבור שהוא שוכני מרום ויושבי בשמים: ויעלני. דרך משל כי הייתי בשפלות ברעות שסבבוני מהאויבים. ויש אומרים שאון מגזרת שואה והנכון שאון מים רבים או טיט והוא היון ישרת אחרות כדרך את יום השביעי ואין לו חבר רק ביון מצולה מים עכורים וטובעם והזכיר סלע כנגד בור וכונן אשורי לעלות אל הסלע: ויתן. טעם לאלהינו בלשון רבים בעבור יראו רבים ויראו: אשרי. אז יאמרו אל רהבים שגלו הכח לעזרו כמו המתכבת רהב: ושטי תרגום נוטה. רבות. זה הוא השיר החדש ורבות תאר למלת נפלאותיך על דרך רבים כל רבים עמים. ומחשבותיך. גזרותיך: אלינו. בעבורנו או הוא כמשמעו ואמר אלינו כנגד אלהינו: אין ערוך. אין יכולת באדם שיערכם אליך והסוף יוכיח ויש אומרים שהוא כמו יערוך ליי ואם היה כן עצמו מספר ישוב אל נפלאותיך: זבח. שלמים ומנחה במרחשת ומחבת והטעם כי מן מחשבותיך להטיב שיגו לא בעבור תפלותי והנה הזכיר אחר זבח ומנחה העולה והחטאת. אמר ר׳ משה כי מלת לא חפצת ישרת ב בעבור אחר והטעם לא השמעת כזאת ב באזני ברברך עמי בזר סיני והנכון בעיני לא בקשת זבח רק כ כרית לי אזני שאשמע בקולך כמו הנה שמוע מזבח טוב: אז. אמר רבי מרינוס כי דוד ידבר כנגד כנסת ישראל וזה רמז לדבר אבותינו בסיני נעשה ונשמע והנכון בעיני הומר זה בעבור נפשו כי בעת צרתו נדר נדר וזוה לכותבו שישיר שיר חדש ועתה באתי לשלם הנדר והנכון שהנדר הוא לעשות וזה כל חפצי: ותורתך בתוך מעי. בסתר על דרך אכול את המגלה הזאת: בשרתי צדק. ומלת בשרתי לחבר כל בשר להגיד דבר אדם טוב או רע כמו ויען ה המבשר׳ צדקתך. כנגד בשרתי צדק והנה בגלוי ובסתר: אתה. חסדך ואמתך. שספרתי לקהל רב הם יצרוני מכל צר: כי. העונש והרע הבא על האדם יקרא עון כי הוא היה הסבה לבואת הרעה כמו גדול עוני ויגדל עון בת עמי אם יקרך עון וככה השיגוני עונותי ולא יכולתי ל לראות על דרך וכסה את עין הארץ בעבור שאין לעונותי מספר או ולא יכולתי לראות מראה הלבכמו וירא יעקב: ולבי עזבני. כאילו נשארתי בלא לב: רצה. לעזרתי חושה. להיות עזרתי או שם התאר כמו לעזרני: יבושו. לספותה. כמו האף תספה: ישומו. ישומו הם באף הבושת שיבושו לי ויש אומרים כנגד שכר כמו לעולם עקב והנה בשתם על שני פירושי׳ דרך ויקם אחר: ישישו. זה טעם בשרתי צדק. ואני. אחשב עצמי כי אני עני ואביון ולא אוכל לעמוד לפני אויבי: יחשב לי: זה והטעם שפלות לבי או לי במקום בעבורי כמו הוא הנלחם לכם: אל תאחר. פועל עומד כמו מדוע אחרו: למנצח. אשרי משכיל. זה המזמור על חליו: אשרי

מסורה

מ׳ ויקם כ׳ ב׳ בריא׳ וסימ׳ ויקם משה את המשכן ב׳ בפסוק. ויקם את החצר סביב למשכן. ויקם יי׳ שפטים. ויזעקו בני ישר׳ דעתניאל. וחברו דאהוד בן גרא. ויקם את עמודים לאולם דשלבה ג׳ בפסוק. ויקם יי׳ את דברו דמלכים. וחברו דד״ה. ויקם יי׳ שטן לשלמה. ויקם לו אלהים שטן. ויקם מזבח לבעל. וישב ויבן את הבמות. וחברו דד״ה. ויקם את העמדי׳ על דד״ה. ויקם את דברו אשר דברו דדניאל. ויעלני מבור שאון בטיט היון. ויקם עדו׳ ביעקב: יכולתי ג׳ בקריא׳ וחס׳ וסי׳ נפתולי אלהי׳ נפתלתי עם אחתי. ומהיכלתי עשות ככם. השיגוני עונתי. אנך: תאחר ג׳ בקריא׳ וסי׳ אתה אלהי אל תאחר. אלהי׳ חושה לי עזרי ומפלטי. הקשיבה ועשה ואל.

תהלים מ

מ למנצח לדוד מזמור: קוה קויתי יהוה ויט אלי וישמע שועתי: ויעלני מבור שאון מטיט היון ויקם על סלע רגלי כונן אשרי: ויתן בפי שיר חדש תהלה לאלהינו יראו רבים וייראו ויבטחו ביהוה: אשרי הגבר אשר שם יהוה מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב: רבות עשית אתה יהוה אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר: זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת: אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי: לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי: בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא יהוה אתה ידעת: צדקתך לא כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי לא כחדתי חסדך ואמתך לקהל רב: אתה יהוה לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני: כי אפפו עלי רעות עד אין מספר השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות עצמו משערות ראשי ולבי עזבני: רצה יהוה להצילני יהוה לעזרתי חושה: יבשו ויחפרו יחד מבקשי נפשי לספותה יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי: ישמו על עקב בשתם האמרים לי האח האח: ישישו וישמחו בך כל מבקשיך יאמרו תמיד יגדל יהוה אהבי תשועתך: ואני עני ואביון אדני יחשב לי עזרתי ומפלטי אתה אלהי אל תאחר:

מא למנצח מזמור לדוד:

תרגום

לשבחא לדוד תושבחתא: מסבר סברית יי וצלא לותי וקביל בעותי: ואסקני מגוב אתרגושתא מסבן טישטושא ואקים על כיפא ריגלי תקין אתורי: וסדר בפומי שבח חדת תהי תושבחתא קדם יי אלהנא יחמון סגיאין וידחלון ויסברון במימרא דיי: טובוי דגברא דשוי יי רוחצניה ולא אסתכי לות סורבניא וממללי כדיבותא: סגיעי ניסיא דעבדתא את יי אלהי פרישותך ורעותך לותנא לית איפשר לסדרא לותך תושבחתך אתני ואמליל תקיפו מן לחואה: ניכסא ודורונא לא צביתא אודנין לאצתא פורקנך בריתא לי עלתא וקורבן חטתא לא שיילתא: הידין אמרית הא עליתי לחיי עלמא כד אעסוק במגילת סיפרא אוריתא דאכתיב אמטולתי: למעבד רעותך אלהי רעיתי ואוריתך כלילא במצע מעייני: בשרית צדקא בכנישתא רבא הא סיפותי לא אמנע יי אלהי את הכימת: צדקתך לא טמרי בגו לבי קושטך ופורקנך אמרית לא כסיתי טיבותך והימנותך בקהלא רבא: בגלל כן את יי לא תמנע רחמך מיני טובך וקושטך תדיר ינטרונני: ארום תקיפין עלי בישין עד דלית מניין אדביקו יתי חובי ולא יכלית למחמי תקפו מן בינתי רישי ורעיוני שבקוני: אהרעי יי לשיזבותני יי לסיועי זריז: יבהתון ויתחסרון כחדא תבעי נפשי למיגמרה יזורון לאחורא ויכספון דצביין בישתי: יתביירין מטול בהתיהון דאמרין לי חדינא על תבריה חדוא על סיגופיה: יחדון וידוצון במימרך כל בעייך ויימרון תדירא יסגי חילא דיי די רחימין פורקנך: ואנא ענייא וחשוכא יי יחשיב טב לי עלי סיועי ושיזבותי את אלהי לא תוחר:

לשבחא תושבחתא לדוד:

רשי

קוה קויתי יי׳. במצרים ומזמור זה גם הוא כנגד כל ישראל: ויט אלי אזנו: מבור שאון. מהאסירים של מצרים ומשאון המייתם: מטיט היון. מן הים היון לשון רפש פנג״ש בלע״ז: כונן. הכין אשורי וצעדי: שיר חדש. שירת הים: רהבים. לשון גאות כמו ירהבו הנער שהם הרהיבוני: ושטי כזב. השטים מדרך הישר אחרי הכזב של ע״ז ושטי איטור״נאך בלע״ז: נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. בשבילנו בראת עולמך לנו קרעת את הים וחשבת מרחוק להטיב לנו אוחרתנו במדבר ארבעים שנה מפני האמוריים שקבצו את ה האילנות והחריבו ארצם כששמעו שישראל יוצאין ללכת לרשת את ארצם: אין ערוך אליך. אין לדמות לך כל מלך ומושיע לשון ערך כמו כערכך א אפרי״זייר בלע״ז: אגידה ואדברה. אם באתי להגיד ולדבר עצמו מספר: זבח ומנחה לא חפצת. ביום מתן תורה כענין שנאמר ועתה אם תשמעו בקול יי׳ וגו׳ וכן בירמיה הוא אומר כי לא דברתי את א אבותיכם ולא צויתי׳ וגו׳ על דברי עולה או זבח כי יקריב מכם אמרתי ולא הזקקתים חובה ל להכביד עליהם תמידין ומוספין אלא כאשר רוח שאמרתי ו ונעשה רצוני ודבר מועט: אזנים כרית לי. לומר שמעו בקולי כרית עשיתם חלולות לשמוע: אז. בשעת מתן תורה אמרתי לפניך הנה באתי אליך במסורת בריתך נעשה ונשמע ודבר זה כתוב עדות עלי במגלת ספר בתורת משה: ותורתך בתוך מעי. אף מאכלי על פי תורתך הוא לא אכלתי בהמה טמאה וטבלי׳: בשרתי צדק. שירה על הים שיר על הבאר שירת דבורה: לא אכלא. לא אמנע לשון ויכלא הגשם לא תכלה רחמיך לא תמנע: יצרוני. ישמרוני: אפפו. סבבו: לספותה. לכלותה כדמתרגמי׳ עד תם כל הדור עד דסף כל דרא: ישמו. יתמהו: על עקב בשתם. כשיקבלו בשתם על עקב הכל במדה שמדדו ובדרך שהלכו למולי על עקב ועקבותיך לא נודעו באו לך בעקבי הצאן כ כולם לשון מדרך כף ורגל הם טרא״יצם בלע״ז על עקב אנכיים טרא״יצם בלע״ז: האומרים לי האח. האומרים עלי בשבילי האח כשהצרה באה מתהללים באידינו. כל עני ואביון שבתהלים אינו אלא כנגד ישראל: יחשוב לי. יתן לי לחשוב עונותי ואבונותי להושיעני יחשוב לי פנסמ״יט בלע״ז: אל

רשי

אל דל. חולה לבקרו כענין שנאמר מדוע אתה ככה דל דאמנון: ביום רעה. זו גהינם ובעולם הזה מה שכרו יי׳ ישמרהו ויחייהו לפי שמבקרו ומטיב לו. על ערש דוי. ערש ל״ט בלעז כמו והנה ערשו ערש ברזל כשיחלה גם הוא ישעדנו מהו על ערש דוי זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאד כך נדרש באגדת תילים: כל משכבו הפכת בחליו. אף בשעה שחליו כבד עליו שנהפך כל מרגעו ומנוחותו: אני אמרתי יי׳ חנני. אני אין לי מבקרים לטובה וכשאני צועק מתוך חוליי ואומר יי׳ חנני וגו׳ אויבי שמחים עלי ואומ׳ דבר הרע לי מתי ימות וגו׳. שוא ידבר: מראה עצמו כאילו הוא מיצר וכשהוא יושב לפני יקבוץ לבו מחשבות און לעצמו מה רעה ידבר בצאתו וכשיוצא לחוץ מדבר אותה: עלי יחשבו · דבר שהוא רעה לי ומה היא המחשבה דבר בליעל יצוק בו כל רשעיות שעשה יצוקו ויתפכו בגופו והואיל ושכב לא יוסיף לקום כך מקללים אותי: הגדיל עלי עקב. מארב כמו ואת עקבו מיש לעיר: בזאת ידעתי וגו׳ כשתחנני ותקיימני ארע כי חפצת בי כאשר לא יריע אויבי תרועת שמחה עלי ואראה כי בתומי תמכת בי: ברוך יי׳. כשאקום מחוליי אברכך כן: לבני קרח. אסיר ואלקנה ואביאסף הם היו תחילה בעצת אביהם ובשעת המחלוקת פרשו וכשנבלעו כל סביבותם ופתחה הארץ פיה נשאר מקומם בתוך פי הארץ כענין שנאמ׳ ובני קרח לא מתו ושם אמרו שירה ושם יסדו המזמורים הללו ועלו משם ושרת עליה׳ רוח הקדש ונתנבאו על הגליות ועל חורבן הבית ועל מלכות בית דוד: כאיל תערוג על אפיקי. לשון ערג נופל על קול האיל כאשר יפול לשון נהם לארי ושקק לדוב וגעה לשורי׳ וצפצוף לעופות אמרו רבותינו האילת הזאת חסידה שבחיות וכשהחיות צמאות למים הם מתכנסות אליה שתתלה עיניה למרום ומה היא עושה חופר׳ גומא ומכנס׳ קרניה לתוכה וגועה והקב״ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים. כאיל תערוג. כאילת תערוג לא נאמר וכאיל יערוג לא נאמר אלא כאיל תערוג דבר הכתוב בזכר ובנקב׳ הזכר ערג על פסק המים כמו שפירשנו והנקיב׳ כשהיא כורעת לילד ורחמ׳ צר והיא צועק׳ והקב״ה מרחם ומזמן לה נחש ומכישה בבית הרחם שלה ורחמה נפתח ומנחם חבר תערוג עם לחיין בערוגת הבשם אכן לא יתכנו דבריו גם דונ״ש פתר אותו לשון קול של איל: מתי אבא ואראה פני אלהים. לעלות לרגל ונתנבא כאן חורבן הבית. ונאמר כאן מה תשתוחחי ג׳ פעמים כנגד שלש מלכיות העתידות לבטל עבודת המקדש וישראל צועקים ונגאלים מלכות בבל ויון ואדום: צמאה נפשי · כנסת ישר׳ אומרת כן בגלות בבל: היתה לי דמעתי לחם. מכאן שהצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול וכן הוא או׳ בחנה ותבכה ולא תאכל: אלה אזכרה. כי אעבור בסך · פשו״אה בלע״ז את זאת אני זוכרת ונפשי משתפכת בזכרי עליית הרגלים שהייתי עוברת בגדודי בני אדם ומדדה עמהם עד בית האלהים.

סך

אבן עזרא

אשרי יש אומרי׳ משכיל כמו מביט כמו משתכל הויתי והנכון מגזרת שכל שישים לבו שיסכיל במעשה השם עם החולי ודל בממון גם בבשר והוא החולי כמו ככה דל בן המלך דלות ורעות תאר ויש אומרים שמשכיל פועל יוצא והוא המבקר וידבר על לבו וישכילנו וטעם ביום רעה מערכת עליונה כנגד מולדו. ימלטהו יי׳. לבדו ולא על יד אדם וטעם ישמרהו שלא יוסיף החולי ויחייהו כי יפחד מהמות: ואושר בארץ. שיהיה שנים רבו׳ יותר מאנשי דורו ולא יראו שונאיו תאותם ותי״ו תתנהו לפועל שאיננו כתוב כמו אשר ילדה אותה והטעם אמרת השם או גזירתו או תהיה התי״ו לנכח השם וכאלה במקרא הרבה: יי׳. דוי. שם כמו מדוה: ישעדנו. מעט מעט בהתהפך החולה או התהפך דבריו ועניינו על מסכבו והנכון כי הפכת נכח השם והטעם דרך משל שתהפכהו על משכבו מאשר חל בו ותסעדנו והטעם כי אין צורך לבני אדם שיסעדוהו: אני. הטעם כאשר אומ׳ בתפילתי בחליי יי׳ חנני ורפאני הע״ם שחטאתי לך על דרך כי עם קשה עורף הוא: אויבי. אז יאמרו לי בעבורי כמו ואמר פרעה לבני ישר׳ הפך מעשה המשכיל וזה הדבר יאמרו לאחרי׳: ואם בא. אחד לבקר: שוא ידבר. לי כאשר חרה לי שאתה חולה: ידבר. לאחרי׳ דבר בליעל עלי בצאתו לחוץ ידבר לאויבי ה האחרי׳ שלא ראו אותי דבר רע אלי קש׳ קבוע בו כמו לבו בו יצוק כמו אבן: גם. שלא היה לי אויב שהי׳ אוכל לחמי והטעם כי אני סבת חייו: הגדיל עלי עקב. הטעם הגדיל עקיבו שלא בא לבקרני ושם לנפשו מעלה גדולה: ואתה. חנני כנגד דבריהם. דבר בליעל יצוק בו: והקימני כנגד לא יוסיף לקום: בזאת. הטעם כי לא יריע כמו שמחת המנצח ביום המלחמה כדרך עלי פלשת אתרועע: ואני בתומי. בעבור תומי וי״א כי תומי רמז לבריאת הגוף. והוא הנכון: ברוך. על כן אני חייב לברך את השם בכל זמן וזהו מהעולם ועד העולם ואומר פעם אחרי פעם אמת ואמת: כשלמו פירושי הספר הראשון הודאות לשם: למנצח לבני קרח. לבני קרח לאחד מבני הימן כבד שמואל הנביא. אמר רבי משה כי זה המזמור נאמר בבבל ויש אומ׳ כי ידבר על לשון אנשי הגלות הזאת. ומשכיל חסר פעול ויש אומרים שהוא שם כמו והודי נהפך עלי למשחית ולפי דעתי כי פיוט תחלתו משכיל: כאיל: ידוע הוא דבר האיל האוכל הנחשים שיתחמם קרבו אז יבקש אפיקי מים חזקים ואיל על לשון נקבה כמו עז בת שנתה: צמאה · המים ירוו האדם רגעויחיה ותשוב נפשו אליו ולא כן הלחם על כן דמה הכספו לבית השם כהכסף הצמא על המים ובעבור כי חיי בני אדם תלויים במים על כן לאל חיי: מתי אבוא. יתאוה בגלות הגולה: ואראה פני אלהים. זהו יראה כל זכורך: היתה. יש אומרים הוא צמא ודמעתו שהם מים כמו לחם לו וטעם הדמעה בעבור אורך הגלות ואיננו עולה לרגל לשמוח ויש אומרים שהוא בוכה ומזיל דמעות כמו מאכלו יומם ולילה תמיד בסתר ובגלוי וטעם איה אלהיך שהיית עולה שלש פעמים בשנה לראות פניו: אלה. יזכור הימים הקדמונים בעלותו לרגל: וטעם

מסורה

מא׳ דל כל ליש׳ קמצי׳ במ״ב פתחין וסי׳ב׳ נמסר בספר שופטים סימן ו׳: יסעדנו ל׳ על ערש דוי. ישעדנו ל׳ כמו ח׳ כנו חרון: אויבי י״א מ״ל וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימן ב׳ ובסיפ׳ דא סימן ט׳: יחשבו ב׳ וסימ׳ יחד עלי יתלחשו. ולא יעמוד כי יחשבו עליו מחשבות: אוכל ד׳ מ״ל בקרי׳ וסי׳ כי אם הלחם אשר הוא אוכל.

אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל־דָּל בְּיוֹם רָעָה יְמַלְּטֵהוּ יְהוָה׃ יְהוָה יִשְׁמְרֵהוּ וִיחַיֵּהוּ יְאֻשַּׁר בָּאָרֶץ וְאַל־תִּתְּנֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אֹיְבָיו׃ יְהוָה יִסְעָדֶנּוּ עַל־עֶרֶשׂ דְּוָי כָּל־מִשְׁכָּבוֹ הָפַכְתָּ בְחָלְיוֹ׃ אֲנִי־אָמַרְתִּי יְהוָה חָנֵּנִי רְפָאָה נַפְשִׁי כִּי־חָטָאתִי לָךְ׃ אוֹיְבַי יֹאמְרוּ רַע לִי מָתַי יָמוּת וְאָבַד שְׁמוֹ׃ וְאִם־בָּא לִרְאוֹת שָׁוְא יְדַבֵּר לִבּוֹ יִקְבָּץ־אָוֶן לוֹ יֵצֵא לַחוּץ יְדַבֵּר׃ יַחַד עָלַי יִתְלַחֲשׁוּ כָּל־שֹׂנְאָי עָלַי יַחְשְׁבוּ רָעָה לִי׃ דְּבַר־בְּלִיַּעַל יָצוּק בּוֹ וַאֲשֶׁר שָׁכַב לֹא־יוֹסִיף לָקוּם׃ גַּם־אִישׁ שְׁלוֹמִי אֲשֶׁר־בָּטַחְתִּי בוֹ אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב׃ וְאַתָּה יְהוָה חָנֵּנִי וַהֲקִימֵנִי וַאֲשַׁלְּמָה לָהֶם׃ בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי־חָפַצְתָּ בִּי כִּי לֹא־יָרִיעַ אֹיְבִי עָלָי׃ וַאֲנִי בְּתֻמִּי תָּמַכְתָּ בִּי וַתַּצִּיבֵנִי לְפָנֶיךָ לְעוֹלָם׃ בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֵהָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן׃

ספר שני מב

לַמְנַצֵּחַ מַשְׂכִּיל לִבְנֵי־קֹרַח׃ כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל־אֲפִיקֵי־מָיִם כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים׃ צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חָי מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים׃ הָיְתָה־לִּי דִמְעָתִי לֶחֶם יוֹמָם וָלָיְלָה בֶּאֱמֹר אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ׃ אֵלֶּה אֶזְכְּרָה וְאֶשְׁפְּכָה עָלַי נַפְשִׁי כִּי אֶעֱבֹר

תרגום

טוּבוֹי דְמַשְׂכִּיל לַעֲנִיֵי מִסְכֵּינָא לְרַחֲמוּתֵיהּ בְּיוֹם בִּישׁוּתָא יְשֵׁזְבִינֵיהּ יְיָ׃ יְיָ יְנַטְרִינֵיהּ וִיחַיִּינֵיהּ וְיוֹטְבִינֵיהּ בְּאַרְעָא וְלָא תִמְסְרִינֵיהּ בִּרְעוּת בַּעֲלֵי דְבָבוֹי׃ מֵימְרָא דַיְיָ יְסַיְעוּנֵיהּ בְּחַיוֹהִי וְיִתְגְּלֵי לֵיהּ עַל שִׁוְוי מַרְעֵיהּ לְאַחֲאוּתֵיהּ כָּל מִשְׁכְּבֵיהּ אַפַּכְתָּ בְּעִידָן מַרְעֵיהּ וְאַכְסַנְתֵּיהּ׃ אֲנָא אֲמַרִית יְיָ חוּס עֲלַי אַסֵּי נַפְשִׁי מְטוּל דְּחָבֵית קֳדָמָךְ׃ בַּעֲלֵי דְבָבַי יֵימְרוּן בִּישׁ עֲלַי אֵימָתַי יְמוּת וְיוֹבַד שְׁמֵיהּ׃ וְאִין אַתָא לְמִקְבַּל אַפֵּי שִׁקְרָא יְמַלֵּיל בִּרְעִיוֹנֵיהּ יְכַנּוֹשׁ עַוְלָא לֵיהּ יִפּוֹק לְשׁוּקָא יְמַלֵּיל׃ כַּחֲדָא עֲלַי מְמַלְּלִין בַּחֲשָׁאי כָּל סַנְאַי עֲלַי חָשְׁלִין בִּישְׁתָא לִי׃ מְמַלַּל טְלוּמָא יָתִיךְ בֵּיהּ וְיֵימַר דֵּין דִּמְרַע לָא יוֹסִיף לְמֵיקָם׃ אוּף גְּבַר דְּתָבַע שְׁלוֹמִי דְּאִתְרְחֵיצִית עֲלוֹי מְבָרֵי סְעוּדָתִי אִתְרַבְרַב עֲלַי לְחַכְמָא׃ וְאַנְתְּ יְיָ חוּס עֲלַי וַאֲקִימְנִי מִמְּרַע וְאֶפְרַע לְהוֹן׃ בְּהָדָא יְדַעִית אֲרוּם אִתְרְעֵיתָא בִּי אֲרוּם לָא אִתְגַּבַּר עֲלַי בַּעֲלֵי דְבָבַי לְאַבְאָשָׁא׃ וַאֲנָא בִּשְׁלֵימוּתִי סְעַדְתָּ בִּי וְאוֹקֵימְתַּנִי קֳדָמָךְ לְעָלְמָא׃ בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דַּיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מִן עָלְמָא הָדֵין וְעַד עָלְמָא דְאָתֵי יֵימְרוּן צַדִּיקַיָּא אָמֵן וְאָמֵן׃

לְשַׁבְחָא בְּשִׂכְלָא מִבָּא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח׃ הֵיךְ אַיַּלְתָּא דִּי מְרַגְגָא עַל פַּרְצִידֵי דְמַיָּא הֵיכְנָא נַפְשִׁי מְרַגְנָא לְוָתָךְ יְיָ׃ צַחֲתָ לָךְ נַפְשִׁי לֶאֱלָהָא תַּקִּיפָא חַיָּיא וְקַיָּימָא אֵימָתַי אֵיעוֹל וְאֶחְמֵי זִיו שְׁכִינְתָּא דַיְיָ׃ הֲוַת לִי דִמְעָתִי לְמִבְרֵי יְמָם וְלֵילֵי בְּדְיֵימַר לִי סַנְאָה כָּל יוֹמָא אָן הוּא אֱלָהָךְ׃ אִילֵין נִיסַיָּא אֲנָא דְכִיר וְאֶשְׁוּוֹר עֲלַי רַעֲיוֹנֵי נַפְשִׁי כַּד אַעֲבַר טַלְלָא

מסורה

וחקיץ ורוקה נפשו. אם ינועו ונפלו על פי אוכל. גם איש שלומי אשר בטחתי אוכל לחמי: איבי ו׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן י״ג: מהעולם חד מן כ״ב מלין נסבין מה בריש תיבות׳ ולית להון זוגא וסימ׳ נמסר בכס׳ רבהא בערך מ׳: כ״ב תערוג ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ גם בהמות שדי תערוג אליך. כאיל תערוג ב׳ בפסוק וחס׳: באמור ג׳ בקר״א וסימ׳ באמר יי׳ אלי הקהל לי את העם ואשמיעם. באמר להם עם יי׳ אלה ומארצו. באמר אלי כל היום איה׳ אנ״ד:

אבן עזרא

וטעם בסך כמו מוסך השבת שהיה בהר הבית ויש אומרים עם כלל החוגגי׳ כמו סך חשבון · אמר בן לברט כי אדדם כפול והוא כמו אדוס ומי יתן וידוס כי פ״א הפועל לעולם לא יכפל ומה טעם לאמר ידוס ואחריו בקול רנה ותודה והקרוב אלי שהוא לשון משנה אתנועע כאילו אמר אדדה עמהם עד בית אלהים וכמוהו אדדם

כל שנותי ובאה המלה מבנין כפעל כדרך ולחמוני חנם: מה. ינחם כפשו וטעם ישועות פניו על דרך הושיעה לו ימינו דרך משל או ישועות פעול עם פניו כדרך פני יי׳ חלקם ותחסר מלת עת הועם: אלהי. תשובת מה תשתוחחי וטעם מארץ ירדן שהיו באים למועדים מעבר הירדן מזרחה וטעם הרמונים הרים גם מצער שם הר: תהום. כטעם הפרש יזכור הצינורי׳ שירדו המים מההרים הגבוהי׳ וטעם תהום אל תהום קורא שהיו מתחברי׳ מימי הצנורי׳ למטה כדרך ושעיר אל רעהו יקרא והטעם שהיה מתענג בעברו אל ההרים המי׳ יורדי׳ כמו משברי הים וגליו ויכסו אותו בימי הקיץ והמפרש זה הפסוק על דבר הגלות אוכנו קשור באשר לפניו ואחריו: יומם. יספר הליכתו ביום עם החוגגים לבטח בחסד השם ובלילה היו שרים כמו חבל הנביאים והזכיר כי השיר תפלה לא שיר כדברי חשק: לאל חי. שיחייהו עד ראותו בית יי׳: אומר. טעם לאל סלעי שהיה סלעי בראשונה: למה שכחתני. הטע׳ בעבו׳ אורך הגלות: למה קודר אלך. כמו אבל הלובש קדרו׳: ברצח. כאשר יאמרו לי איה אלהיך היה לי כמו רצח בעצמותי ככה היתה זאת החרפה חשובת בעיני: מה. טעם ישועות פניו כי הוא ישועות פני והוא אלהי מימי קדם כנגד איה אלהיך ישראל: שפטני. קח משפטי מאלה המחרפי׳ אותי והם רבים על כן אמר מגוי וטעם לא חסיד בעבור היותי טוב ממנו

וטעם מאיש מכלל ומפרט או רמז למולך על הגוי: כי. טעם אלהי מעוזי כי אין עוז לי לקחת משפטי ממנו רק בך: שלח אורך. כנגד קודר אתהלך · ואמתך כנגד מאיש מרמ׳ ומלתי נחוני כנגד אתהלך: הר קדשך. הר המוריה ומשכנותיך העזרות העתידו׳ להבנות בבית שלישי ואבואה. אל אל. שהוא שמחת גילי וטעם אלהים אלהי שירלה גוי לא חסיד שאתה אלהי: מה. ברוח הקודש שיוחיל יש אל השם: למנצח לבני קרח. אלהים באזנינו שמענו. והמספרים היו אבותינו שהיו צדיקים והם נאמנים ועוד טעם אבותינו שכל לב אומב את בנו ולעולם לא יורנו רק האמת לבדו: אתה. כבר הזכרתי כי משפט העברים לחסר הבי״ת כמו מצאתי בית יי׳ וככה אתה בידך בכחך או במכתך ומ״ם ותטעם שב אל אבותינו ולמ״ד

ישועות ז׳ מ״ל בקרי׳ וסי׳ לקמן בהלילא סי׳ קי״ו: ברצח ב׳ וסי׳ לפתוח פה ברצח. ברצח בעצמותי חרפוני: ב״ג למה ג׳ רפין וסי׳ למה זנחתני למה קודר קדמ׳ דפסו׳. למה שכחתני · למה שמתני למפגע. וכל למה רפי טעמו מלרע במ״א למה שמתני למפגע לך. וכל למה דגש טעמו לעיל ואם הוא סמוך לאותיות א״ח ע רפי וטעמו

בסך אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג: מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחלי לאלהים כי עוד אודנו ישועות פניו: אלהי עלי נפשי תשתוחח על כן אזכרך מארץ ירדן וחרמונים מהר מצער: תהום אל תהום קורא לקול צנוריך כל משבריך וגליך עלי עברו: יומם יצוה יהוה חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי: אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב: ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך: מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים כי עוד אודנו ישועת פני ואלהי:

מג

שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד מאיש מרמה ועולה תפלטני: כי אתה אלהי מעוזי למה זנחתני למה קדר אתהלך בלחץ אויב: שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך: ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי ואודך בכנור אלהים אלהי: מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים כי עוד אודנו ישועת פני ואלהי:

מד

למנצח לבני קרח משכיל: אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם: אתה ידך גוים הורשת ותטעם

ל׳ ל׳ ה׳ · ג׳ ול׳ כתי׳ כן · ז׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ד׳ · י׳ מ״ל · ה׳ ב׳ חד כתי׳ וחד כתי׳ ה׳ · ל׳ · ג׳ רפי׳ · ב׳ לכתחכה · ל׳ · ג׳ רפי׳ · ג׳ · ל׳ ומ״ל · ד׳ · ל׳ וחד ואודך · ג׳ ובענין · ג׳ ובענין · כ״ט ר״פ · י״ול׳ בכי׳

תרגום

בלחודי אתחיל במשריין דצדיקי עד בית מוקדשא דיי בקל בעותא ותושבחתא אתרוגשת עממין דאתיין למחג לירושלם: מה תתמככין נפשי ותירגושי עלי אוריכי לאלהא ארום תוב אשבחיניה בפורקנא דמן קדמוי: אלהי עלי נפשי תתמככין בגין כן ארכרינך יתבי לחלא בארעא יורדנא ויתבי טורי חרמוני ועמא דקבילו אוריתא בטור דכיני דמכיך וזעיר: תהומא עילאה לתתאה ארעא קרי לקל זלחי מירוביין היכנא כולהון די מתברייך וגליליך עלי עברו בזמן דנפקנא ממצרים: יימם יפקוד יי טוביה ובליליא תושבחתיה עמי צלותא לאל די נטיר חיי: אימר לאלהא רוחצני למה אשליתני למה בקבלא אזיל ברחוק בעיל דבבא: בדקטלין גרמי בזמן דמחרפין יתי מעיקי כד אמרין לי כל יומא אן הוא אלהך: מה תתמככין נפשי ומה תרגישי עלי אוריכי לאלהא ארום תוב אשבחיניה בפורקניה דמן קדמוי די הוא אלהי: דון יתי יי בדין קשוט ועלך למכצי מצותי מן עמא דלא זכאי מן גבר נכיל וטלומא תשיזבינני: ארום אנת הוא אלהא עושני למה שבקתני למה חכיר אזיל ברחוק בעיל דבבא: שדר נהורך והמנותך הינון ידברונני יעלון יתי לטור בית מוקדשא ומדרשי בית שכינתך: ואיעול לקרבא קורבניה למדבח דיי אלהי די סיגי חדות בעותי ואודי קדמך בכינור יי אלהי: מה תתמככין נפשי ומה תרגישי עלי אוריכי לאלהא ארום תוב אשבחיניה בפורקניה דמן קדמוי די הוא אלהי: לשבחא לדוד על ידיהון דבני קרח שכלא טבא: יי באודננא שמענא אבהתנא אשתעיו לנא עובדא דעבדתא ביומיהון ביומיא מלקדמין: אנת בידא דגבורתך עממיא כנענאי תרכתא ונצבתנון לבית ישראל בארעהון

מלרע וה׳ כהם יצאו מן הכלל שאעפ״י שהם סמוכי׳ לאח״ע נדגשי׳ וסי׳ למה הציתו עבדיך. למה היה כאבי נצח. למה אירא בימי רע. למה הרגזתני · למה אבכה ארצה. וכל דסמיך לשאר אותיו׳ דגש במ״ג וסימ׳ לעיל:

רשי

סך לשון חשבון סך לשון מחיצת בני אד׳ צב לשון צבים ועגלות צב שהיו מחופות כמין סוכה ושמן בלשון אגדה שקפשטאות ואסקופיטי: אדדם. אדדה עמהם כמו מדדים עגלים וסייחי׳ והאשה מדדה את בנה ותיבה זו משמשת בשתי תיבות אדדה עמהם אטוי״אמו״ץ שבל״א בלע״ז ומנחם חברו לשון ידידות כמו כתוני את

ידידות נפשי בכף אויביה ודונש פתר אדדם לשון דממה וכן דום לי׳ והתחולל לו ופתרון אדדם אאלם ואחריש עד אבא בית אלהים ברכה כמו שאמרה לפי מחבוש בעוד רשע לנגדי וכמו ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו ודש הוא שורש בתיב׳. אדדם אדדה עמהם כמו ולא יכלו דברו לשלום דבר עמו בשלום: המון חוגג. שהיו הולכי׳ לחוג ועל ככה יסד הפייט עוכם המון חוגג ושוטף ככהר ומדרש אגדה לשון יווני שקורין לבריכת מים חוגגין: תשתוחחי · לשון כי שחה לעפר נפשנו ושח כשהוא מדבר בלשון מתפעל התי״ו חולקת את אותיות שרש התיבה כדרך כל תיבה שיסודה שי״ן בתחילתה: הוחילי המתיני וצפי לגאולה: אזכרך מארץ ירדן. מה שעשית לנו בירדן והרי חרמון אחר כל הכעס שהכעסנוך במיטו׳ הובשת לנו את הירדן: מהר מצער. מהרקיני שהוא צעיר לשאר ההרים אחר שהכעסנוך בו במעשה העגל סלחת לעונינו והלכת עמנו כל אלה אני זוכרת בגלותי שמגעת מלהטיב לי וגזירותיך מתחדשו׳ עלי זו אחר זו: תהום אל תהום קורא. צרה קוראה לחבירתה: לקול צנוריך. טושקו״אלש בלע״ז המקלחים עלי פורענות כמים שוטפי׳ עד כי כל משבריך וגליך עלי עברו משבריך לשון גלי ים על שהים גליו עולים למעלה ומשתברים ונופלים: יומם יצוה יי׳ חסדו: יבא האור של גאולה ויצוה יי׳ חסדו לנו: ובלילה. בחשך הגלות והצרה: שירה עמי. תהא חנייתו בתוכנו שירה לשון חנייה כדמתרגמינן ויחן ושרא וזו למדתי מתוך מסורת הגדולה שחבר את זה עם ויהי שירו חמשה ואלף באלפא ביתא של שתי תיבו׳ החלוקי׳ בפתרונן לימד שאין זה לשון שיר ומדרש האגד׳ פותרו לשון שיר וכך הוא פותרו שכך ישראל אומרי׳ להקב״ה זכרנו מה שעשית לנו במצרים מכה אחת שהכיתנו בין׳ בערב הפסח ושמרתנו ובלילה גאלתנו ושרנו לפניך את ההלל ועכשיו הרבה מכות אני שומעת ואין אתה גואלני ועל זאת אומרה לאל סלעי למה שכחתני וגו׳: קודר. לשון שחרות כמו וקדרו עליהם: ברצח בעצמותי

חרפוני צוררי. נדמה לי כאילו הורגים אותי כך צער בעצרותי מה שצוררי מכעיסין ומחרפין אותי: פני ואלהי. הקב״ה שהוא אור פני ואלהי עדיין יש לי בו תקוה ולמה תהמי: שפטני. נקמני: מגוי לא חסיד. הוא אדום שגר עשו בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם: שלח אורך ואמיתך. מלך המשיח שנדמה לאור שנ׳ ערכתי נר למשיחי ואליהו הנביא שהוא אמיתי נביא נאמן: ונחוני. מינ״ארונטו״וני בלע״ז: אל אל. אל הקב״ה שהוא שמחת גילי: ואודך בכנור. על שהוצאתני מגלותי: באזנינו שמענו. מכאן אתה למד שהיו מדברי׳ בני קרח בשביל דורות הללו הבאי׳ אחריהם שאילו בשביל עצמם לא היה להם לומ׳ אבותינו ספרו לנו שהרי הם עצמם ראו ניסי המדבר והים והירדן ומלחמת יהושע כך מפורש באגדת תילי: תרע

ולאמר לאומים מגזרת כמו שכחוהו כל האומים ואם ותשלחם שב אליהם כמו ותגרשם : כי · אם בחרבם שב אל אבותינו : כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם · זה לברו הושיעם : אתה · ידבר המשורר על לשון ישראל וטעם להזכיר יעקב בדבריו המלאך הגואל אותי מכל רע : בך · בעזרתך נוכל לנגח צרינו שלא ירעו לנו גם בשמך כבושם : כי · דבריודרך קשת מהמוכינו וחרבי הגבור שים בנו על כן בלשון יחיד : כי · גם ראינו בעינינו שהושעתנו מצרינו והתבר מה שספרו אבותינו לנו : באלהים הללנו כל היום · כחבר תהלות והטעם שהללנו כשמנו שאתה מלכנו : אף · אמר הירושלמי כי יחסר בית והטעם באף זנחת והיכנו ככון כי לא היה דבק כמו אף יי׳ והיא היה כדברו היה ה האלף קמוץ רק הוא כמו גם בשתוק והכה כי הושעתנו בימים ה הראשונים והביאות מטאליכו ועתה לא די שלא הושעתנו אלא עד שזנחתנו ·
ותכלימנו כנגד הבושו : תשיבנו · לאחרי שלא תעזרנו אלא שתשיבנו עד שתביא מורך ב בלבבנו לברוח : ומשנאינו שסו למו · כמו להם ממוכנו : תתננו · יש ממנו הרוגים ויש ממנו ב כמלטי׳ זרויים בארצו : תמכר · יש ממנו עבדים נמכרים בלא הון רב או חנם : ולא רבית במחיריהם · הטעם כפול : תשימנו · הנשארים ממנו הם לחרפה למכידים א אותנו בהיותנו ב בארצינו : תשימנו · הרחוקים מארץ ישׂ : מנוד · כנגד וכיניע ראשם ולמר בלאומים שרם כמו ולאום ה מלאום יאמץ : כל · אפילו יחיד יהודי בגוי׳ יחרפוהו : מקול · הטעם בזרך ב בפיהם : כל · באתנו · בחה אלינו כי המלה מהפעלים ה העומדים : לא נסוג · בנין נפעל ומלת לא תסרת אחרת ולא תט אשורינו : כי · במקום תנים · האם תחת נון כמו בחיין לקץ הימין והטעם בתחתית הים מקום התנינ׳ ותכסה מים זה בלמות דרך משל והעד דכיתנו ב כטעדכים ויש אומרי׳ במקום אין שם יושב רק תנים ובנות יענה : אם שכחנו · כנגד לא שכחוך : ונפרוש כפינו · כנגד ולא תט אשורינו מני ארחך : הלא · אם היה כריך יוכל לחקור זאת ואף כי הוא יודע תעלומו׳ : כי · והעד הנאמן לדברינו כי ברגוננו אנו נהרגים על דבר כבוד שמך וברגוננו נחשבנו כצאן טבחה אעפ שאנחנו בני אים טובים מהטובחים אותנו וזאת מלה כמו רב הטבחים : עורה · הישן אינו עושה מאומה ובעבור שלא הושעתנו תדמה לישן או ידבר על האויב שהוא אומר עליך אולי ישן הוא וייקץ : למה · או אתה כדרך מסתיר פניו שלא יראה מה יעשו אויביו לא ראית ושכחת על כן תשכח עניינו ולחצינו וטעם תשכח כנגד לא שכחנוך : כי · מה תקוה תהיה לנו ונפשינו שהיא מן השמים העליונים שחה לעפר והדבק לארץ הוא הקבר וטעם בטננו הוא הגוף : קומה · לעזור אותנו או קומה אתה שהיית עזרתה לנו : למנכח

רשי

תרע לאומים · הרעות לשבעה אומות גדולות ושילחתם מפנינו ואתה בירך ובוחן הורשתם מ מתוך ארצם ותטע לאבותינו בתוכם : רציתם · לשון רצון : צוה ישועות יעקב · גם עתה : נבוס קמינו · כרמוס ורפוס אויבינו לשון מתבוססת בדמיך תבוס גופת והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות : אף זנחת ותכלימנו · אף אם אתה תכלימנו אני שמך לעולם נוד׳ : תשיבנו אחור · לשון הווה הוא : שסו למו · בזזו כשסינו אים לו : זריתנו · אפכרושים בל״עז : כי דכיתנו במקום תנים · כי זה תשמש בלשון כאשר ואף כ״אשר השפלתנו בארץ ערבה ושוחה מדבר מקום תנים · ותכסית עלינו בצלמות חשך אף בכל זאת לא שכחנו שם אלהינו הוא יחקור זאת כי הוא יודע תעלומו׳ וגו׳ : כצאן טבחה · כצאן של טבח : ופדנו למען חסדך · אין לנו ביום בכח מעשינו אלא למען חסדך עשה : על

ב״ד · ארץ י״ד קמצין וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ י״ד : צוה ג׳ בקרי׳ וסי׳ את הכהנים נשאי ארון : ועתה צוה ויברתו ל׳ ארזים דשלמה · אתה הוא מלכי אלהים : ולא תצא ו׳ דסמיכי וסי׳ ולא תצא משם אנה ואנה דטבעי · והנה נתנו עליך עבותי׳ · תאנים הלאת ולא תצא · ולא תצא בצבאתינו · ותרין חברוהי ולא תצא אלהי׳ : אויב ומתנקם

תָּרַע לְאֻמִּים וַתְּשַׁלְּחֵם׃ כִּי לֹא בְחַרְבָּם יָרְשׁוּ אָרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא הוֹשִׁיעָה לָּמוֹ כִּי יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם׃ אַתָּה הוּא מַלְכִּי אֱלֹהִים צַוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב׃ בְּךָ צָרֵינוּ נְנַגֵּחַ בְּשִׁמְךָ נָבוּס קָמֵינוּ׃ כִּי לֹא בְקַשְׁתִּי אֶבְטָח וְחַרְבִּי לֹא תוֹשִׁיעֵנִי׃ כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמְשַׂנְאֵינוּ הֱבִישׁוֹתָ׃ בֵּאלֹהִים הִלַּלְנוּ כָל הַיּוֹם וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נוֹדֶה סֶלָה׃ אַף זָנַחְתָּ וַתַּכְלִימֵנוּ וְלֹא תֵצֵא בְּצִבְאוֹתֵינוּ׃ תְּשִׁיבֵנוּ אָחוֹר מִנִּי צָר וּמְשַׂנְאֵינוּ שָׁסוּ לָמוֹ׃ תִּתְּנֵנוּ כְּצֹאן מַאֲכָל וּבַגּוֹיִם זֵרִיתָנוּ׃ תִּמְכֹּר עַמְּךָ בְלֹא הוֹן וְלֹא רִבִּיתָ בִּמְחִירֵיהֶם׃ תְּשִׂימֵנוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃ תְּשִׂימֵנוּ מָשָׁל בַּגּוֹיִם מְנוֹד רֹאשׁ בַּלְאֻמִּים׃ כָּל הַיּוֹם כְּלִמָּתִי נֶגְדִּי וּבֹשֶׁת פָּנַי כִּסָּתְנִי׃ מִקּוֹל מְחָרֵף וּמְגַדֵּף מִפְּנֵי אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃ כָּל זֹאת בָּאַתְנוּ וְלֹא שְׁכַחֲנוּךָ וְלֹא שִׁקַּרְנוּ בִּבְרִיתֶךָ׃ לֹא נָסוֹג אָחוֹר לִבֵּנוּ וַתֵּט אֲשֻׁרֵינוּ מִנִּי אָרְחֶךָ׃ כִּי דִכִּיתָנוּ בִּמְקוֹם תַּנִּים וַתְּכַס עָלֵינוּ בְצַלְמָוֶת׃ אִם שָׁכַחְנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ וַנִּפְרֹשׂ כַּפֵּינוּ לְאֵל זָר׃ הֲלֹא אֱלֹהִים יַחֲקָר זֹאת כִּי הוּא יֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת לֵב׃ כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה׃ עוּרָה לָמָּה תִישַׁן אֲדֹנָי הָקִיצָה אַל תִּזְנַח לָנֶצַח׃ לָמָּה פָנֶיךָ תַסְתִּיר תִּשְׁכַּח עָנְיֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ׃ כִּי שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ׃ קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃

תברת עממיא ושלחתנון : ארום לא בגבורת סיפיהון ירתו ארעא ותקוף אדרעהון לא פרקת להון : ארום ימינך ואדרע גבורתך ונהור זיו יקרך ארום כל זמן דעסיקו ב באוריתא איתרעיתא בהון : אנת הוא מלכי אלהא בעידנא הדא פקיד פורקנות דבית יעקב : במימרא מעיקנא נגח בשמך נכבוש כל דקיימין עלנא : ארום לא בקשתי אנא רחיץ וסייפי לא תפרוק יתי : ארום פריקתנא ממעיקנא ומסנאנא אייתיתא עלויהון בהתא : במימרא דייאן משבחין כל יומא ושמך נודי ל לעלמי עלמין : לחוד אשליתא ואכספתנא ולא השרי שכנתך בחילוונא : אחזרתנא כדל קדם מעיקא ומסנאנא כבשו לנא : מסרתנא היך ענא למיכלא וביני עממיא בדרתא יתנא : זבנתא עמך כגן דלא ממונא ולא א אסגיתא היוייא בסירוגיהון : שויתנא קלנא דיירבנא ממקוריתא ותורפיתא לחזרניתנא : שויתנא למתלא בעממיא טילטול רישא באומיא : כל יומא כיסופי לקובלי ובהתת אפי חפתני : מן קלא דמחסר ומגדף מן קדם בעיל ד דבבא ונקים והמתא : כל דא ערעת יתנא ולא אשלינך ולא שיקרנא בקיימך : לא נזור פליג וזחותית ליבנא ואת אכטיתא א איכתורנא כן הריצת אורחתך : ארום אכתנא באתר ידורי וחפית עלנא בטולא דמותא : אין אשלינא שום אלהנא ופרישנא בצלו ידנא לטעותא דעממין נ נוכראין : הלא אלהא יבשקרדא ארום הוא חכים טמירי לבא : ארום מטולתך איתקטלנא כל יומא אתחשבנא כענא דמסירא לנכסא : איתגבר למה תהי כגבר דמיך יי איתער אלהנא לא תתנשי לעלמא : למה שכינת יקרך תסלק תשלי סיגופנא ודוחקנא : ארום שיחא לעפרא נפשנא דבקת לארעית גובה מעיננא : קום סייע לנא ופרוק יתנא מטול טובך :

ב׳ וסי׳ מקול מחרף ומגדף מפני אויב · להשבית אויב ומתנקם : תעלומות ב׳ וסי׳ הלא אלהים יחקר זאת · מגד לך תעלמות חכמה : הקיצה ג׳ וסי׳ הוי אומר לעץ הקיצה הקיצה אל תזנח לנצח · הקיצה לפקד כל הגוים · והקיצה למשפטי : דבקה ב׳ לארץ בטננו · דבקה לעפר :

למנצח על שושנים. פיוט ככה תחלתו: ידידות. כמו אהבות: רחש. ידבר לבי דברי המשורר ויש אומרים דברים שהוא מוכיח מלבו וזה המזמור נאמר על דוד או על המשיח בנו שכן שמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם: מעשי. זה השיר שעשה: יפיפית. יש אומרי' כי הוא כפול כמו סחרחרת וסחרחר לחסרון לבנה אדמדמת כי איננה אדומה אם כן איך יהיה יפיפית לחסרון והתשובה כי כפל העי"ן והלמ"ד הוא לחסרון רק הפ"א והעי"ן כשהם כפולים הם באים ליתרון והעד תמגמגי שהוא יותר מן תמגי. יפיפית בתארו וצורתו: הוצק חן. מגזרת ויצקו על ה העולה כאילו החן ה הוצק בפיו והנה נגלוי יספר צורת גופו ו ודבורו שהוא נאה ועל דרך משל יגיד נשמתו שהיא נכונה וחכמתו שהיא רחבה כי הדבור הפנימי ימצא בנשמת האדם: חגור. גם יספר גבורותיו כי כ ככה ראוי להיות הגבור התמים וטעם גבור אתה הגבור או יחסר כ"ף כדרך ויקרא אריה שהוא כאריה או יהיה חסר כ"ף בראיה גמול וזה הוא הודך: והדרך. חסר בי"ת כמו כי ששת ימי' עשה כאילו אמר ובהדרך צלח כטעם גבר לא י יצלח בימיו והטעם ש שיצלח בעת שירכב ויש אומרי' כי צלח הוא מגזרת פן יצלח כאש והנה יספ' עם גבורתו אמונתו וענותו וצ וצדקתו ומלת וענוה צדק בין עומדת ובין נסמכת והטעם ענוה עם צדק: ותורך. ימינך הפועל והפעול חסר כאילו הוא כתוב ימינך תורה אותך ל לעשות גבורות ונוראות מלחמות על דרך כ נכבדות מדובר בך ור' יוסף אמר כי ותורך מגזרת ויורם אלהים והאות שאחריו כתוב חציך שנונים ונכון היה לולי שמלת ויורם ירה להם לגבהי וזה לשבח: חציך. בתחלה הזכיר חרבך ואמר גם חציך שהם שנונים בעת שהעמים תחתיך: יפלו. יפלו חציך בלב אויביך על כן באה מלת יפלו במקו' אחת כאילו היא סמוכ' כי היא תשרת בעבור שתי מלות: כסאך. יש אומרים כמו אלהים לא תקלל והגאון אמר כסאך יכין אלהים ולפי דעתי שמלת כסאך תשמש בעבור אחרת כדרך והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא וככה זה כסאך כסא אלהים כמו וישב שלמה על כסא יי' והאומר כי כסאך לנוכח השם הפסוק הבא אחריו יכחישנו: אהבת. אם המזמור על דוד יהיה מחבריך שאול ואם על המשיח חסידים אחרים בדורו: מור. מחלוקת במלת מר והאומרים כי אהלות הוא הנמצא עם דגי הים איננו נכון כי כתוב כאהלים נטע יי' ויש אומרים כינם קציעות מין אחר שיש לו ריח טוב ודרך לשון הקודש לומר אדם פטדה וברקת להיות הוא"ו עם האחרון או בלא וי"ו כמו אדם שת אנוש אם כן היה ראוי להיות מר אהלות קציעות או מר אהלות וקציעות אולי באה זאת המלה על דרך זרה והנכון שקציעות מגזרת המקצועות והמלה סמוכה אל בגדותיך וטעם לדבק טעם בגדותיך עם היכלי שן ששם הם שמורו' בתיבות והטעם כשהם מוצאות מהיכלי שן ותחסר מלת אשר כאילו הוא מן היכלי שן כי משם היו מובאים והאומר כי מני שם גוי או מדינה איננו נכון בעבור היות שן ניקוד בקמץ קטן על דרך כל מוכרת בטעם שאיננו סמוך אל אחר: בנות. ביקרותיך. מגזרת יקר בשפחות היקרות שלך עמהם הן בנות מלכים והאומר שהוא מגזרת בקורת תהיה לא דיבר נכונה כי אין מחלוקת שהוא ביו"ד כתו' רק המחלוקת בין בעלי המסורת והקריאה כי האחד יקרא ביקרותיך על דרך בימינו והשני כדרך מימיני עפר והשגל היא המוכנת העתידה למשכב והעד מלת ישגלנה ועל דעת האומר כי זה המזמור נאמר על דוד הוא כמשמעו ועל המשיח בנות מלכים היקרות והשגל מדינתו: שמעי. אם על דוד אמר המשורר לשגל וטעם ושכחי עמך כדרך עמי פתחנייר ותשוב לתורת דוד ואם על המשיח ידבר יהיה פירוש בת קהלה כמו בת יהוד' על דרך לעבוד השם שכם אחת. ויתאו. אם על דוד כמשמעו ואם על המשיח המלך הוא השם או המשיח: ובת

מ̊ה שושנים ב' חס' וסי' על ששנים לבני קרח. על ששנים לדוד: חגור ד' וסימ' ויאמר לגחזי חגור מתניך וקח משענתי. חס עם האבן הגדולה אשר בגבעון. ואלישע הנביא קרא לאחד. חגור חרבך על ירך גבור. וחגור נתנה לכנעני: שנונים ג' וסי' אשר חציו שנונים. חציך שנונים עמים תחתיך. חצי גבור שנונים:

מה

לַמְנַצֵּחַ עַל־שֹׁשַׁנִּים לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל שִׁיר יְדִידֹת: רָחַשׁ לִבִּי דָּבָר טוֹב אֹמֵר אָנִי מַעֲשַׂי לְמֶלֶךְ לְשׁוֹנִי עֵט סוֹפֵר מָהִיר: יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם הוּצַק חֵן בְּשְׂפְתוֹתֶיךָ עַל־כֵּן בֵּרַכְךָ אֱלֹהִים לְעוֹלָם: חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ גִּבּוֹר הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ: וַהֲדָרְךָ צְלַח רְכַב עַל־דְּבַר־אֱמֶת וְעַנְוָה־צֶדֶק וְתוֹרְךָ נוֹרָאוֹת יְמִינֶךָ: חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים עַמִּים תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֵב אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ: כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד שֵׁבֶט מִישֹׁר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ: אָהַבְתָּ צֶּדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע עַל־כֵּן מְשָׁחֲךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶךָ: מֹר־וַאֲהָלוֹת קְצִיעוֹת כָּל־בִּגְדֹתֶיךָ מִן־הֵיכְלֵי שֵׁן מִנִּי שִׂמְּחוּךָ: בְּנוֹת מְלָכִים בְּיִקְּרוֹתֶיךָ נִצְּבָה שֵׁגַל לִימִינְךָ בְּכֶתֶם אוֹפִיר: שִׁמְעִי־בַת וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ: וְיִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ כִּי־הוּא אֲדֹנַיִךְ וְהִשְׁתַּחֲוִי־לוֹ:

ב' חס' · ב' א' חס' וא' מל' · ג' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ג' · ב' מל' · ו' · ט' בכל רמיין · יו · ל' וחס' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ויתר והטי · ה' · ל' · ב' בת אחר · ל'

לְשַׁבָּחָא עַל יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְּמֹשֶׁה דְּאִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה עַל יְדֵהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח שְׂכְלָא טָבָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא וְאוֹדָאֲתָא: בָּעָא לִבִּי מְמַלֵּל טַב אֵימַר אֲנִי עוֹבָדַי לְמַלְכָּא מְמַלֵּל לִישָׁנִי סוֹהִי הֵיךְ קוּלְמוֹס סַפְרָא רָגִיל: שׁוּפְרָךְ מַלְכָּא מְשִׁיחָא עָדִיף מִבְּנֵי נְשָׁא אִתְיְהִיב רוּחַ נְבוּאָה בְּסִפְוָתָךְ מְטוּל כֵּן בָּרְכִינָךְ יְיָ לְעָלְמָא: זְרִיז סַיְפָּךְ עַל יַרְכָךְ גִּבָּרָא לְמִקְטַל מַלְכִּין עִם שִׁלְטוֹנִין הוֹדָךְ וְשִׁבְחוֹרָךְ: וְשִׁבְחוֹרָךְ סַגִּי בְּגִין כֵּן תִּצְלַח לְמִרְכַּב עַל סוּסֵי מַלְכוּתָא עַל עֵסֶק הֵימְנוּתָא וְקוּשְׁטָא וְעִנְוְתָנוּתָא וְצִדְקְתָא וְיַלְפִינָךְ יְיָ לְמֶעְבַּד דְּחִילָן בְּיַד יְמִינָךְ: גִּירָךְ שְׁלִיפִין לְמִקְטַל אוּכְלוֹסִין עַמְמִין תְּחוֹתָךְ יִפְּלוּן וּבְנֵי קַשְׁתָּיָךְ יִתְּחֲלוּן בְּלֵב סַנְאֵי מַלְכָּא: כּוּרְסֵי יְקָרָךְ יְיָ קַיָּים לְעָלְמֵי עָלְמִין חוּטַר תְּרִיצָתָא הוּטְרָא דְמַלְכוּתָךְ: מְטוּל דִּי רְחִימְתָּא צִדְקְתָא וְסַנֵיתָא רִשְׁעָא מְטוּל הֵיכְנָא רַבְּיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִשְׁחָא דְחֶדְוָא יַתִּיר מִן חַבְרָךְ: מֵירָא דַכְיָא וְאַקְסִיל אַלְוָאוָן וּקְצִיעֲתָא מִתְגַמְרִין כָּל לְבוּשָׁיךְ מִן הֵיכְלַיָּא דִּמְכַבְּשִׁין בְּשִׁין דְּפִיל מַאֲרַע מִנֵּי יְהָדוּנָךְ: פִּלְכֵי מַלְכוּתָא אָתְיָן לְמִקְבֵּיל אַפָּךְ וּלְיַקְרוּתָךְ בִּזְמַן דְּמִסְתַּעֵר סְפַר אוֹרַיְיתָא בִּסְטַר יְמִינָךְ וּמִכְתַּבְתָּא בְּאוֹבְרִיזוֹן דְּמִן אוֹפִיר: שְׁמַעִי כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל אוֹרַיְית פּוּמֵיהּ וַחֲמִי פְּרִישׁוּת עוֹבָדוֹי וְתַצְלֵי אוּדְנָךְ לְפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וְתִתְנְשֵׁי עוֹבָדִין בִּישִׁין דְּרַשִׁיעֵי עַמִּיךְ וּבֵית טַעֲוַת דְּפַלַּחְתְּ בֵּית אֲבוּיִךְ: וּבְכֵן יִרְגַג מַלְכָּא שׁוּפְרַיִךְ אֲרוּם הוּא רִיבוֹנַיִךְ וְתִסְגְּדִין לֵיהּ:

רשע י"ז פתחין וסימ' נמסר במיכה סימן': עמך ה' וסימ' והשביע הכהן את האשה. בפרסות סוסיו ירמוס את כל חוצותיך. הנה עמך נשים בקרבך. שמעי בת וראי והטי אזנך. וחד ועמך כולם:

על שושנים. לכבוד תלמידי חכמים יסדו השיר הזה שהם רכים כשושנים ונאים כשושנים ומרטיבים מעשים טובים כשושנים: משכיל. על ידי תורגמן: שיר ידידות. שיר אהבים שיר של שבח להם להאהיבם על הבריות ולהאהיב תורתם עליהם: רחש לבי. כך התחיל המשורר בשירו השריץ לבי בקרבי דבר טוב בשבחך אתה תלמיד חכם רחש לשון נענוע וכן כל לשון שירוץ וריחוש: אומר אני מעשי למלך. השיר הזה שיסדרתי ועשיתי אני אומרו למי שהוא הגון למלך שנ' בי מלכים ימלוכו: לשוני. עט בשירי כעט סופר מהיר ראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן מהיר בלשון ערבי בקי: יפיפית מבני אדם. העסוקין במלאכת חיי שעה למה לפי שהוצק חן בשפתותיך להורות בהלכה הוצק כמו נשפך שמו לצקת ויצק שמן: על כן ברכך. כמו שנאמר יי' עוז לעמו יתן ומה שכרן יי' יברך את עמו בשלום: חגור חרבך על ירך. להלחם מלחמתה של תורה והוא הודך והוא הדרך: על דבר אמת. להורות כדת ולהתנהג בענות צדק: ותורך. התורה ודבר האמת שתעסוק בו היא תורה אותך טכסיסי המלחמה לעשות ימינך נוראות לפי שהזכיר תלמוד התורה בלשון מלחמה נופל בו לשון ימין המיומנת ל להלחם: חציך שנונים. בלב אויבי המלך. שנונים אגוציי"ש בלע"ז והרי זה מקרא מסורס מ משמעו שהתלמידים קרויין חצים שנאמר כחצי' ביד גבור כן בני הנעורים ותלמידי חכמים ה המזויינים בהלכה קרוי' אויבים זה לזה לפי שעה שנאמר לא יבושו כי ידברו את אויבי' בשער: עמים תחתיך יפלו. בשכר התורה יפלו האומות תחתיהם של ישראל: כסאך אלהים. כסאך שר ושופט לעולם ועד כענין שנאמר נתתיך אלהים לפרעה ולמה ב בשביל ששבט מישור שבט מ מלכותך שמשפטיך אמת וראוי אתה למלוך: משחך. שמן ששון. כל לשון גדולה נופל עליה לשון משיחה שמן כרת ה המלכים: מר ואהלות קציעות. קרה מתרגמי' קציעתא: כל בגדותיך. כל בגדיך מריחים כריח בשמים ומדרשו כל בגידותיך וסרחונך מתכפרים ומריחים ריח ערב: מן היכלי שן מני שמחוך. יותר מהיכלי שן מבושמים ההיכלות המתוקנים לך בגן עדן לשמחך מהם שן אבוריי"א בלע"ז מני שמחוך היכלות אשר מני הם שמחוך הכותבי' שכרך: בנות מלכים. יהו מבקרות אותך כענין שנאמר ושרותיהם מניקותיך: ביקרותיך. קו"ף דגש לפי שהוא לשון בקור ואע"פי שכתו' יו"ד לפניה ראיתי בנקוד רב סעדיה תיבה זו שדורש עם מי כתן לתשיקה יעקב שכתוב בו יו"ד והסמ"ך מורגשת ומנחם חברו לשון יוקר כמו יקר מכליפז: שגל. מלכה כמו והשגל יושבת אצלו ואשתיין בהון מלכא ורברבוהי שגלתיה ולחינתיה אשתך תתיצב לימינך: בכתם אופיר. כקבוצת עדי זהב הבא מאופיר: שמעי בת וראי. שמעי כנסת ישראל וראי דרך הטוב: והטי אזנך. לתורה: ושכחי עמך. האומות שאת גדילה ביניהם: ובית אביך. ע"ז שעבדו אבותיך בעבר הנהר: ויתאו המלך יפיך. ואם תעשי כן יתאוה המלך הקב"ה לנויי מעשייך: ובת

ובת. אם על דוד יחסר הבי״ת וככה הוא ובבת צר עם בת צור והפעול כל כבודה ואם על המשיח דרך משל: כל כבודה. וטעם פנימה שהיתה סוכנת לפנים בארמונה ולא היתה נראית לכל: כל. מצאנו דוד שלקח בת תלמי מלך גשור: לרקמות. הלמ״ד תחת בי״ת: תובל. בת מלך: תובלנה. אם על המשיח הנה הטעם שהם בעצמם יבואו לא בהונם ובת מלך עם ריעותיה שהם בארמון המלך תבואינה בהיכל מלך הוא דוד או המשיח: תחת. הדור שעבר יבוא דור אחר כי דורך הוא אמצעי ונה כמן על דוד גם על המשיח: אזכירה. יש אומרים לנוכח דוד כי בעבור בניו שהיו שרים יעמוד זכר שמו ודור אל דור יספר הוד דוד ויש אומרי׳ כי שמך לנוכח השם הנכבד כי המשורר יודה השם על גדולת דוד וזרעו: למנצח לבני קרח על עלמות. שם פיוט יש אומרים כי מזרע בני קרח היה זה המשורר בימי חזקיהו בשוב סנחריב אחור והנכון בעיני כי ידבר על ירושלם על המלחמו׳: אלהים. הטעם אם תבוא עלינו צרה מאויב הוא עזרנו: על. בעבור היות מקו׳ גבהו׳ השמים מתנועע ממעלה אל מעלה וממזל אל מזל על כן אמרו בעלי התולדת כי יבא זמן שתשוב היבשה ים והים יבשה ואחרי כן אמרו כי הטעם אילו היה כן אעפי שלא יהיה כי השם שם גבול למים בל ישובון לכסות הארץ: יהמו. טעם בהמות הים יתערבו מימיו כמו חומר גם ההרים ירעשו בעבור רוחות שהם תחת הארץ והשם יוציאם: בגאותו סלה. באמת כאשר פירשתיו: נהר. הטעם אם יחמרו מימיהם נהר ירושלם שהיה גיחון: פלגיו ישמחו. כל יושבי עיר אלהים שהוא קרוש משכני עליון: אלהים. ואם ההרים ימוטו הר ציון לא ימוט וטעם לפנות בקר בעת המות הים או כל יום: המו. יתכן כל שהזכיר שהוא דרך משל על האויבים כדרך אז׳ המי׳ ששפוכו או טעמו או הים יהמה וההרים ימוטו בגאות השם אף כן הגוים על כן המו גם מטו: תמוג. הטעם הפך תולדתה שהיא יבשה תמוג: יי׳. אז ירא העמי׳ כי השם עמנו כי לא נמוט כמוהם: לכו. ואמרו אלה לאלה ושמות כמו שממות והטעם ארצות הממלכות בעת מזונתמותיכם: משבית. מירושלם אולי ברוח הקדש על דבר גוג: ישרף באש. הטעם באש העגלות שישאו בהם כלי הנשק או: הנלחמים: הרפו. דברי השם שאמר לאומות העולם טרם שבור קשתם: יי׳ צבאות. ואין פחד ממלחמות אחרי כן כי נסמכת למנצח לבני קרח. זה המזמור לימות המשיח ורבי משה אמר כי בבבל נאמר ויש אומרים כי בימי דוד בהעלותם הארון והעד זה עלה אלהים בתרועה ואיננו נכון בעבור יבחר לנו את נחלתנו והמפרש זה השיב זה רמז להר המוריה כי לא נדע כאשר נאמר זה המזמור: כל. אם על ימי דוד יהיו כל העמים שהיו תחת יד דוד ואם על ימי המשיח כמשמעו והוא הנכון:

ממשבצות ג׳ מל׳ וסימ׳ בסדר תצוה: תשיתמו ג׳ וכספר׳ וסימ׳ תשיתמו כתנור אש. כי תשיתמו שכם במיהריך. לשרים בכל הארץ: מו׳ אלה׳ כ״ט ר״ף וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא בערך אלה: נהר פלגיו חד מן י״א פסוקי׳ רישי׳ וסופיהון נ״ן וסימ׳ נגע צרעת כי תהיה באדם. נתנו נעבור. נביא מקרבך מאחיך. נודו כתיך גבל. נהר

ובת צר במנחה פניך יחלו עשירי עם: כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה: לרקמות תובל למלך בתולות אחריה רעותיה מובאות לך: תובלנה בשמחת וגיל תבאינה בהיכל מלך: תחת אבתיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ: אזכירה שמך בכל דר ודר על כן עמים יהודך לעלם ועד:

מו למנצח לבני קרח על עלמות שיר: אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד: על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים: יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בגאותו סלה: נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדש משכני עליון: אלהים בקרבה בל תמוט יעזרה אלהים לפנות בקר: המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג ארץ: יהוה צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: לכו חזו מפעלות יהוה אשר שם שמות בארץ: משבית מלחמות עד קצה הארץ קשת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש: הרפו ודעו כי אנכי אלהים ארום בגוים ארום בארץ: יהוה צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה:

מז למנצח לבני קרח מזמור: כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה:

ויתבי כרכא דצור בתקרובתא ייתון ואפיך ישחרון לבית מקדשייך עתירי עממיא: כל שפר ארג נכסי פלכי אוצרי מלכיא דמטמרן מלגיו יקרבון לכהניא דמרמצין בדהבא סניתא לבושיהון: בלבושיהון ציורין יקרבון קורבניהון קדם מלכא דעלמא ושאר חברייה די מיתבדרין ביני עממיא יתיתין בחדוא להיך לירושלם: יתתיין בחדון ותושבחת ויעלון בהיכלא דמלך עלמין: באתר אבהתך יהוין צדיקיא בנך תמנינון לרברביא בכל ארעא: בעידנא ההיא תימרון נדכר שמך בכל דר ודר מטול היכנא עממי דמיתגיירין יהודון שמך לעלם ולעלמי עלמין: לשבחא על ידיהון דבני קרח ברוח נבואה בזמן דאתכסי אבוהון מנהון והינון אשתזבו ואמרו שירתא: אלהא לנא רוחצנא ועושנא סייעתא בעקתא נשכח לחדא: מטול היכנא לא נדחל בעידן דאשתלחיפו אבהן מן ארעא כד מתמוטטין טוריא בפילגוס דימא רבא: מתרגשין מטשטשין מוהי מן עפרהון מתרגפין טוריא בגיוותנותך לעלמין: עמין היך נהרין ומבועיהון אתיין ומהדיין קרתא דיי ומצלין בבית מקדשיה דיי משכניה עילאה: שכינתא דיי בגוה לא תזוע יסייעניה יי בזכותיה דאברהם דצלי עלה לעידוני צפרא: במיתן אוריתא לעמיה איתרגשו עממיא אזדעזעו מלכותא כד ארים קליה וכד יהב אוריתא לעמיה איתמוגגו יתבי ארעא: מימרא דיי צבאות בסעדנא תקוף לנא אלהא דיעקב לעלמין: אזילו חמון עובדיא דיי דשוי צדיין ברישעי ארעא: מבטל קרבא עד סייפי ארעא קשתא יתבר ויתרעע מורניתא תריסיא עגילין יוקיד בנורא: פסקו מן קרבא וידעון ארום אנא יי רמא בעממיא רמא על יתבי ארעא: מימרא דיי צבאות בסעדנא תקוף לנא אלהא דיעקב לעלמין: לשבחא על ידיהון דבני קרח תושבחתא: כל עממיא תקעו ידא בחדוא יבבו קדם יי בקל תושבחתא:

פלגיו. נחית כצאן עמך. נגד אבותם עשה פלא. נפת תטפנה. נפתי משכבי. נר אלהים. נשקי קשת מימינים בדה״: שמות ג׳ וסימ׳ ביחזקאל סימן ל״ו:

רשי

ובת צר במנחה פניך יחלו. כמו ויחל משה ובספר זה תזכי שיביא ליך עשו הרשע אשכרים ודורון אותם שהם עכשו עשירי עם: כל כבודה בת מלך פנימה וגו׳. זהו שאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה וגו׳ אותם שכל כבוד תלוי בהם והם כנסייה של מלך אשר כהנו עכשיו בכנישות עזה בגדיהם חשובי׳ ממשבצות זהב שלכהני׳ גדולי׳ משבצות קאטונש בלע״ז: לרקמות תובל למלך. בבגדי רקמה יביאום מנחה למלך על כל הארץ לרקמות אברודיץ בלע״ז: בתולות אחריה ריעותיה. מן האומות ילכו אחריהם כענין שנאמ׳ והחזיקו בכנף איש יהודי וגו׳ נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: מובאות לך. כלפי הקב״ה אמרו המשורר: תחת אבותיך וגו׳. לכל אחד מישראל אמר: אזכירה שמך. כלפי הקב״ה אמר המשורר: על עלמות. שם של כלי שיר בדברי הימים: בהמיר ארץ. לעתיד לבא ביום שנאמר הארץ כבגד תבלה ראו בני קרח כש שנעשה להם שנבלעו כל סביבותם והם עמדו באויר ואמרו לישראל ברוח הקדש מדוגמת הנס הזה יהא עשוי להם לעתיד: יחמרו מימיו. ירגשו רפש וחומר וטיט כמשפטם ומנחם חברו כמו מעי חמרמרו רגר״ז״רוכט בלע״ז: ירעשו הרים בגאותו. של הקב״ה הנזכר בראש המזמור: נהר פלגיו. סוטרו״יישילם בלע״ז נהר גן עדן: לפנות בקר. לקץ הגאולה: המו גוים. לשון הומה: תמוג. תמסכן פתר מנחם וכן נמוגו כל יושבי כנען וכן למוג לב אבל דונש פתר אותם לשון הנעה וכן ה ההמון נמוג וילך והלום וכן כלם: אשר שם שמות. אשר שם ארצות הגוים שממה: משבית מלחמות. מעלינו: עד קצה הארץ. שכל ארצות הגוים יהיו עמנו בשלום: קשת. הגוים ישבר: עגלות ישרף באש. רכבי מלחמות האומות: הרפו. עצמכם כל הגוים מלבא עוד על ירושלם: ודעו כי אנכי אלהים שאעשה בכם דין: ארום בגוי׳. אתרומם בנקמתי אשר אעשה בגוים: תקעו כף. התערבו חד זה עם זה להריע לאלהים בקול רנה: ידבר

כִּי־יְהוָה עֶלְיוֹן נוֹרָא מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃ יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ וּלְאֻמִּים תַּחַת רַגְלֵינוּ׃ יִבְחַר־לָנוּ אֶת־נַחֲלָתֵנוּ אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר־אָהֵב סֶלָה׃ עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְהוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃ זַמְּרוּ אֱלֹהִים זַמֵּרוּ זַמְּרוּ לְמַלְכֵּנוּ זַמֵּרוּ׃ כִּי מֶלֶךְ כָּל־הָאָרֶץ אֱלֹהִים זַמְּרוּ מַשְׂכִּיל׃ מָלַךְ אֱלֹהִים עַל־גּוֹיִם אֱלֹהִים יָשַׁב עַל־כִּסֵּא קָדְשׁוֹ׃ נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם כִּי לֵאלֹהִים מָגִנֵּי־אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה׃ מח

שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח׃ גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ׃ יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל־הָאָרֶץ הַר־צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב׃ אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׂגָּב׃ כִּי־הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ עָבְרוּ יַחְדָּו׃ הֵמָּה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ נִבְהֲלוּ נֶחְפָּזוּ׃ רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ׃ כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר־יְהוָה צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה׃ דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ׃ כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל־קַצְוֵי־אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ׃ יִשְׂמַח הַר־צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ׃ סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ׃ שִׁיתוּ לִבְּכֶם לְחֵילָה פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן׃ כִּי זֶה אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת׃ מט

ארום יי עילאה דחילא מליך רב על כל ארעא׃ יקטל עממיא במותנא חילופנא ואומיא יכבוש תחות רגלנא׃ יתרעי לנא למירת ית אחסנתנא ית בית מקדשא ד יעקב דרחים לעלמין׃ יתעלי יי ביבבא יי בקל שופרא׃ שבחו קדם יי שבחו שבחו למלכנא שבחו׃ ארום מליך כל יתבי ארעא יי שבחו קדמוי בשיכלא טבא׃ מליך יי על עממיא יי יתיב על כורסיה דקודשיה׃ רבני עממיא אתכנשו עם מלדי מהימנין לאלהא דאברהם ארום קדם יי תריסי ארעא לחדא איתעלא׃

שירתא ותושבחתא על ידוהי דבני קרח׃ רב יי ומשבח לחדא בירושלם קרתא דאלהנא ובטור בית מקדשיה׃ שפיר היך חתנא חדותא כל יתבי ארעא טורא דציון שידא דצפונא קריית אדמלכא רבא׃ יי בבירניתה אתידע לתקוף׃ ארום הא מלכיא אתחברו עברו כחדא׃ הינון חמון היכנא תמהו על ניסא ופרישתא איתבהילו אוף ערקו׃ זעייא אחדתינון תמן רתיתא היך איתא ילדה׃ בקידום תקיף באשא דמן קדם יי תתבר אילפיא דטרסים׃ יימרון בני ישראל היך מה די שמענא היכנא חמינא בקרתא דיי צבאות בקרתא דאלהנא יי ישכללינה עד עלמי עלמין׃ אשונו יי טובך במציעות היכלך׃ היך כשמך יי היכדין תושבחתך על סייפי ארעא צדקתא מליא ימינך׃ ייחדי טור ציון יבועון ברתושבחתן כנישתא דבית יהודה מטול דינך׃ אקיפו ציון ובועון וחזרו עלה מנו מגדלהא׃ שוו ליבכון לאוכלוסהא רמו לעיל בירנייתהא מטול דתשתעון לדר אוחרן׃ ארום דין יי הוא אלהנא שכינתיה בגוה ומדוריה בשמיא לעלמי עלמין הוא ידברננא ביומי טליותנא׃

למנצח לבני־קרח מזמור: שמעו־זאת כל־העמים האזינו כל־ישבי חלד: גם־בני אדם גם־בני־איש יחד עשיר ואביון: פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות: אטה למשל אזני אפתח בכנור חידתי: למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני: הבטחים על־חילם וברב עשרם יתהללו: אח לא־פדה יפדה איש לא־יתן לאלהים כפרו: ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם: ויחי־עוד לנצח לא יראה השחת: כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו ועזבו לאחרים חילם: קרבם בתימו לעולם משכנתם לדור ודר קראו בשמותם עלי אדמות: ואדם ביקר בל־ילין נמשל כבהמות נדמו: זה דרכם כסל למו ואחריהם בפיהם ירצו סלה: כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים לבקר וצירם לבלות שאול מזבל לו:

לשבחא על ידהון דבני קרח תושבחתא: שמעו אחויתא דא כל עממיא אציתו כל דיירי ארעא: אוף בני אדם קדמאה אוף בנוי דיעקב כחדא זכאה וחייבא: פומי ימלל חוכמתא ורינת ליבא בינא: אצלי למתלא אודני אשרי למפתח בכינורא אוחדתי: מטול ארחל ביום אסעריה בישא אלהן דחובת סורחני בסופי יחזרינני: ווי לחייביא די מתרחצין על נכסיהון ובסגיאות עתריהון משתבחין: אחוהי דאשתבא לא מפרק יפרוק גבר מניכסוי ולא יהב לאלהא פורקניה: ויהי יקר פורקניה ויפסוק בישותיה ופורענותא לעלם: וייחי תוב לחיי עלמא לא יחמי דין גהנם: ארום יחמון חכימיא רשיעיא בגהנם יתדנון כחדא כסיליא ושטיא ייבדון וישבקון לצדיקיא ממונהון: בבית קבורתהון ישרון לעלם ולא יקומון מסשכניהון לדרי דריא מטול דאיתרברבו וקנו שום ביש עילוי ארעא: וגברא חייבא ביקרא לא יבית עם צדיקיא אסתיל היך בעירא אשתוא: דין אורחתהון גרם שטותא להון ובסופהון בפומהון יתנון סורחנותהון לעלמא דאתי: היך ענא צדיקיא שוו לסותא וקטלון ותברו צדיקיא ופלחי אוריתא ותריציא אלקו כטול הכי גופהון יהון בלין בגהנם מן בגלל דאושיטו ידהון וחבילו בית מדור שכינתיה דיליה:

כט׳ האזינו ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח: חכמות ד׳ וסימ׳ פי ידבר חכמות׳ חכמות בחוץ תרונה׳ חכמות בנתה ביתה׳ ראמות לאויל חכמות: למה ה׳ דגשים דסמיכי לא״ה וסימ׳ נמסר לעיל סימן מ״ג ועיין שם: וחדל ב׳ וסימ׳ וחדל לעשות הפסח׳ ויקר פדיון נפשם׳ לדור ודר ד׳ דסמיכי כתיב כנדור קדמ׳ מ״ל ותניין חס׳ וסימ׳ לבן ישכנו ציים׳ קרבם בתימו לעולם׳ ואנחנו עבדך וצאן׳ מלכותך מלכות כל׳ וא׳ חלוף וכניתי לדד ודור כסאך: וירדו ב׳ וסימ׳ בם ישרים לבקר׳ וירדו בהם וישובו׳ וא׳ רפי וירדו בדגת הים:

רשי שמעו זאת כל העמים. לפי שמזמור זה מיוסר על בני אדם הבוטחים בעשרם אמ׳ כל העמים שכולם צריכין ייסור: חלד. היא הארץ על שם שהיא מוסבת והולדה דרוילייא בלע״ז ורבותינו פירשו על שם החולדה שהיא ביבשה ואיכה בים דתנו רבנן כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה: גם בני אדם. בני אברהם שנקרא האדם הגדול בענקים בני ישמעאל ובני קטורה. גם בני איש. בני נח שנקרא איש צדיק: והגות לבי. מחשבות לבי תבונות הם: אטה למשל אזני. לדברי תורה שנקראת משל הקדמוני: אפתח. לכם חידתי זאת בכנור וזו היא החידה למה לי צריך לירא בימי רע ביום פקודת עון לפי שעון עקבי יסובבני עונות שאני דש בעקבי שאני מזלזל בהם שהם במיני עבירות קלות הם מרשיעות אותי צריך וכל שכן העשירים הבוטחים על חילם ומה בצע בממונם הלא אח לא יוכל לפדות את אחיו בממונו לפי שאם באים לפדות איש את אחיו ויתיקר פדיון נפשם מכל הון לפיכך על כרחו חדל הוא לעולם מלפדותו ויקר שיחיה לנצח ולא יראה השחת ומנחם חברו לשון מניעה כמו אוקיר אנוש מפז ולשון עינים בחמת קרי כלומר ויתמנע פדיון נפשם: כי יראה חכמים ימותו ואין נצולין מן המות לפיכך על כרחו הוא חדל ליגע ולטרוח על פדיון אחיו: חילם. ממונם בחכמים כאמר מיתת שאינם מתים בעה״ז אלא הגוף בלבד ובכסיל ובער כאמ׳ אבידה שהגוף והנשמה אבודים: קרבם בתימו לעולם. מחשבות לבנות להם בתים שיתקיימו לעולם: קראו בשמות. את בתיהם שהם בונים למען יהיה להם לזכרון כגון ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך אנטיוכום בנה אנטוכיא סליקוס בנה סליקיא: ביקר. לשון יקר ותפארה: כסל. שטות. נמשל. לשון משל. נדמו. לשון דממה: ואחריהם בפיהם ירצו סלה. והבאים אחריהם ידברו בהם ויספרו בפיהם מה אירע לראשונים: ירצו. לשון הרצאת דברים רטריי״רונט בלע״ז ורבותינו פירשו זה דרכם של רשעים שסופם אבודי׳ אבל כסל למו חלב יש להם על כסליהם ומכסה את כליותיהם ואינן יועצו׳ אות׳ לשוב מרעתם ושמא תאמר שכחה היא להם ששכחו שסופם למות ת״ל ואחריהם בפיהם ירצו כלומר יום אחריתם תמיד בפיהם ואין חרדים ממנו: כצאן לשאול שתו. כצאן המתאספ׳ לדיר כן הם לשאול שתו דגשות הת״ו במקום ת״ו שנייה לשאול שותתו לתוך מתותיה של שאול למדריגה התחתונה וכן שתו בשמים פיהם גם הוא לשון שתות קבעו בשמים פיהם לשוגם הרע: מות ירעם. מלאך המות יאכלם ואל תתמה על לשון אכילה זו שכן מצינו במקום אחר יאכל בדיו בכור מות לשון אחר לשון רדיה כמו תרועם בשבט ברזל: וירדו בם ישרים לבקר. ליום הגאולה כשיזרח בקרם של ישראל יהיו רודים בהם כמו שנאמר ועסותם רשעים וגו׳. וצורם לבלות שאול. צורתם של רשעים תבלה את השאול גיהנם כלה והם אינם כלים: מזבול לו. מהיותו להם מדור והקב״ה מוציא חמה מנרתיקה ומלהטת אותם שנאמ׳ וליהט אותם היום הבא ורבותינו פירשו מזבול לו על שפשטו ידיהם בזבול שהחריבו את בית המקדש:

אבן עזרא למנצח. שמעו זאת כל העמים. זה המזמור הוא כבד׳ מאד כי יש בו מספור אור העולם הבא ונשמת החכמה שלא תמות: שמעו. זה הדבר שהוא יודע שהוא כולל לכל חי שנפח השם באפיו נשמת חיים על כן האזינו כל יושבי חלד: גם. כבה אקרא בני אדם שאין להם מעלה או שם להם שהם נודעים וזה טעם בני איש העשירים והאביונים: פי. בא ללמד על כל חכמה נעלמה מהם וחכמי הלב יזכירום בדרך חידה וטעם והגות והתבונו׳ שהגות לבי: אטה. אדבר זאת החכמה כדרך משל כמו לא יראו אור כבאן לשאול שתו ובעבור כי החידה סתומה גם סגורה על כן אפתח וטע׳ בכנור כי זה המזמור יזמר בו ויתכן להיו׳ טעם אטה גם אני אטה אזני למשל והטע׳ גם אוכיח נפשי: למה. הטעם למה איגע לקנות את הון בעבור יראתי ימי הזקנה כאשר כתוב עד אשר לא יבואו ימי הרעה והם ימי הזקנה כי בתחלה החל בבחרותיך: עון עקבי. דבק עם למה אירא והטעם כי בקנותו ההון אולי א׳ הצטרך לבקשו מדרך שיקרני עון והטעם שאלך בדרך לא ישרה ואותו העון לעולם שסביבי יהיה כאילו אמ׳ למה אירא בימי רע ולמען עון רגלי יסובבני: הבוטחים. אמ׳ רבי משה כי הוא פעול למלת אירא ואין לו טעם והנכון כי הבוטחים תחלת דבר והטעם הנה הבוטחים על חילם עשרם כמו עשה לי את החיל הזה: אח. אמר רבי יונה כי טעמו אחד ואחרים אמרו כי טעמו כמו ואמור אח והנכון בעיני כי אח פעול והאיש הוא הפועל כאילו אמר הנה העשירים לא יוכלו לפדות אחיהם גם נפשם מהמות וזה הממון מה יועילנו והנה הוא אין איש פודה אחיו מהמות ולא עוד רק גם נפשו על כן ויקר פדיון והטעם וחדל שלא יהיה זה לעולם: ויחי. ואיך יחשוב הקונה ההון: כי. והלא יראה חכמים תמנו ימותו בכל דור והזכיר מות עם החכמי׳ ויאבדו עם הכסיל והבער כי ילכו לאבדון והכסיל הולך דרך עקש׳ והבער שלא יבין כמו הבהמה ושניהם יאבדו: חילם. כנגד הבוטחים על חילם: קרבם. יש אומרי׳ כי הוא הפוך קברם והוא הבית הנקרא בית עולמו וטעם קראו בשמות׳ שכנו בניהם על קברם ויש אומרים כי טעם קרבם כמו וקרב איש במחשבתם שיעמדו בתימו ולפי דעתי שהוא חסר בי״ת כאילו הוא בקרבם והטעם בקרב האחרים שעזבו להם חילם והטעם לא נשאר להם זכר רק שיאמר זה בית פלוני וזה המגדל בנה פלוני וזה טעם קראו וכל זה לא יועיל: ואדם. יש אומרים כי ביקר זה היקר שלו שהוא הממון לא ילין עמו במותו רק יעזבנו ויהיה בל ילין כמו נפשו בטוב תלין והנה האדם נמשל כבהמות שימותו גם הם במותם: נדמו. נכרתו והירושלמי אמר נמשל האחד שהוא הפרט נדמו הכלל: זה. ואחריהם הם בניהם ירצו ללכת בדרך זה וטעם בפיהם כי הם יבוש ככה ויש אומרים הם ירצו את עונם: כבאן. שתו. כמו שתו בשמים פיהם והטעם שמו עצמם במחשבתם שהם כבאן: מות ירעם. כי סופם לטבח: וירדו בם ישרים. זה אחר מותם והם ארבעה יסודים שאינם מורכבים שהאדם מורכבת בו תשוב אל האש והרוח אל הרוח והמים אל המים והעצמות שהם ממתכונת העפר אל העפר וטעם לבקר כנגד ילין והטעם אחר חצי יום אז יחלו וצורם כמו וצורתם וכמוהו כתבונם עצבים כתבונתם והטעם כי השאול שהוא למטה שם הגוף הוא יבלה הצורה וטעם מזבול מהזבול שהוא דר בו בכל אחד מפס יבוא לו הכילוי ורבי משה אמר כי תחסר מלת הרודים ויפרים שלא יוכלו בני אדם להמלט ורבי יונה אמר מזבול לו משפט שמים על כל אחד:

אך · כבר הזכרתי בספר כי הנפש והנשמה והרוח שם אחד לנשמת אדם העליונה העומדת לעד ולא תמות ונקראה נפש גם רוח בעבור שלא תראה לעין כי אם אלא ובעבור היותו המשורר מלא רוח חכמה ומכתב השם חרות על נשמתו על כן אמר אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול שלא יתכן שהוא אומר שלא ימות כאשר בני אדם כי מי גבר יחיה ולא יראה מות וזה טעם יקחני שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים וכמוהו כי לקח אותו אלהים ואחר כבוד תקחני: אל · ושב עוד להוכיח עצמו באשר החל אטה למשל אזני או יוכיח המשכיל אם כן אל תירא אם היית בלא הון ותקנא לעשיר: כי · יקח הכל · אפילו חלק ממנו כדרך ונפשו יבשה אין כל והנה בתחלה הזכיר כי ה ההון לא ימלטנו ממות ועתה יזכיר כי לא י יוציל אחרי מותו והטעם כי אם יקנה חכמה תועילנו אחר מותו כי אין תועלת בהון רק בחייו שיאכל וישתה וזה טעם כי נפשו בחייו יברך: ויודך · הטעם העני והעשיר: כי תטיב לך · יאמר למשכיל שתקנה מה שיהיה לך טוב באחרונה על כן אחריו: תבוא · שב אל נפשו של העשיר כנכו' למעלה: עד דור אבותיו · שהיו כמוהו בלא חכמה: עד נצח לא יראו אור · זהו השכר ותענוג הנשמה לאור באור אדוניה שנתנה והוא לקחה וכנה בספר בן גוריון יקרא אור העולם ה הבא אור הגדול וכבר הזכרתי טעמו: אדם · אמר ר' יהודה הלוי מ"ב ואדם ביקר בל ילין פי' יום עם אדם יקר שלא ילין והטעם שלא ישכב וימות והוא כבוד הנשמה וכן אדם שלא למד לא · יבין על כן כבהמות: מזמור לאסף · אל · הטעם תקיף לעשות משפט על כן אלהים וטעם י"י שהוא מוכן עד בלי שינוי: ויקרא ארץ · קרא יושבי הארץ הדרים ממזרח שמש ועד מבואו כך הוא הייטוב אף על פי שאין מיושב מכל ה הארץ רק פחות מ מהרביעית בראיות ג גמורות: מציון · שהוא באמצע הייטוב באורך וברוחב: הופיע · כבוד השם: יבא · אלה דברי הצדיקי' שיקוו שישמיד הפושעים בו וזה טעם אש לפניו: נשערה · אע"פ שהוא כתו' בשי"ן הוא כרוח סערה: יקרא אל השמים · אל המלאכים: ואל הארץ · אל יושביה: אספו · הטעם להוכיח את חסידי ישראל שכרתו עם השם ברית וטעם עלי זבח בעבור הזבח כאילו אמר על דבר זבח: ויגידו · המלאכים לעולם הם עדים כי אלהים לעולם שופט צדק הוא וזאת היא התוכחת: שמעה · הטעם לא כרתי אתך ברית רק שאהיה לך לאהים וזה הוא אהים אהיך אנכי: לא · ועתה לא אוכיחך על זבחיך אם לא תקריבם לפני כאשר אמר ירמיהו עולותיכם ספו על זבחיכם זבחיך הם זבחי חטאת ואשם ועולותיך להיותם נגדי תמיד: לא · אין לי צורך לקחת מביתך פר הזכיר הגדול הקרב לגבי המזבח: ממכלאותיך · כמו גזר ממכלה צאן והאלף והה"א מתחלפין: כי · וי"ו חייתו כנקף כוי"ו בנו בעור: בהררי אלף · אלף הרים או אלף פרסאות או שם אלף כרים ור' משה אמר שהוא כמו שגר אלפיך הרים שאלים בקר בעבור הזכיר פר: ידעתי · טעם ידעתי כי אין כח באדם לדעת כולם כי רבים הם: וזיז שדי · שהם בשדה וכן אדם לא רדה בהם כי הם רחוקים מהיישוב: אם · אמר ר' משה אילו הייתי כאדם שיש לי צורך לא היית מבקש לתת לי מאשר יש לו ואין לו רק מעט ובידי הכל קל וחומר שאין לי צורך: האוכל · אבירים · הם הפרים כאשר הזכיר מביתך פר: זבח

אבותיו ג' מל' וס' וגם כל הדור ההוא נאספו · כל לבבו והבין לדרוש · הבא עד דור אבותיו: ב' אל אלהים יו' ג' וסימ' אל אלהים יי' הוא ידע וישראל ב' בפסוק · מזמור לאסף אל אלהים יי': הופיע ג' וסימ' מהר פארן · מציון מכלל יופי · אל נקמות יי' · וא' והופיע עור עננו: לדין ג' וסי' ועבד לדין עמים ·

אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה־נַפְשִׁי מִיַּד שְׁאוֹל כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה׃ אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשִׁר אִישׁ כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ׃ כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ׃ כִּי־נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֻךָ כִּי־תֵיטִיב לָךְ׃ תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד־נֵצַח לֹא יִרְאוּ־אוֹר׃ אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃

נ מִזְמוֹר לְאָסָף אֵל אֱלֹהִים יְהוָה דִּבֶּר וַיִּקְרָא־אָרֶץ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבֹאוֹ׃ מִצִּיּוֹן מִכְלַל־יֹפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ׃ יָבֹא אֱלֹהֵינוּ וְאַל־יֶחֱרַשׁ אֵשׁ־לְפָנָיו תֹּאכֵל וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד׃ יִקְרָא אֶל־הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְאֶל־הָאָרֶץ לָדִין עַמּוֹ׃ אִסְפוּ־לִי חֲסִידָי כֹּרְתֵי בְרִיתִי עֲלֵי־זָבַח׃ וַיַּגִּידוּ שָׁמַיִם צִדְקוֹ כִּי־אֱלֹהִים שֹׁפֵט הוּא סֶלָה׃ שִׁמְעָה עַמִּי וַאֲדַבֵּרָה יִשְׂרָאֵל וְאָעִידָה בָּךְ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ אָנֹכִי׃ לֹא עַל־זְבָחֶיךָ אוֹכִיחֶךָ וְעוֹלֹתֶיךָ לְנֶגְדִּי תָמִיד׃ לֹא־אֶקַּח מִבֵּיתְךָ פָר מִמִּכְלְאֹתֶיךָ עַתּוּדִים׃ כִּי־לִי כָל־חַיְתוֹ־יָעַר בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי־אָלֶף׃ יָדַעְתִּי כָּל־עוֹף הָרִים וְזִיז שָׂדַי עִמָּדִי׃ אִם־אֶרְעַב לֹא־אֹמַר לָךְ כִּי־לִי תֵבֵל וּמְלֹאָהּ׃ הַאוֹכַל בְּשַׂר אַבִּירִים וְדַם עַתּוּדִים אֶשְׁתֶּה׃

אֲמַר דָוִד בְּרוּחַ נְבוּאָה בְּרַם אֱלָהָא יִפְרוֹק נַפְשִׁי מִן דִין גֵּהִנָּם אֲרוּם יַלְפִינַנִי אוֹרַיְתֵיהּ לְעָלְמִין׃ עַל קֹרַח וְסִיעָתֵיהּ אִתְנַבִּי וַאֲמַר לָא תִדְחַל מֹשֶׁה אֲרוּם אִתְעַתַּר קֹרַח גַּבְרָא דְמַצּוּתָא אֲרוּם יִסְגֵּי אִיקַר בֵּיתֵיהּ׃ אֲרוּם לָא בְמוֹתֵיהּ יִסַּב כּוֹלָא לָא יֵיחוֹת בַּתְרוֹי אִיקָרֵיהּ׃ אֲרוּם נַפְשֵׁיהּ דְמֹשֶׁה בְחַיּוֹהִי יְבָרֵךְ לָךְ וְיוֹדוּנָךְ צַדִּיקַיָּא אֲרוּם תֵּיטִיב לְפָלְחִין קֳדָמָךְ׃ תֵּיעוּל דוּכְרָנֵיהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא עַד דָר אֲבָהָתְהוֹן וְרַשִׁיעַיָּא לְעָלְמֵי עָלְמַיָּא לָא יֶחֱמוּן נְהוֹרָא׃ גַּבְרָא חַיָּיבָא בִּזְמַן דְּאִיתֵיהּ בִּיקָרָא לָא יִתְבִּין וּבְאִסְתַּלְּקוּת יְקָרֵיהּ מִינֵיהּ אַמְתִּיל לִבְעִירָא וְאִשְׁתְּוִיין לְלָמָא

תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדוֹי דְאָסָף תַּקִּיפָא אֱלָהָא יְיָ מַלֵּיל מִן בְּרֵאשִׁית שֵׁירָתָא וּגְזַר לְמֶעְבַּד אַרְעָא מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא עַד מַעֲלָנֵיהּ׃ וְשֵׁירוּי בִירַת עָלְמָא מִצִּיּוֹן וּמִן תַּמָּן גְּמִיר שׁוּפְרֵיהּ אֱלָהָא יִתְגְּלֵי׃ יֵימְרוּן צַדִּיקַיָּא בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא יֵיתֵי אֱלָהָנָא וְלָא יִשְׁתּוֹק לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת עַמֵּיהּ אֶשָּׁתָא קֳדָמוֹי תִּצְלְהַב וְחוּזוֹר חוּזוֹר לֵיהּ תְּזוֹעַף עַלְעוֹלָא לַחֲדָא׃ יִקְרָא לְאַנְגְּלֵי מְרוֹמָא מִלְעֵיל וּלְצַדִּיקֵי אַרְעָא מִלְּרַע לְמִימְחַת דִּין עַל עַמֵּיהּ׃ כְּנוֹשׁוּ לְוָתִי חֲסִידַי דִּיגְזָרוּ קְיָימִי וְקַיִּימוּ אוֹרַיְתִי וְאִתְעַסְקוּ בִּצְלוֹתָא דְאִימְתִילָא לְקוּרְבָּנָא׃ וְיִתְנוּן אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא זְכוּתֵיהּ אֲרוּם אֱלָהָא דַיָּינָא הוּא לְעָלְמָא׃ שְׁמַעָא עַמִּי וַאֲמַלֵּיל יִשְׂרָאֵל וְאַסְהִיד בָּךְ אֱלָהָא אֱלָהָךְ אֲנָא׃ לָא מְטוּל דִּיבְחָךְ דְּלָא קְרִיבְתָּא קֳדָמַי בְּגָלוּתָא אֲנָא מוֹכַח לָךְ אֲרוּם עֲלָוָתָךְ דְּקָרִיבוּ אֲבָהָתָךְ לְקִבְלִי תְּדִירָא׃ מִן יוֹמָא דִי חֲרוּב בֵּית מַקְדְּשִׁי לָא קַבֵּילִית מִן אִידָךְ תּוֹרָא מִן עֶדְרָךְ בְּרָחֵי׃ אֲרוּם דִּילִי כָּל חֵיוַת חוּרְשָׁא וַעֲתִירִית לְצַדִּיקַיָּא בְּגַן עֵדֶן בְּעִירַיָּא דַכְיָין וְתוֹר בַּר דְּרָעֵי בְּכָל יוֹמָא טוּרִין אַלְפָא׃ גַּלְיָין קֳדָמַי כָּל מִינֵי עוֹפָא דְפַרְחִין בַּאֲוִיר שְׁמַיָּא וְתַרְנְגוֹל בָּרָא דְרַקְדַּק צוּלֵי יַשְׁרִין בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי בִּשְׁמַיָּא מְרַנֵּין קֳדָמַי׃ אִין יִמְטֵי זְמַן קָרְבָּנָא תְּדִירָא דִקְרִיצְתָּא לָא אֵימַר לָךְ אֲרוּם דִּילִי אַרְעָא וּמַלְיָיהָא׃ מִן יוֹמָא דַחֲרוּב בֵּי מַקְדְּשִׁי לָא קַבֵּילִית בְּשַׂר נִכְסַת פַּטִּימַיָּא וּדְמָא דְבַרְחַיָּא זְרִיקוּ כַהֲנַיָּא קֳדָמַי׃

יקרא אל השמים מעל · ולא יוכל לדין עם שתקיף: ממכלאותיך ל' עתודים · במקדשך ל' נורא אלהים · יפגשך ל' עשו אחי · ומעגלך ל' ירעפון דשן · למנותיך ל' ללחמך ל' ללחם ביתיך:

רשי

אך אלהים יפדה נפשי · אבל אני שהטיתי למשל אזני אלהים יפדה נפשי שלא אלך אל שאול כי יקחני בחיי ללכת בדרכיו: כי נפשו בחייו יברך · הרשע מברך את נפשו בחייו ואומר ש שלום עלייך נפשי לא יאונך שום רעה אבל אחרים אין אומרים עליו כן: ויודוך כי תטיב לך · ואתה אם תשמע לדברי הכל יודוך כי תיטיב לנפשך ליישר את דרכך: תבא עד דור אבותיו · כשתשלים ימיך ותמות תבא ותראה את דור הרשעים אבותיו של רשע נדונים בגיהנם אשר עד נצח לא יראו אור: אדם ביקר ולא יבין · דרך החיים ערוכה לפניו שאם ילך בה הרי הוא נכבד ואינו מבין את הטוב: אל אלהים יי' · אקרא אלוה האלהים יי' שמו: דבר ויקרא ארץ · כולה והוא הופיע מציון שהוא מכלל יופי מכלל שם דבר פר"מנט בלע"ז ועל גאולת העתיד נתנבא: יבא אלהינו ואל יחרש עוד · על רב עבדיו השפוך: יקרא אל השמים · לפקוד על שרי האומות שבמרום · ואל הארץ לפקוד על מלכי האדמה · לדין עמו · לנקום נקמת עמו כמו כי ידין יי' עמו ודם עבדיו יקום: אספו לי חסידי · ועוד יקרא לשמים ולארץ שיאספו לו הגליות כענין שנאמר עורי צפון ובואי תימן · כרתי בריתי עלי זבח · שקבלו את התורה בברית וזבח כענין שנ' הנה דם הברית אשר כרת יי' וגו': לא על זבחיך אוכיחך · אם אינך מביא לי זבחים ולא נגדי עולותיך תמיד אינו שם עיני ולבי על כך: לא אקח מביתך פר · לא שלך הם אלא שלי: ממכלאותיך · הוא דיר הצאן כמו גזר ממכלא צאן פאר"ק בלע"ז: בהמות בהררי אלף · הוא המתוקן לסעודת העתיד שהוא רועה אלף הרים ליום וכל יום ויום הם צומחים: וזיז שדי עמדי · רמש השדה זיז על שם שהם זזים ממקו' למקום אסמו"ונט בלע"ז: עמדי · אני יודע את כלם: האוכל בשר אבירים · לא אמרתי לך להביא זבח שאני צריך לאכילה אלא נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: זבח

זבח • טעם להזכיר כל זה כי הקרבנות שצויתי שתקריבו לפני לא יועילו לי רק לכם ועטם תודה כי השולה כולה קריבה גם החטאת והאשם לכהן והטעם כי להקריב תודה עם שמירת התורה שאין קרבים מנחה לגבוה רק האמורים טוב מהעולה בלא תורה: וקראני • הטעם אם הקרבת נדר ונדבה לשמור מוצא שפתיך אם תקראני ביום צרה פעם אחרת אחלצך גם אתה תכבדני למלא נדרך: ולרשע • בעבור שהזכיר בתחלה לרון עמו הנה התוכח עם החסידים ועתה ידבר עם חכם שהוא רשע כי השפה ישגאהו וזה טעם מה לך לספר חוקי ואתה איך שומרם: ואתה • המוסר שיסרתיך להטיבך: אם • ותרץ • כמו ירא וסוב ויהיו שנים פרשי' או מלשון רצון ותרצה להתחבר עמו: פיך • לדבר מה שהוא רע לאחר: תשב • חבור דברי רמיה: תשב • במושב לצים והנה שלחת ב ברעה במי שאינם ק קרובים לך: אלה • טעם והחרשתי בעבור שאני ארך אפי וכאילו החרשתי: דמית • כי אינני יודע הנסתרות כמוך על כן אחריו אוכיחך ואערכה ל לעיניך כמו ערכ' לפני והטעם כי בן אמך לא ידעמה שדברת בסתר ויאמר ר' משה לא יתכן לומ' שמר שמרתי או שמור אשמר' בשוא תחת שי"ן שמור כי אם בקמץ גדול וככה ע עשות אעשה והנה מה יעשה במלת היות א אהיה כמוך ואין א אחרת זולתה: בינו • שכחי אלוה • הם הגנבים והמנאפים ומוכיחי דבה ודימה הרעה שתבא עליהם לטרף האריה שאין מציל מידו כי הרועה יוכל להציל מהדוב או מהזאב או הטרוף טרפה שאין מציל מ מידו כי הרועה יכול להציל מהדוב ולא כמו שיכל מפי ה האריה: זבח • זה הוא יכבדני: ושם דרך • מי התברר לו הדרך הישר כמו וישימו וישכילו והנה טעם ישימו כמו י ישכילו וב"ית בישע א אלהים כמו אראנו בישועתי: למנצח • בבא אליו נתן הנביא • בהתנבאות נתן על דוד ואמר לו גם יי' העביר חטאתך לא תמות כי מלת גם ת תורה כי כבר עשה תשובה על כן אמר לו העביר חטאתך וכבר פירשתי דבר בת שבע כי לא היתה אשת איש באמת: חנני • כאילו התאוה עשתה לו חמס שהתגברה על דעתו וטעם פשעי בעבור דבר בת שבע ודבר אוריה: הרב • לשון ציווי כמו הרף ואגידה לך ויהיה כבסני שם הפועל כמו לכבסני או יהיה הרב שם כמו הרבה ויהיה כבסני ציווי והנה דימה הכתמ' שכתבאלה לעשות מה שאיננו נכון כדבר מטונף שהוא צריך לכיבוס וטהרה: כי • וטעם חטאתי בעבור מחשבתו בעבור שלא שמר מכות השם והנה פשעי כנגד האדם: לך • זאת היא החטאת שהוא נגדי תמיד היא שחטאתי לך לבדך וטעם למען תצדק קשור עם פשעי אני אדע הטעם אני מודה ואין צריך להוכיחני או יהי קשור עם חנני כי אני מודה ואתה אמרת כי תסלח לשבים מתודים מעונם: הן • בעבור התאוה הנטועה בלב אדם כאילו בעון חוללתי והטעם כי בשעת הלידה יוכר הרע נטוע בלב ומלת יחמתני זרה כאילו יחמה ממני על דרך ליחמנה ויש אומרים כי זה רמז לחוה שלא ילדה רק אחר שחטאה: הן אמת • הטעם אע"פ שחטאתי אמונת לבי באלהותך לא נשתנתה וזה הוא אשר תחפוץ ותרצה מן האדם: בטוחות • המקומות הנעלמים שהם מכוסי הלב וקדמונינו ז"ל אמרו אלו כליות שהם מכוסות בחלב כמו מי שת בטוחות חכמה: ובסתום • תוריני ותודיעני הדבר הנעלם ממני ולפי דעתי כי הטעם כפול ותח' תודיעני שבח אל אמת כי עיקרו אמנת והתי"ו לשון נקבה אמת מארץ תצמח כדרך בת והנה בתו הוא בנתו וככה אמתו ולשון רבית אמנות לא אמתים כאשר לא יאמר מן בת בתים כי אם בנות: תחטאני •

ולרשע ב' וסימ' ולרשע אמר אלהים • מקרה אחד לצדיק ולרשע: אמר אלהים ו' וסימ' בסדר בראשית: ותשלך ג' וסימ' את הילד • פלח דאבימלך • דברי אחריך • אנ"ך: אראנו ב' פתח וסימ' בישע אלהים • נפלאות: נא" ותני אלהים ג' וסימ' חנני אלהים בחסדך ברב רחמיך • כי שאפני אנוש • כי בך חסיה נפשי:

זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך: וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני: ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך: ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך: אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה: תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דפי: אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך: בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מציל: זבח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים:

נא

למנצח מזמור לדוד: בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע: חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך מחה פשעי: הרבה כבסני מעוני ומחטאתי טהרני: כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד: לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך תזכה בשפטך: הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי: הן אמת חפצת בטחות ובסתם חכמה תודיעני:

כבוש יצרא בישא ויתחשב קדם יי' כניכסת תודתא ושלים לעילאה נדריך: וצלי קדמי ביומא רעקתא אשיזבינך ארום תיקרנני: ולרשיעא דלא עבד תתובא ומצלי במרודא אמר יי' מה לך למשתעי קיימי ותימי בשמי ותדכר קיימי עלי פומך: ואנת סניתא מכסנותא דחכימיא וטלקתא פתגמי בתרך: אין חמיתא גנבא ורהיטתא בתרוי ועם גייופי שויתא חולקך: פומך שלחתא למשתעי לישנא בישא ולישנך מדבקא למללא ניכלא: תתיב באחך תמליל כדבותא בבר אימך תשוי דפיא: אילין עובדין בישין עבדתא ואוריכית דתתיב חשבתא למהוי עד עלמין שלים אמרת בלבבך אהוי תקיף דיכמך אוכיחנך בעלמא הדין ואסדר דין גהנם בעלמא דאתי קדמך: איתבוננו בדין דא רשיעי דאשלין אלהא דילמא איתבר תוקפכון ולית משזיב: דדבח יצרא בישא היך קורבן תודתא יתחשב ליה ומוקיר לי ודי יעדי אורחא בישא אחמי ליה בפורקנא דיי':

לשבחא תושבחתא לדוד: כד אתא לותיה נתן נביא כד שמיש עם בת שבע: חוס עלי יי' היך טיבותך היך סגיעות רחמייך שבוק מרודי: סוגעא תחוורינני מן עווייתי ומן חובי תדכי יתי: ארום מרודי אנא קדמי גליין וחובי לקיבלי תדירא: קדמך בלחודך חבית ודביש קדמך עברית מן בגלל דזכי יתי במללותך תברור יתי כד תדין: הא בעוייא איתילידית ובחובא עברית סני אמי: הא קושטא רעיתא בכוליין ובטמור לבא חוכמתא תהודענני:

תצדק ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' נמס' בישע' סוף סימן כ"ג: בעוון ד' מל' בליש' וסי' העבר נא את עון עבדיך בו"ה • וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון • הן בעוון חוללתי ובחטא • עוונותינו ילבדונו את הרשע:

רשי

זבח לאלהים תודה • הקודה על מעשיך ומוב אלי זהו זבח שאני חפץ בו ואחר כך שלם לעליון נדריך כי אז יתקבלו לרצון: ותכבדני • שזה הוא כבודי שאושיע את הבוטחים בי: ותשא בריתי • תורתי: ותרץ עמו • נתרצית ללכת עמו: תצמיד מרמה • תרגיל אצלך רמיה לדבר רעה תצמיד אטטא"ם בלע"ז כמו צמיד פתיל: בבן אמך • שאין לך דין וריב עמו שאינו יורש עמך: דופי • דבר גנאי לרחותו לשון יהדפנו: דמית • סבור אתה שאהיה כמוך להתרצות במעשיך הרעים: זובח תודה • המביא לי זבח של תשובה והודאה על עוונותיו הוא יכבדנני: ושם דרך • השב אלי מלמד ושם דרך לחוטאים לשוב אלי אני אראנו בישועתי: וחטאתי נגדי תמיד • מתוך שאני מתחרט ודואג עליו דומה לי כאילו הוא לפני תמיד כל שעה: לך לבדך חטאתי • לפיכך בידך לסלוח ואף מה שהרעתי לאוריה לא הרעתי אלא לך שהזהרת על הדבר: למען תצדק בדברך • כמו במהנך כח היה לי להתגבר על יצרי אלא שלא יאמרו העבד נצח את רבו שאמרתי לפניך בחנני ונסני ובחנתני ולא נמצאתי שלם כדי שתצדק אתה ולא אני ד"א למען תצדק בדבריך אם תמחול לי תצדק בדינך לנצח כל הרשעי' שאינם שבים שלא יוכלו לומ' אילו עשינו תשובה לא הועלנו: הן בעון חוללתי • ואיך לא אחטא ועיקר יצירתי על ידי תשמיש היא שכמה עונות באים על ידו ד"א עיקר יצירתי מזכר ונקב' שלכם תלויה עון יש מדרשים למקרא זה ואינם מתיישבים לפי ענין ה המדבר במזמור: יחמתני • לשון חמימות כמו ויחמנה הצאן ב בבואן לשתות: הן אמת חפצת בטוחות • והריני מודה על האמת כי חטאתי • בטוחות אלו כליות שהן חלקות ומנחם חברו עם במטחוי קשת וכן מי שת בטוחו' חכמה ופתרונם לשון משך כי כאשר יש לקשת משך כן יש משך לדעת: ובסתום חכמה תודיעני • ובלב שהוא סתום הודעתני חכמה להתודות: תחטאני

תחטאני · דמה זה המקרא מקרה לבשתו כבגד כרעת בגוף על כן תחטאני באזוב ומלת אלבין מהפעלים העומדים אלבינו פרינגיה: תשמיעני · טעם ששון בעבור היות כפשו מתאבלת: תגלנה · כן לתוקף כח הגוף: הסתר ירדף משל והטעם שלא יראה חרון אף השם: לב · בעבור שהזכיר כי חולל בעון והטעם התאוה הנטועה הביאתהו לחטא יתפלל אל השם שיעזרהו על יצרו שלא יחטא פעם אחרת חטא כזה וזה לב טהור: ורוח נכון · הטעם כפול: אל · פחד שיפול ממעלת אנשי רוח הקדש ומצאנו באחרית ימיו שאמר רוח יי' דבר בי: השיבה · בעבור היותו קודם שיחטא שמח כי לא חטא מימיו על כן טעם השיבה ותיו תסמכני קשורה עם רוח נדיבה והטע שתסמכני רוח נדיבה להתנדב עד אלמדה: פושעים · כנגד כי פשעי אני אדע וחטאים כנגד וחטאתי: הצילני · בעבור הריגת אוריה וטעם תרנן לשוני צדקתך כי אינו רוצח וחייב מיתה כי הוא לא צוה להרוג אותו רק מחשבתו רעה היתה לשומו במקום הסכנה: אי · תעזרני להגיד תהלתך: כי · לא שאלת בתורתך ובקשת להקריב עולה או חטאת בעבור עון כזה: זבחי · תשובה היא התשובה כזבחי אלהים והתשובה היא לב נשבר ונדכה: הטיבה · אמר אחד מחכמי ספרד כי אלה השנים פסוקי' הוסיפם אחד מהחסידי' שהיה בבבל שהיה מתפלל לפני השם ומתפלל המזמור הזה והצריכו לדבר זה בעבור שלא נודע כי ציון הוא התיקו' הנבחר רק בעת זקנות דוד גם נכון הוא שאמר ברוח הקודש: אז · זבחי צדק · הם השלמים ועולה היא עולת תמיד ונוכפים וכליל מנחת כהן: למנצח משכיל · נועם פיוט תחלתו משכיל והטעם להגיד כי אחרית רשע רעה: בבא · קיצר שכתוב לספר המעשה כי ידוע הוא: מה · אומר לנוכח דואג מה תתהלל ברעה אתה הגבור לעשות רע וטעם חסד אל כל היום רק ים להלל חסד אל שהוא כולל אותנו או טעמו הלא ידעת כי חסד יי' עמי כל היום והעד שאמר באחרונה בטחתי בחסד אלהים עולם ועד ויש אומרי' שהוא חסד כמו כחסד יי': הוות · אמר על הלשון תחשוב בעבור כי הלשון כמו מליץ ועל ידו תראה המחשבה וטעם הוות דברים ההווים כשימחשבותיך · ואם כי רמיה מן רמה בים ויש מגזרת מרמה כי השורש אחד: אהבת · יותר ויש תחת ריק בלשון הזה לא מצאנו: שקר · מדבר שידע אחימלך כי בורח היה דוד על כן נהרג · אהבת הטעם אתה אהבת רע: אהבת · דברי בלע · שיבלעוך ושחיתוך אתה לשון מרמה על כן אחריו: גם אל · בעבור היותו נעבר לפני השם על כן אמר יחתך השם ויסחך מאהלו: ושרשך מארץ חיים סלה · כאשר שרשת משפחת אחימלך · סלה באמת דרך תפלה או ברוח הקודש: ויראו צדיקים · ויוסיפו ליראה השם יהנה · והיה דואג למשל ויאמרו הנה הגבר שבטח על עשרו וטעם יעז בהוותו כאשר אמר הוות תחשוב למוכך: ואני

תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין: תשמיעני ששון ושמחה תגלנה עצמות דכית: הסתר פניך מחטאי וכל עונתי מחה: לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי: אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממני: השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני: אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובו: הצילני מדמים אלהים אלהי תשועתי תרנן לשוני צדקתך: אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך: כי לא תחפץ זבח ואתנה עולה לא תרצה: זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה: היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם: אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים:

נב

למנצח משכיל לדוד: בבוא דואג האדומי ויגד לשאול ויאמר לו בא דוד אל בית אחימלך: מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום: הוות תחשב לשונך כתער מלטש עשה רמיה: אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק סלה: אהבת כל דברי בלע לשון מרמה: גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה: ויראו צדיקים וייראו ועליו ישחקו: הנה הגבר לא ישים אלהים מעוזו ויבטח ברב עשרו יעז בהותו:

תרי עלי היך כהנא דמדי באזובא על מסאבא מוי אדיותא מן קטם תורתא ואדכי תסחינני ומן תלגא אתחור: תבשרינני חדוא ואודיצותא תבוען תושבחתא אובריא דשיפייתא: סליק אפיך מן חוביי וכל עויתי מחי: לב בריר ברי לי אלהא ורוח מכוון בדחלתך חדית בגווי: לא תטלוק יתי מן קדמך ורוח נבואת קודשך לא תסלק מיני: אתוב לי אוריתך למידוץ בפורקנך ורוח נבואת תסמכינני: אאליף למרודיא אורחתך וחייבא קדמך יתובון: פצי יתי מדין קטול יי אלהי פורקני תיבוע לישני צדקתך: יי סיפוותי פתח באוריתא ופומי יתני תושבחתך: ארום לא תצבי נכסת קודשא ואתן עלתא לא אתרעי: נכסת קודשא דאלהא נפשא מיתברא לב תביר ושפי אלהא לא תבסור: אוטיב ברעותך ית ציון תשכלל שורי ירושלם: בכן תצבי דיבחין דצדקתא עלתא וגמיר הבכן יסקון כהניא על מדבחך תורין:

לשבחא על שכלא כבא על ידוי דדוד: כד אתי דואג אדומאה ותני לשאול ואמליה אתא דוד לביתא אחימלך: מה תשתבח בלישנא בישא גיבר למישרי אדם זכאה חסדא דאלהא כל יומא: אתרגושתא תחשב בליבבך לישנך היך אזמל חריף עביד מילי סלטינותא: רחימתא ביש מן טב שקרא מלמללא צדקתא לעלמין: רחימתא כל מלי סלעמיתא לישנא דנכילו: לחוד אלהא יתרעינך לעלמין יתברינך ויטלטלינך מלמיתב במשכנא ויתלשינך מן ארעא חייא לעלמין: ויחמו צדיקיא בפורענותא דרשיעי וידחלון מן קדם יי ואמטוליה יגחכון: ויימרון הא גברא דלא שוי מימרא דיי עושניה סבר בעותריה עשין בממוניה

רשי

תחטאני באזוב · כמי שמטהר המצורע וטמא מת: תשמיעני · ששון ושמחה · סליחת החטא: עצמות דכית · כשנענשת עלי: לב טהור ברא לי אלהים · שלא אכשל עוד: ורוח קדשך אל תקח ממני · שלא יהא רוח הקודש מרוחק ממני: השיבה לי ששון ישעך · רוח הקדש שנסתלק מעלי: נדיבה · לשון נדיבות קצינות: אלמדה פושעים דרכיך · מתני ילמדו וישובו אם יראו שתסלח לי: הצילני מדמים · שלא אמות בחרב על עונשו של אוריה שהרגתי: יי' שפתי תפתח · מחול לי ויהיה לי פתחון פה להגיד תהלתך: כי לא תחפוץ זבח · שאין זבח חטאת בא על המזיד: ואתנה · שאם תחפוץ אתננו לך: הטיבה · לבנות בית מקדשך בתוכ' בימי שלמה בני: מה תתהלל ברעה הגבור · למה תתהלל ותתפאר ברעה שאתה עושה אתה הגבור בתורה: חסד אל כל היום · להציל את הנרדף על ידך ד"א חסד אל כל היום אילו לא נתן לי אחימלך לחם מרומה אתה שאתו נרעב ים חסד בהקב"ה על ישראל כל היום ואם לא נתן לי יתנו אחרים: מלוטש · מחודד: עושה רמיה · חותך הבשר עם השיער: יתצך · לשון נתיצה: יחתך · לשון שבירה: ויסחך · ויעקרך: ושרשך · ישרש אחריך לעקור כל השרשים דים אשר"א ניניר בלע"ז: ועליו ישחקו · וזהו השחוק שיאמרו עליו הנה זה הגבר אשר לא שם מבטחו בהקב"ה ראו מה עלתה בו: יעז בהותו · מתגבר היה ברשעו: ואני

אל ב"ג פסוק' רישי' ומצעות אל אל וסימ' נכסר בשמואל ב' סימ' א': וחטאים ד' וסימ' ואנשי סדם רעים · ושבר פשעים וחטאים · וחטאים בעדת צדיקים · וחטאים אליך ישובו: חומות ג' מל' דמ'ל וסי' ישועה ישית · עדי מצור חומות דלתים · הטיבה ברצונך · וח' כתיב חמות חס' וי"ו קדמא וכל ירמיה דכוו' בֿמג וסימ' נכסר ביחזקאל סימן כ"ו · נב בבוא ח' מל' וסימ' כי אם בבוא אחיכם · בבוא כל ישראל לראות את פני יי' · בבוא אדוני בית רמון · בבוא איש בית יי' · בבוא אליו נתן הנביא · בבוא דואג האדומי · בבוא הזיפים · בבוא רשע בא גם בוז · ותרין ובבא וסי' ובבוא הנשיא · עם הארץ: ועליו ז' וסי' כטה במנשה · ועליו חגור חרב מצומדת · ועליו כמכנה עיר · תשתחוו ועליו תקטירו · עדינא בן שיזא הראובני ראש לראובני דדה · ויראו צדיקים ועליו ישחקו · ועליו יציץ נזרו:

ואני. מתול בבית השם בעבור היות דואג כעבר על כן אמר ויסחך ושרשך מהבנין הכבד והטעם להכרית השורש ומבנין הפעול להפך: אודך. כי עשית. משפטי מדואג: ואקוה שמך. שתעשה לו כמעשהו שתנקמני ממנו: למנצח על מחלת. יש אומרים כי מחלת מגזרת חלול כמו במכתת כפשות מפעלי הכלל וזה אינני נכון כי במכתת שמוך. והנכון על נועם פיוט תחלתו מחלת משכיל כבר פירשתיו ויאמר ר' משה אמר נבל בלבו בעבור שהשחיתו דרכו. והנכון בעיני שהדבר הפוך ובתחלה אח' לשון יחיד ואחר כן לשון רבים חוטא ומחטיא: השחיתו. דרכם. והתעיבו בעול מעשמו והבי"ת חסר כמו הכמבא בית יי'. והפסוקים פירשתים במזמור הראשון: לא היה פחד. כמוהו כמו זה העם לא היה עם כ כמוהו ומלת חונך מגזרת חנה והכ"ף לנוכח השם או המשיח ובעבור היות המלה מהפעלים העומדים על כן פירושה החונים עליך ומלת חונך בא על דרך כשמעתו עכך ותיו הבישות לנוכח דוד הבישות אותם כי אלהים מאסם: מי. פירשתיו: למנצח בנגינות. תחלת פיוט: אלהים בשמך. שאני קורא והטעם בעבור שמך: ובגבורתך. ולך הגבורה שתקח דיני מהזיפים: אלהים. תפלתי. בלב: לאמרי פי. בלשון כי עקר תפלה כמו ויפלל לא פיללתי: כי זרים. שאינם מעמו ועריצים הם הזיפים: הנה. אמר ר' משה אין טעם אדני בסמכי נפשי שהוא אחד מהסומכי' רק טעמו הוא לבדו כנגד כל הסומכים ולפי דעתי שהתפלל שהשם ידיכהו מ ממבקשי רעתו ויעזור לאשר יסמכוהו ולא ילשינוהו: ישיב הרע. שחשבו לעשו' לי השם ישיבנו להם וטעם באמתך כי הם עומדי' על דמים והולכי רכיל ומבקשי' להרגני חנם: בנדבה. כאשר תצמיתם כי זה אורח ואומר ומלת הצילני שבה לשמך הכתוב בפסוק הראשון: למנצח. האזינה אלהים תפילתי. הטעם שוה האזינה כדרך בן אדם באזן ואל תתעלם בעין לראות איך יתחנן לפני השם: הקשיבה. אריד. אצעק וכמוהו והיה כאשר תריד כהם על המון מצרים והורידהו צעק אליו וירדתי על ההרים אף על פי שהוא שרש אחר ורבים ככה ויורה על פי' אריד שהוא כמו אזעק מלת הקשיבה: מקול

נ"ג מחלת ד' וסי' וילך עשו אל ישמעאל. ויקח לו רחבעם אשה את מחלת. למנצח על מחלת משכיל דאמר נבל. על מחלת לענות משכיל ז"ו פסוקי' א"ת בכל חד אין אין במצעות פסוק וסי' נמסר בישעיה ס"מ ובירמיה סוף סימן ח': ישעות ל' כתיב בן חס' ו"ו קדמא וחבירו קדמא הוא חס' דוס' ונבנה עם הו"ו חס' בליש': נ"ד

רשי

ואני. הנרדף עתה בידך אהיה כזית רענן בבני ובני בני בבית הב"ה: כי עשית. כשתעשה לי זאת וכלפי הקב"ה אמר מקרא זה. על מחלת. שם כלי שיר ד"א על מחלתן של ישרא' כשיחרב הבית וכבר אמר מזמור אחר דוגמת זה: אמר נבל בלבו אין אלהים וגו': האחד על חורבן בית ראשון וזה על טיטוס בבית שני אמר נבל בלבו כשגידר את הפרוכת וחרבו מטפטף דם אמר הרג את עצמו: כלו סג. לשון סיגים: אין גם אחד. מכל חייליו שימחה בידו: הלא. יש לידע לאוכלי עמי כמאכל לחם וי"י לא קראו שסופם שיפחדו שם פחד באחרית הימים. לא היה פחד זה כפחד הראשון שאירע לבלשצר כי בגאולה זו פזר הקב"ה עצמות חונך האוכי' עלייך ירושלם כענין שנאמ' המק בשרו וגו' וכן פתרו מנחם ודונש פתר אותו כמו חנוך לנער על פי דרכו וק' של חונך היא יסוד במלה ככ"ף של חנוך: הבישות. אתה יי' את כל אויבי כי מאסתם: ובגבורתך תדינני. תנקום נקמתי כמו כי ידין יי' עמו: לשוררי. לשונאי לשון אשורנו ולא קרוב: באמתך. מתוך שאתה אמיתי ואמרת ליפרע מ מהולכי רכיל ורודפי הרג לכך הצמיתם: אריד בשיחי. אתאונן בצערי כמו זכור עניי ומרודי: וירדתי על ההרים ומנחם פתר אריד לשון ממשלה כמו וירדו בדגת הים ושיחי לשון שיח למי שיח: עקת

ואנא היך אילן זיתא עבוף בבית מקדש אלהא סברית בחסדא דאלהא לעלמי עלמין: אודה קדמך לעלם ארום עבדת פורענות דיני ואמתין שמך ארום טב קבל חסידייך: לשבחא על פורענות דרשיעיא די מפסין שמא דקירים שכלא טבא על יד דוד: אמר נבל בליביה לית אלהא פרע מיניה מטול היכנ חבילו רשיעיא אורחתהון רחיקו מן טבא דאישתכח בהון עילא לית דעביד טב: ברם אלהא משמיא אודיק על בני אנשא למחמי האית די ישכיל באוריתא תבע אולפן מן קדם יי: כולהון זרו כחדא איטנפו לית דעבד טב לית אפילו חד: הלא ידעון כל עבדי שקרא דמן קדמוי מתיהיב מזונא ומה דין אכלי עמי סעדון לחמא שמא דיי לא בריכו: תמן דלחו דלותא מן פסיליהון דלית בהון צרוך למדלת ארום אלהא מבדר תקוף משיריית חייביא בהיתתא ארום מימר דיי רחיקינו: מן הוא די יהיב מן ציון פורקנא דישראל אילהין ייכד יחזור מימרא דיי גלות דעמיה ירנן דבית יעקב יחדי דבית ישראל: לשבחא על תושבחתא שכלא טבא על יד דוד: כד אתו אנשי זיף ואמרו לשאול הלא דוד מטמ גבן: אלהא בשמך פרוק יתי ובכח גבורתך דון יתי: יי יקבל צלותי אצית למימר פומי: ארום זידונין קמו עלי ועלימין תבעו נפשי לא שוו אלהא לקבלהון לעלמין והא יי סעיד לי יי בסמכי נפשי: יתוב בישא למעיקי בהמנותך אמאיך יתהון: בניכסתא אדבח קדמך אודי שמך יי ארום טב: ארום מכל עקא פצי יתי ובעלי דבבי חמת עיני נקמתא: לשבחא על מילי תושבחתא שכלא טבא על יד דוד: אצית אלהא לצלותי ולא תתכסי מן צלותי: אצית למימרי וקביל מיני אתרעם במילי וארגוש:

ל' ואני כזית רענן בבית אלהים בטחתי בחסד אלהים עולם ועד: ל' פתח וא' קמץ אודך לעולם כי עשית ואקוה שמך כי טוב נגד חסידיך: נ"ג

ר' למנצח על מחלת משכיל לדוד: ב"ט ר"ף אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו י"ו בסו' אין אין במצעו' בסו' והתעיבו עול אין עשה טוב: אלהים משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים: ל' כלו סג יחדו נאלחו אין עשה טוב י"ו בסו' אין אין מצעו' בסו' אין גם אחד: הלא ידעו פעלי און אכלי עמי אכלו לחם אלהים לא קראו: ל' וחס' שם פחדו פחד לא היה פחד כי אלהים פזר עצמות חנך ה ל' מ"ל ה' יתר חס' הבישתה כי אלהים מאסם: ל' כתי' כן ל' מי יתן מציון ישעות ישראל בשוב אלהים שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל: נ"ד

ת' מ"ל ל' מ"ל למנצח בנגינות משכיל לדוד: ר' בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו: אלהים בשמך הושיעני ובגבורתך ל' ב"ס ר"ף תדינני: אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי: כי זרים קמו עלי ועריצים בקשו נפשי לא שמו א אלהים לנגדם סלה: הנה אלהים קמ"ץ ל' וסיב ק' עזר לי אדני בסמכי נפשי: ישוב הרע לשררי באמתך הצמיתם: בנדבה אזבחה לך אודה שמך יהוה ג' א' פת' כי טוב: כי מכל צרה הצילני ובאיבי ראתה עיני: נ"ה

למנצח בנגינות משכיל לדוד: ה' ל' כת' וא' קמץ האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם ל' מתחנתי: הקשיבה לי וענני אריד בשיחי ואהימה:

בבוא ח' מל' וסי' נמסר לעיל סימן נב': מסתתר ד' וסי' ויבאו הזיפים ויגידו. ויעלו הזיפים. אתה אל מסתתר. בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא: ישוב חד כן ג' דכתי' ישוב וקרינן ישיב וסי' ישוב הרע לשוררי. התאמין בו כי ישוב זרעך. וגמול ידי אדם ישוב לו: הצלני ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' הצלני מיד הארי ומיד חדוב. כי מכל צרה הצלני. מכל מגורותי הצילני. קדמא פתח וסי' דוב ואריה פתחו פומיהו: נה"ה האזינה ה' וסי' נמסר בכסרה רבתא בערך אזן: תתעלם ב' חד פתח וחד קמץ וסי' ומבשרך אל תתעלם. האזינה אלהים תפלתי. בתרא פתח:

מקול. הטעם שירים קולו עלי: עקת. כתרגומו צרה הבאה אלי מהרשע ויש אומרים שהוא מגזרת כאשר תעיק: ימיטו. מגזרת ומטה ידו עמך והוא מהבנין הכבד והפעול הוא און: לבי. רמז לפחד הנפש מקול האויב כאשר יפחד כל השומע קול שאגת אריה: יראה ורעד. היראה בלב והרעד בגוף: ואומר. יש אומרים אבר תרגום כנף והזכיר יונה שהיא עם בני אדם ועתה ישברו המלכים ספריהם: הנה. היה מרחיק עצמו ותן היישוב ולין במדבר אז טוב לו באמת: אחישה. אז ימלט מהאויב ומלת אחישה מהפעלים היוצאים וכמוהו יחישה מעשהו: מרוח סועה. כמו כוכבה על דרך אם יעלה לשמים שיאו ור׳ משה אמר אחישה מפלט לי מהרוח ומן הסער שיתכוננו לעוף: בלע. כפתח האל״ף בעבור אות הגרון: פלג לשונם. דרך כחות וטעם פלג שיקרם מה שקרה לדור הפלגה שכולם התחברו בעיר לעשות לי חמס: יומם. דומה המדינה לעגול ואמר כי חמס ועיר סביבותיו הו׳ הקו הסובב ואון ועמל כ כנקודה וזה טעם ב בקרב׳: הוות בקרב׳. הטע׳ כפול. מרחובה: שוא הקו הרחב הוא הסובב והוסיף טעם לא ימיש: כי. עתה יזכיר אנשים היו א אוהביו ואויבוהו: ואשא. חרפתו כי אויבי שוא: הגדיל. פועל או הגדיל לדבר והטעם כי יוכל אדם להסת׳ מהאויב על כן רק מהאויב היוד׳ סודו: ואתה. ידבר עם אחד מהם: כערכי. כחשב בעיני כמוני: אשר יחדיו. היינו מדברים סודנו והיה מתוק לנו: ברגש. בחבורה אחת: ישי. אמר רבי משה הטעם ישי מות וטעם ישי ש שיהי׳ המות נושה להם שיקח את נפשם ואחרים אמרו מגזרת נשי אלהים שישכחו המות ולא יעלוה על לבם עד שירדו חיים שאול אם כן תהיה דרך ישי כדרך אל תמחי נזר ילדך תשי שהמלה מלרע ויש אומרים שהוא חסר אל״ף מן השיאני והוא קרוב והטעם ישיאם עד שלא ירגישו וירדו חיים שאול. אמר רבי משה במגורם בחבורתם כמו העוד הזרע במגורה והנכון בעיני בארץ מגוריהם כנגד בעיר: אני. אקרא אל אל עד רדתם שאול חיים: ערב. תחלת הלילה ובקר תחלת היום וצהרים חצי היום וכל אדם יוכל לדעת אלה העיתים במראה עיניו רק בחצי היום לא יוכל להתבונן בכל רק כשיעבור קרוב מחצי שעה: פדה. מקרב לי שלא נגעו בי ובית ברבים היו עמדי כמו לאזנו בלחמי והטעם על המלאכים כי רבים אשר אתנו: ישמע אל. טוב לדבר על אויביו שרעות במגורם: ויענם. מגזרת ענו ידו לדלים והנכון בעיני יענה בם כמו לא נגעיך שהוא נגעכו בך: יושב קדם. כמו מוכן הוא יענם באמת: אשר אין חליפות. שיהיו להם מצלם מטוב לרב׳. ולא יראו אלהים. שים בידו להחליפו: סלה. כל אחד ידיו בשלומיו כי בלכו שלומיו כדרכו והתפלה: חלקו. אחר חלקו: מחמאות. כפתח הה״א בעבור אות הגרון וטעם פיו כמו דברי פיו: וקרב. כמו המ״ם יד לקרבו: והמה פתיחות. חרבות לטושות או שלופות כמו חרב פתוחה רמחים: הסלך

עקת. לשון מצוק: כי ימיטו עלי און. דואג ואחיתופל מכריעים עליעונו׳ להורות שאני בן מות ומתירים את דמי: יחיל. דואג: הנה ארחיק נדוד וגו׳. אחישה מפלט לי. אם היו לי כנפים הייתי מרחיק לנוד וממהר להציל נפשי מידם שהם כרוח סועה רוח סערה עוקרת אילנות כמו ויסע כענן ומנחם חבר סועה כמו ויסעו בני ישראל: פלג לשונם. הבדילהו שלא ישמע אדם להם ומנחם פתר פלג לשון חילוק: בלע. דפא״ה בלע״ז כמו השיב ידו מבלע כן פתר מנחם: כי ראיתי חמס וריב בעיר. על ידם: וסובבוה. החמס והריב: הוות. שברים: תוך ומרמה. לשון מכה: כי לא אויב יחרפני. מימי שאשא חרפתו אלא קמתי עליו והרגתיו: לא משנאי גוי עלי הגדיל. ואני ברחתי ונסתרתי ממנו אבל אתה על כרחי אני כ נושא את חרפתך שאת׳ מחרפני לפי שאתה אדם גדול בתורה: אנוש כערכי. איש חשוב כמוני: מיודעי. כמו אלופי לשון ואדעך בשם דמתרגמי׳ ורביתך ומנחם פי׳ כי לא אויב יחרפני ואשא יש עליו מן הענין מי יתן לי אבר יונה אעופה ואשכנה אילו יכולתי ל להעלות אבר הייתי עף ונודד מפני עקת רשע כי בהלתי מקרב מערת פריצים ללון במדבר סלה אז לא אויב יחרפני ולא הייתי כ נושא כלימתו ובשתו ולא נסתרתי מפניו כאשר הייתי נסתר מ מפניהם כשהייתי בתוכם ופתרון זה לא יתכן מפני ה הפסוקים הכתובים אחריו והם ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש לכן פתר אותו דונש בענין אחר וזה פתרונו כי לא אויב יחרפני ואשא חרפתו ולא משנאי עלי הגדיל ואסת׳ ממנו כי אם אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש והדבר הזה ידוע כי האדם קשה עליו חרפת האוהב מחרפת האויב וגם יוכל להסתר מאויבו ולא יוכל להסתר מאוהבו בהגדו לו את כל לבו כן מוכיח הענין: אשר יחדיו. היינו רגילים להמתיק סוד בתורה ובבית אלהים היינו מהלכים ברגש ברוב עם בבית אלהים בבתי מדרשות: ישי מות עלימו. ישיא הב״ה עליהם את מלאך המו׳ ישי ישכך ויסית לשון הנחש השיאני ואוכל ומנחם פתר ישי לשון יש כמו אם ישכם ששי׳ אשר ושכו פה: במגורם. במלונם: ערב ובקר וצהרים. ערבית ושחרית ומנחה שלש תפלות: מקרב לי. מן המלחמה הבאה עלי. כי ברבים היו עמדי וגו׳. כי זאת עשה לי בשביל הרבים שהיו בעזרתי להתפלל עלי שכן אמר וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד: ישמע אל. תפילתם של אותם רבים: ויענם. המלך שהוא יושב קדם: אשר אין חליפות למו. לאותם הרשעים הרודפים אותי אין נותנים לבם אל יום חליפתם אין חרידים מיום המיתה: שלח ידיו. זה אחיתופל הרשע שלח טנדי״ט בלע״ז: בשלומיו. במי שהיה שקט ושלם עמו: חלקו. לשון חלקלקות: מחמאות פיו. לשון חמאה והמ״ם הראשונה יסוד נופל היא בתיבה כמ״ם של מעשה ומ״ם של מאמר: וקרב לבו. לבו למלחמה: והמה פתיחות. מנחם פתר לשון חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה כפיות חרב ואומ׳ אני לשון קללה הוא בלשון ארמי כדא׳ כתב אתיגר פתיחא עילוה והוא שטר שמתא: יהבך

ובאף ב׳ וסימ׳ ונלחמתי אני אתכם. כי ימיטו עלי און: בקרבי י״א וסי׳ נבסר ביהושע סימן ט׳: פלצות ד׳ וסימ׳ העה לבבי פלצות בעתתני. וכסהה אתכם פלצות. יראה ורעד יבא בי. אם זכרתי ונבהלתי: וריב ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ שריך סוררים. וריב ליי׳ עם יהודה. כי ראיתי חמס וריב בעיר. ורב לא ידעתי אחקרהו:

מִקּוֹל אוֹיֵב מִפְּנֵי עָקַת רָשָׁע כִּי־יָמִיטוּ עָלַי אָוֶן וּבְאַף יִשְׂטְמוּנִי׃ לִבִּי יָחִיל בְּקִרְבִּי וְאֵימוֹת מָוֶת נָפְלוּ עָלָי׃ יִרְאָה וָרַעַד יָבֹא בִי וַתְּכַסֵּנִי פַּלָּצוּת׃ וָאֹמַר מִי־יִתֶּן־לִּי אֵבֶר כַּיּוֹנָה אָעוּפָה וְאֶשְׁכֹּנָה׃ הִנֵּה אַרְחִיק נְדֹד אָלִין בַּמִּדְבָּר סֶלָה׃ אָחִישָׁה מִפְלָט לִי מֵרוּחַ סֹעָה מִסָּעַר׃ בַּלַּע אֲדֹנָי פַּלַּג לְשׁוֹנָם כִּי־רָאִיתִי חָמָס וְרִיב בָּעִיר׃ יוֹמָם וָלַיְלָה יְסוֹבְבֻהָ עַל־חוֹמֹתֶיהָ וְאָוֶן וְעָמָל בְּקִרְבָּהּ׃ הַוּוֹת בְּקִרְבָּהּ וְלֹא־יָמִישׁ מֵרְחֹבָהּ תֹּךְ וּמִרְמָה׃ כִּי לֹא־אוֹיֵב יְחָרְפֵנִי וְאֶשָּׂא לֹא־מְשַׂנְאִי עָלַי הִגְדִּיל וְאֶסָּתֵר מִמֶּנּוּ׃ וְאַתָּה אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי׃ אֲשֶׁר יַחְדָּו נַמְתִּיק סוֹד בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ׃ יַשִּׁימָוֶת עָלֵימוֹ יֵרְדוּ שְׁאוֹל חַיִּים כִּי־רָעוֹת בִּמְגוּרָם בְּקִרְבָּם׃ אֲנִי אֶל־אֱלֹהִים אֶקְרָא וַיהוָה יוֹשִׁיעֵנִי׃ עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה וַיִּשְׁמַע קוֹלִי׃ פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי׃ יִשְׁמַע אֵל וְיַעֲנֵם וְיֹשֵׁב קֶדֶם סֶלָה אֲשֶׁר אֵין חֲלִיפוֹת לָמוֹ וְלֹא יָרְאוּ אֱלֹהִים׃ שָׁלַח יָדָיו בִּשְׁלֹמָיו חִלֵּל בְּרִיתוֹ׃ חָלְקוּ מַחְמָאֹת פִּיו וּקֲרָב־לִבּוֹ רַכּוּ דְבָרָיו מִשֶּׁמֶן וְהֵמָּה פְתִחוֹת׃

ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · כ׳ כנשרי׳ · כ׳ ככוס עוף · ל׳ וחס׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ו׳ ה׳ · כ׳ כפי׳ חנותיך · כ׳ ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ · וכי מות׳ ת׳ · ל׳ ויחד וכתף ובלותם · ל׳ · כ׳ יתר מל׳ · כ׳ בתרי לישׁ׳ ל׳ וחס׳ ל׳

מִקָּל בְּעִיל דְּבָבָא מִן קֳדָם עָקַת רַשִׁיעָא אֲרוּם יִיגְרוּן עֲלַי שִׁקְרָא וּבְרוּגְזָא יִנְטְרוּן לְדְבָבוּ׃ לִבִּי יַרְתִּית בְּגַוִּי וְרַחֲלְתָּא דְמוֹתָא נְפָלוּ עֲלַי׃ דַּחַלְתָּא וּרְתִיתָא אַתְיָין לִי וְחַפֵּי יָתִי תִּבְרָא׃ וַאֲמָרִית מַן יִתֵּן לִי כַּנְפָא הֵיךְ יוֹנְתָא אֱטוּס וְאֶשְׁרֵי׃ הָא אַרְחִיק אָתַר לְמִינְדַּד אֲבִית בְּמַדְבְּרָא לְעָלְמִין׃ אַרְחִישׁ שֵׁיזְבוּתָא לִי מִן זַעְפָא נַטְלָא מִ מְעַלְעוּלָא׃ סַלְעֵם יְיָ עֲצָתְהוֹן פַּלַּג לִישָׁנְהוֹן אֲרוּם חֲמִית חֲטוּף וּמַצּוּ בְּקַרְתָּא׃ יְמָם וְלֵילֵי יְחַזְרוּנָהּ עֲרוֹלֵי שׁוּרָהָא וּלְאוּת וְשִׁקַר בִּמְצִעָהּ׃ אִיתְרְגוּשְׁיָא בְמִיצְעָהּ וְלָא עֲדֵי מִן פְּלָטְיוּתָהּ שְׁקַר וּנְכִילוּ׃ אֲרוּם לָא בְּעִיל דְּבָבָא יְקַל יָתִי וְאֶסוֹבַר לָא כְּסָנָאִי עֲלוֹי אִתְרַבְרַב וְאִטַּמַר מִן קֳדָמוֹי׃ וְאַנְתְּ אֲחִיתוֹפֶל גַּבְרָא דְדָמֵי לִי רַב דְּאַלִּיפַת לִי וּמְהוֹדַע חוּכְמְתָא לִי׃ דִּי כַּחֲדָא נַתְרִיץ רָזָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דֶאֱלָהָא נְהַלֵּךְ בִּכְרָהוֹבַיָּא׃ יִתְחַיְּבוּנוּן דִּין קְטוֹל וְיִגְזוֹר עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן לְדוֹאֵג וַאֲחִיתוֹפֶל יַחֲתוּן לִשְׁיוֹל כַּד הִינוּן חַיִּין אֲרוּם בִּישָׁן בִּמְדוֹרֵיהוֹן בְּגוּפֵיהוֹן׃ אֲנָא קֳדָם אֱלָהָא אֲצַלֵּי וּמֵימְרָא דַייְ יִפְרוֹק יָתִי׃ בְּרַמְשָׁא וּבְצַפְרָא וּבְטִיהֲרָא אֲצַלֵּי וְאַרְגִּישׁ וּשְׁמַע קָלִי׃ פְּרַק בִּשְׁלָם נַפְשִׁי דְלָא לְמִקְרַב בִּישׁ לִי אֲרוּם בִּכְנִישַׁן עִקְּזוֹהֲוָה מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִי׃ יִשְׁמַע אֵל וִיקַבֵּל מִנְהוֹן וְיָתִיב שְׁמַיָּא מִלְּקַדְמִין לְעָלְמִין וְרַשִׁיעֵי דְלָא מִלְּקַדְמִין דְּלָא מְהַשְׁנִין אוֹרְחַתְהוֹן בִּישַׁיָּא וְלָא דְחָלוּ מִן קֳדָם אֱלָהָא׃ אוֹשִׁיט יְדוֹי בְּאֶנָשֵׁיהּ שְׁלָמֵיהּ אַפֵּס קְיָימֵיהּ׃ שְׁעִיעַן יַתִּיר מִן שְׁמַן דְּגוּבְנִין מִילֵּי פּוּמֵיהּ וְהֵיךְ זַיְינֵי קְרָבָא לְבֵיהּ רְכִיכָן מִילּוֹי יַתִּיר מִן מְשַׁח וְאִינוּן מוּרְנַיָּין דִּקְטוֹל׃

בתרא חס׳: ימיש ז׳ וסי׳ כסדר בשלח ובירמיה ס׳ י״ז: ומרמה ה׳ וסי׳ לעיל בסיפרא סימן ל״ו: ירדו ה׳ וסי׳ עתה ירדו פלשתים. חרבו כל פריה ירדו לטבח. ישי מות עלימו. יעלו הרים ירדו בקעות. יעלו שמים ירדו תהמות: ויושב ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסי׳ וירש העם בלו. ישמע אל ויענם. קרבא מלא: חלקו ב׳ בתרי לישני וסימ׳ חלקו את נחלתם דיהושע. חלקו מחמאות פיו וקרא לבו:

בלע לו׳ בלבלים ומיירין

ויענם לו׳ ויענם

השלך. אומר לנפשו או לצדיק השלך על השם משאך והוא יכלכלך. יסבלך כמו השמים לא יכלכלוך ומי מכלכל את יום בואו ויש אומרים מלת יהבך כמו כתוך והטעם הנאמר שיתן השם עליך ורבי משה אמר כתוך טעמו שיתן לך לחם עד עתה והוא יכלכלך לעתיד כמו ויכלכל יוסף ואין זה מטעם המזמור: ואתה. אם תורידם שכה לאשר רבו דבריהם: לא יחצו ימיהם. שלא תמלא מספר ימיהם: ואני אבטח בך. שתמלא מספר ימי כי אני עבדך כאשר הבטחתני בתורתך או ואני אבטח כך שתורידם בחצי ימיהם לשחת. למנצח על יונת אלם. על נועם פיוט תחלתו יונת אלם רחוקים ומכתם דבר נכבד מכתם פז: חנני. שאפני. כדרך משל הוא אבימלך או עבדיו:

ואתה אלהים ה׳ וסימ׳ היום יודע כי אתה דאליהו. אתה אלהים תורידם לבאר. הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק. שמעת לנדרי. גדול אתה וגדול שמך: נ׳ו אלם ב׳ וסימ׳ למנצח על יונת אלם רחוקים. אלם צדק תדברון: רחוקים כלהון חס׳ כמ״ו מ׳ל וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ט׳: חנני אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר לעיל

רשי

יהבך. משאך רוח הקדש משיבה לו כן: יכלכלך. יסבול משאך כמו השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לשון כלכול מתורג׳ מסובר כתרגום יונתן בר עוזיאל: מוט: מעידת רגל: יונת אלם רחוקים. על עצמו אמר שהיה רחוק מארץ ישר׳ אצל אכיש והיו אחיו של גלית מבקשין רשות מ מאכיש להורגו שאמר הלא זה דוד מלך הארץ והו׳ היה ביניהם כיונה אלמת. שאפני. מצפים לבלעני גלוטי״ר בלע״ז כמו שאפה רוח: לוחם. לשון מלחמה: מרום. הקב״ה שהוא יושב מרום: באלהים אהלל דברו. אף בשעה שהו׳ בא עמי במדת הדין אהלל דברו ואבטח בו: כל היום דברי יעצבו: מעציבין אותי רודפי עד שכל דברי פיו עצב וצעק: יגורו יצפונו. המה אורבי׳ ולנים במקו׳ שהם מקוים שאני אלך שם ו ושומרים את עקיבי טרצ״ם בלע״ז לרגלי ולהוליך רודפי שם כל זה היה מקבל על רשעי ישראל ה האורבים לו ומאימת׳ ברח אצל אכיש יגורו ילינו יצפונו יארובו: כאשר קוו לנפשי. כשהם יודעים ומקוים לי דרך זו ילך: על און פלט למו. למכוא הצלה ועוסר על דבר און ורשע פלט כמו לפלט מצפים שבר מאת שאול על כך: באף עמים הורד. באפך הורד אומה זו שאני בתוכם מאכיתם ו ומחשבותם שאומרים להרגני. נודי ספרת. אתה ידעת מנין המקומו׳ שנדדתי לברוח. שים דמעתי בנאד שלך ותהא שמורה לפניך: הלא בספרתך. במכוייכך תתנכה למכותה עם שאר כרותי ומנחם חברו לשון ספר ממש: באלהי׳ אהלל. ביי׳ אהלל. על מדת הדין ועל מדת הרחמים אהלל: באור החיים. לשוב לארץ ישר׳: למנצח אל תשחת. בך כיכה דוד המזמור הזה בשביל שהיה קרוב למות ויסד מזמו׳ זה לאמר אל תשחת אותי יי׳: חנני. חנני. פ״א אהרנו ופ״א אחרב: עד יעבור הוות. עד תעבור הרעה. חרף

ש׳ השלך על יהוה יהבך והוא יכלכלך לא יתן לעולם מוט לצדיק: ואתה אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך:

נו

למנצח על יונת אלם רחקים לדוד מכתם באחז אותו פלשתים בגת: חנני אלהים כי שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני: שאפו שוררי כל היום כי רבים לחמים לי מרום: יום אירא אני אליך אבטח: באלהים אהלל דברו באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה בשר לי: כל היום דברי יעצבו עלי כל מחשבתם לרע: יגורו יצפינו המה עקבי ישמרו כאשר קוו נפשי: על און פלט למו באף עמים הורד אלהים: נדי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך: אז ישובו אויבי אחור ביום אקרא זה ידעתי כי אלהים לי: באלהים אהלל דבר ביהוה אהלל דבר: באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה אדם לי: עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי להתהלך לפני אלהים באור החיים:

נז

למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה: חנני אלהים חנני כי בך חסיה נפשי ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הוות:

טלוק על יי סיברך והוא יזן יתך לא יתן לעלמא חוסרנא לצדיקיא: ואנת אלהא במימרך תחית יתהון לגהנם עמיקא גברי מרי קטול ונכילו לא יחמון פלגות יומיהון ואנא אתרחיץ במימרך:

לשבחא על כנישתא דישראל דמתילא ליונה שתוקא בעידן די מתרחקין מן קירויהון וחזרין ומשבחין למרי עלמא היך דוד מכיך ושלים כד אחדו יתיה פלשתאי בגת: חוס עלי יי אלהא ארום שפייני תחותוי ישבי גבר חייב כל יומא מגיחא ידחקינני: שפיין גרמי מעיקי כל יומא ארום סגיעין מעיקין מגיחין לי אלהא עילאה די כורסיה במרומא: יומא דאדחל אנא עלך אתרחיץ: במידת דינא דאלהא אשבח במימריה באלהא אתרחיץ לא אדחל מה יעבד בסרא לי: כל יומא מטולתי טרחן עלי כל מחשבתהון לביש: יכנשון ויטשון כמא חינון אסתורי יטמרון היכמה דמתינו עבדו לנפשי: על שקרא די בידיהון רוקן יתהון ברגיז עממיא תמסכן אלהא: יומי טלטולי מניתה אנת שוי דמעתי בזיקייך יי הלא בחושבנך: הבכן יתובון בעלי דבבי מחזרי קדל יומא דאצלי דין ידעית ארום אלהא בסעדי: במידת דינא דאלהא אשבח במימריה במידת רחמין דיי אשבח במימריה: במימרא דאלהא סברית לא אדחל מה יעבד בר נשא לי: עלי קבילית אלהא נדרייך אשלם קורבני תודן קדמך: ארום פציתא נפשי מקטול הלא רגלי מן נקופא למהלכא קדם יי בניהור חייא: לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תתחבל אתאמר על יד דדוד מכיך ושלים במערקיה מן קדם שאול באוספלירא: חוס עלי אלהא חוס עלי ארום במימרך איתרחצת נפשי ובטלל שכינתך אהי רחיץ עד די עיבר אתרגושא:

בספרא סי׳ נא: באלהים ו׳ רפ׳ וסימ׳ באלהים אהלל דברו. באלהים אהלל דבר. באלהים בטחתי לא אירא. באלהי׳ הללנו כל היום. באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו. וחבירו: הורד ג׳ וסי׳ הורד עדיך מעליך. הורד אותם אל הגוים דגדעון. באף עמים הורד אלהים: לפני אלהים ד׳ וסי׳ ישב עולם לפני אלהים. כי הצלת נפשי מכות דתהלות. וצדיקים ישמחו יעלצו. ויחר אף יי׳ בעוזא דדה״: נו׳ בברחו ג׳ וסי׳ מפני אחיו. מפני אבשלום. מפני שאול במערה:

שאפו. הטעם כמו מלשינ׳ למה שאפו כ שוררי כל היום ויש לו מלאכים רבים במרום כלחמי׳ בעבורי כי מלת מלחמה ואחריה למר היא לעזר. כי הטעם בעבורו הו׳ כמו הכלא לכם רק עם מלת עם לנבאי: יום. אליך. כמו עליך כמו א הכער הזה התפללתי: באלהים. טעם דברו שהתנבא עליו שמואל שימלוך על ישרא׳ על כן באלהים בטחתי שימלא דברו: כל. יעצבו. מגזרת עצבון והטע׳ יעציבוני בעבור דבר שאני בוטח בשם יגורו. מגזרת גדוד שיהיו רבים ולא אוכל להמלט על כן ישמרו רגלי שלא אברח: על. בעבור האון שים בלבם או בעבור האון שהם מלאים ממנו ש שימצי פליט להם ו והורידם כי אף אם הם רבים על כן הזכיר עמים: נודי. כמו נדודי ויסב בארץ נד: ספרת. הטעם אתה תדע כמה פעמים אני נודד ממקומי והיה דרך נחות נודי עם בנאדך והטעם כי ט טפותיו שהם דמעותיו ספורו׳ הם להשם וזה הטעם הלא בספרתך וכאילו הם מחוברות בנאד דרך משל שלא אבדה טפה מהם: אז. הטע׳ כאשר ירא׳ אויבי שאני קורא ב בשמך יפחדו וטעם זה ידעתי בזה ידעתי: באלהים. אז אומר בעזרת השם להלל ה הדבר שדבר לי שמוא׳ פעם אחרי פעם: באלהים. אז אהיה בוטח בשם לעולם: עלי. יש אומרים כי הנדר באלהים בטחתי ויתכן שנדר עולות והוא הנכון כי ככה אני חייב לשלם נדרי על הטובה שגמלתני: למנצח אל תשחת בברחו מפני שאול: על נוע׳ פיוט תחלתו אל תשחת וחברו במערה אף על פי שאני במעל

נרא׳ שהוא גורס בן:

אין לי מחסה זולתך: הוות. יש אומרים כמו מקרה יען הוא להם למלך: הקרא

אקרא· טעם עליון בעבור היותו בתחתית: ישלח: בעבור עליון: נפשי בתוך לבאים אשכבה· בעבור עדת שאול וטעם לוהטים כאילו כתוב בתוך לוהטי' וטעם שיניהם האומרי' רע על שאול בעבורו: רומה· הראה שאתה רם על השמי' להושיעני ויראה כל הארץ כבודך שישיחו השומעים תשועתך: רשת· כפף· פועל עומד על לשון זכר כמו כל נפש שבע' או יחי יוכא והטעם כל אחד כפף נפשי: שיחה· כמו שוחה קריאי כמו ית קרואי וככה שישיחו שנפלו בתוכ' באמת: נכון· כפול בכל עת או' נכון לשורר ולזמ' לשם שהצילני וככה אומר לנפשי: עורה כבודי· גם אומר לנבל עורה כאשר אעיר לשחר ו והפועל עומד כמו ה העירה והקיצה: אודך בעמים· ברטש מישראל כמו אחריך בנימן בעממיך: בלאומים· שאיכן מישראל: כי· יתכן היות פי' חרף שואפי בעבור שחרפני ישלח השם חסדו וזה הו' כי גדול עד שמי' ובעבור כיום לגבהות השמים חקר ואי' חקר לחסדך על כן אחריו רומה על השמים: למנצח· האמנם אלם· זה כי אלם קהל כמו מ מאלמים אומי' ור' משה אמ' בעבור שאלמתם מרב' הצדק הזה הוא הדבור באמת: אף· עולות· כמו ועולתה קפצה פיה בלבבכם העול שתעשו וזה ה המזמור כאמר על ה השופטים: חמס ידיכם· דם השוחד וטעם תפלסון תשקלו אותו עד שלא ירגיש אדם בחמס שתעשו והטעם תעשו חמס כ כאילו הוא משפט: זורו· פועל עבר על משקל כי אורו עיני ו והטעם כי מעת הולדם הם זרים בתולדתם משאר הילודים ותעו כפול בטעם: חמת· סמוך ולא נכתב למי כסמך כדרך ומכורת ולא תיין וטעם חמת סם ממית וטעם אוטם אזנו הוא שיסף' אחרי כן אשר לא ישמע ולא לקול חובר חברי': אלהים· בעבור שהם טורפים בפיהם ידמה אותם לכפירים כי ה הלשון בינות השיני': ימאסו· האלף תחת אות הכפל כדרך אשר בזאו נהרים ארצו: יתהלכו למו· עד אשר לא ימצאו וטעם ידרוך חציו תחסר מלת הדורך כמו ויאמר ליוסף כאילו הוא כתוב ידרוך הדורך חציו אליהם והזכיר חציו וקוס קשתו כי דריכת הקשת היא בעבור לירות החצים: יתמוללו· כמו ימולל ויבש: כמו

חרף שאפי· ומושיעני מחרפת שואפי האומר לבלעני שאפי בלשון עמווי בלע"ז: נפשי בתוך לבאים· אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה ואינם מוחים בשאול: אשכבה לוהטים· אשכבה בלוהטים לכפ"ה אשכבו ווי"לכן בלע"ז בין הזיפים שלוהטים אחר לשון הרע· רומה על השמים· הסתלק מן התחתונים שאינם כדי שתשרה שכינתך ביניהם ועל הארץ ת התכבד בזו: כפף נפשי· האויב: כפלו בתוכה· סופן ליפול בתוכה כפף קלי"נא בלע"ז לשון וזוקף לכל הכפופים: נכון לבי אלהים נכון לבי· נאמן עמך במדת הדין ונאמן עמך במדת הרחמים: עורה כבודי· ולא אישן עד שלש שעות בכבודי כשאר מלכי': עורה הנבל וכנור· העירה אותי אתה הנבל וכנור התלוי על מטתי פתוח לצד הצפו' וכיון שמגיע חצות לילה רוח צ צפונית מנשבת בו ודוד עומד ו ועוסק בתורה: אעירה שחר· אני מעורר את השחר ואין ה השחר מעוררני: מכתם· שם נעימות שיר: האמנם· לשון אמונה הוא· האמנם אלם צדק תדברון וגו' מזמור זה אמר על שבא אל המעגל אשר שאול שוכב שם ולקח את החנית ואת הצפחת והלך לו וקרא הלא ת תענה אבנר כלומר הלא יש לך עתה להוכיח לשאול ולהראותו שעל חנם הוא רודפני שאלו ר רציתי הרגתיו וכך אמר בשירו האמנם כשאתם מפיקים הצדק שהיה לכם לדבר והמישרים שיש לכם לשפוט הצדק אשר תדברון: אף בלב עולות תפעלון· ולא עוד אלא שבלבבכם אתם חורשים רעה לפעול עול עולו' כמו עיולות כאשר יאמר משור שוורים ומעיר עיירים ופלטים עיירי' להם שהם לשון עיר וקריה: בארץ חמס ידיכם תפלסון· בתוך הארץ אתם מכריעים חמס ידיכם עד שהוא שוקל משקל רב תפלסון קונטרפיישן בלע"ז: זורו רשעים מרחם: ממעי אמם הם נעשים זרים להקב"ה כדרך שעשה עשו ויתרוצצו הבנים בקרבה זורו כזורו כמו שומו שמים ויתמררוהו ורבו רומו מעט כולן לשון נפעלו : חמת למו· ארס יש להם ארס להרוג את הבריות כדמות ארס הנחש: כמו פתן חרש יאטם אזנו· אמר אוטם אזנו הנחש כשהוא מזקין נעשה חרש באזנו אחת ואוטם אזן השנית בעפר שלא ישמע את הלחש שהחובר משביעו שלא יזיק: אשר לא ישמע וגו'· מחובר למקרא שלפניו אוטם אזנו בשביל שלא ישמע לקול מלחשים: חובר חברי· שיודע לאחוז את הנחשי' מלתעות· שינים הפנימיו' שקורין מייש"ילש בלע"ז: ימאסו: לעצת שיהו כמאסים בעיניהם מדאגה וכמו במים יתהלכו דוגמת כל ברכים תלכנה מים תרמעתו: ידרוך חציו· הקב"ה לנגדם כדי שיתמוללו יתמולל שיאכטפרו ווי"ין בלע"ז: שבגול

לאל ג' א קמצין וסימ' קום עלה בית אל· ונקומה ונעלה בית אל· אליאסף בן לאל· לאל גמר עלי· הכפניו תשאון· ויאמרו לאל סור ממנו· האומרים לאל סור בתרא· גם הוא עון פלילי· לכן אנשי לבב· וירב אמריו לאל· הן אני כפיך לאל: שחר ח' וקמצ' וסימ' נמסר בישעיה סוף סימן ח': גדול ג' וחס' בליש' וסי'

אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן לָאֵל גֹּמֵר עָלָי: יִשְׁלַח מִשָּׁמַיִם וְיוֹשִׁיעֵנִי חֵרֵף שֹׁאֲפִי סֶלָה יִשְׁלַח אֱלֹהִים חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ: נַפְשִׁי בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים בְּנֵי אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה: רוּמָה עַל הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ: רֶשֶׁת הֵכִינוּ לִפְעָמַי כָּפַף נַפְשִׁי כָּרוּ לְפָנַי שִׁיחָה נָפְלוּ בְתוֹכָהּ סֶלָה: נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים נָכוֹן לִבִּי אָשִׁירָה וַאֲזַמֵּרָה: עוּרָה כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר: אוֹדְךָ בָעַמִּים אֲדֹנָי אֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים: כִּי גָדֹל עַד שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ: רוּמָה עַל שָׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ:

נח

לַמְנַצֵּחַ אַל תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם: הַאֻמְנָם אֵלֶם צֶדֶק תְּדַבֵּרוּן מֵישָׁרִים תִּשְׁפְּטוּ בְּנֵי אָדָם: אַף בְּלֵב עוֹלֹת תִּפְעָלוּן בָּאָרֶץ חֲמַס יְדֵיכֶם תְּפַלֵּסוּן: זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם תָּעוּ מִבֶּטֶן דֹּבְרֵי כָזָב: חֲמַת לָמוֹ כִּדְמוּת חֲמַת נָחָשׁ כְּמוֹ פֶתֶן חֵרֵשׁ יַאְטֵם אָזְנוֹ: אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל מְלַחֲשִׁים חוֹבֵר חֲבָרִים מְחֻכָּם: אֱלֹהִים הֲרָס שִׁנֵּימוֹ בְּפִימוֹ מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים נְתֹץ יְהוָה: יִמָּאֲסוּ כְמוֹ מַיִם יִתְהַלְּכוּ לָמוֹ יִדְרֹךְ חִצָּו כְּמוֹ יִתְמֹלָלוּ:

אֲצַלֵּי קֳדָם אֱלָהָא עִילָּאָה תַּקִּיפָא דִּי פָּקִיד לְעַכְּבִיתָא דִּי גְמַר אוּסְפְּלִידָא אֲרוּם פְּצִיתָא נַפְשִׁי מְמוֹתָא דְמַיְתִין בֵּיהּ חַיָּבַיָּא הֲלָא רַגְלַי מִלְּתַקָּלָא בְּחוֹבָא כְּטוּל דְּאֶטַּיֵּיל קֳדָם יְיָ בְּגִינְתָא דְעֵדֶן לְמֶחְמֵי בִּנְהוֹר צַדִּיקַיָּא עֵיזְלַת אִסְטוּלְתִּי: יְשַׁדַּר מַלְאֲכֵיהּ מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא וְיִפְרְקִינַנִּי הֲדַר שַׁיְיפַי לְעָלְמִין יְשַׁדַּר אֱלָהָא טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ: נַפְשִׁי חַיְיָרָא בְּיַד בִּמְצַע שַׁלְהוֹבִין אַרְמוֹךְ בֵּינֵי גוּמְרִין דִּי מְלַהֲטִין בֵּינֵי נָשָׁא דְּרַבְרְבֵיהוֹן הֵיךְ מוֹרְנִיתָא וְגִרְרִין וְלִישָׁנְהוֹן הֵיךְ סַיְיפָא חֲרִיפָא: אִתְרוֹרַם עַל מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אֱלָהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ: מְצַדְּתָא אַתְקִינוּ לְאִיכְמְתוּרֵי כַּיִיף נַפְשִׁי כָּרוּ קֳדָמַי שׁוּחְתָא נְפַלוּ בִּמְצִיעָהּ לְעָלְמִין: מְכַוַּן לִבִּי לְאוֹרָיְתָךְ יְיָ מְכַוַּן לִבִּי לִדְחַלְתָּךְ אֲשַׁבַּח וְאֶזְמַר: אִתְּעַר יְקָרִי אִתְּעַר לְשַׁבָּחָא עַל פּוּם נִיבְלָא וְכִינּוֹרָא אִתְּעַר לִצְלוֹתָא דְקַרְיָן: אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּעַמַּיָּא יְיָ אֲשַׁבְּחִינָךְ בְּאוּמַיָּא: אֲרוּם רַב עַד צִית שְׁמַיָּא טוּבָךְ וְעַד שְׁחָקִים קוּשְׁטָךְ: אִתְרוֹרַם יְיָ עַל מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אֱלָהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ:

לְשַׁבָּחָא עַל עָקְתָא בִּזְמַן דִּי אֲמַר דָּוִד לָא תְחַבִּיל עַל יַד דָּוִד מַכִּיךְ וּשְׁלִים: הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא שְׁתִיקִין צַדִּיקֵי בְּעִידָן מַצּוּ חַמֵּי לְכוֹן וְצִדְקְתָא מִתְמַלְּלִין תְּרִיצוּתָא תְּדוּנוּן בְּנֵי נָשָׁא: בְּרַם רַשִׁיעֵי מַה דִּין בְּלִיבְּהּ עִילָּאָה תַּעַבְדוּן בְּאַרְעָא חֲטוֹף אֵידֵיכוֹן יִתְקְנוּן: אִתְעֲבִירוּ נוּכְרָאִין רַשִׁיעַיָּא מִן מְעֵן תְּעַן מִן כְּרֵיסָא מְמַלְּלֵי כַּדְבוּתָא: אֵירְסָא לְהוֹן בְּגַוָּן אֵירְסָא דְּחִוְיָא הֵיךְ תּוּרְמָנָא חֵירְשָׁא דִּמְטַמְטֵם אֶדְנֵיהּ: דִּי לָא יְקַבֵּל מִילֵּי חָרָשַׁיָּא אַסִּירֵי נְחָשַׁיָּא וּמִן רְטוּנֵי רָטֵן הוּא חַכִּים: אֱלָהָא תְּרַע כַּכֵּיהוֹן בְּפוּמְהוֹן וְנִיבֵי בְּנֵי אַרְיָוָן תְּתָרַע יְיָ: יִתְמְסוּן בְּחוֹבֵיהוֹן הֵיךְ מַיָּא יְזַלּוּן לְהוֹן וְנָגִיד גִּירְרוֹי אַמְטוּלְהוֹן וִיהוֹן מִתְגּוֹרְרִין:

לא תכירו פנים· ובמרא גדל ובאתות ובמופתים· כי גדול עד שמים חסדך: נח' האמנם ד' וחס' וסימ' לא אוכל כבדך· ישב אלהים את דמלכים דתפלת שלמה· וחברו דדה"· האמנם אלם צדק· וא' האף אמנם: שמיעה לקול ה' וסי' ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך· וישמע אברם לקול שרי· ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל· ישמעו לקול האת הראשון והאמינו· ולא ישמעו לקולך ולקחת ממימי· ויאמ' אם שמע תשמע לקול יי' אלהיך והישר· וישמע משה לקול חתנו· ולא שמעו לקולי דויחר אף יי' דריש שפטים· שמעתי ותרגז בטני: ולא ישמעו לקול אביהם דבני עלי· היושבת בגנים· ועתה שמע לקול דברי יי' דשמואל· וישמע לקולם דויפרצו בו עבדיו דשאול· וישמע לקולם ויעש כן דבן הדד· ולקולי אתם שמעים דיהוא· ושמע לקול ירובי דירמיה· אשר לא ישמע לקול מלחשים· ולא שמע עמי לקולי· ועיין במסורה רבה בערך קול:

שבלול. יש פותרין לימצא בלע"ז ויש פותרין כמו שבולת מים ונפל הולך כמו מן ימס קבירו ימולל: תמס. כמס והולך תמס שם דבר הוא המ"ם יסוד עיקר הוא והתי"ו בו יסוד כופל כמו תי"ו של תבל עשו: נפל אשת. נפל בלע"ז שאין להם עינים והיא תשמת דמתרגמינן אשותא כך פירשוהו רבותינו ויש פותרין נפל של אשה כמו אשת הזמה ויש תי"ו בלא דבקות כמו עטרת תפארת תמגנך כמו נפל של אשה שלא חזו הכפלים שמש ולשון ראשון הוי נפל ואשת כמו ואני ככבש אלוף שהוא כמו כבש ואלוף ופי' מנחם ככבש ואלוף הוא שור אף כאן נפל ואשת בו"ה להג"ה: בטרם יבינו סירותיכם אטד. אשר בטרם ידעו קוצים רכים שלכם להיות אטדים קשים כלו' עד שלא יגדלו בני הרשעים: כמו חי כמו חרון. כלומר בגבורה ובחוזק ובחרון ישערם הקב"ה חי לשון גבור: ויאמר אדם אך פרי לצדיק. ואז יאמרו הבריות ודאי יש פירות ותשלום שכר במעשה הצדיקים שנקם הקב"ה נקמתם: יש אלהי'. דיין שופט רשעים בארץ: אל תשחת. כך קרא שם המזמור על שם שהיה קרוב למות ולהיות בשחת ומבקש רחמי' על הדבר: וישמרו את הבית. כשאמרה להם מיכל חולה הוא והבריחתו בלילה: יגורו עלי. לנום בביתי לשמרני: בלי עון: לא חטאתי להם: ויכוננו. מזומנים להרוג: הקיצה לפקוד כל הגוים. ואת אלה הרשעים שפוט כמשפטי הגוים ועליהם אל תחן: ישובו לערב וגו' הנה יביעון בפיהם. פתרון שני מקראות הללו נופל זה על זה ישובו לערב לא דיים מה שעשו ביום אלא אף לערב ישובו על רעתם לשמור שלא אברח ו ואצא מן העיר ומה עשו ביום הנה כל היום יביעו בפיהם לרגל עלי לשאול: חרבות בשפתותיהם ואומר בלבם מי שומע: ואתה יי'. אשר תלעג לכל גוים תשחק גם לרשעים הללו: עזו אליך אשמורה. עוזו ותקפו של אויבי החזק עלי אליך אשמורה ואצפה לעזרך שיתשנו: יקדמני. יקדים לי עזרתו קודם שתשלוט בי יד שונאי: יראני בשוררי. מה שאני תאב לראות: אל תהרגם. שאין זו נקמה הנכרת: פן ישכחו עמי. כי כל המתים משתכחים אלא הניעמו תכבסיה' שיהו עניים ויהא נקמה שתזכר לארך ימים: חטאת פימו. חטאת של פיהם הוא דבר שפתימו וילכדו' בגאונם העניים הנרדפים על ידיה' מפני האלה והכחש שהם מספרים: כלה. אותם בחמתך מלך השופט וידעו כי אתה מושל ב ביעקב: וישובו לערב. מחובר למקרא העליון חטאת פימו הם מדברים ביום ולערב הם שבים לארוב אותם שהלשינו עליהם: המה יניעון לאכול. כאשר עשו שכלבים כל הלילה אם אינם ש שבעים שלינו מתוך שבעו ישנו: ואם

כמו שבלול. מדברי הקדמוני' ז"ל ברא שבלול והוא כדמות רג בשמי' שימס בהליכתו ויש אומרים כי לשון שבלול כפול והוא כמו שבולת מים גם הוא נכון ועתה אומר דקדוק אשת דע כי הה"א שיננו לשון נקבה עטרה תפאר' וכאשר יחליפו הה"א בתי"ו תשוב המלה מלעיל בין שתהיה המלה סמוך כמו תפארת ישר' או איננה סמוך וככה עטרת תפארת וככה אשת בתחל' אשה ואח' כן אשת בין שתהיה ס סמוכה כמו אשת איש או לא תהיה סמוכה כאשת יפת תואר: בטרם יבינו. אמ' רב האי ז"ל כי נגמלת פרח העץ כמו קשור ובדברי חכמי ישראל אביונות והנה הטעם בטרם שיגמלו הסירות ישוב אטד ישערם השם ת ממקומם וטעם חי כאשר הם בכח החי שהם לחים: כמו חרון. כאדם שיעקר העץ ממקומו בחרון ויש אומרים בטרם יבינו המבינים שיגדלו סירותיכם שהם קוצים קטני' ישובו כמו אטד שהם גדולים כמו שעשה החי בחרונו אפו כן ישערם השם: ישמח צדיק. כנגד אלם צדק: ויאמר. שפטים. המלאכים כי ממכון שבתם ת תבואנה הגזרות על כל הארץ כדבר השם הנכבד: למנצח. בשלוח שאול: הצילני. תשגבני. אתה תשגבני כי הייתי במקו' שפל: הצילני. טעם ומאנשי דמים כנגד להמיתו: כי. יגורו. כמו יתקבצו וכמוהו העוד הזרע במגורה ויש אומרים ישכנו סביב הבית: בלי. הטעם כי לא פשעתי ולא חטא לי ולא עון שבעבור זה ירוצו ל להנקם ממני וטעם עורה כנגד וישמרו את הבית: ואתה. טעם אלהים צבאות כי אתה אלהי צבאות מעלה בשמים ואלהי צבאות מטה שהם ישראל: א' תחון כל בוגדי און. באי זה גוי יהיו: ישובו. דמה אותם לכלבים שהם נובחים בלילה לשמור המדינה ככה אלה שומרי הבית: הנה יביעון. כמו הכלבים נובחים: כי מי. יחשבו כי אין אלהים שומע סודם: ואתה. דרך משל כי תוכל לאבדם בכל עת על כן אל תהרגם בהכעס. עזו. אתה הא' שהעוז לו בעצמו: אליך אשמורה כטעם ליל שמורים הם כנגד וישמרו את הבית על כן אמר הקיצה: אלהי. הוא שבת חסדי שידע שלא פשעתי להם הוא יקדמני לשלם להם כפעלם: יראני בשוררי. תאותי: אל. יתפלל שם שלא יהרגם רגע אחד פן ישכחו עמי מעשי השם ברשעים: הניעמו. לבקש לחם כאשר הזכיר בכלבים הם יניעון לאכל וטעם בחילך הם ישראל: והורידמו. ממעלת עשרם: מגננו. הוא מלכנו באמת רמז בעבור שאול המלך שצוה להמיתו: חטאת. קשור עם והורידמו בעבור חטאת פימו: וילכדו בגאונם. כנגד כי מי שומע: ומאלה. ומקנת האלות והכחש שבפיו יספר זה לזה: כלה. פעמים תעשנה תעשנה ובסוף ואינמו וטעם מושל ביעקב כאשר הזכיר אלהי ישראל והטעם כי אלהי העמים אלילים ואלהי ישראל שופט צדיק: וישובו. הטעם אחרי' אין יהיו ככלבים לבקש לחם על כן: המה. לא. ישרת בעבור שנים אם לא ישבעו לא ילינו: ואכו

נ"ט וישמרו ב' דגש' וסימ' בשלח שאול וישמרו הבית. כשמרת אלהים: הקיצה ג' וסימ' הרי אומר לעץ הקיצה. הקיצה אל תזנח לנצח. הקיצה לפקד כל הגוים. וא' הקיצה למשפטי: אשמורה חד מן ג' זוגין קדמא ש"ן ותניינא ז"ן וסימ' נמסר במלכים תלק ב' סימן י"א וחלופי' ג' זוגין קדמא ז"ן ותניינא ש"ן וסימ' נמסר

כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש: בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון ישערנו: ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע: ויאמר אדם אך פרי לצדיק אך יש אלהים שפטים בארץ:

נט

למנצח אל תשחת לדוד מכתם בשלח שאול וישמרו את הבית להמיתו: הצילני מאיבי אלהי ממתקוממי תשגבני: הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני: כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא פשעי ולא חטאתי יהוה: בלי עון ירצון ויכוננו עורה לקראתי וראה: ואתה יהוה אלהים צבאות אלהי ישראל הקיצה לפקד כל הגוים אל תחן כל בגדי און סלה: ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר: הנה יביעון בפיהם חרבות בשפתותיהם כי מי שמע: ואתה יהוה תשחק למו תלעג לכל גוים: עזו אליך אשמרה כי אלהים משגבי: אלהי חסדו יקדמני אלהים יראני בשררי: אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו מגננו אדני: חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם ומאלה ומכחש יספרו: כלה בחמה כלה ואינמו וידעו כי אלהים משל ביעקב לאפסי הארץ סלה: וישבו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר: המה ינועון לאכל אם לא ישבעו וילינו:

היך זחיל תיבללא די מאים אורחיה היך נפולא ואשותא די סמיין ולא חמון שמשא: עד לא יתעבדן רשיעיא רכיכיא אקושין היך אטרא עד דהינון רטיבין עד דהינון כבוסר בעלולא ישיצינון: יחדי צדיקא ארום חמא פורענות מנהון אסתוורין ישזוג באדם רשיעא: ויימרון בני נשא ברם אית אגר טב לצדיקיא ברם אית אלהא דדינוי מתיחן בארעא:

לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחבל על יד דוד מכיך ושלים כד שדר שאול ונטרו ית ביתא למקטליה: פצי יתי מבעלי דבביא אלהי מן קיימין עלי תשזבינני: פצי יתי מעבדי שקר ומן גוברין קטולין פרוק יתי: ארום הא כמנו לנפשי מתכנשין עלי עשינין לא על סורחני ולא על חובי יי: עד לא עווין רהטין ומסדרין קרבא אתגבר לקדמותי וחמי: ואנת יי אלהי צבאות אלהא דישראל איתער למסער על כל עממיא לא תחוס כל שליטי שקר לעלמין: יתובון לרמשא איתרגשין היך ככלב ויחזרון קרתא: הא יבועון בפומהון מיליא דשנינן היך סייפא בספוותיהון אמרין נתגבר ארום מן הוא די שמע ויתפרע: ואנת יי תגחיך להון תתלעב לכל עממיא: עושני לך אנטור ארום אלהא שזבותי: אלהא טובי יקדמינני אלהא יחמינני נקמת במעיקי: לא תקטלינון מן יד דילמא יתנשון עמי טלטל יתהון מן בתיהון בתוקפך ותמסכן יתהון מן ממוניהון תריסנא יי: מטול חובת פומהון וממלל סיפוותהון יתאחדן בגיותנותהון ארום מן מומתא ומן שקרא ישתעיין: שיצי יתהון בכלו שיצי יתהון עד די ליתינון וינדעון ארום אלהא שליט ביעקב לסייפי ארעא לעלמין: ויתובון לרמשא איתרגשין היך ככלב ויחזרון קרתא: הינון יטלטלון למיבז ביזתא למיכל ולא יניחון עד די יסבעון ויבתון:

בסדר וישמע יתרו: חטאת ז' פתחין וסימ' נמסר בסוף תצוה ובשמואל א' סימ' ב': וידעו י"א רפין בקריא וסימ' היום הזה יסגרך. כל הקהל הזה. ענני יי' ענני. ועתה יי' אלהינו הושיענו דמלכים. וחברו דישעיה. אים איפוא חכמיך. למען יראו וידעו דישעיה. כי יהיו לו לעבדים דד"ה: וידעו כי אתה שבך בלא בוטחה. וידעו כי ידך זאת:

ואני · עזך · כנגד עזו אליך אשמורה וחסדך כנגד אלהי חסדי ולבקר הפך הכלבים כיבוש יכומו : כי היית משגב לי · שמעת תפלתי ממתקוממי תשגבני : עזי · הזכיר בתחלה עזו שהעת בעצמו וחסד השם סבת חסדיו ובעבור זה אמ' אחר אשיר עזך כי אתה עזי כמו עזי וזמרת יה וכנגד חסדך אמר אלהי חסדי : למנצח על שושן עדות · על

ואני · כשאמלט מהם לבקר אשיר עזך : עזי אליך · אליך שאתה עזי ומעוזי אליך אזמרה : על שושן עדות מכתם לדוד ללמד · תו' מכתם לשון כתם פז דבר חשוב ורבותינו דרשו על דוד שהיה מכהיב עצמו כמך ותם אפילו במלכותו ואגדה אחרת שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ע״כ מכתם לדוד על עדותן של סנהדרין שנמשלו לשושנה שנ' שררך אגן הסהר וגו' סוגה בשושנים

ס' שושן ב' פתחין וסימ' מעשה שושן באולם · למנצח על שושן עדות · וכל שושן הבירה דכוו' את ג' פתחין בטע' וסימ' נמסר בספרא ריש סימ' מ״ז : אלהים זנחתנו ג' ובספרא וסימ' : אלהים זנחתנו ופרצתנו · הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא · וחברו הלא אלה' : נתתה ב' רפ׳ וסי' שמחה בלבי · ליראיך נס

ואני אשיר עזך וארנן לבקר חסדך כי־היית משגב לי ומנוס ביום צר־לי : עזי אליך אזמרה כי־אלהים משגבי אלהי חסדי : ס

למנצח על־שושן עדות מכתם לדוד ללמד : בהצותו את ארם נהרים ואת־ארם צובה וישב יואב ויך את־אדום בגיא־מלח שנים עשר אלף : אלהים זנחתנו פרצתנו אנפת תשובב לנו : הרעשתה ארץ פצמתה רפה שבריה כי־מטה : הראית עמך קשה השקיתנו יין תרעלה : נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קשט סלה : למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו : אלהים דבר בקדשו אעלזה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד : לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחקקי : מואב סיר רחצי על־אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי : מי יובלני עיר מצור מי נחני עד־אדום : הלא־אתה אלהים זנחתנו ולא־תצא אלהים בצבאותינו : הבה־לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם : באלהים נעשה־חיל והוא יבוס צרינו :

ואנא אשבח עושנך ואבוע לעידן צפרא טובך ארום הויתא משזיב לי ורוחצני ביומא דעיק לי : עושני לוותך אשבח ארום אלהא שזבותי אלהא טובי :

לשבחא על עתיק סהדותא די ביני יעקב ולבן פרשגן על יד דוד לאלפא : כד כנש דוד משירין ועבר על אגר סהדותא ואגיח עם ארם די על פרת ועם ארם די עם צובה ומן בתר כן תב יואב ומחא ית אדומאי במישור מילחא נפלו מן חילהון דדוד ויואב תריסר אלפין : אמר דוד אלהא שבקתנא תקיפתא עלנא תקוף רוגזא תוב ביקרך לנא : ארגישתא ארעא דישראל זעזעתא וסריקתא יתה אסי תברייהא ארום אתמוטטא : אחמיתא עמך קשיא אשקיתא לנא חמר דילוט : יהבתא לדחליך ניסא לאיתנסאה ביה מן בגלל קושטיה דאברהם לעלמין : מן בגלל זכותיה דיצחק יתפציין רחומייך פרוק מטול חסידותא דיעקב וקבל צלותי : אלהא ממליל בבית מקדשיה אבוע ארום יתגברון דבית ישראל איפליג ביזתא עם בני יוסף דיתבין בשכם ובמישר סוכות אימשח מישחתא ואפליג עדאה : עמי הוון דבית גלעד ועמי הוון דבית מנשה וניברין דבית אפרים עושנא דרישי ומדבית יהודה ספרייא דבית אולפני : בעטיית מואבאי איטמשו ריגלי באדום גיבריהון היך דוד שיזוגי על פורקת קדל גיברי אדום טלקית מסאני עילוי פלישתאי יביבי כנישתא דישראל : מן הוא דאוביל יתי לקרתא תרובא דצור מן הוא דדברני עד אדום : הלא את הוא יי שבקתנא ולא תיפוק אלהא עם חילותנא : הב לן סעדא ממעיקא ומגן הוא פורקנא דבר נשא : במימרא דיי נעבד חילא והוא יכביש מעיקן :

שנמשלו לשושנה שנ' שררך אגן הסהר וגו' סוגה בשושנים כשנכרך שילמדוהו מה יעשה כשנלחם עם ארם נהרים ושלח את יואב עליהם אמרו לו לא מ׳ מבניו של יעקב אתם והיכן היא השבועה שנשבע ללבן עד הגל הזה ולא היה יודע מה להשיב בא לו אצל דוד אמר לו כך אמרו לי בני ארם באו ושאלו את סנהדרין אמרו להם ולא הם עברו תחלה את השבועה שנ' מן ארם ינחני בלק מלך מואב ועוד כושן רשעתים ארמי היה : וישב יואב ויך את אדום וגו' · שמונה עשר אלף הכתובים במלכים ובדברי הימים הרג אבישי פעם ראשונה ויואב שנים עשר אלף כששב מהכות את ארם : בהצותו · כמו בהצותם על יי' שנלחם בהם על שעזרו לבני עמון : זנחתנו פרצתנו · כשנפלה ארום בידו צפה ברוח הקדש שעתידים רומיים לשלוט בישראל ולגזור בישראל [illegible] עמד וביקש רחמים על שעבוד הגלות הרב ברות שב״כו בימי השופטים מאויבינו סביב : אנפת · קצפת עלינו מעתה תשובב רצונך ע' עלינו : הרעשתה · ארצינו בכמה ניסיות : פצמתה · שברת אותה וראיתי בדברי דונש שהוא לשון ערבי אבל לא פירש אותו ובסודו של ר' משה הדרשן פירשו לשון קריעה וראיה הביא לדבר וקרע לו חלוני מתורגם ופצים אך אני אומר ופצים שתרגם יונתן לשון תיקון חלון הוא בכל הפתחים שיש להם פצימין : רפה שבריה כי מטה · לשון רפואה ור״א על כי שכתוב בא״א הרבה תיבות משמשות כן · כי מטה לשון שפלות : יין תרעלה · האוטם את הלב ומטפו רעל לשון עטוף הוא כמו והברושים הורעלו ובלשון משנה מדיות רעולות : נתת ליראיך נס · נסיונות של צרות הרבה : להתנוסס · להיות מנוסים בהם אם יעמדו ביראתך : מפני קושט · לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטוב לא יהרהרו האומות אחריך אלא

על שושן עדות · טעם פיוט תחלתו ש שושן עדות ויש אומ' כי שושן שם כלי כינור ויפרש עדות כמו עדי וכמוהו את הנזר ואת העדות וטעם ללמד שצוה שילמדוהו א המשוררים להזכיר תמיד חסד השם ש שגבריו ירו במלחמה אחר שנחלם : בהצותו · כמו בהצותם על יי' : את ארם נהרים · ז״א בהחריבו מגזרת ערים נצים וטעם וישב יואב לאות כי נחלם דוד ואחרי כן החלים יואב את ארם : אלהים זנחתנו · טעם זנחתנו שלא נוכח עד עתה במלחמ' וככה פרצתנו וכבר הזכרתי כי כח השם הפועל בעבר ועתיד כי תקרנ' קורות במלחמה וככה אנפת אנף ת תשובב לנו : הרעשת ארץ · ישרא' בעבור כי נחלם דוד כמו א הרעש : פצמתה · אין רע לו וטעמו כענ' מקומו וה״א רפה תחת אל״ף כי אותיות אהו״י מתחלפים : כי מטה · במוט הרים : הראית · גם זה בכח הפועל הראית עמך מראה קשה והיינו כ כשותים יין התרעלה ודרך השקיתנו יין תרעלה כמו כפר א המקנה וככה זה יין תרעלה סמוך : נתתה · בימים שעברו שרימותנו בעבור א אמונתינו : למען · תחסר אות בי״ת ורבי משה אמר כי הימין הוא הפועל דרך משל הפך ותושע לי זרועי : אלהים · כמה פעמים

להתנוסס : אעלזה ג' ב' חס וא' מל' וסי' ואני ביי' אעלוזה דחבקוק · אלהים דבר בקדשו · וחברו' קדמא מל' : ולא תצא ו' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן כ״ד ובספרא סימן כ״ד : באלהים ו' רפ׳ וסימ' נמסר בספרא סימן נ״ו :

הזכרתי כי כח שם הפועל בעבר גם בעתיד וככה זה אלהים דבר שקדשו בדבר קדשו בדרך נבואה לשמואל שממלכתי תעמוד על ישרא' לא כממלכת שאול וטעם שכם היא העיר וככה סוכות וטעם אחלקה שלעולם תהיה בחלקו ואפקיד עליה פקידי לי · טעם שכם וסוכות שהם ליוסף על כן גלעד ומנשה ואפרים בעבור היות בית יוסף בצפון ארץ ישרא' ויהודה בנגב וכן כתו' יהודה יעמד על גבולו מנגב ומעוז סמוך ולא תמנה בעבור היותו משפעלי הכפל : מואב · ארץ ארצם כמו סיר · הנה מצאנו פה עלי פלשת התרועעי הפוך ור' משה הכהן פירש בו הנה על אדום שהוא חזק אשליך נעלי ושבי אתה פלשת שהתרועעי עלי כדרך שמח בחור בילדותיך בואו ביתי : מי · הייתי מחשב מי יובילני לעיר אדום שהיא במצור אף אני הייתי משיב לנפשי יעשה זה השם שנחני עד אדום והנה מחשבתי נהפכה בעבור הלא אתה אלהים זנחתנו והטע' מה יעשו בצאותינו אם לא תצא עמהם : הבה · תח' עזרת תחת ה״א כמו ושבת לבשיא או הוא חסר ה״א והטע' עזרתה : ושוא תשועת אדם · כנגד בצאותינו : באלהי · מתנבא ברוח הקדש שהוא [illegible] : למנצח

יקסטו דרכיך ויאמרו יפה הטוב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות : יחלצון · יכלו מרעה : הושיעה ימינך · אמר השיבות אחור בהתחזק אויביהם עליהם : ועננו · כי אם תעננו יחלצו הם שאני נלחם בשבילם : אלהים דבר בקדשו · שיקבץ הגליות וזרעו ימשלו בהם ד״א אלהים דבר בקדשו שאהיה מלך עליהם · אעלוזה בישועתו בפי' אחר מצאתי אלהים דבר בקדשו · לעזרני כרכתי' כי ביד דוד עבדי אושיע את עמי ישר' : אחלקה שכם · אחלק להם שכם בבכשי אויביהם : ועמק סוכות אמדד · סוכות זה איני יודע מאיזו אומה היא לו ידעתי סוכות שבאו לו ישרא' כשנכנסו ישר' מרעמסס היכן הוא · בפירושים אחרים מצאתי אחלקה שכם · אחזיר להם נחלת יעק' אביהם · ועמק סוכות אמדד כשאחלקהו לים' שכם וסוכות בקנה ארץ כנען היו כמו שמצינו תחילת ביאתו של יעקב לארץ דרך סוכו ושכם ד״א ועמק סוכות אמדד שכות לשון צורות ודמיות כמו שנאמר ואת ככות אמדד אני מודד את צורתם כמו שנאמר מני חבלים להמית ומני חבלים להחיות : לי גלעד · למלוך עליהם : מחוקקי · שרים שלי מחוקק לשון שרות שמחוקק ושולח ספרי' ומצוה כמו לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו : מואב סיר רחצי

אשתמש בהם כסיר של נחשת המוכן לרחוץ בו : נעלי · משגר שלי : עלי פלשת התרועעי · התחברי על ממשלתי להיות משועבדים לי כיגת מארץ פלשתים ובן עזה שהכם דוד : מי יובלני עיר מצור · אז לעיר מבצר לכבוש את [illegible] אם לא עתה תעזור אותי על [illegible] מי יובילני ומי ינחני עליהם בפירושים אחרים מצאתי כן על מבצרי אדום אמר נחיתי עתה עליהם : ולא תצא · ואיך יוצא : יבוס · ירמוס :

אבן עזרא

למנצח · שמעה אלהים רנתי · נגינת פיוט והעד שהוא סמוך שהוא נקוד בפתח · שמעה רנתי · בגלוי ותפלתי בלב כנגד חנה : מקצה הארץ · שהוא רחוק מאהל יי או הוא הטעם שאע״פ שאני בקצה הארץ שהוא מקום שפל בצור ירום ממני והטעם שיהיה רם ממני שם תנחני : כי · ותמיד היית למגדל עז על כן אתאוה אגורה ולהיותי חוסה בצל כנפיך באמת : כי · לאמר לנדרי נוסף כמו השליכי לאבשלום והטעם שנדרתי נדר אם תמלא שאלתי לשכון באהליך וטעם נתת ירושת שאדור בארץ ישראל שנתת ירושה ליראי שמך : ימים · הטעם שתבקש שתחיה שנים רבות שישב בבית השם לעבדו כנגד עולמים וטעם תוסיף כמו ירדת יי׳ תוסיף ימים רק התי״ו לנכח השם : ישב · מן על משכל בו את בני ישר׳ ותחסר מלת כמו עם לבבכם שלם ורבי׳ כמוהו וככה הוא חסר ואמת מנה שינצרוהו כמו וימן יי׳ כן · וכמו זה המזמור אזמרה שמך לעד ואשלם כ נדרי כל היום :

למנצח לידותון · טעם פיוט תחלתו ל לידותון שחברו ידותון המשורר או אחר חברו עליו ולהיותו כלי רחוק הוא ואך · טעם אך למה הוא כפשי דומיה כטעם דום ליי׳ דומו עד הגיענו איכם על משקל על אלה אני בוכיה לבא ישועה לא רק לשם לבדו : אך · ולא היה לי מושיע זולתו ובעבור שהזכיר למעלה כי ממנו ישועתי הזכיר כאן ש הוא ישועתי וטעם לא אמוט אל תהום רבה הפך משגבי כי מצאנו תהום על לשון מקבה תהום רוממתהו ; עד · טעם לא אמוט על מחשבת בן אדם שימוט על כן יוכיחם לאמר עד אנה תהותתו מגזרת הוות תחשבו עליו ונמצא ר״ת תרצחו קמוצה על כן הוא פועל שלא נקרא שם פועלו כמו ובמים לא רוחצת כי הקמץ והשורק והחולם ימצאו בבנין הזה וזה דרך תפלה וטעם כקיר נטוי שתהיו ככה ונטוי על משקל עשוי או הוא מהפעלים היוצאים והעד הדחויה שהטעם כפול : אך משאתו · הטעם כמו הלא שאתו תבעת אתכם כי כמא אמא להם והזכיר להדיח אותו בכזב אחר גדר ה הדחויה : אך · ואני אומר לנפשי אך לשם לבדו דומי נפשי : אך · פעמים רבות היה צורי וישועתי : על · אם כן אין עלי לבקש שאושע ויהיה הכבוד לי רק על השם שהוא יושיעני ויכבדני :

ס״א נגינת ל׳ דכוו׳ פתח : מגדל עז ג׳ וסימ׳ ומגדל עז היה בתוך העיר · מגדל עז מפני אויב : מגדל עז שם יי׳ בו ירוץ : אתה אלהים ה׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא סוף סימ׳ נה׳ : ימים ג׳ רף וסימ׳ ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים · ימים על שנה תרגזנה · ימים על ימי מלך תוסיף : יום יום ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב :

סא

א למנצח על נגינת לדוד : ב שמעה אלהים רנתי הקשיבה תפלתי : ג מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי בצור ירום ממני תנחני : ד כי היית מחסה לי מגדל עז מפני אויב : ה אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך סלה : ו כי אתה אלהים שמעת לנדרי נתת ירשת יראי שמך : ז ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דר ודר : ח ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרהו : ט כן אזמרה שמך לעד לשלמי נדרי יום יום :

סב

א למנצח על ידותון מזמור לדוד : ב אך אל אלהים דומיה נפשי ממנו ישועתי : ג אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט רבה : ד עד אנה תהותתו על איש תרצחו כלכם כקיר נטוי גדר הדחויה : ה אך משאתו יעצו להדיח ירצו כזב בפיו יברכו ובקרבם יקללו סלה : ו אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי : ז אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט : ח על אלהים ישעי וכבודי צור עזי מחסי באלהים : ט בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם אלהים מחסה לנו סלה : י אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד :

תרגום

לשבחא על תושבחן לדוד : קביל יי בעותי אצית צלותי : מן סייפי ארעא קדמך אצלי באישתלהיות לבי בכרך תקיף דמירתבני על טינר רם מיני דבר יתי : ארום הויתא רחיץ לי בקושטא עישונא מן קדם בעיל דבבא : אדור במשכנך לעלמיא איתרחיץ בטלל שכינתך לעלמין : ארום אנת יי שמעת נדרי יהבתא ירותא לדחלי שמך : יומין על עלמא דאתי יומי מלכא משיחא תוסיף שנוי היך דרי עלמא הדין ודרי עלמא דאתי : ייתוב לעלמין קדם יי טיבו וקשוט מן מרי עלמא ינטרון ליה : בכן אשבח שמך לעלמיא כד אשלים נדרי ביומא פורקנא דישראל וביום דיתרבי מלכא משיחא לכהוי מליך :

לשבחא על ידוי דידותון תושבחתא לדוד : ברם לאלהא שתקא נפשי מיניה פורקני : ברם הוא תוקפי ופורקני משיזבי לא אזוע ביום עקא רבא : עד אן אתון מתרגשין על גבר חסיד תתעבדון קטולין כולהון היך שור רמטי היך גודא רעיעתא : ברם כד יומאן לאוטבא מתמלכין למנדע יהוון כדבובא בפומהון יברכון ובלבהון ילטטון לעלמין : ברם לאלהא שתוקי נפשי ארום מיניה סברי : ברם הוא תוקפי ופורקני משיזבי לא אזדעזע : על אלהא פורקני ויקרי תקוף עושני סיברי באלהא : סברו במימריה בכל עידן עמא דבית ישראל שדו קדמוי רחוחי לבכון אמרו אלהא סבר לנא לעלמין : ברם למא בני נשא כדיבא בני גבר כד יסבון נשין במסחתא יתקלון מזליהון הינון גרמיהון מן למא הוון כחדא :

רשי

מקצה הארץ · אע״פ שאני רחוק מאכני שאני משלח על אויבי למלחמה איך אקרא בעטף לבי עליהם ועל מה אני קורא לך שתנחני בצור שהוא רם וחזק ממני : אגורה באהליך עולמים · זכני בעולם הזה ולעולם הבא : נתת ירושת יראי שמך : החזרת ערי ירושתם על ידי : ימים על ימי מלך תוסיף · אם נגזר עלי למות בחור הוסיף ימים על ימי עד שמנותי יהיו שבעי׳ שנה כמו שנידור ודור : ישב · המלך לעולם לפני אלהים : חסד ואמת · שהוא עוסק בהם יהו מזומנים לנצרו · מן הזמנה כמו וימן יי׳ קיקיון : כן אזמרה · כמו שתטיב לי כן אזמרה שמך להיותי משלם נדרי יום יום : על ידותון · שם כלי שיר ומדרש אגד על הדתות ועל הדינין הנגזרים על ישראל מאויביהם : דומיה נפשי · מצפה נפשי כמו דום ליי׳ והתחולל לו : לא אמוט רבה · מטות גדולות ומדרש אגדה רבה גיהנם : תהותתו · מנחם פירש מגזרת היתו לאכלה ו ויתא ראשי עם עד אנה תאספו על איש ולי נראה שיש לפותרו לשון הוות ויהא הה״א ותי״ו שורש כאשר יאמר מן מת מות כך יאמר מן יסוד הת הות ולשון רבים הוות והיא לשון מחשבת ותרמית ויש מפרשין תהותתו כמו תאריכו כלומר תאריכו ל לשוכ׳ על בני אדם ברעו דימוהו ללשון הערב שמרבה בדברי׳ : כקיר נטוי · המוכן ליפול על בני אדם : משאתו · לפי שאתם יגוליב מן בני אדם שמא ימלוך וישלם לכם גמולכם יעצתם להדיח עליו הרעה · בפיו של כל אחד ואחד מהם יברכו · ובקרבם ובמחשבתם יקללו סלה : אך הבל בני אדם · ואל תראו מהם מאח׳ שהב״ה מחסה לנו בעת צרה סלה : במאזנים לעלות · אם באו לעלות במאזנים הם והבליהם שוין כן פשוטו ומדרשו לענין הזוגות : חי״ל

מסורה

ס״ב דומיה ד׳ א׳ חס׳ וסימ׳ ולילה לא דמיה לי · נאלמתי דומיה · אך אל אלהים דומיה נפשי : לך דומיה תהלה · קדמא חס׳ : ירצו ד׳ וסימ׳ או אז ירצו את עונם · או אז יכנע לבבם הערל · והארץ תעזב מהם : ואחריהם בפיהם ירצו סלה · אך משאתו יעצו להדיח : מחסה ט׳ רפי׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ בטחו בו בכל עת · אלהים לנו מחסה ועוז · ויי׳ מציון ישאג · כמופת הייתי לרבים · אל תהה לי למחתה · טוב לחסות ביי׳ מבטוח · וחברו טוב לחסות ביי׳ · ישלם יי׳ פעלך ותהי משכרתך שלמה · חנני יי׳ כי בך חסיה נפשי · וכל אחסה דכוו׳ רפי׳ במ״א ובצל כנפיך אחסה · בסורתא אחריתי מחסה ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי׳ וסי׳ ויי׳ וסימ׳ מחסה לעמו · אלהים לנו מחסה · ואלהים מחסה לנו סלה :

בטחו · אחר שהוכיח המהותתים שב לדבר אל עם השם בטחו בו על כן בלשון רבים : אלהים מחסה לנו סלה · כיעם מעם השם והזכיר מחסה כנגד מחסי באלהים : אך · בהדם אל תבטחו כי הם הבל וכזב ואלו עלו במאזנים בני אדם ובני אדם היותם פתוחים מההבל דרך משל כי הם הבל הבלים כדברי שלמה בנו : אל

אל. הטעם הזכיר בתחלה אל תבטחו בבני אדם להושיעכם ואל תבטחו בממונכם שיעמוד לכם בצרתכם וזה טעם חיל כי ינוב כמו עשה לי את החיל הזה ומלת ינוב ירבה מגזרת תנובה והזכיר בעשק ובגזל כי רוב ממון בני אדם יעשוהו על אחת מאלה הדרכים והעושק על ידי פיתוי ואונאה והגזל בחזקה וטעם תהבלו תוסיפו הבל על הבל: אחת. כבר הזהירנו השם פעם ושנים כי העוז לשם הוא לבדו והוא לבדו יתן עוז ל לבנא או להעמיד כנגד צור עמי: ולך. אחר כן ידיע השם שעשה חסד עם בני אדם ו והזהירם והודיעם כי הוא ישלם לאיש כ כמעשהו ויש אומרים כי אתה אע"פ כדרך כי עם קשה עורף הוא באחרונה לך החסד: מזמור לדוד בהיותו במדבר. טעם זה המזמור שהיה ככסף ללכת אל קרית יערים מקום הארון בעבור הסתתרו מפני שאול: אלהים. אשחרך. כמו שוחר טוב או מ מגזרת שחר כמו ו ולבקר בהיכלו מגזרת בקר: צמאה לך. והנה נפשי כצמא אל מים ובשרי יכם כי אין למלת כמה חבר ב במקרא: בארץ. כאלו הייתי בארץ כ ציה שאין שם מים וארץ עיף כי נמצא ארץ לשון זכר נעתם ארץ ורבים כמוהו: כן. הנה אחשב בלבי ואראך והטעם כאלו הייתי בקדש ואני רואה עוזך שהוא הארון כ כמו ויתן לשבי עוזו: וכבודך. השכינה: כי טוב. הוא בעיני לראות חסדך שאתה שוכן בקרב ישראל מחיים על כן שפתי י ישבחונך: כן. ככה אברכך בעודי ו וברכת שמך אשא כפי וכמוהו רבים: כמו חלב. כמו את חלב הארץ ובא חסר בית שבעתי אילים וטעם ושפתי רננות שארנן לך בכל שפה שארע או פי שיהלל לך והיה שבה שתרנן לך כל שפה וזה קשור עם הבא אחריו: אם. כאשר אזכרך תתענג אז נפשי: באשמורות. הם שלש כי אני חייב להודות לך כי אתה עזרתני ובהיותי בצל כנפיך ארנן כעוף המתגנן: דבקה. אין אהבה לנפשי רק אחריך גם אתה עזרתני להדבק בך וזה טעם כי דבקה ימינך: והמה. והנה לא הזכיר שם המלשינים והמגלים סודו לשאול רק רמז במלת והמה לשואה כמו תבואהו שואה: יבואו. המה בתחתיות ארץ כמו שוחה ושפלה מתכה: יגירוהו. יגירו המגירים כמו ויאמר ליוסף כל אחד מהם: והמלך. יש אומרים כי הוא שאול והנכון בעיני כי הוא דוד וטעם כל הנשבע בו באמת כמו תשבע כל לשון והשד פי דוברי שקר. יש אומרים כי טעם הנשבע בו בעבור שבועת שאול: למנצח. שמע אלהים קולי בשיחי. טעם קולי שתנצור חיי: תסתירני מסוד. הסוד הוא בסתר על כן תסתירני: מרגשת. כמו למה רגשו גוים: אשר שננו. כחץ שנון: דרכו חצם. כבר פירשתיו בפסוק ידרוך חציו כי הטעם דרכו קשתם בחצים יש אומרים כידבר מר שב אל לשונם או פעלם זה: לירות

סג מזמור לדוד ח' ר"פ וסימ' נמסר בריש סיפרא סימן ג': ועיף ב' וסימ' כי אמרו העם. ועיף בארץ ציה. ושש עיף וסימ' ויבא עשו מן השדה והוא. הלעיטני נא מן מן האדום. ויזנב בך כל הנחלשים. אין עיף ואין כושל. והקיץ ורקה נפשו. לא מים עיף תשקה: והבמה י' ר"פ בקריא' וסימ' נמסר בסוף ישעיה סימן סג:

אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כי ינוב אל תשיתו לב: אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עז לאלהים: ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו:

סג מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה: אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים: כן בקדש חזיתך לראות עזך וכבודך: כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך: כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי: כמו חלב ודשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל פי: אם זכרתיך על יצועי באשמרות אהגה בך: כי היית עזרתה לי ובצל כנפיך ארנן: דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך: והמה לשואה יבקשו נפשי יבאו בתחתיות הארץ: יגירהו על ידי חרב מנת שעלים יהיו: והמלך ישמח באלהים יתהלל כל הנשבע בו כי יסכר פי דוברי שקר:

סד למנצח מזמור לדוד: שמע אלהים קולי בשיחי מפחד אויב תצר חיי: תסתירני מסוד מרעים מרגשת פעלי און: אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר:

לא תיכלון בטלומא ובאונסא לא תקבלון ממונא ארום ישגח לא תשוון לבא: אוריתא חדא ממליל אלהא ותרתין זימנין דנן שמעית מן פום משה ספרא רבא ארום עושנא קדם אלהא: ולך אלהא למעבד טיבו לצדיקי ארום את משלם לאנש היך עובדוי:

תושבחתא לדוד בעידן מהוי במדברא די ברתחום שבט יהודה: אלהא תוקפי אנת אקום בצפרא קדמך צהיית לך נפשי רגיג לך בסרי בארעא צדיא ומשלהי מדלית מוי: היכנא באתר קודשא חמיתך זכי יתי למחמי עושנך ויקרך: ארום טב הוא חסדך דתעבד לצדיקיא לעלמא דאתי מן חיי דיהבתא לרשיעיא בעלמא הדין בגין כן סיפותי ישבחונך: היכנא אברכינך בחיי בעלמא הדין בשום מימרך אפרוס ידי בצלו לעלמא דאתי: היך תרב ודהן תסבע נפשי וסיפוון דתושבחן ישבח פומי: אין אידכרתיך על דרגישי במטרתא ארנן במימרך: ארום הויתא סעיד לי ובטלל שכינתך אבוע: אדבקת נפשי בתר אורייתך בי סעדת ימינך: והינון לקבורתא יתבעון נפשי ייעלון בארעית ארעא: ידחלוניה מטול מחת סיפא מיהבית תעלייא יהויין: ומלכא יחדי במימר אלהא ישבח כל די מקיים במימריה ארום יסרניק פומהון כל דמללי שיקרא:

לשבחא תושבחתא לדוד: שמע אלהא קלי בעידן צלותי מדלותא דבעיל דבבי תנטור חיי: תטמרינני מרזהון דמבאשין מאיתרגושת עבדי שקר: די שנינא היך סיפא לישנהון נגדי קשתהון משחו גירריהון סמא דקטול ומריר:

והשבע ב' קמץ וסימ' יתהלל כל הנשבע בו. בטוב כחטא הנשבע כאשר: סד למנצח מזמור י' ר"פ וסימ' נמסר בסיפרא סימן לא:

חיל כי ינוב. אם תראו רשעים שממונם מצליח וגדל אל תשיתו לב חיל ממון ינוב יצמח לשון תנובה: אחת דבר אלהים. ששמעתי מתוכה שתים ומה הן השתים כי עז לך לשלם לאיש כמעשהו והשכית כי לך ה' החסד ואיזה דבור ששמענו מדבור שני של עשרת הדברות ששמענו ממנו שהקב"ה פוקד עון ונוצר חסד שנאמ' בו פוקד עון אבות וגו' לכך בטוח אני שישלם שכר טוב לצדיקים ופורענות לרשעים זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן ורבותינו דרשוהו בזכור ושמור בדבור אחד נאמרו: ולך ה' חסד. ומהו החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא מ מעשהו ממש שלא מקרתו כענין שנאמר כי אתה חשבת למטה מעונינו כך נדרש באגדת תילי' ויש לפותרו עוד ולך ה' חסד כי יש בידך לשלם לאיש כמעשהו: במדבר יהודה. בורח מפני שאול: אשחרך. אבקש ואדרוש לך כמו ושחרתני ואינני אם א אתה תשחר אל אל: כמהה לך נפשי. צמא ותאב אני לבא איך בבית תפילתך: כמה לך בשרי. לשון תאוה ואין לו דמיון: בארץ ציה. במדבר: כן בקדש חזיתיך וגו'. כמו כאשר במאתי לראות עוזך וכבודך כדרך ש שחזיתיך במקדש משכן שילה תשבע נפשי במראית עוזך ו וכבודך: כן אברכך בחיי. כמו אז כי אז מתרגמינן ובכן כלומר אז כשאבא לפניך א אברכך כל ימי חיי: בשמך אשא כפי. להתפלל ולהלל: ושפתי רננות יהלל פי. לשונות של רננות כמו ויהי כל הארץ שפה אחת דמתרגמי' לישן חד: על יצועי. כשאני שוכב על משכבי אני זוכר אהבתך: באשמורות. הלילה: אהגה בך. אחשב בך: בי תמכה ימינך. שלא אפול: והמה. אויבי: לשואה יבקשו נפשי. באים עלי במארב ביום אפילה שלא ארגיש בהם: יבאו בתחתיות ארץ. במקום שפל שאול ושוחה יבאו ויפלו: יגירוהו על ידי חרב. יבואו על רודפי אויבים ויגירוהו כל אחד מהם על ידי חרב שימיתו אותו ומקרא קצר הוא זה שלא פי' מי יגירוהו יגירוהו לשו' גרירה כמו המוגרי' במורד פרץ כחל מעם גר מנ' מנת שועלים ישובם חרב שועלים ילכו בו: והמלך ישמח. על עצמו היה אומר שהרי כבר היה נמשח: יתהלל כל הנשבע בו. כשיראו שהושיעני יתהללו ויתפארו כל הדבקי' בך ונשבעי' בשמך: כי יסכר. יסתום כמו ויסכרו כל מעינות תהום רבה: שמע אלהים קולי בשיחי. מזמור זה דרשוהו בעלי אגדת תילים על דניאל שהושלך לגוב אריות ויפה נופל כל לשון המזמור על האגדה שצפה דוד ברוח הקדש כל המאורע לו ונתפלל עליו שדניאל מזרעו היה כמו שנאמ' לחזקיה ומבניך אשר תוליד יקחו ויהיו סריסים בהיכל מלך בבל אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה: מפחד אויב. אלו האחשדרפנים שנתיעצו עליו שנא' ארין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה להשכחה לדניאל: מרגשת פועלי און. שהם מתרגשים לבקש לו עלילות מות כדכתיב הרגישו על מלכא וגו': דרכו חצם. הוא לשון הרע: לירות

לִירוֹת בַּמִּסְתָּרִים תָּם פִּתְאֹם יֹרֻהוּ
וְלֹא יִירָאוּ: יְחַזְּקוּ לָמוֹ דָּבָר רָע
יְסַפְּרוּ לִטְמוֹן מוֹקְשִׁים אָמְרוּ מִי
יִרְאֶה לָּמוֹ: יַחְפְּשׂוּ עוֹלֹת תַּמְנוּ חֵפֶשׂ
מְחֻפָּשׂ וְקֶרֶב אִישׁ וְלֵב עָמֹק: וַיֹּרֵם
אֱלֹהִים חֵץ פִּתְאוֹם הָיוּ מַכּוֹתָם:
וַיַּכְשִׁילוּהוּ עָלֵימוֹ לְשׁוֹנָם יִתְנֹדְדוּ
כָּל רֹאֵה בָם: וַיִּירְאוּ כָּל אָדָם וַיַּגִּידוּ
פֹּעַל אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂהוּ הִשְׂכִּילוּ:
יִשְׂמַח צַדִּיק בַּיהוָה וְחָסָה בוֹ וְיִתְהַלְלוּ
כָּל יִשְׁרֵי לֵב:

פה

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר
לְדָוִד שִׁיר: לְךָ דֻמִיָּה תְהִלָּה אֱלֹהִים
בְּצִיּוֹן וּלְךָ יְשֻׁלַּם נֶדֶר: שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה
עָדֶיךָ כָּל בָּשָׂר יָבֹאוּ: דִּבְרֵי עֲוֺנֹת
גָּבְרוּ מֶנִּי פְּשָׁעֵינוּ אַתָּה תְכַפְּרֵם:
אַשְׁרֵי תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ
נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ:
נוֹרָאוֹת בְּצֶדֶק תַּעֲנֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ
מִבְטָח כָּל קַצְוֵי אֶרֶץ וְיָם רְחֹקִים:
מֵכִין הָרִים בְּכֹחוֹ נֶאְזָר בִּגְבוּרָה:
מַשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן יַמִּים שְׁאוֹן גַּלֵּיהֶם
וַהֲמוֹן לְאֻמִּים: וַיִּירְאוּ יֹשְׁבֵי קְצָוֺת
מֵאוֹתֹתֶיךָ מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב
תַּרְנִין: פָּקַדְתָּ הָאָרֶץ וַתְּשֹׁקְקֶהָ

לגראה בטומרי דלא מום בתכיף
יגרון ליה ולא ידחלון : יתקפון
להון פתגם ביש ישתעון למכמן
תקלין אמרין מן חמי להון :
יבלשון למשכח עילין לשיצאה
זכאין בלושא דמתבליש בגוף בר
נשא והירהורי ליבא עמיקא :
ויגרי עיליהון אלהא גירא בתכיף
ויתנון על מחתיהון : ויתקלון
להון לישנהון יטלטלון כל דחמי
בהון : וידחלון כל בני נשא ויחוון
עובדא דיי אלהים ועובדיה יהוון
מתביינין : יחדי צדיקא ביי ויתרחיץ
במימריה וישתבחון כל תריצי ל
ליבא : לשבחא
תושבחתא לדוד שירתא :
קדמך מתחשבא היך שתיקותא
תושבחתא אלהא די שכינתיה
בציון ולך ישתלמון נדרי : מקבל
צלותא לותך כל בני בסרא ייתון
: פתגמי עויין תקפו מניכון חננא
אנת תכפרינון : טובוי דתבחר
ותקרב ישרי דרחך ימרון צדיקי
נשבע בטוב ביתך קודש דהיכלך
: דחילן בצדקתא תקביל צלותהון
אלהא פורקנא סברא דכל סיפי
ארעא ונגוות ימא דרחיקין מן
יבישתא : דאתקן מזונא ליעלי
טוריא בכח גבורתיה מזריז קמור
בגבורתא : ממאיך רגוש ימיא ורגוש גליהון וריכפת אומיא : ודחילו יתבי סייפין
מאתוותך מפקני צפר ורמש תסדר בפוכהון שבחא : אידכרתה ארעא ואשקיתה

רשי

לירות במסתרים תם · יורוהו בחציהם : יספרו לטמון מוקשים · ידברו אל המלך
בערמה דברים שנוכים שאפי' המלך לא הבין למה היו עושין כך והם היו מתכווני'
לשטון לדניאל מוקשים להלכד בהם שאמרו לדריוש אתייעטו כל סרכי מלכותא
וגו' לקיימא קיים מלכא וגו' שלא יתפלל שום אדם תפלתו לפני שום אלוה חוץ ממך
עד שלשים יום : יחפשו עולות · מבקשים עלילות כמו שאמרו הוו בעיין עילא להשכחא לדניאל : תמנו · בלבם ולא גילו דעתם את חפש העלילה המחופש על ידם וקרב מחשבותם ועמק לבם : וקרב איש · איש מהם כל אחד ואחד טמן מחשבתו : וירם אלהים · ירה אותם לגוב אריות כדכתיב ואמר מלכא והייתיו ל לגבריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריותא רמו וגו' : ויכשילוהו עלימו לשונם · הכשלון שרימוהו להכשילו ע עלימו נהפך לשונם : יתנודדו · בראשם להניע ראש ולשחק ע עליהם כל רואה בם : ישמח צדיק · דניאל : ויתהללו כל ישרי לב · יתפארו על יושר לבם וישתבחו בעצמם כי בטוחי' הם שהבא' בצרתם : לך דומיה תהלה · השתיקה תהלה לך לפי שאין קץ לשבחך והמרבה בשבח אינו אלא גורע : אלהים בציון · אלהים השוכן בציון מצאתי שימו כבוד תהלתו לא יותר מדאי אך דומיה תהלה וכמדומה הללוהו באימה בלשון הללו יה שם בן שתי אותיות מ מתורגם דחילא עזי וזמרת יה ויד על כס יה ולשון וגילו ברעדה דומה לזה · דא לך דומיה תהלה אלהים בציון את אשר דוממת והחרשת על מה שעשו אויביך בציון תהלה היא לך ש שהיכולת בידך להנקם ואתה מאריך אף : דברי עונות גברו מני · ואין אנו יכולים להספיק לקדר כולם לפניך לפי שהם רב אלא בכלל אחד אנו מתפללים לפניך שפשענו אתה תכפרם : אשרי · מי אשר תבחר ותקרב אשר ישכון בחצרך : נשבעה בטוב · שבביתך ומקדושת היכלך שסביבותיך שורה שם : נוראות בצדק תעננו · בצדקתך תעננו לעשות נוראות בגוים : מבטח · אתה מבטח לכל יושבי קצוות ארץ מקצה הארץ ועד קצותה : וים רחוקים · אפילו לרחוקים שבים אתה מבטח שבכל מקום ממשלתך : מכין הרים בכחו : שמצמיח ההרים שהם קשים בכחו ומזמן ומכין בהן מזונות ומכין מטר כדכתיב המכין לארץ מטר המצמיח הרים : נאזר בגבורה · לפי שבא להזכיר גבורת גשמים אמ' נאזר בגבורה : משביח · משפיל וכן ואכם באחור ישבחנה במוא גלין אתה תשבחם : מוצאי בקר וערב תרנין · לך את הבריות יושבי הקצוות בבקר אומרי' ברוך יוצר המאורות ובערב ברוך מעריב ערבים : פקדת הארץ · כשאתה חפץ להטיב אתה פוקד את הארץ ותשקה אותה : רבת

אבן עזרא

לירות במסתרים · על כן תסתירני ולא ייראו · את השם שהוא רואם : יחזקו · זה יחזק את זה לעשו' הרע : יחפשו · משבין הקל ונפתח סימן העתיד בעבור אות הגרון כמו יעלזו חסידים בכבוד : עולות · מגזרת על כמו ועולתה קפצה פיה · ודעת מדקדקי ספרד כי תחסרי יו' כי לא תמנו כמו תמתו והנון במקום אות הכפל והעד על זה כי לא כלו רחמיו ועד שני כי לא מצאנו מלאת הגזרה בפעלים עלומי הע״ן שקראום חכמי צרפת שניים ועד שלישי כי תמנו חפש מחופש ש שאיננו באותה הוא פתוח ולא תהיה כמו כי עתה שכבו היה קמוץ והנה טעמו שיתמו ל לחפש המחופש וכל זה בסתר וזה טעם וקרב איש ולב עמוק : וירם · כנגד לירות : חץ פתאום · כנגד פתאום יורוהו : ויכשילוהו · כנגד שכנו למוקש : ויראו · כל אדם שרא' מעשה השם שגמל המרעים כפי מחשבתם לעשות לצדיקים ולתמימים : ישמח צדיק · שהוא תם כנגד לירות ב במסתרים תם ויוסיף אומץ : למנצח · לך דומיה תהלה · זה המזמור חברו דוד ב בהיות הארון או חברו אחד המשוררים ב בהבנות בית המקדש והוא הנכון בעיני ו ודומיה מגזרת דמות או הוא כמו אך לאהים דומיה נפשי כטעם דום לי' והתחולל לו ר דומו עד הגיענו אליכם והטעם כי התהלה ממתנת לך בציון מן הבאים שמה להלל במקום הארון ושמה לך ישולם נדר : שומע · כי בית המקדש בית תפלה נקרא לכל ה העמים כאשר הזכיר שלמה בתפלתו על כן יבואו כל בשר עדיך עד מקומך : דברי · קשור וכתוב למעלה שכל בשר יבאו עדיך כי אתה שומע תפלה ששמעת תפילתי בהתודותי עונותי וכפרת כל פשעינו וזה המזמור חברו המשורר בשנת בצורת והתפללו אל השם ושמע תפלתם וטעם גברו מני דברי המשורר המתפלל כי אני הודיתי כי הייתי רב עונות ואני ועמי פשענו על כן באה צרת הבצורת : תבחר · בחסרון מלת אשר כמו לכל יבוא גבורתך וככה הוא אשרי אשר תבחר בו ותקרב שישכן חצריך וטעם נשבעה יתענג הנשמה בעבודת השם בבית המקדש ויסרת בטוב גם אחר עמו בטוב קדוש היכלך והטעם בטוב הכבוד שהוא הקדוש ויש אומרים בטוב ביתך אתה הקדוש בהיכלך : נוראות · הטעם כאשר יעבור הגוי את השם ישב בטח בלי פחד אויב ולא רעב והטעם כאמר אנו יראים אז תעננו להושיענו וטעם בצדק כאילו כתו' בצדקך או בצדק שעשינו תשובה וכפרת פשעינו · אמ' ר' משה מבטח כל ק כוי ארץ כל אנשי כמו וכל הארץ באו מצרימה ואנשי' רחוקים והטעם כי תושיע שהם בקצות הארץ ובים ואין יכולת באדם להושיעם ולפי דעתי בעבור היות קצות כל נוף איכם נפות כמו בורא קצות הארץ וטעם וים רחוקי' בעבור היות אני כדור הארץ ימים ואמר רחוקי' בעבור היותם רבו' : מכין · בעבור שהזכיר הארץ הזכיר ההרים בעבור שהם כמו עמודים וטעם נאזר בגבורה שבראתה גבורת השם בהרים הגבוהים שברא על כן נקראו הררי אל ולפי דעתי שהזכיר שהוא מבטח הדבר שאוכנו כראה ו גבורתו כראית בנפות הגדולות : משביח · כמו תשבחם משקיט כדרך אתה מושל בגאות הים בעבור שהזכיר וים רחוקים וטעם והמון לאומים הכמשלים למים כמו את מי הנהר העצומים והנה השם יושיעם מהבצורת ומהצר : וייראו יושבי קצות · כנגד בית המקדש : מאותותיך · והם גבורות המטר כמו עושה גדולות עד אין חקר וטעם מוצאי בקר האותות הנראות בבקר ובערב בעבורם ירננו בני אדם והנה יהיה מלת תרנין יוצאה לשנים פעולים ורבי משה אמר כי תחלת היום והלילה מסוף זה תחלת זה הם שעת הרננה : פקדת · זה הפסוק לאות על שנת בצורת היתה בציון וחשב האויב לבא על ציון להביאה במצור והשם פקד ארצו שהיא ארץ ישראל · ויש אומרים תשוקקיה כמו ותשקיה ואין זה נכון והעד וכפם שוקקה רק הוא כמו וירם תולעים ויבאש וכבר בא״ש וככה רבים וכן הוא פקדת הארץ וכבר שוקקתה ובעבור זה הזכיר פקדת : רבת

מסורה

במסתרים ג' דגשים וסימ' אם יסתר איש במסתרים · במסתרים יהרג נקי · לירות במסתרים · וסימ' בלשון ארמי · גברא קטל שליבא · עולת ג' כתיב בנחס ו' כתרא וסימ' אבנים שלמות תבנה · אף בלב עולת תפעלון · יחפשו עולות טבנו חפש : ועיין ברי״ש סדר בקץ · ומעשהו ג' וסימ' ויאבר מנוח עתה יבא דברך · ואיש בשעון

ומעשהו · וייראו כל אדם ויגידו : ס״ה דומיה ד' וסימ' נמסר בסיפ' ריש סימ' ס״ב · ישלם ב' קמץ וא' פתח וסימ' לך דומיה תהלה · הן צדיק בארץ · וירא מצוה הוא ישולם · קרבא פתח : קרוש ג' חס' וסימ' מלכים יראו וקמו · נהר פלגיו ישמחו עיר · אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך · וכל קודש חס' בב״א וזעם על ברית קודש : קצוי ארץ ג' וסימ' נמסר בישעיה סימ' כ״ו :

רבת · התי״ו כמו ושבת לנשוא והתואר חסר כטעם דברה רבה : תעשרנה · היה ראוי להיות תחת השי״ן חירק אם המלה מהבניין הכבד ואם מהקל יהיה הפועל יוצא כדרך יעשר שהוא שי״ן שימצא ככה על שלשה בנינים : פלג · המחובר מהמטר ומ״ש דגנם שב אל פקדת הארץ · כי כן תכינה · שב אל הארץ : תלמיה ·

רבת תעשרנה · הרבה אתה מעשרה מפלג של שהוא מלא מים ותכין בו דגנם של יושבי קצוות כי בכן אתה מכין אותה : תלמיה · הן שורות המחרישה : רוה · כמו לרוה : נחת גדודיה · כמו לנחת גדודיה להניח לגדודיה לעשות נחת לבריות אתה ממוגגה ברביבים של מטר המוגגה לשון המסה : עטרת שנת טובתך ·

תלמיה ב׳ וסימ׳ תלמיה רוה נחת גדודיה · ויחד תלמיה יבכיון : תמוגגנה ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ והגבעות התמוגגו · ברביבים תמגגנה · ותמגגני תושיה : סו׳ ישתחוו לך ויזמרו לך חד מן י״ד פסוקין לך לך וסימ׳ חלילה לך מעשות · עם אשר תמצא את אלהיך · ויאמר עשו יש לי רב · והיה כי יביאך · ושמעת ישראל ושמרת ·

רַבַּת תְּעַשְּׁרֶנָּה פֶּלֶג אֱלֹהִים מָלֵא מָיִם תָּכִין דְּגָנָם כִּי־כֵן תְּכִינֶהָ : תְּלָמֶיהָ רַוֵּה נַחֵת גְּדוּדֶהָ בִּרְבִיבִים תְּמֹגְגֶנָּה צִמְחָהּ תְּבָרֵךְ : עִטַּרְתָּ שְׁנַת טוֹבָתֶךָ וּמַעְגָּלֶיךָ יִרְעֲפוּן דָּשֶׁן : יִרְעֲפוּ נְאוֹת מִדְבָּר וְגִיל גְּבָעוֹת תַּחְגֹּרְנָה : לָבְשׁוּ כָרִים הַצֹּאן וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ־בָר יִתְרוֹעֲעוּ אַף־יָשִׁירוּ : ס ו

לַמְנַצֵּחַ שִׁיר מִזְמוֹר הָרִיעוּ לֵאלֹהִים כָּל־הָאָרֶץ : זַמְּרוּ כְבוֹד־שְׁמוֹ שִׂימוּ כָבוֹד תְּהִלָּתוֹ : אִמְרוּ לֵאלֹהִים מַה־נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ בְּרֹב עֻזְּךָ יְכַחֲשׁוּ לְךָ אֹיְבֶיךָ : כָּל־הָאָרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ וִיזַמְּרוּ־לָךְ יְזַמְּרוּ שִׁמְךָ סֶלָה : לְכוּ וּרְאוּ מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים נוֹרָא עֲלִילָה עַל־בְּנֵי אָדָם : הָפַךְ יָם לְיַבָּשָׁה בַּנָּהָר יַעַבְרוּ בְרָגֶל שָׁם נִשְׂמְחָה־בּוֹ : מֹשֵׁל בִּגְבוּרָתוֹ עוֹלָם עֵינָיו בַּגּוֹיִם תִּצְפֶּינָה הַסּוֹרְרִים אַל־יָרִימוּ לָמוֹ סֶלָה : בָּרְכוּ עַמִּים אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁמִיעוּ קוֹל תְּהִלָּתוֹ : הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ : כִּי־בְחַנְתָּנוּ אֱלֹהִים צְרַפְתָּנוּ כִּצְרָף־כָּסֶף : הֲבֵאתָנוּ בַמְּצוּדָה שַׂמְתָּ מוּעָקָה בְמָתְנֵינוּ : הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ־בָאֵשׁ וּבַמַּיִם וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה : אָבוֹא בֵיתְךָ בְעוֹלוֹת אֲשַׁלֵּם לְךָ נְדָרָי : אֲשֶׁר־פָּצוּ שְׂפָתָי וְדִבֶּר־פִּי בַּצַּר־לִי :

סוגי עללתה תעתרינה מן קובת דאלהא די בשמיא מליא מיטרא תתקין עיבוריהון ארום היכנא תשכללינה : מרביני ציפתהא רוי אשרך גייסהא בציתהא תבריך : אכלילתא שנת טוב ברכתך וכיבשי אורחך יבסמון דיהנא : יבסמון תושבחת מדברא ודיצא גלמת תקסרן להון : יעלון דיכרי עלוי ענא ומישריא יתחפין עיבור יתיבבון ברם ישבחון :

לשבחא שירא תושבחתא יביבו קדם יי כל יתבי ארעא : שבחו איקר שמיה שוו איקר תושבחתיה : אמרו קדם אלהא מה דחילין הינון עובדך בסגיעי עושנך יכדבון לך בעלי דבבך : כל יתבי ארעא יסגדון קדמך וישבחון לך ישבחון שמך לעלמין : איזילו וחמון עובדי אלהא דחיל מרי תקוקפין על בני נשא : הפך ימא דסוף ליבשתא בנהר יורדנא עברו בני ישראל בריגליהון אוביל יתהון לטור קודשיה תמן נחדי במימריה : דשליט בכח גבורתיה על עלמא עינוי בעממיא מסתכלין מסרהובין לא יתרמון להון לעלמין : בריכו עממיא אלהים ואשמיעו קל תושבחתיה : דמני נפשנא בחיי דעלמא דאתי ולא מסר לאיזדעזעא ריגלנא : ארום בחנתנא אלהא אתכתנא היך קינאה דמתיך סימא : אעלתנא במצודת שויתא שושמתא בחרצנא : אמאכתנא ארכבתא מרי מזופיתא על רישנא דנתא יתנא כדי בנורא ובמוי ואפיקתנא לרווחתא : איעול לבית בעלון אשלם לך נדרי : די פתחו סיפוותי ומליל פומי כדעק לי :

לא תטע לך אשרה · וכתבת עליהן את כל דברי · למען הקים אתך · בחר לך אחת מהנה · וחברו דו״ה · מה אעשה לך אפרים · אם גנבים באו לך · כל הארץ ישתחוו לך · מה יתן לך ומה יוסיף : רגלנו ג׳ חד חס׳ וסימ׳ ולאמים תחת רגלינו · ולא נתן למוט רגלנו · עומדות היו רגלינו · מציעהא חס׳ : ובמים ג׳ פתחין באתנחתא ובסוף פסוק וסימ׳ באנו באש ובמים ותוציאנו · ישם נהרות למדבר · ארץ לא שבעה מים וסימ׳ בלשון ארמי מדברא ונורא גהנם · וב׳ זקפי׳ קמצין וסימ׳ ארץ נחלי מים · יבשו אפיקי מים וסימ׳ בלשון ארמי נחליא יבשין · וכל אסף דכוו בב״ג פתחין דמסרינן ברישא :

כמו בתלם עבותו ויש אומרים כחת גדודים הורד גדודיה כמו על כל ידים גדודות ו והם קוים לחרים רמש הכתוב לגדודות והטעם שירוט ויש אומרים מגזרת גדוד יגודנו ו והטעם על הגשמים ו והטעם על הזרמים : עטרת · עד שתהיה זאת השנה בקרב שנים כמו המלכה בעלת ה העטרת בתוך הבנות וטעם ומעגליך דרך משל והמעגל השם ה המקומות העשויות ל להתחבר מי גשמי ה הגלות : ירעפו · הנה מעגליך בישוב ונאות מדבר כמו נות רועים והגבעות תחגרנ׳ גיל בהראות הדשא ו והעשב : לבשו · כמו עם חלב כרים שיהיו רבים וקדמונינו ז״ל פירשוהו לשון נקייה והנכון בעיני כי כרים כמו כר נרחב והעד והעמקים : יעטפו · מגזרת המתעטף כמו ילבשו ויתרועעו מגזרת תרועה כדרך ההרים והגבעו׳ יפצחו לפניכם רנה : למנצח · הריעו לאלהים · לא הזכיר שם המחבר ובעבור היותו לשון רבים ולא ימצא ככה ברוב ה המזמורים שהם לדוד על כן יתכן שגם זה המזמור לאחד ה המשוררים : זמרו · טעם שימו כי תהלתו כבוד הוא לכם והטעם בתהלתו תכובדו : אמרו · מה נורא · כל אחד ממעשיך כמו ב בנות צעדה עלי שור וטעם יכחשו שיעידו כי שקר וכחש הוא ב בידם : כל · הזכיר אויביך הקרובי׳ ואמר כל הארץ ואין הפרש בין יזמרו לך או ו ויזמרו לך והטעם כ כפול : לכו · יאמר זה לזה לכו בואו כמו לכו נא ונוכחה והטעם לכו אליכו : נורא · דבק עם עלילה נורא המעשה והאומר כי הה״א נוסף והוא כמו עליון תועה הוא כי הה״א סימן לשון נקבה כי לא ימצא בשמות הה״א נוסף רק אם היתה המלה מלעיל ושורק ושורקה כמו צדק וצדקה : הפך · יספר מעשה השם הקדמונים וטעם בנהר הוא הירדן שעברו ישראל בשמחה והאחרון עומד : מושל · אין עולם בכל זמן בכל המקרא רק זמן ונצח והטעם שהשם מושל לעולם כמו מושל ברוב גבורתו וממשלתו בגוים שהוא רואם כי אין נכון להיות ב״ית שבגבורתו כמו משל בגו כי אין לו טעם · הנה הזכיר כי ממשלתו בים וביבשה על כן לא ירומו הסוררים המורדים בו : ברכו · הטעם העמים כמו היבוסים שהיו תחת יד ישראל או יאמר לכל כולכו חייבין לברך השם ויש אומרים כי טעם עמים ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך והוא הנכון : כי · דרך משל בעבור צרה שבאה אליהם והשם נסם לדעת אשר בלבבם גם זה דרך משל כי הכל לפניו גלוי טרם בראותו לב המחשב : הבאתנו · כמו במצודה רעה : מועקה · כמו עקת רשע צרה וככה קרנו ומועקה שם או הוא פעול ותחסר מלת התואר והטעם שהוא דבר מכיר מתכיאם : הרכבת · הטעם שהוא רוכב על במותימו וכזה כמו הבאים באש או במי׳ כמו מכה אביו ואמו וטעם לרויה לאויר כי באש יבש ובמים ישטף : אבוא · דברי המשורר או ידבר על לשון הפקיד על המלחמה : אשר פצו · הוא הנדר כמו ואנכי פציתי פי :

על ידי הגשמי׳ אתה מעטר בכל טוב את השנה שאתה חפץ ל להטיב : ומעגליך · הם השמים שהם אבק רגליך : ירעפון · יטפון : דשן · שומן : ירעפו · השמים בנאות המדבר : לבשו כרים הצאן · יתלבשון הסרון והערבה מן הצאן הבא׳ לרעות הדשא אשר הצמיח ה המטר : ועמקים יעטפו בר · על ידי המטר יהיו מעוטפים ה העמקים בתבואה ואז יתרועעו הבריות תרועת שמחה וישירו מרוב הברכה : זמרו כבוד שמו · זמרו בכבוד שמו או כמו כפרו כבוד שמו בזמר ושיר : מה נורא · כל אחד ממעשיך : ברוב עוזך · כשאתה מראה לעולם עוזך על ידי דבר או חרב או רעב או ברקי׳ אויבך הרשעי׳ מרוב פחד מודים על כחש ו ועבירות שבידם ע״כ התו׳ : נורא עלילה · יראתו על בני אדם פן ימצא להם כמעשה כל ה מעשיהם גלוים לך : הפך ים ליבשה · ים סוף : שם נשמחה בו · מ״כ שם היה דבר שהיה נשמח בו : אל ירומו · אל יתגאו · ידם רמה : ברכו עמים אלהים · על נפלאותיו שהוא שם בחיים נפשנו בחיים בגלות ואינכם יכולים להשמיד אותנו : כי בחנתנו · בגל׳ בגולה : צרפתנו · להסיר הסיגים ממנו שבסוב ב בתשובה לפניך כמו שצורפים הכסף להסיר הסיגים ממנו : הבאתנו במצוד · במקו׳ צר כמו במאסר : מועקה · לשון מסגר וכל המעיק המציק כמוהו : הרכבת אנוש לראשנו · מלכי כל אומה ואומה : אבא ביתך · בבנותך בית המקדש כשלש ב גדריכו שהדרכו בגולה :

רשי

מיחים. שמנים לשון מוח: כל יראי אלהים. הם הגרים שיתגיירו: אליו פי קראתי. כשהייתי בגולה קראתיהו וספרתי רוממותיו בלשוני. ורומם. כמו ונתרומם. תכ׳. בפי קראתי אליו ורומם שם מלה רוממות שלו מוכן תחת לשוני להוציאו בפה כמו יכחידכה תחת לשונו: און אם ראיתי וגו׳. לא פעל עמנו כחטאתינו עשה עמנו כלא רואה ולא שומע און שבלבבנו: אכן. באמת: אשר לא הסיר תפלתי מלפניו וחסדו לא הסיר מאתי: ויאר פניו. להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר: לדעת בארץ דרכך. להודיע מדותך להטיב לעמך ועל זה יודוך וישמחו וירננו לאומים: כי תשפוט עמים במישור. לזכות: תנחם. תנהגם בדרך המישור ועל זאת יודוך עמים כולם: ארץ נתנה יבולה. וגם על הארץ שנתנה יבולה ועל אשר יברכנו השם: ויראו אותו כל אפסי ארץ. שיאמרו ראו אלו שהיו יראי השם איך ברכם וגדלם: יקום אלהים ויפוצו אויביו. עשו וכיוצא בו: כהנדוף. כהתנדף כאשר יתנדף העשן כן תנדפם: מפני אלהים. מפני הארון בימי משה ובנוסעה יאמר שובה יי׳ וגו׳: וישישו בשמחה. וזהו המשום וכן יאמרו שירו לאלהים וגו׳: סולו. לשון שבח וכן לא תסלה בכתם אופיר המסולאים בפז: ביה שמו. בשם יה שהוא לשון יראה כדמתרגמינן דחילא עזי וזמרת יה וכן כי יד על כס יה בתרגום וכן כי ביה יי׳ ארי בכן תתפרקון במימ׳ דחילא יי׳ ותקיף עלמא אומר המשורר שבחו לפניו וגורו מפניו ועלזו וזהו דוגמת האמור במקום אחר וגילו ברעדה: אבי יתומים. זהו השבח שתשבחו לפניו כל הענין עד סוף כל המזמור אבי יתומים שנעשה אב לישראל שהם יתומים כמו שנאמר יתומים היינו ואין אב: ודיין אלמנות. שעשה משפטה של ירושלם שנאמר בה היתה כאלמנה: מושיב

תהלים

שמע אלהים ג׳ כי שמע אלהים את קול הנער. שמע אלהים ויתעבר. אכן שמע אלהים הקשיב: ס״ז יאר ב׳ וסימ׳ פניו אליך. יאר פניו אתנו סלה. ואינון מן א״ב מן כ״ב י׳ ברישיה וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בעד ד׳ יוד: מישור י׳ מ״ל וסימ׳ נמסר במלכים סימ׳ כ׳: ארץ י״ג ר״ף בקריא וסימ׳ לקבן בסי׳ כ״ח: נתנה יבולה ד׳ חס׳ את בליש׳

עלות מיחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים סלה: לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי: אליו פי קראתי ורומם תחת לשוני: און אם ראיתי בלבי לא ישמע אדני: אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי: ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי:

סז למנצח בנגינת מזמור שיר: אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה: לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך: יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם: ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מישר ולאמים בארץ תנחם סלה: יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם: ארץ נתנה יבולה יברכנו אלהים אלהינו: יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ:

סח למנצח לדוד מזמור שיר: יקום אלהים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו: כהנדף עשן תנדף כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים: וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה: שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו:

תרגום

עלוון שמינין אסיק קדמך עם קטורת בוסמין קרבן דיכרין אעביד תורין עם ברחי לעלמין: איזילו שמעו ואשתעי כל דחלייא דאלהא מה דעבד לנפשי: לותיה בפומי קריתי ותושבחתיה תחות לישני: שקר אין חמיתי בלבי האפשר דילא ישמע יי: בקושטא שמע אלהא אצית בקל צלותי: בריך אלהא דלא אעדי צלותי וטוביה מיני: לשבחא בנגינתא תושבחתא ושירתא: אלהא יחוס עלנא ויברכיננא ינהיר זיו אנפוי עמנא לעלמין: להודע בארעא אורחך בכל עממיא פורקנך: יודון קדמך עממיא אלהא יודון קדמך עממי כולהון: יחדון וידוצון אומיא ארום תדין עמיא בתירוצא ואומיא בארעא תדברינון לעלמין: יודון קדמך עמיא אלהא יודון קדמך עמיא כולהון: ארעא יהבת איבה יבריך יתן אלהא אלהנא: יבריך יתן אלהא וידחלון יתיה כל סייפי ארעא: לשבחא לדוד תושבחא ושירא: יקום אלהא יתבדרון בעלי דבבוי ויערקון סנאוי מן קדמוי: היכמה דישקיף תננא ישקפון היכמה די יתמסי שעוא מן קדם אשא יהובדון רשיעיא מן קדם אלהא: וצדיקיא יחדון וידוצון קדם יי ויחדון בחדוא: שבחו קדם אלהא שבחו שום יקריה קלסון ליתיב על כורסיה יקריה בערבות יה שמיה וביעו קדמוי: אבוהון דיתמי ודיינהון דארמלן אלהא במדור בית שכינת קודשיה: אלהא די מזוג זוגים יחידאין לבר זוגא כחד דאפיק בית ישראל דהוון אסירין במצרים על עובדיהון דאבהתהון כשרין בפומבי ברם פרעה ומשיריתיה דסריבו לשלחותהון שרון צחיחין:

בנתינה וסימ׳ ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ. ונתן עץ השדה את פריו. גם יי׳ יתן הטוב. ארץ נתנה יבולה: ס״ח אויביו ה׳ מ״ל וסימ׳ והנה בן נולד לך. יקום אלהים יפוצו. והרימות ימין צריו. אויביו ילבש בשת. ברצות יי׳ דרכי איש גם אויביו: ביה ב׳ וסימ׳ כי ביה יי׳ צור עולמים. סלו לרוכב בערבות ביה שמו:

אבן עזרא

עולות מיחים. על משקל מתים והשם חסר וככה עולות כבשים שמנים בעלי מוח: אלים. הם הגדולים וסלה באמת: לכו. אשר עשה אלהים לנפשי: אליו פי. יחסר בי״ת כמו כי ששת ימים בפי קראתי: ורומם. ויותר מרומם היה תחת לשוני רמז ללב ויש אומרים כי הטעם כפול ורומם כמו ומורק ושוטף: און. כאשר הייתי קורא בפי אילו היה און בלבי לא היה השם שומע מה שאני קורא והאות שלא היה און בלבי: אכן. כמו אכן נודע הדבר: ברוך. שעזרני להתפלל ולא הסיר וחסדו היה שאתפלל אליו: למנצח. אלהים יחננו. גם זה המזמור לא ידענו מי חברו: אלהים יחננו. כמו חנונו אתם כמו אשר חנן וטעם יברכנו שמוסיף על אשר יחוננו וטעם יאר פניו שנמצא חן בעיניו כאשר נשאל מאתו: לדעת. אז יהי נודע דרך השם לברך המעטים ולהושיעם: יודוך. גם יודוך אז עמים: ישמחו. הטעם הנה בעבור הטובות שתעשה עמנו: יודוך עמים. גם בעבור משפטיך כי תצדיק צדיק ותרשיע רשע ותשקיט הארץ בהשפט הרשע גם על זה יודוך: ארץ. ושב לבאר מה טעם יברכנו שהארץ תתן יבולה: יברכנו אלהים. בכל מעשינו אז ייראו אותו כל אפסי ארץ שלא שמעו את כבודו ואת גדלו: למנצח לדוד. יקום אלהים יפוצו אויביו. זה המזמור נכבד מאד ורבים מפרשים פירשוהו על מתן תורה ועדותם יי׳ בם סיני בקדש רק לא יוכלו לרבק הטעמים כי אחר שנכנסו לארץ ישוב לבקיעת הים בצאת אבותינו ממצרים ואחר תכינה דרך כנוכה. והנכון בעיני כי זה המזמור חברו דוד על המלחמה שהיתה לו עם ערלים ורוב מחנהו היה יהוד׳ ובנימין וזבולון ונפתלי אז נראתה גבורתם במלחמה על כן הזכירם והעד שהחל יקום וזה דומה לדברי משה קומה יי׳ והטעם כי בקומו ינוסו מיד המתנגדים וטעם הקימה הראות גבורתו: כהנדוף. בא תנדוף שלם כמו וכל עשביהם תכנושו: כהמס. שם הפועל מפעלי הכפל: דונג. שעוה: יאבדו רשעים. הם הנלחמים עם דוד: וצדיקים. שהם עם דוד והם ישראל ישמחו: שירו. יאמרו אלה לאלה שירו לאלהים: סלו. כמו סלסלה כענין הללו: בערבות. שם לשמים ורבי משה אמר נקרא כן שמים בעבור שהוא רחב גם אמר כי מלת סלו כמו סולו סולו המסילה וטעם לרוכב בערבות הוא החוגג אל בית השם שהוא רוכב ערבה והנכון שהוא לרוכב בשמי שמי קדם ובעבור כי התנועות שלם האחת עולה כמו האש וכנגדו ההר והשנית יורדת כמו הארץ וזה כנגד השפלה והערבה אמצעית כתנועת הגלגל ובי״ת ביה משרת והטעם בשם הזה סולו אותו ורוממוהו לא כאשר חשבו רבים כי הבי״ת עיקר עד שיעשו כן עם כל האותיות וככה כי ביה יי׳ תוקף הכנוח: אבי. אע״פ שהוא עליון שהוא רוכב בערבות כמו כי רם יי׳ ושפל יראה והוא היתום אשר אין לו עוזר ואפילו דעת אין לו וככה בתורה כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט יתום ואלמנה וטעם במעון קדשו אף על פי שכבודו מקום גבוה ויתומים בתחתית התחתית שהיא הארץ: אלהים

אבן עזרא

אלהים. ביתה. על דרך כי בית יעשה לך יי׳ ויעש להם בתים איש וביתו שה לבית
והטעם כי היחידים ישימם רבים ויושיבם ומלת בכושרות קשורה עם אסירים
כאילו אמר אסורים בזיקים וטעם כושרות הכבל שטעמו כמו ידיה שלחה בכישור
וטעם סוררים העושים חמס ליתומי׳ ומלת צחיחה כמו צחה צמא כמו והשביע
בצחצחות נפשך יבושת וזה הפך מושיב יחידי׳ ביתה לפנים ביישוב וצחיחה מקום צמאון : אלהים. כל המפרשי׳ פירשו כי בעת מתן תורה רעשו שמי׳ וארץ וככה אלוה מתימן יבוא וכן יי׳ מסיני בא וכן יי׳ בצאתך משעיר וככה אלהים בצאתך לפני עמך וזה הכתוב יכחישם כי לא יתכן לומר על מתן תורה בצעדך בישימון סלה כי ישימון מגז׳ והבמות תשמנה ובהיות ישר׳ בסיני היו ביישוב לא בתוהו יליל ישימון שהוא שמדבר הגדול והנורא בארץ לא ע עבר בה איש ושם היה אחר נסעם מהר סיני ועוד כי אין כתו׳ בתור׳ שהארץ רעשה גם ש שמים ביום מתן תורה רק הר סיני חרד לבדו . וזה פי׳ הפסוקים כתוב בתורה יי׳ מסיני בא כי מסיני החל ל לבוא במחנה ישראל ולא נראתה גבורתו רק אחר שסבבו את הר שעיר ככתוב ו ופארן סמוך אליהם כיכן כתו׳ ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן וזה הוא בצעדך משדה אדום וככה אלוה מתימן יבוא ש שהוא כמו תימן אומר וטעם בצאתך לפני עמך לכת הארון ת תחלה כאשר נסעו מהר סיני וטעם ארץ רעש׳ כמו וירגזו הרי׳ שפחדו כל הגוי׳ אלא
תרגה בשירת דוד אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי והטעם כמעט היה הופך כל העולם ובעבור היות הארץ עומדת אמר רעשה הארץ כאשר רעשה סיני ביום מתן תורה מפני השם ור׳ משה אמר כי זה סיני טעמו הנה זה עד בעמוד הכבוד עליו וטעם אלהי ישראל כי בעבור ישראל ירד האלהים על הר סיני : גשם. הנה טעם אלהים בצאתך לפני עמך לספר תחלת כבוד ישראל ומלת תניף תרוה כמו נפתי משכבי : נחלתך. היא ארץ ישראל והטעם כי השם ירוה אותה לעולם כדרך תמיד עיני יי׳ אלהיך בה וטעם ונלאה אילו היתה נלאה אתה כוננתה אותה : חיתך. קהלתך כמו חית פלשתים והנה יספר שנכנסו ישראל לארצם וטעם תכין לנכח השם שהיתה לישראל בעת עניים תכין להם שתטיב להם : אדני. אמר. דבק עם המבשרות והטעם השם יקים דברי הנבאים המבשרות בשיריהן : צבא רב. מישראל כי אותם וכל שללם שתגבר יד ישראל וזה הוא האומר מלכי צבאות ידודון ידודון שפניכם והטעם כי מלכי צבאות הגוים יברחו שפניכם וידודון פעמי׳ : ונות בית. הקהלה שנשארה בירושלם שלא יצאה למלחמה תחלק שלל אף כי היוצאת : אם. בין שפתים. כמו שפות הסיר שהוא כעין שחרות
והטעם לא תפחדו מהאויב כי אילו הייתם שוכבים בין שפתים אתם לבנים כמו יונה שהיא נחפת בכסף : ואברותיה. כמו מי יתן לי אבר כיונה : בירקרק. עין הזהב כמו ונהפכו כל פנים לירקון והטעם מהרה תתנער מן השחרות ויראה הלובן : בפרש. טעם שדי כמו מנכה כאשר פירש הנגיד ומלכים הם מלכי ארץ ובה שב אל חיתך ישבו בה ותשלג יראה הלובן כמו השלג הנמצא תמיד בצלמון והוא הר ידוע הנמצא בעבר הירדן מזרחה : למה. יספר שבח ארץ ישראל : הר גבנונים. מגזרת או גבן או דק אולי ככה הוא : למה תרצדון. תפללו אתם הרים גבנונים וזה הטעם דבק עד אם תשכבון בין שפתים והטעם לא תפלל הר בשן כי אתה הר שחמדו המלאכים לשבת בו אף השכינה תשכן שם : רכב

אבירים צ׳ ומל׳ יתר אבירי׳ שלכנו

תהלים

בצעדך ב׳ וסימ׳ משדה אדם. בישמון סלה : ארץ י״ג ר״ף בקריא׳ וסימ׳ ארץ מצרים לפניך במיטב הארץ. ארץ רפאים תחשב. ארץ חטה ושעורה. ארץ אשר לא במסכנת תאכל. ארץ אשר יי׳ אלהיך דרש. ארץ ארץ שמעי. ארץ נתנה יבולה. ארץ רעשה אף שמים נטפו. ארץ פרי למלחה. ארץ נתנה ביד

אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צחיחה : אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה : ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני מפני אלהים אלהי ישראל : גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה : חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים : אדני יתן אמר המבשרות צבא רב : מלכי צבאות ידדון ידדון ונות בית תחלק שלל : אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ : בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון : הר אלהים הר בשן הר גבננים הר בשן : למה תרצדון הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו אף יהוה ישכן לנצח :

ל״ט ר״פ · ל׳ · ל׳ · ב׳ חסרה · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · קמ״ץ · ל׳ · מלכי׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · וחס׳ · ל׳ · ל׳

אלהא כד נפקתא בעמודא דעננא ובעמודא דאישתא קדם עמך כד טיילתא במדבר דישימון לעלמין כד יהבתא אוריתא לעמך ארעא איתרגישת לחוד שמיא אטיפו טלא מן קדם יי׳ דין סיני סליק תנניה כתננא דאתונא מן קדם דאתגלי עלוי יי׳ אלהא דישראל : כד שמעו בית ישראל ית קל גבורתך פרחו נפשיהון מן יד אחיתתא עילויהון טלין דיתחיות ומיטרין דרעוא ארימתא אלהא על אחסנתך וכנשתא דאשתלהית את אתקינתא : חיתך אתיבתא בה אתקינתא משירית מלאכיא לאוטבא לעניי אלהא : יי׳ יהב פתגמי אוריתא לעמיה ברם משה ואהרן מבשרן מימר אלהא לחילות רבא דישראל : מלכוותא עם חילרהון אכלטלו מן פלטיהון וחכימיא איפלטלו מן מרעיהון וכנישתא דישראל מפלגא עדאה מן שמיא : אין אתון מלכיא רשיעיא שכבין ביני קילקלתא כנישתא דישראל דדמיא ליונתא מיטללא בעננא יקרא מפלגא ביזת מצראי סימא דחקיק וטיב ברייהא מליין אוברזין סנין : כד פרסת אידהא על ימא בצלו שדי אמאיך מלכוון ואמטילתא ענן גהנם היך תלגא פצא יתה כטולא דמותא : טור מורייה אתר די פלחו אבהת עלמא קדם יי׳ איתבחר לבניין בית מקדשא וטור סיני למוהבית אוריתא טור מתנן טור תבור וכרמל אתפסילו איתעביד להון גיבבא היך טור מתנן : אמר אלהא למה אתון טפזין טוריא לית רעותי למיתן אוריתא על טוריא גיותנין מבסרניא הא טור סיני דמכיך רגג מימרא דיי׳ לאשראה עלוי שכנתיה לחוד בשמי שמיא יי׳ ישרי לעלמא :

רשעי. ארץ עיפתה כמו אפל . אל הכסי דמי. ארץ ממנה יצא לחם : בה ג׳ בפי׳ רפי׳ וסימ׳ קו תהו ואבני בהו. וקול המון שלו בה.

רשי

מושיב יחידים ביתה. ישראל שהיו מפוזרין כנסם יחד איש איש מביתו והושיבם בית שלם וכנסיה שלימה : מוציא אסירים בכושרות. הוציא את ישראל ממצרים בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה : אך סוררים. מצרים : שכנו צחיחה. כשארם ארצם ציה וצמאה מצאתי בצעדך. כשצעדתה בצעדך בצעדי שלך. סלה שם הראיתנו זה דרכך לעולם לכל צרה גאולה : זה סיני. גם הוא רעש מפני יי׳ אלהי ישראל : גשם נדבות תניף. עוד זאת עשית לנו אם הוזרכנו לגשמים הניפותה ו והטלת עלינו תמיד גשמי נדבה וברכה : נחלתך ונלאה אתה כוננת. כשהיתה נחלת ארצך נלאה וצמאה למטר אתה כוננת אותה. מצאתי נחלתך ונלאה הקרויה נחלתך והיא נלאה כ כלומר פעמי׳ שהיא כך : חיתך ישבו בה. עדתך ישבו בה כמו ויאספו פלשתים את מחניהם לחיה. ד״א חיתך כנסת ישראל קרויה בהמתו וחיתו של הקב״ה : תכין בטובתך. כשיצאו ממצרי׳ הסיבותם במדבר ארבעים שנה לפי שעמדו כנענים וגידעו את האילנות ובתוך כך שעכבו ב במדבר עמדו ותקנו הכל : יי׳ יתן אומר המבשרות וגו׳. אומר מאמר עוד הוא ישאג בקול להשמיע צבאות הגוים הרבים ומהו האומר מלכי צבאות הגוים ידודון ידודון יתנדדו ו וישלכו מתוך ארץ ישרא׳ וכנסת ישרא׳ שהיא נות בית תחלק את שללם כמו שנאמר והיה סחרה ואתננה קדש וגו׳ : אם תשכבון בין שפתים וגו׳. כל זה האומר יאמר להם אם אתם שכבתם בין תחומיכם והתעננתם בתענוגים זאת יונתי כנסייתי כנפיה נחפה בכסף ומהו הכסף והחרוץ ב בפרש שדי וגו׳ כשפירש הקב״ה לפניהם תורתו אשר המלכים כשלגים ומתלבנים בה בארץ צלמות וחשך אז נחפו כנפיה בכסף וחמדתה של תורה ומכנת כנפי יונה שלומ״א בלע״ז. ואברותיה כנפים שעופפת בהן : בירקרק חרוץ. פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב ולכך כתבו המשורר אצל הכסף . ו וירקרק החרוץ הוא הזהב אשר יובא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאד מאד לא הוא ירוק ולא הוא אדום ולכך קראו ירקרק כמו לבן אדמדם שאינו לא לבן ולא אדום ולכך נכפל ירקרק אדמדם : מלכים. אלו תלמידי חכמים כמו שנאמר בי מלכים ימלוכו : בפרש. לשון ופרש את השמלה בוררין את הדבר כשמלה חדשה : הר אלהים הר בשן. והיכן פירשה בהר סיני שהוא הר אלהים וסמוך לבשן בעבר הירדן : הר גבנונים. הר המיוחד בהרים : גבנונים. לשון הרים על שם גובהם כמו ותבני לך גב כל דבר גבוה קרוי גב : למה תרצדון הרים גבנונים. כל זה מוסב על יי׳ יתן אומר עוד יאמר להם למה תרצדון הרים גבנונים למה תארובון אתם הרי׳ גבנונים הגבוהי׳ להשחית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרות עליו שכינה הוא הר הבית אף הוא לנצח ישכון שם קדושתו קדושת עולם משנבחר לשבתו לא שרת שכינה במקום אחר. ראיתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן רצד הוא מארב בלשון ערבי אבל מנחם פי׳ תרצדון כמו תרקדון אף אותו לשון נופל על השיטה הזאת : רכב

רשי

רכב אלהים וגו' · עוד זה מוסב על יי' יתן אומר להזכיר חבת עמו אף כשנגלה רכב אלהים רבותים של אלפים שנאנים שנוכיר מלאכים חדים ויי' היה ביניהם בסיני בקדש אף שם עלית אתה כנגד עמי משה בן עמרם למרום שבית שבי את התורה ולקחת מתנות מן העליונים לתתם לבני אדם: אף סוררים לשכן יה אלהים · אף עוד גרמת שסכן הקב"ה במשכן בתוך עם שהיו סוררים וממרים ומקניפי' אותו: ברוך יי' וגו' · זה מן השיר האמור למעלה שירו לאלהים: יעמוס לנו · יתן לנו ישועה רבה מכל עומס ככל אשר נוכל שאת מנאתי יום יום יעמוס לנו כל הימים כן ניהג בנו לכל צרה ישועתה: האל לנו אל למושעות · אל מושיע הוא לנו ולפניו יש הרבה תוצאות מיני מות תוצאות דרכים אל המות אך לא עלינו הוא נותנם אבל ימחץ בהם ראש אויביו: קדקד שער · קדקדו של עשו שהוא איש שעיר המתהלך תמיד באשמיו ואינו חוזר מרעתו: אמר יי' מבשן אשיב · כי כן הבטיח להשיב אותנו מתוך אבירי בשן ומאיי הים: למען תמחץ · רגליכו: בדם · כשימחץ את ראש האויב תהא רגליכו ביקעת בדמם תמחץ לשון בוקע בתוך הדם כמו מחצה וחלפה רקתו כמו בקעה ולשון משנה הוא והיו שולי רגלים בוקעים עד ארכובותיהם בדם ד"א תמחץ שם כלי שמוציאין בו יין מן הבור מחץ שמו במסכת עבודה זרה · ולשון כלביך מדם האויבים: מנהו · תהי פרנסתו כדאמריכן מאי משמע רמן ליסנא דמזוני הוא דכתיב אשר מנה את מאכלכם וגו': ראו הליכותיך אלהים · כלומר לאלו נאה לך להושיע שכבר ראו הליכותיך בקדושתך בים קדמו שרי' לשורר לפניך שירת הים ואחריה' באו המנגנים אלו המלאכים: בתוך עלמות תופפות · בתוך מרים ונערותיה אשר לקחה התוף בידה ואמרו בשבחם במקהלות ברכו אלהים: ממקור ישראל · אף עוברים ממעי אימן אמרו שירה: שם בנימן · הצעיר הנעשה רודה עליהם רודם כמו רודה משם זכה להיות מלך לפי שירד תחילה לים וכן אמר לו שמואל לשאול הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ותרגמו יונתן שבטא דבנימן עבר בימא ברים כל שאר שבטיא: שרי יהודה רגמתם · מתקנאים בהם וזורקין בהם אבנים וכן שרי זבולן ונפתלי וכן אמר לו צוה אלהים עוזך · ד"א רגמתם ריקמתם לבושי בגדי ריקמתם לשון תרגמן כך חברו מנחם: עוזה אלהים וגו' · עכשיו חוזר המשורר לתפילתו שהתפלל יקום אלהים ויפוצו אויביו עוזה אלהים והתגבר אשר כל אלה פעלת לנו ומהיכלך על ירושלם ומשם יובילו המלכים כבוד היכלך אשר על ירושלם יובילו לך דורון ושי: גער חית קנה · הוא עשו שמשול כחזיר היער דר בין הקנים: עדת אבירים בעגלי עמים · עם שמנו ועמתו כפרים אבירים בתוך אלה האומות שאינם אלא כעגלים לנגדם: מתרפס ברצי כסף · אינם מתרצים לכל אדם אלא אם שם מרבה להם ממון: בזר עמים · פזרו את השבטים כדאי ... חובב עמים ותמיד קרבות יחפצו ויחפצון חפצים להלחם בנו: יאתיו

אבן עזרא

רכב · זה דבק עם חמד אלהים לשבתו וטעם רבותים כמו שמינות אלישע רבבות רבות: אלפי · שנים במספר כמו אלף אלף ואלף שכאן תחת יוד בבנין קניין וי"א כי זה רמז למספר הלוים במדבר ואין זה מטעם המזמור וטעם יי' בם השכינה בם בסיני בקדש ויחסר כ"ף כמו ועיר פרא אדם יולד והנה הטעם כי קדושת ארץ ישראל בהר סיני: עלית · דבריבן אדם לדוד וזה אמרו ברוח ה' הקדש או תפלה וטע' למרום המגבדים ה' הגבוהים: לקחת מתנות באדם · העבדים הנמכרים ואף סוררים ויכרתו ברית עמך הסוררים שיתגיירו וישכנו עם מקום השכינה: ברוך אדני · יודה השם שהגביר ידו: יעמוס לנו · ברכותיו וי"א כי הפעול הוא ישועתנו ויהיה האל בעבור אל למושעות לנו האל לנו הוא ולבדינו למושעות ויש לו תוצאות וסבות להמית אויבינו: אמר · פירושי' רבים ראיתי ואין אחד מהם קשור באשר לפניו ואחריו ולפי דעתי כי פירושו כי האויב הבא אל בשן אל ארץ ישראל ככה ישוב אל ביתו כאשר ישוב הטובע במצולת ים וטעם אמר כך גזר השם כאשר פירשתי בכמה מקומות: למען תמחץ רגלך · כף רגלך לנוכח דוד כי עלית למרום ותי"ו תמחץ רגלך ל' לשון נקבה כמו רגלי עמדה במישור ותהיה המלה מהפעלים ה' העומדי' ותי"ו תמחץ לנכח דוד וזה דרך משל ור' יהודה אמר כי תמחץ הפוך כמו חמוץ בגדים: לשון כלביך · רמז לאויבים שהיו מדברים על דוד · מאויבי' מדם אויבים: מנהו כמו מן הוא והלאה ובא מסוכה בעבור היותו סוף פסוק וי"א מאויבים מהכלל ומנהו כמו ממך מנהו רמז למלך ואחרי אמרו כי מנהו

כמו כוהו והשלם נקודות אין מהבט, מימלאו תחת קמץ גדול כי הוא פתח קטן: ראו · ישראל אלו הדרכים והליכות מהלך השם עם ישראל כעת אחרי פעם וטעם בקדש השמים כמו הכוכבים ממסלותם: קדמו · תופפות · שם התאר אף פועלות מפעלי הכפל ובקמץ הפה בעבור היותו סוף פסוק רק תתופפות על לבניהם מעלומיהען: במקהלות · ממקור ישראל כמו ומימי יהודה יצאו: שם בנימן צעיר · במספר כי היה הזמן קרוב לדבר פילגש בגבעה או בעבור היותו קטן מכל הבנים · וטעם רודם הרודה מום להם והלם כמוץ במקהלו וכה בקמץ קטן תחת גדול כמו המעלם מים ורגמתם כמו סרים ולכבה רגם מלך ובכור הזכרתי זה הפסוק בתחלת המזמור: צוה · עזך · לנכח דוד וזה עזה כמו הגבורה אתה האלהים פעלת לנו והנה משלמה כמוחזקה: מהיכלך

הטעם כי מהיכלך הכף לנכח דוד עד המקומות הרחוקים תהיינה המנחות המובאות לך: גער · כמו הכני נגער להם שאין בו כח: חית · קהלת חייתך ישבו בה: קנה · החיה שהרמחים ארוכים כמו הקנה וכן שם רמחיהם בלשון קדר: בעגלי עמים · כמו עדת אבירים כמו אבירי בשן פרות הבשן והטעם כפול נגער בהם עד שיהיה כל אחד מהם מתרפס לפניך · ברצי כסף לתת מס · בזר · כמו ספזרו כל האנשים החפצים להלחם עמך · בזר כמו ורכוש להם יבוזו · וקרבות כמו המלמד ידי לקרב: יאתיו

מסורה

אדני בם סיני בקדש · פי' הר"ן קדמאי' דהיינו זולת אדני בם ה"ס יוצאי"ם מכ"לל דין בפ"ק ר"ו וחד"ן דאדני בם יוצא ג"ב מכ"לל ד"ן כפ"ק יוד ועיי"ן בטער הבפ"קין בכ"סר רבה' ׃ אמר יי' ג' ר"פ וסימ' אם לא שריתיך לטוב · הנני פקד אל אמון' · מבשן אשיב · בהרא כתיב אדני ווידי' · הליכות ד' וסימ' הליכות עולם לו · הליכות

אלי מלכי בקדש · הליכות שבא קוו · צופיה הילכות ביתה בנכתיב · חבקוק הדלכות כתיב · איוב הליכת כתיב · ושאריהון הליכוה כתיב ׃ ג' פסוקי' שרי שרי שרי וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו ׃

תהלים

רכב אלהים רבתים אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש: עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם ואף סוררים לשכן יה אלהים: ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה: האל לנו אל למושעות וליהוה אדני למות תוצאות: אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך באשמיו: אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים: למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאיבים מנהו: ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש: קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות: במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל: שם בנימן צעיר רדם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי: צוה אלהיך עזך עוזה אלהים זו פעלת לנו: מהיכלך על ירושלם לך יובילו מלכים שי: גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס ברצי כסף בזר עמים קרבות יחפצו:

תרגום

ארתיכין די אלהא תרין ריבבן דינור דליקתרין אלפין דאנגליא מדברין להון שכינתא דיי שרת עליהון על טורא דסיני בקדושה: סליקתא לרקיע משה נביא שביתא שבייתא אלפתא פיתגמי אוריתא יהבתא להון מתנן לבני נשא וברם סרבניא די מתגיירין ותייבין בתתובא שרת עליהון שכינת יקרא דיי אלהים: בריך יי כל יומא ויומא טעין לנא מוסיף פיקודיא עלוי פיקודיא תקיפא די הוא פורקננא וסעידננא לעלמין: אלהא לנא תקוף ופורקן ומן אלהא יי מתגרין ברשיעיא מותא וספקנות נשמתא בכרנוקא: ברם אלהא יתבר ריש בעלי דבבוי ינתר שער גבר די מתהלך בחובוי: צדיקיא דמיתו ואיתאכלו מן חיות ברא אמר יי מבותנן אתיב אתיב צדיקיא די ישתניקו במצולתיה דימא: מן בגלל דיתחמון פורענות רשיעא יטמשון ריגליהון בדם קטילין לישן חיות ברא מן תרבהון ידהנון מן בעלי דבבא מנהון יסבעון: חמון בית ישראל הליכות שכינתך על ימא אלהא אמרין הליכת אלהא מליך כל עלמא בקדישא אקדימו ואמרו שירתא בתר משה ואהרן דמנגנין קדמיהון במצע נשיא צדיקתא די עם מרים מתופפן: ביני כנישיא בריכו אלהא רזמזו יי עובריא במעי אימהון זרעא דישראל: תמן בנימן זעיר בשבטיא דמן שירויא נחת לימא מטול היכנא קביל מלכותא מן שירויא ובתריהון נחתו רברבי יהודה רגמו יתהון שבטיא אבנין וקבילו רבנותא בתרהון רבני זבולן הוון תגריהון רבני נפתלי הוון גבריהון: פקיד אלהא עושנך איתעשן אלהא שרי בבית מקדשא דנן דעבדת לנא: מן היכלך תקבל קורבניא על ירושלם שכינתך שריא מפנקטיהון לך ייתון מלכיא קורבניא נזוף במשיריית חייבין תרע יתהון היך קניא כינשת גיברין דמתרחצין בעגליא טעוות עמיא רעותיה בעמא דימתעסקין ברעותא באוריתא דזקיקא מן סימא בדר עמיא דלאגחא קרבא צבין:

אבן עזרא

יאתיו חשמנים · שנים כחשמונאי · וכוש תריץ ידיו בזהב : ממלכות · המדברות
השם לדוד : לרוכב · בקשור בית כדרך את הבהמה אמר אכשי רוכב בה והטע'
שמי השמים וטעם קדם יש לו סוד כנגר בני הדור ופעל יתן קול עוז : תנו · פירש
מה הוא הקול שהשם אמר תנו עוז להודות בדיבור : על ישראל · שהם סגולתו מכל
הארץ עליהם תראה
גאותו : ועוזו בשחקים
· כי משם יבוא העוז
לישראל : נורא · יהיה
מורא אלהים בארץ
ממקום המקדש ב
כדרך ברוך יי' מציון
והכון כי בית המקד'
בארץ מכוון כנגד בית
המקדש בשמים כמו
וזה שער השמי' והוא
סוד מכוסה ובעבור
שהזכיר תנו עוז לאלהים
בדיבור שיודו שהוא בעל
העוז אמר שהעוז ב
מעשה באמת גם
התעצומות השם יתן
אותם לישראל ויודו
לשם על כן ברוך א
אלהים : למנצח על
שושנים · פיוט תחלתו
כן : הושיעני · כי
באו מים · המשיל
האויבים למים כמו
ממשכי ממים רבים :
טבעתי ביון · רפש
כמו מטיט היון :
ואין מעמד · העין
בקמץ חטף כמו היה
מעמד במרכבה והיה
ראוי להיותו בפתח כי
הוא שם למשה אמר
שהוא שם על משקל
מוקטר מוגש והשתנה
בעבור אות הגרון :
ושבולת · כמו הנהר
וטעם שטפתני כמעט
קט והיא תשטפני כ
כדרך וגשמה לא כ
כותרת בו והעד כי ה
הוא מתפלל אחר כך
אל תשטפני : יגעתי
· נחר · מגזרת וחרה
נחשתה ובאה הבנין
שבור כדרך מקדשי
כי נחל והוא בניין כ
כפעל מפעלי הכפל :
כלו עיני · בעבור
היותו מיחל : רבו ·
מצמיתי · כדרך
מחשבתם וככה וירא
בלק בן צפור מלך מ
מואב וילחם בישראל
והאכשי' רדפו אחריה'
· אלהים אתה · דין
האמתי אתה ידעת :
אם הייתי אויל :
ואשמתי · לאלה
הצוררים בשגגה או
בזדון כאשר יזכיר א
אויבי שקר ולמ"ד
לאולתי כוסף כלמ"ד
הרגו לאבנר : אל ·
יי' צבאות · שהוא אלהי השמים כי הצבות שמה הם · אלהי ישראל · שהם צבאותיו בארץ : כי עליך · בעבורך בעבור שאני עבדך וחרפו כי צוררי : מוזר ·
והטעם השתכיתי עד שלא יכירני אחי כאלו הייתי זר : כי · טעם קנאת ביתך שהיו הצוררים מחרפים הבית שהיה שם הארון והקרוב כי זה המזמור נאמר ברוח
הקדש על זמן הגלות והעד ויבנה ערי יהודה : ואבכה · הפעול נפש כמו ולבכותה : ותהי · כאשר הזכרתי כי זה הכם בצום שעבר או עתיד וככה הוא ואבכה בכיה
היתה לחרפות לי : ישיחו · יספר שילעגו לו בני אדם יושבי שער בעבור עונותיו : ואני · מתפלל אולי אמצא עתרכון : באמת ישעך · שמעך באמת ויש אומרים
כמו בבעל פעור בעבור ואיכנו ככון כעיני : ואת

רשי

יאתיו חשמנים · ואז כשתחריב את עמו ויקום מלך המשיח יביאו לך דורון מתמצרי'
ומכוש ומנחם פתר חשמנים שם מדינה יושבי חשמונה והפותרים פותרין אותו
לשון דורון : שירו לאלהים · שהראה גדלו וגאל את עמו : הן יתן · הן נותן :
נורא אלהים ממקדשיך · ממה שהחרבתו אתה יראוי אם למקדשו לא נשא פנים
קל וחומר לרשעי האומות
ומדרש אגד' תקרי ממקדשיך
אלא ממקודשיך כשהקב"ה עושה
דין בצדיקים מתירא ומתעלה
ומתקלס וכן הוא אומר בקרובי
אקדש ונקדש בכבודי במיתת
שני בני אהרן ורבותינו דרשו
כל המזמור עד ברוך יי' יום יום
על מתן תורה וגמם כרבו' במתן
תורה ואיתך ישכנו בה ואכי אין
לבי מתיישב לאמן לשון ישכנו בה
בלשון כתייסשו בתורה והדר
חמד אלהים לשבתו אין לבי מ
מתיישב לדרשו על הר סיני ם
שהרי לא לשבתו חמדו ולא לשכ'
נו לנצח וכאן כתיב ישכון לנצח
וכן מלכי צבאות פירשו כמו
מלאכי צבאות ואין זה לשון מ
מקרא : על שושנים · על ישרא'
שהם כשושנה בין החוחים ם
שהחוחים מנקבין אות' והתפלל
עליהם : כי באו מים · האומות
: ביון מצולה · בבוץ טיט של
מצולה : שבולת · הוא שטף
חוזק הנהר פי' בלעז נחר · יבש
כמו חרה מני חורב : כלו עיני ·
כל תוחלת ממושכ' קרויה כליון
עינים כמו וכלות אליהם כל היום
מכלות עינים ועיני רשעי' תכלינה
: אויבי שקר · שגואים אותי על
שקר שאין אני רודף אחר שקר
שלהם לתפוש טעותם : אז
אשיב · כשהם נאנפים עלי אני
משחד אותם בממון מה שלא
גזלתי מהם : אל יבושו בי קויך ·
אל תניחני בידם פן יבושו קויך
במה שתאורע בי ויאמרו הלא כך
אירע למי שהיה מקוה להקב"ה :
לאחי · לעשו : קנאת ביתך ·
ראו החבה שהנהגת בנו בעוד
ביתך קיים וכתקנאו בי : ואבכה
בצום נפשי · בתעניתי : ותהי
לחרפות לי · מה שאני בוכה
ומתענה לפניך הם מתלוצצים
עלי מג' ונגינותי בי לשותי
שכר : ואני תפלתי לך יי' · יהי
שת תפלתי עת רצון : ואל

סירו לאלהים ב' ובעניינא וסי' שירו לאלהים זמרו שמו · ממלכות הארץ שירו לאלהים : ועוזו ד' וסים' דרשו
יי' ועזו דתהלות · וחברו דד"ה · ועזו ואפו על כל עזביו דעזרא · ועזו בשחקים : ממקדשיך ב' מ"ל בליש'
וסים' ברוב עוניך בעול רכלתך · נורא אלהים ממקדשיך : ברוך אלהים ב' א' רפ' וא' כפ' אשר לא הסיר

יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים : מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ אֲדֹנָי סֶלָה : לָרֹכֵב בִּשְׁמֵי שְׁמֵי־קֶדֶם הֵן יִתֵּן בְּקוֹלוֹ קוֹל עֹז : תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים : נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים :	ל' ל' ל' · קל' ל' ד' ל' ב' מ"ל ל' · ב' ח' לכו' רף	יֵיתוֹן בְּנוֹי דְחָם אוּסְסְנָא מִמִּצְרַיִם לְאִיתְגַּיְירָא בְּנוֹי דְכוּשׁ יִרְהֲטוּן לְמִיפְרַשׂ יְדֵיהוֹן בִּצְלוֹ קֳדָם אֱלָהָא : מַלְכְּוָות אַרְעָא שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ שַׁבְּחוּ יְיָ לְעָלְמִין : לְיָתִיב עַל כּוּרְסְיֵהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא מִן לְקַדְמִין הוּא בְּמֵימְרֵיהּ יְהַב בְּקָלֵיהּ קַל רוּחַ נְבוּאֲתָא לִנְבִיַּיא : הֲבוּ יְקַר עוּשְׁנָא לֶאֱלָהָא דִּי עַל יִשְׂרָאֵל גֵּיוְתָנוּתֵיהּ וְעוּשְׁנֵיהּ בִּשְׁמַיָּא : דְּחִיל אֱלָהָא מִן בֵּית מַקְדְּשָׁךְ תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל הוּא יְהַב עוּשְׁנָא וְתוּקְפָּא לְעַמֵּיהּ בְּרִיךְ אֱלָהָא :

סט

לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוֹשַׁנִּים לְדָוִד : הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד־נָפֶשׁ : טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה וְאֵין מָעֳמָד בָּאתִי בְמַעֲמַקֵּי־מַיִם וְשִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנִי : יָגַעְתִּי בְקָרְאִי נִחַר גְּרוֹנִי כָּלוּ עֵינַי מְיַחֵל לֵאלֹהָי : רַבּוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי שֹׂנְאַי חִנָּם עָצְמוּ מַצְמִיתַי אֹיְבַי שֶׁקֶר אֲשֶׁר לֹא־גָזַלְתִּי אָז אָשִׁיב : אֱלֹהִים אַתָּה יָדַעְתָּ לְאִוַּלְתִּי וְאַשְׁמוֹתַי מִמְּךָ לֹא־נִכְחָדוּ : אַל־יֵבֹשׁוּ בִי קֹוֶיךָ אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת אַל־יִכָּלְמוּ בִי מְבַקְשֶׁיךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל : כִּי־עָלֶיךָ נָשָׂאתִי חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָנָי : מוּזָר הָיִיתִי לְאֶחָי וְנָכְרִי לִבְנֵי אִמִּי : כִּי־קִנְאַת בֵּיתְךָ אֲכָלָתְנִי וְחֶרְפּוֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ עָלָי : וָאֶבְכֶּה בַצּוֹם נַפְשִׁי וַתְּהִי לַחֲרָפוֹת לִי : וָאֶתְּנָה לְבוּשִׁי שָׂק וָאֱהִי לָהֶם לְמָשָׁל : יָשִׂיחוּ בִי יֹשְׁבֵי שָׁעַר וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר : וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ יְהוָה עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ :	ל' ב' ל' · ל' ל' לט רף ל' ח' כת' כן בהוריית' ובכתו' ב"ח ג ל ומ"ל · ל' ב' לנרלין ל מ"ל וג' מ ל בליש'	לְשַׁבְחָא עַל גַּלְוָות סַנְהֶדְרִין עַל יַד דָּוִד : פְּרוֹק יָתִי אֱלָהָא אֲרוּם מְטוֹ מַשִּׁירְיַית חַיָּיבִין עַד דִּי אֲעִיקִין לִי הֵיךְ מַיָּא דְּמָטוּ עַד נַפְשָׁא : טְמָעִית בְּגָלוּתָא הֵיךְ בְּמַיָּא דִּמְצוּלְתָּא וְלֵית אֲתַר לְמִקּוּם מְטֵית בְּעַמְקֵי תְּקוֹף סִיַּעַת רַשִׁיעַיָּא וּמַלְכָּא רַשִׁיעָא אַגְלֵי יָתִי : אִשְׁתַּלְהֵיית בְּמִקְרֵי אִתְחַרְחַר עִינְקִי כָּלוּ עֵינַי מִן לְאוֹרְכָא לֶאֱלָהִי : סְגִיעַן מִן כַּעֲרַן דְּרֵישִׁי סַנְאַי מַגָּן תְּקִיפוּ מְקַטְּיַנִי בַּעֲלֵי דְבָבִי סַהֲדֵי שִׁקְרָא דְּלָא אַנְסִית עַל סַהֲדוּתְהוֹן הֲכְדֵין אֲשַׁלֵּם : אֱלָהָא אַתְּ יְדַעְתָּא לְטַפְשׁוּתִי וְסוּרְחָנוּתִי מִן קֳדָמָךְ לָא אִתְכַּסִּיאוּ : לָא יִבְהֲתוּן בִּי דְּסַבְּרִי עֲלָךְ וְלָא יִתְכַּסְפוּן בִּי דְּתַבְעִין אוּלְפַּן מִינָךְ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל : אֲרוּם אַמְטוּלְתָּךְ סוֹבָרִית חִיסוּדָא חָפַת כִּיסוּפָא אַפִּין : נוּכְרִי אִיתְחַשִּׁיבִית לְאֶחַי וְהֵיךְ בַּר עַמְמִין לִבְנֵי אִמִּי : אֲרוּם טְנָנָא דְבֵית מַקְדְּשָׁא גְמַרַת יָתִי וְחִסּוּדֵי רַשִׁיעַיָּא דִּמְחַסְּרִין לָךְ בְּמִשְׁתַּפְּהוֹן טַעֲוָתְהוֹן לְאִיקָרָךְ נְפַלוּ עֲלַי : וּבְכֵית בְּצוֹמָא דְנַפְשִׁי וַהֲוַת הִיסוּדְתִּי לְקָלְנָא לִי : וִיהָבִית תְּחוֹת כְּסוּתִי סַקָּא וַהֲוֵית לְהוֹן לְמַתְלָא : יְמַלְּלוּן עֲלַי יָתְבֵי תַרְעָא בֵּית קְרַנְתָּא וְזְמָרֵיהוֹן דְּאָזְלִין לְמִשְׁתֵּי מַרְוָות בְּבֵית קַרְקַסְוָן : וַאֲנָא צְלוֹתִי קֳדָמָךְ יְיָ בְּעִידָן רַעֲוָא אֱלָהָא בִּסְגִיעֵי טוּבָךְ עֲנֵי יָתִי בִּקְשׁוֹט פּוּרְקָנָךְ :

לכני ל' חטול דספי' לככי ותכתי לככי אמי

תפלתי · ותעצמות לעם ברוך אלהים : סט מעמד ב' והמלך היה מעמד במרכבה · טבעתי ביון מצולה ואין
מעמד : אדני יי' ח' כתיב כן באורייתא ובכתובין וסי' ב' ויאמר אברם אדני יי' מה תתן לי · ויאמר אדני יי' במה
אדע כי אירשנה · אדני יי' אתה החלות · ואתפלל אל יי' ואמר אדני יי' אל תשחת · ואני קרבת אלהים לי טוב ·
אל יבשו בי קויך · אבא בגבורות אדני יי' · כי אתה תקותי אדני יי' · וכל נביאים דכוו' אדני יי' כתיב כב"ה יי'
אלהים וסים' נמסר במלכים ב' סימן י"ט : ואבכה ג' וסים' בעוד הילד חי צמתי · ויהי בשמעי את הדברים האלה
ישבתי דנחמיה · ואבכה בצום נפשי :

ואת היא תפלתי שהצילני מטיט זה הוא בוץ. וממעמקי מים כנגד מצולה. אל. ואל תאטר עלי באר פיה. כי יש שם מים חיים ותאטר כמו תסתם ותסגר כמו איש אטר יד ימינו: ענני. כי טוב חסדך. הטעם מטיב או כמה הוא טוב לי: ואל. בעבור היותו במקום נסתר במעמקי מים: קרבה. אמר רבי משה כי קרבה כמו וקרב אותם ומלת גאלה כמו גאולתה ולכה יפרש רבי משה קרבה דרך ציווי פועל יוצא ויתפלל לשם קרבה גאולת נפשי כמו ויקרב אותם שהוא ציווי כמו בלע ה׳ פלג לשונם על כן וקרב כולו פתוח וגאלה שם פתח כמו זכרה פללה על כן הוא גאולתה כך פי׳ לי החכם שיחיה והנכון שהוא כמו זכרה לי וגאלה ציווי על דרך ולמדה את בני ישראל או תחסר מלת אשר וכן הוא קרבה אל נפשי אשר גאלת והטעם מי שגאלה ועל למען אויבי שיעשו לי חמס: אתה ידעת מה שיש בלבם לחרפני כי נגדך כל צררי: חרפה. חרפת אשר יחרפוני הפילו לבי: ואנושה. האלף סימן המדבר ותחסר אלף ואנוש ובא שורש תחת חולש כמו ישפטו הם: לנוד. כמו לנוד לו: ויתנו בברותי. בעבור שהם כאשר הזכיר ואבכה בצום נפשי והטעם רעב וכמו בברותי מגזרת הבריה: יהי. כנגד ויתנו בברותי ראש: ולשלומים. תחת שלומים כלומר ותהי להם הלבנה לאבן: תחשכנה. כאשר לא יראו וימעדו אז יפלו: שפך. קשור באשר לפניו כאשר יפלו שפוך עליהם למעלה זעמך שאם ברחו ישיגם ה חרון אפך כאשר לא ימלטו הם תחרב ש טירתם: כי. אמר רבי משה ולהכאיב חלליך יספרו זה לזה שאכתנו מוכים וחללי׳: תנה. תן זה העון שיספרו ויתהללו עם עונם: ואל יבואו. אמר רבי משה כי טעמו בדרך צדקה שתעשה עמהם ולפי דעתי שפי׳ הכתו׳ הבא אחריו ועם צדיקים ל׳ יכתבו: ימחו. כבר פירשתי בספרי כי ספ׳ החיים הם השמי׳ ושם כל הגזירות העתידות להיותם כתובות ביום הבראם: ואני. תשגבני. כנגד עני: אהללה. וטעם בתודה שאודה השם שגמלני: ותיטב. משור. איש משור ישרת אח׳ כאילו הוא כתוב משור מפר כדרך כבש אלוף כ כבש כאלוף כי השור גדול מהפר ואיך ישמוך שור אל פר כמו קח את פר השור: מקרין מפריס. שבא הפר לברו שנראה קרנו ופרסתו הטעם שאינו קטן מאד: ראו. ואו ויחי לבבכם כמ״ה רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי ויסא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו ואתם דורשי אלהים ראו זה ויחי לבבכם: כי אביונים. כנגד שהזכיר ואני עני וכואב: אסיריו. כמחשבת אויביו שיאסרוהו ואם על בני הגלות יותר נכון: יהללוהו. שוכני שמים והארץ ועוברי ימים או דרך משל כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: כי. ויש אומרים כאשר אהללנו יהללוהו שמים וארץ ואם על הגלות יהללוהו בהושיע ציון והזכיר ערי יהודה שיש להם חלק בירושלם: וזרע. הטעם וירשוה הם ובניהם בימי דוד או בימי המשיח:

למנצח

רשי

ואל תאטר. ואל תסגור עליו: באר. בירה כבירה זו את פיה לבלעני תאטר כמו אטר יד ימינו שאינו משתמש בה: קרבה אל נפשי. קרב אלי: גאלה. גאול אותה: ואנושה. ואאנש ואחלה כמו כי אנושה מכותיה וכמו ויאנש הילד דבת שבע ואם תאמר היאך האלף זו משמשת שורש ומשמשת שימוש המיסב הדבור המדבר כן דרך תיבה שתחילתה אלף כגון ואהב את יעקב אני אהבי אהב הרי הוא כמו ואאהב וכן אסף אסף כמו אאסף: לנוד. שינודו לי אוהבים לנוד לי ולנחמני: בברותי. בסעודתי כמו תבא נא תמר אחותי ותברני מידה: ראש. מרה: ולשלומים. כשיקוו לשלום יהפך שלומים למוקש: כי. את העם הזה אשר אתה הכית רדפו אתה ק קצפת מעט והם עזרו לרעה: ואל מכאוב חלליך יספרו. דבריה׳ לבא במכה נשאיתם בהיותם כאבים. ותיטב. הלולי לי׳: משור פר׳ הוא שור שהקריב אדם הראשון שנברא בקומתו וביום שנקרא שור בו ביום הביאו ש שהשור בן יומו קרוי שור שנאמר שור או כשב או עז כי יולד בן ביום כרמה לפר שהוא בן שלש: מקרין מפריס. קרנותיו קדמו לפרסותיו שהרי בקומתו נבראו כברא וראשו יצא מן הארץ תחילה כדרך כל הנולדים הוציאתן ה הארץ במצאו קרניו קדמו לרגליו

לדוד

וממעמקי אילין מילין לית דכות׳ וממעמקי ל׳ הצילני מטיט ואל אטבעה. ובמקדשי ל׳ זקן בחור ובתולה. וממועצותיה ל׳ ויאכלו כפרי דרכם. וממצוקותיהם ל׳ ויצעקו אל ה׳ בצר להם. ובמנה ל׳ הוי כי גדול היום ההוא. ומבעון ל׳ קדשו יתן קלו שאג ישאג. ובמזרח ל׳ ויראו ממערב את שם ה׳. וממערבה ל׳ למען

הַצִּילֵנִי מִטִּיט וְאַל־אֶטְבָּעָה אִנָּצְלָה מִשֹּׂנְאַי וּמִמַּעֲמַקֵּי־מָיִם׃ אַל־תִּשְׁטְפֵנִי שִׁבֹּלֶת מַיִם וְאַל־תִּבְלָעֵנִי מְצוּלָה וְאַל־תֶּאְטַר־עָלַי בְּאֵר פִּיהָ׃ עֲנֵנִי יְהוָה כִּי־טוֹב חַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ פְּנֵה אֵלָי׃ וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵעַבְדֶּךָ כִּי־צַר־לִי מַהֵר עֲנֵנִי׃ קָרְבָה אֶל־נַפְשִׁי גְאָלָהּ לְמַעַן אֹיְבַי פְּדֵנִי׃ אַתָּה יָדַעְתָּ חֶרְפָּתִי וּבָשְׁתִּי וּכְלִמָּתִי נֶגְדְּךָ כָּל־צוֹרְרָי׃ חֶרְפָּה שָׁבְרָה לִבִּי וָאָנוּשָׁה וָאֲקַוֶּה לָנוּד וָאַיִן וְלַמְנַחֲמִים וְלֹא מָצָאתִי׃ וַיִּתְּנוּ בְּבָרוּתִי רֹאשׁ וְלִצְמָאִי יַשְׁקוּנִי חֹמֶץ׃ יְהִי־שֻׁלְחָנָם לִפְנֵיהֶם לְפָח וְלִשְׁלוֹמִים לְמוֹקֵשׁ׃ תֶּחְשַׁכְנָה עֵינֵיהֶם מֵרְאוֹת וּמָתְנֵיהֶם תָּמִיד הַמְעַד׃ שְׁפָךְ־עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם׃ תְּהִי־טִירָתָם נְשַׁמָּה בְּאָהֳלֵיהֶם אַל־יְהִי יֹשֵׁב׃ כִּי־אַתָּה אֲשֶׁר־הִכִּיתָ רָדָפוּ וְאֶל־מַכְאוֹב חֲלָלֶיךָ יְסַפֵּרוּ׃ תְּנָה־עָוֺן עַל־עֲוֺנָם וְאַל־יָבֹאוּ בְּצִדְקָתֶךָ׃ יִמָּחוּ מִסֵּפֶר חַיִּים וְעִם צַדִּיקִים אַל־יִכָּתֵבוּ׃ וַאֲנִי עָנִי וְכוֹאֵב יְשׁוּעָתְךָ אֱלֹהִים תְּשַׂגְּבֵנִי׃ אֲהַלְלָה שֵׁם־אֱלֹהִים בְּשִׁיר וַאֲגַדְּלֶנּוּ בְתוֹדָה׃ וְתִיטַב לַיהוָה מִשּׁוֹר פָּר מַקְרִן מַפְרִיס׃ רָאוּ עֲנָוִים יִשְׂמָחוּ דֹּרְשֵׁי אֱלֹהִים וִיחִי לְבַבְכֶם׃ כִּי־שֹׁמֵעַ אֶל־אֶבְיוֹנִים יְהוָה וְאֶת־אֲסִירָיו לֹא בָזָה׃ יְהַלְלוּהוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ יַמִּים וְכָל־רֹמֵשׂ בָּם׃ כִּי אֱלֹהִים יוֹשִׁיעַ צִיּוֹן וְיִבְנֶה עָרֵי יְהוּדָה וְיָשְׁבוּ שָׁם וִירֵשׁוּהָ׃ וְזֶרַע עֲבָדָיו יִנְחָלוּהָ וְאֹהֲבֵי שְׁמוֹ יִשְׁכְּנוּ־בָהּ׃

פצא יתי מן גלותא דמתיל לטינא ולא אטמוע אתפצי מן סנאי ודרמין לעומקי מוי׃ לא יגלי יתי מלכו תקיף ולא יסלעם למחפי עלי מצולתא חסין ולא תיתפתח עלי גהנם פומה׃ עני יתי יי ארום טב חסדך היך כסגיעות רחמך תסתכל לותי׃ ואל תסלק שכינתך מעבדך ארום עיקלי ס סרהיב עני יתי׃ קרב לות נפשי פרוקיתה מטול דלא איתרברבו עלי בעלי דבבי פרוק יתי׃ את ידעת קלני ובהתי וכיסופי לקבלך קיימין כל מעיקי׃ קלנא תברת לבי והא היא מוצא ואמתנית למרי חכפידיא וליתיהון ולמרי תנחומין ולא אשכחית׃ ויהבו בסעודתי מרירת רישי חורמני ולצחותי אשקיין יתי חלא׃ יהי פתוריהון דסדרו קדמוי באכלי קדמיהון לקולא ונכסתהון ל לתקלא׃ איתחשכן עיניהון מן למחמי וחרציהון תדירא תזעזע׃ שדי עילויהון רוגזך ותקוף רוגזך ידביקינון׃ תהי משכנתהון צדיא במשכניהון לא יהי יתיב׃ ארום די אנת מחיתא רדפו ומן דכאיב על קטולך ישתעיין׃ הב עויית על עוייתהון ולא ידכון למיעל בכנשת צדיקייך׃ יתמחון מספר דכרין חייא ועם צדיקיא לא יתכתבון׃ ואנא עניא וכאיבא פורקנך אלהא תשזבינני׃ אשבח שום אלהי בשירא וארבניה ב בתודתא׃ ותושפר צלותי קדם יי מן תור פטים ובחיר דקריב אדם קדמאי דקריסו קרנוי לטלפוהי׃ חמון עינותנותיא ויחדון תבעי אולפן מן קדם אלהא ויחי לבכון׃ ארום מקבל צלותהון דחשיכי יי ולאסירוי לא בסר׃ וישבחוניה מלאכי שמיא ויתבי ארעא ימיא וכל דרחשין בהון׃ ארום אלהא יפרוק ציון וישכלל קירוין דיהודה ויתובון תמן וירתונה׃ ובני עבדוי יחסנון יתה ורחמי שמיה ישרון בגוה׃

ידעו ממזרח שמש. וממצרים כי נער ישראל ואהבהו. ומשפט ל׳ מעצר וממשפט: יכתבו ד׳ וסימ׳ וסורי בארץ יכתבו. ועם צדיקים אל יכתבו. ובכתב בית ישראל אל יכתבו. ועל ספרך כולם יכתבו: ויחי ג׳ וסי׳ ויחי עוד לנצח לא יראה השחת. ראו ענוים וישמחו. ויחי ויתן לו מזהב שבא: וירשוה ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ סה: ואהביד וסימ׳ נמסר בהושע ריש סימן ג׳:

למנצח לדוד להזכיר. כטעם פיוט תזלתו וכן. אלהים. חושה בעבור אחר בתחלה כאילו כתוב אלהים חושה להצילני כדרך כר אלהים כמות אדם ורבים ככה: יבושו. כאשר תעזרני מיד יבושו: יסוגו אחור. בנין כפעל כמו יסוגו יחדיו מגזרת סיג ירצה סיגים: יבושו על עקב. כמו בעקבי הצאן ויש אומרים בעבור עונם וסכר שמביטים אותי כמו במרמס עקב רב כמו תגמול. וחלף ישימו כאשר יבושו הם אז ישישו מבקשיך וירימו קול: ואני. כמשמעו עני ואביון או כעני ואביון או כמחשבת האויבים ולי כמו אמרו לי אחי הוא: אל תאחר. עזרי פועל יוצא או פועל עומד אל תאחר כמו מדוע אחרו להיותך עזרי: בך יי׳ חסיתי. הנכון בעיני כי זה המזמור דוד חברו כמו המזמור ברכי נפשי את יי׳ אלהי גדלת מאד כי הוא רבך: בך. אתה השם עוזר לנכח על כן לא אבוש לעולם: בצדקתך. הטעם שתדין בצדק כי אויבי יעשו לי עול: היה לי. כמו מעון להסתר בו על כן אחריו לבא תמיד כי כל מעון הוא למעלה וטעם צוית שהבטיחו שמואל או על דרך הוא צוה ויעמד כמו דבור השם שהטעם על הגזרו׳ על ידי המלאכים: אלהי. התברר עצ׳ בצדקתך: וחומץ. כמו אשרו חמוץ: כי. אין לו תקוה זולתך וככה א אותך קויתי מיו׳ היותי על האדמה וזה הוא מבטחי מנעורי: עליך. גוזי. כמו ויגז שלוים על כן תהלתך בך ת תמיד: כמופת. הטע׳ בעבו׳ שנסמכתי עליך ואתה שמכתני הייתי כמופת לרבי׳ שלא היו מאמינים בך כדרך והיה יחזקאל לכם ל למופת׳ ימלא. כנגד בך תהלתך ככה עד שימלא פי והטעם כל ימי: אל׳ הטעם כאשר עזרתני מנעורי עזרני עת זקנתי: כי. לי. בעבורי כמו פן יאמרו אויבי לי: ושומרי נפשי. שהייתי מחשב שהם עוזרי נועצו יחדיו עם אויבי: לאמר. זה אומרים ואומרים אלה לאלה: אלהים אל תרחק. אם רחק יום ישועתי יחשבו כי ר רחקת ממני: יבושו. שוטני נפשי. הם שהיו אוהבין שוטני נפשו: ומבקשי רעתי. הם אויבי: ואני. הטע׳ אם רחק יום ישועתי אני תמיד אייחל ואוסיף להללך: פי. צדקתך. שעשית לאחרים ועמי בימים הראשונים ו והתשועות שעשית: כי לא ידעתי. כדרך כי עם קשה עורף הוא אף על פי שלא ארע מספריהם ואולם ספורות תחת שורק על משקל גבורו׳: אבוא. לספר גבורותיך ובעבור כי משפטי רבים מהגבורים להשתרר על כן אזכיר צדקתך לבדך: אלהים. כמה היה משפטי להללך כי אתה למדתני כמו רגילות כמו פרא למוד מדבר וגם עזרני להלך כמנהגי:

ע׳ למנצח כ׳ כטעם וסימ׳ למנצח דקוה קויתי. למנצח להזכיר: בשתם ד׳ וסי׳ הנני עשה את כל מעניך דסוף צפניה. ישמו על עקב בשתם. ויעטו כמעיל בשתם׳ ישובו על עקב בשתם: ויאמרו ט׳ רפי׳ וסימ׳ בישעית סימ׳ יד: תאחר ג׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימ׳ ט׳: ע״א מעון ד׳ וסימ׳ והבאת צר מעון׳ לכה הבעטו. היה לי לצור

ע לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד לְהַזְכִּיר: אֱלֹהִים לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה: יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי: יָשׁוּבוּ עַל עֵקֶב בָּשְׁתָּם הָאֹמְרִים הֶאָח הֶאָח: יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ בְּךָ כָּל מְבַקְשֶׁיךָ וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל אֱלֹהִים אֹהֲבֵי יְשׁוּעָתֶךָ: וַאֲנִי עָנִי וְאֶבְיוֹן אֱלֹהִים חוּשָׁה לִּי עֶזְרִי וּמְפַלְטִי אַתָּה יְהוָה אַל תְּאַחַר:

ע א בְּךָ יְהוָה חָסִיתִי אַל אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם: בְּצִדְקָתְךָ תַּצִּילֵנִי וּתְפַלְּטֵנִי הַטֵּה אֵלַי אָזְנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנִי: הֱיֵה לִי לְצוּר מָעוֹן לָבוֹא תָּמִיד צִוִּיתָ לְהוֹשִׁיעֵנִי כִּי סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה: אֱלֹהַי פַּלְּטֵנִי מִיַּד רָשָׁע מִכַּף מְעַוֵּל וְחוֹמֵץ: כִּי אַתָּה תִקְוָתִי אֲדֹנָי יְהוָה מִבְטַחִי מִנְּעוּרָי: עָלֶיךָ נִסְמַכְתִּי מִבֶּטֶן מִמְּעֵי אִמִּי אַתָּה גוֹזִי בְּךָ תְהִלָּתִי תָמִיד: כְּמוֹפֵת הָיִיתִי לְרַבִּים וְאַתָּה מַחֲסִי עֹז: יִמָּלֵא פִי תְּהִלָּתֶךָ כָּל הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַל תַּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחִי אַל תַּעַזְבֵנִי: כִּי אָמְרוּ אוֹיְבַי לִי וְשֹׁמְרֵי נַפְשִׁי נוֹעֲצוּ יַחְדָּו: לֵאמֹר אֱלֹהִים עֲזָבוֹ רִדְפוּ וְתִפְשׂוּהוּ כִּי אֵין מַצִּיל: אֱלֹהִים אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי אֱלֹהַי לְעֶזְרָתִי חִישָׁה: יֵבֹשׁוּ יִכְלוּ שֹׂטְנֵי נַפְשִׁי יַעֲטוּ חֶרְפָּה וּכְלִמָּה מְבַקְשֵׁי רָעָתִי: וַאֲנִי תָּמִיד אֲיַחֵל וְהוֹסַפְתִּי עַל כָּל תְּהִלָּתֶךָ: פִּי יְסַפֵּר צִדְקָתֶךָ כָּל הַיּוֹם תְּשׁוּעָתֶךָ כִּי לֹא יָדַעְתִּי סְפֹרוֹת: אָבוֹא בִּגְבֻרוֹת אֲדֹנָי יְהוָה אַזְכִּיר צִדְקָתְךָ לְבַדֶּךָ: אֱלֹהִים לִמַּדְתַּנִי מִנְּעוּרָי וְעַד הֵנָּה אַגִּיד נִפְלְאוֹתֶיךָ:

לשבחא על יד דויד למדכר על צרוך לבונתא: אלהא לפצארה יתנא יי לסעידנא זריז: יבהתון ויחסרון תבעי נפשי יזורון לאחור ויכספון דצביין בישתי: יתובון לאחורא מטול די כמנו עלי ויתפרעון היך בהיתהון דאמרין עלי הדינא חדינא: יחדון וידוצון במימרך כל תבעי אולפן מינך וימרון תדירא יסגי יקריה דיי רחמי פורקנך: ואנא עניא וחשוכא אלהא זריז די סעדי ושיזבותי את הוא יי לא תחר:

במימרך יי רחיצית לא אבהת לעלם: בצדקתך פצי יתי ושזבינני אצלי לותי אודנך ופרוק יתי: הוי לי לטינר תקיף עשין למיעל תדירא פקדתא למפרק יתי ארי תוקפי וכרך חוכנא את: אלהא שזיב יתי מן יד רשיעא מן ידא דמרי עילא וקטיף: ארום את הוא סוברי יי אלהי רוחצני מן טליותי: עליך כמכית מן כריסא מן מעין דאמי אנת מפקי במימרך תושבחתי תדירא: היך תמהא הויתי לסגיעין ואנת רוחצני ועושנא דילי: יתמלי פומי תושבחתך כל יומא שיבהורך: לא תטלוק יתי לעידן סיבו כד יפסוק חילי לא תשבקינני: ארום אמרו בעלי דבבי עלי ביש ונטרי נפשי יתמליכו כחדא: למימר אלהא שבקיה רדופו ואחידו יתיה ארום לית דפצי: אלהא לא תרחיק מיני אלהי לסעדי זריז: יבהתון ישתיצון סוטני נפשי יתעטפון קלנא וכיסופא תבעי בישותי: ואנא תדירא אוריך ואוסיף על כל תושבחתך: פומי ישתעי צידקותך כל יומא פורקנך ארום לא ידעית מניינהון:

איעול בגבורתא דיי אלהים אדכר צדקותך בלחודך: אלהי אליפתני בניסיא מן טליותי ועד העידנא אשני פרישתך:

מעון׳ י״מעון אתה׳ וכל שום קרתא דכוו׳: אדני יי׳ ח׳ כתיב כן באוריתא וכתובים וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סי׳ ס״ט: ככלות ג׳ דרגין חד כ׳ וחד ב׳ וסימ׳ ככלות אל תשליכני לעת זקנה דתהלות. ככלות ונהמת באחריתך דמשלי. ככרים אורידם ככרים לטבוח. בכרים ערב וכל נשיאי קדר. ככככים והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע. בככבים נלאית כרב עצתיך. ואינון מן א״ב חד כ׳ וחד ב׳ וסי׳ נמסר במס׳ רבתא בערך כ׳: והוספתי ד׳ ב׳ מלרע חד חס׳ וסימ׳ והוספתי על ימיך. על כל תהלתך. וב׳ כלעיל וסימ׳ וגדלתי והוספתי. הגדלתי והוספתי חכמה. ימים חס׳:

רשי

לדוד להזכיר. לשון תפילה הוא כמו ואכתנו בשם יי׳ אלהינו נזכיר וכן בדברי הימי׳ להזכיר ולהודות ליי׳ ובמדרש תילי׳ ראיתי משל למלך שכעס על צאנו וסתר את הדיר והוציא את הצאן ואת הרוע׳ אחר זמן החזי׳ את הצאן ובנה את הדיר ולא הזכיר את ה הרועה אמר הרועה הרי הצאן מוחזר והדיר בנוי ואני איני פ נזכר כך למעלה מן הענין פ כאמר כי אלהים יושיע ציון וגו׳ ואוהבי שמו ישכנו בה הרי הדיר בנויה והצאן כנוס והרועה לא נזכר לכך נאמר לדוד להזכיר אלהים להצילני: ישובו על עקב בשתם. מדה במדה כמו שעשו לי: על עקב. באותו מעגל עצמו אכבישטר״אכם בלע״ז: האומרי׳ עלי: האח. לשון חדוה בראותו באויבו כרצונו: חושה לי. למזור: לבא תמיד. באותו מעון להנצל בתוכו מן הרודף: צוית להושיעני. פעמים רבות הושעתני על ידי שלוחיך: וחומץ. כמו חומס וכן אשרו חמוץ גנזלי: אתה גוזי. אתה מוציאי ומעבירי כמו ויגז שלוים כי גז חיש ונעופה: כמופת הייתי לרבים. רבים ראו צרותי ודאגו פן יקראם ד דוגמ׳ צרותי פן אהיה להם לאות כאשר הוקרה לזה כן יקרה לנו כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת: לעת זקנה. אם זקנתי בחטאים כלות׳ שחטאתי הרבה: כי אמרו אויבי לי. אמרו אויבי עלי ונועצו יחדיו לאמר א אלהים עזבו אין אנו נענשין עליו שכבר נכשל בעבור׳: ואני תמיד אייחל. לישועתך וכשתושיעני אוסיף על תהלתך: לא ידעתי ספורות. של צדקות והתשועות שעשית עמי: אבא. להודות ולהלל בגבורותיך: ועד הנה. עד היום במה שעבר עלי: לכל

רשי

לכל יבא גבורתך. לכל אשר יבא אלו אגיד גבורתך: וצדקתך אלהים. אשר היא עד מרום שכל התקרובות מחוברים על אגיד זרועך לדור. תרננה שפתי. עם זמר קול הכנור כם זמורה לך בכנור: לשלמה. על שלמה בנו התפלל תפלה זו שפטה ברוח הקודש שהוא עתיד לשאול מלת הבא לב להבין לשמוע משפט: משפטיך. חכמת דיניך שבתורה: וצדקתך. לצדק את הדין מלך ובן מלך שניהם במלכות אמורים. ד"א משפטיך למלך תן היסורין יהו כלים כי והצדקה עשה לבני שיהי שלום בימיו: ישאו הרים. בימיו שלום לעם ומהו השלום שההרים נושאין כשהן עושין פירו אין שום הבריות ברה וקורא איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה: ובגבעות בצדקה. וגבעות ישאו להם שלום על ידי הצדקה שיעשו: ייראוך עם שמש. מתנו ילמדו ישראל ליראה אותך כל ימי השמש והירח לדור דורים: ולפני ירח. בעוד הירח קיים והם לפניו והרבה יש בלשון משנה בפני הבית ושלא בפני הבית: ירד כמטר על גז. ירד דברו בתוך עמך ולבם כמטר היורד על ירק הגזות שהוא צריך לגשמים לאחר גזיזותו כענין שכתוב והנה לקש אחר גזי המלך: זרזיף ארץ. לשון טיפים הוא בלשון ארמי בתמסכת יומא הוו מנתו זרזיפי דמיא: יפרח בימיו צדיק ישראל: ורב שלום. יפרח בימיו והיה שלום זה ארוך עד לאין שלום וכל תפילה זו כתקיימה חוץ מדבר זה לפי שסלמה חטא לפיכך לא נמשכה מלכותו שמלכות נמסר לדוד על תנאי אם ישמרו בניך את דרכי ישראל פרהם בימיו שנאמר יהודה וישראל רבים כחול וגו' ורוב שלום היה שנאמר וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו כל ימי שלמה: וירד מים עד ים. כל ארץ ישראל מים סוף ועד ים פלשתים: ומנהר עד אפסי ארץ. כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו': ציים. כתות של מדים כדמתרגם וציים מיד כתים וסיען יסתרחן מרומאי: מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו: כי אלו תרשיש למלך כיס עם אלו חירם אחת לשלש שני תבוא אלו תרשיש וגו': מלכי שבא. מלכת שבא: אשכר. דורון: כל גוים יעבדוהו. וכל הארץ מבקשים את פני שלמה והמה מביאים איש מנחתו: מתוך ומחמס. ממכות ומגזל. מ"ג מתוך לשון תוך תוכך בעלי מזמה חורשים און כמו איש תככים: יגאל נפשם. על ידי משפט וצדקה שיעשה בהם: ויחי

תהלים

[Side notes: כ"דף כתיב · ב · ל · הראיתני ק׳ · ת׳ · כ׳ · ל׳ כי · ל׳ · ל׳ · ל׳ ח׳ · ב׳ · ל׳ טורפין · ל · ב׳ כלים · ב׳ · ו״ו ב׳ מל׳ · ב׳ · מיתרין · ב׳ ורחיית · ל׳ · ל׳ · ב׳ מיעקב · ג׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ ב׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ויד הם׳ וחד חל]

תרגום	מקרא
וּלְחוֹד עַד זִקְנְתָא וְסֵיבוּתָא אֱלָהָא לָא תִשְׁבְּקִנַּנִי עַד דְּאַחְוֵי תְּקוֹף אֶדְרָעָךְ לְדָר דָּרֵי לְכָל דִּי יֵיתֵי כְּחַ גְּבוּרְתָךְ׃	וְגַם עַד־זִקְנָה וְשֵׂיבָה אֱלֹהִים אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר לְכָל־יָבוֹא גְּבוּרָתֶךָ׃
וְצִדְקָתָךְ אֱלָהָא עַד שְׁמֵי מְרוֹמָא דִּי עֲבַדְתָּא רַבְרְבַן אֱלָהָא מַן כְּוָותָךְ׃	וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ׃
דִּי אַחְמִיתַנִי עָקָן סַגִּיעָן וּבִישָׁן תְּתוּב תְּחַיֵּינָנָא וּמִתְּהוֹמַיָּא אַרְעִיתָא תְּתוּב תִּסַּק יָתָנָא׃	אֲשֶׁר הראיתנו [הִרְאִיתַנִי] צָרוֹת רַבּוֹת וְרָעוֹת תָּשׁוּב תחיינו [תְּחַיֵּינִי] וּמִתְּהֹמוֹת הָאָרֶץ תָּשׁוּב תַּעֲלֵנִי׃
תַּסְגֵּי רְבוּתִי וְתַחֲזוֹר תְּנַחֲמִנַּנִי׃	תֶּרֶב גְּדֻלָּתִי וְתִסֹּב תְּנַחֲמֵנִי׃
לְחוֹד אֲנָא אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּזֵינֵי זְמַר וְנִבְלָא אַחְוֵי קוּשְׁטָךְ אֱלָהִי אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ בְּכִנָּרָא קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃	גַּם־אֲנִי אוֹדְךָ בִכְלִי־נֶבֶל אֲמִתְּךָ אֱלֹהָי אֲזַמְּרָה לְךָ בְכִנּוֹר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃
תִּיבוּעַן סִפְוָותִי אֲרוּם אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ וְנַפְשִׁי דִּי פְרַקְתָּא׃	תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי כִּי אֲזַמְּרָה־לָּךְ וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ׃
לְחוֹד לִישָׁנִי כָּל יוֹמָא תְּרַנֵּן צִדְקָתָךְ אֲרוּם בַּהֲתוּ אֲרוּם אִתְחַסָּרוּ תָּבְעֵי בִּישׁוּתִי׃	גַּם־לְשׁוֹנִי כָּל־הַיּוֹם תֶּהְגֶּה צִדְקָתֶךָ כִּי־בֹשׁוּ כִי־חָפְרוּ מְבַקְשֵׁי רָעָתִי׃

ע ב

תרגום	מקרא
עַל יְדוֹי דִּשְׁלֹמֹה אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה אֱלָהָא הִלְכוֹת דִּינָךְ לְמַלְכָּא מְשִׁיחָא הַב וְצִדְקָתָךְ לְבַרֵיהּ דְּדָוִד מַלְכָּא׃	לִשְׁלֹמֹה אֱלֹהִים מִשְׁפָּטֶיךָ לְמֶלֶךְ תֵּן וְצִדְקָתְךָ לְבֶן־מֶלֶךְ׃
יְדִין עַמָּךְ בְּצִדְקָתָא וְעַנְיָיךְ בְּהִלְכַת דִּינָא׃	יָדִין עַמְּךָ בְצֶדֶק וַעֲנִיֶּיךָ בְמִשְׁפָּט׃
יִטְלוּן יָתְבֵי טוּרַיָּא שְׁלָמָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְגַלְמָתָא בִּזְכוּתָא׃	יִשְׂאוּ הָרִים שָׁלוֹם לָעָם וּגְבָעוֹת בִּצְדָקָה׃
יְדִין עַנְיֵי עַמָּא יִפְרוֹק לִבְנֵי חֲשִׁיכַיָּא וְיִשּׁוּף גַּבְרָא טְלוּמָא׃	יִשְׁפֹּט עֲנִיֵּי־עָם יוֹשִׁיעַ לִבְנֵי אֶבְיוֹן וִידַכֵּא עוֹשֵׁק׃
יִדְחֲלוּן מִינָךְ עִם סִיכַּךְ שִׁמְשָׁא וְצַלּוֹן קֳדָמָךְ קֳדָם מִנְהַר סִיהֲרָא דָּרֵי דָרַיָּא׃	יִירָאוּךָ עִם־שָׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים׃
יֵיחוֹת הֵיךְ סִטְרָא דְּרַעֲוָא עַל עִסְבָּא דְגִזֵּי מִן גּוֹבַאי הֵיךְ רְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְּנַטְפִין עַל עִסְבָּא דְאַרְעָא׃	יֵרֵד כְּמָטָר עַל־גֵּז כִּרְבִיבִים זַרְזִיף אָרֶץ׃
יִסְגּוֹן בְּיוֹמוֹהִי צַדִּיקַיָּא וְסַגִּיעֵי שְׁלָם עַד דִּי יִתְּשׁוּן פַּלְחֵי סִהֲרָא׃	יִפְרַח־בְּיָמָיו צַדִּיק וְרֹב שָׁלוֹם עַד־בְּלִי יָרֵחַ׃
וְיִשְׁלוֹט מִן סְטַר יַמָּא רַבָּא לִסְטַר יַמָּא רַבָּא וּמִן פְּרָת עַד סַיְפֵי אַרְעָא׃	וְיֵרְדְּ מִיָּם עַד־יָם וּמִנָּהָר עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ׃
קֳדָמוֹי יִגְחֲנוּן אִיפַּרְכַיָּא וּבַעֲלֵי דְבָבוֹי עַפְרָא יְלַחֲכוּן׃	לְפָנָיו יִכְרְעוּ צִיִּים וְאֹיְבָיו עָפָר יְלַחֵכוּ׃
מַלְכַיָּא דְטַרְסוֹס וְנִיסֵי יַמָּא דּוֹרוֹנִין יַקְרוּבוּן תָּא יְתִיבוּן מַלְכַיָּא דִשְׁבָא וּסְבָא דּוֹרוֹן יְקָרְבוּן׃	מַלְכֵי תַרְשִׁישׁ וְאִיִּים מִנְחָה יָשִׁיבוּ מַלְכֵי שְׁבָא וּסְבָא אֶשְׁכָּר יַקְרִיבוּ׃
וְיִסְגְּדוּן לֵיהּ כָּל מַלְכַיָּא כָּל עַמְמַיָּא יִשְׁתַּעְבְּדוּן לֵיהּ׃	וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָל־מְלָכִים כָּל־גּוֹיִם יַעַבְדוּהוּ׃
אֲרוּם יְפַצֵּי חֲשִׁיכָא דִּבְעֵי מִטּוּ וְעַנְיָא וְלֵית סָעִיד לֵיהּ׃	כִּי־יַצִּיל אֶבְיוֹן מְשַׁוֵּעַ וְעָנִי וְאֵין־עֹזֵר לוֹ׃
יְחוּס עַל מִסְכֵּנָא וַחֲשִׁיכָא וְנַפְשָׁת חֲשִׁיכַיָּא יִפְרוֹק׃	יָחֹס עַל־דַּל וְאֶבְיוֹן וְנַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים יוֹשִׁיעַ׃
מֵאוֹנְסָא וּמֵחַטּוּפִין יִפְרוֹק נַפְשְׁהוֹן וִיהֵי יַקִּיר אַדְמֵיהוֹן קֳדָמוֹי׃	מִתּוֹךְ וּמֵחָמָס יִגְאַל נַפְשָׁם וְיֵיקַר דָּמָם בְּעֵינָיו׃

הראיתנו תחיינו תעלנו תלתיהון קרי נ"נ ואינון מן מלין דכתבי' בסוף תיבות וקריין וי' ונכתב בכ"ס רבתי במערכת א. תו' פדית ג' בטעמים אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ונפשי אשר פדית בידך אפקיד רוחי פדיתה ל' כתיב כן: ע"ב ועניך ג' בליש' וסימ' לא יחדל אביון. ידין עמך בצדק ועניך

ענייך אל תשכח: ייראוך ג' וסימ' בישעיה סימ' בה: יפרח ד' ב' פתחין וב' קמצין וסימ' כשוח יפרח השכחי. יפתח כשושנה ויך שרשיו. יפרח בימיו צדיק. צדיק כתמר יפרח: וירד ב' וסימ' וירד מיעקב והאביד שריד. וירד מים עד ים:

אבן עזרא

זרועך. תוקף זרועך: לדור. הבא: לכל יבא. לכל אשר יבא והטעם שיולד כמו דור הולך ודור בא: וצדקתך. גבוהה מצדקת כל צדיק כדרך ומרומם על כל ברכה ותפלה ויפת אמר שלא תוכל לספרה כי גבוהה עד מרום והגדולות שעשית לאות כי אין אלהים כמוך: אשר לספר הגדולות שעשה ודימה הצרות כאלו הוא בתהומות הארץ: תרב. מבנין הכבד על דרך ויפן זכב ד זכב ואל"ף גדולתי כנגד אשר עשית גדולות וטעם תנחמני בעבור הצרות שעברו עליו: גם. אמתך. זה הוא אמתך שהוא חייב להודות. תרננה. הדגש לחסרון נון סלמית כי המלה מפעלי הכפל והטעם כאשר אזמר לך בכנו' גם שפתי תרננה גם נפשי תרנן והזכיר פדית עם הנפש כי הוא מושל בגוף: גם. עתה אזמר בכנור רק תמיד לשוני תהגה. וצדקתך בלא כינור על כן מלתגם והזכיר כי בושו או חפרו לחרפן כי אין לי פחד: לשלמה. למלך תן. כנואת דוד או אחד מהמשוררים על שלמה או על משיח והוא אות למ"ד כמו בכבוד כמו ולולי אשר כי תומיך ואוריך לבכח חסם והחל אלהים בבעבר משפטיך והטעם שהמשפט כתן לו רסוק לעמות משפטי אלהים וככה וצדקתך שיהיה שופט צדק וככה פירו' ידין וטעם ועניך שהעניים גם הם העשירים יתגברו עליה': ישאו. הטעם כי בהיות המלך שופט צדיק יבא שלום בארץ וטע' הרים שאין שם ישוב והטעם בצדק בעבור הצדקה ישאו הרים ובגבעות שלום כדרך כבעל פ טעור ויש אומרים כי בצדקה כמו שלום: ישפוט. כדרך משפטי אלהים יעשה להם משפט ועושק הוא הלוקח הון חבירו במרמה ופיתוי ובסתר ושלוה ברוב חכמתו יזכיר העושק: ייראוך. כאשר ידכא העושק ייראוך כל העושקים וטעם עם שמש כל הימים שתעמוד השמש וככה ולפני ירח כדרך ידבקום לפני עם: ירד. מלרמוז אל

בית המשפט או ירד משפט שהזכיר ישפוט עניי כדרך ימרוף כמטר ומלת גז מפעלי הכפל מגזרת לגזז גזי המלך: זרזיף. מלה מארבע אותיות אין רע לה וטעמה רווי או סובב: יפרח. המטר יפריח על כן הזכיר יפרח והטעם שירבו הצדיקים ויפרח רוב שלום ורוב שלום יהיה בימיו עד שלא יהיה ירח והטעם תמיד: וירד. אם על שלמה מים סוף עד ים פלשתים ומנהר זה פרת ואפסי ארץ זה מדבר והנה הזכיר אורך ארץ ישראל ורחבה ואם על המשיח מים הדרומי המקרא הים הדרום אל ים כפון שהוא ים אוקיינוס ומנהר נהר יובל שעדן שהוא בתחלת מזרח עד אפסי ארץ שהוא בסוף מערב: לפניו. ציים. הסוכבים בארץ ציה והכון בעיני בעלי הספינות כאשר כתוב אחרי צי תרשיש ואיים שהוא כמו איי הים ודבי משה אמר כי אוים המוסבים עם איה במדבר ואוכבו כנון ומלת ישיבו מיתנו זה תמיד כמו והשיב למלך ישראל ויש אומרים כתשובת כל מנה יתנו מס: אשכר. כמו מנחה: וישתחוו. פרט להזכיר מלכי תרשיש ושבא ואחר כן כלל ושתחוו לו כל מלכים כל גוים שהם תחת ידיהם: כי. הטעם כי הוא ידין המלכים גם העמים והמלך העני כנגד אחר יגיל לו: יחוס. על הדל ואביון מהעמים: מתוך. הוא העושק בסתר ותחמס בגלוי מגזרת כתוכן מעשיך והעם שהם אביונים: וייקר דמים. כדרך דמים לו והטעם יקרים הם בעיניו לא ירצה שיהרגו על כן אמר ויחי

ויחי · כל אחד מהם ולא די שיחייהו עד יעמירהו וזה טעם ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו כל עני : יהי · העני כפיסת בר כמו פס ידא כף זורעת בר בארץ או בראש הרים וירעש זה הפרי שהוא הבר והטעם שיהיה גדול שירעש כעצי לבנון : ויציצו מעיר · כמו בעיר הפך והנותר בבסר ובאחס ויש אומרים כי בר כמו כבור ידי ואין טעם לו : יהי שמו · שם שלמה או המשיח : ינון · בניין כפעל כמו יכון מגזרת נין ינוב וירבה : ברוך · אז יאמרו כל הגוים ברוך השם אלהי ישר' וטעם עושה נפלאות לבדו שעשה תמיד ב בעבור ישראל : וברוך · טעם שם כבודו הוא השם הנכבד שהוא שם העצם כי אין לשם שם בכל הלשונות שהוא שם העצם רק תואר כמו יי' גם אלהים ושדי ועל כן כתוב זה שמי לעלם כי הוא שם אחד לבדו ובכה ושמו אחד וטעם וימלא כבודו תהלתו : אמן · מגזרת אמונה : כלו · יש אומרים אז ימלאו ת תפלות בן ישי וי"א כי כלו כמו כללו יפייך והיכנו נכון ור' יהודה הלוי אמ' בעבור שהוא סוף ספר כתב כן הכופר הראשון כאשר כתוב אנחנו ברוך נותן ליעף כח : מזמור לאסף · אך טוב · כל בני אדם שאינם משכילי' מעשה השם באמתה ת מתאוננים ובעבור זה החל אך טוב לישראל כי טעם אך שאיננו טוב לגויי הארצו' שלא ידעוהו רק לישראל : לברי לבב · לא לכולם זה המזמור דומה בטעמו למזמור שמעו זאת כל העמים

ויחי · שלמה : ויתן לו הבא מזהב שבא וכן היתה גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך וגו' : ויתפלל בעדו תמיד וגו' · היא התפילה היא הברכה כשהבא אומ' לאדם ברוך תהיה לשון תפילה הוא : פיסת בר · לשון פיס:ון תוספת ורבוי ורבותינו פירשוהו לשון גלוסקיאו' לימות המשיח וכל המזמור במלך המשיח · ד"א פיסת בר לשון רצון כמו פיוס שהבריות מתפייסין ומתרצין מאת המק' כשאותן שובע בעולם : ירעש כלבנון פריו · חטין גבין כפירות האילן ככליות של שור הגדול שהיה בימי שמעון בן שטח : ויציצו · ישראל : מעיר · מתוך ירושלם כעשב הארץ : יהי שמו · של שלמה נזכר לעולם בעושרו ובחכמתו : לפני שמש ינון שמו · כל ימי השמש יגדל שמו ינון לשון מלכו' ושררה כמו ואחריתו יהיה מנון ולכיני השליט על נכסי אחרי אמרו בלבם נינם יחד מ מלכיהם יחד : ויתברכו בו · אדם אומר לבנו תהי חכם ועשיר כשלמה : ברוך יי' · העושה נפלאות גדולות בירדת האש מן השמים על ידי שלמה בני : כלו תפילות דוד · רבותינו דרשו כלו כל אלו תפילות דוד לכלול כל הספר על שם דוד ואף מה ש שאמרו בני קרח ושאר זקנים על שם שהוא נקרא נעים זמירות ישראל · ויש לפתור כלו כמו נסתיימו כמו רומו מעט שומו שמים ואם כן הוא לא נכתב ה המזמור במקומו ואין מוקדם ומאוחר בספר ונראין הדברים שלעת זקנתו כשהמליך את ש שלמה אמרו : אך טוב לישראל אלהים · לפי שענין המזמור מדבר בצרות הבאות על עובדי המקום לכך פתח בו כך וזהו פירושו הע"פ שאני צועק ומתמה על צרותיהם של ישראל ידעתי כי הקב"ה טוב להם ולטובתם הוא מביא עליהם את הרעה כדי ל לזכותם לחיי העולם הבא : ואני · מטרם שומי זאת אל לבי כמעט נטיו רגלי ושופכו אשורי לנטות מאחרי המקום : כי קנאתי בהוללים · בערבבי דרכיהם אשר הייתי רואה את שלומם

ויתן ג' רפין וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ד : ויתפלל ג' רפין וסימ' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא · יסגור לו ויתפלל אליו · ויחי ויתן לו מזהב שבא · אנ"ך : וברוך ז' וסימ' נמסר בסדר לך לך : ע"ג שפכה חד מן י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרינן ו' וסימ' נמסר במלכים ב' סימן כ"ד : חרצבות ב' ומב' ליש' וסימ'

וִיחִי וְיִתֶּן־לוֹ מִזְּהַב שְׁבָא וְיִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ תָמִיד כָּל־הַיּוֹם יְבָרְכֶנְהוּ : יְהִי פִסַּת־בַּר בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן פִּרְיוֹ וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ : יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם לִפְנֵי־שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ וְיִתְבָּרְכוּ בוֹ כָּל־גּוֹיִם יְאַשְּׁרוּהוּ : בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ : וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כֹּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן : כָּלּוּ תְפִלּוֹת דָּוִד בֶּן־יִשָׁי :

ע ג

מִזְמוֹר לְאָסָף אַךְ טוֹב לְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְבָרֵי לֵבָב : וַאֲנִי כִּמְעַט נָטָוי רַגְלָי כְּאַיִן שֻׁפְּכָה אֲשֻׁרָי : כִּי־קִנֵּאתִי בַּהוֹלְלִים שְׁלוֹם רְשָׁעִים אֶרְאֶה : כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם וּבָרִיא אוּלָם : בַּעֲמַל אֱנוֹשׁ אֵינֵמוֹ וְעִם־אָדָם לֹא יְנֻגָּעוּ : לָכֵן עֲנָקַתְמוֹ גַאֲוָה יַעֲטָף־שִׁית חָמָס לָמוֹ : יָצָא מֵחֵלֶב עֵינֵמוֹ עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב :

ג' ג' רפי' · ג' רפי' · ל' · לה · ל' · ה' בליש' · יכון · ל' ק' ל' · ז' · כ' · י"ד · ל' ותר כלו · ספר שלישי · נטיו · שפכו ק' ק' ל' · ל' פיתח · ל' · ל' ורפי' כ' · ל' · כ' בפי' ח' · ל' · ל'

וִיחִי וְיִתֵּן לֵיהּ מִדְּהַב דְּאַיְתִיאוּ לֵיהּ מִשְּׁבָא וִיצַלֵּי מְטוּלְתֵיהּ תְּדִירָא כָּל יוֹמָא יְבָרְכִינֵיהּ : יְהֵי סָעִיד לַחְמָא בְּאַרְעָא בְּרֵישׁ טוּרַיָּא יַרְגִּישׁ הֵיךְ כְּלִיבְנָן אִיבֵּיהּ וְיִנְצְצוּן מִן קַרְתָּא דִּירוּשְׁלֵם הֵיךְ עִסְבָּא דְּאַרְעָא : יְהֵי שְׁמֵיהּ מִדְּכַר לַעֲלָם וְקֳדָם מֶהֱוֵי שִׁמְשָׁא מְזוּמָּן הֲוָה שְׁמֵיהּ וְיִתְבָּרְכוּן בִּזְכוּתֵיהּ כָּל עַמְמַיָּא וְיֵימְרוּן טַב לֵיהּ : בְּרִיךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דַּעֲבִיד פְּרִישָׁן רַבְרְבָן בִּלְחוֹדוֹהִי : וּבְרִיךְ שׁוּם יְקָרֵיהּ לְעָלְמָא וְיִתְמְלֵי מִזִּיו יְקָרֵיהּ כָּל אַרְעָא אָמֵן וְאָמֵן : גְּמִירִין צְלוֹתַיָּא דְדָוִד בַּר יִשַׁי :

תּוּשְׁבַּחְתָּא

עַל יְדֵיהּ דְּאָסָף בְּרַם טַב לְיִשְׂרָאֵל אֱלָהָא לְבְרִירֵי לִבָּא : וַאֲנָא כִּזְעֵיר אִתְמוֹטְטָא רִיגְלַי כִּלְמָא דְּאִזְדַּעְזְעָא אִיסְתַּוְרַי : אֲרוּם טְנָנִית בְּמִתְלַעֲבַיָּא בְּעִידָּן דִּי שְׁלָם רַשִּׁיעַיָּא אֶחְמֵי : אֲרוּם לֵיתֵיהוֹן תְּווֹהִין וּמִצְטַעֲרִין מְטוּל יוֹם מִיתָתְהוֹן אִיתְבַּעְיָין מַחְשַׁבְתְּהוֹן וּפַטִּים וְאַלִּים לִבְהוֹן : בְּלֵיעוּת גֻּבְרִין דְּמִתְעַסְקִין בְּאוֹרָיְתָא לֵיתֵיהוֹן לַעֲיָין וְעִם בְּנֵי נָשָׁא צַדִּיקֵי וְסַבְלִין יִיסוּרֵי לָא מִתְכַּתְּשִׁין : לְכָךְ כֵּן עַטְרַתְהוֹן גֵּיוּוְתָנוּתָא כְּלִילָא דְמִשְׁוַיִן בְּרֵישֵׁיהוֹן מִן חֲטוֹף דִּילְהוֹן : שְׁנָאִין שׁוּמְנָא פַּרְצוּפֵיהוֹן עֲבָרוּ חוּטְבֵיהוֹן חֲפוֹרַת לִיבָּא :

פתח חרצבות רשע · כי אין חרצבות למותם ובריא : בעמל ב' וסימ' ותקצר נפשו בעמל ישראל · בעמל אנוש אינמו · וחד בעמל בסגול וסימ' ויכנע בעמל לבם : מחלב ח' וסימ' הנה שמוע מזבח טוב · חרב ליי' מלאה דם ב' בפסוק · מדם חללים מחלב גבורים · כי רותה בשמים חרבי · ועפרם מחלב ידושן · יצא מחלב עינימו · ויאבילהו מחלב חטה :

ושבר הצדיקים לעתיד לבא מפורש במזמור הזה : ואני · יתכן היות זה הטעם דברי אסף או ידבר על לשון כל משכיל ונטית הרגל לסור מהדרכים הישרים שהם דרכי השם כדרך באשורו אחזה רגלי כי בעבור שהרגל הולכת על כן דימה אמונת הלב שירגיל בה בהליכה ומלת נטיו שלימה כמו צור חסיו בו והנה כאין היה ראוי להיותו כמו כמעט ושפכו כמו נטיו כאשר אשורי כמו רגלי כי הטעם כפול כמשפטו לשון נחות רק כאין לא מצאנוה רק על אפס ומה שאיננו ודרך משל הזכיר לאשורי' שנשפכו כמים כדרך כמים נשפכתי בעבור שלא נשאר בכלי מאומה כמו ששפכו אשוריו ואין לו במה ילך : כי · הנה שבת זה הדבר שקינא בהוללים לשון פועל על משקל הסובבים בעיר מגזרת ויתהולל : כי · מלת חרצוב' רביעיה ובספר ישעיהו פתח חרצובות רשע הנה פתח כמו התר ואם כן תהיה חרצובות כמו אגודות והטעם שהיה ראוי שיהיו קשורים בעולם שימיתם מהרה ור' משה הכהן אמר כי אין חרצובות עד מותם ואולם הם בריאים כאילו כתוב ואולם כל אחד מהם בריא וזה איננו נכון שתהיה מלת אולם שהיא מלת טעם באחרונה כי היא כמו לכן אכן רק אך בלתי זולתי למען בעבור כי כן לא ימצא בכל המקרא ואחרים אומרים כי אולם חסר כ"ף והטעם כל אחד בריא כאולם ויש אומרים כי הוא חבר בי"ת והטעם באולם כל אחד בריא באולמו וטעם להזכיר אולם כי הוא דר בבית נכבד שיש לו אולם כמו האולם של בית השם הנזכר בדברי הימים או בעבור שהדירה באולם בריאות לגוף בעבור האויר שהוא מגולה ויש סתר מלמעלה והנכון בעיני אחר שהזכיר שלום רשעים אראה בחייהם גם במותם ימותו בלא פגעים ותחלואים ונגעים ומכאובים כאילו אין לנפשם קשורים עם גופם ואולם על משקל טובם והטעם כוחם שהוא כח התולדת השומרת הגוף והוא מגזרת יש לאל ידי והנה הטעם ימותו במותם בלא יגיעה ובחייהם כח תולדתם חזק ובריא : בעמל · בעבור היותם עשירים : ועם אדם · הטעם כפול או בבא נגע באויר שהוא כולל הם ימלטו מהנגע ולא הצדיקים : לכן · ענקתמו · מגזרת וענקים לגרגרותיך כדמות זר זהב ויעטוף מגזרת המעטפות : שית · כמו שית זונה כמודרך ויש אומרים כי יעטוף כמו תפלה לעני כי יעטוף וטעם שית פאה והטעם כי החמס יעטוף להם לכל פאה כאילו הוא ברמותו : יצא · אמר ר' משה עינימו כמו כעין הבדולח מרוב החלב יצא ונראה עין יפה למראה ויש אומרים מרוב חלבם כאילו יצא עינימו כדרך עינים להם ולא יראו · ומלת משכיות על דעת ר' משה כמו מחשבות כי השכוי כינוי ללב לאחד שנים טעמים כאחד כתרגו' יפה נ' כאילו משכיות מראות כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת ויהי פי' שכיות החמדה או יהיה כטעם ואבן משכית מצויירת והציורים הם המחשבות וטעם עברו שעברו אין בני אדם לחשב : ימיקו

בהוללים מערבבים כמו כבאך מהול במים : כי אין חרצובות למותם · לשון אסיר' כמו פתח חרצובות רשע מסגרי כבלי רשע שאוסרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם המתים בהם מהם מתים בריאים כאולם בלא יסורין ורבותינו פירשו חרצובו' נוטריקון שאין חרידין ועצבין מיום המיתה ד"א שאין הקב"ה מאחר בביונם לכן ענקתמו גאוה בעבור זה שאין יסורין באין עליהם הענקתם הגאוה לעלות על כותרם גבות הרוח : יעטוף שית חמס למו · החמס שעושין עוטה אותם שמנים ועוטף את שתותיהם ועצבותיהם בעובי שומן ובשר : יצא מחלב עינימו · עיניהם בולטות מרוב שומן כל אדם כחוש עיניו משוקעות : עברו משכיות לבבי · יותר ממה שלבם מייחל ומצפה באה להם תאותם עברו בהשגת ידם את תאות לבם : ימיקו

יָמִיקוּ וִידַבְּרוּ בְרָע עֹשֶׁק מִמָּרוֹם יְדַבֵּרוּ: שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ: לָכֵן יָשִׁיב עַמּוֹ הֲלֹם וּמֵי מָלֵא יִמָּצוּ לָמוֹ: וְאָמְרוּ אֵיכָה יָדַע־אֵל וְיֵשׁ דֵּעָה בְעֶלְיוֹן: הִנֵּה־אֵלֶּה רְשָׁעִים וְשַׁלְוֵי עוֹלָם הִשְׂגּוּ־חָיִל: אַךְ־רִיק זִכִּיתִי לְבָבִי וָאֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי: וָאֱהִי נָגוּעַ כָּל־הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי לַבְּקָרִים: אִם־אָמַרְתִּי אֲסַפְּרָה כְמוֹ הִנֵּה דוֹר בָּנֶיךָ בָגָדְתִּי: וָאֲחַשְּׁבָה לָדַעַת זֹאת עָמָל הִיא בְעֵינָי: עַד־אָבוֹא אֶל־מִקְדְּשֵׁי־אֵל אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם: אַךְ בַּחֲלָקוֹת תָּשִׁית לָמוֹ הִפַּלְתָּם לְמַשּׁוּאוֹת: אֵיךְ הָיוּ לְשַׁמָּה כְרָגַע סָפוּ תַמּוּ מִן־בַּלָּהוֹת: כַּחֲלוֹם מֵהָקִיץ אֲדֹנָי בָּעִיר צַלְמָם תִּבְזֶה: כִּי יִתְחַמֵּץ לְבָבִי וְכִלְיוֹתַי אֶשְׁתּוֹנָן: וַאֲנִי־בַעַר וְלֹא אֵדָע בְּהֵמוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ: וַאֲנִי תָמִיד עִמָּךְ אָחַזְתָּ בְּיַד־יְמִינִי: בַּעֲצָתְךָ תַנְחֵנִי וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי:

יִתְסַקְמְקוּן מִן פִּיטְמָא וִימַלְלוּן לְאַבְאָשָׁא וְלִטְלוּמָא מִן רוּם לִבְּהוֹן יְמַלְּלוּן: שַׁוִּיאוּ בְקַדִּישֵׁי שְׁמַיָּא פּוּמְהוֹן וְלִישַּׁנְהוֹן מְצַלְהֲבָא בְּקַדִּישֵׁי אַרְעָא: בְּכֵן תָּאִיב עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ לְמַלְכוּתְהוֹן וְיִמְחוֹנוּן בְּמַרְזוּפִין וּדְמָעִין כַּגִּיעִין מַחְתִּין לְהוֹן: וְיֵימְרוּן הַכְדֵּין יָדַע אֱלָהָא וְאִית מַנְדְּעָא בְּעִילָּאָה: הָא אִילֵּין רַשִׁיעַיָּא דְּיָתְבִין בְּשַׁלְוָתָא בְּעָלְמָא הָדֵין אַדְבִּיקוּ נִכְסִין קְנוּ חֵילָא: בְּרַם לִסְרִיקוּתָא זַכִּית לִבְּבִי וְשֵׁיזְבִית בִּבְרִירוּ יְדַיי: וַהֲוֵיתִי כְּתִישׁ כָּל יוֹמָא וּמַכְסְנוּתִי לְצַפְרַיָּרֵי: אִין אֲמָרִית אִישְׁתָּעֵית דְּמִכְּמַתְהוֹן הָא עַל דָּר בְּנַיִיךְ אַרְשַׁעִית: וַחֲשִׁיבִית לְמִידַּע יַת דָּא לֵיעוּת הוּא בְּעֵינַי: עַד זְמַן פּוּרְקָנָא דְאֵיתֵי לְוַת מַקְדְּשֵׁי אֱלָהּ אִתְבַּיַּן לְסוֹפֵיהוֹן: בְּרַם בְּקַבְלַיָּא שַׁוִּיתָא לְהוֹן רְמִיתְנוּן לְשַׁהֲוָתָא: הַכְדֵּין הֲווּ לְצָדוּ כְּשַׁעְתָּא כְּלוֹ אִישְׁתֵּיצוּן מִן אִתְרְגִּישׁוּן: הֵיךְ חֶלְמָא מִן גְּבַר דְּמִתְּעַר יְיָ לְיוֹם דִּינָא רַבָּא בְּאִתְעַר יִתְהוֹן מִנְּבֵית קְבוּרַתְהוֹן בְּרֻגְזָא דְמוּתְהוֹן תִּבְסַר: אֲרוּם יִחוּשׁ לִבִּי וְכוּלְיָתַי בַּעֲרָן כְּאֶשָּׁא: וַאֲנָא שַׁטְיָא וְלָא אִידַע הֵיךְ בְּעִירֵי אִתְחַשְׁבֵית גְּבַר: וַאֲנָא תְּדִירָא עִימָּךְ אוֹחַדְתָּא בְּיַד יְמִינִי: בְּמַלְכָּךְ תְּדַבְּרִינַנִי וּבָתַר שְׁלָם אִיקְרֵיהּ דַּאֲמַרְתְּ עָלַי לְאַיְיתָאָה תְּסַבְּנַנִי:

בנקיון ג' בליש' חד חס' וסי' ונח עגלך שמרון. ארחץ בנקיון כפי ואסובבה. וארחץ בנקיון כפי. קדמא חס': ה' כתיבן היא וקריין הוא וסימ' ואחשבה לדעת זאת. ויתרון ארץ בכל היא. ותלך ותעשה כדבר אליהו תנינא דפסוק. כי הוא זמה והיא עון פלילי תנינא דפסוק. יי' אלהינו כל ההמון הזה. וחילופ' ג' כתיבי' הוא וקרי' היא וסימ' ותלך ותעשה כדבר אליהו קדמא דפסוק. כי ערוך מאתמול. כי הוא זמה והיא עון פלילי קדמא דפסוק: ולא ארע ג' וסימ' בישעיה סימ' מ"ז:

רשי

ימיקו. את ריעיהם: ודברו ברע עושק. לעשוק אביונים: ממרום ידברו. כגון פרעה וסנחריב ונבוכד נצר מי ה' אשר אשמע בקולו מי בכל אלהי הארצו' אעלה על במותי עב וזהו שתו בשמים פיהם: לכן ישוב עמו הלום. לפי שעמו רואי' דרך רשעים שלוה ישובו ל דרך הרשעים לאחוז בדרכיהם הלום כמו מי הביאך הלום פה: ומי מלא ימצו למו. ומים של כלג המלא הם דברי תורה הם כ כחשבים למו תמצית ומזלזלים בעיניהם: ואמרו איכה ידע אל. איכה נוכל לומ' שיש דיעה בהב"ה ותורתו אמת: הנה אלה רשעים הם ועוברים על תורתו והרי הם שלוי' בעולם ומגדילים כח ועושר ושלוי עולם לשון שלוה: השיגו הגדילו ומנחם פירש ישוב עמו הלום ישוב הרשע להלום את עמו של הקב"ה והראשון למדתי מדבריו של ר' מאיר בר' יצחק שליח צבור זצ"ל: אך ריק זכיתי לבבי. כל זה מוסב על ואמרו איכה ידע אל וגם אומ' אך לריק ועל חנם אנו שומרים מצותיו של הב"ה והרי אנו נגועי' כל היום. ותוכחתי נראית כל היום תמיד מבקר לבקר מ מתחדשות צרות חדשות: אם אמרתי אספרה כמו. הא' אסף אם אמרתי בלבי לספר את הכל כמו שהוא כל מה שעמו אומר על זאת הנה דור בניך בגדתי כלומ' אשים אותם בוגדי' ורשעי': ואחשבה. בלבי: לדעת זאת. מה היא מדתו של הב"ה כן הוא עמל בעיני נראית היתה מדה זאת ליעמל ולא משפט: עד. אשר באתי אל מקדשי אל אשר בירושלם וראיתי מה שאירע ב בסנחריב ואז הבינותי לאחרית הרשעים שהוא לאבדון ואמרתי אך כל הטובה הבאה להם ח חלקות הם שהקב"ה מחליק להם הדרך שלהם שתהא נוחה וחלק' למען לא יתנו לב לשוב אליו ויאבדו: אך בחלקות תשית למו. כל הטובה הבאה להם שהרי סופם הפלתם למשאות: מן בלהות. מן שדים: כחלום מהקיץ. כשינה שאין לה קץ שהיא שינת עולם כן היתה להם ויצא מלאך יי ויך במחנה אשור: ה' בעיר צלמם תבזה. בירושלם שהרעו עליה שם כתבזה צלם דמותם ונשרפו כלם: כי יתחמץ לבבי. מטרם שראיתי מפלה זו ברוח הקדש היה לבבי מתחמץ על דרך הרשעים שלותה. ובכליותי הייתי משתונן לשון חרב שנון ושהוא מתפעל התי"ו ניתכת באמצע שורש התיבה כדרך כל תיבה שיסוד תחילתה שי"ן: ואני הייתי בער ולא הייתי יודע מה היא המדה ובבהמה הייתי עמך. ואני אעפ"כ שהייתי רואה כל זה תמיד הייתי עמך ולא זזתי מיראתך: אחזת ביד ימיני. להחזיקני ביראתך כשקרבו רגלי לנטות מדרכך כמו שאמור למעלה כמעט נטיו רגלי: תנחני. כאיתני: ואחר כבוד תקחני. אילו היה טעם על כבוד היה פתרונו לאח' שהשלמת לסנחריב כל הכבוד שפסקת לו תקחנו אליך הפלאת נסיך לישראל והחרבת את סנחריב עכשיו שהטעם על ואחר זה פתרונו ואחר לכבוד תקחני משכתני אליך לכבוד ולתפארת: מי

אבן עזרא

ימיקו. מגזרת המק בשרו הפועל יוצא והפועל חסר כאילו ימיקו בדיבורם שלותי' וידברו בדבור רע העושק והחמס שעשו ולא ייראו מהשם וזה טעם ממרום ידברו כי אין מרום עליהם: שתו. דגשות התי"ו כי היא מפעלי הכפל שיתשבו כי אמרות פיהם כאילו הם בשמים שהם גזירות אין להשיבם והאבר המדבר כזאת הוא מהארץ וזה טעם ולשונם תהלך בארץ והנכון בעיני כי שתו בשמים פיהם שהם מדברים בשם ובמלאכיו ולשונם כ כמרגל' שהם הולכים בארץ לדבר ולספר שמץ או דופי ודבר שנמצא בצדיקים וטעם תהלך כאילו הולכת לשמוע דופי: לכן. אמר רבי משה הלום תואר מגזרת והלמה סיסרא כאילו כתו' הלום קמוץ ההא ושורק הוי"ו כדרך מ מוכה ונגוע: ומי מלא חסר כוס: ימצו. מגזרת ומצית ובאה המלה מלעיל בעבור היות הטעם בתחלת מלת למו כי זה משפט הלשון כמו עשה לי את החיל הזה ותם למו שב אל הנזכר' בתחלת המזמור והם ברי לבב והנכון שהוא שב למלת עמו כי ימצא בלשון יחיד ורבים ולפי דעתי שהלום כמו הנה כמו הבא עוד הלום איש כי עמו ישוב בעבור זה שרואה או ישוב מגזרת שובב או ישיב אל לבו ולא ידע מה טעם זה: ואמרו. עם אומרים הרשעים ולפי דעתי שהאומרים הם עם השם והעד הנה אלה רשעים: הנה. הטע' שהצדיקים יודעי' דעת אמת שים לוה כשנב מרעת אדם והוא חכם לב שידע הכללים שהם עומדים והחלקים שהם הפרטים הם משתנים בכל עת על כן לא ידעם השם כי אינם עומדים והנה הספק בידם בעבור ראותם הרשעים שהם שלוי עולם בגופם ורבי עושר כמו עשה לי את החיל הזה: אך. דברי המשכיל וטעם זכיתי לבבי שמחשבתי מחשבת אמת ואמונתי זכה עם הבורא ובעבור זה נבראה האדם עד היות נשמתו בחייו זכה ומזהירה ככוכבים וטעם בנקיון כפי שלא עשה מעשה גיאול וטיכוף מה שאיננו ראוי לעשות והזכיר כפי כי רוב המעשים בכפים: ואהי נגוע. מהרשעים ויוד ותוכחתי סימן הפעול כי הרשעים יוכיחוהו הפך ותוכחתי לא אביתם שהוא סימן הפועל ולפי דעתי כי נגוע מפאת ראשו לסבלו עמל לכבוש יצרו ותוכחתי לנפשי. וטעם לבקרים בכל בקר כמו חדשים לבקרים: אם. דברי המשורר אם אמרתי בלבי או אומ' לאחרי': אספרה כמו. אלה ומלת אלה חסרה כדרך יי' הטוב יכפר בעד אותם שאכלו הפסח כי לא כתוב כי כל לבבו שב אל יחזקיהו אהיה בוגד בדור בני השם שלא תהא אמונת לב באמונתם והנה יחסר בי"ת הנה בדור בניך הם שקבלתי התורה מפיהם: ואחשבה. כאשר חשבתי לדעת זה הסוד לא יכולתי לו זה הוא עמל בעיני: עד. עתיד תחת עבר כאילו ידבר על זמן עומד כאשר פירשתי וטעם מקדשי אל שמם כהני השם וחכמי ישראל והם גלו זה הסוד והוא אבינה לאחריתם כי לא הובא הובא האדם בעולם הזה להתענג בו או להיותו מלך או עשיר רק שתהיה אחריתו טובה וזה הוא שכר נשמות הצדיקים: אך. הרשעים בעולם הזה כמפותים בדברי חלקות ולבסוף יהיו למשואות כמו שואה ומשואה לתוהו ואחר איכנו בדרך רשעים להשמדם בסופם וי"א כי למשואות מגזרת הכתם השיאני והטעם כפול: איך. טעם כפותמו על כפשותם: בלהות. כמו בלהות אתנך כיום שישוב לאין ולהבל והעד ואיננו: כחלום. שאין בו אמת בהקיץ החולם ככה צלמם יהיה בזוי בעיר והטעם שהיו נשכחים כי נשכח זכרם: כי. וי"א יתחמץ מגזרת חומץ דרך משל כי ישוב לבי חומץ עם כליותי עת שאשתונן מגזרת חץ שנון ור' משה פירש בו בלשון חכמינו ז"ל חמץ את הדין: ואני. הייתי בתחלה לנגדך שלא ידעתי סוד הרשעים כבהמה עד שעזרתני ונגלה הסוד לי וזה הוא ואני. טעם אחזת ביד ימיני ולא כמוטו פעמי כאשר הזכיר נטיו רגלי: בעצתך. תקחני. מלת לקיחה בלא דבר הוא התחברות נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף ולא ימותו לעולם על כן בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם והנה יבקש זה המשורר עזרני ונחני והרגילני בעצתך ואחר שתעשה לי זה הכבוד אז תקחני וכמוהו כי יקחני סלה או פי' ואחר ואחר כן תקחני ואני כבוד כאחד המלאכים: מי

אבן עזרא

מי. אמר רבי משה הטעם כל חפצו הוא בשמים להיותו עם המלאכים כאילו אמ״ כל אשר לי הוא בשמים ועמך אין לי חפץ בארץ אמר רבי יהודה הלוי נ״ע מי הוא שאני מבקש הוא בשמים כדרך מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ולפי דעת הגאון כי יתחסר מלת זולתך אחר בשמים ולפי דעתי כי אין לי חפץ בשמים ובארץ אחר אבור גופי על כן אחריו: כלה שארי. זה הגוף ולבבי זה הנפ׳ המתאוה שהיא כח התולדת רק צור לבבי כטעם תוקף ולבבי כדרך אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וטעם צור לבבי הוא הדבק העומד לעולם ולא יאבד על כן אחר זה: כי. כדרך יחד כסיל ובער יאבדו: כל זונה ממך. הוא היוצא ממחשבתו ובמעשיו מרשו׳ השם. ואני קרבת אלהים. כנגד רחקיך וטעם לי טוב כי זה הוא הטוב באמת: שתי. חסר תי״ו השורש כדרך וכרתי להם ברי׳ שלום להתחברות שני תוי״ן: מלאכותיך. לשון רבים והיחיד מלאכה ומזאת הגזר׳ מלאך והמלה רבעיה הנקרא כן בעבור שעושה תמיד מלאכת השם וכאשר יחכם המשכיל ויכיר מלאכות השם ויוכל לספרם בלבו או אל אחר אז ידע דעת עליון ובעבור זה נברא כל האדם:

משכיל לאסף למה אלהים זנחת. מלת משכיל תחלת פיוט והנה זה המזמור על אותו הטעם: למה. פעול: זנחת. הגאון בעבור שידמה הכעס לאש על כן נקר׳ אפך. זכור. טעם קנית שהיו כמו נמכרים במצרים. יתכן להיות שבט נחלתך שבט שהוא נחלתך כמו והם עמך ונחלתך או כנחלתך כמו בהר נחלתך ויהיה שבט סמוך והעד הר ציון: הרימה. הטעם כדרך קומה יי׳. אמר רבי משה הכהן כי למשואות שם תחת שם הפועל כאילו כתוב להשאות כל הרע אויב בקדש כל אויב שהרע בקדש כי הוא הפוך כמו כל תשא עון וקח טוב שהטעם כל עון תשא ולפי דעתי כי למ״ד למשואות כמו בעבור כלמ״ד פן יאמרו לי והנה הוא הרימה פעמיך בעבור נחלתך הנזכרת למעלה שהוא משואות נצח כל אשר הרע אויב בקדש וכן כל תשא עון כל תשא עונינו תקח הטוב שים בידינו והוא הודות לשונינו שספתינו טובות מפרים להביא וזה הוא״ו שהוא וקח טוב לא יוכל אדם להבינה איך תמשם רק כלשון ישמעאל שכמוהו פא רפה וככה טוב ויחיל ודומם ביום השליטי וישא אברה׳ את עיניו ויעזב את עבדיו: שאגו. כקראו המקדשים מועדים בעבור התחברות שם ישראל במועדים וכמוהו שרפו כל מועדי אל בארץ ואותותם כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריה׳: יודע. אמר רבי משה כי זה קשור עם הפסוק שהוא אחריו והוא מספר כי עת בנות שלמה את בית יי׳ וחצב החוצבים את האבנים היה חושב המביא בתי הידים בגרזן לחצוב את האבן כי הגיע מעלה למעלה וככה הוא יודע למעלה כהביא המביא בסבך עץ קרדומו׳ ולפי דעתי כי בעת שיובאו הקרדומות בסבך עץ לכרות העץ שהיה לבניין הבית היה לו שאון למעלה: ועתה. בכשיל וכילפות. כלי ברזל להשחית ויש אומרים כי כשיל מגזרת כשלון וכלפות בהתחלף הכ״ף בקוף שהיו מקלפי׳ כמו כובע וקובע: שלחו. הלמ״ד קל והא״ף על פי שהוא מהבנין הכבד כמו בקשו נפשי אמר בן בלעם כי זה הפוך שהנכון שלחו אש במקדשך ויתכן שהטעם שהיה האש סביב וכאילו המקדש משולח: אמרו. נינם. חסר וי״ו ולא הזכיר מי אמרו ורבי מריכוס אמר כי נינם מגזרת לא תונו אף על פי שמלת לא תונו מהבנין הכבד ונינם מהבנין הקל כדרך ונירם ולפי דעתי שזה נכון והנה העד חרב היונה: אותותינו. הפך שמו אותותם אותות וטעם אותותינו כפי פירושינו דברי הנביאים: עד מתי. פעולי יחרף. הוא את שמך כדרך למה אלהים זנחת לנצח: למה תשיב. כדרך תשיב אחור ימינו ידך השמאלית כאילו הזכיר שתי ידיך דרך משל והאמת שתכלה מקרב הסוכן שם שהוא אויבך: ואלהים

רשי

מי לי בשמים. שום מלאך שבחרתי לי לאלוה לא בחרתי אלא אותך: כלה שארי. כתאוה בשרי ולבבי לך כלה שארי לשון תאוה כמו כלת׳ נפשי לשועתך: זונה ממך. כפורש ממך: מלאכותיך. שליחותיך רוח הקדש הבא בלבבי לאומרו: יעשן אפך. כל הכועס נחיריו מוציאין עשן: קנית קדם. לפני בריית עולם שנאמר מעון אתה היית לנו בטרם הרים יולדו: זה שכנת בו. תקון לשון הוא כמו זו חטאנו לו והוא כמו אשר שכנת בו: הרימה פעמיך למשואות נצח. הגבה פעימות ובהלות שלך שיהו לאויביך למשואות נצח על כל אשר הרע האויב בבית המקדש כן חברו מנחם עם ותפעם רוחו למשואות לשון חורבן כמו שאיה תשאה שממה: מועדיך. הוא בית המקד׳ אשר נאמר בו ונועדתי לך שם: שמו אותותם. כשגבר׳ ידם להחריבו אז שמו להם את אותות קסמיה׳ שהם אותות אמת ומה הם הקסמים קלקל בחצים שאל בתרפים: יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. יודע האויב כשהיה מכה בשערי פתחי המקדש שהוא כמביא מכותיו למעלה ברקיע ומכיון היה יודע שהרי היה רואה שהיה העץ מסבך ואוחז את הקרדומו׳ ובולען כמו שאמרו רבותי׳ כולהו בלעתינהו חד תרעא דירושלם. בסבך עץ קרדומות לשון כאחז בסבך העץ סובך אותם והם נסבכין בו: ועתה. אע״פ שהיה רואה שלפני הקב״ה קשה לא נמנע מלהלום כל פתחיה וכל שעריה יחד: בכשיל וכילפות. כלי משחית של נגרים הם וקרדומו׳ באו לה תרגם יונתן בכשיליא כילפות לשון ערבי הוא כך פירש דונש והוא מכלי הנגרים: יהלומון. האויבים: אמרו בלבם נינם יחד. נינם מושליהם וכן ינון שמו ואחריתו יהיה מנון כל מושליהם מחשבה אחת להם הראשונים כאחרונים להזדווג לפטרונם של ישרא׳ תחילה ואחר כך יזדווגו להם ותדע שהרי שרפו כל מועדי אל שהיו בארץ כל בתי ווער שלו פלשתי׳ החריבו שילה נבוכד נצר החריב בית ראשון רומיים החריבו בית שני: אותותינו. שהבטחתנו ביד נביאך אין אנו רואים אותם בימי׳ רבים שאנו בגולה נתנבא אסף על ימי הגלות: עד מה. עד מתי נהיה בצרה זו: מקרב חיקך כלה. השליכה והוצא אותה מתוך חיקך והוא לאויבך כלה לשון גרם כמו כלה גרם יגרם ואלהים

זונה ב׳ חד חס׳ וחד כ״לא וסימ׳ אם זנה אתה ישראל. הצמתה כל זונה ממך. קרבא חס׳: עד יעשן וסימ׳ לא יאבה יי׳ סלוח לו. למה אלהים זנחת: בצאן ב׳ וסימ׳ וכל חום בצאן לבן. יעשן אפך בצאן מרעיתך: קרדומות ג׳ בליש׳ וסימ׳ ויעל אבימלך הר צלמון. קולה כנחש ילך כי בחיל. בסבך עץ קרדומות: כלה

תהלים

מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ: כלה שארי ולבבי צור לבבי וחלקי אלהים לעולם: כי הנה רחקיך יאבדו הצמתה כל זונה ממך: ואני קרבת אלהים לי טוב שתי באדני יהוה מחסי לספר כל מלאכותיך:

ע ד

משכיל לאסף למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך: זכר עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתך הר ציון זה שכנת בו: הרימה פעמיך למשאות נצח כל הרע אויב בקדש: שאגו צורריך בקרב מועדך שמו אותתם אתות: יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדמות: ועת פתוחיה יחד בכשיל וכילפות יהלמון: שלחו באש מקדשך לארץ חללו משכן שמך: אמרו בלבם נינם יחד שרפו כל מועדי אל בארץ: אותתינו לא ראינו אין עוד נביא ולא אתנו ידע עד מה: עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך לנצח: למה תשיב ידך וימינך מקרב חוקך כלה:

תרגום

מן כוותך דילי בשמיא אלא את ועימך חברא לא צביתי בארעא: אשתיצא גושמי ולבבי תקיפא דבחין לבבי וחולקי אלהא לעלם: ארום הא רשיעיא די מתרחקין מינך יאבדון שיציתא כל דטעי מן בתר דחלתך: ואנא למיקרב בייי לי טב שוית בייי אלהים רוחצני למישתעיא לצדיקיא כול דהון פיקודי שליחותך:

שכלא טבא על ידוי דאסף למה אלהא רחיקתא לעלמין יתקף רוגזך בעאן רעייתך: אדכר כנישתך דקנית מלקדמין פרקת ממצרים שבטי אחסנתך טור דציון דנן די שריתא שכינתך ביה: ארים אסתורך למשווק אומיא לעלמין דבכל חיליה אבאיש בעיל דבבא בקודשא: אכלין מעיקך במצע זמניך שוון אתוותהון אתיא: יצליף בקורנסא היך גבר דמרים ידיה בסביך קיסיא למקטע בכולביא: וכדין גליפייהא גררין כחדא בקופיץ ומיפסלת ליוסטר מחיין בכמר זופין: אדליקו בנורא בית מקדשך לארעא אפיסו משכן דאתקרי ביה שמך: אמרו בלבהון בניהון כחדא אוקידו אבהתהון כל מערעיא אלהא בארעא: אתוונא דיהבו לנא נבייא לא חמיננא ליה תוב נבייא ולית עימנא דידע עד אימתי: עד איכתי אלהא יחסר מעיקא ירחיק בעיל דבבא שמך לעלמא: למה תתיב ידך וימינך למפרוקנן גו עטפך אפיק ושיצי עקתא:

י׳ בליש׳ וסימ׳ אקים אל עלי. והכית את ארם כאפק. אז הכית את ארם. וישליכו לארץ. וככלות כל זאת. מקרב חיקך כלה. כלה כתמה ב׳ בו. הלא האנף בנו עד כלה. לכלא הפשע. בהרא בהיב א׳:

ואלהים. כדרך יבלע אויב שמך לנצח שמור עליך ישראל: פועל ישועות. ישועות בגבורנו בקרב הארץ: אתה. פוררת. כפול תגלותי העי"ן כדרך פור התפוררה לא כדרך ויפרפרני הפך שלו והטעם כי ממשלתך מושלת בארץ כאשר הזכיר בקרב הארץ בים ובתנינים אשר בו ויש אומרים כי זה רמז לבקיעת ים סוף וטעם שברת באשוב לחרבה ויש אומרי' כי התנינים פרעה ושלישיו: אתה. אמר רבי משה כי כל שוחה בים וגופו גדול יקרא לויתן והאות שהזכיר ראשי ולא ראש אחד ולפי דעתי שלויתן דג גדול ותחסר מלת כל כמו ראשי כל לויתן והנה השם כתנו מאכל לעם לציים שהם שוכנים בציה כנגד הים וידוע כי יש מקומות שיאכלוהו מעת לעת בזמן ידוע ורבי משה אמר כי לעם לציים כמו לעבדך ליעקב וטעם לציים לאנשי הספינו': אתה בקעת. ביבשה כמו יבקע צורים במדבר: איתן. שסכמו ויסב הים לפנות בקר לאיתנו: לך. הטעם שאתה עושה אלה הנפלאות בכל זמן ביום ובלילה כי המושלי' בהם אתה הכינותם: מאור. הוא הירח והזכירו לפני השמש בעבור שהשלים במלת לילה כי כן דרך המקרא ואתן לעשו: אתה. הטעם שהזכיר הדבר והפכו בקעת והובשת וכולם בארץ והזכיר כי השבעה גבולות הם כנגדם לעולם ולא יתחלף הייטוב וטעם קיץ וחורף בעבור היות רוב הייטוב בפאת שמאל וקצתו בפאת דרום וטעם להזכיר זה עם גבולות ארץ כי בהיות במקום אחד קיץ הוא במקום אחר חורף: זכור. ואני אומר לאויב זכור זאת: ועם נבל. אשר נאצו שמך כמו עם לבבם שלם: אל. לחית. פתח כי הוא סמוך והנסמך אין חסר כמו ספעת אני רואה והטעם חית השדה ותורך כמו שתי תורי' ויש אומרים לחית כמו גער חית קנה חית פלשתי': הבט לברית. בפתחות הלמ"ד שהיא ידועה ומלת הבט תשמש בעבור אחרת והבט מלאו וטעם מחשכי ארץ כנגד הבט טעמו המקומו' הנסתרי' שסי' כלו' כמו נאות רועי': אל. שם לא ישוב הדך נכלם לעולם יהללוך כל עני ואביון: קומה. טע' ריבך שאויבי' חרף שמך ויורד מני כוסף כמו מני אפרים: אל. טעם קול צורריך הוא שהזכיר שאגו צורריך בקרב מועדיך: שאון קמיך. יהיה עולה תמיד עד הגיעו אליך אל השמים וזה דרך משל: למנצח אל תשחת. על נועם פיוט תחלתו אל תשחת: הודינו. ברבוק למ"ד וגם בחסרונו ככון הוא כמלת זמרה אזמרך ויזמרו לך וטעם פעמים להזכיר כי נודה לך פעם אחרי פעם או בכל זמן: וקרוב שמך. לענות כי כן ספרו לנו אבותינו ולא הזכיר המספרים כמו אשר ילדה אותה והנכון שאלה המספרים הם נביאים שספרו לנו על שמך: כי. כדרך כי אביא הקץ אשפוט מישרי': נמוגים. אז תמוג הארץ וכל יושביה וטעם אנכי תכנתי אז ידעו שאנכי הוא שתכנתי עמודיה לפנים באמת ועמודיה הם הריה שלא תמוט ועתה בהתמוטטה ידעו כי לי הארץ אעשה חפצי: אמרתי. דברי המשורר: אל תרימו קרן. על שהוא כגילכם והם בני אדם כמוכם: אל. הטעם לא די לכם שתרימו קרנכם על חבריכם עד שגאוה לבכם להרימו על רמים עליכם ועתה תדברו בצואר עתק כמו ירוץ אליו בצואר ועתק תאר כמו יצא עתק מפיכם או יהיה תואר הצואר:

נבולות ל' מל' דמל' אתה הצבת. וב' גבלות כתיב וסי' ואסיר גבלות עמים. גבלות ישיגו. וב' חס' דחס' וסי' יצב גבלת עמים. ויתן להם משה לבני גד דמטות. ושארא גבולות כתיב חס' ו"ו בתרא: עניך ג' בליש' וסימ' נמסר לעיל בסיפ' סי' ע"ב: ישוב ה' ד' חס' וחד מל' וסי' אבל מסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם ופי' הנה חדש

ואלהים מלכי מקדם פעל ישועות בקרב הארץ: אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים: אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים: אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן: לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש: אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחרף אתה יצרתם: זכר זאת אויב חרף יהוה ועם נבל נאצו שמך: אל תתן לחית נפש תורך חית עניך אל תשכח לנצח: הבט לברית כי מלאו מחשכי ארץ נאות חמס: אל ישב דך נכלם עני ואביון יהללו שמך: קומה אלהים ריבה ריבך זכר חרפתך מני נבל כל היום: אל תשכח קול צרריך שאון קמיך עלה תמיד:

ע ה

למנצח אל תשחת מזמור לאסף שיר: הודינו לך אלהים הודינו וקרוב שמך ספרו נפלאותיך: כי אקח מועד אני מישרים אשפט: נמגים ארץ וכל ישביה אנכי תכנתי עמודיה סלה: אמרתי להוללים אל תהלו ולרשעים אל תרימו קרן: אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר עתק:

ואלהא מלכא דשכינת קודשיה מלקדמין עביד פורקנא בגו ארעא: אנת גזרתא בעושנך מוי ימא אנת תברתא רישי תניניא ושניקת מצראי על ימא: אנת תרעתא רישי גיברי פרעה יהבתינון לגמר לעם בית ישראל וגושמיהון לירודי: אנת בזעתא מעיינא מן כיפא והוי לנחלא אנת יבישת מגיזת נחלי ארנונא ומגיזת יובקא ויורדנא דהון תקיפין: די לך יממא לחוד די לך ליליא את אתקינתא סיהרא ושמשא: את אקימתא כל תחומא דארעא קייטא וסיתוא אנת ברתנון: אדכר דא בעיל דבבא מגדף יי ועמא טפשא דרחיקו שמך: לא תמסור לעממיא דמתילין לחיות ברא נפשת מאלפי אורייתך חייהון דעניך לא תיתנשי לעלמין: אסתכל לקימא דגזרתא לאבהתן ארום איתמליאו בניהון חשוכא פריס על ארעא ואונאותא חטופין: לא יתוב מסכן מכסיף עניא וחשוכא ישבחון שמך: קום אלהא נצי מצותך אידכר קלנא דעמך מן מלכא טפשא כל יומא: לא תתנשי קל מעקייך איתרגושת דקיימין לקיבלך דסלקא תדירא: לשבחא בזמן די אמר דוד לא תחבל עמך דתושבחתא על ידוי דאסף ושירא: אודינן לך יי אודינן וקריב שמך אישתעיו פרישותך: ארום אידוע זמנא אנא אתריצן ארון: מיתמסמסין דיירי ארעא וכל יתבהא אנא אתקינית עמודהא לעלמין: אמרית למתלעבין לא תתלעבון ורשיעיא לא תרימון איקר: לא תרימון למרומא איקרכון אתון די ממללין בתוקפא ובגידופין:

מחר. ועתה קרא נא באזני העם. אל ישב דך נכלם. ישב ויצפר. כי נדר נדר עבדך אם ישיב כן כתיב: ישב אפך והנחמני: ע"ה וקרוב ד' וסימ' וענה איש באלמנותיו. כי קרוב יום וקרוב יום לי"י. והודינו לך אלהים הודינו. וקרוב לשבוע מהת הכסילים זבח: עמודיה ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' את קלעי החצר דמשכנא קדמא. וחבירו דמשכנא תניינא דפקודי. אנכי תכנתי עמודיה. חצבה עמודיה שבע' וא' ועמודיה יתפלצון. דמשכנא תניינא דפקודי חס' עמדיה כתיב חס' ו': עתק ד' וסימ' יצא עתק מפיכם. הדברות על צדיק עתק. תדברו בצואר עתק. יביעו ידברו עתק. ואהון עתק וצדקה בצירי:

יצב ה' ד' חס' וא' מל וכי' אבל מסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם

רשי

ואלהים מלכי מקדם. והרי אתה תשועתינו מקדם: ראשי תנינים. הם מצרים שנקראו תנינים שנ' התנין הגדול וגו': ראשי לויתן. פרעה נקרא כן שנאמר יפקוד ה' בחרבו הקשה על לויתן וגו': תתננו מאכל לעם לציים. נתת ממונו לעם ישראל לאוכלו לציים לכתות ובאות שהובאת ציים סיעות כמו וצים מיד כתים כתרגומו וסיען: אתה בקעת. לישראל מן הצור מעיינות: אתה הובשת. ירדן שהוא נהר איתן: לך יום. גאולתם של ישראל: אף לך לילה. ועמך היו בגבורות הלילה: אתה הכינות מאור ושמש. אתה הכינות להם מאור התורה: אתה הצבת. להם כל גבולות ארצם בכל טוב: קיץ וחורף אתה יצרתם. הרי זה דוגמת שבועות חוקות קציר ישמור לנו לא שנית לנו כדר הסנים: זכור זאת אויב וגו'. ואחרי שכל תשועותינו כך זכור זאת אשר האויב חרף אותך בהשמידו אותנו: אל תתן לחית. לגדודי האומות כמו ויאספו פלשתים לחיה: נפש תורך. תור שלך יונתן תירגם לשון תורים ובני יונה התור הזה משמרת הזכר בן זוגה אינה מזדווגת לאחר אף ישראל לא החליפוך באל אחר אף על פי שרחקת מהם והיו כאלמנה: חית עניך. נפש עניך: הבט לברית. אשר כרת לאבותינו: נאות חמס. נוה חמס. לשון מדור: אל ישוב דך נכלם. אל ישוב דך מלפניך בתפלתו נכלם: חרפתך. גדופיך כמו זאת אויב חרף: אל תשחת. את ישראל: הודינו לך אלהים. על הטובה הודינו אף על הרעה וקרוב בפינו שמך תמיד: ספרו. דורותינו נפלאותיך תמיד: כי אקח מועד. כשיש לנו יום טוב אין אנו עסוקים בנבול פה ובקלות ראש ככל הגוים: אני מישרים אשפוט. אנו נותנין אל לבנו להללך ולשבחך מעין המאורע ליום: נמוגים ארץ וכל יושביה וגו'. ביום מתן תורה כשהיו נמוגים הארץ וכל יושביה מתנאי שהתניתי עם מעשה בראשית אם לא יקבלו ישרא' את התור' תחזרו לתוהו ובהו: אנכי. עמך ישראל תכנתי עמודיה כשאמרתי נעשה ונשמע: להוללים. לרשעים המערבבים את ישראל: כי

כי לא ממוצא. השמש וממערבו ולא מן המדברות שאתם מפרשים בשיירא להרבות ממון לא בכל אלה להרים קרן: כי אלהים שופט. על כל הרעה שעשיתם. זה ישפיל וזה ירים. הגבוהים ישפיל והנמוכים ירים: כי כוס. התרעלה בידו: ויין חמר. חזק וכוס בלע: מלא מסך. הכוס מלא מזג למזוג ולהשקות את כל הגוים: ויגר מזה. מזה הכוס יפיץ ויקלח את משתיהם לשון מים המוגרים: ואני אגיד לעולם. מאז והלאה את נקמתו וגבורתו: וכל קרני רשעים. של עשו הנדעם כענין שנאמר ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ישראל יגדעו קרן עשו ואז תרוממנה קרנות צדיקו של עולם ישראל שהם שבחו של הקב"ה:

שמה שבר רשפי קשת. של סנחריב ואוכלוסיו רשפי קשת אין רשפי קשת לשון רשפי אש שאין לשון רשפי אש נופלים בקשת וזה רפי ורשפי אש דגש ורשפי קשת לשון לחומי רשף דמתרגמ' עוף ובני רשף יגביהו עוף וכן ומקניה' לרשפי' לצפרים וכן ובני רשף בני עפיפה הם שדים יגביהו לעוף אף זה לשון חצים המעופפים כענין שנאמר ומחץ יעוף יומם שמה שבר רשפי קשת חצים שהקש' מעופף וכל המזמור הזה מדב' במפלת סנחריב שלא מצינו אויב נופל בירושלם אלא הוא: נאור אתה אדיר. לשון נאר מקדמו נארת ברית עבדך מנאר את אויביך וקמיך ומטלטלן מן העולם נאור על שם משפיו נקרא כמו חנון ורחום וקנוא על שם שהוא חונן שהוא מרחם שהוא מקנא: אדיר מהררי טרף. חזק משבר' שורפים הגבוהים כהרי' ולנגדך אין גבורתם נודעת: אשתוללו. כמו השתוללו. כמו ואחרי כן אתחבר אחזיהו עם יהושפ' כמו התחבר ונגזר אשתוללו מגזרת מוליך יועצים שולל והוא לשון משגה ושלו כשוטים שוגים והתי"ו נופלת בלשון המתפעל באמצע התיבה בכל תיבה שתחילת שי"ן: כמו שנתם. נרדמו בשינה לשון תנומה: ולא מצאו. ידיהם וכאם כשבאת ליפרע מהם: נרדם ורכב וסוס. וי"ו של ורכב טפילה היא כמו אלה בני צבעון ואיה ועגה וי"ו של ואיה טפילה היא: מאז אפך. משעת שאתה כועס: משמים השמעת דין. כשנתנבא ישעיה על פורענותם של סנחריב ונתקיים בו ארץ ישראל שיראה משכנו ומאוכלוסיו ואז שקטה: בקום למשפט אלהים. לעשות משפט באויביו להושיע חזקיהו וסיעתו: כי חמת אדם תודך. כעסך של רשעים גורם שהבריות מודים להקדוש ברוך הוא כשהם מראין כעסם והקב"ה נפרע מהם הכל מקלסין לפניו ואף הם עצמם מקלסין לפניו כשרואין שאין כעסם כלום כמו שמצינו בנבוכד נצר כשהשליך את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש מה נאמר שם יהא שמיה דאלהא מברך וגו' ועל ידי כן שארית החמות תחגור תעכב ותחדיל שאר הרשעים מעוכבים ונמנעים מלהראות גאותם וחמתם תחגור לשון עכב' בלשון משנה פגימת הסכין כדי שתחגור בו הצפורן ושמעתי משמו של רבי אלעזר הגאון בר' יצחק שהיה מביא המקרא הזה עדות לאותה משנה ויש עוד לפתור חגיר' זו כמשמעה לשון חגירה ופירושו לך נאה לחגור חימה ולעטות קנאה כי הכח והיכולת שלך ולשון שארית זה הוא מאחר שחמת אדם איננה כלום נשארו כל חגורות חימה לך: כדרו

כי. אל תחשבו כי בעבור השם לשפוט כי ים במזרח או מערב או במדבר הרים שהוא כנגד ארץ ישראל מי שיושיעכם ורבי משה אמר כי כל מה שים במזרח או במערב הכל ברשות השם ויש אומרים כי זה רמז לחכמת המזלות החוברים כי הטוב והרע והכבוד והקלון הבא לאדם הכל במערכת הכוכבים והיתר הראשון הוא המזרחי גם המערבי גם הדרומי שהוא כנגד מרב' הרי' הם המושלים על כל האדם ולא הזכיר היתר הרביעי כי אין כח לו בעבור היותו תחת הארץ: כי. הנה השם הוא השופ' על כן אין ראוי לכם להרי' קרן בחכמתכם או בגבורתכם או בעשרכם: כי. חמר. פועל עבר מגזר' חומר מים רבים כמו עכור: ויגר מזה. ומזה כל כך הוא הכוס מלא ואמר על הכוס מלא גם שמריה כדרך רוח גדולה וחזק והנה היין העליון ישתו הרשעים שאינ' גמורי' והשמרים כפי מעלת': ואני. דברי המשורר: לעולם. כל ימי אגיד זאת הנבואה לבני אדם אולי יוכחו וזה הוא מדת השם הנכבד: וכל. אגדע. בדיבור כמו וילחם בישראל על בלק גם תנוכה לאלהים: תרוממנה קרנו' צדיקי' הפך אגדע: למנצח בנגינות. על נגינות שונות או נועם פיוט תחלתו כן: נודע. כדרך כי נודע דוד לכל וטעם ביהודה שהם יושבי ירושלם: ויהי בשלם. היא ירושלם אולי נקראת כן כי היא שלימה כנגד שער השמים או שהיא ראויה להיות בשלום או קראוה כן על דרך תפלה כדרך שאלו שלום ירושלם: שמה. אמר רבי משה כי זה המזמור נאמר על מלחמת אויב שבא על ירושלם ונחלם ודימה החצי' לרשפים ובניצוצות שהם עפים ושבר ישרת בעבור אחר ושבר מגן וחרב וכלי מלחמ' באמת: נאור. אין דבר נרא' שהוא נכבד שאיננו גוף והוא טעם דבר רק האור לבדו ומלת נאור כמו נכון והנה זה כנגד הכבוד ואדיר כמו אדיר במרום יי' וטע' מהררי טרף שלא יוכל אדם לעלותם. הר' משה הכהן אם הזכר שנפחד ממנו ישגב בהרים שמשם ירדו החיות לא יכל ואין טעם בדבריו גם מפרשים אמרו כי נאור מגזר' נאר מקדשו כמו משחית והנון שרש והנה שם התואר כמו קרוב ורחוק אך הוא פועל יוצא כמו ושבח אני: אשתוללו. האלף תחת הא' התפעל כמו אתחבר ויחסר בית ממלת שנתם: מגערתך. טעם אלהי יעקב כאשר הזכיר בתחלה בישראל גדול שמו וטעם נרדם כל אחד מאנשי חיל הנזכרי' בפסוק ראשון והוא הו' נרדם כל איש חיל ורכב וסוס: אתה. הטע' אתה לבדך נורא והיה האחד מספיק וכמוהו יי' מעון אתה היית לנו כי היה מספיק יי' מעון היית לנו ומאז כמו אז הפקיד אותו: משמים. כי כל הגזרות באות משמי' וטעם השמעת כאשר ישמעו כל יושבי הארץ שומעת לשמה ורגת באמת אז יראו הנשארים ממך וישקטו כל אחד במקומו ולא יבואו לעיר קדשך להלחם עליה. וי"א כי טעם ארץ יראה הרשעים ושקטה הצדיקים: בקום. זה הפסוק דבק עם הבא אחריו. אמר ר' משה כן פי' הפסוק כאשר תעשה דין בבעלי החמות תודה לך כל חמת אדם והטעם כל אדם בחמתו ירא ממך ולפי דעתי כאשר תודה לך חמת אדם והם הבאים על ירושלם אז שארית חמות תחגור ותקמור ותהיינה ברשותך להתיר מהם כפי חפצך: כדרו

לעלם ית חס' וסי' בכס' רבת' בערך עו': עו. נודע ג' קמצין וסי' נודע יי' משפט עשה. נודע ביהודה אלהי'. נודע בשערים בעלה. וא' ונודע קמץ כה שהוא כבר נקרא: שמה ה' רף וסימ' נכסר בסדר ויחי: מהררי ג' וסימ' מן ארם ינחני בלק מלך. במעונות אריות. נאור אתה אדיר: יראה ב' וסימ' ולא יראה בוגדה יהודה.

כִּ֤י לֹ֣א מִ֭מּוֹצָא וּמִֽמַּעֲרָ֑ב וְ֝לֹ֗א מִמִּדְבַּ֥ר הָרִֽים׃ כִּֽי־אֱלֹהִ֥ים שֹׁפֵ֑ט זֶ֥ה יַ֝שְׁפִּ֗יל וְזֶ֣ה יָרִֽים׃ כִּ֤י כ֪וֹס בְּֽיַד־יְהֹוָ֡ה וְיַ֤יִן חָמַ֨ר ׀ מָ֥לֵא מֶסֶךְ֮ וַיַּגֵּ֪ר מִ֫זֶּ֥ה אַךְ־שְׁ֭מָרֶיהָ יִמְצ֣וּ יִשְׁתּ֑וּ כֹּ֝֗ל רִשְׁעֵי־אָֽרֶץ׃ וַ֭אֲנִי אַגִּ֣יד לְעֹלָ֑ם אֲ֝זַמְּרָ֗ה לֵאלֹהֵ֥י יַעֲקֹֽב׃ וְכָל־קַרְנֵ֣י רְשָׁעִ֣ים אֲגַדֵּ֑עַ תְּ֝רוֹמַ֗מְנָה קַרְנ֥וֹת צַדִּֽיק׃

ע ו

לַמְנַצֵּ֥חַ בִּנְגִינֹ֑ת מִזְמ֖וֹר לְאָסָ֣ף שִֽׁיר׃ נוֹדָ֣ע בִּֽיהוּדָ֣ה אֱלֹהִ֑ים בְּ֝יִשְׂרָאֵ֗ל גָּד֥וֹל שְׁמֽוֹ׃ וַיְהִ֣י בְשָׁ֣לֵ֣ם סוּכּ֑וֹ וּמְע֖וֹנָת֣וֹ בְצִיּֽוֹן׃ שָׁ֭מָּה שִׁבַּ֣ר רִשְׁפֵי־קָ֑שֶׁת מָגֵ֖ן וְחֶ֖רֶב וּמִלְחָמָ֣ה סֶֽלָה׃ נָא֣וֹר אַתָּ֣ה אַ֝דִּ֗יר מֵֽהַרְרֵי־טָֽרֶף׃ אֶשְׁתּוֹלְל֨וּ ׀ אַבִּ֣ירֵי לֵ֭ב נָמ֣וּ שְׁנָתָ֑ם וְלֹֽא־מָצְא֖וּ כָל־אַנְשֵׁי־חַ֣יִל יְדֵיהֶֽם׃ מִ֭גַּעֲרָ֣תְךָ אֱלֹהֵ֣י יַעֲקֹ֑ב נִ֝רְדָּ֗ם וְרֶ֣כֶב וָסֽוּס׃ אַתָּ֤ה ׀ נ֥וֹרָא אַ֗תָּה וּמִֽי־יַעֲמֹ֥ד לְ֝פָנֶ֗יךָ מֵאָ֥ז אַפֶּֽךָ׃ מִ֭שָּׁמַיִם הִשְׁמַ֣עְתָּ דִּ֑ין אֶ֖רֶץ יָֽרְאָ֣ה וְשָׁקָֽטָה׃ בְּקוּם־לַמִּשְׁפָּ֥ט אֱלֹהִ֑ים לְהוֹשִׁ֖יעַ כָּל־עַנְוֵי־אֶ֣רֶץ סֶֽלָה׃ כִּֽי־חֲמַ֣ת אָדָ֣ם תּוֹדֶ֑ךָּ שְׁאֵרִ֖ית חֵמֹ֣ת תַּחְגֹּֽר׃

אֲרוּם לֵית בַּר מִינֵי מִמַּדִּינְחָא וְעַד מַעַרְבָא וְלָא מִן צִפּוּנָא מַדְבְּרָיָא וּמִן דָּרוֹמָא אֲתַר טוּרַיָּא׃ אֲרוּם אֱלָהָא דַּיָּין זַכַּאי דְּנַן יְמָאִיךְ וּדְנַן יְרוֹמֵם׃ אֲרוּם כַּס דְּלוּט בְּיַד יְיָ וַחֲמַר עַשִּׁין מְלֵא מְזִיגַת מְרִירָתָא לְטַלְטָלָא מַדְּעָה דִּי רַשִּׁיעַיָּא מִמַּה דְּשַׁדִּי מִינֵיהּ וְקַשֵּׁי מִן דִּין קַדְמָאִין בְּרַם דָּור דָּור דְּיַיְהָא וּפַקְטִירָא יְמַצּוּן יִשְׁתּוּן כָּל רַשִּׁיעֵי אַרְעָא׃ וַאֲנָא אֶתְנֵי לְעָלַם נִיסַיָּא אֲשַׁבַּח לֵאלָהָא דְּיַעֲקֹב׃ וְכָל תְּקוֹף רוּם רַשִּׁיעַיָּא אַמְאִיךְ אֶתְלוֹשִׁינַן מִתּוֹקְפֵיהוֹן יִתְרוֹמְמָן תְּקוֹף רוּמֵיהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא׃ לְשַׁבָּחָא בְּתוֹשְׁבְּחָתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדָא דְּאָסָף שִׁירָא׃ אִתְיְדַע בִּדְבֵית יְהוּדָה אֱלָהָא בִּדְבֵית יִשְׂרָאֵל רַב שְׁמֵיהּ׃ וַהֲוָה בִּירוּשְׁלֵם בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ וּמְדוֹר בֵּית שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ בְּצִיּוֹן׃ כַּד עֲבַדוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל רְעוּתֵיהּ אַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן תַּמָּן תְּבַר גִּירְרִין וְקַשְׁתִּין דְּעַמְמַיָּא מְגִינֵי קְרָבָא תְּרִיס וְסִידְרֵי קְרָבָא בַּטֵּל לְעָלְמִין׃ נְהִיר דְּחִיל אַתְּ אֱלָהָא מְשַׁבַּח מִן בֵּית מַקְדְּשָׁךְ יְזוּעוּן מִן קֳדָמָךְ מַלְכַיָּא דְּיָתְבִין בִּכְרַכֵּי טוּרַיָּא אֲתַר בֵּית כְּנִישׁוּת בִּזְתְהוֹן׃ אִשְׁתְּלַחַן מֵעֲלֵיהוֹן זַיְנֵי קְרָבָא גִּבָּרֵי לִיבָּא אִתְנַמְנַמוּ בְּשֵׁינַתְהוֹן וְלָא סַפִּיקוּ כָּל גַּבְרֵי חֵילָא לְמֵיחַד זַיְנֵיהוֹן בִּידֵיהוֹן׃ מִמְּזוֹפִתָךְ אֱלָהָא דְּיַעֲקֹב דְּמִכוּן אַרְתְּכִין וּפָרָשִׁין אִיתְעַקָּרוּ׃ אַתְּ דְּחִיל אַתְּ הוּא אֱלָהָא וּמַן יְקוּם קֳדָמָךְ מֵעִידָן דְּיִתְקוֹף רוּגְזָךְ׃ מִן שְׁמַיָּא אַשְׁמַעְתָּא דִּין אַרְעָא דְּעַמְמֵי דְּחִילַת אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל שְׁדוֹכַת׃ אָמְרִין צַדִּיקַיָּא יְקוּם לְדִינָא עִם רַשִּׁיעַיָּא אֱלָהָא לְמִפְרַק מִן יְדֵיהוֹן כָּל עִנְוְותָנֵי אַרְעָא לְעָלְמִין׃ כַּד אַנְתְּ רָגֵז עַל עַמָּךְ אַנְתְּ מְרַחֵם עֲלֵיהוֹן וְהִינוּן יוֹדוּן לִשְׁמָךְ וּשְׁאָרָא דְּרִיתְחַיָּא דְּאִשְׁתַּיְירוּ לָךְ מִן רוּגְזָא דִּי רְגִיזְתָּא תֵּזְרִיז לְחַבָּלָא עַמַּיָּא׃ תָּא אֲרוּם כַּד יִתְקוֹף רוּגְזָךְ עַל עַמָּךְ יְתוּבוּן וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וְאַנְתְּ תָּאִיב מִן רוּגְזָא בְּרַם עַל שְׁאַר עַמְמַיָּא סַנְאֵי רוּגְזָא תֵּזְרִיז׃

ארץ יראה ושקטה: למשפט ט"ו דגשי' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן ט"ו: תודך ב' וסימ' כי חמת אדם תודך. כי לא שאול תודך: חמת ב' חד מל' וחד חס' וסימ' שארית חמת תחגור. ואת איש חמות לא תבוא. בהרא כל':

נדרו · יתכן שאמרו כן אנשי ירושלם בעת צרתם או כאשר יחזור שארית חמות יאמרו אלה לאלה נדרו ושלמו : למורא · בעבור המורא ורבי משה אמר כי הוא תאר כמו הוא מוראכם · יבצור · דרך משל כטעם יכרות מגזרת בציר וזה דבק כי כל סביבות ירושלם יובילו שי בראותם כי השם יבצור רוח נגידי' שהוא נורא למלכי ארץ כמו על כל מלכי ארץ : למנצח על ידותון · על טעם פיוט תחלתו ידותון : קולי · פעמים כי זה פעם אחר פעם · יש אומרים והאזין היה ראוי להיות והאזין כמו לא האמין פועל עבר ורבי משה אמר שהוא לשון צווי ולפי דעתי שהוא שם הפועל : ביום · חכם גדול חבר ספר נכבד רק יש בו טעיות שאמר כי ידי תקום שני וזה לא יתכן לדבר

נְדָרוּ וְשַׁלְּמוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־סְבִיבָיו יוֹבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא : יִבְצֹר רוּחַ נְגִידִים נוֹרָא לְמַלְכֵי־אָרֶץ :

ע ז

לַמְנַצֵּחַ עַל־יְדִיתוּן לְאָסָף מִזְמוֹר : קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְאֶצְעָקָה קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְהַאֲזִין אֵלָי : בְּיוֹם צָרָתִי אֲדֹנָי דָּרָשְׁתִּי יָדִי לַיְלָה נִגְּרָה וְלֹא תָפוּג מֵאֲנָה הִנָּחֵם נַפְשִׁי : אֶזְכְּרָה אֱלֹהִים וְאֶהֱמָיָה אָשִׂיחָה וְתִתְעַטֵּף רוּחִי סֶלָה : אָחַזְתָּ שְׁמֻרוֹת עֵינָי נִפְעַמְתִּי וְלֹא אֲדַבֵּר : חִשַּׁבְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם שְׁנוֹת עוֹלָמִים : אֶזְכְּרָה נְגִינָתִי בַּלָּיְלָה עִם־לְבָבִי אָשִׂיחָה וַיְחַפֵּשׂ רוּחִי : הַלְעוֹלָמִים יִזְנַח אֲדֹנָי וְלֹא־יֹסִיף לִרְצוֹת עוֹד : הֶאָפֵס לָנֶצַח חַסְדּוֹ גָּמַר אֹמֶר לְדֹר וָדֹר : הֲשָׁכַח חַנּוֹת אֵל אִם־קָפַץ בְּאַף רַחֲמָיו סֶלָה : וָאֹמַר חַלּוֹתִי הִיא שְׁנוֹת יְמִין עֶלְיוֹן : אֶזְכִּיר מַעַלְלֵי־יָהּ כִּי־אֶזְכְּרָה מִקֶּדֶם פִּלְאֶךָ : וְהָגִיתִי בְכָל־פָּעֳלֶךָ וּבַעֲלִילוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה : אֱלֹהִים בַּקֹּדֶשׁ דַּרְכֶּךָ מִי־אֵל גָּדוֹל כֵּאלֹהִים : אַתָּה הָאֵל עֹשֵׂה פֶלֶא הוֹדַעְתָּ בָעַמִּים עֻזֶּךָ : גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמֶּךָ בְּנֵי־יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סֶלָה : רָאוּךָ מַּיִם אֱלֹהִים רָאוּךָ מַּיִם יָחִילוּ אַף יִרְגְּזוּ תְהֹמוֹת :

נְדַרוּ נִדְרִין וְשַׁלִּימוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן כָּל דְּיָתְבִין חֲזוֹר חֲזוֹר לְמַקְדְּשֵׁיהּ יַיְתוּן קוּרְבָּנַיָּא לְבֵית מוּקְדַּשׁ דְּדָחִיל : יַזְעִיר גַּסוּת רוּחֲהוֹן דְּרַבְרְבָנַיָּא דְּחִילָא עַל כָּל מַלְכֵי אַרְעָא : לְשַׁבָּחָא עַל יַד יְדוּתוּן לְאָסָף תּוּשְׁבַּחְתָּא : קָלִי קֳדָם יְיָ וְאַקְבִּיל קָלִי קֳדָם אֱלָהָא אֲצֵית סִיבְרִי : בְּיוֹם עָקְתִי אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ תְּבָעִית שְׁרַת עֲלַי נְבוּאָה בְּלֵילְיָא זַלְגַת עֵינַי דִּמְעֲתָא וְלָא תְפוּג סָרִיבַת לְאִיתְנַחֲמָא נַפְשִׁי : אִידְכַּר אֱלָהָא וְאֶרְגּוֹשׁ קֳדָם יְיָ אֲמַלֵּיל וְתִישְׁתַּלְהֵי רוּחִי לְעָלְמִין : אֲחַדְתָּא תִּימוֹרַתַיָּא דְּעַיְינַי אִיטְרְפִית וְלָא אֲמַלֵּיל : מְנֵיתִי יוֹמִין טָבִין דְּמִן לְקַדְמִין שְׁנַיָּא טָבָא דְּמִן עָלְמִין : אִידְכַּר תּוּשְׁבַּחְתִּי בְּלֵילְיָא עִם הִרְהוּרֵי לִבְבִי אֲמַלֵּיל וִיבַלֵּשׁ נִיסַיָּא מַנְדַּע רוּחִי : הַאֶפְשַׁר דִּי לְעָלְמִין יִרְחַק יְיָ וְלָא יוֹסִיף לְמִתְרַעְיָא תּוּב : הַאֶפְשַׁר דִּי פְסַק לְעָלְמִין טוּבֵיהּ שְׁלִים פִּתְגָם דִּבְיַשׁ עַל כָּל דָּר וְדָר : הַאִיפְשַׁר דְּאִיתְנְשֵׁי לְחַיִּיכָא אֱלָהָא אִין סְלִיק בְּרוּגְזֵיהּ מִן לְמִכְמַר רַחֲמוֹי לְעָלְמִין : וַאֲמָרִית מַרְעוּתִי הִיא אִישְׁתַּנִּין גְּבוּרַת יְמִין עִילָּאָה : תָּא וַאֲמָרִית בָּעוּתִי הִיא שְׁנִין דְּקָץ מִימִין : אִדְכַּר עוֹבָדֵי אֱלָהָא אֲרוּם אִדְכַּר מִן לְקַדְמִין פְּרִישׁוּתָךְ : וּרְנֵנִית בְּכָל עוֹבָדָךְ טָבַיָּא וּבְרַתְקוּפֵי נִיסַיָּךְ אֲמַלֵּיל : אֱלָהָא דְּקַדִּישִׁין אוֹרְחָתָךְ מַן אֱלָהָא רַבָּא כֵּאלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל : אַתְּ הוּא אֱלָהָא עָבִיד פְּרִישָׁן חוֹדַעְתְּ בְּעַמְמַיָּא עוּשְׁנָךְ : וּפְרַקְתְּ בִּגְבוּרַת אֶדְרָעָךְ עַמָּךְ בְּנַיָּא דְּאוֹלִיד יַעֲקֹב וְיוֹסֵף לְעָלְמִין : חֲמוֹן שְׁכִינְתָּךְ בְּגוֹ יַמָּא אֱלָהָא חֲמוֹן גְּבוּרְתָּךְ עַל יַמָּא דְּחִיתוּן עַמְמַיָּא לְחוּד יִתְרַגְּזוּן תְּהוֹמַיָּא :

יובילו ב' חד מל' וחד חס' וסימ' לך יובילו מלכים שי · נדרו ושלמו ליי' · קדמא מל' : עז ידותון דכתיב ידיתון וקרינן ידותון ג' וסימ' למנצח לידיתון דאמרתי אשמרה דרכי מחטוא · קולי אל אלהים ואצעקה · ומתניה בן מיכה בן ידיתון · וא' ידיתון קרי' וכתיב ועבד אדום בן ידיתון : נגרה ב' וסי' לילה נגרה ולא תפוג · עיני נגרה ולא תדמה : ולא אדבר ב' וסימ' ואמרתי לא אזכרנו · אחזת שמרות עיני נפעמתי : ולא יוסיף ג' וסימ' לגעת כך · הלעולמים יזנח אדני : ברכת יי' היא תעשיר · אומר ו' מלעיל וחס' וסימ' עריה תעור · יום ליום יביע · אין אומר ואין דברים · יי' יתן אמר · גבר אמר לדוד ודר · ותגזר אמר : כאלוהים ג' בקריא' וסימ' והייתם כאלהים ידעי טוב ורע · ובית דוד כאלהים · מי אל גדול כאלהים אנך :

רשי

נדרו ושלמו' נדריכם : כל סביביו · השומעים תשועה זו וכנעתו כמו שכתו' תהייכה חמש ערים בארץ מצרי' מדברו' שפת כנען ונשבעות ליי' צבאות : יובילו שי · למוראו למה לפי שבשעתשפטו יבצור רוח גבה של כריבים ממעט גאותם יבצור י ימעט כמו לא יבצר מהם · על ידותון · על הדתות ועל הדינין העוברים על ישראל : ידי · מכתי : לילה נגרה · בגלות זה שהוא כלילה היא נגרה ליחה ומרה : ולא תפוג · ולא תדמה נגרתה : אזכרה אלהים · החסד שהיה רגיל לעשו' לי בימי חבתי : אשיחה · באותן חסדים וטובותי ותתעטף רוחי · פשוט בלעז : אחזת שמורות עיני · שמורות לשון אשמורות הלילה שאדם ניעור משנתו ודעתו מיושבת ולבו חוזר עליו ואני איני כן בלילה זו של גלות תמיד עיני נדבקות כאדם נרדם מאוטם לב צרות שאני רואה נפעמה רוחי ואין הדבור בי : חשבתי ימים מקדם · לזכור החסדים שעשית עם אבותינו : אזכרה נגינתי בלילה · בימי הגלו' הזה שהו' דומה ללילה אני זוכר את נגינותי שהייתי מנגן בימי קדם בבית המקדש : עם לבבי אשיחה · אני מחשב ורוחי מחפש מה היא כן מדתו של הב"ה ואני תמיה הלעולמים יזנח : האפס · שמא כלה חסדו' גמר אומר · גזירת עולם שלא ישוב מחרונו עוד : השכח חנות · להיות חונן · חנות כמו עשות ראות לא"חנות חנינו : אם קפץ באף רחמיו סלה · לשון לא תקפוץ ידך כלומר אם סגר ה הרחמים לעולם בשביל החמה : ואומר חלותי היא · מחשבותי אומרו' לי אין זאת אלא להחלותי ולירא"ני לשוב אליו · חלותי כמו לחלותי לשון חולי וחיל : שנו' ימין עליון · את אשר נשתנית ימין עליון שהיתה נאדרי בכח רועצת אויב ועכשיו השיב אחור ימינו : והגיתי בכל פעלך · שעשית לנו כבר : בקדש דרכך · דרך מדתך לקדש את שמך בעולם לעשות דין ברשעי' : ראוך מים · רבים כשנגלית על הים : זורמו

איש דעת כדבר הזה אפילו בשיחת חולין ואף כי בספרי הקדש ויש אומרים כי ידי חזקתי וכוחי כאילו כמו עד שיגר דרך משל כמו וימסו אסורי או יהיה חס' בית כאילו הוא בידי בעבור מכתי ונגעי : לילה נגרה · צעקתי כי למעלה כתו' ואצעקה והנה יש שם צעקה ואם לא היתה כתובה כדרך וברך ברכה ולא אשיבנה ורבים ככה והוא דרך משל כמו ויתכו כמים שאנשי או פירוש ידי מקומי כמו ויד תהיה לך והטעם שיגר מקומו בעבו' דמעותיו על כן אחריו מאנה להנחם נפשי כדרך ודמעתה על לחייה אין לה מנחם : אזכרה · ואהמיה · מלא והיוד תחת הא : ותתעטף · כמו העטופים ברעב : אחזת · אמר רבי משה כי שמורות תאר השם כמו עצומות כי ה העפעפים שומרות ה העינים בהסגרם והטעם אחזת אותם עד שלא נסגרו עיני ולא ישנתי : נפעמתי · כמו ותפעם רוחו כל כך הוכיתי עד שלא יכלתי לדבר : חשבתי · מגזרת חשבון וחילוף דברים במחשב' הלב : עולמים · שעברו כי הטעם ככול ועולמים כמו זמנים : אזכרה · רמז שהיה מנגן בלילה או בלילה אזכרה שהייתי מנגן בימים קדמוני' לעבוד השם על דרך אשירה השחר : ויחפש רוחי · הוא המחפש והוא רבק כאשר אחריו ו והוא הלשלמי' והפעול חס' והוא אותי : האפס · כמו כי אפס כסף ·

אמר רבי משה כי גמר אמר כמו אם דברו ועברו נחמותיו ולפי דעתי כי גמר אמר שגזר אומר של עולם יזכחני : השכח חנות · שם · והעלם חניכות והטעם מגזרת חנון וחנון פעול למלת שכח וכן רחמיו למלת קפץ : ואומר · אמר רבי משה חלותי מגזרת אשר חלה יי' בה כמו עונותי ופי' שנות מגזרת שנת עולם וזה רחוק בעיני כי איך יושן הימין שהיא הזרוע ואחרים אומרים כי שנות כמו השתנות מגזרת שונות מכל עם וטעם ימין עליון שהימין הוא העושה המלחמה והטעם כי חליתי בעבור ששנתה זרוע השם בעבור שלא יראה כחה בגלותינו ואחרים אומרים כי חלותי מגזרת רבים יחלו פני נדיב כמו תפלתי וזאת הגזרה מזה הטעם לא תמצא בכל המקרא כי אם במלת פני ולפי דעתי כי זאת רמז למלת חשבתי כי כן הוא חשבתי מחשבה והיא חלתני והוא מחשבת שנות ימין עליון כאשר ה זכיר שנות עולמים : אזכיר · פלאך · קשור עם מלת מקדם לא עם אזכרה : אלהים · כדרך כאדר בקדש בעבור דרכיך שאנחנו רואים בשמים לעד כי מי אל גדול ממך : אתה · הטעם תעשה פלאים כפלאים שעיני אדם גם נראים וזה הוא הודעת בעמים עזך : גאלת עמך · הוא הפעול כאילו כתוב גאלת עמך בזרוע נטויה וטעם להזכיר יוסף עם יעקב כי הוא החיה ישר' ככתוב משם רועה אבן ישר' והטעם כי בזכות יעקב ויוסף פרית בניהם וכמוהו גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס שהטעם מי שהוא מבני נדיבים והעד שאמר מקחת מזרעו מושלים והאומר כי יעקב תחת אהרן לא דבר נכונה : ראוך · על דעת רבי משה כי זה רמז לעת שהוליך השם את הים ברוח קדים עזה ולפי דעתי שהוא מדבר על עת וישב הים לפנות בקר כי בים דרכך ידבר על עת בעבור ישראל כאשר פירשתי טעם ובני ישראל הלכו ביבשה לאומרו פעמים וכן תן השירה הוא פסוק כי בא סוס פרעה : זורמו

זורמו. בעבור אם וענן: חצציך. הם הברקים וזה הוא במעוד אם כי עבות כמו בענן ומלת זורמו על משקל כי גורשו ממצרים ויש אומרים מגזרת זרם או לפי טעם הענין חצציך כדמות אם הנופלת שמית ריחה: קול. אל תתמה בעבור שהזכיר בגלגל כי בגלגל הם הרעמים רק בעבור היותו באויר שהוא מתגלגל: בים. הראה השם דרך בים לעבור גאולים וטעם ועקבותיך בעבור שוב הים מיד לאיתנו: נחית. על דעת רבי משה על עת עבור הים כדרך כבהמה בבקעה תרד ויתכן על נחותם במדבר כמו נחית בחסדך ומשה ואהרן הם שהוציאו את העם ממצרים ומשה לפני אהרן לגודל מעלת נבואתו: משכיל לאסף. פיוט תחלתו משכיל או משכיל השומע וטעם הסמך התורה אין תורת השם שהיא תורת אמונתו והנכון כמו אמרי פי מי שירצה להורות כדרך תורת אמך: אפתחה. קמצות התיו בחטף בעבור אות הגרון כמו אשמעה מה ידבר ואילו היה במוא לבדו היה שוה רק ככה כמנא וטעם חידות שהיא מני קדם והמשל כמו נושקי רומי קשת לעדיך משלחן ואם נשקה בשעך בחורין אכלה אש והחידות לחם אבירים אכל איש כדרך מהאכל יצא מאכל ויהרג במשמניהם ויתן לשבי עזו כי לולי שהוא מפורש בספר שמואל שבית הארון היתה החידה קשה: אשר שמענו. זה מפני חכמים רבים וצדיקים שחייב אדם לקבל מה שהעתיקו היתה הקבלה כמו רעה וזה הוא ונדעם וטעם המספרים כי המספרים הוהבינו היו והם אבותינו שאין להם חפץ להסכילנו: לא. והנה חייבים אנחנו שלא נכחד מה ששמענו מאבותינו לאשר הם מזרעם עד שיהיו גם הם מספרים תהלות השם: ויקם עדות. המצות ששקול הדעת יעיד עליהם על כן מלת ויקם וקם הבית ותורה המצות שלא קודם מרבים על כן מלת שם שקבלו ככה מפי משה וטעם בוה כדרך והודעתם לבניך ולבני בניך: למען. דור אחר דור עד עמוד התורה כימי שמים: וישימו. כסלם. כמו מבטחם אשר יקוט כסלו וכאשר לא ישכחו מעשה השם אז ישמרו מצותיו: בני אפרים. דרך דרש

עת האזינה ט״ו בקריא׳ וסימ׳ וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי. אמרי האזינה יי׳ בינה הגיגי. תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק. האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם. שמעה תפלתי יי׳ ושועתי האזינה ואל דמעתי. אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי. האזינה עמי תורתי. רעה ישראל האזינה. אלהים צבאות

זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חצציך יתהלכו: קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ: בים דרכך ושביליך במים רבים ועקבותיך לא נדעו: נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן:

עח משכיל לאסף האזינה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי: אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם: אשר שמענו ונדעם ואבתינו ספרו לנו: לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות יהוה ועזוזו ונפלאתיו אשר עשה: ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם: למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם: וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי אל ומצותיו ינצרו: ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו: בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב: לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת: וישכחו עלילותיו ונפלאותיו אשר הראם: נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צען: בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד: וינחם בענן יומם וכל הלילה באור אש:

(מסורה:) ל׳ · ל׳ · ל׳ ויחד סימנו בגלגל · יתיר ו׳ · ז׳ רפי׳ · ב׳ בחסדך עם זו ג׳ לא חסרי ביס כירח · יו׳ ג׳ · ל׳ · ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · י״כ · ז׳ חס׳ י״ג · ג׳ רפ׳ · ג׳ · ה׳ חס׳ · ב׳ תר כת׳ ה׳ · ג׳ תר חס׳ · ב׳ יתר חס׳ את הכתל · ז׳

אחיתו מיא ענני שמיא קלין יהבו שחקי לחוד כיפי גירך אזלין ומשתלהבין: קל אכליותך בגלגלא אשמע אנהירו ברקין תבל רגזת ואיתרגיפת ארעא: בימא דסוף אורחך וכבשך במין סגיעיא ורושמת פסיעתך דלא איתידעו: דברתא היך ענא עמך ביד משה ואהרן:

שכלא דרוח קודשא על ידוי דאסף אצירת עמי אוריתי אצלון אודניכון למימרי פומי: אפתח במתל פומי אביעא חדון דמן לקדמין: די שמענן וידענן להון ואבהתן תניאו לנא: לא נכסי מבניהון לדר בתראי משתעיין תושבחתא דיי ועושניה ופרישותיה דיעבד: ואקים כהדותא בדבית יעקב ואוריתא גזר בדבית ישראל די פקיד לאבהתן להודעותהון לבניהון: מן בגלל די ידעון דר בתראי בנין דמתילדין יקומון ויתנון לבניהון: וישוון באלהא סובריהון ולא יתנשון עובדי אלהא ופיקודוי ינטרון: ולא יהוון היך אבהתהון דר מסירין ומרגיז דר דלא מתקן לביה ל למריה ולא הות מהימנא באלהא רוחיה: כד הוו יתיבין במצרים איתרברבו בני אפרים מיני קיצא וטעו ונפקו תלתין שנין קדם קיצא בזיני קרבא וגיברין נטלי קשתא אפיכו קדל ואיתקטלו ביום סידרי קרבא: מטול דלא נטרו קיים אלהא ובאוריתיה סריבו להלכא: ואתנשיאו עובדוי עמא בית ישראל ופרישותיה די אחמי יתהון: קביל אברהם יצחק ויעקב ושבטי דאבהתהון עבד פרישן בארעא דמצרים חקל טאנים: בזע ימא בחוטרא דמשה רבהון ואעבירינון ואוקים מיא צרירין היך זיקא: ודברינון בעננא בימם וכל ליליא בנהור אשא:

רשי

זורמו מים עבות. שחקים נטפו זרם מים עבים: חצציך. כמו חציך: בגלגל. כמו בגלגל קול רעמיך בגלגל על הים להום את מחנה מצרים: ועקבותיך לא נודעו. אין הפסיעות ניכרות על המים ועקבותיך תרגם בלעז: במשל פי. הם דברי תורה: לא נכחד מבניהם. וגם אנו לא נכחד מבניהם של אבותינו את מלהודיעם מה שספרו לנו: כסלם. תוחלתם וכן אם שמתי זהב כסלי: כאבותם. שהיו במצרים ובמדבר: בני אפרים. שיצאו ממצרים בזרוע לפני הקץ ובטחו בגבורתם ובחציהם וסופם הפכו לנוס ביום קרב כמפורש בדברי הימים ויהרגום אנשי גת הנולדים בארץ: רומי. משליכין וזורקין כמו רמה בים: נגד אבותם עשה פלא. אחרי כן כשהגיע הקץ אף הם ויוסיפו לחטוא לו כמו שמסיים והולך. נגד אבותם אברהם יצחק ויעקב באו על הים והראם הקב״ה היאך הוא גואל את בניהם: כמו נד. תל גבוה כדמתרגמינן כנכו כמו נד קמו כסור יבקע

שמעה תפלתי. האזינה יי׳ תפלתי והקשיבה בקול. אמרתי ליי׳ אלי אתה. יי׳ קראתיך חושה לי. יי׳ שמע תפלתי האזינה אל תחנוני. ואולם שמע נא איוב. האזינה זאת איוב עמד. האזינה לקול מלי:

כי כל ישראל יקראו כן כמו הבן יקיר לי אפרים גם רמז לבני אפרים שיצאו ממצרים בטרם געת הקץ והרמז בדברי הימים והרגום אנשי גת ויתאבל אפרים אביהם ועל דרך הפשט כי עקר זה המזמור כאמר על מלכות דוד ובנין הר ציון ושם היה הארון במלוך דוד אחר שחרבה שילה שהיתה לבני אפרים על כן ובסבת אפרים לא בחר באחריתה אחר שבחר בם בראשונה לשכן שמו בשילה והעד הכאתן על זה הפי׳ שבנו אפרי׳ רומי קשת הם אנשי שילה שאמ׳ אחריהם לא שמרו ברית אלהים ועוד נגד אבותם עשה פלא וזה היה אחר צאת ישראל ממצרים: נושקי. חסר כף כמו אש אוכלה הוא ומלת נושקי דבקה עם קשת כדרך כהרי כתלי דבש וחמאה והטעם שהפכו עורף ביום קרב משל בעבור שלא שמרו ברית אלהים שהשכין כבודו בתוכם ויש אומרים שמנהג רומי קשת שלא יעמדו במקום אחד על כן הפכו ככה בני אפרים: לא שמרו ברית אלהים. זה ברית שני: וישכחו. בעבור היות הנפלאות נעלמות אמר כנגדם הראם: נגד. הראם כי נגד אבותם עשה פלא והם שמעו מפיהם וטעם במצרים כל המופתים שהיו במצרים. יש אומרים כי שדה צוען כדרך שדה ארום: בקע. ויבקעו המים: ויצב מים כמו נד. והמים להם חומה: וינחם. יספר חסדי השם עמהם כי הענן ביום שלא יכם השמש ואור אש בלילה שלא היו צריכים לאבוקות יבקע

יבקע · טעם צורים פעמים רבים במדבר הגדול והנורא: וישק· חסר כמו וישקה אותם ורבה תואר לתהום ובא הדרך יחיד כמו בנות צעדה עלי שור הטעם שכוי במלות סובות דרך כחות: ויוסיפו · פתח למר למרות בעבור היותו מבנין הפעיל כמו לבבות בטן ולמרות עיני כבודו: בציה · במקום צמא והטעם כי הם המרו עליון במקום שים להם צורך אליו: וינסו · זה הוא דרך עקלתון שיבקש העבד מאדוניו מה שאין צורך לו וזה הוא דרך הבשר כאשר אפרש עתה: וידברו · לערוך שלחן משל על הבשר וטעם במדבר מקום שאין שם יישוב: הן · אמר רבי משה הכהן הכה בתורה כתוב כי ירדת המן היה בתחלה במסעים רבים קודם הכות צור ברפידים ועוד כי לא חרה אף השם על דבר המן שהוא אומר ואש נשקה ביעקב ואחריו כתוב וימטר עליהם מן לאכול והנה הכתוב בלבל דברו ש שאחר המוקדם והפך זה ולא חשש מזה כי מפורש הוא אצלנו ב בתורת משה · וטעם הגם לחם יוכל תת על המן והטעם היוכל ל לתתו תמיד בלא ה הפסק וכמוהו הורד עדיך לפי דעתו: כ״אם אברהם בן עזרא המחבר אלה הדברים יש בהם ש סיבות ואני אפרש א הכל · טעם לשאול אכל לנפשם על בשר י קברות התאוה וזה הוא לערוך השלחן ומלת הגם לחם הוא הבשר כמו את קרבני לחמי לחם אשה והעד אם יכין שאר לעמו שהטעם כפול כי שאר כמו בשר: לכן · טעם ואש על חרון אף השם כמו ואף יי׳ עלה בהם: כי · בעבור שהזכיר וינסו אמר כנגדו כי לא האמינו: ולא בטחו · הטעם כפול: ויצו · וכבר צוה וככה וימטר: וימטר · הטעם וכבר המטיר עליהם כמו ו וייצר יי׳ אלהים וכבר יצר ויאמר יי׳ למשה ו וכבר אמר ויקנו א מרפידים וכבר נסעו ויאמר בתמי את וכבר אמר ויאמר אל משה אני חותנך ואחר ויבא ודבים ככה והטעם למה בקשו בשר תאוה לנסות את השם ומה צורך היה להם לבשר והלא היה להם המן שהיה מתוק וערב ונקי ומלקטין אותו בלי ט טורח חכם והכה להם הכור ויש להם ל לספוקם אמר וימטר כי מן השמים ירד · ודגן שמים כי באויר

יבקע צורים · והכית בצור וגו׳ וישק בתהומות רבה אף כשהיו הולכי׳ בתוך הים שמימיו מלוחי׳ המתיק להם מעיינות בתוך ה התהום: ויורד כנהרות מים · שהיו נוזלין מן הבאר והנשיאים היושטין שרטוט במשענותם ו והמים נמשכים אחריהם לכל חניית שבט ושבט כענין שנאמ׳ במחוקק במשענותם כמו ש שמפורש בארבעי׳ ותשע מדות: למרות · להקניט כמו ממרים הייתם: שאר · בשר: ואש נשקה ביעקב · כמו ובערו והשיקו שהוא לשון היסק ותבערה כדכתיב ו ותבער בם אש יי׳: לחם אבירי׳ · לחמם של מלאכים ד״א אבירי׳ אברים שהיה נבלע בכל האברי׳ ולא היו צריכים לנקביהם: יסע קדים · ורוח נסע מאת יי׳ ויגז שלוים: שאר · בשר: לא זרו · מתאוותם לא כעסו זרים מתאוותם כי כל תאוותם השיגו: עוד אכלם בפיהם · ואף יי׳ חרה בעם ד״א לא זרו מתאוותם לא נתרחקו מתאוותם עד שבאת להם הפורענות: ובחורי ישראל · בחורים שבהם והאספסוף הם הזקנים שנאמר בהם אספה לי: אם הרגם ודרשוהו וגו׳ · אף היא לא באמת אלא בפתוי בפה וכזבו בלשונם: ולבם

נחלים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ נצבו כמו נד נוזלים חס׳ · אם ינתשו מים זרים · ויוציא נוזלים מסלע · אנך: ויזובו ב׳ מ׳ל וסימ׳ הן הכה צור ויזובו מים · פתח צור ויזובו מים: ויתעבר ב׳ וסימ׳ לכן שמע יי׳ ויתעבר · שמע אלהים ויתעבר: נשקה ל׳ דכוו׳ והיא חד מן שתא חדא דמשמש קה בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערכ׳

יַבְקַע צֻרִים בַּמִּדְבָּר וַיַּשְׁקְ כִּתְהֹמוֹת רַבָּה: וַיּוֹצִא נוֹזְלִים מִסָּלַע וַיּוֹרֶד כַּנְּהָרוֹת מָיִם: וַיּוֹסִיפוּ עוֹד לַחֲטֹא־לוֹ לַמְרוֹת עֶלְיוֹן בַּצִּיָּה: וַיְנַסּוּ־אֵל בִּלְבָבָם לִשְׁאָל־אֹכֶל לְנַפְשָׁם: וַיְדַבְּרוּ בֵּאלֹהִים אָמְרוּ הֲיוּכַל אֵל לַעֲרֹךְ שֻׁלְחָן בַּמִּדְבָּר: הֵן הִכָּה־צוּר וַיָּזוּבוּ מַיִם וּנְחָלִים יִשְׁטֹפוּ הֲגַם־לֶחֶם יוּכַל תֵּת אִם־יָכִין שְׁאֵר לְעַמּוֹ: לָכֵן שָׁמַע יְהוָה וַיִּתְעַבָּר וְאֵשׁ נִשְּׂקָה בְיַעֲקֹב וְגַם־אַף עָלָה בְיִשְׂרָאֵל: כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בֵּאלֹהִים וְלֹא בָטְחוּ בִּישׁוּעָתוֹ: וַיְצַו שְׁחָקִים מִמָּעַל וְדַלְתֵי שָׁמַיִם פָּתָח: וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם מָן לֶאֱכֹל וּדְגַן־שָׁמַיִם נָתַן לָמוֹ: לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ צֵידָה שָׁלַח לָהֶם לָשֹׂבַע: יַסַּע קָדִים בַּשָּׁמָיִם וַיְנַהֵג בְּעֻזּוֹ תֵימָן: וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם כֶּעָפָר שְׁאֵר וּכְחוֹל יַמִּים עוֹף כָּנָף: וַיַּפֵּל בְּקֶרֶב מַחֲנֵהוּ סָבִיב לְמִשְׁכְּנֹתָיו: וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂבְּעוּ מְאֹד וְתַאֲוָתָם יָבִא לָהֶם: לֹא־זָרוּ מִתַּאֲוָתָם עוֹד אָכְלָם בְּפִיהֶם: וְאַף אֱלֹהִים עָלָה בָהֶם וַיַּהֲרֹג בְּמִשְׁמַנֵּיהֶם וּבַחוּרֵי יִשְׂרָאֵל הִכְרִיעַ: בְּכָל־זֹאת חָטְאוּ־עוֹד וְלֹא־הֶאֱמִינוּ בְּנִפְלְאוֹתָיו: וַיְכַל־בַּהֶבֶל יְמֵיהֶם וּשְׁנוֹתָם בַּבֶּהָלָה: אִם־הֲרָגָם וּדְרָשׁוּהוּ וְשָׁבוּ וְשִׁחֲרוּ־אֵל:	בְּזַע טוּרִין בְּחוּטְרֵיהּ דְמֹשֶׁה רַבְּהוֹן בְּמַדְבְּרָא וְאַשְׁקֵי כַּד בִּתְהוֹמַיָּא רַבְרְבָן: וְאַפֵּיק נוֹזְלַיָּא דְמַיָּא מִן כֵּיפָא וְאַחֵית הֵיךְ נַהֲרִין דְנָגְדִין מַיָּא: וְאוֹסִיפוּ תוּב לְמִחְטֵי קֳדָמוֹי לְמִרְגַּז קֳדָם עִלָּאָה בְּמַדְבְּרָא צָחֵי: וְנַסִּיאוּ אֱלָהָא בְּלִבְּהוֹן לְמִשְׁאַל אוֹכְלָא לְנַפְשֵׁיהוֹן: וְאִתְרַעֲמוּ קֳדָם יְיָ אֲמַרוּ הַאִית יוּכְלָא קֳדָם אֱלָהָא לְסַדְּרָא פָּתוֹרָא בְּמַדְבְּרָא: הָא כְּבַר מְחָא בְּטִינָר וְדִיבוּ מַיָּא וְנַחֲלַיָּא הֲדָחוּר לַחְמָא יְכִיל לְמִיתַּן אִם יְתַקֵּן מְזוֹנָא לְעַמֵּיהּ: בְּכֵן שְׁמַע קֳדָם יְיָ אֱלָהָא וּרְגַז וְאֶשָּׁתָא אִתְסְקַת בִּדְבֵית יַעֲקֹב וּלְחוֹד תְּקוֹף רוּגְזָא סְלֵיק בְּיִשְׂרָאֵל: אֲרוּם לָא הֵימִינוּ בֶּאֱלָהָא וְלָא אִתְרְחִיצוּ בְּפוּרְקָנֵיהּ: וּפַקֵּיד שַׁחְקֵי מִלְּעֵיל וְדָשֵׁי שְׁמַיָּא פְּתַח: וְאַחֵית עֲלֵיהוֹן מַנָּא לְמֵיכַל וְעִיבוּר שְׁמַיָּא יְהַב לְהוֹן: מְזוֹן דְנָחֵת מִמְּדוֹר מַלְאֲכַיָּא אֲכַלוּ בְּנֵי נְשָׁא זְוָדִין שְׁלַח לְהוֹן לְשָׂבְעָא: אַטֵּיל רוּחַ קִידוּמָא בִּשְׁמַיָּא וְדַבַּר בְּעוּשְׁנֵיהּ רוּחַ דָּרוֹמָא: וְאַחֵית עֲלֵיהוֹן הֵיךְ עַפְרָא בִּסְרָא וְהֵיךְ חָלָא דְיַמָּא עוֹפָא דְפָרַח: וְאַפֵּיל בִּמְצַע מַשִּׁירְיָתֵיהּ חֲזוֹר חֲזוֹר לְמַשְׁכְּנוֹי: וַאֲכַלוּ וּשְׂבַעוּ לַחֲדָא וְרִיגוּגֵיהוֹן אַיְתֵי לְהוֹן: לָא זָרוּ מִן רִיגוּגֵיהוֹן עַד כְּדוּן מֵיכַלְהוֹן בְּפוּמְהוֹן: וְרוּגְזָא דֶאֱלָהָא סְלִיקַת בְּהוֹן וּקְטִיל בְּגִיבָּרֵיהוֹן וְעוּלֵימֵי יִשְׂרָאֵל אַחֲמִיט: בְּכָל דָּא חָבוּ תוּב וְלָא הֵימִינוּ בְּפָרִישׁוּתוֹי: וְשֵׁיצֵי בְּלָמָא יוֹמֵיהוֹן וּשְׁנוֹתֵיהוֹן בְּבַהוּלְתָּא: בִּזְמַן דִּקְטַל יָתְהוֹן אִם תָּיְבִין וְתָבְעוּ יָתֵיהּ וְתָיְבִין וְיִצְלוֹן קֳדָם אֱלָהָא:

אות הקוף: ויפל ג׳ וסימ׳ אדם מית במשריתיה ופי׳ במסעי: יביא י״ג בקריא׳ ה׳ חס׳ וח׳ מ׳ל וסימ׳ אם כשב יביא קרבנו לחטאת · ואת אשמו יביא ליי׳ איל תמים · דבר אל בני ישראל לאמר המקריב את זבח שלמיו · וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני חס׳ · וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו · והיה כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב · יביא יי׳ עליך ועל עמך דישעיה · והגוי אשר יביא את צוארו בעול · ויהי בעת יביא את הארון דד״ה · ויאכלו וישבעו מאד חס׳ · כרם היה לשלמה בבעל המון חס׳ · כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט חס׳ · וגם אלהיהם עם נסיכיהם עם כלי חמדתם חס׳ וחד ויביא לנו כיד אלהינו דעזרא:

יולד: לחם אבירים · הם השחקים וטעם איש שהוא בן אדם כנברא מהאדמה וטעם צידה בעבור היותם תמיד הולכים: יסע · שב לספר דברי הבשר שהחל לומר עליו לכן שמע יי׳ ויתעבר: קדים · הטעם רוח קדים והנו תואר כי ימצא רוח לשון זכר מפרק הרים ותימן מגזרת ימין והוא הרוח מזרחי דרומי: וימטר · בעבור שהרוח הביאו והיה עליהם · והנה התברר פירושי על דבר שאר שהוא הגם לחם הוא הבשר: ויפל · הזכיר נפילת העוף באמצע ובסביבות למשכנותיו כמו מחנהו והם האהלי׳: ויאכלו · טעם מאד כמו והיה לכם לזרא: יביא · היה מביא כדרך יעשו עגל בחורב: לא · עוד לא היה להם לזרא עד שחרה אף השם בהם: ואף · הזכיר אף עלה כמו ובהעלות אהרן את הנרות: במשמניהם · גדולי המחנה והעשירים המתענגים כמו וישמן ישרון ויבעט והזכיר ובחורי בעבור כח תולדתם והנה לא הועילם בעלות בם אף השם: בכל · כדרך וינסו אותי זה עשר פעמים אף על פי שאינם נזכרים בתורה והנכון שמלת חטאו על דבר המרגלים על כן אחריו: ויכל · וטעם בהבל שלא ראו הארץ שבעבור זה יבאו מתכרים · ובבהלה לפני ארבעים שנה: אם · ההרוגים היו סבת דורשים אחרים או טעמו או אמר להרגם או כמעט והרגם: ושבו · עמו תשובה:

ושחרו אל · שהתפלה בבקר לפני יתעסק אדם בדברי צרכיו: ויזכרו

ויזכרו. צורם. כמו חזקם: ואל עליון גאלם. ושם שגאלם הוא אל עליון שמשל לעשות בארץ ויושביה כל חפצו והנה ויזכירו בפה כמו ושמח יי' לא תזכרו עוד והעד ולבם לא נכון: ויפתוהו. דבר הכתוב כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריהם ודבר שמואל אחרי מותו: ולבם. הנה התברר כי עיקר התפלה כונת הלב: והוא. יכפר. כנגד הזמן העומד כמו והבית יתלא עשן: אפו. הוא הפעול: ויזכור. אמר רבי משה הכהן טעם ויזכור כי בשר המה כי אין להם כח לסבול אף השם כי מיד ימותו וזה טעם רוח הולך ולפי דעתי כי הגוף הוא הבשר כדרך ויגל כבודי אף בשרי וככה עם בשרא לא איתוהי והזכיר בשר כי הם יתאוו הבשר כי התולדת תתאוה הרוח לה שיחזקנה ועוד כי מרת קשור הוא הרוח בבשר איננה ארוכה על כן יבקשו להתענג טרם הפרדם והנה מלת המה תשרת ב בעבור אחרית המה רוח הולך כי האדם הוא רוח וגוף שהוא בשר שהוא מרגיש: כמה. במדבר. שאין שם יישוב: יעציבוהו. דרך משל מן עצבון כ כטעם מר כמו אם דרך עוצב בי: וישובו. בעבור שהזכיר בתחלה וינסו אל בלבבם והטעם שבו לנסותו והטעם אל אחר שהתברר שהוא אל: התוו. כמו והתוית תיו שסמו בלבם תיו וגבול שלא יוכלו לעברו: וקדוש ישרא' שהשם קדוש ונכבד מזאת המחשבת: לא. הטעם לא פחדו ממכתו ש שהכה המצרי' במות הבכורי' וזה טעם יום אשר פדם מני צר: אשר. רוב האותות שיזכירם הנביא טרם היותם וככה האותות כמו הבאות והמופתים הם הפלאים: ויהפך. לא הזכיר דבר התנין כי לא היתה מכה ב בהם: ונוזליהם. הטעם כפול: ישלח. הזכיר ערוב תחלה כי היתה קשה ממכת ה הצפרדע או פירושו ו וצפרדע כבר השחיתה אותם כמו וירם תולעי' ויבאש ולא הזכיר מכת כנים גם מכת שחין גם מכת חשך גם מכת דבר בעבור שנמלטו בני אדם ו ובעבור היות מכת דם ראשונ' למכות הזכירם גם בורך גדול ים למים: ויתן. הזכיר זאת בעבור כורך הארץ ל ליבול הארץ: יהרג. דרך משל כמו תכאיבו באבנים: ושקמותם. למין נקבות גם שקמים זכרים כמו כפטות כפטותם. אמר חסאן כי בחנמל מין ממיני הארבה ופירש חנמל שתי מלות ולפי דעתי כי בחנמל אבן כמו אבנים גדולות מן השמים כי הוא כנגד ברד ויש לשקמים פרי כמו לתאנים ומלת חנמל רבעיה: ויסגר. לרשפים. הם והולך אש ארצה: ישלח. רמז לרוב פחדם ממכת הברד כאשר הזכיר כל מגפותי אל לבך והלא תראה לא הודה פרעה לעולם לאמר אני ועמי הרשעי' רק במכה הזאת והנה דימה אלה המגפות לעברת חפם. ומשלחת מלאכי רעים בעבור האש כמו עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ומלת מלאכי איננה סמוכה כאילו כתוב מלאכי הפם כמו ביד נביאי כל חוזה: יפלס. דרך משל ככבד לרדת הגזרות מן השמים: וחייתם. כפשם וזו היא מכת בכורות כאשר פירש אחרי כן: ויך. הזכיר חם אביהם דרך חפרון וקלון להם וראשית אונים תחלת בני שנראה און האב: ויסע. טעם כצאן שהלכם לאטי: וינחם. שלא יבא עליהם אויב בדרך בצאתם עד בואם אל הים על כן הזכיר ואת אויביהם כסה הים ויש אומרים וינחם לבטח שיבטח בעברם ולא פחדו: ויביאם אל גבול קדשו. ירושלם: הר זה. הוא הר המוריה אם אסף זה המשורר הוא שהיה בימי דוד אולי התנבא או אמר זה המזמור אחר נבואת נד ולפי דעתי כי גבול קדשו הוא ארץ ישראל והר זה קנתה ימינו ההר הטוב הזה והלבנון והעד על זה הפי' שאחר כן כתוב ויגרש מפניהם גוים הם השבעה: וינסו

ומופתיו ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' זכרו נפלאתיו אשר עשה' וחברו דדה. אשר שם במצרים אתותיו. בתרא מל': לארבה ב' וסימ' ויתן לחסיל יבולם ויגיעם. כלך אין: ישלח יב' וסימ' ויאמר יי' אל משה בלכתך. ושלחתי את ידי והכתי. עוד נגע אחד. וגם את הצרעה. ישלח יי' בך את המארה. לכן ישלח האדון יי'.

ויזכרו כי אלהים צורם ואל עליון גאלם: חצי הספר
ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו:
ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו:
והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו:
ויזכר כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב:
כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון:
וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו:
לא זכרו את ידו יום אשר פדם מני צר:
אשר שם במצרים אתותיו ומופתיו בשדה צען:
ויהפך לדם יאריהם ונוזליהם בל ישתיון:
ישלח בהם ערב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם:
ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה:
יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל:
ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים:
ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים:
יפלס נתיב לאפו לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר:
ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם:
ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר:
וינחם לבטח ולא פחדו ואת אויביהם כסה הים:
ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו:
ויגרש מפניהם גוים ויפילם בחבל נחלה וישכן באהליהם שבטי ישראל:

ואדכרו ארום אלהא תקיפיהון ואלהא עילאה פריקנן: ושרגיגון ליה בפומהון ובלישנהון מכדבין ליה: מטול דלבהון לא מהימן עימיה ולא הימינו בקיימיה: והוא רחמנא מכפר עוייתהון ולא מחבל יתהון ומסגי למיתב מן רוגזיה ולא יוחי בהון כל חמתיה: ודכיר ארום בני בסרא היכון רוחא דאזיל ולא תאיב: כמה יסרבון ליה במדברא ירגזון קדמוי באתר צדיא: ותבו ונסיאו אלהא וקדישא דישראל איתיו תיוהא: לא אידכרו ית ניסא דידיה ויומא דפרקינון מן מעיק: דשוי במצרים אתוהי ותימהוי בחקל טאניס: והפך לדמא אריהון ונזליהון לא שתן מנהון: יגרי בהון עירבובי חיות ברא וגמיר יתהון ועורדעניא ויחבל יתהון: ויהב ומסר לזחלא עיבוריהון וליעותהון לגובאי: וקליף בברדא גופניהון ושקמתהון בברזובא: ומסר לברדא בעירהון וגיתיהון לרישפין דינור: יגרי בהון מאתן וחמשין מחן בתקוף רוגזיה בריתחא ובתריכותא ובעקא דמשתלחן בעידן בירידהון דאזגדי בישין: יטייל בכביש תוקפיה לא מנע ממותא נפשהון ובעירהון לממותא מסר: וקטל כל בוכרא במצרי שירוי צעריהון במשכניהון דחם: ואטיל היך ענא עמיה ודברינון היך ענא עדרא במדברא: ואשרינון לרוחצן ולא דחלין וית בעלי דבביהון חפא ימא: ואעלינון לתחום אתר בית מקדשיה טור דין די קנת ימיניה: ותריך מן קדמיהון עממיא ואשרי יתהון בעדב אחסנתיה ואשרי במשכנהון שבטיא דישראל:

רשי

ולבם. לא כפיהם נכון ואעפי כן והוא רחום להם ומכפר ע עונם תמיד ולא השחיתם: והרבה. פעמים רבות: להשיב אפו. מהם ואף אם כפרע מהם לא העיר עליהם כל חמתו כי אם מעט מעט לפי שזכר כי בשר המה ויצר הרע טמון בלבם והוא רוח הולך כשימותו ולא ישוב א אותו רוח בהם לעולם הבא כ כשיחיו אין יצר הרע שולט בהם ולא יתכן לפרש רוח הולך ולא ישוב רוחם של חיים בהם שאם אמרת כן כפרת בתחיית ה המתי' וכן מפורש בא"גד' תלים: כמה. פעמים ימרוהו תמיד במדבר: התוו. לשון סימן כמו והתוית תיו וסימן הוא לשון ת מופת וכיון בקשו ממנו אות וסימן היש יי' בקרבנו אם אין: ותשחיתם. שומטין את נשיהם: בחנמל. שם הארבה ומדרשו בא חן ומל היה מולל את ירק העץ והעשב ואוכלו: ויסגר לברד בעירם. כשהתחיל הברד לירד המצרי מבריח צאנו לבית והברד נעשה לאולו כתין כותל והמצרי שוחטו ונותנו על כתיפו להוליכו לבית ולאוכלו והעוף בא ונוטלו הימנו וזהו ומקניהם לרשפים לעופות כמו ובני רשף יגביהו עוף זהו מדרשו ולפי פשוטו לרשפים רשפי אש כ כדכתיב ואש מתלקחת בתוך הברד: יפלס נתיב לאפו. אעפי שבאף נשתלחו המכות לא שמשו את שליחותם מה שנכתבו להמית המיתו ולא הכל ב בנתיבתם הלכו. בפירוש' אחרים מצאתי כן יפלס נתיב לאפו כשהכה כל בכור במצרים הורה דרך למשחית באף לבא אל בתי מצרים ולא לבתי בני ישראל: וחייתם. גופם: ויגרש מפניהם. שבעה אומות: באהליהם. של גוים:

וינסו

לאמר הן ישלח איש. והיה כעץ שתול על מים. יהי למלא בטנו. איש תהפוכות ישלח מדון. ישלח בם חרון אפו. ישלח בהם ערוב:

ויבגדו ב׳ וסימ׳ בעלי שכם · וסגו ויבגדו באבותם : שלו ה׳ כ׳ כ וסימ׳ בויחי : ואלמנתיו ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסימ׳ כהניו בחרב נפלו · שרידיו במות יקברו׳ בתרא מ״ל : ויקץ ג׳ חס׳ וסימ׳ ויקץ שלמה והנה · ויקץ שמשון תנינא · ויקץ כישן אדני : אהב ט׳ וסימ׳ בריש שמואל סימנא׳ : כארץ ה׳ וסימ׳ כסדר לך לך : יסודה ד׳

וינסו וימרו את אלהים עליון ועדותיו לא שמרו : ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רמיה : ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו : שמע אלהים ויתעבר וימאס מאד בישראל : ויטש משכן שלו אהל שכן באדם : ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר : ויסגר לחרב עמו ובנחלתו התעבר : בחוריו אכלה אש ובתולתיו לא הוללו : כהניו בחרב נפלו ואלמנתיו לא תבכינה : ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין : ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו : וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר : ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב : ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם : ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאת צאן : מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו : וירעם כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם :

עט

מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לעיים :

ואנסיאו וארגיזו קדם אלהא עילאה וסהידותיה לא נטרו : וזור : וארשיעו היך אבהתהון אתהפיכו היך קשתא דרמיא גיררין : וארגיזו קדמוי בנסכיהון ובפסיליהון ובצילמוניהון אקנון יתיה : שמיע קדם אלהא ורגז ורחקת נפשיה לחדא בישראל : ושבק משכנא דשילו משכן די שרת תמן שכינתיה בגו בני נשא : ומסר לשיביתא אורייתיה ושיבהוריה ביד מעיקא : ומסר לקטלין בחרב עמיה ובאחסנתיה ארגיז : עולימוהי אכלת אשתא ובתולתיה לא אישתבחן : כהנוי בקטלא דחרבא יפלון וארמלתוי לא ספיקן דתבכיין : תא בעידן דשבו פלשתאי ארונא דיי בחרבא נפלו כהני שילו חפני ופנחס ובעידן דכשרו נשוהי לא בכיין ארום מיתו אוף אינון בההוא יומא : ואיתער היך דמיך יי היך גברא דמתפקח מן חמרא : ומחא מעיקוי בטחוריא באחוריהון קלנא בעלמא יהב להון : ורחיק במשכנא דפרים על תחומיה דיוסף ובשבט אפרים לא רעיא : ואיתרעי ית שבט יהודה ית טורא דציון די רחים : ובנא היך קרנא דרימנא מקדשיה מעתד היך ארעא דיסדה לעלמי עלמין : ואתרעי בדוד עבדיה ודבריה מן עדרי דענא : ומן בתר מיינקן אייתיה למשלט ביעקב עמיה ובישראל אחסנתיה : ומלך עליהון בשלימות ליבביה ובסוכלתנות אידוי ידברינון : תושבחתא על ידוי דאסף על חורבן בית מקדשא אמר ברוח נבואה אלהים עלין עממיא באחסנתך סאיבו ית היכל קודשך שויאו ית ירושלם לצדו :

וסימ׳ אשור יסדה לציים · כי הוא על ימים יסדה · ואגדתו על ארץ יסדה · כארץ יסדה לעולם : ע״ט טמאו ג וסימ׳ ובני יעקב באו על · עוד זאת עשו לי · אלהים באו גוים בנחלתך · אנ״ך : ירושלם ח׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ זכור יי׳ לבני אדום את יום ירושלם · אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני · שפכו דמם כמים סביבות ירושלם · בחצרות בית יי׳ בתוככי ירושלם · בעת ההיא נאם יי׳ יוציאו את עצמות מלכי יהודה · ואמרת אלהם הנני ממלא את יושבי הארץ הזאת · וילינו הרוכלים · ברוך יי׳ מציון · וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוו׳ במ״א תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי :

רשי

ויכסו וימרו · בימי השופטים : כקשת רמיה · שאינה זורקת חץ למקום שהמורה חפץ : ויתן לשבי עזו · מסר הארון והלוחות ביד פלשתים : בחוריו אכלה אש · עברתו : לא הוללו · לא נכללו לאפריון וחופה שמתו הבחורים במלחמה הוללו לשון הלולא בארמית ורבותי׳ דרשוהו על נדב ואביהוא ואין לבי מתיישב לפרשו כן שהרי כבר התחיל במשכן שילה : כהניו בחרב נפלו · חפני ופנחס : ואלמנותיו לא תבכנה · אף אלמנתו לא ניתנה לבכותו שאף היא מתה ביום השמועה כמו שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה : מתרונן · מתעורר ומתגבר בדבור להקיץ מיינו מתרונן לשון רנה הוא : ויך צריו אחור · מכת אחורים בעפולי׳ ובטחורי׳ והיא חרפת גדוף להם עולמית : וימאס באהל יוסף · הוא שילה שהוא בחלקו של יוסף : ויבן כמו רמים מקדשו וגו׳ · כמו שמי וארץ שנאמרו בהם שתי ידים שנא׳ אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים אף בית המקדש בשתי ידים שנאמר כוננו ידיך ד״א כמו רמים מקדשו כארץ יסדה מה שמים וארץ אין להם חליפין אף מקדש אין לו חליפין להשרות שם שכינה : ממכלאות צאן · דירי צאן כמו גזר ממכלה צאן : מאחר עלות הביאו · שהיה רועה לאביו הצאן המניקות שהיה רחמני ומוציא הגדיים תחלה ומאכילן ראשי העשבים העליונים שהם רכים ומוציא התיישים אחריהם ואוכלין אמצע העשבים ואחר כך מוציא הזקנות ואוכלות השרשים אמר הקב״ה ראוי הוא זה להיות רועה את עמי : לעיים · לגלים ותהו מזמור והלא קינה הוא אלא לפי שנאמ׳ כלה יי׳ את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון מזמור ושיר הוא ששפך חמתו על העצים ועל האבנים ולא עשה כליה בבנין :

בשר

אבן עזרא

ויכסו · עתה יספר איך מרו בני אפרים על כן חברה מלת : וישגו · בנין נפעל מגזרת סג כמו ויכונו וטעם כאבותם בימי השופטים : נהפכו כקשת רמיה · אמר רבי משה רמיה תאר לקשת והטעם כדרך זכר עבל וכלי כמו ורמיה תהיה למס ולפי דעתי כי רמיה שם כמו והשתיה כדת כמו רומי קשת והעד לשון רמיה ואחריו חצי גבור ש שנונים והנה הטעם תתהפך הקשת לא י ירמה בה הרומה או טעמו כאשר פירשתי במלת הפכו ביו׳ קרב על כן פירש עתה מה שהזכיר בראשונה : ויכעיסוהו · לעשות עולות בבמות לא ל לגבוה : שמע · לאות שהכעיסוהו בדברים שדברו בו על כן שמע אלהים ויתעבר מגזרת עברה שעבר חוק ה הארון : ויטש · כי חרבן בית שילה ק קשה על כל ישראל : ויטוש · הזכיר משכן כי כן כתוב שהארון היה בהיכל רק כלי ת תקרה על כן קראו אהל : ויתן · עזו · הוא הארון אתה ו וארון עזך דרשו את יי׳ ועזו : ויסגר · וגם מגפה גדולה היתה ב בעם : בחוריו · דימה מאכלת החרב ל למאכולת אש כדרך כי אש יכלה מחשבון וטעם וי״ו בחוריו למות חסידים במלחמה : ובתולותיו · שהיו בכועות לא ראו חופות במות הבחורים : כהניו · חפני ופנחס : ואלמנותיו · כאשת פנחס גם קרה ככה לאלמנות הרוגים א אחרים : ויקץ · דבר הכתוב כנגד מחשבות פלשתי׳ שתפשו מקום הכבוד או על דרך מ משל בעבור שלא כ כראתה גבורת הכבוד בהלקח הארון ועתה מתרונן המתרונן מ מיינו שהוא בוטח ב בכחו ויש אומרים כי המתרונן הוא השכור בכפול התרדמ׳ : ויך · רמז לטחורים : וימאס · מאז לא היה הארון בחלק אפרים רק מאהל אל אהל ו וממקום למקום עד בוא דוד והיה הארון בעיר ציון : ויבחר · הזכיר השבט שהיה ממנו דוד כי בעבורו עקר כל המזמור : ויבן · רמים · תואר והמתואר חסר כמו ומאכלו בריאה שה או עגלה וכן זה ויבן כארמונים רמים · וטעם כארץ בעבור היות הארץ בכללה עומדת וחלקיה על כן הזכיר זה החלק מהארץ עומד כנגד הארץ בכללה : ויבחר · וכבר בחר כדרך ושאול אותה ורבים ככה כי הר ציון דוד תפשו ועל שמו נקראת ירושלם קריית חנה דוד : ויקחהו · אחר שלקחו : ממכלאות · כמו גזר ממכלה צאן : מאחר עלות · תואר דומה לפועל על דרך העולים על הבאן או העלות הם הנקבות : לרעות · עם בית נוסף כמו רועה את אחיו בצאן והנה בתחלה היה רועה צאן וסבב לרעות ישראל כאשר התחיל בתחלת המזמור ויסע כצאן עמו · וטעם ובתבונות כפיו ינחם בעבור שדימה עם השם לצאן ויש צורך למרעה טוב והכל במקל על כן ובתבונות ולפי דעתי כי בית בתבונות ימרת פנים כמו וזרועו כסדים כאילו כתוב ובתבונות בכפיו ינחם והנה טעם כתום לבבו לעשות טוב לעמו ובתבונות כפיו הוא המעשה ככתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו : מזמור לאסף אלהים באו גוים · הזכרתי מחלוקת המפרשים בתחלת הספר יש אומרים כי מזמור דבר שנזמר ונכרת מרבים אולי קינות היו או טעם מזמור שרלה ברוח הקדש בעבור מה שכתב באחרונה כי ישראל היו עמו ונחלתו וטעם אלהים איך הוא אלהים וגבריה יד בני אדם על חסידיו ועל מקום קדשו : בנחלתך · ארץ ישראל : לעיים · מקומו שפלו והפך זה נכון יהיה הר בית יי׳ ויש אומרים מקום שאין שם ישוב או שחפרו ירושלם לבקש מטמונים :

כתנו

אבן עזרא

כתנו . קמור זה הפסוק כי החסידים לא נקברו בעיים הרומים לקברים : ספכו . דעת הסופכים כי אין דורש דמם כמים שהם מותרים : היינו . הכספרים ממנו : עד מה יי' תאנף לנצח . בנו : תבער כמו אם קנאתך . קנאת בעבור סעברו ישרא' אלהים אחרים ולמה לא תקנא בזרים : ספוך . ועל ממלכות . כמו אל הממלכות כמו אל יסוד המזבח : כי . לא די סלא תקנא בעבור סלא ידעוך עד סאכלו את יעקב סידע אותך : אל יזכר לנו' רבו' אמרו כי ראשוני' תאר לעוונות והנכון בעיני כי עוונות סמוך לאבות ראשונים ומלת יקדמונו כנגד ראשונים . וטעם כי דלונו מאד אין לנו כח ואין לאל ידינו על כן נבקש רחמים : עזרנו הטעם עזרנו עד סננכב' שמך או עזרנו בעבור כבוד שמך ש סנקרא עלינו על כן אחריו : למה . טעם לעינינו סנהיה חיים לפני מותנו ודם עבדיך הוא הנזכר בתחלת המזמור : תבא . בעבור היות ישראל בגלות כאסיר בבית כלא : הותר . מגזרת הותירס שהם מוכנים למות ומשקל תמותה תשועה תקומה תרוע' ורבי משה אמר כי הותר הכר יתר' ופתח קמורס בעבו' שהזכיר אסיר : ואנחנו עמך . אנחנו הנרמים שהם עמך אז נודה לך ב בפרועך אותנו : למנצח אל ששנים . או על שנה . אמר ר' מרינוס כי עדות כמו עדי דבר כנבר וכמוהו ואת נזר העדות : רועה . בעבור שהזכי' יעקב בברכותיו משם רועה אבן ישר' על יוסף על כן נוהג כצאן יוסף : יושב הכרובי' . שהיה הארון בתחלה בחלק יוסף ואחר כן בחלק בנימין ושניה' בני רחל במחשבת בני יעקב הראשונה תכמיו וכן כתוב בני רחל אשת יעקב על כן רחל מ מבכה על בניה וכל ישראל נקראו בשם אפרי' וזה הוא ויקרא בהם שמי או המשורר הזכיר מלחמה ס שהיתה לבני רחל עם גוים : לפני . הזכיר אפרים בתחלה כדרך יעקב ושהוא היה בעל הרגל : ולכה . כמו לך אמרו בעלי המסורת כי הוא מלא והטעם ולכה ועליך הדבר להושיענו וזה הפירוש איננו ישר בעיני : אלהים השיבנו . שיעזרנו לשוב אליו : והאר פניך . אלינו וזאת היא הישועה שנבקש : יי . בעבור שמצאנו רבים אלהים צבאות אמרו כי הוא שם אות בצבא שלו ועל דרך הפשט שהוא דרך קצרה כמו והנבואה עודד הנביא שכן הוא והנבוא' נבואת עודד הנביא וככה זה יי' אלהים אלהי צבאות שהם צבא השמים . וטעם עשנת פועל עומד כמו והר סיני עשן כולו כאילו עלה אליך עשן בעת תפלת עמך והנה היתה התפלה כמו עשן כדרך עלה עשן באפו : האכלתם . אמר רבי משה תחת לחם דמעה . ותשקמו בדמעות שלים הפך ותשקמו דמעות בשלים והוא שם מדה אחי וכל בשלים ויתכן כי זה דרך משל כי תאכלם ותשקיהם דמעה ובית בדמעות כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי או בית בדמעות יתרת אחרת ותשקמו דמעות או בדמעות הטעם שום בשלים או תחסר אות בית וכן הוא האכלתם לחם דמעה ועל איזה פי' שיהיה הטעם בבני ישראל בגלות : תשימנו

פרחעית 5 וחר פרחנית וחל יחר חן יא אנין חן יחר יחר יחר חלניע וחר חלני' כ' פרים תיכות

תהלים

והצילנו ב' וסי' מן הגוים . וכפר על חטאתינו : וכפר ד' וסי' קרב אל המזבח ב' בו . והולך מהרה אל העדה . עזרינו אלהי ישענו : בגודל ב' חס' וסימ' סלח נא לעון העם הזה . תבוא לפניך אנקת אסיר : והשב ד' וסימ' לו ישטמנו יוסף . שוב והשב את אחיך . והשב חרפתם אל . והשב לשכנינו שבעתים : לדור ודר ד' כתו'

נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־אָרֶץ׃ שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם וְאֵין קוֹבֵר׃ הָיִינוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃ עַד־מָה יְהוָה תֶּאֱנַף לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ קִנְאָתֶךָ׃ שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ׃ כִּי אָכַל אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ׃ אַל־תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֺנֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד׃ עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ׃ תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה׃ וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל־חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי׃ וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדוֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ׃ פ

לַמְנַצֵּחַ אֶל־שֹׁשַׁנִּים עֵדוּת לְאָסָף מִזְמוֹר׃ רֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַאֲזִינָה נֹהֵג כַּצֹּאן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים הוֹפִיעָה׃ לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת־גְּבוּרָתֶךָ וּלְכָה לִישֻׁעָתָה לָּנוּ׃ אֱלֹהִים הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד־מָתַי עָשַׁנְתָּ בִּתְפִלַּת עַמֶּךָ׃ הֶאֱכַלְתָּם לֶחֶם דִּמְעָה וַתַּשְׁקֵמוֹ בִּדְמָעוֹת שָׁלִישׁ׃

יַהֲבוּ יַת גוּשְׁמֵי עַבְדָךְ לְמֵיכְלָא לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא בְּסַר חֲסִידָךְ לְחֵיוַת אַרְעָא׃ שְׁדוֹן אַדְמְהוֹן הֵיךְ מַיָא חֲזָרְנוּת דִירוּשְׁלֵם וְלֵית דְקָבִיר׃ הֲוֵינָא קַלָנָא לְשִׁיבְבָנָא תּוּלְעָבָא וְגוּחֲכָא לְחֲזָרְנִיתָנָא׃ עַד אֵימָתַי יְיָ תִּתְקוֹף לְעַלְמִין תִּבְעַר הֵיךְ אֶשָׁא קִנְאָתָךְ׃ שְׁדֵי הֵימְתָךְ עַל עַמְמַיָא דְלָא חַכִּימוּ יָתָךְ וְעַל מַלְכְּוָתָא דִי בִשְׁמָךְ לָא צַלִיאוּ׃ אֲרוּם גַמְרוּ בֵּית יַעֲקֹב וְיַת בֵּית מַקְדְשֵׁיהּ אַצְדִיאוּ׃ לָא תִדְכַּר עַלְוָן עִיוָיָן דְמִן שֵׁירוּיָא בַּסְרַהוּבַיָא יַקְדְמוּן לָךְ טַבְוָתָךְ אֲרוּם אִתְמַסְכַּנְנָא לַחֲדָא׃ סַעִיד יָתָנָא אֱלָהָא פּוּרְקָנָנָא מְטוּל אִיקַר שְׁמָךְ וּפְרוֹק יָתָנָא וְכַפַּר עַל חוֹבָנָא בְּגַלַל שְׁמָךְ׃ לְמָה יֵימְרוּן עַמְמַיָא אָן אֱלָהֲהוֹן יִתְגְלֵי בְעַמְמַיָא לְמֶחֱמַנָיָנָא פּוּרְעֲנוּת אֲדַם עַבְדָךְ דְאִשְׁתְּפֵיךְ׃ תֵּיעוֹל קֳדָמָךְ אֶנְקָתָא דַאֲסִירֵי הֵיךְ כְּגֵי תְקוֹף אֶדְרָעָךְ שְׁאָרֵי בְּנַיָא דְמִתְכַּסְרִין לְמִתִיתָא׃ וְאָתֵיב לְשִׁיבְבָנָא עַל חַד שִׁבְעָה גוּמְלָא עַל פּוּרְעֲנוּת קְיָימֵיהוֹן וְחִיסוּרָן דִי חַסְדוּ יָתָךְ יְיָ׃ וַאֲנַחְנָא עַמָךְ וְעָאן רַעֲיָיתָךְ נוֹדֵי קֳדָמָךְ לְעָלַם דָרֵי לְדָרֵי דָרַיָא נִתְנֵי תּוּשְׁבַּחְתָּךְ׃

לְשַׁבָּחָא עַל יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דִי מִתְעַסְקִין בְּסַהֲדוּת אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹי דְאָסָף תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ פַּרְנָסָא דְיִשְׂרָאֵל אֲצִית דְמַדְבַּר הֵיךְ עָנָא אֲרוֹנָא דְיוֹסֵף דִשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵי כְרוּבַיָא הוֹפַע׃ קֳדָם אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרֵר יַת כַּח גְבוּרְתָּךְ עֲלָנָא וְעוּלָךְ מִן דִינָא לְמִפְרוֹק לָנָא׃ אֱלָהָא אָתֵיב יָתָנָא מִגָלוּתָנָא וְאַנְהַר זִיו סְבַר אַפָּךְ עֲלָנָא וְנִתְפְּרִיק׃ יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד אֵימָתַי לָא קַבֵּילְתָּ צְלוֹתָא דְעַמָּךְ׃ אוֹכַלְתָּא לְהוֹן לְחֵם טַמִּישׁ בִּדְמָעוֹת וְאַשְׁקִיתָן חֲמַר דִמְעָא תְּלָתֵי׃

בן קדמא מל' תניין חס' וסי' נכסר בסיפ'ס' ב'ט : פ' רעה ד' קמצין כתו' ה' וסי' ויהי הבל רעה צאן . כי תועבת מצרים כל' . ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך . רעה ישראל האזינה : לנה ד' כתובי' בן וסי' בסדר תלדות :

רשי

בשר חסידיך . והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הרי הם חסידי' וכן הוא' אומר ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא כך מפורש באגדה : וקלס . לשון רבה' לדבר בם כמו למשל : עד מה . עד מתי : תאנף . תקצוף . קנאתך . חמתך שאתה מקנא להנקם לשון אל קנא אנפרנמנט בלע"ז : הותר . פתח אסירים משבר שלה' כמו מתיר אסורים שלח מלך ויתירהו : בני תמותה . בני הנהרגת עליך תמותה אנמוריניר"א בלע"ז ויש דוגמתו בלשון חכמים מוטב שיאכלו י ישראל בשר תמותות שחוטות ו ואל יאכלו בשר תמותות נבילות ופירושו בשר מסוכנת ששחטה במסכת קדושין : אל שושנים . אל ישראל : עדות לאסף מזמור . מזמור של עדות שרמז להם בו שלש גליות והתפלל עליה' שהרי נאמר בזה מזמור זה שלש פעמים השיבנו האר פניך ונושע' ורמז להם בו צרות העתידות לבא להם בימי בית יהוא ממלכי ארם שנ' בימי יהואחז כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש : רעה ישר' . מנהיגם ופרנס' שלהם יוסף וכל ישראל נקרא' על שם יוסף לפי שהוא פירנסם וכלכלם בימי ה הרעב : יושב הכרובים . כמו שנאמר ונועדתי לך שם וגו' : הופיעה . הראה גבורתך : לפני אפרים ובנימין ומנשה . כשיהיו נריכים לתשועתך אף על פי שהם רשעים והנם כדי עורר גבורתך להם ולמה כי לכה לישועתה לנו לך נאה ועליך ל להושיע בין חביב בין זכים כמו שנאמר למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי מתי ראייות הללו למה רואה אני שהם עתידים להכעיסני ואע"פ כן ראיתי את עניים מפני השבועה שנשבעתי לאבותם . אפרים במלחמת ארם כשצר על שמרון ושלח מ מלאכים לאחאב וכספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם מנמ' בימי יהואחז בן יהואחז שנאמר שם כי ראה יי' בעני ישר' כי אבדם מלך ארם וישימם כ כעפר לדוש והכהו שלש פעמים במלחמה שנאמר שלש פעמים הכהו יואש והשיב את ערי ישרא' בפירושי אחרים מצאתי שנ' שלש פעמי' תכה את ארם ואחר השיב את ערי ישראל בנימין בימי אחשורוש שהיו מרדכי ו ואסתר בסכנה וכל הדור תלוי בהם : ולכה לישועתה לנו . אין זה לשון הליכה אלא כמו ולך וכן הוא במסור' ולכה איפוא דיעקב ולכה אין בתורה מוכחת שמלה לכה קנין תהי' לנו וגו' : השיבנו . מגלות בבל שהיה מרדכי בם : עד מתי עשנת . בצרות מלכי יון שהרעו מאד לישראל : האכלתם לחם דמעה . במצרי' : ותשקמו בדמעות שלים . בבבל שהיו שבעי' שנה שהן' שלים של מאתים ועשר של מצרים זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן ויש לפתור על שם שמלכות יון היתה הגרה השלישי' ואם תאמ' רביעי' היא שהרי פרס ומדי קדמו כל שבעים שנה של בבל אינם אלא גלות אחת ומנחם פירש שלים שם של כלי שמודדין בו וכן פי' וכל בשלים עפר הארץ ורבותינו פירשו על שלש דמעות שהוריד עשו שנאמ' בו ויצעק צעקה הרי אחת גדולה הרי שתים ומרה הרי שלש ועליהם זכה לחיות על חרבו והיה כאשר תריד וגו' : תשימנו

תְּשִׂימֵנוּ מָדוֹן לִשְׁכֵנֵינוּ וְאֹיְבֵינוּ יִלְעֲגוּ־לָמוֹ׃ אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם וַתִּטָּעֶהָ׃ פִּנִּיתָ לְפָנֶיהָ וַתַּשְׁרֵשׁ שָׁרָשֶׁיהָ וַתְּמַלֵּא־אָרֶץ׃ כָּסּוּ הָרִים צִלָּהּ וַעֲנָפֶיהָ אַרְזֵי־אֵל׃ תְּשַׁלַּח קְצִירֶהָ עַד־יָם וְאֶל־נָהָר יוֹנְקוֹתֶיהָ׃ לָמָּה פָּרַצְתָּ גְדֵרֶיהָ וְאָרוּהָ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ׃ יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר וְזִיז שָׂדַי יִרְעֶנָּה׃ אֱלֹהִים צְבָאוֹת שׁוּב נָא הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה וּפְקֹד גֶּפֶן זֹאת׃ וְכַנָּה אֲשֶׁר־נָטְעָה יְמִינֶךָ וְעַל־בֵּן אִמַּצְתָּה לָּךְ׃ שְׂרֻפָה בָאֵשׁ כְּסוּחָה מִגַּעֲרַת פָּנֶיךָ יֹאבֵדוּ׃ תְּהִי־יָדְךָ עַל־אִישׁ יְמִינֶךָ עַל־בֶּן־אָדָם אִמַּצְתָּ לָּךְ׃ וְלֹא־נָסוֹג מִמֶּךָּ תְּחַיֵּנוּ וּבְשִׁמְךָ נִקְרָא׃ יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ פא

לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לְאָסָף׃ הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ שְׂאוּ־זִמְרָה וּתְנוּ־תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם־נָבֶל׃ תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ׃ כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ

תְּשַׁוִּיתָנָא לְמַצָּנָא לְשִׁיבָבָנָא וּבַעֲלֵי דְבָבָנָא יִתְלַעֲבוּן לְהוֹן׃ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אָתֵיב יָתָנָא מִגָּלוּתָנָא וְאַנְהַר זִיו סְבַר אַפָּךְ עֲלָנָא וְנִתְפְּרִיק׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּמִתִילִין לְגוּפְנָא מִמִּצְרַיִם אַטִילְתָּא תָּרִיכְתָּא מַעֲמַיָּא מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּנְצִיבְתִּינוּן׃ פַּנִּיתָא מִן קֳדָמֵיהוֹן כְּנַעֲנָאֵי וְשָׁרַשְׁתָּא שׁוֹרְשֵׁיהוֹן וּמְלַאת אַרְעָא׃ חָפְיָין טוּרַיָּא דִירוּשְׁלֵם טוּל בֵּית מַקְדְּשָׁא וּבָתֵּי מֶדְרְשַׁיָּא רַבָּנִין אַמְרִין אַלִּימִין דְּמִתִילִין לְאַרְזִין תַּקִּיפִין׃ שַׁבִּישַׁת שִׁבְשִׁין שַׁדַּרַת תַּלְמִידָהָא עַד יַמָּא רַבָּא וּלְנַהַר פְּרָת יַנִּיקָהָא׃ לְמָה תְּקוֹפְתָּא גוּדְרָהָא וּמְכַכְחִין יָתָהּ כָּל עָבְרֵי אוֹרְחָא׃ יְנוּבְרִינָהּ חֲזִיר דְּמִן חוּרְשָׁא וְתַרְנְגוֹל בָּרָא יִתְפַּרְנֵס מִינָּהּ׃ אֱלֹהִים צְבָאוֹת תּוּב כְּדוּן אִסְתַּכַּל מִן שְׁמַיָּא וַחֲמֵי וְאִדְכַּר בְּרַחֲמֵי גוּפְנָא הָדָא׃ וְעוּבְדָא דִּי נְצִיבַת יְמִינָךְ וְעַל מַלְכָּא מְשִׁיחָא דְּחַיֵּלְתָּא לָךְ׃ מִתּוֹקְדָא בְּנוּרָא וּמוּפַרְכָא מִמְּזוֹפִיתָא דְּמִן קֳדָמָךְ יֵיבְדוּן׃ תְּהֵי אִידָךְ עַל גְּבַר דְּקַיֶּימְתָּא לֵיהּ בְּיַד יְמִינָךְ עַל בַּר נַשׁ דְּחַיֵּלְתָּא לָךְ׃ לָא נָזוּר מִבַּתַר דַּחַלְתָּךְ תְּקַיְּימִינָנָא וּבִשְׁמָךְ נִקְרֵי׃ יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אָתֵיב יָתָנָא מִגָּלוּתָנָא אַנְהַר זִיו סְבַר אַפָּךְ עֲלָנָא וְנִתְפְּרִיק׃

לְשַׁבָּחָא עַל כִּנּוֹרָא דְּאַתְיָא מִן גַּת עַל יְדָא דְּאָסָף׃ שַׁבְּחוּ קֳדָם אֱלֹהִים עוּשְׁנָנָא יַבֵּבוּ קֳדָם אֱלָהָא דְיַעֲקֹב אֲרִימוּ קָלָא בְּתוּשְׁבַּחְתָּא וְסַדְּרוּ תוּפָּיָא כִּנּוֹרָא דְקָלֵיהּ בְּסִים עִם נִבְלִין׃ תְּקַעוּ בְּיַרְחָא דְתִשְׁרֵי שׁוֹפָרָא בְּיַרְחָא דְמִתְכַּסֵּי יוֹמָא חַגָּא דִילָנָא׃ אֲרוּם קְיָים גְּזַר יִשְׂרָאֵל הוּא הִלְכְתָא דִינָא לֵאלָהָא דְיַעֲקֹב׃ סַהֲדוּתָא עַל יְהוֹסֵף שַׁוְיֵהּ דְּלָא קְרִיב לְאִתַּת רִיבּוֹנֵיהּ בֵּיהּ בְּיוֹמָא

רשי

תשימנו מדון · אתה שם אותנו מדון לכל שכינינו שכתגרו בנו וזן: השיבנו ונושעה · מבבל יון: גפן ממצרים תסיע וגו' · [illegible] גלות [illegible] גפן ישראל אשר הסעת ממצרים עקרת משם וכמו ויסע כעץ תקותי ואחר כך גרשת שבעה גוים ונטעתם בארצם: פנית לפניה: את היושבים שם: ותשרש שרשיה · השרשים שרשיה: וענפיה · כמו ארזי אל ארזים חזקים כלומר מלכים אדירים: תשלח קציריה · שלח פאורותיה כמו ועש' קציר: עד ים · עד הים הגדול הים גבולה: ואל נהר יונקותיה · רחבה של ארץ ישראל ממדבר עד הנהר נהר פרת: למה · אתה · פרצת גדריה שלאותה הכרם: וארוה כל עוברי דרך · לקטוה כל הבא כמו אריתי מורי עם בשמי וכן בלשון משנה כמלא אורה וסלו: יכרסמנה חזיר מיער · כמו שדה שקרסמוה נמלים בלשון משנה והוא לשון כתיקה · מיער הע"ין תלויה זכו ישראל הרי עשו אויבם כחיות היאור שאין להם כח לעלות ביבשה ובזמן שהפורענות נגזר עליהם מתגבר כחית היער שהיא משחתת והורגת · חזיר מיער הוא [illegible]כתיב ביה אכלא ומדיקה ומארא ברגלה רפסת ויש לו מקצת סימני טהרה אף עשו יש לו זכות אבותיו: וזיז שדי · כל רמש השדה ולשון זיז שהוא זז ממקומו והולך: ירענה · רועה עליה וענפיה ואוכלן: וכנה אשר נטעה ימינך · המבוכנת והמיוסדת אשר נטעה ימינך לשון והסיבך על כנך: ועל בן אמצת לך · ועל עשו שהיה בן חביב לאביו שהיה קורא אותו בני אמצת גפן יעקב לך שנאמר ואת אחיך תעבוד עכשו היא שרופה באש וכסוחה לשון לא תזמר לא תכסח יאבדו תמיד הם הולכין ואובדין מגערת פניך וזעפך: תהי ידך על איש ימינך · תשיב מכותיך על עשו שהוא איש העומד להפרע ימינך ממנו: ועל בן · אדם אשר אמצת לך להיות מושבו משמני הארץ · ולא נסוג ממך · ואל תגרום לנו להיות נסוגים ממך: תחיינו · מן הגלו' ונזכיר טובתך וגבורתך ואז נקרא בשמך: יי' אלהים צבאות · כאן כאמרו שלש אזכרות ובאמצעי שתי אזכרות ובראשון אזכרה אחת הכל לפי חוזק הגליות והצרה והגאולה: על הגיתית · כלי שיר הבא מגת: הריעו · בראש השנה: כנור נעי' עם נבל · רבי חייא בר אבא אומ' הוא נבל הוא כנור ורבי שמעון אמר כימין ויתידות שבין זה לזה למה נקר' שמו נבל שהו' מנבל כל מיני זמר: בחדש · בחדוש הלבנ' בכסא · יום מועד קבוע לכך וכן ליום הכסא יבא ביתו למועד הקבוע: כי חק · הוא לישראל מאת הקב"ה לתקוע באותו היום והוא יום המשפט להקב"ה: עדו' ביהוסף שמו · בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים: שפת

אבן עזרא

תשימנו מדון · כמו ויהי ריב ומדון כי זה שכן אומר בחלקי יהיה וטעם ילעגו למו כנוי בעבור כבוד השם שהוא הגפן שהסעת מלפנים וכמוהו אמר לא כנח לשוא כפשי וטעם ילעגו שלא תוכל לעזרני · וטעם לאמר פעם שנית אלהים השיבנו והאר רמז ליהודה שגלה פעמים: גפן · על לשון זמן עומר והטעם הקצת והם ישראל כי כרם יי' צבאות וטעם תסיע בעבור לכתם במדבר: תגרש גוים · השבעה ותטעה כמו תביאמו ותטעמו: פנית · לשקלת מהאבנים והם הרשעים: ותשרש · מבנין הכבד הנוסף להפרו' השרש ומבנין הכבד להכרית השרש כמו ושרשך: כסו · חסר בי"ת בצלה אורך וערום יכסה בגד והו' דרך כתות: תשלח · עד ים · באורך מים סוף ועד ים פלשתים: ואל נהר · נהר פרת ברוחב: יונקותיה · הסעיפי' הם הקטנים הדומי' ליונקי' ויתכן להיות טעם ההרים והארזים שהיו ישראל ההרים הגבוהים והיערות וטעם ארזי אל כדרך כהררי אל: למה פרצת · כמו פרץ גדרו: וארוה · כמו אריתי מורי לקטתי וכן כמו' באות מאירות אותה: יכרסמנה · מלה רבעיה כמו ירמקנה ויש אומרים מלה מורכבת יכרת ממנה כדרך מלא כרמו מעדני וזה רחוק בעיני: חזיר · חיה וזיז עוף והוא שם מין ושדי כמו שדה והעד יעלוז שדי וכל אשר בו וטעם חזיר ועוף האומות הרומות לחיות ולעוף הדורס: אלהים · שוב נא · עתה כמו הנה נא זקנתי אוי נא לנו והכלל כן פי' כל נא שבמקרא והוא בלשון ערבי הפוך אין נופל על זמן עומד ובעבור שהזכי' צבאות אמר משמים וטעם זאת כי זאת היא בעצמה שהסעת ממצרים: וכנה · הם ישראל והעד אמצת לך ועוד אמר נטעה ימינך כמו ותטעה ותהיה מלת ופקוד מוסכת אחרת אף על פי שהוא בפסוק אחר כמו כי אמר גר הייתי עם כי אלהי אבי בעזרי וכן הוא יפקוד כנה כנה תואר לגבה או לגפן שהיא מכוננת ויש אומרי' כי הכ"ף תחת ג'מל ולא מצאנו שהתחלפו רק שי"ן בסמ"ך ואותיות אהוי ויש או' כי בכנה היה ראוי להיותו על דרך רבה בבאך ור' יהודה הלוי נ"ע אמר כי הנו"ן חסר דגש בהתחברות שנים נונ"ין כמו הללוהו מבנין הכבד הדגש לשון ציווי וככה אמר וכן בן כל אכ"יה"ו המנו"ה ועל משקל על לשון ציווי כמו אל נא בו את בני ישראל הפך יכרסמנה ומלת בן שעיף כמו בן פורת יוסף: שרופה · בלשון נקבה כמו פורת ורמז הכתוב למעלה ישרת נס כה וכן הוא וראה מזאת הבן היא שרופה באש כסוחה והכנה והבן שתיהם אובדות מגערת פניך הפך והאר פניך: תהי · כל יד ואחריו בי"ת לנגעי והיתה יד יי' בהם הנה יד יי' הויה במקנך ואם אכנה ב"ית היא לשבת תהי ידך למזרי ויד יי' עלי יד יי' וכן הוא תהי עזרתך על איש ימינך פירש כי הכנה אשר נטע ימינו דרך משל והכמשל הוא על ישראל או משיח בן אפרים וכנגד ועל בן הזכיר על בן אדם: ולא · כמו לא נסוג כי החולם והשורק מתחלפים יקום אבי ויקום לקול הצפור או יהיה מלת נסוג פועל עבר כמו לשון יחיד מגזרת נכונו ללצים שפטים והטעם ישוב אל בן אדם הנזכר למעלה וכאשר תהי ידך לעזרו אז תחיינו כולנו: יי' · וטעם להזכיר זה אז כזכור מה שהיינו מתפללי' והזכי' השם הנכבד בפסוק הזה השלישי בעבו' ובשמך נקרא שהוא השם הנכבד והנורא שהוא לנצח כאשר פירשתי בספר השם: למנצח על הגתית · מלת הגתית פירשתיה: שאו · כמו ישאו מדבר ועריו ומלת תנו תשרת בעבור אחרת ותנו כנור נעים עם נבל: תקעו בחדש · תחלת חדוש הלבנה כמו חדשיכם ומועדיכם חדש ושבת וכתובה בתורה תקיעת החצוצרות וככה הוא שהיו תוקעים גם בשופרות ורבותי' ז"ל פירשוהו על יום ר"ה וטעם בכסא שהלבנה מתכסה בו והנה כן משפט כל חדש ומלת חגינו זביחת הכבשים כמו חגים ינקופו אסרו חג בעבותים ולפי דעתי שמלת ככא כמו זמן קבוע או מועד ידוע וככה ליום הכסא יבוא ביתו: כי · חק ומשפט קרובים בטעם וטעם זה היה החוק לישר' להריע לאלהי יעקב בזמן הזה: עדות: יש כי שמו שב אל עדות כמו ויקם עדות ביעקב אע"פ שבא על לשון זכר כמו ודעת לנפשך יטעם כי התי"ו כימין לשון נקבה ויש כי יו"ד שב אל חק לישראל או אל משפט ויש כי עדותם כמו עדי כמו את הנזר ואת העדות רמז לדביר זהב: בצאתו

כסו ב' וסי' פניו חרולי · כסו הרים צלה · תשלח ה' וסי' נמס בסר' כי תצא: יכרסמנה חד מן ד' מלין בקרי' דתלי בהון אות וסי' נמס בשופטי' סי' י"ח: על איש ה' וסי' ויען כל איש יהוד' על · עד אנה תהותתו · תהי ידך על איש · הן יהרס ולא יבנה · כי לא על איש ישים: פ"א והרנינו ב' וסי' הרינו גוי' עמו כי דם עבדיו והרנינו לאלה' עוזנו והריעו

ל' בט"ף · ל' · ל' · כ' כמו ותגל' ל' · ה' · כ' · ל' · ל' · ל' · ד' אותיו' · תלויות · בט רף · ל' ולרבתי מאותיות גדולו' · כ' ובענין א' חס' · ה' · ב' זרין · חס' ה' רף נקיב' · י' זוגין דמיין · כ' · לית' נגיס עמו · ל' · ל'

פרש' ב' תר מ"ל · נמס ל' וכת' ה' וחד כתיב ליום הכסא

בצאתו על ארץ מצרים· כמו ויצא יוסף רק לא מצאנו יוסף בסבלותו וכפיו בדוד רק כבל רגלו בבית הסוהר ויש אומרים כי בראש השנה יצא מבית האסורים והנכון בעיני כי הזכיר יהוסף בתוספת הא תפארת בעבור השם הנכבד והוא כנגד כל ישראל כאשר הזכרתי במזמור העליון וטעם להיותחק בכל ראש חדש לתקוע בשופר להזכיר גבורות השם בתחלת כל מועד ויום החדש ככה הו הזכיר יוסף כנגד כל ישראל כדרך בני יעקב ויוסף· סלה כאשר פירשתי שם בצאתו על ארץ מצרים· בבואם מרעמסס ועברו על ארץ מצרים ומצרים מקברים וטעם שפת לא ידעתי אשמע הנה נעורר כנגד כל ישראל שהוזרכו ישראל במצרים ללמוד לשון מצרים שלא ידעום אבותיהם והיה ראוי

להיות שפה שלא ידעתי או תחסר מלת עם שפת עם לא ידעתי כדרך הפותי במזרקי זהב או כסף יין ועתה הזכיר החק ששם השם בישראל שהוציאם ממצרים וזה הוא הסירותי משבל· הסירותי אני הוא שהסירותי משבל שכמו שכם ישראל· וכפיו תעבורנה תסורנה מעשות חומר מעשות החומר והלבנים ולנשאם בדוד ויתכן היות שפת לא ידעתי רמז לישראל ששמעו קול השם בסיני והנה שפת שתוך כי ישראל לא ידעו השם כראוי רק אחרי שומעם קולו ובן הוא כתוב אתה הראית לדעת ומה הוא מן השמים השמיעך את קולו או יהיה שפת לא ידעתי משה שהיה ערל שפתים והיה אהרן לו לפה והיה משה מדבר על שם הכבוד לישראל: בצרה· זה הוא שהצילם מתחת יד מצרים· וטעם ואענך בסתר רעם כדרך ענני במרחב יה כאילו הוא כתוב ענתיך בהסתיר הרעם ממך בעת השקיף השם במעמוד אש וענן וכתוב קול רעמך בגלגל· וטעם אבחנך על מי מריבה מימי הבור שנקרא שם המקום מסה ומריבה· וטעם להזכיר זה עם זה כי בהיותך במים ואתה עובר בים הסתרתי הרעם והענן ממך ובהיותך ביבשה נתתי לך מים: אבחנך· בדרך ושם נסהו ושלא באמת: שמע· הזכיר בתחלה הסירותי משבל שכם ישר' על כן הוא חייב לשמוע לי· כתו' הנה לא יהיה בך אל זר לא יהיה בך אל זר כמצא ובדיבור שני כתו' לא יהיה לך אלהים פי' באמונת הלב מפני חכם לא בך כמצא ולך באמונת הלב: אנכי· כאשר תאמין כי אנכי השם העומד לנכח התאוה עלי שתבקש בפיך כל רצונך ומשא לבך ואמלאהו ולא בימי השופטים או כבואת הבית הראשון אם היה זה אסף הוא המשורר בימי דוד: ואשלחהו· כמו מי שלא פרא: בשרירות· בחוזק כמו שריר וקיים: לו· הפך ולא שמע עמי לקולי: בדרכי יהלכו· הפך ילכו במועצותיהם: כמעט· במעט זמן וטעם אשיב בעבור שאכניע בימים קדמונים כל אויביהם: משנאי· יכחשו· כמו יכחשו לך אויביך מרוב פחדם יכחשו שלא מרדו בך או על דרך ויכחשו אויביך לך מטעם ובשרי כחש משמן: ויהי עתם· כי בא יומו ולעולם לא יקומו· ור' יהודה בן בלעם אמר כן ועל צריהם אשיב ידי שהם משנאי יי' כי הם מכחשים אלהותו ויחשבו כי עד לעולם יעמודו וזה פי' ארוך ואיכנו על משפט לשון הקדש הלא ראה וקרב לבא עתה ורבים ככה: ויאכילהו· כל המפרשים אמרו כי ויאכילהו על השם הנזכר למעלה משנאי יי' וההא והוין שב אל ישראל אם בדרכי יהלכו והטעם היה ראוי שישמעו לו ויזכרו החסד שנתן לאבות' והוא אכילת המן שהוא מתוק וכבד יותר מחלב חטה והשביעם מים מצור מתוק מדבש ותהיה מ"ם מצור משרת אחר כדרך מאל אביך ויעזרך וטעם אשביעך כדרך מטרף בני עלית כל רואו אומר לו ככה פעם ידבר כאילו איכו לנכח ופעם ידבר לנכח וככה שמת עבותכאית כי כן מנהג הלשון ויש אומרי' כי ומצור דבש אשביעך ידבר לנכח ישראל לעתיד: מזמור לאסף אלהים· טעם נצב בעדת אל הכבוד שהוא עם עדת ישר': בקרב אלהים· הם המלאכים שהם האלהים ובא השמים בני האלהים כי על ידי המלאכים הם כל משפט אלהים בארץ ויש אומרים כי בקרב אלהים כמו אלהים לא תקלל והטעם כי הוא בקרבם ויש להם לישמר שלא ישפטו עול: עד· עתה יוכיח השופטים שהם אלהים מתי תשפטו משפט עול כי כח השם במלאכים בפעלים: ופני רשעים תשאו· הפך נפלו פניך על כן אחריו הלא אם תטיב שאת: שפטו· עשו משפט יתום שאין עוזר לו שלא יוכל לדבר ואלמנה שאין לה בעל הצדיקו כי הרשעים יענו להם חמס ואתם נושאים פניהם: פלטו· שפטו דל בממון ופלטו דל בגופו: לא

על ארץ ט' בקריאה וסימ' ושבתי את שבות מצרים· גכה לבך ביפיך· ואברת אעלה על ארץ פרזות· הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ· להמטיר על ארץ לא איש מדבר· ידין בגוים מלא גויות· עדות ביהוסף שמו· יהללו את שם יי' כי נשגב· והיה כמלאת שבעים שנה· וכל ארץ מצרים

בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע׃ הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה׃ בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל־מֵי מְרִיבָה סֶלָה׃ שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי׃ לֹא־יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר׃ אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ׃ וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי׃ וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם׃ לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ׃ כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי׃ מְשַׂנְאֵי יְהוָה יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם׃ וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ׃

פב

מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט׃ עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה׃ שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ׃ פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ׃

נְפַק מִבֵּית אֲסִירֵי וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם כְּפוּתָא דְלָא חַכִּימִית לְאַלִּיפִית שְׁמָעִית׃ אַעְדִּיתִי מִשִּׁיעְבוּדָא כַּתְפֵיהּ אִידוֹי מִן לְמִרְמֵי טִינָא לְקִידְרָא אִיסְתַּלְקָן׃ בְּעִידָן עָקְתָא דְמִצְרַיִם קְרֵית וּפְצֵית יָתָךְ צְמִית יָתָךְ בְּאַתַּר טְמוֹר בֵּית שְׁכִנְתִּי דְאַכְלִין קֳדָמוֹי גַלְגַלִּין דִּי נוּר בְחַנְתָּךְ עַל מֵי מַצּוּתָא לְעָלְמִין׃ שְׁמָעוּ עַמִּי וְאַסְהִיד בְּכוֹן יִשְׂרָאֵל אִם תְּקַבִּיל לְמֵימְרִי׃ לָא יְהֵי בֵינֵיכוֹן פָּלְחֵי טָעֲוָתָא נוּכְרָאָה וְלָא תִסְגְדוּן לְטָעֲוַת חִילוֹנֵי׃ אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַסִּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַפְתִּי פוּמָךְ בְּפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וְאַמְלֵי יָתֵהּ מִכָּל טַבְתָּא׃ וְלָא קַבִּילוּ עַמִּי לְקָלִי וְיִשְׂרָאֵל לָא צָבוּ לְמֵימְרִי׃ וְתָרִיכְתֵּיהּ בְּהִירְהוּרֵי לִבְּהוֹן אֲזַלוּ בְּמַלְכַּת רַשִׁיעֵהוֹן׃ הַלְוַאי עַמִּי שָׁמַע לִי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרְחָתִי יְהַלְכוּן׃ כִּזְעֵיר בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אַמְאִיךְ וְעַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אָתִיב מַחַת גְבוּרְתִּי׃ סַנְאֵי יְיָ יְכַדְּבוּן לֵיהּ וִיהֵי תוֹקְפְּהוֹן לְעָלַם׃ וְיֵאֲכִילִינֵיהּ מִן טוּב לְחֵים וְזִימַן וּמִן טִינָר דוּבְשָׁא אֶשְׂבְּעִינָךְ׃

תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדָא דְאָסָף אֱלָהִים שְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בִּכְנִישְׁתָּא צַדִּיקִין דְּתַקִּיפִין בְּאוֹרַיְתָא בְּמִצַּע דִּינַיָּא דִקְשׁוֹט יְדִין׃ עַד אֵימָתַי רַשִׁיעַיָּא תְדוּנוּן שְׁקַר וְאַפֵּי רַשִׁיעַיָּא תִסְבוּן לְעָלְמִין׃ דוּנוּ מִסְכֵּינָא וְיָתְמָא עַנְיָיא וּמִסְכֵּינָא אַצְדִּיקוּ׃ שֵׁיזִבוּ מִסְכֵּן וְחַשּׁוֹכָא מִן יְדֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא פְּצוּ יָתְהוֹן׃

רשי

שפת לא ידעתי אשמע· מסורת במסכת סוטה שלמדו גבריאל שבעים לשון: מדוד· מעבודת עבדות לבסל קדירו' כדרך שאר עבדים מדוד קדירה כמו והכה בכיור או בדוד: בצרה קראת· ליכלכם קראתם מצרת עבודת כבלות מצרים ואחלץ אתכם: אענך בסתר רעם· אתה קראתני בסתר ביני ובינך ואני עניתיך בקול רעם הודעתי גבורות ונוראות בפרהסיא: אבחנך על מי מריבה סלה· ואף על פי שגלוי ובחון לפני שאתם עתידים להמרותי במי מריבה כך שנויה במכילתא: שמע עמי· אחרי שכל זאת עשיתי לך כדי אתה לשמוע לי: הרחב פיך· לשאול ממני כל תאות לבך ואמלאהו· ככל אשר תשאל אמלא: בשרירות לבם· במראית לבם כמו לשון שוררי: לו עמי שומע לי· עדיין אם היו רוצין לשוב לי ולשמוע אלי: כמעט אויביהם אכניע· בשעה מועטת הייתי מכניע אויביהם: אשיב ידי· אשיב מכתי מעליכם לתתאותה עליהם ואז משנאי יי' יכחשו לו· ויהי עתם פורענות לעולם: ויאכילהו· לישראל: ומצור· השביעם דבש כשהלכו בדרכיו כענין שנאמר וינקהו דבש מסלע: אלהים נצב בעדת אל· לראות אם אמת ישפוטו ואתם הדיינים עד מתי תשפטו עול: הצדיקו· אם זכאי הוא בדינו אל תהפכו דינו לחובה בשביל לשאת פני רשעים: לא

דאוריתא דכו'· אנכי יי' י"ב וסימ' בסדר וישמע יתרו: שמע עמי לקולי י"ו בליש' שמיעה לקול וסימ' נכסר בספרא סימ' נח: אויביהם ו' בל' וסימ' ויחר אף יי' קדמא דשפטים ב' בפסוק· כמעט אויביהם אכניע· וילחצום אויביהם ויכנעו· כי שמחם יי'· ואת אויביהם כסה הים: פ"ב ופני י"ו בקריא' וסימ' ופני יי' לא חליתי· ופני המלך לא ראה· וישב אבשלום בירושלם דשמואל· כלכם הדכאו עמי ופני עניים· ודמות פניהם פני אדם ג' בפסוק· ופני הקדש הבראה· ופני השני פני אדם· קבצו פארור· ופני אריה פניהם דדה· ופני ההם יתלכדו· ופני רשעים תשאו· ופני הכן חפו· ופני אדם אל התיבורה ב' בו:

ט' ל"מל ל' ה"רפי' ל' א' כ"י י"כ ל' ל' יהו' דף כפי' יו כלי' שמיעה לקול ל"כ ו"מל נ"ג ל' י"ו ל' כל רפאו' לאביון כתח

ד"ל כלהון קמצין במ"ב כליש'

לא׳ דברי המשורר שהוכיחם ולא ידעו ולא הבינו או טעמו שתקו כאילו לא ידעו׳ וטעם בחשכה יתהלכו כי השוחד יעור עיני פקחים וטעם ימוטו ראויים הם מוסדי ארץ שימוטו בעבור עוות הדין או לא יחושו השופטים שימוטו כל מוסדי ארץ׳ אני׳ שושב אלהים ישבתם׳ ובני עליון׳ כמלאכים׳ אכן׳ אין אתם רק כאדם תמותון והטעם כי נמשלתם כנשמת המלאכי׳ והנה אתכם רק כגופות תמותון וכאחד השרים המתגברים ועושים חמס וככה דרך שרים וכל שופטי ארץ׳ קומה׳ תפלת המשורר או ידבר על לשון הצועקי׳ חמס או דרך נבואה ובי״ת בכל הגוים נוסף כמו לכו לחמו בלחמי ויהיה הפועל יוצא כדרך ונחלתנו ונחל יי׳ את יהודה חלקו ור׳ יהודה הלוי אמר אתה תהיה נחלה ל לצועקים בכל הגוים׃ שיר מזמור לאסף׃ אלהים כמו שופט׃ דמי׳ שתיקה מגזרת וידום אהרן אף על פי שהוא משרש אחר וטעם אל שאתה יתקיף שתוכל להושיע׃ כי׳ יהמיון׳ מגזרת המון כי ברובם הם בוטחים על׳ יערימו׳ ערמת סוד וטעם צפוניך צפונים בסתרך כנגד סוד׃ אמרו׳ אלה לאלה׃ מגוי׳ שהיותם גוי׃ כי נועצו׳ עצת לב יחדיו וטעם עליך כי ממך נקרא עליהם׃ אהלי׳ הטעם ארום באהליהם או שכני אהלי ארו׳ שהתחברו אליהם והנה הם העיק׳ וככה יושבי צור׃ והגרי׳ הם ההגריאי׳ שילדה הגר מבעל אח׳ ובעבור שהיתה שפחת אברהם התייחסו ה הבנים אליה כדרך בנות ברזילי הגלעדי׃ גבל׳ הם הגבלים וטעם זרוע כי תמיד היו עוזרים אותו׃ עשה להם כמדין׃ כאשר עשית למדין במלחמות גדעון׃ בנחל קישון׳ שמש מתו הכשים שמחנה סיסרא נחל קישון ג גרפם׃ נשמדו׳ שב אל מדין ושם המקו׳ שנפלו שם עין דאר אולי נקרא כן בעבור שהיה גדעון משם׃ שיתמו׳ דרך נחות כמו ותראהו את הילד׃ אשר׳ נאות׳ כמו נוות כי אותיות אה״וי כראות ונעלמות מתחלפות׃ אלהי׳ בעבור שהזכיר אלהי׳ בלא סימן המדבר ה הזכי׳ אלהי שהוא סימן המדבר ליחדו על כן אמר אלהי׃ שיתמו כגלגל׳ נוסף הג״מל כי היא כאשר יבער הגלל וכגלגל לפני ם סופה כי הוא מתגלגל׃ כאש׳ לפי דעתי כי תבער פועל יוצא ו ואחרי׳ אמרו כי תבער היער והיכנו ככון ומלת תלהט לעד׃ כן׳ בסערך׳ וכער מתחולל׃ ובסופתך׃ רוח חזקה׃ מלא׳ בעבור שהתגברו לאמר נרשה את נאות אלהים הכה כנגד זה קלון׃ וידעו׳ יש אומ׳ כי יחסר וי״ו מן שמך והנכון בעיני שיחסר ש״ן שהוא תחת אשר וכן הוא וידעו כי אתה שמך יי׳ לבדך וככה ל׳ תרבו שתדברו גבוהה ונראה שנרדפה ועליון לנגד קלון׃ למנצח׳ הגתית׃ פירשתיו׃ מה ידידות׳ אהובות תאר למשכנות׃ נכספה

רשי

לא ידעו׳ הדיינין המעוותים את הדין׃ ולא יבינו׳ את אשר בשביל העון הזה יתהלכו ב בחשכה וימוטו על כך כל מ מוסדי ארץ׃ אלהים אתם׳ מלאכי׳ כשנתתי לכם את התורה נתתיה לכם על מנת שאין מלאך המות שולט עוד בכם׃ אכן כאדם תמותון׳ אכן כאדם הראשון תמותון אחרי שחבלתם מעשיכם כמוהו׃ וכאחד השרי׳ הראשונים שמתו כן תפולו ומדרש אגדה כאחד השרים שלמעלה שנאמר יפקוד יי׳ על צבא המרום במרום׃ קומה אלהים׳ אסף התחיל להתפלל שיקום ויכרית אותם הדיינין ה המקולקלין מישראל׃ כי אתה׳ הוא הנוחל הגוים והכל בידך לשפוט׃ אל דמי לך׳ אל תתן שתיקה לעוותינו שאויבינו מ מריעי׳ לנו׃ עליך ברית יכרותו׳ ברית זו אינה אלא עליך להשכיח את שמך שאין אתה קרוי אלהי׳ להם אלא לנו אלהי ישר׳ ומאחר שלא יזכר שם ישראל אף שמך הגדול אינו נזכר׳ כך מצאתי׃ גם אשור׳ אף אשור שהיה נזהר עד היום מש״אר עצה ם שכלה ולא יתחבר עם מרעים כמה דאת אמר מן הארץ ההיא יצא אשור שיצא מעצ׳ דור הפלגה כאן נלוה עמם ועזרו לרעה׃ בפירושים אחרים מצאתי כ״ן גם אשור נלוה עמם וגו׳ גם זה שהיה מחשב מתחילתו מעשים טובים שפירש מעצת נמרוד שנא׳ מן הארץ ההיא יצא אשור אף הוא חזר להיות רשע לכך נשתתף להחריב ביתך בר״אשית רב״ה׃ היו זרוע׳ כל אלה נתנו כח ועזרה למואב ועמון שכינו לבא עליכו׃ עשה להם כמדין׳ על ידי גדעון׃ כסיסרא׳ על ידי ברק׃ נשמדו בעין דאר׳ איני יודע איזו מן המלחמות היתה בעין דאר של גדעון או של ברק׃ היו דומן׳ זבל מפוזר תרגם יונתן׃ אשר אמרו׳ הגוים האלה האמורים למעלה ארום וישמעאל וכל חבריהם׃ נירשה לנו את נאות אלהים׳ את נוה בית אלהים׃ שיתמו כגלגל׳ וכקש הנרדפים מפני רוח ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה ה הקרויי׳ קרד״ם בלע״ז וכשמגיעין ימי החורף ניתקים ונשחתים מ מאליהם ופורחין מעט מעט ו ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכת׃ ובסופתך׳ טר״בילוין בלע״ז׃ מה ידידות משכנותיך׳ כמה אהובות וחביבות משכנותיך׃ נכספה

תרגום

לָא חַכִּימוּ לְאוֹטָבָא וְלָא אִיתְבַּוִּינָן בְּאוֹרַיְתָא בַּחֲשׁוֹכָא מְהַלְּכִין מְטוּל הֵיכְנָא מִתְמוֹטְטִין רִיגְלֵיהוֹן דִּי בְסִסֵי אַרְעָא׃ אֲנָא אֲמָרִית הֵי כְּמַלְאֲכַיָּא אַתּוּן חֲשִׁיבִין וְהֵיךְ אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא כּוּלְכוֹן׃ בְּרַם בְּקוּשְׁטָא הֵיךְ בְּנֵי נָשָׁא תְּמוּתוּן וְהֵיךְ חַד מִן רַבְרְבָנַיָּא תִּפְּלוּן׃ קוּם יְיָ דּוּן יַת כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אֲרוּם אַתְּ תַּחְסִין בְּכָל עַמְמַיָּא׃ שִׁיר וְשִׁבְחָא עַל יְדָא דְאָסָף׃ אֱלֹהִים לָא תִשְׁתּוֹק לָךְ לָא תִתְרַשַּׁל וְלָא תִשְׁדּוֹךְ א אֱלָהָא׃ אֲרוּם הָא בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִתְרַגְּשִׁין וְסַנְאָךְ זְקִיפוּ רֵישָׁא׃ עַל עַמָּךְ נְבִילוּ רָזָא וּמִתְמַלְכִין עַל דִּמְטַמְּשִׁין בְּאוֹצָרָךְ׃ אֲמָרִין אִיתוּ וּנְכַסִּינוּן מִלְּמֶהֱוֵי עַם וְלָא אִדְכַּר שְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל תּוּב׃ אֲרוּם אִתְמַלְכִין בְּכָל לִבָּא עֲלָךְ כַּחֲדָא וְאַמְטוּלָתָךְ קְיָמָא גְזָרִין׃ מַשְׁכְּנֵי אֱדוֹמָאֵי וַעֲרָבָאֵי מוֹאֲבָאֵי וְהוֹנְגְרָאֵי׃ גוֹבְנָאֵי וְעַמּוֹנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי פְּלִשְׁתָּאֵי עִם יָתְבֵי צוֹר׃ לְחוּד סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאָתוּר אִתְחַבַּר עִמְּהוֹן הֲווֹן לְסַעִיד לִבְנֵי לוֹט לְעָלְמִין׃ עֲבֵיד לְהוֹן הֵיךְ עֲבַדְתָּא לְמִדְיָן וּלְסִיסְרָא וְהֵיךְ עֲבַדְתָּא לְיָבִין בְּנַחַל דְּקִישׁוֹן׃ אִשְׁתְּצִיוּ בְּעֵינָא דְדָאר הֲווֹן הֵיךְ רִיעֵי דִרְמִיס לְאַרְעָא׃ שַׁוִּי יַתְהוֹן וְרַבְּנֵיהוֹן הֵיךְ עוֹרֵב וְהֵיךְ זְאֵב הֵיךְ זֶבַח וְהֵיךְ צַלְמוּנָּע וְכָל מַלְכֵיהוֹן׃ דִּי אֲמָרוּ נֵירַת לָנָא יַת כָּל עִידִירַת אֱלָהִים׃ אֱלָהִי שַׁוִּי יַתְהוֹן הֵיךְ גַּלְגְּלָא דְמִתְגַּלְגַּל וְאָזִיל וְלָא נָיִיח בְּמִדְרוֹן וְהֵיךְ קַשָּׁא קֳדָם זַעְפָּא׃ הֵיךְ אֶשָּׁא דְבַעֲרָא בְּחוּרְשָׁא וְהֵיךְ שַׁלְהוֹבִיתָא דְמִצַּלְהֲבָא זַרְזֵי טוּרַיָּא׃ הֵיכְנָא תִרְדּוֹפִינוּן בְּעַלְעוֹלָךְ וּבְזַעְפָּךְ תְּבַהֲלִינוּן׃ מַלְיָא אַפֵּיהוֹן קְלָנָא וְיִבְעוּן שְׁמָךְ יְיָ׃ יִבְהֲתוּן וְיִבָּהֲלוּן לְעָלְמֵי עָלְמִין וְיִתְחַסְּדוּן וִיהוֹבְדוּן׃ וְיִנְדְּעוּן אֲרוּם אַתְּ שְׁמָךְ יְיָ בִּלְחוּד עִילָּאָה עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ לְשַׁבָּחָא עַל כִּינָּרָא דְאַתְיָא מִגַּת עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ מַה הִינוּן רְחִימִין מַשְׁכְּנָךְ יְיָ צְבָאוֹת׃

מקרא

לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם׃ אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ׃ קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי אַתָּה תִנְחַל בְּכָל הַגּוֹיִם׃

פ ג

שִׁיר מִזְמוֹר לְאָסָף׃ אֱלֹהִים אַל דֳּמִי לָךְ אַל תֶּחֱרַשׁ וְאַל תִּשְׁקֹט אֵל׃ כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ׃ עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיָעֲצוּ עַל צְפוּנֶיךָ׃ אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד׃ כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ׃ אָהֳלֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמְעֵאלִים מוֹאָב וְהַגְרִים׃ גְּבָל וְעַמּוֹן וַעֲמָלֵק פְּלֶשֶׁת עִם יֹשְׁבֵי צוֹר׃ גַּם אַשּׁוּר נִלְוָה עִמָּם הָיוּ זְרוֹעַ לִבְנֵי לוֹט סֶלָה׃ עֲשֵׂה לָהֶם כְּמִדְיָן כְּסִיסְרָא כְיָבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן׃ נִשְׁמְדוּ בְעֵין דֹּאר הָיוּ דֹּמֶן לָאֲדָמָה׃ שִׁיתֵמוֹ נְדִיבֵמוֹ כְּעֹרֵב וְכִזְאֵב וּכְזֶבַח וּכְצַלְמֻנָּע כָּל נְסִיכֵמוֹ׃ אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָּנוּ אֵת נְאוֹת אֱלֹהִים׃ אֱלֹהַי שִׁיתֵמוֹ כַגַּלְגַּל כְּקַשׁ לִפְנֵי רוּחַ׃ כְּאֵשׁ תִּבְעַר יָעַר וּכְלֶהָבָה תְּלַהֵט הָרִים׃ כֵּן תִּרְדְּפֵם בְּסַעֲרֶךָ וּבְסוּפָתְךָ תְבַהֲלֵם׃ מַלֵּא פְנֵיהֶם קָלוֹן וִיבַקְשׁוּ שִׁמְךָ יְהוָה׃ יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ עֲדֵי עַד וְיַחְפְּרוּ וְיֹאבֵדוּ׃ וְיֵדְעוּ כִּי אַתָּה שִׁמְךָ יְהוָה לְבַדֶּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל הָאָרֶץ׃

פ ד

לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית לִבְנֵי קֹרַח מִזְמוֹר׃ מַה יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת׃

מסורה

ג׳ ל׳ וחד כחשכה כאורה · ל׳ · יח׳ ג׳ י״ד · ל׳ · ג׳ כ׳ ראית׳ יי׳ · ג׳ בטע׳ · ג׳ · ז׳ מ׳ ל׳ · ג׳ · ל׳ ל׳ · ג׳ רף נלכבם · ל׳ · ל׳ ל׳ קמץ וחד זקני גבל · ל׳ · ל׳ לף ל׳ · ד׳ כתו׳ כן · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ וחד קול רעמך בגלגל · ל׳ · ה׳ · ג׳ · ז״א רכין · ג׳ חד חס משכיל · כ׳ מה טובו אהליך

תמתון ד׳ בקריאה ג׳ חס וא׳ מ״ל וסימ׳ בישעיה סימ׳ כ״ב׃ פ״ג שיר מזמור ג׳ בטעם וסימ׳ שיר מזמור לבני קרח גדול יי׳ · שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך · שיר מזמור לדוד דנכון לבי׃ אויביך ז׳ מ״ל וסי׳ בן יאכדו כל אויביך יי׳ · ואוהיה עמך בכל אשר הלכת דד״ה׳ והכנעתי את כל אויביך דד״ה׳ אם שלש שנים רעב

בר״ה׳ כי הנה אויביך יהמיון׳ בזרוע עזך׳ אשר חרפו אויביך יי׳ · וב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ כי תצא למלחמה על איבך קדמא׳ אשר יציק׳ ושארא איביך כתיב׃ גבל ב׳ א׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ זקני גבל וחכמיה׳ גבל ועמון׳ בתרא קמץ ואינון מן א״ב א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ במס׳ רבתא בערך פתח׃ דאר ד׳ כתיב א׳ במצעות המלה וסימ׳ ויהי למנשה בישש כר קדמא דפסוק׳ ובמטה נפתלי את עיר מקלט׳ בן אבינדב׳ נשמדו בעין דאר׃ מלא ה׳ דגש וסי׳ מלא שבוע זאת׳ את אכתחו׳ מבחר עצמי מלא׳ מלא קרנך שמן׳ מלא פניה׳ קלון׳ וחד ומלא חפנך גחלי אש׃ פ״ד ידידות ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ ו׳ וסי׳ משכיל שיר ידידת׳ מה ידידות משכנותיך׃

כספה. התאותה וכמעט כלתה מרוב התאוה והטע' שעבריהתן אתאוה על כן מלת גם: לחצרות יי'. אם זה מבני קרח הוא בבבל או אם מבני קרח בימי דוד לחצרות שהוא קבינות אהל השם או דרך כבודה: לבי. הוא השכל והדעת שהם בנשמה: ובשרי. הגוף והשער הפה פי' שער בשר הגוף המרכן עם שכל מחשבת הכל הוא הפה שהוא פתח הבשר על כן ירננו וטעם אל כנגד כלתה או שהיה החיה הלב עם הבשר: גם. כמו גם בשחוק יכאב לב שטעמו כמו עד: ודרור. שם עוף מבגן אולי כקרא כן בעבור שאין מכהנו לגנן כל זמן שאיננו חפשי וזה העוף ידוע הוא בספרד אמר רבי משה כי העוף שתולדתו לברות מיישוב בני אדם יחוג למקום הכבוד מקום הקרבנות הקרבים לפניו דרך משל והם עושים כן אולי היו קרבים אל מזבחך שידעו מקום המזבח על כן שתה שם אפרוחיה ורבי יהודה בן בלעם לעג לר' משה כי מה דעת יש בעופות רק הפי' כי נכספה נפשי לחצרות ה' ואל מזבחותיך ואני מתנודד ולא אמצא מה שאחפוץ והנה ה הצפור מצאה בית וקן ואני איני מוצא: אשרי יושבי ביתך. הם הכהנים והלוים: אשרי אדם. החוגגים מישראל והם הצריכים לעוז כי הם הולכים וטעם מסלות שאין בלבם חפץ ולא מ מחשבה רק המסלות שהולכי' בם בית השם: עוברי בעמק הבכא. שם מקום או עמק שם אילנים הנקראים בכאים וטעם מעיין ישיתוהו מרוב החוגגי' בעמק שירד שם גשם בעבור רגלי העוברים ימצאו לעולם שם מ המים כאילו שם מעין והנה חסר כף כמעיין ישיתוהו כמו אש א אוכלה הוא: גם ברכות יעטה מורה. הדרך בעבור רוב המים וזה כדרך מ מברכיך וגליך כאשר פירשתיו. אמר רבי יהודה כי מורה שם מקום כמו מגבעת ה המורה בעמק פסוק הוא במשאל ופירו' מחיל אל חיל משפים שהם הולכים החוגגי' מגזרת חיל וחומה והנכון מחיל צבא אנשים רבים כדרך חבל נביאי' עד הגיעם אל מקום הכבוד בציון והטעם יראה כל אחד מהם כמו לראות את פני יי' אלהיך: יי' . כבר פירשתיו כי הוא דרך קצרה וכן הוא יי' אלהים אלהי צבאות

ספרא ב' לעי' ולא סופה (מסורה בגליון)

אלהי ב' בתחי' באתנחת' הושע עבדך כי אתה (מסורה בגליון)

שתה ב' מלעיל וסימ' לא ענתה ולא שתה אל לבה. אשר שתה אפרחיה: מזבחותיך ג' חד מל' וסימ' ויאמר קנא קנאתי. ושלאחריו דגבי אליהו. אשר שתה אפרחיה: מעין ה' קמץ וסימ' נמסר בסדר ויהי ביום השמיני: יעטה ד' וסימ' נמסר בסדר תזריע: יראה י"ג בקריא' וסימ' אשר יאמר היום בהר יי' יראה. מצות יאכל את

נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת יְהוָה לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל אֵל־חָי: גַּם־צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר קֵן לָהּ אֲשֶׁר־שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ אֶת־מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלֹהָי: אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי אָדָם עוֹז־לוֹ בָךְ מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם: עֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ גַּם־בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה: יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל־חָיִל יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן: יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה תְפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי טוֹב־יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהַי מִדּוּר בְּאָהֳלֵי־רֶשַׁע: כִּי שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן יְהוָה אֱלֹהִים חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן יְהוָה לֹא יִמְנַע־טוֹב לַהֹלְכִים בְּתָמִים: יְהוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: פה

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר: רָצִיתָ יְהוָה אַרְצֶךָ שַׁבְתָּ שְׁבִית יַעֲקֹב: נָשָׂאתָ עֲוֹן עַמֶּךָ כִּסִּיתָ כָל־חַטָּאתָם סֶלָה: אָסַפְתָּ כָל־עֶבְרָתֶךָ הֱשִׁיבוֹתָ מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ: שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ: הַלְעוֹלָם תֶּאֱנַף־בָּנוּ תִּמְשֹׁךְ אַפְּךָ לְדֹר וָדֹר: הֲלֹא אַתָּה תָּשׁוּב תְּחַיֵּנוּ וְעַמְּךָ יִשְׂמְחוּ־בָךְ: הַרְאֵנוּ יְהוָה חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ:

(מסורה בגליון: ג' חד מל' · ב' מ' אלהיך · לג"ן מל' · ל' מל' · ל' וכתי' א' ה' · ר' · ר' · ל' · ל' · ל' ומל' · ל' · ל' · א' חס' בסתו' · שבית ק' · ל' · ל' · כ' יתר כתי' ס"ן ל' · ל' · ל')

דִיגַת וּלְחוֹד תְּאֵיבָא נַפְשִׁי לְדָרַת יְיָ לִבִּי וּבִסְרִי מְרַנְּנָן לֶאֱלָהָא קַיָּים: לְחוֹד יוֹנָתָא אַשְׁכַּחַת בֵּיתָא וְשַׁפְנִינָא שַׁרְכְּפָא לֵיהּ דִי כַשְׁרִין גוֹזָלֵיהּ לְאִתְקַרְבָא עַל מַדְבְּחָתָךְ יְיָ צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלָהָי: טוּבֵיהוֹן דְצַדִּיקִין דְיָתְבִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ תּוּב יְשַׁבְּחוּנָךְ לְעָלְמִין: טוּבֵיהּ דִגְבַר דְעוּשְׁנָא לֵיהּ בְּמֵימְרָךְ רוּחֲצָנוּתָא בְּלִבְבֵיהוֹן: רַשִׁיעַיָא דְעָבְרִין עַל עוּמְקֵי גֵיהִנָּם בְּכַיִין בִּכְיְתָא הֵיךְ מַעְיָנָא יְשַׁוְּיָנֵיהּ לְחוֹד בִּירְכָן יַעֲטוּף לְדִתְיָיבִין לְאוּלְפַן אוֹרַיְתֵיהּ: אָזְלִין צַדִּיקַיָא מִן בֵּית מַקְדְּשָׁא לְבֵית מֶדְרְשָׁא יִתְחַמֵי לְיָעוּרַת אוֹרַיְתָא דִילְהוֹן קֳדָם יְיָ דִשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בְּצִיּוֹן: אֲמַר דָוִד יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת קַבֵּיל צְלוֹתִי אֲצֵית אֱלָהָא דְיַעֲקֹב לְעָלְמִין: זְכוּוֹת אֲבָהָתָנָא חֲמֵי אֱלֹהִים וְאִיסְתַּכַּל אַנְפֵּי מְשִׁיחָךְ: אֲרוּם טַב לְמִיטַב יוֹמָא חַד בְּדָרַת מַקְדְּשָׁךְ מִן אֲלַף בְּגָלוּתָא בְּחָרִית לְאִידַּבְקָא בְּבֵית מַקְדַּשׁ אֱלָהָא מִן לְמִידַר בְּמַשְׁכְּנֵי רַשִׁיעָא: אֲרוּם הֵיךְ שׁוּר רָם וּתְרֵיס תַּקִּיף יְיָ אֱלָהִי חִינָא וִיקָרָא יִתֵּן יְיָ לָא יִכְסֵי טָבָא מִן דְאָזְלִין בִּשְׁלִימוּתָא: יְיָ צְבָאוֹת טַב לְבַר נָשָׁא דִמְתְרַחֵיץ בְּמֵימְרָךְ: לְשַׁבָּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִבְנֵי קוֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא: רַעֲיְתָא יְיָ אַרְעָךְ אֲתִיבְתָּא שְׁבִיתָא דְבֵית יַעֲקֹב: שְׁבַקְתָּא חוֹבֵיהוֹן דְעַמָּךְ כְּסִיתָא כָל חַטָּאֵיהוֹן לְעָלְמִין: כְּנִישְׁתָּא כָל רוּגְזָךְ תַּבְתָּא מִן תְּקוֹף רוּגְזָךְ: תּוּב לְוָתָנָא אֱלָהָא פוּרְקָנָא וּבַטִּיל רוּגְזָךְ עִימָּנָא: הַאִיפְשַׁר דִי לְעָלְמָא תִּתְקִיף בָּנָא תְּנְגִיד תּוּקְפָּךְ לְדוֹר וָדוֹר: הֲלָא אַתְּ תְּתוּב תְּחַיֵּי יָתָנָא וְעַמָּךְ יֶחְדוּן בְּמֵימְרָךְ: אַחְמֵי יָתָנָא יְיָ טוּבָךְ וּפוּרְקָנָךְ תִּתְיְהַב לָנָא:

שבעת ימים ב' בפסוק. שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך דמשפטים. וחברו דכי תשא. וחברו דמ"ת ב' בפסו'. ולא יראה לך שאר בכל גבולך. מגן אם יראה ורמח בארבעים. ויי' עליהם יראה ויצא כברק חצו. ועליך יזרח יי' וכבודו עליך. יראה אל אלהים בציון. יראה אל עבדיך פעליך. מדור ל': פ"ה שבית ל' דכו' דכתיב שבות וקרינן שבית רצית יי' ארצך. וחלופי' ו' כתי' שבית וקרינן שבות וסימ' נמסר בירמיה סוף סימן מ"ט: כעסך ב' א' כתיב ש' וסימ' שובינו אלהי ישענו והפר כעסך. ותרב כעשך עמדי. בהרא כתיב ש"ן: הלעולם ג' בקריא' וסימ' הלעולם יזנח יי'. הלעולם תאנף בנו. והנביאים הלעולם יחיו:

רשי

נכספה. נחמדה: כלתה. נתאותה כמו ותכל דוד המלך לצאת על אבשלום: לחצרות יי'. כיחרבו ועל הגלות אמרה: לבי ובשרי ירננו. יתפללו על זאת: גם צפור מצאה בית. בחרבנו קננו בו הצפורים ומדרש אגדה בבניינו מדבר והצפור היא כנסת ישראל: אשר שתה. שמה: אשרי. מי שיגיע עוד ליושב בביתך ועוד יהללך בתוכו: עוז לו בך. אשר שם אותך עוז מבטחו: מסלות בלבבם. החושב בלבו מסלות דרכיו ליישר את דרכו: עוברי בעמק הבכא. אותם העוברים על דתך והם בעומקה של גיהנם בבכי ויללה: מעין ישיתוהו. בדמעות עיניהם. ואף ברכות יעטה מורה מברכים ומודים לשמו ואומרים יפה דן אותנו ואמת דינו וברכות יעטה לבו המור' אותנו ללכת בדרך הטוב ולא שמענו לו: ילכו מחיל אל חיל. אותם הנזכרים למעלה יושבי ביתו אשר מסלו' בלבבם מחיל אל חיל מבית המדרש לבית המדרש ויראה בבאם וחילם אל הב"ה בציון: שמעה תפילתי. לבנות ביתך: מגננו. הוא בית המקדש המגין עלינו: והבט פני. דוד משיחך והתכל בחסדיו ובטרחו אשר טרח ויגע על בניינו: כי טוב יום. אחד בחצריך ולמחר ימות מלחיות אלף שנים במקום אחר: בחרתי הסתופף. על הסף ועל המזוזה לסקור: מדור באהלי רשע. מלהיות דר בשלוה באהלי עשו הרשע להדבק בהם: כי שמש ומגן. יש לפתור שמש כמשמעו ומדרש תלים פותרו לשון שיני חומה: רצית יי' ארצך וגו'. אם שבת שבות יעקב ונשאת את עונם וכסית חטאתם ואספת עברתך מהם והשבות עצמך מחרון אפך אז רצית ארצך ועולמך מתרצה וכל זמן שלא תעשה זאת אין ארצך ועולמך מתרצה: שובנו. שוב אתה והשיבנו: הלא. אתה סופך שתשוב תחיינו שהרי הבטחתם כן על ידי נביאך: השמעה

וטעם צבאות המלאכים וכנגדם הזכיר יעקב שבניו הם צבאותיו בארץ כמו כל צבאות יי' וזה המשורר מתפלל להקריב הישועה והנכון שהוא דבק עם הכתו' אחריו מגיננו הוא המלך שיגן בעד העם כמו כי ליי' מגיננו והטע' שיושיע השם מלכנו כי בימיו ילכו חוגגים אל בית השם בלי פחד אויב: כי. דבק עם תחלת המזמור נכספה: תאלף. ויש אל מקום אחר והסתופף לשבת בסף השער: מדור. כמו לגור בלשון ארמית ומלת רשע מגזרת ובכל אשר יפנה ירשיע: כי. בעבור שהזכיר מגיננו ראה אלהים אמר כי המגן באמת הוא השם לבדו וטעם שמש כי החוגגים צריכים לשמש בעבור הליכתם וטעם אחר בעבור כי השמש תכה יומם אחר כנגדה ומגן וטעם חן וכבוד יתן יי' להולכים בדרך תמים הם החוגגים והשם יתן להם חן וכבוד בכל מקום שיעברו בו כי השם לא ימנע מהמקבלים אותו: יי'. זה הפסוק קשור בעליון שבוטח בשם לא יחסר טוב: למנצח לבני קרח. זה המזמור על גלות בבל גם על גלותינו בדרך נבואה: רצית יי' ארצך. בזמן בית שני כאשר נשאת כי בעבור עונם וחטאתם גלו והעד שכינות שני כי אספת כדרך אספו נגהם ופעול השיבות הוא אפך והנה מחרון כמו מחרות שם הפועל: שובינו. הנה הטעם [illegible] שבת שבות יעקב בבית שני תשיבנו גם עתה: הפר כעסך. כנגד אספת כל עברתך: הלעולם. בעבור היות גלות בבל שבעים שנה וגלות החל הזה לדור דור עד היום: הלא. טעם אנחנו נחשבנו בגלות כמתים ואין מי יוכל לחיותינו זולתך: השמעה

אשמעה. דברי המשורר יבקש דרך נבואה כמו על משמרתי אעמודה עד שראה בחזיון שאף השם ישוב מישראל וידבר שלום על עמו : לכסלה. מגזרת כסיל כדרך ושמך כולם צדיקים : אך. אל ידאג עמו בעבור אורך הגלות כי הישועה קרובה אם ישראל ישובו ליראה את השם אז ישוב השם מחרון אפו לשכון כבודו בתוכם זה אך קרוב והנה זה המזמור לעד כי הכבוד לא היה בבית שני : חסד. הטעם בהיות הכבוד שוכן בארץ ישראל אז יהיו כולם חסידים ושלום ואמת בעבור היות הנזירות תלויות לפי מעשה האדם בארץ על כן אמר תפתח ארץ ויפרו ישע : גם. זה הוא הגשם אוצרו הטוב : צדק. השם יהלך הצדק לפניו דרך משל והנכון כי צדק שם דבר ותחסר מלת איש כאילו כתוב איש

שלום כלהון מל במג חס וסימ נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן יג : לשכון ג חס וסימ אז אמר שלמה דמלכים. וחברו דדה אף סררים לשכן יה. מסר אחריתי מוסיף עוד ג או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן. לשכן כבוד בארצינו. בערוץ נחלים. אנד. וד בכתובים : נפגשו ג בקריא וסימ חסד ואמת

אשמעה מה ידבר האל יהוה כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה : אך קרוב ליראיו ישעו לשכן כבוד בארצנו : חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו : אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף : גם יהוה יתן הטוב וארצנו תתן יבולה : צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו : פו

תפלה לדוד הטה יהוה אזנך ענני כי עני ואביון אני : שמרה נפשי כי חסיד אני הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך : חנני אדני כי אליך אקרא כל היום : שמח נפש עבדך כי אליך אדני נפשי אשא : כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קראיך : האזינה יהוה תפלתי והקשיבה בקול תחנונותי : ביום צרתי אקראך כי תענני : אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך : כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך אדני ויכבדו לשמך : כי גדול אתה ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך : הורני יהוה דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך : אודך אדני אלהי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם : כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה : אלהים זדים קמו עלי ועדת עריצים בקשו נפשי ולא שמוך לנגדם : ואתה אדני אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת : פנה אלי וחנני תנה עזך לעבדך והושיעה לבן אמתך :

אשמע מה ימליל אלהא יי ארום ימליל שלם לעמיה ולחסידוי ולא יחזרון לסיאורא : ברם קריב לדחלין מיניה פורקניה לאשראה יקרא בארענא : טבון וקשוט אורעין צדיקא ושלמא אידבקו : קשוט מן ארעא ארביית וצדיקא מן שמיא אוריק : לחוד יי יתן טבא וארענא תתן איבה : צדקא קדמוי יהלך וישוי לאורח טב איסתוריו :

צלותא דצלי דוד אצלי יי אודנך עני יתי ארום עניא וחשיכא אנא : נטור נפשי ארום חסידא אנא פרוק עבדך את אלהי די אנא מתרחיץ עלך : חוס עלי יי ארום קדמך אצלי כל יומא : אחדי נפשא דעבדך ארום לותך יי נפשי אזקוף בצלו : ארום את הוא יי טב לצדיקיא ושביק לדתייבין לאורייתי ומסגי טיבו לכל דמצלין קדמך : אצית יי צלותי וקביל לקל תחנוני : ביומא דעקתי אקרי לותך ארום את עני יתי : לית בר מינך באנגלי מרומא יי ולית כעובדך : כל עממיא דיעבדת ייתון ויסגדון קדמך יי ויתנון איקר לשמך : ארום רבא את אלהא ועביד פרישן את הוא אלהא בלחודך : אליף יתי יי אורחתך אתהלך בקושטך יחד לבבי למדחל שמך : אודה קדמך יי אלהי בכל לבבי ואיקר שמך לעלם : ארום טובא רב עלי ופצית נפשי משיול ארעית : אלהא זדונין קמון עלי ותקיפין תבעו נפשי ולא שויאו יתך לקבליהון : ואת יי אלהא רחמנא וחננא מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט : איתפני לותי וחוס עלי הב עושנך לעבדך ופרוק לבר אמתך :

רשי

אשמעה מה ידבר. אזכה לשמוע מה ידבר הקבה שידבר שלום אל עמו : לכסלה. לשטות לחטוא לפניו : חסד ואמת נפגשו. שיהו ישראל דוברי אמת ומן השמים יפגעו בהם החסד : צדק ושלום נשקו. הצדקה שהיו ישר עושים והשלום מאת הקבה יהו נושקין זה לזה כלומר והיה מעשה הצדקה שלום : אמת מארץ תצמח וגו. כשהיו ישראל דוברי אמת וישקפו מן השמים צדקה שהם עושים בארץ גם הקבה יתן הטוב יפתח אוצרו את השמי לתת מטר כדי לעשות ארצו את יבולה : וישם לדרך פעמיו. וישם הקבה את הצדק בדרכי פעמיו שיתנהג בהם את בניו : כי חסיד אני. שאני שומע גדופי וחרפתי ויכולת בידי להנקם ואני שותק כך היא באגדת תלים. דא פירשו רבותי בברכות ולא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבין בכבודן ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כו : כל היום. כל הגלות שהוא יום לאמות ולילה לישראל כך מפורש באגדת תלים : נפשי אשא. לבי אכוין : ואין כמעשיך. המקדים עליונים לתחתונים. ועושה נפלאות אתה לבדך עד שלא נבראו המלאכים נבראו השמים והארץ לפיכך יכבדו כל הגוים לשמך : משאול תחתיה. דרך המכאפים ליתן בעומקה של שאול ומשם הצלתני שאמ לי נתן הנביא גם יי העביר חטאתך : זדים קמו עלי. דואג ואחיתופל : ולא שמוך לנגדם. לא זכרו אשר ראו שמשחני שמואל על פיך : לבן אמתך. בן האמ משפיל את עצמו לפני אדוניו יותר ממקנת כסף שבן האמה יליד בית הוא וגדל בחיק אדוניו :

צדק לפניו : יהלך. השם כדרך התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק והטעם שיעזור איש צדק להתהלך לפניו ובא חסר איש כמו אל תהי מרי ואני תפלה צדק ישרת אחר וכן הוא וישם לדרך צדק פעמיו : והנה הטעם כפול : תפלה לדוד הטה יי אזנך ענני כי עני : דרך כחות ועני ואביון בעיניו או כנגד מלכי הגוים או התפלל זאת התפלה לפני מלכו : שמרה. יש אומרי כי שמרה פועל עבר כמו זכרה ירושלם כי נפשי שמרה מה שראוי לשמור עד היותי חסיד ויאמר ר יהודה בן בלעם כי הטעם שמור נפשי עד שאהיה תמיד חסיד והנכון שמלת שמרה נפשי כמו ש שמרה נפשי והצילני כי אני חסיד ואיננו זר כי במזמור זדים קמו עלי גם הוא אמר לא תתן חסידך ינמלני כצדקי : חנני. אין לי מה אעשה רק ש שאקרא אליך כל היום שתחנני : שמח. טעם אליך יי נפשי אשא כדרך ואליו הוא נושא את נפשו : כי. טוב. לטובים : וסלח. לחטאים : ורב חסד לכל קוראיך. כנגד כי אליך אקרא כל היום : האזינ. שתעשה חסד עמי כי אתה רב חסד : ביום. לא אקרא לנסותך ולא לשוא כי אני בצרה וטעם כי תענני שאדע דעת א אמת כי תענני בעבור שאין כמוך באלהים יו כדברי משה כיו אלהינו בכל קראינו אליו : כל. כאשר יראו הגוי שסבבוני כי אני בצרה גדולה כאשר יספרו לאחרים ש שהושעתני כי אני עני ואביון אז יבאו אליך הגוים לכבוד שמך : כי. אז יספרו הגוים גדולתך ו[illegible] ויודו כי אתה אלהים

נפגשו. עשיר ורש נפגשו. רש ואיש תככים : וישם ז רפין וסימ בסדר נשא : פז תפלה לדוד ב וסימ תפלה לדוד שמעה יי צדק. הטה יי אזנך ענני : אלהי ב פתחין באתנחתא וסימ הסתופף בבית אלהי. הושע עבדך אתה אלהי : האזינה יו וסימ נמסר בסיפרא סימ עח : אקראך ב וסימ קרבת ביום. ביום צרתי אקראך : יבואו ג מל וסימ פן יבואו הערלים האלה. למה יבואו כלבי אשור. יבואו ויגידו צדקתו : אתה אלהים ה וסימ היום יודע כי אתה דאליהו. אתה אלהים תורידם לבאר. הלא אתה אלהים זנחתנו קרבא דפסוק. שמעת לנדרי. גדול אתה ועשה נפלאות : זדים ד וכל אכ רבתי דכוו וסימ גזט יבע וסימ בסוף מלאכי ובישעיה סימן יג :

[illegible] הורני. בראותי דרך נבואה כי יענהו השם והוא מתחנן לתקן לו סבות ועלילות להוסיף ליראה את שמך ומלת יחד מגזרת יחיד או חבר מגזרת יחד : אודך. על החסד שגמלתני הכתוב אחריו. הוסיף דוד במלת עצמו לעולם יותר מן הגוים שאמר עליהם ויכבדו והוסיף על הגוים המכבדים שמו מלת לעולם : כי. תחתיה. העוזר לשאול כי לא שאול תודך : אלהים זדים. כנגד כי חסיד אני ועריצים כנגד כי עני ואביון :

עשה ׃ טעם אות שיפלא בעיני הרואים ׃ ונחמתני ׃ מהצרות שעברו עלי ׃ לבני קרח מזמור שיר ׃ לאחר מכהרי שמואל או מבני בניהם ועיקר זה המזמור יסודתו על הר הקדש ׃ אוהב ׃ השערים נכבדים מכל המשכנות והטעם לשבת בם ואחר כן יזכיר ירושלם ׃ נכבדות ׃ כל אחד מתהלות נכבדות מדובר בך את עיר האלהים באמת והיא ירושלם ׃ אזכיר ׃ דברי המשורר אזכיר רהב הוא מצרים המחשבת רהב או רהב כל גוי והוא סמוך כדרך ושבורת ולא מיין כאילו אמר אזכיר רהב כל גוי שיהיה ובבל עמם אזכיר זה ליודעים כמוני וגם אזכיר פלשת עם צור ׃ וטעם זה יולד שם כי לפרקים מועטים בשנים רבות יולד בהם איש חכם נודע בדורו שים לו שם ׃ ולציון ׃ ובעבור ציון כלומר אמרי לי אחי הוא יאמר תמיד איש ואיש נולד בה כי חכמים שים להם שם הם רבים וטעם איש ואיש לא זה לבדו ׃ והוא יכוננה על דרך והוא כוה לי אחי והנה והוא עליון יכוננה בעבור היות השם בבח הפעלים יהיה פירושו והשם הנזכר למעלה אוהב יי׳ שערי ציון יכוננה מכון עליון והטעם מקום כזה שיולדו שם חכמים רבים השם יעמידהו ויכוננהו ׃ יי׳ ׃ הטעם השם לבדו שידע מספר כל העולם בכתבו הוא יכול לספור כל הנולדים שהם חכמים בציון כי רבים הם ממספרי אדם ׃ זה יולד שם ׃ שב אל ציון וטעם בכתוב השם והספרים הם הם השמים ׃ ושרים ׃ בך ׃ לנכח איש האלהים ושם שרים וחוללים שלא יפסקו כמו מעיוני מים ולא מעיני כמו על כל אבילי ידי ומנהג העולם להיות השרים מועטים מהחוללים ושרי ציון כמו החוללים ומשקל החוללים כמו אמרתי להוללים ׃ שיר מזמור לבני קרח ׃ בעבור היות מחלת פתח לעד כאמן שהוא סמוך על כן אמרתי כי זה השיר על נועם פיוט תחלתו מחלת ובפיוט היה לבי או נעפי שנסמך מחלת אליו גם זה המזמור על חולי המשורר ומלת לענות כמו קול ענות ׃ אמר ר׳ ישועה שזה הימן הוא בכר שמואל וקראו הכתוב אזרחי כי הוא אזרח במשוררים כי רוב המשוררים הם בניו ובני בניו ככתוב בדברי הימים וי״א כי אלף נוסף והוא בן זרח ואחיו איתן ואחרים אמרו כי הימן ואיתן אחים והיה שם אביהם אזרח ׃ יי׳ ׃ טעם יום זמן כמו אתה עובר היום היום הזה יום בשורה הוא ביום הכותי כל בכור ויום צעקתי קשור עם הבא אחריו ׃ תבא ׃ תפלתי ׃ כוונת הלב ורנתי בלשון ׃ כי ׃ ברעות ׃ הם התחלואים וחיי דרך משל ׃ נחשבתי ׃ מרוב דלותי והשתנות דמותי ׃ אמר בן בלעם כי איל תאר כמו עם גבר תמים ולפי דעתי שהוא שם במשקל ביום קרב ונחסר מלת לו דרך קצרה אין כח לו וכמוהו ולאין אונים לו כי הטעם לאמר אין אונים לו ׃ במתים חפשי ׃ מכל המצות ומכל עבודות הגוף וממלכי האדמה ׃ אשר לא זכרתם עוד ׃ לאות כי יבוא עת ותועד שיזכרו בו המתים ׃ שתני ׃ כאילו שתני כאדם שוכב במחשבים במצולות וכל זה יספר רובי נגעיו ותחלואיו ומכאוביו ׃

עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי ׃

פז

לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי־קֹדֶשׁ ׃ אֹהֵב יְהוָה שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב ׃ נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה ׃ אַזְכִּיר רַהַב וּבָבֶל לְיֹדְעָי הִנֵּה פְלֶשֶׁת וְצוֹר עִם־כּוּשׁ זֶה יֻלַּד־שָׁם ׃ וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד־בָּהּ וְהוּא יְכוֹנְנֶהָ עֶלְיוֹן ׃ יְהוָה יִסְפֹּר בִּכְתוֹב עַמִּים זֶה יֻלַּד־שָׁם סֶלָה ׃ וְשָׁרִים כְּחֹלְלִים כָּל־מַעְיָנַי בָּךְ ׃

פח

שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי קֹרַח לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת לְעַנּוֹת מַשְׂכִּיל לְהֵימָן הָאֶזְרָחִי ׃ יְהוָה אֱלֹהֵי יְשׁוּעָתִי יוֹם־צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ ׃ תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי הַטֵּה־אָזְנְךָ לְרִנָּתִי ׃ כִּי־שָׂבְעָה בְרָעוֹת נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁאוֹל הִגִּיעוּ ׃ נֶחְשַׁבְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר הָיִיתִי כְּגֶבֶר אֵין־אֱיָל ׃ בַּמֵּתִים חָפְשִׁי כְּמוֹ חֲלָלִים שֹׁכְבֵי קֶבֶר אֲשֶׁר לֹא זְכַרְתָּם עוֹד וְהֵמָּה מִיָּדְךָ נִגְזָרוּ ׃ שַׁתַּנִי בְּבוֹר תַּחְתִּיּוֹת בְּמַחֲשַׁכִּים בִּמְצֹלוֹת ׃

עֲבִיד עִמִּי אָת לְטָבָא בִּזְמַן דְעַיֵיל שְׁלֹמֹה בְּרִיַית אֲרוֹנָא בְּבֵית מַקְדְשָׁא יִתְפַּתְחָן תַּרְעַיָא אִם אַמְטוּלְתִּי וְיֶחֱמוּן סַנְאַי אֲרוּם שְׁבַקְתָּא לִי וִיבַהֲתוּן וִידוּן אֲרוּם אַתְּ יְיָ סַיְיעְתַּנִי וְנַחֲמְתָּנִי ׃ עַל יְדֵיהוֹן דִבְנֵי קֹרַח אִיתְאֲמַר שִׁירְתָא דְמִתְיַיסַד עַל פּוּם אַבְהָתָא דְמִן לְקַדְמִין ׃ רָחִים יְיָ מַעֲלָנֵי בָּתֵּי מִדְרְשַׁיָא דִקְבִיעָן בְּצִיּוֹן מִכָּל בָּתֵּי כְּנִישָׁתָא דְבֵית יַעֲקֹב ׃ מִלִּין דְיָקַר אִתְמַלַּל עֲלָךְ קַרְתָּא דֶאֱלָהָא לְעָלְמִין ׃ אַדְכַּרִי תּוּשְׁבַּחְתָּךְ מִצְרָאֵי וּבַבְלָאֵי לְיָדְעַיְיתָךְ הָא פְלִישְׁתָּאֵי וְצוּרָאֵי עִם כּוּשָׁאֵי דֵין מַלִּיךְ אִיתְרַבָּא תַּמָן ׃ וּלְצִיּוֹן יִתְאֲמַר דָוִד מַלְכָּא וּשְׁלֹמֹה בְּרֵיהּ אִיתְרַבָּא בְּגַוָהּ וֶאֱלָהָא הוּא יְשַׁכְלְלִינָהּ לְעֵילָא ׃ יְיָ עַל סִיפְרָא דִי מִכַּתְּבִין בֵּיהּ חוּשְׁבַּן כָּל עַלְמַיָא דֵין מַלִּיךְ אִיתְרַבָּא תַּמָן לְעָלְמִין ׃ וְאָמְרֵי שִׁירִין עַל חִינְגַּנְיָא כָּל מִינֵי תוּשְׁבְּחָן עַל קוּרְבְּנַיָא מִתְאַמְרִין בְּגַוָוךְ ׃ שִׁירָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדֵיהוֹן דִבְנֵי קֹרַח עַל צְלוּתָא לְשַׁבָּחָא שְׂכַלְתָּא טָבָא עַל יְדוֹי דְהֵימָן יַצִּיבָא ׃ יְיָ אֱלָהָא פּוּרְקָנִי יְמָם קַבִּילִית בְּלֵילְיָא צְלוֹתִי לְקִבְלָךְ ׃ תֵּיעוֹל קֳדָמָךְ צְלוֹתִי אַצְלֵי אוּדְנָךְ לְבָעוּתִי ׃ תא יֵיתֵי קֳדָמָךְ צְלוֹתִי עַל עַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהַט אוּדְנָךְ וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְשַׁבַּחִית לִיקָרָךְ ׃ אֲרוּם שָׂבְעַת בְּבִישָׁן נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁיוֹל מְטוֹ ׃ אִתְחֲשֵׁבִית עִם נָחוֹתֵי בֵּית אֲסִירֵי הֲוֵיתִי הֵיךְ בַּר נָשׁ דְלֵית לֵיהּ חֵילָא ׃ הֵיךְ רַשִׁיעַיָא דְמִיתוּ וְלָא תָבוּ יִתְעַבְדוּ בְּנֵי חוֹרִין מִן מִצְוָתָא הֵיךְ קְטִילִין דְחַרְבָּא שָׁכְבֵי בֵּית קְבוּרְתָּא דְלָא דְבַרְתְּנוּן תּוּב וְהִינוּן מֵאַפֵּי שְׁכִינְתָּךְ אִיתְפַּלְגוּן ׃ שַׁוִיתָא יָתִי בְּגָלוּתָא דִמְתִילָא לְגוֹבָּא אַרְעִיתָא בַּחֲשׁוֹכַיָא בִּמְצוּלָתָא ׃

מראו ג׳ רפין וסימ׳ במלכים ב׳ סימ׳ ו׳ ׃ פ״ז יסודתו ל׳ בהררי קדש ל׳ נכבדות ל׳ מדבר ל׳ עיר האלהים ל׳ ׃ רהב חד מן י״ב בליש׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ׳ ולקמן סי׳ פ״ט ׃ יאמר ג׳ בקריא וסימ׳ גבור ציד לפני יי׳ ׃ על כן יאמר בספר מלחמות יי׳ ׃ ולציון יאמר איש ואיש ילד בה ׃ וחד ויאמר למלך יריחו ׃ בכתוב ה׳ מל בליש׳ בקריא וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״ד ׃ פ״ח מחלת ד׳ וסי׳ נמסר בסוף תולדות ובספרא ריש סי׳ נ״ג ׃ לענות ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ כל נדר וכל שבועת איסר ׃ למנצח על מחלת לענות ׃ דאוריתא חס׳ ׃ ברעות כל ליש׳ מלאי׳ בכ״ד חס׳ ו׳ בליש׳ וסימ׳ ושבע הפרות הרקות ׃ לא תהיה אחרי רבים לרעת ׃ את רעתיכם ואת רעת נשיכם ב׳ בפסוק ׃ תחתיות ז׳ ומל׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן ט״ו ויחזקאל סוף סימן כ״ו ׃ במחשכים ג׳ וסימ׳ במחשכים במצלות ׃ במחשכים הושיבני כמתי ׃ כי רדף אויב נפשי ׃

עשה עמי אות לטובה ׃ שיהא ניכר לאחרי׳ שמחלת לי ׃ ויראו שונאי ׃ האות ויבושו ולא שמע לו הקב״ה ליתן האות בימיו אלא בימי שלמה בנו כשרבקו שערים זה בזה ולא נפתחו עד שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך ׃ יסודתו בהררי קדש ׃ יסודת מזמור זה על הררי ציון וירושלם יסדו המשורר ׃ נכבדות מדובר בך ׃ את ירושלם דברי כבוד נדברו בך מפי הקב״ה ומה הן הנכבדות שאת עיר האלהים סלה ׃ אזכיר רהב ובבל ליודעי ׃ עוד זאת דיבר עליך אזכיר את מצרי׳ ואת בבל על יודעי להביאם מנחה כענין שנ׳ והביאו את כל אחיכם מנחה ליי׳ וגו׳ ׃ הנה פלשת וצור עם כוש ׃ גם הם במצרים ובבל יתנו לב לבקש ולזכור את כל אחד ואחד ׃ זה יולד שם ׃ זה היה ממשפחות הנולדים בציון כענין שנ׳ ואתם תלוקטו לאחד אחד ׃ ולציון יאמר איש ואיש יולד בה ׃ וכשיביאום מנחה ליי׳ בציון יאמר לה על כל אחד ואחד זה מאותם שגלו ממך ומתולדותיהם ׃ ענ״א אחר המשורר אומ׳ אזכיר לעמי וליודעי את גדולת מצרים ובבל שהם רואים עתה את גדולתם הנה פלשת וצור עם כוש מפני שהם סמוכי׳ לרהב ובבל מנשאי׳ אותם כל האומות ואומרי׳ עליהם זה יולד שם במצרים ובבל ׃ ולציון יאמר וגו׳ והשבח הזה שהוא עכשיו לרהב ובבל ישוב לציון ועליה יהו אומרים פלוני ופלוני יולד בה ׃ והוא יכוננה עליון ׃ והקב״ה יכוננה למעלה מכל העיירות ׃ יי׳ יספור בכתוב עמים וגו׳ ׃ מקרא מסורס זה וסלה האמור לבופו מושב כלפי ראשו יי׳ יספור בכתו׳ עמים סלה כלומר לעתיד כשיכתוב הקב״ה את האומות לדראון ימנה את ישראל הנבלעים בתוכם ואת הנאנסי׳ ביניהם ויוציאם מתוכם ויאמר זה יולד מאותם של ציון ויברור אותם לו וזהו שאמ׳ ישעיה וגם מהם אקח לכהנים וללוים מן הגוים המביאים אותם מנחה אקח הנבלעים בתוכם ויהיו בהם כהנים ולוים שאינם נכרי׳ ולפני גלוים הם אמר יי׳ והיכן אמר הנסתרות ליי׳ אלהינו ׃ ושרים כחוללים ׃ על זאת ׃ כל מעיני ׃ כל קריבי בך בישועתך ׃ כחוללי׳ לשון מחוללים ׃ על מחלת לענות ׃ על חולת אהבה ועבויה שהיא מעונה ביסורי הגלות ׃ להימן האזרחי ׃ אחד מן המשוררים בכלי השיר ויסדוהו בני קרח המזמו׳ הזה שיאמרהו הימן על הדוכן ׃ להימן האזרחי ׃ מבני קרב בן יהודה היה שהוא מיוחס בדברי הימים ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כלם חמשה היו חכמים גדולים כמו שנאמר בשלמה ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול ויסדו מזמורים ונקבעו בספר תילים ׃ לכך נקראו בני מחול ׃ כך מצאתי בפירושים מדוייקים ׃ משכיל כל מקום שנ׳ משכיל על ידי תורגמן נאמר שהיה הנביא מעמיד תורגמן לפניו וכשרוח הנבואה באה לו אומ׳ את הנבואה לתורגמן והוא משמיעה ׃ יום צעקתי ׃ וגם בלילה אני נכון נגדך ׃ כי שבעה ברעות נפשי ׃ על כנסת ישראל הוא אומר ׃ אין איל ׃ אין כח כמו אילותי לעזרתי חושה ׃ במתים חפשי ׃ הנני בין המתים חפשי מן השלם וכלה שהם חפשים מן העולם ׃ מידך נגזרו ׃ ממכותיך נגזרו מן העולם ׃ בבור תחתיות ׃ הוא הגלות ׃ שתני

עלי. בעבור שהוא דימה עצמו לתחתית הים כי הוא מגורש מהיכבשה בחמת השם על כן עלי סמכה חמתך כדרך כי אני שרי עמדי אסר חמתם שותה רוחי ומלת עלי תסרת בעבור אחרת וכל משבריך ענית עלי סלה ועניית כמו יפאו כהרות דכים: הרחקת. תועבות. חסר כף: כלוא. מאחולי והטעם כי רחקו מיודעיו ולא יבקרוהו ויראם והוא כלוא ולא יוכל ללכת אליהם: עיני. למלס עיני החולים משתכות וטעם בכל יום שארך חליו: הלמתים. הטעם עשה פלא עמי בעודני חי וארפא: היסופר. הטעם לא המתים יהללו יה: היודע. בארץ נשיה. כמו אשר לא זכרתם עוד: ואני. טעם בבקר כי אז יקל מעט מרובי החולים וטעם שועתי לך לברך ולא לרופא זולתך: למה. כן אשוע ולמה תסתיר פניך ראה כי עני הטע׳ מימי הנוער לא היתה תולדתו חזקה כמו גוע היה כחשב אף על פי שהייתי עני נשאתי אימיך והטעם החליים ומלת אפונה מגזרת פן כמו אעלה מגזרת על ותהינו מגזרת הנה והטעם אגורה ואפחד: עלי. יספר כי רובי תחלואי רבים קרוהו: צמתותני. פועל מורכב כדרך מתבליגיתי יושבת בלבנון מקוננת בארזים: סבוני. ברוב ימים שעברו ולא היה בריא: הרחקת. ככה היה מנהג כל אהביו ורעיו שלא יבקרוהו בחליו כאילו מיודעיו במחשך ולא יראם: משכיל לאיתן האזרחי. חסדי ה׳ עולם אשירה. אם זה איתן הוא הנזכר שהוא בן זרח שעליו הכתוב אומר מאיתן המזרחי הנבא על מלכות דוד מתפקק והיה בכבוד חכם גדול וחביר וזה המזמור היה עליו קשה ולא היה קורא אותו ולא היה יכול לשמעו בעבור כי זה המשורר ידבר כנגד השם הנכבד קשות והגאון לא הזכיר בפירוש תיקון זה המזמור ורבי משה הכהן האריך בענין זה וחקרתי ספרו כמה פעמים ולא יכולתי להבין דברו והנה יסוד זה המזמור כאשר החל חסדי ה׳ יספר חסדי השם ומה שנשבע לדוד והוא מדבר על דברי האויבים שהם מחרפים ומכזבים על כן הזכיר חרפת עבדיך אשר חרפו אויביך ה׳ ויורה סוף דברו כי הוא מאמין בביאת המשיח אשר חרפו עקבות משיחך כאשר אפר׳:

בכל יום ג׳ והאיתי בככר מרויית כתו בכל עת ולולי הזוכרת הייתי תאיתו כך

ולא אצא ב׳ וסימ׳ הרחקת מידעי ממני. גדר בעדי: בקבר ג׳ דגשי׳ וסימ׳ ולקח אזוב וטבל במים. בקבר אשר איש האלהים. היסופר בקבר חסדך. קרבא קבץ: בנוער ג׳ וחס׳ וסי׳ עני אני וגוע מנער. כפנק מנער עבדו. רטפש בשרו מנער: מחשך ב׳ וסימ׳ מיודעי מחשך. אשים מחשך לפניהם לאור: פ״ט האזרחי ב׳ וסימ׳ על

עלי סמכה חמתך וכל משבריך
ענית סלה: הרחקת מידעי ממני
שתני תועבות למו כלא ולא אצא:
עיני דאבה מני עני קראתיך יהוה
בכל יום שטחתי אליך כפי:
הלמתים תעשה פלא אם רפאים
יקומו יודוך סלה: היספר בקבר
חסדך אמונתך באבדון: היודע
בחשך פלאך וצדקתך בארץ נשיה:
ואני אליך יהוה שועתי ובבקר
תפלתי תקדמך: למה יהוה תזנח
נפשי תסתיר פניך ממני: עני אני
וגוע מנער נשאתי אמיך אפונה:
עלי עברו חרוניך בעותיך צמתתוני:
סבוני כמים כל היום הקיפו עלי
יחד: הרחקת ממני אהב ורע מידעי
מחשך: פ ט משכיל
לאיתן האזרחי: חסדי יהוה עולם
אשירה לדר ודר אודיע אמונתך
בפי: כי אמרתי עולם חסד יבנה
שמים תכן אמונתך בהם: כרתי
ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי:
עד עולם אכין זרעך ובניתי לדר
ודור כסאך סלה: ויודו שמים
פלאך יהוה אף אמונתך בקהל
קדשים: כי מי בשחק יערך ליהוה
ידמה ליהוה בבני אלים: אל נערץ
בסוד קדשים רבה ונורא על כל
סביביו: יהוה אלהי צבאות מי
כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך:

ל׳ ב׳ וכנין · ל׳ ל · כס · ל׳ · ב׳ נ׳ וכ׳ מתיח בקריהון חסתנין · ו׳ · ל׳ ג׳ וחס׳ ר׳ חס׳ בליש׳ ל׳ · ל׳ ל · ל׳ ב׳ וכנין · ל׳ · ג׳ · ל׳ חס · ל׳ כתי׳ כן · ל׳ · ו׳ כתי׳ כן ל׳ · ו׳ · יב · ל׳ ג׳ חר חס׳ וזו

עלי סמכת חימתך וכל גזירן בישן תברו יתי סיגפתא לעלמין: ארחיקתא מיודעי מיני שוית יתי ריחוקין להון כלוא בבירת אסירי ולא אפוק: עיני זלגת דמעין מן עניתא קריתך יי בכל יומא פרסית לוותך בצלו ידי: האפשר די למיתיא תעבד פרישן אין גושמיא דאיתמסיאו בעפרא יקוסון יודון קדמך לעלמין: האפשר די תתני בבית קבורתא טובך קושטך בבית אובדנא: האפשר די תוודע בחשך גהינם פרישותא וצדקתך בארעא צחותא וצדיא: ואנא קדמך יי צליתי ובצפרא צלותי תקדמינך: למה יי שבקתא נפשי תעלים אפך מיני ולא אדחי בנהוריך צהורא: עניא אנא ונגיד מן טליא סוברית רחימתך טעינא עלי: עלי עברו רוגזיך בעתייך שיציו יתי: אחזרו יתי היך מוי כל יומא אקיפון עלי כחדא: ארחיקתא מיני רחימא וחברא ולידעי חשיך אנא בפומהון: שכלא טבא דאיתאמר על ידא דאברהם דאתא מן מדינחא: חסדא דיי לעלם אשבח לדר ודר אהודע קושטך בפומי: ארום אמרית עלמא בחסדא יתבני שמיא תתקין קושטך בהון: גזרית קיים לאברהם בחירי קיימית לדוד עבדי: עד עלמא אתקין בנייך ואבני לדר ודר כורסי מלכותך לעלמין: ויודון שמיא פרישותך יי לחוד קושטך בכינשת קדישין: ארום מן הוא בשחקי דמיתווי ליי דדמי ליי באוכלוסי מלאכיא: אלהא תקיפא ברזיהון דקדישין יתיב על כורסי יקרא ורבא ודחיל על כל מלאכיא דקיימין חזור חזור ליה: יי אלהא אעיל חיילי מרומא מן דכוותך תקיף יי וקושטך חזור לך:

רשי

סמכה. נשענה ותלה עלי: כל משבריך ענית סלה. משברים לשון גלי הים הם כל שברו אפף בכלם ענית אותי תמיד: שתני תועבות למו. האומות שהייתי חשובה בעיניהם עשוני אני כמאוסת להם: כלוא. כחבש בכלא ואיני יכול לצאת: הלמתים. הלרשעים שאף בחייהם קרויין מתים הלהם אתה עושה פלא וניסים: אם רפאים. יקומו יודוך שמא אלו האומות שרפו ידיה׳ מעבודתך ומתורתך יקומו ויודוך בתמיה: היסופר בקבר חסדך. אם נמות ביד אויבינו כלום נוכל לספר שבחך בקבר: וגוע מנוער. מת מתוך תשנוק מיתה חטופה כמו וינער ה׳ וינער פרעה מנחם לשון חביטה כמו נוער כפיו מתמוך בשוחד התנערי מעפר קומי שבי והיה החסון לנעורת וינערו רשעים ממנה ונכה יהיה נשר וריק: אפונה. מיושבת ומבוססת אימתך בלבי אפונה לשון דבר דבור על אופניו על מכוניו: מיודעי מחשך. נחשכתי ונהדלתי מהם: לאיתן האזרחי. גם הוא אחד מן חמשה אחים המשוררים ורבותינו פירשוהו באברהם אבינו על שם מי העיר ממזרח: אודיע אמונתך בפי. את שידעתיך שאתה שומר הבטחתך ומאמין דבריך: כי אמרתי עולם חסד יבנה. כי אמרתי עד עולם יבנה בחסד כסא דוד כמו שנ׳ והכינותי כסא ממלכתו וגו׳ ד״א סבור הייתי שיהא העולם נבנה בחסדך ותכין אמונתך בשמים שתהא נכונה ומקויימת ומה היא האמונה אותה הבטחה שהבטחת את דוד על ידי נתן הנביא לאמר כרתי ברית לבחירי להכין עד עולם זרעו: ויודו שמים פלאך. אם היית שומר הבטחתך: אף אמונתך. אמונת דברך יודו קהל קדושים: יערוך ליי׳. יהא נערך כמותו: בסוד קדושים רבה. בסוד רב של מלאכים:

במוא

מחלת לענות. משכיל להימן האזרחי. חסדי יי׳ עולם אשירה לדור דר: לדר ודור ל׳ דכו׳ כתיב כן וסימ׳ חסדי יי׳ עולם אשירה וד׳ חלוף דור קדמא ב״ל ותנינא חס׳ וסימ׳ לכן ישבו ציים. קרבם בתימו לעולם. ואנחנו עמך וצאן. מלכותך מלכות כל: אלים ו׳ כתיב כן בנביאי׳ ובתובים וסי׳ וגחמים באלים. הבו לי״ בני אלים. ידמה לי״ בבני אלים. משתו יגורו אלים. ועל אל אלים ידבר. ויזבחו לי״ זבחים דדה״. וחד האלים וישחטו האלים ויזרקו הדם דדה״:

חסדי. השם ואמונתו עד עולם אשיר: כי אמרתי בלבי שחסד השם לעולם עומד ובנוי והנה יבנה כמו ובניתי לדור ודור כסאך סלה ושאמונתך נכונה היא בשמים והטעם כאשר השמים עומדים כן אמונתך עומדת וזה החסד וזאת האמונה הם שאמרת: כרתי. הנה הזכיר בתחלה כי לפני הברית דבר השם היה חסד ואחר הברית אמונה והמפרשים עולם חסד יבנה כי בחסד נבנה העולם איננו מטעם זה המזמור ועוד כי כל עולם בכל המקרא הוא זמן: עד. הנה זרעו עד היום ואם נכרתה מלכותו שמים רבות עוד תשוב ותעמוד מלכותו לנצח: ויודו. עתה יספר המשורר כי השם אל אמת ודברו יהיה אמת וטעם ויודו שמים בתנועתם התמיד על פלאך ועל אמונתך ג״כ אף היא בקהל קדושי׳ הם המלאכי׳ המניעים: כי. יערוך. כמו ועריכנו הכהן: בבני אלים. הם הככבים והטעם כי חכמי המזלות יראו בנביאים פלאות גדולות ועשים כוחותם מתחדשים יום ויום כפי כח הככבים ומערכת אלה לאלה והיודעים דעת עליון ידעו כי מעשה השם הנכבד נפלאו׳ יותר ויותר: אל. הוא התקיף שיראוהו הקדושים שהיכם בגוף ורבה תואר לסוד. ונורא על כל סביביו הם הנבדלים מהם גוף וחסין תאר כמשקל גבור מגזרת וחסון הוא. וטעם ואמונתך סביבותיך בעבור האמונה תקבר דרך כי איננה מקרה:

אתה

אתה · הזכיר דברי השמים והקדושים ולא יבינו רק החכמים לבדם ועתה סב להזכיר גבורתו בדברים הנראים והוא הים: במוא · בתרומם: תשבחם · תשקיטם כמו משביח: אתה · יתכן היות טעם תשבחם בעבור ים' הים וטעם דכית כחלל רהב הם מצרים והטע' אנשי רהב: לך · עתה הזכיר דבר הרקיע והיבשה כי הוא חפץ לברוא אדם והנה השמים הם הקרובים אל הארץ ותבל היא הנוסבת מהארץ על כן ומלואה · וטעם יסדתם רמז לטבעה גבולות כל הייטוב וככה יהיו תמיד: צפון · בעבור שהזכיר שמים וארץ והנה שתי פאות והן מעלה ומטה הזכיר צפון וימין ותבור בפאת מערב והנה אחור וחרמון במזרח והנה קדם כמו זה וזה כמו בספר יצירה חתם בשם טבעות: לך · התברר כי ים לך זרוע והטעם ארוכה שתוכל לנטותה דרך משל אל מקום שתחפוץ והיא עם גבורה והנה אין ספק כי לעולם תעוז שתאלך תרום ימינך משל שתי ידיך: צדק · הטעם אע"פ שלך לברך שיש הגבורה הכל בצדק ומשפט וטעם יקדמו פניך שאינם זזים לעולם וטעם מכון כסאך על דרך מלכי האדמה בשבתם על כסא המלוכה ככה כסא הכבוד: אשרי · הטעם להזכיר כל זה כי ב בידך כח וגבור' והחסד והאמת סביבותיך אם כן למה תאחר להקים בריתך והחסד ם שהבטחתנו וטעם להזכיר אשרי העם אחר חסד ומשפט כי תושיע בגבורתך ; ובצדקך כל הקורא בשמך וטעם תרועה כמו ותרועת מלך בו: באור פניך יהלכון · כמו לאורו אלך חשך: בשמך · והזכירם שמך זה הוא גילם ת תמיד והזכירם צ צדקתך ירימו על כל בני אדם: כי · לא יתפארו בעוזם כי אם בעזך: כי · מלכנו הוא דוד שלך הוא ו ומגננו שיגן בעד עמו והטעם כפול כמשפט : אז · לחסידיך · המשוררים כמו הימן ואיתן שנקראו חוזים ונביאים ובחור כמו כבחר או בעבור היותו כן במלכו: מצאתי · הטעם שלא כמצא בדורו כמוהו: אשר · תכון עמו · לעזרו: לא · אמר ר' משה הכהן כי לא ישיא כמו מ משאת מאומה לא ימלוט בו נושה ים אומרי' כי הוא מגזרת זדון לבך השיאך: וכתותי · הטעם כי בן עולה לא יעננו רק אני אכות צריו: ואמונתי · הטעם לא יתפרדו מעליו ובעבור שנקרא בשמי תרום קרנו: ושמתי · בעבור שהזכיר כי השם מושל בגאות הים הזכיר שיתן חלק מהכח לדוד להתגבר בהולכים על הספינות בים ובנהרות: הוא · הטעם כי השם בחרו בתחלה והוא מודה כי אין לו תוקף ותשועה רק מאתו יתב': מלך ראשון עובד השם היה דוד בישראל אע"פ שהיה כן שאול כפסקה מלכותו ובעבור כי מודה כי השם תקפו וישעו על כן הוא עליון למלכי ארץ: לעולם אשמור לו חסדי · הראשון ובריתי כאמנת תהיה לו: ושמתי · טעם הברית שיעמוד זרעו ומלכותו כימי שמים: אם · בריתי הוא ברית סיני והזכיר משפטי כי המלך הוא שופט: אם חקתי · מצות לא תעשה ומצותי מצות עשה: ופקדתי · תחסר מלת עליה או פשע הוא הפעל ובשבט כמו הבן אתה בשבט תכנו:

רהב י"ב בליש' וסימ' אתה דכאת כחלל רהב · אזכיר רהב ובבל · תרהבני בנפשי עז · ולא פנה אל רהבים · ורהבם עמל ואון · לך התרפס ורהב רעך · ובתבונתו מחץ רהב · תחתיו שחחו עוזרי רהב · שהם הרהיבוני שערך כעדר · ירהבו הנער בזקן והנקלה · לכן קראתי לזאת רהב · עורי עורי לבשי עז: יהלכון ג' וסימ'

אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם: אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך: לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם: צפון וימין אתה בראתם תבור וחרמון בשמך ירננו: לך זרוע עם גבורה תעז ידך תרום ימינך: צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך: אשרי העם יודעי תרועה יהוה באור פניך יהלכון: בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו: כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרים קרננו: כי ליהוה מגננו ולקדוש ישראל מלכנו: אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם: מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו: אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו: לא ישא אויב בו ובן עולה לא יעננו: וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף: ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו: ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו: הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי: אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ: לעולם אשמור לו חסדי ובריתי נאמנת לו: ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים: אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון: אם חקתי יחללו ומצותי לא ישמרו: ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם:

את שליט בגיותנותא דימא במתרברבן מתנטלין גלוי אנת ה תמאיכינון: את שפיית היך קטיל דחרבא רהבא הוא פרעה רשיעא בתקוף אדרע עושנך בדרתא בעלי דבבך: די לך שמיא לחוד די לך ארעא תבל ומלייה את יסדתינון: מדבריא די בציפונא ויתרבין די בדרומא ותבור וחרמון די ב במדינחא בשמך משבחין: די לך אדרעא עם גבורתא תעשן ידך למיפרק עמך ותרום ימינך לשכללא בית מקדשך: צדקתא ודינא מדור כורסי יקרך טיבו ו וקשוט מקדמין אפך: טוביהון דעמא דידעין לרצוי ברייהון ביבבא יי בנהור זיו אפך יהלכון ויזכון בדינא: בשמך ירננון כל יומא ובצדקתך יתרוממון: ארום שיבהור עושניהון את וברעותך תרום קרנהון: ארום דיי הינון תריסנא ודיי קדיש ישראל ם מלכנא: כהדין מלילתא בחזונא לחסידיך ואמרת שוירית סעיד לעמי על ידיה דמתגבר באוריתא אפרישית עולים מן ביני עמא: אשכחית דוד עבדי במשח קודשא רביתי יתיה: די אידי מתקנן בסעדיה ברם אדרעי תחיילינה: לא יטעי בעיל דבבא ביה ובר רשיעא לא יסגפיניה: ואשוף מן קדמוי מעיקוי ומסנאוי אגוף: וקושטי וטובי עמיה ובשום מימרי תרומם יקריה: ואשוי במחוזי ימא שולטניה וביתבי על נהרותא גבורת ימיניה: הוא יקרי לי אבא את אלהא ותקוף פורקני: לחוד אנא בוכרא למלכיא דבית יהודה אתניניה עילאה על מלכי ארעא: לעלם אטור ליה טובי וקיימי מהימנא ליה: ואשוי לעלמין בנוי וכורסיה כיומיא דיקומון שמיא: אין ישבקון בנוי אורייתי ובדיני לא יהלכון: אין קיימי יפסו ופיקודי לא ינטרון: ואסער על ידהון דשיבטא רשיעין מרדיהון ובמוזיקיא במכתשין להון עוייתהון:

אשרי העם יודעי תרועה · שם אניות יהלכון · המשלח מעינים בנחלים: הרימותי ג' בקרי' ומשניין באתיהון וסימ' והרמתי ידי אל יי' אל עליון קונה · ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא · הרימותי בחור מעם · וכן דינם ידי הרמתי כתיב · קולי הרימתי · בחור הרימותי: ישיא ה' וסימ' אל ישיא לכם חזקיהו דמלכים · ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו דד"ה · אל ישיא לכם דישעיה · לא ישיא אויב בו ובן עולה · ישי מות עלימו · בתרא כתיב כן: ילכון ג' וסימ' ביואל סימן ב': חקתי ט' חס' בקריא' וסימ' נמסר בסדר תולדות וירמיה סימן מ"ד: בשבט ו' רפין בקריא' וסימ' מני אפרים שרשם בעמלק · והוכחתיו בשבט אנשים · ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ · תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר · ופקדתי בשבט פשעם · אני הגבר ראה עני:

רשי

במוא גליו · בהנשא גליו: אתה תשבחם · תשפילם וכן וחכם באחור ישבחנ' וכן משביח שאון ימים: רהב · מצרים: יודעי תרועה · שיודעים לרצות את בוראם בראש השנה בתרועה שמסדרים עליה מלכיות זכרונו' ושופרות: וברצונך · שאתה מתרצה להם אף אעפ"י שאינם כלעו': לחסידיך · כתן הנביא וגד החוזה: שויתי עזר · על דוד לעזור לו תמיד: לא ישיא אויב בו · לא יגבר עליו להיות לו כנושה: בכור אתנהו · גדול אתנהו: ופקדתי בשבט פשעם · כך אמר לו נתן הנביא על שלמה אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים זה רזון בן אלידע שעמד לשטן לו ובנגעי בני אדם זה אשמדאי שהשדים בני אדם ה הראשון היו: אם

אבן עזרא

וחסדי כנגד ואמונתי וחסדי עמו: לא. אם חלל זרעו ברית שני אני לא אחלל: אחת. בקדשי. השמים שהם עומדים כדרך כי לפה אל שמים ידיאו בקדשי שם כמו קדושתי וטעם אחת שהיא מספקת או שלא נשבעתי לעולם בקדושתי רק זאת השבועה לבדה היא הנאמנה שלא יכזב זרעו לעולם על כן זרעו וכסאו כשמש נגדי על ימי המשיח: כירח. הזכיר השמש שהוא המאור הגדול וכאשר הוא עומד לעולם כנגד השם כן תעמוד מלכות דוד גם הזכיר מאור הקטן ואת יכון שבה אל זרעו ועולם כמו לעולם והירח עד כאמן: ואתה. פעל זנחת גם ותמאס הוא משיחך: נארתה. השחתה כמו נאר מקדשו והנון שרש והנזר יוסם לראש על כן לארץ: פרצת. החומות

כשמש ל' וחד כשמש ואינון מן אב כן חד הד חד ב' וחד כ' בריש היבותא וסי' נבכר כבם' רבתא במערכת אות הב"ת: הריבות ג' וסי' את כי חרפת וגדפת דכלבים. והברו דישעיה. אילין דריבותה כתיבן. הריבות ימין צריו. בתרא חס' ה': עד מה ד' וסי' אשור תשבך. האנף לנצח. עד מה יי' הסתר לנצח. ולא אתנו

וְחַסְדִּי לֹא־אָפִיר מֵעִמּוֹ וְלֹא־אֲשַׁקֵּר בֶּאֱמוּנָתִי׃ לֹא־אֲחַלֵּל בְּרִיתִי וּמוֹצָא שְׂפָתַי לֹא אֲשַׁנֶּה׃ אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי אִם־לְדָוִד אֲכַזֵּב׃ זַרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי׃ כְּיָרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם וְעֵד בַּשַּׁחַק נֶאֱמָן סֶלָה׃ וְאַתָּה זָנַחְתָּ וַתִּמְאָס הִתְעַבַּרְתָּ עִם־מְשִׁיחֶךָ׃ נֵאַרְתָּה בְּרִית עַבְדֶּךָ חִלַּלְתָּ לָאָרֶץ נִזְרוֹ׃ פָּרַצְתָּ כָל־גְּדֵרֹתָיו שַׂמְתָּ מִבְצָרָיו מְחִתָּה׃ שַׁסֻּהוּ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ הָיָה חֶרְפָּה לִשְׁכֵנָיו׃ הֲרִימוֹתָ יְמִין צָרָיו הִשְׂמַחְתָּ כָּל־אוֹיְבָיו׃ אַף־תָּשִׁיב צוּר חַרְבּוֹ וְלֹא הֲקֵמֹתוֹ בַּמִּלְחָמָה׃ הִשְׁבַּתָּ מִטְּהָרוֹ וְכִסְאוֹ לָאָרֶץ מִגַּרְתָּה׃ הִקְצַרְתָּ יְמֵי עֲלוּמָיו הֶעֱטִיתָ עָלָיו בּוּשָׁה סֶלָה׃ עַד־מָה יְהוָה תִּסָּתֵר לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ חֲמָתֶךָ׃ זְכָר־אֲנִי מֶה־חָלֶד עַל־מַה־שָּׁוְא בָּרָאתָ כָל־בְּנֵי־אָדָם׃ מִי גֶבֶר יִחְיֶה וְלֹא יִרְאֶה־מָּוֶת יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד־שְׁאוֹל סֶלָה׃ אַיֵּה חֲסָדֶיךָ הָרִאשֹׁנִים אֲדֹנָי נִשְׁבַּעְתָּ לְדָוִד בֶּאֱמוּנָתֶךָ׃ זְכֹר אֲדֹנָי חֶרְפַּת עֲבָדֶיךָ שְׂאֵתִי בְחֵיקִי כָּל־רַבִּים עַמִּים׃ אֲשֶׁר חֵרְפוּ אוֹיְבֶיךָ יְהוָה אֲשֶׁר חֵרְפוּ עִקְּבוֹת מְשִׁיחֶךָ׃ בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן׃

צ

ספר רביעי

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר׃

וְטוּבִי לָא אֲבַטֵּיל מִינֵיהּ וְלָא אֲשַׁקֵּר בְּהֵימָנוּתִי׃ לָא אַפִּיס קְיָמִי וּמַפְּקָנוּת סִפְוָתַי לָא אֲשַׁנֵּי׃ חֲדָא זִמְנָא קַיֵּימִית בְּשׁוּם קוּדְשִׁי אִם לְדָוִד אֲכַדֵּיב׃ בְּנוֹי לְעָלַם יְהֶוְיָן וְכוּרְסֵיהּ נְהִיר הֵיךְ שִׁמְשָׁא לָקֳבְלִי׃ הֵיךְ סִיהֲרָא דְּמִיתַּקַּן לְאַת לְעָלַם וְסָהִיד בִּשְׁחַקָא מְהֵימַן לְעָלְמִין׃ וְאַתְּ שְׁבַקְתָּא וְרַחַקְתָּא אַרְגֵּיזְתָּא עִם מְשִׁיחָךְ׃ אַשְׁנֵיתָא קְיָים דְּעִם עַבְדָּךְ אַפְסֵיתָא לְאַרְעָא כְּלִילֵיהּ׃ תַּקִּיפְתָּא כָּל כְּרַכּוֹי שַׁוִּיתָא פַּצִּירוֹי תְּבִירָא׃ רַמְסוּן יָתֵיהּ כָּל עָבְרֵי אוֹרְחָא הֲוָה קְלָנָא לְשִׁיבָבוֹי׃ אֲרֵימְתָּא יְמִינָא דִמְעִיקוֹי אַחֲדֵיתָא כָּל בַּעֲלֵי דְבָבוֹי׃ לְחוֹד תְּתִיב לַאֲחוֹרָא סַיְיפֵיהּ וְלָא אַקִּימְתָּא יָתֵיהּ בִּקְרָבָא׃ בַּטֵּילְתָּא כַּהֲנַיָּא דְּמַדִּין עַל מַדְבְּחָא וּכְרָמִין עִמֵּיהּ וְכוּרְסֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ לְאַרְעָא סִיגַּרְתָּא׃ קַצַּרְתָּא יוֹמֵי עֲלֵימוּי עַטֵּיפְתָּא עֲלוֹי בַּהֲתָא וְכִיסוּפָא לְעָלְמִין׃ עַד אֵימָתַי יְיָ תְּסַלֵּק שְׁכִינְתָּךְ לְעָלְמִין תַּדְלִיק הֵיךְ אֶשָּׁתָא חֵימְתָךְ׃ אִדְכַּר דִּי אֲנָא אִתְבְּרֵיתִי מִן עַפְרָא מְטוּל מָה לְבַטָּלָא בְּרֵיתָא כָּל בְּנֵי נְשָׁא׃ מַן הוּא גַּבְרָא דְחַיֵּי וְלָא יֶחֱמֵי מַלְאֲכָא דְמוֹתָא וְשֵׁיזִיב נַפְשֵׁיהּ מִן יְדֵיהּ וְלָא יֵיחוֹת לְבֵית קְבוּרְתֵּיהּ לְעָלְמִין׃ אַן הִינוּן טָבְוָתָךְ דְּמִן שֵׁירוּיָא יְיָ דְּקַיֵּימְתָּא לְדָוִד בְּהֵימְנוּתָךְ׃ אִידְכַּר יְיָ חִיסוּדָא דְעַבְדָּךְ סוֹבָרִית בְּעִטְפֵי כָּל גִּידוּפֵיהוֹן דְּסַגִּיעִין עַמְמִין׃ דִּי חַסִּידוּ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יְיָ דִּי חַסִּידוּ אִיחוּר רוּשְׁמַת רִיגְלֵי מְשִׁיחָךְ יְיָ׃ בְּרִיךְ שְׁמָא דַּיְיָ בְּעָלְמָא הָדֵין אָמֵן וְאָמֵן בְּרִיךְ שְׁמָא דַיְיָ לְעָלְמָא דְאָתֵי אָמֵן וְאָמֵן׃

צְלוֹתָא דְּצַלֵּי מֹשֶׁה נְבִיָּא דַּיְיָ כַּד חָבוּ עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא עָנֵי וְכֵן אֲמַר יְיָ דִּמְדוֹר בֵּית שְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא אַתְּ הֲוֵיתָא לָנָא סְעִיד בְּכָל דָּר וְדָר׃

יודע עד כה: ולא יראה ו' וסי' ולא יראה בך ערות. ולא יראה כי יבא חום. ולא יראה כי יבא טוב. ואל שמעיה תנלחמי. מי גבר יחיה ולא יראה מות. עבים סתר לו: צ' למשה איש האלהים י"א אתקריאו איש האלהים וסי' נמסר במלכים ב' סימן י"ב:

רשי

אם לדוד אכזב. לשון לא יכזבו מימיו פייליר"א בלע"ז: ועד בשחק נאמן. הירח והשמש עדים לו שכל זמן שהם קיימים יתקיים מלכותו כמו שאמר ירמיה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תופר את דוד עבדי: ואתה זנחת. צדקיהו אחר בניו לחשוב עונם עד אשר זנחתם ותמאסם בימי צדקיהו: נארת. בטלת: כל גדרותיו. שבנה בירושלם: מבצריו. הר הבית ומצודת ציון: אף תשיב צור חרבו. השיבות אחור והפכת את חידוד חרבו כמו חרבות צורים וכן כל כלי יוצר עליך: ולא הקמתו. ולא העמדתו מלפול: השבת מטהרו. זריחתו כמו כזהרים דמתרגמי' טיהרא וכמו וכעצם השמים לטוהר: לארץ מגרתה. השפלת והשחתה כל לשון שהיה בתרגו' יונתן מגר: זכר אני מה חלד. מה זקנה יש לי הלא מעט ימי ודי לך שאתה כפרעתני במותי קצר ימים: על מה שוא. לחנם ולהבל בראת כל בני אדם: שאתי בחיקי כל רבים עמים. בגולה אני נושא סבלם ומשאם: עקבות משיחך. קופי מלך המשיח ולשון משנ' הוא בעקבות המשיח חוצפא יסגא: ברוך יי' לעולם. על כל אשר עשה לנו: תפלה למשה. אחד עשר מזמורים מכאן עד לדוד מזמור כלם משה אמרם כנגדם ברך אחד עשר ברכות לאחד עשר שבטים בזאת הברכה: מעון אתה היית לנו. מעון מדור ומנוס לבא שם: היית לנו לדור ודור. מעולם כי אתה מקדם הכל היית: בטרם

אבן עזרא

שבנה ומבצריו שם למחתה: שמוהו. כי אין לו חומה ומבצר: הרימות. הפך אשר ידי תכון עמו: השמחת. ימן כנין הכבד הנוסף ואין אחרת זולתה ב במקרא: אף. צור חרבו. חידוד חרבו וחרבות צורים כדרך מצור החלמיש ת מחלמיש צור: ולא הקמותו. בנפלו או כמו העמדתו כמו וקם הביתי: השבת מטהרו. מקדשו שהוא טהור על משקל מקדש יי' כוננו ידיך ונחטף ב בקמץ בעבור אות ה הגרון ואמר מטהרו כי אין בארץ מקום טהור כמוהו וטעם הוא כי הוא כבש ר ראשון לבנות המקדש כי הוא הכין הכסף והזהב: מגרתה. כמו תרגו' ימגר כל מלך: הקצרת. שלא ארכו ימי מלכות דוד וטעם העטית שאין להם פתחון פה ותשובה: עד מה. משלה אחת כאלו אתה כבער ולא תראם ברעות משיחך רק תבער כמו אם ח חמתך בו עד היום: זכור. זה המשורר ידבר על לשון ישראל בגלותם כי כל אחד רואה שדור הולך ודור בא ואין מושיע וכמה יקוה המקוה ושנותיו קצרות וזה הוא זכור מה אני ומה חלדי כי מה יתרת אחרונית כדרך אדם פטדה ו ובריקת חופם כל ח חדרי בטן וחלד כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ זמן ידוע וחלדי כאין נגדך ולמה בראתנו ואנחנו שוא כדרך אך הבל בני אדם כזב בני איש והנה הטעם כל אחד מישראל מתאונן בשבו כי ימות ולא יראה י ישועת השם: מי. הנה הטעם הנה המות ולמה סבלתי עול הגלו'

וכן הוא אומר שאתי בחיקי כל רבים עמים: איה. הקם שבועתך בביאת הגואל: זכור. חרפת עבדיך. שהאחרים יחרפום: אשר. פי' כי המחרפים הם אויבי השם וטעם עקבות משיחך מגזרת בעקב עמו ועקבותיך לא נודעו והטעם שאחרו פעמיו לבוא כאומרים כשברו עקביו על כן לא בא עתה: ברוך. הטעם שראה המשורר ברוח הקדש ביאת המשיח על כן נתן הודות לשם ויש אומרים כדרך איוב כי המשכיל יברך השם ר"ע"פ שהאויב יחרפהו ויסבול חרפתו. וחכם גדול ספרדי אומר כי הסופר שכתב זה הספר תחלה כתב בסוף הספר ברוך השם שעזרנו לכתבו כולו כדרך הסופרים בדורינו לכתוב באחרונה ברוך נותן ליעף כח: תפלה למשה איש האלהים. לפי דעתי שמשה אדונינו חבר זאת התפלה כי היא על לשון רבים ואין דברי דוד ככה ועוד שהחל יי' מעון אתה ובתורה מעונה אלהי קדם. אמר ר' משה כי מעון מגזרת עין מקום מבט עין והנכון בעיני שהוא ממעון קדשך והיא התקרה העליונה כמו ויהי בשלם סוכו והנה מעונתו כנגד סוכו והטעם כי השמים אינם מעונות לנו באמת רק אתה המעון כאמת ודור הולך ודור בא והמעון עומד לא ישתנה. טעם אתה עם מלת היית אתה לבדך: בטרם

בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ־הֶגֶה: יְמֵי־שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי־גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְהוָה עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה:

כַּד אִתְגְּלֵי קֳדָמָךְ דְּעַמָּךְ עֲתִידִין לְמֶחוֹב אַתְקִינְתָּא תְּתוּבָא עַד דְּרָא טוּרַיָא אִתְנַכְּלוּ וְאִתְבְּרִיאַת אַרְעָא וְיָתְבֵי תֵבֵל וּמִן עַלְמָא הָדֵין עַד עַלְמָא דְאָתֵי אַתְּ הוּא אֱלָהָא: תְּתֵיב בַּר נַשׁ עַל חוֹבֵיהּ עַד מוֹתָא וַאֲמַרְתְּ תּוּבוּ בְּנֵי נָשָׁא: אֲרוּם אֶלֶף שְׁנִין בְּעֵינָךְ מִתְחַשְׁבִין קֳדָמָךְ הֵיךְ יוֹמָא דְאִתְמְלֵי אֲרוּם יְעִיבַר וְהֵיךְ מַטְּרַת לֵילְיָא: וְאִין לָא תַּתְיְבִין תֵּיתֵי עֲלֵיהוֹן מוֹתָא הֵיךְ דְּמָכִין יְהוֹן וּלְעַלְמָא דְאָתֵי הֵיךְ עִסְבָּא דְמִתְפַּרְכָא יִתְחַלְּפוּן: דָּמְיָין עוֹבָדֵיהוֹן הֵיךְ עִסְבָּא דִּי בְצַפְרָא יָנִיץ וְיִסְגֵּי לְרַמְשָׁא מִתְמוֹלַל וּמִתְיַבֵּשׁ מִן חוֹרְבָּא: אֲרוּם אִשְׁתֵּיצֵינָא מִן תּוּקְפָּךְ וּמִן רִגְזָךְ אִתְבְּהֵלְנָא: שַׁוִּיתָא חוֹבָנָא לְקוּבְלָךְ עֲוַיַּת טַלְיוּתָנָא קֳבֵיל נְהוֹר אַפָּיךְ: אֲרוּם כָּל יוֹמָנָא אִתְפְּנִיאוּ קֳדָמָךְ בְּרוּגְזָךְ שֵׁיצֵינָא יוֹמֵי חַיָּינָא הֵיךְ הֲבַל פּוּמָא דְכִתְווֹ: יוֹמֵי שְׁנוֹתָנָא בְּעַלְמָא הָדֵין שׁוּבְעִין שְׁנִין מִתְאַלְמִין וְאִין בִּגְבוּרְתָּא תְּמָנַן שְׁנִין וְסוּגְעֵיהוֹן לֵיאוּת וְשִׁקַּר לְחַיָּבַיָּא אֲרוּם עֲדוּ בִּסְרְהוֹבַיָּא וְטַיְסִין לְצַפְרָא: מַן הוּא דְיָדַע לַאֲתָנָא עוּשְׁנָא דְתוּקְפָּךְ אֱלָהִין צַדִּיקַיָּא דְדָחֲלִין מִינָךְ מִשְׁרְכִין רוּגְזָךְ: לְמִמְנֵי יוֹמָנָא כֵּן יִתְכַּוֵּן לְהוֹדַע בְּרַם נְבִיָּא דְלִבֵּיהּ מַבַּע חוּכְמְתָא: תּוּב יְיָ עַד אֵימָתַי תְּסַגִּיפִנָּנָא וְתוּב מִן בִּישְׁתָא דִּי מַלֵּילְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַבְדָּךְ: שְׂבַע יָתָנָא לְעַלְמָא דְמַתִּיל לְצַפְרָא טוּבָךְ וּנְרַנֵּן וְנֶחְדֵּי בְּכוּלְהוֹן יוֹמָנָא: שַׂמַּח יָתָנָא הֵיךְ יוֹמִין דְּסַגִּיפְתָּנָא הֵיךְ שְׁנַיָּא דַחֲמֵינָא בִּישְׁתָא:

תשב ד׳ קמץ ומלרע וסי׳ רק את בני לא תשב שמה · תשב אנוש עד דכא · ה׳ אלהי׳ אל תשב · בעבור דוד עבדך אל תשב פני · וא׳ פתח ומלעיל אל תשב פני דבת שכע · ויבש ה׳ וסי׳ ונשתו מים מהים · ואבלה כל כביביה · פריה יקוסס ויבש · אזלו מים מני ים · לערב ימולל ויבש · ראש וברמל · שמונים ג׳ מל׳ וסי׳ בסדר בראשית ובספר שופטים סימ׳ ד׳ · יודע י׳ מ׳ל וסימ׳ בשמואל א׳ סימן כ״ו · למנות ה׳ וב׳ ל׳ וסימ׳ אשר אם יוכל איש · ויעמד שטן על ישראל ויסת · הלא אני אברתי למנות בעם · יואב בן צרויה החל · למנות ימינו כן הודע:

בטרס · הזכיר השמים שהם למעלה האדם ועתה יזכיר הארץ ומלת בטרס ימרת בעבור שנים וכן הוא ובטרס תחולל ארץ ותבל וטעם להזכיר ההרי׳ בעבור היותם עומדים כאילו הם קדמונים כמו ומראם הררי קדם וטעם יולדו כי הרוחו׳ יולידום והארץ שהיתה תחת המים בבריאתה ותבל היא היבשה שהם היישוב ורבי משה אמר כי אתה אל תקיף לנצח ולפי דעתי כי אל תאר הוא וככה פירושו בטרם היות הרים וארץ ומעולם ועד עולם אתה אל ב בעבור שיאמר על בן אדם דכא · תשב · אתה אל ולא אר׳ תקיף כי תשב אנוש בימי ה הזקנה עד היותו דכא · ותאמר שובו בני אדם · אל העפר אשר לקחתם ממנה: כי · בעיניך · עם בני אדם ידבר השם ואל תתמה בעבור שובו לשון רבי׳ ואח׳ כן בעיניך כי כן משפ׳ הלשון זכור ימות עולם בינו שנו׳ כשיכם ונרך והטעם כי אילו חיית אתה בן אד׳ אלף שנים ככה יהיו כיום אתמול כי יעבור שכבר אבד או כמו אשמורה בלילה ועל דרך המשפט מה טעם לאת׳ כיום אתמול היה מ מספיק כיום והנו כמו אילו חיה אלף שנים ואם יורה יושר פירושי שיאמר ימי שנותינו בהם שבעי׳ שנה שלא יגיעו לאלף ולפרם אותו על דור המבול ר רחוק הוא: זרמתם · שב לדבר עם השם כי השני׳ תשימם כמו זרם מים עבר אותם כמו השינה או הטע׳ שישנו שנת עולם: בבקר יציץ · דור אחר דור וחלף מגזרת חליפות שמלות כדרך אם ה הרגם ודרשוהו תשלח רוחך יבראון: בבקר · והדור שיציץ וחלף דומה ל׳ הציץ הדל שאין לו כח בו שמערב ימולל ויבש והנה דימה חיי האדם כמו מבקר עד ערב: כי · כאילו אכפת בנו על כן יכלו ימינו: ובחמתך נבהלנו · כמו ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה: שתה · ובאמת יש לך להתעבר עלינו בעבור שונינו תעניסנו מעט מעט · אמר רבי משה כי עונינו עונות עלומינו והנכון בעיני שהוא מגזרת תעלומה על כן למאור פניך: כי · הנה פי׳ טעם אשר כלינו באפך שכלינו שנינו כמו הגה כמו והגה מפיו יצא שהדביר אין לו מעמד כי ברגע דבור המדבר ימצא ואחר כן כאילו לא היה: ימי · אולי יטעון טוען והלא משה חיה ק״כ שנה ואיך הוא יאמר שבעים שנה זה לאותכי משורר היה שמו משה והתשובה ככה נוכל לומר כי כח דכיאל ואיוב איכם כורעי׳ והלא ירא׳ה בתחלה אים האלהים ובעבור זה הזכיר שאיננו מתעסק בהבלי העולם וככה טעם זה המזמור משה ידב׳ על לשון כל דור ודור גם דורו כן היה עד היום אולי זה עשה זאת התפלה לפני התנבאו שהיה בן שמונים שנה וידיו כבדים וטעם בהם דבר גדול יהיה רס היה במספרם שבעי׳ שנה: ורהבם · וימי רהבם ימי הכח והחוזק שהם ימי הבחרו׳ כולם הם עמל ואון: כי גז · שיכרתו מהרה כמו וגזי כזרך וזה טעם חיש ונעופה והנה נהיה כעוף כורד ממקומו או ונעופה לשכון ארץ חשך ארץ עיפתה עוש׳ שחר עיפה או המלה מגזרת עפעף כמו תעופה כבוקר תהיה התעיף עיניך בו ואיננו וכאילו תעופה היו ימינו: מי · אמר רבי משה כי זה הפסוק קשור עם הבא אחריו והטעם כל איש שהוא יודע עוז אפך וירא למנות ימינו האמת כורע אליו · ובאיה הוא כיום לו לבב חכמה ויפרש כן כמו כן בנות צלפחד · ומלת הודע כמו הוסב כספיו ועל זה הדרך הו הודע אליו חטאתו: אשר חטא ולפי דעתי מי יודע מי זה שייכל לדעת עוז אפך וכפי היראה ממך ככה עברתך על דרך בקרובי אקדש כאשר דרשו קדמונינו במלת וסביבו נשערה מאד · למנות · כדרך הודיעני יי׳ קצי תן לנו לב לדעת למנות ימינו והטעם שנדע שמספרם מעט יהיה · ונביא בקרבינו או בנו לבב חכמה והנה נביא כמו ומה נביא לאיש: שובה · הטעם מחרון אפך כי למעלה כתוב כי כלינו באפך והנחם דרך משל לבן אדם שינחם: שבענו · אם שבענו חסדך בבקר אז נגיל כל היום והטעם אם תענה עמנו חסד בבחרותינו שתלמדנו ה׳ דרך היושרה אז נשמח כל ימינו אפילו בזקנה: שמחנו כימות עניתנו · בתחלואים ובדאגות: ירא׳ה

בטרס הרים יולדו · נבראו ובטרס חוללת ארץ ותבל ומעולם ראשון ועד עולם אחרון אתה אל: תשב אנוש עד דכא · מביא אתה יסורין על האדם עד שאתה מחזירו להיות תשוש כח וקרוב למות · ותאמר · לו ביסורין שובו בני אדם מדרכיכ׳ הרעים: כי אלף שנים בעיניך · אלף שנים של בני אדם הם כיום אחד של הקב״ה ועוד מן הלילה עמו פי׳ יום אחד של הקב״ה ומעט מן הלילה של הקב״ה הם אלף שני׳ שהרי לא אמר הכתו׳ שיהא יומו של הקב״ה אחד כאלף שנים אבל כשיצא מעט מן הלילה עמו אז יומו שלם והוא אלף שנים ולכך מת תוך האלף שאם היה חי אלף הוי יותר מיומו של הקב״ה ושמא שיעור אותה א האשמורה הוא כמו שים ממיתת אדם הראשון עד אלף שני׳ ולכן לא ידענו כמה הויא אותה א האשמורה כי אם משברה · מכ׳ כי אלף שני׳ בעיניך וגו׳ וכשעלתה תשוב׳ ברעתך מתחילה יפה דנת וברצית אותה ורצוין היו השנים לכך לפי שלא היו ימי בני האדם רבים שלא היו אלף שנים בעיניך אלא כיום הולך שעובר וחולף ומעט מן הלילה עמו שהרי אמרת לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות וחיה תשע מאות ושלשים שנה כשבאו אלף שנים עולים ליום שלם ומעט מן הלילה עמו: כיום אתמול כי יעבור · שכבר עבר: זרמתם שינה יהיו · עכשיו חטפתם לאותם השנים והבאתם לימים מועטים שאינם אלא כשנת תנומה ששני הדורות שבעים שנה הם כמו שמפורש בסוף העניין ימי שנותינו בהם שבעים שנה והם חשובים שנה אחת כעניין שנאמר בשוב יי׳ את שבות ציון היינו כחולמים ועל ש שבעים שנה של גלות בבל נאמר שהיה שבעים שנה זרמתם לשון שטיפה כמו זרם מים: בבקר כחציר יחלוף · הנולד בלילה מת בבקר לסוף השינה ואם בבקר יציץ מיד חלף ועד בא הערב ימולל ויבש למה כי כלינו באפך וגו׳ ועל כל זאת שתה עונותינו ל לנגדך · ואת עלומינו את חטאת נעורינו שמת למאור פניך · עלומינו נעורינו כמו בן מי זה העלם · למאור פניך למולך להביט בהם: פנו בעברתיך · כפנו ובערו והלכו להם בעברתיך: כמו הגה · כדבור הממהר לכלות: ימי שנותינו בהם שבעים שנה · ימי שנותינו אלה בעונותינו אלה ובעלומינו אלה שבעים שנה הם: ואם בגבורות · ואם הרבה גברו ימיו שמני׳ שנה הם: ורהבם עמל ואון · וכל הגדולה והשררה שיש לו לאדם בימי האלה אינם אלא עמל ואון ולמה שהרי כי גז חיש ונעופה בתוך עברת מהר אנו עפים ומתים גז לשון העברה כמו ונגוזו ועבר ויגז שלוים מן הים: מי יודע עז אפך · בימים מועטים כאלה מי יקנה לו לב לדעת את עז אפך ולירא אותך · וכיראתך עברתך כפי שאתה ירא ואוי כן עברתך קשה ונפרע מן החוטאים: למנות ימינו כן הודע · כאשר בתחילה הודע בעולם את מנין ימינו ארוכים וכיון שהאריך ימים נוכל לקנות לב ונביא בתוכם לבב חכמה ונביא לשון הבאה · וי״א למנות ימינו כ״ן כמנין כ״ן שבעים שנה ונמות לפי שיעור ימינו שהן מעט כן תיסר אותנו וכן ויודע בהם אנשי סוכות: שובה יי׳ · מחרון אפך: והנחם · חשוב מחשבה טובה על עבדיך: שבענו בבקר חסדך · ביום הגאולה והתשועה שהוא בקר לליל הצרה והאנחה והחשיכה: ונרננה ונשמחה בכל ימינו · כלומר בכל הצרות שעברו עלינו בימינו אלה: שמחנו · לימות המשיח כמנין ימות שעניתנו בגלויות וכמניין שנות אשר ראינו רעה: כוכס

ונבא׳ ול׳ חס׳ הוא לישן ביאה

יראאה· פירוש עזר השם לאם כי הוא חפץ בם: ויהי· טעם כוננה עלינו לתקן סבות ועלילות שלא יהי טורח להם ועמל בכל מעשיהם וטעם כוננהו שיהיה שלם על דרך אם יי׳ לא יבנה בית: יושב בסתר עליון· יתכן שנם זה המזמור למשה או לאחר מהמשוררים והוא אומ׳ לעבד השם שמעני אתה יושב בסתר עליון שהוא השם ואלת בסתר סמוכה כמו בכל פרי יתלונן כי הטעם כפול כמשפטו: אומר ליי׳· בעבור יי׳ כמו ואמר פרעה לבני ישראל וזה פירושו אומר לך בעבור יי׳ שהוא מחסי ומצודתי והוא אלהי שאבטח בו והטעם דבק כי הוא כאומר אני בטיתי זה ואני אהיה לך ערב: יקוש· פעול יקושתי לך או תאר כמו עכוס וכמך דבר אל הות שהוא הוה פתאום: באברתו· והטעם כנשר יעיר קינו והטעם שימלט מהפח ומהדבר ויתכן היות הפח החרב על כן מלת סוחרה וכנה כמו סחרו אל ארץ תרגום סביב והנה הטעם כי אמונת השם תסובבהו ותגרהו· לא· מפחד לילה· מקורו׳ לילה ולא מקורות היום שיעופו כחצים כאשר יפרם: מדבר· כי רוב הדבר בלילה הוא אם היתה הסבה קור ואם מחום יהיה ביום צהרים· וקטב כמו דבר והטע׳ כריתה אהי קטבך שאול וטע׳ ישוד שישוד הרוחות ובא בשורק כמו ירון ושמח ויש אומרי׳ כי ישוד מגזרת שדים: יפול· הזכיר כי בכל השם ישתירהו והוא יראה שיפלו ל׳ לימינו ושמאלו רבים בבא הדבר וזה טעם אליך לא יגש: רק· טעם שלומת רשעי׳ כי השם הביא עליה׳ דבר לשלם להם כפעלם: כי· דברי המשורר לעבד יי׳ כי אתה העבד זי׳ שהוא מחסי עליון שמת מעונך והוא ל׳ לעולם למעלה על כן: לא תאונה· שבוב כדרך אנה לידו· רעה הם התחלואים· באהלך דרך משל כמו ופסח יי׳ על הפת׳: כי· לך· בעבורך כמו אמרי לי אחי הו׳: על· כאילו ישאוך על כפים· ויי׳ תגוף בעבור הרגל על דרך כי שם אבני השדה בריתך: על· כדרך וחית השדה השלמה לך אפילו תדרוך עליהם ותרמסם לא ירעו לך: כי· אלה דברי השם למלאכים וזאת היא המכוה שכוס בעבורך שאמ׳ להם כי זה עבדי בי חשק ואפלטהו א׳ אשגבהו שלא יוכל ה׳ האויב להרע לו בעבור שהוא ידע סוד שמי: יקראני· ובעת שיקראני בשמי ובבא הצרה על אנשי דורו

יראה ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא ובספרא סימ׳ פ״ד: ומעשה י׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ז׳: צ״א יושב כל ספרא חס׳ ב״מב מ״ל וסימ׳ יושב בשמים ישחק· ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: תחסה חד מן ט׳ רפין בליש׳ וסימ׳ נמסר בתהלים סימן ס״ב: לא תירא ח׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ג׳: תבישה׳ וסימ׳ נמסר

יֵרָאֶה אֶל־עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם׃ וִיהִי נֹעַם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ׃

צא

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן׃ אֹמַר לַיהוָה מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ׃ כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת׃ בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ׃ לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם׃ מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם׃ יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ׃ רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃ כִּי־אַתָּה יְהוָה מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ׃ לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃ כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ׃ עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃ עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין׃ כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי׃ יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ־אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ׃ אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי׃

צב

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת׃ טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן׃ לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת׃ עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר׃ כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן׃

יתחמי לעבדך עובדי ניסך ושיבהורך על בניהון׃ ויהי בסימותא דגן עדן מן קדם יי עלנא ועובדי ידנא סיניה יתקנן׃ דאשרי שכנתיה ברזא עילאה בטלל ענני יקרא דשדי רבית׃ אמר דוד אימר ליי רוחצני וכרך תוקפי אלהי אכלי במימריה׃ ארום הוא יפצינך שלמה בר מפחא ותיקלא מסותא ואיתרגישתא׃ בטלל שכינתיה יטלל עלך ותחות טלל יקריה תתרחיץ תריכא ועגילא הימנותיה׃ לא תדחל מן דלותא דמזיקי דאזלין בליליא מן גירא דמלאך מותא דשדי ביממא׃ מן מותא די בקיבלא מהלך מסיעת שידין דמחבלין בטיהרא׃ תדבר שמא דקודשא יפלון מן סטר שמאלך אלפא וריבבותא מן ימינך לותך לא יקרבון למנזק׃ לחוד בעיינך תהי מסתכל והיך מיתגמרין רשיעי תחמי׃ עני שלמה וכן אמר ארום אנת הוא יי רוחצני במדור עילאה שויתא בית שכינתך׃ מתיב מרי עלמא וכן אמר לא תארע לך בישתא ומכתשא ומזיק לא יקרבון במשכנייך׃ ארום מלאכוי יפקד עלך למטרינך בכל אורחתך׃ על תקופיהון יטלונך דילמא תיתקל ביצר בישא דמתיל לאבנא רגלך׃ על גור בר אריון ופיתנא תיבעון תרמוס אריא וחורמנא׃ מטול די במימרי איתרעי ואשיזביניה אשגביניה מטול דידע שמי׃ יצלי קדמי ואנא עני יתיה עימיה אנא בעקתא אפציניה ואיקריניה׃ אוריכות יומין אסבעיניה ואחמיניה בפורקני׃ תושבחא ושירא די אמר אדם קדמאה על יומא דשבתא׃ טב לאודאה קדם יי ולשבחא שמך עילאה׃ לתנאה בצפרא טובך וקושטך בלילון׃ על פום כנורא דעשרתי נימין ועל פום ניבלא עליה רינת כינריא׃ ארום אחדיתני יי בעובדך בעובדי אידך אביע׃

בסדר וירא אליו יי׳: ושלמת ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ אנכי שלמי אמוני ישראל· באו ימי השלם· ושלמת רשעים תראה: תדרוך ה׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בסדר עקב וברש יהושע: ותנין ח׳ בליש׳ וסימ׳ כי ידבר אליכם פרעה· וישלך אהרן את מטהו· ביום ההוא יפקד· ואצאה בשער הגיא· הים אני אם תנין· מחוללת תנין· תרמס כפיר ותנין· אכלני הממני: צ״ב בלילות ד׳ ומ״ל וסימ׳ להגיד בבקר חסדך· על משכבי בלילות· העמדים בבית יי׳· מפחד בלילות:

רשי

נועם יי׳ אלהינו· שכינתו ותנחומיו: ומעשה ידינו כוננה עלינו· לשון תחינה היא שנכנה כמו שמרה שפתי: כוננהו· כונן אותו ושני פעמים ומעשה ידינו כונן אחד על מלאכת המשכן שברכן ליש׳ והתפלל שתשרה שכינה במעשה ידיהם במשכן ואחר שתהא ברכה במעש׳ ידיה׳· יושב בסתר עליון· מי שהוא חוסה בסתר כנפי השכינה הוא יתלונן בצלו שהקב״ה מגין עליו הרי משה רבי׳ זה משיא את בני האדם לחסות בכנפי השכינה· שדי לשון חוזק· יושב בסתר עליון כמו בצלו חמדתי וישבתי: אומר ליי׳ מחסי· הוא ומצודתי והכל ילמדו ממני ולמה אני אומ׳ כן כי הוא יצילך מפח יקוש וגו׳ לכל אחד ואחד הוא אומר יושב בסתר עליון: באברתו· כנף: יסך· יסוכך: תחסה· תתכסה: סוחרה· היא צנה המקפת האדם קרוב לארבע רוחותיו סוחרה לשון סחור סחור: לא תירא· אם תבטח בו: מחץ יעוף יומם· שד המעופף כחץ: מדבר ומקטב· שמות שדים הם זה מזיק בלילה וזה מזיק בצהרים: ישוד· ישודד: יפול מצדך אלף· לשון חניה כמו על פני כל אחיו נפל: מצדך· משמאלך יחנו אלף שדים ואליך לא יגשו להזיק: ושלומת· כליון ולמה כי אתה אמרת יי׳ מחסי והרי זה מקרא קצר: עליון שמת מעונך· את הקב״ה שמת מעון מבטחך: לא תאונה· לא תקרה וכן והאלהים אנה לידו: פן תגוף· פן תכשל וכן כל לשון נגיפה אצופי״ר בלעז: מזמור שיר· של לוים: ליום השבת· שאומרים אותו בשבתות והוא מדבר בענין העולם הבא שכולו שבת: להגיד בבקר חסדך· בעת הגאולה: ואמונתך בלילות· ובעוד ברית הגלות להאמין כך שתשמור הבטחתך כל זה נאה וטוב: עלי עשור ועלי נבל· כנור של עשרה נימין: אים

כפי גזירותי אני אהיה עם עבדי· ואחלצהו ואכבדהו שלא יצטרך לזולתי· ארך· מספר ימיו אמלא והפרד כבודו מעל גופו אראהו בישועתי הטעם שיהנה מזיו שכינה וזאת היא ישועת השם באמת או רמז לימות המשיח: מזמור שיר ליום השבת· לא הזכיר שם המשורר וטעם ליום השבת שיאמרו בו זה המזמור והעד הבא אחריו: טוב להודות· באמונת הלב ולזמר בפה ובגרון: לשמך עליון· שהוא עליון על כל השמות או להודות בלשון ולזמר בכינור והעד עלי עשור: להגיד· ללמד לאחרים חסדך להודיעם: ואמונתך בלילות· כדרך קדמונינו אמונת חצות לילה אקום להודות לך: עלי· אלה כלי ניגונים והגיון נועם השיר או שם כלי המינון: כי· בעבור היות נשמת המשכיל בשבת ימי המעשׂי׳ מתבודדת בעסקי העולם על כן היא מתבודדת בשבת להבין מעשה השם ובפלאותיו על כן: כי שמחתני יי׳ בפעלך· על דרך שנות השמטה שישמעו כל התורה למען ילמדו ויראו והטעם כי שמחתני בדעתי כל מעשיך שהם ישרים:

מה. ולא יכולתי לחקרם כי גדלו ומכל מחשבותיך · מאד עמקו והנה גדלו כמו גבהו שהם למעלה מעלה והפך זה עמקו והכל כנגד הארם: איש. ראיתי כי איש בער לא ידע מעשיך וכסיל הטעם כפול: בפרוח · הם המצליחים בארץ וטעם להשמדם זאת היא אחריתם כמו יחד כסיל ובער יאבדו כאשר פירשתיו או שהשם ישלם טוב לרשע בעולם הזה על טובה שעשה להאבידו באחריתו ככתו' בתורת השם: ואתה · השם · מרום תחת תואר או הוא חסר בי"ת והטעם כי אתה מרומם שיבין הבער כורך: כי הנה אויביך · פעמים כי שמע המשכיל מה שקרה לרשעי' גם ראה כן בימיו פעמים רבות כי אויבי השם סופם לאבדון: ותרם · את ותרם כנגד ואתה מרום וטעם כראם שקרניו גבוהות מאד:

ידע י"ט בקריא' וסימ' אל אלהים יי' הוא ידע · וישבע עוד דוד ויאמר · ויאמר דוד לאחימלך · כי בטרם ידע הנער · וחברו קרא אבי · לכן ידע עמי שמי · ויאמרו השרים אל ברוך · ויוחנן בן קרח אמר · ויאמר צדקיהו אל ירמיהו · יכבדו בניו ולא ידע · תבואהו שואה לא ידע · אך בצלם יתהלך איש · איש בער לא

מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְהוָה כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי:

צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהוָה צוּרִי וְלֹא־עלתה בּוֹ:

צג

יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְהוָה נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים:

צד

אֵל־נְקָמוֹת יְהוָה אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים: עַד־מָתַי רְשָׁעִים יְהוָה עַד־מָתַי רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ:

כְּמָה רַבְרְבִין עוֹבָדָךְ יְיָ לַחֲדָא עַמִּיקִין מַחְשְׁבִינָךְ: בַּר נַשׁ שַׁטְיָא לָא יָדַע וּכְסִילָא לָא יִתְבַּיַּין יַת דָּא: כַּד אִיתְלַבְלָבָן רַשִׁיעַיָּא הֵיךְ עִסְבָּא וְנַצִּיצִין כָּל עַבְדֵי שְׁקַר וַעֲתִיד דִּישֵׁיצִינוּן אֱלָהָא עַד עָלְמָא: וְאַתְּ רָמָא וְעִילָּאָה בְּעָלְמָא הָדֵין יְיָ וְאַתְּ רָמָא וְעִילָּאָה לְעָלְמָא דְאָתֵי: אֲרוּם הָא בַעֲלֵי דְבָבָךְ יְיָ אֲרוּם הָא בַעֲלֵי דְבָבָךְ יְהוֹבְדוּן לְעָלְמָא דְאָתֵי וּמִתְפָּרְשִׁין מִן סִיעַתְהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא כָּל עַבְדֵי שְׁקַר: וּזְקִיפְתְּ הֵיךְ רֵימָנָא תּוּקְפֵי רְבִיתָא יָתִי בִּמְשַׁח רְבוּתָא רְטִיבָא דְזֵית עַבּוּף: וְאִיסְתַּכַּלַת עַיְינִי בְּהוֹבְדָנָא דִמְעִיקַי בְקַיְימִין עֲלַי לְאַבְאָשָׁא שְׁמַעַן אוּדְנַי קָל תְּבִירְהוֹן: צַדִּיקָא הֵיךְ דִּיקְלָא יְלַבְלֵב פֵּירִין הֵיךְ אַרְזָא בְּלִיבְנָן יִסְגֵּא וְיַעְבִּיד שָׁרְשִׁין: בְּנוֹי יְהוֹוְיָין שְׁתוּלִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ בְּדָרַת בֵּית אֱלָהָנָא יְלַבְלְבוּן: תּוּב כְּאַבְהַתְהוֹן יַעַבְרוּן בְּנִין בְּשֵׂיבוּ דְהִינִין וְרַטִיבִין יְהוֹן: מְטוּל דִּיחַוּוֹן דַּיָּירֵי אַרְעָא אֲרוּם תְּרִיץ יְיָ תַּקִּיפִי וְלֵית עַוְולְתָא בֵיהּ:

יְיָ מְלִיךְ גֵּיוּתְנוּתָא אַלְבַּשׁ אַלְבַּשׁ יְיָ עוּשְׁנָא וְאִיזְדְּרַז לְחוּר תַּקִּיף תֵּבֵל וְלָא תִּזְדַּעְזַע: מַתְקַן כּוּרְסְיָיךְ מִן לְקַדְמִין מִן עָלְמָא אַתְּ אֱלָהָא: זְקִיפִין נַהֲרָוָתָא יְיָ זְקִיפִין נַהֲרָוָתָא קָלְהוֹן בְּשִׁירְתָּא יְקַבְּלוּן נַהֲרָוָתָא אַגַר שְׁבַחֵיהוֹן: מִן קָלָן דְּמַיִין סַגִּיעִין מִמְשַׁבְּחַיָּא תְּבָרֵי יַמָּא רַבָּא מְשַׁבַּח בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא דַּיְיָ: סַהֲדְוָותָךְ קְשִׁיטִין לַחֲדָא לְבֵית מַקְדְּשָׁךְ יָאִין וְקַדִּישִׁין יְיָ לְאוֹרִיכוּת יוֹמִין:

אֱלָהָא מָרֵי פּוּרְעֲנוּתָא יְיָ אֱלָהָא מָרֵי פּוּרְעֲנוּתָא הוֹפַע: אִתְנַטַּל דַּיָּין אַרְעָא אָתֵיב גּוּמְלָא בִּישָׁא עַל גֵּיוְתָנַיָּא: עַד אֵימָתַי רַשִׁיעַיָּא יְיָ עַד אֵימָתַי רַשִׁיעַיָּא יִתְבּוּן בְּשַׁלְוָתָא:

רשי

איש בער לא ידע · את האמור למטה: בפרוח רשעים כמו עשב · אינם יודעים שהפריחתם אינה אלא להשמידם עדי עד · שמשלם לשונאיו אל פניהם להאבידם: ואתה מרום · בכל משפטיך ידך על העליונה שהכל מצדיקים עליך את דינך: בלותי בשמן רענן · לבלותי בשמן של שררה בלותי כמו בלול בשמן: בשורי · בשונאי כמו בשוררי: בקמים עלי מרעים · על הרשעים הקמים עלי שמעו אזני מאחורי הפרגוד שלא יוכלו לכלות אותנו שכך שמעתי צדיק כתמר יפרח וגו' כתמר לעשות פירות וכארז בלבנון להחליף גזעו: שתולים · יהיו הצדיקים בבית יי': ינובון · יצמחון: דשנים · שמנים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר יי': יי' מלך · יאמרו להגיד: אף תכון תבל · במלכו תשמח הארץ: נשאו נהרות יי' · לשון צעקה וקובלן הוא זה אהה יי' הנה האומות השוטפי' כנהרות נשאו קולם ויהמיון ואת דוך עמיקי כבכיהם ישאו ויגביהו את תמיד להתגאות כנגדך: מקולות מים רבים וגו' · כל לשון דכא לשון עומק ושפלות ידעתי אני כי יותר מקולות המי' הרבים אשר יהמיון עלינו ומאדירות משברי הים הזה אתה אדיר במרום יי' וידך את תקיפה עליהם: עדותיך · שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא כנוה קדם · נאמנו לביתך מאד ולאורך ימים היא מצפה להם ואף על פי שארכו הימים נאמנים הם לה מאד · נאוה כמו נאות אלהים לשון נוה תדע שכל נאוה שבמקרא אינן משקין אלף לפי שהם לשון נוי וזה את מפיק אלף: הופיע · הראה וגלה לנו את נקמתך:

ישאמרו

בלותי בשמן רענן: שמן המור רענן קרן ראמי בלולי: ותבט בשורי. תאר כמו ושורי בארץ יכתבו מגזרת שוררי וטעם ותבט שראה בשיניו נקמתו מאויביו הרשעים הנמצאים עמו וככה תשמע אזנו באויביו מאויבים כמבאים. ובעבור שהזכיר בקמים עלי פירש כי הם מרעים והבית ישרת בעבור אחר כאילו כתוב במרעים: צדיק. הגיד כי אויבי השם ואויביו יאבדו ואויבי השם הם אויביו כדרך הלא משנאיך יי' אשנא אמר הפך זה צדיק. כתמר שהוא עומד שנים רבות ואמר רשעים שהם רבים והצדיק כי הם מעטים והמשילו בעץ נותן פרי ההדר גם יפרח ושגה כעץ החזק בלבנון והוא הארז והמשיל הרשעי' לעשב ולעץ השדה שאינו עומד כי אם מעט: שתולים. ההוה מהצדיקים שתול בבית השם והם הכהנים והמשוררים יפרחו בחצרות השם חוץ בית השם עד שיראום כל תבאי' לעבודת השם ולתפלה ויפריחו. וכאילו פרח: עוד. והזקנים מהם מגבר עליהם היבומת עבודת השם יתרבנם כדרך ולא כם לחה: להגיד. עד שיגידו כל הארם כי השם ישר ויתן טוב לטובים: ולא עולתה בו. בהאבידו הרשעים: יי' מלך גאות לבש. בעבור היות משפטו המלכים ללבוש בגדי מלכות אמ' דרך משל כי השם גאות לבש פועל עבר כמו אהב וכאשר לבש השם עוז התאזר כמו אחז להראות כחו ותהיה מלת עז משרתת עם לבש ועם מלת התאזר · וטעם אף תכון תבל כי בגאות השם וכחו עומדת בתוך הגלגל הגדול כנקודה בתוך עגולה ולא תמוט: נכון · ובעבור שהזכיר הארץ כי היא העומדת בכח השם וכל מוצקה שהיא הנקודה האמצעית והיא בעצמה נקודת כסא הכבוד שהיא הקו הסובב על כן נכון כסאך מאז ובעבור שהזכיר כי כסאו עומד אמר ומעולם אתה קדמון ואין ראשית לך כאילו אמר מעולם אתה יושב על הכסא: נשאו. אחר שהזכיר הארץ והשמי' הזכיר הימים והנהרות שהם הולכים תמיד וזה הוא נשאו נהרות קולם. דכים הם המשברים והטעם שוה כי אחר היותם דכים ישאו בחפץ הבורא בשלוח מלאכיו שהם הרוחות: מקולות מים רבים · יותר מקולות מים רבים שהם אדירים שהם משברי ים יותר אדיר השם במרום וזה לאות כי לגלגלים קולות וכן כתו' ביחזקאל כקול מים רבים ואלה הקולות לא ישמעו החרשים כאשר לא יביטו העורים מעשה השם נוראים: עדותיך · כדרך השמים מספרים כבוד אל כי יותר נאמנים הם עדיך שהם עדות מעדות השמים והארץ והים על כן הוסיף מאד והטעם כי עדות אלה הנוראים נאמנים ועדותיך יותר וטעם לביתך שהוא כנגד כסא הכבוד מרום מראשון מרום מראשון מקום מקדשנו: לאורך ימים · בעבור כי כסא הכבוד עומד לנצח או תפלת המשורר שיאריך בית השם ימים רבים: אל נקמות יי' · שכני כאשר ראינו שאתה תקנא בקמותיך עשה כן פעם אחרת: הנשא · כנגד גאים: עד · שכני כאשר ראינו זה במקומות שונות או בעתים שונים:

ידע וכסיל לא · כי תאמר הן לא ידענו · נבהל להון איש · שמר מצוה לא ידע דבר רע ב' בפסוק · כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים · והסכל ירבה דברי: עולתה ג' וסימ' חרשת רשע · הכים אתה כדרבנך · צורי ולא עלתה בו כן כתי': צ"ג לבש לבש חד מן מלין דאינון האומ' וסימ' נמסר בכס' רבה במערכת אות הה"א בערך תאם: נשאו י' וסימ' בסדר מטות ובשמואל ב' סימ' י"ח: מקלות ו' גתובין כן חס' ו' קדמא וסימ' הקלות יחדלון · ויחדלו הקלות · הלא קציר חטים · מקלות מים רבים · בעשותו לבטר חוק · מי פלג לשטף תעלה · וד' כתי' חס' דחס' וסימ' בסוף סדר וארא: לארך ימים ג' וסימ' ושבתי בבית יי' עדותיך נאמנו · למה לנצח תשכחנו: צ"ד הופיע ג' וסימ' הופיע מהר פארן · מציון מכלל יופי אלהי' · אל נקמו' יי' · ואל תופיע אור עננו:

יבינו

יביעו ידברו · דבר עתק: יתאמרו · יתרוממו כמו את ה' האמרת ברוחם אמיר שהוא הסעיף הגבוה: עמך · ידכאו · הפך יתאמרו בלב וידכאו במעשה ועמך ונחלתך הפך רשעים: אלמנה · בעבור כתו' עושה משפט יתום ואלמנה ואחר שופט הארץ בתחלת מזמור זהו הפירוש הנכון שופט הארץ כי כתו' כי אתה עושה משפט גר יתום ואלמנה · ואלה הם הרשעים אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו ועל כן אחריו ויאמרו לא יראה יה ולא יבין כי חושבים הם כי היוצר עין לא יראה והנוטע אוזן לא ישמע ויבין כדרך שמעו שמוע ואל תבינו: ירצחו · מהבנין הכבד כמו המרצח הזה: ויאמרו לא יראה יה · כי אין לו עין · ולא יבין כי אין לו אזן כמו שמעו שמוע ואל תבינו: בינו · דברי המשורר ובוערים מגזרת בער והם על פנים משכלים וטעם בעם שאין בעם בוערי' כמותם: הנוטע · פועל כמו רוקע הארץ בעבור אות הגרון וזה טעם כנגד כי אין צורך לעינים ולאזנים כי הוא הנותן כח בעיני' לראות ובאזנים לשמוע הנה המראה והמשמע מאתו הם ואיך לא ידע הכל והזכי' האזני' בראשונ' בעבור שהשלים ולא יבין כדרך ואחר לעמו והזכיר נטיעה עם האזנים שהם נטועים כפתי נקודות הסדנים בגלגל ועם העין הזכיר יצירה כי הצורות נוצרות בכל עת בעין: היוסר · שיסר אנשי המבול ודור הפלגה ואנשי סדום הלא יוכיח אתכם והטע' אם אתם רבים כנגד יסר רבים כמוכם כי הוא יודע כל דבריכם כי הוא המלמד לאדם דעת והנה דעת אדם כנגד דעת עליון כאין ואיך יחשוב האדם כי השם לא יראה ולא יבין והלא הוא המלמד לאדם דעת וידוע כי הדעת מאתו הוא על כן אחריו יי' יודע מחשבות אד' כי המה הבל כמו שאמ' הנוטע אזן: יי' · והוא שהדעת מאתו ידע כי כל מחשבות אדם הבל כי אין כח לו להוצי' לאור תעלומה: אשרי · תייסרנו · עד שישמור מצותיך: תלמדנו · כנגד המלמד אדם דעת: להשקיט לו מימי רע · גזרות רעות יובאות מהשמי' כדרך עושה שלום ובורא רע והפך זה לרשע כי השם יאריך לו עד בא יומו עת פקודתו · ובעבור יכרה לשון זכר כנון הוא להיות שחת מגזרת השחתה והתי"ו שרש או הוא על דרך ודעת לנבון נקל ולא יבדר ממך מזמה ויהיה שחת כמו שוחה והעד יכרה: כי · עמו · כנגד עמך יי' ידכאו: ונחלתו · כנגד ונחלתך והטעם שלא יטשם לנצח: כי · אל הצדק ישוב משפט השם בכללו רק בחלקים יש פעמים שאין שם צדק והנה אתן לך משל כי כאשר ירד הגשם על הארץ צדק וחסד לכלל כל העולם הצריכים למים רק למעטים מהם שהם חלקים אוכנו צדק שיזיק להם הגשם ברוב ענין · ויש אחריו שב אל צדק והטעם השיבנו הרשעים עמך לא סרו מהצדק רק ירדפו אחריו כל ישרי לב שהם עם יי' באמת: מי · המשורר יספר כי היה בצרה גדולה עם הרשעים שיעלוהו לכרתו והטעם מי יעמד עמי או בעבורי: לולי · הטעם שלא מצא עזר כי אם מהשם לבדו: דומה · מקום הכריתות כמו ודמיתי אמך והוא הקבר: אם · חשבתי בלבי ופחדתי אולי תמוט רגלי ידעתי כי חסדך יי' יסעדני ולא אמוט: ברוב · ברבות מחשבותי בלבי לא אתנחם כי אם בך אין לי תנחום כי אם תנחומיך והם פעלים בנפשי פעל: היחברך · מלה זרה והטעם היהיה חבר לך בעל כסא הוות או איש כמו הוות בעבור הרשע הוא תמיד לחשוב מחשבות רעות על כן מלת הוות ואכי תפלה ופי מרמה איש תרמה שהוא יוצר עמל ואון כי"ו פועל וגורה מלבו וזה הוא חוקו וזה טעם עלי חוק ורבי משה אמר כי יוצר קהלה וכמוהו יוצר גבי והוא הארבה והנכון בעיני בעבור שהוא הזכיר שופט הארץ הכין הוא שיחוברך או יאמר עליך כסאך כמו הוות ושאתה יוצר עמל עלי חוק בעבור שירחו המשכילים כי הרשעי' יגודו: יגודו · מגזרת גדוד: ודם נקי ירשיעו · הטעם בהיותו הרוג שיהרגוהו אלה הרשעים יחשבו המשכילים כי איש מות היה וחייב היה ורשע על כן הומת וזה יאמר המשורר בעדו ובעד כל קהל יש־אל: ויהי · למשגב · במקום פועלי און עלי וחשבו לשפוך דמי שהוא דם נקי: וישב · אונם · כמו ועולתה קפצה פיה מן עול מגזרת און מה שחשבו לעשות לי הביאו הש' עליהם וטע' יצמיתם פעמים שים מהם שהמיתם אותם הרעה שחשבו לעשות לי ויש מהם שימיתם השם בדרך אחרת שלא עלתה על לבם: לכו נרננה · לכו אלי כמו מלת סורו ודברי המשורר לישראל: נקדמה · שנודה לו ותרועתנו תהיה עם זמירות כי זאת היא התודה והזמירות כי הוא תקיף: כי

עתק ד' וסימ' יצא עתק מפיכם · הדברות על צדיק עתק · תדברו בצואר עתק · יביעו ידברו עתק · וא' עתק נקוד בצירי הון עתק וצדקה: יה ד' דגשי' בקריא' וסימ' ויאמרו לא יראה יה ולא יבין · אשרי הגבר אשר תיסרנו יה · יסר יסרני יה ולמות לא · מן המצר קראתי יה: אשרי הגבר ד' וסימ' אשרי הגבר יחסה בו · אשר

יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק יִתְאַמְּרוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: עַמְּךָ יְהוָה יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ: אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ: וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה יָּהּ וְלֹא יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי תַּשְׂכִּילוּ: הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט: הֲיֹסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת: יְהוָה יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי הֵמָּה הָבֶל: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ: לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְהוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: כִּי עַד צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל יִשְׁרֵי לֵב: מִי יָקוּם לִי עִם מְרֵעִים מִי יִתְיַצֵּב לִי עִם פֹּעֲלֵי אָוֶן: לוּלֵי יְהוָה עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי: אִם אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ יְהוָה יִסְעָדֵנִי: בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי: הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי חֹק: יָגוֹדּוּ עַל נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ: וַיְהִי יְהוָה לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי לְצוּר מַחְסִי: וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אֶת אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם יַצְמִיתֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ:

צה

לְכוּ נְרַנְּנָה לַיהוָה נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ: נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ:

יְבוּעוּן וִימַלְּלוּן גִּידוּפִין אָמְרִין מִלִּין דִּקְלָנָא כָּל עָבְדֵי שְׁקַר: עַמָּךְ יְיָ יְשׁוּפוּן וְאַחְסַנְתָּךְ יְסַגְּפוּן: אַרְמַלְתָּא וְגִיוֹרָא יִקְטְלוּן וְיַתְמֵי יְרַצְחוּן: וְאָמְרוּ לָא יֶחֱמֵי יָהּ וְלָא יִתְבַּיַּין אֱלָהָא דְיַעֲקֹב: אִתְבּוֹנְנוּ דְשַׁטְיָין בְּעַמָּא וּכְסִילַיָּא אֵימָתַי תַּשְׂכְּלוּן: הַאֶפְשַׁר דְּאִתְנְצִיבָא אוּדְנָא הֲלָא שְׁמַע אוּלְפָנָא אִין אֶפְשַׁר דִּבְרָא עַיְינָא וְלָא אִסְתַּכַּל בְּאוֹרָיְתָא: הַאֶפְשַׁר דִּיהַב אוֹרָיְתָא לְעַמֵּיהּ וְכַד יְחָבוּן הֲלָא יִתּוֹכְחוּן הֲלָא יְיָ אַלִּיף לְאָדָם לְקַדְמָאֵי מַנְדְּעָא: קֳדָם יְיָ יְדִיעִין מַחְשְׁבַת בְּנֵי נְשָׁא אֲרוּם הִינוּן לֵיתַ: טַב לְגַבְרָא דִּי מְכַסְּנֵיהּ יָהּ וּמִן אוֹרָיְתָךְ תְּאַלְּפִינֵיהּ: לְשַׁדְּכָא לֵיהּ מִן יוֹמֵי בִּישָׁא עַד דְּיִתְכְּרֵי לְרַשִׁיעָא שׁוּחְתָא: אֲרוּם לָא יִנְטוֹשׁ יְיָ עַמֵּיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ לָא יִשְׁבּוֹק: אֲרוּם עַד צִדְקְתָא יְתוּב דִּינָא וּבַתְרוֹי יִתְפַּרְקוּן כָּל תְּרִיצֵי לִיבָּא: מַן יְקוּם לִי לְאַגָּחָא קְרָב עִם מַבְאֲשִׁין מַן יִתְעַתַּד לִי לְמִנְצֵי עִם עָבְדֵי שְׁקַר: אִילוּלֵי יְיָ סָעִיד לִי כִּזְעֵר שָׁרִית בִּשְׁתִיקוּתָא נַפְשִׁי: אִין אֲמָרִית אִיתְמוֹטְטַת רִיגְלִי טוּבָךְ יְיָ יִסְעִיד יָתִי: בְּסַגְעֵי מַחְשַׁבְתָּא בְּגַוֵּוי נִיחוּמוּתָךְ יְפָרְנְקוּן נַפְשִׁי: הַאֶפְשַׁר דְּיִתְחַבַּר עִמָּךְ כּוּרְסֵי שִׁקְרָא בִּרְיַת לְיָעוּתָא הַיִתְעַתַּד עֲלֵי קְיָים: יִכַּנְשׁוּן בִּישִׁין עַל נַפְשָׁא דְצַדִּיקָא וְאַדְמָא זַכַּאי יְחַיְּיבוּן דִּין דִּקְטוֹל: וִיהֵי יְיָ לִי לְסָעִיד וֵאלָהִי לִתְקוֹף רוּחְצָנִי: וְאָתֵיב עֲלֵיהוֹן יַת שִׁקְרֵיהוֹן וּבְבִישְׁתְהוֹן יְגַמְרִינוּן יְגַמְרִינוּן יְיָ אֱלָהָנָא: אִיתוֹן נְשַׁבַּח קֳדָם יְיָ נְיַיבֵּב קֳדָם תַּקִּיף פּוּרְקָנָא: נַקְדִּים אַפּוֹי בְּתוֹדְתָא בְּתוּשְׁבַּחְתָּא נְיַבֵּב קֳדָמוֹי:

שם יי' מבטחו · אשר תיסרנו יה · אשר מלא אשפתו: לולי ז' רפ' וסימ' לולי אלהי אבי בעזרי · לולי כעס אויב אגור · לולי יי' צבאות הותיר לנו · לולי יי' שהיה לנו בקום · לולי יי' עזרתה לי · לולי האמנתי לראות · לולי תורתך שעשועי: צה בזמרות ל' ור' זמירות וסימ' זמרות שמענו צבי לצדיק · ונעים זמירות ישראל · נותן זמירות בלילה' זמירות היו לי חקיך:

רש"י

יתאמרו · ישתבחו כמו האמרת והאמירך: בינו בוערים בעם · האומות שוטים שבעולם: הנוטע אוזן · שהוא הקב"ה שנוטע אוזן לא ישמע צעקת עמו ועוניו · הלא יוכיח · ויסר אתכם על כך: יי' יודע · מחשבותיכם שאתם סבורין להתגאות בגזרה המלוכה ותדעו כי הבל הם: אשרי הגבר · אשריהם הצדיקי' המעונים תחת ידיכם ובלבד שיהו עוסקין בתורה ובמצות: להשקיט לו מימי רע · כי היסורין גורמין להשקיט להם מיתי דין גיהנם: עד · שיכרה שיכרה לרשע שחת: כי עד צדק ישוב משפטו · היסורין שלהם עד שיצדקו במשפטם ואחר השפטם כל ישרי לב יתקנו כי יטולו שכרם: מי יקום לי · זכות מי יעמד לנו בין המריעי' הללו: דומה דומיה: היחברך כסא הוות · היוכל להדמות לך מלכות האומות היוצרי' עמלים ומשבות של עלינו: עלי חק · בשביל חק להיות חק להם עבודתם: יגודו · יאספו גדודים על נפש ישראל להרוג: ירשיעו · יחייבו בדין להורג: אונם · אונסם כמו יכפון לבבין אוכו:

ותועבות

כי · גדול ומלך על כל מלאכי שמים כי מלאכיו הם והם עושי מלאכותו : אשר · בעבור שהזכיר צבא השמים אמר כי ברשותו תחתיות הארץ גם ההרים הגבוהי׳ על הארץ : ותועפות · כח ויש אומרים כמו קרנים : אשר · הזכיר בפסוק הזה הים והיבשה כי הם כמו כדור אחד בראיות גמורות מחכמת התולדת : בואו · בעבור שהזכיר שהוא מלך על כן אנו חייבין להשתחות לפניו : נברכה · כמו ויברך על ברכיו · וטעם עושינו כי עשה הים והיבשה והם כללים ומהם נשה הפרטים : כי · אלהינו · מרחוק או אלהינו אמונתו : וצאן ידו · כנגד ידיו יצרו · וטעם היום דבק עם בואו נשתחוה אם בלבבכם לשמוע בקולו השתחוו לו היום אם בקולו תשמעון וזה הוא קול השם : אל תקשו · השתכנו המפרשים כיום מסה · והנכון בעיני על בי את ה המרגלים והתריבה היא כתנה ראש והמס׳ כי שם כתו׳ וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי : אשר · פיר׳ מי הם המנסים וטעם ראו פעלי שמתו כולם במדבר ככתיב אחריו : ארבעים שנה אקוט · כמו ונקוטותם נקטה נפשי בחיי כמו נגלה כי לא תבאנו כ כבואה למסה בתוך הארבעים וטעם לא ידעו דרכי כאשר אמ׳ משה ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת : אשר · מנוחתי · שתהיה להם מנוחה ונחלה כדרך ושמחתים בבית ת תפלתי : שירו ליי׳ שיר חדש · פעמים והטעם תמיד : כל הארץ · כל יושבי הארץ וכל ה הארץ באו מצרימה : שירו · שמו הנכבד שהוא שם העצם : בשרו · אתם עם יי׳ את ל אלה : ספרו · בעבור שהזכיר בגוים על כן כל הארץ הוא ארץ ישראל : כי · אף על פי שתספרו כבודו ו ונפלאותיו הוא יותר גדול ומהולל מאד על כל אלהים הם המלאכי׳ כי הוא אלהי האלהים : כי · אלילים · שוא ושקר כמו רופאי אליל והוא מגזרת אל אלים בו או אלים הוא ו והלשון תקבר לדבר כמו וטוב משכיהם את אשר ערך לא היה וטעם שמים מעונות המלאכים שהזכיר ו והוא השם הנורא על הנשמות שהם כורות נכבדות והוא עשה ה הגופות : הוד · לפניו · לבדו לא לפני אלילי העמים : במקדשו · השמים משתי קדמו או הארון שנקרא שם בבית המקדש והוא הנכון והטעם כי השמים מעונות ה הכוכבי׳ ובית המקדש בית זבול לו : הבו · שתורו בפה כי הכבוד והעוז לו לבדו הם :

על כל אלהים ג׳ ובסי׳ וסימ׳ כי אל גדול יי׳ · כי גדול יי׳ ומהולל · מאד נעלית על כל אלהים : קולו בקלו ו׳ חס׳ בנביאים וכתובים וסימ׳ וישא שאול קלו · ועליון יתן קלו · היום אם בקלו תשמעו · שמעו שמוע ברגז קלו · וישקד יי׳ על הרעה · וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ בבא כל ונשמע קולו בבאו : ארבעים ב׳ רף וסימ׳

כִּי אֵל גָּדוֹל יְהוָה וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים : אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ : אֲשֶׁר־לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ : בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־יְהוָה עֹשֵׂנוּ : כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם־בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ : אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר : אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם־רָאוּ פָעֳלִי : אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי : אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם־יְבֹאוּן אֶל־מְנוּחָתִי :

צו

שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ : שִׁירוּ לַיהוָה בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ : סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו : כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים : כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה : הוֹד־וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ : הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז : הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ־מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו : הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ : אִמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים : יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ : יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל־עֲצֵי־יָעַר : לִפְנֵי יְהוָה כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ :

אֲרוּם אֱלָהָא רַבָּא יְיָ וּמַלְכָּא רַבָּא עַל כָּל אֱלָהָא : דִּי בִּידֵיהּ מִתְלַיָּין פִּשְׁפּוּשִׁין אַרְעָא וְתוּקְפֵּיהּ רוּם טוּרַיָּא דִּי לֵיהּ : דִּילֵיהּ יַמָּא וְהוּא עֲבַד יָתֵיהּ וְיַבֶּשְׁתָּא אִידוֹי בְּרִיאוּ : אִיתוּן נִסְגּוּד וְנִגְחַן נַחְמִיט קֳדָם יְיָ דַּעֲבִיד יָתָנָא : אֲרוּם הוּא אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא עַמֵּיהּ וְעָאן רַעֲיַת אִידֵיהּ יוֹמָא דֵּין אִם בְּמֵימְרֵיהּ תְּקַבְּלוּן : לָא תַקְשׁוּן לִבְּכוֹן הֵיךְ בְּמַצּוּתָא הֵיךְ יוֹמָא דְנַסִּיתוּן אֱלָהָא בְּמַדְבְּרָא : דִּי נַסִּיאוּ יָתִי אֲבָהַתְכוֹן בְּחָנוּ יָתִי לְחוֹד חֲמוֹן עוֹבָדַי : אַרְבְּעִין שְׁנִין מָאֵכִית בְּדָר בְּמַדְבְּרָא וַאֲמָרִית עַמָּא דְטַעֲוָותָא בְּלִבְהוֹן הִינּוּן וְאִינּוּן לָא יָדְעוּ אוֹרְחָתַי : דְּקַיֵּימִית בִּתְקוֹף רוּגְזִי אִם יֵעֲלוּן לְנַיְיחַת בֵּית מַקְדְּשִׁי : שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲדַתָּא שַׁבְּחוּ אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ כָּל צַדִּיקֵי אַרְעָא : שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ בְּרִיכוּ שְׁמֵיהּ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹמָא לְיוֹמָא פּוּרְקָנֵיהּ : אִשְׁתַּעוּ בְעַמְמַיָּא אִיקָרֵיהּ בְּכָל עַמַּיָּא פְּרִישׁוּתֵיהּ : אֲרוּם רַב יְיָ וּמְשַׁבַּח לַחֲדָא דְּחִיל הוּא עַל כָּל אֱלָהָא : אֲרוּם כָּל דַּחֲלַת עַמְמַיָּא טַעֲוָותָא וַיְיָ שְׁמַיָּא עֲבַד : שְׁבָחָא וְשִׁיבְהוֹרָא קֳדָמוֹי עוּשְׁנָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ : הָבוּ זְכַר קֳדָם יְיָ יְחוּסֵי עַמַּיָּא הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר וְעוּשְׁנָא : הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר וְרוֹמְמוּ שְׁמֵיהּ תּוּבְרוּ וְשׁוּבְרוּ תִּקְרוּבְתָּא וְעוּלוּ לְקֳדָמוֹי לְדַרְתּוֹי : סְגוּדוּ קֳדָם יְיָ בְּשִׁיבְהוֹדַת קוּדְשָׁא רְתוּתוּ מִן קֳדָמֵיהּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא : אִמְרוּ בְעַמְמַיָּא יְיָ מְלַךְ לְחוֹד תַּקִּין תֵּבֵל דְּלָא תִתְמוֹטֵט יְדִין עַמַּיָּא בְּתִירוּצָא : יֶחְדוּן חַיְילֵי דִּשְׁמַיָּא וְיִדְוּוֹן צַדִּיקֵי אַרְעָא יִכְלֵי יַמָּא וּמַלְיֵיהּ : יָבִיעַ תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲקַל וְכָל דִּי בֵיהּ הָכֵן יְשַׁבְּחוּן כָּל אִילָנֵי חוּרְשָׁא : קֳדָם יְיָ אֲרוּם אָתָא אֲרוּם אָתָא לְמֵידַן אַרְעָא יְדוּן תֵּבֵל בְּצִדְקְתָא וְעַמֵּי בְּהֵימְנוּתֵיהּ :

רשי

ותועפות · לשון גובה כעוף המעופף : ונברכה · לשון ויברך את הגמלים : היום · בעולם הזה אם בקולו תשמעו : בחנוני · חנם : גם ראו פעלי · במצרים : ארבעי׳ שנה · קטתי בהם רבתי עמהם לשון נקטה נפשי בחיי כלחמתי בם ארבעים שנה ל להמיתם במדבר כי אמרת תועי לבב הם : אל מנוחתי · לארץ ישראל ולירושלים אשר קראתיה מנוחה שנאמר זאת מנוחתי עדי עד : שיר חדש · מזמור זה על העתיד וסופו מוכיח כי בא לשפוט את הארץ בכל מקום שיר חדש על העתיד : הבו ליי׳ משפחות עמים · ומה תתנו לו הבו ליי׳ כבוד ועוז : יי׳ מלך · לעתיד לבא יהא שיר זה : ידין עמים במישרים · אותם שיהפוך להם שפה ברורה : במישרים · בזכיות : ירעם הים · להרים קול בתחילה : כל עצי היער · כל מלכותי האומות : ה׳

מסרה

ארבעים יבנו לא יוסיף · ארבעים שנה אקוט · ואינון מן י״ד זוגין מן כ״ב ר״ף לא נסבין ו׳ בריש תיבותא ושאר קריאה נסבין ו׳ וסימניהון במסרה רבתא במערכת אות ח הוי׳ : צו שיר חדש ז׳ וסימ׳ יורדי הים ומלאו איים · שיר חד׳ היטיבו נגן · ויתן בפי שיר חדש · שירו ליי׳ שיר חדש שירו ליי׳ כל הארץ · כי נפלאות עשה הושיעה · אלהים שיר חדש אשירה לך · הללויה שירו ליי׳ שיר חדש : משפחות י״א בליש׳ וסימ׳ ואחר נ נפצו ל׳ מל׳ בתורה · זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד · הגרשני דאחרי המשכן · ונשיא בית אב דקהתי · וחברו דמררי · אל תכריתו את שבט הקהתי · ותקרבנה בנות צלפחד · והעולה על רוחכם · והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ · הבו ליי׳ משפחות עמים דד״ה · הבו ליי׳ דתהלות · וכל כל אלה משפחות בני ובמשפחות בני דבוו׳ בכ״ב למשפחת וסימ׳ ויקרבו ראשי האבות למשפחת · וילך אבימלך בן ירבעל · וכל כדרא הליתא דד״ה בן ואהרן ובניו עד ויהיו בני אולם דכוו׳ במשפחת בכ״ב משפחות וסימ׳ ממשפחות בני קהת · ואתהם לכל משפחות יששכר · וכל תורה כהנים ויהושע דכוו׳ משפחות בכ״ב משפחת וסימ׳ נמסר בסוף במדבר סיני ע״ש :

הבו · טעם כבוד שמו הוא הארון שהוא נקרא שם על כן ובאו לחצרותיו : השתחוו · בבואם במנחה אל החצר ותהיה השתחויתכם בחיל ופחד : אמרו · ידבר עם המביאים המנחה שיאמרו הגוים בשובם כי השם מלך והטעם כי השם ישב את האדם על הארץ וטעם אף תכון כי השם מלך צדק הפך פור התפוררה ארץ ימוטו כל מוסדי ארץ : ישמחו · בעת עלם והארץ יתן יבולה והשדה יתן פריו וזהו יעלוז · וטעם ירעם הענני׳ העולים מהים או הכל דרך משל כי כל עולם יהיה בהשקט ובטח בהראות צדק השם בארץ או על דרך באת הפרים והמגבים לפני המלך בבואו ממקום רחוק · וטעם כי בא השני פי׳ הראשון כמו אל החצר החיצונה אל העם : ה׳

ה׳ מלך תגל הארץ. הגדולה. הטעם אע״פי שלוכנו בראה כעצמו ברקו זורע לצדיקי׳ כי צדק ומשפט מכון כסאו על דרך כי בצדקה יכון כסא: אש דימה הגזרות היורדות מהשמים לאש היא השורפת שריפה ימית: האירו. הטעם כמנהג הגשם בדרתו וברקיו הם הסבות ולא יבינום רק המשכילים והרואים במראה העין יחילו: הרים. על משפט הגשם וטעם הרים הם המתגאים ואמ׳ כמסו אע״פ שהם יבשים הפך התולדת וטעם אדון כי המתגאים אינם אדוני הארץ באמת: הגידו. יושבי שמים כי הם שומעים דברי השם: יבושו. וטעם השתחוו לו כדרך ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים: שמעה. יש אומרים כי כל אלהים הם המלאכים וטעם השתחוו לו להודות על כי בושו כל עובדי פסל:

צז כדונג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ כדונג מפני האש דביכה. הרים כדונג נמסו. היה לבי כדונג. דדין דדין ודמזמורא פתח: מלפני יי׳ ח׳ וסימ׳ המוסרים מלפני יי׳. ויקס יונה לברוח תרשישה מלפני יי׳ ב׳ בו. כי מלפני יי׳ הוא כורת כי הגיר. אז ירננו עצי היער דד״ה. ובזאת עליך קצף. ולא נכנע דאמון דד״ה. הרים כדונג נמסו. וכל אוריתא דכוו׳ בב״ב ויתחבא האדם ואשתו בפני. ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם. וכל שאר

צז יהוה מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים: ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו: אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו: האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ: הרים כדונג נמסו מלפני יהוה מלפני אדון כל הארץ: הגידו השמים צדקו וראו כל העמים כבודו: יבשו כל עבדי פסל המתהללים באלילים השתחוו לו כל אלהים: שמעה ותשמח ציון ותגלנה בנות יהודה למען משפטיך יהוה: כי אתה יהוה עליון על כל הארץ מאד נעלית על כל אלהים: אהבי יהוה שנאו רע שמר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם: אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה: שמחו צדיקים ביהוה והודו לזכר קדשו:

צח מזמור שירו ליהוה שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו: הודיע יהוה ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו: זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו: הריעו ליהוה כל הארץ פצחו ורננו וזמרו: זמרו ליהוה בכנור בכנור וקול זמרה: בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יהוה: ירעם הים ומלאו תבל וישבי בה: נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו: לפני יהוה כי בא לשפט הארץ ישפט תבל בצדק ועמים במישרים:

צט יהוה מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ: יהוה בציון גדול ורם הוא על כל העמים: יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא: ועז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית: רוממו יהוה אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא:

יי מלך תדוץ ארעא יחדון נגוון סגיעין: ענני יקרא ואמיטתא חזור חזור דיליה צדקתא ודינא אתר די מכוון כורסיה: אשא קדמוי תהלך ומצלהב חזור חזור מעיקוי: מנהרין ברקוי תבל חמת ואתחלחלת ארעא: טוריא היך שעוא יתמסון מן קדם יי מן קדם ריבון כל ארעא: יתניין אנגלי מרומא צדקתיה ויחמון כל עמיא איקריה: יבהתון כל פלחי פיסלא דמשתבחין בטעותא ויסגדון קדמוי כל עמיא פלחי טעוותא: שמעת וחדת כנישתא דציון ודיצן בנתא דבית יהודה מן בגלל דינייך יי: ארום את הוא יי עילאה על כל יתבי ארעא לחדא אתעלית על כל דחליא: רחימא דיי סנו ביש מטול דקיריס נטיר נפשת חסידוי מן אידיהון דרשיעי יפצי אינון: נהור דנח ומיטמר לצדיקיא ולתריצי ליבא חדווא: חדון צדיקיא במימרא דיי ואודון לדכרן שום קודשיה:

תושבחתא נבואה שבחו קדם יי שבח חדת ארום פרישן עבד פריקת ליה ימיניה ואדרע שכינת קודשיה: הודע יי פורקניה לטיחמיהון דעממיא גלי צדקתיה דכר טוביה וקושטיה לבית ישר׳ וחמון כל סייפי ארעא ית פורקנא דאלהנא: יביבו קדם יי כל יתבי ארעא בועו ושבחו חמרו: זמרו קדם יי בכנרין בכנרין וקל זמריא: בחצוצרתא וקל שופרא יביבו קדם מלכא יי: יכלי ימא ומלייה תבל וכל דיירין עלה: נהרותא ימחון תופיא אידא כחדא טוריא ירננון: קדם יי ארום אתא למידן ארעא ידון תבל בצדקתא ועמיא בתירוצת:

יי מלך זיעון עממיא די שכינתיה שריא ביני כרוביא יזוע ארעא: יי בציון רבא ורמא הוא על כל עממיא: יהודון שמך רבא ודחילא קדישא הוא: ועושניה דמלכא דדינא רחים את אתקינת תריצותא דינא וצדקתא ביעקב את עבדתא: שבחו קדם יי אלהנא וסגידו לבית מקדשיה קדיש הוא:

רשי

ה׳ מלך. כשתגלה המלוכה מעשו ומזרעו: תגל הארץ. זהו שאמר יחזקאל כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך על עשו כתיב כן: אש לפניו תלך. במלחמת גוג ומגוג דכתיב במלחמתו ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית: ותחל. ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל ורעשו מפניו דגי הים: כדונג נמסו. דכתיב ונהרסו ההרים ונפלו המדריגות יבושו כל עובדי פסל דכתיב והאלילים כליל יחלוף: ברקיו. זהורויו לשון למען היות לה ברק מרוטה: ותחל. לשון חיל כיולדה: כדונג. כשעוה: המתהללים. המתפארי׳ לעז: משפטיך. נקמתך: אור זרוע לצדיק. זריעה מתם מוכנת לצמוח להם: שירו ליי׳. כל אלה לעתיד: נהרות ימחאו כף. הנביאים דברו בלשון שהאוזן שומעת לא שיהא לנהרות כף אלא לשון שמחה וחדוה: ירגזו עמים. מדבר במלחמת גוג ומגוג ואז ירגזו עמים כענין שנאמ׳ וזאת תהיה המגפה וגו׳: תנוט. לשון נטיה רגלי: ועז מלך. מושב על מקרא העליון: יודו שמך. יודו את עז מלך האוהב משפט: אתה כוננת מישרים. פשרה ושומת שלום בין אנשים. כוננת באמרך כי תראה חמור שונאך רובץ וגו׳ כי תפגע שור אויבך ומי הוא שונאו אם שיראה את שונאו גומל לו חסד שלא ידבנו לבו לחבקו ולנשקו תנחומא: בעמוד

מסרה

קריא׳ דכוו׳ מפני יי׳: זרוע ג׳ בליש׳ וכל חד לית דכוו׳ וסימ׳ זרוע ל׳ וכי יפול מנבלתם עליו. זרועיה ל׳ כי כארץ תוציא צמחה וכגנה. זרע ל׳ אור זרע לצדיק. אנ״ך: צ״ח מזמור ב׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ מזמור שיר חנכת הבית. שירו ליי׳ שיר חדש: לבית ישראל ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ חסדי יי׳ אזכיר תהלו׳ יי׳ כעל כל. כי כה אמר יי׳ לבית ישראל דרשוני וחיו. כי כה אמ׳ אדני יי׳ העיר היוצאת אלף. זכר חסדו ואמונתו. וכל יחזקאל דכוו׳: וקול שופר ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר. וקול שופר לא נשמע. בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי׳. אנ״ך: צ״ט על כל העמים ב׳ וסימ׳ פני הלוט הלוט. יי׳ בציון גדול ורם הוא. וכל כגלה דכוו׳: אהב ט׳ וסימ׳ נמסר בריש שמואל: והשתחוו ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא ויחזקאל סימ׳ מ״ו:

ותשמח ציון. כי שם הכבוד בהראות משפטיו אז יתברר כי אתה עליון על כל אלהים בשמים ובארץ: אוהבי. הטעם הנה השם שופט על כן אתם אוהבו שנאו כל איש רע ולא תגורו ממנו כי השם לבדו הוא שומר חסידיו: אור. טעם זרוע אם זרע מעט יקצור הרבה: ולישרי לב שמחה. זרועה אם כן ישמחו הטעם כל השמחה הוא בשם: מזמור שירו ליי׳ שיר חדש. הושיעה לו ימינו. כמו ותושע לי זרועי. וטעם וזרוע קדשו שהיא כטויה ותגיע למקום חפצו אולי זה המזמור על גאולת הגולה: הודיע. לשון עבר והעד גלה צדקתו ומה היא הצדקה זאת היא: זכר. כל אפסי ארץ. כנגד מקומות הישוב שהם שבעה גבולות בצפון ואחד בדרום: הריעו. להשמיע הקול וכן פצחו ורננו: זמרו בכנור. לבדו ובכנור וקול זמר׳: בחצוצרות. הוסיף מלת המלך כי כן משפט היוצאים לקראתו בבואו: ירעם. כדרך וירגזו ההרים או הטעם כי שלו יהיה בכל הארץ: נהרות. הטעם כי בני אדם שהם בספינות הים ובנהרות ובהרים ירונו: לפני. הכל ירונו בבואו לשפוט הארץ: ה׳ מלך ירגזו עמים. מלת מלך תפרת אחרת מלך יושב הכרובי׳: תנוט הארץ. כמו תרעם ואין חבר לו וטעם ירגזו עמים שהם הרשעים: ה׳. בעבור שהזכיר יושב הכרובי׳ הזכיר כי מעונתו בציון: יודו. שב אל העמים וסמך שם הענין הנכבד הנגלה על יד משה לישראל כי בכל הלשונות אין לשם שם כבוד רק עם ישראל לבדם: ועז. עז וכבוד הוא למלך שהוא אוהב משפט

וטעם אתה לבדך או מאתך התחלה וטעם מישרים הם משפטי התורה וצדקותיה שכתובות על ידי שלוחו והם משה: תלת:

מלאכתן נבל המקרא משרתי כהני יי משרתי אלהינו וכהנו ליעל כן אם אהרן היה הכהן הראש משה כהן שכהנים כי הוא שרת שבעת ימי המלואים והזכיר שמואל שהוא ממשפחותם בקריאתו אל השם וענהו ככתוב ויקרא אל יי ויענהו מיד: בעמוד ענן. אליהם. ישוב אל משה ואהרן ואין שמואל עמהם כמו ויהם דמי מלחמה בשלום שב אל יואב לבדו ולא עמשא וכמוהו רבים וטעם לאמר על משה ואהרן שהם שומרי עדותיו בעבור היותם אמצעיים בין השם ובין ישראל והעדות והחקים שנתן להם השם שמרום לאמרם כן לישראל ולא יוסיפו ולא יגרעו וזה הוא שבחם כי אין צורך לזכור עליהם ששמרו התורה: רוממו. בבואכם אל המקדש: והשתחוו להדום רגליו. לנגד מקום הארון כי מקום הדומו קדום הוא או שב אל השם הנכבד ככתוב בסוף המזמור:

משה ג' ר"פ וסימ' משה עבדי מת ועתה קום עבור. משה עבד יי ובני ישראל הכום. משה ואהרן בכהניו ושמואל: עדותיו ה' בליש' ד' חס וא' מל וסימ' שמר תשמרון את מצות יי אלהיכם. כל ארחות יי חסד. וינסו וימרו. בעמוד ענן ידבר. אשרי נוצרי: ק' לתודה ל' וחד לתורה: הוא אלהים ד' וסי' ונשמע וימס לבבנו.

משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו קראים אל יהוה והוא יענם: בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדתיו וחק נתן למו: יהוה אלהינו אתה עניתם אל נשא היית להם ונקם על עלילותם: רוממו יהוה אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יהוה אלהינו:

ק

מזמור לתודה הריעו ליהוה כל הארץ: עבדו את יהוה בשמחה באו לפניו ברננה: דעו כי יהוה הוא אלהים הוא עשנו ולא אנחנו עמו וצאן מרעיתו: באו שעריו בתודה חצרתיו בתהלה הודו לו ברכו שמו: כי טוב יהוה לעולם חסדו ועד דר ודר אמונתו:

ק א

לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה לך יהוה אזמרה: אשכילה בדרך תמים מתי תבוא אלי אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי: לא אשית לנגד עיני דבר בליעל עשה סטים שנאתי לא ידבק בי: לבב עקש יסור ממני רע לא אדע: מלושני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל: עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הלך בדרך תמים הוא ישרתני: לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה דבר שקרים לא יכון לנגד עיני: לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יהוה כל פעלי און:

משה ואהרן בכהנוי דמסרו נפשהון מטול עמא דיי ושמואל אמטולהון צלי קדם יי היך אבהת עלמא דצלו בשמיה מצלין קדם יי והוא עני יתהון: בעמוד ענני יקרא ממליל עמהון נטרו פיקודת סהידותיה וקיים די הב להון: יי אלהנא את עניתא יתהון אלהא שביק הויתא לעמך אמטולהון ומתפרע על עובדיהון: שבחו קדם יי אלהנא וסגידו לטור בית מקדשיה ארום קדיש יי אלהנא:

שבחא על קורבן תודתא יבבו קדם יי כל יתבי ארעא: פלחו קדם יי בחדוה איתו קדמוי בתושבחתא: אודיעו ארום יי הוא אלהים הוא עבד יתנא ודיליה אנחנא עמיה ועאן רעייתיה: עולו בתרעוי באודותא דרתוי בתושבחתא אודון קדמוי בריכו שמיה: ארום טב יי לעלם טוביה ועד דר ודר הימנותיה:

על יד דוד תושבחתא אין חסדא את גמיל עמי אין דינא את עבד עמי על כולא אשבח קדמך יי אזמר: אמר אלהא אשכלינך באורח שלים אימתי תיעול לוותי אמר דוד אתהלך בשלמיות לבבי בגו בית אולפני: לא אשוי ללבי מלתא דרשיעא עברי בישין ושטין מן פיקודיא סנתי לא ידבקון בי: ליבא עוקמנא יעדי מיני יצרא בישא לא אדע: דמישתעי לישן תליתאי על חבריה יתיה אמגר וילקי ב בצירעתא דאזיל בגסות עיינין עימיה לא אדור בעלמא: עיני בקשיטי ארעא למיתב במחיצת צדיקי דאזל באורחא שלים הוא יקום עם שמשי: לא יתיב במצע בית מוקדשי עביד נכילו דממלל שיקרין לית ליה רשו לאתכוונא קבל עייני: לעלמא דאתי דאמתיל לנהור צפריא אמגר כל רשיעי ארעא לשיצאה מן ירושלם קרתא דיי כל עבדי שקר:

יי אלהים אבת. דעו כי יי אלהים. ויאמר יי אלהי אבותינו: ולא חד מן ט"ו לו דכתי' לא וסימ' נמסר בסדר ביום השמיני: ק"א לדוד מזמור ז' וסי' נמסר בתהלים סי' כ"ד: עשו ד' ג' כתיב ה' וא' כתיב ו' וסי' ולא נטשתני לנשק. ואתם חשבתם עלי. עשה סטים שנאתי. עשה צדקה ומשפט. קדמא כתיב ו"ו. ועיין מ"ה דאיתקשינא בהאי ענ"ינא בירמיה ט"מן כ"ב וגם בבמס' רב'תא בערך עש"ה: לבקרים ד' וסימ' והזרועם לבקרים. לבקרי' אצמית. ותוכחתי לבקרים. חדשים לבקרים. וא' לבקרים ולרגעים:

מקום הארון כי מקום הדומו קדום הוא או שב אל השם הנכבד ככתוב בסוף המזמו': משה. בעמוד פירשתי: יי' אלהינו אתה עניתם. משה ואהרן בנפלם על פניהם ודבר הקטרת היית להם כי בעבורם נשאת לישראל: ונוקם על עלילותם. בדבר המרגלים והבלעים: רוממו. בבואכם אל המקדם והשתחויה אל הר קדשו בגראה רק בכוונת הלב הוא לשם הנכבד: מזמור לתודה הריעו ליי' כל הארץ. כמו ארץ כי תחטא לי כי הארץ שם מין כולל כל יושביה: עבדו. מנהג כל עובד להיותו נעצב על כן בשמחה ולא תראו ב בסתר רק ברננה: דעו. הוא אלהי' לבדו ושלו אנחנו עמו והמלה כמו כל קרי וכתיב על כן אמר הגאון כי ולו אנחנו הפך ואני ע עשיתיני ומלת עמו שבה אל דעו: באו. בבואם בשערים תודה ובחצר תהלה: כי. זאת היא התודה והתהלה והברכ' שיודו כי טוב יי' לעולם חסדו: לדוד מזמור. טעם אשירה שיחבר שיר להגיד החסד והמשפ' שהוא עושה לכל עמו כמו ויהי דוד עושה מ מספט וטעם לך יי' אזמרה שהמשלתני ו ולמדתני ונתתני ל לעשות משפטיך בארץ: אשכילה. תמים תאר לדרך כמו ויתן תמים דרכי: מתי תבא אלי. הטעם כי הוא ישכיל תמי' בכל רגע להרגיל עצמו ללכ' בה עד שלא ייגע ללכ' וכאילו הדרך תבא אליו מאליה כ כדרך שכיכור מרוב הרגילות. ורבי משה אמר מתי תבא אלי כמו כמו ויבא אלהים אל בלעם שתשרה ברוח הקדש עליו בביתו ב בהתב ודדו מבני אדם

דיכיהם וריבם ואיזה פירוש שיהיה הוא הנכון כן פי' לי ואמ' כי הוא הנכון ידבר על עת התבודדו והבדלו והנה טעם אתהלך רגילות כמו ויתהלך חנוך: לא. יכפר על המחשבת שהוא כמכה: עשו. כמו עשות ספרים וסטים עם כלים מגזרת כי תשטה אשתו לא ידבק בי סטות: לבב. איש אשר לבו עקש גם רע איש רע כי איך יאמר כי לא ידע רע זהו הכסיל הכתוב עליהם כי אינם יודעים לעשות רע שהוא בתולדת האדם מנעוריו: מלשני. היוד נוסף והוא תאר וטעמו כמלשין: אצמית. כמשפטי המלוכה או אצמית רכילותו רק מי שהוא רחב לבב והטעם חכם מאד כמו ורחב לב לא אוכל להצמיתו כי בחכמתו יסתור כפשו ודבריו. ויש אומרים אותו לא אוכל לראותו או לא אוכל שאתו והוא יותר קרוב: עיני. לשבת עמדי. בשבתו על כסא המשפט אפילו לא ישרתני ויעמוד לפני בעת המשפט רק ההולך בדרך תמים: לא. רמיה מרמה הם עושי רצונו וישבי שלחנו: לבקרים. בכל יום כדרך דינו לבקר משפט. ויש אומרים כי עינו בנאמני הארץ לשבת עמדי בעצת המלוכה. לא ישב הדיינין ויש אומרים כי לא ישב כדרך היושבים ראשונה כאשר פירשתי:

רשי

בעמוד ענן ידבר אליהם. אף עם שמואל וזה הוא שנאמר הים בזה הרואה והעננה אותם ותאמרנה ים תראה הענן קשור על פתחו כדא ויש אשר יהיה הענן: שמרו עדותיו וחק נתן למו. וחק אשר נתן למו: אל נושא. עם ישראל היית להם. בשבילם: ונוקם. היית על עלילותם משה ואהרן בשמעו כא המורים שמוע על שלא הדריך בגיו בדרך טוב' מת בחור: כי קדוש יי' אלהינו. על אשר הוא מדקדק עם הצדיקי' הוא מקודש בעולם וכן הוא אומר ונקדש ב בכבודי בכבודיי: מזמור לתודה. להודיה לאומרו על זבחי התודה: עבדו את יי' בשמחה. וכל כך למה דעו כי יי' הוא האלהים כ כמשלם שכר פעולתכם אבל עובדי ע"ז אין להם לעבוד בשמח' שאין משלמין שכר: הוא עשנו ולו. כשלא היינו בעולם. בתודה בהודייה: ועד דור ודור. קיימת אמונתו כל לשון אמת ואמונה אמנת הבטחה שמאמין ומבטיח אבטחתו: חסד ומשפט אשיר. כשאתה עושה עמי חסד אקלסך ברוך הטוב והמטיב ו וכשאתה עושה בי משפט אני אשיר ברוך דיין האמת בין כך ובין כך לך יי' אזמרה: אשכילה אתן לב על דרך התמים: מתי תבא אלי. הדרך הישרה להתהלך בה ואתהלך בתום לבבי אף בקרב ביתי בהצנע כמו בפרהסי': סטים. לשון כי תשטה אשתו לסור מן הדרך דיסטו"לתנט בל': רע לא אדע. לא אהב לא לא אכיר בדבר רע: אותו לא אוכל. שיהא חבירי שלא אלמד ממעשיו: לבקרים אצמית. מדי יום יום אכרית מעט מעט רשעי ישראל המחוייבין מיתה:

תפלה לעני. יש אומרים כי זאת התפלה חברה משכיל כפל בדר אויביו והנכון שהיא הדרך הנבואה על לשון אנשי הגלות והעד כי בנה יי׳ ציון גם תכתב זאת לדור אחרון ומלת יעטוף כמו העטופים ברעב וטעם ישפוך שישפוך כל מה שיש בלבו: יי׳. זאת תחלת התפלה וידוע כי כל תפלה ישמע רק הטעם שיראו בני אדם כי שמעה תפלתו: אל. דרך משל כי כן האדם בהסתירו פניו ולא יראה רק ישמע על כן הטה אלי אזנך: כי. דרך משל כאילו ימיו הוטמו כעשן כדרך כלו כעשן כלו ומלת כמוקד שתים ונחרו כ״ו והיה נחשתה כדרך ממרום שלח אש בעצמותי כי רוב כעסו על אויביו חמס גופו עד שנחרו עצמיו שהם בתולדת קרות: הוכה. הטעם כדרך יומם השמש לא יככה היתה חרפה הכל

רשי

תפלה לעני. ישראל שהם עם עני: כי יעטף. בהתעטף נפשם בצרה: נחרו. הגזון משושת כמו נעצו נקשו נקדו והוא לשון יובש כמו ועצמי חרה מני חורב כחר תפות: לקאת. שם עוף הוא: ככוס חרבות: שם עוף כמו את הכוס ואת השלך ואת הינשוף. חרבות מדברות רמיתי לקאת מדבר כך אנו נדדים מ ממקומנו לגלות בגולה: שקדתי. התבוננתי בעצמי והנני כצפור הבודד על גג יושב לבדו באין זוג. בודד יושב בדד: מהוללי. המתלוצצים בי לשון הוללות: בי נשבעו. ראו ברעתי ונשבעים ברעתם כי האומרים אם לא יארע כי כמו ש ארע לישראל כה יעשה לי כמו לישראל: בבכי מסכתי. בדמעה מזגתי: כי נשאתני. תחילה והגבהתני ועתה השלכתני משמים ארץ ואם לא נשאתני תחילה לא היתה חרפתי רבה על כך: כצל נטוי. לעת ערב כשהצללים נוטים וכשחשיכה אין נכרים אלא כלים והולכים: ואתה. אשר לעולם תשב ותשבעת לכו בך כשם שאתה קיים יש עליך להיימנו לכך אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי כך הבטחת כי יראה כי אזלת יד והרי אזלת יד: כי רצו. אהבו אף את אבניה ואת עפרה ומדרש אגדה כשגלו יכניה וגלותו נשאו עמהם מאבני ירושלים ועפרה לבנות להם שם בבבל בית הכנסת: ויראו גוים. את שמך כשתושיע את עמך: הערער. הבוקע כמו בקעת סבר יעערו ד״א ערער הרוס ונשחת כמו ערו ערו: תכתב זאת. כך יאמרו ראו הישועה תכתב הישועה הזאת לספר אות לדור אחרון: ועם נברא. שעשה בריה חדשה להאת מעבדות לחירות ומאופל לאור גדול: אל ארץ הבים. לראות בשעבודנו: תמותה. חולה למו׳ אמורי׳ כדרז בלעז: ענה

קֹב שיחו ב׳ וסימ׳ את האיש ואת. תפלה לעני כי יעטף: הבה ג׳ וסימ׳ כריש פנחס: וייבש ג׳ ב׳ מל וא׳ חס׳ וסימ׳ וייבש ונחל. ותך את הקיקיון וייבש. וחד חס׳ ויבש לבי: בודד ג׳ בקריא׳ ומל׳ וסימ׳ ואין בודד במועדיו. פרא בודד לו. בצפור בודד על גג: ותשליכני ב׳ חד ר״פ וחד סוף פסוק וסימ׳ מפני זעמך וקצפך

קב

תפלה לעני כי יעטף ולפני יהוה ישפך שיחו: יהוה שמעה תפלתי ושועתי אליך תבוא: אל תסתר פניך ממני ביום צר לי הטה אלי אזנך ביום אקרא מהר ענני: כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמוקד נחרו: הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכל לחמי: מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי: דמיתי לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות: שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג: כל היום חרפוני אויבי מהוללי בי נשבעו: כי אפר כלחם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי: מפני זעמך וקצפך כי נשאתני ותשליכני: ימי כצל נטוי ואני כעשב איבש: ואתה יהוה לעולם תשב וזכרך לדר ודר: אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד: כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו: וייראו גוים את שם יהוה וכל מלכי הארץ את כבודך: כי בנה יהוה ציון נראה בכבודו: פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם: תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה: כי השקיף ממרום קדשו יהוה משמים אל ארץ הביט: לשמע אנקת אסיר לפתח בני תמותה:

צלותא על מסכינא ארום משתלהי וקדם יי יימר צלותיה: יי קביל צלותי ופגינותי לקדמך תיעול: לא תסליק שכינתך מיני ביום עקתי אצלי לותי אודנך ביומא דאקרי סרהיב עניני: ארום אישתיציאו היך תננא יומי ואיברי היך תפיא חררן: לקא היך עסבא ליבי ארום איתנשיתי אוריית אולפני: מן קל תנחתי אידבק גרמי לבסרי: אידמית לקקתא דמדברא הוית היך קיפופא בארעא נגובתא: שקדית כל ליליא והויתי היך ציפר דפרח ונייד בלחודיה על איגרא: כל יומא יחסדון לי בעלי דבבי מתלעבי במימרי קיימו סגן: ארום קטמא היך מזונא סעדית ושקיותי בבכותא מזגית: מן קדם רוגזך וקיצפך ארום נטלתני וטלקתני: יומי היך טולא דיצלי ואנא היך עסבא איבש: ואת יי מדורך לעלם בשמיא מתיב ודכרנך לדר ודר: את תקום תרחם ציון ארום עידן למיחוס עלה ארום אתא זימנא: ארום רעו עבדך ית אבנהא וית עפרהא יחסון: וידחלון עממיא ית שמא דיי וכל מלכיא דארעא ית יקרך: ארום איתבני במימרא דיי קרתא דציון אתגלי ביקרא: אתפני לות צלותיה דמצטדייאן ולא בסר ית צלותיהון: תתכתיב צלותא דא לדרא בתראי ועמא דעתיד לאיתברא ישבח יה: ארום אודיק משמי מרומא דקודשיה יי מן שמיא לארעא אסתכל: למשמע אניקותא דאסיריא למשרי בניא דמסירין למיתותא:

כי נשאתני. ותשליכני מצולה כלבב ימים ונהר יסובבני: אתה ז׳ ר״פ בסיפרא וסימ׳ אתה יי׳ תשמרם תצרנו מן הדור. לא תכלה רחמיך ממני. אתה ידך גוים הורשת. מלכי אלהים. אתה סתר לי מצר תצרני. אתה ידעת חרפתי. אתה פוררת בעזך. אתה רצצת ראשי לויתן. אתה הצבת כל גבולות ארץ. אתה נורא אתה. אתה בקעת מעין ונחל. אתה האל עושה פלא. אתה מושל בגאות הים. אתה דכאת כחלל רהב. אתה תקום תרחם ציון. אתה צוית פקודיך. וא׳ באיכה אתה יי׳ לעולם תשב

רוח טובה מאתך ולא יתמו מהרה: אתה. כאשר הזכיר כשלו בשמים הזכיר כשלו בארץ במקום ציון כדרך מקום מקדש מכון כן הבטחתנו שתעמיד ציון לעולם בשכון כבודך שם ואמר תקום כנגד תשב כי זה יהיה אחר קומו להלחם עם אויביו: לחננה. שם הפועל ובא הסגול שהוא פתח קטן תחת גדול כמו כן אכלך גם שהיה קלים בלידנם: כי. כל רצון עבדיך לראות אבניה ואילו יחונן עפרה לבנותו ורבי משה אמר כי רצו כמו אז תרצה הארץ ויחוננו לבנותה כבוא מועד כדרך חננו אותם: ויראו. שם יי׳. ויראו ימשוך השם עמו והטעם שיראו הגוים ומלכיהם את שם כבודך: כי. הזכיר טעם יראו עת שיראה הכבוד בציון: פנה. הזכיר בנין ציון יהיה בעבור תפלת ישראל בגלות שהם דומים כערער בערבה והאומר כי ישראל נקראו ערער בעבור ערו ערו אחכם בכנין כי האומרים ערו ערו הם האדומים כבבליים כאשר הכרם במקומו: תכתב. זה הפסוק לאות כי זאת הדרך נבואה לאחד המשוררים וטעם ועם נברא כי יהיה נברא בשוב השם שבות ציון: כי. כדרך ראה ראיתי את עני עמי: לשמע. כדרך וישמע אלהים את נאקתם ובעבור אסיר אמר לפתח ובני תמותה שהם מוכנים לטבח ולמות כמו ותקומה תרומה:

לספר

לספר. הנה זאת עת הישועה: בהקבץ. כדרך ולעבדו שכם אחד: ענה. זה המשורר ידבר על לשון חסידים בגלות בארץ מרחקים כבא עת הישועה שימותו בדרך קודם שינעו אל ירושלם וידוע כי ענוי הדרך יקצר ימי האדם: אומר. זה יאמר כל אחד מן החסידים הרחוקים הבחורים כי ידוע כי הגוף שהוא מן העפר הוא כלי לנשמה העליונה שהוא משמי השמים ובהפרדה מעל הגוף תשוב למקומה וכן כתוב והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וזה טעם אל תעלני וטעם בדור דורים אולי יערה עליו רוח ממרום לעזרהו עד שלא ימות בחצי ימיו אולי יראה בטוב: לפנים. טעם שנותיך לעולמי עד רק אין כח בלשון רק לדבר כדרך בני אדם וטעם לפנים כי אתה קדמון לפני הארץ שיסדתה והטעם שהוא מוכן לשמי השמים בראיות גמורות: ומעשה ידיך שמים. שהוא הקו הרוחב: המה. אמרו חכמי שקול הדעת כי משפט שמים וחוקותם יסורו והשם יחדש שמים חדשים וארץ חדשה והם בריכים לפרש דברי ירמיהו שכתב אם ימושו ה החוקים האלה ודברי דוד ויעמידם לעד ל לעולם חק נתן ולא יעבור ור' יהודה בן דוד המדקדק הראשון ש שהיה בארץ מערב אמר כי הכללי' שמורי' לעד לעולם והפרטים יאבדו והנכון כי זאת הארץ היא היבשה ו ומעשה ידיך שמי הוא הרקיע והם עומדים בכללם ואובדים ב בפרטיהם על כן אמר המה יאבדו כי הפרטי' אובדי' והכללי' שמורים וזה שיאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה על ה הפרטים את' היוצאים מן הכלל כי הם ת משתנים ואובדים רק הכללים שהם החוקים העמידם חק ולא יעבר והארץ לעולם עומדת: ואתה. הוא באמת ואין זולתך: ושנותיך לא יתמו. אין להם תכלית וקץ: בני. כדרך וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים: לדוד ברכי נפשי את יי'. היא הנשמה העליונה וכל קרבי יקרא הגוף שהוא ה הבשר ומלת ברכי

וכלם ג' וסימ' מן הסלע וכלם נבקעו. וכלם כבגד יבלו. וכלם בשמות: קג לדוד ז' בטע' בסי' וסימני' לדוד שפטני יי'. יי' אורי וישעי. ריבה יי' את יריבי לחם. אל תתחר במרעים. לדור ברכי נפשי. לדוד אודך בכל לבי. לדוד ברוך יי' צורי: בטוב ט' דגשי' וסימ' נמסר בישעיה סימן ז': צדקות ד' וסימ' הולך צדקות ודובר מישרים. אך ביי' לי לאמר. כי צדיק יי' צדקות אהב. עשה צדקות יי':

לְסַפֵּר בְּצִיּוֹן שֵׁם יְהוָה וּתְהִלָּתוֹ בִּירוּשָׁלִָם: בְּהִקָּבֵץ עַמִּים יַחְדָּו וּמַמְלָכוֹת לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה: עִנָּה בַדֶּרֶךְ כֹּחוֹ קִצַּר יָמָי: אֹמַר אֵלִי אַל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצִי יָמָי בְּדוֹר דּוֹרִים שְׁנוֹתֶיךָ: לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ וּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שָׁמָיִם: הֵמָּה יֹאבֵדוּ וְאַתָּה תַעֲמֹד וְכֻלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ כַּלְּבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ: וְאַתָּה־הוּא וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמּוּ: בְּנֵי־עֲבָדֶיךָ יִשְׁכּוֹנוּ וְזַרְעָם לְפָנֶיךָ יִכּוֹן:

קג

לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ: בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְאַל־תִּשְׁכְּחִי כָּל־גְּמוּלָיו: הַסֹּלֵחַ לְכָל־עֲוֺנֵכִי הָרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלוּאָיְכִי: הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיָּיְכִי הַמְעַטְּרֵכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים: הַמַּשְׂבִּיעַ בַּטּוֹב עֶדְיֵךְ תִּתְחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי: עֹשֵׂה צְדָקוֹת יְהוָה וּמִשְׁפָּטִים לְכָל־עֲשׁוּקִים: יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו: רַחוּם וְחַנּוּן יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חָסֶד: לֹא־לָנֶצַח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר: לֹא כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ וְלֹא כַעֲוֺנֹתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ: כִּי כִגְבֹהַּ שָׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ גָּבַר חַסְדּוֹ עַל־יְרֵאָיו:

ג' · כת' ת' ג' · כתו' ת' · ים קף ג' · ב' האלהים · ב' ול' חל' · ל' · ל' · ל' · ב' חל' · ל' · ל' · ט' רגשי' ל' · ל' · ר · ג' · ג' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' בסיפ' ויקרא רעב

למִשְׁתָּעֵי בְּצִיּוֹן שְׁמָא דַיְיָ ותושבחתיה בירושלם: בְּאִיתְכַּנְשׁוּת עַמִּין כַּחֲדָא וּמַלְכְּוָותָא לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ: אִיכְתְּנִיף מִן טוֹרַח דְּאוֹרַח גָּלוּתָא חֵילִי אִיתְקַצְּרִין יוֹמַי: אֵימַר קֳדָם אֱלָהִי לָא תְּסַלְּקִינַנִי מִן עָלְמָא בְּפַלְגוּת יוֹמַי אֲתֵי יָתִי לְעָלְמָא דְּאָתֵי מְטוּל דִּי בְדָרֵי דָרַיָּא שְׁנָתָךְ: מִן שֵׁירוּיָא דְּאִתְבְּרִי כָּל בִּרְיָיתָא אַרְעָא יְסַדְתָּא וְעוֹבָדֵי יְדָךְ שְׁמַיָּא: הִינוּן יְהוֹבְדוּן וְאַתְּ תְּקוּם וְכוּלְהוֹן הֵיךְ לְבוּשָׁא יִתְבַּלְיָין הֵיךְ אִיצְטְלֵי תַּחְלִיפִינּוּן וְיִתְחַלְּפָן: וְאַתְּ הוּא דִּי בְרִיתִינוּן וּשְׁנָתָךְ לָא מִשְׁתַּלְמָן: בְּנֵי עַבְדָּךְ יִשְׁרוּן אַרְעָא וְזַרְעִיתְהוֹן קֳדָמָךְ יִתַּקְנוּן: עַל יַד דָּוִד אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה בְּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיְיָ וְכָל בְּנֵי גַוַּוי יַת שְׁמָא דְקוּדְשֵׁיהּ: בְּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיְיָ וְלָא תִתְנְשִׁי יַת כָּל חִיכוּלוֹי דְּעָבַד לָא לְאִימְּךְ תִּדְיַין בְּאַתַר בֵּיוּנְתָא: דְּשָׁבִיק לְכָל עֲוָיְיכִי דְּסָאֵי לְכָל מַרְעָיְיכִי: דְּפָרִיק מִגֵּהִנָּם חַיָּיכִי דְּאַכְלִיל יָתַיְיכִי חִסְדָּא וְרַחֲמֵי: דְּמַסְבַּע בְּטוּבָא יוֹמֵי סִיבוּתַיְיכִי וּלְעָלְמָא דְּאָתֵי תְּחַדֵּת הֵיךְ נִשְׁרָא דְּכוּלָּאָה טַלְיוּתַיְיכִי: עָבִיד צִידְקָתָא יְיָ וְדִינִין לְכָל טְלוּמִין: גַּלֵּי אוֹרְחָתֵיהּ לְמֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹבָדוֹי: רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט: לָא לְעָלְמִין יִנְצֵי וְלָא לְעָלַם יִנְטוֹר דִּבְבוּ: לָא כְחוֹבָנָא עֲבַד לָנָא וְלָא כַעֲוָיָתָנָא שַׁלִּים לָנָא: אֲרוּם הֵיךְ גְּבִיהִין שְׁמַיָּא מְעִילּוֹי אַרְעָא הַכְדֵין גְּבַר טוּבֵיהּ עַל דַּחֲלוֹי:

רשי

ענה בדרך כחי. חוזר לקבלו הראשון כי נשאתני ותשליכני וימי כצל נטוי: ענה בדרך. אויבי כחי: אומר. לי"י: אלי. אתה: אל תעלני בחצי ימי. אל תסלק אותנו להשמידנו מן ה האדמה ביד אויבינו בחצי ימינו ומה הם ימינו כל ימות דור דורי' שנותיך הבטחת לקיימנו לפניך כמו שאמור בסוף המזמור ושנותיך לא יתמו וזרע עבדיך לפניך יכון: לפנים. מתחילה: כלבוש תחליפם. כאדם ההופך לבושו לפושטו: ואתה הוא. ואתה הוא העומד וקיים: ברכי נפשי. חמשה ברכי נפשי יש כאן כנגד חמשה עולמות ש שהאדם דר בהם כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכו' גר במעי אמו יונק משדי אמו וכן כלם: תתחדש כנשר נעוריכי. כנשר הזה שמחדש כנפי' ונוצה משנה לשנה ויש מדרש אגדה על מין נשר שכשמזקין חוזר לנערותו: יודיע דרכיו. מודיע דרכיו למשה: זכור

מסרית אחרת וכן הוא ברכי נפשי את יי' וברכי כל קרבי את שם קדשו והנה הזכיר שם העצם שהוא הכבוד עם הנפש שהיא הכבוד כי הנשמה הוא כבוד הגוף כי אין הגוף נחשב למאומה רק בעבור הנשמה על כן הזכיר בגלוי שם העצם עם הנפש והשם עם הגוף כי כן כתו' וכל קרבי שהם מן הגוף את שם קדשו ולא הזכיר עם הקרבים שם העצם בגלוי רק בהעלם: ברכי. הזכיר הראשון שהיא חייבת לברכו בעבור כבודו והשני בעבור שהטיב לו כאשר הזכיר אל תשכחי כל גמוליו שגמלך או הזכיר פעמי' זמן אחר זמן ורגע אחר רגע: הסולח. הטעם כי בעבור עונו היה בן מות והשם הוכיחו בתחלואים ליסרו לטוב להנחם על עונו ויפדהו משחת וזה מפורש בדברי אליהוא. ויוד עוניכי כיוד ותחלואיכי נוסף דרך צחות: הגואל. כמה פעמים היה מוכן למות וחשב בחליו שימות וטעם המעטרכי שנהלו בחליו לאט בחסד וברחמים: המשביע. הטעם כי הרופא הוא השם לבדו והוא המשביע לא על דעת אדם רופא שיאכל כך ולא יאכל כך וטעם המשביע כי משפט החולה לזהם חייתו לחם ופי' עדיך פיך כמו עדיו לבלום ולפי דעתי כאשר הנפש כבוד לגוף כן היא כמו עדי והנה הטעם המשביע בטוב כפשך כנגד תשבע נפשי. וטעם תתחדש כנשר נעוריכי אמר רבי משה כי הוא חסר יוד כדרך ותעמי הרעשת ותוכל ויש אומרים כי הנשר כל מה שיגדל ויבוא בימים תגדל עצמתו וכן הוא תתחדש בה עצמות הנעורים כנשר ויתכן היות מלת נעורים כמו נשים ובא תתחדש כדרך בנות צעדה עלי שור והזכיר נעורים בחליו כמו ישוב לימי עלומיו: עשה. זאת היא הברכה שידע באמונת הלב כי השם עושה צדקות הוא וצדיק בכל דרכיו וטעם זה בעבור שהזכיר התחלואים הזכיר השם בצדק ואמונה עמו והנה הזכיר כי יעשה דין צדק אם ישועת האדם דרך ישר והוכח במכאוב וזה הוא מי שהוא חייב לבוראו וכן ברואים לברואים כמו הם יעשה משפטו על כן ומשפטים לכל עשוקים: יודיע. עתיד תחת עבר כדרך יעשו עגל בחורב והדרכים הם הנזכרים בפסוק ויעבור יי' על פניו: לבני ישראל עלילותיו. ביד משה: רחום. הזכיר מהשלש עשרה מדות מה שצריך לו על דבר תחלואיו כאשר עשה משה בעת תפלתו כי לא הזכיר רחום וחנון ולא יי' נוצר חסד לאלפים וכבר פירשתי הטעם במקומו ודוד הזכיר רחום וחנון ארך אפים ורב חסד והזכיר נוצר חסד לאלפים וזהו וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו והזכיר נושא עון ופשע וחטאה וזהו לא כחטאינו ולא כעונותינו הרחיק ממנו את פשעינו וטעם רחום שיתכן עלילות לשמור עברו טרם בוא הרעה עליו חנון להושיעו בצעקו אליו וארך אפים להאריך לו ורב חסד שלא יפסיק חסדו: לא. יריב. עם החוטאים ולא יטור לשבים כי נוטר הוא לאויביו: לא. שתק דוד עמו אחרים כי טעם הכל ועשה חסד והנה כעונותינו כנגד הסולח לכל עוניכי: כי. אין גובה למראה העינים יותר מגובה שמים ומזרח רחוק ממערב כפל הגובה והנה טעם חסדו פי' רב חסד: כרחוק

כרחוק · טעם הרחיק כמה פעמים עשה כן במוטבו אליו : כרחם · פי׳ רחום וחנון יי׳ וטעם על יראיו כמו ורחמתי את אשר ארחם : כי · יצרינו · תולדותינו וזה כולל לכל אשר הזכיר כי הוא נושא עון ופשע וחטאה ותחסר מלת לפניו וכן הוא זכור הוא לפניו · וטעם כי עפר אנחנו כי העצמות הם מוסרות הגוף והם קרות ויבשות כמתכונת העפר : אנוש · ועוד כי ימי אדם מעטים ודמה זמן הילדות לציץ : כי · רוח תעבור בציץ ותיבשנו וכאילו לא היה וככה האדם וטעם לא יכירנו כי המקומות יפרישו בין הפרטים כי אין גוף בלי מקום ולא יעבב שנים מקומות : וחסד · זהו שכר הצדיקים שהוא לנצח והזכיר בתורה לאוהביו שהם במעלה הגבוהה ואחר כן לשומרי מצותיו מיראה וככה פי׳ פה ליראיו והם שומרי בריתו רק זוכרי פיקודיו הם האוהבים כי לעולם פיקודיו לפניהם ובלבם לא ישכחו רגע אחד : יי׳ · הטע׳ בעבור שהזכיר שחסד השם על יראיו מעולם ועד עולם בלי הפסק נתן ראיה לדבריו כי נכון הוא כי השם בלי שינוי וכסאו נכון בשמים שהם עומדי׳ ומלכותו בכל משלה בעליונים ובשפלים : ברכו · ובעבור שהזכיר השמים הזכיר הדרים בו והם המלאכים שאינם גוף כי על ידם תבא׳ הגזרו׳ מהשמים כדבר סנחריב ומשה אמ׳ וישלח מלאך פניו ויושיעם ומלאך פניו הושיעם : גבורי כח · כי אין יכולת בגברא לעמוד מפניהם והמלאך שבא אל יעקב מצווה היה וטעם לשמוע בקול דברו כי אינם כבני אדם שיקוו מהשם שכר בעשותם דברו רק זה הוא שכרם ותענוגם ותפארתם לשמוע בקול דברו : ברכו · צבאיו · הם צבא השמים העליונים ומשרתיו הם השבעה שהם במשבעה מעונות : ברכו · כל מעשיו · הם המתכו׳ והצמחים וכל החיים כי הוא המושל בכם ואחר כן השלים כאשר החל ברכי נפשי את יי׳ :

ברכי נפשי את יי׳ · ברדך הסברא גם זה המזמור לדוד כי תחלתו וסופו שוה כראשון ובמזמור הזה יספר מעשה בראשית והחל מהאור כי הוא ההוה בתחלה ואח״כ השמים והארץ והדשאים והמאורות ודגי הים וחית השדה האדם והברכה שתברך הנפש סוד הוא שתודה ותאמר לשם כי הוא גדול מאד על דרך ומרומם על כל ברכה ותהלה · וטעם הוד והדר לבשת רוב הודך והדרך ילאו עיני הנשמה החכמה לראות כבודך כאשר ימנע המלבוש לראות עצם הלובש ישועה · הזכיר כי הנראה ממלבושו הוא האור והוא עוטה אותו כשלמה על דרך כבגד יעטה וזה האור הוא הנזכר במעשה בראשית הנברא ביום הראשון : נוטה שמים כיריעה · ביום השני כדרך ויתחם כאהל לשבת : המקרה · כמו המקרה קרוהו : עליותיו · הם העבים והם בכדור הקנריר · וטעם רכובו לרוכם · וטעם המהלך בעבור הגזרות היורדות בהם וישלחם אל המקומות · וטעם כנפי רוח במהירה : עושה · רוחות · הם מלאכיו כדרך ורוח סערה עושה דברו · ומשרתיו האבן השורפת שריפה ממית והאש היורד מהשמים הברקים : יסד · הזכיר הרקיע והעבים והרוח ועתה הזכיר הארץ וטעם יסד כי היא מוכן בשמי השמים ומכונה כפי תולדתה בכח השם על כן לא תמוט כי אין לה תנועה כי היא כולה קטנה כנגד השמים כנקודה בעגולה : תהום · עתה הזכיר הים תהום המקום העמוק גם כי בהראות היבשה היה מקוה המים וטעם על הרים יעמדו מים זה הדבר ידוע וכראה בלב כי ים מימי הים על הרים גבוהים גם על חומות שהיו בגויים · וטעם כלבוש כסיתו כי התהום הוא עומק הארץ והוא מכוסה במים כי חצי הארץ היא מגולה וההופך דברי אלהים חיים על מים יעמדו הרים תהפוכות בלבו : מגערתך · ספר גלי הים כבא עליהם רוח סערה גם הרעם יעשה מעשה גדול בים : יעלו הרים · וטעם אל מקום הוא שהזכיר אחרי :

כל ספרא מכני בר מן י״א כבנו וסימ׳ ננתקה את מוסרתימו ונשליכה ממנו · עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל · יראי יי׳ הללוהו כל זרע יעקב · כי לא בזה ולא שקץ ענות עני · יראו מיי׳ כל הארץ · כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך · כי לא אויב יחרפני ואשא · אך לאלהים דומיה נפשי · אך אל אלהים דמי נפשי · ויאהב קללה ותבואהו :

כרחק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו : כרחם אב על בנים רחם יהוה על יראיו : כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו : אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יציץ : כי רוח עברה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו : וחסד יהוה מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים : לשמרי בריתו ולזכרי פקדיו לעשותם : יהוה בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה : ברכו יהוה מלאכיו גברי כח עשי דברו לשמע בקול דברו : ברכו יהוה כל צבאיו משרתיו עשי רצונו : ברכו יהוה כל מעשיו בכל מקמות ממשלתו ברכי נפשי את יהוה :

קד

ברכי נפשי את יהוה יהוה אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת : עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה : המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח : עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט : יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד : תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים : מן גערתך ינוסון מן קול רעמך יחפזון : יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם :

היך דרחיק מדינחא מן מערבא הכדין ארחיק מיננא ית סורחננא : היך די רחים אבא על בניא הכדין רחים יי׳ על דחלוי : ארום הוא ידע יצרנא בישא דמחטי יתנא דכיר קדמוי ארום מן עפרא אנחנא : בר נש היך עסבא יומיה היך ניצא דחקלא הכדין ניץ : ארום זעפא תבת ביה וליתוי ולא אישתמודעיה תוב אתריה : וחיסדא דיי׳ מן עלמא ועד עלמא דאיתי על דחלוי וצדקתיה לבני בנין : לנטרי קיימיה ולדכרי פיקודוי למעבדהון : יי׳ בשמי מרומא אתקין כורסיה ומלכותיה בכולא שלטא : בריכו שמא דיי׳ מלאכוי דמתגברין בחילא עבדי מילוליה למשמע קל מילוליה : בריכו שמא דיי׳ כל חילוי משומשנוי דעבדי רעותיה : בריכו שמא דיי׳ כל עובדוי בכל אתר שולטניה בריכי נפשא ית שמא דיי׳ : בריכי נפשי ית שמא דיי׳ אלהי איתגדלת לחדא שבחא ושבהורא אלבישת : דמיתעטף נהורא היך סדינא דמתח שמיא היך יריעתא : דטליל היך ביניינא דכשורי במיא אכדרוי רשיי על עננין קלילין היך בנפי נישרא : דעבד אזגדוי כרהובין היך רוחא שמשוי תקיפין די באש מצלהבא : די מיכד ארעא עלוי בסיסה ולא תזוע לעלמי עלמין : תהומא כד בלבושא חפיתה ומבזעין על טוריא וקיימין מיא : מן מזופיתך יערקון למיגד מן קל אכלייתך יתבהלון למישפך : יסלקון מן תהומא לטוריא ונחתין בבקעתא לאתר דנן דיסדתא להון :

כרחוק מזרח ממערב : עושי יו׳ כתי׳ יוד וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל : ברכו יי׳ ח׳ וסימ׳ נמסר בשפטים ריש סימן ה׳ : קד נוטה הנוטה ה׳ מל׳ וסימ׳ הנוטה כדוק שמים · ותשבח יי׳ עשך · ודגני נוטה ידי על פלשתים · נוטה שמים כיריעה : עולם ועד ו׳ וסימ׳ יי׳ מלך עולם ועד · כסאך אלהים עולם ועד · ואני כזית רענן · חיים שאל ממך · כי זה אלהים אלהינו · יסד ארץ על מכוניה :

רשי

זכור כי עפר אנחנו · זכור הוא ולא שכח שאנחנו עפר ויודע שאנוש כחציר ימיו וגו׳ : רוח עברה בו · אם עברה חולי של מיתה : תשלה · תושלת : ברכו יי׳ כל מעשיו · אשר הם בכל מקומות שממשלתו שם : עוטה אור · בקריע כשלמה : עושה מלאכיו רוחות · עשה את הרוחות שלוחיו : תהום כלבוש כסיתו · וזהו דוגמת האמור במקום אחר בשומי ענן לבושו וגו׳ תהום הוא הים : על הרים יעמדו · מי אוקיינוס גבוה מכל העולם שומד על ההרים וכן הוא אומר הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ אין שפיכה אלא מלמעלה למטה : מן גערתך ינוסון · כשאמרת יקוו המים ומאותו הקול יחפזון ונקוו אל מקום אשר יסדת להם :

גבול. הזכיר בל ישובון לאות כי בתחלה היתה הארץ מכוסה במים ובחפץ השם רחק הרוח את המים ונראתה היבשה אחר שנבראה האור שהיה עיקר כאשר פירשתי במעשה בראשית: המשלח. אחר שהזכיר הים וידוע כי האיד יעלה מהים והוא סבת הגשם וכן כתוב הקורא למי הים ומימי המטר יהיו המעיינים ומהם הנחלים: ישקו. המעיינים והנחלים והזכיר פראים דרך משל במדבר קדם ותחסר מלת בהם: ישברו פראים צמאם עליהם. בעבור המעיינים: ישכן. כל עוף כי מקום ביה אין חי בו: עפאים. יש אומרים סעיפים והנכון בעיני כמו עלים ועפיה שפיר: יתנו קול. כמו נתנו: משקה. הגשם שימטירו העבים: מפרי מעשיך. הם ההולכים: מצמיח. ועשב המוכן לעשות ממנו לחם וטעם לעבודת האדם כי כאשר תעבד האדמה תוציא צמח כבבר: ויין. הזכיר הלחם והיין כי שניהם חיי האדם ובעבור שהזכיר מעשה היין הזכיר מעשה הלח: להצהיל. לתקן להאיר: ישבעו. לאסר האל דבר הגשם משקה הרים. ישבעו עצי יי' הם הזוקנים פרי ישבעו פעם אחרת ארזי לבנון שהם גדולים: אשר. הזכיר כי העצים הגבוהים כמו נוה לעופות: הרים. כמו שהם הרים נוה ליעלים והסלעים כמו מחסה: עשה. מפרשים רבים אמרו כי השם עשה הירח בעבור קביעות מועדי השם ואין זה מטעם המזמור רק יספר מעשה בראשית והזכיר השמש והירח ולא הכוכבים כי אלה שניהם הם המושלים וטעם להזכירם במקום הזה כי הם סבת הגשמים כפי תנועתם ומבט המשרתים עליהם וכפי תולדת המזלות שיהיו בהם ופי' עשה ירח למועדים כי אחר התחברו עם השמש מועדים ידועי' בסוף כל חדש יתחדש הירח ולא כן הככבי' וכפי תוספת אורו וחסרונו יתחדשו דברי' במתכות ובצמחים ובחיים וכפי נטות השמש בצפון או בדרו' יתחדשו שנויים בכל מקומות היישוב. יש אומרים כי השם לבדו ידע מבוא השמש אם איננו נכון כי ידוע הוא מבואו בראיות גמורות רק ספר יש ללבנה שנויים רבים באור' ותנועותיה ודרך אחד לשמש לזרוח ולשקוע ועת שקיעתו אז הוא חשך וזה הוא תשת חשך. ואז חייתו כוכב: הכפירים. הזכיר הגבור בבהמה: תזרח. יאספון. אחר התפרדם ויכומו: יצא אדם. להפך כי בלילה הוא ישן: מה רבו. כמשמעו רבים או מגזרת על כל רב ביתו וכולם לאות על חכמתך וטעם מלאה הארץ קנייניך כי אין בארץ מקו' רק זה. אחר שהזכיר הנבראי' בארץ הזכיר הנבראי' בים וטעם זה הנה הוא ידוע ונראה גדול בארך: ורחב ידים. מקומו רחב: שם. כי בעלי האניות יספרו לנו על חיות גדולות שראו בתוך הים: לויתן. שם לכל דג גדול כמותו או הוא שם לכל מין ידוע ובו שב אל הים כי כל. תרגו' מאכל לנו והוא איננו מאכל: כלם. שב אל חיות הארץ גם הים בעבור שהזכיר כי הלויתן משחק בו כי מאכלו מוכן אמר כי כולם ישברו אל השם או כל אחד בעבור שהוא צריך או שהוא מנהגו: תתן. תפתח ידך. לבדך: תסתיר. הטעם כאשר לא תפתח ידך כאילו סכתם או איכך רואה אותם אז יבהלון: תוסף. כמו תאמר כדרך רוחו ונשמתו אליו יאסוף: ואל עפרם ישובון: כי העצמות הם בחיות הארץ וגם: תשלח. חכמי המחקר אומרים כי כל חי אחר מותו יקום וחכמי התושיה אומרים כי הכללים שמורים והפרטים אובדים וטעם יבראון אחרים והמבין בו יבין דרך האמת: יהי כבוד ה'. הם הנבראים כי נבראו בעבור כבודו. וטעם ישמח על עמידת הכללים: המביט

ישקו ג' וסימ' כי מן הבאר ההוא. ולא ישקו אותם כוס תנחומים. ישקו כל חיתו שדי. אנ"ך: ישמח ז' וסימ' יין ישמח לבב אנוש. בן חכם ישמח אב ובן כסיל. וחברו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם. ויין ישמח חיים. מאור עינים ישמח לב. שמן וקטרת ישמח לב. איש [illegible]ב חכמה ישמח: ולבקש ד' וסימ' ויקם אדם לרדפך.

גבול שמת בל יעברון בל ישובון לכסות הארץ: המשלח מעינים בנחלים בין הרים יהלכון: ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם: עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יתנו קול: משקה הרים מעליותיו מפרי מעשיך תשבע הארץ: מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ: ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד: ישבעו עצי יהוה ארזי לבנון אשר נטע: אשר שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה: הרים הגבהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים: עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו: תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער: הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם: תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון: יצא אדם לפעלו ולעבדתו עדי ערב: מה רבו מעשיך יהוה כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך: זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות: שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת לשחק בו: כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו: תתן להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב: תסתיר פניך יבהלון תסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון: תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה: יהי כבוד יהוה לעולם ישמח יהוה במעשיו:

תחום שויתא לגללי ימא דילא יעיברון דילא יתובון למחפי ארעא: די משלח מעייני בנהרותא ביני טוריא מהלכין: משקין כל חיות ברא יתברון ערודיא צהותהון: עילויהון צפרי שמיא ישרון מביני זאוויא יתנון קל זמר: דמשקי טוריא מן בית גנזי עילאי די לוות מן עובדיך תשבע ארעא: דמרבי עסבא לבעירי וירקי לפולחנא דבר נשא למיפק לחמא מן ארעא: וחמרא דמחדי ליבא דבר נשא לאנהרא אפיא מן משחא ולחמא ליבא דבר נשא יסעד: שבעין אילניא דיברא יי ארזי ליבנן די נציב: די תמן ציפריא עבדין שרכפי ותא בראתי בית מדורה: טוריא רמיא ליעלי כיפי רוחצן לטפזיא: עבד סיהרא למימני ביה זימניא שמשא ידע עידן טמועיה: תשוי חשוך והוי ליליא ביה רחשין כל חיות ברא: בני אריוון אכלין למשכחא מזונא ולמבעי מן אלהא מיכלהון: תדנח שמשא כתכנשין ולבית מדורהון רביעין: יפוק בר נשא לעובדיה ולפולחניה עד עירובי רמשא: מה סגיעין הינון עובדך יי כולהון בחכמתא עבדתא מליא ארעא קניינך: דנן ימא רבא ופתאי תחומין תמן ריחשא ולית מניין חיותא זעירתא עם רברבתא: תמן אילפיא אזלן לויתן דין בריתא למגחך לצדקיא בסעודת בית מדוריה: כולהון עלך סבירן למיתן מזונהון בזימניה: תתן להון וכנשין תפתח אידך ושבעין טבא: תסלק שכינתך מתבהלין תכנוש רוחהון ומתנגרין ולות עפרהון תייבין: תשלח רוח קודשך ומתבריין ותחדת אפי ארעא: יהי איקר יי לעלם יחדי יי בעובדוי:

ולבקש מאל אכלם. והלבו ישבי אחת. ולבקש מלפניו על עכה: ואין מספר ד' וסים' נמסר בריש יואל ולקמן סימן קח: יהלכון ג' בקרי' וסימ' אשרי העם ידעי תרועה. המשלח מעינים. שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת: ישברון ל': תשלח ה' בקריא' וסימ' וברוב גאונך תהרס קמיך. שלח תשלח את האם ואת הבנים. ויאמר חזאל מדוע אדני בוכה. תשלח קציריה עד ים. תשלח רוחך יבראון. וחד ותשלח פארות: אדמה י"א בקריא' וסימ' נמסר בספר יואל סימן ב':

רשי

גבול שמתה להם. החול אשר סביב שפתו: עליהם עוף השמים ישכון. על המעינו': מבין עפאים. ענפי אילנות וכן ועפיה שפיר: מצמיח חציר וגו'. ויין אשר ישמח לבב אנוש גם אותו יוציא מן הארץ: ושמן. להצהיל בו פנים. ולחם אשר לבב אנוש יסעד: עציו'. בגן עדן: צפרים יקננו. ישראל ישכנו שם יקננו לשון קן צפור: הרים הגבוהים. ברא ליעלים: מחסה. כל לשון מחסה לשון צל ומחבוא שאדם מתכסה שם מן הזרם ומן המטר אבריאלג"א בלע"ז: למועדים. לתכות בו זמנים ורגלים: שמש ידע מבואו. אבל ירח לא ידע מבואו פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה: תשת חשך ויהי לילה. בכל יום אתה מחשיך ומעריב את השמש והוא לילה ובו תרמוש כל חייתו יער: תזרח השמש יאספון. במסתרים ובחבאים שם מתגני אדם ואז כל אדם יצא לפעלו: קנייניך. מקנה קניין שלך כמו קונה שמים וארץ הכל קנוי לך: רחב ידים. רחב מקום לריוים בלע"ז: לשחק בו. שלש שעות ביום כך אמרו רבותינו במסכת ע"ז וכך מפורש בספר איוב ה התשחק בו כצפור: תוסף רוחם. לשון כליון כמו כפו תימו: תשלח רוחך. בהחיות המתים: יגע

המביט. הטעם כי הוא תולה ארץ והוא נושאה בכוחו והזכיר כי לא תמוט לעולם ואילו היה רוצה היתה רועדת וההרים מרופפים ויש אומרים כי טעם ותרעד כל יושבי הארץ : אשירה. חייב אני להודות לשם העושה כל אלה הגבורות בעודי חי : יערב. ייטב : אנכי אשמח ביי׳. כנגד ישמח יי׳ במעשיו והטעם כי יתעמוד כמתנו ונהיה כמו שכלל : יתמו. תפלת הנביא בעבור שלא יודו השם ולא יבינו פעולותיו או הזכיר זה בעבור שאמר אנכי אשמח ביי׳ ולא כן החטאים כי יתמו ויאבדו : עוד אינם. הטעם כפול : ברכי נפשי את יי׳. על אבור הרשעים וחתם לאמר למשכילים הללויה : הודו ליי׳ קראו בשמו. דבר דוד לישראל בבואם הארון כי כן כתו׳ והעד כי עם ישרא׳ ידבר שאמר זרע אברהם.

ונעם קראו בשמו להורו׳ דרך השם כמו אבר׳ ויקרא שם בשם יי׳ אל עולם : שירו. בפיכם. זמרו בכינור. שיחו לאחרים : התהללו. הטעם כי אין לשון שנקרא השם הנכבד בו רק כנגד מעשיו חוץ מישרא׳ על כן התהללו גם ישמח לב המבקשי׳ זה השם שלא ידעוהו : דרשו. ישרת אחר דרשו יי׳ ודרשו עזו כמו ויתן לשבי עזו והוא הארון והמפרש ועזו כמו בעזו איכנו ככון והטעם כמו לפכנו תדרשו : זכרו. בלבו. נפלאותיו הם מעשה שמים וארץ מופתיו במצרים משפטי פיו בסיני : זרע. אתם זרע. אברהם והזכיר אברהם כאילו הוא האב הראשון שהחל לקבל מצות השם גם הזכיר יעקב כי הוא אבינו לבדו ולא יתחתף עמנו אחר ככתו׳ הלא אלהי ישראל אבינו : הוא. יש לנו להתהלל כי אלהינו הוא לעולם הוא עומד הוא שופט כל הארץ : זכר. אמר זכר כנגד זכרו וזאת הברית היא ברית בין הבתרים וטעם זכר שלא תשכח : דבר צוה. כמו גזר כמו ה׳ לא צוה וטעם לאלף דור כי שם ישראל לא יכרת ועוד יירש ארץ כנען לעולם : אשר. הנה פי׳ אמר ליצחק והקימותי את השבועה : לאמר. לכל אחד : לך אתן. בדבור. ולזרעך במעשה : בהיותם. ידבר של האבות כי מספר בכיאם היה מעט גרים ותושבים בארץ : ויתהלכו. כאברהם במצרי׳ ולארץ פלשתי׳ גם יצחק לפלשתים ויעקב למצרים : לא. וטעם ויוכח בדבר

קה דרשוי׳ ג׳ וסימ׳ דרשוי׳ בהמצאו. דרשו יי׳ ועזו. וחברו דד״ה : בקשו ו׳ וסימ׳ נמסר בצפניה ריש סימן ב׳ : לישחק ד׳ בנוי ליצחק וסימ׳ גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס. ונשמו בבות ישחק׳ ולא תטיף על בית ישחק. ושבועתו לישחק דספרא : לאמר ט״רף בקריא׳ וסימ׳ לאמר לאסורים צאו. לאמר הן ישלח

המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו: אשירה ליהוה בחיי אזמרה לאלהי בעודי: יערב עליו שיחי אנכי אשמח ביהוה: יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את יהוה הללו יה:

קה

הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו: שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו: התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יהוה: דרשו יהוה ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיו: זרע אברהם עבדו בני יעקב בחיריו: הוא יהוה אלהינו בכל הארץ משפטיו: זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק: ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם: בהיותם מתי מספר כמעט וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל גוי ממלכה אל עם אחר: לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים: אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו: ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר: שלח לפניהם איש לעבד נמכר יוסף: ענו בכבל רגליו ברזל באה נפשו: עד עת בא דברו אמרת יהוה צרפתהו: שלח מלך ויתירהו משל עמים ויפתחהו: שמו אדון לביתו ומשל בכל קנינו: לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם:

דמסתכל לארעא ומיתרגפא מקרב בטוריא ומסקין תננא: אשבח קדם יי בחיי אזמר לאלהי בעוד איתי: יבסם קדמוי שותי אנא אחדי במימרא דיי: ישתיצון חטאיא מן ארעא ורשיעיא תוב ליתיהון בריכי נפשי ית שמא דיי הללויה: שבחו קדם יי קרין בשמיה הודעון בעממיא עובדוי: שבחו קדמוי זמרו קדמוי מלילו בכל פרישותיה: שבחו בשום קודשיה יחדי לבהון דתבעי אולפן מן קדם יי: תבעו אולפנא דיי ואורייתיה אקבילו אפוי תדירא: אדכרו פרישותיה די עבד תמהוי ודיני פומיה: זרעא דאברהם עבדיה בני יעקב בחירוי: הוא יי אלהנא בכל ארעא כתיתין דינוי: דכיר לעלם קיימיה פתגם פקיד לאלפי דרין: די גזר עם אברהם וקיימיה ליצחק: וקיימנה ליעקב לגזירא לישראל קיים עלם: למימר לך אתן ית ארעא דכנען עדב אחסנתכון: כד הויתון עם דמיניין כזעירין ויתיבון בה: והליכו מן עמא לעמא ממלכותא לעמא אחורן: לא שבק אניש לטלומיהון ואוכח בגיניהון מלכיא: לא תקרבון במשיחי ובנביאי לא תבאישון: ואכלי כפנא על ארעא כל סעיד לחמא תבר: שדר קדמיהון גבר חכים לעבדא אזדבן יוסף: עניאו בשושלתא ריגלוי שיר דפרזל עלת בנפשיה: עד עידן דאתא פתגמיה מימרא דיי סנין יתיה: שדר מליך ושריה שולטן בעמיא ופתח ליה: שויה ריבון על בייתיה ושליט בכל קניניה: למיסר רברבנוי היך בנפשיה ומן סבוי אתחכם:

ב׳ נע טעמים · ג׳ · ר׳ · ב׳ חד חל׳ · ב׳ · ב׳ חד חס׳ · ת׳ · ט׳ ר״ף · ה׳ · ל׳ יתר וחד חל׳ · כיתן · ב׳ · ב׳ · ד׳ · ב׳ בסיפ׳ · כנבת טעים · תלג ק · ר׳ חס׳ בכתו׳ ובטחו חל׳ · ל׳ · סימן · ל׳ · ר׳

לישחק ד׳ בנוי ליצחק · ארץ כנען כ״ג פסו׳ לית בהון לא אריך ולא זעיר · [illegible]

רשי

יגע בהרי׳ ויעשנו. כמו שמפורש בסיני והר סיני עשן כולו : בעודי. כמו בשרביתי : יתמו חטאים. חוטאים : עלילותיו. מעלליו : התהללו בשם קדשו. התפארו במעוז שם קדשו שיש לכם פטרון כמוהו. התהללו פור״ווגטין ווס בלע״ז : דבר צוה לאלף דור. התורה אשר צוה להודיעה בעולם לאחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וארבעה דורות ויש לפתור כפשוטו זכר לישראל את בריתו אשר צוה והבטיח לשמור להם לאלף דור כענין שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור : לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו׳. הוא הברית אשר כרת להם : ויתהלכו מגוי אל גוי. אברהם גר בארץ פלשתים ובמצרים ובארץ כנען וכן יצחק וכן יעקב כלם גלו מגרות לגרות : ויוכח עליהם מלכים. וינגע יי׳ את פרעה כי עצר עצר יי׳ בעד כל רחם לבית אבימלך : אל תגעו במשיחי. בגדולי כל משיחה לשון שררה וגדולה : ויקרא רעב. כדי להגלותם למצרי׳ מכאתי. שלח לפניהם איש וישלחני אלהים לפניכם ואיזה איש יוסף שנמכר. ברזל באה נפשו א״ר הונא בר אידי שרתוע עשתה לו תחת זקנו שלא ירכין פניו שהשרתוע מכהו שרתוע פירוש ספורי. עד עת בא דברו של הב״ה לקיים גזירתו שיתגלגל הדבר וירדו ישראל למצרים : אמרת יי׳ צרפתהו. בחנתהו ליוסף שנתנסה וכבש את יצרו באשת אדוניו ועליה נתייסר ונצרף ביסורין לתתו אל בית הסוהר : שלח מלך ויתירהו. שלח פרעה מלך מצרים שלוחיו ויתירהו שלא מושל עמים הוא פרעה ויפתחהו : לאסור שריו בנפשו. לשון חבה הוא זה כמו ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד כשפתר החלום חבבוהו כלם. א״ר אידי שרו כתיב זה היה פוטיפר : ויפר

את אשתו. לאמר לך אתן את ארץ כנען. וחברו דד״ה מתי יעבור החדש. אל הכהנים. שובו נא איש מדרכו הרעה. לאמר לא כי ארץ מצרים. לאמר אלהים עזבו. לאמר לך אתן הוא חד מן כ״ג פסוקים דלית בהון לא אריך ולא זעיר וסי׳ בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון חמיסר בתריסר והלת מלכין בארעא דכנענאה וביאורם נכסר בסדר נשא :

אבימלך גם נכון שהוכיח אחרים ולא הזכיר הכתו׳ : אל. זאת היא התוכחה וקראם משיחי כמו כשיבי אולי כן היה אברהם נביא השם אשת האיש כי נביא הוא וברכת יצחק ליעקב בנבואה כברכת משה : ויקרא. כמו צוה הגזרות שגזר הכל הם בקריאה : על הארץ. ארץ כנען : שלח לפניהם. לפני יעקב ובניו שהזכיר למעלה. ולמ״ד לעבד בעבור ויש אומרים כי פוטיפר עבד היה : ענו. לא הזכיר הפועלים וזה בהיותו בבית הסהר : נפשו. משל בעבור עצמו ותחסר בי״ת בברזל באה נפשו : עד. דרך צחות בשירים עד עת בא דברו והטעם שבא דבר החלום כאשר פתר כמו כי יבא דברך. וטעם אמרת יי׳ צרפתהו שהשם שם בפיו פתרון האמת על כן יצא פתרונו צרוף בלי סיג והנה הה״א והוי״ו במלת צרפתהו שבה אל דבר יוסף. וי״א כי עת בא דבר יוסף לפני השם אז אמרתו צרפתהו והיא הגזרה שנגזר : שלח. ישרת אחר טעם שלח גזר. מלך הוא מלך מצרים ויפתחהו מהכבל : שמו. וכן אמר ולאדון לכל ביתו והנה הזכיר אדון כנגד לעבד נמכר יוסף : לאסור. אחר היותו אסור הגיע למעלה גדולה לאסור שרי פרעה בלא עצת פרעה כי אם בעצת נפשו : וזקניו. שזקני פרעה שבו כתלמידים לפניו. יחכם כמו ומשף הסמים יחכמנו ילמדם חכמה נעלמת מהם :

ויבא · ודבר יוסף היתה סבה סיבוא ישראל במצרים : ויפר · שב אל שלח מלאך והמלה מהבנין הכבד הנוסף · ויעצימהו יותר מצריו הם המצרים : הפך · להתנכל · כמו יכבלו אותו כי בקשו להאביד זכרם : שלח משה · שהוא העיקר שאהרן היה לו לפה כדרך ומשה ואהרן עמו : אותותיו · שב אל השם : שלח · אולי ישאל השואל אם לחשך ויקרא איך יהיה שליח אולי יעיר זה השואל משכנתו וירא כן יהיה דברי אשר יבא מפי אשר שלחתיו · ויחשיך ארץ חם הכתוב למעלה : ולא מרו · שב אל משה ואהרן אל אותותיו והזכיר מכת חשך כי בעבורה נתן פרעה רשות ללכת לעבוד השם ואחר כן שב להזכיר המכות והחל מהראשונה : הפך · לא הזכיר דבר התנינים כי לא היתה מכה : שרץ · פועל יוצא כמו ישרצו המים כי מצאנו ארץ לשון זכר כמו כעתם ארץ : אמר ויבא · מעצמו והזכיר מכת ערוב לפני הכנים כי קשה היתה : נתן · ולא הזכיר הדבר והשחין כי לא בקש פרעה ממשה להסיר המכה ואם להכות כנגד ותהלך אש א ארצה ותחבר אות ב"ת אש בלהבות או יהיה אש סמוך פעם אש ופעם אש להבות כדרך חרבות צורים אף תשיב צור חרבו : ויך · הזכיר הכבד מכל פרי העץ שיוכל אדם לחיות בלא לחם אם יאכלם : אמר · גזרה והזכיר ילק אולי הוא הקשה במיני הארבה : ויאכל · פרי אדמתם · פרי העץ אשר הותיר הברד : ויך · במצרים לבדם כי נמלטו בכורי ישראל : ראשית אונים · הבנים הנראים בתחלה : ויוציאם · הם היוצאים כי ישתפק לשומע על כן לא חשב לפרש ישראל והנה שב לאמת ישראל גר בארץ חם · ויוציאם ואין בשבטיו כושל בני מורכך כמו והמכשלה הזאת ויתכן היותו כמשמעו וטעם בשבטיו אע"פ שהם רבים : שמח · טעם פחדם שאמרו כולנו מתים : פרש · ישוב למלת כל בכור בעבור שהזכיר על ה האש להאיר לילה ל לאות כי למסך יומם : שאל · ישראל ויבא השם שליו להם · ולחם שמים הוא המן : פתח · מים · ישרית פעם שנית כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא הלכו בציות לשון רבים מן ציה מי נהר : כי · הזכיר הטובות שעשה עם ישר' שהוציאם בכסף ובזהב וכלכלם ב במדבר עד שבאו אל הארץ וכל זה בעבור בריתו שהחל כאשר החל זכר לעולם בריתו והזכיר אברהם לבדו כי עמו היתה באמת : ויוציא · הטעם בעבור היות מצרים מתאבלים על בכוריהם : ויתן · כי השם קיים בריתו על עדת לאומים · ואמ' ועמל לאומים בתים זיתים כרמים : בעבור · כי כן כתו' לאברהם על זרעו והייתי להם לאלהים ובעבור אלה הטובות שעשה השם עם אבותיכם הללו אתם הבנים : הללויה · מי ימלל · לא הזכיר שם המשורר והוא אומר למשכילים הללו את השם והודוהו על כמה חסדים שעשה עם אבותינו : מי · הטעם הודו לשם אע"פ שאין יכולת באדם להלל גבורותיו ולהשמיע כל תהלתו רק קצתה : אשרי · הטעם כי שומרי משפט הם מהללים קצת גבורותיו והזכיר גבורות השם בעבור גבורותיו בים סוף וטעם להזכיר משפט בעבור עונות ישראל והשם שפטם כמעשיהם : זכרני · זה המשורר יתפלל אל השם אולי יראה עת הישועה כאשר תרצה עמך ותבא עת ישועתך : לראות

אותותיו ג' וסימ' ואת אתתיו ואת מעשיו · אשר שם במצרים אתותיו · שמו בם דברי אתותיו · אוריתא אתתיו כתיב ושארא אתותיו : שלח חשך ב' פסו' מטעי' בטעם בס' חד חטף וחד געיא וסימ' שלח מלך ויתירהו · שלח חשך · וסימ' בלשון הרגום שלוחי דמלבא זריזין שלוחי דחשוכא מתינין : ואין מספר ד' וסימ' כי גוי עלה על

רשי

ויפר · הקב"ה את עמו הפרה והרבה אותם : ולא מרו את דברו · המכות שצוה עליה' באו במכותו ולא שינו את דברו : שרץ ארצם צפרדעי' · אר' יוחנן בכל מקום שהיו רובצי' מים היו רובצים צפרדעים : שאל ויבא שליו · שאל ישראל בשר ויבא לו הקב"ה שלוים : הלכו בציות נהר · הלכו נהרות מן הבאר בארץ ציה : כי זכר · הקב"ה את דבר קדשו אשר עם אברהם עבדו שהבטיחו ואחרי כן יבאו ברכוש גדול ודור רביעי ישובו הנה : ברצון עמך · בהרצותך לעמך : ויתרו

יו	ויבא ישראל מצרים ויעקב גר בארץ חם : ויפר את עמו מאד
ל'	ויעצמהו מצריו : הפך לבם לשנא
ל' וחס'	עמו להתנכל בעבדיו : שלח משה
ל'	עבדו אהרן אשר בחר בו : שמו בם
ג'	דברי אתותיו ומפתים בארץ חם :
ל' וחס'	שלח חשך ויחשך ולא מרו את
ודברי' ה' וכו' ק'	דבריו : הפך את מימיהם לדם וימת
דואג לגרליה יקטל כוכיא	את דגתם : שרץ ארצם צפרדעים
	בחדרי מלכיהם : אמר ויבא ערב
	כנים בכל גבולם : נתן גשמיהם
	ברד אש להבות בארצם : ויך גפנם
	ותאנתם וישבר עץ גבולם : אמר
ד'	ויבא ארבה וילק ואין מספר : ויאכל
	כל עשב בארצם ויאכל פרי אדמתם
כ"ח	: ויך כל בכור בארצם ראשית לכל
ט"ו רפין	אונם : ויוציאם בכסף וזהב ואין
ג'	בשבטיו כושל : שמח מצרים
	בצאתם כי נפל פחדם עליהם :
ל' ויתר למסך	פרש ענן למסך ואש להאיר לילה :
כ"ח · סלוי ק'	שאל ויבא שלו ולחם שמים ישביעם
ד' · ל'	: פתח צור ויזובו מים הלכו בציות
	נהר : כי זכר את דבר קדשו את
ד' וכו' נכב ברה דמלכא אכנא בחדוה	אברהם עבדו : ויוצא עמו בששון
	ברנה את בחיריו : ויתן להם ארצות
ל'	גוים ועמל לאמים יירשו : בעבור
	ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללו יה
	: קו הללו יה הודו
	ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו :
ל' · ב' מל ויחן ערכו	מי ימלל גבורות יהוה ישמיע כל
	תהלתו : אשרי שמרי משפט עשה
	צדקה בכל עת : זכרני יהוה ברצון
	עמך פקדני בישועתך :

ואתא ישראל למצרים ויעקב דר בארעא דחם : ואפיש ית עמיה לחדא ואתקפיה מן מעיקוי : אתהפיך לבהון למסני עמיה לחשבא בישן על עבדוי : שלח משה עבדיה אהרן דאתרעי ביה : שוו בהון פתגמי אתוותיה ותמהוי בארעא דחם : שדר חשוכא וחשיכינון ולא סריבו על פתגמיה : הפך לאדמא מימיהון וקטיל כל נוניהון : רחיש ארעתהון עורדעניא בקטוני מלכיהון : אמר ואיתי עירבוין קלמתא בכל תחומהון : יהב מטריהון ברדא אשא מצלהבא בארעהון : ומחא גופניהון ותיניהון ותבר אילני תחומהון : אמר ואיתי גובאי ורשונא לית מניין : וגמר כל עסבא בארעהון ואכל פירי ארעהון : ומחא כל בוכרא במצרים שירוי לכל תוקפיהון : ואפקינון בסימא ובדהבא ולא איתרנו עם מצראי למתקלא : חדון מצראי במיפקהון ארום נפל דחולהון עליהון : פרסיה לענני היך וילתא ואשתא לאנהרא בליליא : שאילו בסרא ואיתי פיסיונין ולחמא דשמיא ישביעינון : פתח טינרא ודאיבו מיא הליכו בצהוותא היך נהרא : ארום דכיר ית ממלל קודשיה די עם אברהם עבדיה : ואפיק עמיה בחדוה בתושבחתא ית בחירוי : ויהב להון ארעת עממין וליעות אומיא ירתון : מן בגלל דיטרון קיימוי ואוריתיה ינטרון הללויה : הללויה אודו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה : מן ייכול למללא גבורתא דיי ירשי לאשמעא לכולהון תושבחתיה : טוביהון דנטרי דינא עבדי צדקתא בכל עידן : דכר יתי יי ברעוא טבא עם עמך אדכר לי בפורקנך :

ארצי · באלף ומאתים רבב דד"ה · זה הים גדול ורחב · אמר ויבא ארבה : שמח ג' וסימ' וגם דוד המלך שמח שמחה · לכן טבח לבי ויגל כבדי · שמח מצרים בצאתם : ויוציא ד' וחס' יוד וסימ' ואתכם לקח יי' ויוצא אתכ' · ויוצא את בן המלך דמלכי' · ויוצא נוזלי' מסלע · ויוצא עמו בששון · וסימ' בלשון ארמי נסב ברא דמלכ' אכנא בחדוא : קו' גבורו' ב' מל וסימ' דבר גבורות וחין ערכו · מי ימלל גבורות יי' ישמיע קול תהלתו : פקדני ל' :

לראות בטובת בחיריך · כאשר יראוהם ׃ חטאנו · והנה תחלת תשובת זה המזמור שהוא מודה חטאתו וחטאת עמו ועל כן חטאנו עם אבותינו כדרך והתודו את עונם והרשענו כנגד פשעינו ופעול העוינו חסר דרכינו או נפשנו והרשענו כן אולי הוא פועל עומד ׃ אבותינו · לא השכילו נפלאותיך · האותות והמופתי׳ שעשית במצרים · רוב חסדיך עם ישראל במכת ערוב ודבר וברד וחשך ומכת בכורים ׃ וימרו על ים · שאמרו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים או מאנו לעבור הים ׃ ויושיעם · כי שמו נקרא עליהם אלהי העברים ׃ ויגער · דימה רוח קדים לגערה ׃ בתהומות · מקומות שפלים · כמדבר · אשר אין שם מים כי היו להם חומה ׃ ויושיעם · טוהא׳ הוא פרעה ׃ ויכסו · צריהם · פרעה וחילו וכן כתו׳ ונער פרעה וחילו ׃ ויאמינו · ויאמינו ביי׳ ׃ ישירו · אז ישיר משה ׃ מהרו · טעם לא חכו כי עצת השם היתה טובה להם שלא יאכלו בשר תאוה ׃ ויתאוו · וינסו אל · בעבור היותם בארץ שממה מאין יבוא הבשר ׃ ויתן · רזון · מות המתאוים ׃ ויקנאו · זה שאמרו למשה כי תשתרר עלינו · לאהרן בעבור הלוים בקר ויודע יי׳ את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו על כן קראו קדוש יי׳ ׃ תפתח · על דרך זמן עימדי · עדת אבירים הם ונשיהם וטפם והאדם אשר לקרח ותבער קרח ועדתו · והקשה מכל זה יעשו · טעם בחורב במקום ששמעו קול השם ׃ וימירו · כבודם · כינוי לכבוד השם כדרך כי נאץ נאצת והכינוי כנגד דוד ה׳ המלך דרך מוסר ולא אמר לו כי נאץ נאצת השם ילעגו למו · וטעם אוכל עשב דרך בזיון וקלון ׃ שכחו · מושיעם · בים סוף כי הזמן היה קרוב לצאתם מ׳ ממצרי׳ על כן נפלאות בארץ חם ׃ ויאמר · זה הוא הרף ממני ׃ וימאסו · בנוסעם מחור׳ ונאמ׳ להם עלה רש והם לא האמינו ׃ וירגנו · כמעשה מרגלי ׃ וישא · שבועה כדרך בני אדם שישא ידו אל השמים ולהפיל אם יהיו כמוהם מורדים ככתוב בברית השני שכרת משה עם הבנים ׃ ויצמדו · מגזרת צמיד בעבור הנשים ׃ זבחי מתים ׃ לזבחי אלהיהם ׃ ויכעיסו · ותפרץ · שמת חצי שבט שמעון והעד ב׳ במספרו ונשיאו כי הנשים במקום אחר באו ׃ ויעמד · ויפלל · עשה דין כמו עון פלילי ׃ ותחשב · טעם לצדקה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם ׃ ויקציפו · מי מריבת קדש · וירע למשה כאשר אמר גם בי התאנף ׃ כי המרו את רוחו · שב אל השם כמו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו · וטעם ויבטא על השם שגזר על משה שלא יכנס לארץ ושגגה היתה ממשה בעבור כעסו כאשר פירשתי במקומו ויתכן היות רוחו רוח משה והוא בטא שאמר לישראל מורים ושכח לדבר והכה והיה ראוי שלא יצא הדבר מפיו עד שישאלם מצות השם ׃ לא

בטובת בחירך ל׳ דססיבי · גמייך ל׳ · לגויירם ל׳ · והגוים ל׳ · העדינו הרשענו ל׳ דסמי׳ ׃ ויושיעם ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ויושיעם ביד ירבעם בן יואש · את עתניאל בן קנז ויושיעם למען שמו · ויושיעם מיד שונא · דעתניאל חס׳ ׃ מהרו ג׳ וסימ׳ בלשון ארמי אנשון לוויא כניהון · וביאורם מהרו בניך מהרסיך · ולא מהרו

לִרְאוֹת בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ לְהִתְהַלֵּל עִם נַחֲלָתֶךָ׃
חָטָאנוּ עִם אֲבוֹתֵינוּ הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ׃
אֲבוֹתֵינוּ בְמִצְרַיִם לֹא הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת רֹב חֲסָדֶיךָ וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף׃
וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת גְּבוּרָתוֹ׃
וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף וַיֶּחֱרָב וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת כַּמִּדְבָּר׃
וַיּוֹשִׁיעֵם מִיַּד שׂוֹנֵא וַיִּגְאָלֵם מִיַּד אוֹיֵב׃
וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר׃
וַיַּאֲמִינוּ בִדְבָרָיו יָשִׁירוּ תְּהִלָּתוֹ׃
מִהֲרוּ שָׁכְחוּ מַעֲשָׂיו לֹא חִכּוּ לַעֲצָתוֹ׃
וַיִּתְאַוּוּ תַאֲוָה בַּמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ אֵל בִּישִׁימוֹן׃
וַיִּתֵּן לָהֶם שֶׁאֱלָתָם וַיְשַׁלַּח רָזוֹן בְּנַפְשָׁם׃
וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְהוָה׃
תִּפְתַּח אֶרֶץ וַתִּבְלַע דָּתָן וַתְּכַס עַל עֲדַת אֲבִירָם׃
וַתִּבְעַר אֵשׁ בַּעֲדָתָם לֶהָבָה תְּלַהֵט רְשָׁעִים׃
יַעֲשׂוּ עֵגֶל בְּחֹרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַסֵּכָה׃
וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב׃
שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם׃
נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרָאוֹת עַל יַם סוּף׃
וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית׃
וַיִּמְאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה לֹא הֶאֱמִינוּ לִדְבָרוֹ׃
וַיֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה׃
וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר׃
וּלְהַפִּיל זַרְעָם בַּגּוֹיִם וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת׃
וַיִּצָּמְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים׃
וַיַּכְעִיסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וַתִּפְרָץ בָּם מַגֵּפָה׃
וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃
וַתֵּחָשֶׁב לוֹ לִצְדָקָה לְדֹר וָדֹר עַד עוֹלָם׃
וַיַּקְצִיפוּ עַל מֵי מְרִיבָה וַיֵּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם׃
כִּי הִמְרוּ אֶת רוּחוֹ וַיְבַטֵּא בִּשְׂפָתָיו׃

לְמֶיחֱמֵי בְטוּבַת בְּחִירָיךְ לְמֶיחֱדֵי בְּחֶדְוַת עַמָּךְ לְאִשְׁתַּבְּחָא עִם אַחְסַנְתָּךְ׃ חַבְנָא עִם אַבְהָתָנָא עֲוֵתְנָא אַרְשַׁעְנָא׃ אֲבָהָתָנָא בְּמִצְרַיִם לָא אַשְׂכִּילוּ פְּרִישׁוּתָךְ לָא דְכָרוּ יַת סוּגְעֵי טוּבָךְ וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרָךְ עַל יַמָּא בְּיַמָּא דְסוּף׃ וּפַרְקִינוּן בְּגַלַל שְׁמֵיהּ לְאוֹדָעָא יַת גְּבוּרְתֵיהּ׃ וּנְזַף בְּיַמָּא דְסוּף וְאִתְנְגִיב וְהַלִיכִינוּן בִּתְהוֹמַיָּא הֵיךְ בְּמַדְבְּרָא׃ וּפַרְקִינוּן מִיַּד סַנְאָה וּפְרַק יַתְהוֹן מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבָא׃ וַחֲפוֹן מַיָּא מְעִיקֵיהוֹן חַד מִנְהוֹן לָא אִשְׁתְּאַר׃ וְהֵימִינוּ בְּשׁוּם מֵימְרֵיהּ שַׁבָּחוּ תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ׃ סַרְהִיבוּ אִתְנְשִׁיאוּ עוֹבָדוֹי לָא אִסְתַּבָּרוּ לְמִלְכְתֵיהּ׃ וְשַׁיִּילוּ שְׁאֶלְתָּא בְּמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ אֱלָהָא בַּאֲתַר צָרוּ׃ וִיהַב לְהוֹן שֵׁילוּתְהוֹן וְשַׁדַּר פִּתְרָנוּתָא בְּנַפְשְׁהוֹן׃ וְטָנַנוּ לְמֹשֶׁה בְּמַשְׁרִיתָא לְאַהֲרֹן קַדִּישָׁא דַיְיָ׃ אִתְפַּתְּחַת אַרְעָא וּבַלְעַת דָּתָן וַחֲפַת עַל סִיעַת אֲבִירָם׃ וּדְלַקַת אִישְׁתָּא בְּסִיעַתְהוֹן לַהֲבוּתָא תְּשַׁלְהִיב רַשִׁיעַיָּא׃ עֲבָדוּ עִגְלָא בְּחוֹרֵב וּסְגִידוּ לְמַתְּכָא׃ וּפַרְגוּן יַת אִיקַר רִיבּוֹנֵיהוֹן בִּדְמוּת תּוֹר דְּאָכִיל עִסְבָּא וּמְזַדְּהַם׃ אִתְנְשִׁיאוּ אֱלָהָא פָּרְקְהוֹן דְּעָבַד רַבְרְבָן בְּמִצְרָיִם׃ פְּרִישָׁן בְּאַרְעָא דְחָם דְּחִילָן עַל יַמָּא דְסוּף׃ וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן אִילּוּלֵי מֹשֶׁה בְּחִירֵיהּ דְּקָם וְאִתְקַף בִּצְלוֹ קֳדָמוֹי לַאֲתָבָא חֲמָתֵיהּ מִלְּחַבָּלָא׃ וְאִתְרְחִיקַת נַפְשְׁהוֹן בְּאַרְעָא רִיגְגָא לָא הֵימִינוּ בְּפִתְגָמֵי׃ וְאִתְרַעֲמוּ בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן לָא קַבִּילוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ׃ וַאֲרִים יְדֵיהּ בִּשְׁבוּעָה מְטוּלְהוֹן לְמִרְמֵי יַתְהוֹן קְטִילִין בְּמַדְבְּרָא׃ וּלְאַגְלָאָה זַרְעֲהוֹן בְּעַמְמַיָּא וּלְבַדָּרוּתְהוֹן בְּאַרְעָתָא׃ וְאַדְבִּיקוּ בְּטַעֲוַת פְּעוֹר וַאֲכַלוּ נִכְסֵי מֵיתַיָּא׃ וְאַרְגִיזוּ קֳדָמוֹי בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְתַקְפַת בְּהוֹן מוֹתָנָא׃ וְקָם פִּינְחָס וְצַלִּי וְאִתְכַּלְיַית מוֹתָנָא׃ וְאִתְחַשְׁבַת לֵיהּ לִזְכוּ לְדָר וְדָר עַד עָלְמָא׃ וְאַרְגִיזוּ עַל מֵי מַצּוּתָא וּבְאִישׁ לְמֹשֶׁה בְּגִלַלְהוֹן׃ אֲרוּם סָרִיבוּ עַל רוּחַ קוּדְשֵׁיהּ וּפָרֵישׁ בְּסִפְוָתֵיהּ׃

רשי

וימרו על ים · היו מקטני אמנה אמרו כשם שאנו עולין מכאן מצד זה אף המצריים עולי׳ מצד אחר ויבואו אחרינו עד שרמז הקב״ה לים והקיאם ליבשה אז וירא ישר׳ את מצרים מת לפניך ויאמינו ביי׳ אבל מתחילה לא האמינו מצאתי ויוליכם בתהומות כמדבר ים סוף היה במדבר דכתי׳ סגר עליה׳ המדבר וגו׳ דרך שלשת ימים וגו׳ ׃ לא חכו לעצתו · לא קוו לו ׃ ויתאוו תאוה · מי יאכילנו בשר ׃ וישלח רזון בנפשם · ואף יי׳ חרה בעם ׃ ויקנאו למשה · במדבר הכעיסוהו כמו קנאוני בלא אל מב׳ תפתח ארץ וגו׳ כראה שחלק כבוד לבני קרח שלא הזכיר אביהם שלא הקלקלה בדתן ו׳ ואבירם ׃ ותבער אש · ותאכל את מקריבי הקטרת ׃ אוכל עשב · אין לך מתועב ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב שהוא מוציא פרש רבה והוא מלוכלך בה · ס״א רירו ׃ וימאסו בארץ חמדה · בשילוח מרגלי׳ והוציאו דבה על הארץ ׃ וישא ידו · בשבועה ׃ ולהפיל זרעם בגוים · מאותה שעה נגזר עליהם חורבן הבית שהרי ליל תשעה באב בכו ואמר הקב״ה הם בכו בכייה של חנם ואני אקבע להם בכייה לדורות ׃ כי המרו · משה ואהרן את רוחו · בשמעו נא המורים ׃ ויבטא בשפתיו · שבועה לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו׳ ׃
לא

מסורה

הלוים דד״ה׳ בהרו שכחו מעשיו לא חכו לעצתו ׃ תפתח ארץ ב׳ וסימ׳ תפתח ארץ ויפרו ישע · הפתח ארץ ותבלע דתן ׃ כבודם חד מן י״ח מלין בקריאה הקון ס׳ פריה וסימ׳ ואכרה עודנו עומד לפני יי׳ · ואל אראה ברעתי · ויאכל חצי בשרו · בעון אשר ידעתי כי מקללים להם בניו · אולי יראה בעניי · איש לאהליו ישראל · והנם שולחים את הזמור אל אפם · אלהי קדשי ולא נמות · ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו · כי הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו · ועמי המיר כבודו · ואהיה עלי למשא · כבודם בקלון אמיר · וירשיעו את איוב · ותשוח עלי נפשי · וימירו את כבודם בתבנית שור ׃

לא· אמר אמר יי' להם· להשמידם: ויתערבו· עד למדו אותם והוא הזהירם: ויעבדו· קראם עצבים דרך קלון: ויזבחו לשדים· כמו מחשבתם כמו חכניה הנביא וי"א לשדים שיסודו הדעת כמו יסוד בהרים: וישפכו· מרוב אהבתם לעצבי כנען שרם בניהם ובנותיהם שפכו להם: ויטמאו· כי קדושים היו: ויחר· ויתעב כי הם זנו· ויתנם· בימי השופטים: וילחצום· ויכנעו· הטעם כפול או ויכנעו על דרך או לא יכנעו על כן אחריו: פעמים· ובמה ימרו אחר שנכנעו והוא הבילם· וימוכו כמו ומך אחיך בעבור העם: וירא· את רנתם· כצעקתם ותעבור הרנה: ויזכור· ברית אברה' והנכון בעיני ברית סיני כי שם כתוב וזכרתי להם ברית ראשונים והם היוצאים ממצרים וכן כתו' אשר הוצאתי אות' ויקראם ראשוני' כי הם לבותיכו ה הראשונים שקבלו ה התורה בהר סיני כי כבר הזכיר בפרשה ברית שלשת האבות· וינחם דרך משל: ויתן· זה פי' ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות הטעם בארץ לא להם· הושיענו· אמר אחר מחכמי מצרי' כי זה המשורר היה בימי השופטים לפני מלך מלך לבני יש' על כן הוא או' וקבצנו מן הגוים וחכם אחר אמר כי זה המשורר היה בבבל והנכון בעיני כי זה המשורר דבר ברוח הקד' והוא מדבר על לשון בני ה גלותינו הושיענו כאשר דבר ישעיהו על לשון המשכילים למה ת תתענו יי' מדרכיך: ברוך· דברי המשורר בנבואה כי תפלת ה הושיענו שמע השם ו וברכו על ישועת ישרא' אז יקרא השם אלהי ישראל והנכון בעיני שהוא דבק עם להשתבח אז יאמר כולנו ברוך מן העולם ועד עולם הוא ברוך ומלת אמן מגזרת אמונה וחתם במזמור כאשר החל והיא מלת הללויה: הודו ליי'· יאמרו גאולי יי': אמרו חכמינו ז"ל ארבעה צריכין להודות והם הנזכרים במזמור ו ומלת הודו ליי' יאמרו אותו הגאולים על כן אחריו יאמרו· מיד צר כמו צר ומצוק בצר לי: ומארצות· הזכיר מזרח ומערב כי כן הישוב מן ה הקצה אל הקצה והזכיר מצפון כי שם כל הישוב ולא הזכיר דרום בעבור חום ה השמש אין שם ישוב בראיות גמורו' וטעם ומים יורדי הים כי היורד כתו' מהארבעה הנזכרים וכן הוא מזכיר יורדי הים ואחר כן כתוב יודו ליי' חסדו· ויש אומרים פעול יאמרו גאולי יי' הוא אשר גאלם מיד צר והודו ליי' דברי המשורר לארבעה הנזכרים: תעו· דרך דבק עם תעו והם גאולי השם יספר אשר קרה להם· ישימון פירושו: רעבים· בבלות צדה עמו כאשר קרה הגר ותלך ותתע ויכלו המים· תתעטף כמו העטופים ברעב: ויצעקו· אמר יצילם כמו להציל לו תרעתו: וידריכם· הפך תעו: עיר מושב· כנגד העליון הכתוב למעלה עיר מושב לא מצאו: יודו· מלת יודו בעבור שכית וכן הוא ויודו נפלאותיו: כי השביע· על המים ארץ לא שבעה מים וזה הוא חסד השם· ועתה שב להזכיר השבויים: יושבי· כי רובם בבית הסוהר וברזל כמו ענו בכבל רגלו ברזל:

אמר יי' להם ד' וסימ' הוא אהרן ומשה אשר אמר יי' להם הוציאו· כה אמר יי' להם מות ימותו ופנחס· ויעבדו הגלולים דמלכים· לא השמידו את העמים: ויתעב ד' קמצין בקריא' בליש' תיעוב וסימ' לבזה נפש למתעב גוי· ודבר תמים יתעבו· איש דמים ומרמה יתעב· ויחר אף יי' בעמו ויתעב· וכל שארא לשון תיעוב

לֹא הִשְׁמִידוּ אֶת הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם: וַיִּתְעָרְבוּ בַגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם: וַיַּעַבְדוּ אֶת עֲצַבֵּיהֶם וַיִּהְיוּ לָהֶם לְמוֹקֵשׁ: וַיִּזְבְּחוּ אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנוֹתֵיהֶם לַשֵּׁדִים: וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי דַּם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר זִבְּחוּ לַעֲצַבֵּי כְנָעַן וַתֶּחֱנַף הָאָרֶץ בַּדָּמִים: וַיִּטְמְאוּ בְמַעֲשֵׂיהֶם וַיִּזְנוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם: וַיִּחַר אַף יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיְתָעֵב אֶת נַחֲלָתוֹ: וַיִּתְּנֵם בְּיַד גּוֹיִם וַיִּמְשְׁלוּ בָהֶם שֹׂנְאֵיהֶם: וַיִּלְחָצוּם אוֹיְבֵיהֶם וַיִּכָּנְעוּ תַּחַת יָדָם: פְּעָמִים רַבּוֹת יַצִּילֵם וְהֵמָּה יַמְרוּ בַעֲצָתָם וַיָּמֹכּוּ בַּעֲוֹנָם: וַיַּרְא בַּצַּר לָהֶם בְּשָׁמְעוֹ אֶת רִנָּתָם: וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָו: וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָּל שׁוֹבֵיהֶם: הוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּ יָהּ:

ספר חמישי

קז

הֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְהוָה אֲשֶׁר גְּאָלָם מִיַּד צָר: וּמֵאֲרָצוֹת קִבְּצָם מִמִּזְרָח וּמִמַּעֲרָב מִצָּפוֹן וּמִיָּם: תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דָּרֶךְ עִיר מוֹשָׁב לֹא מָצָאוּ: רְעֵבִים גַּם צְמֵאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף: וַיִּצְעֲקוּ אֶל יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יַצִּילֵם: וַיַּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה לָלֶכֶת אֶל עִיר מוֹשָׁב: יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: כִּי הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שֹׁקֵקָה וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה מִלֵּא טוֹב: יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל:

לא שיציאו ית עמיה די אמר יי להון: ואתערבו בעממיא ואליפו ית עובדיהון: ופלחו ית טעותהון והוו להון לתקלא: ודבחו ית בניהון וית בנתיהון למזיקיא: ושדו אדם זכאי דמי בניהון ובנתהון די דבחו לטעות דכנענאי ואטינפת ארעא בחובין דקטול: וסמיאו בעובדיהון וטעו במעלליהון: ותקיף רוגזא דיי בעמיה ורחיק ית אחסנתיה: ומסרינון ביד עממיא ושליטו בהון סנאיהון: ודחקינון בעלי דבביהון ואתכניעו תחות ידהון: זמנין סגיעין יפצי אינון והינון יסרבון ליה במלכתהון ואתכביאו בחוביהון: וחמא כד עיק להון כד שמע ית צלותיהון: ודכיר להון קיימיה ותב מן רוגזיה בסוגעי חסדוי: ויהב יתהון לרחמין באנפי כל דשביתהון: פרוק יתנא יי אלהנא וכנוש יתן מביני עממיא לאודאה בשום קודשך לאשתבחא בתושבחתך: בריך שמא דיי אלהא דישראל מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי ויימר כל עמא אמן הללויה:

שבחו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה: יימרון פריקיא דיי די פרקינון מן יד מעיקא: ומארעתא כנשינון ממדינחא וממערבא מציפונא ומן ימא דרומא: על עמא דבית ישראל אתנבי ואמר עמא בית ישראל טעו במדברא בצדי אורח קרתא דמיתבא לא אשכחו: כפינים לחוד צחינין נפשתהון תשתלהיא: וצלו קדם יי כד עיק להון ממעקתהון פצא יתהון: ודברינון באורח תריצתא למיזל לירושלם קרתא דמיתבא: יהודון קדם יי בטול חסדיה ומישתען פרישותיה לבני נשא: ארום אשבע נפש סריקא ונפשא כפינא מליכו באועל צדקיהו ורברבני ישר' אתנבי ואמ' צדקיהו ורברבני ישר' דגלו בבבל ויתיבו בחשוכ' וטולו דמותא והוו אסירין בסיגוף שירי פרזלא:

רשי

לא השמידו· כשנכנסו לארץ: את העמים· אשר אמר להם לא תחיה כל נשמה לא ישבו בארצך והם הגבעונים לשבת בקרב' למס עובד: ויתנם ביד גוים· בימי השופט' בין שופט לשופט כגון עגלון וכושן רשעתים וסיסרא ופלשתי' ומדין מצאתי פעמים רבות יצילם כמה פעמי' מכעיסי' והוא מאריך אפו ומצילם: וירא בצר· מתוך תפלה: בשמעו את רנתם· מתוך זכות אבות· ויזכור להם בריתו מתוך תשוב' · וינחם כרוב חסדיו מתוך הקץ· בשמעו הושיענו וגו' אף משה כללה בפסוק אחד בצר לך ומצאוך וגו'· מן העולם ועד העולם· מן עלמא דהוינן ביה ועד עלמא דזכן ביה: וימוכו בעונם· נעשו שפלים בעונם: הושיענו· גם עתה יי' אלהינו: הודו ליי'· יאמרו גאולי יי'· כשיפדם מיד צר: תעו במדבר וגו'· והולכי מדברות אף הם צריכין להודות שהרי פעמי' שהם תועים ורעבים וצמאים: וינחם· ויכהגם לפיכך יודו ליי' חסדו: יושבי חשך וצלמות· אף האסורי' בבית הסוהר צריכי' להודו' כשיוצאין מבית האסורים: כי

מסרה

פתח· ובכפרי מסרה אחריתי' מוני' גם זה כל אוכל תתעב נפשם · וא'כתאב אנכי את גאון: כרוב ז' וחסרים בקריאה וסימ' גפן בוקק ישראל· חנני א'להים כחסדך· ענני יי' כי טוב חסדך· ויזכר להם בריתו וינחם· הללוהו כרב גדלו· כי אם הוגה ורחם· וחוכה עלי כרב חסדיך· וחד חס' אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו: ק"ז קבצם ב' וסימ' כעמיר· ומארצות: וממערב ג' וס' וכמערב אקבצך· כי לא ממוצא וכמערב· וממזרח' קבצם:

כי. הנה הראה כי רובי השבויים ליסרם בעבור עונותיהם ואלה אמרו או מרו קרובה בטעם וככה כאשר מתהלך או כאשר כאין הכבר ואחרי אל הם פיקודי הלב שהשם כטעם בלבב כל מדבר: יודו. טעם לבני אדם שילמדו: ויכנע בעמל. שארוניהם יעבדו בהם בפרך ואין עוזר לפדותם: ויצעקו. הזכיר יושיעם בעבור היותם ביד שוביהם כמו ויושע יי׳: יוציאם מחשך. הכתוב למעלה: ינתק. כנגד אסירי עני וברזל: כי. תכן עלילות שברחו ממדינה דלתיה נחשת כאילו נשברו. ועתה יזכיר החולי: אוילים. גם הזכיר כי החולי בעבור פשע ותוכחות על עון וכן בדברי אליהוא וטעם אוילים אפי׳ הם חכמים הם נחשבו אוילים בעבור פשעם. ואלת מדרך מוסכת עמה ואחרת עמה וככה הוא ומדרך ע עונותיהם יתענו: כל. שערי מות: הקבר כי בהסגר שעריו לא י יראו אור: ויזעקו. הזכיר זה המשורר כי אמר קצו במדבר לא יועילם יודעי הדרכים ולא המכחשים רק ב בצעקת השם הוא ל לבדו יכול להצילם וכן האסורים לא יוכלו כל חכמי העולם עד עת מגזר השם וככה החולים לא יוכלו כל הרופאים להועילם רק השם לבדו וכן המלחים וחובלי הים וכל חכמתם תתבלע: ישלח דברו. שיגזור ומיד ירפא לא על ידי משקה ומעשה בן אדם: וימלט. אותם משחיתותם מגזרת השחתה או מן כרה שחת כנג׳ שערי מות: יודו. גם אלה חייבים להודות: ויזבחו. וחייבים לזבוח כי התועה והשבוי הוא בריא בגופו והחולה קרוב ממות. ועתה יזכיר הכת הרביעית: יורדי. כל הולך אל הים יורד הוא: המה כי רגע אח׳ יחריד הים ומיד ישביחנו ברצונו. ויוגליו שבאל הים יורדי הים: יעלו. הגלים או יורדי הים: יחוגו. כי משעף הים אין בהם כח לעמוד בספינה או לשבת: תתבלע. תתכסה לא תראה כאילו לא היתה להם חכמה במלאכת המים: ויצעקו. אמר יוכיח כי הם בים וזאת כל שאלתם. אמר ר׳ יהודה בן בלעם הים רהוי להיות תחת יקם ישב והנכון בעיני כי בתחלה אמ׳ ויעמד רוח סערה ועתה יקם ס סערה בלא רוח אז ת תהיה לדממה: ויחשו גליהם. גלי הים הפך ותרומם גליו ובעבור כי הגלים ישאו קול על כן דרך משל לדממה ויחשו: וישמחו. יורדי הים: כי ישתוקו. הגלים: אל מחוז.

כי המרו אמרי אל. אין פורענות באה על האדם אלא בעונו: כי שבר דלתות נחשת. שהיו נעולי׳ בפניהם: אוילים מדרך פשעם. אשר מעונותיהם יתענו ביסורי חלאים אף הם מן הצריכין ל להודות: יש שמניות בפרשה זו ובאין לידרש במקום אכין ורקין למעט לומר צעקו קודם גזר דין נענין לאחר גזר דין אינם נענין: יחוגו. לשון שכר הוא וכן בחגוי הסלע וכן והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא: וישמחו כי ישתוקו. הגלים: וינחם. וינהגם: מחוז. לשון גבול ומנחם חברו עם וחזותיכם את שאול גבוליכם שלא יכל׳ בגבוליכם וכן מחזה מול מחזה שלש פ פעמים בתנחומא: מצאתי. וירוממוהו בקהל עם כרי׳ להודו׳ באפי בי עשרה ובמושב זקנים ותרין מניהון רבנן: ישם נהרות למדבר. כלומר נותן יישובי האומות לחורבן: למלחה. להיות בארץ מלחה מעשות פרי: ישם מדבר לאגם מים. נותן יישוב חרב לבנין ומחזירו לקדמותו: וימעטו

אין עוזר ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״ד: אוילים ה׳ חס׳ י׳ קדמא בליש׳ וסימ׳ אך אולים שרי צען. בלי רעה אולי. אולים מדרך פשעם. אולים יליץ אשם. ומוסר אולים אולת: ויזבחו ב׳ וסימ׳ ויסר הצפרדעים. ויזבחו זבחי תודה ויספרו: ויספרו ג׳ וסי׳ יקומו ויספרו לבניהם ויספרו לך דגיהים. ויזבחו זבחי

כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו: ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר: ויזעקו אל יהוה בצר להם ממצוקותיהם יושיעם: יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק: יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם: כי שבר דלתות נחשת ובריחי ברזל גדע: אולים מדרך פשעם ומעונתיהם יתענו: כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות: ויזעקו אל יהוה בצר להם ממצוקותיהם יושיעם: ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם: יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם: ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה: יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים: המה ראו מעשי יהוה ונפלאותיו במצולה: ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו: יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג: יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע: ויצעקו אל יהוה בצר להם וממצקתיהם יוציאם: יקם סערה לדממה ויחשו גליהם: וישמחו כי ישתקו וינחם אל מחוז חפצם: יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם: וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו: ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון: ארץ פרי למלחה מרעת ישבי בה: ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים: ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב: ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה:

ארום סריבו על מימריה אלהא ומלכת עילאה רחיקו: ותבר בליעותא לבהון אתקילו ולית דסעיד: וצלו קדם יי בדעיק להון ממעיקתהון פרקינון: אפיקינון מחשוכא וטולא דמותא ושלשלותהון יתרע: יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא: ארום תבר דשי נחשא ועברי פרזלא קציץ: על חזקיה מלך שבטא דבית יהודה אתנבי ואמר חזקיהו מליך דבית יהודה דסריב למיכב אתת אתגיף היך שטין דמאורח מרדיהון ד ומעווייתהון מתגיפין: כל מיכלא תרחיק נפשהון ומטין עד מעלני מותא: וצלו קדם יי כד עיק להון ממעיקתהון יפרקינון: ישדר פתגמי אסותיה ויסי יתהון וישזיב מלחבלותהון: יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא: ויכוסון נכסי תודתא וישתעון עובדוי בדיצתא: על מלחיא דיונה בר אמיתי איתנבי ואמר מלחיא נחותי ימא באלפיא עבדי פולחנא במיין סגיעין: הינון חמון עובדי דיי ופרישותיה במצולתא: ואמר במימריה ואקים זעפא ועלעולא ואתרוממו גללוי: סלקין צית שמיא נחתין עמקי תהומיא נפשתהון בבישא תתמוגג: ירתתון ינועון היך רוויה דחסר וכל חוכמתהון מ מסתלעמא: וצלו קדם יי כד עיק להון וממעיקתהון יפיק י יתהון: יקים עלעולא לשתיקותא וישתקון גלליהון: וחדון ארום שתקין ודברינון למחוז רעייתהון יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא: ומרוממין יתיה בכנשת עמא בית ישראל ובסנהדרין דחכימיא ישבחון יתיה: על דרא דיואל בר פתואל אתנבי ואמר כד מרדו בית ישראל ביומי דיואל נביא איתי בצורתא בעלמא שווי נהרותא היך מדברא ומפקנות מיא היך צהותא: ארעא דישראל דעבדא פירי צדא היך סדום דאתהפיכת מן בישות יתבין בה: כד תבו לאוריתא שוי מדברא היך אריתא דמיא וארע צהייא למפקנות מיא: ואשרי תמן כפינים ואתקינו קרתא מיתבא: וזרעו חקלין ונציבו כרמיא ועבדו פרי אבא:

מסרה

תודה. ח׳ נונין מנוזרות ומקרין אבין ורקין שבתורה וסי׳ נמסר בסדר בהעלותך: ויעמד ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר במלכ׳ ב׳ סימ׳ ח׳: וממצוקותיהם חד מן כלין דמשמשין ומם ברישיהון וסימ׳ ובמקנה ל׳ בני ישראל לא כת אחד. וממחנים ל׳ ומחשבון עד רכת המצפה. וממסר ל׳ כל אלה אבנים יקרות. וממשפט ל׳ מעוצר וממשפ׳ לקח. ומבעמדך ל׳ והדפתיך ממצבך וממעמדך. וממי ל׳ שמעו זאת בית יעקב. וממצרים ל׳ כי נער ישראל ואהבהו. וממזרח ל׳ וייראו במערב את שם יי׳. וממעון ל׳ ואתה הגבא עליהם. ובמקום ל׳ ובכן ראיתי רשעים קבורים. וממקדשי ל׳ זקן בחור ובתולה. וממנה ל׳ הגי כי גדול היום ההוא. וממכר ל׳ כעס לאביו בן כסיל. וממעמקי ל׳ הצילני מטיט. וממצוקותיהם יוציאם רביע׳ דעניא וממועצותיה׳ ל׳ ויאכלו:

כמו גבול וכמוהו לא חזו ימיו פירושו לא גבלו ימיו והטעם לא ישינו לדעת סוף ימיו: יודו. חסדו. שהצילם. ונפלאותיו במצולה: וירוממוהו. הוסיף להזכיר בעבור שרוב בני אדם לא ראו הים: ישם. שב המשורר להזכיר גבורות השם כאילו עושה דבר והפך הדבר כפי חכמתו והשלים להזכיר הים ושב להזכיר הנהרות ההולכים אליו וטעם למדבר ארץ ציה ומוצאי מים הם המעיינים: ארץ. שהיתה סמוכה אל הנהר ואל המעיינות שבה למלחה שלא תזרע ולא תצמיח הזכיר הסבה שעשה השם כי לא לחנם הוא עושה כי מרעת יושבי בה: ישם. והפך הדבר ישם מדבר לאגם מים: ויושב. רעבים. שכלכלם בארץ ציה: ויזרעו פרי תבואה. הפך ארץ פרי למלחה: ויברכם

ויברכם · אחר היותם רעבים ׃ וימעטו · עד עתה הזכיר מיתרים מרינות ויושיב שממות ועתה יספר כי יהוה מוריש ומעשיר · ומצאנו בלשון הקדש שיזכירו הפעלים ולא
יזכירו העצם כי אם באחרונה כמו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב ומי הוא זה זה כוכב מדרך מיעקב ויותר מבואר הביטו אליו ונהרו ופסוק אחר פי' סמיכת וי"ו אליו
והוא זה עני קרא וככה זה וימעטו ומי הם הם הנדיבים הנזכרים אחר כן בפסוק השני והנה הפך ויברכם וימעטו ׃ מעוצר · רחם כדרך כי עצר עצר יי' הפך וירבו ורעה
הפך ויברכם והנה רעה תחלואים בגוף ויגון בלב גם וי"ו ויגון מוסף אחורנית כמו אודם פטדה וברקת מעוצר ומרעה ומיגון ׃ שופך · נדיבים · הם הנכבדים כמו להושיבי
עם נדיבים וכסא כבוד
על כן נבוז הפך
כבודם ׃ ויתעם ·
שיסכל דעתם ׃
וישגב · הנה האביון
במשגב ׃ וישם כצאן ·
הפועל הוא האביון
כמו ישימו בנים ׃
יראו · בעבור כי רובי
האדם ידינם השם
כמעשיהם בעולם הזה
על כן ישמחו הישרים
כי בעבור היותם ישרי'
הם בשמחה ולא ידאגו
או יפחדו שתבא ע
עליהם צרה כזאת ם
שבאה על הנדיבים ו
ויקוו טובה שתבא א
ליהם כאשר האביונים
וטעם כל עולה כל א
אנשי עולה יקפצו פ
פיהם כי אין להם
תשובה בראותם זה ׃
מי · וישמר אלה ·
· שישים בלבו אלה ה
הדברי' כדרך שמר תם
וראה ישר ׃ ויתבוננו ·
הנבונים חסדי יי' כמו
והתבונן בפלאות אל
ור' משה אמר כי חסדי
השם יהיו מתבוננים ׃
שיר מזמור לדוד ·
נכון לבי · שאשיר ׃
אף כבודי · נכון כדרך
שמח לבי ויגל כבודי
ורבי משה אמר אף
כבודי תזמרי ׃ עורה ·
דרך משל שיעיר ה
הנבל מאליו בעת שיעיר
השחר ורבי משה אמר
כי אעירה פועל יוצא
כמו ויעירני וטעם עור
הנבל כי אני אעירך
בשחר ׃ אודך · אמר
אזמרך בשחר ב
במסתרים גם אזמרך
ביום בגלוי ׃ כי · מעל ·
יותר וטעם ועד שחקי'
שאין העין רואה ב
גבוהים מהם ׃ רומה ·
הטעם אזמרך ב
בלאומים ואות היא
זמירתי שאודיע כי ג
גדול מעל שמי' חסדך
ואתה אלהים הראה
שאתה רם על השמים
בהושיעך אותי על כן
אחריו למען · שאר
המזמור פירשתיו ב
במזמור על שושן ע
עדות והוא במזמור
ששים ׃ למנצח · אלהי
תהלתי · טעם אל
תחרש כנגר תבא אחריו ׃ כי · ופי מרמה · ופי איש מרמה כמו אל תהי מריו והפ"ה פעול למלת פתחו כאילו כתוב כי רשע ואיש מרמה פתחו פיהם עלי ׃ ודברי · חסר
בית ודברי כמו כי ששת ימים או דרך משל כי הדברים סבבוהו · וילחמוני וילחמו עמי חנם כמו לא יגורך רע לא יגור עמך רע ׃ תחת · יו"ד אהבתי סימן הפועל ׃ ואני
תפלה · איש תפלה והטעם שהייתי מתפלל לשם בעדם כדרך ואני בחלותם לבושי שק ׃ וישימו

קח שיר מזמור ג' בטעם וסימ' נמסר בסיפר' סימן פ"ג ׃ שחר ח' קמצין מלעיל בקריא' וסימ' אשר אין לו שחר · איך נפלת בשמים הילל בן · אעירה שחר · וחברו · אשא כנפי שחר · ואל יראה בעפעפי שחר · מי זאת הנשקפה · ועיניו כעפעפי שחר · וחד עורי שחר מעלי ׃ סימן קדמא דסיפרא לי גלעד ולי מנשה · תניינא דסיפרא לי גלעד לי מנשה · ואפ"ס ול' הדברי וגו' הוספת לי ׃ ולא תצא ו' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ל"ד ובסיפרא סימן מ"ד · בצאתינו ג' וסי' הלא אתה אלהים זנחתנו · אף זנחת ותכלימנו · הלא אלהים זנחתנו ׃ קט למנצח לדוד מזמור דקדים דוד למזמור ז' וסים נמסר בספרא סים' כ"ד ׃ ודברי ה' ג' מנהון ד"ף וסים' ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים דד"ה · ודברי רחבעם · הראשונים והאחרונים רד"ה · ודברי שנאה סבבוני דתהל' · הדר כבוד הודך ודברי · ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דד"ה · ג' קדמאי ר"ף ׃

ויברכם וירבו מאד ובהמתם לא ימעיט ׃ וימעטו וישחו מעצר רעה ויגון ׃ שפך בוז על נדיבים ויתעם בתהו לא דרך ׃ וישגב אביון מעוני וישם כצאן משפחות ׃ יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה ׃ מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי יהוה ׃

קח

שיר מזמור לדוד ׃ נכון לבי אלהים אשירה ואזמרה אף כבודי ׃ עורה הנבל וכנור אעירה שחר ׃ אודך בעמים יהוה ואזמרך בלאמים ׃ כי גדול מעל שמים חסדך ועד שחקים אמתך ׃ רומה על שמים אלהים ועל כל הארץ כבודך ׃ למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו ׃ אלהים דבר בקדשו אעלזה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד ׃ לי גלעד לי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחקקי ׃ מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת אתרועע ׃ מי יבלני עיר מבצר מי נחני עד אדום ׃ הלא אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאתינו ׃ הבה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם ׃ באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו ׃

קט

למנצח לדוד מזמור אלהי תהלתי אל תחרש ׃ כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו דברו אתי לשון שקר ׃ ודברי שנאה סבבוני וילחמוני חנם ׃ תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה ׃

ובריכינו ויסגון לחדא ובעיריהון לא יזער ׃ וכד חבו אזערו ואתמסכנו מן אניק בישתא ודבונא ׃ שדי בסרנותא על רברבניא ואטעיאונון בלמא דלא אורחא ׃ וכד תבו לאוריתא שגיב חשוכא ממסכינותא ושוי היך עני גניסיא ׃ חמון תריציא ויחדון וכל מרי שקר שוורת פומא ואתחסמת ׃ מן חכימא וינטיר אילין ויתבוננון חסדיא דיי ׃ שירא ושבחא על ידא דדוד ׃ תקין לבי אלהים אשבח ואזמר לחוד איקרי ׃ שבח ניבלא וכינרא אשבח בקריצתא ׃ אודה קדמך בעמיא יי ואשבחינך באומיא ׃ ארום רב מעילוי שמיא טובך ועד שחקי מטי קושטך ׃ אתרומם עלוי שמיא אלהים ועל כל יתבי ארעא איקרך ׃ מן בגלל דישתזבו רחימך פרוק ימינך ועני יתי ׃ אלהא ממליל מאתר בית שכנתיה אביע אפליג ביזתא עם יתבי שכם ועם יתבי מישר סכות אמשח תחומא ׃ די לי גלעד דילי מנשה דבית אפרים עושנא דרישי ומדבית יהודה ספרי ׃ דושישית מואבאי היך דודי שזוגי על מלכו אדום אטלוק סנדלי על מלכות פלשתאי אתייבב ׃ וכדון דחבית מן אוביל יתי עד כרכא דרומי רשיעא מן דברני עד קושטנטינא דאדום ׃ הלא על דחבנא קדם יי שבקתנא ולא נפקא שכינתיה בחלותנא ׃ הבלן סעדא מן מעיקא דמגן פורקנא דבר נשא ׃ באלהא נעביד חילא והוא ירושש מעיקנא ׃ לשבחא על יד דוד תושבחא אלהים שבחתי לא תשתוק ׃ ארום פומא דרשיעא ופומא דניכלא עלי פתחן מלילו עמי לישן דשקר ׃ וממללי סנותא חזרו יתי ואגיחו עמי מגן ׃ חלף די רחימית כטנו לי ואנא אצלי ׃

רשי

וימעטו וישחו · והם מתחילה היו שוחין ומועטין מעוצר רעה ויגון ׃ וישם כצאן משפחות · וישם האביון משפחות זרעו כ כצאן רבים ׃ קפצה · סתמה כמו לא תקפוץ את ידך ׃ נכון לבי · נאמן עמך ׃ אף כבודי · אף כבודי הוא מה שאני מזומן לך ד"א אף כבודי אף לפי כבודי לא אמנע לשורר לו ולא אחלוק לעצמי כבוד ׃ אעירה שחר · דרך שאר מלכי' השחר מעוררם ואני מעורר את השחר שאני קם חצות לילה שהנבל והכנור מ מעוררני כמו שאמרו רבותינו כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והוא מנגן מאליו ׃ מעל שמים · וכתו' אחר אומ' עד שמים פירשו רבותינו כאן בעושין לשמה כאן בעושין שלא לשמה ׃ ועננו · שכל עמך וידידיך תלויין בי ׃ אלהים דבר בקדשו · שאמלוך ויבא העת ואעלוז בדברו ׃ אחלקה שכם · אחלקה ארץ אויבי לישראל שכם חלק כמו שכם אחד על אחיך ׃ ועמק סכות אמדד · מואב סיר רחצי · כלומר עבדי ומשמשי ככלי ת תשמיש שמשתמשין בו ׃ על אדום אשליך · עבודתי שיהו מלכיהם נועלין מנעלי ברגלי ׃ אתרועע · אריע להם קול ליראם מפני ׃ מי יובילני · לימות המשיח לפשוט יד בעשו ובערי מבצריו ׃ מי · בכיזני ככר על אדום שהכיתי בהם בגיא מלח שמנת עשר אלף ׃ אלהי תהלתי אל תחרש · על כל ישראל נאמר ׃ כי פי רשע · עשו ׃ תחת אהבתי · אותך ישטנוני ׃ ואני תפלה · ואני אתפלל אליך תמיד ׃ מגלתי

רשי

מבלעדי רעה תחת טובה שבשני פרו' אני מקריבן בכל שנה בשבעי' אומות ומבקשת לגשמים והם מריעים לי במוחר טוב: בהשפטו. לפניך יצא מריבך מחוייב ורשע: פקודתו. גדולתו פרבוסט"ה בלע"ז כמו ויפקד המלך פקידים: ושאלו ודרשו מחרבותיהם. הכל ישאלו עליהם מה נהיתה בפלוני ופלוני מתוך קול חורבה שיבא עליהם. ודרשו משמע מאת אחרים שהרי נקוד חטף קמץ וכן ושאלו מפי אחרי' הוא משמע שישאלו אחרים ע עליהם ויש לפתור ושאו ממשקל חזק יהו משאלים על הפתחים: ינקש נושה לכל אשר לו. אדם הטורח מחזר ולהוט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש כלומר מ מיטרף ומת ומתלבט כמו ו והרכבותיה דא לדא נקשן וכן פן תנקש אחריהם אף כאן יהיה הנושה בעצמו את עבודתו שנאמ' ורב יעבד צעיר לא יהיה הנושה נוגע וקרב לכל אשר לו ינקש פ"יטאכופ"ץ בלע"ז יהי משפט הנושה נוקש וכשבן על כל ממונו וזהו יעקב הנושה בעצמו את ע עבודתו שנאמר ורב יעבד צעיר מבלעדי בדור אחר שיבא אחר כורתו ימח שמו וטבעו שאפילו זכרון לא יפול עליו בפי הדור הנולד בעולם לאחר שנמחת שמו ש"רטרמי"רא בלע"ז: עון אבותיו. עון שחטא על אבותיו לאברהם שנגרע חמש שנים מ מחייו לאביו גרם כהיון עשים: וחטאת אמו. שהשחית רחמה ושגרם להעלים יום קבורתה מן הבריות שלא יקללוה שיצא מ מכריסה עשו כמו שנאמר ותמת דבורה מינקת רבקה וגו' אלון בכות בלשון יוני קורין לאחר אלון שאבל אחר היה ליעקב עם של דבורה שמתה אמו והעלימו מיתתה: יהיו. העונות האלה נגד יי' תמיד: ויכרת מארץ זכרם. של עשו ואלופיו: אשר לא זכר עשות חסד. לעסוק באבל אביו כמו שעשה יעקב כ כזיד עדשים לנחם את יצחק ם שבאותו היום מת אברהם: איש עני. ישרא': ויאהב קללה. קללתו של הב"ה שכפר בו: תהי לו. הקללה מעטה כבגד. מבלע' וילבש קללה הכנים עצמו בקללה וכוחה לו פריקת עול ה הקרבן וברכת כהנים וקללת האומות: ולמזח תמיד. חגורה וכן ומזיח אפיקים רפה אזור החזקים פתח: ככל בבטנו. לעת ערב: ננערתי. לשון תשנוק וטרוף ואוטם כארבה שהוא נודד וכנ ומטורף מבלעדי ויעטו כמעיל העוטה ועוטף כל הגוף לכל לבוש: כאם

מסורה

ותפלתו ג' וסי' ותפלתו תהיה לחטאה. ויתר דברי מנשה ותפלתו דדברי הימים. ושלאחריו ותפלתו והעתר לו: ואל יהי ב' וסימ' ואל יהי מקום לזעקתי. ואל יהי חונן ליתומיו: למותת ל' והוא חד מן מלין דמשמשין ל' בשוא כריש תיבותא וסי' תמצא נמסר בנסרא רבתא במערכת אות הלמ"ד: ותבא ל' חס' בכתובים וסי' ותבא

תרגום

וְשַׁוִּין עֲלַי בִּישְׁתָא חֲלַף טָבְתָא וּסְנֵיתָא חֲלַף דִּרְחִימִית: אַסְעַר עֲלוֹי רַשִׁיעָא וְסִטְנָא יְקוּם עַל יְמִינֵיהּ: בְּאִידַּיְינוּתֵיהּ יִפּוֹק חַיָּיב וּצְלוֹתֵיהּ תְּהֵי לְחוֹבְתָא: יְהוֹן יוֹמוֹי קַלִּילִין מִנְיַין שְׁנוֹי יֵירַת אוֹחֲרָן: יְהוֹן בְּנוֹי יַתְמֵי וְאִתְּתֵיהּ אַרְמַלְתָּא: וּמִטַּלְטְלָא יִטַּלְטְלוּן בְּנוֹי וְשָׁאֲלוּן וְתִבְעוּן מָה הֲוַת צַדְיָתְהוֹן: יְגַבֵּב מְזוֹפָא לְכָל דִּילֵיהּ וְיִבְזוּן נוּכְרָאִין לְיִעוּתֵיהּ: לָא יְהֵי לֵיהּ נְגִיד חִסְדָּא וְלָא יְהֵי לֵיהּ חַיִּיס עַל יַתְמוֹי: יְהֵי סוֹפֵיהּ לְאִשְׁתֵּיצָאָה בְּדָר אוֹחֲרָן יִתְמְחֵי שְׁמְהוֹן: יִדְכִּיר עֲוָיַית אֲבָהָתוֹי קֳדָם יְיָ וְחוֹבַת אִמֵּיהּ לָא תִתְמְחֵי: יְהַוְיָין קֳבֵיל מֵימְרָא דַיְיָ תְּדִירָא וִישֵׁיצֵי מֵאַרְעָא דָּכְרָנֵיהוֹן: מְטוּל דְּלָא אִדְּכַּר לְמֶעְבַּד טִיבוּ וּרְדִיף גְּבַר עַנְיָא וְחַשּׁוֹכָא וּמַכִּיךְ לִבָּא לְאִתְקַטְלָא: וּרְחִים לְוָטָא וְאַתְיַת לֵיהּ וְלָא אִתְרְעֵי בְּבִרְכְתָא וְאִתְרַחֲקַת מִינֵּיהּ: וּלְבַשׁ לְוָטָא הֵיךְ לְבוּשָׁא וְעָלַת הֵיךְ מַיָּא בְּגוּשְׁמֵיהּ וְהֵיךְ מִשְׁחָא בְּאֵיבָרוֹי: תְּהֱוֵי לֵיהּ הֵיךְ לְבוּשָׁא יִתְעֲטֵף וּלְקַמּוֹר תְּדִיר יַזְרְזִינַהּ: דָּא עוֹבָדָא דְּשׂוֹטְנַי מִן יְיָ וּדְמַלְּלִין בִּישְׁתָא עַל נַפְשִׁי: וְאַתְּ אֱלֹהִים יְיָ עֲבֵיד עִמִּי מִן בְּגַלַל שְׁמָךְ הֵיךְ טוּבָךְ וְחִסְדָּךְ פְּצֵי יָתִי: אֲרוּם עַנְיָא וְחַשִּׁיל אֲנָא וְלִבִּי שְׁפֵי בְּגַוּוֹי: הֵיךְ טוּלָא בִּצְלְיוּתֵיהּ אִתְגַּמְרִית אִטַּלְטֵילִית הֵיךְ גּוֹבָאֵי: רְכוּבַי אִתְקְלוּ מִצּוֹמָא וּבִסְרִי פַּתְרַן מִלְּהֱוֵי פַּטִּים: וַאֲנָא הֲוֵיתִי קְלָנָא לְהוֹן יֶחֱמוּן יָתִי יְטַלְטְלוּן רֵישֵׁיהוֹן: סְעוֹד לִי יְיָ אֱלָהִי פְּרוֹק יָתִי הֵיךְ חִסְדָּךְ: וְיִדְעוּן אֲרוּם מְחָתָךְ דָּא אַנְתְּ יְיָ עֲבַדְתָּהּ: יְלַטְטוּ הִינוּן וְאַתְּ תְּבָרֵךְ יְקוּמוּן וְיִבַּהֲתוּן וְעַבְדָּךְ יֶחֱדֵי: יִלְבְּשׁוּ סִטְנַי כִּיסוּפָא וְיִעַטְפוּ הֵיךְ מְעִילָא בַּהֲתַתְהוֹן: אוֹדֵי יְיָ לַחֲדָא בְּפוּמִי וּבִמְצַע חַכִּימַיָּא אֲשַׁבְּחִינֵיהּ: אֲרוּם יְקוּם מִן יְמִינָא דְּחַשּׁוֹכָא לְמִפְרוֹק מִמְּדַיְינֵי נַפְשֵׁיהּ:

תהלים

וישימו עלי רעה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי: הפקד עליו רשע ושטן יעמד על ימינו: בהשפטו יצא רשע ותפלתו תהיה לחטאה: יהיו ימיו מעטים פקדתו יקח אחר: יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה: ונוע ינועו בניו ושאלו ודרשו מחרבותיהם: ינקש נושה לכל אשר לו ויבזו זרים יגיעו: אל יהי לו משך חסד ואל יהי חונן ליתומיו: יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם: יזכר עון אבתיו אל יהוה וחטאת אמו אל תמח: יהיו נגד יהוה תמיד ויכרת מארץ זכרם: יען אשר לא זכר עשות חסד וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת: ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו: וילבש קללה כמדו ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו: תהי לו כבגד יעטה ולמזח תמיד יחגרה: זאת פעלת שטני מאת יהוה והדברים רע על נפשי: ואתה יהוה אדני עשה אתי למען שמך כי טוב חסדך הצילני: כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי: כצל כנטותו נהלכתי ננערתי כארבה: ברכי כשלו מצום ובשרי כחש משמן: ואני הייתי חרפה להם יראוני יניעון ראשם: עזרני יהוה אלהי הושיעני כחסדך: וידעו כי ידך זאת אתה יהוה עשיתה: יקללו המה ואתה תברך קמו ויבשו ועבדך ישמח: ילבשו שוטני כלמה ויעטו כמעיל בשתם: אודה יהוה מאד בפי ובתוך רבים אהללנו: כי יעמד לימין אביון להושיע משפטי נפשו:

מסורה

כמים בקרבו. ותבא בלש ותבס כרגלותיו. וכל נביאים דכוו' חס' בת' מל וסי' ביחזקאל סימ' כ"ב: יעטה ד' בקריאה וסימ' ועל שפם יעטה וטמא טמא. כאשר יעטה הרועה את בגדו. גם ברכות יעטה מורה. תהי לו כבגד יעטה: כצל ד' רפי' בקריא' וסים' כפלגי מים בציון' כצל בנטותו נהלכתי. יבי כצל נטוי. ימיו כצל עובר: בשתם ד' בקריאה וסים' וגני עשה את כל מעניך בסוף צפניה. ישבו על עקב בשתם. ישובו על עקב בשתם. ויעטו כמעיל בשתם:

אבן עזרא

ויפימו. יור אהבתי פעול שהיה ראוי שיאהבוני: הפקד. רשע. אח' שתגבר ימינו עליו. ושטן כנגד ישטנוני והוא אדם כדרך ויקם יי' שטן לשלמה גם ויעמד והוא אחד מיועצי: בהשפטו. עני כי הוא עשה לי עול וחמס. ותפלתו שאמות הפך תפלתי בצרו על כן לחטאה: יהיו. אמר יהושע כי פקודתו הוא אשתו ולפי דעתי כי הוא ופקודת כל ה האדם והטעם שתהיה מיתתו בידי אדם ויש אומרי' כי פקודתו הוא נפשו שהוא כמו ש פקדון: יהיו. יתומי'. קטנים: אלמנה. בימי נעוריה כי ימיו יהיו מעטים: ונוע. כדרך והמה יניעון לאכול. ושאלו פועל כבד כמו שאל ישאלו באבל. ודרשו כמו ושאלו שיבקשו לחם. וטעם מחרבותיהם ש שנחרבות ידורו: ינקש. הנשי יהי עליו בימין כי יאחזוהו ימי עני: אל. כאשר הזכי' יען אשר לא זכר עשות חסד: יהי. בנו כמו ולא אחריתו. ימח שם האב והבן על כן שמם: יזכר. כטעם פוקד עון אבות על ב בנים כאשר פירשתי במקומו: יהיו. העון והחטאת כזכרי' לפני השם ושימח מארץ זכרם: יען. בהיות לאל ידו. וירדוף עני ואביון ונכאה לב כ כמוני: ויאהב. הוא היה סבה שיקללוהו דוד שהיה איש ה האלהים: וילבש. התנבא כי הקללה ת תבואהו. כמדו מלבושו והטעם בדו והזכיר בתוכו: תהי. ולמזח. כמו חגורה ומזיח אפיקים רפה: זאת פעולת. כמו תגמול פעולת שכיר. שוטני כנגד ישטנוני. והדוברים רע כנגד ודברים שלה: ואתה. אחר שקלל רשעי' וכל שוטנים שב להתחנן לשם שלא יאבד עם אלה שהם מחרפים אותו כי אין לו כח ל לעמוד מפניהם: כי. חלל בקרבי. פועל עבר מגזרת חלל על כן האמ' פתוחה ויש אומרים מגזרת חליל לוחין. כצל הטעם קלות ימיו: ננערתי כארבה. שאין לו קן: ברכי. אין בו כח ללכת כי יענה נפשו אולי יכל מידם שלא ירלה בבשרו לחלות: ואני. כאשר אויבי ואני רזה הייתי חרפה להם: עזרני. טעם כחסדך עמי פעמים רבות: וידעו. כי כבר הזכיר עני ואביון ואתה יי' עשיתה זאת הישועה ולא אלי: יקללו. לא אחוש מקללתם כי אתה תברכני. קמו עלי ויבושו: ולבשו. כל שוטני מהיום והטעם אחרים מלבד אלה כי כבר הזכיר על אלה ויבושו: אודה. שאודה בפי זה החסד שעשה השם עמי עד שידעו הרבים כי השם יעמוד לימין אביון להושיעו מאחשבים להיותם שוטני נפשו: לדוד

אבן עזרא

לדוד מזמור נאם יי' לאדני. ככון לפרש זה המזמור על אברהם על דברתי מלכי צדק רק יקשה עליכו ציון שהיתה עיר דוד ונוכל לתקנו בדרך רחוקה מעט והנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד כמו מזמור יענך יי' ביום צרה יי' בעזך ישמח מלך גם לשלמ' אלהים משפטיך למלך תן וחובר זה המזמור כאשר נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עמנו במלחמ' ואחר תחלת דברי המשורר נאם יי' לאדני שהוא דוד : שב לימיני והטעם שב בביתי ועבור אותי ו וטעם לימיני כי הימין עושה חיל והנה הטעם לא תצא עמנו למלחמ' כי ימין השם תלחם בעבורך והוא ישית אויביך הדום רגליך שיובאו לפניך ש שתרמסם : מטה. כי העוז והכח יצא מציון שם הכבוד להשחית כל אויב שיבוא אליך אל ציון או טעמו כדרך יזכור כל מנחותיך ב בציון שם הארון : עמך · יתנדבו להלחם בעבורך · אמר רבי משה בקיעת השחר ושם הרחם כנוי כ כדרך אז יבקע כשחר והוא ישבח דוד וידמה הליא' שהיא בגוף כטל והטעם כי לא כח לחה במלחמות רבות ש שנלחם ויהיה כן מ מבקיעת השחר לך כשחר לא ילדותיך ואחרי' אמרו מהמקום השפל השחור לך מנת ילדותיך ופירו' טל כמו ויטל את הגורל ורבי ישועה אמר כי מרחם אמך היית מוכן להיות מלך והנכון בעיני כי נדבות דרך קריה כגשם נדבות והטעם אם הוצרכת לעשות מלחמה עמך יבואו אליך ביום כגשם נדבות ותראם בהדרי קדש מרחם משחר מעת עלות השחר יבוא כטל שהרגלת לראות בילדותיך כאשר היית רועה בצאן : נשבע. אתה כהן. כל כהן משרת וכן ובני דוד כהנים היו והטעם לעבוד את השם והנה הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כאשר לקח מלכי צדק מאברהם · ויו"ד דברתי נוסף ופירו' על דברת על מנהג כמו רובצות בים או תחסר אות כ"ף אתה כהן לעולם על דברת כמו על דבר שאתה כמלכי צדק ועליו כתו' והוא כהן לאל עליון והנה תהיה מלך אתה בעבור אחרת. ורבי משה אמר בעבור שאתה מלך צדק כמו ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו והטעם רב לך להלחם כי השם עוזר ימינך ומחץ ביום אפו מלכים על ידיך : ידין. תחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם וכן הוא ידין בגוים אשר הוא מלא גויות שים לו כגא רב הוא יעשה דין בגוים · על ארץ רבה שאיננה נקראת אי והיא ארץ ישראל ומדי ופרס · ורבי משה אמר כי הטעם רבת בני עמון : מנחל · הטעם כל כך היו האויבים מפחדים ממנו כי בלכתם בדרכי' היה שותה מנחליהם ואין לאל ידם למונעו על כן היה מרים ראש ויש אומרים כי מרוב בצאותיו היה צריך ללכת דרך שפם כחל כי לא יספיקו לו מעיינים או הטעם שיובא אין בדרכי' המים מן הנחלים בלי פחד כדרך מי ישקיני מים ואל תתמה על ישתה גם ירים כי הנה מחץ לשון עבר והנה הוא על דרך המדבר על זמן עומד וכמוהו רבים : הללו יה אודה יי'· הללויה דברי המשורר הללו יה כמוני כי אני אודה השם בכל לב. בסוד ישרים בסתר ועדה בגלוי וזה הוא שאודה לאמר גדולים מעשי יי' דרושים מבוארים · אמר רבי מרינוס כי חפציהם על משקל זקניהם והטעם שימצא בהם הדורש כל חפציו שידרוש כמו וכל חפצים לא ישוו בה : הוד

תהלים

קי לרגליך ב' וסימ' והם תכו לרגלך ישא מדברתיך · עד אשית איביך הדום רגליך · בתרא מל' : ינחם ד' וסימ' פן ינחם העם · כי ינחם יי' מאנקתם · לא ישקר ולא ינחם · נשבע יי' ולא ינחם · וא' וינחם יי' על הרעה :

קי לְדָוִד מִזְמוֹר נְאֻם יְהֹוָה לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד־אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ : מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח יְהוָה מִצִּיּוֹן רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ : עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ בְּהַדְרֵי־קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶיךָ : נִשְׁבַּע יְהוָה וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם עַל־דִּבְרָתִי מַלְכִּי־צֶדֶק : אֲדֹנָי עַל־יְמִינְךָ מָחַץ בְּיוֹם־אַפּוֹ מְלָכִים : יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה : מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ :

קיא

הַלְלוּ יָהּ אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לֵבָב בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה : גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יְהוָה דְּרוּשִׁים לְכָל־חֶפְצֵיהֶם :

(מסורה בגליון: נ"א חס' · ב' דין זבולן ל' · ל' חס' · ל' ויתר בהדרי · ל' וכתי' כן · ר' · ל' ויתר ומלכי צדק · קל"ד · ט' · ר' · יה' כתי' יור · ל' · ל' · גויין ב' יה' חס' וס' ומאן דמלא תל')

עַל יַד דָוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְשַׁוָּאוּתִי רִיבּוֹן כָּל יִשְׂרָ' בְּרַם אֲמַר לִי תּוּב וְאוֹרִיךְ לְשָׁאוּל דְּמִן שִׁבְטָא דְבִנְיָמִין עַד דִּימוּת אֲרוּם לֵית מַלְכוּתָא מְקַרְבָא אַחְבְרָתָהּ וּבָתַר כֵּן אֲשַׁוֵּי בַּעֲלֵי דְבָבָךְ כְּבִישׁ לְרִיגְלָךְ : ת"א אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְמִיתַּן לִי רַבְּנוּתָא חֲלַף דִּיתֵיבִית לְאוּלְפַן אוֹרָיְתָא יְמִינִי אוֹרִיךְ עַד דְּאַשַּׁוִּי בְּעִיל דְּבָבָךְ כְּבִישׁ לְרִיגְלָךְ : חוּטְרָא דְעוּשְׁנָךְ יְשַׁדַּר יְיָ מִצִּיּוֹן וְתִהְיֵי רָדֵי בִּמְצַע בַּעֲלֵי דְבָבָךְ : עַמָּךְ דְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּמִתְנַדְּבִין לְאוֹרָיְתָא בְּיוֹם אַגָּחוּת קְרָבָךְ תִּסְתַּיַּיע עִמְּהוֹן בְּשִׁיבְהוֹרֵי קוּדְשָׁ' רַחֲמִין דֶּאֱלָהָא יִסְתַּרְהֲבוּ לָךְ הֵיךְ נַחֲתַת טַלָּא יָתְבִין לְרוּחְצָן תּוֹלַדְתָּךְ : קַיֵּים יְיָ וְלָא יְתוּב דְּאַנְתְּ מְתַמַּנֵּי לְרַבָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי בְּגִין זְכוּתָא דַּהֲוֵיתָא מֶלֶךְ זַכַּי : שְׁכִינְתָּא דַּיְיָ עַל יְמִינָךְ מְחָא בְּיוֹם רוּגְזֵיהּ מַלְכַיָּא : אִתְמַנָּא לְדַיָּין עַל עַמְמַיָּא מְלֵי אַרְעָא גוּשְׁמֵי רַשִׁיעִין קְטִילִין מְחָא רֵישֵׁי מַלְכַיָּא עַל אַרְעָא סַגִּיעִין לַחֲדָא : מִפּוּם נְבִיַּיָא בְּאוֹרְחָא אוּלְפַן יְקַבֵּל מְטוּל הֵיכְנָא יִזְקוֹף רֵישָׁא : הַלְלוּיָהּ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ בְּכָל לִבָּא בְּרָזֵיהוֹן דְּתְרִיצַיָּא וּכְנִישְׁתָּא : רַבְרְבִין עוֹבָדַיָּא דַּיְיָ מִתְבַּעְיָן לְכָל דְּצָבְיָין לְהוֹן :

גויות ב' א' מל' וא' חס' וסי' את גויה שאול ואת גוית בניו · ידין בגוי' מלא גויו' · וסי' באן דכל מל' : מנחל ד' וסי' נמסר בסדר דברים : קי"א גדולים הגדולים כולהון חס' בגו כל וסי' נבכר בשפט' סימן ה' וכירביה סימן כ"ח :

רשי

נאם יי' לאדני · רבותינו דרשוהו באברהם אבינו ואני אפרשנו כדבריהם נאם יי' לאברהם שקראוהו העולם ארוני שמענו ארוני : שב לימיני · התעכב לתשועתי והתחולל לה אין ישיבה אלא עכבה וכן הוא אומר ותשבו בקדש לימיני לתשועת ימיני : עד אשית אויביך · אמרפל וחביריו : מטה · לשון משען כמו כל מטה לחם · מטה עזך ישלח יי' מציון כשתשוב מן המלחמה ואכשיך עייפים ורודפים ישלח לך יי' את מלכי צדק מלך שלם להוציא לך לחם ויין : רדה · במלחמה : בקרב אויביך · לבטח : עמך נדבות ביום חילך · כשתאסוף חיל לרדוף אחריהם יתנדבו ע עמך ואוהביך לצאת עמך כמו שמצינו וירק את חניכיו ילידי ביתו ולא יוהר וענר אשכול ו וממרא התנדבו מאליהם לצאת ללכת אחריו בעזרתו : בהדרי קדש מרחם משחר · זאת תהיה לך בזכות הדרות קדושה שהיו בך מבטן אמך שהכיר בוראו בן שלש שנים · מרחם משחר משנפלת מן הרחם כמו משילין פירות דרך ארובה ביום טוב ואיכא דתני משחירין : לך טל ילדותיך · לך יחשב ילדותיך דרכי יושר שהתנהגת בהם ב בילדותיך יהי לך לנועם כטל זה שהוא נעים ונוח : נשבע יי' ולא ינחם · לפי שהיה מתירא שלא יענש על האוכלוסין שהרג כאמר לו אל תירא אברם וגו' לא ינחם על הטובה אשר דבר עליך : אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק · ממך תצא הכהונה והמלכות להיות בניך יורשין את שם אבי אביך הכהונ' והמלכות שנתנה לו · דברתי מלכי צדק יו"ד יתירה כמו רבתי עם על ד דברת מלכי צדק על פקודת מ מלכי צדק · אתה כהן יש במשמע כהן כהונה ושר' כמו ובני דוד כהנים היו : אדני · אשר היה על ימינך במלחמה : מחץ ביום אפו · את ארבעה מלכים הוא ידין בגוים מלא גויות זו היא בשורת ברית בין הבתרי' שנא' לו על מצרים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי מלא גויות אסיפת פגרים מלא לשון אסיפה כמו קראו אחריך מלא אשר יקרא עליו מלא רועים והיכן דן מלא גויות את מצרים מת על ספת הים : מחץ ראש על ארץ רבה · זו היא דוגמת נבואת חבקוק מחצת ראש מבית רשע ראש פרעה שהיה ראש ושר על ארץ גדולה וחשוב' על כל הארצות כמו שנאמר מושל עמים ויפתחהו שהיו כל האומות תחת ממשלת מצרים : מנחל בדרך ישתה וגו' · מנילוס הנהר בדרך הליכתו היתה ארצו שותה ולא היה' צריכה למי גשמים על כן היה מרים ראש ומתפאר יאור לי ואני עשיתי · ענין אחר יש לפרש המזמור הזה בדוד : נאם יי' לאדני · על עסקי אדוני שאול כשהייתי נרדף מפניו · לאדוני על אדוני כמו ואמר פרעה לבני ישר' ויש אלו אנשי המקום לאשתו : שב לימיני · התעכב והמתן לתשועתי : מטה עזך ישלח יי' מציון · מציון תשמיש טובים המצויינין בידך ד"א עוד תמלוך בציון ושם ישולח לך מטה עז ואז תרדה בקרב אויביך : עמך נדבות ביום חילך · עם ישרא' יתנדבו לעזרתך ביום שתעשה חיל כמו שמפורש בדברי הימים שהיו נקבצי' עליו מכל שבט ושבט בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה וגו' ומן הגדי נבדלו אל דוד וגו' : בהדרי קדש מרחם משחר · בשביל הדרות קדושה שהיו בך מנעוריך : לך טל ילדותיך · ילדות טובה וצדק כאה שהיה בך תהיה לך כטל שהוא נעים וערב ותעשה לך פירות להצליחך : נשבע יי' וגו' · שהמלכות תהא שלך עולמית : אתה כהן לעולם · ואיזו מן הכהונות כהונה שהיא למעלה מכהונת מלכי צדק ואיזו מלכות שהיא למעלה מכהונ' גדולה בשלשים מעלות : על דברתי מלכי צדק · למעלה מכהונת מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון ואם תאמר אף הוא מלך היה מלוכה על הגוי' איכה מלוכה חשוב' כנגד ישר' : אדני · יהיה תמיד על ימינך להושיעך · אשר מחץ ביום אפו מלכים · שנלחמו עם אברהם ועם יהושע ועם ברק : ידין בגוים מלא גויות · ועוד בימי חזקיהו בנך ידין באוכלוסי סנחריב קבוץ פגרים מתים ומחץ בסנחריב שהוא ראשה של כוש ואשור שהיא ארץ רבה · אשר מנחל בדרך היה שותה שנתפאר שסתו אוכלוסיו מימי הירדן שנאמר אני קרתי ושתיתי מים ואחריב וגו' : על כן ירים ראש · היה מתגאה ומתפאר בגדלו : זכר עשה לנפלאותיו · מזמור זה הוכר באלף בי"ת אות אחת בראש הפסוק ואחת באמצעיתו וכן כלם מאלף ועד תיו וכמו כן מזמור השני הראשון מדבר בשבחו של הקב"ה והשני מספר בשבחו של צדיק ירא יי' קבע לישראל שבתות ומועדים ומצות שכתוב בהם וזכרת כי עבד היית במצרים לפי שהוא חנון ורחום על בניו וחפץ להצדיקם :

הוד · אעפ שמעשיו גדולים דרושים הם לדורשיהם ומבוארים כי פועלו הפס כראה לעין על כן הוד והדר וטעם וצדקתו שכל פעלו צדק : זכר · הטעם שבכל דור יעשה זכר לנפלאותיו שעשה במצרים שהוא חנון ורחום לחון הצועקים אליו כמו ושמעתי כי חנון אני : טרף · דבר ויכלו את מצרים כמו הטריפני · טעם יזכור לעולם בריתו הוא ברית בין הבתרים וגם כתוב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול : כח · הטעם שהשם עושה חסד ומשפט וצדקה וזה הוא שהגיד לעמו ללכת אחריו לתת להם כדרך כי לא באתם עד עתה וכתו׳ כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען וגם כתו׳ את משפטי תעשו והנה פירש כח מעשיו : מעשי · פקודיו · הם התורות והמצות הנטועות בלב כל האדם

וצדקתו ג׳ וסימ׳ וחסד יי׳ מעולם ועד עולם · הוד והדר פעלו · הון ועשר בביתו : חנון ורחום ח׳ וסימ׳ וקרעו לבבכם ואל בגדיכם · על כן קדכתי לברות הרשישה · כי בשובכם על יי׳ · זכר עשה לנפלאתיו · זרח

הוד־והדר פעלו וצדקתו עמדת לעד : זכר עשה לנפלאתיו חנון ורחום יהוה : טרף נתן ליראיו יזכר לעולם בריתו : כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים : מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל־פקודיו : סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר : פדות שלח לעמו צוה־לעולם בריתו קדוש ונורא שמו : ראשית חכמה יראת יהוה שכל טוב לכל־עשיהם תהלתו עמדת לעד :

קיב

הללו יה אשרי־איש ירא את־יהוה במצותיו חפץ מאד : גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יברך : הון־ועשר בביתו וצדקתו עמדת לעד : זרח בחשך אור לישרים חנון ורחום וצדיק : טוב־איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט : כי־לעולם לא־ימוט לזכר עולם יהיה צדיק : משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח ביהוה : סמוך לבו לא יירא עד אשר־יראה בצריו : פזר נתן לאביונים צדקתו עמדת לעד קרנו תרום בכבוד : רשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס תאות רשעים תאבד :

קיג

הללו יה הללו עבדי יהוה הללו את־שם יהוה : יהי שם יהוה מברך מעתה ועד־עולם : ממזרח־שמש עד־מבואו מהלל שם יהוה : רם על־כל גוים יהוה על השמים כבודו :

(מסורה בגליון: נ׳ · ח׳ · יא׳ כתו׳ יוד · ב׳ חד חס׳ לות׳ · ב׳ א׳ חס · ג׳ · ב׳ח · ל׳ ותרה אשרי האיש · ד׳ · ג׳ · ל׳ דק׳ · נ׳ · ח׳ · ו׳ · ב׳ חד מל׳ יצר סמוך · ב׳ · ב׳ ותם הסמש · ג׳ · יב · ד׳ · ג׳)

שבחא ושבהוך עובדיה וזכותיה קיימא לעלמין : דכרן טב עבד לפרשותיה חיננא ורחמנא יי : מזונא יהב לדחלוי ידכיר לעלם קיימיה : חיל עובדוי חוי לעמיה למתן להון אחסנת עממיא : עובדי ידוי קושטא ודינא מהימנין על פיקודוי : סמוכין לעלמי עלם מיתעבדין בקושטא ותירוצא : פירקן שלח לעמיה פקיד לעלם קיימיה קדישא ודחילא שמיה : שירוי חוכמתא דחלתא דיי סכלא טבא לכל עובריהון תושבחתיה קיימא לעלמין : הללויה טוביה דגבר דחיל ית יי בפיקודוי צבי לחדא : גבר באוריתא יהוון בנוי בדר תריציא יתברך : ממלא ועתרא בביתיה וזכותיה קיימא לעלמין : דנח בחשוכא נהור לתריציא חיננא ורחמנא וצדיקא : גברא טבא חיים על עניי ומוזיף יסובר מילוי כהלכתא : ארום לעלם לא יזוע לדכרן עלם יהי זכי : משמועתא בישא לא ידחל תקין ליביה רחיץ במימרא דיי : סמיך ליביה לא ידחל עד דיחמי פורקנא בעקתא : בדר ממוניה יהב לחשיכי זכותיה קיים לעלמא תוקפיה תרים באיקרא : רשיעא יחמי ויכעוס עלוי שינוי יעסי ואיתמסא ריגוג רשיעי תביר : הללויה שבחו עבדיא דיי שבחו ית שמא דיי : יהוי שמא דיי מברך מהשתא ועד עלמא : ממדנח שמשא עד מטמעיה משבח שמא דיי : רמא על כל עממיא יי עלוי שמיא איקריה :

רשי

טרף נתן · מזון : כח מעשיו הגיד לעמו · כשנתן להם נחלת גוים הודיעם כחו וגבורתו ומדרש תנחומא כתב לישראל מעשה בראשית להודיעם שם שהארץ שלו ובידו להושיב בה כל מי שירצה ולעקור אלו ולהושיב אחרים שלא יוכלו האומות לומר לישראל גזלני׳ אתם שכבשתם ארץ שבעה גוים : סמוכים · הם פקודיו של סמך עם מחוקקין בעונשין ואזהרות והפרשיות קבועות זו על זו כסדר ולדרוש וזהו שאמר שלמה שוקיו עמודי שש וגו׳ : דור ישרים · אשר יבורך יהי זרעו : זרח בחשך אור · כמו הזריח ומדרשו הוא עצמו כביכול נעשה להם אור כמו יי׳ אורי וישעי : טוב איש חונן ומלוה וגו׳ · שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי ואת דבריו הצריכין לו במאכל ובמשתה ובכסות מכלכל במשפט ובמדה וחס על נכסיו : יכלכל דבריו במשפט · מנהיג חפציו : נכון לבו · נאמן לבו ליוצרו : סמוך לבו · נשען ובטוח על הקב״ה : רשע יראה וכעס · לשון פעל כמו ויכעס לפיכך ניקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה :

מי

מסרת

בחשך אור · חנון ורחום יי׳ ארך אפי׳ דתהלה לדו׳ · ימאנו לשמוע דעזרא · וכרחמיך הרבים דעזר׳ : פדו׳ ג׳ חד חס וסימ׳ ושמתי פדת · פדות שלח לעמו · והרבה עמו פדות · קדמא חס׳ : ק״ב יבורך ד׳ ב׳ פתחין וסימ׳ הנה כי כן יברך גבר · גבור בארץ יהיה זרעו · ועתה הואל וברך את בית עבדך דשמואל · טוב עין הוא יברך ·

על כן אמר עמהם כ נאמנים : סמוכים · השם סומכם לעד על כן יעמדו והוא עשה באמת ובדרך ישר : פדות · טעם פדות לעולם ישלח פדות ל לעמו והם השומרים בריתו כי בריתו לעולם עומדת והוא קדוש ו ולא יוכל נברא לחלל בריתו על כן אלת ו ונורא : ראשית · בעבור שהזכיר שהוא נורא אמר ראשית חכמה יראת יי׳ שכל טובים לכל עושי פקודיו וכל אחד מהעושי׳ תהלתו עומדת לעד כמו בנות צעדה עלי שור ויתכן שיושב ויו תהלתו אל שכל טוב · ורבי משה אמר כי הא ומ״ם ע עושיהם שבים אל ה החכמה והיראה והטעם כי העושי׳ כפי חיובם וכדרך שורו : הללו יה אשרי האיש · הללו יה דבר המשורר כמוני ואמרו אשרי א איש ירא ה׳ שמר כ נפשו ממצות לא תעש׳ לא בעבור תולדתו או פחד מלך או על דבר חרפה ובזיון רק ב בעבור יראתו מהשם : במצותיו חפץ מאד · הם מצות עשה וטעם מאד כי בכל מאדו : ועשה : גבור · חסר כף כמו ועיר פרא ו והטעם כגבור נודע בדורו כן יהיה זרעו : דור ישרים · הוא האב והבן והברכ׳ היא הון ועושר בביתו ו וההון שים לו לא ע עשהו בחמס וגזל רק בצדק על כן וצדקתו : זרח · הצרות דומות לחשך כמו העם ה ההולכים בחשך ו והישועה לאור על כן כי אשב בחשך יי׳ אור לי והנה בבא הצרות על העולם יזרח אור לישרים והוא השם ש

וכעס ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וכעס עיניו דירן קמץ

עבדא וגברא פתחין : בטוח ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסימ׳ יצר סמוך · משמועה רעה לא ירא · קדמ׳ מלא : סמוך ב׳ וסי׳ יצר סמוך · סמוך לבו לא יירא : וכעס ב׳ חד פתח וחד קמץ וסימ׳ רשע יראה וכעס שניו יחרק · גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס · קדמא פתח · ואינון כן א״ב א׳ פת׳ וא׳ קמץ וסימ׳ נמסר במס׳רבת׳ בערך פתח : ק״ג מברך ג׳ וסימ׳ את אשר תברך · יהי שם יי׳ מברך · ואמ׳ ערום יצאתי · וא׳ ומברך וסימ׳ ועתה הואלת לברך את בית עבדך דד״ה : מהלל ג׳ וסימ׳ בסיפרא סימן י״ח :

שהוא חנון ורחום וצדיק או יהיה אור מוסף אחר עמו כאילו הוא אור חנון : טוב · כמו הפוך איש טוב כמו כל רבי׳ עמים כי הכל נכון בלשוננו או טעמו מה טוב וככה הוא טוב הוא איש שהוא חונן ואמר חונן ללכת אחרי השם שהוא חנון ומלת יכלכל כפול כמו וכל בשלים · במשפט כאשר הוא ראוי לעשות · וים אומרי׳ כי יכלכל כמו יכלכל מחלהו : כי · הזכיר כי אחריתו טובה וזה הוא כי לעולם לא ימוט הצדיק יעמוד זכרו כדרך וצדיק יסוד עולם : משמועה · שהיא כללת עמו או מדינתו והזכיר למה לא יירא כי לבו בטוח בשם והוא תואר על משקל עבוס וככה סמוך לבו בברה שתבא עליו לבדו מאויביו : פזר · לא הזכיר פעול פזר גם כתן כי הוא נודע כי מלת לאביונים תודיענו · וטעם צדקתו כי מדרך צדק לעזור בני גילו או על דרך וצדקה תהיה לנו : רשע · הפך הצדיק בראותו עושר הצדיק יכעס ברוב הקנאה · שניו כפי מחשבתו שיחרוק עוד שיניו להנקם וזה יהיה כי ימס כל זה שיחשוב וככה תאות רשעי׳ שיתאוו רע לטובים : הללויה הללו עבדי יי׳ · טעם לאמר הללו שלשה פעמים כדרך היכל יי׳ פעם אחרי פעם וטעם עבדי יי׳ אתם עבדי יי׳ כמו הקהל חקה אחת לכם ואמרו כן יהי וזאת היא התהלה באמת : ממזרח · ככה אורך הייסוב שהם י״ב שעות ולא כן הרוחב על כן כתוב התבוננות עד רחבי ארץ : רם · הוא מרומם על כל תהלות שיהללוהו כל גוים שהם בשבעה גבולות ממזרח שמש עד מבואו והאות על זה כי על השמים כבודו שהם למעלה על כל גוים ויתכן היות רם מוסף אחר ורם על השמים כבודו :

מי

מי יש אומרים כי המגביהי פועל עומד כמו אם תגביה כנשר והאמת שהוא פועל יוצא והפעול הוא קנך . אמר רבי משה כי פעול המגביהי הוא כבודו ויו״ד המגביהי כיו״ד חבבי מרום ואמר כי כן הפירוש המגביהי לשבת בשמים המשפילי לראות בארץ וכמוהו אבני שוהם לאפוד ואבני מילואים לחשן ולפי דעתי שהוא כמשמעו

מי כיי׳ אלהינו . בשמים ובארץ שהוא מגביה לשבת ומשפיל לראות . מגביהי משפילי מקימי להושיבי מושיבי כלם יו״ד יתירה בהם : עקרת הבית . ציון שהיא כעקרה יושבכה : אם הבנים שמחה . כי חלה וגם ילדה ציון את בניה : מעם לועז . עם שפת לשון אחר שאינו לשון הקדש וחברו את עם כועז לא תראה עם עמקי שפה וגו׳ וכן ולמ״ר כחלפות

יכיי׳ ד׳ וסימ׳ ויאמר למחר . כימי גויגדול׳ . אין קדוש כיי׳ . מי כיי׳ אלהינו המגביהי : מאשפות ב׳ חס׳ וסימ׳ מקים מעפר דל דחנה . מקימי מעפר דל : ק״ד היתה ה׳ רף וסימ׳ היתה לי נחלתי כאריה ביער . היתה עלי יד יי׳ . היתה לי דמעתי לחם יומם . היתה יהודה לקדשו . היתה כאניות סוחר : הים ל׳ רף והים בקעת לפניה׳ .

מִי כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת׃ הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃ מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן׃ לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ׃ מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ׃

קיד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז׃ הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו׃ הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃ מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃ מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב׃ הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם׃

קטו לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ׃ לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם׃ וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה׃ עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן׃ יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם׃ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן׃

ר׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ב׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ דסמי׳ · ל׳ חס׳ · ה׳ ר״ף · ל׳ · ל׳ ר״ף · ג׳ · ג׳ · ב׳ ונחי · ל׳ · ג׳ · ל׳ ותר בחלמיש · י״ח כסו׳ על על ומלה ביניהון · ז׳ כבו׳ כסי׳ ולא לא · ב׳ יתר חס׳ ולא יוכלון ולא ולא · ג׳ ומ״ל · ה׳ חס׳ בכתו׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳

מַן כְּוָותֵיהּ דַייָ אֱלָהָנָא דְּגָבֵיהַּ מוֹתְבֵיהּ לְמִיתַּב׃ דְּמָמִיךְ עַיְינֵיהּ לְמֶחֱמֵי בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא׃ מְקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּינָא מִקִּקְלְתָא יָרִים חֲשׁוֹכָא׃ לְאוֹתָבָא עִם רַבְרְבַיָּא עִם רַבְרְבֵי עַמֵּיהּ׃ מוֹתִיב כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְעַקְרָא דְיָתְבָא מוֹרִיקָא לְאֵינָשֵׁי בֵּיתָהּ מַלְיָא אוּכְלוּסִין הֵיךְ אִימָּא דִי עַל בְּנַיָּא חַדְיָא הַלְלוּיָהּ׃ בְּמִיפַּק יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַמָּא בַּרְבְּרָאֵי׃ הֲוַת כְּנִישְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲחִידָא לְקַדִּישֵׁיהּ יִשְׂרָאֵל לְשַׁלִּיטוֹי׃ יַמָּא אִסְתַּכַּל וְאַפֵּךְ יוֹרְדְנָא חָזַר לַאֲחוֹר׃ טוּרַיָּא טַפְּזוּ הֵיךְ דִּכְרִין גִּלְמָתָא הֵיךְ בְּנֵין דְּעָן׃ מַה לָּךְ יַמָּא אֲרוּם תְּאַפֵּיךְ יוֹרְדְנָא תְּחֲזוֹר לַאֲחוֹרָא׃ טוּרַיָּא טַפְּזוּ הֵיךְ דִּכְרִין גִּלְמָתָא הֵיךְ בְּנֵין דְּעָן׃ מִן קֳדָם קִירִים אִתְחַלְחֲלֵי אַרְעָא מִן קֳדָם אֱלָהָא דְיַעֲקֹב׃ דְּהַפֵּיךְ טִינָרָא לְאַרִיתָא דְמַיָּא שָׁמִיר לְעַיְינָן דְּמַיִין׃ לָא מְטוּלְתָנָא יְיָ לָא מְטוּל זַכְוָותָנָא אֲרוּם לִשְׁמָךְ הַב אִיקָרָא מְטוּל טוּבָךְ וּמְטוּל קוּשְׁטָךְ׃ לְמָא יֵימְרוּן עַמְמַיָּא אָן הַשְׁתָּא אֱלָהֲהוֹן׃ וֵאלָהָנָא מְדוֹרֵיהּ בִּשְׁמַיָּא כֹּל דִּי יִצְבֵי עֲבַד׃ טַעֲוָתְהוֹן דִּכְסַפָּא וְדַהֲבָא עוֹבַד יְדוֹי בַּר נָשׁ׃ פּוּמָא לְהוֹן וְלָא מְמַלְּלִין עַיְינִין לְהוֹן וְלָא חָמְיָין׃ אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא שָׁמְעִין נְחִירֵי לְהוֹן וְלָא מְרִיחִין׃ יְדֵיהוֹן וְלָא מְמַשְׁמְשִׁין רִיגְלֵיהוֹן וְלָא מְהַלְּכִין לָא מְרַנְנִין בְּעִינְקֵיהוֹן׃ דִּכְוַתְהוֹן יְהוֹן עוֹבְדֵיהוֹן כָּל דִּי מִתְרַחְצִין עֲלֵיהוֹן׃ יִשְׂרָאֵל רְחִיץ בְּמֵימְרָא דַייָ סַעֲדְהוֹן וְתְרֵיסֵיהוֹן הוּא׃ דְּבֵית אַהֲרֹן רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַייָ סַעֲדְהוֹן וּתְרֵיסֵיהוֹן הוּא׃ דַּחֲלַיָּא דַייָ רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַייָ סַעֲדְהוֹן וּתְרֵיסֵיהוֹן הוּא׃ מֵימְרָא דַייָ דְּכַר יָתָנָא לְטַב יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ יַת בֵּית אַהֲרֹן׃

המגביהי מקום שבתו ובשמים ובארץ הכל שפלים נגדו וטעם לראות כי הכל ידע כמו הדבר הנראה וזה הוא הכתו׳ בתורה הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט גר יתום : מקימי . גם זה הכתוב קשור כי העפר שהוא הארץ כ שקורת הגלגל הגדול שהוא המקיף והנה הטעם כי השם העליון ירומם האביון ואילו היה בעפר דרך משל על כן טעם מקים . אשפות לשון יחיד מ מאשפתות ואף על פי שהוא על משקל אחר והטעם כפול : להושיבי . היו״ד נוסף כמו מקימי ואחר ש שהזכיר נדיבים באר כי אלה הנדיבים הם נדיבי עמו שהם כ נכבדים כדרך תהלה לכל חסידיו : מושיבי עקרת . במשקל גברת ואין המלה סמוכה אל הבית העקרה יושבבה והיא שבה בית כמו מושיב יחידים ביתה והבית כמו בית אהרן בית יעקב איש וביתו וטעם אם הבנים כי תהיה העקרת אם ה הבנים שמחה כדברי חנה כי שמחתי ב בישועתך ואחם המשורר במלת ה הללויה על אלה הפלאות שעשה השם : בצאת ישראל . לועז מדברי רז״ל כמו לעז על בניה או ללועזות : היתה יהודה . לשון נקבה כמו ותרא בגודה א אחותה יהודה והזכיר יהודה כי הוא גבר ב באחיו : ישראל ממשלותיו . ממשלת כהנים ועית יהודה לקדשו כמו וגוי קדוש : הים . שנבקעו מימי הים ומי הירדן קמו כד אחד : ההרים . רעשו

בבזו כמו כסכה שהיא לסכת בספר עזרא : היתה יהודה לקדשו . לקח יהודה לגורל חבלו וקדושתו ואף הים קדשו שמו ב בירידת הים כענין שאמר שרי יהודה רגמתם וכמו כן למדר׳ בהגדה מקרא זה היתה יהודה לקדשו שקפץ נחשון לתוך הים ואמר אני ארד תחילה וזהו ש שאמר היתה יהודה לקדשו : הירדן יסוב לאחור . שכל מימי בראשית נבקעו : חולי ארץ . המחולל ארץ ויו״ד יתירה בו כמו מגביהי משפילי וההופכי : למעיינו מים . ויו יתירה כמו וי״ו של וחיתו יער : לא לנו . לא בשבילנו ובשביל מעשינו תעשה עמנו : כי לשמך תן כבוד . כדי שלא יאמרו איה נא אלהיהם : ולא ימישון . לשון ימושני אבי : יראי יי׳ . אלו הגרים :

אהבתי

מסרה

ואינון מן כ״ה זוגין ר״ף חד נסיב ו״ו וחד לא נסיב וי״ו וסימ׳ נמסר בבס׳ רכה׳ בערך אות הוי״ו : חלמיש ד׳ בליש׳ קמצין ומיחדים וסימ׳ חלמיש למעינו מי׳ . בחלמיש שלח ידו . מצו׳ החלמי׳ . שמתי פני בחלמיש . וחד מחלמיש צור : קט״ו על חסדך על חד מן י״ח פסוקי׳ על על ומלה ביניהון וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ ס׳ מן ט״ו : אזני׳ ז׳ וסימ׳ פקוח אזני׳ ולא׳ . להשכעות אזנים . בן אדם בתוך בית המרי . שמעו נא זאת עם סכל . אזנים להם ולא ישמעו . וחברו ולא יאזינו . אזנים כרית לי : בגרונם גרונם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ קבר פתוח גרונם . ולא יהגו בגרונם׳ רוממות אל בגרונם :

מפני כבוד השם : מה׳ . כאילו המשורר ישאלם למה זה וטעם כי תנוס סבב לחרבה ויבשו המים . וטעם ההרים הוא ההופכי הצור אגם מים ובפסוק ההרים וכל גבעות אפרים ההפרש שים ביניהם : מלפני . יו״ד חולי כוכף והוא שם הפועל כמו לא יוכלו קום ובעבור היות המלך באל״ף ארץ היתה מלת חולי מלעיל כאילו כתו׳ חול תחול הארץ או חולי כווי כמו קומי והטעם מהרין הוא שתחולי הארץ ועתה יפרש טעם רקידת ההרים : ההופכי . כי הוא יבש מי הים והירדן והמי׳ לאיים והוציא כאלים שהם לחי׳ תסלע שהוא יבש ויו״ו למעיינו כוכף והנה הטעם כי השם לבדו יעשה דבר והפך הדבר והנה הים והירדן והכורים בקעם והפך תולדתם : לא לנו יי׳ לא לנו . בעבורינו כמו אמרי לי : כי לשמך . שהוא נקרא עלינו תן כבוד וזה שתעשה בעבור חסדך : למה . כא . עתה וכבר פירשתיו : ואלהינו בשמים . בעליונים או בעבור כי מן השמים תבאנה כל הגזרות בארץ : עצביהם . הזכיר גדולת השם ושאין כח לאלהי העמים וקראם עצבים כי הם לעצבון לעובדיהם ולא יועילום . מעשה ידי אדם דרך קלון להם שעברו מעשיהם : פה . והמציירים נכבדים מהם כי הם ירגישו גם ידברו : אזנים . הזכיר ארבע הרגשות והניח האכילה כי אין צורך לה : ידיהם . כנגד ידיהם ורגליהם וטעם יהגו . אפילו לא יהגו וכיונה גם עוף אחר : כמוהם . דרך תפלה : ישראל . אמר בטח כנגד כל אשר בוטח בהם . אמר בן בלעם כי עזרם ומגנם הוא היה ראוי להיותו עזרכם ומגנכם הוא והנכון בעיני שהוא כך ישראל בטח ביי׳ כי הוא לעולם עזר לישראל ומגנם כמו מגן עזרך : בית . אחר שהזכיר ישראל הזכיר קדושיו והם בית אהרן : יראי׳ . אחר כן כלל ליראי השם בכל עם ועם : יי׳ . אמר רבי משה כי זכרנו הזכרים שלנו ויברך בית ישראל הנקבות ואין זה נכון כי בית אהרן איכם נקבות אים ובית שכל המקרא רק זכרנו מגזרת זכירה והאות על זה שהוא קמוץ כי אילו היה מגזרת זכרים היה הרי״ש בקמץ קטן רק הטעם השם שזכרנו תמיד הוא יברך אלה הבוטחי׳

רשי

אהבתי כי ישמע יי את קולי. כך אמר דוד לאחר שנפטר שאול והוא מלך שובי נפשי למנוחיכי כי יי גמל עליכי חסד ולך קוני אני מתאויתי כי חלצת נפשי ממות אהבתי כי ישמע יי תאבתי שישמע יי את קולי: ובימי אקרא. בימי צרתי אקראנו ובימי גאולתי אשבחנו: חבלי מות. חבורות אויבינו המבקשים להמיתנו. חבלי מות חבלי שאול כלם לשון ח חבורות הם כמו חבל נביאים: מצרי שאול. גבולי שאול: בארצות החיים. ארץ ישראל שנרשוני אויבי ורודפי משנה ב בימי שאול ועל כרחם חזרתי: האמנתי כי אדבר. האמנתי את דברי ציבא שאמר על מפיבושת כשאדבר הנה לך כל אשר ל למפיבושת. אז אני עניתי מאד דברתי קשה ועניתי לך: אני אמרתי בחפזי. לנוס מפני אבשלום. כל האדם כוזב וכוגד באוהבו כי ראיתי את בני ב בוגד בי ומבקש את נפשי וכל י ישר' גומלים לי רעה תחת טובה לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבשת כוזב וכוגד בי כל לשון כזב אינו אלא לשון חסרון מבטח שבטחו עליו פליי"נצ"א ב בלע"ז כמו אשר לא יכזבו מימיו ויש פותרין אותו אני אמרתי בחפזי בסלע המחלוקת שהיה שאול ואנשיו עוטרים אלי ואל א אנשי לתופשני ושם נאמר ויהי דוד נחפז ללכת. כל האד' כוזב אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב שמשחני ל למלך. מנאתי. כוס ישועות אשא אשא הנסכים על התודות שנדרתי כמו שאמר לך אזבח זבח תוד' ועל אותו הכוס בשמך אקרא על הישועה זו שכן אין הלוי אומר שירו אלא על היין: נגדה נא לכל עמו. נגד כל עמו: יקר בעיני יי. הראני הקב"ה שדבר קשה וכבד הוא בעיניו ל להמית את חסידיו: המותה. המות כמו הביתה החוצה: עבדך בן אמתך. אינו דומה' תרבות עבד הלקוח מן השוק לילוד משפחה שבבית: פתחת למוסרי. התרתה מעל צוארי מוסרות ומוטות: זבח

תהלים

יברך יראי יהוה הקטנים עם־הגדלים: יסף יהוה עליכם עליכם ועל־בניכם: ברוכים אתם ליהוה עשה שמים וארץ: השמים שמים ליהוה והארץ נתן לבני־אדם: לא המתים יהללו־יה ולא כל־ירדי דומה: ואנחנו נברך יה מעתה ועד־עולם הללו־יה:

קיו

אהבתי כי־ישמע יהוה את־קולי תחנוני: כי־הטה אזנו לי ובימי אקרא: אפפוני חבלי־מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא: ובשם־יהוה אקרא אנה יהוה מלטה נפשי: חנון יהוה וצדיק ואלהינו מרחם: שמר פתאים יהוה דלותי ולי יהושיע: שובי נפשי למנוחיכי כי־יהוה גמל עליכי: כי חלצת נפשי ממות את־עיני מן־דמעה את־רגלי מדחי: אתהלך לפני יהוה בארצות החיים: האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד: אני אמרתי בחפזי כל־האדם כזב: מה־אשיב ליהוה כל־תגמולוהי עלי: כוס־ישועות אשא ובשם יהוה אקרא: נדרי ליהוה אשלם נגדה־נא לכל־עמו: יקר בעיני יהוה המותה לחסידיו: אנה יהוה כי־אני עבדך אני עבדך בן־אמתך פתחת למוסרי:

תרגום

יברך דחליא דיי זעיריא עם רברביא: יוסיף מימרא דיי עילויכון עילויכון ועילוי בניכון: בריכין אתון מן קדם יי עבד שמיא וארעא: שמי שמיא לשכינת יקרא דיי וארעא יהב לבני נשא: לא מיתיא משבחין שמא דיי ולא כל נחותי בית קבורת אדמתא: ואנחנא נברך יה מן השתא ועד עלמא הללויה:

רחימית ארום ישמע יי ית קלי בעותי: ארום אצלי אודניה לי וביומי אנא קרי: אקיפו יתי מרעי מותא ועיקתין דשיול אשכחוני עיקתא ודבונא אשכח: ובשמא דיי איקרי בבעו יי שיזיב נפשי: חננא יי וזכאה ואלהנא מרחם: נטיר שרגוגיא יי אתמסכנית ולי חמי למפרוק: תובי נפשי לבית מנחייכי ארום מימר דיי גמל טוב עלייכי: ארום פצית נפשי מקטול ית עיני מן דמעתא ית רגלי מן לארתיא: אתהלך קדם יי בארעת חייא: הימנית ארום אמליל בכינשת צדיקי אנא שבחית לחד: אנא אמרית במערקי כל בני נשא מכדבין: מה אתיב קדם יי כל גמולין טבן דיליה גמילין הינון עלי: כסא דפורקניא אסובר לעלמא דאתי ובשמא דיי אקרי: נדרי קדם יי אשלם ארתני כדון ניסוי לכל עמיה: יקיר קדם יי מיתותא דמשתלחא לחסידוי: בבעו יי ארום אנא עבדך אנא עבדך בר אמתך שריתא לשולשלותי:

מסורה

יוסף י"א בלשון אוספי ג' מל' וח' חס' וסימ' נמסר בסדר ויצא יעקב: ברוכים ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' ברוכים אתם ליי כי חמלתם. אשר עשיתם חסד. ברוכים אתם ליי עשה שמים וארץ. דיבש גלעד חס': יורדי ג' חס' וסים' הכה את ערלים ישכבו. לא המתים יהללויה. ונשמלתי עם ירדי בור: קי"ו הטה ב' וסימ' ועלי הטה

ד' בתוספי חד חס' ג' מ"ל וא' חס' ל' — ל' וא' אך לא כל' ג' חס' ל"ב — ל' ועלי הטה חסר ל' — ג' י' כתי' ה' י' — ח' י' ג' מלרע. ל' — ז' נכס' ח' — ל' — ח' ג' — ל' ז' ח' — ג' — ל' — ו' כתי' ה' ז' — ל' פתי

חסר. כי הטה אזנו לי: אנה ו' כתי' ה' בליש' בקשה וסימ' אנה יי זכור נא את אשר התהלכתי דמלכים. וחברו דישעי'. אל נא נאבדה בנפש. אנה יי הלא זה דברי. אנה יי מלט' נפשי. אנה יי כי אני עבדך: שובי ג' בטע' לרע וסימ' כי אחרי שובי נחמתי. עד שובי בשלום. שובי נפשי למנוחכי: ישועות ז' מ"ל וסימ' מגדול ישועות מלכו דשמואל. וחברו מגדיל דספרא. פועל ישועות בקרב הארץ ומעוז ישועות משיחו. מה תשתוחחי נפשי קדמא. צוה ישועות יעקב. כוס ישועות אשא. ובשם יי ג' וסימ' ובשם יי אקרא אנה יי. כוס ישועות אשא ובשם יי. רך אזבח זבח תודה. וכולהון בחד ענינא:

אבן עזרא

יברך. וטעם הקטנים שיהיו שוים בברכה עם הגדולים: יוסף. הנה פירש מה היא הברכה כי היא תוספת ולהפך הקללה היא חסרון: ברוכים. טב לפרש כי התפלה שהתפלל לברכם שתתקיים וטעם עושה שמים וארץ שתקן היבשה והרקיע כמו ביום עשות יי אלהים ארץ ושמים והנה הטעם כי הוא מושל בעליון ובשפל והוא יברך אתכם: השמים. אמר רבי משה כי השמים כמו מקום ואני כבר פירשתיו בספר השם כי שמים על מתכונת שנים ונזרתו משם ב בעבור שני מקומות בארץ שהם נטועים וכן כתו' לנטוע שמים וליסוד ארץ וחסירי דעת חשבו כי ממשלת השם בארץ כממשלת השם בשמים ולא ד דברו נכונה כי מלכות השם בכל משלה רק פירו' נתן לבני האדם שהאדם כמו פקיד א אלהים בארץ על כל מה שיש בה והכל ב בדבר השם: לא. טעם השם כח נשמת באדם נתן בידו החיו' והמתים להכיר ת מעשה השם ולהללנו בעודנו חי: יורדי דומ'. מקום כריתות וארץ גזירה כמו ודמיתי את אמך ויש אומרים כי הוא מגזרת ולא דומיה לי ואל תתני דומי לו ואף כי אחריו כתוב: ואנחנו. זאת הברכה היא בפה להודות כי נשמת הצדיק לעולם תהלל את השם: אהבתי. כמה הייתי אוהב שישמע השם את קולי בהתחנני ויש אומרים אהבתי יי כי ישמע קול תחנוני כמו אשר חכמי' יגידו ולא כחדו ויש אומרים כי יו"ד קולי נוסף והנכון שיחסר בי"ת בתחנוני: כי. טעם ובימי אקרא כל ימיו זה אספר: אפפוני. ומצרי שאול. מן המצר מפעלי ה הכפל כמו מי שם ת ממדיה צרה בגוף ויגון בנפש: ובשם. ובשם הייתי קורא ל לאמר אנא לשון פיוס עם תודה כמו אנא חטא העם הזה והייתי חושב בלבי כי חנון ורחום השם וצדיק כי המשורר ירא השם וטעם מרחם כמו רחום: שומר. הטעם שלא אחשוב תחבולות להמלט כי שמתי נפשי כאחד הפתאים כי אם דלותי ידעתי כי השם שהוא חנון ורחום יושיעני והייתי מבשר נפשי לאמר לה שובי נפשי למנוחייכי כנגד צרה ויגון אמצא כי פעמי' רבות גמל השם עלייכי או באה מלת גמל תחת יגמול כמו נתתי כסף השדה קח ממני: כי. כמה פעמים הצלת נפשי וטעם את עיני שהיה חושב שימות כמו ויבך חזקיהו. ואת רגלי כי בהם התנועה שיוכל לברוח: אתהלך. בעבור שהזכיר רגלי אמר אתהלך בארצות החיים שהם על פני הארץ ולא תחתיה: האמנתי. אמר רבי משה עתה אאמין כי מה שהייתי מדבר על לבי היה אמת שאמר שובי נפשי ופי' אני עניתי כמו דלותי מגזרת עני וכמוהו זמיר עריצים יענה ופי' אני אמרתי על עת שנכתב בו ויהי דוד נחפז ללכת. וטעם כל האדם כוזב על שמואל שהבטיחו או כוזב כמו לא יכזבו והטעם נכרת כי חשב שיהרג. ולפי דעתי עתה אאמין כאשר אדבר כי קודם עתה דברתי כזבים וככה עניתי כמו ויען איוב הראשון ועניית ואמרת: מה. מה מנחה אתן לשם כמו והשיב למלך ישראל ודקדוק תגמולוהי על לשון ארמית עלוהי כמו עליו ולפי דעתי שהיא שתי מלות אע"פ שהיא חסירת אלף כמו לפלמוני המדבר את אשר ערך ובבל ובמה: כוס. על דעת רבי משה שהוא כמו מנת חלקי וכוסי והנה הכוס מקרה והוא הכוסא ואחרי' אמרו כי הוא כמשמעו אשא כמו אריס והטעם מרוב השמחה ואמר עם צרה ויגון ובשם יי אקרא ועם כוס ישועות כן להקים דברו הראשון כי בכל ימיו יקרא בשם יי בין בצר' בין במרחב: נדרי. הה"א נגדה נוסף ומלת נא עתה בכל נא שבמקרא ונכנס' למ"ד עם לכל עמו כמו מימין לבית: יקר. הזכיר הטע' למה מלטו השם כי הוא מהחסידי'. יקר קשה כמו ויקר פדיון נפשם קשה הוא בעיני השם להמית חסידיו בלא עתם וה"א המותה נוסף כה"א לשאולה ואין הה"א סימן ללשון נקבה והעד שהמלה מלעיל: אנה. כמו אנא חטא והוא לשון תודה כי יתחלף מלת אנה בה"א או באלף לשנים טעמים פעם לשון פיוס ופעם לשון תודה כמו זה שהוא מודה לשם אנה יי כי אני עבדך כי זה איננו לשון פיוס רק אם יאת' אנה יי הושיעה נא הוא לשון פיוס וככה מלת אולי פעם שמא ופעם כמו מתאוה אולי אוכל להלחם אולי יהיה זה. ופעם שמא אולי לא תאבה האשה מפ"י הח"כם: פתחת למוסרי. כאילו היה קשור במוסרות והלמ"ד נוסף כלמ"ד הרגו לאבנר:

דלותי ל' מלרע ותר' חלעי' ונכופ' — מן דמעה ל' ותר' חרמעה ואוכין ל' זונין מן כ' ב' תר' כבינין ותר' חלוף

קי״ז ואמת יי׳ חד מן ט׳ מלין יתידאין נסבין וי״ו ברישׁ ואינון קריבין לאדכרה ולית דכוו׳ וסימ׳ נמסר ברישׁ ספר שמואל: הודו כלהון מ״ל בב״א חס׳ וסימ׳ הדו לי״י כי טוב דיאמרו גאולי יי׳: קי״ח יח ד׳ דגשׁ׳ וסי׳ נמסר בסיפרא סימ׳ צ״ד: לחסות ג׳ ומ״ל וסימ׳ טוב לחסות ביי׳ מבטוח באדם. וחברון דבתריה. אשר באת לחסות תחת

לְךָ־אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָםִ הַלְלוּ־יָהּ׃

קיז

הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים׃ כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ׃

קיח

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ׃ יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃ יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃ טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃ טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים׃ כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי׃ עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ לֹא אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃ יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃ פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ׃ זֶה־הַשַּׁעַר לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ׃

לָךְ אֶדְבַּח דְּבַח נִיכְסַת תּוֹדְתָא וּבִשְׁמָא דַּיְיָ אֶיקְרֵי׃ נִדְרַי קֳדָם יְיָ אֲשַׁלֵּם אֶתְנֵי כְּדוּן נִיסוֹי לְכָל עַמֵּיהּ׃ בְּדַרְתָּא דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא אֱלָהָנָא בִּמְצִיעִיךְ יְרוּשְׁלֵם הַלְלוּיָהּ׃

שַׁבְּחוּ יַת יְיָ כָּל עַמְמַיָּא שַׁבְּחוּהִי כָּל אוּמַיָּא׃ אֲרוּם אִתְגַּבַּר עֲלָנָא טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ דַּיְיָ לְעָלְמָא הַלְלוּיָהּ׃

שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טָב אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן יִשְׂרָאֵל אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן בֵּית אַהֲרֹן אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן דַּחֲלַיָּא דַּיְיָ אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ מִן עָקְתָא קְרֵיתִי יָהּ קַבִּיל צְלוֹתִי בְּפֻתְאָוּא יָהּ׃ מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדִי לָא אֶדְחַל מַה יַעֲבֵד לִי בַּר נָשׁ׃ מֵימְרָא דַּיְיָ לְמִסְעֲדָא יָתִי וַאֲנָא אֶיחְמֵי פּוּרְעָנוּתָא בְּסָנְאַי׃ טַב לְמִתְרְחָצָא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ מִן לְמִרְחַץ בְּבַר נָשׁ׃ טַב לְמִתְרְחָצָא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ מִן לְמִרְחַץ בְּרַבְרְבַיָּא׃ כָּל עַמְמַיָּא חַזְרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַּיְיָ רְחִיצִית אֲרוּם אֶתּוֹשִׁינוּן׃ אַקִּיפוּן לִי אַף חַזְרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַּיְיָ רְחִיצִית אֲרוּם אֶתּוֹשִׁינוּן׃ אַקִּיפוּן לִי הֵיךְ זִיבּוּרַיָּיתָא דְּלָקִין הֵיךְ אִשָּׁתָא בְּכוּבִין בְּשׁוּם מֵימְרָא דַּיְיָ רְחִיצִית אֲרוּם אֶתּוֹשִׁינוּן׃ מִדְחָא דַּחְיָית יָתִי לְמִנְפַּל וּמֵימְרָא דַּיְיָ סַייְעַנִי׃ תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִיל עַל כָּל עָלְמָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק׃ קָל תּוּשְׁבַּחְתָּא וּפוּרְקָנָא בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְמִינָא דַּיְיָ עָבְדַת חֵילָא׃ יְמִינָא דַּיְיָ מְרַמְמָא יְמִינָא דַּיְיָ עָבְדַת חֵילָא׃ לָא אֵימוּת אֲרוּם אֵיחֵי וְאִישְׁתָּעֵי עוֹבָדֵי אֱלָהָא׃ מִכְבָּשׁ אַכְבְּשַׁנִי יָהּ וּלְמוֹתָא לָא מְסַר יָתִי׃ פְּתַחוּ לִי מַעֲלָנֵי קַרְתָּא דְצִידְקָא אֵיעוּל בְּהוֹן אֲשַׁבַּח יָהּ׃ דֵּין מַעֲלָנָא דְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ צַדִּיקַיָּא יֵיעֲלוּן בֵּיהּ׃

כנפיו. וט׳ רפי׳ בליש׳ חסיה וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ ס״ב: כדבורי׳ ג׳ בליש׳ חס׳ וסימ׳ כאשר העשנה הדבורי׳. והנה עדת דבורים. סבוני כדבורים. אנ״ך: עושה ו׳ וסימ׳ רק עץ אשר תדע. אש וברד שלג וקיטר. ולשכחה מה זה עשה. וכאמר מרדכי אסתר עשה. קול רנה וישועה. ימין יי׳ רוממה ימין:

אבן עזרא

לך. ובשם יי׳ אקרא. שיקרא בני אדם לעבוד את השם כדרך ויקרא שם בשם יי׳ אל עולם: נדרי. כבר הזכיר זה בראשונה וטעם להזכירו פעם אחרת כי הנדר שנדרתי לא אשלמנו במקום אחר כי אם בבית השם על כן אחריו בחצרות בית יי׳. בתוככי נוסף כמו בתוככי מצרים או לנוכח המדבר ותחת במלת הללויה שכן יאמר לכל עמו הנזכר למעלה: הללו את יי׳ כל גוים. על כן אמר עוד הללו לפי דעתי כי טעם כל גוים שהיו תחת יד דוד כמו אם גוי וממלכה ורבי משה אמ׳ כי הוא כלל לכל גוי וטעם כי גבר החסד שיעש׳ עם הכל לחיותם ולכלכלם ואמר ואמת יי׳ לעולם כנגד הגוים שלא יאמינו בהבליהם ותחת הללו יה כן עמו תמיד: הודו ליי׳ כי טוב. תחסר מלת הוא והטעם כי טוב הוא ויש אומרים כי טוב פועל עבר לשון יחיד כדרך מה טובו אהליך לשון רבים פועל עבר: יאמר. הפעול שהוא אמרו כי לעול׳ חסדו: יאמרו. הזכיר קדושי ישראל בעבור גודל מעלתם כי הם יותר חייבים להודות לשם ואחר כך כלל יאמרו יראי יי׳ בכלעם ועם: מן המצר. שפעלי הכפל כמו שבקלע: במרחב. הפך מצר כי בזה ענני והזכיר השם פעמים דרך כבוד באות בלשון הקדש: יי׳. השם עמי ומה יוכל אדם לעשות לי ורבי משה אמר אחר שהשם לי לא אירא מה יעשה לי בן אדם: יי׳. אמר רבי משה כאשר יהיה השם לבדו כנגד כל עוזרי אני אראה בשונאי והטעם אוכנו אומר כי השם יהיה אחד מן עוזרי רק הוא כנגד כל העוזרים כי בהיות השם עזרתה לי אין לי צורך לעוזרים בלתו ואילו היו לי עוזרי׳ רבי׳ והשם אוכנו עזרי לא יועילוני וזה הפירוש ארוך ואין צורך לו רק הטעם שהשם יעזור עוזריו ויראה בנקמתו בשונאיו ובעבור שהזכיר שיש לו עוזרים אמר כי לא יבטח בהם רק בשם לבדו על כן טוב לחסות בשם כי בכל מקום יהיה לו מחסה והטעם אשר יחסה בו הוא ילחם לו: טוב. בנדיבים. כמוהו שהם נכבדים מכל בני אדם: כל. אם סבבוני כל גוים אני אכריתם בשם יי׳ אשר הוא חוסה בו ומלת אמילם כמו ימולל ויבש כמו אכינם יכונן ובאה זאת הלמ״ד קמוצה כדרך ילבשם הכהן ורבי משה אמר כי אמילם מגזרת אמלל על משקל פקידים והוא רחוק. סבוני. כמו יי׳ עוזי ומעוזי פעם אחרי פעם: סבוני. דועכו. כמו כבו ידעך נרו: כאש קוצים. אוכנו עומד כי מיד הוא כבה: דחה. לנפול. שלם כמו לנדות ידו וטעם ויי׳ עזרני הוא השם שהזכיר למעלה זה השם שהזכרתי עזרני: עזי וזמרת יה. אמר רבי משה כי ר״ם זמרת קמוץ והוא מוכרת בטעם כאילו הוא עזי וזמרתי וכמוהו אם אתן שנת לעיני שהוא כמו שנתי אף נחלת שפרה עלי נחלתי והתשובה כי הקמץ מגלגלוהו בסמיכות כמו יי׳ מנת חלקי וכוסי ויכול להשיב כן יי׳ הוא מנתי וחלקי וכוסי אם כן מה יעשה במלת ומנת המלך והאחרים אמרו כי יוד עזי נוסף והעד שהוא קמץ חטוף ולא שורק כמו יי׳ עזי ומעוזי והנה מה יעשה כי הנה כתו׳ כי תקנך הטריפני לחם חקי יי׳ בעוך ישמח מלך כאלת בעוך אין הפרש ביניהם ועוד מה טעם לויו ויהי לי לישועה. ואני אומר אם אתן שנת לעיני ובא הלמ״ד נוסף כמו לימין לבית ואין ספק כי לימין סמוך וככה מנת גם אף נחלת סמוך והנסמך חסר כמו ושכורת ולא מיין ואין אנחנו חוששין שהוא וככה פי׳ דקדוק עזי וזמרת יה סמוך ומלת עזי תשרת אחרת כמו וכפה אף וכן הוא עזי וזמרת עזי יה עזי כאשר ותהלת כי הוא השם לו עזי וזמרתי כי עזי ובעבור שהזכיר דחה דחיתני וטעם באהלי צדיקים שיהיו לבטח במות מבקשי רעתם אז יאמרו ימין יי׳ עושה חיל לבדה לא בן אדם וטעם לזכור שלש פעמים יהיה פעם אחרי פעם: לא. אחר שיתן השם עושה חיל ואני חוסה בו לא אמות ביד אויב: יסור. שם הפועל מהבנין הכבד כמו שאול ישאלנו באבל: פתחו. הוא שאכילו הוא חייב להודות לו וזה הוא הצדק: זה. טעם השער הודות לו: אודך

רשי

זבח תודה. זבחי הודייה על הנסים שעשית לי: נדרי. קרבנות שנדרתי: בתוככי. כמו בתוכך: כי גבר עלינו חסדו. כלומר ואף כי אנחנו אמר גבר עלינו חסדו: ואמת יי׳ לעולם. ששמר הבטחתו שהבטיח את האבות: הודו ליי׳ וגו׳. יאמר נא ישראל. לפי שלעולם חסדו: יראי יי׳. אלו בני לוי שכתוב בהם מי ליי׳ אלי ויאספו אליו כל בני לוי במעשה העגל ונלחמו עם ישראל כשאמרו ונתנה ראש ונשובה מצרימה: טוב לחסות ביי׳ וגו׳. חסיון זה אינו אלא לשון חסיון צל ודבר מוטט הוא ומבטח דבר בריא וחזק ואף על פי כן לחסות ביי׳ טוב מהבטחת בני אדם: כל גוים סבבוני. מדבר במלחמת גוג ומגוג שכל הגוים יהיו שם כמו שנאמר ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה: אמילם. אכריתם לשון ימולל ויבש: דעכו כאש קוצים. כל לשון דעיכה נופל על לשון קפיצ׳ וכתור מתהר להיות כתר וניתק ממקומו ועל כן הוא נופל על לשון אש ועל לשון מים כמו נדעכו ממקומם וכן ימי נדעכו וכן נרו עליו ידעך כדרך שהלהבת הניתקת מן הפתילה ועולה למעלה כשהיא כבה: דחה דחיתני לנפול. אתה אויבי. עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. עזי וזמרת גבורת הקב״ה היה לי לישועה. עזי יו״ד יתירה כי לא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק חוץ מג׳ מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ועל כרחך וזמרת דבוק לתיבת השם ואיכך יכול לפרשו וזמרתי ואל תתמה על ויהי לי שלא אמר היה לי לישועה שם מהרבה כזה במקרא והשר לא שם לבו ויעזוב את עבדיו וגו׳ היה לו לכתוב עזב: קול רנה וישועה. תהיה לעתיד באהלי צדיקים ומהו קול הרנה ימין יי׳ עשה חיל ירננו ימין יי׳ רוממה וגו׳: ימין יי׳ רוממה. מדרש אגדה עליונים ברא הקב״ה בימין שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים זה ימין וכן אמר המשורר ימין יי׳ רוממה שבראתה אותם שברומו של עולם היא ימין יי׳ שתעשה חיילות של צדיקים לעתיד לבא וגם בה יחיה אותם ויחיו לעולם ואז לא אמות כי אחיה לעולם: לא אמות. אני כנסת ישראל כשאר האומות מיתת עולם כי אחיה וגו׳: יסור יסרני יה. בגלות ושם נתכפרו כל עונותי ולמות לא נתנני: פתחו לי שערי צדק. ואלו הן שערי צדק זה השער של בית המקדש שהוא ליי׳ והצדיקים יבואו בו ושם אודך כי עניתני מן הגליות: אבן

אודך כי עניתני ותהי לי לישועה: אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה: מאת יהוה היתה זאת היא נפלאת בעינינו: זה היום עשה יהוה נגילה ונשמחה בו: אנא יהוה הושיעה נא אנא יהוה הצליחה נא: ברוך הבא בשם יהוה ברכנוכם מבית יהוה: אל יהוה ויאר לנו אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח: אלי אתה ואודך אלהי ארוממך: הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו:

קיט

אשרי תמימי דרך ההלכים בתורת יהוה: אשרי נצרי עדתיו בכל לב ידרשוהו: אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו: אתה צויתה פקדיך לשמר מאד: אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך: אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך: אודך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך: את חקיך אשמר אל תעזבני עד מאד:

במה יזכה נער את ארחו לשמר כדברך: בכל לבי דרשתיך אל תשגני ממצותיך: בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך: ברוך אתה יהוה למדני חקיך: בשפתי ספרתי כל משפטי פיך:

אודי קדמך ארום קבלתא צלותי והות לי לפריק: טליא שביקו ארדיכליא הות ביני בניא דישי וזכה לאתמנאה למליך ושולטן: מן קדם יי הות דא אמרו ארדיכליא היא פרישא קדמנא אמרו בנוי דישי: דין יומא עבד יי אמרו ארדיכלי נדוץ ונחדי ביה אמרו בנוי דישי: בבעו מינך יי פרון אמרו ארדיכליא בבעו מינך יי אצלח כדון אמרו ישי ואנתתיה: בריך דאתי בשום מימרא דיי אמרו ארדיכלי יברכון יתכון מן בית מקדשא דיי אמר דוד: אלהא יי אנהר לנא אמרו שבטיא דבית יהודה כפיתו טליא לניכסת חגא בשלשלון עד די תקרבוניה ותדון אדמיה בקרנת מדבחא אמר שמואל נביא: אלהי את ואודי קדמך אלהי אשבחינך אמר דוד: מתיב שמואל ואמר שבחו כנישתא דישראל אודו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה: טוביהון דשלימי אורחיה דמהלכין באוריתא דיי: טוביהון דנטרי סהידותיה בכל ליב יתבעון אולפניה: ברם לא עבדו שקרא באורחתיה תקניא הליכו: אנת פקידתא פיקודך למטר לחדא: טב לי דיתקנן אורחתי למטר גזירתך: הדין לא אבהית באסתכלותי לכל פיקודך: אודי קדמך בתריצות לבא במלפי דיני זכוותך: ית גזירתך אטר לא תשבוק יתי עד לחדא: במא ידכי טליא ית אורחתיה למיטר היך דבריך: בכל לבי תבעית אולפנך לא תשליני מפיקודיך: בלבי אשישית מימרך מן בגלל דלא אחוב קדמך: בריך את יי אליף יתי גזירתך: בסיפוותי אשתעיתי כל דיני פומך:

ב׳ וחקרמי ה׳ ל׳ ל׳ ב׳ יתר מלעיל והצליחה נא ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ב׳ ה׳ ב׳ שקר יו לף נסיב ר׳ מל׳ ו חס ו ל׳ ל׳ וכל ל׳ וחס׳ סימן ל׳ יג חס ל׳ יב ל׳ ל׳ וכעין

הבונים ה׳ וסימ׳ אבן מאסו הבונים · הבונים חרבות למו · כי הכעיסו לנגד הבונים · ויסדו הבונים את היכל יי׳ · הבונים בחומה והנשאים · וא׳ והבונים איש חברו אסורים: קי״ט הצליחה ל׳ ומלרע וא׳ והצליחה ומלעיל והצליחה נא לעבדך דנחמיה: ויאר ב׳ וסימ׳ ויאר את הלילה ולא קרב · אל יי׳ ויאר לנו: אסרו ב׳ וסימ׳ אסרו הסוסים · אסרו חג בעבותים: קב אברבתי א׳ עדותיו ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן ובתלים סימן צ״ט: צויתה ג׳ מל׳ וסימ׳ את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו · אתה צויתה פקדיך לשמר · אשר צויתה לא יבאו בקהל לך · וב׳ וצויתה א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ וצויתה אותו לעיניהם · אתם אל אדניהם · קדמ׳ מל׳: ב׳ כדבריך ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא יעקב: צפנתי ג׳ וסימ׳ בלבי צפנתי אמרתך · מחק׳ צפנתי אמרי פיו · דודי צפנתי לך:

דינתים כן דיכו חס׳ כי לא נמכן בחכורת כי הס ג׳ חל׳ והנס ביחזקאל קימן ג׳ ·

אבן מאסו הבונים · עם שהיה שפל בין האומות: מאת יי׳ היתה זאת · כך יאמרו הכל: ברוך הבא בשם יי׳ · יאמרו למביאי הבכורים ולעולי הרגלים: ברכנוכם · ברכנו אתכם: אסרו חג בעבותים · הזבחים והחגיגות שהיו בקיים ובודקין ממום קושרין בכרעי מטותיהם עד שיביאום לעזרה בקרנות המזבח ויש לפתור כל סוף המזמור הזה מלא אמות כי אחיה ברוך עצמו: יסור יסרני יה · על מעשה בת שבע ביסורין כגון יקחת הכבשה ישלם ארבעתים ומשה חדשים נצטרע דוד: ולמות לא נתנני · שנאמר גם יי׳ העביר חטאתך ולא תמות: פתחו לי שערי צדק · ואלו הן שערי צדק אותם השערים של בתי כנסיות ומדרשות אשר הם ליי׳ והצדיקים באים בהם: אודך כי עניתני · מכאן ואילך אמר דוד ושמואל וישי ואחי דוד כמו שמפורש בערבי פסחים מי שאמר זה לא אמר זה: אף לא פעלו עולה · אשריהם אם כל זה בהם: בדרכיו הלכו · אע״פי שלא פעלו עולה אין שכרם שלם אלא אם כן בדרכיו הלכו וכן הוא אומר סור מרע ועשה טוב אע״פי שאתה סר מרע אין הכל שלם אלא אם כן תעשה טוב מדר״ש אגד״ה: אחלי יכונו דרכי · אלף יסוד בתיבה הנופל ממנו לפרקים כמו אלף שבאחותי באזניכם ואלף של אסוך שמן ואחלי תפילותי אלו הן שיכונו דרכי וכן אחלי אדוני לפני הנביא אשר בשמרון וגו׳ · בורכי אדוני להתפלל שילך לפני הנביא אשר בשמרון ולשון אחליות שוהי״ט בלעז כ כאדם האומ׳ הלואי והייתי נביא וחכם: בלבי צפנתי · לא נתתיה להשתכח ממני: אם

אודך כי עניתני · כנגד ענני במרחב יה: ותהי לי לישועה · כנגד מן המצר: אבן · דרך משל שהיו העמים מבזין אותו ובסוף התגבר עליהם או ידבר ברוח הקדש על ישראל שהם בגלות: מאת · זאת · האבן שהיתה לראש פנה לא היה כן בגבורתה רק מאת השם באה זאת הגבורה ומלת נפלאת מגזרת מושה פלא ובא התי״ו תחת הא כמו ושבת לנשיא ושכורת ולא מיין וזה לאות כי על לשון ישראל ידבר על כן בעינינו גם אחריו נגילה: זה · עשה יי׳ · זאת שנפלאת בעינינו כמו אולי יעשה יי׳ לנו ככל נפלאותיו ורבי משה אמר כי הפעלים יקחו שמות הפועל כאילו אמר זה היום עשה יי׳ לגיל ולשמוח בו וכמוהו אל תרבו תדברו גבוהה כרדפה ולפי דעתי שכולם חסירי שי״ן וכן הם שנגילה ונשמחה בו אל תרבו שתדברו ונדעה שנרדפה: אנא · שיום לאמ׳ לשם אנא הושיעה הכהנים והצליחה האומרים ל לבאים בית השם ב בזבחים ברוך או יהיה פעול הושיעה גם ה הצליחה הבא וזה מ משפט הכהנים לאמר ככה ואת הית ה השמחה והגילה ש שהזכיר למעלה · והנה תהיה ה״א הבא תשרת אחורנית כמו לאורח הבא על דרך לאיש הבליעל את יום השביעי וכן הטעם אנא השם הושיע עתה והצליחה עתה הברוך הבא בשם יי׳ · ומלת בירכנוכם דברי הכהני׳ לכל הבאים שהברכה תבא אליכם מבית השם שהכבוד כי אתם מכבדים אותו בזבחי׳ שתביאו: אל · התקיף הוא השם שהאיר לנו כי בבקר יבאו והזבחי׳ לא בלילה והכהנים אומרים לישר׳ אסרו חג הוא הכבש המוכן לזבוח כמו חגי יכקופו · וטעם עד שיהיה קרוב אל קרנות ה המזבח בעבור זריקת הדם: אלי · זה יאמר הבא הוא המביא החג ויש תחמה בעבור שלא יזכיר בתחלה מי הם האומרים כי זאת דרך צחות בשירים כמו שפטתי את כתבתי ורבים ככה: הודו · אחר שיאמר הבא אלי אתה אז יענו הכהנים והלוים הודו ליי׳ ואת היא השמחה שהזכיר בתחלה נגילה ונשמחה בו לספר זה המעשה: אשרי תמימי דרך · זה המזמור ושבעים ושמנה פסוקים שהם אלף בי״ת כבר הזכיר בעל המסורת כי אין פסוק שאין שם זכר דרך או תורה או עדות או פקודי׳ או אמירה או חוק או מצוה או משפט או דבר חוץ מפסוק אחד והוא ערוב עבדך לטוב וכבר הזכרתי בתחלת הספר מה שאמרו המפרשים שלא הפסוקים כי יש אומרים שלא חברם דוד: אשרי · דרך · משרת אחר וכן הוא ההולכים בדרך תורת יי׳: אשרי · דבר בתחלה על המרגיל עצמו ללכת בדרך ישרה גם הזכיר עתה שומר העדות שקבל מהאבות ועיקרם עדות העין: אף · אמר רבי מריכוס שהוא כמו לא סוכני בתי חומר שלא עשו עולה לעבור פי השם במצות לא תעשה רק הלך בדרכי השם שהם מצות עשה ויתכן שהוא כמשמעו גם אשר לא עשו עולה יחשב להם כי הלכו בדרכי השם: אתה · פקודיך · שהם בלב וטעם צוית על יד נביאך וטעם אתה עלתה החילות: אחלי · כמו אחלי אדוני על משקל אשרי האיש כמו כל חפצי ורצוני שאלתי שיכונו דרכי: אז · מצותיך · הם מצות עשה ויש מהם שלא פירש למה צוו וכאשר יביט עליהם בעין הדעת ידעם על כן לא אבוש: אודך · בלמדי משפטי צדקך · שהם דיני נפשות וממון וכולם צדק: את · אמר רבי משה עד מאד דבק עם חקיך כמו ולא כחדו מאבותם וכן בלעם אמר כי עד מאד כמו לעד ולפי דעתי כי אני אשמר חקיך ואתה אל תעזבני עד מאד והטעם עזיבה שלא אוכל לשומרם: במה · אמר רבי משה תשובת במה הוא לשמור והשמור ארחו ולפי דעתי שהוא קשור בפסוק העליון שאמר את חקיך אשמור אף על פי שלא אוכל לשמרם כראוי כדבריך: בכל · אתה תדע כל לבי ואתה עזרני שלא אשגה: בלבי · שם הם תמיד כצפונים אמרתך: ברוך · בעבור שאודה כי אתה ברוך למדני חקיך וזה הוא הסבר שאבקש ממך: בשפתי · דבק עם הפסוק העליון למדני חקיך כי אתה תדע מנהגי שספרתי ולמדתי משפטיך לאנשי דורי:

בדרך. כאשר ארנו׳ נפשי בדרך עדותיך אז אשמח: בפיקודך אשיחה. עם לבבי שהפיקודים נטועים בו והפיקודים יורוהו לשמור אורחותיך שהם ישרים בכללים אף על פי שהפרטים ידעו למי שהוא הכללים שמורים לטוב לכל העתים ופירוש הדבר יתכן מהנגסם שהוא כלל שמור לטוב לכל העולם ובכללו שהוא מטיב יבוא ממנו מקרה רע למעטים: בחוקותיך. בחוקות שהשם כהג עולמו. אשתעשע על כן לא אשכח דבריך שאמרת אחרי י״י אלהיכם תלכו: גמול. בעבור שהזכיר למעלה לא אשכח דבריך אמר גמול על עבדך אחיה ואשמרה כמו לא אשכח: גל. נפלאות מתורתך. אינם דבק כי אם ואביטה כמו ולא כחרו מאבותם וכן הוא גל עיני ואביטה מתורתך נפלאות ממני: גר. בעבור היותו גר כמו תועה ונוגה מדרכים על כן אמר כן יגרס. מן גרס כרמל כמו נכרב ונטרפה לעמות משפטיך בחיבים ומלת לתאבה מרוב אהבתי כמו תאבתי: גערת. כמו עשית אתה: גל. הטעם כי הזדים יחרפוני בעבור ששמרתי עדותיך: גם. כן עשו שרים רבים: בי נדברו. כמו ונדבר מרים בעבור כי עבדך ישיח בחקיך: גם. אנכי חם כף כמו ועיר פרא וכן הוא אנשי עצתי: דבקה נפשי. כמו עצמי כמו נטבעו ב בבאות בבטנו והטע׳ כאילו הוא מת על כן חייני כדברך אני א אמות ואחיה: דרכי. כמו יחשב דרכו חפצי ודרכי וכללם שתלמדני חקיך: דרך. הטעם לדעת עיקר למה הם נטועים בלבבו כן ב בנפלאותיך: דלפה. כאילו דלפה נפשי בחליי שהם כדלף טורד על כן קיימני כדברך מחכתי ולכי ארפא: דרך. חנני. כמו תנוכו אותם והיא תהיה סבה שאסור מדרך שקר׳ דרך. הפך דרך שקר וטעם אמונה כי אין עול ב בידינו על כן אמר מ משפטיך שויתי כמו לא ישוו בה והטעם ע עשיתי משפט שוה: דבקתי. המצות שקבל אין ראיה עליהם רק הקבלה על כן אל ת תבישני: דרך. כי תרחיב. שבא לדרך: הורני. עקב. כי עקב יש לה בתגמול ושכר בשמר עקב רב. הבינני. בכל לב׳ מלא אשכחנה: הדריכני. כמו הרגילני כאדם דורך הדרך פעמים: הט. עדותיך. יקרות מכל הון: העבר. חייני. כי חיי האדם יאריכו אם לא ילך אחר עיניו: הקם. אמרתך. הם הגזרו הבאות מהשמים והטעם קיים כל גזרה שתבואני ליראתך: העבר. דבק בפסוק העליון והטעם יגורתי מחרפה שתבואני אם שניתי מיראתך וכל משפט תעשה כי הוא טוב: הנה תאבתי. כמו כליתי מרוב האהבה כמו גם כלתה נפשי וכלות אליהם על כן מתאב אני הפך הדבר על כן חייני: ויבאוני. כמו ויבואו אלי ויזעקון. כאמרתך אשר הבטחתני: ואענה

עדותיך ט׳ מפקין ו״ו וסי׳ ולשלמה בני תן לבב שלם דד״ה. וח׳ אינון כעניינא באב וסימ׳ פר״ץ בן דמ״ה כמ״א צוית עדהיך: ג׳ אחיה ד׳ וסי׳ ויפל אחזיה בעד השבכה׳ כאכתי לא לעולם אחיה. לא אבות כי אחיה׳ גמל על עבדך אחיה. וא׳ הבינני ואחיה: ארורים ג׳ וסימ׳ ועתה ארורים אתם דיהושע׳ ואם בני האדם

בְּדֶרֶךְ עֵדְוֹתֶיךָ שַׂשְׂתִּי כְּעַל כָּל־הוֹן׃
בְּפִקֻּדֶיךָ אָשִׂיחָה וְאַבִּיטָה אֹרְחֹתֶיךָ׃
בְּחֻקֹּתֶיךָ אֶשְׁתַּעֲשָׁע לֹא אֶשְׁכַּח דְּבָרֶךָ׃
גְּמֹל עַל־עַבְדְּךָ אֶחְיֶה וְאֶשְׁמְרָה דְבָרֶךָ׃
גַּל־עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ׃
גֵּר אָנֹכִי בָאָרֶץ אַל־תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֹתֶיךָ׃
גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה אֶל־מִשְׁפָּטֶיךָ בְכָל־עֵת׃
גָּעַרְתָּ זֵדִים אֲרוּרִים הַשֹּׁגִים מִמִּצְוֹתֶיךָ׃
גַּל מֵעָלַי חֶרְפָּה וָבוּז כִּי עֵדֹתֶיךָ נָצָרְתִּי׃
גַּם יָשְׁבוּ שָׂרִים בִּי נִדְבָּרוּ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ׃
גַּם־עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי אַנְשֵׁי עֲצָתִי׃
דָּבְקָה לֶעָפָר נַפְשִׁי חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ׃
דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃
דֶּרֶךְ־פִּקּוּדֶיךָ הֲבִינֵנִי וְאָשִׂיחָה בְּנִפְלְאוֹתֶיךָ׃
דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה קַיְּמֵנִי כִּדְבָרֶךָ׃
דֶּרֶךְ־שֶׁקֶר הָסֵר מִמֶּנִּי וְתוֹרָתְךָ חָנֵּנִי׃
דֶּרֶךְ־אֱמוּנָה בָחָרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ שִׁוִּיתִי׃
דָּבַקְתִּי בְעֵדְוֹתֶיךָ יְהוָה אַל־תְּבִישֵׁנִי׃
דֶּרֶךְ־מִצְוֹתֶיךָ אָרוּץ כִּי תַרְחִיב לִבִּי׃
הוֹרֵנִי יְהוָה דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ וְאֶצְּרֶנָּה עֵקֶב׃
הֲבִינֵנִי וְאֶצְּרָה תוֹרָתֶךָ וְאֶשְׁמְרֶנָּה בְכָל־לֵב׃
הַדְרִיכֵנִי בִּנְתִיב מִצְוֹתֶיךָ כִּי־בוֹ חָפָצְתִּי׃
הַט־לִבִּי אֶל־עֵדְוֹתֶיךָ וְאַל אֶל־בָּצַע׃
הַעֲבֵר עֵינַי מֵרְאוֹת שָׁוְא בִּדְרָכֶךָ חַיֵּנִי׃
הָקֵם לְעַבְדְּךָ אִמְרָתֶךָ אֲשֶׁר לְיִרְאָתֶךָ׃
הַעֲבֵר חֶרְפָּתִי אֲשֶׁר יָגֹרְתִּי כִּי מִשְׁפָּטֶיךָ טוֹבִים׃
הִנֵּה תָּאַבְתִּי לְפִקֻּדֶיךָ בְּצִדְקָתְךָ חַיֵּנִי׃
וִיבֹאֻנִי חֲסָדֶךָ יְהוָה תְּשׁוּעָתְךָ כְּאִמְרָתֶךָ׃

בְּאוֹרַח סַהֲדְוָתָךְ חֲדֵיתִי כְּעַל כָּל מָמוֹנָא׃ בְּפִיקוּדָיךְ אֲמַלֵּיל וְאֶסְתַּכַּל אוֹרְחָתָךְ׃ בִּגְזֵירָתָךְ אִתְפַּרְנַק לָא אַתְנְשֵׁי דִבּוּרָךְ׃
שְׁלִים טַב עַל עַבְדָךְ אֵיחֵי וְאֶטַּר דִּבְרָיךְ׃ גְּלֵי עֵינַי וְאֶסְתַּכַּל פְּרִישָׁן מֵאוֹרַיְתָךְ׃ דַּיָּר אֲנָא בְּאַרְעָא לָא תְסַלִּיק מִינִי פִּיקוּדָיךְ׃ רְגִיגַת נַפְשִׁי לִרְגִיגְתָא לְפִיקוּדָיךְ בְּכָל עִידָן׃ נְזַפְתָּא זֵידוֹנִין לִיטִין דְּאִשְׁתַּלְיוּ מִפִּיקוּדָיךְ׃ אַעְדֵי מֵעִלָוַי קְלָנָא וּבוֹזָתָא אֲרוּם סַהֲדְוָתָךְ נְטָרִית׃ אֲרוּם יָתְבִין רַבְרְבִין מִינִי מְמַלְּלִין עַבְדָּךְ עָסִיק בְּאַחֲוָיַת גְּזֵירָךְ׃ לְחוּד סַהֲדְוָתָךְ פַּרְנוּקֵי מָרֵי עֲצָתִי׃
אַדְבְּקַת לְעַפְרָא נַפְשִׁי אַסֵּי יָתִי כְּדִבְרָיךְ׃ אוֹרְחַי תָּנִיתִי וְקַבִּילְתָּא צְלוֹתִי אַלִּיף יָתִי גְּזֵירָתָךְ׃ אוֹרַח פִּיקוּדָיךְ תְּבַיְינִינִי וַאֲמַלֵּיל בְּפְרִישׁוּתָךְ׃ אַגְמַת נַפְשִׁי כְּדַבְזוֹנָא קַיֵּים יָתִי כְּדִבְרָיךְ׃ אוֹרְחָא דִּשְׁקָרָא אַעְדֵי מִינִי וְאוֹרַיְתָךְ חַיֵּיךְ לִי׃ אוֹרַח הֵימְנוּתָא בְּחָרִית דִּינָיךְ שַׁוְיִת׃ אִדְבְּקִית בְּסַהֲדְוָתָךְ יְיָ לָא תְּבַהֲתִנִי׃ אוֹרַח פִּיקוּדָיךְ אֶרְהוֹט אֲרוּם תְּפַתֵּי לִבִּי׃
אַלִּיף יָתִי יְיָ אוֹרַח גְּזֵירָתָךְ וְאֶנְטְרִינָהּ עַד גְּמִירָא׃ תְּבַיְינִינִי וְאֶנְטוֹר אוֹרַיְתָךְ יְיָ וְאֶנְטְרִינָהּ בְּכָל לִבָּא׃ תַּדְרִיכִינַנִי בִּשְׁבִיל פִּיקוּדָיךְ אֲרוּם בֵּיהּ צְבֵיתִי׃ אַצְלֵי לִבִּי לְהָדְוָתָךְ וְלָא לְוָת מָמוֹנָא׃ אַעְבַּר עֵינַי מִלְּמֶחֱמֵי שִׁקְרָא בִּדְבָרָיךְ אַסֵּי יָתִי׃ אֲקִים לְעַבְדָּךְ מֵימְרָךְ דִּי לִדְחַלְתָּךְ׃ אַעְבַּר חִיסוּדִי דִּי דְּחֵילִית אֲרוּם דִּינָיךְ טָבִין׃ הָא רַגְגִית לְפִיקוּדָיךְ בְּצִדְקָתָךְ אַסֵּי יָתִי׃
וְיֵיתוּן עֲלַי חַסְדָיךְ יְיָ פּוּרְקָנָךְ הֵיךְ מֵימְרָךְ׃

רשי

אשתעשע. אתעסק כמו ישעו האדם אל עושהו ואל ישעו בדברי שקר: גמול על עבדך. דבר שאחיה בו בגמול חסדך. נפלאות מתורתך. דברי המכוסי׳ בה שאינם מפורשים בה. מתורתך נפלאו׳ מפירושי תורתך שאינם מפורשים בה. גר אנכי בארץ ימים מועטים. אל תסתר ממני מצותיך הנעלמות שאוכל לקיימם שהם לא עכשיו הימתי: גרסה׳ משתברת נפשי מחמת תאוה כמו גרס כרמל ומנחם חבר לתאבה עם מתאב אנכי את גאון יעקב ושניה׳ לשון שבר: גל מעלי. לשון גלגול כמו ויגל את האבן: בי נדברו׳ ה״עפ שמלכי אומות העולם מתלוצצים עלי שאני עוסק בתור׳ בידך שעשועי עסקי: חייני כדברך. כמו שהבטחתני על ידי נתן הנביא טובה: דרכי ספרתי. לך את דרכי ואת חטאותי והתה עניתני: דלפה נפשי. נטפה כלומר נחסרת והולכת: ומשפטך שויתי. שמתי עצמי למשפטיך ודבקתי בעדותיך לבחור בדרך אמונ׳ לך אני מ״ש דרך שקר הסר ממני. ואצרנה עקב. אשמרנה בכל מעגלותיה ועקבי נתיבותיה לשון עקבים תר״אם ב״ע: הקם לעבדך אמרתך. את הבטחתני אשר ליראתך. שיהיה בני וזרעי יראי שמך שעל מה כן הבטחתני אם ישמרו בניך את דרכם וגו׳: העבר חרפתי. מחול לי על אותו עון ושוב לא יוכלו אויבי לחרפני בו: כי משפטיך טובים. וכבר אני מקבל עלי לשלם הכבשה ארבעתים: ויבאוני. תשועתך תבא אלי כאמרתך שהבטחתני ואל

ארורים הם לפני י״י. גערת זדים ארורים׳ ד׳ נדבריך י״ג חס׳ וסימ׳ נבסר בסדר ויצא יעקב: ספרתי ב׳ ובענין וסימ׳ בשפתי ספרתי׳ דרכי ספרתי ותענני: דלפה ב׳ וסימ׳ דלפה נפשי בתוגה. אל אלוה דלפה עיני: בעדותיך ח׳ באב וסימ׳ פר״ץ בן דכ״ה בכמ״א צוית צדק עדהיך: ארוץ ד׳ סימ׳ נבסר בשמואל ב׳ סימ׳ י״ח׳ ה׳ תורהך בתורתך ט׳ כאב יס׳ ב׳ גל עיני ואביטה. הבינני ואצרה׳ זלעפה אחזהני. זכרתי בלילה׳ כרו לי זדים׳ מה אהבתי. עת לעשות לי״י פלגי מים. שלום רב לאהבי תורהך: יגרתי ד׳ וחס׳ וסימ׳ בסדר עקב: ו׳ חסדיך כלהון כל בב״א ויבאני חסדך יי׳ דאב׳:

סיגך אחכתי ויו בענין יסי׳ כרך בנרמה
זדים ל׳ באב וסי׳ נ׳ זט יכע
ד׳ פכו׳ באב ד׳ חלין
יג חס׳
ג׳ וחל׳
ה׳ וחס׳
במדיך א׳ באב וסי׳ כרך בנרמה
ויבאני צ׳ וחס׳ וחד ויבאוני ובאב

ואל תצל מפי דבר אמתי ואל תגדל מפי דבר אמת כמו ויצל אלהים את מקנה אביכן מכאתי דבר אמת עד מאד בכל הוראותי ובכל דיני שלא אכשל בהם: ויחלתי. קויתי: ואתהלכה ברחבה. בהלכה הרווחת ופוסטת בישראל: דרשתי. בקשתי: זכר דבר. אשר יחלתי על ידי כתן הבטחה לעבדך: משפטיך מעולם. שאתה מביא יסורין וחוזר מחמתך ושולח ועל כן א אתנחם: זכרתי בלילה. בעת צרה ואפילה. זאת היתה לי. עזרת ההולמת אותי לי לעדות ולזרעי הראויים למלוך בשכר שפקודיך נצרתי כך דרשוהו ח חכמי ישראל מצאתי לשמר דבריך קיום דבריך שיחלתני בכך אתה חלקי: חליתי פניך. בלשון חלקי יי' אמרה נפשי על כן אוחיל לו: חשבתי דרכי. השפשר מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה לפיכך ואשיבה רגלי אל עדותיך כי ר ראיתי שהיא הטובה שבכולן: חבלי רשעים עודני. סיעות של רשעים שללוני כמו יחבל עד כך חברו מכאם ויש לפותרו לשון עיד כלומר נוכספו ורבו עלי: טרם אענה. אותך במצותיך טרם הגיתי בהם בביתי מדרשו אני שוגג בהם וחוטא ועתה מ משגעתיתי בהם תורתך שמרתי שהמדרש מלמדני לסור מן ה העבירה. לכן אני מבקש ממך טוב טעם ודעת למדני. טרם אענה. לשון שוגה והוגה בבית המדרש הוא כמו תען לשוני א אמרתך וכן יכרת יי' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ער בחכמים ועונה בתלמידים: טפלו עלי שקר זדים. חברו עלי שקר וכן ותטפל על עוני: טוב לי כי עניתי. שנתיסרתי ועניתי למען אשוב מדרך רעה ואשמור חוקיך. בפירושי אחרי"ו מצאתי כן טוב לי כי עוניתי וגו' טוב היה במיני כשהייתי סובל ייסורין כדי ללמוד חוקיך כשהייתי לומד ת תורה בצער: ירחיך

ואענה חרפי. שיאמר שלא תושיעני: ואל. וכל בקשתי עד מאד שלא תצל מפי דבר אמת כמו ויצלו את מצרים והאמת שתעשה משפט בחורפי: ואשמרה. אז אשמרה כמו אל ימשלו בי אז איתם: ואתהלכה. בדרך הרחבה: דרשתי. כמו בארתי וכמוהו דרושים לכל חפציהם: ואדברה. בגלוי. נגד מלכים. שמנהג אדם ליראה מהם. ואשתעשע בסתר: ואשא. דרך כבוד וקבול מאהבה: זכור. שהבטיחו ותחס' מלת לו יחלתני לו והנה יובא לשנים פעולים: זאת. זכרתי כי אמרתך חייתני כ כמה פעמי' וזאת היא נחמתי בעת עניי: זדים. אע"פ שזדים הליצוני התלוצצו בי כמו לא נעמוך נעמו בך: זכרתי. משפטים שעשית ב בזדים כמוהם יזלעפה. מן רוח זלעפו פחדתי איך יעזבו רשעים ת תורתך: זמירות. האדם בבית מגוריו משתומם ויהפך זמירו: זכרתי. גדולת שמך. ואשמרה תורתך ביום: זאת. הטובה בתולדתי: חלקי. זה אמרתי לרבים אולי ישמרו דבריך: חליתי. כאמרתך וחנותי את אשר אחון: חשבתי. כאשר אחשב אי זה דרך אלך השיב רגלי אל דרך עדותיך: חשתי. זריזי מקדימין למצות: חבלי. עורוני. אין לו ריע והאומר שהוא מגזרת יאכל עד אין לו טעם וטעמו אם אחזוני חבלים כחבלי רשעים שהם ראויים לבוא עליהם: חצות. על משפטי צדקך. ברשעים: חבר. יראוך. שיראו ממני לא תעשה: חסדך. והנה חסדך מלאה הארץ והחסד שתעשה עמי חקיך למדני: טוב. עבדך. דבק עם השם כדברך ה הטוב: טוב. זה הטוב שאבקש עתה: טרם. אין צורך לעני כי שוגג הייתי בימים שעברו על מלת ועתה: טוב. בלא בקשה ומטיב למבקש: טפלו. כמו ותטפול על עוני דבר שלא עשיתי: טפש. אין חבר לו וטעם שעשעתי כאשר התהללה החכמה ומשעשעי את בני אדם: טוב. אם באו עינויים עלי שיבואני ללמד ח חקיך אז טוב לי: טוב. אם מנהג אדם לענות עצמו לקנות הון על כן מאלפי זהב: ידיך

חרפי ג' וסי' ואענה חרפי דבר. ואשיבה חרפי דבר. באשר הייתי בימי חרפי. בהר' נקוד חרפי קמץ חטף ושארא בחולם: ואשתעשע חד כן ד' פסוק' כא"ב מן ד"ד מלין וסימ' בוס"ק: ז' נחמתי ב' וסימ' זאת נחמתי בעניי כי אמרתך. ותהי עוד נחמתי ואסלדה: זדים ו' כא"ב וסימ' גזט"יכ"ע וד' כשאר קריא' וסימ' נמסר בסוף מלאכי:

וְאֶעֱנֶה חֹרְפִי דָבָר כִּי בָטַחְתִּי בִּדְבָרֶךָ׃ וְאַל־תַּצֵּל מִפִּי דְבַר־אֱמֶת עַד־מְאֹד כִּי לְמִשְׁפָּטֶךָ יִחָלְתִּי׃ וְאֶשְׁמְרָה תוֹרָתְךָ תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ וְאֶתְהַלְּכָה בָרְחָבָה כִּי פִקֻּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃ וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ׃ וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע בְּמִצְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי׃ וְאֶשָּׂא־כַפַּי אֶל־מִצְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי וְאָשִׂיחָה בְחֻקֶּיךָ׃

זְכָר־דָּבָר לְעַבְדֶּךָ עַל אֲשֶׁר יִחַלְתָּנִי׃ זֹאת נֶחָמָתִי בְעָנְיִי כִּי אִמְרָתְךָ חִיָּתְנִי׃ זֵדִים הֱלִיצֻנִי עַד־מְאֹד מִתּוֹרָתְךָ לֹא נָטִיתִי׃ זָכַרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם יְהוָה וָאֶתְנֶחָם׃ זַלְעָפָה אֲחָזַתְנִי מֵרְשָׁעִים עֹזְבֵי תּוֹרָתֶךָ׃ זְמִרוֹת הָיוּ־לִי חֻקֶּיךָ בְּבֵית מְגוּרָי׃ זָכַרְתִּי בַלַּיְלָה שִׁמְךָ יְהוָה וָאֶשְׁמְרָה תּוֹרָתֶךָ׃ זֹאת הָיְתָה־לִּי כִּי פִקֻּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃

חֶלְקִי יְהוָה אָמַרְתִּי לִשְׁמֹר דְּבָרֶיךָ׃ חִלִּיתִי פָנֶיךָ בְכָל־לֵב חָנֵּנִי כְּאִמְרָתֶךָ׃ חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל־עֵדֹתֶיךָ׃ חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֺתֶיךָ׃ חֶבְלֵי רְשָׁעִים עִוְּדֻנִי תּוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ חֲצוֹת־לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ חָבֵר אָנִי לְכָל־אֲשֶׁר יְרֵאוּךָ וּלְשֹׁמְרֵי פִּקּוּדֶיךָ׃ חַסְדְּךָ יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ חֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃

טוֹב עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ יְהוָה כִּדְבָרֶךָ׃ טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי כִּי בְמִצְוֺתֶיךָ הֶאֱמָנְתִּי׃ טֶרֶם אֶעֱנֶה אֲנִי שֹׁגֵג וְעַתָּה אִמְרָתְךָ שָׁמָרְתִּי׃ טוֹב־אַתָּה וּמֵטִיב לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃ טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים אֲנִי בְּכָל־לֵב אֱצֹּר פִּקּוּדֶיךָ׃ טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם אֲנִי תּוֹרָתְךָ שִׁעֲשָׁעְתִּי׃ טוֹב־לִי כִי־עֻנֵּיתִי לְמַעַן אֶלְמַד חֻקֶּיךָ׃ טוֹב־לִי תוֹרַת־פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף׃

וְאָתִיב מְחַסְּדִי פִּתְגָם אֲרוּם סַבָּרִית בְּדִבְרָךְ׃ וְלָא תְסַלֵּיק מִפּוּמִי פִּתְגָם דִּקְשׁוֹט עַד לַחֲדָא אֲרוּם לְדִינָךְ אוֹרִיכִית׃ וְאֶטּוֹר אוֹרַיְתָךְ תְּדִירָא לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ וְאֵיהַךְ בִּפְתָיוּת אוֹרַיְתָא אֲרוּם פִּיקוּדָךְ תְּבָעִית׃ וַאֲמַלֵּיל בְּסָהִידְוָתָךְ קֳבֵיל מַלְכַיָּא וְלָא אִבַּהֵית׃ וְאֶתְפַּרְנַק בְּפִיקוּדָךְ דִּי רְחֵימִית׃ וְאֶזְקוֹף יְדַי לְפִיקוּדָךְ דִּרְחֵימִית וַאֲמַלֵּיל בִּגְזֵירָתָךְ׃

אִדְכַּר פִּתְגָמָא לְעַבְדָּךְ דִּי אוֹרְכְתָּנִי׃ דָּא הִיא תַנְחוּמוּתִי בְּסִיגוּפִי אֲרוּם מֵימְרָךְ קַיֵּימַת יָתִי׃ זֵדוֹנִין מְמִיקְנָן לִי עַד לַחֲדָא מֵאוֹרַיְתָךְ לָא אַצְלֵיתִי׃ אִדְכְּרִית דִּינָיךְ מִן עָלְמָא יְיָ וְאֶתְנַחְמִית׃ רְתִיתָא אֲחִידַת יָתִי מֵרַשִּׁיעֵי דְּשַׁבְקִין אוֹרַיְתָךְ׃ תּוּשְׁבְּחָן הֲווּ לִי גְזֵירָתָךְ בְּבֵית מְדוֹרִי׃ אִדְכְּרִית בְּלֵילְיָא שְׁמָךְ יְיָ וּנְטָרִית אוֹרַיְתָךְ׃ דָּא הֲוָת לִי לִזְכוּתָא אֲרוּם פִּיקוּדָךְ נְטָרִית׃

חוּלָקִי יְיָ אֲמָרִית לְמִיטַר דִּבְרָךְ׃ צַלִּיתִי קֳדָמָךְ בְּכָל לִבָּא חוּס עֲלַי הֵיךְ מֵימְרָךְ׃ חֲשִׁיבִי לְאוֹטָבָא אוֹרְחַי וְאַתֵּיבִית רִיגְלַי לְסָהִידוּתָךְ׃ זְרִיזִית וְלָא אִתְעַכְּבִית לְמִיטַר פִּקּוּדָךְ׃ סִיעַת רַשִּׁיעַיָּא אִתְכַּנַּשׁוּ עֲלַי אוֹרַיְתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ בְּפַלְגּוּת לֵילְיָא אָקוּם לְשַׁבְחָא קֳדָמָךְ מְטוּל דִּינֵי צִדְקָךְ׃ חַבְרָא אֲנָא לְכָל דְּדָחֲלִין מִינָךְ וּלְנָטְרֵי פִיקוּדָךְ׃ טוּבָךְ יְיָ מַלְיָא אַרְעָא גְּזֵירָתָךְ אַלִּיף יָתִי׃

טָבָא עֲבַדְתְּ עִם עַבְדָּךְ יְיָ הֵיךְ דִּבְרָךְ׃ שַׁפִּיר טַעַם וּמַנְדְּעָא אַלִּיף יָתִי אֲרוּם בְּפִיקוּדָךְ הֵימֵינִית׃ עַד לָא אִכְתְּגֵיף אֲנָא שָׁלֵי וּכְדוּן מֵימְרָךְ נְטָרִית׃ טָבָא אַתְּ וּמֵטִיב אַלִּיף יָתִי גְּזֵירָתָךְ׃ חַבְּרוּ עֲלַי שִׁקְרָא זֵידוֹנִין אֲנָא בְּכָל לִבָּא אֶטּוֹר פִּיקוּדָךְ׃ אִטְפַּשׁ הֵיךְ תְּרַב יִצְרָא דְּלִבְּהוֹן אֲנָא אוֹרַיְתָךְ פִּירְנוּקִי׃ טַב לִי אֲרוּם אִתְעַנֵּיית מִן בִּגְלַל דְּאַלִּיף גְּזֵירָתָךְ׃ טַב לִי אוֹרַיְית פּוּמָךְ מִן אַלְפִין כַּכְּרִין דְּהַב וְסִימָא׃

תורתך ט' כא"ב וסימ' לעיל באות ה': זמרות ד' ג' כב וא' חס' דחס וסימ' נמסר בשמואל ב' ריש סימן כג וספר ס' צ"ה: ח' חלקי ב' ר"פ וסי' חלקי יי' אמרה נפשי. חלקי יי' אמרתי לשמר דבריך: חנני מן ריש סיפרא עד אלפא ביתא רבתי חנני ומן אלפא ביתא רבתי עד סוף סיפרא חייני בב"ג חנני וסימ' דרך שקר הסר ממני. חליתי פניך בכל עת. פנה אלי וחנני: ט עבדך ל' באתנחתא: ודעת ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' והיה אמונת עתך חסן. טוב טעם ודעת. כתבתי לך שלישים. ולבי ראה הרבה חכמה: זדים ו' כא"ב וסימ' גז"ט יכ"ע: כחלב ל' וא' כלרע כחלב ואינון מן א"ב מן חד וחד ב' בריש תיבותא ול' דכוו' וסימ' נמס' בכמ' רבת' בערכ' אות הג"ף בסד':

ידיך עשוני. תקנוני וימהר לעשות אתו ויכוננוני לקבל הבינה: יראיך יראוני. שלמדתי מצותיך וטעם כי לדברך יחלתי שכל מה שנגזור עלי אני חפץ בו אפילו שתענני על כן: ידעתי. עניתני פעמים רבות: יהי. לנחמני. שלא תענני עינויים רבים כאשר הבטחתני כי אפחד שאמות על כן אחריו: יבואוני רחמיך. בעבור שאין לי שעשועים כי אם תורתך: יבושו. שרצו לעוות אותי מדרך ישרה ולא יכולו כי אני אשיח בפיקודיך: ישובו. יראיך. הפך הזדים: יהי. בעבור שהזכיר יבושו זדים התפלל שיעזרהו השם להיות לבו תמים ולא יבוש כמו הזדי': כלתה לתשועתך. לאות ולעד כי יפחד מאויביו: כלו. הזכיר הנעלם והיא הנפש ואחר כן הנראה והוא העין וטע' לאמרתך גזרתך: כי. כנאד בקיטור. כעשן דרך משל והמשל עור בשרו כי הוא יבש: כמה. יפחד שימות קודם שינקם מאויביו: כרו. קשור בפסוק העליון כי יפחד מהשיחות אשר לא כתורתך שבוית לא ישפך דם נקי: כל. הנה מצותיך לעשות אמונה והם ירדפו שקר עזרני עליהם: כמעט. זמן מעט: כחסדך. עד היום עמדו: לעולם. דברך נצב. גזירותיך עומדים בשמי': לדור. יש סוד עמוק כי הזכיר למעלה כי דברו והם שוכני שמים לעולם נצבים ושוכני הארץ הכללים נצבים על כן לדור ודור. טעם ותעמד שנקודת הארץ היא נקודת הגלגל העליון בראיות גמורות: למשפטיך. הזכיר השמים והארץ והם עומדים כעבדים לעשו' משפטיך כדרך קורא אני אליה יעמדו יחדו: לולי. כנגד דור ודור לולי שעזרתני בתורתך אז הייתי אובד כדרך הנה רחקיך יאבדו כאשר פירשתיו: לעולם. התברר מה שהזכרתי במלת אבדתי כי כנגדה חייתני חיי עד: לך אני. דרשתי. לאות פיקודיך לאות כי שלך אני: לי. טעם לאבדני מחיי עד אז אוסיף להתבונן עדותיך כי בכל רגע יתגלו לי סודות עדותיך אע"פ שאין להם סוף על כן אחריו לכל תכלה: לכל תכלה. קץ בלשונו פעם ראש ופעם סוף כמו על שני קצותיו מקצה גבול מצרי מקץ שבע שנים תעשה שמטה מקץ שבע שנים תשלחו ור' משה אמר כי תכלה מגז' וכל בשלים כמו מדה על משקל מתגרת ידיך: מה. אוהב דבר היא שיחתי. מאויבי תחכמני: כל אחת ממצותיך כדרך בנות צעדה עלי שור יותר מאויבי: מכל. יותר השכלתי מכל מלמדי בעבור כי כל שיחתי היא תורתך והנה היא תלמדני יותר מאשר למדוני מלמדי: מזקנים אתבונן. יותר מהזקנים כי פקודיך נצרתי מנעורי: מכל

ידיך כל ספרא מ"ל בט"ה חס' וסימ' נמסר בספרא סימן ל"ב: יחלתי ה' ובענייננא ב"א"ב וסימ' ואל תצל מפי דבר. יראיך יראוני. כלתה לתשועתך. קדמתי בנשף. סתרי ומגני אתה: שעשעי ה' וחס' ב"א"ב וסימ' גם עדתיך שעשעי. יבואני רחמיך. לולי תורתך. צר ומצוק. תאבתי לישועתך. וסימ' יצ"ל ג"ת. וא' בשאר

יָדֶיךָ עָשׂוּנִי וַיְכוֹנְנוּנִי הֲבִינֵנִי וְאֶלְמְדָה מִצְוֺתֶיךָ׃ יְרֵאֶיךָ יִרְאוּנִי וְיִשְׂמָחוּ כִּי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ יָדַעְתִּי יְהוָה כִּי צֶדֶק מִשְׁפָּטֶיךָ וֶאֱמוּנָה עִנִּיתָנִי׃ יְהִי נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנִי כְּאִמְרָתְךָ לְעַבְדֶּךָ׃ יְבֹאוּנִי רַחֲמֶיךָ וְאֶחְיֶה כִּי תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ יֵבֹשׁוּ זֵדִים כִּי שֶׁקֶר עִוְּתוּנִי אֲנִי אָשִׂיחַ בְּפִקּוּדֶיךָ׃ יָשׁוּבוּ לִי יְרֵאֶיךָ וְיֹדְעֵו עֵדֹתֶיךָ׃ יְהִי לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ׃

כָּלְתָה לִתְשׁוּעָתְךָ נַפְשִׁי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ כָּלוּ עֵינַי לְאִמְרָתֶךָ לֵאמֹר מָתַי תְּנַחֲמֵנִי׃ כִּי הָיִיתִי כְּנֹאד בְּקִיטוֹר חֻקֶּיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ כַּמָּה יְמֵי עַבְדֶּךָ מָתַי תַּעֲשֶׂה בְרֹדְפַי מִשְׁפָּט׃ כָּרוּ לִי זֵדִים שִׁיחוֹת אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרָתֶךָ׃ כָּל מִצְוֺתֶיךָ אֱמוּנָה שֶׁקֶר רְדָפוּנִי עָזְרֵנִי׃ כִּמְעַט כִּלּוּנִי בָאָרֶץ וַאֲנִי לֹא עָזַבְתִּי פִקֻּדֶיךָ׃ כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדוּת פִּיךָ׃

לְעוֹלָם יְהוָה דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמָיִם׃ לְדֹר וָדֹר אֱמוּנָתֶךָ כּוֹנַנְתָּ אֶרֶץ וַתַּעֲמֹד׃ לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיּוֹם כִּי הַכֹּל עֲבָדֶיךָ׃ לוּלֵי תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי אָז אָבַדְתִּי בְעָנְיִי׃ לְעוֹלָם לֹא אֶשְׁכַּח פִּקּוּדֶיךָ כִּי בָם חִיִּיתָנִי׃ לְךָ אֲנִי הוֹשִׁיעֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃ לִי קִוּוּ רְשָׁעִים לְאַבְּדֵנִי עֵדֹתֶיךָ אֶתְבּוֹנָן׃ לְכָל תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד׃

מָה אָהַבְתִּי תוֹרָתֶךָ כָּל הַיּוֹם הִיא שִׂיחָתִי׃ מֵאֹיְבַי תְּחַכְּמֵנִי מִצְוֺתֶךָ כִּי לְעוֹלָם הִיא לִי׃ מִכָּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֺתֶיךָ שִׂיחָה לִי׃ מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן כִּי פִקּוּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃

אידך עבדו יתי ואתקינו יתי תביניני ואאליף פיקודיך: דחליך יחמון יתי ויחדון ארום לפתגמך אוריכית: ידעית יי ארום זכאין דינך ובקושטא סגפתני: יהי כדון חסדך לנחמותי היך מימרך לעבדך: ייתון עלי רחמך ואיחי ארום אוריתך פירנוקי: יבהתון זדונין ארום על שקרא עויתו יתי אנא אמליל בפיקודיך: יתובון לאולפני דחליך וידעין סהדוותך: יהי לבי דלא מום בגזירתך מן בגלל דלא אבהית: רגינת לפורקנך נפשי לפתגמך אוריכית: ספו עיני למימרך למימר אימתי תנחם יתי: ארום הויתי היך זרנוקא דתלי בקטרא גזרתך לא אתנשיתי: כמה יומי עבדך אימתי תעביד ברודפי דינא: כרו לי זדונין שוחן דלא פקידתנון בא באוריתך: כל פיקודיך קושטא על שקרא רדפו יתי סעדיני: כזעיר שיציאו יתי בארעא ואנא לא שבקית פיקודיך: היך חסדך קיים יתי ואטור סהדות פומך: לעלמא יי פתגמך קיים בשמיא: לדר ודר הימינותך אתקנתא ארעא וקיימא: לדינך קמו יומנא ארום כולהון עבדך: אלולי אוריתך פרנוקי הידין הובדית בסגופי: לעלם לא אתנשי פיקודיך ארום בהון קיימתני: דילך אנא פרוק יתי ארום פיקודיך תבעית: לוותי אמתינו רשיעיא להובדא יתי סהידוותך אתביין: לכל מה דאשתרי ואשתכלל חמיתי סיפא פתייא תפקדתך להדא: מה רחימית אוריתך כל יומא היא שותי: יתיר מבעלי דבבי מחכמה יתי פיקודיך ארום לעלם היא דילי: מכל מאלפי אכלית ארום סהדוותך שותא לי: מן חכימיא אתביין ארום פיקודיך נטרית:

רשי

יראיך יראוני. בטובה וישמחו כי כגמולי גמולי גמולם שהרי מיראיך אני ולדברך יחלתי: ואמונה עניתני. בדין עניתני: כי שקר עותוני. כי על חנם הרשיעוני מב' אומר אני על לבון פנים שאומ' לו הבא על אשת איש מיתתו במה והוא לא חטא: ישובו לי יראיך. שפרשו הימנו כשהדריכם בצרע מאותו עון אף אם נגועה היא כתן עיניו בה כל הנוגע לא ינקה: כלתה נפשי. אותה: כלו עיני. צופים תמיד עד כי כלו: כנאד בקיטור. כנאד של עור המתייבש בעשן. מתי תעשה. שאראה בימי: שקר רדפוני. לשוא רדפוני אויבי: כרו לי. שחו לא בתורה הבאים לפסלני: כל מצותיך אמונ'. מואבי ולא מואבית והם על שקר רדפו לאסרני: כמעט כלוני. כלא הייתי אהיה בארץ ואני עמדתי על בוריי וכן לי קוו רשעים לאבדני מבא בקהל: לכל תכלה וגו'. לסלסל ולפלפל בה וכן פתחת למוסרי: לכל תכלה. לכל סיום דבר יש קץ וגבול אבל מצותיך אין קץ וגבול לתכליתה. מאויבי תחכמני מצותיך על דואג ואחיתופל אמרו דלא אתיא להו שמעתא אליבא דהילכתא לעולם סוד התור' בידי שכן מכל מלמדי השכלתי מזה למדתי קצת ומזה למדתי קצת: שיחה לי. כל שיחתי היתה בם: כליתי

קריא ושעשעי את בני אדם: כ' לאמרתך י"ב בליש' וחס' וסימ' האומר לאביו ולאמו. בלבי צפנתי. כי הגדלת על כל שמך. הקם לעבדך. ויבאני חסדך. חליתי פניך. כלו עיני. כה נמלצו לחכי. פעמי הכן. קדמו עיני אשמורות. שש אנכי. תען לשוני: ל' אמונתך כל ליש' מ"ל במ"ז חס' ו' בליש' וסי' ותבנה יי' יביט. בנים לא אמן בם. וי' ישיב לאיש את צדקו ואת אמנתו. כי באמנה הם עשים. שמר אמנים. באמנה עני. האמנים עלי תולע חבקו. וא' חס' י' בליש' וסימ' והאמן בי' ויחשבה: תכלה ג' וסימ' אתהיי לא תכלא. כד הקמח לא תכלה. לכל תכלה ראיתי קץ. קדמא די' כתיב א': מ' תורתך ט' בא"ב וסימ' נמסר לעיל באות ה': השכלתי ב' חד כתי' סמך וסימ' הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד. מכל מלמדי השכלתי. קדמא כתיב סמך:

מכל. לא כלאתי רגלי בעבור פחדי מרעה שתהיה לי רק בעבור לשמור אמרי פיך: ממשפטיך. הטעם הוריתני עד שלא סרתי: מה נמלצו. מלה זרה ופירוש מתוקים היונו מגזרת מליץ ומליצה כי מליץ כמו מתקים ואין המ״ם שרש גם מליצה כמו מריבה ואין המ״ם מהשרש על כן נמלצו מלה זרה כי היא כמו נפתחו נשמרו נדברו והמ״ם מן נמלצו שרש כאחד מאלה פתח שמר כי לא תבא אות אחר בו״ן כפעל רק מן השרש פ״א פעל על כן נמלצו מלה זרה על כן ים לפרשה כמו מתקו ויהיה הטעם כפול כמשפט כ״ן פי״ם ליה״ם פיתיה ותחסר מלת מטעמי כי הם בכח הפועל: מפקודיך. בהתבונני סוד הפקודים הנטועים בלב הם הפירוני מאורח שקר: נר. כמו לאורו אלך חשך בלי תכשול והנמשל הכבוד המאיר כנר: נשבעתי. כמו תשבע כללשון ויש אומרים על ברית משה ואת אשר איננו פה את היום בנח ועתה במעשה: נעניתי. אם באתני צרה ונעניתי בעינוים חייני כדברך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: נדבות. הטעם לחרבות תפלה אולי תרגילני משפטיך: נפשי. אני במקום מסוכן כמו וישם נפשו בכפו: נתנו. התברר דברי הסכנה: נחלתי. הטעם היא נחלתי שאשמח בה ועדותיך הם הנפלאות שעשית שהעתיקו אבותי ואני אשמח כאילו אני עד הייתי בימים ההם: נטיתי. פועל יוצא: לעולם עקב. שהם עומדים לעולם או כי שכרם ותגמולם הוא לעולם: סעפים. תואר כמו בעלי המחשבות כמו לכן שעיפי ישיבוני או מגזרת מסעף פורה ויהיה התואר יוצא כמו ושבח אני את המתים. והטעם מסחיתים: סתרי ומגני אתה. סלא ישחיתוני: סורו. כן אומ׳ לסעפים: סמכני. אשר יעשה אותם האדם וחי בהם על כן אחיה: סעדני. ואשעה. תרג׳ אספר והנכון בעיני מגזרת שעשועים ונכפלה ה המלה כמו תשבחני והעי״ן היתה ראויה להיות בפתח קטן אולי נקמצ׳ בעבור אות הגרון: סלית. מהבנין הקל כמו הכבד סלה כל אבירי והטע׳ סעדני ואחיה כי ראיתי שסלית הרשעים שתרמיתם היו אומרים שהם טובים: סיגים. חסר כ״ף כל רשעי ארץ הקדמוני כאשר כתוב בעדותיך: סמר. כאשר אזכיר המשפטים שעשית בּ ברשעי ארץ אז יאחזני פחד ואירא לעבור פיך: עשיתי. אני לא הייתי עושק רק עושה צדק ואתה אל תניחני לעושקי: ערוב. כדרך אנכי אערבנו דרך משל שייטב לבו: עיני. לישועתך. מיד העושקים ולגזרותיך שהם בצדק לעשות בהם משפט: עשה. כחסדך. עד היום: עבדך. שכר עבודתי הוא שתבינני: עת

כלאתי ב׳ חד כתיב יו״ד וסי׳ מתגרת ידיך אני כליתי. מכל ארח רע כלאתי רגלי. בהרא כתיב א׳: לחכי ג׳ וסי׳ מה נמלצו. תדבק לשוני. ופריו מתוק לחכי: ב׳ לרגלי ב׳ וסימ׳ ויברך יי׳ אותך לרגלי. נר לרגלי דברך: ואקימה ח׳ מן וו״ן קמיצין בתמניא אפי באב וסי׳ ואתנחם זכרתי משפטיך מעולם. ואשברה תורתך תמיד:

מִכָּל־אֹרַח רָע כָּלָאתִי רַגְלָי לְמַעַן אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ׃ מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא־סָרְתִּי כִּי־אַתָּה הוֹרֵתָנִי׃ מַה־נִּמְלְצוּ לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ מִדְּבַשׁ לְפִי׃ מִפִּקּוּדֶיךָ אֶתְבּוֹנָן עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי ׀ כָּל־אֹרַח שָׁקֶר׃

נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי׃ נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ נַעֲנֵיתִי עַד־מְאֹד יְהוָה חַיֵּנִי כִדְבָרֶךָ׃ נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ נַפְשִׁי בְכַפִּי תָמִיד וְתוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי וּמִפִּקּוּדֶיךָ לֹא תָעִיתִי׃ נָחַלְתִּי עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם כִּי־שְׂשׂוֹן לִבִּי הֵמָּה׃ נָטִיתִי לִבִּי לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ לְעוֹלָם עֵקֶב׃

סֵעֲפִים שָׂנֵאתִי וְתוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי׃ סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ סוּרוּ מִמֶּנִּי מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוֺת אֱלֹהָי׃ סָמְכֵנִי כְאִמְרָתְךָ וְאֶחְיֶה וְאַל־תְּבִישֵׁנִי מִשִּׂבְרִי׃ סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה וְאֶשְׁעָה בְחֻקֶּיךָ תָמִיד׃ סָלִיתָ כָּל־שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ כִּי־שֶׁקֶר תַּרְמִיתָם׃ סִגִים הִשְׁבַּתָּ כָל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לָכֵן אָהַבְתִּי עֵדֹתֶיךָ׃ סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי׃

עָשִׂיתִי מִשְׁפָּט וָצֶדֶק בַּל־תַּנִּיחֵנִי לְעֹשְׁקָי׃ עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל־יַעַשְׁקֻנִי זֵדִים׃ עֵינַי כָּלוּ לִישׁוּעָתֶךָ וּלְאִמְרַת צִדְקֶךָ׃ עֲשֵׂה עִם־עַבְדְּךָ כְחַסְדֶּךָ וְחֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃ עַבְדְּךָ־אָנִי הֲבִינֵנִי וְאֵדְעָה עֵדֹתֶיךָ׃

מִכָּל אוֹרַח בִּשָּׁא מְנָעִית רִיגְלַי מִן בִּגְלַל אֶטוֹר דִּבְרָיךְ׃ מִן דִּינָךְ לָא עֲדִית אֲרוּם אַתְּ אַלִּיפְתָּנִי׃ מַה חֲלִין לְמוֹרְגֵי מֵימְרָךְ בְּסִימָן יַתִּיר מִן דּוּבְשָׁא לְפוּמִי׃ מִפִּקּוּדָיךְ אֶתְבַּיַּין מְטוּל הֵיכְנָא סְנֵיתִי כָּל בַּר נַשׁ דִּמְשַׁקַּר׃ הֵיךְ שְׁרָגָא דִּי מְנַהֲרָא לְרִיגְלַי דִּבְרָךְ וּנְהוֹרָא לִכְבָשַׁי׃ אוֹמֵיתִי וְקַיֵּימִית לְמִטַּר פִּקּוּדֵי זַכְוָתָךְ׃ אִתְּתַגְּפִית עַד לַחֲדָא יְיָ אָסֵי יָתִי הֵיךְ דִּבְרָךְ׃ נִסְבָּתָא דְּפוּמִי אִתְרְעֵי כְּדוּן יְיָ וְדִינָךְ אַלֵּיף יָתִי׃ נַפְשִׁי מִתְּכַנְּנָא עַל גַּב יְדַי תְּדִירָא וְאוֹרַיְתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ סְדָרוּ רַשִּׁיעַיָּא פַּחָא לִי וּמִפִּקּוּדָיךְ לָא תְעֵיתִי׃ אַחְסְנִית סַהֲדְוָתָךְ לַעֲלַם אֲרוּם חֶדְוַת לִבִּי הִינוּן׃ אַצְלֵיתִי לִבִּי לְמֶעְבַּד גְּזֵירָתָךְ לַעֲלַם עַד סוֹפָא׃ דְּחָשְׁבִין מַחְשְׁבִין סְרִיקָן סְנֵיתִי וְאוֹרַיְתָךְ רְחִימִית׃ טוּמָרִי וּתְרִיסִי אַתְּ לְפִתְגָמָךְ אוֹרִיכִית׃ זוּרוּ מִינִי מַבְאֲשֵׁי וְאֶטוֹר פִּקּוּדֵי אֱלָהִי׃ סְמוֹךְ יָתִי בְּמֵימְרָךְ וְאֵיחֵי וְלָא תְבַהֵית יָתִי מִן כְּלִיוּתִי׃ סְעוֹד יָתִי וְאִתְפְּרַק וְאַגְעַגַּע בְּאוֹרַיְיתָךְ תְּדִירָא׃ כַּבַּשְׁתָּא כָּל דְּשָׁלֵי מִגְּזֵירָתָךְ אֲרוּם שִׁקְרָא נִכְלֵיהוֹן׃ פְּסוּלַיָּא פְּסַקְתָּא בְּטִילְתָּא כָּל רִשְׁעֵי אַרְעָא מְטוּל הֵיכְנָא רְחִימִית סַהֲדְוָתָךְ׃ מְצַלְהַב מִדַּחְלָךְ בִּסְרִי וּמִדִּינָךְ דְּחֵילִית׃ עֲבַדִית דִּינָא וּצְדַקְתָּא לָא תְשַׁבְקִינַנִי לְטָלוּמַי׃ בְּסִים עַבְדָּךְ לְטָבָא לָא יִטְלוּמוּן יָתִי זֵידוֹנִין׃ עֵינַי סַבָּרוּ לְפוּרְקָנָךְ וּלְמֵימַר צִדְקָךְ׃ וַעֲבֵד עִם עַבְדָּךְ הֵיךְ חִסְדָּךְ וּגְזֵירָתָךְ אַלֵּיף יָתִי׃ עַבְדָּךְ אֲנָא תְּבַיַּין יָתִי וְאֵידַע סַהֲדְוָתָךְ׃

ואשיבה רגלי אל עדותיך. ואקימה נשבעתי ואקימה. ואשאפה פי פערתי. ואשוע קדמתי בנשף. ואתקוטטה ראיתי בוגדים. ואהבם שמרה נפשי עדתיך. וסימ׳ זז׳ חנפ״טר״ש: ס׳ סעפים ל׳ דכוו׳ והוא מן א״ב דמשמש אב״ג בג״ד וסימ׳ נמכר ככס׳ רכה׳ במערכת אות האלף בס״ר: מצות ג׳ יחידין סורו ממני מרעי. חכם לב יקח מצות. והעמדנו עלינו מצות. וכל דסמיך לאדכרה דכוו׳ מצות יי׳ בב״ג מצות יי׳ פתחין וסימ׳ לא שבקתון שמואל בזוהרא. וביאורם נמסר ביהושע סימ׳ כ״ב: ע׳ עשיתי ג׳ רף וסי׳ משפט וצדק. גנות ופרדסים. ברכות מים: ערב עבדך סימן כל א״ב רבתי אית בכל פסוק חד מן עשרה לישני אילין דרך עדות פקוד מצוה אמירה תורה משפט צדק חק דבור רמז לעשרת הדברים בב״א פסוק לית ביה חד מכל אלו וסימ׳ ערב עבדך לטוב:

רשי

כלאתי רגלי. מנעתי כמו אשר כליתני היום מבוא בדמים: נמלצו. נמתקו: נר לרגלי דבריך. כשאני בא להורות הוראה אני רואה בתורה והיא מפרשת אותי מן האסור כנר המציל את האדם מן הפחתים: נעניתי. נעשיתי עני ושפל כמו לענות מפני ענה גאון ישראל בפניו תירגם יונתן וימאך ועני חשוב כמת לפיכ׳ חייני כדבריך: נעויתי. אולי הוא שמטרף את הדעת ושמו עוית בלשון משנה: נדבות פי. דברי רצוי שפי מתנדב לך כל נדבה לשון רצון הוא: נפשי בכפי תמיד. הרבה נסתכנתי בסכנות רבות קרובות למיתה ואעפ״כ אני תורתך לא שכחתי: לעולם עקב. על מעגלותם ועל נתיבותם: סעפים שנאתי. חושבי מחשבות און כמו לכן שעיפי ישיבוני על שתי הסעיפים כשאתה קורא סעיפים הוא שם המחשבה וכשאתה ק קורא סעפים נופל הלשון על החושבים אותה: ואשעה בחקיך. ואתעסק כמו ואל ישעו בדברי שקר ד״א ואשעה לשון ספור ושנון כדמתרג׳ ולשנינה ולשועין: סלית. רמסת נתתם למרמס כמו סלה כל אבירי יי׳: סמר. כמו תסמר שערת בשרי כאדם שנמרו שערותיו הריצ״יר בלע״ז: וממשפטיך יראתי. מפורענות גזירותיך: ערב עבדך. לשון הכלה גארנטי״א בלע״ז היה ערב בשבילי לנגד הרעה: ולאמרת צדקך. הבטחה שהבטחתני: עת

אבן עזרא

עתי · כל תאותי היה שתבינני ואדעה עדותיך הפך עושקי שהפרו תורתך בעת שקנתם או בעת ברתם וברכם אליך ויש אומרים כי עת ומועד ליי' על אשר הפרו תורתך : על · קשור בפסוק עבדך אני הבינני ולא ארצה שכר זהב או פז : על · ישרתי · הי"וד תחת אלף כטעם כי אסרוני בנות וכן תתיימרו מגזרת יתאמרו כל פועלי און וטע' פקודי כל כי כל הפקודים כוללים כל איש לב ובאה זאת המלה כ כדרך כל בכורי כל : פלאות · הם מהענין על כל נפש : נצרתם נפשי · לבדה : פתח · כמו פתחון פה · יאיר לקורא שיראה האמת : פי · כי כאשר פתחת פיך לדבר פי פתחתי כמו שואף לקבל דברך ומלת יאבתי אין לה ריע במקרא : פנה · וחנני · כמו אשר חנן השם כמשפט האוהבי' : פעמי · יתפלל לתקן עלילות שישמור מצות עשה ולא תשלוטנה בו סבות לעשות מצות לא תעשה ור' משה אמ' שתשלט בי כל און כמו ואני תפלה : פדני · מאד' שעושקני : פניך · הרצון כמו באור פני מלך חיים : פלגי · קשור בדבר מעושק אדם הם יבקשו ל לעשקני עד שלא אשמ' פקודיך ואני דואג ובוכה על אשר לא שמרו תורתך כי ידעתי כי אחריתם רעה ויש אומרים כי שמרו דרך משל על העינים כדרך ואחרי עיניכם : צדיק · וישר · כל אחד ממשפטיך : צוית · האמות להתעסק בעדותיך : צמתתני · כמעט וצמתתני כמו וימת לבו בקרבו : צרופה · למה שכחו דברך צרי ואין בהם סיג כי הכל צרוף בלי ספק : צעיר · בעיני צרי כמו ואנכי תולעת ולא איש : צדקתך · הטעם כי איך אשכח פיקודיך וצדקתך לא תשתנה גם כן תורתך תמיד אחת : צר · שעשועי · כנגד צרת הלב : צדק · ואו עדותיך כוא"ו לא שלותי ושניהם תחת ה"א כי אותיות יהו"א מתחלפי' וטעם הבינני צדק לעולם ואחיה לעולם האחד ישרת במקום שנים : קראתי · כי כן חוקות שיקראך הקורא בכל לב : קראתיך · שתושיעני כדי שאשמור עדותיך : קדמתי · קודם שיקומו בני אדם בנשף לדברך יחלתי שתושיע המשווע אליך : קדמו · קודם לכל אשמורה שאשיח אני באמרתך הכתובה בתורה שגמלת הרשעים כרשעתם והצלת הצדיקי' : קולי · כחסדך עמי ומנהגך הטובים : קרבו · אלו רודפי זמה שרחק מדעת תורתך הכתוב בה עונש אדם וקין והכני המבול והמגדל ופרעה ולאמר קרבו עם ריחקו דרך בשירים ככבדת מאד : קרוב אתה יותר מכל קרוב וכל מצותיך אמת אז יהיו רודפי זמה בבורם כי כמלט שומר מצותיך : קדם · קודם שיקרבו אלו רודפי זמה ידעתי כי עדותיך יסוד אמת יש להם :

תהלים

פ' נצרתם חד מן מלין דמשמשין תם בסוף תיבותא וסימ' כמס' רבתא במערכת אות הת"ו : פתיים ב' בתה' כן מ"ל וסי' פתח דבריך יאיר · ערום ראה רעה ויסתר קדמא דסיפרא · וכ' פתים כתיב בחד י' וסימ' עד מתי פתים תאהבו פתי · כי משובת פתים · ושארא פתאים כתיב : פלגי מים ג' ר"ף וסימ' תרד עיני · ירדו עיני דא"ב ·

עֵת לַעֲשׂוֹת לַיהוָה הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ : עַל־כֵּן אָהַבְתִּי מִצְוֺתֶיךָ מִזָּהָב וּמִפָּז : עַל־כֵּן כָּל־פִּקּוּדֵי כֹל יִשָּׁרְתִּי כָּל־אֹרַח שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי :

פְּלָאוֹת עֵדְוֺתֶיךָ עַל־כֵּן נְצָרָתַם נַפְשִׁי : פֵּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים : פִּי־פָעַרְתִּי וָאֶשְׁאָפָה כִּי לְמִצְוֺתֶיךָ יָאָבְתִּי : פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כְּמִשְׁפָּט לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ : פְּעָמַי הָכֵן בְּאִמְרָתֶךָ וְאַל־תַּשְׁלֶט־בִּי כָל־אָוֶן : פְּדֵנִי מֵעֹשֶׁק אָדָם וְאֶשְׁמְרָה פִּקּוּדֶיךָ : פָּנֶיךָ הָאֵר בְּעַבְדֶּךָ וְלַמְּדֵנִי אֶת־חֻקֶּיךָ : פַּלְגֵי־מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא־שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ :

צַדִּיק אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ : צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ וֶאֱמוּנָה מְאֹד : צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי כִּי־שָׁכְחוּ דְבָרֶיךָ צָרָי : צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ : צָעִיר אָנֹכִי וְנִבְזֶה פִּקֻּדֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי : צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת : צַר־וּמָצוֹק מְצָאוּנִי מִצְוֺתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי : צֶדֶק עֵדְוֺתֶיךָ לְעוֹלָם הֲבִינֵנִי וְאֶחְיֶה :

קָרָאתִי בְכָל־לֵב עֲנֵנִי יְהוָה חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה : קְרָאתִיךָ הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדֹתֶיךָ : קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי : קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת לָשִׂיחַ בְּאִמְרָתֶךָ : קוֹלִי שִׁמְעָה כְחַסְדֶּךָ יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶךָ חַיֵּנִי : קָרְבוּ רֹדְפֵי זִמָּה מִתּוֹרָתְךָ רָחָקוּ : קָרוֹב אַתָּה יְהוָה וְכָל־מִצְוֺתֶיךָ אֱמֶת : קֶדֶם יָדַעְתִּי מֵעֵדֹתֶיךָ כִּי לְעוֹלָם יְסַדְתָּם :

תרגום

עִידָן לְמֶעְבַּד רַעֲוָתָא דַייָ אַפִּישׁוּ תַּלְמִידַיָא אוֹרַיְיתָךְ : מְטוּל הֵיכְנָא רְחִימִית פִּקּוּדָךְ מִדַהֲבָא וּמִן אוֹכְרֵיזָא : מְטוּל הֵיכְנָא כָּל פִּקוּדַיָא כּוּלְהוֹן תְּרִיצְתִּינוּן כָּל אוֹרַח שִׁקְרָא סְנֵיתִי :

פְּרִישָׁן סָהֲדָוָתָךְ מְטוּל הֵיכְנָא נְטַרְתִּנוּן נַפְשִׁי : גְּלִיף דִּבְרָיךְ יְנַהַר חֲשִׁיכַיָא יִתְבַּיְינוּן שַׂרְגִיגֵי : פוּמִי פְּתָחִית וְאַלְפִית אֲרוּם לְפִקּוּדָךְ צְבֵיתִי : אִתְפְּנֵי לְוָתִי וְחוּס עֲלַי כְּהִלְכְתָא לְרַחֲמֵי שְׁמָךְ : אַסְתּוֹרַי אַתְקִין בְּמֵימְרָךְ וְלָא תַשְׁלִיט בִּי כָּל שִׁקְרָא : פְּרוֹק יָתִי מִטְלוּמָא דְבַר נְשָׁא וְאֶטּוֹר פִּקּוּדָךְ : זִיו אַפָּךְ אַנְהַר בְּעַבְדָּךְ וְאַלִיפְנִי יַת גְּזֵירָתָךְ : טַיְיפֵי מַיָא יִתְחֲתוּן עֵינַי עַל מְטוּל דְּלָא נְטַרוּ אוֹרַיְיתָא :

זַכַּאי אַתְּ יְיָ וּתְרִיצִין דִּינָךְ : פַּקֵּידְתָּא צִדְקְתָא סָהִידוּתָא וְהֵימְנוּתָא לַחֲדָא : מַגְּרַת יָתִי טִינָנְתִי אֲרוּם אִתְנְשִׁיאוּ דִבְרָיךְ מְעִיקַי : סְנִינָא מֵימְרָךְ לַחֲדָא וְעַבְדָּךְ רְחִימָהּ : זוּטַר אֲנָא וּבְסִיר פִּיקוּדָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי : צִדְקְתָךְ צִדְקָךְ לְעָלְמָא וְאוֹרַיְיתָךְ קְשׁוֹט : עָקָא וּמְעִיקָא עֲרָעוּ יָתִי פִּקּוּדָךְ פִּירְנוּקַי : צִדְקְתָא סָהֲדָוָתָךְ לַעֲלַם תְּבַיְינִינִי וְאֶתְקַיֵּים :

קְרֵיתִי בְּכָל לִבָּא עֲנֵי יָתִי יְיָ גְּזֵירָתָךְ אֶנְטוֹר : קְרִיתָךְ פְּרוֹק יָתִי וְאֶנְטוֹר סָהִידוּתָךְ : אַקְדְּמִית בְּשַׁפְרְפָרָא וְצַלִּיתִי לְפִתְגָמָךְ אוֹרֵיכִית : אַקְדִּימוּ עֵינַי מַטַּרְתָּא דִּצְפַר וְרַמְשׁ לְמַלָּלָא בְּמֵימְרָךְ : קָלִי שְׁמַע הֵיךְ חִסְדָּךְ יְיָ הֵיךְ דִּינָךְ קַיֵּים יָתִי : קְרִיבוּ רָדְפֵי זְנוּ מֵאוֹרַיְיתָךְ אִתְרַחֲקוּ : קְרִיב אַתְּ יְיָ וְכָל פִּיקוּדָךְ קְשׁוֹט : מִן לְקַדְמִין חַכִּימִית מִן סָהִידְוָתָךְ אֲרוּם לַעֲלַם יְסַדְתִּינוּן :

לב מלך : צ' צדיק אתה יי' ב' וסימ' כי אריב אליך דירמיה · וישר משפטיך : דבריך ג' מ"ל בא"ב וסימ' חלקי יי' · פתח דבריך יאיר · צמתתני קנאתי : אהבה ב' וסימ' בי גדולה האהבה אשר אהבה · צרופה אמרתך מאד : שעשעי ה' וחס' בא"ב וסימ' נמסר לעיל באות י' : ק' קרמתי ב' וסי' לברוח תרשישה · בנשף ואשועה : קרבו ה' וסי' נמסר בסדר כי תצא : במשפטך ה' וחס' וסימ' כן משפטך אתה חרצת · והוצא כאור צדקך · ואל הצל מפי דבר אמת · קולי שמעה כחסדך · תחי נפשי ותהללך : יסדתם ב' וסימ' תבל ומלואה אתה יסדתם · קדם ידעתי מעדותיך :

רשי

עת לעשות ליי' וגו' · מוסב על מקרא שלפניו הבינני ואדעה עדותיך להבין עת לעשות לשמך איך יעשו אותם שהפרו תורתך למצוא רצון וסליחה ותמצא להם ואעשה כן על כל עבירה שבידי ורבותינו דרשו ממנו שעוברין על דברי תורה כדי לעשות סייג וגדר לישראל כגון גדעון ואליהו בהר הכרמל שהקריבו בבמה עוד ראיתי כדרש באגדה העושה תורתו עתים מפר ברית שאדם צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום : על כן אהבתי · על אשר אהבתי מצותיך ראוי לך ללמדני עת רצון ומה אעשה לך ותרצני יש על כן הרבה שפתרו על אשר כמו כי על כן ראיתי פניך כי על כן ידעת חנותינו על כן יתרה עשה : כל פקודי כל ישרתי · כל פקודי כל דבר אשר צוית בתורתך ישרתי ישרו בעיני ואמרתי עליה' ישרו על זה כדי אני שתמחול ותרצה לי : פלאות עדותיך · מכוסים הם ונפלאים עדותיך מבני אדם יש מצות קלות שהרבתה במתן שכרן כגון שלוח הקן : על כן נצרתם נפשי · כלם כי לא נודע איזה יכשר : פתח דבריך יאיר · תחילת דבריך האירו את לבי ישר' שאתה המבין פתאים באמרך אנכי אשר הוצאתיך הודעתם הטובה שעשית להם שקניתם מבית עבדי' לדעת כי אדון אתה להם ויקבלו אלהותך עליהם לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' ואחר כך גזרת גזירותיך · ד"א פתח דבריך יאיר תחילת דברך במעשה בראשית יהי אור : מבין פתאים · משם יבינו הכל ויפתחו בדברי תורה תנחומ' : ואשאפה · לשון בליעה כמו שאפה רוח : פדני מעושק אדם · מיצר הרע העושק את הבריות · בפירושים אחרים מצ"אתי פדני מעושק אדם מעושקו של אדם : צמתתני קנאתי · הקנאה שאני מקנא לשמך על השוכחי דברך היא צומתת אותי ומקנטת אותי בהם · מצ"אתי צעיר אנכי ונבזה כד"א דוד הוא הקטן כבזה אני להקטין עצמי אבל עוסקי תורה להתלמדו כי פקודיך לא שכחתי מלסלסל ולפלפל בהם בצדקתך שבתוכן צדק ואמת עולמית ואף כי מצאוני צרות היו הם עסקי ולעולם הבינני צדקם ואחיה ב בהם היא חייך וגו' : אשמורות · חצי הלילה שתי אשמורו' ולדברי האומ' שלש משמרות הוי הלילה היה דוד עומד ממטתו בשלים הלילה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנ' לשוח באמרתך ומחצות ולהלן עוסק בשירות ותושבחות כמו שנאמר חצות לילה אקום להודות לך : קרבו רודפי זמה · עצת חטאים הולכים בעצת חטאיהם ומתרחקים מתורתך ליקרב אל עצת רעתם : קרוב אתה · לרחוקי' הללו המתרחקים מתורתך אם ישובו מדרכם : קדם ידעתי מעדותיך · קודם היות הדבר ידעתיו מתוך עדותיך קדם ירשו את הארץ צוית להם על הבכורים ותרומות ומעשרות וקדם הכיחות להם מאויביהם צוית להם והיה בהניח יי' אלהיך לך וגו' להעמיד מלך ולהכרית עמלק ולבנות בית הבחירה : כי לעולם יסדתם · כי על כל הדברים העתידים להיות לסוף העולם יסדת עדותיך : רלם

ראה · שיענו אותו על כן אמר וחלצני ריבה · לאמר לאמרתך בעבור אמרתך כמו אמרו לי: רחוק מרשעים · זה ישועה בעבור שלא דרשו חקיך ואני לא אהיה כמוהם כי תורתך לא שכחתי: רחמיך · אם אני לבדי ורודפי רבים הם רחמיך שיסובבוני כמשפטיך לשומרי דרכיך: רבים · לא נטיתי · אני לבדי כי הם כנו והנה נטיתי פועל שמר כמו סרתי ואם הוא יוכח יחסר לבי: ראיתי · ואתקוטטה · מגזרת נקוטה נפשי: ראה · כנגד ראיתי וחנני כנגד ואתקוטטה: ראש · תחלת דבור שכויתיכו הוא האמת ור' ישועה אמ' רמז לדבור אנכי בהר סיני: שרים · הם המסתררים ולא פחדתי מהם רק מדברך: שש · רבק בפסוק העליון לא פחדתי מהשרים ולא דאגתי רק ששתי באמרתך כאילו נכחתי השרים ולקחתי שללם: שקר · מבות לא תעשה תורתך אהבתי מבות עשה: שבע · הקבה ודבר שיסוב כמו ש השמע · משפטי צדקך בשרים רדפוני חנם: שלום רב לאוהבי תורתך · והוא אחד מהם תורתך א אהבתי · ואין למו מכשול כמו שרים: שברתי לישועתך · שמרה · הזכיר המצות כאשר פירשתי גם הזכיר העדות לבדם והפקודים והערות: יחדיו: שמרתי · והטעם אני חייב לשומר' כי אתה רואה כל מה שים בלבי וכל מעשי: תקרב · דרך משל בעבור מרחק השמים מהארץ אמר תקרב רנתי קול גדול כמו ותעבור הרנה: תבא תחנתי · בברתה לי כמו בהתחננו אינו על כן הצילני: תבענה · אם הצלתני והנכון אם תלמדני חקיך: תען · אלמד אמרתך לבני אדם כדי שידעו כי כל מצותיך צדק: תהי · לעזרני · ללמד כאשר דבר וכל יד הויה אם היתה עם אות בית לעולם לגנאי ואין ככהן אות בית: תאבתי · כמעט כליתי על דרך נכספה וגם כלתה נפשי: תחי · ומשפטיך באשר יעזרוני להללך: תעיתי · הטעם תחי נפשי אני כשה א אובד שימצא על הרועה וטעם כי מצותיך לא שכחתי אע"פ שהייתי כשה אובד לא אבדתי מצותיך ממני: שיר המעלות. הגאון אמר כי אלה השירי' חמשה עשר כנגד חמש עשר מעלות גם אמר יתכן שהוא על נגינות בקול עליון וכבר הזכרתי בתחלת הספר מה שנראה שהוא פירוש וזה השיר יכונן על כ נועם המעלות ולא ה הזכיר שם המשורר אולי ברוח הקדש כ נאמ' על הכמי גלותינו שהם בצרה ולא ידע מה יעמו רק לקרוא אל השם הנכבד: י'. משפת שקר. מאין בכת שקר רמיה פירשתיו: חני

ר' ריבה ריבי כל ליש' מ"ל בטו"ו חס' וסים לא תענה על רב. נצב לרב יי' · ותני קודא לרב · ורב לא ידעתי אחקרהו: אל תצא לרב מהר · ברכם עמדי: מעדותיך ח' מפקין ו"ו כא"ב וסים' פרץ בן דמ"ה בכ"א צוית צדק עדותיך: ואתקוטטה חד מן ח' וו"ן קמצין כא"ב בתכביא אפי וסים' ז"ז תנפ"טר"ש וביאודם לע"ל באות נו"ן:

ראה עניי וחלצני כי תורתך לא שכחתי: ריבה ריבי וגאלני לאמרתך חיני: רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו: רחמיך רבים יהוה כמשפטיך חיני: רבים רדפי וצרי מעדותיך לא נטיתי: ראיתי בגדים ואתקוטטה אשר אמרתך לא שמרו: ראה כי פקודיך אהבתי יהוה כחסדך חיני: ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך:

שרים רדפוני חנם ומדבריך פחד לבי: שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב: שקר שנאתי ואתעבה תורתך אהבתי: שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך: שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול: שברתי לישועתך יהוה ומצותיך עשיתי: שמרה נפשי עדתיך ואהבם מאד: שמרתי פקודיך ועדתיך כי כל דרכי נגדך:

תקרב רנתי לפניך יהוה כדברך הבינני: תבוא תחנתי לפניך כאמרתך הצילני: תבענה שפתי תהלה כי תלמדני חקיך: תען לשוני אמרתך כי כל מצותיך צדק: תהי ידך לעזרני כי פקודיך בחרתי: תאבתי לישועתך יהוה ותורתך שעשעי: תחי נפשי ותהללך ומשפטך יעזרני: תעיתי כשה אבד בקש עבדך כי מצותיך לא שכחתי:

קכ

שיר המעלות אל יהוה בצרתה לי קראתי ויענני: יהוה הצילה נפשי משפת שקר מלשון רמיה: מה יתן לך ומה יסיף לך לשון רמיה:

חמי סיגופי ופצי יתי ארום אוריתך לא אתנשיתי: נצי מצותי ופרוק יתי למימרך אסי יתי: רחיק מן רשיעי פורקנא ארום גזירתך לא תבעו: רחמך סגיעין יי היך דינך אסי יתי: סגיעין רדפי ומעיקי מסהדותך לא אצליתי: חמיתי בזוזי ואידיינית עמהון די מימרך לא נטרו: חמי ארום פיקודיך רחימית יי היך חסדך אסי יתי: שירוי פתגמך קשוט ולעלם כל דיני צדקתך: רברבין רדפו יתי מגן וכפתגמך דלח לבי: חדי אנא על מימרך היך גבר דמשכח עדי סגי: שקרא סניתי ורחיקית אוריתך רחימית: שבע זמנין ביומא שבחית יתך מטול דיני צידקך: שלם סגי לרחימי אוריתך בעלמא הדין ולית להון תקלא לעלמא דאתי: סברית לפורקנך יי ופיקודיך עבדית: נטרית נפשי סהדוותך ורחימינון לחדא: נטרית פיקודיך וסהידוותך ארום כל אורחותי לקבלך: תתקרב צלותי קדם יי היך פתגם תבייניני: תייתי צלותי קדמך היך מימרך פצי יתי: תבעיין ספותי תושבחתא ארום תלפינני גזירתך: תתיב לישני מימרך ארום כל דינך צדקתא: תהא ידך לסייעותי ארום פיקודיך רעיתי: רגיגית לפורקנך יי ואוריתך פרנוקי: תחי נפשי ותשבחינך ודינך יסייעוני: תעית היך ען דמתבד בעי עבדך ארום פקודיך לא אתנשיתי: שירא דאתאמר על מסוקיין דתהומא קדם יי כד עיק לי צליתי וקבל צלותי: יי פצי נפשי מספוותא דשקרא מן לישנא נכילתא: מא יהיב לך מלשינא ומא יוסיף לך דאכיל קורצי לישנא נכילתא:

רשי

ראש דברך אמת. סוף דברך הוכיח על הראש שהוא אמת שכששמעו האומות אנכי ולא יהיה לך ולא תשא אמרו הכל להנאתו ולכבודו כיון ששמעו כבד לא תרצח לא תנאף הודו על ראש דברך שהוא אמת: שש אנכי על אמרתך · על הבטחתך שהבטחתני ד"א על אחת מאמרותיך הסתומות כשאני מבין בה ורבותינו דרשו על המילה שהיה דוד בבית המרחץ וראה עצמו בלא ציצית ובלא תפילין ובלא תורה אמר אוי לי שאני ערום מכל מצוה כיון שנסתכל במילה שמח ואמר בנאתו שש אנכי על אמרתך המילה שמתחילת' נתנה במאמר ולא בדבור שנא' ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור: שבע ביום · שחרית שתים לפני קרית שמע ואחת לאחריה ובערב שתי' לפניה ושתי' לאחריה: על משפטי צדקך · על קרית שמע שהיא דברי תורה: שברתי · הוחלתי כל דרכי נגדך אתה יודע כל דרכי: כדברך הבינני · דברי תורתך כהלכתן וכהווייתן: תבענה · תדברנה: תען לשוני · כל עניה לשון קול רם הוא ואב לכולם וענו הלוים ואמרו: שיר המעלות · שיאמרו הלוי' אותו על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישרא' עד עזרת נשים ויש כאן ט"ו מזמורים של שיר המעלו' ורבותי' אמרו שיסדן דוד להעלות את התהום כמו שמפורש במסכת סוכה · ולפי הגר' פתרו' שיר למאה עולות: משפת שקר · זרעו של עשו הרשע שמדיחין את הבריו' בפיהם בעלילות רשע: מה יתן לך · הקב"ה: ומה יוסיף לך · שמירה ומחיצות והרי את נתונה לפנים משתי מחיצות: חצי

ס' שש ד' וסים' והיה כאשר שש יי' עליכם · לשוש עליך לטוב · פגעת את שש ועשה צדק · שש אנכי על אמרתך · חד כתיב שכ"ך וכצמר יאכלם סס · וחד ושש לבבם: רב ג' קמצין בסיפ' וסים' וישלח וחצין ויפצם · בשרתי בקהל רב · שלום רב לאהבי תורתך · וכל אסף דכוו' ושלשים כשאר קריא' וסים' נבכר כבס רבהא בערך רב: שמרה ב' גרשי' בסיפ' וסים' שמרה נפשי כי חסיד אני · שמרה נפשי עדתיך ואהבם:
ת' תבוא כל ספרא מ"ל ושש חס' בשאר קריא' וסים' בסדר תזריע וכל משלי דכוו' חס' בכד"מ"ל וסים' כי תבוא חכמה · ואת איש חמות · ולמוכיחים ינעם · רעך ורע אביך: ותורתך ה' כא"ב וסים' דרך שקר זכר כמני · נפשי בכפי תמיד · סעפים שנאתי · צדקתך צדק לעולם · האבתי לישועתך יי' · וסים' דנסצת:
קכ' יסיף י"ד כתי' כן חס' ו"ו וסים' נככר בשמואל ב' סוף סימן ג':

חבי׳ דומה הדברים היוצאים מפיו לחצים שנונים כן ימיתו עם גחלי כי החצים בעופם יתחממו באויר כמו גחלי רתמים והנה הטעם שזה המדבר אם הוא על עצמו או
כנואה על ישראל שהם בגלות בוכה כי הוא אים אחת וידור בגלותו עם [illegible] לא עוד עד שים מהם שידברו כזבים עליו וילשינוהו כדי שיהרגו׃ אויה׃
אמר יוסף בן גוריון כי משך הם [illegible] אהלי קדר הערב וישראל מפוזרים במשך ועם אהלי קדר׃ רבת׳ היתה תחת הא׳ כמו ושבת לנפשה והמלה תאר
והמתואר חסר כמו מדת זמן והדומה לה וזה רמז לאורך הגלות׃ אני. אים שלום כמו ואני תפלה׳ וכי אדבר שלום לאנשי משך וקדר ילחמוני׃ שיר המעלות. כטעם פיוט
תחלתו למעלות וזה כאמר על ישראל שהיו במצור ובמצוק או על בני גלותינו׃ אשא. מנהג כל שהוא במצור לשאת עיניו אולי יבואו עוזרים לו להרחיק האויב ומלת מאין באה כמו אנה אנחנו עולים ואין כמוהו הן כולכם מאין ואות הגזרה לא משרתה בחסרון מ״ם׃ עזרי׳ בדרך נבואה או על דרך תקוה אין לי צורך לעזרת אדם כי אם לעזרת השם לבדו שהוא עושה העליונים והארץ השפלה׃ אל. כמו לא וככה דרך נתיבה אל מות במורס ל תבא כפשי המשורר יאמר לנפשו או לבני הגלו׳ אם העזר מהשם לבדו לא תפחד כי לא יתן למוט רגלך ב בלכתך ברחובות העיר או על החומה. ואל ינום שומרך כי כל עיר שהיא במצור יש לה שומרי החומות בלילה הנה שומר ׳ ישר׳ הוא יעקב אבינו ושמרתיך בכל אשר תלך והוא היה ישן׃ יי׳ שומרך. מהכר ומכל חולי כי הוא צלך על יד ימינך והזכיר טעם הכל יומם בשני׳ מתים יום בלא לילה וידוע כי השמש תזיק ברוב החום שלה ו והלבנה בלילה תוסיף לחה תולדת תחלואים וזה הדבר ברור ומנוסה׃ יי׳. מכל רע. שיקרה לאדם מחוץ ומפנים׃ יי׳ ישמור צאתך. בצאתך למלחמה גם בבואך כדרך הבאה והיוצאת׃ שיר המעלות. שמחתי באומרים. אמר רבי משה כי זה השיר אמרו דוד ש שיאמר עם הזמירות בבית השם בעת שיבנה הבית ור׳ ישועה אמר כי זה בעבור הבית שהקים לו דוד בציון ויש אומרים על הבית השלישי כל אחד מישרא׳ אומרים שמחתי באומרי׳ הם עולי רגלים׃ עומדות. הטעם עמדנו להסתכל בבנייני החומות ויופי השערים והנכון כי היא היתה מלאה אדם והיינו מתערבים בשערים לא נוכל להכנס מרוב העם הבאים והיוצאים ירושלם היתה דומה בשלש רגלים למדינה שהתחברו אליה כל בנותיה מסביב בעת הפחד׃ ששם. שבטים׳ שהם שבטי השם עדות וחק ומצוה לבא שלש פעמים והיו מודים השם בראותם מלכות דוד קיימת ואם זה המזמור על שלמה יהיו הכסאות לשלמה ואחיו ואם לעתיד למשיח ולבניו׃ שאלו. פועל עבר לעולם שואלים על שלום ירושלם כי אז יחוננו אליה ויתפללו לאמר לנכחה ישליו אוהביך שהם אחינו או המשכנים שם תמיד׃ יהי. בחילך. הוא הסובב מחוץ לחומה בארמנותיך לפנים מן החומה׃ למען. לבקש שלומך בעבור אחינו הנכבדים הכהנים והלוים וחסידי ישראל הדרים בירושלם׃

שנונים ג׳ וסימ׳ אשר חציו שנונים וכל קשתותיו׳ חציך שנונים עמים׳ חצי גבור שנונים׃ גרתי ב׳ וסימ׳ עם לבן גרתי׳ כי גרתי משך׃ קכ״א אל ההרים ב׳ וסימ׳ ראיתי את כל ישראל נפוצים אל ההרים דמלכים׳ אשא עיני אל ההרים׳ וכל יחזקאל דכוו׳ כב״ב על ההרים וסימ׳ על ההרים לא אכל תניינא דסיפ׳ ונתתי את

חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים׃ אוֹיָה־לִי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר׃ רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם׃ אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה׃

קכא

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃ עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ׃ הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה שֹׁמְרֶךָ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ׃ יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה׃ יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

קכב

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְהוָה נֵלֵךְ׃ עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלָםִ׃ יְרוּשָׁלַםִ הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו׃ שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה׃ כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד׃ שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָםִ יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ׃ יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃

(Marginal Masorah: ג׳ · ג׳ ; ל׳ · ג׳ ; ל׳ ; ל׳ · ג׳ ; ט׳ ; כג ר״פ אל אל ; ג׳ · ג׳ ; י׳ ת״ל ; ג׳ ; יג ; ו׳ ; ג׳ ; ל׳ · ל׳ נכורה ; ל׳ ; ל׳ ; י׳ ל״פ דמלה תמיד שמה ; ב׳ · ו׳ ; ב׳ אהבים)

גִּירְרִין דְּגַבְּרָא שְׁנוּנִין הֵיךְ בַּרְקִין מִלְּעֵיל עִם גּוּמְרֵי רִיתְמִין דְּדָלְקִין בְּגֵהִינָם מִלְּרַע׃ וַוי לִי אֲרוּם אִיתּוֹתְבִית עִם אוּנָאֵי שְׁרִית עִם מַשְׁכְּנֵיהוֹן דְּעַרְבָאֵי׃ יַתִּיר מִנְהוֹן שְׁרַת נַפְשִׁי עִם אֱדוֹם סְנֵי שְׁלָם׃ אֲנָא שְׁלָם אֲרוּ אַצְלֵי הִינוּן לִקְרָב׃ שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקַיִן דִּתְהוֹמָא אֶזְקוֹף עֵינַי לְטוּרַיָּא מִן הָאן יֵיתֵי סַעֲדִי׃ סַעֲדִי מִן קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ לָא יִתֵּן לְאִתְמוֹטְטָא רִיגְלָךְ לָא נָאֵים נָטְרָךְ׃ הָא לָא נָאֵים וְלָא יִדְמוּךְ נְטִיר יִשְׂרָאֵל׃ יְיָ יִנְטְרִינָךְ יְיָ יַטְלִיל עֲלָךְ מִן בִּגְלַל מְזוּזְתָא דִּקְבִיעָא עַל סְטַר יְמִינָךְ בְּמֵיעֲלָךְ׃ יֵימָם כַּד שַׁלִּיט שִׁמְשָׁא לָא יִמְחוֹנָךְ צַפְרִירֵי וְלֵילֵי כַּד שַׁלִּיט סִיהֲרָא בְּלֵילְיָא׃ מֵימְרָא דַיְיָ יִנְטְרִינָךְ מִכָּל בִּישׁ יִנְטוֹר יַת נַפְשָׁךְ׃ יְיָ יִנְטוֹר מִפְּקָךְ לְפַרְגְּמַטְיָא וּמֵיעֲלָךְ לְמֶיעְסַק בְּאוֹרַיְתָא מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא׃ שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקַיִן דִּתְהוֹמָא חֲדֵיתִי בְּאָמְרִין לִי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ נֵיזִיל׃ קַיְימִין הֲוָאָה רִיגְלָנָא בְּתַרְעַיִךְ יְרוּשְׁלֵם׃ יְרוּשְׁלֵם דְּמִתְבַּנְיָא בִּרְקִיעָא הֵיךְ קַרְתָּא דְאִתְחַבְּרָא לָהּ כַּחֲדָא בְּאַרְעָא׃ דְּתַמָּן סְלִיקוּ שִׁבְטַיָּא שִׁבְטִין דַּיְיָ מַסְהִיד לְיִשְׂרָאֵל דִּי שְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן בְּמֵיזְלֵיהוֹן לְאוֹדָאָה לִשְׁמָא דַיְיָ׃ אֲרוּם תַּמָּן מִיתִּיתְבִין כּוּרְסְוָון בִּירוּשְׁלֵם כּוּרְסְוָון בְּבֵית מַקְדְּשָׁא לְמַלְכַיָּא דְּבֵית דָּוִד׃ שְׁאִילוּ בִּשְׁלָמָא דִירוּשְׁלֵם יִתְבוּן בְּשַׁלְוָותָא רְחִימַיִךְ׃ יְהֵי שְׁלָם בְּחֵילֵיךְ שַׁלְוָותָא בְּבִירָנְיָיתִיךְ׃ מִן בְּגַלַל אַחַי וְחַבְרַי אֲמַלֵּיל כְּדוֹן שְׁלָם בָּךְ׃

בשרך על ההרים׃ הנה לא ג׳ וסימ׳ ויאמר לו חלילה׳ ואמר אהה אדני יי׳ הנה לא ידעתי דבר׳ הנה לא ינום ולא ישן׃ יכבה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אשור בשבט יכבה׳ למה יככה ארצה דיוחנן בן קרח׳ יומם השמש לא יככה וירח׃ קכ״ב באמרים ליג׳ בליש׳ וסימ׳ הלא כמשל משלים׳ ישמו על עקב בשתם׳ שמחתי באמרים לי בית יי׳ נלך׃ כי שמה חד מן י׳ ר״פ דמלה תנינא שמה וסימ׳ ונאספו שמה כל העדרים וגללו את׳ ונועדתי שמה לבני ישראל׳ והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם׳ לנוס שמה רוצח דאז יבדיל׳ וחברו דיהושע׳ ויסורו שמה ויבאו אל בית׳ וישלח שמה סוסים ורכב׳ ובאת שמה וראה שם יהוא׳ כי שמה ישבו כסאות למשפט׳ ובאת שמה וקראת׳ ובאו שמה והסירו את כל שקוציה׃

רשי

חצי גבור שנונים. והרי את הורגת במקום רחוק כחץ׃ עם גחלי רתמים. כל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים ואלו כבו מבחוץ ולא מבפני׳ ד״א מה יתן לך מה כופו של הקב״ה לגזור ע עליך חצי גבור׳ עם גחלי רתמי׳ חציו מלמעלה וגיהנם מלמטה׃ אויה לי. אמרה כנסת ישר׳ כי כבר לקיתי בגליות רבים הרי גרתי משך עם בני יפת במלכות פרס ויון ומשך׃ אני שלום. עמהם. וכי אדבר שלום עמהם המה באים להלחם בי׃

שמחתי שיר למעלות רמז במזמור שני׳ למעלות העלות לצדיקים לעתיד לבא מתחת עץ החיים לכסא הכבוד דתניא ב בסיפרי שיר המעלות אין כתוב כאן אלא שיר למעלות שיר למי שעתיד לעשות מעלות לצדיקים לעתיד לבא וזהו שיסד הקליר׳ ומתחתיהם שלשים מעלות זו למעלה מזו עד כסא הכבוד ט טסות ועולות בשיח נעימת שיר המעלות׃ שמחתי באומרים לי. שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות אותו זקן וימלוך שלמה בנו ויבנה בית המקדש ונעלה לרגל ואני שמח׃ עומדות היו רגלינו. במלחמה בכל מקום בשביל שעריך ירושלם שעוסקין בהן בתורה׃ ירושלם הבנויה. כשיבנה שלמה בני בית המקדש בתוכה תהא בנויה בשכינה ו ומקדש וארון ומזבח׃ כעיר שחוברה לה. בשילה שדימה הכתוב זו לזו שנא׳ אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלם ורבותינו אמרו יש ירושלם בנויה בשמי׳ ועתידה ירושלם של מטה להיות כמותה׃ ששם עלו שבטים. אשר שם בשילה עלו שבטי׳ כשעלו ממצרי׳ ונקבע המשכן בתוכה׃ שבטי יה. שהוא עדות לישראל ולפי שהאומות היו מליזין אחריהם כשיצאו ממצרים ואומרי׳ עליהם שהם ממזרים אם בגופם היו שולטין המצריים בנשותיהם לא כל שכן אמר הב״ה אני מעיד עליה׳ שהם בני אבותיהם הטיל שמו עליהם הראובני השמעוני הוסיף עליה׳ אותיות השם אחת מכאן ואחת מכאן כמצא השם הזה י״ה עדות לישראל׃ כי שמה ישבו וגו׳ כי גם בירושלם תשרה השכינה וישבו שם כסאות לשפוט בהם את האומות וכסאות מלוכה לבית דוד׃ שאלו שלום ירושלם. ואמרו לה ישליו אוהביך ויהי שלום בחילך׃ למען. ישראל אחי ורעי׃ אדברה נא. אני דוד המלך שלום בך׃ שיר

למען: ובקשתי שלומך ושלום אחיכו למען בית השם אבקשה שיהיה טוב לך: שיר המעלות אליך נשאתי · ידבר המשורר על גדול הדור שהוא בגלות או במשורר על כן אליך נשאתי ועם היושבי בשמים כי כל הגזרות באות משם: הנה · אחר כן דבר בעדו ובעד עמו כי אין כח לעבד להמלט מיד הבעלים להרגו אם לא יושיעכו אדוניו: חננו · כי רב · זמן רב: רבת · מרת זמן: הלעג השאננים · כמו הספר המיקנה הלעג · לעג השאננים והבוז לגאיונים והיא מלה אחת כמו עליונים מגזרת גאה: שיר המעלות לדוד לולי יי · גם זה השיר כטעם השיר העליון: שהיה לנו · כמו הלכו אתה אם לבריכו: יאמר נא · עתה בכל נא שבמקרא: לולי · זה היה פעם אחרי פעם: אדם · לשון רבים והעד אזי רימה הבורר לנחל שוטף · מלת נחלה על שלש דרכים וכולם טובים כי נחלה לישראל עברו האות חטוף בשוא ופתח ו והא סימן נקבה כ כמשפט נחלה מכתי פועל עבר מבניין כ כפעל ותחת החית ה השוא לבדו והמלה מלרע נחלה החית בשוא והמלה מלעיל כי הטעם בבנין והא כוכף כהא לילה על כן את עבר והטעם כפול · וטעם חיים שבה אל המדברים כאילו אמר בלעוכו ואכחכו חיים וירדו חיים שאולה: אזי עבר · הטע כפול ונחלה ישרת בעבור אחר נחל המים ה הזדונים: ברוך · שלא נתננו · שב אל בלעונו חיים: נפשינו כצפור · הטעם שלא היה לנו כח להמלט כי היינו כצפור רק כ כמלטנו בשם יי לבדו שהוא עושה הכל ומי יעמוד לפניו על כן עזרינו שבידו העליונים והשפלים: שיר המעלות הבוטחים · לעתיד: לעולם ישב · בימי המשיח: ירושלם הרים · שהם עומדים סביבה והשם סביב עמו בתוכה על כן לא יוכל האויב לבא לצור על ירושלם: כי · טעם גורל הצדיקים הם ישראל שנחלו את הארץ כמו ובהפילכם את הארץ בגורל: שבט הרשע · הם גויי הארצות וטע למען כטעם אשר לא ילמדו אתכם: הטיבה · יתפלל המשורר או על דרך נבואה וטע בלבותם כי היושר בלב הוא והוא היסוד והדבור והמעשה כמו בניין: והמטים · כמו ומטי גר ולא ירא אותו והבית חסרה כמו ה המנחה בית יי וככה הוא והמטים ב בעקלקלותם יתפלל שירחיקם השם ויהיו עם פועלי און עם ה הגוים אז יהיה שלום על ישראל: שיר המעלות בשוב יי · טעם זה השיר כטעם שיר העליון: שיבת · על משקל שבתם וקימתם כן יאמר ישראל בשוב השם שבותם אין אדם רואה בהקיץ הפלא הזה רק בחלום: אז · פינו · לשון יחיד כמו נפשינו כצפור נמלטה והטעם כי כל אחד אז יאמרו אלה לאלה או מבשרים בגוים הגדיל יי לעשות עם אלה שהשיב שיבת ציון: הגדיל · בראותינו כך אז נשמח: שובה · המשורר ידבר על לשון ישראל · כאפיקים · כמים חזקים בנגב לעולם הם בעבור השמש או לשון תרגו' נגובו מיא: הזורעים

קכג חננו ג' וסימ' יי חננו לך קוינו · כי רב שבענו ב' בו' השאננים ג' וסימ' הוי השאננים בציון · רבת שבעה לה נפשנו הלעג · על דגרם השאננים: קכד נחלה ב' בטעם וסימ' מעצמן נחלה מצרים · נחלה עבר על נפשנו: שלא ד' בקריא' וסימ' שלא נתננו טרף לשיניהם · שלא עכל בו יתננו חלקו · כפו קוצר · שלא ימצא

לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ׃

קכג

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם׃ הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ׃ חָנֵּנוּ יְהוָה חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז׃ רַבַּת שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵיוֹנִים׃

קכד

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃ לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם׃ אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ׃ אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ׃ אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים׃ בָּרוּךְ יְהוָה שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם׃ נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ׃ עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

קכה

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיהוָה כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב׃ יְרוּשָׁלַ͏ִם הָרִים סָבִיב לָהּ וַיהוָה סָבִיב לְעַמּוֹ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם׃ הֵיטִיבָה יְהוָה לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם׃ וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְהוָה אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃

קכו

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים׃ אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה׃ הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים׃ שׁוּבָה יְהוָה אֶת־שְׁבִיתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב׃

ל' ב' וחסר · ח' ל' ומל · ג' · ב' · לגאי יונים ית' · ר' · ל' וכל קהלת דכו' · ב' · ג' מפיק · ל' ב' בסיפ' בתרי ליש' · ל' ומל' · ר' · ד' · ל' ל' ומל · ב' · ל' כרכים · יכ · ד' וכו' אתכל דכמיתן צריקא גריעא · ל' ל' · ל' ל' ל' · ל' · ל' · ל' ח' · ה' מלרע' שביתנו ית'

מְטוּל בֵּית מַקְדַּשׁ דַּיְיָ אֱלָהָנָא אֶתְבַּע לְאוֹטָבָא לָךְ׃ שִׁירָא דְּאִיתְאֲמַר עַל מַסִּקְיָין דִּתְהוֹמָא קֳדָמָךְ זְקָפִית יַת עֵינַי דְיָתִיב עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמַיָא׃ הָא כְּמָא דְמוֹדִיקִין עַיְינֵי עַבְדִין מְנִיסָא מִידַיָא דְרִיבּוֹנֵיהוֹן וְהֵיכְמָא דְמוֹדִיקָן עַיְינֵי אַמְתָא מְגִיסָא מִידַיָ דְרִיבּוֹנְתָהָא הַכְדֵין מְדִיקָן עֵינָנָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא עַד דְיַיחוֹס עֲלָנָא׃ חוּס עֲלָן יְיָ חוּס עֲלָן אֲרוּם סַגִי שְׂבַעְנָא בְּסִירוּתָא׃ סוֹגְעַת שַׂבְעַת לָהּ נַפְשָׁנָא תְּלְעוּבָא דִישְׁלָוִין מִבַּכְרָנַיָא וְגִיוְותָנַיָא׃ שִׁירָא דְּאִיתְאֲמַר עַל מַסִּקְיָין דִּתְהוֹמָא עַל יַד דָּוִד אִילוּלֵי יְיָ דַהֲוָה בְּסַעְדָנָא יֵימְרוּן כְּדוּן יִשְׂרָאֵל׃ אִילוּלֵי מֵימְרָא דַיְיָ דַהֲוָה בְּסַעְדָנָא כַּד קָם עֲלָנָא בַּר נַשׁ׃ הָא בְּכֵן כַּד חַיִין בְּלַעוּיָתָנָא כַּד תַּקִיף רוּגְזֵיהוֹן בָּנָא׃ הָא בְּכֵן מַיָא שְׁטְפוּ יָתָנָא מַרְעִית עַבְרָא עַל נַפְשָׁנָא׃ הָא בְּכֵן עֲבַר עַל נַפְשָׁנָא מַלְכָּא דִמְתִיל לְמוֹי דַּמָּא זֵידוֹנַיָא׃ בְּרִיךְ שְׁמָא דַיְיָ דְלָא מְסָרָנָא הֵיךְ תְּבִירָא לשׁ לְשִׁנֵיהוֹן׃ נַפְשָׁנָא הֵיךְ כְּצִיפְּרָא אִישְׁתֵּיזְבַת מִפַּחֵי תַּקְלַיָא פַּחָא אִיתְבַּר וַאֲנַן אִישְׁתֵּיזְבִינַן׃ סַעְדָנָא בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ דַעֲבַד שְׁמַיָא וְאַרְעָא׃ שִׁירָא דְּאִיתְאֲמַר עַל מַסִּקְיָין דִּתְהוֹמָא צַדִּיקַיָא דְמִתְרַחֲצִין בְּמֵימְרָא דַיְיָ הֵיךְ טוּרָא דְצִיּוֹן לָא יִזְדַּעְזַע לְעָלַם יִתְּתֵב׃ יְרוּשְׁלֵם טוּרַיָא חֲזוֹר חֲזוֹר דִּילָהּ וּמֵימְרָא דַיְיָ חֲזוֹר חֲזוֹר לְעַמֵּיהּ מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא׃ אֲרוּם לָא יְנוּחַ שֵׁבֶט רִשְׁעָא עַל פִּיצְתָא דְצַדִּיקַיָא מִן בְּגַלַל דְלָא יוֹשִׁיטוּן צַדִּיקַיָא בְּשִׁקְרָא אִידֵיהוֹן׃ אוֹטֵיב יְיָ לְטָבִין וְלִתְרִיצִין בְּלִבְבֵיהוֹן׃ וּדְסָטְיָין בָּתַר עוּקְמָנוּתְהוֹן יוֹלְכִינוּן בְּגֵהִנָּם חוּלָקְהוֹן עִם עַבְדֵי שִׁקְרָא שְׁלָמָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ שִׁירָא דְּאִיתְאֲמַר עַל מַסִּקְיָין דִּתְהוֹמָא כַּד יְתִיב יְיָ יַת גַּלְוַות צִיּוֹן הֲוֵינָא הֵיךְ מַרְעַיָא דְאִיתְסִיָין׃ הַכְדֵין יִתְמְלֵי פּוּמָנָא חוּכָא וְלִישָׁנָנָא תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ הֵידֵין יֵימְרוּן בְּעַמְמַיָא אַסְגֵי יְיָ לְמֶעְבַּד טָבָא עִם אִילֵין׃ אַסְגֵי יְיָ לְמֶעְבַּד טָבָא עִמָּנָא הֲוֵינָא חָדִין׃ אֲתִיב יְיָ יַת גַּלְוָותָן הֵיךְ דְמִיתְבָא אַרְעָא כַּד נָבְעִין מַפְקָנֵי מַיָא בְּבַצוֹרְתָא׃

רשי

שיר · היסבי · יוד יתירה: הלעג השאננים · לעג הגוים השאננים שבענו: הבוז · שבזו את גיא היונים היא ירושלם לגאיונים כתיב חד וקרי תרין: שיר · בחרות אפם בנו · כשחרה אפם בנו בחרות כמו בעשות: נחלה · לשון חולי: כפשינו נמלטה · מהם כצפור אשר נמלטה מפח יוקשים: שיר · הבוטחי' ביי' · לא ימוטו כהר ציון אשר לא ימוט כי כאשר ירושלם הרים סביב לה כן הב"ה סביבי: כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים · למען כי הצדיקים נזהרין מלשלוח ידיהם בעולה: והמטים עקלקלותם · על הבריות למצוא עלילות רשע יוליכם יי' את פועלי און: בשוב יי' את שבות ציון · מגלות בבל נהיה כחולמים: כאפיקים בנגב · כאפיקי מים בארץ יבשה שמלחלחין אותה כך נהיה מרטיבין בתוכך את שבותינו אשר הזורעי' בה בארץ ציה ברמעה דואגים שסבורין שמא לא תצמח ברנה קוצרין על ידי אפיקי המים כשהם מ מסולחים בה: הלוך

נסחה

האד' אחרין: קכ"ה כהר ב' וסי' כי כהר פרצים יקום · כהר ציון לא ימוט · ואינון מן א"ב חד בתל' וחד בקריא' וסימ' נמסר במס' רבת' במערכת אות השי"ן: גורל ד' פתחין בליש' וסימ' בלשון ארמי אחסנא דבנימין צדיקא גריעא · וב' אור' ומגורל נחלתינו יגרע · נחלתם דשבט הלוי · ויעל גורל מטה בנימין · על גורל הצדיקים: קכו יבלא ח' וסימ' נמסר בירמיה סימן י"ג: שובה ה' מלרע וסי' נמסר בישעיה סימן כ"ה ו' ובתלים סימן ו' ובסדר בהעלותך:

אבן עזרא הזורעים· המשיל הגלות לנגב שאין שם מים והישועה כאפיקי מים ודימה בני הגלות כזורעים והטעם שומרי התורה: הלך ובכה. הטעם היה בוכה שיפחד שיאבד הזרע וטעם משך הכלי שים בו הזרע· ויש אלומותיו שב אל הזרע וזה משל לשכר שומרי התורה וסובלי הגלות: שיר המעלות לשלמה. בעבור שלמה כמו וללוי אמר וזה השיר חברו אחד מהמשוררים על שלמה כאשר חפץ דוד לבנות בית לשם והתנבא נתן כי שלמה בנו יבננו או שמא דוד אחרי רא״ג והחל המשורר להזכיר כי הכל ביד השם ולא כפי מחשבת אדם ולא כפי שיספר במעשיו ויתחזק בכל כחו והנה החל להזכיר הבנין שהוא צורך גדול לבני אדם ועיר כי היתה במחשבת דוד לבנות הבית והכין הכסף והזהב והנחשת וטעם שוא עמלו אם לא יעזרם השם או יביא רוח ויהרס הכל והנה הזכיר בעלי האומנות והם הבונים ואחרי כן שומרי הבנין הם שומרי העיר· ומלת שקד כמו לשקוד על דלתותי ואחר כך הזכיר אנשי שער העיר ואמר שוא משכימי קום למלאכה או לסחורה אוכלי לחם בעצבון וטעם משכימי קום לשוק וכנה מאחרי שבת שם: כן יתן. השם הנזכר למעלה לאוהבו שינה על דרך מתוקה שנת העובד והנה הטעם הכל נגזר מהשמים ולכל יתן השם כאשר גזר לא כמחשבת אד׳ ותרוכתו ויגיעתו ותחבולותיו: הנה. גם אם ישכב אד׳ עם נשים רבות פעמי׳ אין קץ להם לא תקבל האשה ההריון רק בעת שגזר השם כי בידו מפתחות כל רחם ומתת הבנים היא נחלת יתנכה לאשר חפץ: שכר. הטעם שכר המעשה והוא פרי הבטן: כחצים. שהם חזקים· כן בני הנעורים ולא כן בני הזקונים: אשרי.

רשי הלוך ילך ובכה וגו׳· כך ישראל זורעין לפני הקב״ה צדקה בדמעה בגלות וברכת יקבלוה כשתשלם משכורתם לעתיד: שיר המעלות לשלמה. שיר שאמר דוד על שלמה בנו שצפה ברוח הקדש שעתיד לבנות בית המקדש ובו ביום ישא שלמה את בת פרעה ועל זה נאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה לכך אמר המזמור הזה למה לך בני לבנות בית ולסור מאחרי המקום מאחר שאינו חפץ בה לשוא עמלו בוניו בו: שוא שוקד שומר· על חנם צופה בה השומר: שוא לכם. בעלי האומנות המשכימים ומאחרים למלאכתן ומתפרנסים בעצבון ובגיעה בלחם העצבים של טורח: כן יתן· הקב״ה פרנסה למי שמנדד שנתו מעיניו בשבילו לעסוק בתורה: לידידו שינה. למנדד מעיניו שינה: הנה נחלת יי׳. לאותו האיש: בנים· אלו התלמידים שהוא מעמיד שהם לו כבנים: שכר פרי הבטן· שכר פרי התורה שבלבו שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך: כחצים ביד גבור· להלחם בם את אויבו: כן בני הנעורים. התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו: אשרי הגבר אשר מלא אשפתו. מאותם חצים אשפה תיק החצים שקורין קוי״ברין בלע״ז: לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער· תלמידי חכמים שמנצחין זה את זה בהלכה ונראין כאויבי׳ זה לזה: שיר בנים לבניך· ירשו נחלה ואין אשה זקוקה ליבם אז שלום בעולם: שיר האריכו למענית· הוא תלם המחרישה כבתני מענה כמד סדה: שקדמת שלף יבש. שקודם שישלפוהו ויתלשוהו ממקומו הוא יבש: וחצנו· כמו והביאו בניך בחוצן היי״שלא בלע״ז וכן גם חצני נערתי: שיר

תרגום יקצרון׳ וסי׳ כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו· בשדה בלילו: בא יבא ה׳ חס׳ בשמואל ובכתובי׳ וסי׳ בא אל פלגשי אביך· כי אם בא אהה· עד עת בא דברו· בא יבא ברינה· ובא עם המלך דאסתר: קכ״ז משכימי מאחרי ב׳ בפסוק וסי׳ הוי משכימי בבקר וגו׳ מאחרי בנשף· שוא לכם משכימי קום

הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ׃ הָלוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו׃ קכז

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה אִם־יְהוָה לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ אִם־יְהוָה לֹא־יִשְׁמָר־עִיר שָׁוְא שָׁקַד שׁוֹמֵר׃ שָׁוְא לָכֶם מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא׃ הִנֵּה נַחֲלַת יְהוָה בָּנִים שָׂכָר פְּרִי הַבָּטֶן׃ כְּחִצִּים בְּיַד־גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים׃ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא־יֵבֹשׁוּ כִּי־יְדַבְּרוּ אֶת־אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר׃ קכח

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְהוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו׃ יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ׃ אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ׃ הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהוָה׃ יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלִָם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃ קכט

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרַי יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃ רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי גַּם לֹא־יָכְלוּ לִי׃ עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ לְמַעֲנִיתָם׃ יְהוָה צַדִּיק קִצֵּץ עֲבוֹת רְשָׁעִים׃ יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן׃ יִהְיוּ כַּחֲצִיר גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ׃ שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר׃

דְזָרְעִין בְּדִמְעֲתָא בְּשִׁבְחְתָא יְחַצְּדוּן׃ מַהֲלָכָא יְהַלוּךְ בִּבְכוּתָא תּוֹרָא דְמַסּוֹבַר נִגְדָא דְבַר זַרְעָא מֵיתָא יֵיתֵי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא כַּד יְסוֹבַר אִיסָרְתּוֹי וְרָעֵי חָזֵיו מִן תַּלְמָא׃ שִׁירָא דְאִיתְאֲמַר עַל מַסְקִין דִּתְהוֹמָא עַל יַד שְׁלֹמֹה אִין מֵימְרָא דַיְיָ לָא יִבְנֵי קַרְתָּא מַגָּן לָעַן אַרְדִּיכְלוֹי בֵּיהּ אִין מֵימְרָא דַיְיָ לָא נְטִיר קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם מַגָּן אִתְעַר נְטִירוֹי׃ עַל מַגָּן תַּקְדְּמוּן לְכוֹן דְתִיקְדְּמוּן בְּצַפְרָא לְמֶעְבַּד לְכוֹן חֲטוֹף דִּי מְאַחֲרִין וְיָתְבוּן לְמֶעְבַּד זְנוּ דְאָכְלִין מְזוֹנֵי דִמְכַבְּיָן דִּלְעוּ בְּהוֹן עַל יֵאוּת וְכֵן יְהַב יְיָ לִרְחָמוֹי שִׁבְקָא׃ הָא אַחְסָנַת יְיָ בְּנִין כַּשְׁרִין אַגַר עוֹבָדִין טָבִין וַלְדֵי מְעָא׃ כְּגִירִין בְּאִידָא דְגִבָּרָא כֵּן בְּנִין דְעוּלֵימָא׃ טַב לֵיהּ לְגַבְרָא דִימַלֵּי מִדְרָשֵׁיהּ מִנְהוֹן לָא יְבַהֲתוּן אֲרוּם יִנְצוּן עִם בַּעֲלֵי דִבְבֵיהוֹן בִּתְרַע בֵּית דִּינָא׃ שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסְקִין דִּתְהוֹמָא טוּבֵיהוֹן דְּכָל דַּחֲלַיָּא דַיְיָ דְאָזְלִין בְּאוֹרְחָתֵיהּ׃ לֵיעוּת אִידָךְ אֲרוּם תֵּיכוֹל טוּבָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין וְטַב לָךְ לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ אִתְּתָךְ הֵיךְ גּוֹפְנָא דַעֲבְדָא פֵּירִין עַל שִׁירָא דְבֵיתָךְ בְּנָךְ הֵיךְ שְׁתִילַיָּא דְזֵיתַיָּא חֲזוֹר חֲזוֹר לְפָתוֹרָךְ׃ הָא אֲרוּם הֵיכְנָא מִתְבָּרֵיךְ גְּבַר דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ׃ יְבָרְכִינָךְ יְיָ מִצִּיוֹן וְתֶחֱמֵי בְּטוּבָא דִירוּשְׁלֵם כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ וְתֶחֱמֵי בְּנִין לִבְנָךְ שְׁלָמָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסְקִין דִּתְהוֹמָא סַגִּיעִין דַּאֲעִיקוּ לִי מִן טַלְיוּתִי יֵימַר כְּדוּן יִשְׂרָאֵל׃ סַגִּיעִין דַּאֲעִיקוּ לִי מִן טַלְיוּתִי בְּרַם לָא יְכִילוּ לְאַבְאָשָׁא לִי׃ עַל גּוּשְׁמֵי אֲרָדוּ דַאֲרָדָא אוֹרִיכוּ לְמוֹרְנִיתְהוֹן׃ יְיָ זַכָּאָה קַצֵּיץ שׁוּלְשְׁלֵי רַשִׁיעַיָּא׃ יִבְהֲתוּן וְיִזּוֹרוּן לַאֲחוֹרָא כָּל סָנְאֵי דְצִיוֹן׃ יְהוֹן הֵיךְ חֲצַר אִיגָּרַיָּא דְמִן קֳדָם דְיָצִיץ אָתֵי רוּחַ קִדּוּמָא נָתִיב בֵּיהּ וְאִתְיַבַּשׁ׃ דְּלָא מַלֵּי אַיְדֵיהּ חָצַד וְכַתְפֵּיהּ מְעַמֵּר׃

מסרה

באחרי שבת אכלי׳ אשרי הגב׳ ד׳ וסי׳ יחסה בו· אשר שם יי׳ מבטחו· אשר תיסרנו יה׳ אשר מלא׃ אשפתו ג׳ וסימ׳ בירמיה סיב׳ ה׳׃

קכ״ח אשריך ב׳ וסימ׳ אשריך ישראל· אשריך וטוב לך׃

יבורך ד׳ ב׳ פתחין וסימ׳ נבסר בספרא סימן קי״ב ובסדר עקב׃ וראה ג׳ ר״ף וסימ׳ וראה ועשה בתבניתם· אם דרך עצב בי· וראה בנים לבניך שלום׃ קכ״ט קצץ ל׳ עבות רשעים· וא׳ קצץ פתח בעת ההיא קצץ חזקיהו· וב׳ וקצץ וסימ׳ וקצף פתילים· וקצץ חנית׃

אבן עזרא אחר שדימה הבנים לחצים להלחם עם האויב אמר אשר מלא את אשפתו מהם דרך משל: לא יבושו· האב והבנים וטעם בשער לעיני הכל והטעם להזכיר כי רא״ג דוד כאשר נאמר לו והוא לא יבנה הבית בעבור שיקימו אויביו ושמחו וכאשר הגיד לו נתן כי בנו היוצא מחלציו יבנה הבית סרה כל דאגתו: שיר המעלות· כטעם העליון בדברי הבנים: אשרי כל ירא יי׳· שלא יעשה מצות לא תעשה מיראתו השם· ההולך בדרכיו בדרכי השם הם מצות עשה: יגיע· בעבור כפסך בטרף הבא בדרך בגיע כפך אשריך: אשתך כגפן פוריה· שתלד בעתה וטעם כי כל גפן הוא מחוץ לבית מגולה לנגד השמש על כן אמר לנגד זה כשתילי זתים בכוחם שלא יבול עליה עץ הזית: הנה· היא זאת הברכה שיבקש ירא שמים בעולם הזה: יברכך· הטעם זאת הברכה תבוא לך מאת הכבוד שוכן בציון והטעם הבית הסמוך בציון הוא בית השם וטעם וראה בטוב ירושלם בלכתו שלש רגלים: וראה· ישרת בעבור אחר וכן הוא וראה שלום על ישראל: שיר המעלות· דברי המשורר ידבר על לשון ישראל בגלות: רבת· פירושו: יאמר נא ישראל· בדרך נבואה כי כן יאמר רבת פעם אחרי פעם והטעם אף על פי שצררום לא יוכלו לאבד זכרם: על· הלא שעל גבי חרשו חורשים והטעם׳ שבאו הפילות על דרך ותשימי כארץ גוך: למעניתם· מגזרת כבתני מענה· טעם קצץ כאשר יקצץ העבות לא יוכלו לחרוש על גבי והטעם כי השם יכיר שבלם מעל בהכרת מלכותם: יבושו· באחרונה וטעם ציון כנסת ישראל: יהיו כחציר· הצומח בגג שלא יעמוד· שקדמת קודם שיבא לידי פועל כמו שליפת החרב מעבים: שלא· וזה החציר אין תועלת לו וזה הפך בא יבא ברנה נושא אלומותיו· וחצנו כמו גם חצני נערתי והוא פועל· מעמר מאסף העמרים: ולא

רשי

שיר · עמך הסליחה · לא נתתרסות לשליח לסלוח כמו שנאמ׳ כי לא ישא לפשעכם · למען תורא · על זאת שלא יהא אדם בטוח על סליחת אחר מלאתי קויתי יי׳ קותה נפשי קווי אחר קווי כענין קוה אל יי׳ חזק ויאמץ לבך וקוה וכענין משמרים לבקר שמריס לבקר · נפשי ליי׳ משמרים לבקר · הריני מן המצפים לגאולה · שומרים לבקר מצפין וחוזרין ומצפין קץ אחר קץ · מנאתי · שיר · לא גבה לבי וגו׳ · לא נהגתי שררה לא עשיתי גדולות תשגוגות בגויים וכטיעות כענין מעשה בני הכני עליך כמי שאין לו ידים ורגלים כגולם מוטל לנגדך · שויתי ודוממתי · עליך נפשי כגמול שהוא כתון עלי אמו · גמול יונק שדים · כגמול עלי נפשי · נפשי בקרבי לנגדך כיונק שדי אמו · שיר המעלות זכור יי׳ לדוד את כל ענותו · ענוי נפשו אשר טרח ועמל למצוא לך מקו׳ · עד אמצא מקום עד שיודע היכן יהיה מקום מקדשו · מנאתי · שמענוה הבשורה · באפרתה במקו׳ החשוב והמעולה כמו בן תחו בן צוף אפרתי חשו׳ אבגינוס ד״א שמענוה באפרתה בספר יהושע שבא מאפרים בכל התחומין הוא אומר ועלה הגבול ותאר הגבול וכאן הוא אומר ועלה הגבול אל כתף היבוסי ירושלם כמכאת ירושלם גבוהה מכל הארצות והיא ראויה לבית המקדש שנאמר וקמת ועלית אל המקום וגו׳ מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל כך נדרש בשחיטת קדשים · מצאנוה בשדי יער · בגבול בנימן שנמשל לחיית היער שנאמר בנימן זאב יטרף · נבואה · שמה למשכנותיו · אל

מסרה

ולא אמרו ד׳ וסימ׳ ולא אמרו איה יי׳ המעלה אותנו בארץ מצרים · ולא אמרו לעלות עליהם לצבא · ולא אמרו בלבם נירא נא את יי׳ אלהינו · ולא אמרו העברים ברכת יי׳ אליכם · ק״לא אזניך ב׳ מ׳ל בכתו׳ וסימ׳ ואזניך קשובות · תהיינה אזניך קשובות · וכל נביאים דכו׳ כ׳ל בכ״ג וסימ׳ כי אחקר את אבי · כי ייטב אל

אבי · גם מאז לא פתחה אזנך · יחל ה׳ ג׳ קמצין וב׳ פתחין וסימ׳ לא יחל דברו · יחל ישראל אל יי׳ · ואחכרו · כי האיש אשר יחל · והוא יחל להושיע · ב׳ בתראי קמצין · ק״לא שיר המעלות לדוד ד׳ וסימ׳ שמחתי באומרים לי · לולי יי׳ שהיה לנו · יי׳ לא גבה לבי · הנה מה טוב ומה נעים שבת · ק״לב זכור כל זכור חס׳ בב״א זכור יי׳ לדוד את כל ענותו · ובס״א ראיתי נמסר זכור יי׳ לבני אד״ם וטעו לפי דעתי כי לא נמצ׳ בשום ספר כדוייק מ״ל כי אם ד׳ זכורי׳ לדוד · וכל זכור מלאים בב״ב חס׳ לא תירא מהם זכור · הבן יקיר לי אפרים · שנת ה׳ בטינה וסימ׳ בחמם אשית את משתיהם · והשכרתי שריה חכמיה · אם אתן שנת לעיני · מתוקה שנת העבד · בלילה ההוא נדדה שנת המלך ·

תהלים

תרגום		מקרא
וְלָא אֲמָרוּ דְעָבְרִין מִתַּמָּן בִּירְכְתָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן וְלָא יְתִיבִין לְהוֹן בְּרִיכְנָא יַתְכוֹן בִּשְׁמָא דַיְיָ׃	ח	וְלֹא אָמְרוּ הָעֹבְרִים בִּרְכַּת־יְהוָה אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְהוָה׃
שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסִּקְיָין דִתְהוֹמָא מִן עוֹמְקַיָא קְרֵיתָךְ יְיָ׃ יְיָ קַבֵּיל צְלוֹתִי תְּהַוְיָין אוּדְנָךְ צַיְיתִין לְקָל צְלוֹתִי׃ אִין עַוְיָין תְּטוֹר יָהּ יְיָ מַן יְקוּם׃ אֲרוּם גַּבָּךְ שְׁבִיקוּתָא מִן בִּגְלַל דְּתִתְדְּחֵי׃ אַמְתֵּינִית יְיָ מַתִּינַת נַפְשִׁי וּלְאִיקְרֵיהּ אוֹרִיכִית׃ נַפְשִׁי אוֹרִיכָא לַיְיָ מִן נָטוֹרֵי מַטְּרַת לְצַפְרָא דְּנָטְרִין לְקָרְבָא קָרְבַּן צַפְרָא׃ מוֹרִיךְ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ אֲרוּם גַּבֵּי יְיָ חִסְדָא וְסַגֵּי עִמֵּיהּ פּוּרְקָן׃ וְהוּא יִפְרוֹק יַת יִשְׂרָאֵל מִכָּל עֲוָיָתֵיהּ׃	ק״ל ל׳ נסע׳ ק״ו ב׳ מ״ל בכתו׳ י״מ ל׳ ק״ו ל׳ ז׳ כתו׳ כן ב׳ ב׳ התכסלו׳ ג׳	שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה׃ אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי׃ אִם־עֲוֺנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃ כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא׃ קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי׃ נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר׃ יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת׃ וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֺנֹתָיו׃
שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסִּקְיָין דִתְהוֹמָא יְיָ לָא גְבַהּ לִיבִּי וְלָא אִתְרוֹמָמוּ עֵינַי וְלָא הַלֵּיכִית בְּרַבְרְבָן וּבְפָרִישָׁן מִינִי׃ אִין לָא שַׁוִּית אִידָא לְפוּם וְשַׁתִּיקִית נַפְשִׁי עַד דְּצַיְיתִית פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הֵיךְ חֲסִילָא עַל תַּדְיֵי אִמֵּיהּ אִתְגַּבְּרִית בְּאוֹרַיְתָא הֵיךְ חֲסִילָא עֲלוֹי נַפְשִׁי׃ יוֹרִיךְ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא׃	ק״לא ד׳ לג׳ כסו׳ לא ולא ולא ל׳ חל״ף ל׳ ל רפי׳ וחס׳ לדגש וחס׳	שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד יְהוָה לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינַי וְלֹא־הִלַּכְתִּי בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי׃ אִם־לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי׃ יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃
שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקְיָין דִתְהוֹמָא אִידְכַּר יְיָ לְדָוִד יַת כָּל סִיגוּפֵיהּ׃ דִּי קַיֵּים קֳדָם יְיָ נְדַר לְתַקִּיפָא דְיַעֲקֹב׃ אִין אֵיעוֹל עַל אַהֲלִי אִין אֶסֵּיק עַל דַּרְגַשׁ מַצָּעַי׃ אִין אֶתֵּן דּוּמְכָא לְעַיְינַי לְתִימוֹרֵי נִיוּמְתָא׃ עַד דְּאַשְׁכַּח אֲתַר לְמִבְנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מַשְׁכְּנַיָא לְתַקִּיפָא דְיַעֲקֹב׃ הָא שְׁמַעְנָא יָתָהּ בְּאֶפְרָת אַשְׁכַּחְנוּהָא בַּחֲקַל חוּרְשֵׁי לִבְנָן׃ נֵיעוֹל לְמַשְׁכְּנוֹי נִסְגּוּד לְכִיבְשָׁא דְרַגְלוֹי׃ קוּם יְיָ שְׁרֵי בְּבֵית מֵישְׁרוֹי נְיָיחָךְ אַתְּ וַאֲרוֹן דִּי בֵיהּ אוֹרַיְתָךְ׃ כַּהֲנָיִךְ יִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין דִּזְכוּ וְלֵיוָאֵי חֲסִידָיִךְ יְשַׁבְּחוּן עַל קוּרְבָּנַיָא׃	ק״לב ל׳ מ״ל ל׳ זכ״ף לא לא ה׳ חס׳ ה׳ בטינה ל׳ ל׳ ה׳ כת׳ ל׳ ג׳ ח״ס ל׳ ד׳	שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְהוָה לְדָוִד אֵת כָּל־עֻנּוֹתוֹ׃ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיהוָה נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי אִם־אֶעֱלֶה עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי׃ אִם־אֶתֵּן שְׁנָת לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה׃ עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ הִנֵּה־שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר׃ נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו׃ קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃ כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ׃

אבן עזרא

ולא · מנהג העוברים לאמר לקוצרים השם יברך את אשר נתן לכם והטעם כי בני אדם לא ישבחו על תורתם ואמונת[illegible] על כן רימה ישרא׳ שומרי תורה בזורעים וגויי [illegible] רימה לחציר גגות · שיר המעלות ממעמקים · טעם ממעמקים בעבור היות ישר׳ בגלות ודלות וקלות ושפלו׳ · ארני · בעבור היותו במעמקי׳ צועק שמעה בקולי · אם · הטעם הושיעני מהרה ואל תזכור לי עונות שעברו כי לא אוכל לענות ולהשיב · כי · הטעם כאשר תסלח לעוני ישמעו חטאים וישובו גם הם ויניחו חטאם ואם לא תסלח לא ייראוך ויעשו חפצם ככל אות נפשם · קויתי · לשמוע בקולו · ולדברו · לגזירותיו · נפשי · קותה ליי׳ יותר משומרים החומות לבקר · וטעם להזכירו פעמי׳ כי הם מחזקי׳ נפשם ומנחמי׳ לבם כי ישגו לבקר · יחל · למען הכיוני׳ מהבנין הכבד וזה ד דברי המשורר יוכיח ישראל וכמה בני אדם פדה והוא יפדה אותך · מכל עונותיו כנגד אם עונות תשמר יה · שיר המעלות · יי׳ לא גבה לבי · בסתר ולא רמו עיני בגלוי · ולא הלכתי פועל עומד כמו קודר הלכתי ואם הוא יוכל יחסר לבי וזה ההלוך בלב ובמחשבה · מלת ממני משרתת לגדולות ולנפלאות · אם שויתי · כמו נסתום או שמתי כמו שויתי יי׳ · ודוממתי · מגזרת דומם או מן דמיון · וטעם כגמול בעבור שהזכיר ולא הלכתי והנה הגמול אין לו כח להלוך אם לא ישען על אמו כי מיד יפול · והנה כגמול עלי נפשי הטעם כפול ומלת עלי כמו בעיני ויש אומרים כי הוא דרך תפלה כי לא חשבתי בלבי לבקש סודות ונפלאות ממני רק אם לא שויתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי תהיה נפשי על דרך תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי · ואל דוד הנה אני כל מבטחי בשם וככה עשה ישראל על כן יחל למען כיוני · שיר המעלות · יתכן שזה השיר חברו דוד בהתכסותו בשק הוא וזקני ישראל בהיות הדבר בשם ולא מצא מקום להקריב קרבן בעד ישראל כי מקום המשכן רחוק היה · זכור · ענותו · מגזרת עינוי והוא שם מהבנין שלא נזכר שם פועלו · אשר · אז נשבע · וטעם לאביר יעקב כי יעקב נדר נדר והשלים נדרו במקום שאמר יהיה בית אלהים · אם · נדר שלא יבא אל ביתו לירושלם ולא יעלה על ערש שהוא יציע לו · אם · בכל כחו · והנכון שהיא שנת צהרים וכבר הזכרתי דעתי במלת שנת שהיא קמוצה כמלת עזי וזמרת יה · עד אמצא · ידענו כל הארץ לשם היא כולה רק יש מקומות נכבדים שהם יותר נכבדים על כן וזה שער השמים · הנה · אמר רבי משה שמענוה על ידי דוד שהיה מאפרתה והנכון בעיני כי בימים שעברו היו אומרים בני אדם ששמענו מפי כמה אם כי המקום הנבחר קרוב הוא אל בית לחם אפרתה רק המקום לא נודע אם מזרח בית לחם או מערבו או לצפונו או לדרומו וידוע כי עד היום אין בין ירושלם ובין בית לחם רק כמו שלש פרסאות · בשדה יער · שהם גורן ארונה היבוסי · נבואה · ראינו ששם בנה דוד מזבח לשם ויכפר על בני ישראל ויענהו השם באש מן השמים ושם אמר זה הוא בית אלהים · קומה · דרך משל קום ולך אל המקום אשר תנוח בו · כהניך · הם בני אהרן וחסידיך הם הלוים המשוררים וטעם לאמר על הכהנים בגדי צדק כי הם מורים את התורה ושופטי ישראל ·

בעמור· דבק עם קומה יי׳. אל תשב פני משיחך הוא דוד כי הטעם כפול כמשפט פירש טעם בעבור וזה הוא כשבע הטעם כאשר אמרתי כי השמות הם ככח הפעלים: נשבע יי׳ לדוד. שבועה שלא יסור ממנה: אם. ועדותי החולם תחת שורק או היא מלה זרה מורכבת מלשון יחיד ורבים כמו והפלא יי׳ את מכותך· ואם אלמדם שבה אל בריתי ועדותי. ומלת גם הם ישבו גם ב בניהם: כי. הזכיר ציון בעבור שנקראת עיר דוד כי שמח ב בהגלות לו כי הר בית יי׳ הוא ציון: זאת. ידבר על לשון השם: צידה. הארץ תהיה נעמה מבורכת וטעם להזכיר צידה מגזרת צדה לדרך ובאה זאת המלה על דרך אבל פנה כי ברכה תמצא בכל צדה שיוליכו מ ממנה העוברים: וכהניה. שהם לובשים בגדי כהונה אולי הם בגדי צדק י ילבשם בגדי ישע כ כדרך הלבשני בגדי ישע שתהיה ישועה מ מפורסמת ונראה ע עליהם כבגד: וחסידיה. הם הלוים: שם. בדרך נבואה כי תעמוד מלכות דוד: ערכתי נר. הטעם כפול כמו יערוך אותו אהרן ובניו: אויביו. אמר אלבים בשת א אויבי דוד הפך ש שילבש ישע הכהנים המתפללים בעדו ושוב מלת נזרו למלת שם אצמיח קרן לדוד יציץ נזרו כמו יצא ויראה וכמוהו מציץ מן החרכים: שיר המעלות. הנה הזכיר בשיר העליון אצמיח קרן לדוד והטעם בית דוד הזכיר כי יהיו לאגודה אחת בימי שלמה עם אחיו ותחסר מלת דבר וכן הוא ה הנה מה דבר טוב ומה דבר נעים כי טוב ונע׳ תואר והמתואר חסר וטעם גם רמז לכהנים או הנכון להיות אחים על חברת הכהנים ו וטעם גם על הכהן ה הגדול: כשמן. הוא שמן המשחה על כן הודיעו פי׳ על כן הוא כפתח כי הוא שמן הידוע כי הוא קודש והנמשח בו קדוש והזכיר אהרן כי הוא היה ראש המשוחים:

אל תשב פני משיחך. שלמה בבואו להכניס את הארון: ועדותי זו אלמדם. זו אשר אלמדם: צידה. מזונה: יציץ. יאיר כמו ונוצצים כעין נחשת: שיר. הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. כשישב הקב״ה בבית הבחירה עם ישראל הקרויין אחים ורעים ויהיה גם הוא יחד עמם: כשמן הטוב. שנמשח בו אהרן הכהן: היורד. מראשו אל זקנו אל פי ראש הכתונת שלו שהזקן שוכב על פי הכתונת כן נעים טל חרמון שגבוה על ה הררי ציון והטל יורד מחרמון להררי ציון כשם ששמן המשחה לגדולה כך טל ציון לתפארת ולכבוד לישראל כשם ששמן הטוב כן טל חרמון כזה כן זה כמו והיה כעם ככהן. ורבותינו דרשו שבת אחים משה ואהרן ולענין מעילה בשמן המשחה ב במסכת הוריות כל המזמור אבל ים בדברי תורה וקבלה משל ומליצה ודברי חכמים ו וחידותם ועיקר שיר המעלות על בית המקדש נאמר: הללו יה הללו את שם יי׳ וגו׳. ברקים למטר עשה. הם זהרורי הרקיע המבריקים ומאירין לפני המטר שקורין אשלי״דם בלע״ז:

מוגה

תשב ד׳ קמץ ומלרע וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ צ׳ ובסודר חיי: לכסא ו׳ רפין וסימ׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן· כי עשית משפטי ודיני· ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני· וידבר אתו טובות· נשבע יי׳ לדוד אמת אם ישמרו בניך בריתי: ערכתי ג׳ וסימ׳ את שבע המזבחות ערכתי· נר למשיחי· הנה נא ערכתי משפט: קל״ג הזקן

ו׳	בעבור דוד עבדך אל תשב פני
	משיחך: נשבע יהוה לדוד אמת
	לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית
ו׳ רפי׳	לכסא לך: אם ישמרו בניך בריתי
ב׳ מתי׳ ו׳ לאס׳	ועדתי זו אלמדם גם בניהם עדי
כ׳ ו׳ רפי׳	עד ישבו לכסא לך: כי בחר יהוה
ל׳ ב׳ חל׳ הוא לעיר ל׳	בציון אוה למושב לו: זאת מנוחתי
	עדי עד פה אשב כי אותיה: צידה
	ברך אברך אביוניה אשביע להם:
ב׳ ית׳	וכהניה אלביש ישע וחסידיה רנן
נ׳	ירננו: שם אצמיח קרן לדוד ערכתי
ת׳ מל׳	נר למשיחי: אויביו אלביש בשת
	ועליו יציץ נזרו: קלג
ו׳	שיר המעלות לדוד הנה מה טוב
	ומה נעים שבת אחים גם יחד:
ב׳ וכהגויתם	כשמן הטוב על הראש ירד על
נ׳ ב׳ כתרי ליש׳ ביתו׳ ב׳ מלת יו׳	הזקן זקן אהרן שירד על פי מדותיו
	: כטל חרמון שירד על הררי ציון
ל׳ בטע׳	כי שם צוה יהוה את הברכה חיים
	עד העולם: קלד
	שיר המעלות הנה ברכו את יהוה
טל׳	כל עבדי יהוה העמדים בבית יהוה
ר׳ ל׳ חס׳ ב׳	בלילות: שאו ידכם קדש וברכו
	את יהוה: יברכך יהוה מציון עשה
	שמים וארץ: קלה הללו יה
	הללו את שם יהוה הללו עבדי יהוה
ל׳ טל׳	: שעמדים בבית יהוה בחצרות בית
ל׳ נטע׳	אלהינו: הללו יה כי טוב יהוה זמרו
	לשמו כי נעים: כי יעקב בחר לו יה
ז׳ מפקי׳ א׳ בליש׳	ישראל לסגלתו: כי אני ידעתי כי
	גדול יהוה ואדנינו מכל אלהים:

מטול זכותיה דדוד עבדך במיעל ארונא במצע תרעיא לא תתיב אפי שלמה משיחך: קיים יי לדוד בקושטא לא יתוב מינה מן וולדא דמעך אשוי מליך על כורסי די לך: אין נטרין בנך קיימי וסהידותי דנן דאליפינון אף בניהון לעלמין יתבון על כורסי די לך: ארום איתרעי יי בציון רגרגיתיה למותב די ליה: דא בית שכינתי עד עלמא כא אתיב ארום רגיגתה: זוודה מברכא אבריך ותשוכהא יסבעון לחמא: וכהניהא אלביש לבושי פורקן וחסידהא משבחא ישבחון: תמן אצמח מליך יקיר לבית דוד סדרית שרגא למשיחי: בעלי דבבוי אלביש לבושין דבהתא ועלוי יניץ כליליה: שירא דאתאמר על מסוקיין דתהומא הא כמא טב וכמא בסים למיתב ציון וירושלם כתרין אחין ברם כחדא: כמשח טב דמתרק על רישא נחית על דיקנא דיקניה דאהרן דנחית על אימרא דלבושוי: היך כטלא דחרמון דנחית על טורי דציון ארום תמן פקיד יי ית ברכתא חיי עד עלמא: שירא דאתאמר על מסקיין דתהומא הא בריכו ית יי כל עבדיא דיי דקיימין על בית מטרת בית מקדשא דיי ומשבחין בלילוון: טולו ידיכון קודשא כהני על דוכן קודשא ובריכו ית יי: יברכינך יי מציון דעבד שמיא וארעא: הללויה שבחו ית שמא דיי שבחו עבדיא דיי: דקיימין בבית מקדשא דיי בדרת בית אלהנ: הללויה ארום טב יי זמרו לשמיה ארום בסים: ארום דבית יעקב בחר ליה יי ישר׳ לחבוביה: ארום אנא ידעית ארום רב יי וריבוננא על כל אלהים:

מסרה

ג׳ וסימ׳ צרעת הראש או הזקן· וגם את הזקן תספה· ירד על הזקן זקן אהרן: הברכה ב׳ בטע׳ אתנחתא וסימ׳ את הברכה אשר תשמעו· כי שם צוה יי׳ הברכה: קל״ד בלילות ד׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימן צ״ב: וברכו ב׳ וסימ׳ וכבה אכפר דגבעונים· שאו ידיכם קדש וברכו את יי׳: קלה בבית יי׳ ט׳ל בקרי׳ וסימ׳ וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה· אם יעלה העם הזה· ובשנה השביעי׳ שלח יהוידע דמלכים· ויתן הכהן לשרי המאות דמלכים· ובנה מזבחות בבית יי׳· ויתנה על יד עשי המלאכה תנינא דפסוק דמלכים· ספר התורה מצאתי דויאמר חלקיהו דמלכים וחברו׳ דד״ה מען חלקיהו· ויעל המלך בית יי׳ וכל איש יהודה תנינא ד דפסו׳ דמלכים· ויתץ את בתי הקדשים אשר בבית יי׳ דמלכים· ואת עמודי הנחשת הנינא דפסוק דסוף מלכים· וישמע פשחור בן אמר· ויכה פשחור את ירמיהו· וישמעו הכהני׳ והנביאי׳ דירמיה· מדוע נבית בשם יי׳· ואם נביאי׳ הם· ויהי בשנה ההיא בראשית· ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה· וישלח המלך צדקיה ויקח· ואת עמודי הנחשת אשר הנינא דפסוק דסוף ירמיה· ויער יי׳ את רוח זרבבל· ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס· והיה כל סיר בירושלם· לאלה מחלקות השערים דד״ה· ויכל שלמה את בית יי׳· וככלותם הביאו לפני המלך· ויזעף עזיהו ובידו· ויאמר יחזקיהו להכין לשכות· ובנה מזבחות בבית יי׳ דד״ה· ויתנו על ידי עשי המלאכה דד״ה ב׳ בפסוק· ויתיבו את הכסף בבית יי׳ דד״ה· אך טוב וחסד ירדפוני· אחת שאלתי מאת יי׳· שתולים בבית יי׳ בחצרו׳· שיר המעלות הנה ברכו· שעמדים בבית יי׳· זנח יי׳ מזבחו נאר מקדשו· וע״ין מה דקשיא ליבוני סימנין בבסר״ה רבתא בערך אדני:

כטל. אמר רבי משה מה טעם הר חרמון להר ציון ופירש בו כטל חרמון שראוי להיותו יורד על הררי ציון והנכון בעיני כי כטל ימרת אחר וכן הוא כטל חרמון כטל שיורד והנה הזכיר שני דברים על דרך יכפה אף ורבים כמוהו כי הברכה בטל אז תרבה התבואה שחיי האדם תלויין בה: שיר המעלות הנה ברכו. הנה כאשר תהיו כטל חרמון מבורכים הנה אתם חייבים לברך את השם וטעם בלילות שתברכוהו גם בלילות על הטובות שעשה עמכם והוא מדבר לכהנים על כן שאו ידיכם ביום וזהו וישא אהרן את ידיו: וברכו את יי׳. ביום זה הוא ברכת כהנים: הללו יה. דברי המשורר לכהנים והלוים המשוררים: שעומדים. הם הכהנים המקריבים העולות בחצוצרות הם המשוררים: הללו יה. פעם אחרי פעם: כי נעים. תאר לשם הנכבד: כי. שאתם זרעו: כי. התברך לישעכם גדולתו על כן אשאל מכם שתברכוהו ותהללוהו מכל המלאכים העליונים והאלהים השפלים שהם האלילים וקראם אלהים כנגד מחשבות עובדימו כמו חכמיה הכביא והוא היה כביא ורבים כאלה במקרא והראיה הגמורה על גדולת השם: כל

כל. אמר הזכיר בשמים ובארץ בימים שהם רבים וכל תהומות: מעלה. כתוב בירמיה הים בחבלי הגוים מגשימים ואם השמים בתולדותם יתנו רביבים רק הכל בחפץ השם וכן אמר איוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר: נשיאים. אד הארץ שיעלה וטעם מקצה הארץ כנגד מקצה השמים מוכאו כי העגול אין לו ראשית רק כנגד המחל וכנגד הסמך הדבר אליו והנה הטעם מכל מקום וטעם ברקים כיהם אם עם מטר שהוא מים ולמ״ר למטר בעבור· וטעם אוצרות לרוח שהם בבת כי הכח דבר אבור והנה התברר כי כל חפצו יעשה והנה ראיה אחת וראיה שנית אותות השם במצרים והזכיר תחלה מכת בכורות בעבור שני דברי האחד כי עיקר יציאתנו ממצרים היה בעבור מכת בכורות וכן כתו׳ הנה אנכי הורג את בנך בכורך והשני בעבור שנמלטו בכורי ישראל והנה היה נס בתוך נס: שלח. הם שהיו לפני מכת בכורים ויו״ד בתוככי לנוכח מצרים וכמוהו ועוררתי בניך ציון על בניך יון והזכיר בפרעה ובכל עבדיו ואף כי בעמו: שהכה. מלכים עצומים. כמו מלכי מדין או הפירוש הבא אחריו: לסיחון. הזכירם בעבור תקפם וכלל באחרונה ולכל ממלכות כנען: ונתן. ארץ סיחון ועוג וכנען לנחלה פיר׳ שלישראל לבדו כתנם לנחלה: יי׳. אחר שהזכיר אלה הפתים הראיות אמר על כן שמך לעולם ע עומד וזה השם נודע לישראל לבדו ועליו הוא נקרא והוא יעמוד כי השם יעמידנו ואם ע עבר על ישראל רע עוד ישוב כשהיה על כן: כי ידין. כאשר דן עמו מיד פרעה: ועל עבדיו יתנחם. דרך משל וכאשר יקח השם דין עמו מיד הגוים לא יכולים עצביהם כמו אלהי מצרים שעשה השם בהם שפטים: עצבי. קראם עצבים דרך בזיון שאין בהם תועלת רק עצבון חנם וטעם מעשה ידי אדם כי שוסם נכבד מהם: פה. וכבוד האדם על כל נבראי מטה ב בנשמה העליונ׳ בעלת הדיבור על כן אמ׳ פה להם ואחר כן הזכיר הרגשת העין גם ה האזנים שהם נכבדות בהרגשות והכיח ה השלש האחרות וטעם אף אין יש רוח בפיהם הרוח שהוא הנוף ם שימצא לאדם ולבהמ׳ ולעוף לכל מרגים ו והוא עיקר כל הרגשות

אף כתח יר׳ להם ולא יריחון קמץ וסר׳ כתח חוטפו קמץ

קלו לאדני האדנים ז׳ מפקין א׳ כליש׳ וסימ׳ הוא אלהי אלהים ואדוני האדנים· לאדניהם למלך מצרים· פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה· ואדנינו דוד לא ידע: ואדנינו מכל אלהים· הודו לאדני האדנים· כי קדוש היום לאדנינו· ועי״ן בכס׳ רב״ת בשע״רי הני״קוד והגג״נות בשער כש״ה וכ״לב וב״שער שמתח״ל כל לשון אלהות:

רשי

תוכה. לשון תגיאה כלומר אוצרות תיקן לרוח ושם הם מ מצויין לו לשלחם במשלחתו: בתוככי. כמו בתוכך: יי׳ שמך לעולם. בגדולתך ובממשלתך אז כן היא גם עתה והיכולת ב בידך לדון ולנקום נקמתנו: כי ידין יי׳ עמו. ישפוט משפטם מאויביהם: יתנחם. יתעשת: יראי יי׳. אלו הגרים. מנ׳ אף אין יש רוח בפיהם. גם הרוח אין בפיהם אפילו כ כבהמה זו כל שכן שלא ידברו כאדם ומאחר שאין בהם רוח אין צריך לפרש רוח החוטם אף זה פתח ואף להם ולא יריחון קמץ: מנ׳. לעושה נפלאות לבדו. בראשון לא נברא מלאך כשעשאן לנפלאות הללו השמים והארץ השמש ו והירח: למכה מצרי׳ בבכוריה׳. בבוריה׳ לא נאמ׳ אלא בבכוריהם עמדו בכורות וקפחו שוקן של אביהם המשבבין בישראל כ כששמעו מגזרת משה הנזרים

כָּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְהוָה עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃ מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא־רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו׃ שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה׃ שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו׃ שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים׃ לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן׃ וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃ יְהוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר׃ כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם׃ עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין־יֶשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם׃ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה יִרְאֵי יְהוָה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה׃ בָּרוּךְ יְהוָה מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלִָם הַלְלוּיָהּ׃

קלו

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

כל די יתרעי יי עבד בשמיא ובארעא בימיא וכל תהומיא: דמסיק עננין מסייפי ארעא ברקין למיתת מטרא עבד דמפיק זעפא מן תוסברייא דיליה: דיקטל בוכריא דמצראי מאנשא עד בעירא: שדר אתיין ותמהין במציעייך מצרים בפרעה ובכל עבדוי: דימחא עממין סגיעין וקטל מלכין תקיפין: לסיחון מלכא אמוראה ולעוג מלכא דמתנן ולכל מלכוות כנען: ויהב ארעהון אחסנא אחסנא לישראל עמיה: יי שמך לעלם יי דכרנך לדר ודר: ארום ידין יי במימרי דינא דעמיה ועל עבדוי צדיקיא יתוב ברחמוי: טעוון דעממיא סימא ודהבא עובד אידי בר נש: פום להון ולא ממללין עיינין להון ולא חמיין: אודנין להון ולא צייתין נחירי ולא אית רוחא דחיי בפומהון: די כמתהון יהון עובדיהון כל דמתרחיץ עליהון: דבית ישראל בריכו ית יי דבית אהרן בריכו ית יי: דבית ליואי בריכו ית יי דחלויא דיי בריכו ית יי: בריך יי מציון דאשרי שכינתיה בירושלם הללויה: שבחו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה: שבחו לאלהי אלהיא ארום לעלם טוביה: שבחו למרי מריא ארום לעלם טוביה: לעבד פרישן רברבן בלחודיה ארום לעלם טוביה: לעבד שמיא בסוכלתנו ארום לעלם טוביה: לרדיד ארעא עלוי דמיא ארום לעלם טובי׳: לעבד נהורי רברבין ארום לעלם טוביה: ית שימשא למשלט ביממא ארום לעלם טוביה: ית סיהרא וכוכביא למשלט בליליא ארום לעלם טוביה: למחי מצראי במכתשין קטל בוכריא ארום לעלם טוביה:

והנה העצב פחות מכל מרגיש וטעם בפיהם כי הרוח הנכנס מהפה יחיה ויעמוד זה הרוח בלב ובצאתו מהלב יצא בפה על כן אמר בפיהם: כמוהם. שהם בלא נשמה ובלא מרגיש ושמע וריח: בית. ברכו את יי׳. שהבדיל אתכם מן העמים וכלל בתחלה בית ישׂ ואחר כך הזכיר נכבדי הנכבדים שהם בית אהרן ואחר כן כלל כל השבט וכלל באחרונה כל יראי יי׳ מישראל ומן הגוים וזאת היא הברכה: ברוך יי׳. הללויה. שתאמרו ברוך יי׳: הודו. דברי המשורר לישראל והטעם כי הוא טוב: הודו לאלהי האלהים. המלאכים העליונים שאינם גופות ולא כגופות: הודו לאדוני האדונים. המלאכים הם אדוני הארץ: לעושה נפלאות. מעין והם העגולות הכבודות שהם צבא השמים: לעושה. הכל רבק עם הודו וזהו הרקיע שהוא שמי הארץ: לרוקע. כי המים תחת הארץ בחצי הכדור כאשר פירשתי בפרשת בראשית ומלת רוקע פועל ונפתח הקוף בעבור אות הגרון והנה הזכיר מה שהוא על ראש עין האדם והארץ אשר תחתיו: לעושה. הזכיר שני המאורות כי חיי האדם תלויין בהם ואחר כך פירש כל אחד מהם את השמש לבדה ואת הירח משתתפים ובעבור היות השמש בלילה תחת הארץ אין כח לה ולולי אור הלבנה והכוכבים לא ישאר חי וצמח ועם כל אלה הזכיר כי לעולם חסדו שהוא עושה כן תמיד ושב עתה להזכיר כי חייבים אנחנו להודות לשם על האותות שעשה בעבור עמו והחל למכה אחר שהזכיר למכה מצרי׳ פרט בבכוריהם ונהחבר גדול עם ישראל להנקם מאויביהם: ויוצא

ויוצא. מתוכם. מתוך מצרים : ביד רמה. לא כעבדים הבורחים מפני אדוניהם : לגוזר. גם זה חסד היה כי היה יכול להעבירם במים ולא ימותו רק יעברו בפחד ובעבון : והעביר. זה הכתוב לאות כי נכנסו בים הרבה רחוק מהיבשה וזה טעם בתוכו : וניער. הנה פרעה טבעו וכל חילו או היו ישראל חפשים וזה טעם כי לעולם חסדו עם ישראל

לגזרים. יב קרעים לי"ב שבטים : מלכים גדולים. כאן רמז שלשים ואחד מלכים והשוה להם פרעה וחילו ומכת מצרים למלכים אדירים קשים מהם שקול סיחון כנגד כלם כל אחד לעצמו וכן פירש למעלה לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען כן באגדה : שבשפלינו זכר לנו. במצרים זכר לנו :

ויוצא יב מ"ל בקריא וסימ' ויוצא אתו החוצה ויאמר הכטנא השמיכה. ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב. ויאמר שלום לכם אל תיראו. ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. ויוצא משה את העם לקראת האלהים. וגדעון בא ויעש גדי עזים. ויוצא משם את כלי דיהויכין. פתח יי' את אוצרו דירמיה. לקול תתו המון מים בשמים.

וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

קלז עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן׃ עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ׃ כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן׃ אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר־יְהוָה עַל אַדְמַת נֵכָר׃ אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָםִ תִּשְׁכַּח יְמִינִי׃ תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם־לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־יְרוּשָׁלַםִ עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי׃ זְכֹר יְהוָה לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָםִ הָאֹמְרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ׃

יב מ"ל · ל' · ל' · ל' · ל' · ג' · ל' · ל' · ל' · ל' ונין מתחלפין ט"ו · ב' · ל' · ל' · י' · ל' · ג' · ל' ומ"ל · ל' · ל' ומ"ל · ל' · ב' ואנכי לא אשכחך ח' · ג' · ל' · ח' · ל' ח' · ח' · ל' · ב' כשער

וְאַפִּיק יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין מִבֵּינֵיהוֹן אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ בְּאִידְרָא תַקִּיפָא וּבִדְרַע מְרַמְמָא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ לְצַלַּח יַמָּא דְסוּף לְצִילוּחִין אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ וְאַעְבַּר יִשְׂרָאֵל בִּמְצִיעֵיהּ אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ וְשַׁנִּיק פַּרְעֹה וְחֵילְוָתֵיהּ בְּיַמָּא דְסוּף אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ לִמְהַלֵּיךְ עַמֵּיהּ בְּמַדְבְּרָא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ לִמְחֵי מַלְכִין רַבְרְבִין אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ וּקְטַל מַלְכִין גִּיוּתָנִין אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ לְסִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ וּלְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ וִיהַב אַרְעֲהוֹן לְאַחְסָנָא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ אַחְסַנְתָּא לְיִשְׂרָאֵל עַבְדֵּיהּ אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ בְּאִתְמַסְכְּנוּתָנָא דְּכַר לָנָא קְיָמֵיהּ אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ וּפְרַקְנָא מִן מְעִיקָנָא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ דִּיהַב מְזוֹנֵיהּ לְכָל בִּסְרָא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ שַׁבְּחוּ לֶאֱלָהָא שְׁמַיָּא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃

עַל נַהֲרָוָתָא דְּבָבֶל תַּמָּן יְתִבְנָא לְחוּד בְּכֵינָא כַּד הֲוֵינָן דְּכִירִין יָת צִיּוֹן׃ עַל עַרְבִין בִּמְצִיעָהָא תְּלֵינָן כִּינָּרָנָא׃ אֲרוּם תַּמָּן שַׁיְילוּ יָתָנָא בַּבְלָאֵי דְשַׁבוּ יָתָנָא לְמֵימַר מִלִּין דְּשִׁירָא וּבְזִיזָנָא עַל עֵיסַק חֶדְוָא אָמְרִין שַׁבְּחוּ לָנָא מִן שִׁירָתָא דַּהֲוֵיתוּן אָמְרִין בְּצִיּוֹן׃ מִן יַד קְטָעוּ לֵיוָאֵי אֲלְיוֹנֵיהוֹ בְּכַכֵּיהוֹן וְאָמְרֵי הֵיכְדֵין נְשַׁבַּח יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא דַיְיָ עַל אַרְעָא חִילוֹנִיתָא׃ מְתִיבָא קָל רוּחָא דְקוּדְשָׁא וְאָמְרָה דְּאִין אַנְשֵׁיְינָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם אַנְשְׁיֵיהּ לִימִינִי׃ תִּדְבַּק לִישָׁנִי לְמוֹרִיגִי אִין לָא אִידְכַּר יָתַיְכִי אִין לָא אַסִּיק דָּכְרָן יְרוּשְׁלֵים עַל שֵׁירוּי חֶדְוָות בֵּית שַׁמְשִׁי׃ אָמַר מִיכָאֵל רַבָּה דִירוּשְׁלֵם אִידְכַּר יְיָ לְעַמָּא דֶאֱדוֹמָא דְּאַחֲרִיבוּ יְרוּשְׁלֵם דְּאָמְרִין צָדוּ צָדוּ עַד דְּשִׁיתְאָסָא בָהּ׃

ולמוליך. בענן וזה חסד או במדבר ה הגדול ככתוב לכתך אחרי במדבר : למכה · ויהרג. הטעם כפול ועתה פירש אותם ב בעבור שהיו חזקי' וכן את הכביא על האמורי אשר כגוב' ארזי' גבהו וחסון הוא כאלוני' וככה מיד האמורי בחרבי ו ובקשתי כי לא שלם עון האמורי : ונתן. שלא היה בברית לתתה להם על כן הזכירה כ נחלה : שבשפלנו. זכר שהניחו הנחלה והיו בגלות בבל זכר לנו כמו הרגו לאבנר כי הטעם זכר אותנו : ויפרקנו. ששבו אל בית שני ובהיותם שם בתחלת בואם גם ב בדרך זן השם אותם כאשר אמר הנביא לא ירעבו ולא יצמאו על כן נותן לחם לכל בשר : הודו. בעבור כי סבת הלחם מטר השמי' וכן כתוב יפתח יי' לך את אוצרו הטו' את השמי' על כן חתם הודו לאל השמי' וזה הוא שיאמר זה לזה בימים ההם : על נהרות בבל. בראש הספר הזכרתי דעת המפרשי' במזמור הזה וזה המזמור כאמר על לשון הלוים שהם ה המשוררי' בגלותם על בבל וטעם על נהרות בהתבודדם מהבבלי' שלא ישמעו בכייתם ועוד בעבור שאמרו ת תלינו כנורותינו וטעם ושבנו כמו משתוממים יושב משמים על כן מלת גם : על. אמר ר' משה כי בתוכה בתוך ציון טרם גלותם ולפי דעתי כי בתוכה בבבל והעד על נהרות בבל שהערבים סביבות ה הנהר ובעבור שאמר

כהרות לאות כי היו רבים ולא היה בירושלם נהר כי גיחון סתמו חזקיהו ככתוב בדברי הימים ועוד ראיה אחרת כי שם על בבל כי ששהיו אומרים שירו לנו ומלת ותוללינו קשה ורבי יהודה המדקדק אמר שהוא מגזרת על הר גבוה ותלול בדרך רחוקה ור' משה הכהן אמר כי ותוללינו מגזרת יללה על משקל ותושבינו כאילו אמ' יללתינו וככה פי' ותחת יללתינו היתה שמחה להם ולא רבר כנוכה כי אין בכתו' זכר ותחת גם יללתינו היתה שמחה להם אם כן למה היו מבקשים שישירו והטעות הגדולה שתושבינו תואר אדם ותוללינו שם ולפי דעתי הנה מבאכו שרה את אלהים תשתרר עלינו גם השתרר וכן שסוהו כל עוברי דרך מפעלי הכפל והמה שוסים את הגרנות שרשו שסה וככה יהיה תלל גם תלה שניהם שרשים והטעם אחד והנה ותוללינו כמו תלינו כנורותינו והנה ותוללינו ותליתינו כלי השמחה והנה הטעם כפול וזאת היתה תשובתינו איך נשיר : נכר. תאר כי אדמת מלה סמוכה לשון נקבה אדמת נוי נכר או אדמת אל נכר הפך שיר יי' : אם. דברי כל אחד מהמשוררים בלבם וטעם אשכחך כנגד בזכרנו וטעם ימיני בעבור כנורותינו כי בימין כנגן היתרים ופעול תשכח ימיני חסר כמו המעשה והזכיר על הימין תשכח דרך משל ויש אומרים שפירושו תיבשם בלי חבר : תדבק. טעם לשוני כי הלשון הוגה בשירים. אזכרכי בדבור כמו ומשה יי' לא תזכרי עוד. אם לא אעלה הטעם שיקדים זכר ירושלם על ראש שמחתו : זכור. אוכנו מדבר על גלות טיטוס כאשר חשבו רבים כי הנה אחרי כן הזכיר בת בבל ועוד כי טיטוס הרשע לא היה מזרע אדום כי אנשי רומא הם יונים בראיות רק כאשר היה אדום תחת יד ישרא' היו שמחים במפלת ישרא' וככה כתוב בספר עובדיה גם שישו ושמחי בת אדום והחרפה שהיו האדומיים מחרפים את ישראל יום שנלכדה ירושלם ונשרף ההיכל על יד הכשדים היתה קשה לישראל יותר מכרתם וכן אמר ואל תגדל פיך וזהו זכור האומרים לבבליים גלו וערו יסודות ירושלם והנה ערו מגזרת פיתחן יערה והיה ראוי להיות על משקל כלו מעשיכם והראש חסירת רגם כמנהג ובעבור שהוא סוף פסוק היתה התלה מלעיל כמו כלו כענן כלו ובעבור היות הטעם במלת ערו האחרון באות הראשון על כן שב גם ערו הראשון מלעיל :

ויפרקנו. מתוכם והפליא לנו כל זה : נותן לחם. רמז כאן חסד כל המעשים : הודו לאל השמי'. המכין בהם מזון לכל בריה. עשרים ושש כי לעולם חסדו כאמרו במזמור זה כנגד עשרים וששה דורות שהיה העולם בלא תורה ונתקיים בחסדו של הב"ה : על נהרות בבל שם ישבנו. כשירדנו לגולה ושאלם נבוכד נצר שישירו לו כמו שהיו משוררין על הדוכן : על ערבי'. ערבי נחל : ותוללינו שמחה. מיני כלי זמר על שם שהם תולין אותם כך פירשו מנחם ותוללינו שמחה ותוללינו של שמחה ויש לפתור תוללינו אויבינו שהם מהוללים ומתעתעים ומשטים בנו לשון ומהוללי בי נשבעו : אם אשכחך ירושלם. כנסת ישראל אומרת כן : אם לא אעלה את ירושלם. את זכרון אבל חורבנה אעלה להזכירו בראש כל שמחותי : ערו ערו. לשון חורבן וכן חומות בבל הרחבה ערער התערער וכן ערות יסוד ואינו נופל אלא על דבר שעוקרין ש שרשיו מהארץ : נגר

בסרה

ויוצא יהוידע הכהן. לקול תתו המון מים הנינא דכיפרא. ויוצא ישראל מתוכם אלין מ"ל וי"ג חס' בקריא' וסימ' נמסר בסדר ויקח קרח : קל"ז נהרו' ג' וסימ' הובשת נהרות איתן. הלא טוב אמנה ופרפר. על נהרו' בבל שם ישבנו : אשכחך ב' וסימ' ואנכי לא אשכחך. אם אשכחך ירושלם : אעלה ח' פתחין וסימ' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכנשא קטרת' בירושלם וביאור' בסדר שמות :

נגד אלהים אזמרך · לעמכי השרים: כי הגדלת על כל שמך אמרתך · שמך בעל גבורות וקנוא ונוקם ואמרת הבטחתך טובך וחסדך הגדלת על כל שמך אמרתך שאתה מעביר לנו על מדותיך וסולח לנו: תרהיבני · הגדלתני: כי שמעו · כששמעו אמרי פיך לא תרצח לא תנאף הודו על אמרי פיך על אנכי ולא יהיה לך כדי הוא להקבילם על מלכותו עליהם תחילה ואחר כך יגזור כל גזירותיו: יידע · ייסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות: יגמור בעדי · ישכים על ידי בקשותי: מעשי ידיך · בבית הבחירה שנאמר בו כוננו ידיך: בנתה לרעי מרחוק · בנתה מרחוק למחשבי אל רעותך ו וחבתך לרעי לחברני אליך: ארחי ורבעי זרית · דרכי ושכבי ורבצי שכבת מחיצה שאין לי ל לעשות דבר בלא ידיעתך · זרית לשון זר זהב סביב כן חברו מ מנחם ורבותינו דרשו על טיפת תשמיש שהוולד נוצר מן הברור שבה ופירשו זרית לשון זורה את התבואה לברור את ה הפסולת שבה: הסכנתה · למדתי: אחור וקדם צרתני · פני ואחורי: כפכה · אכפך ודוייך דישטר"ויט בלע"ז: פליאה דעת וגו' · מכוסה ונעלם ממני מקום לברוח מפניך מכ' ואביעה מבע ומשכבי: אשא כנפי שחר · אם אשא לי כנפים כשחר הזה המבהיק לפי שעה מסוף העולם לסופו כן א אמהר לטוס עד אחרי אשכון ב באחרית ים: ואומר

בת · דברי המשורר מתפלל שתהיה בת בבל שדודה: אשרי ספר אכזריות לבם שנפצו עוללי ישראל על כן למעלה את גמולך: לדוד אודך בכל לבי · בנעלם · נגד אלהים הם הדיינים המקיימים משפטי אלהים בארץ · אזמרך בגלוי: אשתחוה · יש אומרים כי היכל קדשך השמים וזה רחוק בעבור אשתחוה והנכון שהוא המקום שהיה שם הארון · מצאנו בכל ספר כל שמך בקמץ חטף על כן לא דבר נכונה המפרש שאמר כי הגדלת על כל בחולם והפעול ם שמך ותחסר וי"ו ו ואמרתך והנכון בעיני כי יש לשם הנכבד ם שמות תואר כמו אדני הקמוץ גם אלהים ואל שדי רק שם העצם ת הוא הנכתב ואיננו כ נקרא הוא הנכבד ו והנורא על הכל וזה השם לא נודע עד שבא משה ארונינו והש' אמ' לו זה השם וזה הוא ואודה את שמך שהוא שם העצם והנה הטע' כי הגדלת על כל שם שיש לך שהם שמות ה התואר השם הנכבד שאמרת: ביום · תרהיבני · תחזקני · עוז פעול והנה מלת תרהיבני יוצאה לשנים פעולים: יודוך · טעם שמעו אמרי פיך ם שמשחתני להיותו נגיד ועמים ישרתוני: וישירו · לא יהיה להם שירות חשק או שירות מלחמות רק שירות ב בדרכי השם ולספר מעשיו: כי · אז יתברר להם כי השם אף על פי שהוא רם על הכל הוא רואה השפל כ כמוני שהייתי בתחלה רועה צאן וטעם רואה שיושיעני ומלת ידע שהכנוי כמו ייטיב ו ונפתח הדל"ת בעבור אות הגרון · ממרחק ממקום רחוק כגבוה שמים מעל הארץ ומלת ידע ילמדנו דעת שייסרנו כמו ויודע ב בהם את אנשי סוכות: אם · הנה ידעתיכי

קל"ח לדוד ז' כטע' בסיפרא וסימ' נמסר בסיפרא סימ' כ"ו וסימ' ק"נ: אמרתך י"ב חס' בליש' וסימ' ואומר לאביו ולאמו לא ראיתיו · בלבי צפנתי · כי הגדלת על כל שמך · הקם לעבדך · ויבאני חסדיך · חליתי פניך · כלו עיני · מה נמלצו לחכי · פעמי הכן · קדמו עיני אשמורות · שש אנכי · תען לשוני: תרף ג'

בַּת־בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה אַשְׁרֵי שֶׁיְשַׁלֶּם־לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ׃ אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע׃

קלח לְדָוִד אוֹדְךָ בְכָל־לִבִּי נֶגֶד אֱלֹהִים אֲזַמְּרֶךָּ׃ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ וְאוֹדֶה אֶת־שְׁמֶךָ עַל־חַסְדְּךָ וְעַל־אֲמִתֶּךָ כִּי־הִגְדַּלְתָּ עַל־כָּל־שִׁמְךָ אִמְרָתֶךָ׃ בְּיוֹם קָרָאתִי וַתַּעֲנֵנִי תַּרְהִבֵנִי בְנַפְשִׁי עֹז׃ יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַלְכֵי־אָרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי־פִיךָ׃ וְיָשִׁירוּ בְּדַרְכֵי יְהוָה כִּי גָדוֹל כְּבוֹד יְהוָה׃ כִּי־רָם יְהוָה וְשָׁפָל יִרְאֶה וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע׃ אִם־אֵלֵךְ בְּקֶרֶב צָרָה תְּחַיֵּנִי עַל אַף אֹיְבַי תִּשְׁלַח יָדֶךָ וְתוֹשִׁיעֵנִי יְמִינֶךָ׃ יְהוָה יִגְמֹר בַּעֲדִי יְהוָה חַסְדְּךָ לְעוֹלָם מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אַל־תֶּרֶף׃

קלט לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר יְהוָה חֲקַרְתַּנִי וַתֵּדָע׃ אַתָּה יָדַעְתָּ שִׁבְתִּי וְקוּמִי בַּנְתָּה לְרֵעִי מֵרָחוֹק׃ אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ וְכָל־דְּרָכַי הִסְכַּנְתָּה׃ כִּי אֵין מִלָּה בִּלְשׁוֹנִי הֵן יְהוָה יָדַעְתָּ כֻלָּהּ׃ אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה׃ פְּלִיאָה דַעַת מִמֶּנִּי נִשְׂגְּבָה לֹא־אוּכַל לָהּ׃ אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח׃ אִם־אֶסַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה וְאַצִּיעָה שְּׁאוֹל הִנֶּךָּ׃ אֶשָּׂא כַנְפֵי־שָׁחַר אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם׃

אֲמַר גַּבְרִיאֵל רַבָּה דְצִיּוֹן לְאוּמָא בַבְלֵיתָא בְּזוּזִיתָא טַב לֵיהּ דִי יְשַׁלֵּם לָךְ יַת גּוּמָלֵיךְ בִּישׁ דִי גְמַלְתְּ לָנָא׃ טַב לֵיהּ דְאָחִיד וּמְרַטִּישׁ יַת טַלְיַיִךְ עַל כֵּיפָא׃ עַל יַד דָוִד אוֹדֵי קֳדָמָךְ יְיָ בְּכָל לִבִּי קֳבֵיל דַיָינַיָא אֲזַמְרִינָךְ׃ אֶסְגוֹד קֳדָם הֵיכְלָא דְקוּדְשָׁא וְאוֹדֵי יַת שְׁמָךְ מְטוּל טוּבָךְ וּמְטוּל קוּשְׁטָךְ אֲרוּם אַסְגֵּיתָא עַל כָּל שְׁמָךְ מֵימְרֵי תוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ בְּיוֹמָא דִיקְרֵית עֲנֵיתָ יָתִי אַסְגֵּיעֲתָנִי בְּנַפְשִׁי עוּשְׁנָא׃ יוֹדוּן קֳדָמָךְ יְיָ כָּל מַלְכֵי אַרְעָא אֲרוּם שְׁמָעוּ מֵימְרֵי תוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ וִישַׁבְּחוּן עַל כְּבִישֵׁי יְיָ אֲרוּם רַב אִיקְרָא דַיְיָ׃ אֲרוּם רָמָא יְיָ וּמַכִּיךְ יֶחֱמֵי לְטַב וְגִיוְתָנָא מִן שְׁמַיָא רְחִיקִין יְמָאִיךְ׃ אִין אֲהַלֵיךְ בִּמְצַע עַקְתָא תְּחַיֵּינַנִי עַל וְחִירָא בַּעֲלֵי דְבָבַי תּוֹשִׁיט אֵידָךְ לְחַבָּלוּתְהוֹן וְתִפְרְקִינַנִי יְמִינָךְ׃ יְיָ יְשַׁלִּים בִּישָׁא עִילָוֵיהוֹן אַמְטוּלָתִי יְיָ טוּבָךְ לְעָלַם עוּבָדֵי אֵידָךְ לָא תִשְׁבּוֹק׃

לְשַׁבָּחָא עַל יַד דָוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא יְיָ פַּשְׁפַּשְׁתַּנִי וִידַעְתְּ׃ אַתְּ קֳדָמָךְ גְּלֵי אוֹתָבוּתִי לְמֵיעֲסַק בְּאוֹרַיְתָא וְאוֹקִימוּתִי לְמֵיזַל בִּקְרָבָא אִתְבַּיְינַת לְחַבְרוּתִי בִּכְנִישְׁתָּךְ מִן עַם רָחִיק׃ כַּדּוּן בַּהֲלִיכוּתִי בְּאוֹרַיְתָא וּבְרַבְעוּתִי לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא אִיתְעֲבַרְתְּ חִילוּנֵי וְכָל אוֹרְחוֹתַי אַכְבֵּינְתָּא׃ וְכַד לֵיתַי מַמְלַל בְּלִשָּׁנִי הָא יְיָ יְדַעְתְּ מַחְשֶׁבֶת לִבִּי כּוּלָּא׃ מֵאֲחוֹרַאי וּמֵאַפַּי אַעֲיקְתָּא יָתִי וְגָרִית עֲלַי מַחְתָא דִידָךְ׃ מְכַסְיָא לְמִמְדְעֵמִינֵי אִיתְקְפַת לָא אֵיכוּל לָהּ׃ אָן אֵיזִיל מִן קֳדָם וַעֲפָךְ וְאָן מִן קֳדָמָךְ אֵיפוּךְ׃ אִין אֶסַּק לִשְׁמַיָּא תַּמָּן אַנְתְּ וְאִימוּךְ לִשְׁיוֹל הָא תַּמָּן מֵימְרָךְ׃ אֶזְקוֹף יְצִיצִין דְקָרִיץ אַשְׁרֵי בְּסוֹפֵי יַמָּא׃

מסרה

וסים' אל תרף ידיך מעבדיך ד דיהושע · החזק במוסר אל תרף · מעשי ידיך אל תרף: לט' ארחי ב' וסים' ארחי ורבעי זרית · ארחי גדר ולא אעבור: כפכה ל' כתי' כן והוא חד מן מלין דמשמשי' כה נדייא בסוף תיבותא וסים' נמסר בסדר וארא: אנה ב' כטע' מלרע וסים' אנה אנחנו עולים · אנה אלך ברוחך:

אתה רם ותראה השפל על כן ארע אם אלך בקרב צרה ארע שתחייני ואיך תחייני שתשלח ידך הנטויה ותושיעני · על אף אויבי אמר ר' משה אף על אויבי ולפי דעתי שהוא כמשמעו על אף אויבי כמו להכעיסם והטעם בעל כרחם: יי יגמר · חפצי בעדי או יגמור מעשי והנה הוא חסר כמו תשכח ימיני והנה חסדך לעולם עומד ואני מעשה ידיך אם כן לא תרפני ומלת תרף מהבנין הכבד כדרך למעשה ידיך: למנצח לדוד מזמור יי חקרתני · זה המזמור נכבד מאד בדרכי השם ואין באלה החמשה ספרי' מזמור כמוהו וכפי בינת אד' בדרכי השם ודרכי הנשמה יתבונן בנעמיו ועתה אפרש: בדרך קצרה בעה · האל חקרתני כדרך חוקר לב ובוחן כליות ויכולת לדעת כל סודי: אתה · ידע שבתי וקומי והטעם כי תנועות האדם הפוכות והכל כפי צורך האדם ומחשבתו וחפצו על כן מלת לרעי כמו מחשבתי וכמוהו וברעיון לבו ובארמית רעיונך על משכבך סליקו ובאה המלה עם למ"ד כמו הרגו לאבנר וטעם מרחוק מזמן רחוק כמו מרחוק יי נראה לי והנה הטעם קודם רעי כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך וטעם להוסיף אתה כי אתה לבדך תדע מספר כל תנועותי לא האדם בעצמו: ארחי · הזכיר הישיבה והקימה והזכיר ההליכה והיא ארחי והנה יהיה רבעי כמו בשכבי כי אלה הארבעה הנזכרים בקריאת שמע ורבי משה הכהן אמר כי רבעי תרגום רבצי ופי' זרית מן זר זהב והוא מהבנין הכבד הדגום והטעם כאילו שמת זר זהב מקום שכבי וסביב כל ארחי ומלת הסכנת פועל יוצא מגזרת ההסכן הסכנתי והטע' כמו הרגלת ומלת דרכי הם דרכי התולדת העין לראות והאזן לשמוע והחיך לטעום והלשון לדבר והאף להריח וכל הגוף להמים וכן מעשה כל אבר דבר ידוע לא יעשנו אבר אחר וחכמי התולדת יבינו זה והנה זה כדרך אם יוכר עין הלא יביט: כי · קודם שתהיה המלה שלימ' בלשוני אתה ידעת כולה ועוד לא שלמתיה: אחור · צרתני · מגזרת וצרת עליה ואל תתמה בעבור שלא אמר צרתני כי הנה כמוהו אל תצורם ואל תתגר בם ומלת וקדם לפנים ואחור הפך תנועת האדם והנה הטעם כי צרתני אחור ולפנים ותשת עלי כפכה ואין מכור ותכוך כזה: פליאה · שם התואר והמתואר הדעת וזאת הדעת המחשבת היא: אנה · אין יכולת באדם ללכת אם לא יוליכהו רוח השם על כן אנה אלך מרוחך והטעם כמו מפניך: אם · חשבתי בלבי אולי אוכל לעלות אל השמים שם אתה ומלת אסק כמו תרגו' וכמוהו אם נסקה ביעקב כמו עלתה אע"פ שהוא כתוב בשי"ן: ואציעה · אם שמתי מצעי או יצועי שאול שהוא תחתיות הארץ הפך שמים והנה אציעה פועל יוצא: אשא · דעכי נקראה פאת מערב ים בעבור היות הים הגדול במערב ארץ ישראל רק באחרית הים הטעם ים ממש כי כבר הזכיר השמי' והארץ שהמוכן הוא השאול ועתה יזכיר הים וטעם כנפי שחר אילו היו לי כנפים עפות במהרה שירימם וישאם כי ברגע עלות השחר יהיה פרוש מקצה מזרח עד סוף מערב האור הנראה בעבים לפני זרוח השמש גם זה טעם נכבד:

גם־שם ידך תנחני ותאחזני ימינך׃ ואמר אך־חשך ישופני ולילה אור בעדני׃ גם־חשך לא־יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה׃ כי־אתה קנית כליתי תסכני בבטן אמי׃ אודך על כי נוראות נפליתי נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד׃ לא־נכחד עצמי ממך אשר־עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ׃ גלמי ראו עיניך ועל־ספרך כלם יכתבו ימים יצרו ולא אחד בהם׃ ולי מה־יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם׃ אספרם מחול ירבון הקיצתי ועודי עמך׃ אם־תקטל אלוה רשע ואנשי דמים סורו מני׃ אשר ימרוך למזמה נשוא לשוא עריך׃ הלוא־משנאיך יהוה אשנא ובתקוממיך אתקוטט׃ תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי׃ חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי׃ וראה אם־דרך עצב בי ונחני בדרך עולם׃

לחוד תמן אידך תדבר יתי ותתדינני ימינך׃ ואמרית ברם חושך דמתברבר עלי ולילי קביל אמטולתי׃ לחוד חשוכא לא יחשיך מן מימרך ולילא היך יומא ינהיר היך חשוכא היך נהורא שויין׃ ארום אנת קניתא כולייתי אשתיירת לי בבריסא דאמי׃ אודינך מטול דדחילן פרישית פרישן עובדיך ונפשי חכמא ל לחדא׃ לא אתכסא גרמי מינך די אתעבידית בטומרא אצטיירית בבריסא דאמא׃ גושמי חמיין עיינך ועל ספר דכרנך כולהון יומי מכתבן ביומא דאתברי ע עלמא מן שירויא איתבריין כולהון בירייתא וליית כחד חד ביניהון׃ ולי כמה יקירין רחמיך צדיקיא אלהא איתחילו רבניהון איסגינון בעלמא הדין יתיר מן חלא יסגעון אתערית בעלמא דאתי ועד כדון אנא גבך׃ אין תקטול אלהא לרשיעא וגברין דחייבין דין דקטול יזורון מיני׃ די יימון בשמך על ניכלא משתבעין על סגן בעלי דבבך׃ הלא מסנאך יי אנא סני וכד קיימין לקובלך אנא מגרג׃ עד שיציאות סניתא די סניתינון לבעלי דבבין הויין לי׃ חקרני אלהא וידע רעיוני בהון יתי וידע הירהורי׃ וחמי אין אורח דטעין בי ודבר יתי באורח תריצי עלמא׃

ישופני ב׳ וסי׳ ואמר אך חשך ישופני׃ אשר בשערה ישופני׃ ולילה ו׳ בעמוד אש להאיר׃ ולילה ולא דומיה לי׃ ולילה ללילה יחוה דעת׃ ולילה אור בעדני׃ ולילה כיום יאיר׃ ולילה באים להרגך׃ יכתבו ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן י״ז ויחזקאל סימן י״ג וסיפרא סימן ס״ט׃ עריך ח׳ בליש׳ דכבו וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ח ובמיכה סימן ה׳׃ תכלית ה׳ וסימ׳ תכלית שנאה שנאתים׃ ולכל תכלית הוא חוקר׃ אם עד תכלית שדי תמצא׃ עד תכלית אור עם חשך׃ ועד תכלית בית אלישיב׃

רשי

ואומר אך חשך ישופני· אם אמרתי אהיה נסתר במחשך והחשך יחשיך עלי ולא תראני ישופני לשון כסוי׃ ולילה אור בעדני· והלילה יהי מאפיל לנגדי אור זה לשון אופל הוא כמו יפיץ ענן אורו וכן כל ככבי אור וכן ויאר את הלילה׃ גם חשך· אין לי מקום כי כל חשך לא יחשיך ממך׃ כחשיכה כאורה· שניהם שוין לך׃ כליותי· החושבי׳ כל מחשבותי׃ תסוככני· תסככני שמתני בסתר· בתשמיש׃ בתחתיות ארץ· במדור התחתון שבמעי אמי׃ גולמי ראו עיניך· מאז בראת את העולם ראו עיניך את כל גולמי הדורות הבאים ב גולמי זהרתי ותבנית צורתי ב בטרם הולדי ובטרם בואי לעולם ראו עיניך׃ ועל ספרך כלם יכתבו· וכל יצורי עולם כמוני כמוהם גם כלם בטרם הבראם יחדיו גלויים לפניך׃ ימים יוצרו ולא אחד בהם· כל מעשה האד׳ ותכלית הימים גלוים לפניך כ כאילו יוצרו כבר אף על פי שלא היה אחד מכלם ולא היה עדיין כאחד בעולם ואלו הם פלאי ת מפעלות אלהים ומשפט גבורתו שעתידות גלויים לפניו טרם ת תבאנה וכן הוא אומר בטרם אצרך בבטן וגו׳· ועל ספרך כלם יכתבו ספר תולדות אדם שהראית לאדם הראשון כלם יכתבו כמו נכתבו׃ ימים יוצרו ולא אחד בהם· לסוף ימים רבים היו עתידין להבראות ולא היה עדיין אחד מהם נברא בהן לפי המסורת שכתוב ולא זהו פירושו ולפי המקרא שהוא כקר׳ ולוכך פירו׳ ימים יוצרו הראהו ימים העתידים להבראו׳ ולחלקו בירר אחד את יום השב׳ ד״א זה יום הכפורים לסליחה׃ ולי מה יקרו רעיך· כנסת ישראל אומרת מה נכברו בעיני הצדיקי׳ שבכל דור ודור ומה עצמו ראשיהם ח חשבון ספורותיה׳ לשון כי תשא את ראש בני ישראל׃ אספרם מחול· אם באתי לספור את טוב מעשיהם הטובים מחול ירבון׃ הקיצותי ועודי עמך· הנני באתי עתה לקץ הדורות אשר קבלת מאז עד היום ועוד דור זה עמך ובראתך ולא כטיתי מאחריך׃ אם תקטל וגו׳· הלואי ותקטל את עשו הרשע׃ ימרוך למזמה· מזכירים שמך על כל מחשבות רעה ומכנים שהותך לע״ז׃ נשוא לשוא עריך כמו נשאו· לשוא עריך נשאו לשוא אויביך את שמך עריך אויביך׃ אם דרך עצב וגו׳· אם דרך מעצבה וקלקול בי׃ יגורנו

אבן עזרא

גם שם· לא הייתי יכול ללכת אל אחרית ים אם לא תנחני ידך והנה ידך תנחני ותאחזני ימינך והנה הייתי כשורת מידך אל ידך׃ ואומר· כמו אמרתי אני עם לבי ומלת ישופני מגזרת נשף ואם הם שנים שרשים כמו כי מולים הם ונמלתם וכמוהו אחרים והנה ישופני כמו ישתירני והטעם אולי החשך ישתירני שלא תראה מה אכיעום או מחשב ומלת ישופני מוסכת אחרת כמו והנבואה עודד הנבי׳ והנה ולילה ישוב אור בעדני וזה אור כמשמעו ורבי משה אמר כל הלילה יהי אור בעדני והנכון בשני מה שהזכרתי והעד׃ גם· פעול יחשיך חסר לא יחשיך דבר ממך ומלת כחשכה כאורה דרך קצרה כעבד כאדוניו כעמי כעמך והטעם עמי כעמך ועמך כ כעמי אין הפר׳ בינה׃ כי· עתה ישוב ראיה לדבריו וטע׳ כליותי הם המקומות הנסתרות והם הקרבים כי הם בכרס הפנימית ויש אומרים כי הכליות נ נבראות תחלה כי הם כמו שני סדני הגלגל ויש אומרים בעבור שיש להם כח בתאות התשגל על כן נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי׃ תסככני· האע״פ שהוא בסמך הוא כמו ו ובעצמות וגידים ת תסוככני והנה הטעם כי אתה קניתני ו וסוככתני בבטן אמי שהוא נסתר ואין אור שם׃ אודך· נוראות· תאר לעלילות כמו וידבר אתם קשות וטע׳ ונפשי יודעת מאד על דעת רבי יהוד׳ הלוי ת״ן נפלאים מתני ת מעשיך אף על פי ש שנפשי יודע׳ מאד ולפי דעתי כי הוא קצור וכן הוא ונפשי יודעת מאד והיא עדה כי נפלאים הם מעשיך ורבי משה אמר כי מאד דבק עם נפלאים מעשיך כמו אל תעזבני עד מאד גם הוא ככן׃ לא· עצמי· הכח של תולדת שלא נראה ולא יצא במעשה בכח הזוכן בנער הקטן והדבור בנולד ואם הוא נכחד ממראה העין גם ממראה עיני הלב לא נכחד ממך מגזרת לא נכחד מאדני· עשיתי· מגזרת מעשה לא מגזרת ועשותם רשעים ושם עשו דדי בתוליהן· וטעם רקמתי היא הצורה שיוצאה למעשה אמר רבי משה כי דבר דוד כנגד האב הראשון שנברא מן האדמה על כן אמר רקמתי בתחתיות ארץ ולפי דעתי כי על עצמו ידבר ודימה סתרי הרחם כמו סתרי תחתיות ארץ והנה בחיות לתוב והנה אופן שפל כנגד אופנים למעלה ממנו׃ גלמי· הוא הגוף הראשון שהיה כמו טפה קטנה והוא מגזרת ויגלום וכמוהו ואילופיהן בגולם שאין לו לב רק גוף לבדו וטעם ועל ספרך כולם על איבריו כאילו צורתו כתובה על ספר והיא יוצאה בלא תוספת ובלא מגרעת׃ ימים יוצרו· כמו בטרם הרים יולדו מגזרת יצירה וטעם ולא אחד בהם בדרך אלף כי על ספרך כל איברי ותכונתם נכתבו באותם הימים שיוצרו ולא היה אחד מהם נכר ונבדל כי בכח התולדת להיות צורת העין והאוזן והלב בטיפה הראשונה ואם אין שם אבר נבדל׃ ולי· רעיך· מחשבותיך כנגד בנת לרעי והטעם כי אתה תדע כל מחשבותי ואני לא אדע מחשבותיך כי נשגבו ממני ויקרים הם לדעתם והטעם דבר חדל הוא כמו ויקר פדיון נפשם ולעולם אם המחשבת אחת העלילות תהייכה רבות על כן אמר מה עצמו ראשיהם והטעם ראשי מחשבותיך׃ אספרם· איך אוכל לספרם והם רבים מהחול אילו הייתי תמיד מקיץ כי חצי חיי האדם ישן הוא· ועודי עמך שאהיה עמך תמיד ולא אמות לא אוכל לספרם והנה הקיצותי ואין שם זכר שינה כמו אשבעה בהקיץ תמונתך ופי׳ אחר אני בצדק אחזה פניך במראות אלהים בלילה על כן אשבעה בהקיץ מתמונת מראות אלהים ומראות אלהים על שנים דרכים ויהיה רעיך כאשר אני חושב בלבי לדעת רעיך והנה הוא כמראה אלהים והגוף שוכב בהרדק כשמת האדם בנשמה העליונה אז תראה תמונות נפלאות על כן הקיצותי ועודי עמך כי אין זה כדרך כל החלומות׃ אם· תשובת אם הלא משנאיך אם אתה הרגת הרשע ואנשי דמים שהם חייבים מיתה שאני אומר להם תמיד סורו ממני׃ אשר· השם הוא האומר אז יאמרו בך כפי מזמתם ומלת בשוא פועל עבר והאלף נוסף כמו ההלכוא אתו כי הוא כמו וכמו את כלמתם ומלת עריך כמו אויביך ויחסר מלת אותך או שמך ור׳ משה אמר כי כשוא פעול ועריך כנוי שמך כמו כי כאלך כאבת את אויבי יי׳ אם כן יהיה כשוא פועל עבר׃ הלא· אשנאם בכל מאדי ובתקוממיך תאר ואתקוטט כמו אקוט בדור והטעם ככול׃ תכלית· שנאתים· יהיו שנואים לי· וטעם לאויבים כאילו עשו לי רעה׃ חקרני· בעבור שהזכיר הרשעים שיאמרו בשם אמרות כפי מזמתם לא כפי האמת אמר דוד כל שאלתי שתחפש רוחי תמיד· וראה· אם יש בלבי רגע אחד מחשב׳ ברב״יך שאיכה כהוגן שלא תיטב בעיניך האמיתני תמיד· מלת עוצב כמו מרי כמו מרו ועצבו את רוח קדשו כוכ׳ להעציבה והטעם שיהיה השם ברכך משל עצב על הדבר ודע כי ויו ונחני כמו ויו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזוב את עבדיו וזה כפ״א רפה בלשון ישמעאל ואין יכולת באדם לדבר בה בלשון אדום· בדרך עולם· הוא אל בית עלמו ואורח לא אשוב אהלך האורח שלם תשמור כאשר פירשתיו במקומו׃ למנצח

רשי

יגורו מלחמות · יאסף מלחמות במגוריהם ובמושבותם : חמת עכשוב · חמת לשון ארס כמו חמת תניני יינם שאם תפרשהו לשון אף וכי לשון אף נופל אבל יין אלא לשון ארס ויינום בלע"ז וכן נופל כאן לשון ארס תחת השפה · עכשוב עכביש אירייגא"א בלע"ז : וחבלים פרשו רשת : דרך הרשת לקשור חבל ארוך ברשתה והצייד כשרואה את העופות שם שוכני' תחת הרשת מושך החבל והרשת נופל על העופות : ליד מעגל · אצל נתיבותי ופעמי ליד אצל כמו ראו חלקת יואב על ידי : מאויי רשע · עשו הרשע : זממו אל תפק · מחשבתו אל תכלית : ירומו סלה · כי יתגאו סלה ורבותינו פירשו זממו לשון רסן הזומם את פי הגמל ולשון משנה הוא אל תפק אל תוציא מלחיין : ראש מסבי · חבורות חסבון גדודי עשו שאומר להסב אותי מעליך עמל שפתיהם יכסם מכאותי ימוטו יהיו מוטים הגחלים עליהם ישכבו בהם עד שיתמוטטו ויכבו מאליהם כמכה הנוף כלה ואבד : באש יפילם · המפיל ונוקם גחלים של גיהנם במהמורות יפילם לבל יקומו עוד · במהמורות במלמו' וקבר לשון מחרים הייתם : איש לשון · עשו כי ציד בפיו כד את אביו בפיו · יצודנו · הרע שהוא עושה הוא יצודנו : ידעתי · כי סוף הדברים יעשה יי' דין עני יבקש נקמת עבדיו : אך · ימהר ויעשה כדי שיודו צדיקים לשמו : משאת כפי · מה שאני נושא כפי אליך : שיתה יי' שמרה לפי · בהתפללי לפניך להיותי מדבר כחות שיהיו לרצון : דל שפתי · היא שפה העליונה : את אישים · עם אנשים מבאותי אל תט לבי אל יהיה נוטה לרע · ובל אלחם במנעמיהם ולא אהיה מיסב בסעודתם : יהלמני צדיק חסד ויוכיחני · טוב לי שיוכיחני וייסרני נביא' אמת וצדק שכל מהלומיו ותוכחתו חסד : שמן ראש אל יניא ראשי · שמן מלכות שהוצק על ראשי כמו שנ' דסכתבשמן ראשי אל יסור את ראשי מתוכחת הצדיק ללכת וללחום את פועלי און : כי עוד ותפלתי · כי כל עוד ותפלתי בפני הרי היא בכבל רעותיה של פועלי און שלא אכשל בהם :

אבן עזרא

למנצח מזמור לדוד · חלצני יי' מאדם רע · זה המזמור חברו דוד לפני מלכו בימי שאול כי היה מפחד מבני אדם שילשינוהו אל שאול · וכן אומר אים לשון ומלת תנצרני באה שלימה כמו וכל עזביכם תנבוטו : אשר · יגורו · יקבצו כמו יגורו יצפונו ויש אומרים שהוא כמו אל תתגר בם ואם שנים שרשים : שננו לשונם · שהוא נוסף כמו נחש · עכשוב שם חיה רעה נוספת סלה באמת : שמרני · שב לפרש טעם שמרני ופיר' אשר חשבו לדחו' פעמי כמו ואת רגלי מדחי : טמנו · ליד · מקום כמו ויד תהיה לך מעגל המקום הישר הדרוך תמיד : אמרתי · אין לאל ידי להמלט מהם אי לעמוד כנגד' רק בך ואתה לבדך אלהי : יי' · סכותה · שיסוך ראשו כמו הכובע ולא יזיקנו חץ והנה הטעם סכותה כובע הישועה לראשי על כן אמ' עז ישועתי : אל · מלת אל תפק תשרת בעבור אחרת וכן הוא זממו אל תפק אל ירומו סלה הוא והדומה לו או יהיה דבק תפק עם ראש ובא ירומו תחת ירום · ורבי משה אמ' ראשית מה שיקרה מסיבי עמל שפתימו יכסימו והטעם שהם מקפחרי' כי יאחזוני במוקשים : ימוטו · גחלים · מהשמים כמו גחלים בערו ממנו ברד וגחלי אש · באש יפילם היא האבן שהיא ממיתה בריחה ואף כי בנפיה · במהמורות מקום שפל בעבור בל יקומו ואין ריע לו בלשונכו : אים · יתכנו לו עלילות שלא יכון בארץ והטע' ישבו ביישוב · יצודנו יצוד נפשו למדחפות שידחפוהו אנשי ארצו : ידעתי · אז אדע ומלת יעשה בעבור א' אחרת יעשה משפט אביונים · אך · טעם אך להוציא הרשעים והישרי' יתמידו לשבת את פניך בבית התפלה : מזמור לדוד · תכון · קטרת · תחסר מלת כף כקטורת לפניך כמו ונשלמה פרים שפתינו וככה מנחת ערב כי הקטורת היא בבקר : שיתה · אמר ר' משה כי שמרה שם כמו שמירה על משקל עננה ידבה ולפי דעתי כי הפעול חסר כמו שיתה יי' מחסום או כרמות מחסום ומלת שמרה כמו שמרה נפשי והצילני ומלת נצרה לשון צווי והדגש נוסף בצ"די לדבר בה בחות כמו אם יקרך עון וככה צר"י נצרה כי היא חייך ומלת דל כמו דלתכי והתיו סימן לשון נקבה הדלת תסוב על צירה והנה הטעם כמו פתחי פיך והטעם שיעזרנו שלא ידבר בלשונו מה שאיננו נכון : אל' · וככה שיעזרנו לתקן שבות שלא יטה לו לדבר רע · להתעולל עלילות שיהיה בהם שום רשע עם אישים פועלי און · ובל אלחם כמו אל תלחם את לחם רע עין ופי' אוכל : יהלמני · הטעם לא אחפוץ שאלחם הרשעים רק אם יכני אילו היה מכה אותי לישרני מה שהוא צדיק חסד היה עושה עמי ויוכיחני זה היה כחשב בעיני כמו שמן ראש זאת דעת ר' משה הכהן · ולפי דעתי ששמן ראש כמו במנעמיהם והטעם שמן ראש כמו ראשית שמנים ימשחו בשמים ראש שמן הרשעים לא ישבר ראשי כמו ולמה תניאון והעד כי עוד ותפלתי ברעותיה' כי מנהג השמן להסיר שבר הראש על כן זה היה להפך ואת' יניא כנגד יהלמני וטעם ברעותיה' שתבוא עליה' רעה :

קמ חמסים ד' וסימ' מאיש חמסים תצילני דשמואל · מאיש חמסים תנצרני דחלצני · וחברו דכהריה דשברמי יי' · ויין חמסים ישתו : מוקשים ג' חס' בליש' וסי' קדמוני מקשי מות דשמואל · מקשים שתו לי סלה · ומקשות פעלי און : יהוה אדני ג' כתיב כן וסימ' יי' אדני חילי · האל לנו אל למושעות · ועתה יי' אדני עשה · יי' אדני עז

קמ

למנצח מזמור לדוד : חלצני יהוה מאדם רע מאיש חמסים תנצרני : אשר חשבו רעות בלב כל יום יגורו מלחמות : שננו לשונם כמו נחש חמת עכשוב תחת שפתימו סלה : שמרני יהוה מידי רשע מאיש חמסים תנצרני אשר חשבו לדחות פעמי : טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל מקשים שתו לי סלה : אמרתי ליהוה אלי אתה האזינה יהוה קול תחנוני : יהוה אדני עז ישועתי סכתה לראשי ביום נשק : אל תתן יהוה מאויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה : ראש מסבי עמל שפתימו יכסומו : ימיטו עליהם גחלים באש יפלם במהמרות בל יקומו : איש לשון בל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו למדחפת : ידעת כי יעשה יהוה דין עני משפט אבינים : אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך :

קמא

מזמור לדוד יהוה קראתיך חושה לי האזינה קולי בקראי לך : תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב : שיתה יהוה שמרה לפי נצרה על דל שפתי : אל תט לבי לדבר רע להתעולל עללות ברשע את אישים פעלי און ובל אלחם במנעמיהם : יהלמני צדיק חסד ויוכיחני שמן ראש אל יני ראשי כי עוד ותפלתי ברעותיהם :

תרגום

לשבחא תושבחתא על יד דוד : פצי יתי יי מבר נש ביש מגבר חטופין תנטור יתי : די חשילו בישן בלבא כל יומא מגרגין קרביא : מתניין בלישנהון היך חיויא אירסא דעכובית תחות ספוותהון לעלמין : נטור יתי יי מן יד דרשיעא מן גבר חטופין תנטור יתי די חשילו למנקוף אסתוורי : כמנו גיוותנין פחא לי ואשלייא פרסין מצדתא לסטר אורח תקלין שוון לי תדירא : אמרית ליי אלהי אנת אצית יי לקל בעותי : אלהי יי עושנא דפורקני טלילתא על רישי ביום קרבא : לא תתן יי רגוגי דואג רשיעא מחשבתיה לא תכפיק יסתלקון לעלמין : אחיתופל ריש סנהדרי תלמידי ליעות מלשינותא דסיפוותהון יחפיאונון : ימטון עילויהון גומרין מן שמיא בנורא דגהינם יפילינון בגיצין דמחמרין דלא יקומון לחיי עלמא : גבר דמשתעי לישן תליתי לא אפשר דיתבן בארעא וחייי גבר חטופא ביש יצודיניה מלאך דמותא ינקפיניה בגהינם : הבכין גלי קדמי ארום יעבד יי דינהון דעניי דינא דחשיכי : ברם צדיקיא יהודון לשמך יתבון תריצי לצלא קדמך : תושבחתא לדוד יי קריתך חיש לי אצית קלי במקרי לך : תתכוון צלותי היך קטורת בוסמין קדמך זקפות ידי בצלו היך דורון בסיס דמתקרב ברמש : שוי יי מטרא לפומי נטרא על זקוף סיפוותי : לא תצלי לבי לפתגם ביש למחשב מחשבן ברשע עם גברי עבדי שקר ולא אסעוד בזמר בית משתיהון : יטפחינני צדיקא מטול חסדא ויכסינני משח רבות קודשא לא יבטל מן רישי ארום עד כדון צלותי מסתדר בבישתהון :

ישעתי סכתה · כי אליך יי' אדני עיני בכה חסיתי · וחד אדוני מ"ל ויעתר מנוח אל אדוני : יפילם ו' חס' בליש' וסימ' נכסר בסדר נשא : אביונים ג' חס' בליש' וסימ' כי יעשה יי' דין עני משפט אבינים · ישו אבינים מדרך · ומתנות לאבינים : קב"א דל ודל הדל ידל י"ב פתחין בליש' בקריא וסימ' העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט · ואם דל הוא ואין ידו משגת · הנה אלפי הדל במנש' · מדוע אתה דל ככה בן המלך · ביום ההוא ידל כבוד יעקב : נצרה על דל שפתי · ותהי לדל תקוה ועולתה קפצה · דלו מאנוש נעו · אל תגזול דל כי דל הוא · ודל מבין יחקרנו · אם דל ואם עשיר · וידל ישראל מאד · וכל דסמיך לעני ואביון דכוו' :

במתנו

נשמטו. במקומות הסלע נשמטו לרדוף אחרי כריביהם ושופטיהם. ושמעו זה הוא מרשעים יאה רשעי כמו. אמר ר' משה זהו ושמעו אמרי כי כולכו כמות ולפי דעתי שהטעם שברחו אנשי דוד על דרך והתפרדו כל עצמותי: כי. אל תער. כמו ותער כדה כי הערות מלא הגוף: שמרני. יקשו לי. אלה ומוקשות אחרים פועלי און: יפלו. כולם במכמור אחד מהם כי כל מחשבותם וסודם יחד. אנכי אולי אעבור על הפח ואלכד ואתפש כדרך ואנכי מעצמיהם ומחשבותיהם על כן היתה מלת יחד דבקה עם אנכי ור' משה הכהן אמר כי הטעם יפלו יחד עד שאעבור אני ולא יתפשוני: משכיל לדוד. על נועם פיוט תחלתו משכיל: קולי. זה הוא קולי שאצעק אל השם: אשפוך. בעבור היות הקול ב בגלוי יהיה שיחי בסתר: בהתעטף. כמו תפלה לעני כי יעטוף בהתעטף קצתי על ק קצתי ואתה ידעת הכתוב שאפני ללכת בו ורבי משה הכהן אמר נתיבתי שהיא סרה לנגדך ולא ה הזכיר הטומנים כמו אשר ילדה אותה: הבט. אמר ר' משה כי הם על לשון ולפי דעתי כי הבט שם ה הפועל כמו והכל ת תכיל וראה כמו ראות גם הוא שם הפועל על משקל למען היה לא ברקי: זעקתי. כאשר אחל זעקי וטע' חלקי בארץ החיים כי לא אקוה שירפאני אדם מארץ החיי' רק אתה חלקי: הקשיבה. כנגד קולי אל יי'. כי דלותי מאד בפנים בסתר כנגד רנתי: הוציאה. טעם שמסגר בעבור היותו במערה וכבר הזכרתי כי כח השמות בפעלי' אם כן הוא בי יכתירו צדיקים כתר הטעם שיתפארו כאילו כתר מלכות בראשם: מזמור לדוד יי' שמע תפלתי. בית בצדקתך כבית ענני במרחב יה והטעם שהראה צ צדקתך: ואל. את עבדך. כמו עם והטע' אם חטאתי לך לא תבא במשפט עמי עתה כי צרה גדולה יש לי מ מהאויב וכלל כי לא יצדק לפניך כל חי ו ואיך אצדק אני: כי. דכא. רמז לבוז ולקלון וטע' במחשכי' שהוא כחבא מפניו או ידמה כרת הלב ליושב חשך שאיננו רואה. כמתי עולם שים להם זמן רב שמתו: ותתעטף. מחשבת הנפש והעטף קצתה על קצתה: בתוכי הטעם כפול זכרתי הימים הקדמונים ש שהושעתני ומלת אשוחח מהפעלים ע עלומי העי"ן והלמ"ד כ כפול כמו יכונן: פרשתי. כל המתחנן שיבקש מה יתנן לו בידו על כן אמר ידי השמים וטעם כארץ עיפה שתקוה למים כן נפשי תקוה לך: מהר. כי כמעט כלתה רוחי. ונמשלתי עם יורדי בור הטעם כפול אומלת ואל תסתר בעבור אחרת כמו בנורש הרים יולדו ואל אהיה נמשל עם יורדי בור:

אעבור ג' מ'ל וסימ' ותאמר לא אעבור כי על גבעה. יחד אנכי עד אעבור. ארחי גדר ולא אעבור: קמ"ב בהתעטף ב' וסימ' עלינפשי דיונה. בהתעטף עלי רוחי: דורש ד' מ'ל וסימ' ואין דורש ואין מבקש. ומה יי' דורש ממך דמיכה. כי כל לבבות דורש יי' דה"ה. ואין דורש לנפשי: דלותי ב' חד מלרע וחד מלעיל וסימ'

נִשְׁמְטוּ בִידֵי־סֶלַע שֹׁפְטֵיהֶם וְשָׁמְעוּ אֲמָרַי כִּי נָעֵמוּ׃ כְּמוֹ פֹלֵחַ וּבֹקֵעַ בָּאָרֶץ נִפְזְרוּ עֲצָמֵינוּ לְפִי שְׁאוֹל׃ כִּי אֵלֶיךָ יְהוִה אֲדֹנָי עֵינָי בְּכָה חָסִיתִי אַל־תְּעַר נַפְשִׁי׃ שָׁמְרֵנִי מִידֵי פַח יָקְשׁוּ לִי וּמֹקְשׁוֹת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ יִפְּלוּ בְמַכְמֹרָיו רְשָׁעִים יַחַד אָנֹכִי עַד־אֶעֱבוֹר׃

קמב

מַשְׂכִּיל לְדָוִד בִּהְיוֹתוֹ בַמְּעָרָה תְפִלָּה׃ קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶזְעָק קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶתְחַנָּן׃ אֶשְׁפֹּךְ לְפָנָיו שִׂיחִי צָרָתִי לְפָנָיו אַגִּיד׃ בְּהִתְעַטֵּף עָלַי רוּחִי וְאַתָּה יָדַעְתָּ נְתִיבָתִי בְּאֹרַח־זוּ אֲהַלֵּךְ טָמְנוּ פַח לִי׃ הַבֵּיט יָמִין וּרְאֵה וְאֵין־לִי מַכִּיר אָבַד מָנוֹס מִמֶּנִּי אֵין דּוֹרֵשׁ לְנַפְשִׁי׃ זָעַקְתִּי אֵלֶיךָ יְהוָה אָמַרְתִּי אַתָּה מַחְסִי חֶלְקִי בְּאֶרֶץ הַחַיִּים׃ הַקְשִׁיבָה אֶל־רִנָּתִי כִּי־דַלּוֹתִי מְאֹד הַצִּילֵנִי מֵרֹדְפַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ הוֹצִיאָה מִמַּסְגֵּר נַפְשִׁי לְהוֹדוֹת אֶת־שְׁמֶךָ בִּי יַכְתִּרוּ צַדִּיקִים כִּי תִגְמֹל עָלָי׃

קמג

מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה שְׁמַע תְּפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֶל־תַּחֲנוּנַי בֶּאֱמֻנָתְךָ עֲנֵנִי בְּצִדְקָתֶךָ׃ וְאַל־תָּבוֹא בְמִשְׁפָּט אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי לֹא־יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָל־חָי׃ כִּי רָדַף אוֹיֵב נַפְשִׁי דִּכָּא לָאָרֶץ חַיָּתִי הוֹשִׁיבַנִי בְמַחֲשַׁכִּים כְּמֵתֵי עוֹלָם׃ וַתִּתְעַטֵּף עָלַי רוּחִי בְּתוֹכִי יִשְׁתּוֹמֵם לִבִּי׃ זָכַרְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם הָגִיתִי בְכָל־פָּעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ אֲשׂוֹחֵחַ׃ פֵּרַשְׂתִּי יָדַי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי כְּאֶרֶץ־עֲיֵפָה לְךָ סֶלָה׃ מַהֵר עֲנֵנִי יְהוָה כָּלְתָה רוּחִי אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־יֹרְדֵי בוֹר׃

אשתמיטו מבית מדרשא על ידי תקוף דיניהון תייבין ושמעין מימרי ארום בסימו: די כמת גבר דפלח ומבזע במרדיא בארעא הכדין אתבדרו איברנא על פום קבורתא: מטול היכנא לותך אלהים יי עייני מודיקא במימרא סברית לא תרוקן נפשי: נטור יתי מן אידי פחא דאתקילו לי ותיקלן עבדי שקר: יפלון במצודתהון רשיעי כחדא אנא עד זמן די אעיבר: שכלא טבא על ידוי דוד במהויה באכפלירא צלותא: קלי קדם יי אקבל קלי קדם יי אצלי: אשוד קדמוי שותי עקתי קדמוי אחני: באשתלהיות עלי רוחי ואת ידעת שבילי בכבישא דנן דאהלך כמנו פחא לי: אסתכלית על ימינא וחמית ולית לי משתמודע הובד שיזבו מני ולית תבע לנפשי: קבלית לותך יי אמרית אנת משזבי חולקי בארע חייא: אצית לצלותי ארום איתמסכנית לחדא פציי יתי מרודפי ארום איתחיילו מני: הנפיק מן מסגירא נפשי לאודאה ית שמך אמטולתי יעבדון לך כליל דשבח צדיקיא ארום תשלים גומלא עלי טב: שבחא לדוד יי שמע צלותי אצית לתחנוני בקושטך עני יתי בצדקתך: ולא תעול לבית דינא עם עבדך ארום לא יזכי קדמך כל דחי: ארום רדיף בעיל דבבא נפשי דכריך לארעא חייתי איתבני בחשוכיא היך שכיבי עלמא הדין: באשתלהיות עלי רוחי בגושמי ישתעמם לבי: אדכרית יומין מלקדמין רננית בכולהון עובדך בעובדי אידך אמליל: פרסית אידי בצלו קדמך נפשי היך ארעא דצחיא למיא מודיקא לך לעלמין: סרהיב עני יתי יי רגיגת לך רוחי לא אתסלק שכינתך מיני ואמתילית עם נחותי גוב בית קבורתא:

רשי

נשמטו בידי סלע שפטיהם. כי דייניהם ומנהיגיהם של אלו נשמטו מדרך הטוב בידי יצר הרע ולב האבן וקשה כסלע: ושמעו אמרי. הנעימים שאני מדבר במצותיו של הקב"ה ואינם שבים מדרכם הרעה ורבותינו בברייתא דסיפרא דרשוהו ב במשה ואהרן שמתו על ידי ה הסלע אבל אוכי יכול לייסב ה המקרא סופו לראשו וכמשמעו יש לייסבו ולומר דומין אלו לעקשות לאותן שמתו משה ואהרן על ידי הסלע על ידיה' כי אף אלו שמעו אמרי נעימים ואינם שבים יכמו פולח. עצים ובוקע בארץ כן נפזרו עצמינו להגיע לפתח המות בשביל רעותיה' של עוברי עבירה פולח לשון בקוע כמו ופלח כליותי: כי אליך עיני. מוסב למקראות של מעלה שיהא מדרש לפי ואל תט כי אליך עיניו': אל תער נפשי. אל תשפך נפשי מלפניך כמו ותער כדה אל השוקת: יפלו במכמוריו רשעים. יפיל הרשע עצמו במכמוריו שהוא פורש לרגלי: במערה. שכרת בה כנף המעיל אשר לשאול: ואתה ידעת נתיבתי. כמה מוקשים יש בה: ואין לי מכיר. אין בכל משרתי שאול שימחה בידו: בי יכתירו צדיקי'. בשבילי יכתירוך צדיקים יודו לשמך שאתה סומך את יריאיך: באמונתך. להאמין הבטחה שהבטחתני: כי רדף אויב נפשי. כלומר אם חטאתי לך הרי לקיתי וכבר כל ישראל כאמר מזמור זה: זכרתי ימים מקדם. שהפלאת לנו נסים רבים: ישתומם. לשון אוטם ותמהון כמו ואשב שם שבעת ימים משומם בתוכם ותשב תמר ושוממה: כארץ עיפה. בגולה: כלתה רוחי. המתאוה ואינו משיג קרוי כליון עינים וכליון רוח: בבקר

ולי יהושע. הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד. בתרא מלעיל: יכתרו ב' וסימ' כי יכהרו צדיקים. וחכמים יכתרו דעת: קמ"ג האזינה י"ו וסימ' נמסר בתהלים סימן ע"ח: באמנתך ז' חס' בליש' וסי' נמסר באב"ב רכתי סימ' אות למ"ד: כי ד' בטעם וסימ' כי גדול יי' ומהלל מאד נורא הוא. כי גבר עלינו חסדו ואמת יי'. כי רדף אויב נפשי. כי יוסיף על חטאתו פשע בינינו: פרשתי ג' וסימ' פרשתי ידי כל היום. כי בארבע רוחות השמים. פרשתי ידי אליך: יורדי ג' חס' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן קט"ו:

השמיעני

השמיעני · כאלו קול יקראני ממרום כי המם יעמה עמי חסד ועמם בבקר כי רובי ההליכות והמלאכות תחלתם בבקר ועמם שיך כמחתי כפמי כמו ואליו הוא נושא את כפמו: הצילני · אמר ר' מריכום ז"ל כי אליך כסיתי כמו בך חסיתי והנכון בעיני כי מלת לקיחה תהי להפך בעבור אות אחריה כמו קחו מאתכם תרומה והנה הטעם כמו תנו קחילי מתקח לברכו וככה סורה אלי סיסור ממקומו ויבוא אליה והפך זה סורה ממני אם כן מלת כסוי אם אל המכסה אני מאברהם ידוע ואם אמר המכסה אני אל אברהם הדבר יהיה להפך והנה הטעם הצילני מאויבי יי' כי אליך אגלה אותם בסתר והנה תיקון הלשון כי כסיתי זה הדבר מאחרים כי אין לי צורך לגלות להם כי לא יוכלו לעזור לי לבד אליך לבדך כי אתה תוכל להצילני: למדני · הרגילני כטע' פרא למוד מדבר וי"א כי רוח' עצמו שהוא בתוך היס על כן יבקש רוח טובה שתנחהו ויבא לארץ או תחבר אות בית והוא היסר בעיני ברוחך טובה תנחני והתיו לנכח השם ור' שלמה ספרדי ז"ל אמר כח מהרוח העליונה: למען · בעבור שיודע שמך או בעבור שאני עובד שמך: ובחסדך · עלי לבדי וטעם כי אני עבדך לאות על הפירוש השני בפסוק למען שמך יי' תחייני: לדוד ברוך יי' · זה המזמור חברו כאשר הניח לו השם מכל סביביו כי כן טעם כל המזמור: המלמד · המרגיל: חסדי · הנה אתן לך כלל תאמר אהי תהלתי גם תהלתי לבדו כמו הוא תהלתך אהי צורי ברוך יי' צורי וכן אלהי חסדי גם חסדי ומצודתי כי ה הטעם הכח שקבל מהעליון והכח חסדי במכותי ומצודתי בצרתי · הרודד עמי יאמר כי הכל הבל כי מי יוכל לעמוד לפני מי שהשם עזרו: יי'. ותחשבהו · כי הוא מאומה האדם איננו רק הבל: יי' · הט · רמז לגזירות הבאות ה העתידות מהשמים וטעם גע בהרים באש היורדת על כן ויעשנו והטע' כי ההרים שהם עומדים אם תגע בהם מיד יעשנו אף כי ה האדם שהוא הבל: ברוק · כדרך וישלח חציו: שלח · כמו תשלח ידיך ושלח מ ממרום ודימה האויב אל מים רבים על כן פירש מיד בני נכר: אמר · אמר בן בלעם כי וימינם לשון קדר שבועתם והנכון בעיני שהוא כמשמעו והטעם כחם וגבורתם

אלוהי ב' מל וסימ' למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי · תהלה לדוד ארוממך · וחד אלוהי מל וסימ' חי יי' וברוך צורי דסיפרא: צררי ג' חס' וסימ' וצרה קנאת אפרים · כי ידעתי רבים פשעיכם · והאבדת כל צררי נפשי: קמד' לדוד ז' בטעם וסימ' נמסר בסיפ' סימ' כו וסימ' קג: ידי בא בקריא' וסימ' ואפן וארד מן ההר וההר

השמיעני בבקר חסדך כי בך בטחתי הודיעני דרך זו אלך כי אליך נשאתי נפשי: הצילני מאיבי יהוה אליך כסתי: למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי רוחך טובה תנחני בארץ מישור: למען שמך יהוה תחייני בצדקתך תוציא מצרה נפשי: ובחסדך תצמית איבי והאבדת כל צררי נפשי כי אני עבדך:

קמד

לדוד ברוך יהוה צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה: חסדי ומצודתי משגבי ומפלטי לי מגני ובו חסיתי הרודד עמי תחתי: יהוה מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו: אדם להבל דמה ימיו כצל עובר: יהוה הט שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו: ברוק ברק ותפיצם שלח חציך ותהמם: שלח ידיך ממרום פצני והצילני ממים רבים מיד בני נכר: אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר: אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור אזמרה לך: הנותן תשועה למלכים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה: פצני והצילני מיד בני נכר אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר: אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות תבנית היכל: מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מאליפות מרבבות בחוצותינו:

ל' חס' · ב' מל' וב' בליש' · י' מל' · ל' · ג' חס' · ב' · כב · ל' · ל' ומל' ויתר ואכבעתי · ל' · ג' כבירי' עתים ל' · ל' · ב' אליו ביכיו · ד' · י"ח מל' · ג' · ל' · ל' · כם רף' · ז' · ד' מל' · ל' · ל' · ל' · ל' ויתר בנעוריהן ד' מל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · לכ' · ל' · ל'

אשמיע יתי בצפר טובך ארום במימרך סבירית אודע יתי אורח דנן דאהלך ארום לותך זקפית נפשי בצלו: פצי יתי מבעלי דבבי יי מימרך מניתי לפריק: אליף יתי למעבד רעותך ארום אנת אלהי רוח קודשך טבא ת תדבר יתי בארעא תריצא: מן בגלל שמך יי תקיימינני בצדקך אפיק מן עקתא נפשי: ובחסדך תמגר בעלי דבבי ותהובד כל מעיקי נ נפשי ארום אנא עבדך: על יד דוד בריך יי תוקפי דמאליף אידי לסדרי קרב אצבעותי לאגחא קרבא: עבד טיבו וכרך תקיפי תוקפי ומשיזיב יתי תריסי ובמימרי סבירית די כרדד עמין תחותי: יי מה הוא בר נש דחכימתיה בני אנשא וחשבתיה: בר נש להבלא אידמא יומוי היך טולא דעבר: יי ארכין שמיא ותבני קרב בטוריא ומסקין תננא: אבריק ברקא ובדרינון שדר גירין והשגשינון: אושיט ידך מן שמי מרומא פצי יתי ושיזיב יתי מאוכלוסין דמתילין למיין סגיעין מן ידיהון דבני נכ נוכראין: די פומהון ממליל מומתא דמגן ואוריתהון אורית שקרא: אלהים שבח חדת אשבח קדמך בנבלא עסרתינימין אזמר קדמך: דיהב פורקן למלכיא דפציית דוד עבדיה מחרבא בישא דגלית: פצי יתי ושיזיב יתי מידיהון דבני נוכראין די פומהון מליל מומתא דמגן ואוריתהון אורית שקרא: דבננא כנציבין דדקלין באולפן אוריתא רביין מן טליותהון בנתנא זיותנין וכשרין לכהניא דמשמשין במצע היכלא: תוסברינא מליין מספקן מן שתא לשתא עננא מילדן אלפיא מפשן ריבבותא באשקקנא:

בער באש · ואתפש בשני הלחות ואשלכם מעל · יגמלני יי' כצדקתי דשמואל · כלמד ידי לכולחמ' דשמואל · אשר ברכו יי' צבאות לאמר · כי בראותו ילדיו מעשה · ועל פעל ידי תצוני · אנכי עשיתי ארץ · ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ · פרשתי ידי כל היום · הוי למתפרות · יגלמני יי' כצדקי דתהלות · וישב יי' לי כצדקי כבר ידי · כלמד ידי למלחמה דתהלות: כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני · שמע קול תחנוני בשועי אליך · פרשתי ידי אליך נפשי בארץ עיפה · לדוד ברוך יי' צורי · ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל · והנה יד נגעה בי · כי כלם מיראים אותי · וחד וידי נטפו מר ואצבעותי: בנותינו ד' מל' בליש' וסימ' מה נעשה להם לנותרים · ואנחנו לא נוכל לתת דבנימן · והנה נפלו אבותינו · בנותינו כזוית:

רשי

בבקר · בשמת הגאולה מכאתי הודיעני דרך זו כמאתי כפמי שיך מתקבל מאלתי שיך כסיתי · תלאותי אני מכסה מכל אדם להגידם אליך: הרודד עמי תחתי הרוקע ושוטח את עמי לרצון במקומו כמו ש שוטח לגוים מגדיל אותם רודד תרגו' של רוקע כדמתרג' וירקעו ורדידו ויש פותרי' הרודד עמי תחתי המחלים עמים תחתי אך בספר מדויק מוגה עמי ומסורת עליו ג' סבירין עמים וקורין עמי וע"ל תחתי יש מסורת עליו תחתיו קרי: מה אדם · מה עשו ויסמכו לפניך כי ידעתם להרבות להם גדולה: ימיו כצל עובר · שלמה אמר ויעשם כצל לא פירש אם כצל דקל או כצל כותל שהם קבועי' כבר פירש אביו כצל עובר צלו של עוף הפורח: פצני · הוציאני ולשון הצלה הוא וכן הפוצה את דוד עבדו מכאתי פיהם דבר שוא וגו' תלה הכתוב שוא בפה ושקר בימין באו לספר ב בפה בודים גוזמא על שוא אף לשכות את הידוע באו לפשט ימינם לשבועה חדלו משוא ש שנתפש עליו כגנב אבל בשקר כשבעין שכך גורלם: הנותן תשועה למלכים · מדבר על סלע המחלקו' שהיה דוד קרוב ליתפש ביד שאול ובא מלאך אל שאול מהרה ולכה וגו' הציל את שאול מהיות שופך דם נקי ואת דוד מהיות נהרג: פצני והצילני · כאשר פצית אז כן פצני עתה: אשר בנינו וגו' · כלומר גם עתה דור זה כשר הוא בנינו כנטעים שאין בהם מום כל כך הם ת מנוקים מעבירה מכאתי מגדלים מנעוריהם בשם טוב זה שהם כנטעים בנערותם ב גדלו' כל ימיהם ולא איפשר לקיי' כל שבח זה אלא בדורו של חזקיהו · בנותינו · גבוהות קומה כאה כזוויות של בית אבנים שזווית האבן מכוונת כנגד חבירתה ועולה למעלה עד שהזווית מ מיושרות: מחוטבות תבנית היכל · מהוללות בפי רואיהן ומדמין אותן לתבנית קומת ה ההיכל ורבותינו פירשו בנותינו כזוויות מתמלאות תאוה כזווית מזבח המלאו' דם ואינן נבעלות אלא לבעליהן: מזוינו מלאים · זווית אוצרותינו מלאים טוב: מפיקים מזן אל זן · מספיקים מזון משנה לשנה מזן אל זן מפעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף מזון לשנה אחרת זן גוביר"כייל בלע"ז: מאליפות מרובבות · לאלפים ולרבבות עופות פרי: אלופינו

והנה פיהם שוא וכחם שקר והנה הדבור והמעשה: אלהים · שיר חדש · על החסד שהצלתני בנבל עשור כבר פירשתיו שהוא בנבל בעשור: הנותן · הפוצה · מגזרת ופצתה האדמה כדרך ויפרקנו מצריכו · מחרב רעה חסר ויו ורעה וי"א כי רעה תאר למחנה או עדה או חרב: פצני · פעם אחרת כן עשה עמי תמיד והזכיר עם הראשון שיר חדש ועם האחרון שישכנו לבטח: אשר בנינו · הם מגודלי' בנעוריהם כ"ט: בנותינו כזוית · ארמון מלך שהם מפותחות ומצוירו' · מחוטבות כמו חטובות אטון מצרי' · תבנית היכל הטעם כפול: מזוינו · זווית בתינו מלאו' מפיקים רמז למשרתי · מזן אל זן מין כמו תרג' למינו לזנוהי וכן וזנים מרוקחים והטע' מיני חטה ושעורה ודוחן והדומה להם וי"א מגזרת מזון וזה המחבר אמר כי מלת מפיקים שבה אל מזוינו ופירושה כפי צורך המקו' בלי חבר: באלכנו מאליפות · עושות אלף מרובבות מגזרת רבבה בכח עליון והטעם באלכנו שהיו מאליפות שבו מרובבות: אלופינו

תחתי' דמי פי' כי נכבר מוגה ועליו מסורת שהיה לו תית כתוב תחתי וקרי תחתיו ולל כי הוא טעו' שבמכל רבית לא נמצא כי אם י"ב חס' ויו כנוף תינות וקרין ונדקתי בר' ונה' כפרי חסר' וליל' חוזים כי אם י"ב וזה לא נמנה עמהם

אלופינו: כמו שגר אלפיך וכמוהו ככבש אלוף. מסובלים כי הם סובלים השגלות המלאות. אין פרץ בחומות העיר. ואין יוצאת מהשערים הגדולים הידועים. ואין צוחה ברחובותינו כי כן היה מנהגם בבא שמועה רעה כי נגף ישראל לפני אויביו: אשרי. ולמה באה לו כל זאת הטובה בעבור שיי' אלהיו: תהלה לדוד ארוממך. בדבור ובאמונת הלב. והזכיר המלך כי הוא המלך באמת וזהו יסוד כל התהלה הזאת: ואברכה שמך. להוסיף על רוממותיך והנה הטעם שאדבר שאתה מרומם: בכל יום. יום אחר יום אברכה שמך עד שאהיה מהמהללים תמיד שמעלתם גדולה מהמברכים: גדול. בעבור שהזכיר והללה שמך הזכיר כי השם גדול מהמהללו על כן ומהולל מאד יותר ממהללי

ובעבור שאמר שהוא גדול הזכיר כי לגדולתו אין חקר כי כל מלך בלתו יש לגדולתו ראשית ואחרית ולגדולתו איננו כן: דור. עתה פירש טעם ומהולל מאד כי הדור שהלך יספר לדור הבא מעשיך הנוראים יגידו שני הדורות וטעם וגבורותך כי מתהלות המלך שהיותו גבור: הדר. הדורו' יגידו גבורותיך הנראות ואני אשיחנו עם לבבי הדר כבוד הודך שקרי כבוד גבורותיך הנראות גם דברי נפלאותיך שלא יבינום הדורות: ועזוז. ואלה הדורות יספרו הנוראות מעשית לעיניהם כמו אותות מצרים ואחר נפלאות נוראו' רק אני גדולתך שהיא גדולת כבודך אספר להם אולי יבינו והנה טעם נוראותיך כי כן ראוי להיות המלך נורא: זכר. והמלך אם היה טוב כל אדם יביע טובו ובא רב טובך והטעם טובך הרב כמו בגדול זרועך שהוא בזרועך הגדול. וצדקתך ירננו גם ראוי הוא שיהיה המלך עושה צדק ומלת ירננו בפרהסיא וזה אומרים: חנון. להושיע המשוע אליו ורחום לשמור עבדו שלא יכשל: טוב. וכל מלך לא יתכן להיותו טוב רק לאנשי' מעט והש' לבדו טוב לכל גם המלך לא יתכן לרחם רק עבדיו האוהבים והשם לבדו רחמיו על על כל מעשיו: יודוך. הנה כל מעשיך יודוך כי כן אתה וחסידיך יוסיפו להודות לך: כבוד. ומה היא ברכת חסידיך שילמדו כבוד מלכותך לאשר לא ידעוך: להודיע לבני

אלופינו מסובלים. אלופים גדולים שבנו נסבלי' על קטניהם שהקטנים נשמעים לגדולים: ומתוך כך אין פרץ בנו: ואין יוצאת. אין שמועה רעה יוצאת למרחוק: ואין צווחה. ואין קול מהומת מלחמה: שככה לו. שכל טובה הזאת שלו: דור לדור ישבח מעשיך. וגם אני הדר כבוד הודך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו. וגם אני גדולתך אספרנה: זכר רב טובך יביעו. דור לדור וגבורתך ידברו זה לזה לאמר טוב לנו להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו של הקב"ה. מצאתי משנ' נון חסרה מאשר' בית לפי שמצא דוד בה מפלה קשה נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל וחזר וסמכה ברוח הקדש סומך יי' לכל הנופלים: ומשביע לכל חי רצון. כדי פרנסתו הוא משביעו את טובו ואת רצונו ואת ברכתו רצון אפיימנט בלע"ז: תהלת יי' ידבר פי. וגם כל בשר יברך את שם קדשו לעולם ועד: הזמרה

יוצאת היוצאת ה' מ"ל וסימ' נמסר בסדר כי תבא ועמוס סימן ה': שככה ב' וסי' אשרי העם שככה לו אשרי שככה השבעתנו: קמ"ה ארוממך ג' בקריא' ומ"ל וסי' ארוממך אודה שבך כי עשית. ארוממך אלהי המלך ואברכה. ארוממך יי' כי דליתני ולא שמחת: דור לדור ה' כב מ"ל בליש' בכתובי' וסי' דור לדור ישבח'

אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיהוה אלהיו:

קמה

תהלה לדוד ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יהוה ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו וגדולותיך אספרנה: זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום יהוה ארך אפים וגדל חסד: טוב יהוה לכל ורחמיו על כל מעשיו: יודוך יהוה כל מעשיך וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל עלמים וממשלתך בכל דור ודר: סומך יהוה לכל הנפלים וזוקף לכל הכפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: צדיק יהוה בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יהוה לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יהוה את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יהוה ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד:

תורננא מרי סטול לית תקוף ולא מפקא בישא ולית צווחת בבירתא בפלטיתנא: טובוי דעמא דהכדין ליה טובוי דעמא דיי' אלהיה:

תושבחתא לדוד ארוממינך אלהי מלכא ואברך שמך לעלמי עלמין: בכל יומא אברכינך ואשבח שמך לעלמי עלמין: רב יי' ומשבח לחדא ולרבותיה לית סוף: דרא לדרא ישבח עובדך וגבורתך יחוון: שיבהור איקר זיוך ומילי פרישותך אמליל: ועושנא דחלתך יימרון ורבנותך יתעון: דכרן סגיעי טובך יביעון וצדקתך ישבחון: חננא ורחמנא יי' מרחיק רגז ומסגי למעבד טבוון: טב יי' לכולא ורחמוי על כולהון עובדוי: יהודונך יי' כולהון עובדך וחסידך יברכונך: איקר מלכותך יימרון וגבורתך ימללון: להודעא לבני נשא גבורתוי ואיקר שיבהור מלכותיה: מלכותך מלכותא דכל עלמיא ושולטנותך בכל דר ודר: סעיד יי' לכל נפלין וזקיף לכולהון כפיפין: עיניהון דכולא לותך סברין ואת יהב להון ית מיכלהון בזמניה: פותח ית אידך ומסבע לכולהון חיי רעותהון: זכי יי' בכל אורחתיה וחסידא בכל עובדוי: קריב יי' לכל דקריין ליה לכולהון דקריין יתיה בקשוט: רעות דדחלוי יעבד וית בעותהון ישמע ויפרקינון: נטיר יי' ית כל רחימוי וית כל רשיעי ישיצי: שבחא דיי' ימליל פומי ויברכון כל בני בסרא שום קודשיה לעלמי עלמין:

כי לעולם חסן. כשאך לדור ודור. והימים האלה נזכרים. והארץ לעולם עומדת. וכל דור דור הס' ור' כתובי' בן דור ודר קרבא מ"ל תניין חס וסימ' נמסר בספרא סימן ב"ט וסימן פט: יאמרו ג' וכימ' ואם חי יי' יאמרו. ועזוז נוראתיך יאמרו. כבוד מלכותך יאמרו: עולמים ג' חס' וכליש' וסי' כבר היה לעלמים. מלכותך מלכות כל' ולהביא צדק עלמים: נותן ו' מ"ל וסי' הנני נותן בו רוח דכנחריב. ואתה נותן להם את אכלם בעתו. לגבורה לחמה. נותן לרש אין בחסור. נותן לכסיל כבוד. וצדיק חונן ונותן: שומר י' מ"ל וסימ' נמסר בשמואל א' סימן י"ז: תהלת ד' וסימ' אין עוד תהלת מואב. איך לא עוזבה עיר תהלת. נלכדה ששך. תהלת יי' ידבר פי:

האדם. שהם קטנים. ויש גבורותיו שב אל כבוד מלכותך יאמרו ואין טעמה איך סמך כבוד הדר מלכותו לכבוד מלכותך כי הנה כמוהו עד מלך מלכות פרס ותקנו קדמונינו בתפלה וימליך מלכותיה גם כן הכתו' ומלכותו בכל משלה: מלכותך. כל מלכות תפסק ומלכות השם עומדת לנצח: סומך. וכל מלך זה יסמוך וזה יפיל כי לא יוכל לסמוך ולהרים הכל והשם לבדו הוא סומך הכל: עיני. עם מדינות המלך והשם לבדו מפרנסו' המלך מפרנס הכל לתת לכל אחד מהם מאכלו בעתו: פותח. ואתה הכתו' בפסוק העליון ישרת גם פה וככה הוא ואתה פותח את ידך וככה כי אלהי אבי בעזרי וטעם רצון מה שיספיק להם: צדיק. אם טען טוען למה יאכיל אחד חטה ואחד שעורים והנה התשובה כי הוא ידע הטוב להם כי הוא בראם וידע תולדתם כמו הרופא המצוה שיאכל כל אדם מה שהוא טוב לו ועד כי השם כל מה שיתן בדרך חסד הוא כי איננו חיוב עליו על כן וחסיד וקרוב. אם המלך והיה רחוק לא יוכל להושיע קוראיו והשם לעולם קרוב הוא רק לאשר יקראהו באמת ולא לבסות ואשר איננו ראוי להושיעו: רצון. יראת מהמלך יספיק שלא יעשה לו רע והשם יעשה רצון יראיו: שומר. אם באה צרה לאוהביו יושיעם רק אוהביו הוא ישמור אותם ולא תבא להם רעה: ואת כל הרשעים ישמיד. באחרונה כי שופט הוא לאבדון והמלך לא יוכל להשמיד רשעי ארצו אולי יקשרו עליו על כן יפחד או לא יכירם כי לא ידע הנסתרות והפלים כאשר החל תהלתי. ויברך כל בשר שהוא נכון לברך על דרך היא היותה אם כל חי: הללויה

הללויה · דברי המשורר לישראל ואחר כן אומר לנפשו : אהללה · אזמרה · בלשון כי במותו איננו ואת היא התהלה והזמרה להוכיח בני אדם : אל. יש אומרים בבן אדם שאין לו תשועת אמת להושיעם והנכון בעיני בבן אדם שלא יוכל להושיע נפשו : תצא · היא הנשמה בלב. ישוב לאדמתו כי העצמות מתכונת העפר והם מוסדי הגוף ובו עשתונותיו מחשבותיו כמו אולי יתעשת כמו יחשוב אלהים יחשוב לי : אשרי · הטעם שלא ישען רק על השם לבדו ולא יבקש עזר מאדם וטעם אל יעקב בעזרו שאמר והיה יי׳ לי לאלהים כאשר פירשתי במקומו : עושה · הטעם כי השם יוכל לעשות כל חפצו כי הוא עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם שמים הם המלאכים והצבא הגדול הם המשרתים ובארץ העוף והחיה והאדם ובים בריאות גדולות. השומר אמת לעולם הם כללי כל מין שהם בארץ ובים רק בשמים כל אשר בהם בפרטיהם הם שמורים לעולם על כן לא תפחדו מאדם שיעשוק אתכם והוא מטריפכם לחם חקכם והוא יתיר אסוריכם : יי׳ . הנה הטעם אין ראוי להשען אדם על אדם ואם אדם יחזק ממנו ישען עליו ב בתפלתו לשם והנה אם רעב או היה אסור והנה אם בא לו חולי עינים או שהיה כפוף קבוע ערום לא ישען על רופא וטע׳ יי׳ אוהב צדיקים שהוא ישמרם ולא יהיו עשוקים ולא רעבים או אסורים או עורים או כפופים : יי׳ שומר את גרים · שאין להם עוזר כי הם מגוי אחר ומלת יעודד פירשתיה וטעם יעות שיסבב סבות ויתכן עלילות לעות דרכם שלא ימלא שאלתם ו ולא יהיה חפצם : ימלוך · אם השם הוא ככה הוא ראוי להיותו מלך ולא לבדו תהיה המלוכה וחתם המשורר כאשר החל : הללויה · דברי המשורר בדרך נבואה ישבח השם בראותו בחזיון כי השם יבנה ירושלם ויקבץ נדחי ישראל · ומלת זמרה שם הפועל כמו ליסר׳ אתכם וה״א נוסף כי ישרת בעבור אחר כי טוב זמרה אלהינו כי נעים וכי נאוה מגז׳ תאוה כאשר פירשתי שהמלה לבנין נפעל כמו וכל נעשה ב במרחשת : בונה · יכנס · כמו לך כנוס את כל היהודים · הרופא לשבורי לב ·

קמ״ו בעודי בל ליש׳ מל׳ כב״ב בליש׳ וסימ׳ אמללה יולדת השבעה · בעד רשע לנגדי · וי״ב עוד חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח : עושה ו׳ בסיפרא בסגול וסי׳ מגדיל ישועות מלכו דסיפרא · דום ליי׳ והתחולל לו · שבחו אל מושיעם · עשה מלאכיו רוחות · עשה משפט לעשוקים · עשה שמים וארץ וי״ו בשאר קריא׳ וסימ׳ נמסר

קמו

הללו־יה הללי נפשי את־יהוה: אהללה יהוה בחיי אזמרה לאלהי בעודי: אל־תבטחו בנדיבים בבן־אדם שאין לו תשועה: תצא רוחו ישב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתנתיו: אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על־יהוה אלהיו: עשה שמים וארץ את־הים ואת־כל־אשר־בם השמר אמת לעולם: עשה משפט לעשוקים נתן לחם לרעבים יהוה מתיר אסורים: יהוה פקח עורים יהוה זקף כפופים יהוה אהב צדיקים: יהוה שמר את־גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות: ימלך יהוה לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללו־יה:

קמז

הללו־יה כי־טוב זמרה אלהינו כי־נעים נאוה תהלה: בונה ירושלם יהוה נדחי ישראל יכנס: הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם: מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא: גדול אדונינו ורב־כח לתבונתו אין מספר: מעודד ענוים יהוה משפיל רשעים עדי־ארץ: ענו ליהוה בתודה זמרו לאלהינו בכנור: המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו: לא בגבורת הסוס יחפץ לא־בשוקי האיש ירצה: רוצה יהוה את־יראיו את־המיחלים לחסדו: שבחי ירושלם את־יהוה הללי אלהיך ציון: כי־חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך: השם־גבולך שלום חלב חטים ישביעך: השלח אמרתו ארץ עד־מהרה ירוץ דברו:

הללויה שבחי נפשי ית שמא דיי: אשבח יי בחיי אזמר לאלהי בדאיתי: לא תתרחצון ברברביא בבר נש דלית ליה פורקנא: תיפוק רוחיה יתוב לעפריה ביומא ההוא הובדו זמיונוי: טוביה דאלהא יעקב בסעדיה סבריה על יי אלהיה: דעבד שמיא וארעא ית ימא וית כל די בהון די נטיר קשוט לעלם: די עבד דינא לטלומין יהב מזון לכפינין יי דשרי אסיריא: יי פקח אכסנין דמתילין לסמיין יי זקיף כפיפין יי רחים צדיקיא: יי נטיר ית גיורא יתם וארמלא יסובר ואורחא דרשיעי יטלטל: ימלוך יי לעלם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

ארום טב לזמרא קדם אלהנא ארום בסים יאיא תושבחתא: בני ירושלם יי גלוות ישראל יכנש: דמסי לתבירא לבא ומסיק ארוכין לצעריהון: מני סכום לכוכביא לכולהון בשמא קרי: רב מרנא וסגי חילא לסוכלתנותי לית סכום: מסובר ענוותניא יי מכיך רשיעיא עדי ארעא: שבחו קדם יי בתודתא זמרו קדם אלהנא בכנורא: דחפי שמיא בענני דמתקן לארעא מטרא דימרבי טוריא עסבי: יהיב לבעיר מזונה לבני עורבא דיקרן: לא בגבורתא דירכיבין על סוסי יצבי לא בשוקי גוברין רהטונין יצבי: רעי יי ית דחלוי ית דמוריכין לטוביה: שבחי ירושלם ית יי שבחי אלהיך ציון: ארום תקף נגרי תרעייך בריך בנייכי במצעייך: דשוי תחומיך שלם שמן חטים יסבעינך: דמשדר מימריה לארעא עד סרהובא ירהוט מילוליה:

רש״י

אזמרה לאלהי בעודי · בעוד אני חי : עשתונותיו · מחשבותיו : אשרי · מי שאל יעקב בעזרו שהבטיחו הקב״ה הנה אנכי עמך ושמרתיך והשיבותיך ולמה אשריו לפי שהוא עשה שמים וארץ ואת הים וכיון שהכל שלו יש בידו לשומרו בים וביבשה אבל מלך בשר ודם אם שומרו ביבשה אינו יכול לשומרו בים : השומר אמת לעולם · לסוף דורות רבים הוא מקיים ושומר אמיתת ה הבטחתו : יעודד · לשון כח : ימלוך יי׳ לעולם · יקיים את מלכותו בגאולת בניו : כי טוב זמרה · כי טוב לזמר לו : לחמה · מאכלה : לבני עורב · פירשו רבותינו שהוא אכזרי על בניו ו והקב״ה מרחם עליה׳ ומזמן להם יתושין מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם : לא בגבורת הסוס יחפץ · הקב״ה : ולא בשוקי האיש ירצה · ולא בקלות מרוצת שוקי האיש ירצה : חלב חטים · טוב חטים שמנים : כפור

מסרה

בתלים ב׳ סימ׳ ג׳ גבי פרשתא ד דארבעה אנשים היו מצורעים · וכל העושה דכוו׳ פתחין כב״א וסי׳ ויכרד בו לשלח מלאכיו · וח׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר בשלח · וכל אמ״ת דתק״ע דכוו׳ קמצין : קמ״ו נאוה ד׳ קמצין וסימ׳ נאוה בירושלם איוכה כנדגלות · לישרים נאוה תהלה · כי נעים נאוה תהלה · לא נאוה לנבל שפת יתר · וא׳ שחורה אני ונאוה · וא׳ לביתך נאוה קדש : ענו ב׳ וסימ׳ ענו ליי׳ בתודה זמרו · עלי באר ענו לה : המכסה ב׳ וסימ׳ המכסה אני מאברהם · המכסה שמים בעבים · וכל הכליו׳ דכוו׳ : נותן ו׳ מל׳ וסימ׳ לעיל בסיפרא סימן קמ״ו : רוצה ב׳ מל׳ וסימ׳ רוצ׳ יי׳ את יריאיו · כי רוצה יי׳ בעמו : השם ד׳ וסימ׳ השם בקרבו את רוח · השם עבים רכובו · השם נפשינו בחיים · השם גבולך שלום :

הם אבלי ציון ומחבש כמו לא זורו ולא חובשו ור׳ יצחק הספרדי אמר כי לעצבותם כמו לשון ישמעאל וכמוהו ידיך עצבוני ולפי דעתי שהוא כמו נגעם שהנגוע בעצב גדול בעצורם : מונה · בעבור שהזכיר נדחי ישראל שהם מפוזרים בכל הארץ הזכיר כנגד זה מונה מספר לכוכבים שהכוכבים הם מפוזרים בגלגל העליון והוא ידעם כולם והנה יהיה הפרש בין מנין ומספר כי מספר הוא הפרט ומונה מספר הכל קרוב׳ מגזרת מנין · לכולם שמות יקרא והטעם כמו איש לא נעדר וזה אמת ונכון : גדול · אמר מונה מספר לכוכבים כנגד ולתבונתו אין מספר : מעודד ענוים · הם השפלים והם נדחי ישראל · משפיל רשעים הם מלכי הגוים שהיו תחת ידי ישראל : ענו · דברי המשורר לים׳ כמו ענית ואמרת ויש אומרי׳ כמו קול ענות ועניתה שמה כימי נעוריה בעבור שהם כתו׳ בכינור : המכסה · הטעם שהוא מראה גבורות בכל זמן כדרך שעשה גדולות ואחריו כתו׳ הנותן מטר וטעם המכסה כי עב השמים לטוהר · המצמיח הרים שהם יבשים וחזקים : נותן · הזכיר הבהמה שאין לה לב לתקן מזון לנפשה והזכיר מהעוף לבני עורב כי חכמי הגוים אומרים כי אבותם יעזבום בהולדם : לא · הטעם אין חפץ השם בגבורה רק בירלתו כמו התתן לסוס גבורה וטעם בשוקי הוא הרוכב : רוצה · הטעם כי השם נותן לחם לכל בשר ולא בעבור גבורתם ובני עורב לעדים כאמכים : שבחי · זה לעתיד כי העיר חזקה שיפחד האויב לבא עליה ומה הוא החוזק שברך בניך שהם רבים בקרבך : השם · הטעם אם תשכנו לבטח עם שובע גדול : השולח · כאשר הזכיר חלב חטים הזכיר שבתו והיא שאמירתו היא גזרתו · ירוץ דברו · הטעם כפול או על דרך ועל העבים אצוה מהמטיר כן יצוה להמטיר :

הנותן

הנותן · בעתו כי בהיותו רב בימי החורף אז יהיה חלב חטים בימי הקיץ · משליך קרחו · כמו הקרח הנורא · ישלח · וימסם · השלג והכפור והקרח · ישב רוחו מהבנין הכבד הנוסף מגזרת רוח יי׳ נשבה בו מהבנין הקל · מגיד דבריו · הטעם הגיד דבריו הם המצות ליעקב וכן פי׳ חקיו ומשפטיו כי הם סבת רדת הגשם בעתו ככתו׳ בפרשת והיה אם שמע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו · לא · הטעם שלא נתן תורתו רק לעמו לבדו שהבדילו להיות לו לעם סגולה ואתם המסורר כאשר החל · הללויה · זה המזמור נכבד מאד ויש בו סודות עמוקים ועתה החל לדבר על השנים שלשות האחד העולם העליון והוא העולם הרחב והגדול ואחר כן הזכיר עולם השפל שהוא כמו הנקודה במחשבת ה החושב בעגולה גדולה והחל לאמר הללויה אתם מן השמים · הללוהו במרומים והטעם אתם הדרים בשמים המרומי׳ והם גבהי השמים · הללוהו כל מלאכיו · הם מלאכים נפשות ואחר כן כל צבאיו והם ג נפשות טהורות ולא מ מורכבו והם הכוכבים הדרים שהם בגלגל המזלות ואחר כן הזכיר המשרתים הזכיר בתחלה שמש וירח כי הם המושלים ואחר כן הזכיר כל כוכבי אור בעבור שיש להם אור גדול בעבור היותם קרובי׳ אל הארץ ואחר כן הזכיר שמי השמים והוא כדור האש שהוא סמוך אל כדור הרוח ואחר כן הזכיר כדור ה הענביר והמים אשר מעל השמים עד כה גבול העולם העליון והנה החל בנכבדי השמים בנבזה והפך זה עשה בהזכירו ה העולם השפל ואחר על העולם העליון ו הדרים בו יהללו · כי הוא צוה ונבראו · נגזר או חפץ · ויעמידם · כי׳ שלא ישתנו לעולם כי אינם מורכבים מ מארבע יסודות · חק נתן ולא יעבור החק אחד מהם או החק לא יפסק והטעם כי מנהג יסוב גלגלו פ פעמים בתשע ותשעי׳ שנה וכן לכל אחד חק עולם ואמר הנביא אם ימושו החוקים האלה · ועתה יחל להזכיר העולם השפל והחל להזכיר התנינים׳ שהם בים כי הארץ והמים הם כדור אחד בריאות נמורות והנה תנינים שהם חיים ו ותהומות שאינם חיים והנה הזכיר אלה שהם תחת הארץ הנוסבת ואחר כן הזכיר אש וברד שלג וקיטור וכולם מן הארץ הם בריאות חכמת התולדת והאש היא הממיתה בריחה וההפך וברד והפך שלג קיטור והוא האיד העולה כדמות עשן שהוא חם ורוח סערה עושה דבר השם בכל מקום והנה הזכיר גם אלה שהם על הארץ ואחר כן הזכיר ההרים והמלה מגזרת אככי הרה שבהם יהיו המתכות כמו ומהרריה תחצוב נחשת ברזל מעפר יוקח וגבעות בלא מתכות ואחר כן הזכיר הצמחים והחל עץ פרי וכל ארזים שאינם נותני׳ פרי ואחר כן הזכיר החיה שאינה בייטוב וכל בהמה שהיא בייטוב כמו ולבהמתך ולחיה אשר בארצך ואחר כן הזכיר רמש האדמה ולמעלה ממנו העוף וזה הוא וצפור כנף ואחר כן הזכיר כל אדם והחל בנכבדי׳ שהם מלכי ארץ וכל לאומים שתחת ידם ואחר כן הזכיר שרים הם המשתררים לעשות בחזקה בלא משפט וכנגדם וכל שופטי ארץ והאדם הם זכרים ונקבות על כן בחורים וגם בתולות גם הזכרים ישתנו כנגד הזמנים שפעם יגדל כחם ופעם יחסר על כן זקנים עם נערים ואמר אחר כן יהללו את שם יי׳ כי נשגב שמו לבדו שלא יכלה כאשר יכלו כל אלה ויאבדו הפרטים וטעם כי נשגב שמו לבדו שהוא סומר הכללים והנה הזכיר כי כל הנבראים בעולם השפל יאבדו רק ישראל לבדו על כן אמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו שיתהללו בדבר זה חסידי ישראל שהם חסידי השם לא כל ישראל ואמר חסידיו והזכיר לבני ישראל ומלת עם איננה סמוכה אל קרובו רק פירושו שהוא קרובו שהוא קרוב אל השם וכמוהו לאיש חסידך ׃ הללויה

דבריו דברו כתיב דבריו קרי והוא חד מן נ״ו מלין דחס׳ י׳ במצעות תיבו׳ וקריין וסימ׳ נמסר במס׳רבתא במערכת אות הי״וד בסד׳ ׃ קמ״ח השמים ל׳ פתח באתנחתא והוא חד מן פתחין באתנחתא וסוף פסוק דסיפרא׳

הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר ׃ מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד ׃ יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם ׃ מַגִּיד דְּבָרָו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל ׃ לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּ יָהּ ׃

קמח

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְהוָה מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים ׃ הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָו ׃ הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר ׃ הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם ׃ יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ ׃ וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר ׃ הַלְלוּ אֶת יְהוָה מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת ׃ אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ ׃ הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים ׃ הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף ׃ מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ ׃ בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים ׃ יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם ׃ וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּ יָהּ ׃

ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ יתיר · חס׳ · אותם · אכרם · רין · ח׳ · ל׳ · ג׳ כ׳ · במלין · ת׳ · ל׳ יתיר יתל׳ · ל׳ וכל חק עולם · כותי · ג׳ חל׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · סיין · ד׳ · ד׳ · ג׳ · ט׳ · כ׳ ביום עשה · ד׳ · ח׳ · ג׳ חס׳

דִּיהַב תַּלְגָּא חִיוָּר הֵיךְ עֲמַר גְּלִיד הֵיךְ קְטַם יְבַדַּר ׃ מְטַלֵּק קַרְחֵיהּ פְּלִיג הֵיךְ רִיסוּקִין דְּמִן קֳדָם קוֹרֵי מַן אֶפְשַׁר לֵיהּ לְמֵיקַם ׃ יְשַׁדַּר קִידוּם מֵימְרֵיהּ וְיִמְסִינוּן יַנְשֵׁיב רוּחֵיהּ זַלְחִין מַיָּא ׃ דְּתָאנֵי דִּבְרַיָּא דְאוֹרַיְתָא לְיַעֲקֹב קְיָימוֹי וְדִינוֹי לְיִשְׂרָאֵל ׃ לָא עֲבַד הֵיכְנָא לְכָל עַמָּא וְדִינִין לָא הוֹדְעִינוּן הַלְלוּיָהּ ׃

ח הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחוּ יַת יְיָ בְּרִיְיתָא קַדִּישָׁא מִן שְׁמַיָּא שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ כָּל חֵילוּ אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא ׃ שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ כָּל מַלְאֲכַיָּא דִּי שַׁמְשִׁין קֳדָמוֹי שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ כָּל חֵילְווֹתֵיהּ ׃ שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ כָּל כּוֹכְבֵי נְהוֹרָא ׃ שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ שְׁמֵי שְׁמַיָּא וּמַיָּא דִּי תְלַן בְּמֵימְרָא מְעִילָוֵי שְׁמַיָּא ׃ יְשַׁבְּחוּן יַת שְׁמָא דַּייָ אֲרוּם הוּא פַּקִּיד וְאִתְבְּרִיאוּ ׃ וְהַקִּימִינוּן לְעַלְמֵי עָלְמִין גְּזֵירְתָא יְהַב וְלָא יִעְבַּר ׃ שַׁבַּחוּן יַת יְיָ מִן אַרְעָא תַּנִּינַיָּא וְכָל תְּהוֹמַיָּא ׃ אִישָׁא וּבַרְדָּא תַּלְגָּא וְקִטְרָא רוּחַ עַלְעוֹלָא עָבְדָא פִּתְגָּמֵיהּ ׃ טוּרַיָּא וְכָל גִּלְמָתָא אִילָן דַּעֲבַד פֵּירִין וְכָל אַרְזִין ׃ חַיְתָא וְכָל בְּעִירָא רִיחֲשָׁא וְצִפַּר גַּדְפָא דְפָרַח ׃ מַלְכַיָּא דְאַרְעָא וְכָל אוּמַיָּא רַבְרְבַנַיָּא וְכָל דַּיָּינֵי אַרְעָא ׃ עוּלֵימַיָּא וּלְחוֹד בְּתוּלָן סָבַיָּא עִם טַלְיָא ׃ יְשַׁבְּחוּן יַת שְׁמָא דַּייָ אֲרוּם תַּקִּיף שְׁמֵיהּ בִּלְחוֹדוֹי ת תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ עַל אַרְעָא וּשְׁמַיָּא ׃ וּזְקַף אִיקַר לְעַמֵּיהּ שְׁבָחָא לְכָל חֲסִידוֹי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַמָּא דְקָרִיבִין לֵיהּ שַׁבַּחוּ יַת יְיָ ׃

רשי

כפור · גליד״א בלע״ז ׃ משליך קרחו כפתים · המים מגלידים ונעשין פתיתין פתיתין ומדרש אגדה כפתים הכל לפי משא הבריות העני לפי חוסר מלבושיו מקל עליו ׃ מי יעמוד · שלא יהא כונן בקרח ׃ ישלח דברו וימסם · לאותם פתים ׃ ישב רוחו · רוח מערבית להסבית הקרח ויזלו מים ׃ כוכבי אור · כוכבי לילה ׃ חק נתן בהם · זה ישמש ביום וזה ישמש בלילה ׃ ולא יעבור · אותו חק ׃ תנינים · דגים גדולים ׃ וברד · גרצ״א בלע״ז ׃ שלג · נ״יף בלע״ז ׃ וקיטור · ענן שוחה שקורי׳ ברוא״ה בלע״ז ׃ ורוח סערה · העושה את דברו ושליחותו ואמרו רבותינו שהדברים הללו היו תחילתם גנוזין בשמים ובא דוד והורידן לארץ לפי שהם מיני פורעניות ואין כאה להם להיות גנוזין במעוניו של הקב״ה ׃ רוממות

במרומים ג׳ ומ׳ל כליט׳ וסימ׳ הוא במרומים ישכון׳ נתן השכל במרומים · הללוהו במרומים ׃ תנינים ב׳ מל׳ דמ׳ל וסימ׳ שברת ראשי תנינים · תנינים וכל תהומות · וג׳ כתיב התנינם חס׳ יו״ד בתרא וסימ׳ ויברא אלהים את · וישליכו איש מטהו · חמת תנינם יינם ׃ בתולות ד׳ משניין באתיהון וסימ׳ לא חלתי ולא ילדתי · לרקמות תובל למלך בתולות כתיב חס׳ ויו קדמא · וא׳ חס׳ דחס׳ נשים בציון ענו · וא׳ מ׳ל דמ׳ל ותירוש ינובב בתולות · וכל מגילת אסתר בתולות כתי׳ מ׳ל · ומלשון זה המסורת יש לי להוכיח אני הצעיר הבא״ספ כי די״ן בתולו׳ דמזמ׳רא די״דן בתולת כתי׳ חס׳ ו׳ בתרא דוק׳ ותשכח וקה״נא בהא׳ דוכת׳ הכי לפי שבכל וספרים שהיו לפני בתולו׳ די״דן דמזמו׳ר הי״ה מ׳ל דכ׳ל ולדעת המסרה לא יתכן ובספר אחד הי״ה נמסר על הדי״ן די״דן ד׳ מ׳ל ׃ וירם א׳ וסימ׳ בסדר חקה ׃

הללויה. בעבור זאת התפארת שנתן לכם השם לברכם שירו לו שיר חדש: ישמח ישראל בעושיו. למען רבים כדרך כי בועליך עושיך כמלת אלהים וכבר פירשתיו בפרשת בראשית: יהללו. שאין לו רצון בכל הארץ רק בעמו לבדו: יעלזו. בכבוד. הוא שיעמדו לנצח והטעם על כשמותם או לעתיד לבוא וטעם ירננו על משכבותם בהתבודדם בלילה: רוממות. אמר ר' משה כי ישבחו השם בבואם למלחמה ור' ישועה אמר רוממות אל בגרונם כמו וחרב פיפיות בידם: לעשות. הטעם להשיבם לעבוד השם שכם אחד וזה בימי המשיח: לאסור. אחר שהזכיר לעשות נקמה בגוים הזכיר גם מלכיהם על דרך ומלכיהם נהוגים: לעשות. יעשו בהם משפט שהיה כתוב לדור אחר להיות הדר לכל חסידיו:

הללויה. אמר ר' משה בקדשו השמים וכמו ברקיע עזו כמו ועוזו בשחקים ור' יהודה הלוי אמ' הללו אל שהוא בקדשו והטע' הדביר וההיכל וברקיע עזו הוא האחרון ואת המשורר עם הלוים ידבר שהם משוררים בנבלים ובכל מיני כ ניגונים: הללוהו. טעם בגבורותיו שתהללוהו שתספרום. הללוהו כרוב גדלו הטעם הללוהו הרבה כאשר גדולתו רבה: הללוהו בנבל. יש לו עשרה נקבי'. הללוהו במינים כלים רבים וניגון אחד: הללוהו בצלצלי שמע. שהם המצלתים הנזכרים בדברי הימים. וזה הכלל אין דרך לדעת אלא כלי הנגונים כי כלים לנגונים הרבה ימצאו בארץ ישמעאל ואנשי ארום לא ראום גם יש בארום כלים לא שמעום חכמי ישמעאל: כל. אמר ר' יהודה בעבור היות המנגן אומר נעימות על הכינור ויתקנו ה הנעימות כפי אריכות הרוח וקוצר הקול או גבהותו או שפלותו או מהירותו על כן חתם כל הנשמה תהלל יה ורבי שלמה הספרדי אמר כי זה רמז לנשמה העליונ' שהיא בשמים:

קמ"ט משכבותם ד' וסימ' הוי חושבי און ופעל' יבא שלום ינוחו על משכבותם יעלזו חסידים בכבוד: בגרונם ג' ובסי' וסי' קבר פתוח גרונם. ולא יהגו בגרונם. רוממות אל בגרונם: ק"נ ברב ז' וחס' וסי' נמס' לעיל

קמט

הללו יה שירו ליהוה שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יהוה בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללו יה:

קנ

הללו יה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללו יה:

ג' · ב' מל · ד' ל' מל · ג' ל' · ל · ל' ל' · ג' כל' · ז' ל' ל' · ל · ב' חד מל · ב' ל' · ל' ל'

סכום הפסו' של תהלות אלפים וחמש מאות ושבעה ועשרים א"א בוך סימן וחציו ויפתוהו בפיהם וסדריו י"ט וכזמרים קן

שבחו קדם יי שבחו חדת תושבחתיה בקהלא דחסידוי: יחדון דבית ישראל בעובדיהון בני ציון ידוצון במלכיהון: ישבחון שמיה בחינגין בתופין וכינרין יזמרון ליה: ארום רעותא דיי בעמיה ישבחו עינוותניא בפורקנא: יבועון חסידי ביקרא ירננון על דמכיהון: תושבחן דאלהא בעונקיהון והיך סייפא דיוסטרא באידיהון: למעבד נקמתא בעממיא מכסנותא באומיא: למיסר מלכיהון בשירין ויקיריהון בכבלי דפרזלא: למיעבד בהון דין דכתיב באוריתא שיבהורא הוא לכל חסידוי ה הללויה: הללויה שבחו אלהא בבית מקדשיה שבחו יתיה ברקיע דעושניה: שבחו יתיה בגבורתיה שבחו יתיה היך סוגעי רבותיה: שבחו יתיה בתקיעותא דשופרא שבחו יתיה בניבלין וכינרין: שבחו יתיה בתופין ובחינגין שבחו יתיה בחלילין ואבובין: שבחו יתיה בצילצלון דשמעין בלח בלחודיהון שבחו יתיה בציל צלין דמשמעין ביבבא: כל נשמתא תשבח יה הללויה:

רשי

רוממות אל בגרונם. והם לחרב פיפיות בידם: בזיקים. שרשראות: משפט כתוב. וכתוב את נקמתי באדום וגו' ואם תאמר עדיין לא נולד יחזקאל כשאמר דוד זאת כשנבא דוד על קץ הגאולה ונשיבא הקץ כבר כתוב הוא המשפט זה ימים רבים: במינים ועוגב. מיני כלי שיר הם: בצלצלי שמע. מצלתים המשמיעים קול. שמע שם דבר הוא כמו שמע ומפני ה האתנחתא הוא נקוד קמץ גדול ולכך טעמו למעלה תחת השי"ן:

סליק ספר תהלים

בספר סימ' ק"ו: ועגב ב' חד חס' וחד מל' וסימ' אבי כל תפש כנור ועוגב. הללוהו במנים ועגב. קדמא מל': בצלצלי ב' ובפסו' והוא בן א"ב בן ב"ב ובפסו' וסימ' נבסר בבכר רבת' במערב' אות הב"ית בס"ף:

ראה ספר תהלות תם ונשלם. ולא יתמו תהלות אל לעולם. ואברהם בנו מאיר כללם: ומי הוא זה אמר החל וכלם:

שטה כל חד וחד ל דכו׳ וכל מלה אחרי מן לישנ׳ דכו׳ וסי׳ אמנם ויאמר י״י אל אברהם למה זה · וכל האמנם דכו׳ · במצור כה אמר סנחריב דד״ה · וכל במצור ובמצוק דכו׳ · וכל ובחיל בכבד דכו׳ · זכר קמץ כי דורש דמים אותם · וכל לשון זכר דכו׳ · חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרה · וכל בחבלי דכו׳ · יגה גם אור רשעים ידעך · וכל

יהוה קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז

מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ

באין תהמות חוללתי באין מעינות נכבדי מים

בטרם הרים הטבעו לפני גבעות חוללתי

חד מן י״ב מלין דכתי׳ א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסימ׳ רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא · וההלכוא אחריה · נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס · נגוא ומני

משלי

אבן עזרא

משלי שלמה וגו׳ · זה חלק האזהרה הודיע בו מעלת החכמה הקדומה כי בה נברא יש מבלי מה והזהיר להדבק בה ולסור מן האשה הזעומה והוכיח להמית הפתאות ותאות הנוכר מן האדמה ולהחיות הנשמה התמימה : בן דוד · לספר מעלתו שהיה בן חכם ונבון ומשכיל : מלך · כי בעבור חכמתם מלכו שניהם על ישראל או שהיה מלך עם חכם ונבון ומלך שם התאר כמו עבר ארץ אבר : לדעת · התי״ו נוסף וכן לקחת וכן הלמ״ד וטעם במשלים ידע האדם · חכמה והיא שרש הכל שהיא יראת ה׳ של׳ ראשית חכמה יראתי״י · ומוסר לשמור מצותיו וי״א המנהג בן עם הארץ · בינה להבדיל בין דבר לדבר שלא ישים חשך לאור ואור לחשך : לקחת · השמיעה והלמוד מפי המיסר הם הלקיחה · השכל שם הפועל והוא חסר וי״ו · צדק כולל עבודת האלהים וכל מעשה הטוב · משפט שישפוט בין איש ובין רעהו · ומישרי׳ שידבר היושר במשפט וי״א השכל לדעת לעשות צדק : לתת

רלבג

משלי הנה המשל הוא דבר כולו׳ על צד הדמיון פעם לתת ציור בדבר הנרצה לדבר בו ופעם להעיר על ענין הדבר אשר יכוין בו מצד שהוא מרוחק או נרצה או מה שידמה לזה וזה כי הדבר המרוחק ימשיל אותו בדבר לו בו קצת דמיון יתבאר בו שהוא וכן הענין בדבר הנרצה ובאשר מה שידמ׳ לזה : לדעת חכמה · היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים ע עצמיים ומתיחסי׳ לה · מוסר הנה יאמר על המוסר אשר במדות ועל המוס׳ אשר בדעות והמוסר אשר במדו׳ הוא לעזוב המדות ה המגונות ולהתנהג ב במדות המשובחות והמוסר אשר בדעות הוא לדרוך בהשגות כפי סדורם ולפי הדרכים אשר יובילום אליהם ושלא לעיין במה שאין דרך להגיע אל השגתו ושלא לקבר מלעיין במה שאפשר לאדם להשיגו · בינה היא הידיע׳ אשר בדברים יבואו לה מדברים בלתי עצמיים כאמרנו שהשמש יחמם והירח יקרר ואם אין להם בעצמם דבר מאלו האיכיות וזה גם כן יקרא תבונה : ביאור המלות מוסר השכל · הוא המוסר אשר בעיון · צדק ומשפט ומישרים אלו הג׳ נופלים על דבר אחד או קרוב מאחד והם בכללם נופלים על היושר והראוי בדברים וזה אם בדעות אם במדות : ביאור הדברים משלי · אלו הם המשלים אשר דבר שלמה בן דוד מלך ישראל והנה התועלת בהם הוא לדעת החכמה המופתית אשר יבואו בה כמו ראיה או במופת סבה ומציאות : לדעת · ולדעת המוסר במדות אשר בדברים המדיניים וזה יהיה בעזיבת המדות המגונות ובדריכה במדות המשובחות והנה הקדים החכמה למוסר ואע״פ שהמוסר ראוי להיות קודם בזמן לפי שהחכמה היא כמו סבה תכליתית למוסר · ולהבין אמרי בינה הם הקדמות המפורסמות אשר יבואו מהם אל הידיעה בחכמת האלהות ובמה שיכהג מנהגה שלא תהיינה ההקדמות המגיעות אל העצמיות ובהם גם כן תועלת : לקחת · המוסר בעיון ר״ל שידרוך בהגעתו בדרכים הראוים ולא יעיין במה שאין דרך אל העיון בו ובהם ג״כ תועלת להתנהג בדרכים הישרים במדותיו ובדעותיו ר״ל בצדק ובמשפט ובמשרי׳ ובהם ג״כ תועלת : כי

משלי מ״ם משלי בן א״ב רבתי וסימ׳ נמסר בריש סדר בראשית ובמסר׳ רבת׳ בריש בערכת אות האלף בסדר ע״ש : משלי ד׳ בקריאה וסימ׳ משלי שלמה בן דוד · וברונכם משלי אפר · משלי שלמה בן חכם · גם אלה משלי שלמה · ואינון מן

שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר לְהָבִין אִמְרֵי בִינָה׃ לָקַחַת מוּסַר הַשְׂכֵּל צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵשָׁרִים׃

נ׳ ה׳ י״ב וכל דכות׳ לאדכל רכו׳ ג׳ ב׳ מ״ל ויד חס׳

מתלוי דִשְׁלֹמֹה בַר דָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ לְמִדַּע חָכְמְתָא וּמַרְדוּתָא ל לְאִיתְבַּיָן אִמְרֵי בִיוּנְתָא׃ לְמְקַבָּלָא מַרְדוּתָא דְשׂוּכְלָא וְצִדְקְתָא וְדִינָא וְתְרִיצוּתָא׃

ג׳ זוגין מן ד״ד משמשין מש בריש תיבותא וסימ׳ משלי ד׳ דלעיל · משקה ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר וישב ובחבקוק סימ׳ ב׳ · משנה ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר ביהושע סימ׳ ח׳ :

ומוסר ה׳ וסימ׳ לדעת חכמה ומוסר. יראת יי׳ ראשית דעת. הנה אשרי אנוש יוכיחנו. אמת קנה ואל תמכור. מקור חיים שכל בעליו: לגרגרתיך ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ כי לוית חן הם לראשך. ענדם על גרגרתיך. וכרוב הספרים ראיתי גרגרותיך דלוית חן מל׳ ב׳ ו׳ר וחסר ו׳׳ו ודענדם חס׳ דחס׳ אמנם לשון זאת המסרה אינו מוכיח כן וא׳ מל׳ יו׳׳ר לחוד ויהו׳

לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה׃ יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה׃ לְהָבִין מָשָׁל וּמְלִיצָה דִּבְרֵי חֲכָמִים וְחִידֹתָם׃ יִרְאַת יְהוָה רֵאשִׁית דָּעַת חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ׃

שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃ כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ׃ בְּנִי אִם־יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל־תֹּבֵא׃ אִם־יֹאמְרוּ לְכָה אִתָּנוּ נֶאֶרְבָה לְדָם נִצְפְּנָה לְנָקִי חִנָּם׃ נִבְלָעֵם כִּשְׁאוֹל חַיִּים וּתְמִימִים כְּיוֹרְדֵי בוֹר׃ כָּל־הוֹן יָקָר נִמְצָא נְמַלֵּא בָתֵּינוּ שָׁלָל׃ גּוֹרָלְךָ תַּפִּיל בְּתוֹכֵנוּ כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ׃ בְּנִי אַל־תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם׃ כִּי רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרוּצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפָּךְ־דָּם׃ כִּי־חִנָּם מְזֹרָה הָרָשֶׁת בְּעֵינֵי כָּל־בַּעַל כָּנָף׃

ל׳ · ב׳ מלעיל ומל׳ · תן לחכם · ב׳ וחידות לנו · ל׳ח · ה׳ · ל׳פ · ז׳ח בטע׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ ביוד · ג׳ ומ׳ל · ל׳ · ב׳ הלוא אב · לג׳ ל׳ · ב׳ · ל׳ רס נתי׳ · ל׳

לְמִתַּן לְשַׂבְרֵי עֲרִימוּתָא וּלְטַלְיֵא יְדִיעְתָא וְתַרְעִיתָא׃ יִשְׁמַע חַכִּימָא וְיוֹסִיף מַדְעָא וְסוּכְלְתָנוּתָא מַרְבְּרָנוּתָא יִקְנֶה׃ לְמִתְבַּיְינָא מַתְלָאָה וּפְלַאְתָא וּמִלֵּי דְחַכִּימֵי וְאוּחֲדָתְהוֹן׃ רֵישׁ חָכְמְתָא דַחֲלְתָא דַיְיָ וְחָכְמְתָא וּמַרְדוּתָא סִכְלֵי שַׁיְטִין׃ שְׁמַע בְּרִי מַרְדוּתָא דְאָבוּךְ וְלָא תִטְעֵי נִימוֹסָא דְאִמָּךְ׃ מְטוּל דְיָאוּתָא וְחִסְדָא אִינוּן לְרֵישָׁךְ וְהַמְנִיכָה לְצַוְורָךְ׃ בְּרִי אִין נִשְׁדְּוּ לָךְ חַטָּאֵי לָא תִטְפִּיס׃ אִין יֵמְרוּן אִיתָא עִמָּנָא נִיכְמוּן לִדְמָא נִטְשֵׁי לְזַכָּאֵי מַגָּן׃ נִבְלָעֵינוּן כִּשְׁיוֹל לְחַיֵּי וּלְדְלָא מוּם הֵיךְ נַחְתֵי גוּבָא׃ כָּל עוּתְרָא וִיקָרָא נִשְׁכַּח וְנִמְלָא בָתָּנָא בִיזְתָא׃ בִּיסָךְ אַרְמָה בֵּינָתְנוּן כִּיסָא חַד יְהֵוֵי לְכֻלָּן׃ בְּרִי לָא תֵיזִיל בְּאָרְחָא עִמְּהוֹן מְנַע רִיגְלָךְ מִן שְׁבִילֵיהוֹן׃ מְטוּל דְרַגְלֵיהוֹן לְבִישְׁתָא רָהֲטָן וּמִסְתַּרְהֲבִין לְמִשְׁפַּךְ דְּמָא׃ מְטוּל דְמַגָּן פְּרִיסָא מְצוּדְתָא עַל פַּרְחָתָא דְגַפָּא׃

חיים לנפשך׳ וחד מל׳ וי׳ו לחוד וסי׳ בחסד ואמת אל יעזבך׃ כשאול ג׳ ומ׳ל וסימני׳ הרחיב כשאול נפשו. קשה כשאול קנאה. נבלעם כשאול חיים ותמימים׃ ותמימים סי׳ כל תמימי׳ דבעירא חס׳ יו׳ד בעקבא בב׳א ואיל בן הצאן תמימי׳ יעשו דיחזקאל. וכל דגברי מל׳ בב׳א חס׳ יודע יי׳ ימי תמימים׃ לכלנו ב׳ וסימ׳ הלא אב. כיס אחד׃ לרע ז׳ ד׳ פתחין וג׳ קמצין וסי׳ נמסר בסוף סדר בחקתי׃

ביאור המלות ערמה הוא פלפול בדברים המדיניים. דעת הם מושכלות ראשונות או מה שקרוב אליהם להגלות האמת בו. ומזמה היא המחשבה שהיא התחלה לדעת ותיסדרת אליו ונה שכאשר ירבה האדם לעמוד על האמת בדבר יקח המחשבות הנופלות בו ויקח הצודק מהם ויכיח הבלתי צודק כמו שנזכר בספר הניכוח ובספר מה שאחר הטבע׃ לקח · קנין׃ תחבולות· דברים לקוחים בדקו׳ מחשבה׃ וחידותם הנה החידה היא מאמ׳ סתום כאמר על דבר בד המשל ויסבול כ כוונות מתחלפות׃

ביאור הדברים

לתת לפתאים עומק מחשבה וקנת פלפול ישמרו בו מהפתיות ולתת לנער השנים הדברים אשר הם ה התחלות העיון והם המחשבה והמושכלות הראשונות או מה ש שיקרב אליהם ואולם זכר תחלה הדעת כי הוא יותר נכבד מ מהמחשב׳ ולא תחשוב שלא יהיה בהם תועלת כי אם לאלו שזכר שאין להם שום שלימו׳ אבל ימצא ג״כ תועלת גם לחכמים ולנבוני׳ וזה שכבר ישמע החכם אלו המשלים ויוסיף קנין בחכמה וישמע אותם הנבון ויקנה תחבולות להמציא ההקדמות ה המפורסמות אשר י יובילו אל ההשגה ב בדרוש דרוש מאלו ה החקירות הפילוסופיו׳ הנה אלו המשלי׳ יישירו האדם׳׃ להבין משל ומליצה. אשר יאמרו החכמים והנביאי׳ כי בהם ילמד האדם דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל ולחקות בהם ובהם יתיישר להבי׳ דברי החכמי׳ ואם הם רבי העומק ויבין חידותיהם מצד הביכו דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל בהם׃ יראת יי׳. הוא המוסר במדות והיא התחלה והיסודה של קנין הדעת כי לא יתכן שירדוף האד׳ לקנין המושכלות עם היותו נלכד ברשת המדות הפחותות והנה האויבים אשר הם המואסים המוסר ובוזים אותו הם בוזים חכמה ומוסר ולא ירגישו בה כי במיאסם המוסר ירחיקו מהם החכמ׳ והוא מבואר כי האויל לא יקח מוסר מוסר לא לקחו׃ שמע בני. הנה המוסר הראשון שיקח הוא מוסר האב והאם כי הם ייסרו אותו וינהיגוהו בקטנותו ואח״כ יתיישר ללקיחת המוסר מדברי התורה ולזה ענשה התור׳ העונש הנפלא לבן סורר ומורה מפני שלא ישמע בקול אביו ובקול אמו ולזה הזהיר זה החכם ואמר שמע בני מוסר אביך ואל תעזוב ההנהגה שתנהיגך אמך בה כי אלו המוסרים שתקנה תחלה מהם הם כמו תכשיטים לך להסיר ממך לכלוך המדות הפחותות או קרא מוסר אב ותורת אם התורה והנה קרא השם׳ אב כאמרו הלא הוא אביך קנך והאם הוא השכל הפועל אשר באמצעיתו הגיעה הנבואה והמשילו אל הנקבה ביחס אל השי׳ כי הוא שיקבל הכח ממנו והשם׳ הוא הפועל השלימות לו כטע׳ אמרו בעטרה שעטר׳ לו אמו לזאת הסבה קראוהו ז״ל מטטרון שהוא אם בלשון רומי׃ כי לוית חן. ואמר אחר זה מסבת אלו המוסרים הנה הם לראשך כמו חיבור והוא הקשוט היפה אשר כשיתחבר לראש האדם ימצא חן בעיני רואיו והם לצואר כמו ענקים הם התכשיטו׳ אשר מרדכם שיושמו בצואר כמו באמר ענק מצוארוניך וממה שזכר הראש והגרגרת להעיר שזה המוסר הוא היישרה אל היופי בראש אשר בו הרבה מהכחות המשיגות המישירות אל ההשגות השכליות ואל היופי בגרגרות שהם כלי הדבור להוצי׳ מהם דברי חכמה בלמידה ולמוד ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו והוא מוכן מפני זה אל הדרכים הרעים אשר יפתוהו אליהם האנשים החטאים הזהיר זה החכם ואמר בני אם יפתוך חטאים להתחבר עמהם ולהתנהג בדרכיהם אל תאבה ולא תשמע אליהם׃ אם יאמרו לכה אתנו. ונארבה להרוג איש א׳ כדי שנקח קנינו נצפון ונסתיר לאיש אע״פ שהוא נקי מה שימחית בו אע״פ שלא חטא לנו ולא לאחר הנה כמו שיבלע הקבר המת שנקבר בו נבלע אלו האנשים בעודם חיים ונבלע האנשי׳ ואם הם תמימים כאילו הם יורדים לקבר והנה הסכמנו להריגת אלו האנשים בעבור שנקח שללם כי כבר נמצא עמהם כל הון יקר ונמלא בתינו מהשלל שנקח מהם לחלק השלל׃ גורלך תפיל בתוכנו. ויהיה לך עמנו בו חלק כחלקנו לכלנו יהיה כיס אחד לא יהיה בו יתרון לאחד על האחר והנה זכר דבר הרציח׳ כדי להרחיקו ויותר מלכת אחר עצתם ועוד כי הוא התכלית אשר יביאוהו אליו דרכיהם הרעים וזה שאם יפנו אל רבוי האכילה והשתיה פעמים שלא ימצא להם ויביאו לגנוב ולפעמים ימצאם האדון וירצחוהו וכן אם יפנו אל העריות וליתר הדברים הרעים אשר אפשר שיפנו אליהם׃ בני אל תלך בדרך אתם. בדרך אחד כדי שלא תלמד מעשיהם. מנע רגלך מנתיבתם באי זה דבר מהדברים שימשכוך אליהם׃ כי רגליהם לרע ירוצו. ואף על פי שיחשב מתחלת הענין שאין דרכם אל הרציחה הנה הם ימהרו לשפוך דם כי הם בדרכים רעים מביאין אל הרציחה כמו שנזכר וזה בלא פשע ובלא חטא׃ כי חנם מזורה הרשת. ללכוד בה כי העוף לא חטא למי שהוא צד אותה ועכ״ז׃ והם

לתת׳ על משקל הרה ללת מן ילדה והנכון לתת ללכת על משקל לשבת וטעמו יבינו לתת בהם לפתאים ערמה שיסירו הפתיות מהם כיון שלא יוכלו להשיג חכמה ובינה יבינו דרכם בעולם הזה ואיך יחיו כי חכמת ערום הבין דרכו. לנער ולתת לנער במשלים דעת ואלף פתאים תחת יו״ר פתי וכן רפאים. ואם הנזהר חכם יוסיף לקח ואם נבון תחבולות יקנה וכל זה׃ להבין. משל ומליצה וחידות משל שממנו יוצא דבר אחר חידה דבר מכוסה ואינו מובן עד שיפורש מ׳ הלא אלה כלם ע עליו משל ישאו ולקח יקרא כן בעבור מה שיקח אדם מן הדעת וכן מה יקחך לבך ותחבולות ענין עצה ומחשב׳ והעד מחשבו׳ צדיקי׳ משפט וגו׳ וכן חובליך והטעם תחבולות יקנה בעבור שיבין משל ומליצה ודברי חכמים אחרי׳׃ יראת. יודיע כי ראשי׳ הדעת והמוסר הוא שיהיה ירא שמים אף על פי שחכמת היראה והמוסר אוילים יבוזו אין ראוי לבוז אותם על כן אחריו׃ שמע בני מוסר וגו׳. תורת אמך. כי האשה חכמה מורה הדרך הישרה לבנה כבת שבע שהי׳ יורה למוא׳ ומלת אל לשון שיוב מן התענה ומהם אלקום עמו אל מות׃ כי לוית חסר כ״ף והוא מענין ילוה אישי ופירושו כ כחבור דבר חן כן הם המוסר והתורה כאים לראשך׳ לגרגרותיך סביבות הגרון שקראו גרגרות וכן על בוארי בגימין וכן סביבות הראש מראשותיו׃ אם׳ לדם׳ לשפוך דם׃ חנם׳ מלשון חנן שהוא מלשון מתנה והמ״ם נוספת כמו ריקם׃ נבלעם׳ ותמימים. יהיו נבלעים כיורדי בור פ״א שלמי׳ כלם שאול פי׳ מטה פעם בלשון זכר ערום שאול ופעם בלשון נקב׳ שאול מתחתית רגזה לך׃ כל הון. ממון מכסף וזהב. שלל בגדים׃ כי חנם. שלא יראה הרשת ולא יפחד ממנה עד שינוח בה יראה האוכל שבה ולא הרשת כך הם יראו מה שיקחו ויאמרו כל הון יקר נמצא לא יראו הרשת שהם הולכים עליה שנ׳ כי שלח רשת ברגליו׃

כן

והם לדמם יארבו · הנה פורשי הרשת אורבים לדמם וצופנים לקחת נפשותם : כן ארחות · כל מי שלוקח ממון אחר שלא כדין הנה הוא יקח את נפש בעליו ר״ל שכבר יהרגהו כדי שלא תגלה חרפתו אם ימצאהו או אם יתעצם כנגדו למנוע ממנו מה שירצה ללקחו · והנה אחשוב שהמשיל זה הענין לפרישת הרשת על צד ההפלגה והגוזמא וזה כי פרישת הרשת יהיה עיקר הכוונה בה ללכוד העוף ובשנית יתיסר בה להאכל העוף מזון מהמזונות ובזה יאמר שהבא לגזול יכוון בגניבה להמית בעליה על הכוונה הראשונה ובשלישית יתיסר בה לתועלת הממון וזה כלו אמר להעיר כל אלו הדברים הרעים יתיסרו מאד לרציחה כאילו היתה הרציחה היא המכוונת בהם ראשונה כי אלו הרעים יסכימו עם ת מחשבתם בתחלה ם שאם ימצא להם מונע מעשות מה שכוונו י יהרגוהו הנה זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאוריכו פה ׃ ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה ׃ התועלת הראשון הוא להודיע מי הוא המחבר הספר ו ותועלתו ומדרגת ה הלימוד הנעשה בו ואולם התועלת בידיעת מי הוא המחבר הוא היסרה על אמתת ה הכוונה בדבריו כשהיו דעות האיש ההוא מ מפורסמות לנו מ ממקומות אחרים או מקום אחר ואולם התועלת בידיעת ת תועלת הספר הוא גם כן להעמיד על כונת הדברים כי צריך ש שיפורשו במקום מקום בדרך יגיע מהם ת תועלת במין אחר מ ממיני הפעולות ה הנזכרות בזה המקום ואולם התועלת בידיעת מדרגת הלימוד ה הנעשה בו והוא שהוא ידבר על צד המשל ו והדמיון הוא מבואר כי כן היסרה כפלאת לעמוד על הכוונה ב במקום מקו׳ ׃ הב׳ הוא להודיע כי שלמות המדות הוא הנעה ל לשלמות המושכלו׳ כי לא יתכן שישלים האדם נפש במושכלו׳ בעוד שלא(?) המדות הפחותו׳ בו והוא אמרו יראת יי׳ ראשית דעת ׃ הג׳ הוא בווי על קבול המוסר מההורים לפי שהוא המוסר הראשון שיקנה האדם והוא דרך אל לקיחת האדם המוסר על השלמות והוא אמרו שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך ׃ הד׳ הוא אזהרה מחברת הרעים כי היא מביאה בקלות לחטאים גדולים עם שהאדם מוכן, אחר מתחלת ענינו לחטא והוא אמרו בני אם יפתוך חטאים אל תאבה אל תלך בדרך אתם וגו׳ ׃ ביאור המלות חכמות בחוץ תרונה · יגביהו קולם ׃ בראש הומיות · מדברות בקול רם ׃ עד מתי פתיים · הם אשר דעתם קלה והם מתפתים בקלות אל אי זה דבר שיעלה במחשבתם מזולת חקירה אם הוא ראוי אם לא · לצים הם האנשים המדברים דברי לעג ושחוק · וכסילים הם בעלי הסכלות שהוא קנין ר״ל שתהיה להם דעת כוזבת בדברים אם מפני מיעוט חקירתם או מפני שגדלו על האמנתם או בעלי הסכלות שהוא העדר קנין חכמה ׃ תשובו · אביעה לכם רוחי · הוא מענין נביעה והרצון בו אוציא לכם רצוני כאילו הוא נובע מפי או מלבי בדברי שאודיע אתכם או יהיה הרצון בו הנה אשים לכם נובע השפע שלי ׃ ותפרעו׳ ותבטלו ר״ל שלא שמעתם ׃ בבא כשואה · ר״ל בהמיה גדולה ׃ כי משובת פתאים · הפתי הולך שובב בדרך לבו מזולת חקירה על מה שראוי וזאת התכונה ממנו תקרא משובה לפי שלא יתקיים בענין אחד אבל פעם יפתה לענין זה ופעם להפכו לפי העולה על רוחו ׃ ביאור הדברים הנה החכמות המגלות יגביהו קולן בחוץ כדי שישמעו האנשים דבריהם ברחובות אשר בעיר · תתן קולה כל אחת מהן ׃ בראש · המדברת בקול גדול היא קוראה לאנשים בפתחי כל שער ושער בעיר תאמר דבריה והנה אמ׳ זה להגלות חכמת הש״י בנמצאו׳ הגלות נפלא כשיעיין באופן החכמה הנפלאה שים בידירת(?) נמצא הנה זאת החכמה הנפלאה תקרא האנשים קריאה חזקה כשיעיינו בה מצד תשוקה הטבעית שתהיה לאיש האדם בזה מזה כמו שבארנו בספר שיר השירים כאמרו לריח שמניך טובים ואמ׳ חכמות בחוץ תרונה בלשון רבות לפי שבחוץ יראו דברים רבים יעידו על חכמות רבות נפלאות יותר ממה שיראה מזה ברחובות העיר ובפתחי שעריה ולזה אמר תתן קולה · אמריה תאמר לשון יחידה ׃ עד מתי · ואמר ממשל שהחכמה תקרא ותאמר עד מתי אתם פתיים תאהבו פתיות ותתפרסו(?) בהבלי העולם ולא תחקרו בחכמת הש״י בדברים עם חוזק הגלותה ועד מתי חמדו להם לצון הלצים ויתעסקו בדברי ההבלים האלו אשר לא די שאין להם תועלת אבל יש להם הפסד רב בדברים המדיניים עד מתי ישנאו דעת הכסילים שלא ישתדלו לחקור בענין האמת ׃ תשובו · שובו מדרכיכם וקבלו התוכחות ממני הנה אני אני רוחי נובע בדברים להשפיע לכם כמו שיהיו נובעים המים מהמקור כי הדברים המוחשים מעידים על החכמה אשר יברא הש״י בה וזאת החכמה נובעת מהם תמיד כל מה שיפליגו החקירה בהם וכזה האופן אני מודיע דברי אתכם ׃ יען · ואתם עזבתם אותי אם להתעסק בדברים בטלים אם לעמוד בשלוה ובבטלה לבלתי עמול בחכמה ׃ ותפרעו · ובטלתם כל עצתי ולא רציתם לקבל תוכחותי ר״ל להתעורר על החקירה בחכמה הנה זה גמול לכם על זה כי במקום שהייתם נעזרים כי אם השגתם אותי ר״ל החכמה וזהו בעת הרעה כי מצד החכמ׳ יהיה האדם מושגח מהש״י ויכול מהרעות כמו שבארנו בס׳ מספר מלחמות יי׳ אז יסיר מכם העזר ואלו הרעות הם אם פחד עצום אם רב בפועל ׃ בבא׳ ובסופה · ובבא עליכם צרה וצוקה כי מידכם היתה זאת לכם ועוד אמרה החכמה לאלו האנשים עד משל אז יקראונני להעזר בי ולא אענה ישחרונני כי לא השיגוני ולזה אעדר מהם את פריו ׃ תחת כי שנאו דעת · ולא בחרו ביראת יי׳ אשר היא הנעה והיסרה לקנין הדעת ׃ לא אבו לעצתי · להשתוקק לחקור בחכמה מפני מה שיגלה מעניינה בדבר דבר מהבעלי כפש ומאסו כל תוכחתי בזה הענין ׃ ויאכלו · הנה ימשך להם שיאכלו מפרי דרכם וישבעו מהדרכים הנחותים שהיתה עצתם להתנהג בהם ׃ משובת פתיים תהרגם · כי זה יהיה סבה שתכלול בחירתם ברע פעמי׳ רבות והשלוה אשר בחרו בה הכסילים לבלתי עמול בחכמה תאבדם כי דרכיהם יהיו בזולת חכמה והתבוננות ׃ ושומע

והם והם ט׳ רף וסימ׳ והם לא ידעו כי שומע יוסף · והם יקחו את הזהב · והם עבך ונחלתך · והם ובניהם על השערים בר״ה · והם מביאים איש מנחתו דד״ה · והם לדמם יארבו · והם ואבתינו הזידו דנחמיה · והם עבודך ועבך דנחמיה · והם במלכותם ובטובך הרב ׃ נשיתי ידי חד מן י״ו דחס׳ את בליש׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ כ״ה ׃ פחדכם ג׳ וסימ׳ לא יתיצב איש בפניכם · גם אני באדכם אשחק · בבא כשאה פחדכם ׃ בחרו ג׳ וסימנ׳ ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו · ובאשר לא חפצתי בחרו · ויראת יי׳ לא בחרו ׃ פתים ב׳ חס׳ כת׳ בחד יוד לחוד וסי׳ עד מתי פתים תאהבו פתי · כי משובת פתים תהרגם · וכ׳ כל בתרין יודי״ן וסימ׳ פתח דבריך יאיר · ערום ראה רעה ויסתר קדמא דספרא · ושארא פתאים כתיב באלף ויוד ׃

וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ יִצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם׃ כֵּן אָרְחוֹת כָּל־בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת־נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח׃ חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ בְּרֹאשׁ הֹמִיּוֹת תִּקְרָא בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים בָּעִיר אֲמָרֶיהָ תֹאמֵר׃ עַד־מָתַי פְּתָיִם תְּאֵהֲבוּ פֶתִי וְלֵצִים לָצוֹן חָמְדוּ לָהֶם וּכְסִילִים יִשְׂנְאוּ־דָעַת׃ תָּשׁוּבוּ לְתוֹכַחְתִּי הִנֵּה אַבִּיעָה לָכֶם רוּחִי אוֹדִיעָה דְבָרַי אֶתְכֶם׃ יַעַן קָרָאתִי וַתְּמָאֵנוּ נָטִיתִי יָדִי וְאֵין מַקְשִׁיב׃ וַתִּפְרְעוּ כָל־עֲצָתִי וְתוֹכַחְתִּי לֹא אֲבִיתֶם׃ גַּם־אֲנִי בְּאֵידְכֶם אֶשְׂחָק אֶלְעַג בְּבֹא פַחְדְּכֶם׃ בְּבֹא כְשֹׁאָוָה פַּחְדְּכֶם וְאֵידְכֶם כְּסוּפָה יֶאֱתֶה בְּבֹא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה׃ אָז יִקְרָאֻנְנִי וְלֹא אֶעֱנֶה יְשַׁחֲרֻנְנִי וְלֹא יִמְצָאֻנְנִי׃ תַּחַת כִּי־שָׂנְאוּ דָעַת וְיִרְאַת יְהוָה לֹא בָחָרוּ׃ לֹא־אָבוּ לַעֲצָתִי נָאֲצוּ כָּל־תּוֹכַחְתִּי׃ וְיֹאכְלוּ מִפְּרִי דַרְכָּם וּמִמֹּעֲצֹתֵיהֶם יִשְׂבָּעוּ׃ כִּי מְשׁוּבַת פְּתָיִם תַּהַרְגֵם וְשַׁלְוַת כְּסִילִים תְּאַבְּדֵם׃

והנון לדמהון כמנין ומטשון נפשתהון ׃ הכדין אנון ארחתא דכל דעבדין עולא נפשתא דמריהון נסבין ׃ חכמתא בשוקא משתבחא ומשקקי יהבא קלא ׃ בריש בירתא מכרזא ובמעלנא דתרעי בכרכי מילהא אמרת ׃ עד אימת שברי רחמין שברותא ומקני ממקנותא רגיגו להון וסכלי סנין ידיעתא ׃ תתפנון למכסנותי אבע לכון רוחי ואודעינון מליי ׃ על דקרית ולא הימנתון ארימית אידי ולא אציתינון ׃ ושנתון כל תרעיתי ומכסנותי לא אביתון ׃ אף אנא בתבריכון אגחך ואדחך כד ייתי דלוחיא עליכון ׃ כד ייתי בשליא דלוחייכון ותבריכון בעילעולא ייתא כד תיתא עליכון עקתא ושינוקא ׃ הידין נקרונני ולא אענה נקדיין ולא תשכחנני ׃ על דסנו ידיעתא ודחלתיה דאלהא לא אתריעו ׃ לא צבו בתרעיתי ואשליו כל מכסנותי ׃ ואכלו מן פירי דארחתהון וממלכיהון יסבעון ׃ מטול דנה פכנותא דשברי תקטול אנון וטועי דסכלי תובדינון ׃

אבן עזרא

כן · נפש בעליו · הגוזל יקח הגזל ׃ חכמות · הודיע כי כאשר ישרתיך כן ה החכמה מזהרת ה הפתאים וזה דרך משל · בחוץ שנה המון העם · תרונה ענין קריאה כמו ותעבור הרנה · ברחובות במקום העוברים והשבים · בפתחי בעבור היוצאי׳ והבאי׳ · בעיר אמריה מוכרים חסר או תאמר בברי במקום פתח והטעם או בעיר אמרי מוסרים תאמר כאשר אין ה השערים פתוחים ׃ עד · תאהבו פתי · תדברו לבני אדם ש שיאהבו הפתיות שם התאר ׃ תשובו · עד מתי תשובו לשמוע ת תוכחתי · אביעה מן כאל נובע ׃ גם אני באידכם · יתכן שיהיה מלשון ואיד יעלה כענין יום ענן וערפל ׃ כי משובת · מן בשובה ונחת והענין ושלות כסילי׳ ופירושו מנוחת פתאים תאבדם היא תהרגם כי בהיות להם מנוחה יעשו רשע ובפסם שלוים משגעי העולם השלוה תאבדם פירוש אחר מענין שלו כל בוגדי בגד כמו אשר חוטא עושה רע וגו׳ על כן מלא לב וגו׳ והוא הנכון ׃ ושומע

כשואה ל׳ רפי יוד כשואה

וסומע לי ישכן בטח · והוא מי שישמע לי לחקור בחכמת הש״י במה שאפשר לו ישכן בטח ושאנן מפחד רעה כי מפני חכמתו תדבק השגחת השם ית׳ בו ׃ בני אם תקח · אמרה עוד החכמה על דר המשל בני אם תקח אמרי שהוריתיך במה שקדם ותשמור אתך מצותי להקשיב לחכמה אזנך וגו׳ ׃ להקשיב · אזנך לחכמה ללמוד אותה מהיודעים מה שייטיב אותך לחשוק ולחקור בה מה שהשיג לה ויראה מהחכמה בדברי׳ עצמיים כמו שזכרנו ואחר שתדע החכמה תטה לבך לדעת התבונה ׃ כי אם לבינה · ולא תחשוב שהשגתם כתבעת ממך מבר שלא יבאו אל הידיעה בה מדברים עצמיים אך תדע באמת שאם תחשוק להשיג הבינה תשק רב כדרך שתקרא ותתן קולך לבינה כמו שיקרא האדם מי שירצהו ויחשוק בו ׃ אם תבקשנה · ותבקשנה עם זה כמו שיבקשו הכסף ותחפש עליה כמו שיחפשו המטמונים שיחפרו פה ופה עד שימצאום הנה בזה האופן תמצא התבונה ר״ל שתקבץ כל ההקדמות המפורסמות הנופלות ברום אשר תחקור בו ואחר תברר הצודקת מהבלתי צודקת ובזה האופן תבקשנה ככסף וכמטמוני׳ וזה כי כבר יחפרו במקום לראות אם יש שם לכסף מוצא ואם לא נתברר להם שהחפירה ההיא תובילם למצוא הכסף וכן יעשו זה עד שימצאו המקום אשר בו יש לכסף מוצא וכן ראוי שיעשו למצוא התבונ׳ לפי שלא יבאו בה בהקדמות עצמיות ולזה אין לבטוח בהקדמות שימצאו בה מתחלת הענין שיתנו האמת עד שתשלם החקירה בכלם כמו שזכר׳ הנה כשתעשה זה בזה האופן אז תבין יראת יי׳ ותמצ׳ דעת אלהים כי זה יעמידך על הדברים האלהיים ולמה שתשיג

אזנך ט׳ חס׳ וסימ׳ וגליתי את אזנך ודכתריה דגבי שבועת דוד ויהונתן׃ גם מאז לא פתחה אזנך · אל תסתר פניך · תאות ענוים שמעת יי׳ · תהיינה אזנך קשובות לקול תחנוני · להקשיב לחכמה אזנך · בני לדברי הקשיבה · בני לחכמתי הקשיבה ׃ ודעת אלהים ג׳ בליש׳ וסימ׳ אין אמת ואין חסד · כי חסד חפצתי · ודעת אלהים תמצא ׃ תם ב׳ בתמימות וסימ׳ תם

ר״ד׳ וְשֹׁמֵעַ לִי יִשְׁכָּן־בֶּטַח וְשַׁאֲנַן מִפַּחַד רָעָה׃ בְּנִי אִם־תִּקַּח אֲמָרָי וּמִצְוֺתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ׃ לְהַקְשִׁיב לַחָכְמָה אָזְנֶךָ (ט׳ חס׳) תַּטֶּה לִבְּךָ לַתְּבוּנָה׃ כִּי אִם לַבִּינָה תִקְרָא (נ׳) לַתְּבוּנָה תִּתֵּן קוֹלֶךָ׃ אִם־תְּבַקְשֶׁנָּה (נ׳ תגש׳ ויש׳ תבקש ל׳) כַכָּסֶף וְכַמַּטְמוֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה׃ אָז תָּבִין יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא׃ (נ׳) כִּי־יְהוָה יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה׃ (יצפון ק׳) וְצָפַן (נ׳ ב׳ בתחלתו) לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה מָגֵן לְהֹלְכֵי תֹם׃ לִנְצֹר אָרְחוֹת מִשְׁפָּט וְדֶרֶךְ חֲסִידָו (חסידיו ק׳) יִשְׁמֹר׃ אָז תָּבִין צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵישָׁרִים כָּל־מַעְגַּל־טוֹב׃ (נ׳ ד׳ מל׳ בסיפ׳) כִּי־תָבוֹא חָכְמָה בְלִבֶּךָ וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנְעָם׃ (ל׳ מל׳) מְזִמָּה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ תְּבוּנָה תִנְצְרֶכָּה׃ (נ׳) לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע מֵאִישׁ מְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ הַעֹזְבִים אָרְחוֹת יֹשֶׁר לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי־חֹשֶׁךְ׃ (נ׳) הַשְּׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רָע יָגִילוּ בְּתַהְפֻּכוֹת רָע׃ אֲשֶׁר אָרְחֹתֵיהֶם עִקְּשִׁים וּנְלוֹזִים בְּמַעְגְּלוֹתָם׃ לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה׃ (נ׳ ב׳ לסמך)

מַן דְּשָׁמַע לִי נִשְׁרֵי בִּסְבַר וְנִשְׁרַ מִן דְּלוּתָא דְּבִישְׁתָּא׃ בְּרִי אִין תְּקַבֵּל מִלּוּי וּפוּקְדָנַי תְּטַשֵּׁי גַּבָּךְ׃ וְתַצְלֵי אֶדְנָךְ לְחָכְמְתָא וְתַפְנֶה לִבָּא לְבִיוּנָא׃ וְאִימָא לְבִיוּנְתָא תִּתְקְרָא וְלְבִיוּנָה תִּתֵּן קָלָךְ׃ וְתִבְעֵי הֵיךְ סִימָא וְהֵיךְ סִימְתָא תְּצִיצְרָה׃ הֵידֵין תִּתְבַּיַּין דַּחֲלְתֵיהּ דֶּאֱלָהָא וְיִדִיעְתֵיהּ מִן קֳדָם אֱלָהָא תִּשְׁכַּח׃ מְטוּל דֶּאֱלָהָא יָהִיב חָכְמְתָא מִן פּוּמֵיהּ יְדִיעְתָא וּבִיוּנָא׃ יְטַשֵּׁי לְתְרִיצֵי סַבְהֵיי וּמְסַיֵּעַ לְאַלֵּין דִּמְהַלְּכִין בְּלָא מוּם׃ לְמִנְטוֹר אָרְחָתָא דְּדִינָא וְאָרְחָתָא דְצַדִּיקִין נִנְטַר׃ הֵידֵין תִּתְבַּיַּין צִדְקְתָא וְדִינָא וּתְרִיצוּתָא דְּכָל שְׁבִילֵי שַׁפִּירֵי׃ וְאֵרֵי תֵיעוֹל חָכְמְתָא לְלִבָּךְ וִידִיעְתָא לְנַפְשָׁךְ יִבְסַם׃ תַּרְעִיתָא תִּנְטוֹר עֲלָךְ בִּיוּנְתָא תִּנְצְרָךְ׃ דִּי תִתְפְּצֵי מִן אָרְחָא בִּישָׁא וּמִן גַּבְרָא דִּמְמַלֵּיא סַפַּרְכֵיתָא׃ דְּשָׁבְקִין אָרְחָתָא תְּרִיצָתָא וְאָזְלִין בְּאָרְחָתָא דַּחֲשׁוֹכָא׃ דְּחָדְיָין לְמֶעְבַּד בִּישׁ וְדָיְצִין כְּהוּפָכָא דְּבִישְׁתָּא׃ דְּאָרְחָתְהוֹן מְעַקְמָן וּמְפַתְּלִין שְׁבִילֵיהוֹן׃ דְּתִתְפְּצֵי מִן אִתְּתָא חִלוֹנִיתָא מְנוּכְרֵיתָא דְּמִלְּהָא חָלְיָין׃

אבן עזרא

ושומע לי · וכל זה דבר החכמ׳ ש׳ חכמו׳ בחוץ תרונה ׃ בני אם תקח אמרי וגו׳ · אז תבין צדק הנזכרים בראש הספר וכאשר תשיג לזה המקום · ואמר כי תבא חכמה היא תבוא לך כמו איש לביתו · תנצ׳ תנצרכה להצילך מאשה זרה ׃ תושיה · הה״א נוסף מן יש ותקרא כן החכמה בעבור שהיא יש ועומדת לעד והשם יצפנה לישרים בעבור שינצרו בה ארחות משפט והם המצות · ודרך חסידיו ישמור השם כאשר ישמרו ארחותיו ׃ אז · תבין · מוסף שנים עמו וכן הוא תבין מישרים ותבין כל מעגל טוב ׃ כי תבא · כאשר תבוא חכמה בלבך · ינעם בלשון זכר כמו דעת לנבון נקל · תנצרכה כדי שתצילך מדרך איש רע · תהפוכות הדברים שאינם על תקונם והענין השמזבי׳ ארחות יושר והם תהפוכות ׃ בתהפוכו׳ רע׳ פירוש איש רע ׃ ונלוזים · מעוקלי׳ ׃ להצילך · פירושו כי כאשר התבונה תנצרכ׳ מאיש רע כן תצילך מאשה רעה · ונכריה בעבור שלא למדו מעשה הטוב כאלו הם מזרע זר ונכרי ׃

ויושר יצרוני · מגן להלכי תם · וא׳ תקוהך ותם דרכך · וכלהון ח׳ בסיפ׳ וה׳ חס׳ בשאר קרי׳ וסימ׳ בסדר בהר סיני ׃ להצילך ג׳ בקרי׳ וסימ׳ להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך · להצילך מדרך רע · באשה זרה בנכריה אמריה ׃ השמחים ג׳ וסימ׳ השמחים ללא דבר · לעשות רע · אלי גיל ישישו ׃

מעוטם מדרגת מציאות הש״י תירא ממנו מרוב רוממותו וגדולתו אשר לא יושג לזולתו ואתכ׳ תעזר בש״י בזאת ההשגה כשתתעורר בה מעצמך באופן אשר זכרנו ׃ ביאור המלות · יצפון לישרים תושיה · הרצון בתושיה הקיום המושכל אשר בדברים וזה הקיום יותר אמתי בזולת היש והנמצא מהדברים המורכבים מחומר וצורה כי המציאות לדברים הוא מזה הצד כמו שהתבאר במקומותיו וזה הענין קרא יש במקום אחר את׳ להנחיל אוהבי יש ׃ השמחים וגו׳ בתהפוכות רע׳ בתהפוכות איש רע · ונלוזים הם כמו עקשים ׃ ביאור הדברים כי יי׳ · כי הוא יתן חכמה לאדם בשפע השופע לו ממנו כמו שנתבאר בספר הנפש והשלמנו הביאור בו במאמר הא׳ מספר מלחמות יי׳ ומפיו הש״י ישפיע לאדם שפע ותבונה באופן הנזכר ׃ יצפון לישרי׳ · הנה הוא מסתיר התושיה והוא הקיום המושכל אשר לנמצאות ושומר אותה לתתה לישרים כי הם לבד יתכן שיגיעו להשגת העיוניות מפני היותם ישרים במדות ואוהבי׳ היושר והאמת בדעות והוא מגן להולכים בתמימות ובשלימות באלו החקירות העמוקות האלהיות לשמרם מהטעות כי הטעות המעט באלו העניני׳ הגדולי׳ ירחיק האדם משלימותו וזה יעשה השם ית׳ מצד ההשגחה הפרטית ׃ לנצור ארחות משפט · והוא יישירהו לשמור הדרכי׳ שיובילוהו אל המשפט האמת ובזה הוא מגן לו · ודרך חסידיו בחקירותיהם העיוני׳ ישמור שלא יכשלו בהליכתם כמו שאפשר ליכשל בו אם מפאת לקיחת מה שבתקרה תמורת מה שבעצם ומה שידמה לזה אם מפאת המחשבה והדמיון וזולת זה מהדברים המטעים ׃ אז תבין · הנה כשתעשה כן ותשיג העניני׳ האלהיים בזה האופן הקודם הנה תתיסר מזה להבין הפילוסופיא המדינית המישרת אל צדק ומשפט ומישרים וכל דרך טוב במדות והתכונות וזה כי כשתסתכל באופן החסד והחנינה והיושר הנמצא במה שישפע מהש״י בעולם העליון והאמצעי והשפל הנה ייסירך זה לקנות ממנו תבונה ומנהג ללכת בדרכי השם ית׳ בזאת ההשגה גם כן תהיה נעזר בשם יתברך למצוא הדרכים והסדרים המישירים להגיע אל השלימות בזאת הפילוסופיא ׃ כי תבא · כאשר תבא חכמה בלבך בהשתדלך בלמודה באופן הקודם להקשיב אליה אזניך ויערב הדעת לנפשך וימתק ׃ מזמה · הנה החכמה תשמור עליך המחשבה באופן שלא תוליך המחשבה אל שבוש בעניני החכמה ובעניני׳ האלהיים והפילוסופיא המדינית ותשמור לך התבונה שלא תטעה בה לא מצד המחשבה כמו שזכר ולא מצד דברים אחרי׳ כמו שזכר אחר זה או ירצה באמרו תבונה תנצרכה והתבונה שתגיע לך באופן הקודם אחרי השגתך החכמה תשמור אותך מהשבוש באלו הענינים הגדולים כמו דבר ההשגחה האלהית ומה שידמה לזה ממה שאפשר לטעות בו בזאת המלאכה אשר יהיה הטעו׳ בה סבה להרחיק האדם משלימותו האחרון ׃ להצילך מדרך רע · הנה התבונה ההיא תשמור אותך להצילך מדרך רע בזה הלמוד הפילוסופי והוא הטעות אשר יקרה מצד הדמיון מדרך איש מדבר תהפוכות וכזבים בשם ית׳ ומדרך העוזבים ארחות יושר בדעות ללכת בדרכי חשך וזה קרה להם מפני הקדמה מה קדמוה והיא תביאם להכחיש המוחש כמו שקרה למי שבטל הויה מהדברים מפני הקדמה אחת טעה והביאו זה לקיים שאין בכאן פועל אבל המתחדש מתחדש מהקרי והלכו בדרכים חשוכים ובטלו הדברים הנגלים האמת והיושר ׃ השמחים לעשות רע · הנה האנשים השמחים לעשות רע ולהמשך אחר תאותם הבהמיות יגילו בתהפוכות איש רע ושבו בפילוסופיא האלהית והמשל כי מי שהקים שאין שם שוה או שאין שם גמול ועונש יכין הדרך לחטאים לחטוא לחשבם שלא יקרם עונש על זה וכן יגילו בתהפוכות הרע המטעה ובכזביו ׃ אשר ארחותיהם · האנשים אשר דרכיהם מעוותים בדעות גם תשמור אותך להצילך מאשה זרה והיא הנפש המתאוה כי היא זרה ונכריה לאדם ר״ל שאינה לו במה שהוא אדם אשר החליקה אמריה למשוך האדם אל המרד והחטא מצד שערבות אשר ידמה הכח המדמה שיש בפועל ההוא המגונה ׃

ברית אלהיה. כי הנשים נכנסות עם האנשים בברית השם שלא יבגוד איש באשתו והיא בגדה בזרותה. פ״א שם שמו ביניה ואם הוסר מהם כותר אם ואם: כי שחה. האשה עצמה שחה אל מות שהוא ביתה והוא עומד ואיננו יוצא כאשר חשבו רבים. רפאים מתים והוא מלשון נרפים בעבור שתשש כחם כענין וגבר ימות ויחלש: כל באיה. באים אליה. לא ישובון מדרכם הרע ולא יוכלו להשיג ארחות חיי נפש: בני. יוסיפו לך. התורה והמצוה: קשרם. כתבם. על התור׳ והמצוה כי השם ישלח חסדו ואמתו ל לנצרך ולא יעזבוך על כן קשרם וגו׳ והטעם שלא תשכחם. פ״א עשה אתה שלא יעזבוך חסד ואמת קשר׳ וגו׳ ומצא פי ותמצא: בטח אל ה׳ כמו על והטעם אם למרית תבונה א תשען עליה שתאמר היא תשמרני אלא בטח על השם: בכל דרכיך. עסקיך ובחכמתך דעהו על מ משקל שאהו:

אל

ביאור המלות. העוזבת אלוף נעוריה. ר״ל מי שהוא אלוף נעוריה ואמר זה על דר המשל כאשה עם בעלה כי הוא רחוק שתעזוב האשה בעל נעוריה: כי שחה. השפילה: חסד ואמת. חסד הנושא והרצון בו ארון החסד והאמת: ביאור הדברים העוזבת. והנה זאת האשה הזרה עוזבת מי שהוא ארוכית מנעוריה והוא השכל האנושי כי הוא הושם באדם למשול באלו הכחות העובדי׳ אותו ושוכחת ברית אלהיה כי אין לה חפץ בברית השם ית׳ להשיג החיי׳ הנצחיים כי שפלה ב במציאותה ובמדרגת׳ לעלות בזאת המעלה: כי שחה. הנה ביתה ומשכנה הוא א׳ המות וההפס׳ ודרכיה יביאו אל המתים: כל באיה. כי אין לה בעצמה השארו׳ אחד מהבאי׳ אליה להמשך לפתיותה לא ישוב מהחטאים ההם כי תמיד תתחזק עליו ות ותמשול בו ותכיתהו לחטא ולא ישיגו ארחות חיי׳ כי ההמשך אל התאוו׳ ימנע האדם מהסתכל במושכלות אשר הדריכ׳ להשגתם היא דרך החיים ובזה האופן תהיה התאוה סבה לטעות בעניני ה התבונ׳ כי היא תמשיך האד׳ לקיי׳ הדעת אשר לא יכעו הדלת בפניה מהתנהג לפי התאוה והמשל כי האיש רב התאוה יבחר לקיים שאין ית׳ יודע דבר

ואת ברית חד מן ואת ומלה אחרא ולית להון זוגא וחילופיהון מ״ד את וליח זוגא וסימ׳ נמסר בבס׳ רבתא במערכת האלף בערך את בסר ועש כי הוא צורך לקרי׳: ישובון׳ ג׳ בנהון מ״ל וסימ׳ נמס׳ בכלבים א׳ סימ׳ ח׳: ורשעים ז׳ וסימ׳ ורשעים בחשך ידמו: ורשעים בארץ יכרתו. לא יאונה לצדיק כל און. שחו רעים לפני טובים. ורשעים עוד אינם. צדיק

הָעֹזֶבֶת אַלּוּף נְעוּרֶיהָ וְאֶת־בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכֵחָה: כִּי שָׁחָה אֶל־מָוֶת בֵּיתָהּ וְאֶל־רְפָאִים מַעְגְּלֹתֶיהָ: כָּל־בָּאֶיהָ לֹא יְשׁוּבוּן וְלֹא־יַשִּׂיגוּ אָרְחוֹת חַיִּים: לְמַעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים וְאָרְחוֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמֹר: כִּי־יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ וּתְמִימִים יִוָּתְרוּ בָהּ: וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכָּרֵתוּ וּבוֹגְדִים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה:

בְּנִי תּוֹרָתִי אַל־תִּשְׁכָּח וּמִצְוֹתַי יִצֹּר לִבֶּךָ: כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ: חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־יַעַזְבֻךָ קָשְׁרֵם עַל־גַּרְגְּרוֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ לִבֶּךָ: וּמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם: בְּטַח אֶל־יְהוָה בְּכָל־לִבֶּךָ וְאֶל־בִּינָתְךָ אַל־תִּשָּׁעֵן: בְּכָל־דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ:

דְּשָׁבְקַת מַרְבִּיתָא דְטַלְיוּתָהָא וּקְיָמָא דֶאֱלָהָא טָעֲת: דִּבְעַמְרָה דְמוֹתָא בֵּיתָא וְהִלְכָתָא דִשְׁבִילָהָא: כָּל דְּעָיְלִין לָא הָדְרִין בִּשְׁלָם וְלָא צָיְירִין אֻרְחָתָא דְחַיֵּי: בְּדִיל הַלֵּיךְ בְּאֻרְחָתָא דְטָבֵי וּשְׁבִילֵי דְצַדִּיקֵי תִּנְטוֹר: מְטוּל דְּתְרִיצֵי עָמְרִין בְּאַרְעָא וְאֵילֵין דְּלָא מוּם מִשְׁתַּוְתְרִין בָּהּ: וְרַשִּׁיעֵיָא מִן אַרְעָא מִיסְתַּפִּין וּבָזוֹזֵי נִתְעַקְרִין מִנָּהּ:

בְּרִי נִמוּסִי לָא תִנְשֵׁי וּפוּקְדָנֵי יִנְטַר לִבָּךְ: מְטוּל דְּנוּגְדָא דְיוֹמָתָא וּשְׁנַיָּא דְחַיֵּי וּשְׁלָמָא נִיזְכְּפוּן לָךְ: טֵיבוּתָא וְקוּשְׁטָא לָא נִשְׁבְּקוּנָךְ קְטוּרֵינוּן בְּצַוְרָךְ וּכְתוֹב אִנּוּן עַל לוּחַ דְּלִבָּךְ: וְתִשְׁכַּח חִסְדָּא וְשִׂכְלָא וְטֵיבוּתָא קֳדָם אֱלָהָא וְקֳדָם בְּנֵי אֱנָשָׁא: סְבִיר בֶּאֱלָהָא מִן כֻּלֵּיהּ לִבָּךְ וְעַל בִּיוּנְתָא דְּלִבָּךְ לָא תִסְתְּמֵיךְ: בְּכָל אָרְחָתָךְ דַּעְיֵן וְהוּא תָּרִיץ שְׁבִילָךְ:

לעולם בל ימוט: כי שבע יפול צדיק וקם: יוסיפו ב׳ מ״ל וסימ׳ ולא יוסיפו בני עולה דר״ח. ולא יוסיפו לדאבה: כי ארך ימים. ועיין במלכים א׳ סימ׳ כ׳ כי ש״ם נראה טעות כי בכל הספרים כתוב יוסיפו ג׳ מ״ל דמ״ל ושם נמסר ב׳ ונכונה ולא יוסיפו לדאבה עם אותם החסרים ויו עט: ואדם ט׳ וסימ׳ וכל שיח השדה. אוקיר אנוש מפז. ואדם עליה בראתי. ואד׳ ביקר בל ילין קרמ׳. ואדם יפיק תבונה. ואדם לא זכר. ואדם מה יבין דרכו. ואד׳ על עפר ישוב. ומצא חן ושכל טוב:

באלו העניני׳ השפלי׳ שאיכו משגיח בהם ושאין שם גמול ועונש ממה שידמה לזה ממה שלא ימנע שהאדם מרדוף אחר התאוות והנה כמו שזכרנו החכמה והתבונה יצילוך מהאשה שזכרנו: למען תלך בדרך טובים. ותשמור דרכי צדיקים שהם נזהרים מהמשך אחרי האשה הזרה והנה התועלת שיגיע לך מזה הוא הקיום והתמדת המציאות גם בזה העולם הגופיי וזה כי ישרים וגו׳ האנשים הישרים יתמידו לשכון בארץ לא תבואם יד רשעים להכרים והתמימים יותרו בה: ורשעים. והאנשים הרשעים יכרתו מארץ ובוגדים יהיו נעקרים ממנה והיה זה כן כי השגחת השם ית׳ תדבק בטובים לשמרם מכל רע ותסור מהרעים. זה הוא ביאור אלו הדברים ואולם התועלות המגיעות מהם הנה: הראשון הוא להודיע כי השם ית׳ שם חכמתו נגלית ביצירת הדברים הנמצאות אשלכו באופן שתעיר האדם לחקור בה ותביאם להשתוקק אל השגתה תשוקה נפלאה וזאת התשוקה הטבעית אשר שם השם ית׳ באדם בזה האופן היא הכלי להגיע אל שלימותו כמו שביארנו בספ׳ שיר השירים ולזה אמר על דר המשל כי החכמה קוראה לאנשים בקול גדול שיחקרו בה כי היא מבעת להם רוחה ומודעת אותם דבריה במה שיראו ממנה בדברים הנמצאים העלולות ממנה כי מהם כובעת החכמה האלהית אשר שמה אותם במה שהם עליו מהמציאות: הב׳ הוא להודיע כי מצד השגת החכמה יהיה האדם נשמר מהרעות כי תדבק בו ההשגחה האלהית לשמרו מהם ולזה לא יהיה לו להתאונן בבא פחדו ואידו כי אם מעצמו על שלא השתדל לחקור בחכמה האלהית עם עוכם קריאתה לו והבאתה תשוקה נפלאה לחקור בה כמו שקדם: הג׳ הוא להודיע כי הדרך בהשגת הבינה היא אחר השלימות בחכמה והיה זה כן לפי שבהשגת הבינה יש מן הסכנה מה שלא יעלם לפי שלא יבאו בה בהקדמות מופתיות באופן האמת המגיע בלמודיות ולא ג״כ במופת ראיה כמו העניין בחכמה הטבעית אבל בהקדמות מפורסמות וכבר ימצא בהם הרבה ביאור לדבר והפכו ובזה יקרה הטעות אם מפני ההקדמות הלקוחות בתחלת המחשבה אם מפני טעות הדמיון אם מפני סגול האדם ברעות מגונות בזה העניין או למדם מאנשים מוטעים ונטה אליהם מצד הלמוד או המנהג או מפני התאוה שיתביאהו לבחור הדעת אשר הוא יותר נאות לה לרוות צמאה והנה כאשר יקדים האדם העיון בחכמה לפי מה שראוי באופן שיהיה שלם בה הנה יעזר בה להשמר מהטעות אשר מפאת העניינים הנזכרים עם שהשי׳ על דר ההשגחה ישמרהו מהטעות ויישירהו אל הסדרים והדרכי׳ המביאים אותו אל השגת העמוקות אשר בחכמה ההיא והנה מפני הקושי המגיע בהשגת זאת החכמה יצטרך לו עוד שיבקשנה ככסף וכמטמונים שיחפרו עליהם פה ופה עד שימצאום לכן צריך בזאת החכמה שלא יקצר מלקיחת כל ההקדמות המפורסמות אשר אפשר שיהיה מהם עזר בהשגת הדרוש אשר ירצה לחקור עליו ובזה הדרך ג״כ ישיג האמת בפילוסופיא המדינית כמו שזכרנו בביאורנו אלו הדברים במה שקדם: אמרה החכמה בני אל תשכח תורתי והיא תורת משה וקראה אותה תורתי לפי שהיא מסודרת מחכמ׳ השם ית׳ ושמור לבך מצות התור׳ ללמד אותם ולעמוד אותם על כונתם ומה שים מהחכמה בעניני׳: כי ארך. הם יוסיפו לך אורך ימים ושנות חיים וכל הקץ המוגבל לך לפי מערכת הכוכבים ובזה יוסיפו לך שלום וטוב על הטוב והשלום המסודר לך מהכוכבי׳ לפי מה שנתן להם השי׳ מהכח ביום הבראם כי ההשגחה האלהית תדבק באדם כשיתחכם בחכמת התורה ומצד זה יסור ממנו הרע המוגבל לו מצד הכוכבים ויהיה נוסף טוב על הטוב המסודר לו מהם: חסד ואמת. מי שהוא ארון החסד והאמת לא יעזבך כי תמיד יהיו עיניו להשגיח בך ולזה אני מצוה אותך שתקשור המצות על גרגרותיך לדבר בם תמיד כדי שתבין ענינם ויהיה מצוייר בלבך תמיד: ומצא חן ושכל טוב. והנה אם תנהיג מעשיך לפי משפטי התורה תגיע למצוא חן בעיני אלהים ואדם כי הם כלולים משלימות המדות מה שימצא בו האדם חן בעיני האנשים ואם תעמוד לפי מה שהספר על אופן החכמה שים בהו המצות אז תמצא שכל טוב בעיני אלהים ואדם בכל מה שתחכון אותו: בטח אל ה׳ בכל לבך. שים מגמתך בהשגחתך בשם ית׳ ולא תשען על בינתך לחשוב במה שתחפוץ לעשותו מחכמתך לומר כבר התבוננתי ושמתי דברי בחכמה בדרך שאשיג המבוקש בלי ספק כי אז תסור ממך העזר שיהיה מגיע לך בזה מהשי׳ אם נשענת על בינתך כירצון השי׳ שיכירו האנשים המושגחים ממנו מה שישפע להם מהטוב מצד השגחתו ומי שהוא נשען על בינתו יחשוב שלא יצטרך לו בזה עזר אלהי: בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת השם ית׳ והמשל שכאשר ת אכל יתיר במאכל השי׳ בהתבוננך עוצם חכמתו בבריאת זה המזון ובשומו בחי כח להטיב אותו א׳ עצם הכזון וכשתסגל תתבונן במה ששם סם ית׳ מהכח הנפלא בזרע לצייר כמו זאת הצורה הנפלאה ובזה תדבק תמיד בשם ית׳ גם בעשותך הפעולות הגופיות וזה יהיה סבה שיישר השי׳ ארחותיך מצד השגחתו הדבקה בך:

ביאור המלות · רפאות תהי לשרך · היא הטבור ׃ ושקוי · יוציא ׃ כי טוב
סחרה מסחר כסף · הנה הסוחר הוא המסבב בארצו לבקש דבר הסחורה שירבה
לקנות ולזה אמר כי טוב לסבב ולשוטט בעבור בקשת החכמ׳ והתבונ׳ יותר מסבוב
עם בקשת הכסף · ביאור הדברים אל תהי חכם בעיניך · ותתרשל
מפני זה מלחקור עוד
בענייני החכמה כי זה
ימנעך מתוך הרבה מ
מהשלימות אשר אפשר
לך לקנותו אך תמיד
תחשוב היותך חסר ב
בחכמה ותהיה מפני
זה חוקר בה תמיד ו
ותוסיף על שלימותך
שלימות · ירא את י״י
תמיד מעבור על מ
מצותיו וסור מרע
בתורות ובעיון ג״כ מצד
היותך ירא את י״י זה
ימנע מלהשתבש ב
בהשגה בחכמה וזה
שאם תשים המורם ו
והעיקר שהש״י הוא כ
כמכח באופן שתשיר
אל זה התורה ושהוא
משגיח באישי האדם
לפקוד אותם על מ
מעשיהם כמו ש
שהתבאר זה בתורה
הנה אז יסור מתוך ה
הטעות בהרבה מ
מהשגות הגדולות ב
בחכמה האלהית ׃
רפאות תהי לשרך ·
הנה התורה היא מ
מרפא לך מחולי ה
המדות וחסרונות בעת
שהתחלת לדרוך אל
השלימות תחיל ל
לקחת מזון ההשגות העיוניו׳ והמשל בזה ש מה שיקח הולד מהמזון בעת היותו במעי אמו שיקחה דרך הטבור גם אחרי השלמך בחכמ׳ היא שקוי לעצמותיך למלא אותם
מוח ואמר זה שלא תחשוב שאחרי השלמך בחכמ׳ לא תצטרך אל התורה היא להעמיד האר׳ על השלימות מההשגות העיוניות כי באמת תמיד תצטרך
לחקור בה וללכת במצותיה כי היא מוסיפה לך שלימות תמיד ועזיבתך אותה תהיה סבה להסיר ממך השלימות ולהפקדו כמו שהעצמות יצטרכו תמיד אל המוח אשר בתוכם
להזון ממנו ואע״פ שכבר נשלמה הויתם באופן מה ובסורו מהם יפקד מהם מזונם ויפסדו ואפשר שאמר לזאת הסבה ג״כ אל תהי חכם בעיניך ירא את י״י וסור מרע ר״ל
שלא תחשוב כבר השגתי החכמה ואיני צריך עוד אל התורה שהיא מיסרת אליה כי בודאי אתה צריך אליה תמיד ולזה ראוי שתירא את י״י לשמור מצותיו ובזה תסור מרע
תמיד ברעות ׃ כבד את י״י מהונך · כמו שצותה אותך התורה מראשית כל תבואת זרעך ופירותיך לתת המתנות הראויות לכהני׳ וללוים כי בזה תועלת כפלא להיסיר ש
שכל הטובות הם שופעות מהש״י ועוד בזה תועלת להיסור ישראל להשגת החכמה והשלימות כי זה יהיה סבה לשלימות זה השבט בעיון ובחכמת התורה והם ילמדו זה את
העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת והנה אם תעשה זה יתן הש״י שברך שיתברכו פירותיך עד שימלאו אוצרותיך בר ונו׳ ׃
וימלאו · עד שכבר ימלאו אוצריך בר ויקביך יהיה רבוי מהתירוש כמו שאמ׳ בספר דברי הימים מהחל התרומה לבוא בית י״י אכול ושבוע והותר עד לרב כי י״י ברך את עמו
והנה העיר בזה עוד לדבר אחר נמשך לכוונה הקודמת והוא משלימו׳ זה המאמר והרצון בזה היא מסלול ודרך לעמוד על החכמה אשר ביצירתם וזה כי אם יונח שאין שם
פועל כמו שאמרו האפיקורוס ושיעתו הנה תסור החכמה מהדברים ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה המין בזאת התמונה ובאלו המינים מהאחויות וכן העניין בדבר דבר
כי לא יתכן זאת החקירה אחר שהם יניחו שזה העניין היה במקרה אך כשנודה שיש בכאן פועל הוא השם יתברך הנה זה יכין לנו הדרך להשגת החכמה אשר ביצירת
הדברים הנמצאים אשר לפי השיעור שנשיג ממנה יהיה דבקותינו בשם יתברך אשר מושכל כל אלו הדברי׳ הוא אלו ומהמושכל אשר אלו שפע מציאותם והנה כשתפליג
לחקור באלו הסבות היותר שלימות אם תהיה כוונתך תמיד לתת בו כבוד לי״י ותשתדל מפני זה למצא הסבות היותר שלימות שתוכל שיראה בהם כבוד לשם יתברך הנה
זה יהיה סבה למלאת אוצרות שבלך מקנין החכמה האמתית כי בזה תתיסר לעמוד לפי מה שאפשר על עומק החכמה האלהית שממה זכר דבר מאלו הדברים על מה
שהם עליו הנה כשיקרה שיגיעו לך קצת רעות גופיות הנה זהו בהכרח על צד המוסר אחרי היותך מתהלך בחכמה ובתורה וזאת להסירך מקצת דעות מגונות התחלת
להתיסר אליהם או מפני עברך על קצת מצות התורה כי השם ית׳ יוכיח באוהבו להצילם מהרעות הגופיות לפי מה שביארנו בג׳ מספר מלחמו׳ י״י ׃ מוסר י״י בני אל תמאס ·
אל תמאס · מוסר י״י כשיקרו לך קצת רעות גופיות ממנו באופן שזכרנו כי זה יהיה סבה למנוע ממך התועלת אשר בעבורו היה זה התוכחת ואל תמאס בתוכחתו כי הש״י
יוכיח את אשר יאהב ונו׳ ׃ כי את אשר יאהב · כי השם ית׳ יוכיח את אשר יאהב וירצה להטיב עמו כאב את הבן שיסר אותו לטובלו וכאשר תעשה כן יגיע לך מן התועלת
מה שתפשפש במעשיך ובדעותיך עד שיתברר לך מה שהתיסרת לחטוא בו כאמרו ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון ׃ אשרי אדם מצא חכמה · כמה מאושר
האדם שימצא חכמת השם ית׳ בדברים לפי מה שאפשר לו ואדם שיוציא מלבו תבונה בדרכים הנזכרים במה שקדם ׃ כי טוב סחרה · כי ההשתדלות לבקש אותה
הוא טוב לאין שיעור מהשתדלות לבקשת הכסף אשר בו תועלת מה להעמדת חיי הגוף ופריה יקר מזהב ׃ יקרה היא מפנינים וכל חפציך ונו׳ · הנה היא יקרה
מכל המרגליות ובכלל הנה כל חפצי האדם לא ישוו בה והרצון בחפצי האדם הדברים האחרים אשר ישתוקק האדם כי כל אלו החפצים הם כאין נגדה ואפשר שישוב
זה אל התורה והוא הנכון יותר וירצה כי מאושר מאד מי שימצא החכמה הנרמזת בתורה ואדם שיוציא ממנה התבונה הנרמזת בה כי הכל נרמז בתורה כמו שביארנו
בביאורינו לדברי התורה ׃ ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד · הנה בימין התורה יהיה אורך ימים ר״ל השגת החיים הנצחיים כי זהו פריה ולזה ייחס זה אל
ימינה וזה יהיה במה שישיג בה מן החכמה והתבונה והנה על הכוונה השנית ישיג בה עושר וכבוד כי מצד ההשגחה האלהית שתדבק באדם בעבורה ימשכו לו ג״כ טובות
גופיות כמו שהתבאר בתורה ובארנוהו עוד במאמר הד׳ מספר מלחמות י״י ׃ דרכיה דרכי נועם · הנה דרכי התורה הם דרכים שיטעמו ויתקנו מאד לאדם כי לא העמיסה
על האדם שום מעמס יקשה לו אבל כל מה שבה מן המצות והאזהרות הם דברים ערבים ורצויים בעצמותם לא כנימוסי הגוים שהיו מעמיסים בהם דברים קשים גם את
בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכל נתיבות התורה הם שלום לגוף ולנפש כמו שהתבאר מדברינו בדברי התורה כי כלם ייעירו אל בריאות הגוף ובריאות הנפש
הנה התורה היא עץ חיים לאשר הם מחזיקים בה לשמור ולעשו׳ ולחקור בענייניה ובאופן החכמ׳ אשר ייעירו אליה ותומכי התורה שמחזיקי׳ אותה לעמוד על הסבות בדבריה
הוא מאושר כי מזה הדבר יתאשר לעמוד על כוונותיה לא שיקל בענייניה ויעבור בהם כעברו על ספרי קורות הימים אשר יגידו אים לאים אך יחקור על כל פנים לתמוך אותה
כדי שיעמוד על כוונותיה כאילו תאמר שימעיק לעמוד על דבר דבר ממנה למה היה בתאר כך ולמה נסמך זה המאמ׳ לזה המאמ׳ כי בזה האופן ימצא בה ויפיק ממנה תבונה
לפי שסבת החכמה והתבונה והדעת באר עתה אי זה דבר מהם ומפני מה ראוי לסבתם ואמר י״י בחכמה ונו׳ ׃ ביאור

אל תהי חכם בעיניך · שתאמר בחכמתי אוסר ארחי · וסור מרע ממעשה הרע ׃
ואז ירפא לך השם מכל מחלה ׃ לשרך · הזכירו כי הוא מוסר הגידים ובו יכנס האדם
להם כבטן האם והטעם תוקף כמו שריר וקיים ׃ יפרוצו · יפוצו מרוב עד שיפרצו
פרץ ביקבים ׃ מוסר י״י · אשרי אדם מצא חכמ׳ · כי בה ישמר מחטוא ולא יבואו
עליו ייסורין · יפיק
יוציא תבונה מאחר
וילמדנה ׃ חפציך ·
כל דבר שתחפוץ ·
ישוו מענין ולמלך אין
שוה ופי׳ אין העם שוה
כלום ונחשב למלך ש
שיחשב כי הוא עם מ
מפוזר ומפורד ובזה ׃
עושר וכבוד · משל
שהחכמה תביאהו ל
לשתי מעלות ׃ דרכי
נועם · שיטעמו ויערבו
לו · נתיבותיה נתיבות
שלום ׃ עץ · כעץ חיים
שהאוכל מפריו יחיה
שנים רבות · ותומכיה
שלא יעזבוה כאשר
אמר כי החכמה תחיה
האדם שהוא עולם
קטן ׃ י״י בחכמה
מבינים
ת

ירא ד׳ וסימ׳ אל תהי חכם בעיניך · ירא את י״י בני ומלך · כי ברב חלמות · סוף דבר הכל נשמע ׃ שבע ב׳ ובלרע וסימני׳
טבע גדול בכל ארץ · וימלאו אסמיך שבע ׃ את ג׳ פתחין כטע׳ וסימ׳ את גאון יעקב אשר אהב · בהצותו את ארם
נהרים · כי את אשר יאהב י״י יוכיח · וכל את הבא במקף דכו׳ פתחין בר״א קמץ את כל גבוה יראה והוא מלך ׃ סחרה

אַל־תְּהִי חָכָם בְּעֵינֶיךָ יְרָא אֶת־יְהוָה וְסוּר מֵרָע׃ רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶּךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ׃ כַּבֵּד אֶת־יְהוָה מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל־תְּבוּאָתֶךָ׃ וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ שָׂבָע וְתִירוֹשׁ יְקָבֶיךָ יִפְרֹצוּ׃ מוּסַר יְהוָה בְּנִי אַל־תִּמְאָס וְאַל־תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ׃ כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְהוָה יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת־בֵּן יִרְצֶה׃ אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא חָכְמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה׃ כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִסְּחַר־כָּסֶף וּמֵחָרוּץ תְּבוּאָתָהּ׃ יְקָרָה הִיא מִפְּנִיִּים וְכָל־חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃ אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׃ דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃ עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃

לָא תֶהֱוֵי חַכִּים בְּאַפָּךְ וְדַחֵיל מִן אֱלָהָא וּסְטָא מִן בִּישְׁתָא׃ אַסְיוּתָא תֶּהֱוֵי לְגוּוִיָּתָךְ וְדוּהֲנָא לְגַרְמָךְ׃ יַקַּר לֶאֱלָהָךְ מִן מָמוֹנָךְ וּמֵרֵישׁ כֻּלְּהוֹן עֲלַלְתָּךְ׃ וּמִתְמַלְיָן אוֹצְרָךְ שַׂבְעָנָא וּמַעֲצַרְתָּךְ חַמְרָא נִשְׁפְּעָן׃ בְּרִי מַרְדּוּתָא דֶאֱלָהָא לָא תְסַלֵּא וְלָא תַמְרִיק בְּמַכְסְנוּתֵיהּ׃ מְטוּל דִּלְמַן דְּרָחֵים לֵיהּ אֱלָהָא רָדֵיהּ לֵיהּ וְהֵיךְ אַבָּא דְּרָדֵי לִבְרֵיהּ׃ טוּבוֹהִי לְבַר נָשָׁא דְּאַשְׁכַּח חָכְמְתָא וּבַר נָשָׁא דְּמַבִּיעַ בִּיוּנְתָא׃ מְטוּל דְּטָבָא תִּיגַרְוּתַהּ מִן תִּיגַרְוּתָא דְּסִימָא וּמִן דַּהֲבָא סְנִיקָא עֲלַלְתַּהּ׃ יַקִּירָא הִיא מִן כֵּיפֵי טָבָאתָא וְכָל מִדַּעַם לָא פָּחֵים לַהּ׃ נוּגְרָא דְּיוֹמָתָא בִּימִינַהּ וּבִשְׂמָאלַהּ עוּתְרָא וִיקָרָא׃ אוֹרְחָתַהּ וְאָרְחָתָא דְּבוּסְמָא וְכֻלְּהוֹן הֲלִיכָתַהּ שְׁלָמָא׃ אִילָנָא דְחַיֵּי הִיא לְאִלֵּין דְּמִתְחַזְּקִין בַּהּ דְּאִלֵּין דְּמִתְעַסְּקִין בַּהּ טוּבֵיהוֹן׃

ד׳ וסי׳ והיה סחרה ואתננה ב׳ בו · כי טוב סחרה מסחר כסף · טעמה כי טוב סחרה ׃ מפניים חד מן מלין דחסרין נ״ון וקריין
וסי׳ בצעניים וחבר הקני נפרד מקין · לו ויאמרו לו הגבעוני אין לנו · אנו אם טוב ואם רע בקול י״י · מפניים י״י יקרה
היא מפנינים · אלפים ׳ נהר דינור נגד ונפק · ויסתר ערום ראה רעה ויסתר · והילופיהון ז׳ כתיבן נ״ון יתיר ולא קרי׳ וסימ׳
נמס׳ בשמו׳ ב׳ סימ׳ כ״א ׃

י׳ בחכמה יסד ארץ · ספר מעלתה שבה נברא העולם העליון׃ ברעתו תהומות נבקעו · להשקות בהם חיה ועוף׃ אל ילוזו · הנכון תלוזנה כי על התושיה והמזמה ידבר כמו ויחמו הצאן׃ אז · לא תגוף · פועל יוצא והענין שלא תשימהו כאבן נגף כאשר תלמד התושיה׃ אל תמנע טוב מבעליו · העני׳ פי׳ א׳ מבעל הטוב׃

לך ושוב · כי יהוה דרך בזיון׃ ישרים סודו · עם ישרים נודע סודו ועכתו תמיד שהוא גוזר להביא על הרשע׃ מארת׳ מן ארור והוא חסרון׃ אם ללצים · הפסוק הזה דבק בעליון ולכן מן ליצנו׳ · יליץ מן כי המליץ פי׳ השם יברך נוה הצדיקים אם ללצים ידבר הצדיק ויזהיר לסור מן דרך הליצנות · ולענוים ולמוכיחים יתן חן כלומר יתן חנם בעיני כל אדם והענוים הם הנכונים מדבר ליצנות · פי׳ א׳ אם ללצים השם יליץ יתן גמול הליצנות ולענוים יתן חן כמו חן וחסד להם׃ כבוד · השם ינחילם כבוד הממון והעושר אבל הכסילים ירימו הקלון עליהם והטעם שיסבבו סיקלום בני אדם · מרים קלון על כל אחד דבר כמו וצדיקים ככפיר יבטח · פי׳ א׳ כסיל מרי׳ ומכבד אים קלון כמו בא זדון ח חסר אים׃

אחרים: ג׳ וכי׳ כככה אשי חכימיה פראשיה

ממעו

ביאור המלות   בכסלך׃ בתקותך׃ כלוז׃ הוא הנוטה מהדרך הראויה׃ כבוד׃ מרים קלון׃ הקלון מסיר אותם או ירבה בו מכל אחד מהכסילים מרים ומגביה הקלון עליו מגדל סכלותו׃   ביאור הדברים   יי׳ בחכמה יסד ארץ׃ ולאמר כי בחכמה יסד הש״י הארץ וזה היסוד הוא מה שהסדרים ושם בטבע הנמצאות הטבעיות אשר המציא בארץ וכן בחכמת הש״י שפע מציאותם ביום הבראם ונתיסד עניני מה שיוסג לאר׳ מפני החקירה בהם יקרא חכמה כי כל מה שבהם שאחרם מסבות עצמיות ומתיחסות כאלו תאמר שהאש יחמם ושהאדם יולידו האדם ובתבונה יכונן שמים על מה שהם עליו מהמרחק ממנו ומגודל הכוכבי׳ אשר יכיעם ומחלוף תנועות הגלגלים אשר יניעו הכוכב וחילופי התנועות כאורך והרוחב עד שיתאחדו מזה חלופים רבים בתנועת הכוכב הנראית לנו ויתאחדו מפני זה ממנו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות יי׳ והנה יקרא זה הענין תבונה לפי שמה שיתאחדו בהם אינו מתאחדו בדמיון מה שהתאחדו מן הסבות העצמיו׳ או המתיחסות כי הם יחממו ואין בהם חום ויקררו ואין בהם קור וכן הענין בשאר מה שישפע מהם ואולם מה שהמציא הש״י ית׳ מהבקע התהומות ושירעפו השחקים על אשר לו מבוא גדול ב

תהומות ד׳ מל׳ דמל׳ וסימ׳ נמס׳ בתילים סימן ל״ג ועיין בסדר בשלח בפסו׳ תהמות יכסיומו׃ ירעפו ג׳ וסימ׳ נאות מדבר ושחקים ירעפו טל · ירעפו עלי אדם רב׃ ויהיו ״א רפין וסימ׳ נמסר בסדר ויקחו לי תרומה׃ תגוף ל׳ מל׳ אז תלך לבטח ושארא כלהון חס׳׃ וערבה ב׳ וסי׳ וערבה ליי׳ מנחת יהודה וירושלם · ושכבת וערבה שנתך׃ ומשאת ל׳ כמתר

יְהֹוָה בְּחָכְמָה יָסַד־אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה׃ בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים יִרְעֲפוּ־טָל׃ בְּנִי אַל־יָלֻזוּ מֵעֵינֶיךָ נְצֹר תֻּשִׁיָּה וּמְזִמָּה׃ וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחֵן לְגַרְגְּרֹתֶיךָ׃ אָז תֵּלֵךְ לָבֶטַח דַּרְכֶּךָ וְרַגְלְךָ לֹא תִגּוֹף׃ אִם־תִּשְׁכַּב לֹא־תִפְחָד וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ׃ אַל־תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא׃ כִּי־יְהֹוָה יִהְיֶה בְכִסְלֶךָ וְשָׁמַר רַגְלְךָ מִלָּכֶד׃ אַל־תִּמְנַע־טוֹב מִבְּעָלָיו בִּהְיוֹת לְאֵל יָדֶיךָ לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תֹּאמַר לְרֵעֶיךָ לֵךְ וָשׁוּב וּמָחָר אֶתֵּן וְיֵשׁ אִתָּךְ׃ אַל־תַּחֲרֹשׁ עַל־רֵעֲךָ רָעָה וְהוּא־יוֹשֵׁב לָבֶטַח אִתָּךְ׃ אַל־תָּרוֹב עִם־אָדָם חִנָּם אִם־לֹא גְמָלְךָ רָעָה׃ אַל־תְּקַנֵּא בְּאִישׁ חָמָס וְאַל־תִּבְחַר בְּכָל־דְּרָכָיו׃ כִּי תוֹעֲבַת יְהֹוָה נָלוֹז וְאֶת־יְשָׁרִים סוֹדוֹ׃ מְאֵרַת יְהֹוָה בְּבֵית רָשָׁע וּנְוֵה צַדִּיקִים יְבָרֵךְ׃ אִם־לַלֵּצִים הוּא־יָלִיץ וְלַעֲנִיִּים יִתֶּן־חֵן׃ כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן׃

אֱלָהָא בְּחָכְמְתָא שָׁת אֲסָיָה דְּאַרְעָא וְאַתְקִין שְׁמַיָּא בְּבִיוּנָה׃ בְּרַעְתֵּיהּ תְּהוֹמֵי אִיתְבְּזִיעוּ וּשְׁמַיָּא צָעֵי דְּמַטְלַיָּא׃ בְּרִי לָא נֵזַל בְּעֵינָךְ נְטַר מַדְּעָא וְתַרְעִיתָא׃ וְיֶהֱוֹן חַיֵּי לְנַפְשָׁךְ וְחִסְדָּא לְצַוְרָךְ׃ הֵידֵין תֵּיזֵל בְּסִבְרָא בְּאָרְחָתָךְ וְרִיגְלָךְ לָא תִיתְקַל׃ אִם תִּשְׁכּוֹב וְתִידְמוּךְ וְלָא תִידְחַל וְתִשְׁכַּב וְתִבְסַם שִׁנְתָּךְ׃ לָא תִדְחַל מִן דַּחֲלַיָּא וּמִן שִׁלְיָא וּמִן תִּיּוּסָא דְּרַשִׁיעֵי כַּד יֵיתֵי׃ מִטּוּל דֶּאֱלָהָא יְהֵי בְּסַעְדָךְ וְיִנְטַר רִיגְלָךְ וְלָא תִתְּצִיד׃ לָא תִיתְכְּלֵי לְמֶעְבַּד שַׁפִּיר כַּד אִית חֵילָא בִּידָךְ לְמֶעְבַּד׃ לָא תֵימַר לְחַבְרָךְ אִיזֵל וְתוּב וּלְמָחָר אֶתֵּן וְאִית גַּבָּךְ׃ לָא תַחֲשֵׁב עַל חַבְרָךְ בִּישְׁתָא וְהוּא יָתֵיב עִמָּךְ בְּשַׁלְוָה׃ לָא תִינְצֵי עִם בַּר נָשָׁא מַגָּן אִם לָא עֲבַד לָךְ בִּישָׁא׃ לָא תֵיתַן בְּגַבְרָא חַטּוֹפָא וְלָא תִצְנֵי בְּכֻלְּהוֹן אָרְחָתֵיהּ׃ מִטּוּל דִּמְרַחַק עֲוָתָא מִן קֳדָם יְיָ וְעִם תְּרִיצַיָּא שׁוּעִיתֵיהּ׃ לְוָטְתָא דֶּאֱלָהָא בְּבָתֵּיהוֹן דְּרַשִׁיעֵי וּמַעַמְדְּהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְבָרֵךְ׃ וּלְמַמִּיקָנֵי נִסְחוּף וּלְעַנְוָנֵי יִתֵּן חִסְדָּא׃ יְקָרָא דְּחַכִּימֵי נִיסְחַן וְסַכְלֵי נִקַּבְּלֵה צַעֲרָא׃

ג׳ מל׳ · ג׳ · ל׳ וחס׳ · יה׳ סימן · ל׳ מל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ידך ק׳ · לרעך׳ ו׳ ק׳ · ב׳ כתרי ליש׳ לא תחר׳ כשור׳ · ב׳ מל׳ בכל׳ תריב ק׳ · ל׳ · לותר מאירת עיניס ל׳ · ל׳ · ולעניים י׳ ב׳ ק׳

פתאום   והוא מן שיטה חדא דמשמש ומש בריש׳ וכל חד לית דכו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא בסד׳ בטערכת אות המ״ם וזה תמצא כשיטה דמשמשת ום בריש׳ ומשמשת באב׃ ומחר ו׳ וסימ׳ וקדשתם היום ובחר ונכנסו · ומחר אל כל עדת יש׳ יקצוף · ומחר אהה ובניך עמי · טב בזה גם היום ומחר אשלחך · ומחר אתן ויש אתך · ומחר אעשה כדבר המלך׃ בבית רשע חד מן ה׳ זוגין חד בית וחד בבית וסי׳ בירמיה סימ׳ לז״׃ ולעניים ה׳ כתיב עניים וקרי׳ ענוים וסי׳ נמס׳ בתהילים סימ׳ ט׳ ע״ש׃ מרים ג׳ וסימ׳ כל מרים תרומת כסף · כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים · ארץ אפ׳ס רב תבונה וא׳ בכרי ומרים ראשי׳ · וסימנ׳ בלשון ארמי׳ כספא אששי חכימיא וראשיא׃

בקיום זה העולם השפל כי זה מה שלא אפשר עמידת הצמחים והב״ח מזולתו וכי ג״כ יהיה השווי נשמר ביסוד המים עם שאר היסודות המקבילים לו הנה היה חרום זה הענין בדעות השם ית׳ וההשגה בו היא קרובה אל המושכלות הראשונות וזה כי האיד הלא כשיתהוה בבטן הארץ וימנעהו מונע מעלות ויצטרך לרדת יתעבה מפני זה וישוב מים או כשיעלה ויפגום המקום הקר הנה הקרירות יעבה אותו ויתהוה ממנו מים הנה מה שזה דרכו יקרא דעת ואחרי שהענין הוא כן ר״ל שאלו הדברי׳ נשפעו מחכמת השם ית׳ בינתו ודעתו בזה האופן הנה האדם במדרו על מה שאפשר לו להשיג מאלו הדברים ידבק בחכמת השם ובינתו ודעתו לפי מה שאפשר׃ בדעתו תהומו׳ נבקעו · כי בעבור דעת האדם החכמה והתבונ׳ הזאת נבקעו תהומות מלמט׳ נובעו׳ מהם אלו הידיעות ומלמעלה ג״כ ירעפו טל ישפעו בו אלו הידיעו׳ והנה רמז במה שישפע מלמטה יהיו נובעות אלו הידיעות אל הדברים הטבעיים המוחשים אלינו אשר יעירו אותנו על החכמה והתבונה הזאת ובמה שישפע לנו מלמעלה רמז אל השפע שישפע לנו מהש״י להשיג אל הידיעות באמצעות השכל הפועל והמשיל השפע ההוא לטל לא לגשם כי הטל מתפשט בכל האויר אינו יורד טפין טפין כמו המטר וכן השפע הזה מגיע בכל המקומות שיהיו כאותו׳ לקבלו יחד לא במקום זולת מקום׃ בני אל ילוזו · אלו יסורו מעיניך החכמה והתבונה אך שמרם תמיד שמור הקיום המושכל שהגיע לך בזה ושמור ג״כ המחשבה שהביאה אותך להשגתו כדי שתדע תמיד האמת בדרכיו ויהיו החכמה והתבונה חיים לנפשך כי הם בעצמם הם השכל הנקנה הנשאר מהאדם אחר המות כמו שביארנו בראשון מספ״ ובהם תמצא חן בדבריך עם האנשים הנה בשמרם תדבק בך ההשגחה האלהית עד שלא תכשל בלכתך בדרך׃ אם תשכב · גם בהיותך בדרך לא תפחד שם מחיה רעה ומן הלסטים אך תשכב ותערב לך שנתך׃ אל תירא מפחד · הרעות הגדולות המשחיתות פתאם ולא משואת רשעים כי תבא׃ כי יי׳ יהיה · במה שתבטח בו ותקוה ממנו וישגיח בך מהלכד באלו הרעות ואח״ז הזהיר עוד ואמר אל תמנע טוב מבעליו ממי שהוא ראוי לו בהיות כח בידך לעשות זה הטוב וזאת האזהרה כוללת בעיון ובדברים המדיניים אם בעיון הזהירהו שלא למנוע למודו מהבא ללמד הראוי לכך לפי מה שיש מן הספק בידו וכאשר יבא לבקש ממך הטוב הזה לא תעכב אותו על זה בשתאמר לו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך אך תן לו זה תכף אחר שיש אתך והוא ראוי לזה׃ אל תחרוש · אל תחשוב ותשתדל להביא על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך כי זה מגונה מאד׃ אל תריב עם אדם חנם · אם לא גמלך רעה כי זה מגונה מאד להתרעם על האדם ולהריב עמו בזולת סבה׃ אל תקנא באיש חמס · להתאוות ולחמוד ולעשות כמוהו לחמוס האנשים ולא תבחר בשום דרך מדרכיו כי זה יביאך לחטוא במה שהוא חוטא והמשל כי איש החמס ישלח מנחה גדולה למלך או לשר ויכבדוהו ואם ירבה האדם לעשות כן לא יתכן לו ויצטרך לו לעשוק ולחמוס האנשים וכן הענין בשאר דרכיו לשר הם לו מפני היותו איש חמס כי מתועב אל השם יתברך האיש העקש רוצה לומר הבלתי ישר וההפך בישרי׳ כי הוא דבק בהם׃ מארת · קללת השם תמצא בבית רשע והוא יברך נוה צדיקי׳ והנה אמר רשע בלשון יחיד לפי שהקללה לא יחייב שתמשך לכל הרשעי׳ ולזה פעמים רבות רשע וטוב לו ואולם ברכת הש״י היא בבית כל הצדיקים הראויים לה והם אשר תדבק בהם ההשגחה האלהית כמו שביארנו הסבה בכל זה בד׳ מספר מי׳׃ אם ללצים · הנה ללצים המתלוצצים ומלעיגי׳ על האנשים הש״י יסבב שאחרים ילעיגו עליהם בבוא אדם ואולם לענוים המכבדים לאנשים ומשפילים עצמם יתן הש״י חן להם בעיני האנשים׃ כבוד חכמים ינחלו · כי יכבדום האנשים וכל אחד מהכסילים מגביה קלון לו או אמר על דרך ההפלגה כי עוצם הקלון שינחלו מפני סכלותם הוא מפרים ומסיר אותם מהמקום ההוא שהם נכרים בו׃ שמע

רלבג

שמעו בנים מוסר. הנה יתברך שהוא אביהם והנה זה המוסר הוא תורתי שנתן לישראל והקשיבו ושמעו אותה כדי שתדעו בינה כי הוא יעיר אתכם אל הבינה כמו שזכרנו ר"ל כי התורה תעיר בהרבה מדבריה לידיעת הבינה כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה: כי לקח טוב. כי כבר נתתי לכם קנין טוב אל תעזובו את התורה שנתתי לכם הנה אלה דברי השי"ת ר"ל שאמרם בלשון כאילו השי"ת ידבר ואח"כ אמר שלמה. כי בן הייתי לאבי. הנה הייתי בן לאבי ורמז בזה לעם ישראל שהוא בן לשי"ת היותו נער ורך כשאמר לו השי"ת אלו הדברים והייתי אז יחיד לפני אמי כי אומה אחרת לא קבלה התורה זולתי וזה היה בעת קטנותי בהיותי ממצרים כי במעט זמן העתיקני השי"ת לאמונתו ולזאת הסבה אמר ג"כ לפי המשל הכנוי זכרתי לך חסד נעוריך ואמר לפני אמי לפי המשל והוא ג"כ לפי הנמשל רמז אל השכל הפועל אשר באמצעותו השפיע השי"ת התורה לישראל ובאמצעותו הגיעה הנבואה: ויורני. אז השי"ת ואמר לי לבך יתמוך דברי ויסמוך אותם בחקרו כראוי על כוונת מצות התורה כי בזה יגלה מה שיש מהשלימות והחכמה הנפלאה בדברי התורה. שמור בלבך דברי מצותי ותשיג בזה החיים האמתיים אשר אין עמהם מות: קנה חכמה. בהם תקנה החכמה ותקנה בינה. אל תשכח דבר מדברי ואל תטה כלל מאמרי פי כי בזה האופן עם רוב השקידה והחקירה יגלו לך הרבה מכוונות התורה: אל תעזבה. אל תעזוב התורה ואם תהיה נזהר מזה היא תשמרך מכל רע מצד מה שימשך לך בסבת ההשגחה האלהית אהוב את התורה והיא תנצרך וזה שאהבתך אותה יסבב שתדבק בכוונת ראויות לדבר דבר מדבריה ובזה האופן תעמוד על קצת כוונותיה: ראשית. בראשית החכמה שתקנה מהתורה תקנה חכמה וזה יגיע לך ממנה בזולת עמל רב אך בקנין הבינה תצטרך להעזר בה בכל קנינך שתקנה ממנה וכלם ייסירוך אל העמידה עליה והנה אמר זה כי קנין החכמה מגיע מדברים עצמיים לה והם ראשית החכמה ולא כן ענין הבינה כמו שזכרנו: סלסלה. דרוך וסלול תמיד במסלול התורה והיא תתן לך כבוד כי תדבק בה ותתן לראשך כתר יחובר בו לך חן ותתן לך עטרת תפארת והנה אמר זה כי מצד השקידה בתורה ובכוונותיה יגיע לאדם הרוממות והכבוד ואם אין זה המכוון בה אך הטוב המכוון בה הוא החיים הנצחיים וכבר זכרנו ראשונה באמרו שמור מצותי וחיה אמר כאילו ידבר השי"ת: שמע בני וקח אמרי. והם ספורי התורה. וירבו לך שנות חיים כי הם מישירים מאד לשלימות המדות ולשלימות המושכלות כמו שביארנו שם או ידבר בזה שלמה וכוה לקחת אמריו שיכוה עליהם: בדרך חכמה הוריתיך. ללכת בדרך חכמה ובדרכי יושר והוא מה שהזהירתיך ללכת בדרכי התורה ולחקור בה מחקר הראוי ואם תעשה כן תהיה כנער בשם יתברך באופן שיכונו מחשבותיך וישלימו חפציך במה שתרצה לעשותו: בלכתך לא יצר צעדך. הנה בלכתך לעשות דבר מה לא יצר בעדך מלפשוע ולהשלים הדרך וגם אם תרוץ בדרכך לא תכשל באבן נגף וצור מכשול: החזק במוסר. התורה אל תרף ממנו נצור התורה בלבך כי היא בעצמה היא חייך הנצחיים במה שכלל בכוונותיה מהחכמה והבינה: בארח רשעים אל תבא. אל תבא ואל תהלך בדרך אנשים רעים: פרעהו אל תעבר בו. אם תוכל בטל והשבת הדרך ההוא רוצה לומר שתבער דרך הרשעים בדרך שלא ישלמו הרע אל תעבור להסכים עמם ואם לא תוכל לבטלו נטה מעליו ועבור ויצא מהרשעים רשע וידך לא תהיה עמם וזה כי הרשעים הם חפצים לעשות רע כל כך עד שכאשר התהלכו בדרך ובמנהג אחד לא יוסיפו שנית להתהלך בו אם לא היה בדרך ההוא רעה והשחתה: כי לא ישנו אם לא ירעו. גם לא יוכלו לישן בלילה אם לא עשו רע להכשיל האנשים: כי לחמו לחם רשע. מאכלם ומשתיהם יהיו כלם רשע וחמס כי הרשע נותן שנת לעיניהם לרוב שמחתם בו גם לא יצטרכו למזון אחר מרוב התענגם בו: וארח צדיקים. הנה זה דרך הצדיקים הוא כאור נוגה השחר שהולך אורו ומתחזק עד נכון היום והוא עד חצי היום כי אז האור והיום בשלימותו ובתקפו: דרך רשעים כאפלה. ואולם דרך הרשעים כאפילה שלא יראו בו ולא יוכלו להתיישר אל התכלית שכוונו אליו ולזה יכשלו בהליכתם ולא ידעו במה יכשלו כי אינם רואים אור כלל ואמנם אמר זה כי דרך הצדיקי' בלכתם לעשות דבר מה יהיה בו האור להצילם מהמכשולות והמוקשים ולהישירם ללכת אל התכלית שכוונו אליו כי הם נעזרים בכל זה בשם יתברך ואמנם דרך הרשעים שיכוונו בו עשיית הרשע הוא בהפך זה כי השם יתברך מפר מחשבותיהם פעמים רבות ולא יעשו הרע אשר יזמו לעשותו כמו שזכרנו בספר איוב: בני

אבן עזרא

שמעו בנים. אחר שהזהיר בנו הוכיח בנים אחרים שישמעו מוסר אביהם אף על פי שהם רכי' לא בהם כחשב כמוני: אל תעזבה. החכמה כי היא תשמרך מכרה: ראשית חכמה קנה חכמה. במקצת הונך ואם לא תוכל לדעתה תן כל הונך: סלסלה. הגביהה ורוממה מן כולו לרוכב: תכבדך תשימך במעלת הכבוד. כי תחבקנה ללמוד אותה תמיד: תמגנך. מן מגן בריך: בדרך חכמה. בעבור דרך חכמה שתלמדה: בלכתך. כאשר תלך בדרך החכמה: נכרה. ראוי להיות בפתח והאל"ף כנוי לחכמה הנזכרת למעלה בדרך החכמ' והטעם החזק במוסר שיסרתיך ללכת בה: פרעהו. מן ותפרעו כל עצתי מן לתפרע: שטה סור: ואורח צדיקים. חסר והנכון אור אורח צדיקים:

תרגום

שמעו בניא מרדותא דאב ואצירתו למדע ביונא: מטול דיולפנא טבא יהבית לכון ונמוסי לא תשבקון: מטול דברא הוית לאבא מפנק ויחירא קדם אמי: ואלפן לי ואמר לי יי יקמט מלוי לבך נטר פיקודיי וחיה: קנה חכמתא קנה ביונה ולא תנשי ולא תסטי מן מאמריה דפומיה: ולא תשבקיה ותנטריך רחמה דתשוגבינך: ריש חכמתא קני חכמתא ובכל קנינך קנה ביונה: חביביה די תרוממנך וחבקיה דתיקרך: ותשים ברישך יאיותא דחסדא כלילא ושבהורא עלך: שמע ברי וקבל מני ונפגיון שנייא דחייך: ארחת דחכמת אליפתך והלכיתך בשבילי תריצי: כד תיזל לא תטעוק ארחך ואין תירהט לא תיתקל: תתחזק במרדותא ולא תרפא נטריה מטול דהיא חייך: בארחתא דרשיעי לא תיזיל ולא תיטן בארחתא דבישין: אריש ולא תעבר עמהון סטי ועבר מנהון: לא דמכין עד מה דמבאשין ופרידא שינתהון עד מה דעבדין תיקלא: דמיכלתהון מיכלתא דרשיעי וחמרא דחטופיא שתיין: וארחתא דצדיקי כנהורא דמזהר ואזיל נהריה עד מה דתקין יומא: וארחת דרשיעי חכירא ולא ידעין כימנא מתתקלין:

משלי ד

שִׁמְעוּ בָנִים מוּסַר אָב וְהַקְשִׁיבוּ לָדַעַת בִּינָה: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ: כִּי בֵן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי: וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ דְּבָרַי לִבֶּךָ שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה: קְנֵה חָכְמָה קְנֵה בִינָה אַל תִּשְׁכַּח וְאַל תֵּט מֵאִמְרֵי פִי: אַל תַּעַזְבֶהָ וְתִשְׁמְרֶךָּ אֱהָבֶהָ וְתִצְּרֶךָּ: רֵאשִׁית חָכְמָה קְנֵה חָכְמָה וּבְכָל קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה: סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ תְּכַבֵּדְךָ כִּי תְחַבְּקֶנָּה: תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת חֵן עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ: שְׁמַע בְּנִי וְקַח אֲמָרָי וְיִרְבּוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים: בְּדֶרֶךְ חָכְמָה הֹרֵתִיךָ הִדְרַכְתִּיךָ בְּמַעְגְּלֵי יֹשֶׁר: בְּלֶכְתְּךָ לֹא יֵצַר צַעֲדֶךָ וְאִם תָּרוּץ לֹא תִכָּשֵׁל: הַחֲזֵק בַּמּוּסָר אַל תֶּרֶף נִצְּרֶהָ כִּי הִיא חַיֶּיךָ: בְּאֹרַח רְשָׁעִים אַל תָּבֹא וְאַל תְּאַשֵּׁר בְּדֶרֶךְ רָעִים: פְּרָעֵהוּ אַל תַּעֲבָר בּוֹ שְׂטֵה מֵעָלָיו וַעֲבוֹר: כִּי לֹא יִשְׁנוּ אִם לֹא יָרֵעוּ וְנִגְזְלָה שְׁנָתָם אִם לֹא יַכְשׁוֹלוּ: כִּי לָחֲמוּ לֶחֶם רֶשַׁע וְיֵין חֲמָסִים יִשְׁתּוּ: וְאֹרַח צַדִּיקִים כְּאוֹר נֹגַהּ הוֹלֵךְ וָאוֹר עַד נְכוֹן הַיּוֹם: דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשֵׁלוּ:

מסורה

לפני ב' סבירין לבני וקרי' לפני וסימ' לפני אפרים ובנשה עוררה. רך ויחיד לפני אמי. ויאמר לי א' דסמיכי וסימ' ויאמר לי הנך הרה דמנוח. ויאמר לי מי אתה ואומר אליו עמלקי. ויאמר לי עבדי אתה ישראל. ויאמר לי שלמה בנך. ויאמר לי יתמוך דברי. מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה. על מה זה אתה מבקש. והשגל יושבת אצלו: אהבה ל' ותצרך

ל' אל תעזבה ל' סלסלה ל' ותרוממך ל' תכבדך ל' תחבקנה ל' אשקה ל' אחטנה ל' תשכונה ל': וקח י"ג וסימ' נמסר בסדר ויקח קרח: וירבו חד מן מ"ח מלין נסבין וי' בריש תיבות' רפין וכל חד וחד לית דכות' וסימ' נמסר במסר' רבה' במערכ' אות הוי"ו בס"ד: תרוץ ל' וא' תרוץ דאבה ואינון מן א"ב מן חד וחד חד ד' וחד ר"ש וסימ' נמסר במסר' רבה' במערכ' אות הדל"ת בס"ד: אל תרף ג' וסימ' החזק במוסר אל תרף. אל תרף ידך מעבדיך דיהושע. מעשי ידיך אל תרף: רשע י"ז וסי' נמס' בספר מיכה סימ' ו': חמסים ד' וסימ' מאיש חמסים תצילני דשמואל. כאיש חמסים תנצרי דתלצני. וחברו דבתריה דשמרני' יו'. ויין חמסים ישתו:

הרתיך ל' וחד והוריתיך לשר תרגמ'

ועבר בקמץ בכרי' כמו יעבור יקרי' ועביר אחכם לכ' רעה נעלי תחסרה לא יתכן כי לא כמהו כי אם בכ רכתי' ויר בריש תיבות' וקרי' וי"ו וזה לא באנה עמהן

בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך. אל יליזו מעיניך. אל יסורו מעיניך שמרם תמיד בתוך לבבך: כי חיים הם למוצאיהם. כי אלו הדברים אשר אני אומר לך הם בעצמם חיים למי שימצאם ויעמוד על כוונתם והם עם זה מרפא לכל בשרו להסיר ממנו חולי המדות הפחותות והנה אמ' זה כי זה הספר בכללו מיוסד לשלימו' המושכלות ולשלמות המדות: מכל משמר נצור לבך. והוא השכל ר"ל שמרהו שלא יהיה כאשר במאסר הכפם המתאוה באופן שתמנעהו מעשות פעולתו המיוחדת לו גם שמרהו שלא יהיה כאשר במאסר שאר הכחות שמשיגות במה שימנעו פעולתו. כי ממנו מהשכל תוצאות חיים ואם לא יבלבלו הכחות האחרים פעולתו הנה תמיד ארחות חיים ממנו ובעבור שלא יהיה שכלך כאשר בבסוס מאסר ימנעהו מן ההשגה הסר ממך הדברי' הכוזבי' בדעות אשר יאסרו שכלך במאסרם והמשל כי הדעות הכוזבות כשיקבלם האד' בענין התחלפו' ימיו שכלו כאשר במה שאח' התחלפות ההן שלא יוכל לחקור בהן מחקר ראוי כי הטעות אשר בשרם וההתחלה יאסור אותו ויגדר בעדו ממבוא האמת: עיניך לנוכח יביטו. עיניך יביטו אל היושר והאמת ולא יעקך מעיק. ועפעפיך יישירו נגדך להביט אזנך בעצם הדבר המבוקש העיון בו: פלס מעגל רגלך. ישר מעגל רגלך לקחת הסדרים והדרכים המוליכים אל הדרוש אשר תחקור בו ובזה יהיה שבה שיכונו כל דרכיך בעיון: אל תט ימין ושמאל. אל תט בדרכיך מן האמת כלל לבד מהדרכים הסר רגלך מרעת כפכר אשר יקרה מפני טעות הכח הדמיוני או מפני זולתו מהסבות: בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך. בני הקשיבה לחכמתי והט אזנך לתבונתי: לשמור מזמות. לשמור המחשבות היישרות למצא התבונה והדעת שהיטיב למצוא החכמה ינצורו שפתיך כדי שיהיה עמך תמיד האמת באלו הדברים בסבותיו:

אזניך ט' חסרים וסימ' נמסר לעיל בספרא ריש סימן ב': תוצאות חיים ל' מל' דמל' וג' כתיב תרצאת וסי' בסדר בסעי עי"ן שם: יישירו ד' חס' בליש' וסים' ואשלחך בשמחה ובשרים כתף. והשבהי המון שריך וזמרת. ועפעפיך יישרו נגדך. ושר בשרים על לב רע: נפת תטפנה ב' וסים' שפתותיך כלה. שפתי זרה: חכה ב' חד כמפיק' וחד רפי וסים' ואליות

אבן עזרא

בני לדברי. מכל משמר. הם מצות לא תעשה שהאדם ראוי לישמר מהם ש"א יותר מכל משמר נצור לבך מלהרהר רע' כי ממנו תוצאות חיים והוא כמלך בגוף: יישירו. יבחרו הדרך הישרה: פלס. במאזני המחשב' וראה אי זה דרך טוב. וכל דרכיך יכונו כאשר תפלסם: אל תט. מהמעגל אשר תבחר. הסר רגלך מרע מדר' רע שלא תבחר בו: בני לחכמתי. לשמור מזמות. שתשמור המזימות בלבך. ינצורו בעסק הלמוד: רגליה. יורדות למות ולשאול יורדות צעדיה אשר יתמכוה. תח"ו תפלס ותח"ו תדע לנוכח המוזהר והוא בני לחכמתי הקשיב'. נעו מעגלותיה חסר וכן הוא נעו רגלי מ מעגלותיה או המעגלו' הם יכונו על דרך מ משל כאילו הם נעות ומניעו' הזרה ופי' ראשון נכון וכן הפי' ארח שתשים בו חיים אולי תפלס ותבחרהו נעו מעגלותיה והטע' הורדתיה לשאו' פתאום ולא תרגיש אתה עד רדתה שמא תוסר אתה ותפלס אורח חיים. פ"א במקום שתפלס אורח חי' נעו מעגלותיה והיא לא תדע: ועתה בנים. כמעט

בְּנִי לִדְבָרַי הַקְשִׁיבָה לַאֲמָרַי הַט־אָזְנֶךָ: אַל־יַלִּיזוּ מֵעֵינֶיךָ שָׁמְרֵם בְּתוֹךְ לְבָבֶךָ: כִּי־חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא: מִכָּל־מִשְׁמָר נְצֹר לִבֶּךָ כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים: הָסֵר מִמְּךָ עִקְּשׁוּת פֶּה וּלְזוּת שְׂפָתַיִם הַרְחֵק מִמֶּךָּ: עֵינֶיךָ לְנֹכַח יַבִּיטוּ וְעַפְעַפֶּיךָ יַיְשִׁרוּ נֶגְדֶּךָ: פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל־דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ: אַל־תֵּט־יָמִין וּשְׂמֹאול הָסֵר רַגְלְךָ מֵרָע:

ה בְּנִי לְחָכְמָתִי הַקְשִׁיבָה לִתְבוּנָתִי הַט־אָזְנֶךָ: לִשְׁמֹר מְזִמּוֹת וְדַעַת שְׂפָתֶיךָ יִנְצֹרוּ: כִּי נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתֵי זָרָה וְחָלָק מִשֶּׁמֶן חִכָּהּ: וְאַחֲרִיתָהּ מָרָה כַלַּעֲנָה חַדָּה כְּחֶרֶב פִּיּוֹת: רַגְלֶיהָ יֹרְדוֹת מָוֶת שְׁאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמֹכוּ: אֹרַח חַיִּים פֶּן־תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְאַל־תָּסוּרוּ מֵאִמְרֵי־פִי: הַרְחֵק מֵעָלֶיהָ דַרְכֶּךָ וְאַל־תִּקְרַב אֶל־פֶּתַח בֵּיתָהּ: פֶּן־תִּתֵּן לַאֲחֵרִים הוֹדֶךָ וּשְׁנֹתֶיךָ לְאַכְזָרִי: פֶּן־יִשְׂבְּעוּ זָרִים כֹּחֶךָ וַעֲצָבֶיךָ בְּבֵית נָכְרִי: וְנָהַמְתָּ בְאַחֲרִיתֶךָ בִּכְלוֹת בְּשָׂרְךָ וּשְׁאֵרֶךָ: וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שָׂנֵאתִי מוּסָר וְתוֹכַחַת נִאֵץ לִבִּי: וְלֹא־שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרָי וְלִמְלַמְּדַי לֹא־הִטִּיתִי אָזְנִי:

ט' חס' ב' · ל' ותס' · ל' מל' · ב' · ל' · ר' חס' בליש' · ט' חס' · ל' · ל' · ה' · ג' ל' · ל' · ל' · ב' יתיר מ"ל ה' · ל' · ל' ותר בכלות כותי · ג' רף נסי' · ל' ותר לא שמעתי · ל' ומל' · חסר ל' ותר חכה את איוב לא מכיך · ושאריך ל' וחס' ובקו' ספרי' אל ...

ברי למלי אצית ולמאמרי צלי אודנך: לא ניזלן בעינך נטרינון בגויה דליבך: מטול דחיי אינון למאן דמשכח להון ולכולא בישריה מאסי: מכל זיהורא נטר לבך מטול דמיניה הוא מפקנא דחיי: אעבר מינך עיקומא דפומא ועתא דשפותא ארחיק מנך: עינך בתריצותא נאורן ותמריך נתרצון לקובלך: אעבר רגלך משבילי בישי וכלהון ארחתך מתקנן: לא תסטי לימינא ולשמאלא אעבר ריגלך מן בישתא: ברי לחכמתי צית לביוני צלי אדנך: דתזדהר בתרעיתא ודעתא שפוותך נינטרן: מטול דכבריתא מנטפן שפותא דנוכריתא ושעיע מן משחא חיכה: ואחריתא מרירא היך גירא חריפא מן סייפא דתרין פומין: רגלה נחתן למות שיול הלכתה מסמכא: בארחא דחיי לא דרכא מטלטלין שבילהא ולא ידעה: והשתא בנייא שמעון לי ולא תסטון מן מימריה דפומי: ארחק מנה ארחך ולא תקריב לתרעא דביתא: דלא תתן לאחרני חילך ושנייך לנוכראין: דלא נשבעון נוכראי חילך וליעותך תעיל לביתא דאחריני: ותנהום בסופך עד מה דיגמר בישרך וגושמך: ותמר היכנא סנית מרדותא ומכסנות אסלי לבי: ולא שמעית קלא דמרוותיי ולמלפניי לא צלית אדני:

את איוב. וחלק משמן חכה. בתרא כמפיק' ואינון חד מן י"א זוגין חד כמפיק ה' וחד לא מפיק ה' וסי' במס' רבת' במערכת אות הה"א בס"ד: חדה ה' וסי' נמסר ביהושע סי' י"ט: כחך כ' א' מל' וא' חס' וסי' פן ישבעו זרים כחך. התרפית ביום צרה צר כחכה: בכלות ל' וחד בכלות בכ"ף ולית דכו' ואינון מן א"ב חד כ' וחד ב"ת וסי' נמסר בבמ' רבת' במערכת אות הב"ת בס"ד: ולמלמדי ל' דכו' והוא חד מן מלין נסבין ול' דסמי' לב"ם וסים' נמסר בבמסרה רבתא במערכת אות הב"ם בס"ד:

ובדרכיו והמכס בויתיך על זה כי נופת תטופנה שפתי האשה הזרה והיא הכח הדמיוני. תטופנה דבר ידמה שהוא מתוק כנפת וחכה אשר בו תטעם הדברים ידמה היותו ערב מאד וחלק יותר משמן: ואחריתה תמצא מרה כמו הלענה וחדה וחותכת כמו חרב בעל פיות שחותך ומשחית מכל צדדיו: רגליה. יורדות אל מות והשחתה וצעדיה הם תומכים ומחזיקים המות ר"ל שהם עוזרים להביא המות באופן נפלא ובזה הם כאילו סומכים ידי המות ומחזיקים אותה על החיים: אורח חיים פן תפלס. האם תחשוב שיהיה תקוה שתפלס ארח חיים ותישר אליו הנה באמת אין תקוה בזה כי מעגלותיה נעו וכרו מדרך החיים ולא תוכל לדעת אותן והנה אמ' זה לפי שהתדמה הע"ם שהוא עוזר עזר מה אל השכל כמו שהתבאר במקומו הנה בביורו יטעה מאד בעמוקות החכמה והתבונה והטעות שיקרה ממנו בשרשים הגדולים וההתחלות יהיה סבה להרחיק האדם מאד משלימותו ולהתיר לו לעזוב החכמה ולהתענג בתאוות ולזאת הסבה יערבו מאד דבריו אל האדם. כמו שזכר וזה מבואר במעט עיון למעיין בזה הספר כידברינו בו הם לתי סכסלם בפלוסופיא וראה דברינו בספר מ"ו ולפשר שירמוז באשה זרה אל הנפש המתאוה ויקשור הענין אל מ"ם לשמור מזמות ודעת וגו שהוא יזהירהו לידבק תמיד בחכמה ובתבונה באופן שתערב בו כל כך עד שלא יפותה בשפתי הזרה המפתה להמשך אל התאוו' אשר יגיע מהם הרע שזכר והנה זה הביאור השני הוא הנכון יותר: הרחק מעליה דרכך. הרחק דרכך מעל האשה הזרה שקדם זכרה ואל תקרב אל פתח ביתה ר"ל שלא תמשך אל התאוות: פן תתן לאחרים הודך. פן תתן ההוד הנתון לך לקנות השלימות לאחרים ולא יהיה לך תועלת בו אבל יהיה בו השתמשות לעשות תחבולות להשיג התאוות. ושנותיך שהיה ראוי שתעמל בהם לקנות קנין השלימות אשר הוא תייך תתן אל זה הכח האכזרי שימיתך באכזריות וישבעו הכחות הזרים לאדם במה שהוא אדם כחך ועמלך ויגיעך יהיה בבית נכרי ר"ל שהכח השכלי הנתון לך לעמל בקנין השלימות האנושי ישבעו אלו הזרים מכחו ויגיעו כי כל כחו ויגיעו יהיה בעבודתם ובהמצאת התחבולות אל שיגיעו מבוקשם: ונהמת. והנה בסוף ככלות בשרך בעת הזקנה אז תזעק ותתאונן: ואמרת איך שנאתי מוסר. התורה ומאס לבי תוכחת התורה: ולא שמעתי בקול מורי. להרחיק אלו התאוות ולא הטיתי אזני למלמדי: ולא

באור המלות וכל מעגלותיו מפלס. ר״ל וכל דרכיו מוקל: ילכדנו את הרשע. הם שתי הודעות כמו ותראהו את הילד: עשה זאת. התרפס. הכנע: ורהב רעך. תן לו רוממות וגאוה עליך. הנצל כצבי מיד מיד המוקש אשר יוקש בו והוא הפח או הרשת ומה שדומה להם:

כמעט ישיה כמו שנה מן הכוזרים כמעט שתבא עוד מעט מן הצרות. הייתי תחת אהיה. פ״א כמעט שהוחיל ויעבור יבר הרע לא עמיתי כן לא הייתי בכל רע: בורך. מקוה מים. בארך נובעים פירוש שידבק באשתו ולא בזולת׳: יפוצו. פי׳ ילכו מימי בארך עד שיכוצו מעייניך אל החוץ והוא משל על רוב הבנים:

ושמח ל׳ מאשת נעורך וב׳ שמח וסימ׳ זבולן בצאתך. בחור בילדותך: אילת ג׳ וסי׳ גם אילת בשדה׳ על אילת השחר. אהבים: חקך ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ בליותי בחקי׳ ותחבק חק נבריה. שחד מחק רשע יקח. ושחר בחק חמה עזה: עוונתיו חד מן י״ב מלין דכתיבן כהא תרין ווי״ן וסימ׳ נכסר בסדר פקודי. וד׳ כל בליש׳ וסימ׳ נכסר במלכים ב׳ סימ׳ ז׳ וכתל׳

כִּמְעַט הָיִיתִי בְכָל־רָע בְּתוֹךְ קָהָל וְעֵדָה׃ שְׁתֵה־מַיִם מִבּוֹרֶךָ וְנֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ׃ יָפוּצוּ מַעְיְנֹתֶיךָ חוּצָה בָּרְחֹבוֹת פַּלְגֵי־מָיִם׃ יִהְיוּ־לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ׃ יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ וּשְׂמַח מֵאֵשֶׁת נְעוּרֶךָ׃ אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת־חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל־עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד׃ וְלָמָּה תִשְׁגֶּה בְנִי בְזָרָה וּתְחַבֵּק חֵק נָכְרִיָּה׃ כִּי נֹכַח ׀ עֵינֵי יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־מַעְגְּלֹתָיו מְפַלֵּס׃ עֲווֹנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ אֶת־הָרָשָׁע וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ׃ הוּא יָמוּת בְּאֵין מוּסָר וּבְרֹב אִוַּלְתּוֹ יִשְׁגֶּה׃

ו בְּנִי אִם־עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ תָּקַעְתָּ לַזָּר כַּפֶּיךָ׃ נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי־פִיךָ נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי־פִיךָ׃ עֲשֵׂה זֹאת אֵפוֹא ׀ בְּנִי וְהִנָּצֵל כִּי בָאתָ בְכַף־רֵעֶךָ לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ׃ אַל־תִּתֵּן שֵׁנָה לְעֵינֶיךָ וּתְנוּמָה לְעַפְעַפֶּיךָ׃ הִנָּצֵל כִּצְבִי מִיָּד וּכְצִפּוֹר מִיַּד יָקוּשׁ׃ לֵךְ־אֶל־נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם׃ אֲשֶׁר אֵין־לָהּ קָצִין שֹׁטֵר וּמֹשֵׁל׃

(ל׳ · ל׳ חס׳ וי״ו · ל׳ ומל · נ׳ · ג׳ בליש׳ · ל׳ · ה׳ ר״פ · ד׳ חס׳ בליש׳ · י״ב מלין כתי׳ תרין וו׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ ויתר לזר · ל׳ · ל׳ · י״ב כנל׳ · ל׳ · כסי׳ כתי׳ יוד · ל׳ ותיה כבני · ל׳ · ל׳ · ל׳)

עַד כְּלִיל הֲוֵית לִי בִּישִׁין בְּגוֹ כְּנִישְׁתָּא וְעֵדְתָּא׃ אִשְׁתֵּה מַיָּא מִן גּוֹבָךְ וְרַדְיָא מִן בֵּירָךְ׃ נִשְׁפְּעוּן מַעְיָנָךְ לְבָרָא וּבִפְתָיֵי טוּוֹפֵי דְמַיָּא׃ יְהֶוְיָן לָךְ לְחוֹדָךְ וְנוּכְרָאֵי לָא נִשְׁתַּתְּפִין עִמָּךְ׃ יְהֵוֵי מַבּוּעָךְ בְּרִיךְ וַחֲדִי מִן אִתַּת טַלְיוּתָךְ׃ אַיַּלְתָּא דְרַחֲמוּתָא וְדִיצַת דְּהָכְרָא הֲווֹנָא אַלִּיף בְּכָל זְמַן וּבְרַחֲמוּתָא תִּגְרַם תְּדִירָא׃ וּלְמָה תִשְׁתַּגַּשׁ בְּרִי בְּנוּכְרֵיתָא אוּף לָא תְחַבִּיק עוּבָה דְאָחְרֵיתָא׃ מְטוּל דְּקֳדָם עֵינוֹי דַּאֲלָהָא אִינּוּן אָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא וְכוּלְּהוֹן שְׁבִילוֹי גַּלְיָן קֳדָמוֹי׃ חוֹבוֹי דְרַשִּׁיעָא קָטְלִין לֵיהּ וּבְחַבְלֵי חַטְוֵי נִתְפְּכֵיךְ׃ הוּא יְמוּת בְּלָא מַרְדּוּתָא וּבְסוּגָאֵי דְשַׁטְיוּתֵיהּ נִטְעֵי׃ בְּרִי אִין עֲרֵיבַת לְחַבְרָךְ אַשְׁלֵימְתָּא לְנוּכְרָאָה יְדָךְ׃ אִיתְצִידְתָּא בְּמַאֲמַר דְּפוּמָךְ אִתְאַחֲדַתְּ בְּמַאֲמְרָא דְפוּמָךְ׃ עֲבֵיד הָכְנָא בְּנִי וְאִיתְפְּצָא מְטוּל דְּנִפְלִית בְּיַד דְּחַבְרָךְ אֲזִיל גְּרֵיג הֲבִיל חַבְרָךְ׃ לָא תִתֵּן שִׁינְתָא לְעַיְנָךְ וְנַיְימְתָא לְגְבִינָךְ׃ דְּתִיתְפְּצֵי הֵיךְ טַבְיָא מִן נִשְׁבָא וְהֵיךְ צִפְּרָא מִן פּוּחָא׃ אִתְרְמֵא לְשׁוּמְשְׁמָנָא עַטְלָא חֲמֵי אָרְחָתְהוֹן וְאִתְחַכַּם׃ דְּלֵית לַהּ חַצְדָא הֵיךְ אַף לָא סַרְכָא וְשַׁלִּיטָא׃

סימ׳ נ״א׃ נוקשת ל׳ נלכדת ל׳׃ רעיך ל׳ מ״ל לך התרפס ורהב. וכל אוריתא חס׳ וכל נביאי׳ דכו׳ חס׳ בב״ב מ״ל ולקחתי את נשיך לעיניך. אתה ורעיך היושבים לפניך. וכל כתו׳ דכו׳ מ״ל ב״ם משלי דכלהון חסרים ב״מא לך התרפס ורהב רעיך: נמלה ל׳ מאגלה ל׳ ואינון מן מלין דמשמשין ל׳ה בסוף תיבו׳ ולית דכו׳ וסי׳ בכסרה רבתא במערכת אות הלמד בס״ד:

באור הדברים

כמעט הייתי בכל רע בתוך וגו׳. שלא הייתי בוש מהם לעוכם ש שכחתי מוסר או יהיה הרצון בזה כמעט ש שהייתי מפני זה בכל רע ונרה בתוך קהל ועדה שיתפרסם זה לכולם ויראו ברעתי: התרחק מאד מזאת האשה הזרה ולא תתן כח שכלך לה אך שתה מים מבורך והו׳ השכל אשר ממנו נובעים מים תמיד לא יחסרו בשתותך מהם ישפעו המושכלות ו ושתה המים הנוזלים מתוך בארך וגם כן הוא שכל אשר מ ממנו. ואפשר שרמז באמרו שתה מים מ מבורך שהיא החפירה אשר בה מים בלתי נובעים אל הצורות ה הדמיוניות והשגות החושי׳ שמהם נלקחו ההקדמות הראשונות עם ההשגות כי אלו ההשגו׳ החושיות אינם נובעות אך יחסרו כ בשילקחו קצתם אחר קצתם עד שאפשר ש שילקחו כולם ורמז באמרו ונוזלים מתוך בארך אל השכל ש שיושפע ממנו ה המושכלות והם ט נובעות תמיד ולזה המשילו לבאר מים חיים ואחר שיגיע לך השלמות בעיון יפוצו מעיינותיך חוצה להשפיעם לזולתך יפוצו מהם פלגי מים ברחובו׳ אשר ימצאו שם אנשי׳ רבי׳ ללמד אותם חכמתך ולהישירם אל השלמות כי עם שזה הענין בלכתך אחרי עצת ראוי מצד עצמו להטיב לזולתו הנה יתוסף שלמותך בו הנה אלו המעינות יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך בהפך מה שהיה הענין בלכתך אחר עצת האשה הזרה כי אז תתן יגיעך לאחרי׳ אך יגיעך ועמלך בחכמה ובשלמות האנושי יהיו לך לבדך ר״ל שאתה לבדך תאכל פרים במה שתקנה מזה מהחיים הנצחיים והערבים בתכלית הערבו׳ כמו שבארנו בראשון מספר מ״י ואין זה סותר למ״ש יפוצו מעינותיך חוצה כי בעמלו בזה יאכל פרים הוא לבדו והם יקחו חלק׳ בעמלם שעמלו במה שהשיגו ממנו מהחכמה והתבונ׳: יהי. המקור שתדלה ממנו ברוך כי המים הנובעי׳ ממנו תמיד לא יכזבו והם תגחלי׳ שתקח מתוך בארך והוא השכ׳ הפועל. ושמח ונו׳ אשר תמצ׳ לך מהמוחשו׳ בדרוש דרוש מה שתעזר בו לדעת ההקדמו׳ הראשונות שמובילו׳ אל הדרוש ההוא: אלת אהבים. מרוב אהבים שתאהבך תרוץ למצוא חפצך במרוצת האילת או תרצ׳ בזה שהיא רבה במרוצה האילת למצוא האהבים שדרשת השגתם בדרוש שתחקר בו והיא כמו יעלה לרוץ בקלות למצוא מה שיגעת לך ויעלת חן בעיניך במה שתרצה לחקור בו מדדיה תמיד אלו ההשגות החושיות והצורות הדמיוניות המצטרכות לך בדרוש דרוש לקחת מהם המושכלות הראשונות באופן שהתבאר בספר הנפש ובאחרונהו בראשון מספר מלחמות י״י תמיד התעסק באהבתה עד שמצוים התעסקך בה תהיה שוגה באשר הענינים לפי שלא תוכל להפרד מחשבתך ממנה: ולמה תשגה בני. בעבור אהבת האשה הזרה ר״ל הנפש המתאוה ותחבק חיק נכריה: כי נוכח. הנה דרכי איש הם נגד עיני י״י והוא שוקל כל דרכיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: עונותיו ילכדונו את הרשע׳ ברשתם ובחבלי חטאתו יתמך ויתחזק הלכד שילכד הרשע בו וזה מבואר בהרבה מהחטאים שהם בעצמם כלי להפלת הרשעים ברעה: הוא ימות באין מוסר׳ הנה הרשע ימות ועדין לא לקח מוסר וברוב אולתו יהיה שוגה בענינים אשר ירבם להרשיע בהם עד שטבעיתו בהם תהיה סבת הפלתו וזה מבואר מאד. אמר עוד ממשל על האשה הזרה שזכר אשר השומע לה ערב בעבורה אל השי׳ והוא יהיה נפרע ממנו ר״ל שהשכל האנושי הוא ערב בעבורה אל השי׳ והוא נלכד בשחיתותיה: בני. אם קרה שערבת לרעך בעבור איש זר תקעת לו כפך לפרוע החוב בעבורו: נוקשת. הנה באמרי פיך נוקשת ונלכדת כי אין לך הנאה בזה הענין תכוחך להשתעבד בזה החוב אך אמרי פיך לבד הם אשר נוקשת ונלכדת בהם וכן הענין בשכל האנושי עם הנפש המתאוה כי הוא לא יתענג כלל בתענוגי׳ הגופיים ההם והוא ערב בעבורה לפרוע החוב אל השי׳ הנה כשיהיה הענין כן עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעך ונשתעבדת לו בזה החוב אין לך תקנה בזה שלא שתלך ותכנע לפניו ותתן לו הגאוה והרוממו׳ בהשתדלך בחכמה ובתבונה כי אז תטיב לו שהוא בתכלית הרוממות והגאוה ואתה בתכלית השפלות ביחס אל רוממותו ובזה האופן תמלט מזה הערבות ר״ל בהפרדך מהמשך אחר התאוה ובהיותך נכנע מאד לפני השי׳ והשכילך רוממותו והתנשאותו אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות: אל תתן שינה לעיניך. אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות ואל תתן שינה לעיניך ולא תנומה לעפעפיך אך חקור תמיד בהשגת העיונית ובזה תדבק בש״י ויסור הרע ממך: הנצל כצבי מיד. הנצל ברוב מרוצה ובמהירות כמו שינצל הצבי מיד הבא ללקחו ברוב מרוצתו ובמהירות וכמו שינצל הצפור מיד המוקש אשר תקנוהו שיהיה נוקש במהירו׳ שפעפותו עד שיברח ממנו קודם יפול המוקש עליו: לך אל נמלה עצל. ראה האיש העצל תלמוד לך בקנין המושכלות בהיות לאל ידך לעשות לך אל נמלה שהיא בריה קטנה מהב״ח הבלתי בעלי שכל ראה דרכיה וחכם ולמד חכמה מזה: אשר אין לה קצין שישירה אלמה שתעשהו כי אין לה קצין שוטר ומושל שישגיח בהנהגתה ובמוסרה וכבר

יהיו לך. הפלג׳ שהם הבנים הכשרים: מקורך. מקור הבני׳: אילת אהבים. שהוא אוהבה והיא מוצאת חן בעיניו: תשגה. תחשב כשוגה אם ת תמיד תתעסק ב באהבתה וכ״ש בזולתה וזהו שאמרו באשתו אמרו כי המרבה באהבת אשתו ומשיח עמה תמיד יותר מראוי הוא שוגה כי אהבת האשה תסיר האדם מעבודת השם: ימות באין מוסר. בעבור שאין מקבל מוסר ו ובעבו׳ רוב אולתו ישגה דרך הישרה: בני אם ערבת. תקעת לזר כפיך. לזר המלוה תקעת כפיך לפרוע החוב הוא המוקש שנלכדת בו הם אמרי פיך: כי באת. אף על פי כמו כי רכב ברזל כי עם קשה עורף. בכף ברשותו כמו מן הבא בידו. התרפס מן ברגלה רפסה והטעם לך אליו והכנע והיה לו למרמס. ורהב פוע׳ עומד והוא שטוב דבק עם רעך: אל תתן. אחר התרפסך ותיגע ולא תישן עד שתפרע ה החוב או תנצל כצבי שימלט מיד אדם: אל נמלה. שהיא מקטני ארץ ותלמוד מחכמתה: אשר אין לה קצין. שיכריחנה לעשות כן אלא מ מחכמתה תכין לחמה. אתה.

וכבר תראה ממנה שהיא מכינה בקיץ לחמה בהביאה מהפירות בחוריה מה שימצא לה בכל השנה ושם היא אוגרת בקיץ מאכלה ותפלא מאד מדרכיה בזה הענין כי אתה תמצא שאם היתה חורה בכותל הנה היא תעלה בו ארחות עקלקלות באופן שלא תקשה כל כך העליה עם כובד המשא שתשא בפיה גם תמצא מדרכיה שהיא אוכלת חורו של זרע אשר בו מה שמדרגתו מדרגת זרע הזכר כמו שנזכר בספר הצמחים בדרך שלא יצא מהגרגרים הטמון בארץ ובזה יהיה נשמר מהעיפוש גם תמצ׳ מדרכיה שאם יבואו מים בחורי הנמלים יוציאו תכף הזרע משם ליבשו ואחר כן ישובו להכניסו לשמרו מהעיפוש׃ עד מתי. אתה העצל תשכב ותתרשל מקנין השלימות מתי תקום משנתך לעשו׳ מעשיך האכומיל

אבן עזרא

אתה עצל מתי תקום תעור משנתך׃ מעט שנות. בלשון רז״ל והטעם תישן פעם אחר פעם תישן מעט ותנום מעט ותחבק ידיך שלא תיגע. והנה יבא רישך כמהלך. כאורח הבא שלא יודע עד בואו. ומחסורך יבוא כאיש הבא במגן לנכח אחר׃ אדם בליעל. אלו הם עניניו׃ קורץ. מולל דובר. מורה לעשות רע כתוב בעיניו ברגליו באחת מעיניו ואחת מרגליו וכן ויקבר בערי הגלעד באחת מערי׃ רמות. המתגאה שירים עיניו בגאוה. לשון שקר שופכות דם נקי רוצח. יפיח. לשון דבור והכתוב פירש שהוא עד שקר׃ כזב

ראשך ב׳ חד כתי׳ א׳ וחד כתי׳ יוד

יבוא ל׳ מל׳ בכתו׳

לשכב ב׳ קמץ וסי׳ לשכב את בת יעקב. מעט חבוק ידים׃ סימן קדמא ובא כמהלך ראשך תניינ׳ ובא בנתהלך רישך׃ מורה ה׳ חס׳ וסי׳ מול הגלגל אצל אלני מרה׳ בננו זה סורר ומרה. כי ראה יי׳ את עני ישראל. אל תהיו כאבתם. כרח באצבעתיו׃ רמות ו׳ כתי׳ בן וסי׳ ולאשר ברבות נגב. ויעל ויפל ברמות גלעד דו״ה. גם בעצתם הלך. ועינים רמות

תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ׃ עַד־מָתַי עָצֵל תִּשְׁכָּב מָתַי תָּקוּם מִשְּׁנָתֶךָ׃ מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ וּבָא כִמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ וּמַחְסֹרְךָ כְּאִישׁ מָגֵן׃ אָדָם בְּלִיַּעַל אִישׁ אָוֶן הוֹלֵךְ עִקְּשׁוּת פֶּה׃ קֹרֵץ בְּעֵינָו מֹלֵל בְּרַגְלָו מֹרֶה בְּאֶצְבְּעֹתָיו׃ תַּהְפֻּכוֹת בְּלִבּוֹ חֹרֵשׁ רָע בְּכָל־עֵת מְדָנִים יְשַׁלֵּחַ׃ עַל־כֵּן פִּתְאֹם יָבוֹא אֵידוֹ פֶּתַע יִשָּׁבֵר וְאֵין מַרְפֵּא׃ שֶׁשׁ־הֵנָּה שָׂנֵא יְהוָה וְשֶׁבַע תּוֹעֲבוֹת נַפְשׁוֹ׃ עֵינַיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שָׁקֶר וְיָדַיִם שֹׁפְכוֹת דָּם־נָקִי׃ לֵב חֹרֵשׁ מַחְשְׁבוֹת אָוֶן רַגְלַיִם מְמַהֲרוֹת לָרוּץ לָרָעָה׃ יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים׃

ל׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ יו דפי׳ ל׳ · ל׳ תניינא ומחסרך · ב׳ · בעיניו ק׳ · ברגליו · ה׳ חס׳ ק׳ · מדינים · ק׳ · ל׳ · תועבת ק׳ · ו׳ כתי׳ ק׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

מַתְקְנָא בְּקַיְטָא לַחְמָהּ וְנָבְשָׁא בְחַצְדָא מֵיכְלָהּ׃ עַד מָה לְאֵימַת אַנְתְּ דָמֵיךְ אַנְתְּ עַטְלָא וּלְאֵימַת קַיְימַת מִן שֵׁינְתָּךְ׃ קַלִּיל שִׁינְתָּא קַלִּיל נוּמֵיתָא קַלִּיל תְּחַבֵּק יְדָךְ לְמִדְמְכָא׃ וְתֵיתֵי וְתִירְכִיךְ מִסְכֵּינוּתָךְ וְחוּסְרָנָךְ הֵיךְ גַּבְרָא כְשִׁירָא׃ בַּר נַשׁ טְלוּמָא גַּבְרָא עַוְולָא מְהַלֵּךְ בַּעֲקִימוּת פּוּמֵיהּ׃ רָמִיז בְּעַיְינוֹי וְהָכֵס בְּרִיגְלוֹי וְרָמִיז בְּאֶצְבְּעָתֵיהּ׃ וּמִתְהַפֵּיךְ בְּלִבֵּיהּ וְחָשֵׁיל בִּישְׁתָּא בְּכָל זְמַן תִּיגְרֵי רָמֵי׃ מְטוּל הָכְנָא מִן שִׁלְיָא נֵיתֵי תַּבְרֵיהּ וּמִן שִׁלְיָא נִיתְבַּר וְלָא תֶּהֱוֵי לֵיהּ אַסְיוּתָא׃ שִׁית אִינוּן דְסָנֵי אֱלָהָא וּבְשֶׁבַע אַסְלְיַית נַפְשֵׁיהּ׃ עַיְינֵי רָמָתָא וְלִישָּׁנָא דְשִׁיקְרָא וְיָדֵי דְשׁוֹפְכָן דְמָא זַכָּאֵי׃ לִבָּא דְחָשֵׁיל מַחְשַׁבְתָּא רַעְתָּא וְרַגְלֵי דִמְסַרְהֲבָן לְמִרְהַט לְבִישְׁתָּא׃ סַהֲדָא דְשִׁקְרָא דְמַלִּיל כַּדְבוּתָא וּמַן דְרָמֵי תִיגְרֵי בֵּין אַחֵי׃

תשפיל. עינים רמו׳ לשון שקר. ושוב ושאל ורמות. ובקצת ספרי כסרה ראיתי שכונה הולך אל רמות גלעד דו״בא אל המלך דו״ה ובשמש״ט ו״על ו״פל ברמות. וג׳ כתי׳ ראבות מלאים באלף ובו״ו וסי׳ ראמות וגביש לא יזכר. ראמות לאויל חכמות׳ וישש כר וגד דו״ה. וג׳ ראבת חס׳ ו״ו ומל׳ א׳ וסי׳ כסדר ואתחנן ויחזקאל סימן כ״ח׃

לעפו׳ מעשיך האכומיל תן לעצמך מעט שינות ומעט תנומות להיות מתכנס לא ישן ולא ער כמשפט האיש ה החרוץ הזריז כאשר תבואהו השינה יתכנס מעט להקיץ ממנו אוכם השינ׳ ומעט יחבק ידיו לסבבלקות מרגוע אל חושיו הלואים מצד טורדתם בהקיצו הנה כשתנהג זה המנהג יבא זה השוכי לך ובא כמהלך ר״ל שמדי בואו ילך לו ויוסף ומחסורך יבא לך כאי׳ בעל מגן וכלי מלחמה שכאשר יבא במקו׳ מה לא יתעכב שם אבל ילך אל מלחמתו וזה כי מצד זריזותך בחכמה ישני׳ הש״י ויתן לך מה שיצטרך לך או ירצה בזה כי מצד הזריזות יקל לו בעיניו לכנוס ולאסוף בו בעמלו מה שיסתפק בו והביאור הראשון הו׳ יותר נכון והנה הזהיר תחלה לבלתי היות בעל תאוה כי היא תמנע השלימו׳ ואחר זה הזהיר מ מהעצלה כי היא גכ תמנע השלימות ותהיה סבה אל שימות האדם בחוסר כל ואחר זה הזהיר מדבור השקר׳ אשר יחשוב האדם שלא יחטא והם סבה לרעות גדולות עם שזה יסבב שיאחוז האיש הזה דעות כוזבות לאהבתו השקר ואמר׃ אדם בליעל. הנה אדם רשע הוא מי שהוא איש און אשר הולך עקשות פה ר״ל שידבר שקרים בפה׃ קורץ בעיניו. או ברמיזותיו אם בשיקרו בהם כמנהג הרומזי׳ בעיניו׳ ומולל ברגליו לרמוז בהם ומורה באצבעו׃ תהפוכות בלבו. הנה בלבו כזבים תמיד ובכזבים שיתמיד וימצא בלבו הוא חורש רע בכל עת ומשלח מדנים בין אחים ומחלוקות וריבות בין האנשים בשיספר כזבים מזה לזה ויתחדש מזה הפסד רב בקבוצי המדיניים על כן הרעות שהוא עושה ישיב הש״י גמולו׃ שש הנה שנא יי׳. והשביעי הוא מהם תועבת נפשו והם עינים רמות מצד הגאוה ועזות המצח׃ לשון שקר שהוא אוהב לדבר שקרי׳ והידים שופכות דם נקי׃ לב חורש. על האנשי׳ מחשבות שקר ומרמה להרע להם והרגלים שימהרו לרוץ לעשות רעה ומי שידבר כזבים ויהיה עד שקר והנה זה יכלול לשון שקר ועדות שקר ומי שמשלח מדנים בין אחים בספרו כזבים מזה לזה׃ והנה זכר האיברים על הסדר והתחיל מהאבר הגבוה ובשפל כלה. הנה זה הוא ביאור אלו הדברי׳ שהגבלנו ביאורם פה. ואולם התועלות המגיעות מהם הנה י״ט. הא׳ הוא להודיע כי התורה ומצותיה מביאות האדם אל השגת החכמה והתבונה אם בפילוסופיא האלהית אם בפילוסופיא המדינית אם יעמיק האדם לחקור בה ובמצותיה מחקר ראוי וזה יהיה בשימרה בלבבו תמיד ובה יגיע לו הבריאות בגוף ובנפש בהתנהגו לפי מצותיה ויהיה אהוב לאנשים ואהוב לשם עד שתמיד יהיו עיניו בו לא יעזבוהו וישיג בזה שחיים הערבים הנכחיים והטובות הגופיות עד שאין פחד אליו מהרעות׃ הב׳ הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיבטח בדברים אשר ירצה להשיגם בבינתו ובסבות אשר המציא להגיעו אליהם אך ישים מבטחו בש״י לבד ויעזר עם זה בסבות המביאות הדבר ההוא׃ הג׳ הוא להודיע שראוי לאדם שיתן כבוד לש״י בחקירותיו בחכמה ובתורה כי זה ממה שיעירהו למצוא האמת בדברי׳ לפי מה שאפשר לו והיה זה כן כי חכמת הש״י היא נפלאה מאד וכאשר ירצה האד׳ למצוא באלו הדברי׳ חכמה נפלאה ולא יסתפק בסבו׳ החלושות אז יתישר מאד למצוא דברי חפץ ועם זה למדנו מזה תועלת אחר והוא שמי שיכבד יי׳ מהונו וממבחר פירותיו ותבואתו יתן הש״י שכרו בשיתברכו קניניו׃ הד׳ הוא להודיע שכבר יקרה שיבואו לטובים רעות על צד המוסר וההשגחה ולזה ראוי לאדם שיקבלם מאהבה ואז יגיע לו מהם התועלת אשר בעבורו הביאם הש״י עליו׃ הה׳ הוא להודיע שכמו שכוונת החכמה מאלו הדברי׳ השפלים בחקרנו בהם למה היו במה שהם עליו מהמציאות וכונת התבונה מהגרמים השמימיים בחקרנו בהם לפי מה שראוי כן שפע מציאותם מחכמת הש״י ותבונתו ולזה נדבק בזה האופן בחכמת הש״י ותבונתו דבקות מה אשר החכמה והתבונה ההיא היא עצמותו ית׳ וכבר באר׳ זה והתרנו הספקות הנופלות בו בראשון ובה׳ מספר מ״י ומזה האופן הותר הספק איך יתכן שיגיעו לנו הידיעות מהסבות החוטיות ולא יפיקרו בהפקד׳ כמו שביארנו בראשון ממלחמות יי׳׃ הו׳ הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימנע טוב מהראוי לו אם יש ספק בידו לעשותו כי זה מטוב התכונה ימשך שלא יאמר לרעהו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך במה שיכנו אתו לתת לו׃ הז׳ הוא מה שהזהיר מלריב עם אדם אשר לא גמלו רעה כי בזה מהפסד הקבוץ המדיני מה שלא יעלם וזה שהמדות החשובות שיהיו לאנשים לשמרם מריב ויועילו להם מאומה עם בעל זאת התכונה הפחותה ויבא זה אל ההפסד במדות׃ הח׳ הוא להודיע שהחכם והרשע ראוי שירוחקו כי קללת הש״י תמצא בבית הרשע אמנם נוה צדיקים יברך׃ הט׳ הוא להודיע שהליכות ראוי שירוחק וכן הענין בכסילות כי הקלון ימשך לעניהם׃ הי׳ הוא להודיע כי החכמה תקנה עם ראשית החכמה כי כבר יבואו בחקיר׳ בה בהקדמו׳ מעצם החכמ׳ ואולם הבינה תקנה עם כל הקניינים כי אין הקדמותיה עצמיות וצריך גם כן שיקדמו לקניניה כל הקנינים מההסבות האחרות כי בהם יתיישר לעמוד על אמתתה כמו שזכרנו׃ הי״א שאין ראוי לאדם ללכת בדרך רשעים ולהסכים עמהם בו אך יחויב להסבית הפועל הרע ההוא ולבטלו אם יוכל בשום תחבולה ואם לא יוכל ראוי שירחק עצמו ממנו׃ הי״ב הוא להודיע שהצדיקים נעזרים בש״י בדרכם שילכו בה בכל דרכיהם והם מתישרים בה תמיד אל התכלית יחפצו בו ואמנם הרשעים בהליכתם יכשלו ולא ידעו במה כי דרכם היא כאפילה ולא יוכלו להתיישר בה אל חפציהם׃ הי״ג הוא להודיע שראוי לאדם שישמור שכלו שלא יהיה אסור בדבר מהדברים ימנעהו מעשות לפי מה שראוי כי כבר יאבד זה הפרי הטוב שראוי להגיע ממנו והוא החיים הנצחיים והערבים ומפני זה ראוי שישמר מלקבל פרסים והתחלות כוזבות תמנעהו מלהשיג האמת במה שאחריהם כי הם יאסרו שכלו מלחקור בהם מחקר ראוי ולזאת הסבה ראוי שירחק לשון שקר וירחיקהו כי האנשים המורגלים בשקר לא יאהבו המוסר מאד ויסור מפני זה מהם כל פרי השכל ולזאת הסבה גם כן ראוי שירחיק התאות הגופיות ועצלה כי בסבת כל אחד מהם יהיה השכל אסור מעשות פעולתו׃ הי״ד הוא להודיע לחוקר בררוס שישים עיונו אל היושר ואמת ויתיישר אליו בתכלית מה שאפשר לו כי זה ממה שיעירהו למצא האמת בדברים׃ הט״ו

רלבג

החמשה עשר הוא להודיע שמי שישיג החכמה והתבונה ראוי שישמרם בלבו תמיד עם הדברים שהיו סבת התחדש הידיעה לו כאלו תאמ' שישמור עם המושכלות השניות המושכלות הראשונות שהתבארו מהם וישמור עם התכונות המחשבו' אשר הייסירוהו אל השגתם׃ הי"ו הוא להודיע שראוי לאדם שירחיק התאוו' הגשמיות כי הם יובילוהו אל המות ויביאו השכל אל שלא יעשה פעולתו אך יתן כחו בהמצאות ה התחבולות להשגת ה התאוות המגונו' הלו׃ הי"ז הוא להודיע שאשר חטא ונמשך אל הכסף המתאוה ועזב פועל השכל ר"ל דריכתו אל השלימות עד שהוא ראוי שיהיה השכל כשפה בחטא אשר היתה ההנאה בו אל החומר כמו הענין בערב שנשתעבד ב בעבור אחר הנה ראוי לו שיכנע אל הש"י ב בתכלית מה שאפשר לבקש מחילה וכפרה על חטאיו וישתדל ב בזריזות רב להשכיל ולדעת אותו בדרך ש שיתן לו רוממות כפלא על שאר הנמצאו' כמו שהו' האמת בזה ובזה ירפ' לו מחולי הערבות הזה כמו שאם ערב אדם לרעהו בעבור זה ונשתעבד לרעהו ב בפרעון החוב בעד הזר הנה אין לו תקנה אלא שיכנע לרעהו שנשתעבד ויתן לרעהו רוממות וכבוד כי בזה אולי יחמול עליו ויקל ממשאו קצת או יעזבהו׃ הי"ח הוא להודיע שראוי לאדם להרחיק העצלה ורבוי השינה והשכיבה כמשפט העצל כי זה ממה שימנעהו מהשגת תום שלימו' גם די טרפו לא ישיג אבל ראוי לו שינהג בזריזות לקנו' המעלה והטרף בעת אשר תמצא ידו ויושלם לו זה הזריזות בהתרחקו מהשינה לפי מה שאפשר לו וזה ממה שיגיע אליו בזאת התחבולה והיא שכאשר יחזקהו אונס שינה יתכמכם מעט בזולת שכיבה כי בזה יסור בקלות וישתדל בכמו זאת התחבולה להרחיק השינה עד שכאשר ייסן תהיה שנתו מעוטה וכאשר ילאו כחותיו מרוב היקיצה ישכב מעט ויחבק ידיו ר"ל שיסבות מכל מלאכה ותנועה כי בזה יסור לאות כחתיו כאילו כתן שינה לעיניו וזה מבואר מאד מן החוש׃ הי"ט הוא להרחיק השקר ולזה אמר כי מי שהוא אוהב השקר הוא רשע כי זה יביאהו לחטאים גדולים מהם ברעות כי אהבתו השקר תסבב שלא ידרוש האמת בדעות ומהם במדות כי מזה ימשך שיהיה תמיד שקר בפיו וישתדל אל שיביא האנשים להאמין מה שאינו ברמיזותיו ובקריצותיו במקומות שלא יוכל לדבר והמשל שאשר יאמר על אדם דבר שאינו הנה יקרה כשידבר מה שאיפש' שיובן ממנו באופן מה שאמר האחר עליו אז ירמוז לאנשים שיקחו עדות מזה על אמתות מה שאמר להם עליו ומזה ג"כ ימשך שיחשוב תמיד מחשבות איך יוכל למצוא דבר שקר שיחרוש בו רע לאיש מה וימשך ג"כ מזה שיעורר ריב בין אנשים בכזביו ובכלל הנה כמו שבאמתיות יתקיים הישוב כן יפסד בשקר ולהרחיק השקר ביאר שכבר יקרה ממנו עונש רב וכפלא והנה ביאר בו כי משוג השקר מכאו מינים הם שנואים ומתועבים לש"י והם עינים רמות כי הוא דבר שקר שיתגאה האדם עם היותו בריה שפלה ונבזית מאד והנה הגאוה היא מדה מגונה מאד מקירה האדם מכל שלימות ולשון שקר ר"ל שיהיה דובר שקרים והיא ג"כ מדה מגונה ומונעת האדם ממצוא דברי יחפץ חכמה ותבונה וידים שופכות דם נקי עושות ג"כ דבר שקר ועול להרוג איש על לא חמס בכפיו והנה עונש גנות זאת המדה מבואר בנפשו ולב חורש מחשבות און היא ג"כ מדה מגונה מאד כי זה ממה שיביא לעשיית הרעות בדברי שקר אשר השתדל בהמצאתם עם שזה לא ישתתם במה שהוא כלי אל קנין השלימות בהסתדלו במה שהוא מגונה בתכלי' הגנות ורגלים ממהרות לרוץ לרעה הוא ג"כ לדבר שקר כמו שפיכת דם נקי או גניבה וגזילה ומשלח מדנים בין אחים הוא ג"כ בדברי השקר שיספר מזה לזה גנות כל אלו המדות והתכונו' הוא מבואר ונגלה׃ ביאור המלות בהתהלכך׃ תשיחך׃ תדבר עמך׃ ביאור הדברים נצור בני מצות אביך׃ והוא הש"י שיצוה אותך לשמור תורתו ואל תעזוב התורה שנתן לך השם ית' באמצעות השכל הפועל ואפשר שרמז במצוה כי הם מישירים אל החלק מהתורה אשר בו מצות ואזהרות ורמז בתורה אל ספורי התורה כי הם מישירים מאד אל השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וקרא הספורים תורת אמך כי הם הגיעו בנבואה מהשכל הפועל אשר הוא בזה הזמן כמו שביארנו בביאורנו לספר שיר השירים עד שרוב הספורים הם ספור קורות האבות אשר הם כמו אם ביחס אל השם ית' והמשל כי כמו שהאם תתן החומר והאב יתן הצורה כמו שהתבאר בספר ב"ח׃ קשרם׃ על כלי הדבור לדבר בם תמיד כי בזה תתישר לעמוד על כונתם והחכמה הנפלאה אשר בהם׃ בהתהלכך׃ בדברים העיוניים׃ תנחה אותך התורה להשיג דברי יחפץ וזה שכבר תשמור בשרשים אשר הושרשו בה מהטעות בהתחלות וזה ממה שינחה אותך אל האמת בדרך דרוש׃ בשכבך באמצע הדרך אשר תדרוך בה למצוא הדרוש כי יתלאו כחותיך ותצטרך לשינה הנה התורה תשמור בעבורך מה שהתחלת להקדימו כדי להשיג הדרוש עד שלא תצטרך שנית להתחיל העיון בו מראשיתו וכאשר תיקץ משנתך הנה התורה תדבר לך הדברים שמנעת קודם שתשכב להישירך להשלים החקירה והנה אמר זה כי עם שהתורה מישרת האדם למצוא החכמה והתבונה הנה שומר התורה מובטח מהש"י ולזה הוא נעזר בו בהשגותיו׃ ואפשר שתהיה הכונה בזה בשכבך מהחקירה כי לקטיה לא תמצאהו ותפסק מפני זה דריכתך בה הנה התורה תשמור בעבורך לשמרך מהטעות וזה כי לולי התורה אולי מפני הקושי שיגיע לך בהתרת קצת ספקות יפלו בדרוש ההוא כבר תסכים לרחות האמת ותגיע מזה להריסה רבה בהרבה מהדרושים אך מפני שהתורה הסרימה האמת בזה הנה ישמרך זה מההודאה בסותרו ותמלט בזה מהטעות וכאשר הקיצות שנגלו לך הסתרים על הספקות אשר הספיקו דריכתך בזה העיון הנה התורה תדבר לך אותם הדברים או יהיה תשיחך יובא לשלומי וירצה בו כי התורה תביאך לדבר אותם הדברים והכונה בזה אחד איך שיפורם והסבה בזה כי מהתורה נתישרו לך אלו הדברים והנה זה הביאור האחרון הוא יותר נכון׃ כי נר מצוה׃ וזה כי המצוה היא נר להראות הדרך והדברים הנראים והתורה היא אור שהוא יותר חזק בזה הפועל לכן ייחס מה שישפע משלימות התורה אל מה שישפע מספוריה ויחס האור אל הנר כמו שהתבאר מדברינו בפתיחת ביאורינו לדברי התורה והיא ג"כ דרך חיים ר"ל לדרך השגת החיים הנצחיים והיא ג"כ דרך תוכחות מוסר והוא לקיחת המוסר במדות ותכונות וזה כי המצוה והתורה כל א' מהם מיישר אל דרך החיים ואל תוכחות מוסר ואם היתה התורה בשני אלו יותר חזקה והיא דרך׃ לשמרך מאשת רע׃ מהמשך לפתוי אשת איש לנאף עמה מצד העונש הנפלא אשר הטילה התורה במצות וגם בספוריה במה שזכרה מענין אבימלך ופרעה על דבר שרי אשת אברם והנה קרא זאת האשה אשת רע להורות כי הש"י לא יתן כמו זאת האשה המנאפת לטובים וקראה נכריה לפי שאינה אשתו אבל היא אשת איש אחר׃ אל תחמוד׃ יופי האשה המנאפת בלבבך ואל תקחך בעפעפיה אשר כורת הבטתה בהם מושכת האדם לחשוק בה׃ כי בעד אשה זונה׃ כי בעבור אשה זונה יבא איש עד ככר לחם ר"ל שלא ישאר לו מהונו כי אם ככר לחם כי יאבד הונו בה כאמרו ורועה זונות יאבד הון והנה ראוי לאדם להשמר מאד מנפול במצודה כי כבר יש לה כח לצוד נפש יקרה מצד קלות התפתות האדם אל המשגל׃ היחתה׃ הנה רמז שאי אפשר שיהיה איש חותה אש בבגדיו ולא תשרפנה בגדיו׃ אם׃ או שילך על הגחלים ולא תכוינה רגליו׃ כן הבא וגו' לא ינקה׃ שלא ישיגהו עונש נפלא ראה והתבונן איך הוא מגונה מאד ענין הניאוף הנה לא יבוזו

ותורה ה' וסימ' כי שפתי כהן׃ הוה על הוה׃ ויקם עדות׃ כי נר מצוה׃ ואת שבת קדשך נחת׃ ואשתו ו' וסימ' נמסר בישעיה סימ' נ"ד׃ ובגדיו ד' וסימ' נמסר בסדר תצוה׃ יהלך ג' וסימ' צדק לפניו יהלך׃ בחקתי יהלך ומשפטי שמר׃ אם יהלך איש על הגחלים׃ וא' ויהלך את׃

נְצֹר בְּנִי מִצְוַת אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃ קָשְׁרֵם עַל־לִבְּךָ תָמִיד עָנְדֵם עַל־גַּרְגְּרֹתֶךָ׃ בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ׃ כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר׃ לִשְׁמָרְךָ מֵאֵשֶׁת רָע מֵחֶלְקַת לָשׁוֹן נָכְרִיָּה׃ אַל־תַּחְמֹד יָפְיָהּ בִּלְבָבֶךָ וְאַל־תִּקָּחֲךָ בְּעַפְעַפֶּיהָ׃ כִּי בְעַד־אִשָּׁה זוֹנָה עַד־כִּכַּר לָחֶם וְאֵשֶׁת אִישׁ נֶפֶשׁ יְקָרָה תָצוּד׃ הֲיַחְתֶּה אִישׁ אֵשׁ בְּחֵיקוֹ וּבְגָדָיו לֹא תִשָּׂרַפְנָה׃ אִם־יְהַלֵּךְ אִישׁ עַל־הַגֶּחָלִים וְרַגְלָיו לֹא תִכָּוֶינָה׃ כֵּן הַבָּא אֶל־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא יִנָּקֶה כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ׃

ל' ויתר חס' לבך · ל' · ר' לשון זכר · ת' · ז' ב' להראו העמים · ו' ל' ויתר כי תצוד ל' ר' · ג'

טוּר בְּרִי פוּקְדָנָא דַאֲבוּךְ וְלָא תִיטְעֵי נִימוֹסָא דְאִמָּךְ׃ קְטוּרִינוּן בְּלִבָּךְ תְּדִירָא וּכְרוֹךְ אִינוּן בְּצַוְּורָךְ׃ בְּמֵיזְלָךְ תִּיתְדַּבַּר עַמָּךְ בְּמַדְמְכָךְ תִּתְנְטַר עֲלָךְ וְתִתְעִיר הִיא תְּהָוֵי רַצְיָיךְ׃ מְטוּל דִּשְׁרָגָא הוּא פוּקְדָנָא וְנִימוֹסָא נוּהְרָא וְאוֹרְחָא דְחַיֵּי מַכְסְנוּתָא וּמַרְדוּתָא׃ דְּתִינְטְרָךְ מִן אִיתְּתָא בִּישְׁתָּא וּמִן שְׁעִיעוּתָא דְלִישָּׁנָא דְנוּכְרִיתָא׃ לָא תִירוֹג שׁוּפְרַהּ בְּלִבְּבָךְ וְלָא תְשַׁרְגְּנָךְ בְּגְבִינוּתַהָא׃ מְטוּל דְּדַמְיָא מִלְּתָא זָנִיתָא הֵיךְ גְּרִיצְתָא דְלַחְמָא וְאִתַּת גַּבְרָא נַפְשָׁא יַקִּירְתָא צָיְידָא׃ דִּילְמָא סַיִּים בַּר נָשָׁא נוּרָא בְּעוּבֵיהּ וּלְבוּשֵׁיהּ לָא יָקִיד׃ אִי דִילְמָא מְהַלֵּךְ גַּבְרָא עֲלַוֵי גוּמְרֵי וְרִגְלוֹי לָא מִתְכַּוְיָין׃ הָכְנָא מָה דְאָעִיל עַל אִתַּת חַבְרֵיהּ לְמִיגוֹר עִמַּהּ לָא נִזְכֵּת כָּל מַאן דְּקָרֵיב בַּהּ׃

אבן עזרא

נצור בני׃ בלב שלא תשכחנה׃ תנחה אותך שלא תגוף באבן רגליך׃ תשמור שאיכך יכול להשמר בעת תנומתך׃ והקיצות והטעם אף אם אין מדבר עמך בהקיצך היא תשיחך כדי שלא תפחד׃ כי נר׃ כי המצוה כנר להאיר לפניך כענין מצות יי' ברה מאירת עינים והתורה כאור ללומדיה והכסיל בחשך הולך׃ ודרך חיים והחכמה לאחר המקבל היא דרך שיחיה בה׃ לשמרך׃ התוכחות הם לשמרך מאשה רעה שהי' קשה מכל העבירות שהיא גוררת הרעו'׃ מחלקת תאר לאשה שתדבר לשונה בחלקו' ונכרים תאר הלשון׃ ואל תקחך מן המוסר׃ בעפעפיה בעינו ויפי עפעפיה והם העינים׃ עד ככר לחם׃ יאבד ממונו עד שהוא צריך לשאול מן הבריו' ככר לחם׃ ואשת איש תצוד נפש הנואף עמה ואמר יקרה בעבור שהיא אצולה מאור הנפש׃ תצוד כי היא תצוד כענין מצודדות את הנפשות׃ היחתה פי' נושא או מביא והטעם באש הבגדים תשרפנה והרגלים ת תכוינה׃ כן׃ הנואף ינקה שפי' יכרת מן ונקה לא אנקך׃ לא

71

אבן עזרא

לא יבוזו. אחמים לגנב שירעב אין לו מה יאכל כי אם יגנוב למלאת התאוה הוא גנב: שבעתים. שבע לבד וכך את הכבשה ישלם ארבעתים כענין וארבע צאן תחת השה וכן שבעתי' יוקם קין והענין כאור שבעת הימים ובעבור מרוב תשלומי הגנבה הנמכרת הם חמשה וקרוב במצאת שנים על כן אמר שבעתים. כל הון ביתו יתן עד שישלם שבעתים וכבר אמר חמש ומכור בגנבתו אבל הנואף אשת איש הוא חסר דעת כי אם ישחית אדם נפשו הוא שבב ההשחתה וזהו הוא יעשנה: נגע. השם יביא עליו נגעי' כענין וינגע יי' את פרעה. וקלון שיהיה נבזה בעיני כל רואיו. וחרפתו בשכבו עם אשת איש. לא תמחה מפני בני אדם: חמת גבר. כי הקנאה תולדת החמה וגבר הוא בעל האשה כי בעלות חמתו היא מקנא בו לשכבו עם אשתו: בני שמור. על לוח לבך. שלא תשכחם: ומודע. קרוב הידוע: לשמרך כי קרוביו של אדם ישמרוהו מדרך רע: נשקפתי. אלה דברי שלמה וטעמו נגליתי ונראיתי למשקיפים אותי כדי שישמחו בני אדם בראותו וכן נשקפה ותיצב וטעם הנשקף להראות עצמו והמשקיף לראות אחרים: הומיה. כדי שתשמיע קולה למבקשיה באפלה. סוררת סורת סרה. ישכנו בלשון זכר והנכון תשכונה: ואצל. עד שתמצא חסר לב: ותאמר. נשקה בעבור ההפסק כי לו מלה זעיר' וכן ישפטו הם: זבחי. דוברת לו כזבים. חטובות. מחוטבות תבנית היכל: אהלים

לא יבזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב: ונמצא ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן: נאף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה: נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה: כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם: לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד:

בני שמר אמרי ומצותי תצפן אתך: שמר מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך: קשרם על אצבעתיך כתבם על לוח לבך: אמר לחכמה אחתי את ומדע לבינה תקרא: לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה: כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי: וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב: עבר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעד: בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: והנה אשה לקראתו שית זונה ונצרת לב: המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה: פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל פנה תארב: והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה ותאמר לו: זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי: על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך: מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים:

(מסורה בגליון: ג' יתר חס' · ו' · ב' וחטאתם מלפניך · ד' דסמי' · ר' מל' · ב' וימלכו בה · ג' ומל' · ב' אמרי כח · ל' · ל' · ל' · ל' מלי' ה' · ל' א' בירי בתרי ליש' או בתתי ב' לף בסי' ל' · ג' ב' חס' · נ' · ל' כמבשיו · ל' · ה' ול' מלעי' · ל' · ל' · ל' · ל')

תרגום

לא למתדמרו לגנבא דגניב ותשבע נפשי מטול דכפין: ומן דמשתכח פריע חד בשבעא וכוליה מזלא דבייתיה יהיב: מאן דגייר באיתתא חסיר דרעינא ומאן דבעי די יחביל נפשיה הוא עבד לה: מכתשי וצערי יארע וחסוריה לא מטעי: מטול דטננא חמתא דגברא ולא חיים ביומא דפורענא: ולא נסיב באפיה דכל דיהיב ליה מהיבא ולא מתפיס כד תסגא שוחדא:

ברי נטר מימרי ופיקודיי תיטשי גבך: נטר פיקודי וחיה ונימוסי היך כבתא דעיינא: קטור אינון על אצבעתך כתוב אינון על לוחא דלבך: אימר לחכמתא דאחתי אנת ומנדעא קרי לביונתא: דנינטרך מן איתתא חילוניתא ומן נוכריתא דשעיען מלהא: מטול דמן דכותיא זעייתא אדיקת ומן תורקין דירא: וחזית בשכרי ואסתכלית בטלאי ותמהית בחסיר רעיונא: עביר בשוקא לקביל עינותא ובארחא דביתא מהליך: ברמשא במערב יומא בחשוכא דליליא ובחבירה: והא איתתא לאורעיה באכסמה דזניתא דמפרדא ליבא דעלימיה: ומרדתא היא ופריזתא בביתא לא שכנן רגלהא: בעדנא בשוקי בעדנא בשקקי ולקביל כל פנתא דיאיא כמנא: ואיתוקפת ביה ונשקתיה ואתציפה אפהא ואמרת ליה: דבחי דקרבני עלי יומנא שלימית נדרי: מטול הכנא נפקית לאורעך דמפכיא הוית לרגשא דאמרית אידבריתך: בתשוייתא שויית ערסי ובקרמא מצראה קרמתא:

(מסורה: יגנוב ב' א' חסר וסימ' לא יבוזו לגנב · כי יגנב איש · בתרא חסר: שבעתים ו' וסימני' בסדר בראשית: תבואה ב' וסים' וחטאתם מלפניך · נגע וקלון ימצא: ולא יחמול ד' וסים' ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו מלך יהודה · וישלך עליו ולא יחמול · ישבו עליו רבי' · כי קנאה חמת גבר: יחמול ד' מלאי' וסים' בחבקוק סים' א': אחותי את ב' דסמי' וסימני' אמרי נא אחותי את · אמר לחכמה אחתי את: בבנים ב' וסים' ואני אמרתי איך אשיתך · אבינה בבנים: בערב ב' רפי' וסים' או בשתי · בערב יום באישון לילה: הומיה ג' ב' חסרי' וחד מל' וסים' תשואו' מלאה · המיה היא וסוררת · אשת כסילות · קדמא מל': והחזיקה ב' וסים' בכבושיו · והחזיקה בו ונשקה לו: מרבדים ב' וסימני' מרבדים רבדתי ערשי · מרבדים עשתה:)

רלב"ג

לא יבוזו האנשים לגנב כי יגנוב וגו': ונמצא ישלם שבעתים: ואם נמצא לנפשו המזון בזולת הגנבה הנה יענש על גנבתו בשישלם על אחד שבעה גם כל הון ביתו יתן או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון שאם נמצא הגנב בבית בעל הגניבה הנה יתפייס עם בעל הגניבה בשישלם לו על אחד שבעה גם יתן לו כל הון ביתו ויניחהו ובכפרו יתרצה לו בעל הגניבה בלי ספק ולזה הוא מבואר שלא ימיתהו בזה בשת מהאנשי' באשר לקחו למלא נפשו כי ירעב גם לא ישיגהו נגע בגופו מבעל הגניבה כי בכפר ובשחד יתרצה לו ואולם לנואף ראוי שיבוזו כי הוא לוקח לעצמו חוץ הבעל וגונבו מ[ת]מנו לא למלא נפשו כמו הענין בגנב אבל ישחית עצמו בניאוף בחסרו החומר היסודי ולחותו הטבעי ברבוי המשגל ולזה הוא מבואר כי נואף אשה הוא חסר דעת וזה כי משחית נפשו הוא יעשה זאת הפעולה המגונה והוא ימצא נגע וקלון וגו': נגע וקלון ימצא. מבעל האשה אשר ימצאהו וימצא קלון מכל האנשים שידעו זה בהפך הגנב הגונב למלא נפשו והנה זה הקלון הוא חזק ומתמיד עד שלא תמחה לעולם חרפתו ואמרו כי ימצא נגע המתגבר על הנואף עם אשתו כי קנאה חזקה ולא יחמול עליו מלהכותו מכת אכזרי באין זה נקם שיוכן לו להנקם ממנו ולא יתרצה בממון כמו הענין בגנב הנה לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שוחד: בני שמור אמרי. בלבבך והם ספורי התורה ומצות התורה תצפון אתך לשמרם: שמור מצותי וחיה. מצות התורה ותשיג החיים הנצחיים ושמור תורתי כשמרך אישון עיניך ולא די לך במצות שתשמרם בלבך אבל צריך וגו': קשרם. אבל צריך שתקשרם על אצבעותיך לעשות אותם ואמר אצבעותיך כטעם אמרו מעשה אצבעותיך. כתבם על לוח לבך שיהיו בזכרונך תמיד: אמור לחכמה אחותי את. לאהוב אותה. ומודע לבינה תקרא ר"ל שבבר תאמר שהיא מודע לך וקרוב כטעם ולכעני מודע לאישה בדרך שתתחבר תמיד לחכמה ולבינה: לשמרך מאשה זרה. וזה ישמרך מהמשך אחר אשה זרה והיא הנפש המתאוה. מנכריה שהיא מוסכת הארס בחלק דברים וזה כי החכמה והבינה הם אהובות וחושקות למודעיהן אהבה נפלאה עד שיבואו בעבורם אל התאוות הגשמיות והיה צריך לך זה לשמרך ממנה לפי שפתיותה חזק למשוך הסכלים אליה ואמר ממשל להורות על רוב פתיותה לסכלים: כי בחלון. הנה בחלון ביתי נשקפתי בעד חלוני: וארא בפתאים. וראיתי בפתאים אשר דרכם להתפתות לסכלותם ובינותי בבנים קטני השנים והנה נער צעיר שנים חסר השכל ממנו והוא עובר בשוק אצל זוית והולך דרך בית האשה הזרה וזה היה בנשף בערב יום בעת הנשף בערב יום בחשך לילה ואפלה והנה הוא היה בא אל האשה הזאת: והנה אשה לקראתו. וגם האשה באה לקראתו ערות זונה ונצורת לב שערותה מגולה והלב מכוסה לבד כי עד הלב תגלה עצמה וזה מהפלגת המשל כי דרך הזונה לגלות כנף בגדיה שתהיה גלוית הערוה כדי שיתעוררו האנשי' לבא עליה ולא תסתיר מגופה מכוסה בבגדיה כי אם מן הלב ולמעלה ולפי המשל הנה הלב מכוסה בזה הפועל כי לא יוכל השכל לעשות פעולתו עם המשך אל התאוות: הומיה היא וסוררת. הנה היא משמעת קולה בהפך חק האשה הצנועה והיא נוטה מבית בעלה לא ישכנו רגליה בביתה: פעם בחוץ. אך תלך פעם בחוץ ופעם ברחובות ותארוב אצל כל פנה וזוית מהרחובות והחוצות אם תמצא שם נואף: והחזיקה בו ונשקה. כאשר תמצאהו החזיקה בו ונשקה לו למשוך לבו אל הנאותיה: זבחי שלמים. לא בושה מלאמר לו אלו הדברים הנה זבחי שלמים אצלי היום שלמתי נדרי בבית המקדש ולזה יש לי הרבה בביתי מבשר זבח השלמים: על כן יצאתי לקראתך. לדרוש פניך שתאכל עמי ואמצאך: מרבדים. הנה רבדים ותכסיטים יפים שמתי על מטתי והנה ערשי עשוי מתכרותות ארזים ואחר עצים והחבלים המקושרים בו הם מיוחדים ממצרים ר"ל שהם נעשים מהפשתן הנקי שבמצרים כי שם הפשתן הנבחר:

כפתי

נפתי משכבי · ושמתי בו תאבקת הבשמים טובי הריח כדי שיערב המשכב יותר : לכה נרוה דודים עד הבקר · יחד נשמח באהבים כי אין לנו מונע שזה : כי · אין בעלי בביתו ואת"ה הוא קרוב ויבא הנה הלך בדרך מרחוק ואת"ה אולי יבא הלילה מדרכו תדע באמת כי לקח צרור הכסף לקנות סחורות רבות לא יבא לביתו עד יום הכסה רוצה לומ' בר"ה פי' הוא נקרא כסה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסא ואולם נקרא כן כי אז הש"י ע"ר משל יושב על כסא לשפוט תבל בצדק : הטתו ברוב לקחה · דבריה החלוקים לבו בחלק שפתיה הדיחה אותו מדרך הראוי ומשכה לבבו אל דרכי הניאוף הנה האויל · הולך אחריה פתאם ודומה בזה אל השור אשר הולך מעצמו במהירות אל מקום שישחטוהו בו וכמו ה הכסי' שיבאו במהירו' אל העכס לחשבם כי יתקשטו בו ולא ירגישו כי הוא מוכן למאסרם ר"ל לקשור אותם ב באופן שלא יוכל להם ללכת כי לא יוכלו ל להרחיב צעדיהם וגם שהוא הוכן לשמרם מ מלפסק רגליהם ל למכאפים ולא ירגישו בזה והנה העכסים הם כמו תכשיטין היו נושאות אותן ברגליהם כאמרו וברגליהם ת תעכסנה והיתה שכוונת בהם למה שזכרנו ו והנה ילך האויל א אחריה פתאום כמו שזכרנו עד יפלח וגו' : עד יפלח חץ · עד שיחתך חץ כבדו כמו שימהר הצפור לבא אל הפח שילכד בו ולא ידע כי בנפשו הוא והנה היה מחכמת זה המשל ל להיות משכים לנמשל אמרו כי בשוק או ב בחוץ הלך לזנות כי זה הפועל מהנפש שתאוה הוא מהדברי' אשר הם חוץ מעצם האדם במה שהוא אדם כי זה הכרח הוא לאדם מצד מה שהוא בהמה לא מצד מה שהוא אדם ויחס זה אל עת החשך כי לא יפותה האדם להמשך אל התאוות בשיאור לו באור השכל ולזה אמ' בתחלה וארא בפתאים אבינה בבנים וגו' : ועתה בנים שמעו לי וגו' · אל ישט · אל יטה לבך אל דרך האשה הזרה הזאת המביאה להמשך אל התאוו ואל תהיה טועה בדרכיה : כי רבים חללים הפילה · כי כבר השחיתה והרגה רבים ותקיפים : דרכי שאול ביתה · הנה הדרכים שילכו בהם אל ביתה הם דרכי המות והקבר והם יורדות אל חדרי המות כי לא יושב עמה חיים כמו שקדם אבל תסבב מיתת הגוף והנפש לכן סור מהתפתות בפתויה ושמע לפתוי החכמה והבינה שהם מפתים האדם לחקור בהם באופן שקדם ואמר ממשל בזה המקום להודיע הדברים אשר בהם יושגו החכמה והבינה ועצמותם ותועלתם באופן מה : הלא החכמה תקרא · אל האנשים · ותבונה תתן קולה לקרוא להם וכדי שישמעו דבריה הם עומדות בראש מרומים עלי דרך להשמיע דבריהם לעוברים ולשבים ולהישירם אל הדרך אשר ילכו בה והמקום שאפשר שיקרה טעות לפי שיש בו נתיבות רבות היא נצבה שם להורות אי זה דרך ילכו בה : ליד שערים · למקום השערים אשר לפתח הקריה להורות באי זה שער יכנסו כשהתקרבו אל הדרוש במבוא הפתחים אשר בבית שירצו להכנס שם באי זה פתח יכנס להביאו אל הדרוש ואמר זה כי בהרבה מהחקירות הקשות יצטרך להכנס בהם בהקדמות רחוקות מאד מהדרוש ויעתק מהם אל הקדמות יתקרבו יותר אל הדרוש וכן ממדרגה אחר מדרגה עד הגיעו אל הדרוש והנה החכמה והתבונה ישירו תמיד בזאת החקירה אל הדרכים והסדרים אשר יובילו אליה וזה מאמרם על צד מליצת השיר הבינו פתאים ערמה וגו' : הבינו פתאים ערמה · השתדלו להתישר אל החכמה ואחשוב שזאת הערמה תשלם בהתבוננות במלאכת ההגיון כי היא תישיר השכל אל דרכי ההסתכלות והעיון · וכסילים הבינו לב לבבכם בענינים העיוניים : שמעו · כי דברים נכבדים אדבר ופתיחת מאמרי יהיה דברי יושר ואמר זה שלא יחשוב חושב שהוא מדבר בזה על דרך ההפלגה והגוזמא כמשפט המאמר בשירים ובמשלים כי הנה חכי יהגה אמת כי הנה כל אמרי פי הם בצדק ובזה אין בהם מה שיטה מדרך האמת : כלם נכוחים · כל דברי נכוחים וישרים למי שיבינם : קחו · בחרו בלקיחת מוסרי יותר מלקיחת הכסף הדעת אשר אעיר אליכם הוא יותר נבחר מזהב הנה החכמה היא טובה מכל מרגליות וכל חפצים אחרים שיהיו לאדם במאמר שיביאו זולתי בעיון לא ישוו בה החכמה לגלות הדברים ההכרחיים בהמלאכה אמר

דודים ד' חד מל' וסימ' ונהנה עתך עת דודים · למשכב דודים · לכה נרוה דודים : שתו ושכרו דודים · קדמא מל' : מוסר י"ב פתחין וסימ' מוסר שלומנו עליו · מוסר הבלים עץ הוא · מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי : מוסר מלכים פתח · מוסר כלמתי אשמע · לקחת מוסר השכל · שמע בני מוסר אביך · שמעו בנים מוסר אב' · ונעכס אל מוסר אויל ·

נַפְתִּי מִשְׁכָּבִי מֹר אֲהָלִים וְקִנָּמוֹן׃ לְכָה נִרְוֶה דֹדִים עַד־הַבֹּקֶר נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים׃ כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ מֵרָחוֹק׃ צְרוֹר הַכֶּסֶף לָקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֵּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ׃ הִטַּתּוּ בְּרֹב לִקְחָהּ בְּחֵלֶק שְׂפָתֶיהָ תַּדִּיחֶנּוּ׃ הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פִּתְאֹם כְּשׁוֹר אֶל־טֶבַח יָבוֹא וּכְעֶכֶס אֶל־מוּסַר אֱוִיל׃ עַד־יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ כְּמַהֵר צִפּוֹר אֶל־פָּח וְלֹא־יָדַע כִּי־בְנַפְשׁוֹ הוּא׃ וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְהַקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי־פִי׃ אַל־יֵשְׂטְ אֶל־דְּרָכֶיהָ לִבֶּךָ אַל־תֵּתַע בִּנְתִיבוֹתֶיהָ׃ כִּי־רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה וַעֲצֻמִים כָּל־הֲרֻגֶיהָ׃ דַּרְכֵי שְׁאוֹל בֵּיתָהּ יֹרְדוֹת אֶל־חַדְרֵי־מָוֶת׃

ח הֲלֹא־חָכְמָה תִקְרָא וּתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ בְּרֹאשׁ־מְרֹמִים עֲלֵי־דָרֶךְ בֵּית נְתִיבוֹת נִצָּבָה׃ לְיַד־שְׁעָרִים לְפִי־קָרֶת מְבוֹא פְתָחִים תָּרֹנָּה׃ אֲלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל־בְּנֵי אָדָם׃ הָבִינוּ פְתָאיִם עָרְמָה וּכְסִילִים הָבִינוּ לֵב׃ שִׁמְעוּ כִּי־נְגִידִים אֲדַבֵּר וּמִפְתַּח שְׂפָתַי מֵישָׁרִים׃ כִּי־אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכִּי וְתוֹעֲבַת שְׂפָתַי רֶשַׁע׃ בְּצֶדֶק כָּל־אִמְרֵי־פִי אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ׃ כֻּלָּם נְכֹחִים לַמֵּבִין וִישָׁרִים לְמֹצְאֵי דָעַת׃ קְחוּ־מוּסָרִי וְאַל־כָּסֶף וְדַעַת מֵחָרוּץ נִבְחָר׃ כִּי־טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל־חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃

רְסִית עַל עַרְסִי מוֹרָא וּבוּרְקָמָא וְקוּנְמָא׃ תָּא נִיתְבְּסַם בְּרַחְמְתָא עַד צַפְרָא וְנֶעֱסִיק חַד לְחַד בְּרַאֲנָתָא׃ דְּגַבְרָא לֵית הוּא בְּבֵיתָא אֲזִיל בְּאוֹרַח רְחִיקָא׃ צְרָרָא דְּכַסְפָּא נְסַב בִּידֵיהּ וּלְיוֹמָא דְעִידָא אָתֵי לְבֵיתֵיהּ׃ וְאַטְעֵי יָתֵיהּ בְּסוּגְיָא דְמִילְּתָא וּבְשִׁעְיוּתָא דְסִפְוָתָהּ תַּפְאֲתֵיהּ׃ וְהוּא אָזִיל בַּתְרָהּ שְׁלִיאַיִת הֵיךְ תּוֹרָא דְאָזִיל לְוַת טַבְחָא וְהֵיךְ כַּלְבָּא לְאֶסוּרָא וְהֵיךְ אִילָא דְמַפְרִיהַ גִּירָא בְּכַבְדֵיהּ׃ וּמִסְתַּרְהַב הֵיךְ צִיפַּרְיָא לְוַת פִּיחָא וְלָא יָדַע דִּלְמוֹתָא דְנַפְשֵׁיהּ אָזִיל׃ וְהַשְׁתָּא בְּנַיָּא שְׁמָעִין לִי וְאַצִּיתוּ לְמֵימְרֵי דְפוּמִי׃ לָא יִסְטֵי לִבָּךְ לְאָרְחָתָהּ וְלָא תִיטְעֵי בִּשְׁבִילָהָא׃ מְטוּל דְסַגִּיאֵי קְטִילַיָּא אַפִּילַת וַעֲשִׁינִין כּוּלְהוֹן קְטִילָהָא׃ אָרְחָתָא דִשְׁיוֹל בֵּיתָהּ נָחֲתָן לְקִיטוֹנֵי דְקִיבְרָא׃ מְטוּל הֵיכְנָא חָכְמְתָא תִקְרָא וּלְבִיוּנָה תַּרְמֵי קָלָהּ׃ בְּרֵישׁ רָמָתָא עַל אָרְחָא אִיתֵיהּ וּבֵינַת שְׁבִילֵי קָיְמָא׃ וְעַל תַּרְעֵי בְּפוּמָא קִרְוְיָא וּבְמַעֲלָנָא דְתַרְעֵי מִשְׁתַּבְּחָא וְאָמְרָה׃ לְכוֹן גַּבְרֵי קָרֵינָא וְקָלִי עַל בְּנֵי נָשָׁא׃ אִיתְבִּינוּ שַׂבְרֵי עֲרִימוּתָא וְשַׁטְיֵי נִסְתַּכְּלוּן בְּלִבְּהוֹן׃ שְׁמָעוּ מְטוּל דְשְׁרִירוּתָא מְמַלְּלָא אֲנָא וּמְמַלַּל פּוּמִי תְּרִיצוּתָא׃ מְטוּל דְקוּשְׁטָא רָנָא פוּמִי וּרִיחוּקָא שִׂפְוָתַיי רַשִׁיעָא׃ וּבְצַדְקוּתָא אִנּוּן כָּל מֵימְרֵי פוּמִי וְלֵית בְּהוֹן פִּיתוּלָא וְעִיקוּמָא׃ וְכוּלְּהֵן גַּלְיָין לְאֵינַשׁ דְמִתְבַּיַּין וּתְרִיצִין לְאִילֵין דְצַבְיָין בִּידִיעְתָּא׃ קַבִּילוּ מַרְדוּתָא וְלָא כַסְפָּא וְגַבּוּ לְכוֹן יְדִיעְתָּא מִן דַּהֲבָא סְנִינָא׃ מְטוּל דְטָבָא חָכְמְתָא מִן כֵּיפֵי טַבְתָּא וְכָל מִדַּעַם לָא פָּחֵי לָהּ׃

אויל ינאץ מוסר אביו · בן חכם מוסר אב · יראת י"י מוסר חכמה : אישים ג' ומל' וסימ' חד דמסכנין וחד דרשיעין וחד דזכאין · וביאורם נבזה וחדל אישים · את אישים פעלי און · אליכם אישים אקרא : רשע י"ז פתחין וסימ' נמסר בספר מיכה סימ' ו' : קחו ה' ר"פ וסימ' קחו מאתכם תרומה · קחו לכם מן העם דיהושע · קחו נשים והולידו בנים · קחו עמכם דברים · קחו מוסרי ואל כסף :

אבן עזרא

אהלים · חסר וי"ו : דודים · אהבים את את דודי : האיש · ולא אמרה אישי כי איננו נחשב בעיניה מאומה בזנותה עם אחרים : הכסא · ראש חדש שיתכסה בו הירח : תדיחנו · מדרך הישר : ונעכס · כמו תעכסנה פי' תראינה העכסים והם דומים לכבל וכן הפי' ונעכס שהאויל קשה להביא רגלו בו כן הוא קשה להביאו אל מוסר : חץ · מרמה כנגע האל לחץ והטע' עד שיפלח חץ כבדו ולא יקבל מוסר · אל פח כן מהרה יפלחהו חץ · ולא ידע האויל כי בעבור נפשו שתמות הוא שונא מוסר וזהו הנכון : ועתה בנים · כי העם כבנים : ואל תתע · מדרך הישרה בעבור נתיבות הזונה : שאול · שהוא ביתה · יורדות הדרכים ומורידות אותה כפי' כנו מעגלותיה או ש יורדות רמז לרגליה וכאשר דבר גנות האשה הרעה דבר מ מעלת החכמה שהיא מיסרת הפתאים : קרת · קריה : אישים · עשירים · אל בני אדם עניים כמו כן גם בני אדם גם בני איש והענין יחד עשיר ואביון : ערמה · שיערימו להסיר הפתיות מהם ולב דעת או הבינו ערמה ללב והוא פועל יוצא : נגידים · כמו נגיד והם דברים משובחים וכן הלא כתבתי לך שלישים מן ושלישי על כלו כיום למלך משנה גם שלים : נכוחים · אמת : שכבתי

אבן עזרא

שכנתי ערמה. חסר בית כמו שכן ארץ והטעם שהערמה צריכה חכמה שלא תבון זולתה. ודעת מזמות אמצא ודיעת מזימות הדורש׳ אותי אמצא ואגיע עד תכלית כוונתם ויתכן לפרש אני חכמה מכרת וידעת כל ערמה כאלו שכנתי בתוכה וגם אני יורדת לסוף דעת כל מזמה ולפי שהדעת היא המגעת אחר החכמה והתבונה אמ׳ מלת אמצא והטע׳ כי לא יבצר מן החכמה כל מזמה: יראת יי׳ שנאת רע. שנאת מקור בשקל מלאת ורע כלל כל חסרון ופרט ממנו גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות דרך רע הנהגה רעה ופי תהפוכות שמתהפך מענין ל לענין ואמר שנאתי כאילו אמר שיראת יי׳ היא שנאת זה גם אני שנאתי אותם כטעם הלא משנאיך יי׳ אשנא ובעל הטעמים שם טעם מפסיק במלת ופי לא ראה זה ה הפירוש ואולי שמלת ופי דברי החכמה ו וכאילו אמר׳ אני חכמ׳ שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא וידעתי כי יראת יי׳ שנאת רע וגאה וגאון ודרך רע ופי ר״ל מאמר כמו כי על פי יי׳ וזולתם או השכמתי ודעתי כמו פה אחד טוב אל המלך תהפוכות ש שנאתי כי החכמה והתהפוכות שונאים זה את זה כי לא יעמדו בנושא אחד ותהפוכות כולל כל נגד וכל הפך מהטוב והיושר: לי עצה ותושיה. מפורש. אני בינה לי גבורה ואמר אני בינה ולא אמ׳ לי בינה לפי שהבינה תולדת החכמה ואם אין חכמה אין בינה ואמר לי גבורה כטעם החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים: בי מלכים ימלוכו. שתעמוד מלכותם או נקראו על שם סופם כמו וטחני קמח: ורוזנים יחוקקו צדק לחקות חוקי משפט צדק: בי שרים ישורו. משפט הרי״ש להיותה דגושה כשקל יסובו עליו רבים לולי שאין מקבלת דגש: אני אוהבי אהב. חסר אל״ף הפרט להקל על הלשון כמו ואחר עד עתה: עושר וכבוד. עתק. ענין שובי וחוזק וכן יצא עתק מפיכם וצדקה במקום כטעם הצלחה וכן יתכן לפרש וצדק משמים נשקף: טוב פריי. ותבואתי מכסף נבחר. ותבואתי טובה מכסף נבחר ואומלת נבחר כאילו אמר נבחרת כמו תפלבתך השיא אותך והראשון נכון והטעם על המתחייב מן החכמה מתיקון הנפש והנהגת המדינה: בארח צדקה אהלך. דברי החכמה כדברי החכם והטעם כי מי שרוצה החכמה צריך שיתנהג בזה הדרך הדרך ואת׳ בתוך נתיבות משפט לבל יטה ימין ושמאל מהדרך האמצעי: להנחיל. יש. הוא כנוי לקנין הנכחי הנקנה לנחלה עולמית וגם כינוי לקנין הממון יש זהב ורב פנינים וכלי יקר ויש כלל ואחר כן פרט זהב ורב פנינים וכלי יקר וכן טעם ואוצרותיהם: יי׳ קנני ראשית. זה גם מדברי החכמ׳ קנני מלשון קונה שמי׳. ראשית דרכו כלו׳ ראשי׳ כוונתו בבריאה כמו כי הוא ראשית דרכי אל. קדם מפעליו מאז כמו כי הוא ראשית דרכי אל קדם כמו ראשית והטעם קדימה לעולם קדימת חיוב לא קדימת זמן כי הזמן מכלל הנבראים כאמרו יי׳ בחכמה יסד ארץ: מעולם. דרך המקרא לסמוך הקדומים למלת עולם כמו מעולם אל גוי מעולם הוא כלומ׳ קדמון. נסכתי נבחרתי כמו נסיכי סיחון. מקדמי ארץ מקדמוני ארץ: באין. חוללתי. עניינו עוסתי וטעמו ענין התחלה וקרוב מלשון ול״ו שרה תחוללכם: באין. נכבדי מים. טעמו ובאין נכבדי מים והוא ענין כבדות ורבוי ומתכו התכבד כילק התכבד כארבה: בטרם הרים הטבעו. כמו עלתה הדניה הטבעו ושהם עקרם מלשון טבעו בים סוף והטעם על יסודותם הטבועים בעמקי המים: עד לא עשה ארץ וחוצות. כתרגום בטרם. עשה כמו אני יי׳ עשיתי ארץ וחוצות הם השווקים והטעם על הקרקעית הראויה לישוב. וראש כטעם קדם וכן מעולם נסכתי מראש. עפרות תבל כאילו אמר וקודם עפרות תבל הוא הישוב והוא כפל ענין במלות שונות: בהכינו

מסורה

ותושיה ז׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ הפליא עצה הגדיל. עמו עז ותושיה. ותושיה יראה שבך דמיכה. כי כפלים לתושיה. לי עצה ולי תושיה. לתאוה יבקש נפרד. יצפן לישרים תושיה: להנחיל ב׳ וסי׳ נחלות. אהבי יש: אבל לא ג׳ וסי׳ לא תהיה משכלה. אערכה לפניו משפט. להנחיל אהבי יש: חוללתי ג׳ וסימ׳ הן בעון חוללתי. באין תהומות חוללתי. ולפני גבעו׳ חוללתי:

משלי

אני חכמה שכנתי ערמה ודעת
מזמות אמצא: יראת יהוה שנאת
רע גאה וגאון ודרך רע ופי תהפכת
שנאתי: לי עצה ותושיה אני בינה
לי גבורה: בי מלכים ימלכו ורזנים
יחוקקו צדק: בי שרים ישרו ונדיבים
כל שפטי ארץ: אני אהביה אהב
ומשחרי ימצאנני: עשר וכבוד אתי
הון עתק וצדקה: טוב פריי מחרוץ
ומפז ותבואתי מכסף נבחר: בארח
צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט:
להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא
: יהוה קנני ראשית
דרכו קדם מפעליו מאז: מעולם
נסכתי מראש מקדמי ארץ: באין
תהמות חוללתי באין מעינות נכבדי
מים: בטרם הרים הטבעו לפני
גבעות חוללתי: עד לא עשה ארץ
וחוצות וראש עפרות תבל:

תרגום

אנא חכמתא ברית ערימותא ותרעיתא
משכחנא אנא: דחלתא דיי סניא בישתא
גאותא ורמותא וארחתא בישתא ופומא
הפיכה סניא אנא: דילי היא תרעיתא
ומלכנא וביונא וגבורתא: מטול אנא
מלכי ממלכין ושליטי אנא משיתן בצדקותא
: מטול דוכרני מתדורכין ורברבי וכלהון
דייני דתריצותא: אנא רחמא רחמיי ואליין
דמקדמין לי ישכחנני: עתרא ויקרא דילי
ממונא ומזליא וצדקתא: טבין פריי מן
דהבא סנינא ומן דהבא אובריזין ועללתי
מן סניא גביא: בארחתא דצדקתא מהלכא
אנא בגו שבילי דדינא: דאירות לרחמוי
שניא כגיאתא וסימתהון אמלא: אלהא
בראני בריש בריתיה ומן קדם עובדוי מן
ריש: ומן קדם עלמא איתתקנית מן רישיה
מן קדם דתהוי ארעא: עד לא נהון
תהומי אתיל ידירת ועד דלא נידהון מעיני
עשוני דמיא: קדים עד לא נטבעון טורי
וקדם רמתא אתבנית: עד לא עבד
ארעא ונחלי וריש עפרא דתבל:

רלב״ג

אני חכמה שכנתי ערמה. במקומות שנמצאת שם ערמה ודרך ההשתדלות והם הסדרים ההגיונים ויצטרך לו ג״כ שימצא יראת יי׳ רוצה לומר לקיחת המוסר במדות ויצטרך לו עוד לשנא רע כדי שיתרחק מדרכיו וישנא מדת הגאוה כי היא מסירה השלימות מהאדם וישנא דרך רע ברעות ודברים המכיעי׳ שרשים כוזבים כי אלו ימנעו ממצוא החכמ׳ לפי שהמעיין ירצה להמשיך ה המאמרי׳ במה שאחר ההתחלות באופן ש שהונעו ההתחלות ו וירצה להמשיך תמיד לשמרם וזה יביאהו לטעות בהם: לי עצה. וזה כי העצה תלקח בדברי׳ העצמיי׳ כאילו תאמר שהעצה במי שהוא חלום החוש לחממו בשיאכילוהו דברים חמים והנה׳ העצה תהיה בחכמות המיסרו׳ לבד המעשים כמו חכמת הרפואה ועבודת האדמה ומה שידמה להם ולי ג״כ תושיה רוצה לומר ה השגת הכימוס ה המושכל אשר בדברי׳ והוא מהותו ומשיגיו העצמיים ואלו הם חלקיו שפכ׳ הראשו׳ להעיר על תועלתה ומהותה איך לא ת תצטרך לזכור הדברי׳ ההכרחיים קודם ה ההשתדלות בה לפי שכבר זכרה אחר ה החכמה וזה מתה ש שכרי׳ שתוקדם תחלת החכמה קודם השתדלות בבינה וכבר זכר זה בביאור במה שקדם. אני בינה לי גבורה ר״ל כי לחכמה יהיה ההשגה בדברים הנמשכים לפי הסדור הטבעי ואמנם מה שיתחדש שיהיה כנגד הסדור ההוא כמו הענין בנפלאות והוא הנקרא גבורה אשר לא יבואו בסבות העצמיות הנה החקירה עליו תהי׳ גבורה והנה עוד לבינה השגת הפילוסופיא המדינית אשר בה יתהדם הבנין באלו הדברים המדיניים איך ינהגו בהם להעמיד הקבוץ המדיני ומזה ישתתף דבר השופטים אשר יוטלו על בעלי התכונות הפחותיות ולפי שזאת הפילוסופיא על האופן הראוי ימלוכו המלכים וישורו השרים והרוזנים והנדיבים והשופטים להעמיד דבר ממשפט הפילוסופיא על האופן הראוי אמרה הבינה בי מלכים וגו׳: בי מלכים ימלוכו. על העם. ורוזנים יחוקקו חקים של סדר ויושר: בי שרים ישורו. ימשולו: אני אוהבת אוהבי ר״ל שלא ימצאו מי שאינו אוהבה אך מי שהוא אוהבה ואוסק בה יטרח לעמוד על אמתתה והוא ימצאה מפני היותו משחר ודורש אותה תמיד: עושר וכבוד אתי. הנה אתי עושר וכבוד כי בדרכי הבינה יוכל האדם להשיג עושר וכבוד מפני שלימותו במדות והתישרו בהם אל השגה זו באופן שלם כי לזאת המלאכה צריכי׳ ישירו לקנין אלו השלימיות. ואתי הון עתק וקנין הצדק והיושר במדות: טוב פריי. הנה טוב פריי מזהב והוא נבחר מכסף ליהליכה באורח הצדקה והיושר בתוך נתיבו׳ שיהיו למשפט שיבאו לאמת דבריו וקותרו והיה שם מחשבות יקימו כל אחד מהדרכים ההם והנה יהיה מהתועלות בהיות מבוארת האמת בזה להנחיל אוהביים והוא דעת המוסכם לנמצא כי בו תגיע ההצלחה האלוהית והפך זה יהיה בדעת אשר לא יסכים לנמצא. ואוצרות אוהבי אמלא מאלו הדעות האמתיות כי מפני אהבתם אותי יקושרו בזאת החקירה וימצאו דברים רבים ימלאו בהם אוצרותיהם. על צד המשל אמרה הבינה להורות על מעלתה וקדימתה על החכמה יי׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז בבריאת העולם רוצה לומ׳ שבראשית הדברי׳ שקנה אז ועשה קנה הדבר אשר היה חדושו בבינה ותבונת השם ית׳ בו ואם הגרמים השמימיים אבל תדע כי השי״ת לא חסר להיות עמו זאת התבונה והחכמה אשר נברא בה העולם כמו שבארנו בה׳ מספר מלחמות יי׳ ושם התרנו הספקות הנופלות בזה והנה מעת היות הזמן קנני קודם מפעליו האחרים: מעולם נסכתי מראש. מעת היות עולם נתנה לי הגבורה והשררה והגדולה. מקדמי ארץ בראשית מה שנברא בארץ: באין תהומות חוללתי. קודם היות התהומות נבראתי כי השמים קודמים במעלה ובמציאות על התהומות קודם שיהיו שם מעינות ונהרות רבות מהמים: בטרם. שהטבעו ההרים על מכונם ולפני שימצאו גבעות חוללתי:

עד לא עשה׳ השי׳ ארץ וחוצות הנכבדי׳ שבעפרות תבל והגבוה מהם והוא מקום הנגלה מן הארץ ובו ג״כ ארץ וחוצות והנה כפל העניין במלות שונות: בהכינו

בהכינו שמים שם אני בחקו חוג על פני תהום: באמצו שחקים ממעל בעזוז עינות תהום: בשומו לים חקו ומים לא יעברו פיו בחוקו מוסדי ארץ: ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת: משחקת בתבל ארצו ושעשעי את בני אדם:

ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמרו: שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו: אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי: כי מצאי מצאי חיים ויפק רצון מיהוה: וחטאי חמס נפשו כל משנאי אהבו מות:

ט חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה: טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה: שלחה נערתיה תקרא על גפי מרמי קרת: מי פתי יסר הנה חסר לב אמרה לו:

ל' וחד הכינו׳ · ל' · ל' · ב' ומעין חד חס׳ · ל' ובכל יום כר מסרכו׳ · ו' חס' · ט' · ב' עדיך הלה · ב' · ו' כסע' · ז' · סימן · ב' · ל' · ד' · ו' חד חס' · ל' וחד כנחן טבחת · ל' · ג' חד מל' · ג' חס'

כד אתקין שמיא תמן הוית ועד תג חוגתא על אפי תהומא: וכד אוגרים עננים מלעיל וכד אעשין מעייני תהומא: וכד שם לימא תחומיה ומיא לא עברין ליה שם שית אסיא דארעאו והוית צידוי מהימנתא וכד הוה כל יומא ויומא והויא אנא קדמוי בכל זמן חדיא הוית בתבל ארעיה ושבוחיי בבני נשא: והשתא בנייא שמעון לי וטובוי למאן דנטר אורחתי: שמעו מרדותא ואתחכמו ולא הדשון: טובוי לבר נשא דשמיע לי ונשקוד על איסקופותי בכל יומא ויומא תנטר פכי דתרעי: מטול מאן דמשכח לי משכח חיי ותיהוי ליה רעותא מן קדם אלהא: ומאן דחטי עלי מחבל נפשיה וכולהון שנאי רחמי למותא:

חכמתא תתבני ביתא ועתירת ביה שבעא עמודין: ונכסת נכסתה ומזגת חמרא וסדרת פתורתא: ושדירת טלייתא דניקריין על גיב רמאתא עשינתא דנציירן: מאן דשבר באתא לותי ודחסיר רעיינא אמרת ליה:

בהכינו ל' וחד הכינו ואינון מן זוגין דחד נסיב ב' וחד חס' ב' וס' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הב"ית בסד': יום יום ז' וסי' ויהי כדברה אל יוסף יום יום· על אשר ילקטו יום· ואתי יום יום ידרשון· ישלמי נדריו יום יום· ברוך יי' יום יום· ואחיה שעשעי' יום יום· לשקד על דלתתי יום יום: חכמו' ד' קמצין וסימ' פי ידבר חכמו'· חכמו' בחוץ תרונה· חכמו' בנתה ביתה:

ראמות לאויל חכמות: מרומי ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' על מרומי שדה· על גפי מרמי קרת· על כסא מרמי קרת· קרמ' בלאי:

בהכינו· בעת שהכין השם ית' השמים להיות במספר ובתכונה ובמרחק ובגודל שהם בו והכוכבים אשר בהם כדי שיולות להמצא מהם אלו התנועות אשר בו העולם השפל שם הייתי כי בתבונה כונן השמי' השמים כמו שקדם כאשר חקק השמי מחוגה על פני תהום שהוא כדור הארץ כמו שביארנו בפרשת בראשית והוא כמו מרכז לגרם השמימיי ולפי המחוג' שהיא המציא השמים סביבה במשכו רגלי המחוגה ההיא זה מזה בגלגל גלגל: באמצו שחקים ממעל· כאשר אמץ שחקים ממעל ונתן להם חוזק וקיום עד שהם חזקים כראי מוצק וזה היה אפשר כאשר רצה השמי שיקבל איכות דומה ומתיחסם לקומי כאמרם לחים היו השמים ביום ראשון בשני נקרשו· בעזוז עינות תהום ר"ל כאשר נתן השמי עוז וקומי למים שהיה מהחומר הראשון אצל עינות תהו' והוא כדור הארץ כי זה כולו נעשה בתבונה וזה כי לולי עוז הארץ וקיומה לא היה נמצא דרך לתנוע' הגלגלים: בשומו לים חקו· כאשר שם השם ית' לים חוקו שם הייתי וזה היה כשגזר שיקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה· ומים לא יעברו פיו בדרך שיאמר זה המקום שראה שיהיה נגלה תמיד כאשר חקק מוסדי ארץ והוא החלק הנגלה מהארץ שהוא היסוד למה שיתהוה בה מהצמחים והב"ח: ואהיה· אצל השם ית' אמון ומגדל ומנהיג הדברים המיוחסים לבינה ובזה אהיה לו שעשועים יום יום כי תמיד השמי מתענג ומשתעשע בהשיגו עצמו אשר בזה תוסג לו זאת התבונה ובכל עת משמחת אני לפניו והוא עצמותו והשגתו ובמה שאספר בדברים העלולים מהתבונה אשר אצל השמי: משחקת בתבל· אני משמחת האנשים בתבל ארצו· ושעשועי הם את בני אדם כי הם שמחים מאד במה שישיגו מעניני: ועתה בנים שמעו לי ואשרי מי שישמרו דרכי: שמעו· תחלה מוסר המדות ואחר זה חכמו בחכמה ואל תבטלו מהשקידה על החכמה או ירבה בזה אל תפרעו אלו הדרכים שצויתי אתכם שהם מסלול ודרך להשגת החכמה: אשרי אדם שומע לי· להמשך אל מה שאעירהו אל השגתי וזה בשישקוד על דלתותי תמיד לשמור מזוזות פתחי עם שיתבאר לו באי זה פתח יכנס בדרש דרוש: כי מוצאי מצא חיים· כי מי שמצא אותי מצא חיים נצחיים ויוציא רצונו מהשם ר"ל שהוא יהיה נעזר בו בכל חפצו: וחטאי חומס נפשו· ואשר חוטא לי שלא ילך במוסרי להתיסר להשגתי הוא עושק השלימות מנפשו וכל מי שישנא אותי וירחיקני הוא אוהב המות וההפסד המוחלט כי אלין דרכו לפי שמי שימצא התבונה ימצא גם כן החכמה וזה בלתי צריך אל באור: חכמות בנתה ביתה· הנה התבונה בנתה ביתה בחכמות כי השגת החכמות קודמת להשגת הבינה ושם חצבה עמודיה שבעה ר"ל חכמות רבות כי מספר השבעה יאמר על הרבוי כאמרו כי שבע יפול צדיק וקם והנה החכמות הם עמודי הבינה: טבחה טבחה· ואחר זה הכינ' מאכל ומשקה לאנשים מחכמו' ותבונה: שלחה נערותיה· לאיש ואיש ותקרא על כנפי מרומי העיר כדי שישמעו כלם דבריה· מי פתי יסור הנה· לקנות מוסר וחכמה ומי חסר שכל ויבא להשלימו: לכו

בהכינו שמים שם אני· בי"ת בהכינו בחוקו בשומו בעזוז באמצו כלם כמו"אז ומן והכוונה אני הייתי מבואה או לא קדמוני בבריאה וטעם בהכינו כטעם כונן שמים ובמאמר יהי רקיע· בחוקו חוג· בעת שחקק הגלגל על פני תהום שהוא המרכז וחוג כמו וחוג שמים יתהלך ונקרא הכלי העשוי לעשות בו רושם העגולות מחוגה על שם החוג הנרשם בו ומלת בחוקו דינו להיות דגש כי שרשו חקק מן וחקות עליה או יהיו שני שרשי' בענין אחד חקק וחוק ומזה השרש מי יתן בספר ויוחקו: באמצו שחקי' ממעל· הוא לשון אומץ וחוזק וטעמו כטעם בהכינו· בעזוז לשון עוז והוא לשון כח וחוזק והוא מקור ובא שלם והוסף התוקף והחוזק למים כמו ובמי' עזים נתיבה וכן הוסיף לו גם העצמה באומרו את מי הנהר העצומים: בשומו לים וגו'· כאמ' אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו: ואהיה אמון· מלשון כאשר ישא האומן את היונק והוא שם ומשפטו באמון כמו כאשר היתה באמנה ובא כדרך משחך אלהים אלהיך שמן ששון: ואהיה שעשועים יום יום יתכן לפרשו ואחר כן ואהיה שעשועי' ולא בהיותה באמון· שעשועים שם ולא יפרד כמו נעורים זקונים ובא שם תואר כמו והיה ברכה ויתכן לפרש מחסר בי"ת והוא כמו בשעשועים יום יום בכל עת: משחקת בתבל· יתכן לפר' שזה הפסוק הוא פי' מה שאמר למעלה אמר משחקת בתבל שהיא ארצו פי' משחקת לפניו בכל עת ושעשועי את בני אדם פי' ואהיה שעשועים יום יום· את בני אדם כמו עם בני אדם והטעם כי הם המקבלים והיא המתהלכת והשעשוע שזה בשניהם: ועתה בנים שמעו לי· לשון פיוס· ואשרי דרכי ישמורו לשון הפלגה וטעם דרכי כטעם והודעתי להם את הדרך אשר ילכו בה: שמעו מוסר וחכמו· הקדים המוסר כטעם כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו ואל תפרעו יתפרש לבלתי יהפוך הסדר שלא שילמוד המוסר ואחר כן החכמה ויתפרש לבל יהפוך או יבטל או יפסיק המוסר: אשרי· לשקוד על דלתותי· הטעם על ההרגל והקביעות בבתי החכמה ולפי שאמר דלתותי אמ' מזוזת פתחי כפל ענין ויתכן לפר' פתחי פתחי החכמה ודלתותיה ומזוזותיה הם התחבולות שבכל חכמה והם המושכלות הראשונות ומהם יתחברו ההקשות ולהם יחזרו התולדות הצודקות וזה טעם לשמור: כי מוצאי מצא חיים· כוללת חיים גופני' למה לחיים ברי' אות חיי בשרים מה לעני יודע להלך נגד החיים ומזון וחיים לנערותיך וחיי הנפש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ופי' מוצאי משיגי חיים והטעם על אשר נכנס בשלום על דרך הפתחי' ויפק רצון מיי' השיג רצון מאת בוראו: וחוטאי חומס נפשו· כמו אשר חטא על הנפש שהוא דרך פשיעה או מלשון קולע אל השערה ולא יחטיא והטעם על אשר לא השיג החכמה הפך המוצא והוא על הלומד בדרך מטעם שחומס נפשו מן האמת וכל משנאי· הם השונאים החכמ' ואין לומדין אותה כל עיקר או פי' וחוטאי הפושע והמורד בי כלומר השם מגמתו לדבר אחר חומס נפשו כי גורם לה העדר וכל משנאי אהבו מות כפל ענין ואמר אהבו מות כדרך ויאהב קללה ותבואהו: חכמות בנתה ביתה· כמו בנות צעדה· חצבה עמודיה לשון מוסא מחוצבי אבן והטעם על השוואת העמודים בחציבה ובזולתה מן התיקון ויתכן לפרש שאמר חכמות להודיע שהחכמ' בנתה ביתה מחכמות שבע וזה טעם חצבה עמודיה שבעה והם עמודי הבית והוא הביאור למאמר חכמות בנתה ביתה ובית לשון נקבה או עמודיה שבעה עמודי החכמה והעמודים הם שבע החכמות שבית החכמה נכון עליהם ויש מפרשים אלה השבעה על ענינים אחרים וכל אחד בוחר לעצמו והאמת יורה דרכו: טבחה· הוא לשון זביחה כתשבנו כצאן טבחה וגם לשון בישול לרקחות ולטבחות ולאופות ושניהם מכוונים מלשון ערב בניקור הט"ת לזביחה ובניקוד החית לבישול· מסכה כמו מזגה וכן יין מזוג יין מסוך והוא תערובת המים עמו וזהו תיקונו לשתיה כבישול למזון: שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת· כמו גבי כי אותיות בומ"ף מתחלפות· קרת תרגום עיר והטעם שמלחה נערותיה מכל צד והיא גם עמהם תקרא במקומות הרמים שבעיר כדי שישמעו הכל: מי פתי· הפתי הוא אשר לא נקבע בו הפתיות לגמרי ויש תקוה לתיקונו ואמר יסור הנה כלומר יסור ממקומו ויבא הנה חסר לב והמרה לו כלומר וכן קראה ואמרה לחסר לב: לכו

73

אבן עזרא

לכו לחמו בלחמי. בית בלחמי מקום מ״ם וכן ב״ית ביין מסכתי כמו והנותר בבשר ובלחם וטעמם כמו הוי כל צמא לכו למים כי הכל מתוקן לסעודה: עזבו פתיים. תאר לבעלי הפתיות וטעמו עזבו הפתאים וסורו אלי. פא׳ קטן עם הפתיות כמו ותלהבו פתי מבא כדרך אל תהי מרי כבית המרי ויתכן עוד לפר׳ שהוא דברי החכמה לבנה הפתאי׳ שאומרת להם עזבו דרכיכם פ פתאים ותחיו כדרך הדרשו ודעו כי אנכי אלהים. ואשרו פועל מן כונן אשורי בדרך בינה ודרך בינה היא החכמות ובית הבנוי על השבע עמודים: יוסר לץ לוקח לו קלון׳ ר״ל לעצמו כי הלץ הוא מן המעותים שאין תקוה לתקו׳ ומוכיח לרשע מומו מומו חוזר למוסר והוא כפל ענין עם הלוקח לו קלון ו והטעם הלץ ישנא ה המוסר והרשע ישנא המוכיח ומגלה קלונם ואומרים דברים מ מכוערים ובזויים. פא׳ חוזר לרשע מומו לעצמו וכאילו אמר יוסר לץ ומוכיח לרשע במומו לוקח לו קלון וטעמו כי הרשע כל מעשיו נכוחים בעיניו או שהוא עצמו מכיר במומו ואינו רוצה ש שיוכיחו אדם ויתכן עוד לפרש יוסר לץ כשהמיסר מתלוצץ ו ומראה שחוק וליצנות

רלבג

לכו. אכלו בלחמי ושתו ביין מסכתי והכינותי לכם: עזבו. דרך פתאים וחיו ודרכו בדרך בינה להגיע אל זה מדרג׳ אחר מדרגה והנה זכר זה החכם לאיזו סבה לא אמרה דבריה כי אם לפתי ולסכל לא ללץ ולרשע ואמ׳ כי מי שהוא יוסר האיש הלץ לוקח לו קלון כי הוא ילעיג על החכם המייסר אותו ומי שהוא מוכיח לרשע לוקח לו מומו כי הרשע יאמ׳ עליו שיש לו המומין שיש לו בעצמו: אל תוכח לץ פן ישנאך. אך תוכיח לחכם ויאהבך: תן לחכם ויחכם עוד. דבר חכמ׳ ויחכם עוד בא על מה שתתן לו מתנה כי תמסר חכמתך יוסיף עליו להשלים החקירה בה או ירב׳ בזה והוא יותר נכון תן לחכם דבר חכמה כדי ש שיוסיף קנין במדות החשובות: תחלת החכמה והבינה היא תחלת דעת קדושים כי בבינה יתיישרו לדעת עולם המלאכי׳ וזהו פריה אמרה הבינה הנה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים וזה יהיה לשתי סבות האחד כי בהם יתישר אל המדות החשובות אשר שומרות האדם מרעו׳ הרב׳ והשנית כי מפני דבקו׳ ההשגחה האלהית באדם מצד הבינה ישמר מהרבה רעות וזה יהיה סבה שיוסיף על ימיו הנה: אם חכמת חכמת לך

לוקח׳ וסי׳ ביחזקאל סי׳ כ״ד: לרשע ה׳ וסי׳ אוי לרשע רע. אמר לרשע צדיק אתה׳ יסר לץ לקח לו קלון. ואתה תשמע מן השמים קדם דד״ח. ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע: ויוסיפו ל׳ מל׳ דמל׳ לך שנות חיים ועיי״ן שנוי״תן כבכ״ר רבת׳

לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחְמִי וּשְׁתוּ בְּיַיִן מָסָכְתִּי: עִזְבוּ פְתָאיִם וִחְיוּ וְאִשְׁרוּ בְּדֶרֶךְ בִּינָה: יֹסֵר לֵץ לֹקֵחַ לוֹ קָלוֹן וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוּמוֹ: אַל־תּוֹכַח לֵץ פֶּן־יִשְׂנָאֶךָּ הוֹכַח לְחָכָם וְיֶאֱהָבֶךָּ: תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכַּם־עוֹד הוֹדַע לְצַדִּיק וְיוֹסֶף לֶקַח: תְּחִלַּת חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת קְדֹשִׁים בִּינָה: כִּי־בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְּךָ שְׁנוֹת חַיִּים: אִם־חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לָּךְ וְלַצְתָּ לְבַדְּךָ תִשָּׂא: אֵשֶׁת כְּסִילוּת הֹמִיָּה פְּתַיּוּת וּבַל־יָדְעָה מָּה: וְיָשְׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל־כִּסֵּא מְרֹמֵי קָרֶת: לִקְרֹא לְעֹבְרֵי־דָרֶךְ הַמְיַשְּׁרִים אֹרְחוֹתָם: מִי־פֶתִי יָסֻר הֵנָּה וַחֲסַר־לֵב וְאָמְרָה לּוֹ: מַיִם־גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם: וְלֹא־יָדַע כִּי־רְפָאִים שָׁם בְּעִמְקֵי שְׁאוֹל קְרֻאֶיהָ:

תיו אכולו לחמי ואישתו חמרא דמזגית: שבוקו מנכון חסירות רעיונכון והיו והליכו בארחא דביונא: דירדי ממיקנא ונסיב ליה צערא ומכסנותא לרשיעא מומא הוא ליה: לא תיכוס למסקנא דלא נסטר אכיס לחכימא דברחמיך: אלף לחכימא ויתחכם תוב אודע לצדיקא ויוסף מנדעא: שירוי דחכמתא דחלתיה דאלהא וידיעתא דקדישי ביונא: מטול דבה ניסגאין יומתך ויוספון לך שניא דחיי: אין חכימת לנפשך חכימת ואם תהוי ממיק בלחודיך תטען: אתתא סכלתא ופרידתא שכרתא ולא ידעה טבתא: ויתבה על תרע ביתא על כורסייה רמא ועשינא: וקריא לעברי ארחתא דתריצי אורחתהון: מטול דשבר נאתה לותה וחסיר רעיינא ואמרה ליה: מיא גנוביא חלים ולחמא דטיטורא בסימא: ולא ידע דגנסרי אפילית ובעמקי דשיול כל דמזמנין לה:

בער דיסף: הומיה ג׳ ב׳ חס׳ וחד מל׳ וסימ׳ נבס׳ לעיל בסיפ׳ סימ׳ ז׳: יסור ג׳ חס׳ וסימנ׳ מדי עברו יסר שכה. מי פתי יסר הנה חס׳ וחברו מי פתי יסר הנה וחס׳: ולא ג׳ ר״פ בסיפ׳ וסי׳ ולא שמעתי לקול מורי. ולא ידע כי רפאי׳ שם. ולא למדתי חכמ׳:

כפהו׳ תיסר לוקח לו קלון כי היוסר שמיסרו ומוכיחו לחרפתו ולבשתו ולכן יחרפהו וכן מוכיח לרשע ומגלה לו מומו לוקח לו קלון כי הרשע יחרפהו ואילו היה צדיק לא היה מחרפהו האויל ואומ׳ לו דרך מוסר ולא דרך ליצנות: אל תוכח לץ פן ישנאך: כי הוא חכם בעיניו. הוכח לחכם ויאהבך כי הוא חפץ בתיקון מדותיו ואין מחזיק עצמו חכם והם שני הפכים: תן לחכם. הוסיף לבאר יתרון החכם על הכסיל והטע׳ כי החכ׳ יחכם מעצמו במה שיתן לו וכן הצדיק יוסיף לקח על אשר יודיעוהו והוא כפל ענין: תחלת חכמה יראת יי׳. כטעם ראשית חכמה יראת יי׳. ודעת קדושים בינה טעמו ותחלת הבינה דעת קדושים ודעת קדושי׳ פירשוהו על השם ית׳ כאמרו כי אלהים קדושים והטעם כי תחלת תולדת הבינה היא מציאו׳ השם ויתכן לפרש דעת קדושים היא השגת מציאות השכלי׳ הנפרדים והרוחניות כלם כי ידיעת מציאותם עיקר הבינה וממנה יעלה למציאות המעלה העליונה וכמו שאם אין יראה אין חכמה כן אם אין דעת אין בינה: כי בי. דברי החכמה הקוראה וטעם כי בי כמו בגללי ובסבתי ירבו ימיך. ויוסיפו לך פירשוהו שחוזר ליראה ולדעת הנזכר׳ ויתכן שטעם ויוסיפו לך חסר הפעלים כמו ויקבור אותו בגיא והטעם על פרטי החכמות והמוסרים כי הם יוסיפו שנות חיים כטעם כי היא חייך ואורך ימיך: אם חכמת חכמת לך. כטעם אם תצדק מה תתן לו. ולצת הוא הפך חכמתי לבדך תשא טעמו לבדך תשא העון או העונש כי סמך על דעת הקורא ובא ולצת כמו ובצלת אל הכלי׳ שטעמו ואם צמית וכן זה: אשת כסילות הומיה. בעלת כסילות הומיה פתיות כלומ׳ כל המייתה שענייני פתיות ופתיתות דבורה אינו אלא פתיות והאשה שבעלת הומיה והרביע שבעלת פתיות יעמוד כנגד זה הפי׳ ויתכן לפ׳ כאילו אמר ואשת פתיות ובל ידעה מה כי מלת ואשת משמשת גם למטה ורבים כמוהו והטעם כי אשת כסילות הומיה וקוררת אבל אשת פתיות הומה אבל מבלי דעת וזהו ובל ידעה מה לפי שאין לה ידיעת מה ותם׳ כמו ויעבור עלי מה או פירו׳ מאומה כמו חכמת מה על בליתה וכשים לה מודיע או תדע מעצמה שלא תזהר

ולצת לבדך תשא. ר״ל שהתועלת הוא לך וכן אם לצת לבדך תשא הנזק: אשת כסילות. מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמ׳ לפתות האנשי׳ שימשכו אליה והנה קרא אשת כסילו׳ גוף הכסיל אם׳ יבקש שלוה ולזה ימנע שכלו מהשתדל בחכמה וכזה ירצה בפתיות גוף הפתי כי השכל לא יפותה כי אם לטוב או ירצה בזה שאשת הכסילות מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתותם כי אין לה שום השתכלות וערמה: וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת. העיר כי לסכלות יתחשב חסרונ׳ לשלימו׳: לקרא. ושם קרת לעוברי דרך המישרים ארחותם בדרכי העיון: מי. בכם פתי יסור הנה וחסר שכל. ואמרה לו שיתחבר עמה ולא יטריח עצמו בעיון אשר הוא מזון השכל כי יותר טוב יערב לאדם שיזון במזון האחרי׳ וזה כי מים גנובים ימתקו המים הגנובי׳ ימתקו יותר והלחם שיגנוב האד״ מאחר שצריך לאכלו בסתר הוא יותר ערב לו ויותר מתוק מהלחם שיקח מביתו וכן תאמ׳ זאת האשה כי הו׳ ערב יותר לשכל שיתענג בתענוגי הגוף ויניח קנין החכמ׳: ולא ידע. מי שהוא נפתה לדבריה כי מתים שם ר״ל בביתה וקרואיה ירדו במעמקי הקבר והמות כי לא יקנה עמה קנין החיים. זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורו מזה הספר בזה המקום ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה הם ה׳:

התועלת הא׳ הוא להודיע שלא יספיק לאדם היותו יודע התורה אך יצטרך לו עם זה שיעשה את כל דברי התורה כמו שצוה הש״י ולזה אמ׳ קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך: הב׳ הוא להודיע מה שיקרה מהרע למי שימשך אחר התאוות ולזה אמר הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יבא רבי׳ חללי׳ הפילה דרכי שאול ביתה: הג׳ הוא להודיע מהות החכמה והתבונה וקצת משיניהם ותועלתם: הד׳ הוא להודיע שלא יועיל התוכח׳ ללץ ולרשע כי אינ׳ מקבלי׳ מוסר אך יועיל לחכם ולצדיק: הה׳ הוא להודיע מה שיקרה מהרע מפני הכסילות והפתיות:

ובבר קדם כי כסיל הוא אשר אין תקוה לתיקונו ופתי הוא אשר יש תקוה לתיקונו: וישבה לפתח ביתה. מוכנת לפורענו׳ מבלי בנין בית ועתוד אחר ולא כן מה שאמר בחכמה בנתה ביתה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה והטעם כי החכמה צריכה עתוד והכנה ולא כן הכסילות כי הוא העדר העתוד וההכנה. על כסא מרומי קרת כי הכסילות יבא בדרך גאוה ולכן יחס לה הכסא והטעם כמו על גפי: לקרוא לעוברי דרך. המישרים אורחות׳ והולכים לתומם וכוונתה להטעות׳ הפך קרואי׳ הטועים שכוונתה להסיר דרכם: מי פתי. לא קראתם כן ריק נקראו על שם סופם או תקראם בשם כך להפליג בחסרון הרגשתם עונש עונג והכלה המגיעים להם עמה ועל שהוכרכה הוא לקראם והם לא ידעו ערכה: מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. כנוי על העברות והניאוף הנעשה בסתר וכל המכנע היכר להוט אחריו יותר והטעם כי בזה יתפתה לב הפתי והחסר לב: ולא ידע. הפתי ההולך אחריה פתאום כי מתים שם בעמקי שאול קרואיה ומלת שם רמז לשאול כמלת החלק הראשון בספור מעלת החכמה ואזהרותיה ומוסריה:

משלי

מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּבֵן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ׃ לֹא־יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת׃ לֹא־יַרְעִיב יְהוָה נֶפֶשׁ צַדִּיק וְהַוַּת רְשָׁעִים יֶהְדֹּף׃ רָאשׁ עֹשֶׂה כַף־רְמִיָּה וְיַד חָרוּצִים תַּעֲשִׁיר׃ אֹגֵר בַּקַּיִץ בֵּן מַשְׂכִּיל נִרְדָּם בַּקָּצִיר בֵּן מֵבִישׁ׃ בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס׃ זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב׃ חֲכַם־לֵב יִקַּח מִצְוֹת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט׃ הוֹלֵךְ בַּתֹּם יֵלֶךְ בֶּטַח וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יִוָּדֵעַ׃ קֹרֵץ עַיִן יִתֵּן עַצָּבֶת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט׃ מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס׃ שִׂנְאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים וְעַל כָּל־פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה׃ בְּשִׂפְתֵי נָבוֹן תִּמָּצֵא חָכְמָה וְשֵׁבֶט לְגֵו חֲסַר־לֵב׃ חֲכָמִים יִצְפְּנוּ־דָעַת וּפִי־אֱוִיל מְחִתָּה קְרֹבָה׃ הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ מְחִתַּת דַּלִּים רֵישָׁם׃ פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת׃

מַתְלוֹי דִשְׁלֹמֹה בַּר חַכִּימָא נַחְדֵּי אֲבוֹי וּבְרָא סַכְלָא מְחַמֵּץ לְאִמֵּיהּ׃ לָא מְוַתְּרִין אוֹצְרֵי דְרַשִׁיעָא וְצִדְקְתָא מְפַצְיָא מִן מוֹתָא בִּישָׁא׃ לָא מַכְפִּין אֱלָהָא נַפְשֵׁיהּ דְצַדִּיקָא וְקִנְיָנָא דְרַשִׁיעֵי נִסְחוֹף׃ מִסְכְּנוּתָא מַמְכְּכָא לְגַבְרָא רַמָּיָה וִידָא דְכַשִּׁירָא מַעַתְּרָא לְהוֹן׃ דְפָלַח בְּקַיְטָא בְּרָא סוּכְלְתָנָא הוּא וּדְדָמִיךְ בַּחֲצָדָא בְּרָא הוּא מְבַהֲתָנָא׃ בִּרְכְּתָא תֶּהֱוֹן עַל רֵישֵׁי צַדִּיקַיָא וּבְפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי נִכְסֵי חֲטוֹפַיָא׃ דוּכְרָנָא דְצַדִּיקֵי בִּרְכְתָא וּשְׁמָא דְרַשִׁיעֵי נִדְעַךְ׃ דְחַכִּים לִיבֵּיהּ יְקַבֵּל פּוּקְדָנָא וְסַכְלָא בְּשִׂפְוָתֵיהּ מִתְאַחֵד׃ דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתָא נֵיזִיל בִּסְעָדָא וּדְמַעֵק מִן אוֹרְחָתֵיהּ נִתְיְדַע׃ דְּרָמֵיז בְּעַיְנוֹהִי יָהֵיב כְּאֵבָא וְסָלֵיף בְּשִׂפְוָתֵיהּ מִתְאַחֵד׃ מַבּוּעָא דְחַיֵּי פּוּמָא דְצַדִּיקֵי וּפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי נִכְסָא חֲטוֹפַיָא׃ סְנוּאָתָא תְגָרֵג תִּגְרֵי וְעַל כֻּלְּהוֹן סוּרְחָנֵי מְכַסְּיָא רַחֲמוּתָא׃ בְּשִׂפְוָתֵיהּ דְסוּכְלְתָנָא תִּשְׁתַּכַּח חָכְמְתָא וְשׁוּפְטָא לְפַגְרֵי דַחֲסַר רַעְיָנָא׃ חַכִּימֵי נִיטְשׁוּן יְדִיעֲתָא וּפוּמֵיהּ דְשַׁטְיָא שַׁנְיָא קָרִיב׃ קִנְיָנָא דַעֲתִירָא כְּרַכָּא דְעוּתְרֵיהּ וְסִיּמָא דְמִסְכֵּינָא צְרִיכוּתְהוֹן׃ עוֹבָדֵי דְצַדִּיקָא לְחַיֵּי עַלַּלְתֵּיהּ דְרַשִׁיעָא לְחַטּוּתָא׃

משלי ד' וסימ' ברי"ש סיפרא׃ ישמח ז' וסימ' נמסר בתלים סימ' ק"ד׃ ראש ג' כתיב כן וסימ' אחד עשיר ואחד ראש׃ את כבשת האיש הראש׳ ראש עשה כף רמיה׃ ברכות ד' וסימ' ברכות לראש צדיק׃ איש אמונות רב ברכות׃ כי תשיתהו ברכות׃ עברי בעמק הבכה׃ ילבט ג' וסימני ועם לא יבין ילבט׃ חכם לב יקח מצות׃ ואויל שפתים ילבט׃ תעורר ד' חס' בליש' וסימ' שנאה תעורר מדנים׃ העתידים ערר לויתן׃ ונקי על חנף יתעורר׃ והתעררתי כי מצאו רע׃

ד' נ' ז' · 5 יוחל · ה' · 5 · ג' כתיב כן · 5 יוחס · ר' · יו · נ' · נ' · 5 · נ' · ד' חס' בליש · ה' · 5 חס'

משלי שלמה בן חכם ישמח אב וגו' עד מגדל עוז שם יי'׳ והוא מקיף בגנות הרשע והכסילות והליצנות והעצלה והאולת והעסקות והסכלה ומגנה הופכיהם׃ הנה הבן שהוא חכם ישמח אביו כי הוא משער בדבר החכמה יותר מאמו ואמנם הבן שהוא כסיל יביא יגון לאמו מפני חסרון הדעת ויגיע מזה לאמו מהצער יותר ממה שיקרה ממנו לאביו מפני שהוא ירא מאביו יותר מאמו׃ לא יועילו אוצרות׳ לא יקבל אדם תועלת באוצרות שקבץ ברשע ובעול ואולם הפיזור בצדקה הוא מציל ממות כי בזכות הצדקה ינצל האדם ממות הנגזר לו מצד המערכת ויאריך השם ימיו והפך הענין בקבוץ ממון ברשע׃ לא ירעיב יי' נפש צדיק׳ נפש האיש הצדיק ר"ל שלא יחסר לו מזון ואולם שבר הרשעים והוותם יהדפם השם עליהם וימהר להביאו אליהם׃ הנה מי שהוא עושה כף וגו'׃ ראש עושה כף רמיה׳ כי מפני עצלותו יצטרך לנהג ברמיה לקחת ממון האנשים שלא כדי הוא רש ויד האנשים החרוצים הנוהגים בזריזות לחקוק ולכנוס באופן ראוי תעשיר אותם׳ הנה הבן המשכיל ומסגיח לעשות מה שראוי הוא אוגר בקיץ׃ אוגר בקיץ׳ מאכלו כי אז ימצא לו ואולם הבן המביש ר"ל שהוא מאוחר התנועה ועצל הוא נרדם בקציר ולזה יחסר לו לחם כל השנה׃ ברכות לראש צדיק׳ לראש צדיק יבאו ברכות וזהו הלב כי תמיד יחשוב בענין הטובות והם המפורסמות לאנשים בדבריו ומעשיו או ירצה בזה לראש הענין והתחלתו יגלה הצדיק הברכות שהוא רודף אליהם בפעולותיו והנה הרשעים הם בהפך זה כי לבם תמיד ברשע ובחמס אבל פיהם יעלי' ויכסה החמס שירצו לעשותו ולא יגלו החמס שהם רודפים אליו כי אם יגלוהו יתמנעו מהם אשר יזמו לעשותו או ירצה בזה כי מה שיתחיל בו הצדיק ימשכו לו ברכות תמיד ויתוקפו בו טובו ועוזרי להגיע התכלית לפי שכוונתו תמיד לטוב ולהטיב לאנשים ולזה יש לו לבטוח לראש הענין והתחלתו שימשכו אליו ברכו' כי אם ידעו זולתו מחשבתו כלם יעזרוהו ואולם הרשעים הם בהפך זה כי תמיד יראו שלא יוכלו להשיג הדבר המבוקש להם אם ידעו זולתו ולזה יעלימו מה שירצו לעשותו מן החמס ולזה יהיה גמולם מדה כנגד מדה והוא כי זכר צדיק לברכה וגו'׃ זכר צדיק לברכה׳ כי תמיד יהיה נוסף ענין הטוב והשלמתו בזכרו ואולם שם רשעים ישחת וישיגהו הבלוי כמו שיכסה פיהם החמס שירצו לעשותו׳ הנה אויל יקרא מי שלא יכהג בבקשת הדברים בסבותיהם ולזה תסלף דרכו אולתו ולא יגיעו לו מבוקשיו ולזאת הסבה ג"כ ימהר האויל לדבר בטרם יעמוד בשכלו על האמת והנכון במה שידבר בו ומפני זה יקרא האויל אויל שפתים ואמנם חכם לב יקח לעצמו מצות וסדרי' יתנהג בהם במה שירצה לעשותו כדי שיתיסר אל התכלית ואמנם אויל שפתי' הוא כמהר לעשות מחשבתו ויעשה מה שיעשה בזולת התיסבות הנה מי שהוא הולך בדרכי יתום ילך בטח אין לו מוכעמן האנשי' וגם כעזר בפעולתו הטובה מהשי"ת ואולם מי שהוא מעקש דרכיו והולך לעשות חמס יודע ענינו ואע"פ שהוא מעלים ענינו בבלעת ולזה יסור ממנו מה שיחס לעשות׃ קורץ עין׳ להזיק לאנשים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבות וכעם להם וזה יהיה לכלמה אליו ולצרתו כי כשיבא לחשוב ברמיזות שזה האיש עושה כנגד האחר אז יאמר דברים כנגדו ויכעס על זה הדבר ואולי יתפעל מזה באופן שיזיק אל הכר ישחית ויזיק בזה לשניהם וגם אפשר שיתברר אחר זה שהענין ההוא היה כזב ויצטער מאד על מה שהתפעל כנגדו בעבור רמיזת זה הקורץ עין ואולם מי שהוא אויל שפתים לא יאמר זה בסתר אבל יאמר דבריו כדי למהר ריב בין שניהם הנה הוא ילבט ר"ל שגעתו כמהרה ולא יזיק כי אם לעצמו להראותו כוונתו הרעה׃ מקור חיים פי צדיק׳ הנה פי צדיק הוא בעיניו מן שהוא בלב שהוא מקור החיים וגו'׃ לאנשים השומעים דבריו כי ממנו תוצאות חיים ואולם פי הרשעים הוא בהפך זה כי הוא אינו מה שהוא בלב כי פיהם יעלים החמס אשר בלבם׃ הנה שנאה תעורר מדנים גם בזולת פשע כי יחשוב השונא לשנואו לפשע מה שאינו פשע ויפשע לרע מה שאינו מכוון לרע והאהבה על כל פשעים תכסה כי יחשוב האוהב לאוהבו מה שהוא פשע ללא פשע׃ בשפתי נבון׳ הנה הנבון תמצא החכמה בשפתיו והוא הטוב הכפלא מכל הטובות כמו שקדם ואמנם מי שהוא חסר לב לא די לו שהוא נעדר זה הטוב אבל ידבק בו הרע והמכות לגופו תמיד כי יזיקוהו ויכוהו האנשים מפני מום פעולותיו ומאמריו הכפסדים בסבת חסרון דעתו׃ חכמים יצפנו׳ מה שהם יודעים ולא יפרסמוהו לאנשים כלם כי אולי יזיקו באלו הדברים קצת ההמון מפני קצור עמוד על כוונתם ולזה יהיו כשומרים מלהגיד אלו הדברים הטובים בעצמותם מפני הרע שיגיע להם במקרה ואולם פי האויל הוא בהפך זה כי יגיד הדברים אשר בהם מחתה קרובה לאנשים ולזה יזוקו בדבריו כל שומעיהם אשר לא יעמדו על מה שבהם מן הרע׃ הון העשיר הוא להמלט מן הרעו' כמו קרית עוז שימלט האדם בה במגדלות המלחמה ולזה יבטח לבו על הונו ויתחזק בו׃ פעולת הצדיק היא תמיד מתיסרת למול החיים כי בה ימשוך החיים הנצחיים והחיים הגופיים ואולם תבואת רשע והונו אשר יעשוק הוא לחסרון ולהשחתה ולמות כי בה המות לנפשו ולגוף וזה מבואר מאד לא יצטרך לביאור׃

החלק השני משלי שלמה בן חכם ישמח אב׳ בעבור שהוא יכיר חכמתו׃ תוגת אמו׳ כי הכסיל עומד תמיד בבית והאם דואגת בסכלו או בעבור שהזכיר האב הזכיר האם׃ לא ירעיב׳ בעת הרעב׳ והות הרשע יהדוף השם מן הוות להם׃ רש׳ יהיה מי שיעשה כף מאזנים לרמות והמתחרפ' וטורחים ואינם מרמים ידם תעשירם׳ פ"א כף רמיה עושה לאיש רש׃ בן מטים׳ שיתן לאביו בושת בעבור שהוא עצל׃ ברכות׳ יביא השם לראש צדיק׳ פ"א ברכות לראש צדיק בחיים וזכר צדיק לברכה לאחר מותו׳ יכסה יסתיר החמס שלא יפרידהו ממנו כמו יכחידנה תחת לשונו והטעם׃ יעלימו הרעה וכן פי' רשעים בלעו׃ זכר צדיק׳ יזכרהו השם בעבו' ברכתו שתבואהו כענין יי' זכרנו יברך והטע' יזכרהו ויברכהו׃ ירקב׳ יהיה נמסה כעץ רקבון שלא יכלה׃ חכם לב׳ שהחכמ' בלבו׳ יקח מצות שילמדוהו אחרים׳ ואויל ספתי' שידבר' ספתיו אולת׳ ילבט׃ פי' כמו׃ ילך בטח׳ שאינו מפחד מצרה׳ ומעקש דרכיו הטובו' יודע הוא כודע לאחרים שהוא מעקש דרכיו בנפלו ברעות והער ילך בטח׳ פ"א יודע ישבר מן וידוע חולי׃ קורץ׳ לעשות רע׳ יתן עצבת עצבון לנפשו ואמר קורץ שמתיירא לעשו' בגלוי וזוא ענין רמיזה׃ פ"א קורץ לרע׳ יתן עצבת לחברו יותר לו אם יראה כי ילעג לו ואחר ירצה לומר כי לא עשה ללעג וילבטו שפתיו׃ מקור׳ כמקור חיים שיחיה מי שילמד מוסר מפיהו או פיהו הוא המקור שיגירו לו משם החיים בלמדו מוסריו׳ יכסה חמס יסתירהו ולא ילמד מוסר׃ שנאה׳ היא סבה לעורר המדינים והאהבה היא תכסה על הפשעי' והעלמת דבר הוא הכסה שלא יודע והענין אין שנאה ואין אהבה׃ תמצא חכמה׳ למבקשיה׳ ושבט בעבור שאינו רוצה ללמוד הדעת צריך להכותו בשבט׃ יצפנו׳ בלבם הדעת שלא ישכחוה כענין בלבי צפנתי׃ ופי אויל׳ סבב לו מחתה שהיתה קרובה אליו בגלל אולתו והענין שיחתוהו אחרים׃ הון׳ ממון העשיר הוא כקרית עוז שיצילהו לרעגים מצרתו אף על פי שאינו חכם ודלי' שהם חסרי לב רישם יחת אות'׃ פעולת צדיק׳ מעשיו בסביל שישיג אחרו' חיים׳ תבואת רשע הוא פרי מחשבותיו שיחשוב לעשות חטאת׃

ארח

אורח. למצא חיים הוא שמירת המוסר. ועוזב התוכחת הוא מתעה אחרים. פא' שומר מוסר ועוזב תוכח' מתע' שיוכיחוהו לתעות גם כן אורח חיים ופי' טוב מאד: מכסה. ברוב. שניהם דבקים. מכסה השנאה ומסתיר בקרבו שפתיו דוברו' שקר על השווי בעבור רוב דברים שידבר מוכי' להנצל לשנות מן הרבה לא יחדל פשע

שומר ז' מל' וסימ' ויטש את הצאן על שומר. הנה לא ינום ולא ישן. שוא שקד שומר. שומר יי' את כל אהביו. אורח לחיים שומר מוסר. צנים פחים. שומר מצוה לא ידע. שומר הבגדים ד"ה. שומר הברית והחסד אל ימעט לפניך תנינא דנחמיה' ואת שומר ואת חותם: ונתקש"נא בקד"מיתא טוב"א הוי כגה"ון משוב"ר הברי"ת והח"סד כל' ובשמו"אל סימ'

אֹ֣רַח לְ֭חַיִּים שׁוֹמֵ֣ר מוּסָ֑ר וְעוֹזֵ֖ב תּוֹכַ֣חַת מַתְעֶֽה׃ מְכַסֶּ֣ה שִׂ֭נְאָה שִׂפְתֵי־שָׁ֑קֶר וּמוֹצִ֥א דִ֝בָּ֗ה ה֣וּא כְסִֽיל׃ בְּרֹ֣ב דְּ֭בָרִים לֹ֣א יֶחְדַּל־פָּ֑שַׁע וְחֹשֵׂ֖ךְ שְׂפָתָ֣יו מַשְׂכִּֽיל׃ כֶּ֣סֶף נִ֭בְחָר לְשׁ֣וֹן צַדִּ֑יק לֵ֖ב רְשָׁעִ֣ים כִּמְעָֽט׃ שִׂפְתֵ֣י צַ֭דִּיק יִרְע֣וּ רַבִּ֑ים וֶ֝אֱוִילִ֗ים בַּחֲסַר־לֵ֥ב יָמֽוּתוּ׃ בִּרְכַּ֣ת יְ֭הוָה הִ֣יא תַעֲשִׁ֑יר וְלֹֽא־יוֹסִ֖ף עֶ֣צֶב עִמָּֽהּ׃ כִּשְׂח֣וֹק לִ֭כְסִיל עֲשׂ֣וֹת זִמָּ֑ה וְ֝חָכְמָ֗ה לְאִ֣ישׁ תְּבוּנָֽה׃ מְגוֹרַ֣ת רָ֭שָׁע הִ֣יא תְבוֹאֶ֑נּוּ וְתַאֲוַ֖ת צַדִּיקִ֣ים יִתֵּֽן׃ כַּעֲב֣וֹר ס֭וּפָה וְאֵ֣ין רָשָׁ֑ע וְ֝צַדִּ֗יק יְס֣וֹד עוֹלָֽם׃ כַּחֹ֤מֶץ ׀ לַשִּׁנַּ֗יִם וְכֶעָשָׁ֥ן לָעֵינָ֑יִם כֵּ֥ן הֶ֝עָצֵ֗ל לְשֹׁלְחָֽיו׃ יִרְאַ֣ת יְ֭הוָה תּוֹסִ֣יף יָמִ֑ים וּשְׁנ֖וֹת רְשָׁעִ֣ים תִּקְצֹֽרְנָה׃ תּוֹחֶ֣לֶת צַדִּיקִ֣ים שִׂמְחָ֑ה וְתִקְוַ֖ת רְשָׁעִ֣ים תֹּאבֵֽד׃ מָ֣עוֹז לַ֭תֹּם דֶּ֣רֶךְ יְהוָ֑ה וּ֝מְחִתָּ֗ה לְפֹ֣עֲלֵי אָֽוֶן׃ צַדִּ֣יק לְעוֹלָ֣ם בַּל־יִמּ֑וֹט וּ֝רְשָׁעִ֗ים לֹ֣א יִשְׁכְּנוּ־אָֽרֶץ׃

אוֹרַח דְחַיֵּי נָטְרֵי מַרְדוּתָא וּדְשָׁבִיק מַכְסְנוּתָא תָעֵי׃ מַכְמִין בְּעִיל דְבָבָא סִיפְוָתָא דְשִׁיקְרָא וּמַפִּיק טִיבָא הוּא סִכְלָא׃ בְסוּגְאָה דְמִלֵּי לָא פָסִיק חוֹבָא וּדְחָשִׂיךְ שִׂפְוָתֵיהּ שׂוּכְלְתָנָא׃ כְּסַמָּא לִישָׁנֵיהּ דְצַדִּיקָא וְלִבָּא דְרַשִׁיעֵי מַחְתָא׃ שִׂפְוָתָא דְצַדִּיקֵי רָעְיָין סַגִּיאֵי וְשַׁטְיֵי בַּחֲסִירוּת רַעְיָנָא נִימוּתוּן׃ בִּרְכְּתָא דֶאֱלָהָא הִיא מְעַתְּרָא וְלָא נְיוֹסִיף כִּיבָא עִמַּהּ׃ כַּד גָחִיךְ סִכְלָא עָבִיד עֲבִידְתָּא וְחָכְמְתָא לְגַבְרָא דְמִתְבַּיַּין׃ תְּרִיצוּתָא דְרַשִׁיעָא הִיא אַתְיָא לֵיהּ וְרַגְתָא דְצַדִּיקַיָא תִתְיְהֵב לְהוֹן׃ הֵיךְ דְיִעְבַּר עַלְעוֹלָא הֵיכְנָא נֶעְבִּיר רַשִׁיעָא וְצַדִּיקָא שְׁתְאָסַן בְּעָלְמָא׃ הֵיךְ חוּמְצָא לְעַיְינֵי וְכִתְנָנָא לְשִׁינֵי הֵיכְנָא שְׁלִיחָא עַטְלָא לִמְשַׁלְחוֹי׃ דַּחֲלְתֵיהּ דֶאֱלָהָא תְּיוֹסֵף יוֹמָתָא וּשְׁנֵי דְרַשִׁיעֵי נִזְעִין׃ סִבְרֵיהוֹן דְצַדִּיקֵי חֶדְוָתָא וְסִיבְרַיָא דְרַשִׁיעֵי נֵאבַד׃ מַעֲשְׁנָא אוֹרְחֵיהּ דֶאֱלָהָא לִתְמִימֵי וְשִׁיצְיָא נֶהֱוֵי לְאִלֵּין דְעָבְדִין עַוְלְתָא׃ צַדִּיק לְעָלַם לָא נָזוּעַ וְרַשִׁיעֵי לָא תִקְוְעְרוּן בְּאַרְעָא׃

יז לא בריד"נא הי מיני"הו הא' וכס"ד אחבריר לן מהספרי' המדוייקים ובספרי הבסורה שנתגלגלו אחב לידנא דהוא שומר הברית והחס"ד אל ימע"ט לפניך תני"נא דנחמי"ה: יוסיף ה' כתיב יוסף וסימ' בישעיה סים ב"ט: לעינים ד' א' כולו קמוץ וא' חציו קמוץ וחציו פתח וב' פתחין וסי' וכי תאוה הוא לעינים. ומתוק האור. כי האדם יראה. וכעשן לעינים. קדמה חציו קמץ בתרא כולו קמץ שארא כולן פתחין: ורשעים ז' וסימ' נמסר בספרא סוף סימן ב':

הרבה כלומר אינו יכול להשיבמה שידב' ולהחרילו ותכלהו ל לפניו: וחושך שפתיו מדברי דבה הוא משכיל כנגד הוא כסיל: כסף. ככסף שמדבר דברים נבחרים כ כחשבות ככסף צרוף ונבחר. כמעט למוד מהם מעט. פא' לב עניני דעת פי' דעתם כמעט הו' נבחר הפך לשון צדיק: ירעו. מלשון מרעה כלומר ילמדו רוב בני אדם וחסר לב כנגד צדיק ואוילים כנגד רבים כלומר ואוילים בעבור איש חסר לב שיתעם וימותו טרם עת בלה: ברכת יי'. שיתן לצדיק היא תתן לו ע עושר. ולא יוסיף השם עצבון לצדיק עצב עם הברכה והפך זה בעצבון תאכלנה ו והברכה להוסיף טוב' והמארה חסרון: כשחוק: זמה. הוא מחשבת הרעות פירו' כשחוק שהוא נקל ל לכסיל לעשותו כן מ מעשה הזמה נקל ב בעיניו. והחכמה לאיש תבין כי היא תשמרנו מעשות זמה על כן חפץ בה. פא' בחכמה לאיש תבונה כן ישים הכסיל לעצמו

זמה: ותאות צדיקים. להשמיד הרשעים. יתן השם ועד הפסוק הבא אחריו: כעבור סופה. מהרה כן יעבור רשע פתאום ואיננו. וצדיק חזק לצרות כיסוד עולם שלא ימוט: כחומץ. שתולדתו קרה ומשחית השנים או כעשן שתולדתו חמה ומשחית העינים כן העצל משחית ענייני השולחים אותו לעשות מלאכת' וראוי לאדם להפרד מחברתו: תוסיף ימים. כי ימי האדם אינם קצובים רק הם כפי הטבע והטבע יתגבר ויעמוד כפי המעשים הנכונים והעד למען יאריכון ימיך ומה שאמר את מספר ימיך אמלא הם שיוכל לחיות כפי טבעו כי הם במספר. תקצורנה מהזמן שיוכל לחיות כי השם יחלים כחו או ימיתם על ידי פגע ותקצר בעבו' שאינם יראים ממנו: תוחלת צדיקים. שהם מיחלים לראות מות הרשע סוף תוחלתם תשאם לידי שמחה מהם במותם. ותקות רשע להאבד הצדיקי' תאבד התאוה והוא מפורש בפסוק הבא: מעוז לתום. תאר על משקל לחס חוס או הלמ"ד כמו בעבור והוא שדברי דרך יי' מצותיו. ומחתה הוא הדרך שיתת אותם בעבור שיעזבוה או ש' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם: צדיק

אורח לחיים מי שהוא שומר מוסר במדותיו הוא דורך אל החיים הנצחיים והגופיים כי טוב המדות והתכונות יועילו לאדם בדברים המדיניים ויהיה מפני זה אהוב לאנשי' והוא גם כן מישיר אל קנין שלימות המושכלות כמו שקדם ואולם מי שהוא עוזב תוכחת הוא תועה בדעותיו ומתעה זולתו מאורח חיים כי רבים ימשכו לו להיות יצר האד' רע מנעוריו הנה הדובר שקרים יותר מגונה מהכסיל ויותר מזיק וזה כי מכסה שנאה שפתי שקר כי שפתי השקר יכסו את השנאה ויהיה זה סבת אל שלא יהיה נשמר מסותו ויפול ברשתו ואולם הכסיל יוציא מפיו הדברים והרבות ויהיה זה סבה אל ש שיסתר השנאה ממנו ולפי שזכר שני אלו שהאחד מדבר והאחד מעלים והמעלים הוא היותר מגונ' בא לבאר שכבר ימצא גם אחר שיהיה המעלים יותר משובח ואמר כי מי מי שירבה וגו': ברוב דברים. ואמר כי מי שירבה לדבר בפני הגדולי' הנה לא ימנע ברבוי דבריו שלא יקרה לו פשע ושגגה כי לא יוכל האדם ל לכלכל במשפט רבוי הדברים ואולם מי שימנע שפתיו מרבוי הדברים הוא משכיל ומצליח בקניניו וביחוד הנה מי שידבר בשם ית' ראוי שיהיו דבריו מעטים כמו שבאר בספר קהלת כי גבוה מאד מרדגתו ממנו: כסף נבחר. הנה לשון הצדיק הוא כמו הכסף שאין לו סיגים והוא מפני זה תזק הקיום וחזק מההפסד ואולם כמו הרשעי' ולבם לא ישאר כי אם מעט ולא זכר לשון הרשעים כי אינם מוציאים בפה מחשבותם כמו שקדם: שפתי צדיק. הנה שפתי צדיק לא די שיחיו הצדיק אבל ינהיגו רבים ויכלכלו אותם כמו שירעה הרועה את הצאן ואולם האוילי' לא די שלא יועילו לזולתם אבל יביאו על עצמ' המות מצד חסרון דעתם: ברכת יי' היא תעשיר. האנשים המושגחים מהש"י ולא יצטרך העשיר להיות יגע ועמל עמה כמו הענין בשאר העשירים שעמלו ולא יניחו להם עשרם ליתן וזה כי השם ית' הוא ישיר עניניו כולם מצד דבקות השגחתו בו או ירצה בזה כי ברכת יי' היא תעשיר השכל האנושי מקניני החכמ' והנה זה העושר הוא באופן שלא יוסיף עצב עמה כי הוא נצחי וקיי': כשחוק לכסיל. הנה הכסיל לא יכוין בחכמה עניניו ובמה שיחפוץ לעשותו ולזה תהיה הגעת חפצו לו בדמיון מה שיתחדש מהמקרי' או מפעולת השחוק שאינם מכוונות לאותם התכליות ואולם לאיש תבונה תהיה עשות המחשבה כחפציהם כי בחכמה ישתדלו שתגיע מחשבתם אל הפועל ובסבות הנאותות: מגורת רשע. מה שיירא הרשע שיבא עליו מהרעות היא תבואהו כי לא יצילהו הש"י ממנה וזאת היראה והפחד היא הודעה מאולם' הפשע עליו מהש"י כמו שבארנו בביאורנו בספר איוב ובמאמר הד' מספר מ"י ואולם הצדיקי' לא די שיהיו נשמרים מאותן הרעות אבל יתן להם הש"י מהטובות מה שיתאוו מהם: כעבור סופה. הנה כשתעבור סופה תעבור על הרשע להשחיתו כאלו הוא סבת עבור הסופה לתכלית שתשחיתהו ואולם הצדיק הוא בהפך כי הוא יסוד עולם וסבת קיומו ושמירתו מהפגעים כאמרו ימלט אי נקי: כחומץ לשנים וגו'. הנה כמו שהחומץ לשנים שהוא מכאיב אותם מאד וכמו העשן שהוא מזיק לעינים כן העצל מכאיב לב שולחיו מפני היות תוחלתם ממושכה: יראת יי' תוסיף. לאדם ימים על ימיו הקצובים כי מצד דבקות השגחת הש"י בו יכצל מהרעות אשר קודרו לו שהם סבות מיתתו קודם עת הבלוי הטבעי ואולם הרשעים הנה שנותם תהיינה קצרות ולא יגיעו אל העת המוגבל להם כי רוע בחירתם ימיתם בלא עתם: תוחלת הצדיקים היא החיים הנצחיי' והערבי' אשר הם תכלית השמחה אשר אין לשמחו' הגופיות שום יחס אליה כמו שבארנו בא' מספר מלחמותיו' ולזה תקות הרשעי' היא קנין חפצי הגוף מהקניינים והשמחות הגופיות וכל זה כלה ואובד: מעוז לתם. הנה המישרי' אורחותיה' אל התמימו' תהיה להם דרך בתבות התורה מעוז וחוזק לשמור דרכם אשר יכוונו ההליכה אליה כי בזה ישלם להם באופן שלם מה שיכוונו אליו מהתמימות ואולם לפועלי און תהיה דרך יי' למחתה כי היא מתקיימת בתכלית מה שאפשר למה שיכוונו אליו מהשקר והעול והחמס: צדיק לעולם בל ימוט. הנה לעוצם השגחת הש"י על הצדיק לא ימוט לעולם ר"ל כל ימיו ולא ימעדו קרוביו אך יתקיימו במקום שהוא מהארץ לא יגלה משם למקום אחר ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ כי אם זמן מועט כי מפני רוע פעולותיהם יהיו להם שונאי' רבי' או ירצה באמרו לא ימות לעולם תוך הזמן הנגזר לו לחיות לא ימות כטעם אמרו את מספר ימיך אמלא ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ הזמן המוגבל להם כי שנותם תקצורנה: פי

פִּי־צַדִּיק יָנוּב חָכְמָה וּלְשׁוֹן תַּהְפֻּכוֹת
תִּכָּרֵת׃ שִׂפְתֵי צַדִּיק יֵדְעוּן רָצוֹן וּפִי
רְשָׁעִים תַּהְפֻּכוֹת׃ מֹאזְנֵי מִרְמָה
תּוֹעֲבַת יְהוָה וְאֶבֶן שְׁלֵמָה רְצוֹנוֹ׃
בָּא־זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת־צְנוּעִים
חָכְמָה׃ תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם וְסֶלֶף
בֹּגְדִים וְשָׁדֵּם׃ לֹא־יוֹעִיל הוֹן בְּיוֹם
עֶבְרָה וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת׃ צִדְקַת
תָּמִים תְּיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל
רָשָׁע׃ צִדְקַת יְשָׁרִים תַּצִּילֵם וּבְהַוַּת
בֹּגְדִים יִלָּכֵדוּ׃ בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע
תֹּאבַד תִּקְוָה וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אָבָדָה׃
צַדִּיק מִצָּרָה נֶחֱלָץ וַיָּבֹא רָשָׁע תַּחְתָּיו׃
בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִת רֵעֵהוּ וּבְדַעַת
צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ׃ בְּטוּב צַדִּיקִים
תַּעֲלֹץ קִרְיָה וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה׃
בְּבִרְכַּת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת וּבְפִי
רְשָׁעִים תֵּהָרֵס׃ בָּז־לְרֵעֵהוּ חֲסַר־לֵב
וְאִישׁ תְּבוּנוֹת יַחֲרִישׁ׃ הוֹלֵךְ רָכִיל
מְגַלֶּה־סּוֹד וְנֶאֱמַן־רוּחַ מְכַסֶּה דָבָר׃
בְּאֵין תַּחְבֻּלוֹת יִפָּל־עָם וּתְשׁוּעָה
בְּרֹב יוֹעֵץ׃ רַע־יֵרוֹעַ כִּי־עָרַב זָר
וְשֹׂנֵא תֹקְעִים בּוֹטֵחַ׃

פומיה דצדיקי סודעיה חכמת ולישני תפיכו
נתפסיק׃ שפותיה דצדיקא ידעון צביונא
ופומהון דרשיעי מהפיך׃ מסאבא דניכלא
ברחקתיה דאלהא וכמתקלא תריצא
צביוניה׃ היך דעלא זידונתא עלל צערא
ולאלין דצניעין חכמתא׃ תמימותא דתריצי
תדבר אנון ונטלטלון בזוזי ונדכנון׃
לא מהני שקרא ביומא דרוגזא וצדקתא
מפלטא מן מותא בישא׃ צדקתא דתריצי
תפצי אינון ובזוזי בשלומיהון מתאחדין׃
צדקתהון דתמימי תתריץ אורחתיה
וברשיעיה נפיל רשיעא׃ כד מאית גברא
רשיעא יובד סיבריה וסיבורהון דאלין
דעבדין צאתא ייבד׃ צדיקא מן עקתא
אישתיזב על חלפוי ביש תחותוהי׃ נכלא
בפומיה מקביל ארעיה וצדיקי בידיעתהון
משתזבין׃ בטבתהון דצדיקי תרון קריתהון
וביובדנא דרשיעי חדוותא׃ בברכתהון
דצדיקי תתרורם מדינתא ובפומהון דרשיעי
תתעקר׃ דשט לחבריה חסיר רעיינא
הוא וגברא דמתביין שתיק׃ אכיל קרצא
גלי רזא ודמהימן ברוחיה מכסי מילתא׃
באתרא דלית מדברא נפיל עמא ופורקנא
ייתי בסוגעא דמלכתנותא׃ בישא מבאש
בצדיקא מטול דהוא חלוניי וסני לאלין
דסיימין סברהון באלהא׃

ולשון ה׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ז׳׃ ידעון ד׳ וסימ׳ אחל גדלך דיהושע. כל תפלה כל תחנה דמלכים. אתה תשמע השמים בהרא דמלכים. שפתי צדיק ידעון רצון דסיפ׳׃ ושדם חד בן ׳ בלין דכתיב ו״ו בריש תיבו׳ וקרי׳ יו״ד וסימ׳ ושאג שאגה לו כלביא. ושפטוהו ועל ריב הבה יעמדו למשפט׳ ודכה ישוח ונפל בעצומיו. ועשו את הכבש ואת הבנוה

ואת׳ ורב ובניו ורב המשא עליו׃ וצפן לישרים תושיה. חכם הולך את חכמים׳ ושדם תומת ישרים תנחם׳ וקר חשך אמריו ויודע דעת. ועוף התעיף עינך בו ואיננו׃ ישחית ז׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ כשמואל ב׳ ריש סימ׳ י״א׃ וכדעת ה׳ וסימ׳ בסדר כי תשא׃ בטוב ד׳ וסימ׳ כטוב צדיקים תעלוז קריה. לולי האמנתי לראות בטוב יי׳. אשרי תבחר ותקרב. יברכך יי׳ מציון וראה בטוב׃ ערב ה׳ פתחי׳ וסימ׳ כי עבדך ערב. לקח בגדו כי ערב זר. וחברו קח בגדו כי ערב זר. כי מי הוא זה ערב את לבו. רע ירוע כי ערב זר׃

פי צדיק. פי האיש הצדיק ברעותיו ידבר חכמה שהוא דבר קיים ונצחי ולא יפסק עמה הדבור כי האמת מעיד לעצמו מסכים מכל צד ולשון איש תהפוכות והוא הטועה ואומר כזב בהתחלות הנה תפסק לשונו אם לא יסכים לדבריו מה שנמצא מזה אחר ההתחלות׃ שפתי צדיק ידעון להשיג רצון מהחכמים כי דבריה׳ נאותי׳ וערבים להם ואמנם פי הרשעי׳ הוא בהפך כי הוא לא ישיג רצון אך תהפוכות וכעס כי דבריו הם קשים ורעי׳ או ירצה בזה כי שפתי צדיק ברעות י ידעון להשיג מה שהיה הרצון בנמצאות ה הטבעיות אשר יחקר בהם בחקר׳ בסבותיה׳ למה היו בזה האופן ואולם פי הרשעים ברעות אשר יטעו ב בהתחלות לא ידעון הרצון בדברים אבל יאמרו תהפוכו׳ וכזבים׃ מאזני. הנה תועבת ה׳ מי שישקול הדעות במאזני מרמה והוא אשר לא ידע להזהר בעיונו מהדברים ה המטעים כי זה ממה שיביאהו לטעות טעות׳ גדולות יביאו להריסה גדולה חזקה ואמנם רצונו הוא שישקלו ה אותם באבן שלימה שלא תשא תוספת ולא חסרון וזה אמנם יהיה בשמירת הדרכים ו והסדרים אשר ייטיבו האד׳ לשמרו מהטעות בעיון׃ בא זדון. הנה כשבא איש זדון והוא הרשע ברעו׳ אשר יהרס לשפוט בדברים בזולת עיון הנה בא אחריו קלון ובושת כי לא יסכים המציאות למה ששפטו אותו מזה ואמנם החכמים הצנועים שלא יהרסו לעלות לזאת המדרגה כי אם אחר ההצעות הראויות ובדברים הראויים הנה תמצא אתם חכמה׃ תומת ישרים. תום הישרי׳ ינחה אותם אל מחוז חפצ׳ להשיג מבוקשם ואולם עוות הבוגדי׳ הוא ישחית וישדם׃ לא יועיל. הנה ההון לא יועיל לאדם למלטו ביום עבר׳ אבל יהיה כשפה אך הצדקה והיושר יצילו אותו ממות׃ צדקת תמים תישר דרכו. למצוא חפציו כי בעבורה תדבק השגחת הש״י בו עם שדרכו היא צ׳ הצדק והיושר ואולם הרשע יפול ברשעתו כי דרכו אל הרשע ויפול מפני זה באמצע דרכו כי הש״י ישמרהו ממצוא חפצו אשר יכוין בהם הרשע והזיק לזולתו׃ צדקת ישרים תצילם מהרע׳ ואולם הבוגדי׳ ילכדו בהוותם בעצמה אשר בה חשבו להזיק לזולת׳ והרצון בזה ובהות בוגד׳ ילכדו אלו הבוגדים שזכר׃ במות אדם רשע תאבד תקוה׳ כי אין לו השארו׳ כשם ותוחלת שיהיה לו ברוב כחו אבדה או ירצה בזה כי במות הרשע תאבד התקוה שהיו מקוי׳ אוהביו שיגן עליה׳ בכחו והתוחלת שהיה להם בו שיוכל לעזור בהם כבר אבד׳ כי סר כחו במותו׃ צדיק. כבר יקרה שימלט הש״י הצדיק מצר׳ ויבוא הרשע תחתיו להיו׳ כפרו׃ בפה. יהאיש החנף והרשע ישחית רעהו בפיו כי דבורו ימשוך האנשי׳ לחטא וישחית אמנם הצדיקים לא די שלא ישחיתו זולתם אבל ימלטו ברעתם מהרעות הנכונות לבא׃ בטוב צדיקים. בהצלחת הצדיקים וטובתם תשמח העיר כי הם אוהבים לכלל העם ובטובתם להם טוב ובהפך זה ימצא ברשעים לא ישמחו בני העיר בטובתם אבל ירבנו ויגילו באבדם בהצלחת הישרים יתרומם העיר ותתנשא כי הם אוהבים כלל בני העם ומבירכת׳ יתברכו ואולם העיר אשר תהיה מונהגת בפי רשעי׳ תהרס כי הוא ישים הנהגת׳ מעוותת וזה יהיה סבת השחתת העיר׃ בז לרעהו. האיש שהוא חסר לב הוא מבזה רעהו שהוא חסר לב כמוהו במחשוב עצמו לחכם ורעהו סכל ואולם איש תבונו׳ איננו מבזה את שהוא רעהו אבל יחריש כשידבר לשמוע דבריו ואע״פ שאינו אומ׳ דבר שלא ידע אותו הנה לכבודו ישמע דבריו ואע״פ שאין לו תועלת בדבריו׃ הולך רכיל מגלה סוד. הנה יגיע לו מהרוע בזאת התכונה שילך רכיל ויגרום ההפסד לאנשי׳ ואמ׳ מי שהוא נאמן רוח מכסה ומעלים הדבר שנאמר לו אע״פ שלא נאמר לו בסוד או ירצה בזה מי שהוא מגלה סוד החכמה בענינים האלהיים והעמוקי׳ מאד הנה הוא מגונה כמו הולך רכיל כי בזה יגרום הפסד רב לאנשים ואולם מי שהוא נאמן רוח וישמר מפני זה מלעשות דבר יביא בו האנשים לחטא הוא מכסה דבר מן החכמה מהבלתי ראוי לה׃ באין תחבולות. מפני העדר לקיחת תחבולות במלחמה יפול עם ביד שונאיהם ואולם ברוב יועץ לקחת התחבולות יושע העם מאויביו במלחמה או ירצה בזה מפני העדר לקיחת תחבולות לנצח הנפש המתאוה יפול עם ברשתה ר״ל איברי האדם וכחותם הגשמיים ואולם ברוב יועץ תהיה התשוע׳ ולזה הפי׳ ימשך הפסו׳ הבא אחריו להרחיק השכל מהיות ערב לנפש המתאוה לפרוע חובה לש״י והרצון בו שהאיש הרע ישבר וגו׳׃ רע ירוע. הרצון בו שהאיש הרע ישבר ויאבד כי ערב בעד הכח שהוא זר לו במה שהוא אדם והוא הכח המתעורר אל התאוות הגשמיות ומי שישנא תוקעים ר״ל שלא ירצה לערוב לרעהו בזה האופן אך ישתדל השכל בקנין הדעות אשר הוא מיוחד לו הוא בוטח ואין פחד לנגד עיניו כי השגחת השם ית׳ תדבק בו׃

צדיק. לא ימוט לעולם כבא הכרות או אחרי מותו ישאר זרעו סנה׳ וצדיקים ישכנו ארץ׳ ורשעים יאבד זכרם וזרעם׃ ינוב. מענין תנובה פי׳ יתן תנובת החכמה וכיב שפתים כענין תנובות שפתיו ישבע וכמוהו בין אחים יפריא יתן פרי ולשון דוברות תהפוכות תכרת שפתם׃ ידעון. לדבר רצון׳ ופי רשעים ידע לדבר תהפוכות׃ בא זדון. חסר איש והנה כבא איש זדון יבוא קלון שיקלה לבני אדם. ואת צנועים ועם הצנועים חכמ׳ שיסבלו הקלון ולא יענוהו וכנועי הם המתביישי׳ מעשו׳ זדון כמו והצנע לכת׳ תומת. ענ׳ טמותאו הראוי תוממת יתנחם שלא יכשלו׳ וסלף עוות כלומר שיסלפו אחרים. ישדם הסלף הו׳ ישוד אותם הבוגדים וזה הפי׳ על הקרי בוו׳. ועל הקרי ביו׳ וסלף יבא לבוגדים ושדד ה אותם הסלף׃ לא יועיל. לבוגדים ממונם ביום שיתעבר בהם השם׃ וצדקה. תציל לישרים ממות הבוגדים או תצילם שלא ימותו אלא בעת כלה. תישר. שלא יכשלו ויפולו והשר׃ יפול רשעי׳ תצילם. מצרה. ובהות בוגד׳ בהות הבגידה שעשו בה ילכדו׃ במות. תאבד. שיקוה לעשו׳ העניים. אונים מן און כלומר שיוחילו ל לעשות און או יהיה אונים שם התאר כמו בוש׳ טובים׃ נחלץ. מן וחלצו את האבנים כלומר השם יחלצהו מצרה הנגזרת על ה האדם. ויבא רשע בצרה בעבורו להיות כפרו׃ בפה חנף. ענין רשע בפיהו שידבר עדות שקר על רעהו וחפץ להמיתו או ברכילות והצדיקים בדעתם יבינו ויחלצו מן ההמתה׃ בטוב צדיקים. כאשר ייטיב להם השם אז ישמחו אנשי קריתם וכאשר יאבדו הרשעים ירננו׃ בברכת. דבק עם העליון וכן הוא ראויים הם שישמחו כי בעבור ברכת הצדיקי׳ תרום קרת כלומ׳ ירימו בבניה או רמז לאנשים ובעבור פי רשע המעיד שקר או הרכילים תהרס קריתם׃ בז. מי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו בעבור חכמתו הוא חסר דעת. ואיש תבונות יסבול הבזיון ויחריש שלא יבוש לרעהו או יחרים ולא יענהו׃ הולך. יקרא כן בעבור שהו׳ מערב הענינל׳ ואומר הולך כי ישמע מזה הסוד וילך לגלותו לאחר׃ רע. שם דבר. וירוע מענין תרועם וכן הוא שבר ישבר מי שערב זר שאינו מכירו. ושונא שיתקע כף בוטח ואינו מפחד מתלוה׃

אבן עזרא

אשת חן · בעלת החן והיופי היא תומכת כבודה שיכבדוה בעבור יפיה או כבוד רמז לממון והוא הנכון בעיני והתמיכה שלא תוציא ממנו לצדקה ותחפוץ במתנת אחרים · ועריצים נוראים יתמכו עשרם ברוב מתנות אחרים שישחדום · אבל איש חסד גומל נפשו ותומך אותה בחסדו ומשלימה עד שנת כלח · שארו בשרו הוא אכזרי ש שיעשה בעברת זדון עד שיפחית אחר אמר שארו עם האכזרי כי דמונו להעמיד הגוף בתענוגי העולם ו והחסיד מעמיד הנפש בישרו ובחסדו · שכר אמת · ומי שיזרע הצדק שכרו שיתן לו השם הוא אמת וזריעת הצדק הוא ה המעשה · כן צדקה · כאשר שכר הצדק אמת כן הצדק בעבור חיים שיחיו בה והם חיי הנפש · ומרדף פועל יוצא ללב או ל לאחר וכן הוא מצוה לרדוף בעבור מותו ש שימות בלא עתו : יד ליד · השם לנגד יד הרע על כן לא ינקה והטעם לא יהיה נקי כי השם ישיב גמולו ב בראשו · וזרע צדיקי' הם בני הצדיקים שימלטו מצרה בשביל אבותם : באף חזיר · כי הוא יבואהו בטיט וישחיתהו וזהו משל וכן היופי כזהב ו והאשה האולת כחזיר שאין לו דעת והיופי בה נשחת כאשר סרה מטעם חכמה וסרת עם ומגרת ביתה : תאות · אך · ממעט כל התאוות לבד תאות מעשה הטוב והרשעים יקוו לעשות עברה והטעם להתעבר באחרים ומדת הכעס שתעבור על מדה תקרא עברה : יש מפזר · לעניים · ונוסף עוד הממון · וחושך מתוכו · מיושר מעשות יושר שלא יתן לעניים יחשך בעבור שיבואהו מחסור ואך ממעט תוספת המפזר : יורא · מלשון והורית להם ופי' נפש הנותנת מברכותיה השם ידשנה וירבנה השם שהוא מרוה אותה גם הוא יורא וכוה להרוות איש אשר יחסר וזהו הענק תעניק לו והחזקת בו · פ"א ומרוה דבק עם נפש ברכה ופי' איש מרוה גם הוא יורא עין הדשן כי הוא מדושן בהרוותו איש מחסור · פ"א החכם שהוא מרוה אחרים הש' יתן לו מרוה : בר · הוא הנקי מן התבן עם חנ פת בג' יקבוהו מענין קבה לי ותמרו כי משקל קבה הבה וכן ארה לי והתכונה בהם נקבה יהבנה כארה שמעת שלהה · משביר מוכר שבר פי' מי שמונע בעת רעב תבואתו עד שימכרנה ברמי' יקרים יקללוהו עמי' וברכה תבא לראש מוכר שברו בעת הצורך : שוחר · שיקום בשחר טוב הוא יבקש לרצות חברו אשר חטא לו או שיבקש רצון שירצהו השם · ודורש לעשות רעה לרעהו היא תבואהו מאת השם כענין ישוב עמלו בראשו וגו' · בוטח בעשרו · ולא בשם לא יועילנו כי הוא יפול ביד מבקשי נפשו והצדיקים שיבטחו בשם ולא בעשרם יפרחו ויניבו כעלה : עוכר

משלי

שכר ב' וסימ' והו שהותיה מדוכאים · וזורע צדקה שכר אמת : תמימי דרך ב' וסימ' אשרי תמימי דרך דההלות · תועב' יי' עקשי לב ורצונו תמימי דרך : תנוסף ג' ב' פתח וא' קמץ וסימ' ונוסף גם הוא על שנאינו · ונוסף על נחלת הבטח' · יש מפזר

אשת־חן תתמך כבוד ועריצים יתמכו־עשר : גמל נפשו איש חסד ועכר שארו אכזרי : רשע עשה פעלת־שקר וזרע צדקה שכר אמת : כן־צדקה לחיים ומרדף רעה למותו : תועבת יהוה עקשי־לב ורצונו תמימי דרך : יד ליד לא־ינקה רע וזרע צדיקים נמלט : נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם : תאות צדיקים אך־טוב תקות רשעים עברה : יש מפזר ונוסף עוד וחשך מישר אך־למחסור : נפש־ברכה תדשן ומרוה גם־הוא יורא : מנע בר יקבהו לאום וברכה לראש משביר : שחר טוב יבקש רצון ודרש רעה תבואנו : בוטח בעשרו הוא יפל וכעלה צדיקים יפרחו :

ומרוה ב' בתרי ליש'

אתתא חסידתא פלגא איקרא ועשיני דהסין בתר עותרא : פריע טבתא גברא חסידא ודמוביד גושמיה נוכריא : רשיעא עביד עובדא דשקרא ודזריע לצדקתא קושטיה הוא אגריה : היכנא מאן דעבד צדקתא לחיי נטיר ודרדיף בישתא נטיר למותא : מרחק אלהא לעקימי לבא וצבי באלין דתמימין : דמושיט אידא על חבריה לא מזדכי מן בישת וזרעא דצדיקי מתפרק : קדשיה דדהבא בחיריה דחזירתא היכנא אתתא דשפירא וסרי טעמא : רגתא דצדיקי בטבתא וסיבורא דרשיעי ברוגזא : אית דפריד ומוסיף תוב וחשיך מן תריצותא חוכרנא ליה : נפשא ברכתא תתרכן ומאן דסאליף אף הוא יליף : מאן דכלא עיבורא באולצנא נשבקין לבעלי דבבוי וברכתא תהוי לאינא דמזבין : דמקדים טבתא בעי צביינא ותביע בישתא אתיא עלוי : דמסביר בעותריה הוא נפיל ואיך טרפא צדיקי מפרחין :

ונוסף עוד · בתרא קמץ · וא' ועוד נוסף עליהם : לאום ב' וסימ' מנע בר · ובאפס לאום מחתת · חוד ולאם בלאם : וברכה ב' בתרי ליש' וסימ' הראש אחיעזר · מנע בר יהכואנו ג' ב' מל' וסי' כל יד עכל · מגור רשע · ודורש רעה · קדמ' חס' :

רלבג

אשת חן · הנה החכמים ינחלו כבוד כי להפלגת חקירתם כל לשון תקום אתם לתשפט ירשיעו והנה כשהיתה הנפש המשרתת לשכל אשת חן שתהיה נושאת חן בעיניו מפני שכוונתה לו תמיד למה שיצטרך לו שדות מהחומר הנה היא תהיה סומכת לחכם זה הכבוד וכאילו היא עמוד לזה הכבו' ישען עליו כמו שהתקיפי' הם סומכים העושר והם כמו עמודים לו לשמרו מכלל שולל ובוזז : גומל נפשו · הנה מי שמגדל נפשו ה החומרית ומחזיק א אותה לתת לחומר ה ההכרחי מן המזון והלבוש הוא איש חסד שלא יגרע מדבר חקו הראוי לו ויחמול על הראוי לחמלה עליו ואמנם מי שהוא עוכר בשרו ומצר לגופו הנה הוא אכזרי כי מי שהוא אכזרי לעצמו כ"ש ש שהוא אכזרי לזולתו ואולם אמ' זה כי קצת האנשים יחשבו עבודה לשם יתבר' מה שיענו גופם ענוי וזה הפך רצון הש"י ולזה תמצא שלא העמידה התורה דבר יהיה בו ענוי ל לנפש הבהמית רק מעט ביום אחת בשנה והיה זה כן כי הכחות הנפשיות החמריות ה הוכנו לעבודת השכל ולא יוכן להם זה אם לא היו בבריאותם ולזה מי שיהיה סבה להחלי' הגוף אשר בחלותו : ייחלו אלו הכחות הנה הוא יבלבל כוונת השם יתברך : רשע עושה פעולת שקר · האיש הרשע במדות ובדעות עושה פעולו' שאין בם תועלת אך הוא הבל וכזב ואולם מי שזורע צדקה במדות או בדעות יש לו שכר נפלא וקיים וזה השכר הוא השגת האמת אשר היא כל פרי ההצלחה האנושית הנה כמו שימשך מזריעת הצדקה השגת האמת כן ימשך וגו' : כן צדקה · כן ימשך מזה השגת החיים האמתיים כי חלק הדבר במציאות אשר הוא החיים בחלקו באמת כמו שהתבאר בפילוסופיא הראשונה ואמנם מי שהוא מרדף רעה ורשע במדות או בדעות הנה ימשך לו מזה מקר' המות והפסד · תועבת יי' · היו האנשים שהם עקשי לב כי עקשותם יביאם תמיד אל השבוש בדעו' ובפנות היותר גדולות מהם ורצון הש"י הוא האנשים אשר דרכם בעיונם בתמימות ושלימות להשמר מן הטעיות : יד ליד · הנה הרעות הפתאומיות שיבואו מיד ליד לא ינקה האיש הרשע מהם כי אין הש"י משגיח עליו לשמרו מהם ואמנם זרע הצדיקי' נמלט מהם כי השגחת הש"י תדבק בהם לשמרם או יהיה הרצון בזה בעת הרעות הגדולות הפתאומיות שיבואו מיד ליד אשר אין אחד נקי מהרע כי הוא משחית הרעים והטובי' הנה זרע הצדיקי' והוא פרים אשר להם בשלימות השכל הוא נמלט כי לא יוכל זה הרע למשול בשכל : נזם זהב · הנה האשה היפה שהיא נעדרת השכל היא דומ' לנזם זהב שיושם במקום הנבאש בתכלית והוא אף החזיר אשר הוא בהשפות נמצא וכבר היטיב בזה להתרחק מן האשה הזו' אשר היא יפה כי בלא ספק שהיא סרת טעם ולזה תפותה לזה השיקוץ והגנות ורמז בזה ש' היופי וההכנה אשר שם הש"י בחומר האדם ובכחותיו הנפשיי' לעבודת השכל ואם יסור מן ההשתדלות במה שהוכן לו מהשלימות הנה יהיה זה היופי תאות הסכנה מוכחת במקום אחר מגונה מאד וזה כי האדם החסר הוא יותר רע מהרעים שבב"ח כי בהכנתו שהוכנה לו להשיג שלימות השכל ישתמש בפעולות המגונות ולזה יוכל להרע יותר מהחיות והב"ח : תאות צדיקים · הנה הצדיקים לא תהיה תאותם ותכלית' וגבולם אשר יכוונו אליו רק אל הטוב ואולם מה שיקוו הרשעי' מהתכלית אשר כוונו אליו הוא דבר חמה ועברה כי הם משתדלים תמיד בעשיית הרעות וכבר באר זה על צד מליצת השיר שכל אחד מאלו משיג מה שיקוה אליו וזה שהצדיק יבקש התכלית הטוב בכל אשר יעשה ולזה יתן השם ית' שכרו שישיג הטוב הנפשיי והרשעים יבקשו תכלית רע בכל אשר יעשוהו ולזה ישיגו הרע לעצמם : יש מפזר · הנה יש מי שמפזר ונוסף עוד והוא בעל השלימות בעיון כי כל מה שיוסיף ללמד דעת לאנשים תהיה נוספת חכמתו ובינתו כאמרם ומתלמידי יותר מכלם ואמנם מי שהוא מונע עצמו מללמד היושר לאנשים הנה זה הענין הוא לו למחסור משלימותו כי להעלימו דברי היושר מהאנשי' ימעט חקירתו ולזאת הסבה ג"כ הנה נפש ברכה תדושן ומרוה גם הוא יורא כמו איש ברכה שיבקש תמיד הברכה והתוספת בעיון תהיה דשנה ושמנה מדשן נעימות המושכלו' ומי שהוא מרוה אחרים ממה שהשיג מדשן החכמ' הנה הוא גם כן מורה ומלמד לעצמו כי בזה הפועל יפליג יותר החקירה בזה העיון מצד ירידתו לבאר החקירה הזאת לתלמידים הנה מי שמונע מהסביר בר העיון יקללוהו כל העם או האומה מפני שאינו רוצה להועיל לאנשי' במה שהועילהו הש"י בו ולראש האיש המסביר ומלמד דעת את העם תבא לו ברכה כי הם יברכוהו ותבא לו גם כן ברכה בעיונו בעצמו שיתוסף בזה הפועל גם תבא לו ברכה מהשם ית' שיתן שכרו תחת זאת הטובה אשר עשה ואפשר שיתיסרו אלו השלשה פסוקים לרמז על פועל הצדקה : שוחר טוב · מי שהוא טוב ודורש אותו הוא רצון השם ית' שיגיע לו כי השם ית' עשה את האדם בתאר שיבקש אל הטובות ולזה יגיע לו בלא ספק התכלית שכוון אליו · ודורש ומבקש לעשות רע יבואהו והוא שכבר יבא לו הרע בהפך מה שכוון כי הוא כוון הרע לזולתו ויבא לעצמו כרשתו אשר טמן לזולתו כאשר : בוטח בעשרו · מי שיבטח בעשרו ולזה יחשב להתגדל ולהתנשא על האנשי' הוא יפול כי אין ראוי לבטוח כי אם בש"י וכמו העלה שיבא תחתיו הפרח כן יפרחו הצדיקי' לעצמו' פרי' אשר יבנהו בו מהטוב' :

עוכר ביתו. מי שהוא משחית ביתו ר"ל בנין בנין הגוף ואיבריו וכחותיו הנפשיות עד שלא ישתמש בהם לתועלת המכוון בהם הנה הוא ינחל רוח והבל כי אין בו תועלת ותחת מוכנו עצמו מלעבוד שכלו במכוון בו ישוב עבד לזולתו ר"ל שכבר יהיה האויל עבד לחכם לב או ירצה במלת עבד שם מקרה והרצון בו שיגיעת האויל ועמלו אשר עבד בו יהיה ל לחכם לב כאמרו יכין וצדיק ילבש: פרי צדיק עץ חיים. כי הצדיק יגיע אל החיים הנצחיים ומי שהוא ל לוקח ומוסף לעבודות הנפשיות החומריות כדי שיעוררו כלם אל השכל להשגת אלו ה החיים הנצחיים הוא חכם או יהיה הטעם כפול והרצון פרי צ צדיק הוא עץ שיתן ח חיים וזה כי לא די ל לצדיק שיקנה החיים לעצמו אבל יקנה א אותם לזולתו והחכם הוא לוקח נפשות ה החכמים ומוסף אותם לעבודת השם יתברך שיקנו כלם החיים ה הנצחיים: הן צדיק בארץ. הנה הצדיק לא יספיק לו קנין ה החיים הנצחיים אבל יעמוד בשלום בהיותו בארץ אין פחד רעה לנגד עיניו וגם כאשר רשע והוא חוטא חטא מה עכ"ז יעמוד בשלום בארץ כמו שתראה מ מיהושפט שהתחבר עם אחאב שהיה רשע וחטא בזה הצילו הש"י מהרע כשקמו עליו תיל אדם להרגו בעבור כי נמצאו בו דברים טובים כמו שנזכר בספר דברי הימים וכזה תמצא בדוד כשחטא בדבר אוריה החתי אמ' לו הנביא גם יי' העביר חטאתך לא תמות לפי שכל פעולותיו זולתי זאת היו בתכלית השלימות כמו שזכרנו שם ולזה מצאנו שנענש שאול יותר ממה שנענש דוד והיה חטא שאול יותר מעט אלא שלא עשה מהטובות כל כך כמו מעשה דוד אך רוב פעולותיו בלתי נוהגות על היושר: אוהב מוסר. מי שהוא אוהב מוסר במדות הוא אוהב דעת כי זה ממה שיישירהו לשלימות המושכלות ולזה הוא מבואר כי מי שהוא שונא התוכחת ונפקד ממנו השלימות במדות הנה הוא בער כי יפקד ממנו שלימות המושכלות גם כן: טוב יפיק. האיש הטוב יוציא רצונו מהש"י כי השגחתו דבקה בו עם שרצונו רצון הש"י כמו שקדם ואולם איש מזמות והוא האיש הנמשך אחר מחשבותיו לחטוא בהם כאמרו כי זמה עשו הנה ירשיעהו הש"י ויחייב אותו בשיביא עליו מהרע במד' שמדד: לא יכון. לא יכונן בנין האדם שהוא ברשע ולא יעמוד כי במעט סבה ישחת ואמנם שרש הצדיקים לא ימוט אך יתקיים ויעמוד תמיד: אשת חיל. הנה האשה הזריזה במעשיה היא עטרת בעלה ואולם האשה המתעצלת במעשים היא משחתת אותו והיא לו כמו הרקב בעצמותיו שיבלו אותם והנה רמז בזה אל האשה המשרתת השכל בשתכין לו מהמוחשות מה שיצטרך לו בחקירותיו ואם לא תהיה נשמעת לו אך תתרשל מזה והיא מתאחרת ובושת הנה היא לו כרקב בעצמותיו כי היא תמנע ממנו השלימות: מחשבות צדיקים. אין צ"ל כי מה שישתדלו בו הצדיקים הוא דבר ראוי אבל גם מחשבותיהם משפט וברשעים הוא בהפך שגם תחבולותיהם אשר ילקחו מהשכל באופן מה הם מרמה: דברי רשעים. מה שידברו הרשעים הוא לרע אשר בתכלית כאילו תאמר להרב דם להכות דם נקי ואולם דברי ישרים הם בהפך זה כי הם להציל הנקיים משפיכות דמים: הפוך רשעים ואינם. הש"י יהפוך רשעים ואינם במעט זמן ואולם הצדיקים הם בהפך זה כי ביתם יעמוד ויתקיים והוא זרעם ואין צריך לומר שהם בעצמם יעמדו ויתקיימו כי גם זרעם יעמוד ויתקיים כאמרו ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: לפי שכלו. האיש המשכיל יהולל לפי שכלו כי החכמה משובחת לאנשים כלם וכלם נכספים אליה כמו שזכרנו במה שקדם ואמנם מי שהוא מעוות השכל ר"ל שהוא טועה במושכלות יהיה לבוז כי לא יעמוד במשאו ובמתנו מפני שבוש דעותיו אבל יכאחוהו המתוכחי' עמו ויסיבהו הבוז לזאת הסבה: טוב נקלה. טוב מי שהוא נקלה ועבד לעצמו לעשות עבודותיו בבית ובשדה כדי שיסיג טרפו ממי שהוא מתכבד ורוצה שיעבדוהו אחרים והוא חסר לחם כי הקלון אל הראשון סופו לכבוד והכבוד אל השני סופו לקלון: יודע צדיק. הצדיק יודע נפש בהמתו ומשגיח כדי שיהיה לה מזונה ההכרחי לעמידת הגוף והרצון בנפש בהמתו הנפש החמרית שהיא לאדם במה שהוא בהמה לא במה שהוא אדם ואמנם מה שירחמוהו הרשעים על הגוף שלא למנוע תאוותיהם הוא רחמי אכזר כי הם ישחיתו באלו התכונות: עובד אדמתו. מי שהוא מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר עשות מלאכתו יחיה בה כאילו תאמ' שאם הוא עובד אדמתו ישבע לחם אך מי שאינו מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר שברת ריקים ופוחזים לא די שיחסר לו לחם אבל גם הוא עם זה חסר לב ודעת: חמד. הרשע מצוד הרעים אשר יתחזקו בו לעשות החמסים כדי שיתחזק לעשות מלאכת הרשע ואולם הצדיקים לא יצטרכו לדבר מחוץ יתחזקו בו כי שרש הצדיקים יתן מה שיתחזקו בו לעשות מלאכתם במדות ובעיון וזה מבואר במעט עיון כי השרש אשר מהמוחשות והמושכלות הראשונות והמחשבות יתנו האמת בחכמה ובבינה אשר החקירה בהם היא מלאכת הצדיקים: בפסע

עוכר ביתו. באולתו הוא נוחל רוח והבל ועבדו של האויל לחכם לב לנחלה כי יקנהו ממנו והודיע כי האויל משחית קנינו והחכם קונהו בחכמתו או האויל הוא עבד לחכם: פה צדיק. פרי מחשבות שכלו ללמדם מוסר מפיהו כפרי עץ החיים. ולוקח מענין כי לקח טוב ופי' ומחכים נפשות חכם ומודיעם המוסרים וכמו מה יקחך לבך יחכימך פ"א קונה כמו המביאי' את המקחות ובלשון חז"ל קורין ל לקנין מקח כלומ' קונה נפשות כעבדי' ושפחות כענין ועבד אויל. פ"א ולוקח נפשות בחכמתו יכל אותו מרע: בארץ ישולם. בעודו חי ישולם לו השם ת מעשה הטוב. אף כמו כן הרשעים ישולם שכר פעולתם טרם ת מותם כענין אל פניו ישלם לו: אוהב מוסר. מי שהוא אוהב הדעת הוא א אוהב המוסר שייסר רוחו: טוב. לא. שנים דבקו'. יפיק פי' יוציא כלומר איש טוב יוציא רצון השם כלומ' הוא ירצה בו. ואיש מזימות מחשבות רעות ירשיע השם בהשפטו על כן אחריו לא יכון אדם ברשע. בל ימוט בעת צרה. ושרשם משל לאחרית זרעם אחר מותם. פ"א וכשרש שלא ימוט כן הצדיקים יעמדו ולא ימוטו: חיל. מן חילך פי' ממון כלומר האשה שתקנה ממון היא עטרת בעלה שבעבור' יכבדוהו כאשר המלך נכבד בעטרת ראשו. בעצמותיו שלא תועיל רפואה כן אשה מבישה נותנת בושה לבעלה והיא מפסדת הממון: מחשבות' דברי. הפוך. שלשה דבקים. ופי' יחשבו הצדיקים לעשות משפט והרשעים יועצו לרמותם וכאשר לא יוכלו ידברו הרשעי' לארוב דם הצדיקי' ולהרוג אותם. ופי ישרי' שידברו היושר יצילם פיהם מיד האורבים להם. הפוך השם יהפוך אותם ממקומם. ובית צדיקי' חושבי משפט יעמוד ולא יהפך: לפי שכלו. טוב. שנים דבקים. וכן פי' בעבור פיהו שידבר השכל ישבחוהו בני אדם ומעוות הלב יבוזו לו ונקלה ונמאס בעיניו ובשכלו יקונה עבד לו טוב ממתכבד שהיה מרובה ממון והפסידו באולתו ואחרי כן היה חסר לחם ומתכבד לשון הרבה וכן כבד מאד או מתכבד כנגד נקלה כלומר שהוא נכבד בעיניו והוא חסר לחם טוב הנקלה: נפש בהמתו. אף כי נפש חסר כלומר יודע צורך נפש בהמתו. ורחמי רשעים ברחמי אכזרי כלומר אינם מרחמים: עובד. כי האדם נברא לעבוד האדמה ולחיות מעמלו על כן ישבע לחם ומסבב לרדוף הריקים הוא חסר דעת: מצוד. שיצודו הצדיקים חומד הרשע לצוד כמו כן. יתן כלומר פרי או פארות ולא יוכל הרשע לצוד או יתן כל אחד מהצדיקים שרש למטה רמז לזרעו הנשאר אחריו: בפסע

ישלם ג' וסימ' לקמן סימ' יג: ירשיע ד' א' חס' וסימ' נכס' בשמואל סוף סימ' יד: וכרקב ל' בן זוגיזמן א"ב מן ב"ב ב' ברישׁ תיבות חד מלרע וחד מלעיל וסימ' נבסר בכס' רבת' במערכת אות הכ"ף בס"ד: שכלו ב' וסימ' ועל שכלו עשה והצליח. לפי שכלו

עֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל־רוּחַ וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם־לֵב׃ פְּרִי־צַדִּיק עֵץ חַיִּים וְלֹקֵחַ נְפָשׁוֹת חָכָם׃ הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם אַף כִּי־רָשָׁע וְחוֹטֵא׃ יב אֹהֵב מוּסָר אֹהֵב דָּעַת וְשׂוֹנֵא תוֹכַחַת בָּעַר׃ טוֹב יָפִיק רָצוֹן מֵיְהוָה וְאִישׁ מְזִמּוֹת יַרְשִׁיעַ׃ לֹא־יִכּוֹן אָדָם בְּרֶשַׁע וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים בַּל־יִמּוֹט׃ אֵשֶׁת־חַיִל עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ וּכְרָקָב בְּעַצְמוֹתָיו מְבִישָׁה׃ מַחְשְׁבוֹת צַדִּיקִים מִשְׁפָּט תַּחְבֻּלוֹת רְשָׁעִים מִרְמָה׃ דִּבְרֵי רְשָׁעִים אֱרָב־דָּם וּפִי יְשָׁרִים יַצִּילֵם׃ הָפוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד׃ לְפִי־שִׂכְלוֹ יְהֻלַּל־אִישׁ וְנַעֲוֵה־לֵב יִהְיֶה לָבוּז׃ טוֹב נִקְלֶה וְעֶבֶד לוֹ מִמִּתְכַּבֵּד וַחֲסַר־לָחֶם׃ יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי׃ עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים חֲסַר־לֵב׃ חָמַד רָשָׁע מְצוֹד רָעִים וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים יִתֵּן׃

עָכִיר בֵּיתֵיהּ יָרִית פַּחְתָּא וְסַכְלָא יֶהֱוֵי עַבְדָּא לְחַכִּימָא׃ פֵּרוֹי לְצַדִּיקָא אִילָנָא דְחַיֵּי וּמְקַבְּלָנָא נַפְשֵׁי חַכִּימְתָּא׃ הֵן צַדִּיקָא בְּאַרְעָא מִתְחַסַּן וְרַשִּׁיעֵי וְחַטָּאֵי סַיְפִין מִן אַרְעָא׃ מַן דְּרָחֵים מַרְדּוּתָא רָחֵים יְדִיעְתָא וְסָנֵי מַכְסְנוּתָא בּוּרָא הוּא׃ טַב מַאן דְּקַבִּיל רְעוּתֵיהּ דֶּאֱלָהָא וְגַבְרָא רְשִׁיעָא רוֹעְיָא תַּרְעִיתֵיהּ׃ לָא נִתְקַן בַּר נָשָׁא בְּרִישְׁעָא וְעִקְּרֵיהוֹן דְּצַדִּיקֵי לָא נָזוּעַ׃ אִיתְּתָא כְּשִׁירְתָּא כְּלִילָא לְבַעְלָהּ וְאִינְתְּתָא בִּישְׁתָּא הֵיךְ מַלְטִיתָא בְּקִיסָא הֵיכְנָא מְיַבְּרָא גַּרְמוֹן דְּגַבְרָהּ׃ מַחְשַׁבְתְּהוֹן דְּצַדִּיקֵי דִינָא מַדְבְּרָנוּתְ דְּרַשִּׁיעֵי רַמְיוּתָא׃ מִלֵּי דְרַשִּׁיעֵי כַּמְנִין לִדְמָא וּפוּמְהוֹן דְּתָרִיצֵי מַפְצֵי לְהוֹן׃ נִתְהַפְּכוּן רַשִּׁיעֵי וְלָא נִשְׁתַּכְחוּן וּבָתֵּיהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְקוּם׃ גַּבְרָא מִשְׁתַּבַּח בְּפוּמָּא דְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ וַחֲסִיר רַעְיָנָא יֶהֱוֵי לְשִׁטּוּתָא׃ טַב הוּא זְלִילָא וַעֲבְדֵי אִית לֵיהּ מִן הֲווֹ דְּמִתְיַיקַּר וַחֲסִיר לַחְמָא׃ יְדִיעַ צַדִּיקָא נַפְשָׁא דִבְעִירֵיהּ וְרַחֲמֵיהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי נַכְזְרָיוּתָא׃ דְּפָלַח בְּאַרְעָא יִסְבַּע לַחְמָא וּדְרָדֵיף בָּתַר סְרִיקוּתָא חֲסַר רַעְיָנָא הוּא׃ דְּאִית רַשִּׁיעָא מְצוּדְתָּא בִּישְׁתָּ וְעִיקָּרֵיהוֹן דְּצַדִּיקֵי נִתְקַיְּים׃

יהולל איש: יודע כל סיפרא מל' בב"ב וסימ' בפשע ארץ רבים שריה. ידע צדיק דין דלים:

אבן עזרא

בפשע. בעבור פשע שפתיו ינקש איש רע כענין פי כסיל מחתה לו. ויצא מצרה צדיק ימלט בצדקתו כענין רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו ה׳: מפרי פי איש ישבע. מפריו שידבר הצדק ולא ידבר הפשע ישיב לו השם: דרך. האויל לחשוב דרכו ישרה ואיננו מאמין למוכיח ומי שישמע לעצת אחרים חכם: אויל. ביום לכתו עם בני אד אז יודע כעסו שיכעס עמהם. וכוסה קלון שידבר עליו האויל ויסתירנו הוא חכם כענין אל תען כסיל. פ״א מי שלובש קלון איננו לבוש כי הוא ערום אע״פ שהוא בשוק: יפיח. דובר האמונה הוא יגיד צדק במשפטו. ועד דובר שקרי׳ הוא איש מרמה: יש בוטה. והענין דבוק למעלה עם עד שקר כלומ׳ יש בוטה ומפרש עדות שקר והעדות קשה כמדקרות חרב. ולשון חכמים הם חוקרי העדות ומכזיביהם המדקר בלשון שקר. פ״א יש בוטה בשביל הנדר דבר קשה: שפת. הדוברת עדות אמת היא תכון לעד. ארגיעה שקט ומנוח׳ כלומר ולעד ארגיעה ואשקיט אותה: חורשי רע. שיחשבו לרמות והם משלחי מדנים והוא מחרש חרש רע בכל עת מדנים ישלח. וליועצי שלום בין איש לרעהו תבוא שמחה רמז לשמחת הישועות: יאונה. מן אנה לידו ענייננו עילה וסבה. ורשעים ענייננו אע״פ שהם מלאים מחשבו׳ רע לא יוכלו לסבב שום און על הצדיק. פ״א ורשעים מלאו רע רמז לצרות שיהיו שבעים ומלאים מהם: שפתי שקר. הוא עד שקר. ועושה אמונה הם הדיינים השם ירצה בם בשביל שלא יאמינו לעדי שקר או עושה אמונה שלא אבו להעיד שקר: אדם ערום. וחכם מסתיר חכמה בלבו שלא ישכחנה. ולב כסילים יודיע ויכריז אולתו כמו ואמר לכל סכל הוא: יד. משרת בעבור שנים. חרוצים מן אז תחרץ שטעמו כמו כלומר מתנועעי׳ אחר מחייתם ידם תהיה מושלת ויד רמיה שתרמה בני אדם היא תהיה למס לחרוצים המושלים ויתכן חרוצים בעלי חרוץ והוא הזהב: דאגה. יתר. שם תאר ע״מ עגל כלומר יש יתרון לצדיק יותר מרעהו. ודרך רשעים ודרכם הרעה היא תתעה אותם וכן תועים בבאתם מן הדרך הישרה: לא יחרוך. לא יצלה איש רמיה צידו ולא יבשלהו כי יהיה נגזל ממנו. והון אדם מוסף אחר עמו וכן הפי׳ והון אדם שהו׳ יקר ולא יהיה בזול הוא הון איש חרוץ המתנודד לסחור׳ בעבור מחייתו ואיננו מרמה: בארת

רלבג

בפשע שפתים מוקש רע. האיש הרע הוא בפשע אדם שפתיו שידבר דבריו שלא כהוגן וירשיעהו פיהו והצדיק הוא בהפך זה כי הוא יצא מצרה מפני כושר דבריו ותיקונם כמו שהוא מבואר: מפרי פי איש ישבע טוב. מפרי דברי איש ישבע טוב כ״ש שעל המעשים ישוב לאדם גמול לפי מה שראוי וזה אמר לראיה כי על כל המעשה יש גמול וזה כי אם פרי פיו לא יקופח במה שטעם אותו מהמעשי׳ אם טוב ואם רע כ״ש על המעשה: דרך אויל ישר בעיניו. ולזה לא ישאל עצה ויתבלבלו מפני זה ענייניו רק החכם אע״פ שהיה ראוי לו לסמוך על דעתו הנה הוא שומע לעצה: האויל ביום יודע כעסו. הנה האויל יפרסם קלונו כי ביום שישמעו כל האנשים דבריו יודע להם כעסו ויתלוננו על מה שהוא קלונו כי אולתו תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו והאמנם הערום כשיקרה לו רע בסבת סכלות ענינו הוא כוסה קלונו ומעלימו מהאנשים כדי שלא יהיה לבוז בעיניהם: יפיח אמונה. מי שיגיד צדק בדבריו והוא מורגל בכך הנה כשישאל לעדות ידבר אמונה בלי ספק ולא יפול בכוחש והאמנם איש מרמה שהוא מורגל לכזב כבר יהיה עד שקרים כשישאל לעדות מה מפני אהבתו השקר והעול:

ישיב ד׳ כתי׳ ישוב וקרי׳ ישיב וסימ׳ נמסר בתהלים סימ׳ נ״ד: ושומע ד׳ חס׳ וסימ׳ ראה דבריך טובים. ושבע לי ישכן בטח. ושמע לעצה חכם. ושמע תוכחת קונה לב: ארגיעה ג׳ חד חס׳ וסימ׳ כי ארגיעה אריצנו. כי ארגיעה ארוצם כן כתיב. ועד ארגיעה לשון שקר. ארוצם חס׳ יוד׳ ראיתי כלבו״ל בספרי המסורה בהא׳ סימן י״ש מי שכב״א לאור עטים ארג״ע

בפשע שפתים מוקש רע ויצא מצרה
צדיק: מפרי פי איש ישבע טוב
וגמול ידי אדם ישוב לו: דרך אויל
ישר בעיניו ושמע לעצה חכם: אויל
ביום יודע כעסו וכסה קלון ערום:
יפיח אמונה יגיד צדק ועד שקרים
מרמה: יש בוטה כמדקרות חרב
ולשון חכמים מרפא: שפת אמת
תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר:
מרמה בלב חרשי רע וליעצי שלום
שמחה: לא יאנה לצדיק כל און
ורשעים מלאו רע: תועבת יהוה
שפתי שקר ועשי אמונה רצונו:
אדם ערום כסה דעת ולב כסילים
יקרא אולת: יד חרוצים תמשול
ורמיה תהיה למס: דאגה בלב איש
ישחנה ודבר טוב ישמחנה: יתר
מרעהו צדיק ודרך רשעים תתעם: לא
יחרך רמיה צידו והון אדם יקר חרוץ:

בחובא דשפוות מתקל בישא ופליט צדיקא
מן עקתא: גברא מן פירי פומיה ישבע
טבתא וכל בר נש היך טובן אידוי מתפריע:
ארחיה דסכלא תריצא באפוי ודשמיע
לעיצתא חכימא הוא: שטיא בר יומיה
מודע רוגזיה ועדי מכסי צעריה: מאן
דמסהיד הימנותא ניתני צדיקותא וסהדותא
דשיקרא רמאה הוא: אית דאמרין ספסירא
רגשא ולישנא דחכימי מאסיה: שיפתא
דקושטא תתקן לעלם וסהדא כסהדהב
בלישנא דשיקרא: רמיות בלבהון דחשלין
בישתא ולאלין דיעצין שלמא חדותא תהוי:
לא שפיר לצדיקא כל מדעם זעאתא ורשיעי
מלין בישתא: מרחקתיה דאלהא כפווהיה
דשיקרא ובאלין דעבדין הימנותא מתרעי:
בר נש ערימא מכסה ידיעתא ולבהון דסכלי
סאני ידיעתא: אידא דתקיפי תשלט ורמאי
יהון למסא: מילתא דחילתא בלביה דגברא
מידחלא ומילי טביא מחדייא ליה: טב מן
חבריה צדיקא וארחיהון דרשיעי מתעי להון:

ומשם י״ט כי ארגיעה ארוצם וי״ט כ״י שנישבו״ט לאור עמ״ס ארג״ע ואנן הבין חזינא דאינון ג׳ ארגיעה ולא״ר עכ״ס ארג״ע טעות כי הוא נקרא ארג״ע ואם היה חס׳ ה׳ היה נכנה כמסורת עם אותן הכ״ט חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳ וקריין וב״ה דמסרנא ברמי׳ סימ׳ מ״ט דמנינא לאור עמ״ס טעות ע״ש:

יש בוטה. יש מי שידבר שמזיק בדבריו לאנשים כמי שידקרם בחרב מפני הוכחת לשון הרע או שם רע והאמנם לשון חכמים לא די שלא יזיק אבל הוא עם זה מרפא להסיר החלאים הגדולים מריב לשונות ממומי המדות והדעות: שפת אמת. דבר אמת יהיה נכון ובודק תמיד לא יתכן חלופו בעת מן העתים והאמנם לשון שקר אם היה שבמקרה יצדק בעת מה לא יתקיים כי אם עד רגע שהוא זמן קצר מאד לא יתכן שיצויר קצר ממנו לפי הכחת הלשון והמשל שאמר כי הרופא יבנה מכד שקרה לראובן הרופא שהוא בוכה אך אם כאמ׳ הרופא ירפא הנה זה מאמר יצדק תמיד: מרמה בלב חורשי רע. תמצא המרמה כי יתחכמו איך יוכלו במרמה להשחית לזולתם והנה המרמה שיחשבו ליועצי שלום והם הצדיקים אשר עצתם והשתדלותם תמיד לשלום ולטוב תשוב שמחה להם כי לא יוזקו הצדיקים במרמה אשר חשבו הרעים עליהם אך על קדקדם חמסם ירד כי השי״ת לא יעזבם ביד הרשעים ולזה יקרה מזה שמחה לצדיקים ושמחה לעולם כי זה יהיה סבת לאבדן הרשעים או יהיה הרצון בזה לב חורשי רע הוא תמיד עם מרמ׳ ברע וליועצי שלום תמצא תמיד שמחה בלבם ולזה יהיה בלב הרעים הרע תמיד ובלב הצדיקים תמצא השמחה תמיד וזו כמו ראיה על כד מליצת השיר כי הרע דבק לרעים והשמחה דבקה לצדיקים וזה האמת לפי מה שהתבאר מדברינו במה שקדם: לא יאונה. לא יקרה לצדיקים שום דבר און כי השי״ת ישמרם מהאון שיחשבו עליהם הרעים באופן שלא יוזקו בו וגם ישמרם מהאון במדות ובדעות ע״ד ההשגחה והאמנם הרשעים מלאו רע מכל אלו הפנים כי אין השי״ת משגיח בהם לשמרם מהם: תועבת ה׳ שפתי שקר. כי הם יביאו לרעות גדולות ונפלאות כמו שקדם באמרו אדם בליעל איש און וגו׳ שש הנה שנא ה׳ וגו׳ והעושים פעולות אמת הם רצים לו לא אמר שפתי אמת כי לא יספיק לאדם שיהיו דבריו אמת אם לא תהיינה פעולותיו כן: אדם ערום. האדם הערום כוסה הדעת שמצא בעיוניות עד שיתברר לו שהוא צודק כדי שלא ישיגנו מזה בושת ולב הכסילים הוא בהפך כי הוא יכריז תכף לאנשים ענין אולתו ולא ירגיש בבשת שישיגהו מזה: יד חרוצים. יד האנשי׳ החרוצים תמשול כי בחריצותם יקנו הון יתחזקו בו למשול על האנשים ואולם הרמיה תהיה למס עובד בהפך הענין בחרוצים והנה הרצון בזה באמרו רמיה אנשי רמיה והנה האנשים ההם עצלים לא יעשו המלאכה כי יבטחו שיביאו לחמם מהרמיה או יהיה הרצון בזה בחרוצים ישרים אשר כל מעשיהם נחתכים ונגזרים לפי המשפט ומזה הצד הם הפך בעלי הרמיה: דאגה בלב איש. כשיקרה שיהיה דאגה בלב איש צריך להשתדל להכניע ולהשפיל הדאגה כי אין בדאגה תועלת כלל אך נזק והוא ממה שאינו ראוי למשכיל כי הדאגה על דבר החולף הוא שגעון גם הדאגה לענין העתיד היא בלתי ראויה כי ראוי שיבטח האדם על השי״ת והנה יש דרך בזה להעביר הדאגה והוא שכאשר יתן אל לבו דבר טוב ישמח הדאגה ר״ל כוסף הדאגה על דרך אמרו לפניו תרוץ דאגה או יהיה הרצון באמרו כאשר יהיה דבר דאגה בלב איש ישמח הלב ויקרה בשמחה ג״כ שתכניע את לבו מצד פזור החוש ובא להזהיר בזה המאמר שלא יתפעל האדם מאד לא מהכעס ולא מהשמחה: יתר מרעהו צדיק. הצדיק הוא לוקח יתרון ומעלה מרעהו כי ילמד ממנו מעלה ושלימות והפך זה ברשעים כי הם קונים זה מזה חסרון והמשל שידע איש אחד כי פלוני הרשע נהג בזה הדרך והצליח ברשעתו וזה ממה שיביאהו לטעות בדרך אשר הוא חפץ ללכת בה כי אולי יתמצא לו דרך אחרת היתה מביאה אותו אל כוונתו אבל סבב השי״ת זה לסכל עצתם ולהתעותם בתוהו לא דרך: לא יחרוך רמיה. הנה איש רמיה לא יחרוך בידו ר״ל שלא יאכל ממנו וגם לא יכרהו לו לאכול כי איש אחר יקחנו ממנו ואולם הון האדם יקר ונכבד והוא האיש הישר הוא הזהב שהוא הטוב שבקניינים: בארת

רלבג

באֹרח צדקה. באורח הצדק והיושר במדות ובדעות ימצאו החיים הנצחיים והיא דרך שאין נתיבה הולך אל מות כי החיים שימצאו בה לא יפסקו מות: בן חכם. הנה הסבה בבן שיהיה חכם הוא מוסר האב שהקנהו אותו בקטנותו כי המוסר הוא מיישיר אל הקנות החכמה והסבה שיהיה לץ ולא יפנה להשתדל בהקנות החכמה והשלימות הוא מפני שלא שמע גערה מאביו כמו הענין באדוניה בן חגית שלא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית: מפרי פי איש. ודבורו בחכמה יאכל טוב כי המדבר בעצמו כי בהוציאו הדברי' בפיו תשלם לו יותר החקיר' בהם וכ"ש שיאכל טוב מפרי שכלו אשר ממנו מקור הדבור ומוצאו ואולם נפש בוגדי' יהיה פריה חמס כי כל מחשבת נפשם והתבוננותם הוא בעשיית החמס ולא זכר פיהם כי הם מעלימים כוונתם כמו שקדם עם שזה ג"כ הוא מהפלגת החלוף הנפלא אשר בין הבוגדים והחכמים: נוצר. מי שהוא נוצר פיו ושומ' אותו מלדבר הוא שומר נפשו מכמה רעות וצרות כי הדבור סבה פעמים רבות להגעת הרעות ולא ידע האדם איך ינצל מהם בשלימות אם לא בשתיקה ומי שהוא פותח שפתיו לדבר בכל מה שאפשר לו להשמט ממנו יגרום לעצמו פעמים רבות שבירה ומחתה:

אבן עזרא

בארח. פי' בעבור ארח צדקה ימצא חיים הצדיק והם חיי נפשו או יחיה ימים רבי' ודרך נתיבה. של צדקה. אל מות שיהיה מות הנפש כמות הגוף או לא ימות כמות הרשע: מוסר אב. שייסרהו אביו כי ידע שיקבל המוסר בהיותו חכם. ובן לץ לא ישמע גערת אביו כי אביו רוצה ליסרו בגלל ליצנותו וידע כי לא יקבלהו או לא יאבה לשמוע לאשר יסרהו: מפרי. יאכל. עומד במקום שנים וכן הוא מפרי פיהו יאכל איש טוב שישולם לו שכר טוב ונפש בוגדים יאכל חמס מיד חומס או החומס שיעשו: נוצר פיו. מדבר רעות או ישמור נפשו מצרה. פוסק פותח מן ותפסקי רגליך פירוש פותח שפתיו לדבר אשר לא נכון מחתה תבא לו: מתאוה. מאכל. ואין נפשו של עצל ואין לו מאומה. ונפש חרוצי' המתנודדים. תדושן תשבע דשן: דבר שקר. דבר ערות שקר. יבאיש יסכא הצדיק כדבר באוש וכמוהו להבאישני כ כלומר יכלים הצדיק: תצור תם. איש תם דרך. ורשעה תסלף חטאת איש חטאת ותעותהו: יש. כופר. שנים דבקים מתעשר שיעלה בעושר ולא היה לו כל מאום' ומתרושש שיסוב רש והיה לו ממון רב ואין לזה מעלה על זה כי העשיר אם יתפש בעונו ממונו יתן עשור כופר נפשו אבל רש לא ישמע גערת שוטר ונוגש: אור. ישמח. דרך

מסורה:

מוסר י"ב פתחין וסימ' נמסר בירמיה סימ' ל' וכסיפר סימ' ז': לא שמע ה' וסימ' ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם. וירא כל יש' כי לא שמע. וכל ישׂ' דד"ה. בן חכם מוסר אב. כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה: ורשע ה' וסימ' והכרתי ממך צדיק ורשע דכתריה יען אשר הכרתי ממך. ורשע ואהב חמס. תם ורשע הוא מכלה. ורשע יבאיש ויחפיר:

בְּאֹֽרַח־צְדָקָ֥ה חַיִּ֑ים וְדֶ֖רֶךְ נְתִיבָ֣ה אַל־מָֽוֶת׃

יג בֵּ֣ן חָ֭כָם מ֣וּסַר אָ֑ב וְ֝לֵ֗ץ לֹא־שָׁמַ֥ע גְּעָרָֽה׃ מִפְּרִ֣י פִי־אִ֭ישׁ יֹ֣אכַל ט֑וֹב וְנֶ֖פֶשׁ בֹּגְדִ֣ים חָמָֽס׃ נֹצֵ֣ר פִּ֭יו שֹׁמֵ֣ר נַפְשׁ֑וֹ פֹּשֵׂ֥ק שְׂ֝פָתָ֗יו מְחִתָּה־לֽוֹ׃ מִתְאַוָּ֣ה וָ֭אַיִן נַפְשׁ֣וֹ עָצֵ֑ל וְנֶ֖פֶשׁ חָרֻצִ֣ים תְּדֻשָּֽׁן׃ דְּֽבַר־שֶׁ֭קֶר יִשְׂנָ֣א צַדִּ֑יק וְ֝רָשָׁ֗ע יַבְאִ֥ישׁ וְיַחְפִּֽיר׃ צְ֭דָקָה תִּצֹּ֣ר תָּם־דָּ֑רֶךְ וְ֝רִשְׁעָ֗ה תְּסַלֵּ֥ף חַטָּֽאת׃ יֵ֣שׁ מִ֭תְעַשֵּׁר וְאֵ֣ין כֹּ֑ל מִ֝תְרוֹשֵׁ֗שׁ וְה֣וֹן רָֽב׃ כֹּ֤פֶר נֶֽפֶשׁ־אִ֣ישׁ עָשְׁר֑וֹ וְ֝רָ֗שׁ לֹא־שָׁמַ֥ע גְּעָרָֽה׃ אוֹר־צַדִּיקִ֥ים יִשְׂמָ֑ח וְנֵ֖ר רְשָׁעִ֣ים יִדְעָֽךְ׃ רַק־בְּ֭זָדוֹן יִתֵּ֣ן מַצָּ֑ה וְאֶת־נ֖וֹעָצִ֣ים חָכְמָֽה׃ ה֣וֹן מֵ֭הֶבֶל יִמְעָ֑ט וְקֹבֵ֖ץ עַל־יָ֣ד יַרְבֶּֽה׃ תּוֹחֶ֣לֶת מְ֭מֻשָּׁכָה מַחֲלָה־לֵ֑ב וְעֵ֥ץ חַ֝יִּ֗ים תַּאֲוָ֥ה בָאָֽה׃ בָּ֣ז לְ֭דָבָר יֵחָ֣בֶל ל֑וֹ וִירֵ֥א מִ֝צְוָ֗ה ה֣וּא יְשֻׁלָּֽם׃ תּוֹרַ֣ת חָ֭כָם מְק֣וֹר חַיִּ֑ים לָ֝ס֗וּר מִמֹּ֥קְשֵׁי מָֽוֶת׃ שֵֽׂכֶל־ט֭וֹב יִתֶּן־חֵ֑ן וְדֶ֖רֶךְ בֹּגְדִ֣ים אֵיתָֽן׃

(מסורה בשוליים: ז"כ ה' · ל' · ל' חס' · ל' ה' · ל' · ל' ב' והין כל תרש. ל' ה' · ה' ימל · ל' · ל' לויתי ועץ החיים ואחת לרע' ב' · נ')

תרגום

לָא נִסְתְּקַבַּל צִיְרָא לְגַבְרָא נְבִילָא וּמַלֵּיהּ דְּבַר אֱינִישׁ דְּהַבָא יַקִּירָא׃ בַּר חַכִּימָא מְקַבֵּל מַרְדּוּתָא דְּאַבָּא וּבְרָא סְמִיקָנָא לָא מְקַבֵּל בְּעָתָא׃ בְּאֻרְחָא דְצַדִּיקָא חַיֵּי וְאוֹרַח דְּאַבְהַתְנָא לְמוֹתָא׃ גַּבְרָא מִן פֵּירֵי פּוּמֵיהּ נִסְבַּע טַבְתָא וְנַפְשֵׁיהוֹן דְּבוֹזְזֵי תִּתְחַיּוּת׃ דְּנָטַר פּוּמֵיהּ מִזְדְּהַר נַפְשֵׁיהּ וּפְתִיחַ שִׂפְוָותֵיהּ סִיגוּ שַׂנְיָא אִית לֵיהּ׃ מִתְרַגְרְגָא נַפְשֵׁיהּ דְּעַטְלָא מִדַּעַם וְלָא מַיְתֵי לַהּ וְנַפְשֵׁיהוֹן דְּתַקִּיפֵי תִּרְתַּן׃ מִילְּתָא דְשִׁקְרָא סָנֵי צַדִּיקָא וְרַשִׁיעָא נִבְהַת וְנֶחְפַּר׃ צִדְקָתָא תִּנְטוֹר לְאִלֵּין דְּתַמִּימִין בְּאָרְחַתְהוֹן וְרַשִׁיעָא מְטַלְטַל בְּחֶטְוֹתֵיהּ׃ אִית דִּמְעַתַּר נַפְשֵׁיהּ וְלֵית כָּל מִדַּעַם וּמְמַסְכֵּן נַפְשֵׁיהּ וּמַלְּיֵהּ סַגִּיאָת׃ אִית לֵיהּ פּוּרְקָנָא דְּנַפְשֵׁיהּ דְּגַבְרָא עוּתְרֵיהּ וּמִסְכֵּינָא לָא מְקַבֵּל בְּעָתָא׃ נוּהְרָא דְצַדִּיקֵי נַהֲוָן וּשְׁרָגָא דְּרַשִׁיעֵי נִדְעָךְ׃ לְחוֹד בְּזָדְנוּתָא אַתְיָא מַצּוּתָא וְאִלֵּין דְּמִתְמַלְּכִין חַכִּימֵי אִנּוּן׃ מָמוֹנָא מִן עַוְלָא דְמָרֵי יִזְעַר וּדְמַכְנִישׁ וְיָהֵיב לְמִסְכֵּינָא יִסְגֵּי מָמוֹנֵיהּ׃ טַב מִן דִּמְשַׁדֵּי לְמַעְדְּרוּ טַב מַאן דְּתָאֵלֵי בְּסִבְרָא וְאִילָנָא דְּחַיֵּי רִיגְתָא מַיְתְיָא׃ דְּבוֹאֵי עַל מִילְּתָא נִתְחַבַּל מִינָּהּ וּדְדָחֵיל מִפּוּקְדָנָא מִשְׁתַּלֵּם טַבְתָא׃ נִימוֹסָא דְחַכִּימָא מַבּוּעֵי דְחַיֵּי לְמִסְטֵי מִן פַּחָא דְמוֹתָא׃ שִׂכְלָא טַבָא יָהֵיב חִסְדָּא וְאָרְחָתָא תַּקִּיפָא דְּבוֹזְזֵי תֵּיבַד׃

מסורה:

נועצים ה' ומל' וסימ' איך אתם נועצים. ומה אתם תרויהון דמלכים ותבריהם דד"ה גבי רחבעם. רק בזדון יתן מצה ואת נועצים חכמה: ישלם ג' וסימ' הן צדיק בארץ. ולדישלם נדר. בז לדבר יחבל לו:

רלבג

מתאוה. הנה נפש העצל מתאוה הקניינים או החכמות ולא תמצא כי בעצלתו תמנעהו מקנינם ואמנם נפש הזריזים הוא מהגדולות שבשבנו' אל שיקנה האדם אלו השלימיות והקנינים: דבר שקר. הנה הצדיק ישנא דבר שקר כי אהבת השקר הוא סבה להמנע השלימיות כמו שקדם והרשע יאהב מאד דבר שקר עד שכבר יבוש בו ויחפיר פעמים רבות ועכ"ז לא יעזבהו: צדקה. הנה תכונת הצדקה אשר לאיש צדיק תשמור תמימות הדרך אשר יכוון בענין ענין כי הוא מתיישר בדרך התם מפני תכונת הצדקה אשר הוא חזק בה ואמנם תכונת הרשע אשר לו הוא בהפך כי היא מעותת ומסלפת החטאת אשר הוא דורך אליו באופן שיבכר ממנו מה שיש לעמותו כי זה ראוי שימשך לו מפני רשעתו עם שהמ"י מפר מחשבות הרשעי' תמיד להציל האנשים מידם כמו שזכרנו בביאורנו לספר איוב: יש מתעשר. יש מן האנשים מי שהוא מראה עצמו עשיר ואין לו שום קנין ויש מהם שמראה עצמו עני ויש בביתו הון רב וכן הענין בחכמה כי יש שמראה עצמו חכם מזולת היותו כן ויש שמראה עצמו בלתי חכם ולו חכמה גדולה והנה יבאר זה החכם כי המתרושש והון רב ישובח יותר כי בזה הוא ממלט עצמו מכמה סבות באות ומתגלגלו' על העשיר וזה שהרש לא שמע גערה משום אדם: כופר נפש. אך העשיר יש לו שוכחו' רב' מפני חומדם עשרו והוא ישים כופר נפשו ויתן להם ממונו ויפייסם ובהיות הענין כן הנה המתעשר ואין כל יביא על עצמו הרעו' והגערות ואין לו ממון ישימהו כופר נפשו וכן יקרה בושת למתעשר ואין כל בדברי החכמה ואמנם למתרושש והון רב לא יגיע לו כי אם כבוד: אור צדיקים. אור לצדיקים ישמח תמיד במושבו אשר נתעצם בהם וטב שכל נקנה ותכלית זאת השמחה תהיה אח' הפרד מהחומר ואמנם לב הרשעים שהוא לקחת בו התחבולות והערמות לעשות ממנו הרשע הנה הנר ההוא נכבה וכדעך: רק בזדון. האיש ההוא מתחבר באנשי זדון הנה יקנה מהם תכונה לחרחר ריב עם האנשים ומי שימצא תמיד את האנשים הנועצים יקנה מהם חכמה. או ירצה בזה מי שתכונתו לחרחר ריב לא ימצא רק באנשי זדון כי זאת התכונה ממה שתשירהו אל הזדון ומי שהוא איש חכמה ימצא את נועצים כי דרך החכמה לקחת עצה בדברים מזולתם כדי שישלם להם העצה: הון מהבל ימעט. הנה ההון מתחבר מדבר שהוא הבל וימעט מאד כאילו תאמר שאוצר התבואה יתחבר מעפר כשיתחבר מהם דבר מופלג. ולזאת הסבה מי שהוא קובץ או החלקי' המעטי' על ידו חלק אחר חלק ירבה לו הון ואת הערה טובה למי שישתדל בשלימו' הקנין מפני שלא יבוז החלק מהקנין מפני קטנו אבל יקחהו ויאספהו אל הדומים לו כי בזה האופן ישיג ממנו הרבוי: תוחלת. הנה התוחלת והתקוה שימשך זמנה ויאריך ולא הגיע מה שקוו אז היא מחלישה הלב כי הוא תמיד עם זה התוחלת ואולם התאוה מתבאה בקלות יתערב לבעל התאוה כאילו היא עץ חיים: בז לדבר. מי שהוא בז לדבר רע שהוא נכון לבא עליו ולא ישתדל לקחת עצה עליו הנה ישחת ויחבל בעבורו ולזה אין ראוי לאדם שיקל בשום דבר ויתעצל מפני זה לקחת עצה עליו ואולם האיש הירא מצות השם לשמרם בלב ולעשותם הוא לבדו יעמוד בשלום עם היותו בו לדברים הנכונים לבא עליו מפני היותו בוטח בש"י: תורת חכם. היא לו מקור חיים הנצחיי' ובה ג"כ מקור חיים הנצחיים כי ממנה תוצאות חיים הנצחיי' ובה ג"כ מקור חיים להסירו ממוקשי מות כי בעבורה יהיה מושגח מהש"י: שכל טוב. השכל הטוב אשר למשכיל יתן חן לפי' האנשים לדרוך בדרכיו מצד ערבות הדרך ההוא ואולם דרך הבוגדים הוא איתן שיקשה ללכת בו כמו מן סלע ומצודה ולזה אמר איתן מושבך ושים בסלע קנך:

אבן עזרא

משל כי כשזורח ידמה כאילו הוא שמח כמו ישיש כגבור ואור צדיקי' כאור העולם הבא או אור תשועה כענין אור נגה עליהם והיתה אורה. פ"א יתכן להיות האור והנר רמז לנשמתם האצולה מאור השם ודימה נפש הצדיק לאור השמש הזורח ונפש הרשע לנר שאין לו העמדה ויכלה ואמר ישמח כענין תגל נפשי. ונר רשעים ידעך שתמות נפשם בלא עתם והוא נכון כענין נר אלהים נשמת אדם: רק בזדון. בעבור זדון שיזיד איש על רעהו יתן המזיד מכה ומריבה כלומר הזדון גורר המכה. נועצים שיעצו שלא יעשו בזדון עמהם חכמה ואת כמו ועם: מהבל ימעט. בגזלה ובגנבה לא יכלה. וקובץ על יד בעבור טורח יד הוא ירבה הונו וכן ויברך יי' אותך לרגלי בעבור טורח רגלי: מחלה. מפעלת פי' מי שתוחלתו נמשכת שהשם ימשכנה ולא יוכל להשיג התוחלת יתן חולי ללב המוחיל ועץ חיים וכעץ מרפא כן תאות המתאוה כשתבאהו ויתכן שהוא הקובץ על יד: בז לדבר. המוסר יחבל וישחית לעצתו. וירא מצוה כי היראה מן השם הוא ירא ממצותו ישולם ישב בשלום: תורת. שהוא מורה לסור ממוקשי מות והפשטי' הם המוקשים: שכל. שישכיל לעשות טוב השכל יתן חנו בעיני השם ורואיו ודרך בוגדי' איתן וחזק דרכם שהמשכיל לא יוכל להשיבם מדרך הבגד' בשכלו:

כל ערום · שהערמה בלבו יעשה מעשהו בדעת · וכסיל יפרוס אולתו לפני אחרי׳.
פי׳ אחר · יעשה בעבור דעת כלו׳ יעשה ערמה ללמד דעת : מלאך רשע · אם הוא
רשע הוא יפול ברע · ואמונים שם דבר כלומר ציר אמונות מרפא לשולחי׳ אותו :
רים וקלון · שיקלוהו אחרים שבימם יבאו לאים שיפרע מוסר מלשון מפרע · ושומר
תוכחת שיוכיחוהו · יכובד שיכבדוהו השם כענין כי מכבדי אכבד : תאוה נהיה · דבק בעליון וכן הוא מי שהתאוה לשמור התוכח׳ ונהיתה כאשר התאוה תערב לנפשו ותכנס לו · ותועבת כסילים מי שהוא סור משמרת רע סור פעול : ורועה · מלשון רעך · ירוע ישברי׳ תירדף · פועל יוצא כלומר הרעה שעשו החטאים היא מסבבת שירדפו אחריהם · ואת צדיקים שעשו הצדק השם ישלם להם שכר טוב : טוב · איש טוב יעזוב נחלה לבני בניו · יצפון השם יצפון לצדיק ממון החוטא כענין רשע יכין וצדיק ילבש : ניר ראשים · יתכן להיותו שם פועל מן נירו לכם ניר כמו רב אוכל יהי לראשי׳ בעת שיזרעו ויעבדו את האדמה כענין עובד אדמתו ישבע לחם · ויש איש נספה בעבור שאינו יודע משפט כירה וזריעה כמו ויסרו למשפט שהוא מדבר על ענין הזריע׳ : שחרו · ייסרהו בכל שחר : צדיק אוכל · עד שתהיה שבעה · תחסר מאכל שלא תהיה שבעה : חכמו׳ · החכמה היא תבנה ביתה ואשת אולת בידיה תהרוס ביתה : הולך בישרו · כדרך ישרו · בוזהו לירא השם : חוטר · מטה והוא רמז ללשון שנמשלה למטה כלומר בתוך פי האויל יש מטה והוא הלשון שיכה בה בדבר גאוה · ושפתי חכמים שלא תדברנה בגאוה · תשמורם תשמור אותם השפה כי על כל אחד ידבר : באין אלפים · בזה הפסוק הזהיר להתעסק בעבור האדמה · אלפים שורים וכן כבשם אלוף כלומר בעבור שאין אלפים נשאר האבוס בר ונקי שאין שם כלום · פ׳ א׳ באין שורים יש אבוס אחד מן בר מעכין לשבור בר והיא התבואה הנקיה מן התבן · ורב תבואות ואבוסים רבים מלאים בר בכח שור והוא נכון : עד אמונים · שם דבר כלומר עד שידבר אמונות · לא יכזב בעת הצורך : ויפיח · דובר וכן הוא עד שקר יפיח כזבים : בקש לץ חכמה · ללמד חכמה : ואין · בעבור התעסקו בדבר ליצנות לא יוכל לדעתה · ודעת לנבון · לאיש נבון נקל ללמד יזכור כמו ודעת לנפשך ינעם :

לך

כל ערו׳ יעשה בדע׳ ולזה ישים המבוקש והנה הכסיל יפרוס אולתו על כל דרך אשר ילך בה באופן שלא ילך בשום חלק מהדרך לפי הראוי ולזה ימנעו ממנו מבוקשיו : מלאך רשע · מי שהוא שליח האיש הרשע יפול ברע ויפח׳ מפני זה הרשע אשר הוא בעליו והנה מי שהוא שליח איש אמוני׳ לא די שלא יפול ברע אבל הוא מרפ׳ לאולתו לשמרו מהרע אשר על כן שלחהו שולחו : רים וקלון ונו׳ · מי שהוא פורע מוסר יכבדוהו האנשים ב בעבור שומעם תוכחותיו עם שזה יביא׳ להתחכ׳ ובחכמה ישיג הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו : תאוה נהיה · תאוות האיש הנהיה ונחלה שלא נמשך אחר תערב לנפש המשכלת כשהיא נגבר׳ על הנפש המתאווה וזה בענין הוא דבר נתעב אצל הכסילים ר״ל כי תועב׳ כסילים סור מרע : הולך את חכמים · מי שהוא רודף את חכמים ורודף ה חברת׳ הנה הוא יחכם בלא ספק מה שילמד מחכמתם של צדיקים ישלים השם שכר טוב והיא הטובה הגדולה ר״ל החכמ׳ ומי שהוא הולך את כסילי׳ ורודף חברתם ישבר וישחת : חטאים תרדף · הנה הרעה תרדף החטאים ותבא אליה׳ אל המקום שהם בו ו והפך בצדיקים כי הש״י ישלם טוב את ה הצדיקי׳ מצד השגחתו עליהם והטוב ההוא י ירדפם ויבא אליהם במקום שהם בו : טוב ינחיל בני בנים · האיש הטוב ינחיל נכסיו לבני בנים לא לבניו לבד והאלם

יפל ג׳ חסרים בסיפ׳ וסימ׳ באין תחבלות יפל עם · וברשעתו יפל רשע · מלאך רשע יפל ברע : נהיה ח׳ וסימ׳ בריש מלכים סימ׳ א׳ · הלוך וקרי׳ הולך והוא חד מן ס״ב מלין דכתיב מוקדם ומאוחר וסי׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הו״ו בסד׳ : ניר ח׳ וסימ׳ נמסר בירמיה ריש סימ׳ ד׳ · נספה ב׳ וסימ׳ ויש נספה בלא משפט · מפני צריך דד״ה : תחסר ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח

כָּל־עָרוּם יַעֲשֶׂה בְדָעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת׃ מַלְאָךְ רָשָׁע יִפֹּל בְּרָע וְצִיר אֱמוּנִים מַרְפֵּא׃ רֵישׁ וְקָלוֹן פּוֹרֵעַ מוּסָר וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יְכֻבָּד׃ תַּאֲוָה נִהְיָה תֶּעֱרַב לְנָפֶשׁ וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע׃ הָלוֹךְ אֶת־חֲכָמִים וְחֲכָם וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ׃ חַטָּאִים תְּרַדֵּף רָעָה וְאֶת־צַדִּיקִים יְשַׁלֶּם־טוֹב׃ טוֹב יַנְחִיל בְּנֵי־בָנִים וְצָפוּן לַצַּדִּיק חֵיל חוֹטֵא׃ רָב־אֹכֶל נִיר רָאשִׁים וְיֵשׁ נִסְפֶּה בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר׃ צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר׃

יד חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ תֶהֶרְסֶנּוּ׃ הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יְרֵא יְהוָה וּנְלוֹז דְּרָכָיו בּוֹזֵהוּ׃ בְּפִי־אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה וְשִׂפְתֵי חֲכָמִים תִּשְׁמוּרֵם׃ בְּאֵין אֲלָפִים אֵבוּס בָּר וְרָב־תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר׃ עֵד אֱמוּנִים לֹא יְכַזֵּב וְיָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר׃ בִּקֶּשׁ־לֵץ חָכְמָה וָאָיִן וְדַעַת לְנָבוֹן נָקָל׃

כָּל עֲרִימָא עִיבְדְתֵיהּ מַדַעְתָּא וְסִיכְלָא פָּרִיס לֵיהּ לְשַׁטְיוּתָא׃ שְׁלִיחָא בִישָׁא יִפֵּל בְּבִישְׁתָא וְאִיזְגַדָּא מְהֵימְנָא אַסְיָא הוּא׃ סִכְכֵינָא וּמָאן לֵיהּ צַעֲרָא מָרֵישׁ מַרְדוּתָא וּדְמִזְדַהַר בְּמַכְסֵינוּתָא מִתְיַקַּר׃ רִיגְתָא דְיָאְיָא תְּבַסֵּם נַפְשָׁא וּמִתְרַחְקָא דְסַכְלֵי פְּרִיקָא מִן יְדִיעֲתָא׃ דִמְהַלֵּיךְ עִם חַכִּימֵי נִתְחַכַּם וְדִמְתְחַבַּר לְסַכְלֵי נִבְאַשׁ לֵיהּ׃ לְחַטָּאֵי תִּרְדַּף בִּישְׁתָא וְצַדִּיקֵי יִשְׁתַּלְּמוּן טַבְתָא׃ גַּבְרָא טָבָא מוֹרִית לִבְנֵי בְנוֹהִי וּמִתְנְטַר לְצַדִּיקָא עוּתְרֵיהּ דְחַטָּאָיָא׃ רַבָּא אָכִיל אֲרַע מִסְכִּינָא וְאִית גַּבְרָא מִתְנְגִיד בְּלָא דִינָא׃ דְחָשִׂיךְ שַׁבְטֵיהּ סָנֵיהּ בְּרֵיהּ וּדְרָחֵים לֵיהּ מְקַדֵּם לֵיהּ מַרְדוּתָא׃ צַדִּיקָא אָכִיל וְשַׂבְעָא נַפְשֵׁיהּ וּכְרֵיסֵי דְרַשִׁיעֵי תֶּחְסַר׃ חַכִּימְתָא דְנִשַּׁיָא בַּנְיָא בֵּיתָא וְשַׁטְיָתָא בִּידָהּ עָקְרָא לֵהּ׃ דִמְהַלֵּיךְ בְּתְרִיצוּתָא דָחִיל מִן קֳדָם אֱלָהָא וְדַעֲשִׁיר בְּאוֹרְחָתֵיהּ שָׁאט לֵיהּ׃ בְּפוּמֵיהּ דְשַׁטְיָא וַקְּתָא דְצַעֲרָא וְשִׂפְוָותְהוֹן דְחַכִּימֵי נָטְרָן אִינוּן׃ אֲתַר דְלֵית תּוֹרָא דַכְיָן אוּרְוָתָא וְסוּגְעָא דְעַלַּלְתָא בְּחֵילֵיהּ דְתוֹרָא׃ סָהֲדָא מְהֵימְנָא לָא מְכַזֵב וְדִמְמַלֵּל בְּדַבּוּתָא סָהֲדָא רַגָּלָא הוּא׃ בָּעֵי מַסִּיקָנָא חַכְמְתָא וְלֵית וִידִיעֲתָא לְמָאן דְמִתְבַּיַּן זְלִילָא׃

וסימ׳ לא תחסר כל בה · וצפחת השמן לא תחסר דמלכים · ובטן רשעים תחסר · קדמ׳ פתח : בידיה ג׳ ומל׳ וסימ׳ בידיה תהרסנו · פרשה ציון : בר ל׳ קמץ סימן כל ברויי דיוסף כגון פר פרויי דבלק כגון פר ואיל קרויי דבלעם כגון ויקר אלהים · כזויי דמשלי כגון כו לדבר כברויי דקהלת כגון כבר קלויי דדניאל כגון קל קרנא · כלהון קמצין ושאר קרי׳ פתחין בבא בר בסיפ׳ וסימ׳ באין אלפים אבוס בר :

החוטא לא ינחיל נכסיו גם לבניו כי יקניהו צפון ושמור להיות לאיש צדיק : רב אוכל · הנה רב אוכל ימצא בעבור חרישת העניים כי הם יתעמלו בחרישה ולזה יהיה האוכל לבעלי השדות אשר לא עמלו בו וכמו כן יש מן האנשים שיהיה נספה ברע בזולת משפט כי הוא לא עשה הדבר אשר בעבורו הוא נספה וזה יקרה הרבה או יהי הרצון בזה כשימצא רב אוכל הנה הוא ניר העניים וחרישתם כי מפני הרבוי ימצא להם בשפע בלקיטת׳ בשבלים ומה שידמה לזה ולזה יגיע להם טוב במשפט אך שחסר ובזה ימצא איש נספה בלא משפט כמו שקדם : חושך שבטו · מי שהוא מונע שבטו מהכות בנו ליסרו הוא שונאו כי מפני זה יהיה באין מוסר ומי שהוא אוהבו שחרו מוסר בקטנותו לחנכו במוסר על פי דרכו : צדיק אוכל · הנה האיש הצדיק אוכל לשובע נפשו כי מפני דבקות הש״י עליו ימצ׳ לו מזונו עם שהוא ג״כ זריז בהמצאת המזון הראוי בסבות הראויות ואמנם בטן רשעי׳ תחסר כי הם סומכין על חמסיה׳ שיביאו מהם לחמם ולזה תחסר בטנם . חכמו׳ נשים · הנה כל אחת מהנשי׳ החכמות בנתה ביתה בחכמתה כי היא מעמדת את הבית ושומרת הקנינים אשר בו והאשה האולת תהרוס ביתה בידה מצד העדר השגחתה מהבית וזה הערה גם כן לאשה חכמה המסרתה השכל בחכמה במוחשה לבנות ביתו בעיוניות כי היא לבניית הבית ואולם האשה האולת לא תתעורר לזו בזה אבל הורסת בידה הבית שהיה ראוי שיבנהו השכל : הולך בישרו · מי שהוא הולך ביושר הוא ירא את י״י כי זה בתורתו ובמצותיו ומי שהוא נוטה מדרכי היושר הוא מבזה הש״י : בפי אויל · הנה בפי אויל מטה גאוה להשחיתו והפך בדרכי החכמי׳ כי הם באופן מהשפלות שיים שישמרום מכל רע : באין אלפים · הנה יקרה שממציאות הדבר ומהפקדו ימשך דבר אחר בעינו וזה כשלא ימצאו שורים ימצאו אוצרות התבואה שורים מלאים בר והנה מפני המצאם ימצאו רב תבואות כי רב תבואות בכח שור · ואפשר שירצה בזה והוא יותר נכון כאשר לא היו שורים של פטם שמפטמין בבר הנה אז יהיו רב תבואות בכח שור והעיר בזה כי הנפש החמרית כאשר לא ישתמשו בה בעבודת השכל היא תאכל פרי תבואתו ותשחיתהו בהשתמשו תחכם בהגעת תאות החומר ואם ישתמשו בה לעבודת השכל יגיעו בכחה רב תבואות בפניניים העיוניים : עד אמונים לא יכזב · מי שלא יכזב והוא מי שמוחא בהכרת עד אמונים כשישאל על עדותמה ומי שידבר כזבים הוא עד שקר : בקש לץ חכמה ואין · הנה הלץ בקש חכמה ולא יוכל ללמוד ואולם הנבון נקל היותר עמוק שיהיה בעניני הבינה והוא ידיעת קדומים ר״ל ידיעת מלאכי השרת :

לך

לֵךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל וּבַל־יָדַעְתָּ שִׂפְתֵי־דָעַת׃ חָכְמַת עָרוּם הָבִין דַּרְכּוֹ וְאִוֶּלֶת כְּסִילִים מִרְמָה׃ אֱוִלִים יָלִיץ אָשָׁם וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן׃ לֵב יוֹדֵעַ מָרַּת נַפְשׁוֹ וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא־יִתְעָרַב זָר׃ בֵּית רְשָׁעִים יִשָּׁמֵד וְאֹהֶל יְשָׁרִים יַפְרִיחַ׃ יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת׃ גַּם־בִּשְׂחֹק יִכְאַב־לֵב וְאַחֲרִיתָהּ שִׂמְחָה תוּגָה׃ מִדְּרָכָיו יִשְׂבַּע סוּג לֵב וּמֵעָלָיו אִישׁ טוֹב׃ פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל־דָּבָר וְעָרוּם יָבִין לַאֲשֻׁרוֹ׃ חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ׃ קְצַר־אַפַּיִם יַעֲשֶׂה אִוֶּלֶת וְאִישׁ מְזִמּוֹת יִשָּׂנֵא׃ נָחֲלוּ פְתָאיִם אִוֶּלֶת וַעֲרוּמִים יַכְתִּרוּ דָעַת׃ שַׁחוּ רָעִים לִפְנֵי טוֹבִים וּרְשָׁעִים עַל־שַׁעֲרֵי צַדִּיק׃ גַּם־לְרֵעֵהוּ יִשָּׂנֵא רָשׁ וְאֹהֲבֵי עָשִׁיר רַבִּים׃ בָּז־לְרֵעֵהוּ חוֹטֵא וּמְחוֹנֵן עֲנָיִים אַשְׁרָיו׃

אִיזִיל בְּאָרְחָא אַחֲרִיתָא מִן קֳדָם סַכְלָא וְלֵית בְּשִׂפְוָתֵיהּ יְדִיעֲתָא׃ חָכְמְתָא דַעֲרִימָא בְּיוּנָא דְאָרְחָא בְּשַׁטְיוּתָא דְסַכְלֵי רַמְיוּתָא׃ כְּסִילֵי מוֹתְלִין בְּחָטְהָא וּבֵינַת תְּרִיצֵי רְעוּתָא׃ לִבָּא יְדִיעַ מְרִירוּתָא נַפְשֵׁיהּ וּבְחֶדְוָתֵיהּ לָא מִתְעָרַב נוּכְרָאָה׃ בֵּיתָא דְרַשִׁיעֵי יִשְׁתֵּיצֵי וּמַשְׁכְּנָא דִתְרִיצֵי מַפְרִיעַ׃ אִית אוֹרְחָא דְסָבְרִין בְּנֵי נָשָׁא תְּרִיצָא הִיא וְסוֹפָהּ אוֹרְחָא דְמוֹתָא׃ אַף בְּגוּחְכָּא נִכְאַב לִבָּא וְסוֹפָא חֶדְוָתָא וְחִירוּתָא׃ מִן אוֹרְחָתֵיהּ נִסְבַּע מַן דְּמַרִּיחַ לִבֵּיהּ וְגַבְרָא טָבָא נִסְבַּע מִן דַּחַלְתֵּיהּ׃ שַׁבְרָא מְהֵימַן לְכָל מִלֵּי וַעֲרוּמָא מִתְכַּוֵּין לְטַבְתֵּיהּ׃ חַכִּימָא דָחֵיל וּמַסְטָא מִן בִּישְׁתָּא וְסַכְלָא מִתְחֲלֵט בְּסַכְלוּתָא וּמַסְבִּיר בַּהּ׃ מַן דְּכַרְיָא רוּחֵיהּ מְרַחֲשִׁיב שַׁטְיָא וְסַנְיָא לְגַבְרָא דַאֲרִיכָא תַּרְעִיתֵיהּ׃ יִרְתּוּן שַׁבְרֵי טַבְיוּתָא וּכְלִילְהוֹן דַּעֲרוּמַאי יְדִיעֲתָא׃ נְפַלוּ בִּישֵׁי קֳדָם טָבֵי וְרַשִׁיעֵי נִיתְיָן עַל תַּרְעֵיהּ דְצַדִּיקָא׃ אַף לְחַבְרֵיהּ סָאֲנֵי מִסְכֵּינָא וְרַחֲמֵי דְעַתִּירָא סַגִּיעִין׃ חַטְיָא שָׁאֵט לְחַבְרֵיהּ וּמַן דְיָהֵיב לְמִסְכֵּינָא טוּבוֹהִי׃

ת׳ · ת׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ת׳ מ׳ ל׳ וח׳ חס׳ · ב׳ חד מ׳ ל׳ וחד חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ת׳ · ד׳ · ב׳ וחס׳ ב׳ · ל׳ סימן · ל׳ ענוים ת׳

הבין ה׳ קמצין וסי׳ בלשון ארמי הוין כלביא שאלין חכמת׳ לסוסיא׳ · ובאורם ויעזן אליו יען אשר שאלת חכמה ומדע · והכלבים עזי נפש · מדי עברו יקח אתכם · אל תהיו כסוס כפרד · חכמת ערום הבין דרכו ׃ בשחוק ב׳ חד מ׳ל וחד חס׳ וסי׳ הרואים כשחוק שמשון · גם בשחק יכאב לב · קדם מ׳ל וד׳ חס׳ בליש׳ בכתו׳ וכל נביא׳ דכו׳ חסרי׳ במ״ב וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ׳ · ליש׳ אחרינא כל נבי׳ מ׳ל בב״ב חס׳ והרואים בשחוק שמשון · פתחני יי׳ ואפת׳ · ועיין בליש׳ אחרינ׳ דא׳ית בירמיה סי׳ כ׳ ׃ נחלו ד׳ קמץ וסי׳ נמסר ביהושע ריש סי׳ י״ד ׃ ואהבי ד׳ וסי׳ נמסר בהושע ריש סי׳ ג׳ ׃ ענוים ד׳ חמין׳ עניים וקרי׳ ענוים וסי׳ בתלים סי׳ ט׳ ׃

לך מגור לאיש כסיל · לא תתחבר עמו והנה לא תדע שפתי דעת כי חברתו תמנע אותך מזה ׃ חכמת ערום · חכמת האיש הערום הוא הבין דרכו שילך בה בשיתחכם בדרכים ובסדרים שיובילוהו אל חפציו ואולם אולת הכסילים הוא הבין מרמה כי לא יתחכמו למצוא הדרכים הישרים אשר יגיעו בהם אל חפציהם ולזה הסתרלו למצוא דבר און ומרמה יחשב א אבלם שיגיעו בו אל מבוקשם ולזה לא י יבינו דרכם ולא יגיעו אליו ׃ אוילים יליץ · האשם הוא שמה ש שדברו האוילים כי כאשר יראו שלא הגיעו אל מבוקשם שיהיה אשמם סבה לזה אז יתרעמו זה לזה ו ויתמהו במה שהיתה החטאה הזאת ויגידו אז מה שהמציאו מהסבות אשר הוא אשם להם כשיחקרו במום ה הסבות ההם ואמנם בין ישרים ישופר ה השגת הרצון כי הם יבואו בדברי׳ בסבותיה׳ ולזה ישיגו רצונם ת מבורף לזה שהם כ כשרים בו מהשם י יתברך ׃ לב יודע מרת נפשו · לב האדם והוא השכל יודע מ מרירו׳ נפשו הבהמית וצערה מצד היות ה הנפש אחרת אך לא יתערב עמו זר משאר כחות הנפש בשמחתו במה שהשיג מהשגות מוכיו׳ ׃ בית הרשעי׳ אף על פי שבנינו חזק מאד ישמר ויחרב כי אין השם משגיח בו ל לשמרו מהפגעי׳ והוא בעצמו יביא אל עצמו פגעים גדולים מפני רוע פעולותיו ואולם אהל הישרים אף על פי שהוא חלוש הבנין מאד יתקיים ויעמוד ויעשה פרי ׃ יש דרך · שיחשב שיהיה ישר מפני העלם ממנו האמת בה וכבר יראה בסוף כי אחריתה היא להגיע אל דרכים מובילו׳ אל מות ואף על פי שאין בדרך ההיא בעצמה חטא ואשם ׃ גם בשחוק · המשל כי בפעולות השחוק והבטלה שלא יחשב שיהיה בעניינים רעה הנה יכאב לב כי הם סבה ש שיבכר מהם כל שלימותו והנה אחריתה של אותה השמח׳ היא תוגה לזאת הסבה ׃ מדרכיו ישבע · רעות מי שלבו נסוג מהדרך הישרה ומעליו ישבע איש טוב כדי שלא ישפה בכל חטאתיו ׃ פתי יאמין לכל דבר · הנה האיש הפתי יאמין לכל דבר ולזה יתפתה לכל הדברי׳ מזולת התבוננות אם הוא ראוי לעשו׳ לעשות כן אם לא ומזולת התבוננות בדרכים הראוים להגיע אל התכלית ההוא ואולם החכם יבין לאשורו אם הוא ראוי אם לא ובאי זה דרך יגיע אליו ׃ חכם ירא וסר מרע · הנה החכם הוא ירא מהדברי׳ ומפחד ובסבת זה ישמר עצמו מרע ואולם הכסיל הוא כועס ומקנטר עם מי שראוי לפחד ממנו והוא בוטח שלא יקרהו נזק בזה ומפני זאת התכונה יגיעו לו רעות גדולות ׃ קצר אפים · מי שהוא קצר אפים ר״ל שלא יביט בעניינים כי אם בקצר׳ ובמהירות מזולת שיתיישב בהם הנה הוא יעשה אולת כי מגדר האולת הוא שלא תבא בדברים במשפטיהם וכן מי שהוא איש מזמות שחושב מחשבו׳ רבות וזמן ארוך אם ראוי לעשות הדברים אם לא הנה ישנא כי לא ישיגו ממנו האנשים מבוקשם רק בקושי עצום מאד וזה כיימצא שום מחשבה תקבל למה שישאלו ממנו לא יתן שאלתם וזה ג״כ סבה להתבלבל הרבה מענייניו כי מי שיחשוב בכל הדברים אם ראוי שיעשה אותם אם לא בזה האופן לא יעשה דבר גם מהדברים הצריכים לו מאד ולזה צריך שיזהר האדם באלו העניינים ולא יעמיק בהם ולזה ראוי לאדם׳ שלא ימהר בזאת החקירה יותר מהראוי ולא יאריך בה יותר מהראוי ׃ נחלו פתאים · הנה הפתאים נחלו אולתכי הם בלתי מעיינים בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירו׳ יפיתו לזה ואמנם החכמים יתיחנו שימצאו הדעת ר״ל שיעיינו בהתישבות גדול ושלא כדי מיתברר להם מה שראוי לעשותו ואיך יתישרו להגיע אליו ׃ שחו רעים · הנה לך עדות על מעלת הצדיקים והטובים על הרשעים והרעים שאתה תראה שנפלו הרעים לפני הטובים והרשעי׳ ימצאו על שערי הצדיקים ׃ גם לרעהו ישנא רש · הנה שהאיש העני בממון או בעניני יהיה שנוא גם לרעהו ואמנם אוהבי עשיר בממון או בדעת הם רבים כי במתן הממון יקנה לו האדם אוהבים או במתן החכמה גם כן ׃ בז לרעהו חוטא · הנה מי שהוא מבזה האלהי׳ עד שיגיע מרוע תכונתו שיבזה גם לרעהו הוא חוטא ומאושר מאד מי שהוא חונן ומשגיח על העניים והשפלים ׃ הלא

לך מנגד · בהיות המלה קשורה עם מ״ם הוא ענין ריחוק ובהיות עם למ״ד הודיע קירוב לדבר והמ״ם משמש במקום שנים כמ״ש מאל אביך כלומ׳ לך מנגד והתרחק לאיש כסיל ומבלי דעת שהוא איש שפתי דעת כמו התרחק ממנו כלומר מאיש שלא ידעתו חכם ׃ חכמת · הבין׳ שם הפועל כלומ׳ חכמתו היא תביאהו הדרך הראוי לו · ואולת כסילים היא גוררת המרמה ולעולם יחשבו לרמות אחרים במפלתם ׃ אוילים יליץ אשם · כל אחד מהם והוא מלשון דבור מלשון המליץ בינותם כלומ׳ יליץ לעשות אשם ׃ ובין ישרים רצון׳ שירצה איש את חברו ופי׳ כענין וחטאתם כסדום הגידו · פ״א כשיעשה אשם יתלוצץ ואומר שאינו מועיל ב בשביל כך אין מביאי׳ אותו שאין בור ירא חטא וכן בכל החקים אבל האשם אבל ה הישרים רצון לפני המקום שמתכפרי׳ בו עונותיהם אי כמי ת מתלוצצי׳ בעון ולפיכך אין חוששין לגזול ו ולחמוס ולהחטי׳ אבל בין הישרים לא תמצא אלא רצון המקום ובני אדם שהיא הדרך ה הישרה ולפי׳ את׳ רצון שתם ׃ מרת׳ · ידבר על הנפש המתאוה ׃ יתערב · מענין ערב רב כלומר הלב יהיה ראוי שיהיה יודע למרר נפשו ולענותה בכוס ולמנעה מתענוגי ה העולם הזה ובשמחתו שישמח לא יתערב דבר זר והוא היגון שלא יתערב בשמחתו והוא שמחת העולם הבא שאין עמה תוגה או שמחת הישועה כענין שמחתי בישועתך ׃ ואהל ישרים · שהיכם רוצים בבנייני בתי׳ כמו הרשעי׳ ומואסי׳ חמדת העולם ויושבים באהלים יעמידם השם כעץ פורח ׃ יש · גם · שניהם דבקי׳ · פי׳ יש דרך ישר מושם לפני איש והוא דרך המנו׳ ואחר שיוטס הדרך לפניו ויסור ממנה ימצא דרכי מות · ומלת גם לרבות על עזיבת דרך ישר וכן הפי׳ גם בעבור שחוק העולם ותענוגיו יכאב לב המתעסק בהם כי השם יכאיבהו ואחרית שמחת ההבלות תבואהו תוגה ׃ מדרכיו ישבע · עומד במקום שנים׳ סוג פעול עם מול ועניינו סור והדעת יקרא לב וכן הפירוש מדרכיו שהם דרכי ההבל מהם ישבעאים וסוג מדעתכי השם ישביעהו שכר מעשיו ויאכילהו פרי דרכיו · ומעליו מן עלה זית ודימה מעשיו הטובים במצות הקלות בעלים והחמורות בפרי וכן הוא וישבע אפי׳ מן עלה איש טוב והשבע הוא שכר מעשה הטוב · פ״א מעליו מקום מעצמו ׃ יאמין לכל דבר · לסור מדרך הישרה · וערום יבין בעבור אשורו הראוי לו והטעם דרכו שלא יסור ממנו · על כן אחריו חכם ירא ׃ חכם · קצר · שניהם דבקים · כלומר ירא מהשם וסר מרע וכסיל יתעבר ויכעוס עם אחרי׳ ובוטח שיחיה ומי שהוא קצר אפים שיתעבר בכל עת מעשה אולת · ואיש מזמות מחשב׳ רעות הוא ישנא שישנאהו השם ׃ נחלו · שחו · שניהם דבקים · כלומר האולת היא נחלתם · יכתירו · יקנו כתר הדעת ויעלו לגדולת החכמים על כן שחו רעים שהם הפתאים ליסר הערומים שהם טובים ורשעים וצדיקים כפל הדברי ׃ גם · בז · יהלא · ג׳ דבקים · מלת גם לרבות והוא דבק למעלה עם איש מזמות וכן הוא כאשר ישנא איש מחשבות רעות גם בז לרעהו ישנא הרש בגלל רישו · ואוהבי עשיר רבים בעבור עשרו רבים הם ומי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו חוטא הוא · אשריו יהי׳ מאושר מפי המאושרים ׃ הלא

הלא ט מ"ל בכתובים וסימ' הלוא משנאיך יי' אשנא · הלוא יתעו חרשי רע · הלוא שמעת בתי · הלוא צמתי את הנערי' · הלוא הם כתובים דמגלת אסתר · הלוא ביראת אלהינו תלכו · הלוא כה עשו אבתיכם דבסוף עזרא · הלוא על אלה חטא שלמה · הלא תאנף בנו עד כלה : לאוס חד מן כ"ה זוגין חד מ"ל ו' במצעות תיבות וחד נסיב ו' בריש

הֲלוֹא־יִתְעוּ חֹרְשֵׁי רָע וְחֶסֶד וֶאֱמֶת חֹרְשֵׁי טוֹב׃ בְּכָל־עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר וּדְבַר־שְׂפָתַיִם אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ עֲטֶרֶת חֲכָמִים עָשְׁרָם אִוֶּלֶת כְּסִילִים אִוֶּלֶת׃ מַצִּיל נְפָשׁוֹת עֵד אֱמֶת וְיָפִחַ כְּזָבִים מִרְמָה׃ בְּיִרְאַת יְהוָה מִבְטַח־עֹז וּלְבָנָיו יִהְיֶה מַחְסֶה׃ יִרְאַת יְהוָה מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃ בְּרָב־עָם הַדְרַת־מֶלֶךְ וּבְאֶפֶס לְאֹם מְחִתַּת רָזוֹן׃ אֶרֶךְ אַפַּיִם רַב־תְּבוּנָה וּקְצַר־רוּחַ מֵרִים אִוֶּלֶת׃ חַיֵּי בְשָׂרִים לֵב מַרְפֵּא וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה׃ עֹשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן׃ בְּרָעָתוֹ יִדָּחֶה רָשָׁע וְחֹסֶה בְמוֹתוֹ צַדִּיק׃ בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ חָכְמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדֵעַ׃ צְדָקָה תְרוֹמֵם גּוֹי וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת׃ רְצוֹן־מֶלֶךְ לְעֶבֶד מַשְׂכִּיל וְעֶבְרָתוֹ תִּהְיֶה מֵבִישׁ׃

טו מַעֲנֶה־רַּךְ יָשִׁיב חֵמָה וּדְבַר־עֶצֶב יַעֲלֶה־אָף׃ לְשׁוֹן חֲכָמִים תֵּיטִיב דָּעַת וּפִי כְסִילִים יַבִּיעַ אִוֶּלֶת׃ בְּכָל־מָקוֹם עֵינֵי יְהוָה צֹפוֹת רָעִים וְטוֹבִים׃

(בגליון: ט' מ"ל בכתו' · ל' חס' · א' · ב' · ב' · ב' בתרי ליש אף כי לעבד · ל' חס' · ב' חד חס' על קמ' ג' · ד' ותר וכל מקום · ובא"ם ב"ף ישבר)

עֲוָולֵי תַעְיָין דְחַשְׁלִים בִּישְׁתָא וְהֶסְדָא וּקְשׁוֹט חַשְׁלִין טָאבֵי׃ בְּכָל מַאן דְאַצְפָּא לָךְ יְהֱוֵי לָךְ יוּתְרָנָא וְסִיפְוָותָא יַתִּירָא לְחוּסְרָנָא׃ כְּלִילָא דְחַכִּימֵי עוּתְרְהוֹן וְשַׁבְהוּרְהוֹן דְסַכְלֵי שַׁטְיוּתְהוֹן׃ מַפְּצָא נַפְשָׁא סַהֲדָא דְקוּשְׁטָא וּמְמַלֵיל כַּדְבוּתָא רַמָיָא הוּא׃ דַחַלְתֵיהּ דֶאֱלָהָא סַבְרָיָא דְעֻשְׁנָא וְלִבְנוֹי נֶהֱוֵי תוּכְלָן׃ דַחַלְתָא דֶאֱלָהָא מַבּוּעָא דְחַיֵי לְדִמְכַטֵי מִן פַּחָא דְמוֹתָא׃ בְּסוּגְעָא דְעַמָא הֶדְרֵיהּ דְמַלְכָּא וְהֵיךְ דְבַצִיר עַמָא מִתְּבַר פַּרְנָסֵיהּ׃ מַאן דְנַגִּידָא רוּחֵיהּ סַגִּיעָא בְּיוּנֵיהּ וּמַן דְכְרִיָּה רוּחֵיהּ מַסְגֵי שַׁטְיוּתָא׃ דְמַפְלִיג חֶמְתָא דְלִבֵּיהּ אַסְיָא הוּא דְבִיסְרֵיהּ וְהֵיךְ נִיטְלָיְתָא בְקִיסָם חַסִין קְנָאְתָא בְגַרְמֵי׃ דְעָשִׁיק לְמִסְכֵּינָא חִיסוּדָא עָבֵיד נַפְשֵׁיהּ וּדְמְרַחֵים עֲלִיבָא יְקָרֵיהּ׃ בְּבִישׁוּתֵיהּ מִסְתְּחִיף רַשִׁיעָא וּדְתָכִיל דְמָאִית צַדִּיקָא הוּא׃ בְּלִבָּא דְמִתְבַּיָין תִּשְׁרֵי חַכְמְתָא וּבְגַוֵיהוֹן דְסַכְלֵי שַׁטְיוּתָא תִּתְּיְדַע׃ צִדְקְתָא תְרוֹרֵם אוּמָה וְחִיסוּדָא דְעַמֵי חֲטָהֵי׃ רְעוּתֵיהּ דְמַלְכָּא בְעַבְדָא סוּכְלְתָנָא וּבְסוּרְחָנֵי יַבְהֲתוּן׃ מִלְתָא רְכִיכְתָא מִתְהַפְּכָא חֵימְתָא וּמִלְתָא דְעַזִיזָא מַסְקָא רוּגְזָא׃ לִישָׁנָא דְחַכִּימֵי מַשְׁפִּיר יְדִיעֲתָא וּפוּמְהוֹן דְסַכְלֵי נָבִיעַ שַׁטְיוּתָא׃ בְּכָל אֲתַר עַיְנוֹי דַיְיָ חַמְיָין בְּבִישֵׁי וּבְטָבֵי׃

תיבות' וחס' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הו"ו בס"ר : בשרים ב' ובב' בליש' וסי' חיי בשרים לב מרפא · אף כי לעבד : רצון ג' וסימ' רצון יראיו יעשה · רצון מלך לעבד משכיל · רצון מלכים שפתי צדק · וא' ורצון שכני סנה · בכל מקום ד' וסימ' נמסר בסדר ראה : וטובים ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' צדיקים ושבים מבנו · גדלים וטובים מאין יושב · עיני יי' צפות רעים וטובים : קדמ' חס' ·

אבן עזרא

הלא יתעו · באמת הם תועים חורשי רע לפי הזרעותם כי כשיחרוש הרע יהיה תועה מדרך הישרה · וחסד ואמת יבואו לחורשי טוב · בכל עצב · עומד במקום עצבים כלומר בעבור כל עצבון ועמל שיטרח לצורך מחייתו יש יתרון ותועלת ובעבור דבור שפתים שהם דבריתו יש מחסור והטעם שיחסר כל ואף מתעט מותר התעקבו : עטרת · עם חכמתם היא תפאר' ועטרת ראשם כי ה' השוער יוביל לחכמה · ואולת כסילים ואעפ שיש להם עושר לא יועילם להסירה מהם כי אולתם בעושרם א' אולת היא או אולת ש שאין כמוה : מציל · עד אמת ואח יציל ה' הנפשות הלקוחות ל' למות ועד שמנהגו ב' בדבר כזב הוא איש מרמה : ביראת · יראת · שנים דבקים והבית משמשת בעבור שנים בראש הפסוק וכן הפי' בעבור יראת יי' יהיה השם מבטח עוז לירא להמלט בו בעת צרתו ולבניו ב' בזכותו יהיה השם מ' מחסה עוז וביראת יי' מקור חיים כאלו היראה מקור החיים לירא בעבור שיסור ממוקשי מות והן ה' הכשלים : ברוב עם · הדר מלך · באת ברוב ובאפס עניין בעבור פי' בעבור עם רב שים ל' למלך יהדרוהו בני אדם ובעבור אין לאום לרזון תבואהו מחתה ויתכן שלא היה ירא ממים על כן אין לו ל' לאום : ארך · מי שהאריך אפו רב תבונה הו' ומי שלא יוכ' לסבול כעסו רוחו קצר על כן יקרא קצר רוח · מרי אולת · כי מאריך אפו ישפיל האולת וזה ירים בהתכעסו : חיי בשרים מעניין עד חיותם והלב שלא יתעף ולא יקנא באחר הוא כמרפא לגופות ומלת לב מוסף אחר עמו כלומר חיי הגופות לרפאתם בהיות להם לב מרפא והוא הלב הטוב והשמח שירפא הגוף בשמחתו · ורקב עצמו' מקנא לעשות רע : חרף עושהו · שנזר עליו הדלו משבור העושק שלא יוכל השם להצילו מידו · ומכבדו מכבד השם בעבור שאת העניק תעמיק לו על כן ברעתו שיחשוב לעשו' לדלים ידחה ויפול רשע : ויש מחסה ובטחון לצדיק על השם בעת מות הרשע פא' וצדיק בעת שימות עוד חוסה במותו כמו חזקיהו : תנוח · תמצא מנוחה בלבו כשילמדה כי הלב מוכן לחכמי' · תודע יודיעה להם אולי ילמדוה · פא' תמצ' מנוחה שלא יודיעה לכסילים · תודע שהכסילים יודיעוה כאשר ידעוה ולא תנוח בקרבם כאשר תנוח בלב נבון כענין כל רוחו יוציא כסיל ויתכן מענין ויודע בהם אנשי סוכות שהודיע פשעיהם בקוצי' : צדקה · היא תרומם גוי ותשכחהו כאשר יעשנה · וחסד שיעשו לאומים כחטאת כקרבן חטאת · פא' צדקה תרומ' גוי ישר' · החסד לאומים חטאת היא כי היא לע"ז והעד נבוכד נצר וחטאך בצדקה פרוק והוא הנכון : רצון · מענה · שנים דבקי' · מלת לעבד מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא רצונו של מלך הוא לעבד משכיל כי הוא יענה אמרי רכים להשיב חמתו ועברתו תהיה לעבד מבים שיענהו קשות וזהו ודבר עצב ופי' דבר עצב המבים שיעצב המלך הוא יעלה אף ואמר יעלה כי מדת הכעס בעת הזעף עולה ותראה באפי האדם על כן נקרא הזעף אף : תטיב · מענין בהטיבו תיקן הדעת היטב · יביע · מנחל נובע כלומר לא תפסק האולת מפיהם : בכל · מקום · שנים דבקים · עיני יי' כענין ממכון שבתו השגיח שהביטו הרעים והטובים ועיניו הם שכלו וחכמתו ·

מרפא

רלבג

הלא יתעו · הנה האנשים שהם חורשי רע יתעו בדרכם כי ימצאו להם מונעי' רבים מההגעה למבוקשם ואולם חורשי טוב ימצאו בדרכם חסד ואמת והנה האמת הוא שיתישר להם הדרך בדרך שחשבו אותו והחסד הו' שיתישר להם מהטוב יותר ממה שחשבו מפני העזר האלהי אשר ילוה אליהם : בכל עצב · הנה בכל יגיע ועמל יהיה לאדם יתרון ותועלת עד שכל מה שיעמל בו יותר יגיע לו מהתועלת ואולם דבר שפתים הנה היגיעה והדבור בו אינו ליתרון אבל למחסור : עטרת חכמים עשרם · הנה עטרת החכמים עשרם אשר חכמת מגיעותם כי בו יוכרו תכונותיה' הטובו' בנדיבו' ובברכ' ובעושר גם כן יהיו ש' שנויים לעיין בחכמה ואולם אולת הכסילים ר"ל היציאה מהדעת החלום אשר בהם הנה אולתם שבה לו כי הוא סבת הרוע והבלבול בכונותיהם ופעולותיה' והעושר ההוא סבה ש' שיבאו מרעתם מרוב הכעס והרשעה : מציל נפשות · הנה מי שיעיד אמת במה שישאל עליו מציל כ' נפשות מהחמס ואולם איש מרמה ידבר כזבים בעדותו כאשר ישאל עליו והנה זה סבה ל' להשחית נפשו בחמס : ביראת יי' · יש לבטוח בעוזו ית' שיציל האיש ההוא ירא יי' גם לבני האיש יהיה הש"י למגן ולמחסה עליהם בזכות אביה' ולהצילם מהרעות הנכונו' לבוא עליהם : יראת יי' · היא מקור חיים כי ממנה תוצאות החכמ' אשר בה יושגו החיים הנצחיי' והיא ג"כ סבה לסור ממוקשי מות ב' בעניינים העיוניים ו' ובעניינים הגופיים : ברב עם · הדר המלך הוא כשיהיה לו רבוי עם כי בם יתחזק כנגד הקמים עליו ואולם בהעדר העם ממנו יש לו מחתה שיהיה לו רזון וכחש בקום עליו אדם להלחם בו : ארך אפים · מי שהוא ארוך העיון וחוקר בו מחקר ארוך הוא רב תבונ' כי בזה ישיג האמת ממה שיחקר בו ואולם מי שהוא קצר רוח מהשלמת החקירה אבל ישפוט תכף הנה הוא ירים לו מחלקי הסותר מה שהוא אולת ר"ל מה שהוא הפך האמת : חיי בשרים · הנה הלב שהוא מרפא ונותן רפיון ומרגוע לכעסו הוא חיי בשרים ואמנם לב קנאה ושנאה הוא מכלה גם העצמות לרוב הרע שיגיע ממנו : עושק דל · מי שהוא עושק דל הוא כאלו חרף הש"י כי חשב שאין שם מי שישמרהו מידו לחלשתו ועל זה נשען כשעשקהו ולא נתן אל לבו כי הש"י יוכל להצילו מידו ולזה יהיה מי שחונן אביון מכבד הש"י כי הוא אינו מקוה בזאת המתנה גמול כי אם מהש"י : ברעתו ידחה רשע · הנה הרשע ידחה ברעתו כשתבא לו מהאמין בש"י כי ירעב והתקצף באלוהיו ופנה למעלה ואולם הצדיק לא ידחה מאמונתו אפילו בסב' המות אבל במותו יחסה בש"י : בלב נבון תנוח חכמ' · הנה בלב נבון תנוח החכמ' ולא יפול להם ספק בה אחר הגעתם כי הם יודעים אותה בסבותיה ואמנם בקרב הכסילים תצטרך להתודע להם כי הם לחסרונם אינם מכירים בשהגיע האמת בדבר שכבר הגיע · צדקה תרומם גוי · הצדקה שעושים ישראל לעשות דבריהם בצדק וביושר תרומם אותם ותתנם למעלה על כל גויי הארצו' ואולם החסד שעושי' שאר האומות על מה שהוא ראוי לאהבת הש"י כאלו תאמר מה שיענו נפשם בענויים כפלאים ומה שדומה לזה מהדברים הקשים שישימו עליהם הוא חסרון לא תוספ' בעבודת הש"י ואף אם היתה כוונתם לשמים : רצון מלך · רצון המלך הוא לעבד משכיל וזריז ועברת המלך היא בעבד מאוחר התנועה ובושם ללכת כאשר ישולח : מענה רך · במענה רך ישיב האדם הכעס והחמה אשר יכעס עליו זולתו ולא יענה דבר עצב והעם יעביר אף הכועס עליו ויהיה סבה שיעשה לו רעה : לשון חכמים · ודבורם תטיב דעת השומעים דבריהם כי בזה יתוקנו דעותיהם ויחכמו ואולם מאמר הכסילים הוא סבה להשים האולת נובעת ממקור לב שומעי דבריו : בכל מקום · הנה עיני ה' הם בכל מקום כי כל הדברי' שופטים מידיעתו והשגחתו כמו שנתבאר במקומותיו ולזה הוא מבאר שהם צופות הרעים והטובים מצד ההשגח' הכוללת ומצד הפרטית ידבק השגחתו בטובי' לא שכבר סודר ממנו מה שיסולם בו לאיש כמעשהו אם טוב ואם רע ·

מרפא

רלבג

מרפא לשון· מי שלשונו רפיון לשומעו ורפואות דברים יגרום לעצמו החיים כי כל מי שיקום עליו להזיק לו יתפייס לו בדבריו ואולם מי שמטים בלשונו סלף ועוות יגרום לעצמו סלף קשה ושתאומי כמו שבר העץ ברוח חזקה כי בזה יוסיף כעס מי שקם עליו: אויל ינאץ מוסר· מי שינאץ מוסר אביו הוא אויל כי לא יתכן קנין החכמה אם לא יקדם לו המוסר ואולם מי שהוא שומר תוכחת יתחכם כי לא לקיחת המוסר היושר לקנין החכמה: בית צדיק. הוא חזק מאד מפני צדדים מצד ע עצמותו ומצד דבקות השגחת הש"י בצדיק ההוא ועם כל זה הנה כשיבא הרשע ר"ל בבי' שהוא הנה היא נעכר' והוסר החוסן והזכות ממנה: שפתי חכמי' יזרו. ויפזרו הדעת בין האנשי' שהוא דבר מסכים לאמת וכש"ם שלבם יצייר האמת ו ואולם לב כסילי' יצייר מה שאינו כן ר"ל מה שאינו נכון: זבח רשעים· הנה זבח הרשעים הוא תועב' ה' כי אין הכוונה בזבחי' כי אם להנקות מ מהחטאי' ולעבור הש"י ואלו מביאים זבחים מזולת שישובו מהרשע שהם בו ואולם תפלת ישרים היא רצונו יותר מזבח הרשעים כי יש בתפלה תועלת ב בעצמותה והתועלת בזבח היא בשבית על דרך ההערה כמו ש שבארנו בספר ויקר': תועבת ה'· הנה דרך רשע הוא תועבת ה' כי הוא דורך בה אל הרשע במדות וברעות ואולם מי שהוא מרדף הצדק והיושר במדות וברעות יאהבהו הש"י:

אבן עזרא

מרפא י' רמז למוסר שהוא מרפא כנגד הסכלות כעץ חיים שהאוכל מפריו יחיה טעם רבות כן לומר מפיו מוסר יחיה· וסלף שיסלף לשונו לדבר אולת תבא שבר ברוחו כענין רוח נכאה כי אין לשברה רפואה: יערים· יעשה בערמה בשימור התוכחות: בית צדיק· פי' כבית חוסן הוא אוצר תבואה ותרגום מתגורות חסניא כמו לא יחסן פי' בבי' צדיק אוצר רב מלא תבוא'· ובתבואת רשע נעכר' ים תבואת נעכר' כענין זרעתם וגו' וקוצים וגו': יזרו דעת· שילמדוהו לפתאים· ולבכסילים לא כן ילמד כאשר החכמים יזרו אולת כן ידע לזרות דעת והוא הנכון: זבח· השם יתעב זבחיה' כי מגזל יביאוהו· רצונו שירצה השם בתפלתו: תועבת· כי אולך להרע· ומרדף פועל יוצא ללבו או לאחר והטעם שיכוף לרדוף הצדקה השם יאהבהו כנגד תועבת ה': מוסר· שאול· שני דבקים· אבדון בעבור שהוא אובד מתראה ומדעת בני אדם· מוסר רע כלומר המוסר כדבר רע הוא לעוזב אורח המכו' שלא יחפוץ בו· ושונא תוכחת פתאום ימות והטעם שהשאול והאבדון גלויים נגדו הוא בוחן המחשבות ולבות בני אדם העוזב אורח מוסר ושונא ה התוכחת והוא יתן ש שכר שימית בלא עתם וירדו אליהם: הוכח לו· פי' להוכיח· אל חכמי' אל בית חכמי'· לא ילך שיחשוב שיוכיחו על כן יבור מהם: לב· לב·

מסורה

יערים ג' חס' וסימ' ערום יערם הוא דזיפים· ושמר תוכחת יערם· לץ תכה ופתי יערם: לא כן ט' וסימ' נמסר בירמיה סי' כ"ג: בני אדם ט' וסי' בהנחל עליון גוים· גדול העצה ורב· למען אשר לא יגבהו בקומתם· ובנגעי בני אד' דשמואל· הגפן הובישה והתאנה· והנה בדמות בני אדם· אליכם אישים אקרא וקולי· ושעשעי את בני אדם· שאול ואבדון

משלי טו

ד מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח: ה אויל ינאץ מוסר אביו ושמר תוכחת יערם: ו בית צדיק חסן רב ובתבואת רשע נעכרת: ז שפתי חכמים יזרו דעת ולב כסילים לא כן: ח זבח רשעים תועבת יהוה ותפלת ישרים רצונו: ט תועבת יהוה דרך רשע ומרדף צדקה יאהב: י מוסר רע לעזב ארח שונא תוכחת ימות: יא שאול ואבדון נגד יהוה אף כי לבות בני אדם: יב לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך: יג לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה: יד לב נבון יבקש דעת ופני כסילים ירעה אולת: טו כל ימי עני רעים וטוב לב משתה תמיד: טז טוב מעט ביראת יהוה מאוצר רב ומהומה בו: יז טוב ארחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו: יח איש חמה יגרה מדון וארך אפים ישקיט ריב: יט דרך עצל כמשכת חדק וארח ישרים סללה:

(בגליון: ג' חס' · ל' · ט' · ה' · ב' חס' יוד חלוף ייטיב נהה תג"ל · ופני ל' יתיר ת' כון · ל' · לג' · ל' יתיר · ואבוס עניים · ב' וכסי' ל' סטה יתיר' ל' נח' · ל' תי' חל)

תרגום

אסיותא דלישנא אילנא דחיי הוא ודאכיל מן פירוהי נשבע: שטיא מסלי מאורחתא דאבוי ודמזדהר במכסנותא ערימא הוא: בביתא דצדיקא סגי חילא ועללתהון דרשיעי תתעכר: שפוותיה דחכימי סודעין מנדעא ולבהון דסכלי לא כן: דבחיהון דרשיעי מרחקתין דאלהא ובצלותהון דתריצי מתרעי: מרחיק אלהא אורחיה דרשיעא ודרדיף צדקתא נתרחם: מרדותא דבישא מטעיא אורחיה ומן דסני מכסנותא ימות: שיול ואובדנא קדם אלהא אף לביבר נשא: לא רחים ממיקנא למאן דמכסם ליה ולות חכימי לא אזל: לבא חדוא משפיר אפי ובכיבא דליבא רוחא ממכתא: לבא דמתבין בעי ידיעתא ופומהון דסכלי שטיותא: כל יומי דמסכינא בישין ומאן דטב ליביה משקיא תדירא: טב קליל בדחלתיה דאלהא מן סמאתא דזרבאתא ועאתא בהין: טבא שירותא דירקא ורחסותא תמן מן תורי מפטמי בסניאתא: גברא חמתנא מגרי תגרא ונגיד רוחא מדעיך הייתה: אורחיהון דעטלי קרצובי וכובי ואורחא דתריצי שפיא:

מסורה

נגד ה'· בהרבה ספרי מסר לא כסריבי אם ז' בני אדם והני תלתיהון דמשלי לא כניתהון ובכח המסר דמסר בני האדם ז' וכל קהלת דבנ' ידענא דשארא אינון בני אדם ואשכחנא דאינון ט' ובקצת ספרי כסר אספמיים מני לון ט'· וכל תהלות דבנו בני אדם בבב בני האדם וסימ' להודיע לבני האדם· משמים הביט ה': יגרה ג' וכסימ' וסימ' איש חמה יגרה מדון· רחב נפש יגרה מדון· איש אף יגרה מדון:

רלבג

מוסר רע לעוזב ארח· מי שעוזב דרך ה' צריך ליסרו במוסר רע וקשה כדי שיוסר ומי ששונא תוכחת ימות ברעתו כי לא ישוב ממנה ואפשר שרצה בזה כי מי שהוא עוזב הדרך הראוי במדות או בדעות כבר היה לו מוסר רע וחסר ואמנם מי שהוא שונא תוכחת ימות כמו שקדם: שאול ואבדון נגד ה'. איך יחשוב חושב שלא ישגיח הש"י בלבות בני אדם לתקרובם הלא שאול ואבדון הם יותר חסרים מהם מאד ועכ"ז הם נגד ה' בבריאת העולם כי השאול הוא המרכז אשר סביבו הרקיע המיוחד לסחקי' ולזה יתחייב שיהיה לו ציור במרכז ההוא וקראו שאול כי הקבר הוא במקו' השפל והמרכז הוא המקום השפל במוחלט וקראו אבדון כי הוא רחוק מאד מהשכני' ללבוש צורה אחרת ולפי שהצורה האחרית היא השפלה שבצורות והמציאות הטבעיות קרא המקום ההוא אבדון והוא מבואר כי לבבות בני אדם מתיחסות באופן מה לש"י כמו שבארנו בפסו' הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב: לא יאהב לץ הוכח לו. הנה הלץ לא יאהב התוכחת ולזאת הסבה גם כן לא יאהב החכמה ולזה לא ילך אל חכמים ללמוד חכמתם: לב שמח. הנה הלב השמח ייטיב הפנים ובכעס הלב ועצבונו תהיה הנפש נכאה ודואגת ולזה היתה השמחה משובחת באופן מהכעס ולזה תמצא כי אלישע אמר שיקחו לו מנגן לשמח לבו ואז היתה עליו יד ה' ונתבאר ג"כ שכל ימי כעס יעקב על בנו יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש: לב נבון. יבקש תמיד דעת קדושים ופי כסילים יהיה רועה תמיד אולת בלב הכסילים כי מהלב יבא הדבור אל הפה: כל ימי עני רעים· כל מי שהוא עני בדעות כל ימיו הם רעים אך מי שהוא טוב שכל שמח בכל ימיו כאלו עשה משתה בכל יום עם שתמיד הו' שותה מנחל עדני נעימות הדעות: טוב מעט ביראת ה'. טוב מעט מהממון שיקובץ ביראת ה' וביושר מאוצר רב שיקובץ במהומה ועקה מפני דמעת העשוקים כי סוף הקנין המעט אל ההצלחה והקיום וסוף זה האוצר הרב אל ההשחתה וההפסד: טוב ארחת ירק· טוב לאדם וערב ארוחת ירק עם חברה שתהיה אהבה ביניהם יותר משור שמן עם חברה שתהיה שנאה ביניהם כי השנאה תגרה מדון ביניהם ותהיה סבה לרעות גדולות: איש חמה יגרה מדון· האיש הכעסן יגרה מדון במקום שיש שלום ואמנם מי שהוא מאוחר הכעס ישקיט הריב והמדון ויהיה סבת השלום: דרך עצל. הנה דרך העצל היא אצלו כמו גדר קוצים שההליכה עליו בקושי ויזיק המתהלך בו בכל המקומות שידרך כף רגלו ואמנם ארח האנשים הישרים בפעולותיהם שאינם עצלים היא סלולה ודרוכה ילכו בה בקלות ואפשר שירצה בזה והוא הנכון דרך העצל בחקירות העיוניות שיחקור בהם מחקר ראוי היא קשה לו כמו הדריכה במשוכת הקוצים וזה כי תמיד ימצא מי שזה ענינו בדרך חקירתו ספקות וערבובים לא יתכן לו היציאה מהם כי לא הקדים כל אותם המחשבות לעיין בהם ולברור הצודקת מהבלתי צודקת ואמנם דרך הישרים שדורכים בחקירותיהם ביושר ולזה יקדימו תחלה כל המחשבות הנופלות בדרוש ההוא ויבררו הצודקת מהבלתי צודקת היא סלולה ודרוכה לא יתנגפו רגליהם בה ולא יכשלו בהליכתם:

אבן עזרא

כל· ג' דבקים ייטיב מן טובת מראה יפה הפנים· רוח נכאה ונשברת היא על כן לא תלמוד הרע' אבל לב נבון שישמח ואין לו עוצב בעולם הוא יבקש ללמוד דעת· כל ימי עני תאר והו' המתעצב· משת' חסר כ"ף פי' עני דעת וממון ימיו רעי' הפך לב שמח ולב טוב ושמח במשתה תמיד כלו' כלב אוכל ושותה ושמח בכל יום: מאוצר רב· מקובץ מגזל ויש מהומה באוצ' וטעמו שבר מן ויהם ה' פי' שהרשע יהום בני אדם מהומה גדולה עשר': טוב ארוחת· עומד במקום שנים בעבור הנושא עלי אורח כמו שלוחים מן ישלח ומנחה מן נחה'· שם בארוחה השלוחה כלומר שיאהב זה לזה טוב מארוחת שור וישנאו זה לזה: יגרה· מענין מתגרת ידך: עצל· בכל מקום רשע פי' דרך עצל כאילו משכה משוכת חדק קוצים שאינו יודע לצאת מתוכה· סלולה כענין סולו סולו המסלה פירו' הרימו ההרמה ורומז על הביונים הרמים כדי שלא יטעו ההולכים עליה וכן סוללה כאילו יש לה ביונים סלולים ללכת דרך ישר:

ויסר

אבן עזרא

יסר׳ יבקש דרך ישר ללכתבה: הפר׳ מחשבות׳ פנים דבקים׳ סוד ענין עצה פי׳ שאחרים יפרו מחשבות החושבים בעבור כי אין עצה ובעבור יועצי׳ תקום מחשבת הכועצים ותבא שמחה לאיש היועץ בבא מענה פיו׳ ודבר העצה שיבא בעתו מה טוב לכועצים: ארח חיים׳ שהוא למעלה למשכיל כלומר המשכיל יתעסק׳ לעשות רצון יוצרו אולי ילך בארח החיים שהיא למעלה והם חיי הנפש המתאוה לשוב אל ה׳ האלהים למען שתסור מן השאול שהו׳ למט׳: בית גאים׳ שים להם גאוה יסח הש׳ ביתם ויהרסנו. אלמנה ענייכו שהי׳ שהוא דיין אלמנות מן אלמנה יצב גבולה: רע. כלומר איש רע. וטהורים נחשבים ככסף טהור שאין בו סיגי׳. אמרי נוע׳ שיכעימו לשם: עוכר׳ לב׳ רחוק׳ ב׳ דבקים. הבוצע שהוא הגוזל משבב שיעכור ביתו מתנות השוחר. לב צדיק יחשוב לענות על דין הצדק. יביע כנחל נובע פי׳ ידבר הרעות כדי להטות דין על כן רחוק השם מהם וישמ׳ תפלת הצדיקי׳. פ״א לענות מן לענה וראש והוא רחוק בשביל שאין אומ״ר ב בשוא: מאורי׳ אזן פורע. יראת. ל׳ דבקים. וכן הפירוש המאור שתחזינה ה׳ העינים הוא ישמח לב וכשתשמ׳ האזן תוכח׳ שבה ים גם חיים ואלין בקרב חכמים אז ת׳ תרשנה התוכח׳ יותר משמועה טובה: פורע כי לומר המוסר׳ ישתירהו ויצפינהו ו והמתרחק ממנו כ כאילו יגלהו ויפרעהו מן כי פרוע כלומר פורע מוסר החכמים חפץ להמית נפשו. ושומע תוכחת מפיהם הוא קונה לב והטעם דעת ויראת השם: לאדם. כל׳ גל׳. כל. ד׳ דבקים׳ מערכי לב שיערוך בלבו המחשבות ומאת השם דבור הלשון שהוא יוכיחנו כי טרם הדבור ידענו כענין אין מלה בלשוני והש׳ שיודע מערכי לב רואה מענה איש וזהו כל דרכי איש שהוא זך ונקי בעיניו רואה השם דרכיו כי הוא תוכן הרוחות לעשות רצונו. גל׳ עם המוזהר ידבר כלומר הודיעהו דרכיו כי הכל יפעל הש׳ למען הזך ויתן שאלתו ויעשה חפצו באשר ישאל וכאשר תגול אליו ימלא משאלותיך. וגם לרבות על משאלות הזך כלומ׳ אפי גם הרשע יבא ליום רעה שלא יזיק לזך: יד

רלבג

בן חכם׳ הבן שהוא חכם ישמח האב שמשער בענין שלימו׳ חכמתו יותר מהאם׳ והאדם הגדול שהוא כסיל הוא בוזה אמו כי איה ייחס יותר רוע מוסרו מפני שקרנ׳ תמיד אצלה בקטנותו או ירצה שהוא בוזה גם אמו והוא הנכון: אולת שמחה׳ מי שהוא חסר השכל ישמח באולת והיה ההשתדלות בדבר בזולת השגות הראויות ואמנ׳ איש תבונ׳ יישיר ההליכה אל המבוקש כי או יבא בה בשגותיו הראויות: הפר מחשבו׳. הנה בשבת שלא היה סוד ועצה ברב׳ יופרו המחשבות בו רוצה לו׳ שלא יבאו לפועל ובהמצא רוב יועצים בדבר להגיע אל המבוקש תשוב ה׳ המחשבה שחשבו ב׳ בעשיית הדבר ההוא: שמחה לאיש במענה פיו. הנה ישמח האיש בדבור פיו כשיהיה לו לדבר׳ המלך או אל הגדול ואמנם היה ראוי תחלה שישתדל שיהיה דבורו בעתו ה׳ הראוי בשיקרי׳ לו מה שראוי לקרוס כי דבר בעתו מה טוב: ארח חיי׳. הנה דרך חיים הוא למעלה אל איש המשכיל כי כל מה ש׳ שיהיה הדב׳ המושכל יותר נכבד תהיה ה׳ ההשגה׳ בו יות׳ נכבדת ויותר ערב׳ ולזה יעלה תמיד בהשגותיו וח׳ וחקירותיו אל הדברי׳ היותר עליונים והיותר נכבדים והנה קרא לעליונים שהם יותר נכבדי׳ כי השמי׳ יותר נכבדים מהיסודות ו׳ והעליון ביסודות הוא יותר נכבד מהשפל מ׳ ממנו ולזה היה ארח חיים למעלה ל׳ האיש המשכיל כאו׳ היה זה להתרחק מהמקום ה׳ היותר שפל שהיא ש׳ שאול: בית גאים׳ בית האנשים הגאים והתקיפים יחריב הש׳ ויעמיד גבול האלמנה ואם הוא חלוש והאלמנה ג״כ היא חלושה: תועבת יי׳. מחשבות רע הם תועבת יי׳ כי הם התחלה לחוטאים ברעות ובמדות ואמנם אמרי נועם הם טהורים ונבחרים אל הש׳ או ירצה בזה כי תועבת יי׳ היא מחשבות האיש הרע כי הם ברע תמיד ואולם מחשבו׳ האנשים הטהורים הם אמרים שינעימו לש׳ ויתערבו: עוכר ביתו וגו׳. מי שהוא לוקח שוחד לדון דין הנה עוכר ביתו ומשחית בהפך מה שהוא חושב ואמנם מי שהוא שונא גם המתנות ולא ירצה לקחם מהאנשים יחיה ויתקיים לפי שהוא בוטח בש׳ ואינו נשען על מתנות האנשים: לב. הצדיקים יהגה ויתעסק תמיד לענין ולתועלת ואמנם פי רשעים ודבורם ישים הרעות והשחתות טבעיות כי דבורם יעיר אל כל רע ומחשבות הצדיק תעיר אל הטוב: רחוק יי׳ מרשעים. הש׳ רחוק מעזור לרשעים ומשמוע לקולם ואמנם הוא ישמע תפלות הצדיקים לעשות בקשתם וזה לאות כי תפלתם היא הנשמעת: מאור עינים ישמח לב. מאור עיני הלב ישמח השכל כי שמחתו בהשגת העיוני׳ ושמועה טובה יתענג האדם בה עד שכבר תשמין העצם ותמלאהו מוח ובכלל הנה תמצא שהשמחה תשמין האדם: אזן שומעת. הנה האוזן השומעת תוכחות חיים ר״ל שתקבל מוסר בהשגת החכמה שהיא החיים הנה היא תלין בקרב חכמים ר״ל שכבר ייסירהו זה אל שיתחכם ויעמוד בין החכמים או ירצה בזה שכבר תלין בקרב חכמים ללמד חכמתם: פורע מוסר מואס נפשו. הנה מי שהוא פורע מוסר במדות הוא מואס נפשו כי לא יתכן שיהיה לנפש שלימות בזולת זה ואמנם מי שהוא שומע תוכחות הוא קונה שכל כי המוסר הוא התחלה להשגת החכמה: יראת יי׳ מוסר חכמה. יראת יי׳ היא תעיר אל לקיחת המוסר בחכמה והענוה והשפלות תעיר להשגת הכבוד: לאדם מערכי לב ומיי׳. במה שיסדר מהדברים בלבו אך יצטרך עם זה עזר אלהי להוציא הדברים בפיו כי כמה דברים ימצא שיבלבלו הדברים בפיו אף על פי שערכו בלב באופן שלם: כל דרכי איש זך בעיניו. הנה כל אחד מדרכי איש הוא זך בעיניו והמשל כי הכח המתעורר השכלי יהיה הדרך הטוב זך בעיניו והכח המתעורר הדמיוני יהיה הדרך הרע זך בעיניו מצד היותו ערב או מועיל לפי מחשבתו ומי שיעזור לתכן הרוחות הרוח והרצון בדרך הטוב הוא הש׳ והוא לתכלית ולתועלת כי על צד ההשגחה ישתר האיש מהטוב מהתגאל בפעולות הרעות: גל אל יי׳ מעשיך. שבב כל מעשיך לעבודת הש׳ ואז יכונו מחשבותיך כי הש׳ יעזרך להשלימם: כל פעל יי׳ למענהו. הנה כל אשר פעל הש׳ הוא להכלית ולתועלת וגם מה שתראה שיוזק הרשע ליום רעה הוא לתועלת כי בזה תועלת ללקיחת המוסר: תועבת

מסורה

ישמח ז׳ וסימ׳ נמסר בתהלות סימ׳ ק״ד: יישר ב׳ וסימ׳ והוא יישר ארחותיך׳ ואיש תבונה יישר לכת׳. במענה מענה ג׳ קמצין וסימ׳ בלשון ארמי חדותא דבר נשא בהתתא׳ וביאורם ובושו החזים וחפרו׳ שמחה לאיש במענה פיו׳. לאדם מערכי לב: מתנות ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ ולבני הפילגשים אשר לאברהם׳ ויתן להם אביהם ברה׳ ושונא מתנות יחיה׳

מציעתא מל׳: שומעת ו׳ ה׳ פתחין וא׳ קמץ וחס׳ וסי׳ ושרה שמעת פתח׳ ורבקה שמעת בדבר יצחק׳ ומלכת שבא שמעת דמלכים׳ אזן שמעת תוכחת חיים׳ אזן שמעת ועין ראה׳ מוכיח חכם על אזן שמעת בתר׳ קמץ׳ ומי״ד׳ וסימ׳ ומי׳ מענה לשון׳ בחיק יוטל את הגורל׳ בית והון נחלת אבות׳ רבים מבקשים פני מושל:

משלי

בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו: אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת: הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום: שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב: ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה: בית גאים יסח יהוה ויצב גבול אלמנה: תועבת יהוה מחשבות רע וטהרים אמרי נעם: עכר ביתו בוצע בצע ושונא מתנת יחיה: לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות: רחוק יהוה מרשעים ותפלת צדיקים ישמע: מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם: אזן שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין: פורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קונה לב: יראת יהוה מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה: לאדם מערכי לב ומיהוה מענה לשון: כל דרכי איש זך בעיניו ותכן רוחות יהוה: גל אל יהוה מעשיך ויכנו מחשבתיך: כל פעל יהוה למענהו וגם רשע ליום רעה:

תרגום

ברא חכימא יחדי לאבוי וברא סכלא משיט אמיה: שטיותא חדוותא היא לחסיר לבא וגברא דמתבונן תרצות מהלך: בטולא דמחשבתא היך דלית רזא ובסוגעא מלכין דמתמלכין עיצתא תקום: חדותא לגברא בפתגמא דפומיה ומלתא בעידנא סגי טבא: ארחא דחיי מעליא לסוכלתנא דנסטא מן שיול תחתיתא: ביתא דגיותנא נסתר אלהא ויעתד תחומא דארמלתא: מרחקתיה דאלהא מחשבתא בישתא ודכיין מלי בסימתא: מוביד ביתיה מכנש ממון דשקר ודסני מוהבתא דמנן ייחי: לבא דצדיקא יאני בהימנותא ופומהון דרשיעי מביע בישתא: רחיק הוא אלהא מרשיעי וצלותהון דצדיקי ישמע: נהורא דעייני מחדי לבא שומעתא טבא מדהנא גרמא: אודנא דשמעא מכסנותא דחיי בינת חכימי תיבות: מריש מרדותא מסלי נפשיה ודשמיע מכסנותא דחיי קני חוכמתא: דחלתיה דיי מרדותא דחוכמתא וזמן דמתייקר יהוי ענון: מן בר נש תרעיתא דלבא ומן יי ממללא דלישנא: כלהון ארחתיה דגברא דכיין אנון בעינוי ואלהא מתקן ארחתיה: גלי לאלהא עובדך ומתקנן מחשבתך: כלהון עובדין דאלהא לאלין דמשתמעין ליה ורשיעא ליומא בישא:

תועבת ה׳ · הנה הגאות היא מדה מגונה מאד ומתועבת לשם כי היא סבה לרשת גדולות בעניינים המדיניים והיא ג״כ מהגדולות שבסבות למנוע השלימות הנפשיי ולזה יהיה ברע זה האיש המתגאה בזאת המדה הפחותה ולא ינקה מהרעות הפתאומיות שלא יוזק בהם: בחסד ואמת· הנה מי שיתנהג ביושר ובאמת בגמילו׳ חסדים יכופר לו העונש שהיה ראוי לבא עליו: ברצות ה׳ דרכי איש· כאשר ירצה השם יתברך דרכי האיש מפני תום דרכיו הנה השם יתברך יסיר ממנו ה הרעות הנכונות לבא עליו ולזה ישלים אתו כל אויביו וכל שכן שישמרהו משיעוררו לו מריבים אשר לא היו שונאיו מקדם ואפש׳ שרמז בזה שה׳ העזר האלהי שילוה לו ברעות ואמר כי ברצות השם ית׳ דרכו ישמרהו מהטעו׳ בעיון עם שגם אויבי האמת בעיון ההוא ישלי׳ עם הדרום והם הספקות הנופלות בו מצד ה המחשבות המקבילות הנמצאות לו והנה ההשלמה היא הסרת הספק ההוא ב שיתבאר שהמחשבה ההיא תתאמת באופן אחר זולת זה ואמנם המחשבה שהיא צודקת בעצמה לא יצטרך בה להשלמה אבל שיוסר לגמרי: טוב מעט· מהממון שיקובץ בצדק וביושר ממי שיקבץ רב תבואות בלא משפט רוצה לומר בגזל ובחמס ובדרכים בלתי ישרים וכן הענין בזה בעניינים העיוניים ואמר כי טוב שישיג האדם מעט מהדברים העיוניי׳ וישלים בהם החקירה בצדק וביושר מאשר ישיג מהם הרבה בזולת חקירה ישרה כי זה מה שישיגהו לחשוב שהשיג האמת מזולת שיהיה כן וגם אם השיג האמת הנה לא השיגהו בדרכיו ולא יכנס זה בגדר הידיעה: לב אדם· הנה לב האדם יתבונן איך ראוי שידריך בדרכו במה שירצה לעשותו אמנם בהוצאה לפועל יצטרך עזר אלהי שיכין צעדו וייישרהו אל מה שראוי לו מדרך ההוא כי לא לאדם דרכו: קסם על שפתי מלך· הנה על שפתי מלך דבר ידמה לקסם להגיד האמת בדברים כי כל דבר לא יכחד מן המלך לסבות רבות יתקבצו בזה הא׳ כי עיניו בעלבונו משוררים מהש״י באמרו פלגי מים לב מלך ביד ה׳ והשנית כי בקבלת רצון החכמים למצוא חן בעיניו ימצא בכל דבר מי שיגלה אזנו להגיד האמת ולזאת הסבה בעינה לא ימעל פי המלך במשפט כי יגיד האמת ויהיו משפטיו לפי המשפט המוגבל מהשם ית׳: פלס· הנה המשקל בדברים העיוניים ומאזני צדק ומשפט לשקול בהם היושר והבטל הוא לה׳ כי יצטרך עזר אלהי לשקול זה בצדק וביותר לרוב הטעיות שאפשר שיפלו בו ולזה ג״כ יהיה מעשה הש״י כל המשקלים שבכים אשר ישקלו בהם דבר דבר מהדברי׳ העיוניים כי לאלו סדרים יתיישרו בהם להסיר הדרכים המטעים מהם ואלו הסדרים מתחלפים בהתחלף מיני העיון והנה העיר בזה ג״כ אל דבר המשקלים והמאזנים כי ידיעת היושר בצדק הוא לה׳ ולזה ראוי שירא האדם מזה והנה הביאור הראשון הוא היותר נכון ודומה לפי הביאור הראשון שיהיה שב אומרו קסם על שפתי מלך אל החלק המושכלי אשר והוא השכל והנה קראו מלך כי בזה האופן יתייחס לו הענין כשימלוך על שאר כחות הגוף והנפש וישרתוהו כלם וידוע כי החטא לא יקרה בהשגתו המיוחסת לו ולזה לא יקרה טעות בביאור כי הוא מהשכל לבד אך יקרה טעות באמת מפני היות ההשגה מורכבת מהשכל והחוש כמו שנתבאר בספר הנפש ולזאת הסבה לא ימעל פיו במשפט במה שישפטהו ממה שהוא מיוחס לו ולזה הביאור ימשך יפה מה שביארנו ראשונה במאמר פלס ומאזני משפט וגו׳ וזה הביאור הוא הגדולה כודק בזה המקום: תועבת מלכים· הנה למלכים והם השכלים האלהיים הוא מתועב מאד ושנוא עשיית הרשע ברעות או במדות וזה כי עשיית הרשע במדות יהיה סבה שלא יכון כסא המלך הנל יסורו הכחות הנפשיות מלשרתו וימנע מפני זה ממנו השלימות אשר הוא כחייבו ועשיית הרשע ברעות שתהיה סבתו לקיחת המחשבות והצורות הדמיוניות לא על נכון הוא סבה שלא יגיע מהם השירות הראוי כי בצדק וביושר יכון הכסא והדרכות שים לו עליהם אך בזולת זה אין לו תועלת: רצון מלכים שפתי צדק· הנה רצון מלכים הוא שפתי צדק במה שיעידו בעדות בספורי הקודמים כמו שיצטרך זה בחכמות אשר לא תשלם העמידה על מה שיצטרך לעיון עליו מן החוש בהם כי אם בזמן ארוך כפלא יעבר החיים האנושיים כמו הענין בחכמת הכוכבים ובהרבה מהדברים הטבעיי׳ ומי שהוא דובר ישרים יאהב כי היושר בדברים ישמרוהו למצוא האמת במה שיחקר בו: חמת מלך· הכעס שיכעס המלך הזה על מה שהפליג לחקור בו לפי העדות ושפטו מפני זה בדבר מה נמצא אחר זה בחוש בלתי צודק מפני הכזב שיהיה בעדות הנה הוא כמו מלאכי מות להכיר האדם מדרך חיים אל דרך המות כי ידמה לו שהטורח בחכמה הוא לבטלה ואמנם איש חכם יכיר זאת החמה בשיפליג תחלה בדבר העדו׳ להתבונן אם קצתו מסכים לקצתו ואם ימצאוהו בלתי מסכים הנה יעמוד על מה שהיה מהם צודק מהדרכים רבי׳ מהם שיתבונן באי זה מאלו הדרכים נכפל העדות יותר כי אשר נכפל בו העדות יותר ידמה היותו מסכים לאמת ומהם שיתבונן מצד המעידים ר״ל שי׳ שר יעיד בו איש יותר שלם ויותר חכם הוא יותר שיהיה צדק ומהם שיתבונן בו מצד הטעות שאפשר שיקרה בהרגש בו מהטעות יותר הוא יותר ראוי שינוח בלתי צודק והנה ג״כ אפשר שיסיר החכם זה הכעס והחמה בצד אחד והוא שאחר שהשיג בחוש הפך מה שיתחייב מהעדות ישוב להסיר מהעדות מה שחוייב ממנו זה הביטול ויחקר עם השאר ועם מה שהשיג בחוש כי בזה האופן יתיישר למצוא האמת והנה יסיר החכם זה הכעס בצד אחר יותר שלם והוא כי מדרכו שלא יעיד בדבר אם לא היה צודק ונקי מהטעות ואם היה אפשר שיהיה בהרגש טעות יגיד זה הענין בעדותו: באור פני מלך חיים· הנה באור פני המלך הזה בהשגת המושכלות ימצא החיים הנצחיים ורצונו שיהיה ממנו לשאר הכחות המשרתות אותו הוא במדרגת העב שיהיה ממנו המלקוש אשר יביא פרי הצמחים ותבואתם וזה כי בזה האופן יתיישר לאדם השגת ההצלחה שהוא הפרי המכוון בו: קנה חכמה· הנה קנין החכמה טוב מאד מקנין הזהב וקנין הבינה נבחר מקנין הכסף ורמז בזה כי אין לאלו הקנינים יחס וערך לקנין החכמה והבינה והנה המשיל החכמה בקנין יותר יקר מהבינה כי השגת החכמה היא יותר שלימה מהשגת הבינה כמו שהתבאר מדברינו ואף על פי שסבר יקרה בבינה שיחקור בגופא יותר מכבד ועוד כי הבינה תהיה ג״כ בדברי המוסר והיא הפילוסופיא המדינית ואולי אל זאת הבינה כיוון בזה הפסוק: משלת

יכופר ד׳ וסימ׳ נבס׳ בסדר בסעי: אויביו ה׳ מל׳ וסימ׳ הנה בן נולד לך· יקום אלהים יפוצו· ודריכות ימין צריו· אויביו ילבשו בשת· ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו: רשע ח׳ פתח וסימ׳ נבסר במיבה סימ׳ ו׳ · רצון ג׳ וסי׳ לעיל סוף סימ׳ י״ד:

תּוֹעֲבַת יְהֹוָה כָּל־גְּבַהּ־לֵב יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה: בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן וּבְיִרְאַת יְהֹוָה סוּר מֵרָע: בִּרְצוֹת יְהֹוָה דַּרְכֵי־אִישׁ גַּם־אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ: טוֹב מְעַט בִּצְדָקָה מֵרֹב תְּבוּאוֹת בְּלֹא מִשְׁפָּט: לֵב אָדָם יְחַשֵּׁב דַּרְכּוֹ וַיהֹוָה יָכִין צַעֲדוֹ: קֶסֶם עַל־שִׂפְתֵי־מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט לֹא יִמְעַל־פִּיו: פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט לַיהֹוָה מַעֲשֵׂהוּ כָּל־אַבְנֵי־כִיס: תּוֹעֲבַת מְלָכִים עֲשׂוֹת רֶשַׁע כִּי בִצְדָקָה יִכּוֹן כִּסֵּא: רְצוֹן מְלָכִים שִׂפְתֵי־צֶדֶק וְדֹבֵר יְשָׁרִים יֶאֱהָב: חֲמַת־מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי־מָוֶת וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה: בְּאוֹר־פְּנֵי־מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ: קְנֹה־חָכְמָה מַה־טּוֹב מֵחָרוּץ וּקְנוֹת בִּינָה נִבְחָר מִכָּסֶף:

ו׳ · ה׳ מל׳ ג׳ חס׳ · ל׳ מל׳ נס׳ · ל׳ · ז׳ · ג׳ · ה׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ מן חד׳ חבן בג׳ ל׳ יס׳

מַרְחֲקְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא כָּל דְּרָם בְּלִבֵּיהּ מִן בִּישְׁתָּא לָא נִדְכֵּי: בְּטֵיבוּתָא וְקוּשְׁטָא מִתְכַּפַּר סוּרְחָנָא וְדַחַלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא מַבְטְיָא מִן בִּישְׁתָּא: כַּד אִתְרְעֵי אֱלָהָא בְּאָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא וְאַף לְבַעֲלֵי דְּבָבוֹי נַשְׁלִים לֵיהּ: טַב קַלִּיל בְּצִדְקְתָא מִן סַגִּיעָא דְּעַלַּלְתָּא דְּלָא בְּדִינָא: לִבֵּיהּ דְּבַר נָשָׁא מַחְשֵׁב אָרְחָתֵיהּ וֶאֱלָהָא מְתַקֵּן הִלְכָתֵיהּ: קִיסְמָא עַל שִׂפְוָתֵיהּ דְּמַלְכָּא וּבְדִינָא לָא נִרְגוֹל פּוּמֵיהּ: רְגִיָא וּמְסָאתָא דְּתְרִיצוּתָא מִן קֳדָם אֱלָהָא וְעַבְדוֹי כּוּלְּהוֹן מַתְקְלֵי דְּקוּשְׁטָא: מַרְחֲקְתֵּיהּ דְּמַלְכִין דְּעָבְדִין רִשְׁעָא מְטוּל דְּבִצְדְקוּתָא תַּקִּין כּוּרְסְיָא: רְעוּתֵיהּ דְּמַלְכָּא שִׂפְוָתָא דְּצִדְקְתָא וּמִילְּתָא דִּתְרִיצֵי רָחֵים: חֶמְתֵּיהּ דְּמַלְכָּא מַלְאֲכֵי דְּמוֹתָא אִנּוּן וְגַבְרָא חַכִּימָא נַרְעֵינֵיהּ: בִּנְהוֹרָא דְּפַרְצוּפֵיהּ דְּמַלְכָּא חַיֵּי וְצִבְיוֹנֵיהּ הֵיךְ עֲנָנָא בְּבִירְיָאתָא: דְּקָנֵי חָכְמְתָא טָבָא לֵיהּ מִן דַּהֲבָא סְנִינָא וּדְקָנֵי בִּיוּנָא טַב מִן סָאמָא גְּבִיָּא:

יד ליד· יד השם בעבור יד הרשע כלומר יד השם תשחיתהו בעבור ידו שתעשה על כן לא יהי נקי כי יקבל שכרו: סור· היראה גורמת שיסור מרע: ישלים· יביאם בברית שלום עמו ומלת גם לרבות על הרצון: טוב מעט· ממון מקובץ בצדקה מהממון רבה מקובץ ברשע· בלא משפט ולא יעשה צדקה כמשפט: לב אדם· צדיק שיחשוב דרכו הראוי לו והשם יכין צעדו שלא יכשל ויעזרהו כענין בא לטהר מסייעין אותו: קסם· חסר כ״ף הדמיון קוסם קסמים כלומר גוזר גזרים וקסם שם כלל על גזרת משפט הכוכבים וכן גזרין שיגזרהו להיות כן כלומ׳ כקסם שהוא דבר גזור כן יאות לו להיות על שפתי מלך שיגזור במשפט האמת ולא ימעול באמרי פיו: פלס· ומשקל· לענין אחד הם וכים מכין· לאמר לה׳ כמו בעבור כי הוא צוה לעשות ב במשקל ובמאזנים ב כמשפט ומעשהו של הפלס· כל אבני כים כי המשקל עשרי׳ גרה והטע׳ שלא יהיה שם גדולה וקטנה· פא׳ לה׳ לו הם והטעם כי הוא חפץ בהם: תועבת· רצון· חמת· באור· קנה· ה׳ דבקי׳ יאהב כל אחד מן המלכים· מלקוש הוא המטר וכן פירו׳ המלכי׳ ראויים לתעב עושה רשע כי בעבור הצדק שיעשו יכון כסאם וירצו דובר הצדק כלומר דובר אמונים ישרים יאהב המלך כי חמתו כחמת מלאכי מות שימיתו פתאום הרשעים· יכפרנה יבטלנה וישיב חמתו מאליו· ובאור שיאיר פניו על החכם יש חיים ורצונו שירצהו כעב מלקוש שיצמיח הלקש· וקניין החכמה מה טוב לחכם כי יבטל חמת המלך· חרוץ מלשון גזור כמו אתה חרצת או שם זהב כמו כתם: משלת

ודובר ח׳ וחס׳ וסימ׳ פועל צדקות ודבר בשרו· ודבר תמים יתעבו· ודבר אמת בלבבו: ודבר ישרים יאהב· ודבר שלום לכל זרעו:

אבן עזרא

מסלת. שורו לסור מרע היא מסלתם ומי שיחפוץ לשמור נפשו שלא תמות נוצר דרכו הראוי לו והוא דרך המצות: לפני. טוב. פנים דבקי'. גובה רוח על כן טוב לשפל רוח להיות עם ענוים. מחלק. מקח בחלק שלל עם גאים כי אז ישבר כאשר להיותו עושק: משכיל. דבק למעלה כלומ' משכיל על דבר השפלות להשפל הוא ימצא טוב שייטיב לו הש'· ובוטח בש' לא יחפוץ לחלק שלל עם גאים· אשריו שיהא מאושר ברבות טובתו: לחכם לב· שהחכמה בלבו· יקרא נבון שיבין מה שלא אמר· ומתק שפתים טעם ואיש ילמד מתיקות שפתים אז יוסיף לקח והמתק רמז לחכמה המתוק' כענין ומתוק מדבש: מקור· פי' השכל הוא המקור שיקירו משם חיים לבעליו: ומוסר אוילים מוסר אולת: לב. צוף· פנים דבקים. חכם יראה המשכל על פיהו· ועל שפתיו יוסיף· הלב להראות הלקח: צוף· דבש חסר כף כלומר כצוף דבש כן אמרי נועם מתוקים: יש דרך ישר· מי שם לפני איש להתעסק באמרי נועם. ואחריתה שיעזבם ימצא דרכי מות ואמ' דרכי כי סבות המות רבות. פ"א שילך דרכי' שיביאוהו למות: אכף. כבד וגרם כלומ' נפש עמל תעמל לעד כל ימיו כי פיהו אכף גרם וסבב עליו לעמל בעבור שלא למד אמרי נועם והפך זה החכמה תחיה את בעליה: ועל שפתיו. על כל אחד משפתיו הרעה כאש צרבת. פ"א המלשין: נרגן. דברי' שקר ברכילות: איש. העושה חמס מפתה רעהו שיעשה חמס כמוהו. בדרך לא טוב בלשון זכר: עוצה. לפי דעתי שיעצם את עיניהם שעם עיניו הם מתרם עוצה עיניו והמ"ם שיתן הפעולים והראוי עוצה אותם את עיניהם וכמו כן ותפתח ותראהו את הילד לחללו את ביתו הנכון לחלל אותו וכן הפי' עוצה עיניו אותם עיניו בעבור שלא ילך לבו אחרי עיניו בעבור שיחשוב תהפוכו' כרנונו. כלה. משלים הרעה כאשר חשב: עטרת

חצי הספר בפסוקי'

גאון ג' וסימ' ביחזקאל סימ' ת': נוכה ג' וחס' וסימ' הלא אלוה גבה שמים· וראיתי לבית גבה· ולפני כשלון גבה רוח: יוסיף י"ד חס' ו"ו וסימ' בשמואל ב' סוף סימ' ג' גבי קינת דוד על אבנר: ומרפא ג' וסימנ' הרחה לכם יראי שמי· צוף דבש אמרי נעם· הנני מעלה לה ארוכה: ונרגן נון בתרא זעירא והוא חד מן ג' נונין אריכין זעירין וסימניהון נטע ארן וגשם

מְסִלַּת יְשָׁרִים סוּר מֵרָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ נֹצֵר דַּרְכּוֹ׃ לִפְנֵי־שֶׁבֶר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ רוּחַ׃ טוֹב שְׁפַל־רוּחַ אֶת־עֲנָיִים מֵחַלֵּק שָׁלָל אֶת־גֵּאִים׃ מַשְׂכִּיל עַל־דָּבָר יִמְצָא־טוֹב וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה אַשְׁרָיו׃ לַחֲכַם־לֵב יִקָּרֵא נָבוֹן וּמֶתֶק שְׂפָתַיִם יֹסִיף לֶקַח׃ מְקוֹר חַיִּים שֵׂכֶל בְּעָלָיו וּמוּסַר אֱוִלִים אִוֶּלֶת׃ לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ וְעַל־שְׂפָתָיו יֹסִיף לֶקַח׃ צוּף־דְּבַשׁ אִמְרֵי־נֹעַם מָתוֹק לַנֶּפֶשׁ וּמַרְפֵּא לָעָצֶם׃ יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת׃ נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ כִּי־אָכַף עָלָיו פִּיהוּ׃ אִישׁ בְּלִיַּעַל כֹּרֶה רָעָה וְעַל־שְׂפָתָיו כְּאֵשׁ צָרָבֶת׃ אִישׁ תַּהְפֻּכוֹת יְשַׁלַּח מָדוֹן וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף׃ אִישׁ חָמָס יְפַתֶּה רֵעֵהוּ וְהוֹלִיכוֹ בְּדֶרֶךְ לֹא־טוֹב׃ עֹצֶה עֵינָיו לַחְשֹׁב תַּהְפֻּכוֹת קֹרֵץ שְׂפָתָיו כִּלָּה רָעָה׃

נ' · ג' · ענוים ת' ל' · כ"א · י"ד חס' ו"ו · ת' חס' כליש' יוד יקרת' כ"כ · י"ד חס' ו"ו · נ' · ל' · ל' · ל"כ · שפתיו ל' ק' · י"ב · נ' מכין אריכין זעירי' ר' · ל'

שְׁבִילָא דְּתָרִיצֵי מְסַנְיָא מִן בִּישְׁתָא וּדְמִזְדַּהַר בְּנַפְשֵׁיהּ נָטֵיר אָרְחֵיהּ׃ קֳדָם תַּבְרָא גֵּיוְתָנוּתָא וְקֳדָם תִּיקְלָא רָמַת רוּחָא׃ טַב הוּא שְׁפַל רוּחַ וְעִנְוְתָנָא מִן הֲווֹ דְּמַפְלִיג עֲדִיתָא עִם גֵּיוְתָנֵי׃ דְּמִסְתַּכַּל בְּמִילְתָא יַשְׁכַּח טַבְתָא וּדְמִסְבַּר בֵּאלָהָא טוּבוֹהִי׃ חַכִּים לִיבָּא יִתְקְרֵי סוּכְלְתָנָא וּדְחָלְיָין שִׂיפְוָתֵיהּ מוֹסִיף אוּלְפָנָא׃ מַבּוּעַ דְּחַיֵּי סוּכְלָא וּמַרְדוּתָא דְּשַׁטְיֵי שַׁטְיוּתָא׃ לִיבָּא דְּחַכִּימָא מִסְתַּכַּל פּוּמֵיהּ וּבְשִׂפְוָתוֹהִי מוֹסִיף אוּלְפָנָא׃ כַּבְרִיתָא דְּדוּבְשָׁא מַאמְרָא דְּבוּכְמָא חַלְיוּתָא דְּנַפְשָׁא וְאַסוּתָא לְגַרְמֵי׃ אִית אָרְחָא דְּמִתְחַזְיָא בְּעֵינֵי בְּנֵי נָשָׁא דְּתָרִיצָא הִיא וְסוֹפָהּ אָרְחָתָא דְּמוֹתָא אִנּוּן׃ נַפְשׁ דְּלָעְיָא לַעֲוָתָא תְּסוֹבַר דְּמִן פּוּמָא אָתֵי לָהּ כֵּיפָא׃ גַּבְרָא טְלוּמָא חָסַר בִּישְׁתָא וּבְסִפְוָתָא נוּרָא יָהְבָה זְלִיקֵי׃ גַּבְרָא מַהְפְּכָנָא יְגָרֵי תִּיגְרֵי וְדַרְתָּנָא מַעְדִיק רַחְמֵיהּ׃ גַּבְרָא חֲטוֹפָא מְשַׁרְגַג חַבְרֵיהּ מוֹבִיל לֵיהּ בְּאָרְחָא דְּלָא שַׁפִּירָא׃ רָמֵז בְּעַיְנוֹי וְחָשִׁיב הֲפִיכָתָא גָּוֵיהּ בְּשִׂפְוָתָא וְגָמִיר בִּישְׁתָא׃

יגדל· תבושבן רב סרים· ונרגן מפריד אלוף· ואינון מן אב"ב דאתוון זעירין וסי' נמסר בריש ספר ויקרא ובמסר' רבתי· בריש מערכת אות האלף כס"ד:

רלבג

מסלת ישרים סור מרע· דרך ישרים היא סור מרע כי הם יתבוננו בדרכם ויבחנו בו באופן שימלטו מהרע בדברים המדיניים או בדברי' העיוניים ומי שירצה לשמור נפשו מהרע ראוי שישמור דרכו בזה האופן הנזכר: לפני שבר גאון· הנה הגאוה והגאון וגובה הרוח הוא סבה לשבר ואל הכשלון וזה מבואר מאד מענין המדה הזאת: טוב שפל רוח· הנה יותר טוב לאדם הוא שיהיה שפל רוח ויתחבר עם הענוים והשפלים מ שיהיה מתחבר עם גאים ויחלק שלל עמה' בעת שנצחו במלחמה אשר היתה גאותם סבה לה וזה כי אם יקרה מזאת התכונה טוב בקצת העתים הנה יקרה ממנה רע בעתים רבים והנה חלקם השלל הוא ג"כ לנקמה מהם כי זה שירגלם בזאת התכו' הפחותה ויהיה זה סבה שיחולו עליהם רעות גדולות: משכיל על דבר ימצא טוב· הנה מי שהוא מעיין ומסתכל איך ראוי ש יתנהג בדבר דבר ולא יעשה מעשיו ב בזריזות ובבהלה הוא ימצא טוב בדברים כי זה ממה שיתיישר בו להגיע אל התכלית הנרצה ומי ששם מבטחו עם זה בש"י לא במה שהכין מהסבות אשריו כי הש"י ימציא לו חפציו ואף אם שגג בהכנת הסבות: לחכם לב יקרא נבון· הנה לחכם לב יקרא נבון ר"ל כי השגתו החכמ' תעירהו להשגת הבינה גם בדברי' המדיניים להתבונן בלקיחת התחבולו' להשיגם כשלוש עם אחד אחד מהחכמים ואעפ"י שכבר התבונן בזה בלבו באופן ראוי הנה במתיקו' דבריו יוסיף קנין טוב על מה שחשב בלבו כי ערבות הדברים ומתיקותם ימשוך הנפשות ויקחם: מקור חיים· הנה ההשתכלו' וההתבוננות הוא בעליו שלמקור חיים והמנהיג אותו וזה כי ממנו מבוע המיעדת החיים הגופיים והחיים הנפשיים אם החיים הגופיים מפני ההשתכלות בדברים המדיניים אשר בו יושלך הסרת הרע ממנו מהאנשים ושיגיע לו הטוב והעזר מהם ואם החיים הנפשיים כי זאת התכונה כלי להפליג החקירה בדברים העיוניים לפי מה שראוי אשר היא סבה למצוא האמת בהם ואולם האוילי' לא יקנו מוסר כי אם מהאולת והמשל שכאשר קרא לאויל רע מה מפני שלא השגיח בסבות המביאות אותו להשגת מבוקשו אז יקחו מוסר מפני האולת ההיא להשגיח בפועל ההוא כשיקרה לו שנית בסבה אשר לא השגיח בה קודם זה שהיתה סבה אל שכבר מתנו אשר יזם לעשות והנה התועלת שיקח בזה הוא מעט מאד וזה כי אולתו תסבב שלא יקח בזה מהתועלת רק בכמו הדבר ההוא ובסבה ההיא לבדה וכבר יהיו שם סבות אחרות יפקד המכוזב בהפקדם והוא לא ישגיח בהם אם לא בשיפקחו עיניו במה שירצה בכשון וזה רחוק מאד שיגיע בשלימות בזה האופן גם בפועל אחד מיוחד ואולם עם המשכיל מקור חיים ומבועם בכל הדברים וזהו ההבדל הנפלא שיש בזה בין המשכיל והאויל: לב חכם ישכיל פיהו· הנה מה שהוא מצוייר בלב החכם יודיעהו פיו לאנשים כי דבריו ישכימו אל מה שהוא מצוייר בנפשו אם בדברים המדיניים לפי שלא יכזב בלב ולב ואם בדברים העיוניים כי הוא מצד חכמתו יודע לדבר באופן ישכים מה שיאמר למה שהוא מצוייר בנפשו והנה הוא ידבר באופן שעל שפתיו יוסיף קנין טוב על מה שהוא בלבו וזה כי בלב לא יתכן שיהיה למאמר כי אם כוונה אחת והוא יאמר אותו בדרך יכלול על כוונות מתחלפות כלם מועילות וכבר יהיה זה ג"כ ומצד אחר והוא בדברים המדיניים רב התועלת והוא שיוסיף על שפתיו ממתיק הדברים וערבותם מה שיוסיף לקחת הנפשות ולמשכם אל כל מה שירצהו ובדברים העיוניים ג"כ מצד מה שיעריב המאמר מן הדברים המיפים את המאמר ומקשטים אותו: צוף דבש· הנה אמרי נועם שיצאו מפי החכם הם כמו צוף דבש שהוא מתוק לנפש המרגשת בשיעור האדם ממנו והוא עוד מרפא לאיברים הנתוספי' במוסם עליהם ולזולת זה מחלייהם וכן אמרי נועם החכמים יערבו לנפש המשכלת ובהם עוד היישרה לתקון הגוף ולבריר ולהוציא ממנו חליי המדות הפחותות: יש דרך· הנה ימצא דרך שהוא ישר לפני האיש ולא ירגיש ברע הנמשך ממנו כי אחריתה היא דרכי מות והנה האיש החכם ייסיר להתרחק מהדרך הזאת: נפש עמל· הנה נפש האיש העמל עמלה לו ולתועלתו כאשר כפף פיהו והכריעו על העמל ההוא ר"ל כאשר כבש תאות פיהו למזונות ולמשקים הערבים בדרך שלא יבטלהו רדיפת התאוות ההן מבקשת החכמה והשתלמות בהגעתה הנה העמל ההוא יהיה לו לבדו מה שאכנו כן בעמל האשפות הקניינים כי יכין האדם ואחר יאכל ומי שעמל בו לא יהנה ממנו ולא יהיה לו יתרון כי אם ראות עיניו או ירבה בזה נפש האיש העמל תמיד להשגת טרפו עמלה בשביל בעצמו כי פיו הכריעו וכפפו לזה העמל ואילו ייסיר בזה שאם היה האיש ההוא מונע ממנו יתרון המזון ולא יקח ממנו כי אם המצטרך לבד ויצמצם בהוצאתו לפי מה שיספר או יהיה קובץ על יד מעט מעט עד שיגיע מחייתו בזולת עמל: איש בליעל· הנה האיש הבליעל חורש הרעה בלבו ומה שיצא ממנו אל שפתיו יוכר בו רושם הרע שהוא בלבו ויהיה משחית כמו האש השורפת וכאילו אמר שיותר רע יצא מפיו ממה שהוא בלבו כי ישתדל להעמיק בדבריו בדרך שימשך מהם רע נפלא: איש תהפוכות ישלח מדון· האיש הכזב הנה מנהגו לשלח ריב ומדון בין האנשים ולא יספיק לו בזה עד שיעורר דברי תלונה להפריד השר והגדול מעמו ר"ל שיסבב שימרדו בו: איש חמס· הנה האיש שהוא איש חמס יפתה בפיו רעהו להמשך למנהגו ובדבורו בא נרוס לו להלך אותו בדרך בדרך לא טוב: עוצה עיניו· מי שהוא עוצה עיניו ושותם אותם או אחד מהם כדי שתשלם לו יותר מחשבת התהפוכות והכזבים ואחר כך הוציא מה שבמחשבתו אל הפועל בשיחרך שפתיו ופתח אותם לדבר הדברים בפיו הנה דבורו השלים הרעה כי במה שחשב לא היה מגיע נזק לאנשים אם לא יוציאהו בפיו: עטרת

וטל ג׳ב׳ מל וא׳חס׳ וסימ׳ כי יפול לא יוטל · בחיק יוטל את הגורל · וגם אל מראיו יטל · כתר חס׳ ׃ ומי״ד׳ וסימ׳ לעיל ריש סימ׳ י״ו ׃ משפטו וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן כ״ו ׃ חרבה ג׳ וסימ׳ ואמר למלך המלך לעולם יחיה · ואמר אליהם אתם ראים הרעה · טוב פת חרבה · וא׳ וחרבה וכל מנחה ׃ נאוה ד׳ קמצין וסימ׳ נאוה בירושלם איומה כנדגלו׳ · לישרי׳

עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא ׃ טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר ׃ בַּחֵיק יוּטַל אֶת־הַגּוֹרָל וּמֵיְהוָה כָּל־מִשְׁפָּטוֹ ׃ טוֹב פַּת חֲרֵבָה וְשַׁלְוָה־בָהּ מִבַּיִת מָלֵא זִבְחֵי־רִיב ׃ עֶבֶד־מַשְׂכִּיל יִמְשֹׁל בְּבֵן מֵבִישׁ וּבְתוֹךְ אַחִים יַחֲלֹק נַחֲלָה ׃ מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וּבֹחֵן לִבּוֹת יְהוָה ׃ מֵרַע מַקְשִׁיב עַל־שְׂפַת־אָוֶן שֶׁקֶר מֵזִין עַל־לְשׁוֹן הַוֹּת ׃ לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה ׃ עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם ׃ לֹא־נָאוָה לְנָבָל שְׂפַת־יֶתֶר אַף כִּי־לְנָדִיב שְׂפַת־שָׁקֶר ׃ אֶבֶן־חֵן הַשֹּׁחַד בְּעֵינֵי בְעָלָיו אֶל־כָּל־אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל ׃ מְכַסֶּה־פֶּשַׁע מְבַקֵּשׁ אַהֲבָה וְשֹׁנֶה בְדָבָר מַפְרִיד אַלּוּף ׃ תֵּחַת גְּעָרָה בְמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה ׃ אַךְ־מְרִי יְבַקֶּשׁ־רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח־בּוֹ ׃ פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ וְאַל־כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ ׃

(מסורה בצד: ל׳ · ג׳ ד׳ י׳ · ג׳ · יז · ב׳ וכסף על מין · ל׳ · ל׳ ב׳ חס׳ · ר׳ · י״א מכתי׳ · ל׳ כסל מ״לעי׳ · ל׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳)

כְּלִילָא דְשִׁבְהוֹרָא סֵיבוּתָא בְּאָרְחָא דְצִדְקְתָא מִשְׁתַּכְּחָא ׃ טָב נְגִיר אַפֵּי רוּחָא מִן גַּבְרָא וּדְמַכְבִּישׁ נַפְשֵׁיהּ טָב מִן הָווֹ דְאָחִיד מְדִינְתָא ׃ בְּעוּבָּה דַעֲצָתָא נָפְלָה פִּיצְתָּה וּמִן אֱלָהָא נָפַק דִּינֵיהּ ׃ טָבָא הִיא לַחְמָא שְׂרִיבְתָּא וְשַׁלְוָותָא בַּהּ מִן בֵּיתָא דְמָלֵי דִבְחֵי דְדִינָא ׃ עַבְדָּא סוּכְלְתָנָא יִשְׁתַּלַּט בְּבְרָא מְבַהֲתָנָא וּבֵינַת אַחֵי נַפְלִיג יְרוּתְתָא ׃ צָרְפָּא נְקִי לְסָאסָא וְכוּרָא לְדַהֲבָא וֶאֱלָהָא בָּדֵיק לִבָּא ׃ גַּבְרָא בִּישָׁא צַיִּית לְסִפְוָתָא דְעָאתָא שִׁקְרָא וְרַגְלוּתָא עַל לִישָׁנָא דְעָאתָא ׃ דְּמַצְרֵי בְּמִסְכֵּינָא מַרְגִּיז לְבָרְיֵהּ וּדְחָדֵי לְתַבְרָא דְחַבְרֵיהּ לָא מִזְדַּכֵּי ׃ כְּלִילָא דְסָבֵי בְּנֵי בְנַיָּא וְשִׁיבְהוּרְהוֹן דִּבְנַיָּא אֲבָהֵיהוֹן ׃ לָא יָאֵי לְטַפְשָׁא שִׁפְוָותָא יַתִּירְתָּא אַף לָא לְשַׁלִּיטָא שִׁפְוָותָא דְשִׁקְרָא ׃ כֵּיפָא דְשׁוּחֲדָא חֲסִידָא הִיא בְּאַפֵּי מָאן דְשָׁקִיל לַהּ לְכָל אֲתַר דְּמִתְפְּצֵי שֵׁיכוּלָא ׃ דִּמְכַסֵּי חוֹבָה בָּעֵי רְחִמוּתָא וּדְסָנֵי מִילְּתָא מְפָרֵק רַחֲמָא ׃ עָאלָא בְּעָאתָא בְּמָן דְּמִתְבַּיַּן טָב מִן דִּלְמָמְחֵי לְסַכְלָא מְאָה חוּטְרִין ׃ גַּבְרָא מְרִירָא בָּעֵי בִּישְׁתָא וּמַלְאֲכָא נוּכְרָיָא יִשְׁתַּדַּר עֲלֵיהּ ׃ פְּגִיעַ דּוֹב וְרִתִּיתָא בְּגַבְרָא חַסְמָא לָא מִתְזִיעַ וְשַׂכְלָא בְּשַׁטְיוּתֵיהּ נָפִיל ׃

נאוה תהלה · כי נעים נאוה תהלה · לא נאוה לנבל שפת יתר · וא׳ שחורה אני ונאוה ׃ אל כל ואל כל י״ג כבתו׳ ותריסר וסימ׳ אמור אל כל עם הארץ · הנישא איש בשר קדש · אמר אל רחבעם בן שלמה · ולא שמענו אל עבדיך · מבכון שבהו השגית · הנוצר יחד לבם המבין · אז לא אבוש בהביטי · אבן חן השחד בעיני בעליו · כי מי אשר יבחר · וישלח ספרי׳ אל כל מדינות · ונשלוח ספרים ביד הרצים · ויכתב מרדכי את הדברים · וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ׃

רלבג

עטרת תפארת שיבה · הנה השיבה היא עטרה של תפארת כי האנשים כלם יכבדו איש שיבה ויניעו האנשי׳ לזה בדרך צדק ויוסר במדות או ברעות כי בזולת זה יתכן שימות האדם בלא עתו או יהיה הרצון בזה כי השיב׳ אשר בדרך צדקה תמצא היא עטרת תפארת כי מצד שיוסר ברעות ובמדות ומצד השישות אשר יחובר עמהם נגדל מדרגת האיש ומעלתו בחכמה ובפלוסופיא המדינית כי בישישים חכמה וארך ימים תבונה מצד רוב מה שעמר עליו מהחוש ומצד אורך הזמן אשר מקרו בבקשת החכמ׳ ומצד השקט רתיחת הטבעי׳ בעת השיבה ׃ טוב ארך · הנה מי שימשול בכעסו שיוכל להאריך אפו הוא יותר טוב מגבור המנצח זולתו במלחמה ומי שימשול ברצונו ותאותו להכניעם אל אשר יחפוץ הוא יותר משובח ממי שלכד עיר כי איך ימשול בזולתו מי שלא יוכל למשול ברצונו · יש דברי׳ יחשוב שיהיה חדושם קרי והזדמן ובהם באמת הגבלה וסדור מהש״י בחיק · וזה כי הגורל יוטל בחיק ויחשוב שיהיה משפטו בדרך הקרי והנה תמצא כי מיי׳ כל משפטו וזה מפורסם מענין הגורל בספורי דברי הנבואה וכבר תעמוד על זה מהחוש כי למכליחים יבא על הרוב להם בגורל מה היותר טוב וההפך לאנשים הקשי יום והנה אמר לפי מה שאחשוב כי הגבורה במלחמ׳ ולכידת העיר הוא מיי׳ ולזה אין להתפאר בהם ואולם התכונות המדותיות אשר לאדם עם כפשו הם מפאת בחירתו ולזה יהיה ההתפאר בהם יותר ועוד כי הטוב שיגיע מאורך האף הוא יותר עצום ויותר מעט סכנה מהטוב שיגיע מהגבור׳ וכן הענין במושל ברוחו עם לוכד עיר עם שבזה יגיע לאדם הטוב והמלט מזולת שירע לזולתו ׃ טוב פת חרבה · והנה שבח עוד השלום וגנה הקטטה ואמ׳ כי טוב לאדם שיאכל פת יבשה בלא פרפרת עם השלוה משיאכל הזבחים ובשר לשובע עם הריב והקטטה ׃ עבד משכיל · הנה יקרה בעבד האדם כשיהיה זריז ומשכיל שיהיה מושל בבן אדוניו כשיהיה עצל וסכל כי אדוניו ימשילהו עליו להנהיגו בהנהגה ראויה וכבר יקרה שיחלק זה העבד נחלה בתוך האחי׳ שהם בני אדוניו כי אדוניו לאהבתו אותו יתן לו במותו חלק מה בנכסיו ׃ מצרף לכסף · הנה הכסף יש לו מצרף יוכל האדם לבררו בו מסיגיו ובו יוכל לבחון כמה יש בו מן הסיגים כשיקח ממנו משקל מה ויעמוד על השיעור שיחסר ממנו וכזה יש ג״כ כור לזהב לברר אותו מסיגיו ואולם הלבבות אין שם מי שיבחנם זולתי השם ית׳ ׃ מרע מקשיב · הנה האיש המרע הוא מקשיב על דבר און כי בו הוא חפץ וזה ג״כ הוא מתהפך והוא כי האיש השקרן מאזין ומקשיב על דברי הרשע והעוות מהשקר ימשכו הרעות ומהרעות ימשך השקר ׃ לועג לרש חרף עושהו · הנה מי שהוא מלעיג על העני מפני עניו כבר חרף הש״י שיסודר ממנו זה הענין באופן מה כמו שמנהגה המלאכ׳ הוא מחרף בזה הפועל אותה ומי שהוא שמח לאיד שיבוא על איש אחר לא ינקה שיפול בכמו הרע ההוא ׃ עטרת זקנים · כי האהבה הדמיונית תתמשך אליהם אך אין הענין כן באבות כי אין האהבה עולה כל כך לאבי האב אבל תפארת בנים היו אבותם ׃ לא נאוה · הנה לא יאות לנבל לדבר דברי מעלה ויתרון כי הדברים ההם יאבדו בזה האופן וכ״ש שאין ראוי לנדיב דבר שקר והבל ׃ אבן חן השוחד · הנה השוחד הוא אבן חן בעיני האנשים אשר יתן להם השוחד כאלו היו מרגליות שיתנו חן לנושאם אל כל אשר יפנה מהדברים יצליח ׃ מכסה פשע · מי שהוא מכסה פשע שפשע בו ולא יזכרו הוא מבקש אהבה כי בזה האופן ישנה ומי שהוא שונה בדבר מפריד אלוף כי זכר הפשעים יביא לרעות גדולות עד שאלו המדות הפחותות יפרידו השר והגדול מעמו ׃ תחת גערה במבין · הנה הגערה תחת במבין ליסר אותו ויקבל בה מוסר יותר ממה שיקבל הכסיל מהמוסר אם יכוהו מאה הכאות ׃ אך מרי · הנה לאדם שלא יקבל מוסר בהכאות אבל תמצא עם זה בקבתו שיבקש רע והוא איש מרי כי הוא מרגיש שיוכה מצד מריו או יחולו עליו רעות ועכ״ז יחזיק בו ולזה איננו זר אם ימצא מה שיבקש הנה ישיגהו היותר רע שאפשר רוצה לומר שכבר ישולח להכותו מכת אכזרי ולא יחמול עליו אשר על כן מרה בש״י או יהיה הרצון בזה הנה לא די שלא יקבל מוסר אבל הוא תמיד יבקש מרי ועכ״פ שישלח בו מלאך אכזרי להכותו מכות נפלאות הנה עם כל זה יוסיף על חטאתו פשע ׃ פגוש דוב שכול · הנה פגישת הכסיל באולתו היא פגישת הסכנה מפגישת דוב שכול באיש כי אולת הכסיל תשחיתהו בקלות ׃

אבן עזרא

עטרת · השיבה היא כעטרת תפארת לראש ׃ טוב · בחיק · טוב · ג׳ דסקים · טוב עומר במקו׳ שנים ואורך אפים הוא טוב מגבור כי הוא יכבוש כעסו והגבור אע״פ שכובש אחרים איננו יכול לכבוש כעסו · מושל ברוחו לבדו טוב ממושל לוכד עיר שצריך לעזר אחרים וכאשר יוטל הגורל בחיק ומיי׳ משפטו איך יטול כן מאת השם מי שיוכל למשול ברוחו · טוב הרבה למושלים ברוחם כפת חרבה שיש שלוה בה · מבית מלא זבחי ריב ומריבה שיתכעסו תמיד ׃ בבן מביש · כסיל · יחלוק יקח חלק ׃ מצרף · מרעי׳ לועג · שר · ר׳ דבקים · מצרף מן כור · מזין הראוי מאזין כלומר יש מצרף לכסף וכור לזהב לזקקו וכן יבין הלבבות השם וידע מי שהוא מרע ומחשב רכילות שהוא על שפת און ׃ שמח · מי ששמח לאיד הרש לא ינקה לא יהיה נקי כל אחד מהם כי השם בוחן הלבבות ויתן שכר למרע וללועג ולשמח לאיד ׃ בני בנים · שבעבורם מכובדים הזקני׳ בעבור חכמתם · ותפארת בני׳ אבותם החכמים ׃ לא נאוה לנבל · לא נחמדת ונאוה לו · שפת יתר כלומ׳ לא יתאוה לעבת שפת חכמי׳ שתביאהו לידי יתרון אבל לנדיב לא נחמדת לו כלומר הנדיב לא יתאוה שם שפתי איש שקר כאשר יתאוה הכסיל ׃ אבן חן · חסר כ״ף וכן ידים ליתר תשלחנה אע״פ שאין זה מקומו אפרשנו לפי שהוא כעלם בעבור מלת תשלחנה שהוא בלשון רבות וכן עיניכו כירה ליתר תשלחנה הכפים הנזכרות בפסוק תבורך מכפים אם תעמיכה כאשר עשתה על כן תהיה מבורכת יותר מהן וכן זה כאבן היקרה שיש לה חן בעיני כל רואיה כן יש חן למוחד בעיני בעליו והוא הנותן כי בעבור שהוא אסור לקחתו לא יקרא הלוקח בעליו וכן אל תמנע טוב מבעליו כי הוא הלוקח ׃ מכסה · מי שמבקש לאהוב רעהו יכסה פשעו שפשע בו ולא יודיעהו · ושונה בדבר לפשוע פעם אחרת מפריד אלוף שיאהבנו יותר ממנו ׃ תחת · י״א מן תנחת עלי ידך תרגו׳ וירד כמו כזיד מן ויזד לטעת מן כטע והוא רחוק ׃ אך · ממעט הגערה מן המרי כי לא תועיל בו והוא חסר כמו איש מרי שמרה כי השם יבקש לעשות לו רע ׃ אכזרי שלא ירחמנו · ישולח בו להמיתו ׃ פגוש · ואל · יפגוש בו כסיל בעת אולתו כי היא קשה מהדוב ׃

אבן עזרא

פוטר· למון פתיחה כלו כפותח מקור מים שהולכים ויתערבו עם אחרים עד שיתגברו על הארץ כן הוא ראשית מדון מדומה למים· וקודם התגלע התערב זה בזה במדון ראוי הריב לנטוש אותו· פא כפטר מים כן ראשית מדון תתחיל בתעט ויבא הרבה התגלע התגלות: מחיר· לקנות בו חכמה ואין לו לב שיתפוץ ללמוד: בכל עת· יאהב איש רעהו ואח אוהב לעת צרה הנולדת ולא יאהב ב בכל עת. יולד ראוי להיות תולד כמו ובא עליך רעה: אדם· אוהב. שנים דבקים· כלומ אדם שתוקע כף להיות ערב לפני רעהו התלוה הוא יקרא חסר לב והוא אוהב לעשות בעבור בצע ומכה ם שיבא עמו רעהו· פתחו רמז למפתח הספתים כלומ כאשר הוא מרים קול פתח דבריו לעורב ערובה הוא מבקש שיבואהו שבר פתחו מן שמור פתחי פיך: יפול ברעה· מחשב לעשות : בכל· מדבר כבלות: לב· גהה· חסר כף מרפא כלומר הלב ם שהוא שמח בחלקו י ייטיב לגוף כגהה ב בעבור תולדתו ל למות כמו לא יגהה מכם אבל רוח נכאה ונעשת על הכלי ם העולם תיבש עצם שהוא עיקר הגוף ולא תועיל בו גהה: מחיק· בסתר משם יפרות יקח השוחד: את· כעס. שנים דבקים· את פני החכמה שהוא ולמדה מכל א אדם· בקצה ארץ המה משוטטות לבקש חכמה כי יחשוב אכסי מקומו כסילים כמוהו על כן מכעיס אביו ברכותו ללכת למרחוק: גם ענוש לצדיק לא טוב· דבק בפסוק שלפניו ואחר וגם לרבות על השוחד שיקח רשע ואחרי כן יענש הצדיק וכן הוא לענוש הצדיק בדינו לא טוב הענוש כי שם הפועל הוא מתאר בשם דבר ולא טוב להכות הנדיבים על יושרם: חושך· גם· שנים דבקים· הודיע כי מדת המתיקה טובה כלומר חושך אמריו ושותק הוא רעתן ורוח הוא הדעת כלומר שדעתו יקרה והכך זה כל רוחו יוציא כסיל· וגם לרבות על חושך אמריו גם אויל מחרים חכם יחשב: לתאוה· לא· שנים דבקים· לתאוה כמו בעבור· כפרד הכע והנפרד ממקומו לבקש חכמה בעבור תאוה שיתאוה ללמוד ובכל אכסי תושיה יתערב וילך עמם והכסיל

ידע כל סיפא מל בבב

מסורה

הרע ה' בקרי' ג' בישין וכ' טבין וסי' ואם הרע תריעו גם אתם· חדלו הרע· היהפך כושי עורו· בכל עת אהב הרע· וכל הרע לאיש שהן· אחד והרע והרעתי: בלשונו ז' מל' וס"מ נכסר בשפטים סים ז' וזכריה סימן י"ד: יולד ב' חס' וסימ' צאן וראו אם· ילד כסיל לתוגה לו: ייטיב ב' וסים' כי ייטב אל אבי את· לב שמח ייטב גהה· וט חס' בליש' וסים' ביחזקאל

משלי

מֵשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא־תָמִישׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ: פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ: מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם: לָמָּה־זֶּה מְחִיר בְּיַד־כְּסִיל לִקְנוֹת חָכְמָה וְלֶב־אָיִן: בְּכָל־עֵת אֹהֵב הָרֵעַ וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד: אָדָם חֲסַר־לֵב תּוֹקֵעַ כָּף עֹרֵב עֲרֻבָּה לִפְנֵי רֵעֵהוּ: אֹהֵב פֶּשַׁע אֹהֵב מַצָּה מַגְבִּיהַּ פִּתְחוֹ מְבַקֶּשׁ־שָׁבֶר: עִקֶּשׁ־לֵב לֹא יִמְצָא־טוֹב וְנֶהְפָּךְ בִּלְשׁוֹנוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה: יֹלֵד כְּסִיל לְתוּגָה לוֹ וְלֹא־יִשְׂמַח אֲבִי נָבָל: לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב גֵּהָה וְרוּחַ נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ־גָּרֶם: שֹׁחַד מֵחֵק רָשָׁע יִקָּח לְהַטּוֹת אָרְחוֹת מִשְׁפָּט: אֶת־פְּנֵי מֵבִין חָכְמָה וְעֵינֵי כְסִיל בִּקְצֵה־אָרֶץ: כַּעַס לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וּמֶמֶר לְיוֹלַדְתּוֹ: גַּם עֲנוֹשׁ לַצַּדִּיק לֹא־טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל־יֹשֶׁר: חוֹשֵׂךְ אֲמָרָיו יוֹדֵעַ דָּעַת וְקַר־רוּחַ אִישׁ תְּבוּנָה: גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב אֹטֵם שְׂפָתָיו נָבוֹן: לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד בְּכָל־תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע:

תרגום

דְּפָרִיעַ בִּישְׁתָא חֲלַף טַבְתָא לָא תִפְסוֹק בִּישְׁתָא מִן בַּיְתֵיהּ: אֲשִׁיד דְּמָא הֵיךְ מַיָּא מְגָרֵי תִּגְרֵי וְקֳדָם קְרָיָא מַטְעֵי דִּינָא: דִּמְזַכֵּי לְרַשִּׁיעָא וּמְחַיֵּיב לְצַדִּיקָא מְרַחְקְתֵיהּ דֶּאֱלָהָא אַף תַּרְוֵיהוֹן: לְמָה דֵין אַלְאֲלֵיהּ תִּיגְרוּתָא לְסַכְלָא דְּלֵית לֵיהּ לִבֵּיהּ וְחָכְמְתָא: בְּכָל עִדָּן גַּבְרָא רָחֵים הוּא וְאַחָא לְעָקְתָא מִתְיְלִיד: בַּר נָשׁ חַסִּיר רַעְיָנָא מְשַׁלֵּם יְדֵיהּ וְעָרֵיב עָרְבוּתָא עַל חַבְרֵיהּ: דְּרָחֵים חוֹבָא רָחֵים מַצּוּתָא וּמְזוֹרִים תַּרְעֵיהּ בָּעֵי תַבְרָא: מַאן דְּעָקִים לִבֵּיהּ לָא מַשְׁכַּח טַבְתָא וּדְמִתְהַפֵּךְ בְּלִשָּׁנֵיהּ נָפֵיל בְּבִישְׁתָא: דְּמוֹלִיד סִכְלָא חִימוּצָא דִּילֵיהּ וְלָא חָדֵי אֲבוּי דְּטַפְשָׁא: לִבָּא חַדְיָא מַשְׁפִּיר גּוּפָא וְרוּחָא דְּכִיכְתָא מְיַבְּשָׁא גַּרְמָא: שׁוּחְדָּא מִן עוּבָּא יִסַּב רַשִּׁיעָא לְמַצְלֵי אָרְחָתָא דְּדִינָא: אַפּוֹי דְּסוּכְלְתָנָא חָרְיָן בְּחָכְמְתָא וְעַיְנוֹי דְּכַסְלָא בְּעוּמְקָא דְּאַרְעָא: בְּרָא סַכְלָא מַכְבִּיר אֲבוֹי וּמְמַרְמִיר לְאִמֵּיהּ: לְמִתַּךְ לְצַדִּיקָא לָא שַׁפִּיר אַף לָא לְמִמְחֵי צַדִּיקַיָּא דְּאָמְרִין תְּרִיצוּתָא: דְּחָשִׂיךְ מִלּוֹי יָדִיעַ יְדִיעֲתָא וּדְמַכִּיכָא רוּחֵיהּ גַּבְרָא דְּמִתְבַּיַּין: וְאַף שַׁטְיָא דְּשָׁתִיק חַכִּימָא הוּא מִתְחַשִׁיב וּדְכָאֵלִי שִׂפְוָתֵיהּ מִתְבַּיַּין: רֵיגְתָא בָּעֵי פַּחְיָא וּבְכָל מִילְּכָן מִצְטְרֵין:

מסורה

סוף סימן ל"ג: מחיק ד' חסרי' בליש' וסים' נמסר בריש סיפרא סימן ה': ועיני י' וסים' תמצא נמסר באיוב סים' י"א בסד': יודע כל סיפרא מל' בב"ב וסים' ידע צדיק דין דלים· בפשע ארץ רבים· וכל תריסר ודברי הימים וקהלת מל' בב"א וסים' כי איננו ידע מה שיהיה· ו' מל' בשאר קרי' וסים' נמסר בשמואל א' סימן כ"ו:

רלבג

מטיב רעה· הנה מי שהוא מטיב רעה תחת טובה אשר גמלוהו ראוי שלא תמוש רעה מביתו וזה לשתי סבות האחד מפני שהאלהי' לא ישתדלו להטיב לו לפי שהם רואי' שהוא מטיב רעה תחת טובה ולזה כאשר תהיה הרעה בביתו לא תסור משם כי לא ישתדלו אם בהסרתה והסבה השנית היא כי זה העונש ראוי שיבא עליו מהשי"ת על זאת התכונ' הפחותה כי היא תמנע האדם מכל הטובות והשלימיות וזה כי האדם נכנע לשי"ת מפני רבוי הטובו' אשר הוא גומל אותו תמיד ומי שלא יכיר לאנשים הטוב' שהם עושים לו לא יכיר לשם יתברך בטובות שהוא חונן אותו ויהיה זה סבה אל הכפירה בשם יתברך: פוטר מים· הנה ראשית המדון הוא במדרגת פותח מקום יצאו ממנו המים כי הם תמיד ירחיבו ה הפתח ההוא מצד ש שטף עוברם ובהיות הענין כן הנה ראוי לעזוב הדבר אשר ה הוא סבת המדון ק קודם שיתערב הריב והמחלוקת כי אז זה יתחזק תמיד הריב ולא יהיה שליט ה האדם להשקיטו: מצדיק רשע· הנה מי שהוא מצדיק מי ש שהוא רשע בדין או מחייב מי שהוא צדיק בדין הנה כל אחד מאלו הוא מתועב ו ושנוא אצל השי"ת וזה כי הוא ראוי להרחיק הרשעי' ולבזות מעשיה' כי בזה תועלת להרחיק האנשים מעשות כ כמעשיהם ובזה ראוי לקרב הצדיקי' ולשבח מעשיהם לזאת הסבה בעינה: למה זה· ישתדל הכסיל בקנין החכמה והנה הוא חסר המקבל אותה כי אין לו לקבלה: בכל עת· יתחבר האוהב לאהובו בימי הטובה ובימי הרעה וזה מדרך האוהב במה שהוא אוהב ר"ל שלא יעזוב אהובו לעתות בצרה ואולם האוהב שיתחדש ויולד לו בעת צרתו הוא אח לא אוהב או ירצה בזה כי האוהב יתחבר לאהובו בכל עת כדי שישמח בטובתו ויעזרהו לעת רעתו אמנם האח לא יחוש להתחבר עם אחיו בעת טובתו אך בצרתו יתעורר לעזרו כי הטבע יטריחהו על זה מפני היותו עצמו ובשרו: אדם חסר לב· והנה ספר עתה מהעזר לא יחשב בו טוב לעזור ובסוף הענין ישוב לו לנזק גדול ולזה לא יהיה זה העזר כי אם מאדם חסר לב והנה שיתכן האדם ערב בפרעון חוב רעהו ויתקע כפו לפרעו כי זה יהיה סבה אל שישוב האהוב סוחר ויגיעהו נזק מזה שישוב פרעון החוב עליו: אהב פשע· מי שהוא אוהב למצות פשע בדברים שיאמרו לו אויעסו וידקדק בהם בזה האופן הנה הוא אוהב מריבה ומחלוקת כי זה יוליד המחלוקת ומי שהוא מגביה פתחו להשקיף בדברים כבר שישים עצמו בעליונות מקום כי זה יהיה סבה אל שימצא פשע בדברים לחשבו עצמו גדול המעלה ושראוי לו מהכבוד הרבה הנה הוא מבקש שבר כי זה סבה להביא עליו רעות גדולות והנה לקח זה הלשון על צד שלימות המשל כי מגובה הפתח יקרה שיפול מטה וישבר: יולד כסיל· הנה האיש המוליד כסיל יולד אותו לרעה לו כי יגדל יגונו בו מצד חסרון דעתו בו ורוע ענייניו ולא ישמח האיש הנבל העושה נבלות או הדבר: לב שמח· הנה משמחת הלב יתחדש טוב מרפא הגוף להתפשט הדם והחום הטבעי בחלקי הגוף והרוח נכאה שהיא הפך שמחת לב היא תיבש האיברים מפני התקבץ הדם והחום הטבעי בפנימי הגוף והנה יבאר בזה משמחת מבוחות והתבטר מגוכה: שחד· הנה הרשע יקח שחד מחיק ר"ל שיקח אותו בצנעה בדרך שלא יודע ויקחהו להטות ארחות משפט: את פני מבין חכמה· הנה המבין ימצא את פניו חכמה כי כל מה שירגיש אותו מהדברי' המתנהגים ימצא חכמה נפלאה כשיחקור למה שהוא על מה שהוא עליו ואולם הכסיל כשיבקש החכמה הנה עיניו בקצה הארץ לחשבו כי שם לבד תמצא לו ולזאת הסבה יתעכל בבקשתה: כעס לאביו· הנה הבן שהוא כסיל מכעיס אביו תמיד והוא ממר ליולדתו כי לא יקבל מוסרים ולאחרי לו בזה אבל יהיה בוחר הרע כל כך למי שהוא לא טוב גם ענוש עד שסבר יענוש הצדיק על צדקו ויכה הנדיבים על יושרם כי כל עושה טוב הוא רע בעיניו· חושך אמריו· הנה האיש היודע דעת מונע אמריו שאינו מדבר דבריו בלתי צריך ומי שהוא איש תבונה נותן לעצמו יקרת רוח ולא יהיה מכב ומתחבר מאד עם בני המעלה ולא יהיה מרבה דברים אך דבריו יהיו יקר לא שיעשה זה דרך גאוה כי זה יהיה מגונה: גם אויל מחרים· והנה ימשך טוב ממניעת הדבור שסבר יעלם מהאדם אולתו וכן יחשב כנבון מי שהוא סותם שפתיו ולא ידבר: לתאוה יבקש· מי שיבקש לגבול החקירה הדבר הנפרד והפשוט אשר אליו תעלה תאותו הנה הוא יתערב בחסבת כל כימוס מושכל אשר בדבר דבר כי זה דרך החקירה השלימה ר"ל להעלות הדבר אל יסודותיו והסבות הפשוטות אשר מהם היה או ירצה בזה מי שיבקש בעבור תאותו הגופיית הנה אם יחקור במושכלות יתבלבל בכל מושכל ומושכל ואפי' באשר היה מהם קל ההשגה ויתערב לו הענין בזולתו מפני מיעוט חקירתו בדברים המושכלים ורב מקרו על התאוות הגופיות:

לא

בבוא ה̇ מ̇ל וסימ̇ נמסר בסדר בקץ ותלים כימן נ̇ב̇ : במשפט ה̇ דגשי̇ וסימ̇ לא תעשו עול במשפט · וחבירו · ויגבה יי̇ צבאות במשפט · על כן לא יקומו רשעים · ודרך ענוים · שאת פני רשע לא טוב · שמח בחור בילדותך · וכל איוב דכו כבא על זה פקחת עיניך : מגדל עוז ג̇ וסימ̇ ומגדל עז היה בתוך העיר · מגדל עז מפני אויב · מגדל עוז שם יי̇ בו

לֹא־יַחְפֹּץ כְּסִיל בִּתְבוּנָה כִּי אִם־בְּהִתְגַּלּוֹת לִבּוֹ׃ בְּבוֹא־רָשָׁע בָּא גַם־בּוּז וְעִם־קָלוֹן חֶרְפָּה׃ מַיִם עֲמֻקִּים דִּבְרֵי פִי־אִישׁ נַחַל נֹבֵעַ מְקוֹר חָכְמָה׃ שְׂאֵת פְּנֵי־רָשָׁע לֹא־טוֹב לְהַטּוֹת צַדִּיק בַּמִּשְׁפָּט׃ שִׂפְתֵי כְסִיל יָבֹאוּ בְרִיב וּפִיו לְמַהֲלֻמוֹת יִקְרָא׃ פִּי־כְסִיל מְחִתָּה־לוֹ וּשְׂפָתָיו מוֹקֵשׁ נַפְשׁוֹ׃ דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ גַּם מִתְרַפֶּה בִמְלַאכְתּוֹ אָח הוּא לְבַעַל מַשְׁחִית׃ מִגְדַּל־עֹז שֵׁם יְהוָה בּוֹ־יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב׃ הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ וּכְחוֹמָה נִשְׂגָּבָה בְּמַשְׂכִּיתוֹ׃ לִפְנֵי־שֶׁבֶר יִגְבַּהּ לֶב־אִישׁ וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה׃ מֵשִׁיב דָּבָר בְּטֶרֶם יִשְׁמָע אִוֶּלֶת הִיא־לוֹ וּכְלִמָּה׃ רוּחַ־אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ וְרוּחַ נְכֵאָה מִי יִשָּׂאֶנָּה׃ לֵב נָבוֹן יִקְנֶה־דָּעַת וְאֹזֶן חֲכָמִים תְּבַקֶּשׁ־דָּעַת׃

ל̇ ח̇ מ̇ל · ל̇ וחס̇ · ח̇ דגשי̇ וכל איוב דכו̇ כמ̇ה · ג̇ · ל̇ ומלי̇ ה̇ · ג̇ · ד̇ ול̇ קמץ · ל̇ · ל̇ וחס̇ · ל̇

לָא צָבֵי סַכְלָא בְּסוּכְלְתָנָא אֶלָּא בְּשַׁטְיוּתָא פָּתֵי לִבֵּיהּ׃ כַּד אָתֵי רַשִׁיעָא בְּשַׁטְיוּתָא יֵיתֵי וּבְצַעְרָא וּבְחִיסוּדָא׃ מַיָּא עֲמִיקֵי פּוּמֵיהּ דְּגַבְרָא נַחְלָא דְנָבֵיעַ מַבּוּעַ דְּחָכְמְתָא׃ לְמִיסַב אַפֵּי לְרַשִׁיעָא לָא שַׁפִּיר אַף לָא לְמִצְלֵי דִּינָא לְצַדִּיקָא׃ שִׂפְוָותֵיהּ דְּסַכְלָא מַיְתָן לֵיהּ לְדִינָא וּפוּמֵיהּ מַמְטֵי לֵיהּ לְהַרְתָא׃ פּוּמֵיהּ דְּסַכְלָא שַׁנְיָא הוּא לֵיהּ וְשִׂפְוָותֵיהּ פָּאחָא אִנּוּן לְנַפְשֵׁיהּ׃ מִלּוֹי דַּחֲכִינָנָא מְרָאבִנָן לֵיהּ וּמַחֲתָן לֵיהּ לְעוּמְקָא דִשְׁיוֹל׃ וְאַף דְּמִתְרַפֵּא בַּעֲבִידְתֵּיהּ חַבְרָא הוּא לְגַבְרָא מְחַבְּלָנָא׃ מַגְדְּלָא דְעוּשְׁנָא שְׁמֵיהּ דֶּאֱלָהָא וּבֵיהּ נָרְהַט צַדִּיקָא וְנִגְרִים בֵּיהּ׃ מַזָּלֵיהּ דַּעֲתִירָא קִרְיְתָא דְעוּשְׁנֵיהּ וּכְשׁוּרָה יוֹרָם מְשָׁרְיֵיהּ׃ קֳדָם תַּבְרָא יִתְרוֹרַם לִבֵּיהּ דְּגַבְרָא׃ קֳדָם יְקָרָא עִנְוְתָנוּתָא׃ מַחֲזִיר פִּתְגָּמָא עַד לָא שְׁמַע שַׁטְיוּתָא לֵיהּ וּבַהֲתְתָא׃ רוּחֵיהּ דְּגַבְרָא תְּסוֹבַר בּוּרְהָנֵיהּ וְרוּחָא מְכִיכְתָא מַן נִטְעִינֵיהּ׃ לִיבָּא דְמִתְבַּיַּין נִיקְנָא יְדִיעְתָא וְאֻדְנָא דְחַכִּימֵי תְּבָעֵי מַנְדְּעָא׃

ירוץ צדיק ונשגב : מחלהו ל̇ והוא חד מן מלין דמשמשין הו בסוף תיבותא וסימ̇ נמס̇ במסר̇ רבת̇ במערכ̇ אות הה̇א כסד̇ :

רלבג

לא יחפוץ · הנה הכסיל איננו חפץ בתבונה רק בעת שיתגלה לבו וחסרון דעתו כי אז לבד יחשוב שיהיה רב תבונה אך אחר זה לא ידרוש ללמידת החכמה : בבוא רשע · הנה בבא רשע בא עמו גם בוז כי מדרכו לבזות החכמים ועם הקלון והבוז שיש עמו מפני פעולותיו המגונות יחרף זולתו בדברי' ההם בעיניו כי בתומו שיבזה החכמים בקלונו בעצמו : מים עמוקים · הנה דברי פי איש חכם הם מים עמוקי' שיקשה להגיע אל תכליתם וכן יקשה לעמוד על סוד דברי פי איש חכם כי הם כמו נחל שהוא נובע ותמשך הנביעה ממנו תמיד כן ימשכו מקור החכמה הנובעת בחלו הדברים וכל אשר יוסיף בהם הנה עדיין יש להם כח למצוא בהם יותר או יהיה רומז בזה אל הלב שהוא מבוע הדברים כי כל מה שיביע מהם ישאר בו כח להביע מהם יותר : שאת פני רשע · הנה לא טוב לשאת פני רשע במשפט להטות משפט הצדיק כי יקרה אם יכבד האיש השופט לרשע במשפט ההוא ישתמו עבות הצדיק החולק עמו לחשבו כי דעת השופט קרוב' אל שכנגדו : שפתי כסיל יבאו בריב · ובמחלוקת כי אותו מדבר כי אם דברי קנטורין ופיו יקרא למהלומות והכאות חזקות שוברות את האדם : פי כסיל · דברי הכסיל הם מביאים חתת ושבר והם מוקש נפשו כי בהם גורם רע לעצמו מצרדים רבים כי בהם יתחבר ריב עם האנשים ויהיה זה סבה לו לרעות גדולות ומהם כי מצד סכלותו יחשוב הרבה פעמים לומר מה שהוא עוזר לו בהשפטו את רעהו ויהיה הענין בהפך ומהם כי הוא יגלה הדבר שיהיה ראוי שיסתיר ויהיה זה סבה לבלבול ריב בענייניו ובמבוקשיו : דברי נרגן · דברי האיש הנרגן על לא דבר מעורר תלונות הן בדמיון האנשים שמראים עצמם מוכים ומשברים כדי שיחמלו עליהם שאר האנשים והנה אלו הדברים קשים מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם התפעלות רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמתי : גם מתרפה · גם מי שהוא מתעצל במלאכתו באי זו מלאכה שיתעסק בה הנה הוא חבר לבעל הפח שיביא משחית ללכוד האנשים וזה יהיה מצדדים כי בעל זאת המלאכה יסמוך על שיעשה מלאכתו באמונה ולא ירגיש במה שיתחדש לו מעצלות הפועל ההוא כמו שלא ירגיש בפח מי שנלכד בו עד הלכדו והשני כי אם עשה המלאכה לעצמו הנה עצלותו בו יסבב שלא ימצא לו טרפו ויצטרך להיות בעל משחית בעבור בקשת המזון והשלישי כי אם תהיה זאת המלאכה אשר לאדם במה שהוא אדם והוא השגת המושכלות הנה עצלותו בה תסבב שילכד השכל בפחי הגוף ובפחיתותיו · זהו ביאור מה שיראה לנו עתה בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה · והנה התועלות המגיעות ממנה רבים ברבוי הענינים הכללי' בה וזה מבואר מאד במאמר מאמר ממנה ואולם על דרך כלל הנה הקיף זה החלק על הרחקת הכסילות והרשע והעצלה והאולת והשקרות והמרמה והסכלה והקפדנות וריבוי הדברים שלא לצורך ותועלת וההצטער והיות בז לדבר ובלתי שומע עצה : מגדל עוז שם יי̇ · הנה שם יי̇ הוא מגדל עוז כי בו עוז לאדם ותוקף עד שלא ינצחהו שום דבר רע ובו יחסה מכל מזיק מחוץ כי השי̇ת̇ אשר דבק בו יצילהו מפני דבקות השגחתו בו ודבקות האדם בו הוא מצד השגתו לפי מה שאפשר משימוס הנמצאות המושכלות אל השי̇ת̇ אשר שפע ממנו מציאותו בבריאתו העולם ובו הוא עומד תמיד כי הוא שמו על הצד שביארנו בספר מלחמות יי̇ והנה הצדיק ירוץ בדברים אשר יבקש מצד המשען אשר לו בשם ית̇ וימצא נעזר בשי̇ת̇ עד שכבר ימצא מתחזק מאד במה שבקש אותו יותר ממה שהיה מתחזק בו אם טרח הרבה לבקש הסבות האנושיות להגיע הדבר ההוא מזולת הבטחון בשי̇ת̇ והנה היה זה המאמר כאות עוד מצד המשל כי מדרך המרוצה שתחלים האדם והוא היה אומר שהצדיק עם היותו רץ בו הוא נשגב ומתחזק וזהו האמת כמו שביארנו : הון עשיר · הנה ההון הוא לעשיר כמו קרית עוז כי בו יבטח שיהיה לו לעוז לפי מחשבתו ולפי רחותו הנה ההון הוא לו כחומה נשגבה כי בהונו ירצה הבאים להחזיק לו והנה ההבדל בין זה העוז והעוז הקודם הוא מבואר כי העוז הקודם הוא עוז באמת וזה העוז איננו עוז כי אם בדברים מה וגם בהם הוא סבת הרע כמו שזכר במה שקדם שהרם לא שמע גערה ולזה לא יהיה ההון עוז כי אם למחשבת בעל ההון לא לפי הענין בעצמו : לפני שבר · הנה גובה הלב והגאוה הוא סבה אל השבר והשפלות והענוה הוא סבה אל הכבוד וזה מבואר במעט עיון מענין אלו התכונות : משיב דבר · מי שהוא משיב דבר בטרם ישמע ויבין הדבר אשר הוא משיב עליו הנה זה הענין הוא לו אולת וכלמה כי כבר ישיגהו בושת מפני שלא ישיב כראוי ולזה ראוי שיבין האדם בדברים קודם שישיב עליהם : רוח איש · הנה רוח האיש לא די שיסבול הגוף הבריא וישעדהו וישוררו ממנו פעולותיו אבל גם בהיותו חולה יכלכל אותו ואולם כשיהיה החולי ברוח בעצמות שתהיה נכאה ונשברת מי ישאנה הנה אין שם מי שישאנה כי החומר הוא מוכה ממנה לא מכהיב ולזה יחלק הגוף בהפעלותיה : לב נבון יקנה דעת · שכל האיש הנבון יקנה דעת קדושים מעצמו כי מרוב שלפולו יוציא דבר מתוך דבר והחכמים יבקשו לשמוע הדעת וללמוד אותו מהיודעים לשיעורים כי דעתם קצרה להבין זה מעצמם :

אבן עזרא

והכסיל לא יחפוץ ללמוד תבונה אלא יחפוץ במה שהתגלה לבו והוא הסכלות כי הלב הוא נסתר ויתודע ויתגלה בסכלות או בחכמה : בבא · רמז ליום הולדו בא גם בוז עמו שיבוז לאחרי' ועם קלון שיקלה אותם בא חרפה שיחרפם והטע' הקלון גורר החרפה כענין ועבירה גוררת עבירה : מים עמוקים · שהם קרים וזכים כן דברי פי איש חכם וכנחל נובע תמיד כן מקור חכמתו שלא תפסק : שאת · שפתי · פי · ג̇ רבקי' וכן הפי' לא טוב לשאת פני רשע בדינו וכן בצדיק בדינו שהוא זכאי ושפתי כסיל הוא הרשע הנזכר ששפתיו מסבבין שיבואו בריב ופיהו יביאהו בריב בעבור מהלומות כלו' בעבור שיקרא להלום רעהו ולהכותו והנה פיהו יתן מחתה לעצמו ושפתיו יסבבו מוקש לנפשו ולא טוב לשאת פניו : דברי · גם · ב̇ רבקי' · כמתלהמים כדברים מסותרים ומתכסין מן דברי הרכיל שידברם בסתר ובטן כמו ללב וגם לרבות כלומר מדבר הרגינו גם הוא מתרפ' במלאכתו שלא יעשנה בהיותו רכיל · אח הוא לאדון המשחית מה שים ברשותו ואמ' אח בעבור שהוא דומה לו בהשחתת מלאכתו וכמו ועשה אח כי מעשה הרע הוא אח לעבירות : מגדל עוז שם יי̇ · הון לפניו · נ̇ רבקי' · בו בשמו ירוץ שלא יכשל אם ירדף אויבו אע̇פ̇ שהוא במורק כמו ארוץ גדוד וכשגב בעת יסובבהו ולא יוכל לו · וכחומה הכ̇ף משמש לפניו וכן הפי' כמגדל עוז כן שם יי̇ לצדיק בעת צרה והון עשיר מדומה בעיניו כקרית עוזו ויחשוב שיהיה נשגב בו כצדיק בשם וכחומה נשגבה יחשוב הונו שהוא בבית משכיתו תרגו' ויסקף ואסתכי : משיב דבר · לשואלו' טרם שיבין כמו גוי אשר לא תשמע לשונו האולת היא תהיה לעצמו · פי' האולת היא תחשב לו וכלימה שיכלימהו המדבר עמו או אחרים : רוח · לב · ב̇ רבקי' · פי' רוח איש יסבול חליו ומדוה הגוף וזו היא הרוח המשכלת החכמה סובלת הדאגות · ורוח נכאה היא המתעצבת והכועסת על הבלי העולם כאשר לא תשיגם ומשקל נכאה מלאה · מי ישאנה בהיותה נכאה כי היא כושאת הגוף אע̇פ̇ שהיא כשואה בתוכו וזאת הרוח הנכאה לא תלמוד חכמה אבל לב נבון הסובל מחלתו יקנה הדעת בתבונתו · ואזן חכמים סובלי הקורות תבקש לשמוע הדעת :

מתן

אבן עזרא

מתן· צדיק· ב'דבקי'· ומתן רמז לשחד שיתן יוציאהו למרחב מצרותיו· ולפני גדולים ינחנו הם לוקחי השוחד שלא יכשל לפניהם בדין: צדיק· שיצדיקוהו הגדולי'· הראשון הוא הנותן המתן· ובא אף על פי שיבא רעהו ויחקרהו בדין לא יוכל להרשיעו: מדינים· אח· שנים דבקים· נפשע בעבור הפשע החזקה ממנו יקרא כן ומלת בריח כולל הדלתות והזכירו בעבור שאין להם חוזק ועוז כאלה עם הבריח והרמון הוא מחבר כלומ' ובין עצומים וחזקים יפריד הגור' שלא ילחמו ואפי' יהיה אח יותר נפשע מקרית עוז הפושעים במ'לכם כענין תפשע לבנה ומדיני האח יהיו כעוז בריח ארמון הגורל יפריד ביניה' ואמר אח כי רוב התגרות הם על נחלת האחים: מפרי· מות· ב'דבקים· ביד מקום· יאכל פריה כנגד תבואת שפתיו כלומר אם ידבר רע יבואהו מות ועל דבר טוב ימצא חיים: מצא· שהוא יבקש להיות' עזר כנגדו וימצאה הוא ימצא טוב השם ימציאהו טובתו בעבור הדבקו במה שנג' עליו השם: תחנוני' ידבר רש· בבקשו תאות מהעשיר ועזות פירושו אמרות עזות: רעים· כמו זרים נכים והעד עליו להתרועע אויהים מנחי הלמ"ד עמ גאים ורע עמ גא מאחר כלומר איש יאהב רעי' כדי שיתרועעו עמו ויתחברו אליו כי יש אוהב מדבק מאח: טוב· גם· אולת· ב'דבקי' כלומר הולך בדרך תומו מעקש מצד שפתיו המעוקשי' יקרא כך· גם לרבות על גבותו שהוא כסיל כלומר בעבור שאין לו דעת הנפש השכלית לשוב מדרכי העקשות לא טובה הוא· ואץ שירוץ לגזול הוא חוטא: דרכו· הוא עקשו ומלאכתו כמו מעגלות דרכיך· יתעף יתעצב ויכעס ולא ישוע אל בעת צרתו: הון· עד· רבים· כל· לדבקי'· ובהם הודיע שבח מתוכן דלים וגנות מפזר הונו ברעים· יוסיף רעים· על רעיו וכשהוא דל יפרד מרעהו כי ירחיקהו רעהו עד שיפרד ממנו ויתקן שיהיה עד שקר על כן נתן דלי: ינקה· לא יהיה נקי מן השכר· ויפיח עניו ודברי: רבים· מן רבי המלך כלומר ונדיב בעבור שיתנדב לבו לתת לעניים תגר'ל עד מעלתו עד שהגדולים יחלו פניו שיעזרם או שיאהבם כענין במג"א פניך יחלו· וכל הרעים יתחברו לאיש מתן לאיש נותן להם מתנות ומלת ריחקו לשון רבים מחוברים היחידים כי מרעהו אחד הוא וטעמו כל אחד ואחד עד שרחקו כלם ומרדף פועל יוצא אל פועל האמיתי הדבר בו פעול כי הרש הוא המרדף והאמרי' הם הרודפים והאחים או הרעים מורדפים כמו ואויביו ירדף חשך ורדפה את מאהביה והענין דבק למעלה עם ודל מרעהו יפרד כל אחי הרש והדל ישנאוהו כל שכן רעיו מרחיקו ממנו אחר התחברותם אליו בעבור מתנותיו והרש מצוה לרדוף אחריהם כלומר אחריו אולי יתקרבו אליו רעיו ולא המה שומעים:

ינתנו ב' וסי' יו' בדד ינחנו· ולפני גדולים ינחנו: ובא כתיב י' וקרי' בו"ו והוא חד מן כ"ב מלין דכתי' יו"ד בריש תיבו' וקרי' וי"ו וסימ' תמצא נמסר בכסר' רבת' במערכת אות היו"ד בס"ד: לשון ב"א י"ו קמצין וסימ' נמס' בבסר' רבתא בערך לש בס"ד: רעים ח' וסימ' לאבר הן ישלח איש את אשתו· לחלק יגיד רעים· הון יוסיף רעים רבים· איש רעים להתרועע· אכלו רעים

מַתָּ֣ן אָ֭דָם יַרְחִ֣יב ל֑וֹ וְלִפְנֵ֖י גְדֹלִ֣ים יַנְחֶֽנּוּ׃ צַדִּ֣יק הָרִאשׁ֣וֹן בְּרִיב֑וֹ יָבֹֽא־רֵ֝עֵ֗הוּ וַחֲקָרֽוֹ׃ מִ֭דְיָנִים יַשְׁבִּ֣ית הַגּוֹרָ֑ל וּבֵ֖ין עֲצוּמִ֣ים יַפְרִֽיד׃ אָ֗ח נִפְשָׁ֥ע מִקִּרְיַת־עֹ֑ז וּ֝מִדְיָנִ֗ים כִּבְרִ֥יחַ אַרְמֽוֹן׃ מִפְּרִ֣י פִי־אִ֭ישׁ תִּשְׂבַּ֣ע בִּטְנ֑וֹ תְּבוּאַ֖ת שְׂפָתָ֣יו יִשְׂבָּֽע׃ מָ֣וֶת וְ֭חַיִּים בְּיַד־לָשׁ֑וֹן וְ֝אֹהֲבֶ֗יהָ יֹאכַ֥ל פִּרְיָֽהּ׃ מָצָ֣א אִ֭שָּׁה מָ֣צָא ט֑וֹב וַ֝יָּ֗פֶק רָ֘צ֥וֹן מֵיְהוָֽה׃ תַּחֲנוּנִ֥ים יְדַבֶּר־רָ֑שׁ וְ֝עָשִׁ֗יר יַעֲנֶ֥ה עַזּֽוֹת׃ אִ֣ישׁ רֵ֭עִים לְהִתְרֹעֵ֑עַ וְיֵ֥שׁ אֹ֝הֵ֗ב דָּבֵ֥ק מֵאָֽח׃

טֽוֹב־רָ֭שׁ הוֹלֵ֣ךְ בְּתֻמּ֑וֹ מֵעִקֵּ֥שׁ שְׂ֝פָתָ֗יו וְה֣וּא כְסִֽיל׃ גַּ֤ם בְּלֹא־דַ֣עַת נֶ֣פֶשׁ לֹא־ט֑וֹב וְאָ֖ץ בְּרַגְלַ֣יִם חוֹטֵֽא׃ אִוֶּ֣לֶת אָ֭דָם תְּסַלֵּ֣ף דַּרְכּ֑וֹ וְעַל־יְ֝הוָ֗ה יִזְעַ֥ף לִבּֽוֹ׃ ה֗וֹן יֹ֭סִיף רֵעִ֣ים רַבִּ֑ים וְ֝דָ֗ל מֵרֵ֥עֵהוּ יִפָּרֵֽד׃ עֵ֣ד שְׁ֭קָרִים לֹ֣א יִנָּקֶ֑ה וְיָפִ֥יחַ כְּ֝זָבִ֗ים לֹ֣א יִמָּלֵֽט׃ רַ֭בִּים יְחַלּ֣וּ פְנֵֽי־נָדִ֑יב וְכָל־הָ֝רֵ֗עַ לְאִ֣ישׁ מַתָּֽן׃ כָּ֥ל אֲחֵי־רָ֨שׁ ׀ שְֽׂנֵאֻ֗הוּ אַ֤ף כִּ֤י מְרֵעֵ֗הוּ רָחֲק֣וּ מִמֶּ֑נּוּ מְרַדֵּ֖ף אֲמָרִ֣ים לֹא־הֵֽמָּה׃

מוֹהַבְתֵּיהּ דְּבַר נָשָׁא מַרְוְחָא לֵיהּ וְקֳדָם רַבְרְבֵי מְקִימָא לֵיהּ׃ זַכַּאי הֲוָה קַדְמָאָה בְּדִינֵיהּ וְאָתָא חַבְרֵיהּ וּבְצִיתֵיהּ׃ תִּיגְרֵי מְבַטְּלִין פִּיצְתָא וּבֵינַת תַּקִּיפֵי פָּרְשָׁא׃ אַחָא דְּמִתְעֲוֵי מִן אַחוּי הֵיךְ קִרְיְתָא עֲשִׁינְתָּא וְאַחֲרָא הֵיךְ סוּבָרָא דְּחוּסְנָא׃ מִן פֵּירֵי פּוּמֵיהּ דְּגַבְרָא תִּסְבַּע כַּרְסֵיהּ וּמִן עֲלַלְתָּא דְּשִׂפְוָתֵיהּ נִסְבַּע׃ מוֹתָא וְחַיֵּי בִּידָא דְּלִישָּׁנָא וּדְרָחֵים לֵיהּ נֵיכוּל מִן פֵּירוֹי׃ דְּמַשְׁכַּח אִיתְּתָא טָבְאָתָא מַשְׁכַּח וּמְקַבֵּל רְעוּתֵיהּ מִן אֱלָהָא׃ תַּחֲנוּנֵי נְמַלֵּיל מִסְכֵּינָא וְעַתִּירָא נְמַלֵּיל עַשִּׁינָתָא׃ אִית חַבְרֵי דְּמִתְחַבְּרִין וְאִית רַחְמָא דְּבָקַת מִן אַח׃ טַב מִסְכֵּינָא דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתָא מִן הֲוֵי דִּמְעַקַּם אָרְחָתֵיהּ וְהוּא כְּסִיל׃ מָאן דְּלָא יְדַע נַפְשֵׁיהּ לָא שַׁפִּיר לֵיהּ וּדְקַלִּיל בְּרִיגְלוֹי לְבִישְׁתָּא חַטָּיָא הוּא׃ שַׁטְיוּתָא דְּבַר נָשָׁא מְקַלְקְלָא אָרְחָתֵיהּ וְעַל אֱלָהָא מִתְרַעֵם לִבֵּיהּ׃ מָמוֹנָא מוֹסִיף חַבְרֵי סַגִּיעֵי וּמִסְכֵּינָא פָּרִישׁ חַבְרֵיהּ מִנֵּיהּ׃ סָהֲדָא דְּשִׁקְרָא לָא נִזְדְּכֵי וּדְמַוְעֵי כַּדְבוּתָא לָא נִתְמְלִיט׃ סַגִּיעֵי דִּמְשַׁמְשִׁין קֳדָם רַבָּא וְדִלְבִישִׁין יְהִיב מוֹהַבְתָּא׃ כֻּלְּהוֹן רַחֲמוֹי דְּמִסְכֵּינָא סָנְיָין לֵיהּ וְאַף חַבְרוֹי רַחֲקִין מִנֵּיהּ אִיכָּא וְתַרְכַן בְּמִלּוֹי לָא שָׁרִיר׃

שתו ושברו דודים: ואין ו' קמצין בלי"ש וסימ' נמסר ביהושע סימן ז"ו: ימלט י"ג וסימ' בלשון ארמי תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חבא וערק ופשט ידא באתתא חביבתא דשקרת במיכאל· וביאורם נמסר במלכים א' סוף סי' י"ח ובירמיה סימן מ"ו:

רלבג

מתן אדם· הנה האדם שיצטרך לו בעסקיו ללכת לפני גדולים הנה אם יתן להם מתן הנה ירחיב לו הדרך וינחנו זה המתן לפני גדולי' לעשות חפציו: צדיק הראשון· ולזה ראוי לפזר בזה האופן בעת הצורך ובזה עוד תועלת לו בהכנסו לפניהם קודם הכנס בעל ריבו כי מדרך האנשים להאמין בספור המגיד להם ראשונה ולזה יהיה אצל השופט האיש הראשון שיבא לפניו צדיק בדברי ריבו כי יאמין לדבריו וכאשר יבא רעהו להגיד לו הפך הדברים הם לא יאמינהו כי אם אחר החקירה השלימה והנה לזאת הסבה מנעה התורה שלא ישמע הדיין דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו כי זה יהיה סבה אל שתהיה דעתו יותר קרובה אל מי שישמע דבריו בראשו' וכאילו העיר על זה נג' החכם בזה הפסוק: מדינים ישבית הגורל· הנה הגורל יבטל מדינים ומחלוקת מהאנשים בדברי' שיש לחלוק זה עם זה והו' יפריד בין תקיפים וחזקים וישמר מהזיק זה לזה: אח נפשע· האח שפשע בו אחיו הנה עם היותו נפשע הוא טוב לאחיו יותר מקרית עוז להצילו ולעוזרו בעתות הצורך כי לא יזכור לו את מה שפשע בו כי הו' עצמו ובשרו וכן אים המריבי' ר"ל אשר עורר מדיני' כנגד אחיו הנה הוא לאחיו כמו בריח הארמון המבריח מכות' לכותל אשר הו' קושר הכתלי' ומעמיד הבנין כן הוא סבת קיום אחיו ועמידתו ושומר אותו מכל משחית יקוה עליו בחזקת היד: מפרי פי· הנה מפרי דברי איש ישבע בטנו אם לטוב אם לרע הנה הוא ישבע פרי שפתיו והמשל כי הדובר רכות ישיב חמה במענה פיו ויאכל פרי דבריו שיקיר הרע ממנו והדובר קשות יעורר החמה ויביא עליו מהרה הרעה: מות וחיים· הנה ביד לשון מות וחיים כמו שזכרנו ומי שיאהב הדבו' אין ספק שיאכל פריו לטוב או לרע כמו שקדם: מצא אשה· מי שמצא אשה ר"ל שיהיו כחות הנפש במדרגת הנפש שהיא משרתת בעלה ואוהבת אותו ומשרתו השכל בכל מאמצי כחם הנה האיש ההוא מצא טוב כי בזה יושג לו השלמות האנושי ובזה האופן ישיג חפצו ורצונו מהש' כי יתדבק השגחתו בו: תחנוני' ידבר רש· הנה העוני סבה אל שתהיה לשון הרש מבקש' החיים כי הוא ידבר תחנוני' ובזה האופן לא די שלא יעורר מדינים אבל ישקיט הריב והחמה מעליו ואמנם העשיר יבטח בעשרו לחשבו שהוא קרית עוזו וידבר מפני זה עזות וזה יהיה סבה לשבירתו כי לא יוכל כלכל להתנהג עם כלם כראוי להתנהג עם הרעויות סבה לסור האהבה מהם: איש רעים להתרועע· וכבר ימצא אוהב יותר דבק לאדם בעת הצורך מהאח ולזה ראוי לאדם לקנות לו אוהבים רבים ולא ירבה ברעים כי כבר ימצא באוהבים מי שיאהב תכלית האהבה אף על פי שאינו רע וההרבות ברעים יהיה סבה אל שישחית הרעות והחברה לקנת מפני קנאת: טוב איש הולך בתומו· טוב האיש העני שהוא הולך בתום וביושר ממי שהם כסלו בעשרו ולזה הוא מעקם דרכיו כי הוא בוטח בעשרו שיכסה על מומיו וכאילו באר בזה כד אחר אמר בו העושר סבת הרעות לקנת העשירים או ירצה בזה שטוב העני ההולך בתומו בעיון מן העשיר שהוא עקש דרכיו בתוספלות או הוא כסיל ורמז בזה אל ב' מיני הסכלות שהאחד מהם הוא קנין הדעות הנפסדות והשני הוא העדר והנה באר בזה כי טוב העוני עם החכמה מהעושר עם הסכלות כמו שנתבאר בספר קהלת: גם בלא דעת· גם בסבת העדר הדעות יהיה רצון האדם ותאותו אל מה שהוא לא טוב ומי שהוא מהיר ללכת אל התאוות ההם הוא חוטא: אולת אדם· הנה אולת האדם תהיה סבה לעוות דרכו בחפציו מפני שלא בא בהם בסבות הנאותות ואחר זה כשלא יכונו מחשבותיו יכעס לבו על הש' שענש אותו לפי מחשבתו אל שיסבר מתנו מה שיזם לעשותו ולא יבין כי מצד אולתו היתה זאת לו: הון יוסיף· הנה הון העשיר יוסיף לו רעים רבים כי הוא מהנה אותם תמיד בהונו ואולם הדל לא יקנה לו רעי' אבל רעותו יהיה סבה אל שיפרד מרעהו כי אין לו במה שיהנהו בו להמשיך הרעות ביניהם· עד שקרים· מי שיעיד שקרים וכזבים ויכזב בזה להצדיק רשע ולהרשיע צדיק לא ינקה מהעונש כי הש' יעניטהו עונש כפלא על זה וכן מי שידבר כזבים לא ימלט כי זה סבה לרעות גדולות כמו שקדם: רבים יחלו פני נדיב· הנה הנדיבות הוא חלק טוב כי רבים ונכבדים יחלו פני נדיב להטיב כדבעת לבו וכל האנשים הם רעים וחברים לאיש נותן מתנות ומזה הצד יהיה כבחר העושר על הדלות: כל אחי רש· הנה כי גם אחי העני שנאוהו ברואותם שלא יקבלו בו תועלת ואם הם עצמו ובשרו ואין צריך לומר שהאנשים שהיו מרעין קודם זה עתה רחקו ממנו הנה דלותו הוא סבת שירדפו אחיו ומרעיו אמרים לא המה ר"ל שיעלילוהו שאמר או עשה כנגדם מה שאינו כן:

קונה

קֹנֶה־לֵּב אֹהֵב נַפְשׁוֹ שֹׁמֵר תְּבוּנָה לִמְצֹא־טוֹב׃ עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים יֹאבֵד׃ לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל תַּעֲנוּג אַף כִּי־לְעֶבֶד ׀ מְשֹׁל בְּשָׂרִים׃ שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ עֲבֹר עַל־פָּשַׁע׃ נַהַם כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ וּכְטַל עַל־עֵשֶׂב רְצוֹנוֹ׃ הַוֹּת לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וְדֶלֶף טֹרֵד מִדְיְנֵי אִשָּׁה׃ בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְהוָה אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת׃ עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה תִרְעָב׃ שֹׁמֵר מִצְוָה שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ בּוֹזֵה דְרָכָיו יוּמָת׃ מַלְוֵה יְהוָה חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יַסֵּר בִּנְךָ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְאֶל־הֲמִיתוֹ אַל־תִּשָּׂא נַפְשֶׁךָ׃ גְּרָל־חֵמָה נֹשֵׂא עֹנֶשׁ כִּי אִם־תַּצִּיל וְעוֹד תּוֹסִף׃ שְׁמַע עֵצָה וְקַבֵּל מוּסָר לְמַעַן תֶּחְכַּם בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת יְהוָה הִיא תָקוּם׃

(ל׳ ומ׳ל · ל׳ מתרי לישׁ׳ · ג׳ דגשׁי׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ חס׳ ר׳ · ר׳ ל׳ · ימות ק׳ · ו׳ חס׳ בליש׳ · גרל ק׳ · לר׳ ג׳ חס׳ · ל׳)

קְנָאֵי לִבָּא טָבָא רָחִים נַפְשֵׁיהּ נָטִיר בִּיוּנָא מַשְׁכַּח טַבְתָּא׃ סַהֲדָא דְשִׁקְרָא לָא מִזְדַּכָּא וּדְמַוְעֵי כַּדְּבוּתָא נֵאבַד׃ לָא יָאֵי לְסַכְלָא פִּינוּקָא אַף לָא לְעַבְדָּ דְנִשְׁתַּלֵּט בְּרַבְרְבָנֵיהּ׃ שְׂכְלוּי דְבַר נָשָׁא נַגִּידוּת אוֹרְחֵיהּ וְשִׁבְהוֹרֵיהּ חוֹבָא׃ נָהֵים הֵיךְ אַרְיָא זַעְפֵיהּ דְמַלְכָּא וְהֵיךְ טַלָּא עַל עִיסְבָּא רְעוּתֵיהּ׃ בַּר סַכְלָא קַשְׁיָא הוּא לְאָבוּי הֵיךְ קִירְסֵי וְהֵיךְ דְּלָפָא דְדָלִיף תִּיגְרֵי דְאִתְּתָא׃ בֵּיתָא וּמָמוֹנָא דְדַלְתוּתָא הוּא דְאָבָהָת וּמִן אֱלָהָא מִתְמַכְּרָא אִתְּתָא לְגַבְרָא׃ עַטְלוּתָא יָהֲבָא שִׁינְתָא וְנַפְשָׁא רְמִיתָא תִּכְפַּן׃ דְּנָטִיר פּוּקְדָנָא נָטִיר נַפְשֵׁיהּ וּדְמוֹשִׁיט אוֹרְחָתֵיהּ יְמוּת׃ מַאן דְּבָעֵי נְזִיף לֵאלָהָא מִתְרַחֵם עַל מִסְכֵּינָא וּפוּרְעֲנוּתָא טַבְתָּא מְשַׁתְּלֵם לֵיהּ׃ רְדִי בְּרָךְ מְטוּל דְּאִית סִיכוּיָא וּלְמִיתוּתֵיהּ לָא תַּרְמֵי נַפְשָׁךְ׃ גַּבְרָא חֶמְתָנָא מְקַבֵּל תִּיכְּתָא וּכְסָרָה דְמַעְלֵי עַל טוּעֲנֵיהּ סוֹסִיף׃ שְׁמַע עֵיצָתָא וְקַבֵּיל מַרְדּוּתָא מְטוּל דְתִתְחַכַּם בְּסוֹפָךְ׃ סַגִּיעָן מַחְשְׁבָתָא בְּלִבֵּיהּ דְגַבְרִין וְעֵיצָתָא דֶאֱלָהָא הִיא תְקוּם׃

כככפיר ג׳ דגשים וסימ׳ נהם ככפיר זעף מלך · נהם ככפיר אימת מלך · עזב ככפיר סכו · וא׳ כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה׃ הות ב׳ חס׳ וסימ׳ שקר מזין על לשון הות · הות לאביו בן כסיל׃ ומי׳ ד׳ וסים׳ נמסר בסיפ׳ ריש סימן י״ו׃ בוזה חד מן ו׳ זוגין חד כתיב ה׳ וחד כתיב י׳ וקמצין וסים׳ ראה ויכשילהו עלימו לשונם · ראי והקרוב אליו כרשנא · ורכה מקול פרש ורמה קשת · רמי בני אפרים נשקי רמי קשת · מכה אבן חליינו הוא נשא · מכי לכן תן את בניהם לרעב הגורם · מדוה והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת דכי תבא · מדוי והסיר ה׳ ממך כל חלי · בוזה שומר מצו׳ שכר נפשו · בוזי לכם הכהני׳ בוזי שמי · ושדה מגרש עריהם לא ימכר · ושדי הרי בגלבוע אל טל ונטר׃

רלבג: קונה לב. מי שהוא קונה שכל הוא אוהב נפשו כי בזה הגיע אל הצלחת הנפש והוא שומר בלבו התבונה למצא הטוב האמתי והתכליתי והוא דעת קדושי׳: עד שקרים. מי שיעיד שקרים בעניני החכמה אשר הביאתו אליה התחלותיה אל העדות לא ינקה כי הוא סבה להכשיל האנשים השומעים עדותו בדברים העיוניים ומי שידבר שקרים בעניינים העיוניים ובפרט במדעים והתחלות הנה הוא יאבד כי זה סבה להרחיקו משלימותו תכלית ההרחקה: לא נאוה. הנה לא יתכן שיגיע לכסיל התענוג כי בכבלו תכלותו ראוי שיגיע לו צער בכל הדברי׳ וכ״ש שלא יאות לעבד שיהיה מושל בשרים וכאילו אמר זה להעיר שאין ראוי שישים השכל מושל הכח הנפשיי שהוא ראוי שיהיה עבד ומשרת לשאר הכחות הנפשיות המגיעות האדם אל השלימות כי זה הוא ממה שיבלבל הפעולו׳ האנושיות ויסבב שיהיו פעולותיו בהמיות ולא אנושיו׳: שכל האדם יסבב שיהיה מאריך אפו ולא יכעס בקלות על הדברי׳ המכעיסים כמשפטם אות ותפאר׳ האדם הוא שיהיה עובר על פשע ולא יחזיק במחלוקת כי בזה ישים האהב׳ בינו ובין זולתו: נהם ככפיר. הנה כעס המלך יהיה רב השכל כי לו כח לעשות מה שיגזור מהכעס מהרע לאשר יכעס עליו ולזה דמה כעס המלך לנהם הכפיר שישאג לטרף ורצוי המלך ידמה לטל על עשב שיגדל אותו ויזונהו ולזאת הסבה ראוי שיזהר המלך מהכעס יותר מזולתו כי כעסו יותר קשה והוא יותר מזיק: הוות לאביו בן כסיל. הבן הכסיל הוא לאביו הוות ושברי׳ מרוב כעסו ויגונו על רוע עניינו ויצטער האדם כשתהיה אשתו מעוררת לו מדני׳ כמו שיצטער בדלף הטורף שידלוף בבית בהתמדה כי זה סבה שתכר לו העמיד׳ בביתו כן באשת מדני׳ במוה כמו שיאת׳ אחר זה: בית והון. הנה אפשר שירש האדם מאבותיו בית שייטב לבו בו והון ועושר ואמנם שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיות כי אם מה׳ כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל צריך שילוה לו עזר אלהי: עצלה תפיל תרדמה. מדרך העצלה שתפיל תרדמ׳ וזה מבואר מן החוש כי העצלה תרדי׳ הכחות ותשימם לואים ובכמו זה תמצ׳ שהנפש הבוטחת שתשיג די טרפה ברמיה ותתעצל מפני זה מההשתמשו׳ במלאכו׳ לבקשת הטרף תרעב כי לא ימצא לה בזה האופן מזונה או ירבה בזה כמו שהעצלה תפיל תרדמה ותמנע מהנפש המרגשת פעולת׳ תחת חשבו לתת תענוג ומרגוע לכחותיה כן נפש איש רמיה תרעב ותמנע ממנ׳ פעולת׳ בהשגח׳ המושכלות תחת חשבו כי בזה האופן ישיג בקלות די טרפה ויהיה יותר פנוי להשלי׳ נפשו והיה זה כן כי מדרך הרמיה שתמנע האדם מהשגת השלימות: שומר מצוה. הנה מי שהוא שומר מצו׳ הש״י בתורתו התמימה הו׳ שומר נפשו כי היא מיוסר׳ ההיא לתיקון הגוף ולתיקון הנפש ואולם מי שהוא בוזה הנה יתעלה ימות מפני פתיות מדותיו וחסרון שכלו אשר הם סבה אל מיתות האדם בלא עתו עם שיגיעו לו הש״י מהעונש על עברו על מצותיו כמו שנתבאר בערות מדברי הנביאים: מלוה ה׳. הנה מי שהוא חונן דל כאילו מלוה לש״י מה שיתן לעני כי על הש״י להשביע לכל חי רצון ולזה ישלם לו הש״י גמולו ויברכהו בגלל הדבר הזה ולכן נתן הש׳ לעשיר הברכה בכל משלח ידו למען ישמחו העניי׳ בטובו כמו שנזכר בתורה: יסר בנך. בקטנותו כי בזה יש תקוה להגיעו אל השלמות ואף על פי שיצעק ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל המייתו וצעקתו להתפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מליסרו כי טוב לו שיקבל המוסר עם ההמיה והצעקה משיעמוד שמח עם העדר קבול המוסר: גרל חמה. מי שהוא גדול חמה לא ימלט שלא ישא עונש על זאת המדה הפחותה כי בזה יעורר מדינים עם האנשים ואם יקרה שבעת מה תצילהו החמה מהקם עליו כי יירא ממנו בראותו חוזק חמתו הנה עוד תוסיף זאת התכונה להתנהג ככה עם אחרים עם שיהיה בהם מי שיקום עליו ויפילהו ברע כי הוא יבקש רע בזאת התכונה הפחותה: שמע עצה וקבל מוסר. שמע עצה בדבר דבר כדי שתתיסר להתנהג במנהגי׳ המשובחים ותדרך במה שתרבה להשיגו בדרכי׳ הראויי׳ וקבל מוסר מהגדולי׳ ממך ומהתור׳ כי זה יהיה סבה שתחכ׳ באחריתך או ירצה בזה שמע עצתי וקבל מוסר כי זה יצריך לקנו׳ חכמ׳ באחריתך כי לקיחת המוסר צריך שיקדם בקנין החכמ׳ כמו שקדם. ראוי שתדע כי לא יועיל לאדם טוב ההתבוננות בדברי׳ שלא יפול ברע אם חטא לש״י בכר מן הגדרי׳ באופן שיהיה ראוי לענשו או שלא יגיע מה שגזר הש״י מהטוב לשכנגדו וזה כי רבות מחשבו׳ בלב איש והש״י יסבב לפעמים שיפול האדם במחשבה מאלה המחשבו׳ אשר תובילהו אל מה שגזר הש״י עליו לטוב או לרע מצד ההשגחה או מצד העונש ולזה ראוי לאדם שישתדל להתקרב אל הש״י כפי מה שאפשר כי לא תועיל לו בזולת זה שום תחבולה להמלט ממה שגזר הש״י עליו אבל ימצא שכל מה שיסבב להתרחק מהדבר ההוא ימציא הסבות המקרבות אותו אליו וזה מפורסם מאד מהרבה מספורי הנבואה:

אבן עזרא: קונה: עדי ׳ב׳דבקי׳ . הדעת יקרא לב והוא בנפשו להחיותה עד עת בא . וסומר תבונה אחר שקנה אותה בעבור מצא הטוב שמרה שהש״י ימציאהו טובתו בעולם הזה ובבא . אבל עד שקר שלא קנה הדע׳ לא יהא נקי מן הסבר : לא נאוה . ונחמד להיות לכסי׳ תענוג וזה כנגד שומר תבונה שימצא טוב ויתכן שהכסיל הוא עד שקר תענוג טעמו להתענג בעולם . אף כי לעבד מושל בשרים ובשרים לא נאה : עבור על פשע . שיעבור עליו כדי שיתרחק ממנו וזה דרך משל כי הרוצה להתנקם עומד על ה הפשע וכושא עון כאלו עבר עליו ועזבו . האריך פועל עבר יוצא לפעול האחתי ו וטעמו השכל הוא יאריך אפו של אדם . ותפארתו שיפארוהו אחרי׳ בעברו על פשע : זעף מלך . על המכעיסי׳ אותו . וכטל כל עשב שירטיבהו כן רצונו של מלך למי שירצה בו : הוות . הקורות תהיינה נקראות הוות כלומר הבן הכסיל יסבב הוו׳ לאביו : דלף . כלומ׳ דלף טורד עניינו מגרש בני אד׳ כן מדיני אשה כמו טרדין . פ״א דלף טורד שלא ישקוט ואחר שדבר בכסיל ואשה רעה אמר כי בית והון יכחילו ה האבות לבניהם ואינם יכולים להנחיל להם האשה המשכלת ה החכמה כי מאת השם היא : עצלה . שם דבר עמ׳ מותה כבשה כלומר העצלה היא תפיל תרדמה על העצל וכן הנפש החושבת לרמות אחרים היא תרעב ורמיה עמ׳ כריה : שומר מצוה . שלא יעזבה שומר נפשו מן המיתה . ובוזה דרכיו הראויים לו . ימות בידי שמים טרם עתו כתיב יומת שב״ד ימיתוהו אם נודע שבוזה דרך המצות בגלוי : מלוה . מי שיחון הדלים הש׳ ילוהו כי העושר בידי אדם הוא פקדון והלואה וגמולו שיחון אותו השם כשחנן הדלים : כי יש תקוה . שתקוה שיאריך ימים בייסרך אותו . ואל המיתו שימית אחרים . אל תשא נפשך לפרנס אותה מגזלתו כעניין ואליו הוא נושא את נפשו להתפרנס ממנה . פ״א ואל המיתו שאחרים ימיתוהו אז אל תשא נפשך בייסרך אותו . פ״א ואל המיתו לאחרים אם לא תיסרנו תמיתנו ויבא ממנו גדל חמה . פ״א אל תשא נפשך ממנו שתחמול ממנו מוסר . אבל הבן שהוא גדל חמה מגדר חמתו הגדולה עזבהו ויהיה מקבל ענשו כמו נשא עונו ואל תתעסק בהצלתו כי אם תצילהו פעם אחת צריך אתה עוד שתוסיף להצילו פעמים רבות : שמע עצה . לפני הדרכים שהודעתיך למען תדע חכמה בשמעך מוסר ואל תלך אחרי מחשבתם כי רבות מחשבות בלב איש ואין קיימות זולת עצת השם :

תַּאֲוַת אָדָם חַסְדּוֹ וְטוֹב־רָשׁ מֵאִישׁ כָּזָב: יִרְאַת יְהוָה לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל־יִפָּקֶד רָע: טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת גַּם־אֶל־פִּיהוּ לֹא יְשִׁיבֶנָּה: לֵץ תַּכֶּה וּפֶתִי יַעְרִם וְהוֹכִיחַ לְנָבוֹן יָבִין דָּעַת: מְשַׁדֶּד־אָב יַבְרִיחַ אֵם בֵּן מֵבִישׁ וּמַחְפִּיר: חֲדַל־בְּנִי לִשְׁמֹעַ מוּסָר לִשְׁגּוֹת מֵאִמְרֵי־דָעַת: עֵד בְּלִיַּעַל יָלִיץ מִשְׁפָּט וּפִי רְשָׁעִים יְבַלַּע־אָוֶן: נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים וּמַהֲלֻמוֹת לְגֵו כְּסִילִים:

כ לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל־שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם: נַהַם כַּכְּפִיר אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוֹ חוֹטֵא נַפְשׁוֹ: כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב וְכָל־אֱוִיל יִתְגַּלָּע: מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא־יַחֲרֹשׁ יִשְׁאַל בַּקָּצִיר וָאָיִן: מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְלֶב־אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה:

נ' וימת אברהם · נ' כי יגיע · כ"כ · נ' חס' · ל' · נ' וישרך · נ' ותס' קירית · נ' רגשי' · נג · ושאל ק' · נ' מבקשי מים

רַגְתֵּיהּ דְּבַר נָשָׁא חַסְדֵּיהּ וְטַב מִסְכֵּינָא מִן גַּבְרָא כַּדָּבָא: דַּחַלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא לְחַיֵּי וּמַן דְּשָׂבִיעַ מִנֵּיהּ נִיבוּת וְלָא נִפְקוֹד בִּישְׁתָא: עַטְלָא דְּמַטְעֵי יְדֵיהּ בְּשַׁחֲאַתֵּיהּ אַף לָא לְפוּמֵיהּ מְקָרֵיב לֵיהּ: לְמַמִּיקָנָא מְחִית וְשַׂבְרָא מִתְעָרִים וַאֲכֵיס לְסוּכְלְתָן דְּנִתְבַּיַּן יְדִיעְתָא: דְּמַיְן לְאָבוּי וּמַעֲרִיק לְאִמֵּיהּ בְּרָא הוּא מְבַהֲתָנָא וּמְחַפְּרָנָא: פְּרֵשׁ בְּרִי וּשְׁמַע מַרְדּוּתָא וְלָא תִשְׁגָּא מִן מַאֲמְרֵי דְּפוּמֵיהּ: סָהֲדָא דִּיגְאַלָּא מְמַיֵּיק בְּדִינֵיהּ וּפוּמְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי מַפֵּיק עָאתָא: מִתְקְנִין לְמַמִּיקְנֵי דִּינֵי זְהָרְתָא לְגִשְׁמֵיהוֹן: לְמַמִּיקָנָא הוּא חַמְרָא וְרַוְיָתָא שִׁכְרָא וְכָל דְּשָׁגֵי בֵּיהּ לָא נִתְחַכַּם: נָהֵים הֵיךְ אַרְיָא אֵימְתָא דְּמַלְכָּא וּמַן דְּמַחְמִית לֵיהּ חָטֵי עַל נַפְשֵׁיהּ: יְקָרָא הוּא לְגַבְרָא דְּיָתִיב דְּלָא דִינָא וְכָל דְּשָׁאטֵי מִצְטְרֵי: מִתְחַצַּר עַטְלָא לָא שָׁתִיק וְשָׁאֵל בַּחֲצָדָא וְלֵית: מַיָּא עֲמִיקֵי עֵצְתָא בְּלִבָּא דְּגַבְרָא וְגַבְרָא דְּמִתְבַּיַּין נִידְלֵיהּ:

יערם ג' חס' וסימ' כי ערום יערם הוא דזיפים · ושמר תכחת יערם · לץ תכה ופתי יערם: ומחפיר ל' והוא חד מן שטת חדא ומת בריש' וסי' נמסר במסר' רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד: נבונו ב' וסימ' שדים נבונו · נכונו ללצים שפטים:

בכפיר ג' דגשים וסימ' נמסר לעיל סימ' י"ט: ושאל ישאל כתיב וקרי' ושאל והוא מן כ"ב מלין דכתי' יו"ד בריש תיבות' וקרי' וי"ו וחד מנהון פלוגתא דרב נחמן וסימ' במסר' רבת' במערכת אות הי"ו"ד בס"ד:

אבן עזרא

תאות אדם· תהיה לעשות חסדו כלו יתאוה תמיד לעשות חסד למי סרחו לו או תאות מן כאוה קדם· וטוב רש מאיש כזב שאמר לעשות חסד והוא מכזב הרש טוב ממנו כמו איש מתהלל במתת שקר: יראת יי' לחיים· בעבור חיים ירא אותו· ושבע ילין בל יפקד רע היראה בל יפקד ולא יזכור היגון שכבר קרהו כלו לא תזכרכה כרותיו בהיותו שבע מטוב הש"י: בצלחת· כמו צלוחית חדשה והענין כאלו ידו טמונה בצלחת· לא ישיבנה כי לא ימצא מאומה שיאכל על כן צריך אדם לבקש מחיה ולא להתעצל: לץ· יערים· ילמד ערמה: מסדר· פועל וכן יבריח פירוש בן מבים מצוה לשדד את אביו· והוא מכבב שתברח אמו· מבים כותן בושה לאביו: חדל בני· לשגות מאמרי דעת· ושמע מוסר· פי' זה הפסוק דבק ראשו עם סופו· וכן הוא חדל בני מאמרי דעת אם תאבה לשמוע מוסר ואחרי כן לשגות: יליץ· ידבר שעדותו היא משפט וצדיק מן המליץ הו ידבר ליצנות על המשפט יבלע כמו כבלע את הקדש: נכונו ללצים שפטים· מלת השם כלומר השם ישפטם בעבור שליצנו המשפט ונכונו מהלומות שהכסילים הלומים ע"י אדם כענין ושבטו לגו כסילים: לץ היין· חסר איש היין לץ הוא הומה פי' צועק שיתנו לו שכר· לא יחכם לא ילמד חכמה בהתעסקו ביין: נהם ככפיר· מתעברו· מתעבר עמו· כפשו הוא החוטא בעבור שאינו חולק כבוד למלכות: כבוד· שהמלך יכבד לאיש המתעבר אם ישב ויסקוט מהריבה על כן בקמץ הלמ"ד כי הוא ידוע והוא המתעבר עמו· יתגלע· יתערב במריבה: מחורף· המ"ם תחת בי"ת כלומר בעת החורף· ושאל· שישאל מן הקוצרים ולא יתנו לו מאומה בעבור עצלותו: מים עמוקים· חסר כף כלו' כמים עמוקים שהם קרים וזכים ורגל לא תרפסם כן החכמה והעצה שיש בלב איש זכה וברורה· ואיש אחר ידע התבונות ידלה העצה מלבו כלו' ילמדה ממנו: רב

רלבג

תאות אדם חסדו· הנה תאות האדם היא בטבעו מה שהוא חרפה לו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ויהיו תאוותיו מפני זה אל תאות החומר אשר בו נשתתף לבהמות ולזה יהיה יותר טוב הרש שלא ישיג דבר מהתאוות מאיש כזב שישבע תמיד באלו ההנאות שהם הבל וכזב או ירצה בזה תאות האדם היא שישיג חסד הש"י בדברי' ויותר טוב להשיג זה מי שהוא רש ברעות והוא מי שיש לו מה הסכלות שהוא העדר מאיש כזב שיש לו מה הדעות הכוזבות וזה כי הרש לא יצטרך כי אם ללמוד החכמה והאיש הכזב צריך שירפא תחלה ממום דעותיו הכוזבות מה המרחיקות אותו בתכלית מה שאפשר מהש"י ובזה מהקושי העצום ר"ל להעתיקו מן הדעות האלו ואחר זה יצטרך ללמוד החכמה לפי הסדרים האמתיים: יראת יי'. הנה יראת יי' תיסר האדם אל החיים הנצחיים והנה בעל יראת יי' ילין שבע כי לא ירעב ולא יכסוף התאוות הגופיות כי לא יזכר אצלו דבר רע שיהרהר בו כי יראתו הש"י תמנעהו מלכסוף הדברים המגונים האלו: טמן עצל. הנה העצל כאילו טמן ידו בצלחת בצלוחית קטנה שיקשה להוציאה משם וכן ימצא הענין בו כי לעצלותו תמאנה ידיו כאילו הם אסורות ולא יעשה שום מלאכה ואף על פי שיחסר לו מזון ויצטרך לו מפני זה להרויח במלאכה מה שישיג בו די טרפו הנה עם כל זה לא ישליט בידו לעשות בה מלאכה יחיה בה וזהו אמרו גם אל פיהו לא ישיבנה: לץ תכה. הנה אם תכה לץ להקנותו מוסר הנה האיש הפותה הרואה זה יתחכם בזה ויקח בעצמו ערמה להמלט מהדבר אשר הוכה עליו האיש הלץ ויקח מוסר בהכאת זולתו אך לנבון אם תוכיח לו בדברים לבד יבין דעת כי לבו פונה אל השלימות: משדד אב. הנה הבן שהוא מביש ומחפיר הוריו לרוע מנהגיו ורדיפתו אל התאוות הוא כבר שישודדו שודדים אביו כדי שיחלק מהשלל עמם או אולי לוה מהם ויבאו להפרע מהאב ולזאת הסבה בענינה יבריח האם ולזה ראוי לאב ולאם שייסרוהו בקטנותו שלא יבואם ממנו זה ההפסד ואחר שהזהיר הבן לשמוע מוסר שב להזהיר שלא יכלה ימיו בזאת הפילוסופיא המדינית כי די לו בה שתשימהו אל לקיחת המוסר אשר הוא הצעה לקנין החכמה: חדל בני. ואמר המנע בני לשמוע חכמת המוסר תמיד באופן שתשגה בה יותר מאמרי דעת כי אין ראוי לאדם שיאבד זמנו בחקירותיה כמו שביארנו בפרשת בראשית אבל ראוי שתשגה תמיד באהבת אמרי דעת אחר שתגיע מהמוסר דבר ראוי ומספיק להיות הצעה לקנין החכמה: עד בליעל. הנה העד הבליעל שיעיד שקר באחיו יוכיח בפיו מחשבתו הרעה לתכלית שיהיה המשפט מפי השופט כמו שחשב וזה צריך לו לפי שהוא עושה הרעה על זולתו ואמנם פי רשעים יבלע ויכסה האון אשר במחשבתם כדי שלא יודע רצונם לאיש ויהיה זה סבה אל שיוכלו להשיג מחשבתם ולא יהיו נשמרים האנשים מהם או ירצה בזה בעד בליעל המעיד שקר בספורי המיסרים להשגת הענינים העיוניים וברשעים בעלי הדעות הכוזבות בפנות העיוניות והתוריות ויהיה הרצון בו עד בליעל יליץ משפט במה שיגיד ואם לא ירגיש כי ממנו יעמיד החכמ' על דבר המשפט ויהיה זה העד סבה להטעותו ובכלל הנה בקשת המשפט סבה שידבר אלו הדברים כי יקרה מטעה בעדות לרבות מה כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמו' יי' והנה לפעמים תמצא שיגיד האדם דברים בעדות לחזק הדעת שנראה לו צודק בחקירותיו וכמו שתמצא זה לגליינוס במה שחלק על הפלוסו' במה שהכיח שהלב לבדו הוא החי ולזה הוא המבואר שהמשפט שנראה לו צודק הוא סבה אל שיגיד זה העדו' אך האון והשקר אשר לרשעי' בהתחלות הוא סבה אל שיהיו דבריהם נסתרי' ומבולעים במה שאחר ההתחלותי: נכונו ללצים שפטים. כי מפני הלעגם על האנשים ימצאו בהם שישפטו אותם שפטים גדולים ולגוף הכסילים נכונו שברים כי לסכלותם יעשו ענינים מגונים כנגד האנשים ואפשר שיעיר על זה בלצים בעד הבליעל שליץ ספורים כוזבים יביאו לטעות החכמים בדבר משפטי העיון ולזה אמר כי נכונו להם שפטים כי הם עושים רעה גדולה אם לא ירגישו בזה ולזה צריך לאדם שיזהר בדבר הספורים האלו שלא יגיד רק האמת ויתבונן שיהיה ענין ספורו נקי מהדברים המטעים והמשל כי לפעמים כשיהיה מעונן יראה הכוכב רחוק מכוכב אחר יותר מהמרחק האמתי אשר ביניהם ומי שיקח העדות מהעת ההוא יטעה החוקרים בזאת המלאכה הסומכי' על מבטיו והנה קרא הכסילים בעלי הדעות הנפסדות כי ימים עמם הסכלות שהוא קנין וכמו שסכלותם בהתחלות ישבר וישחית מהם במה שאחריהם כן ראוי שישבר גופם לפי שרוב נטותם אחר הדברים הגופיים היה סבה אל שיטעו בעיון מפני שלא הפליגו החקירה בו לרוב התעסקם בעניני הגוף: נהם ככפיר אימת מלך. הנה אימת המלך המושל באדם והוא השכל האנושי שהוא ראוי שימשול באחר כחות הנפש וכן סודר מהשם ית' בנוס הבריאה ראוי שתהיה כל כך חזקה כאילו יכהם לטרוף ככפי' כי באמת מי שיסור מעבודתו ידרך אל ההפסד וההשחת ומי שהוא מתחבר עמו ואיננו רוצה לשמוע הוא חוטא נפשו ומפסידה ויהיה סופו לאין והנה המתעבר עמו הוא בעל התאוה כי הכח המתעורר ההוא יריב עם הכח המתעורר השכלי ויוצלהו זה אל הכליון וההפסד: כבוד לאיש. שיסבות מריב וזה יהיה בירא את השם כי אין לו תאוה לרע ולזה תהיינה כל מחשבותיו טובות אך כל אויל יתגלגל ויתערב בריב ויהיה זה סבה להפילו ברע ויהיה זה כן באויל כי הוא יחשוב שיהיה ההערב בריב הוא הטוב למיעוט חקירתו בדברים: מחורף עצל לא יחרוש. אמר להעיר על העצל מלבקש השלימות כי בגופו יהיה מסולל מהשגתם כי העצל איננו חורש אדמתו ועובד אותה כראוי בחורף וזה הוא סבה אל שלא יעשה פרי אשר זרע בה וכן העצל לא ישתדל בתחלת ענין לתקן גופו בלקיחת המוסר ולזה לא יוכל לחטוב החכמה ולא השתדל בה בכ"כ וזה יהיה סבה אל שלא יתן פריו השכל שסם בו הש"י: מים עמוקים עצה בלב איש. הנה העצה אשר בלב איש בכח לא ישיגוה בקלות אבל אחר החקירה הרבה כי היא במדרגת המים העמוקים מאד אשר יקשה להגיע אל מה שהוא בתחתיהם ואולם איש תבונה ידלם העצה מלבו בטוב חקירתו והפלגתו בה: רב

רלבג

רב אדם. הנה הרבה מבני אדם תמצא שיקרא כל אחד מהם חסדו בשיספר אני עשיתי חסד כך וכך לפלוני ויחשבו מפני זה בהם שהם אנשי חסד כי גם איש אמונים אשר יעשה הראוי בדברים לבד בזולת חסד יקשה המצאו והיה זה כן כי לא יתכן שיקרא האדם איש חסד בעבור חסד אחד שעשה אם לא ינהג כך בכל הדברים וכן לא יתכן שיקרא האדם איש אמונים אם לא בשיתמיד בזאת התכונה לעשות האמת והיושר תמיד ואפשר שירצה בזה רב אדם יקרא בשם הכורח האיש שהוא גמל חסדו שישיב לו גמולו והנה יקשה למצוא באלו שקבלו החסד איש אמונים שיתעורר להשיב גמול לאשר גמל אותו חסד אך יתנכר אליו כאילו לא קבל טובה ממנו ולזה אין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אך יבטח בש"י ואפשר שתהיה הוי"ו במלת חסדו נוספ' ויהיה הרצון בזה כי כבר יקרא הקורא רב אדם איש חסד ר"ל שיקרא לאחד מהם איש חסד אבל תדע שאין העניין כן כי יקשה למצוא איש חסד כי גם איש אמונים יקשה למצוא: מתהלך בתומו. הצדיק שהוא מהלך בתמימו וביושר במדותיו ובדעותיו והוא איש אמונים על דרך האמת לא די שיהיה נשמר מהרעות כי גם בניו יהיו מוכנים מהש"י בסבתו עם שמתכונתו גם כן שיישיר בניו לעבודתם השם ית' ותדבק בהם גם כן ההשגחה מצדם: מלך. הנה המלך והוא השכל כשיושב על כסא דין לשפוט בדברים העיוניים לפי מה שראוי ויקח משאר הכחות השרות הראוי להגיעו אל האמת בדרושיו הנה הוא מזרה ומפזר בעיונו כל רע במדות ובדעות כי יזהר מהדברים המטעים ובהעבירו כחותיו יסיר התאוות הרעות והתגבורות והנה זה כלי ממה שיצטרך לאיש אמונים כשיהיה איש אמונים עד האמת. ועתה יבאר שכבר יקשה המצאו כמו שזכר תחלה ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שהוא איש אמונים עד האמת מי יאמר זכיתי לבי ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שיאמר זכיתי לבי בדעות ונמלטתי מהספק בהם היה זה ממה שיקשה מאד לרוב הדברים המטעי' ומוכעס מהשלמת החקירה בהרבה מהדרושים ומי יאמר טהרתי מחטאתי בעניינים הגופיים והמדיניים ולא התכהנתי בהם כי אם ביושר ובאמת: אבן ואבן. הנה המשקל הקטן מהראוי או הגדול מהראוי והמדה הקטנה מהראוי או הגדולה מהראוי הנה שני אלו הדברים מתועבי' לש"י במדות ובדעות וזה כי הנבחר והראוי במדות הוא השווי והיושר מזולת שיהיה לאחד מהקצוות כמו שנתבאר בפילוסופיא המדינית והנבחר בדעות שלא לקצר מהאמת הראוי בדבר דבר ושלא להפליג עליו יותר מהראוי כאילו תאמר שמה שיסבול אותו מופת מוחלט לא יקצר בו ויסמך על מופת ראיה או על הקדמות מפורסמות ומה שלא יסבול מופת מוחלט לא יבקשהו וכן לא יחקור במה שאין דרך אל השגתו ולא יקצר לחקור במה שיוכל להשגתו ובהיות העניין כן מי הוא זה ואי זהו שיוכל להתפאר באיש אמונים: גם במעלליו. הנה אעפ"י שימצאו בחוש פעולות האדם טובות וישרות הנה אפשר לו שיתנכר בהם ותהיינה פעולותיו בנגלה טובות ולבו ברע והנה קרא האיש הזה נער לא מלך ר"ל שהשכל בו הוא משרת לא מלך: אזן שומעת ועין רואה. הש"י עשה גם שניהם כלים להשגת האמת בדעות ובמדות וזה שאלו החושים הם יותר נכבדים שבחושים לקחת מהם ההקדמות הראשונות עם ההשגות במוחשים והם עם זה כלי' אל שיקבץ האדם אליו החכמה שהשיגוה שאר האנשים כי באזן ישמע דבריהם וילמד אותם ובעין יראה דבריהם בספריהם ולזה היו אלו החושים מהגדולים שבכלים אל שישלים לאדם להיות איש אמונים במדות ובדעות והם עם זה כלים לחטא וזה מבואר מעניינם: אל תאהב שינה. אל תתעצל ותאהב שינה כמנהג העצלים כי זה יהיה סבה שתאבד הונך ותורש ואם תפקח עיניך בזריזות תשבע לחם ומזון ערב בדעות ואולם בעצלה לא די שלא תשיג שלימות אבל גם ההתחלות אשר אצלך מהחום תאבד ותשחית ולא יהיה לך מהם תועלת: רע רע יאמר הקונה. הנה אין העניין בקניין החכמה כמו בשאר הקניינים וזה כי שאר הקניינים מפני שיהיה מחירם כסף יקרה בקניין שיאמר הקונה שהוא רע ואינו שוה כמו הערך ההוא שהוא מעריך אותו ואחר זה כשילך לו ממנו הקניין ההוא אז יהולל הקניין ההוא ויתאונן על אשר לא קנהו ולזה היה נחשב הקניין ההוא לרע בהיותו לו וכשלא יהיה לו יחשבהו לטוב והנה הפך זה ימצא בקניין החכמה כי לא יחשבהו אדם לטוב כי אם אחר שהשיגהו: יש זהב. ולזה אמר כי יש בשאר הקניינים קניינים חמודים כמו זהב ורב פנינים אך אין בהם כלי יקר כמו שפתי דעת כי שאר הקניינים יחשבו מצד יתרון ערכם ואין העניין כן בשפתי דעת כי הם טובים על כל העניינים והם המיסרים תכלית ההיסרה למצוא דברי חפץ כי בזה האופן יקובצו לאדם דעות זולתו ואפשר שיהיה הרצון בזה כי המשיג קצת המושכלות מהם הנצה לו אז יהלל על כל הקניינים המושכל אשר היה מגבה אותו קודם זה ודמה שההלול הזה הוא מה שיאמר יש זהב ורב פנינים אך כלי יקר הוא שפתי דעת כי הם יביאו לקנין דבר נחמד מזהב ומפז רב: לקח בגדו. הנה מי שערב זר והוא הכח המתעורר לתאוות הגופיות הפשיטהו מכל קניינו להפרע ממנו והנה השכל הוא הערב בעד האיש הזר ובעד נכריה והיא הנפש המתאוה כמו שקדם בראש זה הספר קח משכונו להפרע כי השכל הוא המקבל העונש במה שלא השיגהו תענוג מאלו הפעולות המגונות כמו שקדם: ערב לאיש לחם שקר. בתחלת עיונו כאילו תאמר שאם יטעה ויחשוב שאין שם גמול ועונש אך אחר זה יהפך לו המזון הערב ההוא לחצץ שאין בו תועלת להזון וישבר עם זה שניו אשר יאכל באמצעיתם: מחשבות בעצה תכון. הנה המחשבות המקבילות לאדם אשר בעבורם הוא נבוך בעניינים הנה העצה שלימה שתתישב לו בזה תכין לו המחשבה הבודקת וזה יהיה בשיקבץ כל אלו המחשבות ויברור הבודק מהבלתי בודק בחקירה שלימה ובישוב רב ואם יקרה שם שתי מחשבות מקבילות הלחם בתחבולות על המחשבה המרחיקה האדם משלמותו ובזה תמלט מהמבוכה באלו העניינים הגדולים אשר יביאו המחשבות המקבילות הנופלות בהם להתבלבל בעניינם או ירצה בזה על דבר המחשבות המביאות לאדם לחטא עשה מלחמה עמהם בעצה אשר תכין ובתחבולות בדרך שתכניע אותם המחשבות הרעות:

אבן עזרא

רב אדם. כלו' הרוב בבני אדם כל אחד יקרא חסדו כלומ' יתפאר שעשה חסד ולא יקראהו מי ימצא. פי' שיאמר אמת על נפשו: מתהלך בתומו. הוא יקרא צדיק. אשרי בניו אחריו כי בגלל צדקו יהיו מכובדי' עד שיאשרום אחרים הנה יירש אדם מטובת אביו: ומלך שיושב על כסאו לעשות דין הוא יזרה כל מי שהוא רע בעיניו כי אז יעמוד על כסאו: מי. זה שיאמר זכיתי לבי מעון נעורי טהרתי מחטא ילדותי והטעם אין אדם שילך תמיד בתומו ולא יחטא: גם. יתנכר הפך ההכרה וכן ויתנכר אליהם והעניין שהתנכר מן הנערות בעבור מעלליו. אם זך מחטא ואם ישר פעלו כי הנער הכסיל נודע ונכר באולתו וזה מתנכר במעשיו הטובי' כאילו מתנכר בהם ולא יכירו רואיו מעשיו אם נער עשם כאשר הם זכים וישרי': אזן. אל. רע. ב' דבקים כלו' האזן לשמוע מוסר והעין לראות התוכחות עשה השם על כן לא תאהב שינה שלא נברא העין לישון כי אם מעט ידועה ואחרי כן לראות ולבחור בדרכי המוסר. פקח עיניך מן השינה כי אז תשבע לחם וראה הקונה שיאמר על הממכר רע רע ויבזהו כדי שיוכל לקנות בזול וכאשר הולך בעצמו עם הממכר אז יתהלל ויתפאר בעצמו ויאמר שהוא יודע לקנות דבר נחמד ובאמת כן הוא שים זהב ופנינים רבים למי שיש לו שפתי דעת שידע בעסקי סחורה: לקח. חבלהו. לשון צווי: ערב. לחם שקר. שהעיד שקרים בעבורו: מחשבות. תכון. כל אחת בעצה שיועץ עם חברו או יכון מה שחשב לעשות: ולפותה

מסורה

יושב ב' מל' בס"פ וסימ' והוא יושב לבטח אתך: מלך יושב על כסא דין: טהרתי ל' מי יאמר זכיתי. והוא חד מן מלין משמשין תי' בסוף תיבותא נ"ל דכו' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הת"יו בכ"ד: שמעת ו' ה' פתחין וא' קמץ וסים'

כתוב

רֹב־אָדָם יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי יִמְצָא׃ מִתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ צַדִּיק אַשְׁרֵי בָנָיו אַחֲרָיו׃ מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא־דִין מְזָרֶה בְעֵינָיו כָּל־רָע׃ מִי־יֹאמַר זִכִּיתִי לִבִּי טָהַרְתִּי מֵחַטָּאתִי׃ אֶבֶן וָאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ גַּם בְּמַעֲלָלָיו יִתְנַכֶּר־נָעַר אִם־זַךְ וְאִם־יָשָׁר פָּעֳלוֹ׃ אֹזֶן שֹׁמַעַת וְעַיִן רֹאָה יְהוָה עָשָׂה גַם־שְׁנֵיהֶם׃ אַל־תֶּאֱהַב שֵׁנָה פֶּן־תִּוָּרֵשׁ פְּקַח עֵינֶיךָ שְׂבַע־לָחֶם׃ רַע רַע יֹאמַר הַקּוֹנֶה וְאֹזֵל לוֹ אָז יִתְהַלָּל׃ יֵשׁ זָהָב וְרָב־פְּנִינִים וּכְלִי יְקָר שִׂפְתֵי־דָעַת׃ לְקַח־בִּגְדוֹ כִּי־עָרַב זָר וּבְעַד נכרים חַבְלֵהוּ׃ עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר וְאַחַר יִמָּלֵא־פִיהוּ חָצָץ׃ מַחֲשָׁבוֹת בְּעֵצָה תִכּוֹן וּבְתַחְבֻּלוֹת עֲשֵׂה מִלְחָמָה׃

תרגום

סוּגְעָא דִבְנֵי מִתְקְרִין גַּבְרָ מְרַחֲמָנֵיהּ וְגַבְרָא מְהֵימְנָא מַנוּ מַשְׁכַּח׃ דְמַהֵלֵךְ בִּתְמִימוּתֵיהּ צַדִּיקָא הוּא וְטוּבֵיהוֹן לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי׃ מַלְכָּא דְיָתִיב עַל כּוּרְסְיָא דְדִינָא מְפַזֵּר מִן קֳדָמוֹהִי כֻּלְּהוֹן בִּישָׁתָא׃ מָאן דְיֵימַר דְזַכֵּי הוּא לִבִּי וְאֶרְכַיְירַת מֵחוֹבְתִי׃ מַתְקְלָא וּמַתְקְלָא כַּיְלָא וְכַיְלָא מְרַחֲקִין אִינוּן קֳדָם אֱלָהָא אַף תַּרְוֵיהוֹן׃ אוּף בְּעוֹבָדוֹהִי מִתְיְדַע טַלְיָא אִין דְכֵי וְאִין תְּרִיצָן עוֹבָדוֹהִי׃ אֻדְנָא דְשָׁמְעָא וְעֵינָא דְחָזְיָא אֱלָהָא אִיבְרֵי תַּרְוֵיהוֹן׃ לָא תִרְחֵים שֵׁינְתָא דִילְמָא תִתְמַסְכֵּן פְּתַח עֵינָךְ וּשְׂבַע לַחְמָא׃ חַבְרָא לְחַבְרֵיהּ נֵאמַר דְקָנֵית וְהֵידֵין נִשְׁתַּבַּח וְנֵימַר׃ דְאִית דַהֲבָא וְסוּגְעָא דְכֵיפֵי טַבָּאתָא וּמָאנֵי דִיקָרָא וְשִׁיפְוָתָא דִידִיעָתָא׃ נְסִיב לְבוּשֵׁיהּ מְטוּל דְעָרֵיב לְחִלוֹנֵי וְלָא אַפֵּי נוּכְרִיתָא מַשְׁכְּנֵיהּ׃ עָרֵיב לְגַבְרָא בַּלַחְמָא רִיגְלָא וּבָתַר הֵידֵין נִתְמְלָא פּוּמֵיהּ׃ מַחֲשַׁבְתָּא בַּעֲצָתָא תִתַּקַּן וּבְמַדְבְּרָנוּתָא מִתְעֲבֵד קְרָבָא׃

מסורה

נמסר בסיפר' סוף סימן ט"ו ובריש סדר וירא: הקונה ד' מל' בליש' וסימ' והיה כעם ככהן כעבד כאדניו. בא העת הגיע היום. פורע מוסר. רע רע יאמר הקונה. נכריה נכרים בה' וקרי' נכריה והוא חד מן ה' מלין דכתי' מ"ם בסוף תיבותא ולא קרי' וסי' נכרים לקח בגדו כי ערב זר קדמא. שלשים וירדו שלשים מהשלשים. ויהבם וישלח חצים ויפיצם דשמואל. שנים ויעזבו את כל מצות יי' אלהיהם. אלפים נהר דינור נגד ונפיק דדניאל:

גולה

ולפותה. שיפתוהו אחרים. לא תתערב. שיגלה סודך והוא הרכיל: נרו. רמז לנשמתו ידעך כנגד מות יומת. באישון חשך כפול כלו שימות בחשיכה או החשך משל לצרות: מבוהלת כראשונה. מגזלה. ואחריתה שהיא גזולה לא תבורך והטעם לא ירדו עליה גשמי ברכה וכתוב מבוחלת בחית להוריע

גולה סוד. לא תתערב עם מי שהוא גולה סוד והולך רכיל כי זה סבה לרעות גדולות בדברים המדיניים ולא עם מי שאומר דברי פתוי והסתה בשפתיו להרחיק מעל הדרך הטובה ואפשר שירצה בזה מי שהוא גולה סוד בענין המבוכ' שים במחשב' מקבילות אשר בהתחלות שיצטרך להמלט מהם בענה שידון ובתחבולות הוא

מבהלת נחלה מבהלת מבחלת כתו' וקרי' מבהלת והוא חד מן ד' מלין כתי' ח' וקרי' ה' וסימ' עמיחור ואבשלום ברח וילד. רחיטנו קורות בתינו ארזים. מבחלת נחלה מבחלת בראשונה. ולחתם שבועים שבעים נחתך: ואדם ט' וסימ' ואדם אין לעבוד את האדמה. אוקיר אנוש בפז. ואדם עליה בראתי. ואדם ביקר בל ילין. ואדם על עפר ישוב. ואדם בה

גֹּולֶה־סֹּוד הֹולֵךְ רָכִיל וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו לֹא תִתְעָרָב׃ מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעַךְ נֵרוֹ בֶּאֱשׁוּן חֹשֶׁךְ׃ נַחֲלָה מְבֹהֶלֶת בָּרִאשֹׁנָה וְאַחֲרִיתָהּ לֹא תְבֹרָךְ׃ אַל־תֹּאמַר אֲשַׁלְּמָה־רָע קַוֵּה לַיהוָה וְיֹשַׁע לָךְ׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה אֶבֶן וָאָבֶן וּמֹאזְנֵי מִרְמָה לֹא־טוֹב׃ מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גָבֶר וְאָדָם מַה־יָּבִין דַּרְכּוֹ׃ מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר׃ מְזָרֶה רְשָׁעִים מֶלֶךְ חָכָם וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אוֹפָן׃ נֵר יְהוָה נִשְׁמַת אָדָם חֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן׃ חֶסֶד וֶאֱמֶת יִצְּרוּ־מֶלֶךְ וְסָעַד בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ׃ תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה׃ חַבֻּרוֹת פֶּצַע תַּמְרִיק בְּרָע וּמַכּוֹת חַדְרֵי־בָטֶן׃

ה'נ'מ'ל' ל' · ל' · יתיר יוד · ח'מ'ל' ג' וחס' · ל' · ל' וחס' וד' בליש · ל' · ט' · ל' · ב' ותר לבקר כ'א · יה' פסו' ריש' וסופי' נ'ן · ל' · תמריק ק'

דְּגָאלֵי רָזָא אָכִיל קוּרְצָא וּלְמַן דְּמַשְׁרְגַג בְּשִׂפְוָותֵיהּ לָא תִתְחָלַט׃ דְּלָיִט לַאֲבוּי וּלְאִמֵּיהּ נִדְעַךְ שְׁרָגֵיהּ אֵיךְ אִתּוּנָא דַּחֲשׁוֹכָא׃ יְרוּתְתָא דִּמְסָרְהֲבָא בְּקַדְמֵיתָא וּבְסוֹפָא לָא תִתְבְּרִיךְ׃ לָא תֵימַר אֲשַׁלֵּם בִּישְׁתָא סַבָּא לַאֲלָהָךְ וְיִפְרְקִנָּךְ׃ מְרַחֲקִין אִנּוּן קֳדָם אֱלָהָא מַתְקְלִין וּמַתְקְלָא וּמְשַׁחְתָּא דְּרַמְיוּתָא לָא שַׁפִּיר קֳדָמוֹי׃ מִן קֳדָם יְיָ הִילְכָתֵיהּ דְּגַבְרָא וּבַר נָשָׁא לָא מִתְבַּיַּין אָרְחָתֵיהּ׃ פַּחָא הוּא לְגַבְרָא דְּנָדִיר לְקוּדְשָׁא וּבָתַר הָכֵי תַּהְוֵיא לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ׃ מְבַדֵּר לְרַשִּׁיעֵי מַלְכָּא חַכִּימָא וּמְהַפֵּךְ עֲלֵיהוֹן גַּלְגְּלָא׃ שְׁרָגָא דֶּאֱלָהָא נִשְׁמְתֵיהּ דִּבְנֵי נָשָׁא וּבָצֵיא כֻּלְּהוֹן גַּוָּיֵיהּ דְּכַרִיסָא׃ חֶסְדָּא וְקוּשְׁטָא יִנְטְרוּ לְמַלְכָּא וּמְתַקֵּן כּוּרְסֵיהּ בְּחִסְדָּא׃ שְׁבָהוֹרָא דְּעוּלֵימָא תּוּקְפְּהוֹן וּשְׁבָחָא דְּסָבֵי סִיבְתָא׃ שָׁאֲנֵי וּפוּעֲתָא פָּגְעוּ בְּבִישָׁא וּמַחֲוָתֵי בְּגַוָּה דְּכַרִיסֵיהּ׃

כי נחלה גזולה היא כמאסת ונגעלת לשם מן נחלה כשם: אל. ה"א אשלמה מחובר במקף בר"ים רע וכן הפי' אל תאמר לשלם רע למרעים לך. קוה לשם שיש לו כח לשלם לו גמול ויושע לך מידם: מיי'. מוקש. שניס דבקים. מצעדי שיצעד ללכת. ואדם איככו מבין עת לכתו עד כי השם יוליכהו ויושיבהו אשר מאתו מצעדי גבר. והוא יתן מוקש בלכתו לאשר ילע ויאכל קדש ואחר שיקש ידור כ נדרים להביא לבקר אולי יכבל מן המוקש וילע מן בלעיך יעלעו דם כמו יבלע: מזרה. להעיק אותם וכבר השיב עליהם אופן עגלה לדוש אותם כלו' ידכאם ואחרי כן ישירם מפנין: נר יי'. נשמת אדם. דרך משל כי הנשמ' אכולה מאורו ובית מכוחתה

במדרגת מי שהוא ה הולך רכיל שמשחית העולם ברכילותו כן זה יביא מבוכה בלב האנשים שדעתם יק קצר' לבא ממנה ויבוא מפני זה עליהם הפסד רב בדעותיהם ולזה השמר לך מהתערב עם מי שמרחיב שפתיו לדבר באלו הדברים כי באלו החקירות יש מהסכנה עד שאין ד ראוי שיתיר האדם ל לחקור בהם עם זולתו ולא עם עצמו כי אם בעת שנתחזקו בלבו הדעות האמתיות ה התוריו' והעיוניות כי אז ימלט מזאת ה הסכנה: מקלל אביו ואמו. מי שהוא מקלל אביו ואמו יכבה נרו וישאר בשחרות החשך והיה זה כן לפי שזה מונע ממנו קבולו ה המוסר מהם וזה סבה למנוע ממנו כל שלמו' עם שזה ממה ם שירגילהו לבלתי הכיר הטו' למי שגמלהו טוב

יבין דרכו. ואדם יפיק תבונה. ואדם לא זכר את האיש המסכן. ומצא חן ושכל טוב:

מרחם ותשם תאיר לרוח ולכפש בשכלה ויאורו באורה על כן יקרא נרו כאילו הוא מחפש בו חדרי בטן והוא רמז ללב שהוא חדר המחשבות. פ"א נר יי' ירמוז לאור שכלו כלו' נר אלהים חופש נשמת אדם וחופש כל חדרי בטן. והשם כאשר יחפש לב המלך וידע מה שיחשוב לב רשעים אז יפלא חסדו ואמתו לנצור המלך מגרה ויסעד השם כסאו בעבור החסד שיעשה המלך: תפארת. חבורות. חבורות שיחובר בם האדם. פצע שיצא מהם הדם. תמרוק מענין התמרוקיה מרקו הרמחי' מורק ושוטף והוא עם תגמול כלו' כאשר תפארת בחורים הוא כחם ושיבת הזקנים בחכמה היא הדרם שיהדרום אחרים. כן חבורות פצע הדר להיות תמרוק באיש רע שיסיר רעותיו וכן מכות שתגענה עד חדרי בטנם הם תמרוקי הרשע: פלגי

והיה סבת הויתו וגדולו באופן מה ויעתק מזה אל שיכפור בש': אשר בראו וכשפעו לו ממנו כל הטובות עם שזה ממה שיפסיד סדר המדינ' כי לא יתחזק ההר' להטיב לזולתו אם לא מפני יתקותו שיכיר לו הטובה אשר גמלהו: נחלה מבהלת. הנה הצלחת הנחלה היא נבהלת ברשונה כי היא באה לאדם תכף ובזולת עמל ולזה תמצא כי אחריתה לא תבורך כי מפני שלא עמל בה היורש לא תיקר בעיניו ולא יסתדל מאד לשמרה ובזה האופן ישחית נחלתו בקלות וזה דבר מפורסם מאד מענין הירושה והנחלה והנה העיר בזה כי הקניינים מהחכמה אשר יעמול האדם יותר בהשגתם הם יותר יקרים מהמושכלות אשר יגיעו בקלות וההצלחה המגעת מהם היא יותר עצומה ואשר ירצו להשיג ההשגות בזולת עמל וחקירה ושקידה הנה אחריתה לא תבורך כי זה יהיה סבה אל שיסתבכו בהשגותיהם ולא יקנו מהם הצלחה כי אם הפכה: אל תאמר אשלמה רע. לאשר גמלני רע כי אין זה מדרך אנשים אמונים כי הוא לא יחפוץ בעשיית הרע אך תקוה אל יי' והוא יושיעך מכף אויבך ולא תשאל ממנו שיעשה להם רע אך שיושיעך כי זה הוא הדרוש שיהיות לך בזולת הגעת רע לאחר: תועבת יי'. הנה תועבת יי' אבן ואבן ר"ל אם יהיו במדותיך משקלים מתחלפים לנהג עם קצת האנשים בתכונה אחת ועם קצתם בתכונה אחרת אך ראוי שתנהג עם כלם בתכונה אחת והיא בקצת הטוב והיושר והשלימות ולזה אין ראוי שתהיה תשוקתך להרע לקצתם ולהטיב לקצתם אך תהיה מגמת פניך להטיב לכלם ובזה תלך בדרכי הש"י ולזאת הסבה ג"כ לא טוב בעיני הש"י לשקול במאזני מרמה שישימו המשקלים שישקלו בהם מתחלפים: מיי' מצעדי גבר. הנה מצעדי גבר בדרכו שילך בהם הם מיי' כי צריך שילוה לו עזר אלהי בכל פסיעה ופסיעה. ואדם מה יבין דרכו מעצמו אם לא ילוה לו העזר האלהי הנה לא לאדם דרכו וזה מבואר בדברים המדיניים כי פעמים רבות יתחדשו מונעים בדרכו או עוזרים לא קוה להם ויותר מבואר זה בדברים העיוניים כי אף על פי שקצת ההתחלות ילקחו מהמוחשים הנה לא ישלם לקיחתם וההגעה לדרוש דרוש והדרכים והסדרים המישרים לו אם לא במה שישפע להם מהש"י כמו שביארנו בביאורנו לספר הנפש ושיר השירים ובמאמר הראשון מספר מ"ה: מוקש. האדם וחטאו מבלע ומשחית הקדש השופע לו מאת השם ית' כי הוא שופע לכל מוכן לקבלו והוא הסבה לבקר ולעיין ולחפש אחר נדרים מה היתה הסבה המונעת שלא הגיעו אל התכלית המכוון בהם וזה כי לולא מוקשו שסבב להחטיא כוונותיו יכוונו מחשבותיו ונדריו ישלם: מזרה רשעים. הנה המלך החכם יירא ממנו הרשעים ויתפזרו הנה והנה ואופן המרכבה אשר סבבוהו ללכת להשחית זולתם השיבו עליהם עד שברתם אשר טמנו ילכדם ובמוקשם יפולו ואפשר שיהיה הרצון במלך חכם מי שהוא מושל באדם והוא השכל ובחכמתו יזרה ויפזר הרשעים והם בעלי הדעות הנפסדות ויסבב שיהיו כזורים אחור מהדעות ההם ולא ישלימו דרכם אשר הם פונים אליו ובזה ימלטם מהרע העצום הזה וזה יהיה ממנו אם לעצמו אם התחיל להסתבך באלו הדעות אם לזולתו בשיישרם לעמוד על מקום הטעות בהם: נר יי'. ולבאר מי הוא זה המלך אמר כי נשמת האדם והוא השכל הוא נר יי' והוא חופש כל העמוקות אשר בנמצאות לעמוד על סודם לפי מה שיתאפשר בעזר הש"י במה שישפיע עליו מאורו וזיוו בו יעמד על אמתת הדברים העיוניים: חסד ואמת יצרו מלך. כי בחסד אשר יעשה לעמו ימשך לבבם אליו והוא כמו מסעד לכסאו כי בזה ירוממוהו עליהם וימשלוהו ויכנעו לעבודתו ובאמת יהיה נשלם תקון העם והמלכות והנה העיר בזה על המלך המושל באדם והעיר בזה כי אין המכוון לאמי שיבקש השלימות להשחית גופו ולענור שארו כמו שיחשבו הסכלים אבל צריך שיעשה חסד להשגיח בבריאות גופו ואבריו ובזה יהיה נשמר ויבא לו מהם העזר הראוי כי בחלותם יחלה הוא ג"כ עם שלא יוכל להם אז לסדרתו הסדרות הראוי במה שיצטרך לו מהם בדרושי' אשר יחקור בהם ובזה האופן ג"כ יהיה מתחזק כסאו ורוממותו עליהם כי יעבדוהו מאהבה ואם יעמיס עליהם עולו ולא יוכלו שאתו יהיה זה סבה אל הבעיטה בו: תפארת בחורים. הנה כמו שתפארת הבחורים כחם כי אז הם ר"ל בימי הבחרות בתכלית מעוצם הגבורה כן הדור החכמים הוא המצא השיבה להם כי אז יתיישבו בלבם הדעות האמתיות לסבות שזכרנו במה שקדם: חבורות פצע. הנה קצת הרעות לא ירפאו כי אם בדבר רע וזה שחבורות הפצע יהיה שיוכם ומריקם ברע כאילו תאמר שיושם בהם מה שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויהיה שם מקום תצא המוגלה ובמכות מגלות חדרי בטן הפצע ההוא כדי לנקות כל עפושיו וכן ראוי בשוה להתנהג ברפואות חליי המדות והדעות כי בעל המדה הפחותה ירפא ממנה בשירגילוהו להתנהג בהפך התכונה ההיא והפך כל חלקיה כדי שיתיקה ממנה כקוי שלם ואע"פ שהפך התכונה ההיא הוא ג"כ מגונה יתנהג בה עד יסור חליו וכזה יצטרך לבעל הדעות הנפסדות שיעיין בכל המקומו' שהשיגוהו ע זה הטעות ויסור מהם ואע"פ שיקרה מזה שיצטרך לחקור במה שאין דרך אד' לחקור בו הנה לא ימנע מזה מי שבא לרפאתו כדי להסיר חליו ממנו:

פלגי

פַּלְגֵי־מַיִם לֶב־מֶלֶךְ בְּיַד־יְהוָה עַל־כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ׃ כָּל־דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו וְתֹכֵן לִבּוֹת יְהוָה׃ עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַיהוָה מִזָּבַח׃ רוּם־עֵינַיִם וּרְחַב־לֵב נִר רְשָׁעִים חַטָּאת׃ מַחְשְׁבוֹת חָרוּץ אַךְ־לְמוֹתָר וְכָל־אָץ אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ פֹּעַל אֹצָרוֹת בִּלְשׁוֹן שָׁקֶר הֶבֶל נִדָּף מְבַקְשֵׁי־מָוֶת׃ שֹׁד־רְשָׁעִים יְגוֹרֵם כִּי מֵאֲנוּ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃ הֲפַכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר וְזַךְ יָשָׁר פָּעֳלוֹ׃ טוֹב לָשֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וּבֵית חָבֶר׃ נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה־רָע לֹא־יֻחַן בְּעֵינָיו רֵעֵהוּ׃ בַּעְנָשׁ־לֵץ יֶחְכַּם־פֶּתִי וּבְהַשְׂכִּיל לְחָכָם יִקַּח דָּעַת׃ מַשְׂכִּיל צַדִּיק לְבֵית רָשָׁע מְסַלֵּף רְשָׁעִים לָרָע׃ אֹטֵם אָזְנוֹ מִזַּעֲקַת־דָּל גַּם־הוּא יִקְרָא וְלֹא יֵעָנֶה׃

כא

ל׳ יתר כתי׳ ו׳ · ג׳ דסמי׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ כל׳ יש׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · מדיכים · נ׳ · ב׳ רשע · נ׳ · ל׳ · נ׳ · ל׳ חס׳ · י׳ · נ׳ · ב׳ מן · ל׳

הֵיךְ טִיפֵי דְמַיָּיא לִבֵּיהּ דְמַלְכָּא בְּאִדּוֹי דַאֲלָהָא וּלְאַתַר דְּצָבֵי נִירְכַן לֵיהּ׃ כָּלְהוֹן אָרְחָתֵיהּ דְגַבְרָא תְרִיצָן אִינוּן בְּאַפּוֹי וַאֲלָהָא מְתַקֵּן לִבֵּיהּ׃ מַאן דְעָבֵד צִדְקְתָא וְדִינָא מִתְרְעֵי בֵיהּ אֲלָהָא מִן דִּיבְחָא׃ רָמוּת עַיְנֵי וּבְעֵי לִבָּא וּשְׁרָגָא דְרַשִׁיעֵי לְחָטְהָא׃ מַחְשְׁבָתָא דְגַבְיָין לְיוֹתְרָנָא וְרִיגְלָא דִמְסַרְהֲבִיָּא לְחוּסְרָנָא׃ מַעְבְּדָנוּתָא דְסִימָתָא בְּלִישָּׁנָא דְשִׁיקְרָא וְיִתְחַבְּלוּן וְיִנַתְרוּן אִילֵין דְּבַעְיָין לְמוֹתָא׃ רֵיבוֹנָא דְרַשִׁיעֵי יְעַלִּינוּן וְלָא עַנְיָין דַּיַעְבְּדוּן דִּינָא׃ דִּמְהַפֵּיךְ אָרְחֵיהּ דְגַבְרָא הוּא נוּכְרָאָה וּדְדָכֵי תְּרִיצַן עוּבָדוֹהִי׃ טַב לְמֵיתַב עַל קַרְנָא דְאִיגָּרָא מִן אִתְּתָא תַּגְרְנִיתָא וּבֵיתָא טַרְקָא׃ נַפְשֵׁיהּ דְּרַשִׁיעָא רְיָיגָא בִּישְׁתָא וְלָא מְרַחֵים בְּעַיְנוֹי חַבְרוֹי׃ בְּתוּכֵיהּ דְּמַמִּיקָנָא נֶחְכַּם שַׂבְרָא וּבְסוּכָלְתָנֵיהּ דְחַכִּימָא יְסַב יְדִיעֲתָא׃ מִסְתַּכַּל צַדִּיקָא בְּבֵיתֵיהּ דְּרַשִׁיעָא וּמְטַלְטֵל רַשִׁיעָא בְּבִישְׁתָא׃ דִּמְסַכַּר אֶדְנֵיהּ דְּלָא נִשְׁמַע לְצְוָחְתֵיהּ דְּמִסְכֵּינָא אַף נִקְרָא לֶאֱלָהָא וְלָא נַעֲנֵי׃

עשה ד׳ כתי׳ כן וסימ׳ בסדר ויצא ובתלים סי׳ קא׃ צדקה ומשפט ג׳ דסמי׳ וסימ׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה· אהב צדקה ומשפט· עשה צדקה ומשפ׳ נבחר ליי׳ מזבח׃ אץ ד׳ וב׳ ואץ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י״ו׃ מדינים דכתי׳ מדונים ו׳ בסי׳ וסימ׳ את נפשע מקרית עז· טוב שבת בארץ מדבר· טוב שבת על פנת גג· למי אוי למי אבוי· פחם לגחלים ועצים לאש·

דלף טורד ביום סגריר׃ לרע ז׳ ג׳ קמצין וד׳ פתחין וסימ׳ בסוף בחקתי׃ מזעקת ג׳ וסימ׳ מזעקת חשבון עד אלעלה· אטם אזנו מזעקת דל· מזעקת מושל בכסילים׃

פלגי מים· הנה לב המלך ורצונו הוא ביד ה׳ כמו פלגי מים שיוכלו להטותם אל אשר יהיה שמה החפץ כן יטה הש״י לב המלך אל כל אשר יחפוץ והנה העיר בזה כי פעולות המלך ומחשבותיו הם מוגבלות מהש״י והוא כמו שליח הש״י במה שיעשהו מדבר המלכות וזה כלו הוא מיוסד החכמה האלהית כי אילו היה פועל המלך באלו הדברים מסור לבחירתו בשלימות כ כדרך המסר ל לבחירתו פעולותיו ב בעצמו היה זה הענין סכנה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ה ההוא ולזה לא עזב הש״י כל זאת ההנהג׳ למלך כי גבוה מעל ג גבוה שומר ולזאת הסבה אמר אליהוא ממלוך אדם חנף מ ממוקשי עם כאילו את ממוקשי הם סבה ש שימלוך אדם חנף ולזאת הסב׳ ייחס הש״י המשפט אשר יגיע מ מהשופטים באמרו כי לא אצדיק רשע כמו שביארנו שם והנה המכוון באמרו מזה שמאמר הוא להעיר על המלך שהוא מושל באדם שקדם זכרו ו והודיע בזה כי אין בו בעצמו חטא כי ת תשוקתו תהיה תמיד אל הטוב מצד עצמו ולזה אמ׳ כי רצון מלך הוא ביד י״י כמו פלגי מים להטותו אל כל אשר יחפוץ ואולם החטאים יקרו לאדם מצד שאר הכחות׃ כל דרך איש ישר בעיניו· כי כל אחד מהדרכים ימצא בו טוב מה אם מועיל אם ערב אם כבוד אם נצוח או זולת זה מהעניני׳ שיחשוב בהם היותם טובות אך מי שייסר הלבבות ומתקנם להגיע אל הטוב האמתי הוא הש״י כי בהנהגות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו ומפני שלא אפשר שיגיע אלא באמצעות השפע השופע מהש״י׃ עשה צדקה· עשיית היושר והמשפט בדברים המדריכים והעיוניים נבחר ליי׳ מהקרבת הזבח כי אלו הדברים מקנים השלימות בעצמותם ואולם הזבח ואם בו הערות להקנות השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה הנה זה מתנו על הדרך הרמז והסימן לא בעצמותו והעיר עם זה ג״כ בזה הפסוק על מה שהעיר שמואל באמרו הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים ועל מ״ש שלמה וקרוב לשמוע מתת הכסילי׳ זבח והרצון בו כי יותר נבחר לש״י מי שיתנהג בצדק ובמשפט בשישמור דרכי התורה ממי שיחטא והקריב זבח על חטאו׃ רום עינים· הנה מי שירים עיניו לעיין במה שאין מחוק האנושי להשיגו אף על פי שהוא רחב לב ולרחב לבו הוא מוכן לעמוד על חקירות עמוקות הנה זה הענין ממנו הוא ניר הרשעים ברעות וחריסתם שלא יעיינו תחלה אי זה יובילם אל הדרוש ואם אפשר להם לעמוד על אמתתו אם לא והוא חטאת חסרון לא יתרון ותוספ׳ במעלת שכל כאמרו אל תתחכם יותר למה תשומם׃ מחשבות חרוץ· הנה מחשבות החרוץ והזריז אשר כלם מוגבלות ונגזרות מתחלת הענין כשיתחיל בפעולותיו הם כלם ליתרון ולתוספת טוב כי יתנהג בעניניו לפי מה שראוי ולזה יגיעו התכליות אשר הוא פונה אליהם וכל מי שהוא ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתיישבות אם ראוי שיעשם אם לא ואיך ראוי שיעשם הנה לא יגיע לו מהם כי אם חסרון לא יתרון ותוספת טוב וכאילו ביאר בזה שהאיש רחב לב שהרים עיניו לעיין במה שאינו ראוי היה סבת טעותו בזה היותו ממהר בזאת החקירה בזולת שיעמוד תחלה אם אפשר ההגעה אליה ואיך׃ פועל אוצרות רבית בדברים העיוני׳ בהתחלה כוזבת הנה ההתחלה אשר עליה ככונו היא הבל ודבר נדף שלא יתכן שתעמוד כלל והאוצרו׳ הם מבקשי מות והכפר כי לא יוטבו בהם ארחות חיי׳ והם בעצמם הבל ודבר שאינו ולזה יקרה מהם אבדן הנפש והכליון׃ שוד· הרשעים בדעות שסודרו מהם המחשבות וההקדמות המיסירות אל האמת עד שהיה זה סבה שיהיו להם דעות כוזבות בהתחלות הנה זה הטעות יאספם במאסרו וימנעם ממצוא האמת במה שאחר ההתחלות והיה זה סבה אל שיטעו בכל הדברים והנה קרה להם זה ההפסד בדעותיהם מפני שלא רצו לעשות במשפט בחקירתם בהתחלות שיתישבו בהם בדרך שימצאו האמת׃ הפכפך דרך איש וזר· הנה מפני זה היה הפכפך דרך כל איש מהם וזר כשיעיינו במה שאחר ההתחלות כי יצטרך להם לבלבל עיונם ולהביא דברים זרים הפכיים לאמת בדרך שישמרו שרשיהם והתחלותיהם· ואולם האיש הזך והנקי מהטעות בשרשים וההתחלות לא יצטרך לעיין דברים במה שאחר ההתחלות כי אם ביושר ובצדק׃ טוב לשבת· טוב לאדם שישב יחידי על פנת גג בזולת מחסה ומסתר מזרם וממטר משישב עם אשת מדינים והוא עם זה בבית אשר בו קבוץ מהאנשים כי יקשה מאד לסבול מדיני אשה והעיר עם זה בזה המאמר שטוב לאדם שיהיה לשכלו עזר מהאשה אשר כנגדו עמו לשרתו ויהיה מתבודד משיעזרהו בהשגתו איש מהאנשי׳ ולא יבין עליו זולתו מהמונעים ותהיה האשה אשר כנגדו לשרתו תמיד מריבה עמו כי לא יוכל אחד מהם לתקן את אשר עותה ולא יועילו לו העוזרים אם לא יהיה בשלום עמה בדרך שתכנע לעבודתו וזה מבואר מאד׃ נפש רשע· הנה התבאר לך כי נפש הרשע אין תאותה כי אם לדבר רע כי לא יוחן בעיניו רעהו ולו היתה דרך הרשע טובה בעיניו היה ראוי שיאהב כל מי שיתחבר אליה כמו שיאהבו אנשי המעלה קנתם את קנתו׃ בענש לץ יחכם פתי· הנה כשיגיע העונש ללץ על דברי לצנותו אז יחכם פתי ויבין כי זאת הדרך היא לא טובה וכאשר יראה שיצליחו דרכיו לחכם אז יתחזק לקנות דעת׃ משכיל צדיק לבית רשע· הצדיק המצליח לבית הרשע וזה יהיה כשיעמוד בביתו כי אז יברך הש״י ביתו בגלל הצדיק או כשיהיה הטוב הזה דבק לרשעים מצ׳ אבותיה׳ שהיה בהם איש צדיק אשר בעבורו ימשך לרשע הזה טוב הנה זה הענין סבה לסלף הרשעים ולהוליכם בדרך רע כי הם חשבו כי זה הטוב הגיע לרשע בסבת הרשע ובזה ג״כ יטעה הפתי כי הוא פתה לכל מה שיראה לו בתחלת המחשבה שהוא טוב׃ אוטם אזנו· הנה מי שהוא סותם אזנו שאינו רוצה לשמוע צעקת דל לחננו מאשר הביא אלוה בידו הנה ישיב הש״י גמולו שיסיבהו לדלות ויקרא ולא יענה ר״ל שלא יחמלו האנשים עליו וזה מדה כנגד מדה ואפשר שירצה בזה כי גם הוא יקרא לש״י ויצעק עליו בעת צרתו ולא תשמע תפלתו כי הש״י יתנהג עמו בדרך אשר הוא מתנהג בזולתו׃ מתן

פלגי· חסר פה. על כל אשר יחפוץ השם יטה לב המלך׃ כל· עשה· שמש דבקי׳. פי׳ כל דרך איש ישר בעיניו רואה השם והוא תוכן לבות לעשות רצונו על כן ידענו ועיניו רמז לשכלו ומעשה צדק והמשפט הוא נבחר לשם מזבח· רום· ע״מ שוב. כלומר רום שירים עיניו בגאוה הפך ושח עינים· ורחב לב שירחיבהו לסבול ש הצרות וירא מהשם· כר חסד יאר וטעמו שיניר ויחרוש הרשע לעשות חטאת שנין שלשתם׃ מחשבות· אדם חרוץ· אך למותר שיש לו יתרון בהתעסקו בסחורה ואך למעט מעשה הרשעים הנזכרים· וכל אץ כענין אץ ברגלים שירוץ לרעה בעבור שיבואהו ת מחסור הוא אץ ו וממהר ואך למעט מותר החרוץ׃ פועל· סוד· הפכפך· ג׳ דבקי׳· וכן הוא פועל שיפעלהו הון אוצרות בעבור לשון שקר ש שהגיד שקר· הבל נדף ילך פועל ההמון או הפועל יקרא הבל כי מהבל ושקר י יקבצוהו על כן יהי כ נדף והם מבקשי מות המעידים שקר וכן שוד שישודדו א אחרים וישימו השוד באוצרותם יגורם מן מגוררות במגרה כלו׳ ישברם׃ הפכפך· שם תאר לדרך והוא הפך היושר כלו׳ הפכפך הוא דרך איש ודרך זר׃ טוב לשבת על פנת גג· וטוב שבת עליה לבד לסבול הרוח מסבול אשת מדיינים· חבר שם דבר כי שם התאר מלרע כלו׳ ובית חברה כי בנפול הבית תפאר השכנה כי היא חוזק הבנין כלו׳ שיהיה לו בית להתחבר עמה׃ נפש רשע· אותה לעשות רע ולא ימצא חן בעיניו רעהו׃ בענוש· שיענשהו ב״ד והוא פועל יוצא כמו וענשו אותו או בענוש בתתו עונש אז ילמד חכמה הפתי· ובהשכיל פועל יוצא לאחרי יקח דעת בלבו׃ משכיל· מלמד שכל לבית רשע כמו איש וביתו והבית רמז לבנים· פ״א משכיל פועל עומד וטע׳ לומר שכל בעבור בית רשע שעושין הרשע ומסלף דרך קללה שהשם יסלפם ויאבדם וזה הנכון׃ אוטם· סוגר· מזעקת דל שיצעק אין מפני עשקו· גם הוא יקרא לשם או לבני אדם בעת צרתו׃ יכפה

אבן עזרא

יכפה. פי' ישפיל כמו יכפף כמו סוגה ומשנה מחוקק מחוקקה והוא פועל יוצא והוא עומד במקום שנים כלומר שחד המונח בחיק כלומר בסתר יכפה חמה עזה וכזה הפסוק הזכיר שאם לא תועילהו בצדקה יתן מתן ושחד כי הם ישפילו האף והחמה כי מדתם נעלות בפני האדם והשוחד יכפם וישפילם: שמחה. שתבואהו שמחת ישועה בעשותו משפט. ומחתה תבא לפועלי און: תועה. כי החכמה היא דרך ישרה והעזיבות היא תועה במעשה הרע' מדרך השכל והוא שם התאר או שם פועל. רפאים מתי'. ינוח שלא יתעה עוד או שם תהיה מנוחתו ולא יהיה לו חלק עם הצדיקי' והוא הנכון: איש. אוהב שמחה. שמחת מאכל ומשתה הוא איש מחסו' והטע' יחסר כל וזהו אוהב יין ושמן לאכלו לא יעשיר כלומ' לא יקבץ עושר: כפר. כלומ' שינצל הצדיק מן הצרות היורדות ויפול הרשע תחתיו: טוב שבת בארץ מדב'. לסבול החורב והקרח מאשת מדינים כלומר מאשה שתכעס בעלה. אוצר. שם כלל על מה שיאצור האדם מן המאכלים הטובים והזכיר השמן לבדו כי הו' משובח מכלם אשר בו יכבדו אלהים ואנשים בעבור ריחו הטוב שמוהו ראש לשנים והטעם שהחכם יאצרהו ולא יאכלהו. וכסיל כנגד חכם כי מיד שיקנהו יבלעהו ואם כסיל סמוך לאדם הו' שם המין וכמוהו זובח אדם או האדם הוא הכסיל ושניהם נכונים: רודף. שימהר לעשות צדקה כאילו רודף אותה. ימצא חיים שאריכון ימיו ימצא צרכו מה שיבקש וכבוד שיכבדוהו בני אדם או יתן לו כבוד השם כלו' ממון מן כבד מאד: עיר גבורי' עלה חכם. להורות כי טובה חכמה מגבור'. עוז רמז לחומות כענין עד רדת חומותיה. מבטחה שהיו בוטחים בה הגבורים: שומר פיו ולשונו. שניהם שותפים בדבור והענין שישמר מדבר נבלות או ישמור נפשו מכל דבר רע. פי' שומר פיו מאוכל ולשונו מדבר הרע: יהיר כמו גבר יהיר כלומר זד מתגאה לץ שמו ואמרו ר"ל כיון שנתיהר עליהם בעברה שיתעבר לעשות זדון והעברה רמז לחמה שעברה וגברה על מדת הרצון כענין עברו ראשי בהתגבר העונות: תאות עצל. ב' דבקי'. תמיתנו כאשר לא ישיג מה שיתאוה. כי מאנו כאילו הוא חפץ לעשות וידיו אומרים לא תעשה: וצדיק יתן. לעצל. ולא יחסוך מתנותיו: זבח שנות ושאר הקרבנות והשר וזבחת עליו את עולותיך וגו' כלו' זבחים שיקריבו תמיד הרשעים יתעב השם וגם כי בעבור שעשו הזמה יביאום יותר יתעבם: עד. כאילו הוא עד שקר. ואיש שומע שאבד העד כל ימי נצחו ידבר לאחרים כי בעבור שקרו אבד זכרו: העז נתן העזות בפניו ולא יתבייש והאדם ישר יוכל להבין דרכו כראוי ולא להיות עז פנים: אין

רלבג

מתן בסתר. הנה המתן שיתן האדם בסתר למי שיכעס עליו מכניע האף והחמה אשר לו עליו והשחד שיתן בחיק ר"ל בסתר יכפה חמה עזה ויכניעה: שמחה לצדיק כשיעשה משפט ודין בארץ הנה זה הענין שמחה לצדיק שאז יבטח לבו שלא ילכד ברשת המלכות כי הוא נשמר מעשות רע וזה הענין הוא מחתה ושברון לפועלי און כי אז יפחדו מאד שיענשו על רוע מעשיהם: אדם תועה. האיש התועה מדרך השכל והוא התועה בדעותיו יבא בגורלו לנוח עם קבוץ האנשים שימותו יחד מיתה פתאומית וימות עמהם ואורכה בזה שהוא כקבוץ האנשים הדורכים אל המות והכליון כי הם ישמחו בדעותיו לפי שכהם יפתחו להם השערים ומלאת תאוותיהם: איש מחסור. מי שהוא אוהב השמחו' הגופיות להתענג בתאוותיו הו' איש מחסור כי באלו התאוו' יאבד הונו ומי שהוא אוהב יין ויהיה רוצה להתענג בהם לא יעשיר לזאת הסבה בעינה וזה מה שיקרה לבעלי זאת התכונה מהרע גם בדברים הגופיים עד שזה הוא סבה אל שלא יקנה האדם שום שלימות נפשי וכבר רמז זה ב"ב באמרו איש מחסור ובאמרו לא יעשיר כי החסרון היותר חזק הוא חסרון השכל והעושר היותר חזק הוא שלמו במושכלו': כופר לצדיק. כאשר היה ראוי מצד ההשגחה הכוללת שיגיע רעה לצדיק הנה השם יתברך ימית הרשע כפרו וימית הבוגד כופר לישר והיה זה כן כי מההשגחה הדבקה להם ימשך שינצלו ולפי שהתועלת ברע הוא לצדק הרשעים בו כמו שנזכר בספר איוב והתבאר עוד בספר איוב הנה יביא השם יתברך הרשע והבוגד אל הרע ההוא: טוב לאדם שישב בארץ מדבר משישב בבית עם אשת מדינים ועם שתכעס תמיד עם בעלה ותריב עמו והנה ביאר בזה כי הכעס גם כן מגונה כמו שהשמחה בתענוגי הגוף מגונה: אוצר נחמד. הנה בנוה החכם יבא האוצר נחמד ושמן מפני דבקות ההשגחה בו עם שהוא ישמור קנינו ולא יפזר מהם כי אם ההכרחי ואולם הכסיל אם היה לו כמו זה האוצר הנה יבא אדם ויבלענו ולא יאכל הכסיל ממנו: רודף צדקה. מי שהוא רודף הצדקה והיושר במדות ובדעות ורודף לעשיית חסד לזולתו ולהטיב להם הנה הוא ימצא החיים הגופיים והנפשיים וימצא הצדק והיושר בדעות וימשך לו מהם הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו וזה כי מפני יושר דעותיו ירשיע כל למון תקום אתו למשפט: עיר גבורים. הנה החכם עלה בעיר גבורים ונצח בחכמתו כי טובה חכמה מגבורה כמו שנזכר בספר קהלת והוריד עוז העיר והמבצר שהיו בוטחים בו והנה העיר בזה על מעלת החכמה והטוב המגיע ממנה גם בעניני הגבורה וזה אמנם יהיה לחכם מצד חכמתו ומצד דבקות ההשגחה האלהית בו: שומר פיו. מי שהוא שומר פיו ולשונו מלדבר שומר נפשו מצרות רבות כי רעות רבו' יתהדפו מפני חטא הדבור כמו שקדם: זד יהיר. הנה הרשע הגאה שעושה הרע בגאוה לץ שמו כי הוא כאילו יעשה הזדון מצד גאותו על דרך הלעג להיות האנשים נחשבים לפניו כאין ובחמת הזדון שפה לעג וליצנות וכבר ימצאו אנשים רעים בזה התואר שזכר שישחיתו זולתם על דרך הלעג להיותם נחשבי' להם לאין כמו שסופר מאיש אחד שחתך רגל איש בלילה כשהיה ישן והוא לא היה שונא לו אך עשה זה על דרך הלעג והנה בא זה על מום הליצנו' והרע שיגיע ממנו: תאות עצל. הנה העצל יתאוה תמיד אל קנין השלימות והעצלה תמנעהו מהשתדלות בהשגתם הנה ימיתהו ויאסר עם התאוה ההיא כי מאנו ידיו לעשות דבר להשיג מה שאליו התאוה: כל היום התאוה. העצל התאוה ולא תעשה בו התאוה רושם אחר ואולם הצדיק יתן הראוי מהפועל וההשתדלות בדבר דבר ולא ימנע ידיו מה שראוי בהשגת המלאכות והחכמות: זבח רשעים. אם הרשעים יביאו זבח לשם על דרך העבודה הנה הוא נתעב אל השם כי הם לא יכוונו בו מה שכוון בו מהש"י וגם כאשר יביאהו במחשבה והשתכלות הוא נתעב כי הם מביאים אותו על החטא והם בלתי מניחים עצמם מהחטא בהביאם הזבח וידמה ענינם למי שיטבול מפני הטומאה בעת שיהיה שרץ בידו ואפשר שירצה בזה כי כ"ש שיהיה נתעב הזבח כאשר יביאהו בעליו עם מחשבת החטא והוא הזמה שעשה: עד כזבים יאבד. ר"ל כאשר יביאוהו לספר הכזב פעמים רבות יאבד העדו' ויפסק ואיש שומע הכזב מפיו יגידהו ויספר בספורו אין קץ בהם בלי שנוי כי הוא יגיד אמת במה שיגיד ששמע מפי זה העד שכבר שמעו מפיו והיה זה כן לפי שעד הכזבים יש בלבו מחשבה מקובלת: העז איש רשע. הנה לא בפיו לבד יחלוק הרשע על מה שבמחשבתו אבל גם בפניו העז לחלוק עליו במה שאמץ פניו וחזקם שלא ישיגם השנוי והפעלות הראוי שישיג בתואר פני מי שדבר דבר כזב ואמנם האיש הישר יבין בלבו דרכו אשר ידרוך בה בפיו ובתאר פניו: אין

תועה ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' וימצאהו איש והנה תעה. או חמורו תעה. אדם תועה מדרך השכל. בתרא מל': ושמן ו' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן י"ו: מדנים דקרי מדינים ו' וסימ' לעיל בהאי סימן: נחמד ב' וסימ' כל עץ נחמד למראה. אוצר נחמד ושמן: וחסד ה' קמצין וסימ' בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסהד. וביאודם אך טוב וחסד ירדפוני. רדף

מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־אָף וְשֹׁחַד בַּחֵק חֵמָה עַזָּה: שִׂמְחָה לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן: אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשְׂכֵּל בִּקְהַל רְפָאִים יָנוּחַ: אִישׁ מַחְסוֹר אֹהֵב שִׂמְחָה אֹהֵב יַיִן וָשֶׁמֶן לֹא יַעֲשִׁיר: כֹּפֶר לַצַּדִּיק רָשָׁע וְתַחַת יְשָׁרִים בּוֹגֵד: טוֹב שֶׁבֶת בְּאֶרֶץ מִדְבָּר מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וָכָעַס: אוֹצָר נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה חָכָם וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ: רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד: עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה: שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ: זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן: תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ כִּי־מֵאֲנוּ יָדָיו לַעֲשׂוֹת: כָּל־הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַאֲוָה וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יַחְשֹׂךְ: זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי־בְזִמָּה יְבִיאֶנּוּ: עֵד־כְּזָבִים יֹאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר: הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו וְיָשָׁר הוּא יָבִין דְּרָכָיו:

תרגום

מוֹהֲבָא בְּטִישָׁא מְדַעֲכָא רוּגְזָא וְשׁוּחֲדָא בְּעוּבָא חֶמְתָא עַשִּׁינְתָּא: חֶדְוָתָא דְצַדִּיקָא לְמֶעְבַּד דִּינָא וְשַׁנְיָא לְאִלֵּין דְּעָבְדִין עָאתָא: בַּר נָשָׁא דְתָעֵי מִן אוֹרְחָא דְסֵיכוּלָא עִם בְּנֵי אַרְעָא נִתְתְּנַח: גַּבְרָא דִי חָסַר לֵיהּ וְרָחֵים חֶדְוָתָא וְרָחֵים חַמְרָא וּבִסְמָא לָא נֶעְתַּר: שַׁלְחוּפֵיהּ דְצַדִּיקָא רַשִּׁיעָא וְשַׁלְחֵיפָא דְתְרִיצֵי בַּזּוֹזֵי: טַב לְמִתַּב בְּאַרַע מַדְבְּרָא מִן אִיתְּתָא תַגְרָנִיתָא וּמַרְגְּזָנִיתָא: סִימְתָא רְגִיגְתָא וּמִשְׁחָא בְּדִירֵיהּ דְחַכִּימָא וְסַכְלָא דִבְנֵי נָשָׁא נְבַלְּעִנּוּן: דְרָדִיף צִדְקְתָא וְחִסְדָּא יַשְׁכַּח חַיֵּי וְצִדְקְתָא וִיקָרָא: לִמְדִינְתָּא דְגִבָּרֵי סְלִיק חַכִּימָא וְאַחִית עוּשְׁנָא דִסְבָרָא: דְנָטִיר פּוּמֵיהּ וְלִישָׁנֵיהּ נָטִיר מִן עַקְתָא נַפְשֵׁיהּ: מְמִיקְנָא מְרִיתָא זֵידְנָא שְׁמֵיהּ עָבֵיד חֶרְיְינָא בְּזֵידְנוּתֵיהּ: רִיגְתָא דְעַטְלָא מְמִיתָא לֵיהּ דְלָא עַפְיָין אִידַיְן דְעָבְדִין עִיבִידְתָא: כָּל יוֹמָא רָאֵיג רִיגְתָא וְצַדִּיקָא יָהִיב וְלָא מַחְשִׂיךְ: רִיבְתָא דְרַשִּׁיעֵי מְרַחַק הוּא מְטוּל דְמֶעְבַּדְתָּא מַיְיתֵי לֵיהּ: סָהֲרָא דְכַדְבוּתָא יֵאבַד וְגַבְרָא שְׁמוּעָה שָׁרֵי דְאִית מְמַלֵּיל: מַחְצִיף אַפּוֹי גַּבְרָא רַשִּׁיעָא וְתְרִיצָא הוּא מְתַקֵּן אוֹרְחֵיהּ:

צדקה וחסד. חיים וחסד עשית עמדי. שמר הברית וחסד דעזרא. ותשא חן וחסד לפניו. רדף צדקה וחסד מלעיל. וצדיק י' וסימ' מדבר שקר תרחק. ואתה בן אדם אמור אל בני עמך. הנה עפלה לא ישרה. זרח בחשך אור. חנון וצדיק ואלהינו. יבין וצדיק ילבש. בפשע איש רע מוקש. כל היום התאוה תאוה. לוה רשע ולא ישלם. בעבו' סופה ואין רשע.

עשה ח' בצירי וסי' נמס' בסדר ויהי בשלח: ופתיים ב' כתי' כן וסי' ופתיים עברו ונענשו. פתח דבדרך יאיר. ועיין בר"ש סיפר סוף סימן א': שומר י"מ ל וסימ' נמסר בשמואל א' סימ' י"ז ועיין בספרא סימן י': חנוך ג' חס' בליש' וסימ' ובני מדין עיפה. חנך משפחת החנכי. חנך לנער על פי דרכו: יקצור ג' מ"ל וסימ' וזרועו שבלי' יקצור. זורע עולה יקצור און. וראה בעבים לא יקצור: גרש ג' וסימני' גרש האמ' הזא'. כלה גרש יגרש. גרש לץ ויצא מדון: ויצא ג' וסימ' ביחזקאל סי' י"ב וסוף חבקוק:

אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְהוָה: סוּס מוּכָן לְיוֹם מִלְחָמָה וְלַיהוָה הַתְּשׁוּעָה: נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב: עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ עֹשֵׂה כֻלָּם יְהוָה: עָרוּם רָאָה רָעָה וְיִסָּתֵר וּפְתָיִים עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ: עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְהוָה עֹשֶׁר וְכָבוֹד וְחַיִּים: צִנִּים פַּחִים בְּדֶרֶךְ עִקֵּשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם: חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה: עָשִׁיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוֹל וְעֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה: זוֹרֵעַ עַוְלָה יִקְצָר אָוֶן וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ יִכְלֶה: טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל: גָּרֵשׁ לֵץ וְיֵצֵא מָדוֹן וְיִשְׁבֹּת דִּין וְקָלוֹן: אֹהֵב טְהָר לֵב חֵן שְׂפָתָיו רֵעֵהוּ מֶלֶךְ: עֵינֵי יְהוָה נָצְרוּ דָעַת וַיְסַלֵּף דִּבְרֵי בֹגֵד: אָמַר עָצֵל אֲרִי בַחוּץ בְּתוֹךְ רְחֹבוֹת אֵרָצֵחַ:

לית חכמתא ולית ביונא ולית עיצתא היך דאלהא: סוסיא מתקן ליומא דקרבא ולאלהא הוא פורקנא: שמא טבא מן עותרא סגיעא ומכספא ומן דהבא שפיר חסדא: עתירא ומסכינא סגען חד כחד ותרויהון אלהא ברא אינון: עריםא חזי בישתא ומטשי ושכרי ובורי תוסאני אינון: עקבא דענותנותא דחלתא דיי עותרא ויקרא וחיי: נישבא בארחתא עקימתא ומן דנטר נפשיה ירחק מנהון: אידכא לטליא לקבל אורחיה דלא כד נסאובא נסטי מניה: עתירא במסכיני נשתלט ועבדא יוזיף לגברא מוזפנא: דזריע עולא נחצד עאתא ושבטא דחריניה נגמור: מאן דטבא הוא עייניה הוא נתברך מטול דיהיב מן לחמיה למסכינא: תריך לממיקנא ואפיק לתגרנא ויבטל דינא וצערא: רחים אלהא דכי לבא ובחסדא דשפוותיה יתחבר למלכא: עינוי דאלהא נטרן ידיעתא ומטלטל מליהון דבזוזי: עטלא אמר בחכינונותיה אריא אית לברא ובינת שווקי מתקטילנא:

רלבג

אין חכמה. הנה לא תועיל חכמה ותבונה ועצה במה שיחשוב אדם לעשותו לנגד ה' כי אף אם יתחכם ויתבונן ויקח בו העצה היותר נכונה לא יוכל לשנות גזרת הש"י כלומר להגעתה כמו שירצה מענין מכירת יוסף ומספורים אחרים באו בדברי הנבואה ואפשר שיהיה הרצון בזה כי לא תצטרך חכמה ותבונה ועצה בהשתדלו בהגעת חפציו לאשר הוא נגד ה' ואמנו ר"ל למי שהוא דבק בו כי הוא ייש[ר] דרכיו וארחותיו כאופן שיכונו מחשבותיו ולשני הפירושי' ימשך יפה מה שנזכר אחר זה: סוס מוכן. הנה הסוס מוכן ליום מלחמה להיות כלי לרוץ על האוי' ולנצחו אך שקר הסוס לתשוע' כי התשוע' מהש"י היא לבד ולזה תמצ' פעמים רבות שינצח החיל המע' והחלוש את הרב והתקיף וזה ממה שיורה שלא יועיל כל כלי המלחמה לבטל גזר' הש"י ולא יצטרכו לאשר הש"י בעזרו: נבחר שם מעושר. ידוע כי השם הטוב יהיה לאדם בסב' יושר תכונותיו ופעולותיו והוא נבחר וטוב לאד' מעושר רב והחן הטוב שיש לו מהאנשים הוא נבחר מכסף וזהב כי בסבת יושר תכונותיו ופעולותיו והיותו אהוב לאנשי' יהיה לו מחסה מהרעות יותר ממה שיוכל לחסות בכספו וזהבו כמו שאמ' משל הדיוט יותר טוב אהוב בשוק מזהב בארגז: עשיר ורש נפגשו. ולבאר כי העושר איננו כבוד מאד אמר כי כבר יקרה בעשיר ורש שיפגשו זה את זה כאילו תאמר שהעשיר ירד מעט מעשרו והרש יעלה ויקנה העושר מעט מעט עד שיקרה מזה שיהיו שוים בקניני' לפי שהש"י עושה זה עני וזה עשיר או ירצה בזה שהעשיר והרש נפגשו שלא יוכל לחיות זה בלא זה והמשל שאם היו כל האנשים עשירים לא ימצא איש עושה מלאכה מהמלאכות המעשיו' ויפסד הייטוב ואם היו כלם עניים לא יוכלו להתפרנס זה מזה ולזה הוא מבואר כי הש"י עושה קצת האנשים עשירים וקצתם עניים כדי שיתקיי' המציאו' ויהיה אמרו עשיר ורש נפגשו כאמרו חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו: ערום. הנה האיש הערום והחכם ראה הרעה קודם בואה ונסתר להמלט ממנה ואולם הפתאים לא נתנו לבם לזה ועברו במקום הרעה עם הסינים ההפסד והעונש: עקב ענוה. בסבת תכונת הענוה יגיע האדם אל שיקנה יראת ה' כי מפני היותו שפל בעיניו יתבונן מפני זה בנמצאים הנכבדים העליונים ממנו וכאשר יראה עוצם הש"י הנה יקנה מזה שיראת מהש"י בתכלית מה שאפשר ומזה יגיע אל שיקנה עושר בקניינים המרומים ובדעות ויקנה ג"כ כבוד וחיים בעניינים המדיניים וזה מבואר במעט עיון מה שקדם מהדברים: צנים פחים. הנה בדרך האיש העקש והוא ההולך בדרך מעוות שאיננו מסבב כראוי אי זה הדרך ראוי שילך ימצא צנים להנזק בקרירות האויר וימצא בו פחים להלכד בהם רגליו ומי שהוא שומר נפשו והוא המתבונן בדרכיו והולך בהם דרך ישרה ירחק מאלו הדברים המזיקים כי הוא לא ימסור עצמו לסכנות ויעיין באי זה דבר ראוי שיתדל בהשגתו ובאי זה אופן שיהיה נמלט מהרעות והפגעים: חנוך לנער. אמר יחנוך לנער על פי דרכו אשר מנהגו וטבעו ללכת בה לחנכו והנהיגו שכבר יקבל המוסר כאשר יגדל הנה ימשך שלא יוכל להסירו אחר זה מהדרך הרעה ההיא וגם לא יסור ממנה מעצמו וגם בעת זקנתו: עשיר ברשים ימשול. האיש העשיר ימשול ברשים ולזה ישובח העושר מזה הצד וכי ילוה מטובו לאיש הנה האיש הלוה הוא לו כפוף ומשועבד כאילו הוא עבדו מצד החסד שגמל אותו והנה בזה האופן ימשול העשיר ברשים במה שיגמל להם מהחסד: זורע עולה. אך מי שיחשוב למשול באנשים בהפך זאת התכונה והוא בעול והחמס שיעשה להם הנה לא תמשך ממלכותו עליהם כי כבר יגיע לו רע מהרע שיעשה ר"ל כי במה שיזרע מהעול יבא לו קציר כאות למה שעשה אותו מהרע וזה הקציר והפרי שישיג מזה הוא עמל ואון לא דבר שיש בו תועלת ויקרה לו מהרע מה שיכלה בו שבט עברתו ר"ל שלא תשאר לו שררה יוכל להכות בה האנשים בשבט עברה כמו שהיה עושה קודם זה: טוב עין. אך מי שהוא טוב עין וימשול באנשים בהטבתו להם הוא יבורך מאת הש"י ויתחזק כחו להטיב להם ולמשול בהם מפני שנתן מלחמו לדל כי בגלל הדבר הזה יברכהו הש"י: גרש לץ. מדרך הלץ לשנוא האנשים ולהלעיג בהם ולעורר להם מדנים ולזה אם תגרש לץ מהבית יצא המדון ממנו כי הוא היה המעורר מדנים שם וישבות מהבית ריב וקלון המריב שם והמביים האנשים: אוהב טהור לב. אך מי שהוא טהור לב ואוהב בלי לב ולב הנה החן והאהבה שמראה בדבריו לאוהבו רעיונו מולך ומושל בו או ירצה בזה כי לא יאמר בפיו רק מה שבלבו לעשות והנה הביאור הראשון הוא יותר נקשר אל מה שלפניו מן הדברים: עיני ה'. הנה עיני ה' והשגחתו שומרת דעת החכמים לקיים מחשבותיהם ועצתם הוא מסלף דברי הבוגדים להפילם ממועצותיהם: אמר עצל. הנה העצל לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו מרוב העצלה ויאמר כי הארי בחוץ לטרפו אם יצא מביתו והלסטים ברחובות להרגו אם ילך שם:

אבן עזרא

אין. סוס. שנים דבקים. כלומר אין איש שתועילהו חכמתו ותבונתו ועצתו כנגד ה' כלומר ינצל מידו באחת מהם אף על פי שיכינו סוס לנוס בעבור יום מלחמה אין יכולת להמלט ולהושיע נפשם כי לשם התשוע' והוא יתננה למי שירצה: נבחר. עשיר. שנים דבקים. טוב. עומד במקום שנים וכן הוא שם טוב וחן טוב נבחרו מעושר רב. כי עשיר ורש נפגשו ור"ל שהסבות יורדו' מן השמים על הארץ ובני אדם המקבלי' נפגשו בהם כלומר שפגשו בזה שעושר ובזה הרשות. וזה עושה בכלם ה' שהוא יתן העושר והרשות והוא עושה העשיר והדל. אבל שם טוב איננו פגע כי האדם קונהו לעצמו במעשיו הטובי' וחן שיתן חנו בעיני כל רואיו על מעשה הטוב על כן נבחרו מעושר רב: ערום. שאמר ערמה הוא רואה רעה הבאה ונסתר ונחבא עד שיעבור זעם ופתאים עברו ברעה ונענשו קבלו עונש: עקב. ענוה. שנים דבקים. עקב סוף ענוה מסבבת יראת השם כענין מצוה גוררת מצוה ומסבבת לעניו עושר וכבוד ממון או שיכבדוהו אחרים: וחיים. שיאריכו ימיו. צנים. שרשו צנן מן ולצנינים ועניינו שלונים בדרך עקש שיהיה נלכד בהם והעניו ששומר נפשו ואינו עושה רע רחוק מהכנים: חנוך. למד כמו חניכיו כלומר מלומדי כלי מלחמ' שלו. גם לרבות הזקנה על הנערות: עשיר. זורע. טוב. ג' דבקים. ברשים שאין להם מאומה ימשול בהם בכח ולווה ממנו יכריחנו שיהיה עבדו: זורע שיעשה עולה העשיר למשול ברשים יקצור און יקבל שכרו כראוי לו. ושבט. כי העברה מדומה לשבט כענין הוי אשור שבט אפי והטעם שיתעבר ברשים יכלה השבט ולא יעבור בהם עוד כי השם יכלהו. ואיש טוב עין שיתן לדלים מלחמו הוא יבורך מלא ברכתי' ה': גרש. הסירהו מפניך כי אז יצא המדון מקרבך. וישבות דין שלא יביאך למשפט וישבות קלון שלא יקלך: אוהב. עומד במקום שנים טהר לב שהוא טהור מרעות שהם כנגד הסינים ואוהב חן שפתיו כלומר איש חן בעבור שיש לו שפתי דעת גם יתכן להיות חן שם התאר ומי שיאהב שניהם תגדל מעלתו עד שיהיה המלך רעהו כחושי הארכי אוהב הטהורים שהיה רעה דוד: עיני. דברה תורה כלשון בני אדם. עיניו חפצו ורצונו או שכלו. נצרו. אנשי דעת מכל רע. ויסלף. יעוות השם דברי בוגד החושב רע על אנשי דעת ויבטלם: עצל. רשע. ארי בחוץ. עלה כדי שלא יצא לבקש מחייתו. ארצח. שהארי ירצחהו:

פותח

פותח

שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת זְעוּם יְהוָה יִפּוֹל־שָׁם׃ אִוֶּלֶת קְשׁוּרָה בְלֶב־נָעַר שֵׁבֶט מוּסָר יַרְחִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ׃ עֹשֵׁק דָּל לְהַרְבּוֹת לוֹ נֹתֵן לְעָשִׁיר אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי׃ כִּי־נָעִים כִּי־תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ יִכֹּנוּ יַחְדָּו עַל־שְׂפָתֶיךָ׃ לִהְיוֹת בַּיהוָה מִבְטַחֶךָ הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם אַף־אָתָּה׃ הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִשׁוֹם בְּמוֹעֵצֹת וָדָעַת׃ לְהוֹדִיעֲךָ קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת לְשֹׁלְחֶךָ׃ אַל־תִּגְזָל־דָּל כִּי דַל־הוּא וְאַל־תְּדַכֵּא עָנִי בַשָּׁעַר׃ כִּי־יְהוָה יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת־קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ׃ אַל־תִּתְרַע אֶת־בַּעַל אָף וְאֶת־אִישׁ חֵמוֹת לֹא תָבוֹא׃ פֶּן־תֶּאֱלַף אֹרְחֹתָו וְלָקַחְתָּ מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ׃ אַל־תְּהִי בְתֹקְעֵי־כָף בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת׃ אִם־אֵין־לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ׃ אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ׃ חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ לִפְנֵי־מְלָכִים יִתְיַצָּב בַּל־יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשֻׁכִּים׃

כִּי־תֵשֵׁב לִלְחוֹם אֶת־מוֹשֵׁל בִּין תָּבִין אֶת־אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ׃

גּוּמָּצָא עֲמִיקְתָא פּוּמָה דְנוּכְרִיתָא וּמַן מַרְגִּיז קֳדָם אֱלָהָא נָפִיל תַּמָן׃ שַׁטְיוּתָא קְטִירָא בְּלִבֵּיהּ דְּטַלְיָא שִׁבְטָא דְמַרְדּוּתָא נַרְחֲקִיהּ מִנֵּיהּ׃ דְּעָשִׁיק לְמִסְכֵּינָא מַסְגֵּי לֵיהּ בִּישְׁתָא וּדְיָהֵיב לְעַתִּירָא חוּסְרָנָא הוּא לֵיהּ׃ בְּרִי צַלִּי אֻדְנָךְ וּשְׁמַע מִלֵּי דְחַכִּימֵי וְלִבָּךְ שִׂים לִידִיעֲתָא׃ מְטוּל דְּבַסִּימִין נְטַר אִנּוּן בְּבַרְסָךְ וְנִתְקְנִין אַךְ חֲדָא עַל שִׂפְוָתָךְ דִּנֶהֱוֵי בֶּאֱלָהָא סִבְרָךְ וְאוֹדְעִיתָךְ יוֹמָנָא הָדָא׃ וְהָא אִנּוּן לָךְ עַל תְּלָתָא זִמְנִין בְּעֵיצְתָא וִידִיעֲתָא׃ לְאוֹדְעִינָךְ קוּשְׁטָא וּמִלֵּי דִתְרִיצְתָא דְּתַהֲפִּיךְ מִלְּתָא דְקוּשְׁטָא לִמְשַׁדְּרָךְ׃ לָא תִגְזוֹל לְמִסְכֵּינָא מְטוּל דְּמִסְכֵּינָא הוּא וְלָא תְמַכִּיךְ עַנְיָא בְּתַרְעָא׃ מְטוּל דֶּאֱלָהָא דָאִין דִּינֵיהוֹן וּמִתְפְּרַע פּוּרְעֲנוּתְהוֹן דְּנַפְשֵׁיהוֹן׃ לָא תִתְחַבַּר עִם מָרֵי מְרִירוּתָא וְעִם גַּבְרָא חֶמְתָּנָא לָא תֵיעוֹל׃ דְּלָא תֵילַף אָרְחוֹתָיו וְתִשְׁכַּח פַּחָא לְנַפְשָׁךְ׃ לָא תֶהֱוֵי מְשַׁלִּים אִידָךְ בְּעַרְבוּתָא עַל חַבְרָךְ׃ אִם לֵית לָךְ דְּפָרִיעַ נִיסְבִין תַּשְׁוְיָתָךְ מִתְּחוֹתָךְ׃ לָא תַשְׁנֵי תְּחוּמָא דְמִן עָלְמָא דַעֲבַדוּ אֲבָהָתָךְ׃ אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דְמָהוֹתֵי בְּעַבִידְתֵּיהּ קֳדָם מַלְכֵי נִיקוּם וְלָא נִיקוּם קֳדָם חֲשׁוּכֵי׃ אִין יָתֵיבְתָּא לְמֵיכַל עִם שַׁלִּיטֵי אִתְבַּיַּן בְּמָא דְשִׂים קֳדָמָךְ׃

זרות· אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר: ודעת ד' ג' קמץ וא' פתח וסימ' נכסר בישעיה סימן ל"ג ובא"ב דרבהי אות ט': אמרים ב' וסימ' מרדף אמרים. להודיעך קשט אמרי אמת: דל י"ב פתחין בליש' וסימ' נכס' בשפטי' סימן ו' והד"ים סימן קב"ב: תבוא ד' מ"ל בסיפ' וסימ' כי הבוא חכמה בלבך· ואת איש חמות לא תבוא· ולמוכיחים ינעם· רעך וריע אביך: אבותיך ג' מ"ל וסי' שוב אל ארץ אבותיך· בשלום תמות וכמשרפות· אל תסג גבול עולם· אנ"ך: בין ז' חס' בליש' וסימ' והיה אם בן הכות הרשע· שכן לילה היה כ' בו· דברי א גור בן יקא· בן הבין את אשר לפניך· ובין ישרים רצון· את הדבר ובינה לו במראה· עכ"ל זאת המסרה וקשי"א לי דבספרי' הבדוקים לא אשכחנא ב' אם ד' כנהון חס' וסי' הרשע קיקיון אגור ותו קשי"א לי דבפסוק של ובין ישרים רצון הא' וכן נקוד בצירי ולא בחירק והכין קרי' ר"ח בצירי וי"ל דבחס' אולי פליגי בעלי המסו' כדאשכחנא בכמה דוכתי או טעות דבמסרה כתיב וכל בין נון דכו' ומיהו יהכן דבקרי' כדמי להו ולא בכתיב ובמסו' אחרינא במס' ז' מ"ל בליש' ולא נהירא וכה דקרי' ובין ישרים רצון ובין בצירי אולי המס' פליגא ואריבא דבין קרי' להו ובן בחירק:

אבן עזרא

סוחה· אולת· שנים דבקים· סוחה עמ"ת נולה והטעם כסוחה שהיא עמוקה כן פי נשים זרות לזעומי' מי ששם זעם אותו וחפץ במיתתו יפול שם· אבל הנער אעפ"י שהאולת קשורה בלבו ראוי להכותו בשבט מוסר כי הוא ירחיק האולת ממנו: עושק· אך· למעט מה שיחשוב להרבות לו כלומ' עושק דל להרבות לנפשו או לתתו לעשיר אך בעבור ת מחסור שיבואהו ע עסקו: הט' כי· להיות. הלא· להודיעך· ה' דגשי'· לדעתי ללמוד דעת· כי נעים דעתי או כי תהיה נעי' כשתשמרם בבטן רמז ללב. יכונו הדברים על שפתיך להיות זכרון· שלישים דברים שלישים כתוב בוי"ו והטעם אתמול שלשום כתבתי להודיעך אמרי אמת בספר מועצות ודעת· קשט ע"ד הפעלי' כמו ישעו· אמרים אמת הנכון אמרי אמת וכן טורים אבן שיני' כסף אילים כמר וכן רבים ע"ד קברה· וטעם להשיב כענין וישב ת משה את דברי העם אל יי' כלומ' כשאודיעך קשט דברי אמת כמו כן אשיב לו אמרים כענין נעשה ונשמע· לשולחיך לשם ששלחני אליך ליסרך כי השכל שליח השם לשולחיך בלשון רבים כמו אלוה עושי: אל· כי דל הוא· ויש לו בער בדלותו על כן אל ת תגזלהו· בשער שמם עזרך כענין כי אראה בשער עזרי· וקבע. כג יחבל או יגזול כמו היקבע אדם אלהי': אל· פן· שנים דבקי'· תתרע תהי רע· את כמו עם· לנפשך בעבור נפשך שתלכד במוקש ותמות בעונך: משכבך· משכבך עליו אם אין לך זולתו: אל· חזית. שנים דבקי'· עמו תקנו הגבול אבותיך· אבל התעסק במלאכה כי מי שהוא מהיר במלאכתו תגדל מעלתו עד שיעמוד לפני מלך· חשוכים עניים ותרגום דלות חשיכן מן העם הדלים עמא חשוכא: כי

רלב"ג

סוחה עמוקה· הנה הפה הדובר זרות והתהפוכות ודברים הם הפך האמת והיושר בהתחלות והפרטים הם בדמיון הסוחה העמוקה שהנופל בה אין לו תחבולה לצאת ממנה זעום יי' הוא מי שיפול בזאת הסוחה כי תמיד יתרחק מן הדרך הנכונה והשלימות כל מה שיחזיק בזאת התכונה הפחותה: אולת קשורה בלב נער· בלב הנער קשורה אולת בהתחלת עניינו כי מפני היותו כבהל ונחפז לעשות מה שיחפוץ לא ידרוך בעניניו בקבו' הראותי' ולא יתיישב להתבונן מה שראוי לעשות ומה שראוי שיתרחק ממנו אך שבט מוסר ירחיק מהנער האולת הזאת ולזה ראוי לאדם ליסר בנו בתחלת עניינו כי אז יוכל להקנותו מוסר: עושק דל להרבות לו· מי שהוא עושק הדל והוא הכח המתעורר לתאוות הגופיות שלא יתן לו מתאוותיו דבר הנה זה הוא להרבות לו כי כל מה שיתמיד להתנהג תמעט תאותו לאלו הדברים ולזה יהיה תמיד שבע ומי שיתן לעשיר תאוותיו והוא האיש המוסף אחר התאוות הנה זה לו למחסור כי תמיד יהיה יותר רעב בסבת רוב תאוותיו כאמרם אבר קטן יש לו לאדם משביעו רעב מרעיבו שבע או ירצה בזה הנה אם הדל העושק כבר יש לו השתדלות מה כי הביאהו ולזה שם מגמתו להרבות לו קניני' אך הדל הנותן לעשיר הנה אין לו בזאת המתנה תועלת רק לחסר קנינו כי העשיר לא יחשוב מאד המתן הזה עם שהוא יבזה הדל ולעיג עליו על מה שנתן לו ולא ישתדל להטיב לו גמול וזה מפורסם מהעשיר והנה הבאור הראשון הוא יותר נכון: הט אזנך ושמע דברי חכמים· ללמד חכמתם ושים עם זה לבך לדעתי ולא תשען על דברי החכמים לבד רק במה שיסכים מהם עם מה שהודעתי לך המיוסד על יסודות התורה כי התורה היא המישרת להשיג מה שיקרבו מהשגתו בדרך החכמה וכי נעים· ומתוק הוא לנפש כי תשמור דברי החכמים בלבך ויכונו יחדיו עם דעתי שהיסרתיך אליו על שפתיך: להיות ביי'· אך אתה אחריהגיעך לזאת המדרגה שזכרתי הודעתיך היום שלא תשען על חכמתך ובינתך אך יהי תמיד ביי' מבטחך עם כל מה שתשים מהסבות להגעת דרושך כמו שנזכר במה שקדם כי לסוף יוקדמו הסבות אם מאת השם לא נהיה הדבר: הלא כתבתי לך· דברים נכבדים להיסירך למועצות בדברים המדיניים ולדעת בדברים העיוניים ואחשוב שקראם שלישים כי כמו שהמלך יהוג כל עם המלכות וכן הענין במשנה אך השלישים יהיו כל אחד חלק מהכלל ההוא כן קרא שלישים היסורות שכתן בדברים החלקיים בתבונה ותבו' וברעת ודעת: אל תגזול דל· להשענך שהוא חלוש ולא יגיע ממנו לך נזק כי דל הוא ולא יוכל לעמוד כנגדך ואל תדכא עני בשער לזאת הסבה כי תראה שם מזרתך ולעני אין עוזר: כי יי' יריב ריבם· כי יש שם חזק ממך לקחת נקמתו ממך והוא הש"י כי הוא יריב ריבם ויגזול נפש הגוזל אותם מדה כנגד מדה כי הגוזל את הדל גוזל ממנו חייו: אל תתרע· אל תתחבר עם איש כעס להיות לו רע ולא תבא את איש חמות להתחבר אלכת עמו: פן תאלף· פן תלמד דרכיו ויהיה זה סבה שתקח מוקש לנפשך כי האיש הכעסן יבואו לו רעות גדולות ממיתות אותו: אל תהי בתוקעי כף· להכניס עצמך בשעבוד תחת רעיהם לפרוע חובן והם האנשים שהם עורבים ההלואות בעבור זולתם: אם אין לך לשלם· בבא המלוה להפרע מאומה למה תביא עצמך אל שיקח משכבך מתחתיך ולא תפאר לך מטה תשכב בה וזאת ג"כ הערה טובה שישמור המשכל מהיות ערב בעד הכפם המתאוה: אל תסג גבול עולם· ר"ל שלא תשנה הגבול שגבלו הראשונים בענין הקרקעות כדי לעשוק מרעהו ולהוסיף על קרקעו וזאת ג"כ הערה שלא ישנה הגדרים הקודמים שגדרו הראשונים כי בכלם תועלת: חזית איש· אמר לשבח תכונת הזריזות ולהרחיק העצלה הנה כשראית איש מהיר וזריז במלאכתו תמצא שכבר יתיצב לפני המלכים ולא יתיצב לפני החשוכים והקודרים וכאלו באר בזה שזריזותו תעלה אותו לגדולה ותשמרהו מהעוני והדלות כאמרם שית שנין הוא כפיה ואבבא דאומנא לא תליף: כי תשב ללחום את מושל· והוא מזון החכמה שיזונו בו עם המושל באדם והוא השכל הנה יקרא לך מהתיסבותיך לקבל החכמה שתבין את אשר לפניך· אם בעל נפש אתה ללחום ולהזון ממזונו והוא בעל תאוות המושל בשכלו: ושמת

ושמת הכה תשים קוצים בגרונך ובבית הבליעה שתחנק בהם: אל תתאוה למטעמותיו ואם יקנס ערבים לפניך כי מזונו הוא לחם כזבים והבלים שאין בו תועלת והשארות כלל: אל תיגע להעשיר. אחר שמצאת מה שיספיק לך כי זה ימנע לך מבינתך בקנות כלוי זמנך בענין העושר בהפך המכוון מענין השפר כי המכוון בו הוא ...

כי ושמת · אל · נ׳ דבקי׳ ללחום לאכל לחם · בין תבין למון מין וכן אבינה בבכים כלומר את העומדים לפניך להתענג במדת המאכל תבין בהם · ולא ושמת תחת או · בלועך והוא בית הבליעה כלו או תשים סכין בלועך אם אתה בעל נפש המתאוה ומושל עליה והזכיר הלחם כי הוא עיקר הסעודה או הוא כלל המאכלים כענין כותן לחם לכל בשר · כזבי׳ חסר איש כלו׳ אם הוא לחם איש מדבר כזב

וכשדי ו׳ כתי׳ ו׳ בליש׳ וסי׳ הרי בגלבוע אל טל · על שדים ספדים · ולבני אהרן הכהן כשדי · והנה שמענוה באפרתה · אל תשג גבול עולם: ויפקדו ביום ההוא · וכל רות דכו׳ בב״ב כתי׳ ה׳ וסימ׳ כי שמעה בשדה מואב כי פקד · מכרה נעמי

ושמת שכין בלעך אם בעל נפש אתה: אל תתאו למטעמותיו והוא לחם כזבים: אל תיגע להעשיר מבינתך חדל: התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר ועיף השמים: אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו: כי כמו שער בנפשו כן הוא אכל ושתה יאמר לך ולבו בל עמך: פתך אכלת תקיאנה ושחת דבריך הנעימים: באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך: אל תסג גבול עולם ובשדי יתומים אל תבא: כי גאלם חזק הוא יריב את ריבם אתך: הביאה למוסר לבך ואזנך לאמרי דעת: אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות: אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני: ותעלזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים: אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יהוה כל היום: כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת: שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך: אל תהי בסבאי יין בזללי בשר למו:

ל׳ ויחד רי סכין · ל׳ ויחס׳ · ב׳ ול תל · התעיף ק׳ · ל׳ רפי׳ יעוף ת׳ · ב׳ · יא׳ בטע׳ · ל׳ מלרע · ה׳ חל ל׳ · ל׳ · ל׳ · לו׳ · כנ רק׳ אל אל · ו׳ כתי׳ יוד וכל רית דכו׳ כמ״כ · ג׳ · ח׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ יבחן ותר וסדנר אכיין · ל׳ לך אל מלה · ל׳

ותשים סכינא בלועך אין מרא דנפשך את: לא תתרגג לבישולנן והינון מיכולתא דכדבותא: לא תקרב לעתירא אלא בביונתך פרק מניהו אין תצר עינך ביה לא מתחזי לך מטול דמעבד עביד ליה גפתא היך נישרא דטייס בשמיא: לא תיכול עם גברא דבישא עייניה ולא תתרגג לבישולוי: מטול דאיך תרעא דמא הכן הוא דם בנפשיה אכיל ואשתי אמיר לך ולביה נכיל ציריך: ולחמא דאכילתא מתיבת ליה ומחבילת מילך דבסימן: באדני דסכלא לא תמליל מטול דשייט לסיכולא דמליך: לא תשני תחומא דמן עלמא ובחילקא דיתמי לא תיעול: מטול די פרוקהון תקיף והוא נידון ית דיניהון עמך: אעול לבך למרדותא ואדנך למימרי דידיעתא: לא תמנע מן טליא מרדותא מטול דאין מחית ליה בשבטא לא מאית ואנת בשיבטא מחית ליה ונפשיה מפלטת מן שיול: ברי אם חכים לבך אף אנא תאדי אנא בלבי: ונדוון כליותי כד ימללון ספוותי תריצתא: לא ניטן לבך בחטאי אלא בדחלתא דאלהא כל יומא: מטול דתהוי לך אחריתא טבתא וסיכוייך לא ניגמר: שמע את ברי ואיתחכם ותרץ לבך לארחא: לא תהוי באילין דאסיטון בבישרא ובאילין דרוין חמרא:

הטבה: ונפשו ח׳ וסימ׳ ונפשו קשורה בנפשו · ונפשו מאבל תאוה · ונפשו אותה ויעש · ונפשו משאול תציל · ונפשו לא חיה · ונפשו עליו תאבל · ונפשו לא תשבע מן · ונפשו שוקקה:

ושמת הכה תשים ... כי המכוון בו הוא ש שיהיה בועזר לאל׳ אל שיהיה לבו פנוי ב בהקנות החכמ׳ והבינ׳: התעיף עיניך בו ואיננו · ומה בנע בענין העושר הנה כמו השיעור ה המועט מהזמן ש שתוכל להניע ראותך בויסור העושר כי ב בקלות שבסבות יסור ימצאו סבות רבות מ מעשירות העושר כי העושר בעצמו יסור ויעשה לו כנפים לעוף בהם תבית העשיר לזולתו כקלות הנשר לעוף בשמים · אחר שהזהירנו מללחם עם רב התאוה הזהירנו שלא ילחם את לחם הכילי אל תלחם ואמר אל תלחם את לחם רע עין שתרע עינו במה שתאכל מ ממנו ואל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו דבר המזון הזה שיקשה לו מאד אכלך ממנו ו ואעפ׳ שיאמר בפיו אכול ושתה כן הלחם שאכלת ממנו יקשה לו להתערב במעיך ו ויבקש לצאת דרך ה הפיא ותשחית דבריך הנעימים שתדבר עמו על שלחנו · והנה ידמה והוא הנכון ש שקרא רע עין מי שים לו עיון רע וכוזב ב בדעות ולזה אמ׳ שלא יתאוה למטעמותיו כי אין מדרך הכילי ש שיעשה מטעמי׳ ואמ׳ זה כי הנאותיו בהתחלות ובפרטי׳ ערבות מאד לאים שיערב לו ההנאות בהנאות הגוף כמו שזכרנו במה שקדם והוא מבואר שלב הגזון הזה איננו עמך כי הוא כלו כזבים והבלים והוא יסבב שמה שאכלת פתך אכלת מפתך הטוב תקיאנה ותשחית דבריך הנעימים אשר גדלת על האמנתם ואמ׳ שלחם האיש הרע העיון הוא כמו שער ופתח בנפשו שצריך שיעמוד פתוח תמיד כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו חולק על אלו ההתחלות והפרטי׳ יצטרך שיסיבהו תמיד אל ההתחלות ההם וידחקו להכיח ענינו באופן שלא יחלוק על מה שהסכימהו והפך זה הוא בפרטים ובהתחלות אמתיות כי מה שאחר ההתחלות יעיד על אמות ההתחלות ולזה אמר כי ההתחלה הכוזבת והיא לחם רע עין היא כמו שער ופתח והנה הוא יאמר לך אכול ושתה בקבלך ההתחלה הזאת והיא תעמידך על מה שאחר ההתחלה ולבו זאת ההתחלה איננו עמך להעמידך אל מה שאחר ההתחלה: באזני כסיל אל תדבר · דברי חכמה כי הוא יבוזה ויגנה שכל מליך והחכמה שבהם: אל תסג גבול · הקרקעות להסגך כי אמר תעסוק מהם הקרקע הם חלוקים כיהם יתומים: כי גואלם חזק · כי יש להם גואל חזק ממך יריב ריבם אתך כאמרו בענין יעבץ אלי ושמעתי כי חנון אני: הביאה למוסר לבך · הביאך לבך לקנין המוסר והוא הפילוסופיא המדינית ואחר זה היוסר אזנך לשמוע אמרי דעת החכמים הנבונים: אל תמנע מנער מוסר · מפני בעירות ימיו כי בהכאתך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות מיתת הנפש בלא ימיו ושלא ימות החלק אשר בו שאכשר שיגיע החיים הנצחיים: אתה בשבט תכנו · ותציל נפשו מההפסד והכליון והאבדון: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני · המישיר אותך אל השלימות: ותעלזנה כליותי · מחשבותי בשמעי כי תדברנה שפתיך מישרים בדבר החכמה: אל יקנא לבך בחטאים · אל תאמר לעשות כמעשיהם אך תמיד תהיה ביראת יי׳ במעשיך ובמחשבותיך לא תתעסק כי אם במה שיש אחרית ותועלת בו והם הפעולות המשובחות והשגת העיוניות ותקותך באלו הטובות לא תכרת אך תתחזק ותתקיים תמיד: שמעה אתה בני וחכם · ואשר לבך בדרך המשובחת בדעות ובמדות: אל תהי · בחברת הזוללים והסובאים כי מי שינהג זה המנהג יאבד הונו וישאר עני והרחיק ג״כ מדת העצלה שתפיל בטבעה תרדמה ונומה כי היא תלבים האד׳ בגד קרעים ובלויי סחבות תגבר העוני והרש המגיע בסבתה: שמע

המאכלים כענין כותן לחם לכל בשר · כזבי׳ חסר איש כלו׳ אם הוא לחם איש מדבר כזב אל תתאו לחמו ו ומטעמותיו · מבינתך שתבין לקבץ עושר ח חדל ממנה: התעיף · יתכן להיותו מן תעופ וטעמו אם תאיר עיניך להביט בעושר · כי · פתך · באזני · נ׳ דבקים · רע עין · עין רעה ורעה עינך הוא חסר איש וכן טוב עין הוא יבורך והראוי איש טוב עין · שער פועל עבר מן מלה שערים כלומר כאיש ישים שיעור ב בנפשו לומר לך אכול ושתה כן הוא עושה · ולבו בל עמך שלא יאהבך באכלך לחמו · תקיאנ׳ · כי בעין רעה הביט אליך: ושחת שתחשב בולע ולא יהיו דבריך הנעימים כחשבים מאומה: אל תדבר · ליסרו כי הוא יבוז לשכל מליך וגם דבריך הנעימי׳: אל תסג · פעם שנית בעבור ובשדה יתומים אל תבא · ופי׳ אל תבא בשדהו לקצור את תבואתו או לא תכנס בו בחזקה כי השם שהוא גואלם שיגאל השדה מידך חזק הוא שלא תעמוד לפניו: הביאה · אל · אתה נ׳ דבקי׳ · למוסר שתביאו למקום מוסר החכמה ושלא תמנע מנער מוסר · תציל שלא תמות הנפש במיתת הגוף או תציל שלא ימות טרם עתו: כליותי · מן כלתה לישועתך כי מדת התאוה בהם כודעת על כן תעלוזנה: בחטאים · הידועים על כן נפתח הבי״ת · כי אם באים יראת יי׳ תקנא: אם · לאמת הדבר · אחרית שתחיה והאחרית רמז לזקנה או לבניו הנשארי׳ אחריו · ותקותך שתקוה לאל להטיב לך: ואשר בדרך · מוסר לבך: תלבים

אל · ה׳ ויחידאין אל וליי לאין זוגה · עסה · עין גהל רחל נגדך עשו וחס ויקשה

אבן עזרא

תלבים· פי' התנותה היא תלבים בבגדים קרועים לימן: כי זקנה· אע"פ שזקנה אמך לא תבוז לה: אמת· המלה חסרה ספרי אמת קנה ואל תמכור: יולד חכם· מי שיולד בן חכם ישמח בו על כן ישמח אביך ואמך· וולדתך כפל הדבר: תנה· כי. אף· ובתם תזהיר להשמר מן הזונות· תנה בני היא כונת הלב לקבל הדבור· תצרנה תרכנה כתיב ופי' עיניך ירוצו דרכי מ המכות· שוחה חסר כף· ברח הפך רחבה והטעם שלא יוכל אים להתהפך מבר אל בר: כחתף· כאשר היא תוכל ל לחטוף או תארוב· תוסיף על הבוגדים אחרים כמותם: למי אוי· כאלו הזהיר להשמר מן היין או שיקרא על קורותיו אוי· אבוי שם דבר מן אבוי· למי שיח בעים· למי פצעים חנם שיבואוהו חנם· חכלילות אודם העינים מרוב שתיית יין· למאחרים· חסר וכן הוא למאחרים שבת על היין· ממסך שם התאר עת ממסח ו וטעמו יין מסוך מן מסכה יינה: אל תרא· אל תחפוץ לראות אע"פ שהוא נותן היין בכוס יפה· עינו כלו' מראהו: יתהלך· בכוס· במישרים תחשוב שהוא ישר ולא יזיק לך אחריתו לאחר שיהא נשתה ואחר ם שתייתו כנחש ישיך אותך· יפרים אותך בענין ישך ומזה הענין נקרא פרש ב בעבור הפריטין אשר ברגליו: זרות· חסר כלומר יראו נשים זרות והטעם יתפכו לראות: כשוכב בלב ים· כי יחשוב שהוא שוכב והוא נוטע· חבל שם והוא החבל מקסור בברזל הספינה והענין שלא תרגיש עת הכותך וכסעך· ותאמ' כאשר יסף אותך היין הכוני מכים ולא ארע עת חליתי מן המכות. הלמוני הולמים ולא הרגשתי ההולם. מתי אקיץ מייני. אוסיף לבקשו לנבח: אל· כי· בהם הזהיר מן האישים הרעים· באנשי רעה לעשות כמעשיהם· כי לעשות שוד יחשוב לבם:

משלי

כי־סבא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה: שמע לאביך זה ילדך ואל־תבוז כי־זקנה אמך: אמת קנה ואל־תמכר חכמה ומוסר ובינה: גול יגול אבי צדיק יולד חכם וישמח־בו: ישמח־אביך ואמך ותגל יולדתך: תנה־בני לבך לי ועיניך דרכי תרצנה: כי־שוחה עמוקה זונה ובאר צרה נכריה: אף־היא כחתף תארב ובוגדים באדם תוסיף: למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חכללות עינים: למאחרים על־היין לבאים לחקור ממסך: אל־תרא יין כי יתאדם כי־יתן בכיס עינו יתהלך במישרים: אחריתו כנחש ישך וכצפעני יפרש: עיניך יראו זרות ולבך ידבר תהפכות: והיית כשכב בלב־ים וכשכב בראש חבל: הכוני בל־חליתי הלמוני בל־ידעתי מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד:

כד אל־תקנא באנשי רעה ואל־תתאו להיות אתם: כי־שד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה:

תרגום

מטול דרוי ואסיט מתמסכן וביזעתא נלבש ניומא: קביל מן אבוך דין ילדך ולא תשוט מטול דסיבת אמך: קושטא קני ולא תזבן חכמתא ומרדותא וביונא: נדוץ ינידוץ אבוי דצדיקא ומאן דמוליד חכימא נחדי ביה: יחדי אבוך ואמך ונידוץ תולדתך: הב לי ברי לבך ועיינך תינטרן ארחתיי: מטול דגומצא עמיקא זניתא ובירא דעקא נוכריתא: והיך מטרף עינא במנא וצאיך אבנא שברי: למן ויא למן ריוא ולמן תיגרי ולמן סוירא ולמן בועתא מגן ולמן יורם קנצן עינוי: להלין דמוחרין על חמרא ואזלין ומעקבא בית מזגא: לא תחמי חמרא דסימוק ויהיב בכסא עייניה ומהליך תריצאית: ואחריתא היך חויא צבת וכחורמנא דפאריה: ויחוורון עיינך בנכריתא ולבך ימלל תהפוכתא: ותהוי היך דשכיב בלביה דימא והיך מלחא דדמיך בקולפא: ותימר מחונני ולא איכרהית ובזינני ולא ידעית לאימרת איתעיר ואוסיף ואבעניה עוד: לא תיטן בגברי בישתא ולא תתרגרג למהוי עמהון: מטול ריבונא ראני לבהון ועולא שיפוותהון ממללן:

מסורה

חולל ל' וחד זולל והוא חד מן ד' זוגין חד ז' וחד ח' וסימ' זכרתני כי אם זכרתני· חמרתני ותדר נדר והאמר· זולל ואמרו אל זקני עירו· וזולל כי סובא וזולל יורש· זוקף יי' פוקח עורים· חוקף סומך יי' לכל· זרועם יי' חננו לך קוינו· וזרועם כי לא בחרבם: תרצנה תצרנה קרי והוא חד מן סב' בלין מוקדם מאוחר וסימ' נבס' בספר' רבתא בסערכ'

ה' גיל· יגיל ק' ק'· ויולד· ישמח ק' ק'· תצרנה י' ק'· ת' מל' בלי' ר'· מדיינים ק'· בכוס ק'· ויחס ה'· לי' מן אל' לה ב' בכשפי

אות הויו בסד: באדם ד' חטפי' וסימ' נגע צרעת כי תהיה באדם· או איש אשר ינע· ובוגדים באדם תוסיף· עת אשר שלט האדם באדם· וחד ובאדם מבין ידע· וכל לאדם דכו' חטפין בר מן ה' קמצין וסימ' לבא דידע עקא בפומיה אמר וביאור' נמסר בסדר שמות ובירמיה סוף סימן' ובצפניה סוף סימ' א': ישך ב' קמצין וסימ' נשך כל דב' אשר ישך· ואחריתו כנחש ישך: הכוני ב' וסימ' הכתי כל חליתי· הכוני פצעוני· וא' והכוני ונאספו עלי והכוני ונשכדתי: ואל תתאו ב' וכסימ' וסימ' אל תלאם את לחם רע עין· וא' אל תתאו למטעמותיו ר"פ קדמא דסיפ' והוא חד מן ה' יחידאין אל ומלה אחרא ולית להון זוגא וסי' אל פשטתם הוים· אל תתאו למטעמותיו קדמ' דספרא· אל תשא יסר בנך· אל תקנא באיש חמס: וקשיא לי האי אל תקנא באיש חמס דבבסרה כתיב ולית להון זוגא והאיכא כנהון יתיר מן א' ועיין לקמן בהאי סימן:

רלב״ג

שמע לאביך זה ילדך· המיסירך שתלמד החכמה ואע"פ שאמך מזקנת והיא הנפש המרגשת אשר ממנה תלקחנה המוחשות שמהם יגיע קנין המושכלות אל תבוז מפני זה החכמה ותחשוב כי יהיה נפסדת בהפסד המטה אליה והמיסיד לא כמו שחשבו הרבה מהפילוסופי' כי השכל הנקנה נפסד לזאת הסבה וכבר באדנו בטול זה הדעת ב בראשון מספר מלחמות יי' ושם התבאר במה שאין ספק בו כי השכל הנקנה נצחי לא יפסד: אמת· הנה השגת האמת קנה ואף על פי שהוא זה הנה מזה הכר לא יפסד כמו שחשב הפילוסוף בכל הוה שהוא נפסד הנה לא תוכל למכור ולהסיר ממך קנין ש שקנית בכל חכמה ובפילוסופיה מדינית ובחכמה האלהית אשר נקראת בינה כי השכל הנקנה הוא נצחי כמו שזכרנו וכבר ביארנו שאין לאדם שיטבח ההצלחה השכלית במאמר הראשון מספר מי' ובביאורי' לספר הנפש: גיל יגיל· ועתה ראה מה זה הקנין אשר לא יסור מבעליו ועוד ימשך לו מהתועלת שיגיל אבי האיש הצדיק ברעותיו ובתבונותיו ומי שיולד בן חכם ישמח בו לינוסף פעולותיו ועניניו עם שבשבתו תדבק בו השגת השי' וישמח בזה אביו ואמו ותגל יולדתו לסבה בעינה אשר ישימם כעת וכאב לאב ולאם אם היה הבן כסיל: תנה בני לבך לי· שלא תהיה כונתך ורצונך כי אם לקנין השלימות ועיניך תצרנ' דרכי אשר הישירתיך אליהם בזה הספר להרחיק התאוות הגשמיות ולכון בשלימות השכל ולפי שהתאוות אשר ימשך האדם יותר להם הם הזנות ושתיית היין הזהיר בהם יותר להתרחק מהם ואמר להרחיק מהזונה כי שוחה עמוקה זונה וגו': אף היא· שהיא תארוב לאדם להמיתו כאיש חתף וזה תעשה במרמה בשתיקר' לו לזנות עמה ולא יהיה נשמר ממנה ותמית אותו ותוסיף בחברתה בוגדים באדם יתחברו עמה להרוג האנשים אשר תפילם ברשת הפתוי לבא אליה וזה מפורסם מענינה היום כי היא תתחבר עם הרוצחים ותביא האנשים במקום אשר יפלו שם ביד הרוצחים למי כזק והפסד ולמי ריב וקטטה וקינה וכהי ולמי הכאות ופצעים בלי סבה תחייב זה אבל בחנם ולמי ימצא האודם בעינים: למאחרים· הלא לאנשים השוקדים על שתיית היין ובאים לחקור אי זה יין הוא יותר חשוב לשתות ממנו להמסכם לזאת התאוה תמיד וזה יהיה סבה שיתכרו ויגיעו רעות גדולות להם מקצת השכורים לקצתי אל תרא יין כי יתאדם· כי בכוס מראהו ויתהלך למישרים במנהג היין הטוב שתחלה הדין בכוס ואולם היין אשר נהפכו בו שמרין העליונים תמצא שאינו הולך למישרי' כי מה שיהיה עליון ממנו בכוס ימצא נוטה אל השחרות והנה הזהירו שלא יפתהו יין וישר עניינו: אחריתו· כי אחריתו הוא לרע לאשר ימשך אל ההנאה הזאת כי כבר ישוך האדם כנשיכת הנחש וכצפעוני יפקוץ וזה מבואר מהרעות הנמשכות מהשכרות מצד חסרון הדעות הנמשך ממנו: עיניך יראו זרות. ולהעיר על זה אמר הנה השכרות יראה לעיניך זרות ר"ל דברים שאינם כן מצד העולים אל המוח· ולבך ידבר תהפוכות ודברים כוזבים או דברי שגעון לזאת הסבה בעינה: והיית כשוכב בלב ים. בספינה שחוזק תנועת הספינה יראה לו דברים לא כן וכמי ששוכב בראש הספינה שיתבלבל יותר מפני ראותו הים ורואה מהירות התנועה: הכוני. ואז תאמר הכוני מכים· בל חליתי ממנע הסרגם בבער המכות שברוני מכים ופוצעים ולא ידעתי מפני העדר ההרגש אז ועם כל זה ימשיך היין אליו עד שתאמר מתי אקיץ מזה השכרות ואוסיף ולבקש היין עוד כי זה דרך השכורים: אל תקנא· ותחמוד באנשי רשע השכורים תמיד לעשות רעה לאנשים ולא תתאו להיות אתם כי לבם לא התעסק באנשים ודבריהם תהייתה בעמל: כי שוד· רוצה לומר שלא ידברו כי אם דברי שקר אשר יוכיחם האדם מפיו בעמל גדול מפני המחשבה אשר בלב המקבלת למה שבפיו זה מה שיקרה מהמשך אל התאוות והרשע מהרע וההפסד: בחכמה

בחכמה· ואולם בחכמה יבנה בית בנין האדם כי יהיה חלקו מכל עמלו והכשאר ממנו אחר מותו ובתבונה יגיע היופי והשלימות בבית הזה׃ ובדעת· הקדושים ימלאו חדרי זה הבית והוא השכל· כל הון יקר ונעים כי זה השלימות ערב ויקר למי שישיגהו השלימות מכל הון יקר כמו שקדם׃ גבר· הגבר יקנה החכמה בעוז שיהיה לשכלו לכבוש תאוות החומר ולנצח אותו· ואיש דעת הוא מחזק ומאמץ ידי הכח אשר לשכל להכניע שאר ה הכחו׳ לעבודתו וזה כי למעלת הידיע׳ והחשק הנפלא אשר לבעליה לשקוד בה תהיה כל השתדלותו בה ובזה האופן יכנעו שאר ה הכחו׳ ט׳ זאת הדרים׃ כי בתחבולות תעשה לך מלחמה· עם היצר הרע והוא הכח המתעורר אל התאוות הגופיות והתשועה ממנו תהיה ברבות ה היועץ להתעצה על זה או יהיה הרצו׳ באמרו ברב י ען ברבוי היועץ וגדולתו כי אז הדברי׳ יותר נשמעים ויתחכם יות׳ להמצי׳ התחבולות אשר ינוצח בהם היצר הרע עם שאז יקל יות׳ לנצחם כי השגת ה החכמות והערבות ה הנפלא אשר בהשגתם יכניע הכחות הגופיות כלם והנה זה הפסוק מבאר הסבה במה ש שאמ׳ ואיש דעת מאמץ כח׃ ראמות· הנה החכמות רמות לאויל לא ישער בנפשו שיוכל להשיג ולזה לא יפתח פיהו בהיותו בשע׳ את החכמים ובאר אחר זה הסבה ואמר מחשב להרע הנה האיש המחשב לבו ל להרע לו המחשבות ולחברים אליו ישתדל בזה האופ׳ שיהיה בעל המחשבו׳ הנופלו׳ בזה בכללם הנה החכמות יקראו אליו שיקנה אות׳ כי זה הוא דרך אשר יגיע בה השגתם לאדם כמו שזכר הפילוסוף בספר הנפש ובמה שאחר הטבע כי בזה יוכל לברור הצודק מהם מהבלתי צודק ותגיע לו הידיע׳ בזה בלא שום ספק כמו שהתבאר שם׃ זמת אולת· אך איש אולת הוא רחוק מאד מזה כי הזמה והמחשבה היא לאיש אולת חטאת וחסרון לפי שהוא יעשה פעולותיו בלא הסתכלות ומחשב׳ כמו שזכרנו במה שקדם וכן הזמה והמחשב׳ הוא דבר מתועב ומאוס לאדם לץ כי אינו כי אם בדברי לעג בזולת ישוב והסתכלות או ירצה בזה כי זמת איש אולת היא חטאת וחסרון כי הוא לא ישלי׳ המחשבות אבל יעשה לפי המחשב׳ העולה על לבו ראשונה ותועבת הזמות תמצא לאדם לץ כי הוא לרוע ענינו לא יקח מן המחשבו׳ כי אם מה שהוא יותר מתועב ויותר מרוחק כי הוא הנרצה אצלו׃ התרפית· הנה אם התרפית מהשתדלות הראוי בקנין החכמה הנה בבא יום צרה אז כחך צר וקצר מעמוד כנגד הצרה ההיא׃ הצל· אם תמנע עצמך להציל הלקוחים למות ומטים ליהרג והם הכחות השכליות כי הצלתם תהיה בקנין החכמה והשלימות ובזולת זה ימותו ויכסדו׃ כי תאמר· הן לא נוכל לדעת אלו המחשבו׳ אשר קבוצם מביא לקנין המחשבה הלא הש״י שהוא תוכן הלבבות ומשלים אותם והוא שומר נפשך הוא יודע אם השתדלת בזה הקנין כאשר תמצא ידך והוא ישיב לאדם גמול כפעלו׃ אכל· על כן השתדל לאכול זה הערב ללב כדבש ונופת אל החיך והוא החכמה׃ כן דעה· כן ידיעת החכמה ימתק מאד לנפשך אם מצאת החכמה תשיג בזה אחרית טוב והוא ההצלחה האנושית ותקותך לא תכרת כי הוא חייך החיים הנצחיים אשר לא ישיגם מות׃ אל תארוב· אתה האיש הרשע אל תארוב לנוה הצדיק להזיק לו ולשוללו אל תשדד המקום שהצדיק רובץ שם׃ כי שבע· ודע כי אם תחשוב לעשות זה לא יעלה בידך כי הצדיק יפול פעמים רבות ויקום בכל פעם ופעם להדבק השגחת הש״י בו אך הרשעים יכשלו ויפלו ברעה אחת לבד׃ בנפול אויבך אל תשמח· כשיפול אויבך אל תשמח במפלתו ואל יגל לבך בהכשלו׃ פן יראה י״י רוע תכונתך בזה הענין וישיב מעל אויבך אפו וישיבהו עליך מפני רוע תכונתך כי אין ראוי שישמח ברע כי השם יתברך הרחיק מציאותו לפי מה שאפש׳ ומה שיגיע יגיע במקרה ושנית כמו שהתבאר במקומותיו׃ אל· תתחבר· באנשים המרעים והמשחיתים להתקוטט עמהם כן ישחיתוך ואל תקנא בהצלחה שתמצא לרשעים לחמוד ללכת בדרכיהם׃

בחכמה· הזהיר להדבק בחכמה כי בעבורה ימלא הבית והחדרים מכל הון׃ יקר· והון נעים׃ וגבר· שהוא בעוז נמצא· מאמץ פועל יוצא כלומר איש שיש לו דעת הוא מאמץ· ראמות שלא יוכל להגיע אליהם· בשער ששם החכמים׃ מחשב להרע לו· זמת· בדבקים· כלומר מי שיחשוב רע יקראו הקוראים לו בעל מזימות כענין ויקרא לו אל אלהי ישראל והטעם יקראו את שמו ונקר׳ כן כי מזמת איש אולת ומחשבתו לעשו׳ חטא וזהו זמת אולת חטאת· ותועבת כשמך כמו שבת לעיני ופי׳ לבבי אדם איש לץ תועב שהם יתעבוהו׃ התרפית· הגל· כי· נ׳ דבקים· התרפית ביום צרה הבאה על חברך ולא הצלתו· צר כחכ׳ בעת צרתך פי׳ הגל אם תחשוך מן הלקוחים למות ב בבא צרתם שתאמ׳ לא היינו יודעי׳ עת כלקחו למות הלא תוכן לבות לעשות רצונו ונוצר נ נפשך ממות הוא יבין וי״ד שלא אבית להצילם וישיב לאדם כמוך ב כפעלך שתהיה בצרה כמוהו ולא תמצא מ מציל׃ אכל· כן· דעה צווי והראוי בקמץ כמו רדה ובא בסגול כמו ידסכה סלה· וכן הפי׳ אכל דבש והנופת שהם מ מתוקים לחיך גם כן דעה החכמה בעבור נפשך שתחיה· אם מצאת· חכמה· ויש אחרית· רמז לזקנה או לבנים שישארו א אחר מותו כמו ולא לאחריתו· ותקותך להטיב לך השם׃ אל תארוב· אל תאוה לרשע שיהא אורב ל לנוה צדיק· פ״א אל תארוב את הרשע לנוה הצדיק להרגו׳ רבצו מקום שירבצו שם ע עדריו׃ שבע· כענין רבות רעות צדיק· וקם כנגד מכלם יצילנו י״י· יכשלו ברעה שחושבים על הצדיק׃ אל תשמח· הזהיר שלא ישמח אדם על גזרת השם אפילו יהיה אויבו· ורע בעיניו כלומר איננו חפץ שתשמח כשיזיק נקמתו ממנו· והשיב מעליו אפו כשתשמח בהכשלו והשבות האף שיבטל הגזרה וירום עליו כאשר לא תרחמהו׃ תתחר· תתערב בהם לעשות כמעשיהם׃

ראמות ג׳ כת׳ כן וסימ׳ נמסר בואתחנן ובחזקאל סי׳ נ״ח ובבשלי סימן ע״ש׃ בחכה ל׳ מל התרפית והוא מן כ׳ מלין נסבין כה בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר בסדר וארא׃ ידע י״ט וסימ׳ נמסר בספר תהלות סי׳ צ״ב׃ על חכך ל׳ אכל בני דבש· והד ולשונך אדביק אל חכך· ואינון חד בן א״ב בן חד חד חד אל וחד על ולית דכו׳ וסימ׳ במסר׳ רבתא במערבת אות האלף

בְּחָכְמָה יִבָּנֶה בָּיִת וּבִתְבוּנָה יִתְכּוֹנָן׃ וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ כָּל־הוֹן יָקָר וְנָעִים׃ גֶּבֶר־חָכָם בַּעוֹז וְאִישׁ־דַּעַת מְאַמֶּץ־כֹּחַ׃ כִּי בְתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה־לְּךָ מִלְחָמָה וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ׃ רָאמוֹת לֶאֱוִיל חָכְמוֹת בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח־פִּיהוּ׃ מְחַשֵּׁב לְהָרֵעַ לוֹ בַּעַל־מְזִמּוֹת יִקְרָאוּ׃ זִמַּת אִוֶּלֶת חַטָּאת וְתוֹעֲבַת לְאָדָם לֵץ׃ הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה׃ הַצֵּל לְקֻחִים לַמָּוֶת וּמָטִים לַהֶרֶג אִם־תַּחְשׂוֹךְ׃ כִּי־תֹאמַר הֵן לֹא־יָדַעְנוּ זֶה הֲלֹא־תֹכֵן לִבּוֹת הוּא־יָבִין וְנֹצֵר נַפְשְׁךָ הוּא יֵדָע וְהֵשִׁיב לְאָדָם כְּפָעֳלוֹ׃ אֱכָל־בְּנִי דְבַשׁ כִּי־טוֹב וְנֹפֶת מָתוֹק עַל־חִכֶּךָ׃ כֵּן דְּעֶה חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ אִם־מָצָאתָ וְיֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת׃ אַל־תֶּאֱרֹב רָשָׁע לִנְוֵה צַדִּיק אַל־תְּשַׁדֵּד רִבְצוֹ׃ כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה׃ בִּנְפֹל אוֹיִבְךָ אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ׃ פֶּן־יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ׃ אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בָּרְשָׁעִים׃

בְּחָכְמְתָא מִתְבְּנֵי בֵיתָא וּבְבִיוּנָא תַּקִּין׃ וּבִידִיעֲתָא קִיטוֹנֵי מִתְמַלְיָן כָּל מָזָלָא וִיקָרָא וּבְסִימָא׃ טָב גְּבַר חַכִּימָא מִן עַשּׁוּנָא וְגַבְרָא דִּידִיעֲתָא מִן הֲווֹ רְוַזִין בְּחֵילֵיהּ׃ מְטוּל בְּמַדְבְּרָנוּתָא תַּעֲבֵד לָךְ קְרָבָא וּפוּרְקָנָא בְּסוּגְעָא רְמוּלְכָנָא׃ מִתְרְעֵם שַׁטְיָא בְּחָכְמְתָא וּבְתַרְעֵי לָא פְתִיחַ פּוּמֵיהּ׃ מָאן דְּחָשִׁיב לְמִבְאַשׁ נִיקְרוֹן לֵיהּ מָארֵי תַּרְעִיתָא בִישְׁתָּא׃ תַּרְעִיתָא דְּשַׁטְיָא חֲטָאָה וּמְרַחֲקְתָא דְּבַר נָשָׁא חַכִּימָא מְמִיקְנוּתָא׃ אִין תִּתְרַפֵּי בְּיוֹמָא דְעָקְתָא מִתְעִיק חֵילָךְ׃ פְּצָא לְאִלֵּין דְּמִתְנַסְבִין לְמוֹתָא וּמִתְרַבְרְבִין לְקִטְלָא חֲסוֹךְ׃ וְאִין תֵּימַר דְּלָא יָדְעְנָא דְּתַרְעִיתָא דְלִבָּא אֱלָהָא בָאהֵי וְדִנְטִיר נַפְשָׁךְ הוּא יָדִיעַ וּפָרִיעַ לְבַר נָשָׁא הֵיךְ עוֹבָדוֹי׃ בְּרִי אֱכוֹל דּוּבְשָׁא מְטוּל דְּטָב וּבַבְרִיתָא דְּחֵילָא עַל חִכָּךְ׃ הֵיכְנָא וְאִתְחַכַּם בְּנַפְשָׁךְ דְּאִין מַשְׁכְּחִית קַדְמִיתָא אָתְיָין אַחֲרִיתָא דְּטָבָא מִינָהּ וְסִיכוּיָיךְ לָא נִגְמַר׃ לָא תִיכְמַן רַשִׁיעָא לְדִירֵיהּ דְּצַדִּיקָא וְלָא תַּרְכִין בֵּית מַשְׁרֵיהּ׃ מְטוּל דִּשְׁוּבְעָא זִמְנִין נָפֵיל צַדִּיקָא וְקָאֵי וְרַשִׁיעֵי מִתְתַּקְלִין בְּבִישְׁתָא׃ בְּמַפּוּלְתֵּיהּ דְּבְעִיל דְּבָבָא לָא תֶחְדֵי וְכַד יִתְקַל בְּבִישְׁתָא יְדוּץ לִבָּךְ׃ דְּלָא יִבְאַשׁ בְּאַפּוֹי דֶּאֱלָהָא כַּד יֶחֱזֵה וִיהַפֵּיךְ רוּגְזֵיהּ מִנֵּיהּ׃ לָא תִתְחַכַּם בְּבִישֵׁיהּ וְלָא תֵיקַן בְּרַשִׁיעֵיהּ׃

בערך אל כסף׃ ורשעים ז׳ וסימ׳ נמסר בריש סיפרא סוף סימ׳ ב׳׃ אל תתחר במרעים חד מן כ״ג פסו׳ רישיהון ומצעו׳ אל אל כך כתוב ונמסר בכ״ל הספרים וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן א׳· וקשה דהא לע״ל אמרי׳ דאינון ה׳ אל דסמי׳ למלה אחרא יחידאין ולית להון זוגא ובכי׳ אל תקנא באיש חמס א״ב ע״ל כרחין לא יהבין ש״יה הא׳ אל תתחר חד׳ מן הכ״ג פסו׳ אל אל לפי׳ דעת האי בסרה ואשכחנא בכולהו ספרי דוקי׳ דאינון ג׳ אל תקנא ואינון לדוד אל תתחר ברעים· אל תקנא באנשי רעה· ודין אל תקנא ברשעים· ותוקשה אם אינון ג׳ אל תקנא דסמי׳ למהלא נבסרו בשום ספר בסרה אל תקנא דסמ״י ואנן לא ידענא לאברועי׳ במאן׃

אבן עזרא

כי לא תהיה אחרית׃ וסוף לרע והטעם לא ישאר לו בן ונכד אחרי מותו׃ נר מתאות כפשם טרם קבם׃ ירא׃ עומד במקום שנים׃ שונים מן ישנה הכתוב תרגו׳ החליף׃ פי׳ ירא השם והמלך שהמליך השם לעמו׳ משפט׃ ועם שונים משנים במעשים הרעים אל תתערב׃ כי פתאום יקום אידם עליך אם לא תירא מהם׃ ופיד וכידור אחד הם וטעמ׳ כרח וכוקה׃ שניהם השם והמלך׃ מי יודע עת בא אידם ופידם׃ גם׃ אומר׃ ולמוכיחי׳ ספתים׃ ל דבקים׃ גם אלה הדברי׳ ידועים לחכמים הם חכמי המשפט כי הכרת הפנים במשפט לא טוב הדבר והשופט האומר לרשע בדינו צדיק אתה יקבוהו עמים בעבור שלא עשה משפט כמשפט׃ ולמוכיחים הרשעים על רשעם יבא להם נועם יי׳׃ ברכת טוב כנגד יקבוהו וטעם ברכת טוב שברכתו תבא עליו׃ ומשיב דברים ישרים כדין השפתים נושק כלו׳ יעמדו דבריו כנשיקת שפתים׃ הכן׃ נוכח הבן המוזהר ידבר׃ ועתדה העמידה עתד אחר הסכנה׃ וי״ו ובנית תחת או כלומ׳ או תבנה ביתך אם אין לך בחוץ מלאכה׃ והפתית׃ ה״א התימה כלו׳ לא תעיד עדות שקר ולא תפתה אחר להעיד׃ פ״א ואם תפתה רעך׃ אל תאמר כאשר עשה לי רעה׃ כן אעשה אפתנו אולי אשיב לו כפעלו כענין מי יפתה את אחאב׃ על׃ עלה׃ בלשון יחיד על כל אחד מהקמשונים ידבר קמשונים וחרולים לשון קוצים׃ מעט שינותיו׃ מתהלך׃ חסר אות משרת כי כף כאיש משרת במקום כף כנגד הבן המוזהר׃ אפרש החלק השלישי זה החלק יתכן להיותו חלק ספר בפני עצמו בינות ספרי שלמה ואנשי חזקיה החכמים העתיקו משליו הנעימים וחברום עם אלה׃ גם

לאיש חד מן כ״ג וסימ׳ במסר׳ רבתא בערך איש בס״ד׃ והנה ב׳ רף בסיפ׳ וסימ׳ והנה אשה לקראתו׃ והנה עלה כלו קמשונים׃ בסו ב׳ וסימ׳ כסו הרים צלה׃ כסו פניו חרלים׃ חבוק ב׳ וחסרי׳ ובסיפ׳ וסימ׳ מעט שנות מעט תנומות׃ וחברו׃ ובא יו״ר פ וסי׳ נמכר בשמואל ב׳ סימן י״ו וישעיה סימן מ״ו׃

כִּ֤י ׀ לֹא־תִהְיֶ֣ה אַחֲרִ֣ית לָרָ֑ע נֵ֖ר רְשָׁעִ֣ים יִדְעָֽךְ׃ יְרָא־אֶת־יְהֹוָ֣ה בְּנִ֣י וָמֶ֑לֶךְ עִם־שׁ֝וֹנִ֗ים אַל־תִּתְעָרָֽב׃ כִּֽי־פִ֭תְאֹם יָק֣וּם אֵידָ֑ם וּפִ֥יד שְׁ֝נֵיהֶ֗ם מִ֣י יוֹדֵֽעַ׃ גַּם־אֵ֥לֶּה לַחֲכָמִ֑ים הַֽכֵּר־פָּנִ֖ים בְּמִשְׁפָּ֣ט בַּל־טֽוֹב׃ אֹמֵ֤ר ׀ לְרָשָׁ֗ע צַדִּ֥יק אָ֑תָּה יִקְּבֻ֥הוּ עַמִּ֑ים יִזְעָמ֥וּהוּ לְאֻמִּֽים׃ וְלַמּוֹכִיחִ֥ים יִנְעָ֑ם וַ֝עֲלֵיהֶ֗ם תָּב֥וֹא בִרְכַּת־טֽוֹב׃ שְׂפָתַ֥יִם יִשָּׁ֑ק מֵ֝שִׁ֗יב דְּבָרִ֥ים נְכֹחִֽים׃ הָ֘כֵ֤ן בַּח֨וּץ ׀ מְלַאכְתֶּ֗ךָ וְעַתְּדָ֣הּ בַּשָּׂדֶ֣ה לָ֑ךְ אַ֝חַ֗ר וּבָנִ֥יתָ בֵיתֶֽךָ׃ אַל־תְּהִ֣י עֵד־חִנָּ֣ם בְּרֵעֶ֑ךָ וַ֝הֲפִתִּ֗יתָ בִּשְׂפָתֶֽיךָ׃ אַל־תֹּאמַ֗ר כַּאֲשֶׁ֣ר עָֽשָׂה־לִ֭י כֵּ֣ן אֶעֱשֶׂה־לּ֑וֹ אָשִׁ֖יב לָאִ֣ישׁ כְּפָעֳלֽוֹ׃ עַל־שְׂדֵ֣ה אִישׁ־עָצֵ֣ל עָבַ֑רְתִּי וְעַל־כֶּ֝֗רֶם אָדָ֥ם חֲסַר־לֵֽב׃ וְהִנֵּ֤ה עָלָ֨ה כֻלּ֨וֹ ׀ קִמְּשֹׂנִים֮ כָּסּ֣וּ פָנָ֣יו חֲרֻלִּ֑ים וְגֶ֖דֶר אֲבָנָ֣יו נֶהֱרָֽסָה׃ וָאֶחֱזֶ֣ה אָ֭נֹכִי אָשִׁ֣ית לִבִּ֑י רָ֝אִ֗יתִי לָקַ֥חְתִּי מוּסָֽר׃ מְעַ֣ט שֵׁ֭נוֹת מְעַ֣ט תְּנוּמ֑וֹת מְעַ֓ט ׀ חִבֻּ֖ק יָדַ֣יִם לִשְׁכָּֽב׃ וּבָֽא־מִתְהַלֵּ֥ךְ רֵישֶׁ֑ךָ וּ֝מַחְסֹרֶ֗יךָ כְּאִ֣ישׁ מָגֵֽן׃

יא כתל׳ ב׳ · ד׳ ה׳ · ב׳ · ל׳ · ה׳ · ג׳ חס׳ ל׳ ומל׳ · ל׳ ר״תל בכיפ׳ · ב׳ ח׳ יסק כל עוזי · ל׳ · ל׳ · ל״ב · ב׳ רף בסיפ׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ומל׳ · ב׳ יו״ר פ׳ ל׳ ב׳ · יתר כתי׳ א׳ ל׳

מטול דלא הויא אחריתא טבא לבישי ושרגהון דרשיעי נדעך׃ דחל מן אלהא ברי ומן מלכא ועם שטיי לא תתחלט׃ מטול דכשליא אתי תברהון וספוותא דשניהון מן ידיע׃ הלין לחכימי אמירנא למסב אפי בדינא לא שפיר׃ אף לא למימר לרשיעא דצדיק אנת ליטוניי עממי ויברוניי אומתא׃ ולמאכסני יבסם ועליהון תיתא ברכתא טבתא׃ שפוותיה נשקו ואלין דמתהפכין מלי תריצתא׃ אתקין לברא עיבידתך ועתידיה לך בחקלא ובתר כן בני ביתך׃ לא תהוי סהדא רינלא בחברך ותשתרגג בשיפוותך׃ לא תימר היך דעבד לי כן אעביד ליה ואהפיך ליה היך עובדוי׃ על חילקי דגברא עטלא עברית ועל כרמיה דבר נשא חסר רעיינא׃ והא סליק כליה יערי וכסיו אפוי חורלי וסיינא דכיפוי אית איתעקור׃ וחזית אנא ושמית לבי וחמית וקבילת מרדותא׃ קליל תינום קליל תדמוך קליל תשים ידיך על חדייך ותדמוך׃ ותיתי ותידרכיך מסכינותא וצריכתא היך גברא טבלרא׃

רלבג

כי לא תהיה אחרית׃ והשארות לאיש הרע נר רשעים ידעך ויכלא או יהיה הרצון באומרו אל תתחר במרעים שלא יתערב בהם ללכת בדרכיהם והוא יותר נכון׃ ירא את יי׳ בני ומלך׃ לשמור מצותיו ותורתו וירא עם זה המלך לעשות מצותו ולא תקל בו אך יראתך המלך תהיה נמשכת ליראת יי׳ לא חולקת עליו כי בזה אין ראוי לירא מן המלך ר״ל במה שהוא כנגד יראת יי׳׃ ועם האנשים השוני׳ מצות הש״י ומצות המלך ר״ל שהם עוברים על מצותיה׳ ועושים הפך מה שצוו אל תתערב׃ כי פתאם יקום אידם׃ וזה מבואר בעוברים על מצות הש״י כי ימשכו להם מזה רעות כאלות פתאומיות ואמנם בעוברים על מצות המלך יתבאר זה ג״כ לפי שכל דבר לא יכחד מן המלך לרב האנשי׳ הנכספים להיות אוהבי׳ למלכות והם יגלו לו הדברים הנעשים כנגד מצותיו למצא חן בעיניו׃ ואם תאמר שכבר תקרה עצה להמלט מהרע ההוא הנה לא תוכל כי מי יודע הפיד והרע מיי׳ לאשר שיוכל החוטא להתחכם לו להנצל ממנו וכן הענין ברע הבא מן המלך לעובר על דבריו כי לא תהיה לחוטא בזה הקדמת הודעה אבל ישימהו תכף בבית האסורים עד שיתבאר משפטו׃ גם אלה׃ האזהרות הם לחכמים הנה הכר פנים במשפט להטות הדין מפני החנופה הוא דבר לא טוב רוצה לומר שהוא דבר רע׃ אומר לרשע׃ וכן הדבר במי שהוא שופט על צד החנופה לרשע צדיק יקללוהו עמים וישנאוהו רבים כי זה יביא האנשים לאהוב הרשע ולשנוא הצדיק ואולם למוכיחים הרשעים על רשעם ומייסרים אותם אל הטוב עליהם יהיה נועם וחן מהאנשים ועליהם תבא מהאנשים ברכת טוב ואי אפשר שכל זה אל השופטים שיאמרו אל מי שהוא רשע בדין שהוא צדיק ויהיה הכרת פנים במשפט נתינת כבוד לאחד מהחלקים הבאים לדין כי זה ממה שיבא לנאת המשפט מעוקל כי בזה ישתתקו טענות החולק עמו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו או ירבה בזה ולמוכיחים ינעם הנה האיש המשיב דברים נכוחים ויסרים הוא אהוב אצלם כאילו נשקם בפיהם כי השקר שנוא והאמת אהוב והנה המכוון בזה ראשונה בזה המאמר הוא אזהרה שלא יכיר פנים לאחד מחלקי הסותר כדי שלא ימצאהו זה מלחקור חקירה שלימה ואם בזה האופן מהחקירה יאמר לדעת הכוזב שהוא אמת תשיגהו קללה מרבים ולאשר יוכיחו האמת בברור בחקרם בזה מחקר שלם יכעס ויערב מה שישיגוהו ויברכוהו הבאים אחריהם הרואים דבריהם בשנתרצו לחקור בדברים מחקר שלם׃ הכן׃ מלאכתך בחוץ והוא מה שיצטרך לך להקדים מהמוחשות והכן בשדה לך מה שעתיד לך בחקירותך אל המוחשות ואחר זה תוכל לבנות ביתך בעיוניות׃ אל תהי עד חנם ברעך׃ לספר כזבים בספוריך הראויים להיישיר על דרושי החכמות כי בזה תסבב להטעות האנשים בדעות וכן אם תמצא דעת לקודמים בלתי ישר בעיניך אין ראוי שתמצא ספורים בשפתיך בלתי צודקים לשבר הדעת ההוא וכן אם נעזר בעל הדעת ההוא בספורים כוזבים אין ראוי שתעשה כן במה שתביא מהמוחשות לסתור דעתו כי זה יבלבל המעיינים בזאת החקירה בלבול חזק׃ אל תאמר׃ ולזה אין ראוי שתאמר כאשר עשה לי לאמת דעתו בספורים כוזבים כן אעשה לו לבטל דעתו להשיב כפעלו שיחשוב היותו דבר ראוי׃ והנה העיר עם זה להרחיק מעדות שקר לשבר חבירו בשפתיו שיחשוב שאין בו חטא כי הוא איננו עושה בעצמות דבר כנגדו אך ימשך לו הרע מדברו ואע״פ שגמלו רע אשר יעיד עליו עדות שקר אין ראוי לו שיקח נקמתו ממנו בזה האופן ואחר זה הזהיר מהעצלה בפעולות ובפעולותיו בעיון כי העצלה בפעולות תשחית האדם ותהיה סבה שלא יהיה לו מהם פרי והעצלה בבקשת העיון תסבב שיהיו הקניינים רעיונים פחותים ומזיקים במדרגת הקוצים שיזיקו לכל הקרב אליהם׃ על שדה איש׃ ולזה אמר על שדה איש עצל עברתי שמרוב העצלה לא ישתדל לחרוש ולזרוע והנה עלו בו עשבים רעים וקוצים וגדר אבניו שסביבות סביבו לשמור פריו נהרסה כי לעבודתו לא ישתדל לתקנה וכן הענין בכרם אדם חסר השכל שנטעה הש״י לתת פרי הטוב הממשח אלהים ואנשים והוא השכל ההיולאני אשר לו כח להשיג המושכלו׳ והנה לעבודתו בבקשת החכמה לא עלו לו כי אם דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהצלחתו המדעית והמדינית והוסר הגדר שהיה סביבו בדרך שישאר לו מדרכו לשאר כחות הנפש׃ ואחזה אנכי׃ וכאשר ראיתי זה הרע הבא מן העצלה בפעולות ובדעות שמתי לבי אל זה ולקחתי מוסר להמלט מהעצלה אשר ומסוך ממנה זה הרע ור״ל שהעצה הנכונה בזה למי שירצה להמלט ממנה הוא שיישן מעט ויתנמנם מעט ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מנוחה לאיברים וכאשר תעשה כן לא יהיה לך רים וחסרון מתמיד כי האחריכות יהיה סבה להמציא לך מזונך בקלות ולהמציא לך הדרוש אשר תדרוך בהשגתו׃ ובא כמהלך רישך׃ ולזה כשיבא לך רים וחסרון יבא כמהלך שלא יתעכב עמך כמו הענין באיש מגן שהוא בא כמהלך׃ גם

משלי ד' וסי' כריש סיפרא: חזקיה ג' וסימ' דבר יי' אשר היה אל צפניה· גם אלה משלי שלמה· עזור אמר חזקיה· ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את הרהן דכו' חזקיה במ"א חזקיהו וסימ' ויהי בשנה הרביעי' למלך חזקיהו: וארץ ג' וסימ' יחיו בתיך נבלתי· כי הנני בורא שמים· שמים לרום וארץ לעומק· וכל שמים וארץ דכו': סיגים

גַּם־אֵלֶּה מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּ אַנְשֵׁי ׀ חִזְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ כְּבֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר וּכְבֹד מְלָכִים חֲקֹר דָּבָר׃ שָׁמַיִם לָרוּם וָאָרֶץ לָעֹמֶק וְלֵב מְלָכִים אֵין חֵקֶר׃ הָגוֹ סִיגִים מִכָּסֶף וַיֵּצֵא לַצֹּרֵף כֶּלִי׃ הָגוֹ רָשָׁע לִפְנֵי־מֶלֶךְ וְיִכּוֹן בַּצֶּדֶק כִּסְאוֹ׃ אַל־תִּתְהַדַּר לִפְנֵי־מֶלֶךְ וּבִמְקוֹם גְּדֹלִים אַל־תַּעֲמֹד׃ כִּי טוֹב אֲמָר־לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ׃ אַל־תֵּצֵא לָרִב מַהֵר פֶּן מַה־תַּעֲשֶׂה בְּאַחֲרִיתָהּ בְּהַכְלִים אֹתְךָ רֵעֶךָ׃ רִיבְךָ רִיב אֶת־רֵעֶךָ וְסוֹד אַחֵר אַל־תְּגָל׃ פֶּן־יְחַסֶּדְךָ שֹׁמֵעַ וְדִבָּתְךָ לֹא תָשׁוּב׃ תַּפּוּחֵי זָהָב בְּמַשְׂכִּיּוֹת כָּסֶף דָּבָר דָּבֻר עַל־אָפְנָיו׃ נֶזֶם זָהָב וַחֲלִי־כָתֶם מוֹכִיחַ חָכָם עַל־אֹזֶן שֹׁמָעַת׃ כְּצִנַּת־שֶׁלֶג בְּיוֹם קָצִיר צִיר נֶאֱמָן לְשֹׁלְחָיו וְנֶפֶשׁ אֲדֹנָיו יָשִׁיב׃

אַף אִלֵּין מַתְלוֹי שְׁלֹמֹה עֲמִיקֵי דִּכְתַבוּ רַחֲמוֹי דְּחִזְקִיָּה מַלְכָּא דִּיהוּדָה׃ יְקָרָא דֶּאֱלָהָא מַן דְּמַטְשֵׁי מִילְתָא וִיקָרָא דְּמַלְכֵי מַן דְּבָאצֵי מִילְתָא׃ שְׁמַיָּא רָמִין וְאַרְעָא עֲמִיקָא וְלִבָּא דְּמַלְכֵי וְלָא מִתְבְּצֵי׃ גְּבוֹ סוּלְאָנָא מִן סִימָא דְּנִיפּוֹק מָאנֵי מִן צַרְפָּא׃ נִתְפְּרִיד רַשִׁיעָא מִן קֳדָם מַלְכָּא וְיִתַּקַּן בְּצִדְקְתָא כּוּרְסְיֵהּ׃ לָא תִשְׁתַּבְהַר קֳדָם מַלְכָּא וּבְדוּכְתָּא דְּרַבְרְבֵי לָא תֵּיקוּם׃ מְטוּל דְּטַב דְּנֵימַר לָךְ סוּק הָכָא מִן דְּנַשְׁפֵּילָךְ קֳדָם שַׁלִּיטָא מַן דְּחַזְיָין עֵינָךְ׃ לָא תִיפּוּק בְּדִינָא מִסַּרְהַב אַיְית דְּלָא תֵידוּן בְּאַחֲרַיְיתָא כַּד יְחַסֶּדְ יָתָךְ חַבְרָךְ׃ דִּינָךְ דּוּן עִם חַבְרָךְ בְּאַחֲרַיְיתָא וְרָזָא אוּחְרָנָא לָא תְגַלֵּי׃ דְּלָא נְחַסְּדָךְ מַאן דְּשָׁמַע וְטִיבָךְ לָא תַהֲפִיךְ׃ תְּזוּיֵי דְּדַהֲבָא בְּנִגּוּדֵי דְּסַאסְמָא מִלְּתָא דְּמִלִּיל פְּסֵי אַיְית׃ קְדָשֵׁי דְּדַהֲבָא וּמָאנֵי דְּזַמַּרְגְּדָר סַכְסְנוּתָא חַכִּימָא עַל אוּדְנָא דְּשַׁמְעָא׃ אֵין קְרִירוּתָא דְּתַלְגָּא בְּיוֹמָא דַּחֲצָדָא הֵיכְנָא אִיתְרָא מְהֵימָנָא לְמִשְׁדְּרוֹי וְנַפְשֵׁיהּ דְּמָרֵיהּ מְהַפֵּךְ׃

ג' מל' וסימ' הגו סיגים מכסף· כסף סיגים מצפה על חרש· כור סיגים כסף היו· וא' בכספך היה לסיגים: לריב ה' וסימ' והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתי'· נצב לריב יי' ועומד· והנה קרא לרב באש· אל תצא לרב מהר· אם יחפוץ לריב עמו· וחד למשפט ולריב דדה· ב' מנהון חס' אל תצא· אם יחפוץ· וששה חס' בליש' וסימ' נבסר בסדר משפט' ובא"ב רבתי אות ר': וחלי ב' בתרי ליש' וסימ' ויהי גבולם חלקת דיהושע· נזם זהב וחלי כתם:

רלבג

גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו· החכמים שהיו בדורו של חזקיהו ונראה שבעבור זה הפרידם מהמשלים האחרים כי אלו לקטום ממשליו החכמים ההם ואולם המשלים שקדם זכרם נמצאו באופן הנזכר בדברי שלמה: כבוד אלהים הסתר דבר· ר"ל כי במה שיקבצו מהש"י שיודיע שאלתם כי הש"י יודע הכל הלא תראה כי אשת ירבעם היתה מתנכר' בבואה אל אחיה השילוני וטרם שהגידה לו דבר אמר לה אחיה את דבר בקשתה כאשר גלה אזנו הש"י ואולם כבוד מלכים הוא בהפך זה ר"ל לחקור הדבר הבא לפניהם באופן שלם כדי שיצא משפט אמת כי הם אינם יודעים מהדברים רק מה שיודיעום הפך מה שנמצא בזה בש"י: שמים לרום· הנה המעלה והמטה אעפ"י שאינם נגדרים מצד טבע הקו היושר שיצוייר בו התוספת בב' צדדיו וזה תמיד הנה המציאות יגבלם ושם השמים המעלה אשר בתכלית ואמנם לב מלכים והשקפתם במה שיצטרכו שיסתכלו בו מהענינים הבאים לפניהם הוא לאין קץ כי יתחלפו האנשים ויתחלפו הענינים במין האחד מהדברים ויתחדשו מזה ענינ' רבים לאין קץ במין האחד בענין מהדברים כדי שיגיע החלק הא' לכל הראוי לו: הגו סיגים· הנה כמו שכאשר יוציאו הסיגים מהכסף יצא ממנו לצורף כלי כסף צרוף כן כשיסירו מחברת המלך הרשע שהיה לפניו והיה מאנשי עצתו אז יכון כסאו בצדק והנה אמר זה כי צריך למלך ליזהר שלא יהיה במשרתיו ובאנשי עצתו רשע או רשעים פן יביאוהו להטות משפט צדק והוא לא ידע והנה אפשר שהעיר באלו הפסוקים על דבר השכל האנושי שהוא המלך בכחות האדם הנפשיים לפי מה שיתר הש"י לאדם ביום הבראו ואמר בכאן דבר עמוק מאד מהסודות האלהיים והוא כי מפני שהיה נימוס הנמצאות כי הסדור המושכל בנפש הש"י ידענו בצד אשר הוא בו אחד כמו שבארנו בה' מת' ובראשון לא בצד אשר הוא בו רבים שיחלוק המציאות והחמר מה שאינו מחולק אבל ציור הש"י הוא מבואר שכבוד הש"י במושכל דבר דבר מאשר הוא הסתר דבר כי לא יראה ויתברר המושכל ההוא מהשאר אבל הש"י איך ישיגהו עם שאר המושכלות בצד אשר הם בו אחד שילך מהם השלמות והצורה: הגו רשע· ואמר שכמו שיצא לצורף כלי ראוי כשיסירו הסיגים מהכסף כן כשיוסר הרשע שהוא לפני מלך והוא הכח המתעורר כדרך שיכנע לעבודת השכל עד שלא יתאוה לתאוו' הגופיות אז יכון כסאו בצדק ויהיה כפה שיגיע לו האמת בדרושיו: אל תתהדר לפני מלך· לתת מעלה וגדולה לעצמך אבל תעמוד לפניו בשפלות· ובמקום גדולים לתת לעצמך מעלה כמעלתם לשבת עמהם במקומם כי טוב שיאמרו לך עלה הנה מרוב השפילך עצמך מהשפילך לפני נדיב וגדול אשר ראו עיניך והורגלת עמו מקדם ואולם אמ' זה כי מה שהורגל עם אדם ואחר כן עלה במעלה יתיר לעצמו להתנהג עמו כבראשונה ואין זה ראוי אבל ראוי לו שיחלוק כבוד לפי מה שהוא עתה: אל תצא לריב מהר· ולמחלוקת אבל ראוי לך להרחיק עצמך מזה לפימה שאפשר הבט מה תעשה באחרית הריב כשיכלים אותך רעך באמרי ודברי עזויים כנגדך או בהכותו אותך הלא טוב לך להשמר שלא תבא לזה התכלית והתכונה: ריבך ריב את רעך· כשיקרה שיהיה לך מחלוקת עם רעך תהיינה דבריך עמו בדברי ריבך לבד ולא תגל סוד אחר לביישו פן יחסדך שמא יהיה לך זה לחרפה מהשומע דבריך בגלותך הסוד והדבה שהשיגך מזה לא תשוב אחור: תפוחי זהב· והנה אחר שהזהיר מהדבור המגונה הישיר אל הדבור המשובח ואמר כי כמו תפוחי זהב במשכיות כסף שיש בהם נקבים דקים יראה דרך העיון מהם תפוחי הזהב כן הדבר שהוא דבור על אפניו כי בו תועלת במה שיובן ממנו בתחלת העיון וכאשר יפליג להתבונן בו האיש דרך העיון ימצא בתוכו תפוחי הזהב כמו זה הענין בהרבה מפסוקי זה הספר לפי מה שביארנו מהם: נזם זהב· הנה כמו נזם זהב שיאות להשלים קשוט מי שיש לו חלי זהב עד שלא יאות זה בלא זה כן הענין בתוכחות האיש כשתוכיח לאזן שומעת כי התוכחת ההיא תשלים קשוט השומע למוסר וזולת האזן השומעת לא יאות התוכחת ולא יועיל כאמרו אל תוכח לץ פן ישנאך: כצנת שלג· הנה כצנת שלג ביום קציר שהיא ערבה מאד ושומרת החום הטבעי שלא יתפזר מפני חום האויר בעת ההיא ומשיבהו לפנימי הגוף כן יערב השליח הנאמן לשולחיו וישיב להרגעת נפשו במה שהשלים תשוקתו באופן שלם בענין השליחות אשר שלחו: כשיאים

אבן עזרא

גם אלה משלי שלמה· זה הפסוק הסופר אמרו ויתכן שהיה שבנא כי הוא היה סופר המלך וספר בו שבח ההעתקה ומלת גם לדבות הראשונים· העתיקו כמו להעתיק המשלים האלה מספריו להיות מחברת אחת ותחלת זה החלק היה כבוד אלהים: כבוד· שמים· הגו· הגו· ד' דבקי'· וכן הפי' כבוד אלהים דבר כבודו בספור מעשיו הנבראים יש מאין הסתירהו כי מי יוכל למלל כבודו ולהגיע תכליתו ואין לתמוה אם מצאנו ספרו בגוים את כבודו והגידו את כבודו בעמים כי זה הכתו' מדבר בהשמד האויבים והושיע האוהבים· וכבוד מלכים מה שהוא כבוד להם חקור הדבר ואל תחקור מעשה אלהים כי שמים הם למעלה מאדם והארץ לעומק מתחתיו והמלכים שיש בהם יכולת להתעסק בחכמה בלבם אין חקר והטע' אינם יכולים לחקור כבודו ולדעת מה למעלה ומה למטה אף כי תחקרנו אתה כאשר יסיר ויהגה הצורף סיגי הכסף אז יצא לו מן המצורף הכלי כאשר יחפוץ וכן המלך יסיר הרשע שהוא לפניו ואז יכון בצדק כסאו וזהו כבודם ותפארתם בדין לחקור עד שיהיו כזהרין במשפטי המלוכה: אל· כי· ב' דבקי'· תתהדר תהיה הדור במלבוש ומרכבה כמוהו· ובמקום גדולים שעמדו שם אל תעמוד· כי טוב שיאמר לך עלה הנה ועמוד עמנו מהשפילך לפני נדיב באמרו לך סור מעלי· ראו השפלתך ראו תחת יראו: אל· ריבך· פן· תפוחי· נזם· ה' דבקי'· אפניו האלף נוסף כאלף מי אפסים אזרוע או היא שרש מן אופן עגלה והטע' על סבובו ומסביות מצפונות ומסתרי'· וכן הפי' אל תצא מהר לריב במריבת אחרים פן תהיה ככלם· מה תעשה באחרית המריבה להמלט בהכלימך רעך ויחרפך אבל ריב שלך ריב עם רעך· וסוד שהודיעך אחר על רעך אל תגלהו במריבתך: פן יחסדך· יחרפך שומע ויקראך רכיל ודבת הסוד שגלית לא תשיב כלומ' שלא תשיב מה שדברת· תפוחי זהב· כלו' כצורת תפוחי זהב במצפוני כסף כלו' שהם נגוזים עם הראוי להם כן דבר שהוא דבור על הפנים הראויים ולא לגלות סוד אחר. פ"א הראויים ולא לגלותי דבור תרגו' ויהבג כלו' כהוג על אפניו וכנזם זהב וחלי כתם כן משים התוכחות על אזן שומעת· כצנת שלג· קרירות ויתכן להיותו מן צנה וסוחרה בעבור שהגין על האדם בעת קציר מפני החום כן ציר נאמן· ונפש חסר וטעמו כתאות נפש אדניו ישיב לו מענה וכן כי נפש הוא חובל חסר חי· פ"א ונפש אדניו כאילו נפש האדון דבקה בציר בלכתו ובשובו ישיבה אל קרבו באמונתו: כשיאים

נשיאים. מקרא כן העננים בעבור שיכסו מקצה הארץ והרוח נושאם. וגשם אין בנשיאו להמטיר. כן איש משקר ומכזב שיתן ואין לו מתנה מרומה לעננים ואין נכון לעשות כן: בארך אפים. בעבור שהקצין האריך אפו על זעומיו ולא נקם מהם אז יפתוהו שונאיו ויוכלו לו ולשון הרכה תשבר גרם: דייך. מה שהוא די לך לאכלו. והקיאתו כי הדבש חם והגוף לא יכילנו על כן תקיאהו: מפיץ. חסר כ"ף ורבנות מפץ אתה לי והו' שם כלי וכן כ"ף כשיתי טוב' וכור ילדך תמי והראוי תכשי עת תשעי· עד שקר שדו' והוא שם דבר ויתכן להיות שם התואר כ כלומר איש עד שקר: שן. מגזרת חץ שנון ואמר שנים כי הם שתי מערכות· רועה שם מן תרועם ומועד' עם יוסב' והשורש מחת חולם כמן נשבר בעת האוכל או כרגל מועדת בעת המרוצה כן מבטח הבוגד ש שיבגוד בעת צרת ה הבוטח בו· פ"א נכון להיות שן כשן הסלע ויהיה שן ורגל משל אחר והטעם כשן כ נשברת ותמעד הרגל העומדת עליה כן ת מבטח הבוגד: מעדה בגד. תרגום ויסר ולא עדה עליו שאל ביום קרה וחומץ על נתר מרומים וכן שר בשירי שהוא על לב רע ונתר ידוע להתכבס בו והנה אם המים יפרפרוהו כל שכן ש החומץ כלומר תסיר או תעביר בגדיו מעליו וחולה מרומ' לשניהם

ומלת רע מן תרועם כלומר שבור וזה דרך מוסר שלא יכעיס החולה ולא יכביד עליו בשיריו ודבריו: רעב' וצמא. שגרים· שנאך כפיתוח בעבור אות הגרון: כי גחלים. בזכרו המאכל והמשקה שנתת לו תשרפנו כאילו גחלים הבאת על ראשו לשרפו וישמור מעשות לך רע. ישלם לך גמול טובתך: תחולל. דבק בפסוק פנים ואחור והוא מן חלילה כלומר תמנע. פ"א מן חולל אילות כענין תכאיבו באבנים ראתה ותחל הארץ יחיל יי' מדבר קדש כלומר אחזם חיל וכן פי' רוח צפון היא תביא חיל לגשם ותכריעהו עד שיכלה ולא ירד על הארץ כי תפזר העבים לפאות וכן פנים נזעמי' יחוללו לשון סתר שמדבר הרכילות בסתר יתנו לה הפנים חיל בהראות הזעם בהם עד אשר ימנעהו מן הרכילות וזה דרך מוסר שלא יקבל אדם לשון הרע: מים קרים. מדומים לתועלת הגוף וראוי כל אדם לבשר טובות ולהמנע מבשורות רעות: מעין. אכול. ב' דבקים· מעין ומקור כפל דבר כלומר כמעין שהרגל תרפשהו וכמקור המים שהוא משחת כן הצדיק שימוט לפני רשע ודימהו למעין כי פיהו מקור התוספים ואין נכון שירפשו אותו הרשעים·

אכול

כשיאים ורוח. הנה האיש המתהלל במתן ולא יתנהו ר"ל שיראה עצמו חפץ ולא יתן דומה לעננים והרוח כשיבואו שיבטחו הרואים שיהיה מטר ואחר זה לא יהיה מהם גשם והנה גנה זה החלק מהדבור כי הוא מגונה מאד: בארך אפים. בהארכת האף והכעס יפותה השליט כשיכעס על האדם ר"ל שאם לא יכעס מדבריו השומע אך יסבול אותם הנה זה יהיה סבה להכיר מ ממנו הרע שחשב להביא עליו פתאו' אך לא יסיר ממנו רעתו ב בשלימות אך לשון רכה תשבר העצם ש שהוא מהדברי' היותר קשים והיותר תקיפים ר"ל שבזה תשבר קשי החמה והאף ותתירם בשלימו' או ירצה בזה כי אם היה הקצי' ארך אפי' הנה בזה יפותה שלא יגיעם ממנו רע ב בלתי ראוי וזה ממה שירה שאם היה רב הכעס הנה רב כעסו יבלבל עניניו ולא יוכל אדם לבלתי עשות מה שיתחייב מכעסו והמאר יתבאר באופן הקודם או ירצה בזה כי הקצין יפותה בשיכעס על אדם בארך אפים ר"ל בשלא יבקשו ממנו למלט האיש הרו' אכל האריך האף זמן מה ובזה אולי ימלט בבוא העת ההוא כי אולי יתרך חמתו ואז תתבולה טובה במה שבקש ראובן מאחיו בעבור הצלת יוסף אך לשון רכה תשבר קושי האף והחמ' תכף: דבש מצאת. כשמצאת דבש והם עניני החכמה כמו ש שקדם אכול ממנו ש הראוי לך לבד ולא תתיקו' במה שלא תוכ' להשיגו שמא מביאך זה להקיא מה שהשגת מפני השבוש שיקר' בזאת ההשג' והמשיל זה הענין בדבש כי כן דרך הדבש כמו שזכ' הרב המור' כי מי שיאכל ממנו כראוי יקח בו תועלת ומי שיוסיף ליקח ממנו יותר ממה שראוי ימשך לו מזה שיקיאהו מצד קלקולו האצטומכא: הקר רגליך מבית רעיך. שלא תתמיד לבא בביתו יותר מן הראוי כי זה יהיה סבה שישבעך ותשוב אהבתו ממך וזה מבואר כי מה שיתקור האדם בו איננו חשוק בעיניו אם לא יהיה לעתים רחוקים: מפיץ וחרב. שיהרוג האנשים: שן רעה. הנה הבטחון שיש לו לאדם שיבגוד בו אוהבו דומה לשן הנשברת כשיטחן האדם בה המזון ולרגל המועדת בהלכו האדם בה בדרך כי האדם יבטח שיעזר בשיניו בעת לקיחתו המזון וברגליו בעת לכתו ולזה לא יהיה לאדם תועלת בשן והרגל שיהיו בזה האופן וכן לא יהיה לו תועלת באוהב בשלא יהיה נעזר בו בעת צרה: מעדה בגד. הנה עדי הבגד וקשוטו לא יועיל להציל מקור ביום קרה וכן לא יועיל חומץ אחר הנתר כתם הבגדי' או ירצה בזה שהחומץ כשיושם על נתר אז בו תועלת להעביר הכתם ואע"פ שכל אחד מעביר הכתם בפני עצמו כשיתערבו יפסיד האחד את האחד וזה דבר ראוי שיתבאר מן החוש כן האיש אשר שר בשירים אכל לב רע שמרוב יגונו איננו מתפעל להרחיב לבו בשירי' כי אין לו בשיריו תועלת או ירצה בזה שכמו מי שיש לו קור ביום קרה וילבש על בגדיו בגדי עדיו וקשוט אשר בהם ב' תועלו' להשלי' ההצלה מהקור ולהתקשטו וכמו מי שיעביר חומץ על הבגד שיש בו כתם אחר שהעביר בו הנתר שיש בו תועלת להשלים העברת הכתם ולהקנות לבגד ההוא ריח החומץ אשר הוא מסיר העפושים כן מי ששר בשירים על לב רע כי השיר השני ישלים הוצאת היגון מהלב ויקנה עוד שמחה בנפש וזה הפי' השני שפירשנו הוא הנכון לפי מה שאחשוב: אם רעב שונאך. לא תמנע מלחון עליו להאכילו לחם ואם הוא צמא השקהו מים כי זאת מדה משובחת מאד להיטיב לכל האנשים לאוהב ולשונא ואם ירע לבך איך תיטיב לו תחת אשר עשה לך רעה תדע באמת כי אתה עם גמלך בזה הראוי לכפסך מטוב המדות הכך לוקח נקמתך ממנו: כי גחלים וגו'. כי זה הענין קשה לו כאילו אתה חותה גחלי' על ראשו לשרפו מרוב בשתו על הטובה שיקבל תחת הרעה אשר גמלך וי' ישלם לך טובה תחת הטובה אשר גמלת אותו: רוח צפון. הנה כמו שהרוח הצפונית תבריח הגשם בירושלם כי היא תביא שם האידים העולים מהים כי הים הוא בצפונו לה כן לשון סתר שיספר אדם לחבירו דברי רכילות יבריח פנים נזעמים ויחדשם והנה הזהיר בכאן מזה הדבור המגונה בזה האופן טוב שבת. טוב לאיש שישב בלא חבורה על פנת גג משישב עם אשת מדינים שתעורר ריב וקטטה לו תמיד ואע"פ שהוא בבית שיש בו חבורה מהאנשים: מים קרים. הנה כמו שהנפש העיפה תקח הנאה ותועלת במים הקרים להשיב לפנימי הגוף החום הטבעי שהתפזר מפני התנועה כן יקח האדם גדולה ותועלת בשמועה טובה שתגיע לו מארץ מרחק בקרוביו ואוהביו כי זה ישיב נפשו אליו כמו שישיבו המים הקר' נפש העיפה אליו: מעין. הנה מעין שמימיו נובעים אשר נצטרף בו רפש עד שנשחת אל המקור שממנו נובעים מי המעין מתנוף הרפש ידמה לצדיק אשר הוא מתמוטט לפני רשע וכנכנע תחתיו כי הרשע משחית הודו ומטרף אותו בדרך שיורח ק הגבי' מלכת בדרכו כמו שירחיק הרפש השתיה ממי המעין:

אכל

בארך ג' וסים' ביחזקאל סימן ל"א: יפתה ג' וסים' בארך אפים יפתה קצין. אלי יפתה ונכלה לו. והנביא כי יפתה: כפיץ ב' וסים' עלה מפיץ על פניך. מפיץ וחרב וחץ שנון: רעה ג' בתלת ליש' וסים' כי רעה היא. שן רעה ורגל מועדה· רעה התרעעה הארץ. בחרא כלעיל: בשירים ד' חס' בליש' וסים' ואשלחך בשמחה ובשרים בתף. והשבתי המון שריך

גְּשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אָיִן אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת־שָׁקֶר׃ בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר־גָּרֶם׃ דְּבַשׁ מָצָאתָ אֱכֹל דַּיֶּךָּ פֶּן־תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ׃ הֹקַר רַגְלְךָ מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן־יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָ׃ מֵפִיץ וְחֶרֶב וְחֵץ שָׁנוּן אִישׁ עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר׃ שֵׁן רֹעָה וְרֶגֶל מוּעָדֶת מִבְטָח בּוֹגֵד בְּיוֹם צָרָה׃ מַעֲדֶה בֶּגֶד בְּיוֹם קָרָה חֹמֶץ עַל־נָתֶר וְשָׁר בַּשִּׁרִים עַל לֶב־רָע׃ אִם־רָעֵב שֹׂנַאֲךָ הַאֲכִלֵהוּ לָחֶם וְאִם־צָמֵא הַשְׁקֵהוּ מָיִם׃ כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל־רֹאשׁוֹ וַיהוָה יְשַׁלֶּם־לָךְ׃ רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר׃ טוֹב שֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וּבֵית חָבֶר׃ מַיִם קָרִים עַל־נֶפֶשׁ עֲיֵפָה וּשְׁמוּעָה טוֹבָה מֵאֶרֶץ מֶרְחָק׃ מַעְיָן נִרְפָּשׂ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט לִפְנֵי־רָשָׁע׃

ג' ג' וחס' · ר' · ל' · ל' · ל' וחס' · ל' וחס' · ב' · ל' · ל' · ב' בליש' קמיי' · ל' · ר' · ב' · חס' בליש' · ב' · ל' · ל' חל · ל' · ל' · מדינים ק' · ה' · ל' וחד תקור · ב'

לְיוֹמָא דַעֲנָנֵי וְרוּחָא וּמִטְרָא לָאִית דְּמִדַּמֵּי גַּבְרָא דְּמִשְׁתַּבְהַר בְּמֹהוֹבְתָא דְשִׁקְרָא׃ בְּנְגִידוּת רוּחָא מִשְׁתַּרְגַג רַשְׁאָנָא וּמִילְּתָא רְכִיכְתָא תַּבְרָא גַּרְמָא׃ דְּבַשָּׁא מַשְׁכַּחַת אֱכוֹל הוּפְקָנָה דְלָא תִשְׂבְּעוּן וְתִיתִיבוּ וּכְלֵה רִיגְלָךְ מִן בַּיְּרָתֵיהּ דְּרַחֲמָךְ דְּלָא נִסְבְּעֵיהּ וּמַסְנְיָךְ׃ אֵיךְ פְּרִיעָא וְסַיְפָא וְגִירָא שְׁנִינָא גַּבְרָא דְמַסְהֵד עַל חַבְרֵיהּ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ אֵיךְ שִׁינָא בִּישְׁתָא וְרַגְלָא מוֹעֲדָא הֵיכְנָא סַבְרֵיהּ דְּבָזוֹזָא בְּיוֹם דְּעָקְתָא׃ דְּשָׁקִיל מַרְטוּטָא מִן חַבְרֵיהּ בְּיוֹם דְּקָרְתָא הֵיךְ הָווּ דְרָמֵי חֵילָא עַל יַתְרָא וּמְצָרֵף לְלִיבָּא כֵּיבָא הֵיךְ סַמָּא לְמָנָא וְאֵיךְ מַלְטִיתָא בְּקִיסָא הֵיכְנָא בַרְיוּתָא מַהֲרָה לְבֵיהּ דְּגַבְרָא׃ אִין כָּפִין סָנְאָךְ אוֹכְלֵיהּ לַחְמָא וְאִין צָחֵי אַשְׁקִי מַיָּא׃ מְטוּל דְּגוּמְרֵי דְנוּרָא חָאתֵי אַנְתְּ עַל רֵישֵׁיהּ וֵאלָהָא דְּשַׁלְמִין לָךְ׃ רוּחָא גַרְבִיתָא בַּטְנָא מִטְרָא הֵיכְנָא אַפֵּי בְנִיכְתָא וְלִישָׁנָא מְטַשְּׁיָא׃ טַב לְמִתַּב עַל קַרְנָא דְאִיגְּרָא מִן דִּילְמִי עָמֵד עִם אִיתְּתָא תִיגְרַנִיתָא וּבֵיתָא כַּרְקָא׃ מַיָּא קָרִירֵי עַל נַפְשָׁא מְשַׁלְהֵיתָא הֵיכְנָא שְׁמוּעֲתָא טַבְתָא מִן אַרְעָא רְחִיקְתָא׃ הֵיךְ דְּסָכִיר אֱינִישׁ מַעְיְנָא וּמַבּוּעָא מְחַבֵּל צַדִּיקָא דְּנָפִיל קֳדָם רַשִּׁיעָא׃

וזמרת· ועפעפיך יישרו נגדך: מדונים ו' כתו' כן וקרי' מדינים בסיפר' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן כ"א: נרפש ג' כתי' ש"ן בליש' רפישה וסים' ואת הנותרים ברגליכם תרפשון ודבתריה מרפש רגלי' כה התהינה· כעין נרפש ומקור משחת:

אכול דבש. אכילת הדבש יותר מן הראוי לא טוב והוא ההשתדלות בדעת קדושים
כי יספיק שילמד מהחכמה על שהם נמצאים לא שיפליג לחקור מה הם ואיך עניינם
כי ההרבות בחקר כבודם איננו כבוד כי לא יוכל השכל האנושי להשיג על אמתת זה
באופן שלם: עיר פרוצה. הנה האיש אשר לא יוכל למשול בו ברצונו דומה לעיר
פרוצה שאין לה חומה
לשמור העיר שלא
יכנסו בה משחיתי' וזה
שלא ימשול ברצונו
מוכן לרעו' רבות מפני
המסרו ביד תאותו
ורצונו והשליט בתאותו
הוא כמו חומה לשמור
שלא יעלה שם הפריץ
מפני תאוותיו המגונו'
כשלג. הנה כירידת
השלג בקיץ שהו' מורה
שלא יתכן לפי המנהג
הטבעי וכמטר בקציר
שהו' מזיק ובלתי נאות
כן לא יאות לכסיל
כבוד כי אין לפי
הנהוג לתת לו כבוד
ונתינת הכבוד לו הוא
דבר מזיק להמון העם
ויבא לחשוב שאין
יתרון לחכם על
הכסיל: כצפור לנוד
. הנה כמו הצפור
שהוא נד ממקומו
בקלות וכדרור לעוף
הבית שיצא ממנו כן
קללת חנם לא תבא
המקולל בה כך תהיה
נדה ממנו בקלו' ותשו'
לאשר יצא הקללה
מפיו כמו שישוב
הדרור לבית אשר יצא
ממנו: שוט לסוס.
הנה הכסילים דומים
לבהמו' שלשב' חסרונ'
יצטרך האד' בהנהגת'
להכותם כי האדם
ינהיג הסוס באשר ירצה כשיהיה לו שוט יכה בו וינהיג החמור כשיעקוץ אותו האדם
במתג כמנהג החמורי' כן ינהיג האדם הכסילי' באשר ירצה כאשר יכה אות' בשבט
בדרך שיקבלו מוסר: אל תען כסיל כאולתו. במה שיעיש כנגדך מהדברים
לחסרון דעתו כי אין ראוי שתטה אזנך לשגעונותיו. פן תשוה לו גם אתה ר"ל
שיהיה זה סכלו' ממך אם תעריך דבריו באופן שתתפעל מהם: ענה כסיל כאולתו.
להסירו מהטעות שנפל בו בדברי חכמה. פן יהיה חכם בעיניו שמה שמנח מזה
וישאר עם הדעת הנפסד ההוא והנה בזה אין ראוי לך לשתוק כי זהו הראוי שתכיר
המכשולות מלפני האנשים בחזקת היד: מקצה וגו'. הנה מי ששולח דברים ביד
כסיל קוצץ הרגלים לאשר רצונו ללכת ולא ישאר לו כלי ילך בו כן אין כלי לכסיל
להוביל הדברים ששמת בפיו אל המקום אשר הוא שולחו שם כי אין לו דעת לשמור
צורת הדברי' ההם אשר שמת בפיו והוא שותה חמס במה שישיב לו הכסי' מהדברי'
וזה מב' צדדים הא' לפי שהכסיל לא יאמר הדברי' באופן אשר צוה בהם ויהיה זה
סבה אל שלא תהיה תשובת המשיב ערבה ונאותה אל מה ששלח לו שולח הדברים
ויהיה מפני זה חמס השולח על המשיב על לא חמס בכפיו כי הכסיל סבב זה והצד
הב' כי הכסיל לא ישיב הדברים באופן שצוהו המשיב ויהיה זה סבה שיבאו הדברי'
באופן שצוהו המשיב מבולבלים ובלתי נאותים: דליו שוקים. גבהו שוקים מפסח
שאחד גבוה מחבירו וזה גורם שאיננו יכול ללכת ביושר וכן הענין במשל אשר בפי
כסילים כי לא יסכים המשל לנמשל מפני מה שיוסיפו או יחסרו בזכרם המשל:
כצרור. הנה כצרור שבו אבן יקרה בגל אבני מרגמ' שאיננו ראוי שיושם בו המרגלית
בזאת כן אין ראוי שינתן לכסיל כבוד והוא החכמה כי איננו ראוי לה ויקרא' החכמ'
כבוד כי היא כבוד האנשים והודם ולזה אמר כבוד חכמים ינחלו: חוח. הנה כמו
שביד שכור עלה חוח אשר יוזק בו ועזב מלקחת הדברים אשר יועילו לו שלא יוזק
בהם כן הענין במשל שהוא בפי כסילים כי מכל הכוונות אשר אפשר שיובנו בו לא
יביאו מהם הכסילים רק מה שיזיקו בו: רב מחולל כל. האיש הרב שהוא בעל קטטה ומחלוקת ממית הכל ומשחית אותו אך הוא מטיב לכסיל ולבעלי עבירה כדי שיתחברו עמו
או ירצה בזה הרבה ימצא מי שיבא צער וכאב לכל החכמים והוא עם זה מטיב לכסיל ולבעלי עבירות להיותם נאותים אל שיהיו חברים לו או ירצה בזה השליט שהוא מביא חיל
ואימה על כל החכמים מרוב ההיזק אשר יגיע להם ירמה הכסיל ובעלי העבירות שהוא שוכר אותם מרוב שמחת' לאיד זולתם ולא ירגישו שהם יזוקו גם בו וזה ממה שיתפרסם
בו חסרון דעתם ורוע תכונת': ככלב שב על קאו. הנה כמו הכלב ששב לאכל המאכל שהקיא אותו ולא ירגיש כי יקרה לו ממנו היזק כן הענין בכסיל ההוא שונה באולתו אחר
התבאר לו שכבר קרה לו רע ממנה: ראית איש שהוא חכם בעיניו ואם איננו חכם לפי האמת הנה יש תקוה לכסיל יותר ממנו לקנות קנין החכמה כי החכם בעיניו יספיק לו
מה שהוא בו החכמה לפי דעתו ולא משתדל לקנות תמנה עוד ואולם הכסיל שאיננו חכם בעיניו נזכר חסרונו וישתדל בקנין החכמה: אמר

אכול. ובו כלו' אכול דבש אכל הרבו' לא טוב כי מאכל הדבש הראוי הוא טוב. וחקר
כבודם של צדיקים הוא כבוד לחקור ור"ל שיחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארת'
והנה זה ואכול דבש ראוי מדותיו וכמוהו אכול בני דבש כי טוב וכתיב בתריה כן
דעה: פרוצה. שנעשית פרצה בחומותיה. אין חומה שלא נבנתה חומה במקו'
פרץ לעבור הכסי' ויבא
מי שירצה כן איש א
אשר אין מעצור ל
לרוחו לכפשו לעצור
מאמריו והנה שתיק'
טובה להם: כשלג.
לא נאה בקיץ וכמטר
שלא נאה בקציר כן
לא נאה לכסיל כבוד
שיכבדוהו אחרים:
כצפור' שוט. אל.
ענה. ר' דבקי'.
וטעם שמות העופות
והבהמות אשר פרשו
הראשונים הם כ
כחלומות בלי פתרון
והזכיר הצפור והדרור
כי הם דרות בבתי' עם
בני אדם ודרכן לנוד
מהרה ממקום למקו'
מפני העוברי' והשבים
כן מהרה קללת חנם
לו לכסיל המקלל תבא
והעד אל תען כסיל
וכתי' לא באלף להודיע
כי למקלל תבא ו
ולאשר יקולל לא תבא
שוט. כמו שבט ומתג
ידוע להודיע כי ב'
ראויים להכותם:
אל תען כסיל. כאשר
יקללך. תשוה כמו
תדמה. אבל ענהו
בדבר חכמה כנגד
אולתו והודיעהו ח
סכלותו שלא יהי' חכם
בעיניו: מקצה.
וקוצץ ענין אחד כמו
שונג ומשנה כורת רגליו ושותה חמס שיחמסהו הכסיל. פי' מקצה מן קצה הא'
ואחרי הקצו את הבית אשר הקצוות והוא הטיח אשר על האבנים ופי' מקצה מרחיק
אל הקצה רגליו ואיננו הולך לדרכו וטעם חמס שותה מחמס שעשה בשלוח ביד
כסיל דבריו ישתנו: דליו. מן כי דליתני שטעמו הרימותני והוא חסר ה"א התימה
כלומר הדליו והרימו השוקים מפסח אחר שאין לו רגלים כלומר משל בלי שכל
כגוף בלי רגל. פי' דליו כמו דללו ויו"ד דליו כאלף בזאו נהרים כלומר דללו השוקי'
מהפסח מבלי רגלים וכן משל בלי שכל: כצרור אבן. איננה ראויה יקרה בעבור
שאיננה מתוארת ביוקר. ומרגמה דבר משובח וחברו ארגמן וכן רגמת שטעמו
תפארתם וכן פי' כצרור שיצרור אדם אבן דקה במרגמה בתוך צרור כן נותן
לכסיל כבוד מדמ' הצרור כנגד הנותן והאבן כנגד הכסיל ומרגמה כנגד הכבוד:
חוח. שעלה ביד שכור להכאיב בו בני אדם. ומשל בפי כסילים מדמה לחוח
המכאיב בעבור שידבר משל ואין לו שכל: רב. מן רבי המלך כלומ' כי הרב והגדול
בעם הוא מחולל הכל ומושל ונותן שכר לכסיל ומכריחו בעבודתו וכן שוכר עוברים
והם הסרבנים כמו מדוע אתה עובר. פי' זה הפסו' דבק בעליון ומלת רב הרבה
כמו רב לכם וכן פי' הכסיל הממשל משלים רבים מחולל כל אדם כחוח ביד שכור
ומי ששוכר הכסיל ונותן שכר לעוברים עובר מצות שאין יכולת להכריחם מרומה
וכן עברו ונענשו: ככלב. אחר שיקיאנו ישוב ויאכלנו כן הכסיל שונה פעם שנית
לעשות אולת ולא יתביישו: חכם בעיניו. למראה עיניו והוא העצל והעד חכם
עצל בעיניו. תקוה טעמו יקוה להיות כסיל ממנו מן העצל. פי' יש לכסיל תקוה
שיבואהו מה שיקוה לא יות' מן העצל: שאל

עיר פרוצה חד מן י"ו פסוק' אית בהון אין אין במצעות פסו' וסימ' נמסר בישעיה סימן מ' ובירמיה סוף סימן ח': כצפור ג' דגשים וסימ' התשחק בו כצפור. כצפור לנוד. צוד צדוני כצפור: ושבט ה' וסי' כי יוצר הכל הוא. ושבט מצרים יסור. ושבט עברתו יכלה. ושבט לגו חסר לב: ושבט לגו כסילים. נותן ו' מל וסי' וגני נותן כו רוח דסנחריב. ואתה

אֱכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא־טוֹב וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד: עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ: כַּשֶּׁלֶג בַּקַּיִץ וְכַמָּטָר בַּקָּצִיר כֵּן לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל כָּבוֹד: כַּצִּפּוֹר לָנוּד כַּדְּרוֹר לָעוּף כֵּן קִלְלַת חִנָּם לֹא תָבֹא: שׁוֹט לַסּוּס מֶתֶג לַחֲמוֹר וְשֵׁבֶט לְגֵו כְּסִילִים: אַל־תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־לּוֹ גַם־אָתָּה: עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו: מְקַצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שֹׁתֶה שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד־כְּסִיל: דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים: כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה כֵּן־נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד: חוֹחַ עָלָה בְיַד־שִׁכּוֹר וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים: רַב מְחוֹלֵל־כֹּל וְשֹׂכֵר כְּסִיל וְשֹׂכֵר עֹבְרִים: כְּכֶלֶב שָׁב עַל־קֵאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ: רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ:

ל' חס' · ל' וחד מעצר · כ ו · ג' דגשי' · ג' לו ק' · ה' · ג' לשוני · ל' · ל' ל' וחד השקים ל' · ל' ומל' · ל' ומל' וחד מהולל ל' ל' · ל' ומל' ה' חס' בכתו'

למיכל דובשא סגילא שפיר אף לא למבציא מלי מקרתא: היך קרתא דתריעה ולא אית ליה שוכא היכנא גברא דלא מעצר רוחיה: איך תלגא בקייטא והיך מיטרא בחצדא היכנא לא יאי לסכלא יקרא: היך צפרא דטאיס והיך פרחתא דפרחא היכנא לווטתא דמגן לא תיעול: שוטא לסוסא ומגלבא לחמרא ושובטא לגושמיהון דסכלי: לא תתל פתגמא לסכלא היך שטיותא דלא תדמי ליה אף אנת: אילא מליל עם שטיא בחכימותך דלא ניסבר בנפשיה דחכימא הוא: מן דרהטא דריגלוי שתי חטופא מאן דמשדר מלי ביד סכלא: אין תיתל הלכאתא לחגירא תקבל מלתא מן פומיה דסכלא: היך ניקצא דטסא בקילעא היכנא מאן דעביד יקרא לסכלא: כובא סליק בידא דרויא ושיטותא בפומיה דסכלא: סגי חייש בישריה דסכלא ורזיא עביר ימא: היך כלבא דהפיך על תיוביה היכנא סכלא דתאני בסכלותיה: אין חזיתא גברא דחכים בעיניה נפשיה סכלא טב מניה:

נותן להם את אכלם בעתו. נותן לכובה לחטה. נותן לרש אין מחסור. נותן לכסיל כבוד. וצדיק חונן ונותן. ראיתה
ח' חס' ה' בכתובים וסי' אשר ראית את עניי. אם ראית גנב ותרץ. ראית איש חכם בעיניו. האיל אשר ראית. ראתה כי
אתה עמל. בתרא ראתה כתי'. וכל שאר קרי' דכו' חס' בב"ב מ"ל בליש' וסי' וראית אתה ונאספת. לך הגד למלך אשר ראית:

שחל בדרך· מלה ותואנה כדי שלא יצא להתעסק במלאכה והזכיר ענין העצל לבלתי הדמות אליו: הדלת· התיו שרש כתיו קשת או התיו תחת הא· תסוב דבק בפסוק פנים ואחור· צירה מן תרגו' תרתין צירין והם הפותות וכן הפי' הדלת תסוב על צירה בהסגר ובהפתח וכן עצל יסוב על מטתו מצד אל צד ולא יקום לבקש מחייתו על כן אחריו טמן· פ"א הדלת תסוב על שיפתחו הדלתות ל לצאת איש ואיש ל למלאכתו ועדין העצל על מטתו: כלאה. מרוב חפוש כדי ם שים בגה אל פיהו ולא ימצא מאומה על כן צריך האדם לבקש ת מזונותיו: משבעה. יתכן שהם רואי פני המלך· משיבי טעם אחר שהמלך ישאלם דבר ואין ללמוד ת ממנו: מחזיק באזני כלב. חסר כ"ף כמחזיק באזני כלב שאין ראוי לעשות כן מדומה למתעבר על ריב לא לו ומתעבר כועס במריבה ומדת עברה מעברה על מדת הרצון: כמתלהלה. כמשתטה כמו ותלה ארץ מצרים כלומר כמתהלה עבתם כלומ' כמשתטה היורה זיקים כלומ' משליך ניצוצות וחצים וכלי מות: משחק: אחרים כן המרמה חברו ואמר לרעהו המתרעם ת ממנו משחק אני ממך רמיתיך ואין כוון ל לעשות כן: באפס. באפס באין. ישתוק תרגו' מחרים מתיק כלומר ישתוק איש מדון. פחם מן ימטר על רשעים פחים הם אחים פחים על משקל שמיר וזה הפסוק הפך הראשון

אמר עצל· הנה לעצלת העצל לא ירצה לצאת מביתו לעשו' שום פעולה ולא ימציאל בענין וידמה אליו כשיביאהו הכרח לצאת מביתו שיש שחל בדרך אשר ילך בה וארי' בין הרחובות שיטרפהו ולזה לא יצא מפתח ביתו והדלת תסוב על ציר'· הנה כמו שהדלת תסוב על צירה ולא תפרד ממנו כן דבק העצל על מטתו לרוב אהבתו השינה כי עצלה תפיל תרדמה ואמר על צד ההפלגה כי לעצלות העצל לא יתן ידו אל פיו להביא בו מזון כ כאשר טמן ידו בצלחית קטנה שלא יוכל ל להוציאה משם וכאלו באר בזה כי אפילו ל לצורך מזונו לא יעזבוהו ידיו לרוב ע עצלותו: חכ' עצל. הנה האיש העצל הוא חכם בעיניו יותר מרבו' מן החכמים שישיבו טעם לכל מה שישאלו מהם: מחזיק וגו'. מי שהוא עובר ומתעבר על ריב לא לו דומ' למי שיבקש מזון מהכלב ויחזיק מפני זה באזני הכלב כאלו מבקש שינשכהו: כמו מי המראה עצמו כאלו הוא לוהה ובלתי יכול לעשות דבר רע: כמתלהלה. ואחר זה כי מצא מקומו יורה זיקי אש וחצים ומות כאמרו ידכה ישוח נ ונפל בעצומיו חילכאי: כן איש רמה את רעהו. ויבין לחשוב שכל מה שעשה עשה על דרך השחוק נ והלעג: באפס עצים. הנה כמו שכאשר יעבר העצים תכבה אש כן בהעדר הנרגן המעובר מריבי' ישתוק המדון ויריבות: פחם לגחלים. הנה כמו שהפחם מוכן להיות מיתנו גחלי' שמחית' ושורפי' כל אשר ידבקו בו וכן העצים מוכנים

להשיבה ג' וסימ' במלכים א' סימן י"ג: לא לו ה' דסמי' וסימ' וידע אונן כי לא לו· לרשת משכנות לא לו· הוי המרבה לא לו· עובר ומתעבר על ריב לא לו· ולא לו תהיה כראשונה: מדינים ו' כתיב מדונים וסימ' נמסר בסיפ' סימן כ"א: סיגים ג' מ"ל וסימ' נמסר לעיל בסיפ' ריש סימן כ"ה: ובקרבו ג' וסימ' ובקרבו הם יושבי' דיהושע· ובקרבו ישים ארבו· ובקרבו ישית

אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת׃ הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל־צִירָהּ וְעָצֵל עַל־מִטָּתוֹ׃ טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל־פִּיו׃ חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם׃ מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי־כָלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־רִיב לֹּא־לוֹ׃ כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת׃ כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא־מְשַׂחֵק אָנִי׃ בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה־אֵשׁ וּבְאֵין נִרְגָּן יִשְׁתֹּק מָדוֹן׃ פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ מדונים לְחַרְחַר־רִיב׃ דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל־חָרֶשׂ שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֶב־רָע׃ בשפתיו יִנָּכֵר שׂוֹנֵא וּבְקִרְבּוֹ יָשִׁית מִרְמָה׃ כִּי־יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל־תַּאֲמֶן־בּוֹ כִּי שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ׃ תִּכַּסֶּה שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל׃ כֹּרֶה־שַּׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגֹלֵל אֶבֶן אֵלָיו תָּשׁוּב׃ לְשׁוֹן־שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה׃

כז אַל־תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא־תֵדַע מַה־יֵּלֶד יוֹם׃ יְהַלֶּלְךָ זָר וְלֹא־פִיךָ נָכְרִי וְאַל־שְׂפָתֶיךָ׃

אָמַר עַטְלָא שַׁחְלָא בְּאָרְחָא אַרְיָא בֵּינַת שְׁוָקֵי׃ הֵיךְ תַּרְעָא דִּמְסַכַּךְ עַל צִירְתָא הֵיכְנָא עַטְלָא עַל עַרְסֵיהּ׃ עַטְלָא מַטְשֵׁי אִידֵיהּ בְּשַׁחְתָא לָאֲעֵי דְּנֵיהַפְכֵיהּ לְפוּמֵיהּ׃ עַטְלָא חַכִּים בְּעַיְנוֹי טַב מִן שׁוּבְעָא יָהֲבֵי טַעְמָא׃ דִּלְכַד בְּאֶדְנוֹי דְּכַלְבָּא נָאֲצֵי וּמִתְנְצֵי עַל דִּינָא דִילֵיהּ׃ אֵין הֲווֹ דְּמִיתְחַת דִּיבְשַׁט גֵּירֵי שְׁנוּנֵי דְמוֹתָא׃ הֵיכְנָא גַבְרָא דְּכַרְמֵי בְּחַבְרֵיהּ וְאָמַר מְגַחֵךְ גַּחְכִּית׃ הֵיכְנָא דְּלֵית קִיסֵי דַעֲכָא נוּרָא וְהֵיכְנָא דְּלֵית שִׁיגּוּשָׁא יִשְׁתַּק תִּיגְרָא׃ טַרְטְקַל לְגוּמְרֵי וְקִיסֵי לְנוּרָא וְגַבְרָא תִיגְרָנָא מְהַרְהֵי כְהוּתָא׃ מִלּוֹי דְשִׁיגּוּשָׁא מְרַבְּנָן לֵיהּ וְהִנּוּן נָחְתָן לְגַוָּה דִּכְרֵסָה׃ הֵיךְ כַּסְפָּא מְסַלְיָא דְּקָרֵיס עַל חַסְפָּא הֵיכְנָא שִׁפְוָתָא דְּדָלְקָן וְלִבָּא בִישָׁא׃ מִן שִׂפְוָתֵיהּ מִתְיְדַע סַנְאָה וּבְגַוֵּיהּ סָאִים רְמִיוּתָא׃ וְאִין מְחַנֵּן בְּקָלֵיהּ לָא תְהֵימִין בֵּיהּ מְטוּל דִּשְׁבַע בִּישָׁתָ' אִית בְּלִבֵּיהּ׃ דִּמְכַסֵּת סְנוּאֲתָא בְּמוֹרְכְתָא תִּתְגְּלֵי בִּישְׁתֵיהּ בִּכְנִישְׁתָּא׃ דְּחָפִיר גּוּמְצָא בֵּיהּ נְפוּל וּדְמַעְרְגֵיל כֵּיפָא עֲלוֹי הַפְכָא׃ לִישָׁנָא דְשִׁקְרָא סָאנֵי אָרְחָתָא דְקוּשְׁטָא וּפוּמָא דְפַלִּיג עָבֵיד תַּרְכוּנְתָּא׃ לָא תִשְׁתַּבְהַר בְּיוֹמָא דְלִמְחַר דְּלָא יָדַעַת מְנָא יָלֵיד יוֹמָא׃ נְשַׁבְּחָנָךְ חִלוּנַיי וְלָא פוּמָךְ נוּכְרָאָה וְלָא שִׂפְוָתָךְ׃

מרמה: בקהל ל' רפי וד' דגשי' וסימ' בלשון תרגום נסוק נצלי דסגין אתפקרית· וביאור נמסר בסוף ספר שופטים: חלק ג' קמצין וסימ' ואנכי איש חלק· ומקסם חלק· ופה חלק יעשה מדחה:

לחרחר· מן אל תתחר והוא אל תתערב: כמתלהמים· הפוך מן הלמה סיפרה והוא פועל יוצא כמו התגלחו את נזרו פי' כמכים כן דברי הנרגן והוא הרכיל כענין לכו ונכהו בלשון והם הדברים· בטן רמז ללב: כסף· בשפתיו· כי· תכסה. כורה. ד'דבקים. כסף סמוך אל סיגי'. דולקים מן דלקת והזכיר הכסף כי לבנת הדולקת היא שמרמה אליו והחרס מדומה למחשבת השנאה וכן הפירו' ככסף מזוקק משיגים שהוא מצופה על חרס כן שפתים דולקי' ובוערים מדומים לכסף כלות רכסף שהוא נכר כשהוא מצופה על החרס כן בשפתיו ה הדולקים יכבר שונא· ובקרבו כלו' בקרב לבו ישית המרמה שיחשוב לרמות רעהו· וכי ידבר תחנונים השונא אל תאמן בו כי שבע תועבות שיתעבם השם הם בלבו לעשות והם הנזכרים למעלה בפסוק שש הנה· ותכסה השנאה בלב השונא בעבור משאון שיבואהו יכסה ויעלי' השנאה כי אז תגלה רעתו הנגזרת עליו בתוך קהל גבלוי והמשל כורה שחת בה יפול והגולל אבנים להכות אחר אין תשוב כי השם יסיבה אליו ע"י אחר ויהיה מוכה בה· פ"א גולל כמו וגללו את האבן גלו' וגולל אבן גדול סביב סביב תשוב אליו ג"כ מסבב רעה לרעהו אליו תשוב: ישנא דכיו· דבק בפסוק פנים ואחור כלו' לשון דבור שקר ישנא איש דכיו וישנא פה דובר חלקות אשר יעשה מדחה לדחות אחר: אל· יהללך· בדבקים· פי' אל תתהלל על מעשה הצדקה בעבור יום מחר שתאמר מחר אעשה· ילד כמו תולדות יעקב ענין קורו' וכן זה כאילו היה נולד המקרים כלו' כי לא תדע מה יקרך מקורות היום ולא תוכל עשותו ביום מחר כענין אם לא עכשיו אימתי· יהללך זר אחר המעשה· ולא פיך קודם המעשה· נכרי כפל דבר:

להיות אש להשחית אשר סביבם כן מוכן איש מדינים לחרחר ריב בין האנשים להשחיתם: דברי נרגן· הם כמו מתחברי' כי כן דרך הרכילים והמוכיחים שיראה עצמם כאילו יתחברו דבריה' ואומרי' לא אספר לך הכל הנה לא אומר לך הכל ובזה יבא הפעלות חזק בנפש שומע דבריהם ויורידו דבריהם לחדרי לב השומע בזה האופן כי יחשוב שמה שלא יגידו מזה הוא יותר קשה ממה שיגידו: כסף סיגי' הנה כמו כסף עם סיגים שהוא כפוי לחרס אשר הנראה יחשב היותו טוב מזולת שיהיה כן ואשר הוא בתוכו דבר פחות מאד כן הענין בשפתי' שהם דולקים ורודפי' אחרית האדם ואהבתו והלבי רע כי יחשוב לפי דבריו היותו אוהב ובתוכו מה שאין בו תועלת ודבריו הם כאלים ככסף והם ככסף סיגים שנראה ככסף מזולת שיהיה כן: בשפתיו יכבר· הנה השונ' ישבב בשפתיו שלא יכירו שנאתו אך בקרבו ישית מרמת ללכת שנאתו ברשתו: כי יחנן קולו· כי יאמ' דברי חן לא תאמן בו אח' שידעת שהוא שונא כי בלבו תועבות רבות והע"פ שבפיו יאמר דברי חנופה וחלקו': תכסה שנאה· כאשר תתכסה השנאה בעבור משאון ר"ל שהוא מקוה שימציאוהו בארץ שואה ותשואה ולא ישמור ממנו בעבור היותו מראה לו כאוהב והוא ישחיתהו ולא יראהו אדם הנה הש"י יסבב שמה שעשה בסתר יגלה במקום רואים ובקהל ויקח ענשו הראוי לו על מה שעשה בסתר או ירצה בזה שהש"י יעניש עליו כשיביא עליו רע בהפך מה שחשב הוא כסה שנאתו כדי להגיע רע לשונאו תגלה ותודע בקהל: כרה שחת· וזה יהיה בשיפילהו בשחת אשר כרה להפיל בו שונאו ולא יתברר לכל כי כרהו להפיל בו שונאו וישיב אליו האבן אשר גלל להשחית שונאו וזה הוא הגמול הראוי לו על זה· לשון שקר ישנא· איש לשון שקר ישנא הנדכאים במקריו הע"פ שלא גמלוהו רע אך ישנאם לבד מפני הרעה שעשה להם לחשבו שהם שונאי' אותו על הרע שגמלם

אך מה חלק יעשה מדחה לזאת השנאה ר"ל כשידברו המדכאים דברי חלקות אשר הרע להם וירא שהם בוטחי' בו ושאינם חושבים בשום פנים שיהיה הוא סבת נפילת הרע עליהם: אל תתהלל· במה שתבטח לעשות ביום מחר כי לא תדע מה מקרה היום כי אולי יתחדשו לך מקרי' מונעי' מהביא מחשבתך לפועל: יהללך זר ולא פיך· וזה במה שעשית אין ראוי שתהלל עצמך כי זאת תכונה פחותה טוב שיהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך:

כוכר

בֹּ֣בֶד אֶ֭בֶן וְנֵ֣טֶל הַח֑וֹל וְכַ֥עַס אֱ֝וִ֗יל כָּבֵ֥ד מִשְּׁנֵיהֶֽם׃ אַכְזְרִיּ֣וּת חֵ֭מָה וְשֶׁ֣טֶף אָ֑ף וּמִ֥י יַ֝עֲמֹ֗ד לִפְנֵ֥י קִנְאָֽה׃ טוֹבָ֗ה תּוֹכַ֥חַת מְגֻלָּ֑ה מֵאַהֲבָ֥ה מְסֻתָּֽרֶת׃ נֶ֭אֱמָנִים פִּצְעֵ֣י אוֹהֵ֑ב וְ֝נַעְתָּר֗וֹת נְשִׁיק֥וֹת שׂוֹנֵֽא׃ נֶ֣פֶשׁ שְׂ֭בֵעָה תָּב֣וּס נֹ֑פֶת וְנֶ֥פֶשׁ רְ֝עֵבָ֗ה כָּל־מַ֥ר מָתֽוֹק׃ כְּ֭צִפּוֹר נוֹדֶ֣דֶת מִן־קִנָּ֑הּ כֵּֽן־אִ֝֗ישׁ נוֹדֵ֥ד מִמְּקוֹמֽוֹ׃ שֶׁ֣מֶן וּ֭קְטֹרֶת יְשַׂמַּֽח־לֵ֑ב וּמֶ֥תֶק רֵ֝עֵ֗הוּ מֵֽעֲצַת־נָֽפֶשׁ׃ רֵֽעֲךָ֨ וְרֵ֪עַ אָבִ֡יךָ אַֽל־תַּעֲזֹ֗ב וּבֵ֥ית אָחִ֗יךָ אַל־תָּ֭בוֹא בְּי֣וֹם אֵידֶ֑ךָ ט֥וֹב שָׁכֵ֥ן קָ֝ר֗וֹב מֵאָ֥ח רָחֽוֹק׃ חֲכַ֣ם בְּ֭נִי וְשַׂמַּ֣ח לִבִּ֑י וְאָשִׁ֖יבָה חֹרְפִ֣י דָבָֽר׃ עָר֤וּם ׀ רָאָ֣ה רָעָ֣ה נִסְתָּ֑ר פְּ֝תָאיִ֗ם עָבְר֥וּ נֶעֱנָֽשׁוּ׃ קַח־בִּ֭גְדוֹ כִּי־עָ֣רַב זָ֑ר וּבְעַ֖ד נָכְרִיָּ֣ה חַבְלֵֽהוּ׃ מְבָ֘רֵ֤ךְ רֵעֵ֨הוּ ׀ בְּק֣וֹל גָּ֭דוֹל בַּבֹּ֣קֶר הַשְׁכֵּ֑ים קְ֝לָלָ֗ה תֵּחָ֥שֶׁב לֽוֹ׃ דֶּ֣לֶף ט֭וֹרֵד בְּי֣וֹם סַגְרִ֑יר וְאֵ֥שֶׁת מִ֝דְיָנִ֗ים נִשְׁתָּוָֽה׃

יְקָרָא כֵּיפָא וּנְטוּל חָלָא וְרוּגְזֵיהּ דְּשַׁטְיָא יַקִּיר מִן תַּרְוֵיהוֹן׃ נַכְזְרִיוּתָא הִיא חֵימְתָא וְחֵיפָא הִיא רוּגְזָא וּמַנוּ קָאִים קֳדָם קִנְאֲתָא׃ טַבְתָּא מַכְסְנוּתָא דְּמִגַּלְיָא מִן רַחֲמוּתָא דְּמִטַּשְּׁיָא׃ שַׁפִּירָן אִינוּן פּוֹרְעָנְיֵהּ דְּרַחֲמָא וּבִישַׁן נוּשְׁקָתָא דְּסָנְאָה׃ נַפְשָׁא דְּשַׂבְעָא רֵישָׁא בְּכַרְיָתָא וְנַפְשָׁא דְּכַפְנָא כָּל מֵירָם וּמְרִירוּתָא חַלְיָא לֵיהּ׃ הֵיךְ צִפְּרָא דְּמִשְׁנַא מִן קִינָא הֵיכְנָא הוּא גַּבְרָא דְּמַשְׁנֵי דּוּכְתֵּיהּ׃ מִשְׁחָא וּבוּסְמָא דְּמַחְדֵּין לִבָּא הֵיכְנָא גַּבְרָא דִּמְבַסֵּם לְחַבְרֵיהּ בְּתַרְעִיתָא דְּנַפְשֵׁיהּ׃ חַבְרָךְ וְחַבְרֵיהּ דְּאָבוּךְ לָא תִּשְׁבּוּק וּבְבֵיתָא דְּאָחוּךְ לָא תֵּיעוֹל בְּיוֹמָא דְּתַבְרָךְ טַב שִׁיבְבָא קָרִיב מֵאַח רָחִיק׃ אִתְחַכַּם בְּרִי וְחַדֵּי לִבִּי וְאַחֲזַר מִלְּתָא לְאִלֵּין דִּמְחַסְּדִין לִי׃ עֲרִימָא חָזֵא בִּישְׁתָּא וּמִטַּשֵּׁי וְשַׁבְרֵי עָבְרִין עֲלַהּ וְחַסְרִין׃ מִתְנְסִיב מַרְעוּתֵיהּ דְּמַן דְּעָרֵיב לְנוּכְרָאָה וְעַל אַפֵּי נוּכְרִיָּא מַשְׁכְּנֵיהּ׃ דִּמְבָרֵךְ לְחַבְרֵיהּ בְּקָלָא רָמָא בְּצַפְרָא בְּקִידוּמָא לְוָוטְתָא תִּתְחֲשֵׁיב לֵיהּ׃ אֵיךְ דִּלְפָא דְּנָטִיף בְּיוֹמָא דְּסַגְרִיר הֵיכְנָא אִיתְּתָא תִּגְרָנִיתָא דְּנַצְיָא׃

החול ב׳ בתרי ליש׳ כבד אבן ונטל החול. להבדיל בין הקדש ובין החול׃ ומי יעמוד ב׳ וסימ׳ אתה נורא אתה׳ ומי יעמוד לפני קנאה׃ מאהבה ב׳ וסימ׳ מאהבה אשר אהבה דאמנון. מאהבה מסתרת׃ נודד ב׳ מל׳ וסימ׳ כעוף נודד קן משולח. כן איש נודד ממקומו׃ ישמח ז׳ וסימ׳ בתלים סימן קד׳׃ תבוא ד׳ מל׳ כסיפ׳ וסימ׳ נמסר בתלים כא״ב רבתי אות ת׳ ובסיפרא

סי׳ כ״ב׃ ואשיבה ד׳ וסימ׳ ואשיבה כל העם אליך. ואשיבה ידי עליך. ואשיבה שפטיך כבראשנה׃ ואשיבה חרפי דבר׃ השכים ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ מן שלש עשרה שנה. ואשלח אליכם את כל עבדי בהרא. מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים׃ ואשת ו׳ וסימ׳ ואשת נח ושלשת נשי בניו. ואשת נעורים כי תמאס. היא חברתך ואשת בריתך. ואשת איש נפש יקרה. ואשת מדינים נשתוה. ואשה חצרון אביה׃

החול ב׳ בתרי ליש׳ יתר חס׳ להבדיל בין.

רלבג

כובד אבן. הנה האבן יכבד מאד לנשאו וכן הענין במשאם החול אך משאת כעס אויל הוא כבד משניהם׃ אכזריות. הנה החמה תביא לאכזריות כי בעל החמה לא ירחם על אשר יכעס עליו והאף כמו שטף מים שישחית הכל אך הקנאה היא יותר קשה מאד כי בעל הקנאה יכר לו בראותו טוב לזולתו ויבחר הרע לו ולזולתו יותר מטוב לו ולזולתו כמו שסופר מהמקנא והחמדן שאמר להם המלך מפני הכירו ת תכונותיהם שהוא ת מוכן לעשות להם טוב כיד המלך ישאל הא׳ מהם ויתן לו ולב׳ יותן כפלים והנה החמדן לא רצה לשאול שום טובה לעצמו ויקדם הקנאי בהיותו מכר על הטוב שיהיה ל לחברו ומיהר לשאול שינקרו עינו האחת ם שישאר חבירו עור ת משתי עיניו׃ טובה. התוכחת והקטטה שיעשה האדם את ר רעהו בגלוי להוכיחו על דעותיו יותר ת מהאהבה שהיא ת מסותרת ולא יראה ת ממנה רושם בגלוי כי לא יהיה תועלת בזאת האהבה׃ נאמנים. הנה פצעי אוהב הם נאמנים ויש׳ כי הם לתכלית טוב אם ל להוכיחו אם למלטו מרעכמו שיקל לאדם בראותו כי אחיו או ק קרובו הפליג לעשות רע לאחרים או לומר חרפות קשות כנגדם והם ידמו לקחת כ נקמת׳ ממנו ולהצילם מידם ימהר להכותו בפניהם על מה שעשה או אמר כנגדם ובזה יתפייסו וימלטהו מידם אך נשיקות סונא הם נהפכות כי מראה לו אהבה להכשילו להפילו ברשת רכונו׃ נפש שבעה. בעל נפש שבעה והוא האיש המסתפק השמח בחלקו יבוס גם הדברים המתוקים ר״ל שאינו כבהל להון ולא ישכה לקנין ההון אפי׳ במה שיוטב ממנו בדרכים ערבים ומתוקי׳ וישרים. ואולם בעל נפש רעבה הוא נבהל להון באופן חזק עד שאפילו מה שיוטב ממנו במרירות ובקושי ובעברה הוא מתוק לו לעוצם תשוקתו לאלו הקנינים והנה זה המאמר לפי פשוטו הוא מבואר האמות ובאלו הערה הוא שלא ישתדל האדם לקחת מהמזון שיעור רב הכמות כי זה יביאהו למאום אפי׳ הדברים הערבים ושלא ירעיב עצמו מאד כי זה יביאהו לחשוק גם בדברים המרים אך ינהג בדרכי׳ הממוצעים וידמה שקשר זה הפסוק לפסוק הקודם להעיר כי נשיקות שונא דומות ללקיחת נופת בנפש שבעה שיהיה סבה להקיא המזון אשר בבטנו ופצעי אוהב דומים ל ללקיחת המזון המר בנפש רעבה כי מצד הרעב לא ירגש במרירותו ויגיע ממנו התועלת שכבר יזון ממנו ויחיה בו בהפך הענין בלקיחת הנופת בנפש שבעה׃ כצפור נודדת מקנה. לסבה חזקה בשלא תוכל לחיות בארץ מפני חוזק החום או חוזק הקור כן איש נודד ממקומו כי אם לא לדמיון הסבה הזאת כמו שמצאנו באברהם וביצחק שהתעוררו להעתיק ממקומם לסבה חזקה והיא הרעב שהיה שם או ירצה בזה שכמו שהצפור נודדת מקנה תמצ׳ בלי קן ותצטרך לבנותו כן איש נודד ממקומו יחסר לו כל׃ שמן וקטרת. הנה תסבה בשמן והרבות הקטור טוב הריח ישמח הנפש והם דברים באים מחוץ כן מתק סוד האדם עם רעהו ללקיחת העצה טוב מהעצה שיקח האדם בנפשו בלי עזר אחר׃ רעך ורע אביך. מי שהיה רעך ורע אביך אל תעזבהו כי טובה לך אהבתו מאד ולא תשען שתבא על בית אחיך ביום אידך ותבטח בזה לעזוב אהבת רעך כי טוב לך שכן קרוב יותר מהאח שהוא רחוק לך רחוק המקום כי רחוק המקום הוא ממה שימעט שקד האהבה ואולם השכן הקרוב יהיה מוכן לך תמיד לעזור ולהועיל בכל ענייניך׃ חכם בני. אתה בני התחכם ותשמח בזה הענין לבי ותישרני בזה שאוכל להשיב דבר למחרף אותי על החרפות שיחרפני אך אם תוכלי תסבב שלא תוכל להשיב חורפי דבר מירלתי שיספר מומיך׃ ערום. מי שהוא ערום וחכם ראה רעת הגוף והבליו וכסתר מהרעה ההיא במשלו על תאוותיו אך הפתאים הנפתים לתאוות עברו בהם והשיגם והוא שבולם ערב שכלם של הנפש המתאוה ולוקח מהשכל לבוטו וקשוטו והוא מה שים לו כח עליו מהסבת המושכלות ימברך רעהו. מי שמברך רעהו בקול גדול והוא רגיל בכך ישכים לברכו בבקר יום יום זה הענין יחשוב לו לקללה מאת הש״י כי עושה מאדם כמו אלוה ויותן לו התוד׳ והברכה בדמיון מה שראוי לתת לשי׳ או ירצה שאשר יברך את רעהו בקול גדול על הטובה שהטיב לו ותכנו בדרך שישמעו דבריו לא יתאחר הזמן שתחשב לו לקללה כי זה יסבב שיבאו אנשים בלתי הגונים לבקש מרעהו מאותו הדבר אשר ברכהו עליו והמשל שאם בירך ראובן לשמעון בקול גדול על שלא אסיפת יין טוב הנה ישמעו דבריו אנשים רעים וילכו לשמעון שיתן להם מהיין ההוא ויגרום לו בזה הפסד תחת אשר הועילהו ובכמו זה הענין צריך האדם להזהר שלא יתן כלום לחבירו במה שאפשר שיגיעהו נזק והמשל שכבר יקרה שאל שר גדול משמעון שלא לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב ובאותו מעמד בא ראובן וברך את שמעון על מה שנתן לו מיינו הטוב כי זה יהיה סבה שיבעס על שמעון השר הגדול ההוא והנה רבו מאד המינים אשר אפשר שיגיע בהם נזק מזאת הברכה ואפשר שירצה בזה עוד שאשר יברך בקול גדול מהסבתו אשר באה אליו תחלה בחקרו בעיון מה ויהיה זה סבה שיקבר מחקור בו עוד על שאר התחשבות הנופלות בו הנה זה הענין תחשב לו לקללה כי זה ממה שיסגור לפניו שערי העיון׃ דלף טורד. הנה כמו שיקשה ביום שיטרך האדם לעמוד ולסגר בביתו מעוצם המטר כשיהיה דולף בביתו עד שלא יוכל להגן עליו מהמטר כן הענין באשת מדינים כי האדם יבטח בבואו לביתו כי שם ינוח לו והיא מטרדת אותו ומכאבת לבו בכד שאין לו תחבולה למלט מהצטער עליה׃ בוכניה

אבן עזרא

כובד. שמוך. ונטל תרגום ויש״א פי׳ כובד אבן ומשל החול מרומים בכבדות וכעס אויל יותר כבד׃ אכזריות. דבקה זאת המלה בחמה כי היא יוצאת ממנה. ושטף רמז למעשה העושה באפו שהוא כמים שוטפים כלומ׳ אכזוריות מן החמה ושטף מן האף מרומים שהם קשים ומי יוכל לעמוד לפני איש קנאה שהיא קשה ועזה משניהם. כי היא היולדת אותם ו והעד כי קנאה חמת גבר והטע׳ כי הקנאה מולדת חמתו׃ טובה תוכחת מגולה. מלת תוכחת עומדת במקו׳ שנים. כלו׳ תוכחת מגולה שיוכיחוהו ב בגלוי טובה מתוכחת אהבה מסותרת כלו׳ שאוהביו יוכיחוהו ב בסתר טובה ממנה ה המגולה כי בגלוי י יתביים ויוסר׃ נאמני׳. חזקים הם פצעי אוהב שיפצע וידכא ב בגלוי הראוי להוכיח עד שיוכר והטוכא כשקהו נשיקות חזקות ונעתרות ולא יוכיחהו כדי שילכד בפשעו. ופי׳ נעתרות עבות פ״א נעתרות חזקות כנגד כאמנים כמו העתרתם עלי. תבוס תרמוס. ונפש שהיא רעבה כל מר מתוק הוא לה. על כן כאשר הצפור שהיא נודדת מקנה אחר מחייתה כן איש נודד ממקומו לבקש מחייתו ויהיה שבע׃ שמן. לשמחה וקטרת להריח נותן שמחה ללב. וכן ישמח לב מתק רעהו ת מעצת נפשו שיעצהו מתק סוד כאשר ייעץ לנפשו המתיק ישמחהו כמו אשר יחדיו נמתיק סוד כתייעץ מתיק סוד׃ אל תבא ביום אידך. כי ישנאך כענין כל אחי רש שנאוהו׃ טוב שכן קרוב. שיהיה קרוב לעזרך מאח רחוק מאידך על כן אל תעזוב רעיך׃ חכם. ללמוד חכמה. חרפי בעבור שלא היה לו בן משכיל׃ ערום. פתאים עברו. חוק מצוה על כן יענשו הפתאים וימותו בלא עתם׃ קח׳ מברך. שנים דבקי׳. מברך רעהו הוא שהיה ערב בעבור זר ומברך רעהו המלוה בקול גדול כדי שישמעו אחרים הברכה למצוא חן בעיניו שלא יקח בגדו בבקר השכם שישכים למלאכתו ויברכהו יחשוב לו רעהו המברך כאילו קללו ולא יחמול מקחת בגדו׃ דלף. הוא טפת המטר כמו ידלוף הבית. טורד מגרש תרגום ויגרשו וטרדינון. סגריר כפול הלמ״ד על משקל זרזיף כלומ׳ ביום שיסגרו בני אדם מפני דלף המטר הטורד והמגרש אותם. או המטר נקרא סגריר. ואשת מדינים נמשלה לדלף שהיא מגורשת משכניה. והרוצה

צֹפְנֶיהָ צָפַן־ר֑וּחַ וְשֶׁ֖מֶן יְמִינ֣וֹ יִקְרָֽא׃ בַּרְזֶ֣ל בְּבַרְזֶ֣ל יָ֑חַד וְ֝אִ֗ישׁ יַ֣חַד פְּנֵֽי־רֵעֵֽהוּ׃ נֹצֵ֣ר תְּ֭אֵנָה יֹאכַ֣ל פִּרְיָ֑הּ וְשֹׁמֵ֖ר אֲדֹנָ֣יו יְכֻבָּֽד׃ כַּ֭מַּיִם הַפָּנִ֣ים לַפָּנִ֑ים כֵּ֤ן לֵֽב־הָ֝אָדָ֗ם לָאָדָֽם׃ שְׁא֣וֹל וַ֭אֲבַדֹּה לֹ֣א תִשְׂבַּ֑עְנָה וְעֵינֵ֥י הָ֝אָדָ֗ם לֹ֣א תִשְׂבַּֽעְנָה׃ מַצְרֵ֣ף לַ֭כֶּסֶף וְכ֣וּר לַזָּהָ֑ב וְ֝אִ֗ישׁ לְפִ֣י מַהֲלָלֽוֹ׃ אִ֥ם תִּכְתּֽוֹשׁ־אֶת־הָאֱוִ֨יל ׀ בַּֽמַּכְתֵּ֡שׁ בְּת֣וֹךְ הָ֭רִיפוֹת בַּֽעֱלִ֑י לֹֽא־תָס֥וּר מֵ֝עָלָ֗יו אִוַּלְתּֽוֹ׃ יָדֹ֣עַ תֵּ֭דַע פְּנֵ֣י צֹאנֶ֑ךָ שִׁ֥ית לִ֝בְּךָ֗ לַעֲדָרִֽים׃ כִּ֤י לֹ֣א לְעוֹלָ֣ם חֹ֑סֶן וְאִם־נֵ֝֗זֶר לְד֣וֹר ד֑וֹר׃ גָּלָ֣ה חָ֭צִיר וְנִרְאָה־דֶ֑שֶׁא וְ֝נֶאֶסְפ֗וּ עִשְּׂב֥וֹת הָרִֽים׃ כְּבָשִׂ֥ים לִלְבוּשֶׁ֑ךָ וּמְחִ֥יר שָׂ֝דֶ֗ה עַתּוּדִֽים׃ וְדֵ֤י ׀ חֲלֵ֬ב עִזִּ֗ים לְֽ֭לַחְמְךָ לְלֶ֣חֶם בֵּיתֶ֑ךָ וְ֝חַיִּ֗ים לְנַעֲרוֹתֶֽיךָ׃

כח נָ֣סוּ וְאֵין־רֹדֵ֣ף רָשָׁ֑ע וְ֝צַדִּיקִ֗ים כִּכְפִ֥יר יִבְטָֽח׃ בְּפֶ֣שַׁע אֶ֭רֶץ רַבִּ֣ים שָׂרֶ֑יהָ וּבְאָדָ֥ם מֵ֝בִ֗ין יֹדֵ֗עַ כֵּ֣ן יַאֲרִֽיךְ׃ גֶּ֣בֶר רָ֭שׁ וְעֹשֵׁ֣ק דַּלִּ֑ים מָטָ֥ר סֹ֝חֵ֗ף וְאֵ֣ין לָֽחֶם׃

רוחא גרבייתא קשיא ובשמא דימינא מתקריא׃ פרזלא בפרזלא לטיש וגברא לטיש אפיה דחבריה׃ דנטיר תינתא אכיל פריהא ודזהיר במריה נתייקר׃ היך מיא והיך פרצופי דלא דמיין חד לחד היכנא ליביה דבני נשא לא דמיין חד לחד׃ שיול ואבדנא לא סבען ועיניהון דגברא לא סבען׃ צרפ' לכספא וכורא לדהבא וגברא מן פומא דמשבחנוי׃ אין מחיירת ליה לשטיא במכתשי בגו סיעתא ובאורדך לא מעביר מניה שטיותיה׃ מה דדעי אנת דע אפי ענך ושים לבך על קווטין׃ דלא לעלם הוא אתרנא אף שלם דרא לדרא׃ שוות עמירא ואתחזי דיתאה ואתכניש עשבא דטורי׃ אימרי ללבושך וגדיא לתיגרותך׃ וסופקנא דחלבא דעיזי למיכולתך ולמיכולת דביתך ותיי לטליתך׃ ערקין רשיעי בדלית דרדיף להון וצדיקי היך אריא דמסכי למיכולתיה מסברין לחכמתא׃ בחוביהא דארעא סגיעין רברבנהא ובני נשא דמתבוננין בידיעתא ניגרון׃ גברא מסכינא דעשיק למסכיני אין מטרא חביט דלית ביה יותרן׃

ועיניו וסימ' ועיני לאה רכות · והנה עיניכם ראות · ועיני ישראל כבדו מזוקן · ויאמר יואב אל המלך דויוסף יי' דסוף שמואל · וישח אדם וישפל איש · ועיני רשעים תכלינה · אם אמנע מחפץ דלים · לחלק יגיד רעים · שאול ואבדון לא תשבענה · את פני מבין חכמה׃ ונראה ה' וסימ' ונראה שנית אל הכהן · ונראה אל הכהן · והוה במקום השחין ·

והביאותיו ונראה פני יי' · אני חשפתי שוליך׃ גלה חציר ונראה דשא׃ וצדיקים ד' חד חס' וסימ' נבסר בסוף הושע׃ יודע ב' חס' כסיפרא וסימ' בפשע ארץ · ידע יי' דין דלים׃

ברזל ל' וחד ויברזל · / הריפות ב' ותשטח עליו · / יודע ב' חס' בסיפ' ידע דין דלים · / ל' וחד תירוע ברזל ברזל · / ה' וחד ת' · / ב' דכתי' · ל' / ל' · ל' ומל / ל' · ל' / ל' תהייכה / ורודי' ה' ת' / יד' · ל' / ל' · ב' חרוע ולדום · / ל' · ב' · ל' / ל' מל' / ד' חד חס' / ל' / ל'

אבן עזרא

והרוצה לצפון אותה שלא ירצה שלא מרגיש יצפון רוח והבל אפילו שמן מור שתמשח ימינו האשה · יקרא לה לפתותה רוח הוא כי לא יוכל לעצרה ותהפוכות הרוח רבות ואין יכולת באדם לאחוז בה על כן דמה האשה לרוח ובעבור שהימין מוכנת לכל דבר אמר ושמן ימינו וכמוהו הנה ימינך׃ ברזל בברזל · בית בברזל מושכת במקום שנים והטעם כפני רעהו וטעם הבית בעבו' יחד שנים שרשים חדר יחד ונקרא הזעם פנים בעבור שירא' בהם כמו שמצ' פני יי' חלקם ופניה לא היו לה עוד ועניינו זעם וחרון וכן פי' ברזל בעבור ברזל הוא מחודד וכן הוא איש יחד בעבור פני רעהו כלו' שהוא מחדד לריב עמו בעבור חמות רעהו׃ נוצר תאנה · יתכן שיהיה דבק למעלה שאין ראוי לתחדדד עם אדניו כמו עם רעהו ומי שישמרהו מכל דבר רע האדון יכבדהו׃ כמים · שאול · פי' כמים שנבראו בעבור מים אחרים שיתערבו גם כן הפנים בעבור הפנים והטעם חמות כמים כן לב האדם אלא רע בעבור האדם שיכנאהו והוא פירוש ככון והזכיר שאול ואבדון כי המונאים רעיהם בלבבם חנם יורדים שאה והם לא תשבענה ועיני האדם כמו כן לא תשבענה לראות כי כשתחזינה הולכין לאבדון לא תאמר שבענו מראותו ונוסר׃ מצרף · אם · ריפות החטים הכתושים וכן הפי' מצרף יש לכסף לצרפו וכור לזהב לזקקו · ואיש כלומר כל אחד צרוף וזקוק לפי מהללו כלו' לפי מה שתכוון להללו · אבל אם תכתוש את האויל בתוך המכתשת בחזקה לא תסור אולתו מעליו כאשר תסור קליפת הריפות ואיש כמו ואיש לא כעדר ואיכנו בן אדם׃ ידוע · חסן · גלה · כבשים · ודי · הדבקי' · חוסן אוצר · מחיר כסף חלוף כמו כסף מחיר זה ולפי דעתי ממנו מחיר כלב חלוף ותמורה · ונראה מהיום שעבר וכן הפי' פני צאנך אשר שמו פניהם ללכת שם שית לבך שלא תשכחם ואל תשית לבך אל מעלה גדולה כי לא לעולם קיימים האוצר והמלוכה ונראה הדשאים והעשבים יאספו עמך ויהיו מאכל לצאנך והכבשים יהיו בעבור מלבושיך ועתודים חלף שדה והחלב כענין מאכלך ומאכל בני ביתך וחיים שתחייכה בנערותיך׃ נסו ואין רודף רשע · הרשעים ינוסו או כמו נסים ואין רשע רודף אותם אבל רודף אותם קול עלה נדף · ככפיר שיושב לבטח כן הם בוטחים ואינם נסים׃ בפשע ארץ · עם הארץ יש להם רבים שרים להשחיתם ובעבור אדם מבין יודע דעת שישיבם מפשעם כן יאריך העם׃ סוחף · שוטף או סוחב הזרעים׃ יהללו

רלבג

צופניה · מי שירמה לצפנה לכסות קלונה לא יוכל על זה כי היא תגלה נבלותה כמו שלא יוכל האד' לצפון הרוח שלא נודע במקום שהו' בו כי בנשיבתו הוא מודיע מציאתו ומקומו וכמו שלא יוכל לצפון שמן מפני רושם השמן שים בו׃ ברזל בברזל יחד · הנה כמו שהברזל מתחדד בברזל כן בחברים מתחדדים זה את זה בדבר העיון׃ נוצר תאנה · הנה כמו שנוצר התאנה יאכל פריה ולולי שמירתו אותה יאכלו אחרים פריה כן מי ששומר אדוניו ישיגנו ממנו הפרי הראוי ולאחשוב שרמז באדוניו אל החלק המושכל באדם והוא השכל כי כאשר ישמר אותו שלא ימשול בו שאר כחות הנפש יקרה הדבור והחבור׃ כמים הפנים · הנה כמו שיורשמו במים מפני המביט בהם ויחשב הרושם ההוא אל ראותו בדרך שיראה בזה תאר פניו כן ענין בלב האדם לאדם כי האדם ישיב מהות צורתו במה שישפע לו ממנה ומהשפע ההוא ישוב לב האדם לראות בו עצמו וזה מבואר ממה שדברינו בספר הנפש ובמאמר הה' מספר מלחמות יי' ושם התבאר איך שכל האדם זה הכח אשר לו להשגת המושכלו' מופשט וערום מהמושכלו'׃ שאול ואבדון · אשר הוא סבת ההפסד לא ישבעו בלבישתם הצורות כי תמיד יבקשו צורות אחרות בסבת בלתי השמע הכחות המתפעלות מהם אל הכחות הפעלות וכן לב האדם לא תשבענה מהמושכלות ובזה ביאר סוד עמוק מענין השכל וההיולי כי כמו שההיולי ערום מצד עצמו מהצורות ולו כח על קבולם כלם עד שייחס ההיולי אל הצורות הוא יחס השכל ההיולאני אל המושכלות׃ מצרף לכסף · הנה יש לכסף מצרף לצרוף ממנו סיגיו וזה ידוע לצורפים ולזהב כור מיוחד ג"כ לברר ממנו סיגיו וכן הענין בשאר הדברים כל אח' מהם בדרך המהולל בו אשר כתבאר בניסיון שיתבררו בו סיגיו אך מהאויל אין תחבולה שתוכל בה לברר סיגיו ר"ל אולתו כי הוא יחשב היותו חכם׃ אם תכתוש · ולזה הוא מבואר שאע"פ שתכתוש אותו בתוך החטים שיכתשו בו בעלי להסיר קליפתם וסיגם לא תוכל להסיר מעליו אולתו והנה זכר זה בזה המקום לפי שאולת סבה חזקה למנוע השגת השלמו' כי האויל יסתפק במה שיראה לו מהענינ' בתחלת המחשבה׃ ידוע תדע · הנה כאשר תרצה לקנות המושכלות מהחוש דע פני צאנך והם המוחשו' אשר יצטרך אליהם · ושית לבך לעדרים ר"ל למוחשות המסכימות אשר ישלם בהם ההשגות כי מהם תעמוד על המושכלות כמו שהתבאר במקומותיו והנה לזאת הסבה המשיל זה לצאן כמו שאמר בספר שיר השירים כעדר הרחלים לפי מה שבארנו שם׃ כי לא לעולם חוסן · ורצוי שתדע בקנין המוחשות בזה האופן כי לא יתמיד לאדם לעולם חוסן ותוקף וכח להסתדל באלו ההשגות ולקנותם כי במות האדם יסור ממנו זה הכח אשר לו מצד החומר ואע"פ שהנזר והמלכות שיהיה לשכל במה שקנה מהמושכלות הוא מתמיד לו לדור ודור כי השכל הנקנה הוא נצחי והוא ידע כי המוחשות יגיעו תחלה לחושים ואחר יגיע באמצעותם אל החוש המשותף ומדרגתם בו קרובה אל המדרגה שהיתה להם בחוש חוץ אלא שלא יתפעל החוש המשותף מהם באופן הפעולות החושים ממוחשיהם ואחר זה יתקרבו אל ההשגות אל הרוחניות ויוסרו מהם הרבה מהקליפות בהגיעם אל הזוכר והשומר והדמיון כמו שנתבאר בספר החוש והמוחש׃ גלה חציר · ולזה אמר שכאשר גלה חציר וסר והוא העשב שיוציא חוש ממוחשיו אז יוציא דשא בחוש המשותף וכאשר כרתו אלו העשבים יקבלם הכח הזוכר והשומר באופן שיהיו מהם כבשי' ללבוש השכל לבוש עדיו׃ כבשים ללבושך · תבואות שדה יגיעו לך עתודים שהם יותר נכבדים מתבואות השדה לאין שיעור ויגיע לך מהם חלב עזים מה שיספיק ללחמך והוא שיקנה מהם מהמושכלות ויספיק ללחם ביתך אשר יבנה בחכמה׃ ודי חלב עזים · ובו חיים לנערותיך והם הכחות המשרתו' השכל וזה יהיה מפני ב' דרכים הבד הא' כי בחכמה יתישר האדם להטיב לחם חוקו בקלות כאמרו ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד והבד הב' כי בה יהיה האדם מושגח מהש"י וימצא לו מפני זה לחם חוקו וישמר מהרעות הנכונות לבא עליו׃ נסו ואין רודף · אך הרשע ברעותיו ובמרדותיו כבר ימצאו מהם רבים שכל אחד מהם הוא נעזב ומשולח אל המקרים ולא יפחד תמיד שיבואהו רע ויכוס אף על פי שאין רודף לו אמנם כל אחד מהצדיקים יהיה ביתו שלום מפחד ויבטח ככפיר שאין פחד שום דבר לנגד עיניו׃ בפשע ארץ · הנה בעבור פשע הארץ והיות העם אשר בו מחוייבים כליה רבים שריה וזה יהיה כלי להשחיתה בקלות וכמו שרבוי השרים כלי להשחיתה בקלות כן יצריך קיומה ועמידתה בעבור אדם מבין יודע כי בזכותו יהיו מוסנחים כלם כאמרו אי כקי׃ גבר רש ועושק דלים · ידמה למטר סוחף שישחית התבואות בדרך שלא ימצא לחם ומחכמת זה המשל כי המטר מכוין ראשונה לגדל הצמחים ויהיה בזה האופן כלי להשחיתם וכן הגעת הקנינים לאדם הוא להטיב מההון מה שישלם בו ההכרחי לעמידת גופו והגעתם בעושק הוא כלי אל שיחסר לו הכל׃ עוזבי

מזובי תור׳ יהללו הרשע על רשעו ויתגרו בשמרי התור׳ לחשבם שהתורה היא בלתי ראויה להתנהג בה או ירצה בזה עוזבי התורה יהללו הדעת הנפסד אשר לרשע בדעות בענין השרשים וההתחלות כי בזה יוכן להם פתח לעזוב התור׳ אך שומרי התורה יתגרו באותם הדעות הכוזבות וישתדלו באר מומם: אנשי רע. ולזאת הסבה הנה האנשים הבוחרי׳ ברע לא יבינו משפט אמת בדעתם כי הם יבחרו מה שיאות אל מה שהוטבעו מ מעשיות הרע וזה יהיה סבה שלא יעמדו על האמת בדברי׳ העיוני׳ אך מבקשי י״י והם ם שומרי התורה יבינו כל הדברי׳ על אמתתם כי אין להם תשוקה תמנעם מהשלמת ה החקירה בדברים אך יהיה להם עוד מהתור׳ עזר והיסר׳ לעמוד על הדעות האמתיות י וכוזר ממי שעקש ד דרכיו בשוכו ולמד בזה האופן הרב׳ מהדרושי׳ וזה מבואר בנפשו: נוצר תורה. הנה מי שישמור התורה הוא מבין כי הוא אל ה השלימות במוסר ו ובדעת אך מי שיעזוב את התורה ויתחבר עם הזוללים להמשך אל תאות החומר הנה הוא יהיה כסיל אשר יכלים אביו לרוע פ פעולותיו ר״ל שמחותיו יכלימוהו בזכרם לו תומי פעולות עניניו: מרבה הונו. מי שירבה הונו בנשך ו ובתרבי׳ שהוא דומה לעושק מכר התורה שמכשה הנה הש״י ישיב גמולו להשיב ההון ל לאשר עשקו מהם ב באופן מה וזה כי ה

יהללו רשע. בעבור שילך בדרכיהם. יתגרו בם בעוזבי התורה: אנשי רע. שיתעסקו במעשה הרע לא יבינו משפטו. ומבקשי י״י. בבית תפלתו אז יבינו המשפט מפיהו וע״כ כיוא הם יבינו כל דבר טוב: בתומו. בדרך תומו: ורועה. מן רעה המלך. זוללים המתאווים לאכל בשר והעד זוללי בשר. יכלים יתן כלימה: לחונן. לאיש שיחון הדלים: גם תפלתו. שיתפלל לשם בברכתו יתעב: משגה. מדרכם אולי יכשלו בדרך רע. בשחותו שעשה ללכדם הוא יפול. ינחלו טוב אחרי מות המשגה: ודל מבין. יוכל לחקור בדבר שהוא חכם בעיניו: רבה. גדולה תפארת שיתפארו עם הארץ בראותם הצדיקים ם שמחים ועליונים. יחופש אדם שהרשעי׳ יחפשו הונם ויעשקו׳: מפחד תמיד. מן השם ולא יפשע. ומקשה לבו לבלתי הבין התוכחת. יפול ברעה שחשב למשו: ארי. נגיד. חסר כף. שוקק מן שוק כלומ׳ דורש כן מושל שהוא רשע על עם דל. וכן נגיד שהוא חסר תבונה כמשל לארי ו ולדוב בעשקו העני׳. סונאי ביאור להור׳ כי על המושל והנגיד ידבר: אל עשוק בדם. כמו עושק וכן אגור כמו אוגר הסרודה כמו הסורדה השכוני כמו השוכן ומי שהוא עושק בדם נפש רוצח עונותיו ינהגוהו לברח שילך אל הבור להמית נפשו ולהשליך במקום רע ולא ימצ׳ מי שיכבוש

ומבקשי י״י ל׳ והוא חד מן מ׳ מלין יחידאין נסבין ו׳ ואינון קריבין לאדכרה ולית להון זוגא וסימ׳ נמסר בריש ספר שמואל: ובהרבית כן כתי׳ וקרי׳ והרבית והוא חד מן ד׳ מלין דכתי׳ ב׳ בריש היבו׳ ולא קרי׳ וסימ׳ בבית ואת עיני צדקיהו עור. בישר׳ וירא יואב כי היתה פני דשמואל. ובתרבית מרבה הונו בנשך. בבית ויהנהו על יד עשי המלאכה קרבא דנסו׳ דיאשיהו.

דשבקין נימוסא ומשתבחין ברשעא ואלין דנטרין אוריתא מתגרין בהון דיתובון: בני נשא בישי לא מתביינין דינא ודבעי מן קדם יי מתביינין כלהון טבתא: טב מסכינא דמהליך בתמימותיה מן הוו דמעמיק מן ארחתיה והוא עתיר: דנטיר אוריתא ברא הוא דמתביין ודמתחבר לזלילי מחמיץ אבוי: דמסגיע מליה בנוכתא ובריביתא למן דמרחם על מסכיני מכנשוי: דמכביר אדניה דלא נשמע אוריתא אף צלותיה מרחקא היא: דמשגי תריצי בארחא בישתא בגומצא הוא נפיל ושלמי ותמימי נרתון טבתא: גברא עתירא חכים הוא בעינוי ומסכינא סוכלתנא בסר ליה: כד יחדון צדיקיא סגיעא שבהורא ובקומא דרשיעי מבעי בר נשא: דמכסה חובוי לא נצלח ודמודי חטוי ושביק נירחם עלוי אלהא: טובוהי דבר נשא דמדליח לביה תדירא ומן דמקשי לביה נפיל בבישתא: אריא נהים ודיבא מצריח על רשיעא דמשתליט על עמא מסכינא: שליטא חסיר הווינא סגיען עושקוי ואינא דשני טולמיא ניגרון יומוי: בר נשא דחשיש בדמא דנפשא עד גובא נערוק לא נצודוניה:

עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם: אַנְשֵׁי רָע לֹא יָבִינוּ מִשְׁפָּט וּמְבַקְשֵׁי יְהוָה יָבִינוּ כֹל: טוֹב רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ דְּרָכַיִם וְהוּא עָשִׁיר: נוֹצֵר תּוֹרָה בֵּן מֵבִין וְרֹעֶה זוֹלְלִים יַכְלִים אָבִיו: מַרְבֶּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְתַרְבִּית לְחוֹנֵן דַּלִּים יִקְבְּצֶנּוּ: מֵסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ תּוֹרָה גַּם תְּפִלָּתוֹ תּוֹעֵבָה: מַשְׁגֶּה יְשָׁרִים בְּדֶרֶךְ רָע בִּשְׁחוּתוֹ הוּא יִפּוֹל וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ טוֹב: חָכָם בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין יַחְקְרֶנּוּ: בַּעֲלֹץ צַדִּיקִים רַבָּה תִפְאָרֶת וּבְקוּם רְשָׁעִים יְחֻפַּשׂ אָדָם: מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם: אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה: אֲרִי נֹהֵם וְדֹב שׁוֹקֵק מוֹשֵׁל רָשָׁע עַל עַם דָּל: נָגִיד חֲסַר תְּבוּנוֹת וְרַב מַעֲשַׁקּוֹת שֹׂנֵא בֶצַע יַאֲרִיךְ יָמִים: אָדָם עָשֻׁק בְּדַם נָפֶשׁ עַד בּוֹר יָנוּס אַל יִתְמְכוּ בוֹ:

ל׳ · ל׳ מ׳ ל׳ · יתיר ל׳ · ד׳ חס׳ · ב׳ א׳ · ל׳ · ל׳ וחד וחד ל׳ · ל׳ · ל׳ · ירחם ל׳ וחד ירחם יתום · ל׳ · ב׳ חד חס׳ חד מל׳ · סוכא ל׳ ר׳ ת׳ זעירא

וחד חלוף לא כתי׳ ב׳ וקרי׳ וסימ׳ תחלת ויתנם ביד הגבעונים: ודל יב פתחין בליש׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב: ירוחם ב׳ וחסרים חד פתח וחד קמץ וסימ׳ אשר בך ירוחם יתום׳ ומודה ועוזב ירחם: בתרא קמץ. על עם ה׳ וסימ׳ ויבאו על ליש על עם שקט. כי אתה המלכתני על עם רב דד״ה׳ ויקראו בקול גדול דד״ה. כי חרפו ויגדילו על עם י״י צבאות. ארי נוהם ודוב שוקק. וכל שמואל וישעיה ותהלות דכו׳ על עם בכ״מ אל עם וסימ׳ השלח בים צירים: פרשתי ידי כל היום. ויתהלכו מגוי אל גוי:

הכסף והרבית יוקרו מהדלים מפני ברתם אל ההלואה והש״י יסבב שיהיה העושר המקובץ בזה האופן לאיש אשר הוא חונן דלים ותמנו יוחן לו לחון העני׳ כמנהגו: מסיר אזנו. הנה מי שמסיר אזנו משמוע תורה לא די שפעולותיו תהיינ׳ מתועבות מזה הצד כי סרה ממנו הקשירה לתקון הפעולות אך גם תפלתו שיחשוב היותה עבודה לש״י היא מתועבת כי מפני סורו מלמידת התורה והתנהג בדרכיה לא יתכן שתהיה כוונתו בה ראויה: משגה ישרים. מי שמשגה ישרים ומטעה אותם כדי שילכו בדרך רע אשר חפר בו שחת להפילם הנה ישיב הש״י גמולו שהוא יפול בשחותו והתמימים ינחלו טוב בהפך מה שכוון המשגה אותם או ירצה בזה כי התמימים שיתנו לכל איש עצה הוגנת כדי שישיגו הטוב ינחלו הם בעצמם הטוב ובזה התבאר שמה שיכוין האדם להגיע לזולתו טוב או רע כמוהו יגיע לו: חכם בעיניו. האיש העשיר הוא חכם בעיניו מפני ראותו הצלחת דרכיו ודל מבין יחקרנו מגד חכמתו ויסבב שיוכיח העשיר בפיו מה שיתבאר מומו וחסרון מדעו כמו הענין בחקירת העדים שהוא לעמוד על מה שבדבריהם מהמומי׳ או יתבאר לעשיר כי לא יוכל להסתיר מעטת על הדל המבין מה שהתבאר בו מום שכלו ובזה נ״כ הערה להייסיר היודעים ללמד חכמתם לזולתם וזה האיש העשיר בדעת יקרה לו למהירות שכלו לעמוד על הדברים בקלות וזה יהיה סבה שלא יעמיק להפליג בהם להתיר כל הספקות הנופלות בהם וכשיבא לפניו תמיד קל ההבנה יחקרנו ויספק לו ספקות ישתדל הרב בהתירם וזה יהיה סבה להשלמת הידיעה בזה הדרוש ללמד שיהיה חכם בעיניו: בעלץ צדיקים. ובהצלחתם רבה תפארת בעולם כי הם ינהיגו האדם הנהגה ישרה ומשובחת ובתקומת הרשעים ובממותם ירבה קלות בעולם כי מפני ידיעתם איך יעשו הרעות ישתדלו לחפש ולהראות כי גם הטובים עושים אותם הפעולות כי מחשבתם שתהיה הנהגת זולתם כהנהגתם כאמרו ומוכיח לרשע מומו או ירצה בזה כי בקום רשעים יסתר אדם ולזה יחופש במקומות אם יוכלו למוצאו: מכסה פשעיו. מי שמכסה פשעיו ומעלים אותם כשיחקרו אותם מהם לא יצליח כי זה יהיה סבה ש שיסקר בפשעיו או שישיגהו בשת כשימצ׳ בהם הפך דבריו ואמנם מי שסבר חטא ומודה ועוזב דרכיו הרעים ירוחם ויהיה שיהיה פשעו לש״י או לאדם כי כבר ירחם עליו מי שפשע בו בראותו אותו מתחרט על מה שעשה מזה: אשרי אדם מפחד תמיד. למי שראוי לפחד ממנו כי זה סבה ש שיתחכם בלקיחת העצה ההוגנת להמלט מהרע אשר הוא מפחד ממנו ואולם מי שהוא מקשה לבו ושם לאל הדברי׳ שראוי לפחד מהם הוא יפול ברעה אלא תראה כי הקשות הלב החריבה ב״ה הראשון והשני וזה שאם לא היה צדקיה מקשה לבו והיה משים צוארו תחת עול מלך בבל לא גליגו מארצנו אז וכן הענין בבית ב׳ לא היו נכנעין למלכות רומי ובותנין צוארם תחת עולם: ארי נהם. הנה בדמיון הארי הנוהם על דברי הטרף והדוב השוקק והולך לטרוף ימצא הרשע המושל על עם דל אין כוונתו כי אם להשחית ולהרע להם ולעשקם בהפך מה שראוי שיהיה מחוק המושל: נגיד. וזה דרך הנגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות אך הנגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים המונהגים ממנו בהנהגתו הישרה ובשמירתו אותם מהרע ובהפך הענין ברשע שיכסף לטרפם או ירצה בזה הנה בדמיון הארי הנוהם שישמעו קולו החיות ויברחו כן הענין ברשע המושל על עם דל כי לא יוכלו שאתו וימרדו בו: אדם עשוק. הנפש אשר חטא בו האדם יהיה ענשו מהש״י שהוא עשוק ורצוץ מאחרים בזולת רע שיעשה להם ויכום מרוב הרודפים אשר לו עד בואו אל קבר ואין איש סומך ומסייע אותו לאמר שלשוא רדפוהו ואכם כי חטא דם הנפש סבב לו זה:

אל אדם עשוק ממנו ומעצמו בעבור דם נפש שספך עד רדתו לבור הוא ינוס ממקום למקום כי הוא מפחד על נפשו והבור רמז לקבר. אל יתמכו בו דרך אזהרה כלו׳ שלא יתמכוהו אחרים בנפלו ולא ירחמו עליו בעבור שהפחית הנוכר בצלם אלהים:

הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת: עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש: איש אמונות רב ברכות ואץ להעשיר לא ינקה: הכר פנים לא טוב ועל פת לחם יפשע גבר: נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבאנו: מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון: גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע חבר הוא לאיש משחית: רחב נפש יגרה מדון ובוטח על יהוה ידשן: בוטח בלבו הוא כסיל והולך בחכמה הוא ימלט: נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות: בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים: איש תוכחות מקשה ערף פתע ישבר ואין מרפא: ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל רשע יאנח עם: איש אהב חכמה ישמח אביו ורעה זונות יאבד הון: מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה:

דמהלך בתמימותא נתפריק ודמעקמן ארחתיה ניפול בחדא: דפלח בארעיה נסבע לחמא ודרדיף סריקותא נסבע מסכינותא: גברא מהימנא סגיען ברכתיה ודרהיט בעוולה דנעתר לא מזדכי: מסב באפי לא טב ועל פתרא דלחמא ניחוב גברא: דמסתרהב למזלא גברא דביש עיניה ולא ידע דחוסרנא אתי עלוי: דמכיס לבר נשא קדמוי חסדא נשכח טב מן הוו דמפליג בלישן: דגזיל לאבוי ולאמיה ואמר לית חובא חבר הוא לגבר מחבלנא: גברא רחב מגריג תיגריה ודמסביר באלהא נידהון: דתכיל על לביה סכלא הוא ודמהליך בחכימותא נתחמי מן ביש: דיהב למסכינא לא נחסר ליה ודמחמי עיניה מן מסכינא סגיען לווטתיה: בקומא דרשיעי מתטשי בר נשא ובאבדיהון נסגון צדיקי: גברא דלא מקבל מכסנותא ומקשי קדליה בעגלא נתתבר ולא תהוי ליה אסו: בסוגע דצדיקי חדי עמא ובשולטנא דרשיעי ניתאנח עמא: גברא דרחים חכמתא נחדי אבוי ודמתחבר בזניותא מוביד מזליה: מלכא בדינא נוקים ארעא וגברא עולא עקיר ליה:

ברכות ד' קמצין וסימניהון ברכות לראש צדיק · איש אמונות רב ברכות · כי תשיתהו ברכות · עברי בעמק הבכא: ידע ז"ט וסימ' נמסר בתלים סימ' צ"ב: ובוטח ה' חס' בכתובי' וסימ' כי המלך בוטח ביי' · אשרי אדם בוטח בך · כמוהם יהיו עושיהם · וחברו · רחב נפש יגרה מדון · וכל נביא' דכו' מ"ל בכ"ב וסי' אלהיך אשר אתה בוטח בו · ובארץ שלו' אתה בוטח:

ברכות ג' ומ"ל וסימ' ברכות צדיקי' ישמח העם · ברכות רשעים ירבה פשע · ברכות הטובה רבו: תרומות ג' ב' חסרי' ו' בתרא וסימ' כל תרומת הקדשי' אשר ירימו · הרי בגלבוע אל טל · ואיש תרומות יהרסנה · וסימ' כל טוריא דכלבא · אנך·

אבן עזרא

הולך ; בדרך תמים והעד ונעקש דרכים מכר דרכיו המעוקשים · דרכים אינם שנים לבד והעד באחת שהבית נקודה בשבא כלו' באחת מהן · ומרדף פועל יוצא ללב וריקים הם המורדפים והרדיפה היא המהירות ללכת אתם ריקים שהם רעים שאין להם מאומה וכן כמור וריק ; איש אמונות · שעושה אמונות הוא רב ברכות כלו' שיברכוהו אחרים או השם והוא הנכון וסוף הפסוק לעד · ואץ ממהר להעשיר לא יהיה נקי מן ה הסבר ; לא טוב · דבק בפסוק פני' ואחור וכן הוא הפי' ובעבור פת לחם שיפשע ו וימרוד גבר לא טוב ; נבהל להון · כפי' ואץ להעשיר כלומר נבהל ואץ לקבץ הון יקרא איש רע עין שעינו רעה כמו ורעה עינך · חסר כשיקבצנו ולא יתן לעני ממנו ; אחרי · אמר שלמה מי שיוכיח אדם אחר מצותי חן ימצא בעין כל רואיו יותר מן ה המחליק לו לשונו ; אין פשע · אין עלי פשע כי יאמ' שלי הוא באמת ; חבר הוא לאיש משחית · הוא כי הוא ישיאהו לגזול א אביו ; רחב נפש · כענין שנפשו רחבה ואינה מפחדת מהשם · יגרה מדון יערב · ידושן ישמרשן · ובוטח בלבו הוא כסיל · והולך בדרך חכמים לבטוח בשם ימלט מצרה ; נותן לרש · אין לו מחסור כי השם ימלא צרכיו כענין מלוה יי' חונן דל · ומעלים עיניו מן העניים רוב מארות לו ; יסתר אדם · הם עושי משפט שיסתרו מפני הרשעים וסוף הפסוק לעד ; איש · שצריך תוכחות' והם יוכיחוהו תמיד ומקשה ערפו פתאום ישבר ולא יהיה לו מרפא ; ברבות צדיקים · כענין רבה התפארת ; איש · ישמח · בן שמח אביו · ורועה מן רעך או מענין כמרעיתם וישבעו כלו' מפרנס הזונות והעד יאבד הון ; ואיש תרומות · ידענו כי תרומת הכנסיה שהוא לוקח מעם הארץ היא שמית האיפה כלומר מלך בעבור משפט שיעשה יעמיד הארץ ואיש לוקח תרומות רבות יותר מן המדה הידועה יהרוס אותה ; גבר

רלבג

הולך תמים · בתמימות ויוסר יושע מהרשע ומהרע הנכון לבא עליו ואף על פי שהיו הדרכים המביאים אל הרע רבים והדרך הטוב אחד טוב ואחד רע תביאהו עקשו לבחור הדרך אשר יפול ויכשל בה ויעזוב הדרך הטוב ; עובד אדמתו · מי שישתדל לעבוד אדמתו ישבע לחם כי האדמה תתן פריה ומי שהוא מתעסק בישובו של עולם אבל הוא מרדף אחרי ריקים יחסר לו כל טוב והשיר גם כן שמי שמשתדל בהוצאת מה שבכח מהשגת המושכלות אל הפועל ישבע קנין מהשגות ההם שהם מזון השכל ומי שהוא מרדף ריקים ולא ישתדל בהשלמת נפשו ישאר בחסרון הדעת ; איש אמונות · איש שמתעסק באמונה ב במדיניות וברעות הוא רב ברכות מצד יושרו יצליח בחפצו ומצד דבקו בשי' ומי שהוא מתעסק לא במדות ולא בדעות אך הוא מתעסק בעול בעסק הממון כדי שיתעשר במהירות ולא יזדקק בדעותיו כדי שיעבור בכל הדרוטים במעט זמן הנה הוא לא ינקה מרע וזה מבואר מ מאד ; הכר פנים במשפט יהוא דבר לא טוב כי כשיכבד ה השופט האחד מבעלי הדין יהיה זה סבה ש שיסתתמו טענות בעלי דינו לחשבו שדעת ה הדיין קרובה אצל ש שכנגדו ובשבת מעט שחד שיקח השופט י יפשע ויטה הדין כי ל לאהבתו האיש אשר לקח ממנו שחד לא יוכל לראות לו חובה ויעלים ממנו אמתת הדין ; נבהל להון · הנה האיש הכילי נוהג בכילו' לחשבו שיקבץ בזה הון בותר מעט מהזמן ולא הרגיש כי זאת התכונה הפחותה היא סבה שיבואהו חסר כי אין לאיש כזה אוהבים ולזה יתכן שיקרו לו נזקים והפסדים ; מוכיח לאדם · וילך בתוכחות אחרי שיודיע לו היזק שיקרה לו בסוף אם לא יסור מהתכונה ההיא כמו שעשיתי אני בזה הספר קודם הנה ימצא חן בעיני האיש ההוא יות' ממי שמחליק לו לשון ומשבח לו תכונתו הפחותה וכאילו היעיר בזה אל דרך התוכחת איך יהיה האופן שיקבל בו תועלת כי צריך שיהיה ממשיכת הלבבות מה שאפשר כדרך שירגיש המוכח כי לתועלתו ולכבודו אמר לו המוכיח זה התוכחת או תהיה היו"ד באחרי נוספת והרצון בו כמו מוכיח האדם הנה אחר שיתבאר לנכח הרע שיקרה לו על שלא שמע תוכחתו ירגיש ויאמ' בודאי אם שמעתי לעצת פלוני הייתי נמלט מזה וימצא לזאת הסבה חן בעיני הנוכח יותר ממחליק לשון כי הוא היה סבת נפלו ברע ולזה ישנאהו בסוף ; גוזל אביו · מי שגוזל אביו ואמו ואומר אין פשע לפי שאחר מותם יהיה קנינם לו הנה הוא חבר לאיש משחית כי ירגילוהו לגזול ולעסוק לאחרים ומשחית האנשים מפני זאת התכונה ; רחב נפש · מי שהוא רחב נפש ותאוה יסבב לו חוזק רדיפתו התאוות שיגרה מדון כנגדו ולכן מי שהוא בוטח על יי' ושם פני כל תאוותיו נגדו הוא ידושן בהגעת חפציו ואפשר שירצה בזה כי מי שהוא רחב נפש לפזר ולתת לאנשים כדי שיאהבוהו ויבואו זה אל שיגרה מדון כנגדו כי יאבד הונו בזאת התכונה ; בוטח בלבו · אך מי שישים מבטחו בשי' לבד ישיג חפציו ויהיה נחת שלחנו מלא דשן בהפך הענין ברחב נפש הנה הכסיל לא יתיסב בדברים קודם התחילו לדרוך אל השטם אך הוא בוטח בלבו שלא יחסר לו טוב העצה ולזה יקרה לו רע בהם ואולם מי שילך בחכמה הוא ימלט מכל רע ומכל מוגע ממה שהוא דורך אליו כי כבר הקדים תחלה הסבות המביאות אל מה שידרוך בהגעתו והכיר הסבות המתעות ; נותן לרש · מי שהוא נותן מהונו לעני יברכהו מפני זה הש"י ולא יהיה לו מחסור כמ"ש התורה כי בגלל הדבר הזה וגו' אך מי שהוא מעלים עיניו מהעניים הוא רב קללות ומארות וזהו מדה כנגד מדה ; בקום רשע · בהיות סדרה וממשלה לרשעי' יסתר במה שהוא אדם והוא האיש הטוב וזה לשתי סבות האחד כי כל האנשים הטובי' יברחו להמלט מן הרשעי' ובאבוד הרשעי' אז ירבו צדיקים בארץ לב' סבות הא' כשיאבדו אלו המושלים ישובו אשר ברחו מהם והשני כי באבוד הרשעים אז זה שיהיו יוכר לאנשים מום הרשע ויחזיקו מפני זה בצדק ; איש תוכחות · כשיהיה איש תוכחות שיבואו לו רעות מהשי"ת על צד התוכחת והוכח במכאובי' להקירו מהרע שהוא בו במדות או בדעות והוא עם זה מקשה עורף ואינו רוצה לעזוב דרכו הנה ישבר ברע בפתע פתאום שלא תהיה לו רפואה ממנו וזאת מדה כנגד מדה הוא לא רצה לרפא ממנו ; ברבות צדיקים · בשררת הצדיקים ישמח העם כי הם אוהבים המנהיגים מהם וישתדלו בתקונם לפי מה שאפשר עם שמצדם יהיו מושגחים מהשי' והפך זה כלו במשול רשע והענין מבואר ; איש אוהב חכמה ישמח אביו · לטוב מוסרו ועניינו ומי שנמשך אל התאוות ורועה זונות הוא יאבד הון אביו ויאבד ממנו קנין כל הון וכל שלימות אנושי ; מלך · המלך יעמיד הארץ במשפט כי זה יהיה סבה להשלמת תקון המדינה שלא יעשקו קנינם לקבת ואם היה המושל מטה המשפט בעבור תרומה שיפרים לו מדבר העול שיעשה כאילו תאמר שאם חייב ראובן לשמעון ק' מנה ופטר ראובן מהק' מנה סך מה הוא יהרוס הארץ ויפסידנה כי זה יגרום להתבלבל סדר המדינה כי כל א' יעשוק חברו ויבטח שבשחד מה שיתן אל המושל יפטרהו והנה לא קרא זה האיש מלך כי אין כמוהו ראוי להיות מלך ; גבר

גֶּבֶר מַחֲלִיק עַל־רֵעֵהוּ רֶשֶׁת פּוֹרֵשׂ עַל־פְּעָמָיו׃ בְּפֶשַׁע אִישׁ רָע מוֹקֵשׁ וְצַדִּיק יָרוּן וְשָׂמֵחַ׃ יֹדֵעַ צַדִּיק דִּין דַּלִּים רָשָׁע לֹא־יָבִין דָּעַת׃ אַנְשֵׁי לָצוֹן יָפִיחוּ קִרְיָה וַחֲכָמִים יָשִׁיבוּ אָף׃ אִישׁ־חָכָם נִשְׁפָּט אֶת־אִישׁ אֱוִיל וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת׃ אַנְשֵׁי דָמִים יִשְׂנְאוּ־תָם וִישָׁרִים יְבַקְשׁוּ נַפְשׁוֹ׃ כָּל־רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה׃ מֹשֵׁל מַקְשִׁיב עַל־דְּבַר־שָׁקֶר כָּל־מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים׃ רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה׃ מֶלֶךְ שׁוֹפֵט בֶּאֱמֶת דַּלִּים כִּסְאוֹ לָעַד יִכּוֹן׃ שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חָכְמָה וְנַעַר מְשֻׁלָּח מֵבִישׁ אִמּוֹ׃ בִּרְבוֹת רְשָׁעִים יִרְבֶּה־פָּשַׁע וְצַדִּיקִים בְּמַפַּלְתָּם יִרְאוּ׃ יַסֵּר בִּנְךָ וִינִיחֶךָ וְיִתֵּן מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ׃

גברא דמתפלג על חבריה מצידתא פריס על הילכתיה ׃ וגברא בישא בחוביה מתציד וצדיקא דיין וחדי ׃ ידיע צדיקא דינהון דמסכיני ורשיעי לא מתביינין ידיעתא ׃ גברא שמיקני ממללי כרכא וחכימי מהפכין רוגזא ׃ גברא חכימא דיין עם גברא שטיא ורגיז ואחיך ולא מתחבר ׃ גברי דאשיד דמא סניין תמימותא ותריצי בעיין ליה ׃ כולה חומתיה מפיק סכלא וחכימא ברעיונ מאשב ׃ שליטא דאצית מלי דשקרא כלהון משמשנוי רשיעי ׃ מסכינא וגברא מצעיא פגיחו חד בחד ואלהא מנהיר עינוי דתרויהו ׃ מלכא דדאין בקושטא למסכיני כורסיה לעלם תקין ׃ שבטא ומכסנותא יהבין חכמתא וטליא דלא מקבל בעאתא מבהית אמיה ׃ בסוגעא דרשיעי חובא נסגי וצדיקיא יחסון במפלתהון ׃ רדי בברך ויניחך ויתן תפנוקי לנפשך ׃

לצון ג׳ וסי׳ שמעו דבר יי׳ אנשי · עד מתי פתיים · אנשי לצון יפיחו קריה ׃ נשפט ה׳ קמצ׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סי׳ נ״ט ובירמיה סוף סימן ב׳ ׃ וחכם ד׳ וסי׳ הנמצא כזה · אין נבון וחכם כמוך · ילד מסכן וחכם · וחכם באחור ישבחנה ׃ נפגשו ג׳ וסי׳ עשיר ורש נפגשו · חסד ואמת נפגשו · רש ואיש תככים נפגשו ׃ שופט ו׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בעמוס סי׳ ב׳ ׃

ירבה ה׳ וסי׳ הבה נתחכמה לו · וכאשר יענו אותו כן ירבה · ובקרך וצאנך ירבין ב׳ בו · ברבות רשעים ירבה וכל דסמי׳ כי וכי דכו׳ ירבה בב״א ירבה בפתח תחת היוד וסים׳ יעזוב רשע דרכו ׃

רלבג

גבר מחליק · גבר שהוא מחליק הדרך בעבור רעהו שיפול בחלקלקות ההם הוא פורש רשת על פעמיו בעצמו תחת מה שחשב להפיל רעהו ׃ בפשע איש · בעבור פשע ארץ איש רע יתחדש יכשלו רבו׳ עמו אוי לרשע ואוי לשכנו ואולם הצדיק ימלט מהרע ההוא וירון על המלטו ועל אבדן הרשע כאומרו באבוד רשעים רנה או ירצה בזה כי בעבור רשע איש רע יתחדש לו מ מוקש יפול בו והצדיק הוא בהפך זה כי י יגיעו לו הטובות ממנו עד שכבר ירון וישמח תמיד לרוב הצלחתו מצד דבקות ההשגחה בו ׃ יודע צדיק · הנה הצדיק יודע הדין והחוק אשר לדלים ו וישתדל לתת להם ח חקם הן מכחות נפשו המשרתים את השכל כאמרו גומל נפשו איש חסד הן מהעניני׳ אשר יחסר להם לחם ו ושמלה והרשע לא יתן לו לשכלו חוקו מ מהדעות וזה בהפך הענין בצדיק כי ה הצדיק ישגיח בזולתו לתת להם חוקם ו ובחלקים הפחותים ו והרשע לא יתן חוקו גם לחלק היותר נכבד ממנו ׃ אנשי לצון · האנשי׳ הליצני׳ ישובבו שיתחדש ריב וקטטה וזה מבואר מענינם ואולם החכמים הם בהפך זה כי הם סבה שיתחדש השלום ו וישיבו בחכמתם האף והכעס אשר מקנאת האנשים לקנאתם ׃ איש חכם · הנה כשישפוט איש חכם את איש אויל וישאו ונתנו עמו בדברים הנה לא יניח האויל את החכם לדבר דבריו ולהשלימם אך פעם יכעס על מה שישמע מדברי החכם ולא יניחהו להשלימם ופעם ישחק וילעיג על מה ששמע מדבריו ולא יתן לו נחת להשלמת דבריו כדי שיוכל להשלים התכלית אשר כוון לבארו בדבריו וכאילו הזהיר בזה המאמ׳ החכם שלא יתוכח את האויל ׃ אנשי דמים · הם שונאים התם והיושר כי דרכו הפך דרכם ואולם הישרים יבקשו רצונו בכל עוז וידמ׳ שקר׳ תום הכח המתעורר מפאת השכל כי אין תאוותיו כי אם לתמימות ושלמות והנה אנשי דמים הולכים אחרי בעלי ריבו והוא הכח המתעורר אל התאוות ולזה ישנאוהו אך הישרי׳ יבקשו רצונו בכל עוז כי תאוותיהם הם תמיד אל הטוב והתמימות ׃ כל רוחו · הנה הכסיל יוציא כל רצונו ותאוותיו לפועל תכף שיתעורר אליה מזולת שיתישב בענינה אם הוא ראוי שימשך אחריה אם לאו ולזה יקרו לו מזה רעות גדולות ואולם החכם ישקיט התאוה המגונה כשתעלה על לבו באחור ר״ל בשיאחר הוצאתה לפועל עד שיתישב בה אם היא ראוי אם לאו ובזה האיחור ישקיט התאוה המגונה ההיא או ירצה בזה כי החכם ישקיטנה באיחור ר״ל בשיפנה עורף ולא פנים אל התכונה ההיא וירגיל עצמו בהפכה כי כן תרופת אלו החליים או ירצה בזה כי הכסיל יוציא בפיו כל רוחו ורצונו מאין מעצור בריבו עם זולתו ולזה יאמר דברי׳ רבים ורעים ומגונים ואולם החכם כשיראה זה הענין מן הכסיל בריבו עמו ישקיט רוח הכסיל בשיפנה אליו עורף ולא פנים ויסור מלפניו ׃ מושל מקשיב · הנה כשיהיה המושל מקשיב על דבר שקר אז יהפכו כל משרתיו להיות אנשי רשע כי המשרתים ישתדלו לעשות רצון אדוניהם וכאשר יראו כי רצונו ברשע יתנהגו בתכונת הרשע ולפשר שהעיר במושל המקשיב על דבר שקר אל הכח המתעורר אל התאוות הגשמיות כי כשיהיה הוא מושל באדם הפך המכוון בו ויסוב השכל להיות משרת לו עם שאר כחות הנפש הנה גם השכל יהיה רשע בו כי הוא ישרתהו לקחת התחבולות אשר ישלם בהם הגעת מה שיתאוה אליו ׃ רש ואיש תככים · הנה הרש והוא העני בעיון שאין אצלו מחשבה יכנס ממנה אל העיון ההוא והוא כנוך מפני זה בעיון ואיש תככים שיש לו מחשבות רבות מקבילות בדרוש אשר יחקור בו כשפגשו בענין המבוכה והדלות בעיון ואף על פי שלאיש התככים יחשוב שתהיינה לו ידיעות בדרוש וזה כי הוא להקבלת המחשבות יקרה לו כאילו הוא נלכד בקשר ומחוזק המבוכה לא ידע אנה ינוס והנה הש״י הוא מאיר עיני שניהם במה שישפע ממנו על השכל האנושי להישירו אל המקום אשר ממנו יתישר להגעת הדרוש ההוא ובמה שישפע ממנו להישירו לצאת מהמבוכה במחשבות רבות המקבילות ההם כי בזה מהקושי׳ הנפלא בקצת הדרושים הגדולים ויצטרך לזה עזר אלהי והתורה ממה שיתישר מאד להסרת המבוכה הזאת בהרבה מהדרושים הגדולי׳ אשר יקשה לאד׳ בהם לברור המחשבו׳ הצודקות מהבלתי צודקו׳ באופן שנזכר בס׳ הויכוח ובמה שאחר הטבע ׃ מלך שופט · הנה המלך שהוא שופט באמת דלים להוציא לאור משפטם בהפלגת חקירות עד שכבר גברו ועם זולתם על דבר זה הריב הנה יכון לעד כסאו וזה כי יאשרוהו העם על זה הדבר וישמחו בו וילוה לו ג״כ עזר אלהי להתמיד לו ממלכתו וזה שהעיר ג״כ בזה אל מה שקדם וקרא דלים חלקי הסותר שאין כראוי האמת בקנתם יותר מקנת והמלך הוא השכל האנושי כמו שקדם כי הוא המושל באדם וכאשר ישפוט באלו הדרושים הנה יכון לעד כסאו אך בזולת זה יהיה להפך כי השאלות אשר יקרה בהם זה הם ממה שיש בו רושם חזק בהגעת ההצלחה האנושית ובהעדרה ׃ ברבות רשעים · ברבוי הרשעים ירבה פשע בעולם נוסף על מה שהיה ראוי שיעשוהו לו היה כל אח׳ כי יעזרו קצת בקצת ויעשו יחד פשע בעולם שלא ישלם בשבת קבוצם והנה אע״פ שהם שונאים הצדיקים כמו שקדם וכאומרו אחר זה ותועבת רשע ישר דרך הנה לא יוכלו להזיק להם אך ימלטו הצדיקים מידם ויראו במפלתם כי סוף הרשעים ואחריתם הוא לרעה ׃ יסר בנך · בעודו קטן בדרך שתקנהו מוסר ויתן לך הנחה וקורת רוח מפני טוב מוסרו ויתן לנפשך מעדנים במה שתשמע מפיו מדברי חכמה ׃ באין

אבן עזרא

גבר · בפשע · מחליק מדבר חלקות על רעהו אולי יוכל לרמות אותו · פעמיו דבק עם גבר מחליק כענין ורשת אשר טמן תלכדו והפשו תבא לעד כלו · בעבור פשע יוקש רע מוקש או מוקש רע אחד · וצדיק ירון בנפשו במוקשו ׃ יודע צדיק דין דלים · בעבור שיתעסק לריב ריבם · ורשע לא יבין דעת ומשפט ׃ יפיחו · ישבבו פחים כלו׳ שהם ישימו פחים ללכדם בעבור אנשי לצון · וחכמים בחכמתם ישיבו אף השם וינצלו מן הפחי׳ ׃ איש · את · כמו עם כלומר חכם שיבא ל למשפט עם איש אויל · ורגז יחרד או ישחק אין נחת לחכם עמו ׃ אנשי דמים · שישפכו דם הם ישנאו התם ו ויהרגוהו · יבקשו נפשו נפש התם ו וידרשו דמו · פ״א נפשו דבקה עם אחד מאנשי דמים וכן הוא וישרים יבקשו נפש איש דמים להמיתו בעבור התם או מלת נפשו דבקה עם אחד מן וישרי ויהיה הענין כפול · כל · באחור · כמו כשנו אחור והוא שם דבר או שם תאר או שם והוא הנכון ל למבין ואחור רמז ללב שהוא אחר מוצא השפתים וכן יכחידנה תחת לשונו רמז ללב שהוא תחת הלשון · ישבחנה מן משביח שאון פי׳ ישקיט כלו׳ כל רוח דעתו יוציא כסיל ויודיעהו לאחרי׳ כענין ובקרב כסילי׳ תודע וחכם בלב אשר הוא אחר המוצא ישבח רוח דעתו וישקיטנה ולא יודיענה לכסיל כענין בלב נבון תנוח חכמה ׃ מושל · כשידברו לו שקר וישמעם אז ישרתוהו רשעים ׃ תככים · ענינו שהדלות ישברהו כמו מתוך ומרמה ומזה הענין תוכו לרגליך כשברו ויהיה תכך ותכה · נפגשו כי הרש והדלות כאשר יגזרם השם וירדו משמים כמטר היורד על הארץ יפגשו בם והם נפגשו · מאיר כי הם הולכים בחשך הדלות והשם יאיר עיניהם למלאת חסרונם והכל כפי המעשים · פ״א תככים שגזלו לו הונו בתוך ומרמה ׃ מלך · באמת שיוכיח דינם באמת המשפט ולא יהדר פני גדול · כסאו לעד יכון לו ולזרעו ׃ שבט · להכות ותוכחת עם השבט יתן כל אחד חכמה לפתאים · משולח שילך על פי רצונו ולא ייסרהו אביו הוא יתן בושה לאמו ׃ ברבות · במפלתם · כענין פשע · יראו צדיקים וישמחו ׃ ויניחך · ויתן לך מנוחה · מעדנים בקחתו מוסר ׃ באין

באין· אם חזון שאין לעם חזון להוכיח אותם אז יפרעם ויגלה· אשרהו אחרים ויאמרוהו כרבות טובתו: בדברים· בלבד לא יוסר עבד בשבטו ותוכחות ראוי ליסרו· כי יבין· אע"פי שיבין המוסר לא יענה למייסר לומר כן אעשה: אץ בדבריו· ממהר לדבר או ממהר בענייניו· תקוה לכסיל מפורסם בעיני עיניו' בעיני ראות איש חכם בעיניו: מפנק· תחת עבדים· ואחריתו שהוא מפונק יחפוץ להיות כבן והוא מן כין ונאמר פועל מזה השם והוא יכון שמו כלומר קרא כין כענין אמר אלי בני אתה: איש אף· הוא ירגה באפו על כן יקרא אף· יגרה יערב· חמה קשה מאף והעד ו וחמתו בערה בו והאף בפנים לבד: יתמוך כבוד· אפי' בשפלותו יתמכהו שלא יפול מ מעליו כבודו או כבוד השם יתמכהו: שונא נפשו· שהאלה תמיתהו כששומעה ולא יגיד הגנבה כענין וכלתו את עיניו· חרדת· פועל נופל על החרדה אם הוא הלשון כמו ויאכל את לב מתנה כלו חרדת אדם שהוא מחריד אחר החרדת יתן מוקש לנפשו· ישוגב· השם ישגבהו מפני המחריד· פא' השם ויתן לו

באין· נבואה יפרעם ויבוטל ממנו קנין המוסר ור"ל בנבוא' התור' כי היא הגיעה בנבואה וזו כי מיוסרת להקנאת המוסר וההנהגה הישרה בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה ואין דרך בזולתה להקנאת המוסר בקבוצים המדיניי' כי האנשי' להתחלף מזגיהם יתחלפו תכונותיהם מאד ויתבלבל מפני זה ענין קבוצם לולא התורה שתנהיגם יחד בהנהג' אחת וכימוס אחד ומי שישמור תורה אשרהו כי בה יקנה המוסר באופן שלם והיא נ"כ דרך אל הגעת החכמ' והבינה במה שיתיסד מהתחלותיהם ואפשר שירצה בזה כי בהעדר ראיית מה שיתכן ש יקרה מדבר דבר ב בדרך שיודע אם ראוי להשתדל בהגעתו ואם ראוי איך יתכן שיגיעו אליו ויפרעם ויבוטל מהם מה שכוונו ל להגיע אליו או יפרעו מוסר בהשתדלם ב בהגעות מה שאין ר ראוי שישתדלו ב בהגעתו אמנם שומר תורה אשרהו כי התור' תמנעהו מהשתדלו ב במה שאינו ראוי ו ושמירתו התורה ת תישרהו למצוא חפציו: בדברי'· הנה מה שהו' עבד תאותו לא יקנה המוסר בדברים אבל יצטרך שיכוהו בשבט ובמה שידמ' לו והמשל כאשר יבין האיש הנה

מנער ג' וחסרי' וסימ' מפנק מנער עבדו· רטפש בשרו מנער· עני אני וגוע: ולא יגיד ל' וחד אם לא יגיד ואינון כן זוגין חד לא וחד ולא וסימ' נמסר במסרה רבת' בבערכ' אות הלכ"ד בערך לא כסד: ומי' ד' וסימ' ומי' מענה לשון· בחיק יוטל את הגורל· בית והון נחלת אבות· רבים מבקשים פני מושל: בן ז' בליש' וסימ' נמסר ביונה ועיין בספר' ריש סימן כ"ג:

בְּאֵין חָזוֹן יִפָּרַע עָם וְשֹׁמֵר תּוֹרָה אַשְׁרֵהוּ: בִּדְבָרִים לֹא־יִוָּסֶר עָבֶד כִּי־יָבִין וְאֵין מַעֲנֶה: חָזִיתָ אִישׁ אָץ בִּדְבָרָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ: מְפַנֵּק מִנֹּעַר עַבְדּוֹ וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן: אִישׁ־אַף יְגָרֶה מָדוֹן וּבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע: גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ וּשְׁפַל־רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד: חוֹלֵק עִם־גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ אָלָה יִשְׁמַע וְלֹא יַגִּיד: חֶרְדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה יְשֻׂגָּב: רַבִּים מְבַקְשִׁים פְּנֵי־מוֹשֵׁל וּמֵיְהוָה מִשְׁפַּט־אִישׁ: תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל וְתוֹעֲבַת רָשָׁע יְשַׁר־דָּרֶךְ:

ל

דִּבְרֵי אָגוּר בִּן־יָקֶה הַמַּשָּׂא נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל: כִּי בַעַר אָנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא־בִינַת אָדָם לִי: וְלֹא־לָמַדְתִּי חָכְמָה וְדַעַת קְדֹשִׁים אֵדָע:

ל' · ל' ב' · ל · ל · ג' ל' · ל ח'ל · ל' ויגר אם לא יגיד · ל' וחד ויהי לחרדת אלהי' · ד' · כ' כתרי ליש' לולי כעס' · ד' ל' ב' · ל' ותס'

בְּסוּגְעָא דְעַוּוֹלָאֵי מִתְתְּרַע עַמָּא וּדְנָטִיר אוֹרַיְתָא טוּבוֹהִי: בְּמִלֵּי לָא מִתְרְדֵי עַבְדָּא דְיָדַע גִּיר וְלָא בְלִיעַ: אִין חֲזֵיתָא גַבְרָא דְמַעַרְקְלִין מִילוֹי סְכוּיָא דְטַב הוּא מִכַּלָּא מִנֵּיהּ: מַתְפְּנִיק מִן טַלְיוּתֵיהּ לְעַבְדָּא נֶהֱוֵי וּבְאַחֲרַיְתֵיהּ יְהֵי מִנְסַח: גַּבְרָא רוּגְזָא מְגָרֵית תִּיגְרֵי וְגַבְרָא חֶמְתָנָא סַגִּיעִין חוֹבוֹי: רָמוּתָא דְבַר נָשָׁא תַשְׁפְּלוּי וּמַן דְּמַכִּיךְ רוּחֵיהּ נִיפְלַג יְקָרָא: דְּפָלִיג עִם גַּנָּבָא סָנֵי נַפְשֵׁיהּ נִיפְסְקוּי מוֹמָתָא וְלָא מוֹדֵה: טְלוֹמַיָּא דְבַר נָשָׁא עַבְדָּא לֵיהּ תִּיקוּלְתָּא וּדְמַסְבִּיר בֵּאלָהָא נִיעֲשַׁן: סַגִּיעֵי דְבָעְיָין אַפֵּי דְשַׁלִּיטָא וּמִן קֳדָם אֱלָהָא דִינֵיהּ דְגַבְרָא: מְרַחֲקָתָא דְצַדִּיקֵי גַּבְרָא עַוְלָא וּמְרַחֲקָתָא דְרַשִׁיעֵי גַּבְרָא דְתְרִיצֵי אָרְחָתֵיהּ:

מִלּוֹי דְאָגוּר בַּר יָקֶה דְקַבֵּל נְבִיוּתָא וְאָמַר גַּבְרָא לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאוּכָל: מְטוּל דְבוּרָא דִבְנֵי נָשָׁא אֲנָא וְלָא אִית בִּי בִּיוּנָא דִבְנֵי נָשָׁא: וְלָא יַלִּיפִית חָכְמְתָא וְלָא יָדְעִית יְדִיעֲתָא דְקַדִּישֵׁי:

סימים ללכוד העכיים· פא' אים מפחד ולא יתן מבטחו בשם יבואהו מה שירא: רבים· גדולים בעבור מתנותיו או בעבור שמרו ומאת השם יבא משפט מעלת אים כי בידו המסרה והספלות: חלק רביעי· דברי אגור· היה בימי שלמה הולך ביוסרו ויודע דעת ונכבד מדורו על כן המלך שלמה אסף דברי חכמתו בספרו· בן· בחירק כמו בכרי כמו רים ורם בן נון בן לילה בן הכות י המשא· הנבואה כענין נושא השם לבן אדם· כאוס עם זבול· הגבר הוא אגור כענין שנגברה חכמתו· איתיאל ואוכל היו חכמים חברי אגור או תלמידיו: מגן· התם נוסף וכן מעגן כמו משברי אל: תוסף· מורכב מן יכף וספה שהוא ספות החטאת והעד עליו השבא אשר תחת הסמך והפא והמורכב הוא מן תוסף ומן תוסף עם ירד: ועתה אשוב לפרש ואומר כי דברי החכם הם ז' חלקים וכלם ענ"ר מוסר וכל חלק מד' דברים לבד שתים שאלתי וכן נהגו חז"ל באמרם ד' מיתות באדם ד' מיתות בתלמידים ובתוך אלה שמה פסוקי' הדקדקים ספר ד' יסודות והם שמים הן יסוד האש שהיא חמה ויבשה ורוח יסוד האויר והחום ומים קרים ולחים וארץ יסוד הקור והיבושת· וכן הפי' דברי עומד במקום שנים כלו דברי אגור דברי המשא והנבואה כענין עצת אחיתופל כאשר ישאל איש בדבר האלהים· כאשר הגבר יתכן ששאלוהו דברי חכמות אלהיות איתיאל ואוכל והגבר השפיל עצמו ואמר להם איך תשאלוני כי אני בער יותר מאיש ואפילו בינת אדם אחד אין לי· ולא למדתי חכמה על ענין האלהי ולא דעת אל ארע כלומ' אין לי חכמה ודעת מי

לא יצטרך בקנין המוסר אפי' מענה ודבור כי יספיק לו מעט רמז או גערה חלושה כאמרו תחת גערה במבין: חזית איש· כשראית איש מהיר בדבריו לעשו' בזולת התישבות ולקיחת עצה הנה יש תקוה יותר ממנו למי שיש לו הסכלות שהוא העדר כי הוא מסער בדבר סכלותו ומפני זה יבקש עצה בדבריו ואולם האץ בדבריו הוא חכם בעיניו ולא ישא עצה: מפנק מנער עבדו· אשר יתן לעבדו תענוג בקטנו הנה לא יקוה שיסרתהו אך יהיה אדון לו וזה הערה שלא יתן האד' תענוגיו בעת הקוטן לכח המתעורר אל התאוות הגופיות אשר הוא ראוי שיהיה עבד לשכל האנושי כי אם יעשה הענין כן הנה הוא יטיב המלכות והסררה אליו באחרית ויהיה השכל עבדו תחת היותו ראוי להיות מושל עליו: איש אף· יסבב לגרות מדון כגרו ברוב כעסו ורוע דבריו ופעולותיו מצד כעסו וזה יהיה סבה להפילו ברעות גדולות וכמו שהכעס הוא להשחית גופו כן הוא סבה להשחית נפשו כי מרוב כעסו לא תוכל התורה למנעו לעשות מה שיגיעהו אליו כעסו ויניעהו אליו זה לעשות זה פשעים גדולים: גאות אדם· הנה גאות האד' תביאהו אל השפלה כי יקח לעצמו מדרגה בלתי ראויה ויהיה זה סבה אל שיורידוהו הגדולים אשר שם משם וישפילוהו יותר מהראוי לו וזה מבואר מאד מהחוש ומי שהוא שפל הנה בשפלותו ובענותו יתמוך ויאחז הכבוד לו יכבדוהו האנשים מאד ויעילוהו ברואותם השפלתו עצמו מאד בפניהם: חולק· מי שהוא חולק עם גנב הוא שונא נפשו ואף על פי שיש לו בזה התכלות מה כי הוא אינו גונב והוא מקבל בזה מתנה מהגנב הנה יביאהו זה לחטוא עונש שכבר ישמע אלה שיקללו מי שיודיע זה אם לא יגיד דבר הגנבה ימנע מהגיד ויקרה לו בזה חטא ועונש עצום חרדת האדם ופחדו על מה שאין ראוי לפחד ממנו יגרום מוקש ונזק והמשל שכאשר ימצא איש רע אחד בדרכו ויכיר שהוא מתפחד וחרד ממנו יתעורר מפני זאת הסבה להזיק לו ולשוללו להכירו יכחהו וכבר יקרו המשלים על זה בב"כ מכרדים אחרים מזולת זה ואמנם האיש הבוטח בי' ואינו מתפחד מדבר בעוכם בטחונו בשם ואפילו במה שראוי לפחד ממנו באופן מה הנה הוא ישוגב ויתחזק להמלט מהרע ההוא כמו שתמצ' בדוד שהתחזק באלהיו לרדוף אחרי הגדוד אשר שרפו צקלג וכמו שתמצא בחזקיה על דבר סנחריב: רבים מבקשי' פני מושל· לחלות פניו שיעיין במשפט כראוי והם לא יבינו כי מיי' משפט איש לא מהמושל ולזה ראוי לבקש מה שי"ז כי המשפט לאלהים הוא והמושל יטה לבו אל אשר יטנו השי' כאמרו פלגי מים לב מלך ביד יי' אל כל אשר יחפוץ יטנו ואפשר שהעיר בזה אל הדרושים שלא יתכן שיגיע להם השכל מזולת מה שהישירה אליהם התורה ואמר כי לשוא יבקשו בני המושל באדם כי לא ישלם המשפט לאיש בהם כי אם מיי': תועבת צדיקי'· הנה כמו שאיש עול הוא שנוא ומתועב אצל הצדיקים כן ישר דרך הוא מתועב אצל הרשעים וזה מבואר מן החוש ובכאן נשלם מה שהגבלנו ביאורו בזה המקום והנה התועלות המגיעים ממנה מבוארים במעט עיון: דברי אגור בן יקא וגו'· עד דברי למואל דברי אגור ידמה שלמה קרא שמו אגור מצד הדברים שכלל אותם בזה הספר כמו שקרא עצמו קהלת מצד הדברים הנכללים בספר קהלת והנה אגור הוא מענין הקבוץ והאסיפה וקרא עצמו בן יקא ר"ל בן אשר יקיא והרצון שהוא אגור בתוכו ומקובץ מהמחשבות המקבילות בדרושים הגדולים ורוצה להקיא המעמס והמשא מן המחשבות הבלתי צודקות כדי שישארו לו הצודקות וספר שכבר אמר זה המאמר לחכם אחר ששמו איתיאל ואמרו גם כן לו לחבירו שיהיה שמו אוכל: כי בער· ולפי שאני בער מאיש ואין לי בינת אדם באלו הדרושים העמוקים: ולא למדתי חכמה· ואין בי כח לדעת דעת קדושים והם המניעים אשר לגרמים השמימיים הנה תקרה לי מצד מבוכה חזקה באלו הדרושים שאזכיר וברומזה לולי מה שהישרתני אליו התורה הא' הוא שכבר יפול ספק במה שנתפרסם שכבר ישפעו כחות מהשמים ית' ש בהם מה שבארץ כמו שנראה שישפעו מהשמש תקופות היום ותקופת השנה אשר להם מבוא כפלא בדברים הטבעיי' בכל מה שתחת גלגל הירח ונראה כמו זה בירח ר"ל שכבר יגיע ממנו רושם באלו הדברים השפלים וכן ההקש בכוכבים ואין הענין בקצתם יותר מפורסם ויותר נגלה מקצת והספק הוא על זה התואר: מי

מִי עָלָה־שָׁמַיִם וַיֵּרַד מִי אָסַף־רוּחַ בְּחָפְנָיו מִי צָרַר־מַיִם בַּשִּׂמְלָה מִי הֵקִים כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ מַה־שְּׁמוֹ וּמַה־שֶּׁם־בְּנוֹ כִּי תֵדָע׃ כָּל־אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לַחֹסִים בּוֹ׃ אַל־תּוֹסְףְּ עַל־דְּבָרָיו פֶּן־יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזָבְתָּ׃ שְׁתַּיִם שָׁאַלְתִּי מֵאִתָּךְ אַל־תִּמְנַע מִמֶּנִּי בְּטֶרֶם אָמוּת׃ שָׁוְא וּדְבַר־כָּזָב הַרְחֵק מִמֶּנִּי רֵאשׁ וָעֹשֶׁר אַל־תִּתֶּן־לִי הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי׃ פֶּן אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְהוָה וּפֶן־אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹהָי׃

מַן סָלִיק לִשְׁמַיָּא וְנָחִית וּמַן אֲחַד רוּחָא בְּחַפְנוֹי וּמַן צַר מַיָּא בְּשׁוֹשִׁיפָא וּמַן אֲקִים בְּרִיתָא דְאַרְעָא מַן שְׁמֵיהּ וּמַן שׁוּם בְּרֵיהּ אֵין יָדְעִית׃ כֻּלְּהוֹן מֵימְרוֹי דֶאֱלָהָא צְרִיפָן וּמְסַיַּע לְאִלֵּין דְּמִתְרַחֲצִין בֵּיהּ׃ לָא תּוֹסֵף עַל מִלּוֹי דְּלָא יְכַסְּיָךְ וְתִתְכַּדֵּיב׃ תַּרְתֵּין שְׁאֵלִית מִינָךְ לָא תִּיכְלֵי מִנִּי עַד לָא אֵימוּת׃ רִיגְלְתָא וּמִלְּתָא כַּדְּבוּתָא אַרְחֵיק מִנִּי מִסְכֵּינוּתָא וְעוּתְרָא לָא תִּתֵּן לִיזוֹנִין לַחְמָא מִתְּסִי׃ דְּלָא אֶשְׂבַּע וְאֶכְפַּר וְאֵימַר מַנּוּ אֱלָהָא וּדְלָא אִיתְמַסְכַּן וְאֶגְנוֹב וְאַחֲלִיל שְׁמֵיהּ דֶּאֱלָהָא׃

וירד ג' פתחי' וסימ' ויט שמים וירד דשמואל' מי עלה שמים וירד. ויט שמים וירד דתלים: שם ו' פתחי' וסי' בלשון ארמי אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא. וביאורם ויקרא אברם שם בנו' ויקרא אברהם שם בנו. על שם שבר אדני הדר. וגם שם עיר הפנה. מה שמו ומה שם בנו. ויהי שם בנו הבכור יואל: שתים ב' רפ' וסימ' שתים הנה קראותיך. שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני: מאתך ה' וסימ' נמסר בריש מלכים ס"ס ב': מי יי' ב' דסמי' וסימ' אשר אשמע בקולו. פן אשבע וכחשתי: ופן ה' וסימ' ופן תשא עיניך השמימה. ופן יסורו מלבבך. ופן תדרש לאלהיהם. ופן ירך לבבכם ותיראו. ופן אורש וגנבתי ותפשתי:

אבן עזרא

מי הוא שעלה שמים וירד כלומ' שיש בו כח לעלו' אל השמים הגבוהי' ולרדת אל הארץ שהי' לעומק לא הדעתו בחכמתי. בחפניו כדי שיבין השומע כי חפניו וידיו הם רצונו או שכלו. כלו' שיאסוף הרוח שלא תהיה נושבת. מי צרר מים כאילו צררם בעבי המרומים למעלה להמטיר על הארץ. כל אפסי ארץ שלא ימוטו. והאפסי' הם הקצוו' העומדו' על בלי מה. מה שמו ומה שם בנו שידעהו בחכמתו. כי תדע אתה איתיאל אדם או בנו הגדלי שם אח' מהם שידעהו והטע' איכי יכול לדעתו ואין בבראים שידעו בחכמתו. כל אמרת אלוה צרופה. כענין אמרותיי' אמרות ט טהורות והם המצות הצרופות כזהב ה המזוקק והם חכמת יראת השם ואין ראוי להתעסק בזולתה. על כן אל תוסף על דבריו אתה איתיאל כענין לא תוסיף עליו ולא ת תגרע ממנו. פן יוכיח בך בענין שעברת על מצות לא תעשה. ונכזבת תהי נכזב בהתעסקך בחכמה אחרת זולת חכמת ת מצותיו ונכזבת כענין בנים כחשים ונקראו כן ממרי' פי השם. פ"א בן יקה בן יקהת עמים כי בשביל דוד כאמר לבן שלמה בן יקה ויקהלת ואגור הוא כאס הגבר לאיתיאל כדבר הנשים והסוסים שאמר ארבה ולא אסור לבבי ואוכל. כי בער. איתיאל מתנחם אח"כ ואמר עשיתי כמי שלא למד חכמה ולא ידעתי שחקים ובקש קהלת שידע במשפט להצדיק ולהרשיע בלא עדים ולא אמרה תורה אלא על פי עדים ועל זה כאמר בקש קהלת וגו' שיענה מן השמים ולא היה לו כן או אמר וכתוב יושר דברי אמת בשביל התורה כל אמרת אלוה צרופה אל תוסף וגו'. ואני לא שאלתי דבר כגון ששאלתי דבר שלא היה לי לישאל כיכר היה לו למשה שעלה שמים וירד והארן שאסף רוח סכ' ויעמוד בין החיים ובין המתים ואליהו שצרר מים בשמלה ויהושע שהקים כל אפסי ארץ שמש בגבעון דום. מה שמו כי בניהם לא הגיעו לשמם ולדעתם אף אני שאני מהם. ועתה שתים שאלתי מעמך. אלוה. אל. שתים. ג' דבקים. עד תפלה: שוא. כמו שקר. ודבר כזב שלא אהיה עד כזב. וי"א ועושר תחת או. הטריפני מן ויהי טרף בביתי. חקי הראוי לי לעמיד בו הנפש: וכחשתי. זהו ואמרתי מי יי'. כענין לא ידעתי את יי'. ותפשתי שאשבע על הגנבה. ואתפש בשבועת שם אלהי לשקר והתפישה בהזכרת השם: אל

רלבג

מי עלה שמים. מי מהדברים השפלים עלה לשמים או מי מהשמי' ירד לארץ שיתכן שיהיה התיחסות בין השמים ובין הארץ באופן שיתכן שישפעו כחות מהשמים ישלם בהם מה שבארץ כי זאת השאלה עמוקה ומסופקת מאד מפנים רבים ונזכיר מהם היותר חזקים לקצר המאמר בזה האופן הא' הוא שכבר ידמה שיתחייב היות למשפיע בפועל ב באופן מה שאכל מ מקבל השפע בכח ו והמשל כי האש לא תשוב מה שהוא חם בכח חם בפועל אלא מפני שים לאש חום בפועל ובהיות הענין כן והיה מבואר במה שאין ספק בו שאין ל לגרמים שמימיי' דבר מאלו האיכיות אשר ישפעו מהם באלו ה הנמצאות השפלות ר"ל החום והקור והלחות והיובש הנה יפול ספק חזק איך ישפעו אלו האיכיות והנמשך להם מהגרמים השמימיים והאופן הב' והוא חזק העומק ג"כ הוא שכבר יחשוב חושב שהדברי' המתחלפים יחוייב ש שתהיינה התחלותיהם מתחלפות ולזה ידמה שיהיה מחוייב היות ההתחלה מתיחסת ל להמה שהיא לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים זולת התחלת הדברים הנפסדים ולפי שהתחלת הדברים הבלתי נפסדים יחוייב היותה בלתי נפסדת הנה ידמה שיחוייב מזה היות התחלת הדברים הנפסדים נפסדת וזה מתה שירחיק היות השמים התחלה למה שבארץ אלא שאם יונח שעלה לשמי' דבר מאלו הנמצאות השפלות והוא נפסד כמו הם ובעל תכלית ומהם ירדו וישפעו אלו הכחות וזה דבר בתכלית הזרות והבטול ואם רצינו להשלים הספק בזה הצטרכנו לתת' ארוך לא יכילהו זה הביאור ויספיק לנו מה שזכרנו מזה והספק הב' מי אסף רוח בחפניו השמי' להיות כאשר מכל רוח א' באופנים והם היסודות והיא רוח השמיה אשר באופנים קראו הפילוסופי' הנפש המאצלת מהגלגלי' והתבאר מציאותה בס' ב"ח כי בזה גם כן ספקות עמוקות כמו שבארנו בה' מס' מ"י הא' איך ישפע א' בלתי מתחלק מרבים והב' איך יתכן בעלול שיהיה יותר שלם מכל א' מהעלות הקרובות אשר שפע מהם כי זה ענין הנפש הזאת שזכרנו עם מניעי הגרמי' השמימיי' ששפע' מהם וכבר יפול ספק עוד איך ישתנה זה הרוח ביסודות ובאי זה אופן יתכן בו זה והספק הג' הוא מי צרר מים בשמלה באופן שיהיה רקיע בתוך המי' העליוני' מחלק מה שהם כמו שנזכר בתור' ויתבאר מדברינו בספ' מלחמו' יי' שיהיה מחוייב שיהיה שם בין גלגל לגלגל גשם בלתי שומר תמונתו הוא הנקר' מים העליוני' והנה הספק בזה הוא כי זה הגרם העליון הו' נקי מהאיכיו' אשר ישלם בהם הקרוש והתקשות לדברים ולא יתכן ג"כ שכניח חדוש העולם בהם מצד קור או חום יהיה סבת בהם כמו הענין בגשמי' אשר אצלינו שקצתם יקרשו מהקור וקצתם יקרשו מהחום כמו שיתבאר בס' האותות והנה השאלה עמוקה וקשה מאד ואם באנו להרחיב המאמר בה ובמה שיפול מזה מהספק במציאות המים העליוני' אשר הספק ההוא הוא ג"כ בכח זאת השאלה הצטרכנו למאמר ארוך מאד וכבר יעמוד על זה במעט עיון מי שירצה מדברינו בנ"ה בה' מספר מ"י והספק הד' הוא מי הקי' כל אפסי ארץ באופן שיהיה זה החלק נגלה מהמ' לא יקיפוהו המים כמו שהיה ראוי לפי הסדור הטבעי וזה כי אם אמרנו שהסבה בזה משפע הגרמים השמימיים כמו שזכר הפילוסוף הנה יתחייבו הספקות הנזכרות בספק הראשון מאלו ועוד שכבר בארנו בספר מ"י ובבאורינו לספר השמים והעולם שא"א שיוחס זה אל הכוכבים שאם היה הענין כן היה מחייב שיהיה הנגלה מהארץ שלם כבוב כי הכוכבים ההם הם סובבים סביב הארץ סבוב שלם ואנחנו לא נמצא הנגלה מהארץ יותר מי"ב שעות כמו שזכר בטלמיוס היוני שנתבאר מהלקיות הירחים שהבינו מהם המזרחיים והמערביים ובכלל אין דרך לחכם לעמוד על סבת זה אם לא יעזר במה שזכרה התורה מזה מה שמו ומה שם בנו כי תדע הנה קרא לסבה הקרובה לזה הפועל בן כי היא עלולה מהעלה האחרת הגבוה ממנה ורצה בזה אמור לי מה היא הסבה הפועלת בזה ואם אמרת שהסבה ההיא תפעל זה באמצעות סבה אחרת יותר קרובה קרא גם לזאת הסבה הקרובה שיאות שישפעו ממנו אלו הדברים לפי מה שיורה עליו שמו והמשל באלו השמות כי אנחנו כאמר כי הש"י ברא האדם באמצעות השכל הפועל והשכל הפועל בראיהו באמצעות זרעי הזכר והנקבה הנאות להיות ממנו זאת ההויה כמו שהתבאר בטבעיות והנה באלו הספקות שזכרנו לא תוכל לקרוא שם לא לפועל ולא לבנו באופן יאות להיות ממנו זאת ולזה צריך שתקיא אלו המחשבות המחוייבות ספק באלו הדברים ותשען על אמרת הש"י בתורה ובנביאים שהתבאר ממנה המופת אלו הענינים אשר נפל בהם הספק והוסר הספק מהם במה שזכר' מחדוש העולם כי לא נצטרך אחר זה לבקש באלו הדברים סבות זולת הסבות אשר יותנו בדברי' הטבעי' וכבר התבאר כל זה מדברינו במאמר הא' והוא מספר מלחמו' יי': כל. הנה כל אמרת הש"י צרופה ר"ל שהיא נקייה מן הסיגים והדברים שילכו במדרגות המותר והוא מגן לחוסים בו לפתרם מהטעות ומהדברים בבמו אלו המקומו' אשר הטעות מרחיק בהם האדם מהצלחתו האמתית ולזה נזכרו אלו הפרטי' הגדולים בתורה ובדברי הנביא': אל תוסף. על דברי הש"י איך יתבונן בהם באופן לא יצטרך למה שתבין מהם תוספת בדברים ההם שאם הקלת בעיונם עד שלהקל מעליך כשלא יתן וכן הבאור תאמ' שהוא חסר מלה או מלות כך שאת יוכיח בך הש"י שאר האלהי' מעשות ככה תמכי שעכם מה שיגיעך מהרע וההפסד עד שתאמר הבל וכזב מזולת האחרות כלל: שתים שאלתי. אמר זה החכם מדבר אל השם יתב' שתי שאלות שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות כי אחר המות לא יתחדש לאד' קנין השלימו' אם לא בחייו. שוא ודבר כזב הרחק ממני. בהסבותי שוא ודבר כזב שלא אשתבש ואתבלבל בעיוני ושלא יהיה עיוני בדבר הבל שאין לו מציאות כאילו תאמר שיהיה העיון במציאו' הריקות וידמה שרמז בשוא אל מה שהוא שקר ודבר כזב אל מה שהוא הבל או הפך זה והנה תקרה לאדם החקירה והעיון במה שאינו נמצא לחשבו שהוא נמצא אם מפני סבוב המדמה אם מפני ספור כוזב קרה לו אם מפני ידיעות ירעו בזה מזולתו והשאלה הב' היא שלא יתן לי עוני ודלות ברעות לקצר בדעות מה שאפש' לאדם השגתו ולא יתן לי ג"כ עושר לפנות להתחכם במה שאין לאדם השגתו אך הספיע לי ברעות המזון הראוי לשכלם לא פחות ולא יותר וזאת באמת היא שאלה גדולה לא יתכן שימצא איש יגיע אליה בחלופי' מן הב' אבל הוא ראוי שיתדבק לכל אחד מהאכסי' המעיני' בזה כחזקת היד. פן אשבע. להתחכם במה שלא אוכל להשיגו ואומר מי הוא הש"י ר"ל מה הוא וזה דבר לא יתכן שיושג אלא לשוי ולזה תבוא זאת החקירה אל שאכחש ואעשה אלוה תדבר בלתי נמצא כן כשאחייב לאלוה מהות בלתי נמצא כן ויביא זה לכפירה ולהאמין בזולתו ופן אורש והקצר מהחקור במה שאיפשר לאדם השגתו ויהיה זה סבה על שלא אעמוד על חיוב היות שם אלוה הוא הפועל לכל הנמצאות ויהיה קצורי סבה שאגנוב האלוה מהנמצאות ואומ' שאין שם שוה כמו שהיה אות' אפיקורו' וסיעתו ואחשוב כי לא תפשתי בזה כי אם השם לבד כי הנקרא בו אין לו מציאות ויהיה זה יותר קשה באופן מה ממה שיגיע מההפסד בסבת התחכם יותר ממה שראוי: אל

94

אל תלשן. כפשו' הזה הזהיר מן הרכילות והזכי' עבד הבורח כי קשה מכל הרכילות: אל תלשן אל תגלהו ותודיעהו כלשונך והוא עבד הבורח מהאומות לארץ ישראל להשיבו שלא ישיבוהו לו ופי' עמך ישב בארבך. עבד אל ארניו שיהיה איכם ישר' כענין לא תסגיר עבד אל אדניו ושם הזכיר שלא ישיבוהו אל אדניו. ואשמת

אל תלשן. והוסיף להזהיר שנית על דברי התורה שלא יחטא בעיונו בהם ויסתפ' ויתלה בזה בדברי תורה ולפי שהתור' היא כמו עבד לש"י לפרתו בה בהגעת השלימו' בה לאדם הזהיר שלא יתלה האדם בדעותיו המשובשות בדברי התורה כי בזה כאלו הלשין העבד אל אדניו לומר לו שהטעה אותו עבדו ואמר שאם תעשה כן אולי יקללך אדניו והוא הש"י ותהיה לשממה והכבד מפני היותך מקל בתורתנו והמטיל והמר כי זה הפועל המגונ' מהבנת דברי התורה בזה

ומצאתו ל' דור טהור בעיניו ומצאתו והוא חד בן כלין יתיראין נסבין ומ כריש תיבותא וסימ' נבס' בבכרה רבתא בבערכת אות הבס בסד: ארץ ד' פתחין באתנחתא וסימ' כי לא שלום ידברו. נוראות בצדק תענני. תחת שלש רגזה ארץ. דור חרבות שניו: מים ג פתחין כאתנחתא וכסוף פסו' וסימ' באנו באש ובמים. ישם נהרות למדבר. ארץ לא שבעה מים.

אַל־תַּלְשֵׁן עֶבֶד אֶל־אֲדֹנוֹ פֶּן־יְקַלֶּלְךָ וְאָשָׁמְתָּ׃ דּוֹר אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת־אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ׃ דּוֹר טָהוֹר בְּעֵינָיו וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ׃ דּוֹר מָה־רָמוּ עֵינָיו וְעַפְעַפָּיו יִנָּשֵׂאוּ׃ דּוֹר׀ חֲרָבוֹת שִׁנָּיו וּמַאֲכָלוֹת מְתַלְּעֹתָיו לֶאֱכֹל עֲנִיִּים מֵאֶרֶץ וְאֶבְיוֹנִים מֵאָדָם׃ לַעֲלוּקָה׀ שְׁתֵּי בָנוֹת הַב׀ הַב שָׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה אַרְבַּע לֹא־אָמְרוּ הוֹן׃ שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא־שָׂבְעָה מַּיִם וְאֵשׁ לֹא־אָמְרָה הוֹן׃ עַיִן׀ תִּלְעַג לְאָב וְתָבוּז לִיקֲּהַת־אֵם יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי־נַחַל וְיֹאכְלוּהָ בְנֵי־נָשֶׁר׃ שְׁלֹשָׁה הֵמָּה נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי וְאַרְבָּעָ לֹא יְדַעְתִּים׃ דֶּרֶךְ הַנֶּשֶׁר׀ בַּשָּׁמַיִם דֶּרֶךְ נָחָשׁ עֲלֵי צוּר דֶּרֶךְ־אֳנִיָּה בְלֶב־יָם וְדֶרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה׃ כֵּן׀ דֶּרֶךְ אִשָּׁה מְנָאָפֶת אָכְלָה וּמָחֲתָה פִיהָ וְאָמְרָה לֹא־פָעַלְתִּי אָוֶן׃	לָא תַלְשֵׁן עַבְדָּא לְמָרֵיהּ דְּלָא נִיצְעֲרָךְ וְהִתְחַיֵּב׃ לְדָרָא דַּאֲבוּהִי נִיצְעִיר וּלְאִימֵיהּ לָא נִיבְרִיךְ׃ דָּרָא דְּדָכֵי בְּעַיְנוֹי וּמְצֵאתֵיהּ לָא אִשְׁתְּזֵג׃ דָּרָא דְּרָמוּ עַיְנוֹי וְגִבִּינָן מְנַטְלִין׃ דָּרָא דְּסַפְרֵי אִינוּן שִׁנּוֹי וְחִירְפֵי אִינוּן כֵּיבוֹי לְמֵיכַל מִסְכֵּינֵי מֵאַרְעָא וְלַעֲלִיבֵי מִן בְּנֵי נָשָׁא׃ לַעֲלוּקָה תַּרְתֵּין בְּנָן כְּהַבְהַבָן תְּלָת אִינוּן דְּלָא שָׂבְעָן וְאַרְבַּע דְּלָא אָמְרָן מִסְתָּא׃ שְׁיוֹל וְאַחְדַּת רַחְמֵי וְאַרְעָא לָא שָׂבְעָא מַיָּא וְנוּרָא לָא אָמְרָה מִסְתָּא׃ עֵינָא דְּמַצְרְיָא לְאָב וְשַׁיְיטָא קַשִּׁישׁוּתָא דְּאִימָּא נִיתְצוּנֵיהּ עוּרְבָא דְּנַחְלָא׃ תְּלָת אִינוּן דְּגַנִּיזָן מִנִּי וְאַרְבַּע דְּלָא יְדָעִית אִינוּן׃ אָרְחָא דְּנִשְׁרָא בִּשְׁמַיָּא וְאוּרְחֵיהּ דְּחִוְיָא עַל שׁוּעָא וְאוּרְחָא דְּאִילְפָא בְּלִבֵּיהּ דְּיַמָּא וְאָרְחָא דְּגַבְרָא בְּעוּלֵימְתָא׃ הֵיכְנָא אוּרְחָא דְּאִתְּתָא גַּיַּירְתָּא אָכְלָה וּמְכַפְּרָה פוּמַהּ וְאָמְרָה לָא עֲבָדִית מִדְּעַם דְּעָאתָא׃

וסימ' כלשון ארמי מדברא ונורא גונס. וב' זקפין קמצין וסימ' ארץ נחליא יבשין וכל אס"ף דכו' בבג פתחין וסי' דכסרי ברישׁ: בלב ים ד' וסי' קפאו תהומת. והיית כשכב בלב ים. ותכבד מאד בלב ים. דרך אניה בלב ים:

שאול. שימליכו בו הדור המקלל ויומתו מקלל אביו ואמו מות יומת. ועוצר רחם שיעצור הרחם בעבור הדור שלא רוחץ מטומאת זנות ושלא יהיה לו בני ולא יהיה לו זרע. וארץ לא תשבעמים באין מטר ויבשו זרועיה ויהיו מוספלי' הגאים והרמי' ברעב. ואש היא היורדת מן השמים לאכול הדור האוכלים העניים ועושקים האביונים שאש שירדה עליהם בימי אליהו וכן ותצא אש מלפני יי' או שאם רמז לחוס המיכם שאש ולא ירד הגשם והזכיר האב והאם פעם שנית כי זה הדור הלועג והמקלל דעמה' דורות ועין שתלעג לאב המיסר אותו ותבוז לחברת אם המיסרת אותו יהיה חלל ויקרו עיניו עורבי נחל שאין מרחמין על בניהן ולא יאסף לקבורה כי המכבד אותם יאריכון ימיו. בני נשר שירחמו על אבותם ובניהם: שלשה. דרך. כן. נדבקים. נפלאו נעלמו. ומחתה מן מחיתי כעב וכן הפי' הם שנפלאו ממני ולא ידעתי אותם בחכמתי. הנשר לא ארע איך הוא מעופף ברקיע באויר השמי' והוא לא ידע אנה ינוח על הארץ. ודרך נחש איך יתכן ללכת על סלע בלי רגלים ואיכו יודע באי זה מקו' יוכל לנוח. ודרך אניה בלב ים המתהפכת לעבור בלבים ולא תדע לאי זה מחוז יוליכנה הרוח. בעלמה בזנותו עמה שלא

רלבג

תחת ג׳ • כי יתחת שלש חרדה ותחת ד׳ לא תוכל לשבול הא׳ הוא תחת עבד כי ימלוך כי איננו ראוי למלוך כמו שאין ראוי למלוך הכזב והשוא ויגיע אל השכל אך ראוי שידמה ויוסר ויגיע אל השכל האמת לבדו והנה השקר הוא כמו עבד ומשרת למצא האמת והב׳ הוא תחת אחים השכל המרדף חברת הרקי׳ כי ישבע לחם כי איננו ראוי לכך כי דרכו זאת ראוי שתביאהו אל הדלות והעוני עד שיחסר לו לחם ושמלה כאמרו ומרדף רקי׳ ישבע רים מפני שאינו עוסק ב בשובו של עולם וכן הענין בשוא ודב׳ כזב שאינו מישובו של עולם אבל הם דברים בלתי נמצאי׳ והשלישי תח׳ שנואה כי תבעל כי אין ראוי שיתחבר האדם ל׳ האשה שהיא שנואה לו וכן הענין בחבור שוא ודבר כזב אל ה השכל כי הם שנואים אל השכל והר׳ תחת שפחה כי תירש ג גבירת׳ ותשוב הגברת משרתת לה כן הענין בשוא ודבר כזב עם השכל כי הדעת ה הכוזבת היא כמו ש שפחה ומשרתת אל ה האמתית כמו שזכרנו והיה ראוי שינחל ה השכל הדעת האמתית ושפחתה תוציאנה מ מהחברה עם השכל ובאן הספר אחר ל לשכל בשוא ודבר כזב ועליו ידמה גם כן ש

אבן עזרא

תחת • בעבו׳ רגז הארץ רמז לעם הארץ • תחת עבד • שהמליכוהו עליהם בעבור חטאם ואיננו מרתם על משלו ירגזו העם • ונבל בהיותו שבע ומושל בעבור פשעם • ותחת אשה כאם׳ היא בעולה כי תשב׳ את שונאיה שמאסוה ולא יכילוה על כן יפחדו ויתכן שנבעלה בעבור עון שונאיה • ושפחה שהיא יורשת גבירתה ומושלת עליה בגלל פשע הגברת •

ימלוך ד׳ מ׳ל בליש׳ וסימ׳ ואדניה בן חגית מתנשא • ועתה הנה אדניה מלך • כי מלוך תמלוך וקבה בידך • ובחמה שפונה אמלוך • תחת עבד כי ימלוך׃ לארבה ב׳ וסימ׳ ויהן לחסיל יבולם • מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו ׃ בהכליב׳ וסימ׳ ענג׳ שממית בידים תתפש • מיטיבי לכת חד מן ט׳ חס׳ בליש׳ וטבה וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן ל״ג ׃ בגבהה

כא תַּחַת שָׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ וְתַחַת אַרְבַּע לֹא־תוּכַל שְׂאֵת׃ כב תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ וְנָבָל כִּי יִשְׂבַּע־לָחֶם׃ כג תַּחַת שְׂנוּאָה כִּי תִבָּעֵל וְשִׁפְחָה כִּי־תִירַשׁ גְּבִרְתָּהּ׃ כד אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי־אָרֶץ וְהֵמָּה חֲכָמִים מְחֻכָּמִים׃ כה הַנְּמָלִים עַם לֹא־עָז וַיָּכִינוּ בַקַּיִץ לַחְמָם׃ כו שְׁפַנִּים עַם לֹא־עָצוּם וַיָּשִׂימוּ בַסֶּלַע בֵּיתָם׃ כז מֶלֶךְ אֵין לָאַרְבֶּה וַיֵּצֵא חֹצֵץ כֻּלּוֹ׃ כח שְׂמָמִית בְּיָדַיִם תְּתַפֵּשׂ וְהִיא בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ׃ כט שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מֵיטִיבֵי צָעַד וְאַרְבָּעָה מֵיטִבֵי לָכֶת׃ ל לַיִשׁ גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה וְלֹא־יָשׁוּב מִפְּנֵי־כֹל׃ לא זַרְזִיר מָתְנַיִם אוֹ־תָיִשׁ וּמֶלֶךְ אַלְקוּם עִמּוֹ׃ לב אִם־נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא וְאִם־זַמּוֹתָ יָד לְפֶה׃

ר״מל בליש׳ • ל׳ יתר לשכנים • ב׳ ויתן לחסיל׳ לוחס׳ • ב׳ עת • ל׳ יתר מ״ל יתר חס׳ • ו׳ דגשין ל׳

תְּחוֹת תְּלָת רְגַזָא אַרְעָא וּתְחוֹת אַרְבַּע לָא יָכִיל לְמִסְבְּרָא׃ תְּחוֹת עַבְדָּא כַּד נִמְלֵיךְ וְטַפְשָׁא יִשְׂבַּע לַחְמָא׃ דִּתְחוֹת שְׂנוּאֲתָא דְּהָוְיָא לְגַבְרָא וְאַמְתָא דִּי יָרְתָה לְרִבּוֹנְתַהּ׃ אַרְבְּעָא אִינּוּן דִּזְעִירִין בְּאַרְעָא וְהִנּוּן חַכִּימִין וּמְתַכְּמִין׃ שׁוּמְשְׁמָנֵי לָא עָשִׁין עַמְהוֹן וּמְתַקְנִין בְּקַיְטָא מֵיכַלְהוֹן׃ וְתַגְסֵי דְעַמְהוֹן לָא תַקִּיף וְעָבְדִין לְהוֹן בֵּיתָא בְּקַתְאָרֵי׃ וְקַמְצֵי דְמַלְכָּא לֵית לְהוֹן וּמִתְכַּנְשִׁין כֻּלְּהוֹן כַּחֲדָא׃ וְאַקְמְתָא דִּמְסַכְּכָה בִּידַיהּ וְעָמְרָא בְּבֵיתָא דְמַלְכֵי׃ תְּלָתָא אִינּוּן דְּשַׁפִּירָן הִלְכַתְהוֹן וְאַרְבְּעָא דְּשַׁפִּיר מְהַלְכִין׃ אַרְיָא גִּיבַּר בִּבְעִירָא וְלָא הָפֵיךְ מִן כָּל מִדְּעַם וְאַכְּבָא דְּמִזְדַּרְכִיל בֵּינַת תַּרְנוֹגָלֵי וְתַיְישָׁא דְּאָזִיל בֵּית גִּיוֹרָא וּמַלְכָּא דְּקָאִים וּמְמַלֵּיל בֵּית עַמֵּיהּ׃ לָא תִּיתְרוֹרַם דְּלָא תִיטְפַּשׁ וְלָא תוֹשִׁיט אִידָךְ לְפוּסָךְ׃

ו׳ דגשים וסימ׳ נמסר בסדר נח ׃ ולא ישוב ו׳ וסימ׳ בלשון ארמי תורא אשתבע ונפל אריה אדכר ונחך • וביאורם נמסר בירמיה סימן ח׳ ׃

אבן עזרא

על כן ראוי לאדם ל להשמר מעון ולא י ימשלו הכנוים על ה הנכבדים׃ ארבעה • חמשה פסוקים רבקי׳ • קטנים קטנים מן הנבראים בארץ • מחוכמים והם ה החכימים לעמות כן׳ לא עז • שאין כח בהם • ויכינו • מאכלם כפי יכלתם׃ לא עצום • טעמו רבכמו וירבו ויעצמו • בסלע ביתם להסתר שם׃ חוצץ • פועל עומד כמו יורד כמו חרשיו חוצמו כלו׳ נקבצו ונאספו כענין כי תלאוימי וכן ויצא חוצץ יצא מאוסף • ומקובץ כענין אסף החסיל • פ״א מן חצבון תמר׃ שממית • שם חיה ויתכן שהיא החיה הנמשלת לאדם בצורה ובדמות והענ׳ שהיא חיה בידי׳ תתפש כלומר שתופשת מה שיתנו לה והיא נמצא׳ בהיכלי מלך בעבור חכמתה ואלה הד׳ הם מחוכמי׳ והנזכר ראוי ללמוד מהם דרך ארץ׃ ג׳ • ה׳ דשקים ג׳ וד׳ דרך אריכות • צעד ולכת כפל כלו׳ שהולכים בנחת • ליש • יטיב לכת בעבור שהוא גבור ואינו מפחד מבהמה אחרי׳ ונמרים ודובים ולא ישוב מפני כלם כי הוא גבור מכלם׃ זרזיר • שם חיה סמוך למלת מתנים כלומ׳ זרזיר ממתנים והזכירו כי הוא קל ברגליו וייטיב לכתו כי בעת הצורך יוכל להשיג טרפו • פ״א דבורים • פ״א נשר • או תיש ייטיב בשרו בלכתו כי הצאן לא תעבורנה לפניו והענין כעתודים לפני צאן • אל אינכו לשון פיוס • קום פעול כמו שוב לב כלומר שאין אר׳ קום להלחם עמו או ייטיב צעדו כי בעבור צדקו אין שטן מוקש כנגדו׃ אם נבלת • לנגד הייתי׳ ואוכל דבר ואם זמות שים יד לפיך ול׳ תדבר • פ״א אם נבלת המלה לשון עבר יתחת עתיד והטעם אם תהיה נבל כלו׳ אם תעשה נבלה בעת שתתנשא למלוכה או אם זמות וחשבת לעשות נבלה שים יד לפיך ולא תעבור המזמ׳ • פ״א ואם עברת שחשבת להתנש׳ לפניו ואם זמות שים יד לפיך • פ״א אם נבלת תשוב בלבך בהתנש׳ בעזר הבור׳ ואם זמות בעבו׳ רשעך שים יד לפה •

מיץ

רלבג

שאמר לשפחה כי תירש גבירתה והוא שכבר ביארנו בראשון מספר מלחמות יי׳ שההצלחה תהיה לשכל במושכלות הרבות אשר השיג מהכר שהם בו אחד ויקרה מהתערב המושכל הכוזב במושכלות האמתיות שתהיה צורת האחדות המגעת מכללות המושכלו׳ דבר שאינו כן ויפסיד בזה זאת ההצלח׳ הנפלאה המגעת לו מהמושכלות במה שהם אחת וזה עיון נפלא מאד ועמוק והוא מבואר מאד תמה שביארנו מאלו העמוקות בא׳ מספר מ״י ואמר עוד ממשל על העשיר בדעת שיתחכם יותר שני משלים במשל הראשון באר שהחכמה היא תמה שראוי שילוה אליו הקוטן ׃ ארבע׳ • ואמר שארבעה הם קטני ארץ והם חכמים מחוכמים באר על שאר הבעלי חיים להורות כי החכם צריך שיהיה קטן בעיניו ולזה ראוי שיירא מחקור בדברים הגדולים אשר אין דרך לו להשגתם ובזה ישמר מהכריתה להתחכם יותר מהראוי לו כי יכיר שפלותו ושדעתו יקצרה להשיג זה הראשון הם הנמלים שהם עם לא עז ביחס אל שאר ב״ח ואף על פי שאם תקיפים ביחס גודל גופם כי הם נושאים בפיהם כפלים רבים ממשקלם והם מתחכמים להמציא הצריך להם מזון בקיץ והוא העת אשר ימצא בו להם וזה תמה שישמור החכם שלא ישתדל בחקיר׳ כי אם בעת שיתכן שימצא לו בעת מהעתים וכבר זכר שלמה במה שקדם אופן חכמת הנמלים במה שיכינו בקיץ לחמם כאמרו לך אל נמלה עצל השני הם שפנים שהם עם לא עצום ובחרו לשום בסלע ביתם ובמקום חזק משכנם וזאת גם כן הערה שלא יעמיק אדם לחקור רק במה שיש לו תוקף וחכמה להשיג אמתתו לא במה שיהיה מרמס לכל חולק יבא ויחלוק עליו כי אין לו טענה ראויה ידחהו בה מעליו׃ מלך אין לארבה • הארבה אין לו מלך שיעמיד׳ בהסכמה אחת והוא יוצא כלו בעת מוגבל אשר יתכן לו לכרות עשבי התבואות להיות לו למזון וזה ג״כ הערה לחכם שלא ישתדל לחקור במושכלות רק בעת הראוי ובשיעור שנוכל עליה׳׃ שממית׃ והוא העכבים היא ג״כ בריה קטנה ובחכמת׳ תעשה בידיה יריעה היא כמו רשת תתפש בה הזבובים והדבורים וזולתם מהב״ח אשר יתכן שיתפשו בה כי בזה תשיג מזונה כמו שנזכר בספר ב״ח והיא בזה ג״כ בהיכלי מלך אחר שכבר תוכל להשיג מהם די טרפה ואפשר שנאמר כי אמרו בהיכלי מלך הוא לבאר כי עם חכמתה תגיעה בזה כי היא כוונה מה שלא ישלם לה ממנה תועלת אבל תגרום לה המות והפסד כי היא בהיכלי מלך לא יעזבו המשרתים אותם יריעות העכבים אך יכבדו ויסירו וזה יקרה לה מפני הרסה לבא בהיכלי מלך והיא איכה ראויה לבא בהם וכן הענין במי שיתחל יותר ר״ל שלא יגיע לו מזה פרי אך יגרו לעצמו ההפס׳ והמשל הב׳ זכר בו ג׳ הנה מטיבי צעד ר״ל שהם ממהרי התנועה לכל הדברים מזולת שיברכו הראוי מהבלתי ראוי וד׳ הם מטיבי לכת בדמיון הקודם בג׳ הראשונים והנה הבדיל הד׳ מן הג׳ להתיחסו יותר אל הנמשל והוא העשיר בדעת המתחכם יותר מהראוי לו הא׳ הוא ליש שהוא גבור בבהמה והוא רץ לטרוף אי זה ב״ח שימצא לא ישוב מפני כל מל׳ רוב בטחו על גבורתו וכבר יקרה לו מזה רע בעתים מה בהלחמו עם שתקיף ממנו כמו שנמצא בספורי׳ הב׳ הוא זרזיר מתני׳ והוא הכלב הדק המתני׳ שמוליכוהו לצוד ועניינו ג״כ שעניינו לרוץ מזולת שיביט אם הוא תקיף מהב״ח שהוא רודף אותו או הענין הוא בהפך וכבר יקרה לו מזה הרבה מהרע והפסד והג׳ הוא התיש והוא קל המרוץ וירוץ מפני זה להלחם עם מי שתקיף ממנו ויקרה לו מפני זה הפסד ורע והד׳ הוא המלך שאין תקומה עמו לא ממי שנלא׳ עמהם כי כמו זה המלך יתעורר תמיד לרוץ להלחם לכבוש ארצות מפני ראותו רוב הצלחתו ולא יתישב תחלה אם ראוי להלח׳ לו אם לא ויביאהו זה להלח׳ תמיד כמו שקרה לנסכרב עד שיפול ביד שתקיף ממנו וכזה יקרה לעשיר בדעת כי הוא בטוח על חכמתו ולא יתישב תחלה במה שיחקור אם הוא ראוי שיחקור בו אם לא ולזה יפול בזה הטעו׳ אשר יגרום לו הפסד רב׃ אם נבלת • ולאות ממנו מה שתחקור בו הנה הסבה בזה הוא גאותך שבטחת על חכמתך שתמצאהו ולא הסתכלת תחלה אם יתכן לך לעמוד על אמתתו אם לאו אם היה שיתכן לך זה לא הכינות תחלה מה שראוי שיהיה מוכן לך לעמידך על אמתת החקיר׳ ההוא או יהיה הרצון באמרו אם נבלת אם נפלת כי הגאוה בחכמ׳ היא סבת הנפילה כמו שקדם ואם זמות יד לפה ר״ל שאם חשבת לחקור בא׳ מהדרושים הגדולים לא תמהר בזאת החקיר׳ ואמר יד לפה לפי המשל כי החושב לדבר אין ראוי שימהר עד שיתישב בדברים ההם אם הם ראויים אם לא אך ישים ידו לפיו למנוע פיו מלדבר או ירבה בזה ואם חשבת מה שתגערך בעבורו לשים יד לפה והוא הטעות שיקרה לך בהשגת הש׳ שבבה לך להכנס בזאת החקירה אשר אין לך דרך להשגתה ולזה הובילה אותך אל הטעות הנפלא לכתם בש׳ והנה אמר יד לפה בדמיון מ״ם איוב אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי וזה

כימה

מיץ. ג׳ פרשים האחד אפס המץ והשני ימצו וישתו והשלישי למען תמוצו ומיץ החלב והאף הטעם בהמץ אחד מאלה יצא מהם הדבר העומד בכח לצאת על ידי מעשה כחמאה והדם ואפים יקראו נחרים בעבור שיראו בהם וטעמו כן מיץ אפים שיחרה אפו בכל עת כאילו יתיבנו המיץ יוציא ריב כלומר מריב עם בני אדם ורצה לומר הזהר מן הכעס׳ כי היא גוררת הכעס והכעס גורר המריבה׃ דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו. בתחלת הספר הודיע כי יסרו אביו על החכמה וספר כאן שיסרתו אמו בת שבע אחר מות אביו ללמדו חכמ׳ להתרחק מן הנשים ומן היין כי הם סבת הרס והפשע ובעבור חכמת׳ וכבודה שבח האשה החכמה ע״ד אלפא ביתא להיות לזכרון. למואל הוא שלמה ויתכן שנקרא כן כי בימיו היה להם אל אחד ולא עבדו לפסילים ג״כ נקרא העומד על כסאו עמנו אל׃ ודרכיך. שומר במקום שנים. למחות מן מחיתי. מלכין כמו תחתם כמו לקץ הימין לא יאמין בחיין אי כמו אין ופעם באריך כמו אי נקי כלו׳ אין נקי. חלוף שם דבר מן כליל יחלוף יגזור וכן הפי׳ דברי למואל המלך דברי משא ונבואה הם שיסרתו אמו. מה ברי טעמו מה אתה כחשב ברי ובר בטני שאני ילדתיך · כדרי שנדרתי בעת לדתי אותך אם אמלט מכירי יולדה על כן יסרתיך שלא יתן לנשים חליך ואל תתן דרכיך למחות דרכי המלכים כלומר שלא יהיה מנהגך לשנות מנהג המלכים כי לא יאות להם זכות ושתות יין ושכר פן ישתה כל אחד מהם וישכח את שפי׳ מחוקה על ספר · עוני ... ריסו · שהיין משמח הלב על כן עמלו לא יזכור עוד בהתעסקו ביין · לאמר לאלם כמו בעבור · בני חלוף בני התמותה בעבור משפט המות ואמר שיחקרו עליו היטב׃ אשת חיל מי ימצא · חיל ממון כמו אשה שתקנה חיל וממון בחכמתה מי יוכל למצוא · מכרה מן תמכרו מאתם׃ בטח בה בעבור שהכין · ושלל שהיא קונה · לא יחסר הבעל על כן יבטח בה׃ גמלתהו · תשיב לו גמול טוב בעבור שבוטח בה ולא גמלתו רע׃ דרשה · לקנות צמר ופשתים · בחפץ כפיה כאילו הכפים חפצות לעשות והפך זה כי מהלכו ידיו לעשות׃ כאניות

ומיץ ב׳ ובפסוק ואינון מן א״ב מן ב״ב ובפסו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ד׃ ברי ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ מה ברי ומה בר בטני · אף ברי יטריח עב׃ מה כ״ד בסגול וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא׃ מלכין ל׳ ודרכיך למחות מלכין · והוא חד מן כ׳ מלין דמשמשין ן׳ אריך בסוף תיבותא וסי׳ נמסר במסרה רבת׳ במערכת אות הנו״ן בס״ד׃

כִּי מִיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמִיץ־אַף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב׃

דִּבְרֵי לְמוּאֵל מֶלֶךְ מַשָּׂא אֲשֶׁר־יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ׃ מַה־בְּרִי וּמַה־בַּר־בִּטְנִי וּמֶה בַּר־נְדָרָי׃ אַל־תִּתֵּן לַנָּשִׁים חֵילֶךָ וּדְרָכֶיךָ לַמְחוֹת מְלָכִין׃ אַל לַמְלָכִים לְמוֹאֵל אַל לַמְלָכִים שְׁתוֹ־יָיִן וּלְרוֹזְנִים אֵו שֵׁכָר׃ פֶּן־יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק וִישַׁנֶּה דִּין כָּל־בְּנֵי־עֹנִי׃ תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ׃ יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח רִישׁוֹ וַעֲמָלוֹ לֹא יִזְכָּר־עוֹד׃ פְּתַח־פִּיךָ לְאִלֵּם אֶל־דִּין כָּל־בְּנֵי חֲלוֹף׃ פְּתַח פִּיךָ שְׁפָט־צֶדֶק וְדִין עָנִי וְאֶבְיוֹן׃

אֵשֶׁת־חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ׃ בָּטַח בָּהּ לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר׃ גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ׃ דָּרְשָׁה צֶמֶר וּפִשְׁתִּים וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ׃

דְּמִן דְּמַיְצָא חַלְבָא נָפְקָא הָאִתָא וּמִן כִּיבוּשָׁא דְּרֻגְזָא נִיפּוּק דְּמָא וּמִן חַרְיָנָא דְּאַפֵּי נִיפּוּק דִּינָא׃

מִילוֹהִי דִּלְמוּאֵל מַלְכָּא נְבִיוּתָא וּמַרְדּוּתָא דְּרַדְּאַתֵיהּ אִמֵּיהּ וְאָמְרַת לֵיהּ׃ מַן בְּרִי וְוַי בַּר כַּרְסִי וְוַי בַּר נִדְרִי׃ לָא תִּתֵּן לִנְשֵׁי חֵילָךְ וְאָרְחָתָךְ לִבְנַת מַלְכִּין׃ אִזְדְּהַר מִן מַלְכֵי לְמוּאֵל מִן מַלְכֵי דְּשָׁתִין חַמְרָא וּמִן שִׁלְטוֹנֵי דְּשָׁתֵי שִׁיכְרָא׃ לָא תִשְׁתֵּי וְתִטְעֵי הֵוָנָךְ וְתַשַּׁנֵּה דִּינְהוֹן דְּכֻלְּהוֹן בְּנֵי עַנְיֵי׃ הַבוּן שִׁכְרָא לַאֲבִילֵי וְחַמְרָא לִמְרִירֵי נַפְשָׁא׃ וְנִשְׁתֶּה וְנִטְעוּן מִסְכֵּינוּתְהוֹן וְשַׁתְקֵיהוֹן לָא נִזְכְּרוּן תּוּב׃ פְּתַח פּוּמָךְ לְהָלֵין דְּלָא מַסְּקוּ דִּין וְדוּן לְכֻלְּהוֹן בְּנֵי עַוְלֵי׃ פְּתַח פּוּמָךְ וְדוּן צִדְקְתָא וְדוּן לְעַנְיֵי וְלַעֲלִיבֵי׃

אִתְּתָא כְּשִׁירְתָא מַנִּי יִשְׁכַּח יַקִּירָא הִיא מִן כֵּיפֵי טַבְתָּא׃ דְּתַכִּיל עֲלָהּ לִבֵּיהּ דְּבַעְלָהּ וְלָא מִתְבְּזַת וְלָא חַכְרָא׃ פַּרְעִיתֵיהּ טַבְתָּא וְלָא בִּישְׁתָא כָּל יוֹמֵי חַיֵּיהָא׃ תְּבָעַת עַמְרָא וְכִתָּנָא וַעֲבַדַת הֵיךְ צִבְיָנָא דְּאִידָהּ׃

לאוכד ב׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ אם אראה אוכד · תנו שכר לאוכד׃ פתח ד׳ וסי׳ ויאמר פתח החלון קדמא · פת׳ לבנין דלחיך · פתח פיך לאלם · פתח פיך שפט צדק׃ ורחוק ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ו׃ חייה ג׳ בליש׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ לצרר לגלות ערותה עליה · ויחיה ותגדל עמו · גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה · מציע׳ הס׳׃

כי מה שנשתבש בכמו זה לא יוכל להוציא מפיו שבושו כי ישחיתוהו מאד האנשים המתאמתים בו ולפי זה הפי׳ שפירשנו עתה אשר הוא ככה לפי מחשבתי יהי׳ הרצון באמרו אם נבלת בהתנשא אם לאית למצוא מה שראוי שתמציאהו הנה זה הלאות יגיע לך בעבור התנשאך וגאותך בחכמה כי בעבור זה נשענת על חכמתך ולא הכינות תחלה לדרוש אשר תחקור בו מה שראוי שיוכן להישיר אל השגתו וכן אם זמות וחשבת מה שתכשר בעבורו לשים יד לפה שלא ידעו האנשים מום דעתך כי כחשת לאל מתעל׳ והנ׳ זה הגיע לך בעבו׳ התנשאך בחכמתך׃ ולזה השיאך לבך להכנס בחקירות אשר אין דרך להכנס בהם ואמנם היה שבקשת החקירו׳ הגדולו׳ ימצא לאדם פתח אחר שיגיעה הרבה ובקשת׳ לא ימצא לו פתח · להכנס בהם ולזאת הסבה היעירנו שיתישב האדם תחלת בחקירות הגדולו׳ אם יש לו דרך להכנס בהם לפי שכמו שתמצא בדברים הטבעיים אשר ילכו מדרגות המותרות שמקצת׳ יוציאו האדם קוצות ומקצתם לא יוציאו כי אם נזק כן הענין במוה באלו ההשגות הגדולות ההולכות לפי מה שיחשוב במדרגת המותרות אשר אין ראוי שיפנה השכל אליהם וזה כי בקצתם ימצא אחר היסוב פתח ודרך להכנס בהם ויושגו בהם אחר היגיעה דברים היקרים מאד ובקצתם לא ימצא להם פתח להכנס בהם ויותר נפלא מזה כי כבר ימצאו דרושי׳ גדולים ויקרים מאד אפשריי ההשגה לאדם ודרושים אחרים למטה מהם לא ימצא לאדם פתח להכנס בהם והמשל כי האדם אין לו פתח להכנס בהם בו בידיעת ריבוע העיגול ר״ל איך יעשה שטח מרובע שוה לשטח עגול ישר ויכנס בחקירו׳ גדולות ויקרות מזאת לאין שיעו׳ וזה ממה שיחייב לאדם התישבות בדברי׳ אשר יחקו׳ בהם אם יש לו פתח להשיגם אם לא בדרך שיתבררו לו במלאכה מלאכה מהחכמות הדרושים אשר אפשר לו להשיגם מהדרושים אשר אי אפשר בהם זה׃ כי מיץ חלב. והנה הדברי׳ הטבעיים אשר ימצא בקצת מותריהם תועלת ובקצתם לא ימצא הם אלו שזכר ודומיהם והוא שממיץ החלב שהוא מותר הגבינ׳ יוציא האדם חמאה שהיא יותר טובה ויותר ערבה מהגבינה וממותר מיץ האף יוציא האדם דם ביגיעתו בו להוציאו וישחית בזה עצמו וממותר הכעס אשר ראוי שיעזב ויגח יוציא האדם ריב ומדון אשר הוא גורם השחתות והפסדים רבים׃ ובכאן נשלם ביאור זה החלק שהגבלנו ביאורו בזה הספר והוא נפלא מאד ורב התועלת לקחת מוסר השכל ותועלת מבואר מדברינו בביאור׃ דברי למואל. הנה קרא שלמה עצמו למואל מלך כדרך אמרו בתורה והוא כאן לאל עליון ר״ל שהוא היה לאל מלך כי י״י משחו דברים משרים לאל בתכלית מה שאפשר ואמר כי אלו הם הדברים אשר אמרה לו אמו במוסרה והנה זכרם בזה הספר להיותם רבי התועלת ודומה שכבר אמר לה שלמה שתשאל ממנו ועשה חפצה והיא אמרה׃ מה ברי. מה אבקש בני אשר גדלתיך ומה בן בטני שהיית במעי בהיותי משוברת ממך ואולם אמרה זה כי כבר יקרא בן מה שאינו בן בטנה כאמרו אלה בני מיכל בת שאול לפי שהיא גדלה אותם ואע״פ שלא היו בניה כי הם בני מרב אחותה ומה שאבקש לך בן נדרי ר״ל שמרוב אהבתי אותך היו כל נדרי בך כמשפט האוהב שיהיו נדריו ושבועותיו בחיי אהובו או ירצה בזה שבעבורו היו נדריה תמיד ליי׃ אל תתן לנשים חילך. אשר לך בבריאת החכמה והשגתה וזה כי רוב העסק עם הנשי׳ יסיר האדם מהשקידה על חכמ׳ ויהיה לבו סונה בהם תמיד ולא יהיו דרכיך למחות הצבוי והמחשבות הרבות אשר יצטרכו למי שירצה לחקור בחכמת מחקר ראוי ואמר זה כי התמדת עם הנשים תמנע התישבו׳ באלו המושכלות והמחשבות׃ אל למלכים׃ אתה כמו שהוא למואל לא יהיו דרכיך דומים לדרכי המלכי׳ אוהבי התענוגים שרודפים שתיית היין ומאלים היה שכר לשתותו כי אין למלך כמוך שהוא לאל ככון לעצו כן׃ פן ישתה וישכח. מזה הדין הבא לפניו בתורה ויהיה זה סבה אל שישנה דין כל בני עני אשר הוא חטא נפש וכל אחד מאלו הוא חטא נפלא ולזה זכר שינוי דין כל בני עוני שלא יתחדש מזה ג״כ שינוי דין העשירי׳ אבל זכר מה שיתחדש יותר מהרע מזאת התכול׳ כמנהג המוכיחים ובכמו זה המנהג נהג שלמה ברוב התוכחות הנכללות בזה הספר׃ תנו שכר לאובד. הנה השכר והיין אינו ראוי כי אם למרי נפש ולאובד שישכח המר נפש מרירותו׃ ישתה וישכח רישו. והאובד עמלו לא למלך כי הוא ראוי שיזכור הדינין אשר ראוי שינהיג בהם הבאים לפניו׃ פתח פיך לאלם. ר״ל לאשר יבאו לפניך לדין ולא ידע סדר טענותיו אשר בהם יתבאר משפטו ודינו ראוי שתפתח פיך להעירו להגיד דברי ריבו והנה האלם הוא שאינו יודע להגיד כלל מדברי ריבו ובני חלוף הם בעלי התמורה שיאמרו הפך מה שבלבם וראוי לשופט הם שיסבב שלא יפקד מהם משפטם מצד חסרונם בדבור והגדת ענייני ריבותם׃ פתח פיך. בענין שתשפוט צדק אל דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם מפני חלשתם וחוזק אשר כנגדם׃ אשת חיל. הנה חתם זה הספר בתואר החומר המשרת אל השכל שיהיה שלם באופן שיגיע לו קנין שלמותו ותאר אותו בנקבה כמנהגו וקראה אשת חיל מצד שלמו׳ כחה להגיע אל השכל מה שיצטרך לו מתנה מהכורות המוחשות ואמר שהוא קשה ההמצא ורחוק מכרה וערכה מערך הפנינים כי אין לו יחס עמה׃ בטח בה. הנה לב בעלה בטוח בה שתמציא לו מה שצריך להקדים מן החוש בדרושו ולא יחסר שלל להיות טרף לבית השכל׃ גמלתהו טוב. כל ימי חייה גמלתהו טוב ונכנעה לעבודתו ולא כנגד עבודתו׃ דרשה צמר ופשתים. להיות טווה בהם למה שיצטרך לביתה מהלבוש ועשתה זה בחפץ כפיה כמשפט המשרת החופץ לעשות רצון אדוניו ולא כמשפט המשרת על צד ההכרח ואמנם אמ׳ זה לפי שתגיע מהמוחשות אל השכל יתוקן בתקונים רבים קודם הגיעו אליו ובזה יוסרו מהם הרבה מהמשיגים החומריים ויתקרבו אל המציאות הרוחני כמו שנזכר בספר החוש והמוחש׃

היתה

היתה כאניות. הסוחרים הגדולי׳ שיביאו סוחרותיהם מארץ מרחק כן תביא מזו׳ ממרחק למה שיצטרך אל השכל ברדופים יקפה לעמוד מן החום אם לא במוטט בארצות או בשדות מהקודמי׳ אשר ראוי לבטוח בהם שיגידו האמת: ותקם בעוד לילה. בחריצות וזריזות לתת טרף לביתה וחוק לנערותיה להעמיד בריאות הגוף כי בו יעמוד בריאות הנפש והנה תמכא בזה מספר מחריכות׳ בדמיון זה העני׳ קנתו לצרות בעלה וקנתו להעמיד בריאות הגוף שהוא גם כן לצרות עד שבבר זממה שדה קנתה שדה ונטעה כרם להוציא מהם פרי אל השכל: חגרה בעוז מתניה. לרוץ בזריזות לחפצים ואמצה זרועותיה ל לעשות פעולותיה ב בחריכות: טעמה. הכירה כי סחרה הוא טוב מצד הפרי המגיע ממנו לשכל ולזה ת תנהיג בזריזו׳ בצרותו עד שלא יכבה נרו ב בלילה להתרחק מן העצלה: ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך. לטוות הצמר והפשתים: כפה פרשה לעני וידיה ש שלחה לאביון. וזה משלימות חריצותה שתעשה מה שתשלם בה לשכל חוקו ולקנות מההון מה שיספיק לה ולבית׳ ולתת לעניים חוקם: לא תירא׳ בגדי שני את׳ זה מצד אשר להורו על חריצותה לקנות מה שיצטרך מההון ומצד אחר הוא׳ זה להיות מה שתכין אל השכל מהמוחשות רחוק מלהתקנו׳ השכל והנה עשתה לה מ מרבדים וקטועים ב במראות שש וארגמן לבושה רוצה לומר ב בגדים חמודי׳ ונקיים במראות המשובחו׳ לא בגדים בואים במראות המגונות: נודע בשערים. והנה בעלה הוא נודע בחכמה בשבתו עם חכמי ארץ מצד רב ההיסרה שתיסרהו לקנין החכמה: סדין עשתה ותמכר וחגור. אשר עשתה נתנה לסוחר למוכרו לו כדי שיהיה לה הון לקנות בו כבל אשר עוז והדר לבושה. הנה לבושה הוא עוז והדר ר״ל שישלם במראותיה היופי והתוקף להכניע תאוותיה הגופיות וזה ממה שישלם בשתנהג בדרכי התורה ותשחק ליום אחרון אשר יהיה לה בעבור זה כי אנשי המעלה שלא יחרדו מן המות כי אין רצונם לחיות כי אם להשלים השכל ואחר השלמו כמעט שיחפצו במות כי יהיה החיים להם: פיה פתחה בחכמה. כי בחכמה ילקחו התחלותיה וכימוס החסד שעשה הש״י למציאות יתבאר על לשונה כמה שיגיע אל החוש מזה העניין אשר הפליא הש״י חסדו ביצירותיו: צופיה הליכות ביתה. היא צופיה ומבטת ההליכות והדרכים אשר יובילוה אל ביתה אשר תתחבר בו ש׳ השכל להשפיע לו מהחוש המצטרך לו בחקירותיו ולא תאכל מזון העצל שהוא אשר לא ישלם בו כל מה שתקנה מאלו הצורות הדמיוניות יהיה שלם התיקון להביט אל השכל הנה האשה אשר בה משפטה תשובח מצד כחות הנפש ומצד השכל: רבות בנות עשו חיל אך את עלית על כלנה: שקר החן׳ אשר במה שתבין אל השכל פעמים יביא זה לטעות בדרושים העמוקים אשר לא תחובר להם יראת ה׳: הנה לאשה אשר כזאת יותן מפרי ידיה כי יתוסף מההשגחה הדבקה בסבתה בשכל טוב לא גם בדברים הגופיים כמו שביארנו בר׳ מספר א׳ ויהללוה מעשיה בשערים שם יסופר נועם מדותיה וטוב מוסרה ויראתה מהש״י והנה התועלת בזה המאמר לפי הנמשל מבואר וכן תועלת עוד לפי המשל להיישיר האשה שתשתדל בעבודת בעלה ובתיקון ביתה בזה האופן:

היתה ה׳ ר״פ וסי׳ היתה לי נחלתי כאריה ביער. היתה עלי יד יי׳. היתה לי דמעתי לחם יומם. היתה יהוד׳ לקדשו. היתה כאניו׳ סוחר: נטעה זממה שדה נטע כתי׳ וקרי׳ נטעה בה״א וכן בלילה טעמ׳ כי טוב סחרה ואינון מן כ״ט מלין חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ וסי׳ נבס׳ במס׳ רבתא במערכת אות ה׳ בסו׳: כפה ב׳ וסי׳ וקצתה את כפה. כפה פרשה לעני: לא תירא ח׳ וסי׳ ביחזקאל

היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה: ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה: זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטע כרם: חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה: טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בליל נרה: ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון: לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים: מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה: נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ: סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לכנעני: עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון: פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה: צופיה הילכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל: קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה: שקר החן והבל היפי אשה יראת יהוה היא תתהלל: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה:

סבום פסוקי׳ דספר משלי תשע מאות וחמשה עשר וסי׳ תתק ט״ו וחציו לפני שבר גאון וסדריו שמנה

והות היך אלפיה ותיגרא דמן רחיק אתיא מכלותא: וקמת בליליא ויהבת מזונה לביתה ופולחנא לטלייתהא: ואיתחשבת בתרעיתא ונסבת חקלא ומן פירי דידהא נצבת כרמא: ואסרת בעושנא חרצהא וזריזת דרעיה: וטעמה מטול דטבתא תגרותהא ולא דעיך בליליא שרגהא: ידהא פשטא בבושרא וידהא לבכין מעזלא: ידה פשטא לעניא ודרעיה אושיטא לעליבי: לא דחלון בני ביתיה מן תלגא מטול דכלהון בני ביתיה לבישין הוו זהוריתא: תשויתא עבדת לה בוצא וארגוונא לבושה: ידיע הוות בינת מדינתא בעלה כד יתיב הוא עם סבי ארעא: פתנא עבדת וזבנת וזורא יהבת לכנענאה: עושנא והדריה לבושה ונחכא ביומא אחרייתא: פומה פתחת בחכמתא ונמוסא דחסדא על לישנה: וגלין ארחתא דביתה ולחמא חכינאנות לא אכלה: קמו בנהא ויהבון לה טובא בעלה ומשבחתה: כגיען בנתא דקניי ואת עברת על כלהין: מטול דשקרא הוא חנא וסריק הוא שופרא איתתא דדחלתיה דאלהא היא תשבחתא: הבו לה מן פירי דידהא ונשבחונה עובדיה בתרעי:

סימן ג׳: לבוש ל׳ חסר בכתו׳ כי כל ביתה לבש שנים. וכל נבי׳ דכו׳ חס׳ בב״ב מ״ל וסי׳ ושריון קשקשי׳ הוא לבוש. הוצא לבוש לכל עבדי: נודע ב׳ קביצ׳ וסימ׳ נודע ביהודה אלהים. נודע בשערים בעלה. וחד ונודע כה שהיה: לבושה ג׳ וסימ׳ ממשבצות זהב לבושה: שש וארגמן לבושה. עוז והדר לבושה: הילכות ד׳ ולית דכוותי׳ כ״כ וסימ׳ נמסר בתלי׳ סימ׳ ס״ח: ויאשרוה ב׳ וסימ׳ אחת היא יונתי. קמו בניה ויאשרוה: עלית ג׳ וסימ׳ מהלך איפה כי עלית כלך לגגות. גם שם עלית לזבח זבח. ואת עלית על כלנה: והבל ג׳ וסימני׳ נבס׳ בסדר בראשית וישעיה ריש סימן ט׳: תתהלל ב׳ וסימ׳ בקדוש ישר׳ תתהלל. אשה יראת יי׳ היא תתהלל:

כאניות. ההולכות למרחוק: לילה. קודם עלות השחר. לביתה לבניה: וחוק מאכל כענין ואכלו חקם לחם: זממה. חשבה לקנות שדה. מפרי רמז להון יגיע כפיה כלו׳ מפרי כפיה נטעה נוטע לה כרם כי אין מנהג הכמי׳ לנטוע: בעוז מתניה. כאילו העוז חגרה: טעמה. כמו ברוך טעמך כלומ׳ יעצה כי טוב להתעסק בסחורה על כן לא יכבה: פרשה. לחם לעני: לביתה. בניה כלומר לא תירא משלג היורד על ה הארץ כי כל אחד מ מביתה לבוש מתולעת שני או כל ביתה לבוש שנים שם ממין כמתי׳ וארגמן ממין הצבעים והוא אדום: זקני. הזקנים יושבו בעלה עמהם בעבודה: לכנעני. סוחר כמו כנעניה כנכבדי ארץ: עוז. כאילו העוז וההדר לובשת. ליום אחרון לעת זקנתה תוכל לשמוח משחקת ואינה מפחדת מן ה החסרון או לעולם ה הבא: חסד. שהיא מוכנת לעשות חסד: עצלות. את עצלות: קמו. בבקר בניה כי לא יכבה בלילה נרה. ויהללוה זה המהלל שיאמרו לה: רבות בנות עשו חיל קנו חיל. עלית כמו ותעל אחר מגדיה כלומר גדלה על כלנה: שקר החן. גם זה הפסוק מהלל בניה הוא שהם אומרים לשקר את החן והבל הוא היופי: תנו. הבעל אומר לבניו תנו לה מפרי ידיה עד שיהללוה ה המהללים על מעשיה או מעשיה הם יהללוה והנכונה בדבור כענין תנו ליי׳ אלהיכם כבוד:

כשלם ספר משלי

נטעה ק׳ לא כ׳ וחל

שנים כ׳ לשון ארמיות אם יהיו חטאיכם

ויהללוה ל׳ ויד מלכל וכילבשים

יתן כבוד לאל נורא / והוא רואה ולא יראה
והוא נשגב בחכמתו / ודרכו לאנוש הורה
וזה פירוש בסוד איוב / כדרך טעמי תורה
לאברהם בנו מאיר / ספרדי בנו עזרא
ברומי חברו בלשון / אבותינו ואם קצרה
היותו לעטרת הוד / ולצפירה מפוארה

אמר אברהם

בעבור היות כל נברא ברואי מים ומאין נמצא עמו חסרונו וחסרון העליונים בתנועות כנגד המוצק לא בעצמם ולא בתבניתם וחסרון השפל בתבניתו לא בעצמו וחסרון התחתיים בעצם ובתבנית וזאת סבת התלאות הקורות לנשמה ולגוף או לשניהם או לעושר ולבנים ולנשים ולחברי' והכל במספר במשקל בגזירת האחד אשר אין לו ראשית ואין שני לו על כן אמרו אנשי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר אותו כענין והוכח במכאוב על משכבו כדרך האב המייסר את בנו על מעשה רע שעשה עד שלא יעשה כדרך הרופא שהוא משקה לחולה דבר להסיר חליו ויש תוכחות על תגרת מעשה כאב החומל על הבן וידריכהו בדרך היושרה כמו הרופא המאכיל הבריא ואם יפחד שיארע לו מחלה ישקהו במשקה לשמור מתכונת בריאות גופו ויש תוכחות לקבול שכר וסיבת היותם רבות ואיוב הצדיק העיד הנביא שהיה יחיד בדורו בצדקתו ותוכחותיו לא היו על מעשה רע או תגרת מעשה
וכאשר הואלתי לפרש איוב הוצרכתי לפרש תחלה כל המלות ורוב הענינים הקשים כי רובי פירושי הקדמונים בספר הזה אינם על דקדוק הלשון ויש מהם על דרך דרש ואחר שאשלים לבאר כל מה שהזכרתי אפרש עיקר הענין בכלל ויען איוב או אחד מחבריו וכלל אומר כי אליהוא היה חכם מהכל כאשר יתברר מדבריו על איוב וחבריו וטעמי עניניו קרובים לדברי המקום על כן לא חרה אפו בו כאשר חרה אפו על אליפז וחבריו גם אמ' המקום לאיוב תרשיעני למען תצדק.
ועתה אחל לבאר

אמר לוי בן גרשום

ראינו לבאר הספר הזה ר"ל ספר איוב ביאור רחב ולהעמיק בעניינו כיד שכלנו לראותנו זה הספר גדול התועלת בהצלחת האדם המדיניי' והמדעיית ובכלל הנה כוונת התורה בכללה על הסדור המתבאר בזה הספר ולזה יחסו רז"ל זה הספר למשה רע"ה ואמ' משה כתב ספרו ופרש' בלעם ואיוב ואולם נחלקו בעניינו אם היה משל או דבר קרה וזה כי זה הדרוש אשר נחקור עליו בזה הספר הוא אם השם ית' משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה פנות התורה ופוקד אותם על כל מעשיהם אם לא וזה שכאשר יונח שהוא משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה הפנות התוריות יחשב שכבר ייוחס לשם ית' עול מצד רוע הסדור הנופל בטובת אישי האדם ורעתם ר"ל שכבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו וזה הספק הגיע הפילוסו' להאמין שהשם ית' בלתי יודע דבר מאלו הדברי' הפרטיי' כמו שנזכר במה שאחר הטבע ולחוזק הספיקות הנופלות בזה הדרוש לא סרו הקודמים מלספק בו ולא יבושו שמתאחרים עד שכבר נסתפקו בו גדולי החכמים והנביאים ואמרו רז"ל שכבר נסתפק בו משה רבי' ע"ה ואליו רמז במה שבקש ואמר הודיעני נא את דרכיך וכבר יראה שהענין הוא כן מהתשובה אשר השיבו השם ית' על זאת הבקשה והוא אומר יי' יי' אל רחום וחנון וכן תמצא שחבקוק הנביא הסתפק בזה הדרוש באמרו למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכן תמצא שדוד ע"ה הסתפק בו אמרו בספר תלים כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצובות למותם וגו' הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זכיתי לבבי וסוף הדברים ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני ולחוזק השאלות והספקות הנופלו' בזה הדרוש שמצאנו משה רבי' ע"ה זה הסיפור הנפלא אשר הותרו בו כל הספיקות הנופלות בו על דרך החקירות העיוניות כמו שיתבאר מדברינו וזהו אשר הניענו לבאר זה הספר כי לא ראינו בו לאחד מהקודמים המבארים ממי שהגיענו דבריהם ביאור יתכן שיהיה ביאור עניינו אבל תכלית מה שכוונו הוא לבאר המלות והתיבות ולזה היו רחוקים מאד מהכוונה בזה הביאור וזה שראוי למבאר שינהיג ביאור המלות והתיבו' לפי כוונת העניני' אשר כוונו בכלל הדברי' כאשר היו המלות משותפות כמו הענין בזה הספר ואם לא יתן אל לבו תחלה להבין כוונת העניינים לא יובן אליו ביאור המלות אם לא במקרה וזה מבואר בנפשו ולזה היו הביאורי' ההם אשר הורגלנו בהם מקטנותינו כבר מנעו ממנו הבנת דברי זה הספר זמן מה עד אשר פקחנו עיני שכלינו לעיין בעניני זה הספר והנהגנו אחרי זה ביאור המלות לפי העניינים ההם ומצאנו שהמלות מתבארות בזה האופן בזולת זרות ולא מצאנו שהתעורר אחד מהקודמים לחקור בדעות אלו האנשים אשר נחלקו עם איוב בזה הספר זולת המעט שכתב מזה הרב המורה בספרו הנכבד מורה הנבוכים וכבר העירנו מה שכתב מזה לחקור בדברי אלו האנשים חקירה מופלגת כדי שיתבאר לנו מדבריהם מה שנתייחד בו אחד אחד מהם וכאשר הפלגנו העיון בזה האופן מצאנו דעותיהם על מספר החלקים אשר אפשר שתספסם החלוקה בזה הדרוש למשכילים ואולם אמרתי למשכילי' לפי שהחלקים אשר תפול המחשבה בהם להמון האנשים בזה הדרוש הם בלתי מוגבלים ולא מוקפים והוא מבואר שהוא ראוי למי שישלים החקירה בזה הדרוש ובזולתו שיזכור הדעות אשר תספסם החלוקה ותפול בהם המחשבה למשכילים ויזכור הספיקות הנופלות באחת אחת מהם והתירים אשר אפשר שיותרו בהם עד שיתישב לו בזה האופן הדעת האמתי ואיך שיהיה ענין זה הספר ר"ל שיהיה למשל או ספור דבר קרה הנה מפני שהמכוון ממנו בחבורו הוא להעמיד האנשים המטיבים בעיון על אמתת זה הדרוש הוא מבואר שראוי שיהיו הדעות אשר יזכרו בו לפי חלקי הסותר אשר יפלו בזה הדרוש למשכילי' שאם לא היה הענין בזה התאר לא היה מגיע מזה הספר התועלת המכוונת בזאת החקירה והנה כבר באה עם ביאור דברי אלו האנשים איך נשלמו בדעותיהם כל חלקי הסותר וטענת כל אחד מהם בכל הדברי' אשר אפשר לו לטעון לקיו' דעתו ולבטל דעת החולק עמו ולא הסכמנו בזה הביאור לבאר מפני מה נטינו בביאור מלה מלה ממה שבאר בה זולתנו להיות זה ממה שיתבאר במעט עיון למי שיראה ביאורינו זה עם שאם כתבנו זה המנהג היו דברינו בתכלית האריכו' והיה זה סבה שיקוץ בו המעיין והנה במקומו רב' מזה הספר נראו לנו ביאורי' רבים ובחרנו הנאותות מהם לפי הענין ולא רצינו לזוכרם כלם לבחירתנו הקצור ולזה אין ראוי שיקוץ המעיין אם יראו לו בקצת דברי זה הספ' ביאורי' אחרי' נאותי' זולתי אשר זכרנום ועוד כי אין מחוק המבאר שיזכור כל הביאורי' אשר אפשר שיעשו במאמ' אשר יבארהו ולא יגזור גם כן שלא ימצא למאמר ההוא ביאור זולתי אשר יבארהו ולא תהיה תפיסה אם מצא למאמ' ההוא ביאור זולת הביאור אשר זכרו והנה אחשוב שמי שיאמ' מרז"ל בזה הספור שמשל היה אמנם הביאו לזה מה שראה מהפלגת החקיר' בזה הדרוש על דרך החלוק ההכרחית אשר לא ימנע ממנה אחד מחלקי הסותר ולזה הרחיק היות אלו הדעות לקודמי' לפי שהוא רחוק שימצאו במקרה אנשי' יחד יחלקו בדרוש אחד ויהיו דעותיהם על מספר החלקים אשר תספסם אותם החלוקה ואולם מי שאמ' שכבר היה הנה יחזקאל רעהו מה שאמר יחזקאל נח דניאל ואיוב ואינו בטל שימצאו דעות האנשי' בדרוש אחד על מספר החלקי' אשר תספסם החלוק' כי כבר זכר הפילוסוף דרושי' רבים קצתם בטבעיו' וקצתם באלהיו' נמצאו בהם דעות הקודמי' על מספר החלקים אשר תספסם החלוקה ולזה לא הרחיק בעל זה המאמר היות זה הספר דבר קרה וממה שיורה שזה הענין הוא ספור דבר שקרה הוא זכרו שם איוב ושם עירו ומספר קניניו ובניו בתחלה ובסוף ושם בנותיו ושכבר נתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם ומספר ימי חיי איוב ומה שזכר גם כן משם רעיו ויחוסיה' אמר אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהו בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם וזה כי כמו אלו התארים והספורים יעשו בספורים האמתיים להוסיף ההאמנה בהם וקודם שנתחיל בביאור זה הספר נקדים הקדמה אחת מקפת בכל מה שיכללהו זה הספר והוא' שהרעות הנופלות הם מיוחסות בכללם אל הסבה ההיולאנית או אל הקרי וזה שהרעות הנופלות לא ימלטו משתהיה התחלתם במקבל בעצמו או מחוץ והנה הרעות אשר התחלתם במקבל הם אם מצד המזג אם מצד המדות והתכונו' הנפשיות ואשר הם מצד המזג מבואר התיחסם אל ההיולי כי הסבה בזה השמע הכחות המתפעלות אל הכחות הפועלו' כמו שהתבאר ברביעי מהאותות וכן יתבאר זה ברעות הנופלות מצד המדות והתכונות הנפשיות כי אלו הרעות יהיו כאשר לא יתנהג האדם בהם כפי מה שראוי וזה לא יהיה מן השכל כי השכל אמנם ידריך האדם בהדרכה הראויה בדבר דבר מאלו העניינים האנושיים וכן הרעות אשר התחלתם מחוץ אשר התחלתם המזג והבחירה כמו הענין במלחמות הוא מבואר ממה שקדם התיחסם אל ההיולי ואשר אין התחלתם המזג ולא הבחירה כמו הכאת הארבות והרעם והאש הנופלת מן השמים והדומה מהם הנה לא יגיע מהם רע כי אם במקרה וזה שלמה שהיו בכאן יסודות השפלים והיה מדרך השפלים שיפקידו קצתם קצת יחויב שתהיינה בכאן סבות עליונות פועלות אותם ושומרו' מציאותם ושיגבירו פעם אחת מן השפלים על האחר ופעם יגבירו ההפך האחר וזה בסבוב ישר וסדור מתמיד כמו שהתבאר בטבעיו' ולזה יתחייב שיהיה האש פעם והאויר פעם והמים פעם והארץ פעם לפי היחסי' אשר לפועל אל המתפעל ובזה ישמר זה המציאו' השפל לפי שמירתו אמנם היא בשווי הנמצא ביסודו' אשר הורכבו מהם ובכח זה השווי הוא זה הפועל המגיע אל היסודות מהגרמים השמימיים ואמנם יגיע מזה רע במקרה מצד שיקרה שיפול האש על איש אחד ויהרגהו או שתהפך הארץ על היושבי' בה מצד שקרה היותם שם ובכלל הנה לא תמצא רע מגיע בעצמות מהשם ית' ולזה אמ' אין דבר רע יורד מלמעלה וראוי שלא יעלם ממנו שאלו המקרים אשר יפול בהם רוע הסדור הם מוגבלים באופן מה מהגרמים השמימיים וזאת שיבת הגעת הידיעה באלו המקרים טרם בואם לנו אם בחלום אם בקסם אם בנבואה כמו שהתבאר בספר החוש והמוחש וזה כי זאת ההודעה לא תהיה אם לא משבה פועלת לה הידיעה באלו העתידות אלא שעם כל זה כבר יתאמת התיחס אלו העניינים אשר בהם רוע הסדור אל ההיולי וזה כי בעבור שהגרמי' השמימיים תשתתפו' בהנהגת האדם והיה מחויב מפני זה שיגיעוהו קצת רעות מצד קצתם בעתים מה העיר השם ית' בטובו בנו השכל להנהיגנו ולהצילנו מה שאסר לנו מצד הנהגת הגרמי' השמימיי' ולזה תהיה זאת ההגבלה אשר באלו המקרים מתיחסת אל ההיולי כי השכל הוא השליט להטות אותנו מזאת ההנהגה כאשר נרצה וכבר ביארנו זה בשלימות בביאורינו לספר החוש והמוחש ובספר מלחמות יי' ולהיות השכל הוא השליט על זאת ההנהגה היו אלו המקרי' אפשריים לא מחוייבים והנה יתבארו בזה הספר הסדרי' אשר ישמר האדם בהם מאלו הרעות מצד השכל האנושי להתאחדותו באופן מה בשכל הפועל וראוי שתדע שאלו הרעות אשר נפל בהם רוע הסדור אינם רעות אנושיות וזה שהרעות האנושיות ראוי שתהיינה בחלק אשר בו הטובות האנושיות כי הנושא להפכים אחד ולמה שהיו הטובות האנושיות בחלק מחלקי הנפש אשר נקרא שכל לא בהזון והחוש לפי שאינם לאדם במה שהוא אדם הנה הוא מבואר כי הרעות האנושיות הם בזה החלק בעינו וכמו שהטובות האנושיות הם שלמות השכל האנושי במושכלות כן הרעות האנושיות הם הפקד ממנו השלימיות זהו ממה שראינו להקדימו קודם שנתחיל בביאור זה הספר והנה הסכמנו עם עצמינו לבאר ראשונה במאמר מאמר ממאמרי זה הספר המלות אשר באו במאמר ההוא אשר יצטרכו אל ביאור ואחר כן נבאר ענין המאמר ההוא ואחר כן נבאר הכל העולה מן הדברים כי בזה היסרה מה להקל בביאור זה הספר ולהעמיד בקלות המעיין בדברינו על אמתת דברי הספר. ומהנה נתחיל ונאמר.

חד מן מ״ח מלין דנסבין א׳ במצע׳ תיבו׳ ולא קרי׳ וסימנהון תאספון לא תוספון להת תבן· והאספסוף אשר בקרבו· ויאצל וירד יי׳ בענן וידבר· משאת כי תשא בראשך· וכניהו בן יהודע בן· רפאתי ויצא אל מוצא המים· רפאנו את בבל ולא נרפתה· ונרפאו ויאמר אלי המים האלה· כראדך בעת ההיא ונאשאר אני· וששאתיך ושובבתיך וששאתיך· ורצאתי ויכלו את הימים· ואענה את זרע דוד למען זאת· ואעשיר אשר קניהן יהרגון· וקאם שאון בעמיך

הלא חכמה תקרא ותבונה תתן

איש י״ב ר״פ בתורה ובאיוב ב׳ באיוב וי׳ בתורה וסי׳ איש אשר ירקח כמוהו· איש אשר יעשה כמוה באיוב׃ וכל איש י״ו וסימ׳ האנשים על הנשים· וכל איש אשר נמצא· ועשה בצלאל· ויכו

איש

רלבג

והיה האיש ההוא ב׳ דסמ׳ וסימ׳ בנערים. גדול מכל בני קדם׃ וסר מרע ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ט׃ ויולדו ה׳ וסימ׳ ויולדו להם בנים אחר המבול· וילדו לדוד בנים בחברון דשמואל ל׳ חסר וי״ו· ויולדו עוד לדוד בנים· ויולדו לאבשלו׳·

אבן עזרא

הָיָה בְאֶרֶץ־עוּץ אִיּוֹב שְׁמוֹ וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע׃ וַיִּוָּלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים וְשָׁלֹשׁ בָּנוֹת׃ וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אַלְפֵי־צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד־בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד וַיְהִי הָאִישׁ הַהוּא גָּדוֹל מִכָּל־בְּנֵי־קֶדֶם׃ וְהָלְכוּ בָנָיו וְעָשׂוּ מִשְׁתֶּה בֵּית אִישׁ יוֹמוֹ וְשָׁלְחוּ וְקָרְאוּ לִשְׁלֹשֶׁת אַחְיֹתֵיהֶם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִמָּהֶם׃

ב׳ ל׳ · ד׳ ח׳ · ל׳ מל׳ ל׳ · ל׳ יתר ולאחיותיהן

גבר הוה בארעא דעוץ איוב שמיה והוה גברא ההוא שלים ותריץ דחיל מן קדם יי ועדי מן ביש׃ ואתילידו ליה שבע בנין ותלת בנן׃ והוות גיתוהי שבעא אלפין דעאן מן אלפא לכל ברא ותלתא אלפין דגמליא מן אלפא לכל ברתא וחמש מאה פדנין דתורין לגרמיה וחמש מאה אתנן לגרם איתתיה ופולחנא סגיעא לחדא והוה גברא ההוא רב בנכסין מכל בני מדינחא׃ ואזלין בנוי ועבדין שירותא בית גבר יומיה עד משלם יומי שבעא ומשדרין ומזמנין לתלת אחוותהון למיכל ולמשתי עמהון׃

אמר שבכר היה איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע עלה והצליח מאד בקניני׳ המדומים כמו קנין ההון והבני׳ והיו בניו מתנהגים באופן שלם לפי ההנהג׳ המדינית בדרך שתשלם האחוה והאהבה ביניהם ולזה היו אוכלים יחד תמיד כדי שיתוקן ה אקנין יותר ביניהם והנה

איוב היה מבני בנוץ של נחור אחי אברהם והקרוב אלי שהיה מבני עשו והענין מוכיח בארץ עוץ כמו שישי ושמחי בת אדו׳ יושבת בארץ עוץ ולא יתכן לומר שלא היה בעולם בעבור שאמר יחזקאל ונח דניאל ואיוב ואם אמר טוען אולי איוב אחר היה שהזכיר ה הנביא ויאמר לו אם כן אמור כן בדניאל ונח והנה כתו׳ בפסוק אחר אם יעמוד משה ושמואל לפני ולא כי מבאכו שמואל בן ע עמיהוד והנה לא ת מבאכו איוב אחר כ כתוב בספרי הקדם והאומ׳ שהוא יובב בן זרח מבצרה שמא בחלום ראה זה כי אין לו על מה יסמך לא על דברי הנביאים ולא על מה שהעתיקו חכמינו ז״ל ואל תתמה על מלת איוב שמו כי איננו רשע כלל והנה כתו׳ ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו והכך הדבר ויהי איש אחד מהר אפרים ושמו מיכיהו אולי בעל הדרש על הרוב הנמצא דבר מקום איוב סמוך לארץ מטעם וילך ארצה בני קדם׃ הקיפו

ויולדו לו שבעת בנים דאיוב· וא׳ ויולדו להם׃ ועבודה רבה ב׳ וסימ׳ ועבודה רבה ויקנאו אתו· ועבודה רבה ויהי האיש ההוא גדול׃ אחותיהם ה׳ בליש׳ וסימנ׳ והחייתם את אבי ואת אמי· בצדקתך אחותך· ואחיותיהם צרויה ואביגיל· וקראו לשלשת אחיותיהם· ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו׃

הקיפו · טעמו כאשר השלימו תקופת ימי המשתה כי שבעה בנים היו לו · אולי כמו פן לשון תגרה ומורא שמא יהי כך וכך וכמוהו אולי ימושני אבי אולי לא תאבה האשה · וברכו לשון כינוי ובהפך כמו ברך נבות אלהים ומלך : ויהי היום · הגאון רב סעדיה אמר כי השטן בן אדם היה מקנא באיוב ופי׳ בארץ בארצו לבדו ופיר׳ כל אשר לו בידך בחפצך וכמוהו היד יואב אתך ופירש אך את נפשו שמור שמור נפשך שלא תבקש ב נפשו ואמ׳ כי המלאכי׳ אין להם קנאה והנה שכח ויתיצב מלאך יי׳ בדרך לשטן לו ובנפ׳ דניאל מפור ואין אים מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם ועוד ואני בשנת אח׳ לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו שהו׳ החזיק למיכאל ועזרו ולבאר סוד אלה הדברים לא יכילם ספ׳ והמבי׳ סוד מערכות הכבאות ו והשתנות המעשי׳ כפי השתנות התנועות ידע עיקר השטן והכלל שהוא מלאך י וטעם ויהי היום יום ראש השנה שכל בני העולם עוברים לפני השכינה כבני מרון ואיוב דינו של איוב לבדו ולא אוכל לפרש או יהי פירושו ויהי היום ש שאיר׳ בו כך וכך כמו ויהי היום ויעבור אלישע : משוט · כמו שטו וכמוהו שוטטו בחוצות ירושלם ועניין בארץ בכל העולם כמו ה התהלכנו בארץ : שכת בעדו · מן לשוכים בצניניכם הסר משוכתו והיה לבער וטעמו משכת בעדו כמו משוכת הכרם שלא יגע בו רע · פרץ רבה כמו ופרצת ימה וקדמה : ידיהם · מקומם כמו ויד תהיה לך : ותפל שבא · מחנה שבא · ויפשטו כמו כי פשטתם היום : עוד זה מדבר׳ עד שבא זה המדבר והוא אחרית הבאים : ויגז

ז׳ פסוקי׳ ויאמר ויאמר וסימ׳ הכי קרא שמו · וירא את הנשים ואת · וירא את בנימן אחיו · בני הם אשר נתן לי · כי שמך לאיש · אל השטן מאין תבא · וחברו : תבא י״ז חס׳ וסי׳ לקמן ריש סי׳ ב׳ : הלא כל סיפר׳ חסרים וכל שאר כתו׳ דכות׳ חס׳ כב״ט מ״ל וסימ׳ נבסר במשלי סימן י״ד : ואולם כל סיפר׳ ר״פ ואולם בט״ג אולם וסי׳ שלח נא ידך וגע אל עצמו · אולם

ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עלות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם ככה יעשה איוב כל הימים :
ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יהוה ויבוא גם השטן בתוכם : ויאמר יהוה אל השטן מאין תבא ויען השטן את יהוה ויאמר משוט בארץ ומהתהלך בה : ויאמר יהוה אל השטן השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע : ויען השטן את יהוה ויאמר החנם ירא איוב אלהים : הלא את שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ : ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך : ויאמר יהוה אל השטן הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך ויצא השטן מעם פני יהוה : ויהי היום ובניו ובנתיו אכלים ושתים יין בבית אחיהם הבכור : ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם : ותפל שבא ותקחם ואת הנערים הכו לפי חרב ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך : עוד זה מדבר וזה בא ויאמר אש אלהים נפלה מן השמים ותבער בצאן ובנערים ותאכלם ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך : עוד זה מדבר וזה בא ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים ויקחום ואת הנערים הכו לפי חרב ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך : עד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אכלים ושתים יין בבית אחיהם הבכור :

והוה כד שלימו יומי שירותא ושדר איוב וזמינון ומקדים בצפר ומסיק עלוון סכומי כולהון ארום אמר איוב דילמא חבון בני וארגיזו קדם יי ברעיניהון הכדין יעביד איוב כל יומיא : והות ביומא דינא בריש שתא ואתו כיתי מלאכיא למיקום בדינא קדם יי ואתי לחוד סטנא במציעהון : ואמר יי לסטנא מנן אתא אתי ואתיב סטנא קדם יי ואמר מן שוט בארעא למבדק בעובדא בני אנשא ומן מהלכא בה : ואמר יי לסטנא איפשר דשויתא לבך בעבדי איוב ארום לית דיכמיה בארעא דעממי גבר שלים ותריץ דחיל מן קדם יי ועדי מן ביש : ואתיב סטנא קדם יי ואמר האפשר די למגן איוב דחיל מן קדם יי : הלא מימרך טלילתא אמטולתיה ואמטול ביתיה ואמטול כל דיליה מן חזור חזור עובדי ידוי בריכתא וגיתוי תוקפו בארעא : וברם אושיט כדון מחת ידך וקריב בכל די ליה אין לא באנפי מימרך ירגזינך : ואמר יי לסטנא הא כל דאית ליה מסיר בידך לחוד לותיה לא תושיט ידך ונפק סטנא בהרמנא מן קדם יי : והוה אתחולי יומא שבועתא ובנוי ובנתיה אכלין ושתין חמרא בבית אחוהון בוכרא : ואזגד אתא לות איוב ואמר תורייא הואה רדיין ואתנן רען על סטריהון : ונפלת בתכיף לילית מלכת זמרגד ודברתינון וית עולימיא קטלו אוכלוסה לפתגם דחרב ואישתיזבית לחוד אנא בלחודי לחואה לך : עוד כדון דין ממליל ודין אתא ואמר אשתא מן קדם יי נפלת מן שמיא ואוקידת בענא ובעולימי וגמרתינון ואשתיזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה לך : עוד כדון דין ממליל ודין אתא ואמר כסדאי מניאו תלתא רישי אוכלוסין ואתפשטו על גמליא ודברינון וית עולימיא קטלו לפתגם דחרב ואשתיזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה לך : עד כדון דין ממליל ודין אתא ואמר בנך ובנתך אכלין ושתין חמר בבית אחוהון בוכרא :

והנה איוב ליראתו השם יתבר׳ היה מקדים אותם מהיקף להקף רוצה לומר מז׳ ימים לז׳ ימים והיה מיטיר אות׳ אל מה שראוי ואחר כן היה מקריב קרבנות עליה׳ ליראתו שמא חטאו ובזו השם יתברך בלבבם לרוב השובע והשלוה אשר היה להם כי הם סבות הבעיטה באופן מה והנה לא תאר אותו הכתוב בחכמה לשכלותו בדרוש אשר בעבורו חובר זה הספר ואף על פי שהיה כבר חכם ב בעניינים הטבעיי׳ כמו שיראה מדבריו · וזכר אחר זה ממשל כאילו השם היה מדבר עם אשר יבאו מאתו אל הרעו׳ המדומות אשר התחלתם מחוץ והוא השטן דרך משל וקראו שטן להיותו מטה מן הדר׳ המכוון מהש׳ ית׳ כמו שהתבאר במה שקד׳ ולפי שהוא בלתי מכוון לעצמו אמ׳ ויבא גם השטן בתוכם כמי שלא כוון בואו ו וזכר שוטו והתהלכו הוא בארץ לבד כי שם ימצאו אלו הרעות לא בנמצאות העליונות ואולם בני האלהים הם הכחות המנהיגות ה המציאות במלאכות השם יתברך וזכר כאילו הש״י היה מונע מהגעת הרעות לאיוב להיותו איש תם וישר ושהשטן שבב שנתן כל אשר לו בידו רק שלא ישלח ידו אל איוב וזה כולו להעיר שאין לשטן זאת הממשלה בשלמות כי אם ידבק האד׳ בשם יתברך לא ישלוט השטן עליו כמו שיתבאר בזה הספר וזכר שהשטן הרע לו מצד הרעות הנופלות מקנאת אנשי האדם ל לקנאת כמו המלחמות ומצד השנויי׳ הנופלים מהיסודות כמו ה התחדשו׳ האש והרוח והקדים לזכור הרע הנופל מצד מלחמה להיותו יות׳ מאדיי לפי שהתחלתו הבחירה המכוונת אל זה ה התכלי׳ ואולם הרעי׳ הנופלו׳ אם יקרו מצד השנויים המתחדשים ביסודות הם מיוחסים אל הקרי וההזדמן : ואחר

אני אדרוש אל אל · אולם אני אל שדי אדבר · וכל שאר קרי׳ דכו׳ במ״ה ר״ף ואולם וסימ׳ נמסר בסדר וארא : ושותים ו׳ ה׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ל׳ : ואת הנערים ג׳ וסימ׳ ואת הנערים יודעתי אל מקום פלני אלמני · ותפל שבא ותקחם ואת הנערים · עוד זה מדבר וזה בא : ויאמר צ״א פתחי׳ וסימ׳ נמסר רבתא בערך אמר ·

ואחר זה זכר שכבר הגיע מקום איוב ויסרו וראתו השם שלא חטא בכל זאת רק נתן שבח לשם ית' ואמר יי' נתן ויי' לקח יהי שם יי' מבורך ואחר כך התחיל בסיפור המין האחר מן הרעות אשר התחלתו במקבל כמו הענה והמזג וקרא התחלת זה הרע גם כן שטן להיותו מטה מהדרך הראוי ואמ' בו להתיצב על יי' מה שלא אמר כן בראשון לפי שזה החלק מהכפם אשר בו תהיה הענה הוא מכוון בעצמו לעבוד השכל האלהי ולהגיע לו שלימותו וזה מבואר למי שעיין בספר הכפם וידע כחות הכפם ההכוסית לאי זה תכלית נמצאו באדם לא שכבר יקרה בקצת הענינים שיהיה מה שיספסטהו זה החלק מהכפם בלתי יושר ובלתי כאות עד שיתחרשו מזה חלאים ומכאובים מגר רוצה הכהנה וזכ' על כד המשל שזה השטן השתדל בכל אופני ההשתדלות ל להזיק איוב בגופו ושהש' ית' נתן הכל ברשותו זולת נפשו כי הו' אשר לא נתן לשטן ממשלה עליה אבל ה ולא הענין בהפך ר"ל שהיא ת תמשול עליו ותנהיגהו כאשר תרצה ויחס עם זה המסרו ביד זה השטן לסבת היותו ב בלתי שלם בירא' השם עד שלא ישמו באמונתו כאשר יכוסה וזהו ת אומרו ואולם שלא כא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא על פ פניך יברכך וכן היה הענין על דרך האמת כי איוב להיותו נבוך ומבולבל בענין ההשגח' האלהית והיות אמונתו בזה בלתי שלימה ה העתיקוהו אלו הרעות הנופלות אל שיחליט המאמ' שאין השם ית' משגיח בתחבולים ר"ל באישיהם ואילו היה מצויר אז האמתכזה לא היה נעתק בשום פנים אל האמנה ב בחלופו והנה סבת היותו נבוך זה השיעור מהמבוכ' בזה הדרוש היתה חסרונו בהשג' העיוני' אשר השלימות בהם סבת השמר ה האדם מאלו הרעות המדומו' וזכר שכבר הגיע מקום זה האיש ויוסרו עד שעם אשר הסיתה אותו אשתו ל לבלתי החזיק בתומתו והוכח במכאובות ח חזקים לא חטא בכל זה בשפתיו אף שכבר אחז"ל שבמחשבתו ח היה נבוך ומבולבל כמו שהוכיח בסוף ה הענין אחז"ל בשפתיו הוא דלא חטא אבל בלבו חטא: עוד

ואמלטה ז' בליש' וסימ' אמלטה נא טבה · אמלטה נא ואראה את אחי · והפל טבא ותקחם · אש אלהים נפלה · כשדים שמו שלשה ראשים · והנה רוח גדולה · ואתמלטה בעור שני · ויקחום ב' ומל' וסימ' בחוך האהל דעכן · ויאבר כשדים שמו שלשה ראשים · ובנותיך ג' ומל' וסימ' פן תגזל את בנותיך · ואכל קצירך ולחבך · עד זה בדבר וזה

והא זעפא רבתא אתיא מסיטרי מדברא וקריב בארבע זויין דביתא ונפל על עולימיא ומיתו ואשתזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה לך: וקם איוב ובזע ית מעיליה וספר ית רישיה ונפל על ארעא וסגיד: ואמר ערטילי נפקית מן כריסא דאמי וערטילי אתוב לבית קבורתא מימרא דיי יהב ומימרא דיי ובית דיניה נסיב יהי שמא דיי מברך: בכל דא לא חב איוב ולא מסרר מילי מיחטי קדם יי: והוה יום דינא רבא יום שיבוק סירחניא ואתו כיתי מלאכיא למקום בדינא קדם יי ואתא לחוד סטנא במציעהון למקום בדינא קדם יי: ואמר יי לסטנא מנן את אתי ואתיב סטנא קדם יי ואמר מן למישוט בארעא למיבדק בעובדי בני נשא ומן מהלכא בה: ואמר יי לסטנא איפשר דשויתא לבך בעבדי איוב ארום לית דיכמוהי בארעא דעממי גבר שלים ותריץ דחיל מן קדם יי ועדי מן ביש ועוד כדון הוא מתקף בשלימותיה וגריתא מימרי ביה לסלעמותיה מגן: ואתיב סטנא קדם יי ואמר איברא אמטול איברא וכל די לבר נש ימסור אמטול נפשיה: ברם אושיט כדון מחת ידך וקריב לגרמיה ולבסריה אין לא באנפי מימרך ירגזינך: ואמר יי לסטנא הא מסיר בידך לחוד ית נפשיה נטר: ונפק סטנא בהרמנא מן קדם יי ומחא ית איוב בשיחנא בישא מפרסת ריגליה ועד מוקדיה: ונסיב ליה פחר לאיתקרספא ביה והוא יתיב באמצע קטמא: ואמרת ליה דינה איתתיה עד כדון את מיתקף בשלימותך בריך מימרא דיי ומית: ואמר לה הכמה די ממללן חדא מן נשיא דעבדין קלנא בבית אבהתהון הכדין את ממללא לחוד ית טבא נקביל מן קדם יי וית בישא לא נקביל בכל דא לא חב איוב בסיפוותהי ברם ברעיוניה הירהר במילין:

וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה בָּאָה מֵעֵבֶר הַמִּדְבָּר וַיִּגַּע בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת הַבַּיִת וַיִּפֹּל עַל־הַנְּעָרִים וַיָּמוּתוּ וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ: וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת־מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: וַיֹּאמֶר עָרֹם יָצָתִי מִבֶּטֶן אִמִּי וְעָרֹם אָשׁוּב שָׁמָה יְהוָה נָתַן וַיהוָה לָקָח יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ: בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב וְלֹא־נָתַן תִּפְלָה לֵאלֹהִים:

ב וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבוֹא גַם־הַשָּׂטָן בְּתֹכָם לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן אֵי מִזֶּה תָּבֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר מִשֻּׁט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ אֶל־עַבְדִּי אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ אִישׁ תָּם וְיָשָׁר יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע וְעֹדֶנּוּ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתוֹ וַתְּסִיתֵנִי בוֹ לְבַלְּעוֹ חִנָּם: וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר עוֹר בְּעַד־עוֹר וְכֹל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ: אוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע אֶל־עַצְמוֹ וְאֶל־בְּשָׂרוֹ אִם־לֹא אֶל־פָּנֶיךָ יְבָרְכֶךָּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנּוֹ בְיָדֶךָ אַךְ אֶת־נַפְשׁוֹ שְׁמֹר: וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵאֵת פְּנֵי יְהוָה וַיַּךְ אֶת־אִיּוֹב בִּשְׁחִין רָע מִכַּף רַגְלוֹ עַד קָדְקֳדוֹ: וַיִּקַּח־לוֹ חֶרֶשׂ לְהִתְגָּרֵד בּוֹ וְהוּא יֹשֵׁב בְּתוֹךְ־הָאֵפֶר: וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ עֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ בָּרֵךְ אֱלֹהִים וָמֻת: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי גַּם אֶת־הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֶת־הָרָע לֹא נְקַבֵּל בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו:

אבן עזרא

ויגז את ראשו · טעמו שער ראשו וכן הורידו לארץ ראשן: אשוב שמה · רמז לקבר הידוע וכן כיעת לכל חפץ על כל המעשה שם · ויש אומרי' כי מבטן אמי היא הארץ והענין אדם הראשון או בעבור היו העצמו' שהם מוכרי הגוף מן הארץ וכגבר הארץ: תפלה · כמו תפל והענין לא יצא מפיו דבור שאין לו טעם: ותסיתני · דברה תורה כלשון בני אדם והענין שיחשבו א אנשי' שאין להם דעת שיכולת להסית אותו: עור בעד עור · גוף בעד גוף ויש אומ' כי מנהג האדם להסתיר עינו בידו אם יפחד ממכה בעבור היותה נכבדת: להתגרד · להתחכך ואין לו אח במקרא ויש אומרים חרס כמו בגרב ובחרס · בתוך האפר · כדרך אבילות וילבש שק וישב על האפר · והאומר כי שבתו באפר לקרר השחין צריך להביא ראיה שהיה השחין חם ולא: בכל זאת לא חט' איוב בשפתיו · להודות כי עוד יחטא בשפתיו ויוכיח שפיו מלא ברוב בערו: אליפז

כא: ערום ד' חס' וסימ' ויפל ערם כל היום דשאול · כי תראה ערם וכסיתו: כי אמר אלי ערם יערים · ערם יצתי מבטן אמי: תפלה ג' וסימ' בירמיה סימן כ"ג: תבוא י"ו חס' וסי' בסדם אל תבא · את איתתי אשלח · ואל המקדש לא תבא · גם כי התאנפי"י · אשיבה עלי כלך · בקבת רעך · בכרס רעך · כי תשה ברעך · וכתבת עליהן · תבא נא תמר אחותי קדמא · אשר תבא חדר בחדר דמלכים · קדש ישראל ליי' ראשית תבואתה · אל השטן מאין תבא · אי מזה תבא ויען השטן · כי לפני לחמי · ברכת אבד · הבא כל רעתם · וכל משלי דבות במ"ר ש"ל וסימ' נמס באב"ב רבתי אות ת' ובמשלי סוף סימן כ"ב: מאת פני ה' וסימ' ויהי אך יצא יצא · לא כן לכו נא הגברים · קרבו שאו את אחיכם · ויקרב מזת פני הבית מבין המזבח דמלכים · ויצא השטן מאת פני יי': נקבל ב' ובפסוק ואינון כן אב מן ב"ב ובפסו' וסים' נמס במסר' רבת' במערכת אות הב' בס"ד:

אליפז התימני. מתושבי תימן בן אליפז בן עשו והקרוב שהיה קרוב מימי משה כי לא יתיחס לתימן כי אם אחר דורות. וחז״ל אמרו כי משה כתב ספר איוב והקרוב אלי כי הוא ספר מתורגם על כן הוא קשה בפירוש כדרך כל ספר מתורג׳: השוחי. מבני קטורה אשת אברהם את ישבק ואת שוח: הנעמתי. לא ידענו אם יתוסו למדינה או למשפחה

עוד זכר שכאשר שמעו רעי איוב באו לנוד לו ולנחמו וכראותם חוזק שברו לא נמצא מי שדבר אליו דבר ואחשוב שאלו הרעים היו חכמים מפורסמים בזמן ההוא חקרו יחד עמו בשאלות ונמצא ביניהם בזה המבוקש התוריי זה המחלוקת אשר הוא לפי מה שתספטהו החלוקה כמו שיתבאר אחר זה. וכראות איוב כי אין דובר אליו דבר

הבאה ג׳ בטע׳ מל עיל וסימ׳ ארדה נא ואראה הכצעקתה. כל הנפש לבית יעקב. וישמעו שלשת רעי איוב: ולא הכירוהו. חד מן ולא דסמי׳ לא׳ וסימ׳ נכסר בכסר רבתא בבערכת אות ל׳ בכ״ד: וישאו קולם נשיאה קולם ד׳ חס׳ זנת בליט׳ וסי׳ נכסר בסוף ספר שופטים: וישבו אתו לארץ ד׳ בליש׳ פי׳ קשור עם למ״ד וסי׳ ונקתה לארץ תשב. שבי לארץ אין כסא בת כשדים.

וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו ויבאו איש ממקמו אליפז התימני ובלדד ה השוחי וצופר הנעמתי ויועדו יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו: וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירהו וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מ מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה: וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד:

ג אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו: ויען איוב ויאמר: יאבד יום אולד בו והלילה אמר הרה גבר: היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה: יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה יבעתהו כמרירי יום: הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבא: הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רננה בו: יקבהו אררי יום העתידים ערר לויתן: יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל יראה בעפעפי שחר: כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני: למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע: מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק: כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי:

ושמעו תלתא חברי איוב ית כל בישתא הדא דאתת עלוי והיכר חמון ית אילני פרדיסיהון די יבישו ולחים סעירתהון אתהפיך לבכרא חייא וחמר משתיהון אתהפיך לדמא ואתו גבר מאתריה ובהא זכותא אתפציו מן אתר מזומן להון בגהנם אליפז דמן תימן ובלדד דימן שוח וצופר די מן נעמה ואתחברו כחדא למיתי למינד ליה ולנחמותיה: וזקפו ית עיניהון מן רחיק ולא אישתמודעוהי וארימו קליהון ובכו ובזעו גבר מעיליה ודרקון עפרא על רישיהון לצית שמיא: ויתיבו עמיה לארעא שבעא יומין ושבעא ליליון ולית די ממליל עמיה פתגם ארום דחמון ארום תקיף כיבא להדא: מן בתר כדין פתח איוב ית פומיה ולטיט ית יומיה: ואתיב איוב ואמר: יהובד יומא דאתילידת ביה ומלאכא די ממוני על עיבור ליליא די אמר איתברא גבר: יומא ההוא יהי קבלא לא יתבעיניה אלהא מן לעילא ולא תפע עלוי שפרפרא: יטננון יתיה חשוכא וטולי מותא תשרי עלוי עננא יבעתון יתיה היך מרירי יומא צערא דאצטער ירמיה על חורבן בית מקדשא ויונה באיטלקותיה בימא דטורסיס: ליליא ההוא ידבריניה קבלא לא יתיחד עם יומין כבין דשתא במניין רישי ירחיא לא יעול: הא ליליא ההוא יהי צערא לא תיעול רננא דתרנגול ברא למקלסא ביה: ילטטוניה נבייא די לטטין יומא דפורענותא ואתמוכן למדכר בעתאורתהון אלויתהון: יתחשכן כוכבי נשף שיריה יסתכי לאנהרא ולא יחמי בתיסורי קריצתא: ארום לא אחד פרתי דלסתי דהינון דשי כריסי וטמר עמלא מן עינוי: למא לא מן כרהסא איסות מבריכא כד נפקית ואיתנגיד: מה דין אקדימו יתי רכוביא ומה תדיא ארום אוניק: ארום השתא שכיבית ואשדוך דמכית בכן ינוח לי:

וישבו אתו לארץ שבעת. ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון: ויקלל ד׳ וסימ׳ נבס׳ בסדר אמור: תופע ל׳ וחד ותופע ואינון חד מן זוגין חד תי׳ וחד ותי׳ ואינון מן א״ב מן ב״ב חד נסיב ו׳ וחד לא נסיב ו׳ ול להון זוגא וסי׳ נכסר בכסר רבת׳ במערב׳ אות התי״ו בכ״ד: ירחים ד׳ וסי׳ נכסר בסדר שמות: יקבהו ג׳ וסי׳ אררי יום. מונע בר יקבהו לאום. אבר לרשע צדיק אתה: שחר ח׳ וסימ׳ נכסר בישעיה סוף סימן ח׳ ובתלים סימן ק״ח: ויכתר ב׳ דגשים וסימניהון משה פניו. ויכתר עמל מעיני: מעיני ד׳ וסימ׳ נכסר בויצא ובישעיה סימן ס״ה וסוף הושע: ואשקוט ג׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ ולמען ירושלם. אשקוטה ואביטה. כי עתה שכבתי ואשקוט:

ויקלל את יומו. אף על פי שלא ימינ ליום ברכה או קללה לכן מרוב הצער יאמר ה המצטער מקולל יהא היום שנולד בו והשעה שנולד בה. גם יש ימים שיהיו כן בהיות שני המאורות על מ מתכונ׳ קשה וזה צריך פירוש ארוך וכן את׳ ירמיה ארור היום אשר יולדתי בו ויש אומ׳ כי על שם היום מהשבוע יאמר שהיה מתאוה שלא ישמע זכרו הוא היום שנולד בו והנכון הוא הראשון: ויען איוב. כמו וענית ואמרת בהביאו ה הבכורים ויהיה עניינו כמתחיל או שאלוהו חבריו אחר מלאת ם שבעת ימים מה לך או ענה להם וכן וענית ו ואמרת בהביאו ם הבכורים ישאלוהו ה הכהנים מה זה. ידוע כי אין בלשון הקדש סימן שיור׳ על סימן האמצעי ואין בלשונם חוץ מעתיד ועבר וכל מה שתמצא באיוב שהוא לשון ע עתיד הוא בינוני או לשון עבר: יאבד יום. היה מתאוה שיאבד בתחלה היום שנולד בו אם נולד ביום ואם נולד בלילה שתאבד הלילה שאמר המבשר הורה גבר וכמוהו ו ויאמר ליהסף והורה כמו יולד וכמוהו ו ותהר את מרים כי היום שנולד בו יהיה יום חשך והנכון שיתאוה להיותו יום חשך עד שלא יהיה יום וזה טעם יאבד. יום ולילה הם כנגד הארץ מפאת השמש בעבור היות הארץ באמצע הגלגלים ובאות מ מעלה ואין להם חשך כלל גם קדרו׳ הלבנה מפאת הארץ שהיא למטה אין אור אלא

פתח פיהו וקלל את יומו לפי שדעתו היה כמו שיתבאר מדבריו שכל מקרי האדם הם מוגבלים ומסודרים לפי מערכת הככבים בעת הלידה:

ביאור מלו המענ׳: ויען. הרצון בו ויקרא כמו וענית ואמרת שהרצון בו קריאה לא תשובה: והלילה אמר הורה גבר. הרצון בו הלילה שאמר המבשר שהורה בה גבר והוא ליל ההריון ויחס ההריון ללילה להיותו עת המשגל לפי החוק הלכוכי או״ל מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: יגאלוהו. יטנופוהו ויכלכלוהו או יהיה הרצון בו שיהיו גואלין וקרובים חושך וצלמות בדרך שישכנו עמו תמיד והכל עולה לענין אחד: כמרירי יום. הוא מענין עורנו כתנור נכמרו ורוצה לומר חמימות היום ובא במשקל כגריר והרצון בו שיבעתוהו האידים העולי׳ בסבת חמימות היום עד ם שימנעו אורו: אל יחד בימי שנה. הרצון בו לא יהיה אחד בימים שלא יבא במספר ע עמהם: גלמוד. הרצון בו יחידיות ר״ל שלא ילכו בלילה חברת האנשים יחד: לויתן. אבלם: כוכבי נשפו. הם הככבים הגדול׳ הנראי׳ בתחלת הלילה ובשוכה ולא ימנע ם הראות האור הנמצא אז: ואל יראה בעפעפי שחר. ר״ל שלא יבקע השחר: דלתי בטני. ר״ל הבטן אשר היה בו הריוני והוא בטן אמו: הבוכים

ממעל וזה עניין אל ידרשהו שזה ממעל כי הארץ היא חשך: תופע. כמו תפקיף: נהרה. אור וכמוהו ונהורא עמיה שרי ויש אומ׳ כי כמוהו המנהרות אשר בהרי: יגאלוהו. מן לחם מגאל ויש אומ׳ שהוא מן גאל ועניינו שיפרדוהו וישכבוהו לנפשם והוא רחוק: יבעתוהו. יפחידוהו שלא יעמוד כמו ובעתתו רוח רעה: כמרירי יום. כמו קטב מרירי ויש אומרי׳ כי הכ״ף כמו כתבי הלילה כתבי בבל ועניין מרירי יום חוזק החום הדומה לסם המות ואם נולד בלילה ההוא יקחהו אופל: יחדי. יתחבר מן יחד והנכון בעיני שהוא אל ישמח כמו ויחד יתרו ועניינו אל ישמח להחשב בימי שנה: גלמוד. שומם כמו גלמודה: העתידים. שהם מזומנים לעורר אבלם כמו ועתידה בשדה לך ועתודותיהם שוטיהי ואין לויתן מקום מ״ם ועניינו אבל. ובדברי רבותינו ז״ל חמה לא תעורר לויתן במועד ויש אומרי׳ כי על אנשי ספינה שחשבה להשבר מדבר שיקללו היום שנכנסו בה שהם עתידי׳ שיאכלם לויתן והוא מין דג גדול והקרוב כי אוררי יום הם הספדני׳ בכל לשון שיקללו הימי׳: נשפו. תחב׳ מלת נשף להתחלת הלילה ולאחריתו: בעפעפי שחר. יש אומ׳ כמו השקיפה וכמוהו התעופף עיניך בו ואיננו והנכון שהוא על דרך משל בעינים והשחר דמה להם והענין כאשר יפתח השחר עפעפיו כעינים שים להם עפעפים והוא האישון ונקרא עפעף על שם האור: לא סגר. יחסר פותח הרחם: דלתי בטני. הטבור שממנו יבא המאכל לנולד קודם שיולד: ומה שדים. כטעם למה וכמוהו מה יתאונן:

הבוני' חרבו' למו · ר״ל שהם בונים המקומו' אשר היו חרבי' לקרא שמם על מבנייניהם ההם · חדלו רוגז · ר״ל חדלו יראה כמו הענין באמרו לב רגז שהרצון בו לב ירא והרצון בזה שאחר המות סרה יראת הרשעים מעל האנשי' · ויחפרוהו ממטמונים · ר״ל שהם יבקשו המות יותר ממטמונים · ויסך אלוה בעדו · ר״ל שגדר השם בעדו דרכו אשר ילך בה עד אשר ימנעו ממנו כל מבוקשיו · ויתכו כמים שאגותי · ר״ל שכבר נגרו אחת אחת כמים הנגרים אשר ירוצו רץ לקראת רץ בלי הפסק · ויבא רגז · רוצה לומר מה שהייתי ירא ממנו ויהיה רוגז מענין יראה על דרך אמרו שם רשעים חדלו רגז ·

ביאור דברי המענה

ויען איוב ויאמר יאבד יום אשר יולדתי בו והלילה אשר היה בו ההריון לאמי · היום ההוא יהיה חשך היום ההוא אשר יולדתי בו יהיה חשך לא ישתדל בו אלוה ממעל להזריח עליו השמש ולא תאיר עליו שום אורה יהיו עם היום ההוא חשך וצלמות בדרך שלא יהיה אור בו · יבעתוהו האידי' החזקי' העולים בסבת חוזק החום מהיו' · הלילה ההוא אשר הרתה בו אמי יקחהו אופל עד שלא יהיה בו אור הכוכבים לא יהיה נמנה באחת מימי השנה עד שיצורף אל השנה ולא יבא במספר הירחים עד שיצורף אל החדש · הנה הלילה ההוא יהי גלמוד עד שלא ילכו בו חברת האנשי' במבואות העיר וברחובותיה ולא תבא מהם רננה בו · ואמ' אמר זה לפי שמנהג ההולכים בלילה שישירו וירננו · יקללו הלילה ההוא כל האנשים העתידים לעורר אבלם על קושי יומם שהם מקללים הזמן בסבת מרירות נפשם · ישחכו הכוכבים הגדולים הנראים בלילה ההוא בתחילתה ובסופה עם הסתר אור הכוכבים בסבת האור הנמצא אז ויתמיד החשך בלילה ההוא לבלתי סור · יקוה לאור השמש ולא יזרח ולא יבקע השחר בה בדרך שלא יהיה אחריה יום · כי לא סגר הלילה ההוא דלתי בטן אמי שלא תתעבר והיה מסתיר בזה עמל מעיני ואחר שתתעבר למה לא מתי מעת צאתי מרחם אמי עד שתכף שיצאתי מבטן אגוע כי זה היה יותר טוב לי מחיותי לראות בזה הרע אשר מצאני · מדוע קדמוני ברכים ברכי המילדת להכילני בעת הלידה ולמה נמצאו שדים לאמי להניק אותי להחיותי · כי עתה אם הייתי מת מרחם הייתי שוקט ונח מאלו הרעות בקבר · עם מלכי ויועצי ארץ אשר הם בונים המקומות החרבים למו להקרא שמם עליהם · או עם שרים זהב להם הכוכבים להם אוצרות כסף הנה אלו האנשים עם טוב הצלחתם לפי הנראה לא היה להם בקבר יתרון עלי · או למה לא הייתי כנפל שאמות מרחם ולא יושלם ההריון כי כמו העוללים המתים במעי אמם אשר לא ראו אור הנה המות נבחר מאד וזה כי בעת המות סרה יראת הרשעים מעל האנשים ר״ל שהמתים אינם יראים מהרשעים ושם ימצאו מנוח היגעים כל האסירים הם הם שאננים בקבר ולא שמעו קול נוגש · שוה המות לקטן ולגדול אין יתרון בו לאחד על האחד ושם העבד חפשי מאדניו לא יעבדנו ולא ירדה בו · הנה תמה למה יתן השם לאיש הקשה יום אור החיים ולמה יתן חיים לאנשים המרי נפש · והנה המות להם יותר טוב עד שמחכים למות למצוא מרגוע לנפשם ולא ימצאוהו וישתדלו למצוא אותו יותר ממטמון לרוב תשוקתם אליו אם יאמר אומר כי לא די עדות בתשוקתם אל המות שיהיה המות יותר טוב להם כי כן מנהג החולים שתהיה תשוקתם אל מה שיזיקם ולא יתכן לומר שיהיו הענינים ההם המזיקים טובים להם מפני תשוקתם אליהם הנה אנחנו נמצא שהאנשים האחרים השמחים אל מה שראוי לשמוח עליו ישמחו ויגילו כי ימות האיש קשה יום אשר גדר השם דרכו עד אשר לא יוכל להשיג דבר ממה שיבקשהו לראותם כי המות טוב לו ואולם זכר השמחים אל מה שראוי לשמוח עליו כי מהם לבד תלקח ראיה בזה הענין לפי שבכאן חכמים רעי התכונה ישמחו כי ימצא רע לזולתם ולא תעיד שמחתם על הרע ההוא שיהיה הרע ההוא טוב למקבלים אותו וזה מבואר בנפשו ואחר שהתיישב שהמות טוב לכמו אלו האנשים המרי נפש הנני תמה למה השתדל השם שיתן לי חיים שכבר השיגני מהמרירות עד שתמיד אני מתאנח גם בעת היות מאכלי לפני אשר היה ראוי שישכחני צרתי השתדלותי בלקיחת מזוני ונתכו כמים שאגותי אחת אחת כמים הנגרים בלי הפסק כי אין הפסק בין שאגה לשאגה · הנה פחד פחדתי בעת שלותי פן יבואוני הרעות האלה אשר באו לי ואשר יגורתי בא לי · לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי · מזה הפחד עד שבא מה שהייתי ירא ממנו ·

הבונים ה׳ וסימ׳ אבן מאסו · הבנים חרבות למו · כי הכעיסו לנגד הבונים · ויסדו הבונים את היכל יי׳ · הבונים בחומה והנשאים · וא׳ והבתים איש חרבו אסורים · רגז ג׳ חס׳ וסימ׳ שם רשעים חדלו רגז · לא שלותי ולא שקטתי · קצר ימים ושבע רגז · וגדול ח׳ וסימ׳ והוא שכור · ויאמר המלך אל עבדיו · מאין כמוך יי׳ גדול אתה וגדול · וילך דוד הולך וגדול · וחברו׳ כי האיש מרדכי הולך וגדול · כי מרדכי היהודי משנה · קטון וגדול שם הוא · נסתרה ג׳ וסימ׳ בתלים סימן ל״ח · ויסך ד׳ וסימ׳ ויסך על ארון העדות · ויקם דוד מהארץ · ויסך בדלתים ים · ויסך אלוה בעדו ·

עִם־מְלָכִים וְיֹעֲצֵי אָרֶץ הַבֹּנִים חֳרָבוֹת לָמוֹ׃ אוֹ עִם־שָׂרִים זָהָב לָהֶם הַמְמַלְאִים בָּתֵּיהֶם כָּסֶף׃ אוֹ כְנֵפֶל טָמוּן לֹא אֶהְיֶה כְּעֹלְלִים לֹא־רָאוּ אוֹר׃ שָׁם רְשָׁעִים חָדְלוּ רֹגֶז וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ׃ יַחַד אֲסִירִים שַׁאֲנָנוּ לֹא שָׁמְעוּ קוֹל נֹגֵשׂ׃ קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם הוּא וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו׃ לָמָּה יִתֵּן לְעָמֵל אוֹר וְחַיִּים לְמָרֵי נָפֶשׁ׃ הַמְחַכִּים לַמָּוֶת וְאֵינֶנּוּ וַיַּחְפְּרֻהוּ מִמַּטְמוֹנִים׃ הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי־גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ־קָבֶר׃ לְגֶבֶר אֲשֶׁר־דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה וַיָּסֶךְ אֱלוֹהַּ בַּעֲדוֹ׃ כִּי־לִפְנֵי לַחְמִי אַנְחָתִי תָבֹא וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי׃ כִּי פַחַד פָּחַדְתִּי וַיֶּאֱתָיֵנִי וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי׃ לֹא שָׁלַוְתִּי וְלֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא־נַחְתִּי וַיָּבֹא רֹגֶז׃

עִם מַלְכַיָּא וְיָעֲטֵי אַרְעָא דִמְשַׁכְלְלִין צַדְיָין לְהוֹן׃ אוֹ עִם רַבְרְבַיָּא דִידְהַב לְהוֹן דִימַלְיָין קוּרְטוּרֵיהוֹן סִימָא׃ אוֹ הֵיךְ נִפְלָא דִטְמִיעַ בְּמַעֲיָינָא לֵית אֶפְשַׁר דְאֶהֱוֵי הֵיךְ טַלְיָא דְלָא חֲמוֹן נְהוֹר אוֹרַיְתָא׃ תַּמָן רַשִׁיעַיָא דַעֲבָדוּ תְתוּבָא פְּסָקוּ רוֹגֶז גֵיהִנָם וְתַמָן יְנוּחוּן תַּלְמִידַיָא דְאִישְׁתַּלְהֵי חֵילֵיהוֹן בְּאוֹרַיְתָא׃ כַּחֲדָא אֲסִירֵי מִדְרַשַׁיָא שְׁלִיאוּ לָא שְׁמָעוּ יַנְקוּ בֵּית רַבָּא קָל אָמוֹרָאָה׃ יַעֲקֹב דְאִתְקְרֵי דַרְדַק וְאַבְרָהָם דְאִתְקְרֵי קַשִׁישׁ תַּמָן הוּא וְיִצְחָק עַבְדָא דַיְיָ דִינְפַק בַּר חוֹרִין מִן כּוּפְתָּא מִן קִירִיס דִידֵיהּ׃ לְמָה יְהִיב לְלָעֵי נְהוֹרָא וְחַיֵי לְמָרִירֵי נְפַשׁ׃ דְאוֹרִיכִין לְמוֹתָא וְלֵיתוֹי וְחַפְסִין לֵיהּ מִן טוֹמְעַיָא׃ דַהֲווֹ חַדְיָין לְרִיצָא הַשְׁתָּא יֶחְדוּן אֲרוּם יִשְׁכְּחוּן בֵּית קְבוּרְתָּא׃ כָּל אִלֵין מְרִירְתָא לְגַבַר דִי אוֹרְחֵיהּ מִטַמְרָא וְטַלֵיל אֱלָהָא אִמְטוּלְתֵיהּ׃ אֲרוּם קֳדָם סְעוֹדָתִי תַּנְחָתִי תֵיעוּל וְנַתְּזָן הֵיךְ מוֹי אַכְלְיוּתִי׃ אֲרוּם דְלוּחָא דְלָחִית וְאָתַת לְוָתִי וּמָה דִדְלָחִית יְיתֵי לִי׃ לָא שְׁלַיִית מִבְּסוּרְתָא דְתוֹרֵי וְאִתְנַן וְלָא שְׁדוּכִית מִן בְּסוּרְתָא דִיקִידְתָּא וְלָא נְיָיחִית מִבְּסוּרְתָא דְגַמְלַיָא וְאָתָא רוּגְזָא עַל בְּסוּרְתָא דִי בְּנַיָא׃

אבן עזרא

שם רשעים · הם המתנועעים חדלו מרוגזם · ויחפרוהו · יבקשוהו יותר מהחופרים למצוא מטמון · אלי גיל · יש אומרים כי גיל קבועה לשמחה ולאבל כמו רנה ואחרים אמ׳ כי ענינו כמו השמחים ללכת אל גיל כן ישישו · חזר ופירש מי הוא מהמחכים למות הוא הגבר אשר דרכו נסתרה ממנו והאל סגר עליו וזה ענין ויסך אלוה בעדו כמו ויסגיר על הים · והגאון רב סעדיה פי׳ בו להפך ואמר כי ענינו כי אין דרך לחיים את הגבר אשר דרכו נסתרה אפילו באכילה לא יתענג · ויתכו כמים שאגותי · עד שיבכה או הוא על דרך משל שלא יתערב כי אם ירוצו זאת אחר זאת ולא תפסקנה ·

אליפז

והכלל העולה מהדברים

הוא שדעת איוב היה שכל מקרי האדם הם מסודרים ומוגבלי' לפי מערכ' הכוכבי' בעת הלידה ולזה קלל היום שנולד בו לחשבו כי הוא היה סבת הרעות שקרוהו וקלל ליל ההריון להיותו מורה על איכות מה שיקרה לעובר ברחם ועת צאתו מרחם וכבר זכרו זה בעלי המשפט ולזה היה מורה ליל ההריון על עת הלידה אשר הוא מורה לפי דעת' על כל מקרי האדם בחייו וקלל יום הלידה תחלה להיותו מורה בעצמות ראשונה על מקרי האדם בחייו וקלל ליל ההריון אחר זה להיותו מורה בשנית עליהם וזה שהוא יורה על עת הלידה אשר היא מורה על אלו המקרים ועוד נתרעם על ליל ההריון על אשר לא היתה הוראתו אם שלא תתעבר אמו אם שלא תשלים הריונה ותפיל אם שימות בצאתו מרחם אמו כי אלו המקרים הם לפי מערכת הכוכבים ברגע רדת הטפה ברחם לפי מה שאמר בעלי המשפט והנה בחר איוב לא היותו על היותו בסבת המקרים האלה אשר קרוהו ונתרעם על השם ית' המסדר זאת ההנהגה אשר מצד מערכת הככבים אשר ימצא בה זה האופן מהעדר הסדר והיושר אשר יבא מהנה רעות לטובים וטובות לרעים כמו שיתבאר איוב במה שאחר זה איך לא סדר במי שנולד בכמו זה המערכת שימות מרחם ולא יראה ברע כי זה יותר טוב להם ויחס זה לשגגה לשם ית' או לאות יקצור וכבר טעה בזאת ההנחה בב' צדדי' האחת כי זאת ההגבלה המסודרת מצד מערכת הככבים לא תחייב על כל פנים הגעת המקרים אשר יורו עליהם אבל כבר נשארו אפשריי' מצד הבחירה האנושית כמו שזכרנו בפתיחתנו לזה הביאור והשנית לחשבו שאלו הרעות המדומות הם רעות אנושיות עד שיבחר המקבל הרעות ההם המות מהחיים וזה אמנם היה כורח אם היו אלו הרעות רעות אנושיות לפי שהמות משובח על החיים הבלתי אנושיים לפי דעת קצת הקודמים כמו שנזכר בספר המדות ואולם הטובות האנושיות עם הרעות הבלתי אנושיות הם הם משובחות בעצמם ואפשר שנאמר שאיוב לא שגג בצד השני כי היה מאמין בהשארות הנפש כמו שנבאר במה שיבא בג״ה ואולם אמר זה לצער אלו החיים אשר היה בהם וגזותם שיותר טוב היה אלו העדר ההצלחה האנושית עם העדר אלו הרעות אשר היה בהם מתיקות קנין ההצלחה האנושית עם קנין אלו הרעו' ואע״פ שהם רעות בלתי אנושיות ואולם בצד הראשון היה טועה בלי ספק כמו שיוכיח תשובת רעיו לו במה שיבא ותשובתו אליהם ולולא זה לא היינו אומרי' שטעה בו כלל וזה כי אנחנו נר' ירמיהו ע״ה קלל את יומו עם שירמיהו לא הביאתהו לזה אמונתו בזאת ההגבלה היא מצד המערכ' כמו שהתפרס' מדבריו במקומו רבי' מנבואתו והמנם אמר זה על צד ההפלגה והגזמה לחזק מרירות נפשו והנה דעת איוב היה כמו שיתבאר במה שיבא שהשגחה האלהית אינה באישי האדם כלל כל שכן בשאר אישי בע״ח

אבל

אבן עזרא

ויען אליפז׳ הנסה. הנו״ן לשון רבים והסמ״ך מקום שי״ן וההא מקום אל״ף וכמהו נסה עלינו אור פניך יי׳ ועצור במלין לא נוכל ויש אומרי׳ הנסה המנסה וטעם דבר בדבר ואחרים אמרו כי הדבר הוא המנסה ועצור במלין לא נוכל שלא נשיבך: כסלתך. דבר שתשען עליו כמו וישימו באלהים כסלם: נכחדו. נכרתו כמו ותכחד מן הארץ:

שאגת אריה. פירש בו רבי משה הכהן נ״ע כשאגת אריה והענין שישליט עליה׳ המקום אריות וחיות ופירש רבי יונה נתעו נלתעו מן מלתעות ושניהם רחוקי׳ ופירושו שרת׳ אף אלהים לשאגת אריה על טרפו ופי׳ נתעו כמו יתעו לבלי אכל ומלת נתעו שבה על הכפירי׳ וכמהו קול דודי הנה זה בא: יגונב. מן גנב ועניינו כהטף: שמץ מנהו. כל המפרשים פירשו בו מעט לפי הענין והנכון בעיני שהוא מטעם ומה שמץ דבר נשמע בו ועניינו כי לא יכלה אזני לקחת הטו׳ המעולה ממנו כענין פנים ואחור הנזכרים בפרשת כי תשא: בשעיפים. מחשבות: תסמ׳ יתרעיד כמו סמר מפחדך בשרי ורבי׳ האיי ז״ל פירש שהוא ממסמרות כי הכתב כמסמר נטועי׳ יחלוף. יהלוך כמו חלף הלך לו: יעמוד. זה בהלוס. דממה וקול. כמו קול דממה דקה וזו דרך נבוא׳ קטנ׳: לא יאמין׳ אי׳ אמונ׳ בעבדיו כנגדו שהוא לבדו שלם בלי חסרון: תהלה. כמו אמרתי להוללי׳ תהוללו בעבור חסרונם: אף שוכני בתי חומר. קני הדרי׳ בבתי חומ׳ והנכו׳ בעיני שעבדיו ומלאכיו הם העליוני׳ שאין להם גשם שהוא גוף ונפשו׳ בני אדם נחצבו׳ מהם ואף שוכני בתי חומר הם הגופות שיסודם בעפר: ידכאום. ענין נתיחומר ידכאו השוכני׳ בעבור שיכלה הגוף כעש ורובי המפרשים פירשו לפני עש לפני שמש ואמר כיעש כמו ועש על בניה תנחם והם שבעה כוכבים קרובים מהמכוק הצפוני כמו עש וכסיל והטעם כל ימי היות עש:

מסורה

הנסה ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ או הנסה אלהים. הנסה דבר אליך תלאה: יקימון ל׳ והוא חד מן שטה חדא כתי׳ יו״ד דכל חד וחד לית דכו׳ וסימ׳ נכסר בבסר׳ רבת׳ במערכת אות היו״ד כסד׳: ואיפה׳ כתי׳ ה׳ וסימני׳ ויאמר לו המלך איפה הוא. איפה הם רעים. איפה שמואל ודוד: איפה לא שגלת׳ ואיפה ישרים נכחדו. איפה היית ביסדי ארץ. איפה לקטת היום ואנה עשית. איפה האנשים אשר הרגתם. ואיש אל ידע איפה הוא. ואלה איפה הם: ואלי ג׳ וסימ׳ ואני יסרתי רבים. ואלי דבר יגונב. ואלי יאספו כל חרד: יחלוף ד׳ וחס׳ וסימ׳ והאלילים כליל יחלף. ורוח על פני יחלף. בבקר כחציר יחלף. אם יחלף ויסגיר: תהלה ל׳ ובמלאכיו ישים תהלה והוא חד מן מלין דמשמשין לה בסוף תיבותא וסימ׳ נכסר בבסר׳ רבת׳ במערכת אות הלמ״ד כסד׳: עש ה׳ וסימ׳ וכצמר יאכלם סס. ידכאום לפני עש. כבגד אכלו עש. עשה עש כסיל וכימה. עש יאכלם:

איוב ד

ד וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר: הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה וַעְצֹר בְּמִלִּין מִי יוּכָל: הִנֵּה יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם רָפוֹת תְּחַזֵּק: כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ: כִּי עַתָּה תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא תִּגַּע עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל: הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ: זְכָר נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ: כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֹרְשֵׁי אָוֶן וְזֹרְעֵי עָמָל יִקְצְרֻהוּ: מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ: שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שָׁחַל וְשִׁנֵּי כְפִירִים נִתָּעוּ: לַיִשׁ אֹבֵד מִבְּלִי טָרֶף וּבְנֵי לָבִיא יִתְפָּרָדוּ: וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ: בִּשְׂעִפִּים מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל אֲנָשִׁים: פַּחַד קְרָאַנִי וּרְעָדָה וְרֹב עַצְמוֹתַי הִפְחִיד: וְרוּחַ עַל פָּנַי יַחֲלֹף תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי: יַעֲמֹד וְלֹא אַכִּיר מַרְאֵהוּ תְּמוּנָה לְנֶגֶד עֵינָי דְּמָמָה וָקוֹל אֶשְׁמָע: הַאֱנוֹשׁ מֵאֱלוֹהַּ יִצְדָּק אִם מֵעֹשֵׂהוּ יִטְהַר גָּבֶר: הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֳלָה: אַף שֹׁכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדָם יְדַכְּאוּם לִפְנֵי עָשׁ:

תרגום

וַאֲתִיב אֱלִיפַז דְּמִן תֵּימָן וַאֲמַר: הַעַל נִסְיוֹן פִּתְגָמָא דִּמְטָא לְוָתָךְ תִּשְׁתַּלְהֵי וְלִמְעַכְּבָא בְּמִילַיָּא מַן יֵיכוּל: הָא כַּנַּסְתְּ סַגִּיעִין וִידַיָּא חַלְשַׁיָּא תַּקִּיפְתָּא: דְּתָקֵל בְּחוֹבָא יְקִימוּן מִילָּיךְ וְאַרְכוּבַיָּא דְּחַמְטָן בַּעֲבֵירָה תַּחֲיֵיל: אֲרוּם כְּדוּן תֵּיתֵי לְוָתָךְ וְתִשְׁתַּלְהֵי תִּמְטֵי גַּבָּךְ וְאִתְבַּהַלְתָּא: הֲלָא דַּחַלְתָּךְ כְּכוּיָיךְ סִבְרָךְ וְשַׁלְמוּת אוֹרְחָתָךְ: אִדְכַּר כְּדוּן מַן דְּזַכַּאי כְּאַבְרָהָם הוֹבַד וְהָאן תְּרִיצִין כְּיִצְחָק וְיַעֲקֹב אִתְכַּחֲדוּ: הֵיכְמָה דִּי חֲמִיתִי דָּרָא דְטוֹבְעָנָא עֲבָדֵי שִׁקְרָא וּפָלְחֵי לֵיעוּת יִשְׁתַּלְמוּן כְּמִינֵי: מִן מֵימַר אֱלָהָא יְהוֹבְרוּן וּמִן זַעֲפָא דְנָהִירֵיהּ יִשְׁתֵּיצוּן: אַכְלְיוּת עֵשָׂו דִּמְתִיל לְאַרְיָא טַרְפָא וְקָל אֱדוֹם דִּמְתִיל לְשַׁחֲלָא מְרִיתִיחִין כְּדָבֵי דְּחַטּוּפֵיהוֹן וְרַבְרְבָנוֹי דִּמְתִילִין לְלֵיתָא מִתְפָּרְשִׁין לְמִיבַז בִּזְּתָא: הֵיכְמָה דְּאַרְיָא יְהוֹבֵד מִדְּלֵית עֲדָאָ הֵיכְדֵין יְהוֹבֵד יִשְׁמָעֵאל מִדְּלֵית זְכוּתָא וּבְנוֹי לִיסְטַיָּא אִתְפָּרְשׁוּ מִן אוֹרְחִין תְּרִיצִין: תָּא יִשְׁמָעֵאל דִּמְתִיל לְאַרְיוֹן יְהוֹבֵד מִדְּלֵית זְכוּתָא וּבְנוֹי דְלוֹט דִּמְתִיל לְלֵיתָא יִתְפָּרְשׁוּן מִקְּהָלָא: לְוָתִי פִּתְגָם אִתְאֲמַר בִּנְטִיר וְאַלִּיפַת אוּדְנִי קְצַת דְּאִיתְמְצִי מִינֵיהּ: בְּמַחְשַׁבְתָּא דְמִן חֶזְוָתָא בְּלֵילְיָא כַּד נָפְלַת שֵׁינְתָא עַל בְּנֵי נָשָׁא: דְּלוּחָא עַרְעֲנִי וּרְתִיתָא וְסוּגְעֵי אֵיבָרֵי דְּלִיתַ: וְזִיקָא עַל אַפֵּי יְעִיבַר מְצַלְהֲבָא עַלְעוּלָא בִּסְרִי: יְקוּם וְלָא אִשְׁתְּמוֹדַע חֶזְוֵיהּ דְּמוּ לְקָבֵיל עֵינַי חָשֵׁי וְקָל סוּגְעִין אֶשְׁמַע: אַכְרִיז וְאָמַר אֶפְשַׁר דְּבַר נָשׁ מֵאֱלָהָא יִזְכֵּי אִם מִן דְּעַבְדֵיהּ יִדְכֵּי גְּבַר: הָא בְּעַבְדּוֹי נְבִיַּיא לָא יְיֵמִין וּבְאִזְגַּדּוֹי יְשַׁוֵּי עִילָּא: כָּל דְּכֵן רַשִׁיעַיָּא דְּשָׁרְיָן בְּקִבּוּרַת טִינָא דִּי בְעַפְרָא שִׁתָּאֵסְהוֹן יְדַכְּכִינוּן קֳדָם זַחֲלָא:

רלב״ג

משולחים ונעזבים אל ההנהגה המסודרת מהגרמים השמימיים והביאהו להאמין זה החום והעיון אם החום למה שכר אהו מרוע הסדור הנופל באישי האד׳ הטובות והרעות אם העיון להיות אלו הענינים הפרטים הזמניים בלתי אפשר בהם לפי מחשבתו שיהיו ידועי׳ אבל השם ית׳ לפי שאי אפשר שתהיינה בו ידיעות מתחדשות ונפסדות ולא ידע אם כן הענינים הזמניים מי שאין לו יחס עם הזמן כלל זהו אמרו מדוע משדי לא נצפנו עתים ויודעיו לא חזו ימיו ירצה בזה מדוע לא יהיו נעלמי׳ מהשם ית׳ הענינים הזמניים והזמנים והנה אין לו יחס עם הזמן עד שיודעיו לא חזו ימיו אבל ראוהו קיי׳ ועומד ורחוק מההתפעליות כולם בתכלית המרחק ומי שזה דרכו אי אפשר שיתואר בזמן כלל כמו שיתבאר ב בטבעיות ועוד שאלו הענינים הטבעיים ה הארציים לרוחק מ מדרגתם מהשם ית׳ הנה ימאסם השם ית׳ ויתעבם בהכרח לפחיתות׳ כי אי׳ מדרך השלם בתכלי׳ השלמו׳ להשגיח בדברים אשר הם בתכלית החסרון ועוד כי השכל לא ישיג הדברי׳ מצד מה שהם בו פרטיים אבל תהיה בו ההשגה לכחות א אחרים כמו הדמיון והחוש ואם אין כשם יתב׳ כמו אלו הכחות אשר יושג בהם הפרט אי אפשר שישיג אלו הדברים הפרטיים ו והוא אומר השיני בשר לך אם כראות וגו׳ הנה אלו הטענות שהמנא שיקיים בהם דעתו איוב בזה הדרוש. ונבאר יתכן מספק ויאמר אם היה דעת איוב כן על מה היה מצלה עולות לירחתו שמא חטאו בניו והוא ירא שהתשובה ו והתפילה אל השם ית׳ בלתי מועילה להיותו בלתי משגיח בזה העולם השפל ונאמר כי איוב היה מאמין בהשארות הנפש כמו שיראה מדבריו במה שאח׳ זה ולזה היה מקריבם לעבודת השם ית׳ כפי היכולת הע״פ שלא היה מאמין שיהיה בזה גמול גופני מצורף לזה שאיוב היה רוצה לצאת ידי שתיהן רצוני שלמה שהיה נבוך ומבולבל בענין השגחת השם ית׳ היה רוצה לעשות הראוי לפי כל אחת מהדעות ולזה היה עושה פעולות המאמין בגמול ובעונש כדי שישמרו קנייניו עד שהשיגהו מה שהגיע ולזה התרחקה ממנו האמונה הזאת לדעתו כשעמו שהוא היה צדיק ושאין השגת אלו הרעות על צד העונש למרי שקדם:

באור מלות המענה

הנסה דבר אליך תלאה. הוא ענין נשיאה בתמורת השי״ן בס׳ והאלף בה׳ וכמהו נסה עלינו אור פניך יי׳ והרצון בו אם נשא משל ודבר אליך ולא תשיב על דבריך תלאה או יהיה מענין נסיון והוא היותר נכון והרצון בו האם כאשר נסה השם להגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ובזה אמר כי עתה תבא אליך ותלא: כסלתך. ר״ל תקותך והרצון בו שמה שהיית ירא אלהים לא היה אלא לתקותך שישמור קניניך וכאשר ראית אבוד הקנינים ההם סרה יראת השם מעל פניך. ו״ו ותום דרכיך כפ״א רפה בלשון ישמעאל והרצון תקותך תום דרכיך ר״ל תקותך שישמרו קניניך היתה סבת תום דרכיך ולזה סר תמימותיך בסור הקניינים ההם: וזורעי עמל. הרצון בו עול וכן תחת לשונו עמל ואון והמשיל ההשתדלות באון לחרישה וזריעה וקצירה להורות על רוב השתדלותם בו ושעשותם תחבולות רבות עד שישיגהו כמו הענין בעובדי האדמה שעשו תלאות רבות להגיע אל התכלית המבוקש מהם: אריה ושחל וכפירים ולים ולביא הם משל לאנשים הרעים אשר כל מגמתם להזיק לזולתם כמו אלו החיות אשר בכספו לטרוף זולתם מהבא: יגונב. ר״ל יעלם ויתכסה: שמץ מנהו. ר״ל מעט ממנו וכמוהו ומה שמץ דבר נמצא בו: עצמותי. איברי: לא יאמין. הוא מענין אמת ר״ל שלא ישינו האמתות והקיום מעצמותם אבל להם סבה בהיותם אמת כמו שיש להם סבה בהיותם נמצאי׳ ולזה היה חסרון בחק׳ או הנמצאים הקדומי׳ ביחס אל השם ית׳ זה כי השם ית׳ לבדו יהיה אמתיתו וקיומו מעצמותו או יהיה הרצון בזה שהשם ית׳ לא יאמין בהם שישלימו מעצמם מה שאכן להם מהפעולות אם לא יהיה בזה עזר מהשם ית׳ וזה הדבר כבר באר נוהו במה שאין ספק בו בחלק הב׳ מהמאמ׳ החמישי בספר מלחמות יי׳. תהלה. רוצה לומר אורה ויהיו הלה והלל שני שרשי׳ בענין אחד והרצון בו ולא במלאכיו ישים אורה ר״ל שאין האור להם והוא ההשגה במה שהם משיגי׳ מצד עצמותם אבל מצד הסבה הראשונה והוא השם ית׳ ואולם השם ית׳ אין לו ההשגה במה שישיג בזולתו: עש. הרצון בו כלוי והוא שם והפעל ממנו ועשה עששה מכעס עיני והרצון בו שכבר ידכאום מקרים אם מחוץ אם מרוע הנהגתם ויפסידום קודם שישיגם הכלוי הטבעי וזה דבר אמתי אין ספק בו וזה כי רוב המתים מתים בזולת עתם בסבת מקרים מה ולא ימצא שימות המות הטבעי אחד מאלף: מבלי

מבלי משים. חסר לב והרצון בו מבלי משים לב להם לנפשם וכמוהו וישימו וישכילו יחדו. והרצון בו וישימו לב: הלא נסע יתרם בם. רוצה לומר שכבר נסע מתקומו יתרונם אשר בם על שאר הבע"ח והוא השכל ולכך הוא לו כי הוא בתחלת ענינו חסר ומי שלא ישלימהו לא ימצא לו יתרון על שאר הבע"ח בעת המות כמו שנא' אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו: אויל. הוא האיש אשר יכוין כ פעולותיו תכלית מה ולא יבא אל הגעת ה התכלית ההוא בסבות הראויות והוא מבואר שלא יגיע התכלית ל לכמו האיש הזה אלא במקר' ולזה יהיה כועס תמיד כאמרו אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו: ופותה. הוא האיש הרב ה התאוה אשר יפותה לבו לפול ההצלחות ה המדומות וישאר תמיד עם הקנאה והמכאוב ההוא וכרף הפותה ל לאויל כי מדרך הפות' שיהיה אויל כאמרו כ כאלו פתאים אולת והסבה בזה כי לחוזק תשוקתו בעניני' ישתדל במהירות להשיגם ו ויהיה זה סבה שלא יתנהג בזה בסבות ה הראויות: בניו. הם המשכים אחריו ל להתנהג במנהגו וכמו זה אמ' הכתוב ושמתי אני את פני באיש ה ההוא ובמשפחתו והרצון בזה האנשים המשכים אחריו כמו שביאר הקלום: אשר קצירו רעב יאכל. שב אל האויל ורצה בזה שכבר יגיע מרוע הצלחתו שהאיש ה הקשה יום והוא הרעב יאכל קצירו של האויל ואמרו ש מצנים יקחהו ושאף צמים חילם שב ש בני האויל אשר זכר או ש כלל האוילי' ורצה בצנים צנינים וקוצים והרצון בשאיפה הכפוי והתקוה על דרך אומרו כעבד ישאף צל והרצון בצמים האיש הפריץ ויקראו צמים לפי שמנהג הפריצים שיהיו מגדלי' צמה רוצ' לומר שער ואמ' שאיש קשה המזל אשר יקח קצירו מבין הקוצי' והצנינ' לרוע הצלחתו ויצפה עם זה שמה שלקח מן הקציר יבא איש פריץ ויחזק עליו ויגזלהו ממנו יהיה חילם וזה תכלית רוע ההצלחה ר"ל שהאנשי' היותר רעי ההצלחה שימצאו ימצאו מצליחים על אלו האוילים ויהיה להם חילם וכנסיהם ואפשר שכל הפסוק יהיה שב לדבר אחד ויחסר מלת אל והרצון בו אל אשר קצירו יאכל איש רעב ונקשה וגם אשר יקח קצירו מן הקוצי' ויצפה עם זה שמה שלקחהו מן הקוצים יגזלהו ממנו איש פריץ יהיה חיל בני האויל אשר זכר: בני רשף. הם כידודי אש: קודרים. הם האנשים הקשי יום ויקראם קודרים כי לרב אבלם ידמה להם שיחשך האור שהוא אבלם ולזה אמר הנביא על רוב הצרו' ונבט לארץ והנה חשך צר ואור חשך בעריפיה ואמר דוד באבל אם קודר שחותי: תושיה. הוא שם לכל כימום וסדור ולזה יקר' התורה תושיה כי היא הנימוס והסדור הכולות ויקרא תושיה המנהג שראוי לאדם במה שהוא אדם שיתנהג בו והוא אמרו ותושיה נדחה ממני כי לא כתנה תורה בעת שהיה איוב ולא היה מאמין בתור' עד שיתפאר שלא נדחה ממנו התורה אבל התפאר שלא נדחה ממנו הנימוס והסדור אשר ראוי לאדם במה שהוא אד' להתנהג בו בדרך שישלי' נפשו ואפשר שכבר היה נימוס מה לאומה אשר היה איוב מהנה והתפאר שכבר התנהג באותו נימוס בשלימות ויקרא תושיה מה שהוגבל וסודר במחשבה והשתדלות לעשות מהפעולות עד שיגיעו אל התכלית אשר כוונו אליו והמשל אם חשב גנב מה לעשות גנבה מה וסדר הפעולה ההיא בלבו ואיך יתנהג בה עד שישלים לו עשיית הגנבה הנה זה הסדור אשר סדר בלבו ושמהו כמו חוק לו יקרא תושיה ובזה האופן אמר ולא תעשינה ידיהם תושיה ר"ל שלא יעשו מה שסדרו והגבילו במחשבתם לעשות מהפעולות: נפתלים. הם העקשים אשר יעמיקו לבקש עקלתונו' עד שיגיעו למבוקשם ואמר שעם עומק העצה בזו האנשי' ישבב השם שתהיה עצתם נבערה ונמהרת ותהיה כמהרה מענין במהרי לב והם הפתיים: ויושע מחרב. חסר הפעול ושב אל השפלים והקודרים שזכר ראשונה או יהיה שב אל האביון שזכר בסוף הפסוק והוא יותר נכון וכוונת הפסוק שהשם הושיע האביון מחרב ומיד חזקי מפיהם ומאמרם ר"ל שישים פיהם ומאמרם כלי להושיע בו האביון אשר כוונו להרע לו והמשל שהם יאמרו שירדפו אחרי פלוני להרגו וישמע הדבר איש מה ויגיד עצתם לאיש ההוא וישמר מלכת בדרך ההוא ויכלו או שיהיה במאמר' משבול העצה מה שיכלו בו האביון ואפשר שנא' שהרצון בזה שהשם יושיע אביון מחרב ומפיהם ומיד חזק בזה האופן מההשגחה ואולם יושיעם מפיהם על דרך משל שלא יהיו טרף לשיניהם בשיסבר שיניהם כמו שנ' ושיני כפירים נתעו וגם כן הנה ישמרו שלא יהיו טרף לשיניהם במה שיסבב השם ית' לאלו האנשים הרעים משבול העצה:

מבלי משים. פי' מבין וכמוהו וישימו וישכילו: יוכתו. מן כתית והטעם כמו בבקר יציץ וחלף: הלא נסע יתרם. יש מפרשי' נסע יתרון דעתם ויאבד ואחרי' אמרו כי הוא כמו כי יתרי פתח שיסע יתר אהלי והקרוב אלי שהוא כמו יתרה עשה שהוא ממון וענינו שיאבד ממונם במותם: ימותו ולא בחכמה. חכמו שיקבצו ממון גם יורה זה הפסוק כי האדם לא נברא אלא שילמד חכמה: קרא נא. אם איננו כן מה אם תמצא מי שיענה אותך: ואל מי מקדושי' תפנה. או אמור מפי מי מהקדושים שהיו בארץ שמעת: כי. ידוע כי לאויל יהרג כעש: משרים. כמו ותשרש שרשיה שעשה שרשים: ואקב. קללתי כמו מה אקב והטעם קללתי נוהו שהוא ביתו שיבוא לו רע פתאום: בשער. בפרהסיא. ירעב ורעב שאין לו כח יתגבר ע עליו ויאכל קצירו: ואל מצנים. כמו ולכנינים הזרע כשלא יהיה מכוך ירבו אוחיו ויקחו הרעבים הקציר מבין האוחים: צמים. יש אומרי' כמו צמאים והענין כפול כי זכר הרעבים והצמאים ויש אומ' כי צמי' אבן התקיפ' בלשון ישמע' והר' משה שפירושו הבתולו בגלות הכמות והוא רחוק. כי עמל שהוא עם און הוא כ כמוהו בענין אמר כי הרשע לא יצמח לכן בן אדם יולדתו וכאילו לא יולד אלא לעשות עמל ואון כענין הן בעון חוללתי כי תולדת בן אד' קרובה לעשות רע כטעם כי יצר לב האדם רע: ובני רשף. יש אומרים כי כאשר תולדות העוף לעוף כן תולדות האדם לעמל וכמוהו ולחומי רשף שפירושו אכולי עוף ויש אומרים כי בני רשף הראויים להיות בגיהנם יגבהו בעולם הזה וזה הפירוש בלא רשף רק הוא קר ויש אומרים כי בני רשף הם ניצוצי האש והוא קרוב בעבור שהאד' רגיל לראות השמש זורחת ושוקעת אין זריחתה ושקיעתה פלא בעיניו ובעבור בא הגשם לפרקים מעטים גם יש עתים שיכלא הגשם בעת הצורך ויצעקו בני אדם אל הבורא ויצוה על העבים להמטיר וזה יהיה להם אות גדול על כן הזכיר אחר עושה גדולו' הנותן מטר: לשום שפלי'. הבוכי' השואלים מטר או ראו החכמים והערומים שלא תועיל חכמתם: תושיה. כטעם חכמה ור' משה פי' שאה מן ים: נמהרה. נבערה כמו ולבב נמהרים: יומם. ענינו ביומם: ויושע מחרב. אביונים והטעם מחרב אויבים. מפיהם שאם ירעבו יוכל אויב לגזור עליהם והענין הנה המקו' כאשר ירצה ליקר בני אדם ימנע הגשם בעתו וכאשר ישובו אליו יענם ויושיעם: תרפינה

ואל מי ד' וסימ' ואל מי יעלה מעלינו. ואל מי תדמיון אל. ואל מי תדמיוני ואשוה. ואל מי מקדושים תפנה: כעש ד' כת' שין כליש' ואינון מן מלין דכת' שין וקרי' סבך וסימ' נמסר בהושע סימן ב': בישע ה' פתחין וסימ' נמסר בישעיה סי' כה: יאכל יג וסימ' נמסר בסדר אמור אל הכהנים: כי יא בטע' וסימ' נמסר בבסר רבת' בערך כי בסר: יולד ג' דגשי' ומל' וסימ'

מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו: הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה: קרא נא היש עונך ואל מי מקדשים תפנה: כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קנאה: אני ראיתי אויל משריש ואקוב נוהו פתאם: ירחקו בניו מישע וידכאו בשער ואין מציל: אשר קצירו רעב יאכל ואל מצנים יקחהו ושאף צמים חילם: כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל: כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף: אולם אני אדרש אל אל ואל אלהים אשים דברתי: עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר: הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות: לשום שפלים למרום וקדרים שגבו ישע: מפר מחשבות ערומים ולא תעשנה ידיהם תושיה: לכד חכמים בערמם ועצת נפתלים נמהרה: יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים: וישע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון:

מצפר לרמש משתצפי מן דלית משוי להון ארכא לעלמא יהובדון: הלא מדלית זכותא להון אנטלית סעיד מנהון ימותון ולא בחכמתא: קרי כדון האית עני לך ולמן מן קדישיא תתפני: ארום שטיא תקטול רוגזיה קיריס ושבירא תמית טננא דבריתא: אנא חמית שטיא דמתנציב ולטטית מדוריה בתכיף: מתרחקין בנוי מפורקנא לעלמא דאתי וישתפפון במעלנא דגהנם ביום דינא רבא ולית דפצי: די חצדיה כפיני ייכלון ופולמוסי בסאני זיינא ידברוניה ויבזון ליסטיסין נכסיהון: ארום לא נפיק מעפרא שקר ומן ארעתא לא ירבי ליעות: ארום בר נש למלעי באוריתא אתברי ובני מזיקי בגובאה יטוסון: תא ארום בר נש לליעות אתיליד וכופוהי היך גיצין דנהרין מן גומריא וכתגבהין היכדין יעוף: ברם אנא אתבע אולפן מן תקיפא ולאלהא אשוי מילתי: עביד רברבן ולית סכום פרישן עד דלית מניין: דיהב מיטרא על אפי ארעא דישראל ומשדר מיא על אפי מחוזי עממיא: מטול לשואה מכיכי אולצנ לרומא ואוכמי מכבינותא תקפו פורקנא: דבטיל מחשבתהון דמצראי דחכימו למבאש לישראל ולא עברא אידיהון מדכת חכימתהון: מאחד חכימי פרעה בחכימותהון ומלכת איסטגנינוהי עוקמנא אוחית עליהון: בימם יערעון חשוך והיך ליליא ימשמשון בטיהרא: ופרק עמי מן קטילא דפומהו ומן יד מליך תקיף עם חשיבא:

לנער היולד. אשר יולד לישראל. כי אדם לעמל יולד: אולם ג' רפ' בספר' וסימ' נמסר בריש ספר': דברתי ב' וסימ' על דברתי מלכי צדק. ואל אלהים אשים דברתי: ישע ה' בסגול בישעיה סימן כה: ולא תעשינה ב' וסימ' בזבחתכנה. ידיהם תושיה: בצהרים יב וסימ' נמסר בבלכים א' סימן יח: ויושע ג' חס' וסימ' ויושע יי' את יושבי קעילה. וישע יי' את דוד דשמואל ויטע מחרב כפיהם. וחד קוה אל יי' וישע לך:

במוט

במוט לשון תחבא · ר"ל כאשר תשוטט לשון הרע בארץ אשר היא סבת מריבות חזקות ורעות שם תחבא ר"ל שלא תזכר : כפן · הוא כשהתבואה ביד סוחרי האוצרות ואז תהיה ביוקר לא בסבת חסרון התבואה ואולם הרעב הוא חסרון תבואה : ופקדת נוך ולא תחטא · ר"ל בנינוך והם בני ביתו וכאילו אמר שסבר חטא מפני שלא השגיח בבניו באופן הראוי לשומרם מחטא : כעלות גדיש · מענין כריתה וכמוהו אל תעלני בחצי ימי :

ביאור דברי המענה

השיב אליפז ואמר ידענו שאם נסה משל ודבר אליך להשיב על דבריך יכבד עליך אלא שעם כל זה לא אוכל להמנע מלהשיב על דבריך כי מי יוכל לעצור במלין על דבריך שהא או יהיה הרצון בזה האם כאשר נסה השם להגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ומי יוכל לעצור במלים להוכיחך על תכונתך זאת · הנה במה שקדם היית מייסר רבים כאשר שמעת מהם דברים כאלה והיית מודיעם אשר היו רפות באמונת השם היית מחזק והאיש הכושל היו מקימים מיליך והברכי' הכורעו' היית מאמץ והיית אומ' לו שמה שהגיעהו מהרע הוא על צד העונש למרי קדם ר"ל שכל מי שהיה נבוך באמונת השם ית' בעבור מה שהגיעהו מהעונש היית מחזק אותו עד שיאמינו כלם כי על כל מעש' גמול ומשפ' להיות בזה תיקון המדינ' ותקון הצלחת האד' וזה שההמון אם לא ייראו מהעונש לא ימנעו מתעשיית הרעות כאשר יביאם טבעם להשתוקק אליהם · והנה עתה כאשר תבוא אליך הרעה נלאית לסבלה וכאשר נגע עדיך היית נבהל · הנה זה ממה שיוכיח שיראתך השם לא היה אלא לבטחונך שישמור לך קנייניך ותקותך בשישמור לך אלו הקניינים היתה סבת תמימות דרכיך לא טוב האמונה כי לפי מה שאני רואה מדרכיך עתה איך מאמין שיהיה בכאן גמול ועונש · והתחיל אליפז לבאר דבריו מהמוחש ואמר זכור נא

איוב

אבן עזרא

תרפינה · ביוד והטעם כמו שא' וכמוהו רפינו את בבל ולא נרפתה : בשש צרות · יתכן היות זכר שבע על דרך המקרא ואחרי' ספרו אותם והם ז' במספר : בשוט לשון · כי הלשון הרע הוא כמו שוט ויותר נכון היות לשון אומה כמו לשוטת הגוים ושוט מן שוטטו בחוצות ירושלם כאשר תשוטט לשון בארצך תחבא : כפן · תרגום רעב או הוא מן כפנה שרשים וטעמו אספה : כי עם אבני השדה · כאילו ברית כרתה עם האבנים שלא תזיק בהן ועשית שלום עם החיות : ופקדת נוך · תמצאנו כאשר עלה במחשבתך ולא תחטא : בכלח · אין לו חבר כי אם שני בספר הזה וטעמו שימות במלאת מספר ימיו והיא הזקנה : כעלות גדיש · כהכרת וכמוהו אל תעלני בחצי ימי : ויען

אשרי אנוש ב' דסמי' וסימ' יעשה זאת · יוכיחנו אלוה : ובמלחמה ג' וסי' או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי · ואת בית יהודה ארחם · ברעב פדך ממות ובמלחמה · וא' בבלחמה ועבר על כנו מעביר : יבוא ד' מל' בסיפר' וסימ' לא תירא משוד כי

וַתְּהִי לַדַּל תִּקְוָה וְעֹלָתָה קָפְצָה פִּיהָ׃ הִנֵּה אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ אֱלוֹהַּ וּמוּסַר שַׁדַּי אַל תִּמְאָס׃ כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ יִמְחַץ וְיָדָו תִּרְפֶּינָה׃ בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ וּבְשֶׁבַע לֹא יִגַּע בְּךָ רָע׃ בְּרָעָב פָּדְךָ מִמָּוֶת וּבְמִלְחָמָה מִידֵי חָרֶב׃ בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא וְלֹא תִירָא מִשֹּׁד כִּי יָבוֹא׃ לְשֹׁד וּלְכָפָן תִּשְׂחָק וּמֵחַיַּת הָאָרֶץ אַל תִּירָא׃ כִּי עִם אַבְנֵי הַשָּׂדֶה בְרִיתֶךָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה הָשְׁלְמָה לָךְ׃ וְיָדַעְתָּ כִּי שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא׃ וְיָדַעְתָּ כִּי רַב זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶיךָ כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ׃ הִנֵּה זֹאת חֲקַרְנוּהָ כֶּן הִיא שְׁמָעֶנָּה וְאַתָּה דַע לָךְ׃

וַהֲוַת לְמִסְכֵּינָא סַבְרָא וְנִבִילְתָא דְרַשִׁיעֵי טַפְּזַת פּוּמָהּ׃ הָא טוּבֵיהּ דְאַבְרָהָם גַּבְרָא חֲסִידָא דִי כַּסְנִינֵיהּ אֱלָהָא וְאַנְתְּ יִשְׂרָאֵל מַרְדוּתָא דְשַׁדַּי לָא תַרְחִיק׃ אֲרוּם הוּא מַיְתֵי כֵּיבָא וּמָעִיל סַמְתֵּירָ יִמְחֵי וִידוֹי מַסְיָין׃ בְּשִׁית עַקְתִין יְפַצִּינָךְ וּבִשְׁבִיעֲתָא לָא יִקְרִיב בָּךְ בִּישׁ׃ בְּכַפְנָ דְמִצְרַיִם פָּרְקָךְ מִמּוֹתָא וּבִקְרָבָא דַעֲמָלֵק מִקְּטוֹל סַיְפָא׃ בִּנְזְקָא דְלִישָׁן דְבִלְעָם תִּטַּמַּר בֵּינֵי עֲנָנַיָּא וְלָא תִדְחַל מִן חֲבַל מִדְיָנָאֵי כַּד יֵיתֵי לְחַבָּלָא סִיחוֹן וּלְאוּלְצַן מַדְבְּרָא תִּגְחָךְ וּמִן מַשִּׁירַיַת עוֹג דִּמְתִיל לְחֵיוַת בָּרָא אַרְעָא לָא תִדְחַל׃ אֲרוּם עִם לוּחֵי אַבְנָא דְאִיתְיְהִיבוּ בְּפוּמְבֵּי בְּחַקְלָא קְיָימָךְ וּכְנַעֲנָאֵי דִמְתִילִין לְחֵיוַת בָּרָא אַשְׁלִימוּ עִמָּךְ׃ וְתִנְדַּע אֲרוּם שְׁלָם בֵּית אוּלְפָנָךְ וְתִזַמִּין מְדוֹר בֵּית מַשְׁכְּנָךְ וְלָא תִנְזִיק׃ וְתִנְדַּע אֲרוּם סַגִּיעִין בְּנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ הֵיךְ עִסְבָּא דְחַקְלָא׃ תֵּיעוּל בִּשְׁלִימוּת שְׁנַיָּךְ בְּבוּכָא לִקְבוּרְתָא הֵיךְ מִיסַּק גְּדִישָׁא בְּעִדָּנֵיהּ׃ הָא דָא פִּשְׁפִּשְׁנָהּ יָתָהּ הַכְדֵין הִיא קַבִּילְתָא וְאַנְתְּ דַע לָךְ׃

יבוא · כי לפניו חנף יבוא · הבי ראתך יוכיחך · בכפל רסנו מי יבוא : כעשב הארץ ה' וסימ' נמסר בסדר בא אל פרעה · אלי ד' וסימ' השמחים אלי גיל · תבא בכלח אלי קבר · וצפוי הוא אלי חרב · שרשי פתוח אלי מים :

מי הוא נקי ואבד ואיפה ישרים נכחדו כי כמו שראיתי זה מהאנשים המשתדלים בכל עת בעשיית העול והחמס שיאבדו ויכלו מרוח אף השם ואולם הנקיים והישרים ואם היה שיגיעם קצת רעות איננם מכלות ומאבדות אותם לגמרי כמו הענין ברעות הרשעים וזה לאות שאלו הרעות אינם נופלות במקרה כמו שאתה מניח ר"ל שאם היה הענין כן לא היה בזה הבדל בין הישרים והרשעי' ואולם היו רעות הישרים יותר חלשות למיעוט עונותיהם לא שיהיו להם רעות בזולת מרי כמו שהיה מניח איוב · הנה האנשים הרשעים אשר תשוקתם לטרוף טרף כמו החיות הרעו' נמצאו שנתעו שיניהם עד שישבר מהם אשר יזמו לעשות ותראה אותם אובדים מבלי מציאתם הטרף ובניהם יתפרדו אנה ואנה ישוטטו לבקש די טרפם וזה דבר נמצא בלי ספק בחוש כי הרבה מה שתמצ' מהאנשי' הרשעים אשר כל השתדלותם להזיק לאחרים שברוב העתים לא ימצאו ותמנע מחשבתם הרעה וזה ממה שיורה שהשגחת השם ית' הוא באישי האדם · ואמ' אליפז הנה באמת אופן השגחתו יגונב ונעלם ממני שא שסבר לקחה אזני שמץ מנהו מצא מזאת ההשגה אשר תעמידהו על היות השגחתו בשפלים · וזה שבשעיפי' מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים קראני פחד ורעדה ורוב עצמי הפחיד מהמראה אשר ראה בחלום מהדברי' העתידי' לבא עלי אשר סבת הודעתם הוא השם יתברך וזה שמי שהגיד לי המראה ההיא הוא ענין רוחני · ויעבור על פני מסמר שערת בשרי מדי בואו מרוב החרד' כי כבר ייוחדו החלומות הבורקי' משאר החלומות שכבר יקרה מהם החרדה והתפעמות הרוח כמו שנזכר בספר החוש והמוחש ויעיד על זה מה שנזכר מחלום פרעה וחלומו' נבוכד נאצר והנה יורה על היותו רוחני שהוא יעמוד לפני ולא אכיר מראהו אך תמונה לנגד עיני אשר יראה אותה לי הכח הדמיוני · ואשמע דבריו הנפלאים כאילו הם מורכבים מהקול והדממה וזה שהשכל יקבלם רוחניים בזולת קול והמדמה מראה אותם כאילו הם דברים קוליים באותיות וקול · ואחר כן החל אליפז בטענה שכלית ואמר איך אפשר שתאמין שיהיה השם ית' פועל המין האנושי וממציאו ומנהיגו והוא בלתי משגיח בו עד שכבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו · האם אפשר באדם שיהיה צדיק יותר מהשם ית' האם יהיה האדם טהור יותר מפועלו הלא כמו אלו הענייני' יהיו מתיחסים אל העול באדם ר"ל אם ינהיג מדינה אחת ולא ינהיגה ביושר ואיך אפשר שיצוייר בשם ית' עם היותו בתכלית השלימות מה שהוא חסרון ושפל בחוק האדם · הן בעבדיו לא יאמין והם השכלים הנפרדים לא יתן אמתות וקיום בעצמותם אבל מה שלהם מן האמתות והקיום הוא מזולתם והוא השם ית' · ולא ישים במלאכיו אורה מעצמיותם וזה כי אין האור להם והוא ההשגה במה שהם משיגי' מצד עצמותם אבל מצד מה שמשפע למציאותם מהסיבה הראשונה והוא השם ית' ולזה הוא מבואר שאלו הנמצאים ואם הם שלימים מאד ביחס אל האדם הנה הם חסרים מאד ביחס אל השם ית' כי אין יחס בין מי שמציאותו וקיומו והשגתו מעצמותו ובין מי שהיה לו מציאותו וקיומו והשגתו מזולתו · ואם באלו עם פשיטותם ושלמותם ונבחיותם ימצא חסרון אצל השם ית' הנה אין ספק שהאדם חסר מאד ביחס אל השם ית' כי הוא שוכן בבתי חומ' ר"ל בזה העולם השפל ובעפר יסודו ר"ל שקיום צורתו הוא בחומר שלה כי הוא נושא לצורתו ולפי שצורתו היא היולאנית ואל זה ג"כ אפשר שיכון במה שאמ' שוכני בתי חומר ר"ל שצורותיהם היולאניות כי באלו עם החסרון הנמצא להם בעצמותם יחוייב עוד בהם שם עד שיהיו בטוחים ממנו עת מה · אבל ידכאום מקרים ויפסידום קודם שיגיעם הבלוי וההפסד הטבעי · מבקר לערב יפגם המות במעט שבה מבלי משים לב לפנות אל השלימות האנושי יאבדו אבידה מוחלטת ולא יהיה להם השארות כלל · הלא האדם ואם לו קצת שלמות והוא ההכנה השכלית אשר לו בה יתרון והשארות הנה יקרה לו ברוב שיסור יתרונו אשר בו וימות ולא בחכמ' לפי שהשגת השלמות לו מהקושי העצום לקוטן בעצמו ולרבוי המונעים · אם חשבת להיות במדרגת השכלים והמלאכים להיותך בעל שכל ראה מה מאד רחוקה מדרגתך מהם עד שאם תקרא אותם לא תמצא מי שיענך · ואל מי מקדושים תפנה שיענך הלא היותר שפל מהם לא יענך לרוחק מדרגתך ממנו ואם הענין כן ביותר שפל מהם ראה מה מאד רחוקה מדרגתך ממדרגת השם ית' ובהיות הענין כן הוא מבואר שלא יתכן שייוחס לשם ית' עם שלמותו מה שהוא חסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית מהחסרון ביחס אל השם יתברך · והוסיף אליפז להתיר ספק מה בענין הרעות אשר נראה באדם בזולת מרי קדם ואמר שהם אינם רעות יהיה ראוי שידאג האדם עליהם ויחסם אל האלהות והפתיות ועל זה אמר הנה לאויל יהרג כעס כי הוא ידאג תמיד כאשר לא יבואו מבוקשיו אשר הוא סבת הצער בואם לפי שלא דרך בהגעתם בסבות הראויות והוא מבואר שכמו זה האיש כועס תמיד כאשר לא יבואו מבוקשיו אשר כוון אליהם ויחשוב שסבבי ענשו השם ית' אלא שהוא מבואר שכמו זה לא יקרה רע כמו שלא יקרה רע אם לא תנהג ספינה מהחפירה בקרקע כי לא תעשה הספינה בכמו זה הפעל והאיש הפותה אשר יפותה לבו לכל ההבלים התרומי' תמיתהו קנאתו כי עינו לא תשבע ויאחר תמיד עם הקנאה והמכאוב ההו' מצורף לזה שהוא ישתדל לרוב קנאתו להגיע אל מבוקשיו במהירו' וידרוך מפני זה בהגעתם בסבות בלתי נאותו' · כמו הענין באויל אם יקרה באויל שיהיה משריש ומצליח בקצת העניינים הנה כאשר ראיתי זה בא אידו פתאום וקללתי נוהו למיעוט השארו' קנייניו אשר כוון אליהם כי לא יגיע לכמו האיש הזה שום תכלית אם לא במקרה ומה שהוא במקרה הו' מעט כמו שהתבאר במקומו · הנה בניו הנמשכי' אחריו ירחקו מישע וידכאו בשער לעיני כל העם ואין מציל לפי שכמו זה האיש לא יתחדל ג"כ בקנין האוהבי' כמו שלא יתחדל בשאר הסבו' המביאו' מה שמשתוקק אליו אלא כבר יגיע מהרוע לאויל ולבניו האוחזי' דרכו עד שיהיה חילם לאיש קשה המזל שיאכלם אותו האיש הרעב ויאכל קצירו ולאשר יקח קצירו מבין הקוצי' לרוע הצלחתו ויקוה האיש הפריץ ללקחו ממנו וזה תכלית הרוע ר"ל שיהיו השפלי' שבאנשים גוברי' עליהם · הנה לא יצא מעפר און ועמל ר"ל שאין הארץ סבת רוע הגרוע הנופל בטובות אישי האדם ורעתם אשר הוא און ועמל כמו שהיה חושב איוב וזה שכוונתו היה כי למרחק אלו הענייני' אשר בארץ במדרגה מהשם ית' הוא בלתי משגיח בהם כאמרו מה אנוש כי תגדלנו וגו' האף על זה פקחת עיניך וגו' · אבל הרעו' הנופלו' בכאן בזולת מרי קדם אין ראוי בהם שיקראו רעות לפי שהם מיוחסות אל תכלית המקבל כמו שנזכר באויל ופותה וזה שהאדם יולד לעמל ולהשתדל בקניינים אשר יצטרכו אליו כי לא נתנו לו שלמיותיו בפועל אבל נתנו לו הכלים אשר אפשר שבהם יגיע אל מה שיצטרך אליו כמו שבידורי האש יולדו להתנועע תכף התהוותם ולהגביה עוף מה שהתמידו כמצאם עד שיסור החלק האשי מהם ויפול האפר ·

ובהיות

ונהיות הענין כן רצוני שהאל' יולד לעמל בשלמותיו אשר ירצ' הנעתם שאין הכה אם לא ירדוף בהגעתם בסבות הראויו אין זה עוכם אם לא יגיעו וזה מבואר בנפשו · ולהיות הענין כן הנה החליט אליפז המאמר שהרעו' הבאות על איוב היו על צד המוסר והתוכחת למרי קדם ולזה אמ' אליו אם הייתי במקומך הייתי דורש אל אל ומתפלל אליו שירחם עליו כי הוא משגיח בזה העולם השפל השגחה נפלאה ויורא על זה הגדולו' והנפלאות אשר הוא עושה ומכללם נתינת המטר בסדר וביושר אם' בו חיי כל צומח וזה שהמטר על הרוב במקומות הנגלים אל מהארץ תאחרו' ויביאו' שיהם רוחו' ממקומו' אחרים זולתם ומה שזה דרכו הוא מיוחס אל הקרי וההזדמן ומה שייוחס אל הקרי וההזדמן הו' ראוי שיהיה מעט ואמרנו כל' המטר תמיד בדרך שישלמו בו הצמחי' הנה זאת ראיה חזק' שבכאן משגיח בענין נתינת ה המט' זולת הטבע ולזה ימצ' בכל הנביאי' והחכמי' כשהם יספרו נפלאו' השם שהם יספרו תחלה נתינת המטר ועוד יראה בכאן מה שיתחזק שהשם ית' משגיח באישי האדם וזה שהרשעי' אשר ישתדלו בעשיית הרעו' ל החכמי' השפלי' והחלושי' ימנע מהם אשר יזמו לעשו' עם היותם בעלי כח וחכמים להרע וזה שהשם ית' יסבב לשום האנשים השפלים הנרדפים למרום ההצלחה ולהשגיב ישע האנשי' המדוכים והאבלי' והוא מיפר עצת הרשעי' החכמים להרע אשר ישתדלו ל להרע להם ולא תעשינה ידיהם מה שחשבו לעשותו · החכמים הוא לוכד בערמם · ר"ל שרוב ערמם ישים השם יתברך כלי למנוע מהם אשר יזמו לעשות והמשל שכאשר ידעו באיש שילך בחוץ ויבקשו לרדוף אחריו לקחת אשר לו ישפטו לאיזה צד הלך ויעמיקו בו ויאמרו שהוא יותר ראוי שיהא לכתו לזה הצד לסבות מה יזכרום ורוב העמיקתם בזה תסבב שישפטו שהוא הלך בצד אשר לא הלך בו וירדפוהו שם ולא ימצאוהו · ועצת הרשעים הנפתלים המבקשים דרכים עקלתוני' ומעמיקים בהם לכל הצדדי' האפשריים כדי שיגיעו למבוקשם להשיג עשיית העול והחמס ימהה השם נמהרה וחסרה ותהיה סבה שלא ישפטו הדבר אשר ירצוהו כפי מה שראוי בענינים הברורים · יום ובצהרים ילכו בחשך ר"ל שאפילו בענינים המבוארים בכפשם בתחלת המחשבה תסכל עצתם · ובזה האופן יושיע השם ית' השפלים והקודרים מחרב הרשעים שלא יזיקם מפיהם וממאמרם של אלו הרשעים ר"ל שפיהם ודבריהם אשר הסכימה עצתם בהם שם השם יתברך כלי להושיע השפלים והקודרים ובזה האופן הושיע השם ית' האביון מיד חזק ממנו עד שבסבר תהיה לדל תקוה שלא יעזבהו השם ית' ביד הרשעים ואנשי עולה קפצו פיהם להצטער על אשר לא הגיע התכלית אשר כוונו שיו וזאת הטענה שזכר בכאן מבוארת ונגלית מן החוש וזה שאנחנו נמצא ברשעי' רבים מכוונים להרע ומשתדלים בו ולהם הכלים ישר בהם אפשר שיזיקו לרבים ויהיה עם זה ההיזק המגיע מהם מעט הנה זה ממה שיורה כי שם גבוה שומר ובהיות הענין כן אוי לך להתרעם מהשם ית' אם הוכיחך וייסר אותך על עונותיך כי מאושר הו' מי שיוכיחהו השם ית' וזה שהטובי' יוכיחם כדי שיחזרו למוטב ואולם הרשעי' ימיתם בהמלאת סאתם ולזה ראוי לך שלא תמאס מוסר השם יתברך כי הוא כשייסר הטובי' ירפאם ויחבשם אחר הכותו ומוחצו אותו · אם תשוב ותכנע טרם בוא הצרות בעולם יצילך מהם וזכר שם ושבע להיותם מספרי' שלימים עם שכבר זכר מהצרות כמו זה המספר והם הרעב והמלחמה ולשון הרע והשוד וכפן וחיות הארץ ואבני השדה · ברעב יפדך השם ית' שלא תמות מצד חסרון האוכל ובמלחמה יצילך שלא תהרג כאשר תשוטט הלשון להרע לאנשים בלשון הרע לא תזכר שם וכאשר יבא השודד לשלול שלל ולבוז בז לא תירא כי לא יגע בך רע · לשוד ולכפן תלעג ותשחק שלא תנזק בהם ולא תירא מן החיות הרעות שיטרפוך ולא מאבני השדה שתנגוף בהם רגליך כי אתה כאלו כרת ברית עם אבני השדה וכאלו השלמה לך חית השד' · וידעת כי שלום אהלך וידעת כי בביתך יהיה שלום ופקדת אנשי ביתך ותמצא שילכו בדרך השם ולא תחטא וזה אמ' לו שיפז להעיד שהוא אולי חטא כאשר לא השגיח בתקון אנשי ביתו כדי שיהיו יראים מהשם ית' ואע"פ שלא חטא במעשיו בעצמו ולזה נענשו בניו ונענשו באברן שאר קניינים ולזה אמ' אם היית עושה ככה תדע באמת כי יהיה רב זרעך ובניך יהיו רבי' כעשב הארץ וגם אתה לא תמות בלא עתך אם התנהגת בזה המנהג אבל תבא בזקנה המופלגת אל קבר כמו שיכרת הגדיש בעתו · הנה זהו מה שחקרנוהו והוא האמת בעצמו שמע אותו ודע לך האמת והתנהג בו ׃

והכלל העולה מן הדברים הוא שאליפז היה מאמין שהרעות הבאות לאישי האדם הם מגיעות להם מהשם ית' על צד העונש על מה שחטאו והיה מתיר זה הספק במה שגרלה מהגעת הרעות בזולת מרי במאמר שכבר יהיו בכאן רעות מצד האולת והפתיות ואלו אינם ראויות שיקראו רעות כמו שביארנו וקיים דעתו תחלה מהחוש ואמר שאנחנו לא נמצא האברון וההכחד בישרי' ובנקיים כמו שימצא ברשעי' וזה ממה שיורה ששבת המצא רע ברשעים הוא היותם רשעים וזה אמנם יהיה על צד העונש ואמנם הנקיים והישרים כשיחטאו חטאים מה יוכיחם השם ית' וייסרם אך לא יאבדו ולא יכחדו והגב"כ קצת טענה על איוב על' בחרו המות יותר מן הייסורין שהיה מוסר בהם · והטענ' השנית היא לקוחה מההודעה אשר תקרה בחלום אשר תורה על הסגחתו ית' באישי האד' וזאת טענה חלושה כאשר לא יאמ' בזה יותר מזה השיעור כי אע"פ שנודע בזאת ההודעה לא יחוייב מזה שיהיה השם ית' משגיח באישי האד' על הצד שיאמין אליפז וזה מבואר למי שעיין בספר החוש והמוחש וכבר שיער אליפז בחולשת זאת הטענה ולזה אמר ואלי דבר יגנב ונו' ואולם שיהו הרחיב המאמר בזאת הטענה ואמת ממנה עניין ההשגחה במה שאין ספק בו · והטענ' השלישית היא לקוחה משלימות השם ית' וחסרון האדם ואופן שדורה כן הנה האדם לשלימות הנמצא בו לא יעלים עיניו ממה שיכיהגהו ולא יעשה למוכהגים אותו של וזה כי הארון השלם לא יעלים עיניו מהפעולות הנכנסות במדינתו ולא יעשה להם עול ר"ל למונהגים מאתו הנה יחוייב מזה שיהיה מה שהוא יותר אמתי בשלימות יותר אמתי בהתרחק מן העול וההעלם ממה שינהגנו להיות היותר שלם מתרחק יותר מן ההסרון ואולם מה שירלה מן הרעות אשר לא יוקרם להם מרי הם בסבת האולת והפתיו' והם אינם ראויות שיקראו רעות כמו שביארנו וכן היה אפשר שיגיעו לזאת הסבה טובות לרשים אלא שזה לא יתקיי' כי אם זמן מועט כאמ' הכי ראיתי אויל משריש ונו' והנה זאת הטענה היא לקוחה מצד הפתות והיתר · והטענה הרביעית מה שידלה מהווית המטר בסדור שישלמו בו הצמחים והמנע מהרשעים החכמים להרע מחשבתם הרעה להרע לשפלים החלושי' על הרוב ואופן סדור המאמ' בזה הוא על זה התואר אם היה השם ית' בלתי משגיח בזה העולם השפל היה התהוות המטר במקום מהמקומות הנגלים מהארץ מעט ולא יתכן שישלימו בו הצמחים על הרוב לפי שרובמה שיתחדש מזה הוא מתייחס אל הקרי וההזדמן אם לא היה בכאן פועל אחר בשמים זולת הטבע לפי שהוא על הרוב מהעננים יביאום הרוחות במקום אשר ירד שם עוד כמנה שכבר ישלמו במטר הצמחי' על הרוב ויחוייב מזה שהשם ית' משגיח בזה העולם השפל ובכמו זה האופן בעינו יבואר ההיקש השני אם היה השם יתברך בלתי משגיח באישי האדם היתה מחשבת הרשעים החכמים יוצאת אל הפועל על הרוב לפי שהם ישתדלו בהוצאתה אל הפועל בסבות היותר ראויות כמו הענין בשאר המלאכות אשר יעשה האדם במחשבה והשתדלות שהתכלית יגיע בהם על הרוב עוד כמנה אבל אנחנו נמצא שמחשבת הרשעים החכמים לא תבא אל הפועל אם לא על המעט ויחוייב מזה שהשם ית' משגיח באישי האדם הנה לאלו הטענות ייחס אליפז הרעה הבאה אל איוב למרי קדם ממנו ומביאו על האופן שביארנו ונתן עצה אליו שישוב אל יי וירחמהו ׃

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר · לעו · נסחתו ׃ חצי שדי · חצים חזקים על דרך בקול שדי והיה שדי בצריך ׃ חמתם · ארסם על דרך חמת תנינים יינם ׃ ביעותי אלוה · ביעותים חזקים על דרך רוח אלהים כהררי אל ׃ בלילו · ר"ל תבואתו שאוכל ממנה ׃ ריר חלמות · הוא ריר הבריאה מהחלמוני והחייכי רכה בזה שאין טעם בריר הבריאה ואולם בריר החולה יש בו טעם לפי הליחה הנוברת עליו או יהיה בריר חלמות ריר מלובן הביצה שהיא כלה חלמון תחלה ואחר יברור הטבע ממנה החלק היותר דק והוא החלבון והנה הריר ההוא לא ימצא בו טעם · כדוי לחמי כמו חליי בסרי ׃ ויבצעני · ענין השלמה ובלוי והרצון בו ויכלני או יהיה זה מענין כריתה והענין אחד · ואסלדה בחילה · ר"ל אע"פ שהיה מתחמם ונכוה בחיל ובמכאוב אשר הביא עליו השם ית' אם

ויען איוב · לו שקול ישקל · הותי · מן הוה על הוה ׃ לעו · כמו ושתו ולעו כלומר נסתרו כאילו נבלעו · ויש אומ' שהוא תרגום מן לחיים והוא רחוק ׃ ביעותי אלוה · כמו לחרדת אלהים ׃ יערכוני · כלומר יערכו עמי מלחמה ׃ היכהק · אין לו חבר בלשון מקרא ודומה ללשון קדר ׃ בלילו · מן ויבל לחמורים בליל חמיץ והטעם כי היושב בהשקט לא ישאג ולא ירהג וכמו כן אתם יאמר איוב לחבריו ועוד שתדברו דברי שאין בהם ממש וזה טעם היאכל טפל מבלי מלח ׃ חלמות · בדברי רבותינו חלמות מבשנים ויש אומרי' שהוא ריר כמח גם הוא בלשונם החלמ' ׃ מאנה לנגוע נפשי · החבורות שמאנ' נפשי לנגוע בהם קודם היום המה חוליי גופי ויש אומ' לנגוע כמו לחלום וכמהו ויגעו את ׃ יהושע והטע' כי נפשי מאנה שתחלם ואמות ׃ המה · ישוב על החבי' ׃ וידכאני · לגמרי ׃ יתר ידו · כמו הנה יד יי' הויה ׃ ויבצעני · ויכלני כמו כי יבצע יי' ׃ ואסלדה · כמו ביזה סלודה והוא משל ל לחוזק הכאב והתמה שלא יחמול ואני לא כחדתי דבריו ואין לי עזר מנפשי ונכי ראיתי רב האיי ז"ל ם ספירש ואסלדה לשון הגבהה ׃ למס

והיתי ק'

בעטיד' כתי' שין בליש' ואינון מן מלין דכתי' שין וקרי' סמך וסימ' נמסר בהושע סימן כ' ׃ יערכוני ל' והוא חד מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא וסימ' נבסר כמסר רבת' במערכת אות הנון כ"ד ׃ פרא ו' וסי' נמסר בסדר לך ׃ בלילו ב' וסימ' בשדה

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר ׃ לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי וְהַיָּתִי בְּמֹאזְנַיִם יִשְׂאוּ־יָחַד ׃ כִּי־עַתָּה מֵחוֹל יַמִּים יִכְבָּד עַל־כֵּן דְּבָרַי לָעוּ ׃ כִּי חִצֵּי שַׁדַּי עִמָּדִי אֲשֶׁר חֲמָתָם שֹׁתָה רוּחִי בִּעוּתֵי אֱלוֹהַּ יַעַרְכוּנִי ׃ הֲיִנְהַק־פֶּרֶא עֲלֵי־דֶשֶׁא אִם יִגְעֶה־שּׁוֹר עַל־בְּלִילוֹ ׃ הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי־מֶלַח אִם־יֶשׁ־טַעַם בְּרִיר חַלָּמוּת ׃ מֵאֲנָה לִנְגּוֹעַ נַפְשִׁי הֵמָּה כִּדְוֵי לַחְמִי ׃ מִי־יִתֵּן תָּבוֹא שֶׁאֱלָתִי וְתִקְוָתִי יִתֵּן אֱלוֹהַּ ׃ וְיֹאֵל אֱלוֹהַּ וִידַכְּאֵנִי יַתֵּר יָדוֹ וִיבַצְּעֵנִי ׃ וּתְהִי־עוֹד נֶחָמָתִי וַאֲסַלְּדָה בְחִילָה לֹא יַחְמוֹל כִּי־לֹא כִחַדְתִּי אִמְרֵי קָדוֹשׁ ׃

וְאָתִיב אִיּוֹב וְאָמַר ׃ מֵאִים מִתְקַל יִתְקַל רוּגְזִי וְאִתְרְגוּשְׁתִּי בְּמַסְאַתָא יִטְלוּן כַּחֲדָא ׃ אֲרוּם כְּדוּן יַתִּיר מֵחָלָא דְיַמָּא אִיתְיַקַּר בְּגִין כֵּן מִלַּי אִשְׁתַּלְהִין ׃ אֲרוּם גִּירֵי שַׁדַּי בַּהֲדִי דִּי אִירְכֵהוֹן שָׁתְיַת רוּחִי בִּיעוּתָא דְמִן קֳדָם אֱלָהָא יְסַדְּרוּ לְקִבְלִי ׃ הַאִיפְשַׁר דְּמַבְרִים מְרוֹדָא עֲלוֹי דִיתְאָה הֵיךְ יְגִיַּת תּוֹרָא עַל אַסְתַּסְתֵּיהּ ׃ הַאִיפְשַׁר דְּמִתְאֲכִיל תַּבְשִׁילָא סְרֵלִית מִילְחָא אִין אִית טַעַם בְּחֶלְבּוֹן בֵּיעֲתָא וְחַלְמוֹנָא ׃ כְּמָה דְלָא מִתְאֲכִיל מִידֵי בְּשֵׁשׁ בְּלָא מִלְחָא הָכְדֵין לֵית טַעֲמָא בְרִירָא בְּמְרֵי לַחְמָא ׃ כְּרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִינוּן כְּמַחְשְׁבֵי הֵיךְ דְּוָוֹת לִסְעוּדָתִי ׃ סְרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִינוּן עֲבָרִין יָתִי אִיסְתְּנִיס וַהֲוַת סִיסְתַּיָּא לִסְעוּרָתִי ׃ מָן יְהִיב וְיֵיתֵי שֵׁילְתִּי וְסִבְרִי יִתֵּן אֱלָהָא ׃ וְשָׁרֵי אֱלָהָא לְמִכְכְּכֵן יָתִי יַתִּיר יְדֵיהּ וִיעַתִּיר יָתִי ׃ וּתְהֵי דָא תַּנְחוּמָתִי וְאֶבּוּעַ בִּרְתִיתָא וְלָא יָחוּס עַל רַשִׁיעָא אֲרוּם לָא כְסִיתִי מִילֵי קַדִּישָׁא ׃

בלילו יקצרו · אם יגעה שור על בלילו ׃ לנגוע ג' ב' חס וא' מ"ל וסימ' על כן לא נתתיך לנגע אליה · ועתה לא נוכל לנגע בהם · מאנה לנגוע נפשי · בתרא מ"ל ׃ יחמול ד' מ"ל וסי' ותמיד להרוג גוים · ורעיהם לא יחמול · ואסלדה בחילה ולא יחמול · כי קנאה חמת גבר ׃

לאמס׳ כמו וימס לבב העם והענין כי המס מרעהו חסד הו׳ ועניינו שחשבתי להיות ליעזר מאחרים: אחי בגדו. וכאפיק נחלים. חזוק: הקודרים. מזמן רדת הקרח יתעלם רדת השלג ולא יראה עליה׳ בעבור קדרותם ודומה להם חשכת מים: בעת יזורבו. כאשר יתקררו מדברי ר״ל משו׳ דמזדרבבו. וככמתו יתקשרו כמו

אם בשרי נחוש. ר״ל האם בשרי מהבר ר״ל החזק והוא הקרח נחושת אשר יעשו ממנו החרבות: ותושיה נדחה ממני. ר״ל האם נדחה ממני תושיה היא ההכנה האנושית אשר היה ראוי שאתנהג בה: למס מרעהו חסד. בתמיה והרצון בו היתכן שלאיש המס אשר המסו אותו רוב הצרות הבאו׳ עליו יהיה מרעהו חרפה ויאמ׳ עליו שיראת

אם כח חד מן י״ב פסו׳ רישי׳ ומצעו׳ אם אם וסימ׳ אם כגפו יבא · אם זרחה השמש עליו דמים לו · אם ימצא הגנב · אם בעליו עמו · אם ענה תענה · אם אתם תבאו אלי · אם גנבים באו לך · אם יתקע שופר בעיר · אם תחנה עלי מחנה · אם אבא באהל ביתי · אם תדברנה שפתי · אם כח אבנים כחי : בתהו ב׳ דגשים וסימ׳ ויטו בתהו צדיק · יעלו בתהו

מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי: אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש: האם אין עזרתי בי ותשיה נדחה ממני: למס מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו: הקדרים מני קרח עלימו יתעלם שלג: בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם: ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו: הביטו ארחות תמא הליכת שבא קוו למו: בשו כי בטח באו עדיה ויחפרו: כי עתה הייתם לא תראו חתת ותיראו: הכי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי: ומלטוני מיד צר ומיד עריצים תפדוני: הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי: מה נמרצו אמרי ישר ומה יוכיח הוכח מכם: הלהוכח מלים תחשבו ולרוח אמרי נאש: אף על יתום תפילו ותכרו על ריעכם: ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב: שבו נא אל תהי עולה ושבי עוד צדקי בה: היש בלשוני עולה אם חכי לא יבין הוות: הלא צבא לאנוש על ארץ וכימי שכיר ימיו: כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו: כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי: אם שכבתי ואמרתי מתי אקום ומדד ערב ושבעתי נדדים עדי נשף: לבש בשרי רמה וגיש עפר עורי רגע וימאס:

מה חילי ארום אוריך ומה סופי ארום נגדנא נפשי: אין חילא היך אבניא חילי אין בסרי קריס כנחשא: המדלית סיוע בי ותוכמתא אתברחת מני: לגברא דמנע מן חבריה חסדא ודחלת שדי ישבוק: אחי בזזו היך נגור נחלא היך מפקנות פצדי נחליא עברין: דשחימין מן צינתא עליהון יתחייל תלגא: בעידן דחבו בר טובענא אישתרבבו איתמגרו בריתחיה איתמחאו מן אתריהון: מטול דמקלקלין איסרטי אורחיהון סלקין ללמא ויהובדון: אסתכו אכרטי תימא חלכתא דזמרגד סברו להון: בהיתו ארום אתרחיצו בטעותהון אתו לגבה ואתכספו: ארום כדון הויתון כלא הויתון חמיתון תברא ואיתבהלתון: הבקושטא אמרית הבו לי ומן ניכסכון שיחדו אמטולתי: ושיזבוני מן יד מעיקא ומן ידיהון דתקיפי פרוקיתי: אליפותי ואנא אשתוק ומה דשליתי אסכילו לי: מה בסימין הינון מילין תריצין ומה דכשר לכסנא יכסון מנכון: איפשר דילכסנא במיליא אתון חשיבין ולקיבלא אמתילו מילי יאושא: רגיז על יתם תשדרון ותתשלון על חבריכון: וכדון שרו אסתכלו בי וקדמיכון אם אכזב: תובו כדון לא תהי רשיעא ותובו תוב לזכאותי בה: האית בלישני רשעא אין סוריגי לא יתביין רגושתא: הלא חילא לבר נש עלוי ארעא והיך יומי אגירא יומוי: היך עבדא דשאיף טולא והיך אגירא דסוריק סטריה: הכדין איתחסנית לי ירחין דמגן ולילוון דליעות חשיבו לי: אין שכיבית ואמרית אימתי אקום ונדדית ברמשא ושבעית נידדת שינתא עד עידן שפרפרא: לבש בסרי מורני וגרגישתא דעפרא משכי רטט ואיתמסי:

ויאבדו: הביטו ב׳ וסי׳ ארחות תימא · אליו ונהרו: ויחפרו ל׳ בשו כי בטח והוא חד מן כ״ב זוגין נסבין ו׳ בריש תיבו׳ ונסבין ו׳ בסוף תיבות חד מלעיל וחד מלרע וסים׳ נמסר במסר רבת׳ במערכת אות הוי״ו בסד : ומכחכם ל׳ הכי אמרתי הבו לי והוא חד מ״ין דמשמשין ומכ בריש׳ וסים׳ נמסר במסרה רבת׳ במערכת אות הם בסד : הוכח ה׳ וסים׳ לא תשנא את אחיך · כה נמרצו אמרי יושר · הוכח בדבר לא יסכן · הוכח יוכיח אתכם · לא יאהב לץ הוכח לו · וחד וחוכח אל אל אחפץ : ושובו ה׳ חס׳ כנביאי׳ וכתו׳ וסי׳ אם הבעיון בעיו שבו אתיו · ואשלח אליכם את כל עבדי ודנבי׳ דאריך · וגם עתה נאם יי׳ שבו עדי · ויעד יי׳ בישר׳ וביהודה · ושבי עוד צדקי בה בן כהי׳ : עלי הלא צבא על כתי׳ וקרי׳ עלי ביו״ד והוא חד מן י״ב מלין חס׳ יו״ד בסוף תיבו׳ וקרי׳ וסי׳ ישב ולא הוריש כבשה וגו׳ ואת ישב דור · בנית ושבו אליך בכל לבם דמלכי׳ · מעל ומדר ויסר את האפר · יד ונתנו את הכסף המתוכן דמלכי׳ · אלה והעוים עשו את נבחן׳ הוציא כי לא דברתי את אבותיכם · ועשית כי כה אמר אדני יי׳ ועשית · על הלא צבא לאנוש · וצפו לא יאמין טוב מני חשך׳ ידעת כי יעשה יי׳ דין עני · ידעת כי כל תוכל ולא · ראש בי בימי דוד ואסף בקדם :

כן מדבריה׳ באמרם בומתהגידין והוא מקום שהתחברו בו והטע׳ אע״פ שהם בכח הזה: בחומו. כשיבא החום כאילו כבו ממקומם ולא היו שם מן ידעך נרו שעניינו לשון כבוי וכליון והנכון בעיני כי זה הפסוק כפול בענין כדרך פסוקי׳ זה הספר וספרים אחרים ויהיה ענין יזורבו יתחממו ואין לו חבר ופירוש נצמתו נכרתו כמו יצמיתם יי׳: ילפתו. יתעוותו כמו וילפת שמשון והטעם על הנחלים שיעלו בתוהו והענין כי המי׳ תולדתם לרדת למטה וכאשר ישובו אד יעלו בתהו ויאבדו ומפרשי׳ יפרשו זה הפסוק על הולכי מדברות ואיננו נכון: הביטו ארחות תימא. הם הערב ושכן רובם במדבר הגדול שאין יש בו: בושו כי בטח. לבם והענין מאשר בטחו באורחים. עד המקו׳ כי ימצאו בלשון יקבת כמו ולא שור תשורנו מקומו וטעם הנחל׳ כי השיירות יבושו כאשר יגיעו למקום שמקוים להיו׳ שם מים והם כמאים וכן אחי בגדו בי: כי עתה הייתם לו. למקום כאשר ראיתם החתת שהביא עלי ותיראו: נמרצו. חזקו כמו קללה נמרצ׳: הלהוכח מלים תחשובו. מלים ממש שתוכלו להוכיח בהם והענין שאין לכם ראיה: ולרוח. ועוד כי תחשבו אמרי נואש שהם רוח והענין שתחשבו שדבריכם נכונים ודברי שהוא בבער הבל: אף על יתום. זה יורה כי אוכבם רחמנים רק אם תפילו קיר או הדומה לנעל יתום לא תחושו ותתחברו ותשמחו באיד רעכם. ותכרו

מן ויברה להם כרה ויתכן היות תכרו מן כי יכרה איש בור והוא ככון להדביק עם תפילו: ועל פניכם. כמו על פני אהרן אביכם: שובו נא אל תהי עולה. אתכם תראו צדקי במלתי: הלא צבא. זמן קצוב: כעבד ישאף צל. כאשר השליש מלאכתו: מנו לי. זמנו לי כמו ומנה מדר ערב. מן וימדדם בחבל ויחסר לבי: כדורים. מן ותדד שנתי: נגוש. יש שהוא מן כגששה כעורי׳ ואחרי׳ אמרו שהוא שהוא מין מעפר כענין תישכי אדמת עפר יקיצו: רגע. הר״ משה כבקע וכמוהו על רגעי ארץ רגע אחד ממנו וענינו חלק ואח׳ והאלף תחת הס״ך כאלף אשר בזאו נהרי׳ והנכון בעיני שרגע מן רוגע הים ויהיה וימאס כמשמעו בעבור שנסרקת: מני

שדי היה עוזב על כן באה עליו הבל׳ הזאת או יהיה אשר דבק עם יראת שדי ויהיה פי׳ אם יתכן שייחסו אליו רעיו מפני שהוא מס חסד ויראת שדי היה עוזב: הקודרים מני קרח. ר״ל שאלו הנחלים קודרי׳ לרוב מימיהם בסבת הקרח והשלג הנתך ונעלם בהם וזה בקצת ההרות יהיו מימיהם השלגים אשר בהרים כאשר יותכו ואלו הנהרו׳ לא יתמידו כל השנה: יזורבו. ר״ל ידוכו ויגרו ואין נכמתו ר״ל נכרתו וזה מי שפיר׳ יזורבו יתחממו והרצון בו יעורבו בחלוף בר״ו בזי״ן לפי שהם ממוצא אחד ויעיד על פירושו מה שאמר בחומו נדעכו ממקומו׳ ר״ל בהגיע החום כשעקרו ממקומם וזה שאלו הנהרות ההוים ממימי הגשמי׳ והקרח והשלג יעדרו בעת הקיץ: ארחות תימא. הם השיירות ההולכו׳ לתימ׳ וכן הליכו׳ שבא הם שיירות סוחרים ההולכות לשבא והנה זכר שו השיירו׳ לפי מה שאחשוב לפי שמהלכם היה למקומו׳ הרחוקי׳ כאשר יקשו מן הארץ אשר היה שם איוב והיה שם באמצע דרכם מדברו׳ לא ישב אדם שם: שחדו בעדי. הרצון בותנו שחד בעדי: אמרי נואש. קר׳ עצמו נואש להיותו נואש מטוב לחזק שברו: ותכרו. הרצון ותחפרו ותעמיקו כרה: צבא. קץ וזמן קצוב: ישאף. יקוה פעלו. שכר פעולתו: כמו הכה שכרו אתו ופעולתו לפניו ר״ל שכר פעולתו: ומדד ערב. רוצה לומר מדד לבבי אורך הלילה להיותי בלתי ישן כלל וזה כי בעת השינה לא ירגיש האדם הרגש שלם: רגע וימאס. כבקע והיה נמאס מאשר הוא הליאה הסרוחה אשר בו: ארג

רלבג

ארג. הוא כלי האורג שבו חוט האורג שיגיעהו האורג בקלות מקצה אל קצה: במיחי. בבערי וכן אריד בשיחי: מעצמותי. מאברי: תשעה. תרפה ותסור מהכאב: מחריתני. בקשתני: זהו ביאור מלות המענה:

ביאור דברי המענה

ענה איוב טוען על דברי אליפז ואמר על מה שהיה מכיח שהתוכחת והמוסר יהיה ליסורים ולנקיון על המעט שלהם מהחטאים והמות והאבדון יהיה לרשעים מצד גודל חטאם ומנכל עצמו על מה שהיה בוחר המות על הייסורין שהיה נוסר בהם. לו שקול ישקל כעסי והתרעומות אשר אני מתרעם על ייסורי כנגד שברי במאזנים הנה לא יכבד הכף האחת מהמאזני' על הכף האחר ולפי ששברי יכבד מחול ימים על כן דברי נשחתו והיה כעסי כנגד מה שהשברתי בו וזה כי חצים חזקים עמדי אשר ארסם מותה נפשי. ויערכוני תמיד בעתים חזקים ונפלאים ה התחטוב שאתרע' ללא דבר. היגהק פרא בשימצא לפניו דשא שיאכל ממנו אם יגעה השור בשימצא מספוא לפניו שיאכל ממנו הנה באמת אני מתרעם אלא על מה שראוי להתרע' ממנו. היאכל דבר תפל מבלי מלח יתן לו טעם אם יש טעם בריר חלמות ר"ל הבריאה כן אני לרוב חוליי לא א אמצא טעם במזוני. הנה אשר מאנה' לנגוע נפשי מרוב האבטגסו' והמיאוס המה כמו חליי בשרי ואיך אוכל להתרחק ממנו. הנה מרוב המכאוב והחולי אחשוק חשק נפלא מי יתן ויורב' השם וידכאני דבר נוסף על חליי ב בדרך שיפלגני כי המו' נבחר מאלו החיים. והנה באמת אף על פי שאני נכוה בחולי ו והמכאוב החזק הנה אני מתנחם כי לא כ כחדתי אמרי קדו' ואין לי להתרעם על עצמי ולומר אם הייתי נשמר מחטא לשם לא היה מגיע אלי זה. מה כחי כי איחל שירפאני הש"י וייטיב לי אחריתי כמו שהבטחתני הלא מעט כשאר במדת ימי כל שכן עם כמו אלו הצרות. האם כחי יחזק ככח האבן ואם בשרי יחזק כנחשת שאוכל לסבול זה החלי. האם אין בי מכפשי ההנהגה הנאותה הראויה שתהיה לי לעזר ולהועיל והוא ההתנהג בירא' השם וההליכה בדרכים המטובחים האם נרחה ממני ההנהגה האנושית ר"ל שלא אתנהג במה שראוי לאדם השלם להתנהג בו עד שתאמר שעונותי הטו אלה. האם יתכן שיהיה לאיש המדוכה חרפה מרעהו ויאמר עליו שיראת שדי יהיה עוזב על כן בא עליו הצרה הזאת כמו שאתה אומר אלי הזאת התקוה והתוחלה שיחמלו רעיו עליו. הנה רעי בגדו בי כמו הנחל ואפיקי הנחלים שיגברו וירוצו הקודרים לרוב עומקם מהקרח והשלג הנכסך עליהם והנה בעת שירוצו ונכרתו ונפסקו לפי שאין שנתרבויים מצד עצמותם אבל לסבות מחוץ ונכלות המים הבאים אליה' יעדרו ונבוא חום הזמן שימנעו מימי הגשמי' ותכלה התכת השלגים יעקרו ממקומם או יכורו הנחלים ויאבדו. אם להלפת ארחות דרכם ויטו מימי מקוריהם א' מקומות אחרים אם שיעלו בתהו ויאבדו ור"ל שתכור הווית המים ממקוריהם ויכלו לגמרי וזה יהיה אם בשלא יתחדש מן האיד המתחדש שם במקום ההוא מים אבל יעלה על הארץ או יפסוק חדוש האיד ההוא והנה שתי אלו הסבות נזכרו בספר האותות להפסק הנהרות וכבר הביטו הנוחרי' העוברי' שם בימות הגשמי' אלו הנהרו' ברובם וקוו שבעת החום שיצטרכו המים להם ימצאו שם מים רבים ובבואם אל או הנהרו' בעת החום ולא מצאו שם דבר בושו וחפרו על תקותם והנה עתה הייתם לי אתם רעי דומי' לזה הנהר וזה שאני בטחתי בכם שתעזרו מכם בעת הצורך ותנחמוני כי יגורו חליי נהפך הוא כשראית' החתת המגיע אלי יראת' להתקרב לי ונהפכת' לזרים ולמה התנכרת' אלי. הכי אמרתי לכם שתתנו לי דבר מהונכם ושתעשו שוחד בעדי מעמלכם למלטני מיד צר ולפדותי מיד עריצים ואילו היה כן החרשתי כי אמרתי להציל הונכם עשו מה שעשו אבל אני מבקש מכם דבר ולמה תתנכרו אלי כי תאמרו ששגיתי בדברי ועל כן אתם מתווכחים עמי. הורוני מה ששגיתי בו ואני אחרים ובואו עמי בטענות כוזבות האלה לומר עלי שחטאתי ואתם ידעתם כדקתי ותום לבבי. הנה נמרצו וחזקו אמרי יושר אבל מה יועילו התוכחות אשר יהיו מכם. האם יהיה ראוי שלהתווכחותכם עמי תחשבו למלים ולרוח דברי מזולת שתבואו עליהם בטענה האם זה מחוק המתווכח השלם. הלא באמת אני שופט שאתם מפילים אף על יתום כשיריב עם זולתו לחולשתו לפי שאתם תכרו ותעמיקו לדב' סרה על רעכם כי תראו כי מטה ידו וזה לאות שכונתכם לרדוף החלושים. ועתה הואילו אכזב באמרי ושובו להשיב על דברי בזולת עולה. הנה כאשר תשובו להתוכח עמי בזה האופן יראה צדקי בזה ההתוכחות. היש בלשוני עולה במה שאני טוען שהשם ית' בלתי משגיח באישי האדם אם חכי לא יבחן ההוות אשר השברתי בהם ויעצר אם המות כנבחר מהם אם לא הנה באמת אבאר להם שבאופן מה ימצא המות כנבחר על כמו אלו החיים וזה שנבר כמצא קץ וזמן קצוב לאנוש על הארץ וכימי שכיר שהם מוגבלי' כן ימיו מוגבלי'. והנה כמו העבד המתעמל תמיד שיקוה בא הלילה למצוא מרגוע לנפשו וכמו השכיר שיקוה בא העת שישלם בו שכירותו כדי שיפרעהו ממלאכתו כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל וזה שכאשר אני בחדש אחד אני מקוה שאהיה בחדש אחר כי אמרתי אולי לא יכבד עלי העת בחדש האחר ככבדו בחדש הזה והלילות שאחשוב לשכב ולישן למצוא מרגוע למחלתי הנה גם לא ישכב לבי. וזה שאם שכבתי הנה אקוה כל הלילה מתי אקום ומודד לבבי אורך הלילה בסבת העדר השינה ממני ושבעתי נדודי' על ערשי בסבת מחלתי עד בוא השחר מזולת מנוח כלל ובהיות הענין כן הוא תבוא' שאני בוחר תמיד המות על אלו החיים אשר אני בהם לפי שזמני מוגבל ואני בוא' תמיד ההתקרב אל המות כי בכל אני מקוה אל הערב הבא ובערב אני מקוה הבקר הבא והוא מבואר שזאת התשוקה תמצא בכל מי שייסר בכמו אלו היסורין ולזה הוא מבואר שהמות כנבחר יותר מהם באופן מה. הנה מרוב כנגעי עלתה רמה בבשרי וגוש עפר ועורי נתבקע והיה בתכלית המיאוס בסבת הליחה אשר שם. ימי קלו יותר מן הארג אשר יכעס האורג מקצה אל קצה בקלו' כן ימי חיי הם מעטים ויכלו בזולת תקוה טובה כי לא אסבר שאוכל לחיות ולראות טוב אחר זה השבר והחלי. ואהה השם ית' אם אמת מה שאמר אליפז שאתה הוכחתני ותטיב לי באחריתי

קלו ד' וסימני' נמסר בסדר נח: ויכלו ג' וסימ' המים מן החמת. בבשת ימי. באפס תקוה. אנד': ראי ו' וסימ' וגם הלם ראיתי אחרי. על כן קרא לבאר באר. ויצחקבא מבוא באר. וישב יצחק עם באר. עם יפה עינים וטוב. לא תשורני עין ראי. וא' אתה אל ראי: גם אני ו' רפ' וסימ' בשפטים סוף סימן ב': תנין ח' בליש' וסימ' נמסר בסדר וארא ותלי' סימן

ו' ג'	יָמַי קַלּוּ מִנִּי־אָרֶג וַיִּכְלוּ בְּאֶפֶס תִּקְוָה׃
לט	זְכֹר כִּי־רוּחַ חַיָּי לֹא־תָשׁוּב עֵינִי לִרְאוֹת טוֹב׃
ו'	לֹא־תְשׁוּרֵנִי עֵין רֹאִי עֵינֶיךָ בִּי וְאֵינֶנִּי׃
ג' ו'	כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל לֹא יַעֲלֶה׃
ב' חל	לֹא־יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקֹמוֹ׃
ג' רף. ל'	גַּם־אֲנִי לֹא אֶחֱשָׂךְ פִּי אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי אָשִׂיחָה בְּמַר נַפְשִׁי׃
ל'	
ח' בליש'	הֲיָם־אָנִי אִם־תַּנִּין כִּי־תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר׃
ל' נ'	כִּי־אָמַרְתִּי תְּנַחֲמֵנִי עַרְשִׂי יִשָּׂא בְשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי׃
ל'	וְחִתַּתַּנִי בַחֲלֹמוֹת וּמֵחֶזְיֹנוֹת תְּבַעֲתַנִּי׃
ל' . ל' . ל'	וַתִּבְחַר מַחֲנָק נַפְשִׁי מָוֶת מֵעַצְמוֹתָי׃
ל'	מָאַסְתִּי לֹא־לְעֹלָם אֶחְיֶה חֲדַל מִמֶּנִּי כִּי־הֶבֶל יָמָי׃
ל'	מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי־תָשִׁית אֵלָיו לִבֶּךָ׃
ל' חן חל	וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ׃
ו'	כַּמָּה לֹא־תִשְׁעֶה מִמֶּנִּי לֹא־תַרְפֵּנִי עַד־בִּלְעִי רֻקִּי׃
כ' ל' . ל'	חָטָאתִי מָה אֶפְעַל לָךְ נֹצֵר הָאָדָם לָמָה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ וָאֶהְיֶה עָלַי לְמַשָּׂא׃
ל'	
ג' כף	וּמֶה לֹא־תִשָּׂא פִשְׁעִי וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֺנִי כִּי־עַתָּה לֶעָפָר אֶשְׁכָּב וְשִׁחַרְתַּנִי וְאֵינֶנִּי׃
ל'	
ל' ג'	

יוֹמַי קַלִּילוּ מִן גַּרְדִּית מַחִי וּפְסַקוּ מִדְּלֵית סַבְרָא׃ אִידְּכַר אֲרוּם הֵיךְ רוּחָא חַיַּי לָא תְתוּב עֵינִי לְמֶיחֱמֵי טַב׃ לָא תִסְכֵּי יָתִי עֵינָא דְחַמְיָא יָתִי עֵינָךְ בְּמֵימְרִי וְלָא אִיתַי׃ הֵיכְמָא דְפָסַק עֲנָנָא וַאֲזִיל הָכְדֵין דְּנָחֵית לְבֵי קְבוּרְתָּא לָא יִסַּק׃ לָא יְתִיב תּוּב לְבֵיתֵיהּ וְלָא אִישְׁתְּמוֹדְעֵיהּ תּוּב אַתְרֵיהּ׃ לְחוֹד אֲנָא לָא אֶמְנַע פּוּמִי אֲמַלֵּיל בְּעָקַת רוּחִי אָשִׂיחַ בִּמְרִיר נַפְשִׁי׃ הַכְמִצְרָאֵי דְּאִתְחַיַּבוּ לְמִטְבַּע בְּיַמָּא דְסוּף אִתְחַיַּיבִית אֲנָא אִין כְּפַרְעֹה דְּאִישְׁתְּנִיק בְּמֵיצוּעֵיהּ בְּחוֹבֵיהּ א אֲרוּם תְּמַנֵּי עֲלוֹי מַטְּרָא׃ תָּא הֵיכְמָא אֲנָא רַבָּא דְמִתְרְגִיף לְקִיצְּיָא אִין לִוְיָתָן דְּאִיטִימוֹס לְאִיתְחַדָּא אֲרוּם תְּשַׁוֵּי עֲלַי נְטִיר׃ אֲרוּם אֲמָרִית תְּנַחֲמִינַנִי דַּרְגָּשִׁי יִסּוֹבַר בְּמִילֵּי בֵּית מִשְׁכְּבִי׃ וְתַבְרְתַנִי בְּחֶלְמַיָּא וּמֵחֶזְוָנַיָּא תְּבַעִית יָתִי׃ וּבַחֲרַת שִׁירְנוּקָא נַפְשִׁי מוֹתָא מִן קִיּוּם גַּרְמַי׃ רְחִיקִית דְּלָא לְעָלַם אֵיחֵי פְּסַק מִנִּי אֲרוּם לְמָא יוֹמַי׃ מַה בַּר נָשׁ אֲרוּם תְּרַבִּינֵיהּ וַאֲרוּם תְּשַׁוֵּי ל לְוָתֵיהּ לִבָּךְ׃ וְתַסְעֲרִינֵיהּ לְצַפְרַיָּא לְשַׁעְתָא תִּבְחֲנִינֵיהּ׃ כַּמָּה לָא תִשְׁבּוֹק מִנִּי לָא תְשַׁלְיֵנַנִי עַד דְּאֶבְלַע רוּקִי׃ חָבִית מַה אַעְבִּיד לָךְ נַטְרֵיהּ דְּבַר נָשָׁא לְמָא שַׁוִּיתַנִי לְמַאְרַע לָךְ וַהֲוֵיתִי עֲלַי לְמִטּוֹל׃ וּמַה דֵּין לָא תִשְׁבּוֹק מְרוֹדִי וְתַעְבַּר יַת עֲוָיָתִי אֲרוּם כְּדוּן לְעַפְרָא אֶשְׁכּוּב וְתִתְבְּעִינַנִי וְלָא אִיתַי׃

צ"א: וחתתני ל' בחלמות ומחזיונות והא' חד מן בלין דמשמשין ני בסוף תיבותא וסימ' נמסר במערכת אות הנון כסדר: אחיה ד' וסי' ויפל אחזיה בעד השבכה. מאסתי לא לעלם אחיה. לא אמות כי אחיה. גמל על עבדך אחיה. וא' הבינני ואחיה: לרגעים ד' וסימני' אני ה' נצרה' חרדות ילבשו על הארץ ישבו. וחרדו לרגעים איש לנפשו. לרגעי' תבחננו: למשא ג' וסי' אם עברתי אתי והית. ולמה יהיה עבדך עוד למשא דבכהן. למהשבתני למפגע לך. וא' לעבוד ולמשא: ואינני ג' וסימ' עיניך בי ואינני. ושחרתני ואינני. בטרם אלך ואינני:

אבן עזרא

מני ארג. כענין קפדתי כאורג חיי: באפס תקוה. בהכרת תקות החוט או תקוה ממש: לא תשוב עיני. אחר מותי ומלת זכור ל למקום ידבר וכן כי תשי' עלי משמר ושכינו משמר הים כטעם בל ישובון לכסות הארץ: מות מעצמותי. בחרה נפשי מות יותר משתדור בעצמותי כי הגוף לנפש כמו בית ועיקר הגוף הם העצמו' כמו היסוד והעמודים: לבקרים. לכל בקר ועניכו תמיד וכמוהו חדשים לבקרים: תשעה. כמו תרפה וכן שעו ממני: למפגע. כי תפגע בי ירדך ומכתך. ואהיה עלי למשא תיקון סופרים הע"פ שפירושו כאשר הוא בלא תיקון נכון: ויען

תנחמני ל' נאמר מתי

לאת ג' רבין וכל למה רפי ט מו לאתם בה' דין דטעמו לעיל

עד מתי תתחזק להעביר ממני הרעה אשר אני בה. זכור כי רוח חיי ואי אפשר שתשוב עיני לראות טוב. לא תשורני עין רואי לאחרי בעת בא קצי וכאשר יהיו עיניך
בי להטיב לי ולא תמצאני ואין לי תקוה שתשוב ותחייני לראות טובך. כי כמו שכלה ענן וילך לגמרי ולא ישוב הענן ההוא שכית כן מי שירד שאול לא יעלה ולא ישוב לביתו. גם
אני לא אחשך פי בעבור דבריכם שלא אתרעם מהשם ית' אם אמת אתכם מה שאתם אומרים שהוא משגיח באישי האדם. ר"ל אדברה עם צרות רוחי וא' שיחה עם מרירות נפשי.
אחה השם ית' אם אמת הוא שזה התוכחת ממך על מה אתה מפליג ככה בהשגחתך ברע לי. הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר ואחקר לא אוכל לבאת ממנו בעת מן העקים
כמו שהים לא יצא מ מגבולו בעת מן העתים ולא התנין ממאסרו לירא את האכסים ממנו. כי אמרתי אתנחם מרעתי בעת היותי על ערשי. ישא בשערי משכבי לחשבי ש שאמצא מרגוע כאשר אישן הנה גם בעת השינה לא אמצא מ מרגוע. כי אז תחתני בחלומות רעים ו ותזיונות קשים ב בעתוני עד שבחרה מחנק נפשי ומות יותר מהיותה עם עצמותי ואיברי. מאסתי בחיי כי לא לזמן ארוך א אחיה עד שאוחיל ש שיבוא עת אראה בו טוב. אהה השם ית' הרל ממני כי הבל ימי ויכלו בזה הרע. ואחר ספתר איוב בכמו אלו המאמרים מה שאמר שיפז שאלו המכאובים אשר אלו עליו הם על צד התוכחה וביאר ממה שירנים בהם שהמות הוא יותר נבחר מהם בא בטעני חזק לסתור דעת אליפז כמו שהיה אומר שהשם משגיח באישי האדם ומבין אל מעשיהם ואמ' שהוא בלתי אפשר שישגיח השם ית' באור לחסרון האדם ושלימות השם ית' כל שכן שיפקדהו תמיד לבקרים ולרגעי'
יבחנהו אם חטא אם לאו עד שיגיע לו מה שראוי לפי מעשיו בעת עת ותהייכה בו ידיעות מתחדשות תמיד לאין תכלית כמו שהיה אומ' שיפז אהה השם ית' אם אמת מה שאמר
אליפז כמה מן הזמן לא תסור ממני תלהכאיבני עד שלא תרפני אפילו זמן מועט שאוכל לבלוע בו רוקי עם היותי תם וישר ויהי גם כן שחטאתי כמו שאמר אליפז מה
אוכל לעשות לך שומר האדם ונוצרו לפי מה שאמר אליפז. למה שמתני למפגע לך כאילו אין לך לעשות דבר רק להרע לי כאילו הייתי לך למשא. האם זה מחוק
הפועל והשומר עם מה שיפעלהו ושמרהו ר"ל שיהיה סובל מה שישמור אותו והנה לפי תיקון הסופרים שתקנו וכתבו ואהיה עלי למשא יהיה פירו' שבזר הוספת להרע לי
עד שהייתי עלי למשא וקצתי בחיי. ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני במה שהכאבתני ותסיר מעלי הצרה הזאת כי עתה לעפר אשכב מחוזק הכאב וכאשר תשחרני לגמלני
טוב על צדקתי ויושר לבבי לא תמצאני ויוחס אליך העול כאשר תקפח שכרי בצדק והיושר שעשיתי ובהיות הענין הזה כן אין המלט לפי דעת אליפז משיוחס העול לש"י בזאת
ההכאבה אשר הכאיבני ואע"פ שאודה שכבר חטאתי כי כשאכיר שלא חטאתי כמו שהוא האמתי. והכלל העולה מהדברים הוא שאי אפשר שיהיו הרעות המגיעו'
לאישי האדם מיוחסות אל העונש מהש"י ויהיה עונש הרשעים שיכחדו ויאבדו ועונש הטובי' שחטאו מעט מכאובות ויסורין כמו שהיה
אומר אליפז לפי שאם היה כן היה יותר קשה עונש הטובים מעונש הרשעים ויהיה זה עול בחק השם ית' וזה שהוא כפר שבזר הגיעהו מחוזק המכאובו' עד שהיה בוחר המות
על אות החיים וזה דבר כבר אמרו גם כן איוב בתכלית הביאור בזולת המענה הזה אמר אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג רבה בזה אם שוט ימית הרשע פתאום הנה
הוא ילעג וישחק למסת נקיים לפי שיותר קשה הכפין והייסורי' ההם מהמו' הפתאומי כל שכן שכבר יאמר איוב שלא חטא כי כבר היה יודע בעצמו שלא חטא והנה איוב הביא
ראיה על שהמות יותר נבחר אצלו להיות ימיו קצובים והוא היה מיחל בהיותו בערב זה מי יתן הירח הסכי ובערב יאמר מי יתן בקר הנה אם כן הוא היה בוחר התקרב
אל המות וזה מופת חזק על שהמות אצלו נבחר באופן מה מאלו החיים שאם לא היה כן הנה לא היה חושק סור הזמן אשר הוא בו כדי שלא יתקרב אל המות ולפי ש יקרה לכל
מי שישיגוהו המכאובות באלו שיחשוק סור הזמן אשר הוא בו הוא מבואר שכל אחד מאנשי המכאובות האלו יבחר המות על החיים ההם במקרה ואם לא ירגיש בזה ולזה היה
בוחר איוב שייחס אל השם ית' העדר ההשגחה באישי האדם כדי שירחיק ממנו העול ברוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעותם אשר אין המלט ממנו במה שהביא אותו
אליפז כמו שביארנו בזה המענה ואולם לא בגו רעי איוב אותו במה שספר בתחיית המתים לפי שלא שלא היה מאנשי תורתינו ולא כופר גם כן אז מכבוא זה הייעוד לפי מה
שאחשוב ועוד ביאר לשתי סבות שאי אפשר שישגיח השם באישי האדם האחת להיות האדם כמעט בעיניו מצד חסרונו ביחס אל שלימות הש"י והשנית להיות או הידיעות הוות
מתחדשות תמיד ואי אפשר שתהייכה בש"י ידיעות מתחדשות כ"ש שתהייכה בו ידיעות מתחדשו' לאין תכלי' והנה לא הסתדל איוב לסתור טענו שיפז אשר היה מקי' דעתו בהשגחה
אבל סתר דעתו והביא טענה בזה מן החוש והעיון האמתי והנה לא סתר טענותיו בעצמ' אם לפי שלא נתבאר לו איך תשלם הסבה בדברים הם מזולת שבגיח השם ית' משגיח
בפרטי האדם אם לפי שהטענות ההם לא יתחייבו על כל פנים שהש"י משגיח באישי האדם כי לאומר שיאמר שזאת ההשגחה היא מזולת הש"י ואם בא לנו לבאר זה בשלימות
הצטרכנו למאמר ארוך ולזה נקצר ונעמוד על מה שים בו די בזה המקום ונאמר שים לאומר שיאמר באלו הטענות כולם שהם לא יחייבו מה שיחייב מהם שיפז וזה שהודעה
שתהיה בחלום כבר אפשר שיוחס אל הסדור והשפע אשר מהגרמי' השמימיים והשכל הפועל כמו שהתבאר במקומותיו ועניין הגשמים והמנע מהר שעים מחשבתם לשמור
הטובי' אפשר שיוחס גם כן הסדור והשמירה לגרמים השמימיים לפי מה ששמם השם ית' עליו ואולם מה שאמר שמה שהוא חסרון בחקה האד' לא יתכן שיוחס לשם ית' הנה
זאת הטענה בלתי צודקת על כל פנים כמו שיראה זה הפילוסוף וזה כי מה שהוא חסרון בחק האד' לא יחוייב על כל פנים שיהיה חסרון בחק הש"י וזה כי כל מי שים לו כח על
פועל מה הנה הפועל ההוא שלימות לו מהצד שהוא כחו עליו וכאשר לא יצא הכח ההוא אל הפועל ההוא יהיה זה לבטל הכח ההוא חסרון ואולם לא יהיה חסרון למי שאין
לו כח על הפועל ההוא אם ימנע ממנו הפועל ההוא והמשל שקריאת התרנגול הוא שלימות לו מהצד שהוא כחו עליו וכאשר תבצר ממנו זאת הפעולה הנה יהיה זה חסרון
בחקו ולא יהיה זה חסרון בחק האדם או שאר בעלי חיים אם תמנע מהם זאת הפעולה ובהיות הענין כן הנה לא יהיה חסרון לשם ית' אם לא ישגיח על כל משפט האדם עם
היותו שלים בכל המציאות ובכלל הנה היה חסרון לשם ית' אם אמרנו שלא ידע במוחלט אבל אם אמרנו שהוא ידע הדברים הנכחיים הנכבדים ולא ידע הדברים האובדים
הפחותים מהצד שהם בו אובדים לפחיתות וידעם מהצד אשר הם בו נכחיים הנה אין זה חסרון בחק הש"י כמו שאין חסרון בחק השכל האנושי המנע ממנו השגת הדברים
הפרטים אשר ישיגם החושים. הנה זה ממה שאפשר שיאמר לבאר שלא יחוייב מטענות אליפז מה שחייב מהם ואולם מה האמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות יי'
וביארנו לספר החוש והמוחש ושם ביארנו שהשם ית' ידע כל הדברים בשלימות והאופן אשר ידעם בו וכבר יתבאר האמת ברוב אלו הטענות במה שיבא מזה הספר:

אבן עזרא

אנ"ב בתרי ליש' וסימ' אנהלכתם. עד אן תמלל אלה: יעיר ח' וסימ' נמהר כישעיהם נ': ושלם ג' וסימ' בסדר ויקרא:
מצער ד' וסי' נמס בסדר וירא: ישגה ג' וסי' כארז בלבנון ישגה. ישגה אחו בלי מים· ואחריתך ישגה מאד: יוצאו ד'

ח וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר׃ עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי־פִיךָ׃ הַאֵל יְעַוֵּת מִשְׁפָּט וְאִם־שַׁדַּי יְעַוֵּת־צֶדֶק׃ אִם־בָּנֶיךָ חָטְאוּ־לוֹ וַיְשַׁלְּחֵם בְּיַד־פִּשְׁעָם׃ אִם־אַתָּה תְּשַׁחֵר אֶל־אֵל וְאֶל־שַׁדַּי תִּתְחַנָּן׃ אִם־זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי־עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ׃ וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד׃ כִּי־שְׁאַל־נָא לְדֹר רִישׁוֹן וְכוֹנֵן לְחֵקֶר אֲבוֹתָם׃ כִּי־תְמוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נֵדָע כִּי צֵל יָמֵינוּ עֲלֵי־אָרֶץ׃ הֲלֹא־הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ מִלִּים׃ הֲיִגְאֶה־גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה יִשְׂגֶּה־אָחוּ בְלִי־מָיִם׃ עֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף וְלִפְנֵי כָל־חָצִיר יִיבָשׁ׃ כֵּן אָרְחוֹת כָּל־שֹׁכְחֵי אֵל וְתִקְוַת חָנֵף תֹּאבֵד׃

(Marginal Masorah: ל' בתרי ליש' הלכתם ל' · ח' · ח' · ג' · ד' נ' · לחס' · נ' ל' שטה ר' · ל' נ' ל' ב' · ב' ל' · יו' מיחדין)

וַאֲתִיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ עַד אֵימָתַי תְּמַלֵּיל כְּאִילֵין וְזַעְפָּא רַבָּא מֵימְרֵי פוּמָךְ׃ אֶפְשַׁר דֶּאֱלָהָא יַעְקֵם דִּינָא וְאִם שַׁדַּי יְקַלְקֵל צִדְקָא׃ אִין בְּנָךְ חָבוּ קֳדָמוֹי וְשַׁדְּרִינוּן בְּאַתַר מְרָדֵיהוֹן׃ אִין אַתְּ תְּקַדֵּם בִּצְלוֹ קֳדָם אֱלָהָא וּלְוַת שַׁדַּי תְּצַלֵּי׃ אִין בְּרִיר וְתָרִיץ אַתְּ אֲרוּם כְּדוֹן יִתְגַּבַּר עֲלָךְ וִישַׁלֵּם יָאִית צִדְקָךְ׃ וַהֲוָת שֵׁירוּתָךְ זְעֵיר וְסוֹפָךְ יִסְגֵּא לַהֲדָא׃ אֲרוּם שְׁיוֹל כְּדוֹן לְדָר קַדְמָאֵי וְכַוֵּין לְפִשְׁפּוּשׁ אַבְהַתְהוֹן׃ אֲרוּם מֵאִתְמָלֵי אֲנַחְנָא וְלָא נִדַּע אֲרוּם הֵיךְ טוּלָא יוֹמָנָא עֲלוֹי אַרְעָא׃ הֲלָא אִינוּן יַלְפוּנָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ וּמֵרְעוּתֵיהוֹן וּמֵרַעְיוֹנֵיהוֹן יַפְקוּן מִילִין׃ הַאֶפְשַׁר דְּאִיתְגָּאֵי גוֹמֶא בְּלָא בִּיצְנָא יִסְגֵּא עַרְקָא בְּלָא מַיָּא׃ עַד דִּי הוּא כַּפִּיוּתֵיהּ לָא אִתְחַלִּישׁ וְקֳדָם כָּל עִסְבָּא יִיבַשׁ׃ הָכְדֵין אָרְחַת כָּל דְּשָׁלְיָין אֱלָהָא וְסָבַר סְרִילְטוּר תְּהוֹבֵד׃

ויען בלדד· כביר· גדול וכמוהו ואוריד כאביר והאלף נוסף: אם בניך חטאו לו. יש אומ' שהוא דרך מוסר ולא אדע למה הוצרכו לזה: ושלם נות צדקך. היא הנשמה וטעם ושלם תשלום או מ מתשלום ויחסר בי"ת מנות צדקך: הלא הם. ישוב לחקר אבותם: בלא בצה. כמו ביצאותיו וגבאיו: אחו. ענינו צמחי אחו כמו ותרעינה באחו: באבו. במקו' צמחו: לא יקטף. אפילו שלא יקטפנו אדם הוא ייבש מאליו: אשר

(Marginal Masorah: לדר ב' חס' יוסבי ע'ן רד)

וסימ' ותעלה והצא מרכבה ממצרים דמלכים. בעת ההוא נאם יי' יוציאו את עצמות. הלא הם יורוך יאמרו לך· ויעלו
ויוציאו כמצרים מרכבה דד"ה· ולפני יו' מיחדין וסי' ב' נמסר בסדר פנחס:

ביאור מלות המענה ויען בלדד השוחי ויאמר· ורוח כביר אמרי פיך· ר"ל איך תוציא מפיך רוח חזק כנגד השם ית' התחשוב לו לסבר הרי אמתות האמונה בעניין ההשגחה: יעיר עליך· הנה מעורר הטוב בעבורך או יהיה ענינו ישים עליך ומזה העניין פ'יקח תפקדים אמרו ז"ל והתעוררתי כי מצאו רעי ושלם. ויעמיד בשלום: נות צדקך· ר"ל נכסך כי הנכסים היא נות הצדק ומשכנו: היגאה. היגדל: בצה. הוא טיט: אחו. הוא צמח האחו: עודנו באבו לא יקטף. עודנו באבו ולחותו ורכבותו לא היה ראוי שיקטף ויכרת ועם כל זה ייבש בקלות קודם כל חציר עם המצא אצלו לחותו ומזונו אשר ממנו יזון או יהיה הרצון באמרו לא יקטף בזולת שיקטף: אשר

אשר יקוט. יכרות כטעם וכקוטותם: כסלו. ר"ל מבטחו וכמוהו וישימו באהים כסלו: בית עכביש. הוא הבית שאורג העכבים והמשל בית זה הרשע דומה לבית העכבים להעמד על חולשתו: ישען על ביתו. הוא חושב להשען על חוזק ביתו שלא יוכל להזיק אותו מזיק ולא יעמוד ולא יתקיים: יחזיק בו. ר"ל יחזיק עצמו בו שהוא יחשוב שהו' חזק מכד חוזק ביתו אשר בו ולא יקום ולא יתקיים: רטוב הוא לפני שמש. ר"ל הצמח ההוא לח ורענן והשמש מביט בו ולזה הפליג בצמיחתו עד שיצאו לו יונקותיו משרשיו: על גל שרשיו יסובבו. ר"ל שעל גל המים יסתבכו שרשיו עד שמרוב מזונותיו יסתעפו שרשיו באבני הסלע. והיה יחזה יסתבך כטע' קרן חזות: יבלענו. יעקרנו ויסירנו עד שיכחש האילן ממקומו: ויאמר לא ראיתיך רוכה לומ' שלא ישאר שם רושם כלל: ולא יחזיק ביד מריעים. לא יאחזם להצילם מהרעות אבל יביאם עליהם כטעם ויחזיקו האכשי' בידו:

מבטחו ד' וסימ' והיה יי' מבטחו. אשר שם יי' מבטחו. ינתק מאהלו מבטחו. ובית עכביש מבטחו: ולא יקום ד' וסימ' עוצו עצה ותופר. ישען על ביתו ולא יעמוד. ואיש שכב ולא יקום. לא יעשיר ולא יקום חילו: הן ה' פתחין וסי' הן עם לבדד

אבן עזרא

אשר יקוט. פי' הגאון בו הבל השמש והוא רחוק לכן הוא מן וקוטותם ופי' כסלו הטענו כמו אם שמתי זהב כסלי: רטוב הו' לפני שמש. קודם זרוח השמש ותרגום לחים רטיבין. ועל גנתו הענין כפול: עלגל. כמו גל אבנים. יחזה יסתבך כמו קרן חזו: אם יבלענו. כאילו אחר בלעו וכאילו לא נראה:

הן הוא. זהו דרכו המעולה ומכהב תולדותיו וזהו משל על הרשעים שלא יעמדו: ויען איוב. אמנם ידעתי כי כן. מי הקשה אליו. לבו. וישלם והיה שלם: לאחרים

ל׳ ל׳	אֲשֶׁר־יָקוֹט כִּסְלוֹ וּבֵית עַכָּבִישׁ
ר׳ ח׳ ד׳	מִבְטַחוֹ׃ יִשָּׁעֵן עַל־בֵּיתוֹ וְלֹא יַעֲמֹד
ד׳ לוחס׳	יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם׃ רָטֹב הוּא לִפְנֵי־
ל׳	שָׁמֶשׁ וְעַל גַּנָּתוֹ יֹנַקְתּוֹ תֵצֵא׃ עַל־
ל׳	גַּל שָׁרָשָׁיו יְסֻבָּכוּ בֵּית אֲבָנִים יֶחֱזֶה׃
ג׳ ול׳ תנ׳ מל׳	אִם־יְבַלְּעֶנּוּ מִמְּקֹמוֹ וְכִחֶשׁ בּוֹ לֹא
ת׳	רְאִיתִיךָ׃ הֶן־הוּא מְשׂוֹשׂ דַּרְכּוֹ
ג׳	וּמֵעָפָר אַחֵר יִצְמָחוּ׃ הֶן־אֵל לֹא
	יִמְאַס־תָּם וְלֹא־יַחֲזִיק בְּיַד־מְרֵעִים׃
ל׳ כתי׳ ה׳	עַד־יְמַלֵּה שְׂחוֹק פִּיךָ וּשְׂפָתֶיךָ
	תְרוּעָה׃ שֹׂנְאֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וְאֹהֶל
	רְשָׁעִים אֵינֶנּוּ׃
ט	וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ אָמְנָם יָדַעְתִּי
	כִּי־כֵן וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל׃
ה׳	אִם־יַחְפֹּץ לָרִיב עִמּוֹ לֹא־יַעֲנֶנּוּ אַחַת
ל׳ ד׳	מִנִּי־אָלֶף׃ חֲכַם לֵבָב וְאַמִּיץ כֹּחַ מִי־
ל׳	הִקְשָׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם׃ הַמַּעְתִּיק הָרִים
ל׳ ל׳	וְלֹא יָדָעוּ אֲשֶׁר הֲפָכָם בְּאַפּוֹ׃

דִי תְּזוּת סַבְרֵיהּ וְהֵיךְ בֵּי מַטְווּיָתָא רוּחְצָנֵיהּ׃ מִסְתְּמִיךְ עַל בַּיְתֵיהּ וְלָא יְקוּם וְיִתְקִיף בֵּיהּ וְלָא יִתְקַיֵּים׃ רַטִּיב הוּא קֳדָם מַדְנַח שִׁמְשָׁא וְעַל פַּרְדֵּיסֵיהּ יַנְקוּתֵיהּ תִּיפּוֹק׃ דִי עַל אִיגַּר שָׁרְשׁוֹי חַרְשִׁין בֵּית אַבְנַיָא יְעוֹיֵין׃ אִם יְסַלְעֲמִינֵּיהּ מִן אַתְרֵיהּ וּמְכַדִּיב בֵּיהּ לָא חֲמֵית יָתָךְ׃ הָא הוּא חֶדְוַת אוֹרְחֵיהּ וּמִן עַפְרָא אוֹחֲרָן יִלַבְלְבוּן׃ הָא אֱלָהָא לָא יִרְחִיק שְׁלִים וְלָא יִתְקַף בְּיַד מַבְאֲשִׁין׃ עַד דִימַלֵּא חוּכָא פּוּמָךְ וְסִפְוָותָךְ הֵיךְ יַבָּבָא׃ סַנְאָךְ יִלְבְּשׁוּן בַּהֲתָא וּמַשְׁכְּנָא דְרַשִׁיעֵי לֵיתוֹהִי׃

וְאָתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ בְּרַם בְּקוּשְׁטָא יְדַעִית אֲרוּם הֵיכְנָא וּמַה יִזְכֵּי בַּר נַשׁ עִם אֱלָהָא׃ אִם יִצְבֵּי לְמִנְצֵי עִמֵּיהּ לָא יִתְבִּינֵיהּ חֲדָא מִן אֲלַף׃ חַכִּימָא לִיבָּא וְאַלִּים חֵילָא מַן אַקְשֵׁי לְוָתֵיהּ וְאִשְׁלִים׃ דִמְסַלֵּק מַלְכִין תַּקִּיפִין הֵיךְ טוּרַיָא וְלָא יָדְעוּ אֲרוּם הֲפַכִינוּן בְּרוּגְזֵיהּ׃

ישכן. הן עם כלביא יקום וכארי. הן הוא משוש דרכו: הן זאת לא צדקת אענך. הן תוי שדי: לריב ה' וסימ' נמסר בעמוס סימן ז' ובמשלי סימן כ"ה: ואמיץ ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' והנה חזק ואמץ. מרב אונים. ואמיץ לבו בגבורים. חכם לבב ואמיץ כח. קדב' חס':

ביאור דברי המענה

ענה בלדד השוחי ואמ' עד אן תמלל דברים קשי' כאלה כנגד השם ותוכי' מפיך רוח כביר כנגדו. האם השם ית' יעות משפט אין ספק שכל מה שיעשה הוא במשפ' ובצדק. הנה אם חטאו לו בניך שלחם ובנים בעבור פשעיהם. ואם אתה תשחר אל אל שירחמך ותתחנן לפניו שיסלח לך אם חטאת או אם זך וישר אתה כמו שחתה אומ' עתה יביא אליך הטוב ויעמיד בשלום כפסך ויהיה הרע שהביא איך לטוב לפי שבלדד היה חושב כמו שיתבאר מדבריו כי הרעות יבאו לטובי' אשר לא קדם להם מרי וען להוסיף להם טוב' במה שעתיד ומה שנחשוב אותו רע הוא טוב לא שאכחנו לא נדע שיעור החכמ' האלהית אשר חייבה הגעת הטוב לו בכמו זה הסבו' ולנקיי' אשר קדם להם מרי מעט יבואו רעות חלושו' וכאשר ישובו לשי' יהפכו לטוב והחל לזכור הבדל מה בין הרעו' שיבאו לרעי' והרעו' אשר יבאו לטובי' ובין הטובות אשר יבאו לטובי' והטובות אשר יבאו לרעי' כי הטובות שיבואו לרשעים הם רעות ואם לא נשער אופן היותם רעות והרעות אשר יגיעו לטובים הם טובות ואם לא נשער בזה לקצורנו בהשגת החכמה האלהית ונתן ראיה מן המקבל. ויאמר כי שאל נא לדור ותהקדמונים וכונן אל מה שחקרו אבותיהם כי אנחנו נצטרך בזה לקבל עדות מהם לכי שתמול אנחנו ולא נדע העניינים אשר יצטרכו לזמן ארוך ללמוד עליהם מן החוש לקוצר זמננו. הלא הם יורוך האמת ויאמרו לך מה שנתפרסם להם מן החוש עם מה שהוציאו משכלם. הנה הגומא לא יגדל בזולת טיט ר"ל שהוא צריך ללחות רב ולא ישגא באחו בלי מים משקי' אותו תמיד. ובעוד שזה הצמח בלחותו ורעננותו בזולת שיכרתו ויקטף הנה ייבש קוד' ייבוש כל צמח אחר וכן העניין בשוכחי אל שסבר יגיעם רע שיכלם לגמרי על' תקות' ויחשב' להיות לשלום ותאבד תקות הרשע כבר תכרת תקותו וביתו אשר הוא בוטח בו בחזקו יהיה חלום כמו אריגת העכבים שהוא בתכלית החולש'. הנה הוא נשען על חוזק ביתו ויחשוב להתחזק בו ולא יתקיים בבית ההוא ובכלל הנה כל מה שיהי' עליו לעזר יאבד ממנו כמו האחו והגומא שיבשו כאשר עם המצאו הלחות אשר היו ניזונים ממנו והיות העניין כן הנה טובות הרשעים הם רעות ואולם אנחנו לא נדע האופן אשר הם בו רעות ונפלא מפני זה בסברתה הגעת אלו הטובות אל הרשעים ואחר שזכר אופן ההמשל בהיות טובות הרשעים רעות בא להביא משל ודמיון ברעות הצדיקים איך יתכן שיהיו טובות ואמר. הנה העץ שהוא רענן והוא במקום שהשמש רואה אותו ויוצאת יונקתו משרשיו על הגן אשר הוא נטוע בו לרבוי צמיחתו ויסתבכו שרשיו על גל המי' עד שמרוב מזונו יסתעפו שרשיו באבני הסלע אם יוציאנו מוציא ממקומו בשלמות עד שלא ישאר ממנו רושם שם כלל' הנה זאת העקירה שנעקר זה האילן מהמקום ההוא הוא משוש דרכו ומעפר אחר יטעוהו בו ויצמחו לו יונקות באופן יותר שלם ממה שתהיינה צומחות לו שם ויסתעפו שרשיו ויסובבו וזה דבר מבואר נגלה מן החוש ר"ל שקצת הצמחים תהיינה יותר שלמות כשיעקרו ממקומם ויטעום במקום אחר וכן רעות התם והישר שאנחנו נחשוב אותם רעות ואינם רעות אבל הם טובות. ובכלל הנה השם ית' לא ימאס התם אבל ישגיח בו וישמרהו תמיד ולא יציל הרשעים מהרעות כאשר הביאם עליהם כמו שעשה זה בבקיים שקדם להם מרי מעט ר"ל שהם כשישובו אל השם ית' יצילם מהרע ההוא ויתהפכו להם לטוב. הנה אם היית שופט כמאמרי שתשחר אל אל ותתחנן לפניו יגיע לך מהטוב עד שימלא שחוק פיך מהטוב אשר ייטב לך ממקום אחר ושפתיך ימלא תרועה מרוב השמח' ושונאיך ילבשו בושת ויהרוס אוהל הרשעים: זה ביאור דברי המענה: והכלל העולה מהדברים הוא שדעת בלדד היה שכל טובות האד' ורעותיו מוגבלו' ומסודרות מאת השי' בצדק ובמשפט לא יפול דבר ומה שיחשב מרוע הסדור בטובות האדם ורעותיו הוא מצד שכלותנו וזה כי הנקי כשיבואו לו רעות הם טובות בעצמותם אלא שאנחנו לא נדע האופן אשר בעבורו היו טובות והביא משל בזה מן הצמחים כשיקכתם יצמיחו אותם ויעקרו ממקומם וזה טוב להם כי ממקום אחר תהיה צמיחתם יותר טובה וכן הם רעות הצדיקי' וטובות הרשעי' הם רעות על דרך האמת שיכחדו בם הרשעי' ויאבדו ולא יועילם רוב טובם אשר בידם כמו העניין בעשבי האחו שיכשו עם המצא אצלם הלחות והרעננות ולא נראה מדבריו בספר הזה שיסוה בזה העניין האדם לשאר ב"ח וזה שהטוב והפשע ושכיחת האל והחכפות והתמימות אשר זכר לא ימצאו כי אם באדם לבדו מבין שאר בעלי חיים כי לא יתוארו באלו התארים שאר הב"ח ר"ל שלא יאמר בהם שהם מרעי' או חנפים או שוכחי אל או תמימים והוא מבואר שאנחנו מחויב במי שירה שהשם ית' משגיח באישי האד' ופוקד אותם על כל מעשיה' בצדק ובמשפט שיהיה העניין כן בשאר אישי ב"ח כי אולי נבדל בזה האדם לפי דעתו להיותו בעל שכל ולזה ראוי בו ביותר שיהיה נפקד על כל מעשיו ואמנ' היה מחויב במי שידה שהשם ית' משגיח על שאר ב"ח ולא ישיגם דבר מהמקרי' אם לא במשפט שיודה זה באישי האדם כי זאת ההשגחה תהיה יותר במי שיהיה יותר נכבד כמו שהתבאר בספר ב"ח ובכלל הנה אין ראוי שנייחס לאדם מהמום בדעותיו רק מה שנמצאהו מבוא' מדבריו או מתחייב מהם ולזה לא הסכמנו אנחנו שיהיה דעת בלדד בהשגח' כמו דעת כת מעתזלה כמו שזכר הרב המור' ז"ל ואחשוב שמה שהניעו להביא דעת בלדד על זה האופן הוא מה שמצא מדעות האכשים המפורסמים בזמנו בהשגחה ולפי שראה התיחסות מה בין דעת בלדד ודעת כת המעתזלה יחס מפני זה דעת המעתזלה לבלדד ובכלל הנה אם היו דעות האכשים שזכר הרב המורה על מספר חלקי הסותר אשר ימצאו בזה הדרוש היה ראוי שיפורסמו דברי אלו האכשים בדרך שיסכימו לדעות ההם אע"פ שלא יהיו פשטי דבריהם מורים הוראה נגלות שיהיה להם הדעת ההוא אלא שהוא מבואר שמספר הדעות ההם אשר לכת המעתזלה והאשעריה יבאו מההוויות הנמצאות למדברים אשר קיימו בהם דעותיהם בחדוש העולם ואיכנו ראוי שימנו כמו הדעות ההם חלקי הסותר כי המחשבה לא תפול בכמו הדעו' ההם תחלה והעיון האמתי ירחיקם ולזה כמשכנו אכחנו בביאורנו זה אל מה שיורה פשטי דברי אלו האכשים וכר' לנו מהם שדעותיהם הם על מספר חלקי הסותר אשר בזה הדרוש לפי מה שתשפטהו החלוקה לאכשים המטיבים בעיון והנה כבאר בע"ה במה שיבא איך נמצאו דעות אלו האכשי' על מספר חלקי הסותר בזה הדרוש והנה בלדד ואם הוא דבר כנגד המוחש כבר ימצא לו פנים מן ההראות כי הרבה פעמים יגיע לאדם רע ויתבאר בסוף העניין שכבר היה סבה להביא עליו טוב או לשומרו מרע יותר חזק והרבה פעמי' יגיעו לאדם טובו' ויתבאר בסוף שהם היו סבת הגעת הרע או למונעו מטוב אחר יותר חזק:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר. וישלם. ויעמוד עמו בשלום: המעתיק הרים. עוקר הרים ממקומ' וזה יעשהו השם ית' באמצעות הרוח הנעצר בתוכו כמו שהתבאר בספר האותות: ולא ידעו. חסר' ועניינו ולא ידעו האכשים מי הוא אשר הפכם באפו ר"ל בסבת העתקם ממקומם נעלמת מההמון:

אבן עזרא

לחרס. לשמש כמו בטרסיבא החרסה: יחתום. יעלים: עש. הם מפעת כוכבים: כסיל וכימה. שני כוכבים גדולים האחד בפאת שמאל מגלגל הנוטה והשני בפאת נגב ועש בפאת צפון הגלגל הגדול: וחדרי תימן. הם הכוכבים שהם בפאת נגב הגלגל הגדול ובעבור היות הישוב בפאת שמאל ולא יראו אותם הכוכבים על כן קראם חדרי כאלו הם במקום נחבא: ויחלוף. יהלוך וכן חלף הלך לו: הן יחתוף. ישחית כמו כחתף תארוב: עוזרי רהב. אנשי הממשלה: ישופני. כמו ישופך ראש: מי יועידני. כמו מי כמוני ומי יועידני: לא אדע נפשי. בתומתי או לא אדע רע לנפשי: למסת נקיים ילעג. הלועג. והפך הדבר כי יתן המקום הארץ ביד הרשע שיכסה פני שופטיה ועניינו כמו ופני המן חפו שלא יוכלו לשאת פנים: מי הוא. יכזיבני: אבה. יש אומרים שם מקום או שם נהר שוטף ויש אומרים פירות כמו ואכביה שגיא והראשון נכון: יטוש: אין לו ריע במקרא ופירושו יעוף לפי ה העניין: אעזבה פני. כעסי כמו ופניה לא היו לה עוד: ואבליגה. ואתחזק כמו המבליג שוד: עצבותי. מן בעצבון: ותעבוני שלמותי. רבים פירשו בו מפאת החבורות והשחין והנכון בעיני שהוא דרך משל כי שלמותי היו מתעבות אותי ומרחיקות וזהו כנגד אם התרחצתי במי שלג: כי

רלבג

המרגיז. מניד ומניע: יתפלצון. יתנודדו ויתנועעו: לחרס. הוא השמש: יחתום. יסגור עד שלא יראו הם הכוכבים ההם וזה בעמוד קצתם תחת קצתם ויהיה שב אל כוכבי לכת לבד או שיסתרו באור השמש ויהיה שב אל כל הכוכבים או יהיה הרצון באמרו ובעד כוכבים יחתום ולא בעד כוכבים יחתום ר״ל כלכך ישיר אור השמש בעת הלקו עד שירא הכוכבים: ודורך על במתי ים. עניינו שהוא נוטה הגשם שידרוך על במתי ים והוא השמים וכוכביו ההולכים באיזור גלגל המזלות או נוטים ממנו מעט לצפון ולדרום: עש כסיל וכימה. הם צורות בגלגלי הכוכבים הקיימים: וחדרי תימן. הם צורות הדרומיים: ויחלוף. ויעבור: הן יחתוף. חסר ועניינו הן יחתוף האדם אם ירצה ולא ימצא מי שישיבנו ממעשיו: שחו. שפלו: עוזרי רהב. הם העוזרים בגאוה ובתוקף: למשופטי אתחנן. בתנויה והרצון בו ואיך אתחנן אל השם ית׳ הנה אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי להיותי פחות מאד ביחס אליו: ישופני. יכתתני: חנם. בלא עון: תם אני ולא אדע נפשי. ר״ל הנני אשם ותם עד שלא אדע בעצמי כי חטאתי ר״ל שאין נכרים כחטאתי בחיבורי: אם שוט ימית פתאום. עניינו אם שבט ימית הרשע פתאום כמו שאמר בלדד הנה האל הרשע ההוא ילעג לרעו אשר יכנה בהם השם ית׳ הנקיים לפי שהוא ימות תכף ולא יאריך ברע ההוא והנקיים יתמידו ברע ההוא: אניות אבה. הוא מעניין רצון והם האניות שסיבתו רצונם בהם ההולכים בים להשחית כי הם יבטרכו ללכת במהירות אל אשר ירצו: יטוש. יעוף: שיחי. דברי כעסי: ואבליגה. ואתחזק ויהיה בודד או יהיה יוצא ויהיה פי׳ ואחזק לבי: כל עצבותי. כל הכעסים אשר לי: אז בשחת תטבלני. ר״ל תכנים גופי בשחת: כי לא איש כמוני. עניינו אין השם ית׳ איש כמוני לדבר עמו: נקטה

עמודיה ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ את קלעי החצר דמשכנ׳ קדמא. וחבירו דמשכנא תניינא דפקודי. אנכי תכנתי עמודיה. חצבה עמודיה שבעה. ועמודיה יתפלצון. כתרא ועמודיה. דמשכנא תניינא דפקודי חס׳ ב׳ פסו׳ בסיפרא מטען בהון וסי׳ קדמא עשה גדולות ואין חקר נפלאות. תנינא עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות. ואפס ונעומים עד ים:

המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון: האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם: נטה שמים לבדו ודורך על במתי ים: עשה עש כסיל וכימה וחדרי תמן: עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר: הן יעבר עלי ולא אראה ויחלף ולא אבין לו: הן יחתף מי ישיבנו מי יאמר אליו מה תעשה: אלוה לא ישיב אפו תחתו שחחו עזרי רהב: אף כי אנכי אעננו אבחרה דברי עמו: אשר אם צדקתי לא אענה למשפטי אתחנן: אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי: אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם: לא יתנני השב רוחי כי ישבעני ממררים: אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני: אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני: תם אני לא אדע נפשי אמאס חיי: אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה: אם שוט ימית פתאם למסת נקים ילעג: ארץ נתנה ביד רשע פני שפטיה יכסה אם לא אפוא מי הוא: וימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה: חלפו עם אניות אבה כנשר יטוש עלי אכל: אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה: יגרתי כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני: אנכי ארשע למה זה הבל איגע: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבר כפי: אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי: כי לא איש כמוני אעננו נבוא יחדו במשפט: לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו:

דמרגיז ארעא מאתרה ועמודיה מתרפפין: דאמר לשמשא ולא ידנח ואמטול כוכביא יחתום בעננֵי: דמתח שמיא לבלחודיה ומטייל על רום תקוף ימא: דעבד עש ניפלא וכימא ואידרוני שטרי מזליא בסטר דרומא: דעבד רברבן עד דלית סוף ופרישן עד דלית מניין: הא יעיבר עלי בשמי מרומא ולא אחמי ויחלוף ולא אתביי ליה: הא יחתוף אינש בעלמא ומן יתיבניה מן יימר ליה מה את עביד: אלהא לא יתיב רוגזיה תחותוי דייתן רשיעיא יתכרון איותניא דמסייעין בכוגעא: אף כל דכן ארום אנא אתיבניה אבחר פיתגמי עימיה: דאין זכיית לא אתיב למן דדיין יתי אצלי: אין קרית ואתיב יתי לא אימין ארום יצית לקלי: דעד חוטי בינתא מדקדק עמי ואסגי הלבשושי מגן: לא ישבקינני לאתבא רוחי ארום יסבעינני מרירייא: אם לחילא עלים הא הוא ואין לדינא מן יסהיד עלי: אין זכאי אנא פומי יתחייבינני שלים אנא ומקלקל יתי: שלים אנא לא אנדע נפשי ארחיק חיי: חדא מכילא היא בגין כן אמרית שלים וחייב הוא משיצי: אין ברוגז ימות בתכיף כר מתמסמסין זכאין ידחך: ארעא אתמסרת ביד חייבא מן קדם יי דיינאה יחפי זכותהא אין לא אדיכי מן הוא: יומי קלילו יתיר מן טול עופא דרהיט ערקו לא חמון טבתא: חליפין עם אילפייא דטעינין מיגדייא היך נשרא דטיס על מיכלא: אין אימר אתנשי מילי אשבק רוגזי ואתגבר: כנשית כולהון צערי ידעית ארום לא תזכי יתי: אנא אתחייב למא דין ללמא אילעי: אין אסחיית במי תלגא ודכאית באהלא ידי: הכדין בשחותא תטמשינני ומרחקין יתי כסותי: ארום לא בר נש דכמי יתבינני ניעול כחדא בדינא: לא אית ביננא מכסין ישוי ידיה על תרויננא:

רהב י״ב כחד לישן דכתי׳ ה׳ וסימ׳ אתה דכאת כחלל רהב. אזכיר רהב ובבל. תרהיבני בנפשי עז. ולא פנה אל רהבים. ורהבם עמל ואון. לך והתרפס ורהב רעך. ותכונתו מחץ רהב: תחתיו שחחו עוזרי רהב. שהם הרהיבוני. שערך כעדר. ירהבו הנער בזקן. לכן קראתי לזאת רהב. עורי עורי לבשי עז: בשערה ב׳ כתי׳ ש״ן וסימ׳ בסופה ובשער׳ דרכו. אשר בשערה ישופני: והרבה ב׳ וסימ׳ והרבה להשיב אפו. והרבה פצעי חנם: ירשיעני ב׳ וסי׳ הן אדני יי׳ יעזר לי מי הוא: אם אצדק פי ירשיעני: ימית ח׳ וסימ׳ גואל הדם הוא ימית את הרצח. וחברו׳ ולא ימית אתי ואת עמי ישבע לי כיום. מחרב חזאל ימית אלישע ב׳ בו. וברוח שפתיו ימית רשע. אם ימית את עבדו. אם שוט ימית פתאום: קלו ד׳ וסימ׳ נכסר בסדר נח יבנטר ד׳ רפי׳ וסימ׳ כנשר יעיר קנו. כנשר יטוש עלי אוכל. כנשר חש לאכול. כנשר יעוף השמים: ואבליגה ג׳ וסימ׳ חשע בכני. אעזבה פני ואבליגה. ושית מבני ואבליגה: יגרתי ד׳ וסי׳ כי יגרתי מפני האף והחמה. העבר חרפתי אשר יגרתי. ואשר יגרתי יבא לי. יגרתי כל עצבתי ידעתי: שנינו ג׳ וסי׳ ויוכיחו בין שנינו. אשר נשבענו שנינו אנחנו. ישת ידו על שנינו אנ״ד:

כקטה נפשי · נכרתה: שיחי · דברי כעסי: הופעת. ענינו ההבטחה וההשגחה או יהיה ענינו אורה וזוהר ר"ל שיגיע לרשעים בעצתם אורך וזוהר עד שיצליחו: על רעתך · אבל ידיעתך: ואין מידך מציל · ואין מנגעך מציל או יהיה פי' שלא ימחה מי שיסיבך מתנועיך: עצבוני · ציירוני כטעם עצביהם כסף וזהב שהם הצלמים אשר הם מצויירים לפי הצורה אשר ירצו לעשותה ורמז בה אל הכח המצייר אשר נתן השם ית' בזרע ומענין זה אר"זל אין מעצבין את הקטן: ותבלעני · ותשחיתני: כחלב תתיכני · רמז בזה אל הזרע אשר ממנו ההויה ר"ל זרע האשה שהוא כתך תחלה ונגר ואחר כן יקפיאהו ויעמידהו החום הטבעי אשר בזרע הזכר כמו שהתבאר בטבעיות: תסוככני · תכסני כי העצמות והגידים הם מחוץ סביב האיברים הנכבדים הפנימיים ובזה כשמרים באופן מה עם שבעצמות יהיה לגוף קיום ועמידה ובגידים תשלמנה תנועות האיברים החלקיות: ופקודתך · ופקידותך והרצון בזה ופקידותך אשר שמת בכחותי הפועלות למשול על הכחות המתפעלות הנה הפקידות ההוא שמרה רוחי בקרבי כי לולא זה לא הייתי יכול להתקיים כלל וזה שהאדם לדקות חמרו יתפעל בקלות ויפסד לולי רבוי הכלים אשר שם בו השם לעזור בשמירתו הזמן ה האפשרי: ושמרתני · בתשמר ובתאסר: וראה · מקור והרצון בזה הנני שבע קלון ורואה עניי תמיד: ויגאה · ר"ל מי יתן ויגדל הכאב הבא עלי עד שתצודני כשחל שימית בפעם אחת אבל אתה תשוב ל להכותי מכה אחר מכה ותראה פלאות בי: עדיך · נגעיך ולו דמיון מה בלשון ארמי כי הספחת נקראת עדיתא: חליפות · מענין כריתה: וצבא · רבוי: וחדל · המנע מהכאה עלי או הרעות: ושית ממני · הרפה ממני: ואבליגה · ואתחזק או ואחזיק לבי: עיפתה · אורה: ולא סדרים · ר"ל שאין בארץ דבר שומר סדר ויושר בעניינים ה הפרטיים: ותופע · ותאיר: זה ביאור מלות המענה:

ואמתו ד' חס' בליש' וסימ' נשאתי אמך אפונה · יסר מעלי שבטו · כפך מעלי הרחק · הנה אמתי לא תבעתך · ובמסרה אחריתי מג"יה ומוסיף ואמות מות: הטוב ד' רפי' וסימ' הטוב לך כי תעשוק · הטוב טוב אתה · הטוב היוחך כוהן · הטוב כי יחקר אתכם: ולחטאתי ל' כי תבקש לעוני והוא חד מן ק"ח מלין משמשין ול' בריש תיבותא וסימ'

יָסֵר מֵעָלַי שִׁבְטוֹ וְאֵמָתוֹ אַל־תְּבַעֲתַנִּי׃ אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאֶנּוּ כִּי־לֹא־כֵן אָנֹכִי עִמָּדִי׃ נָקְטָה נַפְשִׁי בְּחַיָּי אֶעֶזְבָה עָלַי שִׂיחִי אֲדַבְּרָה בְּמַר נַפְשִׁי׃ אֹמַר אֶל־אֱלוֹהַּ אַל־תַּרְשִׁיעֵנִי הוֹדִיעֵנִי עַל מַה־תְּרִיבֵנִי׃ הֲטוֹב לְךָ כִּי־תַעֲשֹׁק כִּי־תִמְאַס יְגִיעַ כַּפֶּיךָ וְעַל־עֲצַת רְשָׁעִים הוֹפָעְתָּ׃ הַעֵינֵי בָשָׂר לָךְ אִם־כִּרְאוֹת אֱנוֹשׁ תִּרְאֶה׃ הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ אִם־שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי גָבֶר׃ כִּי־תְבַקֵּשׁ לַעֲוֺנִי וּלְחַטָּאתִי תִדְרוֹשׁ׃ עַל־דַּעְתְּךָ כִּי־לֹא אֶרְשָׁע וְאֵין מִיָּדְךָ מַצִּיל׃ יָדֶיךָ עִצְּבוּנִי וַיַּעֲשׂוּנִי יַחַד סָבִיב וַתְּבַלְּעֵנִי׃ זְכָר־נָא כִּי־כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי וְאֶל־עָפָר תְּשִׁיבֵנִי׃ הֲלֹא כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי וְכַגְּבִנָּה תַּקְפִּיאֵנִי׃ עוֹר וּבָשָׂר תַּלְבִּישֵׁנִי וּבַעֲצָמוֹת וְגִידִים תְּשֹׂכְכֵנִי׃ חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי וּפְקֻדָּתְךָ שָׁמְרָה רוּחִי׃ וְאֵלֶּה צָפַנְתָּ בִלְבָבֶךָ יָדַעְתִּי כִּי־זֹאת עִמָּךְ׃ אִם־חָטָאתִי וּשְׁמַרְתָּנִי וּמֵעֲוֺנִי לֹא תְנַקֵּנִי׃ אִם־רָשַׁעְתִּי אַלְלַי לִי וְצָדַקְתִּי לֹא־אֶשָּׂא רֹאשִׁי שְׂבַע קָלוֹן וּרְאֵה עָנְיִי׃ וְיִגְאֶה כַּשַּׁחַל תְּצוּדֵנִי וְתָשֹׁב תִּתְפַּלָּא־בִי׃ תְּחַדֵּשׁ עֵדֶיךָ נֶגְדִּי וְתֶרֶב כַּעַשְׂךָ עִמָּדִי חֲלִיפוֹת וְצָבָא עִמִּי׃ וְלָמָּה מֵרֶחֶם הֹצֵאתָנִי אֶגְוַע וְעַיִן לֹא־תִרְאֵנִי׃ כַּאֲשֶׁר לֹא־הָיִיתִי אֶהְיֶה מִבֶּטֶן לַקֶּבֶר אוּבָל׃ הֲלֹא־מְעַט יָמַי יחדל יְשִׁית מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה מְּעָט׃ בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְלֹא אָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת׃ אֶרֶץ עֵפָתָה כְּמוֹ אֹפֶל צַלְמָוֶת וְלֹא סְדָרִים וַתֹּפַע כְּמוֹ־אֹפֶל׃

יַעְדֵי מֵעֲלַי מַחְתֵּיהּ וּרְחַלְתֵּיהּ לָא תְבַעֵית יָתִי׃ אֲמַלֵּיל וְלָא אֶרְחִיל מִינֵיהּ אֲרוּם לָא הָכְנָא אֲנָא כְּהָדֵי׃ אִתְכְּזָרִית נַפְשִׁי בְּחַיַּי אֶשְׁבּוֹק עֲלַי מִלַּי אֲמַלֵּיל בִּמְרִירוּת נַפְשִׁי׃ אֵימַר לֶאֱלָהָא לָא תְחַיְּיבִנַּנִי אוֹדַע יָתִי מְטוּל מָה תִּנְצֵי עִמִּי׃ הֲתַתְקִין קֳדָמָךְ אֲרוּם תַּטְלוּם אֲרוּם תְּרַחֵק לְיָעוּת יְדָךְ וְעַל מִילְכַת דָּר דְּרַשִּׁיעֵי אוֹפַעְתָּ׃ הַעַיְינִין כְּבַר בִּשְׂרָא לָךְ אִין כְּמֶחְמֵי בַּר נָשׁ תֶּחְמֵי׃ הֲכְיוֹמֵי בַּר נָשׁ יוֹמָיךְ אִין שְׁנָיָךְ הֵיךְ יוֹמֵי גַבְרָא׃ אֲרוּם תִּבְעֵי לַעֲוָיָתִי וּלְחוֹבַי תִּתְבַּע׃ עַל מַנְדְּעָךְ אֲרוּם לָא אִתְחַיֵּיב וְלֵית מִן יְדָךְ פָּצֵי׃ יְדָךְ צַיְירוּנִי וַעֲבָדוּ יָתִי כַּחֲדָא חֲזוֹר חֲזוֹר וְסַלְעֶמְתָּא יָתִי׃ אִדְכַּר כְּדוּן אֲרוּם אֵיךְ טִינָא עֲבַדְתַּנִי וּלְעַפְרָא תְּתִיבִנַּנִי׃ הֲלָא הֵיךְ חַלְבָּא סַכִּינְתָּא יָתִי וְהֵיךְ גּוּבְנִין קְרַשְׁתָּא יָתִי׃ מַשְׁכָא וּבִסְרָא אַלְבִּשְׁתַּנִי וּבְגַרְמַיָּא וְגִידַיָּא אַשְׁתֵּיתַנִי׃ חַיֵּי וְחִסְדָּא עֲבַדְתָּא עִמִּי וְדָכְרָנָךְ נַטְרַת רוּחִי׃ וְאִלֵּין אַטְמַרְתָּא בְּלִיבָּךְ יְדַעִית אֲרוּם דָּא גַבָּךְ׃ אִין חָבִית וְנַטַרְתַּנִי וּמִן חוֹבַי לָא תְזַכֵּינִי׃ אִין חָבִית חֲבַל עֲלַי מִן דִּינָא רַבָּא וְזַכִּיתִי לָא אֶזְקוֹף רֵישִׁי מִן קֳדָם חַיָּיבַיָּא דְּאִסְבַּע יָתִי חִסוּרָא וְאֶחְמֵי סִיגוּפָא׃ וְאָרֵים יְדֵיהּ הֵיךְ אַרְיָא תְּצוּר יָתִי וְתָתוּב תְּרַיֵין בִּי׃ תְּחַדִּית כַּהֲדִיךְ לְקַבְלִי וְתַסְגֵּיר רוּגְזָךְ בַּהֲדֵי מִתְחַלְּפָן מַחֲווֹאתָא מִיתְיַיחֲלִין גַּבָּאי׃ וּלְמָא מִן רַחְמָא אַפֵּיקְתַּנִי אִתְנְגִיד וְעַיְינָא לָא תִסְכִּינַנִי׃ הֵיכְמָה דְּלָא הֲוֵיתִי אֶיהֱוֵי מִתִיל מִן כְּרֵיסָא לְבֵי קְבוּרְתָּא אִתְעַל׃ הֲלָא קְלִילִין יוֹמַי וּפַסְקָן וְשַׁוֵּי עָלַוִי וְאָנוּחַ זְעֵיר׃ עַד דְּלָא אֵיזִיל וְלָא אֵיתוּב לְאַרְעָא חֲשׁוּכָא וְטוּלָא דְמוֹתָא׃ אַרְעָא דְּתִימוּרְהָא הֵיךְ קְבַל טוּלֵי מוֹתָא וְלָא סִדְרֵי יָתוּב בְּנֵי נָשָׁא וּמְפַעְפְּעָא הֵיךְ קְבַל׃

ביאור דברי המענה · ענה איוב ואמ' אמנם אמי ידעתי כי כן ר"ל על מה שהוכחתני ואמרת עד אן תמלל אלה לא תחשוב ש שאמרתי מה שאמרתי לריב עם השם ית' אבל אמרתי זה לפי דעת אליפז והולס

אבן עזרא

כי לא כן אנכי עמדי · אינני עם נפשי כמו שחשבתם: אעזבה · יש אומ' שהוא מן עזוב תעזוב עמו והקרוב אלי שהוא כמשמעו: נקטה נפשי · אם עזבתי שלא אדבר או דברתי כענין החרשתי בלו עצמי בשאגתי: ועל עצת · כאלו הופעת על עצת רשעי': על דעתך כי לא ארשע · ואם רשעתי לא אוכל להנצל כי אתה היוצר: עצבוני · רובי המפרשים אמרו כי עצבוני הוא מלשון קדר בראו מיתרי הגוף ופי' ותבלעני שהוא מן כנוי על הקרבים המכוסים והנכון בעיני שפי' ידיך כמו יד יי' הויה ועצבוני כמשמעו גם ויעשוני כמו הנני עושה את כל מעניך ועשוקים רשעים גם ותבלעני כמשמעו: תתיכני · כמו כהתוך כסף: ופקודתך · היא הפועלת והוא כמו צווך: ואלה · ענינו על הסבות והענין אחר שעשית עמי כל זה החסד מה לך כפון עמך סבותי: שבע קלון · יחסר מלת אני: ויגאה · יחזור על עניי שכל יום ויום יתגבר: ותשב · פעם אחר פעם כענין אך בי ישוב: תתפלא בי · תראה פלאיך בי: עדיך · הם הנגעים שיעידו: חליפות וצבא · הולכו' ועומדות כמו הלא צבא והענין שהם עתה בזמן הזה וענינו על התלאות: ושית ממני · הרף ממני כמו ונתתו מים: ואבליגה · ואתחזק: עיפתה · חשך וכמוהו עוטה שחר עיפה: סדרים · הם מערכות הכוכבי' ותרגום יערוך יסדר · ויען

נמסר במסר' רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד: ידיך י"א מ"ל וסימ' נמסר לקבן בסיפר' סימן י"ד: בחומר ב' וסימ' נמסר ביד היוצר כן אתם בידי · זכור נא כי בחמר עשיתני: ובשר ח' וסימ' נמסר בסדר תזריע וביחזקאל סימן ל"ז: והכד ה' וסימ' בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר · וביאורם בתהלות סימן כ"ג ובמשלי סימן כ"א: ומעוני ל' אם חטאתי ושברתני והוא חד מן שיטה חדא דמשמשין ומע בריש' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הב"ם בס"ד והמצאם בשטת ומ בי שם ביתם: בעשך ד' כתי' ש"ן בלישניהו ואינון מן מלין דכתי' ש"ן וקרי' ס"נך וסימ' תבצא נמסר בתריכר בספר הושע סימן ב': ולמה ה' רף וסימ' בסדר שלח לך ומטות: וחדל ושית יחדל ישית כתי' ביו"ד וקרי' וחדל ושית בו"ו ואינון מן כ"ב דכתי' יו"ד בריש תיבות' וקרי' ו"ו וסימ' במסר' רבה' במערכת אות היו"ד בס"ד: ארץ י"ג ר"פ וסימ' נמסר בספר תהלות בסימן ס"ו:

אכי אחשוב גם כן שהשם ית' לא יעות משפט ולזה גזרתי שהוא בלתי משגיח באישי האדם כדי שלא איחס עליו עול והולס שם השם ית' עבייניהם לפי מה שימשך מפעל הגרמים השמימיים ולפ"ז שהיה יותר טוב כמו שאמרתי לאנשים המרי נפש שימותו מרחם אינני מיחס בזה עול אל השם ית' וזה שזה אמנם היה ממנו מצד שלא היה אפשר שיהיה ענין פרטי האדם מסודר ממנו באופן יותר שלם ובכלל הנה הוא' מבואר שאין ראוי לאדם לריב עם השם ית' ולהטיח דברים כנגדו כי איך יתכן שידבר אנוש עם אל נגיבו עמו הנה הנ"פ שיחפץ לריב עמו לא יוכל כי

השם

השם ית' לא יענהו בשום דבר מדבריו ועוד כי הוא חכם בתכלית החכמה ויכול במה שירצהו ולזה ראוי לירוא להריב עמו כי מי הקשה אליו ויעמוד בשלום וזה שהאדם ישמר מהריב עם שתקיף ממנו וחכם ממנו כ"ש עם מי שהוא בתכלית החכמה והתוקף · הנה מרוב כחו עוקר הרים ממקומם ולא הכירו המון האנשים מי הוא שהפכם באפו לפי סבת העתקם ממקומם נעלמת מהם · והנה השם ית' הוא הסבה בזה בהשתלשלות הסבות ר"ל שהוא הסבה הראשונה וזה אמנם יהיה בסבת האדר האיד הקיטורי בבטן הארץ שיתהוה ממנו רוח ירחק ההר ההוא וינביהנו עד שתבקע הארץ ויצא הרוח ואז יהפך ההר ההוא בעת נפלו ולזאת הסבה בעינה הוא מניד הארץ ממקומה ויתנודדו העמודים אשר היא נשמכת עליה' ר"ל שלמטה יבא התנודדות תחלה בסבת הרוח הנעצר שם ובסבת התנודד הארץ הסמוכה לארץ תהיה תתנודד הארץ אשר עליה· הנה הוא אומר לשמש ולירח ולא יזרח וזה יהיה בעת דבוקו עם הירח ולא היה לירח מרחב לפי הנראה ואעפ"י שהשמש חזק האור עד שמרוב אורו ימנע הראות הכוכבים הנה ימנע הירח אורו ממנו ולא יאיר וכזה יקרה בשאר ככבי לכת שיעדר אורם כשיסתירו אותם השפלי' מהם· הוא נוטה שמים לבדו בזולת אמצעי בינו וביניהם בעת הבריאה ואולם היסודות ומה שהורכב מהם ברא באמצעות הגרמים השמימיים והוא לבדו נוטה הגשם שידרוך על במתי ים והוא השמים וככביו ההולכים באיזור גלגל המזלות או נוטים ממנו מעט לצפון ולדרום כמו ככבי לכת והככבים הקיימים אשר בי"ב עשרה המזלות והוא עשה הצורות הצפוניות והדרומיו' אשר בגלגל המזלות והנה בבריאתם מהפלא מה שלא יעלם וזה כי אלו הככבים עם היותם מטבע אחד בעינו יעשו פעולות מתחלפות בזה העולם השפלי· וספר איוב מאלו הצורו' עש והוא ע' בנות עיש וכסיל וכימה שהם שתי צורות מעידות על תגבורת חום וקור רצוני שכסיל מעיד על רוב הקור וכימה על רוב החום וחדרי תימן הם הצורות הדרומיות· ובכלל אם באנו לספר נפלאותיו לא נוכל כי הוא עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר וזה מבואר למי שעיין בטבע זה המציאות ובפרט באיברי הב"ח ואופן השתמשם בהתחלתם הנה באמת הוא יעבור עלי ואם לא אראהו ויעבור לפני תמיד ולא אבין לו כי כבודו מלא עולם והוא עם כל דבר מנבראיו כי הוא הנימוס והסדר אשר בו יתקיים דבר דבר מהנמצאות באופן מה כמו שבארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות יי'· אם יחתוף אדם וישחיתהו מי ישיבנו הים שם גבוה ויותר חזק ממנו ומי יאמר אליו מה תעשה· הנה באמת שום לא ישיב אפו כי הוא בלתי מקבל השנוי והתמור ולזה יהיה מה שאמרת לי שאתחנן אל השם ית' להסיר מעלי את הרע הזה מבואר הבטול· העוזרים בגאוה ובתוקף שחחו תחתיו ר"ל שלא יועיל עוזרם כנגד השם ית'· אף כי אנכי אדבר ואריב עמו איך יתכן זה· הנה אעפ"י שצדקתי לא אמצא בעצמי דרך לדבר עמו ואיך אתחנן למשפטי אף כי חטאתי כמו שאתה מייחס אותי· הנה אם קראתי אליו ומצאתי שהוא ענה אותי אעפ"כ לא אאמין כי יאזין קולי ואמנם אמר זה לפי שהוא מבואר לפי דעתו שהב"ה בלתי משגיח באישי האדם לחסרונם ולהיותם הוים נפסדים והנה התחזקה זאת האמונה אצלו מצד העיון עד שאעפ"י שראה שהמוחש יחלוק עליה לא יסור ממנה וכאשר השלים איוב התנצלות על מה שהיה מוכיח אותו בלדד במה שהיה מריב עם השם ית' ולא היה מתחנן לפניו להעביר רעתו שב להשיב על דבריו במה שהיה מכיח שאם היה איוב זך וישר היו אלו הרעות הבאות עליו טובות באחרית· ואמר הנה מכתי אנושה מאד על לא חמס בכפי כי השם ית' יכתת אותי בסערה והרבה פצעי על לא פשע ועל לא חטאת וזה בתמידו' עד שלא יתנני השב רוחי כי ישביעני תמיד מקרים מרים ואיך ראוי שיקראו כמו אלו הרעות הנפלאות טובות הלא אם השם ית' יעשה מה שיעשה מהרעות מצד הכח והתקף אשר לו בזולת שמירה שיהיה במשפט ידעתי שהוא יוכל לעשות הכל כמו שיהפוך ההרים והארצות בכחו ובגבורתו וזה בהשתלשלות הסיבות כי הוא הסיבה הראשונה בכל מה שיתחדש ובזולתו לא יעשה דבר ואם יעשה זה מצד המשפט כמו שאתה אומר מי יועידני עמו ונקרבה יחד למשפט כי ידעתי שהוא עושה לי עול אם העניין כדבריך· אבל מה אעשה והנה אם צדקתי פי ירשיעני רשע בעיני שומעי דברי· הנני תם ופי יביא לחשוב שאני עקש והנה אמר זה איוב כנגד חביריו שהיו משימים אותו חוטא על דבריו· הנה באמת תם אני ואפס עד שלא אדע בעצמי נפשי ר"ל שאין נכרים באותיה באיברי· ולזה אמאס חיי כי אינם חיים על דרך האמת ובהיות הענין כן הנה לא אקוה שיהיו אלו הרעות להביא טובות אחרות כמו שאתה אומר כי הנני מרגיש בעצמי שאני תם ואפס באלו הרעות· אחת היא הדרך אשר ילכו בה הטובים והרעים ועל כן אשפוט שאין הבדל בין התם והרשע כמו שאמרת ובאמת כי בלדד אמר בזה מאמר חסר לפי שאם היה כדבריו היה ראוי שתהיינה רעות הצדיק מזולת מין רעות הרשע כי התחלות הדברי' השפלים ראוי שתהיינה שפלות לפי שהם יבואו אל תכליות שפלות ואם אמרת שיש בזה הבדל כי רעות הרשעים הם באופן שיכלום פתאום והנקיים לא יבואו להם רעות לכלותם אבל יבואו עליהם רעות ויסורין להביא עליהם טוב כמו שזכרת בדבריך הנה באמת לא יתכן בזה השם ית' מהעול וזה שיותר רע מה שיבא לצדיקים ממה שיבא לרשעים לפי שהצדיקים שוקדים ברעותיהם זמן ארוך והרשעים יכלו תכף· ולזה אמר אם שוט ימית הרשע פתאום הנה הרשע ההוא ילעג למסת הנקיים ולייסוריהם לפי שיותר קל לסבול מה שבא עליו מהרע לקוצר זמנו ממה שבא מהרע לנקיים ועוד ימצא בזה עול אם היו אלו הטובות והרעות מכוונות מהשם ית' וזה שכבר ימצאו רשעים קצתם מצליחים מאד עד שכל הארץ נתנה בידם· פני שופטי הארץ יכסו רוצה לומ' שיעלימו עין מחמסיהם ואם לא איפה מי הוא שיכזיבני ויחלוק אל המוחש ויאמר שאין זה אמת או שאותן הטובות הם רעות· הנה ימי עם צדקתי ותום לבבי הלכו במהירות בלא חמדה כמו שילכו במהירות

האניות המתוקנות בתכלית התקון כים וכמו שיעופף במהירות הנשר כשיבקש האוכל· אם אמרתי אשכח שברי ואעזוב כעסי ואחזק מעט הנני ירא מאד כל הכעסים אשר לי הם שכבר ידעתי שלא תנקני באחרית מאלו הרעות· הנה אם רשעתי למה זה הבל איגע להתחנן לפני השם ית' כמו שאתה מיעץ אותי· הנה אעפ"י שהתרחצתי במי שלג להסיר לכלוך החטאים מהם והזכותי כפי בנקיות לא יועיל לי לפי שמאהוביהם באופן שלא יועיל לי טובי אל השם ית' אם היה שרשעתי לפי שהם פונים אל המות ולזה כשאקוה ההמלט בהתחנני אל השם ית' אז יגיעני המות ויביאני אל שיתעבוני שלמותי להיות מת· הנה השם ית' לא איש כמוני עד שאוכל לענות אותו ולבוא יחדו במשפט ולא יש נ"ב בינינו מוכיח ישית ידו על שנינו וישפוט מי יצדק· הנה אם יסיר מעלי שבטו בדרך שלא תבעתני אימתו אז אדברה על מה שהביא עלי מן הרע על לא חמס בכפי ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי כמו שאתם חושבים שרשעתי וזה שאני יודע בעצמי שלא חטאתי· הנה מרוב מכאובי נכרתה נפשי בחיי אעזוב עלי דברי שברי ואשיחה במרירות נפשי עם השם ית' אם העניין כדבריכם שיהיו אלו הרעות מגיעות ממנו על הכוונה הראשונה· אומר א' אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני ותנצח עמי כי אין בי חטא תוכל לתלות בו כעסך עמי· הטוב לך כי תעשוק האדם ותאמצהו להביא עליו רע על לא חמס בכפיו וכי תמאס מה שעשית אותו הזה מחוק השלם הלא כל פועל אוהב מה שיפעלהו כ"ש שלא ימאסהו ואם טוב לך שתופיע על עצת רשעים ר"ל שיגיע אליהם זוהרך בעצתם עד שישלימוה הנה זה תכלית העול אם היו אלו הענינים מגיעים מהשם ית' על הכוונה הראשונה כמו שאתה אומר ר"ל שאם ימאס הטובים ויביא ההצלחה אל הרעים עד שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ואיך איפשר כך שתהיה משגיח בעניני האדם הפרטיים האם עיני בשר לך עד שתדע אלו הדברים הפרטיים ההיולאניים· אם כראות אנוש תראה אשר לו כחות נפשיים היולאניים ישיג בהם הדבר במה שהוא פרטי כמו כח הדמיון והחוש ושאר הכחות הנפשיות אשר ינהגו מנהגם· הכימי אנוש ימיך ושנותיך כשנות גבר עד שתדע הענינים הזמניים הפרטי' ותבקש לעוני ולחטאתי תדרוש ואיך אפשר שישיג הדברים הזמניים הפרטיים מי שאין לו יחס כלל עם הזמן· הנה איך יתכן שתבקש לי עון וחטאת ואבלי ידיעתך כי לא ארשע אם היה שתשגיח בפרטי האדם ותבין אל כל מעשיהם כמו שאומרים רעי· והכאבת אותי עם זה המכאוב חזק ממית עד שאין מידך ונגעך שהבאת עלי מציל ר"ל שלא אוכל להנצל ממנו בשום פנים· הלא ידיך יצרו אותי ועשאוני בעת ההויה זה הציור הנפלא אשר באיברי גופי והקשרם קצתם בקצת והשתמש קצתם מקצת באופן שכבר ילאו השכליים האנושיים להשיג אופן החכמה בזאת הבריאה בשלימות ועשית אותי יחד סביב בעת הבריאה רוצה לומ' שהתחלת ההויה היתה מהאמצע והוא הלב ואחר צירת איברי סביב יחד ואף על פי שקצתם ישלמו קודם קצת לפי שאי אפשר שיתהוו האיברים הנפרדים כמו שהתבאר בספר ב"ח ועתה תבלעני ותשחיתני· זכור נא כי כחומר וכעפר הייתי בעת שעשיתני ועתה למה תשתוקק להשיב אותי אל העפר ותבטל ממני פעולתך הנפלאה· הלא בעת ההויה התכתני תחלה כחלב ואחר כך הקפאת אותי כגבינה ואולם אמר זה כי הזרע אשר נתהוה ממנו והוא דם הנקבה נתך תחלה ואחר כך הקפיאו החום אשר בזרע הזכר עם הכח האלהי לתת לו צורה ותמונה כמו שהתבאר בספר ב"ח· עור ובשר הלבשת אותי האברים הפנימיים לשומרם ובעצמות וגידים תסכה האיברים הפנימיים לשומרם ולהיות לי עמידה וקיום ולהקשר האיברים קצתם בקצת ולתת להם מהתחלתם ההזון והחום והתנועה עד שנמצאת בי· חיים וחסד עשית עמדי להשגיח בי בבריאתי זאת ההשגחה הנפלאה במה שהמצאת בי מאיברי והכחות הנפשיות ולא די שהמצאתני בזה האופן הנפלא אלא ששמת בי פקודה ששמרה רוחי וחיי ר"ל שנתת ממני ובטבעות לצורתי על כחותי המתפעלות עד שישמור בזה מציאותי כי שמירת מציאות כל מורכב הוא כאשר יגברו כחותיו הפועלות על המתפעלות וכבר הוכנו באדם כלים רבים וכחות נפשיים רבים תשלם בהם זאת השמירה הזמן האפשרי כשלא היה שם מונע מצד רוע ההנהגה או זולת זה מהדברים שיהיו סבה אל שימות האדם בלא עתו· הנה אלו הענינים אשר באדם במה שהוא אדם צפנת בלבבך להיותם בלתי פרטיים ולא זמניים והם אופני החכמה בבריאותו ושמירת מציאותו הזמן האפשרי ר"ל שאתה משגיח באדם באלו הענינים האנושיים· ידעתי כי זאת ההשגחה וההנהגה עמך היא ואולם במקרים אשר הם פרטיים וזמניים לא יתכן שתהיה משגיח· אתה יי' אלהים אף על פי שאודה שחטאתי האם ראוי שתשמרני בתשמר ובמאסר אלו המכאובים תמיד ולא תנקני מעולם מעשי· הנה אם רשעתי אוי לי ואם צדקתי אוי לי נ"ב כי לא אוכל לשאת ראשי להיות שבעקלון מהחרפות אשר חרפוני רעי בהם ולראותי בעניי ובשפלותי· מי יתן ויגדל מאד הרע שאתה עושה לי עד שכמכודת השחל תצודני פעם אחת ולא תשנה לי כלומר שתמיתני תכף אך אתה תשוב לצוד אותי צידה אחר צידה ולתת לי מכות ונגעים רבים להפליא זה אחר זה· תחדש עדיך נגדי ותרב כעסך עמי בנגע ובנגע ר"ל שהם רעים מאד ורבים עד שנגעים מכריתי' אותי ורבוי גדול מהם עמי· ואם ככה אתה עושה לי טוב שלא הוצאתני מרחם ולא תראני עין והייתי כאילו לא הייתי ולא יצאתי לאויר העולם עד שמבטן לקבר אובל כי איוב היה רואה שטוב לאדם שקשה יום שלא נברא כמו שקדם ולמה תרדפני כמו אלו ההרדפות אם העניין כמו שאומרים רעי שיהיו הרעות מגיעות מאתך· הלא מעט ימי יחדל ממני אם תרבה שארבה בטוב בטרם אמות הסר ממני אלו המכאובים והנגעים אשר חוליתי בהם ואחזק מעט בטרם אלך א' מקום שלא אשוב ר"ל אל המות ואל ההעדר והוא אשר קרא ארץ חשך וצלמות· הנה זה מציאות השפל ימצא עיפתו ואורו חשוך כמו אופל וזה כי בו ימצא כל המות

והשדר ולא יתכן בו סדור והנבלה במה שימצא בו מחויים אבל האור ההוא חשוך כמו אופל וזה מחויב בו מצד פחיתותו וחסרונו:

והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב לא היה מריב עם השם ית' ושייחס אליו עול במה שיגיע מהרעות לאישי האדם אבל היה מרחיק זה וייחס אלו הרעות אל ההנבלה המסודרת מהכוכבים ואולם מה שהתרעם מהשם ית' הוא למה לא סדר בכמו אלו האנשים הקשה יום שלא יתהוו כי יותר היה להם זה טוב וייחס התהוותם לשגגה אל השם ית' או ללאות וקצור ואולם מה שנמשך בדבריו מההתרעם אל השם ית' על הרעות הבאות עליו הוא לפי שהשם ית' סדר זה הסדור אשר מהגרמיים השמימיים אשר בו מהעדר הצדק והיושר מה שזכרנו איוב ר"ל תם וישר הוא מכלה או הוא לפי דעת רעיו שירצו שהשם ית' הוא משגיח באישי האדם ושם להם הרעות והטובות במשפט ועוד כי מה שהיה טוען איוב שמעניינו שלא חטא היה נעלם לרעיו ולזה היה אפשר שיאמרו לו שאינם מאמינים בזה ולזה היה חושק שיהיה מתוכח עם השם ית' אם היה אפשר שאם היה שידע מעשה האדם היה ידוע לו מעשה איוב וצדקו ותם לבבו ואם היה עם זה מגיע לו כמו אלו הרעות המתמידות היה עול ולזה היה שופט איוב שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים ושכבר עזבם והניחם תחת ממשלת הגרמי' השמימיים לשומרם כפי מה שאפשר והנה כבר ביאר איוב שמה שאמר בלדד שהרעות אשר לנקיי' הם טובות ואם לא נשער הוא כוזב מצד החוש כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקים ובין

הרוב ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' הרוב רב עם ישראל · עם שדי יסור · הרב דברים לא יענה · קדמ' מל' : בכלים ב א' מל' וא' חס' וסימ' במשפט צידנים שקט · ותלעג ואין מכלי' · קדמ' מל' ולקחי ג' וסימ' כסדר האזינו ובמל' כי א' סימן י"ז : ויפתח ג' בתלת לישנ' ב' קמץ וא' פתח וסימ' ויפתח ואשנה דיואשע · ויפתח הגלעדי והוא גבור חיל · ויפתח שפתיו עמך · חד שום קרתא

יא וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר: הֲרֹב דְּבָרִים לֹא יֵעָנֶה וְאִם אִישׁ שְׂפָתַיִם יִצְדָּק: בַּדֶּיךָ מְתִים יַחֲרִישׁוּ וַתִּלְעַג וְאֵין מַכְלִם: וַתֹּאמֶר זַךְ לִקְחִי וּבַר הָיִיתִי בְעֵינֶיךָ: וְאוּלָם מִי יִתֵּן אֱלוֹהַּ דַּבֵּר וְיִפְתַּח שְׂפָתָיו עִמָּךְ: וְיַגֶּד לְךָ תַּעֲלֻמוֹת חָכְמָה כִּי כִפְלַיִם לְתוּשִׁיָּה וְדַע כִּי יַשֶּׁה לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֺנֶךָ: הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא אִם עַד תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא: גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה תִּפְעָל עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדָע: אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּה וּרְחָבָה מִנִּי יָם: אִם יַחֲלֹף וְיַסְגִּיר וְיַקְהִיל וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ: כִּי הוּא יָדַע מְתֵי שָׁוְא וַיַּרְא אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן: וְאִישׁ נָבוּב יִלָּבֵב וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד: אִם אַתָּה הֲכִינוֹתָ לִבֶּךָ וּפָרַשְׂתָּ אֵלָיו כַּפֶּךָ: אִם אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל תַּשְׁכֵּן בְּאֹהָלֶיךָ עַוְלָה:

ג' · ל' ג' · ל' מל' · ג' יתר מל' · ג' · ל' · ו' רפין · ב' · ל' · ל' ה' · ל' · ג' וחס' ודגש' · ל' מל' · ל' · ר' · ל' · ל' · ל' ל' ליתיר עיר · ל'

וַאֲתֵיב צוֹפַר דְּמִן נַעֲמָה וַאֲמַר: אֶיפְשַׁר דְּמַסְגֵּי מִלַּיָּא לָא יִתּוֹתַב וְאִין בַּר נַשׁ מָרֵי סִפְוָון יִזְכֵּי: כַּדְבוּבַיִיךְ גּוּבְרַיָּא מִשְׁתַּתְקִין וּדְהִיכְתָּא וְלֵית דְּמַכְסִיף: וְתֵימַר דְּכֵי אוּלְפָנִי וּבְרִיר הֲוֵיתִי בְּעֵינָךְ: וּבְרַם מַן יִתֵּן אֱלָהָא מְמַלֵּיל וְיִפְתַּח סִפְוָותוֹי עִמָּךְ: וִיחַוֵּי לָךְ כִּיסוּיָין דְּחוּכְמְתָא אֲרוּם כּוּפְלָא לְחוּכְמְתָא וְדַע אֲרוּם אַנְשֵׁי לָךְ אֱלָהָא מֵעֲוָיָיךְ: אֶיפְשַׁר דְּפִישְׁפּוּשׁ אֱלָהָא תִּשְׁכַּח אִין עַד סַיְיפֵי שַׁדַּי תִּשְׁכַּח: בְּגַבְהֵי שְׁמַיָּא מָה אַתְּ עָבֵיד בְּאוֹרַיְתָא דַּעֲמִיקָא מִן שְׁיוֹל מָה אַתְּ יָדַע: דִּנְגִידָא יַתִּיר מִן אַרְעָא מִשְׁחֲתָהּ וּפְתָיָהּ יַתִּיר מִן יַמָּא: אִין יַחֲלוּף וְיִיחוּד שְׁמַיָּא בַּעֲנָנֵי וְיִכְנוֹשׁ מַשִּׁירְיָין מַן יְתִיבִינֵיהּ: אֲרוּם הוּא חַכִּים גַּבְרֵי שִׁיקְרָא וְאֶיפְשַׁר דַּחֲמֵי שְׁקַר וְלָא אִיתְבַּיָּין: וּגְבַר חָרִיף יִתְחַכַּם לִיבֵּיהּ וְעִילָא מְרוֹדָא הֵיךְ בַּר נַשׁ אִיתְיְלִיד: תא וּבַר נַשׁ מְפַלְפֵּל יְדַיִיךְ וְעוּלֵם מְסָרְבָן דְּאִיתְבַּן גַּבְרָא רַבָּא מִיתְעֲבִיד: אִין אַתְּ כַּוֵּינְתָא לִבָּךְ וְתִפְרוֹס לְוָתֵיהּ בִּצְלוֹ יְדָיִיךְ: אִין שְׁקַר בִּידָךְ רַחִיק יָתֵיהּ וְלָא תַשְׁרֵי בְּמַשְׁכְּנָךְ עַוְלָא:

אבן עזרא

ויען צופר· הרב דברים לא יענה· בדיך· כמו כזביך מן אשר בדה מלבו: כפלים· שלא ידעו בני אדם: ישה· ישכח וים אות' שהוא מן כי תשה ברעך על ענין רחוק: עמקה· על עבת המקום או ישוב לתושיה: אם יחלוף· כמו כל בני חלוף: ויקהיל· הוא הפך: וירא און ולא יתבונן· יראה האון ואינו צריך להתבונן: נבוב· כמו נבוב לוחות: ילבב· יקנה לב שהיא החכמה כמו קונה לב: ועיר פרא· כמו עיר ופרא הוא האדם כאשר יולד: וכמוהו ככבם אלוף: אמר

ויפתח ג' בתלת לישנ' ולכתוב וכו' ואין דפתח פתח

נבוב ב' וארבע אבבעות

חד שום גברא חד לישן פתיחה כהרא פתח וסימ' מאן דפתח פתח: תכלית ה' וסימ' תכלית שנאה שנאתים· ולכל שנאה הוא חוקר· עד תכלית אור עם חשך· אם עד הכלית שדי המצא· ועד תכלית בית אלישיב: ארוכה ג' וחס' ודגש' וסימ' ותהי המלאכה ארכה בין בית שאול· לאמר ארכה הוא· מארץ מדה: יחלוף ד' וסימ' נבסר בישעיה סימן ב' ובריש ספרא סימן ד' יפרא ו' וסימ' והוא יהיה פרא אדם· פרה למוד מדבר ל' כתי' כן· פרא בודד לו· הינהק פרא עלי דשא· ועיר פרא אדם יולד· מי שלח פרא חפשי:

הרעות אשר לרשעים אבל הם אחרות במין וזה היה בלתי אפשר אם היה הענין כמו שאמר בלדד וזה שהדברים אשר תכליותיהם הפכים ראוי שיהו מתחלפים במין האלהים אלא אם היה זה במקרה כמו שנמצא לדבר אחד בעינו שיהיה סבה לדבר והפכו אלא שהוא סבה לאחד מן ההפכים בעצם ולאחר במקרה ובזה האופן ימצא לחום החמום והקור וימצא לקור הקרור והחמום כמו שנזכר ברביעי מהאותו' ועוד שכבר נתבאר לאיוב מרעותיו שהם ממיתות ומוליכות אל המות כמו הענין ברעות אשר לרשעי' עם התבאר לו מעצמו שהוא היה תם וישר ועוד שאם הענין כן היה הרע אשר יגיע לנקיים יותר קשה ואע"פ שנודה שיהיה תכליתו לטוב לפי שהרע המגיע לרשעים ומיתם פתאום ולא ירגישו ברע כי אם זמן מועט ואולם הנקיים יתמיד להם הרע זמן ארוך והוסיף להפליא איוב על מה שהתחכם השם ית' בבריאת האדם בתכלית מה שאפשר מהשלמות וטוב ההשגחה אין ראוי שיסדר כמו זאת הבריאה הנכבדת באנשים הקשה יום אשר סודר להם מערכת הככבים בניחם מרחם מקרים רעים ומפסידים אותם ומה תועיל להם זאת הבריאה הנפלאה האם ראוי בחק הפועל השלם שיעשה פועל הבטלה ר"ל שיעמיק ויפליא בטוב הבריאה והוא בעצמו יכרת תכף מה שיפסידה הלא יותר טוב לכמו אלו האנשים שלא יהיו כנבראים והנה הביא איוב בזה המאמר שני מופתים חזקים יבטל בהם שיהיה השם ית' יודע העניינים הפרטיים המופת הראשון סדורו כן השם ית' אין לו כח מן הכחות אשר יושגו בהם העניינים הפרטיים כי אין לו כח היולאני כמו שהתבאר במופת בטבעיות ובאלהיו' וכל מי שאין לו כח מן הכחות אשר יושגו בהם העניינים הפרטיים לא ישיגם ויחוייב מזה שהשם ית' אינו יודע אלו העניינים הפרטיים ואל זה ההיקש רמז באמרו העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה והמופת השני סדורו כן השם ית' אינו זמני ומתנועע להיותו בלתי היולאני וכל מי שישיג הדברים הפרטיים זמניים מצד שהם פרטיים וזמניים הוא זמני ומתנועע לפי שיחוייב היותו היולאני אחר שהוא יקבל הדברים אשר ישיגם קיבול היולאני ויולד מזה בתמונה השנית שהשם ית' לא ישיג הדברים הפרטיים ואל זה ההיקש רמז באמרו הכימי אנוש ימיך וגו' ואולם איוב יודה שהשם ית' משגיח במינים להיותם בלתי זמניים ולזה ימצא באלו הנמצאות השפלות הסדר והיושר במה שלהם מצד הטבע המיניי וימצא בהם הערבוב והעדר הסדר במה שהם בו פרטיים ולזה אמ' במציאות הפרטי באלו העניינים השפלים אשר בעולם ההויה וההפסד שאורו הוא כמו אופל לפי שלא ימצא בחיים הנמצאים בו סדור ויושר:

ביאור מלות המענה

ויען צופר הנעמתי ויאמר· בדיך· כזביך: לקחי· כמוסי הנימוס והסדור אשר יסודרו ממנה העונשים במרימרי: כי והנהגתי אשר אני מתנהג בה: ובר· נקי: לתושיה· לפי ישה לך אלוה מעונך· ר"ל שהשם ית' העלים ממך ונשכח אותך דברים רבים עוית בהם ואין אתה מכעד שיהיה לך עון בהם ואולם אמר זה לפי שהיה רואה שהאדם יחטא כשלא יעשה טוב תמיד להשתדל להשכיל ולדעת הש"י כפי היכולת ולזה תחשוב להיותך צדיק והנך חוטא וזה האופן מהעון כאילו העלימו הש"י מן האדם ר"ל שלא בראו באופן שיוכל להשיג זה וזה כי האדם לקצורו מהשיג עצמו באופן שלם ולא ידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב אשר הוא חוטא לפי דעת צופר אם יקצר מזה ואולם השם ית' אשר בראו ידע טבעו וידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב ועניניהו אם יקצר מזה או יהיה הרצון במלת ישה ילוה ויהיה פי' מעונך מעונשך על דרך גדול עוני מנשוא והטעם כי השם ית' ילוה בעבורך ויניח עד עת קץ מענשך ואינו רוצה להפרע ממך יחד פן ימיתך: מדה· מדתה ר"ל מדה מה שבין הגובה והעומק או יהיה שב אל חכמת השם ית' שזכר באמרו ויגד לך תעלומות חכמה: יחלוף· יכרית: ויסגר· וישים במסגר ובבית כלא: ויקהיל· שיאסוף אנשים במקום אחד או במדינה אחת מזולת שישימם במאסר: וירא און ולא יתבונן· ר"ל וירא איש און ואשר לא יתבונן בדרכי השם ית' להשכיל ולדעת אותו כי הוא ג"כ עון או ירצה בזה כי הש"י ידע אנשי און ומרמה ואשר ראה און ר"ל אשר טעה בעיוניות וידע גם כן האיש אשר לא יתבונן להשכיל בדרכיו והנה זכר בזה האופן ב' מיני הסכלות אשר הוא קנין והוא אשר טעה בעיונו והסכלות אשר הוא העדר והוא אשר לא ישתדל להתבונן בנמצאות ויהיה וירא און מענין ההסגה הסכלית כטעם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: נבוב· חלול: ילבב· ישכיל: ועיר פרא· ועיר ופרא ר"ל שהוא כמשל כבהמות בעת הולדו: תשה

תשא פניך ממום׃ תסיר עצמך ממום החלאים והמכות אשר חולית בהם׃ מוצק׃ חזק׃ עמל תשכח׃ עמל הצרות אשר באו עליך תשכח׃ תעופה׃ תאיר ותזהיר׃ מכהם׃ כמו מהם׃ מפח׃ דאגה ודאבון׃

ביאור דברי המענה

ענה צופר הנעמתי ואמר התחשוב שלריבוי דבריך יגבר ממני מענה או תחשוב שתצדק בכזביך בעבור רבוי דבריך באמת אתה הרבית לכזב עד שכזביך יחרישו האנשי׳ ולא ימצאו מענה ודבר והלעגת לענים רבים כנגד השם ית׳ ואין מכלים אותך מרעי על זה ואמרת שההנהגה שהנהגת בה היא זכה ושאתה בר וזכי בעיני השם ית׳ אם היה שישגיח באלו הענינים. ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומות חכמה וכפולותיה אשר יתחייב ממנה הבאת העונש על מרי ומרי כשיעור אשר ימצא עליו כי לפי הסדור והנימוס ההוא היה ראוי שיגיעך מ השם ית׳ מהרע כפלים על מה שהביא עליך ודע כי השם ית׳ ילוה בעבורך ויניח מעונשך עד עת קץ כי אינו ר רוצה להפרע ממך יחד פן ימיתך ולזה הוא רוצה להביא עליך רעה אחר רעה בשיעור שתוכל לסבול והוא מה שתרעמת בו במאמרך או יהיה הרצון בזה הנך מתרעם על רבוי המכאובי׳ אשר באו עליך אבל ראוי שיגיעו לך יותר מהם כפלים על מה שמרית לפי הנימוס האלהי אשר יסודר ממנו העונש למרי מרי ולזה לא תבטח שתסור מכת השם ית׳

מוצק ב׳ חס׳ וסימ׳ הכל מצק נחשת. והיית מצק ולא תירא׃ ולא תירא ב׳ וסימ׳ ולא תירא משוד כי יבא׃ והיית מצק׃ ומצהרים ל׳ יקום חלד והוא חד מן שיטה חדא משמשין ומצ בריש׳ וכל חד וחד ל׳ דכות׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבת׳ במערכ׳

אבן עזרא

אמר ר׳ משה כי חלד כמו חלודה בלשון רבותינו ז״ל והעניין כי תשוב החלודה ותאור יותר מצהרי׳ והנכון כי חלדך פי׳ זמנך יקום ושנין יקום יעמוד כמו ויקם הבית׃ תעופה׃ י״א תסתכל וכן התעיף עיניך בו ואחרי׳ אמרו כי תעופה מן עיפה והוא נכון והעניין אם עיפת ת תשובה יעמוד תארך כשמש צהרים ובשת החשך תשוב כבקר כעניין ישוב לימי עלומיו תתחדש כנשר נעוריכי׃ וחפרת׃ כאלו חפרת סביבותיך כמו שעשו סביבות חומות המדינה׃ אמנם

כִּי־אָז תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם וְהָיִיתָ מֻצָק וְלֹא תִירָא׃ כִּי־אַתָּה עָמָל תִּשְׁכָּח כְּמַיִם עָבְרוּ תִזְכֹּר׃ וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד תָּעֻפָה כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה׃ וּבָטַחְתָּ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְחָפַרְתָּ לָבֶטַח תִּשְׁכָּב׃ וְרָבַצְתָּ וְאֵין מַחֲרִיד וְחִלּוּ פָנֶיךָ רַבִּים׃ וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה וּמָנוֹס אָבַד מִנְהֶם וְתִקְוָתָם מַפַּח־נָפֶשׁ׃

ל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ בסיפ׳ · ג׳ רפי׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ בה וסכת וכסית ל׳ · ג׳ דף׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳

ארום הידין תזקוף אפיך דלא מום ותהוי סנין מתבולא ולא תדחל׃ ארום את ליעות תתנשי היך מוי דעברו תדכר׃ ומטהר יומיך יקום גושמך דחלך בגרגושתא ד דפעפועא דקבלא היך צפרא תהוי׃ ותתרחיץ ארום אית סבר ותתקין בית קבורתא לרוחצן שכוב׃ ותרבע ולא דמניד וישחרון אפך סגיעין׃ ועיינין דרשיעיא תשתיצון ושיזבותא הובד מנהון וסברתהון מפח נפש׃

אות הם בסו״ף בשיטת ומ׳׃ ועיני׳ ב׳ וסימ׳ נמסר במשלי סוף סימן כ״ז׃ ומנוס ג׳ וסימ׳ ובז וס אבד מנוס · כדוע ראיתי המה חתים נסוגים׳ ואני אשיר עזך׃

ממך עדיין והנך לסבלותך בזה הנימוס אתה חושב שעשה לך השי״ת עול במה שהפלא והרבה מכותך ואין העניין כן ודע גם כן כי אתה עוית הרבה ואם איך תשער בזה כי יתכן שיהיו לך עונות ידע השם ית׳ בהם שאתה עונות ועניין היותם עונות נעלם ממך ונסתר ולזה תחשוב במה שבא עליך מהעונש שבא על לא חמס בכפיך ואין העניין כן וזה שצופר היה רואה שהשם ית׳ יענים האדם אם יקצר מעשות הטוב אשר אפשר לו לעשות כאלו תאמר אם יקצר מהתבונן בפעולות השם ית׳ ובדרכיו כפי היכולת וזה השיעור איננו ידוע לאדם לפי שלא ידע טבעו בשלימות ולזה לא ישער מה שאפשר לו לעשותו מהטוב ואולם השם ית׳ אשר בראו ידע זה ובהיות העניין כן הנה ישיגך הסבלות בזה הדרוש משני צדדים הצד האחד שאיך ידע שיעורי העונשי׳ הראויים במרי מרי לפי ששעורי המרי נעלמים ממנו ופעמים יהיה המרי אשר הוא יותר חלוש אצלנו יותר חזק אצל השם ונתמה מפני זה איך הגיע לאיש אשר יעשה המרי היותר חלוש יותר מהעונשי׳ והשני שבאלו אנשים רבים תחשוב בהם שהם נקיים והם רשעים על אשר קצרו מעשיית הטוב האפשרי להם ואפשר שיאמר שהרצון באמרו ויגד לך תעלומות חכמה וגו׳ שאי אפשר לאדם שידע מי הוא צדיק או מי הוא רשע וזה כי לפי הכנת האדם לקבל השלימות יצטרך שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק ולזה מי שיהיה מוכן לקבל מן השלימות חלק גדול ולא דרך בקיבול השלימות ההוא ודרך אל קיבול השלימות למטה מהשלימות אשר היה מוכן לקבל אותו הנה יהיה האיש ההוא רשע אצל השם ית׳ והאיש אשר קיבל מהשלימות חלק מעט מאד ולא היה מוכן אל שיקבל ממנו יותר הוא צדיק בעיני השם ית׳ וזה האופן מההכנה אשר ייוחד בה אחד אחד מהאנשים נעלם ממנו ולזה נחשוב ברשע שהוא צדיק ובצדיק שהוא רשע כי אנחנו לא נדע מה שהיה מוכן אליו אחד אחד מהם מקבול השלימות. ולזה אמר צופר שאם היה אפשר שיגיד השם ית׳ לאיוב תעלומות חכמת ההכנה הזאת אשר נברא בה היה יודע כי כפלים מהשלימות אשר קבל היה ראוי שיקבל לפי ההכנה ההיא ולזה יחשוב איוב שהוא צדיק והוא רשע באמת ויפורש אומרו ודע כי ישה אלוה מעונך לפי הפי׳ הראשון אשר זכרנו וזה הפי׳ הוא כאות אצלינו בזה הפסוק ואיך תחשוב בזה הסדור המגיע מהשם ית׳ לאישי האדם מהטובות והרעות שיהיה בלתי ישר. האם לך חכמה כחכמת השי״ת שתדע מדרגת הכנת אחד אחד מהאנשי׳ שתוכל לדעת מה ראוי שיגיע להם מהשי״ת מהטובו׳ והרעות על מעשיהם עד שכאשר לא ימצא העניין כפי מה שתחשוב תגזור שזה עול הנה באמת אי אפשר לאדם שידע זה כי לא ימצא האדם חקר אלוה ולא ישיג השי״ת עד תכלית הסבה ואיך אפשר שתשיג אופן חכמת השי׳ והנה לא תוכל להשיג מעשיו כי לא תוכל להשיג מקום הגובה אשר יגבילוהו השמים ולא מקום העומק אשר הוא עמוק משאול והוא מרכז הארץ. הנה מדת מה שבין הגובה והעומק ארוכה מארץ וזה השיעור אשר בין הגובה והעומק איננו קו אחד לבד אבל לו רוחב יותר מרוחב הים כי הוא מכל צדדי המרכז עד השמים ואם לא תוכל להשיג בשלמות המעלה והמטה אשר פעל השם ית׳ ר״ל שלא תדע ארכו ורחבו והמקומות אשר יכלה אליהם איך תדע חכמת השם ית׳ ואפשר שיאמר שהרצון בזה ואיך אפשר לך שתשיג אופן זאת החכמה אשר יסודר ממנה זה הסדור המגיע לאישי האדם בטובות וברעות. והנה היא גבוהה ממך גובה נפלא כמו גובה השמי׳ והיא עמוקה יותר משאול ומדתה ארוכה מארץ והיא רחבה יותר מהים המקיף בארץ. כי אם יגיע השם ית׳ לאנשים עונשים מתחלפים על מריים עד שקצתם יכרות וקצתם יענה אותם בשימם במסגר ובמאסר ולא יכלם וקצתם לא יענה אותם בשימם במסגר ובמאסר אבל יקהילם ויאספם אל מקום אחד או אל מדינה אחת מי הוא שיוכל להשיב ולומר לו שהוא עשה עול על עניינו בשהכביד העונש על קצתם יותר מקצת עם היות לפי הנראה מריים שוה או יחשוב כאשר יגיעהו מעט מהעונש שהוא יותר רב מרי או יחשוב כאשר יגיעהו יותר מהעונש שהוא נקי וישר כי אלו הם צדדי המבוכה והבלבול הנה אי אפשר ליחס מפני זה עול אל השם ית׳. כי הוא ידע אנשי השוא והמרמה ויענישם על פעולותיהם הרעות וידע ג״כ אשר ראה לבו און בעמוקות ר״ל אם טעה בעמוקות ויענישהו על התרשלותו מחקור בעניינים באופן הראוי עד שקרהו השבוש וידע גם כן אשר לא יתבונן בדרכי השי״ת כדי שישכיל וידע אותו ויענישהו על סכלותו. וזה שהאיש נברא כנבוב וחלול ומוכן להשכיל כדי שילבב וישכיל דרכי השי״ת כי הוא נמשל כבהמות בעת הולדו וניתן לו השי״ת שלמותו בכח והמציא לו הכלים אשר בהם אפשר שיוציאוהו אל הפועל ולזה יענשם אם לא ישתדל בו כפי הראוי ולזה יעלם ממנו הרבה מאלו העניינים ונחשוב במי שהוא רשע שהוא צדיק ומי שהוא צדיק שהוא רשע כי מי שלא ראינו אותו עושה רשע וחמס נחשבהו נקי וצדיק והנה איננו נקי וצדיק בחק השי״ת אם לא עשה הטוב האפשרי לו לפי הכנתו ולזה יתכן שנחשוב באנשי׳ שיהיה שוה מריים עם היותו בלתי שוה כי כבר תתחלף הכנת אחד מהאנשי׳ להכנת האחר והנה שיעור המרי הוא לפי מדרגת ההכנה ורצוני שהפועל המגונה האחד בעינינו יהיה מרי רב כאשר עשהו מי שהכנתו שלימה מאד ויהיה מרי חלוש כאשר עשהו מי שהכנתו חסרה מאד ונחשוב מפני זה במה שהוא יותר שהוא עול מבורך לזה העלם ממנו העונש הראוי במרי מרי ופעמי׳ יהיה מה שנחשוב בו שיהיה ענשו יותר מעט יותר רב ונחשוב מפני זה שיהיה הסדר הסדור נמצא באלו העניינים. הנה אם אתה הכינות לבך אל השם ית׳ ופרשת אליו כפיך ר״ל שתקרב אליו כפי היכולת כשתשכיל דרכיו או ירצה בזה אם אתה הכינות לבך לשוב אל השי״ת כפי היכולת ותתפלל אליו כפי היכולת שירחמך. והיית מרחיק מידך און אם הוא בידך וזה אם בדעות אם במעשים ואולם הרחקת האון בדעות הוא לעזוב הדעות הנפסדות בהם ואולם הרחקת האון במעשים יהיה כשתשיבהו לראוי לו עד שלא תשכן באהליך עולה. הנה אז תשלק עצמך מאלו המכאובות והנגעי׳ אשר חולית בהם והיית חזק ולא תירא. הנה מה שמעלת כמו ההון והבנים שאבדת תשכח עד שכמו המים שעברו במהירות ויסורו כן יהיה זכרך אלו הדברים אשר באו לך בזכרך אותם. ויבא לך זמן יותר טוב בהיר ומזהיר יותר מהצהרים ויתוסף אורך תמיד כבקר תהיה שאורו הולך וחזק כל מה שיהיה נמצא. ובטחת כי יש תקוה ר״ל שלא תפחד שתאבד הקניינים ההם כמו שהיית עושה מקדם. אבל תהיה לך תקוה ובטחון שישמרו והיה הפחד מסולק ממך עד שאם תחפור בשדה בזולת גדר וכסוי לבטח תשכב שם ורבצת ואין מחריד ויגע מעונש הלחתך עד שרבים ונכבדים יחלו פניך. ואולם הרשעים ואם להם הצלחות הנה הם ביגון ובפחד כל ימיהם עד שעיניהם תכלינה מרוב היגון ומרוב הפחד שיש להם לא ימצאו מנוס כי לא ימצאו מקום יבטחו בו ולא תהיה תקותם שיבואם טוב אבל הם מקוים שיבואם רע ויירא ממנו עד שתפח נפשם מהדאגה׃

והכלל העולה מהדברים

הוא שצופר יסכים לבלדד במה שיאמר שהטובות והרעות הנופלות באישי האדם הם כולם מוגבלות ומסודרות מהשי״ת לפי מעשה איש ואיש ואולם יתיחד בהתרת הספק אשר יקרה בזאת ההנחה מצד רוע הסדור הנמצא בחוש בטובות אישי האדם ורעיתיו וזה שבלדד התיר זה הספק במה שיאמר שמה שנחשבהו רע במה שיבא מן המקרים לנקיים הוא טוב ומה שיבא מהטוב לרשעים הוא רע ואם לא נשער ואולם צופר התיר זה הספק במאמר שרוע הסדור אשר נראהו באלו הטובות והרעות הוא לקוצרנו מהשיג האמת בזה וזה שצופר יראה שבאלו הכנות פרטיות ייוחד בהם איש ואיש ולפי שיעור מדרגת ההכנה אשר לאדם יתחייב שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק וכשיקצר מזה הנה הוא רשע לפי שהוא קצר מעשיית הטוב האפשרי לו ואע״פ שנראהו שלא עשה שום פעל מגונה אבל היו פעולותיו כולם טובות ולזה נחשוב בו שיהיה צדיק ונתמה איך חלו עליו אלו הרעות וכבר יתכן שימצא איש שיעשה מעט מהטובות והוא צדיק לפי שלא הוכן לו שיקבל מהשלמות יותר מזה השיעור ונחשוב בו שלא יהיה צדיק מצד מיעוט הטוב הנמצא בפעולותיו ולזה נתמה על רבוי הטובות המגיעות לו וכן ראוי שנבין העניין בפעולות המגונות ר״ל שאפשר מדרגת הכנתו חסרה יהיה עונשו חלוש על הפעל המגונה מאד לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הפחות אשר היה מוכן אליו ושמדרגת הכנתו שלימה יהיה ענשו רב על הפעל המגונה לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הנכבד

שהיה מוכן אליו ובהיות הענין כן יהיה קצורנו מהשיג האמת באלו הטובות והרעות איך ראוי שיהיה הענין בהם משני צדדים   האחד שאנחנו לא נדע אופן חכמת השם ית' אשר יתחייב ממנה שעור העונש במרי ומרי   ולזה נתמה במי שמרה מרי מעט לפי מחשבתנו ונראה לו מהעונש יותר ממי שהפליג יותר במרי לפי מחשבתינו   והצד השני שכבר יתכן שיהיה לאדם עון ופשע ולא נשער בזה ונתמה איך יגיע לו רע   וזה שהוא יראה שכבר יהיה מרי אם יבטל האדם מהשתדל במושכלו' כפי מה שאפשר לו ואם יעלה בידו דעת בלתי נכון בעיוניות מצד קצורו מחקור בדברי' כפי מה שראוי לפי שהש"י בראו בעל שכל לזאת הכוונה ובכלל הנה הוא מרי אבל צופר אם יקצר האדם מעשיית הטוב האפשרי לו לפי הכנתו והוא מבואר שמזה הצד ימצאו רבים שהם רשעי' ולא נשער בזה ובהיות הענין כן הנה לא ימנע שלא ימצאו אנשים שוים במריו' לפי מחשבתינו ויתחלפו עונשיהם הבאים עליהם מהש"י חלוף נפלא עד שקצת' ימית וקצתם יענים בשימם במסגר וקצת' לא ישיגם העונש שיושמו במסגר אלא שיקהלו ויאספו אותם אל עיר אחת או אל מדינה אחת והסבה בזה כי כשנחשוב בהם שהם שוים במרי הם מתחלפי' בו מאד ואנחנו לא נשער   ואולם מה שיראה מהטובות לקצת הרשעים הנה צופר יתיר הספק בזה באמרו שאינם נמלטים מהרעו' לפי שהם עם מה שלהם מההצלח' יפחדו פחד תמיד שתבואם שואה ויהיו בפחד וכאב לב תמיד ודי להם בזה העונש מצד פחיתות מדרגת הכנתם ואחר שנתישב זה נאמר שכבר נאמרו בזה הספר כל חלקי הסותר אשר אפשר שתפול בהם המחשבה למשכילים בזה הדרוש ונתיחד בחלק חלק מהם אחד מאלו האנשים אשר נחלקו בזה הספר וזה שלא ימנע הענין מחלוקה אם שיהיה כל מה שישיג האדם מטוב ורע מוגבל ומסודר מהשם ית' לפי מעשיו אם שלא יהיה דבר ממה שישיג האדם מטוב ועד רע מוגבל ומסודר לפי מעשיו ר"ל שלא יועיל לו באלו הטובות והרעות הבאות עליו אם עושה טוב. ולא יזיקהו בהם אם יעשה רע אם שיהיה קצתם מוגבל ומסודר לפי מעשה האדם וקצתם לא וזאת החלוקה הכרחית ולפי שמי שיראה שכל הטובות והרעות הבאות לאדם הם מוגבלות ומסודרות מהשם ית' ישיגהו ספק מצד החוש לפי מה שיחשב שכבר התאמת בחוש סותר זה המאמר והוא שקצת הצדיקים יגיעם רע יותר ממה שיגיע לקצת הרשעים וקצת הרשעים יגיעם טוב יותר ממה שיגיע לקצת הצדיקים הוא מבואר שזה הספק יותר אם במבוקש בזאת הטענה אם בשנחלק עליה   ואולם המחלוקת הוא מב' צדדין לבד אם מצד המחלוקת על כונת זה המאמר והוא מה שיאמ' אותו צופר אם מצד המחלוק' על כנוחו וזה יאמר אותו בלדד ואולם המחלוקת על כנוחו הוא מה שיאמ' שמה שנחשבהו רע איננו רע אבל הוא טוב ומה שנחשבהו טוב איננו טוב אבל הוא רע ואולם המחלוקת על כונתו הוא שיאמר שמי שנחשבהו צדיק איננו צדיק ומי שנחשבהו רשע איננו רשע או אם היה רשע הנה מדרגתו ברשע חלושה מצד חולשת הכנתו וזה מי שנחשבהו צדיק איננו נמלט מהמרי שכבר חטא בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו בעיוניות ובזה התיר הספק ברע המגיע לצדיקים ומה שנראה שמגיע יותר מהרע לקצת הצדיקים ממה שמגיע לקצת הרשעים הנה הוא יתיר הספק הזה באמר שאנחנו לא נדע שעור העונשי' הראויים לפי מרי ומרי כי לא נוכל להשיג שעור הכנת איש ואיש אשר יסודר ממנה זה הסדור והנה המרי אשר לאשר נחשוב אותו צדיק ימסוך לעונש עצום מהמרי אשר לאשר נחשוב אותו רשע והוא מבואר שיחוייב לבעל זה הדעת שיניח שאפשרות עשיית הטוב איננו שוה בכל האנשים שאם היה האפשרות ההוא שוה היה בהכרח מרי הרשעים יותר עצום לפי שכבר היה נכלל בו המרי אשר לצדיקי' והוא שלא עשו הטוב האפשרי להם בעיוני' ושאר הספק למה יגיע מהרע יותר לקצת הצדיקים ממה שיגיע מהרע לקצת הרשעים עם היותם למטה מהם בהשגת העיוניות ואולם כשיונח שזה האפשרות מתחלף לפי שההכנות אשר לאיש ואיש בעיון מתחלפות כבר אפשר שיאמר שמרי הצדיק בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו הוא יותר חזק מהמרי מהרשע אשר הוא למטה ממנו בעשיית הטוב' לפי שהרשע הכנתו פחותה בעשיית הטובות ביחס אל הכנת הצדיק   ומה שיראה שיגיע מהטובות לקצת הרשעים הנה אם שיהיה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולות הטובות או מצד עשותם הפעולות המגונות ואם היה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולות הטובות הנה צופר יתיר זה הספק בזה שיאמ' שהם צדיקים לפי שלא הוכן להם שיקבלו מהשלימות שיעור יותר גדול   ואם היה רשעם מצד עשותם הפעולו' המגונות הנה התיר צופר הספק בזה באומר שהם אינם נמלטו' מהפחד אשר הוא רע נפלא ולפי שהפחד הוא דבר בלתי מורגש נחשוב בכמו אלו האנשי' שלא יגיעם שום רעה ודי להם בזה העונש אע"פ שפעולותיהם מגונות מאד לפי שמדרגת הכנתם היא פחותה   ויאמר גם כן במה שאחר זה שאם לא יענשו הם כבר יענשו בניהם הבאים אחריהם ודי להם בזה העונש לפי מחשבתו כי הטוב אשר תכליתו רע הוא רע   ואולם בלדד יראה כמו שאמרנו שמה שנחשבהו רע איננו רע לפי שהוא יביא אל תכלית טוב ומה שיראה מהטובות לרשעים הוא רע לפי שהוא יביא אל תכלית רע וכבר המשיל בזה מהצמח שבאחו והגומא כמו שביארנו שלא יועילם לאותם ורעננותם שלא ייבשו בקלות והוא מבואר שאין בכאן צד שלישי מהמחלוקת על סותר זה המאמ' אשר התאמת מן החוש לפי שאם נחלק בו בנושא ובנשוא יחד ישאר הספק בעינו וזה מבואר בנפשו ר"ל אם נאמר שמי שנחשוב אותו צדיק הוא רשע וההפך ומה שנחשבהו טוב הוא רע וההפך וזה כי לא יתחדש מזה מאמר זולת המאמר אשר חייב הספק   ואולם היותר זה הספק אשר יהיה במבוקש בזאת הטענה הוא שיאמר שאלו הרעות והטובות אשר נמצאם מגיעות לאנשים בזולת יושר איננם מגיעות מהשם ית' אבל ייוחסו לסבה אחרת כאלו תאמר הפתיות והאולת כמו שיראה אליפז והוא מבואר שהיותר זה הספק אשר יהיה במבוקש בזאת הטענה הוא גם כן באחד משני צדדים אם שיאמר שזאת ההשגחה האישיית היא בכל אחד מן האנשים אך לא בכל דבריהם אם שיאמר שההשגחה האישיית היא בקצת האנשים ובקצת לא   ואולם מי שיראה שאין דבר מהטובות והרעות ההם מוגבל ומסודר מהשם ית' הנה הוא כבר יראה בטובות והרעות ההם סדור בהכרח לפי שכבר הגיע לנו ידיעה בהם אם בחלום אם בקסם אם בנבואה' ואין בכאן דבר יתכן שייוחס אליו זה הסדור זולת המערכת אשר לכוכבים בעת הלידה   חויב בבעל זה הדעת שיאמין שזאת ההגבלה היא מצד הגרמים השמימיים ולזה לא יועיל בה הצדק ולא יזיק בה הרשע כי הכל מוגבל לו לאדם בגיחו מרחם אמו וזאת החלוקה היא על דעת איוב   ואולם מי שיראה שקצתם מוגבל לפי צדק האדם ורשעו מהשם ית' וקצתם בלתי מוגבל לפי שאין זאת ההשגחה לכל האנשים אך לקצתם והם הראויי' לה לפי מה שיתבאר במה שאחר זה הוא המאמר אליהוא וזהו האמת בעצמו כמו שיתבאר במה שיבוא   והנה אליפז היה מתקרב לזה הדעת האמתי כי הוא היה מודה שבכאן רעות איננם מוגבלות מהשם ית' והם הרעות אשר תהיינה לנו מצד הפתיות והאולת אלא שאין ראוי להתרעם עליהם כי אין ראוי שיקראו רעות לפי שהאדם נברא מסולל מכל הטובות והרעות והקניינים אשר הוא נחיי עליהם ואם לא ישתדל להגיע להם בסבות המביאו' אותם אין לו להתאונן עליהם אם לא יגיעו אליו אלא שבזה הצד לא הותרו כל הספקות לפי שאנחנו לא נוכל לייחס כל הרעות אשר נראה שיפול בהם העדר הסדור אל האולת והפתיות ומה שנוהג מנהגם ועוד שאם הודינו שמזה הצד יותר הספק ברעות מה נעשה בהעדר הסדר הנמצא בטובות הנפלאות זמן ארוך ונמצא מהם הרבה באיש אחד ואל איזה דבר נייחסהו וזה שהוא בלתי אפשר שנייחסהו אל האולת והפתיות כי מה שיגיע מהטובות בזה האופן לא יאמר כי אם זמן מועט ולא יהיה מתמיד ר"ל שלא יתכן שיגיע בזה האופן טובות רבות לרשע כמו שיראה בחוש מהם וזה גם כן אפשר שיסופק ברעות המגיעות הרבה לצדיקים ר"ל שאי אפשר שיוחסו אל האולת והפתיות כימה שהוא בזה התאר הוא מעט כי היה מביאותו בקרי ובהזדמן ולזה היה דעת אליפז יותר חסר בענין מה מדעת בלדד וצופר ויותר שלם באופן אחר ואולם היותו יותר חסר לפי שהרבה מהספקות אשר הביאוהו לזה הדעת הם נשארות עמו מה שאין כן ברעות בלדד וצופר ואולם היותו יותר שלם כי הוא לא היה מכחיש המוחש אבל היה מכוון בזולת הכחשת המוחש שיתיר הספיקות כמשפטם כל חכם ועוד כי השרש אשר ממנו המשיך דעתו הוא אמתי בעצמו   ואולם טעה במה שאחר השרש וזה כי הוא כששער שהוא בטל שייוחסו כל הטובות והרעות אל גמול ועונש מאת הש"י לפי מעשה האדם כמו שיתבאר מהחוש והיה בטל גם כן שלא יהיה בהם דבר מוגבל מאת השם לפי מעשה האדם לפי מה שנגזרהו החוש כמו שנזכר אליפז בזה הספר במה שטען על איוב הנה חייב בהכרח שיהיה קצתם מיוחס אל הש"י לפי צדק האדם ורשעו וקצתם בלתי מיוחסת אליו ואילו לא אמ' אליפז יותר מזה השיעור היה מתחייב היות מאמרו אמת   ואמנם טעה בשלא הבדיל באופן שלם מה שייוחס אל הש"י מאלו הטובו' והרעות ממה שלא ייוחס אליו ולזה לא עמד טעמו בו כשטען עליו איוב מה שטען לסתור דעתו כמו שיתבאר במה שאחר זה ועוד כי דעת אליפז היה דורך אל האמת ואם איננו בעצמו אמת כי הוא כבר שם כל השתדלותו להתיר הספיקות בזולת הכחשת המוחש ומי שמנהגו זה המנהג הנה כשישער בספקות הנופלות בדעתו מצד המוחש יחקור בצד אחר יותרו בו הספקות בזולת הכחשת המוחש ואולם בלדד וצופר אמרו מאמר בלתי מבואר ולא הניחו למוחש רושם אבל התירו הספק כשאמרו שאלו הדברים נעלמים ממנו   ואם הענין כן איך ידעו שאלו הדברי' הם בסדר וביושר מי הגיד להם זה   והנה אין להם מאזני הבחינה ולא די בשרש שפעלו בו זה שימנעם מהשיג האמת בזה הדרוש אבל מי שמנהגו זה המנהג לא יתכן שישיג האמת בשום דבר כי אם לא נשים התחלה לידיעה ממה שנראה אותו מהדברי' המוחשים לא יהיה לידיעת דבר דרך:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר. שחוק. לעג: לפיד. מענין לפידים ויהיה אומרו לפיד בוז כמו לפיד ובוז: לעשתות' למחשבות מענין עשתונותיו   ואיפשר שתהיה לאמ' לפיד משמעות ויהיה ענינו מי שהוא נכון לפיד ואיד הוא נבזה למחשבות השאנן וכן מי שהוא נכון למועדי רגל ובכל הענין במלת מנוחו' למעדים

ואת מי ד' וסימ' את מי עשקתי. את מי יורה דעה. ואת מי דאגת ותירא. ואת מי אין כמו אלה: שחוק ד' חסרים כבתוב' וסימ' בירמיה סימן כ' עש:

ויען איוב ויאמר: אמנם כי אתם־עם ועמכם תמות חכמה: גם־לי לבב כמוכם לא־נפל אנכי מכם ואת־מי־אין כמו־אלה: שחק לרעהו אהיה קרא לאלוה ויענהו שחוק צדיק תמים: לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל:

ואתיב איוב ואמר: בקושטא ארום אתון חבריא ועמכון תסוף חוכמתא: לחוד לי ליבא דיכותכון לא פריש אנא מנכון ועם מן לית דכות אילין: חוכא לחבריה אהי דקרי לאלהא ועני יתיה חייך לזכאה ושלימא: אורא דבסיר לרשיעא מן מחשבא שליו מכוון להרפתקי זמנא: ת"א בוערא בסיר לעשו דמן מחשבתא רחיץ שליו ברם הוא מעתד לאיזדעזעת רגלא:

אבן עזרא

אמנם כי אתם עם. תמות החכמה. עמכם בעבור כשלותכם כענין כשראה חכמתם: ואת מי אין כמו אלה. מי לא ידע בכל אלה: שחוק לרעהו. שבתי כאדם שהיה שחוק לרעהו והוא כשחוק לרעהו והתימה שהיה זה שבב לשחוק קורא לאלוה ויענהו: לפיד בוז. הלמ"ד נופל והוא מן אם בפידו להם שוע בעבור הפיד שבא לו שב בוז כמו ובוז משפחות' במחשבת השאנן: לעשתו'. כמו אולי יתעשת האלהים אבדו עשתונותיו: נכון למועדי רגל. וזה דבר יביא האדם שתמעד רגלו כענין ואני כמעט נטיו רגלי:

ישליו אהלים לשדדים ובטחות
למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו
: ואולם שאל נא בהמות ותרך
ועוף השמים ויגד לך: או שיח
לארץ ותרך ויספרו לך דגי הים:
מי לא ידע בכל אלה כי יד יהוה
עשתה זאת: אשר בידו נפש כל
חי ורוח כל בשר איש: הלא אזן
מלין תבחן וחך אכל יטעם לו:
בישישים חכמה וארך ימים תבונה:
עמו חכמה וגבורה לו עצה ותבונה:
הן יהרוס ולא יבנה יסגר על איש
ולא יפתח: הן יעצר במים ויבשו
וישלחם ויהפכו ארץ: עמו עז
ותושיה לו שגג ומשגה: מוליך
יועצים שולל ושפטים יהולל:
מוסר מלכים פתח ויאסר אזור
במתניהם: מוליך כהנים שולל
ואיתנים יסלף: מסיר שפה
לנאמנים וטעם זקנים יקח: שופך
בוז על נדיבים ומזיח אפיקים רפה:
מגלה עמקות מני חשך ויצא לאור
צלמות: משגיא לגוים ויאבדם
שטח לגוים וינחם: מסיר לב ראשי
עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך:
ימששו חשך ולא אור ויתעם
כשכור: יג הן כל ראתה עיני שמעה
אזני ותבן לה: כדעתכם ידעתי גם
אני לא נפל אנכי מכם: אולם אני
אל שדי אדבר והוכח אל אל אחפץ
: ואולם אתם טפלי שקר רפאי אלל
כלכם: מי יתן החרש תחרישון
ותהי לכם לחכמה: שמעו נא
תוכחתי ורבות שפתי הקשיבו:
הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה
: הפניו תשאון אם לאל תריבון:

ובני עשו דשלוין במשכניהון יתמסרון
לבוזזין ובני ישמעאל דרחיצין יתמסרון
לשאר אומיא דמרגזין אלהא דיכרכהון
דזמן אלמולא בידיה: הא ובני
ישמעאל דשלוין במשכניהון יתמסרון
לבוזזין ועמוני מואבי דשרין לרוחצן י
יתאסרון ביד רשיעא ומרגזין אלוה היך
פרעה דאייתי אלוה עלוהי מחתא בידיה:
וברם שייל כדון בעירי ויילפונך ועופא
דשמיא ויחוי לך: או מליל לארעא
ותלפינך וישתעון לך נוני ימא: מן לא
ידע בכל אילין ארום מחת ידא דיי עבדת
דא: די בידיה נפשתא דכל חי ורוחא
דכל בסר גבר: הלא אודנא מילין תבחן
ומוריגא מיכלא יטעם ליה: בקשישיא
חכמתא ונוגדי יומין בינתא עמיה חוכמתא
וגבורתא דיליה מלכיא ובינתא: הא
יצדי ולא אתבני יגזור על גבר בקבורתא
ולא יתפתח: הא אחר במיא ומיבשן
וכד ישלחינון מתהפכין בארעא: גביה
עושנא וחוכמתא די ליה עלי ומשלי:
דמוביל מרי מלכיא כד מעתלשין ונגודיא
יתלעב: שושלתא דמלכיא מעדי
ואסר קמור בחרציהון: דמוליך רברבנייא
בביזתא ותקיפיא מקלקל: מעדי קשוט
סיפותא מהימנין וטעים סבייא יסלק:
שדי בסרנותא על סרכייא ותקוף מלכיא
מהליש: מגלי עמיקתא מן חשוכא
ומפיק לנהורא טולי מותא: מפיש
לעממיא ומאבדינון משטח מצודתא ל
לאומיא ודברינון: מעדי חכימת לבא
דרישי עמא דארעא ורתעינון בלכא דלית
אורחא: ימשמשין חשוך ולא נהורא
ותהעינון היך רווי: הא כולא חמית
עייני שמעת אודני ואתביינת לה: היך
מנדעכון ידעית אוף אנא ולית פריש אנא
מנכון: ברם אנא לות שדי אמליל
ומכסנא עם אלוה אצבי: וברם אתון
מחברי שקר כמאסי אליל ומורקא ד
דפלטיה סכינא הכדין כולכון: לווי
דמשתיק שתיקון ותהי לכון לחוכמתא:
שמעו כדון מכסנותי ומצות סיפוותי אציתו:
הלאלהא אתון מסללין שקר ולותיה תמללון נכילתא: האפוי תסבון אין לאלהא תנצון:

ישליו. כי ירא שהם השודדים העושים החמס בפרהסיא במלות וישליו ישתם בבתו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות סמיכו ואל יהי מתיו מספר מת"ז כענין ואני מתי מספר: ובטוחות. ענינו משככות בטוחות מן בטח: לאשר הביא אלוה בידו. עובדי צלמים שעשה אלוהו בידו: ואורך ימים. טעמו ובארך ימים. ב"ת בישישים ישרת עצמו ואחר עמו כמו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי: לו שוגג. הוא ידע שגגתו של האדם או שישגה אחרי' והם לא ידעו: שולל. כל אחד מהם יוליכם שולל מדעת כטע' וסר מרע משתולל: מוסר מלכים. כמו מוסרו' ומוטות: משגיא. מן שגיא: ויאבדם. הפך משגיא: שוטח. מן וישטחו להם כמו פורש והענין מפיץ ומזר: וינחם. הפך הענין: ויתעם. בעצת תהו: אם לאל תריבון. אם בעדו כמו ואמר פרע' לבני ישראל: הלא

לשודדים. לעושים חמס ושודדים האנשים: ובטוחות. חסר מלת משכנו' והרצון בזה שסבר יתמיה משככות למרגיזי אל שיבטחו בהיותם בהם ולא יפחדו משום דבר: לאשר הביא אלוה בידו. ר"ל לעובדי הצלמים שיביאו צלמיהם בידיה' וישתחוו להם או ירצה בזה שבידו הביא והמביא הוא ר"ל שידיו עמו הפסל ואחר יסגוד לו וישתחוה ולא יפקח עיניו כי הפסל ההוא הוא מ מעשה ידיו כדרך אמרו למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו: בהמות ותורך. תלמדך כל אחת מהם: מיה: דבר: יסגור על איש. ר"ל כבר ישים איש בסגר ולא יצא ממאסרו לעולם: שוגג ומשגה. שני פרטי' בענין אחד: מוליך יועצים שולל. ר"ל שהוא מוליך שולל כל אחד מהיועצים כאמר ירבה ורעפו שהם טובי העצה לא יועיל להם טוב עצת': יהולל. מענין הוללות וסכלות: מוסר מלכים. מאסר מלכים: פתח. התיר: כהנים. שרי' וכמוהו ובני דוד כהנים היו: ואיתנים. חזקים: יסלף. יעות: לנאמני'. הם האנשי' המתהרי' לדבר נכות או ירצה בזה האנשי' הנאמנים בדבריה' נטוב טעמם וחכמתם: זקנים. חכמי': ומזיח אפיקי' רפה. ואזור חזקים החלים. או ירצ' בזה ואזור חזקים התיר מענין ולמזח תמיד יחברכה: משגיא. מרבה: שוטח. מפזר: לא נופל אנכי מכם. לא חסר אנכי מכם: אליל מלה נגזר' מן אל ועניינה הבל: הלאל. האם בעבור אל: ולו תדברו רמיה. ואם בעבורו תדברו רמיה: פאתו

לאשר הביא ל' ישליו אהלים לשודדים והוא מן שיטה בן ט' לא מלעיל בריש תיבותא וסימ' נכס' במסר' רבהא במערכ' אות הלמ"ד בס"ד: ויגד ד' רפי' וסי' נמסר בשפטים סי"ד: ויספרו ג' וסי' יקוטו ויספרו לבניהם. ויספרו לך דגי הים. ויזבחו זבחי תודה: ואיך ב' נחס' וסי' וחך אכל יטעם לו. יטעם לאכול: עמו ד' רפ' וסי' עמו הראובני והגדי. עמו זרוע בשר. עמו

חכמה וגבורה לו עצה. עמו עז ותושיה: יהרוס ג' מל' בליש' וסימ' לנתוש ולהנוץ ולהאביד. הבה יבנו ואני אהרוס. הן יהרוס ולא יבנה: מוליך ג' ר"פ וסי' מוליך לימין משה. מוליך יועצים שולל. מוליך כהנים: שולל ג' וסי' אילכה שילל כן כתיב. מוליך כהנים. מוליך יועצים. קדמ' כתי' יוד: ומזיח ל' אפיקים רפה והוא חד מן מלין דמשבשין ומ' ברישי' וסי' במסר' רבת' במערכת אות הה"ם בס"ד בשיטת ומ: לאור ז' קמצין וסי' בלשון ארמי צוח כמיא וסבר למיפק בצפרא וקם בליליא. וביאור' נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה: וינחם ז' וסי' נמסר בשמואל א' סימן כ"ב: אזני ח' וסימ' ויאמר לו חלילה לא תמות. כי קשרתם כלכם עלי כ' בו' ויאמר המלך לרצים. אטה למשל אזני. ואלי דבר יגונב. הן כל ראתה עיני שמעה אזני. ולמלכדי לא הטתי אזני: החרש ו' וסי' ואם החרש יחריש לה. ויאמרו לו החרש שים ידך. החרש ואנכי אדבר. החרש ואאלפך חכמה. מי יתן החרש תחרישון. כי אם החרש תחרישי בעת הזאת: ותהי י"ד רפי' וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ח: תריבון ג' וסי' מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. אם לאל תריבון. אנ"ך:

רלבג

מלתו · התכמלותו ורוממותו : לגבי חומר גביכם · לגופי חומר כמשלו גופיכם : ויעבור עלי מה · ר"ל ויעבור עלי מהרעות מה שיהיה אם מעט ואם הרבה : ואחותי · והגדתי : אחרים ואגוע · הטעם אם אחרים אגוע לחוזק הכאב ואמצא מרגוע בספרי ענייני מכאובי : כפך · מכתך : תערוץ · תשבור : כי תכתוב עלי מרורות · ר"ל את גוזר עלי גזירות קשות ומרות : בסד · הוא כלי מכלי המאסר שאוסרין בו רגלי האסור בדרך שלא יוכל ללכת אנה ואנה כי"פום בלע"ז : תתחקה · שב אל הסד והרצון בו שחקיקת המאסר ההוא שנאסרו בו רגליו הוא כאילו נחקק על שרשי רגליו עד שיהיה החקק בו כשעור רגליו במכוס בדרך שיעמדו בו ברוחק ולפי זה הפירוש יהיה סד נקבה ואין זה זר בלשון כי כמה שמות יבואו בלשון זכר ויתחתמו בהם שימוש לשון נקבה ולפי זה הפירוש יתכן גם כן שיסוב אומרו תשמור כל ארחותי אל הסד לפי שהוא כאסור בה ולא יוכל לבאת משם ולבאת באשר ירצה : כרקב · כענין הנרקב שיבלה בקלות : כציץ · כפרח : וימל · ויכרת כי הפרח נכרת בקלות וזמן קיומו מעט : אם חרוצים ימיו וגו' · אם ימיו קצובים ומוגבלים כמו שמבואר מענייני ה השיחהו וישלים זמנו : שעה מעליו · הרפה ממנו : ויחדל · וישלים חדלו ותמנו : יחליף · יוסיף להצמיח גזע אחר רמום בלע"ז : לא תחדל · לא תמנע מלהצמיח : קציר

אבן עזרא

הלא שאתו · אמו כמו והמשאת החלה או כענין רומה על השמים : משלי אפר · זכרו כי אתם נמשלים לאפר : ואחותי · האלף מקום הה"א והוא מן אחוה דעי אף אני : כפך · מכתך בעבור היות המכה הידועה מבן אדם בכף וכמוהו הכה יד יי' הויה : תערוץ · תפחיד או התגבר עליו והראשון נכון : מרורות · מן מרי : בסד כמו ומדת אותם בסיד שיראו בו כל ארחותי ורבינו האי ז"ל אמר שהוא ככל מדברי רבותי ז"ל : על שרשי רגלי · על עיקרי רגלי תשים חק וגבול והוא רמז לבן אדם : מי יתן טהור · ענייני כענין הן בעון חוללתי כי האדם כ כברא מדבר טמא : אם חרוצים · כבר גזרת עליו גזירה כמה יחיה וחרצת משפטו ושמת לו חקים וגבולים לא יוכל לעוברם : שעה · הרפה כמו שעו מני : ויחדל · ישמח בחלדו כמו כל יושבי חלד או ויחדל מהקרעם : עד ירצה · ישלים כמו והרצת את שבתותיה : יחליף · ישמה מה יהיה חלף לו : קציר

מסורה

הטוב ד' רפי' וסימ' נמסר בסיפ' סימן י' : הוכח ה' וסימ' נמסר בסדר קדשים ובסיפ' סוף סימן ו' : משלי ד' וסימ' נמסר בריש משלי ועש : ויעבור ג' וסימ' ויעבר אחד מהנערים ויקחה · אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר · ויעבר עלי מה : ונפשי ה' וסי' נמסר בתלים סימן לה' : כפי בכפי ט' וסימ' והיה בעבור כבודי · והסירתי את כפי · ואראה כי אינך מושיע ואשימה ·

איוב יג–יד

הטוב כי יחקר אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו : הוכח יוכיח אתכם אם בסתר פנים תשאון : הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם : זכרניכם משלי אפר לגבי חמר גביכם : החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה : על מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי : הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח : גם הוא לי לישועה כי לא לפניו חנף יבוא : שמעו שמוע מלתי ואחותי באזניכם : הנה נא ערכתי משפט ידעתי כי אני אצדק : מי הוא יריב עמדי כי עתה אחריש ואגוע : אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר : כפך מעלי הרחק ואמתך אל תבעתני : וקרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני : כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני : למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך : העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף : כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי : ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי על שרשי רגלי תתחקה : והוא כרקב יבלה כבגד אכלו עש : אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז : כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד : אף על זה פקחת עינך ואתי תביא במשפט עמך : מי יתן טהור מטמא לא אחד : אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקו עשית ולא יעבר : שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יומו : כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף ויונקתו לא תחדל : אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו :

תרגום

התקן ארום יפשפש יתכון אין היך דמתלעבא בבר נש תתלעבון ביה : מכסנא יכסין יתכון אין בטומרא אפוי תסבון : הלא באזדקפותיה על כורסי דינא רתיתיה תבעית יתכון ורתיתיה יפול עליכון : דכרניכון מתיל לקטמא לגב טינא גביכון : שתקו מיני ואמליל אנא ויעבר עלי מידעם : מטול מה אטול בסרי בככאי ונפשי אשוי כד על גב ידוי : הא אין יקטלינני קטמוי אצלי ברם אורחתי קדמוי אכסין : לחוד הוא לי לפורקנא ארום לא קדמוי דילטור יעול : שמעו וקבילו מילתי ותנוי באודניכון : הא כדון סדרית דינא ידעית ארום אנא אזכי : מן הוא דנצי בהדיי ארום השתא אשתוק ואתנגיד : לחוד תרתין לא תעביד עמי הידין מן קדמך לא אטמר : ידך מעלוי ארחיק ודחלתך לא תבעית יתי : ותקרי ואנא אתיב או אמלל ותתיבינני : כמה לי עויין וחובין מרודי וסורחני אודע יתי : למה שכינתך תסלק ותחשבינני לבעיל דבבא לך : הטרפא דשקיף תתבר וית גילא יבש תרדוף : ארום תכתוב עלי מרירתא ותרתינני עויית טליותי : ותשוי כד בשיע ריגלי ותנטור כולהון אורחתי על סימוני ריגלי תרשום : והוא היך רקבובית יתבלי היך לבוש דגמיריה זחיל : בר נש דאתיליד מן איתא גוץ יומין ושבע רוגזא : היך ציצא נפיק ואתמולל וערק היך טולא ולא יקום : לחוד על דין פקחתא עינך ויתי תעיל לדינא עמך : מן יתן דכי מן גבר דאיסתאב בחובין אילולפון אלהא די הוא חד די ישבוק ליה : אין לא יתוב סריגין יומוי מניין ירחוי גבך גזירתוי עבדת ולא יעיבר : פסיק מיניה ויפסוק סתתיה עד דיקביל סוטריה היך כאגירא ביומיה : ארום אית לאילנא סבר אין יתקץ תוב ישבשב ויונקותיה לא תפסוק : אין מיתסב בארעא שורשיה ובעפרא יסוף ניצביה :

מסורה

ותבא האשה אל שאול · וגם אני אכה כפי אל כפי ב' בו · ווגה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית · על מה אשא בשרי בשני · נפשי בכפי תמיד : ערכתי ג' וסימ' את שבע המזבחות · נר למשיחי · הנה נא ערכתי משפט : אסתר ב' וסי' ומפניך אסתר והייתי נע ונד · אך מפניך לא אסתר : וקרא ד' וסימ' קום לך אל ננוה · וחברו · וקרא ואנכי אענה או אדבר · וקרא שם בבית לוחם : נדף ד' ג' קמצין וא' פתח וסימ' נמסר בסדר בחקתי : הערוץ ג' מל' בליש' וסימ' אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי · העלה נדף תערוץ · כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות : ושבע ג' וסימ' ויגוע יצחק וימת ויאסף · אדם ילוד אשה · וימת איוב זקן ושבע ימים : רגז ג' וסימ' נמס' בריש סיפרא סימן ג' : בצל ה' דגשי' וסי' יצורי בצל כלם · ויברח כצל ולא יעמוד · ויעשם בצל · בצל ימינו עלי ארץ דד"ה : סימן כל סיפרא במשפט דגשי' בם"א רפי' וסימ' אף על זה פקחת עיניך : כשכור ב' וסימ' בשכיר כתושב יהיה עמך · עד ירצה כשכיר יומו : יזקין ב' וסימ' חנוך לנער על פי דרכו · אם יזקין בארץ שרשו :

אבן עזרא

קציר · סעיף כמו תמלא קצירה עד ים : אזלו מים · כן דמה האדם : כל ימי צבאי · זמני : חליפתי · מיתתי מן והאלילים כליל יחלוף · או הליכתי כמו חלף הלך לו כי הנולד יקרא בא והמת נקרא הולך כמו דור הולך ודור בא · אנכי הולך בדרך כל הארץ : תקרא ואנכי אענך · לקחת נפשי אין בי כח למאן : תכסוף · כאילו תתאוה לראות מעשה ידיך והיא ה הנשמה כענין כי רוח מלפני יעטוף : לא תשמור · רק על חטאתי וכמהו אין טוב באדם שיאכל ושתה כאשר פרשתי בספר קהלת : ותטפול · כמו טפלו עלי : הר נופל · יש אומרי' שהו' מן הנפילים ויש אומ' נופל ויבול : אבנים · המים הם משחקים האבנים בזמני רבי' : ספיחיה · ישוב לשבולת המים והענין ישטפו גליה עפר כן תקות האנוש האבדת במותו : תתקפהו · תתגבר עליו ותשנה פניו : יכבדו · מלשון כבוד וכמהו למען שמי יכבד יי' : ויצערו · הוא הפך הדבר : אך בשרו עליו יכאב · כענין ימק וירקב · ויפתח כמו וכל ה החלק הטובה תכאיבו באבנים · ופי' עליו על עצמו ודרך הדרש ידוע ובשרו הוא גופו וכמוהו רבי' בקהלת : החכם

ידיך ז' אכתי' כן

רלבג

קציר · בר ופארת בקצה בלע : ויחלש · ויכרת כמו ויחלוש יהושע את עמלק והטע' שלא יוסיף להחליף כמו שעושה העץ אבל הוא כולו נכרת לגמרי : תשית לי חק ותזכרני · ר"ל תשים לי טבע וסדור שאשוב לחיות עוד כמו הענין בעץ ולא תזכרני להטיב לי : צבאי · מדת ימי : חליפתי · כריתתי : לא תשמור · לא תמתין תעיין ואבין שמר את הדבר : על חטאתי · על עונשי כדרך מחטאת סדום : חתום בצרור פשעי · הטעם פשעי חתום וסתום וצרור בצרור בדרך שלא יסור ה הפשע עם מה שיגיע עלי מהעונש בעבורו אבל ישאר פשעי תמיד : ותטפול על עוני · ותחבר ותוסיף עון על עוני : הר נופל יבול · ר"ל ההר שנפל יבלה ויפסד : תשטוף ספיחיה עפר ארץ · הרצון בזה כמו ששחקו המים האבנים וכתתו אותם עד שלא יהיו מציאות לאבנים ההם וכמו שתשטוף שבולת המים ספיחים של עפר ארץ עד ש שתקור במיתת ה הספיחים ההם ויאבדו כן תקות אנוש האבדת או יהיה ספיחיה הפוך כמו מטר סוחף והרצון בו שכמו ש שתשטוף כל אחד מ מספיחי המים עפר ארץ ותאבדהו כן ת תקות אנוש האבדת : תתקפהו · תנצחהו : יכבדו · ירבו כטעם עם כבד עון : ויצערו · ימעטו : תאבל · תכאב ותצטער :

איו ואיו ה' וסימ' כלשון ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין וכהתין ומייתין · וביאור' נמסר בסדר שמות : ו' פסוק' ולא לא ולא וסימ' נמסר בסוף סדר ויקח קרח : תצפנני ל' מי יתן בשאול והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבות' וסימ' נמסר במסרה רבת' במערכת אות הנ'ון בסד' : למעשה ידיך ב' וסימ' ולא תשתחוה · למעשה ידיך תכסוף : ידיך י"א בל' וסימ'

מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ־נָטַע׃ וְגֶבֶר יָמוּת וַיֶּחֱלָשׁ וַיִּגְוַע אָדָם וְאַיּוֹ׃ אָזְלוּ־מַיִם מִנִּי־יָם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ׃ וְאִישׁ שָׁכַב וְלֹא־יָקוּם עַד־בִּלְתִּי שָׁמַיִם לֹא יָקִיצוּ וְלֹא־יֵעֹרוּ מִשְּׁנָתָם׃ מִי יִתֵּן בִּשְׁאוֹל תַּצְפִּנֵנִי תַּסְתִּירֵנִי עַד־שׁוּב אַפֶּךָ תָּשִׁית לִי חֹק וְתִזְכְּרֵנִי׃ אִם־יָמוּת גֶּבֶר הֲיִחְיֶה כָּל־יְמֵי צְבָאִי אֲיַחֵל עַד־בּוֹא חֲלִיפָתִי׃ תִּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶךָּ לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף׃ כִּי־עַתָּה צְעָדַי תִּסְפּוֹר לֹא־תִשְׁמוֹר עַל־חַטָּאתִי׃ חָתֻם בִּצְרוֹר פִּשְׁעִי וַתִּטְפֹּל עַל־עֲוֺנִי׃ וְאוּלָם הַר־נוֹפֵל יִבּוֹל וְצוּר יֶעְתַּק מִמְּקֹמוֹ׃ אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁטֹף־סְפִיחֶיהָ עֲפַר־אָרֶץ וְתִקְוַת אֱנוֹשׁ הֶאֱבַדְתָּ׃ תִּתְקְפֵהוּ לָנֶצַח וַיַּהֲלֹךְ מְשַׁנֶּה פָנָיו וַתְּשַׁלְּחֵהוּ׃ יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע וְיִצְעֲרוּ וְלֹא־יָבִין לָמוֹ׃ אַךְ־בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל׃

מִן הֲנָיַית מוֹי יְלַבְלֵב וְיַעְבִיד זַאְזַא הֵיךְ נִיצְבָא׃ וְגַבְרָא יְמוּת וְיִתְמַקְמַק אִתְנְגִיד בַּר נַשׁ וְאָן הוּא׃ אֲזָלוּ מוֹי מִן יַמָּא דְסוּף וְהַדְרוּ לְבֵית כְּנִשְׁתְּהוֹן וְיוֹרְדְנָא אִתְנְגִיב וְיִתְיַבֵּשׁ קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ וְהַדְרוּ עַל בֵּית פַּרְצֵיהוֹן׃ וּבַר נַשׁ שְׁכִיב וְלָא יְקוּם עַד דְּלֵית שְׁמַיָּא לָא יִתְעָרוּן רַשִׁיעַיָּא וְלָא מִיתְעָרִין מִבֵּית דְּמָכֵיהוֹן׃ לְוַי יִתֵּן בְּבֵית קְבוּרְתָּא תְּטַשִׁינַנִי תְּטַמְרִינַנִי עַד דִּיתוּב רוּגְזָךְ תְּשַׁוֵּי לִי גְזֵירָא וְתִדְכְּרִינַנִי׃ אִין יְמוּת גַּבְרָא רַשִׁיעָא אֶפְשַׁר דְּיֵיתֵי מְטוּל הֵיכְנָא כָּל יוֹמֵי חֵילִי אוֹרִיךְ עַד דְּיֵיתֵי חִלּוּפֵי חַיַּי׃ תְּהֵי קָרֵי וַאֲנָא אָתֵיב לָךְ לְעוֹבָדֵי אַיְדָךְ תְּרַגֵּג׃ אֲרוּם כְּדוֹן פְּסִיעוֹתַי תִּמְנֵי לָא תִנְטוֹר עַל סוּרְחָנִי׃ חָתִים בְּסֵפֶר דִּכְרָנַיָּא מְרוֹדִי וְתִחַבֵּר עַל עַוָיָתִי׃ וּבְרַם טוּר נְפִיל יִתֵּר וְטִינָר מִסְתַּלַּק מִן אַתְרֵיהּ׃ ת"א וּבְרַם לוֹט דְּאִתְפְּרֵשׁ מֵאַבְרָהָם דִּמְתִיל לְטוּר רָם נָתַר וְתַקִּיף סָלִיק אִיקַר שְׁכִנְתֵּיהּ מִסְּדוֹם דְּהוּא אַתְרֵיהּ׃ אַבְנַיָּא שַׁיְיפָא מַיָּא שַׁטְפָא כַּתָּהָא עַפְרָא דְאַרְעָא וְסָבַר בַּר נַשׁ הוֹבַדְתָּא׃ תַּשְׁלְימִינֵיהּ לְעָלְמָא וְאָזִיל מְתַנֵּי קַלְסְתֵּירֵיהּ וּתְשַׁדְּרִינֵיהּ׃ שַׁרְיָין בִּיקַר בְּנוֹי וְלָא יְדַע וּמִצְטַעֲרִין וְלָא יִתְבְּיַין לְהוֹן׃ בְּרַם בִּסְרֵיהּ מִן רִיחֲשָׁא עֲלוֹי כָּאֵיב וְנַפְשֵׁיהּ בְּבֵית דִּינָא עֲלוֹי מִיתְאַבְּלָא׃ ת"א בְּרַם בִּסְרֵיהּ עַד לָא יִסְתְּתֵם גּוֹלָלָא עֲלוֹהִי כָּאֵב וְנַפְשֵׁיהּ שִׁבְעָתָא יוֹמֵי אֶבְלָא עֲלוֹי מִתְאַבְּלָא בְּבֵית קְבוּרְתָּא׃

תכאמו ותטעמו · שבעת ימים החג ליי' אלהיך · כי תקצר קצירך בשדך · וישלחו אנשי גבעון · ושמעת מה ידברו דגדעון ופורה · ויאמר עבד מלך הכושי · והכרתי פסיליך · ואמר אליו מה הרבות · תקרא ואנכי אענך · ידיך עצבוני · אל תתן את פיך · וכל תהלו' דכות' כ'ל בכ"ה חסרי' וסים' שם סימ' ר"ב : ותשלחהו ל' התקפהו לנצח ויהלך והוא חד מן מלין דמשמשין ה' בסוף תיבו' וסים' נמס' בבס' רבת' במערכ' אות הה"א בסד' : ונפשו ח' וכו' נמס' בריש סדר ויגש ובשלי סימן כ"ג :

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר באמת כי אתם במדרגת העם וההמון ועמכם תמות חכמה ותסדר לפי שאתם מכחישים המוחש ואם לא נעשה שרש מהמוחש לא יהיה בכאן לחכמה דרך הלא ידעתם שגם לי לבב כמוכם ואינני חסר מכם · ואת מי מן האנשים לא ימצא לבב ושכל כמוכם · הנני שחוק ולעג לרעי המצליח מאד עד שמרוב הצלחתו קורא אל אלוה ויענהו בכל מה שיקרא אליו ר"ל שלא יבצר ממנו כל אשר שאלו עיניו מרוב הצלחתו ולזה ילעג וישחק תמיד על צדיק תמים כמוני והנה איוב אמר זה כנגד צופר או כנגד כל רעיו הנה למחשבות האיש השלו והשאנן יהיה האיש הנכון למועדי רגל כמו לפיד האש שימשית עצמו וזולתו כשיקרב אליו ולזה ירחקו ממנו ולא די שירחקו ממנו מפני יראתם שיגיעם רע בהתקרבם אליו אבל הוא גם כן בוז בעיניהם וירחקו ממנו מצד המיאוס והבזיון ואחר שהתרעם איוב על צופר מתה שבזה אותו שב לטעון על דבריו במה שאמר שהרשעים ואם נראה אותם מצליחים הנה אוכם נמלטים מהרעות לפי שסבר יבהלם פחד תמיד ולא ימצאו מנוס יבטחו בו ואמר איוב טוען על דבריו שהחוש יסתור זה · וזה שסבר ימצאו שודדים שיעמדו בשלום באהלים ואם אין בהם מוס במין חזק וזה יורה על היותם בוטחים שלא יזיקם מזיק וימצאו גם כן למרגיזי אל העובדי' לבלתי' אשר עמו ידיהם שהוא הקשה שבעונות מקומות חזקים מאד יבטחו בהם ויהיו נקיים מהפחד ולזה הוא מבואר שדברי צופר הם בלתי צודקים ואם חשבת אתה צופר להפליג בספור חכמת השם ית' הנה לא כצטרך לקחת ערות על הפלגת חכמתו מהמעלה והמטה כמו שעשית אתה אבל אספר לך מחכמתו מענייני' מבוארי' יותר מעידי' על חכמתו ממה שספרת · וזה שאם תשא' הבהמות ועוף השמים ודגי הים ובעלי חיים ההוים בבטן הארץ הם יורוך חכמת השם ית' במה שבהם ביצירתם מהשלמות והחכמה אשר ילאו השכלים האנושיים מדעת אופן החכמה ההיא בשלמות · מי לא ידע בכל אלה כי יד יי' עשתה זאת אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש והנה הבדיל האדם מבין שאר בעלי חיים להיות בריאתו יותר נפלאה ירצה בזה שלא יסכל אחד מהמון האנשים כי באמת יד יי' עשתה אלו הנבראים מצד השלמות הנמצא בבריאתם כי לא יתכן שימצא זה השלמות הנמצא בבריאתם והיות הויתם מתמדת אם היה מיוחס התהוותם אל הקרי וההזדמן כמו שחשבו קצת הקודמים וכל שכן הנפש והשכל שהתחלתם היא בהכרח מכורה שהיא שכל כמו שהתבאר בספר בעלי חיים ואולם הכורות המזגות היה אפשר לאדם שיטעה בהם ויחשוב שהתחלתם מקרי וההזדמן לפי שסבר יחשוב שהיסודות די שיתרכבו ויתחדש מהם מבזל מזג ואם הוא מבואר למעיין בחכמה הטבעית והאלהית שזה גם כן בלתי אפשר שישלם בזה הסדור היתר אלא כשיהיה התהוותם מההתחלה שהיא שכל · הלא אזן תבחן הדברים כי היא המודעת אותם והחיך יטעם האוכל ויטיב הבדלי הטעמים ורצה בזה כי מהחוש נקח התחלה ושרש על מה שנחקר בו · ולזה תמצא בישישים חכמה ואורך הימים יהיה סבת התבונה מצד שבאורך הזמן יתבארו לאדם מהחוש דברים רבים יעמוד מהם על אמתת מה שיחקור עליו וזה אמר כנגד צופר שהיה צעיר ממנו לימים או כנגד שניס מרעיו כי כבר אמר במה שאחר זה ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים ולזה השיב אליפז במענה הבא אחר זה גם שב גם ישיש בנו וגו' · ואמר איוב כי לפי מה שהתבאר אלו מהדברים המוחשי' התבאר לנו שעם השם ית' תמצא תכלית החכמה והגבורה אם החכמה למה שיראה מטוב הסדר והיושר בפעולותיו לשר אי איפשר בהם שלמות יותר ואם הגבורה כי אחכנו לא נראהו לואה תעשות מה שאפשר עשייתו לפי החכמה ולו עצה והתבונה וזה שבמה שימסך רע מה בבריאותיו מהכרח החומר

יתנא לו טוב הענין בבריאה ההיא להמציא מה שיסיר הנזק ההוא כמו שהתבאר
למי שעיין בספר בעלי חיים ולו התבונה במה שברא מהגרמיי השמימיי׳ כי בריאתם
מיוחסת אל התבונה כאומרו כונן שמים בתבונה והסבה בזה כי מה שבריאתו
ויצירתו תהיה בעבור עצמותו ייוחס אל החכמה כמו אלו הבריאות השפלות ואולם
תמונת הגרמים השמימיים וכמותם ומרחקם מהארץ ותנועתם היא בעבור זולתם
ומה ייוחס אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מדבר זולתו והנה הגרמים
השמימיי׳ הי׳ בזה האופן מהתמונה והיציאה מהמרכז ובזה המרחק ובזה הכמות
ובזה השיעור מהמהירות והאיחור בתנועתם להשלים ההויות אשר בזה העולם
השפל כמו שביארנו במה שאין ספק בו בחמשי מספר מלחמות יי׳. פעם ימשך
מפעולות השם ית׳ שיהרוס בנין מה ולא יבנה ופעם יסגיר איש במאסר ולא יצא
ממאסרו לעולם והוא הפך הענין הראשון באופן מה וזה כי המאסר יבנה ולא
יהרס. ואולם איוב יחס זה לשם ית׳ בהשתלשלות הסבות לפי שממנו הית׳ באופן
מה זאת ההגבלה והסדור אשר באלו הענינים מצד הגרמים השמימיים פעם
יעצר במים ויבשו ופעם ישלחם עד שמרבויים יהפכו ארץ. עמו עז ותושיה ר״ל עמו
הסדור והיכולת והיושר אשר סודר ממנו זה המציאות המוחש ולו ייוחס מה שיהיה
שוגג בזה העולם השפל ר״ל שלא ישמור הסדר והיושר והמשגה והם הכחות
המושפעות בזה העולם מהגרמי׳ השמימיים שימשך מהם פעם מה שיתבלבל בו
הסדר והיושר או יהיה המשגה מהחומר כי הוא סבת העדר הסדר והשוגג המורכב
מהחומר והצורה. הנה מוליך יועצים משוללים וערומים ולא יועילם טוב עצתם
והשופטים עם רוב חכמתם ישימם הוללים ר״ל שיעשו פעולות ההוללים. הוא יתיר
בקצת העתים המאסר אשר אסרו בו המלכים האנשים אשר תחתיהם ויאסור
מאסר במתני המלכים רצוני שיסיר הממשלת מהם ויעבדו זולתם. הוא מוליך
הארוכים והשרים עם חזקם משוללי׳ וערומים ולא תועילם גבורתם והחזקים יסלף
ויעות מנימוסי׳ גבורתם ר״ל שלא יתנהגו בענין הגבורה כראוי ויכוחו מפני זה׳
מסיר שפה לאנשים הנאמנים בדבריהם לטוב טעמם וגבורתם וחכמתם עד שלא
ימצאו מענה וטעם זקנים יקח ר״ל שבקצת העתים ימנע מהזקנים עם רוב חכמתם
כתיכת הטעם בדבר המבואר טעמו להם. לפעמים ישפוך בוז על נדיבים והם
האנשים המכובדים וחוזק החזקים החליש. גם מן החשך והעדר הוא מגלה
ומוציא לאור ההויה אשר היה לו כח עליה ר״ל שמן החומר הנעדר מן הצורה יגלה
הצורה הנמצאת בו בכח ויוציא אותה בפועל ובזה האופן יוציא לאור צלמות.
הנה הוא משגיא לגוי׳ פעם ויאבדם פעם אחרת ופעם שוטח לגוי׳ וינחם ר״ל שהוא
מגלה אותם מעל אדמתם ופעם ינחם על אדמתם. מסיר שכל האנשי׳ המנהיגים
העם עם טוב הנהגתם עד שלפעמים יתעם וילכו בתהו לא בדרך נכון. ימששו
חשך ולא אור בכל מה שיכוונו אליו ויתעה אותם כתעות השכור. הנה כל אלו
הענינים יחס איוב אל השם ית׳ בהשתלשלות הסבות ר״ל שהם מסודרים לפי דעתו
מהגרמים השמימי׳ ויחסן אל השם ית׳ מפני היותו הסבה הראשונה לכל מה שימצא
ומקצת אלו הדברים שזכר איוב יהיה קצת ראיה על שאלו הענינים הם מוגבלים
ומסודרים מצד המערכת שאם לא היה הענין כן הוא מן הפלא למה תמנע בעת
מן העתים מהחכם חכמתו ומהמנהיג הטוב טוב הנהגתו ומהגבור הסדור הראוי
לו בגבורתו וכן הענין באמר מה שספר איוב שנוהג זה המנהג. אמר איוב לבלדד
וצופר הן כל אלו הענינים ראתה עיני ושמעה אזני ולא אביא עדות בזה מזולתי
כמו שעשה בלדד באמרו שאל נא לדור ראשון וגו׳. הנה כדעתכם מפעולות השם
ית׳ ונפלאותיו ידעתי גם אני איני חסר בזאת הידיע׳ מכם. ואולם אני ארצה לדבר
אל שדי ולהתוכח עמו אם אוכל באופן אשר זכרתי ר״ל למה לא סבב באנשי׳ הקשי
יום לפי המערכת שלא יתהוו או ימותו מהרחם ויהיה טוב להם מהתהוותם לנקמה
מהם כי המות יותר טוב מן החיים לכמו אלו האנשים או למה סדר בטובות איש׳
האדם ורעתם זה הסדור אשר ימשך בו מהעול עד שאין הבדל בו בין צדיק לרשע
וזה כי הוא לא יבוא עמי בהתוכחי עמו כי אם בטענות אמתיות אם היה אפשר זה.
ואולם עמכם לא ארצה להתוכח כי אתם טופלי שקר מחברים שקרים בטענותיכם
ובתנחומותיכם אתם רופאי הבל. מי יתן החרש תחרישון בזה הויכוח ויהיה לכם
לחכמה ר״ל שכבר תשמרו בשתיקותיכם משיוחס אליכם הסכלות מצד דבריכם
הכוזבים והחסרים. שמעו נא התוכחותי עמכם וריבות שפתי. האם ראוי
שתדברו בעבור השם ית׳ מה שאתם משערים שהוא עולה ורמיה להיות לו התנצלות
שהוא איננו עושה עול. האם ראוי שתשאו פניו ותחפאו דברים לא כן להרחיק ממנו
שיעשה עול במה שאתם משערי׳ שהוא כזב. האם אתם מתוכחי׳ בעבור הא׳ וטוענ׳
טענות כוזבות למען יצדק. הטוב כי יחקור השם ית׳ אתכם אם אתם מהתלים
בו כהתל באנוש ר״ל שבאדם היה אפשר שיכסה פשע אוהבו בדברי שקר לכסות
קלונו. ואולם בשם ית׳ איננו ראוי אבל הו׳ עון חזק כי זה ממה שיביא להאמין לטוען
בעבור השם ית׳ שהוא עושה עול לפי שהוא משער במום טענותיו אשר יקויים בהם
שהשם ית׳ לא יעות משפט. הלא השם ית׳ יוכיח אתכם אם בדבר של סתר תשאו
פניו. ואולם אמר זה לפי שהם השתדלו לשאת פני השם ית׳ בדבר של סתר עד
שבלדד אמ׳ שמה שנחשוב שיהיו רעו׳ הם טובות אלא שזה יסתר ממנו ולא נדע אופן
חכמת הש״י בזה מפני מה הם טובו׳ וצופר אמ׳ שכבר יסתר ממנו אופן חכמת
השם ית׳ אשר יתחייב ממנה שעור העונש במרי מרי כי הו׳ לבדו ישער וידע מדרגת
המרי אשר יעשה איש ואיש כי בזה הבדל לפי מדרגת הכנת האנשי׳ וזאת המדרג׳
ידועה לו לבדו. והמשל שאין מרי מי שהכנתו פחותה בעיון אם בטל זמן מה
משתדל בעיון כמרי מי שהוא מוכן יותר בעיון אם בטל זמן כשיעור הזמן ההוא
מהשתדל בעיון עד שכבר אפש׳ שיהיה מרי האיש המוכן מאד בעיון אם ביטל זמן

מועט מהשתדל בעיון יותר עצום ממרי מי שהכנתו פחות׳ בעיון אם הרג את הנפש
או ניאף ולמה לא תיראו מהשם ית׳ להתל בו כמו אלו ההתולים. הלא שאתו היה
ראוי שתבעת אתכם ופחדו היה ראוי שיפול עליכם הנכם פחותים מאד בעיון עד
שזכרונכם הם מתמשלים לאפר ולגופי חומר נמשלו גופיכם ר״ל כי אתם פחותים
כמו עפר ואפר ולזה העליתם חרס בידכם בזאת החקירה אשר אנחנו מתוכחים
בה. החרישו ולא תדברו ואדברה אני לבדי ויעבור עלי מה שיעבור מהרע ולא
תחושו לנחמני. מה הענין שעשיתי שימשך לי זה העונש הנפלא שאשא בשרי
בשיני ר״ל שלא נשאר לי בשר רק בשרם שיני כדרך אומרו ואתמלטה בעור שיני
ונפשי קלה להתפרדה ממני כאילו היא בכפי. הנה השם יתברך ימיתני בלא ספק
לא איחל שאנצל מזה המכאוב ועם כל זה אשתדל בכל עוז להוכיח דרכי אל פניו
לפי שזאת ההנהג׳ היא המשובחת לפי אחוזי האנושי ואף על פי שלא אחשוב שיהיה
לי בזה תועלת להנצל מאלו הרעות ומה שנקרא לו איחל בוי״ו יהיה הפי׳ כן אף
על פי שימיתני השם ית׳ הנני מיחל בו שתושע בו נפשי. אבל דרכי אוכיח בכל
עוז אל פניו כי לא לפניו חנף יבא. אבל הצדיקים יבואו לפניו ויושעו בו תשועת
עולמים. שמעו שמוע מאמרי והגדתי הנה ידעתי אני אצדק אם ערכתי משפט
עם מי שיבא עמי בטענות צודקות. מי הוא שיריב ויתוכח עמדי כי עתה אם אחריש
אגוע מחוזק המכאוב. אהה השם יתברך אל תעשה עמי שני אלו הדברים
שאזכור לך אחר זה ואז לא אירא להתוכח עמך אם היה אפשר זה. הרחק ממני
מכתך ר״ל שלא תכני במכותיך עתה עד התברר המשפט והסר אימתך ממני עד
שלא תבעתני ויסתתמו טענותי. ואחר שתסיר מעלי אלו השתים המונעות אותי
מלהתוכח עמך קרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני. כמה לי עונות וחטאות
עד שתענישני בעבורם זה העונש הנפלא הודיעני פשעי וחטאתי כי איני יודע בעצמי
לא פשע ולא חטאת. למה תסתיר פניך ממני ותחשבני לאויב לך עד שכל
השתדלותך הוא לרע לי. האם נאות לך שתשבור ותרדוף בריאה שפלה כמוני
שדומה לשפלותה ולחולשתה לעלה נדף ולקש יבש. כי תכתוב עלי אלו המרורות
אשר תעניש בהם ותורישני עתה השכות שהייתי עושה בנעורי. כי איני יודע
בעצמי חטא אחר עד שאתה תשים רגלי בסד ותשמור הסד הזאת אשר נאסרים
בה רגלי כל ארחותי בדרך שלא אוכל ללכת אנה ואנה כאשר ארצה. על שרשי
רגלי תתחקה זאת הסד בדרך שחקיקתה מצומצמת בכמו שיעור רגלי ולזה לא
אוכל להסירם משנה ולהניע רגלי ממקומם רוצה בזה שכבר נסתרה דרכו ויגברו
ממנו כל משאלותיו לא יוכל להשיג אחד מהם. ומה נחשב זה העלה הנרדף
והקש היבש ר״ל האדם והוא כרקב יבלה ויכלה בקלות כמו הבגד שאכלו עש.
אדם הוא ילוד אשה ר״ל שבריאתו מטיפה סרוחה והוא דם הנקב׳ והוא עם זה קצר
ימים ושבע רוגז ורעה. הנה הוא כציץ השדה שכאשר יצא יכרת ויברח כמו
הצל שאין לו עמידה וממשות ולא יתקיים. אהה השם ית׳ אף על בריאה שפלה
כזאת תפקח עיניך ותביא אותי במשפט עמך על שלא עשיתי כל ימי טוב בלי ה
הפסק כמו שהיה כופר אות׳ הייתכן לך שתענוש אותי על שלא עשיתי מה שאפשר
לאדם לעשותו. ואיך אפשר שיהיה מזאת הבריאה הפחותה הטמאה בטומאת
הכחות החומריו׳ מה שיהיה טהור ולא יעשה דבר רק מה שישכיל אותך כמו המלאכי׳
הנה אין אחד שיוכל לעשות טהור מטמא בזה האופן או ירצה שלא ימצא אחד
מהאנשים שיהיה טהור בזה האופן. אהה השם אחר שימיו קצובים הרפה
מעליו וישלם חדלו ונתנו על אשר יבא העת אשר ימות בו מות טבעי וירצה היום
ההוא אז כמו השכיר שיקוה היום שישלים בו שכירותו כדי שיפרע משעלו וזה כי
בעת הזקנה המופלגת ירצה אדם המות ויתאוהו כאמרו עד אשר לא יבאו ימי רעה
והגיעו ימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. וזה כיש לעץ תקוה אחר הכרתו או
אחר זקנתו או אחר מותו ואולם האדם כאשר מת כבר נכרת לגמרי אבדה
ממנו תקוה שישוב לחיות ולזה ראוי שתעזבהו וישלים ימיו. הנה כמו שכאשר
אזלו המים מני ים והנהר יחרב ויבש לא ישאר בהם דבר מן המים ההם שיהיה
כחיי אל שישובו בו הים והנהר לאיתנם. כן האיש כאשר מת לא יקום לעולם
כי לא ישאר בו דבר שיהיה כחיי על שישובו בו החיים האנושיים עד שיפסדו השמים
המתי׳ לא יקיצו ולא יעורו משנתם ר״ל שלא יחיו אחר המות כמו שלא יפסדו השמי׳.
מי יתן ויהיה אפשר שיהיה הא׳ אחר מותו ותהיה שאתי שתצפנני בשאול ותסתירני
שם עד שוב אפך ואחר כך תשית לי חק ותזכרני ותחייני ולא ארגיש בזה המכאוב
החזק אשר חוליתי בו. אם כאשר ימות גבר ישוב לחיות כל ימי הצבא המוגבל לי
עתה לחיות איחל ואחשה בא חליפתי אולי תהיה מערכתי יות׳ טובה בעת התהוותי
או ממה שהיתה יום הולדת אותי. מי יתן ותקרא ואנכי אענך ואתוכח עמך האם
ראוי שתכסוף להשחית מעשה ידיך. כי עתה צעדי תספור לא תמתין על עונשי
ר״ל שאינך נותן לי מרגוע מאלו המכאובים כלל. חתום בצרור פשעי עד שלא
ישוב עם מה שחלו עלי מהמכות והנגעים אבל הוא קיים תמיד ולא די בזה אבל
אתה מוסיף לי עון על עוני. ואולם כמו ההר אשר נפל והצור אשר נעתק ממקומו
יבלו ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם. וכמו האבנים ששחקו המים אותם
שנפסדו ולא ישובו כמו שהיו וכמו ספיחיה של עפר הארץ אשר תשטפם המים
ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם כן תקות אנוש האבדת ר״ל שלא ישוב לחיות אחר
מותו. תנצחהו ההפעלות הממית נצוח נצחי ויעדר ואמנם אמר זה לפי שהמות
הוא כשינצחו הכחות המתפעלות הכחות הפועלות כמו שהתבאר בטבעיות
וכאשר ישנה פניו ר״ל שיהפוך פניו וידרוך אל ההפסד ותשלחהו שלוח עולמי הנה
אחר המות לא ירגיש האדם דבר מאלו הדברים שהיה מרגיש בהם בעודו חי.
הנה כבר ירבו ויכבדו בניו ולא ידע או יצערו וימעטו ולא יבין למו. אך בשרו בעת

שהיה

שהיה עליו כאב יכאב וירגם בדברים המצערים אותו ר״ל בעוד שהוא חי ונפשו בגוף שהיה עליו תאבל ותרעש למכאובים שיקרוהו אמנם אחר המות לא יהיה בזה הפעלות והרגש לא לבשרו ולא לנפשו והנה אמר איוב כל זה לפי דעת רעיו שיראו שאלו המכות אלו עליו לעונש על מריו והוא ירחיק זה שאם היה הענין כן לא היה ראוי שירדפהו השם ית׳ בכמו אלו ההרדפות לפי שהוא היה צדיק וישר ואם היה שחטא הוא מעט ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר שכבר יעשה לו השם יתברך עול אם ימיתנו באלו המכאובות אשר הם מוליכות אותו אל המות לפי מה שהתבאר לו מהם על חטאו אשר אפשר שיוחס לו עם שיקפח שכרו מן הצדק והיותר שעשה כי הוא לא ישוב לחיו אחר מותו בדרך שיוכל אז להטיב לו השם ית׳ על הטוב אשר עשה:

הוכח ה׳ וסימ׳ לא תשנא את אחיך· מה נמרצו אמרי יושר· הוכח בדבר לא יסכן· הוכח יוכיח אתכם· לא יאהב לץ הוכח לו· וחד והוכח אל אל אחפץ: ערומים ב׳ רפי׳ וסימ׳ ותבחר לשון ערומים· מפר מחשבות ערומים· וב׳ דגש׳ וסימ׳ ויהיו שניהם ערומים האדם· ובגדי ערומים תפשיט· וסימ׳ ערטלאין דגש׳ חכימין רפין: ולפני

אבן עזרא

החכם יענה דעת· קדים· רוח קדים: יסכון· יועיל כמו לא יסכן גבר וים אומרי׳ יסכון ילמד: יאלף· עניינו פיך ילמד בן אדם ויודיעכו עונך: ותגרע שיח· המגרעת הית׳ לחכמ׳ והכערכה אליך או תמי׳ החכמה אצלך גרועה ותהיה התו׳ למוכח: כביר· גדול וכן הוא בלשון קדר: לאט· דבר בלאט עמך כמו בסתר: מה יקחך לבך· מה ראיה תקח כמו ויקחו האנשי׳ מגידם או הוא מן יערף כמטר לקחי: ירזמון עיניך· אין לו חבר והפוך ב בלשון קדמונינו ז״ל: כי תשיב אל אל רוחך· כעסך כמו כל רוחו יוציא כסיל:

מתחולל

טו ויען אליפז התימני ויאמר: החכם יענה דעת־רוח וימלא קדים בטנו: הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא־יועיל בם: אף־אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני־אל: כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים: ירשיעך פיך ולא־אני ושפתיך יענו־בך: הראישון אדם תולד ולפני גבעות חוללת: הבסוד אלוה תשמע ותגרע אליך חכמה: מה־ידעת ולא נדע תבין ולא־עמנו הוא: גם־שב גם־ישיש בנו כביר מאביך ימים: המעט ממך תנחומות אל ודבר לאט עמך: מה־יקחך לבך ומה־ירזמון עיניך: כי־תשיב אל־אל רוחך והוצאת מפיך מלין: מה־אנוש כי־יזכה וכי־יצדק ילוד אשה: הן בקדשו לא יאמין ושמים לא־זכו בעיניו: אף כי־נתעב ונאלח איש־שתה כמים עולה: אחוך שמע־לי וזה־חזיתי ואספרה: אשר־חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם: להם לבדם נתנה הארץ ולא־עבר זר בתוכם:

ל׳ · ח׳· לח׳· ל׳ · ב׳ וכעלין · ל׳· ב׳ רפי׳ וחל׳· ל׳ וכתי׳ כן יו׳ מיחדין · ל׳ · ל׳ · ל׳· ל׳ · ל׳ וחל׳ · ב׳ בתרי ליש׳ והמלך לאט · ל׳ · רויי ד׳ · ד׳ ק׳ · ג׳ נ׳ ח׳ · בכפ׳ מונח דגש

ואתיב אליפז דמן תימן ואמר: האפשר דחכימא יתיב דעתא דדמי לזעפא וימלי היך רוח קידומא כריסיה: דמכסן במילין דלא יליף ומיליא דלית משמשא בהון: לחוד את אין תפיש דחלתא ותבצור מילתא קדם אלהא: ארום יאלף סורחנך פומך ותהי בחיר לישנא דחכימיא: יחייבינך פומך ולא אנא וסיפוותך יסהדו בך: הא בקדמאי אדם בלא אבא ואמא איתילידתא וקדם גלמתא איתבריתא: אפשר דברא אלהא תשמע ואטפי לותך חוכמתא: מה ידעתא ולא נדע תתביין ולא גבנא הוא: לחוד דאברהם דסיב ויצחק דקשיש סמכו בנא ויעקב דרב מאבוך יומיא: תא לחוד אליפז דסיב ובלדד דקשיש בהדנא וצופר דרב מאבוך יומין: הזעיר מינך נחמתא דאלהא ומללא בניח חזי למללא גבך: מה ילפינך רעיונך ומה מרזמין עינך: ארום תתיב לאלהא רוחך ותהנפיק מפומך מיליא: מה בר נש ארום יזכי וארום יזדכי ילוד איתא: הא בקדישי עילאי לא יהימן ואנגלי מרומא לא זכאן קדמוי: כל דכן מרחיק ומסאב בר נש שתי היך מוי עילתא: אחוי לך קביל מיני ודין דחמיתי ואשתעי די חכימי יתוון ולא מכדבין מן מסורתא דאבהתהון: תא דשבטוי דיעקב חכימיא יתובון ולא כסיאו ממה דאלפתנון אבהתהון: להון בלחודיהון אתיהיבת ארעא ולא עבר חילוני במציעהון:

והכלל העולה מאלו הדברים

הוא שאיוב גינה דעת צופר ובלדד לפי שהיו מכחישי׳ המוחש ואמר איוב שהם היו מבטלי׳ הידיעה לפי שכאשר לא ישמר מהמוחש ש שרש והתחלה לא יהיה בכאן לידיעה דרך ו וגינה צופר על אשר היה מבזה אותו להיות צופר שאכן ושליו והוא היה נכון למועדי רגל ואחר כן הביא ראיה מהחוש לסתור דברי צופר והוא שאכחנו כמצא מהרשעים ה המכעיסים מי שאין להם פחד כלל ושפט כי היה בלתי אפשר בצופר שידע מפעלות השם ית׳ ונפלאותיו השיעור אשר היה ה הוא יודע אותו בזה כי הוא היה צעיר מ ממנו ואורך הזמן י יוסיף אמות בענייכים מכד מה שיושג בו מ מהמוחש ולפי שלא התבאר לצופר מהחוש מה שראוי בזאת ה החקירה היה טועה בזה המבוקש זה ה האופן מהטעות ואחר כן גינה צופר ובלדד על אשר היו מנבלים השם ית׳ מעשיית העול בכמו אלו הטענות ה הכוזבות כי זה היה ממה שיורה שהם יאמינו שהש׳ עושה עול אבל ירצו לשאת פנו בזה האופן כמו שיכשה האדם פשע אוהבו באי זה דבר ש שיוכל ואחר כן הביא ראיה מחוזק הכאב לסתור דעותיהם לפי שלא היה לו פשע והיה עם זה נענש בזה העונש הנפלא ואחר ביאר ואמר שלא יאשימהו אדם על זה הדעת שהיה לו ויאמר שלפי זה הדרך יהיה שוא עבוד אלהים ועשות צדקה וחקר כי הוא יראה שראוי לאדם שיהיה גופו ונפשו במנהגים המשובחים כדי שתגיע לנפש הצלחתה ותושע בשם ית׳ ואחר כן הביא שתי טענות האחת יסתור בה שיהיה השם ית׳ משגיח באישי האדם והב׳ יסתור בה בייחוד דעת צופר אמנם הראשונה היא שהאדם הוא פחות ונבזה ולזה לא יתכן שישגיח השם ית׳ בו עם היותו בתכלית הכבוד ולא תחשוב זאת הטענה חלושה אבל היא פלוסופית וכבר הסתמכו בה הפלוסופים וחייבו ונמנה שהשם ית׳ לא ידע כי אם עצמו והאופן הביאור בו כי השם ית׳ אם יקנה כמו אלו הידיעות הנה יחשוב שיחוייב מזה שישלם הנכבד בפחות וזה בתכלית הגנות ועוד שהשמחה והשלימות יהיה יותר למשיג במושג אבלו היותר נכבד ולפי שהמשיג השלם יעשה פעולתו ביותר שלם שאפשר הנה יחשוב שיחוייב מזה שלא ישיג השם ית׳ כי אם העניינים היותר נכבדים ולזה שפטו שלא ישיג השם ית׳ כי אם עצמו ואולם האמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות יי׳· והטענה השנית שלא יתכן שיענש האדם על אשר לא יעשה מה שאי אפשר לו עשייתו ולפי שאי אפשר לאדם שיעשה הטוב תמיד להיותו חומרי ר״ל שאי אפשר לו שישכיל ויתבונן תמיד בפעולות השם ית׳ הנה לא יתכן שיענש על זה ואחר כן זכר מהפלגת מכאובו שהוא היה בוחר המות עליו והנה התוכחות שהיה לו עם השם יתברך בזה המענה הוא לפי דעת אלו האנשים החולקים עמו לא לפי דעתו וכו טענה על דבריהם כמו שקדם:

יו׳ מיחדין וסימ׳ ולפני הכפרת יזה· וחזה אותו על הכפרת· ולפני עור לא תתן מכשול· לפני אלעזר הכהן ולפני· ולפני הדביר עשרים אמה· ולפני יום ולא שמעתם· ולפני ירח דור דורים· ולפני כבוד ענוה· תפלה לעני כי יעטוף· ולפני התגלע הריב נטוש· ולפני גדולים ינחנו· ולפני כל חציר יבש· ולפני הלשכות מהלך עשר· הראשון אדם תולד· אשר נתתי לפניכם ולפני· ולפני מזה· וכל לפני ולפני דכו׳: לאט ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ והמלך לאט את פניו· ודבר לאט עמך: ירזמון ל׳ מה יקחך לבך· והוא חד מן א״ב דמשמשין יר בריש׳ ון בסופ׳ וסימ׳ נבסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הנון בסד׳: זכו ג׳ וסימ׳ זכו נזיריה משלג· ושמים לא זכו בעיניו· וכוכבים לא זכו בעיניו· וא׳רחצו הזכו: נתעב ג׳ ב׳ פתח וסימ׳ כנצר נתעב· כי נתעב דבר המלך על יואב· אף כי נתעב ונאלח:

ביאור מלות המענה

ויען אליפז התימני ויאמר· יסכון· יועיל: שיחה· תפלה כטעם ולפני יי׳ ישפוך שיחו: יאלף· ילמד ויודיע: ערומים האנשים המדברים בערמה ובמרמה: ותגרע אליך חכמה· ותמנע לך החכמה עד שתהיה כולה לך ואין לזרים אתך: תנחומות אל· תנחומות אלו האנשים ר״ל בלדד וצופר: לאט· סתר ולאט: רוחך· רצונך: נאלח· נתעב ונמאס: אחוך· אגידך:

מתחולל

מתחולל. מעניין חיל כיולדה: לעריץ. הוא הרשע ונקרא כן בהיותו תקיף ועורץ שאר האנשים: וצפוי הוא אלי חרב. ר"ל שכבר יראהו החרב והטעם שכבר יעבור עליו החרב ויפלו עליו אימות מות: תתקפהו כמלך עתיד לכידור. תתחזק המצוק עליו ותסבבהו כמו המלך שעתיד לכידור ומזומן למלחמה שנקראת טורנ"ס בלע"ז או יהיה הרצון בזה תנצחהו המצוקה ותחזק עליו כמו שיתקיף המלך ויאנוס האיש שהוא שעתיד להשפט בכידור והם האנשים הנרוכים לטבעה שכאשר ירכבו לטוענים בקלות יקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם ברוך שיהיו כמו הכדור עד שלא יוכלו לשום פנים להנצל מהטביעה: בעבי גבי מגיניו. במקום שגופי מגיניו יותר עבי׳ ויותר חזקים: פימה עלי כסל. ששם פיות על כסליו מרוב השומן: אשר התעתדו לגלים. אשר היו עתידים לגלים: כני׳. ר"ל שימין: מנלם. שלמות כענין ככלותך לבגוד יבגדו בך: בשוא נתעה. ר"ל האיש הנתעה בשוא ובהבליה שלם להמשך אחריהם כי שוא תהיה תמורתו כי תמורתו תהיה שוא והבל ר"ל שכבר יפסד ויעדר: תמלא. תכרת והוא שב אל יונקתו האמורה למעלה: וכפתו. הוא כמו יונקתו והרצון בו פארתו: יחמוס. יגלה כטעם ויחמוס כגן שכו: בסרו. בוסר שלו: נצתו. כמו פרחו: אהלי שחד. הבנויים משחד:

מתחולל. מן חיל כיולדה: ומספר שנים. שיוקש בהם ממנו: קול פחדים. באחריתו: תתקפהו כמלך. שהוא מוכן להכנס במלחמה ואין לו דומה ויש אומ׳ כי יסובוהו כרות כהקף הגלגל סביבות הכדור שהיא הארץ ויהיה כמו כדור אל ארץ וכף כדור נופל וכף כידור סורם והוא רחוק: בעבי גבי מגיניו. ישוב על עובי הכותר ומגניו הם העצמות על דרך משל וגבי הם המיתרים: כי. חלבו כסה פניו וכחילו יצטרך לעשות פימה עלי כסל להוציא מהחלב והו דרך משל כי בתחלה יעשיר הרשע ובסוף להפך כענין בפרח רשעים כמו עשב: ובסוף ישכון ערים נכחדות ויש אומרי׳ כי יבחר מקום אין שם יישוב להתבודד בו להרע שהיו מעותדים כמו עתידי׳ להיותם גלים כמו גל אבני׳ וכן גלים נכים: חילו. עשרו כמו כשה לי את החיל הזה: יקום. יעמוד: מנלם. הדבר השלם שלהם ופי׳ יטה כמו נוטה שמים וכמוהו ככלותך להשלימך: ויסור. אפילו ברוח פיו: בלא יומו תמלא. רובי המפרשים אמרו שהאלף במקום למ"ד הכפל והוא מן וקטפת מלילות ומלשון רבותי׳ מוללו ומריח בו: וכפתו. מן כפה ואגמון: יחמס. כמו ויחמוס כגן שכו כחמס עקביך ועניינו יתפזר: ואש אכלה. דמה אף אלהים לאש בעבור שהרו עמל: ובטנ׳ רמז למחשבות הנסתרות: שמעתי

מתחולל ב׳ מל׳ וסימ׳ הנה סערת יי׳ חמה יצאה קדמ׳. כל ימי רשע הוא מתחולל: ומספר ה׳ ד׳ פתחין וא׳ קמץ וסימ׳ נמכר בסדר בלק ובירמיה סימ׳ י״א: בשלום ב׳ דגשי׳ וסימ׳ יי׳ יברך את עמו בשלום. בשלום שודד יבואנו: ללחם ד׳ דגשי׳ וסימני׳ ותרעב כל ארץ מצרים. לא רעב ללחם ולא צמא. והיתה ללחם לאוכרה. נודד הוא ללחם איה: תתקפהו ב׳

כָּל־יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹלֵל וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ׃ קוֹל־פְּחָדִים בְּאָזְנָיו בַּשָּׁלוֹם שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ׃ לֹא־יַאֲמִין שׁוּב מִנִּי־חֹשֶׁךְ וְצָפוּ הוּא אֱלֵי־חָרֶב׃ נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יָדַע כִּי־נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם־חֹשֶׁךְ׃ יְבַעֲתֻהוּ צַר וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ כְּמֶלֶךְ עָתִיד לַכִּידוֹר׃ כִּי־נָטָה אֶל־אֵל יָדוֹ וְאֶל־שַׁדַּי יִתְגַּבָּר׃ יָרוּץ אֵלָיו בְּצַוָּאר בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו׃ כִּי־כִסָּה פָנָיו בְּחֶלְבּוֹ וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי־כָסֶל׃ וַיִּשְׁכּוֹן עָרִים נִכְחָדוֹת בָּתִּים לֹא־יֵשְׁבוּ לָמוֹ אֲשֶׁר הִתְעַתְּדוּ לְגַלִּים׃ לֹא־יֶעְשַׁר וְלֹא־יָקוּם חֵילוֹ וְלֹא־יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם׃ לֹא־יָסוּר מִנִּי־חֹשֶׁךְ יֹנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהָבֶת וְיָסוּר בְּרוּחַ פִּיו׃ אַל־יַאֲמֵן בַּשָּׁו נִתְעָה כִּי־שָׁוְא תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ׃ בְּלֹא־יוֹמוֹ תִּמָּלֵא וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה׃ יַחְמֹס כַּגֶּפֶן בִּסְרוֹ וְיַשְׁלֵךְ כַּזַּיִת נִצָּתוֹ׃ כִּי־עֲדַת חָנֵף גַּלְמוּד וְאֵשׁ אָכְלָה אָהֳלֵי־שֹׁחַד׃ הָרֹה עָמָל וְיָלֹד אָוֶן וּבִטְנָם תָּכִין מִרְמָה׃

כָּל יוֹמֵי רַשִׁיעָא הוּא מִתְפַּס וּמִנְיַין שְׁנַיָּא אִתְטִישׁוּ לְתַקִּיפָא׃ ת״א כָּל יוֹמֵי דְעֵשָׂו רַשִׁיעָא מוֹרְכִין לֵיהּ דְיַעְבֵּיד תְּתוּבָא וְלָא תַב מִנְיַין שְׁנַיָּא אִטַּמְרוּ לְיִשְׁמָעֵאל תַּקִּיפָא׃ קָל דְּלוּחַיָּא בְּגֵיהִנָּם בְּאוּדְנֵיהּ כַּד שָׁרְיָין צַדִּיקֵי בִּשְׁלָמָא בְּחַיֵּי עָלְמָא בְּזוּזִיתָא יֵיתִינֵיהּ׃ לָא יְהֵימִין בְּחִיּוּי לְמִיתַב מִן חֲשׁוֹכָא וְאִיטִימוּס הוּא לְקַטְלִין בְּחַרְבָּא׃ מְנַדֵּד הוּא לִמְזוֹנָא הָאן הוּא יְדַע אֲרוּם מְעַתַּד בִּידֵיהּ יוֹם חֲשׁוֹכָא׃ יְבַעֲתוּנֵיהּ עָקָא וּמְעִיקָא תַּחְרוֹנֵיהּ הֵיךְ מְלִיךְ דְּאִיטִימוּס לִגְלוּגְדָק׃ מְטוּל דְּאוֹשִׁיט לֶאֱלָהָא יְדֵיהּ וּלְוָת שַׁדַּי יִתְגַּבַּר׃ יִרְהוֹט לְוָתֵיהּ בְּתוּקְפָּא בְּאַקְוֹשֵׁי רוּם תְּרִיסוֹי׃ אֲרוּם חֲפָא אַפּוֹי בִּשְׁוּמְנֵיהּ וַעֲבַד רוּטְבָא עֲלוֹי כַּפְלָא׃ וַעֲבַד שְׁכוֹנָן בְּקִירְוִין צַדְיָן יְתִיב בְּבָתַּיָּא דְּלָא יֵיתִיבוּן לְהוֹן דִּי אִתְעַתְּדוּ לִיגוּרִין׃ לָא יִתְעַתַּר וְלָא יִתְקַיַּים עֻתְרֵיהּ דְּקָרַח וְלָא יִתְמְתַח לְאַרְעָא מִנְהוֹן וּלְהַלְהוֹן טַבְתָּא דְּדָתָן וַאֲבִירָם׃ לָא יַעְדֵּי מִן חֲשׁוֹכָא שִׁיבְשֵׁיהּ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהוֹבִיתָא וְיַעְדֵּי בְּזַעְפָּא דְּפוּמֵיהּ דֶּאֱלָהָא׃ לָא יְהֵימִין בַּר נַשׁ דִּבְשִׁקְרָא תָּעֵי אֲרוּם שִׁקְרָא תְּהֵי פִּירוּגֵיהּ׃ בְּלָא יוֹמֵיהּ תִּתְמְלֵי קְבוּרְתֵּיהּ וְעוֹבֵיהּ לָא תְהֵי עֲבוּפַיָּא׃ ת״א עַד לָא יוֹמֵי תִּתְמְלֵי סַבְתֵּיהּ וְכַלְּתֵיהּ לָא תְהֵי גְנַנָּא׃ יַתַּר הֵיךְ גּוּפְנָא בּוּרְתֵּיהּ וְיִטְלוֹק הֵיךְ זֵיתָא לִיבְלְבֵיהּ׃ אֲרוּם סִיעַת דִּילְטוֹר לְצַעֲרָא וְאֶשָּׁתָא גְמַרַת מַשְׁכְּנֵי שׁוּחֲדָא׃ דְּחַשְׁלִין לְיָעוּת וּמְמַלְּלִין שְׁקַר וְרַעְיוֹנֵי כְּרֵיסְהוֹן מַתְבִין נִיכְלָא׃

ובספרא וסי׳ תתקפהו לנצח ויהלך. תתקפהו כמלך עתיד לכידור: בעבי ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ האדמה. גבי מגניו: וישכון ה׳ א׳ מל׳ וסימ׳ וישכון כבוד יי׳ על הר. וישכן ישר׳ בטח בדד. וישכן הענן במדבר סיני. וישכון ערים נכחדות. וישכן בירושלם. ערים מל׳: ולא יקום ד׳ וסימ׳ נמס בכיפ׳ סימן ח׳. ט׳ רף לא ולא ולא וסימ׳ לא תשתחוה לאלהיהם. שמעתי לא תגנבו. לא איש אל ויכזב. לא אכלתי באני ממנו. לא יצעק ולא יענה. לא ירעבו ולא יצמאו. לא דכאו עד היום. לא שלותי ולא שקטתי. לא יעשר ולא יקום חילו: גלמוד ג׳ וסימ׳ היום ההוא יהי גלמוד. כי עדת חנף גלמוד. בחסר ובכפן גלמוד:

ביאור דברי המענה

ענה אליפז התימני ואמר היתכן לחכם שיטעון טענות כוזבות אשר הם דברי רוח והבל. אם מחוק החכם שיתווכח בדברים וטענות בלתי מועילות בהאמתת מה שירצה האמתתו. הנה לא תוכל להנצל שלא תעשה עול גדול באלו הדברים כי אתה תפר מההמון יראת השם ית׳ כי ההמון לחולשת שכלם לא יראו מעשות רעות אלא מדאגה פן יעניסם השם ית׳ ולזה כשתאמר שלא יועיל הצדק שלא יבאו אלו הרעות אלא למי שבמערכתו בעת הלידה שיבואהו אתה מפר יראת השם ית׳ מההמון ואתה ג״כ מונע ההתפלל לפני השם ית׳ על הרעות הבאות לאיש כי התפלה עליהם שוא ובטל לפי דבריך. הנה דבריך יודיעו לאנשים עונך כי אתה בוחר בדבריך לשון הערומים המדברים בערמה ובמרמה ובדרכים מתעים. הנה לא תצטרך אני לומר שאתה רשע ועל זה באה עליך הרעה הזאת כי פיך ושפתיך יעידו בך שאתה רשע. מה זה שהתפארת בחסידות והלא האם כבר אתה קודם אדם הראשון ולפני בריאת הגבעות הלא אם בוסר הוא צעיר לימים הנה לא ימנע מפני זה שיגיע לו מהחוש מה שהספיק בזה הדרוש וזה שיתכן שקבל כבר עדות מחכמי׳ יותר קודמי׳ ממך עד שכבר הגיע אליו מה שהתפרסם מזה החוש זה זמן ארוך ולזה אם איך ראשון לכל האנשים תהיה טענתך בזה בטלה. האם שמעת בסוד אלוה ונגלה לך כבר עד שתמנע לך החכמה ותהיה לך לבדך לא לזרים אתך. מה ידעת מפעולות השם ית׳ ולא נדע ומה תבין מהם ולא עמנו הוא ועוד שאם תטעון כי בעבור ישישותך יתכן שתהיה חכם יותר. הנה גם שב גם ישיש בנו כביר ימים מאביך ואחשוב שאליפז היה יותר ישיש מאיוב ואולם אמר רעיו היו צעירי׳ ממנו או בוסר לבדו היה צעיר ממנו. המעט ממך התנחומות שנחמוך בהם אלו האנשים ר״ל בוסר ובלדד עד שקראת להם רופאי אליל. האם מה שטענו לקיים שהשם ית׳ מבין את כל מעשה האדם ומשפט אותו עליהם הוא דבר של לאט ושל סתר עמך עד שקראת אותם טופלי שקר וקראת סתר אלו הטענות והוא מה שאמרת אליהם אם בסתר פנים תשאון. איך לקחך לבך ואיך רמזו עיניך להשיב אל אל רוחך והוצאת מפיך מלין כבגדו. איך תחשוב שתהיה נקי וצדיק עד שלא יתכן שיגיעך עונש. הנה אי אפשר באדם לחסרונו שיהיה נקי וצדיק ואיך תחשוב שתהיה כמלט מהחסרון הלא בעיני השם ית׳ אין כמלט מהחסרון כי גם המלאכים והגלגלים ישיגם חסרון מה לפי שמציאותם יצטרך אל מציאות אחר ישפע ממנו ועוד בהם חסרון כפלא ביחס אל השם ית׳ כמו שביארנו בחמשי מספר מלחמות יי׳ ולזה לא ימצא השלימות כי אם בשם ית׳. ובהיות הענין כן איך חשבת עצמך נקי מהחסרון עם היותך נתעב ונאלח ושותה כמים עולה כי האדם זה דרכו ולזה אין לך להתרעם על השי׳ על זה השעם כי בלי ספק אי אפשר מזולת סמרית ואם איך משער בזה כי יתכן מחטאת בדברים רבים הם חטא אלו השם ית׳ מכבר שלמותו ואיך חושב בהם שיהיו חטא. הנה אגידך מה שראיתי בחוש ומה שיגידוהו חכמים ולא כחדו במה שקבלו בזה מהחוש מאבותם. כי לא אביא עליך עדות ממה שיגידוהו הפתותים כי אין לסמוך עליהם אבל ממה שהגידו השלימי׳ אשר להם לבדם נתנה הארץ מר ובחכמתם ובשלמותם ולא עבר זר בתוכם הלא הם יגידו. ורואיתי ג״כ בעיני כי הרשע ואם הוא מצליח הוא מתחולל כל ימיו ר״ל שיאחזהו חיל וכאב לבו כל ימיו ליראתו ולפחדתו שיגיעהו רע ומספר השנים אשר נכספו לתוקף החותם לאנשים יהיה בכל אחד מהם קול פחדים באזניו שיגיעהו רע והנה בהיותו בשלום יבואהו השודד והכר לו בדרך שלא יאמין שוב מני החושך והרעה ההיא. הלא החרב יראה אותו בדרך שיפלו עליו אימות מות. הלא הר שעהוא נודד ללחם אנה ימצאהו כי אין לו לחם לאכול ידעני כנון בידו יום חשך וצרה גדולה ולזה הוא בכאב לב תמיד: צר ומצוקה יבעתוהו. תתחזק המצוקה עליו ותאנוס אותו כמו המלך שיתקיף ויאנוס האיש שהוא עתיד להשפט בכידור והם האנשים הנרוכים

הגרונים לטביעה שיקפרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכדור עד שלא יוכלו להנצל מהטביעה· מפני שכסה הרשע לאל ידו וחשב להתגבר על השם ית'· הנה השם ירוץ אליו להכותו בצוארו במקום שיהיו מגביו יותר חזקים ויותר עבים להראות כי לא תועיל גבורתו כנגד השם ית'· מפני שכסה הרשע פניו בחלבו מרוב השומן ושכן בערים חריבות ר"ל שבנה אותם ושכן בבתים אשר לא היו נושבים אבל היו עתידים להיותם לגלים כנים ובנה אותם מחדש כדי שיוכל לבטוח יותר בהם שיהיו חזקים ולהיותם לזכר לו· הנה יענש שלא יעשר ולא יעמוד עשרו אשר בעבורו היה מאמין עצמו ולא יטה לארצי הארץ שלמותם ר"ל שהבנינים אשר עשה לא ישארו אבל יחרבו ויפלו· לא יסור מני חשך הצרות יונקתו אשר היתה צומחת מאחר בהיותו בעשרו כמו שהיה בתכלית השומן והרשנו' יקבם שלהבת הצרות הבאות עליו עד שיגיעהו מהכחישות ברוח פיו יגיעהו ויסירהו ממקומו·

בעבור שלא היה מאמין זה האיש הנתעה בשוא ובהבלי העולם כי ימותו ותהיה שוא והבל תמורתו ר"ל שלא היה מתפחד מהמות הנה היה נכסו שימות בלא עתו ותכר' יונקתו בלא עתו וכפתו אשר איננה רעננה יסור בקלות הפרח והכן שהוציא הרשע לעשות פרי כמו הגפן שיחמוס ויפחית בסרו וכזית שינתיך נצתו במעט סבה·

הנה קהל החנפים סופו להיו' גלמוד לפי שיפחיתו קצתם קצת ולא ישלם הקבוץ ביניהם ואש אכלה שאהלים הבנויים משחד ועול לפי שהם יחשבו ויסתדלו תמיד בעמל ואון ומחשבתם תכין מרמ' תמיד ולזה יענישם השם ית' בכמו אלו העונשים:

והכלל העולה מהדברי' הוא שהוא היה מגנה איוב על אמ' שלא חטא והוא מעיד שכב' חטא שהוא בדבריו אלה יפר יראת השם מהאנשים וימנע מהתפלל אליו בעת הצר' אשר עם התועלת שבו להנצל מהר' הנה בו מהתקון המדיני והיושרה אל הצלחת הנפש מה שלא יעלם והביא ראיה מהחוש על היות אלו הרעות מסודרות מהשם ית' לפי מעשה האדם למה שימצא מהרעות לרשעים אשר לא נפקד איש מהם שלא ישיגוהו רעות אם מצד הפחד אם מזולת זה וזה ממה שיורה על כי אלו הרעות הם לרשעים מפני היותם רשעים ועוד שאנחנו נראה העונש הבאה עליהם כנגד מרים מרה כנגד מדה ואלו היה מוגבל בגיחו מרחם לא היה אפשר זה אלא אם כאמ' שכבר הוגבל ג"כ אז שיהיה זה האיש עושה מרי שיהיה רואה לעונש המוגבל לבוא עליו וזה בתכלית הבטול והגנות כי אם היה הענין כן תבטל הבחיר' ויהיו כל הענייני מחוייבי' הנה זה הוא לבד מה שהוסיף אליפז לטעון בזה המענה·

באלה ג' וסי' לא כאלה חלק יעקב· קדמא ותנינא· שמעתי כאלה רבות· לו ב"ב וסי' נמס' במסר' רבת' בערך לו· במלים' בליש' וסי' הלהוכח מלים תחשובו· הלא הם יורוך· הוכח בדבר לא יסכן· גם אנכי ככם אדברה· עד אנה תוגיון נפשי· אדעה מלים יענני· טרם עצרו במלים· ותתולא ענו· כי מלתי מלים· כתר לי זעיר· ותקמטני ל

אבן עזרא

שמעתי כאלה רבות· או מה ימריצך· מי יהיה תקיף ממך ויכחך: וכיד· כמו תכור' והענין להוכיחם· מה מני יהלוך· לא יהלך כאבי: אך עתה הלאני· הכאב ולנגדו יאמר השמות ה המתאבלים עלי: ותקמטני· מלשון קשור מדברי רבותינו ז"ל או כמו אשר קומטו ולא עת והם קרובים: אפו טרף· ישוב אל כרי הבא אחריו: יתמלאון· כמו תמלאמו נפשי: ירטני· כמו כי ירט הדרך לנגדי ואם הם שנים שרשים ויש אומ' וצל ידיו ועל מקום והקרוב כמשמעו: רביו· כמו השמיעו אל בבל רבים: מררתי· היא כנגד הכבד: עלי גלדי· עורי והוא מלשון קדר: ועוללתי· כמו והעלתי וכמוהו כמעל ידיה' ויש אומ' שהו' מן עול והוא יותר נכון: חמרמרו· בלשון קדר התאדמו ברוב החום או הו' מן יהמו יחמרו מימיו: ארץ אל תכסי דמי· כמו און אם ראיתי בלבי לא ישמע יי' אכן שמע אלהים יי' וכן ותפלתי זכה ואת ארץ אם א אכזב אל תכסי דמי: ואל יהי מקום לזעקתי· לא תמנא זעקתי מקום ויש אומ' ארץ גלי חמסיו אל יהי מקום שתעכב שם זעקתי אלא תעלה מיד: דלפה· כמו תזל וכמוהו ידלוף הבית: כי

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ שָׁמַעְתִּי
כְאֵלֶּה רַבּוֹת מְנַחֲמֵי עָמָל כֻּלְּכֶם׃
הֲקֵץ לְדִבְרֵי־רוּחַ אוֹ מַה־יַּמְרִיצְךָ כִּי
תַעֲנֶה׃ גַּם אָנֹכִי כָּכֶם אֲדַבֵּרָה לוּ־יֵשׁ
נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה עֲלֵיכֶם
בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי׃
אֲאַמִּצְכֶם בְּמוֹ־פִי וְנִיד שְׂפָתַי יַחְשֹׂךְ׃
אִם־אֲדַבְּרָה לֹא־יֵחָשֵׂךְ כְּאֵבִי
וְאַחְדְּלָה מַה־מִּנִּי יַהֲלֹךְ׃ אַךְ־עַתָּה
הֶלְאָנִי הֲשִׁמּוֹתָ כָּל־עֲדָתִי׃ וַתִּקְמְטֵנִי
לְעֵד הָיָה וַיָּקָם בִּי כַחֲשִׁי בְּפָנַי יַעֲנֶה׃
אַפּוֹ טָרַף וַיִּשְׂטְמֵנִי חָרַק עָלַי בְּשִׁנָּיו
צָרִי יִלְטוֹשׁ עֵינָיו לִי׃ פָּעֲרוּ עָלַי
בְּפִיהֶם בְּחֶרְפָּה הִכּוּ לְחָיָי יַחַד עָלַי
יִתְמַלָּאוּן׃ יַסְגִּירֵנִי אֵל אֶל־עֲוִיל
וְעַל־יְדֵי רְשָׁעִים יִרְטֵנִי׃ שָׁלֵו הָיִיתִי
וַיְפַרְפְּרֵנִי וְאָחַז בְּעָרְפִּי וַיְפַצְפְּצֵנִי
וַיְקִימֵנִי לוֹ לְמַטָּרָה׃ יָסֹבּוּ עָלַי רַבָּיו
יְפַלַּח כִּלְיוֹתַי וְלֹא יַחְמֹל יִשְׁפֹּךְ לָאָרֶץ
מְרֵרָתִי׃ יִפְרְצֵנִי פֶרֶץ עַל־פְּנֵי־פָרֶץ
יָרֻץ עָלַי כְּגִבּוֹר׃ שַׂק תָּפַרְתִּי עֲלֵי
גִלְדִּי וְעֹלַלְתִּי בֶעָפָר קַרְנִי׃ פָּנַי
חֳמַרְמְרָה מִנִּי־בֶכִי וְעַל עַפְעַפַּי צ
צַלְמָוֶת׃ עַל לֹא־חָמָס בְּכַפָּי וּתְפִלָּתִי
זַכָּה׃ אֶרֶץ אַל־תְּכַסִּי דָמִי וְאַל־יְהִי
מָקוֹם לְזַעֲקָתִי׃ גַּם־עַתָּה הִנֵּה־
בַשָּׁמַיִם עֵדִי וְשָׂהֲדִי בַּמְּרוֹמִים׃
מְלִיצַי רֵעָי אֶל־אֱלוֹהַּ דָּלְפָה עֵינִי׃
וְיוֹכַח לְגֶבֶר עִם־אֱלוֹהַּ וּבֶן־אָדָם לְרֵעֵהוּ׃

ואתיב איוב ואמר׃ שמעית כאילין סגיעתא מנחמין דליעות כולכון׃ האית סוף למילי זיקא או מה יבסמינך ארום תתיב׃ לחוד אנא כותכון אמליל לווי דאית נפשכון חלופי נפשי אחבר עליכון במיליא ואטלטל עליכון במו רישי׃ אאחיילכון במו פומי וטילטול ספוותי יתמנע׃ אין אמלל לא יפסוק כיבי ואפסוק מה מיני ייזיל׃ לחוד כדון שלהייני צדיתא כל סיעתי׃ תקפתני לסהיד הות ואקים לאסהדא עלי כדבובי על אפוי׃ רוגזיה תבר ונטר לי דבבו עמם עלי בככוי מעיקי היך איזמיל חריף עיינוי לי׃ פתחין עלי פומהון בחיסודא מחו ליכתיי כחדא עלי בנסא מתסראין׃ ימסרינני אלהא לות מרי זדונא ועל ידי דרשיעין ממרטט יתי׃ שליוא הויתי ודעדקינני ואחד בקדלי ותבריני ואוקמינני ליה לפלגסא׃ יחזרון עלי גררוי יקטע כליותי ולא יחוס ישדי לארעא מרירתי׃ יתקפינני תקוף על אפי תקוף ירהוט עלי היך גיברא׃ סקא חייטית עלוי משכי ופלפלית בעפרא איקרי׃ אפי מטשטשין מן בכותא ועל תימוריי טולי מותא׃ על דלית חטופא בידיי וצלותי דכיא׃ ארעא לא תחפין ארמי ולא יהי אתר לקבלתי׃ לחוד כדון דאית בשמיא מסהדי ומסהיד עלי במרומיא׃ פרקליטיי חביריי קדם אלהא זלגת עיני׃ איפשר דמכסן בבר נש עם אלהא והיך אינש עם חבריה׃

לעד היה· והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא ול' דכו' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הנ"ן בסד'׃ אל אל יסגירני אל קדם' בצרי תנין בסגול וכל קריא' חלוף ועיין כל האי שיטה במסר' רבתא בערך אל"ף דשם נמסר יתהון בסד'׃ ולא יחמול ד' וסימ' ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו מלך יהודה· וישלך עליו ולא יחמול· יסבו עליו רביו· בי קנאה חמת גבר׃ והפלתי ג' וסימ' ותפלתי על חיקי תשוב· ותפלתי ברעותיהם נשמטו· ותפלתי זכה׃ זכה ג' וסימ' בסדר אמור׃ עדי ושהדי חד מן ט' פסו' אית בהון תרתין מלין ופתרונן חד וסימ' נמסר בשמואל א' ריש סי' י"ב׃ במרומים ד' ומל' בליש' וסי' הוא ברומים ישכן· נתן הסכל במרומים· הללוהו במרומים· הנה בשמי' עדי ושהדי במרומים׃ ויוכח ב' א' ר"פ וא' ס"פ וסימ' ירא אלהי אבותינו ויוכח· ויוכח לגבר עם אלוה׃

ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר· עמל· הבל וכזב׃ מה ימריצך· ר"ל מה יחזקך מה שטענת בדבריך׃ אאמצכם במו פי· אחזיק אתכם בדברי׃ וניד שפתי יחשך· מה שאנוד אתכם בדברי יחשך כאבכם׃ השמות כל עדתי· שמתבל חברי שוממים ובא אמרו הלאני השמות כל עדתי׃ פעם לנוכח ופעם שלא לנכח על דרך אמרו משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו׃ ותקמטני· מענין קמטים כי הם עדות על הכחישות ועל הדלות׃ ילטוש עיניו לי· יעיין אותי בעין רעה ויהיה ילטוש מגזרת חרבו ילטוש ר"ל יבריק ויחריד׃ פערו· פתחו והרחיבו על פה׃ יתמלאון· יתקבצון׃ יסגירני· ימסירני׃ עויל· שקרן׃ ירטני· יטה אותי ממה שהייתי בו והוא מגזרת ירט הדרך לנגדי והם שני שרשים בענין אחד ר"ל ירט ורטה׃ ויפרפרני· שברני וכתתני מגזרת פור התפוררה ארץ וכן ויפצפצני מגזרת וכפטיש יפוצץ סלע׃ למטרה· כמטרה לחץ והנה הוא הרומס שמכוונין מורי החצים לירותבו׃ רביו· מורי החצים אשר לו מגזר' וימררוהו ורובו׃ יפלח· יבקע׃ גלדי· הוא הקרום שיעלה על המכה כאשר ם הגלידה המכה׃ ועוללתי בעפר קרני· ר"ל העליתי עפר על ראשי׃ חמרמרו· כמלאו חמר ולכלוך· ושהדי· ועדי׃ דלפה עיני· תדמע עיני׃

חובלה. נשחתת׃ נזעכו. נכרתו׃ התולים. אנשי מהתלות ובא בשקל עגומים שהוא חסרי עונם׃ ובהמרותם. ובהכעסת׳ אותי מענין מרו ועצבו את רוח קדשו׃ תלן עיני. תלין עיני ר״ל שעיני רואה הכעסתם ולנה שם׃ שימה נא ערבני עמך. שימה נא לבך כי להשיב על דברי בהתווכחי עמך ותן לי ערב אוכל לבטוח בו שתשיב על דברי כי תשוקתי היא להתווכח עמך לא עם אלו האנשים׃ לידי יתקע. הוא מענין תקיעת כף לקיים כל דברי׃ לחלק. מענין שפתי חלקות׃ רעים. מחשבות ורעיונים כטעם בנת לרעי׃ למשול עמים. להיות למשל ולשנינה בגוים׃ ותפת. ארון כענין תפתה האמור בדניאל׃ לפנים. קודם׃ ויצורי. מחשבותי מגז׳ כי יצר לב האדם׃ ישומו. יתמהו׃ יתעורר. יתמה ויפלא מקבל הפעלות רב׃ זמותי נתקו. מחשבותי נפסקו׃ מורשי לבבי. מחשבותי כי הלב ירש ממחשבה ההתחלות אשר יתפעם בהם ב בחקירותיו בדבר דבר׃ רפדתי יצועי. הצעתי ערשי׃ בדי שאול. כמו לבדי שאול והרצון בו לירכתי שאול׃ אם יחד על עפר נחת. אם יבואו יחד על עפר והנה בשאול השפל שבמקומו׳ והוא מרכז הארץ וכמוהו ואגיעה שאול השך כי הוא הפך השמים שהוא המעלה במוחלט׃

כי שנות מספר. דבר שים לו מספר במהרה׃ יאתיו. ישלמו׃ נזעכו. תהענך יתפרש שאין לו חבר במקרא׃ אם לא התולים עמדי. יתרעם על חביריו שיאמרו התולים׃ ובהמרותם תלן עיני. לא אישן עד שימררוני או מן סורר ומורה כמו כל איש אשר ימרה את פיך׃ שימה נא. חזר למקום׃ ערבני. שרוב אותי מן ערב את הנער׃ מי הוא. מחברי לידי יתקעו כפכת׃ הסתרת והתעלמת וכסית לא תרומ׳ אותם׃ ומי יגיד לרעיו חלקות נקום ממנו ועיני בניו תכלינה׃ והציגני. יאמר על הכאב ויש אומרי׳ על אליפז׃ למשול. להיות למשל ולשנינה׃ ותפת לפנים. כמו מקום התפת לפני בני אדם ועיניהם ויש אומ׳ כי התיו האחרון נוסף והוא כמו תוף׃ ויצורי. הם האיברים הנוצרים׃ זמותי. מחשבותי ובלשון קדר רב׳ שיקסור והוא קשר המחשבה׃ מורשי לבבי. כפי הענין שעיפים והכהן ז״ל אמר שהוא מן את מורשיהם בדרך ר רחוקה׃ לילה ליום ישימו. חבריו׃ בדי שאול. כמו שעיפי שאול על דרך משל כאילו השאול עץ למטו׳ כמו ותעש בדי׳ והראוי להיות אל בדי שאול תרדנה הנבראות או ישוב תרדנה על בדי כי בדי השאול תפולנה ותרדנה וכאילו האדם על שעיפי השאול׃ נחת. יש אומרים ירד או נחת כמשמעו כי יחד יש לנו על עפר נחת׃ עד

תלן ב׳ וסי׳ רק ברחוב אל תלן דפילגש׳ ובהמרותם תלן עיני׃ תרומם ב׳ וסי׳ צדקה תרומם גוי. על כן לא תרומם. וא׳ והרומם גליו׃ רעים ה׳ וס׳ בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף וביאורם לאבר הן ישלח איש׳ לחלק יגיד רעים. אשר רעים להתרועע. באתי לגני וגו׳ אכלו רעים. הון יוסיף רעים רבים׃ ושדר ג׳ וקמצ׳ וסי׳ וישלח אליו אלישע

יז כִּי־שְׁנוֹת מִסְפָּר יֶאֱתָיוּ וְאֹרַח לֹא־אָשׁוּב אֶהֱלֹךְ׃ רוּחִי חֻבָּלָה יָמַי נִזְעָכוּ קְבָרִים לִי׃ אִם־לֹא הֲתֻלִים עִמָּדִי וּבְהַמְּרוֹתָם תָּלַן עֵינִי׃ שִׂימָה־נָּא עָרְבֵנִי עִמָּךְ מִי הוּא לְיָדִי יִתָּקֵעַ׃ כִּי־לִבָּם צָפַנְתָּ מִּשָּׂכֶל עַל־כֵּן לֹא תְרֹמֵם׃ לְחֵלֶק יַגִּיד רֵעִים וְעֵינֵי בָנָיו תִּכְלֶנָה׃ וְהִצִּגַנִי לִמְשֹׁל עַמִּים וְתֹפֶת לְפָנִים אֶהְיֶה׃ וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי וִיצֻרַי כַּצֵּל כֻּלָּם׃ יָשֹׁמּוּ יְשָׁרִים עַל־זֹאת וְנָקִי עַל־חָנֵף יִתְעֹרָר׃ וְיֹאחֵז צַדִּיק דַּרְכּוֹ וּטְהָר־יָדַיִם יֹסִיף אֹמֶץ׃ וְאֻלָּם כֻּלָּם תָּשֻׁבוּ וּבֹאוּ נָא וְלֹא־אֶמְצָא בָכֶם חָכָם׃ יָמַי עָבְרוּ זִמֹּתַי נִתְּקוּ מוֹרָשֵׁי לְבָבִי׃ לַיְלָה לְיוֹם יָשִׂימוּ אוֹר קָרוֹב מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃ אִם־אֲקַוֶּה שְׁאוֹל בֵּיתִי בַּחֹשֶׁךְ רִפַּדְתִּי יְצוּעָי׃ לַשַּׁחַת קָרָאתִי אָבִי אָתָּה אִמִּי וַאֲחֹתִי לָרִמָּה׃ וְאַיֵּה אֵפוֹ תִקְוָתִי וְתִקְוָתִי מִי יְשׁוּרֶנָּה׃ בַּדֵּי שְׁאֹל תֵּרַדְנָה אִם־יַחַד עַל־עָפָר נָחַת׃

מְטוּל דִשְׁנֵי מִנְיָין אַתְיָין וְאָסְרְטָא דְלָא אֶתוּב אֵיזִיל׃ נַפְשִׁי מִתְחַבְּלָא יוֹמֵי דְעִיכוּ קְבוּרָן מִתַקְנָן לִי׃ אִין לָא מְהַתְּלָעֲבִין בַּהֲדַי וּבְפִירוּגֵיהוֹן תְּבִירַת עַיְינִי׃ שַׁוִי כְּדוּן עֲרִיב יָתִי עִמָּךְ מַן הוּא לִידִי יְקַיֵם׃ אֲרוּם לִיבְּהוֹן אַטְמִשְׁתָּא מִסְכַלְתָנוּ מְטוּל הֵיכְנָא לָא תְרוֹמֵם לְהוֹם׃ לְמַפְלִיג עַל אַחְוָיַית חַבְרַיָא וְעַיְנֵי בְנוֹי תְשֵׁיצוּן׃ וְעַרְתַנִי לְמַתְּלִין בְּעַמְמַיָא וּגְהִינָם מִן לְגָיו אֶהֱוֵי׃ וְכַהֲיַית מִן רְגִיז עַיְינִי וּקְלַסְתּוֹרֵי הֵיךְ טוּלָא כּוּלְהוֹן׃ יִשְׁתָּקְמוּן תְּרִיצֵי עַל דָא וְזַכָּאֵי עַל דִילְטוֹר יִתְגַבַּר׃ וְיֵיחוֹד צַדִיקָא תְרִיץ אוֹרְחֵיהּ וּדְכֵי אַיְדַיָה יוֹסִיף אִיתְחַיְילָא׃ וּבְרַם כּוּלְהוֹן תְּתוּבוּן אִיתוּ כְּדוּן וְלָא אַשְׁכַּח בְּכוֹן חַכִּים׃ יוֹמַי עֲבָרוּ רַעְיוֹנַי אִתְבַּטִּילוּ לוּחֵי לִבָּבִי׃ לֵילְיָא הֵיךְ יְמָמָא יְשַׁוּוֹן נְהוֹרָא קְרִיב מְסַלְקִין מִן קֳדָם חֲשׁוֹכָא׃ אִין אֲנָא סְבִיר דְבֵי קְבוּרְתָּא בֵּיתִי בַּחֲשׁוֹכָא מַאֲכִית שִׁוְויָי׃ לְשַׁחְוָוא קְרֵיתִי אַבָּא אַנְתְּ אִמִּי וְאַחָתִי לְרַחְשָׁא׃ וְהָאן דִיכִי סִיבְרִי וּמְתִינְתִּי מַן יִסְכִּינָהּ׃ טַנְדוּ לְבֵי קְבוּרְתָּא תַּחְתִּין אִין כַּחֲדָא עַל עֲפַר שָׁרַן׃

ל׳ ל׳ · ל׳ וכתי׳ כן · ל׳ רק ברחוב · ל׳ · ח׳ ו׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ ד׳ כתיב שין כליש · ג׳ א׳ · ל׳ חס׳ וכתו׳ ת׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ... כב בוי״ו ל׳ חס׳

מלאך. ויגשו עבדיו וידברו. ויאחז צדיק דרכו. וא׳ טהר לב חן שפתיו׃ זמותי ל׳ מורשי ל׳ רפדתי ל׳ יצועי. ואחותי ל׳ לשחת קראתי׃ ואיה ג׳ ר״פ וסימ׳ ואיה אלהיך אשר עשית לך. ואיה נביאכם אשר באו לכם. ואיה איפו תקותי׃ איפו ד׳ כתי׳ כן בוי״ו וסימ׳ נבכר בסדר וישב ובשמואל ב׳ סימ׳ ט׳׃

ביאור דברי המעל׳

ענה איוב ואמר שמעתי כמו אלה הדברים פעמי׳ רבות הנה כולכם מנחמי׳ תנחומי עמל וכזב. האם ימצא קץ לדברי רוח והבל כמו שהם דבריכם או מה יחזק דעתך מה שתטען ותענה הנה אין כדבריך מה שיחזק דעתך בו׳. גם אנכי הייתי מדבר עמכם ככם לו הייתם במקומי אחביר עליכם במלין לנחם אתכם ואניעה עליכם במו ראשי לנוד לכם ולהיות מיצר בצרתכם. אם היה הענין כן אחזיק אתכם בדברי ומה שאנוד לכם בדברי יהיה להפליג על חוזק ספור שבריכם יחשך כאבכם מכם כי הרבה יתפייס מי שהוסבר כאבו יכודו לו ויספרו בחוזק שברו ושיעור מה שאבד ממנו. הנה אם אדבר לא יחשך כאבי ממני או אם אחדל מהדבור לא יועיל לי ולא יסור דבר מצרתי. אך עתה הלאני השם שם כל אברי שוממים. איני צריך לעד אחר על צרתי כי קמטים שבי מרוב הכאיסות יעידו עלי וכחשי ודלותי יעיד על חוזק שברי ומכאובי. אף השם ית׳ טרף אותי וישטמני תכלית השטמה והגיעני להיות חרפת אדם ובזוי עם עד שצרי חרק עלי בשיניו לכעסו עלי ולטש עיניו לי לעיין אותי בעין רעה. הרחיבו עלי פיהם אויבי בחרפותיהם אשר הם מחרפים אותי הכו לחיי יחד עלי יתקבצון כל מוכאי והנה אמר זה לפי מה שאחשוב כנגד רעיו שהיו מחרפים אותו. ימסור אותי השם ית׳ ביד שקרן ועל ידי רשעים הטה אותי ממה שהייתי בו. שלו הייתי ויפרפרני השם ויכתתני אחז בערפי ושברני ויקימני לו למטרה לירות בי חציו. יסובו עלי מורי החצים אשר לו יבקע כליותי ולא יחמול לשפוך לארץ מררתי והנה אמר זה כנגד המכות והמכאובות אשר חלו בו. יפרצני השם פרץ על פני פרץ ר״ל מכה אחר מכה ירוץ עלי כגבור להכות אותי בכח ובתוקף מכו׳ רבות. על מה שהוגלד ממכותי תפרתי שק שהוא בגד קשה והנה הוא מכאיב ומכער אותי מאד ועוללתי ראשי בעפר ואפר וכל זה מרוב השגון כי בשעת היגון יחגרו האנשי׳ שק ויעלו עפר על ראש׳. פני כמלאו חומר ולכלוך מרוב הבכי ובשעת הבכי חשכו ראותיי עד שעל עפעפי צלמות. כל הצרו׳ האלו באוני על לא חמס בכפי וגם תפלתי הית׳ זכה שלא הייתי מתפלל שיבא רע לאויבי ולא הייתי כמכוון להתפלל לשם ית׳ קודם בוא אלי הצרה הזאת וזה שאיוב כמו שזכרנו היה נבוך תחלה בזאת החקירה והיה רוצה לצאת ידי שתיהן ולזה היה מקריב קרבנות אל השם ית׳ לכפר בעד בניו. ארץ אל תכסי דמי והחמס הנעשה לי בסבת זה הכרור המסודר מהשם ית׳ או יהיה הרצון בזה אל תכסה החמס הנעשה לי אם אמת מה שיאמרו רעי שתהיינה אלו הרעות מאת השם ית׳ על צד העונש ולא יהי מקום להסתר שם זעקתי על החמס הנעשה לי. גם עתה הנה בשמים עדי שהאמת אתי אם היה השם יתברך משגיח באלו הדברים הפרטיים כמו שאתם אומרים. אתם רעי המליצים עמי אל אלוה תדמע עיני ואליו דברי לא עמכם שאם היו דברי עמכם הוא מבואר שלא תהיה טענה עליכם מה שאספר מהחמס הנעשה לי אם הענין כדבריכם לפי שכלכם תאמרו שאוככם מאשימים אותי במה שאני או שאין חמס בכפי. ואולם דברי עם השם ית׳ שאם היה הענין כדבריכ׳ רצוני שיהיה השם ית׳ מבין את כל מעשה האדם היה הוא יודע האמת בזה ולזה תהיה מזה הצד טענה לשם ית׳ לבאר שאם היה משגיח באישי האדם בבמו האופן שאתם אומרים הוא עושה עמי עול וחמס. מי יתן שיוכל האדם להתווכח עם השם כמו הויכוח שיהיה בין אדם לרעהו. כי מספר השנים הנשארים לי לחיותי יהיו באים עתה ואמות או תהיה רוחי נשחתת ונכרתי ימי שלא אשלימם ויהיו עתה קברים לי. אם אין רעי המליצים לי אנכי מהתלות עמי ולזה אברח מלהתווכח עמהם ובמה שאומרי׳ להמרותי ולהעציבני רואה עיני ולנה שם ר״ל שאין הכעסים אשר הם מכעיסים אותי ומדברים כנגדי נעלם ממני. אהה השם ית׳ שים לבך כי לשמוע דברי ולהשיב עליהם כי תשוקתי להתווכח עמך אם היה אפשר זה לדעתי שאתה לא תלך בהתווכחך עמי כי אם בדרך אמתלא בטענות כוזבות כמו שעושים אלו האנשים ואם היה אפשר תן לי ערב שאוכל לבטוח בו שתשלים ההתווכחות עמי הנני מתעורר מאד מי אמצא שיתקע לידי לקיים שיהיה ההתווכחות ביני ובינך אם היה אפשר וכל זה אמר איוב להורות שהאמת אתו ולמאסן בטענות הפחותות שטוענים לו רעיו. הנה לבם צפנת משכל ואין בהם תבונה ולא דעת כי היה ראוי שלא יעלם מהם כי על דברים כמו אלו התחבולות והתרמו׳ לא תרומם׃

מי

מי שלהאלוה אליך יגיד המחשבות השאלות בלבו כדי שיבאל אותך שאיך שפט עול אבל תעניסהו על מה שיאתל בך כהתל באנוש עד שעיני בניו תכלינה · והגיגני השם ית' להיות למשל ולספיכה תחת שהייתי קודם זה להם לאדון ולשר · עד שכהתה עיני מהכעס אשר הם מכעיסים אותי בלעגם עלי ומחשבותיהם ככל ר"ל שלא אוכל להחזיק ולהתישב בהם מרוב דאגותי · ישומו ויתמהו ישרים על זאת הרעה הבאה על הצדיקים על לא חמס בכפיהם · ונקי יתעורר על חנף ויתמה מדוע דרכו צלחה עם רוב עונותיו ופשעיו · ויאחז עם זה הצדיק דרכו הטובה ומי שהוא טהר ידים יוסיף אומץ ללכת בדרכי השם ית' ואע"פ שאין בזה גמול נגפני אבל יעשו זה להוסיע נפשם כי זה כל פרי האדם וזו תשובה על מה שאמר אליפז אף אתה תפר יראה וזה שהרשעי' אינם יריאים השם ית' כלל והצדיקי' לא יפרו יראת השם יתברך מפני זה אבל יאחזו דרכם כדי שתגיע להם הצלחת הנפש ויוסיפו אומץ בדרכם הטוב' לבזותם הבלי זה העולם מפני רוע הסדור הנופל בקנייניו ובהצלחותיו וישימו מפני זה כל כונתם בהצלחת הנפש · ואולם כולכם תשובו ובואו נא ולא אמצא בכם חכם ולזה ש' שפטתם שאני מפר יראה · הנה מרוב מכאובי על לא חמס בכפי באתי עד קצי כאילו ימי עברו ת מחשבותי נתקו ממני אשר הם מורשי שכלי כי השכל כשירצה ל לחקור בדבר יירש ת תחלה מהמחשבה ח חלקי הסותר אשר ת תפול בהם והטענות המקיימות אותם ו והמבטלות אותם · הנה מחשבותי המבולבלו' שתה ישימו הדברים אשר הם הין מבוארים לי ונגלים כאור היום חשוכים ובעלמים כלילה האור אשר היה קרוב אלי וחזק ההראו' ישימוהו כלילה מפני חסך ה הצרות על מה שאתם מנחמי' אותי שאחריתי תשגא מאד · הנה אשיבכם מילין אם אני בחוזק המכאוב עד שאקוה שיהיה ב ביתי שאול ואמות ו וארפד יצועי בחשך ואקרא לשחת אבי אתה אמי ואחותי לרימה לדעתי שאין לי התלט מהמות על זה הכאב האנוש · הנה איה איפה תקותי ואם אקוה שאראה הטוב הגופיי אחר מותי או אמר זה כנגד מה שהיו אומרים שההבדל בין הרשעים והצדיקים כשיבואום צרות שהרשע לא יאמין שוב מני חשך ואולם הצדיק בוטח שהשם ית' יסיר המכאוב ההוא ממנו הנה לרבוי המכות האלו והמכאובים אשר הוליתי בהם אם ינוחו יחד על עפר תרדנה ותבללנה לכבדם לירכתי שאול ר"ל למרכז הארץ כי לא תוכל הארץ להכיל ולשאת אותם ואיך אוכל אני לסובלם ולחיות אחרי כפלם בי ואמנם אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא ·

והכלל העולה מהדברים

הוא שאיוב יסתור דברי אליפז באיסי האדם הם במשפט לפי מה שהביא ראיה מהאוש מהעונש הבא לרשעי' וגזר מפני זה שכל הרעות הנופלים מעשיהם ואמר שזאת הגזירה בלתי צודקת לפי שכבר נמצאו בו אלו הרעות הנפלאות אשר אין לו תקוה לחיות אחריהם על לא חמס בכפיו ואם יאמר אומר שזאת הטענה לא יודה בה אליפז ולזה איכה טענה עליו הנה תשובת איוב בזה כי דבריו הם עם השם ית' אשר יודע שהאמת הוא כמו שאמר איוב אם היה שיהיה פוקד האדם על כל מעשיו כמו שאמרו רעי איוב ומה שגנה אותו אליפז שהוא היה מיפר יראה באמרו כמו אלו הדברים הנה כבר נתבאר איוב וביאר שאינו צודק אבל הענין בהפך וזה שהרשעים אינם יריאים השם ית' עד שיתכן שיאמר שהוא היה מיפר יראת השם ית' מהם בכמו אלו הדברים והצדיקים לא יסורו מפני זה מלהחזיק בדרכי השם ית' לפי שתכליתם איננו הגמול הגופיי אבל השארות הנפש ולא רי שלא יסורו מפני זה הדעת מדרכם הטובה אבל יוסיפו אומץ להחזיק בה ולהשתדל בשלמותם הנפשיי לבזותם הקנייניים וההצלחות הגופיות לרוע הסידור הנופל בהם והיותם הבל:

ביאור מלות המענה

ויען בלדד השוחי ויאמר · קנצי · כמו קצים ואמר זה לפי שאיוב היה אומר דברים רבים במענה אחד וכשיתשב שיכלה המאמר להיותו לתכלית אחד מדבריו יתחיל בטענה אחרת ולזה ישים תכליות רבים לדבריו כאילו אמר עד אי זה מקום מהויכוח תשתדלו ברבוי הדברים והטענות וזה כי יתכן שבאמר האחרון יזכרו כל טענותיהם ומהמאמר ההוא והלאה לא יצטרכו לזכור טענות חדשות לקיים דבריהם איך ישתדלו לבד להתיר הספיקות במה שטענו החולקים עמהם על דעתם : ויעתק צור · ויסתלק צור : ידעך · יתמך : יצרו · ענין צרות : צעדי אונו · פסיעות כחו : ותשליכהו · ותעזבהו : שבכה · רשת : צמים · פריץ : חבלו · החבל שיקשור בו רגליו וילכד בו : ומלכודתו · הוא הפח שילכד בו : אונו · זרעו כטעם ראשית אונו : בדי עורו · ענפי עורו ובדיו : יאכל בדיו בכור מות · יאכל איבריו הגדול שבחליים הממיתים : ינתק · יסתלק : למלך בלהות · אל החזק והקשה שבבלהות : מבלילו · מבלי שלא היה שלו אבל גזלו : ימל קצירו · יכרתו ענפיו : ינדוהו · ישליכוהו : נשמו · תמהו : שער · סערה : ביאור

תשימון ג' וסימ' לא תשימון עליו נשך · אם שום תשימון פניכם · עד אנה תשימון קנצי למלין : נחשבנו ג' וסימ' נמכר בסדר ויצא · טורף ד' וחס' וסימ' קשר נביאה כהוכה · אריה טרף בדי · פצו עלי פיהם · טרף נפשו באפו : חשך ד' וסימ' מנהגם עליו ביום ההוא · אור חשך באהלו · כוכבי השמים וכסיליהם · חשך משחור תארם : ברשת ב' וסימ' ברשת זו

אבן עזרא

עד אנה תשימון קנצי למלין · הבון מוסף והכנון שאין לו דומה ועניינו רוצי כי מולח ברשת ברגליו · פי' כירגליו מולחו ברשתו שבכה · בלשון קדר כמו רשת והוא כענין מסובך : יאחז · הפח בעקבו תיחזקו עליו הצמאים · והכהן נ"ע אמר הבתולות ואחרי' אומ' בלשון קדר אבנים הפך כי עם אבני ה השדה בריתך : יהי רעב אונו · כמו בן אוני והעניין שיסבני ממנו : לצלעו · כמו ולצלע המשכן : בדי עורו · שעיפי עורו על דרך משל : יאכל בדיו · הם כנוי : בכור מות · חוזק או ראשית והענין שיכבד המות בבאו : ותצעידהו · עבתו ותקותו : למלך בלהות · לגדול שבבלהותי : תשכון באהלו · חיה זרה : מבלי לו · מבלי שידור הוא שם : יזורה · יפורם וכן ואתכם אזרה בגוים : יהדפהו · ירחיקוהו כמו הדה : במגוריו · המקומות שהיה גר שם : נשמו · כשמו אחרונים : רשעים כמוהו : וקדמונים · הם חבריו : וזה מקום לא ידע אל · שלא יסרת עצמו ואחר עמו וכן הוא וזה מקום של לא ידע אל : עד

יח וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃ עַד־אָנָה תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּין תָּבִינוּ וְאַחַר נְדַבֵּר׃ מַדּוּעַ נֶחְשַׁבְנוּ כַבְּהֵמָה נִטְמִינוּ בְּעֵינֵיכֶם׃ טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ וְיֶעְתַּק־צוּר מִמְּקֹמוֹ׃ גַּם אוֹר רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְלֹא־יִגַּהּ שְׁבִיב אִשּׁוֹ׃ אוֹר חָשַׁךְ בְּאָהֳלוֹ וְנֵרוֹ עָלָיו יִדְעָךְ׃ יֵצְרוּ צַעֲדֵי אוֹנוֹ וְתַשְׁלִיכֵהוּ עֲצָתוֹ׃ כִּי־שֻׁלַּח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו וְעַל־שְׂבָכָה יִתְהַלָּךְ׃ יֹאחֵז בְּעָקֵב פָּח יַחֲזֵק עָלָיו צַמִּים׃ טָמוּן בָּאָרֶץ חַבְלוֹ וּמַלְכֻּדְתּוֹ עֲלֵי נָתִיב׃ סָבִיב בִּעֲתֻהוּ בַלָּהוֹת וֶהֱפִיצֻהוּ לְרַגְלָיו׃ יְהִי־רָעֵב אֹנוֹ וְאֵיד נָכוֹן לְצַלְעוֹ׃ יֹאכַל בַּדֵּי עוֹרוֹ יֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת׃ יִנָּתֵק מֵאָהֳלוֹ מִבְטַחוֹ וְתַצְעִדֵהוּ לְמֶלֶךְ בַּלָּהוֹת׃ תִּשְׁכּוֹן בְּאָהֳלוֹ מִבְּלִי־לוֹ יְזֹרֶה עַל־נָוֵהוּ גָפְרִית׃ מִתַּחַת שָׁרָשָׁיו יִבָשׁוּ וּמִמַּעַל יִמַּל קְצִירוֹ׃ זִכְרוֹ־אָבַד מִנִּי־אָרֶץ וְלֹא־שֵׁם לוֹ עַל־פְּנֵי־חוּץ׃ יֶהְדְּפֻהוּ מֵאוֹר אֶל־חֹשֶׁךְ וּמִתֵּבֵל יְנִדֻּהוּ׃ לֹא נִין לוֹ וְלֹא־נֶכֶד בְּעַמּוֹ וְאֵין שָׂרִיד בִּמְגוּרָיו׃ עַל־יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים וְקַדְמֹנִים אָחֲזוּ שָׂעַר׃ אַךְ־אֵלֶּה מִשְׁכְּנוֹת עַוָּל וְזֶה מְקוֹם לֹא־יָדַע־אֵל׃

וַאֲתִיב בִּלְדַּד דְמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ עַד אֵימַת תְּשַׁוּוֹן הַרְפַּתְקֵי לְמִלַּיָא תִּתְבַּיְינוּן וּמִבָּתַר כֵּן נְמַלֵּיל׃ מָא דֵין אִתְחֲשַׁבְנָא הֵיךְ בְּעִירָא טַמְעָנָא בְּמֶחֱמֵיכוֹן׃ דִמְצַעַר נַפְשֵׁיהּ בְּרוּגְזֵיהּ אֶפְשַׁר דְאַמְטוּלָךְ תִּשְׁתְּבִיק אַרְעָא וְטִינַר יִתְּלַק מִן אַתְרֵיהּ׃ ת"א דְפָרִיד נַפְשֵׁיהּ לְגַרְמֵיהּ אֶפְשַׁר דְמְטוּלָתָךְ תִּתְנְשֵׁי אַרְעָא מִן לְמֵיתַב וְתַקִּיפָא יִסְתַּלִּיק מִן אַתְרֵיהּ׃ לְחוּד נְהוֹר רַשִׁיעֵי יִטְפֵּי וְלָא יִנְהוֹר גִּיהַ נוּרֵיהּ׃ נְהוֹר חֲשַׁךְ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ וּשְׁרָגֵיהּ אַמְטוּלְתֵיהּ יִטְפֵּי׃ יִתְעַיְיקָן פְּסִיעַת תּוּקְפֵיהּ וְתִתְלוֹקִינֵיהּ מַלְכּוּתֵיהּ׃ מְטוּל דְאִשְׁתַּדַּר בְּמִצְדְתָא בְּרִיגְלוֹי וְעִילוֹי כְּרִגְתָּא יְטַיֵיל׃ יֵאחוֹד בְּתִיקְלָא דִפְחָא יִתְקוֹף עֲלוֹי נִיבְרָיָא׃ טְמִיעַ בְּאַרְעָא אֲשֵׁלֵיהּ וְאוֹחַדְתֵיהּ עֲלוֹי שְׁבִילָא׃ חֲזוֹר חֲזוֹר יְבַעֲתוּנֵיהּ אִתְרְגוּשִׁין וּמִתְּבָרִין לְרִיגְלוֹי׃ יְהֵי כָפִין בִּיר בּוּכְרֵיהּ וּצְעִירָא מְכַוָן לְאִנְתְּתֵיהּ׃ ת"א יְהֵי כָפִין בְּאַנִינוּתֵיהּ וְצַעֲרָא מְזוּמַן לְסִטְרֵיהּ׃ יֵיכוּל בּוּצְנִין דְתַפְיָין לְמַשְׁכֵיהּ יְגַמַּר בְּנוֹי מַלְאַךְ מוֹתָא׃ ת"א יֵכוּל בִּסְרָא תְקוֹף מַשְׁכֵיהּ וּגְמַר בְּנוּתֵי שָׁרוֹי מוֹתָא׃ יִתְגְזִיר מִמַּשְׁכְּנֵיהּ רוּחֲצָנֵיהּ וְתוּכְלִינֵיהּ לְמַלִּיךְ רְגוּשְׁתָּא׃ תִּשְׁרֵי אִנְתְּתֵיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ מִדְלֵית לֵיהּ וְיִבַּדַּר עַל מְדוֹרֵיהּ גוּפְרִיתָא׃ מֵאַרְעָא בְּנוֹי יִשְׁתֵּיצוּן וּמִשְׁמַיָא יִתְגְזַר אוּבְדָנֵיהּ׃ ת"א מִלְרַע שַׁרְשׁוֹתֵי יִתְיַבְּשׁוּן דְמִן לְעֵיל יִתְמוֹלַל זָאזֵיהּ׃ דִכְרָנֵיהּ הוֹבַד מִנֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְלָא שְׁמָא לֵיהּ עַל אַנְפֵּי אַשְׁקָקֵי׃ יְהַדְפוּנֵיהּ מִנְּהוֹרָא לַחֲשׁוֹכָא וּמִתֵּבֵל יְגַלוּנֵיהּ׃ לָא בִיר לֵיהּ וְלָא בִיר בְּרָא בְּעַמֵּיהּ וְלֵית מְשֵׁיזִיב בְּיָתוֹבֵיהּ׃ מְטוּל יוֹמֵיהּ אִצְטַדִּיאוּ בַּתְרָאֵי וְקַדְמוֹנָאֵי אַחֲדוּ עַלְעוֹלָא׃ וְיֵימְרוּן לְחוּד אִילֵין מַשְׁרִית עַוְילָא וְדֵין אֲתַר דְמָאן דְלָא יְדַע אֱלָהָא׃

טמנו · כי שלח ברשת ברגליו : צמים ב' וסימ' ושאף צמים חילם · יחזק עליו צמים : סביב ג' רפ' וסימ' בסוף יחזקאל : לרגליו ד' וסימ' נמסר בסדר שמות : עורו ג' מל' וסימ' היהפך כושי עורו · יאכל בדי עורו · התמלא בשכות עורו : ינתק ג' וסי' נמסר בשפטים סימן ו' : תשכון ג' מל' וסי' בימים ההם תושע יהודה · לכן ישבו ציים את איים · תשכון באהלו מבלי לו יזורה על נוהו : זכרו ל' אבד מני ארץ וכל תריסר דכו' במ"א זכרו תורת משה עבדי : וקדמונים ל' אחזו שער :

ביאור דברי המענה

ענה בלדד ואמר עד אי זה מקום תאריכו דבריכם ותשימו קץ שם למילכם תבינו אותנו מה שנאמר ואחר כך נדבר ונענה אחר שאין אנו יודעים דבר לפי דבריך · מדוע נחשבנו כבהמה והיינו טמאים בעיניך ומרוחקים עד שמנת אותנו פחותי׳ כפחיתות הב״ח ואולם אמר זה לפי שכבר אמר איוב עליהם שזכרונם משלי אפר ושלא ימצא בהם חכם ושהשם ית׳ צפן לבם משכל· אתה האיש שמרוב כעסו טורף ומשחית נפשו האם בעבור העדות שאתה מעיד בענייניך נשפוט שהארץ נעזבת ויסור השגחת׳ מהמקום אשר עיניו ולבו שם ר״ל האם נשפוט שהארץ נעזבת מפני העדר הסדור הנופל בענייניך לפי דבריך שאין השם ית׳ משגיח באישי האדם אחר שאתה נמצא זה העניין ההולך ב באשר האנשים על הסדר שזכרנו רוצה לומר שהצדיקים ש שיבואם רע הוא ב בעבור טוב אחר יותר טוב מהטוב הקודם או שהרע ההוא הוא טוב בעצמו ואם לא כשער ולזה לא תמצא שיבא לצדיק רע מכלה אותו אבל הרע שיבא לרשעים הוא מכלה אותם ואם אתה אומר שאין העניין כן אין לנו להאמין אותך על זה אבל נאמין שכבר מרית בדרך שראוי לך זה העונש או שאין הרע הבא אליך ממית אותך ואם תחשוב בו זה· והחל בלדד בספור הרעו׳ הנופלות לרשעים לאמת דעתו שזה על צד המשפט ואמר שלא די ברעות הניפיו׳ הבאות לרשעי׳ אבל גם אורם ידעך ויחשך רוצה לומר ש שאור מהשכת׳ ועצתם יחשך וילכו בחשך ב בכל הדברים שיבחרו אותם· צעדי כחו יהיו צרים עד שלא ימצא בעצמו יכולת ללכת באשר ירצה ועצתו תשליכהו ותעזבהו עד שלא תפול עצתו כי אם ביותר רע· כי שולח ברשת ברגליו עד שלא יוכל ללכת אנה ואנה ועל רשת יתהלך וילכד שם· הפח יאחזהו בעקבו עד שלא יוכל ללכת יחזק עליו איש תקיף ופריץ ויתקפהו· טמון בארץ החבל אשר ילכד בו ומלכודתו טמון עלי נתיב אשר ילך בו עד שלא יוכל לראותו ולהשמר ממנו אבל ילך להלכד בו והוא לא ישער· סביב מכל צדדיו בעתוהו בלהות חזקות והפיצוהו ממקומו לברוח אנה ואנה ברגליו ולא יהיה לו בהמה לרכוב עליה· יהי רעב זרעו שלא יהיה לו דבר לתת להם לאכול ומכה נכונה לבוא לצלעו· יאכל זה הרע ענפי עורו ובדיו ר״ל שלא ישאר בחלקי עורו חלק שלם שלא יאכל אותו הגדול שבחליים הממיתים· ינתק מאהלו מבטחו עד שלא יהיה בוטח בו ותצעידהו עצתו אל מקום אשר יהיה לו שם החזק שבבלהות· תשכון הבהלה באהלו מפני שלא היה שלו אבל באו בעשק וגזל ולזה יזורה על נוהו גפרית לשרפו ולחרב· מתחת שרשיו יבשו וממעל יכרת קצירו עד שיכרת לגמרי ולא ישאר לו שורש ולא ענף והרצון בו שכבר יכרת זרעו· זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ· יהדפוהו הצרות הבאות עליו מאור החיים אל החושך ומתבל ינדוהו וישליכוהו· לא ישאר לו נין ונכד ולא יהיה שריד בביתו· על יום המול והרשע הבא עליו כל אלו הצרות יתמהו הבאים ותמהו הקודמים עד שאחזם שער בזה· הנה אלו משכנות האיש העול וזה מקום האיש אשר לא ידע והשכיל השם וזה דבר מגלה ומסך בחום לפי דעת בלדד ואולם הרעות הבאות לצדיקים אינם מזה המין כי אינם מכלות אותם לגמרי עד שלא ישאר לו זכר:

והכלל העולה מהדברים

הוא שבלדד משיב על מה שכבר אמר אליו איוב שעונש הרשעים והטובים הוא אחד בעינו והוא אמרו אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה שאין העניין כן אבל נמצא בחוש עונש הרשעים מתחלף מאד לעונש הטובים והפליג מפני זה בזכירת הרעות שימצאו מגיעות לרשעים ולפי שכמו אלו הרעות הנפלאות תמצאנה מגיעות לפי מאמר בלדד לרשעים לבד הנה ירצה שסבת הגעתם להם הוא רשעם ולזה לא יבטל מזה הצד מה שהניח בלדד להתיר הספק על מה שנראה אותו מרוע הסדור באלו העניינים ואע״פ שאיוב יטעון מצד מה שהגיע אליו שאין העניין כן שאין ראוי לבטל זאת הגזירה הנמצאת לפי דעתו צודקת בחוש מפני מה שיטעון איוב מעצמו כי הנה אפשר שחטא איוב ואם לא עשה עול מפני שלא השתדל במדע השם כפי היכולת כי זה גם כן חטא אבלו ולזה אמר וזה מקום לא ידע אל:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר· תוגיון· מענין יגון: תהכרו לי· תלעיגו לי או יהיה מענין עזות פנים: ומצודו· רשתו: כבודי· הודי: ויסע· מענין נסיעה: גדודיו· גדודי הצרות: ויסלו עלי דרכם· באורח הדרוכה והסלולה לרוב ההליכה אלוה: זרו ממני· היו כזרים: וחנותי לבני בטני· הרצון בזה עם היותי חונן אותה מאד בעבור בני בטני ר״ל כדי שתעמיד ממנה בנים או יהיה מקור כמו השכח חנות אל והרצון בזה שהיותי חונן אותה הוא בעבור שתעמיד ממנה בנים זר הוא לה ואולי מתרצת כלל לי ואיפשר שהיו לו עתה בנים כי לא ידענו הזמן אשר היה מעת אבדן בניו עד עת התוכחו עם רעיו ויהיה פירושו ומה שאני חונן בני הוא זר להם: עוילים· אנשי עול וחמס: ואתמלטה בעור שני· רוצה לומר שלא נשאר לי עור שלם כי אם הדבק לשרש שני:

אבן עזרא

עד אנה תוגיון· מן יגון: זה עשר פעמים· אמר הגאון רב סעדיה ז״ל בין כ בדברי איוב ותשובת חבריו הם עתה עשר פעמי׳· והנכון בעיני שהוא כמו ואפו עשר נשים בעבור היות ת חשבון עשרה סך ת חשבון: עלי תגדילו· כפשותיכם: ומצודו· שנינו מצודתו: ויסע כעץ· כאשר יוסר העץ ממקומו: ויסלו· מן סלון ממאיר כמו הנני שך את דרכך בסירים מן כמשוכת חדק וכן דרכי עוזר מן סירים: עוילים· נערים או רשעי׳ בעלי עול: וזה אהבתי· וזה שאהבתי כולם כ נהפכו בי: ואתמלטה בעור שני· הטעם לא נמלטתי אלא כמו שני בעור: כמו

ואף ט׳ ר״פ וסימ׳ ואף גם זאת בהיותם· ואף כי תשלחנה לאנשים· ואף כי היין בוגד· ואף אלהים עלה בהם· ואף אכנם שגיתי· ואף הסיתך מפני צר· ואף שמרתם שאלנה· ואף מאניא די בית אלהא· ואף כאני בית: גדר ג׳ וסימ׳ ארחי גדר ולא אעבור· גדר ודרכי בגזית· גדר בעדי: אעבור ג׳ ומ״ל וסימ׳ נמסר בתלים סוף ס׳ קט״ב: ויסע ג׳ וס׳ בסדר בשלח:

תרגום		מקרא	
וְאָתִיב אִיּוֹב וְאָמַר: עַד אֵימַת תְּנַקְטוּן נַפְשִׁי וּתְשַׁפְּפוּנַנִי בְּמִילַיָּא: דְּנַן עֲסַר זִמְנִין תְּכַסְּפוּנַנִי לָא תְבַהֲתוּן תִּשְׁמוֹדְעוּן לִי: וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא שְׁלֵיתִי גַּבִּי תְּבִית שָׁלוּתִי: אִין בְּקוּשְׁטָא עֲלַי תִּתְרַבְרְבוּן וּתְכַסְנוּן עֲלַי חִיסוּדִי: יְדָעוּ הַשְׁתָּא אֲרוּם אֱלָהָא תַּקְפָנִי וּסְרִיגֵיהּ עֲלַי אַחֲזוֹר: הָא אֲקַבֵּל מִן קֳדָם חֲטוֹף וְלָא אִתּוֹתַב אֲצַלֵּי וְלֵית דִּינָא: אַסְרָטֵי חֲסַר וְלָא אֶעְבַּר וְעַל שְׁבִילַי חֲשׁוֹךְ יְשַׁוֵּי: אִיקָרִי מֵעִילַוַי אַשְׁלַח וְאַעְדֵי כְּלִילֵי דְרֵישִׁי: יְצַדִּינַנִי חֲזוֹר חֲזוֹר וְאֵיזִיל וְאַטֵּיל הֵיךְ קִסָא סִבְרִי: וּתְקֵף עֲלַי רוּגְזֵיהּ וְתַחְשְׁבִינַנִי לֵיהּ הֵיךְ מְעִיקוֹהִי: כַּחֲדָא יֵיתוּן אוּכְלוּסוֹהִי וּכְבָשׁוּ עֲלַי אָרְחַתְהוֹן וּשְׁרוֹן חֲזוֹר חֲזוֹר לְמַשְׁכְּנִי: אַחַי מֵעִילַוַי אַרְחִיק וְיוֹרְעַי אִתְעֲבִידוּ חִילוֹנָאֵי מִנִּי: פְּסַקוּ קְרִיבַיי וּמְיַידְעֵי אַנְשִׁיּוּנִי: דַּיָּירֵי בֵיתִי וְלְחֵינָתַיי לְחִילוֹנַי יַחְשְׁבוּנַנִי הֵיךְ בַּר עַמְמִין הֲוֵיתִי בְּמַחְמֵיהוֹן: לְעַבְדִּי קְרֵיתִי וְלָא יָתִיב בְּפוּמִי אֶבְעָא מִינֵיהּ: רוּחִי נוּכְרֵיתָא לְאִנְתְּתִי וְאִיתְחַנְּנִית לְבַר מְעַיי: לְחוֹד יְנִקַיָּא רַחֲקוּ מֵמְרִי אֵקוּם וּמְמַלְּלִין מִנִּי: רַחֲקוּ יָתִי כָּל אֱנָשֵׁי רָזִי וְדִין דִּי רְחֵמִית אִתְהַפַּכְן בִּי: בְּמַשְׁכִּי וּבִבְסָרִי דְּבַקַת גַּרְמִי וְאִשְׁתַּתָּרִית בְּמְשַׁךְ כַּכָּאִי:	ל׳ / ל׳ י׳ בגו׳ / ל׳ ל׳ / י׳ ר״פ / ל׳ / ד׳ כתי׳ כן / ל׳ ל׳ ומ״ל / ל׳ / ג׳ ג׳ ומ״ל / ב׳ ומ״ל / ל׳ / ג׳ ג׳ / ל׳ ל׳ / ב׳ מתחלפים / ל׳ מ״ל / ל׳ ל׳ ומ״ / לזר׳ ומס׳ / ל׳ ותי׳ זרה ומלעי׳ / ב׳ / ל׳ / ל׳	יט וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: עַד־אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנַנִי בְמִלִּים: זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים תַּכְלִימוּנִי לֹא־תֵבֹשׁוּ תַּהְכְּרוּ־לִי: וְאַף־אָמְנָם שָׁגִיתִי אִתִּי תָּלִין מְשׁוּגָתִי: אִם־אָמְנָם עָלַי תַּגְדִּילוּ וְתוֹכִיחוּ עָלַי חֶרְפָּתִי: דְּעוּ־אֵפוֹ כִּי־אֱלוֹהַּ עִוְּתָנִי וּמְצוּדוֹ עָלַי הִקִּיף: הֵן אֶצְעַק חָמָס וְלֹא אֵעָנֶה אֲשַׁוַּע וְאֵין מִשְׁפָּט: אָרְחִי גָדַר וְלֹא אֶעֱבוֹר וְעַל נְתִיבוֹתַי חֹשֶׁךְ יָשִׂים: כְּבוֹדִי מֵעָלַי הִפְשִׁיט וַיָּסַר עֲטֶרֶת רֹאשִׁי: יִתְּצֵנִי סָבִיב וָאֵלַךְ וַיַּסַּע כָּעֵץ תִּקְוָתִי: וַיַּחַר עָלַי אַפּוֹ וַיַּחְשְׁבֵנִי לוֹ כְצָרָיו: יַחַד יָבֹאוּ גְדוּדָיו וַיָּסֹלּוּ עָלַי דַּרְכָּם וַיַּחֲנוּ סָבִיב לְאָהֳלִי: אַחַי מֵעָלַי הִרְחִיק וְיֹדְעַי אַךְ־זָרוּ מִמֶּנִּי: חָדְלוּ קְרוֹבָי וּמְיֻדָּעַי שְׁכֵחוּנִי: גָּרֵי בֵיתִי וְאַמְהֹתַי לְזָר תַּחְשְׁבֻנִי נָכְרִי הָיִיתִי בְעֵינֵיהֶם: לְעַבְדִּי קָרָאתִי וְלֹא יַעֲנֶה בְּמוֹ־פִי אֶתְחַנֶּן־לוֹ: רוּחִי זָרָה לְאִשְׁתִּי וְחַנֹּתִי לִבְנֵי בִטְנִי: גַּם־עֲוִילִים מָאֲסוּ בִי אָקוּמָה וַיְדַבְּרוּ־בִי: תִּעֲבוּנִי כָּל־מְתֵי סוֹדִי וְזֶה־אָהַבְתִּי נֶהְפְּכוּ־בִי: בְּעוֹרִי וּבִבְשָׂרִי דָּבְקָה עַצְמִי וָאֶתְמַלְּטָה בְּעוֹר שִׁנָּי:	

בעץ ג׳ וסימנ׳ יבש היה כעץ· ויסע כעץ תקותי· ותשבר כעץ עולה: זרו ב׳ וסימ׳ ויודעי אך זרו מני· לא זרו מתאותם: ולא יענה ה׳ וסימ׳ וזעקתם ביום ההוא· אז יזעקו אל יי׳ דמיכה· ישאהו על כתף· שם יזעקו ולא יענה· לעבדי קראתי ולא יענה: אקומה ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ג׳:

יד אלוה. מכת השם ; ויחקו. ויוכתבו ; יחצבון. יחקקו ; נקפו. כמו נקפו או נקפו יסברו ; שרון. שים דין והוא שם בשקל בוז והרצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שים דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותי בכמו אלו החרפות אשר אתם מחרפים אותי ויהיה תדעון הווה ואם הוא לשון עתיד וכמוהו ימצאו רבים בלשונינו או יהיה דין תואר בשקל טוב מלחמה ויהיה הרצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שהאדם נידון על כל מעשיו אם טוב ואם רע ראוי לכם שתיראו מהכעים אותי בזה האופן כי יהוה חטא כפלא:

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר עד אנה תתנו יגון לנפשי ותדכאו אותי במליכם אלה שאתם מבזים אותי בהם ואין בהם טענה צודקת לאמת דעותיכ׳ אבל הם מלים לבד. זה עשר פעמי׳ דברנו אחד אל אחד ובכל מענה שהשיבותם לי תכלימוני בדבריכם או אמר עשר על כד הרבוי כי לא רברו עמו כי אם חמשה פעמי׳ ולא תבושו לומ׳ לי כמו אלו הדברים ותעיזו פניכם לי. ואף אמנם אם יהיה כדבריכ׳ שפגעתי מה לכם עלי תהיה שלי משוגתי והכיתו אותי. ואם אמנם עלי תגדילו משוג׳ ותוכיחו עלי חרפתי בעבור מה שאתם רואים כי מהמכות והפגעים להאמינכם כי הכל במשפט ותביאו ראיה מזה שאני הייתי חוטא. דעו באמת כי השם עיותני והקיף עלי רשתו ללוכדני על לא חמס בכפי. הן אצעק חמס על נגעי וכרותי אשר באו בסבת מערכת הככבים בעת הלידה שלא כדין ואין עונה אותי אשוע ולא אמצא משפט. גדר השם המקרר זה

אבן עזרא

כמו אל. הוא הקדום ; לעד כצור יחצבון. היה מתאוה שיחצבו במקום שלא ימחו ; ואתאויתי שאדע שגואלי מדבר בשבילי טוב הוא היום בחיים או יהיה אחרון שיולד ; ואחר עורי נקפו זאת. כמו נוקף סבכי היער ובין זאת עצמי ועורי ובשרי ; אחזה אלוה. הנגעים שיחדש עלי ; כי תאמרו. היש בכם שיאמר מה נרדף לו ; ושרש דבר. רע. ים לכם לגור מפני חרב ; כי חמה. בעבור עונות יבא חרב ; למען תדעון שדון. כמו דין שים דין ; לכן שעפי. חושי בי. מהירותי להשיבך. כי מוסר כלמתי שמעתי ממך ורוח תבונתי תענני ; כגללו

חנוני חנוני ב׳ ובפסו׳ והוא חד מן א״ב מן ב״ב ובפסו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הבי״ת בכ״ד ; ועפרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות וזכריה סימ׳ ה׳ ; בצור ג׳ וסימ׳ והכית בצור. בא בצור והטמן. לעד בצור יחצבון ; אחזה ד׳ וסימ׳ אני בצדק אחזה פניך. בלעדי אחזה אתה הורני. ואחר עורי נקפו זאת. אשר אני אחזה לי. וא׳ ואחזה אנכי

חָנֻּנִי חָנֻּנִי אַתֶּם רֵעָי כִּי יַד־אֱלוֹהַּ נָגְעָה בִּי׃ לָמָּה תִּרְדְּפֻנִי כְמוֹ־אֵל וּמִבְּשָׂרִי לֹא תִשְׂבָּעוּ׃ מִי־יִתֵּן אֵפוֹ וְיִכָּתְבוּן מִלָּי מִי־יִתֵּן בַּסֵּפֶר וְיֻחָקוּ׃ בְּעֵט־בַּרְזֶל וְעֹפָרֶת לָעַד בַּצּוּר יֵחָצְבוּן׃ וַאֲנִי יָדַעְתִּי גֹּאֲלִי חָי וְאַחֲרוֹן עַל־עָפָר יָקוּם׃ וְאַחַר עוֹרִי נִקְּפוּ־זֹאת וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ׃ אֲשֶׁר אֲנִי אֶחֱזֶה־לִּי וְעֵינַי רָאוּ וְלֹא־זָר כָּלוּ כִלְיֹתַי בְּחֵקִי׃ כִּי תֹאמְרוּ מַה־נִּרְדָּף־לוֹ וְשֹׁרֶשׁ דָּבָר נִמְצָא־בִי׃ גּוּרוּ לָכֶם מִפְּנֵי־חֶרֶב כִּי־חֵמָה עֲוֺנוֹת חָרֶב לְמַעַן תֵּדְעוּן שַׁדִּין׃

ד וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר׃ לָכֵן שְׂעִפַּי יְשִׁיבוּנִי וּבַעֲבוּר חוּשִׁי בִי׃ מוּסַר כְּלִמָּתִי אֶשְׁמָע וְרוּחַ מִבִּינָתִי יַעֲנֵנִי׃ הֲזֹאת יָדַעְתָּ מִנִּי־עַד מִנִּי שִׂים אָדָם עֲלֵי־אָרֶץ׃ כִּי רִנְנַת רְשָׁעִים מִקָּרוֹב וְשִׂמְחַת חָנֵף עֲדֵי־רָגַע׃

חוסו עֲלַי חוסו עֲלַי אַתּוּן חַבְרַיי אֲרוּם מָחָתָא דַיְיָ קְרִיבַת בִּי׃ לְמָא תִרְדְּפוּנַנִי דִּכְמַת אֱלָהָא וּמִבִּסְרִי לָא תִסְבְּעוּן׃ מָאן יְהַב יָתִי וְיִכַּתְבוּן מִלַּי מָאן יְהַב בְּפִתְקָא וְיִתְרַשְׁמוּן׃ בְּקוּלְמוֹס דְּפַרְזְלָא וְכַרְכְּמִישָׁא לְעָלְמָא בְּטִינָרָא יִתְפַּסְלָן׃ וַאֲנָא יְדַעִית דִּפְרִיקִי קַיָּם וּמִן בָּתַר כְּדֵין פּוּרְקָנֵיהּ עַל עַפְרָא יְקוּם׃ וּמִן בָּתַר דְּאִתְקַפַּת מַשְׁכִּי תְּהֵי דָא וּמִבִּסְרִי אֶחְמֵי תּוּב אֱלָהָא׃ דִּי אֲנָא אֶחְמֵי לִי וְעַיְינַי חָמוּן וְלָא חִילוֹנַי שְׁלִימוּ כָּלְיָתִי בְּעוּבִי׃ אֲרוּם תֵּימְרוּן מָה נִרְדַּף לֵיהּ וְעִקַּר מִלְּתָא נִשְׁכַּח בֵּיהּ׃ דְּחוּלוּ לְכוֹן מִן קֳדָם חַרְבָּא אֲרוּם בִּרְגִיז אֱלָהָא עַל סוּרְחָנוּתָא מְגָרֵי קָטוֹלִין דְּחַרְבָּא מִן בִּגְלַל דְּתִנְדְּעוּן דְּדַיָּין קְשׁוֹט הוּא מָרֵי דִינָא׃ וַאֲתִיב צוֹפַר דְּמִן נַעֲמָה וַאֲמַר׃ מְטוּל דְּרַעְיוֹנַיי מְתִיבָן לִי וּמְטוּל דְּרְחִישְׁתִּי בִי׃ מַרְדּוּתָא דְּכִסּוּפִי אֶשְׁמַע וְהֵיךְ פִּרְתָא מִן בִּינְתִי יְתִיבִנַנִי׃ הֲדָא יְדַעְתָּא מִן אֳוָלָא מִן עִידָן דְּאִשְׁתְּוִי בַּר נַשׁ עֲלוֹי אַרְעָא׃ אֲרוּם בּוּעַת רַשִּׁיעֵי שֵׁצִית בְּעֶגֶל וְחֶדְוַת דִּילָטוֹר עַד שַׁעְתָּא׃

אשית לבי ; תדעון ד׳ וסימ׳ למען תדעון אשר יפלה יי׳. בזאת תדעון כי יי׳ שלחני לעשות. גורו לכם מפני חרב. ויאמר יהושע בזאת תדעון ; הזאת ה׳ וסימ׳ הזאת לכם עליזה. הזאת חשבת למשפט. הזאת ידעת מני עד. הזאת נעמי. הזאת העיר שיאמרו ;

הסרוך אחיו עד שלא אוכל להמית. חפצי ועל הנתיבות שאני מכוין אליהם חשך ימים ולא אוכל ללכת שם. כבודי מעלי הוני מעלי הפשיט כמו שהשיגני מאבדן קנייני ויסר זכרי שהיה עטרת ראשי כמו שאמר עטרת זקנים בני בנים. הרס אותי סביב במכותיו שלא לאבד קנייני ובני עד שאני נחשב כאילו הלכתי ויסע בזה הפועל כעץ תקותי ר״ל שאין ליתקוה כמו שאין תקוה לעץ כשינתצוהו סביב לעקרו משורש מן הארץ אשר היה משתרש שם כי הוא אילו יונח כן ימות בלא ספק וכן אני כשהוסרו ממני קנייני אשר היה בהם חיי רוחי הנני נחשב למת. ויחר עלי אפו להכותי אחר זה באלו המכות הנפלאות ויחשבני לו כאילו הייתי אחד מצריו לרדוף אותי בכל עת על לא חמס בכפי. יחד יבואו גדודי הצרות בי ויסולו עלי דרכם ר״ל שדרכם סלולה ודרוכה לבוא אלי מרוב ההתמדה ויחנו אלו הגדודים סביב לאהלי. הנה מרוב הצרות אשר לי כהפכו עלי אחי ויודעי וקרובי ומיודעי לזרים עד שרחקו ממני ושכחוני כי במוט רגלי האנשי׳ ימצא הרבה שיעלימו עיניהם מהם אוהביהם וקרוביהם וישכחו אותם. ולא זה לבד אלא האנשים הגרים בביתי והם אוכלי לחמי ושפחותי חשבו אותי לזר נכרי הייתי בעיניהם. לעבדי קראתי ולא יענה ואף גם זאת שאתחנן לו בדברי למלאות שאלתי ולא אשונו כדרך שיצוה האדם לעבדו הנה עם כל זה לא יענה. רוחי היא זרה לאשתי עם היותי חונן אותה מאד כדי שאעמיד ממנה בנים. גם האנשים הפחותים מאסו בי הקומה בפניהם ולא יבושו עם זה מלדבר בי חרפות ובזויים. כל אנשי סודי תעבוני ואלה שאומרי׳ עמי והם רעי אשר אהבתי. נהפכו לי לשונאים וחרפוני. הנה לרוב כחישותי דבקה עצמי יחד בעורי ובבשרי כאילו אין בי בשר כלל ולא נשאר בי עור שלם שלא נקבוהו העצמות רק הדבק לשרם השניים שהוא דומה לעור. חנוניחנוני אתם רעי כי מכת השם נגעה בי בלא פשע. למה תרדפוני כמו אלה העוילים המחרפים אותי או ירצה אם השם רודף אותי בכמו אלו המכות למה תרדפוני כמוהו עד שלא תשבעו מבשרי לרוב שאתם מכים אותי. מי יתן איפה ויכתבון מילי כדרך שיעמדו לנצח ואולם אמר זה לשערו שדבריו צודקים ואע״פ שרעיו היו מרחיקים אותם בטענותיהם הטובות ואין לאומ׳ שיאמר שאני חטאתי בשלא השתדלתי לדעת השם כפי היכולת כמו שאמר בלבד על איוב באמרו וזה מקום לא ידע אל כי אני ידעתי כי מי שגואל נפשי ומגיע לה הצלחתה אשר הוא חי וקיים לנצח. וידעתי האחרון אשר על עפר יקום והוא השם ית׳ ר״ל שהאחרון משפועלים הככבים על הארץ הוא השם ית׳ וקראו אחרון להיותו אחרון אבל חקירתינו כי אנחנו נתחיל מן המאוחר ונלך ממנו אל הקודם ואמנם הוא ראשון במציאות ואיפשר שיהיה אומרו ואחרון על עפר יקום מורה על הנכחות והקיום על דרך אמרו אני ראשון ואני אחרון ואמנם הביאור הראשון נכון יותר מצד הענין ומצד הלשון. ועם כל זה רבו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו את העצם. ומבשרי אראה יד השם ית׳ ומכתו או ירצה בזה הנה כבר הפליגו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו עצמי עם היותי רואה השם ומשיג מבשרי ואמר זה לפי שכבר היו מיחסים לו שחטא כשלא ידע השם ית׳ כמו שקדם במענה הקודם הנה מה שקדם מסיפור הדעות היה דבר נגלה. ואולם הרע אשר אני אחזה לי לבד הוא שאני משער כי מרוב חליי כלו כליותי בתוך גופי. הנה היה ראוי לכם שתאמרו למה נרדוף אותו והנה נמצא בו שרש דבר ר״ל שראוי על מה שאני מתרעם ולשפוט מפני זה שאין השם ית׳ משגיח באישי האדם לדעתכם היותי צדיק ויושר וראוי שיעשה בי ממה שירא בו שרש בזאת החקירה. הנה בעבור מה שתדעו שים דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותי כמו אלו ההכעסות כדי שלא תפולו בחרב כי החמה אשר אתם מביאים לי בזה האופן מצבמו הכפילה בחרב להיותו מהקשים שבעונות ;

והכלל העולה מהדברים

הוא שמה שאמר בלדד שאין ראוי שיסתרו הגזירה הכוללת מפני מה שיטען איוב מעצמו הנה יאמר איוב שהענין בהפך שהו׳ ראוי שיקחו ממה שראו ומגיע בו מהרעו׳ בדבר והתחלתו להתאמת אבלם שהוא צדיק וישר יותר מן ההתאמתות אשר להם באנשים אשר הגיעם רע שהביאו ראיה מהם ועוד שהגזירה הכוללת כשלא תהיה אמת באיש אחד הנה היא כוזבת ומה שטען בלדד כי איוב אולי חטא בשלא ידע השם ית׳ כבר סתר איוב מאמרו וביאר שהוא ידע אותו כפי היכולת כמאמר מורה באמת שהוא ידע אותו והוא אומרו בו שהוא אחרון על עפר יקום כי זה הוא האופן אשר יגיעו בו אל הידיעה בשם ית׳ ר״ל כשנחקור מסבות אלו הענינים המוחשים הפעולות אותם עד שנכלה אל הסבה האחרונה והנה גנה אותם איוב על שהם היו חוטאים חטא כפלא בהכעיסם אותו בזה האופן עם הודאתם שים על כל המעשה גמול ומשפט׃

ביאור מלות המענה

ויען צופר הנעמתי ויאמר. שעפי. מחשבותי ; חושי. הרגשי ; שיאו

מיאו · רוממותו ׃ כגללו · כצואתו ׃ ויודד · מענין נדודים ׃ שזפתו · ראתהו ׃ תשורנו · תראהו ׃ מקומו · ענין אנשי מקומו שהיו רואים אותו תמיד ׃ ירצו דלים · יפשו רצון דלים ׃ אונו · גזלתו ׃ עצמותיו ימלאו עלומיו · ר״ל עצמותיו מלאו מחטא נעוריו ׃ חיל בלע · ההון אשר בלע ואכל ׃ ראש פתנים · מענין רוש ולענה ופתנים הם נחשים ׃ יגע · שם והרצון שישיב יגיעו ולא יעלוס ולא ישמח ׃ כי רצץ עזב דלים · כאשר רצץ הדלים עזב אותם ר״ל שלא עזב אותם עד אשר רצץ אותם ׃ בחמודו לא ימלט · בחמודו ועשרו לא ימלט דבר שהכל יאכל ׃ יחיל · יצליח ׃ במלאת ספקו · בהיות לו די ׃ יצר לו · מענין צרות ודוחק ׃ עמל · תואר והרצון בו איש עמל ואון ׃ בלחומו · בבשרו ׃ מנשק ברזל · כלי זין של ברזל ׃ תחלפהו · תכריתהו או ירצה בזה תעבור בו ויהיה שב אל החץ אשר יורו מ מזאת הקשת החזקה ׃ מגוה · מהתיק אשר לה או ירצה בזה מ מגוף הרשע ׃ וברק · הוא להט החרב ׃ ממררתו · היא המרה אשר בה משכן האדומה ׃ לצפוניו · בעבור החטאים אשר צפן ׃ ירע · ישבר ׃ מתקוממה לו · שונאה אותו ׃ יגל · יגלה ממקומו ויסור ׃ נגרות · כמו הנהרות הנגרות ׃ ונחלת אמרו מאל · רוצה לומ׳ שזה לו לנחלה בעבור מה שאמר מאל והטיחו דברים כנגדו ׃

וראשו ד׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר ויצא ׃ אין ה׳ כליש׳ וסימ׳ בלשון ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין וכואתין ומיתין וביאורם נמסר בסדר בראשית ואיוב סימן י״ד׳ וידיו ד׳ וסימ׳ וידיו לא שטף במים · וידיו תבצענה · וידיו תשבנה אונו · ימחץ וידיו תרפינה ׃ ויכחדנה ל׳ אם תמתיק בפיו רעה · וימנענה ל׳ בתוך חכו · ואינון מן מלין דמשמשין נה בסוף תיבות׳ וסימ׳

אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע ׃ כגללו לנצח יאבד ראיו יאמרו איו ׃ כחלום יעוף ולא ימצאהו וידד כחזיון לילה ׃ עין שזפתו ולא תוסיף ולא עוד תשורנו מקומו ׃ בניו ירצו דלים וידיו תשבנה אונו ׃ עצמותיו מלאו עלומו ועמו על עפר תשכב ׃ אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו ׃ יחמל עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך חכו ׃ לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים בקרבו ׃ חיל בלע ויקאנו מבטנו ירשנו אל ׃ ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה ׃ אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה ׃ משיב יגע ולא יבלע כחיל תמורתו ולא יעלס ׃ כי רצץ עזב דלים בית גזל ולא יבנהו ׃ כי לא ידע שלו בבטנו בחמודו לא ימלט ׃ אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו ׃ במלאות שפקו יצר לו כל יד עמל תבאנו ׃ יהי למלא בטנו ישלח בו חרון אפו וימטר עלימו בלחומו ׃ יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה ׃ שלף ויצא מגוה וברק ממררתו יהלך עליו אמים ׃ כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נפח ירע שריד באהלו ׃ יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו ׃ יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו ׃ זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל ׃

אין יסק לצית שמיא זוקפיה ורישיה לעננא ימטי ׃ היך רעייה לעלמא יהובד חמוי יימרון האן הוא ׃ היך חלמא יטוס ולא ישכחוניה יגלי היך חזותא דליליא ׃ עינא סקרתיה ולא תוסיף ולא תוב תסכיניה אתריה ׃ בנוי ירעעון מסכינין וידוי משלמן תקוף צעריה ׃ גרמוי אתמליאו חוליה ובהדיה על עפרא תשכוב ׃ אין מתבסמא בפומיה בישתא יכדבינה תחות לישניה ׃ יחוס עלה ולא ישבקינה ויכסינה במצע מוריגיה ׃ מיכליה במעוי אתהפיך אירסא דחורמניא בגויה ׃ נכסין דסלעים יפלט יתיה מכרסיה יתרכיניה אלהא ׃ רישי חורמניא יינק תקטליניה לשן חוויא ׃ לא יזכי למחמי בטייפי נהרוות נחליא דמן דובשא וליואי ׃ מתיב ליאות חורנא ולא יגמיר כדעתריה מתיידהיב שלחופיה ולא ידוץ ׃ ארום רעעא עקקא דמסכינין ביתא אנס ולא בנא יתיה ׃ ארום לא יידע דיהי שליו בכריסיה בגושמיה לא ישתזיב ׃ לית משיזיב למכליה מטול היכנא לא יוריך טוביה ׃ תתמלי סאתיה יתפרע מיניה כל אידא דלעי תיתניה ׃ יהי למימלי כריסיה יגרי ביה תקוף רוגזיה ויחית עלוי מיטרין בשלדיה ׃ יעירוק מן זייני פרזלא תשלחפיניה קשתא דנחשא ׃ שלף ונפק מתיקה וברקה ממרירתא יהלוך עלוי דחילי ׃ כל חשוכא טמיע לטשיורתיה תגמריניה נור דגהנם דלא נפיח ישרי משיזיב במשכניה ׃ יפרסמון אנגלי מרומא סורחניה ודיירי ארעא יקומון למבאשא ליה ׃ יטלטל עיבור בייתיה משחיה וחמריה מזדלפן ביומא דרוגזיה ׃ דין חולק בר נש רשיעא מן קדם יי ואחסנת מימריה מן קדם אלהא ׃

נמסר במס׳ רבת׳ במערכ׳ אות הנון כסד׳ ׃ ירא ה׳ ד׳ מנהון מלעיל וסימ׳ ירא יי׳ עליכם וישפט · ועתה ירא פרעה · ירא אלהי אבותינו ויוכח · ובמותו אבר ירא יי׳ · אל ירא בפלגות ׃ ימלט ח׳ וסימ׳ בעמוס סוף סימן ב׳ ׃ טובו ג׳ וסימ׳ אחר ישובו בני ישראל · מה טובו ומה יפיו · אין שריד לאכלו ׃ נשק ג׳ קמצין בליש׳ וסימ׳ והמה מביאים איש מנחתו דמלכי׳ וחברו דד״ה · יברח מנשק ברזל ׃ וברק ג׳ וסימ׳ וברק רדף אחרי הרכב · והשר דבורה וברק · וברק ממררתו יהלוך ׃ ירע ל׳ ומלעיל שריד באהלו · מתקוממה ל׳ וכל׳ יגלו שמים עונו · אמרו ל׳ והוא חד מן א״ב משמש או בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הו״ו בסד׳ ׃

אבן עזרא

כגללו · מן כאשר יבער הגלל עד תמו ׃ ויודד · כמו ירוחק ׃ שזפתו · ראתהו כמו ששזפתני השמש ׃ בניו ירצו דלים · הפירוש נכון שהוא מן רצון ובמה ירצם כי בניו יוכרחו לרצות הדלים שגזל ועוד שיתכן שבימיו תשבנה ידיו אונו כמו הונו כמו מצאתי און לי ואמתן כמו המון ׃ עצמותיו מלאו · חטאת עלומיו ׃ יכחידנה · שיעשה דבריו בסתר ׃ ראש פתנים יינק · הפך נהרי נחלי דבש ׃ וחמאה ושניהם על דרך משל כענין שרש פורה ראש ולענה ׃ ובסוף משיב כל מה שיגעו בחיל תמורתו שבא לו הדבר הפוך ׃ עזב דלים · במותו ׃ בחמודו · שחמד והתאוה הוא לא ה השאיר כלום ׃ יחיל · יקוה ׃ במלאת ספקו · כאשר יגיע לכל מה שיספיק לו אז יצר לו ויד העמלים תבואנו כענין בפרוח רשעים ויש אומרי׳ בהגיע יום מפלתם וכמוהו תחת רשעים ספקם כמו ויספק את כפיו הכה ׃ בלחומו · בבשרו ויתכן היות בלחומו כמשמעו כמו יהי למלא בטנו ׃ תחליפהו · כמו כליל יחלוף ויש אומר כמו וחלפה רקתו ׃ שלף · ישלוף החץ מהאשפה ויצא מתוכה וכמו ברק ירוץ כן יבואו אימים עליו פתע פתאום ׃ תאכלהו אש לא נפח · כדי שיענה ולא תצא נפשו במהרה ׃ יגל · יגלה ממקומו ׃ יבול ביתו · כנהרות נגרות ויתכן שיחסר עם ביתו או יבול הכמי ביתו ׃ ויאמרו בני אדם זה חלק אדם רשע ׃

ביאור דברי המענה

ענה צופר הנעמתי ואת׳ באמת מחשבותי יכריחוני להשיב על דבריך בעבור הרגישי בי מוסר כלימתי ש שמעתי ממך במה שקדם מדבריך ורוח מבינתי יביאני לענות לך · הזאת ידעת שכבר נמשך בזה המנהג מ מעת היות העולם ו ומעת שנברא האדם והוא כי רננת הרשעים ושובם והצלחתם הוא מזמן קרוב ר״ל שלא יתמיד להם ושמחת החנף לא תקום כי אם עד רגע כלומר זמן מועט והנה אמר זה לתשובה למה שטען על דברי איוב באומרו ישליו אהלים לשודדי׳ · אם יעלה לשמים ר רוממותו וראשו לעב יגיע רוצה לומ׳ שיהיה בעליונות ההצלחה · הנה הוא יאבד ויפסד במהירות כהפסד צ צואתו בקלות ו ובמהירות עד שרואיו יאמרו איו כי יאבד ל לגמרי · כמו החלום וחזיון הלילה שלא יזכור אותם האדם כאשר יקיץ ויאבד זכרו במהירות כן יעופף זה הרשע וילך לאבדון מהר · העין שראתה אותו לא תוסיף לראותו ולא עוד יראהו עין אנשי מקומו להיות כלה ואבד · ישוב גמולו על בניו ויעשו רצון הדלים לרוב שפלותם תחת אשר עשקם אביהם או ידי העשק בעצמו תשבנה הגזלה אשר גזל · לפי שעצמותיו מלאו מחטא נעוריו ועמו על עפר תשכב גזלתו ולא ישוב לו השם · או הרצון בזה לפי שהוא מלא עצמותיו מהדברי׳ העלומי׳ והמכוסים אשר גנב וגזל ר״ל שעשה עושר ולא במשפט ועמו על עפר תשכב הגזלה ההיא ולא ישיבה · ולפי שכאשר המתיקה בפיו הרעה אשר חשב לעשותה וערבה לו יכחיד אותה ויסתירנה תחת לשונו ר״ל שלא יגלה אותה עד עשותה המזימתה כאילו הוא חומל עליה מרוב אהבתו אותה ולזה לא יעזבנ׳ וימנענ׳ בתוך חכו · הנה ישיב לו השי״ת על כל זה גמול מדה כנג׳ מדה · וזה שלחמו נהפך במעיו ללכת הפך המנהג ר״ל שישוב לבלתי דרך הפה בקיא · הנה לחמו יהיה כמרורת פתנים בקרבו כל החיל אשר בלע יקיאנו ומבטנו יורישנו ה׳ הפך מה שהיה עושה שהיה מעכב לעצמו ההון אשר גזל ולא היה רוצה להניח ממנו דבר ותחת אהבתו הרעה עד שיסתירנה תחת לשונו יתן לו השם רעה שתעמוד עמו ותכלהו והיא שהוא יניק ראש פתנים ותהרגהו לשון אפעה בארסו · ולא יראה בשפע הדברים הערבי׳ כמו שדבש והחמאה אבל יבאו בקרבו תמיד הדברים הרעי׳ תחת אהבתו הרעה · הנה הוא משיב יגיעו ויניחהו לאחרי׳ ולא יהנה ממנו ויהיה יגיעו משוב כשיעור החיל

אשר

אשר גזל והוא תאותו ולא ישמח בזה החיל גם כן כי לא נשאר לו ולא נהנה ממנו. או יהיה פירושו כמו שישוב החיל תמורת מה שגזל ולא ישמח בגזלה ההיא אחר אשר ישיב אותה כן ישיב גם כן יגיעו ויניחהו לאחרים ולא יהנה ממנו וזה גמולו בעבור שהיה מעכב לעצמו העושק והגזל ולא היה רוצה להניח ממנו דבר מפני שרצץ הדלים ועזבם ר"ל שלא עזבם עד אשר רצץ אותם וגזל מהם בית אשר לא בנהו הנה גמולו שלא ידע שלו בקרבו אך יהיו הם כלם נגועים ורצוצים כמו שרצץ הדלים ולא ימלט בחמודו ועשרו דבר שלא יאבד תחת אשר גזל בית אשר לא עמל בו יאבד ממנו מה שעמל בו. בעבור שלא היה משאיר דבר מאשר בידו לאכלו אבל היה בוטח שיגזול ויחמוס די ספקו הנה יהיה גמולו שלא יכלה טובו עד שיצטרך ל לקחת מזולתו מה ש שיאכל או ימות ברעב. ולזאת הסבה הנה ברבות טובתו שלא יחסר לו דבר אז יהיה צר לו ויהיה עני לפי שכל יד היה עמל ואון תבואנו לעושקו. ואם היה שיהיה עושרו ל למלא בטנו רוצה לומר שישליטהו השם ל לאכול ממנו הנה ישלח בו השם חרון אפו ויוריד עליו בשטף חרון אפו בבשרו. מרעה אל רעה יצא כאשר יברח מנשק ברזל תכריתהו קשת חזקה שהיא מנחשת כי הוא יראה בכח חזק ולזה יתכן שהחץ ינקוב אותו ויעברהו. שלף החץ היורה ויצא מגוף זה הרשע ר"ל שיעבור גופו והבריק בלהטו וממרורתו יצא והוא המקום היותר מסוכן ואי אפשר ל לחוס בו שיחיה ובכלל הנה כל אחד מהאימים יהלך עליו ואפשר שנאמ' והוא יותר נכון שהרצון בזה שלרוב היות זה הרשע נכון לרעה הנה תכף שישלוף האדם חרבו ויצא מ מתיקו ויבריק להטו ה החרב ההוא הנה יהלוך על הרשע אימי' ממרורתו שתכרית בזה החרב וירכה בזה ש שתכף שיראה החרב יפלו עליו אימות מות. כל חשך וכל רע טמון לו בעבור צפוניו ר"ל החטאים אשר צפן והעלי' תאכל אותו אש אשר לא נופח בתפוח ר"ל האש הנופלת מן השמי' ויסבר מי שהיה שריד לאהלו עד שלא יהיה לביתו שריד. השמים יגלו עונו כי כלחמו מן השמים עמו ויגלה בזה לכל כי הוא היה רשע והארץ כאילו היא מוכלה אותו לרוב המקרים הרעים אשר יגיעו לו מתנה. יגלה יבול ביתו ממקומו ביום אף השם ר"ל שיעתקוהו האלהים ממנו ויסירוהו בחוזק ובמהירות כמו הנהרות הנגרות אשר ילכו בחוזק ובמהירות. הנה זה הוא חלק אדם רשע מאלהים ונחלת מי שאמר מאל דבר שלא כהוגן ואולם אמ' זה כנגד איוב שהיה מטיח דברים לפי מחשבתו כנגד השם ית' והנה באו לאיוב כמו אלו הרעות שזכרם בסוף דבריו ר"ל שמן השמים נלחמו עמו וארץ מתקוממה לו כמו שזכר בראש זה הספר רצוני שקצת הרעות באו לו על צד המלחמה והוא מה שלקחו חיל שבא והכשדים וקצתם היו מן השמים והוא מה שהגיע לו מן הרע בנפילת האש והרוח:

והכלל העולה מהדברים

הוא כי צופר על מה שסתר בו איוב דבריו בעבור ההצלחה המגעת לרשעים והיותם נקיים עם זה מפחד והוא אמרו ישליו אוהלים לשודדים ישיב שהוא לא ירחיק שלא תמצא זאת ההצלחה זמן מועט לרשעים אבל אחריתה לרע ואם לא יהיה זה הרע בימיו כבר יהיה בימי בניו והוא אמרו בניו ירצו דלים ולזה ראוי שלא יקרא זה הצלחה אחר שאחריתה לרע ובזה חשב בלבד להמלט ממה שנראה אותו מההצלחה לרשעים והוסיף לאמת דבריו שהכל במשפט מפני שמה שנראה אותו מהרעות לרשעים הוא מדה כנגד מדה והוסיף גם כן עתה לאמת שאיוב היה חוטא מפני שהיה אומר דברים לאל שלא כהוגן:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר מלתי. מאמרי: שאוני. סבלוני ר"ל סבלו דברי: והשמו. והתיתהו: עתקו. הזקינו מענין עתיק יומין: ולא יגעיל. ולא יוציא הזרע חוץ לרחם: תפלט פרתו. תלד לזמן ראוי והוא מענין ותמלט. ולא תשכל: עויליהם. מענין עול ימים ר"ל בניהם הקטנים: ישאו בתוף וכינור. ישאו רנה כאילו היה לפניהם תוף וכנור מרוב השמחה: וברגע שאול יחתו. ובזמן קצר מאד ימותו וזה כלו מרוב ההצלחה שלא יגיעם צער גדול בבא עליהם המות: נפגע בו. נתפלל אליו: ידעך. יכבה ויחשך: חבלים. צירים ומכאובות: אונו. גזלתו: כידו. אידו: ומחמת שדי ישתה. ר"ל משפע חמתו או יהיה חמת נאד ויהיה הרצון בזה ישתה מחמת השם ית' וירצה ר"ל שישתה כוס התרעלה: חצצו. נחתכו ונגבלו ויהיה חצץ וחצה שני שרשים בענין אחד: בעצם תומו. בתוקף שלמותו: עטיניו

והוי י"ד וסימ' נמסר בשמואל א' סימן י"ח: דברי ג' וסימ' עורי עורי דברי שיר. כי מדי דברי בו זכור אזכרנו. ואחר דברי תלעג. וא' בורברי עבך. וא' וכדברי אותך: פלצות ד' וסימ' תעה לבבי פלצות בעתתני. וכסתה אתכם פלצות. יראח

כא וַיַּ֥עַן אִיּ֗וֹב וַיֹּאמַֽר׃ שִׁמְע֣וּ שָׁ֭מוֹעַ מִלָּתִ֑י וּתְהִי־זֹ֝את תַּנְחוּמֹֽתֵיכֶֽם׃ שָׂ֭אוּנִי וְאָנֹכִ֣י אֲדַבֵּ֑ר וְאַחַ֖ר דַּבְּרִ֣י תַלְעִֽיג׃ הֶ֭אָנֹכִי לְאָדָ֣ם שִׂיחִ֑י וְאִם־מַ֝דּ֗וּעַ לֹא־תִקְצַ֥ר רוּחִֽי׃ פְּנֽוּ־אֵלַ֥י וְהָשַׁ֑מּוּ וְשִׂ֖ימוּ יָ֣ד עַל־פֶּֽה׃ וְאִם־זָכַ֥רְתִּי וְנִבְהָ֑לְתִּי וְאָחַ֥ז בְּ֝שָׂרִ֗י פַּלָּצֽוּת׃ מַדּ֣וּעַ רְשָׁעִ֣ים יִחְי֑וּ עָ֝תְק֗וּ גַּם־גָּ֥בְרוּ חָֽיִל׃ זַרְעָ֣ם נָכ֣וֹן לִפְנֵיהֶ֣ם עִמָּ֑ם וְ֝צֶאֱצָאֵיהֶ֗ם לְעֵינֵיהֶֽם׃ בָּתֵּיהֶ֣ם שָׁל֣וֹם מִפָּ֑חַד וְלֹ֤א שֵׁ֖בֶט אֱל֣וֹהַּ עֲלֵיהֶֽם׃ שׁוֹר֣וֹ עִ֭בַּר וְלֹ֣א יַגְעִ֑ל תְּפַלֵּ֥ט פָּ֝רָת֗וֹ וְלֹ֣א תְשַׁכֵּֽל׃ יְשַׁלְּח֣וּ כַ֭צֹּאן עֲוִילֵיהֶ֑ם וְ֝יַלְדֵיהֶ֗ם יְרַקֵּדֽוּן׃ יִ֭שְׂאוּ כְּתֹ֣ף וְכִנּ֑וֹר וְ֝יִשְׂמְח֗וּ לְק֣וֹל עוּגָֽב׃ יְבַלּ֣וּ בַטּ֣וֹב יְמֵיהֶ֑ם וּ֝בְרֶ֗גַע שְׁא֣וֹל יֵחָֽתּוּ׃ וַיֹּאמְר֣וּ לָ֭אֵל ס֣וּר מִמֶּ֑נּוּ וְדַ֥עַת דְּ֝רָכֶ֗יךָ לֹ֣א חָפָֽצְנוּ׃ מַה־שַׁדַּ֥י כִּֽי־נַעַבְדֶ֑נּוּ וּמַה־נּ֝וֹעִ֗יל כִּ֣י נִפְגַּע־בּֽוֹ׃ הֵ֤ן לֹ֣א בְיָדָ֣ם טוּבָ֑ם עֲצַ֥ת רְ֝שָׁעִ֗ים רָ֣חֲקָה מֶֽנִּי׃ כַּמָּ֤ה ׀ נֵר־רְשָׁעִ֬ים יִדְעָ֗ךְ וְיָבֹ֣א עָלֵ֣ימוֹ אֵידָ֑ם חֲ֝בָלִ֗ים יְחַלֵּ֥ק בְּאַפּֽוֹ׃ יִ֭הְיוּ כְּתֶ֣בֶן לִפְנֵי־ר֑וּחַ וּ֝כְמֹ֗ץ גְּנָבַ֥תּוּ סוּפָֽה׃ אֱ֭לוֹהַּ יִצְפֹּֽן־לְבָנָ֣יו אוֹנ֑וֹ יְשַׁלֵּ֖ם אֵלָ֣יו וְיֵדָֽע׃ יִרְא֣וּ עֵינָ֣ו כִּיד֑וֹ וּמֵחֲמַ֖ת שַׁדַּ֣י יִשְׁתֶּֽה׃ כִּ֤י מַה־חֶפְצ֣וֹ בְּבֵית֣וֹ אַחֲרָ֑יו וּמִסְפַּ֖ר חֳדָשָׁ֣יו חֻצָּֽצוּ׃ הַלְאֵ֥ל יְלַמֶּד־דָּ֑עַת וְ֝ה֗וּא רָמִ֥ים יִשְׁפּֽוֹט׃ זֶ֗ה יָ֭מוּת בְּעֶ֣צֶם תֻּמּ֑וֹ כֻּ֝לּ֗וֹ שַׁלְאֲנַ֥ן וְשָׁלֵֽיו׃

ואתיב איוב ואמר: שמעו וקבילו מילתי ותהי דא תנחמתכון: סבולו יתי ואנא אמליל ומן בתר דמלילית תדהך: איפשר דאנא לבר נש מילתי ואין סדין לא תתייעיק רוחי: אתפנו לותי ושתוקו ושוון אידא על פומא: ואין דכרית ואתבהלית ואחד בסרי רתיתא: מדין רשיעיא ייחון אתקפו לחוד קנו נכסין: בניהון מכוון קדמיהון עמהון ובני בניהון למיחמיהון: בתיהון שלם דלית דלוחא ולית סרת אלהא עילויהון: תוריה מבטין ולא יפקטן תשזיב תורתיה ולא תתכל: ישדרון היך ענא טליהון ורוביהון ישפזון: יטלון בתופין וכינורין ויחדון לקל אבובא: יגמרון בטבא יומיהון ובמרגועא לבי קבורתא נחתין: ואמרו לאלהא זור מיננא ולמחכם אורחתך לא צבינא: מה שדי ארום נפלחיניה ומה צרוך אית ביה ארום נצלי במימריה: הא לא ישתתר בידיהון טוביהון מלכת רשיעי רחקת מני: כמה שרגא דרשיעי יטפי וייתי עליהון תבריהון עדבין יפליג ברוגזיה: יהון היך תיבנא קדם זעפא וכמוצא דיטלטליניה עלעולא: אלהא יטשי לבנוי צעריה יפרע לותיה וידע: יחמון עינוי תביריה ומן רוגזיה דשדי ישתי: ארום מה רעותיה בביתיה בתרוי ומניין ירחוי אתפליגו: האיפשר דילאלהא יליף מנדעא והוא שמי מרומא דאין: דין ימות בתקוף שליותיה כוליה שדיך ושליו:

אבן עזרא

שמעו שמוע. מאוני. תנחומותיכם: פלצות. כמו ועמודיה יתפלצון: עתקו. כמו שמנו עבו כמו ויצא עתק מפיכם הון עתק: עבר. לשון הריון: יגעיל. מלשון רבותינו ז"ל מגעילין ב ברותחין והצונן ש שיקיפא זרע הקרי: עויליה'. מן עול ימים: ישאו. קול בתוף וכנור: וברגע. בלא יסורים: כי נפגע בו. כמו ואל תפגע בי לשון ב בקשה: הן לא בידם טובם. רק המקום נותן להם אף על פי שעצתם ודבריה' רחקו מני. חבלי' אף יחלק להם הפך חבלי' נפלו לי בנעימי' ויש אומרים מן חבלי יולדה ו והראשון נכון: אונו. רשעו כמו מחשבות און כטעם פוקד עון אבות: וידע. כמו וידע אלמנותיו: ירא' עיניו. כל אחד ואחד מבניו: כידו. כמו אידו מן הענין ואין לו חבר: כי מה חפצו. מה יועיל לו כל מה שהשאיר אחריו: חצצו. כמו לא יחצו ימיהם: הלאל ילמד דעת. כאלו לא ידע המקום מה יעשה: שלאנן. הלמ"ד נוסף: עטיניו

ועד יבא כי. ואם זכרתי ונבהלתי: יחיו ז' וסי' ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו. מתים בל יחיו. יחיו מתיך נבלתי. תלעולם יחיו. יי' עליהם יחיו'. מדוע רשעים יחיו. ומשפטים אשר לא יחיו: תשכל ג' וסימ' מחוץ תשכל חרב. ולא תשכל לכם הגפן'. תפלט פרתו ולא תשכל: בטוב ט' דגשי' וס' הנה ארצי לפניך. עמך ישב בקרבך. כי בטרם ידע. חמאה ודבש יאכל. הנני פקד על טמעיה. יבלו בטוב ימיהם. וחברו אם ישמעו ויעבדו יכלו. והסודך ישמחו. המטביע בטוב: ויבא י"א רפי' בקרי' וסימ' ויבא בקרבנו ויושיענו. ויבא סגנים כמו חמר. ויבא שודד אל כל עיר. ויבא כגשם לנו. פתחו שערים ויבא גוי צדיק. שאו שערים ראשיכם. וחברו. ויבא עלימו אידם. ויבא מלך הצפון' ועמד מנצר שרשיה ב' בפסוק: מה חפצו חד מן ז' מה קמצי' דסמי' לח"ע וסי' הכר מה לך עמדי וקח לך. ומה חטאתי כי דלקת אחרי. כי מה עבדך הכלב' ואמרתם על מה על כי העיר. ומה חשחן אנחנא. ויאמר להם מה עבדת. כי מה חפצו בביתו:

עטיניו ׳ הם השדים ׃ ומוח עצמותיו ישוקה ׃ ר״ל שכל אחר מעצמיו מלא מוח מרוב השומן והרשכות ׃ תחמסו ׃ מענין חמס ׃ יחשך רע ׃ ימנע האיום הרע מלא יגיע אלא האיד ׃ עברות ׃ מענין עברה ׃ ועל גדיש ישקוד ׃ ר״ל שהוא יהיה שוקד לעמוד על הקבר ונקרא הקבר גדיש להתקבץ עליו עפר ואבנים ויגבה על הארץ כצורת גדיש ולאפשר שיהיה גדיש כמשמעה וירצה בזה שהוא יעמוד בחוץ בקבר אשר אצל הגדיש שהוא בשדה ׃ רגבי נחל ׃ בקצי המיסור אשר הוא קבור שם ׃ ותשובותיכם נשאר מעל ׃ רוצה לומר תשובותיכם נשארו כוזבות ובטלות ׃

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר לרעיו שמעו שמוע מלתי והחרישו ותהי זאת תנחומותיכם שתנחמוני בזה ר״ל אם תחרישו על דברי כי יותר טובה לי היא שתיקתכם מתשובתכם אחר שאתם מכעיסים אותי בה כעס נפלא ׃ שאו דברי ואנכי אדבר ואחר דברי מה שתשיקו בו המיית לבבי תלעיגו על דברי אם תרצה ׃ והנה אמ׳ זה כנגד צופר הנה שיחי לאדם שאוכל להשיבו מרצונו בהשתדלותי ומדוע לא תקצר רוחי אח׳ כדברי עם השם ית׳ אשר לא אוכל להשיב אפו ממנו ׃ אתם רעי הביטו אלי ותמהו ושימו יד על פה מרוב התימ׳ והוא שיהיה איש תם וישר כמוני מוכה בכמו אלו המכות הנפלאות על לא פשע ולא חטאת ׃ אם באתי לזכור רוע הסדור הנופל באלו הענינים באישי האדם הנה נבהלתי ואחז בשרי פלצות ובעתה ׃ איך אפשר שיהיה לרשעים מה שנמצא להם מטוב ההצלחה מרוע רשעים יחיו ויזקינו גם גברו בעושר וכח ׃ ויהיה זרעם נכון עמם לפניה׳ ר״ל שישבו בשלום בהסכמה אחת והוא לפניהם וצאצאיהם הם לעיניהם עד שישמחו בהם תמיד ׃ בתיהם ישלם שלא יגיע בהם פחד ואין מכת השם עליהם כלל ר״ל שלא יגיעם שום רע ׃ שורו עבר פרתו ולא יגעיל ויוציא הזרע לחוץ פרתו תלד לזמן ראוי ולא תשכל אך יחיה העגל וזה משל על רבוי הצלחתם בקנייניהם בכל ענייניהם ׃ ישלחו כצאן עויליהם ...

וזה כג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ מ״ו ׃ ישכבו ג׳ קמצ׳ וסימ׳ בסדר וירא ׃ שאלתם ב׳ וסי׳ ועתה הנה המלך אשר בחרתם ׃ הלא שאלתם עברי דרך ׃ וחד ושאלתם לו ׃ ואתותם ל׳ והוא חד מן מלין דכשמשין תם בסוף תיבות וסימ׳ נכם׳ בבשר׳

ל׳ ל׳	עֲטִינָיו מָלְאוּ חָלָב וּמֹחַ עַצְמוֹתָיו
ל׳ ג״ג ר״פ	יְשֻׁקֶּה׃ וְזֶה יָמוּת בְּנֶפֶשׁ מָרָה וְלֹא־
ג׳	אָכַל בַּטּוֹבָה׃ יַחַד עַל־עָפָר יִשְׁכָּבוּ
ב׳ לא חיית	וְרִמָּה תְּכַסֶּה עֲלֵיהֶם׃ הֵן יָדַעְתִּי
ב׳ מל׳ ב׳	מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וּמְזִמּוֹת עָלַי תַּחְמֹסוּ׃
	כִּי תֹאמְרוּ אַיֵּה בֵית־נָדִיב וְאַיֵּה אֹהֶל׀
ל׳	מִשְׁכְּנוֹת רְשָׁעִים׃ הֲלֹא שְׁאֶלְתֶּם
ל׳ מל׳ ל׳ וחס ל׳	עוֹבְרֵי דָרֶךְ וְאֹתֹתָם לֹא תְנַכֵּרוּ׃ כִּי
	לְיוֹם אֵיד יֵחָשֶׂךְ רָע לְיוֹם עֲבָרוֹת
	יוּבָלוּ׃ מִי־יַגִּיד עַל־פָּנָיו דַּרְכּוֹ וְהוּא־
ג״ג ר״פ	עָשָׂה מִי יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ וְהוּא לִקְבָרוֹת
ל׳ מל	יוּבָל וְעַל־גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד׃ מָתְקוּ־לוֹ
ל׳ ל׳ מל	רִגְבֵי נָחַל וְאַחֲרָיו כָּל־אָדָם יִמְשׁוֹךְ
ל׳ ג״ר״פ	וּלְפָנָיו אֵין מִסְפָּר׃ וְאֵיךְ תְּנַחֲמוּנִי
ל׳ וכתי׳ כן	הָבֶל וּתְשׁוּבֹתֵיכֶם נִשְׁאַר־מָעַל׃

בִּיזוֹי אִתְמַלִּיאוּ חֲלָבָא וּמוֹקְרָא דְגַרְמוֹי פַּטִים ׃ וְדֵין יְמוּת בְּנַפְשָׁא מְרִירָא וְלָא אֲכַל בְּטַבְתָא ׃ כַּחֲדָא עַל עַפְרָא שָׁכְבִין וְרִיחֲשָׁא תְּחַפֵּי עֲלֵיהוֹן ׃ הֵן גְלִין קֳדָמוֹי מַחְשַׁבְתְּכוֹן וְזִימִיּוֹנִין דַעֲלַי תְּחַשְׁלוּן ׃ אֲרוּם תֵּימְרוּן הָאן בֵּירַת אַרְכוֹנָא וְהָאן פְּרָסָא דְמַשְׁכְּנֵי דְרַשִׁיעַיָא ׃ הֲלָא שַׁיֵּילְתּוּן עֲדֵי אוֹרְחָא וְסִמְנֵיהוֹן לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן ׃ אֲרוּם לְיוֹם תְּבָרָא יִתְמְנַע בִּישׁ לְיוֹם רְגִיזְתָא יִתְעֲלוּן ׃ מַן יְחַוֵּי קֳדָמוֹי אוֹרְחֵיהּ וְהוּא עֲבַד מַן יְשַׁלֵּם לֵיהּ ׃ וְהוּא לִקְבוּרָן יִתַּעַל וְעַל גְּדִישִׁין נְעִיר ׃ בְּסִימָן לֵיהּ גַּרְגִּשְׁתָּא דְנַחֲלָא וּבַתְרוֹי כָּל בַּר נָשׁ יִנְגּוֹד וְקֳדָמוֹי לֵית סַכְיָין ׃ וְהֵיךְ תְּנַחֲמוּנַנִי לְמָא וְתִיוּבְתֵּיכוֹן אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן שְׁקַר ׃

רבת במערכת אות ד׳ היו בס״ד ׃ אין כספר כל קרי׳ אין מספר בס״ד ואין כמספר וסימ׳ בריש יואל והלים שכן קה ׃ ואיך ג׳ ר״פ וסי׳ ואיך השיב את פני פחת דמלכים ׃ וחברו דישעיה ואיך תנחמוני הבל ׃

אבן עזרא

עטיניו ׃ בלשון ישמעאל המקום שיברכו עליו הגמלים על המים ׃ ישוקה ׃ כאילו ישוקה תמיד ממשקה על כן לא ייבש ׃ תחמסו ׃ מן חמס ׃ בית נדיב ׃ בעל ממון ואיננו צריך ׃ תנכרו ׃ כמו תכירו ׃ ליום איד ׃ לויום חשך הקרוב ממנו ואיד יעלה מן הארץ כענין יום ענן וערפל ׃ מי יגיד על פניו דרכו ׃ חוזר למקו׳ והענין מי הגיד לו דרכו להיות כן והוא יעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו וי״א שהוא רבק והענין על מחשבת הרשע שיעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו ׃ ועל גדיש ישקוד ׃ אמר רב האיי ז״ל שהיא הקובה שעל הקבר כמנהג ארץ ישמעאל והקרוב שהוא עפר והרומה לו ואין לו חבר ׃ רגבי נחל ׃ בלשון ישמעאל מקום חפירות הנחל והוא קרוב בעבור ורגבים ידובקו ׃ ואחריו כל אדם ימשוך ׃ שימותו אחריו ואין מספר למתים שלפניו ׃ ותשובותיכם ׃ כן ענינו נשאר מעל בתשובותיכם מן ומעלה מעל ׃ הלא

בקנייניהם בכל ענייניהם ׃ ישלחו כצאן עויליהם ׃ ישלחו בביתם הקטנים וילכו כצאן שילכו תכף וילדיהם ירקדון מרוב השמחה ׃ ישאו רנה מרוב שמחתם כאילו לפניהם תוף וכנור וישמחו כאלו יהיה לפניהם קול עוגב ׃ יבלו בטוב ימיהם ר״ל שלא ידאו רע כל ימיהם ויבא להם המות ברגע זולת צער וזה כלו מטוב ההצלחה ׃ ורם תאמר מי יהיו אלו המצליחים בזה האופן תדע באמת כי הם היו הרעים שבאכשים עד שאמרו לאל סורו ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו ולזה הלכו תמיד בדרכי הרשע ׃ ובזו השם ית׳ ואמרו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נתפלל אליו ונבקש ממנו צרכינו ׃ הנה באמת עם כל זה לא אשבח הרשעים אבל רחקה ממני עצתם ואף על פי שנמצאו מצליחים זה האופן מההצלחה וזה כי זאת ההצלחה איננה דבוקה להם כמו הענין בהצלחת החכם אבל היא חוץ מהם ולזה אמ׳ שטובם אינו בידם ולזה לא ירד אחריהם כבודם במותם ׃ כמה מהזמן ימצא שידעך נר הרשעים ויבא עליהם אידם ויחלק להם השם חבלים ומכאובות באפו ובקצפו עליהם ׃ ויהיו כתבן לפני רוח וכמוץ גנבתו סופה להדחות מרעה אל רעה כמו שאתם מספרים מעניני הרשעים הלא זה ימצא מעט וזה שהגדתי מטוב הצלחת הרשעים ימצא הרבה ולזה היה החוש חולק על הרוב עם מאמריכם ׃ ואין לך התכללות במה שאמרת שאם לא יבא העונש לרשע יבא לבניו ויצפון להם השם חטא גזלתו וזה שסבר היה ראוי שישלם העונש אליו בעצמו ׃ וידעכי תחת מרותו בשם השגהו זה העונש יראו עיני החוטא אידו ורעתו וישתה מחמת השם וירעל כי אי זה עונש יהיה לו לרשע במה שיגיע לבניו אחרי מותו ׃ והנה משפר חדשיו אשר היה לו לחיות הוגבלו וכלו ובהם לבר יגיעו לו הצער וההצלחה אחכם אחר המות לא ירגיש בענייני המצערים והמהנים ׃ הלאל ילמד האדם דעת להסתכל בהם איך ראוי שתהיה הנהגת השם ית׳ בזה העולם השפל עד שיהיה הכל בצדק ובמשפט ואיך איפשר זה ר״ל שילמד האדם לאל דעת והנה הוא בחכמתו ישפוט הנמצאים העליונים כמו המלאכים והגרמים השמימיים ויהיגם בזאת ההנהגה הנפלאה אשר לא יושג אופן החכמה בה ראה מה הגיעך מהטעות בחפשך בדרכיו בזה האופן עד שאמרת שההצלחה אשר הכליתה לרע היא רע הנה יתחייב מזה שלא יעשה השם רק רע לצדיקים ולרשעים ׃ וזה שאשר ימות בעצם שלומו והיה שלאנן ושלו כל ימיו עד שדיו מלאו חלב מרוב השומן וכל אחד מעצמיו ישוקה במוח ר״ל שהוא מלא מוח ׃ וזה אשר ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה כלל הנה תכליתם יחד אל המות ורמה תכסה עליהם ולפי שהמות שהיא תכליתם הוא רע הנה יקרה מזה שיהיה כל מה שקרה להם בחייהם רע היו אלו האנשים צדיקים או רשעים הנה בהרחיקך העול מהשם תיחסהו לו וזה בתכלית הביטול והגנות ׃ הנה ידעתי מחשבותיכם והמזימות הרעות אשר אתם חומסים בעבורי ובורדאים מלבבכם ר״ל שאתם תבהלו לחשוב במחשבות חמס לטעון עלי ולשפוך האמת ממני או יהיה הרצון באומרו ומזימות על תחמוסו שאתם בהיותכם חוקרים בזה הדרוש אשר אנחנו מתוכחים בו לא יקחו כל המחשבות המקבילות אשר הכולנה בזה הדרוש אבל תחמסו ותגזלו קצתם בעבורי ולא תפנו אל המחשבה אשר תפול לאמת דעתי והמנם אמר זה לפי שמדרך החוקר בדבר חקירה שלימה שיקח כל חלקי הסותר אשר תפול עליהם המחשבה ואחר יברור הצודק מהבלתי צודק ואם לא לקחם כלם לא תשלם לו החקירה ולזה אמר איוב שרעיו היו לוקחים המחשבות החולקות עליו והיו חומסים המחשבות המסכימות לדעתו והנה זה הפירו׳ הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב והנה זכר בכאן המחשבה אשר לקוחה לאמת דעתם וזכר אחר זה המחשבה אשר חמסו ואמר הנה ידעתי המחשבה אשר בניתם דעתכם בה במה שאמרתם שהרשע אינו נמלט מהפחד ׃ כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים רוצה לומר שהדיב להעדר ממנו הפחד לא יבדל בבעניינים החזקים אבל יספיק לו האהל להיות לו למחסה ולמסתור מזרם וממטר ׃ ולולם הרשעים יצטרכו הבניינים החזקים מרוב הפחד והנה הפחד הוא עונש הרשעים כמו שקדם מדבריכם אלא שכבר באר לכם מהחוש שאין זה צודק והנה חמסתם מחשבה אהרת צודקת היא הורסת דעתכם והיא מה שאמרתי שכבר ישאלו אהלים לשודדים ׃ ועוד הלא שאלתם כל עוברי דרך שיודעים קורות הזמן והאותות והרבמים שיגידו מזה לפי המוחש תכחישו ׃ וזה שהם יספרו כי כבר יקרה פעמים רבות של יום איד ר״ל שכיום בא איד בעיר או במדינה יחשך האיום הרע משיגיע אל האיד וינצל מרוב הצלחתו מבין שאר האנשים ובעת שיוכלו העברות בארץ אשר הוא בה יחשך מהם וינצל וזה מתמה שיוסיף לו בטחון ויסיר ממנו הפחד ׃ ואחר בהרע לא יגיע אליו בימיו מי יגיד על פניו אל

הלא

הלאל יסכן גבר • יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון ויש אומרים יסכן ועניינו היסכן האדם במעשיו על המקום או יסכן אדם משכיל על המקום ועל הגבר רק כי פעמיו והקרוב שהוא כמו יוכיח וקרוב ממנו הסכן נא עמו ושלם והעניין הלא יוכיח גבר או יוכיח בין שניהם משכיל : וזרועות יתומים ידוכא . כל אחד מהזרועות : או חשך לא תראה •

חשכת שאתה בחשך לא תראה : ושפעת מים . פי' שפעת רוב וכמוהו שפעת גמלים כן תכסך : הבעד ערפל • מסתר ערפל • וחוג שמים • על חוג השמים יתהלך ולא ידע מה יעשה למט' בארץ : הארח עולם תשמור • ארח העולם הם האומרים כן היה העולם ואיננו חדש : קומטו • נכרתו בלא עתם : נהר יוצק יסודם • הם אנשי דור המבול שסבב הארץ שהוא יסוד בני אדם כמו נהר שיוצק : יראו צדיקים • על כח ועל בניו : אם לא נכחד קימנו • רובי המפרש' אמרו שהוא קימנו בקמ' קטן שהו' צרי תחת המ"ם והנכון שהוא חסר דגש והוא קיימנו וכמוהו ודיגם אם לא נכחד הנקי הנזכר למעלה הוא קיימנו בעולם והעניין כי אכחנו עדים שלא מת הנקי : ויתרם אכלה אש • אכשי סדום : הסכן • הרגל או התוכח : ושלם • תהיה בשלום : בהם • תהיה בין טובים או בין רעי' תבוא לך טוב' : בצר • כמו כסף : ובצור נחלים • זהב אופיר : והיה

אותו רשע דרכו להוכיחו ולומר שע"ז זה בא לו זה העונש והוא שעשה הרע מי ישלם לו כמעשהו אחר מותו האם מחוק השופט היושר שיהיה העונש על חטא' הא' לבניו אשר לא עשו זה החטא כמו שאמרת • והוא לקברות יובל אחרי מותו ועל הקבר ישקוד תמיד עד הכסדו • הנה ערבו ומתקו לו בקעי המישור אשר הוא קבור בהם ר"ל שלא ירגיש בשום רע אחרי מותו ואחריו ימשוך המות כל אדם כי הוא קודם ולפניו מסך אנשים אין מספר ובהיות העניין כן הנה ימצא זה הרשע נקי מכל העונש או אם תקרא המות עונש הנה אין נקי הצדיק מזה העונש וכבר התבאר שאין ראוי שיקרא עונש לו מה שיקרה לבניו אחריו כי לא יגיע לו מזה כער וזה דבר כבר התבאר בספר המדות רצוני שאין ראוי שיקרא בלתי מצליח מי שיבואו הרעות לאוהביו וקרוביו אחריו • ואיך תנחמוני הבל במה שאמרתם שאם אחד אל אל ואשוב אליו יסורו מעלי המכות האלה והנה כל תשובותיכם נשארו כוזבו ובטלו :

והכלל העולה מהדברי' הוא שמה שהת' כופר שאין ראוי שיבטלו הגזירה הכוללת שהתאמתה מן החוש להם מפני מה שקרה לאיוב הוא בטל שכבר הב' איוב ראיה מהחוש מזולתו סותר' דבריהם והיא רוב ההצלחה המגעת להרב' מהרשעי' עד שלא יראו ברע בחייה' ולא יפחדו פחד אבל כבר יכלו מהרב' מהרעות הנופלות לאנשים אשר הם אצלם וביאר שזה יותר נמצא ממה שהיו הם מעידים מרעות הרשעים כי מה שהיו מעידים מזה אינו רק על המעט וביאר שמה שהיה טוען זופר בזה שהשם ית' אם לא יענש הרשעים בעצמם כבר יגיעם העונש אחר מות' והוא שכבר יענשו בניהם ולזה ראוי שלא תקרא כמו זה הצלחה

ויען ג' וסי' החפץ ליי' בעולות . לשדי כי נצדק . אל תתמה על החפץ : יבוא ד' מ"ל בסיפ' וסי' ולא תירא משוד כי יבוא . כי לא לפניו חנף יבוא . המיראתך יוכיחך . בכפל רסנו מי יבוא : ערומים ב' דגש' וב' רפין וסי' ערטלאין דגשין חכימין רפין וביאורם נמסר בספר ריש סימן ט"ו : עיף ועיף ח' וסי' נמסר בתהלות סימן ס"ג : ונשוא ד' ג' מ"ל וסימ' ונעמן שר צבא מלך

כב ויען אליפז התמני ויאמר : הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו משכיל : החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך : המיראתך יכיחך יבוא עמך במשפט : הלא רעתך רבה ואין קץ לעונתיך : כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט : לא מים עיף תשקה ומרעב תמנע לחם : ואיש זרוע לו הארץ ונשוא פנים ישב בה : אלמנות שלחת ריקם וזרעות יתמים ידכא : על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאום : או חשך לא תראה ושפעת מים תכסך : הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו : ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט : עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך : הארח עולם תשמור אשר דרכו מתי און : אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם : האמרים לאל סור ממנו ומה יפעל שדי למו : והוא מלא בתיהם טוב ועצת רשעים רחקה מני : יראו צדיקים וישמחו ונקי ילעג למו : אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש : הסכן נא עמו ושלם בהם תבואתך טובה : קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך : אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך : ושית על עפר בצר ובצור נחלים אופיר :

ל' חס' · ג' · א' וג' · ל' · ל' · ר' מ"ל בסיפ' · ב' ומ"ל סב הם · ח' · ל' · ר' · ל' בכתו' · ב' וכתי' כן וחדה אבי · ב' מ"ל · ב' זכבל · ג' · ל' · ל' · ו' · ל' וג' חוג · ל' · ר' מ"ל בליש' · חצי הספר · ה' · ג' ר"ף · ג' · ל' · ב' · ל' · ל' · ל' · יב ר"ף · ט' · ז' · ל' · ב' נסדכל · ל' · תמנו ל' · ב' והכהן הגדול

ואתיב אליפז דמן תימן ואמר : איפשר דלאלהא יאליף גבר וכדיליף איפשר דעליהון משגח : העסקא אית לשדי ארום תזכי ואין ממון ארום תשלים אורחתך : המדחל מינך יכסינך ייתי עימך בדינא : הלא על בישתך דסגיעי ולית סוף לעוייתך : ארום תמשכין אחוך מגן ולבושין דערטילאין תשלח : לא מיא למשלהי תשקי ומן כפין תמנע לחמא : וגבר נצחן ליה ארעא וסביר אפין יתיב בה : ארמלתא שדרתא סריקותא ואדרעת יתומי תשפף : מטול היכנא חזרנותך פוחין ויבהלינך דלותא בתכיף : או בחשוכא תיסרי לא תחמי וסוגעת מיא תחפינך : הלא אלהא בגובהי שמיא וחמי ריש כוכביא ארום זקופו : ותימר מה ידע אלהא האפשר דלהאל אמטתא ידין : ענניא טמיר ליה ולא יחמי ותקיף רומא דשמיא יטייל : האורחא דהוה מן עלמא תנטור די טיילו אינשי שיקרא : דאתכטילו מן ארעא בלא עידנהון בארעית אנהרא אתיך גופיהון : ודרא דטובענא דאמרין לאלהא זור מיננא ומה יעביד שדי להון : והוא מלי בתיהון טובא ומלכתהון דרשיעי רחקת מיני : יחמון בנוי דנח צדיקיא וייחדון ונח זכאה יחייך להון : אין לא אתמניעו מלמיקום ומותרהון גמרת אשתא : אליף כדון עמיה ותשתלים בהון עללתך טובא : גמר כדון מפומיה אוריתא ושוי מימרוי בלבבך : אין תתוב עד שדי תתבני תרחיק עולתא ממשכניך : ושוי על עפרא כרך תקיף ויהיך טינרא דנחליא דאופיר :

ארם היה איש גדול • שר חמשים ונשוא פנים . זקן ונשוא פנים . ונשוא פנים ישב בה • וא' נשוא עון • נעמן חס' : גובה ג' וסי' הלא לאלוה גבה : וראיתי לבית גבה • ולפני כשלון גבה : ולא יראה ו' וסי' ולא יראה בך ערות דבר . ולא יראה כי יבא חום . ולא יראה כי יבא טוב • ואל שמעיה הנלחמי • מי גבר יחיה ולא יראה מות . עבים סתר לו : תשמור ד' מ"ל בליש' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן י"א : יוצק ב' וסימ' והכהן הגדול • נהר יוצק יסודם : לאל י"א וסי' נמסר בתהלים ס' נ"ז . ונקי ג' וסימ' ונקי וצדיק אל תהרוג . ונקי ילעג למו • ונקי על חנף יתעורר : קח י"ב ר"פ וסי' נמסר בסדר במדבר סיני ובירכה סימ' מ"ג : ושים ט' וסימ' נמסר בסוף סדר בשלח : עד שדי חד מן ו' יחידאין עד דסמי' למלה אחרא וסימ' נבכר בספר רבת' בערך עד :

אחר שתכליתיה לרע הוא בתכלית הגבות לפי שמזה הצד יתחייב שלא יגיע לאחד מהאנשים רק רע אחר שתכלית כולם הוא אל המות ותכלית כל הקנייניס אל ההפסד ויהיה אם כן השם ית' עושה עול אחר שיענוש כל האנשים הצדיקים ורשעים עם שהוא מבואר בנפשו שאין עונש לרשע במה שיגיע לבניו אחריו כי הוא לא ירגיש בזה ויהיה עול גם כן בחוק השם ית' שיענוש הבנים על עון אבותיהם ואבותיהם נקיים ואולם מה שנאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים הוא באופן אחר אין הנה מקום הביאור בו :

ביאור מלות המענה ויען אליפז התימני ויאמר . יסכון . יועיל : בצע . תועלת : תתם . משים תם ויושר : תחבול . תקח משכון : וזרועות יתומים ידוכא . כל אחד מזרועות היתומים • ראש כככבים . העליון שבגלגלים שימצאו בו ככבים והוא גלגל המזלות או יקרא ראש כוכבים המקום שיהיו בו הכוכבים הנכוכבים תמיד בתנועה האמצעית כי המקום ההוא הוא בתכלית הרוממות וגובה כמו שביארנו בספר מלחמות יי' והנה גובה המקו' הזה יעמידנו על אמתת מרחק הכוכבים מן הארץ בתכלית מה שאפשר מקוטן השיעור כמו שבארנו שם : קמטו . נכרתו מן העולם . ונהר יוצק יסודם ר"ל ביסודם ובמעמדם נגד נהר רב והוא מי המבול : אם לא נכחד קימנו . באמת כאשר מת האיש אשר הקימנו והעמידנו והוא כח אכלה שארית בעלי הדעת ההוא והיא אכמי כרום : הסכן . הרגל כמו ההסכן הסכנתי . ושלם . ותעמוד בשלום . תבואה . ר"ל תשוב להבנות אחר ההרסך באלו הפגעים הרעים אשר קרו בך או יהיה תבואה מגז' בנים ר"ל שיהיו לך בנים ומזה העניין גם כן תבואה גם אכי מתכה : בצר . זהב : ובצור נחלים אופיר . ר"ל שבהוצאות הצור נחלים בשפע וברבוי כן ישפע השם ית' לך זהב אופיר : והיה

רלבג

והיה שדי בצריך. הרצון שיהיה רב זהבך על דרך כקול שדי שמורה על החוזק ועל ההפלגה: תועפות. לשון חוזק כדרך תועפות ראם לו או יהיה מענין הכפל כדמתרגמינן וכפלת ותנוף: ונדריך תשלם. ר"ל שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בעשייתם: ותאמר גוה. ר"ל שתאמור בגובה ותיקף ולא יגנך רע: ושח עינים. שפל עינים: ימלט אי נקי. הנקי ימלט בזכותו אי נדול:

ביאור דברי המענ'.

ענה אליפז התימני ואמר האם האדם מועיל לשם ית' כאשר יועיל על עצמו המשכיל המיישיר דרכיו אשר יגמול השם ית' הרשע תכף עונותו רשע מצד הרע שיעשה לשם ית' ויגמול טוב לצדי' תכף עשותו טוב מצד התועלת שהגיע לשם יתברך הנה אין הענין כן כי מה שיעשה השם ית' מזה אינו כי

אבן עזרא

והיה שדי. והיה תקיף כמו כקול שדי: בצריך. כספך: וכסף תועפות לך. הענין כפול על המנהג. ותועפות אומץ ותוקף כמו ותועפות הרים לו כתועפו' ראם לו ויש אומרי' והיה שדי בצריך כמשמעו כמו עמו אנכי בצרה והראשון יותר נכון להדביקו בסוף הפסוק: כי השפילו. כי הנה אתה תורה כאשר שפלו הרשעים תאמר אתה גוה כמו גאה והענין כי הגאוה השפילה אותם כענין לפני שבר גאון: ושח עינים יושיע. המקום: גם ימלט אי נקי: יש אומרי' שהוא חסר אל"ף ועניגו איש נקי וזה רחוק לכן פירושו שהמקום יושיע שח עינים שהוא אדם את' גם ימלט אי נקי כמו יושב האי הזה והפך ארץ כי תחטא לי: ונמלט בבור כפך. ונמלט תהיה בבור כפך: גם

על שדי ג' זוגין על דשבי' לשין וסיב' על שערי שחו רעים לפני טובים. על שערי ויעבד השערים. על שער ויבן עזיהו מגדלים. על שער צוארך כמגדל השן' על שדי כי אז על שדי תתענג. על שדי אם על שדי תתענג:

וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ׃	ל׳ ב׳	וִיהֵי שַׁדַּי כְּרַךְ תּוּקְפָּךְ וּמִן כְּסַף תְּקוֹף רוּמָא דִילָךְ׃
כִּי־אָז עַל־שַׁדַּי תִּתְעַנָּג וְתִשָּׂא אֶל־אֱלוֹהַּ פָּנֶיךָ׃	ב׳ יתענג׳ ל׳ רפי ל׳	אֲרוּם הֵידֵין עַל שַׁדַּי תִּתְפַּרְנַק וְתִזְקוֹף קֳדָם אֱלָהָא אַפָּיךְ׃
תַּעְתִּיר אֵלָיו וְיִשְׁמָעֶךָּ וּנְדָרֶיךָ תְשַׁלֵּם׃	ב׳ ל׳ ו׳	תְּצַלֵּי קֳדָמוֹי וִיקַבֵּיל מִינָךְ וְנִדְרָךְ תְּשַׁלֵּם׃
וְתִגְזַר־אֹמֶר וְיָקָם לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ נָגַהּ אוֹר׃	ל׳ ומר ויקום	וְתִגְזַר מֵימְרָא וִיקוּם לָךְ וְעַל אוֹרְחָתָךְ יְזַהַר נְהוֹרָא׃
כִּי־הִשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוָה וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ׃	ל׳	אֲרוּם דָּרָא דְּאַמְאִיךְ יִתְעֲבֵד גֵּיוּוּתָן וְשַׁוַּות בְּסוּרְחָנָא תִּפְרוֹק׃
יְמַלֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלַט בְּבֹר כַּפֶּיךָ׃	ב׳ חס׳ ח׳ ל׳	ו יְשֵׁיזֵיב גְּבַר דְּלֵית לֵיהּ זַכָּאי בִּזְכוּוָתָךְ וְאִשְׁתֵּיזֵיב בִּבְרִירוּת יְדָךְ׃

ימלט ח' וסימ' ואבד מנוס מקל וחזק. חבתריה ותפש הקשת לא יעמוד ב' בו. מי גבר יחיה. כי לא ידע שלו. ימלט אי נקי. אין אדם שליט ברוח. שקר הסוס לתשועה:

אם על צד החסד והחכינה להטיב אל האנשים וליסרם עד שיגיעו אל הצלחת הנפש אשר בעבורה נבראו לא לצורך עצמו ולזה יקרה שיאריך לרשע זמן ארוך לבלתי קבלו הפעולות ברע אשר יעשהו וכדי שיתן הרשע אל לבו לעזוב דרכו בזה הזמן הארוך וישוב אל השם ולא יאריך לצדיק כדי שלא יתזיק בדרך הרע אשר החל להתנהג בו ולזה אין פלא אם תמצא ההצלחה לרשע זמן ארוך והיה הטעו' אשר חשבת לסתור בה דבריגו׳ החפץ לשם ית' כי תצדק להועיל לו ואם יגיע לו תועלת כי תתם דרכיך עד שיגמול טוב לצדיקים תכף עשותם הצדק והיושר כדי שיועילוהו. המיראתו ממך שתזיקהו בעשותך הרעות יוכיחך ויבא עמך במשפט הנה אין הענין כן אבל מה שיעשהו השם ית' הוא להועיל לבני האדם ובהיות הענין כן הנה יאריך השם ית' לרשע להועיל לו ואם לא ישוב תוך הזמן אשר יאריכהו יגיעהו העונש הראוי ובזה נתרו כל הספיקות שהיית מספק בהם על דבריגו זולתמה שטענת שאתה תם וישר ובאו עליך אלו הרעות הרבות ולא במשפט׳ ולזה אשיבך כי באמת אין דבריך צודקים וזה כי אני אורך כי באמת רעתך אשר הביא השם עליך היא רבה כמו שאתה אומר אבל אין עול כי אין קץ לעונותיך עד שרעתך היא כשיעור עונותיך או תהיה הכונה ברעתך ובעונותיך אחת בעינה. אתה היית לוקח משכון מאחיך חנם ובגדי האנשים מחוסרי בגדים תפשיט להיות לך למשכון עד שיוכרחו ללכת ערומים ויומותו בקרה וזה עון פלילי. האיש העיף והצמא לא תשקהו אפילו מים להשיב רוחו אליו ומהאיש הרעב תמנע לחמך עד שימותו בצמא וברעב. ואולם אתה היית מכבד האנשים התקיפים והאדונים אשר הם נשואי פנים להאכילם ולהשקות כאילו היו אדונים בביתך׳ ואולם החלושים כמו האלמנות והיתומים לא השגחת בהם לתת להם דבר ולא להצילם מעושקיהם ואלו העונות הם חזקים לאין קץ׳ על כן סביבותיך פחים מכל צדדיך ללכדך ולבהלך פחד הכרה הזאת פתאום. או יבהלך חשך המכאובים עד שלא תוכל לראות ושפעת מי הצרות הרבות תכסך עַם לא תתרעם אם יגיעך כמו אלה הצרות כי עונותיך אשר זכרתי שלא היית נמלט מהם הטו אלה. באמת השם ית' בגובה שמים כי שם כראית פעולתו יותר למעלת המכאים אשר שם וראה העליון שבגלגלים שבו כוכבים כי הם רמים מאד׳ ואולם אמר זה כי מצד הסתרתם קצתם קצת ידענו העליון מהם ומצד חלוף הכמות בתנועותיה' ידענו כמה יתחייב שיהיה מרחק זה הגרם השמימיי אשר הוא ראשון לכל הגלגלים אשר בהם כוכבים לכל הפחות וכשהקפנו בזה מזה הצד מצאנוהו גבוה אלו הככבים עצום מאד או ירצה בראש כוכבים גובה גלגל תנועת הארך בכוכבי המבוכה אשר אצלו ימצא תמיד הכוכב מפני תנועת האורך תמיד כי רמו מאד אלו הגבוהים כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות יי'׳ שתחשוב כי בעבור זה המרחק העצום אשר בינינו ובין השמים אשר שם כבוד השם ית' יעלם ממנו מה שיעשה בכאן ואמרת מה ידע ממעשה האדם הבעד ערפל שמבדיל בינו וביניהם יוכל לשפוט אותם ולראות מעשיהם. הלא העבים מבדילים בינינו ובינו ולא יראה מעשינו אבל יתהלך בחוג השמים ושם תהיה השגחתו׳ ולמה תאמר כמו אלו הדברים האם דרך אנשי העולם תשמור שדרכו בו אנשי העול בימי המבול וקראו אורח עולם לפי שטעו אז כל אנשי העולם בזה זולת נח וביתו אשר נכל בצדקתו׳ אשר כרתו בטרם יומם והיה ביסודם נהר יוצק עד שטבעו כולם. הלא הם תעו בזה החטא בעינו שהם היו אומרים לאל שהוא סר מהם זו ובלתי משגיח בהם ושלא יפעל להם השם ית' דבר והוא מלא בתיהם טוב והצליחם הצלחה רבה ועם כל זה לא הודו לו על הטוב אשר השפיע להם הנה עצת אלו הרשעי' ודרכם אשר דרכו בה היא רחוקה מאד ממני או יהיה אומרו עצת רשעי' רחקה מני שב אל מה שאמ' איוב עצת רשעים רחקה מני והרצון בו איך תאמר שעצת רשעים רחקה ממך ואתה בוחר דרך אלו הרשעים ועצתם שהיו חושבים שהשם ית' עזב את הארץ׳ הנה כשראו הצדיקים עונשם כן שמחו והם נח ובניו כי על כן לא סרו אלו האנשי' מאחרי השם ונקי ילעג להם והוא נח. הנה באמת כאשר נכחד האיש אשר הקימנו והוא נח תקף אכלה אש שארית האנשי' אשר היו על זה הדעת והם אנשי סדום ועמור' וזה כלו ממה שיראה מתנו שאלו הרעות היו על צד העונש שאם היו מצד המערכת איך קרה שיהיה יחד ברבים כמו זה הרבוי ושיהיו כולם רשעים ואיך קרה שינצל נח ובניו והוא לבדו היה צדיק בינהם. ובהיות הענין כן הנה איעצך שתרגיל עצמך על השם ית' ר"ל שתלך בדרכיו ואז יהיה לך שלום הלא אם תלך בדרכיו תבואתך טובה׳ קח נא תפיו הנימוס שראוי שיתנהג בו האדם ההולך בדרכי השם ושים אמרי השם בלבבך ויהיו עיניך ולבך ללכת בהם כל הימים׳ אם תשוב עם שדי תבנה אח' שתקרב השם והרם אותך בזו הצרות אשר הביא עליך תרחיק עולה מאהליך אם לך דבר מאחר שלא כדין׳ וירבה השם עושרך בעבור זה עד שתשית על עפר זהב מרוב העושר וכהוצאת הצור כחלי בחיל ורבוי כן ישפיע לך השם זהב אופיר׳ והיה זהבך רב וכבד וכסף יהיה לך כפול על מה שהיה לך מקדם. הנה אם היית מתנהג בזה המנהג היית מתענג על השם ית' בסבת דבקותך בו וכאשר תשא אל אלוה פניך ותעתיר אליו ישמיעך בכל מה שתשאל ממנו ותשלם נדריך ר"ל שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בהם׳ וזה גם כן אמרו ותגזור אומר ויקיים לך השם ועל דרכיך נגה אור הפך מה שהיה איוב מתרעם ממנו באומרו ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבותי חשך ישים. אם היית כזה הנה כן תמצא שכאשר השפילו שאר האנשים ובאו בשפלות הצרות תאמר גוה ר"ל שתתעלה מהם ותתגבר וזה כי השם יושיע מי שהוא שח עינים כמוך. הנה יגיע מההצלחה לך עד שתמלט בבור כפיך אי גדול הראוי לבוא עונש גדול עליו וזה כי האיש הנקי ימלט בזכותו אי גדול:

והכלל העולה מהדברים הוא שמה שהיה איוב טוען ממה שיראה לרשעים מההצלחה זמן ארוך אינו מחוייב שלא יהיה הכל מונבל ומסודר מהשם ית' וזה שאמנם היה מחוייב שיענש הרשע תכף עשותו הרשע אילו היה מגיע בזה היזק אל השם ית' כדי שיציל עצמו מן ההיזק אבל למה שהוא מבואר שלא יגיע היזק כלל לשם' ברשע שיעשה הרשע הוא מבואר שמה שיעשה השם ית' מזה ר"ל לשפוט האדם על מעשיו אינו רק להועיל לבני האדם ובהיות הענין כן לא ימנע שלא תתמיד הצלחת הרשע זמן ארוך לפי שהשם ית' כבר האריך לו עונשו כדי שישוב אליו תוך הזמן ההוא ויעזוב דרכו הרעה ואולם שלא יגיע נזק לשם ית' ברשע שיעשהו הרשע הוא דבר ביארו אליפז מהפך זאת הגזירה ואם הוא מבואר בעצמו והוא שאם לא יגיע תועלת לשם ית' בצדק הצדיק הנה לא יגיע לו נזק ברשע הרשע לפי שהתועלת והנזק הם שני הפכי' ונושאם אח' ואולם הוא מבוא' שלא יגיע תועלת לשם ית' בצדק הצדיק הנה אם כן הוא מבואר שלא יגיע לו ית' היזק ברשע הרשע והנה ביאר זה אליפז על זה האופן לפי שהיה מבואר אצלו שלא יגיע תועלת לשם ית' בצדק הצדיק לפי שהוא מועיל לעצמו לבד ואולם ברשע הרשע היה אפשר לספק שיזיק באופן מה לשם ית' לפי שהוא מפסיד ומשחית פעולו' השם במה שהוא מזיק לשאר האנשים והפועל יבטער כשישחיתו פעולותיו לפי מה שיחשב ואפשר שיאמר שאליפז לא ביאר המשפט האחד מאלו הספכים אבל הניח כל אחד מהם על שהוא מבואר בעצמו ואולם מה שהיה טוען איוב ממה שבאו עליו מהמכות והנגעים להפליא בלא פשע הנה אליפז ישיב על זה שסבר חטאו איוב חטאים כפלאים ואם לא הרגיש בזה מהם שסבר היה לוקח למשכון בגד האנשים חסירי הבגדים וכשאור ערומים והיו מתים בקרה ולא היה נותן לעני הצמאי מים לשתות ולרעב לחם לאכול והיו מתים ברעב ובצמא ואולם העשירים והתקיפי' היה מכבד אותם ומאכילם ומשקם וזה היה בתכלית הגנות וזה שאם לא היה נותן דבר מהונו לאיש מהאנשים היה לו התנצלות מה על מה שלא היה מטיב לעניים והוא כי אהבתו ממונו היתה הסבה המונעת לא שכלתו העניים והצדקה ואולם כשהיה מפזר ונותן לעשירים ובלתי נותן דבר לעניים היה מבואר כי משנאתו העניים והצדקה היה נמנע מזה׳ ומהם שלא היה חונן אלמנות במה שהיו מבקשות ממנו להצילן מיד עושקיהם והיה מניח היתומים

גם היום מרי שיחי · מורה הוא מיחוכל השיחות כעניין עני ישראל מורה אחר ועניינו מבוכה · ידי · מכתי כמו ידי לילה נגרה ולא תפוג והעניין מכתי יותר כבדה מאנחתי · ואמצאהו · על המקום · עד תכונתו · עד תכונת מקומו · אלא דרך הוא יוסיף כי · כמו ויסימו ויסבלו אין מסים כי אלא הוא · סם · יראה יושר נוכח · ואפלטה · כפשי לנצח ולא הייתי מתפחד לכן לא אוכל לתבוא אותו · הן קדם אהלך · מזרח · ואחור · מערב והוא ברא פאת מחנה ולא אוכל לחזותו שם · והוא יעטוף ימין · ולא אראהו ולמה הייתי מפלט כפשי מעשה מתוכו מהוא מצוי · כי ידע דרך עמדי · הדרך שהיה עמדי ולא אטה ימין ושמאל · מצות שפתיו · עשיתי ולא אמיש והיה חקי לכבוד אמרי פיו · והעניין שהיו כבוכים בלבי ולא יוחזו מהם · והוא באחד · יש אותו מהבית נוסף והאחת מאחכו נוכח ולא אוכל לפרש כי ים בו סוד גדול · כי ישלים חוקי · ימלא החוק מגזר עלי · כילה כמתני · היה מתלהו מיכרת ויתות כאשר היה בחשך קוד מינה לאור העולם · מדוע מיפרי · רוצי המפרש יפרשו כדי בתקון חזה מודד וכן פירוש לחה לא כצפנו עתים משדי · וידעיו · לא יראו הימים · והעניין אילו כצפנו עתים משדי לא הייתי מתרעם עליו כי יודעיו לא ידעו מה יהיה אלא הוא מידע העתים · מהעם בהם הרשעים · הרשעים לחה יחרים · גבולות ישיגו · כמו לא תסיג גבול רעך · יחד חבאו · מפניהם · והם כמו פראים במדבר · מן הערבה יבקשו לחם לנעריו לא מן הישוב · בלילו · מאכלו לו · ילקשו · עניינו יכרתו הלקט כמו מקשק גוד וכרית הססיף · ערום ילינו · מעל · יכלו ויפשטו הערום עד מלא כלי לבוש · מזרם הרים · על העיון חר ידבר מהחבקו הצור כבבל מאל להם מחסה וירטבו מהזרם היורד מן ההרים · ורעבים · ומרעבים כשאו עמר · יהדה

היתומים ביד שופטיהם ולא היה עוזר אותם · ומהם מסבר חטא במה שהיה אומר מהם בזה את הארץ והוא עוד פלילי כי בכמו זה העניין חטא לאכשי דור המבול ולאכשי סדום ועמורה ועל זה הגיעם מהעונש מה מסבר הבינ · והביא ראיה אליפז על מהם פוקד הארם על מעשיו ממה מקרה לאכשי דור המבול מלא כיכלו מהם כי אם כי וביתן כי הוא לבדו היה צדיק בדור ההוא ומה מקרה לאכשי סדום ועמורה מאם היה העניין לפי המערכת היה בתכלית הזרות מיסכים במקרה בזה הרבוי הכפלא הרמע לרוע המערכת ולזה כתן עצה אליפז לאיוב מישוב אל השם יתברך ויטיבהו השם יתברך הטובה כפלה לא יסערה ·

ביאור מלות העניין

ויען איוב ויאמר · מרי שיחי · הרכון בו מהמריתי והפלגתי ב בכפסי להתרעם על סברי הרעות רב · ידי · מכתי יתוכחות · דברי יתוכחות · יסים בי · הרכון בזה יסים בי כח · כתח עמו · מתוכח עמו · ואפלטה · עמכי ובכרי או כפשי · קדם · מזרח · ואחור · מערב · כפת ולא אחז · ולא אראה · יעטוף · יכסה ויעלים · ימין · דרום · באשורו · פסיעתיו · ולא אט · ולא הטה · ולא אמיש · ולא אסור ממנה · והנה מצות שפתיו · דבקתי בם ולא אט · והדבק ולא אטה מצות שפתיו ולא אמיש או יהיה ולא אט דבקן עם דרכו ושמרתי וגם מצות שפתיו יהיה דבקן ולא אמיש או ולא אמיש נוספת כמו ויו והיה ועכה · באחד · בעניין אחד · וכפשו אותה · ורצונו ככפשו חקי · המכטרך אלי כי המכטרך לאדם יקרא חק כאמרו הטריפני לחם חקי · כמתני · כמו · כבריתי · מפני חשך · קודם בא חשך · המקרים הרעים · ומפני כסה אופל · והיא מכסה ומעלים מפני אופל הצרות האלו ר"ל מלא הייתי רואה אותם · יחבלו · יקחו למשכון ·

כג וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ גַּם־הַיּוֹם מְרִי שִׂחִי יָדִי כָּבְדָה עַל־אַנְחָתִי׃ מִי־יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד־תְּכוּנָתוֹ׃ אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת׃ אֵדְעָה מִלִּים יַעֲנֵנִי וְאָבִינָה מַה־יֹּאמַר לִי׃ הַבְּרָב־כֹּחַ יָרִיב עִמָּדִי לֹא אַךְ־הוּא יָשִׂם בִּי׃ שָׁם יָשָׁר נוֹכָח עִמּוֹ וַאֲפַלְּטָה לָנֶצַח מִשֹּׁפְטִי׃ הֵן קֶדֶם אֶהֱלֹךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר וְלֹא־אָבִין לוֹ׃ שְׂמֹאול בַּעֲשֹׂתוֹ וְלֹא־אָחַז יַעְטֹף יָמִין וְלֹא אֶרְאֶה׃ כִּי־יָדַע דֶּרֶךְ עִמָּדִי בְּחָנַנִי כַּזָּהָב אֵצֵא׃ בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי וְלֹא־אָט׃ מִצְוַת שְׂפָתָיו וְלֹא אָמִישׁ מֵחֻקִּי צָפַנְתִּי אִמְרֵי־פִיו׃ וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיָּעַשׂ׃ כִּי יַשְׁלִים חֻקִּי וְכָהֵנָּה רַבּוֹת עִמּוֹ׃ עַל־כֵּן מִפָּנָיו אֶבָּהֵל אֶתְבּוֹנֵן וְאֶפְחַד מִמֶּנּוּ׃ וְאֵל הֵרַךְ לִבִּי וְשַׁדַּי הִבְהִילָנִי׃ כִּי־לֹא נִצְמַתִּי מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וּמִפָּנַי כִּסָּה־אֹפֶל׃

כד מַדּוּעַ מִשַּׁדַּי לֹא־נִצְפְּנוּ עִתִּים וְיֹדְעָו לֹא־חָזוּ יָמָיו׃ גְּבֻלוֹת יַשִּׂיגוּ עֵדֶר גָּזְלוּ וַיִּרְעוּ׃ חֲמוֹר יְתוֹמִים יִנְהָגוּ יַחְבְּלוּ שׁוֹר אַלְמָנָה׃ יַטּוּ אֶבְיוֹנִים מִדָּרֶךְ יַחַד חֻבְּאוּ עֲנִיֵּי־אָרֶץ׃ הֵן פְּרָאִים בַּמִּדְבָּר יָצְאוּ בְּפָעֳלָם מְשַׁחֲרֵי לַטָּרֶף עֲרָבָה לוֹ לֶחֶם לַנְּעָרִים׃ בַּשָּׂדֶה בְּלִילוֹ יִקְצִירוּ וְכֶרֶם רָשָׁע יְלַקֵּשׁוּ׃ עָרוֹם יָלִינוּ מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין כְּסוּת בַּקָּרָה׃ מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ וּמִבְּלִי מַחְסֶה חִבְּקוּ־צוּר׃ יִגְזְלוּ מִשֹּׁד יָתוֹם וְעַל־עָנִי יַחְבֹּלוּ׃ עָרוֹם הִלְּכוּ בְּלִי לְבוּשׁ וּרְעֵבִים נָשְׂאוּ עֹמֶר׃

ואתיב איוב ואמר׃ לחוד יומנא מריר מימרי מחתי תקפת על תונחתי׃ מן יגזור אנדע ואשכחיניה איתי עד מדור בית מוקדשיה׃ אסדר קדמוי דין ופומי אמלי מכסניותא׃ אנדע מליא דיתיבינני ואתבין מה יימר לי׃ הבסוגעי חילא ינצי עמי לא ברם הוא ישוי תגרא בי׃ תמן תריצא ותקין עמי ואישתיזיב לעלמא מדדאין יתי׃ הא למדינתא אהלוך וליתוי ולמערבא ולא אתביין ליה׃ בציפונא במעבדיה ולא אחדי כד מכבין דרומא ולא אחזי׃ ארום גלי קדמוי אורחא דעמי בחן יתי היך דהבא אפיק׃ באיסתוריה אחדת רגלי אורחתיה נטרית ולא צלאית׃ פוקדנא דספותיו ולא אעדי מגזרתי אטשירת מימרי פומיה׃ ואין הוא יחידאי ומן יתיביניה ונפשיה רגגת ועבדת׃ ארום ישלים היך בקדמיתא גזירתי ודכמתהון סגיעין עמיה׃ מטול דהיכנא מן קדמוי אתבהיל אתביין ואדחל מיניה׃ ואלהא רכיך לבבי ושדי בהלנני׃ ארום לא איתגמרית מן קדם חשוך ומן קדמי טמר קבלא׃ מדין משדי לא אתטמרו עדניא ודחכימין יתי לא חמין יומוי׃ דרא דטובענא דתחומיא ישנון עדרא אנסון ורעון׃ חמרא דיתמי ידברון ימשכנון תור ארמלא׃ יצלון חשיכי מן אורחא כחדא אטמרו מסכני ארעא׃ היך דין פרודיא במדברא נפקו לעובדיהון בישיא מקדמין לבזזא כמטרא אניס ליה מזונא לטלייה׃ בחקלא מדלא דלהון חצדין וכרם דרשיעי יכסחון׃ ערטילאי יביתו ודלית כסותא ודלית להון חופאה בקורא׃ מקילוחיא דטוריא מטמשין ומדלית משרוי ננפו טינרא׃ יאנסון מביזת ייתם ועל ענייא ממשכנין׃ ערטילאי אוליכו מדלית כסו ובפינין נטלו מנהון עומרא׃

אמלא ג' וסימ' לא תהיה משכלה · אערכה לפניו משפט · לרגזול אוהבייש · וא' ואמלא אתו רוח · נוכח ל' מלרע שם ישר והוא חד מן שיטה דכל חד וחד ל' דכות' מלרע וסימ' נכס בבס' רבת' במערב' אות חשין בסר · אחז ג' חד מלעיל וסימ' חיל אחו ישבי · והנה אחז בקרנו המזבח · שכאל בעשתו ולא אחז כתר' מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע · כזהב

ג' דגשי' וסימ' משב מצרף וכטהר · בחנני כזהב אצא · וכלי נחשת מצהב · וכפשו א' וסימ' וכפשו קשור' בנפשו · וכפשו מאבל תאוה · וכפשו אות ויעש · וכפשו משאול תציל · וכפשו לא חיה · וכפשו עליו תאבל · וכפשו לא תשבע בן · וכפשו שוקק · ומפני ב' וסימ' וכפני כסה אפל · וכפני לא חשכו רוק · גבולות ב' בתי' בן וסימ' ואסיר גבולות עמים · גבולות ישיגו · ועיין בתלים ס"ס עד' · אביונים ג' חס' בליש' וסימ' כי יעשה י"י דין עני משפט אבינים · יטו אבינים מדרך · ומתנות לאביונים · בפעלם ל' הן פראים במדבר והוא חד מן מלין דכתבין לם בסוף תיבותא וסימ' נמס' בבסר' רבת' במערבת אות הלמ"ד בסר · חבקו ב' וסימ' מבלי מחסה חבקו צור · אשפתות · הלבו ב' דגשי' וסי' ערום הלכו מבלי לבוש · שועלי הלכו בו ·

למשכון · חובלו · ר"ל טכו מהדרך להחבא מפני הרשעים מן יעמקום · הן פראים במדבר · הנה אלו הרשעים הם כמו פראים במדבר מהם חיות רעות ויצמדו מם לטרף כן אלו הרשעים מבקשים תמיד לטרוף האנשים · ערבה לו לחם לנערים · ר"ל מהמדבר יוציא הרשע לו לחם ולנעריו מן השוטף אשר יעשוק האנשים הבאים שם · בלילו · תבואתו · ילקשו · יאחרו · בקרה · בבא הקור · מזרם הרים ירטבו · מהמים השפוכים מההרים יתלחלחו העניים אשר הפשיטום אלו הרשעים כי הם יעמדו מפני זה אצל ההרים להיות להם למחסה ומבלי מחסה חבקו צור · מפני מאין להם מחסה חבקו הצורים להיות להם למגן · יגזלו משוד יתום · מרוב השוד אשר יעשו יגזלו היתום ולא ירחמו עליו · ועל עני יחבולו · ר"ל מה שעל עני והוא לבוש אשר יתכסה בה יקחו למשכון · ערום הלכו מבלי לבוש · הם הכבו מילכו העניים ערומים מבלי לבוש · ורעבים כשאו עומר · וסילכו רעבים האנשים אשר כשאו עומר רבוע מלא יוחיום לאכול ממנו · בין

בין שורותם יצהירו. ר"ל האנשים העושים השמן בין שורות בית הבד ואשר דרכו ביקבים לעשות היין יצמאו ולא יניחום הרשעים לשתות מהשמן והיין אבל יגזלו אותם מהם: מעיר מתים ינאקו. מן העיר יצעקו האנשים מפני החמס הנעשה להם: חללים. ההרוגים: תשוע. תצעק: תפלה. דבר בלא טעם: במורדי אור. שהיו מורדים

יצהירו. יעשו היצהר והוא שמן זית שיהר כאחרים בעבור הכר: ויצמאו. אחרים והם בעליהם: מעיר מתים. הם בני אדם יצעקו מעיר: ואלוה לא ישים תפלה. לא יעשה זה חנם ושוא תפלה כמו תפל: במורדי אור. השם שהוא אור המאורות: לאור יקום רוצח. בדרכים ויש אומרים שהוא כמו חשך ואמרו כי כמהו ולילה אור בעדני ואיננו כי אם אור ממש: ובלילה יהי כגנב. יורה עליו. ודמה הגנב לנואף שיעש דבריו ועבירותיו בסתר כאילו ישים סתר בפנים שלא יראו כאן יחתמו היום שלא יראו בו׳ ומה שכרם שהמקום ישיב להם הבקר כצלמות כי יכיר עליהם בלהות וישים אותם כדבר שהוא צף על פני מים כאשר יכור הקל׳. תקולל חלקתם ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים ויאבדו מהעולם הם וחלקתם וכרמיהם כמימי השלג שיגזלו אותם ציה גם חום ולא יראה השלג שהיה בעולם כן ירדו אל שאול והם חוטאים: ישכחהו רחם. אמו ותמתק לו רמה יותר: רועה עקרה. מן תרועם בעבור שהיה רועה ע עקרה לא תלד חבר העקרה בעבור שאין לה בנים שיעזרו אותה ואלמנה שאין לה בעל. ועוד שמשך אבירים בעלי כח בכחו והוא שידע כאשר יקום מ ממטתו שיתכן שימות: יתן לו לבטח. יתן לו המקום מה שרצה ו וישען כי יוכל להנקם ממנו ועיניהו על ד דרכיהם: רומו מעט. אף אם התרוממו מעט כלם יאבדו: והמכו. מן וימכו בעונם: ככל. ככולם: לאל. ללא: המשל

שורותם ל׳ בין שורתם יצהירו יקבים והוא חד מן מלין דמשמשין תם בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבהא במערכת אות התי״ו בסדר: דבה י״ט וסי׳ נמסר בספר תהלו׳ סימן מ״ח: לאור ז׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה: ועין ט׳ וסימ׳ חנות ועין גנים תפוח. והגבשן ועיר המלח ועין גדי. ועין גנים והגבשן וקדש ואדרעי. ועין חדה. וקדש ואדרעי ועין

בֵּין־שׁוּרֹתָם יַצְהִירוּ יְקָבִים דָּרְכוּ וַיִּצְמָאוּ׃ מֵעִיר מְתִים יִנְאָקוּ וְנֶפֶשׁ־חֲלָלִים תְּשַׁוֵּעַ וֶאֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׂים תִּפְלָה׃ הֵמָּה הָיוּ בְּמֹרְדֵי אוֹר לֹא־הִכִּירוּ דְרָכָיו וְלֹא יָשְׁבוּ בִּנְתִיבֹתָיו׃ לָאוֹר יָקוּם רוֹצֵחַ יִקְטָל־עָנִי וְאֶבְיוֹן וּבַלַּיְלָה יְהִי כַגַּנָּב׃ וְעֵין נֹאֵף שָׁמְרָה נֶשֶׁף לֵאמֹר לֹא־תְשׁוּרֵנִי עָיִן וְסֵתֶר פָּנִים יָשִׂים׃ חָתַר בַּחֹשֶׁךְ בָּתִּים יוֹמָם חִתְּמוּ־לָמוֹ לֹא־יָדְעוּ אוֹר׃ כִּי יַחְדָּו בֹּקֶר לָמוֹ צַלְמָוֶת כִּי־יַכִּיר בַּלְהוֹת צַלְמָוֶת׃ קַל־הוּא עַל־פְּנֵי־מַיִם תְּקֻלַּל חֶלְקָתָם בָּאָרֶץ לֹא־יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים׃ צִיָּה גַם־חֹם יִגְזְלוּ מֵימֵי־שֶׁלֶג שְׁאוֹל חָטָאוּ׃ יִשְׁכָּחֵהוּ רֶחֶם מְתָקוֹ רִמָּה עוֹד לֹא־יִזָּכֵר וַתִּשָּׁבֵר כָּעֵץ עַוְלָה׃ רֹעֶה עֲקָרָה לֹא תֵלֵד וְאַלְמָנָה לֹא יְיֵטִיב׃ וּמָשַׁךְ אַבִּירִים בְּכֹחוֹ יָקוּם וְלֹא־יַאֲמִין בַּחַיִּין׃ יִתֶּן־לוֹ לָבֶטַח וְיִשָּׁעֵן וְעֵינֵיהוּ עַל־דַּרְכֵיהֶם׃ רוֹמּוּ מְּעַט וְאֵינֶנּוּ וְהֻמְּכוּ כַּכֹּל יִקָּפְצוּן וּכְרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת יִמָּלוּ׃ וְאִם־לֹא אֵפוֹ מִי יַכְזִיבֵנִי וְיָשֵׂם לְאַל מִלָּתִי׃

(Marginal Masoretic notes beside the verses: ל׳ · ל׳ · כ׳ מל׳ · ל׳ · נ׳ יס לף · ל׳ וחס · ז׳ י״ל מל׳ · ל׳ · ה׳ · ח׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · א׳ · ל׳ · ו׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ יתר בתרכת בחיין יהיכת · ב׳ כתלהיו י ל׳ · ל׳ ומל׳ יב׳ · ל׳ · ל׳ כף י׳ רף · ב׳ רף · ל׳)

בֵּינֵי אוּשְׁוָתְהוֹן יַעַצְרוּן מְשַׁח מַעַצְרָתָא עָצְרוּ וּמְרִידוּן אַצְחִיוּ׃ מִקַּרְתָּא בְּנֵי נָשָׁא נַהֲקִין וְנַפְשַׁת קְטוּלִין בְּחַרְבָּא תַּצְלֵי וֶאֱלָהָא לָא יְשַׁוֵּי חוֹבָא׃ הִינוּן הֲווֹן בִּמְרוֹדִין בְּאוֹרַיְיתָא לָא אִשְׁתְּמוֹדָעוּ אוֹרְחָתֵיהּ וְלָא אִתְיַתְּבוּ בִּשְׁבִילוֹי׃ לְאוֹרְתָא יְקוּם קְטוֹלָא יִקְטוֹל עַנְיָא וְחַשּׁוֹכָא וּבְלֵילְיָא יְהֵי הֵיךְ גַּנָּבָא׃ וְעַיְינָא דְגַיּוֹפָא נַטְרַת נֶשֶׁף לֵילְיָא לְמֵימַר לָא תִסְכִּינַנִי עֵינָא וְטַמּוֹר אַפֵּי יְשַׁוֵּי כַּלְפֵּי לְעֵיל׃ הָאִיךְ בַּחֲשׁוֹכָא בָּתַּיָּא בִּיסְמָא מִתְחַתְמִין לְהוֹן בְּגַנְזַיָּא לָא יָדְעוּ נְהוֹרָא׃ אֲרוּם כַּחֲדָא צַפְרָא דָּמֵי לְהוֹן הֵיךְ טוּלָא דְמוֹתָא אֲרוּם אִשְׁתְּמוֹדַע פּוּרְעֲנוּתָא טוּלָא דְמוֹתָא׃ קְלִיל הוּא לְמִשַּׁט עַל אַפֵּי מַיָּא תִּתְלִיט אוֹרְחָא שְׁעִיעַתְהוֹן בְּאַרְעָא לָא יִסְכֵּי שְׁבִיל כַּרְמַיָּא׃ צַהְיָא וּלְחוּד חוּמְתָא אַנְסִין מֵימֵי תַלְגָּא וְלֵיתֵיהוֹן הֵיכְדֵין לִשְׁיוֹל אִתְנְשִׁיאוּ שְׁיוֹל אִתְחַיָּבוּ׃ תָּא הֵיךְ צַהוּתָא וְחוּמָא דְּאַנְסִין מֵימֵי תַלְגָּא וְלֵיתֵיהוֹן הֵכְדֵין לִשְׁיוֹל אִתְנְשִׁיאוּ שְׁיוֹל אִתְחַיָּבוּ׃ אַבְזְרָאִין דְּנַשְׁיָאוּ לְרַחְמָא מִסְכֵּינִין אִתְבַּסִּימוּ לְרַחֲשָׁא תּוּב לָא יִדְכַּר וְתִתְבַּר הֵיךְ קִיסָא עִילְיָתָא׃ תָּא מְטוּל דְּבַטִּילוּ אַפְרְשׁוּתָא דְמַעֲשַׂר דְּאִתְפַּקְדוּ בְּעִידַּן חוּמָא דְקַיְיטָא אִתְמְנָעוּ מִנְּהוֹן מֵימֵי מִטְרָא וְחַלְגָּא לְבֵית קְבוּרְתָּא אִתְחַיָּבוּ׃ דְּמָרַע עֲקָרָא דְלָא תְלִיד וְאַרְמַלְתָּא לָא יוֹטִיב׃ וְיִנְגִּיד גִּיבָּרַיָּא בְּחֵילֵיהּ יְקוּם נָח וְלָא יְהֵימִין בְּחַיֵּי׃ יְהִיב לֵיהּ תֵּיבוּתָא לְרַחִיץ וְיִסְתְּמִיךְ וְעֵינוֹי עַל אוֹרְחֵיהוֹן׃ אוֹרִיכוּ כִּזְעֵיר פוֹן וְלֵיתוֹי רִישְׁעָא וְאִיתְמַסְכְּנָאוּ בִּזְמַן דִּיסוֹפוּן יִתְקַטְעוּן וּבְרֵישׁ שִׁיבּוּלָא יִתְקַטְפוּן׃ וְאִין לָא קְשׁוֹט דִּיבֵי הָן הוּא מָאן דִּיכַדְבִינַנִי וִישַׁוֵּי בִּדְלָא הֲוַת עִיקַּר מִלְּתִי׃

חצור. ועין ימינו בהה. ועין נואף שברה נשף. ועין אלההם הות על שבי יהודיא. הקדמאי שום קרתא: על פני מים ה׳ וסימ׳ ופרשי בכברת על פני מים. השלח בים צירים ובכלי גמא. נדמה שמרון מלכה בקצף על פני מים. קל הוא על פני מים חק חג על פני מים: בעץ ג׳ וסימ׳ יבש היה בעץ. ויסע בעץ תקותי. ותשבר כעץ עולה: בחיין ומשך אבירים הוא חד מן א״ב נ״ן ארוכה בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות הנ״ן בסדר: ואם לא ב׳ בספר וסימ׳ ואם לא אפוא מי יכזיבני. ואם לא ישמעו בשלח יעברו:

(רלבג) אור. שהיו מורדים בשם ית׳ שהוא אור העולם ואיפשר שיהיה הרצון הזה אור היום והוא יותר נכון לפי מה שיספר מעניינם: לאור יקום רוצח. בעבור האור יקום ה הרוצח בבקר השכם קודם היום להרוג ה העניים והאביונים: כגנב. הכ״ף נוספת וכמוהו והוא כאיש א אמת: שמרה נשף. שמתינה הערב: תשורני. תראני: חתר. מענין מחתרת: יומם חתמו למו. אשר חתמו להם ביו׳: כי יכיר בלהות צלמות. בבא העת אשר יכיר איש את רעהו והוא כשיאור היום הוא ל להם כמו בלהות צ צלמות: קל הוא על פני מים. קל הוא לברוח בבא הבקר על פני המי׳ ושם יתחבא כדי שלא ימצא: יגזלו ממי שלג. ר״ל שהם ישחיתו אותם ב בקלות עד שיראה כאלו נגזלו: שאול חטאו. וכן ישחית שאול ב בקלות האנשים אשר חטאו: רחם. אוהב תרגום אהב מרחם: מתקו רמה. רמה תאכלהו ויומתק לה: רועה עקרה. משבר עקרה: יקום ולא יאמין בחיין. יקום כל אחד מהאבירים ולא יאמין בחיין ל ליראתו מהרשע: רומו מעט. פועל עבר ועניינו כשסרו אלו ה האנשי׳ והרחיקו מעט לא ימצא את הרשע ב בעיר אבל יהיה עיניהו על דרכיהם להרגם: והומכו. פועל עובר מבנין הופעל והשרש מכך ויהיה כמך ומכך שני שרשים בענין אחד והוא מענין וימוכו בעונם: ככל יקפצון. ככל אחד מהאנשים אשר לא כרתו ברית עמהם יקפצו הרשעים פיהם שלא יצעקו ויהרגו אותם: ימלו. יכרתו: לאל. להבל ולדבר שאינו:

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר גם היום שהמריתי והפלגתי בכעסי להתרעם תרעומת רב כבדה מכתי יותר מאנחתי ולזה אל תאשימני אם הגדלתי והוספתי להתרעם על מכאובי. מי יתן ידעתי איפה השם ית׳ ואמצאהו ואבא עד תכונתו שאם היה אפשר זה הייתי עורך לפניו משפטו והייתי מתווכח עמו בטענות חזקות ואז אדעה מה שיענני ואבינה מה יאמר לי ואדע האמת מזאת החקירה כי באמת לא יבא עמי בכמו אלו הכזבים אשר אתם באים עד שאתה התעללת בי מסבר חטאתי באלו החטאו׳ אשר זכרת אשר אני נקי מהם לפי האמת. האם באות לשם ית׳ שיריב עמי ויתקפני ברוב כחו הנה אין זה ראוי אך הוא ישים בי כח לעמוד לפניו ולהתווכח. הנה בזה הצד היה הישר מתווכ׳ עמו אם יגיעהו דבר ולא במשפטו והייתי נכול לנצח משופטי כי השם ית׳ כשישמע כי הדין עמי היה משיב אפו ממני אבל מה אעשה שאני לא אוכל למצוא השם ית׳ בשום צד אלך במזרח לבקשו ואיננו ואלך במערב ולא אמצאהו וגם כן אלך בצפון אשר שם עושה מעשיו הנפלאים אשר בארץ לפי ששם הישוב ועם כל זה לא אוכל לראותו שם שכסה דרום ממני כי אין שם ישוב והמים מקיפים בו ולא אוכל לראותו שם. הנה אם ידע השם הדרך אשר דרכתי בה ובחנני הייתי יוצא נקי בלי סיג כזהב לפי שבאשורו אחזה רגלי שמרתי דרכו ולא אטה ממנה ר״ל הנימוס האלוהי אשר יתנהג בו כל שלם. ממצות שפתיו לא סרתי ושמרתי אמרי פיו יותר ממה שאני שומר ההנהגה אשר היא חקי לשמור חיי כמו המאכל והמשתה ההכרחי ומה שדומ׳ להם כי ההכרחי לאדם בחיין יקרא חק כמו שזכרנו. והוא כאשר היה בעניין אחד ומי ישיבנו ממנו והנה לא שתנה רצונו ואין שם יותר חזק ממנו יכריחהו על זה אבל הוא שליט במה שירצהו עד שכל מה שאותה רצונו עשה. הנה הגיע מרוב יכלתו וחכמתו שהשלים חקי בבריאתי ר״ל שהמציא בי כל האיברים והכלים אשר יצטרכו למציאותו וכמו אלו הנפלאות המצאה רבות עמו בספר בריאותי על כן מפניו אבהל לעוצם מעלתו ומציאותו אתבונן בנפלאותיו ואירא ממנו. וזה אמר איוב להטיב על אליפז במה שייחס לו מהדעת אשר היה לאנשי דור המבול ולאנשי סדום כי חלילה לו מרשע אבל היה ירא מהשם ית׳ מצד התבוננותו במעשיו הנפלאים. ואל הרך לבי בתחלואיו אשר חלה בו ואירא תמיד מהיום שבא שלא אכאב בו כאב אנוש. ושדי הבהילני מפני שלא נכמתי קודם בא חשך הצרות והיה מכסה ממני אופל המכאובים מה שאני לא אירא מהמות באשר הוא סוף כל האדם אבל פחדתי אל

אלו המכאובים אשר לא אוכל לשאת אותם. ואחר זה התחיל איוב לסתור דעת אליפז מן ההקש ואמר מדוע לא יהיו נעלמים משדי העניינים הזמניים וידעיו לא חזו לו ימים ר״ל שלא ראו לו יחס אל הזמן ולזה הוא מבואר שהשם ית׳ בלתי יודע באלו העניני׳ הזמניים. ואחר כן התחיל איוב לסתור דעת אליפז מן החוש במה שנכל השם ית׳ על ההצלחה המנצאת לרשעים זמן ארוך במה שאמר כי מפני שאין זה התוכחת מהשם ית׳ כי אם להועיל לאנשי הארץ הנה יתכן שיאריך עונש הרשע זמן ארוך. והחל איוב לסתור דבריו מהחוש ואמר שאלו הרשעים אשר כפר בהצלחתם היו משיגים גבול ונוזלים העדר ורועים שם בקרקע הגזל וזה חטא נפלא. והיו נוהגים חמור היתומים ולוקחים למשכון שור האלמנה אשר בהם היו חורשים ומטינים די טרפם עד שיהיו שבת מותם ב ברעב העניים יטו מדרכם לפחדם מהם שלא יהרגו׳ יחד חובאו מפניהם עניי ארץ. הנה אלו הרשעים הם כמו חיו׳ רעות במדבר לטרוף באשר ימצאו הם יוצאים למלאכתם לבקר לשחר לטרוף מן המדבר יוציא לחם כל אחד מאלו הרשעים לו ולנעריו כי יהרגו ה האנשים העוברים שם ויקחו אשר להם. בהיותם בשדה בלילו ותבואתו יקצרו ואם

ופחד ב׳ וסימ׳ הפל עליהם איבתה ופחד · המשל ופחד עמו עשה שלו׳ במרומיו : ועל מי ד׳ וסימ׳ ועל מי נטשת מעט הצאן · ועל מי הרמות קול דמלכים. חברו דישעיה · ועל מי לא יקום אורהו : ובכבים ו׳ וסימ׳ נבסר ביואל סימן ב׳ : ובן אדם ה׳ וסי׳ נבסר בסדר בלק :

אבן עזרא

המשל ופחד · הממשלה והפחד עמו ומתנו עושה שלום ב במרומיו שאין בהם מלחמה כי כולם טוב והרע הוא במט׳ לארץ ואלה הדברים צריכין פירוש : יאהיל. יש אומרי׳ כי האלף נוסף מן לא יהלו אורם :

מה

כה	וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר : הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו : הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִגְדוּדָיו וְעַל־מִי לֹא־יָקוּם אוֹרֵהוּ : וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל וּמַה־יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה : הֵן עַד־יָרֵחַ וְלֹא יַאֲהִיל וְכוֹכָבִים לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו : אַף כִּי־אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן־אָדָם תּוֹלֵעָה :

ב׳ חס ; ל׳ ב׳ ב׳ ; ד׳ ; ו׳ ; ג׳ ; ה׳ ב׳

וְאָתֵיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וְאָמַר : שׁוּלְטָנָא וְדַחַלְתָא גַּבֵּיהּ עָבֵיד שְׁלָם בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא : תָּא מִיכָאֵל מִן יְמִינָא וְהוּא דְּאֶשָּׁא וְגַבְרִיאֵל מִסְּמָאלֵיהּ וְהוּא דְמַיָּא וּבְרִיָּיתָא קַדִּישָׁתָא פַּתִּיכִין אֶשָּׁתָא וּמַיָּא וּבְשׁוּלְטוּנָתֵיהּ וּבִרְזַלְתֵּיהּ עָבֵיד שְׁלָמָא בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא דִּילֵיהּ : הַאִית סָכוּם לְאוֹכְלוּסוֹי וְעַל מַן לָא יְקוּם נְהוֹרֵיהּ : וּמַה יִזְכֵּי בַּר נַשׁ עִם אֱלָהָא וּמַה יִזְכֵּי יְלִיד אִינְתְּתָא : הָא עַד דְּפַגְמָא סִיהֲרָא בְּסִטַר מַדִּינְחָא לָא יְנַהַר שִׁמְשָׁא וְכוֹכְבַיָּא לָא אִתְבְּרִי קַדְמוֹי : אַף כָּל דְּכֵן בַּר נַשׁ דִּבְחַיּוֹי רִיחֲשָׁא וּבַר נַשׁ דִּבְמוֹתוֹי מוּרְנֵי :

איכו שלהם ולא די שהם יכיחו שדה הרשע ולא יגעו בו אבל גם כרמו שהוא מוכן בקלות לאכול ממנו יאחרו וילקטו מלקחת ממנו לפי שהם אוהבים הרשע ולזה לא יגעו באשר לו אם לא כאשר לא ימצאו במקום אחר. ערום ילינו בני אדם בלילה מבלי לבוש ר״ל שיגזלו מהם כסות לילה ולא יהיה להם כסות להתכסות בו בקור. ואלו העשוקים ילכו להסתר מהרוח בין סלעי ההרים וירטבו שם מזרם ההרים והלחות הנמצא בהם · ומבלי מחסה חבקו צור להסתר שם. מרוב שודדות האנשים יגזלו היתום ויקחו למשכון הבגד אשר על העניים ובזה האופן יסבבו שילכו העניים מבלי לבוש לגזלם מהם כסות יום וסבבו שילכו רעבי׳ האנשים אשר נשאו עומר כי יגזלו אותו מהם ולא יהיה להם לאכול. הנה האנשים אשר באוצרות בית הבד יעשו שמנם ואשר יקבים דרכו לעשות ייכם יצמאו כי אלו האנשים יגזלו שמנם ויינם ולא יניחום לשתות מהם. מן העיר יצעקו האנשים על החמס׳ אשר עשו להם ונפש ההרוגים חוץ לעיר תצעק אלא ואיך תאמר שהשם לא ישים בכל אלה הדברים דבר בלתי טעם וזה שאחר שאלו הרשעים ממיתים רבים מן האנשים בחרב ובצירום ובצמא ומכלים אותם בכל עוז הנה היה ראוי בחק השם ית׳ אם היה פוקד האנשים להועיל להם שלא יאריך לכמו אלו האנשים הרשעים כדי שיציל מידם אלו האנשים אשר יהרגו אותם כי הרחמניות על אלו הרשעים הוא אכזריות בחק הטובים · הנה לא תוכל לנכל השם ית׳ על זה בשום פנים ולדעת איוב גם כן יהיה זה חסרון בחק השם ית׳ בכדרו זה הסדור אשר תכר הכוכבים שימשך ממנו זה העול והחמס. הלא אלו האנשים היו במורדי אור ר״ל שימרדו באור היום המשמח האנשים והם ידאגו כבואו לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבותיו אבל התרחקו ממנו בכל עוז ועשו מעשיהם בלילה כדי שלא יראו אותם האנשי׳ בעבור האור יקום הרוצח השכם קודם שיאור היום ויהרג עני ואביון אשר ימצאם בדרך יוצאים במלאכתם ובעצם הלילה יהי גנב לגנוב מה שיוכל להסתר אז מהאנשים · ועין נואף המתיכה בא הערב לאמר אז לא תראני עין וישים לי חשך הלילה הסתר פנים · חתר האחד מהם בקירות הבתים אשר יומם שמו חותם בהם כדי שיחתרו בלילה ויגנבו הנמצא שם הנה כל אלו האנשים לא ידעו בטובה האור למאסם בו. כי יחדו יהיה להם הבקר כשיבא כמו צלמות וכאשר יבא אור הבקר אשר יוכל אז להכיר איש את רעהו ולראותו הוא להם כמו בלהות צלמות כי אז יבהלו ויבוסו כדי שלא ימצאו׳ קל הוא לנוס בבא היום על פני המים כדי שלא ימצאו החלקה אשר הם הולכים בה בארץ היא מקוללת מאחר ר״ל שהם לא ילכו במקום שיעבד בו ויזרע ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים כדי שלא ימצאום שם עובדי הכרמים והשדות אבל ילכו במקומות החרבים להסתר מהאנשים. הנה אלה האנשים עם רוב מרים לא יגיעם שום עונש בחייהם אבל ימותו בקלות כי כמו שהציה והחום יגזלו מימי השלגים ויפסידום בקלות בדרך שלא ישאר מהם רושם כן ישחית שאול בקלות אלו האנשים אשר חטאו. ישכחהו כל אחד מאוהביו ותאכלהו רמה כאילו הוא דבר מתיק לה עוד ולא יזכר שמו וישבר בקלות כעץ אים העולה ובלא בער. ובזה הוא מבואר שלא יתנכל השם במה שאמרו אליפז. הנה זה האיש הנעהו מן האכזריות עד שהיה משבר העקרה אשר לא תלד עם היותה מרת נפש והיה משבר גם כן האלמנה אשר לא ייטיב מטיב לה עם מרירות נפשה לא היה חומל עליה. כאו היה רבער שהיה מושך התקיפים בכחו ויהרגם יקום כל אחד מהם ולא יאמין בחייו מיראתו ממנו והיה נותן לו מתנה לבטח והיה כמען שלא יזיקהו ועם כל זה לא היה כשמר הרשע מלהזיק להם אבל היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם. הו הרצון בזה שזה הרשע היה נותן לו ידו לבטח והיה כורת ברית עמו ועל זה היה נשען האחר שלא ירע לו ועם כל זה היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם להזיק להם · התרחקו מעט אלו האנשים והנה אין הרשע בעיר והומכו אלו האבירים אשר רדף אשר אחריהם כשאר כל האנשים אשר לא כרתו ברית עמו יקחם הרשע ויקפוץ פיהם כדי שלא יזעקו ויהרגם בקלות כראש שבולת שתכרת במהרה ועם כל אלו הרעות לא נראה שיגיעו עונש בחייו ולא במותו כאשר זכר ולזה הוא מבואר שאין התכלות לשם במה שאמרו אליפז שהוא יאריך לרשעים. ואמ׳ איוב אם תרבה לחלוק על זה מי הוא אשר יכזיבני וישם מלתי לאל כי לא יוכל שום אדם לחלוק על דברי להיות החוש מעיד שהענין כדברי׳

והכלל העולה מהדברים

הוא שאיוב ישיב לאליפז שמה שייחס לו מהעונות הוא שקר וכזבכי כבר אחזה רגלו תמיד בדרכי השם ושאין התכלות לשם במה שאמר אליפז כי מפני שאין השם מוכיח לרשעים כי אם להועיל לבני אדם יתכן שיעמידם בהצלחתם ויאריך להם העונש זמן ארוך אולי ישובו וזה שאנחנו נראה מהרשעים רבי ההצלחה שהם עושים חמסים גדולים גורמים להמית האנשים בסבת העירום והרעב והצמא והם גם כן ממיתים האנשים ונואפים וגונבים בלילה מה שיוכלו ולא תסה עינם על האלמנות והעקרות הנרדפות משחתם ושכבר יגיע מרוב רשעם ומרים שיכרתו ברית עם אנשים כדי שיסמכו ויבטחו בהם ואחר ימיתום ולמה יאריך השם לכמו אלו הלא היה ראוי שיכלה אותם תכף כדי שלא ימיתו שאר האנשי׳ הלא יותר טוב שימותו או כדי שיכלו האחרים מידם. ועוד שאנחנו נראה בכמו אלו הרשעים שלא יגיעם עונש כלל בחייהם ובמותם ימותו מיתה קלה בלא צער ואיה אפה העונש המגיע לאלו האנשים על מרים הלא זה כלו ממה שיורה שאין האדם נפקד על מעשיו מאת השם :

ביאור מלות המענה

ויען בלדד השוחי ויאמר. המשל. מענין ממשלה ושולטנות : ופחד והיראה כמו ופחד יצחק : יקום · יעמוד : אורהו. אורו : יאהיל. יאיר :

ביאור דברי המענה

ענה בלדד השוחי ואמר השולטנות והיראה אשר עם השם עושה שלום במערכות השמים עד שהם כלם נסכמים להתנועע תמיד התנועות המוגבלות להם עד שישלם מכללותם פועל השם בזה העולם השפל ולא ישנו את תפקידם ליראתם ממנו ולחוזק ממשלתו עליהם והנה זה ממה שיור׳ על גודל השם וגבורתו היש מספר לגדודי השם וחייליו ועל מי מהמנצאות לא יקום אורו ואורו הנה הם כולם שופעים מאתו לא נפקד איש. ואחר שהענין כן שהשם ית׳ בזה האופן מן השלימות איך יתכן שיצדק האדם עם אל ויזכה הנה זה בלתי אפשר כי לשלמות השם יחשב למרי מה שאינו מרי לפי מחשבת האדם. הן הירח ימצא חסר אבל השם עד שלפעמים יסור אורו כאילו תאמר בעת הנגוד כאשר היה הירח בראש התלי או בזנבו ויעדר אז הפעל הנמשך מאתו מצד אורו וכוכבים לא זכו בעיניו עד שפעמי׳ יסתרו קצתם בעמוד תחתיהם קצתו ויעדרו אז פעולותיהם בזה העולם השפל. ואם באלו עם שלמותם נמצא חסרון בחק השם ית׳ כל שכן שיהיה חסר האד׳ בחק השם אשר הוא רמה ותולעה :

והכלל העולה מהדברים

הוא שאין ראוי שנחשוב שיעשה השם עם מה שיראה בו מהשלמות והגבורה דבר שלא כהוגן אלא שרוע הסדור הנופל ברעות אשר תמצאנה לאישי האדם שיחשבנה שהם צדיקי׳ ויגיעום רעות אשר לא יתכן שיאמר בהם שהם בעבור טוב להיותם מכלות ומביאות אל מות והוא מה שהיה מתרעם עליו איוב לפי דעת בלדד הוא מצד שהאדם לחסרונו לא ידנים במה שיחטא שהוא מרי בחק השם מצד שלמותו כי האדם הוא חסר מאד בחק השם והוא מבואר שהוא בתכלית החולשה כי אי׳ ראוי שיענש האדם על מרי לא ישוער בו לאדם במה שהוא אדם ולזה לא מנהו איוב על זה דבר אבל גינה דבריו · ואיפשר שנאמר שהרצון בבאן שאין ראוי שייוחס לשם עם שלמותו מה שהוא עול וחסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית החסרון בחק השם יתברך ולזה ראוי שנספוט שהשם בלתי עוזב לאישי האד׳ להיותם בעלי שכל ושופט אותם על כל מעשיה׳ ומה שנמצאהו בלתי שומר הסידור הראוי בטובות אישי האדם ורעתם נייחסהו אל סכלותינו לבלתי שעריני במקרים ההם הרבה מה שנחשוב במקרים שיהיו רעים ויהיו לטוב כמו שאמר בלדד במה שקדם ולא הצטרך איוב להסיב על דבריו לפי שאין בהם טענה נוספת על מה שקדם לו מהדברים וכבר קדמה תשובת איוב על כל הטענות בהם :

ביאור

ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר: ותושיה · הכימוס והסידור האלהי הנמצא בנמצאות: ונשמת מי יצאה ממך · ונפש מי יצאה ממך והרצון מה למרת בני האדם במאמריך כי מי שילמד חבירו דבר דומה כאלו עושה נפשו כדבר המגיע לנפש בלמוד ההוא כי הנפש תשלם ותעשה בלמוד ה המושכלו' ותהיה היא והמושכלות אשר ת תשיגם דבר אחד ולזה אמר ואת הנפש אשר עשו בחרן והם האנשי' אשר משכום אברהם ושרה לעבודת השם ולהשגת האמתי' הרפאים · הם גרעיני הזרע וקראם רפאים להיותם קודם הזריעה כמתי' וימצא להם כח כפשי כשנזרעו וזה פלא גדול ואמר זה בשמחים אשר ישמחו בקיקיונים והנהרות כמו האלמוג והדומה לו ממה שיצמח תחת המים וזה פלא שיגיע פועל השם בהמצעות הגרמי' השמימיי' לכמו אלו המקומות ולא י ומכעוס המים והארץ אשר עליהם משיגיע שם פועל הכוכבי' או ירב' ברפאי' הדומימיי' והם המחצבים כמו המתכו' וש"ר הדברים ההוים בבטן הארץ מתחת המים ותחת שוכניהם מצד האידי' אשר ימציאו שם ה הכוכבי' כמו שהתבאר בטבעיות וקראם ר רפאים להיותם כמתי' שאין בהם כח נפשי כלל והנה זה הביאור יותר נאות מצד הלשון

מה עזרת ללא כח · התעזור מי שאין לו כח: ונשמת מי · והעניין מתי קבלת אלה הדברים שדברתי · הרפאים · אפילו הרפאים שהם מתים המקום יחוללם מתחת מים ושוכני הארץ והעניין על גרגרי הזרע כי בשאול שהוא מקום סתר יעשה חפצו · הוא שנטה צפון שהוא מקום יישובו שלשולם על תהו: תולה ארץ על בלימה · שתי מלות כעניין כי הארץ תלויה באמצע הגלגל: פניכסא · הוא השמים כעניין ה' בשמים הכין כסאו: פרשז · אין לו חבר ועניינו פרש והדומה לו: עד תכלית אור עם חשך · עד מקום שהוא תכלית האור שכל מה שיש למעלה הוא אור ולמטה החשך ויש או' שעניינו עד שיכלה האור והחשך ו והראשון נכון בעיני: ירופפו · כמו ירפו ויש אומרים יתנועעו ובלשון רבותינו ז"ל רפפות: רגע · עניינו בקע: שפרה · ההא נוסף ועניינו תקן מן שפר או מן שפרירו או הבית במלת ברוחו נוסף ויחסר דגש משפא של שפרה: נחש בריח · התנין אשר בים ויש אומרי' כי הוא התלי ונקרא נחש ב בעבור שהוא כמו ת מעות ובריח שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה: שמץ דבר · כמו לשמצה:

ללא יא וסים השבחים ללא דבר · נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא ב' בו' והיה כהן ללא אלהים דדה ראבים · ללא עמי עמי אתה · הקשית בניה ללא לה' מה עזרת ללא כח · מה יעצת ללא חכמה · רבים רבים לישראל ג' בפסוק בד"ה: יחוללו הרפאים והוא חד מלין דמשמשין לו בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכוותהון וסים

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: מֶה־עָזַרְתָּ לְלֹא־כֹחַ הוֹשַׁעְתָּ זְרוֹעַ לֹא־עֹז: מַה־יָּעַצְתָּ לְלֹא חָכְמָה וְתוּשִׁיָּה לָרֹב הוֹדָעְתָּ: אֶת־מִי הִגַּדְתָּ מִלִּין וְנִשְׁמַת־מִי יָצְאָה מִמֶּךָּ: הָרְפָאִים יְחוֹלָלוּ מִתַּחַת מַיִם וְשֹׁכְנֵיהֶם: עָרוֹם שְׁאוֹל נֶגְדּוֹ וְאֵין כְּסוּת לָאֲבַדּוֹן: נֹטֶה צָפוֹן עַל־תֹּהוּ תֹּלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִימָה: צֹרֵר־מַיִם בְּעָבָיו וְלֹא־נִבְקַע עָנָן תַּחְתָּם: מְאַחֵז פְּנֵי־כִסֵּה פַּרְשֵׁז עָלָיו עֲנָנוֹ: חֹק־חָג עַל־פְּנֵי־מָיִם עַד־תַּכְלִית אוֹר עִם־חֹשֶׁךְ: עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ וְיִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתוֹ: בְּכֹחוֹ רָגַע הַיָּם וּבִתְבוּנָתוֹ מָחַץ רָהַב: בְּרוּחוֹ שָׁמַיִם שִׁפְרָה חֹלְלָה יָדוֹ נָחָשׁ בָּרִחַ: הֶן־אֵלֶּה קְצוֹת דְּרָכָו וּמַה־שֵּׁמֶץ דָּבָר נִשְׁמַע־בּוֹ וְרַעַם גְּבוּרֹתָו מִי יִתְבּוֹנָן:

ל' · יא חד מ"ל · יא · ל' · ב' כטוח על תוהו · ל' · ל' · ג' כתי' ה' · ה' · ה' · ל' · ל' ויתד ויתמהו · ובתבונתו ק' · ב' בתרי ליש' הלחח · ודרכיו · ג' ק' · גבורתיו ק'

וְאָתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר: מַה סַיַּיעְתָּא מִדְּלֵית חֵילָא פְּרַקְתָּא בְּאֶדְרַע דְּלָא עֲשִׁין: מַה מַלִּיכְתָּא מִדְּלֵית חוּכְמְתָא וּדְמִי לָךְ דְּחוּכְמְתָא לְסוּגְעָא אוֹדַעְתָּא: יַת מַן חַוִּיתָא מִלַּיָּא וְנִשְׁמְתָא דְּמַן נַפְקָא מִינָךְ: אֶיפְשַׁר דְּגִבָּרַיָּא דְּמִתְמַזְמְנִין יִתְבָּרְיָין וְאִינוּן מִלְּרַע לְמַיָּא וּמַשִּׁירְיָתְהוֹן: עַרְטִילָא מְפַרְסַם שְׁיוֹל לְקוֹבְלֵיהּ וְלֵית חוּפָא לְבֵית אַבְדָּנָא: דִּמְתַח צִיפוּנָא עַל לְמָא זְקִיף אַרְעָא עֲלוֹי מַיָּא מִדְּלֵית מִידַעַם דְּסָמִיךְ לָהּ: דְּצָרִיר מֵי מִטְרָא בַּעֲנָנוֹי וְלָא אִתְבְּזַע עֲנָנָא תְּחוֹתוֹי: מְאַחֵד בְּמִיטְתָא דְּמַן כּוּרְסֵיהּ מִן בְּגַלַל דְּלָא יֶחֱסוּנֵיהּ מַלְאֲכַיָּא פְּרַס הֵיךְ פַּרְגּוֹדָא עֲלוֹי עֲנָנָא יְקָרֵיהּ: גְּזַר לְמִשְׁרֵי רְקִיעַ עַל אַנְפֵּי מַיָּא עַד סוֹף נְהוֹרָא עִם חֲשׁוֹכָא: עַמּוּדִין דִּשְׁמַיָּא מִזְדַּעְזְעִין וְרַתְתִין מִן מְזוֹפִיתֵיהּ: בְּחֵילֵיהּ גְּזַר יַמָּא וּבְסוּכְלְתָנֵיהּ מְחָא גִּיבָּרַיָּא: בְּרוּחַ פּוּמֵיהּ אַפֵּי שְׁמַיָּא אִשְׁתַּבְהָרוּ בְּרַת יְדֵיהּ לְוְיָתָן דִּמְתִיל לְחִוְיָא טְרִיק: הָא אִילֵין סַיְיפֵי אוֹרְחָתוֹי וּמַה דִּי אִתְמְצֵי מִן קְצַת מִלְּתֵיהּ נִשְׁמַעְנָא מִינֵיהּ וְרִיכְפַּת גְּבוּרְתוֹי מַן יִתְבְּיָין:

נמסר בסכו' רבה' במערכת אות הלב"ד בכ"ר: כסה ג' כתי' ה' וסים' שש מעלות לכסה ב' בו' · מאחז פני כסה: תכלית ה' וסים' נמסר בתלים סימן קמ' ובספר' סימן י"א: ויתמהו ל' רפי עמודי שמים ירופפו · וחד ויתמהו ואינון חד מן ב"ב זוגין נסבין ו"ו בסוף תיבות' חד בלרע וחד בלעיל וי' בריש תיבותא ונסבין ו' בסוף תיבותא וסים' נמסר במסר' רבה' במערכת אות הו"ו בכס"ר: שמץ ב' וסים' ותקח אזני שמץ מנהו' · הן אלה קצות דרכיו:

כי לפי הביאור הראשון היה ראוי שיאמר הרפאים ימחו: יחוללו · יבראו: ושוכניהם · ומתחת שוכניהם: שאול · הוא המטה במוחלט והוא מרכז הארץ ואמר זה על צד ההפלגה וגוזמא רצוני שאפי' במקו' ההוא יגיע פעל השם ית' כאילו היה למעלה ממנו גם שם יכסהו ויתנעהו מקבול פועל הגרמים השמימיים וקרא המקום ההוא אבדון ג"כ להיותו יותר רחוק מקבול פועל הגרמים השמימיים מכל מקומות הארץ ולזה היה נעדר השלמות יותר משאר חלקי הארץ כי המות והאבדון ייוחס לנעדר הצורה והשלימות: על בלימה · על מה שאין לו מציאות בעצמותו והוא מרכז הארץ כי עליו תלית הארץ כמו שהתבאר בטבעיות: מאחז פני כסא · מאחז ומעבה האויר אשר על פני רקיע השמים אשר נקרא כסא כאמרו השמים כסאי: פרשז עליו עננו · ובזה האופן פרש עליו עננו ר"ל כי בהתעבות האויר ההוא יתחדש ממנו הענן כמו שהתבאר בספר האותות: חג · הגביל וייחסו למחוגה לפי שהמחוגה מגבלת תכליות השטח העגול המתחדש בכבתה: ירופפו · יתנועעו ויזדעזעו: רגע · כח: מחץ רהב · הכה מה שיגבה מהים על הארץ ר"ל שסבב שלא יגבה הים על החלק הנגלה מהארץ: ברוחו שמים שפרה · ברצון השם היו השמים בזה האופן מהיופי והשלימות אשר הם בו: חוללה · בראה: נחש בריח · הוא דמות הנראה סובב בגלגל המזלות והוא העגול החלבי: שמץ מנהו · מעט: ורעם גבורותיו · ורבוי גבורותיו:

ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר מה עזרת לרעיך בהשגחה לפי מחשבותיך באלו המאמרים אשר אמרת הנה אין להם כח לעזור לרעיך ולהתכל מהספקות אשר ספקתי על דבריך ומה יעצת עם לבבך להשיב על הספקות אשר ספקתי לך שאין חכמה ואיפה כימוס השם בנמצאות וסדורו אשר הודעת לרוב ר"ל שמה שהגיד ממנו הוא מעט מזער · את מי הגדת אלו הדברים ומה למדת אותנו בזה הלא אני יודע יותר ויותר מכימוס פעולות השם וגבורותיו ונפלאותיו · הלא המחצבים יברא השם ית' מתחת המים ותחת הדברים השוכנים בארץ וזה בתכלית הפלא ר"ל שיגיע שם בבטן הארץ בזה האופן מהעומק פעל הגרמים השמימיים השופע מהשם ית' · הנה המטה במוחלט והוא מרכז הארץ הוא לפני השם כאילו הוא ערום ואין לו כסות עם כסותו אותו הארץ עד שכבר יגיע פועל השם שם עם עומקו · הנה השם מטה הצפון אשר שם היישוב על תוהו כי הוא נשען על מרכז הארץ אשר איננו כי אם נקודה ותולה הארץ על בלימה ר"ל שהיא נשענת ונסמכת על הנקודה שהיא מרכזה לא בדבר חוץ ממנה כמו שהתבאר בטבעיות וזה בתכלית הפלא · הנה הוא צורר מים בעננים ולא נבקע ענן תחתם כאשר יוליכום הרוחות עד הגיעם אל המקום אשר ירד שם המטר · הנה השם ית' סבה שיאחז האויר אשר על פני השמי' ויתעבה מצד הקרירו' ואז פירש עליו עננו כי בזה האופן יהיו הוית הענן וספר זה לפי שנעלם מהמון האנשים · גזר חק על פני מים שלא יעבור גבולו בדרך שיראה זה החלק הנגלה מן הארץ בצד הצפוני תמיד ויהוו בו אלו ההוית עד המקום שיכלה בו היות האור עם החשך בכל יום ר"ל שיהיה קצת כל יום מימי השנה אור וקצתו חשך וזה דבר ימשך עד מרחב ס"ו מעלות וכ"ה דקים ועד שם נמשך היישוב לפי מה שספרו הקודמים ואולם שם יהיה יום אחד בשנה אין לילה ויום אחד כנגדו אין בו יום ומשם ואילך יתוסף זה השיעור מעט מעט עד שיגיע אל מה שתחת הקוטב הצפוני ויהיה שם ששה חדשים בשנה אין בהם לילה והם ימות החמה וששה חדשים בשנה אין בהם יום והם ימות הגשמים · עמודי שמים ינועו ויזדעזעו והם חלוקי הארץ אשר ירעשו מגערת השם בבא הרעש אשר סבתו הרוח ההווה תחת הארץ בסבת האיד העשני הנעצר שם וקראם עמודי שמים להיות השמי' נסמך על הארץ כמו שהתבאר בספר השמע · בכח השם וגבורותיו כח הים ולא ירוץ על הארץ כדי שלא תטבע ובתבונת השם הכה מה שיגבה מן הים על הארץ ויכבידהו · וזה כי להיות שאר המימות מתערבים במי הים והולכות בים היה ראוי שיגביהו מי הים על החלק הנראה מהארץ ויטבע אלא שהשם סבב בהכונתו שיכלה הם ומאר הכוכבים בחומם מימי הים בשיעור מה שיבא אליו מהנהרות עד שלא יתוסף בזה הים כלל · ברצון השם וחכמתו היו השמי' בזה האופן מן היופי והשלימות אשר הם בו בבריאתם עד שאי אפשר להיותם באופן אחר יותר שלם להגיע לזה התכליות הספלמה שיצטרך אליו הגעתו מהם · בראה ידו ויצירה העגול החלבי אשר בו בגלגל הכוכבים הקיימים אשר בו מן הפלא והעלם

אבן עזרא

חי אל הסיר משפטי · כמשמעו חי אל שהסיר מן כורד או הסיר כמשמעו · כל הימים שאחיה אם תדברנה שפתי עולה · לא יחרף · לא יקטן לבבי באדם שים לו חרפה · ישל · יש אומרי' מן שלל והקרוב אלי שהוא מן של נעלך · כי ישל הנפש מעל הגוף · שרידיו · הבנים הנשארים מהחרב · בנה כעש ביתו · שתעמד כעש מן עושה עש וכס כוכר על ביתו כמו חומה ש שישמרנו בלילה · עשיר ישכב ולא יאסף · אף על פי שלא ימות · כמים · כשתע פתאום כי כן דרך הנהרות · קדים · רוח קדים · מידו ברוח יברח · העניין יברח הוכו מ מידו · ישפקו בני אדם עליו ועל ביתו כפימו · יזוקו · כמו יזוקקו והעניין כי הכל תלוי בשכל בני אדם גם ח המקומות · ואבן יצוק נחוש' · והיה ראוי להיותו נחוש · אבן אפל · היא הארץ שהיא עיקר האופל גם היא עיקר קדרות ה הלבנה בשעה שתקדר בחצי החדש בהיותה עם ראש התלי או ה הזנב · גם יפרוץ המקום נחל שהוא גר והעניין מוגר כמים המוגרים עד שנשכח מרוב שדרכו בני אד' · דלו · כמו דללו וחרבו · מאנוש שנעו שהם ה הולכים ונעים · ותחתיה · ויש ארץ שתחתיה נהפך כמו אש כארץ גפרית והרי האש · ויש

רלבג

מה שכבר התבאר בספר האותו' והנה אלכנו אמרנו בכל זה קצת מאמרו בחמשי מספר מלחמות יי' · הנה אלו הדברים אשר ספרתי הם קצת דרכי השם ומה מעט הדבר שנשמע בו בזה הספור · ואולם תוקף גבורותיו ונפלאותיו לא ימצא מי שיבין אותם ·

והכלל העולה מהדברים

הוא מבואר ולא רצה איוב להשיב על דברי בלדד יותר מזה השיעור לפי מה שזכרנו במענה הקודם ובכלל אם היה משיב אותו עליהם לא יהיה כי אם כפל ד דברים לפי שכבר ח השיב על זאת הטענה במה שקד' וסתר אותה מהחום :

ביאור מלות המענה

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר · יחרף · יטה ומזה העניין ספחה כחרפת לאיש ר"ל ש שהיא נוטה מגד פ עבדות לצד חירו' כמו שזכ' הרב מורה צדק : ויבצע · יגזול : ישל · ישמור בשלוה : אורה · אלמוד : עריצים · הם התקיפי' החומסי' אשר אכנים להשענם על תקפם וגבורתם : שרידיו · הם בניו כי הם השרידים א הנשארים מן האדם : וכסף נקי יחלוק · האיש הנקי יחלוק ב כספו ויפזרהו תחת אשר קבץ אותו הרשע והרצון בזה כי הנקי' ימשול על אשר לו : תשיגהו כמים בלהות · תשיגהו בלהה אחרי בלהה בלי הפסק כמו שיגרו המים בשטף בלי הפסק : קדים · רוח קדים : וישערהו · מענין רוח סערה : מידו · ממכתו : עלימו כפימו · עליו כפיו : ומקום לזהב יזוקו · ויש מקום בארץ אשר יזוקו א הזהב ויוציאוהו משם : ואבן יצוק נחושה · ר"ל שמהאבן יוציאו ויתיכו בעת מה נחושת והוא הברזל החזק א אציי"ר בלע"ז או יהיה אבן יצוק אבן חזק מגזרת והיית מוצק ו והרצון בו שמאבן חזק יוקח נחושה : פרץ נחל · גדלי מעט גר · מהמקום שהיה גר בו האדם : דלו · נבזו וכמוהו דלו עיני ל למרום : עינ

ויסף איוב שאת משלו ויאמר : חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי : כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי : אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה : חלילה לי אם אצדיק אתכם עד אגוע לא אסיר תמתי ממני : בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף לבבי מימי : יהי כרשע איבי ומתקוממי כעול : כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו : הצעקתו ישמע אל כי תבוא עליו צרה : אם על שדי יתענג יקרא אלוה בכל עת : אורה אתכם ביד אל אשר עם שדי לא אכחד : הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו : זה חלק אדם רשע עם אל ונחלת עריצים משדי יקחו : אם ירבו בניו למו חרב וצאצאיו לא ישבעו לחם : שרידיו במות יקברו ואלמנתיו לא תבכינה : אם יצבר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש : יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלק : בנה כעש ביתו וכסכה עשה נצר : עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו : תשיגהו כמים בלהות לילה גנבתו סופה : ישאהו קדים וילך וישערהו ממקומו : וישלך עליו ולא יחמל מידו ברוח יברח : ישפק עלימו כפימו וישרק עליו ממקומו :

כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו : ברזל מעפר יקח ואבן יצוק נחושה : קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אפל וצלמות : פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו : ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש :

ואוסיף איוב למיטל מתליה ואמר : קיים אלהא אעדי הילכת דיני ושדי אמרר נפשי : ארום פסק תוב נשמתי במימרי ורוחא דאלהא בנחירי : אין ממללן סיפוותי שקרא ולישני אין מרנן ניכלא : חס לי אין אזכי יתכון עד דאתנגיד לא אעדי שלמותי מיני : בזכוותי תקיפית ולא אשבקינה לא יחסד לבבי מן יומיי : יהי היך חייבא בעיל דבבי ודקאים עלי היך רשיעא : ארום מן סבר דילטור ארום יכנוש ממון דשקר ארום ינתר אלהא נפשיה : איפשר דקבילתיה יקביל אלהא ארום תיתי עלוי עקא : אין על שדי יתפרנק יהוי קרי אלהא בכל עידן : אליף יתכון בנבואת אלהא די עם שדי לא אכסי : הא אתון כולכון חמיתון ולמא דין הבלא תהבלון : דין חולק בר נש חייבא מלות אלהא ועדב תקיפין משדי יקבלון : אין יסגון בנוי מטול דקטלין בחרב ובני בנוי לא יסבעון לחמא : משיזבוי במותא יהון קבירין וארמלתוי לא תבכין : אין יכנוש היך עפרא סימא והיך טינא יתכין לבושא : יתקין וצדיקא יהי לביש וסימא זכאי יפליג : בנה היך רקבובית בייתיה ואיך מטללתא דעביד נטיר פירי : עתיר ידמוך ולא יתכניש עינוי פקח וליתוי : תדבקיניה היך מיא רגושת ליליא כלטליניה זיקא : יטליניה רוח קידום ויזיל ויעלעליניה מן אתריה : ויטלוק עלוי ולא יחוס מן ידיה מיערק יערוק : ישקף עילויהון ידיהון ויכרבק עלוי מן אתריה : ארום אית לסימא מפקנא ואתר לדהבא מסננין : פרזלא מעפר יתנסיב ואבנא יתיך כרבוניי : סוף שוי לחשוך ולכל עופא הוא מפשפש אבנין מפולמין דמתמן נפק חשוך וטולי מותא : תקף נחלא מן אתרא די מיזדלח מרזביא דמתנשיין מן למעבר ריגלא אזדקפו מבני נשא איטלטלו : ארעא דמינה נפק מזונא ולרע מינה גהנם דצינת תלגיה מתהפיך דיכמת אשתא :

משפטי יו' בלישני' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ט"ל ובתלים סימן ז' · אם תדברנה חד מן י"ב פסו' רישי' וכצעותהן אם אם וסים נמסר בסדר משפטי' ותלים סימן כ"ז ובסיפ' סימן ו' · ולשוני ג' וסיב' ולשוני מרבק מלקוחי · ולשוני תהגה צדקך · ולשוני לא יהגה רמיה · ואינון מן ד' זוגין ולש בריש' מן ג' ג' וסים' ולשוני ג' דלעיל · ולשנינה ג' והתה לשמה למשל ·

והכרתי את ישראל דמלכים · ונתשתים מעל אדמתי דדה' · ולשוב ג' וסים' נמסר ביהושע סימן כ"ב ובירמיה סימן מ"ד : אורה ב' כתרי לישני וסים' צרה אורה · אורה אתכם ביד אל · ולמה זה ג' וסים' ולמה זה לי בכורה · ולמה זה חרה לך על הדבר הזה · ולמה זה הבל תהבלו : יקחו ' בקריא' וקמצי' וסים' אשה זונה וחללה ב' בו · ובליעל בקוץ מונד · אהליהם וצאנם יקחו · ונחלת עריצים משדי יקחו · קשר נביאה בתוכה · והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו · ומבניך אשר יצאו דמלכים · וחברו דישעיה · בניך ובנותיך יקחו : בעש ג' וסים' אנכי כעש לאפרים · והבס כעש חמודו · בנה כעש ביתו · ואיננו י"ב וסים' כי לקח אותו אלהים · ערות על יאור · שדד זרעו ואחיו ושכניו · יבקש את עון ישראל ואיננו · והתבוננת על מקומו ואיננו כי רוח עברה בו · המחכים למות ואיננו · רמו מעט ואיננו · הן קדם אהלך ואיננו · עשיר ישכב ולא יאסף · העיף עיניך בו ואיננו · ואיננו חסר לנפשו : יקח ג' ב' קמץ וא' פתח וסים' יקח נא מעט מים ורחצו · גם שבי גבור יקח ומלקוח · ברזל מעפר יקח · אנ"ך : תכלית ה' וסי' נמסר בתלים סימן קמ"ט וספר סימ' י"א : דלו ב' א' מלרע וא' מלעיל וסים' דלו מאנוש נעו · דלו עיני למרום · קדמא מלעיל :

פִּיט · עוף : שזפתו · ראתהו : איה · הוא מין אחר מהעוף : הדריכוהו · דרכו בו : בני שחץ · בכינאוה ותוקף והם פריצי החיות : סחל · אריה : בחלמיש · בצור החזק : בצורות · בהרים : מנבכי נהרות · מהזלת הנהרות והגרתם : חבש · עצר וסתם : סגור · זהב : תסולה · תערוך : בכתם אופיר · בזהב אופיר : ראמות וגביש · הם מרגליות יקרות : ומשך חכמה מפנינים · ומשיכת החכמה וההשתדלות בהשגתה יותר נבחר מפנינים : פטדת כוש · היא פטדה הנמצאת בארץ כוש והיא אבן יקרה : בכתם טהור · בזהב צרוף ונקי : תסולה · תערוך : דרך · ומנהג מוגבל ומסודר : לחזיז קולות · לברק אשר הוא סבת לקולות והרעמים או יהיה לחזיז קולות חסר וי"ו והרצון לחזיז וקולות : ויספרה · שמה בספר וכתב אותה ר"ל שמם אותה לחק ולנימוס :

ביאור דברי המענה

כאשר ראה איוב שאין אחד מרעיו עונה אליו דבר הוסיף לשאת משלו על עניינו ואמר חי השם אשר הסיר משפטי בקרבו טובות האדם ורעותם בזה האופן אשר סדרם ר"ל מצד הגרמים השמימיים או אמר חי השם אשר הסיר משפטי אם היה העניין כדבריכם שיבואו מאתו הטובות והרעות לבני האדם במשפט לפי מעשיהם וחי שדי אשר המר נפשי כי כל עוד בחיים חייתי לא תדברנה שפתי עול ומרמה להודות לדבריכם · חלילה לי אם אצדיק אתכם לומר שהאמת אתכם במה שאתם אומרים עלי שכבר חטאתי עד אמות לא אסיר תומתי ממני לומר שאני רשע וחוטא כמו שאתם אומרים עלי · בצדקתי החזקתי לומר שאני צדיק לא ארפא ולא יטה לבבי מימי מזה הדעת אשר אני בו ומה שאתם אומרים עלי שאני כשכם לרשעים במה שאני אומר שהשם עזב את הארץ כי לפי זה הדעת לא יועיל הצדק על הרשע וזה ממה שמורה שאני לא כ

ויש ארץ מקום ספיר אבניה · גם יש מקום לא נראתה יש שם · גם לא ידעו עיט הוא העוף : לא עדה · עבר תרגום אשר עבר בין הגזרים האלה וכמהו מעדה בגד ביום קרה : בחלמיש שלח ידו · המקום ויהפוך ההרים משרשים · ויבקע יארים בצורים ובחלמים : וכל יקר · הם המים מוצא מהבורים · והפך זה שייבש הנהרו' · ופירוש מבכי מרוץ וכמוהו נבכי ים : חבש · יעכור כמו לא חובשו לא אהיה חובש · ותעלומה יוציא אור · מה שהיה בתעלומות הנהרות יראו כאשר ייבשו המי' · ועניין אלה הדברים שהמקום יעשה הדבר והפך הדבר יתן טוב לרשע גם ישלם לו רע אפילו מקומו הארץ משתנים ארץ תצמיח וארץ לא יעלה בה כל עשב ·

ולדעת עיקר אלה העניינים למה זה לא יוכל האדם לדעת תהום אמר אילו היה האדם יכול לרדת אל תהום לא ימצא זאת החכמ' או למעמקי הים · תסולה · תערוך וכמהו המסולאים בפז : בכתם אופיר · הוא הזהב : זכוכית · היא אבן יקרה זכה או הדבר הידוע : ותמורת' · ולא תמורת' : בכתם טהור · בעבור שאמר טהור יורה שהו' זהב כי אילו היה אבן יקרה מה ענין טהור והנה הוא כמו זהב טהור : אבדון ומות · הם המתים הקדמונים אמרו לנו כי גם הם שמעו מאחרים כי לא יוכל האדם לדעת אלה העניינים כי אם הבורא לבדו שברא הארבעה המוסדות והם הארץ השמים והרוח והמים והם נזכרים בשני הפסוקים והוא יראה פלאים חדשים בדברי המטר על כן אמר בעשותו למטר חק : לחזיז · אומץ ותוקף הוא וכמהו ה' עושה חזיזים : אז ראה ויספרה · אין ויספרה מן ויספר משה כי אם ממספר או מן וללמד ספר והעניין היא כתובה אצלו וכמהו יספרו חקים בחכמ' לאורו

שזפתו ב' וסימ' ולא שזפתו עין איה · עין שזפתו ולא תוסיף : הדריכוהו ב' א' מ"ל וא' חס' וסימ' כתרו את בנימן הרדיפוהו כנוחה הדרכהו · לא הדריכוהו בני שחץ · בתרא מ"ל : בחלמיש ל' שלח ידו · וא' חלמיש והפכי הצור ואינון חד מן ה' זוגין חד ח' וחד וא' בריש תיבות' וסימ' כבסר' רבת' במערבת אות הח' בסר · עינו ט'

מְקוֹם־סַפִּיר אֲבָנֶיהָ וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ׃ נָתִיב לֹא־יְדָעוֹ עָיִט וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה׃ לֹא־הִדְרִיכֻהוּ בְנֵי־שָׁחַץ לֹא־עָדָה עָלָיו שָׁחַל׃ בַּחַלָּמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ הָפַךְ מִשֹּׁרֶשׁ הָרִים׃ בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בִּקֵּעַ וְכָל־יְקָר רָאֲתָה עֵינוֹ׃ מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלֻמָהּ יֹצִא אוֹר׃ וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה׃ לֹא־יָדַע אֱנוֹשׁ עֶרְכָּהּ וְלֹא תִמָּצֵא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים׃ תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי־הִיא וְיָם אָמַר אֵין עִמָּדִי׃ לֹא־יֻתַּן סְגוֹר תַּחְתֶּיהָ וְלֹא יִשָּׁקֵל כֶּסֶף מְחִירָהּ׃ לֹא־תְסֻלֶּה בְּכֶתֶם אוֹפִיר בְּשֹׁהַם יָקָר וְסַפִּיר׃ לֹא־יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוֹכִית וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי־פָז׃ רָאמוֹת וְגָבִישׁ לֹא יִזָּכֵר וּמֶשֶׁךְ חָכְמָה מִפְּנִינִים׃ לֹא־יַעַרְכֶנָּה פִּטְדַת־כּוּשׁ בְּכֶתֶם טָהוֹר לֹא תְסֻלֶּה׃

וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תָּבוֹא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה׃ וְנֶעֶלְמָה מֵעֵינֵי כָל־חָי וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם נִסְתָּרָה׃ אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שִׁמְעָהּ׃ אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ וְהוּא יָדַע אֶת־מְקוֹמָהּ׃ כִּי־הוּא לִקְצוֹת־הָאָרֶץ יַבִּיט תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה׃ לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה׃ בַּעֲשֹׂתוֹ לַמָּטָר חֹק וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת׃ אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם־חֲקָרָהּ׃ וַיֹּאמֶר לָאָדָם הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה וְסוּר מֵרָע בִּינָה׃

וְגִינְתָא דְעֵדֶן דִּי אֲתַר דְּשַׁבְזִיזָא אַבְנַיְיהָא וְעַפְרוּתִין דְּדַהֲבָא לֵיהּ׃ אוֹרְחָא דְּלָא חַכְמֵיהּ עוֹפָיָא וְלָא סַקְרְתֵיהּ עֵין טוּפִיתָא׃ ת"א שְׁבִיל אִילָן חַיֵּי דְּלָא חַכְמֵיהּ סַמָּאֵל דְּפָרַח הֵיךְ עוֹפָא וְלָא סַקְרְתֵיהּ עֵינָא דְחַוָּת׃ לָא טַיִּילוּ בָהּ בְּנֵי אַרְיָוָן לָא זָאַר עִלוֹי לֵיתָא׃ ת"א לָא הַלִּיכוּ בָהּ בְּנֵי דְּאָדָם וְלָא סְטָא עִלוֹהִי חִוְיָא׃ בְּשָׁמִיר אוֹשִׁיט יְדֵיהּ הֲפַךְ מִן עִיקָּרֵיהוֹן טוּרַיָּא׃ בְּטִינָרִין נַהֲרִין בְּזַע וְכָל אִיקָרָא חֲמַת עַיְינֵיהּ׃ מִן קְלִילֵי נַהֲרַיָּא זָרַז וּמִתְרַכָּא דְּתַעֲלוּמָא יַפִּיק נְהוֹרָא׃ וְחוּכְמְתָא מֵאָן הָאָן תִּשְׁתְּכַח וְהָאָן דֵּין אֲתַר בְּיוּנְתָּא׃ לָא יְדַע בַּר נַשׁ עִילוּיֵיהּ וְלָא תִשְׁתְּכַח בְּאַרְעָא זֵידוֹנַיָּא דִּמְהַטְיָין בְּחַיֵּיהוֹן׃ תְּהוֹמָא אֲמַר לָא גַבִּי הִיא וְיַמָּא אֲמַר לֵית בַּהֲדִי׃ לָא יִתְיְהַב דְּהַב כְּנִין חִילוּפָהּ וְלָא יִתְקַל סִימָא פִּירוּגָהּ׃ לָא תִשְׁתַּלְהַף בְּפִיטְלָוָן דְּמִן אוֹפִיר בְּבִירוּלִין יְקַר וְשַׁבְזִיזָא׃ לָא יַעֲלִינָהּ דַּהֲבָא אִיסְפַּקְלָרָא וּפִירוּגָהּ מָאנֵי אַבְרִיזִין׃ ת"א לָא יְכַדְרִינָהּ גְּבַר עַתִּיר בִּדְהַב וּזְכוּכִית אִין לָא יְהַב חִילוּפָהּ מָאנֵי דְּדַהֲבָא כְּנִינָא׃ סַנְדַּלְבּוּן וּבִירוּצִין לָא יִדְכַּר וְנִיגְדָא דְּחוּכְמְתָא מִן מַרְגָּלְיָין׃ ת"א לֵית אֶפְשַׁר דְּתִשְׁתְּכַח בְּקִילוּתָא אֵילָהִין בְּיוּקְרָא הֵיךְ דַּהֲבָא וּמָאן דְּלָא יִנְטְרוּנָהּ אַזְלָא וּמִתְבַּרְיָא הֵיךְ זְגוּגִיתָא וּפִירוּג אַגְרַהּ לְעַלְמָא דְּאָתֵי מָאנֵי פִיזוּזַיָּא׃ לָא יַעֲלִינָהּ מַרְגָּלָא יַרְקָא דְּאָתֵי מִן כּוּשׁ בְּפִיטְלָוָן דְּכֵי לָא תִשְׁתַּלְהַף׃ וְחוּכְמְתָא מִן הָאָן תֵּיתֵי וְהָאָן דֵּין אֲתַר בְּיוּנְתָּא׃ וְכַסְיָא מִמַּחְמֵיהוֹן דְּכָל חַי וּמֵעוֹפָא דִּשְׁמַיָּא אִיטַּמְרַת׃ בֵּית אֲבַדָּנָא וּמַלְאַךְ מוֹתָא אָמְרוּ בִּכְתִיבַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁמַעְנָא שְׁמַעְנָא שְׁמוּעֲתָהּ׃ אֱלָהָא אִתְבַּיָּין אוֹרְחָהּ וְהוּא יְדַע יַת אַתְרָהּ׃ אֲרוּם הוּא לְסָיְפֵי אַרְעָא יִסְתַּכַּל תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא יֶחֱמֵי׃ לְמֶעְבַּד לְרוּחָא מַתְקְלָא וּמַיָּא אַתְקַן בְּמַשְׁחֲתָא׃ בְּמֶעְבְּדֵיהּ לְמִטְרָא קְיָימָא גְּזֵרְתָּא וּמַהֲלָךְ לַחֲזִיזֵי דְּרַהֲטִין בְּקָלַיָּא׃ הֵידֵין חַמְיֵיהּ וְאִשְׁתְּעִיֵּיהּ עִם מַלְאֲכֵי שֵׁירוּתָא אַתְקְנַהּ וְלַחוּד פַּשְׁפְּשַׁהּ׃ וַאֲמַר לְבַר נַשׁ הָא דַּחַלְתָּא דַּיְיָ הִיא חוּכְמְתָא וּלְמֶעְדֵּי מִן בִּישְׁתָּא הִיא בְּיוּנְתָּא׃

והחכמה מאין תמצא · וסימ' נכסר בסדר משפטים : ואי זה ד' דכמ' וסימ' ואי זה מקום בנוחתי · והחכמה מאין תבא · מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו דכגלה : בארץ החיים ג' וסימ' אמרתי לא אראה יה · אמרתי אתה מחסי · ולא תמצא בארץ החיים : וים ג' קמצי' וסימ' קצוי ארץ וים רחוקים · וים אמר אין עמדי · וים מים והר ההר דמיכה : יותן ז' וחס' וסימ' נכסר בסדר שביני ופנחס : כלי וכלי יא' בליש' וסימני נכסר בסדר ויקהל : ראמות ג' מ"ל בא' ו' וסימניהו' ראמות וגביש לא יזכר · ראמות לאויל חכמות · וישטר וגד דוד"ה · ועיין בכש"ל גבי פסו' עינים רמות לשון שקר : מעיני ד' וסימ' ואם כל עדת ישראל ישגו · והיה אם מעיני העדה · ונעלם מעיני אישה · ונעלמה מעיני כל חי : הבין ג' וסימ' הפכבם אם כחובר · והילדים האלה ארבעתם · אלהים הבין דרכה : לרוח ג' וסימ' והשלישית תזרה לרוח · לעשות לרוח משקל · ומה יתרון לו שיעמול לרוח : אז ראה חד מן ג' פסו' דכל מליהון מפקין ה' וסימ' כזוני דשבת כהבנה · וביאורם שארה כסותה ועונתה לא יגרע · חדשה ושבתה וכל מועדה · הבינה וגם חקרה :

כשמרתי מלחטוא חלילה לי מזה · יהי כרשע אויבי ומתקוממי כעול · ואפשר שהרצון גם כן במה שקדם לו מהדברים זאת הכוונה בעינה והיא כי הוא יאמר כי חי השם עם האמיני שהאדם אינו נענש לפי מעשיו לא אחטא בשפתי לומר דבר עול ורמיה חלילה אם אצדיק אתכם בשארשע גם עתה שהגיע לי מה שהגיע מהרעות ללא משפט כי לא יראה לכל שצדקתם במה שאמרתם עלי שאני רשע הנה עד יום מותי לא אסיר תומתי ממני ולא יטה לבבי מהדרך הטוב אשר החזקתי בו מימי · יהי אויבי ומתקוממי כעול וכרשע ואולם אמר זה לשכחתו העול והרשע וזה כי למה ישובח מפני זה הדעת אשר אני בו העול והרשע · מה תקות חנף כי יבזול ועשה חמס ואם היה שיניח השם יתן בשלוה אותו ולא יענישהו היבטח שסבא אליו הצרות יצילהו השם ממנה בצעקו אליו הלא זה בלתי אפשר לפי זה הדעת ולא לפי דעתכם כי אינו מתענג על השם ודבק בו עד שיוכל להתפלל אל השם בכל עת שירצה ותשמע תפלתו כאמרו אז תתענג על יי' ויתן לך משאלות לבך ובהיות העניין כן ראו איך ראוי לכם לשפוט שאני משבח הרשע העול הלא הרשע והעול מוכן לפי דעתי לרעות כמו הצדיק ואין לו תכלית אחר זולת ההצלחה המדומה אשר הוא עתיד או מזומן שתאבד ממנו בבא יום אידו

אידו ולא יהיה לו אז המלט מזה במוס פנים · ואולם הצדיק בבא יום אידו תאבד הצלחתו המדומה ותשאר הצלחתו האמתית והיא הצלחת הנפש · ואפשר שיאמר שהרצון באמרו אם על שדי יתענג וגו' הוא שהוא אומר האם יתענג זה הרשע על השם בשתדבק בו תמיד נפשו במה שישכיל ממנו ויקרא אל אלוה בכל עת להשכיל ולדעת אותו להיות עמו תמיד עד שתגיע לו הצלחת הנפש הוא מבואר שזה בלתי אפשר כי לא תגיע הצלחת הנפש עם המרות הפחיתות כמו שהתפרסם ונתבאר במה שאין ספק בו ·
הנני מלמד אתכם מה שבוד אל אשר עם שדי איני מעלים מכם כי באמת עוזב איסי האדם אל הסדור המוגבל מצד המערכת · הנה איך תאמינו מפני זה שאני מסבח את הרשע והנה אתם כלכם חזיתם וספרתם שכבר הגיע לכם מהחוש שזה חלק אדם רשע עם אל · ונחלת התקיפים הרשעי' אשר יקחו משדי ר"ל שכבר יגיעו להם רעות נפלאו' כמו שספר אחר זה ואתם ידעתם שכל זה ראיתי על דעתי אני לוקח מהחוש · וכאשר היה זה כן שלפי המוחש יראה שכבר הגיעו מן הרעות הנפלאות לרשעים אבל שאני חלקתי עמכם במה שאמרתם שלא ימלט רשע שלא יקרה לו כך וטענתי שכבר יראה מהחוש שיגיע לקצת הרשעים הצלחה ולא יגיעם שום עונש עד יום מותם איך תאמינו שאני משבח הרשע ולמה זה הבל תהבלו לומר שאני בוחר אורח הרשעים אשר היו בדור המבול ואנשי סדום ועמורה · הנה כמו שספרתם יקרה הרבה שאם ירבו בני הרשע יהיה תכליתם למות בחרב וצאצאיו לא ישבעו לחם והשרידים הנשארים ממנו והם בניו יקברו במותם שלא יעזבום עד שתצא נפשם לגמרי ולא תבכינה על מותו ומות בניו לרשעתו אפילו אלמנותיו · אם יצבור כעפר כסף ויכין מלבושים ללבוש עד שימצא לו בשפע כמו החומר · הנה יכין המלבושים וצדיק ילבשהו והכסף אשר קבץ יהיה לנקי ויחלקהו ויפזרהו כאשר ירצה · בנה ביתו כעש ר"ל שביתו יהרס בקלות כבית העש וכסופה אשר עשה נוטר הכרמים שאין לה קיום · עשיר ימות ולא יאסף לקבורה אך ישאר סחוב והשלך בקבורת חמור כל כך ימות ויכלה במעט זמן עד שבזמן אשר יוכל האדם לפקוח בו עיניו יהפך מיש לאין · תשיגהו כמים בלהות ר"ל שיבואו אליו בשטף ובמהירות ובלילה תגנבהו סופה ורוח קדים ויניעהו ממקומו לפחדו מהצרות הבאות עליו ולא יוכל להמתין עד אור הבקר אבל ינוס בלילה · ישלך עליו השם מכותיו ומכאוביו ולא יחמול תמכתו כרוח יברח ויחשוב להמלט · ישפוק עלי שמרו כפיו כל איש וישריק עליו ממקומו לרוב התימה על רוב מה שיקרהו מהרע הנה זה הוא מה שספרתם שכבר ימצאו הרבה שיקרה לרשעים · ואני לא חלקתי עמכם בזה אבל באמרתי בחוש שזה לא ימצא בכל הרשעים אבל כבר ימצאו בהם מצליחים ולא ישיגם שום עונש ואמנם היתה אבלי הסבה ברעה שיקרה לרשעים ולטובים כי לכל אלו הענינים המתחדשים בזה העולם השפל ימצא קץ וגבול וזה שכבר ימצא בקצת השנים במקום מה מהארץ שיצא ממנו הכסף להתחדשו אז שם · וכן ימצא בארץ מקום אשר יזוקו ממנו הזהב ויוציאוהו משם · וכן ימצא במקום מה מהארץ שיוציאו ממנו הברזל להתחדשו שם אז ויצוק האבן נחשת והוא הברזל החזק ר"ל שכבר הוציאוהו משם בעת מה · לפי שהשם שם קץ להעדר ההויה אשר במקומות מהארץ וכאשר יבא קצם יעשו שם כמו אלו ההויות · ושם גם כן קץ לכל תכלית אשר הוא חוקר ומבקש במה שיורוהו אבן אפל וצלמות · ר"ל החומר הראשון אשר עמו ההעדרים כולם והוא סוף כל הדברים ההווים אז קרא אבן אופל וצלמות היסוד הארצי כי הוא בתכלית מההעדר ביחס אל שאר הנמצאות המוחשות בקצת העתים יפרוץ נחל ויגדל מאצל המקום שהיה האדם גר שם קודם זה להיותו יבשה לפי שלזמן המקום ההוא קץ וגבול וימצא גם כן הפך זה והוא שהמים החזקים הנשכחים מני רגל וגבהו מאנוש עד אשר לא עבר אדם שם לרוב עמקם ינועו ויכלו וישוב יובש במקום ההוא אשר היה בו הים הנהר ההוא · כבר תמצא ארץ שתצא ממנה לחם להיותה טובה לזריעה ובבא קצה יהפך תחתיה כמו אש שישרפה עד אשר לא יעבר בה ולא יזרע · כבר ימצא מקום אשר אבניו הם ספיר ובו ימצאו עפרות זהב ויבאו שם האנשים תמיד לקחת הספירים או הזהב ובבא קצו יהיה חרב עד שאפילו העופות והחיות לא יבאו שם · בבא קץ ההרים החזקים ישלח השם ידו ויהפכם משרשם בסבת הרוח הכבד בבטן הארץ · בצורים החזקים בקע יאורות בקצת העתים בבא קצם וקודם זה ראתה העין כל יקר אשר בהם להיות יבשה והפך זה כי בקצת העתי' עצר השם הזלת הנהרות ומה שהיה נעלם בקרקעם יוציא לאור ותראהו העין והיות הענין כן רצוני שיש קץ ותכלית לכל אלו הדברים החומריים הוא מבואר שאין ראוי שתקרא ההצלחה באלו הקניינים החומריים הצלחה לפי שכלם יאבדו בבא קצם ובזה הענין שוים הרשעים והצדיקים הצלחה אמתית והיא הצלחת הנפש מה שאינו לרשעים והם שוים בהצלחה האחרת לרשעים הוא מבואר שאני משבח הצדיק על הרשע · והנה איוב החל לספר מעלת החכמה והבינה וקוצר המצאה ושלא יגיעו בה כי אם ביראת השם וסור מרע ולזה הוא מבואר ג"כ שכבר יגונה הרשע וישובח הצדיק מזה הצד · והחל ואמר והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום הבינה שיקח האדם אותה משם · הנה היא נעלמת מהאדם עד שלא ידע ערכה ולא תמצא בחלק מהארץ אשר שם החיים והוא החלק הנגלה מהארץ ולא בתהום · ולא בים אשר הוא מקיף בשאר חלקי הארץ · ואולם אמר זה שלא יחשוב חושב שיהיה במוחשות די בהקנאת החכמה כי כבר התבאר בספר הנפש שאין בהם די בקנין המושכלות ושהוא צריך שיהיה בכאן שכל פועל בנו אלו המושכלות ומקנה אותם לנו ועם זה כבר נתבאר בספר מ"ה שאין כח בנו להשיג זה הנימוס והסדור אשר לנמצאות כפי מה שהוא עליו והוא הענין אשר היה בו זה הנימוס והסדור אחד ובזאת המדרגה לא תמצא בשלמות כי אם לש"י לבדו ולזה לא ידע ערך החכמה בשלמו' כי אם השם ית' · ואולם יתחלפו מדרגות האנשים בחכמה לפי התקרבם אל זה הנימוס במושכל אשר בנפש הש"י ורחקם ממנו · ואמר שלרוב מעלת החכמה לא יותן זהב תחתיה ולא ישקל כסף מחירה ולא תערך בזהב אופיר ולא בשוהם יקר וספיר לא ישוה לאם זהב וזכוכית לבנה ולא תמירנה כלי פז ראמות וגביש אשר הם אבנים יקרים מאד לא יזכר אחד מהם לפני החכמה ומשיכת החכמה והשתדלות בקניינה יותר ערב ויותר יקר מפנינים · לא ישוה לחכמה הפטדה הנמצאת בכוש שהיא יקרה מאד בזהב טהור לא תערך · ואולם אמר זה להורות כי קנין החכמה יותר מכל הקניינים האחרים ולזה לא יעזוב המשכיל הדריסה בחכמה מפני ההשתדלות בקנין אלו ההצלחות המדומות והוא גם כן יותר ערב לפי שאין יחס אל העריבות המגיע לנו בקניינים המדומים עם העריבות המגיע לנו בהשתדלותינו בחכמה · והחכמה מאין תבא ר"ל אי זה דבר יהיה התחלה והסבה אל הגעת החכמה לנו ואי זה מקום שתגיע לנו הבינה ממנו · והנה היא נעלמת מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה עם הגביהו לעוף ויתכן שיביט מרחוק · האבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמע החכמה ר"ל כי מצד ההעדר והמות הנמצא לאלו ההוים ובכלל מצד החסרון הנמצא בחומר הראשון אשר להם נשפוט שבכאן כבר היה שכל תקנה לו אלו הצורות · והאריך מפני זה אל החקירה בטבע המושכל אשר לנמצא כמצא מאלו הנמצאים השפלים אשר הוא החכמה ואז נדע כי השם ית' הוא לבדו אשר אצלו הידיעה בשלימות בזה הנימוס אשר לנמצאות כי הוא יעשה כל הנמצא ויביט לקצות הארץ לעשות שם מעשהו ותחת כל השמים יראה · לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה ר"ל שהוא ישתדל שיהיה שווי בין היסודות שיהיה האויר והמים כשיעור הראוי וכן הענין בשאר היסודות כי זה השווי אמנם יהיה בהם מפני שהדברים מפני השווי אשר ביניהם בעצמם בכמות ובאיכות ומפני השווי אשר בשמים הפועלות אותם בטובם בסיבובם כי בזה ישמר השווי אשר בין היסודו' והוא ענין בתכלית הפלא והחכמה · בעשותו למטר חק ונימוס עד שלא יהיה ביותר מהראוי כדי שלא יגבר היסוד המימי יותר מהראוי · ובעשותו דרך ומנהג לחזיזים ולרעמים עד שלא יגבר האש והרוח יותר מהראוי · הנה שיסדו העולם על המנהג והחק ראה החכמה וכתב אותה ר"ל ששם אותה לחק ולנימוס והכינה וגם חקרה עד שיברר אותה באופן היותר שלם · ואמר לאדם הן יראת יי' היא דרך אל שיגיע החכמה לו וסור מרע הוא הבעה אל הגעת הבינה לפי שאי אפשר שיגיע שלמות הנפש עם הטרדה בתאות הגופניות וזה מבואר בנפשו ולזה הוא מבואר שלא ישובח העול והרשע לפי דעת איוב כי הוא מונע הגעת הצלחת הנפש אשר היא ההצלחה האמיתית ·

והכלל העולה מהדברים

הוא שאיוב התנצל במה שאמרו לו שכבר יראה מדעתו בענין ההשגחה שהוא משבח הרשע ומתהלך בו אחר שאינו מאמין שיגיע העונש לרשעי' בסיבת רשעם וזהו מה שהכניע הרשעי' הקודמים אל שיתנהגו בתכונת הרשע ר"ל האמינם שהשם ית' עזב את הארץ והוא שיאמר בתשובה בזה שחלילה לו מרשע שיבחר מפני זה הרשעת הרשע והעול וזה שאע"פ שכבר יקרה שתהיה לרשע הצלחה מה אין ראוי מפני זה שיחשק עניינו כי הוא מוכן למקרי הזמן אין לו המלט מהם במוס פנים כמו הענין בצדיק וזה שאיוב היה מאמין שהענין אחד בצדיק וברשע בטובות המדומות במה שכבר ימצאו רשעים רבים יגיעו להם רעות נפלאות עם שמטבע אלו ההצלחות שיספרו בסוף בהכרח להיותם חמריות ובהיות הענין כן ר"ל שהצדיקים והרשעים הם שוים בענין זאת ההצלחה המדומה והיתה לצדיקי' הצלחה נכחית ערבה ויקרה מאד והיא החכמה והבינה אשר היא הצלחת הנפש אשר לא תגיע אלא ביראת השם ובהשמר מהרשע והעול הוא מבואר שיותר נבחר מאד לפי דעת איוב הצדיק מהרשע ·

בירחי קדם ל' מי יתנני בירחי קדם וכל קרי' חלוף כימי קדם והוא חד מן שיטה בן ל' דכל דכל חד וחד לית דכו' חלוף וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הא"ת כערך חלף כסד' ·

כט וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר׃ מִי־יִתְּנֵנִי בְיַרְחֵי־קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי׃ בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ׃ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי בְּסוֹד אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי׃ בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי סְבִיבוֹתַי נְעָרָי׃

וְאוֹסִיף אִיּוֹב לְמִטַּל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר׃ מַן יְסַדְּרִינַנִי הֵיךְ יַרְחִין דְּקַדְמִין יוֹמַיָּא דִּי אֱלָהָא יִטְּרִנַנִי׃ בְּאַנְהָרוּתֵיהּ שְׁרַגֵּיהּ עֲלֵי רֵישִׁי לִנְהוֹרֵיהּ אֵזִיל חֲשׁוֹכָא׃ הֵיכְמָא דַּהֲוֵיתִי בְּיוֹמֵי חֲרִיפוּתִי בִּזְמַן דְּרָז אֱלָהָא עֲלֵי מַשְׁכְּנִי׃ בְּעוֹד כְּרוֹן דַּהֲוָה מֵימַר שַׁדַּי בְּסַעֲדִי חֲזוֹר חֲזוֹר דִּילִי עוּלֵימַיי׃

אבן עזרא

לאורו אלך · בחשך · חרפי · גדולתי בלי דומה כי אם לפי הענין ויש או' שהוא מן נחרפים בפלשתים שערכו מלחמה ויש אומרי' שהוא מן חורף שאז יחל הזרע · בחמת

ביאור מלות המענה

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר · בהלו נרו · כאשר היה מאיר נרו · חרפי · נערותי ואולי מענין חורף כי אז יחל זמן הזריעה · בחמת

בחמה • בחמאה : יפוק' יהיו נובעים ממנו : שער עלי קרת • בשער העיר על הקריה לצל העיר : קול נגידים נחבאו • גם הנגידים שתקו לכבוד תומתי : ועין ראתה ותעידני • העין אשר ראתה היתה מגדלת ומשבחת אותי ויהיה ותעידני מענין עד לאותי או יהיה פירו' שהעין אשר ראתה אותי העידה על צדקתי ותם לבבי : ארכין

בחמה • חסר אלף והוא בחמאה כמו בית סן ובמקום אחר בית שאן וזה על דרך משל : עלי קרת • שער הקריה : כמעיל • שהוא על הבגדים נראה לעין וכן הצניף כן היה משפטי : בקצירי • בשעפי כמו תפלת קצירה עד ים : וקשתי בידי תחליף • יש אומ' כי אחליפנו מיד אל יד ולא תסור ממני ויש אומ' תחליף כמו כל

ברחוץ ל' הליכי ל' בחמה ל' חס' וצור יצוק עמדי • בצאתי ל' מלעיל שער עלי קרת : ברחוב ד' וסימ' לא כי ברחוב נלין • רק ברחוב אל תלן • ברחוב אכין מושבי • כשלה ברחוב אמת : לפיהם ל' וחד לפיהן ואינון חד מן א' זוגין מיחדין חד

ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי־שמן : בצאתי שער עלי־קרת ברחוב אכין מושבי : ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו : שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם : קול־נגידים נחבאו ולשונם לחכם דבקה : כי אזן שמעה ותאשרני ועין ראתה ותעידני : כי־אמלט עני משוע ויתום ולא־עזר לו : ברכת אובד עלי תבא ולב אלמנה ארנן : צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי : עינים הייתי לעור ורגלים לפסח אני : אב אנכי לאביונים ורב לא־ידעתי אחקרהו : ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף : ואמר עם־קני אגוע וכחול ארבה ימים : שרשי פתוח אלי־מים וטל ילין בקצירי : כבודי חדש עמדי וקשתי בידי תחליף : לי־שמעו ויחלו וידמו למו עצתי : אחרי דברי לא ישנו ועלימו תטף מלתי : ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש : אשחק אלהם לא יאמינו ואור פני לא יפילון : אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם : ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר־מאסתי אבותם לשית עם־כלבי צאני : גם־כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח : בחסר ובכפן גלמוד הערקים ציה אמש שואה ומשאה : הקטפים מלוח עלי־שיח ושרש רתמים לחמם : מן־גו יגרשו יריעו עלימו כגנב : בערוץ נחלים לשכן חורי עפר וכפים :

במשזוג אסתוורי בלוואי וטינר יזלף עמי טיפי משח : במפקי תרעא על קרתא בפתאה אתקין סותבי : חמון יתי עולימיא ואטמרו וקשישיא יקומון זקפו : נגידיא כנישו במיליא ואידא ישוון לפומהון : קל ארכונין איטמרו ולישנהון למוריגיהון אדבקת : ארום אודנא שמעא אמרת טב לי ועינא דחמרת ואסהדרת עלי : ארום אשיזיב עניא דבעי ויתם ולא סעיד ליה : ברכתא דאוביד עלי תיתי ולבא דארמלתא אמלי תושבחתא : זכותא לבישית ואלבישנני היך מעילא ומצנפתא דיני : נהור עיינין הויתי לסמיא וטיוול לחגירא אנא : תא תייר הויתי למסכנא דדמי לסמיא וטייל לקצור ערסא דמתיל לחגרא אנא : אבא אנא לחשיכיא ותיגרא דלא ידעית אפשפשינה : ותברית ניבי מקלקל ומככוי רמיתי עדאה : ואמרית עם תוקפי בשר כפי איתנגיד והיך חלא אסגי יומיא : עיקרי פתיח למבועי מיא ופלא יבירת בחצדי : יקרי חדות גבי וקשתי בידי משתלחפא : מיני קבילו ואוריכו ושתיקו למלכתי : בתר פתגמי לא יתנון ועליהון תשפר מילתי : ואוריכין היך מיטרא לותי והיך אריסיא בפומהון פתחו למלקושא : אגחך אמטולהון ולא יהימנון וקלכתור אפוי לא אסתכלון : אבחר אורחהון ואתיב ברישיהון ואתי היך חתנא ואשרי כמלכא בחילא היכמא דאבלין מנחם : וכדון מגחכין עלי דרדקי מיני ליומין די רחיקית אבהתהון לשואה עם כלביא נטרי עאני : אוף חיל ידיהון למה לי עליהון הובידכוך : תא לתור חיל ידיהון למה לי לקבלותי שותרא אין אתגזר להון להוברא בכוך קבורתא : בחוסרנא ובאולצנא דלא ולד הוון ערקין רשיעיא בארעא צהייא חשוך היך רומשא אתר שותא ורגושתא : דתלשין הובאי חולף עסבי מיכלא ועיקרין דתימין מזוניהון : תא דשבקין פתגמי אוריתא סן לוח לבהון מטול מילי דעלמא עקרי רותמיא מתוקרין ומתעברין גומרין למזוניהון : מן שלהייא מתרכין מיבבין עליהון היך גנבא : בתקוף פצידי נחליא למשרי בנקירתא דעפרא ואבניא :

נסיב נון וחד נסיב מם בסוף תיבו' וסי' נמסר בסוף סדר בהר סיני : דבקה ל' ולשונם לחכם דבקה והוא חד מלין דמשמשין קה בסוף תיבות וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הקוף בסד' : ויתום ה' וסיב' נמסר בסדר בשפטים : משפטי י"ו בליש' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ט"ל ובתלים סימן י"ז : וריב ו' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר משפטים ובא"ב רבתי אות ר' : וכחול ב' בתרי ליש' וסימ' על שפת הים · וכחול ארבה ימים : פתוח ד' וסימ' נמסר בסדר חקת התורה ותלים סימן ה' : וקשתי ל' כבודי חדש עמדי • וא' קשתי ואינון חד מן ד' זוגין חד ק' וחד וק' וסימ' קשתי ל' את קשתי נתתי בענן • וקשתי ל' וכבודי חדש עמדי • קלוי ל' ואם תקריב מנחת • וקלו ל' ויאכלו מעבור הארץ • קטב ל' הנה חזק ואמיץ לה' : וקטב ל' מזי רעב ולחומי רשף • קובע ל' וילבש שאול את דוד • וקובע ל' ובאו עליך הצן רכב וגלגל : קבל ל' ותבאנה נערות אסתר • וקבל ל' היהודים אשר החלו : גלמוד ג' וסימ' הלילה ההוא יהי גלמוד • כי עדת חנף גלמוד : בחסר ובכפן גלמוד : לחמם ו' וסימ' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם • לחמם כדאגה יאכלו • אין גאלת לחמם • בי לחמם לנפשם • ושרש רתמים לחמם • ויכינו בקיץ לחמם :

אשמיד בשמה ובכבוד : מתלעות • הם השינים אשר יטרפו בהם הבעלי חיים בעלי המתלעות והנה אמר זה דרך משל להורות כי הוא היה מכניע הרשע ומכריחו להשיב מה שהיה חומס : בקצירי • בענפי : וקשתי • וכחי וגבורתי תחליף • תתחדש : ויחלו • וימתינו ויקוו : וידמו • וישתקו : לא ישנו • לא ישתדלו לקחת עצה אחרת : תטוף מלתי • תזל אמרתי והטעם שאלו קיבלו קצת מה אמר איוב ויאמרו קצתם לא לקחת מאמרי : ופיהם פערו למלקוש • ופיהם פתחו לשאול עצתי כמו שיקוה האדם למלקוש ויבקשו : לא יפילון • לא יחסרו אור פני ר"ל שלא יקלו בי מפני שחקי אליהם ולא תסור יראתי מעל פניהם : כלח • זמן : בחוסר ובכפן גלמודי בסבת חסרונם והרעב אשר להם יהיו יחידים בלי חברה : הערקים ציה אמש ושואה • הבורחים ארץ ציה ובאים אליה ורודפים • מקו' החשך והוא שקראו אמש ורודפים המקומות השוממים ר"ל מקום המדבר והם שקראם שואה ומשואה : הקוטפי' מלוח עלי שיח • מרוב חסרונם הם כורתים עשב נקרא מלוח על האילן לאכול העשב ההוא אף על פי שאין העשב ההוא נאות לאכילה : ושרש רתמים לחמם • הוא מזונם ולחמם לא להעדר המזון שם הם והנה הרתמי' הוא עשב נקר' כך או יהיה לחמם מקור ותהיה הלמ"ד משמשת ויהיה ענינו לחמם עצמם כי יצטרך להם מה שיחממם בעבור היות הקור במקומו הקרי' באין מחסה : מן גו יגורשו • מתוך העיר יגורשו : בערוץ נחלים • הוא הנקיק שעושה הנחל בנבוביותיו : חורי עפר וכיפים • מחילות עפר ונקרות הסלעי' :

בין

בני חלוף שהייתי אור' בה חצי ולא אחטיא ואחרים אומ' כי אנא בידי הייתי מחליף הקשת ולא הוצרכתי לאחר ויש אומ' בידי תחליף לא תכרת כח ידי : לא ישנו • מן פעם שנית : ועלימו תטוף • תזל כטל : ויחלו • מן יחל ישראל : ואור פני לא יפילון • ידועכי המחוק ישיר אור פני המושל ואני הייתי משחק ומרוב פחדם לא היו מאמינים כי אשחק ולא יפילו אור פני : אבחר דרכ' • למעלה מדרכם : כאבלים ינחם אבלו' • ולמה יראו לעשה כח ידיהם והם חסרי כח : כלח • ימי הזקנה והעניין שהיו בתחלה בנער עד שנם לחם ולא יודע מתי יזקנו [...] מלילות : מלוח • מן לחים : עלי שיח • אפילו עלי השיח שהוא האילן וכמוהו לשוח ב בשדה ללכת בין שיחי השדה : מן גו • תרגו' תוך ועניינו מתוך בני אדם יגורשו בעבור חסרונם ויריעו בני אדם עלימו כמו לגנב : בערוץ • במקום שיפחד אדם לרדת אליו : שיחים

שיחים· אילנים: ינהקו· כמו הפראים: חרול· מן כמו פניו חרולים והוא חוח· יספחו· מן ונספחו על בית יעקב יתקבצו ויאספו: נכאו· יותר נכאים ושפלים מן הארץ או מאנשי הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה: כי יתרו פתח· הפך קשתי בידי: ורסן מפני שלחו· בתחלה היה רסן להם כמו לבהו׳ מפני פחדי ועתה שלחו רסן מפני ויש אומ׳ כי הסוס הזקן יסירו ה הרסן ממנו ויעזבוהו וישחקו בני אדם ו והנערי׳ ממנו וכן ורסן מפני שלחו והוא רחוק: פרחח· קטנים כאמר הם פורחים: רגלי שלחו· והם נתנו חוחים בדרך: ויסלו· מן סלון ממאיר: כפרץ רחב יאתיו· התלאות והם ארחות אידם והתגלגלו עלי במקום שואה והענין שאין עוזר לי: ההפך עלי· יש אומרים כי בימים הקדמונים אם באו עלי בלהות תרדוף נדיבתי פי׳ מזלי וענינו מזלי תרדפם כרוח הבלהות ותדחפם ותעבר ישועתי לבוא אלי כעב במהירות: ועתה תשתפך נפשי· והקרוב אלי כי ההפך על כל בלה׳ וכל בלהה תרדף כרוח נדיבתי והיא נפשי כענ׳ ורוח נדיבה תסמכני וכעב מהרה כך עברה י ישועתי ועתה על כן תשתפך עלי נפשי כי יאחזוני ימי עוני: לילה עצמי נקר· ישוב אל עוני: וערקי· כלשון קרד גידי: ברב כח· השני והכאב: יתחפש לבושי· כלומר שלא אזכירנו בעבור שיכר עלי: הורני לחומר· השליכני ונמשלתי לעפר ואפר: תשאני אל רוח· במחשבות כל הלילה תרכיב ב בנפשי דברים: והתושיה שהיא כענין החכמ׳ תמוגגני כמו והגבעות תתמוגגנה: ופ״א את נשאתני ברוח הרכבתני וארע ב באמת כי תמוגגני ה הפך תרכיבני: כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד· בית מזומן: בעי· כמו מעי מפלה והוא הקבר והענין כי אין מי ישלח ידו לעזרו בקבר· ובשעת הפיד הוא השבר לא יועיל השוע לכפשות והוא הנדיבו׳ והענין הממון ובעל השוע יקרא שוע בחולם כמו לא נכר שוע: לקשה יום· מי שהיה יומו קשה עליו: עגמה· דאגה כפי הענין ואין לו חבר: אח הייתי לתנים· כענין אמספה מספד כתנים והם חיות יש להם קול מפותם: שחר

בין שיחים ינהקו· בין האילנות יצעקו: תחת חרול יסופחו· תחת הקוצים יתנגעו ויתנגפו להכנס הקוצים בבשרם ויהיה יסופחו מענין ספחת או יהיה ביאור יכופחו יתאספו ויתחברו מגזירת ספחני נא: נכאו· הוא מענין נכאת רוח והרצון שהם שפלים ונכנעים יותר מהארץ: נגינתם הייתי· ללעג הייתי להם כמו אני מנגינתם: למלה· שלא ידברו כי אם בי: לא חשכו רוק· לא נמנעו לרוק כשראו אותי מרוב ב בזותם אותי: כי יתרי· מענין מיתריהם: פתח· התיר: ורסן מפני שלחו· רסן היראה אשר היה להם ממני קודם שקראוני אלה הצרות שלחו והסירו מפני: על ימין פרחח יקומו· על ימיני יקומו הילדים והנה נקראו הילדים כן להמצא הפרח ב בתחלת הוית הפרי וכזה אמרו חז״ל פרחי כהונ׳: שלחו· דחו: ויסלו· וידריכו: להותי יעילו· לשברי יעזרו: כפרץ רחב יאתיו· כפרץ רחב שיבאו בו המי׳ בשטף יבאו עלי: נדיבתי· נפשי וכן ישועתי וקר׳ הנפש נדיבה כי יגיע מנדיבותה עד שתגיע חקו כל את׳ מהאיברי׳ וקראה גם כן ישועה לפי שהיא מושיעה ו ושומר׳ אותו מדרתימיו כמו שהתבא׳ בטבעי׳: תשתפך נפשי· ישתפכו חיי: נקר· נקב: ועורקי לא ישכבון· ועורקי הדופקים לא ינוחו ר״ל שלא תשקוט תנועתם כלל עם השיבה לחוזק המכאוב ורוב החום הנכרי אשר בי: יתחפש· ישתנה: כפי כתנתי יאזרני· כמו שיסוב פי הכתונת את הצואר כן יסובבני חליי: הורני לחומר· תשליכני אל הטיט ו העפר: עמדתי· שתקתי: ותתבונן בי· ולא תתבונן בי בשובם ידך תשטמני· בתוקף כחך תשנאני: ותמוגגני תושיה· את׳ תמוג ותסיר ממני התושיה והכימוס אשר הייתי מתנהג בו: ובית מועד לכל חי· הבית אשר הוא מועד לכל חי והוא הקבר: בעי· שרמו בעה ובא בסקל מרי ועניינו ת תפלה או תהיה הבית צעקה ותפלה או יהיה מענין מסמסת ועניינו בשממון: בפידו· באידו: כריבות: עגמה דאגה: רתחו· מענין רתיחה: ולא דמו· ולא נחו מהרתיחה: בלא חמה· בלא שמש והרצון שאין היותי קודר מפני פתני השמש: לתנים· שקולם קולנהי וכן קול בנות יענה: שחר

שיחים ל׳ בין שיחים ינהקו וחד השיחים ואינון חד כן ה׳ זוגין חד נסיב ש וחד הש בריש׳ וסי׳ שטר ל׳ אשר אין לה קצין· השטר ל׳ ויהי לעזיהו דד״ה· שקר ל׳ ויהי דבר יי׳ אלי וגו׳ מקל שקר· השקד ל׳ גם כגבוה ייראו· שוקים ל׳ דליו שוקים מפסח· השוקים ל׳ יכבה יי׳ בשחין· שיחים ל׳ בין שיחים ינהקו· השיחים ל׳ ותשלך את הילד תחת· שאלתיה ל׳ ותבא

בֵּין־שִׂיחִים יִנְהָקוּ תַּחַת חָרוּל יְסֻפָּחוּ׃ בְּנֵי־נָבָל גַּם־בְּנֵי בְלִי־שֵׁם נִכְּאוּ מִן־הָאָרֶץ׃ וְעַתָּה נְגִינָתָם הָיִיתִי וָאֱהִי לָהֶם לְמִלָּה׃ תִּעֲבוּנִי רָחֲקוּ מֶנִּי וּמִפָּנַי לֹא־חָשְׂכוּ רֹק׃ כִּי־יתרו יִתְרִי פִתַּח וַיְעַנֵּנִי וְרֶסֶן מִפָּנַי שִׁלֵּחוּ׃ עַל־יָמִין פִּרְחַח יָקוּמוּ רַגְלַי שִׁלֵּחוּ וַיָּסֹלּוּ עָלַי אָרְחוֹת אֵידָם׃ נָתְסוּ נְתִיבָתִי לְהַוָּתִי יֹעִילוּ לֹא עֹזֵר לָמוֹ׃ כְּפֶרֶץ רָחָב יֶאֱתָיוּ תַּחַת שֹׁאָה הִתְגַּלְגָּלוּ׃ הָהְפַּךְ עָלַי בַּלָּהוֹת תִּרְדֹּף כָּרוּחַ נְדִבָתִי וּכְעָב עָבְרָה יְשֻׁעָתִי׃ וְעַתָּה עָלַי תִּשְׁתַּפֵּךְ נַפְשִׁי יֹאחֲזוּנִי יְמֵי־עֹנִי׃ לַיְלָה עֲצָמַי נִקַּר מֵעָלָי וְעֹרְקַי לֹא יִשְׁכָּבוּן׃ בְּרָב־כֹּחַ יִתְחַפֵּשׂ לְבוּשִׁי כְּפִי כֻתָּנְתִּי יַאַזְרֵנִי׃ הֹרָנִי לַחֹמֶר וָאֶתְמַשֵּׁל כֶּעָפָר וָאֵפֶר׃ אֲשַׁוַּע אֵלֶיךָ וְלֹא תַעֲנֵנִי עָמַדְתִּי וַתִּתְבֹּנֶן בִּי׃ תֵּהָפֵךְ לְאַכְזָר לִי בְּעֹצֶם יָדְךָ תִשְׂטְמֵנִי׃ תִּשָּׂאֵנִי אֶל־רוּחַ תַּרְכִּיבֵנִי וּתְמֹגְגֵנִי תשוה׃ כִּי־יָדַעְתִּי מָוֶת תְּשִׁיבֵנִי וּבֵית מוֹעֵד לְכָל־חָי׃ אַךְ לֹא־בְעִי יִשְׁלַח־יָד אִם־בְּפִידוֹ לָהֶן שׁוּעַ׃ אִם־לֹא בָכִיתִי לִקְשֵׁה־יוֹם עָגְמָה נַפְשִׁי לָאֶבְיוֹן׃ כִּי טוֹב קִוִּיתִי וַיָּבֹא רָע וַאֲיַחֲלָה לְאוֹר וַיָּבֹא אֹפֶל׃ מֵעַי רֻתְּחוּ וְלֹא־דָמּוּ קִדְּמֻנִי יְמֵי־עֹנִי׃ קֹדֵר הִלַּכְתִּי בְּלֹא חַמָּה קַמְתִּי בַקָּהָל אֲשַׁוֵּעַ׃ אָח הָיִיתִי לְתַנִּים וְרֵעַ לִבְנוֹת יַעֲנָה׃

בֵּינֵי אִילָנַיָּא נַתְקִין תְּחוֹת הֵיגֵי מִתְחַבְּרִין׃ וּבְנַיָּא דְנָבָל עִם בְּנֵי הֶדְיוֹטִין יִשְׁתַּחְפוּן מִן אַרְעָא׃ וּכְדוּן זְמָרֵיהוֹן הֲוֵיתִי וַהֲוֵיתִי לְהוֹן לְשׁוּתָא׃ רַחֲקוּנַנִי רַחֲקוּ מִנִּי וּמִן קֳדָמַי לָא מְנָעוּ רוּקָא׃ אֲרוּם שׁוּשַׁלְתִּי וְנִימֵי אַטּוּנִי שְׁרָא וְסַגְפִינִי וּזְמָמָא מִן קֳדָמַי פְּטָרוּ׃ עַל יְמִינָא בְחוּצְפָא בֵּינֵיהוֹן קַיְימִין רִגְלַי שְׁדָרוּ וּכְבַשׁוּ עֲלַי אִסְטְרֵי תַּבְרְהוֹן׃ צַדִּיאוּ שְׁבִילַי לְפוּרְעֲנוּתִי מְתַנְיָין לֵית דְּסָעִיר לְהוֹן׃ כִּתְקוֹף פַּלְטְיַית גַּלְלֵי יַמָּא אָתְיָין תְּחוֹת רְגוּשְׁתָּא מִתְגַּלְגְּלִין׃ אִתְהֲפִיךְ עֲלַי רְגוּשְׁתָּא תִּרְדּוֹף כְּזַעְפָּא רַבְּנוּתִי וְהֵיךְ עֲבָא עֲבָרַת פּוּרְקָנִי׃ וּכְדוּן עֲלַי מִצְטַעֲרָא נַפְשִׁי יְחֲדוּנַנִי יוֹמֵי עַנְיוּתָא׃ לֵילְיָא גַרְמֵי מִתְפַּקְפְּקִין מִנִּי וּדְמַעְסָן יָתִי לָא שָׁכְבִין׃ בְּסוֹגְעֵי חֵילָא יִתְבַּלַּשׁ לְבוּשִׁי אַגַב כִּתּוּנִי יַזְרְזִינַנִי׃ אַשְׁווֹן יָתִי לְטִינָא וְאִתְמְתִיל כְּעַפְרָא וְקִטְמָא׃ תָּא אַקְשׁוּ יָתִי לְאָדָם דְאִתְבְּרָא מִן טִינָא וְאַמְתִּיל לְאַבְרָהָם דְאִידְמֵי לְעָפָר וְקִטְם׃ אֶבְעֵי מִינָּךְ וְלָא תַעֲנֵי יָתִי קָמֵית וְתִתְבַּיֵּין בְּמֵימְרִי׃ תִּתְהֲפִיךְ לְאַכְזְרָאָה לִי בְּאַלִּימוּת אֵידָךְ תִּתְזַמִּינַנִי׃ תְּטַלְּינַנִי לְפוּחָא תַרְכְּבִינַנִי וְתִמְסְיַנַנִי בְּתַשְׁיָיתָא׃ אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמַי דִּלְמוֹתָא תְּתֵיב לִי וּבֵית קְבוּרְתָּא מְזוּמַן לְכָל דְּחַיֵּי׃ לְחוּד לָא בְּרִיתְהָא יְשַׁדַּר מְחָתֵיהּ אִין בְּעִידָן צַעֲרֵיהּ יְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן׃ תָּא בְּרַם לָא לְגַרְמֵיהּ יְגָרֵג מְחָתֵיהּ אִין בְּתַטְטֵי יְשַׁוֵּי לְהוֹן אַסְפַּלְעִיתָא׃ אִין לָא בְּכֵית לִקְשֵׁי יוֹמָא עָגְמַת נַפְשִׁי לַחֲשִׁיכָא׃ אֲרוּם טָב סַבְּרִית וְאָתָא בִּישׁ וְאוֹרְכִית לִנְהוֹרָא וְאָתָא קִבְלָא׃ מְעַי חֲמָרוּ וְלֵית בְּהוֹן חִיזוּ דְמָא אַקְדִּימוּ יָתִי יוֹמֵי עַנְיוּתָא׃ אוּכָם אֲזָלִית מִדְּלֵית שִׁמְשָׁא קָמִית בִּקְהָלָא אִיבְעֵי׃ אֲחָא הֲוֵיתִי לְיִרוֹדִין וְחַבְרָא לְבָרַת בַּעֲמִיתָא׃

האשה· השאלתיהו ל׳ וגם אנכי דחנהו: פרחח ל׳ על ימין וחד פרחה ואינון חד מן ט״ו זוגין חד א׳ וחד ה׳ ולית להון זוגא וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הה״א כסד׳: כפרץ ד׳ וסימ׳ פרץ יי׳ את איבי לפני דשמואל· וחברו דד״ה פרץ האלהי׳ את אויבי· כפרץ נופל נבעה· כפרץ רחב יאתיו: ישועתי ל׳ חס׳ וו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ וינבל צור ישעתו· ותהי התשעה ביום ההוא· מי יתן מציון ישעת ישראל· אבר לנפשי ישעתך אני· ולכה לישעתה לנו· וכעב עברה ישעתי: לחומר ב׳ וסימ׳ והחמר היה להם לחמר· הורני לחמר ואתמשל: ותתבנן ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ וקדמניות אל תתבננו· עמדתי ותתבנן בי· התבננת עד רחבי ארץ: ותתמוגגני ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ והגבעות התמגגו· ברביבים תמגגנה צמחה תברך· ותמגגני תשיה: להן י״ד וסי׳ נמס׳ בסדר פנחס וביחזקאל סימ׳ כ״ג: ואיחלה ל׳ כי טוב קויתי והוא חד כן כלין דמשמשין לה בסוף תיבות וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הל״ד כסד׳: הלכתי ג׳ וסימ׳ קדר הלכתי בלא חמה· אם הלכתי עם שוא· ולא הלכתי בגדולות: בקהל ד׳ דגשי׳ וסימ׳ בלשון ארמי ניסוק נצלי דסגין אתפקדית וביאורם בסוף שופטים:

חורב יו' מלעיל וחס' וסימ' הייתי ביום אכלני חרב・ על הגוזה לבדה・ אל הגזה לבדה・ ויהי חרב אל הגזח לבדה・ תהיה מושלכת לחרב・ לחרב ולקללה תהיה כצרה דירמיה・ חרב אל מיםיה ויבשו・ ונתתי את ארץ מצרים・ וסוכה תהיה לצל יומם מחסה מזרם・ כחרב בציון ב' בו וחדשו ערי חרב・ קול ישורר בחלון חרב בסף・ ואקרא חרב על הארץ・ ועצמי חרה מני חרב: רגלי ו' וסימ' כי אמרתי פן ישמחו לי・ אם אכרתי מטה רגלי・ רגלי עמדה

עורי שחר מעלי ועצמי־חרה מני־
חרב: ויהי לאבל כנרי ועגבי לקול
בכים: לא ברית כרתי לעיני ומה
אתבונן על־בתולה: ומה חלק
אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים:
הלא־איד לעול ונכר לפעלי און:
הלא־הוא יראה דרכי וכל־צעדי
יספור: אם־הלכתי עם־שוא ותחש
על־מרמה רגלי: ישקלני במאזני־
צדק וידע אלוה תמתי: אם תטה
אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי
ובכפי דבק מאום: אזרעה ואחר
יאכל וצאצאי ישרשו: אם־נפתה
לבי על־אשה ועל־פתח רעי ארבתי
: תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון
אחרין: כי־הוא זמה והיא עון
פלילים: כי אש היא עד־אבדון
תאכל ובכל־תבואתי תשרש: אם־
אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם
עמדי: ומה אעשה כי־יקום אל וכי־
יפקד מה אשיבנו: הלא־בבטן עשני
עשהו ויכוננו ברחם אחד: אם־אמנע
מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה:
ואכל פתי לבדי ולא־אכל יתום
ממנה: כי מנעורי גדלני כאב
ומבטן אמי אנחנה: אם־אראה
אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון
: אם־לא ברכוני חלצו ומגז כבשי
יתחמם: אם־הניפותי על־יתום ידי
כי־אראה בשער עזרתי: כתפי
משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר:
כי פחד אלי איד אל ומשאתו לא
אוכל: אם־שמתי זהב כסלי ולכתם
אמרתי מבטחי: אם־אשמח כי־רב
חילי וכי־כביר מצאה ידי: אם־
אראה אור כי יהל וירח יקר הלך:

משכי שחם מעילוי וגרמי חרך מן נוגבא:
והוה לאבלא כינרי ואבובי אמתיל לקל
בכיין: קיים גזרית לעיני ומה אסתכל
על בתולתא: ומה חולק טב יהיב
אלהא מלעילא ואחסנת שדי משמי
מרומא: תלא צערא לזידונא ותברא
לעברי שקר: הלא הוא יחמי אורחתי
וכל פסיעותי ימנה: אין הליכית עם
שקרא וזריזת על נכילות ריגליי:
יתקלינני במשחתא דצדקא וידע אלהא
שלימותי: אין תצלי אסתוורי מן
אורחא ובתר עיניי הליך לבי ובידי אדביק
מרעם תבולא: איזרע וחורן ייכול וליבליבוי
נציי יתלשון: אין אישתרגג לבבי על
איתת גבר ועל תרע חברי כמנית: תשמיש
עם חורן אנתתי ועלה יתמטון חורנין:
ארום היא זנו והוא סורחן פריש:
ארום אישא היא עד אבדנא תגמיר ובכל
אינבי תלשא: אין רחיקית דין עבדי
ואמהתי כד אית להון תגרא בהדי:
ומה אעבד כד יקום אלהא וארום יסער
מה אתיביניה: הלא בכריסא עבדני מן
דעבדיה ואתקין יתנא במעיא חד: אין
אתמנע מלשלמא צבאות מסכינא ועיני
ארמלתא אישיצי: ואכלית טולמי
בלחודי ולא אכיל יתם מינה: מטול
דמטליותי אסגיעני היך כאבא ומכריסא
דאמי דברני בניחותא: אין אחמי ערטילי
מדלית כסותא ולית חופאה לחשיכא:
אין לא בריכו יתי חרצוי ומגיזתא דאימרי
ישתחן: אין ארימית על ייתם ידי
ארום אחמי בתרעא סיועי: כתפי מן
שיכמה תפול ואדרעי מן קנה תתבר:
ארום דלח לותי תבר אלהא ומן מסייפיה
לא אסובר: אין שויתי על דהב סיכויי
ולפיטלין אמרית רוחצני: אין אחדי
ארום סגא עתרי וארום בסוגעא אשכחית
ידי: אין אחמי אסתהר ארום ינהר
וסהרא זיותן מהלך:

רלבג

מהר・ מענין שחרות : חרה・ נתיבשה : ונכר・ אחד זר ונכרי : ותחש・ ותמהר : מאום・ כמו מום בלא אלף או יהיה כמו מאומה והרצון בזה אם דבק בכפי דבר מגזל וחמס : וצאצאי・ יסורשו・ והכמחים אמר לי שקיקצות י יעקרו משרשם או ירצה בזה והבנים אשר אני עתיד להוליד ימותו ויעקרו מן העולם ו והביאור הראשון יותר נכון : תטחן לאחר אשתי・ הוא מענין טחינה ברחים : זמה・ דבר כיעור : פלילי・ נשפט בעצמו לחוזק העון : תשרש・ תעקר : ויכוננו ברחם אחד・ ר"ל מפועל אחד כונן א אותנו ברחם אשר כ נוצרנו בו : ועיני אלמנה אכלה・ שאמנע ממנה מאוות לבה : גדלני・ גדל עמי : ומשאתו・ וממרומותו : כסלי・ מבטחי : ולכתם・ ולזהב : אור כי יהל・ שמש כי יאיר וכמוהו כר ו' אור חשך ב בעריפיה : ופת

אבן עזרא

שחר・ מן שחור : ברית כרתי・ כאלו כרתי ברית עם עיני שלא יסתכלו מה שאי' לי צורך ואחר שלא אביט מה אתבונן על בתולה והמסתכלים מה חלק יבא להם ממעל ונחלה שיתן להם שדי : הלא איד לעול ונכר・ כמו ביום נכרו ועניינו מן נכר והוא רע שלא הורגלו בו : ותחש・ מן חושה : מאום・ כמו מאומה יסורשו・ יכורת שרשם כמו וסרסך : תטחן・ דמה המשכב לשני טוחנות : כון אחרין במקום מ"ם כמו לקץ הימין קח לך חטין : פלילי・ כמו ונתן בפלילים שיוקח הדין ממנו : תשרש・ כמו יסורשו・ ויכוננו ברחם・ ש' אחד : ועיני אלמנה אכלה・ שגזלתיה ויכלו עיניה לאותו שגזלתי : מנעורי גדלני כאב・ גדל היתום עמי・ ואנחנה שב אל האלמנה ויש אומרי' כי מנעורי גדל עמי היתום ומבטן אמי א אנח' כדקדוקי והראשון יותר נכון בעבור שהו' דבק עם הפסוקים ל למעלה ולמטה : כסלי・ מטעני כמו כי יי' יהיה בכסלך : אם אראה אור・ הוא השמש : וירח יקר・ בחצי החדש : ויפת

במישור・ כי חלצת נפשי ממות・ כאשורו אחזה רגלי・ אם הלכתי עם שוא : וב' לרגלי וסימ' ויברך יי' אותך לרגלי・ נר לרגלי דבריך : יאכל י"ג וסימ' נמסר בסדר אמר : ועליה ג' וסימ' ועליה לכרום שובה・ ועליה כהנת פסים・ ועליה יברעון אחרין : הוא זמה והיא עון חד מן ג' דכתי' הוא וקרי' היא וחילופי' ה' כתי' היא וקרי' הוא וסימ' נמס' בתלים סימן ע"ג : בריבם ל' וחסר והוא חד מן ו' חס' בלישן ריב וסימ' נמסר בסדר משפטים ובתלים בא"ב רבתי אות ר' : עשהו ג' וסימ' ויטש אלוה עשהו ינבל יעשהו פסל ויסגד・ הלא בבטן עשני עשהו : אכלה ג' וסי' אני טרם אכלה לדבר・ חצי אכלה בם・ ועיני אלמנה אכלה : אנחנה ל' כי מנעורי גדלני כאב・ והוא חד מן מלין דמשמשין נה בסוף וסי' נמסר במס' רבת' במערכ' א' ובון בסד : משכמה ל' מפיק ה"א שכמי משכבה תפל והוא חד מן י"ח מלין לא מפקין ה"א בסוף תיבות' ומטעין וסימ' נמס' במסר' רבתא במערכת אות ההא בסד : ומשאתו ל' כי פחד אלי איד והוא חד מן מלין יחידאין דמשמשין ום ברישי' וסימ' נמס' במסרה רבת' במערכת אות הה"ם בסד : יהל ב' בתרי ליש' א' פתח וא' קמץ וסימ' לא יהל שם ערבי・ אם אראה אור כי יהל・ בתרא קמץ :

ויפת. ענין פיתוי והסתה: בפיד. באיד: והתעוררתי. ושמחתי והרצון בזה שלא התעוררתי להתבושש תבושת הגיל והשמחה: באלה. בקללה: מתי אהלי. אנשי אהלי: לארח. לדרך כדי שארחה האורחים בבואם ואאספם הביתה: בחבי. בסתרי: אערוץ המון רבה. הייתי יכול לפחות המון רבה מהאנשים: ובוז משפחות יחיתני. האיש הנבזה שבמשפחות יכניעני ויבזני או ירבה בזה האיש שהוא מהמשפחות היותר נבזות: תוי. סימני ואותי מגז' והתוית תיו: יענני. יעיד לי או יהיה הרצון בתוי תאותי שהיה חסר אלף ויהיה באור יענני יענה אותי בהתווכחי עמו על טענותי כי כבר חשק איוב זה כמו שזכר במה שקדם: אענדנו. אקשרנו: יפתחו הדאגתי: באשה. הוא מין ממיני הקוץ מגז' ויעש באשים והרצון בזה שכאשר יזרע בארצו לא תוציא בשמה אבל יצמחו בה קוצים וחרולים:

ביאור דברי המענה

הוסיף איוב לספר משלו תתכל שלא חטא ומתרעם על רעיו המיחסים לו עול ורשע ואמר מי יתן אותי והייתי על האופן שהייתי בימי הקודמים אשר היה השם שומר אותי ר"ל שהייתי מצליח כאשר היה נרו מאיר על ראשי עד שלאורו הייתי הולך בחשך ואור לי. כאשר הייתי בנערותי בחברת השם עלי אהלי ר"ל שנטוב הצלחתי הייתי כגוזר בגלמה שארכהו. בעוד שהיה השם עמי היו סביבותי נערי לשמש אותי. ברחוץ דרכי בחמאה מרוב ההצלחה הבאה אלי והוציא לי השם יתברך שמן מצור. הנה אז כאשר יצאתי בשער על הקריה והכינותי מושבי ברחוב ראוני נערים ונחבאו לבשתם ממני וישישים קמו ע עמדו לכבדוני. השרים והנגידים אשר היו

ולא ד' רפ' בסיפ' וסימ' ולא נתתי לחטא חכי. ולא אמר איה אלוה עשי. ולא ערך אלי מלין. ולא נמצא נשים יפות: בחוץ ב' רפ' וסימ' בחוץ תעמוד והאיש. בחוץ לא ילין גר: באדם ג' וסימ' נכם בהושע סימן ו': אערוץ ג' מל' בליש' וסי' בסיפ' סוף סימן יג: הן ה' בסגול וסימ' הן עם לבדד ישכן. הן עם כלביא יקום וכארי. הן הוא משוש דרכו. הן זאת לא

וַיִּפְתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי וַתִּשַּׁק יָדִי לְפִי: גַּם־הוּא עָוֹן פְּלִילִי כִּי־כִחַשְׁתִּי לָאֵל מִמָּעַל: אִם־אֶשְׂמַח בְּפִיד מְשַׂנְאִי וְהִתְעֹרַרְתִּי כִּי־מְצָאוֹ רָע: וְלֹא־נָתַתִּי לַחֲטֹא חִכִּי לִשְׁאֹל בְּאָלָה נַפְשׁוֹ: אִם־לֹא אָמְרוּ מְתֵי אָהֳלִי מִי־יִתֵּן מִבְּשָׂרוֹ לֹא נִשְׂבָּע: בַּחוּץ לֹא־יָלִין גֵּר דְּלָתַי לָאֹרַח אֶפְתָּח: אִם־כִּסִּיתִי כְאָדָם פְּשָׁעָי לִטְמוֹן בְּחֻבִּי עֲוֹנִי: כִּי אֶעֱרוֹץ הָמוֹן רַבָּה וּבוּז־מִשְׁפָּחוֹת יְחִתֵּנִי וָאֶדֹּם לֹא־אֵצֵא פָתַח: מִי יִתֶּן־לִי שֹׁמֵעַ לִי הֶן־תָּוִי שַׁדַּי יַעֲנֵנִי וְסֵפֶר כָּתַב אִישׁ רִיבִי: אִם־לֹא עַל־שִׁכְמִי אֶשָּׂאֶנּוּ אֶעֶנְדֶנּוּ עֲטָרוֹת לִי: מִסְפַּר צְעָדַי אַגִּידֶנּוּ כְּמוֹ־נָגִיד אֲקָרְבֶנּוּ: אִם־עָלַי אַדְמָתִי תִזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן: אִם־כֹּחָהּ אָכַלְתִּי בְלִי־כָסֶף וְנֶפֶשׁ בְּעָלֶיהָ הִפָּחְתִּי: תַּחַת חִטָּה יֵצֵא חוֹחַ וְתַחַת־שְׂעֹרָה בָאְשָׁה תַּמּוּ דִּבְרֵי אִיּוֹב:

ל' · ל' · ל' אה · ל' · ל' ויחס · ל' · ל' ק' · ל' · ל' · ל' · ג' · ל' · ל' מל' בליש' · ל' · ל' · ל' · ל' מלרע · ל' ויד ולבלים · ל' · ג' · ל' · ל' · ל' · ל'

וְשַׁרְגַג בְּטוּמְרָא לִבִּי וּנְשַׁקַת יְדַי לְפוּמִי: לְחוּד הוּא סוּרְחָן פְּרִישׁ אֲרוּם כַּדִּיבִית אֱלָהָא מִלְּעֵילָא: אִין אַחְדֵי בְּצַעֲרָא דְסַנְאַי וִיבַבִית אֲרוּם אַרְעֵיהּ בִּישׁ: וְלָא שַׁבְקִית לְמֵיחְטֵי מוֹרִיגִי לְמִשְׁאַל בְּמוֹמָתָא נַפְשֵׁיהּ: אִין לָא אֲמַרוּ אֱנָשֵׁי מַשְׁכְּנִי מַן יִגְזוֹר מִבִּסְרֵיהּ לָא נִסְבַּע: בְּשׁוּקָא לָא יְבִית גִּיוֹרָא דַּשֵּׁיי לְאַכְסַנְיָא פַּתְחִית: אִין הַפִּית כְּאָדָם קַדְמוֹי סַרְדְּוֵי לְמִטְמַע בְּעִיטְפֵי סוּרְחָנִי: אֲרוּם אִתְגַּבַּר רִיכְפַּת גְּיוֹתְנַיָּא וּבְסִיר גְּנִיסָאתָא יִתְבְּרִינַנִי וּשְׁתַקִית לָא אַפּוֹק מַעֲלְנָא: מַן יִגְזוֹר עֲלַי דִיקַבֵּל מִינִי הָא רִיגוּגֵי שַׁדַּי עֲנִיָּתִי וּפִיטְקָא דִכְתַב אֱנָשׁ תִּיגְרִי: אִין לָא עַל כַּתְפֵּי אֶסוֹבַרִינֵיהּ אַכַּרְכִינֵיהּ כְּלִילָן לִי: מִנְיַן פְּסִיעוּתַי אֲחַוִּינֵיהּ דִּיכְמַת אַרְכוֹנָא אֲקָרְבִינֵיהּ: אִין עֲלַי אַרְעִי תִקְבּוֹל וְכַחֲדָא תְּלָמַיָּהָא בַּכְיָין: אִין חֵילָהָא גְּבִירִית בְּלָא כְסַף וּנְפַשׁ דְּמָרְהָא אַפַּחִית: חֲלַף חִנְטַיָּא יִפְקוּן סִילְוַי וּלְחַף סְעוֹרְתָא דַּהֲזְמֵי שְׁלִימוּ פִּתְגָמֵי אִיּוֹב:

צדקת אענך. הן תוי שדי: אדמתי ג' וסי' הלא זה דברי עד היותי על אדמתי. ונטשתים מעל אדמתי ד"ח. על אדמתי תזעק: תלמיה ב' וסימני' תלמיה רוה נחת גדודיה. תלמיה יבכיון: יבכיון ב' וסי' מלאכי שלום מר' הלמיה יבכיון: כחה ב' וסים' לא תוסף תת כחה. אם כחה אכלתי בלי כסף:

אבן עזרא

ויפת בסתר. כמו פן יפתה לבבכם: ותשק ידי לפי. מין ממיני עבודה זרה כי רובי הקדמונים טרם באו הנביאים היו עובדים שני המאורות על כן אמ' גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל והענין שהוא למעלה מהמאורות: והתעוררתי. לשמוח: לשאול באלה נפשו. לקלל אותו: מי יתן מבשרו לא נשבע. בעבור שלא היה גר לן בחוץ כי אם באהלי: אם כסיתי כאדם פשעי. כדרך בני אדם לכסות פשעם מבני אדם: בחבי. כמו חבי כמעט רגע: כי אערוץ. אפחד: ובוז משפחות יחיתני. והנבזה במשפחות יחתני ויפחידני כי יחתני כמו חתת אלהים: הן תוי. יש אומרים שהוא חסר אלף והענין כי התאוה שיענני שדי והנכון שהוא כמו והתוית תיו והענין כל מה שרשמתי שדי הוא שיענני: איש ריבי. שיריב בשבילי: אענדנו. כמו ענדם ותכיכו כמו אמיש: מספר צעדי אגידנו. כל דרכי הייתי מגיד לו לפניו: ונפש בעליה הפחתי. כמו מפח נפש: באשה. מין ממיני הקוץ כמו ויעש באושים:

המרצים בעיניו. הנותי

מדברים שמעו דבריהם בבואי מיראתם ממני וכל שכן שאר האנשים. לפי שהאוזן אשר שמעה פעולתי וצדקתי היתה מאשרת אותי והעין אשר ראתה מעידה על צדקתי ותם לבבי. וזה שכבר הייתי ממלט העני כשהיה משוע מהחמס הנעשה לו והיתום אשר לא היה עוזר לו. האיש האובד ממרירותו ועניו היתה באה ברכתו עלי רוצה לומר שהוא היה מברך אותי במה שהייתי חוננו והאלמנה המרת נפש הייתי מעמיד שמחה מרוב הטבתי לה. צדק לבשתי ומרוב שקדי בו וילבשני ר"ל שהוא בא אלי שאלבשהו וזה כי כשהתחזק זאת התכונה בלב האדם יבאו העניים והמרודים אליו ויהיה זה סבה אל שיתחזק יותר בזאת התכונה ובזה לבשתי משפט ויותר כמעיל וכניף שיסובבו האדם ויקיפו אותו. עינים הייתי לעור ורגלים לפסח רוצה לומר שהייתי עוזר אותם ומשלים חסרונם כפי היכולת. הנה הייתי לאביונים כאב להושיע אותם מחומסיהם וכאשר לא ידעתי הריב אחקרהו לאמתו. וכאשר מצאתי האמת הייתי מכריח העול בחוזקת היד להשיב אל העשוק מה שהיה חומסו. ומפני היות מעשי בזה האופן מהיושר והצדק הייתי בוטח שאמות עם היותי בקני רוצה לומר שלא ימותו בני בחייו ולא יחרב ביתי והייתי בוטח שיאריכו ימי עד שיהיה מספר ימי חיי כחול אשר על שפת הים לרוב. ואומר כי בזכותי זה יהיה שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי רוצה לומר שלא יחסר לי ההון אשר הייתי כיזון ממנו ותבא לי הטובה מכל צדדי ואצמח תמיד ואגדל בקציר כצמוח האילן אשר יבא לו המזון מלמעלה ומלמטה. והייתי בוטח שיהיה כבודי מתחדש עמי תמיד ר"ל שלא די שיתקיים בי כבודי אבל יתוסף תמיד לטוב פעולתי וכחי וגבורתי יתחזק תמיד. הנה הנגידים והשרים שמעו אלי כשהייתי מדבר לעשות כדברי והם היו מיחלים ומקוים לדברי קודם דברי ויחרישו עד שתבא עצתי ובבא עצתי לא יספו לקחת עצה אחרת אבל יקבלוה ויקיימוה עליהם תטוף מלתי שיאמר אחד לאחר מה שאמרתי אני. והנה היו מיחלים לעצתי כמו שייחל האדם למטר ופיהם יפתחו לשאול עצתי כמו שישאלו האנשים המלקוש מאת השם יתברך. הנה כאשר אשחק ואלעג עליהם כאילו הם בלתי מאמינים שאני משחק ולא היו מפילים ומחסרים מפני יראתי אשר היתה על פניהם לשחוק עלי ולהתל בי. כאשר רציתי לבחור דרכם וללכת עמהם הייתי יושב בראש והייתי שוכן ביניהם כמלך בגדוד שהוא כורא וכאשר המנחם אבלים שהם כותנים לב לשמוע דבריו להסיר מעליהם יגונם או יהיה ביאור אבחר דרכם אני הייתי בוחר להם הדרך אשר ילכו בה בדבר דבר ממה שיעשוהו כי הם יבקשו עצה ממני והייתי יושב ביניהם. ועתה התהפך הזמן עד שילעגו עלי צעירים ממני לימים אשר אבותם היו פחותים כל כך עד שהייתי מואס לשית אותם על כלבי צאני לשמור אותי כי היו פחותים בכל דבר. גם כח וגבורה לא היו שוים כלל עד שלפחיתותם אבד הזמן עליהם כי אין בהם תועלת כלל. כל כך הם פחותים עד שהיו גלמוד מאין חבריה בסבת החסרון והכפן אשר היה להם תמיד ולזה היו רודפים למקום ציה ותסף ואפלה להסתר שם לבשת קלונם. מרוב החסרון והרעב היו כורתים מלוח על האילן לאכלו ושרש רתמים היה לחמם ומזונם עם היות אלו הדברים בלתי ראויים להיות מזון לאדם. מתוך העיר יגורשו מרוב ביישם אותם ידיעו עלימו בהכנסם שם כמו שיריעו על הגנב ולזה היו הולכים בנקיק הנחל להסתר שם מהרוח ובחורי העפר ובחורי הסלעים. בין האילנות ינעקו מהרעב והעירום ותחת הקוצים והחרולים יתקבצו ויתכנסו להכנס בקלות הקוצים בבשרם להיותם ערומים. הנה אלו האנשים אשר שחקו עליהם בני אנשים נבלים ובני אנשים בלי שם רוצה לומר שלא נשאר להם שם לפחיתותם אשר נכאו ונכלו יותר מן הארץ. והנה אמר זה לפי מה שהתבאר ככנור כנור שהיה בעיר ממנו לימים וחרף אותו ובזהו מאד אמר זה כנגד בלבד וכופר כמו שזכרנו במה שקדם. ועתה נגינתם הייתי וללעג ושחוק עלי כל היום והיה להם למלה כי לא היו מדברים כי אם בבזיונותי עם היותם צעירים ממני לימים. והיותם

והיותם בני פחותים זה האופן מן הפחיתות יתעבו אותי ורחקו ממני והקלו בי כל כך עד שבהביטם כי היו רוקקים למאסם אותי. והסבה בזה כי השם ית' פתח יתרי אשר היו נקשרים בו האנשים קודם זה ליראתם ממני ויענני מפני זה כל אחד מהם ורסן היראה אשר היתה להם שלחו והסירו מפני. על ימיני יקומו ילדים ורחו רגלי להפיל אותי וידריכו עלי אורחות אידם מרוב התמדתם להזיק לי. היתה הדרך ההיא אשר דרכו בה להזיקני סלולה ודרוכה כמו הדרך שידרכו בה רבים. כאשר רציתי להשתדל בדבר מה נתשו נתיבתי עד שיבצר ממני אשר יזמתי. הנה הם עוזרים לשברי רוצה לומר להוסיף שבר על שברי ואלו האנשים אשר היו בני נבל לא היה עוזר להם מקדם לפחיתותם. או יהיה ביאור אמרו להוותי יועילו כאילו הגיעם תועלת בשברי ולזה ירצו להזיקני. בפרץ רחב שיעברו בו המים בשטף ובמהירות כן יבאו אלי אלה הפחותים להכאיבני תחת השואה הבאה עלי התגלגלו לבא אלי בכאב להוסיף מכאוב על מכאובי. נהפכו עלי בלהות תרדוף כל אחת מהם ברוח נפשי ותרדוף נפשי כמו העב שתעבור בקלות. ועתה הגיעני מחוזק המכאובות עד שכאילו נשתפכו חיי אצלי ונסלכו ויאחזו אותי ימי עוני הפך מה שהייתי חושב שיתמיד אותי השם הצלחתי ויאריך ימי לטוב מעשי. לילה ניקר החולי עצמי מעלי ועורקי לא תנוח תנועתם כלל עם השינה מחוזק המכאוב והחום הנכרי אשר בתוך גופי. ואמנם אמר זה לפי שדפק האיש הישן איננו דופק בחוזק כמו דפק האיש הניעור מפני הכנס החום הטבעי בעת השינה בפנימי הגוף כמו שהתבאר בטבעיות. ברוב כח החולי יתשנה לבושי מצד הליחה הסרוחה היוצאת מכל גופי ומטנפת תמיד בגדי כפי כתנתי שיסובב צוארי כן יאזרני חליי סביב גופי. השליכני החולי לחומר ונמשלתי כעפר ואפר כאילו אין בי חיים. ועל זה החמס הנעשה לי אשוע אליך ולא תענה אותי או אם עמדתי ושתקתי מלזעוק אליך לא תתבונן בי להשגיח עלי ולהציל אותי. תהפך לאכזר לי עד שתשני בחולה המכות האכזריות ותשנא אותי בתכלית השנאה להכות אותי בכח מכת אויב תשביה אותי ותרכיבני על הרוח שיבלבלני ויניעני הנעות חזקות ותמוג ממני התושיה אשר הייתי מתנהג בה מרוב הבלבול והערבוב אשר עירבב שכלי זה המכאוב. הנה ידעתי כי אל מות תשיבני ולבית אשר נועד לכל חי והוא הקבר ואף על פי שאלו האנשים מנחמים אותי תנחומי הבל. אך לא ישלח יד לעזור מהמות הבני והדריסה אשר ידרוש האדם מהשם ית' ואף על פי שבעת המות ימצא לאנשים צעקה אל השם עד שהוא כמו מפורסם לכלם שהצעקה אל השם תועיל הנה אין כח בזה המפורסם שיסתור דעתו אשר יחייבהו החוש וההיקש כמו שקדם רצוני שאין התפלה מועילה בזה. ואפשר שיאמר שהרצון בזה כי אף על פי שאני מיחס לשם ית' בהשתלשלות הסבות שהוא יביאני אל מות הנה באמת הוא לא ישלח יד בעי ובשמתון הבא לאלו המכאות השפלות ואף על פי שבפירו הבא עליהם ימצא למכאות נריבות רוצה לומר שבזה האופן יגיע נריבות הפועל להוויות בזה העולם השפל כי ההוויה לא תהיה לדבר כי אם בהפסד לדבר הנה לא נשפוט מפני זה שההפסד מכוון לעצמו אבל הוא בלתי מכוון וההוויה מכוונת. ואילו היה אפשר לצורות האלו שתעמודנה בחמריהם לנצח לא היה מנעם מזה השם ית' אבל ימים בהם כלים לשמור מציאותם כפי מה שאפשר. האם לא בכיתי לקשה יום ועגמה נפשי לאביון להיותי מיצר בצרתם כי יבא עלי העונש שבכל העניינים אשר קויתי שיבא טוב בא רע וכאשר הייתי מייחל לאור ויבא עלי אופל הצרות. מעי רותחו בחום החזק ולא דמו ולא נחו מהרתיחה ובאוני ימי העוני. מרוב הצרות הלכתי קודר בלא חמה שנשזפתני מרוב צרותי לא אבוש לזעוק בקהל. אח הייתי לתנין ורע לבנות יענה לקונן תמיד ולעורר נהי. עורי נשחר מעלי מעוצם החום ועצמי נתייבשה מרוב היובש. ונהפך לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים הלא באמת אם לא הייתי מיצר בצרת הקשי יום והאביונים והייתי שמח לאידם היה ראוי שיבואו עלי אלו העונשים אכן הייתי מיצר מצרתם ולמה באוני הצרות האלו. הנה כרתי ברית לעיני שלא להסתכל על בתולה להשתדל לשכב עמה ליראתי מעונש השם כי מה חלק אוה ממעל ונחלת שדי ממרומים למי שיעשה כמו זה הפועל. הלא לעול ראוי שימצא איד ואיד זר ונכרי לפועלי און ולמה בא אלי זה האיד הנכרי. הלא השם יתברך יראה דרכי ויראה אם הלכתי בדרכי שקרות ואם מיהרה רגלי ללכת על דבר מרמה כאשר ישקלני השם במאזני צדק אז ידע תומתי ולזה הוא מבואר שלא הייתי ראוי שיגיע השם אלי זה העונש. אם נטתה אשורי מני הדרך הישרה והלך לבי אחר עיני לחשוק ולחמוד מה שאינני לי ובכפי דבק דבר מגזל תבואני זאת הקללה שמה שאזרע בקרקעותי יאכל אחר והצאצאים אשר לי בקרקעותי ישורשו ויעקרו. אם נפתה לבי על אשה בעולת בעל ועל פתח רעי ארבתי לבא אליה תבואני זאת הקללה והיא שתטחן לאחר אשתי וישכבו עמה אנשים אחרים. ואולם זכר הטחינה כי היא היתה אז מהעבודות המיוחדות אשר תעבוד בהם האשה את בעלה והוא מבואר שלא יהיו מהאשה לזולת בעלה כמו אלו העבודות אם לא בשבת העוני המופלג או בשבת הניאוף. והנה זה המנהג היה נמשך עד זמן רבותינו ז"ל ולזה זכרו הטחינה בעבודות שהאשה עושה לבעלה. ואפשר שתהיה זאת הקללה שימות ותהיה אשתו לאחר לאשה ולזה אמר שתעשה לאחר זאת העבודה שלא היתה בזמן ההוא כי אם מהאשה לבעלה ויהיה לא איש אחר זולתו וישגלנה ולזה אמר ועליה יכרעון אחרין. כי הוא זמה והוא עון פלילי אם הייתי משתדל לנאוף עם אשת רעי. כי אש היא עד אבדון תאכל ותכלה ותשרש ותעקר כל תבואתי אם הייתי חומד אשר לרעי והיה דבק בכפי דבר מחברי שלא כדין רוצה לומר שכבר היה נשמר מאלו הרעות ליראתו מהעונש אשר היה חושב שיגיע לתי שהיה עושה אותם. האם הייתי מואס משפט עבדי ואמתי בהתווכחם עמי מצד שפלותם ועונם ידי הלא באמת הייתי נשמר מזה ליראתי שיגיעני עונש מהשם. כי מה אעשה כי יקום אל לשפוט אותי וכי יפקוד ויבדוק עניני ויבחנם מה אשיבנו ואי זה התנצלות יהיה לי. הלא מי שעשני בבטן הוא גם כן עשהו ופועל אחד בעננו והוא השם ית' כונן אותנו ברחם אמנו אחד ולזה אין ראוי שאתגאה עליו עד שאמאס משפטו בריבו עמי. האם הייתי מונע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה שאמנע ממנה משאלות לבה. והייתי אוכל פתי לבדי מזולת שאאכיל ממנו ליתום. הנה אין הענין כן כי מנעורי הייתי בזאת התכונה שהיה גדל עמי היתו' כאילו הייתי אב לו ומעת צאתי מבטן אמי הייתי מנחה האלמנה ומדריך אותה אל מה שיאות לפי כחי. וכאשר ראיתי מי שהוא אובד מחסרון הלבוש ואביון שאין לו לבוש אמת ברכוני חלציו כי כסיתיו מערותו ומגז כבשי היה מתחמם כי הייתי מלבישו אותו. האם הייתי מניף על יתום ידי להכותו להשעני כי אראה בשער אנשים עוזרים לי ולזה לא אירא ממנו. הנה אם הייתי עושה כן תבואני זאת הקללה ר"ל שתפול כתפי משכמה ואזרועי תשבר מקנה שלה. הנה מכל זה הייתי נשמר לפחדי שיגיעני השם אידו ומרוממותו לא אוכל להמלט ממנו. האם שמתי זהב תקותי ונתתי שמחה בלבי כי רב חילי וכי מצאה ידי הרבה מהעושר וההון עד שאשכח השם ית' מעושרי. אם הייתי רואה השמש כאשר יאיר והירח שהולך ממנו היקר והאור הבא לו מהשמש והיה נפתה לבי על זאת אפי' בסתר להאמין כי השמש הוא האלוה להאצילו על הירח זה האור ולהגלות פעולותיו בזה העולם השפל והיתה נושקת ידי לפי כדי שלא אוציא מפי מה שהרהרתי בלבי הלא באמת הייתי נשמר מזה רוצה לומר שלא להרהר בלבי בזה הדבר כלל לפי שהוא עון פלילי כי הייתי מכחש לאל ממעל אם עשיתי כן כי אין לאדם שיתיר לעצמו לספק בכמו זה הענין כי אולי לקוצר דעתו יעלם ממנו האמת ויבא להכחיש שיהיה האלוה נמצא. האם הייתי שמח באיד משנאי והתעוררתי לגיל ולשמוח כי מצאו רע. הנה לא נתתי לחטוא חכי לזכור אותו לרע ולקללו כל שכן שאהיה שמח לאידו או יהיה הרצון באמרו והתעוררתי כי מצאו רע שכבר השיגני הפעלות וצער כי מצאו רע להיותי מיצר בצרתו ואף על פי שהיה משנאי. באמת היו שונאים אותי אנשי אהלי עד שמרוב שנאתם אותי אמרו מי יתן מבשרו לנו ונאכל ולא נוכל להיות שבעים מרוב תשוקתינו לאכלו ולכלותו. ואת השנאה היתה מצד הטרחתי אותם בעבודת האורחים כי בחוץ לא היה לן גר והייתי פותח דלתי על אם הדרך כדי שיכנסו העוברים והשבים בביתי. האם כסיתי כאשר האנשים פשעי לטמון בהסתרתי עוני עד שלא יחשב לי עון במה שהיה לי עון הלא באמת לא עשיתי זה כי לא חטאתי כלל שאצטרך אל זה כלל. או יהיה פירושו שאם קרה שפשעתי כנגד אי זה שיהיה לא כסיתי פשעי להתנצל בדברי שקר אך הודיתי האמת כי הייתי באופן מהגבורה והכח עד שאוכל לערוץ המון רבה. הנה אם כשהיה מריב עמי איש שפל ובבזה מבוז המשפחות שתקתי ולא אצא לו דבר ולא אצא מפתח ביתי לריב עמו להתרחקי מן המחלוקת. מי יתן לי שומע לי על זה החמס הנעשה לי להגיע אלי אלו המכאובות שלא כדין. או יהיה פירוש כי אערוץ המון רבה וגו' תחת אשר היה לי מקדם כח לערוץ המון רבה הנה עתה נהפך עלי הזמן עד שמי שהוא מבוז המשפחות יחיתני ואמר זה כנגד רעיו שהיו מבזים אותו אשר סיפר עליהם שהם בני נבל גם בני בלי שם. והנה מרוב בזותם אותי שתקתי ולא אוכל לצאת פתח כדי שאמלט מבזיונותיהם. מי יתן לי שומע שישמע ויחקור אם הענין כמו שהם אומרים שאני חטאתי ועל רוב פשעי וחטאי באה אלי הצרה. הנה הסימן והאות אשר לי על צדקי הוא ששדי יהיה עדי שלא חטאתי אם היה משגיח בזה כמו שאמר הנה בשמים עדי והספר שכתב איש ריבי הטוען על דברי הוא ג"כ לי לעד מצד המום והטעות אשר בטענותיו. ולזה אאהב תמיד אותו הספר עד שעל שכמי אשא אותו ואקשור אותו עטרות לי. הנה אם היה שומע לי אגיד לו מספר צעדי לא אעלים כדי שיראה האמת וישפוט כפי מה שראה ואקרבנו כמו שיקרב האדם האדון והנגיד לפי שהוא עדות על צדקתי ותום לבבי מצד הראות מומיו והגלותם וים מי שפירשו תוי מגזירת אוה ויהיה חסר אלף ואם היה כן יהיה הביאור הנה תאותי שיענני השם על ריבי עמו גם תאותי שיכתוב בספר איש ריבי כל טענותיו וטענותי כי כבר השתוקק איוב ואמר מי יתן איפה ויכתבון מלי. אם לא על שכמי הייתי נושא זה הספר ואקשרנו לעטרות לי לאהבתי אותו. ואפשר שיאמר שיהיה הרצון באמרו מספר צעדי אגידנו וגו' מספר צעדי אגיד לאיש ריבי כדי שיכתוב בספר ואקרבנו כאילו היה אדון לי ואף על פי שהוא איש ריבי. אם היתה זועקת אלי אדמתי רוצה לומר להיותה נגזלת והייתי מפיח נפש בעליה ואם תלמיה עלי יבכיון לעשוק שכירות החורש אותה ולאכול כחה בלי כסף תבא עלי זאת הקללה והיא שיצא תחת זרע הנזרע בה קוץ ודרדר:

והכלל העולה מהדברים הוא שהוא אמר שלא חטא כלל גם לא היה בוטח שיהיה האדם בלתי נפקד על מעשיו טרם הגיעו זה העונש אבל היה ירא מהשם שיפקדהו על מעשיו כמשפט כל מאמין בגמול ועונש ולזה לא יתכן שיאמרו שיהיה זה עונש בא אליו על החטא אשר לו בהאמינו שהשם עוזב אנשי הארץ ולא יבין אל כל מעשיהם ולזה התרעם על השם שהפך זמנו מתכלית הטוב אל תכלית הרע על לא חמס בכפיו:

ושבתו

וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא צדיק בעיניו: צדיק בעיניו ולא מצאו לו שום טענה יוכלו בה לקיים שכבר

ביאור דברי זאת הפרשה

ויכוחו שלשת רעי איוב מענותו לפי שהוא היה הוכח במשפט. ויחר אף אליהו בן ברכאל הבוזי שהיה מבני בוז אחי אברהם כאמרו הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך את עוץ בכורו ואת בוז אחיו והיה ממשפחת איש אחד מזרע בוז שהיה שמו רם: באיוב וברעיו באיוב חרה אפו על אשר הצדיק עצמו יותר מהשם ית׳ ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה לענות לאיוב על טענותיו והיה זה סבה שהרשיעו את איוב להטיח דברים כנגד השם או יהיה ביאור אמרו וירשיעו את איוב כי הוא כעס עליהם על אשר הרשיעו את איוב ויחסו אין חטאים רבים עם דעתם בו שהוא היה צדיק ויאמר כי זאת הטענה היתה סיבה שלא מצאו מענה בטעון איוב על עצמו שהוא היה צדיק. ואליהוא המתין את איוב בדברי׳ ולא ענה תכף שמעו דבריו אבל המתין אם יענוהו חביריו וכראותו כי אין עונה אליו ויחר אפו:

ביאור מלות המענה׳

ויען אליהו בן ברכאל הבוזי ויאמר: מחוות דעי. מהגיד דעתי: הוחלתי. המתנתי: אזין. כמו אאזין: העתיקו מהם מלים. הסירו מהם הדבור וכאמרו כמו אלמים: עמדו. שתקו: הציקתני. מגז׳ מצוק ר״ל שהיא בר רוחי בקרבי לרוב תאותי להשיב על דבריו: כיין. כאובות חדשי׳ יבקע. ויבקע בקלות כמו הנודות החדשים שיתקעו בקלו׳ כשישימו בהם היין: וירוח לי. כמו ורוח לשאול: לא אכנה. לא אשים שמו לכנותו בכינוי אחר כדי שלא אומר בביאור דבר כנגדו אבל אקראהו בשמו ואומ׳ עליו בביאור מה שיתבאר לי מהמום ברעותיו ובדבריו: ישאני. ישרפני כמו וישאם דוד ואנשיו: ערכה

באיוב ל׳ ויחר אף אליהוא. וחד כאיוב ואיתן בן אב׳ מן חד חד חד כא וחד בא וסי׳ מ׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת אות הב״ת כסד: לא מצאו ד׳ וסי׳ ואדירהם שלחו צעירהם. ובשלשת רעיו חרה אפו. ויצא מן בת ציון כל הדרה. טבעו בארץ שעריה׳ ואליהוא ד׳ חס׳ וסי׳ אחיו בני חיל אליהו וסמכיהו. ליהודה אליהו מאחי דוד. ואליהו חכה את איוב. הזאת

לב וַיִּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מֵעֲנוֹת אֶת־אִיּוֹב כִּי הוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו: וַיִּחַר אַף׀ אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי מִמִּשְׁפַּחַת רָם בְּאִיּוֹב חָרָה אַפּוֹ עַל־צַדְּקוֹ נַפְשׁוֹ מֵאֱלֹהִים: וּבִשְׁלֹשֶׁת רֵעָיו חָרָה אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא־מָצְאוּ מַעֲנֶה וַיַּרְשִׁיעוּ אֶת־אִיּוֹב: וֶאֱלִיהוּ חִכָּה אֶת־אִיּוֹב בִּדְבָרִים כִּי זְקֵנִים־הֵמָּה מִמֶּנּוּ לְיָמִים: וַיַּרְא אֱלִיהוּא כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר אַפּוֹ:

וַיַּעַן׀ אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי וַיֹּאמַר צָעִיר אֲנִי לְיָמִים וְאַתֶּם יְשִׁישִׁים עַל־כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא׀ מֵחַוֺּת דֵּעִי אֶתְכֶם: אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ וְרֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ חָכְמָה: אָכֵן רוּחַ־הִיא בֶאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם: לֹא־רַבִּים יֶחְכָּמוּ וּזְקֵנִים יָבִינוּ מִשְׁפָּט: לָכֵן אָמַרְתִּי שִׁמְעָה־לִּי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי: הֵן הוֹחַלְתִּי׀ לְדִבְרֵיכֶם אָזִין עַד־תְּבוּנֹתֵיכֶם עַד־תַּחְקְרוּן מִלִּין: וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן וְהִנֵּה אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ עוֹנֶה אֲמָרָיו מִכֶּם: פֶּן־תֹּאמְרוּ מָצָאנוּ חָכְמָה אֵל יִדְּפֶנּוּ לֹא־אִישׁ: וְלֹא־עָרַךְ אֵלַי מִלִּין וּבְאִמְרֵיכֶם לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ: חַתּוּ לֹא־עָנוּ עוֹד הֶעְתִּיקוּ מֵהֶם מִלִּים: וְהוֹחַלְתִּי כִּי־לֹא יְדַבֵּרוּ כִּי עָמְדוּ לֹא־עָנוּ עוֹד: אַעֲנֶה אַף־אֲנִי חֶלְקִי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי: כִּי מָלֵתִי מִלִּים הֱצִיקַתְנִי רוּחַ בִּטְנִי: הִנֵּה בִטְנִי כְּיַיִן לֹא־יִפָּתֵחַ כְּאֹבוֹת חֲדָשִׁים יִבָּקֵעַ: אֲדַבְּרָה וְיִרֶוַח־לִי אֶפְתַּח שְׂפָתַי וְאֶעֱנֶה: אַל־נָא אֶשָּׂא פְנֵי־אִישׁ וְאֶל־אָדָם לֹא אֲכַנֶּה: כִּי לֹא יָדַעְתִּי אֲכַנֶּה כִּמְעַט יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי:

לג וְאוּלָם שְׁמַע־נָא אִיּוֹב מִלָּי וְכָל־דְּבָרַי הַאֲזִינָה:

ופסקו תלתא גבריא האילין מלאתבא ית איוב מטול דהוא זכי בעינוי: ותקיף רוגזא דאליהוא בר ברכאל בוזאה מן גניסת אברהם באיוב תקיף רוגזיה מטול זכאותיה נפשיה מן אלהא: ובתלת חברוי תקף רוגזיה מטול דלא אשכחו תיובתא וחייבו ית איוב: ואליהו מתן ית איוב במיליא ארום סבין הינון מיניה ליומיא: וחמא אליהו ארום לית תיובתא בפום תלת גובריא ותקיף רוגזיה:

ואתיב אליהוא בר ברכאל בוזאה ואמר זוטר אנא ליומיא ואתון קשישין מטול היכנא איסתפיתי ודחילית מלהואה מנדעא יתכון: אמרית יומיא ימללון וסגיעי שניא יודיעון חוכמתא: בקושטא רוח נבואתא היא כבר נש ומימר שדי תבינינון: לא רברבנא חכמין וסביא יבינון דינא: בגין כן אמרית קביל מיני אחוי מנדעי ברם אנא: הא אוריכית לפתגמיכון אצית עד ביונתיכון עד דפשפשון מיליא: וגביכון איתביין והא לית לאיוב מכסן מתיב מימרוי מינכון: דילמא תימרון אשכחנא חוכמתא אלהא ישקפיניה לא גבר: ולא סדר לותי מילין ובמימריכון לא אתיביניה: איתברו לא אתיבו תוב אסתלקו מנהון מיליא: ואוריכית ארום לא ימללון שתקו ולא אתיבו תוב: אתיב לחוד אנא חולקי אחוי מנדעי אוף אנא: ארום מליתי מיליא עקתני רוח דכרסי: הא כריסי היך חמר חדת דלא יתפתח לנינין חדתין יתבזע: אמליל וירוח לגרמי אפתח ספותי ואתיב: לא כדון אסב אפי גבר ולבר נש לא אשתמודע: ארום לא ידעית לאישתמודעא כזעיר פון יסבר לי אפין דעבד יתי: וברם שמע כדון איוב מילי וכל פתגמי אצית:

ל׳ הפס בינס הם יפי · ל׳ ויחר כאיוב · ד׳ · ל׳ · ד׳ חס׳ א׳ · ל׳ ויחר ותלת משתן חכה חסי׳ הא · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ חס׳ וי׳ זח · ד׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ חל׳ · ל׳ · ד׳ דף בכיל · ל׳ · ב׳ · ב׳ אכזי תזקיה · ל׳ · ד׳ · ל׳ חס׳ ובליס · ל׳ · ל׳ ויתר ועל אדם

חשבת למשפט: דעי ד׳ וסי׳ אשא דעי למרחוק. על בן זחלתי ואירא. אחוה דעי אף אני. אענה אף אני חלקי: אכן י״ת וסי׳ נמסר בםס׳ רבת׳ בערך אך בסד: דעי ד׳ וסי׳ אשא דעי למרחוק. על בן זחלתי ואירא. אחוה דעי אף אני. אענה אף אני חלקי: תחקרון ל׳ והוא חד מן מלין דמשמשין ת׳ ברישי׳ ון׳ כסופי׳ וסימ׳ תגדעון ל׳ ואבדתם את שמם. תלכון ל׳ לא תלכו ריקם. תעבדון ל׳ את האלהים על ההר הזה: הרבון ל׳ ושמעת ישר׳ ושמרת לעשות. תענון ל׳ כל אלמנה ויתום. תפגעון ל׳ ויאמרו לו לאס׳ דירדנו דשמשון. תחתון ל׳ הלוך ואמרת אל חנניה. תחשבון ל׳ מה תחשבון על יי׳. תהיון ל׳ ואנשי קדש תהיון לי. תלחמון ל׳ כה אמר יי׳ לא תעלו. הנוסון ל׳ ותאמרו לא כי על סוס. החקרון ל׳ אזין עד תבונותיכם. תושעון ל׳ בשובה ונחת: ואל אדם ל׳ אל נא אשא פני איש וחד ועל אדם ואינון חד מן ט׳ זוגין חד ואל וחד ועל וסימני׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הע״ין בערך על בסד: האזינה י״ו וסימ׳ וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי. אמרי האזינה יי׳ בינה הגיגי׳ תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק. האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם. שמעה תפלתי יי׳ ושועתי האזינה ואל דמעתי. אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי. האזינה עמי תורתי. רעה ישר׳ האזינה. אלהים צבאות שמעה תפילתי. האזינה יי׳ תפילתי והקשיבה בקול. אמרתי ליי׳ אלי אתה. יי׳ קראתיך חושה לי. יי׳ שמע תפילתי האזינה אל תחנוני. ואולם שמע נא איוב. האזינה זאת איוב עמדי. האזינה לקול מלי:

אבן עזרא

הבוזי. מבני נחור אחי אברהם ואת בוז אחיו ויתכן היותו בן ממשפחת האם כמו יאיר בן מנשה שהוא מבני יהודה כ כאשר מפורש בדברי הימים: ממשפחת רם: והקרוב שהוא אבי עמינדב והוא מ מבני ישראל: חרה אפו על איוב. על שצדק נפשו יותר מ מאלהי׳ והרשיע המקו׳ בדברו ברוב כעסו: ובשלשת רעיו חרה אפו. על שהרשיעו איוב וכן אמרו לו הלא רעתך רבה ירשיעך פיך ולא אני האורח עולם תשמור וכתוב כי הוא מתקון סופרים והאומרים כן ידעו מה שנעלם ממני: חכה את איוב. כמו לכן חכו לי: זחלתי. פחדתי וממנו זוחלי עפר בעבור שיפחדו בני אדם מהם כענין האימים לפניםו ויש אומרים כי פי׳ זחלתי שבתי לאחור וכן ב בלשון קדר וזוחלי עפר נקראין כן בעבור הפוך הלוכם מבני אדם: לא רבים יחכמו. ישמם לו ולאחר וכן הוא ולא זקנים יבינו: אזין. כמו אאזין: ולא ערך אלי מלין. אע״פ שלא ערך אלי מלין. תמה איך חתו ולא ענו עוד על חברי איוב: העתיקו. י״א ולא העתיקו מהם והענין שלא דברו עד שיעתיק אדם דבריה׳ או יהיה פי׳ העתיקו מן עתקו שהמלים ע עתקו מהם: הנה בטני. על דרך משל כענין בטנך תאכל ומעיך תמלא וכאובות חדשים. י״א שהוא כדברי רבותינו ז״ל לא יכנים אדם ראשו תחת אוגו ורובי המפרשי׳ אמרו שהם נארו׳ וזה נכון כי אל תפנו אל האובות עיקר אמונתם כנאדות היא: כמעט ישאני. ישרפני כמו וישאם דוד והעניין אם נשאתי פני איש המקום לא ישמרני: ברוך

את איוב תיקון סופרים

ברור מללו. דבר ברור: הן אני כפיך. כדברך ומחשבותיך עם האל והעניין כפי חיים ואים לפי מהללו כאילו אמר אני כמוך: קורצתי. כחתכתי מן קרץ מצפון: ואכפי. יש אומרים כי פירושו דבר קשה וכמהו כי אכף עליו פיהו ויש אומרים שהם פתי מלות כמו אכזר ואכזרים: חף אנכי. יש אומרים שהוא כמו כסוי חטאה והוא קרוב ואחרים אומרים שהוא חפוף בכרך כעניין צדיק לבפתי וילבשני ורובי המפרשים פרשוהו לפי העניין כמו זך: הן תנואות. כמו וידעתם את תנואתי: ימצא. המקום: בסד. כמו ופדית אותם בסד: ירבה. יגדל והעניין כי תאמר כי גדול האל מאנוש. ועניינו בעבור שלא צדקת אענך ואראה לך גדולת המקום: לא יעננה. על הנפש ועניין ובמוסרם יחתום אחר מייסרם יחתום נזר ריבם: וגוה. כמו ותאמר גוה והוא כמו גאה ויכסה הסך יראה כי עיקר הגאוה ראיית העין: וחיתו. הנפש החיה: בשלח. כסך כמו ואין משלחת במלחמה: ורוב עצמיו. במכאוב איתן כי הראשון יכתם על עצמו ואחר עמו והעניין כפול כמנהג: ותזהמתו. כעניין יתעב ויבאש לו וכן הוא בלשון קדר ואין לו חבר במקרא: יכל. כמו ויכלה: מראי. עד שלא יראה: ושפו. כמו ואכות אותו טחון תרגו' ושפית יתיה: לממיתים. למלאכים הממיתים. אם יש עליו מלאך: להגיד לאדם. בעד אדם כמו אמרי לי אחי הוא מזה הפסוק תלמוד כי המלאכי' הממיתים המבקשי' נפש האדם רבים ומלאך אחד הוא פקיד עליו למסרו והמבין סוד מערכו' הכבבות יודה כן: ויחוננו. המקום ויאמ' אל המליץ פדעהו כמו פדהו בעניין ואין לו חבר במקרא. וכן רטפש ועניינו רך: ויראה פניו בתרועה. כמו בשמחה: ישור. ישוב כמו ישור כסף יקומים על כן נקראת החומה שור כמו בנות צעדה עלי שור בעבור שהם סובבות המדינה: ולא שוה לי. ולא עשיתי השוה והעניין שיהודה כנגד אנשים בפרהסיא: על

הן ה' פתחין וסימ' נמסר בסיפר' סימן ח' וסימ' לא': ריבות ל' ומל' וכל ליש' מל' במו חסרים וסימ' נמסר בסדר משפטים והלים באב רבתי אות ר': ובשתים ג' וסימ' בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים ב' בו: כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה: מעשה י' פתחין וסימ' ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב. והזהתת כשם מק יהיה. ולא יהיה

רלבג

ערכה. ערוך דבריך: קורצתי. כנכרתי ונוכרתי: ואכפי. כמו וכפי והרצון בו כמו ידי ומכתי והוא כנגד מה שאמר איוב כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני: זך. נקי וכן חף והוא מעניין מה שאמרו חז"ל כזיר לא יחוף את ראשו: תנואות. עלילות והסרות ממכותיו ר"ל שלא יעליל אותי ם ססרתי ממכותיו או ירצה בזה שהוא ימצא בעבורי מה שיסיר א אותי ממכותיו עד שלא אוכל לעמו' אחר מהם: בסד' הוא מאסר יושמו בו רגלי האסר: ירבה אלוה מאנוש. מגזרת רבים וכבירי' והרצון שהשם ית' יותר נכבד מאד מהאדם: ישורנ'. יראנה: ובמוסרם. במאסרם ויסוריהם: וגוה. וגוף או ירצה בו וגאוה: ורוב עצמיו איתן. וברוב עצמיו מכאוב איתן והרצון בו וברוב איבריו. ת מכאוב חזק: וזהמתו. מעניין מיאוס והרצון שנפשו קביאהו למאוס בלחם: מרואי. ממראה: ושפו. ונבהו: ראו. כראו: פדעהו. מעניין פדיון: רטפש. התלחלח ונרטב: עלומיו. כנעוריו: בתרועה. בשמחה או בתפלה וצעקה: ישור. הוא מעניין הבטה והסתכלות: ואאלפך. ואלמדך: בידור

הא כדון פתחית פומי מלילת לישני במוריניי: תריצות לבבי ממרי ומנדע ספותי ברור מלילו: רוחא דאלהא עבדת יתי ומימר שדי תקיימינני: אין תוכל תתיבנני סדר קדמיי אתעתד: הא אנא דיכמתך לאלהא מן טינא אתלישית לחוד אנא: הא אימתי לא תבעתינך וטוני עלך לא איקר: ברם אמרת באודניי וקל מיליא אשמע: זכאי אנא מדליות מרד שזיג אנא ולא סורחנא לי: הא תרעומתא עלי ישכח יחשבינני לבעיל דבבא ליה: ישוי בשישע רגליי ינטר כל שבילי: הא דא לא זכיתא אתיבינך ארום יתרברב אלהא מן בר נש: מא דין לוותיה נציתא ארום כל פתגמוי לא יתיב: ארום בחדא שותא ימליל אלהא ובתינייתא לא איצטריך למיככיה: בחילמא מן חזוונא דליליא כד נפלת שינתא עמיקתא על בני נשא בגיומתא על בי מדמכא: הידין יגלי אודנא בני נשא ובמרדותהון יחתום: למעדי בר נש מרי עובדא בישא וגיוותנותא מגברא יכסי: ימנע נפשיה מן שוחתא וחיוי מן למעבר בשילחא: ומתמכסן בכיבא על בי מדמכיה וסוגעי איברוי תקיפין: ומתונבא דנקיט ליה מרחיקא נפשיה מזונא ונפשי מיכל ארגינא: ישתיצי ביסריה מן ריוו ושפיין גרמוי לא איתחמו: וקריבת לשוחתא נפשיה ונשמתיה למיתותא: אין אית עלוי מזדמן זכותא מלאכא חדא פרקליטא מן ביני אלף קטיגוריא לחואה לבני נש תריצותיה: וחס עלוי ואמר פרוק יתיה מלמיחת בשוחתא אשכחית פורקנא: איתחליש בסריה יתיר מן ריבותא יתוב ליומי טליותיה: יצלי קדם אלהא ורעיניה וחמא אפוי ברעווא ויתיב לאנש כצדקתיה: יתריץ לבני נשא ויימר חבית ותריץ קלקילית ולא הוא שוי לי: פרוק נפשיה מלמעבר בשוחתא ונשמתיה בנהורא מעליא תחמי: הא כל אילין יעביד אלהא תרי זמנין ותלת עם בר נש: מטול לאתבא נפש מן שוחתא לאנהרא בניהור חייא: אצית איוב קביל מיני שתיק ואנא אמליל: אין אית מילין אתיב יתי מליל ארום צביתי לזכאותך: אין לא את קביל מיני שתוק ואליפינך חוכמתא:

הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי: ישר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מללו: רוח אל עשתני ונשמת שדי תחיני: אם תוכל השיבני ערכה לפני התיצבה: הן אני כפיך לאל מחמר קרצתי גם אני: הנה אימתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד: אך אמרת באזני וקול מלין אשמע: זך אני בלי פשע חף אנכי ולא עון לי: הן תנואות עלי ימצא יחשבני לאויב לו: ישם בסד רגלי ישמר כל ארחתי: הן זאת לא צדקת אענך כי ירבה אלוה מאנוש: מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה: כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה: בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב: אז יגלה אזן אנשים ובמסרם יחתם: להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה: יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח: והוכח במכאוב על משכבו וריב עצמיו איתן: וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה: יכל בשרו מראי ושפי עצמותיו לא ראו: ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים: אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו: ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר: רטפש בשרו מנער ישוב לימי עלומיו: יעתר אל אלוה וירצהו וירא פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו: ישר על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי: פדה נפשי מעבר בשחת וחיתי באור תראה: הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים: הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר: אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך: אם אין אתה שמע לי החרש ואאלפך חכמה:

מסרת

למצרים מעשה. הפככם אם כחמר היוצר' ויקברהו בקברתיו דאסא דדה' להסיר אדם מעשה' את כל זה ראיתי ונתון. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה.

ובכל מעשה אשר התל'. כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט על כל נעלם: ראו ל' ושפו עצמותיו והוא חד מן ד' אלפין דגשין וסימ' ויביאו לו את המנחה דיוסף. תביאו לחם התנופה. ושפו עצמותיו לא ראו. ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה דעזרא: לאדם ולאדם י"ג וסי' ולאדם אבר כי שמעת לקול. ולאדם לא מצא עזר. כתנות עור ולבשם. האנכי לאדם שיחי. בגיד לאדם מה שיחו. להגיד לאדם ישרו. לאדם מערכי לב' להשיב לאדם כפעלו. כי לאדם שטוב לפניו' ולאדם שלא עמל בו. ולא הגדתי לאדם. כי לא לאדם הבירה. כי לא לאדם תשפטו: נפשי נפשו קרי פדה נפשו מעבור בשחת והוא חד מן כ"ו כלין כתי' בסוף תיבותא וקרי' ו' וסימ' נמס' במס' רבת' במערכת אות הו"ד בסד': החרש ו' וסימ' נמסר בסימ' סימן ג': אם אין ד' וסימ' היש יי' בקרבנו אם אין. היש בה עץ אם אין. ונעשה דברו אם אין. אם אין אתה שמע לי:

ביאור דברי המענה

ענה אליהוא בן ברכאל הבוזי על קצת דברי' זכר בזה המענה שאמרם איוב ואמר צעיר אני לימים
ואתם ישישי' על כן יראתי מהגיד דעי לכם. כי אמרתי שאורך הימי' יתן דעה לאנשי'
לענות שראוי בדברים ורוב שנים יודיעו חכמה. אכן לפי מה שאמצא מכם הוא
מבואר שאין הענין מצד הישישו' אכן רוח, והבנה היא באנוש עד שיחכם איש מאיש
לזאת הסבה והשפע הבא לאנשים מהשם ית' תבינם ותשימם חכמים לא אורך
הימים והישישות. לא הנכבדים יחכמו ולא יבינו זקנים משפט ר"ל שאין סבת
החכמה והבינה הישישות והכבוד. ובהיות הענין כן נשענתי להשיב על דבריך
ואם אני צעיר לימים ואמרתי לך שמעה לי ואחוה דעי אף אני. הנה המתנתי
לדבריכם אאזין ואשמע דבריכם מזולת שאענה עד שאשמע תבונותיכם ותחקרון
מלים להשיב לאיוב. ועדיכם אתבונן לראות אם תענו אותו והנה אין מכם שיענה
על דברי איוב. אולי תתנכלו ותאמרו מצאנו חכמה בשתיקתינו אל ידפנו לא איש
ר"ל לא יצטרך לאדם שירדפנו ויהדפנו על חטאיו כי די במה שיהדפנו השם. הנה
איוב לא ערך אלי מלים ובאמריכם במה שזכרתי והוא אמרכם אל יהדפנו לא איש
ראוי לי שאשתוק ולא אשיבנו ולי התנכלות יותר מכם בשתיקי כי לא ערך אלי מלים
לדבר עמי ואפש' שיהיה הרצון באמרו ובאמריכ' לא אשיבנו שאני אשיבנו במאמרים
אינם כמאמריכם כי לא אבא אליו בטענות כוזבות כמו שעשית' והיה זה סיבה שלא
מצאתם מענה. יראו רעי איוב מהשיב לו העתיקו והשירו מהם מלים. והוחלתי
זמן מה אולי ידברו גם לא ידברו ושתקו ולא ענו מזמן ארוך. התעוררתי לענו' חלקי
כי מלאתי מלים וטענות להשיב אל איוב לרוב תאותי להשיב לו כאילו אני במצוק
ובצע' עד שאשיב. הנה בטני כאוב יין אשר לא נפתח עדיין שהו' מלא וכאובו' חדשי'
שהם נבקעים בקלות כן יבקע נפשי בקלות להוציא הטענות והראיות אשר לבי מלא
מהם ותאר זה הענין בבקיעה להראות שהוא כאילו יכריחהו הידוע לו בזאת השאלה
להשיב לאיוב כי טבע המושכלו' כן הוא בטבע ר"ל שלא יוכל להמנע מהשיג להודיע
מה שישיג לזולתו. לא אשא פני איש להחניף אותו ולא אדם לא אכנה ר"ל שלא אכנה
שמו להחליפו שלא אומר בבירור דבר כנגדו כי לא הורגלתי בזאת התכונ' הפחותה
מיראתי שאם אתנהג בה ישרפני השם ויכלני. והנה אמר זה כנגד רעי איוב שלא
רצו לומר בבירור מה שאמרו כנגד איוב אבל כינו והעלימו כמו שתמצא שאמ' בלדד
ברצותו לומר שלא השתדל איוב להשיג ולדעת השם כראוי אך אלה משכנות עול וזה
מקום לא ידע אל. ואמר צופר ברצותו לומר שכבר חטא איוב כשהטיח דברים כנגד
השם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל. ולא רצו לומר בביאור שאיוב
חטא באלו הדברים. ואולם שמעה נא איוב מלי הנה נא פתחתי פי נדבר אליך
ויהיה מאמרי היושר המצוייר בלבי והדעת אשר יגידו שפתי יהיה ברור ונקי מן
ההטעאה ר"ל שלא אבא אליך בטענות אשר תוכל לומר בהם שהם כוזבות כמו
שהיו עושים רעיך ועל זה כעסת עליהם והראית שמאד יכבד עליך הויכוח עמהם מזה
הצד והיית חושק שיהיה אפשר בשם ית' שיתווכח עמך כמו שיתווכח אדם עם רעהו
ויסיר ממך כפו ואימתו ואל תבעתך הנה הגעת אל מה שהיית חושק שאני אדם
כמוך. ורוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני ולא אבא אליך כי אם בטענות צודקות.
את תוכל השיבני על דברי ערוך דברי ריבך והתיצב לפני. הנה אני כפיך לדבר
בעבור אל ולהתווכח עמך ר"ל שאני אדם כמוך ונבראתי מחומר כמוך ואין לך אימה
ויראה ממני וכפי ומכתי לא יכבד עליך כי לא הכה אותך. אך אמרת באזני שאתה
זך ונקי בלי עון ובלי פשע. הנה השם ית' מנעני ושרירני מכל מה שאני חפץ להגיע
אליו ר"ל שגדר דרכי ויחשבני לאויב לו למנוע ממני מבוקשי כמו שישתדל האו' למנוע
מאויבו מבוקשו. ישם בסד רגלי וישמור כל אורחותי לבלתי אוכל להשיג אחד
מהדברי' אשר אשתוקק אליה' ועל זה נתרעמת מהשם ית' בסדרו מציאות האד' בזה
התואר שימצא בו זה האופן מרוע הסידור עד שאמרת שיותר טוב היה אחר שאי
אפשר מזולת רעות מצד המערכת שיסבב השם שימותו האנשים הקשי יום מרחם
ויחסת זה לנטי' לקיצור או ללאות. הן זאת הטענה לא צדקת בה לפי מה שאענה
אותך כי השם' נכבד מאד יותר מהאדם ולזה ראוי שנתבונן מזה ולא נשלח דברינו
בתחלת המחשבה לגנותו על מה שסידר מזה כי בזה מהחכמה והשלימות מה שלא
נעלם. וזה כי למה שהיה האדם היותר שלם שבאו' הנמצאו' הוייב שישגיח בו הטבע
יותר ולזה נשתתפו כל הגרמים השמימיי' בשמירתו ובסידור. ההנהגתו ואם כבר יקרה
מזה רעמה במקרה וזה הרענם כן ישתדל השם להסרתו לפי היכולת ולזה ברא
האדם בעל שכל וזה כי השכל ימשול על זה הסידור המסודר מהמערכת וממנו
תהיה הבחירה אל הטוב כאשר היה שלם והנה הבחירה אשר תהיה ממנו תנצח
הבחירה אשר תהיה מצד המערכת אם ירצה האדם להמשך אחר שכלו. ועוד כי
מי שישלים השכל עד שיהיה לו דבקות מה עם השכל הפועל כבר ישגיח בשמירתו
מאלו הרעות השכל הפועל אם בשיודיעהו אלו הרעו' טרם בואם כדי שישמר מהם
אם בצד אחר כמו שיזכור אליהו אחר זה. מרוע לו ריבות האם מפני שלא הודיע
אותך זה הרע כדי שתקח עצה להנצל ממנו אחר שאתה ישר לב. הנה כל דבריו
שיודיע לאדם הישר כדי שינצל מהרע הנכון לבוא עליו מצד המערכ' לא ידבר בהם
אך תהיה בזאת ההודעה מדרגות לפי התחלפות מדרגות המקבלים. כי בדרך
אחת ידבר אל והוא שתגיע ההודעה בחלום לאשר יגיע מדרגתם מהתאחדות בשכל
הפועל אל שיוכל לקבל ההודעה בזה האופן ובדרך שנית ידבר לאשר לא יראה דרך
הראשונה מצד מיעוט התאחדותו בשכל הפועל והוא ביאר שני אלו הדרכים אחר
זה. הנה בחלום ובחזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בעת שישן על משכבו כי
אז תנוח הנפש המרגשת מפעלותיה ויהיה אפשר מפני זה באיש השלם להתבודד
שכלו מבין שאר כחות הנפש ויתאחד בשכל הפועל. אז יגלה השם ית' אוזן אנשים
ובמוסרם ויסוריהם אשר יחתום לפי המערכת לבא עליהם כדי שינצלו ממנו בלקח'
ענה עליו כי הבחירה האנושית מושלת בזה הסידור כמו שקדם ויהיה גם כן כנגד
שיראו מהשם ית' יותר וישובו אליו בכל עוז. ואמנם היה זה הגילוי במה שיכה
להסיר אדם מעשה הנפש המרגש' אז ולהסיר פועל החומר אשר מגבר יכסה ויעלים
שפע השכל הפועל ר"ל כי החומר לא יערבב השכל אז להיות הנפש בלתי טרודה
בהשגות החושיות. ובזה האופן יחשוך השם ית' נפש היושר מן שחת ויחשוך נפשו
מעבור בחרב. ואולם הדרך השנית הוא שמי שלא תגיע מדרגתו אל שיקבל שפע
השכל בשיודיעהו הרע הנכון לבוא עליו הנה השכל להתאחדותו בו התאחדות מה
יצילהו מזה הרע בכו' ופן יהר רחוק מזה. והוא שיוכיחהו במכאובות לשמרו שלא
ילך בדרך אשר היה נכון ללכת בה ולמות ועל זה הדרך אמר אודך יי' כי אנפת בי
ישוב אפך ותנחמני. וביארו ז"ל על דר המשל במי שרצונו ללכת במדבר או בים עם
שיירה מה ונגף באבן רגלו ועורו בדרך ונשמר מההליכ' שם וזאת השייר' טבע' בים
או אבד' באופן אחר הנה הוא מבואר שזה הרע בא לו לטובתו. והנה כמו שהטבע
שם כחות טבעיות בקצת בעלי חיים לשמרם ואם לא השיגו שהם נשמרים בזה כמו
ששם כח בקצת בעלי חיים לברוח מהבעלי חיים המזיקי' אותם בראותם אותם ואם
לא קדם להם ההרגש בשהם מזיקי' אבל שם ריאם דרך משל מגונה אצלם שינוסו
מפני זה ויגע להם התועלת המכוון אשר לא נכוו בעבורו והיא השמיר' מהטרף כן
האד' להיותו בתכלי' השלימו' ביחס אל שאר הבעלי חיים כאשר היה לו התאחדות מה
בשכל הפועל מצד הטבע אשר ישגיח בו ויסבב סיבות להצילו מרעתו ואם לא ירגיש
וישער שהם להצלתו ואפשר שיהיה ראש ביאורו הדרך השנית אמרו להסיר אדם
מעשה ויהיה הביאור בעבור מה שיסיר האדם מעשה השכל הפועל להיותו טרוד
בעניינים הגופיים ובהשגות שאר כחות הנפש כמו החוש והמחשבה והדמיון
והחומר יכסה ויעלים ממנו זה האופן מן ההגדה למיעוט התאחדותו בשכל הפועל
הנה יחשוך אותו מן הרע הנפלא הנכון לבא עליו כשיוכיחהו במכאוב על משכבו
על עצם דוי כמו שקדם. או יפרש שיהיה פירוש אמרו להסיר אדם מעשה כי
זה ההודעה תהיה כדי שיסיר האדם המעשה הרע אשר היה מתנהג בו ויכסה ממנו
גאותו ויסתירה ר"ל שיכנע לבבו בראותו הרע הנכון לבא עליו עד שלא יסתבך האיש
היסר במעשים המגונים אשר החל להתנהג בהם ויסור ממנו שלימותו. והביאורים
הראשונים יותר נאותים ונכונים מצד הענין ואם זה נאות יותר לפי מה שיחשב מצד
הלשון ויוכיחהו במכאוב על משכבו וברוב איבריו יהיה מכאוב חזק ותתעב נפשו
הלחם בסבת החולי ונפשו תתעב מאכל תאוה לבריאים. יכלה בשרו מראות
ר"ל שלא יראה בו בשר מרוב הכחישות ויגבהו ויבלטו העצמות אשר לא היו נראים
קודם החולי. הנה זאת ההודעה בזה האופן תהיה לאדם אם יגיעהו התאחדו' מה
בשכל הפועל בדרך שיהיה עליו מלאך מליץ הקטנה שבהלצות להגיד לאדם מה
שיתיסר בו וישמר מן הרע ובזה האופן יחון אותו ויאמר להציל אותו ולפדותו מרדת
שחת מצאתי כפר והוא הסרת זה המכאוב. והנה בסוף הענין יבריא וישוב רענן
ורטוב יותר ממה שהיה בעת הנוער וישוב בכחו ובבריאותו שהיה בימי נעוריו.
ויוסף לזה מן התועלת גם כן שבעת חליו יתן אל לבו להתפלל אל השם ית' וירצה
אותו ויראה השם ית' פניו בזאת התפלה והצעקה מפני שהוא משתדל לדבק בשם
ית' ולשוב אליו ובזה האופן ישיב השם יתברך לאד' צדקתו כי אף על פי שהרע נכון
לבא לצדיק מצד המערכ' אשר אי אפש' מזולתו והשם ית' שם בו כלי אל שינצל מהרע
ההוא וישיב לו צדקתו. ישגיח השם על האנשים ואשר יאמר חטאתי והעויתי הדרך
הישר ולא שוה לי. ויישר דרכיו אל השם ית' פדה נפשו ממות ותראה נפשו באור
החיים. הנה כל אלו ההודעות יעשה השם ית' שתי פעמים או שלש עם גבר להשיב
נפשו ממות כדי שיאור באור החיים ר"ל להוכיחו כאשר יתחיל לדרוך בדרכים בלתי
נאותים כי השכל הפועל כמו שישגיח על המתאחד עמו להצילו מהרעות הנכונות
לבא עליו מצד המערכת כן ישגיח בו להצילו מהדרכים אשר ימנעוהו מהגעה אל
השלמות והם פעולות הרע שבשכל מי שיחזיק בהם ירחיקוהו מהשם ית' לפי שהם
גם כן מוגבלו' מצד המערכת ולא ישגיח בו להביא עליו ייסורין לשמרו מפעולו' הרע
יותר מב' פעמים כי אחר כן שבה לו זאת התכונה קנין חזק ולא יוסר ממנה לעולם.
הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר אם יש לך מלי' להשיב על דברי השיבני דבר
כי אני חפץ שתצדק אם יהי האמת אתך. ואם אין לך טענות להשיב על דברי שמע
לי החרש ואני אאלפך החכמה והידיעה האמיתית בזה הדרוש:

והכלל העולה מהדברים

שאליהוא יראה שהטובו' והרעות הם מוגבלו' ומסודרות מצד המערכת ובזה יותר הספק
בהצלחה הנמצאת לרשעים כי אין ראוי שנפלא אם יסבב השי' מצד זה הטבע אשר
שם בגרמים השמימיים שיגיעו טובות לאנשים היו רשעים או צדיקים כי אם היה
אפשר שלא יגיע רע מהם לנמצאות השפלות לא היה מקצר השי' מזה לפי שכוונתו
הראשונה במה שהמציא היא הגעת הטוב כמו שלא יפלא איש על מה שישגיח השם
ית' בשמירת הבעלי חיים הפחותים והמציא להם המזון והכלים אשר בו ישיגוהו עם
היותם טורפים ומשחיתים זולתם והיותם בלתי ראויים להגיע טוב להם מפני צדקם
לפי שהם בלתי מתוארים בצדק כן אין ראוי שיפלא אם יגיעו טובות מהשם ית' בזה
האופן לאנשים היו צדיקים או רשעים כי הם יותר נכבדים משאר בעלי חיים. אלא
שהתיר זה הספק בזה האופן מדברי אליהוא הוא בלתי מבואר כלל מדבריו כאילו
לא השתדל להתיר הספק בו לחשבו שהענין מבואר בתחלת העיון שלא תהי' מזה מצד
טענה על השם ית' ולזה נשאר זה הספק לאיוב כמו שנבאר במה שאחר זה במה
שדבר עם השם ית' והנה הרע לא יחוייב מפני זה שיבא לצדיקים כי השי' שם בהם
כלי ישמרו בו מאלו הרעו' והוא השכל אם יתנהגו בו לפי הראוי בדרך שיתאחד אחד'
מה בשכל הפועל בו כי כשהיה הענין כן תגיע ההודעה לאדם בדרך שישמר מאלו
הרעות בפנים שונים לפי מדרגתו בהתאחדו' המדרגה היותר גבוהה היא שתגיע לו

זאת ההודעה בחלום ובזה גם כן מדרגות רבות לא זכרם והמדרגה היותר שפלה היא שלא יהיה בכח זה האדם שיגיע לו ממנו שום הודעה לרוב הקֶשר שכלו בכחות החמריות ולא יגיע לו ההתבודדות מבין שאר חלקי הנפש הראוי למי שאפשר בו זאת הידיעה כמו שנזכר בספר החוש והמוחש אבל תהיה תכלית ההודעה לו שיסבב השכל הפועל אם לשמרו מרע מוחש מסורר ומוגבל מצד המערכת אם לשמרו מרע נפשו שיבואהו עליו מכאובים וחליים ישמרו מהנפילה ברע ההוא אם יהיה מוחש או יכנע בהם לבבו אם היה נפשי ואמר שזה אשר יהיה לשמירה מרע נפשי לא יהיה מהשם ית׳ יותר משלשה פעמים והוא מבואר שכמו אלו האנשים יחשבו צדיקים אחר שהם בתחלת הדריכה של הרשע ולא יאחזו דרכו עדיין ויקרו להם מהרעות על צד התוכחה שלא יקרה לרשעים ולזה יפול ספק ומבוכה בהמצא כמו אלה הרעות לצדיקים ממה שתמצאנה לרשעים ובזה התיר אליהוא הספק במה שספק איוב מהצלחת הרשעים ומעונש הטובים המוגבל להם לפי המערכת כי אין זה על בחק השם ית׳ אחר שהוא המגיע להם כלי להנצל מזה הרע ואין ראוי ג״כ שימנע השם יתברך מבריאת שאדם בזה התואר אשר היא כפלאה בשמירתו מפני רע מה יקרה מתנה עם שהוא שערים להמציא בנו כלי נוכל להנצל בו מהרע מצורף לזה שאליהוא יראה שבזה הרע גם כן תועלת מה והוא תוכחת הרשעים וכלותם כמו שיתבאר וזה גם כן נמצא במאמר השם לאיוב ובמאמר שלמה עליו השלום אמר כל פעל י״י למענהו וגם רשע ליום רעה ואחשב שתהיה

על משפטי. בעבור שאבקש משפט יאמרו כי אכזב. אנוש חצי. פירוש מחצי כענין אנושה מכתך: בלי פשע. בלעון או הוא חצי אע״פ שלא יפשע כענין אל הסערה ולא יחטיא והוא דרך משל: מי גבר כאיוב. מי שהוא כאיוב ראוי שישתה לעג כמים דרך משל בעבור שארח לחברה כאילו הוא עם חברת הרשעים כדברו: לא יסכן גבר. לא יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון: ברצותו. כאשר יעשה רצון אלהי׳. מי הוא פקיד עליו בא׳ או מי ברא תבל כולה: אם ישים. המקום אל בני אדם לבו כענין וכי תשית אליו לבך מיד יאסוף רוחו שיו כענין והרוח תשוב: ויגוע הבשר שהוא הגוף והאדם הנראה של עפר ישוב ויש אומרים אם ישים האדם של המקום לבו והוא רחוק: יחבוש. ימשול כדרך יעבור יורש עצר וכן לא אהיה חובש: האמור. הדרך מוס׳ הוא לומ׳ למלך בליעל ולומ׳ רשע אל אחד ה הנדיבים. ואף כי אשר לא נשא פני שרים. לא נכר. כמו יכיר: רגע ימותו וחצות לילה. בעת המנוחה: יגועשו. יזדעזעו כמו ויתגעשו כי חרה לו: ויעבורו. וימותו כפני׳ חלף הלך לו כי הנולד בא והמת הולך ועובר: ויסירו. וימיתו האביר: לא ביד. לא בכח ולא בחיל: כי עיניו. על כן אין לאיש לשום עוד על לבו ופי׳ עוד לעולם להלוך אל אל במשפט: ידוע

האזינו ח׳ ומ״ל וסי׳ האזינו השמי׳ ואדברה. שמעו מלכים האזינו רוזנים. האזינו תורת אלהינו עם עמורה. שמעו זאת כל העמ׳ האזינו. הקשיבו אלי עמי. שמעו חכמי׳ מלי. האזינו שמעו קולי. ובית המלך האזינו: כאיוב ל׳ מי גבר. וא׳ באיוב ואינון מן א״ב א׳ בא וא׳ כא וסי׳ נמס כמס רבת במערכת אות הבית כס״ד: וללכת ד׳ וסימ׳ את כל המצוה אשר אנכי מצוה. את י״י

וַיַּעַן אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃ שִׁמְעוּ חֲכָמִים מִלָּי וְיֹדְעִים הַאֲזִינוּ לִי׃ כִּי־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ יִטְעַם לֶאֱכֹל׃ מִשְׁפָּט נִבְחֲרָה־לָּנוּ נֵדְעָה בֵינֵינוּ מַה־טּוֹב׃ כִּי־אָמַר אִיּוֹב צָדַקְתִּי וְאֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי׃ עַל־מִשְׁפָּטִי אֲכַזֵּב אָנוּשׁ חִצִּי בְלִי־פָשַׁע׃ מִי־גֶבֶר כְּאִיּוֹב יִשְׁתֶּה־לַּעַג כַּמָּיִם׃ וְאָרַח לְחֶבְרָה עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן וְלָלֶכֶת עִם־אַנְשֵׁי־רֶשַׁע׃ כִּי־אָמַר לֹא יִסְכָּן־גָּבֶר בִּרְצֹתוֹ עִם־אֱלֹהִים׃ לָכֵן אַנְשֵׁי לֵבָב שִׁמְעוּ לִי חָלִלָה לָאֵל מֵרֶשַׁע וְשַׁדַּי מֵעָוֶל׃ כִּי פֹעַל אָדָם יְשַׁלֶּם־לוֹ וּכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ׃ אַף־אָמְנָם אֵל לֹא־יַרְשִׁיעַ וְשַׁדַּי לֹא־יְעַוֵּת מִשְׁפָּט׃ מִי־פָקַד עָלָיו אָרְצָה וּמִי שָׂם תֵּבֵל כֻּלָּהּ׃ אִם־יָשִׂים אֵלָיו לִבּוֹ רוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו יֶאֱסֹף׃ יִגְוַע כָּל־בָּשָׂר יָחַד וְאָדָם עַל־עָפָר יָשׁוּב׃ וְאִם־בִּינָה שִׁמְעָה־זֹּאת הַאֲזִינָה לְקוֹל מִלָּי׃ הַאַף שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ וְאִם־צַדִּיק כַּבִּיר תַּרְשִׁיעַ׃ הַאֲמֹר לְמֶלֶךְ בְּלִיָּעַל רָשָׁע אֶל־נְדִיבִים׃ אֲשֶׁר לֹא־נָשָׂא פְּנֵי שָׂרִים וְלֹא נִכַּר־שׁוֹעַ לִפְנֵי־דָל כִּי־מַעֲשֵׂה יָדָיו כֻּלָּם׃ רֶגַע יָמֻתוּ וַחֲצוֹת לָיְלָה יְגֹעֲשׁוּ עָם וְיַעֲבֹרוּ וְיָסִירוּ אַבִּיר לֹא בְיָד׃ כִּי־עֵינָיו עַל־דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־צְעָדָיו יִרְאֶה׃ אֵין־חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת לְהִסָּתֶר שָׁם פֹּעֲלֵי אָוֶן׃

וְאָתִיב אֱלִיהוּא וְאָמַר׃ שְׁמָעוּ חַכִּימַיָא מִלַּי וִידוּעַיָא אַצִּיתוּ לְמֵימְרִי׃ אֲרוּם אוּדְנָא מִלַּיָא בַּחֲנָא וּמוֹרִיגָא טַעֲמָא לְמֵיכַל׃ דִּין נִתְרְעֵי לָנָא נִידַע בֵּינָנָא מַה טַּב׃ אֲרוּם אֲמַר אִיּוֹב זַכֵּאִית וֶאֱלָהָא אַעְדִּי דִּינִי׃ עַל דִּינִי אֲכַדִּיב בַּר נַשׁ דְּשִׁדַּי גִּירֵי מְדַלְיַת כּוּרְחָנָא׃ מַן גַּבְרָא הֵיךְ אִיּוֹב דְּשָׁתֵי דוּחֲכָא הֵיךְ מַיָּא׃ וְאָזַל לְאִתְחַבְּרָא עִם עָבְדֵי שִׁקְרָא וּלְהַלָּכָא עִם אֱנָשֵׁי רַשִּׁיעָא׃ אֲרוּם אֲמַר לָא יֵאלַף גַּבְרָא בְּמִצְבְּיֵהּ עִם אֱלָהָא׃ ת״א אֲרוּם אֲמַר לָא יִתְהַנֵּי בַּר נַשׁ בְּמִרְהַטְיֵהּ עִם אֱלָהָא׃ בְּגִין כֵּן אֱינָשֵׁי חַכִּימֵי קַבִּילוּ מִינִי חַס לֶאֱלָהָא מִן רִישְׁעָא וְשַׁדַּי מִן שִׁקְרָא׃ אֲרוּם עוֹבָדֵי בַּר נַשׁ יְשַׁלֵּם לֵיהּ וּכְאוֹרְחָא דִּגְבַרָא יַעְרְעִינֵיהּ׃ בְּרַם בְּקוּשְׁטָא אֱלָהָא לָא יְחַיֵּיב וְשַׁדַּי לָא יְקַלְקֵל דִּינָא׃ מַן פַּקִּיד עֲלוֹי לְמִיעֲבַד אַרְעָא וּמַן שַׁוִּי תֵּבֵל כּוּלָּהּ׃ אִין יְשַׁוֵּי עֲלוֹי לִבֵּיהּ רוּחֵיהּ וְנִשְׁמְתֵיהּ לְגַבֵּיהּ יִכְנוֹשׁ׃ יִתְנְגִיד כָּל בִּסְרָא כַּחֲדָא וּבַר נַשׁ עַל עַפְרָא יְתוּב׃ וְאִין תִּתְבְּיַין שְׁמַע דָּא אַצִּית לְקַל מִלַּי׃ הַבְּרַם סָנֵי דִּינָא יִסְתְּתַר וְאִין צַדִּיק זַכַּאי יְחַיֵּיב׃ הַכְשַׁר לְמֵמַר לְמַלְכָּא רַשִּׁיעָא חַיָּיבָא לְאַרְכוֹנִין׃ דְּלָא נְסֵיב אַפִּין לְרַבְרְבָנַיָּא וְלָא אִשְׁתְּמוֹדַע שׁוֹעָא קֳדָם מִסְכֵּינָא אֲרוּם עוֹבָדֵי אִידוֹי כּוּלְּהוֹן׃ בְּשַׁעְתָּא יְמוּתוּן סְדוֹמָאֵי וּפַלְגוּת לֵילְיָא מִתְרַגְּפִין מִצְרָאֵי וְיַעְבְּרוּן וְיַעֲדוּן דּוּרְבָנָא לָא בְּחֵיל יְדָא׃ מְטוּל דְּעֵינוֹי עַל אוֹרְחֵי בְּנֵי נְשָׁא וְכוּלְּהוֹן פְּסִיעָתוֹי יֶחֱמֵי׃ לֵית חֲשׁוֹךְ וְלֵית טוּלָא דְמוֹתָא לְאִטְּמָרָא תַּמָּן עָבְדֵי שִׁקְרָא׃

האברת. רק שמרו באד דיוגשע. וארח לחברה עם פעלי און: חלילה ג׳ חס׳ וסי׳ חללה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק ב׳ בו. חללה לאל מרשע: ירשיע ד׳ א׳ חס׳ וסי׳ ובכל אשר יפנה ירשיע. והוא ישקיט. אף אמנם אל לא ירשיע. ואיש מזימות ישקיט חס׳ ובקצת ספרי בכרה בונה ב׳ חס׳ והוא ישקיט חס׳ ומזבות חסר: ואדם ט׳ וסימ׳ ואדם אין לעבוד את האדמ׳. אוקיר אנוש כפז. ואדם עלי׳ בראתי. ואדם ביקר בל ילין. ואדם על עפר ישוב. ואדם מה יבין דרכו. ואדם יפיק תבונ׳. ואדם לא זכר את האיש המסכן. ומצא חן ושכל טוב: נכר ב׳ א׳ בלעיל וסי׳ כי נכר אתו האלהי׳. ולא נכר שוע לפני דל: ימותו ג׳ חס׳ וסי׳ ואם ימתו חצינו. רגע ימתו וחצו׳ לילה. כי החיי׳ יודעי׳ וכל אורי׳ וירבי׳ דבו׳ חס׳ בכ״א ויהיו כל האנשי׳:

המדרגה האמצעית בין שתי אלה המדרגות שיקרה לאדם פחד על ענין מה היה ראוי לבא עליו רע מה ולא ימיב בו יותר מזה השיעור ומפני זה השיעור מההודעה יהיה כשמר מעשות הדבר ההוא ויכל מהרע אשר היה נכון לבא עליו וכמו זאת ההודעה מפורסמת מאד מן החוש ואמרו רבותינו ז״ל בסבתה אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי וראוי שתדע אתה המעיין שכבמו זה האופן יותר הספק הזה במה שזכרה תורה בהגעת הרעו׳ לנו בשלא נלך בדרכי השם ובהגעת הטובו׳ בשנלך בהם כמו שזכר בברכות וקללות וזה שכלל האומה יהיה מושגח כשילך בדרכי הש״י וכאשר יחל לבאת מהדרך הטוב או יהיה נכון לבא עליו רע מצד המערכ׳ תגיע ההודעה לכללה ההוא באחד מאנשי אלו הדרכים אשר זכר וזה שאם היה ביניה׳ נביא תגיע אליו ההודע׳ והוא יגיעה לכלל האומה ואם לא הנה יבוא על הכלל ההוא יסורין מה ומכאובו׳ אם להצילם מהרע הגופיי הנכון לבוא עליהם אם להצילם מן הפחיתות הנפשיי אשר החלו להסתבך בו ולזה ביארה התורה שכשיבאו על הכלל כמו אלו הרעות לא ייחסום אל הקרי אבל יאמינו שהכל בא מהשם ית׳ להוכיחם ולהעתיקם מהרע אמר אם תלכו עמי קרי וגו׳ ובזה האופן התקיים בא הטובות לנו כאשר נלך בדרכי השם ית׳ ונדבק בו על דרך ההשגחה לא מצד מערכת לבד ובוא הרעות לנו כאשר נסור מהם וכבר ביארה התורה שבסוף הענין יהיה העונש בהסתר פנים ר״ל סור ההשגחה האלהית אבל לא יגיע אלינו רע אז אם לא הרע הנכון לבא מצד המערכת אשר והסתרתי פני מהם וזה שהגעת הרעות על דרך ההשגחה להוכיח האנשים לא יהיה תמיד כמו שזכר אליהוא בזה המענה:

ביאור מלות המענה

ויען אליהוא ויאמר. אנוש חצי. אנושה מכתי: יסכון. יועיל: מי פקד עליו ארצה. מי שעליו גזר וסידר אלו העניינים המתמצאי׳ בארץ אשר ביצירתם מן השלמות והפלגת החכמה מה שלא ישוער: ומי שם תבל כולה. ומי סדר אלו העניינים בכללם אשר בארץ. יחבוש. ימשול: שוע. נדיב ועשיר: יגועשו. יתמודדו ויתגועשו: ויעבורו. ויעדרו מן העולם: אביר. תקיף:

ימים

ירוע׳ ישבר כמו תרועם בשבט ברזל: מעבדיהם. מעשיהם כמו ועבדיהם ביד האלהים: והפך לילה. יהפוך אורם לילה: תחת. במקום הרשעים הכם כמו ויספק את כפיו: במקום רואים. כדי שיתוסרו אחרים: להביא עליו צעקת דל׳ שגזלו אותם הרשעים: והוא ישקיט ומי ירשיע. יכיע שמין כגוח וכמהו ובכל אשר יפנה ירשיע והענין הפך ישקיט כי בשעת הנכוח יתנועעו בני אד׳ הלא תראה יאמר והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל: ויסתר פנים. הפך ישקיט אז יתעוררו כל המלחמות: על גוי. על אומה גם על אדם לבדו. ולא ימליך אדם חנף אלא ממוקשי עם כדי להנקם מהם: כי אל אל. היוכל אדם לומר נשאתי אלו ה האלהים: לא אחבל. עוד לא אשחית כמו ו וחבל את מעשה ידיך והענין היוכל אדם לומר די לי לא ארבה יותר: בלעדי. אשר אחזה: אם און פעלתי. בדבורי: המעמך ישלמנה׳

רובי המפרשים השתבשו בפסוק זה יש אומרים המעמך ישלם חסרון דעתי כי מאסת דברי ויש אומ׳ המעמך הים כח עמך להשלים ממך הרעה לעשות שלום כי אתה תבחר דברי אם אומר אמת והנכון בעיני שהוא כן המעמך י ישלם הרעה או ה הטובה: כי מאסת׳ והענין יש הנשים ם שיאמרו לא ארצה ל לסבול הרעה בעבור טובה גדולה שיהיה ם שכרה כענין לא הם ולא שכרם: כי אתה תבחר ולא אני. ולמה תבחר אתה שמא אני ארצה לסבול מעט רע בזמן קצון בעבור טוב רב בימים אין קץ להם: אבי׳ יש אומרים שהוא כמו אבה כמו רצוני והקרוב אלי שיאמר אבי למקום ויחסר סימן הקריאה אם יבחן איוב לעולם באמת יבחן בעבור שתשובותיו באנשי און: כי. כל עת יוסיף על חטאתו פשע: ביניכו יספוק. יותר מדאי כמו אם יספוק עפר שומרון והענין מה שהוא די ביניכו וכנגד המקום ירבה דברים: הזאת

ימים עוד. ישדר וינזור מה שיעשה בעתיד: ירוע כבירי. ישבור תקיפיו׳ מעבדיה׳. מעשיהם: ספקם׳ הכה אותם: נשאתי לא אחבול. סלחתי לא השחיתי: ישלמנה׳ ישלימנה לעשות: אבי׳ מגז׳ אבה והרצון בו רצוני או יהיה קריאה אל השם: על תשובות באנשי און. על שהוא משיב לשם תשובות בענין אנשי און: יספוק. יספוק כפיו ויתרעם מה שו׳:

עד איש ה׳ וס׳ ויען כל איש יהודה על. עד אנה תהותתו. תהי ידך על איש. הן יהרס ולא יבנה: כי לא על איש ישים:
ויעמד ד׳ וסי׳ ויעמד אתם סביבות האהל. ויעמד את פניו. רוח סערה. אחרים ההם. וכל דברי הימים דכו׳
בבז וסים׳ שטן לישראל. ויעמד לפני מזבח דשלמה. ורבתריה כי עשה שלמה כיור. ויצא הרוח. ויעמד יהושפט

כִּי לֹא עַל־אִישׁ יָשִׂים עוֹד לַהֲלֹךְ אֶל־אֵל בַּמִּשְׁפָּט: יָרֹעַ כַּבִּירִים לֹא־חֵקֶר וַיַּעֲמֵד אֲחֵרִים תַּחְתָּם: לָכֵן יַכִּיר מַעְבָּדֵיהֶם וְהָפַךְ לַיְלָה וְיִדַּכָּאוּ: תַּחַת־רְשָׁעִים סְפָקָם בִּמְקוֹם רֹאִים: אֲשֶׁר עַל־כֵּן סָרוּ מֵאַחֲרָיו וְכָל־דְּרָכָיו לֹא הִשְׂכִּילוּ: לְהָבִיא עָלָיו צַעֲקַת־דָּל וְצַעֲקַת עֲנִיִּים יִשְׁמָע: וְהוּא יַשְׁקִט וּמִי יַרְשִׁעַ וְיַסְתֵּר פָּנִים וּמִי יְשׁוּרֶנּוּ וְעַל־גּוֹי וְעַל־אָדָם יָחַד: מִמְּלֹךְ אָדָם חָנֵף מִמֹּקְשֵׁי עָם: כִּי אֶל־אֵל הֶאָמַר נָשָׂאתִי לֹא אֶחְבֹּל: בִּלְעֲדֵי אֶחֱזֶה אַתָּה הֹרֵנִי אִם־עָוֶל פָּעַלְתִּי לֹא אֹסִיף: הֲמֵעִמְּךָ יְשַׁלְּמֶנָּה כִּי־מָאַסְתָּ כִּי־אַתָּה תִבְחַר וְלֹא־אָנִי וּמַה־יָּדַעְתָּ דַבֵּר: אַנְשֵׁי לֵבָב יֹאמְרוּ לִי וְגֶבֶר חָכָם שֹׁמֵעַ לִי: אִיּוֹב לֹא־בְדַעַת יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל: אָבִי יִבָּחֵן אִיּוֹב עַד־נֶצַח עַל־תְּשֻׁבֹת בְּאַנְשֵׁי־אָוֶן: כִּי יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶשַׁע בֵּינֵינוּ יִסְפּוֹק וְיֶרֶב אֲמָרָיו לָאֵל:

אֲרוּם לָא עַל גְּבַר יְשַׁוֵּי עוֹד לְמֵיזַל לְוַת אֱלָהָא בְּדִינָא: יִתְבַּר גַּלְלֵי יַמָּא דְסַגִּיעִין בְּגוֹ מַיָּא וְאָקִים חוֹרָנִין בַּתְרֵיהוֹן: בְּגִין כֵּן הוֹדַע מַעְבָּדֵיהוֹן וְהָפַךְ לֵילְיָא וּמְדַכְּכִין: חֲלַף רַשִׁיעֵי כְּפִיקִינוּן בְּאַתַר דַּחֲמַיִין: תא בְּאַתַר רַשִׁיעַיָּא פּוּרְעֲנוּתְהוֹן בָּתַר דְּיֶחֱמוּן צַדִּיקַיָּא וְיִזְכּוּן בְּדִינָא: דְּמְטוּל הֵיכְנָא זָרוּ מִבַּתְרוֹתֵי וְכָל אוֹרְחָתֵיהּ לָא אַשְׂכִּילוּ: לְאַיְתָאָה עֲלוֹי קְבָלְתָא מִסְכֵּינָא וְצַעֲקָתְהוֹן דַּעֲנְיֵי יִשְׁמַע: וְהוּא יַשְׁדִּיךְ וּמַן יְחַיֵּיב וִיסַלֵּף שְׁכִינְתָא וּמַן יִסְכִּינֵיהּ וּמַסְעַר חוֹבָא עַל עַמָּא וְעַל בַּר נַשׁ כַּחֲדָא: מִמַּנֵּי מַלְכָּא בַּר נַשׁ דִּילְטוֹר מְטוּל תַּקְלַיָּא דִּי ב בְּעַמָּא: אֲרוּם לֶאֱלָהָא אִיפְשַׁר דְּאִיתְמַר סוֹבָרִית לָא אֶתְחַבּוֹל: בַּר מִמָּה דְּאֶחֱמֵי אַתְּ אַלִּיפְנַנִי אִין שִׁקְרָא עֲבָדִית לָא אוֹסִיף: אִיפְשַׁר דִּי מֵעִימָּךְ יְשַׁלְמִינַהּ אֲרוּם רְחִיקְתָּא אֲרוּם אַנְתְּ תִּתְרְעֵי וְלָא אֲנָא וּמָה דִּידַעְתָּא מַלֵּיל: אֱנָשֵׁי חַכִּימֵי לִבָּא יֵימְרוּן לִי וְגַבְרָא חַכִּימָא יְקַבֵּל מִנִּי: אִיּוֹב לָא בְּמַנְדְּעָא יְמַלֵּיל וּפִתְגָּמוֹי לָא בְשִׂכְלָא: צָבֵינָא דְּיִתְבְּחַר אִיּוֹב עַד עָלְמִין מְטוּל תְּיוּבְתָּא בֶּאֱנָשֵׁי שִׁקְרָא: אֲרוּם יוֹסִיף עַל סוּרְחָנֵיהּ מְרַד בֵּינָנָא מִיסְפַּק וּמַסְגֵּי מֵימְרוֹי קֳדָם אֱלָהָא:

בקהל׳ ורוח אלהים לבשה את. המלך על עבדו: והוא לג׳ רף וסי׳ נבסר בבסר רבת בערך הוא בסד׳: ממלוך ד׳ וחס׳ וסים׳ כי לא אהך כאסו. ואני באסתיו ממלך על ישראל. ממלך אדם חנף ממקשי עם. ויאסרהו פרעה נכה בתר׳ ממלוך כתי׳ וקרי׳ ממלוך: ישלמנה ג׳ וסי׳ ומכה נפש בהמה ישלמנה. ומכה נפש בהמה. המעמך ישלמנה: כי אהה ב׳ בסיפ׳ וסים׳ כי אהה עמל תשכח. המעמך ישלמנה כי מאסת: ודבריו ה׳ וכו׳ כן השבים המיעך. הראשונים דישאיה. ויהר דברי אביה דדה. איוב לא בדעת ידבר: יספוק ד׳ כתי׳ שין בליש׳ וחסר׳ וסים׳ אם ישפק עפר. נן ישיהך בשפק. בינינו ישפק׳ ובילדי נכרים ישפיקו׳ וי״ש חלוק בספרי הבסר׳ יא כי בינינו יספיק הוא בסבך דאכרי׳ כל ליש׳ כתיב ש״ן במב כתי׳ סבך תחת רשעים ספקם. בינינו יספוק ואברי שהוא כ״ל ואחרים מונים במקום בינינו ישפוק פן יס״הך בספק ועיין בסדר בלק לשון זהמסורת המנגד:

ביאור דברי המענה

השיב אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר שמעו ח חכמים מילי ויודעים האזינו לי כי האזן מלים תבחן כמו החיך יטעם האוכל או רצה בזה שהוא יטעון על איוב מה דברים המוחשים לא שיסתיר המוחש כמו שהיו עושים ריעי איוב נבחרה לנו ה המשפט והאמת לא נבחר דעת אחד כל אח אם לא נגד העיון והחוש או מצד אחד מהם אבל נסתדל לדע׳ אי זה מהדעות הוא יותר טוב. כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי על משפטי ם שישפטני השם באלו המכאובו׳ האם אכזב באמרי שצדקתי הנה על דרך האמת אנושה מכתי מבלי פשע. מי גבר חכם ושלם כ כאיוב יאמר דברי לעג כאלו. והנה בזה המאמר כאילו הלך ל להתחבר עם פועלי האון והנה ירשע כי י יאמר שלא יועיל לאד׳ ברצותו הדרך שהוא עם האלהים והוא ה הדרך הישר. ואולם אמר זה כי מי שילך בדרך הישרה יאמרו בו שהלך עם אלהים כאומרו את האלהים התהלך נח. לכן אנשי שכל שמעו לי חלילה לאל מעשות רשע ועול כי הוא ישלם לאד׳ פעלו ר״ל גמול פעלו על דרך וכשכיר יקוה פעלו וימציא לאדם כדרכיו ר״ל שיגיע בטובים ויטמרם והרשעים יהיו נעזבים למקרה הזמן הרעים הנכונים לבא עליהם מצד המערכת. האמנם שהשם יתברך לא יעשה רשע ולא יעות משפט הוא מבואר ממה שאומר. מי הוא עליו סגור וסדר כל אלו הנמצאות הכלליות אשר בארץ בזה הסידור הנפלא מהיושר והחכמה מה שלא יתכן לאדם שיגיע ממנו כי אם מעט ומי שסדר זולתו זה העולם כלו הלא באמת הוא לבדו ברוא ובכחו עומד ונשמר תמיד. ואם היה חפץ רשע להביא רע בזה העולם שלא כרין היה אפשר שיאסוף אליו חיי זה העולם יחד ויפסידהו ויגוע יחד כל חי והאדם על עפר ישוב ואולם זה אי אפשר כי הנה יתמשגיח בו השגחה נפלאה להעמידו תמיד על מתכונתו ולזה יתחייב שלא ייוחס לשם ית׳ הרשע והעול ואם תרצה להבין שמע אמרי. הנה מונה משפט ימשול בזה העולם הנמצא בו המשפט והחסד בתכליתמה שאיפשר בבריאת הנמצאות אשר בו ובפרט בנמצאים ובבעלי חיים ואין ראוי ליחס רשע אל מי שהוא חזק הצדק אשר סידר באנשי העולם מן היושר עד שלא נכר בה שרים ולא ניכר בה בין נדיב ודל לפי שהם כולם מעשה ידיו. ולזה תמצא שבבא יומם ימותו ברגע ובכמו שיעור העתה אשר יחלק הלילה לשני חציין שאינו בזמן אלא כמו שהנקודה בקו ימצא שיתנועעו עם אחר ויעברו מן העולם ויאבדו בבא יומם ויסירו אלו המקרים אשר יתיתום האביד אשר ימשול בזה העם עמהם וכל אלו ימותו יחד מזולת שיחולו עליהם ידים אבל ברצון השם ונזרתו וזה הרע בא להם מצד רשעם להעדר ההשגחה האלהית מפני זה מהם ובהסתירו השם פניו מהם יהיו מטרה למקרה הזמן כמו שאמר אחר זה ויסתר פנים ומי ישורנה ועל גוי ועל אדם יחד וכל זה הוא לפי שעיני השם על דרכי איש והוא רואה כל צעדיו ושיתכן שיהיו ממנו צדיקים ורשעים ולזה היה הרע הנופל במקרה מצד הסידור אשר מהמערכת כמו מכוון לענוש הרשעים כי הרבה מה שיתדל השם בענייניס אשר מצד ההכרח שיגיע מהם תועלת כמו שהתבאר בספר בעלי חיים. אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און מיד השם ית׳ על רשעם כי בלא ספק יגיעם עונם בענייניס החמריים לסור ההשגחה האלהית מהם. הנה לא על איש יגדור ויגדר מה שיעשה בעתיד אבל הכל בבחירתו כדי שיוכל כל איש ללכת אל אל במשפט וביושר ולא ימנעהו מזה מה שסודר מהמעשים והתכונות הנפשיות מצד המערכת כי זה הסידור כמו שאמרנו ימשול בו השכל. ישבור השם תקיפים רבים עוסקים בני אדם לאין חקר ויעמיד אחרים כאשר ימצאו במקומם לעשות עמהם רעכמו הרע הנעשה לקודמים וזה אמנם הוא מפני הסתר פנים. ומפני זה יכיר לאנשים פעולותיהם כי הם היו רעות ברואתם העונש הבא להם עד שידכאו ויאבדו בזמן מועט כמו הרגע אשר יהפך בו הלילה

ליום כי אין בין היום והלילה אמצעי. הנה כבר הכה אות' בנדנד' אשר ראוי שיוכו
בו הרשעי' במקו' רואים שיראו הרע המגיע לאלו הרעים ויראו כי הם בעצמם סבבו
שיגיעו הרעו' להם מפני סור' מאחרי השם ובלתי השכילם דרכיו עד שסרה השגחתו
מהם. ובזה תועלת לטובים אשר היו עושקים אותם אלו הרעים והם הדלים והעניים
אשר היו צועקים לשם מפני היותם עשוקים. ואפשר שאמר כי אליהוא יראה כי
בכאן ב' סיבות להגעת הרע לרשעים האחד מצד העדר ההשגח' האלהית מהם אשר
שבתה סורם ממנו ובלתי השכילם דרכיו ויבאו מפני זה להם הרעות המוגבלות מצד
המערכת להם. והשנית ההשגחה האלהית אשר על הטובי' כי יתכן שישגיח השכל
הפועל על האיש הטוב שיסיר ממנו כל דבר יזיקהו ויכלה ממנו מפני זה או הרשעים
ויכוון אל ההטבה לטובים בעצמות וזהו דעת תורתינו בלא ספק ר"ל שהרעות יבואו
לרשעים לאחת משתי אלו הסיבות ולזה באו הרעות על המצרים בעבור ישראל.
וזולת זה מה שנזכר בתורה שינהג זה המנהג ונזכר בתורה גם כן הצד השני
מהבאת העונש על הרשע ר"ל סור ההשגח' האלהית ממנו והיותו משולח ונעזב לרעות
הנכונות לבא עליו אמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול ואמר לי נקם ושלם לעת
תמוט רגלם והשם יתברך כאשר ישקיט האדם בשמרו אותו בהשגחתו עליו אמר
מי הוא זה אשר ירשיעהו ויעניתהו הנה אין כח ברע המוגבל מצד המערכת שיזיק
לאדם בהיות השגחת השם בו והיא תהיה בו בהתאחדותו בשכל הפועל כפי היכולת
או אם יסתיר השם פניו ויהיה האדם משולח ונעזב למקרי' מי יראה אותו וישגיח בו
להצילו מהרע הנכון לבא עליו וזה הרע יקרה מצד הסתר פנים עד שיחול יחד על
גוי ועל אדם המולך עליהם ושבת זה מלוך אדם חנף על זה העם והיות העם הזה
רבי המוקשים והפגעים כאלו אמר שהעם לא יענש בעבור חטא המלך אם הם כבר
שתהיה השגחת השם יתברך בהם ולא המלך בעבור חטא העם אבל תהיה הסיבה
ברע אשר יקרה חטא שניהם יחד ואיפשר שנ' שיהיה הרצון באומרו ממלוך אדם
חנף וגו' שכבר ישגיח מחוזק ההשגחה האלהית עד שלא ימלוך אדם חנף כי אם
ממוקשי עם ולזה ישלח להם השם מנהיג שישחיתם ואילו היו טובים לא היה בו כח
להשחיתם לפי שהשם יתברך השומר אותם יהפוך לב המנהיג כאשר ירצו באומרו
פלגי מים לב מלך ביד יי' אל כל אשר יחפוץ יטנו והנה הביאור הראשון יותר נכון
מצד הענין ומצד הלשון כי לזה הביאור היה ראוי שיאמר מלוך אדם חנף ממוקשי
עם ובהיות הענין כמו שאמרתי ר"ל שהשם ית' ישמור הצדיקים בו מכל רע נכון לבא
עליהם מצד המערכת ושהרע יבא לצדיקי' על צד ההשגחה לשומרם מרע מה הנכון
לבוא עליהם מצד המערכת ושהרע יבא לצדיקים על צד התוכחות כשיתחילו לדרוך
אל הרשע. הנה אל אל אשר לו היכולת לומר מחלתי לא אשחית ר"ל שכחו להסיר
הרע הנכון לבוא מצד המערכת היה ראוי שתשוב ותאמר בלעדי אחזה בעצמי רשע
אתה הורני ואם עול פעלתי לא אוסיף אם לא היית מכיר בעצמך רשע כמו שאתה
אומר והשתדל להתקרב אליו בדרך שתהיה השגחתו בך ואז תנצל כי זה בהכרח
לפי מה שאמרתי בא אליך אם מצד התוכחות לחטא מה התחלת בדריכתו אם מצד
הסידור הכוכבי' להעדר ההשגחה ממך אם להשגחת השם ית' עליך להצילך מרע
יותר חזק היה נכון לבוא עליך. וזה האופן השלישי אין ראוי לך להתרעם ממנו
ואם היה שיהיה רע הבא עליך על זה האופן ואם היה על אחד מהאופנים הקודמים
הנה התשובה לך לאל תועיל לך ותצילך משישלי' אליך הרעה אשר התחיל להביאה
אליך האם נכון שיבא ממך דבר יהיה סבה להשלים לבא הרעה אליך כי מאסת
חייך ולא השתדלת להתקרב אל השם יתברך כדי שיסיר הרע ממך אבל
בחרת שימיתך או יהיה הרצון באומרו כי מאסת מאסת לשוב אל השם ולהכנע
לפניו הנה אתה תבחר זה הדרך ולא אני ומה תדע להשיב על דברי. אנשי שכל
יאמרו לי ויאמר גבר חכם שומע לי. כי איוב לא ידבר בדעת דבריו אלה ודבריו לא
בהשכל רצוני יבחן איוב באלה המכאובים עד נצח כדי שיהיו ממנו תשובות באנשי
און ר"ל להשיב להם ראו מה קרה לאיוב על הטות דברי' כנגד השם יתברך או יהיה
פירושו על תשובות באנשי און מפני שהיה משיב תשובות באנשי און ליחס מהם עול
לשם יתברך והיא ההצלחה הנראית לרשעים לפי מה שנזכר. כי יוסיף תמיד על
חטאתו פשע בינינו יספוק כפיו ויתרעם על השם יתברך וירבה אמריו לאל כאילו
היה אנוש בערכו:

והכלל העולה מהדברים הוא כי על מה שהיה איוב טוען שכבר הגיעוהו רעות נפלאות על לא חמס
בכפיו ושפטו מפני זה שהאדם משולח ונעזב אל הסידור אשר מצד המערכת ולזה
היה מתרעם על השם יתברך איך סידר הענין בזה האופן בהעדר הסדר והיושר
ולמה ברא האנשים הקשי יום אחר שאין להם המלט מהרע ונבחר להם ההעדר
מהמציאות והמות מהחיים הנה ישיב אליהו שדברי איוב בטלים מגדרים הצד
האחד שהוא היה אומר שאין חמס בכפיו והוא מבואר שכבר חטא במה שאמר
שלא יועיל לאדם בהתהלכו בדרכי השם וכאילו התחבר בזה הדעת עם אנשי רשע
ופועלי און כי הם יעשו מה שיעשו מהרשע והחמס להשענם שלא יגיעם נזק מהשם
יתברך על זה ואף על פי שכבר התנצל איוב מזה הענין והשיב שהוא לא ישבח
מפני זה הרשע והעול כמו שנזכר במענה חי אל הסיר משפטי הנה אין
לו התנצלות במה שנכנס מהמום בדעתו זאת מצד קיצורו מחקור בזאת החקירה
כפי מה שראוי והוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחטא
אשר יהיה בפעולות המדותיות כי כל מה שיהיה הפועל למרי והמתואר בו יותר
נכבד יהיה החטא בו יותר חזק ולפי שהחטא אשר יהיה בדעות יהיה המתואר
בו השכל והחטא אשר יהיה בפעולות המדותיות יהיה המתואר
בו החומר והכחות הנפשיו' החמריות והנה השכל יותר נכבד מהחומר ומאשר כחו'
הנפש הוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחטא אשר יהיה
בדעות הוא יותר עצום מהחטא אשר יהיה בפעולות המדותיות כאילו תאמר הגנבה
והגזל ומה שידמה לזה וכל שכן כשנתלו בדעת ההוא אשר היה הטעות השלמיות
האנושיו' בכללם המדיניי והמדעיי כמו הענין' בזה הדרוש אשר טעה בו איו' זה האופן
מהטעות ואמנם שכבר נתלה בו השלמות המדיניי הוא מבואר ממה שקדם וזה
שהאנשים לא ימנעו מעשות הרשע והעול אלא ליראתם שיגיעם עונש על זה ואמנם
יתבאר שכבר נתלה בו השלימות המדעיי מפני נדרים הצד האחד במקרה והוא
כשידעו האנשים שבהשלימם שכלם והוציאתם אותו מהכח אל הפועל ימלטו מאלו
הרעות אשר מצד המערכת כמו שהתבאר מדברי אליהו ישתדלו להשלים שכלם.
והצד השני בעצם כי ההצלחה האינושית תהיה כשישכיל האדם השם ית' כפי מה
שאיפשר וזאת הגזירה מוסכם עליה מהפילוסופים ובעלי התורה האלהית והיא כמו
מבוארת בנפשה למי שהתפלסף וידע ענין השכל ומהו מה שישכיל ולפי שהשגת
השם יתברך האיפשרית לנו הגיע לנו בשנשיג מעשיו ואופן פעלו בהם ויותר מה
שאיפשר שנשיג מהם הם אלו הדברים אשר בזה העולם השפל הנה כאשר נעלם
ממנו הנהגתו אותם ונטעה בזאת ההנהגה זה האופן מהטעות שטעה איוב ימנע
ממנו ההשגחה בשם יתברך האיפשרית לנו ובהיות הענין כן הוא מבואר שדברי
איוב בלתי צודקים במה שהיה אומר שצדק ואל הסיר משפטי והצד השני הוא
שאליהו יבאר שהשם לא ישתדל בעשיית הרשע והעול כלל אבל ירחיקהו בכל
האופנים ולזה אין ראוי שנאמר שהוא סידר בטובות אישי האדם ורעתם סידור
בלתי שומר צדק ויושר כמו שהיה אומר איוב אמנם שהשם יתברך איננו חפץ ברשע
והעול זה יתבאר בחפוש ונגיע לזה המופת הקדמה אחת מחוייב הודאתה והיא
שכל הדברים הנמצאים פועל אותם השם יתברך ואחר שהושמה זאת ההקדמה על
שהיא אמתית בלא ספק ומחוייבת ההודאה בה לבעלי התורות האלהית ולבעלי העיון
נאמר כי כשנחפש בכללות בסדור אשר סדר השם יתברך בזה המציאות נמצאנו בו
מהצדק והיושר והטובה והחנינה מה שלא ישוער רצוני לומר כשחקרנו בשלמות
הנמצא ביצירת מין ומין מהנמצאות עד שלא היה אפשר המצאם באופן יותר שלם
רוצה לומר שאי אפשר שיהיה להם מהשלמות בעצמם יותר מהנמצ' להם ואי אפשר
גם כן שישלימו קצתם קצת יותר מזה ממה שנמצא להם מהשלמתם קצתם קצת
והעדרם קצתם בקצת ואל אלו שתי ההקדמות רמז אליהו באומרו מי פקד עליו
ארצה ומי שם תבל כולה רצוני שהוא זכר שהשם יתברך הוא הפועל סידור העולם
וטען עם זה בזה הפסוק שזה הסידור יורנו שאין השם יתברך חפץ רשע והוא מה
שהקדי' ואמר אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט וביאר זה מזה הסידור
אשר סדרו הש"י בזה העולם ובהיות הענין כן הוא מבוא' מצד או הפעולו' אשר פועל
אות' הש"י שאיננו חפץ בעשיית הרש' והעול אבל כל השתדלותו הו' לעשו' הצדק והיושר
בכל הדברים הנמצאים וזה שאם היה חפץ בעשיית הרשע והעול לא היו פעולותיו
על צד האופן שהם בו מהצדק והיושר כי לא יבא תמיד שהוא חפץ רשע ועול צדק
ויושר כי אם מעט ובמקרה ואין לאומר שיאמ' שהוא פועל המינים והם אשר נמצא
בהם בבריאתם הצדק והיושר ואיננו פועל האישים לפי שהמינים אינם דבר יותר
מהאישים אבל הם האישי' בעצמם ואולם באישים דבר נוסף על הטבע המיניי והם
המשיגים ההיולאניי' אשר היו בהם פרטיי' כמו שהתבאר במה שאחר הטבע וכאשר
התישב זה כולו הוא מבואר שאין השם יתברך יחפץ רשע ועול ומה שנמצאהו בלתי
שומר צדק ויושר בטובות אישי האדם ורעתם ראוי שנחקור איך איפשר זה מזולת
שניחס לשם רשע ועול ואם לא נוכל להשיג זה ראוי שניחסהו אל קצורינו לא
שנחליט המאמר מפני רוע הסידור הנמצא לפי מה שנחשוב בטובות אישי האדם
ורעתם שהשם יתברך סידר זה הענין באופן חסר כמו שהיה אומר איוב ואם
אמר אומר שאיוב לא ייחס זה הענין אשר היה מתרעם עליו לשם יתברך לרשע ועול
אבל ייחסוהו ללאות וקיצור וזה לא יבטל מזה הצד הנה אליהו בטל גם כן זה
המאמר בכח טענתו זאת ואמר אמנם שהש"י לא ירשיע ולא יעות משפט מצד קיצורו
ולאותו מהמציא זה הסידור הנמצא בטובות אישי האדם ורעתם באופן יותר שלם
זה מבואר לפי שהוא לבדו המציא זה המציאות בכללו וסידר אותו בזה הסידור
הנפלא אשר הוא מורה על שתכלית העוצם והחכמ' נמצא לפועלו ואם לא השיגהו
קיצור ולאות מהמציא מה שהמציא מהדברים הנפלאים תכלית הפלא בנמצא
נמצא כ"ש שלא ישיגהו לאות וקיצור במה שהוא למטה מזה והוא הבאת הטוב
לטובים והבאת הרע לרעים וכ"ש שלא ילאה להמנע מברוא האנשי' הקשי יום ולא
יקצר מהשיג אם המות הוא נבחר מהחיים לכמו אלו האנשים אם לא והנה יבאר
אליהו באופן שני שאין הש"י חפץ ברשע והעול והוא יכיח תחלה בכח דבריו כאילו
הוא מבואר בנפשו שאין הבאת הטוב בלא משפט עול כאילו תאמר הבאת הטוב
לרשעים המסודר להם מצד המערכת לפי שהוא יראה שאין בזה עול כי זה הטוב
יבא להם על צד ההשגחה הכוללת אשר השם יתברך משגיח באדם רצוני לומ' מצד
הסידור אשר מהגרמי' השמימיים וזה יהיה להם מאשר האדם נולד בעת אשר היה
בו מצד הכוכבים זה המצב לא מצד מה שהם אלו האנשים והוא מבואר שאין ראוי
שימנע השם מהשגיח במין האנושי זה האופן מן ההשגח' מפני הרשעי' אשר אפשר
שיהיו בו ואולם היה עול ורשע אם היה מגיע להם טוב מצד מה שהם רשעים או
מפני הטבע האישיי ואח' שהתישב זה הנה נבאר מדברי אליהוא שאין הש"י חפץ רשע
וזה שאם היה חפץ רשע הנה יתחייב לפי דעת איוב שיהיה השתדלותו להבי' רע בלא
משפט לאלו הנמצאו' השפלי' באמצעות המערכת וזה כי הבאת הטוב בלא משפט
בזה האופן איננו רשע ועול כמו שקד' והנה אם היה חפץ בהבא' הרע היה משחי' זה
המציאו' השפל ברגע לפי מה שנמצ' לש"י מעצם הכח והיכולת ועו' שימיד' זה הנמצא

אבן עזרא

הזאת חשבת למשפט אמרת · יותר הוא צדקי מצדק אל : מה יסכון לך · כמו מה יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון ; וסור · ראה כמו אסורנו : מרוב עשוקי · אמר אליהוא עשה מה שתרצה ולא יועיל ולא יזיק למקום רק המקום ישמע זעקת העשוקים מרוב כמו מגדולה או כמשמעו והראשון יותר נכון בעבור שים אחריו ישועו מזרוע רבים : נותן זמירות בלילה · יש אומרי' שעל המקו' ידבר כענין מוכאי בקר וערב תרנין וכענין כי אראה שמיך מעש' אצבעותיך ירח וכוכבים ורובי המפרשי' אמרו שמלת לא תשמש עצמה ואחרת עמה וכן הוא ולא אמר איה אלוה עושי ולא היה נותן זמירות בלילה : מלפנו · חסר אלף והוא מן ואאלפך חכמה : שם יצעקו · ישוב על רבי' העשוקים גם הם יביא המקום עליהם צרות ויצעקו ולא יענה מפני גאון רעים אחרים : אך שוא · כי שוא לא ישמע אל כי צעקתם היא שוא כי המקום ישלם להם גמולם : ישורנה · דברת השוא : לא תשורנו · אעפ שאין לך יכולת לראות את המקום : דין לפניו ותחולל לו · כמו קוה ויש אומ' שהוא מן חיל והענין כמו תחיל בשבילו כענין דום לי' והתחולל לו : ועתה כי אין · יש אומרי' כי כפש לשון מכות' והוא חסר נו"ן מן וינפש והענין בשביל שאין נודע לאיוב פקד אפו ולא ידע כי מכוחת סכרו רבה ויש אומרי' בעבור שלא התחוללת לו פקד אפו עליך ולא ידע בפש פירשו בו שהוא מלשון פרה ורבה פושו ושנו וכמהו ויכאתם ופשתם והענין שהאחרים ולא פקד אפו בדין וכאילו לא ידע ברבוי דבריך : כתר

רלבג

וקיומו הוא בשם ית' וכאשר לא יסבב השם ית' בשמירתו ישפר תכף ואחר זה כשכח מקביל המתסך וכאשר אבל זה המציאו השפל כפכר ונשחת יחד ויחויל בזה מקביל הקודם והוא שאין השם ית' חפץ בהשחתה וההרעה והוא מקביל המתסך מההקש התנאי הקודם ויתחייב ממנו מקביל הקודם והו' שאין השם ית' חפץ רשע וזה המופת רמז אליו אליהו באומרו אם יסיב אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף לבאר מה שהקדים ואמר אף אמנם אל לא ירשיע ואמר ואדם על עפר ישוב שאם היה רשע איוב שזה העול אמנם נמצא רק באדם ולא יחוייב שיהיה חפץ ל' להביא רע בלא משפט כי אם לאדם הוא מבואר שאם היה חפץ השם ית' בהבאת הרע לאשר היה מפסיד המין האנושי ברגע ולפי שלא ביאר אליהוא ב' בביאור שהבאת הטוב בלא משפט לרשעים מצד המערכת אמנם עול כשאר זה הספק לאיוב אחר דברי א' אליהוא ר"ל מדוע ב' נמצאת ההצלחה ל' לרשעים כמו שנבאר בביאורינו דעת איוב עם השי' והנה הרע אשר יגיע אל הנמצאי' השפלים במקרה מ' מהגרמים השמימיים כבר יאמר אליהוא שאין ראוי שיוחס לשם ית' לרשע ועול לפי שבו תועלת לענום לרשעים על רשעם ויקבלו בזה תוכחת שאר האנשים

ולבן ב' בתרי ליש' וסימ' ולבן שינים מחלב · ולבן אדם צדקתך : זמירות ד' וסימ' זמירו' צבי לצדיק' ונעים זמירות ישראל · נותן זמרות בלילה · זמירות היו לי חקך · יצעקו ג' וסימ' בישעיה סימן י"ט : ולא יענה ה' וסימ' בספרא סימן י"ט וישעיה

לה ויען אליהו ויאמר : הזאת חשבת למשפט אמרת צדקי מאל : כי־תאמר מה־יסכן־לך מה־אעיל מחטאתי : אני אשיבך מלין ואת־רעיך עמך : הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממך : אם־חטאת מה־תפעל־בו ורבו פשעיך מה־תעשה־לו : אם־צדקת מה־תתן־לו או מה־מידך יקח : לאיש־כמוך רשעך ולבן־אדם צדקתך : מרב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים : ולא־אמר איה אלוה עשי נתן זמרות בלילה : מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו : שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים : אך־שוא לא־ישמע אל ושדי לא ישורנה : אף כי־תאמר לא תשורנו דין לפניו ותחולל לו : ועתה כי־אין פקד אפו ולא־ידע בפש מאד : ואיוב הבל יפצה־פיהו בבלי־דעת מלין יכבר :

ל' וחס' וי"ו · ל' · ל' וכל אלף דכו' · ב' בתרי ליש' שנים מחלב · ל' · נ' · ד' · קו' · ל' ר' · ל' · ל' · ל' · ג' · ה' · ד · ל' וחד ותחולל · יתי · ל' וחד בכם · ד' · ל' · כ"ב · ל' ותס'

ואתיב אליהוא ואמר : הדא חשילתא לדינא מלילתא דכיית מן אלהא : ארום תימר מה יהני לך מה צרוך מיתעל סורחני : אנא אתיבינך מליא וית חברייך עימך : אסתכל לשמיא וחמי ואסתכי שחקיא דאתגבהו מינך : אין חבתא מה תעביד ביה וסגיעי מרודך מה תעביד ליה : אין זכיית מה תיתיב ליה או מה מן אידך יקביל : לגבר דרשיעא דיכמך חיובך ולבר נש דכיא צדקתך : מסוגעי טלומין מקבלין יבעון מתקוף אדרע דורבניא : ולא אמר האן אלהא דעבדני דמסדרין אנגלי מרומא קדמוי תושבחן בליליא : דמאלף יתנא מבעירי ארעא ומעופא דשמיא יחכמיננא : תמן יקבלון ולא אעני מן קדם גיותנותא דבישיא : לחוד שקרא לא ישמע אלהא ושדי לא יסכינה : ברם ארום תימר לא יסכיניה אידין קדמוי ותוריך ליה : וכדון ארום כאילו לא הוה אסער רוגזיה ולא ידע לאפושי לחדא : ואיוב למא פצי פומיה מרלית מנדעא מיליא יסגי :

סימן מ"ו ומיכה סימן ג' ובשמואל א' סוף סימן ח' : ולא ידע י"א וסימ' נבס' בסדר ויקרא : ואיוב ד' וסימ' שלשת האנשים האלה בתוכה · ונח דניאל ואיוב בהוכה · ואיוב הבל יפצה פיהו · ואיוב עבדי יתפלל עליכם :

וימלטו גם כן הטובים מיד הרעים באבדם וזכר עם זה אליהוא שכבר יביא השם רע לרשעי' לזאת הסבה לבד ואם לא היה מחוייב להם מצד המערכ' להציל הצדיקי' מידם וזה כולו צדק ויושר :

ביאור מלות המענה

צדקי מאל · שאני צדיק יותר מאל : יסכון · יועיל : ושור · וראה : מרוב עשוקים יזעיקו · מה שטענת שימצאו רוב עשוקים יזעיקו אותם מרוב ענין ריב והרצון בו מה שירבו בו העשוקים אשר יזעיקו אותם עושקיהם : ישועו מזרוע רבים · יזעקו מגבורת רבים ותוקפים אשר יעשקום : זמירות · דברי שבח : מלפנו · כמו מאלפינו והרצון בו מלמדנו : ותחולל לו · מענין תוחלת : בפש · בריבוי : יפצה פיהו · יפתח פיהו : יכביר · ירבה :

ביאור דברי המענה

ענה אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר האם חשבת שיהיה מאמר נכון אמרך שאתה יותר צדיק מהשם ית' במה שהביא עליך מהמכות והנגעי' כי הוא הביאם לך על לא פשע כי תאמר מה יועיל לך כי תתם דרכיך ומה תועיל מענשיך כי אמרת תם ורשע הוא מכלה והבאת ראיה מהחום במה שימצא מהרשעים שיפתחו זולתם ואין מוחה בידם וספרת בזה הסיפור הארוך אשר במענה גם היום מרי שיחי · אני אשיבך מלים על זאת הטענה ואת רעיך עמך שלא מצאו מענה להתיר הספק בה · ואולם אמר זה לפי שאליפז החל להתיר הספק באמר שאין רשע הרשע מזיק לשם ית' ולא צדק הצדיק מועיל לו ולזה יתכן שיאריך לרשע כמו שקדם במענה האל יסכן גבר וכאשר טען איוב על זאת ההנחה מה שטען במענה גם היום מרי שיחי לא מצא מענה אחד מהם על דבריו כי מה שהשיב בלדד לא יותר בו הספק כלל ולא השיב אחר זה אחר מרעיו על דבריו אלה · הבט שמים וראה איך גבה ממך במקום ובמדרגה אף כי השם ית' רחוק מאד ממדרגתינו ובהיות הענין כן מה יזיקו לו חטאינו ופשעינו ומה יועיל לו צדקנו · הלא רשעינו וצדקתינו הוא לנו לבד ולנו התועלת והנזק בהם והנה תועלת הצדק הוא שלמות הנפש בעצמות והשמירה מהרעות הגופיות בסבית מצד ההשגחה האלהית ועונש הרשע הוא בעצמות אבדן הנפש וההמסר אל הרעות הגופיו' במקרים מצד העדר ההשגחה האלהית · ואולם מה שיחשב מרוע הסידור מפני המצא רוב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם וישועו העשוקים מכח העושקים אשר הם רבים והוא מה שטענת במענה גם היום מרי שיחי על זה המאמר אשר זכרתי כאשר אמרו אליפז תדע באמת כי הסבה בזה העדר ההשגחה האלהית מהעשוקים לפי שלא השתדלו לדבקות בו · ולא אמר אחד מהם איה אלוה עושהו לחקור בו ולהשכיל ולדעת אותו אשר הוא נותן אלו השבחים הנפלאי' בזה העולם השפל החשוך ר"ל שממציא בהם ענייני' נפלאים יוכר ויסובב בהם · והוא מלמדינו חכמה ובינה וזה הלימוד וההבנה הוא לנו יתרון על שאר בעלי חיים ולא נתנו אל לבם להוציא הבנתם זאת אל הפועל עד שיסיגו השם ית' כפי היכולת · הנה זה סבה שיזעקו העשוקים אל השם ית' מפני גאון הרעים העושקים אותם ולא יענה השם ית' · לא שהשם ית' ישמע זה השוא והחמס ויראה אותו ויהיה מסודר מתנו כי אמנו משגיח באלו הדברים הפרטיים מצד מה שהם פרטיים · ואולם ידע אותם כלם אים לא נעדר באופן אחר כמו שביארנו בספר מלחמות יי' ובביאורינו לספר החוש והמוחש · אבל אמנם סבת זה החמס כשכסור מדרכי השם ית' ולא נשתדל ללכת בדרכיו ולהשכיל אותו בדרך שתהיה ההשגחה האלהית בנו · אף כי תאמר לא תוכל לראות את השם באמרך שתאל בעשותו ולא אחז וגו' היסר מענשיך בדין לפניו ותקוה לו שייטיב אחריתך · ועתה הנה אין מה שפקד אפו ולא ידע איוב ברבוי הרע כי כבר אפשר שהיה רע יותר מהרע שהגיע לו לאין שיעור ולזה היה לו לירא שיוסיף לו רע על רעתו · אבל איוב להבל יפתח פיו לדבר כנגד השם ובבלי דעת ידבר דברי' כנגדו או יהיה הביאור באומרו ועתה כי אין פקד אפו · ועתה מה שתטעון מהחמסים שנעשים תחת השמש הנה עם שאוכם חמסים כמו שנזכר כי אמנם שבתם הנה זה מעט מאד ולא ימצא מזה רבוי ולזה הוא מבואר שלא היה לך לשפוט מפני זה הענין שימצא על המעט ביחס אל הטוב הנמצא בזה העולם השפל שיהיה השם ית' עושה שלום ושלא יועיל לאדם מאלו הרעות כי יתום דרכיו אבל אתה תדבר מה שתדבר ותטעון כנגד השם בבלי דעתי ·

והכלל העולה מהדברים

הוא שאליהוא השיב על מה שהיה טוען איוב מההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך עם הכאיבם שאר האנשים בכל מיני הרשע לא יזיק לשם ית' בעשותו הרשע ולזה לא יחוייב שיעכישהו תכף מרותו ואם אמר אומר שהשם ית' לא ימלטו מהעול בהאריכו לרשע עד בא העת אשר

תמוט רגליו לפי המערכת מפני שהוא מזיק לאנשים רבי' תוך זה הזמן כמו שטען איוב. הנה ישיב אליהוא כי אלו האנשי' לא יוזקו על יד הרשע אלא מפני שלא השתדלו לדבקה בשם ית' כפי היכולת כמו שקדם ויביא להם על ירם את הרע המסודר להם מצד המערכת או הרע הבא להם על צד ההשגחה לא זולת זה חלת היה הסיבה שלא יבא לאנשים רע מהרשעים כי אם על המעט עם היות כוונתם להרע והם מתעלים בזה בכל אופני ההשתדלו' ולזה הוא מבואר שהם בעצמ' הם סבת הגעת הרע להם לא ההכר' שיאריך הש"י לרשע ובזה הותר הספק בזאת הטענה והנה מה שטען איוב על רעיו במה שהם אומרים שהשם ית' פוקד האד' על מעשיו ויודע אותו ובאר שזה בלתי אפשר מצד החום והעיון כמו שקדם הוא מבואר שכבר הותר הספק כמו שהכיח אליהו בזה הדרוש וזה שהוא לא יכיח שהשם ית' ידע את הדברים הפרטיי' מצד מה שהם פרטיי' ולזה אמר אך שוא לא ישמע אל והמכם ידעם כלם מצד אחד כמו שביארנו באופן שלם בספר מלחמות יי' ובזאת הידיעה אשר לו בהם תגיע ממנו לנביאים באמצעות המדמה הידיעה באו העניני' הפרטיי' טרם בואם והוסיף אליהוא להוכיח איוב מפני שהוא עשה גזירה כוללת שהשם ית' עוזב איפי האדם ומוכחם מפני מה שמצא מהרעו' במין האיכותי אשר הוא מעט מאד ביחס אל הטובות הנמצאות בו ולזה אין ראוי שנחליט המאמר מפני הענין הנמצא באדם על המעט שהשם ית' עוזב איפי האדם ומוכחם אבל ראוי שנחקור בזה הענין המעטי הנמצא לאי זה דבר נוכל ליחס אותו מזולת שנבטל מה שיראה מהשגחת השם הנפלאת באיפי האדם מפני הטובות הנמצאות בהם על הרוב:

כתר לי. רובי המפרשים פירשו בו המתן לי מעט ואומרים כי כמהו כתרו את בנימן ויתכן היות כתרו שבבו כי כתר ועטרה קרובים בענין כמו עוטרים את דוד וכן מכתיר את הצדיק וכן בני יכתירו צדיקים ויהיה פי' כתר לי שים לי כבוד מעט: למרחוק. הוא המקום שהוא העילה הרחוקה כי העילות הרחוקות רבות כענין האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק ויש אומ' שהוא כמשמעו שישא דעו וישמע למרחוק: תמים דעות עמך. הוא המקום כענין מפלאות תמים דעים והענין הוא יעיד: ולא ימאס. חכם: לא יחיה רשע. כענין שנות רשעים תקצרנה: לא יגרע מצדיק. כענין הנה עין יי' אל יראיו: ואת מלכי' לכס' הוא יקים מלכים לכסא ואם יגבהו ישיבם: אם אסורים בזיקים. או ישמעו ויעבדו. השם: בשלח יעבורו. בנמק המות ימותו כמו יגועו עם ויעבורו: ישימו אף. כמו ויוסיפו אף והוא מן ישים: בקדשים. מענין הכפל יתברר זאת המלה: ואף הסיתך. כמו הסירך כמו ויסתם אלהים ממנו: צר. כמו צר ומצוק: רחב: אל רחב שאין מוצק תחתיה שאין בו מוצק והוא דרך משל כי רחב הוא הקו הסובב העגולה ומוצק הוא הנקודה: ונחת שלחנך. ומה שתניח בשולחנך וזה עשה לך המקום: ודין רשע מלאת. ותדע כי דין ומשפט יתמכו הכל: כי. יש לך שתפחד מחימה פן יסירך בהכות' והכופר אם היה רב אל יטך: היערך שועך. הוא ההון ובעל ההון יקרא שוע כמו אם בפידו להם שוע והענין היועיל שועך לא בצר. והענין בצר לא יערוך לא השוע ולא כל מאמצי כח. והלא תראה כי לא תשאף לילה והתאו לשו' נקבה כמו שמצאנו מקום במקום אחר לשון נקבה עד שיוריד

למרחוק ח' וסי' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל. וחברו דד"ה. והקול נשמע עד למרחוק. הלא שבעת עד למרחוק דספר'. וחברו רישעיה: ויצא שמו' אשא דעי למרחוק. בשם תפר אוכל: ואם ו' ר"ף בספר' וסימ' ואם זרוע כאל

וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃ כַּתַּר־לִי זְעֵיר וַאֲחַוֶּךָּ כִּי־עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּים׃ אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק וּלְפֹעֲלִי אֶתֵּן־צֶדֶק׃ כִּי־אָמְנָם לֹא־שֶׁקֶר מִלָּי תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ׃ הֶן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב׃ לֹא־יְחַיֶּה רָשָׁע וּמִשְׁפַּט עֲנִיִּים יִתֵּן׃ לֹא־יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֶת־מְלָכִים לַכִּסֵּא וַיֹּשִׁיבֵם לָנֶצַח וַיִּגְבָּהוּ׃ וְאִם־אֲסוּרִים בַּזִּקִּים יִלָּכְדוּן בְּחַבְלֵי־עֹנִי׃ וַיַּגֵּד לָהֶם פָּעֳלָם וּפִשְׁעֵיהֶם כִּי יִתְגַּבָּרוּ׃ וַיִּגֶל אָזְנָם לַמּוּסָר וַיֹּאמֶר כִּי־יְשֻׁבוּן מֵאָוֶן׃ אִם־יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבֹדוּ יְכַלּוּ יְמֵיהֶם בַּטּוֹב וּשְׁנֵיהֶם בַּנְּעִימִים׃ וְאִם־לֹא יִשְׁמְעוּ בְּשֶׁלַח יַעֲבֹרוּ וְיִגְוְעוּ בִּבְלִי־דָעַת׃ וְחַנְפֵי־לֵב יָשִׂימוּ אָף לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אֲסָרָם׃ תָּמֹת בַּנֹּעַר נַפְשָׁם וְחַיָּתָם בַּקְּדֵשִׁים׃ יְחַלֵּץ עָנִי בְעָנְיוֹ וְיִגֶל בַּלַּחַץ אָזְנָם׃ וְאַף הֲסִיתְךָ מִפִּי־צָר רַחַב לֹא־מוּצָק תַּחְתֶּיהָ וְנַחַת שֻׁלְחָנְךָ מָלֵא דָשֶׁן׃ וְדִין־רָשָׁע מָלֵאתָ דִּין וּמִשְׁפָּט יִתְמֹכוּ׃ כִּי־חֵמָה פֶּן־יְסִיתְךָ בְשָׂפֶק וְרָב־כֹּפֶר אַל־יַטֶּךָּ׃ הֲיַעֲרֹךְ שׁוּעֲךָ לֹא בְצָר וְכֹל מַאֲמַצֵּי־כֹחַ׃ אַל־תִּשְׁאַף הַלָּיְלָה לַעֲלוֹת עַמִּים תַּחְתָּם׃ הִשָּׁמֶר אַל־תֵּפֶן אֶל־אָוֶן כִּי עַל־זֶה בָּחַרְתָּ מֵעֹנִי׃ הֶן־אֵל יַשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ מִי כָמֹהוּ מוֹרֶה׃

ל׳ · בלי׳ · ר׳ ח׳ ל׳ · ג׳ ל׳ · ז׳ ג׳ · ל׳ · ו׳ ר״פ בסי׳ ל׳ ד׳ · ד׳ רגשי׳ · ל׳ · ל׳ ותר ויעברו · ג׳ · ג׳ וחס׳ ל׳ וחס׳ ותר בנער · ו׳ ר״פ ל׳ · ל׳ · ל׳ וכתו׳ סין · ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · יד · ל׳ ונד על אין

ויגל ל׳ ותר יגול · ומלא ג׳ חסף תחן

וְאוֹסִיף אֱלִיהוּא וַאֲמַר׃ אַמְתִּין לִי צִיבְחַר וַאֲחַוֵינָךְ אֲרוּם תּוּב לֶאֱלָהָא מִילַיָא׃ אֶטוֹל מַנְדְּעִי מִן רַחִיק וְלַעֲבִיד יָתִי אֶתֵּן צִדְקְתָא׃ אֲרוּם בְּקוּשְׁטָא לָא שִׁקְרָא מִלַּי שְׁלִים מַנְדַּעְתָּא עִימָךְ׃ הָא אֱלָהָא רַבָּא לָא יִרְחַק צַדִּיקָא מְטוּל דְּהוּא חֵילָא וְחַכִּים לִבָּא׃ לָא יְחֵי חַיָּיבָא וְדִין עַנְיֵי יָהִיב׃ לָא יִמְנַע מִצַּדִּיקַיָּא עֵינֵיהּ וְעִם מַלְכֵי תַקְנַיָּא לְמִיתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא וְיוֹתִיבִינוּן לְעָלְמָא וּמִתְגַּבְּהִין׃ וְאִין אַסִּירִין רַשִׁיעַיָּא בְּשׁוּשְׁלָוָן מִתְאַחֲדִין בְּאַשְׁלֵי סִיגוּפָא׃ וִיחַוֵי לְהוֹן עוֹבָדֵיהוֹן וּמַרְדֵּיהוֹן אֲרוּם אִתְגַּבָּרוּ׃ וְגַלֵּי מַשְׁמַעְהוֹן לְמַרְדּוּתָא וַאֲמַר דִּיתוּבוּן מִן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דְּדָמִין לְלָמָא׃ אִין יִשְׁמְעוּן וּפַלְחִין לֵיהּ יִשְׁלְמוּן יוֹמֵיהוֹן בְּטַב וּשְׁנֵיהוֹן בְּמַזְמוּטֵי׃ וְאִין לָא שָׁמְעִין בְּזֵינֵי קְרָב יְעִיבְרוּן וְיִתְנַגְּדוּן מִדְּלֵית מַנְדְּעָא׃ וְהוּוֵי לִבָּא יְשַׁווּן רוּגְזָא לָא יִבְעוּן רַחֲמֵיהּ אֲרוּם כְּפַתִינוּן׃ תְּמוּת בְּטַלְיוּת נַפְשְׁהוֹן וְחַיְיתְהוֹן הֵיךְ מְרֵי זְנוּ׃ יְפַצֵּי עַנְיָא בְּסִיגוּפֵיהּ וּמְפַרְסֵם בְּדוֹחֲקָא מַשְׁמַעְהוֹן׃ וְאַף פַּצְאִינָךְ מִפּוּם מְעִיקָא אַפְּתֵי דְּלָא יִתְעַק בַּתְרָאָה וּבְנַיְיחַ פָּתוֹרָךְ מְלָא דִּיתְנָא׃ וְדִין חַיָּיבָא אַשְׁלִימְתָּא דִּין וְהִילְכְּתָא סַעֲדִין׃ אֲרוּם יְרַגֵּז דִּילְמָא טְעִינָךְ בְּמִיסַת מַזָּלָא וּסְגֵי פוּרְקָנָא דְּעִתְרָא לָא יַצְלִינָךְ׃ הַא הַאֶפְשַׁר דְּמִסְתַּדַּר בְּעוֹתָךְ וְכָל דְּמִתְאַלְמִין מִשְׁכְּחִין חֵילָא׃ הָא הַאֶפְשַׁר דְּמִסַּדַּר צְלוֹתָךְ לָא בְעָקְתָא וְכָל מַה דְּמִתְקְפִין כַּח מַרְבְּקִין חֵילָא׃ לָא תִּדְחוֹק בְּלֵילְיָא לְאַסְקָא עַמְמַיָּא בְּאַתְרֵיהוֹן׃ הָא לָא תְגִיר אַתְּ חַבְרָךְ בְּלֵילְיָא לְסַלְקָא עַמַּיָּא חִילוּפֵיהוֹן׃ אִסְתַּמַּר לָא תִתְפְּנֵי לְשִׁקְרָא אֲרוּם עַל דָּא בְּחַרְתָּא מִסִּיגוּפָא׃ הָא בִּלְחוֹדוֹי אֱלָהָא תְּקִיף בְּחֵילֵיהּ מַן דִּיכְּוָתֵיהּ מַלִּיף תְּרִיצוּתָא׃

לך: ואם זכרהי ונבהלתי · ואם אסורים בזיקים. ואם בינה שמעה. ואם לא איפהמי · ואם לא ישמעו בשלח יעברו. ויגל ד' וסימ' נמסר בסוף מלאכי: אזנם ח' וסי' ויקרא את בני אהרן. ונה ערלה אזנם. ולא שמעו ולא הטו דבמועצות. וחברו ולא שמעו דבשרירות. ולא שמעו דלשוב. ויגל אזנם למוסר. יחלץ עני בעניו. ויגל בלחץ אזנם. מקץ שבע שנים תשלחו: חמות ג' וחס' וסימ' תמת נפשי עם פלשתים · תמת נפשי מות ישרים. תמת בנער נפשם. וא' ותכת בצמא: ואף ט' ר"ף וסימ' ואף גם זאת בהותם. ואף כי תשלחנה לאנשים. ואף כי היין בוגד · ואף אלהים עלה בום · ואף אמנם שגיתי · ואף הסיתך מפי צר · ואף שמהתהם שאלנה: ואף מאניא די בית אלהא · ואף כאני ביתי: לעלות י"ד מל' וסימ' והמשאת החלה לעלות · וכחור אתו מכל שבטי ישראל · ויוסיפו עוד פלשתים. ויעלו העיר חמה. ויהי בעכר הצהרים. וישלח המלך רחבעם. וחברו. אז יעלה חזאל · שמעתי ותרגז בטני · ויהי לקץ שנים ויסיתהו. אך הכל בני אדם כזב · אל תשאף הלילה · ויקמו ראשי האבות · ועלי הטה חסד · וכל אוריתא ויהושע דכו' כמ"ג להעל' וסימ' ואתה תצוה את בני ישראל · צו את בני ישראל. לבנות לנו מזבח:

ביאור מלות המענה

כתר לי זעיר · ואגידך: המתן לי מעט · ואחוך · כביר · רב ההשגחה: כביר כח לב · רב הכנת השכל להשיג המושכלות: יגרע · ימנע: ויעבדו · ויעבדו השם ית': בשלח יעבורו · בחרב יכרתו: לא ישועו · לא יתפללו: וחייתם בקדשים · וכפשם בהיותם נערים שאז ראויים להיותם קדשים מפני רתיחת הטבע אז: יחלץ · יציל: הסיתך · הסירך ומזה הענין ויסיתם אלהים ממנו: מפני צר · מפני הצר והמצוק ר"ל שלא ההיה בפיו לאכל: מוצק · הוא מענין מצוק: ונחת שולחנך · ומה שיורד בשולחנך: מלאת · פעל יוצא העם שהוא מבנין הקל' וכמוהו ומלאו את המקום הזה דם נקיים: פן יסיתך בספק · פן יסירך מן העולם בספק ובהכאה: שועך · עשרך והוא מענין ולא נכר שוע לפני דל: בצר · זהב מגוזי והיה שדי בצריך: תשאף · תאוה ותשתדל: לעלות · לכרות ומזה הענין כעלות גדיש בעתו: תחתם · במקומם: מאמצי כח ויעלה עמים תחתם: השמר אל תפן אל און כי על זה: שתשמר יותר טוב לך שתבחר אותו בימי העוני · והמקום ישגיבאותך: מורה · כמו אשכילך ואורך ויש אומרים מי יוכל למרות כמהו ואיננו נכון בעיני:

זכור

אבן עזרא

זכור · כל מה שתזכור ותחשוב בפעליו יותר תראה גדולתם · ופי' תשגיא מן סגיא · שוררו · לאו כמו אשורנו : כל אדם · מי שיש בו דעת יחזה בפעליו : אנוש יביט מרחוק · על דרך החכמה : ואין חקר לשניו · דברו הקדמונים על לשון בני אדם : כי יגרע · פעם יגרע כנטפי מים : יזוקו מטר · כאילו יזקק המטר מן האיד העולה שהוא סבת המטר כמו ואיד יעלה מן הארץ · ופעם יבין מפרשי עב כאילו ישים בינה למפרשי עב כמו הבן להלן את המראה ועניין מפרשי בעבור שהם נפרשי' : תשואות סוכתו · העניין כפול ועניין סוכתו כמו ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו : הן פרש עליו אורו · על העב מטרו ויש אומרים כי נקרא המטר אור בעבור המאור הקטן כי בתנועותיו יהיה המטר בשווי הבורא והנכון בעיני כי הן פרש עליו אורו כי הוא כמשמעו כי יפרוש על העב האור : ושרשי הים כסה · כי בם ידין עמי' באור ובמטר : יתן אוכל למכביר · מן כביר שיתיקר או למכביר מן כבריה ורבי משה הכהן אמר כי זה הפסוק דבק עם על כפים וזה איננו נכון כלל כאשר הזכרתי בספר מאזני הלשון : על כפים כסה אור · הפך הן פרש עליו אורו כאילו בכפים כסה האור והכפים הם העננים כמו וסכותי כפי עליך : ויצו עליו · על השמש : במפגיע · הוא הנגש אל העב' כאילו פגעו בשמש בעבור מרוצת העננים : יגיד · על הגשם : רעו · כמו תרועתו והוא הרעם כמו וישמע יהושע את קול העם ברעה · אפילו המקנה והעולה כמו עלות עלי ירגישו בעת שיקרב זמן בואת המטר וסימנים רבים יש לבני אדם בבקר ובצאן משכיבתם על צד ימין ובשאר החיות : תחת כל השמים ישרהו · ואורו הוא הברק ואמר הגאון רב סעדיה כי על המקום ידבר ואיננו נכון כי איננו דבק בפסוקים שלמעלה ומטה ומלת ישרהו כמו משרת ענבים וזה הלשון ידוע בדברי רבותינו ז"ל שורין ויש אומרי' שהוא מן ישר והוא רחוק : ולא יעקבם · השם סימן העבים והעניין לא יאחר מן לעולם עקב : כי לשלג יאמר · להיות בארץ וכבר הזכרתי בספר מאזני הלשון כי כל דבר צריך לזמן ומקו' על כן ימצאו פעמים בלשון הקדש בלא אות בי"ת כמו הנמצא בית יי' : ביד כל אדם יחתום · יש אומרים בבר כל אדם : יחתום · שהגשם ימנעם לצאת לדעת כל איש מעשה ידיו ואחרים אמרו כי המקום יחתום ביד כל אדם המעשים שעשו והזכיר זה העניין בפסוק הזה בעבור המטר כעניין אם תשמעו ונתתי מטר ארצכם והקרוב אלי כי על הזורע ידבר כי אחרי ירידת הגשם יזרעו בני אדם והמקום יחתום ביד כל אחד ואחד מה שיהיה מהזרע : ותבא חיה במו ארב · בעת המטר : מן החדר תבא סופה · יתכן שהוא כמו חדרי תימן מפאת דרום כאשר פירשתי : וממזרים · יש אומרי' שהוא פאת צפון ויש אומרי' ממזלות ויש אומרי' שהוא מן מזורה הרשת על עניין רחוק והנכון בעיני שהם כוכבים וכמהו התוכיות מזרות בעתו : במוצק · הוא הארץ שהיא כנקודה באמצע הגלגלים :

מסורה

תשאות ד' וסימ' תשואות מלאה עיר הומיה · תשואו' חן חן לה · מפרשי עב תשאות סכתו · תשואו' נוגש לא ישמע : עולת · ה' מל' בליש' וסימ' מן ההר החלק העולה שעירה · והנה איש הבינים עולה · והעולה בתוך הפחת יפול · ואל הכתף מחוצ' · מקנה אף על עולה : ישמע י' וסימ' וככל אשר אמרתי אליכם השמרו · לא ישמע עוד חמס בארצך' ונגלתי בירושלם

איוב לו–לז

מִי־פָקַד עָלָיו דַּרְכּוֹ וּמִי־אָמַר פָּעַלְתָּ עַוְלָה׃ זְכֹר כִּי־תַשְׂגִּיא פָעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים׃ כָּל־אָדָם חָזוּ־בוֹ אֱנוֹשׁ יַבִּיט מֵרָחוֹק׃ הֶן־אֵל שַׂגִּיא וְלֹא נֵדָע מִסְפַּר שָׁנָיו וְלֹא־חֵקֶר׃ כִּי יְגָרַע נִטְפֵי־מָיִם יָזֹקּוּ מָטָר לְאֵדוֹ׃ אֲשֶׁר־יִזְּלוּ שְׁחָקִים יִרְעֲפוּ עֲלֵי אָדָם רָב׃ אַף אִם־יָבִין מִפְרְשֵׂי־עָב תְּשֻׁאוֹת סֻכָּתוֹ׃ הֵן־פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ וְשָׁרְשֵׁי הַיָּם כִּסָּה׃ כִּי־בָם יָדִין עַמִּים יִתֶּן־אֹכֶל לְמַכְבִּיר׃ עַל־כַּפַּיִם כִּסָּה־אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ בְמַפְגִּיעַ׃ יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ מִקְנֶה אַף עַל־עוֹלֶה׃

לז אַף־לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ׃ שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרֹגֶז קֹלוֹ וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא׃ תַּחַת־כָּל־הַשָּׁמַיִם יִשְׁרֵהוּ וְאוֹרוֹ עַל־כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ אַחֲרָיו יִשְׁאַג־קוֹל יַרְעֵם בְּקוֹל גְּאוֹנוֹ וְלֹא יְעַקְּבֵם כִּי־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ׃ יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְלֹא נֵדָע׃ כִּי לַשֶּׁלֶג יֹאמַר הֱוֵא אָרֶץ וְגֶשֶׁם מָטָר וְגֶשֶׁם מִטְרוֹת עֻזּוֹ׃ בְּיַד־כָּל־אָדָם יַחְתּוֹם לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ׃ וַתָּבוֹא חַיָּה בְמוֹ־אָרֶב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תִשְׁכֹּן׃ מִן־הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה וּמִמְּזָרִים קָרָה׃ מִנִּשְׁמַת־אֵל יִתֶּן־קָרַח וְרֹחַב מַיִם בְּמוּצָק׃

תרגום

מַן יַסְעַר עֲלוֹי אוֹרְחֵיהּ וּמַן יֵימַר עֲבַדְתָּא עֵילִיתָא׃ אִדְכַּר אֲרוּם תַּפִּישׁ עוֹבָדֵיהּ דִּי שַׁבְּחוּ גוּבְרִין צַדִּיקִין׃ כָּל בְּנֵי נָשָׁא חֲמוֹן בֵּיהּ אֱנָשׁ אִיסְתַּכַּל מֵרָחִיק׃ הָא אֱלָהָא סַגְיָא וְלָא נְדַע סְכוּם שְׁנוֹי וְלֵית סוֹף׃ אֲרוּם יִמְנַע טִיּוּפֵי מַיָּא יַזְלְפוּן מִטְרָא לַעֲנָנֵיהּ׃ דְּיַזְלְחִין שְׁחַקַיָּא דְּאַסֵּי מְטוּל צְלוֹתָא דְּבַר נַשׁ רָב׃ לְחוּד אִין אִתְבַּיַּין פְּרִישְׁתָא דְעֵיבָא דִּיכְפַּת עֲנָנֵיהּ טַלָּלֵיהּ׃ הָא פְּרַס עֲלוֹי סִיטְרָא וְעִקָּרֵי יַמָּא חֲפָא׃ אֲרוּם בְּהוֹן דָּאִין עַמְמַיָּא יְהַב מֵיכְלָא לְסוּגְעָא׃ מְטוּל חֲטוּף יְדָא מְנַע מִטְרָא וּפַקִּיד עֲלוֹי לְמֵיחַת מְטוּל מְצַלֵּי׃ דִּיחַוֵּי לִישָׁן תְּלִיתַאי בְּחַבְרֵיהּ קִנְאֲתָא וְרוּגְזָא עֲלוֹי יִסַּק׃ תָּא יְחַוּוֹן בְּאוֹרַיְיתָא חַד עִם חַבְרֵיהּ מְטַנְנִין בְּרוּגְזָא וּמְסַלְּקִין לֵיהּ לְעֵילָא׃ תָּא יְחַוֵּי עֲלוֹהִי זַכְוָתָא חַבְרֵיהּ קִנְאֲתָא וְרוּגְזָא מֵעֲלוֹהִי יְסַלֵּק׃ בְּרַם לְדָא יִתְוַוא לִבִּי וְיִטְפִּיז מִן אַתְרֵיהּ׃ תָּא עַל בְּנוֹי דְּאַהֲרֹן אִתְנַבֵּי וַאֲמַר לְחוּד לְחֶדְוָא לִבִּי תְּוַות וְשַׁוַּור מִן אַתְרֵיהּ׃ שְׁמָעוּ מִשְׁמַע בְּרוּגְזָא קָלֵיהּ וְהֶגְיָא הֵיךְ אֶשָּׁא מִפּוּמֵיהּ נָפֵק׃ תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא תְּרִיצוּתֵיהּ וּנְהוֹרֵיהּ יְקוּם עַל סַיְיפֵי אַרְעָא׃ בַּתְרוֹי מַכְלֵי קָל אַכְלְיוּתֵיהּ בְּקָל גֵּיוְותָנוּתֵיהּ וְלָא יְעַכְּבִינוּן אֲרוּם יִשְׁמַע קָלֵיהּ׃ כַּד אַכְלֵי אֱלָהָא בְּקָלֵיהּ עַל פְּרִישָׁן דַּעֲתִיד לְמֶעְבַּד עֲבַד רַבְרְבָן וְלָא נִדַּע׃ אֲרוּם לְתַלְגָּא יֵימַר הֲוֵי בְּאַרְעָא וּמִטְרָא בָּתַר מִטְרָא בְּקַיְיטָא לְמַבְשְׁלָא פֵּירֵי וּמִטְרָא בָּתַר מִטְרָא לְמִצְמַח עִסְבָּא בְּסִתְוָא בְּעוּשְׁנֵיהּ׃ בִּידָא דְכָל אֱינָשָׁא יִרְשׁוּם לְמִידַּע כָּל בְּנֵי נָשָׁא עוֹבָדוֹי׃ וְתֵיתֵי חַיְתָא בִּכְמָנָא וּבִמְדוֹרָהָא תִּשְׁרֵי׃ מִן אִדְּרוֹן עֵילָא תֵּיתֵי זִיעָא וּמִכַּוּוֹת מְזָרִים קוֹרָה׃ מִמֵּימַר אֱלָהָא יִתְיְהֵב קַרְחָא וּפַלְטִיּוּת מַיָּא בְּאַתְּכוּתָא׃

מסורה

ושתי · כהקיר בור מימיה כן · כה אמר יי' עוד ישמע במקום · ויתנהו בסוגר בחחים · והשבתי המון שיריך · קול מלאכה · אחריו ישאג קול · וגם נביאים העמדת · וא' ישמע ויקמו האלהים : במו ט' וסימ' כהדוש מתבן במו מדמנה · חציו שרפתי במו אש · חציו שרף במו אש · כמו פי אתחנן לו · כי תלך במו אש לא תכוה · לירות במו אפל · ואניעה עליכם במו ראשו · אאמיצכם במו פי · ותבוא חיה במו ארב · קרבא כתי' במי וקרי' במו :

רלבג

מורדו · הביטו והשיגו : סגיא · סגיא כח או יהיה סגיא ונפלא במציאותו : יגרע · ימנע : נטפי מים · הגרת המים וזה בסבת היובש : יזוקו מטר לאידו · יזלו מהם לחוץ הם בבח מטר ר"ל שיעשה מהם איד לא אשר הוא מוכן להיות ממנו מטר : מפרשי עב · מיני הפרישיות אשר לעב והרצון בו כי כבר יתחדשו עבים מתחלפים זה מזה עד שמקצתם יהיה מטר ומקצתם יהיה רוח ומקצתם ענינים אחרי' כמו שזכר אחר זה · תשואות סוכתו · הרבת בסוכתו ענגו · והרצון בזה המיית ענגו והוא הרעם : אורו · שמשו ומזה בר ואור : למכביר · לרוב : כפים · עננים : ומזה העניין וסכותי כפי : כסה אור · הוא האיד הקיטורי שהוא מתלהב בקלות ובמעט סבה : במפגיע · במשסם ופוגם : רעו · הוא האיד האחר שהוא רעו וחבירו : מקנה אף על עולה · קנין אף על האיד הקיטורי ממדרכו לעלות למעלה : ויתר · ויעתק : והגה · הוא שם מענין הגייה והרצון בו וקול והוא הרעם : ישרהו · כמו ישרו והטעם שהוא ויתישר לרדת תחת כל השמים עד שישמע שם בכל המקומות אשר הענן עליהם ואמנם אמר זה לפי שהקול הוא תנועה מגעת אל חוש השמע באמצעות האויר המקבל צורת התנועה ההיא או יהיה הרצון בישרהו ילחלחהו והטע' שהוא ילחלח הענן וירד ממנו המטר : ואורו על כנפו האר' · והברק היוצא ממנו ירד למט' על כנפות הארץ וזה פלא משני צדדים האחד שיצא אש מהמקום אשר היו שם המים והשני שירד למטה והנה טבעו שיעלה למעלה : ולא יעקבם · ולא יאחרם : מטרות עוזו · מטרות עוז ותהיה הוי"ו נוספת : יחתום · יסגור ויסתום עד שלא יוכל איש לצאת לחוץ מרוב המטר : מן החדר תבא סופה · מחדר הענן תבא הרוח וזה יהיה כאשר היה נעצר בו איד הספ' לו כי יקרה לזה האיד המורכב שיהיה ממנו הרוח כאשר התבאר בספר האותות : וממזרים קרה · ר"ל שכבר יהיה קור חזק מן הרוחות המזרים ומפזרים האידים והם הרוחו' הצפוניות כמו שנזכר בספר האותו' או יהיה ממזרי' מענין זרם ויהיה מזרים כמו מזרם כמו הענין בתומיך גורלי שהוא כמו תומך או יהיה מורכב מפיעל הרבוע והפעיל כי כבר ימצאו רבים מורכבים משני בניינים : מנשמת אל · מרצון אל : במוצק · מגזרת מצוק וזה יהיה כאשר יקפא הטל ויהיה ממנו הכפור :

אַף־בְּרִי יַטְרִיחַ עָב יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ׃ וְהוּא מְסִבּוֹת מִתְהַפֵּךְ בְּתַחְבּוּלֹתָו לְפָעֳלָם כֹּל אֲשֶׁר יְצַוֵּם עַל־פְּנֵי תֵבֵל אָרְצָה׃ אִם־לְשֵׁבֶט אִם־לְאַרְצוֹ אִם־לְחֶסֶד יַמְצִאֵהוּ׃ הַאֲזִינָה זֹּאת אִיּוֹב עֲמֹד וְהִתְבּוֹנֵן נִפְלְאוֹת אֵל׃ הֲתֵדַע בְּשׂוּם־אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם וְהוֹפִיעַ אוֹר עֲנָנוֹ׃ הֲתֵדַע עַל־מִפְלְשֵׂי־עָב מִפְלְאוֹת תְּמִים דֵּעִים׃ אֲשֶׁר־בְּגָדֶיךָ חַמִּים בְּהַשְׁקִט אֶרֶץ מִדָּרוֹם׃ תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָק׃ הוֹדִיעֵנוּ מַה־נֹּאמַר לוֹ לֹא־נַעֲרֹךְ מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃ הַיְסֻפַּר־לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם־אָמַר אִישׁ כִּי יְבֻלָּע׃ וְעַתָּה לֹא־רָאוּ אוֹר בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים וְרוּחַ עָבְרָה וַתְּטַהֲרֵם׃ מִצָּפוֹן זָהָב יֶאֱתֶה עַל־אֱלוֹהַּ נוֹרָא הוֹד׃ שַׁדַּי לֹא־מְצָאנֻהוּ שַׂגִּיא־כֹחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב־צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה׃ לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא־יִרְאֶה כָּל־חַכְמֵי־לֵב׃

בְּרַם בִּבְרִירוּתָא מְטָרֵחַ עֵיבָא מְבַדַּר עֲנַן מִטְרֵיהּ׃ וְהוּא תּוּקְפְּתָא מִתְהַפֵּךְ בְּחָכְמְתֵיהּ לְאַצְלָחָא פָּלְחֵי בְּאַרְעָא בְּעוּבָדֵיהוֹן וְנַחְתִּין בְּכָל אֲתַר דִּי פַּקְּדִינוּן עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ת״א וְהוּא בְּרַחֲמוֹהִי מַיָּא טְמִיעֲתָא מִתְהַפֵּךְ בְּאַפּוּתִיקוֹהִי לְעוּבָדֵיהוֹן דִּבְנֵי נָשָׁא מְגַלֵּי יָתְהוֹ וּמְשַׁדֵּר יָתְהוֹן לְכָל דְּפַקְּדִינוּן עַל אַפֵּי תֵּבֵל אַרְעָא׃ אִין כִּמְטְרָא דְפוּרְעָנוּתָא בִּימַמְיָא וּבְמַדְבְּרַיָּא אִין מִיטַּר רַוָּיָא לְאִילָנֵי טוּרַיָּא וּגְלַמְתָּא אִין מִטְרָא נִיחָא וְתַכְדָּא לְחַקְלֵי דְפֵירֵי וְכַרְמֵי יְכַפְּקִינֵיהּ׃ אַצִּית דָּא אִיּוֹב קוּם וְאִתְבַּיַּן פְּרִישׁוּתָא דֶאֱלָהָא׃ הֲיָדַעְתָּא כַּד יְשַׁוֵּי אֱלָהָא גְּזֵירְתָא עִילָוֵיהוֹן וְאוֹפַע עֲנָנֵי מִטְרֵיהּ׃ הֲיָדַעְתְּ עַל מְבַשְׁקְרָנֵי עָבָא פְּרִישׁוּתָא דִשְׁלִים מַנְדְּעָא׃ דִּילְבוּשַׁיִךְ מְשַׁחֲנִין כַּד מְשַׁדֵּיךְ אַרְעָא מִן דָּרוֹמָא׃ תַּרְקַע עִמֵּיהּ לִשְׁחָקַיָּא תַּקִּיפִין דְּחֶזְוַתְהוֹן בְּאַסְפַּקְלַרְיָא סְנִינָא׃ אוֹדַע יָתָנָא מָה נֵימַר לֵיהּ לָא נְסַדַּר לְמֶחֱמֵי קֳדָם חֲשׁוֹכָא׃ אִיפְשַׁר דְּיִשְׁתָּעֵי לֵיהּ אֲרוּם אֲמַלֵּל אִין יְמַלֵּל בַּר נַשׁ אֲרוּם יִקְטְרַג׃ וּכְדוּן לָא חֲמוֹן מִטְרָא בּוֹצֵט הוּא בִשְׁחָקֵי וְרוּחָא עָבְרַת וְדַכְיַית יָתְהוֹן׃ ת״א וְהַשְׁתָּא לָא אִסְתַּכְּלוּ בְּאוֹרַיְתָא אִתְעֲבִירוּ שְׁמַיָּא בְּהִירֵי מִן לְאַחְתָּא טַלָּא וּמִטְרָא וְרוּחַ עָבְרַת וְדַכְאִינוּן׃ מִצִּיפּוּנָא דַּהֲבָא יֵיתֵי קֳדָם אֱלָהָא דְּחִיל שִׁבְהוֹרָא׃ ת״א מִן צִפּוּנָא אִסְתַּנָּא יֵתֵי וְיִנְהַר עָלְמָא קֳדָם אֱלָהָא דְּחִיל יוֹדוּן עֲלָלֵי עָלְמָא׃ שַׁדַּי לָא אַשְׁכַּחוּנָךְ דְּאַנְתְּ מְדַבַּר עִם עוּלְלֵי עָלְמָא בְּסוּגֵי חֵילָא וְדִינָא וְסוּגֵי צִדְקְתָא לָא יְסַגֵּיף׃ ת״א שַׁדַּי לָא סַפִּיקְנָא לְמִשְׁתָּעֵי סוּגְעֵי חֵילָא וְדִינָא וְכוּ׳׃ בְּגִין כֵּין דְּחִילוּ מִינֵיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יִרְחַל כָּל חַכִּימֵי לִבָּא׃ ת״א מְטוּל דִּדְחִילוּ מִינֵיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יֶחֱמֵי מִבְּנוֹהִי הֵיךְ כָּל חַכִּימֵי לִבָּא׃

פתופך ב׳ וסימ׳ בכהונה מדין· והוא כסבות כתופך בתחבלתיו׃ אם לשבט חד מן ב׳ ר״פ אם אם אם וסימ׳ אם לשבט אם לארצו· אם גנבים באו׃ והופיע ל׳ והוא חד מן ט׳ זוגין מן ג׳ ג׳ כרישי׳ קדמ׳ ותניינא ה׳ ותליתא וה׳ וסימ׳ נבסר בבסרה רבתא במערכת אות והא כסד׃ חזקים ג׳ וסימ׳ וילכו בני דן לדרכם· והנהנתי את פניך· תרקיע עמו לשחקים׃ היסופר ב׳ וחס׳ וסימ׳ בקבר חסדך· הספר לו כי אדבר׃ יבולע ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ פן יבולע למלך ולכל העם· אם אמר איש כי יבלע׃ יאתה ב׳ וסי׳ ואידכם כסופה יאתה· מצפון זהב יאתה׃

בְּרִי· מענין בירור ופרשו ברה ובא במתק׳ מרי והרצון בזה כי נס׳ הבירור אשר יהיה לחלקי האויר עד שיתפזר ויותך קודם שיהיה ממנו המטר׃ יטריח עב· רצוני שכבר ימצא עב לפעמים לא יתהוה ממנו שום דבר אבל יתפזר ויותך ולזה אמר יטריח רצוני שתכליות כמו זה העב הוא טורח ועמל אחר שלא יגיע ממנו תועלת במוס אלוה עליהם· בגזור אלוה עליהם שיהיה ענינם בזה האופן׃ והופיע· והאיר והוא מקור וזה יהיה כשיתלהב האויר הקיטורי׃ מפרשי עב· כמו מפרישי וכבר קדם ביאורו׃ כראי מוצק· כמראה הנתך והוא כמראה של זכוכית שהיא ספיריית והנה אמר על השחקים שהם חזקים ושהם גם כן ספיריים כראי מוצק׃ לא נערוך מפני חשך· לא נוכל לסדר דברינו ולערוך אותם לפני השם ית׳ מפני החשך אשר אנחנו בו מפני הטבע החמרי וקיצורינו מהשיג פועל השם ית׳ על השלימות׃ יבולע· ישחת׃ בהיר· זך ומבהיק׃ שדי לא מצאנוהו וגו׳· הרצון בו שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג אותו הוא שגיא כח ושגיא משפט ושגיא לעשות רב צדקה ולא יעשה רע ויענה האנשי׳ כאמרו כי לא ענה מלבו׃ יראה· ישגיח או יהיה הרצון בו יכבד וישא פנים ויחניף׃

ביאור דברי המענה

אחר אשר ענה אליהוא שלשה מענים במספר מה שהשיבו אליפז ובלדד וצופר אל איוב או כמספר המענים שאמ׳ איוב שלא ענוהו חביריו על אחד מהם וראה שאין איוב עונה לו הוסיף אליהוא להשיב על דברי איוב וטענותיו ואמר המתן לי מעט ואגידך האמת כי עוד לי דברי׳ וטענות בעבור השם ית׳ לבאר שהוא משגיח באישי האדם הדבקים בו׃ אשא דעי מענייניים רחוקים ואתן צדק לפועלי׃ ואמנם אמר זה כי ההקדמות אשר יבאר מהם זה הדרוש הם רחוקות כמו שיתבאר· אמנם שדבריו אינם כוזבים זה ממה שיתבאר ממה שאתה מורה בו וזה שאתה מודה בשם שהוא שלם הדיעות ר״ל שהוא יודע בימוס המנמצאות וסדורם בשלמות לפי שהוא פועל אותם ובהיות הענין כן הנה יתבאר שאין השם ית׳ מואס האדם עד שלא יהיה משגיח בו מצד היותו מואס אותו כמו שאמרת מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך וזה שהשם ית׳ הוא רב הדעות והאר׳ הוא רב כח השכל הדיעות כי הוא כחיי על השגת זה הנימוס אשר לנמצאות ולזה הוא מבואר מזה הצד שיש לו יחס מה אל השי״ת מזה הצד ובפרט כאשר ישתמש בכחו זה ויוציאהו לפועל ובהיות הענין כן אין ראוי שימאסהו השי׳ ואולם היתה זאת ההקדמה רחוקה כי הידיעה תאמר בשם ית׳ ובנו בשיתוף השם ר״ל בקודם ובאיחור· ולזה הוא מבואר שהשם ית׳ לא ישתדל להחיו׳ הרשע לא החיים הנפשיים ולא החיים הגופיים אמנם שלא יחייהו הנפשיים הוא מבואר וזה שאי אפשר שתגיע הצלחת הנפש לרשעים ולא יחייהו גם כן החיים הגופיים כי אין בו דבר יהיה ראוי בעבורו שתהיה בו ההשגחה האלהית ויתן משפט העניים העשוקים בזה האופן כי להיות הרשעים מסולחי׳ למקרים יתכן שיבא אירס ויכבלו מהם· או יהיה הרצון בעניים צדיקי׳ וענוים כי כמוהו ימצאו רבים בספר תלים וירצה בזה שהשם ית׳ יתן משפט הצדיקי׳ הראוי להם בהשגיחו בהם בכל ענייניהם· לא יגרע השם ית׳ מצדיק עינו אבל ישגיח בהם ויצילם מהרעות הנכונות לבוא עליהם ויושיבם עם המושלים העליונים׳ לכסא הקיום והנצחיות ר״ל שיתן להם מקום בין המלאכים ושם יתקיימו לנצח ותגבה מדרגתם מאד· ואם יקרה בטובים שיהיו אסורים בזיקים ובכבלי ברזל או יהיו נלכדים בחבלי העוני והדלות הנה הוא מהשם ית׳ להגיד להם פעלם שאינו ישר ושכבר יתגברו פשעיהם אם יחזיקו בזה הפועל ויתמכו בו· הנה בזה האופן גלה אזנם למוסר כי בזה יוסרו מדרכם הרעה אשר החלו לדרוך בו ואמר השם ית׳ כי מפני זה ישובון מאון׳ אם ישמעו אל מצות השם ויעבדו אותו יכלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים ר״ל שלא יגיעם שום רעכי להדבקם בשם ית׳ תהיה השגחתו בהם וישמרם מכל רע· ואם לא ישמעו ויחזיקו בדרכם הרע אשר החלו לדרוך בו יגיעם מהרע שיעברו בחרב בבא יום אידם וימותו בלא דעת ולא יהיה להם השארות נפשיי וזה הוא העונש האמתי להם· והרשעים אשר לא די להם שלא ישמעו לסור מדרכם הרע אבל ישימו אף לשם ית׳ ויאמרו כי באפו

אף ברי· פירושו יש טעם על כן אמר אף כשיהיה האויר ברור והמקום יטריח עב׃ יפיץ· כמו יפוצו מעינותיך ופי׳ יפיץ ענן אורו שפעם ירד הגשם והשמש נראה ויש אומ׳ כי הבי״ת שבמלת ברי תשרת ויפרש רימץ רויה וזה רחוק׃ והוא· המקום יסובב מסיבות והנכון בעיני שהוא על הגלגל שמתהפך בתחבולות המקום לפעלי בני אדם׃ אם לשבט· להשחית הזרע׃ אם לארצו· או: לשבט כמו אבנים גדולות ונטש בים· והנה הזכיר ג׳ עניינים האחד למוקר והשני לארצו בעבור צורך הארץ ושוכניה חסידי׳ כעניין לפעלם והשלישי לחסרון והנה ישוב אם לשבט אם לארצו פירוש לפעלם׃ התדע בשום אלוה עליהם· כאשר שם המקו׳ העבים על בני אדם׃ והופיע· והראה האור בתוך העננים· או תדע מפלשי עב כמו פלס מעגל רגלך כאלו הם שקולי׳ בפלס׃ אשר בגדיך חמים· העניין ימי הקיץ כי רובי הרוחות הם שמאליים בעבור היות השמש בפאת שמאל· ורובי המפרשי׳ אמרו כי בהשקיט בהגיע שהוא הפך שקט ויאמרו כי כמוהו ארץ יראה ושקטה וזה רחוק להיות מלה אחת מתפרשת לפירוש והפכו ולא יהיה לא שינוי בבנין כמו שורש ושרש ויותר נכון היה שיאמרו התוכל להתחמם אם לא היתה רוח דרומית׃ תרקיע עמו· בחסרון הא׳ התימה והשחקים הם על העבים וקראו כן בעבור היותם אויר דק והוא מן ושחקת ממנה הדק וכן נקראו רקיע והם תחת הגלגלים והעניין האתה תעזור אותו להרקיע השחקים ולשום אותם חזקים ולהיותם כראי מוצק על כן יראה האור מהם׃ הודיענו מה נאמר לו· מה דעתים לנו שנאמר לו למה כן וכן לא נוכל לערוך אליו מפני חשך כי אנחנו בחשך׃ היסופר לו· שאינו אין צריך שיספר לו אדם· אם אמר איש בלבו כי יכתר ממנו לא יוכל לו ורב האיי גאון ז״ל אמר כי יבולע על השמש׃ ועתה לא ראו אור· והנה אין כח בידם אפי׳ לראות האור כשהעבים בשחקים והזיר שב לשמש והוא מן בהרות עד שיבוא רוח ותטהר העבים׃ מצפון זהב יאתה· פי׳ זהב זוהר השמים הדומה לעין זהב כי מפאת צפון יחל להתזכך· ויש אומרי׳ שפירוש זהב הרוח שהיא זכה כזהב והראשון נכון׃ ועל אלוה נורא הוד· שיראה הודו של מקום בבאת השמש וישבחוהו בני אדם וישמחו׃ שדי לא מצאנוהו· כדרע במעשיו שהוא שגיא כח ושגיא משפט׃ ורב צדקה לא יענה. מלבו כי אם מחסרון המקבל כאשר הזכרתי מעט בתחלת פיקהלת׃ לכן יראוהו אנשים· והוא לא יראה אפי׳ חכמי לב כעניין הן גוים כמר מדלי ורובי המפרשים יפרשו יראה שיטוב על כל חכמי לב והעניין יראוהו ואם לא יראוהו׃ ויען

וכעגן

וכעסו הנעם מה שהגיע להם לא מצד מעשיהם ולזה לא יזעקו ולא יתפללו אליו כי אסרם. הנה תמות בנוער נפשם וחייתם תמות בהיותם נערים ואמנם אמר זה על דרך אמרו ומקשה לבו יפול ברעה כי מי שהוא בזאת התכונה מהקשאת לבו הוא מוכן לרעות ולמקרים יותר מהאנשים המפחדים וכאילו זאת התכונה תמהר קצו. הנה השם יתברך יציל העני מרעות רבות בעניין אשר הביא עליו ויגל אוזן האלהיים במה שיחלצם לשוב אל השם יתברך וירחמם. ואף היה מסיר אותך בזה הרע אשר הביא עליך מצור ומצוק אל רחב שאין שום צרות תחתיה והיה משים מה שינוח על שולחנך והיה המפה או הכלים מלאים דשן לרוב עשרך והצלחתך אם היית שב אל השם ועובד אותו בכל כחך אבל אתה מלאת דין רשע הדין והמשפט שישמכו אנשי האדם וישעדום ר״ל הדין והמשפט שבא מהשם ית׳ לאנשי האדם על האופן שקדם שבו קיום העולם אתה תמלא אותו דין רשע ביחסך לשם ית׳ עול בשאו הדברים וזה בתכלית הנבזות ר״ל שיהיה מגיע מסכלותך עד שתשים הדין והמשפט שישמכו אנשי העולם ויקיימו דין רשע ועול והיית בזה במדרגת הרשעים שישימו אף ולא ישועו כי אסר׳. כי חמת השם פן תשיתך ותכלך בהכאות כפלא׳ עד שלא יצילך מזה רב כופר ולא יהיה כערך עשרך ללוקחו כופר על המכה ההיא לא זהב ולא מאמצי כח שיש לך לא יצילך. אל תביט ותשתדל הלילה בהיות לבך פנוי על מסבבך בענין הרעות הבאות לאנשי האדם כמו כריתת עמים במקומם. השמר אל תפנה אל מה שיתייחס בו און לשם ית׳ כי על זה הדעת בחרת בסבת עוני דעתך וסכלותך ר״ל משוטטת לבקש ראיות מאחוז על היות החמס נמצא ברעות אנשי האדם וכאילו אמר אל תסתכל באלו הענינים שיביאוך לחשוב שהשם ית׳ עושה עול באלו הרעות הבאות לאנשי האדם פן ישיתך ויכלך בחמתו במכה אכזרית אשר לא יציל אותך ממנה לא הונך ולא גבורתך. איך תאמר כי באלו הרעות רוע סידור הנה השם יתברך ישגיב האדם בכחו להצילו מאלה הרעות הנכונות לבא עליו ומי כמוהו שיורה האדם הדרך הישרה אשר בה ינצל מאלו הרעות הנכונות לבא עליו כאשר היה האדם באופן שיוכל להגיע אליו זאת ההשגחה וכאשר לא היה זה כן הנה לא הגיע החסרון מצד השם יתברך אבל מצד המקבל מי הוא עליון עליו שיבחן דרכו ומנהגו בפעולותיו שיוכל לומר אליו בזה הענין פעלת עולה הלא הוא על הכל והכל ברואים בכחו ולזה ראוי שנתרחק משנייחס אליו עול כי לא נוכל לבחון דרכו ולהשיג אותה עד שנוכל לשים עצמינו שופטים לשפוט שסבר פעל עולה בדבר מה כי נשגבה דעתו מאד וראוי שנייחס מה שנראה ממנו שסבר פעל עולה אל קצורינו וסכלותינו. זכור להשגיח פעל השם ית׳ ולרומם אותו מה שהשיגו האנשים מפליאו׳ פעולותיו במציאות הטבעיות מה שכל אדם חזו בו באלו המציאות השפלות שנבא באמצעות בהקדמות מיוחסות ומיוחדות ומה שהביט האדם מרחוק בגרמי׳ השמימיי׳ שיבא בהם בהקדמות רחוקות כי באלה הענינים קוצר משיעור חכמת השם ויוסרה מה שאין לו קץ. ואם פעלו הוא כך הנה הוא מבואר שהשם ית׳ שגיא ונפלא מאד במציאותו ולא נוכל לדעת שיעור מדריגתו והוא נכחי לא סר ולא יסור ואיך יתכן שינצה האדם אשר תמול בואו השם ית׳ אשר לא סר ואיך יתכן לאדם שייחס נבות למנצא אשר הוא בתכלית המעלה והכבוד עד אשר לא תוסג מדריגתו. והנה החל אליהוא לספר מנפלאות השם ית׳ ואמר שסבר יגיע מחוזק השגחת השם ונפלאותיו עד שבעת היוכם המופלג שיגרע השם וימנע השם כטפי מים אז יעלו אידים באלו המקומות היבשים שיזל מהם המטר ברבוי עד שירעפו עלי אדם רב וזה בתכלית הפלא. האם יבין האדם איך יהיו מפרשי העב המתחלפים קצתם מקצת חילוף רב ואופן התהוותו והמון הענינים וקולם עד שקצתם יהיה מהם מטר יורד בנחת ומקצתם מטר יורד בזעף ומקצתם קולות וברקי׳ ומקצתם שלג ומקצת׳ קרח ומקצתם יהיה רוח ומקצתם לא יהיה דבר אך יתפזר ויסור. הנה השם ית׳ פירש בעבור העלאת האידים אורו וניצוצו וכסה אז האיד שרשי הים ולזה הוא נפלא כאשר היו האידים מפועל אחד והוא הניצוץ אשר יהיה מהשמש דרך משל ומחומר אחד על הרוב והוא מי הים איך יקרה שיתחלפו האידים זה האופן מהחילוף. אמנם שידר השם זה בזה האופן כי בעננים ישפוט העמי׳ פעם וייסרם ברעות אשר יבואו להם מגדם ופעם יתן אוכל לרוב באמצעותם וספר תחלה האיד אשר יתהוו ממנו הקולו׳ והברקים למה שיש מהפלא בענינו. ואמר על העננים כסה אור האיד הקיטורי אשר הוא אור בכח קרוב לפי שהוא מתלהב במעט מהסבה כמו שהתבאר בספר האותות והוא מפוזר ביניהם ויצו השם על האיד ההוא במה שיפגיע חלקיו קצתם לקצת וידבקהו והוא הקור אשר בענן אשר הוא עצור בתוכו כי החלקי׳ השמי׳ יברחו מהפכם ויתקבצו בעומק הענן כמו שהתבאר בספר האותות. כאשר הגיד עליו האיד הקר שהוא ריעו מה שהגיד ר״ל שעיבה פני הענן ועצר בתוכו האיד הקיטורי בדרך שלא יוכל לעלות ולצאת אז יהיה קנין אף וכעס על האיד העולה בהתקבץ חלקיו ויבקע הענן ויצא ויתלהב מדי צאתו מהענן וזהו הכעס על דרך משל. אף מזה המקרה יחרד לבי ויתר ממקומו. שמעו שמוע בחוזק קולו והדבור אשר יצא מפיו ר״ל הרעם שהוא נפלא וחזק עד שתחת כל השמי׳ הוא מתיישר ללכת ולהשמע. ואורו הוא הברק יתנועע וירד על כנפות הארץ וזה גם כן פלא כי מדרך האש הוא שיתנועע למעלה. ואחרי הברק ישאג קול הרעם ירעם בקול גאונו ולא יאחרם ר״ל הקולות שלא ישמעו אחר הברקים בזמן מועט כאשר היה קולו בזה האופן שיהיה נשמע וזה כי הסבה ברעם והברק אחד כמו שנזכר בספר האותות אבל כי הרעם ישמע אחר הברק זמן מה לפי שהמובט מגיע אל הראות בזולת זמן והקול מגיע אל חוש השמע בזמן לפי שהגעתו אליו יהיה בתנועה ממקו׳ ההכאה אשר תחדש הקול עד חוש השמע והיא תהיה בזמן בהכרח והנה יקרה כשיהיה מקום הברק והרעם סמוך לאופק שיראה הברק ולא ישמע הרעם לרחקו ממנו כי תכלה התנועה קודם הגעתה אל חושינו ולזה אמר שכאשר ישמע קול הרעם לא יהיה השמעו מאוחר מאד מהראו׳ הברק. ירעם אל בקול זה הענין נפלאות עושה גדולות ונפלאו׳ אשר לא נוכל להשיג. הנה פעם יוצא מהאיד שלג וירד השלג בארץ ופעם יהיה ממנו גשם מטר רבוני לומר שאינו יורד בתוקף גדול ופעם יהיה ממנו גשם מטרות עוזו ר״ל שיורד בתוקף גדול וכבר התבארו בספר האותות סבות כל זה ואפשר שאמר שהרצון באמרו וגשם מטר וגו׳ שפעם יצא ממנו גשם מטר ר״ל שלא יהיה המטר היורד מחלקי הענן מתחלף קצתו לקצתו וכעס יצא ממנו גשם מטרות עוזו ר״ל שיצאו ממנו מטרים מתחלפים עד שיורד מקצת חלקי הענן מטר גס ומקצתו מטר דק כמו שיקרה הרבה פעמים בעננים אשר יורד מהם הברד. ויהיה הגשם בתוקף כל כך עד שיכגור בעד כל אד׳ עד שלא יוכל לצאת ולרעת בכל אנשי מעשהו ר״ל שיכירו מה הם עושים ואיפה הם. ונם החיה תחבא מרוב הגשם ותשכון במעונותיה. ולפעמים תבא מחדר הענן הסופה ר״ל הרוח החזקה וזה בהיות האיד הקר מתדבק עם החם ויבקש זה לרדת וזה לעלות ויתהוה מזה הרוח כמו שנזכר בספר האותות והנה מקום אשר הוא מזרים ר״ל שהוא סיבת הזרם והשטף אשר יתחדש מהאיד והוא החלק היותר קר מהאויר כמו שהתבאר בספר האותות וכבר יהיה ממנו ההתקרר אשר יהיה בקצ׳ חלקי׳ זה האיד העשני והאיד העשני וההתקרר ההוא הוא סבת הרוח כמו שהתבאר בספר האותות וזה פלא שתהיה הסבה אחת בעינה ופעם תסבב האלחות והשטף ופעם תסבב הווית הרוח אשר הוא מייבש.

מרצון אל יתן מקצת האידים קרח ויתן רחב המים שנעשה מהם הקרח במקום מוצק וצר והוא הקרח והכפור וקראו רחב מים לפי שהוא מתהווה מהטל והוא יורד ברוחב עד שאינו יורד טיפות אבל הוא כמו לחות שיתלחלח האויר. אף ברי יטריח עב לבהירה ולפיזור ר״ל שלא יצא ממנו שום דבר אך יותך ויתפזר ויפיץ ענן אורו ואולם אמר ענן אורו לפי שהיותר נכון שבעננים שיקרה בהם זה הם העננים רבי האיד הקיטורי אשר הוא נקרא אור כמו שקדם כי ליובשו יקרה לו שיתפזר מניצוץ השמש קודם שיתהוה ממנו המטר. ובכלל זה הענן מתהפך מסבות בתחבולות השם הנפלאות עד שיהיו מנונו כל אלו הדברים המתחלפים אשר זכרנו והסבה בזה כדי שיפעלו כל אשר יצוה השם ית׳ על פני תבל ארצה. פעם להזיק כמו הברקי׳ שימיתו האנשי׳ באש הנופל בהם או המטר כשיהיה מזיק ופעם להכרית ארצו להצמיח מוצא דשא ופעם ימציאהו לחסד ר״ל ליתרון הטוב ואם אינו צריך למחיה. האזינה זאת איוב עמוד והתבונן נפלאות אל התדע הסבה איך גזר השם על העננים שיסודרו מהם אלה הענינים בזה האופן. הידעת מה הסבה אשר יקבל בה האור והתלהבות האיד הקיטורי הנעצר בעננו. האם תוכל לדעת על אופני מפלשי עב אשר יתחלפו לכמה גוונים נפלאות השם וחכמתו בהם. הידעת למה יהיו בגדיך חמים באשר תשקוט הארץ מפאת דרום ר״ל כשלא יהיה השמש מתנועע בפאה הדרומי׳ ותהיה תנועתו במזלו׳ הצפוני׳ כי אז יהיה החום בחלק המיושב והנה בידיעת סבת זה החום בקרבת השמש מהפיאה הצפוניות מהקושי מה שלא יעלם למי שעיין בטבעיות וכבר ביארנו זה בביאורינו לחכמה ההיא והשלמנו הסבה בזה בחמישי מספר מלחמות יי׳. האם תרקיע עמו השמים שהם חזקי׳ בתכלית החוזק עד שלא יתפרד דבוקם בשום פנים והם ספירים כמו הראי הנתך ר״ל הזכוכית שיעבו האו׳ בו. אתה איוב שחושב להתווכח עם השם הודיענו מה נאמ׳ לו כשנתווכח עמו בזה הענין הנה לא נוכל לערוך דברי׳ כנגדו מפני חשך והסכלו׳ כמו שלא יוכל להתווכח מי שלא ידע דבר בחכמה אחת עם היודע בחכמה ההיא. איך נוכל לדבר עמו היסופר לו כי אדבר בדרך שיענני וישלם ההתווכחות ביני ובינו ואם אמר איש דברי ריבות אל השם והתווכח עמו כאשר היה מבולע ונפחת במכות ומכאובים עד שאתה תחשוק להתווכח עמו והוא כאילו אמ׳ הנכסה איש מכאובו להתווכח עם השם ויענהו עד שאתה תכסוף לזה התוכחת. ושב עתה לבאר אופן אחר מענין האידים והוא שבקצ׳ העתי׳ יהיה הענן חזק עד שלא יראה האור אשר הוא בהיר וזך בשחקים ר״ל שאין סיבת העדר האור שילקה הכוכב כי הוא בהיר בשחקים אבל רבוי העננים יהיה סבה שלא ירא׳ האור עם חוזקו ועם כל זה לא יהיה מהם מטר אבל תעבו׳ הרוח ותטהר העבים ותפזרם או תוליכם אל מקום אחר ובזאת הסבה ישלם על הרוב ענין המטר ולזה זכרו לפי שבו תן הזרו׳ אם נייחס זה הפועל אל הרוחות לבד כמו שזכרנו במענה השני מזה הספר. מצפון זהב יאתה ר״ל שיבואו ממנה רוחות מפזרו׳ האידים ומטהרות האויר ומזככות אותו כזהב וזה כולו בעבור פועל השם יתברך אשר הוא נורא הוד ואפשר שאמר שהרצון בזה כי מפאת צפון לפי שפם היסוב יבא דעת יקר ונכבד כזהב על השם יתברך שהוא נורא הוד כי שם הבעלי חיים והצמחי׳ אשר בבריאתם מהחכמה הנפלאה והעוצם להמציא באחד אחד מהם כל מה שאפשר בו מהכלים אשר ישלם בהם מציאותם וישמר הזמן האפשרי בהם עד שנוכל להשיג מזה דבר יקר ונכבד מהשם יתברך. ובכלל הנה יראה ממה שבריא אותו באלו הנבראים כי שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג מדריגתו הוא שגיא כח לעשות משפט ושגיא כח לעשות רוב צדקה וחסד לפי שלא יקצר מהמציא באחד אחד מאלו הנבראים מה שיצטרך אליו במציאותו ולא יקצר גם כן מהמציא באחד אחד מהם מה שאפשר שימציא בהם על צד היותר טוב ולא יענה ר״ל שלא יעשה רע כי אכחנו נראה אותו משתדל בכל עוז באלו הנבראים להגיע הטוב אליהם והוא על דרך אמרו כי לא ענה מלבו. או יהיה אומרו לא יענה שמר ובכחו לא יאחר עשיית המשפ׳ ורוב הצדקה אבל יעשהו תכף בהמצא המקבל בזולת איחור. לכן יראו ממנו האנשים כי לא יראה כל חכמי לב שלא ישגיח בכולם להצילם מהרע אבל כאשר ידבקו בו ובעת הדבקות. או יהיה פירוש אמרו לא יראה כל חכמי לב שלא ישא להם פנים ולא יכבדם להחניף אותם אך תכף שתמצא בהם הרעה ייסרם כדי שיעזבו הדרך ההיא כמו שקדם:

והכלל העולה מהדברים

הוא שאליהוא יבאר שלא ימנע מפני היות האדם פחות ונבזה ביחס אל השם יתברך היותו משגיח בו אבל הוא יבאר שהוא ראוי שישגיח בו ונכיח בביאו׳ זה שתי הקדמות האחת עם היותה מבוארת בנפשה כבר הודה בה איוב והוא שהשם יתברך הוא תמים דעות רוצה לומר שהוא יודע כל המושכלות וזו ההקדמה הודה בה איוב באמרו עמו חכמה וגבורה וההקדמה השנית מחויבת למי שידע טבע שכל האדם שיודה בה והוא שהאדם כביר כח לב רוצה לומר שהוא

שהוא רב ההככה להשיג המושכלו' עד שהוא כחוי על כולם באופן מה ובהיות הענין כן רצוני שהשם ית' הוא רב המושכלות בפועל והאדם הוא רב המושכלות בכח והוא מבואר ממה שבפועל שהוא ישלים מה שבכח ויוציאהו אל הפועל כפי מה שאפשר והיתה היציאה אל הפועל במושכלות ימצא בה הפועל והמתפעל אחד באופן מה הוא מבוא' שסבר יגיע לאדם בזה האופן ה התאחדו' מה ודבקות בש"י ומה שזה דרכו הוא מבוא' שאין ראוי שימאסהו הש"י אבל ראוי שתהיה ההשגח' נפלא' מצד ההתאחדו' והדבקות ולפי שזה ההתאחדו' הוא מפני מה שהגיע לאדם מ מהמושכלו' בפועל לא מצד הכח אשר הוא הטבע הגשמיי הוא מ מבואר שראוי שתהיה ההשגחה באדם ה המשכיל מצד הטבע האישיי. ובכאן התבאר שאין השם ית' עוזב אישי האדם על צד ה המיאוס והפחיתות אבל ישגיח במשכילים מהם ולפי שהרשע הו' ממה שימנע השגת ה המושכלות כמו שזכר איוב במה שקדם הוא מבואר שההשגח' לא תהיה ברשעים אבל י היו מטרה לחצי ה המקרים הרעים ה הכוכבים לבא עליהם מצד המערכת ותעדר מהם הצלחת הנפש וזהו עונש המגיע להם על רשעם בעצמות ר"ל העדר מהם הצלחת הנפש ואולם העונש האחר והוא המסרס למקרים הרעים הכוכבים לבא עליה' הוא במקרה וסבית' כאילו כוון מהשם ית' כדי שיגיע בו רע מוחש לרשעים ונמסרו בהם אחר האנשים וימלטו מרעתם ול שני מיני העונש אשר זכרנו רמז אליהו באמרו לא יחיה רשע ר"ל שלא ישתדל השם ית' להחיותו החיים הגופיים ולא יחייהו החיים הנפשיים ויורה על זה כי כבר זכר לצדיקים שני מיני הגבול המקבילים לאלו האחד הוא השגחתו בהם אשר ימלטו בה מהמקרים הרעי' הכוכבי' לבא עליהם והוא אמרו לא יגרע מצדיק עיניו והשני הוא הצלחת הנפש והוא אמרו ואת המלכים לכסא וישיבם לנצח ויגבהו ובכאן התבאר חיוב מציאות היושר באלו העניינים אשר היה חושב איוב שימצא החמס וראוי שלא יעלם ממנו שזאת ההשגח' והשמיר' תתחלף לפי התחלף הדבר אשר בעבורו היתה ההשגחה רצוני שכאשר ידבק ויתאחד יותר בש"י תהיה ההשגחה בו יותר וזה מבואר בנפשו למעיין בדברינו אלה והנה יוכיח אליהוא איוב על אשר לא פשפש במעשיו על הייסורין הבאים עליו ולא שב אל השם ית' כי הוא ירא' שלא היה שהיה איוב צדיק בזה האופן כבר יתכן שיביא השם ית' עליו אלו הייסורין על צד ההשגחה להשיבו מהמרי המועט אשר החל להחזיק בו וזה שהצדיקים כאשר החלו להסתבך במרי מה יגיע לה השם ית' רעות על צד ההשגחה כמו שקדם וכאילו יגיד להם בזה המכאוב אשר הכאיבם שפעלם אשר החלו להחזיק בו הרע וימנעו ממנו וזה כי בבא הרע עליהם יפשפשו במעשיה' וישובו אל לבם במה היתה החטאת הזאת ואם יקבלו תוכחת בזה וישובו אל השם ית' יהיו מושגחים ממנו ונשמרים עד שיבלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים ואם לא יקבלו התוכחת ימותו בבלי דעת כי פעולות הרשע מונעות השגת המושכלות בלי ספק ובהיות הענין כן הוא מבואר שאם היה איוב שב אל השם ית' היה נצל מאלו הרעות ולהיות הרעות הבאות לאיוב על זה האופן ר"ל על צד ההשגחה להוציאו מהמרי המעטי אשר החל להסתבך בו היה מתרעם איוב והיה חושב היותו צדיק לפי שמה שהשיגהו מהמרי היה מעטי ובלתי מושג אליו ואחר כן גנה אליהו איוב על יחסו העול והרשע לשם ית' בזה הסידור אשר סידרו מפני הרעות שימשכו ממנו ר"ל מהסידור אשר מהגרמים השמימיים לפי שבו ישלם הדין והמשפט שיתמכו העולם ויעמידוהו וזה כי בזה האופן בלבד היה אפשר שיגיעו לרשעים רע מוחש על הרשע והעול שיעשוהו כי השם ית' לא יעשה רע בעצמות כמו שביארנו בפתיחת זה הביאור וכאילו ישלם התיקון המדיני בזה הרע הנופל בזה העולם מן ההכרח ואולם הצדיקים אין להם לירא מאלו הרעות כאשר ישתדלו לדבקה בש"י כפי כחם וזה' אל איוב במאמר כולל שסבר היה ראוי לו להשיג פועל השם מהנפלאו' אשר הושגו לחכמי' במעשיו ולזה היה ראוי לשפוט שזה הסידור הוא בתכלי' השלימו' האיפשר ואם נמצא בו חסרון מה הוא לפי מחשבותינו לא לפי האמת וזה שהאיר שהוא ראש' ההווית לאו יובנו הנפלאו' אשר יעשה בו הש"י כל שכן באר' שהוא סוף כל ההוויות ובכלל כאשר נעיין בנבראיו ראוי לנו לשפוט שהשם ית' שגיא כח ומשפט ורב צדקה ושהרע לא יבא ממנו על הכוונה הראשונה:

ביאור מלות המענה

ויען יי' את איוב מן הסער ויאמ'. מי שם ממדיה. מי גזר וסדר מדת הארץ שתהי' בזה האופן והנה ממדיה שם ובא בשקל מכרי שאול והיסוד מדד והרצון בו מדותיה וקצות גבוליה: או מי נטה עליה קו. ר"ל לבנותה ולחדשה באופן אשר היא עליו ואולם אמר זה כי מנהג הבונים לנטות קו על בנייניהם: אדניה. עמודיה: ברן יחד. מענין רננה: ויסך. סתם וסגר: בגיחו. בצאתו מרחם יצא. בצאתו מרחם ובהולדו: וערפל חתולתו. וענן לבושו והטעם כפול והוא מענין והחתל לא חתלת: ואשבור עליו חקי. ואגזור עליו גזרתי: ופה ישית בגאון גליך. ר"ל ואל זה השיעור מהגאון ישית גליך מי שהוא פועל אותם והוא הרוח כאילו אמר שלגובה הגלים שיעור יכלה אין לפניך לא יתוסף שיעורו ולזה לא יגבהו הגלים יותר בעת אחת מעת אחר לתוספת שיעור הים והם בעצמם גם כן מוגבלים בשיעורם עד שלא יבאו מגבולם אשר הגביל השם ית' להם ובזה יהיה נשמר זה המציאות אשר בחלק הנגלה מהארץ שלא יבואו מי הים עליו ואיפשר שיהיה הרצון בזה ועד זה המקום ישית הרוח בגאון וגובה גליך ולא יעבור הגל אותו המקום אבל ישבר וישוב לקדמותו בהתנועעו אבל ספרותיו ובזה יהיה נשמר זה המציאו' אשר בחלק הנגלה מהארץ ואפשר שיהיה בי"ת בגאון נוסף וירצה שהרוח ישית גאון הגלים בהגיעו אותם עד מקום מוגבל לא יעברו אותו כמו שקדם. ידעת השחר מקומו הודעת מקומו של שחר והוא המקום שזורח ממנו השמש ואולם אמר זה לפי שהשמש לא יזרח תמיד ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו דרך משל אל צד הדרומי ר"ל שיתקרב אין תמיד מהתנועעו מראש סרטן עד ראש גדי ומראש גדי עד ראש סרטן הדבר הפוך ובזה האופן יתחדשו התקופות הארבעה ובהם תועלות להמציא לו הנמצאות השפלות לשמור מציאותם הזמן האפשרי כמו שיתבאר בטבעיות והנה זכר השמש מבין שאר הככבים להראות פעולתו יותר באלו הנמצאות אשר אצלנו: וינערו. ויסורו: ויברחו. לאחבא:

ויען יי' פי' מן הסערה שרוב הנפלאות שסיפר הם בסערת השמים או שידבר עליו בסערה: מי זה מחשיך. הענין רצית להחשיך עצתי כמו להעלים ולהסתיר ובמקום אחר מי זה מעלים: עצה במלים. שדברת בלי דעת: ממדיה. גבולותיה ורב יהודה בעל הדקדוק כ"ע שפירש אותה מן מדד ויתכן שיהיה רמז למדת הגבולים: קו. הוא סביב עגולת הארץ: ואדניה. הם ההרים: ואבן פנתה. היא הנקודה: ברן יחד. בעבור שיסובו סביבות נקודת הארץ וכוכבי בקר הם הז' משרתים ויקראו כ כוכבי אור ובני אלהי' הם המערכות ה העליונות ותנועתם היא רנתם ותרועתם: ויסך. כמו הנני סך והענין סגר: בגיחו. בצאתו כמו מגיח ממקומו כאילו מרחם יצא: חתולתו. מלבוש וכמהו והחתל לא חתלת לא הוספת כרוכה בבגד שבירתי כמו נחקי: ופה ישית. עד כה ישית כחך: המימיך. המיום שנבראת אתה צוית ל להיות בקר והודעת השחר מקומו: ותוכל לאחוז בכנפו' הארץ. והנכון כי על השחר ידבר שיאחוז בכנפות הארץ וימותו בכל יום הרשעי' ויאבדו כענין יתמו חטאי' מן הארץ אף על פי שהצדיק ימות חסד יי' על יראיו וצדקתו לבני בנים:

בנהסערה חד מן ט"ו מלין דכתי' תיבא חדא וקרי' תרתין מלין וסימ' נמסר במס' רבתא במערכת אות הכ"ף בכ"ר בערך כתב: איפה' כתיב כן וסימ' ויאמר לו המלך איפה הוא. איפה הם רעים. איפה שמואל ודוד. איפה לא שגלת. ואיפה ישרים נכחדו. איפה היית ביסדי ארץ. איפה לקטת היום ואנה עשית. איפה האנשים אשר הרגתם. ואיש אל ידע

מן ת'	וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִנ הַסְּעָרָה לח וַיֹּאמַר׃ מִי זֶה מַחְשִׁיךְ עֵצָה בְמִלִּין בְּלִי־דָעַת׃ אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ וְאֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ אֵיפֹה הָיִיתָ
ו' כתי' כן	בְּיָסְדִי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ בִינָה׃
ל'	מִי־שָׂם מְמַדֶּיהָ כִּי תֵדָע אוֹ מִי־נָטָה עָלֶיהָ קָּו׃
ל'	עַל־מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ
כ'	אוֹ מִי־יָרָה אֶבֶן פִּנָּתָהּ׃
ל'	בְּרָן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים׃
ר' . ל'	וַיָּסֶךְ בִּדְלָתַיִם יָם בְּגִיחוֹ מֵרֶחֶם יֵצֵא׃
ב' ג' חס'	בְּשׂוּמִי עָנָן לְבֻשׁוֹ וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ׃
ל'	וָאֶשְׁבֹּר עָלָיו חֻקִּי וָאָשִׂים בְּרִיחַ וּדְלָתָיִם׃
ר'	וָאֹמַר עַד־פֹּה תָבוֹא וְלֹא תֹסִיף וּפֹא־יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ׃
ב' חד כתי' ה' ואשליך גורל; ידעת השחר ק' ק'	הֲמִיָּמֶיךָ צִוִּיתָ בֹּקֶר יִדַּעְתָּה שַׁחַר מְקֹמוֹ׃ לֶאֱחֹז בְּכַנְפוֹת הָאָרֶץ
ד' אותיות תלויות	וְיִנָּעֲרוּ רְשָׁעִים מִמֶּנָּה׃

וְאָתִיב יְיָ יַת אִיּוֹב מִן עַלְעוֹלָא דְצַעֲרָא וַאֲמַר׃ מַן הוּא דֵין דִּמְחַשִּׁיךְ מַלְכָּא בְּמִלַּיָּא מִדְּלֵית מַנְדְּעָא׃ זְרַז כְּדוֹן הֵיךְ גִּבָּרָא חַרְצָךְ וְאֶבְעֵינָךְ וְתֹהוֹדְעִינַנִי׃ הָאָן הֲוֵיתָ בְּמִשְׁתָּתֵי אַרְעָא חֲוֵי אִין יְדַעְתָּא בְּיוּנְתָּא׃ מַן שַׁוִּי מִשְׁחָתָא אֲרוּם תִּנְדַּע אוֹ מַן מְתַח עֲלַהּ מַתְקוּלְתָּא׃ עַל מָה סַמְכַיְיָא טְמִיעַן אוֹ מַן שְׁרָא אֶבֶן זָוִיתָהּ׃ בִּזְמַן דְּמְשַׁבְּחִין כַּחֲדָא כּוֹכְבֵי צַפְרָא וּמְיַבְּבִין כָּל כִּיתֵי ם מַלְאֲכַיָּא׃ וַאֲגֵיף בְּדַשַּׁיָּא יַמָּא בְּמִגְחֵיהּ מִן תְּהוֹמָא דְּמִן רַחְמָא יִפּוֹק׃ כַּד שַׁוֵּיתִי עֲנָנָא כְּסוּתֵיהּ וְאַמִּטְיָתָא לִיפּוּפֵיהּ׃ וּפְקִידַת עֲלוֹי גְזֵירָתִי וְשַׁוֵּיתִי פְּרִירַיָּא הֵיךְ נִגְרִין וְדַשִּׁין׃ וַאֲמָרִית עַד כָּא תֵיתֵי וְלָא תוֹסִיף וְכָא תְשַׁוֵּי בְּגֵיוְתָנוּת גַּלָּלָיךְ׃ הֲמִן יוֹמָךְ פַּקִּידְתָּא צַפְרָא יְדַעְתָּא לִקְרִיצְתָּא אַתְרֵיהּ׃ תִּנְיָנָא הֲבְיוֹמֵי בְרֵאשִׁית הֲוֵיתָא וּפַקֵּדְתָּא לְמֶהֱוֵי צַפְרָא יְדַעְתָּ קְרִיץ הָן אַתְרֵיהּ׃ לְמֵיחַד בְּגַדְפֵי אַרְעָא וִיטַלְטְלִין חַיָּבַיָּא מִינָּהּ׃ תִּנְיָנָא לְמֵיחַד בְּסִטְרָא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִטַּלְטְלוּ דָרָא רַשִׁיעַיָּא מִינָּהּ׃

איפה הוא׳ ואלה איפה הם. וד׳ כתי׳ אפו וסימ׳ ואיה אפו תקותי׳ דעו אפו כי אלוה. מי יתן אפו ויכתבון מלי. ושארהון איפוא כתי׳. ופא ב׳ חד כתי׳ אל״ף וכו׳ ופה אשליך לכם גורל׳ ופא אשית בגאון גליך בהר׳ כתיב א׳׃ רשעים חד מן ד׳ מלין דאית בהון אות תלוי וסימ׳ נ״ון במנשה ויקימו להם בני דן את הפסל. ע״ן מיער יכרסמנה חזיר מיער. ע״ן רשעים לאחוז בכנפות הארץ וינערו. ע״ן מרשעים וימנע מרשעים אורם׃

תתהפך· הארץ בצורות משונות כחומר חותם: ויתיצבו· בני אדם כמו לבוש עליה וכל יום תחלופם· ובסוף ימנע מרשעים אורם: נבכי· כמו גלי ים שירוכו ובתהו מבכי נהרות חבש: עד רחבי ארץ· היא הארץ הגדולה המיושב' והנכון כי יאמר התדע כמה רחבי ארץ: כי תקחנו· להוליכו אל גבולו על האור ידבר· הידעת אז קודם שתולד כמה מספ' ימי חייך: ליום קרב· כמו השליך אבנים גדולות וברד שהיה במצרים והגאון רב סעדיה פירש אי זה הדרך ישכן אור על מקום שיש בארץ שהוא אור כלו חוץ מיום אחד והפך הדבר ומקום שיהיה שם האור חצי שנה אף על פי שדבריו נכונים אינם מענין הפסוקים וכן פי' אי זה הדרך יחלק אור זאת שזה האור הוא גשם יקר'· רוח קדים: לשטף תעלה· כאילו תעלה יש לשטף וענין פלג מן פלג שהי' מלא מים: לחזיז קולות· אוצר וחיזוק כמו יי' עושה חזיזים קולות תקיפים: אגלי טל· יש אומ' הוא המטר הדק בלא חבר ויתכן היות האלף נוסף: כאבן· יתחבאו המי' עד שיתקשו כאבן והעני' שלא יראו שהם מי': ופני תהו' יתלכדו· העני' כפול שאם שהיו מימי תהו' יתלכדו עד שיתקשרו ויש אומרי' כי ענינו שיתלכדו על פני תהום והוא קרוב: התקשר מעדנו' כימה· כוכבים הם בפאת צפון וכסיל בפאת דרום וכימה תקשר הפירו' שהם המעדנות וכסיל הפך הדבר והענין האתה צויתה לכוכבים האלה לקשר ולפתח והקדמונים אמרו כימה הם שבע' כוכבים קטנים והם בסוף מזל טלה ו והכרא' הם ו' והנכון בעיני שהו' אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי וכסיל כוכב גדול הו' לב מזל עקרב כי בעלות אלה שניהם במזרח יראו המעשים הנזכרי' וזה כנגד זה בכו' ובמעלה ובחלק: מזרות· כוכבים הם ויש אומרי' כי הרי"ש תמורת למ"ד ויאמרו כי כמוהו וידע אל מכותיו והוא רחוק: ועיש· כבר הזכרתיו: הידעת חקות שמים· שמשתי והוא שאת' המשורר חוק כתן ולא יעבור: משטרו· שב אל השמים בעבור שים להם ממשלה על הארץ מן שוטרים: ושפעת מים· רבים מן שפעת גמלים: בטוחות· רובי המפרשים אמרו שהם הכליות והנכון בעיני שהם הקרב כענין הן אמת חפצת בטוחות ויורה עליו סוף הפסוק שאמר ובסתום חכמה תודיעני כי הענין כפול הוא כמנהג: לשכוי· הוא הלב כמו עברו משכיות לבב והענין צורות חקוקות כמו ואבן משכית והצורות הם המחשבות ותכני סוד הרוח יורו כן: מי

תתהפך כחומר חות'· ר"ל כמו החומר והטיט אשר יטבעו בו החותם אשר ירצו שהוא מוכן בקלות לקבל החותם שהוא כן תתהפך פעולת השמש להמסך ממנו פעולות מתחלפות מצד חלוף מקבלו: נבכי ים· מעמקי ים: רחבי ארץ· הנה רחב הארץ הוא מרחקה מהקו השוה והוא המקום אשר יהיו בו הלילה והיום שוים לעולם ולזה יהיו לארץ שני רחבים האחד מהקו השוה עד תכלי' הצפון והשני מהקו השוה עד תכלי' הדרו': חשכתי לעת צר· מנעתי אות' לי ואצרתי אותם ל להשתמש בהם בעת צר ר"ל להגיע הרע לראוי לו: אי זה דרך יחלק אור· הרצון בו אי זה דרך יחלק השמש עד שילך פע' בתנועתו היומית בדרך אחד וביום אחר בדרך אח' ויפזר מקום זריחתו עלי ארץ כמו שהתבא' למי שעיין מעט מ מחכמת התכונה ו ואיפש' שיהיה הרצון באור האיד הקיטורי אשר יתהוו ממנו מ הלהבו' בקלות ויהיה קדים רוח קדים והוא יותר נכון כי לפי מ הביאור הראשון יהיה בכאן כפל דברים לפי שכבר זכר זה הענין בשינו כמו שאמר מ המימיך צוית בקר וגו': מי פלג לשטף תעלה וגו'· מי חלק לשטף המים מקום שיפול בו ויקרא למקום ההוא תעלה והיא ו חפירה והרצון מי סידר המטר בזה האופן שימטיר בזה המקום ולא במקו' אח' עד שישלימו בזה מ האופן המתוזים בהמטירו פעם במקום אחד ופעם במקו' אחר וזה שאם היה המטר כולו במקו' אחר תמיד לא ישלם צמח לא ב במקום ההוא מצד רבוי הלחו' ולא בזולתו מצד היובש וזה מ מבואר בנפשו ומי שם חק ומנהג לברק ולרעמים ויהיה אמרו לחזיז קולו' כאילו אמ' לחזיז וקולות או ירצה בזה מי שם דרך ל לחזיז אש' יתהוו ממנו הרעמים שירד למטה לארץ הפך תנועתו הטבעית: שואה ומשואה· מדבר ומקומו' חריבי': אגלי טל· טיפי הטל: יתחבאו· ירצה שהם יחפאו ויסתר ענין המימיות ויהיו מים בכח לא בפועל: מעדנות· שם מיני תענוגי' שימצאו בסבת כימה ר"ל בהמצא השמש שם כי אז יתיר חום הזמן האילנות ויתנו פרים והנה כימה היא צורה אחת במזל טלה: ומושכות כסיל· מה שיעצרהו וימשכהו כסיל שהוא מהצורות הדרומיות ובהיות השמש במזל שהוא בו ימנעו האילנות מתתיתת פרים לרוב הקור: מזרות· היא צורה אחת מהצורות הדרומיות ואחשוב שלא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט: ועיש· היא צורה מהצורות הצפוניות ואיכה נקראת כלל באקליס אשר אנחנו בו: תנחם· תנהגם: משטרו· מענין שוטר ומושל והרצון אם תשים ממשלת השמים בארץ:

אל גבולו ל' וחד על גבולו ואינון בן אב מן חד חד חד אל וחד על ול' התבוננת ג' חס' בליש' וסימ' נמסר בסיפ' סימ' ל': ואוצרו' אוצרו' דבו' וסי' נמס' במסר' רבת' במערכה אות האלף בערך אל בסד': ובספר ד' וסי' בסדר בלק וירמיה סימן יא: ויקח אסא את כל הכסף ב' בפסו'· ויוצא אסא את כל יא בל' וסימ' עלה שישק מלך מצרים דמלכים תנינא דפסו'·

תתהפך כחמר חותם ויתיצבו כמו לבוש: וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר: הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת: הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה: התבננת עד רחבי ארץ הגד אם ידעת כלה: אי זה הדרך ישכן אור וחשך אי זה מקומו: כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו: ידעת כי אז תולד ומספר ימיך רבים: הבאת אל אצרות שלג ואוצרות ברד תראה: אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה: אי זה הדרך יחלק אור יפץ קדים עלי ארץ: מי פלג לשטף תעלה ודרך לחזיז קלות: להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו: להשביע שאה ומשאה ולהצמיח מצא דשא: היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל: מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו: כאבן מים יתחבאו ופני תהום יתלכדו: התקשר מעדנות כימה או משכות כסיל תפתח: התציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם: הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ: התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך: התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו: מי שת בטחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה:

מתהפכא היך טינא חותמא דילהון ואיתעתדון היך כסו זהים: ת"א אתהפכת היך טינא חותמא דלהון ולא אתבריאו כמו גושמיהון בלא נשמתהון היך כסו סריק: ואתכסי מן רשיעיא נהורהון ואדרע מרממא תתבר: איפשר דעלתא עד מערבלי סגור ימא ופשפוש תהומא הליכת: אפשר דאתגליאו לך מעלני מותא ומעלני טולי מותא דגהנם תחמי: איתבינת עד פתווי ארעא דגינתא דעדן חוי אין ידעתא כולה: אידין אורחא ישרי נהורא וחשוכא הידין אתריה: ארום תדברינה לתחומיה וארום תתבין שבילי בייתיה: הידעתא ארום בכן אתיליד ומניין יומיך סגיעין: איפשר דעלתא לקורטורי תלגא ואפותיקי ברדא תחמי: דיגנזית תלגא לעידן עקתא בגהנם וברדא ליום קרבא דפרעה ואגחותא דמצראי: הידין אורחא יתפליג נהורא יבדר רוח קדומא על ארעא: מן טייף לשטפא קובתא ואסרטא לענני קליא: ת"א מאן טאיף לשטפא דתהומא חריצי מיא וקצתתון דלא לעילא ואורחא לענני דמתתין מתמן מיא בקליא: ת"א מאן עבד שטפא למרזיבא דמיא ולעילא ארחא דעננא דמחית מטרא בקלין: לאחתא מטרא על ארעא דלית בה גבר מדברא דלא בר נש ביה: למסבע רגושא ואתרוגשתא ולמרבייא מפקנות דיתאה: האית למטרא אבא או מן אוליד רסיסי טלא: מכריסא מן נפיק קרחא וגלידא דשמיא מן יליד יתיה: היך אבנא מוי קרישן ומיטמרן ואפי תהומא דמן קורא מתאחדין: התקטור שירי כימתא או אשלי דנגדין ניפלא תשרי: התפיק שתרי מזלייא בזמניה וזגתא על אפרחהא תדברינון: הידעתא גזירתא דשמיא אין תשוי שטריה גלגליה בארעא: אפשר דתרים לעבא קלך וריכבת מיא תחפינך: איפשר תשדר ברקין ויהכון ויימרון לך הא אנן: מן שוי בכליין חוכמתא או יהב לליבא בינתא: ת"א לתרנגול ברא ביונתא למקלסא למריה:

ד' אותיות תלויות ב' ובנבין ל' ב' חס' בליש' לג' ב' ל' וחד על גבולו ב' ב' בליש' זה תל' ב' וכל אלף דכו' ל' ותי' כן· טו ל' חס' ל' ב' בסיפ' ל' חס' ל' ·יו ל' ב' בתרי ליש' חד חס' ותי' כן· ל ה' ל' ב' ל' ב' ל' ס' ד' ב' הן אחת

אוצרות ב' בפסו'· ונתתי לך אוצרות חשך· והלוים אחיה כו"ה קדמ' דפסו'· ואוצרות ברד תראה· לא יועילו אוצרות רשע· ואת בני התערובות דד"ה: וכפור ב' חס' בליש' וסי' דק ככפר על הארץ· וכפר שמים מי ילדו: ופני י"ו מיחדין וסימ' נמס' בתלים סימ' פ"ב: התקשר ל' והוא חד מן מלין דמשמשין הת ברישי' וסים' התהלך ל' כי אתה מתחרה בארז· התקשר ל' מעדנות כימה· התשלח ל' ברקים וילכו· התאמין ל' בו כי ישיב זרעך· התרעישנו ל' בארבה הוד נחרו· התרים ל' לעב קולך· התשחק ל' בו כצפור· התצוד ל' ללביא טרף· התצלח ל' עתה שתולה התצלח· ואינון מן אב הא ברישי' וסים' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הה"א בסד':

בטוחו' י הוא מענין כי טח מראו' עיניה' והרצון בלבבות הטוחות והסתומות: שכוי· הוא שם מענין ההשגחה וההסתכלות תרגום וישקף והסתכי והוא השכל ההיולאני: מי

מי יספר. מענין מנין ומספר כמו אספר כל עצמותי: ונבלי שמים. הם הגשמים הארציים הנופלים מלמעלה למטה: בצקת עפר למוצק וגו' בהתקשות העפר עד היותו חזק: ורגבים. הם גושי העפר והרצון שחלקי הארץ ידובקו עד שלא ישאר פנוי ביניהם: וחית כפירי' תמלא. וכפש האריות תמלא להמציא להם טרף כי כפשם ריקה בהעדר טרפם:

מי יספר. פירושו מספיר מי שם אותם כספיר כענין כראי מוצק וים אומ' שהוא מן ספר ואחרי' אמרו מתספר ואחרים אמרו מי יספר בחכמתו השחקים: ונבלי שמים. הם העבים בעבור שהם מלאים מים: ישכיב. כמו יוריד וכמוהו שכבת הטל: למוצק. היא הנקודה: ורגבים ידובקו. הם בקיעות הארץ מהחום והמטר: וחית כפירים תמלא. כי היא נפשו ריקה: ישוחו. מן ישח כי כן מנהג הכפיר וכמהו ידכה ישוח: תכרענה. ותפלחנה ילדיהן כדי שלא יזוזו ממקומם: חבליהם תשלחנה. פי' תפלחנה חבלים ומכאובות על ידיהן ואחר כך יתרפאו בבניה' כענין ותחלימני: ירבו. יגדלו בבריאות כמו ברור: בר ויש אומ' שהוא תרגום חוץ: תשואות. קולות מן שאון: ירוק. הענין אחר כל מקום ירוק: התקשר ריש בתלם. כמו תלמיה רוה והענין התקשר ריש בתלם בעבות: התבטח בו. כי רב חילך בעבור רוב כחו: ותעזוב אליו יגיעך. עניינו זרע השדה שבכחו יחרוש ויסדר כמעשה השור ויש אומ' כי תעזוב תשים על גבו כענין עזוב תעזוב עמו והוא רחוק מאד: התאמין בו כי ישיב זרעך. כי אתה יחרוש ויסדר ישיב לך הזרע: וגרנך יאסוף. בריש: כנף רננים. שם עוף אולי נקרא כן בעבור נועם קולו: נעלסה. כמו כפרם וכן נתעלסה באהבים והטעם האתה נתת לרננים כנף. ונתת אברה היא הכנף וכן ישאהו על אברתו. וגם נוצה לחסידה והוא עוף יבא למועד ידוע כי כן כתוב בספר ישעיה: כי תעזוב לארץ ביציה. זאת תולדת': תחמם. ביציה מגזרת חום: תזוריה. מגזרת ויזר: הקשיח בניה. והטעם תתאכזר על בניה כאלו לא היו שלה וכמהו תקשיח לבנו מיראתך ואין להם שם סל' שי במקרא:

בצקת ל' למוצק ל' ורגבים ל' התצוד ל' ללביא ל' התצוד ללביא טרף: במעונות ב' מל' דמל' בליש' וסימ' ומי יבא במעונותינו. כי ישחו במעונות. וג' חס' בלישנ' מענה אלהי קדם. כפיר קולו ממענתו. ומענתיו טרפה. וב' כתיב מעונתם חס' וי"ו בתר' וסימ' ואל מעונתם ישובון. ואל מעונתם ירבצון. ושאר' מעונות כתי' חס' ו' קדמא: ירחיסד' וסימ'

מִי־יְסַפֵּר שְׁחָקִים בְּחָכְמָה וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב׃ בְּצֶקֶת עָפָר לַמּוּצָק וּרְגָבִים יְדֻבָּקוּ׃ הֲתָצוּד לְלָבִיא טָרֶף וְחַיַּת כְּפִירִים תְּמַלֵּא׃ כִּי־יָשֹׁחוּ בַמְּעוֹנוֹת יֵשְׁבוּ בַסֻּכָּה לְמוֹ־אָרֶב׃ מִי יָכִין לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי־יְלָדָו אֶל־אֵל יְשַׁוֵּעוּ יִתְעוּ לִבְלִי־אֹכֶל׃

הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי־סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר׃ תִּסְפֹּר יְרָחִים תְּמַלֶּאנָה וְיָדַעְתָּ עֵת לִדְתָּנָה׃ תִּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה חֶבְלֵיהֶם תְּשַׁלַּחְנָה׃ יַחְלְמוּ בְנֵיהֶם יִרְבּוּ בַבָּר יָצְאוּ וְלֹא־שָׁבוּ לָמוֹ׃ מִי־שִׁלַּח פֶּרֶא חָפְשִׁי וּמֹסְרוֹת עָרוֹד מִי פִתֵּחַ׃ אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עֲרָבָה בֵיתוֹ וּמִשְׁכְּנוֹתָיו מְלֵחָה׃ יִשְׂחַק לַהֲמוֹן קִרְיָה תְּשֻׁאוֹת נוֹגֵשׂ לֹא יִשְׁמָע׃ יְתוּר הָרִים מִרְעֵהוּ וְאַחַר כָּל־יָרוֹק יִדְרוֹשׁ׃ הֲיֹאבֶה רֵּים עָבְדֶךָ אִם־יָלִין עַל־אֲבוּסֶךָ׃ הֲתִקְשָׁר־רֵים בְּתֶלֶם עֲבֹתוֹ אִם־יְשַׂדֵּד עֲמָקִים אַחֲרֶיךָ׃ הֲתִבְטַח־בּוֹ כִּי־רַב כֹּחוֹ וְתַעֲזֹב אֵלָיו יְגִיעֶךָ׃ הֲתַאֲמִין בּוֹ כִּי־יָשׁוּב זַרְעֶךָ וְגָרְנְךָ יֶאֱסֹף׃ כְּנַף־רְנָנִים נֶעֱלָסָה אִם־אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה׃ כִּי־תַעֲזֹב לָאָרֶץ בֵּצֶיהָ וְעַל־עָפָר תְּחַמֵּם׃ וַתִּשְׁכַּח כִּי־רֶגֶל תְּזוּרֶהָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תְּדוּשֶׁהָ׃ הִקְשִׁיחַ בָּנֶיהָ לְּלֹא־לָהּ לְרִיק יְגִיעָהּ בְּלִי־פָחַד׃ כִּי־הִשָּׁהּ אֱלוֹהַּ חָכְמָה וְלֹא־חָלַק לָהּ בַּבִּינָה׃ כָּעֵת בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא תִּשְׂחַק לַסּוּס וּלְרֹכְבוֹ׃ הֲתִתֵּן לַסּוּס גְּבוּרָה הֲתַלְבִּישׁ צַוָּארוֹ רַעְמָה׃

מַן יְמַנֵי שִׁבְעָתֵי שְׁמַיָא בְּחוּכְמְתָא וְכִילְוַות שְׁמַיָא מַן יְשָׁרֵי׃ תא מַאן יְמַנֵי כּוֹכְבֵי שְׁמַיָא בְּחוּכְמְתָא וַעֲנָנֵי דְמַתִּילִין לְזִקַיָא דִשְׁמַיָא מַאן אַשְׁכִּיב׃ כַּד אִישְׁתְּאַם עַפְרָא לְשִׁיתְאַסָא וְגַרְגִישְׁתָּא אִידְבָּקוּ׃ הֲתָצוּד לְלֵיתָא מְזוֹנָא וּפַרְנָסוּתָא דְאַרְיָוָתָא תְּסַפֵּק׃ אֲרוּם שַׁחְיָין בִּמְדוֹרָתְהוֹן יָתְבוּן בִּמְטַלַּלְתָּא מְטוּל לְכַמְנָא׃ מַן יַתְקֵן לְעוּרְבָא מְזוֹנֵיהּ אֲרוּם בְּנוֹי לֶאֱלָהָא יִבְעוּן תָּעֲיָין מִדְּלֵית מֵיכְלָא׃ אֵיפְשַׁר דִידַעְתָּא עִידָן מֵילְדֵיהוֹן דְיַעֲלֵי טִינָרָא כַּד מִצְטַעֲרִין אַיָּלְתָא תִנְטוֹר׃ תִּמְנֵי יַרְחַיָא דְשָׁלְמָן וְתִנְדַע עִידָנֵי מֵילְדֵיהוֹן׃ חַמְטַן בְּנֵיהוֹן מִתְפַּלְּחָן צַעֲרֵיהוֹן מְשַׁדְּרִין׃ מִתְחַיְילִין בְּנֵיהוֹן יִסְגוֹן בְּעִיבּוּרָא יִפְּקוּן וְלָא תַיְבִין לְהוֹן׃ מַן פַּטַּר מְרוֹדָא בַּר חוֹרֵי וְשׁוֹשְׁלֵי עֲרוֹדָא מַן שָׁרֵי׃ דִי שַׁוִּיתִי מֵישְׁרָא בֵּיתֵיהּ וּמַשְׁכְּנוֹי אַרְעָא צַדְיָא׃ יְגַחֵךְ לְרְגוּשׁ קִרְיְתָא אִתְרְגוּשְׁתָּא דְרַדֵּי לָא יִשְׁמַע׃ וְאַלִיל טוּרַיָא סַרְעֵיהּ וּבָתַר כָּל יְרוֹקָא יִבְעֵי׃ אֵיפְשַׁר דְצָבֵי רֵימָנָא לְמִפְלְחָךְ אִין יְבִית עַל אוּרְוָתָךְ׃ אֵיפְשַׁר דְתִקְטוֹר רֵימָנָא בִּתְלָמָא רְאַשְׁלֵיהּ אִין יְשַׁדֵּד גַלְמָתָא בַּתְרָךְ׃ אֵיפְשַׁר דְתִתְרְחֵיץ בֵּיהּ אֲרוּם סַגִּי חֵילֵיהּ וְתִשְׁבּוֹק לְוָתֵיהּ לֵיעוּתָךְ׃ אֵיפְשַׁר דְתֵיסִין בֵּיהּ אֲרוּם יְתוּב דַרְעָךְ וְאִידְרָךְ יִכְנוֹשׁ׃ גַדְפָא דְתַרְנְגוֹל בָּרָא דְמִשְׁבַּחְתָּא וּמְקַלְסָא אִין אֵיבְרָא דְחַוָורִיתָא וְנוֹצִיצַיָא׃ אֲרוּם תִּשְׁבּוֹק לְאַרְעָא בֵּיעַיָא וְעַל אַרְעָא תְּדַגֵּר׃ וְשַׁלְיָיא אֲרוּם רִגְלָא תְּבַדְרִינֵהּ וְחֵיוַת בָּרָא תְּדוּשְׁשִׁינֵהּ׃ שִׁיחְנָא עַל בְּנַיָא דְלָא דִילָהּ לִסְרִיקוּתָא לֵיעוּתָהּ מִדְּלֵית דְלוּחָא׃ אֲרוּם אַנְשְׁיֵהּ אֱלָהָא חוּכְמְתָא וְלָא פַלִּיג לָהּ בְּבִיוּנְתָּא׃ כְּעִידָן בִּמְרוֹמָא טַיְסָא מְגַחֲכָא לְסוּסָא וּלְרִיכְבֵיהּ׃ הַאֵיפְשַׁר דְתִתֵּן לְסוּסָא גְבוּרְתָּא אֵיפְשַׁר דְתַלְבִּישׁ צַוְורֵיהּ תּוּקְפָא׃

והצעגהו שלשה ירחים. וממגד גרש ירחים. במספר ירחים אל יבא. תספר ירחים תמלאנה: פרא ו' וסי' נמסר בסדר לך לך ובסיפר' סימן י"א: פתח ג' וסי' מוכר מלכים. ומוסרות ערוד מי פתח. דלתות פניו מי פתח: ירוק ג' ב' חס' וסים' וכי ירקהזב בטהר. ואביה ירק ירק. ואחר כל ירוק ידרוש: ישדד ב' וסים' אם ישדד עבקים אחריך. אפרים עגלה מלמדה. וא' יפתח וישדד ארבתו: ישיב חד מן ב' זוגין מן ג' ג' דכתי' ו' במצעות תיבות וקרי' יוד וסי' ישוב הרע לשוררי. התאמין בו כי ישוב זרעך. ותגמול ידי אדם ישוב לו: אשוב ג' כתי' ו' וקרי' י' וסי' יהוד' כי הגה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אמאס גם זרע יעקב ודוד. עילם והיה באחרית הימים: ללא י"א וסים' נמסר בסיפרא סי' כ"ו: והשה ל' בבינה ל' כי השה אלוה חכמה. תבריא ל' תשחק לסוס: צוארו ה' וסי' נמסר בסדר מקץ:

ישוחו. ישפלו: ישועו. יצעקו: יעלי סלע. בו קאסטיאין בלע"ז והיא עולה בראש הסלע בסבה שכורעת לילד והשם ית' מזמן לה נשר שמקבלת אות' הולדות בכנפיו ומציל אותם שלא יפולו כך אמרו רבותינו ז"ל ואם הענין אמתתו כן הוא פירוש הפסוק כן ואם לא הוא יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הבא איננו נולד כי אם בקושי גדול ולזה יהיה נולד בתכלית הסכנה לולי השגחת השם ית' להמציא הוולדים באופן מהחוזק שלא ימותו בעת הלידה: חולל אילות. הוא מענין חיל וחבלי יולדה ואמרו רבותינו ז"ל כי האילה רחמה צר ולא תלד אם לא הכישה נחש ברחמה והשם ית' סבב שיבא אליה נחש בעת הלידה להכיש' ברחמ' ותלד ואם לא ימצא הענין כן יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הבא איננו נולד כי אם בקושי גדול ולזה יהיה הענין בו כמו הענין ביעלי סלע ולזאת הסבה יהיה הולד בתכלית הסכנה ועם כל זה יוכל להשגח' השם יתברך בנמצאות: תפלחנה. תשברנה ותכתתנה: חבליה'. ציריה': יחלמו. מענין בריאות והוא מענין ותחלימני והחייני: בבר. בחוץ: פרא. חיה הנמצאת במדבר והיא אוכלת עשב כבהמה: ערוד. חמור הבר: ערבה. מדבר: מליחה. ארץ מליחה והיא מדבר גם כן: תשואו'. ענין המיה: יתור. מן ויתורו את הארץ והוא שם בשקל יבול: ריס. ראם: אבוסך. הוא האבוס שאוכלת בו הבהמה: התקשר ריס בתלם עבותו. הרצון בו האם העבות יתקשר ריס בתלם לחרוש בתלמי השד' כמו הענין בשור ובחמור וזולת' מבעלי חיי' שיחרשו בהם: ישדד. מגזרת שדה והוא החרישה כמו יפתח וישדד אדמתו: כנף רננים. שם עוף או אפשר שיהיה שם הענף רננים וידבר מכנף העוף ההוא: נעלס. שמח ועלס: אברה. כנף שלה: חסידה. שם עוף: נוצה. ר"ל נוצת העוף ההוא: תזוריה. תדרכם ותרמסם והוא מגזרת ויזר את הגיזה: הקשיח בניה. הסיר מדמיונה כתיכת לבה לבניה ושכחה אותם: השה. שכח אותה והעלים ממנה: תמריא. מענין הגבהה: רעמה. חוזק ועוז הקול והההגבהה והצהלה היוצאת ממנו:

יגיעה בלי פחד. אין לה פחד על הבנים שיהיו בניה מתזורים רגלי: כי השה. מטעם כי נשני אלהים: ולא. נתן לה חלק בבינה: תמריא. תגבה ואין לו חבר ויש אומ' כי שור ומריא כמהו וטעם מריא שמן מעילה מלפון רבבן: תשחק לסוס. בעבור רוב מרוצתו: רעמה. כטעם עוות מן רעמו פניס או מגזרת רעם: התרעישנו

אבן עזרא

התרעישנו כארבה. שתשמיע לו רעש במרוצתו כאשר ישמע לארבה: הוד נחרו. כמו נחרת סוסיו קול צהלת הסוס: יחפרו. רגליו בעמק וישיש: בכח. שיש בו: נשק. ידוע: ישחק. לדבר שיפחד אדם ממנו: ולא יחת. כמו אל תערוץ ואל תחת: ולא ישוב. אחור מפני חרב: תרנה. קול החצים היוצא מהאשפה כמו ותעבר הרנה: להב חנית וכידון. שהם מרוקים כאילו להב יצא מהם: יגמא ארץ. יפסע ארץ וקרוב ממנו מגמת פניהם והטעם נוכח פניהם. כל כך ישמח ללכת אל מקום המלחמה שלא יאמין כי קול השופר הוא אמת: בדי שופר. בשמעו השופר יאמר האח מרוב שמחתו כמו האח האח והיא מלה תאמר על השמח' בבוא לאדם חפצו בדי שופר כמו בדי ריק והוא קרוב מטעם אין די בער: יריח מלחמה. כשמשמעו כי כן הוא: רעם שרים. ששומעם שרים ותרועה מרחוק: יאבר כן. יעופף לתימן כי יבקש מקום חם: יגביה נשר. אין עוף שיגביה יותר ממנו: סלע ישכון. כן תולדתו: חפר אוכל. יבקש כמו לחפור את כל הארץ וקרוב מגזרת חופר נמין והטעם שהוא במקום גבוה ויבקש מזונו כמטה כחופר מטמון: ואפרוחיו יעלעו דם. כמו ושתו ולעו והטעם יבלעו דם איברי החללים שיביא ויהי העי"ן הראשון כפול או יהי מגזרת עלעא בלשון רבנן והטעם ישברו צלעות החלל להוציא דם והראשון נכון בדקדוק והאחרון עצמו שהוא מגזרת עצם וזה דבר ידוע כי הנשר יראה ממקום רחוק מאד מקום החללים וירוץ שמה: הרוב

נחרו ל' התרעישנו בארבה והוא חד מן א"ב מן א"א כתיב ו' בסוף תיבו' בחברת או ול' וגא וסי' נמסר בבס' רכת' בטער כ' אות הא"ן בסד': אשפה ב' וסי' ועילם נשא אשפה: עליו תרנה אשפה להב: שופר ב' חס' וסי' אל חכך שפר. בדי שפר יאמ' האח. וכל אורייתא דכו' חס' כב"ב מ"ל וסי' והעברת שופר הרועה ג' בו. וכל נביאי' וכתובי' דכו' מ"ל בב"ב חס' וסי' דלע'

איוב

הֲתַרְעִישֶׁנּוּ כָּאַרְבֶּה הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה: יַחְפְּרוּ בָעֵמֶק וְיָשִׂישׂ בְּכֹחַ יֵצֵא לִקְרַאת־נָשֶׁק: יִשְׂחַק לְפַחַד וְלֹא יֵחָת וְלֹא־יָשׁוּב מִפְּנֵי־חָרֶב: עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה לַהַב חֲנִית וְכִידוֹן: בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יְגַמֶּא־אָרֶץ וְלֹא־יַאֲמִין כִּי־קוֹל שׁוֹפָר: בְּדֵי שֹׁפָר יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק יָרִיחַ מִלְחָמָה רַעַם שָׂרִים וּתְרוּעָה: הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ יִפְרֹשׂ כְּנָפָו לְתֵימָן: אִם־עַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ נָשֶׁר וְכִי יָרִים קִנּוֹ: סֶלַע יִשְׁכֹּן וְיִתְלֹנָן עַל־שֶׁן־סֶלַע וּמְצוּדָה: מִשָּׁם חָפַר־אֹכֶל לְמֵרָחוֹק עֵינָיו יַבִּיטוּ: וְאֶפְרֹחוֹ יְעַלְעוּ־דָם וּבַאֲשֶׁר חֲלָלִים שָׁם הוּא:

תרגום

הֲתַרְגִישִׁינֵיהּ הֵיךְ גּוֹבַאי שִׁיבְהוֹר לִישָׁלוּשְׁתָא דְנַחִירֵיהּ אֵימְתָא: מְחַפְּשִׁין בִּגְלִימָא וְיֶחְדֵי בְּחֵילָא יִפּוֹק לְקַדְמוּ קְרָב: יְחַדֵּי לְדַלְוּתָא וְלָא יִתְבַּר וְלָא יְתוּב מִן קֳדָם סַיְפָּא: עֲלוֹי תִּשְׁדֵּי זַיְינָא חַרְבָּא שְׁנָנָא מוֹרַנִיתָא וְרוּמְחָא: בִּרְגִיז וְרוּגְזָא יַעֲבִיד גּוּמָּתָא בְּאַרְעָא וְלָא יְהֵימִין אֲרוּם קָל שׁוֹפָרָא: בְּמִיסַת שׁוֹפָרָא יֵימַר חֶדְוָא וּמִן רָחִיק יְרִיחַ קְרָבָא אַכְלְיוּתָא דְרַבְרְבֵי וְיַבָּבָא: אֶיפְשַׁר מִבְּיוּנְתָּךְ יִתְאַבֵּר בַּר נָצָא פְּרוֹשׂ גַּדְפָּא לְדָרוֹמָא: אִין עַל מֵימְרָךְ יִתְגַּבַּהּ נִשְׁרָא וַאֲרוּם יָרוּם שַׁרְבְּפֵיהּ: כֵּיפָא יִשְׁרֵי וִיבִית עַל כְּרַךְ טִינַר וּמְצָדְתָּא: מִתַּמָּן חָפִיר מֵיכְלָא לְמַרְחִיק עֵינוֹי מִסְתַּכְּלָן: וְאֶפְרוֹחוֹי גַּמְעִין אִידְמָא וּבַאֲתַר דְתַמָּן קְטִילַיָא תַּמָּן הוּא:

ומן וישלח אבשלום עד סוף ספר' דכו': למרחוק ח' וסי' נמסר לעיל בספר' סי' ל"ו ומלכי' ב' סי' י"ט: ובאשר ד' וסי' נמסר בשופטים סי' ה' וישעיה סי' ס"ו: הרוב ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' נמסר בספר' ריש סי' י"א:

רלבג

התרעישנו כארבה. התחלה לו הרעש והתנועה אשר הוא רועש כארבה: הוד נחרו אימה. עוצם שיעוטו היוצא מנחיריו הוא אימה לשומעיו: יחפרו בעמק. יחפרו רגליו בעמק כמנהג הסוסים: נשק. כלי מלחמה: תרנה. תזעק מגזרת ותעבור הרנה במחנה: אשפה. הוא כלי שישימו בו החצים: חנית וכידון. הם כלי זין: ברעש ורוגז יגמא ארץ. ברעש ותנועה חזקה ובחמה ירוץ עד שידמה כאילו הוא מגמא את הארץ ובולעה לחוזק המרוצ': האח. מעניין שמחה: יאבר. יעוף ולפי שהעופפות הוא בכנף אמר יאבר: נץ. שם עוף: ומצודה. מקום חזק וגבוה: חפר אוכל. יבקש ויחפש האוכל שיהיה מזון לו ממנו מגזרת ויחפרו לנו את הארץ: יעלעו. יבלעו: חללים. הרוגים:

ביאור דברי המענה

ענה השם ית' את איוב מן החשך והסערה ואמר ואולם ייחס זה המראה אל הסערה לפי שהנביאי' כשתבא להם הנבואה יהיה שם ביניהם מסך מבדיל מצד החומר מלקבל בשלימו' השפע האלהי ולזה תמצא שתיוחס הנבואה אל הערפל או אל החשך והסערה אשר הוא תאר הרב החשך. מי זה אשר עכר ועצותיו הם חשוכים ואפלים מבלי דעת אשר חשקת להתוכח עמי. ועתה אזור נא כגבר חלציך כאדם המתווכח שאשאלך והודיעני שאלתי אחר שאתה שופט על מעשי ראה איך תוכל לשפוט את מעשי ואיך יודע אותם ומשיגם והוא מבואר שהשופט ראוי שתהיה אצלו ידיעת מה שהוא שופט. איפה היית שתדע אופן החכמה ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מי שם מדתה בזה השיעור כי ידע אופן החכמה בזה והטעם כי בהיות מדתה בזה השיעור מן החכמה עד שאם היתה יותר גדולה או יותר קטנה היה נפסד העולם כי העולם ישמר בשווי אשר ביסודות בכמות ובאיכות כמו שהתבאר בטבעיות. או מי נטה עליה קו כדרך הבונים כאשר יתחילו לבנות והרצון בזה מאי זה דבר היתה התחלת הוויתה ואמנם אמר זה להעלם העניין בסבת הוויית הארץ לפי שהוא מיוחס אל ההעדר ר"ל אל העדר קבול המתפעל פועל הפועל ולזה היה מה שרחק מהגרמים השמימיים ארץ וזה פלא שישלים השם ית' זה המציאות באלו השתי סבות והיא הסבה המיוחסת אל העדר בפנים מה כמו הארץ והסבה ההפכית לה כי זה העולם מתקיים במציאות ההפכים וכאילו התבאר בזה שאפילו מה שמיוחס אל ההכרח וההעדר יתתמם בו השם יתברך לתועלת כפי מה שאפשר עד שישלם בו זה המציאות השפל או יהיה פירושו או מי נטה עליה קו לקחת מדתה בהתהוותה כמו שיעשו הבונים ויהיה העניין כפול. על מה אדניה הוטבעו או מי ירה אבן פנתה אשר היא נסמכת עליו כי בזה מהחכמה מה שלא יעלם כי היא נסמכת על מרכזה שהוא נקודה לבד וזה לא היה לנקודה ההיא מצד מה שהיא נקודה כי הנקודות כולם מתדמות אבל היא הסיבה בזה מה שמצאתו מכוכבי אור אשר הם משבחים ומרננים לפי שתמיד רוצה לומר הגלגלים אשר בהם הכוכבים כי כאשר נמצאו אלו הכוכבים מרננים ומשבחים לפני עם כל המלאכים וזה היה בעת המצא הגרמים השמימיים אז יהיה זה הטבע לזאת הנקודה להיותה אמצע. ומי הוא אשר יסך בדלתים ים בעת התהוותו עד שיהיה שם חלק נגלה בארץ להתהוות בו אלו הנבראות אשר בארץ ולא יעבור בו הים ויכסנו שזה היה כפלא מאד ומה שאי אפשר שתנתן בו סבה טבעית כמו שביארנו בספר מ"ה. וגם אחרי כן שמרתי זה המציאות בשומי הענן והערפל מכסה הים תמיד רוצה לומר שמאור השמש יעלה ממנו אדים תמיד יחסרוהו עד שלא יעבור גבולו בסיבת המים הבאים עליו מהנהרות כי הוא יחסר באלו האדים כשיעור מה שיתוסף בסבת הנהרות ובזה האופן גזרתי עליו חקי ואשים בריח ודלתים לפני הים שלא יעבור גבולו. ואומ' עד פה תבא ולא תוסיף ובזה הגובה יכלה גאון גליך לפי שלא יתוסף גובה הים כלל בסבת מה שזכרנו. המימיך צוית בקר והודעת לשחר מקומו אשר ממנו יזרח ואולם אמר זה לפי שהשמש לא יזרח בכל יום ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו מצד תנועתו בגלגלו הנוטה הכולמת בשוה ותתחדשנה בזה תקופות השנה אשר להם רושם חזק במציאות אלו הדברים ההוים הנפסדים ובשמירתם זמן מה כי בסיבת אלו התקופות יגבר אחד מההפכים אשר עמידתנו בהם פעם והאחר פעם עד שישלם בזה הסידור והיוסר לאלו הנמצאות ויתחדשו בזאת הסבה מהפועל האחר פעולות רבות מתחלפות מצד התחלף יחסו אל הארץ אשר שם פעולותיו גם יתחדשו לזאת הסבה מהפועל האחד ההוויה וההפסד כי קרבתו ממנו הוא סבה להוויה ומרחקו ממנו סבה להפסד וזה מקום פלא וחכמה נפלאה ולזה אמר שכבר יתחלפו מקומו' הזריחה לשמש לאחוז בכנפות הארץ ר"ל שיהיה פעם בתכלית הנטיה לצפון והוא בהיותו בראש סרטן ופעם בתכלית הנטייה לדרום והוא בהיותו בראש דלי ואלו החילופים עם שים להם מבוא גדול בהוויית ושמירת הנמצאות הנה יגיע מהם רע במקרה מצד התגבורת באלו העתים ובו גם כן עם שהוא מן ההכרח תועלת להנער הרשעים מן הארץ וזה שכבר יתחדשו מזאת הנטיה פעולות מתחלפות מהכוכבים כמו החומר שיקבל החותמות והצורות בתמורה פעם אחר פעם ויעמדו כמו לבוש שילבשהו האדם פעם ויפשטהו פעם ולא יעמוד עליו זמן ארוך ובזאת התמורה אשר לנמצאות מצד חילוף מצבי הכוכבים ממנו וחילוף מצבי קצתם מקצת ימנע מרשעים אורם והצלחתם וזרוע רמים אשר לרשעים תשבר וזה כי אם היה נולד הרשע בעת שיהיה לפי המשפט ההוא מצליח הנה יומר ענייננו תמיד ויהפך מעניין לעניין מצד התחלף הוראת הכוכבי' ומשפטיהם בו עד שישבר זרועו וכחו עד שיכלה. הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת שתדע עומק הנפלא ועם זה יגיעו שם פועל הגרמים השמימיים להוות הנמצאות בו. הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה ר"ל שתדע אי זה מקום מרכז הארץ אשר הוא מות וצלמות ושאול להיותו רחוק מהתהוות שם דבר עם שהארץ היא בתכלית מההעדר עד שאין בנמצאות המוחשות מה שהוא במדרגתה מההסרון וההעדר ולזה הכינו בעלי התורות הארץ כאילו היא החומר הראשון כמו שזכר הפילוסוף בספרי מה שאחר הטבע ונאמר גם כן בתורה כי עפר אתה ואל עפר תשוב. האם התבוננת מכתיבות השמים שתדע מה שיקרה במקומות אשר רחבם גדול מהארץ מאחד הגבול אם ידעתי כל הארץ אי זה מקום מהארץ ישכון האור שם זמן ארוך וחשך אי זה מקומו בעת היותו שם האור כי כבר התבאר בראיות ברורות כי משם מעלות וכ"ה דקים רוחב עד צ' מעלות ימצאו מקומות יהיה בהם יום אין בו לילה גם חדש או חדשים עד שיכלה העניין בסוף אל מקום יהיה בו ששה חדשים יום וששה חדשים לילה. האם ידעת זה העניין מהשמש איך תוא כי תקחנהו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו עד שתדע מה שיתחייב מתנועותיו ממקום מקום מהארץ או ידעת זה מצד אורך ימיך

ימיך שהתאמת לך זה מן החוש ואולם ספר זה עם ספורו אחר הדברי׳ הנעלמים להיות זה נעלם לאיוב כי בנבואה יבואו כמו אלו העניינים לפי המקובל כאמרו באברהם וספור הכוכבים להיות זה דבר נעלם לאברהם ואם כבר ידעוהו הבאים אחריו עד שכבר מנו מספר כל הכוכבים הנראים וקראום בשמות. ויותר זר מזה שכבר יגיע לנביא דבר כוזב בעת הנבואה במה שאין לו מכר שהוא נביא מכר הדעות אשר לו בעניינים ההם כמו העניין ביחזקאל שהגיע לו בנבואה כאילו הגלגלים מחדשים קולות נפלאים בתנועתם מפני שהיה מאמין שהגלגלים יחדשו קולות בתנועותיהם כמו שזכר הרב המורה. הבאת אל אוצרות שלג שתדע מאי זה מקום יצא השלג ואי זו סבה תהוהו. האם תראה מה שיצא ממנו הברד אשר חשכתי אותו להמצא לעת שארצה לעשות רע לעולם ליום קרב ומלחמה. וספר אלו השנים להיות כל אחד מהם קפיאה למים. והאחר נמצא עם הקור והאחר עם החום ואמ׳ שהברד כבר המציא אותו ואם איננו מכוון כי אם על הכוונה השנית ומצד ההכרח שיקובל בו תועלת להמציא הנזקי׳ כדי שיוזקו בהם הרשעי׳. ספר נא אי זה הדרך יחלק האיד הקיטורי אשר יהיו ממנו הלהבו׳ עד שפעם יהיה ממנו כוכב מדלג ופעם כוכב בעל זנב וזולת זה מהמיני׳ אשר יתחדשו מהלהבות ההוות ממנו ופעם יהיה ממנו רוח ויפיץ קדים על הארץ. או יהיה הרצון בזה אי זה הדרך יחלק האיד הקיטורי האחר בעינו עד שימצא קצתו חם וקצתו קר בדרך שיתהוה ממנו רוח וזה כי בהווית הרוח ממנו יהיה בזה האופן כמו שהתבאר בספר האותות. מי חלק לשטף היורד מהגשמים מקום מוגבל יקבלהו ר״ל שירד במקום אחד ולא ירד במקו׳ אחר לפי הנגזר מאתי עד שישלמו בזה האופן הצמחים ומי שם מנהג וחק לברק ולרעמים עד שילך העניין בסדור ישר ר״ל שיגברו פעם האש והרוח ופעם יגברו הפכיהם. מי הוא אשר סדר שפעם ירד המטר על המדברות שלא יגיע ממנו תועלת לאנשים ופעם ירד למקומות הנעבדי׳ והנזרעים להצמיח מוצא דשא כדי שישלם בזה הגעת הרע לרשעים. היש למטר אב הוליד אותו והמציאו עד שיהיה לו חק להמצא שנה בשנה בעת הכתו. או מי הוליד טיפי הטל עד שיהיה לו חק להמצא יום ביום בעת סוף הלילה שהוא דומה בתקופות היום לעת הסתו בתקופות השנה. ספר נא מה היא הסיבה המהווה אותם כי בזה מהעומק וספר גם כן מאי זה סבה נהיה הקרח וכפור השמים. לאי זו סיבה יתחבאו ויקפאו המים כאבן עד שיגיע מחוזק ההקפאה שיקפאו פני תהום עם עמקם ספר נא מה הסיבה בזה. התוכל לעצור מה שתוציא כימה מהאילנות והפירות הנותחי׳ כי בהיות השמש בכימה אשר היא במזל טלה אז יתנו האילנות והצמחים כחם או אם תוכל להתיר ולפתח מה שיעצרהו וימשכהו כסיל שהוא מהצורות הדרומיות וזה כי בהיות השמש במזל שהוא בו אז יהיה הקור ויעצרו האילנות והצמחים וימנעו מנתינת כחם לרוב הקור. התוציא מזרות בעת באתו והיא צורה הכוללת מהצורות הדרומיות ולא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט ואם תנחה עיש על בניה שהיא מהצורות הצפוניות. הידעת חקות שמים ר״ל מה שיתחייב מהכוכבים בהיותם במקום מקום מהגלגל ומתבטם ודבוקם ושאר מה שידמה לזה. האם תסדר ממשלת השמים בארץ עד שישלם בהם זה המציאות השפל וישמרו סידור אלו העניינים אשר היה ראוי שיתייחסו אל הקרי לפי מה שיחשב כמו המטר והברקים ומה שינהג מנהגם. התרים לעב קולך וירד המטר השמעו לך הברקים להשתלח כאשר תרצה עד שישלם מעניינם מה שיצטרך לנמצאות ואולם אמר זה כי השם יתברך שם בזה סידור והנגלה הולך בכיוון יושר מצד תנועת הגרמי׳ השמימיי׳ וכוכביה׳ ומצביהם ומבטיהם. מי שת בלבבות הסתומות חכמה או מי נתן לשכל האדם בינה להשכיל הדברים אשר בשמים ואמנם אמר זה כי האדם נברא תמולל מכל חכמה ולזה הוא נפלא איך יתכן לו שילמד חכמה לפי שכל למידה ולימוד יצטרך האדם בו לידיעה קודמת כמו שהתבאר בראשון מספר המופת ואחר שאין לו ידיעה קודמת הוא מן הפלא איך יתכן שיהיה לו ידיעה ואולם השם ית׳ שם בו כלים להגיע אליו התבונה והחוש והדמיון והכח המחשב והזוכר כמו שהתבאר בספר הנפש והנה העניין בידיעה אשר תתחדש באמצעות אלו הכחות הוא נפלא מאד וכן הוא נפלא איך ישכיל האדם העניינים אשר אין לו מהחוש התחלה להכנס בהם כי אם הקדמות רחוקות כמו העניין במה שיחקור ממנו מעניין הגלגלים וצורותיהם ר״ל השכלים הנפרדים ואפשר שיאמר אומר שהוא קרא חכמה ההקדמות הראשונות ובינה התולדות המתחייבות מהם אלא שהביאור הראשון יותר נכון כי החכמה מיוחסת אל העניינים אשר לנו בהם הקדמות עצמיות והבינה מיוחסת אל מה שיתבאר לנו בהקדמות עצמיות ומיוחסות והבינה מתיחסת אל מה שיתבאר לנו בהקדמות רחוקות וזהו אמרו יי׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וזה שהארץ נמצא מה שבה בעבור עצמה וימשך מהכחות אשר בה מה שימשך חיוב נגלה כאילו תאמר המשך מהחום החימום והספוגיו׳ וזולת זה מהאיכויו׳ הנמשכות לאיכות איכות מהם ואולם השמים לא נמצא מה שבהם מציאות המרכז והכוכבים ושיעורי התנועות ושיעורי הנטייה וזולת זה ממה שינהג מנהגם בעבור עצמותם כמו שביארנו בספר מלחמות יי׳ ולא ימשך מהכחות אשר בהם מה שימשך חיוב נגלה כאילו תאמר המשך מהם החום והקור ושאר האיכויות כי אין בהם מה שיתיחס לאלו האיכויות כמו שהתבאר בטבעיות ולזה ייחס זה הסידור אשר בשמים כאילו העניינים אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מתוך דבר אחר זולתו והחכמה היא הוצאת דבר מהדבר ההוא בעצמו באופן מה וזה כי הידיעה המגעת מהמופת האמיתי היא מגעת מהדבר ההוא בעצמו כמו שהתבאר במלאכת ההגיון. מי יספר מספר השחקים בחכמה לשים מספרם בזה האופן אשר הוא בתכלית השלימות להשלים זה המציאות השפל עד שאם חסרה אחת מהתנועות הנמצאו׳ לכוכב כוכב מהכוכבי׳ היה בלתי אפשר שישלם זה המציאות

השפל. ומי ישכיב ויניח באמצע העולם הגשמים הנופלים מן השמים רוצה לומר החלקים הארציי׳ עד שיתחלקו חלקי העפר בזה החוזק אשר הם בו לרוב הכבידות ובקשתם המרכז וחלקי הארץ ידובקו התדבקו׳ חזק ואולם אמ׳ זה לפי שלשחקים מרכזים מתחלפים כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות יי׳ ולזה הוא נפלא למה ינוחו חלקי הארץ במרכז אחד מאלו הגלגלים יותר מהמרכזי׳ האחרי׳. האם תצוד ללביא טרף ותמלאים מזון הכפירים כי יכנעו במעונותיהם וישבו בסוכה למו ארב לטרוף מה שיגיע להם. ספר נא איך ישלם להם מזונם בזה האופן אשר הוא מיוחס אל הקרי אם לא מטוב החכמה וההשגחה אשר בדרכי המציאות באופן שישלם להם מזונם. מי יכין לעורב צידו עד שישמר מינו ולא ימות ברעב וזה כי ילדי העורב יתעו להעדר מזונם וישועו אל השם דרך משל לתת להם אכלם כי אין להם זולתו שימציאהו להם כי אין העורב מכין להם מזונם אבל הוא שונא אותם בהתהוותם אם מפני שטבעו זה הטבע ר״ל שאין לו זאת האהבה הדמיונית לבניו אם מפני היות נוצתם לבנה בתחלת העניין ויחשוב מפני זה שאינם בניו כמו שאמרו קצת הקודמים ולזה הוא מבואר שהמצא להם מזונם הוא מיתרון ההשגחה והחכמה. הידעת עת לדת יעלי סלע ותשמור עת בוא החיל והחבלים לאיילות ללדת והרצון בזה לפי מה שאחשב שאלו לא עזר לידתן יהיה הוולד בתכלית הסכנה ועם כל זה הילדי׳ ניצולים ליתרון השגחתי בנמצאות ויכולתי לעשות כל המצטרך. ולזה אמר התספור ירחים שתשלמנה הריונם בהם וידעת עת לדתנה כדי שתצילם אז. וזה שהם מרוב צער הלידה ועוצר רחמם תכרענה בבוא להם חבליה׳ רוצה לומ׳ שלא יתחזקו לעשות עצמם כדי שילדו ובזה תכתתנה ותשברה ילדיהן וזה כי הם משלחות חבליהם וציריהם ולא יעשו עצמם בבואם כדי שילדו כמנהג שאר הבעלי חיים. ועם זה ימצא מיתרון השגחתי בנמצאות שיבריאו בניהם עד שלא יצטרכו לאמם ויגדלו בחוץ במה שימצאוהו מהמזון ולא יצטרכו שתזמינהו להם אמם אבל יצאו ולא שבו למו. מי שלח פרא חפשי שלא יהיה ביתיי ויהיה תחת ממשלת האדם ומוסרות ערוד מי פתח והתיר שלא ימשול האד׳ בו. אשר שמתי משכנו במדבר ובארץ מליחה. הנה לחזקו ישחק וילעג להמון קריה ולא יירא מהם ולא ישמע תשואות נוגש ר״ל שאין מי שינגוש אותו וימשול בו לחוזקו והוא פלא איך שם משכנו במדבר לפי שאינו טורף אבל הוא אוכל עשב וצמח האדמה עד שיחפש הרים שירעה בהם במדבר ואחר כל עשב ידרוש ולזה הוא מבואר שכמו זה הבעל חיים לא ישלם לו מזונו כי אם לחוזק השגחתי לפי שהוא במקום לא יעבד בו ולא יזרע ואין האדם ממציא לו מזונו והנה ישלם לו בזה האופן מזונו עד שהוא בזאת המדרגה מהחוזק ולזאת הסיבה לפי מה שאחשב זכר חוזק הראם והיות משכנו במדבר לפי שאינו טורף אבל הוא אוכל עשב. ולזה אמר היאבה הראם לעבוד אותך ויליך על אבוסך כדי שתמציא לו מאכלו כמו העניין בבעלי חיים הביתיים. האם העבות אשר תשים על הראם תוכל לקשור אותו בתלם כדי שיחרוש וישדד האדמה. התבטח בו כי רב כחו ותעזוב אליו כל עבודת השדה ר״ל שתעשה בו כמעשה השור והחמור. התאמין בו כי ישיב זרעך וגרנך יאסוף אל ביתך אם תעמוס התבואה עליו הנה עם אכלו עשב היה משכנו במדבר ושם אמציא לו מזונו בדרך שיהיה בזה החוזק אשר הוא בו. הנה כנף עוף אחד שמו רננים היא נעלסה ר״ל שליופיה תשים העוף ההוא עלז ושמח בהביטו בה ואחשב בזה העוף שהוא הנקרא פא״ון בלע״ז שישמח ויתענג ביופי כנפיו ונוצתו. וגם אברה של חסידה ונוצתה אשר אינם יפות תשימה נעלסה ואמר זה בתמיה מה הסיבה אשר בעבורה רבה שמחת זה העוף ששמה חסידה עד שלא תתן אל לבה לשמור מה שתולידהו. כי תעזוב לארץ בציה ועל עפר תחמם אותם לבקעם ולא נתנה אל לבה לשים בציה במקום נשמר ושכחה מרוב שמחתה כי רגל תזור ביצתה וחית השדה תרוסה. הסכית השם ית׳ אותה בניה להניחם במקום שיפקדו ולא יהיו לה ותשים יגיעה לריק ולא תפחד ותתן אל לבה שביצים נכוני׳ להפסד בזה האופן כי השם ית׳ שכח אותה החכמה והתחבולה אשר בזה העניין לשאר הבעלי חיים ולא נתן לה חלק בבינה ההיא בעת במרום תגביה לעוף תלעג לסוס ולרוכבו ר״ל שלא תירא משום דבר ועם כל זה ימצאו הביצים ההם משומרים עד שישמר בזה מציאות המין ההוא מחוזק השגחת הש״י באלו הדברים. התתן לסוס תכונת הגבורה התלביש צוארו הרעם וההבהלה היוצאת ממנו האתה תסבב שירעש זה הרעש אשר הוא רועש כארבה ותשים עוצם שיטוטו אימה לשומעיו. יחפרו רגליו בעמק מהכותו בהם בארץ כדרך הסוסים. ישים בכח שיש לו ולא יירא מלצאת לקראת כלי המלחמה. ישחק וילעג לעניינים המפחידי׳ במלחמ׳ ולא יחת ולא ישוב מפני חרב. בעבורו תזמין האשפה אשר שם החצים ולהב חנית וכידון כי הנה לא יהיה שנה שיעשו פעולותיהם לסבת העדר פחדו מן החרבי׳ ברעש וברגז ובחימה ירוץ בכח עד שהוא כאילו גומא את הארץ ובולעה ולא יאמין כי קול שופר ר״ל שלא יירא מקול השופר אשר יריעו בו אנשי המלחמה. בדי שופר ישמח ומרחוק ירגיש מלחמה להתאוותו אותה ורעש השרים ותרועתם במלחמ׳ ירגיש מרחוק וירוץ שם. ואולם זכר עניין הסוס להתבאר שזאת התכונה שם השם ית׳ בו לעבודת האדם בעניין המלחמה עד שהוא לא יתרחק מן החרב עם היות בטבע כל בעלי חיים להתרחק מן המזיק וזה כולו הוא מחוזק השגחת השם ית׳ בזה הנמצא. המבינתך יעוף הנץ מהפאה הצפונית בימי הקור ויפרוש כנפיו לצד דרום מהרובע המיושב להתרחק מתגבורת הקור. האם ידע זה העוף בהתחלפות האקלימים ושמה שיתקרב יותר אל משוה היום הוא יותר חם עד שיעוף שם הלא זה כולו מיתרון השגחת השם ית׳ ששם בהם זאת התכונה כמו טבע להיותם נשמרים בה. האם על פיך יגביה הנשר לעוף על שאר העופות וירים קנו עד שעל שן סלע ומצודה ישכון ויתלונן ואמנם היה זה כן כי משם יוכל לראות מרחוק הטרף וימצא לו בזה האופן מזונו עד שאפרוחיו יבלעו דם הטרף

וַיַּעַן יְהוָה אֶת־אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ הֲרֹב עִם־שַׁדַּי יִסּוֹר מוֹכִיחַ אֱלוֹהַּ יַעֲנֶנָּה׃ וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר׃ הֵן קַלֹּתִי מָה אֲשִׁיבֶךָּ יָדִי שַׂמְתִּי לְמוֹ־פִי׃ אַחַת דִּבַּרְתִּי וְלֹא אֶעֱנֶה וּשְׁתַּיִם וְלֹא אוֹסִיף׃ וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִן סְעָרָה וַיֹּאמַר׃ אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ הַאַף תָּפֵר מִשְׁפָּטִי תַּרְשִׁיעֵנִי לְמַעַן תִּצְדָּק׃ וְאִם־זְרוֹעַ כָּאֵל לָךְ וּבְקוֹל כָּמֹהוּ תַרְעֵם׃ עֲדֵה נָא גָאוֹן וָגֹבַהּ וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבָּשׁ׃ הָפֵץ עֶבְרוֹת אַפֶּךָ וּרְאֵה כָל־גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ׃ רְאֵה כָל־גֵּאֶה הַכְנִיעֵהוּ וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם׃ טָמְנֵם בֶּעָפָר יָחַד פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ בַּטָּמוּן׃ וְגַם־אֲנִי אוֹדֶךָּ כִּי־תוֹשִׁעַ לְךָ יְמִינֶךָ׃ הִנֵּה־נָא בְהֵמוֹת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמָּךְ חָצִיר כַּבָּקָר יֹאכֵל׃ הִנֵּה־נָא כֹחוֹ בְמָתְנָיו וְאֹנוֹ בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ׃ יַחְפֹּץ זְנָבוֹ כְמוֹ־אָרֶז גִּידֵי פַחֲדָו יְשֹׂרָגוּ׃

וְאָתִיב יְיָ יַת אִיּוֹב וְאָמַר׃ אֶפְשַׁר דְּנָצֵי עִם שַׁדַּי יִתְרְדֵי מַכְסַן אֱלָהָא יְתִיבִנֵּיהּ׃ וְאָתִיב אִיּוֹב יַת יְיָ וְאָמַר׃ הָא אִיזְדַּלְזְלִית מָה אֲתִיבִינָּךְ אִידַי שַׁוִּית לְפוּמִי׃ חֲדָא זִמְנָא מַלֵּילִית וְלָא אָתִיב וְתִנְיָנוּתָא וְלָא אוֹסִיף׃ וְאָתִיב יְיָ יַת אִיּוֹב מִן עַלְעוֹלְתָא דְּעַרְעָרָא וְאָמַר׃ זְרִיז כְּדוּן הֵיךְ גַּבְרָא חַרְצָךְ אֶשְׁאָלִינָּךְ וּתְהוֹדְעִינַנִי׃ הַבְּרַם תְּשַׁנֵּי דִּינִי תְּחַיְּבִינַנִי מִן בִּגְלַל דְּתִזְכֵּי׃ וְאִין אֶדְרַע הֵיךְ אֱלָהָא לָךְ וּבְקָל דִּיכְמָתֵיהּ תִּכְלֵי׃ אַתְקִין כְּדוּן גֵּיוְתָנוּתָא וְגוֹבְהָא וְזִיוָא וְשִׁיבְהוֹרָא תִּלְבַּשׁ׃ בַּדַּר רוּגְזָאתָא דְנַחִירָיךְ וַחֲמֵי כָּל גֵּיוְתָן וּמַכִּיכִינֵּיהּ׃ חֲמֵי כָּל גֵּיוְתָן וְתַבְרִינֵּיהּ וְדַעֲדַק חַיָּיבַיָּא בְּאַתְרֵיהוֹן׃ טַמְעִינֵהוֹן בְּעַפְרָא כַּחֲדָא אַפֵּיהוֹן כְּבוֹשׁ בְּטוּמְעָא׃ וְלָחוֹד אֲנָא אוֹדֵינָךְ אֲרוּם תִּפְרוֹק לָךְ יַמִּינָךְ׃ הָא כְדוּן בְּעִירַיָּא דִי עַבְדִית עִמָּךְ עִסְבָּא הֵיךְ תּוֹרֵי יֵיכוּל׃ הָא כְדוּן לְוְיָתָן דְּחֵילֵיהּ בְּחַרְצוֹי וְתוּקְפֵיהּ בְּפַרְדַּת דִּכְרֵסֵיהּ׃ כַּפִּין דּוּנְבֵיהּ הֵיךְ כַּאַרְזָא וְוִיתְנַיָּא דְּפַחֲדוֹי מְשַׁבְּשִׁין׃

ב״חד מל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ד׳ · מן ה׳ · ב׳ וסביר׳ · י׳ · ד׳ · ו׳ קף · בסו׳ · ל׳ · ל׳ וכל קרי׳ חסן · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב״חד מל׳ · ל׳ חס׳ יוד · ב׳ דגשי׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כתדיו · ל׳ · ת׳

יעננה ב׳ וסי׳ וכפים מעץ יעננה · מוכיח אלוה יעננה׃ קלתי ל׳ חס׳ הן קלתי מה אשיבך׃ ולא אוסיף ד׳ וסימ׳ ולא אוסיף עוד להכות את כל חי · ולא אוסיף עוד להגיד את רגל ישר׳ · ולא אוסיף עוד להסיר את רגל ישראל · אחת דברתי ולא אענה ושתים׃ משפטי י״ו וסים׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ותלים סימן י״ז׃ תצדק׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ כפר אתה למען תצדק · והחפץ לשדי כי תצדק · תרשיעני למען תצדק · למען תצדק בדבריך · בתר׳ פתח׃ ופץ ל׳ עדה נא גאון וגבה וכל קרי׳ הלוף חפץ׃ הכניעהו ל׳ ראה כל גאה והוא חד מן מלין דמשמשין ה״ו בסוף תיבות׳ וסים׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הה״א בס״ד׃ חבוש ג׳ חד מ״ל וסים׳ ביום חבש יי׳ את שבר עמו · פניהם חבש בטמון · פארך חבוש עליך · בתר׳ מ״ל׃ כבקר ג׳ דגשי׳ וסים׳ ופרה ודוב תרעינה · זאב וטלה ירעו · חציר כבקר יאכל׃

אבן עזרא

הרוב עם שדי יסור · הדרך מוסר הוא שיריב אדם עם שדי׃ מוכיח אלוה יעננה · איוב שיוכיח השם למה לא יענה על זאתי׃ ויען איוב · הן קלותי · מגז׳ קל וקרוב מגזרת קלון והפך הדבר כבד מגזרת כבוד׃ למופי · המ״ם והוי״ו נוסף כמלת כמו׃ אחת דברתי · דברה אחת דברתי וכן ועשיר יענה עזות׃ מנהסערה · כחבריו והטע׳ כי השם ענה את איוב על דבריו להוכיחו והודיעו כי איננו יודע דרכי השם שהם כלל אף כי הפרט וכאשר השלים השם להוכיחו שתק איוב ענה השם ואמ׳ לו למה לא תענה והנה השיב מלה שאינה הגונה ואמר לא אשיב אז אמר לו השם אחר שלא תודה האמת ותחשוב בלבך כי אתה חכם אשאלך והודיעני וזה ששתקת התרג׳ להפר משפטי החכמ׳ ששמתי בעולם תרשיעני למען תצדק׃ ואם זרוע כאל לך · כשם׃ ותרעם · בקול כאשר ירעם אל קול הרעם׃ עדה נא · מגזרת הורד עדיך׃ עברות אפך · כי באף יראה הכעס׃ והדוך · אין לו חבר כמו רמוס והטעם אם יש לך גבורה הדוך על גאה והזכיר מהנא׳ שנים האחד בהמות שהוא ביבשה והשני לויתן שהוא בים׃ חבוש · כמו ולא חובשו׃ בטמון · כמו בעפר והטעם כפול׃ אודך · כמו ומורה ועוזב ירוחם׃ בהמות · שם בהמה גדולה אין ביישוב גדולה ממנה · וטעם עמך לפי שהיתה ביבשה כי באחרית יזכור הלויתן שהוא בים ויש אומרי׳ כי טעם עמך שהבהמות נולדו ביום אחד עם אדם הראשון וזה דרך דרש׃ חציר כבקר יאכל · בעבור זה אמרו המפרשים שהוא הפיל ואיננה ראיה גמורה׃ חציר · עשב כמו מצמיח הרים חציר׃ ואונו · כחו כמו כחי וראשית אוני׃ בשרירי בטנו · כמו לא כרת שרך׃ יחפוץ · יעמיד ואין לו ריע ושנית במקרא ומפרשים הוציאוהו מגזרת חפץ ואין לי בו חפץ׃ פחדיו · תרגו׳ מרוח אשך פחדין והם סבכים יסורגו · ישתרגו מגזרת שריגים ישתרגו׃ אפיקי

רלבג

הטרף אשר יבאו אליהם ובאשר ימצאו אלליס שם הוא לקחת מגוף החללי׳ לאכו הלא זה הנשר בעל שכל עד שידע שכל מה שיגביה לעוף יוכל לראות יותר הדברים הרחוקים הלא השם יתברך מיתרון חכמתו והשגחתו שם טבעו באופן שיערב לו שאויר ההוא הגבוה וימשך לו מזה זה התועלת׃

והכלל העולה מהדברי׳ הוא שהשם ית׳ הוכיח איוב על מה שהיה שופט במעשיו שיש בהם חסרון וקיצור ר״ל במה שהיה מתרעם למה הניח השם ית׳ איפוי האדם בזה הסידור אשר מהגרמי׳ השמימיי׳ שימשך שיגיע מהעול מה שימשך עד שימצא רשע וטוב לו צדיק ורע לו ואם לא היה אפשר לש״י שיסדר זה באופן יותר שלם למה ברא האנשים הקשי יום כי המות יותר נבחר להם ואמר שאין השם ית׳ שאין ראוי לו לשפוט זה המשפט לפי שהוא בלתי משיג פעולות השם יתברך והשופט בדבר ראוי שתהיה אצלו ידיעה במה שהוא שופט עליו ועוד כי מה שספר השם ית׳ מפעולותיו אשר נעלמו לאיוב הוא ממה שיתבאר ממנו שלשם השם ית׳ תכלית הגבורה והחכמה לעשות כל מה שאיפשר מן ההטבה לזה המציאו׳ השפל ושהוא משגיח בו כפי מה שאפשר והנה זכר גם כן השם יתברך שמה שברא שימשך ממנו רע מה יש בו תועלת להגיע עונש לרשעים והוא אומרו ויגערו רשעים ממנה והנה זה המאמר מורה כי הצדיקים לא יגיעם אלו הרעות ולזה אמר רשעים כי הרשעים לבד הם הניזוקים בו כמו שביאר אליהוא ובזה תועלת לשאר האנשים שיקבלו מוסר ויראו מהשם יתברך ותגיע להם הצלחת הנפש והנה כמו ששם הטבע בנמחים כח דוחה מה שהוא בלתי נאות לטבעם כדי שלא יוזקו בו כן שם השם יתברך באופן מה כחות דוחים הרעים מכלל האדם כדי שלא יוזקו בהם האנשי׳ וזה אמנם היה ברע הנמשך במקרה מזה הסדור הנמשך מהגרמים השמימיים אשר הוא כמו מכוון להזיק לרשעים כמו שקדם׃

ויען יי׳ את איוב ויאמר · וכראות השם יתברך שלא היה איוב עונה אותו דבר ואמר הלא הוא לקיחת מוסר מהרע הבא לאדם שיריב הנוסר בו עם השם יתברך ואם ראוי במי שיתווכח עם השם יתברך שיענהו השם על התוכחת והטענה ההיא ואם כל זה כבר עשיתי לפנים מסורת הדין להשיב על דבריך או ירבה בזה ואם מי שאלוה מוכיח אותו יענה על התוכחת ההיא ויטיח דברים כנגד השם יתברך או ירבה שמי שיתווכח עם השם יתברך ראוי שיענה על תוכחתו כשידבר עמו ולזה ראוי לך להשיב על דברי או להודות בהם׃ **ויען** איוב את יי׳ ויאמר · הן אני נקלה מאד ביחס אליך ומה אשיבך על דבריך אלא הנה שמתי ידי למופי ושכית הדבר והראה אם יש תשובה להשיב על דבריך ולא אוסיף ויהיה פירוש ושתים ושנית וכמהו הנה פעם אחת דברתי עמך ואתוכעה על דבריך ושלש עשרה שנה מרדו שהרצון בו לפי דעת קצת המפרשים שכבר מרדו בשנה שהיתה אחר השתים עשרה שנה שעברו את כדרלעומר או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון הנה אני הייתי טוען שהרשע והעול נמצא בטובות והרעות המגיעות לאנשים משני צדדים הצד האחד מפני הרע שימצא מגיע לצדיקים והצד השני מפני הטוב שימצא מגיע לרשעים עד שכבר יכלו מהרע בעת בואו לשכניהם כמו שזכר באומרו מדוע רשעים יחיו וגו׳ כי ליום איד יחשך רע וגו׳ והנה הצד האחר מדברתי והוא מה שטענתי מהרע שימצא נופל לצדיקים הנני מניח ועוזב אותו ולא אענה לך דבר עליו לפי שכבר התבאר לי היתר הספק בו ממה שזכר אליהוא בביאור רחב יזכרו השם יתברך בקיצור בזה המענה להיותו סומך על מה שכבר ביארו אליהוא לאיוב ואולם הטענה השנית לא הותר עדיין הספק בה בביאור לא בדברי אליהוא ולא בדברי השם ית׳ ואיני מוסיף לטעון לך דבר זולתי הטענה ההיא והיא ההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך אשר הוא עול אם היו הטובות והרעות מגיעות לאנשים מהשם ית׳ או ליאות וקיצור אם היו נעזבים אל הסידור אשר מהגרמי׳ השמימיים אשר סדרו בזה האופן ולא היה יכולת לסדרו באופן יותר מתוקן להגיע לאיש כמעשיו וכפרי מעלליו׃

ביאור מלות המענה ויען יי׳ את איוב מן הסערה ויאמר׃ תרעם · תעשה קול חזק ומרעים כמוהו׃ עדה נא גאון וגובה · לבוש ואעדי גאוה וגובה כמו שאני עושה להיותי הגבוה במוחלט׃ הפץ׳ פזר׃ והדוך רשעים תחתם · שבור וכתת הרשעים במקומם׃ חבוש בטמון · חבשם במאסר ובמחבא או ירצה שימיתם ויתבאם בעפר והוא מחבא הקבר׃ בהמות · הוא בעל חיים שמו כן׃ ואונו · וכחו׃ בשרירי · הוא הטבור׃ יחפוץ זנבו · יניע זנבו בחפזה ובמהירות והנה הב״רי תמורת ז״ין כי הם ממוצא אחד׃ גידי ביציו ישתעפו ויתרגו׃ גידי פחדיו ישורגו · אפיקי

רלבג

אפיקי נחושה. הם חתיכות חזקות מנחשת ואולם הברזל הקשה אמר בלשון: גרמיו כמטיל ברזל. עצמיו כחתיכת ברזל והענין כפול במלות שונות: העושו. העושה אותו: בול. כמו יבול: ישחקו שם. ר"ל שלא יראו ממנו לפי שאינו טורף: צאלים. אילנות ונקראו צאלים להיותם בעלי צל: ובצה. טיט ורקק: יסכהו צאלים צללו. יהיו לו האילנות לסוכה והיה לו צל: יסבהו ערבי נחל. הקיפו אותו סביב ערבי נחל להיות לו לצל: יעשוק. יגזול לו מימיו: ולא יחפז. ולא יתבונע הנהר בחפזון כמו שהיה עושה בראשונה: יגיח ירדן אל פיהו. יוציא מי הירדן ויכניס אל פיהו והוא מגזרת בגיחו מרחם: בעיניו יקחנו במוקשים ינקב אף: ידמה בעיניו שיקח כל הנהר ויטה אותו עד שישפיל אפו בשתותו ויגיע לתחתית הנהר ויכנס אפו במוקשים הנמצאים שם או ישוב על לויתן ואמר האם יראה בעיני האדם שיוכל לקחת אותו כמו שיקח אחר הדגים ויכנס אפו במוקשים ללכדו: בחכה. היא הרשת שצדין בה הדייגים: ובחבל תשקיע לשונו. האם בחבל שתשקיע בים תוכל למשוך לויתן ולצוד אותו כשיתבך החוח אשר בראש החבל בלשונו: אגמון. הוא החוח אחר שצדין בו הדגים: תקוב. תנקוב: יכרו. יסעדו מגזרת כרה גבולה: חברים. הם הסוחרים המתחברים ביחד: יחצוהו. ילקחוהו: כנענים. סוחרים: התמלא. התכרות: בשכות. הוא החרב שכורתין בו שורות הדגים הגדולים: ובצלצל. הוא החרב שכורתים בו ראשי הדגים הגדולים: אל מראיו יוטל. כשיראה האדם עיניו זה הדג יוטל ויושלך לרוב הפחד: לא אכזר כי יעורנו. לא ימצא אכזר וחזק שיוכל לעורר אותו ולהניעו ממקומו: ואשלם. ואשלים לעשות מה שנשאר שלא עשהו הקודם לי: בדיו. כחותיו וגבורתיו או יהיה הרצון בזה איבריו כי האיברים בבעלי חיים הם כמו הבדים באילן: וחין ערכו. כמו וחן ערכו והרצון בו ויופי סידורו אשר באיבריו ויכירתו: רסנו. הוא הרסן שמשימין בפי הבהמה להנהיג אותה באשר ירצנו: גאוה אפיקי מגינים. המשיל הקשקשי' למגינים לגדלם ואמר אפיקי להורות על חזקם והרצון באפיקי חזקים ואמר גאוה להורות על גבהם ועביים: סגור חותם צר. אמר שהקשקשים מדובקים וסגורים וחותמים בשר זה הדג חותם צר בדרך שלא יבא רוח ביניהם:

עצימותיו

אבן עזרא

אפיקי. חזקים כנחשת והגלים החזקים נקראו כן: כמטיל ברזל. אין לו חבר והמ"ם בו שורש ופירושו לפי מקומו נכח: הוא ראשית דרכי אל. בבריאת החיות וכל הבהמות כי למעלה מכולם הוא: העושו. הטעם מי שעשהו יוכל להרגו: כי בול הרים. כמו יבולה והטעם שההרים ישאו לו יבול: ישחקו שם. עמו כי איננו דורס: צאלים. כמו צללים והאל"ף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו: בסתר קנה. גבוה שיש על הנהרים: ובצה. כמו בבאותיו ובגאיו מקום הטיט: יסכוהו צאלים. להיות צללו: יעשוק נהר. כל כך הוא גדול כאשר ישתה מי הנהר יראה שחסרו המים על כן אמ' מלת יעשוק: ולא יחפוז. לא ישתה בחפזון כי לא יפחד מחיה ואדם וכן יבטח: כי יגיח. כמו מגיח ממקומו והטעם קרוב מגיחו וכן אתה גוחי מבטן: בעיניו יקחנו. כאילו יקח הירדן בעיניו כי יחמוב שישתהו כולו וכאילו במוקשי' ינקוב אפו שיפתח נחיריו לשאוף: תמשוך לויתן. חסר הא התימה: בחכה. ברשת: תשקיע. קרוב מגזרת ותשקע האש: אגמון. ידוע כמו גומא כמנהג צדי הדגים: רכות. מלות רכות: יכרו. היכרו עליו חברים מגזרת ויכרה להם כטעם שעורה והטע' גנבי' שהתחברו: כנענים. סוחרים: בשכות. כמו לשכים בעיניכם והטעם התמלא עורו בשכים עד שתקחנו: ובצלצל דגים. אין לו חבר והטעם כדמות חוח בעצמות הדג כן יתפשו הדגים שיקוב בו הראש: שים עליו כפך. אם תוכל ואילו עשית זה לא תוסיף עוד להלחם בו כי לא תחיה והחושב שישים עליו כף: הן תוחלתו נכזבה כי ממראיו לבדו יפול האדם: יוטל. מגזרת ויטילו את הכלים: לא אכזר. אין אכזר שיתעורר עמו: מי הקדימני ואשלם. הקדימני כטעם שנים מתוכחים זה את זה ואומרים אם תנצחני אתן לך כך וכך וכן הקדימני כי אני אשלם אם ינצחני כי כל שיש תחת השמים לי הוא: לא אחריש בדיו. לא אחריש לספר. בדיו שב אל המקדים כמו בדיך ואם ינצחני לא אחריש לספר גבורתו: וחין ערכו. מגזרת מצא חן ויש אומרים בדיו שב אל לויתן מגזרת בתים לבדים והראשון קרוב אלי: מי גלה פני לבושו. שידע מקומו כי הים הוא מלבוש לו: מי יכפול רסנו להוציאו ממקומו כאשר עושים לבהמות: דלתי פניו. פיו: אפיקי. חזקים הם שניו כמגינים ויש אומרים על קשקשותיו: סגור חותם צר. סגורים כחותם צר שאין ריוח ביניהם:

עצימותיו

מסורה

עדי חד וסימ' ואני זקנתי ושבתי' כי עשית משפטי ודיני. עד זקנה אני הוא ועד שיבה. עצמיו אפיקי נחושה גרמיו. גם שב גם ישיש בנו. דין ומשפט יתמכו. שמחה וששון ליהודים: פ' ה' כ"ב וסי' נמסר בריש שיר השירים בסוף: בחכה ב' וסי'

איוב מ–מא

עצמיו אפיקי נחשה גרמיו כמטיל ברזל: הוא ראשית דרכי אל העשו יגש חרבו: כי בול הרים ישאו לו וכל חית השדה ישחקו שם: תחת צאלים ישכב בסתר קנה ובצה: יסכהו צאלים צללו יסבוהו ערבי נחל: הן יעשק נהר לא יחפוז יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו: בעיניו יקחנו במוקשים ינקב אף: תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשנו: התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו: הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות: היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם: התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך: יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים: התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו: שים עליו כפך זכר מלחמה אל תוסף: הן תחלתו נכזבה הגם אל מראיו יטל:

מא

לא אכזר כי יעורנו ומי הוא לפני יתיצב: מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא: לא אחריש בדיו ודבר גבורות וחין ערכו: מי גלה פני לבושו בכפל רסנו מי יבוא: דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה: גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר: אחד באחד יגשו ורוח לא יבוא ביניהם: איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו:

תרגום

איברוי תקיפין היך פצידי נחשא גרמוי היך מטלנא דפרזלא: הוא שירויא אורחתיה דאלהא דעבדיה יקרב סייפיה: ארום עלל טורייא יסוברון ליה וכל חיוות ברא יגחכון תמן: תחות טלליא יגני בטמור קנייא ועדקא: יטללוניה טללייא גנוניה יחזרוניה ערבין דנחל: הא יטלום נהרא ולא אתבהיל יתרחיץ ארום נגיד ירדנא לפומיה: בעינוי יסביניה בתוקלייא נקיב נחיריה: תנגיד לויתן בחכתא ובאשלא תקרח לישניה: איפשר דתשוי אונקלא בנחיריה ובסילווא תנקוב ליסתיה: איפשר דיסגי לותך בעותין אין ימלל לותך רכיכן: איפשר דיגזור קיים עמך תזבניניה לעבד פלח לעלם: איפשר דתגחך ביה היך ציפרא ותקטריניה לטליתך: יעברון עלוי חכימיא שירותא יפלגוניה בין תגריא: איפשר דתמלא במטללתא משכיה ובגנונא דנוניא רישיה: שוי עלוי אידך אידכר קרב לא תוסיף: הא אוריכותיה מכדבא הברם למחמי יטלוק: לא אכזראה ארום יעוריניה ומן הוא קדמוי יתעתד: מן אקדימינני בעובדי בראשית ואשלם הלא כל תחותי שמיא דילי הוא: לא אשתוף כדבוביה ומימר גבורתא ובעותא דעילויה: מן גלי אפי לבושיה בכופלא דפרומביה מן ייעול: דשי אפוי מן שרי חזרנות ככוי אימתא: גיוותנות פצידיא מתריסין ליה אחיד בחותם ציר: חד עם חד מקרבין ניבוי ורוחא לא ייעול במיעהון: וחד עם חבריה מתאדקין מתאחדין ולא מתפרדין:

מסורה

ב"ה בחכה העלה. תמשך לויתן בחכה: אגמון ג' חס' בליש' וסי' הלבוף באגמן ראשו. התשים אגמן באפו. כדוד נפוח ואגמן: לעבד עולם ג' בליש' וסימ' עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן' והיה לי לעבד עולם דאכיש. היכרת ברית עמך תקחנו: כצפור ג' דגשי' וסי' במשלי ריש סימן כ"ו. כנענים ג' בליש' וסי' בסוף עובדיה: עורו ג' מ"ל וסי' היהפך כושי עורו. יאכל בדי עורו. התמלא בשכות עורו. וכל עורות חס' דחס' כמ"א וסי' ואת עורות האלים המאדמים: יוטל ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' כי יפל לא יוטל. בחיק יוטל את הגורל. הגם אל מראיו יוטל. כהרא חסר: ואשלם ג' וסימ' בישעיה סוף סימן נ"ז: ערכו ג' וסימ' איש כסף נפשות ערכו. וערכת את ערכו. ודבר גבורות וחין ערכו' סגור ה' וסימ' וישא אותי דרך השער. ודכתריה השער הזה סגור יהיה ב' בפסו'. יהיה סגור ששת ימי המעשה. סגור חותם צר. וכל זהב סגור דכו': באחיהו ד' בליש' וסימ' נמסר בירמיה סימן ל"ד: ידובקו ב' וסימ' ואיש באחיהו ידבקו. ורגבים ידבקו:

עטישותיו ׳ ידוע מדברי רבותינו ז״ל ׳ כידודי אש ׳ אין ריע לו כמו זיקות יתמלטו כמו זה ׳ כדוד ׳ סיר וכן או בדוד ׳ ואגמון ׳ אגם המים כאשר יתחמם האויר ׳ כמשו׳ הרוח היוצא מאפו ׳ תדוץ ׳ אין ריע לו והטעם אין דאבה לפניו רק עוז וגאוה ׳ מפלי בשרו ׳ מקומות השומן שהם תלויים על בשרו והוא קרוב מגזרת ותפל בר בסביר ׳ לבו יצוק ׳ כמו ויצקת לו ׳ כמו אבן ׳ תקיף ׳ כפלח תחתית ׳ כפלח הריחיים התחתונה שהיא תקיפה ׳ משתו ׳ חסר אלף כאשר יתנשא בים ויראה ׳ ופחדו ממנו הגבורים ומהשברים שיניע בים יתחטאו המנצחים ׳ ואם אדם ישיגהו בחרב לא תקום עליו והטעם לא תעמוד ׳ חנית מסע ׳ שמנהג האדם להסיע חנית עמו כמשול ׳ ושריה ׳ מין ממיני הנשק ודעת רבים כמו שריון והוא רחוק בעיני והטעם כי שריון לא יעמוד ויקום עמו ׳ רקבון ׳ כמו רקב ׳ בן קשת ׳ הוא החץ ׳ תותח ׳ אין ריע לו והטעם כמו נשק ׳ לרעש כידון ׳ כי מנהג האוחז אותו להרעישו ׳ חדודי חרש ׳ הטעם תחתיו חרשי׳ חדים ולא ירגיש בהם ׳ ירפד ׳ יפרוש כמו רפידתו זהב והענין יציע ׳ חרוץ ׳ דבר כרות כמו אם חרוצים ימיו והטעם כפול ׳ עלי טיט ׳ שים תחת התהום ׳ ים ישים כמרקחה ׳ מתרתיח בחזקה ׳ אחריו יאיר כתיב ׳ יעשה כתיב בים אחריו והוא מאיר ׳ והטעם שהוא כראה ׳ יחשוב תהום לשיבה ׳ כי השיער לבן והטעם כפול ׳ אין על עפר משלו ׳ והטעם כי הנה ים לו ממשלה בים ולא ביבשה ׳ העשו ׳ גבורי עולם כמהו בעולם שלא יחת ויש אומרים כי הוא חסר כי השם עשהו שלא יחת ׳ את כל גבוה יראה ׳ מרוב ארכו כאשר יגביה ראשו על המים ׳ בני שחץ ׳ מלה מפורדת והפי׳ כל נולד במים ׳ כי

עטישותיו ׳ הוא מענין עטוש ׳ כעפעפי שחר ׳ הוא המקום מהאופק שאחרי ממנו השמש שהוא מאיר טרם זרות השמש כמו שעה וחומש שעה ׳ לפידים ׳ כידודי אש ׳ כיצוצי אש ׳ יתמלטו ׳ יצאו ויולדו ממנו מגזרת והמליטה זכר ׳ כדוד נפוח ׳ כסיר רותח ׳ ואגמון ׳ הוא דוד גדולה ׳ נפשו ׳ נשימתו ׳ תלהט ׳ תבעיר ותלהיב מגזרת ולהט אותם ׳ תדוץ ׳ מענין שמחה ׳ דאבה ׳ כמו דאגה ׳ מפלי בשרו ׳ הם חלקי הבשר הנופלים ונפרדים קצתם מקצת בשאר הדגים ואמר עליהם שהם דבקים בו ׳ יצוק ׳ מגזרת והיית מוצק ועניינו חזק ׳ כפלח תחתית ׳ הוא האבן השפל משני אבני הריחיים או יהיה פלח תחתית החלק מהאבן שהוא אצל המרכז כי הוא ראוי שיהיה היותר חזק שבאבני ׳ משתו ׳ מרוממותו ותקפו ׳ יגורו אלים ׳ יראו חזקים ׳ משברים ׳ יתחטאו ׳ משברי לב שימנעם בסבת הפחד יתקנו דרך כקביה לעמות כואתם ומימי רגליהם ׳ משיגהו ׳ המשיג אותו ׳ בלי תקום ׳ בלי תעמוד ותתקיים כי לחזקו תשבר החרב כשיחשבו להכות בו ׳ חנית מסע ושריה ׳ הם כלי זיין ואמר שאם יכוהו באלו זה שיהיה מהם לא יתקיי׳ החרב ולא יזיקהו ׳ נחושה ׳ הוא הברזל החזק ׳ אב״ר בלע״ז ׳ בן קשת ׳ הוא החץ ׳ קלע ׳ הוא כלי כמו חגורה שמשליכין בו אבנים פרונ״דא בלע״ז ׳ תותח ׳ אמרו בו שהוא כלי בעל יתדות מחודדות שצדין בו הדגים ועל

ועיניו י״א וסימ׳ ועינו החלו כהות בן כהיב׳ ועלי בן תשעים ושמונה שנה ׳ וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו ׳ השמן לב העם הזה ׳ ישעה האדם על עשהו ׳ ועיניו את עיניו תראינה ׳ אל ההרים לא אכל ׳ וחברו על ההרים לא אכל ׳ ועיניו תמקנה בחוריהן ׳ ועיניו כעפעפי שחר ׳ ועיניו כלפידי אש ׳ תדוץ ל׳ בצוארו ילין עז ׳ וא׳ תרוץ ואינון כן א״ב מן חד

עֲטִישֹׁתָיו תָּהֶל אוֹר וְעֵינָיו כְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר׃ מִפִּיו לַפִּידִים יַהֲלֹכוּ כִּידוֹדֵי אֵשׁ יִתְמַלָּטוּ׃ מִנְּחִירָיו יֵצֵא עָשָׁן כְּדוּד נָפוּחַ וְאַגְמֹן׃ נַפְשׁוֹ גֶּחָלִים תְּלַהֵט וְלַהַב מִפִּיו יֵצֵא׃ בְּצַוָּארוֹ יָלִין עֹז וּלְפָנָיו תָּדוּץ דְּאָבָה׃ מַפְּלֵי בְשָׂרוֹ דָבֵקוּ יָצוּק עָלָיו בַּל־יִמּוֹט׃ לִבּוֹ יָצוּק כְּמוֹ־אָבֶן וְיָצוּק כְּפֶלַח תַּחְתִּית׃ מִשֵּׂתוֹ יָגוּרוּ אֵלִים מִשְּׁבָרִים יִתְחַטָּאוּ׃ מַשִּׂיגֵהוּ חֶרֶב בְּלִי תָקוּם חֲנִית מַסָּע וְשִׁרְיָה׃ יַחְשֹׁב לְתֶבֶן בַּרְזֶל לְעֵץ רִקָּבוֹן נְחוּשָׁה׃ לֹא־יַבְרִיחֶנּוּ בֶן־קָשֶׁת לְקַשׁ נֶהְפְּכוּ־לוֹ אַבְנֵי־קָלַע׃ כְּקַשׁ נֶחְשְׁבוּ תוֹתָח וְיִשְׂחַק לְרַעַשׁ כִּידוֹן׃ תַּחְתָּיו חַדּוּדֵי חָרֶשׂ יִרְפַּד חָרוּץ עֲלֵי־טִיט׃ יַרְתִּיחַ כַּסִּיר מְצוּלָה יָם יָשִׂים כַּמֶּרְקָחָה׃ אַחֲרָיו יָאִיר נָתִיב יַחְשֹׁב תְּהוֹם לְשֵׂיבָה׃ אֵין־עַל־עָפָר מָשְׁלוֹ הֶעָשׂוּ לִבְלִי־חָת׃ אֶת־כָּל־גָּבֹהַּ יִרְאֶה הוּא מֶלֶךְ עַל־כָּל־בְּנֵי־שָׁחַץ׃

זְרִירוֹי תִּנְהַר נְהוֹרָא וְעֵינוֹי כְּתַמְרֵי קְרִיצְתָא׃ מִפּוּמֵיהּ בְּעוּרַיָּא יְהַלְכוּן גּוּצִין דְּנוּר מִשְׁתַּזְבִין׃ מֵאַפּוּתֵיהּ יִפּוֹק קִיטְרָא הֵיךְ דּוּדָא נְפִיחַ דַּעֲבִיד כֵּיפָא׃ נַפְשֵׁיהּ גּוּמְרִין תְּצַלְהֵב וְשַׁלְהוֹבִיתָא מִפּוּמֵיהּ נָפִיק׃ בְּצַוְורֵיהּ יְבִית עוּשְׁנָא וְלִקְדָמוֹי תְּרִיץ דַּאֲבוֹנָא׃ שִׁלְדֵי בִסְרֵיהּ מִתְאַדְקִין יִתַּיְּסַד עֲלוֹי דְּלָא תְזוּעַ׃ לִבֵּיהּ מִתְיַיסַד הֵיךְ אַבְנָא וְאַתִּיךְ הֵיךְ פַּלְחָא אַרְעִיתָא׃ מִמַּסְפְּיֵיהּ יִדְחֲלוּן תַּקִּיפַיָּא מִן תַּבְרַיָּא יְדוּן עִילָוֵיהוֹן׃ יְדַבְּקִינֵיהּ חַרְבָּא וְלָא תְקוּם מוֹרְנִיתָא וְקַלְעָא דְּמַטְלָא אַבְנָא וְשִׁרְיוֹנָא׃ יַחְשֵׁיב לְתִבְנָא פַּרְזְלָא לְקֵיסָא בּוֹלְטִיתָא כַּרְכּוּמָא׃ לָא יְעַרְקִינֵיהּ גִּירְרָא קַשְׁתָּא לְגִילֵי אִתְחַשִׁיבוּ לֵיהּ אַבְנֵי קִילְעָא׃ הֵיךְ גִּילֵי אִתְחַשִׁיבוּ לֵיהּ נַרְגַּיָּא יִגְחַךְ לִרְגוּשׁ רוּמְחָא׃ תְּחוֹתוֹי פְּרִירִין דְּחַדְּדִין הֵיךְ חַסְפָּא יִמִּיךְ דַּהֲבָא סְנִינָא עִילָוֵי בִּסָּאן׃ מַרְתַּח הֵיךְ דּוּדָא מְצוּלְתָא יַמָּא יְשַׁוֵּי הֵיךְ מְתִיכְלָא׃ בַּתְרוֹי יִנְהַר שְׁבִילָא יַחְשׁוֹב תְּהוֹמָא לְשֵׁיבוּתָא׃ אֵין עַל עַפְרָא שׁוּלְטָנֵיהּ דַּעֲבָדֵיהּ דְּלָא יִתְבַּר׃ יַת כָּל גּוֹבְהָא יֶחֱמֵי הוּא מְלִיךְ עַל כָּל בְּנֵי כְּוָורֵי׃

ל׳ ל׳ ל״א ׳ ת׳ ג׳ מל׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ כ׳ ינ׳ חס׳ כלי׳ ׳ ת׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ ל׳ וחס׳ א׳ ז׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ כ׳ ל׳ ל׳ רפי ׳ ל׳ ׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ ל׳ ל׳ ׳ ג׳ ל׳ ׳ ל׳ לא תרגימא

אלים ו׳ כתו׳ בן בנביא׳ וכתו׳ וסי׳

חד חד ד׳ וחד ר׳ וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הדל״ת בכ״ד ׳ אלים ו׳ כתי׳ בן בנביא׳ וכתו׳ וסי׳ והחכים באלים ׳ הבו ליי׳ בני אלים ׳ ידמה ליי׳ כבני אלים ׳ משתו יגורו אלים ׳ ועל אל אלים ידבר ׳ ויזבחו ליי׳ זבחים דד״ה ׳ ויחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם דד״ה ׳ לקש ב׳ רפי׳ וסימ׳ ובית עשו לקש ודלקו ׳ לא יבריחנו בן קשת ׳ ירתיח ל׳ כסיר ל׳ כמרקחה ל׳ ירתיח כסיר מצולה ׳ העשו ל׳ והוא חד מן מלין מיחדין בלישן עשיה וסימ׳ עשהו נבל תבל גם אתה ׳ עשוהו ופניה אני בכל מעשי ׳ עשה ל׳ כהאמר יי׳ עשה כפיק ׳ ועשה כפיק כהאמר יי׳ בורא שמים ׳ עשיתם ׳ ל׳ וברחמיך הרבים לא עשיהם ׳ ועשיתם ל׳ לפני פרעה ואני אחזק ׳ עשתי ל׳ לא נכחד עצמי ׳ העשו ל׳ הוא ראשית דרכי אל ׳ העשו ל׳ אין על עפר משלו ׳ עשי ל׳ ולא אמר איה אלוה עשי ׳ עשיתה ל׳ כפיק וידעו כי ידך זאת ׳ ועשותם ל׳ רשעים בי יהיו אפר פליג׳ עליה ׳

שהכלי אחד מצד אחר ורבים מצד אחר אחר כחשבו והככון שתותח הוא הכלי הגדול שמשליכין בו האבנים הגדולות להפיל החומות והבניינים החזקים ויהיה הענין בזה שהם כחשבו לו אבני תותח ׳ לרעש כידון ׳ הוא קול תנועת הרומח כשמנענעין אותו להכות בו ׳ חדודי חרש ׳ שלמים חריפים דומים לחרסים חריפים ליבשם והנה ישכב עליהם ולא ירגיש בהם ׳ ירפד ׳ יציע וישכב עליו ׳ חרוץ ׳ הוא דבר חד כורתי ׳ מצולה ׳ מן ירדו במצולות ׳ כמרקחה ׳ כסיר שעושו בו המרקחת שהוא רותח ׳ יחשוב תהום לשיבה ׳ הנה הרואה יחשוב תהום לאיש שיבה מחוזק הלובן למיעוט המים הנשארים שם כי רבוי המים ישימו אותם קודרים ׳ משלו ׳ מענין משל ודמיון או יהיה מענין ממשלה ׳ העשו ׳ אשר עשו ׳ לבלי חת ׳ לבלתי חתת ומורא ר״ל שלא ירא משום דבר ׳ שחץ ׳ גובה וחוזק ׳

ביאור דברי המענה

ענה השם את איוב בנבואה כאשר ראה שהוא מחזיק עדיין ברעתו ואמר אזור נא כגבר חלציך והתבונן להשיב על דברי אשאלך והודיעני ׳ האף תפר המשפט אשר סדרתי אותו בתכלית היושר ותרשיעני ליחס לי ליזות או עול למען תצדק ותאמר שכבר נענשת על לא חמס בכפיך ׳ האם כח כאל לך ובקול חזק כמוהו תוכל להרעים עד שתוכל להשיג ענין כחו ותאמר שים לו ליזות וקיצור הלא הכח כאשר בשיתוף השם לבד בך ובשם ית׳ ולזה לא תוכל להשיג כח השם וגבורתו ׳ אם לך כח דומה לכח השם ית׳ לבש גאה גאון וגובה כמו הענין בשם ית׳ שהוא הגבוה במוחלט לפי שאין גבוה כמוהו אבל כל שאר הנמצאות שפלות ממנו וכחם כאשר מכחו ולזה לא יהיה יחס בין כח שאר הנמצאים וכח השם ית׳ לפי שכח השם ית׳ הוא לו מעצמותו וכח שאר הנמצאים הוא לאחר מזולתם ׳ ולבש הוד והדר שיהיה בפעולותיך תכלית היופי וההדר כמו הענין בפעולות השם ית׳ וזה כי ליתרון כחו לא קצר מהמציא כל נמצא ביותר שלם שאפשר ׳ הפץ עברות אפך ופזר אותם בדרך שתשפיל כל גאה כמו שאני עושה ואולם אמר זה כי לא יתכן בפועל השלם שיעשה רע ולולי זה הסידור אשר התחייב ממנו רע מה במקרה לא היה מגיע העונש לאנשי הגאוה והרשע בעניינים הגופיים אשר בו תועלת כפלא ליסר האנשים ולהצילם מרעת הרשעים ר״ל שלא יזיקום ׳ וכבר יחס זה העונש לאנשי הרשע והגאוה לבד כי כבר התבאר במה שקדם שאין הצדיקים ניזוקים ברעות ההם כאשר ירדפו בצדק כפי הראוי ׳ ראה כל גאה והכניע אותו כמו שאני עושה באמצעות זה הסידור ושבר וכתת הרשעים במקומם והמיתם יחד כמו שאני עושה בקבצת הענינים עד שתהפך עליהם הארץ ויטמנו יחד בעפר וזה אם מצד המערכת אם מצד ההשגחה להציל הצדיקים מידם ׳ והנה אם תוכל לעשות כמו אלו המעשים גם אני אודה לך שתוכל לעשות להציל מכל רע האנשים יראי השם ולמנוע טוב מהרשעים ושמי שלא יסדר בזה האופן המציאות תוכל אז ליחס לו עול או ליזות וקיצור להיות מתבאר אצלך שהוא אפשרי מצד כחך זה אבל מה תדמה כחך לכחו שתוכל לשפוט אם היה אפשר שיהיה בכאן שלימות יותר במעשי ׳ הנה ינע מעשם כחי שכבר עשיתי חיה אחת שמה בהמות והיא בתכלית הכח והיא אוכלת עשב כבקר ׳ וימצא לה כח גם במקומות אשר הם חלושים בשאר הבעלי חיים עד שבמתניו ימצא לו כח וכחו ימצא גם בטבור בטנו ׳ יניע זנבו בחפזון

מב וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר׃ יָדַעְתָּ כִּי־כֹל תּוּכָל וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה׃ מִי זֶה ׀ מַעְלִים עֵצָה בְּלִי דָעַת לָכֵן הִגַּדְתִּי וְלֹא אָבִין נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע׃ שְׁמַע־נָא וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ לְשֵׁמַע־אֹזֶן שְׁמַעְתִּיךָ וְעַתָּה עֵינִי רָאָתְךָ׃ עַל־כֵּן אֶמְאַס וְנִחַמְתִּי עַל־עָפָר וָאֵפֶר׃

ידעתי ל׳ ח׳ כב ל׳ ב׳ · ר׳ ט׳ בס׳ · ב׳ ובקי׳ · ב׳ · בט׳ ל׳ · ב׳

וַאֲתִיב אִיּוֹב יַת יְיָ וַאֲמַר׃ יְדַעִית אֲרוּם כּוּלָּא תְּסוֹבַר וְלָא יִתְמְנַע מִינָךְ מַחְשַׁבְתָּא׃ מַן דֵּין דִּמְכַסֵּי מַלְכְּתָא בְּלָא מַנְדְּעָא מְטוּל דְּהֵיכְנָא חַוֵּיתִי וְלָא אִתְבַּיַּין פְּרִישָׁן מִינִּי וְלָא אִנְדַּע׃ שְׁמַע כְּדוֹן וַאֲנָא אֲמַלֵּיל אֶשְׁאֲלִינָךְ וּתְהוֹדְעִינַנִי׃ לְמִשְׁמַע אוּדְנָא שְׁמָעִית יָתָךְ וּכְדוֹן עֵינַי חֲמֵית יָתָךְ׃ מְטוּל דְּהֵיכְנָא מָאֲסִית עוּתְרִי וְאִתְנַחֲמִית מִבְּנַיָּיא דְּהִינוּן עַפְרָא וְקִטְמָא׃

והוא בתכלית הגובה והגודל כמו ארז· גידי פחדיו ישורגו וסתבכו מרב גדלם· עצמיו הם חזקים כמו אתיקות נחושה· הוא מבחר דרכי אל בבריאותיו שזה לחוזק ותוקף מי שעשהו לבד יוכל לגשתו לא זולתו מרוב כחו וגבורתו· הנה ההרי׳ יצמיחו בעבורו יבול והוא׳ מזון ממנו בזולת עבודה אנושית וכל חית השדה ישחקו שם ולא ייראו ממנו כי אינו טורף· התחתו׳ שיוכל לשכב תחת האילנות ובסתר קנה ובביצה אשר הקנים גדלו שם· האם יסכוהו אילנות להיות לו לצל האם יקיפוהו ערבי נחל עד שיהיה צלם מגן לו הנה זה בלתי אפשר· כי לגדלו בשתותו בנהר יעשקהו שלא ימהר לרוץ כנת כמבראשונה לרוב חסרון מימיו יבטח כי יבכים כל הירדן אל פיהו עם גודל הנהר ההוא ידמה בעיניו שיקח כל הנהר ההוא עד שישפיל אפו לתחתית הנהר בשתותו ויגע במוקשי׳ אשר שם והנה אמר זה על צד ההפלגה ובגוזמא להורות על גדלו וספר זאת הבריאה הנפלאה להורות על שלא יקצר השם ית׳ מהגיע הטוב כפי מה שאיפשר בבריאה בריאה וזה כי נגס באיברים החלושים בטבע הטוב מהבעלי חיים שדרדתי כח וגבורה בבעלי חיים אשר אפשר בו זה וסדרתי לי מזונו ושמירתו מהאויר המקיף ואם לא ימצא לו מגן מהאילנות לפי שגבר שמתי בו כח חזק עד שלא יתפעל מהאויר המקיף ולזה הוא מבואר שלא תהיה עלי טענה ממה שימצא מההצלחה לרשעים עד שישמרו מהרע בעת בואו לאחרים כמו שטען איוב באמרו כי ליום איד יחשך רע חס כי עיקר הכוונה האלהית היא להטיב לכל נמצא כפי מה שאפשר ואם היה אפשר לו שישמר האדם מכל רע לא היה מקצר מזה והנה הרשע כשישמר מהרע הוא מצד המערכת לבד ואולם הצדיק ישמר בעצמות וזהו ההבדל בין שמירת הרשע מהרעו׳ ובין שמירת הצדיק מהם· התוכל למשוך לויתן ברשת כמו הענין בשאר הדגים ואם בחבל אשר תשקיע בים לצוד תוכל למשוך אותו בשיסתבך החוח שבראשו החבל בלשונו· התוכל לשים אגמון באפו ללכדו ותנקוב לחיו בחוח בדרך שתקחנו· הירבה אליך תחנונים להיותך מושל עליו ואם ידבר אליך רכות· היכרות ברית עמך ותקחנו לעבד עולם· התשחק בו כמו שישחק האדם עם הצפור ותקשרנו לנערותיך להשתעשע בו כמו שישתעשעו בקצת העופות· האם יסעדו יחד בעבורו הכותרים ויחלקוהו ביניהם· התכרות עורו בחרב שכורתים הדייגים עורות הדגים ואם תכרות ראשו בחרב שכורתים ראש שאר הדגים· הנה אם תרבה לשים עליו כפיך לצודו לא תוסיף לזכור מלחמה כי הוא בלי ספק ימיתך· הן תקותו נכזבה ממי שירבה לצוד אותו כי גם אל מראה זה הדג לגדלו תגיע אליו יראה וחרדה עד שיושלך ויפול לארץ ולא תשאר בו נשמה מרוב החרדה· לא ימצא אכזר וחזק בעולם שיוכל לעורר אותו ולהלחם בו ואם הענין כן בזאת הבריאה אשר בתים שמם הבעלי חיים היותר חסרים כמו שהתבאר בספר בעלי חיים· מי הוא שיתיצב לפני ויהיה לו כח ככחי הלא זה ממה שיורה שלא קצרתי מהמציא טוב כפי מה שאיפשר בנבראה נבראה· מי הוא שהקדימני לעשות קצת הנבראות ואשלם אני לברואות השאר עד שתוכל לומר שאע״פ שקצתם הם בתכלית מהשלמות הנה בקצתם ימצא חסרון לפי שהם משני פועלים מתחלפים הנה באמת הם כולם מפועל אחד כי תחת כל השמים לי הוא ולזה יתחייב שיהיה השלמות נמשך בכל פעולותי כמו שהוא באלו הנבראים אשר שאתה לא תספר· הנה לא אחרים שהזכיר אופן הפליאה באברי זה הבעל חיים וחלקיו ודבר גבורותיו ויופי הסדור אשר ביצירתו· מי גלה פני לבוש זה הדג להפשיט אותו ממנו מי יבוא בכפל רסנו לפתוח פיו· מי הוא אשר יפתח דלתי פניו הלא סביבות שיניו יטילו אימה כפלאה על האדם· הנה קשקשותיו הם בתכלית העובי והחוזק כמו המגינים יסגרו אחד באחד חותם צר עד שרוח לא יבא ביניהם להתדבקם אחד באחד· עטישותיו תבער והדליק אם ליתרון חומו כאילו אם יצא מקרבו ועיניו הם מאירי׳ כעפעפי שחר· מפיו יצאו לפידי אש ליתרון חומו ויתמלטו ממנו כידודי אש· הלא מנחיריו יצא עשן ליתרון הבישול הנעשה בפנימי גופו ככלי הבישול כמו שיצא עשן מדוד רותח ואגמון כשימיתו תלהיב גחלים ותבעירם ויצא מפיו להב מחוזק החום· בצוארו אשר הוא חלום בשאר הבעלי חיים לצורך הכנעתם אותו שם ילין עוז וכח חזק לפניו תתהפך דאבה לשמחה כי אין דאבה לפניו ולא ימצא דבר שיכאיבהו ויצערהו· חלקי בשרו הנפרדים קצת הפרד בשאר הדגים הם חזקים ודבקים שבשרו הוא חזק עליו בדרך שלא ימוט ולא יומר מצב חלקי בשרו מקצת· לבו הוא חזק כמו אבן והוא חזק כמו האבן השפל משני אבני הריחים שהוא היותר חזק· משאתו ורוממותו יראו חזקים משברי לב שיגיעם מיראתם ממנו יתנקו דרך נקביהם כמנהג המפוחדים פחד חזק כי הפחד מדרכו שיעשה זה לחולשת הכח המחזיק אז׳ מי שישיגהו חרב להכותו בו לא תקום כי הוא יותר חזק מהחרב ולזה לא יזיקוהו לא חנית ולא מסע ולא שריה או יהיה הרצון בזה שמי שישיגהו חרב להלחם בו לא תקום לו החרב להצילו ולא חנית ולא מסע ולא שריה· הנה הוא יחשוב לתבן ברזל ויחשוב נחושה לעץ רקבון מרוב תקפו וקושי הפעלותו מהחרב· לא יבריחנו חץ כי לא יוכל להזיק אותו ואבני קלע נחשבו לו כקש· אבני תותח נחשבו לו כקש וילעג לרעש הרומח כשמניעין אותו להכותו· תחתיו סלעים חריפים וחותכים והוא ישכב עליהם עם גדלו ולא יזיקוהו לחוזק עורו יציע תחתיו דבר כורת חד אבל הטיט אשר הוא רך ועם כל זה לא יזיק בו ואולם אמר שהוא אבל טיט כי אילו היה אבל דבר קשה לא היה פלא אם לא יזיק בו כי הדבר ההוא הקשה ישמרהו· ירתיח כסיר מצולות הים וירתיח הים כרתוח הסיר המרקחה בהתנועעו בים ישאר מקום פנוי אחריו עד שיראה תחתית הים· הנה הרואה תהום אחר עבור לויתן בו יחשבוהו לאיש שיבה מרוב הלובן בסיבת מיעוט המים הנשארים שם· אין על עפר מי שידמה לו אשר עשו אותו בבריאתו באופן שלא יחת משום דבר יבהילהו כמו הענין בלויתן· את כל גבוה ותקיף יראה יבזה והוא מושל על כל הבריות הגדולות אשר בים ואולם אמר זה להמצא שם בריאות נפלאות בגודל וחוזק ואיפשר שיהיה הרצון בזה ואיך תאמר שאין על עפר שולטנות השם ית׳ והשגחתו כי הוא עזבם אל המערכת אבל הבריאות אשר עשו באופן שלא יחתו משום מקרה והם הגרמים השמימיים בהם ימשול וישגיחם וינהיגם ויראה כל גבוה מהנמצאות כמו עולם הגלגלים ועולם השכלים הנפרדים והוא מלך ומושל על כל בני הגובה לא על אלו הנבראות השפלות הלא זה שספרתי מענין אלו הנבראות יורה על השלמתו׳ באלו הפעולות ושהוא ראוי שלא ייוחס לפועלם ליאות וקיצור כמו שטענת אתה׃ **והכלל העולה מהדברים** הוא שהשם ית׳ יוכיח איוב על מה שהיה מיחס מהעול לשם ית׳ באלו הטובות המגיעות לרשעים והיה מסיר המשפט והיושר ממה שיגיע מהשם ית׳ לאישי האדם מהטובו׳ והרעות להצדיק עצמו מהרעות שהגיעוהו ר״ל שהוא היה אומר שהשם ית׳ עזב אישי האדם אל הסידור אשר מהגרמים השמימיים ויגיעו אליהם מהם רעות או טובות לפי הוראתם בעת הלידה ולא יצילם מהרע עשיית הטוב והיושר ולא ימנע מהם הטוב עשותם הרשע והעול ואמר אליו איך תוכל לדעת שיעור כחי וגבורתי עד שתייחס לי ליאות וקיצור במה שהמצאתי מאלו הענינים׳ על מה שהם עליו האם כחך ככחי עד שתוכל לשפוט על כחי שים בה ליאות וקיצור הלא הכח והגבורה כאשר באדם ובשם ית׳ בשתוף השם לבד כמו שהתבאר במה שקדם מדברינו בזה המענה ובהיות הענין כן אי אפשר שתהיה ידועה אליך גבורתי עד שתשפוט עליה שים בה ליאות וקיצור הלא הגיע מגבורתי עד שאם היות כוונתי תמיד עשיית הטוב הנה ימשך ממה שסדרתי מזה רע מה במקרה והוא כמו מכוון ממני להגיע העונש לרשעים עד שימצא השלימות בפעולותי בכל הפנים שאיפשר וזה ממה שיורה על שאין בפעולותי ליאות וקיצור כמו שאתה אומר ועוד שסבר אניע רע לרשעים בלתי מחוייב להם מצד המערכת להשגחתי בצדיקים כדי שלא יזוקו בהם עד שסבר אמית יחד מספר רב מהרשעים כמו שספר אליהוא ואיך תוכל לצייר כחי וגבורתי והנה תמצא מהבעלי חיים אשר עשיתי מה שהם בתכלית הכח ואשגיח בהם להמציא להם מזונם ולהמציא להם דברים שומרים אותם כפי מה שאיפשר עד שקצתם לא יזיקם שום מזיק באופן מהאופנים כמו שסופר מלויתן וזה ממה שיורה על יתרון כחי וגבורתי ושלא אקצר מהמציא בנמצא כמצא מה שאיפשר בו מהטוב לפי הכנת החומר ולו היה אפשר באדם שימצאו בו איברים שומרי׳ אותו מכל היזק מזיק כמו הענין בלויתן לא הייתי מקצר מזה אבל למה שהיה זה בלתי אפשר הוכנה לו שמירה מצד המערכת ולזה אם ישמר בעת מה הרשע מהרע הבא לזולתו לא תהיה מזה טענה עליונה שאם היה איפשר שישמרו ממנו כל האנשים לא הייתי מקצר בזה והנה שמתי כלי באנשים אשר אינם נשמרים מזה הרע מצד המערכת להצילם ממנו והוא השכל כי בו יהיו נשמרים אם ידבקו בשכל הפועל כפי מה שאיפשר׃ **ויען** איוב את יי׳ ויאמר· ענה איוב את השם ית׳ ואמר ידעתי עתה כי כל דבר תוכל לעשות ואין ראוי שייחס אליך ליאות וקיצור ולא יבצר ממך שום מזמה וחכמה· על מה שאמרת מי זה מעלים עצה בלי דעת הנה אמת לכן הגדתי מה שהגדתי מצד שלא הייתי מבין במעשיך כי הם היו נפלאות ממני ולא אדע עניינם על כן טעיתי במה שטענתי מזה ועל מה שאמרת שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני הנה מתחלה הייתי שומע ענין השגחתך בזה העולם לשמע אוזן מזולת ראיה אמתית ועתה עיני ראתך ונתאמת לי במה שאין ספק בו אופן הנהגתך זה העולם ואופני השגחתך בו לפי מה שאיפשר בנמצא נמצא על כן אמאס מה שהייתי בו מהדעת ונחמתי על מה שהכאבתני בו עד שישבתי בתוך עפר ואפר לדעתי כי בפלי הצער הזה עלי וכשאתדל לדבקה בשם יתברך ישור ממני הרע הזה׃ ואחר

כי כל תוכל׳ כמו יכול תוכל וכן אם טוב תשבו בארץ הזאת והנכון כי כל דבר תוכל ולא יבצר ממך כל מזמה כי כל הראשון מוסך עצמו ואחר עמו· ואחר שהגבורה והחכמ׳ שלך הוא מי זה שיוכל להסתיר עצתך אז יהיה בלי דעת והטעם כי בלי דעת הייתי שרציתי להסתיר עצתך בעולם׃ לכן הגדתי· יצא דבר מפי שלא כהוגן וככנסתי ב בנפלאות ממני ולא ידעתי· והאמת שלא אוכל לדעת רק מה שתודיעני אתה וזה טעם אשאלך׃ ועתה עיני ראתך· מזה הפסוק נלמד כי איוב לא נתנבא קודם זה רק שמע שהיו נביאים בעולם כאברה׳ ויצחק ויעקב׃ על כן אמאס ·בכל דבריו ונחמתי על עפר ואפר· כי אנכי כבזה כטעם ו ואנכי עפר ואפר׃ ויחי

אבן עזרא

ויהי אחרי כי לא דברתם אלי נכונה. הטעם שהודה ואמר ונחמתי: כי אם פניו אשא. השם ישא פני הצדיקים בעולם הזה רק בעולם הבא אינכו כן. וחלילה שיעשה השם נבלה רק בעבור שהיו חברי איוב מצדיקי השם אם השם יביא עליהם רע יאמרו תועי רוח הנה זה דבר נבלה ודברי איוב וחברי איוב עוד אפרש ובמה טעו ואמר השם שילכו לאיוב בעבור שהרשיעוהו וחנם והנה התברר כי איוב צדיק גמור היה: שב את שבות איוב. שהיה נמסר ביד השטן ה הוציאו מרשותו: ויהדו לו. כמו לנוד לו ולנחמו: קשיטה. כבשה קטנה: ויהי לו ארבעה עשר אלף. פירו' משנה ואין כאן השנים לפי שאין ב ברשותו. כון שבעה כמון בשנה אפרי' יקח: ימימה. מגזרת ימים תהיה גאולתו: קציעה. מגזרת מר אהלות קציעות: קרן הפוך. מן ותשם בפוך: ארבעה דורו' בכאן טעה יצחק המהביל שאמר שכל דור חמש ושלשי' שנה והנה מאדם ועד נח עשרה דורות ועוד הנה הימן בימי דוד ודור הוא עשתי עשר ליעקב אבינו והימן כפלים הימנו: ושבע ימים. שהיו ימיו בכבוד ובשמחה:

נשלמו פירושי מלות ספר איוב ועתה אפרש הטעמים

אמר איוב ואמר יגורתי יבא לי הנה חשב אליפז שלא היה יגור רק ב בעבור חטא שעשה והנה אומ' כלל כאשר ראו חבירי איוב מות כל בניו פתאום ורדת אש מן השמים וביזת אויביו ושחין גופו ה התברר אצלם כי כ המכות האלה לא יעשה השם כי אם בחוטאי' ובפושעים כאנשי דור המבול על כן את' והר יוכך יקודם ואנשי סדום ויתר' אכלא אם על כן אמרו לו זכר נא מי הוא נקי אבד כן אריות כל שכחי אל ואמר כופר ועיני ר רשעים תכלינה ובעבור היות בניו במשתה תמיד והיין ישחית הדעת על כן אמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואמרו שיעשה תשובה והש' יסלח לו ואיוב היה יודע בעצמו שהיה צדיק על כן אמר תם אני ולא אדע נפשי על לא חמס בכפי והיה צועק כי אלה המכות שהכני השם אינם על עקב עון רק חנם על כן אמר והרבה פצעי חנם ענו על זה חביריו כי השם צדיק הוא בכל דרכיו לא יעשה עולה ענה איוב ואמר הנה יש בעולם צדיקים ורשעים במכאובים תם ורשע הוא מכלה ויש רשעים בנעימים וזה טעם ישליו אהלים לשודדים ענו חביריו כי טובת הרשעים אינה ה שומרת אם יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד והנה ענה איוב מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל יבלו ימיהם בטוב וברגע

מסורה

ואיוב ד' וסימ' ונח דניאל ואיוב בתוכה. והיו שלשת האנשים. ואיוב הבל יפצה פיהו. ואיוב עבדי יתפלל עליכם: ויי' ז' בטע' רף וסימ' יי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית. נתן חכמה לשלמה כאשר. נתן קולו לפני חילו. הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער. שב את שבות איוב בהתפללו. ברך את אחרית איוב: אחיותיו ה' בליש' וסימ' נבס'

מקרא

ויהי אחר דבר יהוה את הדברים האלה אל איוב ויאמר יהוה אל אליפז התימני חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ולכו אל עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: וילכו אליפז התימני ובלדד השוחי צפר הנעמתי ויעשו כאשר דבר אליהם יהוה וישא יהוה את פני איוב: ויהוה שב את שבית איוב בהתפללו בעד רעהו ויסף יהוה את כל אשר לאיוב למשנה: ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינדו לו וינחמו אתו על כל הרעה אשר הביא יהוה עליו ויתנו לו איש קשיטה אחת ואיש נזם זהב אחד: ויהוה ברך את אחרית איוב מראשתו ויהי לו ארבעה עשר אלף צאן וששת אלפים גמלים ואלף צמד בקר ואלף אתונות: ויהי לו שבענה בנים ושלוש בנות: ויקרא שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך: ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם: ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה ויראה את בניו ואת בני בניו ארבעה דרות: וימת איוב זקן ושבע ימים: חזק

תרגום

והוה בתר דמליל יי ית פתגמיא האילין עם איוב ואמר יי לאליפז דמן תימן תקוף רוגזי בך ובתרין חבריך ארום לא מלילתון לותי כוונתא כעבדי איוב: וכדון סיבו לכון שבעא תורין ושבעא דיכרין ואזילו לות עבדי איוב ותסקון עלתא אמטולכון ועבדי איוב יצלי עליכון ארום אילהן אפוי אסיב מן בגלל דלא למעבד עמכון קלנא ארום לא מלילתון לותי כיוונא כעבדי איוב: ואזלו אליפז דמן תימן ובלדד דמן שוח צופר דמן נעמה ועבדו היך דמליל להום מימרא דיי ונסיב מימרא דיי ית אפי איוב: ומימרא דיי אתיב ית גלוות איוב בצלאותיה מטול דחברוי ואוסיף מימרא דיי ית כל די לאיוב בכופלא: ואתו לותיה כל אחוי וכל אחוותיה וכל דחכימוי מן קדמת דנא ואכלו עימיה לחמא בביתיה ונוידו ליה ונחמו יתיה על כל בישתא דאייתי יי עלוי ויהבו ליה גבר חורפא חדא ואינש קדשא דדהבא חד: ומימרא דיי בריך ית סופא דאיוב מן קדמותיה והוו ליה ארבסר אלפין דעאן ושית אלפין דגמלין ואלף פדנין דתורין ואלף אתנן: והוו ליה ארבסר בנין ותלת בנן: וקרא שמה דחדא ימימא ושום תנייתא קציעא ושום תליתתא קרן הפוך: ימימה הוה קרי לה דהוות שופרהא כיממא קציעה הוה קרי לה דהוות יקירא כעין קציעתא קרן הפוך הוה קרי לה דהוות סגי זיו יקר אפהא היך אזמרגדא: ולא אשתכחן נשיא שפירתא היך בנתא דאיוב בכל ארעא ויהב להום אבוהום אחסנא במצע אחוהון: וחיא איוב בתר דנא מאה וארבעין שנין וחמא ית בנוי וית בני בנוי ארבעה דרין: ומית איוב סיב וסבע יומיא:

רלבג

ואחר זה אמר השם ית' לאליפז שיחלה פני איוב שיתפלל לשם ית' עליו ועל רעיו כי לא דברו נכונה לשם ית' כמו שדבר איוב אחר ששב אל האמת והודה לדברי השם ית' וזה שדבריהם נכנס מהמום והטעו' מה שכבר התבאר עד שכבר היו טוענין טענות היה ידוע אליהם שהם כוזבות כדי שיצדיקו השם ית' ואולם איוב ואולם איוב ואם לא הגיע בתחלה אל הדעת האמתי הנה לא הנה טוען רק מה שהיה צודק לפי ת מחשבתו ולהתבאר לנו שבכאן רוע הסידור באלו הטובות והרעות היה מניח שהשם ית' בלתי יודע אלו הדברי' הפרטי' כדי שיהיה לנו התנצלות מה וכבר ביאר מצד העיון היות בלתי יודע אותם ולזה הוא מבואר שאף על פי שדעת איוב היה כוזב הנה הוא היה יותר קרוב אל הדעת האמתי מדעות אליפז ובלדד וצופר כי הוא היה בנוי על שרשים צודקים ומה שהניחו איוב הוא צודק לפי האמת בכל האנשים אשר לא תדבק בהם ההשגחה האלהית והם הרבים ולזה לא חלק עמו אליהוא כי אם באנשים אשר ת תדבק בהם ההשגחה כמו שביארנו ולזה אמר השם ית' לאליפז שלא דברו אליו נכונה הוא ובלדד וצופר כ כאיוב או ירצה באמרו כי לא דברתם אלי כ נכונה שלא דברתם בעבורי להיות לי ה התנצלו' מרוע הסידור הנמצא בטובו' והרעות נכונה כאיוב כי הוא ואם לא היה משיג ה האמת בזה השלימות היה מגלה אותי מהעול בטענה צודקת באופן מה ואולם אליפז ובלדד וצופר היו מנצלי' השם יתבר' מהעול בטענות כוזבות וזה מבוא' במה שזכרנו מדבריהם וספר אחר זה שכבר התפלל איוב לשם ית' בעד ריעיו ואחר זה הטיב השם ית' אחרית איוב מראשיתו ואורך ימים נתן לו ובני' ובני בנים עד ארבעה דורו' הנה זה הוא מה שנראה לנו בביאור זה הספר ונבטח שלא חס' ממנו דב' מכוונתנו הכוללת ונחשוב שלא נפל מן החלקיות גם כן ואם היה הוא מעט ובלתי מבלבל הכוונה הכוללת:

מסורה

סכום בספר פסוקי' של איוב אלף ושבעים וסי' אע וחציו
אשר קמטו בלא עת וסדריו שמנה:

בריש ספר' וביחזקאל סימ' יו וביהושע סימ' כ': קשיטה ג' וסימ' ויקן את חלקת השדה. ואת עצמות יוסף. ויתנו לו איש קשיטה אחת. אנך: ברך י"ב וסי' ויי' ברך את אברהם בכל. ויי' ברך את אדני מאד ויגדל. וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב. כל אלה שבטי ישר' שנים עשר. על כן ברך יי' את יום השבת דזכור. וזאת הברכה אשר ברך משה. ברך יי' את בית עובד אדום דשמואל. ברך נבות. כי הם זרע ברך יי'. בהחל התרונה דחזקיהו דד"ה. ברך בניך בקרבך. את אחרית איוב:

פירושי הטעמים לאבן עזרא

ובדרגע שאול יחתו והנה הם בטובה עד יום מותם אז לא ידע בלבד מה ישיבו והנה שב לשבח השם המשל ופחד עמו אז ענה איוב מה עזרת ללא כח גם הוא שבח השם והטעם הנה אין לך תשובה כי אם לשבח השם אני ידע לשבחו יותר אז התרים כופר ושב איוב ויסף לדבר בעבור שלא ענהו אחד מחביריו וטעם ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש ואחר כן והחכמה מאין תמצא כי השם יעשה רצונו ויענה רשע גם צדיק גם יש צדיקים גם רשעים שיתן להם כל טוב שיתאוו והנה יעשה כן בארץ ובגלגלי שאין דעת להם ולדעת זאת החכמה למה זה נשגבה מדעת האדם והנה הטעם כאשר לא ידעו בני אדם מחשבות השם וגזירותיו שהם עמוקות אולי אלה הגזירות שנגזר עלי הוא ידע למה נגזרו ואינם בעבור שחטאתי לפניו ויוסף איוב שאת משלו השני יספר שם צדקותיו ומעשיו כי חביריו אמרו לו אלמנות שלחת ריקם וזה אותו כי שופט היה על כן אמר אב אנכי לאביונים ולב אלמנה ארנין וישבתו חביריו מענותו כי הוא צדיק בעיניו כי לא היה כן בעיני חביריו רק הסכימה דעתם שהיה רשע על כן באו אליו הצרות הקשות פתאום ואליהוא חרה אפו על איוב שהאריך לשונו בקוצר רוחו ואמר כנגד השם דברים שלא כהוגן כמו ידעתי כי אכנך הודיעני על מה תריבני הטוב לך כי תעשוק תחשבני לאויב לך וזה טעם על צדקו נפשו מאלהים ובשלשת ריעיו חרה אפו על אמרם שהשם צדיק רק איוב הוא רשע ויתכן שהיה צדיק ואין ספק שהשם צדיק וזה טעם וירשיעו את איוב והנה סוד דברי אליהוא שאמר לאיוב וחביריו כולכם תעיתם כי חשבתם שעמדתם בסוד השם והנה אמר לחבירי איוב כי השם יכסה ויענה על עקב עון או להסיר עון או לקבל שכר ואמר לאיוב שהיה מתרעם על השם בעבור שלא ישיבנו כי כל דבריו לא יענה ודבר מגולה הוא במעשה רק הפש איוב ואמר שהוא רשע בדבר פיו שהרחיב על השם וכן אמר האמור למלך בליעל והטעם הדרך מוסר הוא שיאמר העבד למלכו בליעל או רשע או מלך לנדיבים כי למלך יסרת עצמו ואחר עמו או טעמו אל אחר הנדיבים כמו בן אתונות והראשון נכון בעיני אף כי השם אשר לא נשא פני שרים על כן אמר אבי יבחן איוב עד נצח וארח לחברה עם פועלי און ובאחרונה ויוסף אליהוא והטעם תשוב כי הנה נפלאות הגשם לא ידע איך הם ולמה כן ומתי וכאשר נפלאו ממנו אלה הדורות כן נפלאו משפטי השם עם בני אדם כי הם עמוקות מאד שהם בגופות נבראות והטעם על איוב ידבר למה הרימות קול לאמר למה עויתני היה לך לסבול ולהחרים ולא תדבר גבוהה גבוהה וזה טעם ויען השם מן הסערה והענין אתה שתבקש למה זה הידעת אז תולד ודעת כמה תחיה וזה האור שאתה מתענג בו התדע מקומו או תדע למה תולדת העופות גם הבהמות כן וזה טעם התתן לסוס גבורה אז החרים איוב ענה השם שבית הרוב עם שדי יסור אז ענה איוב תשובה איככה נכוחה כי לא הצדיק השם רק את הנה אחרים ולא אדבר עוד על כן ויען השם שנית מן הסערה והזכיר בהמות שהוא שם בהמה וגבורתו שהוא ביבשה גם הזכיר גבורת לויתן והטעם כאילו אמר לאיוב איך גבהת כנגדי על כן הזכיר אלה הגדולים והענין הנה בבריותי ולא בנכבדים העליונים רק בחיות שהם בארץ ובמים מתחת לארץ שנים גבורי' לא תוכל להם להשתעבד בהם ולא לכרות על לויתן לאכלו כי בן אדם לא יגבה לבו כנגד המלאכי' ולא כנגד בני האלהים כי הם נכבדי' ממנו כפלי כפלי' כאשר פירשתי בפסוק הנה אנכי שולח מלאך בראיות גמורות משקול הדעת ומדברי התולדת גם דברי הנבואה פה אחד כך ואשר משה כתוב בדברי קדמונינו ז"ל גם הוא אמת כי הם לא דברו רק על המלאכים הנבראים לעתם לכבוד הנביאים רק גובה לבו כנגד החיות והעופות כטעם מלפנו מבהמות ארץ והנה אמר השם כי הנה יש גופות בארץ עמך והם גבורים ממך לא תוכל להם ולמה גבה לבך על כן הודה איוב באחרונה ואמר על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר וזאת היא הכוונה מדבר איוב באחרונה :

שיר השירים

הקדמות לפירושי אבן עזרא

זה הספר נכבד וכולו מחמדי' ואין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואלף כמוהו על כן כתוב שיר השירי' אשר לשלמ' כי זה השיר מעולה מכל השירים אשר לשלמה ובו סוד סתום וחתום כי החל מימי אברה' אבינו עד ימות המשיח וכן כת' בשירת האזינו בהנחל עליון גוים החל מן דור הפלגה עד סוף ישר' אחר הגלות אחר מלחמת גוג ומגוג ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקו' דודה כי כן דרך הנביאים. ישעיה אמר שירת דודי לכרמו ועוד כמשוש חתן על כלה יחזקאל אמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ועוד ואכסה ערותך ואעדך עדי וכל הפרש' כולה הושע אמ' וארשתיך לי לעולם לך אהב אשה ובספר תהלות משכיל שיר ידידות וכתוב בו שמעי בת וראי והטי אזנך ואלילה אלילה להיות שיר השירי' בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכת' בסוד כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים ולהיותו בדרכיו תמים פירשתיו שלשה פעמים. בפעם הראשונה אגלה כל מלה בפתח. ובפעם השנית יהיה משפטו על דרך פשוטו. ובפעם השלישית יהיה מפורש על נתיבות המדרש :

הקדמה לפירוש רשי

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקרא אחד לבדו ואינם מתיישבי' על לשון המקרא וסדר המקראו' ואמרתי בלבי לתפוש משמע המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונ' אשר היו סגולה לו מכל העמי' לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמ' לתת להם באחרי' הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנו' חיות משתוקקת' על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעורים אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה אשר בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיע' כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה :

הפעם הראשונה נאם אברהם בר' מאיר הספרדי המחבר : אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספ' על סוד העולם ודרך התחברו' הנשמ' העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונה. ואחרים פירשוהו על המתכונת ואת כולם ישא רוח כי הבל המה ואין האמ' כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל שזה הספר על כנסת ישראל וכן אפרשנו בפעם השלישית ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו חוץ מהאלף לך שלמה לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק גם כל שלמה שים בו הוא שלמה המלך בעצמו ובעבור שים בספר הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותם בתחילה ואחר כן אבאר ענין המשל והנמשל בו :

הפעם השנית לא יתכנו דברי חשק במדינה לעיני כל הרואי' על כן הוא המשל כנערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדי' היתה נוטרת כרם וראתה רועה עובר ונפל החשק בלב כל אחד מהם :

הפעם השלישית אין למעלה ממדרש שיר השירים שדרשו רבותינו ז"ל לכן כאשר ראיתי גדולים ועמודי עולם עמו גם הם דרש והוסיפו וגרעו גם אני יצאתי בעקבותיהם וכל שלמה הוא שלמה המלך חוץ מהאלף לך שלמה שהוא המשיח ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו כאשר נקרא דוד ודוד עבדי נשיא להם וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב ויתכן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים על דרך רב סעדיה גאון ז"ל שאמר שהתפלה היא לדוד והיו מנגני' בה בני משה והנכון שהיא למשה. ודעני בנות ירושלם השתבשו בו חכמים רבים אחר שכנסת ישראל היא המדברת מה ענין בנות ירושלם יש אומרים כי שתים הנה אחת בשמים ואחרת בארץ תחתיה כנגדה וענין בנות ירושלם המלאכים של מעלה ואחרים אמרו שהם אומות העולם כטעם ונתתי אותם לך לבנות והנכון בעיני שהמשל הוא על אשה המדבר' עם נפשה ותשיב אמריה לה וכאילו תאמר עם מחשבותיה והן בנות ירושלם ואחר שהעיד הפסוק שקרא המקום לשלמה פעמים מה תמה יש בו שיתנבא על דבר עתיד כי ברוח הקדש דיבר זה הספר וכן תמצ' באסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקדש שנקראו נביאי' ואחרי' ואת היא הדרך הנכונה לא יוכל לכחש כי אם פתלתל ועקש ועתה אחל לפר' על פי אשר תשיג ידי ואתחנן לאל בכל מאדי שיעזרני להחכים נבוני' והוא יהיה עזרי :

ב׳ זוגין מיחדין חד ס׳ וחד ש׳ן וסי׳ הסרים כי בקול ומרים. השירים שיר השירים. בסרים ודני שך את דרכך. בשידים מעדה כבגד. בוס׳ והיו כגבורים. בושים שמה. ושיאון והפרים ושיאון ואגתרת. ולשבי שבקו לעבודת בית. ולשבי ובא לציון גואל. יוסר ואת כל חלב. יושר ביום ההוא יוסר. מסתולל עודך כסהולל.

יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני

פיהו ג׳ב׳ כליש׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים. זכרו נפלאותיו אשר עשה. אלה פיהו מלא. יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה. ישקני מנשיקו׳ פיהו כי טובים דודיך מיין. ופיהו מבית לבותרות.

שיר

את מראיך השמיעיני את קולך

כי קולך ערב ומראך נאוה

רשי

שיר השירים אשר לשלמה. שנו רבותי׳ כל שלמה האמורי׳ בשיר השירי׳ קדש מלך שהשלום שלו שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב״ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל אמר רבי עקיבה לא היה העולם כדי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים אמר רבי אלעזר בן עזריה למה הדבר דומ׳ למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו: ישקני מנשיקות פיהו. זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ומשוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה: כי טובים. לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה ולשון עברי הוא [illegible] כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר אל בית משתה היין דאסתר בשיר לא ישתו יין והיה כנור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם זהו ביאור משמעו. וכאשר דוגמ׳ שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פני׳ ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו:

אבן עזרא

כל נשיקה שאין בלא למ״ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ״ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי וישק לו וכן וישק יעקב לרחל: דודיך. אהוביך יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא הריר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר:

שיר ש״ן רבתי מאותיות גדולות וסימ׳ נמסר בריש סדר בראשית ובמסורה רבת׳ בריש המערכות: שיר חד מן ד׳ פסו׳ דבכל מליהון ש״ן וסימ׳ נמס׳ בפנחס:

שִׁ֥יר הַשִּׁירִ֖ים אֲשֶׁ֥ר לִשְׁלֹמֹֽה׃ יִשָּׁקֵ֙נִי֙ ל׳ ומל׳ ל׳ מִנְּשִׁיק֣וֹת פִּ֔יהוּ כִּֽי־טוֹבִ֥ים דֹּדֶ֖יךָ מִיָּֽיִן׃ ל׳ ב׳ כ׳ כליש׳

שירין וְתוּשְׁבְּחָן דִּי אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ עַסְרָתֵּי שִׁירָתָא אִתְאַמְרוּ בְּעָלְמָא הָדֵין שִׁירָא דֵין מְשַׁבַּח מִן כּוּלְּהוֹן שִׁירָתָא קַמַּיְתָא אָדָם בִּזְמַן דְּאִשְׁתְּבִיק לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ וַאֲתָא יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְאַגִּין עֲלוֹי פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא שִׁירָתָא תִּנְיֵיתָא אֲמַר מֹשֶׁה עִם בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי בְזַע לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא יַת יַמָּא דְסוּף פְּתַחוּ כּוּלְּהוֹן וַאֲמַרוּ כַּחֲדָא שִׁירָתָא דְהָכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁירָתָא תְלִיתָאָה אֲמַרוּ בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא דְמַיָּא וְהָכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל שִׁירָתָא רְבִיעָאָה אֲמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא כַּד אֲתָא זִמְנֵיהּ לְמִפְטַר מִן עָלְמָא וְאוֹכַח בְּהוֹן יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּהָכְדֵין כְּתִיב אַצִּיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּל שִׁירָתָא חֲמִישָׁאָה אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן כַּד אַגַּח קְרָבָא בְּגִבְעוֹן וְקָמוּ לֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא תְּלָתִין וְשִׁית שָׁעִין וּפְסַקוּ מִלְּמֵימַר שִׁירָתָא פְּתַח פּוּמֵיהּ אִיהוּ וַאֲמַר שִׁירָתָא דְּהָכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן יְשַׁבַּח יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם יְיָ שִׁירָתָא שְׁתִיתָאָה אֲמַרוּ בָּרָק וּדְבוֹרָה בְּיוֹמָא דִּמְסַר יְיָ יַת סִיסְרָא וְיַת מַשִּׁירְיָתֵיהּ בְּיַד בְּנוֹי יִשְׂרָאֵל דְּהָכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּחַת דְּבוֹרָה וּבָרָק בַּר אֲבִינוֹעַם שִׁירָתָא שְׁבִיעָאָה אֲמָרַת חַנָּה בִּזְמַן דְּאִתְיְהִיבַת לַהּ בַּר מִן קֳדָם יְיָ וְהָכְדֵין כְּתִיב וְצַלִּיאַת חַנָּה בִּנְבוּאָה וַאֲמַרַת שִׁירָתָא תְּמִינִיתָא אֲמַר דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל כָּל נִיסַּיָּא דַּעֲבַד לֵיהּ יְיָ פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר שִׁירָתָא דְּהָכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּח דָּוִד בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ שִׁירָתָא תְּשִׁיעָאָה אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ קוּדְשָׁא קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ וְשִׁירָתָא עֲשִׂירִיתָא עֲתִידִין לְמֵימַר בְּנֵי גָלְוָתָא בְּעִדָּן דְּיִפְּקוּן מִגָּלוּתָא דְּהָכְדֵין כְּתִיב [illegible]ש עַל יְדוֹי דִּי יְשַׁעְיָה נְבִיָּא דְּהָכְדֵין כְּתִיב שִׁירָא הָדֵין יְהֵא לְכוֹן לְחֶדְוַת כְּלֵיל אִתְקַדְּשׁוּת חַגָּא דְּפִסְחָא וְחֶדְוַת לִבָּא כְּעַמָּא דְּאָזְלִין לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא בְּמִינֵי זְמַר וְקָל טַבְלָא לְמֵעַל לְטוּרָא דַּיְיָ וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ישקני אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דַּיְיָ דִּי יְהַב לָן אוֹרָיְתָא עַל יְדוֹהִי דְּמֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא כְּתִיבָא עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וְשִׁיתָּא סִידְרֵי מִשְׁנָה וְתַלְמוּדָא בְּגֵירְסָא וַהֲוָה מִתְמַלֵּיל עִימָּן אַפִּין בְּאַפִּין כְּגְבַר דְּנָשִׁיק לְחַבְרֵיהּ מִן סַגִּיאוּת חִיבְּתָא דְּחַבִּיב לָן יַתִּיר מִשַּׁבְעִין עַמְמַיָּא׃

הפעם השנית

ישקני. דברי הנערה כאילו תדב׳ עם נפשה וכל תאותה שישק אותה פעמים רבות כי לא תשבע מאחת וכאילו הרגיש הרועה וחזרה מדברת לו: כי טובים דודיך. יותר מיין ירוו וישמחו אהביך או על פירוש הגאון רבינו סעדיה:

הפעם השלישית

ישקני החל מאברהם שהיה העיקר ונשיקות הפה הם התורה והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר כי כן דרך המקרא אז ישיר משה יעשו עגל בחורב והפך הדבר אלהים באו גוים ורבי׳ כמוהם: כי טובים דודיך מיין. אהביך כמו שהעיד הכתו׳ על אהבתו זרע אברהם אוהבי כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי:

לריח

שמניך טובים. יש מפרשים כי הוא הפך והקרוב אלי כי זה המפרש לא הפך שמן מוריק והטעם שהוא שמן זית: תורק. יש אומ' כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן שמורק שריחו נודף ועודף ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן תמצא כל עמל ובית ומקו' במקרא במקו' אחד לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה: [עלמות]. הם נערות [כמו העלמה]. נזכירה. יש אומרים שהוא מן הזכרה [כמו] וזכרו כיין [לבנון]: מישרים. תאר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים. ואם מיין [י]שרת עצמו ואחר עמו וכן עניינו ממישרים אהבוך העלמות ה[נזכרות] וכמוהו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל [שדי] ושמי יי' עניינו ו[כן] ובשמי יי' ורבי' כמוהו. ואחרים אמרו כי ה[מישרים] אהבוך כמו ומגיד מישרי' והראשון קרוב אלי: שחורה. יש מפרשים שהיא יפה כמו האשה הכושית כי מרוב יופיה תפחד אשה שתשלוט בה עין רעה על כן תקרא כ[ושית] [ש]חור ואין לנו צורך בפירוש הזה ב[עבור] האשה הכושית ולא במלת שחורה כי הנה היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני ש[אני] שחרחורת: ונאוה. כמו נחמדת מן אוה למושב לו והנון לבנין נפעל כמו וכל נפשה במרחשת אין [אבן] כזה: שחרחורת. זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם:

לריח שמניך טובים. שם טוב נקרא על שם שמן טוב. לריח שמניך טובים שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב כשעשית נוראות במצרים: שמן תורק. נקרא שמך להיות כאמ' עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריחו ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בכלי חתום אין ריחו נודף פותחו ומריקו מכלי לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך. בא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה כי שמענו את אשר הוביש וגו' ועל ידי כן כי יי' אלהיכם הוא האלהים בשמים וגו': עלמות. בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו: ולפי הדוגמא העלמות הן האומות: משכני אחריך נרוצה. אני שמעתי משלוחך רמז שאומרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאמה: הביאני המלך חדריו. וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר דבקתי בך: נזכירה דודיך. גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה: מישרים אהבוך. אהבה עזה אהבת מישור בלי ע[קיבה] ורכסים אשר אהבוך אבותי ב[אותן] הימים זהו פ[שוטו] לפי ענינו: ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם

לריח ז' וסי' נכתב בסדר בסדר ויקרא: אהבוך ג' וסי' בשמואל א' סימן י"ת: הביאני ד' וסימ' בסדר עקב. כאהלי ל' שחורה אני ונאוה והוא חד מן א"ב מן חד חד כ"א ברישי' וסי' נכתב במסר' רבת' במערכ' אות הכ"ף בסד' י איב' י"ז וסי' נכתב בריש מגילת איכה:

לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך: משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה דדיך מיין מישרים אהבוך: שחורה אני ונאוה בנות ירושלם כאהלי קדר כיריעות שלמה: אל תראוני שאני שחרחרת ששזפתני השמש בני אמי נחרו בי שמני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי: הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך:

לריח לקל ניסך וגבורתך דעבדת לעמא בית ישראל זעו כל עממיא די שמעו ית שמע גבורתך ואתתך טבא ושמך קדיש אשתמע בכל ארעא דהוה בחיר ממשח רבותא דהוה מתרבי על רישי מלכין וכהנין ובגין כן רחימו צדיקיא למהך בתר אורחא טובך בדיל דיחסנון עלמא הדין ועלמא דאתי: משכני כד נפקו עמא דבית ישראל ממצרים הוות מדברא שכינת מרי עלמא קדמיהון בעמודא דעננא ביממא ובעמודא דאשתא בליליא אמרו צדיקי דרא ההוא ריבון כל עלמא נגידנא בתרך ונהי רהטין בתר אורח טובך וקריב יתן בשיפולא דטור דסיני והב לן ית אורייתך מן בית גינזך דרקיע ונחדי ונבדח בעסרין ותרתין אתיין דמכתבא בהון ונהי דכירין יתהון ונרחם ית אלהותך ונהי מתרחקין מבתר טעוות עממיא וכל צדיקיא דעבדין דתקין קדמך יהון דחלין מינך ורחימין ית פיקודך: שחורה כד עבדו בית ישראל ית עיגלא אתקדרו אפיהון כבנוי דכוש דשרין במשכני קדר וכד תבו בתיובתא ואשתבק להון סגא זיו יקר אפיהון כמלאכיא על דעבדו יריעתא למשכנא ושרת ביניהון שכינת דיי ומשה רבהון סליק לרקיעא ויהב שלם ביניהון ובין מלכיהון: אל אמירת כנישתא דישראל כל קבל עממיא לא תבזון יתי על די אנא קדריתא מנכון על דעבדית כעובדיכון וסגידית לשמשא וסהרא דנביאי שקרא אינון גרמו לאתקפא תקוף רוגזא דיי עלי ואלפוני למפלח טעותכון ולהלכא בנימוסיכון ולמרי עלמא די הוא אלהיא לא פלחית ולא אזלית בנימוסיה ולא נטרית ית פיקודוי וית אורייתיה: הגידה כד מטא זימניה משה נביאה למפטר מן עלמא אמר קדם יי גלי קדמי דעמא הדין עתידין למיחב ולמהלכא בגלותא כען חוי קדמי איכדין יתפרנסון וישרון ביני עממיא דקשיין גזירתהון כחומתא וכשרבי שמשא דטיהרא בתקופת תמוז ולמה דין יהון מטלטלין ביני עדרי בנוי דעשו וישמעאל די משתפין לך טעוותהון לחבריא:

[שזפתני]. ראתני והביטה בו ונלקני וכמוהו ולא שזפתה עין איה: נחרו בי. [והנון] לבנין נפעל מן ויחר אפו: נוטרה. שם התואר ועניינו שומרת: [שאהבה] נפשי. יחסר מקום הקריאה כמו אתה: איכה תרעה. הצאן: איכה תרביץ. אותם ויש אומרי' שעניינו שאלת המקום כמו איכה הם: שלמה. השין [...]: כעטיה. מתערבת והיא פועלת מן ויעט העם אל השלל. ויש אומ' [עוטפת] והוא רחוק. ויש אומרים נגערת מן ויעט בהם:

הפעם השנית

לריח שמניך. כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכרת שמך כאילו שמן מור יורק לפניה על כן עלמות אהבוך ואם כן שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך: משכני. וכל אחת מהעלמות מתאוה ואומרת משכני אחריך נרוצ': הביאני המלך חדריו. יותר נשמח בך ממה שיביאני המלך חדריו: שחורה. ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני חזרה הנערה להן ואמרה אינני פחותה מכם אף על פי שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה: ואל תראוני פירושו אל תבזוני או אל תראוני בעין קלון וחסרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי [ושמוני] נוטרה את הכרמים ובתחילה קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרתי: [וחזרה] לרועה ואמר' לו הגידה לי אי זה מקום תרעה ותרבץ כי אני רוצה לשוב רועה [ו]ארדוף אחריך:

הפעם השלישית

לריח. היה מלמד מעשיו של המקום ומורה אנשי דורו ובכל מקום שהולך ויקרא שם אברם בשם יי' וזהו שמן תורק שמך: על כן עלמות אהבוך. על כן עלמות שאין להם [...] כך אנשים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד כעניין ואת הנפש אשר עשו בחרן: משכני. שנמשך אחר המקום ויצא מארץ מולדתו: הביאני המלך חדריו. שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שהחכימו ועמד על סודות [...] ועניין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונטיעת אשל: שחורה. החל בשעבוד מצרים אף על פי שאני שחורה בקצת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית וייחוד השם: אל תראוני. השמש הוא גלות מצרים ומי שסבב לי שתכני השמש הכמים מבני אמי שמוני נוטרה שאטור דתים נכרי' ועזבתי שלי וכן תמצא בספר יחזקאל שהזהירם הנביא [כי] היו מהם עובדים עבודה זרה ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים: הגידה לי. שחזרו בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות והאחים [את] דרכם ולא יתערב עם אלהים אחרים שיאמרו שהם כמוך וזה ענין על עדרי חביריך:

צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עוניים וצרתם ומשתעשעי' בתור' ושם מזכירי' דודיו מיין ומישור אהבתם אותו: שחורה אני ונאוה וגו'. אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחור' אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בתיקון איברים נאים. אם אני שחור' כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעו' שלמה. דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה וקורא לאומות בנות ירושלם על שם שהיא עתידה ליעשות מטרופולין לכולן כמו שנבא יחזקאל ונתתי אותם לך לבנות כמו עקרון ובנותיה: אל תראוני. אל תסתכלו בי לבזיון שאני שחרחורת לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל: בני אמי נחרו בי. הם בני מצרים שנגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסיתם ופתויים עד ששמוני נוטרה את הכרמים וגם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתנוני עובדת אלהים אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי תמיכו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם ומתרג' ואתני לה ית פרנסהא וכן לא יפנה דרך כרמי': הגידה לי שאהבה נפשי. עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לצאן שחביב' על הרועה אומרת כנסת ישר' לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין [illegible] הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרי' שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעוטיה. ואם תאמ' מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני: על עדרי חביריך. אצל עדרי שאר הרועי' שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים [illegible]: אם

אם לא ח' רפ' וסימ' אם לא ימצא הגנב. אם לא תשמור לעשות. אם לא את דמי נכות. אם לא השמעו ואם לא תשיבו על לב דמלאכי. אם לא ישוב חרבו ילטוש. אם לא טויתי ודוממתי. אם לא תדעי לך היפה בנשים. וכל רפ' דאיוב דכו' אם לא כבב ואם לא וסימ' ואם לא איפה מי יכזיבני. ואם לא ישמעו בשלח:

אִם־לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת־גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים׃

לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי׃ נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים׃ תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף׃ עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ׃ צְרוֹר הַמֹּר דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃

ח' דכ / ל' ומס' / ג' וחס' ל' / ל' ב' / ל' ג' מל' כליש' ל' / ל' ל' ל' / ז' חס' כליש'

אם אֲמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמֹשֶׁה נְבִיָּא אִבְעֵיָא לְהוֹן לְמִחֵי גָלוּתָא כְּנִישְׁתָּא דְמִתִילָא לְרִיבָא שַׁפִּירְתָּא וְדִנַפְשִׁי רְחִימָא לַהּ תְּהֵא מְהַלְּכָא בְּאוֹרְחֵיהוֹן דְצַדִּיקַיָּא וְתִהֵא מְסַדְּרָא צְלוֹתָא עַל פּוּם בַּרְזִילַיָּא וּמְדַבְּרֵי דָרָהָא וּתְהֵי מַאַלְּפָא לִבְנָהָא דְמִתִילִין לְגַדְיֵי עִזִּין לְמֵהַךְ לְבֵית כְּנִישְׁתָּא וּלְבֵית מִדְרָשָׁא וּבְהַהוּא זְכוּתָא יְהוֹוֹן מִתְפַּרְנְסִין בְּגָלוּתָא עַד זְמַן דְאֶשְׁלַח מַלְכָּא מְשִׁיחָא וִיהֵי מְדַבַּר יָתְהוֹן בְּנַיִיח עַל מַשְׁכְּנֵיהוֹן הוּא בֵּית מַקְדְּשָׁא דִיבְנֵי לְהוֹן דָּוִד וּשְׁלֹמֹה רַעְיָתִי דְיִשְׂרָאֵל׃ לססתי כַּד נְפַקוּ יִשְׂרָ' מִמִּצְרַיִם רְדָפוּ פַּרְעֹה וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ בַּתְרֵיהוֹן בִּרְתִיכִין וּבְפָרָשִׁין וַהֲוַת אוֹרַח סְגִירָא לְהוֹן מֵאַרְבַּע סִטְרֵיהוֹן מִן יְמִינָא וּסְמָאלָא הֲווּ מַדְבְּרַיָּא דְמַלְיָין חִיוָון קָלָן וּמִן בַּתְרֵיהוֹן הֲוָה פַּרְעֹה רַשִׁיעָא וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ וּמִן קֳדָמֵיהוֹן הֲוָה יַמָּא דְסוּף מָה עֲבַד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אִתְגְּלֵי בְּכֹחַ גְבוּרְתֵּיהּ עַל יַמָּא וּנְגַב יָת יַמָּא וְיָת טִינָא לָא נְגַב אֲמַרוּ רַשִׁיעַיָּא וְעַרְבְּלָאִין וְנוּכְרָאִין דִי בְּבֵינֵיהוֹן יָת מוֹי דְיַמָּא יָכִיל לְנַגָּבָא וְיָת טִינָא לָא יָכִיל לְנַגָּבָא בֵּיהּ בְּהִיא שַׁעְתָּא תְּקַף רוּגְזֵיהּ דַיְיָ עֲלֵיהוֹן וּבְעָא לְשַׁנְקוּתְהוֹן בְּמוֹי דְיַמָּא הֵיכְמָה דְאִשְׁתַּנְקוּ פַּרְעֹה וְחֵילְוָתֵיהּ רְתִיכוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי וְסוּסָוָתֵיהּ אִלּוּלֵי מֹשֶׁה נְבִיָּא דִפְרַשׂ יְדוֹי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְאָתִיב רוּגְזָא דַיְיָ מִנְּהוֹן וּפְתַח אִיהוּ וְצַדִּיקֵי דָרָא דִילֵיהּ פּוּמְהוֹן וַאֲמַרוּ שִׁירָתָא וַעֲבָרוּ בְּגוֹ יַמָּא דְסוּף בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגִין זְכוּתָא דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב רְחִימַיָּא דַיְיָ׃ נאוו כַּד נְפַקוּ לְמַדְבְּרָא אֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כַּמָּה יָאֵי עַמָּא הָדֵין לְאִתְיְהָבָא לְהוֹן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וִיהוֹן כִּזְמָמִין בְּלִיסָתְהוֹן וְלָא יַעְדוּן מִן אוֹרְחָא טָבָא הֵיכְמָה דְלָא עָדֵי סוּסְיָא דִזְמָמָא בְלִיסָתֵיהּ וְכַמָּה יָאֵי קְדָלְהוֹן לְסוֹבָרָא נִיר פִּיקוּדַיי וִיהֵי עֲלֵיהוֹן כְּנִירָא עַל קְדַל תּוֹרָא דְהוּא חָרִישׁ בְּחַקְלָא וּמְפַרְנֵס יָתֵיהּ וְיָת מָרֵיהּ׃ תורי בְּכֵן אִתְאֲמַר לְמֹשֶׁה סַק לִרְקִיעָא וְאֶתֵּן לָךְ יָת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנִין חֲצִיבִין מִסַּפִּיר כּוּרְסֵי יְקָרִי בְּהִיקְן כִּדְהַב טַב מְסַדְּרָן בְּשִׁיטִין כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעֵי גָלוּף בְּהוֹן עֲסַרְתֵּי דִבְּרַיָּא זְקִיקִין יַתִּיר מִן כַּסְפָּא דִמְזוּקָק שְׁבַע זִמְנִין שִׁבְעָא דְסַכּוּם עֵינָנִין דְמִתְפָּרְשִׁין בְּהוֹן אַרְבְּעִין וּתְשַׁע אַפִּין וְאֶתְנִינוּן עַל יְדָךְ לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ עד וְעוֹד דַהֲוָה מֹשֶׁה רַבְּהוֹן בִּרְקִיעָא לְקַבָּלָא יָת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וְאוֹרַיְתָא וְתַפְקִידְתָּא קָמוּ רַשִׁיעֵי דָרָא הַהוּא וַעֲבָדוּ עֵגֶל דִדְהַב וְעֵירַבְרוֹבִין דִי בֵינֵיהוֹן וְאַסְרִיאוּ עוֹבָדֵיהוֹן וּנְפַק לְהוֹן שׁוּם בִּישׁ בְּעָלְמָא דְמִקַּדְמַת דְנָא הֲוָה נְפַק רֵיחֵיהוֹן נָדִיף בְּעָלְמָא וּבָתַר כֵּן סְרִיאוּ כְּנִרְדָּא רֵיחֵיהּ בִּישׁ לַחֲדָא וּנְחַת מַכְתָּשׁ סְגִירוּ עַל בִּסְרֵיהוֹן׃ צרור בֵּי הִיא זִמְנָא אֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵיזִיל חוּת אֲרוּם חַבִּילוּ עַמָּךְ פְּסַק סִינַי וְאֵישֵׁיצִינוּן בְּכֵן תָּב מֹשֶׁה וּבְעָא רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ וּדְכַר יְיָ לְהוֹן עֲקֵידַת יִצְחָק דְכַפְּתֵיהּ אֲבוּי בְּטוּר מוֹרִיָּה עַל מַדְבְּחָא וְתָב יְיָ מִן רוּגְזֵיהּ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן כְּמִלְּקַדְמִין׃

רשי

אם לא תדעי לך. זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלך לרעות צאנך את היפה בנשים מחדל לנו הרועה מלהנהיג אותם: צאי לך בעקבי הצאן. הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טרא"צ בלע"ז וכן הרבה במקרא ועקבותיך לא נודעו כחמסו עקביך והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי: ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים. בין משכנות שאר הרועים שאת אבלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים ליך לאיות ביניהם ולא יאכלוך בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה וגו': לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. לאמר זו כמו לאמר לקול תתו המון מים וכמו לאמר לריח שמניך לקבצת סוסי' הרבה שאספתי מחנותי לבאת לקראתך ברכבי פרע' להושיעך כמו שנאמר דרכת בים סוסיך סוסים הרבה. שם דמיתיך רעיתי שתקנתיך שבעקתך שבאת ואתם אחריהון. זאת ראיתי בספרי אגדה דבר אחר דמיתיך רעיתי דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את. לסוסתי קבצת סוסי' ובלשון לעז קביי"אה. דמיתיך אר"שמאי בלעז כמו אותי דימו להרוג כי שם קשטתיך בקשוטים נאים: נאוו לחייך בתורים. שורות כמו אזן ומעשית זהב: צוארך בחרוזים. ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של בזת הים: תורי זהב נעשה לך. כשהלכנו אכי ובית ריכי לפני בא פרעה שאסיאכו ואחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקודות הכסף. שהיה בידך כבר שהוצאתם ממצרים שגדולה היתה בזת הים מבזת מצרים. נקודות כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים: עד שהמלך במסבו. תשובה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו נרדי נתן ריחו הילוף להבאים בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל. ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה: צרור המור דודי לי. דודי נעשה לי כאדם שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי ליך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקב"ה נתרצה לישרא' על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמ' התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין. אף לפי שמעלתי בו בין שדי בין שני בדי הארון: אשכול

אבן עזרא

בעקבי הצאן. כמו ועקבותיך לא נודעו האותות העוקב הדרך אחריו: גדיותיך. כל קטן יקרא גדי ומסמיכתו לעזים היא הראיה: לסוסתי. האל"ף כמו יו"ד כיו"ד מלאתי משפט אהבתי לדוש: בתורים. שורות מצויירות כמו תורים: חרוזים. הם הקשורי' מהאבני' היקרות ואין לו חבר ויש אומ' כי ואחרו' במרכולתך כמוהו ויתחלף האל"ף בחי"ת וזה איננו נכון כי לא יתחלפו בלשון הקדש חוץ מאותיות יהו"א לבדם: נקודות הכסף. שיהיו בשורות התורים נקודות הכסף שהוא לבן: במסבו. כמו מקום תפלה וכבוד כמו ובמסבי ירושלם וקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסיבה לשתות כמנהג שותי היין: נרדי. בושם כמין כרכום: צרור המור. פירוש דבר צרור כמו וצרת הכסף בידך ויש אומ' חתיכה והוא רחוק. ופירוש מור יש אומרי' כי מר דרור הוא המוסך וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם ממיני הצמחי' שלוקט ועוד וידי נטפו מור והנה הוא נוטף והמוסך איננו נוטף ויש אומ' כי מר יתפרש לשני ענינים:

הפעם השנית

השיבו צאי לך בעקבות הצאן ורעי גדיות קטנות כמו שאת קטנ' למעלה ממשכנות הרועים כי שם הוא מקומי: לסוסתי. נקבת הסוסי' ברכבי' יש רכב עץ ורכב ברזל אמ' לה דמיתיך רעיתי בין אותם העלמות שהבוני' כמו הסוסה בין הרכב ודימה הצעיף שים על לחיה מצוייר כמו המתנב' המצוייר בדמות תורים שהוא על לחיי הסוסה ואלו חכתם הם הקטורים כדמות קטורים שישימו על צואר הסוסה ולא היה ראוי לך שיהיו התורי' שלך כי אם זהב עם נקודות הכסף. ענתה היא ואמרה אע"פ שריחי נודף ואפילו המלך כשהוא במסיבו יתאוה להריח נרדי יותר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא כצרור המור והייתי מתאוה שילין בין שדי והייתי חושבת שאני מחבקת אשכול הכופר:

הפעם השלישית

אם לא תדעי. השיבם הנביא שהתנבא להם במצרים ויש אומרים שהיה אהרן וכן ענין שלח נא ביד תשלח שלח נא ביד אותו שתשלח אותו בכל עת: את גדיותיך. הם קטני אמנה שאין להם דעת נכונה: לסוסתי. החל הנביא ואמר לישראל שפי הגבורה לסוסתי נאוו לחייך בתורי' והענין כי יקחו ממצרי' בכלי כסף וזהב ושמלות וענתה כנסת ישראל עד שהמלך במסיבו והענין כשיביאוכו אל הר האלהים אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטורת: בין שדי ילין. בין הכרובים או באמצע מחנה ישראל:

אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי׃ הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃ הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃ קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַחִיטֵנוּ בְּרוֹתִים׃

ב אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃ כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת׃ כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ הֱבִיאַנִי אֶל בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃

אשכול הא בכן נחת משה ותרין לוחי אבנין בידוי ובגין חובי ישראל איתיקרו ידוי ונפלו ואתברו בכן אזל משה ושף ית עגלא ובדר ית עפריה לנחלא ואשקיית בני ישראל וקטיל ית כל מן דאתחייב קטול וסליק זמנא תניתא לרקיעא וצלי קדם יי וכפר על בני ישראל בכן אתפקיד למעבד משכנא וארונא ביה זמנא אותי משה ועבד ית משכנא וית כל מנוי וית ארונא ושוי בארונא ית תרין לוחין אוחרנין ומני ית בנוי דאהרן כהניא למקרב קורבנא על מדבחא ולנסכא ית חמרא על קורבנא ומנן הוה להון חמרא לנסכא הלא אינון במדברא לא אתר כשר לבית זרע ואף לא תינין וגופנין ורמונין אלא הוו אזלין לכרמי עין גדי ונסבין מתמן ארתכלין דענבין ועצרין מנהון חמרא ומנסכין יתיה על מדבחא רבעות הינא לאימרא חדא׃ הנך כד עבדו בני ישראל רעותא דמלכיהון הוא במימריה משבחותהון בפמליא במלאכיא קדישא ואמר כמא יאוון עובדך ברתי חביבתי כנישתא דישראל בזמן די אנת עבדא רעותי ועסיקא בפתגמי אורייתי וכמא תקנין עובדיך ועייניך כגוזלין בני יונה דמתכשרין לאתקרבא על מדבחא׃ הנך אתיבת כנישתא דישראל קדם ריבון עלמא וכן אמרת כמה יאי שכינת קודשך בעידן די את שרי בינגא ומקביל ברעוא צלותנא ובעידן די את משרי בפוריינא חיבתא ובננא סגיין עלוי ארעא ואנחנא פיישין וסגיין כאילן דנציב על עינא דמיא די עפייה שפיר ואנביה סגי׃ קורות אמר שלמה נביא כמה יאי בית מוקדשא דיי דאתבני על ידי מן קיסי גולמיש אבל יתיר יהי יאי בית מוקדשא דעתיד לאתבנאה ביומי מלכא משיחא דבשורוהי יהוין מן ארזין דגינתא דעדן ושירותוהי יהויין מן בראתי ושאגי ושורבני׃ אני אמרת כנישתא דישראל בעידן משרי מרי עלמא שכינתיה ביני אנא מתילא לברקים רטיב מגינתא דעדן ועובדי יאין כוורדא דבמישור גנוניתא דעדן׃ כשושנה ובעידן די אנא סטיא מן אורחא דתקנן קדמוי ואיהוא מסלק שכינת קודשיה מיני אנא מתילא לוורדא דמלבלב ביני סלוויא דנעיצן עפיהא ובזיען הכדין אנא נעצא ובזיעא מגזירן בישין בגלותא ביני פלכי עממיא׃ כתפוח היכמה דיאי ומשבח אטרוגא ביני אילני סרק וכולי עלמא מודעין יתיה כן ריבון עלמא ומשבח ביני מלאכי בעידן דאתגלי על טורא דסיני בזמן דיהב אוריתא לעמיה בהיא שעתא בטלל שכינתיה רגיגית למתב ופתגמי דאורייתיה בסיסן על מוריגי ושכר פיקודוהי נטרין לי לעלמא דאתי׃ הביאני אמרת כנישתא דישראל אעיל יתיי לבית מתיבת מדרשא דישראל דסיני למילף אורייתא מפום משה ספרא רבא וטיקס פיקודוי קבילית עלי בחבבתא ואמרית כל די פקיד יי אעביד ואשמע׃ סמכוני ובעידן די שמעית ית קליה די מתמלל מגו שלהובית אשתא זעית ורתעית בתראי מן רתיתא בכן קריבית לות משה ואהרן ואמרית להון קבילו אתון קל פתגמי דיי מגו אשתא ואעילו לבית מדרשא וסעידו יתי בפתגמי אורייתא די עילויהון אתבסס עלמא והבו רדידין על צוארי מפשר מיליא קדישין דמתיקן על מוריגי כתפוחי גינתא דעדן ואהי עסיקא בהון מאים איתסא בהון ארום מרעת חיבתא אנא׃ שמאלו כד הוו עמא בית ישראל אזלין במדברא הוו ענני יקרא מסחרן להון מארבע רוחי עלמא בגין דלא ישלוט בהון עינא בישא וחד מן עילויהון בגין דלא ישלוט בהון שרבא ושמשא ואוף לא מטרא וברדא וחד מלרע להון די הוה מסובר יתהון היכמה דמסובר תורביינא ית ינקא בעטפיה וחד הוה רהיט קדמיהון מהלך תלתא יומין למכבא טוריא ולמדלי משריא וקטיל כל חיון קלן ועקרבין די במדברא והוה מאלל להון אתר כשר למבת בגין דהוו עסיקין באולפן דאוריתא דאתיהיבת להון ביד ימינא דיי׃

אשכול ה' חסרים בלעדי אשר אכלו. ויבא הפליט ויגד לאברם. ויבאו עד נחל אשכול. ויפנו ויעלו ההרה. אשכל הכפר דודי לי׃ רהיטנו רחיטנו כתי' וקרי' רהיטנו והוא חד מן ד' מלין כתי' ח' במצעות תיבות וקרי' ה' וסימ' רחיטנו קורות בתינו. עם יחוד ואבשלום ברח. מבחלת נחלה מבחלת בראשונה. ולחתם שבעים שבעים נחתך על עמך׃

רשי

אשכול הכופר. יש בושם ששמו כופר כמו כפרים עם נרדים ושמו כעין אשכולות׃ בכרמי עין גדי. שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושין פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להם הקב"ה על כמה נסיונות שנסוהו במדבר׃ הנך יפה רעיתי. אני הייתי בושת בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויים לומר סלחתי כדבריך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאות אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך. כי עיניך יונים. דביקים יש בך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר כך ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל. ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר והנה עשו אותה וגו' ויברך אותם משה הרי שקלסם על כך׃ הנך יפה דודי אף נעים. לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה׃ אף נעים. שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכי וזהו קילוס של ירידת האש וירא כל העם וירונו׃ אף ערשנו רעננה. ע"י נעימותיך הנה רעננה ערשנו בבנינו ובבנותינו שהיו כולם נקבצים אליך פתח שנ' ותקהל העדה וגו'. המשכן קרוי מטה שנ' הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש בחדר המטות אשר בבית ה' על שהם פריין ורביין של ישראל׃ קורות בתינו ארזים. שבח המשכן הוא זה׃ רהיטנו. לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה שמו רהיטי ביתו של אדם הן מעידים בו׃ חבצלת. היא שושנה׃ שושנת העמקים. נאה משושנת ההרים לפי שמטורבת תמיד שאין כח החמה שולט שם׃ כשושנה בין החוחים. שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימותה כן רעיתי בין הבנות שמפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה׃ כתפוח. אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח׃ כן דודי בין הבנים. בין הבחורים והדוגמא כך הקב"ה מכל האלהים נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב"ה במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי׃ אל בית היין. אהל מועד ששם ניתנו פרטיה וביאוריה של תורה׃ ודגלו עלי אהבה. וקבוצתו שדגל כי און אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אחריו בלעז׃ סמכוני. עתה כמדת החולים באשישות ענבים אף באשישות של נקיים׃ רפדוני. רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים כי חולה אני לאהבתו כי צמאתי לו פה בגלותי רפידה לשון מצע היא כמו ירפד חרוץ עלי טיט׃ שמאלו תחת לראשי. במדבר׃ וימינו תחבקני. דרך ג' ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושלו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו׃

השבעתי

אבן עזרא

אשכל הכופר. יש אומרים שהוא הכותבת והקרוב שהוא כמו בלשון ישמעאל וכן בלשון לעז כי הוא כמו אשכולות׃ עין גדי. מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכל הכופר׃ עיניך יונים. כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא להתחבר אלא עם הזוג שלה׃ רעננה. דומה כען רענן׃ רהיטנו. מדברי רבותינו ז"ל׃ ברותים. אין לו חבר ויש אומרים שהוא ברושים ויש אומ' כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כן יהיו ברותים כמו אבני שיש׃ חבצלת. יש אומרים שהיא ורד ויש אומרים שהוא צמח אחר נכבד יש לו ריח טוב ושמו כעין שחרות׃ שושנת. יש אומרים שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב והוא חם מאד עד שריחו יכאיב הראש ויתכן להיותו כן ויהיה פירושו מן שש כי לעולם היא ששה עלים לבנים גם בתוכו כדמות בד קטנים ארוכים גם הם ששה ויהיה פירוש שפתותיו שושנים בריח לא בעין׃ כתפוח. כאילן התפוח׃ ודגלו. מן דגל מחנה יהודה׃ אשישות. כלי זכוכית מליאות יין׃ רפדוני. בלשון ישמעאל כמו חזקוני ויש אומ' שימו היציעו תפוחים מן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שענינו כעין הצעה והוא רחוק בעיני׃

הפעם השנית

הנך. אמר הוא הנך יפה. אמרה היא הנך יפה דודי ויש לי במדינה ערש רעננה ובית נכבד וזה ענין קורות בתינו ארזים׃ אני. לכן אני עתה בחוץ כמו חבצלת השרון ואין מריח׃ כשושנה. אמר הוא׃

הפעם השלישית

אשכול הכופר. משל על השכינה. עתה שכינה אחר שכל זה חשבת יפה את. עתה כנסת ישר' עוד שעמה ערש והוא הבית כשהתכוננו לארץ ישראל. לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהוא מקום מישור כל אדם ישיגנה וכשושנה בעמק רגל ותרמסנה ואני מתפחדת. אמרה שכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין החוחים. עתה כנסת ישר' אם תשמרני לעולם אשב בצילך. וענין פריו שאשמע כל מצותיך׃ בית היין. הוא בית ה' מקום נסוך היין וענין אשישות ותפוחים הם המשוררים הלא תראה ישמשל דברי הכהונה ליין וחלב וכן חכמות נשים בנתה ביתה מסכה יינה ועוד תפוחי זהב׃ שמאלו תחת לראשי. עולת הערב והבקר׃

הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת׃ דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ כִּי־הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃ הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ׃ הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לְכִי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃

השבעתי בָּתַר כֵּן אִתְאֲמַר לְמֹשֶׁה בִּנְבוּאָה וּמִן קֳדָם יְיָ לְמִשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וְכַד תָּבוּ מְאַלָּלָא אַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִתְעַכָּבוּ אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא פְּתַח מֹשֶׁה בְּפוּמֵיהּ וְכֵן אֲמַר אַשְׁבָּעִית יָתְכוֹן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בַּיְיָ צְבָאוֹת וּבְתַקִּיפֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דְּלָא תְזִידוּן לְמִסַּק לְאַרְעָא דִכְנַעַן עַד דִּיהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ וְיִסּוֹפוּן כָּל דָּרָא אֱנָשֵׁי קְרָבָא לְמִמַּת מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא הֵיכְמָא דְזָדוּ אֲחוּכוֹן בְּנֵי אֶפְרַיִם דִּי נְפַקוּ תְּלָתִין שְׁנִין מִמִּצְרַיִם עַד לָא מְטָא קִיצָא וּנְפַלוּ בְּיַד פְּלִשְׁתָּאֵי דְּיָתְבִין בְּגַת וְקַטְּלוּ יָתְהוֹן אֱלָהֵן אוֹרִיכוּ עַד זְמַן אַרְבְּעִין שְׁנִין וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן בְּנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן יָתַהּ׃ קול אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעִדָּן דַּהֲווֹ יָתְבִין עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם סְלִיק קְבִילְתְּהוֹן לִשְׁמֵי מְרוֹמָא הָא בְּכֵן אִתְגְּלֵי יְקָרָא דַיְיָ לְמֹשֶׁה עַל טוּרָא דְחוֹרֵב וְשַׁדַּר יָתֵיהּ בְּמִצְרַיִם לְמִפְרַק יָתְהוֹן וּלְמִפַּק יָתְהוֹן מִגּוֹ דְּחוֹק מַרְוַת מִצְרַיִם וְטָפוּ עַל קִיצָא בְּגִין זְכוּתָא דַּאֲבָהַתְהוֹן דִּמְתִילִין לְטוּרַיָּא וְשַׁוֵּר עַל זְמַן שִׁעְבּוּדָא מְאָה וְתִשְׁעִין שְׁנִין עַל צִדְקָתָא דְּאִמְּהָתָן דִּמְתִילָן לְגִלְמָתָא׃ דומה אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דְּאִתְגְּלֵי יְקָרָא דַיְיָ בְּמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא דְפִסְחָא וְקַטַּל כָּל בּוּכְרָא רְכַב עַל חֵיזְוָא קַלִּילָא וּרְהַט כְּטַבְיָא וּכְאוֹרְזִילָא דְאַיְלָא וְאַגֵּין עַל בָּתַיָּא דִּי אֲנַן תַּמָּן וְאִתְעַתַּד בָּתַר אֲשׁוֹתָנָא וְאַשְׁגַּח מִן כַּוָּתָא וְאִסְתַּכַּל מִן חֲרַכַּיָּא וַחֲזָא דְּמָא דְנִיכְסָא דְפִסְחָא וּדְמָא דִגְזֵרַת מְהוּלְתָּא דְּחָקִיק עַל תַּרְעָנָא וְחַס מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וַחֲמָא לְעַמֵּיהּ דְּאָכְלִין יַת נִכְסַת חַגָּא טְוֵי נוּרָא עַל תַּמְכָּה וְעוּלְשִׁין וּפַטִּירִין וְחַס עֲלַן וְלָא יְהַב רְשׁוּתָא לְמַלְאַךְ מְחַבֵּל לְחַבָּלָא בַּן׃ ענה וּבְעִדָּן צַפְרָא אָתִיב רְחוּמִי וַאֲמַר לִי קוּמִי לָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל רְחִימְתִּי דִּמִלְּקַדְמִין וְשַׁפִּירַת עוֹבָדִין אִיזִלִי נַפְקִי מִן שִׁיעְבּוּד מִצְרָאֵי׃ כי אֲרוּם הָא זְמַן שִׁיעְבּוּדָא דְּדָמֵי לְסִתְוָא פְּסַק וּשְׁנַיָּא דַּאֲמָרִית לְאַבְרָהָם בֵּינֵי פַלְגַיָּא אִתְקַטָּעוּ וּמַרְוַת מִצְרָאֵי דִּמְתִיל לְמִטְרָא טְרִידָא חֲלַף וַאֲזִיל וְלָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא׃ הנצנים וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דִּמְתִילוּ לְלוּלְבֵי דְתָמַר אִתְחֲזוּ לְמֶעְבַּד נִסִּין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעִדָּן קְטוּף בּוּכְרַיָּא מְטָא וְקַל רוּחָא דְקוּדְשָׁא דְּפוּרְקָנָא דַּאֲמָרִית לַאֲבוּכוֹן כְּבַר שְׁמַעְתִּין מַה דַּאֲמָרִית לֵיהּ וְאַף יַת עַמָּא דִּי יִשְׁתַּעְבְּדוּן בְּהוֹן דָּאִין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגְיָא וּכְעַן צְבִיתִי לְמֶעְבַּד מַה דְּקַיֵּימִית לֵיהּ בְּמֵימְרִי׃ התאינה כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְבִיכּוּרֵי תְאֵנִים פָּתְחַת פּוּמַהּ וַאֲמַרַת שִׁירָתָא עַל יַמָּא דְסוּף וְאַף עוּלֵימַיָּא וְיַנְקַיָּא שַׁבַּחוּ לְמָרֵי עָלְמָא בְּלִישָּׁנְהוֹן מִן יַד אֲמַר לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא קוּמִי לָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל רְחִמְתִּי וְשַׁפִּירְתִּי אִיזִלִי מִכָּא לְאַרְעָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהָתָךְ׃

עומד ו' מל' וסימ' ויאמר אל תקרב הלם. עומד על שנים עשר בקר. וכל קהל ישראל עומד דויסב המלך בתרא. ותרא והנה המלך עומד דיואש. תלתיהון דד"ה. הנה זה עומד אחר כתלינו. ויעש הבא אליו כרצונו: התור ג' מל' בליש' וסימ' וקול התור נשמע בארצנו. תורי זהב נעשה לך. וראיתני כתור האדם המעלה בד"ת:

רש"י

השבעתי אתכם. אתם האומות: בצבאות או באילות. שתהיו הפקר ותאכל כצביים ואילי: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה. שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם: עד שתחפץ. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי. עד שתחפץ כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו. אם תעירו אם תשגיאו כמו ויהי ערך ופסרים לערך. ואם תעוררו כמו השורר על הסרים ?ן קלנ"ר בלע"ז ים מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתכוון שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תור' והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בי' שני וחורבנו: קול דודי. חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדם במצרי' בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר משיבה זו שאמרתי להם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה כואם הייתי אומרת לגאולה עד תם ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים: וקול דודי הנה זה בא. לפני הקץ כמדלג על ההרי' ומקפץ בגבעות: דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האיילים. עופר איל בחור: הנה זה עומד וגו'. סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר ראה ראיתי את עני עמי וגו': ענה. לשון עניה ולשון צעק' קול רם וזה בניין אב לכלם וענו הלוים: ואמר לי. על ידי משה: קומי לך. אעלה אתכם מעני מצרי': הנה הסתיו עבר. אין עכשיו טורח בדרך סתיו חורף תרגום סיתוא: הנצנים נראו בארץ. יקרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחי' והולכי דרכים מתענגי' לראות: עת הזמיר הגיע. שהעופו' נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכי': וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיות משוררים ומצפצפים בימי ניסן: התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל הענין הזה לפי פשוטו לשון אהבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי. על ידי משה. ואמר לי. על ידי אהרן: קומי לך. זרזי עצמך וישאלו איש מאת רעהו: כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דלגתים לתכותם משנולד יצחק. הגשם שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלו' שמנים ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצריים שעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררו': הנצני' נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם. עת הזמיר הגיע. שאתם עתידי' לומ' שירה על הים: וקול התור. קול התייר הגדול. דבר אחר קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: התאנה חנטה פגיה. הגיע זמן של בכורי' לקרב שתכנסו לארץ. והגפני' סמדר. קרב זמן נסכי היין. דבר אחר כשרים שבכם חנטו ונכנו לפני' מעשים טובי' והריחו ריח טוב: קומי לכי. כתיב יוד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות. דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישר' שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח: אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא:

אבן עזרא

לשון זכרים צבי צבאים וכצבאים על ההרים ולנקבות צבאות: מקפץ. תרגום לנתר בהן לקפצא בהון: עפר האילים. הוא הקטן: כתלנו ידוע בלשון תרגום ואש מתשם בכתלייא וכן חרכים תרגום בעד החלון מן חרכא וכן הסתיו כתרגום וקיט וחרף סתוא: חלף. כברת כמו והאלילים כליל יחלוף: הנצנים. כמו עלת נצה והנו"ן השני נוסף: הזמיר. כמו וזמיר עריצים יענה ועניננו זמירות העופות ויש אומ' כי הוא מן וכרמך לא תזמור ואיננו עתו: התור. כמשמעו מן התורים: חנטה. המתיקה ויש אומ' כי עשתה כרמון אבק מן ויחנטו הרופאים: פגיה. הוא הפרי טרם שיתבשל וכן הוא בלשון ישמעאל: סמדר. בשיצא ציץ הגפן:

הפעם השנית

אין את כמשלת ל[illegible] לשושנת העמק שהיא קרובה לקחתה כי אם כשושנה בין החוחים. אמרה כתפוח אלה הפסוקים דבקים עם מלת חמדתי שהייתי חומדת שאשב בצלו ויביאני אל בית היין ויפים דגלו עלי והענין בפרהסיא ויראה אהבתו ויפים שמאלו תחת לראשי ואשביע בנות ירוש' שלא יעירו כי עד שיגיע עת חפץ האהבה וזה השבועה בעבור שידעת' חשוקתו לצביים וכן איילת אהבים ויעלת חן בעבור יפים נקיותם ושחרו עיניה' כאילו אומר' השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי: כשלמה זאת הפרשה והיא הלכה אל ביתה כמו שאמרה לו קורות בתינו והנה הנה בא אחריה בעת באת בני אד' להתענג לחוץ לראות הנצנים: קול דודי. אמרה כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגליו: דומה דודי לצבי. במהירות: ענה דודי. כל הפרשה:

הפעם השלישי

השבעתי אתכם. זה שאמרו רז"ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שיגיע הקץ וזה ענין שתחפץ והרגו ועליהם כתוב ויתאבל אפרי' אביהם וענין בצבאות כמו שדמיה' מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ: קול דודי. זהו שנראה המקום בסנה: מדלג על ההרים. על הר סיני: מן החלונות. כמו ממכון שבתו השגיח מחלוני הרקיע כמו ראה ראיתי את עני עמי: ענה דודי. שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם: כי הנה הסתיו עבר. ימשל לגלות וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והעינוי כמו יום ענן וערפל: הנצנים. הם הצדיקים של ישראל: עת הזמיר. שתאמר שירה: קול התור. שהגיע תור ישראל: התאנה חנטה פגיה. בארץ ישר' ועת להביא ממנה בכורי'. והגפנים לוין הנכנים או ידמה אותה לתאנה שחנטה פגיה ולגפן כשהיא סמדר כמו שכתוב כענבי' במדב' מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה:

אבן עזרא

בחגוי הסלע. מן חוגה הארץ שפירושו גלגל הסובב על הארץ והוא הפוך או הם שני שרשים והענין אחד: המדרגה. כמו מעלות וכמהו וכפלו המדרגות וכן תרגם אנקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן בלשון ישמעאל: ערב. כמו וערבה ליי׳ שפירושו טוב ונחמד: נאוה. תאוה לעינים: אחזו. לשון כווי כמו ואחזו את א׳ שחרו בעדי: מחבלי׳. משחיתי׳ כמו וחבל את מעשה ידיך: עד שיפוח. רוח היום: הרי בתר. הרי כרוד מן ויבתר אותם בתוך כלומר שיתפרד ממנו: בשוקים. תרגום חוצות:

הפעם השנית

ועוד יונתי בחגוי הסלע אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע: הראיני את מראיך. מאחד החרכים או השמיעיני את קולך ואמרי לי מה אעשה. עתה היא ואמרה לנעריה אחזו לנו שועלים והענין לנו שמרו את הכרם מן השועלים כי אני רוצה ללון שם עם דודי שהוא הרועה בשושני׳ בעבור הריח הטוב שיש לשושנים. ואתה דודי עד שיפוח רוח היום וינדלו הימים והענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצ׳ והנה הלך לדרכו כאשר דבר לה: נשלמה הפרשה.

הפעם השלישית

וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרי׳ וענין בסתר המדרגה שהיו ישראל מסותרים בענינים: הראיני את מראיך. זה הו׳ ויאמינו ביי׳: השמיעיני את קולך. אז ישיר משה ובני ישראל או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע והוא יותר נכון. אחזו לנו שועלים. הם עובדי העגל שהשחיתו כרם יי׳ שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר: דודי לי ואני לו. שנהרגו עובדי העגל ומבקשים דברי השכינה: בשושנים. הם הצדיקים. וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה. אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות. אז חליתי כאשה שוכבת ויושבת במחשך בלא נר וזה ענין בלילות ובקשתי השכינ׳ שתלך בקרבי. וענין בשווקים וברחובות הוא שעמו שעברו ושבו משער לשער: עד

מסורה

יונתי ג׳ ובסיפרא וסימ׳ יונתי בחגוי הסלע. אחת היא יונתי. פתחי לי אחתי רעיתי: שועלים שועלים ב׳ ובפסוק אחזו לנו שועלים והוא חד מן א״ב מן ואינון בפסוק ומן א׳ב תאומים וסימני׳ נמסר במסרה רבתא בערך אות הבי״ת בס״ד: ונסו ד׳ וסימ׳ בישעיה סוף סימן ל״ה: סב נ׳ וחס׳ וסי׳ רב לכם סב. ויאמר המלך לדויג. סב התיצב כה דשמואל. וילך רוכב

יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה: אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר: דודי לי ואני לו הרעה בשושנים: עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר: על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו: אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות אבקשה את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו:

תרגום

יונתי וכד רדיף פרעה רשיעא בתר עמא דישראל הות מתילא כנישתא דישראל ליונתא דסגירא בחגוי טנרא וחיויא מעיק לה מגיו ונצא מעיק לה מברא הכדין הות כנישתא דישראל סגירא מארבע סטרוי דעלם דמן קדמיהון ימא ומן בתריהון רדיף סנאה ומן תרין סטריהון מדברין דמליין חיוין קלן דנכתין וקטלין באיריסיהון ית בני נשא ומן יד פתחת פומה בצלו קדם יי ונפקת ברת קלא מן שמי מרומא וכן אמרת את כנישתא דישראל דמתילא ליונתא דכיתא ומטמרא בסגור חגוי טינרא ובחביוני דרגיתא אחזייני ית חזויך וית עובדייך דתקנן אשמעיני ית קליך ארום קליך עריב בצלותא בבית סוקדש זעיר וחזוייך שפיר בעובדין טבין: אחזו בתר דעברו ית ימא אתרעמו על מיא ואתא עליהון עמלק רשיעא די נטר להון דבבו על עיסק בכרותא וברכתא די שקל יעקב אבונא מן עשו ואתא לאגחא קרבא בישראל על דבטילו פתגמי אוריתא והוה עמלק רשיע גניב מתחות גדפי ענני יקרא נפשת משבטוי דדן ומקטל יתהון על דהוה בידיהון פסליה דמיכה בי ההיא שעתא איתחייבו בית ישראל דמתילין לכרמא לאתחבלא אלולי צדיקי דרא ההוא דמתילין לבוסם טב: דודי בי ההיא שעתא הדרו בתיובתא בכן אתעתד משה נביא וצלי קדם יי ויהושע משומשניה איזדרז ונפק מתחות גדפי עננא יקרא דיי ועמיה גוברין צדיקיא דדמין בעובדיהון לורדא ואגיחו קרבא בעמלק ותברו ית עמלק וית עמיה בשמתא דיי וקטלא ותבירא בפתגם דחרב: עד ובזעירות יומא עבדו בני ישראל ית עגלא דדהבא ואסתלקו ענני יקרא די מטללין עליהון ואשתארו מפרסמן ואתרוקנו ית תיקון זיניהון דחקיה ביה שמא רבא מפרש בשבעין שמהן ובעא יי להובדא יתהון מן עלמא אילולי דאדכר קדמוי קיים דקיים במימריה לאברהם ליצחק וליעקב דהוו קלילין בפולחניה כטביא וכאורזילא דאילא ותקרובתא די קריב אברהם ית יצחק בריה בטור מוריה ומן קדמי דנא קריב תמן ית קורבניה ופליג יתהון בשוה: על וכד חזו עמא בית ישראל דאסתלקו ענני יקרא מעילויהון וכלילא דקודשא דאתיהב להון בסיני אתנטילת מנהון ואשתארו חשיכין כליליא ובעו ית כלילא דקודשא דאסתלק מנהון ולא אשכחונוהי: אקומה אמרין בני ישראל אילין לאילין נקום וניזיל ונסחר למשכן זמנא דפרסיה משה מברא למשריתא ונתבע אולפן מן קדם יי ושכינת קודשא דאסתלק מיננא וחזרו בקרוין ובפלטיא ובפתוון ולא אשכחו:

מסורה

וסוס לקראתו. וישלח רוכב סוס שני. סב דמה לך דודי: בלילות ד׳ וסימ׳ להגיד בבקר חסדך ואמונתך. על משכבי בלילות בקשתי. העמדים בבית יי׳ בלילות. איש חרבו על ירכו מפחד בלילות: אקומה ג׳ וסי׳ אקומה וידברו בי. אקומה ואלכה ואקבצה. אקומה נא ואסובבה בעיר. ואינון חד מן ה׳ זוגין מן ג׳ג׳ חד א׳ וחד וא׳ וסי׳ אמלא ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר משפטים ואיוב ריש סימן כ״ג ומשלי סי׳ ח׳. אכלה ג׳ וסימ׳ באיוב סימן ל״א. אקומה ג׳ דלעיל. אבל ג׳ וסימ׳ בהושע סימן י׳. אמנה ג׳ וסי׳ במלכים ב׳ סימן ח׳: ואסובבה ב׳ חד מל׳ וחד חסר וסימ׳ את מזבחך. אקומה נא ואסובבה בעיר. בהרא מל׳:

רשי

יונתי בחגוי הסלע. זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניה׳ מפני הים ולא להפנות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלע׳ והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקדוש ברוך הוא הראיני את מראיך את כשרון פעלתך למי את פונה בעת צרה: השמיעני את קולך. ויצעקו בני ישראל אל יי׳: בחגוי. בנקיק והוא לשון שבר ודומה לו יחוגו וינועו והית׳ אדמ׳ יהודה למצרים לחגא וכשהן רבי׳ קורא להן חגוי וכן קצ׳ קצוי וכן ויכרות את מדויהם: מדרגה. איסקלויים בלע״ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכי׳ העפר למגלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגו׳ זו למעלה מזו: בסתר המדרגה. פעמי׳ שיש בהן חורים ונכנסים שם שרצים ועופות: אחזו לנו שועלים. שמע הקדוש ברוך הוא את קולם צוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולי׳ שאף הקטנים היו מחבלי׳ את הכרמי׳ בעוד כרמינו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל שומע ממקום שטמון שם והיו תופסין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלי׳ מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר אנוסה מפני בני ישראל: שועלים קטנים. כתיב חסר ו׳׳ו על שם שהיה כפרע מהם במים שמדדו בשעלו של מקום: דודי לי ואני לו. הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה לי אלא עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: ואני לו. כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים: הרועה. את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה: עד שיפוח היום. מוסב למקרא שלמעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום ונבר השרב: ונסו הצללים. חטאנו בעגל חטאנו במרגלים. ונסו הצללים זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו: סוב דמה לך דודי. גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני: בתר. לשון חלוקה והפלגה: על משכבי בלילות. בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמונה שנים שהיו ישראל כנזופים: בקשתיו ולא מצאתיו. כי אינני בקרבכם כי לא אעלה בקרבך: אקומה נא ואבקשה. ויחל משה אעלה אל יי׳: מצאוני

שהביאתיו ג' מל' בליש' וסימ' לך הבא העיר · והבאתי אתם וירעו את הארץ · עד שהביאתיו אל בית אמי · עד ועד י"א בטעם מאריך ספ' וסי' ערבון עד שלחך · ורדפוך עד אבדך · עד רדת' · מכף רגלך עד קדקדך · אנכי אשב עד שובך · ואשכחינו גדלה עד לשמים · בשגגה עד חיותם · מכף רגלו עד קדקדו דאיוב · עד שתחפץ ג' בסיפ' : בתיבתו · מל' דמל' בליש'

מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם: כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי: הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַםִ בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ:

מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מוֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל: הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל: כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת:

אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן:

מצאוני אמרת כנשתא דישראל אשכחו יתי משה ואהרן וליואי נטרי מטרת מימרא דמשכן זמנא די מסחרן יתיה חזור חזור ושאלית להון על עיסק שכינת יקרא דיי דאסתלקת מיני אתיב משה ספרא רבא דישראל וכן אמר אסק לשמי מרומא ואצלי קדם יי מאים יכפר על חוביכון וישרי ית שכנתיה ביניכון כמלקדמין: כמעט כזעיר ציבחר הוה ותב יי מתקוף רוגזיה ופקיד למשה נביא למעבד משכן זמנא וארונא ואשרי שכינתיה בגויה ועמא בית ישראל הוו מקרבין קורבניהון ועסיקין בפתגמי אוריתא באדרון בית מדרשא דמשה רבהון ובקטונא דיהושע בר נון משומשניה: השבעתי כד שמעו שבעא אומיא דבני ישראל עתידין למיחסן ית ארעהון קמו כחדא וקציצו ית אילניא וסתימו ית מבועי מיא וצדיאו ית קירויהון וערקו אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אנא קיימית לאבהתהון דאילין לאעלא ית בניהון לאחסנא ארעא עבדא חלב ודבש והכדין אנא מעיל ית בניהון לארעא צדיא וריקניא כען אנא מעכב יתהון ארבעין שנין במדברא ותהי אוריתי מתערבא בגופיהון ומבתר כן אינון עממין רשיען יכנון מה דאצדיאו בכן אמר משה לבני ישראל אשבעית לכון כנישתא דישראל ביי צבאות ובתקיפי ארעא דישראל דלא תזידון למיסק לארעא כנענאי עד משלם ארבעין שנין ויהא רעוא מן קדם יי לממסר יתבי ארעא בידיכון ותעברון ית ירדנא ותהי ארעא כבישא קדמיכון: מי כד סליקו ישראל מן מדברא ועברו ית ירדנא עם יהושע בר נון אמרו עמי ארעא מה היא דא אומא בחירתא דסלקא מן מדברא מתגמרא מן קטורת בוסמין וסעידא בזכותיה דאברהם די פלח וצלי קדם יי בטור מוריה ומתמרקא משח רבותא בצדקתיה דיצחק די איתעקד באתר בית מוקדשא דמיתקרי טור די לבונתא ומתעברין לה ניסין בחסידותיה דיעקב דאישתדל עמיה עד מיסק קריצתא ואתגבר מיניה ואשתזיב הוא ותרי עסר שיבטוי: הנה כד בנא שלמה מלכא דישראל ית בית מקדשא דיי בירושלם אמר יי במימריה כמה יאי בית מוקדשא הדין דאתבני לי על ידוי מלכא שלמה בר דוד וכמה יאין כהניא בעידן דפרסין ידיהו וקיימין על דוכניהון ומברכין לעמא בית ישראל בשיתין אתין דמסרי' למשה רבהון ובההיא ברכתא מסחרא להון כשור רם ותקיף ובה מתגברין ומצלחין כל גיברי ישראל: כלם וכהניא וליואי וכל שבטיא דישראל כולהון אחידין בפתגמי אוריתא דמתילין לחרבא ושקלן וטארן בהון כגיברין מאולפי קרבא וכל חד וחד מנהון חתימת מילה על בסרהון היכמה איתחתימת בבסריה דאברהם ומתגברין בה כגבר דחרבא תגורא על ירכיה ובגין כן לא דחלין מן מזיקיא וטלני דאזלין בליליא: אפריון היכל קודשא בנא ליה שלמה מלכא מן אילני זנגבילא ושאגי ושורכני דאתי מן לבנון וחפא יתיה דהב דכי:

וסימ' כתימרות עשן מקטרת · ואילו ואילמיו ותימוריו · דם ואש ותימרות עשן · גבורים ז' חס' וסי' וכל אנשיה גברי' · קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל · איך נפלו גברים ויאבדו כלי מלחמה · אהה ידעת את אביך · והיו כגברים בוסים · עיר גברים עלה חכם · ששים גברים סביב לה : בלילות ד' וסימ' להגיד בבקר חסדך · על משכבי בלילות · העמדים בבית יי' · מפחד בלילות : אפריון ל' עשה המלך שלמה מעצי והוא חד מן א"ב מן חד חד א"א בריש תיבו' וסי' נמסר בכסר' רבת' במערכת אות האלף בס"ד :

רשי

מצאוני השומרים · משה ואהרן : את שאהבה נפשי ראיתם · מה מצאתם בפיו : כמעט שעברתי מהם · קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה : עד שמצאתי · שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים : אחזתיו ולא ארפנו · לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי : השבעתי אתכם · האומות בהיותי גולה ביניכם : אם תעירו ואם תעוררו · אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעזבו לשוב מאחריו : עד שתחפץ · בעוד שאהבתו חפץ עלי : מי זאת עולה מן המדבר · כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותו האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרו' מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו' כתמרות עשן גבוה וזקוף כתמר : מקטרת מור · על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי : רוכל · בשם המוכר כל מיני בשמי' : אבקת · על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק : הנה מטתו שלשלמה · אהל מועד והארון שהיו נוסעין במדבר : ששים גבורים סביב לה · ששים רבוא סביב לה : מגבורי ישראל · מיוצאי הצבא לבד פחותי' מבן עשרים והיתירים על בני ששים : מלומדי מלחמה · מלחמתה של תורה וכן הכהני' הסובבי' אותה החונים סביבות המשכן מלומדי סדר עבודתם : איש חרבו · כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידי' על ידם את הגירסא והמסר' שלא תשכח : מפחד בלילות · פן ישכחוה ויבואו עליהם צרות וכן הוא אומר נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך : אפריון עשה לו · זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת חדר לכבוד :

רפידתו

אבן עזרא

כתמרות · כמו עמודים כמו ותמרות כרובים ויש אומרים שהם דומות לאילן התמר : אבקת · מן אבק עפר רגליו : רוכל · סוחר כמו היתה רוכליך : מלומדי · רגילים כמו כעגל לא למד : אפריון · אין לו דומה ועירובו לפי עניינו בניין נכבד : רפידתו ·

הפעם השנית

היתה רואה בחלום וזה עניין על משכבי בלילות שהיתה מבקש' דודה עד שמצאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירוה וכאשר היה בבקר רדפה הנערה אחר דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עולה מן המדבר. וטעם הנה מטתו שלשלמ' ששים גבורי' כי הנה שמה המלך הוצרך לגבורים רבים שישמרו מטתו : מפחד בלילות · שמא יחטפוה לסטים בעבור יפיה : ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה ועוד ששלמה המלך כאשר לקח את חשוקתו הוצרך לבנות אפריון והוא היה בתוך האפריון

הפעם השלישית

עד שמצאוני השומרי' והם משה ואהרן · ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם והעניין שעלה משה והתפלל בעד ישראל : עד שהבאתיו · אל הארון : השבעתי אתכם · אף על פי שנכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו וכתו' ויכום ויכתום : מי זאת עולה מן המדבר · כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ושמעה הולכת בכל המדינות וזה עניין מקוטרת מור · ועניין הנה מטתו שלשלמה היא ארץ ישר' שהיא היום מטתו של שלמה · ועניין ששים גבורים ששים רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן : מפחד בלילות · שהיו מלומדי מלחמה והדגו כל כמשה כי היו מפחדים שיבואום לידי גלות : אפריון · ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית יי' ·

עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלם׃ צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו׃

ד הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים מבעד לצמתך שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד׃ שניך כעדר הקצובות שעלו מן הרחצה שכלם מתאימות ושכלה אין בהם׃ כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך׃

עמודיו ובתר די שלים יתיה שוי בגויה ית ארונא דסהדותא דהוא עמודא דעלמא ובגויה תרין לוחי אבניא די אצנע תמן משה בחורב דיקירין מן כסף מזוקק ושפירין מן דהב טב ופריש וטליל מן עילויה ית פרוכתא דתכלא וארגוונא וביני כרוביא די עילוי כפורתא הות שריא שכינתא דיי דשכין שמיה בירושלם מן כל קרויא דארעא דישראל׃ צאנה בד אתא שלמה מלכא למעבד ית חנוכת בית מוקדשא כרוזא נפק בחיל וכן אמר פוקו וחזו יתבי פילכיא ארעא דישראל ועמא רציון בחגא ובכלילא ד דכלילו עמא בית ישראל ית מלכא שלמה ביום חנוכת בית מוקדשא וחדי בחדות חגא דמטללתא דעבד שלמה מלכא בעידנא ההיא ית חגא דמטללתא ארבעה עסר יומין׃ הנך ובההוא יומא קריב מלכא שלמה אלף עלוון על מדבחא ואתקבל ברעוא קורבניה קדם יי נפקת בת קלא מן שמיא וכן אמרת כמה יאה אנת כנישתא דישראל וכמה יאוון אינון רברבי כנישתא וחכימיא יתבי סנהדרין דאינון מנהרין לעלמא לעמא בית ישראל ודמיין לגוזלין בני יונתא ואפילו שאר בני כנשתך ועמא דארעא אינון צדיקין כבנוי דיעקב די לקטו אבנין ועבדו גלשושיתא בטורא דגלעד׃ שניך כמה יאוון כהניא וליואי דמקרבין ית קורבנך ואכלין בסר קודשא ומעשרא ואפרשותא ודכיין מכל אונסא וגזילא היכמה דהוו דכיין עדרא ענא דיעקב בעידן דהוו גזיזין וסלקן מן נחלא דיובקא דלא הות בהון אניסותא וגזילא וכולהון דמיין דא לדא וילדן תיומין בכל עידן ועקרא ומתכלא לא הות בהון׃ כחוט ושפתוי דכהנא רבא הוון בעיין צלותא ביומא דכיפורי קדם יי ומילוי הוו מהפכין חוביהון דישראל דדמיין לחוט זהוריתא ומחוורן יתהון בעמר נקי ומלכא די הוא רישיהון מלי פקודיא כריסונא בר מן אמרכליא וארכונין דאינון קריבין למלכא די אינון צדיקיא ולית בהון מדעם ביש׃

צאינה ל׳ והוא מן חד מן יציאות דכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ נמסר כמסר׳ רבת׳ בערך יצא בסד׃ עיניך י״א וסימ׳ שאי סביב עיניך. ואת שדוד מה תעשי. שאי עיניך על שפיים. ותקשרים ככלה. ואף כי תשלחנה לאנשים. והשבתי זבחך׳ עיניך בשדה. ונהיפה רעיתי. וחברו. הסבי עיניך. צוארך כמגדל השן׃

אבן עזרא

רפידתו׳ היציע שלו׃ מרכבו. הוא המרכב המסתיר הקורות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכי׳׃ רצוף. יא׳ מן רצפת בהט ושם שעניינו ענין הצעת אבנים בקרקע וי״א שהוא כמו שרוף מן ובידו רצפה שפי׳ גחלת והוא היושר בעיני כאשר אפרשנו בתקומו׃ מבעד לצמתך. מבפני׳ כמו בעד החלון פי׳ שיער הרב׃ שגלשו. שנשקפו ונראו או יתדלגו מן העין ויש אומרים שנקראו תרגום קרח הוא גלים והוא רחוק בעניין׃ כעדר הקצובו׳. יחבר מקום רחלים כמו ואכלו בריאה שענינו שה ב בריאה וענין הקצובו׳ שים להן מדה אחת כאילו נחצבת כל א אחת כמו חברתה ו וכמוהו ויקצב אחד ו ומתכו ויקצב עץ׃ מתאימות. כמו תואמות ויש אומרים שים לפני כל אחת ת תאומים׃ ומדברך. כמו דיבורך׃ כפלח הרמון יש אומ׳ כחצי והקרוב שהוא צין הרמון האדום ויש מפרשים אותו מלשון פלח רכלה שהו׳ לשון ביקוע כן זה ביקוע הרמון׃ רקתך. בין המצח והעין׃ צמתך הוא השיער הרב וכמוהו גלי צמתך׃

הפעם השנית

רצוף אהבה כלומר שרוף אהבה על אחת מבנות ירושלם ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך אז ראה תאותו׃ הנך. ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה ונכונתי לראותך בלי שתצטרך לעשות אפריון׃ שערך כעדר העזים. הענין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן ללקט עלים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה מזה על זה נופל׃ שניך. וענין מן הרחצה הלובן׃ ושכלה. כמו נשברת׃

הפעם השלישית

עמודיו רפידתו שניכו רוב הזהב והכסף וכתוב שציפהו בזהב ובכסף׃ מרכבו ארגמן. כענין ארגמן או הרכיב מבחוץ. וטעם צאינה וראינה הוא ויקהלו אל המלך שלמה׃ הנך יפה רעיתי עיניך יונים׃ שהיו עובדי השם כאשר פירשתי בפעם הראשונה. וענין עיניך נביאים כי כן יקראו רואים וחוזים. וענין שערך הם הנזירים׃ שניך. הם הגבורים׃ שפתותיך׳ הם המשוררים׃ רקתך. הם הכהנים׃

רשי

רפידתו. משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב׃ מרכבו ארגמן. זה הפרוכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד׃ תוכו רצוף. סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת וכרובים ולוחות׃ מבנות ירושלם. אלו ישראל יראים ושלמים להקב״ה׃ בנות ציון. בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית׃ בעטרה שעטרה לו אמו. אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני אמ׳ רבי נחוניא שאל ר׳ שמעון בן יוחאי את ר׳ אלעזר ברבי יוסי אי אפשר ששמעת מאביך מהו שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה א אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי א אחותי רעייתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר שמעו אי עמי ולאומי אי האזינו ולאמי כתיב עמד ר׳ שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו׳׃ ביום חתונתו. יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו׃ וביום שמחת לבו. זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר׃ הנך יפה רעייתי. קילסה ורצה וערבו עליו קרבנותיה׃ עד שיפוח היום. שחטאו לפני בימי א חפני ופנחס׃ עיניך יונים. גוויך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכשמוציאין אותה אינ׳ מפרכסת אלא פושטת צואר כך את נתתה שכם לסבול עולי ומוראי׃ מבעד לצמתך מבפנים לקישורייך׃ שערך כעדר העזים. הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה הנאהבת לחתן שערך נאה ומבהיק כזוהר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך זו היא מבפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הריקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהסיגם לבן שם. דבר אחר כאותן שצבאו על מדין בעבר הירדן שהיא ארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים׳ מבעד הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר כמו ובעד כוכבים יחתום הארץ בריחיה בעדי הבעד ערפל ומבעד הוא הדבר שהוא מבפני׳ לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד. צמתך לשון דבר המצמצם השיער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפרש צמתך לשון צומת שהאה התי״ו מסורסת בתיבה שאם כן היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה״א לפעול בה פעולת נקבה או לוי״ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי״ו של שבת כשהוא נוקבה לנקבה היא מודגשת כמו חגה חדשה ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי״ו של צמתך שהיא רפה על כרחינו באה במקום ה״א ויהא שם הקישור צמה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה״א לתי״ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה וכן אמה אמתו אמתה ערוה ערותו ערותה וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך׃ שגלשו. שנקראו גבה מתורגם גלום כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח וממורט מהם׃ שיניך כעדר הקצובות וגו׳. אף קילוס זה בלשון נויי אשה׃ שיניך. דקות ולבנות וסדורות על סדורן כשמר וסדר עדר הרחלים הברורות משאר הצאן בקצב ומכוין במסרות לרועה חכם והגון ליזהר בשמרו שעושין אותן לכלי מילת ומשמרין אותן מעט ליראתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום׃ שכולם מתאימות. לשון מתום אין מתום בבשרי כלומר תמימות אינטרי״ש בלע״ז׃ ושכולה. שום שבול ומום אין בהן וכאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים ואוכלים אויביהם בשיניהם שביבותם והריהם מתרחקים מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה וכאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שצבאו על מדין בקצב ומכוין שלא נחסר אחד מהן על העריות שנאמר לא נפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר וגו׳ ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד׃ כחוט השני שפתותיך. נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו ששמו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה את תקות חוט השני וגו׳ ושמרו הבטחתם׃ ומדברך. דיבורך והדי הוא מגזרת הנדברים בך אבל הקירות אז נדברו יראי יי׳ פרלרי״ץ בלע״ז׃ רקתך. היא גובה הפנים שקורין פומי״לש בלע״ז אצל העינים ובלשון תלמוד קורין אותו דומני דאפי ודומין לפלח חבי רימון מבחוץ שהוא אדום וסגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקנים שביך מליאים מצות כרמון׃ מבעד לצמתך. מבפנים לקישוריך׃ כמגדל

כמגדל דוד צוארך · קומה זקופה כוי באמה והדרנה כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חוזק ומבצרן של ישראל ואורו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ונוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת מלפנו מבהמות ארץ והת"ו

לתלפיות. יש אומרים לתלות פיות שהם חרבות ויש אומרים כי התי"ו נוסף ויחסר אלף והוא מן מלפנו מבהמות ארץ ומדקדקים אמרו אין לו דומה: שלטי. מיני הנשק וכן והשלטים עניכו כמו מגינים: תשורי. כמו אשורנו ולא עתה: לבבתני. לקחת לבי: ענק. מיני אבני קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:

דו·ד ה' מל' וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"א ויחזקאל סימן ל"ד: המור ד' מל' בליש' וסימ' אלך לי אל הר המור · וידי נטפו כ' בו· נוטפות מור עובר: נופת חד מן י"א פסו' רישיהון נ"ן וסופי' נ"ן וסימ' נמסר בסדר תזריע ותלים סימן כ"ה:

כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים: שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים: עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל הַר הַמּוֹר וְאֶל גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה: כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ: אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי תָּשׁוּרִי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים: לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ: מַה יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל בְּשָׂמִים: נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן:

כמגדל וְרֵישׁ מְתִיבְתָּא דִּי הוּא רַב דִּילָךְ חַסִּין בִּזְכוּתָא וְרַב בְּעוֹבָדִין טָבִין כְּדָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְעַל מֵימַר פּוּמֵיהּ הֲוָה מִתְבְּנֵי עַלְמָא וּבְאוּלְפַן דְּאוֹרַיְתָא הֲוָה עָסִיק רְחִיצִין עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמְנַצְּחִין בִּקְרָבָא כְּאִילּוּ אֲחִידִין בִּידֵיהוֹן כָּל מִינֵי זַיְינִין דְּגִיבָּרִין: שני תְּרֵין פָּרִיקַיִךְ דַּעֲתִידִין לְמִפְרְקִיךְ מְשִׁיחַ בַּר דָּוִד וּמְשִׁיחַ בַּר אֶפְרַיִם דָּמְיָין לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּנֵי יוֹכֶבֶד דְּאִתְמְתִילוּ לִתְרֵין אוֹרְזִילִין תְּיוֹמֵי טַבְיָא וַהֲווֹ רָעָן לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּזְכוּתֵיהוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא בְּמַנָּא וּבְעוֹפִין פַּטִּימִין וּמֵי בֵּירָא דְמִרְיָם: עד וְכָל זְמַן דַּהֲווֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲחִידִין בִּידֵיהוֹן אוּמָנוּת אֲבָהָתְהוֹן צַדִּיקַיָּא הֲווֹ עָרְקִין מַזִּיקֵי וְטַלָּנֵי וְצַפְרִירֵי וְטִהֲרֵי מִבֵּינֵיהוֹן עַל דַּהֲוָת שְׁכִינַת יְקָרָא דַּיְיָ שַׁרְיָא בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא דַּהֲוָת מִתְבְּנֵי בְּטוּר מוֹרִיָּה וְכָל מַזִּיקַיָּא וּמְחַבְּלַיָּא הֲווֹ עָרְקִין מֵרֵיחַ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין: כלך וּבִזְמַן דַּעֲמָךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל עָבְדִין רְעוּתֵיהּ דְּמָרֵי עַלְמָא הוּא מְקַלֵּס יָתְהוֹן בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְכֵן אָמַר כּוּלָּךְ שַׁפִּירְתָּא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמַחְתָּא לֵית בִּיךְ: אתי אָמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ עִמִּי תְּהֵי יָתְבָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְדָמְיָא לְנִינְפֵי דְהִיא צְנִיעָא וְעִמִּי תֵּיעֲלוּן לְבֵית מוּקְדְּשָׁא וִיהוֹן מְקָרְבִין לָךְ דּוֹרוֹן רָאשֵׁי עַמָּא דְּיָתְבִין עַל נְהַר דְּאַמָּנָה וְדַיָּירֵי דְּיָתְבִין בְּרֵישׁ טוּר תַּלְגָּא וְאוּמַיָּא דִּי בְּחֶרְמוֹן וִיהוֹן מַסְּקִין לָךְ מִיסִין יָתְבֵי כְּרַכִּין תַּקִּיפֵי דִּי אִינּוּן גֻּבְרִין כְּאַרְיָוָן תִּקְרוּבְתָּא מִן קִרְוֵי טוּרַיָּא דַּחֲסִינִין מִן נִמְרִין: לבבתני קְבִיעַ עַל לוּחַ לִבִּי רְחִימְתִּיךְ אֲחָתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּמִתִילָא לְנִינְפֵי דִּי הִיא צְנִיעָא קְבִיעַ עַל לוּחַ לִבִּי חִיבַּת זוֹטַר דִּי בֵינָךְ דִּי הוּא צַדִּיקָא כְּחַד מִן רַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין וּכְחַד מִן מַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה דַּהֲוַת יְהִיבָא כְּלִילָא דְמַלְכוּתָא עַל צַוְּרֵיהּ: מה כַּמָּה שַׁפִּירִין עָלַי חִיבָּתִיךְ אֲחָתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְנִינְפֵי דְהִיא צְנִיעָא כַּמָּה טָבָן עָלַי חִיבָּתִיךְ יַתִּיר מִשַּׁבְעִין אוּמַיָּא וְשׁוּם טַב דְּצַדִּיקַיִךְ נָדִיף מִכָּל בּוּסְמִין: נפת וּבְעִידַן דִּמְצַלִּין כַּהֲנַיָּא בְּעֲזָרְתָא דְקוּדְשָׁא זָלְחַן סִפְוָתְהוֹן יַעֲרַת דּוּבְשָׁא וְלִשָּׁנַיִךְ נִינְפֵי צְנִיעָא בְּמַמְלוּתִיךְ שִׁירִין וְתוּשְׁבְּחָן מְתִיקִין כְּחָלָב וּדְבַשׁ וְרֵיחַ לְבוּשֵׁי כַהֲנִין כְּרֵיחַ אוּלְבָנִין:

בתלפיות כמו תל"ו ש שבתרמית ובתכניתי: אלף המגן תלוי עליו · כך מנהג הפרים ל לתלו' מגיניה' ושלטיהם בכותלי המגדלים: שלטי · אספות שזוקקין בהן חצים כמו הברו החצי' מלאו השלטים ודומה לו ל לשכת הגזית שמשם היראה יוצאה שהתור' מגן לישראל וים לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם דבר צוה לאלף דור: כל שלטי הגבורים · מכינו שהתלמידים נקראים על שם חצים ושלטים כענין שנאמר כחצים ביד גבור כן בני ה הנעורים אשרי הגבר אשר מילא אשפתו מהם: שני שדיך · המניקים אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה · דרך צביה להיו' יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה · דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור אנכי כ כנגד לא תרצח ש שהרוצח ממעט את הדמות של הקב"ה. לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבוד זרה דרך אשה המנאפת תחת אישה תיקח את זרים · לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר · זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית · כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלל אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועי' · את צאנם בשושנים ומדריכ' אותם בדרך נוחה וישרה: עד שיפוח היום · עד שתתפשט החמה: ונסו הצללים · הוא עת שרב וחום היום אני אוליך ואת עריבה עלי: היום · הוא השמש וכן לרוח היום וכן כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים בבר"ה. כלומר משחטאו אז לפני לחלל את קדשי ולכלץ משכתי בימי חפני ופנחס אסתלק מעליכם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים · ושם כולך יפה ומום אין בך וארצה שם כל קרבנותיך: אתי מלבנון כלה · כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי · וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי כשתגלו מלבנון זה אתי תבוא ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תגלו ותבואו: תשורי מראש אמנה · בקבצי את גליותיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי ללכתך אחרי במדבר ומסעותיך וחניותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג · דבר אחר מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשהגליות נקבצות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודייה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: לבבתני · משכת את לבי אליך: באחת מעיניך · הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה ביך אלא אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורוניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך שם תכשיטי מצוה שישראל מצויינין בהם · דבר אחר באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: מה יפו דודיך · כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הבבלי מנוחה ונחלה ויעידים מנוחה זו ירושלם ונחלה ויעודים מקומות שנתוועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך · שם טוב: נפת · מתוק: תטופנה שפתותיך · טעמי תורה: וריח שלמותיך · מצות הנוגות הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז:

נפת לא בכו' רישיהון ומופי' נון

הפעם השנית

כמגדל · ריאה החרוזי' שהם הקשורי' שים על צוארה כמו המגנים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך · חוזר למשל: כשני עפרים · שים להם ריח טוב שהם רועים בשושנים אמר לה את אמרת לי שאלך אל הרי בתר עד ש שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כולך יפה · הטע' כל מה שאמרת יפה הוא בעיני ומום איך בך לכן אתי מ מלבנון כלה בואי עמי תראי מראש אמנה הוא הר מקום האריו' והנמרי' והענין ברחי מהמדבר ומאותם ה המקומו' כי הם בשכנ' ובואי עמי כי לא אוכל להפרד ממך כי לבבתני ולא נשאר לו לב:

הפעם השלישית

צוארך · המלך: אלף המגן · הם שריו: שני שדיך · הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כענין לכו ש שברו ואכולו · אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית יי' כי שם נבנה הבית וזה הענין ת מפורש בספר דברי הימים ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והענין אני אשב בהר המוריה: עד שיפוח היום · עד שתשתנה הרוח והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבם על כן אמר כולך יפה שהיו כל ישר' כולם בימי שלמה צדיקים: אתי מלבנון · שבאים לרגלים מכל מקום גם מעבר לירדן ששם שניר · ועוד מי שהיה בארץ ערלים הנמשלי' לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתיני · אחר שאמר כולך יפה אמר עתה לבבתיני באחת ענק מצורוניך זהו שבט יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהודה היו חסידי' וענין באחת מעיניך הוא אליהו הנביא שהחזיר ישראל בתשובה ודבקו בשם וזה ענין מה יפו דודיך ושפתותיך משלמי נדרים ונדבות ושלמותיך פחות:

אבן עזרא

גל נעול. כהר יוצא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות תחתיות: שלחיך. כמו שפיפך קרוב מן תפלת קציריה עד ים וכן שלוחותיה נטשו: פרדס. בלשון ישמעאל כרמות גן יש בו מין אחד: כפרים. לשון רבים מן אשכל הכופר: ואהלות. מין בושם וכתוהו כאהלים נטע ה': אריתי מורי. לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך: יערי. מן יערת הדבש: חלבי. יש אומרים שהוא הלובן העולה על היין ויפרש כמוהו כיין חלבון והוא רחוק כי חלבון הוא שם מקום ואיננו תואר לכן חלבי הוא כמשמעו: דופק. מכה כמו מתדפקים: תמתי. התמימה שלי: קווצותי. קצות השער והוא הפוך: רסיסי לילה. מגזרת לרסס את הסלת:

רשי

גל נעול. על שם צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות: גן נעול. יש לפרשו לשון מעיין כמו גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בתלמוד טרוקו גלי: שלחיך. ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס יבם שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל שהן מרטובים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים. מיני בשמים הם:

מעין ה' קמצין וסימ' אך מעין ובור מקוה מים. אתה בקעת מעין ונחל. עברי בעמק הבכא. מעין נרפש ומקור משחת. גן נעול מעין חתום. וחד ומעין מבית יי' יצא. וד' פתחין וסימ' אל מעין מי נפתוח' וחבירו. וכל מעין מים יסתמו. מעין

גן נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום: שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים: נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מר ואהלות עם כל ראשי בשמים: מעין גנים באר מים חיים ונזלים מן לבנון: עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו: באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים:

אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה:

ה' · ל' · ל' · ל' · ב' קמיצות · ל' · ל' וחן טו' יחידאין · ל' · ל' · ל' וחל · ור' חל בכו' · ל' · ל' · ח' · ד' יתר חל · ב' ולמתך · ל' וחל · ג' · ל' ותנס · ל' זקף קמץ

תרגום

גן ונשייך דמתנסבן לגוברין צניען כנינפי צניעא וכגינתא דעדן דלית רשו לגבר למעל לגוה אלהן צדיקיא דנפשהון משתלחין לגוה על יד מלאכיא ובתולתיך טמירן וגניזן באנפלין וחתימן בכן כמבועי דמיין חיין דנפיק מתחות אילנא ומתפרש לארבעת רישי נהרין ואלמלי דיהוא חתים בשמא רבא וקדישא הוה נפיק ומבע ושוטף כל עלמא: שלחיך ועולמייך מליין פיקודיא הכרמונין ורחימין לנשיהון ויולדן בנין כן צדיקין כותהון וריחיהון מתול הכי כבוסמנין טבין דגינתא דעדן כפורין עם רשקין: נרד רשק ומוריקא וקנה בוסמא וקנמון עם כל קיסי לבונתא מירא דכיא ואקסיל אלואון עם כל מיני בוסמנין: מעיין ומיא דשילוח מדברין בנית עם מותר מיין דנגדין מן לבנון לאשקאה ית ארעא דישראל בגין דאינון עסיקין בפתגמי אוריתא דמתילין לבירא מיין חיין ובזכותא דניסוך מיא דנסכין על מדבחא בבית מקדשא דמתבני בירושלם דמתקרי לבנון: עורי ועל סטר צפונא הוה פתורא ועלוהי תרי עסר לחמין דאפין ועל כטר דרומא הות בוצינא לאנהרא ועל מדבחא הוו מקרבין כהניא קורבנא ומסקין עלוי קטורת בוסמין כנישתא דישראל אמרת יעול אלהיא רחימי לבית מקדשא וקביל ברעוא קורבנהון דעמיה: באתי אמר קודשא בריך הוא לעמיה בית ישראל עלית לבית מקדשי דבנית לי אחותי כנשתא דישראל דמתילא לנינפי צניעא ואשריתי שכינתי בינייך קבילית ית קטורת בוסמייך דעבדת לשמי שלחית אשתא מן שמיא ואכל ית עלון וית ניכסת קודשיא אתקבל ברעוא קדמי ניסוך חמר סומק וחמר חיור דנסיכו כהניא על מדבחי כען איתו כהניא רחמי פיקודי אכלו מה דמשתאר מן קורבניא ואתפנקו מן טובא דאתעתד לכון: אני בתר כל פתגמיא האילין חבו עמא בית ישראל ומסר יתהון ביד נבוכדנצר מלכא דבבל ואוביל יתהון בגלותא. והוו דמיין בגלותא כגבר דמכא ולא יכיל לאיתערא משינתיה וקל רוחא דקודשא מזהרא להון על יד נביאיא והות עיירא יתהון מדמוך לבהון ענה ריבון כל עלמא וכן אמר הדרי בתיובתא פתחי פומיך ובועי ושבחי לי אחתי רחימתי כנישתא דישראל דמתילא ליונתן בשלימות עובדייך ארום שער רישי אתמלין מדמעתיך כגבר דסער רישיה מצטבע מטלא דשמיא וציצית נזריי אתמליין מן טפי עינייך כגבר דציצית נזרותי מליין מטפי מטרא דנחתין בליליא:

גנים באר מים חיים: ויאכל ה' וסימ' בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה וביאור' בסדר תולדות: רעים ח' וסימ' בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף. וביאורם באיוב סימן י"ז וירמיה ריש סימן ג' ובשלי סוף סימן י"ח:

אבן עזרא

הפעם השנית

גן נעול. ואתדומה לגן נעול ש"ש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס לשם. ואחר שדימה אותה למעיין חתום אמר את כמו מעיין גנים שהם באר מים חיים. עתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבוא רוח תימן ויפיחו שניהם בגני ויזלו בשמיו ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא. אמר באתי לגני ואריתי מורי והענין שבא אני מכל טוב ולא יחסר לי כי אם דמותך ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחילה על עדרי חביריך שאכלתים והשכרתים. אמרה אני ישנה הע"פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת אמרה פעם שנית רק בראשונ' בקשה ממנו בחלום ועתה בא אליה לגן שלה כאשר אמרה לו עורי צפון: קול דודי דופק. עתה היא פוסקת וכל הפרשה כולה מבוארת:

הפעם השלישית

גן נעול. בתולותיהם צנועות. ופרדס רימונים עם עצי בשמים הם שנים העשר כנגד השבטים וענין מעיין גנים על נשי הטבילה: עורי צפון ובואי תימן. באה רוח צפונית וזה עד שיפוח היום והפיחה בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ: ברח דודי אל גנו. השכינה שעלתה לשמים כענין אלכה ואשובה אל מקומי וענין ויאכל פרי מגדיו לא אקריב עולות עוד כענין אשר חלב זבחיתו יאכלו. אמרה השכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואילו הוצרכתיים לי הכל: יערי עם דבשי והייתי מאכיל לרעי שהם המלאכים והענין איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו. אחר שעלתה שכינה גלו ישרא' לבבל אמרה כנסת ישר' אני ישנה בגלו' בבל כאדם שהוא במחשך. וענין ולבי ער שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי: קול דודי זהו העיר ה' את רוח כורש מלך פרס: שראשי נמלא טל. דרך משל כענין כי לא ישבתי בבית הענת אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או טל דמעות של ישראל שעלו:

רשי

כל חצי הספר בפסוקים

מעיין גנים. כל זה מוסב על שלחייך ומקלסן כמעיין המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן הלבנון. ממקום נקיות באין עבירת טינו: עורי צפון ובואי תימן. אחר שערב עלי ריחך וכוי משמכותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלם ובימי הבניין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים ויש' משיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם: באתי לגני. בימי חנוכת הבית: אריתי. לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה וסלו ואף לשון מקרא וארוה כל עוברי דרך וכאמר על שם הקטרת שהקטירו קטרת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן כאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה כמו ותפש בסוף ושויתיה ביערא ומוצצין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאי' ואין חטאת קריבת נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני. הם הנסכים יעם חלבי. מתקן וכחו מחלב: אכלו רעים. באהל מועד אהרן ובניו ובית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקדוש ברוך הוא כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב"ה כך נדרש בפסיקתא: ולבי ער. הקדוש ברוך הוא שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי: קול דודי דופק. משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמי לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל. לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם והדוגמ' שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אבריהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל והנני בא אליך טעון ברכות ותשלום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קווצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה קבוצות מיני פורענות ליפרע מעוזבי ומכאיסי. טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה. נשמי לילה שהן טורח ועייפות. רסיסי תרגום של רביבים וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא. קווצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין פלוצ"לש ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקווצות שדרך טל ומטר ליאחז בשער ובקווצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנחות ליעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה: פשטתי

פשטתי את כתנתי. כלומר כבר לימדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים וגו' שהיו הדרכים האלה ישרים במעיהם. ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המכאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון תשובה הכופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: דודי שלח ידו מן החור. מאכל הדלת וראיתי ידו וההפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם וכפש חפיצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר. ריח עובר ומתפשט לכל צד: ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו חמוקי ירכיך סתרי ירכיך על שם שהירך בסתר וכן עד מתי תתחמקין את תסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו. ואמר לא אבא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח: בקשתיהו וגו' מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ותופסים גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני. חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא כנברדורא בלע"ז: רדידי. עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו וזו היא הדוגמא דודי שלח ידו מן החור כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן עבודה זרה שבחרתי בה: שלח ידו. והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה וגו' ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: מעי המו עלי. בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקדוש ברוך הוא וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאים בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו' אף

איכבה ד' ב' מלעיל וב' מלרע וסי' פשטתי את כתנתי ב' בו ומלעיל. כי איככה אוכל וראיתי ב' בו ומלרע: מור ד' מל' בליש' וסים' נמסר לעיל בסים': חמק ל' וא' המק ואינון חד מן ט"ו זוגין חד ח' ות וחד ה' וסים' נמסר במסרה רבתא בערכת אות

פָּשַׁ֨טְתִּי֙ אֶת־כֻּתָּנְתִּ֔י אֵיכָ֖כָה אֶלְבָּשֶׁ֑נָּה רָחַ֥צְתִּי אֶת־רַגְלַ֖י אֵיכָ֥כָה אֲטַנְּפֵֽם׃ דּוֹדִ֗י שָׁלַ֤ח יָדוֹ֙ מִן־הַחֹ֔ר וּמֵעַ֖י הָמ֥וּ עָלָֽיו׃ קַ֥מְתִּֽי אֲנִ֖י לִפְתֹּ֣חַ לְדוֹדִ֑י וְיָדַ֣י נָֽטְפוּ־מ֗וֹר וְאֶצְבְּעֹתַי֙ מ֣וֹר עֹבֵ֔ר עַ֖ל כַּפּ֥וֹת הַמַּנְעֽוּל׃ פָּתַ֤חְתִּֽי אֲנִי֙ לְדוֹדִ֔י וְדוֹדִ֖י חָמַ֣ק עָבָ֑ר נַפְשִׁי֙ יָֽצְאָ֣ה בְדַבְּר֔וֹ בִּקַּשְׁתִּ֙יהוּ֙ וְלֹ֣א מְצָאתִ֔יהוּ קְרָאתִ֖יו וְלֹ֥א עָנָֽנִי׃ מְצָאֻ֧נִי הַשֹּׁמְרִ֛ים הַסֹּבְבִ֥ים בָּעִ֖יר הִכּ֣וּנִי פְצָע֑וּנִי נָשְׂא֤וּ אֶת־רְדִידִי֙ מֵֽעָלַ֔י שֹׁמְרֵ֖י הַחֹמֽוֹת׃ הִשְׁבַּ֥עְתִּי אֶתְכֶ֖ם בְּנ֣וֹת יְרוּשָׁלִָ֑ם אִֽם־תִּמְצְאוּ֙ אֶת־דּוֹדִ֔י מַה־תַּגִּ֣ידוּ ל֔וֹ שֶׁחוֹלַ֥ת אַהֲבָ֖ה אָֽנִי׃ מַה־דּוֹדֵ֣ךְ מִדּ֔וֹד הַיָּפָ֖ה בַּנָּשִׁ֑ים מַה־דּוֹדֵ֣ךְ מִדּ֔וֹד שֶׁכָּ֖כָה הִשְׁבַּעְתָּֽנוּ׃ דּוֹדִ֥י צַח֙ וְאָד֔וֹם דָּג֖וּל מֵרְבָבָֽה׃

ל' ל' · ל' · ל' · ל' · ר' מל' בליש' · ל' · ל' וא' המק · ל' · ל' חס' י' וחס' ו' ובסיפ' · ב' · ל' · י' · ל' · ל' · ל' · ב' ובכסל · ב' · ג' · ל' · ל' · ל'

פשטתי עֲנַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כָּל קֳבֵל נְבִיַּיָּא הָא כְּבַר אַעְדֵיתִי מִינִי נִיר פִּיקוּדוֹי וּפְלָחִית לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְהֵכְדֵין יְהֶוְיָין לִי אַפִּין לְמִיהְדַר לְוָתֵיהּ אֲתֵיב לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא עַל יַד נְבִיַּיָּא וְאַף אֲנָא הָא כְּבַר סְלֵיקִית שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָיךְ וְהֵכְדֵין אַהֲדוּר וְאַתְּ עֲבַדְתְּ עוֹבָדִין בִּישִׁין וַאֲנָא קַדֵּישִׁית יַת רִגְלָיי מִסּוֹבְתָךְ וְהֵכְדֵין אֶטְנְפִינוּן בֵּינַיִךְ בְּעוֹבָדַיִיךְ בִּישַׁיָּא: דודי כַּד אִתְגְּלֵי מִן קֳדָם יְיָ דְּעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא צָבַן לְמֶהְדַר וּלְמֵיתַב לְוָתֵיהּ אוֹשִׁיט מְחַת גְּבוּרְתֵּיהּ עַל שִׁבְטָא דִּרְאוּבֵן וְגָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה לְמֵעֵבְרָא לְיַרְדְּנָא וּמְסַר יַתְהוֹן בְּיַד סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר וְאַגְלֵי יַתְהוֹן בְּלַחְלַח וּבְחָבוֹר נַהֲרֵי גוֹזָן וְקִרְוֵי מָדַי וּדְבַר מִידְּהוֹן עִיגְלָא מַתְּכָא דְשַׁוִּי יָרָבְעָם חַיָּיבָא בְּלֶשֶׁם דָּן דְּמִי דְּמִיתְקַרְיָא פַּמְיָאס בְּיוֹמֵי פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ וְכַד שְׁמַעַת אֲנָא רַחֲמֵי אִתְגּוֹלְגְלוּ עֲלֵיהוֹן: קמתי וְכַד תְּקֵיפַת עֲלַי מְחַת גְּבוּרְתָּא דַּיְיָ תָּהֵית עַל עוֹבָדַי וְכַהֲנַיָּא קְרִיבוּ קֻרְבְּנַיָּא וְאַסִּיקוּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְלָא אִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא אֲרוּם מָרֵי עָלְמָא אֲחַד דָּשֵׁי תְּיוּבְתָּא בְּאַנְפָּי: פתחתי אֲמָרַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל צָבֵית לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְאִיהוּ סְלֵיק שְׁכִינְתֵּיהּ מִבֵּינִי וְנַפְשִׁי תָּאִיבָה לְקַל מִלּוֹי תְּבָעִית שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וְלָא אַשְׁכְּחִית צַלֵּיתִי קֳדָמוֹהִי וְאִיהוּ טְלֵיל שְׁמַיָּא בַּעֲנָנֵי וְלָא קַבֵּיל צְלוֹתִי: מצאוני אַדְבִּיקוּ לִי כַּשְׂדָּאֵי דְּנַטְרִין אוֹרְחָתָא וּמְעִיקִין חֲזוֹר חֲזוֹר עַל קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם מִינִי קְטָלוּ בְּחַרְבָּא וּמִינִי אוֹבִילוּ בְּשִׁבְיָתָא נְטַלוּ תָּגָא דְמַלְכוּתָא מֵעַל צַוְּארֵיהּ דְּצִדְקִיָּהוּ מַלְכָּא דִיהוּדָה וְאוֹבִילוּ יָתֵיהּ בְּרִבְלָא וְסַמִּיאוּ יַת עֵינוֹהִי עַמָּא דְבָבֶל דִּמְעִיקִין עַל קַרְתָּא וְנַטְרִין יַת שׁוּרַיָּא: השבעתי אֲמָרַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אַשְׁבְּעִית לְכוֹן נְבִיַּיָּא בִּגְזֵירַת מֵימְרָא דַּיְיָ מָאִים אִתְגְּלֵי עֲלֵיכוֹן רַחְמְתְכוֹן חַוִּיאוּ קֳדָמוֹהִי דְמַרְעִיתָא מִן חִיבַּת רַחֲמוֹהִי אֲנָא: מה עֲנוֹ נְבִיַּיָּא וַאֲמָרוּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֵידֵין אֱלָהָא אַנְתְּ בָּעְיָא לְמִפְלַח כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל שַׁפִּירְתָּא מִכָּל עַמְמַיָּא לְאֵידֵין אַנְתְּ צְבִיָּא לְמִדְחַל דְּהֵכְדֵין קַיֶּימְתְּ עֲלָנָא: דודי בְּכֵן שָׁרִיאַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁתָּעֵי בְּשִׁבְחָא לְמָרֵי עָלְמָא וְכֵן אֲמָרַת לְהַהוּא אֱלָהָא רְעוּתִי לְמִפְלַח דַּעֲטִיף בִּימָמָא בְּאִיצְטְלָא חִיוָּר כְּתַלְגָּא וְעָסִיק בְּעֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָה סִפְרִין דְּאוֹרַיְיתָא וּפִתְגָּמֵי נְבוּאָה וּכְתִיבֵי וּבְלֵילְיָא הוּא עָסִיק בְּשִׁיתָּא סִדְרֵי מִשְׁנָה וְזִיו יְקָרָא דַּיְיָ דְּאַנְפּוֹהִי זָהֲרִין כְּנוּרָא מִסְּגִיאוּת חוּכְמְתָא וְסַבְרָא דְהוּא מְחַדֵּת שְׁמוּעָיָין חַדְתִּין בְּכָל יוֹמָא וַעֲתִיד לְפַרְסוֹמִינוּן לְעַמֵּיהּ בְּיוֹמָא רַבָּא וְטִקְסֵיהּ עַל רִיבּוֹא רִיבְוָון מַלְאָכִין דְּשַׁמְשִׁין קֳדָמוֹי:

אבן עזרא

אטנפם. בלשון רבנן ז"ל לשון גיאול: מן החור. הנקב שיש בין שתי הדלתות: חמק. כמו הלך מן חמוקי ירכיך ויש אומרים כמוהו עד מתי תתחמקין בענין רחות: רדידי. בלשון ישמעאל כמו צעיף: דגול. מן דגל:

הפעם השנית

ענין דגול מרבבה כמו הדגל הוא בין חביריו:

הפעם השלישית

פשטתי. שנתעצלו ישראל לעלות ולבנות הבית: דודי שלח ידו מן החור. מחלון הרקיע וזהו דאתנבאו חגי וזכריה בר עדו: קמתי אני לפתוח לדודי. זהו בנין הבית וחשבו שהשכיל תדור עמהם וכן שבטיחום הנביאים ושכנתי בתוכך אילו היו על דרך ישרה והנה השכינה לא נכנסה עמהם וזה ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו. וטע' נפשי יצאה בדברו נפשי תצא כשאזכור דברו כשהיה מדבר עמי בימים הקדמונים: מצאוני השומרים. מלכי יון: הכוני פצעוני כשאו את רדידי. והענין שנתנוני ערומה מהמצות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם וחולת אהבה ולא עבדתי עבוד' זרה: דודי צח. שמעשיו זכים ונחים לזכי'. ואדום למכעיסיו כענין מדוע אדום ללבושך וענין דגול מרבבה אלף אלפין ישמשוניה: ראשו

והא בס"ר· נשאו י' וסים' נמסר בסדר משות ובשמואל ב' סימן י"ח: שככה ב' וסימני' אשרי העם שככה לו· שככה השבעתנו: השבעתנו ג' וסים' נקיים אנחנו· וחבירו· מה דודך מדוד:

אמסיהו כאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו: פתחתי לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו' ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף שאמיהו על ידי חולדה הנביאה הנני מביא רעה אל מקום הזה ואל יושביו וגו' ואומר וכמהו לא היה לפניו מלך אך לא שב יי' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר יי' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישרא' ומאסתי את העיר הזאת: נפשי יצאה בדברו. יצאה ממני בדברו דבר זה: בקשתיהו ולא מצאתיו. ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לכונעם מאין כתיבה ולבנותה מאין הורס: מצאוני השומרים. נבוכד נצר וחיילותיו: הסובבים בעיר. לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי. בית המקדש: שומרי החומות. אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין של' על חומותיך ירושלם וגו' הם הציתו בו את האור כענין שנאמר ממרום שלח אש וגו': השבעתי אתכם. האומות אנשי נבוכד נצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפילה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי. לעתיד לבא ליום הדין שיבקש מכם להעיד עלי כענין שנאמר יתנו עדיהן ויצדקו: מה תגידו לו. שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי בייסורים קשים ביניכם יבא נבוכד נצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: מה דודך מדוד. כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבי' עליו: שככה השבעתנו. להעיד לו על אהבתך: דודי צח. לבן כמו צחו מחלב: ואדום. ילבוש כמו בחור כשהוא לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה. מדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבו הרבה קרויין רבבה ש' רבבה כצמח השדה נתתיך: ראשו

כתם · דבר עגול תמימי חלי · ופז אבנים יקרות : קווצותיו · קצות שערו : תלתלים · מן תל כמו על הר גבוה ותלול : על מלאת · על מתכונת כמו ומלאת בו מלואת אבן : ערוגת · חתיכת מקום בגן : מגדלות · יש אומרים מן גדול והנכון שהוא לשון רבים ממגדל : גלילי · כמו בגלגל וכן על גלילי כסף : ממולאים · כמו ומלאת בו : בתרשים · אבן יקרה כמו יתרשים ם שהם וישפה ויש אומ' שהיא כעין השמים : מעיו · בטנו : עשת · כלי עשוי משן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא בא כמו שמנו עשתו : מעולפת · כמו ויתעלף : ספירים · אבן יקרה אדומה ויורה עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם כי כבר משל הלובן כחלב ושלג ושעם המפרש כמעשה לבנת הספיר מן לבן כי אין פירושו אלא מן קח לך לבנה ויורה עליו כמעשה כי מה עניין כמעשה עם ה הלובן כי היה לו לומר כמראה לבנת : שש · אבני שיש ומשקלו עם ושיש :

הפעם השנית

לחייו · זקנו : מגדלות · הם כמו מגדלות סביבותיו לחייו : ממולאים בתרשים · רמז לשער של ידיו : מעיו עשת שן · חגור מתניו אבל מעיו ח חגורים כי איננו ערום : אדני פז · רגליו ואצבעותיו : מראהו כלבנון · שהוא נחמד למראה :

יושבות ד' וסימ' נכסר בשמואל א' סימן בו ע"ש · גלילי ב' וסימ' על גלילי כסף · ידיו גלילי זהב · קדמ' מלעיל : כלבנון ד' וסימ' אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה · וריח לו כלבנון · יהי פסת בר בארץ בראש הרים · מראהו כלבנון בחור כארזי' :

ראשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב׃ עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת׃ לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר׃ יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים׃ שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים׃ חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃

ל · ד' מל' בליש · ל · ל ומל' · בחלב · ד' · ל · ל · ל · ל · ד' מל' בלש' · ב' חד מל' · ל · ל · ל · ב' מל' · ל ומל' · ד' · ל · ב' חד' תניינו

ראשו אוֹרַיְיתֵיהּ דִּי הִיא רְגִיגָא מִדְּהַב טָב וּפֵירוּשׁ מִלַּיָּא דִּבְהוֹן דְּגוֹרִין דְּגוֹרִין טַעֲמִין וּפִקּוּדִין לְמַן דְּנַטְּרִין לְהוֹן חִיוָּרִין כְּתַלְגָּא וּדְלָא נַטְרִין יָתְהוֹן אוּכָמִין כְּאַגְפֵּי עוֹרְבָא׃ עיניו עֵינוֹהִי מִסְתַּכְּלִין תְּדִירָא עַל יְרוּשְׁלֵם לְאוֹטָבָא לַהּ וּלְבָרְכָא לַהּ מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא כְּיוֹנִין דְּקַיְימִין וּמִסְתַּכְּלִין עַל מַפְקָנוּת מַיָּא בְּגִין דִּזְכוּתָא יָתְבֵי סַנְהֶדְרִי דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְיתָא וּמְנַהֲרִין יַת דִּינָא לְמֶהֱוֵי שְׁעִיעַ כְּחֲלַב וְיָתְבִין בְּבֵית מֶדְרְשָׁא וּמְתִינִין בְּדִינָא עַד דְּגָמְרִין לְזַכָּאָה וּלְחַיָּיבָא׃ לחייו תְּרֵין לוּחֵי אַבְנִין דִּיהַב לְעַמֵּיהּ כְּתִיבָן בְּעֶשֶׂר שִׁיטִין דָּמְיָין לְשִׁיטֵי גִּינַּת בּוּסְמָא מַרְבְּיָין דִּקְדוּקִין וְטַעֲמִין הֵיכְמָא דְגִנּוּנִיתָא מַרְבֵּי בּוּסְמִין וְסִפְוָתֵיהּ חַכִּימוֹי דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְיתָא זָלְחִין טַעֲמִין בְּכָל סְטַר וּמַאֲמַר פּוּמְהוֹן כְּמֵירָא בְּחִירָא׃ ידיו תְּרֵי עֲסַר שִׁבְטִין דְּיַעֲקֹב עַבְדֵּיהּ גְּלִילָן עַל צִיץ כְּלִילָא דְדַהֲבָא דְקוּדְשָׁא גְּלִיפָן עַל תְּרֵי עֲסַר מַרְגְּלִיתָא עִם אַבְהַת תְּלָתָא דְעָלְמָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב רְאוּבֵן גְּלִיף עַל אַחְמַר שִׁמְעוֹן גְּלִיף עַל עָקִיק לֵוִי גְּלִיף עַל בַּרְקָן וְעִפְרָן יְהוּדָה גְּלִיף עַל כַּחֲלֵי יִשָּׂשכָר גְּלִיף עַל אִזְמוֹרַד זְבוּלֻן גְּלִיף עַל גִּיהַר דָּן גְּלִיף עַל בִּירְלָא נַפְתָּלִי גְּלִיף עַל טַבְאָג גָּד גְּלִיף עַל אֶסְפּוּר אָשֵׁר גְּלִיף עַל פְּרוּזַג יוֹסֵף גְּלִיף עַל מְרִיבַג בִּנְיָמִן גְּלִיף עַל אַפַּנְטוּר דָּמְיָין לִתְרֵי עֲסַר מַזָּלַיָּא נְהִירִין כְּעַשְׁשִׁית צְחִיחִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן כְּשֵׁן דְּפִיל וּבְהִיקִין כְּשַׁבְזִיזִין׃ שוקיו וְצַדִּיקַיָּא אִינּוּן עַמּוּדֵי עָלְמָא בְּסִיסָן עַל סַמְכִין דִּדְהַב טָב אִינּוּן פִּתְגָּמַיָּא דְאוֹרַיְיתָא דְּעָסְקִין בְּהוֹן וּמוֹכְחִין עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד רְעוּתֵיהּ וְאִיהוּ מִתְמְלֵי רַחֲמִין עֲלֵיהוֹן כְּסָבָא וּמְחַוַּר חוֹבֵיהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל כְּתַלְגָּא וּמִיתְעַתֵּד לְמֶעְבַּד נִצְחָן קְרָבָא בְּעַמְמַיָּא דְעָבְרִין עַל מֵימְרֵיהּ כְּעוּלֵּם גִּיבַּר וְתַקִּיף כְּגַלְמֵשִׁין׃ חכו מִילֵּי מוֹרִיגוֹי מְתִיקָן כְּדוּבְשָׁא וְכָל פִּיקּוּדוֹי רְגִיגָן עַל חַכִּימוֹי מִדְּהַב וּכְסַף דֵּין הוּא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא רְחִימִי וְדֵין הוּא תְּקוֹף חוּסְנֵיהּ דְּמָרֵי חַבִּיבֵי נְבִיאַיָּא וּמִתְנַבְּאִין בִּירוּשְׁלֵם׃

ראשו · מבהיק ככתם פז · כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן ישכה הכתם הטוב וכן ולכתם אמרתי מבטחי וכן ואלו כתם : קווצותיו תלתלי' · לשון תלויים פכרלויי"ש בלע"ז : שחורות כעורב · כל אלה נוי לבחור : עיניו כיונים על אפיקי מים · עיניו על אפיקי מים כאות כעיני יונים אפיקי מים עריבים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כ כשהוא מביט על א אפיקי מים דומות לכני עיני יונים : רוחצות · עיני דודי בחלב : יושבות על מלאת · כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעו' אלא יושבו' על מלאת גומא שלהם השעיין לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו למושב כמו אבני מילואים ומלאת בו מלואת אבן : לחייו כערוגת הבשם · אמר שם באותם ערוגו' גדולי מרקחים : מגדלות מרקחים · מגדלות של מרקחים גדולי בשמים ם שמפטמי' אותם מעשה רוקח : גלילי זהב · כאופני זהב : ממולאי' בתרשים · כל לשון מושב אבן יקרה ב בזהב קרוי מלאת : עשת · לשון שתכו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משטי"א בלע"ז : שן · מעצמות פיל : מעולפת ספירים · מקושטת ומתוקנת בספירי' לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת : שוקיו כעמודי שש המיוסדים על אדני פז · עמודי שש עמודי שיש וחבירו במגילת אסתר על גלילי כסף ועמודי שש ומראהו גבוה כארזי הלבנון : בחור כארזים · כנחר בין הבנים כארז בין שאר עצים : חכו ממתקים · דבריו ערבים : זה דודי · זה דמות דודי וזה דמות ריעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו והדוגמא כלפי הקב"ה כך היא דודי צח לבן להלבין עונותי צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי · ואדום ליפרע משונאיו כעניין של' מדוע אדום ללבושיך : דגול מרבבה · הרבה חיילות מקיפין אותו : ראשו כתם פז · תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר פתח דברך יאיר פתח אנכי יי' אלהיך הראם תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו : קווצותיו תלתלים · על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות : שחורות כעורב · על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה · דבר אחר קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור כלחם בגבורה : עיניו כיונים על אפיקי מים · כיונים שעיניו צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות ששם מוצאי התורה המשולים למים : רוחצות בחלב · כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו : יושבות על מלאת · על מלאת של עולם משוטטו' בכל הארץ צופו' טובים ורעים :

הפעם השלישית

ראשו כתם פז · הוא כסא הכבוד : שחורות כעורב · כענין יפת חשך סתרו סביבותיו סכתו : עיניו · כענין בכל מקום עיני יי' : רוחצות בחלב · כענין טהור עינים מראות ברע : לחייו · הם סרי הפנים : שפתותיו · הם המלאכי' השלוחים לבני אדם כמו גבריאל : ידיו גלילי זהב · הם האופנים · וענין בתרשים כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשים : מעיו · היא האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבי' נקבצים : שוקיו · הוא הגוף שממנו נברא העולם · וענין שש שיש לו שש קצוות : אדני פז · הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו : מראהו כלבנון · הענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אבל בני אדם וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו ולא ילך כי אם מעט בלבנון וימצא יותר מופלא וכבד ממנו כן מעשה המקו' : בחור כארזים · שהוא עומד וכן מעשיו ולא יכלו כי אם חדשים לבקרים רבה אמונתו :

תוספת ד"א תלמידי חכמים שהקב"ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים ממוכך למוכך לבקש אוכלם כך הם הולכי' ממדרש מ לפלו' חכם לבית המדרש של פלו' חכם לבקש טעמי תורה · על אפיקי מים על בתי מדרשו' שהם מוצאי' מים של תורה · רוחצות בחלב לפי שקרואין עינים והעין לשון נקבה הוא רוחצות לשון נקבה הם מלבנין עצמן בחלב של תורה ומלבנים כתריה וכתומותיה · יושבות על מלאת מישבים דבריה על אופניהם ע"כ · דבר אחר עיניו ענייניו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מצוחצחות בחלב כמו שפירשתי : לחייו · דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ומשחקות : שפתותיו שושנים · דבורים שנדבר באהל מועד מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים : ידיו · הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה : גלילי זהב · אלו הדברות שבהן הנחמדים מזהב ומפז רב אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפירינון היו והיו נגללין ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם : ממולאים בתרשים · שכלל בעשרת הדברות שש מאות ושלש עשרה מצות : מעיו עשת שן · זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף : עשת שן מעולפת כפירים · נראית חלקה כעשת שן והיא כדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובניין אב וקלים וחמורים : מיוסדים על אדני פז · אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסים למטן אמר רבי שמואל בר נחמ' פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסים למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וכוכה וכגון יפקוד יי' איש על העדה צו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך כאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו' : מראהו כלבנון · המתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מהדש בהם טעמים : בחור · נבחר כארזים הנבחרים לבניין ולחוזק ולגובה : חכו ממתקים · דבריו ערבים ושרט לנכם לא תהנו בבשרכם אני יי' נאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה ל' תחבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נהפכו לו לזכות יש חיך מתוק מזה :

אנה

כארזים ל' קמץ וא' פתח ותן זמנין חד קמץ וחד פתח

אנה הלך דודך. מאנים ומקנטרים האומות את יש' אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: אנה פנה דודך. כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר ויבאו צרי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים היכל וגו' ויגשו אל זרובבל וגו' נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו' וכוונתם לרעה כדי להשביתכם מן המלאכה והם משיבים דודי ירד לגנו צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו: לערוגת הבשם. מקום מקטר הקטרת: לרעות בגנים. ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אות שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליה' בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. וללקוט שושני' שומע ומקשיב מדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנא' אז נדברו יראי יי' וגו' ואתם שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמ' לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדק' וזכרון בירושלם: הרועה בשושנים. הרועה אין צאנו במרעה נוח וטוב: יפה את רעייתי כתרצ'. והקב"ה מקלסה על זאת יפה את רעיתי כ כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי. נאוה את עתה כאשר בראשונה בירושלם: איומה כנדגלו'. אוילי מלאכים אימתך מטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: הסבי עיניך מנגדי. כבחור שארוסתו חביבה עליו ועיניה נאות ואומ' לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אות' לבי מתחמם ומתגאה עלי ורוחי גבה כי איני יכול להתאפק: הרהיבוני. הגיסו לבי כמו ורהבם עמל ואון רהב הם שבת' הוא בלע"ז והרוגמ' כך הוא אמר הקב"ה במקד' זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפורת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתיר' עד שמעלת' בי: שערך כעדר העזים. בקטנים ורכים ודקי' שבכם יש שבח הרבה: שניך. קציניכם וגבורי' שבך כולם לטובה. כעדר הרחלים הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכינורות עורה לתוף אבל האומות נמשלו לכלבים שאין מהם לקדושה כלום: ששים המה מלכות. אברהם ויוצאי ירכו. בני קטורה שש עשרה. ישמעאל ובניו שלש עשרה. יצחק ובניו שלשה. בני שני' יעקב עשר. בני עשו שש עשרה בדברי הימים הרי ששים ואם תאמר בא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין: ושמונים פלגשים. נח ובניו עד אברה' כל תולדות יוצאי התיבה שמונ' תמצאם וכשם שהמלכות שהם כמו המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היו אברהם ויוצאי ירכו חשובים גדולים ויתירים בחשיבות על הכל כאשר תרא' הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו ואומר אל עמק שוה וגו' הושוו כלם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמות אין מספר. למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: אחת היא יונתי. ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה. לכנסייתה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כולם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה. יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנא' וישתחו ישראל על ראש המטה: ראוה בנות. את ישר' בגדולתה ויאשרוה ומה הוא קילוסן.

וללקוט חד מן מלין נסבין ול' בריש תיבות וסימ' נמסר במערכת אות הלמ"ד בס"ד: נאוה ד' וסי' נמסר בתלים סימן קנ"ח ומשלי סימן י"ז: שהם הרהיבוני חד מן ח' מלין בתרי טעמי פי' השפחא לא ישרהנה מירכא כתיבתא כי אם בה' מקומו' וסימ' בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמר. הרהתיה ואת כל הרהיה בקע דמלכים. כבליגיתי עליגתן. גלוליכם

אֶ֣נָה הָלַ֣ךְ דּוֹדֵ֔ךְ הַיָּפָ֖ה בַּנָּשִׁ֑ים אָ֚נָה פָּנָ֣ה דוֹדֵ֔ךְ וּנְבַקְשֶׁ֖נּוּ עִמָּֽךְ׃ דּוֹדִי֙ יָרַ֣ד לְגַנּ֔וֹ לַעֲרוּג֖וֹת הַבֹּ֑שֶׂם לִרְעוֹת֙ בַּגַּנִּ֔ים וְלִלְקֹ֖ט שֽׁוֹשַׁנִּֽים׃ אֲנִ֤י לְדוֹדִי֙ וְדוֹדִ֣י לִ֔י הָרֹעֶ֖ה בַּשּׁוֹשַׁנִּֽים׃ יָפָ֨ה אַ֤תְּ רַעְיָתִי֙ כְּתִרְצָ֔ה נָאוָ֖ה כִּירֽוּשָׁלִָ֑ם אֲיֻמָּ֖ה כַּנִּדְגָּלֽוֹת׃ הָסֵ֤בִּי עֵינַ֙יִךְ֙ מִנֶּגְדִּ֔י שֶׁ֥הֵ֖ם הִרְהִיבֻ֑נִי שַׂעְרֵךְ֙ כְּעֵ֣דֶר הָֽעִזִּ֔ים שֶׁגָּלְשׁ֖וּ מִן־הַגִּלְעָֽד׃ שִׁנַּ֙יִךְ֙ כְּעֵ֣דֶר הָֽרְחֵלִ֔ים שֶׁעָל֖וּ מִן־הָרַחְצָ֑ה שֶׁכֻּלָּם֙ מַתְאִימ֔וֹת וְשַׁכֻּלָ֖ה אֵ֥ין בָּהֶֽם׃ כְּפֶ֤לַח הָֽרִמּוֹן֙ רַקָּתֵ֔ךְ מִבַּ֖עַד לְצַמָּתֵֽךְ׃ שִׁשִּׁ֥ים הֵ֙מָּה֙ מְּלָכ֔וֹת וּשְׁמֹנִ֖ים פִּֽילַגְשִׁ֑ים וַעֲלָמ֖וֹת אֵ֥ין מִסְפָּֽר׃ אַחַ֥ת הִיא֙ יוֹנָתִ֣י תַמָּתִ֔י אַחַ֥ת הִיא֙ לְאִמָּ֔הּ בָּרָ֥ה הִ֖יא לְיֽוֹלַדְתָּ֑הּ רָא֤וּהָ בָנוֹת֙ וַֽיְאַשְּׁר֔וּהָ מְלָכ֥וֹת וּפִֽילַגְשִׁ֖ים וַֽיְהַלְלֽוּהָ׃

אנא אתיבו נביאיא כד שמעו וכן אמרו תושבחתא דיי מפום כנשתא דישראל על אידין חובא אסתלק מבינך שכינתא דיי את דשפירא עובדך מכל אומיא ולאן אתר אתפני רחומך באסתלקותיה ממוקדשייך אמרת כנישתא דישראל על חובין ומרודין ואשתדור דיהשתכחו בי אמרין נביאיא כען הדרי בתיובתא ונקום אנת ואנן ונצלי קדמוהי ונבעי רחמין עמך: דודי ומרי עלמא קביל צלותיהון ברעיא ונחת לבבל לסנהדרין דחכימיא ויהב רוחא לעמיה ואסיקינון מגלותהון על יד כורש ועזרא ונחמיה וזרובבל בר שאלתיאל וסבי יהודאי ובנו ית בית מוקדשא ומניאו כהניא על קורבניא וליואי על מטרת מימרא דקודשא ושלח אשתא מן שמיא וקביל ברעוא ית קורבנא וית קטורת בוסמין וכגבר דפרנס ית בריה רחימא בתפנוקין כן פנוקינון וכגבר דמגבב ורדין מן מישריא כן כנישינון מן בבל: אני ובההיא יומא אנא אפלחנא למרי עלמא רחימי ורחימי אשרי שכינת קודשיא ביני וזן יתי בתפנוקין: יפה אמר יי במימריה כמה יאי את חביבתי בזמן דצבותיך למעבד רעותי שפיר בית מוקדשא דבנית לי במקדש קדמאי די בנא לי שלמה מלכא בירושלם ואימתך על כל עממיא ביומא דהליכו ארבע טקסייך במדברא: הסבי אכחרי רבנייך חכימי כנישתא רבתא חזור לקיבלי די אינון אמלכוני בגלותא וקבעי מדרש לאולפן אוריתי ושאר זעטוטיך ועמא דארעא אצדיקו במימר פומהון כבנוי דיעקב דלקטו אבניא ועבדו גלישושיתא בטורא דגלעד: שניך וכהניא וליואי אכלי קורבניך ומעשר קודשא ואפרשותא דכיין מכל אניסות וגזילות דהוו היכמה דכיין עדרא דענא דיעקב בזמן דסלקן מן נחל יובקא דלא הות בהון אניסא וגזלה וכולהון דמיין דא לדא וילדן תיומין בכל עידן ומתכלא ועקרא לא הות בהון: כפלח ומלכות בית חשמונאי כולהון מליין פיקודיא כרימונא בר מן מתתיה כהנא רבא ובנוהי דאינון צדיקין מכולהון ומקיימין פיקודיא ופתגמי אוריתא בצהותא: ששים באדין קמו יוונאי וכנשו שיתין מלכין מבנוי דעשו מלובשי שריונין רוכבין על סוסון ופרשין ותמנין דוכסין מבנוי דישמעאל רוכבין על פיליא בר מן שאר עממי ולישניי דלית בהון מניין ומניאו אלכסנדרוס מלכא עליהון לרישא ואתו לאגחא קרבא לירושלם: אחת ובעידנא ההיא הות כנישתא דישראל דמתילא ליונתא שלמתא פלחא בלב חד למרהא ואחידא לאורייתא ועסיקא בפתגמי אוריתא בלב שלים וברירן זכוותהא כיומא דנפקת ממצרי' הא בכן נפקו בני חשמונאי ומתתיה וכל עמא דישראל ואגיחו בהון קרבא ומסר יי יתהון בידהון וכד חזו יתבי פילכיא אשרי יתהון ומלכוות ארעא ושלטוניא וקלסו להון:

ומכל גלוליכם אטהר אתכם. מכל תועבותיכם. כי למבראשונה דד"ה. ונבזיתך לאהרן דב. שהם הרהיבוני. וסימ' כדבג"ג הלוש. ברה ה' כתי' ה' וסימ' עד בית ברה. וחבירו דבתריה דשפטים. מצות יי' ברה מאירת עינים. ברה כחמה איומה כנדגלות. ברה היא ליולדתה. וכל לשון אכילה דבות' כתיב ה' בבמ"א:

אבן עזרא

כתרצה. שם מדינה תמצא' בדברי האחב: איומה. שם אימה מגזר' לכל רואיה כמו איום ונורא: כנדגלו'. כמחנות בעלי הדגלים: הרהיבוני. חזקו ממני או הסירו כחי ומתשלתי כמו המהבה' רהב ורהב' עמל ואון:

הפעם השנית

דודי ירד לגנו. כאשר פירשתי שאמרה לו יבא דודי לגנו וכאשר הקיצה רדפה אחריו וכאשר ראה אות' אמר יפה את רעיתי ואמר מערך ושניך גם כ בפלח הרמון והטעם כי את היא חשוקתי הקדמונית ולא תתערבי לי באחרת כי הנה מ מערך ושניך ורקתך לעדים נאמנים ולא יתכן שתתערבי ב באחרת כי אחת את היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות ושמונים פלגשים ועלמות אין מספ' ואין כמותך כי אחת את לאמך:

הפעם השלישית

דודי ירד לגנו. זה שעלה למרום: לרעות בגנים וללקוט שושני'. שהוא דר עם המלאכים שהם צדיקים: אני לדודי. אמרה כנסת ישראל אעפ"י שירד דודי לגנו אני שלו והוא' שלי. ענתה שכינ' יפה את. זה שחזרו בבית שני ופי' הסבי עיניך מנגדי שנפסקה הנבוא' בבית שני כאש' שנחתמה דניאל ולחתום חזון ונביא כאשר פירשתי בספר דניאל: שערך. שהיו בבית שני נזירים: שניך. גבורים: רקתך. כהנים: ששים המה. מפרשים הוציאו מספר ששים ושמונים בני נח ובנו אברה' עם בני עשו בן בנו: ועלמות אין מספר. שאין להם יחוס: אחת היא. כמו גוי אחד בארץ:

אגוז. ידוע מדברי קדמונינו ז״ל : באבי. כמו בפרי הנחל כמו ואבביה מגיא וכן עודנו באבו לא יקטף ויש אומרים שהוא המבכר ומן אביב ומן אב יובילהו : עמי נדיב. שתי מלות ויש אומ׳ כי יו״ד עמי נוסף כיו״ד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היו״ד במלת בני נוסף : השולמית. שהיא מן שלם היא ירושלם ועליכו יראו שלם : כמחולת מחני׳. מן תוף וחליל ומחול :

מי זאת הנשקפה עליכו ממקום הגבוה לנמוך קרויה הנשקפת כך בית המקדש גבוה מכל ארצות : כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהוד׳ ולא מלך והיו משועבדי׳ לפרס וליון ואח״כ נכחוס בית חשמונאי ונעשו מלכים : אוימה כנדגלות. אוימה בגבוריה כנדגלות של מלכים כל זה הקב״ה מקלם את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצ׳ וכל הענין ע״כ :

מרכבות ד׳ חד חסר וסימ׳ מרכבת פרעה וחילו ירה בים חס׳. מרכבות השמש שרף. שמח מרכבות כבודך. מרכבות עמי נדיב קדמא חס׳ : בנעלים ב׳ וסימ׳ והדריך בנעלים. מה יפו פעמיך בנעלים :

מי זאת הנשקפה כמו־שחר יפה כלבנה ברה כחמה אימה כנדגלות : אל־גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים : לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי־נדיב : שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה־בך מה תחזו בשולמית כמחלת המחנים : מה־יפו פעמיך בנעלים בת־נדיב חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן : שררך אגן הסהר אל־יחסר המזג בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים :

מי אמרו אומיא כמה זוותנין עובדי עמא הדא בקריצתא שפירין עולימהא כסיהרא ובריין זכותהא כשמשא ואימתהא על כל יתבי ארעא בזמן דהליכו ארבעת טיקסהא במדברא : אל אמר מרי עלמא לבית מקדש תניין דאתבני על ידוהי דכורש אשריתי שכינתי למיחמי עובדין טבין דעמי ולמיחמי אילולי פשן וסגן חכימיא דמתילין לגופנא ולבלוביהון מליין עובדין טביין הכרימונין : לא וכדו אתגלי קדם יי די אינון צדיקין ועסיקין באורייתא אמר יי במימריה לא אוסיף למכיכינון ואף לא אעביד עמהון גמירא אלהן אמליך בנפשי לאוטבותהון ולשואה יתהון גיותנין ברתיכי מלכין בגין זכוותא דצדיקי דרא דדמין בעובריהון לאברהם אבוהון : שובי תובי לותי כנישתא דישראל תובי לירושלם תובי לבית אולפן אורייתא תובי לקבלא נבואה מן נביאיא די מתנבאין בשום מימרא דיי ומה טיבכון נביאי שקרא למטעי עמא דירושלם בנבואתכון די אתון ממללין סטיא על מימרא דיי ולאחלא משרית ישראל ויהודה : מה אמר שלמה ברוח נבואת מן קדם יי כמה שפירן רגליהון דישראל כד סלקן לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא ומקרבין ית נדריהון וית נדבתהון ובניהון נפקי ירכיהון יאין כיוהרין דקביען על כלילא דקודשא דעבד בצלאל אומנא לאהרן כהנא : שררך וריש מתיבתך די בזכותיה מתפרנסין על כל עלמא היכמא דעוברא מתפרנס מן פרתיה במעיינא דאימיה בהיק באורייתא באונגא דסיהר במיתיה לדכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא ולא חסרין פתגמי אוריית תדירא מפומיה היכמא דלא חסרין מוי דנהרא רבא די נפק מעדן ושבעין חכימין מסחרין יתיה כאידר סגלגל ואוצריהון מליין מן מעשר קודשא ונדרא ונדבתא דסייגו לחון עזרא כהנא וזרובבל וישוע ונחמיה ומרדכי בלשן אנשי כנישתא רבתא דמתילין לוורדין בגין די יהי להון חילא למיעסק באוריית יממא ולילייא :

חמוקי ירכיך. יש אומרי׳ שהוא המקום שיסוב הירך וכן יפרש תתחמקין גם חמק עבר : חלאים. לשון רבי׳ מן וחלי כתם כמו צבאים שהוא לשון ר׳ רבים מן צבי : אמן. חרש וזה הלשון ידוע : שררך. טבורך כמו רפאות תהי לשרך : אגן. כלי עגול וכן וישם באגנות : הסהר. תרגום ירח וכן השהרונים כדמות ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל : המזג. ידוע בלשון רבנן כמו תמזג׳ יינה ויש אומרי׳ שפירושו לפי ענינו וכן אפרשנו במקומו ואין לו דומה : סוגה. כמו מדברי חכמינו סייג :

הפעם השנית

אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי היה תמיה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר : והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי וטעם לא ידעתי אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שים בעמי והיה כל רואי צועק אחרי שובי שובי השולמית והייתי אומרת להם מה תחזו בשולמית שיצאת כולכם לראותה כאשר תצאנה שתי מערכות במחולות לקראת המלך והוא עובר באמצע בין שתי המערכות וזה ענין המחנים והיו אומרי׳ מה יפו פעמיך. וענין חמוקי ירכיך שהיו מכוסי׳ בבגד מצוייר במיני חלאים : שררך. והענין כשררך אזור בשרירה חגור במתניה יש בו דמות השהרונים ואחר שדימהו ללבנה בשעת היותה מליאה אמרה כי זה הסהר שלך לא יחסר אורו כאשר יחסר אור הסהר אחר היותו שלם : בטנך ערימת חטים. שהיא כראית בחוץ כמו ערימת חטים עבה מלמטה ודקה מלמעלה. וענין סוגה בשושנים אמר כי הערימה לא היתה נראית כי שושנים היו סביבה :

הפעם השלישית

מי זאת הנשקפה. כמו מי זאת עולה מן המדבר והענין על חשמונאי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני. אמרה שכינה אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר ששברו הקף ויש מן ישורון ויבעט. כשקפתי לראות הפרחה הגפן אם יש בישראל צדיקים נמורים ויושרים. אמרה כנסת ישראל לא ידעתי והענין לא הרגשתי עד ששמתני נפשי והענין שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות לאחרים הפך ואתה על במותימו תדרך והרכבתיך על במתי ארץ והטעם שבאת חנם שהיתה בבית שני עד שהולידה הגלות על ישראל : שוב שובי. זה לעתיד בשוב יי׳ שבות ציון. וענין מה תחזו בשולמית כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה : מה יפו פעמיך. שיעלו ישראל מכל מקום כענין ותי אלה כעב תעופינה : שררך. סנהדרי גדולה כאבי גורן עגולה : בטנך. סנהדרי קטנה :

ובגדולתי וכבפלתי בשנאת חנם ומחלוקת שנבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסתובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכו׳ רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבדי ומאז כפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי כריבות שאר אומותי עמי נדיב כמו עם נדיב יו״ד יתיל כי״וד של שכני סנה גנובתי יום רבתיעם : נפשי שמתני אני בעצמי תכיתים עלי כענין שכ׳ ואת למדת אותם עליך אלופים לראש : שובי שובי השולמית. אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום : השולמית. השלימה באמונתך עמו שובי שובי אלינו ונחזה בך נכיבים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא. ד״א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ניתן לך והיא אומר׳ מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולי׳ לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו לגדולת דגלי מחולות מחנות המדבר : מה יפו פעמיך בנעלים. הם אומרים לה חביבים אנו שתדבקי בנו בשביל כוי וחשיבות שראינו בך בעודך ביופיך : מה יפו פעמיך. בעליית הרגלים בת נדיבים : חמוקי ירכיך כמו חלאים. קבוצת עדיי זהב קרויה חלי כתם ש׳ חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשוהו על נקבי השיתין של כסף שנעשו משטת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור : מעשה ידי אומן. ידי הקב״ה במסכת סוכה אומן כמו אמן. קילוסו של הקדוש ברוך הוא ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו : שררך אגן הסהר. טיבורך כאגן של מים צלולים שרוחצין בהן והן עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר על שם שהטיבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו מענין בני אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודים מקלסה וזה ריעותיה מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמ׳ על שם לשכת הגזית היושב׳ בטיבור הארץ : אל יחסר המזג. לא יכלה משם משקה ר״ל לא יפלא ולא יפסוק משם שום דברי תורה : בטנך ערימת חטים. שהכל צריכין לה : סוגה בשושנים. גדורה ומסויגת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מכם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגע לחופה ולחיבת חתוניו בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחד ולא נשכו נחש ולא עקרב עקצו הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מושך ידו בשביל הגזל הרי סוגה בשושנים :

פני

שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃ צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃ רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃ מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃ זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת׃ אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ כ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים׃ וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים׃ אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ׃

שני תרין פריקייך דעתידין למפרקייך משיח בר דויד ומשיח בר אפרים דמיין למשה ואהרן בני יוכבד דמתילן לתרין אורזילין תיומי טביא: צוארך ואב בית דינא דדאין דיניך חסין על עמא לכפתא יתהון ולמנגד מן די יתחייב בדינא לנגדא כשלמה מלכא דעבד מגדלא דשן דפיל וכבש ית עמא בית ישראל ואהדר יתהון למרי עלמא ספרייך מליין חוכמתא כפרקטינין דמיא וידעין למימני חושבני עיבורין ומעברי' שנין וקבעין רישי ירחין ורישי שנין בתרע בית סנהדרין רבא ורב בית אבא לבית יהודה דמי לדוד מלכא ודבנא מצרתא דציון די מתקרי מגדלא דלבנן דכל מן דיקום עלוהי יכיל למימני כל מגדלין די בדמשק: ראשך מלכא דאתמני עלך רישא צדיקא כאליהו נביא דקני קנאתא למרי שמיא וקטל ית נביאי שקרא בטורא דכרמל ואתיב ית עמא בית ישראל לדחלתא דיי אלהא ודלת עמא די אזלין ברישא מכא על די אינון מסכינין עתידין למלבש ארגונא היכמה די לבש דניאל בקרתא דבבל ומרדכי בשושן בגין זכותא דאברהם דאמליך מן קדמת דנא למרי עלמא ובצדקתא דיצחק דכפתיה אבוהי למקרביה ובחסדותא דיעקב דקליף על חוטריא ברהטיא: מה אמר מלכא שלמה כמה יאה אנת כנישתא דישראל בזמן די תסבולי עלייך ית ניר מלכותי בעידן די אנא מוכח יתיך ביסורין על חוביך ואנת מקבלא יתהון ברחים דמיין באנפיך כתפנוקין: זאת ובעידן די פרסין כהנייך ידיהון בצלו ומברכין לאחיהון בית ישראל דדמין ארבעת ידיהון מתפרשין כלולבי דתמר וקומתהון כדיקלא וקהליך קיימין אפין באפין כל קבל כהניא ואפיהון כבישן לארעא כאתכלא דעינבין: אמרתי אמר יי במימריה אסק ואנסיה לדניאל ואחזי אי בהיל למיקם בניסיונא הדא היכמה דקם אברהם דדמי ללולבא בעסרא נסין ובחין אף אנא לחנניה מישאל ועזריה אי בהלין למיקם בנסיוניהון אפרוק בדיל זכותהון לעמא בית ישראל דמתילן לאתכלין דעינבין ושומהון דדניאל חנניא מישאל ועזריה אשתמעו בכל ארעא וריחיהון יהי נדיף כריחא דתפוחין דגינתא דעדן: וחכך אמר דניאל וחברוהי נקבלא נקבל עלנא גזירת מימרא דיי היכמה די קיבל עליה אברהם אבונן דמתל לחמר עתיק ונהך באורחן דתקנן קדמוהי היכמה דאזלו אליהו ואלישע נביאיא די בזכותהון קמו מתיא דדמין לגבר דדמיך וכיחזקאל בר בוזי כהנא דמנבואת פומיה אתערו דמכי מיתיא די בבקעת דורא: אני אמרת ירושלם כל זמן די אנא מהלכא באורחא דמרי עלמא משרי שכינתיה ביני ועלי מתוויה ובעידן די אנא סטיא מן אורחתיה מסליק שכינתיה מביני ומטלטל יתי ביני עממיא ואינון שלטין בי כגבר דשליט באינתתיה:

על שער ב' וסי' צוארך כמגדל השן · ויבן עזיהו מגדלים · ואינון חד מן א"ב מן ב"ב על וסימ' נמסר במס' רבת' במערכת אות הע"ן בערך על בס"ד: אחזה ל' אמרתי אעלה בתמר וא' ואחזה כי המגיד לי ואינון חד מן כ"ג זוגין חד נכיב א' וחד נא'

וסימ' נמס' במסרה רבתא במערכת או' האלף בס"ד: וריח ה' וסימ' וריח לו כלבנון · שלמותיך כריח · אפך כתפוחי' · וריח שמניך מכל בשמי' · וריח נד לא עדה בהון:

רשי

שני שדיך · משיהלוחות · דבר אחר מלך וכהן גדול: צוארך · ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויים לחוזק ולמגן כמגדל השן: עיניך כבריכות אשר בחשבון · המושכות מים כן עיניך על שער בת רבים חכמייך שהם יושבים בשערי ירושלם העיר בת רב עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כ כבריכות מים ועוד יש לפרש בריכו' בחשבון כמו יונים ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך ותפריח בריכה ראשול קודי"רם בלע"ז: אפך כמגדל הלבנון. איני יכול לפרשו לשון ח חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמ' כימה קילוס כוי יש. בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפייך של המצח ה הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר הכרת פניהם ענתה בם ותדע שהרי מקלסה והולך מלמט' למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם ה המצח וכן האומות מקלסות מצחך חזק לעומת מצח כל הבאי' להרעותך ולפתותך: כמגדל הלבנון הצופה פני דמשק. ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ו ומונה כמה בתים יש בדמשק דבר אחר פניך צופו' פני דמשק מצפות לבא שערי י ירושלם עד דמשק ש שעתידה להרחיב עד דמשק: ראשך עליך ככרמל. אלו תפילין שבראש שנאמר בהן וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ו ויראו ממך הרי הוא חוזק ומורא כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך. קליעת שערות נזירייך נאה במכותה כקליעת ארגמן: דלת ראשך: על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש: מלך אסור ברהטים. שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר כזר אלהיו על ראשו: רהטים. קורנץ בלע"ז כן קורין לתלתלי השזורות שקושרין בהן החגורות. דבר אחר מלך אסור ברהטים הקדוש ברוך הוא נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו: מה יפית ומה נעמת. אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה: זאת קומתך דמתה לתמר. ראיתי כוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעו' וכופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומ' זקופה כתמר הזה: ושדיך לאשכולות. דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולות שמשפיעו' מתיקה כך הם השפיעו להניק וללמד את הכל שאין יראה כיראתכם · עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל מבין האומות: אמרתי אעלה בתמר · מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות: אחזה בסנסניו · ואני אחוז ואדבק בכם. סנסנים ענפים: ויהיו נא שדיך · ועתה האמיני את דברי שלא תתפתי אחרי האומות והיו הטובים והחכמים שבך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם: וחכך יהיה כיין הטוב. הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרים · זהירה אני להשיב לכם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ותקנה: כיין הטוב · שהוא דובב שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם. דובב מרחיש פרומיר בלע"ז ויסודו לשון דיבור וכך היא התשובה אני לדודי עם הוא משתוקק לי:

אבן עזרא

ככרמל · יש אומרי' הר הכרמל ואיננו כי אם עץ וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן: ברהטים · כמו ברהטים בשקתו' המים והם מקומות עשויות להתחבר שם המים: ודלת. בלשון ישמעאל קצה השיער: בסנסניו · אין לו דומה והוא למעלה ששם הפרי: למישרי'. תאר היין כמו יתהלך במישרי': דובב · כענין דבור ואולי כמוהו דבה: תשוקתו · כמו ואל אישך תשוקתך:

הפעם השנית

אפך כמגדל הלבנון · אותו המגדל היה שוה לא היה בו עוות: ראשך עליך ככרמל · כעין כרמל וכארגמן בעין בו באף. וטעם מלך אסור ברהטים כי דימה השיער שהוא יורד זה תחת זה כ כרמות המים ברהטים והמלך הוא הראש או יהיה פירושו כי המלך הוא היה מתאוה להיו' אסור וקשור בחבלי שערה וזה הענין ה הזכירוהו שרי קדר החושקים: מה יפית. אין בעולם תענוג לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק: זאת קומתך דמתה לתמר · ואשכלות הם אשכלות הגפן שעלת' עם אילן התמר כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמ': אחזה בסנסניו · ואחז בשדיה וריח אפה שהיא כתפוחי': וחכך · הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרו' וריחים היטב כל כך ישמח הנשם ויעיר הלב. אמרתי להם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם המתאוים: ועלי תשוקתו · לעשו' חפצו:

הפעם השלישית

שני שדיך · שתי תורות: צוארך · המלך המשיח: עיניך · הם הנביאים שהיו בתחילה בחשבון עתה יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפך את רוחי על כל בשר ונבאו ונו': אפך · הוא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך: ראשך עליך ככרמל. זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף: ודלת ראשך · זהו אליהו: מלך אסור ברהטי'. הוא המשיח שהוא אסור כאשר העתיקו קדמונינו כי ביום שחרבה ירושלם נולד: מה יפית · שתחזור כנסת ישראל לגדולתה. וענין זאת קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כולם צדיקים וכתוב צדיק כתמר יפרח: וריח אפך · הוא הכהן הגדול המעלה העולות והמקטיר: וחכך · הם האמוררים: אני לדודי · כי חלק יי' עמו:

לכה

את דודי. אוהבי או ריח הלבון: הדודאים. צמח כדמות צורת אדם. ת׳ו תלמדני חוזר על האם: מתרפקת. מתחברת ואין לו דומה במקרא וכן ענינו בלשון ישמעאל: חבלתך. לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדה:

לכה דודי כצאת השדה. דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים. נליכה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך: נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי

הפעם השנית

ועתה לכה דודי

נראה ה׳ וסימני׳ נכס׳ בישעיה סימן ה׳ וירמיה סי׳ מ״ב: שם אתן נתינה שם ז׳ בליש׳ וסי׳ ונתת את הכיור· ונתן יי׳ לך שם לב רגז וכליון· לתתן שם את ארון· מקום אשר נתנו שם ריח, ויתנו שם כעס קרבנם· שם תתנו נחלתו· שם אתן את

לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה נָלִינָה בַּכְּפָרִים: נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים נִרְאֶה אִם פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמָדַר הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת דֹּדַי לָךְ: הַדּוּדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ וְעַל פְּתָחֵינוּ כָּל מְגָדִים חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ: מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ גַּם לֹא יָבֻזוּ לִי: אֶנְהָגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי: שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי: הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ מַה תָּעִירוּ וּמַה תְּעֹרְרוּ אֶת הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ: מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ

ת׳ ג׳ כי יתרי ז׳ בליש׳ · ל׳ · ב׳ מע · ל׳ · ג׳ וב׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וט׳ חס׳ בלי׳ · ל׳ מן זוגין · ל׳ חס׳ · ל׳ בטע׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

לכה כד חבו עמא בית ישראל אגלי יי יתהון בארעא דשעיר חקלי אדום אמרת כנישתא דישראל בבעו מינך ריבון כל עלמא קביל צלותי די אנא מצלא קדמך בקרוי גלותא ובפילכי עממיא: נשכימה אמרין בני ישראל אילין לאילין נקדים בצפרא ונהך לבית כנישתא ולבית מדרשא ונבקר בספרא דאוריתא ונחמי אי מטא זמן פורקנא דעמא בית ישראל דמתילן לגופנא לאתפרקא מגלותהון ונשאל לחכימיא איתגלי קדם יי זכותא צדיקיא דמליין פיקודיא כרומנא אי מטא קיצא למיסק לירושלם למיתן תמן שבח לאלהא שמיא ולמקרב עלוון ונכסת קודשין: הדודאים וכד יהא רעוא מן קדם יי למיפרק ית עמיה מן גלותא יאמר למלכא משיחא כבר שלים קץ גלותא וזכוות צדיקיא אתבסם קדמי כריח בלסמון וחכימי דריא קביען על תרעי מדרשא עסיקין בפתגמי ספריא ופתגמי אוריתא כען קום קבל מלכותא די גנזית לך: מי ובההיא זימנא אתגלי מלכא משיחא לכנישתא דישראל ויימרון ליה בני ישראל איתא תהא עמנא לאח וניסק לירושלם ונהי ינקין עמך טעמי אוריתא היכמה דיניק ינקא כתדיא דאמיה דכל זמן דהויתי מטלטלא לברא מן ארעי כד הויתי דכירנא ית שום אלהא רבא ומסירנא נפשי על אלהותיה אף עמי ארעא לא הוי מבזין לי: אנהגך אדברינך מלכא משיחא ואעילינך לבית מוקדשי ותאלף יתי למדחל מן קדם יי ולמהך באורחתיה ותמן נסעוד סעודתא דלויתן ונשתי חמר עתיק דאצטנע בענבוהי מן יומא דאתברי עלמא ומרמוני פירי דאתעתדו לצדיקיא בגינתא דעדן: שמאלו אמרת כנישתא דישראל אנא בחירתא מכל עממיא די אנא קטרא תפילין ביד שמאלי וברישי וקביעא מזוזתא בסטר ימינא דדשי תולתא לקביל תקי דלית רשו למזיקא לחבלא בי: השבעתי יאמר מלכא משיחא משביעא אנא עליכון עמי בית ישראל מה דין אתון מתגרין בעמי ארעא למיפק מן גלותא ומה דין אתון מרדין בחיילותיה דגוג ומגוג אתעכבו פון זעיר עד די שיצון עממיא די עלו לאגחא קרבא לירושלם ובתר כן ידכיר לכון מרי עלמא רחמי צדיקיא ויהא רעוא מן קדמוהי למיפרקכון: מי אמר שלמה נביא כד ייחון מיתיא עתיד לאתבזעא טור משחא וכל מיתיא דישראל עתידין למפק מתחותוהי ואפילו צדיקיא דמיתו בגלותא עתידין למיתי אורח כוביא מלרע לארעא ונפקין מן

כאשר השדה נליכה כ באחת הכפרים לא כלך אל המדינ׳ ובעלות השחר נשכימ׳ ונתקוס הראוי שים לו ריח טוב שם אתן את דודי כ כענין נתתי את ידידות נפשי ואם הוא הפך· וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מ מגדים שתחברות פה אל פה ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי ולא אהיה לבוז בעיני בני אדם ועל זאת א אמר׳ מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ו ומביא אותך אל בית אמי לעיני הכל ת תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך א אשקך מיין הרקח ו וענינו דבר שירקח יות׳ מיין: רמוני· הו׳ הריר שתחת הלשון או יהיה כמשמעו· והנה הדוד והנערה יחד על כן א אמרה שמאלו תחת לראשי: מי זאת עולה. אמרה לו והם שוכבים יחד בכרם ויקרא בן׳ הראית לעולם נערה שעלתה מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי בך ותדע למה שוררתיך בעבור להזכירך דבר אילן התפוח כי כ כשדות׳ לי שלא הריתה אמך ויחמה בך כי אם תחת התפוח על כן ריחך כתפוח בעבי היער כאשר אמרה לו בתחילה שהיית׳ מתאוה ומחמדת לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ראשה:

מדרשות: נראה אם פרחה הגפן· אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר· כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר ו ולהם דימה בעלי משנ׳ שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התור׳: הנצו הרמונים· כשהם גמורים והנץ שסביבותיהם נופל ה הנצו נופל כנו ולהם דימה בעלי תלמוד ש שהן בחכמה גמורה וראויין להורות: שם אתן את דודי· שם אראך את כבודי וגדולי שבח בני ובנותי: הדודאים נתנו ריח· דודאי התאנ׳ הטובות והרעות כענין שנאמר הראני יי׳ והנה שני ד דודאי תאנים וגו׳ הדוד האחד טובות וגו׳ והדוד השני ת תאני רעות מאד אשר לא תאכלנה עתה פושעי ישראל עשו ריח כולם ת מבקשים פניך: ועל פתחינו כל מגדים· יש בידינו שכר מצות הרבה: חדשים גם ישנים· שחדשו סופרי׳ עם הישנים שכתבת עלי: צפנתי לך· לשמך ולעבודתך כ צפונים בלבי ד״א צפנתי להראות לך ש שקיימתים: מי יתנך כאח לי· שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו וינחם אותם: אמצאך בחוץ אשקך· אמצא נביאיך מדברים בשמך ו ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדאי היא אהבתך שתהא אהובתך ס סובבת לחזר אחריה:

ח׳ כ׳ בתרי ל׳ חד חס׳ וחד מל׳ האחות

דודי לך· רמנים ט׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר תצוה ע״ש: עד ועד י״א בטעם מאריך ס״פ וסי׳ ערבון עד שלחך· ורדפוך עד אבדך· עד רדתה· מכף רגלך ועד קדקדך· אנכי אשב עד שובך· ואשמתינו גדלה עד לשמים· במחנה עד חותם· מכף רגלו עד קדקדו דאיוב· עד שתחפץ ג׳ בסיפר׳:

הפעם השלישית

לכה דודי· אמרה כנסת ישראל הואיל והשתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו ח״ז אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו מעמיד עליהם מלך שגזירותיו כגזירת המן ונגאלין והנה תראה שהדודאים נתנו ריח והתחברו חסידים אלה שהם חדשים עם חסידי אבות קדמונים וזה ענין חדשים גם ישנים: מי יתנך כאח לי· בעבור שים בגלות עובדי השם ושומרי המצות בצניעות הם מתאוים לשמור את המצות בפרהסיא ושתשוב השכינה כאשר היתה בתחילה: מיין הרקח· הוא ניסוך היין: שמאלו· עולת הערב והבקר· אמ׳ שלמה ברוח הקדש השבעתי אתכ׳ שלא תתעוררו עד שיגיע הקץ: מי זאת עולה מן המדב׳· וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר ונכנסו לארץ אמר בתחלה השבעתי אתכם ואחר כן מי זאת עולה וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כשיעלו ישראל ממדברות העמים יאמרו למשיח שהוא דודה דע כי תחת התפוח עוררתיך והענין כי היית אסור ויושן ולא התרתיך כי אם בתפילתי כענין תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו ודברי ותפילותי כאילן הם הולידוך:

אל בית אמי· בית המקדש: תלמדני· כאשר הורגלתה לעשות באהל מועד: אשקך מיין הרקח· כסכים: עסיס· יין מתוק: שמאלו תחת לראשי· השבעתי אתכם· עכשיו כנסת ישראל מסבבת דיבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם: מה תעירו ומה תעוררו· כי לא יועיל לכם: מי זאת· הקדוש ברוך הוא ובית דינו אומרים על כנסת ישר׳ מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תור׳ ובדיבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה מתרפקת על דודה מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו: רפק· בלשון ערבי רפקתא חבורה: תחת התפוח עוררתיך· כך היא אומרת בבקשה חיבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו: שמה חבלתך אמך· הרי אמרנו שהקב״ה קראה אמו שם כהיתה לך לאם· חבלתך· לשון חבלי יולדה· חבלתך באו לך חבלים מתוך במנו בני יכאוני יבאו מתני:

שימני

שימני כחותם · בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהבה האהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגתי עליך וקשה כשאול קנאה · והתגר שנתקנאו ונתגרו בי האומות בשבילך · קנאה בכל מקום אינפרמנט בלע"ז לשון אחיזת הלב לנקום נקם ׃ אש שלהבת יה · רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גהינם טעם הזקף הגדול הנקוד על ר' רשפי שלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה ׃ מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה · על שכינם בלשון רשפים נופל עליהם לשון לא יכבו ׃ מים רבים · האומות ׃ ונהרות · שריהם ומלכיהם ׃ לא ישטפוה · על ידי חוזק ואימה ואף על ידי פתוי ושסתה ׃ אם יתן איש את כל הון ביתו · כדי להמיר אהבתך ׃ בוז יבוזו לו · כל זה הקדוש ברוך הוא ובית דינו מעידי שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה · עתה אחות לנו בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מ מרובכם וגו' שהם מקטינים עצמם ׃ אחות · לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין ׃ ושדים אין לה · כענין שנ' בגלות מצרים שדים נכונו בהגיע עת הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים ׃ מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה · כשהאומות מתלחשים עליה לכלותה כענין שנ' לכו ונכחידם מגוי ׃ אם חומה היא · אם תחזק באמונתה ובאהבתה להיות כנגדם כחומת נחושת שלא יכנסו לתוכה ר"ל שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם ׃ נבנה עליה טירת כסף · נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחיר' ׃ ואם דלת היא · הסובבת על צירה ובהיקש עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם ׃ נצור עליה לוח ארז · נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררת ואוכלתן · וכנסת ישראל אומרת אני חומה חזקה באהבת דודי ׃ ושדי כמגדלות · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה ׃ אז · באמרי זאת ׃ הייתי כמוצאת שלום · כמוצאת שלום ככלה המצאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה ׃ כרם היה לשלמה · זו כנסת ישראל שנאמר כי כרם יי' צבאות בית ישראל ׃ בבעל המון · בירושלם שהיא רבת עם והמון רב ׃ בעל · לשון מישור כמו מבעל גד בבקעת הלבנון ׃ נתן את הכרם לנוטרים · מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום במדרש שיר השירי' מצאתי מקבת סמך על נוטרים הללו שהם המלכיות ׃ איש יביא בפריו · כל מה שיכלו לגבות מהן גלגליות וארנוניות ואכפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם ׃ כרמי

רשפיה · גחליה וכן ובני רשף תגביהו עוף ׃ שלהבת יה · מחלוקת בין חכמי המסורת אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים וסמיכת השם כמו כהררי אל ושי"ן שלהבת שורש וכמוהו להטת שלהבת והנה היא מלה מרובעת מארבע אותיות ׃ כנור עליה · מן ונרת עליה ׃ כמוצאת · לשון נקבה על משקל מה היוצאת הזאת · והמלה מן מצא ונעלם האלף כמנהגו ׃ בעל המון · שם מקום שם כרמים רבים ׃ והעומר על זה החבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתינו כי לא נדע מלשון הקדש כי אם הכתוב במקרא שהוזכרו שם הנביאים לדבר ומה שלא הוזכרו לא נדע שמו ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב אחר ללשון הקדש כי בבנינו ואותיו יהו"א והמשרתי' ובפעל והתפעל והסמיכות דרך אחת לסתיהן וכן בחשבון ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש לה דומה בלשון ישמעאל כאמר אולי פירושה כן אע"פ שהדבר בספק ׃ נשלם פי' שיר השירים מהפעם הראשונה ׃

הפעם השנית

ועתה דודי שימני כ כחותם על לבך ה הדביקני אל לבך כ כהדבק החותם באצבע כן הדביקני ואני על זרועך · ועניין בוז יבוזו לו היו בני אד' מלעיגים עליו ׃ אחות לנו קטנה · אמרה הנערה אחד מבני אמי חסד אותי ואמר לאחיו אחות לנו שתנוה נוטרה את ה הכרמים והיא היתה באותו הזמן קטנה · מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה להנשא ׃ אם חומה היא · אם שמרה את עצמה והיא בתולה נבנה עליה טירת כסף והעניין כי נשים בנין חשוב על החומ' מכסף כדי שיהיה לה כבוד על כל החומו' וזה הטעם נקנה לה אלי כתם שהם הקשורי' הראויי' לכלה ׃ ואם דלת היא · שכבר נפתחה נצור עליה והעניין כביאו' במצור ונסגור עליה שלא תראה הפך טירת כסף שכל הרואה על החומה טירת כסף יבא לראותה · אמרה הנערה אני חומה ושדי גדלו ונכונו והעניין אעפ"י ששדי נכונו בתולה אני · אז הייתי בעיניו החושד אותי כמוצאת שלו' כי בתחילה נחרו בי ועתה מצאתי שלו' עמהם · ויש אומרים שיתמהו ויאמרו אם שדיה כמגדלות הנה הם גדולי' ואיכו כן שא מאחר שהיא דומה לחומה יהיו שדיה כמגדלות שהם על החומה הם הקטנים ׃ כרם היה לשלמה · חזרה להלל נפשה ורוב אהבתה ואמרה כרם היה לשלמה והעניין כי הנה שלמה המלך השכיר הכרם שלו בעבור שיביאו לו בפריו הנוטרים ששכרו אותו אלף כסף

הפעם השלישית

שימני כחותם · אלו דברי כנסת ישרא' לשכינה שאהיה דבוקה בך לעולם · ועניין מים רבים הם האומות הנמשלות למים כענין ימשני ממים רבים וכן את מי הנהר הגדולי' וכמוהם רבי' אם יתן איש · כמו המן הרשע ללעג יהיה שלא יוכל לשנות דת ישראל כי המקום הוא שומר תורתו כענין אתה יי' תשמרם שהוא חוזר על הפסוק הראשון שהוא אמרות יי' אמרות טהורות ׃ אחות לנו קטנה · תאמר כנסת ישראל אחר שתתחבר עוד כשארית לנו אחות מעבר לנהר כוש או הם שני המטות וחצי המטה ׃ ביום שידובר בה · ביום שנחמה כמו דברו על לב ירושלם ׃ אם חומה היא · אם שמרה עצמה ולא יכאה מהדת נכין לה מקום וטירות מליאות כסף וכלך בשבילה ׃ ואם דלת היא · שלא שמרה המצות ופתחה לכל נצור עליה ונמנעה שלא תבוא שינו · עכתה היא ואמרה אני חומה שומרת דתי הייתי תורה שבכתב ושבעל פה · היו לו אז יהיו כל ישראל בשלום ׃ כרם היה לשלמה · הם ישראל ששלמה היה מלך על כולם וזה העניין בבעל המון שכל ההמון היה שלו והוא שכב לתת הכרם לנוטרים והם מלכי ישראל · ועניין אלף כסף עשרת השבטים שהיו לנוטרים וכל שבט מאה כסף ׃ כרמי

בשאול ג' ומל' וסי' הרחיב כשאול נפשו · נבלעם כשאול חיים · קשה כשאול קנאה ׃ אחות ג' קמצי' וסי' ולאבשלום אחות יפה ושמה תמר ׃ לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות · אחות לנו קטנה ׃ יביא ה' חס' וסי' שתי תורי' דנזיר · ותאותם יבא להם · יבא בפריו אלף כסף · כי את כל המעשה יבא במשפט · וגם מלכיהם עם נסיכיהם · ו' מל' וס' נמסר בסוף סדר צו ׃

שָׂמֵ֣ה חִבְּלָ֣ה יְלָדָֽתְךָ׃ שִׂימֵ֨נִי כַֽחוֹתָ֜ם עַל־לִבֶּ֗ךָ כַּֽחוֹתָם֙ עַל־זְרוֹעֶ֔ךָ כִּֽי־עַזָּ֤ה כַמָּ֙וֶת֙ אַהֲבָ֔ה קָשָׁ֥ה כִשְׁא֖וֹל קִנְאָ֑ה רְשָׁפֶ֕יהָ רִשְׁפֵּ֕י אֵ֖שׁ שַׁלְהֶ֥בֶתְיָֽה׃ מַ֣יִם רַבִּ֗ים לֹ֤א יֽוּכְלוּ֙ לְכַבּ֣וֹת אֶת־הָֽאַהֲבָ֔ה וּנְהָר֖וֹת לֹ֣א יִשְׁטְפ֑וּהָ אִם־יִתֵּ֨ן אִ֜ישׁ אֶת־כָּל־ה֤וֹן בֵּיתוֹ֙ בָּאַהֲבָ֔ה בּ֖וֹז יָב֥וּזוּ לֽוֹ׃ אָח֥וֹת לָ֙נוּ֙ קְטַנָּ֔ה וְשָׁדַ֖יִם אֵ֣ין לָ֑הּ מַֽה־נַּעֲשֶׂה֙ לַאֲחֹתֵ֔נוּ בַּיּ֖וֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּֽהּ׃ אִם־חוֹמָ֣ה הִ֔יא נִבְנֶ֥ה עָלֶ֖יהָ טִ֣ירַת כָּ֑סֶף וְאִם־דֶּ֣לֶת הִ֔יא נָצ֥וּר עָלֶ֖יהָ ל֥וּחַ אָֽרֶז׃ אֲנִ֣י חוֹמָ֔ה וְשָׁדַ֖י כַּמִּגְדָּל֑וֹת אָ֛ז הָיִ֥יתִי בְעֵינָ֖יו כְּמוֹצְאֵ֥ת שָׁלֽוֹם׃ כֶּ֣רֶם הָיָ֤ה לִשְׁלֹמֹה֙ בְּבַ֣עַל הָמ֔וֹן נָתַ֥ן אֶת־הַכֶּ֖רֶם לַנֹּטְרִ֑ים אִ֛ישׁ יָבִ֥א בְּפִרְי֖וֹ אֶ֥לֶף כָּֽסֶף׃

תְּחוֹת טוּר מִשְׁחָא וְרַשִׁיעַיָּא דְמִיתוּ וְאִתְקַבְּרוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עֲתִידִין לְמֶהֱוֵיהוֹן רָמְיָין הֵיכְמָה דְרָמֵי גְּבַר אַבְנָא בְּקַלְעָא בְּכֵן יֵימְרוּן כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא מָה הֲוָה זְכוּתָא דְעַמָּא הָדֵין דְּסַלְּקָא מִן אַרְעָא רִבְּוָא רִבְבָן כְּיוֹמָא דְסַלְּקַת מִן מַדְבְּרָא לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּמִתְפַּנְּקִין עַל רַחֲמֵי מָרְהָא כְּיוֹמָא דְאִתְחֲמַת תְּחוֹת טוּרָא דְסִינַי לְקַבָּלָא יַת אוֹרַיְתָא וּבְהַהִיא שַׁעְתָּא עֲתִידָא צִיּוֹן דְּהִיא אִמְּהוֹן דְיִשְׂרָאֵל לְמֵילַד יַת בְּנָהָא וִירוּשְׁלֶם לְקַבָּלָא יַת בְּנֵי גָלוּתָא׃ שימני אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא לְרִבּוֹנֵיהוֹן בְּבָעוּ מִינָךְ שַׁוִּי יָתָן כְּגָלוּף דְּעִזְקָן עַל לִבָּךְ כִּגְלוּף דְּעִזְקָא עַל אֶדְרָעָךְ דְּלָא נוֹסִיף עוֹד לְמֶהֱוֵי גָלָיָין אֲרוּם תַּקִּיפָא כְּמוֹתָא אַהֲבַת אֱלָהוּתָךְ וְחַסִּינָא כְּגֵיהִנָּם קִנְאֲתָא דְעַמְמַיָּא מְקַנְּאָן לָן וְדָבָבוּ דְנַטְרִין לָן דַּמְיָא לְגוּמְרִין דְּאִישָּׁא דְגֵיהִנָּם דִּבְרָא יָתֵיהּ יְיָ בְּיוֹמָא תִנְיָנָא לִבְרִיַּת עָלְמָא לְאוֹקָדָא בֵיהּ פָּלְחֵי פוּלְחָנָא נוּכְרָאָה׃ מים אֲמַר מָרֵי עָלְמָא לְעַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אִילוּלֵי מִתְכַּנְּשִׁין כָּל עַמְמַיָּא דְמַתִּילָן לְמֵי יַמָּא דְאִינוּן סַגִּיאִין לָא יָכְלִין לְמִטְפֵי יַת רַחֲמַי מִינָךְ וְאִי מִתְכַּנְּפִין כָּל מַלְכֵי אַרְעָא דְמַתִּילָן לְמֵי דְנַהֲרָא דְנָגְדָא בִּתְקוֹף לָא יָכְלִין לְמִמְחֵי יָתִיךְ מֵעָלְמָא וְאִילוּלֵי יְהֵיב גְּבַר כָּל מָמוֹן בֵּיתֵיהּ לְמִקְנֵי חוּכְמְתָא בְּגָלוּתָא אֲנָא מַהֲדַר לֵיהּ כְּפֵיל לְעָלְמָא דְאָתֵי וְכָל בִּיזְתָא דִי בָזוֹן מִן מַשִׁירְיָתֵיהּ דְּגוֹג יְהֵי דִי לֵיהּ׃ אחות בְּעִידָּנָא הַהִיא יֵימְרוּן מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אִלֵּין לְאִלֵּין אוּמָּא חֲדָא אִית לָן בְּאַרְעָא וְקַלִּילָן זְכוּתָהָא וּמַלְכִין וְשִׁלְטוֹנִין לֵית לָהּ לְמִפַּק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם מַשִׁירְיָתֵיהּ דְּגוֹג מַה נַּעֲבֵיד לַאֲחָתַנָא בְּיוֹמָא דִמְמַלְּלוּ אוּמַיָּא לְמִיסַק עֲלַהָא לִקְרָבָא׃ אם יֵימַר מִיכָאֵל רַבְּהוֹן דְיִשְׂרָאֵל אִם הִיא מִתְעַתְּדָא כְּאוּשָׁא בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְיָהֲבָא כַּסְפָּא לְמִקְנֵי יִחוּד שְׁמֵיהּ דְּמָרֵי עָלְמָא נֶהֱוֵי אֲנָא וְאַתּוּן עִם סָפְרֵיהוֹן סַחְרִין לַהּ כְּנִדְבְּכִין דְּכַסְפָּא וְלֵית רְשׁוּ לְעַמְמַיָּא לְמִשְׁלַט בַּהּ הֵיכְמָה דְלֵית רְשׁוּ לְזַחֲלָא לְמִשְׁלַט בְּכַסְפָּא וְאַפִּילוּ אִי מִסְכֵּינָא הִיא מִן פִּקּוּדַיָּא נִבְעֵי רַחֲמִין עֲלַהָא קֳדָם יְיָ וְיִדְכַּר לַהּ זְכוּת אוֹרַיְתָא דְעָסְקָן בַּהּ יַנְקַיָּא דִכְתִיבָא עַל לוּחָא דְלִבָּא וּמִתְעַתְּדָא לְקַבֵּיל אוּמַיָּא כְּאַרְזָא׃ אני מְתִיבָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמֶרֶת אֲנָא תַקִּיפָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא כְּשׁוּרָא וּבְנוֹי חַסִּינִין כְּמִגְדְּלָא וּבְהַהִיא זִמְנָא תְּהֵי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָ' מַשְׁכְּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי מָרְהָא וִיהוֹן שָׁאֲלִין בִּשְׁלָמָא כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא׃ כרם אוּמָּא חֲדָא סַלְקַת בְּעִידְוֵיהּ דְּמָרֵי עָלְמָא דִשְׁלָמָא עִמֵּיהּ דְּהִיא מְתִילָא לְכַרְמָא אוֹתִיב יָתַהּ בִּירוּשְׁלֶם וּמְסַר יָתַהּ בְּיַד מַלְכַיָּא דְבֵית דָּוִד דִּיהוֹן נָטְרִין יָתַהּ הֵיכְמָה דַאֲרִיסָא נָטִיר לְכַרְמָא בָּתַר דְּמִית שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אִשְׁתָּאֲרָא בִּידוֹי

אבן עזרא

הפעם השנית ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני ואזרה מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים. אני איני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני שהתחברתי בו עם דודי והוא יותר תענוג לי מכל ממון. אמר דודה כאשר יושבת בגנ' שים בתוך הכרם אל תריני קולך כי חברים יש לי והם מקשיבים לקולך ועתה השמיעני ואמרי לי ברח דודי כאילו תחשבי שאני עמהם שלא יחשדוני שאני עמך בכאן כאשר אמרת לי בתחילה סב דמה לך דודי לצבי או לעופר האיילים:

נשלם פי' שיר השירים מהפעם השנית.

הפעם השלישית כרמי שלי. אמ' שלמה ברוח הקדש זה הכרם כולו שהיה לי עוד יחזור להיותו לפני: האלף לך שלמה. ואמר למשיח שהוא בנו ויקרא שלמה האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרי' את פריו גם המאתים שהם יהודה ובנימן. אמרה שכינה היושבת בגנים את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את שיריך. ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכי' ורד אל הרי בשמים הם הררי ציון כי שם צוה יי' את הברכה חיים עד העולם:

רשי

כרמי שלי לפני. ליום הדין יביאם הקב"ה במשפטו ויאמ' כרמי אע"פ שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפת' לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים האלף לך שלמה אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור לך: ומאתים לנוטרי' את פריו. ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר תחת הנחשת אביא זהב. ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר כי ליושבי' לפני יי' יהיה סחרה ואתננה של כר ויום לפרש ומאתים לנוטרי' את פריו כדין הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישרא' ליי' ראשית תבואתו קרן וחומש חומשו של קרן ומאתי' הם חומשו של אלף: היושבת בגנים. הקדוש ברוך הוא אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרי' ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך. מלאכי השרת חבריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני. ואחר כך יקדישו הם שנ' ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים: ברח דודי. מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם: ודמה לך לצבי. למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו: אמן

מסורה

ודמה ל' וחד דמה ואינון חד מן ג' זוגין מחלפין חד ד' וחד ו' וסי' דמה ל' עד שיפוח היום. וחבה ל' ברח דודי. דשן ל' ונתן מטר זרעך אשר תזרע. ודשן ל' כי אביאנו אל האדמה: דחופים ל' הרצים יצאו. ודחופים ל' הרצי' ברכבי הרכש:

מקרא

י' כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ: הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי: בְּרַח דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים:

ל' רפי וחד דגש · ל' כאיש אחד · ב' ונסי' ל' וחד דמה

סך פסו' שיר השירים מאה ושבעה עשר וסי' קי"ז וחציו נרד וכרכם:

תרגום

רְחַבְעָם בְּרֵיהּ אָתָא יָרָבְעָם בַּר נְבַט וּפְלִיג עִמֵּיהּ מַלְכוּת וּדְבַר מִן יְדוֹי עֲסַר שִׁבְטִין עַל מֵימַר פּוּמֵיהּ דַּאֲחִיָּה דְּמִן שִׁילֹה דִּי הוּא גְּבַר רַבָּא: כרמי כַּד שְׁמַע שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָ' נְבוּאָתֵיהּ דַּאֲחִיָּה דְּמִן שִׁילֹה בְּעָא לְמִיקְטְלֵיהּ וַעֲרַק אֲחִיָּה מִן קֳדָם שְׁלֹמֹה וַאֲזַל לְמִצְרַיִם וּבְהַהִיא שַׁעְתָּא אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְמֶהֱוֵי אִיהוּ שַׁלִּיט בַּעֲסַר שִׁבְטִין כָּל יוֹמוֹהִי וּבָתַר מוֹתֵיהּ יְהֵי שַׁלִּיט בְּהוֹן יָרָבְעָם בַּר נְבַט וּתְרֵין שִׁבְטִין יְהוּדָה וּבִנְיָמִן יְהֵי שַׁלִּיט בְּהוֹן רְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה: היושבת אֲמַר שְׁלֹמֹה בְּסוֹף נְבוּאָתֵיהּ עָתִיד מָרֵי עָלְמָא לְמֵימַר לִכְנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּסוֹף יוֹמַיָּא אַתְּ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְגִינְתָא קַלִּילָא בֵּינֵי אוּמַיָּא וְיָתְבָא בְּבֵית מִדְרָשׁ' עִם חַבְרֵי סַנְהֶדְרִין וּשְׁאַר עַמָּא רְצַיְיתִין לְקָל רֵישׁ מְתִיבְתָּא וְאַלְפִין מִן פּוּמֵיהּ פִּתְגָּמֵיהּ אַשְׁמִיעִינִי אוֹרַיְיתָא קָל מִלַּיִיךְ בְּעִידָּן דְּאַתְּ יָתְבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּיבָא וַאֲנָא מַסְכִּים לְכָל מַה דִּי אַתְּ עָבְדַתְּ: ברח בְּהַהִיא שַׁעְתָּא יֵימְרוּן סָבֵי כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲרוֹק לָךְ רַחֲמֵי מָרֵי עָלְמָא מֵאַרְעָא הָדָא מְסָאֲבָא וְתִישְׁרֵי שְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּבְעִידָּן עַקְתִין דִּי אֲנַחְנָא מְצַלִּין קֳדָמָךְ תְּהֵי דָמֵי לְטַבְיָא דִּי בְעִידָּן דְּדָמִיךְ עֵינָא חֲדָא קָמִין וְעֵינָא חֲדָא יְהֵי פְּתִיחַ אוֹ כְּאוֹרְזִילָא דְאַיָּלָא דִבְעִידָּן דַּעֲרִיק מִסְתַּכֵּל בַּתְרֵיהּ כֵּן אַנְתְּ תְּהֵא מַשְׁגַּח בָּן וּמִסְתַּכֵּל בְּצַעֲרָן וּבְסִיגּוּפָן מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא עַד זְמַן דִּיתִרְעֵי בָן וְתִפְרוֹק יָתָן וְתָעִיל יָתָן עַל טוּרָא דִירוּשְׁלֵם וְתַמָּן יִסְקוּן כַּהֲנַיָּא קֳדָמָךְ קְטֹרֶת בּוּסְמָנִין:

נשלם פירוש שיר השירים תהלה ליוצר אורים

רשי

ויהי בימי שפוט השופטים. לפני מלוך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו לכך נענש: אפרתים. חשובים וכן בן תוחו בן צוף אפרתי אבניכוס ראה חשיבות שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה. דבר אחר אפרתים בית לחם קרויה אפרת: איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו: גם שניהם. מהו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם ואחר כך מתו גם הם: ותצא מן המקום. למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדה מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע:

כי

ויהי בימי ה' דסמי' וסי' ויהי בימי אמרפל. ויהי בימי אחז. ויהי בימי יהויקים דירמיה. ויהי בימי שפט השפטים. ויהי בימי אחשורוש: שפט ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' אם תבא עלינו רעב חרב שפוט. ויהי בימי שפט השפטים. פתח פיך שפט צדק. קדמ' מל' כתר' והפ"א נקוד בחטף קמץ: מאביות ד' חס' ו' בליש' וסימ' והמאבים יקראו להם אמים. מאדם וממאב

רות

ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו: ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי ושם שני בניו מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה ויבאו שדי מואב ויהיו שם: וימת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה: וישאו להם נשים מאביות שם האחת ערפה ושם השנית רות וישבו שם כעשר שנים: וימותו גם שניהם מחלון וכליון ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה: ותקם היא וכלתיה ותשב משדי מואב כי שמעה בשדה מואב כי פקד יהוה את עמו לתת להם לחם: ותצא מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלתיה עמה ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה: ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה יעשה יהוה עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי: יתן יהוה לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה: ותאמרנה לה כי אתך נשוב לעמך: ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים:

תרגום

והוה ביומי נגיד נגידיא והוה כפן תקיף בארעא דישראל עשרה כפנין תקיפין איתגזרו מן שמיא למהוי בעלמא מן יומא דאתברי עלמא עד דייתי מלכא משיחא לאוכחא בהון דיירי ארעא כפן קדמאי ביומי אדם כפן תניין ביומי למך כפן תליתאי ביומי אברהם כפן רביעאי ביומי יצחק כפן חמישאי ביומי יעקב כפן שתיתאי ביומי בועז דמתקרי אבצן צדיקא דמן בית לחם יהודה כפן שביעאי ביומי דוד מלכא דישראל כפן תמינאי ביומי אליהו נביא כפן תשיעאי ביומי אלישע בשמרון כפן עשיראי עתיד למהוי לא כפן למיכל לחמא ולא צחותא למשתי מיא אלהין למשמע פתגם נבואה מן קדם יי וכד הוה כפנא הדין תקיף בארעא דישראל נפק גברא רבא מן בית לחם יהודה ואזל לדור בחקלא דמואב הוא ואתתיה ותרין בנוהי: ושום גברא אלימלך ושום אתתיה נעמי ושום תרין בנוהי מחלון וכליון אפרתין רבנין מן בית לחם יהודה ואתו עד חקל מואב והוו תמן רופילין: ומית אלימלך בעלה דנעמי ואשתארת היא ארמלא ותרין בנהא יתמין: ועברו על גזירת מימרא דיי ונסיבו להון נשין נוכראין מן בנת מואב שום חדא ערפה ושום תניתא רות ברת עגלון מלכא דמואב ויתיבו תמן כזמן עשר שנין: ועל דעברו על גזירת מימרא דיי ואתחתנו בעממין נוכראין אתקטעו יומיהון ומיתו אף תרויהון מחלון וכליון בארעא מסאבתא ואשתארת אתתא מתכלא מתרין בנהא וארמלא מבעלה: וקמת היא וכלתהא ותבת מחקל מואב ארום אתבשרת בחקל מואב על פום מלאכא ארום דכר יי ית עמיה בית ישראל למיתן להון לחמא בגין זכותיה דאבצן נגידא ובצלותיה דצלי קדם יי הוא בועז חסידא: ונפקת מן אתרא די הות תמן ותרתין כלתהא עמה: ואמרת נעמי לתרתין כלתהא אזילנא תיבנא אתתא לבית אמה יעביד יי עמכון טיבו כמא די עבידתון עם בעליכון שכביא דסריבתון למסב גובריא בתר מותיהון ועימי רזנתון וסוברתון יתי: יהב יי לכון אגר שלים על טיבותא די עבדתון לי ובההוא אגר תשכחון ניחא כל חדא וחדא לבית בעלהא ונשיקת להון ונטלין קלהון ובכיאן: ואמרן לה לא נתוב לעמנא ולדחלתנא ארום אילהין עימך ניתוב לעמך לאתגיירא: ואמרת נעמי תבנא ברתי למה תזלין עמי העוד כען אית לי וולדא במעי ויהון לכון גוברין:

ושמואל. וישאו להם נשים מאביות. תם את רות המאביה. וככלות אלה נגשו: פקד יי' ד' וסימ' ויאמן העם וישמעו. כי פקד יי' את חנה. כי פקד יי' את עמו לתת להם לחם. כי פקד יי' אה עדרו: בית אישה ב' וסימ' ואם בית אישה נדרה. ומצאן מנוחה אשה בית אישה. להן י"ד וסימ' נמסר בסדר פנחס וביחזקאל סימן כ"ג: ותאמרנה לה י"א מלין בטעם פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח בכ"א מקומות שישרתנה מאיילה וסימ' נמסר בסדר פנחס: לאנשים ח' וסימני רק לאנשים האל אל. ולקחתי את לחמי. התחזקו והיו לאנשים ב' בו. ויצקו לאנשים. קחו נשים והולידו. ואף כי תשלחנה. העוד לי בנים במעי:

אבן עזרא

באם אל יחזק ידי
וזכרי יעמיד הודי
פירוש מגילת רות
לאברהם ספרדי:

נאום אברה' בעבור היות דוד שורש מלכות ישר' כתב' בספרי הקדש יחס דוד:

ויהי בימי שפט השופטי'. יש אומ' כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישרא'. ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כי אם שם כמו חרב שפוט ויתכן היות כמשמעו כי כל פועל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרים משם הפיעל כי הוא העיקר. מבית לחם יהודה מ' משמש עצמו ואח' עמו בעבור כי שם מקום לא יסמך: מחלון וכליון לא ידענו אם המקרים שהיו על שם שנקראו כן כמו יששכר גם משה. ובדרש אומ' שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתוב אשר בעלו בנות למואב והמואביות מותרות לישראל כי הכתוב לא אסר כי אם עמוני ומואבי שלא יבואו בקהל ושלא יקחו מבנות ישראל ובספר עזרא אבאר זה בטוב. וטעם מבית לחם פעם אחרת להודיע שהם אזרחים ועוד בעבור שאמר אפרתים ואת המלה פעם היא ליחס המקו' הנקרא אפרת ופעם אחת ממשפחת אפרי' ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא המקום על שמה כמו מצרי' ולא יתכן שיקחו מחלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל אלהיה: ותשאר האשה לבדה משני ילדיה ומאיש' והזכירם הכתוב כי כן משפט כאשר יזכיר שני דברי' יאמר על האחרון או הזכירם בעבור רוב מכאוביה על בניה שהיו בחורים כי אישה זקן מת: ותשב משדה מואב. במחשבתה כמו וילחם ישרא' עם בלק: עם המתי'. הם בניה: יתן יי' לכם. בעל: העוד לי בנים. רבים מחברינו חשבו כי זאת התשוב' על המכחישים ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי הייבום לא לאחי' מן האב ולא מן האם רק אמרה להם אילו היו לי בני' במעי הייתי נותנת אותם לכם תחת המתי' ואת דרך חיבוב ולא על דרך ייבום: הלכן

הלהן תשברנה׳ הכ״ון תחת המ״ס והפך כי מר לי מאד מכם והמה באו בית לחם׳ מלת תשברנה רביקה עם אות למ״ר או עם מלת ש כמו עיני כל אליך ישברו׳ תעגנה׳ מבניין נפעל ואין לו חבר׃ לבלתי היות לאיש׳ היות כל אחת מהן לאיש כמו ויתלו שניהם על עץ׃ אל בנותי׳ כלומר אל תלכנה עמי׃ כי יצאה בי׳

כי זקנתי מהיות לאיש׳ שאנשא לו ואוליד בני׳ ותנשאו להם שאיננם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא הע למחלון וכליון קדושין בהם שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד׃ כי אמרתי יש לי תקוה׳ כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים׃ וגם הייתי הלילה לאיש׳ ויותר מכן אפי׳ הייתי הלילה זכרים וגם ילדתי בנים או אפילו כבר ילדתי בנים׃

ותשאנה ב׳ חד מ״ל וחד חסר וסימ׳ ותשאנה קולן ותבכינה׳ ותשנה קולן ותבכינה עוד׳ בתרא חסר א׳ וא׳ ותשנה עלינו בהי חסר׃ אל אשר ה׳ וסימ׳ נבסר בבי השא ומעי ודיש יחזקאל׃ עבך ה׳ וסי׳ והשביע הכהן את האשה׳ בפרסו׳ סוסיו ירמוס את כל חוצותיך׳ הנה עמך נשים בקרבך׳ שמעי בת וראי והטי אזנך׳ וחד ועמך כלם צדיקי׃ שתיה׳ ב׳ לשון נקבה וכס״פ

שבנה בנתי לכן כי זקנתי מהיות לאיש כי אמרתי יש לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים׃ הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש אל בנתי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד יהוה׃ ותשנה קולן ותבכינה עוד ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה׃ ותאמר הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך׃ ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך כי אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין עמך עמי ואלהיך אלהי׃ באשר תמותי אמות ושם אקבר כה יעשה יהוה לי וכה יסיף כי המות יפריד ביני ובינך׃ ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה׃ ותלכנה שתיהם עד בואנה בית לחם ויהי כבאנה בית לחם ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי׃ ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא כי המר שדי לי מאד׃

ג׳ ל׳ וחס׳ א׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ כתי׳ ת׳ למערבאי · ל׳ · ל׳ · ח׳ ר׳ · ח׳ · ט״ו ב׳ מכתין רף · ל׳ · ל׳ · ב׳ לשון נקבה ונכס׳ · ג׳ ב׳ מ״ל וח׳ חס׳ · נ׳ · ז׳ · ח׳ רפין · ח׳ חד חס׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ כתי׳ א׳

תובנא ברתי מבתרי אזילנא לעמכון ארי סבית מלמהוי בעלה לגבר ארום אמרית אילו אנא ריבא אית לי סבר ברם הויתי מבעלא בליליא לגבר וברם הויתי ילדת בנין׃ הילמא להון אתון מתינן עד די ירבון כאתתא דנטרא ליבם קליל למסבה לגבר הבדילהון אתון יתבן עגימן בדיל דלא למהוי מתנסבן לגבר בבעו ברתי לא תמררון נפשי ארום מריר לי יותר מנכון ארום נפקת בי מחא מן קדם יי׃ ונטלן קלהן ובכיאן עוד זימנא אוחרנא ונשיקת ערפה לחמותה ורות אתדבקת בה׃ ואמרת הא תבת יבמתיך לות עמה ולות דחלתה תובי בתר יבמתיך לעמיך ולדחלתיך׃ ואמרת רות לא תקניטי בי למשבקיך למתוב מן בתרייך ארום תאיבא אנא לאתגיירא אמרת נעמי אתפקדנא למיטר שביא ויומי טבא בדיל דלא להלכא בר מתרין אלפין אמין אמרת רות לכל מן די את אזלא איזיל אמרת נעמי אתפקידנא דלא למבת בחדא עם עממיא אמרת רות לכל אתר די תביתי אבית אמרת נעמי אתפקידנא למינטר שית מאה ותלת עסר פיקודי אמרת רות מה דנטרין עמיך איהא נטרא אנא כאילו הוו עמי מן קדמת דנא אמרת נעמי אתפקידנא דלא לספלח פולחנא נוכראה אמרת רות אלהך הוא אלהי׃ אמרת נעמי אית לנא ארבע דיני מותא לחייביא רגימת אבנא ויקידת נורא וקטילת סייפא וצליבת קיסא אמרת רות לכל מה דתמותי אמות אמרת נעמי אית לנא בית קבורתא אמרת רות ותמן אהא קבירא ולא תוסיפי עוד למללא כדנן יעביד יי לי וכדנן יוסיף עלי ארום מותא יהא מפריש ביני ובינך׃ וחזת ארום מאלמא היא למהך עמה ופסקת מלמללא לה׃ ואזלן תרויהון עד דעלן בית לחם והוה כד עלן לבית לחם וארגישו כל יתבי קרתא עליהון ואמרן הדא נעמי׃ ואמרת להון לא תהוין קרן לי נעמי קרו לי מרירת נפשא ארום אמריר שדי לי לחדא׃

ג׳זירת השם שיבא ת׳ מלפניו או שהיתה כ׳ נמסרת ויצאה בי ע׳ שנראתה׃ יד יי׳ מכה כי ביד היא ו׳ וכלשון בני אדם דיבר הכתוב׃ שבה יבמתך׳ תגזרת יבמה כבר פ׳ פירשנוה בתורה׃ אל עמה ואל אלהיה׳ לעד שהתגיירו׃ אל תפגעי בי׳ הטעם פיוס ולעולם הוא דבוק עם אות בי״ת כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא אפגע אדם ו׳ ובמקומו אפרשנו׃ עמך עמי׳ לשלם לא אעזוב תורת ישראל וייחוד השם׃ מתאמצת׳ מבנין התפעל׃ ותהם׳ מבנין נפעל מפעלי ה׳ הכפל׃ הזאת נעמי׳ כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל׃ אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא׳ אע״פ שהוא כתוב באל״ף בא כדרך בעלי הה״א הנעלם ב׳ בסוף אל״ף מרא תחת ה״א וכמוהו כעגלה דשא על דעת ר׳ יהודה ולפי דעתי הטעם דבר תענוג והמר הפך ת׳ תענוג והטעם הוא ה׳ שאכל הוא המתוק׳ מלאה

הלהן תשברנה׳ בתמיה שמא להן ת׳ תצפנה עד אשר יגדלו לשון שברו על יי׃ תעגנה׳ לשון איסור כלא כמו עג עוגה ו׳ ועומד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנ״ון דגש או ל׳ לכתוב שני נוני״ן׃ הנה שבה יבמתך׳ זה טעמו למעלה תחת השי״ן לפי שהוא לשון עבר ובבקר היא שבה טעמו למט׳ בבי״ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם׃ אל תפגעי בי׳ אל תפצרי בי׃ כי אל אשר תלכי אלך׳ מכאן אמרו רבותינו גר שבא ל׳ להתגייר מודיעין לו מקצת עונשין שלא בא לחזור בו יחזור ש׳ שמתוך דבריה של רות אתה למד מה אמרה לה נעמי אסור לנו ל׳ לצאת חוץ לתחום ב׳ בשבת אמרה לה ב׳ באשר תלכי אלך אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינו אישה אמ׳ לה באשר תליני אלין עמנו מובדלים משאר עמי׳ בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי אסור לנו ע״ז אלהיך אלהי ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ו׳ ונשרפי׳ ואחד לנהרגי׳ ונחנקי׳ אמרה לה ושם אקבר׃ כה יעשה לי אלהים׳ כאשר התחיל להרע שיצאה בי ידו להמית אישי ולירד מ׳

וס׳ ותלכנה שתיהם עד באנה בית לחם׳ אשר בנו שתיהם את בית ישראל׃ מרא ל׳ כתיב א׳ והוא חד מן מלין דכתי׳ א׳ בסוף תיבותא ולית דכו׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות האלף בכ״ד׃

ממכסי׃ וכה יוסיף׳ אם יפריד ביני וביניך כי אם המות׃ ותחדל לדבר אליה׳ מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקים עליו׃ תוספת׳ ותלכנה שתיהן׳ אמר רבי אבהו בוא וראה כמה חשובין הגרים לפני הקב״ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי׃ ותהם כל העיר׳ נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום׃ עכ״ל׃ הזאת נעמי׳ הא נקודה חטף מכפי שהיה תמוהות הזאת נעמי שהיתה מרגלה לצאת בכבוד ובפרדים תראיתם מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ׃ מלאה

רשי

מלאה הלכתי · בעושר ובנים : ענה בי · העיד עלי שהרשעתי לפניו : בתחילת קציר שעורים · בקצירת העומר הכתוב מדבר : מודע · קרוב בן אחיו של אלימלך היה · אמרו רבותי' אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילו להם זכות אבותם כשיצאו מארץ לחוצה לארץ : אלכה נא השדה · לאחר משדות אנשי העיר אחרי אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי : ואלקטה בשבלי' · אחר אשר אמצא חן בעיניו · אחר מי אשר אמצא חן בעיניו :

ותלך ותבא ותלקט בשדה · מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר ותבא ו ואחר ותלקט אלא ש שהיתה מסמנת ה הדרכי' קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה חזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילים ותדע לשוב : ויקר מקריה · לבא בחלקת השדה אשר לבועז : למי הנערה הזאת · וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צ צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה ו והיתה מלקטת עומדו' מעומד ושוכבו' מיושב כדי שלא תשחה :

השבה עם נעמי · הטעם למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר והי"ה לשון פועלתי ותאמר · בלבה : אלקטה נא · לקט השבלים : ואספתי בעמרים · שכחה של עמרים : וצמית והלכת אל הכלים · ואם תצמאי אל תבושי מ מלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים : לא

אבן עזרא

מלאה · בנים וממון : ויי' ענה בי · יש אומרי' מגזרת לענות מפני ולפי דעתי שהוא מגזרת לא תענה ברעך כטעם תחדש עדיך נגדי : ושדי הרע לי · כמו נגע וכמהו ובורא רע או הרע לי על מעליו או על דרך לשון בני אדם דבר הכתוב והוא הנכון · ה"א השבה ה"א הדעת כמו הנמצא פה · וטעם ותשב נעמי פעם אחרת לרמוז הזמן שבאו בתחלת קציר שעורים בעבור לקוטי רות : מודע · קרוב ירוע כמו ומודע לבינה תקרא : לאישה · מאת אישה והנה ה הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא : בועז · אמ' רבותינו ז"ל שהוא אבצן שהיה שופט את ישראל : אחר אשר אמצא חן בעיניו · יש אומרים כי הוי"ו שב אל בועז הנזכר והטעם אולי יהיה ולפי דעתי שהוי"ו שב אל בעל ה השדה ואם לא נזכר בעבור ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה : יי' עמכם · לעזור אתכ' בעבור שהם עמלים : יברכך יי' · שיתן ברכה בקציר : למי הנערה הזאת · חשב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער כי ראה ל לבושה כלבוש ארצה גם הצורות משתנות בעבור האויר ודרך הדרש ידועה : ותבא ותעמד · שתתעכב תמיד בברכה ולא ב בדבר אחר שלא : יתפרנה בעבור יפיה : זה שבתה הבית מעט · זמן מועט · ושבתה שיטבה · וטעם בית כמו כול' : לא תעבורי · במורק תחת חולם כמו ישפוטו הם והיא מלה זרה בעבור היותה מ מלרע אולי היתה כן בעבור שאיננו במקום מוכרת · וכ"ן תדבקין כוסף : וצמית · בא בבעלי הה"א בסוף :

הגר

מסורה

הרע ד' וסימ' נמסר בסדר שמות ומלכים ב' סימן כ"א : בתחלת ו' וסימ' והם הומתו בימי קציר תחלת כתי' · ויהי בתחלת שבתם שם · בתחלת עלות הלקש · באו בית לחם בתחלת קציר שערים · בתחלת תחנוניך יצא : ובמלכית אחשורש בתחלת : ואלקטה ל' וחד אלקטה ואינון חד מן זוגין חד א' וחד ו' וסימני' במסר' רבתא במערכת אות האל"ף בס"ד :

מקרא

אני מלאה הלכתי וריקם השיבני יהוה למה תקראנה לי נעמי ויהוה ענה בי ושדי הרע לי : ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי מואב והמה באו בית לחם בתחלת קציר שערים : ולנעמי מידע לאישה איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בעז : ותאמר רות המואביה אל נעמי אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו ותאמר לה לכי בתי : ותלך ותבוא ותלקט בשדה אחרי הקצרים ויקר מקרה חלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך : והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים יהוה עמכם ויאמרו לו יברכך יהוה : ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים למי הנערה הזאת : ויען הנער הנצב על הקוצרים ויאמר נערה מואביה היא השבה עם נעמי משדי מואב : ותאמר אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים ותבוא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה זה שבתה הבית מעט : ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תדבקין עם נערתי : עיניך בשדה אשר יקצרון והלכת אחריהן הלוא צויתי את הנערים לבלתי נגעך וצמת והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים : ותפל על פניה ותשתחו ארצה ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה :

תרגום

אנא מליאה אזלית מבעלי ומבני וריקניא אתבני יי מנהון למא דין אתון קרן לי נעמי ומן קדם יי אסתהיד לי חובתי ושדי הבאיש לי : ותבת נעמי ורות מואביתא כלתה עמה די תבת מחקל מואב ואינון אתו בית לחם במעלי יומא דפסחא ובההוא יומא שריאו בני ישראל למיחצד ית עומרא דארמותא דהוה מן שעורין : ולנעמי אשתמודע לגברה גבר גיבר תקיף באוריתא מן יחוס אלימלך ושמיה בועז : ואמרת רות מואביתא לות נעמי איזיל כען לחקלא ואכנוש בשבולין בתר די אשכח רחמין בעינוי ואמרת לה איזיל ברתי : ואזלת ועלת וכנשת בחקלא בתר חצודיא ואורע אירעהא אחסנת חקלא די הוה לבועז דמן יחוס אלימלך : והא בועז אתא מבית לחם ואמר לחצודיא יהא מימרא דיי בסעדכון ואמרו ליה יבריכינך יי : ואמר בועז לעולימיה דמני רב על חצודיא לאי דין אומא ריבא הדא : ואתיב עולימא דאתמנא רב על חצודיא ואמר ריבא מן עמא דמואב היא דתבת ואתגיירת עם נעמי מחקל דמואב : ואמרת אצבור כען ואכנוש שובלין באלומיא מה דמשתאר בתר חצודיא ואתת וקמת ואתעכבית כען מקדם צפרא ועד כען פון זעיר דין דיתבא בביתא ציבחר : ואמר בועז לות רות הלא קביל מיני ברתי לא תהכין למצבר שובלי בחקל אוחרן ואף לא תעברי מיכא למיזל לאומא אחרתא והכא תתוספין עם עולמותי : תהא מסתכלא בחקלא דיחצדון ותהכין בתריהון הלא פקידית ית עולימיא דלא יקרבון ביך ובעידן די את צהית למויי איזילי למניא ותהי שתיא מויי די מליין עולימיא : ונפלת על אפהא וסגידת על ארעא ואמרת ליה מא דין אשכחית רחמין בעינך ל לאשתמודעותני ואנא מעמא נוכראה מבנתהון דמואב ומעמא דלא אידכי למיעל בכנישתא דיי :

מסורה גדולה

לקוצרים ד' מל' וסי' ויאמר לקוצרים יי' עמכם · ודכתריה ונצב על הקוצרים למי הנערה · ודכתריה ויאמר נערה מואביה · ודכתריה ותאמר אלקטה נא ואספתי : הלוא ט' מל' בכתו' וסימ' הלוא משנאיך יי' אשנא · הלוא יתעו חרשי רע · הלוא שמעת בתי · הלוא צויתי את הנערים · הלוא הם כתובים דאסתר · הלוא ביראת אלהינו תלכו · הלוא כה עשו אבתיכם דבסוף עזרא · הלוא על אלה חטא שלמה · תאנף בנו עד כלה :

מסורה קטנה (בשולים)

ר' · ל' מידע ת' · ב · ל' ואלקטה · ל' · ל' · ב' · ר"ח ל' · ר"מ ל' · ר"ח ל' · ב"ת · ר"ח ל' · ל' מל' למעלה בתי' · ל' · ט' מל' בכתו' · ר' · ל' · ה' רכיו · ל' ומל' · ב' · ב' חס' · ל' וכל הטבלי' דכו' · ל' · ל'

יברכך ה' ה' וכל לאתן יברכך דאוריית' דכו'

אמר הגד לי · פועל שלא נקרא שם פועלו : אשר לא ידעת . לדור שמהם : משכורתך כמו משכורות הלבנים והוא שם מן הבנין הכבד הנוסף בעבור המ״ס : ואנכי לא אהיה . אוכי ראויה להיות כאחת שפחותיך : בחומץ · בעבור החום : ותותר · בעבור סוף פסוק כמו זכור מלחמה אל תוסף : ויצבט · אין לו חבר ופירוש כמו נתינה : של תשלו · מגזרת שלל ויש אומרי׳ כמו שגגה מן על השל : ויהי כאיפה שעורים · פעם אחת שאלני אדם מה טעם באיפה שעורים אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי הכתוב כבר מה היה אז נקלותי בעיניו ויאמר לי כי יש לו טעם ואני אחרשתי ממנו ולא שאלתיו : והנה בא ביום אחד ואמר לי כי יש לו טעמים הרבה האחד שראתה רות בדרך כנואה כי פקיד היה אחד מבנית להעמיד עמוד על שם בנלה וטעם איפה בו רמוני שהיו על העמוד חח בגימטריא ופיר׳ שעורים כמו שיעורים כמו שער בנפשו וטעם אחר ויהי שתי מלות ארמית ועברית וי היא כאשר ראתה שיתלה אבשלום שהוא מבנית והנה כ״ף עם אלף רמז לשכות אבשלום במותו ואח׳ כך איפה שעורים לשון רבי׳ בעבור היותו כבד עליו וטעם אחר כי תחלת אות באיפה עם תחלת שעורי׳ הוא ימי שהוא כדין נמור אז שמח ויטב לבו ב בקרבו : ברוך יי׳ אשר לא עזב חסדו · לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה : החיי׳ . נעמי ורות : מגואלינו הוא · אין הגאולה יבום רק הוא דרך א אחרתי כי

עשית ה׳ וסימניהון לאשה מה זאת עשית · ראי דרכך בגיא דעי׳ ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית · איפה לקטת היום ואנה עשית · אשר עשית את ונכלבת׳ וכן הודע את ירושלם עד ונהלת כך דכו׳ : לחסות ג׳ רפין ומל׳ וסימ׳ מבטוח באדם · מבטוח בנדיבים · אשר באת לחסות תחת כנפיו : וכי דברת חד מן כ׳ יתיראין וסימ׳ נמסר בבסרה רבת׳

ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום : ישלם יהוה פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יהוה אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו : ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך ואנכי לא אהיה כאחת שפחתך : ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד הקצרים ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותתר : ותקם ללקט ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה : וגם של תשלו לה מן הצבתים ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה : ותלקט בשדה עד הערב ותחבט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים : ותשא ותבוא העיר ותרא חמותה את אשר לקטה ותוצא ותתן לה את אשר הותרה משבעה : ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום ואנה עשית יהי מכירך ברוך ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז : ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא ליהוה אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו הוא : ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין עד אם כלו את כל הקציר אשר לי :

ואתיב בועז ואמר לה אתחואה אתחואה לי על מימר חכימיא דכד גזר יי׳ לא גזר על נוקבייא אלהין על גובריא ואתאמר עלי בנבואה דעתידין למיפק מינך מלכין ונביאין בגין טיבותא דעבדת עם חמותיך דפרנסת יתה בתר דמית בעליך ושבקת דחלתיך ועמיך אביך ואמיך וארעא ילדותיך ואזלת לאתגיירא ולמיתב בין עמיא דלא אשתמודע ליך מאיתמלי ומדקמוהי : יגמול יי׳ ליך גמול טב בעלמא הדין על עובדך טב ויהי אגריך שלימא לעלמא דאתי מן קדם יי׳ אלהא דישראל דאתת לאתגיירא ולאתחבאה תחות טלל שכינת יקריה ובההוא זכותא תשיזיבי מן דין גהינם למיהוי חולקך עם שרה ורבקה ורחל ולאה : ואמרת אשכח רחמין בעינך ריבוני ארום נחמתני לאכשרתני למדכי בקהלא דיי׳ וארום מלילתא תנחומין על לב אמתך דאבטחתני למיחסן עלמא דאתי הי כצדקתא ואנא לית לי זכו למיהוי לי חולקי לעלמא דאתי אפילו עם חדא מן אמהתך : ואמר לה בועז לעידן סעודתא קריבי הלכא ותיכולי מן לחם וטמישי סעדיך בתבשיל דאתבשל בחלא ויתיבת מסטר חצודיא ואושיט לה קמח קלי ואכלת ושבעת ואשתארת : וקמת למצבר שובלין ופקיד בועז ית עולימוי למימר אף ביני אלומיא תהי צביר ולא תכספוניה : ואף מיתר תתירון לה מן אסיריא ותשבקון למהוי צבירא ולא תנזפון בה : וצבירת שובלין בחקלא עד רמשא ודשת ית שובלין דצבירת והוה שיעוריהון כתלת סאין סעורין : וסוברת ועלת לקרתא וחזת חמותה ית מה דכנשת ואפקת מן תרמילא ויהבת לה ית מזונא דאשתאר לה משבעה : ואמרת לה חמותה לאן צבירת יומא דין ולאן אשתדלת למעבד יהא גברא דאשתמודע ליך מבורך וחויאת לחמותה ית דאשתדלת למעבד עמיה ואמרת שום גברא דאשתדלית עמיה יומא דין מתקרי בועז : ואמרת נעמי לכלתה מבורך הוא מפום קודשא דיי׳ דלא שבק טיבותיה עם חייא ועם מיתייא ואמרת לה נעמי קריב לנא גברא מפורקנא הוא : ואמרת רות מואביתא אף ארום אמר לי עם רביא דילי תתוספין עד זמן דכדי ישיצון ית כל חצדיא דילי :

רשי

לא אהיה כאחת שפחתך · אינו חשובה כאחת מן השפחות שלך : וטבלת פתך בחומץ · מכאן שהחומץ יפה לשרב : ויצבט לה קלי · ויושט לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה אחורים ותוך ובית הצביטה : וגם של תשלו · שכח תשכחו עשו עצמיכם כאילו אתם שוכחים תרגום של שגגה שלותא וכן על השל · דבר אחר לשון כי ישל זיתך : צבתים · עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה מכאן צבתים או כרוכות : יהי מכירך ברוך · בעל הבית שכפאו ונתן לך פנים ללקט בשדהו :

בערך כי בס״ר : להג׳ לא מפקין ה׳ וסימ׳ ויקרא לה נוכח בשמו · לבנות לה בית בארץ שנער · לה בועז לעת האוכל גשי הלום : וגם ד׳ רפ׳ בכתובי׳ וסימ׳ וגם אהלי מקנה היו · וגם כמלך נבוכד נצר מרד · וגם בירושלם העמיד · וגם אל וגברי אשר · הקריבים אליהם · וגם ללוים אין לשאת · וגם מעכה אם אסא המלך · וגם עלה לרוב בחלבי השלמים · וגם עבדי חירום ד״ה · וגם עד זקנה ושיבה · וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב · וגם אני אחי ונערי דעזרא · וגם במלאכת החומה · וגם נביאים העמדת · וגם כל האדם שיאכל ושתה · וגם זה רעה חולה כל עומת שבא כן ילך · וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר · וגם אלהיהם עם נסיכהם ועם כליי · וגם של תשלו לה מן הצבתים · וגם את רות המואביה אשת מחלון : תצאי ג׳ וסימ׳ נמסר במ׳ בה סימן ד׳ :

רשי

הנה הוא זורה ׃ וכטור בלעז שזורה את המוץ׃ הלילה. שהיה הדור פרוץ בגנבה וגזל והיה ישן בגרנו לשמור גרנו׃ ושמת שמלותיך. בגדים של שבת׃ וירדת הגורן. וירדתי כתיב זכותי תרד עמך׃ אל תודעי לאיש. לבועז׃ ותרד הגורן ותעש. היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכ׳ ירדה בתחילה הגורן ואחר כך קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה׃ וייטב לבו. עסק בתורה ׃ ותבא בלט. בנחת׃ ויחרד האיש. כסבור שד הוא ובקש לצווח והיא אוחזתו וליפפתו בזרועותיה׃ וילפת. ויאחז כמו וילפת שמשון׃ והנה אשה. נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה׃ ופרשת כנפיך. כנף בגדיך לכסותי בטליתך והוא לשון נשואין׃ כי גואל אתה. לגאול נחלת אישי כמו שנאמר ובא גואלו הקרוב אליו ונגאל וגו׳ ואני וחמותי צריכות למכור נחלתינו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השד׳ יאמרו זאת אשת מחלון׃ מן הראשון׃ אשר עשית עם חמותך ׃ תוספתי ועתה

אבן עזרא

כי תצאי ללקוט עם נערותיו · ולא עם נעריו או טעמו עם הנערי׳ אשר לי עם אחר מן הנערים שהוא נכנס על הקוצרים והקוצרות ׃ ולא יפגעו בך · הטעם וכמהו רבים ׃ ותשב את חמותה · כמו עם חמותה׃ מנוח · כי אין לאשה מנוחה עד שתנשא. ואלה מודעתנו זרה והתי״ו נוסף׃ וסכת · שתן שים לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישראל אנשים ונשים ׃ ושמת שמלותיך עליך · הטובות שלא היתה קוצר׳ בהן ׃ מרגלותיו · כמו רגליו וכן בדניאל על כן טעה המפר׳ כי הוא כשת יושם תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושם תח׳ הראש׃ בלאט · כמו ובעשתה ברתה׃ וילפ׳ · מבנין נפעל כמו ילפתו ארחות דרכם והטע׳ שות וכן וילפת שמשון ואיננו כמו משום והענין שנהפך מצד אל צד׃ והנה אשה · יתכן שאמרה לו לא תפחד ויקול אשה לעולם מוכר או היה אור הלבנה רב וראה אותה שהית׳ בלא זקן גם יוכל להכירה במלבושיה׃ ופרשת · רמז׳ לקחת לו לאשה ׃ כי גואל אתה · כי כן משפט כל ישראל כי הגידה לה נעמי ׃ חסדך האחרון מן הראשון · שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי רחוק הוא טוב אל ה התגיירה׃ אם דל ואם עשיר · שהכל אוהבי׳ אותך בעבור יופייך ׃ אשת חיל · אפרשנו במשלי · אם ואם כם נוסף כאם חנם ׃ אם

תצאי ג׳ וסימ׳ נמסר במיכה סימן ד׳ ׃ כשדהה רפי׳ וסימ׳ נעברהנא בארצך · אעברה בארצך · הוי מגיעי בית בבית · ותאמר נעמי אל רות · ויאמר בועז אל רות ׃ זורה כ׳ וחס׳ וסימ׳ אשר זרה ברחת ובמזרה · הנה הוא זרה את גרן השערים ׃ וידעת ז׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ב ׃ ובאת ה׳ לנקבה וסימ׳ ולקחת בידך עשרה לחם ונקודים · ובאת אל המלך · ובאת

וַתֹּאמֶר נָעֳמִי אֲלֵ־רוּת כַּלָּתָהּ טוֹב בִּתִּי כִּי תֵצְאִי עִם־נַעֲרוֹתָיו וְלֹא יִפְגְּעוּ־בָךְ בְּשָׂדֶה אַחֵר׃ וַתִּדְבַּק בְּנַעֲרוֹת בֹּעַז לְלַקֵּט עַד־כְּלוֹת קְצִיר־הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר הַחִטִּים וַתֵּשֶׁב אֶת־חֲמוֹתָהּ׃ וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי חֲמוֹתָהּ בִּתִּי הֲלֹא אֲבַקֶּשׁ־לָךְ מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב־לָךְ׃ וְעַתָּה הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ אֲשֶׁר הָיִית אֶת־נַעֲרוֹתָיו הִנֵּה־הוּא זֹרֶה אֶת־גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים הַלָּיְלָה׃ וְרָחַצְתְּ וָסַכְתְּ וְשַׂמְתְּ שִׂמְלֹתֵךְ עָלַיִךְ וְיָרַדְתְּי הַגֹּרֶן אַל־תִּוָּדְעִי לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׃ וִיהִי בְשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב־שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתְּי וְהוּא יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין׃ וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֶעֱשֶׂה׃ וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ׃ וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכָּב׃ וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו׃ וַיֹּאמֶר מִי־אָתְּ וַתֹּאמֶר אָנֹכִי רוּת אֲמָתֶךָ וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶךָ עַל־אֲמָתְךָ כִּי גֹאֵל אָתָּה׃ וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַיהוָה בִּתִּי הֵיטַבְתְּ חַסְדֵּךְ הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי הַבַּחוּרִים אִם־דַּל וְאִם־עָשִׁיר׃ וְעַתָּה בִּתִּי אַל־תִּירְאִי כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֶעֱשֶׂה־לָּךְ כִּי יוֹדֵעַ כָּל־שַׁעַר עַמִּי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתְּ׃

ג׳ · ל׳ ת׳ · ה׳ רפין · י״ב · ל׳ · כ׳ ת׳ · ל׳ · ל׳ · וסתת · ק׳ · לב׳ · ג׳ · וסתי׳ · לב׳ · י׳ · ת׳ · ושכבת · ק׳ · ל׳ · קרי ולא כתי׳ · ל׳ חס׳ · כבתו · ד׳ · ג׳ · ל׳ · למערכתי׳ · חס׳ · ל׳ · ל׳ וחד וברוכה · ל׳ · כ׳ · טג · י״ב פתחין בליש׳ · י׳ ת׳

ואמרת נעמי לות רות כלתה שפיר ברתי ארום תיפוק עם עולימתוי ולא יערעון ביך בחקל אוחרן׃ ואדבקת בעולמתוי דבועז למצבר עד דשיצי חצד סעורין וחצד חטין ויתיבת עם חמותא׃ ואמרת לה נעמי חמותה ברתי בשבועה לא אניח עד זמן דאתבע ליך ניחא בגין דייטב לך׃ וכען הלא בועז דאשתמודע לנא דהוית בחקלא עם עולמתוי הא הוא מבדר ית אידר סעורין ברוחא די בליליא׃ ותתחליל בסיא ותסוכי בוסמנין ותשויאי תכשיטין עליך ותיחתין לאידרא לא התפרסמי לגברא עד שיציותיה למיכל ולמשתי׃ ויהי בעידן משכביה דמכיה ותדעין ית אתרא דידמוך תמן ותיעולי ותגלאי ית ריגלוי ותדמוכי ותהא שאילא מיניה עיטא והוא יחוי לך בחכמתיה ית די תעברין׃ ואמרת לה כל די תימרין לי אעביד׃ ונחתת לאידרא ועבדת בכל די פקדה חמותה׃ ואכל בועז ושתא ואוטיב ליביה ובריך שמא דיי דקביל צלותיה ואעדי כפנא מן ארעא דישראל ואתא למדמכא בסטר ערימתא ועלת רות ברז וגליאת ריגלוי ודמכת׃ והוה בפלגות ליליא ותוה גברא ורתת ואתרכיך כליפתא בשריה מן רתיתא וחזא איתתא דמכא כל קבל ריגלוי וכבש יצריה ולא קריב לותה היכמה דעבד יוסף צדיקא דסריב למקרב לות מצריתא אתת ריבוניה היכמא דעבד פלטיאל בר ליש חסידא דנעץ סיפא בין מימרי ובין מיכל בת שאול אתת דוד דסריב למקרב לותה׃ ואמר מאן אנת ואמרת אנא רות אמתך ויתקרי שמך על אמתך למסבי לאינתו ארום פריק אנת׃ ואמר בריכת אנת מן קדם יי ברתי אוטבת טיבותיך בתראי מן קדמאי קדמאי דאתגיירת ובתראי דעברת גרמיך כאתתא דנטרא יבם קליל עד זמן דירבי בגין דלא למהך בתר רובין למעבד זנו עמהון אם מסכן ואם עתיר׃ וכען ברתי לא תדחלין כל די תימר לי אעביד ליך ארום גלי קדם כל יתבי תרע סנהדרין רבא דעמי ארום איתתא צדיקתא אנת ואית ביך חילא לסוברא ניר פיקודיא דיי׃

וסגרת הדלת בעדך · ובאת עד בכל ושם תנצלי · ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי · וחד חסר ובת טות ׃ בלט ד׳ וסים׳ נמסר בשפטים סוף סימן ד׳ ע״ש ׃ בחצי הלילה ג׳ וסים׳ ויי׳ הכה כל בכור · ויקם שמשון בחצי הלילה · ויחרד האיש וילפת ׃ דל י״ב פתחין בליש׳ וסים׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ותהלים סימן קט״ב ׃

אבן עזרא

אם יגאלך טוב׳ יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואילו היה כן למה אמר הכתוב במגלה סורה שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך לך הגואל טוב הוא לך שיגאל אדם חשוב הוא׃ וימד שש שעורים׳ ספר הכתוב מה שנתן לה ובדרש ששה צדיקים יעמדו ממנה׃ מי את בתי׳ יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג. ויקבר הכתו׳ לאמ׳ אנכי רות אמתך וכמוהו קראן לו ויאכל לחם וכתוב ויואל משה׃ ויאמר רבי יונה המדקדק כי מי מה והטעם מה היה לך ואמר לי כי כמוהו מי שמך כי אין משפ׳ מי שימב׳ על הענין כי שם בן אדם לפי דעתי כי שמך הוא שם עצם ועל כן מי על הענין׃ עשה לה האיש׳ השבועה׃ איך יפול דבר. בעבור שכל הנזירות באות מן ה השמים על כן יפול ו ואיננו כן לא כפל דבר אחר מכל דבריו׃ עלה השער. כן היה מנהג והתורה לעדה׃ פלוני אלמוני. יש אומרים שהוא מן מופלא ו ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אבל ה המדבר׃ חלקת השדה׳ יתכן שהיה השדה גדול וחלק מ ממנו היה לאלימלך׃ ואם לא יגאל. אמר רבי יונה כי היה ראוי להיותו ואם לא תגאל וכן ובאשת נעוריך אל יבגוד וזה לא יתכן כי יבגוד שב אל מלת ב ברוחכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אות׳ ואני אדע כי אין גואל קרוב ממך׃ אמת

רשי

ועתה כי אמנם אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממני אמ׳ רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אמר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בעז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר. ע״כ׃ קרוב ממני שהוא אח אבי בן אח׃ חי יי׳׃ אמרה לו בדברי׳ אתה מוציאני קפץ ונשבע לה שאינו מוציאה ב בדברים ויש מרבותי׳ אמרו ליצרו נשבע ש שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נישואין׃ ויאמר אל יודע׃ מוסבעל ותקם בטרם יכיר הוא זרז לקום כי אמ׳ בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן׃ שש שעורים. אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא ש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ב ברכות רוח חכמה ו ובינה עצה וגבור׳ רוח דעת ויראת יי׳׃ כי אם כלה. האיש את הדבר היום׃ פלוני אלמוני. ולא כת׳ שמו לפי שלא אבה לגאול׃ פלוני אלמוני׃ מתורג׳ בנביאים כסי וטמיר. פלוני מכוסה ונעלם לשון כי יפלא היפלא מיי׳ דבר. אלמוני אלמון מבלי שם׃ ואדעה כי אין זולתך. קרוב לגאול׃ ומאת

אם כתיב ולא קרי׃ ועתה כי אמנם כי והוא חד מן ד׳ אם כתי׳ ולא קריין וסי׳ אם במקום ויען אתי את המלך׃ אם אמנן ועתה אל ישם אדני המלך אל לבו׃ אם כאשר קחנו ועיניך שים עליו׃ אם גאל ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי׃ ואינון חד מן ח׳ מלין כתי׳ ולא קרי׳ וסימ׳ נא דיסלח לדבר הזה יסלח יי׳׃ את הנפש וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו׃

ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני׃ ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי יהוה שכבי עד הבקר׃ ותשכב מרגלותו עד הבקר ותקם בטרום יכיר איש את רעהו ויאמר אל יודע כי באה האשה הגרן׃ ויאמר הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה ותאחז בה וימד שש שערים וישת עליה ויבא העיר׃ ותבוא אל חמותה ותאמר מי את בתי ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש׃ ותאמר שש השערים האלה נתן לי כי אמר אל תבואי ריקם אל חמותך׃ ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר כי לא ישקט האיש כי אם כלה הדבר היום׃

ד ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלני אלמני ויסר וישב׃ ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו׃ ויאמר לגאל חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדה מואב׃ ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה נגד הישבים ונגד זקני עמי אם תגאל גאל ואם לא יגאל הגידה לי ואדע כי אין זולתך לגאול ואנכי א אחריך ויאמר אנכי אגאל׃

וכען ארום בקושטא ארום פריק אנא ואף אית פריק אוחרן דחזי ליה למפרק יתיר מני׃ ביתי בליליא ויהא בצפרא אם יפרקיך גברא דחזי ליה למפרקיך מן אוריתא הרי טב ויפרוק לחיי ואם לא צבי למפרקיך ואפרוקיניך אנא אמרית בשבועה קדם יי׳ כמא דמליליית ליך כדין אעביד ומוכי עד עידן צפרא׃ ודמכת מלקביל ריגלוי עד צפרא וקמת בקריצתא עד לא אשתמודע גבר ית חבריה מן קדם חשוכא ואמר לעולמוי לא אישתמודע לגבר ארום אתת איתתא לאדרא׃ ואמר הבי סודרא די עליך ואחידי בה ואחידת בה וכל שית סאין דסעורין ושוי עלהא ואייתי לה כח מן קדם יי׳ לסוברותהון ומן יד איתאמ׳ בנבואה דעתידין למיפק מינה שיתא צדיקי עלמא דכל חד וחד עתיד למהוי מתברך בשית בירכן דוד ודניאל וחברוהי ומלכא משיחא ועל בועז לקרתא׃ ואתת לות חמותה בקריצתא ואמרת מן אנת ברתי וחויאת להית כל מה דעבד לה גברא על פום מימר מן קדם נבואה דאתגליאת ליה עבד לה׃ ואמרת שית סאין דסעורין האלין יהב לי גברא ארום אמר לי לא תהכין ריקניא לות חמותיך׃ ואמרת תבי ברתי עמי בביתא עד זמן דתידעין איכדין יתגזר מן שמיא ואכדין יתפריש פתגם ארום לא ינוח גברא ארום אילהין ישיצי לטב פתגמא יומא דין׃ ובועז סליק לתרע בית דינא דסנהדרין ויתיב תמן עם סביא והא פריק חליף דמליל בועז לרות ואמר סטי תיב הכא גבר דצניען אורחתיה וסטא ויתיב׃ ודבר עשרתי גוברין מסבי קרתא ואמר תיבו הכא ויתיבו׃ ואמר לפרוקא אחסנת חקלא די לאחונא לאלימלך זבנת נעמי די תבת מחקל מואב׃ ואנא אמרית אגלי אודנך למימר קנה כל קביל יתבי תרעא דבית דינא דסנהדרין וכל סביל סביא דעמי אם אית רעותך למפרוק פרוק ואם לא אית רעותך חוי לי ואנדע ארום לא אית בר מינך הוא רשאי למפרוק קדמך ודהוא קריב למיתב בוותך ואנא אדע מינך ופרוקא אזהא בתרך ואמר אנא אפרוק׃

ידרך הדרך אל ידרך הדרך קשתו׃ חמש דנגב ואלה מדותיה פאת׃ וו׳ אם דלעיל׃ אלי קרי ולא כתי׳ כי אמר אלי אל הבואי והוא חד מן׳ מלין דקריין ולא כתיב וסי׳ בני ועתה תנו את האנשים תנינא דפסו׳׃ פרת ויך דוד את הדרעזר דשמואל׃ איש ועצת אחיתפל אשר יעץ׃ כן ויאמר לו יואב לא איש׃ בניו ויהי הוא משתחוה דמלכים׃ צבאות כי מירושלם תצא דישעיה׃ באים הנה ימים באים נאם יי׳ במגדל׃ לה השמעו אל בכל רבים׃ אלי ותאמר אליה כל אשר תאמרי׃ אלי ותאמר שש השערים׃ פלוני אלמוני ג׳ וסי׳ ואת הנערים ידעתי׃ ובלך ארם וזה נלחם׃ סורה שבה פה׃ משדה כל סיפרא כתיב יוד במ״ב כתי׳ ה׳ וסימ׳ בי שמעה בשדה מואב בי פקד׃ ויאמר לגאל חלקת השדה׃ וכל שאר קרי׳ דכו׳ במ״ו כתיב יוד בליש׳ וסימ׳ הרי בגלבע אל טל׃ על שדים ספדים׃ ולבני אהרן הכהן כשדי׃ הנה שמענוה באפרתה׃ אל תשג גבול עולם׃ ויפקדו ביום ההוא׃

רשי

ומאת רות המואביה. אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: פן אשחית את נחלתי. זרעי כמו נחלת ה׳ בנים לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית: על הגאולה. זו מכירה: תמורה. זו חליפין: שלף איש נעלו. זהו קניין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל ורבותינו נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש שאומרים קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל. משפט העדות: להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה נכנסת ומוציאה ואומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: כרחל וכלאה. אעפ״י שהיו משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה: וקרא שם. כלומר יגדל שמך: כבית פרץ. שיצאנו ממנו נאלה

אבן עזרא

אשת המת קניתי. הטעם מזאת המלה תקנה ופועל עבר תחת עתיד כי האשה יש לה כתובה גם היא יורשת הנשאר ונכתב קניתי והטעם כן אקנה אני: פן אשחית את נחלתי. היתה לו נחלה רבה ויש אומרים רמז על אשתו: גאל לך. הנה נתתי לך רשות כי אני לא אוכל: לפנים. בימים קדמונים שעברו כמו הפנים שהם הראשונים: על הגאולה. אם אדם יגאל או יחליף שדה בשדה: וזאת התעודה. מגזרת עדות על זה היו מעידים. ויש מפרש מלת תעודה רגילות ומנהג והראשון הוא הנכון: וישלף נעלו. בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל והנה זה כאשר אמרו חכמינו ז״ל חליפין והטעם שם שקבלת זה הנעל ונתת תחתיו גאולתך. וטעם נעל בעבור שהוא נמצא תמיד ולא יתכן להסיר אלות או מכנסים שלא ישאר ערום. ויש אומרים כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז והטעם כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה: הקדים ברחל בעבור שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו: ועשה חיל. כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא לקחתה בעבור ממון: אשר לא השבית לך גאל. הטעם בעבור שיוקם שם המת על נחלתו: ולכלכל

זאת י״ז ר״פ וסי׳ זאת התרומה אשר תקחו · זאת תורת המנחה · וזאת תורת האשם · וזאת תורת זבח השלמים · וזאת תהיה טומאתו בזובו · זאת עשו להם וחיו · וזאת משכרת משאם · זאת תורת הנזיר · וזאת התורה החקים · זאת

וַיֹּאמֶר בֹּעַז בְּיוֹם־קְנוֹתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נָעֳמִי וּמֵאֵת רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת־הַמֵּת קָנִיתִי לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ׃ וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוּכַל לִגְאָל־לִי פֶּן־אַשְׁחִית אֶת־נַחֲלָתִי גְּאַל־לְךָ אַתָּה אֶת־גְּאֻלָּתִי כִּי לֹא־אוּכַל לִגְאֹל׃ וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל־הַגְּאוּלָּה וְעַל־הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל־דָּבָר שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה־לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ׃ וַיֹּאמֶר בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי׃ וְגַם אֶת־רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ וְלֹא־יִכָּרֵת שֵׁם־הַמֵּת מֵעִם אֶחָיו וּמִשַּׁעַר מְקוֹמוֹ עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם׃ וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בַּשַּׁעַר וְהַזְּקֵנִים עֵדִים יִתֵּן יְהוָה אֶת־הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל־בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה־חַיִל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא־שֵׁם בְּבֵית לָחֶם׃ וִיהִי בֵיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר־יָלְדָה תָמָר לִיהוּדָה מִן־הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְךָ מִן־הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃ וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת־רוּת וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן׃ וַתֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל־נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל׃

ואמר בועז ביום זבינתך ית חקלא מן ידא דנעמי ומן ידא דרות מואביתא איתת מיתא חייב את למפרוק ובעי ליבמא יתה למסבה לאנתו מן בגלל לאקמא שום מיתא על אחסנתיה׃ ואמר פרוקא כי האי גוונא לית אנא יכיל למפרוק לי על דאית לי אתתא לית לי רשו למיסב אוחרניתא עלהא דילמא תהי למצו בביתי ואהא מחביל ית אחסנתי פרוק לך את ארום דלית לך אתתא ארום לית אנא יכיל למפרוק׃ וכתרא מנהגא בעידנא דימלקדמין מתנהגא בישראל בזמן דשקלין וטרין ופרקין ומחלפין חד מן חבריה ומקיימין כל מידעם׃ נרתק יד ימיניה ואושיט ביה קניין לחבריה והכין נהגין למקני בית ישראל חד מן חבריה קדם סהדיא׃ ואמר פרוקא לבועז אושיט ידך לקנינא וקני לך ושלע בועז ית נרתק יד ימיניה וקני ליה׃ ואמר בועז לסביא ולכל עמא הוו סהדין אתון עלי יומא דין ארום קניתי ית כל מה דהוה לאלימלך וית כל מה דהוה לכליון ומחלון מן ידא דנעמי׃ ואוף ית רות מואביתא איתת מחלון קניתי לי לאינתו בגין למיקם שום שכיבא על אחסנתיה ולא ישיצי שום שכיבא מלוות אחוהי ומתרע סנהדרין דבאתריה סהדין אתון עלי יומא דין׃ ואמרו כל עמא די בתרע סנהדרין וסביא סהדין אנחנא יתן יי ית אתתא הדא דאתיא לביתך כרחל וכלאת די בנו תרויהון ית בית ישראל אבונן בתרי עסר שבטין ועיבד חילא באפרת ותהי קרי שמא בבית לחם׃ ויהי מצלח ביתך כבית פרץ די ילידת תמר ליהודה מן זרעא די יתן יי לך מן ריבא הדא׃ ונסיב בועז ית רות והות ליה לאינתו ועל לותה ויהב יי לה עידוי וילידת בר׃ ואמרן נשיא לנעמי בריך שמיה דיי דלא פסק ליך פרוקא יומא דין ויתקרי שמיה מן צדיקי ישראל׃

התורה אשר שם · וזאת הברכה · זאת ליהודה ויאמר · זאת התרומה אשר תרימו · זאת לכם האות דירמיה · זאת תהיה המגפה · וזאת שנית תעשו · וזאת לפנים בישר׳ · הבאה ג׳ מל״רע וסי׳ כל הנפש הבאה ליעקב · ובני ישר׳ למספרם · ויאמרו כל העם אשר בשער · וקרא ד׳ וסימ׳ קום לך אל נגוה · וחברו · וקרא ואנכי אענה דאיוב · וקרא שם בבית לחם · לך חד מן י׳ זקפין בנבי׳ וכתובים וסי׳ והיה ביום הניח י״י לך מעצבך · עשה לך מוסרות ומוטות · ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך · הכון והכן לך · שבא ודדן וסוחרי תרשיש · לכן לא יהיה לך משליך חבל · לו איש הולך רוח ושקר · ויאמ׳ י״י אלי עוד קח לך · אבל אגיד לך את הרשום בכתב · ויהי ביתך כבית פרץ · וכל שמואל וכל נתינה דמלכים דכו׳ כב״ה וסי׳ ויאמר לה אלקנה · ויאמ׳ לו נשא כליו · וידבר יהונתן בדוד טוב · ואבי ראה גם ראה · וגם אשר לא שאלת נתתי ·

ולכלכל. מטעם ויכלכל יוסף והוא כמו ומי מכלכל את יום בואו. ילד בן לנעמי. כמו ויהי לה לבן. ואבי דוד. ויתכן שיסוב אל דוד גם אל עובד כמו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. דרך סברא כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן להיות נער והוא בעל דגל ונוסע בתחילה קודם ישראל ועוד שהיה הכתוב מזכירו שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנסו לארץ עד שנולד דוד רק שס״ו שנה כי הכתוב אמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה היא השנה הרביעית למלך שלמה ודוד חי שבעים הנם וארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר ואם אמרנו שהיה שלמון כאשר נכנס לארץ בן שנה הנה הם ארבעה שלמון ובועז ועובד וישי הנה כל אחד הוליד והוא בן תשעים ואחת שנה ואם יקום מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצא ממצרים פחות מעשרים שנה הנה כחם שיהיה בן י״ט שנה ולא נחסר שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן ס׳ שמנים וארבע וזה נכון בעיני כי הנה בועז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמר לרות לבלתי לכת אחרי ה׳ הבחורים גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני ל׳ לבניו ויתכן שיקרא עובד שהולידו זקן ו׳ ולא לקח האשה כי אם בעבור כבוד השם גם היא עזבה דתה וארץ מולדתה וחסתה בצל כנף השם על כן יהיה הבן עובד השם כי רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם ה׳ השרשים:

נשלם פירוש מגלת רות

תולדות ב׳ מל׳ דמ׳ל וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ע״ש ועיין במסר׳ רבתא בערך יל׳: פרץ ל׳ זקף קמץ אלה תולדות פרץ והוא חד מן א״ב קמץ בזקפא וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות הקו״ף בס״ד:

וְהָ֤יָה לָךְ֙ לְמֵשִׁ֣יב נֶ֔פֶשׁ וּלְכַלְכֵּ֖ל אֶת־שֵׂיבָתֵ֑ךְ כִּ֣י כַלָּתֵ֤ךְ אֲשֶׁר־אֲהֵבַ֙תֶךְ֙ יְלָדַ֔תּוּ אֲשֶׁר־הִיא֙ ט֣וֹבָה לָ֔ךְ מִשִּׁבְעָ֖ה בָּנִֽים: וַתִּקַּ֨ח נָעֳמִ֤י אֶת־הַיֶּ֙לֶד֙ וַתְּשִׁתֵ֣הוּ בְחֵיקָ֔הּ וַתְּהִי־ל֖וֹ לְאֹמֶֽנֶת: וַתִּקְרֶאנָה֩ ל֨וֹ הַשְּׁכֵנ֥וֹת שֵׁם֙ לֵאמֹ֔ר יֻלַּד־בֵּ֖ן לְנָעֳמִ֑י וַתִּקְרֶ֤אנָֽה שְׁמוֹ֙ עוֹבֵ֔ד ה֥וּא אֲבִי־יִשַׁ֖י אֲבִ֥י דָוִֽד:
וְאֵ֙לֶּה֙ תּוֹלְד֣וֹת פָּ֔רֶץ פֶּ֖רֶץ הוֹלִ֥יד אֶת־חֶצְרֽוֹן: וְחֶצְרוֹן֙ הוֹלִ֣יד אֶת־רָ֔ם וְרָ֖ם הוֹלִ֥יד אֶת־עַמִּֽינָדָֽב: וְעַמִּֽינָדָב֙ הוֹלִ֣יד אֶת־נַחְשׁ֔וֹן וְנַחְשׁ֖וֹן הוֹלִ֥יד אֶת־שַׂלְמָֽה: וְשַׂלְמוֹן֙ הוֹלִ֣יד אֶת־בֹּ֔עַז וּבֹ֖עַז הוֹלִ֥יד אֶת־עוֹבֵֽד: וְעֹבֵד֙ הוֹלִ֣יד אֶת־יִשָׁ֔י וְיִשַׁ֖י הוֹלִ֥יד אֶת־דָּוִֽד:

סכום הפסו׳ של ספר רות שמונים וחמשה וחציו ותאמר רות המואביה

ל׳ יו׳ לאור שלם׳ ל׳ כ׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ ל׳ וחס׳ נכתב ול׳ · ר׳ · ר׳ · ב׳ מ״ל בסיפ׳ · ט׳ בכתו׳ דמיין · ב׳ מ״ל דמ״ל ל׳ · ל׳ שוס אבס׳ ל׳ ומל ב׳ מ״ל בכתו׳ · ל׳ · ב׳ ל׳ ויהי ואוסף בדה

וִיהֵא לִיךְ לִמְקַיֵּים נְפַשׁ וּלְכַלְכֵּל יַת סֵיבְתֵיךְ בְּתַפְנוּקִין אֲרוּם כַּלְּתִיךְ דִּי רְחִימַת יָתִיךְ יְלִדְתֵּיהּ דְּהִיא הֲוַת טַבְתָּא לִיךְ בְּעִידָּן אַרְמְלוּתִיךְ מִסַּגִּיאִין בְּנִין: וּנְסִיבַת נָעֳמִי יַת רַבְיָא וְשַׁוִּיאַת יָתֵיהּ בְּעִיטְפַהּ וַהֲוַת לֵיהּ לְתוּרְבֵּינַת: וּקְרָאָן לֵיהּ שֵׁיבַבְתָּאָן שׁוּם לְמֵימַר אִתְיְלִיד בַּר לְנָעֳמִי וַהֲווֹ קָרָאָן שְׁמֵיהּ עוֹבֵד הוּא אֲבוּי דְיִשַׁי אֲבוּי דְדָוִד: וְאִילֵין תּוּלְדַת פֶּרֶץ פֶּרֶץ אוֹלִיד יַת חֶצְרוֹן: וְחֶצְרוֹן אוֹלִיד יַת רָם וְרָם אוֹלִיד יַת עַמִּינָדָב: וְעַמִּינָדָב אוֹלִיד יַת נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית יְהוּדָה וְנַחְשׁוֹן אוֹלִיד יַת סַלְמָא צַדִּיקָא הוּא סַלְמָא מִן בֵּית לֶחֶם וּנְטוֹפָה דְּבַטִּילוּ בְּנוֹי פַּרְזְוָאוֹן דְּאוֹתִיב יָרָבְעָם חַיָּבָא עַל אוֹרְחַיָּא וַהֲוָאן עוֹבְדֵי אַב וּבְנִין יַאֲוָן כִּנְטוֹפָא: וְשַׂלְמוֹן אוֹלִיד יַת אִבְצָן נְגִידָא הוּא בוֹעַז צַדִּיקָא דִּי עַל זְכוּתֵיהּ אִשְׁתֵּיזְבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְגִין צְלוֹתֵיהּ עֲדַת כַּפְנָא מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּבוֹעַז אוֹלִיד יַת עוֹבֵד דִּפְלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּלֵב שְׁלִים: וְעוֹבֵד אוֹלִיד יַת יִשַׁי דְּמִתְקְרֵי נָחָשׁ בְּגִין דְּלָא אִשְׁתַּכְחַת בֵּיהּ עִילָא וּשְׁחִיתָא לְאִתְמַסְרָא בִּידוֹי דְּמַלְאֲכָא דְמוֹתָא לְמִסַּב יַת נַפְשֵׁיהּ מִינֵּיהּ וַחֲיָה יוֹמִין סַגִּיאִין עַד דְּאִידְּכַר קֳדָם יְיָ עֵיטָא דִּיהַב חִוְיָא לְחַוָּה אִיתַּת אָדָם לְמֵיכַל מִן אִילָנָא דְּאָכְלִין פֵּירוֹי חַכִּימִין לְיִדַּע בֵּין טַב לְבִישׁ וְעַל הַהוּא עֵיטָא אִתְחַיְּיבוּ מוֹתָא כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא וּבְהַהִיא עִילָא שְׁכִיב יִשַׁי צַדִּיקָא הוּא יִשַׁי דְּאוֹלִיד יַת דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל:

רשי

ואלה תולדות פרץ. לפי שייחס את דוד על שמה של רות ה׳ המואביה חזר ויחסו על שם יהודה:

סליק פירוש רות

תם ונשלם ספר רות תהלה לצור מוציאנו מעבדות לחירות

רשי

איכה ישבה בדד· ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האש והיו בו שלש אלף ביתו' איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם טוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלף ביתו' שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש: בדד· בלמוד מיושביה: רבתי עם· יוד יתירה כמו רבת עם שהיה עמה רב ים מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה· ולא אלמנה ממש אלא כי כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אצלה: בכה תבכה· שתי בכיות על שתי חורבנין: בלילה· שהמקדש נשרף בלילה דאמר לעת ערב הביתו בו את האור· דבר אחר בלילה לילה של בכיית מרגלים בתמה באב גרמה להם· דבר אחר בלילה שכל מי הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה· מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה· אוהביה: גלתה יהודה· מארצה: מעוני· מחמת עוני: ומרוב עבודה· שהכבידו עליה כשדים: היא ישבה בגוים· ובמקו' שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח: בין המצרים· שים גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: מצרים· גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב: באי מועד· עולי רגלים: נוגות· לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הנ"ון לבדה: שלו· יושבים בשלוה: הוגה· הדאיבה והוא לשון לשון יגון: כאילים לא מצאו מרעה· כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוחלשו כחם ברעב: לפני רודף· כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה על כן ייסד הפייט מלא רודפתי וחסר' שנת גאולי שנת גאיבאה חסר כתיב:

זכריה

איכה

אנשי

אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקי' שהם נוסדים על קשט ובינית מדע ישרים וכל דבריהם כזהב וככסף שמענים מזוקקים אכן מדרשיהם על דרכים רבים נחלקים מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים ומהם להרויח לבות כלאות בפרקים עתוקים ומהם לאמץ נכשלים ולמלאת את הריקים על כן ירמו לנטפו טעמי הפסוקים והמדרשים כמלבושים בגוף דקים מהם כמשי רקים ומהם עבים כשקים ודרך הפשט הוא הגוף בדברים נבחרים ונחוקים וכן אמרו שהמקרא כפשוטו והדברים עתיקים:

ואני אברהם

בר מאיר מארץ מרחקים הובאתי מארץ ספרד אמת המצייקים וספרי אלי בגלותי היו בידי מחזיקי' וורוני לבאר ספרים בטעמי' מכוסת מתוקים וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים ואיכה המגלה הנשרפת על יד יהויקי' כי לא נמצא שני דברי השם אשר הם בספר חקוקים וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישרא' ועל יהוד' ועל כל הגוים ועוד כתו' מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין ב במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה:

בדד· שם נופל על זכר ועל נקבה עם לאמר ובחסרונו וכן מלת בטח: רבתי· שרתי· מלעיל להבדיל בין היוד הנוסף ובין יוד"ן סימן המדבר כמו אוהבתי לרום ועמרה מלת גנובתי יום מלרע בעבור ה הסמכות הבי"ת:

רבתי בגוים· אינה כראשונה רק בלשון גדולה כמו ורבי המלך על כל רב ביתו·

ונפתחה למ"ד למס להורות על ה"א הדעת שנעדר ולא נרגם המ"ס להקל על הלשון·

איכה ה' וסי' איכה אשא לבדי· איכה אוכל להורישם· איכה יעבדו הגוים· איכה נדע את הדבר· איכה ירדוף אחד אלף· איכה היתה לזונה· איכה תאמרו חכמים· איכה נהיתה הרעה הגדולה· אהה יי' אלה' איכה נעשה· איכה נשבר מטה עוז· איכה ידע אל· איכה תרעה ב' בו· איכה ישבה בדד· איכה יעיב באפו· איכה יועם זהב· איכה נחשבו לנבלי' וחד איכה הוא:

איכה

איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס: בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה אין לה מנחם מכל אהביה כל רעיה בגדו בה היו לה לאיבים: גלתה יהודה מעני ומרב עבדה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כל רדפיה השיגוה בין המצרים: דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל שעריה שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות והיא מר לה: היו צריה לראש איביה שלו כי יהוה הוגה על רב פשעיה עולליה הלכו שבי לפני צר: ויצא מן בת ציון כל הדרה היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רודף:

אמר ירמיהו נבייא וכהנא רבא איכדין יתגזר על ירושלם ועל עמהא לאתדנא בתירוכין ולמספד עליהון איכה היכמה דאתדנו אדם וחוה דאיתרכו מגינתא דעדן ואספיד מרי עלמא עילויהון איכה ענת מדת דינא וכן אמרת על סגיאות חובאה אשתדור די בגוהא ובגין כן תהייתבה בלחודהא כגבר דמכתש סגירו על בסריה די בלחודיה יתיב וקרתא הות מליא אוכלוסין ועממין סגיאין אתרוקינת מנהון והות דמיא לארמלא ודי מתרברבא בעממיא ושליטא באפרכיא והוו מסקין לה מסין תהדרת למיהוי מכיכא ולמתן כרגא להון בתר דנא: כד שלח משה נבייא אזגדין לאללא ית ארעא ותבו אזגדיא ואפיקו שום ביש על ארעא דישראל והדא הוא ליליא תשע יומין באב הוה וכד שמעו עמא בית ישראל ית בשורתא בישא הדא דאיתבשרו על ארעא דישראל נטלו עמא ית קליהון ובכו בליליא ההוא מן יד תקיף רוגזא דיי בהון וגזר למהוי בכן בליליא הדא לדריהון על חורבן בית מוקדשא וכד אתאמר בנבואה לירמיהו כהנא רבא למהוי חריבא ירושלם על ידוי דנבוכדנצר רשיעא אין לא תיבין בתיובתא מן יד עאל ואוכח ית עמא בית ישראל וסריבו לקבלא במימריה בכן עאל נבוכדנצר רשיעא וצדא ית ירושלם ובית מקדשא אוקיד בנורא בתשע יומין בירחא דאב וביה בכיתא כנשתא דישראל ותא ודמעתא זליג על ליסתתא ולית די ימליל תנחומין על לבהא מן כל טעותא די רחמתא למיזל בתריהון ובגין כן כל חברהא ארשיעו בה אתהפיכו למהוי לה לבעלי דבבין: אזילו בית יהודה בגלותא על דהוו מענין יתמין וארמלן ועל סגיאות פולחנא דהוו מפלחין באחוהון בני ישראל דאזדבנו להון לא קרו חירותא לעבדיהון ואמהתהון דהוו מזרעית ישראל ובגין כן אף אינון אתמסרו ביד עממיא וכנישתא דבית יהודה יתבא בגו עממיא ולא אשכחת ניחא מפולחנא קשיא דשעבידו יתה וכל דהוה רדיף יתה ארביקו יתה כד היא מתחבאה בין תחומיא ואעיקו לה: כל זמן דהוות ירושלם מתבניא סריבו ישראל למיסק לירושלם לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא ועל חוביהון דישראל איצדיאת ירושלם ואתעבידו שבילי ציון אבילין מדלית עאיל בה בזמן מועדיא כל תרעהא צדיין וכהנהא אניחן על די בטילו קורבניא בתולתהא ספדן על די פסקו למיפק בחמשא עשר יומין באב וביומא דכפוריא דיחוא בעסרא יומין בתשרי לחינגא בחינוגין אף איהי מריר ליבא לחדא: הוו מעיקהא מתמנן עלהא לרישין ובעלי דבבהא הוו יתבין בשלוה ארום יי תבריתה על סגיאת מרודהא רבייהא אזלו בשביתא קדם מעיקהא: ונפק מן כנישתא דציון כל זיוהא הוו רברבנהא מסתתרן על מיכלא היכמה דמסתרן איליא במדברא ולא אשכחו אתר כשר למרעהון ואזלו בתשות כותא ולא הוות להון חילא למערוק לאשתיזבא קדם רדיף:

ו"א בכו תחת ה"א כי אותיות אהוי מתחלפות כמו הסכלת עשו: יהודה· זכר ונקבה כישראל ומצרים ויחזק מצרים· ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז"ל ריכה דבר מצרה והישר בעיני מן המצר ואם הוא תמונה מעט והרי"ם ראוי להדגש· כמצא דרך זכר ונקבה כבית ומקום: באי מועד· שהיו באים במועדים והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן בקרב מועדיך שרפו כל מועדי אל בארץ: שוממין· נו"ן תמורת מ"ם וכן קח לך חטין לקץ הימין כי הנו"ן והמ"ם משרתים בסוף המלה סימן רבים ורבות: נוגות· מבנין נפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והתי"ו והנו"ן נוספים: היו צריה· כל אחד לראש וכן בנות צעדה עלי שור כל אחת מהן: שלו· מגזרת שלוה: הוגה· מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן תוגיון נפשי: הלכו שבי· בחסרון בי"ת כמו הנמצא בית יי'· וחסר מקום אשר אחר כאילים וכן כמים לים מכסים: ימי

זכרה ירושלם. בגלותה: ימי עניה. ימי חורבנה שהגלוה לדיעוני: ומרודיה. הוא לשון צער כמו וירדתי על ההרים אריד בשיחי ואהימה: כל מחמדיה. וזכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם: שחקו על משבתיה. שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה ומרדם אברה דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים ושיתעים בשביעות והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון: לנידה. לגולה לשון נע ונד אישמובכ"ט בלע"ז: ערותה. קלונה: נאנחה. לשון כפעלה שושפיר"ר בלע"ז שמעו כי נאנחה אני הוא שם דבר שושפיר"ה: טומאתה בשוליה. לשון נגאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאותיה גלויין הרבה עמאתן בגלוי: לא זכרה אחריתה. כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחרית לפיכך ותרד פלאים ירידתה כפלאות פלאי הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: ידו פרש צר. עמון ומואב על כל מחמדיה. ספרי תורות שכאמר בהם הנחמדים מזהב הכל כפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי למורפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו': אשר צוית לא יבאו בקהל לך. אלו עמון ומואב: לוא אליכם. לא תהא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמי מכאן לקובלנא מן התורה ראו אם עשה לי הביטו וראו וגו': אשר עולל. אשר נעשה לי: אשר הוגה יי'. אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון: וירדנה. וירד אותה וישבר אותה על ידי רידוי ויסורין לכך הגו"ן רגושה לפותרו בלשון יחידית כמו יעשנה יכרסמנה ירעה שם מהעצם לשון נקבה כמו דלתות העצמות היבשו שיבר כל אחת ואחת דבר אחר וירדנה כמו וירדהו אל כפיו הריק את המוח גורר ורודה המוח מתוכו: נשקד עול פשעי בידו. אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פ פסיקתא קורין לדרבן מסקידא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פויינטלינט בלע"ז נקודים מנומרים ומקומנים היו פשעי בידו של הקדוש ברוך הוא לזכרון לא נמחה מכיננס ותשלומיהם:

ישתרגו. כענפי קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון משכה אין משרגין את המטות: סלה. רמס ורפס לשון סולו סולו המסילה: קרא עלי מועד. יעידת גייסות לבא עלי ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההוא שתא מלוי מלאה של שנה שנייה לבאתם ממצרים לכך אודעה חזרתן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך. לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס אנשים להוציא דמם: עיני

עוזר ה' מל' וסי' יתום אתה היית עוזר. וכשל עוזר ונפל עזור. אל תרחק ממני כי צרה קרובה' זכרה ירושלם ימי עניה. ויטע אהלי אפדנו: את עניי ג' וסי' את עניי ואת יגיע כפי. ראה יי' את עניי כי הגדיל אויב. אשר ראית את עניי ידעת בצרו': צויתה ג' מל' וסים' נמסר בתלים סימן קכ"ב עש: בקהל ד' דגשי' וסים' בלשון ארמי נסוק נצלי דסגין את פקדית וביאורם מי

זָכְרָה יְרוּשָׁלַםִ יְמֵי עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ כֹּל מַחֲמֻדֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־מִשְׁבַּתֶּהָ׃ חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַםִ עַל־כֵּן לְנִידָה הָיָתָה כָּל־מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי־רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא נֶאֶנְחָה וַתָּשָׁב אָחוֹר׃ טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה יְהוָה אֶת־עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב׃ יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃ כָּל־עַמָּהּ נֶאֱנָחִים מְבַקְּשִׁים לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמוֹדֵּיהֶם בְּאֹכֶל לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה׃ לוֹא אֲלֵיכֶם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃ נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־אוּכַל קוּם׃ סִלָּה כָל־אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃

הֲוַת דְּכִירָא יְרוּשְׁלֵם יוֹמִין קַדְמָאִין דִּי הֲוַת מְדוֹרַת בְּכַרְכַּיָּא וּבְפַצִּיחִין תַּקִּיפִין וּמַרְדָה וְשָׁלְטָה בְּכָל עַלְמָא וְכָל רִיגוּנְתָא דַּהֲווֹ לַהּ מִן יוֹמִין קַדְמָאִין וְעַל חוֹבָא נְפַל עַמַּהּ בִּידוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר רַשִּׁיעָא וְאַעִיק לְהוֹן וְלֵית דְּסַיַּיע לַהּ חֲזוֹהָא מְעִיקַיָּא דְּאָזְלָא בְּשִׁבְיְתָא חַיְיכוּ עַל טוּבְתָא דִּי פְּסַק מִבֵּינָהָא׃ חוֹבָא רַבָּא חָבַת יְרוּשְׁלֵם בְּגִין כֵּן בְּטִלְטוּל הֲוַת כָּל עַמְמַיָּא דַּהֲווֹ מְיַקְּרִין לַהּ מִלְקַדְמִין נְהַגוּ בַהּ זִילוּתָא אֲרוּם חֲזוֹ בִּידַקְתָא בְּרַם הִיא מִתְאַנְחָא וְרָתִיעַת לַאֲחוֹרָא׃ סוֹאֲבוּת דַּם רִיחוּקְתָא בְּשִׁיפּוּלְהָא לָא אִדְכִּיאַת מִינַהּ וְלָא תָהַת עַל חוֹבְתָא וְלָא אִדְכִּירַת מַה דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי עֲלַהָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא וּנְחָתַת וּנְפַלַת וַהֲוַת פְּרִישָׁן וְלֵית דְּמַלִּיל תַּנְחוּמִין לַהּ חֲזֵי יְיָ וְתֶהֱוֵי מִסְתַּכֵּל אֲרוּם אִתְרַבְרַב עֲלַי בְּעֵיל דְּבָבָא׃ יְדֵיהּ אוֹשִׁיט נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִּׁיעָא וְשָׁלַף סַיְפָא וּקְטַע כָּל רִיגוּגַהּ אַף כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל שְׁרִיאַת לְיַלָּלָא אֲרוּם חֲזַת עַמְמִין נוּכְרָאִין עָלוּ לְבֵית מוּקְדְּשָׁהּ דִּי פַּקֵּדְתָּ עַל יְדוֹי דְמשֶׁה נְבִיָּא עַל עַמּוֹן וּמוֹאָב דְּלָא יִדְכּוּן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דִּי לָךְ׃ כָּל עַמָּהָא דִירוּשְׁלֵם אֲנִיחָן מִכַּפְנָא וְתָבְעִין לַחְמָא לְמֵיכַל יְהַבוּ רִיגוּגֵיהוֹן בִּסְעִיד לַחְמָא לְקַיָּימָא נְפַשׁ חֲזֵי יְיָ וְתֶהֱוֵי מִסְתַּכֵּל אֲרוּם הֲוֵיתִי גַּרְגְּרָנִיתָא׃ אַשְׁבַּעִית לְכוֹן כָּל דְּעָבְרִין בְּאוֹרְחָא זוּרוּ הָכָא אִסְתַּכָּלוּ וַחֲזוֹ אִין אִית כֵּיבָא כְּכֵיבִי דְּאִתְקִיף לִי דְּאִתְּבַר יְיָ יָתִי בְּיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ מִן שְׁמַיָּא שְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּכְרַכֵּי תַּקִּיפִין וּכְבַשׁ יָתְהוֹן פְּרַשׂ מְצַדְתָּא לְרַגְלַי אַרְתִּיעֲנִי קֳדָל בַּעֲלֵי דְּבָבַי יְהָבַנִי לְמֶהֱוֵי צַדְיָא כָּל יוֹמָא מְרַחֲקָא וְחַלִּישָׁא׃ אִתְיַקַּר נִיר מְרוֹדַי בִּידֵיהּ אִתְכְּבַשׁוּ כְּשִׁבְשִׁין דְּגוּפְנָא סַלִּיקוּ עַל צַוּורִי אַתְקֵל חֵילִי מְסַר יְיָ יָתִי בִּידוֹי מַן דְּלֵית יָכִיל אֲנָא לְמֵיקָם׃ כְּנַשׁ כָּל תַּקִּיפַי יְיָ בֵּינֵי אֲרַע זְמַן עֲלַי לִתְבִירָא חֵיל עוּלֵימַי וְעָלוּ עַמְמַיָּא עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּייָ וְסָאִיבוּ בְּתוּלְתָא דְּבֵית יְהוּדָה דִּי הֲוָה דִּמְהוֹן דִּבְתוּלְתְהוֹן מִיתְּשַׁד הֵיךְ כַּחֲמַר מִן מַעְצַרְתָּא בְּעִידָּן דְּגַבַר מְבַעִיט יַת עִנְבִין חֲמַר עִינְבוֹהִי שַׁרְיָין׃

אשר לא עלה בקהל. כי רבת בקהל אשר לא התקדשו' אשר צוית לא יבאו בקהל לך. קמתי בקהל אשוע: כמכאבי ג' חס' בליש' וסים' רבים מכאבים לרשע. כמכאבי אשר עולל לי. שמעו נא כל העמים וראו מכאבי בתלותי: בעצמתי נ' חס' בליש' וסי' נמסר בסוף סדר ויחי עש: דוה ג' וסי' נמסר בישעיה סימן ל' ובקדשים: סלה ב' כתרי ליש' וחד כתי' א' וחד רף וחד סף וסים' הורד סלא. סלה כל אבירי קדם כתי' א':

אבן עזרא

ימי עניה. כמו כי ספת ימים עמה יי': ומרודיה. דלות והמ"ם שרש: לנידה. ללעג כמו מנוד ראש וניד שפתי והוא מגזרת נע ונד: הזילוה. הפך הכבוד כמו להוציא יקר מזולל רק הוא משורש אחר או טעמם הורידוה או עשו שתזל דמעתה: פלאי. ירדה ירידה: כי ראתה גוים על ירושלם שבה: זוללה. כמו זולל וסובא: לוא. יש אומרים שלשון אלה ולא מצאנוה בלא אלף וטעמו לא יגיע אליכם מה שהגיע אלי: עולל. נעשה לי והוא שהבנין הכבד שלא נקר' שם פועלו בעבור שאחנו בקמץ קטן כמו כונן אשורי: הוגה. כמו הויה: וירדנה. שב אל האש כי ימצא לשון זכר כמו תאכלנו אש לא נופח וטעמו כמו לא ירדנו בפרך: ומלת נשקד אין לה אבות והטע' כמו נמסך כמו נמהר. והיה ישתרגו מבנין התפעל מ משפחת השריגים: הכשיל. שב אל עול פשעי ויחסר אמר אחר בידי גם אחר קום עמו או מפניו: סלה. מגזרת מסלה וכן גת דרך יי' דרך מדרך רק סלה שרש אחר היה: גת. יקבי: בתולת. הסמוכה אל בת ובת יהודה כל השבט והבתולה ירושלם: בוכיה

פי' עיני. כלומר תמיד עיני ירדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות: צוה ה' ליעקב סביביו צריו. צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנטרין אותם כמו שאמרו במסכת קדושין הומניא אוכה כבבל כולה דעמונאי: לנדה. לריחוק לבז: קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכין אותם דרך עליהם ומראים עצמם כאילו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים ומאחר ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בשיניו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב בישעיה בערב תלינו וגו' לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם: חמרמרו. כווצו וים בלשון משנה נפלה לאחור ונחמרו בני מעיה: כבית כמות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקין ומלאכי מות ומחוץ חרב של האויב משכלת: כי אתה עשית. אתה גרמת לי שהם שוכחים אותי שהבדלתני מן מאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם כן כתחתני בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת. הלואי והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי: ויהיו כמוני. ברעה: תבא כל רעתם לפניך. יפקדו ויזכרו עונותם לפניך: ועולל למו. ופעל למו כמו גם בתעלליו יתנכר וכפרי מעלליו: איכה

בוכיה. כמו פוריה: עיני עיני יורדה מים. עין אכום דומה לעין המים והעין יורד וכן יזלו מים ושניהם פעלים עומדים: פרשה. בי"ת בידיה נוסף כמו ותסקתו בדמעות שלים. כל כף בלשון עתה וכן אוי כא לנו כי חטאנו גם אל כא רפא כא לה על כן השיב השם שלא תכלם שבעת ימים יומת כא דבר כא שמע כא ועם תוספת אלף לשון בקשה ובלשון ישמעאל הפוך והוא כמו עתה: למאהבי. אוכנו כמו אוהבי וכן טעמו לא למבקשי שאוהב אותם: חמרמרו. כפול העי"ן והלמ"ד וטעמו כמו עכורים וכן פני חמרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר: הבאת יום קראת. תחסר מלת לו טרם הבאת כאילו הוא מתאוה. ויתכן להיות כמשמעו. ועולל עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו סבה וכן ולו נתכנו עלילות:

שוממים ל' כתיב מ"ם בסוף וא' שוממין ואינון חד מן י"א זוגין מיחדין חד נסיב נו"ן וחד נסיב מ"ם וסימ' נמסר בסוף סדר כהר סיני. פיהו ב"ב וסימ' נמסר בריש שיר השירים: מריתי ג' וסימ' ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי. צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. כי מרו מריתי מחוץ שכלה חרב: וישיבו ג' רפי' חד חס' וב' מ"ל וסימ' ותקרבון אלי כלכם. וארא ואין איש ומאלה

על אלה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים כי גבר אויב: פרשה ציון בידיה אין מנחם לה צוה יהוה ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם: צדיק הוא יהוה כי פיהו מריתי שמעו נא כל עמים וראו מכאבי בתולתי ובחורי הלכו בשבי: קראתי למאהבי המה רמוני כהני וזקני בעיר גועו כי בקשו אכל למו וישיבו את נפשם: ראה יהוה כי צר לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי כי מרו מריתי מחוץ שכלה חרב בבית כמות: שמעו כי נאנחה אני אין מנחם לי כל איבי שמעו רעתי ששו כי אתה עשית הבאת יום קראת ויהיו כמוני: תבא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי כי רבות אנחתי ולבי דוי:

על טפליא דאתרטשו ועל נשיא מעדיאתא דאתבקעו כריסיהון אמרת כנישתא דישראל אנא בכיא ותרין עיני זלגין דמעתא היך מבועא דמיא ארום אתרחק מיני מנחם דמקים ירתי ומליל תנחומין על נפשי הוו בנוי צדיין ארום אתגבר עליהון בעיל דבבא: פרסת ציון ידהא מן עקתא היכמת דמפרסא אתתא על מתברא פגירת וליות דמליל תנחומין על לבה פקיד יי לבית יעקב פיקודיא ואוריתא למנטר וחינון עברו על גזירת מימריה בגין כן אסתחרו חזור חזור ליעקב מעיקוהי הות ירושלם דמיא לאתתא מרחקא ביניהון: אמר יי במימריה לעמא בית ישראל דלא יעיבר קטלין בחרבא בארעהון אזל יאשיהו מלכא שלף סייפא על פרעה חגירא בבקעת מגדו מה דלא אתפקד ולא תבע אולפן מן קדם יי בגין כן רגמו רגומייא גירין למלכא יאשיהו ומית תמן עד דלא נפקת נשמתיה הוה רחיש בספותיה וכן אמר זכאי הוא יי ארום על מימריה עברית שמעו כען כל עממיא הספידא דאספיד ירמיהו על יאשיהו וחזו כיבי די ערעני בתר מותיה בתולותי ורביי אזלו בשביתא: אמרת ירושלם כד איתמסרת בידוי דנבוכדנצר קריתי למרחמי ביני עממיא דקיימית עמהון קיים די יסייעוני ואינון חבימו מיני אתהפכו לחבלא יתי הינון רומאי דעלו עם טיטוס ואספסינוס רשיעא ובנו כרכומין על ירושלם כהני וסבי בגו קרתא אתנגידו ארום תבעו סעיד לחמא להון למיכל ויקיימון ית נפשיהון: חזי יי ארום אעיק לי בגין כן מעי ארגרו אתהפיך לבבי בגווי ארום סעבר עברית על גזירת מימרא דיי ומן בגלל הכי מן ברא תכלית חרבא ומלגיו חרגת כפנא כמלאכא חבלא די ממנן על מותא: שמעו אומיא ארום סתאנחא אנא ולית דמנחם לי כל בעלי דבבי שמעו בישתא די מטת עלי בדחו ארום את הוא יי דעברת איתיתא עלי יום פורענותא ערעיתא עלי מערע לצדיאותני כדין תערע עילויהון ויהון צדיין כוותי יתיעול ליום דינא רבא כל בישתהון די אבאישו לי קדמך ותסתקף להון היכמה דאיסתקפתא עלי על כל סגיאות מרודי ארום סגיאו אנחתי ולבי חליש:

ואין כי בקשו אוכל למו. וסימ' בלשון ארמי גבריא שאילו למיכל: ויהיו י"א רפין וסימ' נמסר בסדר תרומה: דוי ג' וסי' כל ראש לחלי וכל לבב. מבליגתי עלי יגון. כי רבות אנחתי ולבי דוי:

פירוש הטעמים

א' לא די שישבה בדד במות ב' בכיה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא כ' נואשת מהיות לה ב' בנים כלל. ב' כל אבל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מ' מכל ריעיה עד ששבו לאויבים לה. ג' כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארצה גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה לשוב ורדפוה והשיגוה במקום צר. ד' שממו שעריה ששם כאשכו זקני ישראל הבאים ויאנחו כהניה כי אין להם בכורים ומעשר ודאגו הבתול' שהיה מנהגן לחול ב' במחולות בכל חג. ה' אויביה הם כשלוים והיא לבדה בתוגה ועולליה שאין להם עון נשבו ברוב ש' פשעיה. ו' הזכיר בפסוק של מעלה שאויביה ראשים וכל הדרה יצא מציון היא המלכות. ז' אם באה לזכור בגלותה בשפול עמה ביד צר וכל חמודיה הקדמונים שחקו צרים כי נשבתה ממעשיה אין לה מה שתעשה. ח' כאשר ראו ערותה כאנחה והשיבה פניה לאחור מפני הכלמה. ט' כשהיה בתחלה רש חמדות כראה בשוליה לא פחדה לזכור שמה תראה ערותה בסוף והיא מגולה ירדה למטה לא תראה ראה ה' כי הגדיל אויב לעשות או לדבר. פירו' אחר ותרד פלאי' כמו ותספור מעכין וירדתי על ההרים כהה על המון מצרים והורידוהו וכן אריד בשיחי וכלהם שני עיקרין ירד וריד. י' כאשר ראתה כי באו מקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בצאתם ממצרים מרוב אכזריות לפס הוצרכה לתת להם כל מחמדיה. כ' לא היו מעטים הרעבים רק כל עמה ואחר שנתנה כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שתתן כל מה שיבוקש ממנה למלאות תאותה. ל' מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואתנחם. מ' דמתה חרון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח ממנו ואשם כירשת פרושה והיא מסיבה לאחור והאש הבעירה עד שישבה שוממה ויום דוה שתנוח לעתים ידועות וזאת כל היום דוה. נ' דמתה העונות לשריגים של גפן שתולדתם לאחות עם כל עץ גבוה וגבהו ומלת נתנכי כמו עזבני וכן על כן לא נתתיך והטעם ביד העונות ויתכן ביד האויב בעבור הפשעים:

ס׳ סלה נתנה ביד צר כי אביריה אנשי המלחמה דרכם האל במסלה והם בקרבה ואלו היקרים קרואים לבא לשבור הבחורי׳ בעלי הכח וכגרו דמיהם כרם ענב בגת׳ ע אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה ועת אחר עת תרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני שגלו שוממים כי גבר אויב הרעליס׳.

פ׳ גם ציון עיר המלוכה בקשה מנחם ואין כי השם גזר על יעקב ונוה צריו מכל סביביו ויטמאו ירושלם ותהי כנדה. צ׳ הצדיקה הדין והיא אומרת שמעו נא כל העמים שראיתם ב בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו. ק׳ קראתי למאהבים שהכי אולי יתנו לי עצה והמה רמוני כי כל יועצי מתו ברעב והכהנים ה המתפללים בעדי ו והזקנים אנשי עצתי רק נשארו מהבחורים ומן הבתולו׳ שים להם כח לסבול וגם הם כ נשבו. ר׳ והייתי צועקת לשם ומתודה באשר ראיתי חרב ה הכר משכלת בחוץ ובבית רעב כמות. ש׳ שמעו אוהבי הנזכרים למעלה ואין מנחם מהם והאויבים שמעו בצעקתי ושמחו כי אתה עשיתם ו וקרבת היום שקראתם ובאו בתוכתך עד ם שהיו כמותי לי ויתכן להיות פירושו לעתיד לו תביא היום שקראת ביד הנביאים ויהיו כמוני. ת׳ תבא כל רעתם לפניך עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שיהיו כמוני כאשר פשעו גם הם כך:

איכה יעיב. ואפילו כמה דלת את׳ והשמים התקדרו בעבים: משמים ארץ. לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: הדום רגליו. שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש: נאות יעקב. בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ. השפילם לארץ: חלל ממלכה ושריה. אלו ישראל שהיו קרויים ממלכת כהנים: ושריה. מדרש אגדה ים של שרים של מעלה שהחליפם השמוכ׳ על האור תיכה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישר׳ בעלי שם המפורש ו ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה ל להצילם מאש ומים ומחרב ועכשיו כשהיה משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: השיב אחור ימינו׳ השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: דרך קשתו. לפי שכך דרך קשת שהם חוזקי׳ לשום רגלו עליהם כ כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו׳ כך חיבור המלה שפך חמתו שהיא כ כאש כי לא מצינו ש שפיכה של אש אלא אצל חמה כדכתיב שפוך חמתך על הגוי׳: וירב בבת יהודה. הרבה בכנסת יהודה: תאניה ואניה. צער ויללה. וירב נקוד יו״ד קמץ קטן שהוא לשון הרבה את אחרים וירב העם ויעצמו מאד נקוד חירק שהוא ל לשון רבה הוא את ע עצמו וכן כל תיבה ש שפעל שלה בה״א כגון פנה זכה בכה כן ר רבה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה״א כ כשהו׳ מדבר על עצמו נקוד חירק כגון ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון ויפן זנב אל זנב ויגל יהוד׳ מעל אדמתו ויגל מלך בבל את ישר׳ אשורה: ויחמוס. לשון כריתה וכן יחמוס כגפן בסרו נחמסו

בחרי אף ה׳ וסי׳ ויצא מעם פרע׳ בחרי אף. ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ויבחרי אף רצין וארם ובן רמליהו. ויבדילם אמציהו להגדוד. גדע בחרי אף כל קרן ישראל: כצר ל׳ וחד כצר ואינון הד כן זוגין כן חד חד נסבין כ״ף בריש תיבות חד סלרע וחד כלעיל וסי׳ כמס׳. רבתא במערכת אות הכ״ף בס״ד: שכו ג׳ חד כתיב שי״ן וסימ׳ ויחמס כגן שכו. עזב ככפיר סכו.

ב איכה יעיב באפו אדני את בת ציון השליך משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הדם רגליו ביום אפו: בלע אדני לא חמל את כל נאות יעקב הרס בעברתו מבצרי בת יהודה הגיע לארץ חלל ממלכה ושריה: גדע בחרי אף כל קרן ישראל השיב אחור ימינו מפני אויב ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב: דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר ויהרג כל מחמדי עין באהל בת ציון שפך כאש חמתו: היה אדני כאויב בלע ישראל בלע כל ארמנותיה שחת מבצריו וירב בבת יהודה תאניה ואניה: ויחמס כגן שכו שחת מעדו שכח יהוה בציון מועד ושבת וינאץ בזעם אפו מלך וכהן: זנח אדני מזבחו נאר מקדשו הסגיר ביד אויב חומת ארמנותיה קול נתנו בבית יהוה כיום מועד: חשב יהוה להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע ויאבל חל וחומה יחדו אמללו: טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מיהוה:

איכדין יקוץ יי בתקוף רוגזיה ית כנישתא דציון טלק משמיא לארעא תושבחתא דישראל ולא דכיר בית מוקדשא דהוה גלוגדקא ריגלוהי ולא חס עלוהי ביום תקוף רוגזיה: שיצי יי לא חס ית כל עידית יעקב פגר ברוגזיה כרכי כנישתא דבית יהודה אמטי לארעא אפיס מלכותא והסר רברבנהא: קיצץ בתקוף רגז ית כל יקריה דישראל ארתע לאחורא יד ימיניה ולא סייע לעמיה מן קדם בעיל דבבא ואדליק בבית יעקב כאשתא דמשלהבא אכלת חזור חזור: מתח קשתיה ורגם עלי גירין כבעיל דבבא אתעתד על יד ימיניה דנבוכדנצר וסייעיה כאילו הוות מעיק לעמיה ישראל וקטל כל עולים וכל דמרגגין לחזו עינא במשכן כנישתא דציון שרא בבעור אשא רוגזיה: הוה יי דמי כבעיל דבבא שיצי ישראל שיצי כל ברניתא חביל כל קירוי פציחהא ואסגי בכנישתא דבית יהודה אבילותא ואנינותא: ושרש כגינתא בית מוקדשיה חבל אתר מזומן לכפרא על עמיה אנשי יי בציון חדות יומא טבא ושבתא ושנא בתקוף רוגזיה מלכא וכהנא רבא: אשלי יי מדבחיה בעט מקדשיה מסר ביה בעיל דבבא שורי בירנייתא קלא יהבו בבית מוקדשא דיי כקל עמא בית ישראל דמצליין בגויה ביומא דפכחא: חשב יי לחבלא שור כנישתא דציון מאט משקולתא ולא אתיב ידיה מלשיצאה ואביל מקפנא ושורא כחדא אתפגרו: טמעו בארעא תרעהא על די ניכסו חזירא ואובילו מן דמיה עליהון הוביד ותבר מוזתהא מלכהא ורברבנהא גלו ביני עממיא על דלא נטרו פתגמי לא קבילו יתה בטורא אורייתא כאילו דסיני אף נביאהא אתמנע מנהון רוח נבואת קודשא ולא אתאמר להון פתגם נבואתא מן קדם יי:

א׳ איכה יעיב. יעיב מעב כמו יחסיך והנכון יגביה עד עבי הדום דמות כסא קטן לרגלים. ב׳ אלף כאות במקום וי״ו כמו נות רועים וכן תתאו לכם. ג׳ ויבער פועל עומד ויחסר אף והנכון ש שהוא שב אל בחרי אף. ד׳ נצב ימינו בנין נפעל וים ימין זכר כאדרי בכח: ה׳ וירב בשלש נקודות תחת היו״ד מהבנין הכבד הנוסף תאניה התי״ו נוסף מגזרת ואנו ואבלו. ו׳ ויחמס חסף כחמסו עקביך׳ סכו וסכתו כמו חקו וחקתו׳ מועדו כמו באי מועד׳ ז׳ נאר הגאון פרש כארת ברית עבדך כמו עזב או סכה׳ ח׳ נטה קו תהו׳ חל כמו ותעמוד בחל והוא מקום סביב חומה׳ ט׳ אבד ושבר שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון׳ ראשן

רה בשלש סכו׳ קדמא כתיב שי״ן: זנח ג׳ וסימ׳ בהושע סימן ח׳: מזבחו ג׳ וסי׳ האתם תריבון לבעל׳. ירב בו הבעל כי נתץ׳ זנח יי׳ מזבחו: חל ה׳ חס׳ בלישן שור וסים׳ וישפכו סוללה׳ וגם לא יזבל דבר יי׳ לאמר וגו׳ בחל יזרעאל׳ ישית חומו׳ וחל׳ תגלות וחול חוה׳ ויאבל חל וחומה יחדו אומללו: לא מצאו ד׳ וסים׳ נגסר בירמיה ריש סימן י״ד ובאיוב סימן ל״ב:

עקביך: כגן יכמו מגוזין ירקות הגנה: שוכו׳ מעוכתו שכו כתיב שסיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כך מדרש במדרש קינות: שחת מועדו. בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם: מלך וכהן. צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: ניאר׳ ביטל וכן נארת ברית עבדך: כיום מועד. שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבי׳ בחורבנו קול שמחה: חשב יי׳ להשחית. זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנ׳ כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני: נטה קו. של משפט ליפרע על עונכו: מבלע. מהשחית: חיל וחומה שורה ובר שורה חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: טבעו בארץ שעריה. מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם

לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה. אין בהם מורה הוראה:

בדמעות ל׳ כלו בדמעות עיני וא׳ בדמעות ואינון חד מן י״א זוגין חד מלרע וחד מלעיל ב׳ בריש תיבו׳ וסי׳ נמס׳ בכס׳ רבה א במערכת אות הבי״ת כסד׳ ׃ הבת ד׳ פתחוס׳ וכל הבת התיון ׃ עד כתי תתחבקין׳ זב עבקך הבת ׃ מה אעידך וכה ארכה לך הבת ירושלם ׃ ויניעו ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ וינעם במדבר ׃ והנעתי בכל הגוים את בית ישראל בעמוס ׃ שרקו וינעו ראשם ׃

יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת־צִיּוֹן הֶעֱלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשָׁן בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלִָם ׃ כָּלוּ בַדְּמָעוֹת עֵינַי חֳמַרְמְרוּ מֵעַי נִשְׁפַּךְ לָאָרֶץ כְּבֵדִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי בֵּעָטֵף עוֹלֵל וְיוֹנֵק בִּרְחֹבוֹת קִרְיָה ׃ לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה דָּגָן וָיָיִן בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל בִּרְחֹבוֹת עִיר בְּהִשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם אֶל־חֵיק אִמֹּתָם ׃ מָה־אֲעִידֵךְ מָה אֲדַמֶּה־לָּךְ הַבַּת יְרוּשָׁלִַם מָה אַשְׁוֶה־לָּךְ וַאֲנַחֲמֵךְ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל כַּיָּם שִׁבְרֵךְ מִי יִרְפָּא־לָךְ ׃ נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל וְלֹא־גִלּוּ עַל־עֲוֺנֵךְ לְהָשִׁיב שְׁבִיתֵךְ וַיֶּחֱזוּ לָךְ מַשְׂאוֹת שָׁוְא וּמַדּוּחִים ׃ סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ שָׁרְקוּ וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם עַל־בַּת יְרוּשָׁלִָם הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי מָשׂוֹשׂ לְכָל־הָאָרֶץ ׃ פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבַיִךְ שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ־שֵׁן אָמְרוּ בִּלָּעְנוּ אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינֻהוּ מָצָאנוּ רָאִינוּ ׃ עָשָׂה יְהוָה אֲשֶׁר זָמָם בִּצַּע אֶמְרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה מִימֵי־קֶדֶם הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח עָלַיִךְ אוֹיֵב הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ ׃ צָעַק לִבָּם אֶל־אֲדֹנָי חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל דִּמְעָה יוֹמָם וָלַיְלָה אַל־תִּתְּנִי פוּגַת לָךְ אַל־תִּדֹּם בַּת־עֵינֵךְ ׃ קוּמִי רֹנִּי בַלַּיְלָה לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִךְ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת ׃

יתבין על ארעא שתקין סבי כנישתא דציון אסיקו עפר מקלה על רישיהון קמרו סקין על בסריהון אחיתו לעפרא דארעא רישיהון בתולתא דירושלם ׃ ספקו בדמען עיני אידגארן מעי יתשד לארעא כבדי על תביר כנישתא דעמי כד דצתו עולמיא וינקיא בפתאות קרתא ׃ לאמהון אמרין רוביא דישראל אן עיבור וחמר כד הוו צחיין כקטל דתרבא מן צחותא בפתאוות קירייתא כד יתשד נפשהון מן כפנא לגו עטיף עמהון ׃ מה אסעיד בך מה אדמי מדמה לך כנישתא דירושלם מה אחבר לך אהי מנחם ליך בתולתא דכנישתא דציון ארום סגי תבריך כסגיאות תביר גללי ימא רבא בעידן נחשוליה ומן הוא אסיא די יסי יתיך מן מרעיך ׃ נביאי שקרא די בינך הינון אתנביאו ליך שקרא ולית משש לנבואתהון ולא פרסימו ית פורענותא דעתיד למיתי עליך בגלל חוביך לאהדרותך בתיובתא אלהן נבאו ליך נבואת מגן ומילי טעותא ׃ שפקו עליך ידיהון כל עברי אורחא שריקו בספותהון וטלטילו ברישיהון על כנישתא דירושלם אמרו בפומהון הדא היא קרתא דהוו אמרין אבהתן דמלקדמין דהיא גמירת נואי ושופרא חדוה לכל יתבי ארעא ׃ פתחו עליך פומהון כל בעלי דבביך שרקו בכפותהון ועסיאו בשיניהון ואמרו שיצינא ברם דין יומא דהוינא מתינן אשכחנא חזינא ׃ עבד יי מה דחשיב גמר מימר פומיה די פקיד למשה נביאמן יומין קדמאין דאי לא נטרין בני ישראל ית פיקודיא דיי עתיד לאתפרע מנהון פגר ולא חס ואחדי עליך בעיל דבבא ארום יקר מעיקיך ׃ צוח לבהון קדם יי דרחים עליהון שורא יקרא דציון זלגי כנחלא דמעין יומם ולילא לא תתנין תנחומין לצערייך לפייגא צלותא די לך ולא תשתוק עינך מלמדמע ׃ קומי כנישתא דישראל שריא בגלות עסוקי במשנה בליליא ארום שכינתא דיי שריא לקבליך ובפתגמי אוריתא בשירוי שפרפרא שדיאי היך מיא עקסומית ליביך והדרי בתיובתא וצליאי בבית כנישתא כל קבל אפי יי טולי לותיה בצלו ידיך על נפשת עולימיך דצחין בכפנא בריש כל מחוזין ׃

ישבו לארץ וגו׳ ׃ כמשמעו ומדרש אגדה כבוכד נצר הושיב׳ לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו כה ישבלו ברפכ׳ של אנטוכי׳ ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אכמים של בורה והושיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם קררו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמ׳ להם אם כן אתם ה׳ התרתם לצדקיהו את שבועתו כזה ושמטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום ׃ חמרמרו ׃ רגרזיל״רט בלע״ז דרך בני מעים כשמשליכ׳ אדם לאור הם כווצי׳ ומתחמרמרי׳ ׃ בעטף ׃ פשמ״יר ׃ מה אעידך ומה אדמה לך ׃ לומר לך מה תתמהי על שברך הלא אף לאומה פלוני׳ אירע כמותך ׃ מה אשוה לך ואנחמך ׃ כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו ׃ שוא ותפל ׃ דברים שאין בהם טע׳ ובלשון לעז אפלסטר״ימנט ׃ ולא גלו על עונך ׃ להוכיח דרכך על פניך ׃ להשיב שבותך ׃ ליסר משובותייך לשון שובבה שובבים וילך שובבי׳ ומדוחים ׃ הדיחוך מעלי ׃ שרקו ׃ נופח בפיו שי״בליר בלע״ז ודרך אדם לעשות כן הרואה רב׳ חשוב שחרב וכלה ׃ כלילת יופי ׃ כל היופי היה שלה ׃ פצו עליך פיהם ׃ מפני מה הקדים פה לעין מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם ׃ בצע אמרתו ׃ כלה גזרתו כמו יבצע ידו ויבצעני ׃ אשר צוה מימי קדם ׃ מה שכתוב בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע ׃ פוגת ׃ הפגה טרי״ש״מינט כמו ויפג לבו ׃ בת עינך ׃ שחור של עין שקורין פרוני״לא ׃ אשמורות ׃ שתי חלקי הלילה שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכ׳ ברכות ׃ העטופים ׃ אשפמי״ץ בלע״ז ׃ עוללי

ויניעו׳ ח׳ מלא׳ בלי׳

י׳ ראשן שער ראשן או כמשמעו ׃ כ׳ חמרמרו כראשון ׃ בעטף בחסרון הא׳ תבנין נפעל כמו בהרג הרג ׃ ל׳ סי״ן כהשתפך קודם תי״ו התפעל כמו ויסתמר ׃ מ׳ אעידך מגזרת עדות ׃ נ׳ ותפל כמו שוא וכן היאכל תפל שאין לו טעם מדרך יושר וכן לא נתן תפלה ׃ משאות נבואות וכן משא דמשק ׃ ומדוחים שהדיחו מדרך יושר ׃ ס׳ כלילת יופי מגזרת כל ׃ פ׳ פצו פתחו ויפצה פיהו ׃ ע׳ בצע כלה וכן וידיו תבצענה ׃ צ׳ פוגת דבק והטעם פוגתעין מגזרת ויפג לבו ׃ ק׳ רני הרמת קול בשיר או בבכי וכן ותעבר הרנה הכרוז ׃

עשה ב׳ ר״פ וסימ׳ עשה ירח למעדים ׃ עשה יי׳ אשר זמם בצע אמרתו ׃ בלילה בליל כתי׳ קומי רני בליל וקרי׳ בלילה והוא חד מן כ״ט מלין חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ וסימ׳ נבכר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הה״א בסד׳ ׃

ר' טפוחים מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים פירשנו • ש' שכנו מטעם ושכבתי את אבותי • ת' מגורי מגזרת גורו לכם מפני חרב וי"א שהטעם אכפי מגורי :

פירוש הטעמים •

א' איכה יעיב לא הגביה השם את ציון רק באפו כדי להשליכה ממקום גבוה •

ב' והשפיל המכבר' וחלל מלכה שהיו רדי' במגדל וארמון • ג' גדע כל קרן ישראל השתי ממלכות • ד' לא די שלא נלחם עם הצר שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו עד שנב כאויב • וטעם באהל אם תפול האש בו הכל יאכל מ מיד • ה' בלעים על גלות שומרון והיה י יהודה אחרי גלות ה השבטים באחה • ו' ואחר כך גלה שכו שהוא מקום הדביר • וטעם כהן אחר כפלו עליו • וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את ה המצות והמלך משמר התור' בכחו ולשניהם כתן תורה • ז' חומת ארמנותיה שב אל המקדש וקול נתנו הצרים בבית יי' מרוב שמחתם כאשר היו י ישרא' עושים במועדם • ח' כלכר הבית כי כפ לה חומת העיר ובקעה • ט' כאשר טבעו שעריה הלך ה המלך בגולה וכשאר בלא משנה תורה וגם הנביאים נפסקה נ נבואתם מהם בארץ נכריה • י' על שנפלה גבאות ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה והבתולות לא תשמחנ' בחופתן • כ' וכל אחד מן הזקנים אומ' כלו בדמעו' עיני כאשר יזכור ימי הרעב ב בציון • ל' האם היא המניקת על כן זכר האמות ולא זכר האבות • מ' מי עדים שארע להם כך ואם השבר גדול כים לא ימצ' רופא חחול לו' נ' כל זה בא אליך בעבור נביאיך ולא נביאי השם • ס' יש אומרים עליך כאשר שממת ויש מכניעי ראש ומלעיגים • פ' הרחיבו פה כל האויבים • ע' כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים • צ' צועק לבב צריך והטעם כי נתנו צעקות כנגד השם והם אמרו לחומת בת ציון שתבכה • ק' ותאוכן על עולליה והמתים ברעב ר' שהנשים אוכלות בניהן והנביאי' והכהני' יהרגו במקדש והמפרש [illegible] דבר דרך דרש • ש' מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים • ת' כאילו קראת כל הפחדים שהיו לי וקבצתם סביבי ואמר טפחתי הם הקטנים ואמר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך • כלם אויב אחד יכול לכלותם : אני הגבר אמרו קדמונינו ז"ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה אם כן יהיה הוא האומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל • עני סמוך ויחסר מקום השבות או הגלות וראה תחת ראיתי וכן ונשאר אני • בעברתו שבא אל אויבי כלם ויש אומרים שהוא שב אל השם ולא כן • המקונן אמר כי הגבר היה מענה אותו בשבט עברתו • א' ונהג אותי ממקומי במקום חשך • א' המפרש ויו בעברתו על השם יפרש יהפך ידו מכתו כמו הכה יד יי' הויה במקנך והמכה ביד • ב' הבשר והעור שירגישו בלו והעצמות שלא ירגישו נשברו • ב' ויקף ראש בצרה ותלאות או יהיה כמו ועמי תלואים ויהי הראש לשון קבלה והאל כעלם כה"א ושערה לא הפך לבן • ב' במחשכים מחשך בתוך מחשך • ג' כחומתי כבלי • ג' סתם בעון ככמ"ך וכן הסירו ולא ממני • ג' הכתיבות הם ידועות יש אומרים כי מנהג הדוב להבריח על הארי והוא רחוק' ד' יש אומרים סורר מגזרת סירים וכן הגני סך את דרכך בסירים והיסר בעיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררה' ד' כמטרה אלף במקום ה"א הנקבה ואיא מגזרת נוטר • ה' דימה האשפה לבטן ההרה • ה' לכל עמי עד שהיו עמי שוחקים [illegible] או לכל העם שהיה תחת ידי כמו את עמלק ואת עמו או הי"ד נוסף ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על משקל רמון וכן אמר בראשית השירה ונכף מחול • ה' ב"ת במרורים נוסף וכן כרמעת פלים • וגרם

עוללי ז' חס' כליש' וסי' ויעללהו במסילות • מעלל ועד יונק משור ועד שה קדמ' דשמואל • אשרי שיאחז ונפץ את עלליך • כעללים לא ראו אור • ועללתי בעפר קרני • עללי טפוחים : בשבט ו' רפי' בקריאה וסי' ומזבולן משכים בשבט סופר • והוכחתיו בשבט אנשים • והכה ארץ בשבט פיו • הרועם בשבט ברזל • ופקדתי בשבט פשעם • אני הגבר ראה עני

ראה יהוה והביטה למי עוללת כה אם־תאכלנה נשים פרים עללי טפחים אם־יהרג במקדש אדני כהן ונביא : שכבו לארץ חוצות נער וזקן בתולתי ובחורי נפלו בחרב הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת : תקרא כיום מועד מגורי מסביב ולא היה ביום אף־יהוה פליט ושריד אשר־טפחתי ורביתי איבי כלם :

ג אני הגבר ראה עני בשבט עברתו : אותי נהג וילך חשך ולא־אור : אך בי ישב יהפך ידו כל־היום : בלה בשרי ועורי שבר עצמותי : בנה עלי ויקף ראש ותלאה : במחשכים הושיבני כמתי עולם : גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי : גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי : גדר דרכי בגזית נתיבתי עוה : דב ארב הוא לי אריה במסתרים : דרכי סורר ויפשחני שמני שומם : דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ : הביא בכליותי בני אשפתו : הייתי שחק לכל־עמי נגינתם כל־היום : השביעני במרורים הרוני לענה :

חזי יי' ותהי מסתכל מן שמי' למן אסתקיפת כדנן אם חזי לבנתא דישראל למיכל פירי בטניהון עולימיא רגיגתא דהוו מלפפין בסדיני דמילתיה ענת מדת דינא וכן אמרת אם חזי למקטל בבית מוקדשא דיי' כהנא ונבייא כמה דקטלתון ית זכריה בר עדו כהנא רבא ונביא מהימן בבית מוקדשא דיי' ביומא דכפוריא על דאוכח יתחון דלא תעבדון דביש קדם יי' : דמכו על ארעא דמחוזין עולימיא וסביא דהוו רגילין למשכוב על כרין דמילת ועל ערסין דשן דפיל בתולתי ורובי נפלו קטלין בחרבא קטלתא ביום רוגזך נכסתא ולא חסתא : תהי קרי חירותא לעמך בית ישראל על יד משיחא היכמה דעבדת על יד משה ואהרן ביומא דפסחא ראתכנשון עולימי חזור חזור מן כל אתר דאתכנשו תמן ביומא תקיף רוגזך יי' ולא הוה בהון שיזבא ושארא דלפיפית בסדינין ודרביתי בתפנוקי מלכין בעלי דבבי שיציאונון : אנא גברא דחזא עניי בחוטרא דרדי ברוגזיה : יתי דבר ואוביל חשוכא ולא לאנהרא : ברם בי יתוב יגלגל עלי מחתיה כל יומא : עתק בסרי ממכתשין ומשכי מן מחתא תבר גרמי : בנה עלי כרכומין ואקף קרתא ועקר רישי עממיא ושלהי אינון : בבית ייסורין דחשוכא אותבני כמיתין דאזלין לעלמא אוחרן : סגר בתרי בגין דלא אפוק מן טריקא יקר על ריגלוי כבלין דנחשא : אף ארום אצוח ואצלי אסתתים בית צלותי : סגר אורחי במרמירין פסילן שבילי סראו : דובא מכמן הוא לי אריא דמיטמר בכבישא : אורחי סרב ושסעני שויני צדו : מתח קשתיה ועתדני היך פלגליסא לגירא : אעיל בכליותי גירי תיקיה : הויתי חוכא לכל פריצי עמי ומזמרן עלי כל יומא : אשבעני מרירת תיון ארווני גידא :

כשבט עברתו : במחשכים ג' וסימ' בתלים סימן פ"ח : גדר ג' וסימ' ארחי גדר ולא אעבור • גדר בעדי ולא אצא • גדר דרכי בגזית • אשפתו ג' וסימ' בירמיה סימן ה' : שחוק ד' חס' וסימ' נמס בירמיה סימ' כ' ע"ש ועיין במשלי סימן י"ד : עמי ג' סבירין עמים וסימ' בשמואל ב' סימן כ"ב :

עוללי טפוחים • ילדים רכים מעורך גדלים בטפוחי אמותם ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחי' בכל יום לתת זהב לבי' המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו : אם יהרג במקדש יי' כהן ונביא • רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהודע כמו שכתו' בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ל ליואש ועשאוהו ע"ז ו ורוח לבשה את זכריה בן יהודע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזר' : תקרא כיום מועד • כמו קראת ולשון הווה הוא : מגורי • שכיני הרעים להאסף עלי להשחי' : אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם • הילדים אשר טפחתי וגדלתי אות' בא האויב וכלה אותם : אני הגבר ראה עני • היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני מכל הנביאי' שנתנבאו על חורב' הבי' שבימיה' לא נחרב הבית כי אם בימי : בשבט עברתו • של רודה ומכה הוא הקב"ה : אך בי ישוב • אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי : ראש ותלא' • כמו ראש ולענה ומדרש אגדה ראש זה נבוכד נצר לגלות יהויכין ותלאה נבוזר אדן ש שגמר המכה בימי צ צדקיהו והלאוי : גדר בעדי • עשה חומה לנגדי להיות כלוא : ולא אצא • הוסיב סביבותי מחנות ו וגייסות של אויבים : הכביד נחשתי • עשה לרגלי נחושתי' כבדים שלא אוכל לילך פירו"ש בלע"ז : שתם תפילתי • סתם חלונות הרקיע בפניה : נתיבותי עוה • אם באתי לצאת אנכי יוצא בדרכים ה הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים ואבא דרך עקלתון : דוב אורב הוא לי • הקב"ה נהפך לי לדוב אורב : דרכי סורר • לשון סירים קוצים סורר קוץ אותם מפזר קוצי' בדרכי' ופשחני • לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכי' שאין מושבי' צריך להרחיב פסיעותיו ויש דוגמא בלשון תלמוד האי מאן דפשח דיקלא : ויציבני כמטרא • העמידני לנגד חיציו לירות בי כמטרה אשכולא בלע"ז : בני אשפתו • חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קוכר"א :

לחץ ל' וא' לחץ
עמי ג' סבירין עמים
השביעני ל' ברווח א' בלישן שבועה אבי תשביעני

רשי

ויגרס. ויסבר ולונמתו נרסה נפשי וכן גרס כרמל: בחצץ. אבנים דקים שבתוך העפר שהיו לשין עיסתן הגולים בתוך הגומות שחופרין בקרקע והחצץ נכנס לתוכה כשאמר הקב"ה ליחזקאל עשה לך כלי גולה לשתות בו ללוש בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כעניין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקים עליו ולא עשו כן סוף שנתקברו שיניהם: הכפישני. כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו ארכטו"ר בלע"ז ויש דומה במשנה פישון הגמל בתרה הכפושת מרד: ואומר אבד נצחי. אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי וסברי: מרורי. קומפלו"ינט בלע"ז: זכור תזכור. נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי עניין שיטת המקרא ומדרש אגדה זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן ויסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור: זאת אשיב אל לבי. אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מיי' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי חסדי יי' כי לא תמנו וכל העניין עד מה יתאונן וגו': כי לא תמנו. כמו כי לא תמו ויש מפרשים כי לא תמנו כמו אם תמנו לגוע חסדי יי' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: חדשים לבקרים. מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך. גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: חלקי יי' אמרה נפשי. יי' מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו: טוב ויחיל ודומם. וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של ואיה וענה טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לישועת יי': ישב בדד. מי שאירע לו אבל וכו' ישב בגלמוד ויצפה לטובה: וידום. לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיהוכתן: כי נטל עליו. כי בעל הגזירות נשא עליו הגזירה זו: כי לא יזנח לעולם יי'. לכך טוב לידום: כי אם הוגה. אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו. הוגה ויגה לשון תוגה הם: כי לא ענה. ויגה בני איש מלבו ומרצונו כי העון גורם: לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגו' ולא להטות משפט גבר וגו' ולא לעוות אדם בריבו כל אלה יי' לא ראה לא כראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן לא ראה לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו': מי זה אמר ותהי וגו'. ואם באתי לומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה הוא שהיה לי אין זאת כי אם מפי עליון וגו'. מפי עליון לא תצא בין רעות בין טובות מי זה אמר ותהי אם יי' לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי. גבר על חטאיו כל אדם והאיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה: אל כפים. על העניים אל שמים כמה דאת אמר והכה עבקטנה ככף איש וכן על כפים כפה אור ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקדוש ברוך הוא כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ולבו עודו כטובל ושרץ בידו: נחנו פשענו ומרינו. זה דרכינו על ידי יבוא הרע: אתה לא סלחת. ולכך היתה גלה הסליחה כי כן דרכך: סכות באף. חצצת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו:

רחמא לאוריגלאי כן כתי' יתרי ולמדינחאי רחמי כתי' יתרי רחמיו

חצי הספר בפסוקים

זכר ג' קמצין וסי' כחסדך זכר לי אתה. זכר דבר לעבדך. זכר עניי ומרודי. וכל דסמיכין לאזן פי' זכר אני זכר זאת זכר נא דכותהון קמצין: אוחיל ג' וסים' כה אוחיל ליי' עוד. זאת אשיב אל לבי. חלקי יי' אמרה נפשי: פידו כ"ב וסי' בריש שיר השירים: הוגה ג' ב' מל' וא' חס' וסי' כאשר הגה מן המסלה. אשר הוגה יי' ביום חרון אפו. כי אם הוגה ורחם וא' בי יי' הוגה על

וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר׃ וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה׃ וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָה׃ זְכָר־עָנְיִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה וָרֹאשׁ׃ זָכוֹר תִּזְכּוֹר וְתָשִׁיחַ עָלַי נַפְשִׁי׃ זֹאת אָשִׁיב אֶל לִבִּי עַל־כֵּן אוֹחִיל׃ חַסְדֵי יְהוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו׃ חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ׃ חֶלְקִי יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לוֹ׃ טוֹב יְהוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ׃ טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה׃ טוֹב לַגֶּבֶר כִּי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו׃ יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו׃ יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה׃ יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה׃ כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי׃ כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם כְּרֹב חֲסָדָו׃ כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיַּגֶּה בְּנֵי־אִישׁ׃ לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל אֲסִירֵי אָרֶץ׃ לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט־גָּבֶר נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן׃ לְעַוֵּת אָדָם בְּרִיבוֹ אֲדֹנָי לֹא רָאָה׃ מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי לֹא צִוָּה׃ מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב׃ מַה־יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל־חֲטָאָו׃ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה׃ נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם׃ נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃ סַכֹּתָה בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ סַכֹּתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃

וְרִיצַץ בְּפְרִידָן שִׁינַי כְּנַע יָתִי בְּקִיטְמָא׃ וְקָצַת מִלְּמִשְׁאַל שְׁלָם נַפְשִׁי אַנְשִׁיתִי טִיבוּתָא׃ וַאֲמָרִית הוּבַד תּוּקְפִּי וְטוּבָא דַּהֲוֵיתִי אוֹרִיךְ מִן קֳדָם יְיָ׃ אִדְכַּר עַנְוֵי נַפְשִׁי וּמַה דְּאַמְרִירוּ בִּי סַנְאַי וְאַשְׁקִין יָתִי גִּידִין וְרֵישֵׁי חִיוָן׃ מִדְכַּר תִּדְכַּר וְתַצְלֵי עֲלַי נַפְשִׁי עַל סִיגּוּפָא׃ דָּא נֶחָמְתָא אָתֵיב עַל לִבִּי בְּגִין כֵּן אוֹרִיךְ׃ טִיבוּתָא דַּיְיָ אֲרוּם לָא פָסְקוּ אֲרוּם לָא אִתְמַנְיְעוּ רַחֲמוֹהִי׃ נִיסִין חַדְתִּין מַרְחִישׁ בְּצַפְרַיָּא סַגִּיאָה הִיא הֵימְנוּתָךְ׃ חוּלָקִי יְיָ אֲמָרִית נַפְשִׁי עַל כֵּן אוֹרִיךְ לֵיהּ׃ טוּב יְיָ לְסוֹבְרִין לְפוּרְקָנֵיהּ לְנַפְשָׁא דְּתִתְבַּע אוּלְפָנֵיהּ׃ טַב לְאוֹרִיכָא וּלְמִשְׁתִּיק עַד דְּמָטֵי פּוּרְקָנָא דַּיְיָ׃ טַב הוּא לְגַבְרָא אֲרוּם יַאֲלֵף נַפְשֵׁיהּ לְסוֹבְרָא נִיר פִּיקוּדַיָּא בְּטַלְיוּתֵיהּ׃ יָתִיב בִּלְחוֹדוֹהִי וְיִשְׁתּוֹק וְיִסְבּוֹל יִסּוּרִין דְּאַתְיָין בְּגִין יִחוּדָא דִּשְׁמָא דַּיְיָ דְּמִשְׁתַּלְחִין לְאִתְפְּרַע מִינֵּיהּ עַל חוֹבָא קַלִּילָא דְּהַב בְּעָלְמָא הָדֵין עַד כַּד יַחוּס עֲלוֹהִי וְיִטְלִינוּן מִינֵּיהּ וִיקַבֵּל אַפֵּי שְׁלִים לְעָלְמָא דְּאָתֵי׃ יִתֵּן בְּעַפְרָא פּוּמֵיהּ וְיִשְׁתְּטַח קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ מָאִים אִית סְבַר׃ יוֹשִׁיט לְמָחֵי לֵיהּ לִיסְתָא בְּגִין דְּחַלְתָּא דַּיְיָ יִסְבַּע קְלָנָא׃ אֲרוּם לָא יִשְׁלֵי יְיָ לְעוֹבְדוֹי לְעָלַם לְמִמְסְרִינוּן בִּידָא דְּסַנְאֵיהוֹן׃ אֲרוּם אֱלָהֵן בְּרֵישָׁא יִתְבַּר וּבָתַר כֵּן יְתוּב וִירַחֵים לְצַדִּיקַיָּא כְּסַגִּיאוּת טִיבוּתֵיהּ׃ אֲרוּם מִן בְּגַלַל דְּלָא עַנֵּי גְּבַר יָת נַפְשֵׁיהּ וְאַעְדֵּי זְחוּתָא מִלִּבֵּיהּ בְּגִין כֵּן לְאִתְקַפָּא תְּבִירָא בִּבְנֵי אֱנָשָׁא׃ לְמִכְּבָא לְכַבְשָׁא תְּחוֹת לְאַכְסָא רִיגְלוֹי כָּל אֲסִירֵי אַרְעָא׃ וּלְמַצְלֵי דִּין דִּגְבַר מִסְכֵּן כָּל קְבֵיל אַפֵּי עִילָּאָה׃ לְסַרְבָא אֱנָשׁ מִסְכֵּן בְּמַצּוּתֵיהּ אִיפְשַׁר דְּמִן קֳדָם יְיָ לָא יִתְגְּלֵי׃ מָן הוּא אֱנָשׁ אֲמַר וַהֲוָת בִּישְׁתָא מִתְעַבְדָא בְּעָלְמָא אֱלָהֵן מִן בְּגַלַל דַּעֲבָדוּ מַה דְּלָא אִתְפַּקְדוּ מִן פּוּמָא דַּיְיָ׃ מִפֵּי אֱלָהָא לָא תִּפּוֹק בִּישְׁתָא אֱלָהֵן עַל בְּרַת קָלָא רְמִיזָא בְּגִין חֲטוֹפִין דְּאִיתְמְלִיאַת אַרְעָא וּבְעִידָן דְּבָעֵי לְמִיגְזַר טוּבָא בְּעָלְמָא מִן פּוּם קוּדְשָׁא נַפְקָא׃ מַה מָמוֹן יִשְׁכַּח אֱנָשׁ דְּיָחוֹב עַל יוֹמֵי חַיּוֹהִי גַּבְרָא רַשִׁיעָא עַל חוֹבוֹהִי׃ נִבְלוֹשׁ אוֹרְחָנָא וְנִבְּקַר וְנִתּוּב בְּתִיוּבְתָּא קֳדָם יְיָ׃ נִטּוֹל לִבְּנָא בָּרִיר וְנִרְמֵי חֲטוּף וּגְזֵילָן מִן יְדָנָא וְנִיתּוּב קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא שְׁכִינְתֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא׃ נַחְנָא מְרַדְנָא סָרַבְנָא וּמִן בְּגַלַל דְּלָא הֲדַרְנָא לְוָתָךְ אַנְתְּ לָא שְׁבַקְתְּ׃ טַלַּלְתָּא עֲלָנָא בִּרְגַז וּרְדַפְתָּנָא בְּגָלוּתָא קְטַלְתָּא וְלָא חַסְתָּא׃ טַלַּלְתָּא שְׁמַיָּא בַּעֲנָנֵי יְקָרָא דִּילָךְ מִן בְּגַלַל דְּלָא תְּעִיבַר לְוָתָךְ צְלוֹתָנָא׃

רוב ל' מפיק הא קדמ' חס' : והטוב ד' ומל' וסים' ועשית הישר והטוב בעיני יי'. אנא יי' זכר נא את אשר התהלכתי דמלכים. וחברו דישעיה. מפי עליון לא תצא הרעו' והטוב : נתננו ג' וסים' בולנו בני איש אחר. נעכור חלוצי. נחנו פשענו ומרינו :

אבן עזרא

ו' ויגרס כמו ויסבר וכן גרסה נפשי. הכפישני אין לו אח והטעם גאלני. ו' ותזנח כמו ותמאס. ו' נשיתי עמידתי בנכח שים לי כמו ויט נכחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי על הדרס שבו יעמוד החי נכחו. ז' זכור שם הפועל כזכור בניהם או לשון בקשה לשם. ז' כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי. ז' זאת התוחלת. ח' תמנו כמשמעו או הנון תחת חסרון הכפל. ח' חדשים הם החסדים לבקרים בכל יום כמו לבקרים אאמית. רבה גדולה או כמשמעו. ח' אמרה לי. ט' תדרשנו באמת. ט' וי"ו ויחיל כמו פה רפה בלשון ישמעאל. ט' עול מוסר. י' כי נטל עליו העול. י' ישתחוה לפניהו עד בא העפר בפיו. י' בי"ת בחרפה נוסף כבי"ת השביעני במרורים. כ' יזנח יתאם ורחם כמו ירחם וכן דרך הלשון והיה יי' לי לאלהים. כ' מלבו מרצונו. ויגה אלף תחת הא והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו היגה אתך. ל' לדכא אלף לדכא טרם. ל' עלת הטה עם משפט כמו עוות. ל' לא ראה בחכמה להיות כן. מ' יתאונן מגזרת און. נ' נחפשה מבנין הקל. נ' נשא לבבנו כטע' ויטא מש את. נ' אלף נחנו נוסף. ס' סכתה תפעלי הכפל.

שחי

ס׳ סחי וסחיתי עפרה כטעם טלטול. פ׳ פצו פתחו. פ׳ השאת כמו השואה יהיה האלף רחוי להראות. פ׳ נהרים פלגים הם. ע׳ תדמה כטעם לא תדמה לכל עינו והוא רחוק וה״א הפוגות כמו תי״ו תרומות. ע׳ ישקיף כאילו יש לשמים חלון שישקיף ממנו. ע׳ יש אומרי׳ עיני עוללה האחרון ויפרשו עוללה כעיללות בציר והישר בעיני מגזרת ועולל למו. צ׳ חנם שב אל אויבי. צ׳ צמו כמו סחו מגזרת אשר הציף׃ ק׳ תחתיות מתחתיות התחתיות. ק׳ לרוחתי שתעשה לי רוחה או עת רוחתי ושועתי. ק׳ קרוב מכאתיך. ר׳ מה שהייתי אמי רב רבת אתה יי׳. ר׳ עותתי העוות שעשו לי. ר׳ נקמת׳ בפרהסיא. ש׳ וחרפתם בגלוי. ש׳ עלי לרעתי. ש׳ מנגינתם כמו נגינתם והמ״ם נוסף. ת׳ גמול בסמוך ובמוכרת שוה. ת׳ מגנת יש אומרים ש שדגשות הנ״ון נוסף והוא מגזרת מגן כריך על משקל אכילה ו והנכון בעיני שהוא מן גנון והנכל. ת׳ תאלתך מגזרת אלה והתי״ו נוסף כמו תאות׳ מי ישיבנה. ת׳ שמי יי׳ הוא כמו שמיך כמו ואל משה אמ׳ עלה אל יי׳׃

פלגי מים ג׳ ר״פ וסי׳ פלגי מים תרד עיני על שבר. פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו. פלגי מים לב מלך ביד יי׳׃ וירא ג׳ רפין וסי׳ וירא וירב את ריבי. עד ישקיף וירא יי׳ משמים. כי מי עמד בסוד יי׳׃ תחתיות ז׳ וסי׳ ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע. שתני בבור תחתיות. והורדתיך את יורדי בור. רנו שמים כי עשה יי׳. בן אדם נהה על המון מצרים. שם

סְחִי וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבֵינוּ׃ פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר׃ פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה מִשָּׁמָיִם׃ עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי׃ צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם׃ צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃ קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ שִׂפְתֵי קָמַי וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

טלטולין ורטושין שויתא יתנא ביני עממי׃ פתחו עלנא פומהון כל בעלי דבבנא למגזר עלנא גזירין בישין׃ ואימתא וזיעא הוה לנא מנהון רתיתא ותבירא׃ היך יבלין דמיא זלגת עיני דמען על תבירא דכנשת עמי׃ עיני זלגת דמעין ולא תשתוק מלמבכי מדלית פאיג עקתי ומלל תנחומי לי׃ עד כדו דיסתכי ויחזי עולבני יי׳ מן שמיא׃ בכותא דעיני אסתקפת למרע נפשי על חורבן פילכי דעמי וניוול בנתא דירושלם קרתי׃ כמנא כמנו לי היך כצפרא בעלי דבבי על מגן׃ עברו בגובא חיי ורגימו אבנא בי׃ שטו מיא על רישי אמרת במימרי אתגזרית מן עלמא׃ צליתי לשמך יי׳ מן גוב ארעיתא׃ צלותי קבילתא בזמנא ההיא וכען לא תכסי אודנך מלקבלא צלותי לארווחותני בגין בעותי׃ קריבתא מלאכא לשזבותי ביום דצליתי לך אמרת במימרך לא תדחל׃ נציתא יי׳ לעבדין מצותא לנפשי פריקתא מן ידיהון חיי׃ חזיתא יי׳ סרוך דסריכו לי דון דיני׃ גלי קדמך כל נקמתהון כל מזימתהון עלי׃ שמיע קדמך כסופיהון יי׳ כל מזימתהון עלי׃ סיפות קמין עלי ולהגיונהון עלי כל יומא׃ מותביהון וזקיפתהון אסתכל אנא זמריהון׃ תתיב להון גמולא בישא יי׳ כעובדי ידיהון׃ תתן להון תבירות לבא ושלאהותך שלהי להון׃ תרדוקינון ברוגזא ותשיצינון מתחות שמי מרומא דיי׳׃

סחי ומאוס. הוא כיע בלשון משנה סיחו וכיעו שניסח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון׃ תשימנו. לשון הווה הוא׃ פחד ופחת. כשנכנס׃ מפני הפחד נפלנו אל הפחת שוחה׃ השאת. לשון שאייה כמו השאת׃ מאין הפוגות. מאין חליפין והעברה׃ עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. ירמיה ממשפחת כהנים היה ואומר עיני בדמעה עוללה ומיוללה פני על נפשי מכל בנות עירי עוללה לשון כוול כמו ועוללתי בעפר קרני׃ מכל בנות עירי. משפחתי יש לה לבכות מכל מ משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ו ולעבודת הקדוש ברוך הוא מכל ישראל׃ צמתו בבור חיי. בבית הכלא. צמתו אסרו כמו צומת הגידין׃ מבעד לצמתך. איסרייטור׃ וידו אבן בי. על פי הבאר כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש. צמתו בבור חיי ואף על פי שצמתו בבור חיי שאינו יכול לעלות מתוכו לא שתו לבם גם לזאת עד שידו אבן בי׃ צפו מים וגו׳. שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אומר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו׳. צפו מים אומות העולם׃ קרבת ביום אקראך. כך הייתי רגיל בימים הראשוני׳ לקרבני ביום קוראי׃ רבת יי׳ ריבי נפשי. בימים שעברו׃ ראית יי׳ עותתי. בגרה שזאת שעותו בי אויבי׃ שפטה משפטי. כאשר עשית כבר׃ מגינת לב. שבר לב כמה דאת אמר׳ אשר מגן צריך בידיך. ד״א מגנת לב אוטם הלב כרה ו ואכה׳ אשר היא כמגן כנגד לבם והמפרשו בלשון תונה ויגון טועה שאין נ״ון נופלת בו שה״כון בוגון איכו שורש את כגון נ״ון של המון מגזרת המו גוים וכגון נ״ון של קלון מגזרת נקלה וכ״גון של ציון מגזרת צייה וכן נ״ון של שברון מגזרת שבר שממון שגעון׃ תאלתך. לשון כואלו סריבונן׃ איכה

פירוש הטעמים

אני הגבר. יספר המקונן שהוא הגבר מכהו בשבט ע עברה. א׳ והיה מוליכו בשבי בחשך ולא יקוה לאור. א׳ ובכל שעה הופך ידו ומכהו. ב׳ ומרוב המכות בלה בשרו ועורו ונשברו ע עצמותיו. ב׳ ואחר כך בנה עליו בנין ו והקיף ראשו. ב׳ והוא יושב בחשך. ג׳ ושם גדר בעדו ורגליו בכבל. ואם יצעק אין בעקתו נשמעת׳ ג׳ ושם גדר בעדו שיהיה כולא והנתיבות שהיה יודע עוה אותם׳ ד׳ ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו. ויפשחני תרגום ויספק שמואל ופשח. ושומם שכל רואהו ישום וכן שקוץ משומם ובמקום אחר שומם ומרחוק הבר יורה עליו חץ. ה׳ ובאו החצים בכליותיו שהם נסתרים בחלבי׳ ה׳ ושב להיות שחוק. ה׳ ואחת רגליו ותחת לחם ומים מרורים ולענה׳ ו׳ ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול ואלא הבר פיו באפר או כטע אפר כלחם. ו׳ כאילו לא ידעים ונשה הטובה. ו׳ ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה. ז׳ כי תמיד יזכור עניו שיגיה אותו הבר הלענה והרוש והם המרורים מקום לחם׳ ז׳ יש אומרי׳ כי זכור תזכור. ז׳ זאת הנחמה אשיב אל לבי כאשר תשוח נפשי׃ ח׳ שאין קץ לחסדי השם. ח׳ יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבים. ח׳ והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים. ט׳ ואדע כי טוב יעשה לקוויו. ט׳ טוב שיסבול הדורש השם ויחיל וישב דומם לתשועת השם כטעם דום ליי׳ והתחולל לו כמו דומו עד הגיענו. ט׳ בנעוריו אולי המקונן נער היה כאשר נשבה או יחזיק לב הנערים. י׳ כי נטל שב אל עול האמור למעלה. י׳ יתנו לעפר. י׳ יתן ברצונו. כ׳ יש אומרי׳ יזנח כמו ישכח והוא הנכון והראיה ותזנח משלום נפשי. כ׳ רק הוגה ורחם׳ כ׳ מלבו לא עלה במחשבתו׳ ל׳ דמה השם יושב שמים ובני אדם אסורים בארץ סגורים במסגר האון׳ ל׳ להטות הדין בעבור היותו עליון ויעם בדרי מטה רצונו׳ ל׳ אלה הב׳ הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש השם רואהו׳ מ׳ אם פן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו. מ׳ השם לא יגזור רע או טוב ומן המעשים רק הם ברשות אדם. מ׳ אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים והעד ויזמע יי׳ נ׳ רק יחפש אדם דרכיו. נ׳ יתן לבו דורון בכפיו או יהיה לבו כשוי בכפיו. נ׳ ידה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח. ס׳ שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אנה נברח ותרדפנו. ס׳ דרך משל כאילו הענן יבדיל בין התפילה ובין השם. ס׳ טלטול עם מיאוס. פ׳ פצו פיהם מלעיגים. פ׳ כאשר תפחד הנפש והפחת לפני הגוף מיד יפול והנה באה מולת הנפש ונשבר הגוף בפחת. פ׳ דברי המקונן. ע׳ תמיד בוכה׃ ע׳ עד שיראה השם פלגי מים

שירדו

עילם וכל המונה. קראתי שמך יי׳ מבור׃ משפטי״ו וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ותלים סימן י״ז׃ תשיב י׳ וסימ׳ השמר לך פן תשיב את בני שמה׳ תשיב לו את העבוט. חכמות שרותיה תעננה׳ ואיך תשיב את פני פחת אחד דמלכים. וחבירו דישעיה. אף תשיב צור חרבו. למה תשיב ידך וימינך׳ כי תשיב אל אל רוחך. אם תשיב משבת רגליך. תשיב להם גמול׃

רשי

איכה יועם זהב · קינה זו כאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים והנה היא כתובה על ספר הקינות ועמו חיבר בתוך הקינה את שאר בני ציון · יועם · יכהה כמו דאת מתרגם כהה עמיא · זהב · מראית פנים המצהיב כזהב · ישנא · ישתנה ממראיתו · הכתם · קטנת כלי כני הזהב שהם לעדי קרוי כתם · אבני קדש · בנים המאירים כאבנים טובות ומדרש אגדה כל רמינת דם שיצא מיאשיהו בכל חץ וחץ שנעצו בו היה ירמיהו קוברם במקום ועליה הוא קורא תשתפכנ' אבני קדש : המסולאים בפז · המהוללים והנערכים כפז הרואה אותם אומר ראו תוארם של אלו כמראית פז וכן לא תסולה בכתם אופיר בכתם שהו' לא תסולה סולו לרוכב בערבות לשון הילול וערך הן : כנבלי חרש · כדי חרש שנותני' בהן יין כגון כנבלי יין וכבליהם ינפצו : גם תנין · אף על פי שאכזרי הוא חולצו שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך כרעיו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוס ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן : בת עמי לאכזר · רואים את בניהם צועקים ללחם ואין פורס להם שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת הרעב : האמונים עלי תולע · על בגדי צבעונין · האמונים לשון ויהי אומן את הדסה : אשפתות · אשפות של זבל שמוכבים על האשפות בחוץ : ויגדל עון וגו' · פורענותם מוכיח עליה' שגדול עונם משל סדום : ההפוכה כמו רגע · שהרי סדום לא נמשכה צרתה כרגע אחד נהפכה : ולא חלו בה ידים · ידי האויב כי על ידי המלאכים נהפכה ויש מדרשי אגדה ואינו מיושב על סדר המקראות : זכו נזיריה · שריה כמו כזר וכתר ואני אומר כזיריה מתם שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי : אדמו עצם מפנינים · אותם שהיו מראיתם אדום מפנינים וגזרתם כמו ספיר חסך תארם מפחמים : משחור · הוא פחם : עצם · לשון מראה כמו וכעצם השמים לטוהר קולר בלע"ז : צפד · נקמט ונתחבר ואין לו דמיון : שהם יזובו מדוקרים וגו' · חללי הרעב היו כפוחים מריח תנובות השדה שהיו האויבים צולים בשר על העצמים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נבקעת ופרסם זב והרי זה מיתת ניוול יותר מהרוגי חרב : מדוקרים · מבוקעי' בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה : לברות · למאכל כמו לא ברה אתם לחם להברות את דוד : כלה ה' את חמתו · אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותה בהנקמו מהם : מחצאת

אבן עזרא

שירדו מעיני · ע' יותר עששה עששה עיני בכי לנפשי מכל בנות עירי שמנהג הנשים לבכות וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כצפור · צ' והוסמתי כבור ושמו אבן גדולה על פי הבור או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי · צ' ואין הבור ריק רק הוא מלא מים · ק' ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית · ק' ואדע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתיו · ק' ומקדם מבאתיך קרוב בעת שקראתיך · ר' וכמה פעמים רבת בעדי · ר' כאשר ראית אתה ה' העוות שעשו ליקח ת' משפטי · ר' מה שיש בלבם גם תשמע דבריהם · ש' בשבתם וקימתם תמיד ינגנו על אידי · ת' כמעשיהם שממוני בבור עשה להם · ת' מגנת לב סתר בלב שלא יראו האלה שתביא להם · ת' תרדפם באפך כי ת' תשינם ותשמידם :

איכה יועם יש אומרים יועם כמו חשך תרגום והנה כהה הנגעמיא מכתשא והיסר בעיני כמו לא עממוהו : ומשקלו לחם יורק · ישנא מגזרת שנים · ב' אף המסולאים תחת הא הטרם כי ה הא תכעלם לא ימצא בתוך המלה · ג' חלצו כמו וחלצ' כעלו · ד' יש לשון זכר ונקב' פורש כמו פרוס לרעב והוא פת לחם פתות' · ה' האוכלי' שיתעדנו · תולע כתולעת שני · ו' חלו מלשון חיל ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול · ז' משלג ומחלב כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן עצמו אם מפנינים' מוסף עצמו ואחר עמו כאם מאל הביך כאילו גזרו מספיר ולבנת כמו לבנה והעד כ כמעשה ובמקום אחר אבן · ח' משחור יותר מן השחרות והוא שם · צפד כמו דבק והוא שם לבדו · ט' שהם יזובו והם מדוקרים · י' לברו' מגזרת להברות את דוד והם שני בניכים · כ' דמה האף לאש · ל' תבל מקום הישוב : דם

ד

אֵיכָה֙ יוּעַ֣ם זָהָ֔ב יִשְׁנֶ֖א הַכֶּ֣תֶם הַטּ֑וֹב תִּשְׁתַּפֵּ֙כְנָה֙ אַבְנֵי־קֹ֔דֶשׁ בְּרֹ֖אשׁ כָּל־חוּצֽוֹת׃ בְּנֵ֤י צִיּוֹן֙ הַיְקָרִ֔ים הַמְסֻלָּאִ֖ים בַּפָּ֑ז אֵיכָ֤ה נֶחְשְׁבוּ֙ לְנִבְלֵי־חֶ֔רֶשׂ מַעֲשֵׂ֖ה יְדֵ֥י יוֹצֵֽר׃ גַּם־תַּנִּין֙ חָ֣לְצוּ שַׁ֔ד הֵינִ֖יקוּ גּוּרֵיהֶ֑ן בַּת־עַמִּ֣י לְאַכְזָ֔ר כִּי עֵנִ֖ים בַּמִּדְבָּֽר׃ דָּבַ֨ק לְשׁ֥וֹן יוֹנֵ֛ק אֶל־חכּ֖וֹ בַּצָּמָ֑א עֽוֹלָלִים֙ שָׁ֣אֲלוּ לֶ֔חֶם פֹּרֵ֖שׂ אֵ֥ין לָהֶֽם׃ הָאֹֽכְלִים֙ לְמַ֣עֲדַנִּ֔ים נָשַׁ֖מּוּ בַּחוּצ֑וֹת הָאֱמֻנִים֙ עֲלֵ֣י תוֹלָ֔ע חִבְּק֖וּ אַשְׁפַּתּֽוֹת׃ וַיִּגְדַּל֙ עֲוֺ֣ן בַּת־עַמִּ֔י מֵחַטַּ֖את סְדֹ֑ם הַהֲפוּכָ֣ה כְמוֹ־רָ֔גַע וְלֹא־חָ֥לוּ בָ֖הּ יָדָֽיִם׃ זַכּ֤וּ נְזִירֶ֙יהָ֙ מִשֶּׁ֔לֶג צַח֖וּ מֵחָלָ֑ב אָ֤דְמוּ עֶ֙צֶם֙ מִפְּנִינִ֔ים סַפִּ֖יר גִּזְרָתָֽם׃ חָשַׁ֤ךְ מִשְּׁחוֹר֙ תָּֽאֳרָ֔ם לֹ֥א נִכְּר֖וּ בַּחוּצ֑וֹת צָפַ֤ד עוֹרָם֙ עַל־עַצְמָ֔ם יָבֵ֖שׁ הָיָ֥ה כָעֵֽץ׃ טוֹבִ֤ים הָיוּ֙ חַלְלֵי־חֶ֔רֶב מֵֽחַלְלֵ֖י רָעָ֑ב שֶׁ֣הֵ֞ם יָז֣וּבוּ מְדֻקָּרִ֔ים מִתְּנוּבֹ֖ת שָׂדָֽי׃ יְדֵ֗י נָשִׁים֙ רַחֲמָ֣נִיּ֔וֹת בִּשְּׁל֖וּ יַלְדֵיהֶ֑ן הָי֤וּ לְבָרוֹת֙ לָ֔מוֹ בְּשֶׁ֖בֶר בַּת־עַמִּֽי׃ כִּלָּ֤ה יְהוָה֙ אֶת־חֲמָת֔וֹ שָׁפַ֖ךְ חֲר֣וֹן אַפּ֑וֹ וַיַּצֶּת־אֵ֣שׁ בְּצִיּ֔וֹן וַתֹּ֖אכַל יְסוֹדֹתֶֽיהָ׃ לֹ֤א הֶאֱמִ֙ינוּ֙ מַלְכֵי־אֶ֔רֶץ וְכֹ֖ל יֹשְׁבֵ֣י תֵבֵ֑ל כִּ֤י יָבֹא֙ צַ֣ר וְאוֹיֵ֔ב בְּשַׁעֲרֵ֖י יְרוּשָׁלִָֽם׃

הֵיכְדֵין עֲמָא דְהַב בֵּית מוּקְדְּשָׁא אִשְׁתְּנֵי זִיו פַּלְטִין בְּחִיר מִשְׁתַּדְּיָין מַרְגְּלָאוָן קַדִּישִׁין בְּרֵישׁ כָּל מָחוֹזִין : בְּנֵי צִיּוֹן יַקִּירִין דִּמְתִילִין אִיקוֹנֵיהוֹן לִדְהַב טָב הֵיכְדֵין הֲווֹ עַמְמִין סַסְאָבִין מַחְתִּין יַתְהוֹן מְלָקֳבֵיל עַרְסֵיהוֹן וּמִסְתַּכְּלִין בְּהוֹן בְּגִין דְּיָלְדוּן נְשֵׁיהוֹן בְּנִין שַׁפִּירַיָּא בְּשׁוּפְרֵיהוֹן וְאִתְחַשְּׁבוּ לְלָגִינִין דַּחֲסַף עוֹבָדֵי יְדֵי פַּחֲרָא : אַף בְּנָתְא דְיִשְׂרָאֵל מְפַנְקָתָא לִבְנֵי עַמְמַיָּא דְּדַמְיָין לְחוּרְמַנַיָּא טַלְעַן תְּדֵיהֶן וְרִיבֵי כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי מְסִירִין לְאַכְזְרָאִין וְאָמְרִין סַפְדָן עֲלֵיהוֹן כְּנַעֲמַיָּא בְּמַדְבְּרָא : אַדְבִּיק לִשָּׁן עוּלֵימָא לְמוֹרִיגֵיהּ בְּצַהוּתָא טַלְיָא תָּבְעוּ לַחְמָא מוֹשִׁיט לֵית לְהוֹן : דַּהֲווֹ אָכְלִין תַּפְנוּקִין אִשְׁתְּמָמוּ בְּמָחוֹזִין דְּאִתְרַבִּיאוּ עַל צְבַע זְהוֹרִי גַּפִּיפוּ קִקְלָאתָן : וּסְגֵי חוֹבַת כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי מִן חוֹבַת סְדוֹם דְּאִתְהַפִּיכַת כְּשַׁעְתָּא וְלָא שְׁרִיאוּ בַהּ נְבִיאַיָּא לְאִתְנַבָּאָה לְאַהְדָּרוּתַהּ בִּתְיוּבְתָּא : הֲווֹ בְּרִירָן נְזִירָהָא יַתִּיר מִתַּלְגָּא שַׁעֲעוּ יַתִּיר מִן חֲלָבָא סְמִיקוּ חֵיזוּ יַתִּיר מִן יוֹהֲרִין וּכְשַׁבְזִיזָא פַּרְצוּפֵיהוֹן : חֲשַׁךְ מִן אוּכְמָתָא רִגְלוּתָא רֵיוֵוהוֹן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּ בְּמָחוֹזִין אֲדַק מַשְׁכֵּיהוֹן עַל גַּרְמֵיהוֹן פְּרִיךְ הֲוָה כְּקֵיסָא : מַעֲלֵי הֲווֹ קְטִילֵי סַיְפָא יַתִּיר מִן קְטִילֵי כַפְנָא דִּקְטִילֵי סַיְפָא דַּיְבִין כַּד אִינוּן מְבוּזְעִין בִּכְרֵיסֵיהוֹן מִן מָה דְּאָכְלוּ מֵעֲלַל חַקְלָא וּנְפִיחֵי כַפְנָא פָּרִיק כְּרֵיסֵיהוֹן מִן מִיכְלָא : יְדֵי נְשַׁיָּא דַּהֲוָאָן מְרַחֲמִין עַל [illegible]לוּ עוּלֵימֵיהֶן הֲווֹ לִמְסְעַד לְהוֹן בְּיוֹם תְּבַר דִּי אִתְּבָרַת כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי : כַּף יְיָ יַת חֲמָתֵיהּ שְׁדָא עַל יְרוּשְׁלֶם יַת תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְאַסִּיק בְּעוּר אֶשָּׁתָא בְּצִיּוֹן וַאֲכַלַת אֲשָׁוָתָהָא : לָא הֲווֹ מְהֵימְנִין מַלְכְוָת [illegible] דְּיָירֵי תֵּבֵל אֲרוּם יֵעוֹל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וּנְבוּזַרְאֲדָן בְּעֵיל דְּבָבָא לְנַכְסָא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּתַרְעַיָּא דִּירוּשְׁלֶם :

הנין תנים קרי חלצו שד והוא חד מן ז' כתי' נון ולא קריין וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן כ"א : למעדנים ל' האכלים למעדנים וא' מעדנים ויהן מעדנים לנפשך · מועדה ל' והשבתי כל משושה חגה · למעדה ל' ושברת את החקה הזאת : זכו ג' וסימ' באיוב סימן ט"ו : נזירה ב' וסים' ולא תבצרו את נזיריה · זכו נזיריה משלג : מחלב ג' וסים' בישעיה סימן כ"ח :

חשך ד' בליש' חושך וסים' באיוב סימן פ"ח : שהם ב' וסים' והרהבוני · יזובו מדוקרים : יזובו ויזובו ד' מל בליש' וסים' שהם יזובו מדוקרים · הזהגה צור ויזובו מים · פתח צור ויזובו מים · ויבקע צור ויזובו מים דישעיה · עבל המסרה · ובמסרה אחרי"תי נמסר יזובו ב' חס' ואינו מביא כי אם דין שה"ם יזובו מדוקרים ובתלי"ם סי"מ ע"ח מסרינן המן על פי המסר' ויזובו ב' מל ומסרינן הנ"הו דתלי' דסימן ע"ח ודסימן ק"ה וכן הוא נמסר בכל הספרים נשאר חד ויזובו ההוא דישעי"ה ויבקע צור א"ב ע"כ אית לן למימר דהנך דישעיה והדין דסיפרא חס' ובכל הספרים הדין דסיפ' הוא חסר ומהו כחד סיפרא אשכחנא ג' מל ומייתי ההוא דישעי"ה והנהו דתלים וא"כ לישא קמא דמסר ד' מל בליש' קשה טובא :

מ' דם צדיקים דם כל צדיק וצדיק וכן כלב חכמים. נ' עורים כעורי וכן אם אוכלת הוא. נגאלו מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נזכר שם פועלו. ס' סורו גוי טמא. כנוים להם זונה כנוף וכן נצה תצא. פ' פני יי' זעף כי בפנים יראה כמו ופנים לא היו לה עוד. ע' בצפיתנו אין לנו משקל. צ' כאילו צדו צעדינו. ק' וכן ויאמ' דלקונו כמו כי דלקת אחרי. ר' בשחיתותם כמו בשחתם כתפש. ש' עין שנים הם והם ארמים. ת' לא יוסיף שב אל עונך ועליו ישוב פקד או ישוב אל השם הנזכר ברוח א' אפינו:

פירוש הטעמים

איכה יועם. איכה יסלה הזהב ודמה לאחרים שהם שמה הכתם הטוב ה' האלי השגל וזה משל לפסוק הבא אחריו. ב' בפז אבן יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז יכחישם. נ' הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין חלצו שד כשי באן ויניקו גוריהן. ד' האלב ליונק מקום לחם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כ' כרמות עוללות הגפן. ה' כשמו הם שמו בפרהסיא כל רואם ישום. חבקו אשפתות כי הם מושלכים כדומן ואין קובר. ו' יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון ו' והחטאת והוא השכר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון ה' האמורי אם יקרך עון בדבר הזה גדול עוני משנוא והפסוק הבא אחריו לעד' והטעם כי הרעה הבאה על ישרא' גדולה מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הירים בכל עת בחיל בעבור שאין להם כח או ט' טעמו שלא חלו בה ידים כטעם יחולו על ראש יואב.

עודינו עודינה קרי והוא חד מן י"ד מלין כתי' ה' בסוף תיבו' וקרי' ו' וסימ' יקרחה לא יקרחה קרחה בראשם· שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה· נשברה אניות בעציון גבר· עלה בעת ההיא עלה עבדי נבכד נצר· נצהה עריו נצתה מבלי יושב· הזה צאן אבדות היה עמי· נושבה כיכה אמר יי' על בית מלך יהודה גלעד· יזנה ואמר לבלה נאופים· יהוה ועשיתי

מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֹנוֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ דַּם צַדִּיקִים׃ נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶם׃ סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִפוּ לָגוּר׃ פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא יוֹסִיף לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ זְקֵנִים לֹא חָנָנוּ׃ עוֹדֵינָה תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל־גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ׃ צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי־בָא קִצֵּנוּ׃ קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ׃ רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ נִחְיֶה בַגּוֹיִם׃ שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי׃ תַּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֹנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃

ה זְכֹר יְהוָה מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָ וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ נַחֲלָתֵנוּ נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ יְתוֹמִים הָיִינוּ אֵין אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת׃

(Marginal notes: נ' · ל' וחס · ל' יד' כתי' כן · ל' · וזקנים ק' · עודינו ת' · ל' · ב' כתי' כן · ל' · ב' וכתי' כן וכבסי' · ל' · ל' מל' וכל סמוך דכו' במא' כלי משיחבשמן · ישבתי ג' ק' · ל' · ל' · ל' · ז' חס · תבוטה ק' · ואין ק')

עֲנַת מִדַּת הַדִּין וְכֵן אֲמַרַת לָא הֲוַת כָּל דָּא אֱלָהֵן מְחוֹבַת נְבוּאָתְהָא דְמְנַבַּן לָהּ נְבִיאוּת שִׁיקְרָא וּמֵעֲוָיַת כַּהֲנָהָא דְאַסִּיקוּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְטַעֲוָתָא וְאִינוּן גָּרְמוּ לְאִתְשַׁד בְּגַוַּהּ דַּם זַכָּאִין׃ אִיטַלְטְלוּ עִוִּירִין בִּמְחוֹזִין אִטְנַפּוּ בִּדְם קְטוּלִין בְּחַרְבָּא וְעַל דְּלָא הֲווּ יָכְלִין לְמֵיחֲמֵי קְרִיבוּ בִּלְבוּשֵׁיהוֹן׃ זוּרוּ מִמְסַאֲבָא קְרוֹ עַמְמַיָּא זוּרוּ זוּרוּ לָא תִתְקָרְבוּן בְּהוֹן אֲרוּם אִתְקוֹטָטוּ אַף אִיטַלְטָלוּ אָמְרוּ בְּמֵיהֶוְיֵיהוֹן בְּשָׁלְוָתְהוֹן דְּבֵינֵי עַמְמַיָּא לָא יוֹסִיפוּן לְמִידַּר׃ מִן קֳדָם אַפֵּי יְיָ אִתְפְּלִיגוּ לָא יוֹסִיף לְאִסְתַּכָּלָא בְּהוֹן בְּגִין כֵּן אוּמַיָּא רַשִׁיעַיָּא אַפֵּי כַהֲנַיָּא לָא סַבָּרוּ וַעֲלוֹי סָבַיָּא לָא חָסוּ׃ עוֹד סַפְאָן עֵינָנָא לְאִסְתַּכָּלָא לְסַיְיעָנָא דַהֲוֵינָא מְתִינָן לְרוֹמָאֵי וְאִתְהַפִּיךְ לָנָא לְהַבְלוּ בִּסְכוּתָנָא דְאִסְתַּכֵּינָא לְרוֹמָאֵי דְאִינוּן עַמָּא דְלָא יִפְרוֹק׃ הֵינוּן צָדִין שְׁבִילָנָא מִלְּמֵיהַךְ לְרוֹוְחַן בִּפְלַטְיָתָנָא אֲמַרְנָא קְרַב סוֹפָנָא אִתְמְלִיאוּ יוֹמָנָא אֲרוּם מְטָא סוֹפָנָא׃ קְלִילִין הֲווֹ רְדִיפָנָא יַתִּיר מִנִּשְׁרֵי שְׁמַיָּא עַל טוּרַיָּא אַדְלִיקוּ יָתָנָא בְּמַדְבְּרָא כְּמַנוּ לָנָא׃ מַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ דַּהֲוַת חֲבִיב לָנָא כְּנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין דְּבְאַפָּנָא וַהֲוָה מְרַבִּי בִּמְשַׁח רְבוּתָא דַיְיָ אִתְּחַד בְּמֵיצַד חִיבּוּלֵיהוֹן דְּמִצְרָאֵי דַּהֲוֵינָא אָמְרִין עֲלוֹהִי בִּטְלַל זְכוּתֵיהּ נֵיחֵי בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ חֲדַאי וּבְדִיחִי קוּשְׁטַנְטִינָא קַרְתָּא [illegible] רְשִׁיעָא דְּמִתְבַּנְיָא בְּאַרְעָא אַרְמִינָא בְּסַגִּיאִין אוּכְלוּסִין דְּמִן עַמָּא [illegible] אַף עֲלַיִךְ עֲתִיד לְמֵיתֵי [illegible] וְיִצַּדְיָין יָתִיךְ פַּרְכְוָאֵי וְתֵעִיבַּר עֲלַיִךְ כַּס דִּלְווּט וְתִרְוְויִ וְתִתְרוֹקְנִי׃ וּבָתַר כֵּן יִשְׁתְּלֵם עֲוָיָתָךְ כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן וְתִתְפַּרְקִין עַל יְדוֹי מְשִׁיחָא וְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא וְלָא יוֹסִיף יְיָ תּוּב לְאַגְלוּתִיךְ וּבְהַהִיא זִמְנָא אַסְעַר עֲוָיָתִיךְ [illegible] דְּמִתְבַּנְיָא בְּאִיטַלְיָא וּמַלְיָא אוּכְלוּסִין מִבְּנֵי אֱדוֹם וְיֵיתוּן פַּרְסָאֵי וְיִעִיקוּן לִיךְ וְיִצַּדּוּן יָתִיךְ אֲרוּם אִתְפַּרְסַם קֳדָם יְיָ עַל חוֹבָתִיךְ׃ הֲוֵי דְּכִיר יְיָ מַה דְּאִיתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי לָנָא אִסְתַּכַּל מִן שְׁמַיָּא וַחֲזֵי יַת כִּסוּפָנָא׃ אַחְסַנְתָּנָא אִתְהַפְּכַת לְחִלּוֹנָאֵי בֵּיתָנָא לְעַמִּין נוּכְרָאִין׃ הֲוֵינָא מְתִילִין לְיַתְמִין דְּלֵית לְהוֹן אַבָּא אִמְּהָתָנָא כְּאַרְמְלָן דְּאָזְלוּ גַּבְרֵיהוֹן בִּקְרִירוּי יַמָּא וּמְסַפְּקָא לְהוֹן אִם אִינוּן קַיָּימִין׃

אותם לגוי אחד· טממה וידעתי כי אני שמעתי· שפכה ואני כמעט נטיו רגלי· חמרמרה פני חמרמרה מני בכי· עודינה תכלינו עינינו אל· שלה ומני שים טעם די כל עם· הביט כן כתי' וקרי' הביטה וראה את חרפתינו והוא חד מן כ"ט מלין חסרי' ה' בסוף תיבות' וקרי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הה"א בסד':

מחטאת נביאיה. של שקר היתה לה הרעה הזאת: נעו עורים בחוצות. כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נטמטי' בדם ההרוגי' שהיו הרשעי' הורגים בתוכה: נגאלו. נתלכלכו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים עליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים אליהם סורו מעלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם: כי נצו. לשון קרחון ולכלוך כמו מ' מוראתו בנוצתה ר' דמתרגמינן באוכליה כך חברו מנחם: גם נעו. נטמטו בדם: פני יי' חלקם. פנים של זעם מאת הקדוש ברוך הוא חלקם ו' והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם ב' בשלוותם: עודינה תכלינה עינינו אל ע' עזרתינו הבל· כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם ומצרים הבל וריק י' יעזורו שהיו מבטיחים אותנו עזרה ולא באו כמו שנאמ' בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מ' מצרים' מצינו במדרש קינות שהיו באים ב' בספינות רמז הקדוש ברוך הוא לים והציף לפניהם גורות כפוחים כמין מעי אדם כנערי' במים אמרו זה לזה הגורות הללו הם א' אבותינו אכלי' מצרים שטבעו בים מחמת ה' היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: צפינו. חכינו: צדו צעדינו. אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ב' ברחובותינו כמו ואשר לא צדה ואתה צודה את נפשי: משיח יי'. הוא יאשיהו כמו שנ' בד"ה ויקונן ירמיהו על יאשיהו: בשחיתותם. בגומות שחפרו: ששי ושמחי. לפי [illegible] בת אדום. כנבא ירמיהו על ח' חרבן בית שני ש' [illegible] אבל [illegible] גם עליך ת' [illegible] ותשכרי ותכוי: ותתערי· ותקיאי כמו ותער כדה: תם עונך בת ציון. לקית על כל חטאתיך: לא יוסיף להגלותך. מגלות אדום ולהלן עוד: מימינו

ז' זכו כזיריה בימי השבע· ח' חשך תאר' ברעב· ט' המדוקרים שיוצא דם מתבונות שדי שהם שבעים טובים היו מחללי רעב· י' הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב· כ' והרעב בגוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד העצם· ל' ובעבור הרעב בא נכר בירושלם· מ' מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות כהרגו החסידים כדברי אסף· נ' והחיים נעו בחוצות כעורים והתגאלו בדמי החללים עד שלא יוכלו הנוגעים שיגעו במלבושיהם ובא פועל אחר פועל והטעם יוכלו שיגעו וכן כדעה כרדפה· ס' היו קוראים על נפשם סורו כטמא והראשון נכון ויחסר מקום הקרואים ואמרו בגוים כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו· פ' כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף להביט אליהם כמו ויזעקו על כן לא חמלו לעשות נקמה בזקנים ובכהנים· ע' ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתינו· צ' והם לא באו רק לצדינו שצדו אותנו ברחובותינו וקרב קצנו כי מלאו ימינו שבישועתנו ובא קץ גלותנו· ק' ולא יכולנו לברוח· ר' יש אומרים כי ירמיה על יאשיה יקונן ורחוק לדבר והנה כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר תם עונך והנכון בעיני כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלם והוא היה באחרית הגלות· ש' שני כטעם שמח בחור בילדותך כי בסוף תבא כמשפט והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור יי' לבני אדום את יום ירושלם שהיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה· ותתערי כטעם ישכר ויתגל:

זכור הזכור בלבו והמבט בעין והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה: נחלתנו. שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו· יתומים. ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו ואין אב ידוע שמנהג משפחת האב לעזור היתומים: מימינו

מימינו בכסף שתינו. שהיינו ירואים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים אותם בכסף: על צוארינו נרדפנו. בעול עבודה קשה: יגענו. לאסוף מזון ולא הונח לנו. יגיעתנו בידינו כי האויבים גוזלים וחוטפים הכל במסים וגולגליות וארנוניות: מצרים נתנו יד. דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאוהבו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו ולאשור שיסייעונו בלחמם. נתנו כמו נתננו דגשות הנון משמשת במקום נון שניה וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך וכן ונתנו את בנותינו לכם: בנפשנו נביא לחמינו. בסכנת נפשינו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים את מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: נכמרו. נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו ובלשון תלמוד יש הרבה על הכמר של עבים מכמר ביטרא: זלעפות רעב. כמו ורוח זלעפות לשון שריפה: טחון נשאו. כשהיו האויבים מוליכין אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם ריחיים ומשאות כדי ליגעם. וכן בעץ כשלו כשל כחם ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח הסבל וכן הכשיל כחי: על זה היה דוה לבנו וגו׳ על המפורש במקרא של אחריו על ששמם הר ציון ושועלים הלכו בו: ואתה ה׳. ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא למה לנצח תשכחנו הלא כ שבעת לנו בך כשם שאתה קיים כך ם שבועתך קיימת: כי אם מאוס מאסתנו. בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת: השיבנו ה׳. מפני שמסיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיהו ותרי עשר וקהלת:

מימינו. אפילו המים והעצים שאנחנו צריכים ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במקור מן אויב: על. ואם אנחנו מביאים המים או העצים על צוארינו כרדפנו הנער רדפנו ויגענו חנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים: מצרים נתנו יד. דגשות הנון במלת נתנו תחת נון השרש כי זאת הנון סימן המדברים ונתינת היד שבועה והנה נתן ידו והטעם כתקיעת כף כי נשבעו למצרים ואשור ואולי נשבעו: אבותינו. זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם כ מתו ולא אנחנו כ כטעם פוקד עון אבות על בנים: עבדים. עבדינו נותני מס לנו כאדום משלו בנו. ופורק כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ו שניהם מגזרת מפרק הרים: בנפשנו. בתחלה היו עבדינו מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו והישר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי ב בנפשותם הביאום: עורנו. ואם לא נכתבו להביא לחם נמות ב רעב. ונכמרו כמו יבערו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו: זלעפות. כמו ורוח זלעפות כטעם סערה: נשים. לא רצו ברית הרעב עד שענו העברי נשינו וכל שכיב באונס והיא כדרכה תקרא ענוי: שרים. אין לנו שרים שיושיעו נשינו כי אפילו הם נתלו ב בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל ה העבדים הנזכרים ל למעלה: בחורים טחון נשאו. כמו לטחון ויהי טחון שם הפועל כמו כלאיתי כ כמוא וכשל כח הנערי׳ בהגיע עץ הטחנה ויש אומרים שהוא כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצו׳: זקנים. מנהגם היה לשבת בשערי ירושלם: שבת. על הקרבנות ששכרתו ומחוללינו המחוללים והמשוררים: נפלה. בית המקדש מקום השכינה: על זה היה דוה לבנו. והעין חשכה מרוב הבכי: על הר ציון ששמם. שועלים כמו כאשר אהב: הלכו בו. המהלכים כמו ויחכנו אותו ויהיה הלכו כטעם הליכה שהבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמצאתי ערום הלכו הוצרכתי לדקדוק הראשון והפועלים מנהגם להיות בחרבות: אתה ה׳. ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה: למה. בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה: השיבנו. לעיר מקדש ממך ונשוב לעבדך כימי קדם: כי. השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול. והישר בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האמללים וינחם את האבלים ויעמיד הספר מיכאל להליץ טוב על ישראל ובא לציון גואל:

בכסף ט״ו רפין וסימ׳ נמסר ביהושע סימן כ״ב: מצרים ג׳ רפ׳ וסימ׳ מצרים שממה תהיה׳ מצרים כיאר יעלה׳ מצרי נתנו יד: נתנו ד׳ דגשים וסימ׳ ביחזקאל סימן כ״ז: לחמינו ד׳ וסימ׳ אך בי״י אל תמרדו׳ זה לחמנו חם הצטיידנו׳ לחמינו נאכל ושמלתינו נלבש. בנפשינו נביא לחמינו: טחון ל׳ בחורים טחון נשאו והוא חד מן א״ב מן ג׳ ג׳ בחד לישן אנ״ך וסימ׳

מִימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ׃ עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ לֹא הוּנַח־לָנוּ׃ מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם׃ אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ אֵינָם אֲנַחְנוּ עֲוֹנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ׃ עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם׃ בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר׃ עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב׃ נָשִׁים בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה׃ שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ׃ בַּחוּרִים טְחוֹן נָשָׂאוּ וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ׃ זְקֵנִים מִשַּׁעַר שָׁבָתוּ בַּחוּרִים מִנְּגִינָתָם׃ שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל מְחֹלֵנוּ׃ נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ אוֹי־נָא לָנוּ כִּי חָטָאנוּ׃ עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ׃ עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ־בוֹ׃ אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ לְדוֹר וָדוֹר׃ לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים׃ הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָ חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃ כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד׃

השיבנו י״י אליך ונשובה חדש ימינו כקדם׃

מֵימָנָא בְּכַסְפָּא שְׁתֵינָא קֵיסָנָא בִּדְמִין יֵיתוֹן׃ עַל פִּירְקַת צַוְּורָנָא אִטְעֲנָנָא כַּד הֲוֵינָא אָזְלִין בְּשִׁבְיָתָא חֲמָא נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִּׁיעָא סַרְכַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְאָזְלִין רֵיקָנִין פְּקִיד לְחַיָּיטָא סִפְרֵי אוֹרַיְיתָא וּלְמֶעְבַּד מִנְהוֹן גּוּאַלְקָאן וּמַלִּיאוּ יַתְהוֹן מִן פְּרִידָא דִי עַל סְפַר פְּרָת וְטָעַן יַתְהוֹן עַל צַוְּורֵיהוֹן בְּהַהִיא זִמְנָא לְעֵינָא לָא הֲוַת נַיְחָא לָנָא׃ מִצְרַיִם יְהַבְנָא סְטַר לְאִתְפַּרְנְסָא תַּמָּן וּלְאַתּוּר לְמִסְבַּע לַחְמָא׃ אֲבַהָתָנָא חָבוּ וְלֵיתְהוֹן בְּעַלְמָא וַנְחְנָא בַּתְרֵיהוֹן עַוְיָיתְהוֹן סוֹבַרְנָא׃ בְּנוֹי דְחָם דְאִיתְיְהִיבוּ עַבְדִּין לִבְנוֹי דְשֵׁם אִינוּן שַׁלִּיטוּ בָנָא פָרִיק לֵית מִיְּדֵיהוֹן׃ בְּנַפְשָׁנָא נַיְיתֵי לְחַם פַּרְנָסוּתָנָא מִן קֳדָם קְטוֹל דְחַרְבָּא דְאָתֵי מִן סְטַר מַדְבְּרָא׃ מַשְׁכָּנָא הֵיךְ תַּנּוּרָא אִתְקַדְרוּ מִן קֳדָם סַפַּת כַּפְנָא׃ נְשַׁיָּא דַהֲווֹ נְסִיבָן לִגְבַר בְּצִיּוֹן אִתְעַנִּיאוּ מִן רוֹמָאֵי וּבְתוּלְתָא בְּקִרְוֵי יְהוּד מִן כַּשְׂדָאֵי׃ רַבְרְבָנֵי בִּידֵיהוֹן אִצְטְלִיבוּ אַפֵּי סָבַיָּא לָא סַבָּרוּ׃ רוֹבִין רֵיחְיָא נְטַלוּ וְטַלְיָא בִּצְלִיבַת קֵיסָא תְּקַלוּ׃ סָבַיָּא מִתְּרַע סַנְהֶדְרִין אִתְבְּטִילוּ וְרוֹבִין מִן בֵּית זְמָרֵיהוֹן׃ בְּטֵיל חֶדְוַת לִבְבָנָא אִתְהֲפִיךְ לְאֶבְלָא חִינּוּגָנָא׃ נְפַלָא כְּלִילָא דְרֵישָׁנָא וַוי לָנָא אֲרוּם חַבְנָא׃ עַל דֵּין בֵּית מוּקְדְּשָׁא דְאִתְצְדֵי הֲוָה חַלִּישׁ לִבְבָנָא וְעַל אִילֵין עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְאָזְלוּ בְּגָלוּתָא מִתַּמָּן הֲווֹ חֲשִׁיכַן עֵינָנָא׃ עַל טוּרָא דְצִיּוֹן דְהוּא צָדֵי תַּעֲלִין הֲלִיכוּ בֵיהּ׃ אַתְּ הוּא יְיָ לְעָלַם בֵּית מוֹתְבָךְ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא כּוּרְסֵי יְקָרָךְ לְדָרֵי דָרַיָּא׃ לְמָה לְעָלְמִין תַּשְׁלֵינָנָא תִּשְׁבְּקִינָנָא לְאוֹרִיכוּת יוֹמִין׃ אָתֵיב יְיָ יָתָנָא לְוָתָךְ וְנִיתוּב בְּתִיוּבְתָּא שְׁלִימְתָּא תְּחַדֵּית יוֹמָנָא לְטַב כִּזְמַן יוֹמַיָּא טָבַיָּא דַהֲווֹ מִלְּקַדְמִין׃ אֲרוּם אֱלָהֵן מִיקַץ תֵּיקוֹץ בָּנָא רְגִיזְתָּא עֲלָנָא עַד לַחֲדָא׃ השיבננו

נמסר במסרה רבת׳ במערכת אות האלף כסד׳: אתה י״י ג׳ ר״פ וסימ׳ בתלים סי׳ כ״ח: ולארך ימים ג׳ דסמ׳ וסימ׳ נמס׳ בתלים סימן ע״ג: מאוס ג׳ וחס׳ וסי׳ חמאה ודבש יאכל. כי בטרם ידע הנער. כי אם מאס מאסתנו קצפת:

ספר קינות כשלם

נשלם ספר איכה תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה

שמע אמרי שפרי · לאברהם סופר · כתבם על ספר · לרוח משכלת:
בן מאיר נקרא · מכונה בן עזרא · ומכורו עזרה · כבודו שואלת:
ולהגיה חשכו · להבליא דרכו · אשר כשאר עד כה · כאלה נובלת:
ומארצו נפרד · אשר היה בספרד · ואל רומי ירד · בנפש נבהלת:
ושם לבו כונן · לפרש ולשנן · ואל אל מתחנן · ולו התוחלת:
להרבות לו עצמה · והוא יתן חכמה · ויסלח כל אשמה · בפירוש קהלת:

בשם אם' לו הממשלת אחל לפרש קהלת:

דברי קהלת. כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות. אלה הדברים אשר דבר משה. וישמן ישורון. דברי עמוס. שמעו את הדבר הזה פרות הבשן. דברי ירמיהו. שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו'. אלה דברי דוד. ובליעל כקוץ מונד כולהם. דברי קהלת. וזרח השמש. כל הנחלים הולכים אל הים. כינה את הרשעים בחמה ובלבנה ויש שאין להם מתנת שכר כך שנויה בסיפרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה ששופה שוקעת:

הבל הבלים ג' דסמי' וסי' הבל הבלים אמר קהלת דריש סיפרא ב' בו. הבל הבלים אמר קהלת הכל הבל דסוף ספרא: אלין מלין סופי תיבות מיחדין קמצין ויולד את פלג. לפני העדות למשמרת. כי הואיל הלך אחרי צו. ויהי לגפן אדרת. הם שבים ללכת. והארץ לעולם עומדת. מלכים שי. שבה ורשע:

דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָםִ׃ הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל׃ מַה יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָדֶת׃

ל' ל' · ג"ל מ · ל · ר"פ בסי' · ל' בתיבי'

פתגמי נבואה דאתנבא קהלת הוא שלמה בר דוד מלכא דהוה בירושלם׃ כד חזא שלמה מלכא דישראל ברוח נבואה ית מלכות רחבעם בריה דעתיד לאתפלגא עם ירבעם בר נבט וית ירושלם ובית מוקדשא דאינון עתידין למחרב וית עמא בני ישראל די אינון עתידין למגלי אמר במימריה הבל הבליא עלמא הדין הבל הבליא כל מה דטרחית אנא ודוד אבא כוליה הבלו׃ מה מותר אית לאנש בתר די מות מן כל טורחיה דהוא טרח תחות שמשא בעלמא הדין אילהן למעסק באוריתא לקבלא אגיר שלים לעלמא דאתי קדם מרי עלמא׃ אמר שלמה מלכא ברוח נבואה דרא טבא דצדיקיא דאזיל מן עלמא בגין חובי דרא בישא דרשיעא דעתידין למיתי בתריהון וארעא לעלמי עלמין קיימא לסוברא פורענותא דאתי על עלמא בגין חוביהון דבני אנשא׃

אורח חיים למעלה למשכי' למען סור משאול מטה כי כאשר יתאוה האורח שנשבה לשוב אל ארץ מולדתו להיו' עם משפחתו כן ת תכסוף הרו' המשכלת להאחז במעלות ה הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאינמו שוכני בתי ח חומר כי הגוו' כמשלות לבתים ובעפר יסודם וכענין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וזה יהיה אם תתלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאות הגויות המגואלו' המטנפות הקודם להתערב בשאול מטה ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני החכמ' שלא תכסיפה והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום אז תהי נתכנת לדעת קשט אמרי אמת ויהיו מחוקקין עליה שלא ימחו בהפרדה משאל גויתה כי המכתב מכתב אלהים הוא כי למען הראותה הובאה הנה על כן נכלאה במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהטיב לה ואם כבלה עמל שנים במספר כן תנוח ותשמח עולמי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים טוב כולו או טוב רובו ורע מקצתו או רע כולו או רע רובו וטוב מקצתו והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה יי' אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב ואם היה שם רע היה מקצתו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ושורש הרע מחסרון המקבל ואם אין לנו יכולת לדעת מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ילבינו הבגדים השטוחים לשמש ויחשכו פני הכובס והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד לכן ישתנו הפעלים בעבור השתנות תולדת המקבלים ומחשבות בני אדם משתנות כפי תולדות גוייה וגוייה והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כחה והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דרך איש זך בעיניו. ויער יי' אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי חפץ ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נוכר לא יעמד כי כל הנבראים ילאו לברא עצם שהוא שורש או להכחידו עד שיהיה כעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהניע נח ולהניח נע על כן מעש' בני אד' תהו וריק כי אם יראת יי' ולא יוכל איש להשיג אל מעלת יראתו עד עלותו בסולם החכמ' ויבנה ויכונן בתבונ':

דברי כתוב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו וגו' והמשל הוא שנמשל בו דבר אחר כמו חוד חידה ומשל משל והוא הכשר הגדול והמשל כבוכר נכר ודרך השיר להיות תהלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות חפץ שלמה לחבר הדברים שיעלו על הלב החל במלת דברי ואיננו כן כל דברי כי הפסוק שיש אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא שלמה כי לא היה מבני דוד משיח יי' מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שנקהלה בו ונזכר שם מקום מלכותו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלם מלכי צדק כי היה שלם ויורה עליו ויהי בשלם סוכו וכן אדני צדק בעבור היותו ארון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך: הבל. אמר על דברי הבלי העולם וסמך הבל אל הבלים ואם לא ינוצח מהשמות שהם על משקל ארץ שיפתחו חוץ מחדר משכבך וכגור דלתך משפח חמתך גם אלה בפתח וזה בצרי וסמיכת היחיד לרבים בענין אחר על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כענין אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד והמ"ם תחת יותר כמ"ם מכל שהיו לפני בירושלם. ומ"ם מכל מלמדי השכלתי והענין אם יעלו בני אדם במאזני' עם ההבל יהיו יותר קלים מהבל וכפל הבל הבלים להורות על כל זמן כענין נשאו נהרותי' נשאו נהרות קולם וכן סבבוני גם סבבוני פעמים רבות ושלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל ויש בו שורש עומד הנה חתם הכל הבל: מה יתרון. על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפ"א שלהם איננו שלם ובבנין הפעיל יורה עליו והענין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו. וענין תחת השמש הוא הזמן המתהפך כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד באו והלילה הוא מעת בא השמש עד זרחו יראו הכוכבים או הלבנה או לא יראו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אף על פי שיש לירח בנהרות ובנחלים הלחים ובמוח מעשים כאים וכימה לקשר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אם חלק מחלקים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות המולה ועשרים מחברות השבעה והשתנות תהלוכות כולם עם נוע גובה גלגל המוצק היוצא על כן לא תמצא מתכונת מלאכת השמים כמשלת למתכונת אחרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שני בתים [illegible] עד תשע שאין הפה יכול לדבר ולא האזן יכולה לשמוע והשכל לבקש חכמה עד שתתברר רוחו יש לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש: דור. בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יצאו ואליהם ישובו והם האש והרוח הנה שהוא האויר והמים והארץ זכר ארבעתם והחל בארץ שהיא כמו היולדת ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האש המולדת ואחר כן הרוח והמים ואמר על הארץ שכל הנולדים ממנה אליה ישובו כענין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך ויתכן היות ענין דור כמו גרים וכמוהו מדור באהלי רשע:

וזרח

קהלת. על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קוראו אגור בן יקא שאגר כל החכמה והקיאה ויש אומרים שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלם. עיר החכמה: הבל הבלים אמר קהלת. קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת ז' ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא: הבל נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית: מה יתרון. שכר ומותר: תחת השמש. תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו: דור הולך ודור בא. כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול איננו מבלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר בניו ירצו דלים: והארץ לעולם עומדת. ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכים המגיעי' עצמם עד לארץ כענין שנ' וענוים ירשו ארץ ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ שנ' ואתם תהיו לי ארץ חפץ:

וזרח

תוספת ר"א כל הנחלים הולכי' אל הים מה ת"ל בעובדי עבוד' זרה כאמר שוטים ה המשתחוים למים ש סבורי' שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין ל להבין כי אל המקום שהנחלים הולכי' שם הם שבי' ללכת שמימי הנהרות ההולכי' לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם כ נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרי' ונובעים לפיכך אין ה הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני ש שיש בהן ממש. ע"כ:

זורח השמש וגו׳ · דור הולך ודור בא · כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית יתלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח שם גם היום : הרוח · רוחו של שמש טלנ״ט בלע״ז כמו אל אשר יהיה שם הרוח ללכת : ועל סביבותיו שב · גם מחר כל היקף וסובב מסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום : הולך אל דרום ·

וזרח · כבר בארו חכמי המדות והחשבון מכל הנבראים הכראים על עפרה חלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמהו והוא הפרם במלאכת שמים כדמו׳ הנקודה בחכמת המדות והאחד בחכמת החשבון והענין הע״פ שיש לו תנועה ויזרח ויבא ישוב אל מקומו כבר אסונה ומקום זרחו היום קרוב ממקום זרחו אחר ובעבור

סובב ט׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ הוא הסבב את כל ארץ כוש קדמא · ויך את אדום הסבב אליו דד״ה · סובב סבב הלך הרוח תנינא דפסו׳ · ויכה את אדום הסבב אליו דמלכים · אקומהנא ואסבבה · ויבא את המים העירה · יסבבנהו יבוננהו · תהום יסבבני · ואסבבה את מזבחך · וגל סבבי חס׳ כב״א ודמות בקרים סובבי ׃ כשבע ד׳ חס׳ וסי׳ נעויתי כשם׳ · אוטם אזנו משמע דמי׳ ·

וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ וְאֶל־מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוּא שָׁם׃ הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן סוֹבֵב׀ סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ׃ כָּל־הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא אֶל־מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלָכֶת׃ כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא־יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא־תִשְׂבַּע עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמֹעַ׃ מַה־שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה־זֶה חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵנוּ׃ אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן עִם שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה׃

וְיָדְנַח שִׁמְשָׁא בִּימָמָא מִן סְטַר מַדִינְחָא וְעָאִיל שִׁמְשָׁא לִסְטַר מַעַרְבָא בְּלֵילְיָא וּלְאַתְרֵיהּ שָׁחִיף וְאָזֵל אוֹרַח תְּהוֹמָא וְדָנַח לִמְחַר מִן אֲתַר דְּהוּא נָח מִתַּמָּן מֵאִיתְמַלֵּי׃ אָזִיל כָּל סְטַר דָּרוֹמָא בִּימָמָא וּמְחַזַּר לִסְטַר צִיפּוּנָא בְּלֵילְיָא אוֹרַח תְּהוֹמָא מְחַזַּר מְחַזַּר וְאָזִיל לְרוּחַ עִיבַּר דָּרוֹמָא בִּתְקוּפַת נִיסָן וְתַמּוּז וְעַל סַחֲרָנוּהִי תָּיֵיב לְרוּחַ עִיבַּר צִיפּוּנָא בִּתְקוּפַת תִּשְׁרִי וְטֵבֵת נָפִיק מֵחַרְכֵּי מַדִינְחָא בְּצַפְרָא וְעָאִיל לְחַרְכֵּי מַעַרְבָא בְּרַמְשָׁא׃ כָּל נַחְלַיָּא וּמַבּוּעֵי מַיָּא אָזְלִין וְנַגְדִין לְמֵי אוֹקְיָינוֹס דִּמְסַחַר לְעַלְמָא כְּגוּשְׁפַּנְקָא וְאוֹקְיָינוֹס לֵיתוֹהִי מִתְמְלֵי וּלְאֲתַר דְּנַחֲלַיָּא אָזְלִין וְנַגְדִין תַּמָּן אִינוּן תָּיְיבִין לְמֵיזַל מִצִּנּוֹרֵי תְהוֹמָא׃ כָּל פִּתְגָמַיָּא דַעֲתִידִין לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא אִישְׁתַּלְהִיאוּ בְהוֹן נְבִיַּיָּא קַדְמָאִין וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁכַּח סוֹפֵיהוֹן בְּרַם הָכֵי לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לִגְבַר לְמַלָּלָא בֵיהּ דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בַּתְרוֹהִי וְלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי כָּל מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא וְלָא יְכִילָא אוּדְנָא לְאִתְמַלָּאָה מִלְּמִשְׁמַע כָּל פִּתְגָמֵי כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא׃ מַה דַהֲוַת מִן קַדְמַת דְּנָא הוּא עָתִיד לְמֶהֱוֵי בָּתַר כֵּן וּמַה דְּאִתְעֲבִיד מִן קַדְמַת דְּנָא הוּא עָתִיד לְאִתְעוֹבָדָא עַד סוֹף כָּל דָּרַיָּא עַלְמָא וְלֵית כְּלוּם פִּתְגָם חֲדַת בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ אִית פִּתְגָם דְּיֵימַר אֱנָשׁ חֲזֵי דֵין פִּתְגָם חֲדַת הוּא הָא כְּבַר הֲוָה לְעָלְמִין בְּיוֹמֵי דָרַיָּא דִי הֲווּ לְקַדְמָנָא׃ לֵית דָּכְרָנָא לְדָרַיָּא קַדְמָאִין וְאַף לְבַתְרָאִין דַּעֲתִידִין לְמֶהֱוֵי לָא יְהֵי לְהוֹן דָּכְרָנָא עִם דָּרַיָּא דִּיהוֹן בְּיוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא׃

מסיר אזנו משמע תורה · ולא תמלא אזן ׃ זכרון ל׳ בסיפר׳ לא יהיה להם זכרון עם שיהיו וכל שאר קריא׳ דכות׳ זכרון בכ״א והוא חד מן שיטה חדא מן כ״א וכל חד וחד ל׳ דכו׳ בסיפ׳ וכל קריא׳ דכו׳ כב״א וסיב׳ נמסר בבכר׳ רבת׳ במערכת אות השי״ן בערך שן כס״ד ׃

לעולם ביום ׃ וסובב אל צפון · לעולם בלילה ׃ סובב סובב הולך · פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום ופעמים מסבבתן בלילה בתמוז מהלכתן ובטבת סובבתן אף הרשעים כל מה ששמשן זורחת סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לשוב אל מקום כתיתם ממקום הטנופת באו ולמקום הטנופת ילכו וכן כל הנחלים הולכים אל הים ואיננו מלא לפי שאינן נשארים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו׳ ומהיכן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכי׳ הם שבים שם אף הרשע כל ממית שבא כן ילך ׃ כל הדברים יגעים וגו׳ · לא תשבע עין לא תמלא אזן · מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברי בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת האזן אזנו לא תמלא ׃ מה שהיה הוא שיהיה וגו׳ · בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמי׳ כענין שנאמר דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר ר׳ אלעזר בן הורקנוס דברי׳ שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה ׃ יש דבר בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש וגם לאחרונים שיהיו לא יהיה להם זכרון בדורות שיהיו לאחרונ׳ להם ומדרש אגדה דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו של זכר אדום למחות שנ׳ ולא יהיה שריד לבית עשו ׃

התנועעו לצפון ולדרום יזרח שני פעמי׳ בשנה ממקום אחד וממקום סוף הדרום והצפון פעם אחת עד מלאת לו שנה תמימה וכן מקרה הלבנ׳ והחמשה כוכבים גם כל צבא השמי׳ יזרח ויבא לכן זכר הגדול כענין ולשמש שם אהל בהם שלא הזכיר הכוכבים וענין שואף כמו באות כנפשה שאפה רוח כאילו הוא שואף הרוח מרוב תאותו לשוב אל מקומו ׃ הולך · יש אומרים כי גם הפסוק על השמש ידבר שפעם נוטה אל צפון ואל דרום ויפרש הרוח פאה וזה איננו נכון ויור עליו ועל סביבותיו סב הרוח וכל הפסוק הוא בענין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופעם לפאת דרום ויסוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרום על פאת מערב על כן אמ׳ סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב על סביבותיו כשוב השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שאם על דרך אחד ביום לשנה ׃ כל הנחלים · אף על פי שהנחלים הולכי׳ אל הים לא והיה מלא עד שיעבר החוק ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם הם ישובו ללכת על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה איד מהים אל הרקיע והם רוב העננ׳ והמים המתוקים יעלו בעבור קלותם והאיד ישוב גשם כענין הקור׳ למי הים וישפכם ותימי המעינ׳ מהגשם וכל הנחלים יבאו מהמעינים הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעינים וכתוב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה ענין אל מקום שהנחלים הולכי׳ ולא באר שלמה סבת שוב המים אל מקומם כאשר לא באר סבת שוב השמש מהמערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הצדדים או על דרך שהארץ עגולה והיא באמצע הגלגל העליון כי אלה הדברים צריכים ראיות ושורש ספור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והענין בזכירת אלה ארבעתם שהם השמש שהיא מקום האש והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנמצאים תחת השמש נולדים מהם הצמחים והחיות ובני אדם והעוף ודגי הים ואם הם שהם השרשים מהגבם לשוב אל מקום כשהיו איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו בראשיתם הבל כן יהיו באחריתם ואם האדם הבל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו מהם כמקרה המקרה כענין יי׳ יודע מחשבות אדם כי הבל המה ׃ כל הדברים · יש מפרשים יגעים כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פועל עומד כמו האחד עוף ועוב ואילו היה כענין פירושם היו מיגעים מבניין פיעל הדגוש מן אל תיגע שמה · אכן ישוב יגעים על הדברים בעצמם והחפץ שהם כלאים וחסרים אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואחר שהודיע הארבעה השרשים שהם עומדים על מתכונתם ואם תקרה להם תנועה בסוף ישובו כשהיו אמ׳ ידענו הכלל והפרטים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחת על מתכונת אחת על כן לא יוכל אדם לספור אותם והעין לא תשבע מראותם כי סבת ראות העין התמונות שהם מתדמות באויר הזך ולא יעמדו רגע אחת והאזן לא תמלא משמוע הפרטי׳ כי גם סבת השמיעה הנכנסת האויר שיש בו תמונות הקולות גם הם לא יעמדו ועל כן לא תוכל העין לשלוט בפרטים ולא האזן לשמוע מספרים כי אין קץ ומספר להם אבל בני אדם לכן היוצר לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם ׃ מה שהיה · אמר המעורר על הבריאות העליונות כי הוא צוה ונבראו ויעמידים לבד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי נסגב שמו לבדו והענין כי תהו המה כלם וענין מה שהיה הוא על הגלגלים וצבאותם כי הם כמו עגולות חוזרו׳ חלילה ואפיהם כספם וסופם כראשיתם · ומה שנעשה הוא שיעשה על הכללים שהם שמורים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדת אלה מתנועות העליונים ואם העליונים עומדים ויעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות והענין הע״פ שלא אוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים וספורים ועל זה הדרך תראה עולם מלמעלה ומלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש ׃ יש דבר · ימצא יש ברוב בלשון הקדש על הדבר הנמצא לפרקי׳ מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן יש מפזר ונוסף ויש רעש מאריך כי ברוב שנות רשעים תקצרנה ואם יראה לאדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן צור עולמים מלכותך מלכות כל עולמים תשועת עולמים תשועת נצח וזמנים רבים ׃ אין זכרון · אם תאמר אילו היה כמו זה הדבר החדש בימים הקדמונים כאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשונים גם כן יקרה לאחרונים עם אחרוני אחרונים עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים שעלו על לבו ׃ הגי

קהלת

אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלם: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו: ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח: מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות: דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללות ושכלות ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח: כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב: אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה גם הוא הבל:

כד הוה שלמה מלכא יתיב על כורסי מלכותיה אתגבה לביה לחדא על עתריה ועבר על מימרא דיי וכנש סוסון ורתיכין ופרשין סגיאין וצבר כספא ודהבא לחדא ואתחתן בעממין נוכראין מן יד תקיף רוגזא דיי עלוהי ושדר לותיה אשמדאי מלכא דשידי וטרד יתיה מן כורסיה מלכותיה ונטל גושפנקיה מן ידיה בגין דיהך מטלטל וגלי בעלמא לאוכחותיה והוה מחזר על כרכי פילכי וכרכי ארעא דישראל בכא ופגן ואמר אנא קהלת דהוי שמיה שלמה מתקרי מן קדמת דנא הויתי מלכא על ישראל בירושלם: ומסרית ית לבי למתבע אולפן מן קדם יי בזמן דאתגלי לי בגבעון לאללותי ולמשאל יתי מה אנא צבי מיניה ואנא לא תבעית מיניה אלהן חוכמתא למידע בין טב לביש וסוכלתנו על כל מה דאתעביד תחות שמשא בעלמא הדין וחזית כל עובדי בני אנשא חיבא גוון ביש די יהב יי לבני אנשא לאסתגפא ביה: חזיתי ית כל עובדי בני אנשא די אתעבידו תחות שמשא בעלמא הדין והא כולא הבלא ותבירות רוחא: גבר די סריבן אורחתיה בעלמא הדין ומית בהון ולא הדר בתיובתא לית ליה רשו לאתקנא בתר מותיה וגבר חסר מן אוריתא ופיקודיי בחיוהי בתר מותיה לית ליה רשו לאתמנאה עם צדיקיא בגינתא דעדן: מלילית אנא בהרהור לבי למימר אנא הא אסגיתי ואוסיפית חוכמתא על כל חכימיא די הוו קדמי בירושלם ולבי חזא סגיאות חוכמתא ומנדעא: ויהבית לבבי למדע חוכמתא וחולחלתא דמלכותא ומנדעא וסוכלתנו בחנית למדע דאף דין הוא תבירות רוחא לגבר דמשתדל למשכח יתהון: ארום גבר דמסגי חכמתא כד ייחוב ולא יתיב בתיובתא מסגי רגיז קדם יי ודמוסיף מנדעא וימות בטליותיה מוסיף כאיב לבא לקריבוי: אמרית אנא בלבי איזיל כען הכא ואבחין בחדוא ואחזי בטוב עלמא הדין וכדו מטא עלי צערא וסיגופא אמרית במימריה הא אף דין הוא הבלו:

דברתי ב' ר"פ וס' אליך בשלותיך ותאמרי לא· דברתי אני עם לבי לאמ' אני הנה· ואינון חד מן י"ד פסו' מן ב' ר"פ לא נסבין ו' וסימ' נמס' במסר' רבת' במערכת אות הוי"ו בס"ד: ודעת ד' ג' קמץ וא' פתח וסימ' והיה אמונת עתך חסן· טוב טעם ודעת· כתבתי לך שלישים· ולבי ראה הרבה חכמה: כטוב ד' רפין וסימ' נמס' בתלים סי' כ"ה ובסדר בחקתי:

אבן עזרא

אני קהלת. ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאים כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותי מלך ועניין על ישראל בעבור שהיו גם לעולם נביאים וחכמי לב כמו בני זרח ולא כבני קדר השכוני באהלי והעניין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושלם בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה כידוע שהיישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות ישרי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים האמצעיים כי החלקים הראשונים והאחרונים ימנע רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם שלשים ושלש מעלות והוא חצי היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מעלות נטות השמש בצפון או בדרום: ונתתי. יתכן היות עניין זה שפסוק דבק עם הבא אחריו והוא שחקר בחכמה וכן עניין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי כל המעשים אע"פ שהוא עניין רע בעבור שיתעסק האדם בדבר שלא יועיל ופירו' לענות בו מעניין ויש אומרי' שהוא מלשון ענוי ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד וענה גאון ישראל ויותר נכון הוא היות וענה מן לא תענה ברעך וגם עניתי כמו ויען איוב ויורה עליו הבא אחריו אני אמרתי בחפזי וכן ישמעאל ויענם יענה בם או ישיב תשובה להם וכאשר התעסק לראות פרטי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח ויהיה פירוש תחת השמים כמו תחת השמש ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמש לגלגל העליון ששם כל צבא השמים וחכמת סוד המזלות על שמונה וארבעים צורות הגלגל ואחר שהסתכל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מכח השמים וראה שהוא עניין רע וקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים להכיר כי אם אלף ושנים ועשרים ויורה על זה שאמר תחת השמי' עם לכל זמן וכן השני שהוא בפסוק תרתי בלבי: ראיתי. פירוש ורעות רוח כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע ועניין רוח כמו הבל בעבור רובי תהלוכותיו שלא יוכל אדם לתפשו ביד כעניין כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויורה עליו רעיון רוח ומשקלם דמות ודמיון מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם: מעוות. פעול כמו מדובר והם שני שרשים והעניין אחד שלם ושאיננו שלם· ומלת לתקון פועל עומד והעניין על דרך הפירוש הראשון של שני הפסוקים שהם לפני זה אחר שראה שהכל הבל ולא יוכל החבל לשוב כמו עומד כי המעוות לא יוכל להיותו נתקן כי תולדתו מעוותת ובעל החסרון אין בו יכולת להמנות עם השלימי' וזה הפירוש בחסרון בעל מחסרון או יהיה שם התאר כמו ראשון ואחרון או ישוב על מעוות ויהיה מעוות לבדו בתולדתו ומעוות חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שנולד במערכת חסירה אין בו כח להשלי' נפשו והנה נמצא המתעסק לחקור עיקר התולדות ממלאכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון ברוב מבני אדם וברוב ממעשיהם: דברתי. בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנבראת בגוף בתחלה כי הוא דמות מלך והמוח שר צבא היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמת האדם העליונה וכן יכנו הדבורים בלשון שפה בעבור צאת הדבורי' ממנה ועל כן הוא אומר לב חכם ונבון קונה לב אהב נפשו· ועניין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמוני' והוסיף עליהם· ולבי ראה הרבה חכמה שלא חבר אותה ומלת הרבה שם ימצא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת ריקם ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה: ואתנה. אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר השכלות שהוא הפך ההוללות אע"פ שזה רעיון הבל: כי. כאשר ביקש לדעת השכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבנים בעבור דעתו שאחריהם למות בחייו או אחריו ולא בעושר כעוף יעופף וגם לא יועיל ויושיע ביום האיד ויום המות נתון בין שתי עיניו: אמרתי. ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס תמיד ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין כעניין ופתו ביין מסכתי ואם הם שני שרשים והוא מה בניין הדגש כמו אדברה ויכסך כמו וידבר ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ"ף לדמות הנוכח כעניין אנסכה אותך כמו אחוך שמע לי ולכך ולא ידעתיו: לשחוק

רשי

אני קהלת הייתי מלך. על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלם לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו איני מלך: ונתתי את לבי לדרוש. בתורה שהיא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה הנעשה תחת השמש ובינותי בה שהוא העניין הרע אשר נתן הקדוש ברוך הוא לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: עניין רע. מנהג רע להם: לענות בו. להתנהג בו. עניין יש לפותרו לשון מענה ודירה ויש לפרשו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן אלהים. השים לפניהם: רעות רוח. שבר רוח כמו רועה וחתו רוח שלבם שסוף המעשה בא לידי כאב לב: מעוות. בחייו לא יוכל לתקון משמת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותי' פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהיה ישר מתחילתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות. זה שחיסר עצמו ממניין הכשרים לא יוכל להמנו' עמהם בקבול שכרם: דברתי אני עם לבי: עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמ' מי יאמר עלי שאבוא לידי מידה זו: אני הנה הגדלתי וגו'. ואתנה. עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמ' מה סופה ואת טיב ההוללו' והסכלות והוללות שיגעון וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהול במים וסכלות שטות: ידעתי. עתה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא רוב כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי נכתב עלי נשיו הטו את לבבו וכן הוא או' שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנ' נאום הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל: אמרתי אני בלבי. הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד: אנסכה. לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או ערוב בשמים ביין לקונדיטון: וראה בטוב. כמו וראית בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי ראיתי בנבואה שהרב' קלקולין באים מתוך שחוק בלשבר מת מתוך משתה אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: לשחוק

לשחוק אמרתי מהולל · מעורבת בבכי ואנחה : ולשמחה מה זו · טובה שעשה הרי סופה תוגה : תרתי בלבי · חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן משתיה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי כל סעודת עונג קרוייה על שם היין : ולבי נוהג בחכמה · אף אם בשרי נמשך בין לבי מתנהג בחכמה להחזיק בתורה : ולאחוז בסכלות · בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליה' איתיא ואוכל וכנון לבישת שעטנז ובלאו הכרם שהשטן משיב עליהם ואומו' העולם משיבין עליהם וכן הוא אומ' טוב אשר תאחוז בזה וגו' על שאול שברחמו בשביל סכלות להרוג אנשים ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מצות המקום וקורא אותם סכלות : הגדלתי מעשי · בימי גדולתי : עץ כל פרי · שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ אי זה גיד הולך ל' כוש ונטע בו פלפלין אותה הולך לארץ חרובין ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון מתוכם משתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא : בריכות מים · כמין ביברים שדגים שחופרין ב קרקעי : סגולת מלכים · גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרים שהמלכים מסגלים בגנזיהם : והמדינו' · סגולת כל סוחרים : שרים ושרות · מיני כלי זמר : שדה ושדות · מרכבות כוי עגלות צב ובלשון תלמוד יש שידה תיבה ומגדל : אף חכמתי · גם חכמתי לא הכחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה · ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה : לא אצלתי · לא רחקתי להבדיל מהם וכן ויאצל מן הרוח ויתן על הזקני' כמתור' ממרליקין ממכה כחות הרבה ואין אורה חסר כלו : וזה היה חלקי · ואחרי עמלי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ומעולה חד אמר מקלו וחד אמר קידו מקידה של חרס שמותין בה ויש פותרין ממדרש אגדה כל העניין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כניסיות : יער צומח עצים · עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים : ופכיתי

לשחוק · ואמרתי כי הכוונה לשחוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמחה מה זו עושה מה תועיל ומה טוב יעשה והלמ"ד כמו למ"ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרעה לבני ישראל : תרתי · כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כאב והשחוק לבדו לא יועיל חפשתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח ועניין בשרי גופי ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ונשמתי · ונוהג פועל יוצא והפעול חסר ועניינו ו ולבי נוהג דבריו ב בחכמה ויאחז מעט מהסכלו' שהוא תאות זה העולם וכל זה עד שיורה אי זה דרך הטוב : הגדלתי · עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי יוכי כמו עשה את כל הכבוד הזה : עשיתי · גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבים גנים וגנות והגן יש בו א אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד והראיה פרדס רמונים : עשיתי לי ברכות מים · שיתחברו ממטר השמים להשקות יער צומח עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים : קניתי · ובני בית שנולדו בביתי ומלת צאן כלל לכשבי' ולעזים והראיה תשבו וקחו לכם צאן : כנסתי · חברתי כמו לך כנוס את כל ה היהודים · ומלת סגולה דבר נחמד ש שמור להתפאר בו כ כמו האבנים היקרות הנמצאו' אצל המלכים ודברי' נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה · ועניין שדה ושדות הם הנשים ויורה עליו ו ותענוגות בני האדם ועוד שהזכיר דברי כל תאוות העולם מ מבניין ונטיעה ומקנה וסגולה ושמוע שירים ואין זכרון לנשים · וכחלקי המפרשים במלת שדה והטוב שבכולם שהוא מן סדר הנשים השדודות הנלקחות בחזקה ב בשוד ושביה שיבחר מהן כפי תאותו ועניין מדה ומדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת ושתים והעניין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שתפש שתים : וגדלתי · פועל עומד הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתי עמדה לי : וכל · יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל והעניין לקחתי כך מאצלו והוא מהבניין הקל ומלת ויאצל מהבניין הכבד והיה ראוי להראות האל"ף כמו יחזק במעוזי שהוא מן החזיק · ושמחתי בעמלי היתה שכר יגיעתי והיא לבדה היתה חלקי : ופניתי

ולשמחה ג' וסימ' וסרני פלשתים נאספו · יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה · ולשמחה מה זה עשה : זו י' א' כתי' ה' וב' כתי' ו' וסימ' נמסר במלכים ב' סימן ו' : עשיתי ג' ר"פ וסימ' בתלים באב רכתי אות ע' : קניתי ה' וסימ' בסדר בראשית : וצאן ד'

לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה עשה : תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חייהם : הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים : עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי : עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים : קניתי עבדים ושפחות ובני בית היה לי גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי מכל שהיו לפני בירושלם : כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת מלכים והמדינות עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בני האדם שדה ושדות : וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם אף חכמתי עמדה לי : וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם לא מנעתי את לבי מכל שמחה כי לבי שמח מכל עמלי וזה היה חלקי מכל עמלי :

ל' וא' מהולל · ג' · פ' כתי' א' · ו' · כ' · ב' מל' · בליש' · ג' · ג' ר"פ · ג' ר"פ · ב' בחשבון · ל' ומ' · ה' · ב' · ל' · ל' · ח' בליש' · ב' חס בלי · ל' · ר' ב' מלעי' · ר' · ל' וא' ולא תכעיתי · ל' וכמו'

לחכא אמרית בעידן צערא ליצנותא הוא ולחדווא מה הנאה אית לגבר די עבדינה : אללית בלבי לנגדא בבית משתיא דחמרא ית בסרי ולבי דבר בחוכמתא ולאחדא בשטות עולמיא עד די בחנית וחזירת אידין מנהון טב לבני אנשא דיעבדון עד דאינון קיימין בעלמא הדין תחות שמיא מניין יומי חייהון : אסגיתי עובדין טבין דירושלם בניתי לי בתין בית מוקדשא לכפרא על ישראל ובית מקירת מלכא ואידרון ואולם ובית דינא אבנין פסילן דתמן יתבין חכימיא ודיינין ית דינא עבדית כורסיא דשן דפילא למותב מלכותא אנציבית לי ביבנה כל קביל כרמין דענבא למשתי חמרא אנא ורבני סנהדרין וצאף לנככא חמר חדת ועתיק על מדבחא : עבדית לי גינת שקיין ופרדסין ודרעית תמן כל מיני עסבין מנהון לצרוך מיכלא ומנהון לצרוך משתיא ומנהון לצרוך אסותא כל מיני עסבי בוסמין נציבית בהון אילני סרק וכל אילני בוסמין דאיתיו לותי טלני ומזיקי מן הנדקא וכל אילן דעביד פירין ותחומיה מן שור קרתא דבירושלם על כיף מיא דשילוח : בחנית בירת משתיא דמיא אידין חזי לאשקאה אילניא עסבין ועבדית לי פרקטנין דמיא מנהון אפילו חורשא די מרבי קיסין לאשקא : קניתי עבדין ואמהן מבניהון דחם ושאר עממין נוכראין וגדברין די ממנן על מזונא דביתי הוו לי לפרנסא יתי וית אינשא ביתי תרי עסר ירחי שתא וחד לפרנסותי בירחא דעבורא אף קניין תורין ועאן הוה לי יתיר מכל דריא די הוו קדמי בירושלם : כנשית לי אף אוצרין כסף ודהב דאפילו מתקלין ומואזנין דקשוט עבדית מן דהב טב וטיספרי מלכין ופלכין אתיתבו לי לכרגא עבדית בבית מוקדשא זיני זמרא לזמרא בהון ליואי על קורבניא וקתרוסין ואבובין לזמרא בהון זמריא וזמרייתא בבית משתיא דחמרא ותפנוקי בני אינשא ודימסיא ובי בנאון מרזבין דשרין מיא פשורי ומרזבין דשרין מיא חמימי : ואסגיתי טובא ואוסיפית עתרא מן כל דריא די הוו קדמי בירושלם ברם חכמתי קמת לי והיא סייעא יתי : וכל מה דבעו מיני רבני סנהדרין לרכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא לא כליתי מנהון פשר מיליא ולא מנעית ית לבבי מן כל חדוות אוריתא ארום הוות לי פנאי די לבבי בדח בחכמתא די אתיהיבת לי מן קדם יי מן כל אנשא וחדית בה יתיר מכל טרחותי ודין הוה חולקי טב דאזדמן לי לקבלא עלוהי אגר שלים לעלמ' דאתי מכל טרחותי :

וסימ' בסוף סדר בחקתי : שרים א' בליש' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן י"ט : עמדה ד' וסימ' ותרא לאה כי עמדה · וגם האשרה עמדה בשמרון · רגלי עמדה במישור · אף חכמתי עמדה לי · וא' ועמדה לפני המלך :

אבן עזרא

ופניתי· וכמו שפניתי בכל מעשי ראה לבי שהכל הבל׃ ופניתי· הענין אני ה׳ עסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל וישתגע וסכלות הוא הבנין וקנות ההון· כי מה האדם כענין י״י מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו והענין כאשר ראיתי שמיך וירח וכוכבים שהעולם כמו תחת כוכב אחד שומר א׳ אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשית לו ג׳ גדולה ומעלה יתירה והענין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שיעשה כבר עשוהו אחרים ויחסר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותה ללוי ורבים כ׳ כמוהם· ויש אומרי׳ כי המלך מן וימלך לבי עלי והענין כי מה ה׳ הענין והתשוב׳ שיבוא אחרי העצה וירדוף אחרי כל אשר עשו ה׳ הקדמוני׳ ואיננו נכון׃ וראיתי· כמו שיבדיל האור הנורות וירא׳ הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על מ׳ מתכונתו כן דרך ה׳ החכמה׃ החכם· דמה החכם לפקח שים לו עינים בראשו שילך לכל מקו׳ שירצה ויראה הדרך הישרה והעקלקלות והכסיל בחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כלם׃ ואמרתי· זה המקרה הוא שיקרה לכל באי העולם מטוב ומרע והענין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסק ב׳ בדברי העולם כמו שעמלתי ושחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל׃ כי· בעבור שהכל יסור גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל בעבור שאין ז׳ זכרון לחכם עם ה׳ הכסיל ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח והרעה הקשה שימות החכם עם הכסיל ומלת ב׳

רשי

ופניתי· עתה בכל מעשי וראה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר׃ ופניתי אני לראות חכמה· פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות שהם עבירות׃ כי מה האדם שיבא אחרי המלך· להתחנן לו על גזירה שגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגזרה טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לבקש׃ מן הסכלות· הוא הרשע׃ עיניו בראשו· בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופו׃ וידעתי גם אני· גם אני ידעתי אשר משכח את החכם מן הכסיל יודע אני שכיהם ימותו׃ ואמרתי אני בלבי וגו׳ כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר׃ ודברתי בלבי· שאם אהרהר כן הבל הוא כי אין זכרון ה׳ החכם והכסיל שוין אחד מותן לא יזכרו שניה׳ יחד שזה זכרונו ל׳ לטובה וזה זכרונו ל׳ לרעה׃ בשכבר הימים הבאים הכל נשכח· בשביל אמר אני רואה את הרשע׳ אמר הית כבר והצליחו אחר בימי׳ הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם׃ ואיך ימות החכם עם הכסיל· אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ז׳ ומועילים לבניה׳ כגון זכרתי אני את בריתי יעקב וגו׳ זכרתי לך חסד נעוריך׃ ושנאתי את החיים· שהיה מתכבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים׃ גם זה הבל· גם זה אחד מן ההבלים ש׳ שנבראו בעולם שאחד יגע והכסיל יורשו׃ אמרתי ליאש· שלא ליגע ולעמול׃ כי

ופניתי ד׳ וסימ׳ אליכם והפרתי אתכם והרבתי · ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי · ופניתי אני לראו׳ חכמה והוללו׳ · ופניתי אליכ׳ ונעבדת׳ ונזרעת׳ ׃ בראשו י״ד וסי׳ נטס׳ בסוף ויקר׳ ויחזקאל סימן י״ז ׃ ינות כלהון חס׳ במ׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ איש אל יותר

וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת כִּי מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ וְרָאִיתִי אָנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־הַחֹשֶׁךְ׃ הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם־אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ וְאָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יוֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל׃ וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃ וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃ וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת־לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃

תרגום

וְאִסְתַּכָּלִית אֲנָא בְּכָל עוֹבָדֵי דִי עֲבַדוּ יְדַי וּבְטוּרְחָתִי דִי טְרַחִית לְמֶעְבַּד וְהָא כּוּלָּא הֲבָלוּ וְתְבִירוּת רוּחָא וְלֵית מוֹתַר בְּהוֹן תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֱלָהֵן אִית לִי אֲגַר שְׁלִים עַל עוֹבָדֵי טָבָא לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ וְאִסְתַּכָּלִית לְמֶחֱזֵי חוּכְמְתָא וְחַלְחוּלְתָא דְמַלְכוּתָא וְסוּכְלְתָנוּ אֲרוּם מָה הֲנָאָה אִית לִגְבַר לְצַלָּאָה בָּתַר גְּזֵירַת מַלְכָּא וּבָתַר פּוּרְעָנוּתָא הָא כְּבַר אִתְגְּזֵרַת עֲלוֹהִי וְאִתְעֲבִידַת לֵיהּ׃ וַחֲזֵית אֲנָא בְּרוּחַ נְבוּאָה דְאִית מוֹתַר לְחוּכְמְתָא מִן שְׁטוּתָא יַתִּיר כְּמוֹתַר נְהוֹר יוֹמָא מִן חֲשׁוֹךְ לֵילְיָא׃ חַכִּימָא מִסְתַּכַּל בְּרֵישָׁא מַה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף וּמְצַלֵּי וּמְבַטֵּל גְּזֵירְתָא בִּישְׁתָא מִן עָלְמָא וְשַׁטְיָא בַּחֲשׁוֹכָא אָזֵל וִידַעִית אַף אֲנָא דְאִי לָא מְצַלֵּי חַכִּימָא וּמְבַטֵּל גְּזֵירְתָא בִּישְׁתָא מִן עָלְמָא כַּד יֵיתֵי פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא אִירְעוּן חַד יְאָרְעָא יַת כּוּלְּהוֹן׃ וַאֲמָרִית אֲנָא בְּלִבְבִי כְּאִרְעוּן שָׁאוּל בַּר קִישׁ אֲנָא מַלְכָּא דְסָט בְּסָטוּתֵיהּ וְלָא נְטַר תַּפְקֵידְתָא דְאִתְפַּקַּד עַל עֲמָלֵק וְאִתְנְטַלַת מִינֵיהּ מַלְכוּתָא אַף אֲנָא יְעַרְעִינַנִי וְלָמָה דֵין חַכִּימִית אֲנָא בְּכֵן יַתִּיר מִינֵיהּ וּמַלֵּילִית אֲנָא בְּלִבִּי דְאַף דֵין הֲבָלוּ וְלֵית אֱלָהֵן גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ׃ אֲרוּם לֵית דָכְרָנָא לְחַכִּימָא עִם שַׁטְיָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וּבָתַר דְמִיתַת גַּבְרָא מַה דַהֲוָה כְּבָר בְּיוֹמוֹהִי כַּד יֵיתוּן יוֹמַיָּא דַעֲתִידִין לְמֶהֱוֵי בַּתְרוֹהִי כּוּלָּא אִשְׁתְּכַח וְאֵיכְדֵין יֵימְרוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא דְהִיא סוֹפָא דְצַדִּיקַיָּא כְּסוֹפָא דְחַיָּיבָא׃ וּסְנֵיתִי אֲנָא יַת כָּל חַיִּין בִּישִׁין אֲרוּם בִּישׁ עָלַי עוֹבָדָא בִּישָׁא דִי אִתְעֲבִיד עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֲרוּם כּוּלָּא הֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא׃ וּסְנֵיתִי אֲנָא יַת כָּל טַרְחוּתִי דִי טְרַחִית תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין בְּגִין דְאֶשְׁבְּקִינֵיהּ לִרְחַבְעָם בְּרִי דְאָתֵי בַּתְרַי וְיֵיתֵי יָרָבְעָם עַבְדֵיהּ וְיִסַּב מִן יְדוֹי עַשְׂרְתֵי שִׁבְטַיָּא וְיַחְסִין פַּלְגוּת מַלְכוּתָא׃ וּמַן יָדַע הֶחַכִּים יְהֵא אוֹ טִיפֵּשׁ מַלְכָּא דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בַּתְרַי וְיִשְׁלַט בְּכָל טַרְחוּתִי דִי טְרַחִית בְּעָלְמָא הָדֵין וּבְכָל מַה דְאַתְקֵינִית בְּחוּכְמְתִי תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וְתָהִית בְּלִבִּי וְתָבִית לְמֵימַר אַף יַת דֵין הֲבָלוּ׃ וַחֲזָרִית אֲנָא לְיָאָשָׁא יַת לִבִּי עַל כָּל טוּרְחָא דִי טְרַחִית לְמִקְנֵי וּדְחַכִּימִית לְאַתְקָנָא תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין׃

כמנו עד בקר · ואת הזות הארמנו · ויות׳ שבנו כאח רכב דשמוא׳ · וחבירו דד״ה · כי מה יותר לחכם עם וכסיל · ואל תתחב׳ יוהר לבה · לעשות יקר יותר מבני ׃ ומי יודע ג׳ וסימ׳ ומי יודע והחכם יהיה או סכל · אשר דבר · אם לעת כזאת ׃

בשכבר בעבינה אינה כמבאות בכל המקרא רק בספר הזה ואמר אחד מן המפרשים שהיא תורה על דבר עבר וכאשר עמד בפנים בשכבר הימים הבאים אחר היה ראוי להיות כשכבר וענין כי הכל יהי נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו הן׃ ושנאתי· יש חיים בלשון הקדש שם התואר לרבים כמו חיים כלכם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיים ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים זקונים ושלמים ומלואי׳ ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר׃ ושנאתי· כל עמל בספר הזה ברוב יגיעת מעשה כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט עמל ואון והביט אל עמל ורהבם עמל ואון וענינו ימי שנותינו שבורים יש להם תחלה וסוף וימי הממשלת והרהב רובם עמל ואון והם ימי הנעורים וחיים יכרתו ויגוזו מהרה כאילו נעוף׃ ומי· לעולם הה״א התימה בשוא ופתח חוץ אם יהיה אחריו שוא נע ופתח כמו השמחים ומלת הייטב בעיני י׳ ואחר הה״א הידיעה דגש ואם אחרי הה״א אחת מאותיות אחה״ע יפתח של הא התימה ופעמים בענין הא הידיעה והרוב קמוץ ובא החכם בפתח קטן בעבור כובד הלשון בעבור שים אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של הא התימה ושל הא הידיעה קמוץ׃ וסבותי· כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש הפך הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לולי היות האלף מן הגרון וכמוהו וכואם ממני שאול׃ כי

כי יש אדם: כמשמעו כפשוטו ומדרש אגדה בתנחומא מכאן כלפי הקדוש ברוך הוא שנאמר בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם: שעמלו בחכמה. שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: וגם זה הבל ורעה רבה והם כנגד דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול: כי מה הוה וגו': כי מה מותר הוא לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: עניינו. מנהגו גם זה אחד מן ההבלים ה הנוהגים בעולם: אין טוב באדם. בתמיהה שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל ו והמשתה וכן נאמר ליהויקים אביך הלא אכל ושתה ועשה מ משפט וצדקה אז טוב לו: כי מי יאכל וגו'. למה לא אשמח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מ מבלעדי: חוץ ממני. מבלעדי זו מדת הרשע' היא שאוכפים לבורך האחרים: כי לאדם שטוב לפניו. לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים הוא: נתן חכמה ודעת ושמחה. לב לעסוק בתור' ובמצות ולשמוח בחלקו במאכ' ובמשתה ובסות נקיים: ולחוטא נתן עניין. מנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כעניין שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: גם זה. אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר כותל: לכל זמן. אל ישמח האוסף בהון שהכל כי אם ע עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו צדיקים אלא עדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה: לכל חפץ. לכל דבר כל הדברים קרויים חפצים בלשון משנה: עת ללדת. לתשעה חדשים: ועת למות. קצב שנות של כל דור ודור: עת לטעת. גוי וממלכה: ועת לעקור. יבא להעקר: עת להרוג. אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר ואחריתך בחרב יהרג: ועת לרפא. שברם כעניין שנאמר במצרים ושבו עד ה' ונעתר להם ורפאם: עת לפרוץ. חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר וחומות ירושלם מפורצות: ועת לבנות. שנאמר ובניתיה כימי עולם: עת לבכות. בתשעה באב: ועת לשחוק. לעתיד לבא שנאמר אז ימלא שחוק פינו: עת ספוד. בימי אבל: ועת רקוד. בחתנים וכלות: עת להשליך אבנים. בחורי ישראל מושלכים תשתפכנה אבני קדש: ועת כנוס. אותם מן הגולה והושיעם ה' אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו: עת

בחכמת סימן כל סיפרא בחכמה בפתח תחת חב"ת בר"א וסימ' כי יש אדם שעמלו בחכמה וכל קרי' דכו' בר"א וסימ' ועמך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה' והוא חד מן שיטה מן כ"א דכל חד וחד ל' בספר כותיה וכל קרי' דכות' בר"א וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך חלף: אני ו' זקפין קמצין בסיפרא וסימ' וידעתי גם אני שמקרה. הנה אשר ראיתי אני. כי גם יודע

כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ אֵין־טוֹב בָּאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־זֹה רָאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא׃ כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי׃ כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן לֶאֱסֹף וְלִכְנוֹס לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃

לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם׃

עֵת לָלֶדֶת	וְעֵת לָמוּת
עֵת לָטַעַת	וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ׃
עֵת לַהֲרוֹג	וְעֵת לִרְפּוֹא
עֵת לִפְרוֹץ	וְעֵת לִבְנוֹת׃
עֵת לִבְכּוֹת	וְעֵת לִשְׂחוֹק
עֵת סְפוֹד	וְעֵת רְקוֹד׃

עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים

אֲרוּם אִית גְּבַר דִּי טוּרְחֵיהּ בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְצִדְקוּ וִימוּת בְּלָא וָלַד וְלִגְבַר דְּלָא טְרַח בֵּיהּ יִתְנִינֵיהּ לְמֶהֱוֵי חוּלָקֵיהּ אַף דֵּין הֲבָלוּ וּבִישְׁתָא רַבְּתָא׃ אֲרוּם מַה הֲנָאָה אִית לֵיהּ לִגְבַר טוּרְחֵיהּ וּבִתְבִירוּת לִבֵּיהּ דִּי הוּא טָרַח תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין׃ אֲרוּם כָּל יוֹמוֹהִי כְּאֵיבִן וְתַקִּיף רוּגְזֵיהּ גְוָנֵיהּ אַף בְּלֵילְיָא לָא דָּמִיךְ מִן הִרְהוּרֵי לִבֵּיהּ אַף דֵּין הֲבָלוּ הוּא׃ לֵית דְּשַׁפִּיר בְּאֶנָשָׁא אֱלָהֵין דִּי יֵיכוּל וְיִשְׁתֵּי וְיֶחֱזֵי יַת נַפְשֵׁיהּ טַב קֳדָם בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמֶעְבַּד יַת פִּקּוֹדַיָּא לִמְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי בְּגִין דְּיוֹטִיב לֵיהּ מִן טוּרְחֵיהּ אַף דֵּין חֲזֵית אֲנָא דִּגְבַר מַצְלַח בְּעָלְמָא הָדֵין מִן יְדָא דַּיְיָ הוּא דְּאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי עֲלוֹהִי׃ אֲרוּם מַן הוּא הוּא דִּי עָסוּק בְּפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וּמַן הוּא גַּבְרָא דְּאִית לֵיהּ חֲשָׁשָׁא מִן יוֹם דִּינָא רַבָּא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בַּר מִנִּי׃ אֲרוּם לֶאֱנָשׁ דְּתַקְנָן עוֹבָדוֹהִי קֳדָם יְיָ יְהַב חוּכְמְתָא וּמַנְדְּעָא בְּעָלְמָא הָדֵין וְחֶדְוָא עִם צַדִּיקַיָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי וּלְגַבְרָא חַיָּבָא יְהַב גְּוָן בִּישׁ לְמִיכְנַשׁ מָמוֹן וּלְמִצְבַּר קִנְיָן סַגִּי לְמֶהֱוֵי מִתְנְסֵיב מִינֵיהּ וּלְמֶהֱוֵי מִתְיְהִיב לִגְבַר דְּשַׁפִּיר קֳדָם יְיָ אַף דֵּין הֲבָלוּ הוּא לְחַיָּבָא וּתְבִירוּת רוּחָא׃ לְכָל גְּבַר יֵיתֵי זִמְנָא וְעִידָנָא לְכָל עִסְקָא תְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ עִידָן בְּחִיר לְמֵילַד בְּנִין וּבְנָן וְעִידָן בְּחִיר לְקַטָּלָא בְּנִין מְסָרְבִין וּמַרְגְּזִין לְקַטָּלוּתְהוֹן בְּאַבְנִין עַל מֵימַר דַּיָּינַיָּא עִידָן בְּחִיר לְמִנְצַב אִילָן וְעִידָן בְּחִיר לְשָׁרְשָׁא אִילָן נְצִיב׃ עִידָן בְּחִיר לְקַטָּלָא בִּקְרָבָא וְעִידָן בְּחִיר לְאַסָּאָה שְׁכִיב מְרַע עִידָן בְּחִיר לְפַרְכָא בִּנְיָנָא וְעִידָן בְּחִיר לְמִבְנֵי חוּרְבָּנָא׃ עִידָן לְמִבְכֵּי עַל שְׁכִיבָא וְעִידָן בְּחִיר לְמֶחֱדֵי בְּחוּכָא וְעִידָן בְּחִיר לְמִסְפְּדָא עַל קְטִילָא וְעִידָן בְּחִיר לְטַפָּזָא בְּהִילּוּלָא׃ עִידָן בְּחִיר לְפַקָּרָא דְּגוֹר אַבְנִין וְעִידָן בְּחִיר לְמִצְבַּר אַבְנִין לְבִנְיָנָא

אני. ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה: אין טוב באדם שיאכל ושתה: ללדת ד' וסי' ותוסף ללדת את אחיו את הבל. וימלאו ימיה ללדת. כמו הרה תקריב ללדת. עת ללדת ועת: ספוד ג' מ"ל בליש' וסי' כי צמתם וספוד בחמישי ואל תלך לספוד. עת ספוד ועת רקוד:

אני ו' זקפין קמצין בספ'

כי יש. שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג. אל תאות לבו מרדף אחרית ואדם אחר שלא עמל בו יתכנו לו חלקו וזה העניין הוא שלמעלה שאמ' שאני עמלתי וחכמתי תחת השמש ודע שמלת חכמתי מהפעלים העומדים ופי' שעמלתי בחכמה והיורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתכנו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמהו כי ארץ הנגב נתתני ועניין חלקו ה החלק שיצא בגורלו מן השמי' כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני: כי מה יהיה לו מיתרון בכל עמלו ורוב מחשבותיו כי י ידוע שהעשיר בפחד ומחשבות רבות: כי כל היום שהוא בתקון כל ענייניו בכאב כעס וכעס בעבור שלא י יתכנו לו דבריו תמיד כפי מחשבתו גם ב בלילה לבו בחלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום: אין טוב. טוב לא מצא זה העמל הכל יגיעתו חוץ מן המאכל ו והמשתה ויחסר מקום רק או הדומה לו וכן הוא אין טוב באדם רק שיאכל וישתה ו וכמהו כי אינם יודעים לעשות רע ועניין כי מיד האלהים הוא ש שהמקבץ הממון הוא כמו שומר ואין לו רשו' לגעת בו עד שיתן לו האלהים רשות: כי. זה תימה למה לא יחשוב העמל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיתאוה כי מי י יאכל ממונו לבד ממנו והעניין הים מי שהוא ראוי לאכול אותו כ כמוני וידוע כי האומר לבד מזה ענינו הכל ודבר זה לבדו יצא מ מזה הכלל וכן עניין חוץ ואין כלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים מעתיקי המצות ז"ל. ויחוש הוא כמו ימהר לכל תאותו כמו מהרה ח חושה: כי לאדם. יש אדם שהוא טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אחר שייגע בו כעניין יכין וצדיק ילבש או יהיה פירו' שמחה שמחתו בחלקו אם רב אם מעט ולחוטא נתן עסק להתעסק לאסוף ממון ויתכנו בסוף לאד' שהוא טוב לפני האלהים והנה נמצא המתעסק בקבוץ ממון התעסק בהבל ורעות רוח: לכל זמן. אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לבן אדם כי חייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם יאחיתו פירושם האחד עת ללדת ועת למות והאחרון את הכל עשה יפה בעתו. ויש אומרי' כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ"ח צורות בגלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי בהסחת המתכונת המולידה ימות הילוד ותתחדש מתכונת תעשירנו והפך העושר כי עתים קבועים הם ובבא העת יתנועע אדם לאשר הוא מוכן לו ותהיין תנועותיו כתנועת הצלם כעניין אך בצלם יתהלך איש ואם כן אך הבל יהמיון ופירו' יקבצו ממון וכמהו מהמון רשעי רבים וכן מי אוהב בהמון לא תבואה והראיה השלמת הפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם: עת ללדת. הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין העתים קבועות על בן אדם לבדו כי הנה הנטיעים כן הם: עת להרוג. ענינו כמו למחוץ ולרפוא יורה עליו גם העתים הם קבועות על המקומות שאין בהם נמחים כמו עת לפרוץ: עת לבכות. עם דאגה עד שיבכה הרואה. ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים: עת להשליך. אפילו שמקרה המקרים יש לו עת כמו עת להשליך אבנים שיזיקו לו במגוריו ועת כנוס אותם המושלכים לדרכו: עת

עת לחבוק · אפילו התאוה הנטועה ברוח בן אדם יש לה עת והוא לחבק המוכנת בחיק ולרחוק ממנה · לחבוק מהבנין הקל ומחבק מן הבנין הרגש הכבד והענין אחד : עת לבקש ועת לאבד מבוקש ועת לשמור ועת להשליך השמור : עת לקרוע · לחשות מן החשו שהוא פועל עבר במשקל העלו עפר על ראשם ואילו היה לשון צווי לעתיד היה ההא פתוח והענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי החשו ממנו והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת : עת לאהוב · גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן : מה יתרון · אחר שכל הדברים תלויים בעת וזמן מה יתרון לאיש בכל עמלו שיתכן ש שתבא עת תשחית ע עמלו והסור הוכו ז ויפזר ריקם : ראיתי · כאשר ראיתי כל ענייני האדם שיתעסקו בו : את הכל · הכרתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו המות בעת הזוקן וכל דבר בעתו על פי מתכונת החכמה העליונה ומלת עולם בכל המקרא לא מ מצאנוה כי אם על זמן ונצח וכן אלהי עולם יי׳ כמו אלהי נצח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם · והענין גם את העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקים כאילו יחיו לעולם ובעבור ה התעסקם לא יבינו מ מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש מפרשים כי זה העולם כמו ש שהוא בלשון קדמונינו ז״ל והענין תאות העולם : ידעתי · אלו הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקים וכבר הזכיר שאין טוב לאדם רק שיאכל וישתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם הנזכר המתעסק ביום ובלילה לתקן ממון ואמר אין לו ממנו שא מה שיאכל שיתכן ש שהוא שומר אותו למי שייטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פ פעם שנית זה הענין בעבור העתים והענין הנה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עושר או לרדת ממנו עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל טוב כי אם לשמוח בחלקו או הוכו לעשות טוב בחיינו שיחיה חיים טובים או יהי פירושו שיעשה טוב בחיינו שיקבל עליו שכר טוב במותו : וגם · וגם זה מאמר שישמח לא יוכל לשמוח אם אין העת נכונה לו כפי מתת אלהים בתחלת בריאתו : ידעתי · פירוש והאלהים עשה שלא יוכל כובר להוסיף על מעשהו או לגרוע כדי שייראו בני אדם מלפניו :

לשבור ח׳ מ״ל וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ו ומלכים א׳ סימן י״א : העושה ב׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ עשה בעברת · מה יתרון העושה באשר הוא עמל : יפה ה׳ וסימ׳ ביחזקאל ריש סימן ל״א : העולם ב׳ חס׳ וסי׳ גם את העלם · ברוך יי׳ אלהים אלהי ישראל דד״ה בתרא דפסו׳ : בלבם ט׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ד : וגם ב׳ ר״פ בכתובי׳ וסימ׳ נמסר במגלת רות סימן ב׳ :

עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת לִרְחֹק מֵחַבֵּק׃
עֵת לְבַקֵּשׁ וְעֵת לְאַבֵּד
עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ׃
עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת לִתְפּוֹר
עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר׃
עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא
עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם׃

מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל׃ רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף׃ יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו׃ וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרוֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃

וְעִידָּן בְּחִיר לְגַפָּפָא אִתְּתָא וְעִידַּן בְּחִיר לְרַחֲקָא מְגַפָּפָא בְּשִׁבְעַת יְמֵי אֶבְלָא׃ עִידַּן בְּחִיר לְתָבוֹעַ נִכְסַיָּא וְעִידַּן בְּחִיר לְמֵיבַד נִכְסַיָּא וְעִידַּן בְּחִיר לְמִנְטַר עִסְקָא וְעִידַּן בְּחִיר לְמִשְׁדֵּי עִיסְקָא בְּיַמָּא בְּעִידַּן נַחְשׁוֹלָא רַבָּא׃ עִידַּן בְּחִיר לְמִבְזַע לְבוּשָׁא עַל שְׁכִיבָא וְעִידַּן בְּחִיר לְאַחָאָה בְּזִיעָא עִידַּן בְּחִיר לְמִשְׁתַּק מִלְּצַלָּאָה וְעִידַּן בְּחִיר לְמַלָּלָא פִּתְגָמֵי מַצּוּתָא׃ עִידַּן בְּחִיר לְרַחִימֵי חַד לְחַבְרֵיהּ וְעִידַּן בְּחִיר לְמִסְנֵי לִגְבַר חַיָּיבָא עִידַּן בְּחִיר לְאַגָּחָא קְרָבָא וְעִידַּן בְּחִיר לְמֶעְבַּד שְׁלָמָא׃ מַה מוֹתַר אִית לִגְבַר פָּלַח דִּי הוּא טָרַח לְמֶעְבַּד אוֹצָרִין וּלְמִיכְנַשׁ מָמוֹן אִילוּלֵי מִסְתַּיַּיע בְּמַזָּלָא דִלְעֵילָא׃ חֲזֵית יַת גַּוַון אִיסוּרִין וּפוּרְעָנוּתָא דִּי יְהַב יְיָ לִבְנֵי אֱנָשָׁא דִּי אִנּוּן רַשִׁיעִין לְסַגָּפוּתְהוֹן בֵּיהּ׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה יַת כּוֹלָא עֲבַד יְיָ שַׁפִּיר בְּעִידָּנֵיהּ דַּחֲזְיָא דַּהֲוַת מַצּוּתָא דַּהֲוַת בְּיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט לְמֶהֱוֵי בְּיוֹמֵי שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וְאִתְעַכְּבַת וַהֲוָאַת בְּיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּאִילוּ הֲוַת בְּיוֹמֵי שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי לָא הֲוַת מִתְבְּנֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא עַל עֵיסַק עִיגְלִין דִּדְהַב דִּי עֲבַד יָרָבְעָם חַיָּיבָא וְשַׁוְיָאִנּוּן חַד בְּבֵיתְאֵל וְחַד בְּדָן וּמַנֵּי פַּרְזְוָון עַל שְׁבִילַיָּא וּפְסָקוּ עוֹלֵי רִיגְלַיָּא וּבְגִין כֵּן אִתְעַכְּבַת עַד דִּי יִתְבְּנֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא בְּגִין דְּלָא יְעַכְּבוּן יִשְׂרָאֵל לְמִבְנֵי יָתֵיהּ אַף יַת שְׁמָא דַהֲוַת כְּתִיב וּמְפָרַשׁ עַל אֶבֶן שְׁתִיָּא כַּסֵּי מִנְּהוֹן דְּאִשְׁתְּמוֹדַע קֳדָמוֹהִי יִצְרָא בִּישָׁא דִּי בְּלִבְּהוֹן וְאִילוּ הֲוַת מְסִיר בְּיַד אֱינָשֵׁי הֲוַת מְשַׁמֵּשׁ בֵּיהּ וּמַשְׁכַּח בְּגַוֵּיהּ מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא עַד עָלְמֵי עָלְמַיָּא וְאוּף יוֹם מוֹתָא כַּסֵּי מִנְּהוֹן בְּדִיל דְּלָא יְהוֹדַע לִגְבַר מִן רֵישָׁא מַה דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בְּסוֹפָא׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה יָדַעִית אֲרוּם לֵית טַב בְּהוֹן בִּבְנֵי אֱינָשָׁא אֲרוּם אֱלָהֵן לְמֶחְדֵי בְּחֶדְוַת אוֹרַיְיתָא וּלְמֶיעְבַּד טַב בְּיוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ וְאוּף כָּל אֱנַשׁ דְּיֵיכוֹל וְיִשְׁתֵּי וְיֶחֱזֵי טַב בְּיוֹמוֹי וְיַחְסִין לִבְנוֹי בְּעִידַּן סוֹתֵיהּ כָּל פַּרְחוּתֵיהּ מַתְּנַן דְּאִתְיְהִיבַת לֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ הוּא׃ יָדַעִית בְּרוּחַ נְבוּאָה אֲרוּם כָּל דִּי יַעֲבִיד יְיָ בְּעָלְמָא בֵּין טַב לְבִישׁ מְרָאתְגְּזַר מִפּוּמֵיהּ הוּא יְהֵא לַעֲלַם עֲלוֹהִי לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְאוֹסָפָא וּמִינֵיהּ לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְבַצָּרָא וּבְעִידַּן דִּי יֵיתֵי פוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא יְיָ הוּא דַעֲבַד בְּגִין דִּי יִדְחֲלוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא מִן קֳדָמוֹהִי׃

עת לחבוק · כי כאשר ידבק האזור וגו׳ : ועת לרחוק מחבק · וריחק ה׳ את האדם : עת לבקש · כענין שנ׳ ואת האובדות אבקש לענין כדחיו פר״אל : ועת לאבד · ועת שאבדם בגולה שנאמר ואבדתם בגוים : עת לשמור · יברכך ה׳ וישמרך כשאתם עושים רצונו : ועת להשליך · וישליכם אל ארץ אחרת : עת לקרוע · מלכות בית דוד ואקרע את הממלכה וגו׳ : ועת לתפור · והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות : עת לחשות · פעמי׳ שאדם שותק ומקבל שכר שנ׳ וידום אהרן וזכה ש שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה׳ אל אהרן יין ושכר אל תשת : ועת לדבר · אז ישיר משה ותשר דבורה קחו עמכם דברים : עת לאהוב · ואהבך : ועת לשנא · שנ׳ כל רעתם בגלגל על כן שנאתים : מה יתרון העושה · מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד : הענין · המנהג : לענות · להתנהג : יפה בעתו · בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר ת מעשה הטוב ובעת ש הרעה ראויה היא ל לתשלום מעשה הרע : גם את העולם נתן בלבם וגו׳ · גם את חכמת העולם אמר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב״ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמ׳ היום או מחר אמות ולכך כתי׳ כאן העלם חסר לשון העלמ׳ שאם ידע אדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שים עת למיתה דבר יפה הוא שבומך האד׳ לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונ׳ בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות : ידעתי עתה · הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי : וראה בטוב · תורה ומצות : ידעתי כי כל אשר עשה · הקב״ה במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרוע ושמשתנה האלהים כזה ועשה שיתנב׳ כדי שייראו מלפניו אוקינוס פרץ גבולו בדור אנוש והציף שליש של עולם והאלהים עשה שייראו מלפניו שבעת ימים נשתנו הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שיראו מלפניו חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיהו ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במצותיו ויראה מלפניו :

והאלהים ז׳ וסימ׳ והאלהים נסה את אברהם · ויהי קול השופר · ואשר לא צרה · והאלהים אמר לי לא תבנה · ויהיו איש יהודה · ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים · מה שהיה כבר הוא :

מה שהיה כבר הוא· מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי וראינוהו או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי מצרים רודפים את ישרא' טבעו בים: ואשר· עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונ' כן באחרונה אין הקדוש ברוך הוא משנה מדותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף· ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם: מקום המשפט וגו'· ראיתי ברוח הקדש מקום לשכת הגזית בירוש' שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשעים כמו שנאמ' ראשיה בשוחד ישפוטו וראיתי פורענותם: מקום הצדק· שעתידין שיהיו מקום חתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שרים רב סריס נרגל שראצר רב מג ונבוכד נצר וחיילותיו ודנו את ישרא' ביסורים קשים ומשפטי מות: שמה הרשע· טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע אלא לפי שהו' סוף פסוק נהפך ליקוד קמץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: אמרתי אני בלבי וגו'· לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה· שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקידה· שם באותו העת כיתן זמן לכל המעשה להשפט עליו אבבא חוטרי מילי ואבי דרי חוששבכא: אמרתי אני בלבי· בראותי זאת: על דברת בני האדם· שאחזו להם מדת גאות לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם· הקדוש ברוך הוא להודיעם שאין שררתם כלום ולהראותם שהם אף השרים והמלכים: בהמה המה להם· כאשר בהמה וחיה המה לעצמם: כי מקרה בני האדם וגו'· הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן כי שכשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן שבהמה אין· ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר: ומי יודע· כמו מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב מרוח בני האד' היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה: וראיתי· בכל אלה: כי אין טוב· לאד': מאשר ישמח במעשיו· ביגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרחיב כשאול נפשו לחמוד להתעשר להתרבות לא לו: כי

שמה ה' כתו' שמה שמה

ומקום ג' וסימ' ומקום רגלי אכבד· ומקום משכן כבודך· ומקום הצדק שמה הרשע: ולראות ג' וסימנ' אמרתי אני בלבי על דברת· והנה אשר ראיתי אני· ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה· ואינון מן ג' ול' בריש' וסימ' נכסר בכסר'

מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את נרדף: ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע: אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם: אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם: כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל: הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר: מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ: וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו

מה דהוות מן קדמת דנא הא כבר הוא ודאתי מה דעתיד למהוי בסוף יומיא הא כבר הוה וליום רבא דעתיד יי למתבע חשובא ומסכינא מן ידוחי דרשיעיא דרדיף ליה: ועוד חזית תחות שמשא בעלמא הדין אתר בית דינא דדייני שקרא תמן יתובון לזכאה למיפק חייבא בדיניה ואתר דם דמשתכח תמן גבר זכאי תמן משתכח גברא חייבא למשלט ביה בגין חובי דרא בישא: אמרית אנא בלבי ית זכאה וית חייבא ידין יי ביום דינא רבא ארום עידן מתעבד לכל עסקא ועל כל עובדא דעבדו בעלמא הדין אתדונון תמן: אמרית אנא בלבי על עיסק בני אינשא דייתי עליהון מכתשין ומרעין בישין בגין לנסואיהון ובגין למבחניהון עבד יי למחזי אין תייבין בתיובתא ישתביק להון ויתסון ורשיעיא די אינון כבעירא לא תייבין בגין כן אינון מתווכחין בהון לאבאשא להון: ארום ארעון אינשא חייבא וארעון בעירא מסאבא ארעון חד לכולהון והיכמת דתמות בעירא מסאבא כן ימות דין דלא תאיב בתיובתא קדם מותיה ונשמת רוח תרויהון כחדא אתרן לכל גוון ושארות גברא חייבא מן בעירא מסאבא מדעם בין תרויהון אלהן בית קבורתא ארום כולא הבלו: כולא אזלין לאתר חד כל דיירי ארעא אתבריאו מן עפרא וכד ימותון כולהון עתידין למיתוב לעפרא: מן הוא חכימא דידע אין רוח נשמתא בני אינשא הסלקא היא לעילא לרקיעא ורוח נשמתא דבעירא הנחתא היא לרע לארעא: וחזית ארום לית טב בעלמא הדין מדיחדי אינש בעובדוי טבין וייכול וישתי ויוטיב לביה

רבת' במערבת אות הלמ"ד כסר: וראיתי י"ב וסימ' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם· וראיתי כמה והגדתי לך· וראיתי לבית גבה· וראיתי והנה עליהם גידים וכשר עלה· וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות· וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם· וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון· וראיתי את כל מעשה האלהים· כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסו'· וראיתי אני דניאל לבדי את המראה· והנה שנים אחרים:

מה שהיה· מעשה האלהים על דרך אחת· ומה שהיה כבר הוא ענינו הן הוא ויש כמהו ואשר להיות כבר היה כמהו· ונרדף הוא העומד שכינה אותו במלת הוא והוא בין עבר ועתיד והענין שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף זמן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחר ואם יתחלק לזמן עתיד: [illegible] וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המוצק ונקראת מוצק בעבור צוקי המקום והקו הראשון הוא הרחב וכן רחב לא מוצק תחתיה וישוב החלק שהיה במזרח במערב והפך ואין למקום תנועת הגלגל ראשית שיחל ממנו כי כל ראשית אחרית וכל אחרית ראשית והנרדף הוא המוצק והנה באר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת: ועוד· המקום שהיה ראוי להיות שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו אשורנו ולא קרוב קום בלק ושמע ורוב הנבואות כן: אמרתי· אחר שתמהתי איך יעשה דבר רשע בעולם שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו ושום אמוב שמה רמז למקום הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר שימות: אמרתי אני· אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמות לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור כמו על דברתי מלכי צדק בעבור שאתה מלך צדק ולמ"ד לברם כמו אמרי לי אחי הוא וברם על משקל ראש והוא מן ברו לכם איש וי"א כי לברם שם הפועל והיה הרי"ש ראוי להדגש ועיקרו לבררם כמו לברר וללבן וזה רחוק כי בבניין פיעל הדגש לא ימצא העי"ן מבולע ואמר שהם בהמה וענינו כבהמה וכמהו ועיר פרא אדם יולד אם אוכלה הוא כי שמש ומגן ואם יאמר מדקדק איך נכנס הלמ"ד על פועל עבר ואין כמהו התשובה כי הבי"ת והלמ"ד אחים וצירוף זה כצירוף זה ודרך אחד לכל ונמצא בהכין לו דוד וגם הוא לברו: כי מקרה· זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והשכילו כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמ' בחיים ובמות חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה ומותר שם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה הוא תמורת פה הפועל שהו' יו"ד ויתרון שם מן הבנין הקל והנו"ן נוסף: הכל· זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הבל שמקומם אחד: מי יודע· ידוע כי הה"א הידיעה אם בא אחריו אחד מ"אחה"ע הוא קמוץ ברוב ושל התימה לעולם בפתח וה"א העולה היא למעלה קמוץ גם יש דגש ביו"ד שאחרי ה"א הידיעה כמו היושבת ואילו היה לתימ' היה שוא ופתח תחת הה"א והיו"ד רפה והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין שלא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיות ולא יוכלו להבין אפילו קצתם כי אם המשכילי' שהתבררה מחשבתם במאזני החכמה ובארבעה יסודותיה שהשלשה מהם ספר וספר וספור ומורכב מן השנים ומתורת אלהינו יוכל להבין כי הנה אמר במיני הצמחי' תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יצאו ואליו ישובו ולא יעמוד הנולד שהולידם הארץ כי אם ימים קצובים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו נפש כל ארץ ועוף ורב בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם רק את' נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר: וראיתי· כי אלה החושבים שהם כמו הבהמות אין טוב להם טוב מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יעזבום אחריהם: ושבתי

אבן עזרא

ושבתי. כאומר חזרתי בי ושבתי מזה הענין שחשבתי שהטוב לאדם שישמח בעבור שלא יוכל לשמוח בעבור שיש בעולם חמס ויוקח ממנו ממונו בכח ויהיה עושקו מלך או שופט ליקח שוחד או גנב ופירו׳ ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקים והעשוקים אין לאל ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל הבוכ׳ על המת שיבאו לו מנחמים [illegible] והזכיר ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בביתו ובעקתו פעם אחרי פעם: ושבח. ושבח שם התואר כמו ירא אני ונפתח החי״ת בעבור היותו מאותיות הגרון׳ עדנה חסר ה״א והוא עד הנה וזה הענין שאמר שהמתי׳ יותר משובחים מן החיים הוא כנגד העשוקים שכל אדם יקבל כל מה שיבא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשה לו בן אדם שהו׳ כמהו ויבחר מות מחיים: וטוב׳ שלא עדן מורכבת והיא חסרת ה״א לפני הנ״ון ואחריו כמו עדנה והענין שהמתי׳ שמתו כבר משאו מכות ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתי׳ אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגופם כמו האסורים והשבויים או עשוקי ממון שהם מצטערים ואם הם חיים והמתים ואם שאינם עתה כבר כעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נברא וכן אמרו החכמים ז״ל אשרי מי שלא נברא ואינם תימה בעבור קוצר הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שיאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין: וראיתי. רוב עמל האדם גם כשרון מעשיה׳ בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה וירצה להתפאר על חברו ושלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ומלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב השם: הכסיל. גם יש באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יתעסקו במלאכה שיחיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם וישארו בלא מחיה ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו ולא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב: טוב. דברי הכסיל הוא האומר די לי מלא כפי לחם בנחת מן מלא חפנים בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר עתיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה ילד יום: ושבתי. שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי כסיל אחר הפך הראשון: יש אחד. יתכן היות שני חבר או משרת או אשה שהיא עזר כנגדו והוא יותר נכון: ואין קץ לכל עמלו. הענין שיש לו עושר אין קץ לו ונפשו לא שבעה ולא שקטה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי יירשני שתשמח נפשי שאעזוב בני או אחי בטוב. גם זה הבל. הוסיף גם להורות כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם כסילים החכם יהיה כענין רש ועושר אל תתן לי: טובים. ישוב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר הלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו אז יהיה להם שכר טוב בעמלם והוא המאכל והמשקה:

קהלת

הרע ב׳ קמץ בסיפ׳ דסמי׳ לעשיה וסימ׳ אשר חוטא עושה רע · וטוב משניהם אשר עדן לא היה ולא ראה מעשה הרע׃ ואח ל׳ מלעיל יש אחד ואין שני והוא חד מן ב׳ זוגין חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ נס׳ בכם רבה׳ במערכ׳ או הו״ן בערך זוג בכ״ר׃

כִּי־הוּא חֶלְקוֹ כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת בְּמֶה שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו׃ וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה אֶת־כָּל־הָעֲשֻׁקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה דִּמְעַת הָעֲשֻׁקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם׃ וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה׃ וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר־עֲדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת־אִישׁ מֵרֵעֵהוּ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ׃ טוֹב מְלֹא כַף נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם עָמָל וּרְעוּת רוּחַ׃ וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם בֵּן וָאָח אֵין־לוֹ וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָיו לֹא־תִשְׂבַּע עֹשֶׁר וּלְמִי אֲנִי עָמֵל וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי מִטּוֹבָה גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃

(מסורה בגליון: ל׳ · ג׳ · ית כתו׳ ואין ואין · ל׳ וא׳ ואת המתים ל׳ · חס׳ · ל׳ · ב׳ דכתי׳ לעשיית יב · ו׳ דכתי׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ו׳ דסמי׳ · ב׳ · ל׳ וא׳ ואח · עינו · ג׳ · ל׳ · ית כתו׳ גם גם גם · ב׳ ובענין)

תרגום

אֲרוּם הוּא חוּלָקֵיהּ טַב בְּעָלְמָא הָדֵין לְמִקְנֵי בֵּיהּ עָלְמָא דְאָתֵי וְלָא יֵימַר אֱנָשׁ בְּלִבֵּיהּ לְמָה דֵין אֲנָא מְבַזְבֵּז מָמוֹנָא לְמֶעְבַּד צִדְקְתָא טַב לִי דְאַשְׁבְּקִינֵיהּ לִבְרִי בַּתְרַי אוֹ אֶתֵּן מִינֵּיהּ בְּעִידָן סִיבְתִי אֲרוּם מַן הוּא דְיָעֵילִינֵיהּ לְמִחְזֵי מַה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בַּתְרוֹי׃ וְתָבִית אֲנָא וַחֲזֵית יָת כָּל אֲנִיסִין דְאִתְעֲבִידוּ לְצַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא מִן יַד דּוֹחֲקֵיהוֹן וְלֵית דִי מַלֵּיל לְהוֹן תַּנְחוּמִין וְלֵית למפ לְמִפְרַקְהוֹן מִן יַד דְאַנְסֵיהוֹן בִּתְקוֹף יְדָא וּבְחֵילָא וְלֵית דִי יְנַחֵים לְהוֹן׃ וְשַׁבָּחִית אֲנָא יָת שְׁכִיבַיָּא דְהָא כְּבַר מִיתוּ וְלָא חֲזוֹ פּוּרְעֲנוּתָא דְאָתֵי בְּעָלְמָא בָּתַר מוֹתֵיהוֹן יַתִּיר מִן חַיַּיָא דִי אִינוּן קַיָּימִין בְּעָלְמָא הָדֵין בְּעָקָא עַד כְּעַן׃ וְשַׁפִּיר מִן תַּרְוֵיהוֹן יָת דְעוֹד כְּעַן לָא הֲוָה וְלָא אִתְבְּרִי דִי לָא חֲזָא יָת עוֹבָדָא בִישָׁא דְאִיתְעֲבִידָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ וַחֲזֵית אֲנָא יָת כָּל טוֹרְחָא וְיָת כָּל אוֹטָבוּת עוֹבָדָא דִי עָבְדִין בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם הִיא קִנְאָתָא דְקָנֵי גְבַר לְחַבְרֵיהּ לְמֶעְבַּד כְּוָתֵיהּ דְמִקְנֵי לֵיהּ לְמֶעְבַּד טָבָא כְּוָתֵיהּ מֵימְרָא דִשְׁמַיָּא יוֹטִיב לֵיהּ וּדְמִקְנֵי לֵיהּ לְבִישׁ לְמֶעְבַּד כְּבִישְׁתֵיהּ מֵימְרָא דִשְׁמַיָּא יַבְאִישׁ לֵיהּ וְאַף דֵין הֲבָלוּ לְחַיָּיבָא וְתַבִּירוּת רוּחָא׃ שַׁטְיָא אָזִיל וּמְגַפֵּיף יָת יְדוֹי בְּקַיְיטָא וְלָא צָבֵי לְמִטְרַח וּבְסִתְוָא יֵיכוּל יָת כָּל מַה דְאִית לֵיהּ וַאֲפִילוּ כְּסוּ מֵעַל מְשַׁךְ בִּסְרֵיהּ׃ טַב לִגְבַר מְלֵי חָפְנֵי מֵיכְלָא בְּהַנָיַית נַפְשֵׁיהּ מִבְּלָא גְזֵילָא וַחֲטוּפִין מִן תְּרֵין חָפְנִין מַלְיָין מֵיכְלָא בִּגְזֵילָא וַחֲטוּפִין וַעֲתִיד לְשַׁלְמָא בְּדִינָא בְּטוֹרְחָא וּבִתְבִירוּת רוּחָא׃ וְתָבִית אֲנָא וַחֲזֵית הֲבָלוּ דְאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ אִית גְּבַר יְחִידָא וְלֵית תִּנְיָין בַּר מִינֵּיהּ אַף בְּרָא וְאַף אַחָא לֵית לֵיהּ לְמֵירַת יָת נִכְסוֹי וְלֵית סוֹף לְכָל טוֹרְחֵיהּ וְאַף עַיְינֵיהּ לָא תֵיכוּל לְמִסְבַּע עַתְרֵיהּ וְלָא יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לְמָא דְנַן אֲנָא טָרַח וּמְחַסֵּר יָת נַפְשִׁי מִטֵּיבוּתָא אֲקוּם כְּעַן וְאַעְבִּיד מִינֵּיהּ צִדְקְתָא וְאֶחֱוֵי בְּעָלְמָא הָדֵין עִם בְּנֵי אֱנָשָׁא וּלְעָלְמָא דְאָתֵי עִם צַדִּיקַיָּא אַף דֵין הֲבָלוּ וְעִנְיָין בִּישׁ הוּא׃ טָבִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא בְּדָרָא יַתִּיר מִן חַד וְאִינוּן דִי דַבְרִין בְּמַזָּלָא וּמִשְׁתַּמְעִין מִילֵּיהוֹן דִי אִית לְהוֹן אֲגַר טַב לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּטוֹרְחֵיהוֹן דִי טְרַחוּ לְסוֹבָרָא יָת דָרֵיהוֹן׃

רשי

כי הוא חלקו. יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח: כי מי יביאנו. לראות לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יצליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח או לא יצליחו: ושבתי אני ואראה. ברוח הקדש: את כל העשוקים. הכשפים עשוקים בניהנם במעשים אשר נעשים: תחת השמש. תחת חליפיה של התורה: והנה דמעת העשוקי׳. בוכים על כפשותם העשוקות ביד מלאכי משחית ואכזרים וכן הוא אומ׳ עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי: ומיד עושקיהם כח. עושקיהם מכריחים ותוקפים אותם בכח: שכבר מתו. עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לרחותם מן הקדוש ברוך הוא כגון אבות הראשונים שלא נגנה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אבי שלא נענתי אני בעשרים וארבע רננות עד שאמרתי זכרה לחסדי דוד עבדך: עדן. עדיין: אשר לא ראה את המעשה. ראיתי במדרש קהלת אלו תשעה חדשים ושבעים וארבעה דורו׳ שקומטו להבראות ולא נבראו: וראיתי אני את כל עמל. הן העבירות שהן עמל בעיני הקדוש ברוך הוא: ואת כל כשרון המעש׳. שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שמניהם הבל: כי היא קנאת איש. אשר הוא קנאת איש מרעהו: הכסיל. הרשע חובק את ידיו ואינו יגע ואוכל אלא מן הגזל: ואוכל את בשרו. ליום הדין שרואה צדיקי׳ בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי: טוב מלא כף נחת. להיות קונה נכסים מעט ומיגיעו שיהא בהן נחת רוח ליוצרו: ממלא חפנים. נכסי׳ הרבה בעבירה שהוא עמל ועצבות רוח לפני המקום: תחת השמש. כמו תחת השמים: יש אחד ואין שני. יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי: גם בן ואח אין לו. אם תלמיד חכם הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר ולהוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויצא לדרך יחידי: ואין קץ לכל עמלו. יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא: גם עינו לא תשבע עושר. לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה למד אדם מתלמידיו ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל. מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים: טובים השנים. לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו:

(בגליון: העשוקים למצרכי׳ תרחיהון א״ל למדיכמי׳ יתהון חל״)

כי אם יפולו · כמשמעו ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירה לו או אם יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת: ואי לו. ואוי לו: וחם להם. כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים: אם יתקפו האחד. אם באו לשטן עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכל שכן אם ג' הם החוט המשולש לא במהרה ינתק · ד"א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו שנ' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך · ד"א חוט המשולש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא · בפנים אחרים נדרש במדרשים אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליה: טוב ילד מסכן וחכם · זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד יג שנה: מסכן · שאין האיברים שומעים לו כמו ליצר הרע · חכם · שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל · יצר הרע שהוא שליט על כל האיברים זקן · שמשעה שנולד הוולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ: וכסיל · שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד · שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה: כי מבית הסורים יצא למלוך · ממקום הטנופת וסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי: כי גם במלכותו · משמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב מתנו ובא מתוך טהר' ולא מתוך טנופ' הרחם כך דרשוהו במדרש ד"א כי טוב ילד מסכן וגו' כמשמעו. אשר לא ידע להזהר עוד שסבר הזקין ברשעו וכסילותו. כי מבית הסורי' יצא למלוך כי הילד המסכן סופו ש שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עניו ומבית אסוריו שהרי שי"ן של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים וכן דוד אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן: כי גם במלכותו נולד רש · כי כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נהפך ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הרשי' וכן עיר פרא אדם יולד שיהפך ויעשה לו ממה שהיה כעיר פרא ונעשה אדם: נולד · נעשה ולשון הוה הוא: ראיתי את כל החיים וגו' · מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם מכל החי: עם הילד השני · אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו: אין קץ לכל העם · פרים ורבים היו יותר מדי כמו שנא' זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם · לכל אשר היה לפניהם · אין קץ לכל הטוב שהיה לפניהם והכל אבד וכרגע שאול יחתו: גם האחרונים · דור הפלגה לא ישמחו גם הם בטוב הניתן בידם: כי גם זה. סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחרי יצרו: שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב: ושמור עצמך · שלא תצטרך לילך בהבאת חטאת ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקב"ה והוא טוב וקרוב להקב"ה מתת זבח הכסילים שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו: להוציא

ואילו חד מן ח' מלין כתרי טעמי פי' דמשמש מונח לתיכתו וסי' ועתה אל תעצבו · אנה חטא העם הזה · ואסער על כל הגוי'. ואילו האחד שיפול · וישם לדניאל בלטשאצר: ינתק ג' וסימ' כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש · ינתק באהלו מבטחו · והחוט המשלש לא במהרה ינתק: למלוך ג' וחס' וסי' בבלכים א' סימן ב': אין קץ לכל חד מן ו' פסו' אית בהון ב'

כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ: גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם: וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק: טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד: כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ: רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו: אֵין־קֵץ לְכָל־הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ: שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע:

אֲרוּם אִלְהֵן אִין יִפּוֹל חַד מִנְהוֹן עַל עַרְסָא וְיִשְׁכּוּב מְרַע חֲרָא יְקִים יַת חַבְרֵיהּ בִּצְלוֹתֵיהּ דְּאִילוּ חַד דְּהוּא זַכַּאי בִּלְחוֹדוֹהִי בְּדָרֵיהּ דִּי יִפּוֹל עַל עַרְסֵיהּ וְיִשְׁכּוּב מְרַע לֵית לֵיהּ בְּדָרֵיהּ חֲבַר תִּנְיָין לְצַלָּאָה עֲלוֹהִי אֱלָהֵן בִּזְכוּתֵיהּ יְקוּם מִמַּרְעֵיהּ: אַף אִין דְּמִכִין תְּרֵין גְּבַר וְאִתְּתֵיהּ וְשַׁחֲנִין לְהוֹן בְּסִתְוָוא וּלְחַד אֵיכְדֵין יִשְׁחַן: וְאִין יְקוּם גְּבַר רַשִׁיעָא וְתַקִּיפָא בְּדָרָא וְעוֹבָדוֹהִי מְקַלְקְלִין וּמִסְתַּקְּפִין לְאַיְתָאָה פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא קַיְּימִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא לְקִבְלֵיהּ וּמְבַטְּלִין פּוּרְעָנוּתָא בִּזְכוּתֵיהוֹן וְכַמָּה יָאֲוָון תְּלָתָא צַדִּיקַיָּא דְּהִינוּן בְּדָרָא וּשְׁלָם בֵּינֵיהוֹן כְּתִיבָא דְּמִגְרַלְיָא תְּלַת תְּלַת נִימִין דְּלָא בִּבְהִילוּ אִיתְנְתַק: טַב הוּא אַבְרָהָם דִּי הוּא רַבְיָא מִסְכֵּין וַהֲוַת בֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לֵיהּ מָרֵיהּ בְּמֵיהֶוְיֵהּ בַּר תְּלַת שְׁנִין וְלָא צְבֵי לְמִפְלַח לְטַעֲוָת יַתִּיר מִן נִמְרוֹד רַשִׁיעָא דַּהֲוָה מַלְכָּא סִיב טִיפְּשׁ וּמִן בְּגַלַל דְּלָא צְבֵי אַבְרָהָם לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא רְמָאתֵי לְגוֹ אַתּוּן נוּרָא יְקִידְתָּא וְאִתְרְחִישׁ לֵיהּ נִיסָא מִן רִיבּוֹנֵי עָלְמָא וְשֵׁיזְבֵיהּ מִתַּמָּן וְאַפִּילוּ מִן בָּתַר הָכִי לָא הֲוַת מַנְדְּעָא בְּנִמְרוֹד לְאִזְדַּהֲרָא עוֹד בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא דְּהוּא פָּלַח מִן לְקַדְמִין: אֲרוּם מִן גְּנִיסַת פָּלְחֵי טַעֲוָתָא נְפַק אַבְרָהָם וּמְלַךְ עַל אַרְעָא דִּכְנַעֲנָאֵי אֲרוּם אַף בְּיוֹמֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם אִתְעֲבִיד נִמְרוֹד מִסְכֵּינָא בְּעָלְמָא: אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ חֲזֵית יַת כָּל חַיָּיא דְּאָזְלִין בְּטִפְּשׁוּתְהוֹן לְסַרְבָּא עַל רְחַבְעָם בְּרִי תְּחוֹת שְׁמַיָּא וּמְפַלְּגִין לֵיהּ יַת מַלְכוּתָא לְאִתְיַהֲבָא לְיָרָבְעָם בַּר נְבָט בְּרַם שִׁבְטָא דְּבִנְיָמִן וִיהוּדָה הֲוָה לְהוֹן שְׁלִים עִם רַבְיָא הוּא רְחַבְעָם בְּרִי דַּהֲוָה תִּנְיָין לְמַלְכוּתִי דִּיקוּם וְיִמְלוֹךְ בָּאֲתַר אַחְסַנְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֵם: לֵית סוֹף לְכָל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְכָל צַדִּיקַיָּא דַּהֲוָה מִדַּבַּר קֳדָמֵיהוֹן בְּרַם הִינוּן יַעֲטוֹהִי בְּחוּכְמְתָא לְמֵיכַל נִירָא מֵעִילָוֵיהוֹן וּבְטִפְּשֵׁיהּ אֲזַל וְאִתְיָעַט עִם עוּלֵימַיָּא וְהִינוּן יַעֲטוֹהִי בְּטִפְּשׁוּתָא לְיַקָּרָא נִיר מַלְכוּתָא עַל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָ' וּשְׁבַק מִלְּכַת סָבַיָּא וַאֲזַל בְּמִלְּכַת בַּתְרָאֵי בְּרַם הִינוּן בַּתְרָאֵי תְּוָוהוּ בָּתַר כֵּן לָא חֲדוּ בֵּיהּ וְאִינוּן גַּרְמוּ עֲלוֹהִי לְאִסְתַּפָּקָא לְמֶהֱוֵי מִתְפַּלְּגִין מִינֵּיהּ עַשְׂרְתֵּי שִׁבְטַיָּא וּמְלוֹךְ עִילָוֵיהוֹן יָרָבְעָם חַיָּיבָא אֲמָרִית אַף דֵּין הֲבָלוּ לִרְחַבְעָם בְּרִי וּתְבִירוּת רוּחַ לְדִילֵיהּ: אַנְתְּ בַּר נָשָׁא טַר רַגְלָךְ בְּעִידָן דְּתֵיזִיל לְבֵית מוּקְדְּשָׁא דַּיְיָ לְצַלָּאָה דְּלָא תְהַךְ תַּמָּן מְלֵא חוֹבִין קֳדָם עַד לָא תְתוּב וּתְהֵי מַקְרִיב אוּדְנָךְ לְקַבָּלָא אוּלְפַן אוֹרָיְתָא מִן כָּהֲנַיָּא וְחַכִּימַיָּא וְלָא תְהֵא כְּטִפְּשַׁיָּא דִּמְקָרְבִין קוּרְבָּנָא עַל חוֹבֵיהוֹן וְלָא תַיְיבִין מִן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דַּאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן וְלֵיתוֹהִי מְקַבַּל בְּרַעֲוָא אֲרוּם לֵיתֵיהוֹן יָדְעִין לְמֶעְבַּד בְּהוֹן בֵּין טַב לְבִישׁ:

לכל וסימ' ויחלק לכל העם לכל המון ישראל · כל תפלה כל תחנה דמלכים · ויבן ויפרוץ מכל גניו · סומך יי לכל הנופלים · קרוב יי לכל קראיו: אין קץ לכל העם:

כי אם · ואם יארע לו חולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ: גם · בהתחבר הגויות יחמו כענין ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: ואם יתקפו · אם יתחזק עליו אדם אחד השנים יעמדו נגדו מלת יתקפו מן הפעלי' היוצאי' כמו ותתקפהו לנצח ובא חסר נו"ן או ה"א כמו וזה שמו אשר יקראו ויש אומרי' כי וי"ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי"ו נוסף בסוף המלה כי אם בשמות לבדם כמו למעינו מים בני בעור. והחוט המשולש אם ענין ואין שני הוא העזר יהיה המשולש שהבן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער: טוב. כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכם ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנו' וילד כנגד זקן ומסכן כנגד מלך וחכם כנג' כסיל וענין ילד שכל יום יוסיף חכמה והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילותו: כי. יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפילו שיהיה בבית הסורים והמלה חסרת אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן ואאלפך חכמה וזה הילד כמו יוסף שחכמתו שמתהו לאדון ואמר שלמה אל תתמה איך יצא החכם מדבר להפך כי גם הזקן שהוא מלך נולד רש כענין ערום יצאתי מבטן אמי. ראיתי · עם הילד השני · שהוא מלך תחת הזקן וקראו שני בעבור היותו · ילד בא אחריו ועמד תחתיו: אין קץ · אף על פי שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי משפטי המלוכה קשי' ותוספת גם טרם האחרונים להורות על אשר לפניהם כי גם הם לא שמחו בזקן הכסיל ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יורשיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם הראשונים אשר היו לפניהם ואלה ואלה לא ישמחו כעולם: שמר · רובי המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך פשוטו הוא כאשר הזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובי' אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אחר רמונו שמר במלבושיו ודברי פיו אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא ידע להשמר שמר רגלך: וענין וקרוב לשמוע:
אע"פ

אחר שאמרתי לך שמור רגליך אין האלהים רחוק כמלך בשר ודם רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראהו באמת מזבח שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב ויש אומרי' כי הכסילים אפילו לעשות רע שהוא קרוב ליכר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב ויש אומרים כי פירוש רע כמו רצון: אל תבהל. אל יוציא פיך מלין לפניו בביתו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינהו כי הלב כמו אוצר ותועה בעסקי העולם על כן אמר משיח יי' מצא עבדך את לבו ודע כי האלהים נצב עליך ורואה אותך ושומע דבריך כי הוא בשמים מרום הגבוהים ואתה על הארץ ואין למטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תשתקן כמו ם שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל ת תפלה קצרה ויוצא:

כי האלהים ו' דסמי' וסי' ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה׳ והיה כי תבאנה האותות האלה׳ כי האלהים מענה בשמחת לבו׳ כי האלהים בשמים ואתה על הארץ׳ ויאמר נתן אל דוד דה״׳ ויזבחו ביום ההוא:

אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים: כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים:

לָא תְבַהֵל עַל מֵימְרָךְ לְשַׁבְשָׁא יָת מִילֵי פּוּמָךְ וְלִבָּךְ לָא יוֹחֵי לְאַפָּקָא מַמְלַל בְּעִידַן דְּאַתְּ מְצַלֵּי מִן קֳדָם יְיָ אֲרוּם יְיָ שַׁלִּיט עַל כָּל עָלְמָא וְיָתֵיב עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְאַנְתְּ יָתִיב עַל אַרְעָא בְּגִין כֵּן יְהוֹן מִלֵּי פּוּמָךְ קַלִּילִין: אֲרוּם הֵיכְמָא דְאָתֵי חֶלְמָא עַל הִרְהוּרֵי לִבָּא וּסְגִיאוּת קַל שַׁטְיָא בִּסְגִיאוּת פִּתְגָמִין בְּטֵילִין:

רשי

להוציא דבר לפני האלהי׳. לדבר קשה כלפי מעלה: כי הוא בשמים ואתה על הארץ. ואפילו חלום מלמעלה ונבור מלמטה אימת חלום על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלם למטה: כי בא החלום ברוב ענין. כי דרך החלום לבא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל לבוא ברוב דברים כי בהרבותו דברי' מוציא קול של כסילות שפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: אין

אמר אברהם המחבר הנה כא הואלתי לדבר כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האד' להשמר בכל מקום הוכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב ל לכבדו גם חייב הוא האדם להודו ולשבח לאהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שיחייהו ויתענג בהרגשו' רק בעבור היות האד' מתעסק בעסקי העו לם חוקקו לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידעו בלא השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכנים בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר ברכונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים חטאו וכלל אומ' יש בפיוטי ר' אלעזר הקליר ז"ל ארבעה דברים קשים. הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים ואזכיר מפיוטיו אחד והוא לירא' יקפיל וחרמי' יכפיל ליום זה פור הפיל ומכיון ימלוך יש מפרשים כי לירא' הוא ב"ור ועניינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפניו וחרמים יכפיל שיכפיל חרמי השכים וימהר ביאתו ויש אומרי' כי הוא בלא אור ועניינו יעביר כמלת ראו' דרכך בגי וחרמים יכפיל יסתיר והם ה[...] וחכמי הדור יפרשו לירא' יקפיל שיעביר אלה השמים הנמשלים לראי מוצק וחרמים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפיל חרמים אולי עבותים הם ויכפילם כדי שתהיה המכה בהם קשה היתכן שיאמר אדם אין בכל החיים חכם כעיר ויאמ' כי עניינו אדם שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אחרי העם עובדי אש ומשתחוים לשמש ויאמר כי אש הוא השם הנכבד והנורא שנאמ' כי יי' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן יי' אף כי אלה בלי ספק דמות כראי חזקים ולא דמה הכתוב השחקי' לראי כי אם בחוזק היתפלל אדם ברוך אתה אריה בעבור שנמצא על המקום כאריה ישאג הייטיב בעיני יי' ולמה לא נלמד משלמה שלא היה חכם אחריו כמהו והנה תפלתו שהתפלל מודעת וכל יודע לשון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה משרא קטרין והנה אלה לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי המתפלל על אנשים רבים וכלם איננו חכמים וכן כל תפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים החדשים שיהיו שנים ויכפילם ולאמר על המקום ליום זה פור הפיל איננו נכון כי המשליך גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיברח ממלת פור הפיל כי לא תמצא כי אם במקום הגורל ועוד אחר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך מציון והיא חלק מהארץ ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי חרוז יקפיל הצריכו שיאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאי' בכל תפלת' שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשו' על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל ואם ראה בחלום שיעשה חרוז על פיל והוצרך בהקיץ לפתור חלומו יהיה אומר לוחץ יעפיל להתנשא יפיל ורמי לב ישפיל ומציון ימלוך. והדבר השני שפיוטיו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברי' לשון אשדודית ואף כי בעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאל׳ והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות כמו אנסיכה מלכי לפניו והנמצ' מזה הענין ואני נסכתי מלכי והוא מן הבנין הקל על משקל נפלתי ונדרתי והעתיד אסוך או אנסוך כמו אפול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך בהראות הנון כמו ולנפיל ירך והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסוך כמו בל אסיך כשיהם מרם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו תמחתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שנית ולמה לא אמר ארוממה מלכי או אשבח ואודה או אקדש רק בקש מלה להראות חכמתו לשומעים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכת המזון שיאמרו זכנו ולא ידעו כי זכנו הוא מן זכה כמו ענכו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זונכו כמו שובנו אלהי ישענו ופעם יאמר בו לשון עבר והוא לשון ציווי כאשר יאמרו רבים בתענית שחל עניו פניך וידוע שהש"ין במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה וחל הוא לשון צווי לעתיד כמו חל נא את פני יי' והנכון לומר שחלה כמו ובהנכנע חלה את פני יי' ועוד כי לשון הקדש ביד ר' אלעזר ז"ל עיר פרוזה אין חומה שעשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר ואמר שושן עמק אויימה וידוע כי ה"א שושנה לשון נקבה ויסוב הה"א תי"ו כשיהיה סמוך שושנת העמקים ובסור הה"א או התי"ו יהיה לשון זכר כמו צדקה וצדק ואיך יאמר על שושן אויימה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שושנת עמק אויימה ועוד מה ענין לשושנה שיאדרנה באימה התפחד השושנה ואין תואר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה. אמר אחד מחכמי הדור הוצרך לומר אויימה בעבור שתהיה חרוזתו עמידה השיבותי אם זאת חרוזה עשיר' הנה יש בפיוטיו חרוזים עניים ואביונים מחזרים על הפתחים שיחובר הר עם כבחר אם בעבור היות שניהם מאותיות הגרון אם כן יחבר עמם אלף ועין ועם הבית והוי"ו שהוא גם מחבר לוי"ו עם כביא יחבר עמם מ"ם ופ"א ויהיו כל החרוזים חמשה כמספר מוצאי האותיות ואם סבת הבור ה"א עם חי"ת בעבור היות דומים קרובות במכתב אם כן יחבר רי"ש עם דל"ת ואף כי מצאנו דעואל רעואל דודנים רודנים וכן יחבר משפטו' עם פתים כי הם ממוצא אחד וכמצא הטי"ת תמורת תי"ו במלת נצטדק הצטידנו ויבטירו וכן חבר יום עם פריון ועליון גם זה איננו נכון אף על פי שנמצא מ"ם במקום נו"ן כמו חיין וחטין אינך. יתליף. מ"ם יום שהוא שורש עם נו"ן עליון פריון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין החרוז רק שיהיה ערב לאזן ותרגיש כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה שתרגיש בה כי המ"ם כמו הנו"ן ואיכמו ממוצא אחד ועוד חבר עושר עם עשר תעשר גם זה איננו נכון רק אם היה המתפלל אפריתי יש אומרי' אין משיבין את האדם אחר מותו התשובה רוח אל עמיתנו כלנו ומחומר קורצו הקדמונים כמונו ואוזן מלים תבחן וכלנו נדע כי דניאל היה נביא ורב על כל חרטומי בבל וחכמיה והנה אמרו חכמים ז"ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה ואחר שהראו חכמינו הראיה על טעותו האמור יאמר להם אילו היה דניאל חי היה מטעה המטעים אותו ואחרים אמרו רחמנא ליבא בעי אם כן למה נצטרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב והלא תקנו הקדמונים לאמר בכוס כפור היה עם פיפיות שלוחי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם׳ והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות ואגדות וחכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו אם כן אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיקברם לעניניה רבים הלא ידענו מדרש שיר השירים שכל שלמה האמור שם הוא קדש ועניינו המלך שהשלום שלו הנכון שיאמ' אדם בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מצאנו במקרא האומרים מה משא יי' וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא יי' לא ידע הנביא סודם שלא היו אומרים כי אם מענין איש איש על משאו ואמר היודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי וגו' אכן תאמרו מה דבר יי' ומה ענה יי' שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראי לי עוד בעלי והלא הוא בעל כעורים כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם שם הבעל שהוא בלם אמר הנביא אפילו מלה שיש בה ספק כענין בלם לא תאמרי לי כי אם אישי והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו הם והם על לשון המקרא ודקדוק הלשון בלאין חידות ומשלים ולא דרש וחכם היה בברפתגם הוא חבר בקשה תחלתה אמרי האזינה יי' ויש בה דברים איכמו נכונים מהם שאמר הרחבת עולמות אין להם גבול ומה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי שמך בך ובך שמך ואלו ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי שמך בך הלא הוא בעצמו בך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום ראובן אתה או אתה ראובן תפסוס חיים או חיים תפסוס יברכך יי' וישמרך יי' ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק וחכם אחד שחבר שתי מלות והיו לאחדים בפיו כמו אברמל פירוש אבאר מלה או אבאר מלה והנה עשה הפך מה שאמר כי לא באר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפת הקדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעיות הפייטנים והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפלה הקבועה ויהיו דבריו מעטים ולא נענש בדין: כי בא החלום. כשיהיה החלום מעורב מעניינים רבים דע שהוא מתערובת המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה שרשים לא יהי לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי הבל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דברים וכל המרבה דברים בכל מקום מביא חטא אף כי במקום המוכן להזכיר שהשגבוה בו תמיד:

תאחר ד׳ וסימ׳ מלאתך ודמעך לא תאחר. כי תדר נדר לי״י אלהיך. קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר.
באשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו: ידיך י״א מל׳ וסימ׳ נמסר באיוב סוף מענה אמנם כי אתם עם: וצדק ד׳ וסי׳

כאשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים את אשר תדר שלם: טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם: אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך: כי ברב חלמות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא: אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם: ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד: אהב כסף לא ישבע כסף ומי אהב בהמון לא תבואה גם זה הבל: ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראית עיניו:

בעידן דתידר נדר קדם יי לא תעכב לשלמותי׳ ארום בגין כן לית רעוא דיי בטפשיא מן בגלל דמעכבין נידריהון ולא משלמין ואנת ית די תנדר שלם: טב לך די לא תינדר מן די תידר ולא תשלם: לא תנבל ית מימרא דפומך למיגרם דין גהינם עלי בסרך וביום דינא רבא לא תיכול למימר קדם מלאכא אכזרא דרדי בך ארום שלותא היא למה דין יתקף רוגזא דיי על קל מימרך דאתאמר ביגנותא ויחבל ית עובדי ידך: ארום בסגיאות חלמין דנביאי שיקרא והבלין דבעלי תרשין ומילין סגיאין דרשיעיא לא תהימין ארום חכימיא צדיקיא תהי משמש ומנהון תתבע אולפן ומן קדם יי תהי דחיל: אין אניסות מסכנין וגזלתא ודקתא תחמי בקרתא לא תתמה בלבך למימר איכדין רעותא דיי על כל אילין ארום על שמי מרומא נטיר עובדי בני אינשא בין טב לבישתא ומן קדמוי משתלחין גוברין גוונין ותקיפין למרדי ברשיעי ולמהויהון מתמנן רבנין עלויהון: ומותר שבח פולחנות ארעא על כולא היא דבעידן דמרדין בני מלכותא ומלכא מתיהב בפצחהון מן קדמיהון אין לית ליה עיבור למיכל ההוא מלכא לגבר פלח בחקלא מיתעביד עבד משתעבד: גבר תגר די רחים למקני כסף ומרי פרגמטיא לא ישבע למצבור כסף ומן דירחים למכנש ממון יתיר לית ליה שבח בעלמא דאתי אין לא יעבד מיניה צדקתא בדיל דלית ליה אגר עלל למיכל אף דין הבלו: בזמן דסגי טבותא בעלמא סגיאן אוף בני אינשא דייכלונה ומה הנאה אית למרהא דיצבירינה אין לא יעביד מינה טיבותא בגין די יחזי בעלמא דאתי יהבית אגרהא בעינוי:

נמסר בסוף סדר כי תצא: ה׳ כתי׳ הא וקרי׳ הוא וחילופי׳ ג׳ כתי׳ הוא וקרי׳ היא בנביאים וכתו׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ מן ע״ג:
ברבות ג׳ ומל׳ וסימ׳ ברבות צדיקים ישמח העם. ברבות רשעים ירבה פשע. ברבות הטובה רבו אוכליה:

אין חפץ בכסילי׳. אין חפץ לפני הקב״ה ברשעי׳ הנודרים ואין משלמים: אל תתן את פיך. בנדר: לחטיא את בשרך. שיפקיד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך. שליח הבא לתובעך בדיקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא. בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך. מצות שהיו בידיך שעשית כבר אבדתם כן נדרש במדרש: על קולך. בשביל קולך: כי ברוב חלומות וגו׳. אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום: כי את האלהים ירא. הריני משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו׳. אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלי׳ את המשפט ואת הצדק: אל תתמה. על חפצו של מקום כשיבא עליהם רעה כי גבוה מעל גבוה שומר ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: גזל משפט. גזל של משפט לפי שהו׳ דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ. ענין אחר אם תראה שהם עושקי רשים וגוזלי משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב״ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר. ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים. יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו ולא תשמור על חטאתי שומר אמונים שמר את הדבר: ויתרון ארץ בכל היא. ויתרם של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום: בכל היא. בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד: הקב״ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונה מחריביה ולשלם שכר לבונים: אוהב כסף לא ישבע כסף. אוהב מצות לא ישבע מהם: ומי האוהב בהמון. מצות רבות לא תבואה ואין באחת מהם מצוה מסויימת וניכרת כגון בניין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה כאלה גם זה הבל כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש. ועוד פנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין וגבוהים עליה׳ שסמכן הכתובים יחד. ד״א ויתרון ארץ בכל היא שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף. לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון: לא תבואה. שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל. ד״א ויתרון ארץ בכל היא שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בתלמוד: מלך לשדה נעבד. מלך במקרא ובמשנה עורכו צריך להיות נעבד לבעל תלמוד שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהר׳ ודינין: אוהב כסף. אוהב תורה אינו שבע בה: והאוהב בהמון. תורה: לא תבואה. שיש לו מקרא משנה ואין לו תלמוד מה הנאה יש לו כל אלו בויקרא רבה: ברבות הטובה. כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה. מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה. להקב״ה בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו. שרואה שהם כפופים לפניו שאומר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה. כשבאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה: ומה כשרון לבעליה. הקב״ה: כי אם ראות עיניו. שאומר ונעשה רצונו:

מתוקה

כאשר צויתיך. שתשמור בבית האלהים כי בדרך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום ובכל עת שתזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם: טוב. כענין וכי תחדל לנדור: אל תתן. למה יהי פיך מוליד חטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי נכח עיני ה׳ דרכי איש וכל מעגליו יפלס ומלאך משרתיו הממונה לכתוב בספר כל הדבורים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה הנדר שנדרת. וחבל את מעשה ידיך כמו והשחית וכמהו מחבלים כרמים ויש חבל מלשון לידה כמו יחבל און חבלתך אמך שמה חבלה: ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור חבלי יולדה וחבל שליטי וכשוכב בראש חבל והוא התורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים בו והוא שם התואר כמו איש אטר יד ימינו: כי ברב. כמו כי בא החלום ברוב ענין אך את האלהים ירא בכל דבר או ענינו ראה אתה חלומות רבים ודברי הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים והענין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם: אם עושק. שמא תחשוב כי אין שומר על דבורך בעבור שתראה חמס בפרהסיא ואין מושיע ונכר רש בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק וגזל משפט כמוך כמו וגדר אבניו ונמוכרת כענין גדר מזה או כגזל וזכר במדינה לעיני הכל ולא במדבר. אל תתמה על החפץ שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע דעכי יש שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבי׳ וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידעאים מספרם כי הם גבוהים על אלה שמעלתם איננה שוה והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם חמשים וחמשה ולא אוכל לפרש: ויתרון. כאשר השלים לצוות על יראת אלהים שב להורות לו בדברי העולם אי זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יהיה בה חטא ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפי׳ המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבו׳ צרכו כי ממנו מחיתו: אוהב כסף. נפשו לא תשבע. ומי אוהב בהמון לא תבואה. יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים ומיני סחורות ולא יאהב תבואה גם זה הבל וגם ישוב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד ויש אומרים מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרש המון קנות עבדים ושפחות ושמשים רבים והענין שיאהב להיות המון לפניו: ברבות. רבו אוכליה. מפעלי הכפל והוא פעל עבר ויאמר מן הפעלים שהאלף שלהם איננו שלם לשון בווי לרבים כמו רבה בבאך ובאה. כשרון כמו טוב וכשר הדבר אחר שהטובה שלו ואכלות רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו:

מתוקה

מתוקה שנת העובד. עובד אדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך: והשובע לעשיר איננו מניח לו לישון. ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטייאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן. דבר אחר, מתוקה שנת העובד את האלהים. אם מעט ימי שניו. ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרובה משה פירנס את ישראל ארבעי' שנה ושמואל הנבי' פירנסם עשר שנים ושקלו הכתוב זה כזה שנאמ' משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' כך נדרש בתנחומא: והשובע לעשיר. בעל שמועות: איננו מניח לו לישון. בקבר שנאמר דובב שפתי ישני' כל תלמיד חכם שאומר דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: עושר שמור לבעליו לרעתו. כעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול: ואין בידו מאומה. אף זכות אבות: ומאומ' לא ישא בעמלו. כשימות לא ישא בידו שום זכות צדקה שעשה ממונו בחייו כל עומת שבא אותו שם הממון כן הלך: וחוליו. כמו וחולי והוי"ו יתירה כמו וי"ו של חייתו יער: לאכול ולשתות ולראו' טובה. לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק שהניתן לו ישמח כי הוא חלקו: והשליטו לאכול ממנו. בחייו: ולשאת חלקו. במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר: כי לא הרבה. שאין אורך ימים בעולם הזה: יזכור את ימי חייו. כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטרח לאסוף הון יטרח בדבר העומד לו לעולם הבא בחייו: כי האלהים מענה וגו'. הקב"ה עדות קבועה לזה לעולם: בשמחת לבו. ששמח לעשות טוב בחייו וראיתי במדרש זה אלקנה שמדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן לשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה האחר' כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגו' ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקדוש ברוך הוא עדות בכתובים והעיד עליו ועלה האיש ההוא מעירו.

מתוקה. ידוע כי העשיר יפחד ביום ובלילה על עשרו מן המלך וחומסים וגנבים ועוד שבע רוב ממון שיחשב בלילה מחשבות איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שבע שב אל המאכל כענין פן תשבענו והקאתו ושנת העובד פתוח כדרך כל סמוך ואם אתן שנת לעיני קמוץ כי הלמ"ד הכרית הסמיכה ואמ' רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי ענין שנת הקמוץ כמו שנתי וכמוהו אף נחלת שפרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין: יש רעה חולה. יתכן היות חולה מן נחלה מכתי מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם והענין רעה בחלי רע כענין וחלי רע הוא או תהיה מלת חולה על משקל טובה מן הפעלים שהע"ין שלהם איננו שלם מן על ראש רשעים יחול. ועודנו בענין הראשון שעבודת האדמ' טובה מכל ממון: ואבד העושר. בענין רע שהביא על בעליו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד רע היה החסי רע: כאשר. בי"ת בעמלו תחת מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם: וגם זו רעה חולה. היא לכל באי עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל לרוח: גם. ביום שהוא אור לא יאכל כי אם בחשך והענין מרוב עסקיו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי הנפש שהוא הפחד: הנה. זה פסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עומת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישמח: גם כל. ולשאת את חלקו. זה החלק שישא עמו: כי לא. יש מפרש אם לא יעמוד לו הטוב הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו בזכירתם שמחת לבב והנכון בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת כנוסף כמו ובא אחרי ואת הדוב. כי האלהים מענה. ענינו ומניא כמו אענה את השמים והם יענו את הארץ ויש אומרי' שהוא מלשון ענה וענינו יענה השואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה כשיאו' והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מראוי: מענה נקוד פתח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו כי אין מענה בפי שלשת האנשים: בשמחת לבו. שהיה שמח ברגל: ורבה

שנת ה' בשינה וסימ' נמסר בירמיה סימן נ"א ותהלים סימן קל"ג: לבעליו ג' וסימ' בעל הבור ישלם כסף ישיב. ואם גנב יגנב. עושר שמור לבעליו: זה י"ח כתי' ה' וב' כתי' ו' וסימ' נמסר במלכים ב' סי' ו': לרוח ג' קמץ וסימ' נמס' ביחזקאל ריש סימן

מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון: יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו לרעתו: ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד בן ואין בידו מאומה: כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו שילך בידו: וגם זה רעה חולה כל עמת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמל לרוח: גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף: הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת השמש מספר ימי חיו אשר נתן לו האלהים כי הוא חלקו: גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכל ממנו ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו זה מתת אלהים היא: כי לא הרבה יזכר את ימי חייו כי האלהים מענה בשמחת לבו:

בסימת דמיכת גברא די פלח למרי עלמא בלב שלים ואית ליה ניח על בית קבורתיה אין זעירות שנין יחי אין סגיאות שנין בתר דפלח למרי עלמא בעלמא הדין לעלמא דאתי אגר עובדי ידוי יחסין וחוכמת אוריתא דיי לגבר דעתיר בחוכמתא היכמה דמעסק בה בעלמא הדין ואישתדל באולפנא כדין תנוח עלוהי על בית קבורתיה ולא תשבקיניה בלחודוהי היכמה דלא שבקת איתתא לגוברה בלחודוהי לדמכא: אית בישותא מרעיתא חמית בעלמא הדין תחות שמשא ולית ליה אסו גבר דיכנוש עותרא ולא עביד מיניה טב לסוף יומיא ההוא עותרא נטיר ליה לאבאשא ליה לעלמא דאתי: וההוא עתרא די ישבק לבריה בתר מותיה יהובד על דיקנא ליה בגוון ביש ולא יתקיים ביד בריה די יוליד ולא אשתאר ליה בידוי מידעם: היכמה די נפק ממעי אימיה ערטלי בלא כסו ובלא מדעם טב כדין יתוב למיזל לבית קבורתיה חסיר מן זכותא היכמה דיאתא בעלמא הדין ומדעם אגר טב לא יקביל בטורחיה לסוברא עמיה לעלמא דהוא אזיל למהוי לזכו בידיה: ואף דא בישתא מרעיתא ולית לה אסו דכל קביל אתא לעלמא הדין הסיר מן זכותא כדין ייזיל לעלמא ההוא ומה מותר הוה ליה די טרח לקבלת רוחיה: אף כל יומוהי בחשוכא שרא בדיל דלחמוהי בלחודוהי טעים ובנכסים סגי חזי ובמרעין ורגיז הוו חיותי: והא דיחזירת אנא טבא הוא לבני אינשא ודשפיר להון למעבד בעלמא הדין דייכלון וישתון מן טורחותיהון בדיל דלא לאושטא ידא באניסא ובחטוף ולמיטר פתגמי אוריתא ולמיחן עניי נכסא מן בגלל דיחזון טבתא בכל טורחותהון די טרחו בעלמא הדין תחות שמשא מנין יומי חיוהי דגבר די יהב ליה יי במזליה ארום הוא חולקיה ולית אחורן בר מיניה: אוף כל אינש דיהב ליה יי עותר ונכסין ואשלטיה יי למיכל מיניה בעלמא הדין ולמעבד מניה צדקתא ולקבלא אגר שלים לעלמא דאתי ולמברח בטורחיה עם צדיקיא הא דא מתנא דאתיהיבא ליה במזליה מן קדם יי הוא: ארום לא יומין סגיאין חיי אינש די ידכר ית יומי חיוהי כמה מנהון עתידין למהוי טבין וכמה מנהון עתידין למהוי בישן מטול דלא אתמסרו לבני אינש ארום מן קדם יי איתגזר עלוהי כמה יומין איסתגיף וכמה יומין ייחי בחדות לביה:

ה' יפה ה' בקריאה וסימ' וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ. יפה עשיתיו ברוב דליותיו. את הכל עשה יפה בעתו. טוב אשר יפה לאכול ולשתות. הנך יפה דודי אף נעים: ולשמוח ב' א' מל' וא' חס' וסי' כי אם לאכל ולשתות ולשמוח. ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו. קדמא מל'. כי האלהים ו' וסימ' לעיל בסיפר' ויש סי' רא:

רשי

ורבה היא על האדם · בהרבה בני אדם היא נוהגת: עושר ונכסים · לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו · שיהא שמח בחלקו למצוא קורת רוח בעשרו כי מוסיף לעשוק ולהרבות הון כעניין שנאמר והוא ימות ולא ישבע וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממנו ויטול אותו ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו ומדרש א אגד' בדברי תורה: עושר ונכסי' וכבוד · מקר' משנה ואגדה: לא ישליטנו · שלא זכה לתלמוד ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה וכי איש נכרי יאכלנו · זה בעל התלמוד: אם יוליד איש מאה · בני': ורב שיהיו ימי שניו · לו ורב לשון דידי לכל טובה: ונפשו לא תשבע · מאות' הטובה שאינו שמח בחלקו ל להתקרר רוחו במה שבידו: וגם קבורה לא היתה לו · פעמים שנהרג וכלבי' אוכלים אותו וכל הדברי' האלו מצאנו באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו: טוב ממנו הנפל · של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו ל להצטער: ואלו חיה · ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל ו וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים: כל עמל האדם · בשביל פיהו הוא שיהנה ו ויאכל בעולם הזה ו והבא וזה לא נהנה בחייו: וגם הנפש לא תמלא · בתמיה כלומר וזה אפילו תאותו לא מלאה בהנאה מועטת כמו תמלאמו נפשי ל לשון השגת תאוה ו ואחרי שכן הוא מה יותר לו בחכמתו משאם היה כסיל · ומה לעני חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אבל החיים ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו: טוב מראה עינים מהלך נפש · טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך בנפש · דבר אחר טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו תלך כשימות: גם זה הבל · הוא הניתן לרשעים: מה

אבן עזרא

יש רעה · רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים האחד רב שהוא הפך מעט לרב תרבו את נחלתו והשני רב את יוצרו מלשון ריב והשלישי רב מלשון רבה קשת אך הוא מפעלי הכפל כמו השמיעו על בבל רבים והבא אחריו יורה עליו והוא על משקל דלים רכים ופעל עבר מן רכים יען רך לבבך וכן וברקים רב ויהמם ויורה עליו תחלת הפסוק ו וישלח חציו ויפיצם והרביעי גדול כמו מושיע ורב והבילם על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כענין קרית חנה דוד ויש מפרשי' שהוא המקום ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות ו ותהייכה למלך הרב ולשון רבים רבי המלך ולשון נקבה רבה ורבה היא על האדם: איש יש מפרשים נכסים כמו רכוש ומלת חסר ומלת מלא על דרך אחת והם שתיהם מן הפעלים העומדי' אף על פי שצריכין סמיכה והענין כשיאמ' האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לבאר חסרונו אם מחכמה אם מהון אם מגדולה הלא ת תראה חסר משוגעים אני והוא סמוך ועניינו חסר אני משוגעים וכן מלא ימים וכן ו ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבנינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו חסר מעט מאלהים וטעם האומר כי הוא יוצא לשנים פעלים ונמצא מן הכבד הנוסף ו והממעיט לא החסיר ענינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף: אם יוליד · אם יוליד בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור ה היות' כלל חשבון הלא תראה כי בהשלמת העשרה תחל באחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו · ושנים רבות יחיה עד שיהיה ימים · ורב שיהיו ימי שניו ממנהג העולם · וגם קבורה התכריכין שיקבר בהם המת והנפל הוא כנפל אשת: כי בהבל · וצריך שיתעלם שמו ולא יזכר: גם שמש · ישוב לנפל ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה · נחת היה לו כי לא עמל בדברי העולם וזה בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא תענוג בשתי העולמות: ואלו חיה · זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו · ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות · אל מקום אחד הוא הקבר: כל עמל · תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ולא ימות ועניין וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל חטה ועניין גם ישוב על הנפש שלא ימלא כי תמיד ירד המאכל ממנו: כי מה יותר לחכם · אם יבקש החכם ממון אין קץ ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו ועניין מה לעני יודע העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכם לא כנגד החיים חיים במקום הזה שם התואר כמו חיים כלכם: טוב · אמר מה לחכם שיהלוך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא תמלא די לו הכמות הנראה לעין אף על פי שהנראה ואמר יעלה במחשבת הנפש הכל · פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כעניין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו: מה

ורבה ד' וסימ' בסדר משפטים וישעיה סיבן ו': חסר ד' וסימ' כי מה אתה חסר עמי דירבעם · כד הקמח לא כלתה · וגם בדרך כשהסכל · ואיננו חסר לנפשו: שניו ג' וסימ' כפי שניו ישיב את גאלתו · ומספר שניו ולא חקר · ורב שיהיו ימי

ו יֵשׁ רָעָה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְרַבָּה הִיא עַל־הָאָדָם: אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵינֶנּוּ חָסֵר לְנַפְשׁוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּה וְלֹא־יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי יֹאכְלֶנּוּ זֶה הֶבֶל וָחֳלִי רַע הוּא: אִם־יוֹלִיד אִישׁ מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה וְרַב שֶׁיִּהְיוּ יְמֵי־שָׁנָיו וְנַפְשׁוֹ לֹא־תִשְׂבַּע מִן־הַטּוֹבָה וְגַם־קְבוּרָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ אָמַרְתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנָּפֶל: כִּי־בַהֶבֶל בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכֻסֶּה: גַּם־שֶׁמֶשׁ לֹא־רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה מִזֶּה: וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ: כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא: כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־הַכְּסִיל מַה־לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים: טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ:

אִית בִּישְׁתָּא דַּחֲזֵית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְרַבְּתָא הִיא עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא: גְּבַר דִּי יְהַב לֵיהּ יְיָ בְּמַזָּלֵיהּ עוּתַר וִיקַר וְנִכְסִין וְלֵיתוֹהִי מַחְסַר לְנַפְשֵׁיהּ מִכֹּל דִּי יִתְרְעֵי וְלָא אַשְׁלְטֵיהּ יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ לְמִטְעַם מִנֵּיהּ אֱלָהֵן יְמוּת בְּלָא וְלַד וְלָא חַס קְרִיבֵיהּ לְאַחְסַנוּתֵיהּ אֲרוּם אִנְתְּתֵיהּ תְּהֵא מִתְנַסְבָא לִגְבַר חִילוֹנַאי וְיַחְסְנִינֵיהּ וְיֵיכְלִינֵיהּ כָּל דֵּין גָּרְמוּ לֵיהּ חוֹבוֹהִי דְּלָא עֲבַד מִנֵּיהּ מִידַּעַם טַב וְאִתְהֲפִיךְ עֻתְרֵיהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לַהֲבָלוּ וְלִמְרַע בִּישָׁא: אִין יוֹלִיד גְּבַר מְאָה בְּנִין וּשְׁנִין סַגִּיאִין יְחֵי וּבְשׁוּלְטָנוּתָא וְרַבְּנוּתָא הֲוָא דִּי יְהוֹן יוֹמֵי שְׁנוֹהִי וְנַפְשֵׁיהּ לָא שָׂבְעַת מִן טַבְתָא דַּהֲוַת לֵיהּ עַל דִּי רְחִים עַל עֻתְרֵיהּ וְלָא קְנָא מִנֵּיהּ שְׁמָא טָבָא אַף בֵּית קְבוּרְתָּא לָא הֲוַת מְזֻמְּנָא לֵיהּ אֲמָרִית אֲנָא בְּמֵימְרִי דְּטַב מִנֵּיהּ שִׁלְיָא דְּלָא חֲזָא עָלְמָא הָדֵין: אֲרוּם בְּהַבְלוּ אָתָא בְּעָלְמָא הָדֵין וּבַחֲשׁוֹכָא שְׁמֵיהּ מִתְחַפֵּי מִן בִּגְלַל דְּלֵית לֵיהּ זְכוּתָא וְשׁוּם טַב לָא קְנָא לְמֶהֱוֵי מִדְּכַר: וְאַף נְהוֹר אוֹרַיְתָא לָא חֲמָא וְלָא יְדַע בֵּין טַב לְבִישׁ לְמִבְחַן בֵּין עָלְמָא הָדֵין לְעָלְמָא דְּאָתֵי: וְאִלּוּלֵי הֲווֹ יוֹמֵי חַיּוֹהִי דְּגַבְרָא תְּרֵין אַלְפִין שְׁנִין וּבְאוֹרַיְתָא לָא עָסִיק וְדִינָא וּצְדַקְתָּא לָא עֲבַד בִּשְׁבוּעַת מֵימְרָא דַּיְיָ דְּבְיוֹם מוֹתֵיהּ נַחְתָּא נַפְשֵׁיהּ לְגֵיהִנָּם לַאֲתַר חַד דְּכָל חַיָּבַיָּא אָזְלִין תַּמָּן: כָּל טוֹרַחַת דְּגַבְרָא בְּדִיל מְזוֹן פּוּמֵיהּ הוּא טָרַח וְעַל מֵימַר פּוּמָא דַּיְיָ מַיְתִין וְאַף נַפְשָׁא דֶּאֱנָשׁ לָא תִשְׂבַּע מִכְלָא וּמִשְׁתְּיָא: אֲרוּם מַה מוֹתְרָא אִית לְחַכִּימָא בְּעָלְמָא הָדֵין יַתִּיר מִן שַׁטְיָא בְּגִין דְּרָא בִּישָׁא דְּלָא מִתְקַבַּל עֲלַוֵיהוֹן וּמָה אִית לֵיהּ הַהוּא גַּבְרָא עַנְיָא לְמֶעְבַּד אֱלָהֵן לְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְתָא דַּיְיָ בְּגִין דִּי יִנְדַּע הֵיכְדֵין לִמְהָךְ עָתִיד לִמְהָךְ לְכָל קֳבֵיל צַדִּיקַיָּא בְּגִינְתָא דְעֵדֶן: טַב לְגַבְרָא לְמֶחֱדֵי עַל עָלְמָא דְּאָתֵי לֵיהּ וּלְמֶעְבַּד צִדְקְתָא וּלְמֶחֱמֵי אֲגַר טַב עַל עוֹבָדוֹי לְיוֹם דִּינָא רַבָּא מִן דִּי יֵזִיל לְעָלְמָא הַהוּא בְּסִיגּוּף נַפְשׁ בְּרַם דֵּין לְגַבְרָא חַיָּבָא חֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא:

שניו: לזה ג' וסימ' הלא לזה יענו במחולות לאמר · אך לשקר שמרתי את אשר לזה · ולא ידע נחת לזה מזה: יותר ז' מל' בליש' וסימ' נמס' לעיל בסיפר' סימן כ': להלוך ד' חס' וסימ' ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים · כי כאן "" לתתי להלך עמכם · מה לעני יודע להלך נגד החיים · להלך אל אל במשפט: לדין ג' וסימני' בתלים סימן נ':

ב' מלין כתי' ה' במצעות תיבותא ולא קריין וסימ' בהחפוס וילכו אחריהם עד הירדן. בחשרה ויקם המלך לילה. וחד פליגא עליה. שהתקיף מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע: כצל ה' דגש' וסי' נמסר באיוב סוף סימן י"ג: כל לשון אבל

ג' מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא אָדָם וְלֹא־יוּכַל לָדִין עִם שֶׁהתַּקִּיף מִמֶּנּוּ׃ כִּי יֵשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה מַרְבִּים הָבֶל מַה־יֹּתֵר לָאָדָם׃ כִּי מִי־יוֹדֵעַ מַה־טּוֹב לָאָדָם בַּחַיִּים מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם כַּצֵּל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד לָאָדָם מַה־יִּהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ׃ טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ׃ טוֹב כַּעַס מִשְּׂחֹק כִּי־בְרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב׃

מה דהוה בעלמא הא כבר אתקרי שמיה ואשתמודע לבני אנשא מן יומא דהוה אדם קדמאה וכולא גזירת מימרא דיי היא ולית רשו לגברא למיקם בדינא עם מרי עלמא דתקיף מיניה׃ ארום אית פתגמין סגיאין דמסגין הבלו בעלמא מה מותר אית לגבר דמתעסק בהון׃ ארום מן הוא דינדע מה יוטיב לאינשא בעלמא הדין אלהן למעסק באורייתא די אינון חיי עלמא וכל מנין יומי חיי הבלו די יחי בעידן מותיה אינון חשיבין בעינוי כטללא דמן הוא די חוי לאנשא מה דעתיד למיהוי באפותי בעלמא הדין תחות שמשא׃ טב שמא טבא דיקנון צדיקיא בעלמא הדין יתיר ממשחא רבותא דהוה מתרבי על ריש מלכיא וכהניא ויומא דישכוב גבר ומפטר לבית קבורתא בשום טב ובזכותא מן יומא די איתיליד רשיעא בעלמא׃ טב למיזל לגבר אבילא לנחמותיה מלמיזל לבית משתיא דחמרא דמתלעבין די בבית אבילא תמן הוא סוף כל אינשא למיזל די על כולהון אתגזרת גזרת מותנא ומן בגלל דיהך לבית אבילא גברא צדיקא יתיב ויתן לליביה מילי דמותא ואין אית בידיה מדעם ביש ישבקיניה ויתיב בתיובתא קדם מרי עלמא׃ טב רגיז דרגז מרי עלמא על צדיקי בעלמא הדין מן חוכא די הוא מחייך עם רשיעא ארום באבאשות אפי שכינתא אתי בצורתא ופורענותא בעלמא בגין לאוטבא לב צדיקיא ויצלון קדם מרי עלמא דהוא מרחים עליהון׃

על כמ"ה אל וס' כי ארד אל בני אבל שאלה. כי התאבל שמואל אל שאול. עד מתי אתה מתאבל אל שאול. וקראו אבר אל אבל. ללכת אל בית אבל׃

אבן עזרא

מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע. שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגרם שיהיה כמו הם: כי יש דברים הרבה. חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי חשק וכלם והדומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על הענין היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר יש לו: כי מי. גם זה ישוב לענין הענין היודע כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר ראוי שיעשה אות' כצל עובר ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפילו לא ידע מה יעשה אחריו בממונו וענין יעשם כצל שישימו במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועד רע ועושר ועוני ופי' אחר בפסוק והשכל ירבה דברי: טוב שם. גם זה הפסוק טוב שם דבק בראשונים כי הענין היודע שמעשיו טובים יותר כבוד לו הוא השם משמן הטוב ויותר יתכוב ויום המות הוא טוב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב ויתכן היות ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימצא מנוחה ושכר טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד ויש מפרשים ויום המות חייב אדם שיעלה על לבו יום המות מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסוק: טוב ללכת. בעבור ראותו מה הוא סוף כל האדם שהוא המות ובעודנו חי יתן אל לבו: טוב כעס. כבר בארו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות האחת הנפש הצומחת והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כח קרא שמו נפש או מה שתרצה שיגדל גשם הצמח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכ' לאכול והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות חמשה ובעלת התנועה ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם ולאד' לבדו נפש שלישי' היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמ' והנפש השנית היא אמצעית בין שתי הנפשות והשם כטע שכל באדם הוא הנקרא לב למלאת חפץ כל נפש בעתו וגם עזרהו במנות תשמורנה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמת כי אם אח' קריאת ספרי רבי' ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף כי לפרט ועיקר הצורך הוא שירא' בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישרא' ז"ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמ' טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמ' רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה וכן ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי הקהל שבחכמים לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו והוצרך אחד מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהיה קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והראיה הגמור' אני קהלת הייתי מלך ואח' שהעיד הכתו' על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת ועתה אפרש אותם בדרך קצרה אף על פי שהשלש נפשות נקראות בשם אחד בעבור היות האדם כי הנשמה תקרא רוח ונפש לכן אשים שמות להם למען לא אאריך בתואר כל אחת ויהי שם הנפש המתאוה לאכול ולשמוח וחשק המשגל נפש ויהי שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולה רוח ויהי שם נפש בעלת החכמה נשמה גם כן חלקם רבינו סעדיה גאון ז"ל וידוע כי בהתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניה בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם ובהתחבר

רשי

מה שהיה כבר נקרא שמו. חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו. כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו: כי יש דברים הרבה. שנתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים ואחריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמת: כי מי יודע. כי מי אשר יודע מעשי' טובים ומה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו. שהם מעט מספר: ויעשם. לאותם מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואף על פי שאמ' שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועי' כבר פירשו דוד אביו ימיו כצל עובר זהו צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: כי מי יגיד לאדם. במה יתקיים הון שקבץ מעושק לבניו אחריו תחת השמש: טוב שם משמן טוב. יפה לאדם שם טוב משמן טוב. וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין ששמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקים אתה נותן לתוכן מים והם בולעים. טוב שם משמן טוב שמן טוב יורד למטה שנאמר כשמן הטוב היורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר ואגדלה שמך שמן טוב למטה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר שם טוב לסוף העולם אמר רבי יהודה ברבי סימון מצינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו. כשנולדים אין הכל יודעי' מה היא מיתה כשנסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן: טוב ללכת אל בית אבל. מדה הנוהגת בחיים ובמתי': מלכת אל בית משתה. שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם. בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם סופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם המת אצטרך אני שיגמלו לי במותי דידל ידלוניה דיטען יטענוניה דיספד יספדוניה דיילוה ילווניה. דבר אחר באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יכול לומ' לו סופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונת בניך ושם אלך: והחי יתן אל לבו. הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד: טוב כעס משחוק. מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יצטער טוב היה להם לדור המבול אם הראם הקב"ה פנים זעומות על עבירות שביד' משחוק ששחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרי' למוטב טוב היה לאדוניהו אם עכבו אביו על כל יתרה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב. יהפוך לב האדם להטיב דרכיו: לב

חצי הספר בפסוקים

סוף ג' וכסיפ' תר' דף ותר ס"פ ותר חנגית כסוף

לֵב חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שִׂמְחָה: טוֹב לִשְׁמֹעַ גַּעֲרַת חָכָם מֵאִישׁ שֹׁמֵעַ שִׁיר כְּסִילִים: כִּי כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן שְׂחֹק הַכְּסִיל גַּם־זֶה הָבֶל: כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וִיאַבֵּד אֶת־לֵב מַתָּנָה: טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב אֶרֶךְ־רוּחַ מִגְּבַהּ־רוּחַ: אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ: אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ עַל־זֶה: טוֹבָה חָכְמָה עִם־נַחֲלָה וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ: כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ:

לִבְּהוֹן דְּחַכִּימַיָּא אָנִין עַל חוּרְבַּן בֵּית מוּקְדְּשָׁא וְעָצִיב עַל גָּלוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְלֵב שַׁטְיָא בְּחֶדְוַת בֵּית לֵיצָנוּתְהוֹן אָכְלִין וְשָׁתָן וּמִתְפַּנְּקִין וְלָא יִתְבּוּן עַל לִבְּהוֹן סִיגוּף אֲחֵיהוֹן: טַב לְמִיתַּב בְּמִדְרַשׁ בֵּית אוּלְפָנָא לְמִשְׁמַע נְזוּף גְּבַר חַכִּימָא בְּאוֹרַיְתָא מִגְּבַר דְּאָזִיל לְמִשְׁמַע קַל טַבְלָא דְּשַׁטְיָן: אֲרוּם כְּקַל קִיבְלַת כּוּבִין דְּמִתּוֹקְדִין תְּחוֹת דּוּדָא כְּדֵין קַל חוּכָא דְשַׁטְיָא אוּף דֵּין הֲבָלוּ: אֲרוּם אֲנִיסָא יְהָתֵל בְּחַכִּימָא בְּגִין דְּלָא אָזִיל בְּאוֹרְחָתֵיהּ וּמְהוֹבֵד בְּמִילוּי בִּישַׁיָּא יַת חוּכְמַת לֵב חַכִּימַת דְּאִיתְיְהִיבַת לֵיהּ בְּמַתְּנָא מִן שְׁמַיָּא: טַב סוֹף עִסְקָא מִן שֵׁירוּיֵהּ דִּבְשֵׁירוּיֵהּ לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר מַה דְּעָתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפֵיהּ אֱלָהֵן סוֹף מִילְּתָא טַב אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר דְּטַב הוּא וְטַב מִן קֳדָם יְיָ גְּבַר דִּי שַׁלִּיט בְּרוּחֵיהּ וּמְכַבֵּשׁ יִצְרֵיהּ מִגְּבַר דְּאָזִיל בְּגַסּוּת רוּחֵיהּ: וּבְעִידָן דְּתֵיתֵי עֲלָךְ אוֹכַחְתָּא מִן שְׁמַיָּא לָא תְבַהֵל בְּנַפְשָׁךְ לְמִרְתַּח וּלְמֵימַר פִּתְגָמֵי סַרְבָנוּתָא כְּלַפֵּי שְׁמַיָּא אֲרוּם אִין אַנְתְּ סָבִיל יִשְׁתְּבִיק לָךְ וְאִין אַתְּ מְסָרֵיב וּמִרְתַּח דַּע אֲרוּם רִתְחָא בְּעִטְפֵי שַׁטְיָן יְנוּחַ עַד כְּדוֹן דִּי הוֹבֵד יַתְהוֹן: וּבְעִידָן עָקְתָךְ לָא תֵימַר מַה דַּהֲוַת קֳדָמַת דְּנָא טַב בְּעָלְמָא דְּיוֹמִין קַדְמָאִין הֲווֹ טָבִין וְאִינְשֵׁי דָּרָא הַהוּא הֲווֹ שַׁפִּירֵי עוּבָדָא יַתִּיר מִן אִילֵּין בְּגִין כֵּן טָבָא הֲוָת מַטֵּי לְהוֹן וְאַנְתְּ לָא עַל חוּכְמְתָא שְׁאֵלְתָּא עַל דְּנָא: טָבָא טַבְתָּא חוּכְמְתָא דְּאוֹרַיְתָא עִם אַחְסָנַת מָמוֹנָא וְיַתִּיר לִגְבַר לְמֶהֱוֵי מְדַבַּר בְּעִנְוְתָנוּתָא עִם גּוּבְרִין דַּיָּירֵי אַרְעָא דְּחָזַן טַב וּבִישׁ תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין: אֲרוּם הֵיכְמָה דְּמִסְתְּתַר גְּבַר בְּטֵלָּל חוּכְמְתָא הֵיכְדֵין מִסְתְּתַר בְּטֵלָּל כַּסְפָּא בְּעִידָן דִּי עָבִיד מִינֵּיהּ צִדְקְתָא וּמוֹתַר מַנְדְּעָא חוּכְמְתָא דְּאוֹרַיְתָא תְּחַיֵּית מָרָהָא מִבֵּית קְבוּרְתָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי:

רשי

לב חכמים בבית אבל · מחשבתם על יום המיתה : ולב כסילים בבית שמחה · אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאולם : כי כקול הסירים · עצי קוצים שמפיצים בלע"ז : תחת הסיר · תחת סיר נחשת הכפוי על תבער קוצים והם מקשקשי' לתוכה אמר ר' יהושע בן לוי כל קיסיא כד אינון דלקין ליתקלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנן מן קיסיא מודיעי' אף אנו מן העצים וים כורך בנו אף הכסילי' מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים : גם זה הבל ועמל · הוא שמסר הקב"ה לבריות להיות יגעים ומקנתרים בהם : כי העושק יהולל חכם כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכסל דתן ואבירם קנתרו את משה לומר ירא יי' עליכם וישפוט וגו' וערבבוהו ואברו את וגרמו לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמר והצל לא הצל את עמך ונכנס בדב' שהשיבהו עתה תראה ולא תראה במלחמת שלשים ואח' מלכים : לב מתנה · לב חכמה שהיא מתנ' לאדם שנאמר כי יי' יתן חכמה · עושק · לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראו' זו מזו וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו : טוב אחרית דבר מראשיתו · כשמתנו בראשי' הדב' אין אנו יודעי' מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה · דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו רבי מאיר הוי קאים ודרים כוליה מילתא דר' אלישע בן אבויה במדרש קהלת : ארך רוח · המאריך רוגזו ואין ממהר לריב : אל תבהל · אל תמהר : אל תאמר מה היה שהימים וגו' · אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד : כי לא מחכמה שאלת · שהכל לפי זכות הדורות : טובה חכמה וגו' · חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה : ויותר לרואי השמש · יתרון היא החכמה לכל הבריות · רואי השמש הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו : כי בצל החכמה בצל הכסף · כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא : ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמ' תחיה בעליה :

אבן עזרא

ובהתחבר הנשמ' עם הרוח תנצח' הנפש אז תפקח' מעט עיני הנשמ' להבין חכמות הגויות לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה ושיא המולידה הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק ועניין כי ברוע פנים ייטב לב שיא הדאגה כמו מדוע פניכם רעים ועניין לב הוא השכל ואחר שתתגבר הנשמה על הנפש בעזרת הרוח צריכה הנשמה להתעסק בחכמה שתעזור אותה עד שתנצח הרוח ותהיה תחת ידיה וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס ועניין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימצא כי אם בעתו לצורך ועניין כי ברוב חכמה רב כעס כעניין אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויצא מן היישוב כעניין למה תשומ' וימות בלא עתו על כן הטוב לאדם שישקול כל דבריו ועניניו במאזני צדק ויתן חלק לכל כפי בעתו ועניין והסר כעס מלבך הו' שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא התאוה כי אם אכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם הוסיף על המסגל יבוא רעה חולה על בשרו ועניין בשרו הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שיחלים אדם בכל יכלתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה ועניין טוב אשר יפה לאכול ולשתות כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא האמת ועניין כי מה יותר לחכ' שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ושים יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי היגעים בעולם ואינם מבקשים חכמה השמחים הם יותר משובחים מהדואגים לאבל ולשמחה מה זו עושה הוא האמת ופי' ושבח אני את המתים כנגד העשוקים ועניין כי לכלב חי הוא טוב דברי בני האד' וגם כתו' למעלה וגם לב בני האד' מלא רע והוללות בלבב' וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם ועניין כי עת לכל חפץ הוא האמת ועניין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל על הרוב ידבר ועניין יש רשע הוא הנמצא לפרקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת כי הספר בעבור דעמעט אין בחכמ' העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר ופעם שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כ סיל גם כן בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אמת : לב חכמים · אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפילו כשלא ילכו אל בית האבל בית האבל תמיד בלבם : טוב · יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועילנו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמתו והעניין שאפילו גערת חכם שבעם יותר תועיל ותתענג הנשמה בה משמוע שיר כסילים : כי כקול · סירים כמו קוצים מלשון הנני סך את דרכך בסירים והעניין שישים על דרכם סירים וקוצים ותחת הסיר כמו בשכתנו על סיר הבשר ובא סיר עם סירים ביחד ואיננו מעניין אחד והוא לשון צחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עיירים להם ואמר גם זה הבל וישוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה ועניין כי אם קול ונעקה כקול הסירים : כי העושק · הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכי' שיש דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויאבד דבר טרם מתנה בעבור היות ויאבד לשון זכר כעניין ושוכה מתנו' יחיה וכמהו עד כמצא עולתה בך : טוב אחרית דבר מראשיתו · אמר כי החכם ראוי שלא יאהב מתנות וכל דבר שיעשה יביט מה אחריתו כי הוא העיקר הלא תראה כי החכ' יאכל רפואה היא מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מלאכול מתוק שהוא טוב בראשיתו ורע באחריתו ושיהיה ארך רוח וארך הוא שם התואר על משקל ילד ויבא הלך יקר פאת : אל תבהל · עניין תבהל כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק הזה בפסוק טוב כעס : אל תאמר · עודנו מצוה ומזהיר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקנו ולא יכעס בעבור שים לכסיל ממון רב ממנו ויהיה ארך רוח ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו : טובה חכמה · ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו : כי בצל · אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין כל חכמה ובל הכסף שהחכמה תחיה בעליה כי החכמה היא צורת הנשמה העליונה שאיננה מתה במות הגוף : ראה

שחוק ובסיל ד' בליש' שחוק חסרי' בכתובי' וסי' נמס' בירמיה סימן ב' ועיין במשלי סי' י"ד : בחיק בלהון מ"ל בליש' במ"ד חס' וסי' בליותי בחיקי · ותחבק חק נכריה · שחד מחק רשע יקח · ושחד בחק חמה עזה : בצל י"ב רפין וסי' על כן באו בצל קורתי · בחרב בציון שאון זרים תכניע · כי בצל החכמה בצל הכסף ב' בפסו' · בצל חשבון עמדו · בצל ידו החביאני · ולהחסות בצל מצרים · ודבתריה והחסות בצל מצרים · בצל דליותיו תשכנה · בצל כנפיך תסתירני · בצל כנפיך יחסיון · בצל שדי יתלונן :

אבן עזרא

ראה · והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר נגזר עליו מה שנגזר משמת ימי בראשית ומעשי מלאכת השמים יבינו והוא פירוש אשר ברא אלהים לעשות כי האלהים שם בכל מלאכתו כח על הדמות הראשונ' ומי שהיתה מערכתו מעוותת מדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה: ביום · והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרי' לו כשתהיה ביו' טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליך להסתכל כי יום רעה יבא כענין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרך תאות לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה הענין אל תשמח · גם את זה לעומת זה כענין שנ' בספר יצירה שבע כפולות בג"ד כפר"ת ועל דברת כמו בעבור והו' כמו על דבר אשר לא קדמו אתכ' וכמהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה הו"ו נוסף כיו"ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי במדינות ואחריו ישוב אל האלהים והענין שעשה זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו שפירשתי בתחלת הספר: את הכל · יש הוא הנמצ' לפרקים מעטים וענין אבד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך ענינו מאריך ימים ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה תענוגים לגוף: אל תהי · אם התפללת מן הבקר ועד הערב ותתענה והדומה להם תשומם והענין תסור מדרך הישוב כמו שיעשו תועים בארץ אדום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מראוי ומלת תשומם מבנין נפעל ויש אומ' כי דגשות השי"ן איננה לחסרון נו"ן נפעל רק לחסרון תי"ו התפעל והיה ראוי שיהיה תשתומ' כי לא ימצא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימצאו שניהם רק ימצא בבנין התפעל בפעלים שהע"ן שלהם איננו שלם כמו תתבנה ותכונן: אל תרשע · בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות הוא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת: טוב · כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מעט מחלקי הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו ואיננו צריך לחפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהיו ולא יסור ממנה ימין ושמאל וישמור המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני העולמות ובענין הזה חתם ספרו כי ירא אלהים יצא את כלם לאמת: החכמה · בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לבאר שאין מעלה גדולה כחכמה רק הזהיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעוז שליטים רבים ומנין עשרה בעבור היותו סף חשבון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחדי' ובעבור היות עיקר כל דבר הראש ואמצעיתו וסופו היה האלף בלשון הקדש בתחלה והיו"ד בסוף והנה הה"א והוי"ו אמצעיים ואלה הארבעה אותיות הם למסך ולא יתכן שימצא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם נמשך עמו והאלף והיו"ד בחשבון שומרי עצמם כמו גדר והה"א והוי"ו חשבון עגול וסוד גדול יש בשם הנכבד והנורא שאיננו שם מדה והוא מן האותיות הנזכרים וענין אשר היו בעיר הראות עוזם בהתחבר' כלם במקום אחד בהסכמה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון: כי אדם · חוזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרבה וענינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא במועל או בדבור או במחשבת ככתוב בספר משלי בשבע התועבות לב חורש מחשבות און וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם: גם

מסורה

שלא ד' וסי' שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר · ברוך יי' שלא נתננו טרף לשניהם · שלא עמל בו יתננו חלקו · שלא ימצא האדם אחריו מאומה: בצדקו ל' כתיב ב' יש צדיק אבד בצדקו · וחד כצדקו בכ"ף אודה יי' כצדקו ואינון מן א"ב מן חד חד חד ב"ת וחד כ"ף בריש תיבו' וכל חד וחד ל' דכו' וסי' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הב"ת בס"ד: יותר ז' מ"ל בליש וסי'

קהלת

ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו: ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה: את הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו: אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם: אל תרשע הרבה ואל תהי סכל למה תמות בלא עתך: טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך כי ירא אלהים יצא את כלם: החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר: כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא:

תרגום

הוי מסתכל ית עובדא דיי וגבורתיה די עבד ית סמיא ית גבינא וחגירא למיהוי הון פרישן בעלמא ארום מן הוא די יכיל לתקנא ית חד מנהון אלהין מרי עלמא די עוותיה: ביום דיוטיב לך יי תהי אף אנת בטיבותא ותיטב לכל עלמא בגין דלא ייתי עלך יומא בישא חזי ואסתכל ואף ית דין כל קביל דין עבד יי בגין לאוכחא אינשי עלמא מן בגלל דלא ישכח אינש בתרוהי מדעם ביש לעלמא ההוא: ית כולא חזית ביומי הבלותי דמן קדם יי מתגזרין טב וביש למהוי בעלמא על עיסק מזליא דאיתבריאו בהון בני אינשא דאית גבר זכיי אבד בצדקותיה בעלמא הדין וזכותיה מנטרא ליה לעלמא דאתי ואית גבר חייב דמאריך יומין בחובוהי וחושבן עובדוהי בישיא נטרין ליה לעלמא דאתי לאתפרע מיניה ביום דינא רבא: לא תהי זכאי יתיר בעידן דאתחייב חייב קטול בבית דינך בדיל דתיחוס עלוהי דלא למקטליה ולא תתחכם בכן יתיר חוכמת רשיעא דקיימין בדרך ולא תאלף אורחתהון למה דין תצדי ית אורחתך: לא תהך בתר הירהור לבך דילאתחייבא סגי ולא תרחק אורחך מן אולפן אוריתא דיי למהוי שטיא למה אנת גרים מותא לנפשך וית קצרון שני חייך לממת עד דלא מטא זמנך לממת: טב דתאחיד בעימקי עלמא הדין לגמול טובא לנפשך באורח תגריא ואף מדין ספר אוריתא לא תשבוק חולקך ארום גבר דדחיל מן קדם יי נפק ית די חובת כולהון: וחוכמת יוסף בר יעקב איסתייעא עלוהי לחכימותיה כל קביל עשרתי אחוהי צדיקיא דשלטין ברחלתא דיי ולא שלט בהון יצרא בישא בעידן דהוו יהיבין בקרתא דמצרים ולא קטלו ית יוסף אחוהון דהוה מצער להון בזימנא ההוא בקל מילוי וארום לית גבר זכאי בארעא דיעביד טב כל יומוהי ולא יחוב קדם יי אבל גברא די יחוב קדם יי חמי ליה למהדר בתיובתא עד דלא ימות:

מסורה

איש אל יותר ממנו דמן · ויותר ממנו מאה רכב דשמואל · וחברו דד"ה · ואת היות' הותרנו' כי מה יותר לחכם עם הכסיל · ואל תתחכם יותר למה · לעשות יקר יותר ממני · ובכס"ר אחר"תי כסר במקום ואל תתחכם יותר ויותר לראי' השמ"ש: ואל תהי סכל חד מן כ"ו יחידאין ואל סמיכין למלה אחרא וכל חד לית דכו' וסימ' נמסר במסר' רבת' בערך אל בס"ד: תנח נ' דגשי' וסי' אם רוח המושל תעלה עליך · טוב אשר תאחוז בזה · בבקר זרע זרעך · וא' ותנח בגדו אצלה עד בוא · ואינון חד מן ג' זוגין מן ג' ג"ת בריש' וא' ות' וסימ' תמת וסימ' נמסר בסדר בלק ואיוב סימן לו"' · ותודותיו ג' וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו · תנח ג' וסימ' דלעיל:

רשי

ראה את מעשה האלהים · היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן · לאחר מיתה את הדבר אשר עותו בחייו: ביום טובה היה בטוב · ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה · כשתבא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנ' ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' ולא תהיה מן הנראים והיו דראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה · הטובה ושכר פעולתה לעומת הרעה ושכר פעולתה: אשר לא ימצא האדם מאומה · להרהר אחריו של הקב"ה: יש צדיק אובד בצדקו · אע"פ שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פינחס הכהן שעלתה נומי ברגלו קראו לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לחוניא בנו אמ' לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאביו: אל תהי צדיק הרבה · כשאול שרימ' להיות צדיק וריחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר · לדון קל וחומר של שטות ומה על נפש אחת אמר' תורה הבא עגלה ערופה וכו': ואל תרשע הרבה · אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך · כשאול שנ' וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהני' ובעמלק: טוב אשר תאחוז בזה וגו' · אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו: יצא את כולם: ידי שניהם יקיים הצדק והרשע כהילכתן: החכמה תעוז לחכם · לפי שאמ' אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסף עליו אלא פשפש במעשיך ותהא תוהא על שחטא אמר החכמ' תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה: מעשרה שליטים · מניכו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר · בירושלם רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקי' צדקיהו: כי אדם אין צדיק בארץ · לפיכ' צריך לפשפש במעשיו:

נס

רשי

גם לכל הדברים וגו' · לפי שמדבר בשאול מקבל לשון הרע על טוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים וגו' אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן: אשר לא תשמע את עבדך מקללך · אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך · דבר אחר מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם מתי עיניו מראין אותו דברי עבירה שתי אזניו משמיעים אותו דברים בטלים שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו מוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו · דבר אחר החכמה תעוז לחכם זה נח · מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו · ד"א לחכם זה אברהם · מעשרה שליטי' מעשר דורות שלפניו · ד"א לחכם זה יוסף · מעשרה שליטים אלו אחיו · ד"א לחכם זה משה · מעשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף על ידיהם אוכל מן פומא לוושט ומן וושט לכרסא וכו' כדאית במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא כצרכו למאכל ארבעים יום וארבעים לילה כל הפנים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא של אחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה על מקראות של מטון ועל של מעלן: נסיתי בחכמה · בתורה: אמרתי אחכמה · לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני · ומה היא זו · רחוק מה שהיה את הדברים הרחוקים שהיו ביצירת בראשית: ועמוק עמוק · הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להדר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור · ועוד סבותי לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה: ולדעת רשע כסל · לעמוד על סוף דעתה של תשובה והסכלות והוללות מעורבב ותשועתם שבה: ומוצא אני מר ממות שהיא קשה מעשרה דברים הקשים שנבראו בעולם כדאיתא בבבא בתר' בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו המינות: וחרמים לבה · לשון מכמורת כמו יעורהו בחרמו יאספהו במכמרתו: אסורים ידיה · ומשהחזיקה באדם הרי הוא כנתפש בקשורי עבותות · אסורים שם דבר של קשורים כמו ויתשו אסורין קשוריו כך פירשו מנחם: ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון · כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקב"ה אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת · אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבצת החכמ' · קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אמרו בלשון זכר מוסב על הקובצה והוא שלמה ובמדרש מצינו אמר ר' ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים מסיחה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי וכתוב אחר אומר כי אתה עזרתי וכתוב אחד אומר קול מבשר וכתוב אחר אומר מבשרת ציון: אשר עוד בקשה נפשי · לבד אלה האמורים למעלה שבקשתי ולא מצאתים בקשה עוד נפשי כפרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם

אבן עזרא

גם לכל · ואמר לחכם אם תרבה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואילו היה מקללך ואפילו עבדך כי אם תתן לבך לדבריה' תכעס ויחסר אור חכמת הנשמה: כי גם · כל פעם בלשון הקדש חובר על לשון זכרים ולעולם הזה לשון נקבה חוץ מן אך הפעם הזה של שמשון והענין לא תחוש לדברי המבזי' והמקללים כי כבר תדע שגם אתה קללת אחרים או הם בפניך או במחשבותיך: כל זה · כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והבא עמוק מאד · פירו' אחר בקשתי החכמה ומצאתיה רחוק מה"פ השגתיה וחכמתי · וענין רחוק מה שהיה כי מה שהיה הוא רחוק לבדו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה: סבותי · הסבותי פני ומחשבותי בלבי לדעת אם יתחבר החכמ' והחשבון שהוא פירו' מחשבת הדעת עם הרשע והסכלות וההוללות: ומוצא · מצא החשק יעור עיני חכמים ויסלף מחשבותם ותתבלע חכמתם ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוח מאוצרותיו שהבנין הכבד גם הוא פועל וראוי להיות מוציא ובא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלה שאחריו ומצודים הוא מן ציד ומשקלו מרומים והוא מן הפעלים שהע"ן שלהם איננו שלם וחרמים כענין רשת משטח חרמים כמהו והענין שאין לב האשה ומחשבותיה בכל רגע כי אם לשטוח חרמי' לצודד נפשות וידיה כמו בית האסורים וענין ילכד בה ברשתה ואמר כי המות היה טוב לחכם מהחשק: ראה · עודנו מדבר בדברי האשה ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה ופירו' חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא החפץ עד שיסמוך אחת לאחת שידוע שהנחברת האחת נושא ונשוא וכן המחברת השנית רק תהיינ' בהסכמם הנשוא בראשונה נושא באחרונה או שני הנושאים או שני הנשואי' בשוה או תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש אף כי בגויות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יתכן להשאיר דמותו תחתיו שהוא שלישי כי אם בהתחבר האב והאם ופירוש אחר שיהיה זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ויהיה פירוש מלת חשבון מחשבת או מנין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן בהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע ג"כ בחשבון כי בהתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם תחבר אחת לראש ישוב כמו סוף ובהתחבר אחת לסוף ישוב כנגד ובהתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מיוסד והמיוסד שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל וחכמה ויראה והוא האדם הישר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים ובזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף ומלת אחת לשון נקבה · ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים חציים משרתים פעמים ופעמים הם עיקרים והמשרתים כמתי"ל אב"י המו"ן והאחר עיקרים תמיד ולא ימצאו נוספים כי אם בכפל כמו שחרחורת וכן לא יגרעו חוץ מפעלי הכפל כהגרע ד"לת מדר מן סוד וכן בהתחבר תי"ו השרש עם תי"ו הנכח יחסר השרש כמו אותו תמחית וכרת וכן בהתחבר נו"ן השרש עם נו"ן נקבות רבות יחסר נ"ון השרש כמו בכל דלותי תשכונה והוא מבולע וכן מלת משרת את המלך בעבור התחברו תי"ו השרש עם תי"ו הנקבה חסרו תי"ו השרש ופתחו הרי"ש להורות על לשון נקבה להפריש בינו ובין משרת משה שהוא לשון זכר וכן בהתחבר ד"לת אחד והוא רפה עם תי"ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הד"לת שהוא שרש וזה מקרה הרה ללת ויש כי שני שרשים הם בענין אחד ויפרש אח לא פדה יפדה איש ועשה אח מאחת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פירוש אח לא פדה אין אח פודה נפש איש או אין איש פודה נפש אחיו ויהי אח פועל או פעול והבא אחריו יורה עליו והוא ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או אהוביהם מן המות ואיך יוכלו לפדותם והם כלאים לפדות נפשם ופי' ועשה אח פועל או פעול וענין הפעל ועשה ישראלי וענין הפעול עשה עבירה היא אחות לאלה העבירות הנזכרות או דבר רע הוא אח להם ועוד איך יהיה פירוש ועשה אח אחד והנה ישוב בעבור שבא אחריו מאחת מאלה ועשה אחד מאחת: אשר · ומלת בקשה מן הבנין הכבד והאחרון יורה עליו ויחסר הדגש מן הקוף כמו שלחו באש מקדשך וכמו התל בי שהוא מן ויהתל בהם אליהו ואין לו חבר כמהו בכל הפעלים השלמים בלשון זכר ויחיד ופי' השלמים חוץ מן אותיות הגרון וישוב בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות פילגשים:

מסורה

אתה ואתה ה' כתי' את וקרי' אתה וסי' ואת הגדת היום את אשר עשית · את הלא את שכת בעדו · את כי גם פעמי' רבות ידע לבך · את אתה הוא יי' לבדך את עשית את השמים · ואת ונפשי נבהלה באד · ואינון מן כ"ט מלין חסרים ה' בסוף תיבותא וקרי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הה"א בס"ר · ימלט י"ג וסימ' נמסר במלכים א' סוף סימן י"ח וירמיה סימן

גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ׃ כִּי גַם־פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתָּ קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי׃ רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק עָמֹק מִי יִמְצָאֶנּוּ׃ סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת׃ וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ׃ רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃ אֲשֶׁר עוֹד־בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי

ל' ורפי וקמ' · אתה ק' · ח' כתי' ה' · כ' · כי לא · כ' נסיפ' · כ' יתר חס' · ה' · ה' · ל · ל · כ' מל' ות' כליש' · יג' · ל · כסיפ' וכל · יתי' רכו' כמ"א כגו' והתוצא · ח'

תרגום

אוף כָּל מִילַיָא דִימַלְלוּן לָךְ רַשִׁיעַיָא לָא תִסְסוֹר לִבָּךְ לְקַבָּלוּתְהוֹן דְּלָא יֵיתוּן יוֹמִין דִּי תִשְׁמַע יַת עַבְדָּךְ דִּילוּט לָךְ וְלֵית לָךְ חֵילָא לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִן יְדוֹהִי אֲרוּם חֲזֵי לָךְ לְמִיצְדַּק יַת דִּינָא בִּזְמַן דִּי יְלוּט לָךְ גְּבַר דְּלֵית דִּכְוָתָךְ׃ דְּאַף זִימְנִין סַגִיאִין יְדַע לִבָּךְ דְּאוּף אַנְתְּ הֲוֵיתָא לָטֵי גוּבְרִין אוֹחֲרָנִין׃ כָּל דִּי אֲמָרִית בְּחָנִית בְּחוּכְמְתָא אֲמָרִית בְּמֵימְרִי אַחְכִּים אַף כָּל חוּכְמַת אוֹרַיְתָא וְהִיא רְחִיקַת מִנִּי׃ הָא כְּבַר אִתְרַחַק מִבְּנֵי נָשָׁא לְמִידַע כָּל מַה דַּהֲוָה מִן יוֹמֵי עָלְמָא וְרָז יוֹם מוֹתָא וְרָז יוֹם דְּיֵיתֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא מַן הוּא דִּיִשְׁכְּחִינֵיהּ בְּחוּכְמְתָא׃ חֲזָרִית אֲנָא לְחַשְׁבָא בְּלִבִּי וּלְמִידַע וּלְאַלָּלָא וּלְמִתְבַּע חוּכְמְתָא וְחוּשְׁבַּן אַגַר עוֹבָדוֹי צַדִּיקַיָא וּלְמִידַע פּוּרְעֲנוּתָא חוֹבָא דְשַׁטְיָא וְסוּכְלְתָנוּ חוּלְחוּלְתָא דְמַלְכוּתָא׃ וְאַשְׁכַּחִית אֲנָא פִּתְגָם דִּמְרִיר עַל אֱנָשׁ יַתִּיר מִן מְרִיר יוֹם מוֹתָא יַת אִתְּתָא דְהִיא עָבְדַת עָקָן סַגִיאִין לְבַעְלָהּ וּמְצָדְתָן וְתַקְלָן בְּלִבָּא כַּפְתָן יְדָהָא׃ בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח בְּהוֹן תַּקִּין קֳדָם יְיָ גְּבַר דִּי יִפְטִיר יָתָהּ בְּגֵט פִּטּוּרִין וּמִשְׁתֵּזֵיב מִינַהּ וְחַיָּבָא קֳדָם יְיָ גְּבַר דְּיִסְבִינַהּ וְאִתְלְכַד בִּזְנוּתָהָא׃ חֲזֵי דֵין עוֹבָדָא דְּאַשְׁכַּחִית אֲמָרַת קֹהֶלֶת דְּמִתְקְרֵי שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל כְּווֹנִית מִלַּיָא חֲדָא חַד עִם חַבְרְתָא לְמִשְׁכַּח חֻשְׁבּוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא מַה יְהֵא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ אִית פִּתְגָם אוֹחֲרָן דְּעוֹד תָּבְעַת נַפְשִׁי וְלָא אַשְׁכַּחִית

מ"ן · ולא מצאתי ה' דסמ' וסימ' ולא מצאתי לה בתולים · ויאמרו שרי פלשתים · ואבקש מהם איש · חרפה שברה לבי ואנושה. אשר עוד בקשה נפשי קדמא דפסו':

אבן עזרא

לבד. חובר חשבון על לשון נקבות והוא לשון זכר כמו עונות: והענין שעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך ישרה והמה בקשו ארחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה שאשה אחת די לאים: מי כהחכם. יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל באפך תוכיחני יחי ראובן ואל ימות מתי בסתר יכפה אף וכן ימצא אות מוסף אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי הוא ומאת שדי והוא דבק עם ה הפסו' שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם ואמר הגאון רב סעדיה ז"ל שענינו משאל מאל א אביך ויעזרך ועל שני הפירושים צריכה ת תוספת מ"ם על את וכן מישרים אהבוך ומישרים הוא תואר היין וכמהו יתהלך במישרים וכן כיין ה הטוב הולך לדודי ל למישרי' ושוב אהבוך על העלמות הנזכרות בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יתעסקו בני אדם ל לחשוב חשבונות רבים שלא יועילו אין מי ש שהוא על דרך ישרה כמו החכם המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה ח חפץ יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר הפוך סופו בתוכו מן כי לא פורש וענין חכמת אדם תאיר פ פניו תשים אור בפניו והענין תסיר כעס כ כענין באור פני מלך חיים ועזין ועז פניו ישונא שור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי בהתגבר הנשמה על הרוח יסור הכעס ועזות המצח: אני. כאשר השלים להוכיח החכם שישמר מפח החשק שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבזה מצות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו וענין אני אני אנוך או אזהירך על שני דברי' שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא: אל תבהל. תלך. מצאנו בלשון הזאת ונדעה נרדפה אל תרבו תדברו ועיקרם ונדעה לרדוף אל תרבו לדבר ויותר נכון הוא שיחסר שי"ן שהו' במקו' אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה אל תרבו שתדברו וכן זאת מלת תלך אל תבהל מפניו ללכת או אל תבהל מפניו שתלך אל ימהר לבך שתחשוב שתוכל ללכת מפניו פני המלך פן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כי כרצונו יוכל לעשות לך: באשר. בכל מקו' שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו להציל מידו כי הכל יפחדו ממנו אם כן לבשר ודם אף כי למלך האמת שמלא כבודו מעלה ומטה: שומר. לא ידע דבר רע. כי לא יבא לו ברוב. ועת ומשפט ידע לב חכם יש מפרשי' עת במקום הזה כמו חכמה ויאמרו כי כמהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתים וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והוא יעיר בבקר בבקר ואיש עתי שיהיה מזומן ללכת לאות העת ולא יתעכב או יהי פירושו שמנהגו ללכת בכל עת בשנה למדבר הנזכר וענינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז"ל שהיו מחשבי עבורי השנים ויודעי העתים הם חכמי המזלות ופי' אחר שומר מצוה לא ירצה לדעת דבר רע וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק שלאחריו: כי לכל. ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יוכל להלחם עם איש שהשעה משחקת לו וענין כי רעת האדם אע"פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע העת וזו רעה רבה: כי איננו. לא ידע מה יהיה ואם ידע ידע דברים על דרך כלל או בקיוכות שנקה מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים: אין אדם. ואלו היה יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה לאסור בבית כלא כאשר החלותי בתחלת דברי: ואין

קהלת

ישנא ל' וכתיב א' חכמת אדם תאיר פניו והוא חד מן מלין דמשמשין א' בסוף תיבות' ולית להון זוגא וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות האלף בס"ד: שומר י' מל' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן י"ז ומשלי סימן י' ע"ש. ברוח ג' קמצין וסימ' בפרק הרים: אין אדם שליט ברוח לכלוא' תבנית כל אשר היה ברוח בד"ה:

אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי וְאִשָּׁה בְכָל־אֵלֶּה לֹא מָצָאתִי: לְבַד רְאֵה־זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים:

ח מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא: אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמוֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים: אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל־תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה: בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה: שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכָם: כִּי לְכָל־חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי־רָעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו: כִּי־אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה־שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ: אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ לִכְלוֹא אֶת־הָרוּחַ

גְּבַר שְׁלִים וְזַכַּאי בְּלָא חִבּוּלָא מִן יוֹמֵי אָדָם עַד דִּי אִתְיְלִיד אַבְרָהָם צַדִּיקָא דִּי אִשְׁתְּכַח מְהֵימַן וְזַכַּאי בֵּין אֲלַף מַלְכִין דְּאִתְכַּנְשׁוּ לְמֶעְבַּד מַגְדְּלָא בְּבָבֶל וְאִיתְּתָא דִּבְכָל אִילֵין נְשֵׁיהוֹן דְּמַלְכַיָּא כְּשָׂרָה לָא אַשְׁכַּחִית: לְחוֹד חֲזֵי דֵין אַשְׁכַּחִית דִּי עֲבַד יְיָ אָדָם קַדְמָאָה תַּקִּיף קֳדָמוֹי זַכַּאי וְחִוְיָא וְחַוָּה אִינּוּן אַטְעִיוּ לְמֵיכַל מִן פֵּירַיָּא אִילָנָא דְּאָכְלִין פֵּירוֹי חַכְמִין לְמִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ וּגְרַמוּ לְאִסְתַּקָּפָא עֲלוֹהִי יוֹם מוֹתָא וּלְכָל דַּיָּירֵי אַרְעָא וְאִינּוּן תְּבָעוּ לְמַשְׁכַּח חֶשְׁבּוֹנִין סַגִּיאִין בְּגִין לְאַיְתָאָה מַחְתָא עַל דַּיָּירֵי אַרְעָא: מַן הוּא חַכִּימָא דְּיָכִיל לְמֵיקַם קֳבֵיל חוּכְמְתָא דַּיְיָ וּלְמִדַּע פְּשַׁר מִלַּיָּא בִּנְבִיאַיָּא חוּכְמְתָא דִּגְבַר חַכִּים תַּנְהוֹר זִיו אַפּוֹהִי בֵּינֵי צַדִּיקַיָּא וְחַצִּיף אַפִּין מִתְחַלְּפָן כָּל אוֹרְחָתֵיהּ מִטַּב לְבִישׁ: הֲוֵי זְהִיר יַת פּוּמָךְ עַל גְּזֵירַת מַלְכָּא לְמִיטַּר מַה דִּי פַּקְדִינָךְ וְעַל עֵיסַק מוֹמָתָא דַּיְיָ אִזְדַּהַר וְלָא תֵימֵי בְּשׁוּם מֵימְרֵיהּ עַל מַגָּן: וּבְעִידָן רוּגְזָא דַּיְיָ לָא תְנוּחַ לְצַלָּאָה קֳדָמוֹהִי אִתְבְּהִיל קֳדָמוֹהִי אֵיזִיל וְצַלֵּי וְתִבְעֵי רַחֲמִין מִינֵיהּ בְּגִין דְּלָא תְקוּם בְּפִתְגַם בִּישׁ אֲרוּם רִיבּוֹן כָּל עָלְמָא דַּיְיָ כָּל דִּי יִצְבֵּי יַעְבֵיד: בְּאָתַר אִית גְּזֵירַת מַלְכָּא מֵימְרָא דְּמַלְכָּא דְּשַׁלִּיט עַל כָּל עָלְמָא מִתְעַבְדָּא בִּבְהִילוּ וּמַן הוּא גַּבְרָא דְּמָתֵי בִּידֵיהּ וְיֵימַר לֵיהּ מַה עֲבַדְתָּא: גְּבַר דִּי נְטִיר פִּיקוּדַיָּא דַּיְיָ לָא יִנְדַּע מִידַעַם בִּישׁ לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְעִידַן צְלוֹתָא וְדִין וּקְשׁוֹט אִשְׁתְּמוֹדַע בְּלֵב חַכִּימַיָּא: אֲרוּם לְכָל עִסְקָא אִית עִידַן טַב וּבִישׁ וְעַל דִּין קְשׁוֹט אִתְדָּן כָּל עָלְמָא וְכַד אִתְגְּזַר מִן קֳדָם יְיָ לְמֶהֱוֵי פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא עַל הוֹבַת אֱינָשִׁין עַבְדֵי בִּישָׁא וְסַגִּיאָן עֲלֵיהוֹן: אֲרוּם לֵיתוֹהִי חַכִּים מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפֵיהּ עֲלוֹהִי אֲרוּם בְּעִידָן דִּי יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ מַן הוּא דִּי חַוֵּי לֵיהּ: לֵית אֱינַשׁ דִּישְׁלוֹט בְּרוּחַ נִשְׁמְתָא לְמִמְנַע יַת נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי בְּגִין דְּלָא יִפְסוֹק מִן גּוּפָא דַּאֲנָשָׁא

רשי

אדם אחד מאלף מצאתי. בנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להצליח שראויים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לתלמוד אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסו לתלמוד אין מצליח מהם אלא אחד להוראה הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה. אפי' באלף לכך אתה צריך להזהר בה: לבד ראה זה מצאתי. שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה. הקב"ה. את האדם הראשון ישר: והמה. משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים ו וקראו המת: בקשו חשבונות רבים. מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש ב במדרש: מי כהחכם ידע. מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע פשר דבר. פשרון של דבר כמו שמצינו ב בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת ש שמים נתגלו לו רזי פשרו' מי כמשה עושה פשרים בין ישראל ל לאביהם שבשמים: ועוז פניו ישונא. משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו: אני פי מלך שמור. לפיכך אני צריך וכן לשמור פי מלכו של עולם ש שהיא הטובה שבכולן: ועל דברת שבועת אלהים. שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו. ד"א אני כנון לשמור פי מלכי האומות ש המושלי' בנו בגולגליות וארנוניות: ועל דברת שבוע' אלהים. ובלבד שלא יעבירונו את ה השבועה שנשבענו ל למקום. ועל דברת ואכל דברת שבועה שהי אמנו' פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכד נצר לך אמרין מלכא נבוכד נצר לא חשחין אנחנא על הדא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכד נצר ואם נבוכד נצר למה מלכ' אלא כך אמרו לו לך אנו אומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים וגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד ע"ז נבוכד נצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין: אל תבהל מפניו תלך. אל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: ואל תעמוד בדבר רע. אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים כי כל אשר יחפוץ להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: באשר דבר מלך שלטון. בשביל אשר דבר הקב"ה מושלת היא ומי יאמר לו מה תעשה: ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך: ועת ומשפט ידע לב חכם. החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפט יש לפני הקב"ה שסופו להפרע מהם משפט יושטי"א בלע"ז והיא הפורענות: כי לכל חפץ. שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו. כאשר רבת רעת האדם וסאתו גדושה אז באה פקודתו כי משמש בלשון כאשר כמו כי יהיה להם דבר בא אלי: כי איננו יודע מה שיהיה. כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט ואוי לו בכך: כי כאשר יהיה. הפורענו' מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות פתע פתאום יבואנו: אין אדם שליט ברוח. ברוחו ויכרו של שלוחו של מקו' לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות: ואין

רשי

ואין שלטון. של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו ויקרבו ימי דוד למות לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה. זו לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: את כל זה ראיתי. האמור למעלה: ונתון את לבי לכל המעשה. וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו ונגבר עליו וסופו כהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישר' וסופו ואחריתו עדי אובד כן פרעה כן נבוכדנצר כן סנחריב ובכן. ואז: ראיתי רשעים קבורי' בכבוא זו ראיתי. רשעים קבורים שהיו ראויים להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שכ' עליהם זה השם לא היה ושלטו בביתו של הקב"ה שהו' מקום קדוש ובלכת' משם אל ארצם היו משתבחי' בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום א' תקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשוהו רז"ל ולענין השכחה כך נדרש באגד' וסופן שישתכח שמם וזכרם בתוך העיר עצמה אשר כן עשו בה שנ' וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקו' שחטאו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר יי' בעיר צלמם תבזה: גם זה. אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם ליגע את הבריות שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושה הרעה והברי' סבורים אין דין ואין דיין: אשר אין נעשה פתגם. משפט מעשה הרעה מהרה שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה ועל כן הם סבורי' אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע: אשר חוטא וגו'. לפי שרואי' שהחוטא עושה רע מאת אלפים וריבואות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו. מאת מקר' קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימי מאת שנים מאת אלף וכן וסכורת מקרא קצר וחסר סכור כעס ולא מיין כמאר סכרות: כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעי' ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעי' יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו וליראי'ו יהיה טוב וטוב לא יהיה לרשע לפי אשר אינו ירא לפני הא-להי': יש הבל. דבר המהביל את הבריות: אשר יש צדיקים שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותי' דרשו לצד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על סוגית דבור פסוק שהוכם לומר שגם זה הבל: את השמחה. שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בכסף ומרבית וגזל לכל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ומי שאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר אחרי אשת איש: לאכול

אבן עזרא

ואין שלטון לא תועיל המלכות למלך ולא הכסף המוכן למלחמה ומשלחת כמו כסף וכמהו ואיננו מעבור במלח ועניינו משלחת המלחמה ויש מפרשים במלחמה מלחמת המתכונת השומרת הגוף עד עת קץ עם החלי הנכנס בגוף ואם תחלש המתכונת ימות בן אדם ופירוש רשע רוב התנועה והנכוח כענין והוא ישקיט ומי ירשיע ובכל אשר יפנה ירשיע ויש מפרשים שהוא ממון שרובו הוא מקובץ מן מרשע: את כל זה. עודנו בענין להזהיר החכם שלא ימרה פי המלך והוא שאני ר[אה] ראיתי אחר שנתתי לבי עת ששלט האדם באדם כמהו לרע לו ועשה רעלו וזה הענין דבק עם כי לכל חפץ יש עת ומשפט: ובכן. המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרש קבורים שמורים ב[אר]מונם ויפרשו ובאו ויהלכו שיעשו רצונם ויפרשו וישתכחו מן מתרגו' וישתבחו ואחרי' אמרו כי ובאו כעולמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימצא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו הפך יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא בשכרו ש[הוא] שהוא כמהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא ישולם לו בעבור שכרו וכן טעמ[ו] פייטנים רבי' שאתרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך ו[דבריהם] ודבריהם סותרין זה את זה אם לא ישלימו הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי כעולם אורך הקדמון וזרח עליך כבוד יי' וכן יפרש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וזה פירוש הפסוק ובכן כמו תרגו' אז והענין כשנתתי את לבי אז ראיתי רשעים ששלטו באדם והרעו להם מתו בלא ייסורין. קבורים בקברם ב כענין כי אין חרצובות למותם. ובאו לעולם שנית והענין שיבאו בניהם ויעמדו במקומם ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שמה והם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד דוברות. תמה איך נכרת זכר הצדיק ונשכח כל טוב שעשה והרשע מת בשלום והניח בנים במקומו גם זה הבל: אשר. בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם אפילו בנפשם לעשות רע כי סר הפחד מהם: אשר חוטא. כי ירא[ה] חוטא אחד יעשה רע מאת פעמים ומאריך לו הא-להים אע"פ שידעו המשכילים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה: וטוב לא יהיה לרשע. באחריתו ויש מהם שלא יאריך ימים כלל ובעבור היות רשע לענינים רבים פירש שזה הרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהים: יש הבל. מתחלת זה הפסוק עד פסוק גם זו ראיתי חכמה הם ששה עשר פסוקים בענין אחד דבקים גם זה הפסוק הוא מן הענין של מעלה יש צדיקים שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על עשמיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין צדיק ורשע כענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים: ושבחתי. אז שבחתי את השמחה כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירו' ילונו בעמלו ולוה עמו זה הדבר שישמח ויתענג: כאשר

מסורה

ימלט ח' וסי' נמס' בעמוס סוף סי' ב' ואיוב סוף סי' כ"ב: ונתון ז' וסי' נמס' בסדר מקץ וירמיה סוף סימן ל"ז: באדם ד' וסי' נמסר בסדר תזריע ומשלי סימן כ"ג: על כן ט' בטעם פזר וסימ' על כן לא יאכל בני ישראל. על כן קראו למקום ההוא מחנה דן. כי על כן הוא כרפא את ידי דירמיה. על כן חרה אף יי' בעמו. על כן לא ידרכו כהני דגון. על כן אבכה בבכי יעזר.

קהלת

אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ ... (ח)

וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת־בְּעָלָיו: אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ: וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ גַּם־זֶה הָבֶל: אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע: אֲשֶׁר חֹטֵא עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַּם־יוֹדֵעַ אָנִי אֲשֶׁר יִהְיֶה־טּוֹב לְיִרְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירְאוּ מִלְּפָנָיו: וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא־יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים: יֶשׁ־הֶבֶל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל: וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־טוֹב לָאָדָם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם־

תרגום

וְלֵית שָׁלְטָנָא בְּיוֹם מוֹתָא לְשֵׁיזָבָא גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וְלֵית מָנֵי זַיְינָא מְסַיְּיעָן בִּקְרָבָא וְלָא יְשֵׁזִיב חוֹב יַת מָרוֹהִי בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא: יַת כָּל דֵּין חֲזֵית דִּיהֲוָה בְּעָלְמָא הָדֵין וִיהָבִית יַת לִבְּבִי לְמִידַּע יַת כָּל עוֹבָדָא דְּאִתְעֲבִיד בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעִידָן דִּי יִשְׁלוֹט אֱנָשׁ בַּאֱנָשׁ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ: וּבְקוּשְׁטָא חֲזֵית חַיָּיבַיָּא דְּאִתְקְבָרוּ וְאִשְׁתֵּיצִיאוּ מֵעָלְמָא מֵאֲתַר קַדִּישׁ דְּצַדִּיקַיָּא שָׁרָן תַּמָּן וַאֲזָלוּ לְאִיתּוֹקְדָא בְּגֵיהִנָּם וְאִיתְנַשְׁיָין מִבֵּין יָתְבֵי קַרְתָּא וְהֵיכְמָה דַּעֲבָדוּ אִתְעֲבִיד לְהוֹן אַף דֵּין הֲבָלוּ: וּמִן בְּגַלַל דְּלֵית מִיתְעֲבִיד פִּתְגַם בִּישׁ פּוּרְעָנוּת רַשִׁיעַיָּא בִּפְרִיעַ עַל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא בְּגִין כֵּן אִתְמְלֵי לִבָּא דִבְנֵי אֱנָשָׁא בְּהוֹן לְמֶעְבַּד בִּישׁ בְּעָלְמָא הָדֵין: וּבִזְמַן דְּחַיָּיבָא יַעֲבִיד בִּישׁ מְאָה שְׁנִין וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְיְהִיבַת לֵיהּ אַרְכָּא בְּגִין דִּיתוּב אֲרוּם אִתְגְּלֵי לֵיהּ בְּרוּחַ קוּדְשָׁא וִידַעִית אֲנָא דִּיהֵי טַב לְעָלְמָא דְּאָתֵי לְדַחֲלַיָּא דַּייָ דְּדָחֲלִין מִן קֳדָמוֹהִי וְעָבְדִין רְעוּתֵיהּ: וְטַב לָא יְהֵי לְרַשִׁיעָא וְלָא יְהֵי לֵיהּ אַרְכָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי וּבְעָלְמָא הָדֵין אִתְקְטַעִין יוֹמֵי חַיּוֹהִי יַעְרְקוּן וְיִתַּלְפוּן כְּטוּלָא בְּגִין דְּלֵיתוֹהִי דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ: אִית הֲבָלוּ דְּאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי מִתְעֲבִיד עַל אַפֵּי אַרְעָא דְּאִית צַדִּיקַיָּא דְּמָטֵי לְהוֹן בִּישׁ כְּאִילּוּ אִינוּן עָבְדִין כְּעוֹבָדֵי חַיָּיבַיָּא וְאִית חַיָּיבִין דְּמָטֵי לְהוֹן כְּאִילּוּ אִינוּן עָבְדִין כְּעוֹבָדֵי צַדִּיקַיָּא וַחֲזֵית בְּרוּחַ קוּדְשָׁא דְּבִישָׁא דְּמָטֵי לְצַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין לָא עַל חוֹבֵיהוֹן אֱלָהֵין לְמִגְבֵּי מִנְּהוֹן חוֹבָא קְלִילָא לְמֶהֱוֵי אַגְרְהוֹן שְׁלִים לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְטַב דְּמָטֵי לְחַיָּיבַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין לָא עַל זָכְוָתֵיהוֹן אֱלָא לְמִפְרַע לְהוֹן אַגְרָא עַל זָכוּתֵיהּ קְלִילָא דַּעֲבָדוּ לְמֶהֱוֵיהוֹן אָכְלִין אַגְרָא בְּעָלְמָא הָדֵין וּלְהוֹבָדֵיהוֹן חוּלָקֵהוֹן לְעָלְמָא דְּאָתֵי אֲמָרִית בְּמֵימְרִי דְּאַף דֵּין הֲבָלוּ: וְשַׁבָּחִית אֲנָא יַת חֶדְוַת אוֹרַיְתָא אֲרוּם לֵית טַב לֶאֱנָשׁ בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם אֱלָהֵן

על כן מלא לב בני האדם. קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה דד"ה. לימים האלה פורים: אליהם ב' חס' בספר' וסי' אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם במעשה הרשעים ב' בפסו' יהשבחה ג' וסימ' הרבית הגוי לא הגדלת השמחה. קול תרועת השמחה דעזרא. ושבחתי אני השמחה אשר אין טוב:

כאשר. כמעט ושבחתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק כמעשה הרשע עד כרדה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות. או עיניו שב אל לבי: וראיתי. קצות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו נפשם ועמלו חכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו ופירוש בשל כמו בעבור וכן כי בשלי הסער הגדול ועל זה הענין צעק איוב הצדיק: כי את כל זה: לבור. היה ראוי להיות בחלם וכן ירון ושמח בעבור היות שניהם מפעלי הכפל והוא כמו לברור מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיה' אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל לפניהם ולא ידעו או פי' לפניה' קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר: הכל. הכל יבא להם כמו שיבא לכל מקר' אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך הטוב והטהור כמו שם פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך השור והשומע כמו לפקוח עינים עורות פקוח אזנים ודקדוק כטו' כחוטא כי השפין בלשון הקדש כמו כעבד כאדניו כי ישוב העבר כארון והארון כעבר אין הפרש ביניה' וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כחטאת כאורה והמפרש כימים אשר ישבתם הימים אין טעם וריח לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדם ימים רבים כימי' אשר ישבתם והנכון כי מקדם הלכו המרגלים ובשנת הארבעי' באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד שוב התרים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בבוא המרגלים אמרו הככו ועליכו אל המקום יתכן היות צדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח בממונו וטוב וחוטא בלבו ונשבע בדבורו: זה רע. אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים וישוב אחריו ללב בני האדם ואמ' בענין הזה בני האדם כי על הקטנים יותר קשה בעבור קוצר דעתם: כי מי. זו מחשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל החיים יש לו בטחון: ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון בלבד ולא למתים וכתו' יבחר ועניינו כי המת לא יוכל לבחור: כי

לאכול ולשתות. ממה שתכן לו הקב"ה ולשמח בחלקו ומדרש אגדה כל אכילה ושתיה שבקהלת איכה אלא תלמוד תורה כענין שנ' לכו שברו ואכולו וגו': והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנ' והלך לפניך צדקך: ימי חייו אשר נתן לו האלהים. יעשה כך וסוף התקרה תוסב על ראשו ומקרה מסורס הוא אין טוב לאדם. ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו: כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר תעשו כן יעשה אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף כאשר כלו לאכול וגו' אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגו' אז וראיתי כל מעשה האלהי': שגם בעיניו איננו רואה. הרשע השטוף אחר הממון והעריות: וראיתי את כל מעשה האלהים. שמסר לבריות: כי לא יוכל האד' למצוא וגו'. אין הבריות יכולות לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואים רשעים מצליחים וצדיקי' יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין: וגם אם יאמר החכם. שהוא יודע לא יוכל שהרי משה רבינו לא עמד על הדבר באומרו הודיעני נא את דרכיך: ולבור. ולברר: את כל זה. ביררתי והבחנתי: אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא עוזרם והוא שופטם כדי להטיב באחריתם. ועבדיהם הם תלמידיהם ממשיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לב במה יאהבו למקום ובמה הם שנואים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: הכל כאשר לכל. שכל נותנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם מקרה אחד ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואעפ"כ בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק. כגון נח. לרשע פרעה נכה זה כצלע וזה כצלע. לטוב זה משה. לטהור זה אהרן. ולטמא אלו מרגלים אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם. ולזובח זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו. ולאשר איננו זובח זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחצי' וזה מת בחצים. כטוב זה דוד. כחוטא זה נבוכד נצר זה בנה ב"ה וזה החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה. כנשבע זה צדקיהו שנשבע לשקר שנ' גם במלך נבוכד נצ' מרד אשר השביעו וגו'. כאשר שבועה ירא זה שמשון שנאמ' ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בביקור עינים וזה מת בביקור עינים: על כן לב בני האדם מלא רע. שאומרים אין דין ופורענות אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים. וסופן יורדים לגיהנם: כי מי אשר יחובר אל כל החיים. יש בטחון כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי

ולראות ג' וסים' לעיל בסיפרא סימן ג': ובלילה ה' וסים' ולמשל ביום ובלילה. מדי עברו יקח אתכם. ובלילה שירה עמי. ובלילה יהי כגנב. ובלילה שנה בעיניו איננו ראה: נתתי אל לבי ד' בלישן נהינה אל לב וסי' ואחי יתן אל לבו. כי את כל זה נתתי. ולא הגדתי לאדם ויתן אלהי אל לבי: חוטא כחוטא ג' חס' וסי' הוי גוי חטא עם כבד עון. אשר

לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַעֲמָלוֹ יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְלִרְאוֹת אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ כִּי גַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שֵׁנָה בְּעֵינָיו אֵינֶנּוּ רֹאֶה: וְרָאִיתִי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ וְלֹא יִמְצָא וְגַם אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל לִמְצֹא: כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבוּר אֶת־כָּל־זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם־אַהֲבָה גַם־שִׂנְאָה אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם: הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא: זֶה רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל־הַמֵּתִים: כִּי־מִי אֲשֶׁר יְבֻחַר אֶל כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן

לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וּלְמֶחְדֵי בְּטוֹרְחֵיהּ וּבְחוּלָקֵיהּ דְּאַתְיְהִיב לֵיהּ מִן שְׁמַיָּא וְלָא יוֹשִׁיט יְדֵיהּ בַּחֲטוּפִין וְאָנְסָא וְהוּא יְלַוְיֵיהּ לְשַׁלָּם לְעָלְמָא הַהוּא וִיקַבֵּיל אַגַר שְׁלִים עַל טוֹרְחֵיהּ דִּי טָרַח בִּשְׁלָמוּתָא כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי דִּיהַב לֵיהּ יְיָ בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא: כְּמָא דִי יְהָבִית יַת לִבְּבִי לְמִנְדַּע חוּכְמַת אוֹרַיְתָא וּלְמֶחֱזֵי יַת גַּוָּון דְּאִתְעֲבִיד עַל אַרְעָא אֲרוּם אַף חַכִּימָא דְּיִצְבֵּי לְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְתָא וּלְאַשְׁכָּחָא חוּכְמְתָא טוֹרְחָא הֲוָת לֵיהּ אֲרוּם אַף בִּימָמָא לָא יְנוּחַ וּבְלֵילְיָא שֵׁינְתָא בְּעֵינוֹהִי לָא חָזֵי: וַחֲזֵית אֲנָא יַת כָּל עוֹבַד גְּבוּרְתָא דַּייָ אֲרוּם דְּחִילָא הוּא וְלֵית לֵיהּ רְשׁוּ לֶאֱנָשׁ לְאַשְׁכָּחָא יַת עוֹבַד גְּבוּרְתָא דַּייָ דְּאִתְעֲבִיד בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא כַּד יִטְרַח אֱנָשׁ לְמִתְבַּע מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי וְלָא יַשְׁכַּח וְאַף אִם יֵימַר גְּבַר חַכִּים בְּמֵימְרֵיהּ לְמִנְדַּע מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא וְלֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְמַשְׁכַּח: אֲרוּם יַת כָּל דֵּין יְהָבִית עַל לִבִּי וּלְמִבְלוּשׁ יַת כָּל דֵּין דִּי צַדִּיקַיָּא וְחַכִּימַיָּא וְתַלְמִידֵיהוֹן דְּמִשְׁתַּעְבְּדִין לְהוֹן עַל עֵיסַק אוּלְפַן אוֹרַיְתָא מְסִירִין בִּידָא דַּייָ וּמִנֵּיהּ אִתְגְּזַר עַל כָּל עָלְמָא כָּל מַה דִּיהֵי בְּיוֹמֵיהוֹן אַף רְחִימְתָא דִי רַחֲמִינוּן אַף סְנִיאָתָא דְּסָנֵינוּן גְּבַר לֵית נְבִיָּא בְּעָלְמָא דְּיִנְדַּע מַה דִּיהֵי בֶּאֱנָשָׁא כּוּלָּא בְּמַזָּלָא אִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי קֳדָמֵיהוֹן: כּוּלָּא בְּמַזָּלַיָּא תַּלְיָא מִן שְׁמַיָּא אִתְגְּזַר מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי לְכוּלָּא אִרְעוּן חַד לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא לְרַתְקָנָן אוֹרְחָתֵיהּ וּלְמַדְכֵּי נַפְשֵׁיהּ וּלְמְסָאֵיב נַפְשֵׁיהּ וּלְמִקְרַב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וּלִדְלֵיתוֹהִי מַקְרִיב נִכְסַת קוּדְשִׁין כְּחַיָּבָא כִּגְבַר דְּיוֹמֵי לְשִׁקְרָא כִּגְבַר דְּשׁוּמְתָא דָּחִיל: דֵּין מַזָּל בִּישׁ בְּכָל עָלְמָא דִי יִתְעֲבִיד תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם אִרְעוּן חַד לְכוּלָּא לְכָל דַּיָּירֵי אַרְעָא וְאַף לִיבָּא דִּבְנֵי אֱנָשָׁא אִתְמְלֵי בִּישׁ עַל דָּא וְחוּל חוּלְתָא בְּלִבְּהוֹן כָּל יוֹמֵי חַיֵּיהוֹן וּבָתַר סוֹפוֹהִי דֶּאֱנָשָׁא נְטִיר לֵיהּ לְאִתְוַוכְּחָא עִם מֵיתַיָּא בְּדִין חַיָּיבַיָּא: אֲרוּם מַן גַּבְרָא דִי אִתְחַבַּר לְכָל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וּלְמִקְנֵי חַיֵּי עָלְמָא דְאָתֵי אִית לֵיהּ סְבַר

חטא עשה רע. כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא: יבחר יחבר קרי' כי מי אשר יבחר אל כל החיים והוא חד מב' מן מלין דכתי' מוקדם מאוחר וסימ' נמסר כמסרה רבתא במערכת אות הו"ו בס"ד:

159

כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · ושכיחס רשע טוב היה לו לכבוחר ארץ שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מכשוכר כבר רבו שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן ורבותי׳ דרשו לענין מחתכין את הנבלה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה אסור לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו תינוק או ככר :

כי החיים · והחיים אפילו הם כסילים יודעים שימותו והמתים אפילו הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם : גם אהבתם · כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם : לך אכול · זה דבור לב בני האדם והוא הוללות והענין אחר שאין למת חלק בעולם כשאתה בחים

אבדה ב׳ קמץ וסימ׳ ותוחלת אונים אבדה · גם קנאתם כבר אבדה : י״ב פסו׳ אית בהון ג׳ פעמים גם וס׳ גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום · ויצו גם את השני גם את השלישי גם · ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער · לא איש דברים אנכי · גם צאננו גם בקרנו קחו · משול כנו גם אתה · וישאל שאול ביי׳ · כי גם אחיך ובית אביך · כי גם

כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת : כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר כי נשכח זכרם : גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש : לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך : בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר : ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך אשר נתן לך תחת השמש כל ימי הבלך כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש : כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה : שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עשר וגם לא לידעים חן

ל׳ ותר׳ לכלב · ד׳ מל׳ ל׳ וחס׳ · ר׳ מל׳ · י״א פסו׳ גם גם · ב׳ ותוחלת אונים · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ת׳ י״ב תמתג · ב׳ · ב׳ ונכפס׳ · ל׳ · ג׳ · י׳ · ר׳ יתם נכסי׳ · ר׳ כליס׳ · ל׳ רף · ל׳ וכתי׳ ה׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ה׳ · ה׳

ארום כלבא חייא הוא טב מן אריא די הוא מית : ארום צדיקיא ידעין דאין יתובון עתידין למיתויהון חשיבין כמיתיא לעלמא דאתי בגין כן נטרין אורחיהון ולא חייבין ואין יתובון תייבי בתיובתא וחייביא ליתיהון ידעין מידעם טב על דלא אוטיבו עובדיהון בחייהון וליתיהון ידעין : מדעם טב לעלמא דאתי ולית להון אגר טב בתר סותידהון ארום אתנשי דכרניהון מביני צדיקיא : בתר מותיהון דרשיעיא לית בהון צרוך אף רחימתהון אף שנאתהון אף קנאתהון הא כבר הוברון מן עלמא וחולק טב לית להון עוד עם צדיקיא לעלמא דאתי ולית להון הנייה מן כל מה דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא : אמר שלמה ברוח נבואת מן קדם יי עתיד מרי עלמא למימר לכל צדיקיא באנפי נפשיה אזיל טעום בחדווא לחמך דאיתותב לך על לחמך די יהיבתא לעניא ולתשוכא דהוו כפין ושתי בלב טב חמרא דאיצטנע לך בגן עדן חלף חמרך דמזגתא לעניא וחשוכא דהוו צחי ארום הא כבר אתרעית קדם יי עובדך טבא : בכל עידן יהוון כסותך חיוורין מן כל סואבות חובתא ושמא טבא דמתיל למשח רבותא קני בגין די ימטון בירכן על רישך וטיבותך אל יחסר : חזי חיין טבין עם אתתא דרחימתא כל יומי חיי הבלותך די יהב יי לך במזלא בעלמא הדין תחות שמשא ארום היא חולקך בחיין ובטורחותך די אנת טרחתא בעלמא הדין תחות שמשא : כל די מספקא ידך למעבד טיבו וצדקתא עם מסכינא בכל חילך עביד ארום בתר מותא לית לגבר עובדא וחושבנא ומנדעא וחוכמתא בבית קבורתא דאת אזיל תמן ולא יסייעון לך אלהן עובדין טבין וצדקתא בלחודיהון : אמר שלמה מלכא כד הויתי יתיב על כורסי מלכותי הוה אסתכלית וחזית בעלמא הדין תחות שמשא ארום לא גוברין דאינון קלילין כנישרין מסתייען למרהט לאשתיזב מן מותא בקרבא ולא גיבריא מסתייעין באגחותהון קרבא בגבורתהון ואף לא חכימיא מסתייעין בחוכמתהון למסבע לחמא בעידן כפנא ואף לא סוכלתנין מסתייעין בסוכלתנותהון למכנוש עתרא ואף לא ירעי בינה מסתייעין במנדעותהון למשכח רחמין בעיני מלכא

כי החיי׳ יודעי׳ שימותו · ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאומ׳ ואין עוד להם שכר פעולה משיפשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת : גם אהבתם · שאהבו פתיולנון · גם שנאתם שנאו דעת : גם קנאתם שהקניאו לו להקב״ה במעש׳ ידיה׳ : וחלק אין להם בכל אשר נעשה וגו׳ · לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו ע״ז ואין להם כפרה לאחר מיתה : לך אכול בשמחה · אבל אתה הצדי׳ שכבר רצה הקב״ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמח׳ : בכל עת יהיו בגדיך לבנים · התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היו׳ תכנס בשלום ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם שהזמינו המלך ליום סעוד׳ ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו׳ ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רוחץ וסך כך דרשוהו רבותי׳ במסכת שבת : ראה חיים עם אשה אשר אהבת · ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם ת״ת אשר בידך : כי היא חלקך בחיים · אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנס מן האומנו׳ ובעולם הבא שיגיעת שניהם משכחתעון : כל אשר תמצא ידך לעשות · רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה : כי אין מעשה בשאול · לזכותך משתמות ואם עשית

ומותה כלב טוב יינך כי אלה המעשי׳ ירצה האלהים שתעשה : בכל עת · המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך אכול בשמחה לחמך וכריך אתה שיהיו בגדיך לבנ׳ והענין שלא יהיו מעשיך מגואלים וכן ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב · וכוהו שיקח אשה ולא ימנה בזרה · וכל אשר תמצא ידך לעשות טוב בעולם הזה עשה כי העולם הבא איננו עולם מעש׳ כי אם עולם הגמול · והפירוש הנכון שהפסוקי׳ שים למעלה ולמטה הם דבקי׳ והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולבו הוא כנוי בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד שמן ושמח עם אשה שחשקת בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו : כל אשר · כל מה שתמצא לעשו׳ מדברי תענוג עשה כי אין שם מעשה ולא חשבון על מעשה או מחשבה ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה : שבתי · אמר שלמה שבתי וחזרתי כי שמחתי השמחה וכי הטוב שיבקש האד׳ התענוג בעבור שלא יוכל אדם לשמוח בעולם הזה ולא יתענג בו כי ראיתי קלי׳ יכשלו ושאין להם כח לרוץ יברחו וימלטו · ולא לגבורים המלחמה כענין וגבור לא ינצל ברוב כח · וגם לא לחכמים לחם שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים בענין הממשלה שיאהבו

נביא גם כהן · גם תמול גם שלשום · גם לא שמעת גם לא ידעת · גם אהבתם גם שנאתם : אל יחסר ב׳ וסמ׳ שררך אגן הסהר · ושמן על ראשך : הבלך ב׳ ובפסוק ואינון מן א״ב מן כ״ב ובפסוק וס׳ נמסר בבס׳ רבת׳ במערב׳ אות הבי״ת כס״ר : תמצא ידך ג׳ וסימ׳ תנה נא את אשר תמצא ידך · כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה׳ תמצא ידך לכל איביך : הולך ז׳ חס׳ בכתו׳ וסימ׳ דור הולך ודור בא · בשאול אשר אתה הלך שמה · כשהסכל הלך · כי הלך האד׳ אל בית · הלך לדודי למישרי׳ : כי גדול מרדכי ב׳ בו · וב׳ מ׳ל בתהלי׳ רוח הולך ולא ישוב · הולך תמי׳ ופועל צדק :

כן אין לך שום חשבון בשאול שתדלג ממנו וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון וכך נדרש במדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין : מבתיורלהה · כמו זכור ווידוכט בלע״ז : לא לקלים המרוץ · לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיעה פקודתו : ולא לגבורים המלחמה · לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו : וגם לא לחכמים לחם · כגון אני שהיה לחמי ליום שלשים כור סולת וגו׳ ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקל ומקידה : וגם לא לנבונים עושר · כגון איוב בתחלה ויהי מקנהו וגו׳ כשבאה שעתו אמר חנוני אתם רעי : ולא ליודעים חן · הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ :

ויהיו רשים והדבר הפוך ברוב · וגם לא ליודעים חן אותו ויסורו אל משמעתו : כי

אבן עזרא

כי עת ופגע יקרה את כלם עני׳ כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב על אלה הנזכרי׳ לבדם והענין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אמות המלאכות אין להם לחם. והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה הוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שים במתכונת המערכת העליונה ה הראשונה ופירו׳ פגע פגיעת אחר מן ה המערכת באחר מ מהסבבה שהוא החצי חציו לפניו ואחריו שליפיתו וחציו לפניו ואחריו ודע כי מלת עת חסרת נו״ן ועתה אבאר דע שאין בלשון הקדש אות מתהפך ומתחלף ומבולע ונוסף כמדר כי אם אותיות אהוי כאשר פירש רבי יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז״ל ואות הנו״ן ימצא בראש מבולע וחסר וכן באמצע ובסוף כמו כסע שבולע הנו״ן ברגם ויסע וכן ויסעו ויתן ויטע וירד ו ויפול ויגוף יבול עלהו בפועל ירדו הנו״ן בלם נוסע נושא נותן נוטע נודר נופל נוגף נובל ובבווי יחסרו הנו״ן כמו קומו שנו שאו את ראש תנו יד לי׳ ופעמים ישארו ה הנו״ן על מתכונתם כמו כפלו עליכו ו ובאמצע ימצא מבולע בנו״ן שני במלת שתי כי הוא מן ולא אמכה לו וכן בת חסרת נו״ן בן וכן עת הוא ענת וכמהו בדברי ק קדמונינו ז״ל עונה וכן בלשון ארמית וכעת וכענת ודגשות תי״ו עתו להתבלע הנו״ן כדגשו׳ תי״ו בתו ונו״ן אני במלת אתה וכן חטים ושניה כראים בארמית ותי״ו אמתו כי שרשו מן א אמונה והתי״ו לשון נ נקבה ויורה עליו ותחי האמת נעדרת וכן תי״ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק ישאר לעות את יעף לבדו ולא יהיה לו חבר במקרא: כינס. אמר כי העת והפגע ימצאנו שיעשה מה שיחפוץ ועוד דבר אחר קשה שיתכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל ומלת יוקשים שם התואר. אמר ר׳ יהודה בעל הדקדוק ארבעה מלות במקרא ואין להם חמישית שהם על משקל פועלים והם פעולי׳ ואלה הם והסכה אינכו אוכל אם תראה אותי לוקח מאתך ורגל מועדת בהם יוקשים בני האדם והוסיף רבי יונה נ״ע מלה אחרת חמישית והיא לנער היולד ואמ׳ רב שמואל הנגיד כי ה״א היולד במקו׳ אשר כה״א ההוללה ובא פועל עבר במקום עתיד אמר רבי משה הכהן נ״ע כי ארבעה הם בלבד לכן תוסר מלת מועדת מן החשבון ותהיה תחתיה מלת היולד בעבור היות בחשבונם יוקשי׳ ואוכל ולוקח ויולד מהפעלים היוצאים ומועדת מהפעלי׳ העומדים ואמר כי השורק במקום חולם והיה ראוי להיות על משקל ובחומה היא יושבת ותם פתאום נוסף וממנו פתאים וכן שלשום ויותר נכון היות התם סימן היום ותמול: גם זו. בעבור שאמר וגם לא לחכמים לחם אמר הפך הדבר לאלל החכם: עיר קטנה. המפרשים הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם ואנשים בה מעט בעלי כח התולדת משרתי הנפש ומלך גדול הוא יצר הרע והאיש המסכן הוא השכל והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו ועניכו על החכם שאין לו לחם והוא בעצמו מה לעני יודע אף על פי שלא תועילנו חכמתו בעולם הזה על דרך הרוב גם יש פעמים שתועיל חכמתו יותר ממלכות אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב כנגד ואנשים בה מעט והיא במקום נמוך שיכול לבנות עליה מצודים וגבוהים ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל ומלת מצודים כמו למצד דוד מצודת ציון והמם שרש: ומצא. מסכן. הוא שם התואר ומסכנות הוא השם והמם נוסף וזה הלשון ידועה בארמית וענין ואדם לא זכר שלא היה לאותו החכם המסכן זכר בפי אנשי העיר לפנים קודם שימלט אותם יש מדקדקים אמרו כי הזכר אינו בפה והענין כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלת אזכירה שהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והוצרכו לפרש כן ולא זכר שר המשקים שלא עלה על לבו ומלת וישכחהו ענין כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלבו ופעם בפה ויורה עליו ושם אלהים אחרים לא תזכירו עוד לי בפה משה וכי מה עניין לא יעלה על לבבכם זכר משה: ואמרתי. טובה חכמה מגבורה. אף על פי שחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים לכן בשעת הצורך תעשה החכמה מה שלא יוכלו לעשות הגבורים ותהיה מלת וחכמת חסרת אם כאילו אמר ואם חכמת המסכן בזויה כמו ובמית והלכת אל הכלים ואם במית ורבים כמו הם: דברי. יש מפרש הפסוק הראשון כן טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעים דבריו שהוא מדבר בשפלות קול ונחת מדברי מושל בכסילים בצעקה כי דברי החכם כמסמרות נטועים בנפש ויש אומרים דברי חכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו ויש אומרים כי אלה החכמים הם עשירים והנכון בעיני שאינו מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו דבריו יותר מדברי המלך: טובה

רשי

כי עת ופגע: כמשמעו. ד״א כי עת יקרה אותם והפגע׳ והתחיבה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברים הללו: כדגים נאחזים במצודה: כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה וחלושה ופירשו רבותינו היא חכה שאינ׳ אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים בני האדם. במכשול קטן וחלש כמו המצודה הרעה והפח נכשלי׳ בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה ע עליהם פתאו׳ במצודה רעה מלווי״שא בלע״ז: כהם. כמותם: ואדם לא זכר. לא היה חושבו לכלום: ואמרתי אני. בראותי כן טובה חכמה מ מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו. ומדרש אגדה עיר קטנה זה הגוף. ואנשים בה אלו א איבריו של אדם. מלך גדול זה יצר הרע שכל האיברים מרגשי׳ בו: איש מסכן יצר טוב: בנחת נשמעים. מקובלי׳ הם לבריות: מזעקת מושל בכסילי׳. מלכי האומות משה כשטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מ מקובלי׳ על ישר׳ וכמה מלכי האומות גזרו׳ שמד על ישראל ואין דבריהם מתקיימין: טובה

מסורה

ידע י״ט וסי׳ אל אלהי״ם הוא ידע · וישבע עוד דוד ויאמ׳ · ויאמ׳ דוד לאחימלך · כי בטרם ידע הנער · וחברו קרא אבי · לכן ידע עמי שמי · ויאמרו השרים אל ברוך · ויוחנן בן קרח אמר · ויאמר צדקיהו אל ירמיהו · יכבדו בניו ולא ידע · תבואהו שואה לא ידע · אך בצלם יתהלך איש · איש בער לא ידע וכסיל לא · כי תאמר הן לא ידענו · נבהל להון

מקרא

כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ כִּי גַּם לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח כָּהֵם יוּקָשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם׃ גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה הִיא אֵלָי׃ עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים׃ וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא׃ וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים׃ דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים׃

תרגום

אֲרוּם עִידָן וְעַרְעִיתָא בְּמַזָּלֵיהוֹן יְעָרַע יָת כּוּלְּהוֹן׃ אֲרוּם אַף לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר יַת זִמְנֵיהּ בֵּין טַב לְבִישׁ מִן מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא וּלְמֵיתֵי עֲלוֹי כְּנוּנֵי יַמָּא דְּמִתְאַחֲדִין בְּחַכָּה וּכְצִפָּרֵי שְׁמַיָּא דְּמִתְאַחֲדִין בְּתַקוּלָא כְּוָותְהוֹן מִיתְקְלִין בְּנֵי אֱנָשָׁא לְזִמַן בִּישְׁתָּא דְּאִתְעַתְּדַת לְמֶהֱוֵי נָפְלָא עֲלֵיהוֹן רִיגְעָא חֲדָא מִשְּׁמַיָּא׃ אַף דֵּין חֲזֵיתִי דְּהִיא חוּכְמְתָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְרַבְּתָא הִיא לְוָתִי׃ גּוּף בַּר נָשָׁא דְּמָתִיל לְקַרְתָּא זְעֵירְתָּא וְגֻבְרִין גִּבָּרֵי חֵילָא זְעֵיר בְּגַוֵּהּ הֵיכְמָא דְּקַלִּילָן זְכוּתֵיהּ בְּגוֹ לִבָּא דְּאֶנָשָׁא וְיֵעוּל לְוַת גּוּפָא יִצְרָא בִּישָׁא דְּמָתִיל לְמֶלֶךְ רַב תַּקִּיף לְאִתְכַּנְּעָא וְאַסְחַר יַת לִבָּא לְמַטְעֵי יָתֵיהּ וּבְנָא עֲלוֹהִי אֲתַר לְמִיתַּב עַל דִּי יִצְבֵּי לְאַסְטְיוּתֵיהּ מִן אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְאַחֲדָא יָתֵיהּ בִּמְצוֹרִין רַבְרְבִין דְּגֵיהִנָּם לְאַתְלָקוּתֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין עַל חוֹבוֹהִי׃ וְהִשְׁתְּכַח בְּגוֹ גּוּף יִצְרָא טָבָא מִסְכֵּן וְחַכִּים וְאִתְגַּבַּר עֲלוֹהִי וּכְבַשׁ יָתֵיהּ בְּחוּכְמְתֵיהּ וְשֵׁיזֵיב יַת גּוּפָא מִן דִּינָא דְּגֵהִינָּם בְּתוּקְפֵיהּ וּבְחוּכְמְתֵיהּ הֵיכְמָא דְּגַבְרָא עֲבִיר לְקַרְבָא מְשֵׁיזִיב יַת יָתְבֵי קַרְתָּא בְּחוּכְמַת לִבֵּיהּ וֶאֱנָשׁ לָא דְּכַר בָּתַר כֵּן לְיִצְרָא טָבָא דְּשֵׁיזְבֵיהּ אֱלָהֵן יֵימַר בְּלִבֵּיהּ זַכָּאָה אֲנָא הֵיכְמָה דְּיָתְבֵי קַרְתָּא הַהִיא לָא דְּכִירוּ יַת עַנְיָא הַהוּא דְּשֵׁיזֵיב יָתְהוֹן׃ וַאֲמָרִית אֲנָא בְּמֵימְרִי טָבָא חָכְמַת צַדִּיקַיָּא מִכֹּחַ גְּבוּרַת רַשִׁיעַיָּא דְּחוּכְמַת צַדִּיקַיָּא וּזְכוּתֵיהּ מְשֵׁיזְבָא לֵיהּ וּלְאֱנָשֵׁי דָּרֵיהּ וּתְקוֹף רַשִׁיעָא דְּקָאֵים בְּתוּקְפֵיהּ דְּלִבֵּיהּ בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְדַּר בִּתְיוּבְתָּא מְחַבְּלָא לֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי וְחוּכְמַת צַדִּיקָא וְעַנְיָא מְזַלְזְלָא בְּעֵינֵי רַשִׁיעֵי דָּרֵיהּ וּבְעִידָּן דְּיוֹכַח יָתְהוֹן עַל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וּפִתְגָּמֵי אוֹכַחְתֵּיהּ לֵיתֵיהוֹן מְקַבְּלִין׃ מִילֵי דִּצְלוֹתָא דְּחַכִּימַיָּא בַּחֲשַׁי מִתְקַבְּלִין קֳדָם מָרֵי עָלְמָא יַתִּיר מִקְּבָלַת רַשִׁיעָא דְּהוּא שַׁלִּיט עַל שַׁטְיָין דְּפַגְּזָן וְלֵית מְקַבֵּל׃

מסורה

איש · שומר מצוה לא ידע דבר רע ב׳ בו · כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים · והסכל ירבה דברים: מושל י״ד מ״ל וסי׳ מושל באדם ב׳ בו. ושלמה היה מושל · ואתה בית לחם אפרתה · והעושר והכבוד מלפניך · והקימתי את כסא מלכותך דדה״י ויהי מושל בכל המלכים דדה״ה · את מושל בגאות · כי תשב ללחום · ארי נוהם ודוב שוקק · רבים מבקשים פני מושל · מזעקת מושל בכסילים · אם רוח המושל תעלה · וכ״ל ספרי המסר״ה שהי״ו לפנ״י לא אשכחנ״א כי א״ם י״ג ובב״לה״ו כת״וב מוש״ל י״ד מ״ל ונתקש״נא טוב״א ע״ד דאתבר״יר ל״ן בס״ר דה״וא ואת״ה מוש״ל בכ״ל ממ״לכות הגו״ים דג״בי תפ״לת יהוש״פט בד״ה וכ״ן הוא״ מ״לא בכ״ל הספרי״ם המדו״יקים ונמ״סר עלי״ו י״ד מלא״ים:

טובה חכמה מכלי קרב. חכמתה של סרח שאמר ותבא האשה אל העם בחכמתה שאמר להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אילולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו. דבר אחר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים נמצא שהכריע את כולם לחובה: זבובי מות יבאיש יביע וגו׳. כגון בימי החורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקומ״ בלע״ז ונראה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצ׳ זכיות ובא ועבר עביר׳ אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת שסכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם. יקר לשון כובד הוא כבד ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו. ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות. יבאיש יביע שם טוב שהוא ערב משמן רוקח: לב חכם לימינו. חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו. לעקמו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונוחה לו: ואמר לכל סכל הוא. בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה: אם רוח המושל. מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח. מדתך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל צדקתי לי כי מרפא דקדוקי הדין ביסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאי׳ הגדולי׳: כשגגה שיוצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי איפשר לחזור כך אמר הקדוש ברוך הוא ואין להשיב: נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביהם הקב״ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו. ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו: ראיתי עבדים על סוסים. כשדים הם שנאמר בהן זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסי׳ מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ. לפני קרונין של כשדים: חופר

הסכל ה׳ בסגול וסימ׳ אתתא יעצת ואתיהיבת לגברא ספרא וביאורם בשמואל א׳ סימן כ״ה:

טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה: זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט: לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ: וְגַם־בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהַסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר לַכֹּל סָכָל הוּא: אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים: יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט: נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ: רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ:

טָבָא חוּכְמַת חַכִּימַת בְּעִידַן עַקְתָא יַתִּיר מִן מָנֵי קְרָבָא בְּעִידַן אַגִּיחוּת קְרָבָא וְגַבְרָא חַיָּיבָא חַד דְּאִיתֵיהּ בְּדָרָא גָּרֵים לְהוֹבְדָא טַבְתָא רַבְּתָא מִן עָלְמָא: וְיִצְרָא בִּישָׁא דִּשְׁכִין עַל תַּרְעֵי לִבָּא הֵי כְּדִיבָבָא וְגָרֵים מוֹתָא בְּעָלְמָא עַל דְּמַסְרֵי חַכִּימַיָּא בְּעִידַן דְּחָטֵי וּמְחַבֵּל שְׁמָא טָבָא דַּהֲוָה דָּמֵי מִן קַדְמַת דְּנָא לִמְשַׁח רְבוּת דִּמְבַסַּם בְּבוּסְמָנִין וְכַמָּה יָאֵי וְיַקִּיר יַתִּיר מִן חוּכְמְתָא חַכִּימִין וְעוּתַר עַתִּירִין גְּבַר דְּטִפְּשׁוּתֵיהּ זְעֵיר וְקַלִּיל: לִבָּא דְחַכִּימַיָּא לְמִקְנֵי אוֹרַיְתָא דְּאִתְיְהִיבַת בְּיַד יְמִינָא דַיְיָ וְלִבָּא דְשַׁטְיָא לְמִקְנֵי נִכְסִין כְּסַף וּדְהַב: וְאַף בְּאוֹרְחָא סְרִיכָא בְּעִידַן דְּשַׁטְיָא אָזִיל לִבֵּיהּ חַסִּיר מִן חוּכְמְתָא וַעֲבַד מִילִּין דְּלָא תַקְנִין לְאִתְעוֹבָדָא וְכוּלָּא אָמְרִין דְּשַׁטְיָא הוּא: אִין רוּחַ דְיִצְרָא בִּישָׁא מְתַלְּבָךְ וּמִתְגַּבַּר לְמִיסַק עֲלָךְ אַתְרָךְ טַב דִּי הֲוֵיתָא נָהִיג לְמִיקָם בֵּיהּ לָא תִשְׁבַּק אֲרוּם פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא אִתְבְּרִיאוּ אַסּוּ בְּעָלְמָא לְמִשְׁבַּק וּלְמִנְשֵׁי מִן קֳדָם יְיָ חוֹבִין רַבְרְבִין: אִית בִּישְׁתָא דַּחֲזֵיא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וּמַה נִּיזְקָא בְּעָלְמָא בְּפִתְגָּמָא דְּשָׁלוּתָא דְּנַפְקָא מִתַּחְצְפָא עַל גַּבְרָא וּמִן קֳדָם שׁוּלְטָן: יְהַב יְיָ יַת אֱרוּם רַשִּׁיעָא וְשַׁטְיָא לְמֶהֱוֵי בְּרִיָּא בְּמַזָּלֵיהּ וּמְשַׁמֵּשׁ בְּאַצְלָחוּתָא מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וְחֵילְוָתֵיהּ גֵיוְותָנִין וְסַגִּיאִין וְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּעְבְּדִין תְּחוֹתוֹהִי בְּגָלוּתָא וּמִן סַגִּיאוּת חוֹבֵיהוֹן עַתִּירֵי נִכְסִין מִתְמַסְכְּנִין וּבְמַכִּיכוּתָא יָתְבִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא: אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה חֲזֵית עַמְמַיָּא דַּהֲוֵי מִשְׁתַּעְבְּדִין מִן קַדְמַת דְּנָא לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִתְגַּבְּרִין וְרָכְבִין עַל סוּסָוָן כְּאַרְכוֹנִין וְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אָזְלִין הֵי כְּעַבְדִין עַל אַרְעָא:

טובה. החכמה איננה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר תציל ותנן מכלי קרב לגבור והנה מצאת החכמה תציל בעליה ואחרים עמו כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ויסוב על מושל בכסילים: זבובי מות. נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכם דרך קצרה זבובי מות יבאישו שנינו כל זבוב יבאיש ב במקומו כמו בנות צ צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומה ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו צפנה כל אחד ואחד במקומו ויקח חזקיהו את הספרים ויקראהו קרא כל אחד וא׳ לבדו ופירש הספר שהיו בו הדברים הכתובים ב במקרא. ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים בה מן אבעבועות ולא אבה דקדוק הלשון כי שרש אבעבועות בעה מ מהפעלים שהלמ״ד ש שלהם איננו שלם ו וכמהו מים תבעה אש נבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי היותו מ ממבוע כי רגשות ה הבית להתבלע הנ״ון שהוא פ״א הפעל ויורה עליו כחל כובע והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח ש שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק ה הביאוש כי הזבובים יביעוהו ויהיה פועל יוצא. וטעם יקר הקמוץ הוא תואר השם ומלת יקר בשוא תחת היו״ד הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא שוה במקום המוכרת והסמוך כמו בגדי השרד וכל יקר ראתה עינו ואת יקר תפארת גדולתו וקמץ הסמוך להפריש בינו ובין תואר השם הסמוך יקר רוח איש תבונה על כן יטעה האומר בתפלת ראש השנה ולכבוד שמך יקר יתנו בקמצות היו״ד והאמת שהוא בשוא כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן וענין יקר בפסוק הזה הוא האדם והענין כמו הזבובים המתים יבאישו מהן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שיש בו סכלות מעט כי סכלות מעט לחכם ישחית זכרו ויבאישנו וזה הסכלו׳ הוא חטא וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרב׳ גם חטא אחד לחכם הוא דבר קשה הלא תראה ששלמה המלך נראה אליו המקום פעמי׳ ובנה מקום לכבוד השם ונסבה ורחבה חכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולתה בו ובעבור חטא אחד שלא חפש על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן מעשר שלמה נכתב עליו כל מה שכתב במקרא בדברי אחיה ונחמיה ואל תתמה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה כענין בקרובי אקדש ומה כבר דרש קדמונינו ז״ל במלת וסביביו נשערה מאד וכן כתבו מלות קשות על גדולים משלמה המלך על דבר קל ולא נעשה בזדון רק אחרים סבבו הדבר: לב חכם. לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל אף על פי שראשו נטוי לצד שמאל ועניינו שכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל ענייניו במהרה והפך זה הכסיל כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין ואין איש אטר יד ימינו טעמה כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם: וגם בדרך. והסכל בכל עסקיו ודבריו יראה חוסר שכלו ודעתו ואפילו כשהוא הולך בדרך וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: אם רוח. בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם בנחת נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורי׳ יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שפלות רוח או ענותו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחילה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם ודע שאם התרפית יכיחך הדפוי עם חטאים גדולים ויותר נכון היות מרפא פועל מהבנין הכבד שמתנו הרפה לה והאל״ף במקום ה״א כאל״ף על כן הוא מרפא שהוא מהבנין הכבד והענין כי העוזב הממשלה יעזוב חטאים גדולי׳ ויש אומרי׳ כי איש מרפא יעזוב חטאים גדולים כמו בעל הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמר ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם תעלה עליך חמת המושל לא תסור מדרום החכמה והחכם לא יכעיס המושל והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי חטא שבעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים המזיקים: יש רעה. באה מלת יוצא שהלמ״ד שלה אל״ף כמו הפעלים בעלי הה״א כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמהו כשגגה דמה ואם היה באל״ף ביא״ה על מנהג בעלי הה״א כמו דוה למען ספות הרוה אע״פ שאמר בעל הדקדוק שאל״ף של דמה תמורת ה״א וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל תצריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע: נתן הסכל. מפרשים אמרו שהיה ראוי להיות במ״ם והענין שבעלי השכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והענין בעצמו נכון לכן איננו מענין הפסוק שהוא לפניו ואחריו וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומים ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילד והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשל יושבים בשפל: ראיתי. זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפירשתי שהוא הנמצא לפרקים מעטים: חופר

חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ ׃ מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם ׃ אִם־קֵהָה הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא־פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים יְגַבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה ׃ אִם־יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן ׃ דִּבְרֵי פִי־חָכָם חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ ׃ תְּחִלַּת דִּבְרֵי־פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלֵלוּת רָעָה ׃ וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים לֹא־יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה וַאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יַגִּיד לוֹ ׃ עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עִיר ׃ אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ ׃ אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ

עֲנַת מִדַּת דִּינָא וְכֵן אֲמַרַת אִינוּן גָּרְמוּ לְהוֹן כָּל דָּא הֵיכְמָא דִגְבַר דְּכָרֵי שׁוּחָא בְּפָרָשַׁת אוֹרְחָא בֵּיהּ אִתְחַיַּיב לְמִיפַּל וְאוּמָּ׳ דִּי עֲבָרַת עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וְתַקִּיפוּ גוֹרָא דְעָלְמָא נְפָלוּ בְּיַד מַלְכָּא רַשִׁיעַ דְּנָכִית לְהוֹן כְּחִיוְיָא ׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא נְבִיָּא גְּלֵי קֳדָמַי דִּמְנַשֶּׁה בַּר יְחִזְקִיָּהוּ עָתִיד לְמֵיחַב וּלְמִסְגַּד לְצִילָמַ׳ דְּאַבְנִין בְּגִין כֵּן אִתְמְסַר בְּיַד מַלְכָּא דְאַתּוּר וְיִכְרְתְפִינֵיהּ בְּזְמָמִין עַל דְּאַבְטִיל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דִּכְתִיבִין בְּלוּחֵי אַבְנִין מִן עִקְּרֵיהוֹן בְּגִין כֵּן יִצְטַעַר בְּהוֹן וְרַבְשָׁקֵיהּ אֲחוּהִי עָתִ׳ לְמִסְגַּד לְצַלְמַיָּא דְקִיסִין וּלְמִשְׁבַּק פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דְאִתְיְהִיבַן בַּאֲרוֹנָא קֵיסֵי שִׁטֵּי בְּגִין כֵּן עָתִיד לְאִתּוֹקְדָא בְּנוּרָא עַל יַד מַלְאֲכָא דַיְיָ ׃ וְכַד יְחוּבוּן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִתְעַבְּרוּן שְׁמַיָּא תַקִּיפִין כְּבַרְזְלָא מִלְּאַחֲתָא מִטְרָא וְהַהוּא דָרָא לָא צַלּוּ קֳדָם יְיָ בְּגִ׳ כֵּן אִתְקַלְקַל כָּל עָלְמָא בְּכַפְנָא וְכַדּוּ תַיְיבִין וּמִתְכַּנְּשִׁין אוּכְלוּסִין וּמִתְגַּבְּרִין עַל יִצְרֵיהוֹן וּמְמַנַּן בַּרְזִילֵיהוֹן לְמִבְעֵי רַחֲמִין קֳדָם אֱלָהֵיהּ שְׁמַיָּא אִית בְּהוֹן רַעֲוָא עַל מוּתַר אַכְשְׁרוּת חוּכְמַתְהוֹן ׃ כַּד מִתְגָּרַן חִיוָן קָלָן לְטַרְאָקָה וּלְנִזְקָא בְּעָלְמָא עַל חוֹבֵיהוֹן דְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּלָא עַסִיקוּ בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָ׳ בַּחֲשַׁי וְאַף לֵית מוֹתַר לִגְבַר אָכִיל קוּרְצִין דְמִשְׁתָּעֵי לִישָׁן תְּלִיתָאי אֲרוּם בְּאֶשָּׁתָא דְגֵהִינָּם עָתִיד לְאִיתּוֹקְדָא ׃ מִילֵי פּוּם גְּבַר חַכִּים דְּאִשְׁתְּכַח בְּדָרָא כַּד אָתֵי פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא מְצַלֵּי וּמַעֲדֵי יַת פּוּרְעָנוּתָא וּמַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ וְסִפְוָתֵיהּ דְּגַבְרָא שַׁטְיָא מִלִּין נְזִיפוּתָא וּבְגִין כֵּן כּוּלֵּי עָלְמָא מִתְגַּמְּרִין ׃ שֵׁירוּי מִילֵּי פּוּמֵיהּ שְׁטוּתָא וְסוֹף מֵימַר פּוּמֵיהּ חוּלְחַלְתָּא בִּישָׁא ׃ וְשַׁטְיָא מַסְגֵּי פִּתְגָּמִין סְרִיקִין דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ עַד דְּלָא יַנְדַע אֱנָשׁ מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּיוֹמוֹהִי וּמָה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי מִן סֵיפֵיהּ מַן יְחַוֵּי לֵיהּ ׃ טַרְחוּת שַׁטְיָא דְטָרַח בְּשַׁטוּתָא אִיהוּ מְשַׁלְהֵי לֵיהּ עַל דְּלָא אַלִּיף לְמֵיזַל לְקַרְתָּ׳ דְחַכִּימַיָּא שְׁרֵי בְּגַוַּהּ לְמִתְבַּע מִינֵּיהּ אוּלְפָנָא ׃ וַוי לָךְ אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי יִמְלוֹךְ עֲלָךְ יָרָבְעָם חַיָּיבָא וְיִבְטֵיל מִינָּךְ תִּיקְרוּבְתָּא דְצַפְרָא וְרַבְרְבָנַיִךְ עַד דְּלָא יִקְרְבוּן תְּמִידָא דְצַפְרָא יֵיכְלוּן לַחְמָא ׃ טַב לִיךְ אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּעִידָּן דִּי יִמְלוֹךְ עֲלָךְ חִזְקִיָּהוּ בַּר אָחָז דִּי הוּא מִן יְחוּס בֵּית דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי הוּא גִּיבַּר תַּקִּיף בְּאוֹרַיְתָא וְנָפִיק יְדֵי חוֹבַת פִּיקוּדַיָּא וְרַבְרְבָנַיִךְ ׃ בָּתַר דְּמַקְרְבִין תְּמִידָא אָכְלִין לַחְמָא בִּזְמַן אַרְבַּע שָׁעִין מִן עֲמַל יְדֵיהוֹן

אבן עזרא

חופר · דעכי גומץ אחד ואין שני גם בן ואח אין לו במקרא וחופר יורה על ענינו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר בוזהו חכמים קדמונים או יהי ענינו על הכסיל והענין אעפ שימצאו דברים בעולם הפך האמת הוא במעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הגולר לא יפול ׃
מסיע · רובי המפרשים פירשו יסכן בם יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראש ורגל כי מה ענין אם קהה הברזל והקרוב אלי שמלת יסכן בם מלשון סכנה והיא ידועה בדברי הראשונים ושני הפסוקי׳ דבקי׳ ועודנו בהלול החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגו בלא עצבון ועמל וסכנה אפילו האבני׳ שאיכם ברשות אדם ומי שירצה יקח אותם יעצב בהסיעם אל המקום שירצה וכן עצי היער יגע בבקועם ופעם יסתכן ׃ אם קהה · אף כי יקהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא מפעלי הכפל והוא כפול והוא מענין נחשת קלל אז יתים כח הבוקע ומלת יגבר כמו יכה כמו וגברתי את בית יהודה וחיילים יגבר כמו כח כענין אלים י״חילי אכשי חיל ׃ ויתרון הכשר חכמה והענין שיש לחכמה יתרון על כל עצב כי יתכשיר האדם ותייסרנו בלא עצבון והתשת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף ׃ אם ישך · חוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש ויתכן שזה הגדר הוא שגדר השליט ורמ׳ המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש הנפעוני שלא ישמע לחש שיזיק ולא יהכה ׃ דברי פיו חלילה להיות החכם בעל לשון רק כל הדברי׳ שיוצאי׳ מפיו הם חן והכסיל ישחית על כפשו בדבורו ואמ׳ תבלענו לשון יחיד כענין זבובי מות שמש ירח עמד זבולה ׃ תחלת · אין טעם לדבריו תחלה וסוף והסכל · יאמ׳ אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כיום דברי׳ הרבה מרבים הבל ׃ עמל · דמה הכסיל שיעמוד לבקש גבוהות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הנראות והידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה חפצו וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבוד במקרא לשון זכר חוץ מאחר אל תחד כבודי ׃ אי · כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא הבל אמ׳ אם היה זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי כמו ואי לו האח׳ שיפול ואי׳ להם שליטי בעניכם · ושריך בבקר יאכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט ׃ אשריך · זאת המלה באה בלא סמיכת דבור בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ובוטח בוי׳ אשריו ובמקום אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו אר״ מטה הכהן נ״ע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידהו

גבורהו

רשי

חופר גומץ · שוחה ׃ בו יפול · פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכר נכר ע״י כלי בית המקדש שנאמר ועל מרי שמיה התרוממת ׃ ופורץ גדר · סייג של חכמים לעבור על דבריהם ׃ ישכנו נחש · מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים ׃ מסיע אבני׳ יעצב בהם · מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע בהם · יעצב לשון יגיע׳ כמו בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור ׃ יסכן בם · יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמצות קונו ליהנות מהם ׃ אם קהה הברזל · חרבות בורים שקיהו פיהם וחדודם ׃ והוא לא פנים קלקל · ואינם לטושים ומרוטי׳ למען היות להם ברק אף על פי כן וחיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח ׃ ויתרון הכשר חכמה · ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם משחירין פניו ברעב ואתה רואהו מסכן בין העשירים הרבה חיילי׳ מתגברים על ידו ואל תתמה על זו וחיילים כי הרבה וו״ין נופלים כן בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותירץ עמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה והרב׳ מפורשי׳ כזה ׃ אם ישך הנחש · את אים ׃ בלא לחש · מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך ׃ ואין יתרון · לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו בלא לחש כך אם בני עירך ככשלי׳ באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא ישתכר ׃ דברי פי חכם חן · על שומעיהם ושמעים לו וטוב לו שגוזל גדולה עליהם ׃ ושפתות כסיל תבלענו · זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרו של אומות שגדרו עצמן מן העריות מרור המבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין בנותיהם לזנות ׃ תחילת דברי פיהו סכלות · כשאמר לו הקב״ה מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב י׳ אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני בזוי חשוב אני בעיני מלכי הארץ ׃ ואחרית פיהו הוללות · שיעמוס וערבוב לכה איעצך זנות אולתי ׃ והסכל ירבה דברים · שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון ׃ כי לא ידע האד׳ מה שיהיה · לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים גוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה מחר ׃ ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו · כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיהא מי יגיד לו ׃ עמל הכסילים תיגענו · כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע ליכנס דרך פחתים ובצעי המים ויגע בטביעות רגליו בבוץ כלומ׳ עצלות שלעוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם אשר לא ידע ללכת אל כתיב אמת לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה שנאמר נר לרגלי דבריך ׃ אי לך ארץ שמלכך · בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות ׃

נבורה

מסורה

בלוא ו׳ מ״ל וסימ׳ הוי כל צמא לכו למים ב׳ בו · למה תשקלו כסף בלוא לחם ב׳ בו · ועמי המיר כבודו בלוא יועיל · אם ישך ונחש בלוא לחש ׃ שמלכך ב׳ ובענין וסימ׳ אי לך ארץ שמלכך נער · ודבתריה אשריך ארץ שמלכך בן חורים ·

בגבורה ולא בשתי. שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין: בעצלתים ימך המקרה. כשאדם מתעצל ואינו מתקן פירצה קטנה שבתקרת הבית: ימך המקרה. ישפל הבניין המקרה את הבית והמסכך עליו: ידלוף. ישטוף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גאון עוזם חרב ומך: לשחוק עושים לחם. לחדוות מזמוטי חתני' ומלכים עושים סעודה ושתם סעודה גדולה קרויה לחם כמו דאת אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב: ויין. משקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל. אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכ' כדי שיהא לו מה להוציא: גם במדעך מלך. אפילו במחשבותיך בלא דבור. גם אפי' מלך אל תקלל אל תרגיז למלכו של עולם. ד"א כמשמעו מלך בשר ודם: עוף השמים. כשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים: ובעל כנפים. מלאך המלווה אותך כענין שנ' כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו העוברים והשבים יש לך לרא' מכל בריה שמא יש שומעין ויגידו לאחרים: שלח לחמך על פני המים. עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו. עוד ימים באים ותקבל תשלומיך ראה מה נאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם ושכר שהוא מצרי ולא יראנו עוד מה היה סופו נעשה חותנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית: תן חלק לשבעה וגם לשמנה. חלקת מלחמך ושלך לשבעה צריכי חבר חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה. שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תנצל על ידי הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי. ורבותי' אמרו תן חלק וגו' אלו שבעה ימי בראשית תן אחד מהן חלק ליוצרך לנוח בשב' וגם לשמונ' אלו שמונת ימי המילה דבר אחר תן חלק לשבעה קרבנו' ציבור שבעה ימי פסח. וגם לשמונה של שמונת ימי החג. כי לא תדע מה יהיה רעה אם יחרב הבי' ולא תקריבו עוד ויועילו הראשונים דבר אחר כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנות ויבטל גזירות רעות: אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ירעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקו' שהטוב' נותחת ונכרת שם סופה לנוח אף כן רע שאם יפול עץ וגו' אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחרי מותו וחכמותיו ומדות תרומותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול. ישכון כמו על פני כל אחיו נפל: עץ. תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסך על הארץ: שומר

גבורתו בהתפללו בעד רעהו וראותיו כי נכח עיני יי' דרכי איש ושכח הכה עין יי' א יראיו גם כן ידהו לשון יחיד וגבורהו כן מגן כל גבור שים בו ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו כהפך העולם ואם כן ביד רעהו הערלמי שני' היו ומה הפרש בין רעו ורעהו שיו שיהו גם בפעלים ירדפו ירדפהו אולי התפלל איוב בעד כל אחד ואחד מרעיו תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים ויורה על מלת אסרהו שהוא לשון יחיד אסרך ארץ ושנין בן חורין שיעשה מעשה הגדולי' והפך בן בליעל. אמ' אחד מהמפרשים ידוע שאין בשנים כרמות הלובן שהוא דומה לאור ואין למטה מן השחור והכתוב ידמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה וגדולה לחשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת גם כן יפרש ואורגים חורי שלי חורי ולבן בלשון ארמית חיור והפך החורים חשוכי' בל יתיצב לפני חשוכי' יש מכרם ולא בשתי כמו בשתיה וי"א כי בשתי כענין דלות כמו ונשתו מים לשוכם בצמא נשתה והענין כי כל מעשיה בגבורה וענין שתיכת גבורה לאכילה עד שיאחו: ויאכל המאכל הראשון והענין שאינם אוכלים כי אם לצורך ולא בשביל תענוג: בעצלתים. ידוע כי כל מלה היא על שנים היא שנים כמו עינים רגלי' ידים שוקים שינים בעבור היותם שתי מערכות רחים וכן שמים ומבין סוד הגלגלים יודה כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת כל לוחותים שיש ספיכות כשתי לוחות ומעקש דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק יפול באחת וכן פירש רבי משה הכהן נ"ע כהרים אם כן תהיה מלת עצלתים חוזרת לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קריה והמקרה במקו' הזה שם ויש אומרים שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו המה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהיה הר"ים ראוי להדגש ויאמר כי המקרה בעצלות ידיו עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו ידל כבוד יעקב והוא מפעלי הכפל. ובשפלות ידים שענינו עניות ומסכנות וידלוף מלשון דלף טורד וענינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכילה ויעצלו להביט בדברי המלוכה והנה יתחדשו עליהם בעבור עצלותם שני דברי' האחד שתשחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה והדבר השני שלא יסתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים: לשחוק. והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם שעושים העושים ויין המשמח חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה והכסף יענה את הכל וענין יענה ימציא ויתכן שהוא מן עת כמו שפירשתי והענין שימציאכו בעת שירצה הרוצה: גם במדעך. אע"פ שהמלך נער השמר לך שלא תקללנו אפילו במדעך וענינו בלבך ובחדרי משכבך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיקך בכחו והעשיר בעשרו. כי עוף השמים דרך משל כמו כי היא שמעה את כל ובעל כנפים הוא עוף השמים והענין כפול: שלח. יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינה ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר ויש אומרים כי אלו המים הם מימי בריכה ויש שם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה: תן חלק. עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע ואמר לשמנה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו היום שהחל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואמר יהיה עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה: אם ימלאו. דרך משל לעושר שלא נתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל מצטרך אליו ומלת יהוא לשון רבים והאלף נוסף כאלף ההלכוא אתו ולא אבוא שמוע כי בתחלה הוא יהי בלשון יחיד ואין לו דומה במשקלו במקרא והענין אל המקום שיפול פרי העץ בצפון או בדרום שם יהו האוספים והענין על העשיר ויש אומרים כי על העץ בעצמו יאמר וחצי הפסוק הזה הוא כנגד חצי הפסוק הראשון וחציו האחרון כנגד חציו האחרון ואמר זה המפרש כי יוד יהוא לעתיד ומלת הוא והוא לשון יחיד והענין כי העץ בעבור שיתן פריטקיהו ויעברוהו ובשעה שיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקו' שנפל והמ' מפרש אחר כי זה העץ הוא מן עצה והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת

בשתי ל' בגבורה ולא בשתי: ישמח ז' וסימ' ויין ישמח לבב אנוש. בן חכם ישמח אב ובן כסיל וחכירו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם. ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכל. מאור עינים ישמח לב. שמן וקטרת ישמח לב. איש אוה[ב]

בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי: בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת: לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל: גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגֵּיד דָּבָר:

יא שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ: תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ: אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא:

ל' וכל טפח רכו' ל' ל' ל' ל' ז' ל' ליתר מל' ויתר חס' כנפים ק' ה' מל' וכל ד"ה דכו' ל' ל' נתרי ל"ש כ' ל' ינד ג' בירי וחל' בליש'

בִּגְבוּרַת אוֹרַיְתָא וְלָא בְּחַלָּשׁוּת וּבְסַמְיוּת עֵינָא: בְּחַלָּשׁוּת עֵיסַק אוֹרַיְתָא וּפִקּוּדַיָּא מִתְמַסְכֵּן גְּבַר מִבִּנְיָן וּבְמַכִּיכוּת תַּפְקִידְתָא דְּאִתְפַּקְדַת אִתְּתָא לְמִינְטַר מִן רִיחוּק סוֹאֲבוֹ דְּמָא וְלָא נַטְרָא מִתְעַבְדָא דָּוָותָא בְּגוֹ בֵּיתָהּ: לְחוּכָא עָבְדִין צַדִּיקַיָּא לְחֵים לְפַרְנָסָא עַנְיָין כְּפִינִין וְחַמְרָא דְּמַזְגִין לִדְצַחְיָין יְהֵא לְהוֹן לְחֶדְוָוא לְעָלְמָא דְּאָתֵי וּכְסַף פּוּרְקָנֵיהוֹן יַסְהִיד עֲלֵיהוֹן זְכוּתָא לְעָלְמָא הַהוּא דְּאָתֵי בְּאַנְפֵּי כּוֹלָא: אַף בְּמַנְדְּעָךְ בְּחֶבְיוֹנֵי לִבָּךְ מַלְכָּא לָא תְלוּט וּבְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ לָא תְלוּט חַכִּימָא אֲרוּם רָזִיאֵל מַלְאֲכָא מַכְרִיז בְּכָל יוֹמָא מִן שְׁמַיָּא עַל טוּרָא דְחוֹרֵב וּמַהֲלַךְ קָלֵיהּ בְּכָל עָלְמָא וְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא אָזִיל וּפָרַח בַּאֲוִיר שְׁמַיָּא כְּנִשְׁרָא מָרֵי גַּדְפִּין וּמְחַוֵּי מִילִּין דְּמִתְעַבְדִין בְּטַמּוֹרְתָא לְכָל דַּיָּירֵי אַרְעָא: אוֹשִׁיט לְחֵם פַּרְנָסוּתָךְ לַעֲנִיֵּי דְּאָזְלִין בִּסְפִינָן עַל אַפֵּי מַיָּא אֲרוּם בָּתַר עִידָן יוֹמִין סַגִּיאִין תַּמָּן תַּשְׁכַּח אַגְרֵיהּ לְעָלְמָא דְאָתֵי: הַב חוּלָק טַב מִן זַרְעָא לְחַקְלָךְ בְּתִשְׁרִי וְלָא תִתְמְנַע מִלְּמִזְרַע אַף בְּכִסְלֵיו אֲרוּם לָא תִנְדַּע מַה יְהֵא בִּישָׁא עִילָוֵי אַרְעָא אִי חָרְפֵי נִצְחַן אִי אַפְלֵי: אִין מִתְמַלְיָן עֲנָנַיָּא מִטְרָא עִילָוֵי אַרְעָא מְעָרְן יַת מַיֵּיהוֹן בְּגִין זְכוּתָא דְצַדִּיקַיָּא וְאִין לֵית זְכוּ בְּדָרָא הַהוּא בְּיַמָּא וּבְמַדְבְּרָא נַחְתָּן דְּלָא יִתְהַנּוּן מִנְּהוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאִי אִתְגְּזַר מִן שְׁמַיָּא לְמִנְפַּל מַלְכָּא וְיַעְטוּהִי מִן סָרְרוּתְהוֹן מִן קֳדָם מֵימְרָא דִשְׁמַיָּא הֲוֵי סוֹבְעָא וְכַפְנָא בְּדָרוֹמָא אוֹ בְּצִיפּוּנָא אֲתַר דְּאִתְגְּזַר לְמִתְקַיְּמָא הַהִיא עֵיטָא מִשְׁתַּלְחָא לְמֶהֱוֵי:

חכמה ישמח: לשמונ' ג' מל' וסימ' ויעש דוד שם בשבו מהכותו. שמונה שלחנות. תן חלק לשבעה וגם. וכל ד"ה דכו' מל' וכל שמונת ושמונת חס' בס"א שמונת אלפים ככרים:

שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור׃ כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל׃ בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים׃ ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש׃ כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך כי הרבה יהיו כל שבא הבל׃ שמח בחור בילדותיך ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט׃ והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל׃ וזכר את בוראיך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ׃

גבר דנטיר חרשין וקוסמין לא יעביד טב לעלם ודמסתכל במזליא לא מגבי אגר ארום חרשין מתילן לרוחא דלא מתפס בידוי דבר נש ומזליא מתילן לעננני שמיא דאזלו ולא תייבין ׃ היכמה דליתך ידע אכדין יהליך רוח נשמתא דחיי בגוף עולימא שלילא דשרי במעיינא דאמיה מעברא והיכמה דלא תינדע או דכר או נוקבא עד זמן דאתיליד הכדין ליתך ידיע ית עובדא דיי דעבד בחוכמתא ית כולא ׃ ביומי עולימתך תיסב אתתא ותוליד בנין ולעידן סיבותך לא תשבוק אתת תולקך מלמילד בנין ארום לא אשתמודע לך אידין מנהון אתבחר למהוי טב הדין אי דין אי תרויהון כחדא טבין ׃ ובסים נהורא אוריתא וטב לאנהרא עיינין חשיכין למחזי יקר אפי שכינתא דעתיד לאנהרא אפי צדיקיא מן זיו שכינתא ולמהוי שופריהון כשמשא ׃ ארום אם יומין סגיאין חיי אנשא בכולהון חזי ליה למחדי ולמיעסק באוריתא דיי ויהא דכיר ית יומי חשוכא דמותא ולא ייחוב ארום סגיאין אינון יומיא דישכוב שכיבא בבית קבורתא לקבלא דינא מן שמיא בתיוהי ברחים כל זמן דייתי עלוהי פורענות על הבלותא די עבד ׃ חדי עולימא ביומי עולימותך ויהי לבך טב עלך ביומי רביותך ואזיל בענותנותא עם אורחי לבך ותהי זהיר בחזווני עינך ולא תסתכל בביש ואשתמודע לך ארום על כל אילין עתיד יי לאעלותך בדינא ׃ ותעדי רגיז מלבבך ולא תגרום ביש על בסרך ארום עולימות ויומי אוכמות שער הבלו ׃ ותהי דכיר ית ברייך ליקרותיה ביומי רביותך עד דלא ייתון לותך יומי בישות וימטון עלך שנין דתימר לית לי בהון רעוא ׃

יקצור ג׳ ומ״ל וסימ׳ וזרועו שבלים יקצור · זורע עולה יקצור און · וראה בעבים לא יקצור ׃ הזה ד׳ רפין וסימ׳ בלשון ארמי אחוכון גברא ייתי בצפר׳ וביאורם הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם · הזה האיש מרגיז הארץ · להשתגע עלי הזה יבא

אל כיתי · בבקר זרע זרעך ׃ שמח ב׳ וס׳ שמח זבולון בצאתך · שמח בחור בילדותך · וא׳ ושמח יהי מקורך ברוך · ואינון מן ד׳ זוגין מן כ״ב ש״ן דמשמש סב״ך ואינון מן א״ב מן כ״ב תרין א׳ וחד וא׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות הסב״ך בכ״ד ׃

אבן עזרא

שומר· גם זה משל על הכילי ואמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי ואוליך הזרע ואטמנהו בארץ ויש אומרי׳ שהיא מצוה כמשמעה לזורע שכבר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שנסה כי העתים משתנות׃ כאשר· מפרשים אמרו כי כ כעצמים הוא כעצים וזה הבל ועניינו גוף הילוד טרם יולד ׃ וקראו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש ׃ והמלאה היא ההרה ויתכן שיהיה המלאה תואר לאשה ותהיה מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא בלשון נקבה ב בלשון הקדש והיה ר ראוי להיות הטי״ת ה הראשון פתוח והשני דגוש וכמהו לאיש ה העשיר ׃ בבקר· עניינו תמיד על שני הפירושי׳ ותיו תנח לשון נקבה בעבור היד והענין אל תנח ידיך מן הזרע כי מלאכו מלת הניח ׃ זוכאת לשני פעלים ׃ ומתוק· זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ׃ ועיקר זה בעבור ה התחברות ההרגשות במקום שעל המצח והוא מקו׳ יאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת וכמהו ראה ריח בני וכל העם ר רואים את הקולות וענין הדבק זה הפסוק בראשון שיתעסק ית תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה אחרת ׃ כי אם· אילו ידע האדם שיחיה שנים רבות וישמח בכלם כשיזכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו יאמר לו האור הנזכר וכל שבא הבל עניינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל ׃ שמח· אחר שהכל הבל שמח עתה בחור בילדותך ועניינו כמו אומר עשה רע ותראה מה יבא עליך כמו עלי פלשת התרועעי שהוא במקום אחר עלי פלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף וחזקי התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה אעשה לך וכן שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ וכן חתם הפסוק ודע כי על כל אלה וישוב אלה על השמחה והטבת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין וענין טוב הלב בלשוננו על שלשה פנים האחד שייטב מעצמו כמו וייטב לבו והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו המה מטיבים את לבם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ׃ והסר· פרשתיו למעלה ומלת שחרות מן כי עלה השחר כי דמה ימי השחרות לשחר כשיבקע כענין אז יבקע כשחר אורך או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה ׃ וזכור· מלאכו כעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך ויש אומרי׳ שהם שתי לשונות ויפרש משרת משה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם ישמכו לא ישתנו· ימי הרעה הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו ׃

עד

רשי

שומר רוח· ממתין ומצפה עד בא הרוח ׃ לא יזרע· פעמי׳ ממתין ואינו בא ׃ ורואה בעבים· נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד ׃ כאשר אינך יודע· כעצמים בבטן המליאה· דברים הנקברים והנעצמי׳ בבטן שהיא מליאה ואעפ״י שבולטת לחוץ· כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומ׳ ידיעות שתי אלו שות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו׳ לארץ אחרת והרי לשון זה כמו כגן ה׳ כארץ מצרים כשפחה כגבירתה כקונה כ כמוכר ופעמים שהוא משוה מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את ה הרוח לראות בעבים ׃ כעצמי׳· אוכלוסי״ם בלע״ז כמו עוצם עיניו ׃ ככה לא תדע וגו׳· את גזירותיו של מקום לעניין עניו ועשירות כך עלומות הם ממך ולא תמנע מן החסד לדל׳ שמא אחסר מ מנכסי ואעני לא א אעסוק בתור׳ ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהיו לי ב בני׳ ואצטרך להוציא עליהם ׃ בבקר זרע את זרעך וגו׳ · אם למדת תורה בילדותיך למוד בזקנותך אם היו לך תלמידי׳ בילדותיך יהיו לך תלמידים ב בזקנותך נשאת אשה בת בנים בילדותיך שא אשה בת בנים בזקנותך עשית צדקה בילדותיך עשה צדקה בזקנותך ׃ כי אינך יודע איזה יכשר· אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך שמצינו בר׳ עקיבא שהיו לו עשרים וארבע אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפטרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותי׳ שבדרום ושנאה להם ולעניין הבנים מצינו באבצן שלשי׳ בנות שלח חוצה ושלשי׳ בנות הביא לבניו וכולם מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו ׃ ומתוק האור· מתוק הוא אורה של תורה ׃ וטוב לעינים לראות את השמש· ואשריהם תלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה כך נדרש באגדת תילים ׃ בכולם ישמח· יהי שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שיכלו מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים ׃ כי הרבה יהיו· באותן הימים יותר מימי החיים ׃ כל שבא· עליו יהיה הבל ואוסף ים הבל שהוא לשון פורענות ונכרות כמו כי בהבל בא ובחושך ילך ׃ שמח בחור בילדותך· כאדם שאומ׳ לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובטוח תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפט ׃ והסר כעס· דברים המכעיסים את המקום ׃ והעבר רעה· יצר הרע ׃ מבשרך ׃ שיהיה לך לב בשר ׃ והשחרות· שחרות שראש אדם שחור בימי עלומיו ׃ וזכור את בוראך· תמן תנינן עקיבא בן מהללאל אומר הסתכל בג׳ דברים וכו׳ וממקרא זה דרש וזכור את בוראך שתתן דין וחשבון לפניו· וזכור את בורך יקנדך מקום עפר רמה ותולעה · וזכור בוראך באר מכשנת תמקורה היא טיפה סרוחה של זרע ושל לובן ׃ ימי הרעה· ימי הזקנה והחלשות ׃

עד

עד אשר לא תחשך השמש. אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומצהב' באדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מצהבת: והאור. זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והירח. זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו תאור העינים: והכוכבים. אלו הלסתות רומני דאפי שקורין פומי"לש בל' לחיים שמצהיבים: ושבו העבים אחרי הגשם. תבא כהיית המאור אחר דמעת הבכי ש מכמה צרות שעברו עליו: שיזועו. ירתיתו: שומרי הבית. אלו הצלעות והכסלים ש המגינים על כל חלל הגוף: והתעותו. יאחזם עות שקורין קראנ"פף והתעותו אנקרופירונט בלע"ז: אנשי החיל. אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות. אלו השינים: כי מעטו. לעת זקנה רוב שיניו נושרות: הרואות בארובות. אלו העינים: וסוגרו דלתים. אלו נקביו: בשפל קול הטחנה. קול ריחים הטוחנים מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס: ויקום לקול הצפור. שאפילו קול צפור מנערתו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות השיר. כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה ולפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזילי הגלעדי אמר לדוד אם אשמע עוד בקול שרים ושרות: גם מגבוה יראו. מגבשושיות ותלוליות שברחובות הוא דואג לצאת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך. אימות וחתית הרבה בדרכים יש לו. חתחתים לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים קטקטים זלזלים: וינאץ השקד. לשון הנצו הרמונים שהרי האלף לא נקראת בה אמרו רבותינו זו קליבוסת הכת"ף בלע"ז שעצם הירך תקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט. השקד אילן של שקדים כלומר שתקופת הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב. אלו העגבות שתהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד. ויסתבל אוסידריו"ש פורפליסין בלע"ז: ותפר האביונה. חמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש. אביונה תאוה כמו ולא אביתם תאבתי לישועתך: עד אשר לא ירחק חבל הכסף. זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו ומתרוקן וייבש ומתקפק בתוך החליות ונעשת כשלשלת. ירתק לשון רתוקות כסף: ותרוץ גולת הזהב. זו האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעיין כמו גולות עליות. תרוץ לשון רציצה: ותשבר כד על המבוע. זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו: ונרוץ הגלגל אל הבור. יתרוצץ גלגל השין בתוך גומא ולפי פשוטו גלגל הדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת. ומדרש קינות כותרו כנגד כל ישראל וזכור את בוראך בימי בחורותיך בעוד שהבחורות שבכם קיימות בעוד שהכהונה קיימת שנאמר בה ובחר אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן בעוד שהלויה קיימת שנאמר בו כי בו בחר יי' אלהיך מכל שבטיך בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר ובחר בדוד עבדו בעוד שירושלם קיימת שנ' בה העיר אשר בחרתי בה בעוד שבית הבחירה קיימ' שנ' בה עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה בעוד שאתם קיימים שנ' וכך בחר יי'. עד אשר לא יבואו ימי הרעה אלו ימי הגולה. עד שלא תחשך השמש זו מלכות בית דוד שנ' וכסאו כשמש נגדי. והאור זו תורה שנ' כי נר מצוה ותורה אור והירח זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה. והכוכבים אלו הרבנים שנאמר מצדיקי הרבים ככוכבים. ושבו העבים אחר הגשם צרה אחר צרה קשה אתים מובא בבבל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית. ביום שיזועו שומרי הבית אלו משמרות כהונה ולויה. והתעותו אנשי החיל אלו הכהנים שהם גבורים בכח אמר רבי אבא בר כהנא עשרים ושנים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד אמר רבי חנינא המוראה הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה. ובטלו הטוחנות אלו המשניות הגדולות משנת רבי עקיבא ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא. וחשכו הרואות שישתכח התלמוד מן הלב. וסוגרו דלתים בשוק כגון דלתי כתוספתא בן אלכתן שהיו פתוחין לרווחה. בשפל קול הטחנה על ידי שלא נתעסקו בתורה אמר רבי שמואל נמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחים אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה. ויקום לקול הצפור זה נבוכד נצר הרשע אמר ר' לוי שמונה עשרה שנה היתה בת קול יוצאה ומפוצצת בפלטין נבוכד נצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה. וישחו כל בנות השיר בשיר לא ישתו יין. גם מגבוה יראו מגבוה שלעולם יתירא וידאג לבו פן יעשה בראשונים. וחתחתים בדרך מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים: וינאץ השקד תכמת נבואת ירמיה שאמר מקל שקד אני רואה אמר רבי אלעזר השקד הזה משעה שהוא מנץ עד גומר פירותיו אחד ועשרים יום כך משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב עשרים ואחד יום. ויסתבל החגב זה צלמו של נבוכד נצר רומיה אמין שתין פותיה אמין שית ואם אין עוביו שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלם ושפכו רימוס על רגליו לקיים מה שנאמר וזהבם לנדה ולמס יהיה. ותפר האביונה זו זכות אבות תופר משבעת אבות שלכם ויהיה אביונה מלשון אב. כי הולך האדם ישראל שנקראו כאן אדם אדם אתם. אל בית עולמו מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה. וסבבו בשוק הסופדים גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה אחת עשרה שנה כשהגלה נבוכד נצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכד נצר על כרחו עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותן אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסים בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם:

עד. פירוש והאור הוא אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ועמוד אחר בואו שעה ושלים שעה מהשעות השוות ואחר שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימצאו נבראים כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקרא להקדים או לאחר כמו הכה לא יכוס ולא יימן והתכונה יותר קלה מן השיטה. יש מפרשים ושבו העבים על הבכי ואחרים אמרו על החליה ש המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויתראה לו כ כאלו שעבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים להגשים אחר הגשם: ביום. מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע מתכו ומעטו פועל יוצא והענין מעטו ש הטחינה. יש אומרים כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות ויש אומרים שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמצייר והקרוב אלו שומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי החיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו כי אין להם כח לעמוד ועניין חיל כח בעבור היות כל הגוף עליהם והטוחנות הם השנים והרואות העינים: וסגרו דלתים. הם השפתים וכמהו דלתי פניו מי פתח. בשפל קול הטחנה הוא הקרב העליון והוא המסס שהוא טוחן המאכל ומלת בשפל שם ואיננו תואר וכמהו טוב שפל רוח ועניינו שפלות ועניין בשוק על דרך משל כשישפל קול הטחנ' אין קמח נמצא ויהיו חנויות שוק האופים סגורים ונמצא דלתי ודלתות כמו שפתי ושפתות: ויקום לקול הצפור. ידוע כי המאכל יוליד השינה ובהשבר הפה כברת המאכל ויקץ לדבר קל: וישחו כל בנות השיר. הוא הגרון שהיה לפנים בו משורר ישח קולו עד שלא ישמע ובאה מלת ישחו שהיא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ויתכן שאביהם שבות למלת כל: גם מגבוה. יש אומרים כי על הזקנים ידבר שאין להם כח לעלות אל המקום הגבוה ויאמרו כי וי"ו יראו נוסף ויש אומרי' יראו שוקיו: וחתחתים. כפול הפ"א והלמ"ד כי העי"ן מבולע והוא מן תראו חתת כמו פחד: וינאץ השקד. אמרו שהוא מן עלתה נצה והענין השיבה: ויסתבל החגב. הקרסול ויש אומרי' השקד הוא האבר שסיבתו אחר הראש והזקן ויסתבל החגב המבושים שימשכו למטה ואחרים אמרו כי האו"ת במקום עי"ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות יהו"א בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים. ותפר האביונה אמרו שהוא מן ולא אבה ועניינו תאות המשגל ואמ' ר' אדונים בן תמים המזרחי נ"ע כי אביונה כנוי לרוח בני האדם וכן דקדוקו אבין תואר השם לזכר

ביום ג' דגשי' דמטעין בהון וסימ' ביום שיזועו שמרי הבית. אויל ביום ידוע בעסו. אחות לנו קטנה: ויקום ל' מלרע לקול הצפור וא' מלעיל ותגזור אמר ויקם לך. ואינון מן א"ב מן ב"ב חד מלרע וחד מלעיל וסי' נמסר במסר' רבת' במערכת אות האלף בס"ד:

עַד אֲשֶׁר לֹא־תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם: בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ וְחָשְׁכוּ הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת: וְסֻגְּרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק בִּשְׁפַל קוֹל הַטַּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת הַשִּׁיר: גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים:

עַד דְּלָא יִשְׁתַּנֵּי זִיו יְקָרָא דְּאַפָּךְ דְּמָתִיל לְשִׁמְשָׁא וּנְהוֹרָא דְּעֵינָךְ עַד דְּלָא יִסְתְּמוּן וַהֲדַר לִיסְתָךְ עַד דְּלָא יִתְקַדְּרוּן וּבָבֵי עֵינָךְ דְּמָתִילָן לְכוֹכְבַיָּא עַד לָא יִתְעַמְּמוּן רִיסֵי עֵינָךְ יְהוֹן זַלְגִין דִּמְעוֹת כַּעֲנָנִין בָּתַר מִטְרָא: בְּיוֹמָא דִּי יְזוּעוּן אַרְכּוּבָתָךְ וְיִתְנַקְּשׁוּן אַדְרָעָךְ וְיִתְבַּטְּלוּן כַּכֵּי פוּמָּךְ עַד לָא יָכְלִין לְמִלְעַס מֵיכְלָא וְיִתְעַמְּמוּן עֵינָךְ דְּמִסְתַּכְּלִין בְּחַרַכֵּי רֵישָׁךְ: וִיהוֹן רִיגְלָךְ כְּבִילָן מִלְמִיפַּק בְּשׁוּקָא וְיֶעְדֵי מִינָךְ רְעוּת מֵיכְלָא וְתֵיתֵי מִתְּעַר מִשֵּׁינָתָךְ עַל עֵיסַק קָל עוֹפָא כְּאִילוּ עַל גַּנָּבַיָּא דְּאָזְלִין בְּלֵילְיָא וְיִתְרַפְּסוּן סִפְוָתָךְ מִלְּמֵימַר שִׁירָתָא: אַף מִן עוֹבָדִין דַּהֲווּ מִן קַדְמַת דְּנָא תְּהֵי דְּחִיל לְמַדְּכַר יִתְהוֹן וְגַבְשׁוּשִׁיתָא קְלִילָא מִתִּילָא בְּאַנְפֵּי נַפְשָׁךְ לְטוּר רָם בְּעִידָּן מְהַלָּךְ בְּאוֹרְחָא וְתֵיפִיץ רֵישׁ שִׁזְרָתָךְ מִן כְּחִישׁוּתָא כְּשִׁיגְדָא וְיִתְנַפְּחוּן אִסְתְּווֹרֵי רִיגְלָךְ וְתִתְמְנַע מִן מִשְׁכְּבָא אֲרוּם אִתְפְּנֵי אֱנָשָׁא לִמְהָךְ לְבֵית קְבוּרְתֵּיהּ וְיִכַּחֲרוּן מַלְאֲכָא תָּבְעֵי דִּינָךְ כְּסוֹפְרַיָּא דְּמִסְתַּחֲרִין בְּשׁוּקָא לְמִכְתַּב דִּין חוּשְׁבָּנָךְ:

אבן עזרא

[illegible] ולא תבמרכה תהיה אביונה וכן מלת אחיכון ונסמו אומר [illegible] אין בלשון הקדש מלה שהקטינו כלל ואילו היה זה ביסוד [illegible] נמצאים במקרא למאות ולשפים ואולם אתכון ואחיכון שני שמות [illegible] ולמין אבשי אבישי אבנר אבינר ותוספ׳ וי״ו גסמו כמו יתר ויתרו

רשי

עד אשר לא ירתק חבל הכסף זו שלשלת יוחסין · ותרוץ גולת הזהב אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים מזהב · ותשבר כד על המבוע כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיה שמניהם גלו לבבל ופסקו מלימודם בשני הדרך · תחילה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכד נצר את מצרים הגלם לבבל · ונרוץ הגלגל אל הבור · זו בבל שהיא זוטו של עולם · וישוב העפר וגו׳ שנבבל באו לבבל חזרו · והרוח תשוב [illegible]

מסורה

ירחק ירתק כתי׳ חבל הכסף והוא חד מן י״א מלין דקרין ת׳ ולא כתי׳ וסי׳ ויקר׳ וינחם דוד את בת שבע ותקרא ק׳ · הגברי ויואב אל כל הצבא הכרתי ק׳ · אחד אלה שמות הגבורים דשמואל אחת ק׳ · עשרה והגלה את כל ירושלם עשרת ק׳ · אמה שמנה עשר׳ אמה קומת העמוד אמות ק׳ · אחד המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחת ק׳ · תהלה איך לא

קהלת

עד אשר לא־ירחק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על־המבוע ונרץ הגלגל אל־הבור: וישב העפר על־הארץ כשהיה והרוח תשוב אל־האלהים אשר נתנה: הבל הבלים אמר הקוהלת הכל הבל: ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד־דעת את־העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה: בקש קהלת למצא דברי־חפץ וכתוב ישר דברי אמת: דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד: ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר:

(מסורה שבצד: ירחק׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · טו״ר פסוק כ׳ · ג׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב״רף · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ו׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳)

תרגום

עד דילא יתאלם לישנך מלמללא ותהי רעיעא מוקרא דרישך ויתתבר מרירתך על כבדך וירהט גופך בגו קברך: ויתוב בסרך דאתברי מן עפרא עילוי ארעא היכמה דהוה מלקדמין ורוח נשמתך תתוב למקם בדינא קדם יי דיהבה לך: כד אסתכל שלמה מלכא דישראל בהבלו דעלמא הדין ובהבלין דעבדין בני אינשא אמר קהלת במימריה כולא הבלו: ויותר מן כל בני אנשא הוה שלמה די מתקרי קהלת חכים ותוב הוה מאליף מנדעא ית עמא בית ישראל ואצית לקל חכימיא ובלש בספרי חוכמתא וברוח נבואה מן קדם יי תקין ספרי חוכמתא ומתלין דסוכלתנו סגיאין לחדא: בעא שלמה מלכא דמתקרי קהלת בחוכמתיה למידן דינין על הרהורי ליבא דאנש ובלא סהדין בכן איתאמר ליה ברוח נבואה מן קדם יי הא כבר אכתיב בספר אוריתא על ידוהי דמשה רבהון דישראל תקנין פתגמין ומהימנין על מימר סהדיא יקום פתגם: פתגמין דחכימין מתילין לזקתין ולקלשונין דאצייתין דאנצין לאלפא חוכמתא לסריקי מנדעא היכמה דמאלף זיקת לתורתא ורבני סנהדרין מרי הילכתין ומדרשין דאיתיהיבו על ידוי דמשה נביא ורעא בלחודוי ית עמא בית ישראל במדברא במנא ובריגוגין: ויתיר מנהון בני הזהר למעבד ספרי חוכמתא סגי עד לית סוף ולמעסק בפתגמי אוריתא ולאסתכלא בליאות בשרא:

מסורה

עזבה עיר תהלת תהלת ק׳ · קומה והעמודים שמנה עשרה דירמיה קומת ק׳ · באחד לבכתיני אחתיכלה קדמא דפסו׳ באחת ק׳ · בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת בת ק׳ · ירחק עד אשר לא ירחק חבל הכסף ירתק ק׳ · ואני המאסף קשיא לי טובא על בעל המסורת למה ערב ומסר אותם שכתובים ה׳ וקרי ח׳ עם אלו האחרים וערבם יחד שאין זה דרכו שהיה לו לומר ג׳ כתיב ה׳ וקרי ת׳ וכן חד כתיב ח׳ וקרי ת׳ וכן כולם כמו שמנהגו · וז״ל חד מנו דכתי׳ כ׳ וקרי׳ מ׳ וכן חד מנד׳ דכתי׳ ר׳ וקרי׳ ד׳ וכן אחרים ומלשונו דמסר חד מן י״א כל״ן דקרי׳ ת׳ ולא כתי׳ נוכל לכתוב עד שלא ירזק במקום ירחק מי יאמ׳ שהוא כתוב ירחק וכן האחרים וקשה לי טובא ולא ידענא מה לתרוצי:

אבן עזרא

[illegible] והמצני יור ויורה עליו קים דברי הפורים ומלת ביתה כמו שבתם [illegible] הקים ובנת לרעי כמו קימת ותואר השם קם כמו הנני שב שבות [illegible] על מסקל גבב ולנקבה קיימת ובא קימה מלרע · אשוב לענין אביונה [illegible] מוסף כאלף אקרח באזרועך והאזכיתו ותהיה זאת המלה תואר מביכה והוא כנוי לרוח בעלת הביכה · אל בית עלמו הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש עולם קצוץ כמו ויסב שם עד עולם ועבדו לעולם · וסבבו בשוק כשיוליכו אותו ישאוהו ועל כתף יסבלוהו: עד · זה משל ככבר והגולה היא בראש הגלגל המתגלגל בחבל וראש החבל קשור בגולה וירתק מן עשה הרתוק כשיתקשר החבל כאילו ישתלשל לא יגיע אל המבוע גם כן ענין מלת ירחק שהוא כתוב ומלת ורוץ מן ותרץ את גלגלתו מענין וירוצצו כאשר תשבר הגולה · וירוץ הגלגל אל הבור ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן נכונו ללצים שפטים · וחבל הכסף הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן · וגלת הזהב הוא המות ודמהו לזהב בעבור היקרות שהוא ארוס אשר הוא עליו והכד היא המרה וקרא כד בעבור שגם תתחבר המרה האדומה · והמבוע הוא הכבד וכרוץ הגלגל גלגלת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ: וישוב · לא יאמר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר · והרוח תשוב זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח היא מקרה כי המקרה לא ישוב: הבל · יתכן היות מלת הבל שתי לשונות האחד כמשקל זהב והשני הידוע על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך בצרי כמו חלב עזים ויש אומרי׳ כי הבל לשון צווי והענין כמו שוב ובא הא הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יבא על שם העצם וכאשר זכר מות האדם אמר כתברר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים: ויותר · עוד · תמיד כמו עוד טומאתו בו · ואזן שירים או חבור מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיעה · וחקר והורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה ויהיה פועל יוצא לשנים פעולים · תקן משלים הרבה וידבר שלשת אלפים משל: בקש · דברי חפץ · היא החכמה העליונה עד שמצא והענין מה חפץ יש בזה שנבראה כך ולמה כך · וכתוב יושר [illegible]

רשי

לתלמיד כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים · מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוה בהם טעם: בעלי אסופות · משמרים שיש להם גולגלת אסופה ונקרא גרוסא בלע״ז כן פירש דונש בן לברט: נתנו מרועה אחד · כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבור · וכמשמרו׳ כתוב בשי״ן שהתורה בעשרים וארבעה ספרים וכמניין משמרות כהונה ולויה: ויותר מהמה בני הזהר · ויותר מיותר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה בני הזהר לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו: עשות ספרים הרבה אין קץ · אם באנו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגיעת בשר · ואם לתת לב לגירסא חבילות יותר ממה שאין הבל משיג יגיעה היא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל · אך

[illegible]

סוף

אך סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא מה שתוכל עשה ולבך לשמים: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. כי לדבר הזה נברא כל האדם: כי את כל מעשה. אשר אדם עושה יביא האלהים במשפט ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם. אפי' על השוגג: אם טוב ואם רע. אפי' כשמשל במזו כגון כותן צדקה לעני ב בפרהסיא. סוף דבר הכל נשמע את האלהים וגומר:

נשלם ספר קהלת

סוף דבר. כבר השמעתיך הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים זה עשה את האלהים ירא. כי זה כל האדם ישוב לענין שעבר שהוא האדם בחייו ובמותו הבל וענינו כי זה מקרה כל האדם או כי זה עיקר כל האדם וישוב ליראה השם הנכבד והנורא: כי את. סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויכלו לשם שם כי אם האלהים הוא סוד ספר קהלת וענין על כל נעלם כל מעשה נראה שתעשה יובא במשפט כפי ה הנעלם והענין כפי כונת הלב אם טוב ואם רע ויש אומרי' ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני וברוך היודע האמת ומחסדיו אשאל לכפר שגיאותי ויעיר כבודי עד יודיעני א אורח חיים:

והספר נשלם. בפירוש כל נעלם. בעזרת אל עולם. מלמד כל דעה. ורוב הודות לשמו. וכל חסד עמו. יבוא אל עמו. גאולה וישועה: לחשבון היודעים. תשעת שבועים. תשע מאות ים עם. אלפים ארבעה:

ויהי בימי אחשורוש ויהי בימי אמרפל. ויהי בימי שפט השפטים ויהי בימי אחז. ויהי בימי ירמי' דירמי':

סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם׃ כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע׃

סוף פתגם דאתעבד בעלמא בצינעא כולא עתיד לאתפרסמא ולאשתמעא לכל בני אנשא בגין כן ית מימרא דיי הוי דחיל וית פקודוי הוי נטיר דלא למיחב בסתרא ואין תחוב הוי זהיר למתב ארום כדנן חזי למהוי אורח כל אינש׃ ארום ית כל עובדא יי יעיל ליום דינא רבא ועתיד לפרסמא על פתגם דאתכסי מן בני אנשא אין טב ואין ביש׃ סוף דבר

ג' סבירין יבא· ד' לא חס· יתמגל· ה' חס· ב' לא חס' בקול יי אלהים

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: סימן יתקק

סך פסוקי דקהלת מאתים ועשרים ושנים וסימנים רכ"ב וחציו טוב שהיה כבר נקרא:

וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה׃ בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃

ת' ל' · ל' וחס' · ל'

והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש דביומוהי בטילת עבידת בית אלהנא רבא והות בטילא עד שנת תרתין לדריוש בגין עיטתא דושתי חייבתא ברתיה דאויל מרודך בר נבוכדנצר ועל דלא שבקת למבני ית בירת מוקדשא אתגזר עלה לאתקטלא ערטילתא ואוף איהוא על דציית לעיטא אתקצרו יומוהי ואתפליג מלכותיה דמן קדמת דנא הוון כל עממיא אומיא ולישניא ואפרכיא כבישן תחות ידוי וכען לא אשתעבדו ליה מן בגלל הכי ובתר כדו איתגלי קדם יי דעתידא ושתי לאתקטלא ועתיד הוא למיסב ית אסתר דהיא מבנת שרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין אתיהבת ליה ארכא ומלך מן הינדיא רבא ועד כוש דמן מדינתא דהינדיא רבא ועד מערבא דכוש מאה ועשרין ושבע פילכין׃ תוספתא חמשה כתיב בהון ויהי לישנא דווי ואילו אינון ויהי בימי אמרפל דאתכנשו מלכין ולא הוה ריבא וחרבא בעלמא עד דאתא אמרפל ויהי בימי שפוט השופטים וכל ווי הוה ביומיהון ומאן ווי הות מטול דהוה כפנא בארעא דכתיב ויהי רעב בארץ ויהי בימי אחז ווי הוה ביומוי ומאן ווי הוות דכתיב עלה רצין מלך ארם ומה כתיב בתריה נעלה ביהודה ונקיצנה מכאן אתה למד כולהון דכתיב ויהי בימי לישנא דווי והוה מן יומי עלמא מן שנין קדמיתא כד הוו עקן אתין על בית ישראל הוון מצלן קדם אבוהון דבשמיא ועני יתהון דכתיב והיה טרם יקראו אני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע׃ ביומיא האינון כד בעא מלכא אחשורוש למיתב על כורסיה מלכותא דשלמה דאשתבא מן ירושלם על ידוהי דשישק מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דסנחריב ומן ידוי דסנחריב אשתבא על ידוי דחזקיה ותב לירושלם ותוב מן ירושלם אשתבא על ידוי דפרעה חגירא מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דנבוכדנצר ונחית לבבל וכד צדא כורש ית מדהא דבבל אחתיה לעילם ובתר כן מלך אחשורוש ובעא למיתב עלוהי ולא הוה יכיל ושדר ואייתי ארדיכלין מן אלכסנדריא למעבד כותיה ולא יכילו ועבדו אוחרן ארע מיניה ואתעסקו ביה תרין שנין ובשתא תליתאה מלכותיה יתיב עילוי ההוא כורסיה מלכותיה דעבדו ליה ארדיכלין בשושן בירנתא׃

ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תח' כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחילתו עד סופו: המולך שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכ': מהדו ועד כוש וגו'. המולך על מאה ועשרי' ושבע מדינות כמו ש שמולך מהודו ועד כוש שמודין זה אצל זה וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה: כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיי' המלכו' בידו ורבותינו פירשוהו ב בענין אחר במסכת מגילה: הפרשתים

לשם אל יאתה כל הגדולה. אשר הוא נעלה על כל תהלה: לאברהם בנו מאיר יבוא עת. אמר הואיל לפרש המגילה.

נאם אברהם הספרדי הנקרא בן עזרא אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקיצו גם בחלום ידבר בו ובו יתמוך בהתחילו לעשו' כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו והנה אין במגילה הזאת זכר השם והיא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה וקדמונינו ז"ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו ועוד מה טעם למלת אחר והנכון בעיני שזאת המגילה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה כפר אחד שהוא המגילה כטעם פתשגן והעתיקוה הפרסיים וכתבוה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי עבודה זרה והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה:

ויהי בימי. זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחששתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא. וטעם ויהי בימי על כל הדברים תחלה שספר במגלה הזאת. וטעם הוא אחשורוש איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שיהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהיו בין הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית. וטעם בימים ההם אחר שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים כי הראשון כלל. וטעם כשבת המלך אחשורוש ששקט ממלחמות הודו וכוש כי גבור היה וככה כתוב במגלה על כן בשבת שלם למלכו: שושן הבירה. שם ארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה ש כתוב בספר דניאל וכאשר תמצא במגלה הזאת שושן או העיר שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש:

רבים אמרו כי עשה משתה בעבור מחשב כפי חשבונו וראה שלא יגאלו ישראל וי"א שהשקיט ממלחמות וי"א שנשא ושתי והוא חיסר בעיני הפרתמים · מזרע המלוכה ולא כרע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגלה : הנמצאים · מלה זרה בדקדוק כי היה הצדי ראוי להיותו קמוץ בקמץ גדול כמשפט והעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו : ביתן · מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים וכן מבית ומחוץ והוא דרך קצרה ביתן בית המלך : חור כרפס · זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו וככה פסוק ובמלאת ביניהם כמו אמור לנער ויעבור לפניכו : חור · עין והוא לבן מגזרת חורי יהוד' וככה בלשון ארמית : כרפס · יש כדמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע ואלה עינים במעי והעד אחוז : בחבלי · פתוח האלף בפתח גדול איננו כמו חבלי יולדה : בוץ · הוא הבד מתוכו פשתים במצרי' גם ארגמן במתר : גלילי · כמו גלגלי כאשר אפרש במסכת שלמה : ועמודי שש · כמו שיש וככה עם ועים והנה הגלגלי' היו בין עמוד לעמוד ו ומקצתם מבושים ב בנזכרים : רצפת · כמו מרצפת אבנים והם היציע מלמטה : בהט · גם דר וסוחרת אבנים יקרות : שונים · מגזרת שנוי והוא שם התואר כדמות פעול וכן ועם שונים : כיד המלך · ככה כי הכה ביד ירא"ה : והשקות · על משקל בכא האכילה כי ד דגשות הי"וד בעבור הי"וד המובלע שהוא תחת ה"א השורש : כדת · כחוק והיא לשון נקבה וחוברה עם הזכרים כמו נסים ו ופילגשים : אונס · מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך : רב ביתו · גדול כמו ורבי המלך : בית המלכות · חסר בי"ת כמו הנמצא בית יי' : כטוב לב המלך · פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך : חרבונא · רבים פי' שהיה חרבו של המן במהרה כי לא כמו עתה גם יש במדרש שהיה אליהו והטעם שדבר טוב ועשה כ כמעשה אליהו והאמת כי אלה השמו' הנזכרים במגלה הם פרסיים כן ממוכן ואסתר מ מתורגם הדסה ואילו היו השמות עברי' לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות נמצאים על מתכונת אחת כי הנה ברעה שהבי"ת איננו שורש אמרו ב בריעה וכח מן יכחמנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפר במקומו : והמלך

רש"י

הפרתמים · שלטונים בלשון פרס : ימים רבי' · עשה להם משתה : גינת · מקום זרעוני ירקות : ביתן · כנוע באילנות : חור כרפס ותכלת · מיני בגדים צבעונים פירש להם למצעות : אחוז בחבלי בוץ וארגמן · מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרש להם על גלילי כסף ועל עמודי שש : מטות זהב וכסף · ערך ליסב עליהם לסעודה : על רצפת · קרקעות של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותי' ולפי משמעות המקרא כך שמם : והשקו' · כמו ולהשקות : שונים · משונים זה מזה וכן ורבותיה' שונות ורבותינו דרשו מה שדרשו : ויין מלכות רב · הרבה ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין ש שהוא זקן ממנו : כדת · לפי שיש סעודו' שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס : יסד · לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה : על כל רב ביתו · על כל שרי הסעודה שר האופים ושר ה הטבחי' ושר המשקים : לעשות כרצון איש ואיש · לכל אחד רצונו : ביום השביעי · רבותינו אמרו שבת היה · ותמאן

הפרתמים ג' וס' בשנת שלש למלכו עשה משתה · ונתן הלבוש · לאשפנז רב סריסיו : הימים האלה ג' בליש' וסימ' תחזקנה ידיכם השמעים · כן שבתי זכבתי · וכמלאת הימים האלה · על כן קראו לימים האלה · קימו וקבל היהודים · והימים האלה נזכרים ונעשים : אתה ואחזה ה' וסימ' נכסר בסן ד' מטות : מטות ב' וסימ' השכבים על מטות שן וסרוחים ·

בשנת שלוש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו חיל פרס ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו : בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ימים רבים שמונים ומאת יום : ובמלואת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך : חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש ודר וסחרת : והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים ויין מלכות רב כיד המלך : והשתיה כדת אין אנס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש : גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשורוש : ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש :

בשתא דתלת למלכותיה ואחשורוש עבד משקיא ומטול מה עבד משקיא אית דאמרין דמרדו עלוהי איפרכי ואזל וכבשינן ובתר דאכבשינן אתא ועבד משקיא ואית דאמר יומא דאידא הוה ליה ושדר איגרתא לכולהון מרינתא למיתי למיעבד קדמוי חדותא שלח וזמין כל רברבני מדינתא דייתון ויחדון עימיה ואייתין קדמוי מאה ועשרין ושבע מלכין מן מאה ועשרין ושבע מדינן וכולהון קטרי תגי ברישיהון והוו סמיכין ליה על גנזי מילתא ואכלין וחדיין קדם מלכא והוויאן פרתונאי ורברבני מדינתא קדמוי ומן רברבני ישראל דהוו תמן מטול דחזן תמן מאני בית מקדשא הוון בכיין ומספדן תמן : ובתר דאכלו ושתו ואיתפנקו אחזי להון ית עתריה די ישתאר בידיה מן כורש מדאה ואוף כורש אשכח ההוא עתרא בצדאותיה דבבל חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחסיתין דנחשא מליין דהב טב יוהרין ובורלין וסנדלכין ובההוא עתרא תקף יקריה יומין סגיאין ומשתיא לרברבנוי מאה ותמנן יומין : ובאשלמות יומי משתיא האילין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאישתכחו חייביא בשושן בירנתא דאית דאיתמניאו עם ערלאין דיירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גינתא גואה דמלכא דהוות נציבא. אילנין עבדין פירין ובוסמנין כבישן עד פלגותהון דהב טב ושלימו באשלמו אבן טבא ומטללין עילויהון ברם מרדכי צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן : ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען דבוץ גון חיור בספירין וכרתנין ותכלא אחידן באשלי מטכסין צביען בארגונא תליין עלוי אונקלוון דכסף ודשרין סגלגלין דכסף כפיסן עלוי עמודי מרמירין סמקין ירקין וברקין ומרוקין וחיורין אותיב יתהון עלוי ערסן דמילתין דמתתן על דרגישין דנקלטיהון דדהב טב וכרעיהו' דכסף שרין על סטיו כביש קרוסטלינין ומרמרין ודורא דכרכי ימא רבא ואיטונין מציירין מקפין להון חזור חזור : ופקיד לאשקא יתהון במני דהבא דבית מקדשא דאייתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומנייא אוחרנייתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותהון הי כאבר ומן קדם מני בית מקדשא אשתנאו והוו שתן חמר עסיס דייאי למשתי מלכא דסגי ריחיה ובסים טעמיה ולא בחיסרנא אילהין כמיסת ידא דמלכא : ושקותא כהלכתא מנהג גופא ולית דאניס ארום כן שם טעם מלכא על כל דאתמנא אפיטרופוס על ביתיה למעבד כרעות גברא בר ישראל וכרעות גבר מן כל אומא ולישן : אוף ושתי מלכתא רשיעתא עבדת משתא נשיא בבית מלכותא אתר קיטון בית דמוך די למלכא אחשורוש : ומרדכי צדיקא צלי קדם יי מן יומא קדמאה דמשתיא עד יומא שביעאה די הוא שבתא לחמא לא אכל ומוי לא שתה וביומא שביעאה דהוא שבתא עלת קבלתיה וקבילת סנהדרין קדם יי וכד שפר לבא דמלכא בחמרא גרי ביה יי מלאכא דשגישתא לערבלא משתיהון בכן אמר למהומן

חור כרפס ותכלת : ויין ג' בליש' וסימ' ושתו יין נסכם · ביין חלבון וצמר צחר · ויין ענושים ישתו · ויין חמסים ישתו · זכרו כיין לבנון · וחכך כיין הטוב · וביין משתיו · ומיין משתיו · ויין משתיהם · ויין מלכות רב כיד המלך : ביום השביעי ב' ר"פ וסי' נשיא לבני אפרים · כטוב לב המלך ביין :

להראות ג׳ ומל׳ וסימ׳ אתה ואלות. להראות העמים והשרים. להראות את אסתר: כדבר המלך ג׳ וסימ׳ ותמאן המלכ׳ ושתי. הרצים יצאו דחופים. הרצים רכבי הרכש: ראשנה ל׳ וסימ׳ וישם את השפחות. ויהי בלדתה ויתן יד. והקריב את אשר לחטאת. כל הפקודים למחנה יהודה. ויהי לבני אהרן. בחרו לכם הפר האחד. ושלמתי ראשנה משנה. ובדתי פעלתם. כמעל הזה ראשנה. והקרוב אליו כרשנא. כמעל. ומלק׳ ושלמתי. ראשונה כתי׳ בו״ו ואלף ויהיו לבני אהרן

להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא: ותמאן המלכה ושתי לבוא בדבר המלך אשר ביד הסריסים ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו: ויאמר המלך לחכמים ידעי העתים כי כן דבר המלך לפני כל ידעי דת ודין: והקרב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשנה במלכות: כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים: ויאמר מומכן לפני המלך והשרים לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל השרים ועל כל העמים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש: כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן באמרם המלך אחשורוש אמר להביא את ושתי המלכה לפניו ולא באה: והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה לכל שרי המלך וכדי בזיון וקצף: אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור אשר לא תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה:

בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס מהומן דמתמני על סהומתא בזתא כוז ביתא חרבונא אתר ביה בגתא ואבגתא עתיד מרי עלמא לעסאה יתהון כגבר דעצר ענבוי בעצרתא תרין זימנין ועתיד לצראותהון ולשפאותהון להני שבעא רבניא דמשמשין באילין שבעא יומין קדם אפי מלכא אחשורוש: וגזר מלכא על אילין שבעא רבניא לאיתאה ית ושתי מלכתא ערטולתא על עיסק דהוות מפלחת ית בנתא דישראל ערטולאן ומנפסן עמר וכיתן ביומא דשבתא ובגין כן איתגזר עלהא למייתי ערטלתא ברם כלילא דמלכותא על רישהא בגין זכותא דאלביש נבוכדנצר אבוי דאבהא ית דניאל ארגוונא ובגין כן גזר למהוי אתיא קדמוי בכלילא דמלכותא לאחזאה לעממיא ורברבניא ארום שפירת חיזו היא: וסריבת מלכתא ושתי למיעל בגזירת מימר מלכא דאתפקדת ביד רברבניא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה רתחת ביה: ואמר מלכא לחכימיא בנוי דיששכר דחכימין מנדעא בעידניא וזימניא בספר אוריתא. וחושבן עלמא ארום היכדין יאה למיהוי מתמלל פתגם מלכא קדם כל חכים וידעי אוריתא ודינא: וסריבו בנוי דיששכר למידן ית דינא ההוא ברם צלו קדם יי וכן אמרו ריבון דעלמא ערבל ית משתיהון והוי דכיר ית צדיקיא דקריבו קדמך בבירת מקדשך אימרין בני שנא ותרין בני יונה שפנינין על מדבחא אדמתא על ידא דכהנא רבא דהוות לביש חושנא די ביה כרום ימא ורובי כהנא הוו מרסן ובחשן ית דמא ומסדרין קדמך לחם אפיא בכן אסתר מלכא ותב ושאל עיטתא לרברבנוי דקריבין לותיה ואילין שמהתהון כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעא רברבני פרסאי ומדאי חזי אפי מלכא דיתבין בדרגא קדמאה דבכורסיה מלכותא: כאוריתא מה לאתעבידא ממלכתא ושתי בגין די לא עברת ית מימר מלכא אחשורוש דגזר עלהא ביד רברבניא: ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא ורברבניא לא על עילוי דמלכא בלחודוי סרחת ושתי מלכתא ארום עלוי כל רברבניא ועלוי כל עממיא די כל פילכיא די שליט בהון מלכא אחשורוש: ארום יפוק פתגם גזירת מלכתא על כל נשיא לאתלגלגא מריהון קדמיהון במללותהון חדא עם חברתא ברם בקושטא מלכא אחשורוש אמר לאיתאה ית ושתי מלכתא קדמוי ולא עלת: ויומא הדין תהוין אמרן רבנתא דפרסאי ומדאי למעבר לגובריהון היכמה די קבילו ית פתגם דעברת ושתי מלכתא ומתמלכין למיעבד כדין לכל רברבני מלכא ומן ייכול לסוברא כמיסת חוך דין ורגיז: אין קדם מלכא פשיר יפוק פתגם גזירת מלכותא מן קדמוי ויתכתיב בגזירין פרסאי ומדאי ולא יתבטיל הדא גזירתא די לא תיעול ושתי קדם מלכא ומן בתר דתיתי קדם מלכא יגזור מלכא ויעדי ית רישא ומלכותא יתן מלכא לחבירתה דשפירא מינה:

ראשנה כתיב ביו״ד בתר אלף ושארא ראשנה כתיב חסר וי״ו: כ״ב ר״פ מן כ״ב נסבין ו׳ ברישי׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד: מלפניו ח׳ וסימ׳ וצרעת נעמן תדבק. ואלישע ישב בביתו׳ חילו מלפניו כל הארץ דד״ה. והאלה׳ עש׳ שיראו. אש׳ יראו מלפניו. אם על המלך טוב יצא. ואת פתשגן כת׳ הדת. וזרע׳ השטף ישטפו לפניו וישברו:

ותמאן המלכה ושתי. רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהם מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת: ויקצף. שמלאה לו דברי גנאי: כי כן דבר המלך. כי כן מנהג המלך בכל משפ׳ לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: והקרוב אליו. לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו׳: כדת מה לעשות. מוסב על ויאמ׳ המלך לחכמים: עותה. לשון עון: כי יצא דבר המלכה על כל הנשי׳. זה שביזתה את המלך על כל הנשים לבזות אף הן את בעליהן: תאמרנה שרות פרס ומדי. לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון. ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: דבר מלכות. גזירת מלכות של נקמה שצוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי. בספרי חוק ומנהג המלכות: ולא יעבור. חוק זה מבטל שיהא זה חוק ודת לכל שהבוזה את בעלה: אשר לא תבא ושתי. ולכך נהרגה: ומדכי

והמלך צוה להראות יופי המלכה גם כן מנהג ארץ פרס: ויתכן היות ושתי מן המלכו׳ שמנהג הנשים להסתתר או חשבה שהוא שכור: לבוא בדבר המלך. בעבור כן ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כאש: יודעי העתים. חכמי המזלות או העתים שעברו על המלכים הקדמונים: רואי פני המלך. יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם השרים המערכת הראשונה יושבת בתחילה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות במערכת המלכות: עותה. ישרת עצמו ואח׳ עמו וכן הוא כי על כל השרי׳ עותה ומה הוא העוות שיבא וישמע זה הדבר: והיום הזה. יהיה אמור והוא פעול: וכדי בזיון. ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו: ולא יעבר. שלא יסור זה החוק: לרעותה. הוי״ו תחת יו״ד רעיתי שהוא תחת הא השורש: פתגם

ונשמע ג׳ חד קמץ וב׳ פתח׳ וסימ׳ כל אשר דבר יי׳ נעשה · ונשמע קולו בבאו אל הקדש · ונשמע פתגם המלך · קדמא קמץ : אל כל ואל כל י״ג בבתו׳ ותריסר וסימ׳ אמור אל כל עם הארץ · הן ישא איש בשר קדש · אמר אל רחבעם בן שלמה · ולא שמענו אל עבדיך · ממכון שבתו השגיח · היוצר יחד לבם המבין · אז לא אבוש בהביטי · אבחן השחד בעיני בעליו · כי מי אשר יבחר · וישלח ספרים אל כל מדינות · ונשלוח ספרים ביד הרצים · ויכתב מרדכי את הדברי ·

ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד קטן: וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר ממוכן: וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו:

ב אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה: ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה: ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים אל יד הגא סריס המלך שמר הנשים ונתון תמרקיהן: והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן: איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני: אשר הגלה מירושלים עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל: ויהי אמן את הדסה היא אסתר בת דדו כי אין לה אב ואם והנערה יפת תאר וטובת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת: ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי שמר הנשים:

וישתמע פתגם גזירת מלכא די יעביד בכל מלכותיה ארום גזרתיה רבא היא ומן בתר כן כל נשיא יתנון רבו ויקר למריהון למן רבא ועד זעירא: ושפר פתגמא קדם מלכא ורברבניא ועבד מלכא כפתגם ממוכן: ושלח פיטקין כתיבן וחתימן בעזקתיה לכל פילכי מלכא לפלך ופלך כמכתב רושמיה ולות עמא ועמא כממלל לישניה קרי וכן אמר אתון עמיא אומיא ולישניא די דיירין בכל ממשלתי אזדהרו למהוי כל גבר מסרבן על איתתיה וכפי לה למהוי ממללא כלישן גברא וכממלל עמיה: בתר פתגמיא האילין כד פת ואישתדך מרווית חמריה וכד נחתקוף רוגזיה דמלכא אחשורוש שרי למדכר ית ושתי מתיבן ר רברבנוי וכן אמרין הלא את הוא דחייבת עלה דין דקטול על מה דעבדת אמר להון מלכא אנא לא גזרית למיקטלה אלהין די תיעול קדמי ולא עלת ופקידית למעדי מינה מלכותא אמרו ליה לא הכי אלהין דין דקטול גזרת עלה בעטת שבע רברבני מן יד תקוף רוגזיה וגזרי למיהוי צליבן שבעה רברבניא על צליבא: ואמרו עולימי דמלכא משומשנוי יבעון לצרוך מלכא עלימן בתולתן שפירן דחיזו: וימני מלכא אפיטרופין בכל פילכי מלכותיה ויכנשון ית כל עולימתא בתולתא שפירת חיזו לשושן בירנתא לבית נשיא דיתמן דימוסן ובגאון די תמן מתמני הגא רב סריס דמלכא נטיר נשיא ויתגזר למהוי יהיב סמתר משחהון: ועולימתא די תשפיר קדם מלכא תיעול למחסן מלכותה חלף ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי: גבר חסידא ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי אתקרי על דהוה מתיל למירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר גרא בר קיש גברא דמן שבטא בנימן הוא שמעי דאקיל ית דוד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דא דאסתכל ביה ברוח נבואה וחמא דאיטמוסי מרדכי ואסתר למיפק מיניה וכדו פסק שמעי מילמילד פקד דוד לשלמה בריה למקטל יתיה: די אזל בגלותא מן ירושלם עם גלותא די אגליאת עם יכניה מלכא דיהודה די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צדא כורש ודריוש ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למידר בשושן בירנתא: והוה מרבי ית הדסה היא אסתר ברת אחבוי ואמאי והוו קרין לה הדסה על די הוות צדיקתא וצדיקיא רמתילו לאסא אסתר הוו קרין לה על די הוות צניעא בביתא דמרדכי שבעין וחמש שנין ולא חזת אפי גבר אלהן אפי מרדכי דאיתעבידא לה לתורבינא ארום לית לה אבא ואמא ועולימתא שפירת ריוו ושפירת חיזו ובעידן דמית אבוה אישתארת במעין דאימה וכד ילידת יתה אמה מיתא אמה ונסבת מרדכי ליה בביתיה והוה קרי לה ברת: והוה כד אשתמע פתגם כרוז מלכא וגזירתיה ובאתכנשות עולימתן סגיאין לשושן בירנתא ליד הגי ואידברת אסתר באונסא ואיתעלת לבית מלכא ליד הגי נטיר נשיא:

רשי

ומדבר כלשון עמו · כופה את אשתו ללמוד את לשונו אם היא בת לשון אחר : ויפקד המלך פקידים · לפי שכל פקיד ופקיד יודעות לו נשים היפות שבמדינתו : זכר את ושתי · את יפיה ונעצב : תמרוקיהן · הן דברי המכחכחין כמו ומורק ושוטף שמן ע ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר : איש יהודי · על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים ואפי׳ משבט אחר הם : איש ימיני · משבנימן היה כך פשוטו ורבותי׳ דרשו מה שדרשו : לו לבת · רבותי׳ פירשו לבית לאשה : ויבהל

אבן עזרא

פתגם · כמו דבר וכן בקהלת ובארמית : כי רבה · אע״פ שהיא רבה כמו כי עם קשה עורף הוא : יתנו יקר · שב אל מלת כל איש שורר בביתו מושל ב בהשתו : ולא ישנה מנהגו אבשי לשונו אפי׳ לדבר בלשון א אחרת · ויש אומרים כי ערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך : כשוך · שם הפועל מפעלי הכפל : זכר את ושתי · בשה ויתכן שזכר את יופיה על כן וי״ו ואת אשר עשתה : נגזר · מגזרת בין הגזרים : יבקשו · בנות הצ״ן וראוי להרגם ורבים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי : תמרוקיהן · כמו תמרוק ברע : איש יהודי · בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן : בשושן הבירה · כי בשער המלך היה קורס דבר אסתר על כן הוא דר בארמון : בן קיש · היה גדול באבותיו ואלו היה אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נודע אם מ מרדכי היה מבני ש שאול אם לא : ימיני · חסר בן דרך קצרה : יפת תואר · תואר כל אבר ומראה הכל טוב או על העין · ודרש ירקרוקת משקר הדרש : לבת · לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי משכן בה כי לא יסמך על מעשה נס · אולי דרש לבית שהיה ב במחשבתו בעבור י יופיה לקחתה לאשה : ותשא

מסורה

וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע : פקידים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ יוד קדמא וסימ׳ יעשה פרעה ויפקד · יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע · פקידים מיד כנניהו · ויפקד המלך פקידים ב׳ בהראי מל׳ דמל׳ : בעיני קל״ט וסימ׳ נמסר בכס׳ רבתא בערך עין בסד׳ : בן ו׳ בטעם פתחין וסי׳ נמסר בסדר ויצא ע״ש : מירושלים ה׳ מל׳ וסי׳ נמסר בירמי׳ סימ׳ כ״ו : הגולה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימנ׳ ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה · אף היא לגלה הלכה · עם הגלה אשר הגלת׳ עם יכניה · וישבו תחתיהם עד הגלה : ובהקבץ ב׳ וסי׳ ובהקבץ נערות רבות · ובהקבץ בתולות שנית · ותרויהון כספרא :

ותשא חסד · החסד תשא עמה לא יסור ממנה ; ויבהל · כטעם מהירות ; מנותיה · חלקים כמו מנה אחת מדברי האכילה להיותה ממינה ; ושבע הנערות · משרתות אותה ; הראויות · הלשון הזה ידוע בדברי רז״ל ; וישנה · שינה המנות לעשות לה טובה · וטעם בית הנשים דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשים עם חברותיה ; יש אומרים כי מרדכי לא עשה כשורה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישראל והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבלות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה כי בעל כרחה נתפשה וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל שושן והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה גדולה והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודש מעם אסתר המשרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים ; את שלום אסתר · אם היא צריכה לרופאים ; תור נערה · כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור ; מקץ היות לה · מקץ שבע שני תחלתה ; שמן המור · בושם כחמר ועליו יש מחלוקת ; ובזה · בדבר זה כי יש לה רשו לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבת ותהיה כחושה ; אל בית הנשים שני · הטעם פעם שני ובא הטעם לשון זכר כמו אך הפעם הזה · וטעם שומר הפילגשים כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה ממנה אז ימליכנה ; לא בקשה דבר · גם זה לאות על שכלה ; הוא חדש טבת · כן יקרא בלשון כשדים וקראו החדשי׳ בלשון הקדם על המספר בעבור האביב ; והנחה

ותשא יד וסי׳ ותשא את קולה ותבך · ותשא רבקה את · ותשא אשת אדניו · ותשא כל העדה ויתנו · ותשא את בנה ותצא · ותשא כרום עיניך · וחבירו׳ וישלח תבנית יד · ותשא אתי רוח · הרים רעשו ממנו · ותשא בריתי עלי פיך · והשא ותבא העיר · ותשא חסד לפניו ויבהל · ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות ; בשמן ו׳ רפין וסימני׳ ועשרן סלת בלול

רשי

ויבהל את תמרוקיה · זריז וממהר בשלה משל כולן ; הראויות לתת לה · לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו ; וישנה · שינה אותה ; אשר לא תגיד · כדי שיאמרו שהיא ממשפחת בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה ; ומה יעשה בה · זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנא׳ גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה ; תר · זמן ; כל אשר תאמר · כל שחוק ומיני זמר ; אל בית הנשים שני · השני ; בחדש העשירי · עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב״ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו ; מכל הנשים · הבעולות שאף כשי׳ בעולו׳ קבץ ; והנחה

וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת מָנוֹתֶהָ לָתֵת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת לָתֶת לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים ׃ לֹא הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת עַמָּהּ וְאֶת מוֹלַדְתָּהּ כִּי מָרְדֳּכַי צִוָּה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא תַגִּיד ׃ וּבְכָל יוֹם וָיוֹם מָרְדֳּכַי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית הַנָּשִׁים לָדַעַת אֶת שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמַה יֵּעָשֶׂה בָּהּ ׃ וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים ׃ וּבָזֶה הַנַּעֲרָה בָּאָה אֶל הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר יִנָּתֵן לָהּ לָבוֹא עִמָּהּ מִבֵּית הַנָּשִׁים עַד בֵּית הַמֶּלֶךְ ׃ בָּעֶרֶב הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא שָׁבָה אֶל בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל יַד שַׁעַשְׁגַז סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים לֹא תָבוֹא עוֹד אֶל הַמֶּלֶךְ כִּי אִם חָפֵץ בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה בְשֵׁם ׃ וּבְהַגִּיעַ תֹּר אֶסְתֵּר בַּת אֲבִיחַיִל דֹּד מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר לָקַח לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם אֶת אֲשֶׁר יֹאמַר הֵגַי סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל רֹאֶיהָ ׃ וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶל בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ טֵבֵת בִּשְׁנַת שֶׁבַע לְמַלְכוּתוֹ ׃

ושפירת עולימתא בעינוי ואיטענת חסדא קדמוי ופקיד לאיתבהלא ית סמתר רבותהא וית מתנתהא המניכין ולבושי מלכותא למחזי יהיבין לה וית שבע עולימתן לשמשותא שבע יומי דשבתא חולתא הות משמשא קדמאה בחד בשבתא רוקעיתא בתרין בשבתא גנוניתא בתלת בשבתא נחוריתא בארבע בשבתא רוחשיתא בחמש בשבתא חורפיתא בשיתא בשבתא רגועית ביומא דשבתא כולהון צדקתן וחזיין למיתן לה מיכלא ומשתיא על ידיהון מן ביתא דמלכותא ושני יתה וית עולימתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא ; לא חויתא אסתר ית עמה ותילדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול מה פקדה דלא תחוי מטול דחשיב בלביה מרדכי ושתי דעבדת יקרא לנפשה ולא צביית דייתי למיחמי שופרה למלכא ולשליטיא דן יתה דינין בישין וקטל יתה ולמה לא חויאת אסתר עמה תלדותה דילמא רגיז עלה מלכא וקטיל לה ומשיצי עמא די היא מיניה לכן פקד יתה דלא תחוי עמה ותלדותה ; ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזל קדם דרתא די בבית נשיא למידע ית שלם דאסתר ומה איתעביד בה ; וכד מטא סידור עולימתא ועולימתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי לה כהילכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא ארום כדין שלמין יומי סמתוריהון שיתא ירחין בטכסת ואנפקינון דמנתר ית סערא ומפנק ית ביסרא ושיתא ירחין בבוסמיא ובסמתורי נשיא ; ובהדין זמן בתר דשלמו תרי עשר ירחין שתא עולימתא עיילא לות מלכא יתקבל רב וסרכן די צביא למימר מן יד יתיהב לה למיעל עימה מבית נשיא עד בית מלכא ; בעידן רמשא הות עיילא לשמושיה ית מלכא ובעידן צפרא הות תייבא לבית נשיא תניין לידא דשעשגז רבא דמלכא נטיר מטרוניתא ומיכן ואילך לא תיעול תוב לות מלכא ארום אילהן ההיא דאתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש וכתיב ; וכד מטא סידור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די נסב לליברת למיעל לות מלכא לא תבעית צרוך לכל מידעם ארום אלהן ית מן דיימר הגי רבא די למלכא נטיר נשיא והות אסתר טעינת טיבו ומשכחת רחמין בעיני כל חזהא ; ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאיתא ואעיל יתה לבית אידרון בית מלכותיה בירחא עשיראה הוא ירחא דטבת בשתא שביעתא למלכותיה ;

בשמן ; ועשירית האיפה סלת · והצילו העדה את · מצאתי דוד עבדי · ותרם כראם קרני · ששה חדשים בשמן המר ; שבה ג׳ מלרע וסימ׳ ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה · בערב היא באה · ושבה לאתננה דצור ; שני ב׳ סבירין שנית וסימ׳ אל בית הנשים שני אל יד שעשגז · וחנון בן צלף הששי מדה שני ; דוד ב׳ חס׳ וסימני׳ בני עוזי אל דד מרדכי ; העשירי כולהון מל׳ במ״ר חס׳ וסימ׳ בשנה התשיעית לצדקיהו · לשבניהו העשרי · בשנה העשירית בעשרי דפרעה דיחזקאל · בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט · וכל רבוי בנין מל׳ בב״א והכה כשלשים איש ;

והנחה. מם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר: משאת. מנחה כמו משאת בנימן: ובהקבץ בתולות שנית. הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והמשתה על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו: אין אסתר מגדת מולדתה. למלך ולא לסריסי שהעמיד לפניה: באמנה. מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה עצמה. משומרי הסף. בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מהסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי אם הרס אחר: ויתלו. כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד: אחר. אחר חמש שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן: מעל כל השרים. הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שרים לו כסא בבית המלכות. יכרע וישתחוה ידוע וכבר מה שדרשו ז״ל כי צורת צלם וע״ז היו בבגדיו או על מכנפתו: כי הגיד להם אשר הוא יהודי. כי הוא אסור לו והנה יש לשאול למה הכנים את מרדכי עצמו בסכנה גם הכנים כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו: המפיל

וחסד ה׳ וסי׳ כלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר. וביאורם נמסר בתלים סימן כ״ג ומשלי סימן כא: משאת ג׳ וסי׳ ועל בית הבורים שאו משאת. נוגי ממועד אספתי. ויתן משאת ביד המלך. וא׳ ומשאת ויתן לו רב טבחים: עושהו וסי׳ רק עץ אשר תדע. אש וברד שלג וקיטור. ולשמחה מה זה עשה. ומאמר מרדכי אסתר עשה. קול רנה וישועה.

ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי: ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות עשה ויתן משאת כיד המלך: ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ישב בשער המלך: אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי ואת מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו: בימים ההם ומרדכי ישב בשער המלך קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך משמרי הסף ויבקשו לשלח יד במלך אחשורש: ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי: ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם על עץ ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך:

ג אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו: וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך:

ורחים מלכא ית אסתר מכל נשיא דהוו מתנסבן ואיטענת רחמין וטיבו קדמוי מכל בתולתן ושוי מניכא דדהב על רישה וטרד מן קיטון בירת דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר ואותיב יתה על כורסי תניין ואמליך יתה חלף ושתי: ועבד מלכא משתיא רבא לכל רברבנוי ועבדוי והות קרי ליה משתיא דאסתר והנית שבוק כרגא לפילכיא עבד ויהב ליה מתנן וחולק כמיסת ידא דמלכא: ובאתכנשות בתולתן זימנא תניינא ומרדכי מצלי ואזיל ויתוב בתרע מלכא: ומיסת ויומא זימנא תרא הוה שאיל לה מלכא מאידין אומא את ולא הות אסתר מחויא ילדותה וית עמה כמא דפקיד עלה מרדכי וית מאמר מרדכי הות אסתר עבדת שביא ומועדיא הות נטרת ביומי ריחוקה הות מיזדהרא תבשילין וחמר דעממין נוכראין לא הות טעמא וכל פיקודיא דאיתחייבן בהון נשיא דבית ישראל הות נטרא על פום מרדכי היכמה דהות נטרת כד הות מתרביא עימיה: ביומא האינון ומרדכי יתיב בסנהדרין דתקינת לה אסתר בתרע מלכא וכד חזו תרין רברבניא כדין כנסו וקצפו ואמרו דין לדין הלא מלכתא בפתגם מלכא בעיא לסלקא יתן ולאוקמא ית מרדכי לית רבות לסלקא תרין קלוסנתרין ולאוקמא חד בכיין איתייעטו בלישנהון בגתן ותרש טירסאי תרין רברבני מלכא מנוטרי פלטירא ואמרו לאשקאה סמא דמותא דמטול לאסתר מלכתא ולאושטא ידא במלכא אחשורוש למקטליה בסייפא בבית דמוכיה: ואשתמודע פתגמא למרדכי על דהוה חכים למללא בשבעין לישנין וחוי לאסתר מלכת ואמרת אסתר למלכא ואיתכתיב על שום מרדכי: ואיתבע פתגמא ואשתכח קשוט ואצטליבו תרויהון על קיסא ואיתכתיב בספרא דכרניא דמיתקרי תדירא קדם מלכא: בתר פתגמיא האילין עלת מידת דינא קדם ריבון כל עלמא וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא בינין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא ותקין ית כורסיה מעילוי כל רברבניא די עימיה עני מרי עלמא עד כדו לא אשתמודע בעלמא פסיקו מיני עד די יתרברב וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן איתפרע מיניה על כל עקתין די יעביד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל: וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין לאנדרטא די הקים בחדייה וסגידין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי לא הוה גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה עבד פלח ואיזדבן ליה בטולמא דלחם: ואמרו עבדי מלכא די בתרע פלטירין דמלכא למרדכי מה דין את עביר ית תפקידתא דמלכא:

רשי

והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד את מולדתה ואעפ״כ אין אסתר מגדת מולדתה לפי שמרדכי יושב בשער המלך המזרזה והמרמזה על כך: לשלוח יד. להשקותו סם המות: ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרי׳ דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך: אחר הדברים האלה. שגברא את רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך את המן. שהקב״ה בורא רפואה למכתו של ישראל קוד׳ שיביא המכה עליהם: כורעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: תיעשו

מסרה
ימנ״י רומכה ימין: אחשורוש ד׳ חס׳ ו׳ בתרא וסימני׳ ויבקשו לשלח יד במלך אחשורש. ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון. ויאמ׳ המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי. דכתוב בשם המלך אחשורש. וחד חס׳ דחס׳ וסי׳ וישם המלך אחשרש מס על הארץ: ישתחוה ג׳ וסימ׳ ויהי דוד בא עד הראש. ויהי אחרי בא אמציהו. וכל עבדי המלך אשר בשער המלך. וחד וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחוה׳ ואינון חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ ג׳ יו״ד ברישי׳ וחד ו׳ וסימני׳ נמסר בבסר׳ רבתא במערבת אות הי״וד בס״ד:

הפיל פור · זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו כאבת אל עניו משה אדוננו ולא ידע כי בו נולד ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא מזל שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שישובו ישראל בתשובה וימלטו · ישנו עם אחד · כמו ישנו כוסף ויש אומרי גם הוא · מפוזר ומפורד בין העמים · שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רעבונו ולא דרי פרדיתהם שונות אלה שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך והנה כל עם ועם ישמרו חוץ מהן · אין שוה · איננו דבר נכון או איננו תועלת · ועשרת אלפים ככר כסף · הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפי אלפי ככר כסף כמו והנבואה עודד הנביא · גנזי המלך · אוצרות וכמוהו אחר גנזי המלך והגון מובלע וכן ובגנזי ברומים · הכסף נתון לך · והעם לעשות בו חפצך והנה הספרים נכתבו בי"ג לניסן והנה המן נתלה בניסן וחכמינו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו · אחשדרפנים · מלה פרסית מתשע אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא ופרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות · הפחות · חסר תיו השורש והנכון שהאחר פחה בה"א פחת יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחם בארץ יהוד' כמו עובר בשוק אצל פנה והמ"ם סימן רבים · ונשלוח ספרים · שם התואר מבניין נפעל כמו נשאל נשאל דוד · פתשגן

ויצלא ו' וסימ' אחרי הכות יי' את היאר · וימלא את החכמה · וימלא בית הבעל · וימלא הבית את הענן · וימלא הבן חמה · וימלא המן על מרדכי חמה · בחדש ז' ר"פ וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו · ישנו ד' וסימ' כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום · כי אם ישנו בינתן · והוה אם ישנו בארץ וחפשתי · ישנו עם אחד מפזר ומפרד · אשקול ג' מל' בליש'

רשי

היעמדו דברי מרדכי · האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על ע"ז · ואת דתי המלך · לתת מס לעבודת המלך · אין שוה · אין חשש כלומר אין בצע · הפיל פור · הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא · הוא הגורל · הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש יצליח · מיום ליום · באיזה יום בחדש שיצליח · יכתב לאבדם · יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם · ויסר המלך את טבעתו · הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך · ונשלוח ספרים · ויהיו נשלחים ספרים איסטר"א טר"מיש בלע"ז והוא מגזרת אם כלחוש כלחם כגלה כגליתי כדמה כרמיתי · בשלשה עשר לחדש שנים עשר · ביום י"ג לאותו חדש שהוא י"ב לחדשי השנה · פתשגן

ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי: וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה: ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי: בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר: ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שנות מכל עם ואת דתי המלך אינם עשים ולמלך אין שוה להניחם: אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך: ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתא האגגי צרר היהודים: ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך: ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך ואל הפחות אשר על מדינה ומדינה ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם בטבעת המלך: ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז:

והות במללותהון ליתיה יומא ויומחרא ולא קביל מנהון וחויאו להמן למחזי היתקיימין פתגמי מרדכי כל קביל פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הוה סגיד על דהוה עבדי דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בחדייה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גחינין ליה: וחזא המן ארום לית מרדכי גחין לאנדרטי ולא הוה סגיד ליה ואיתמלי המן עלוי דמרדכי ריתחא: והוה חוך קדמוי לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי בלחודוהי ארום חויאו ליה דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורתא וית בירכתא ויהודאי אינון דעמא מרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודה די בכל מלכות אחשורוש עמא דמרדכי: בירחא קדמאה דהוא ירח ניסן בשתא תרתא עשרי למלכא אחשורוש אפיל מילתא הוא עדבא קדם המן מן יומא ליומא ומן ירחא לירחא תרי עסר דהוא ירח אדר: ואמר המן למלכא אחשורוש איתי עמא חדא מבדר ומתפרש בין עממיא ואומיא ולישניא ומקצת מנהון דיירין בכל פילכי מלכותך וגזירת אוריתהון שניין מן כל עמא לחמנא ותבשילנא ליתהון טעמין חמרנא ליתהון שתן יומי גינוסיא דילנא ליתיהון נטרין ונימוסנא לא מקיימין וית גזירת דיני מלכא ליתיהון עבדין ולמלכא לית ליה טימי מנהון ומה הנאה אית ליה בהון אין ישבקינון על אפי ארעא: אין על מלכא שפר יכתב כתבא לאובדא יתהון ועשרת אלפין ככרין דכסף אתקול על ידוי עבדי עיבידתא למיתי לבית גנזוי דמלכא ומן יכיל מאני שתין רבבן דסלקן אבהתהון מן שעבודהון דמצראי: ואעדי מלכא ית גושפנקיה מעילוי ידיה ויהבה להמן בר המדתא דמזרעית אגג מעיקא דיהודאי: ואמר מלכא להמן כספא יהא מתיהב לך ועמא יהוין מסירין בידך למעבד מה דיוטיב קדמך: ואתקריאו לבלרין דמלכא בירחא קדמאה בתלת עסר יומין ביה ואתכתיב ככל די פקיד המן לות אסטרטילוסי מלכא ולות היפרכין דמתמנן ארכונין על כל פילכיא ופילכיא ולות רברבני עמא ועמא פילכיא ופלכיא כרושם כתבהא ועמא ועם כממלל לישניה בשום מלכא אחשורוש כתיב ומפרש ומתחתם בגושפנקא דמלכא: ולשדרא פטקין בידא דריהטונין לכל פילכי מלכא לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל יהודאי מן עולימא ועד סבא טפליא ונשיא ביומא חדא בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר ושליהון לעדאה:

מסרה

וסי' נמסר במלכים א' סימן ב' וביחזקאל סימן ד' ע"ש · אל גנזי ל' אם על המלך טוב · וחד על גנזי ויגד למרדכי את · ואינון מן א"ב מן חד אל וחד על ול' דכו' וס' נמס' בסדר' רבה' בערך אל בסד · נתון ג' וסימ' והחכמה והמדע נתון · הכסף נתון לך · ולפני מוח אלישיב · ונשלוח ספרים חד מן ב"ו פסו' אית בהון כל הא"ב וסי' נמסר ביחזקאל סימן לה · ונשלוח ג' מל' בליש' וסימניהון אדום ומואב משלוח ידם · השבם ושלוח דו"ה · ונשלוח ספרים ביד הרצים · לבוז ג' ב' מל' וסי' ויבא יהושפט ועמו · ושללם לבוז · וחבירו דסיפרא קדמאה חס'

פתשגן

[Marginal references beside the verses:] כ"א רס' ב' · ק' · ל' · ל' וחס' ו' · ל' עא · ל' ק' ס"נ ב' · ל' · ל' · ד' · ב' ל' חס' · ל' כתי' כן · יו · ב' ינ' ונסי' · ר' ח"ל · ו' ל' וח' על גנזי ונסיל · ג' מ"ל · ח' דנסי' ח' בו' אית כהון ח' תילין · ל' וא"ל מדינה ונסי' · ב' חס' ל' ל' · ל' נסיל · נ' · ונשלוח ל' ונ"ל נ"ל בליש' · אית בפסו' [illegible] עד סוף

פתשגן כמו נשתה. גלוי שלא יהי בסתר. עתידים נכונים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך. דחופים כדמות דחופים במהירות. והעיר שושן שם היהודים נבוכה כי מה תחום הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו. נבוכה פועל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהסתבם ולא ידע מה יעשה. ומרדכי כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו. ויצא בתוך העיר היא עילם המדינה. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק כי הוא דרך בזיון במלכות. ומספד קינות. יוצע מבנין הכבד הדגוש הנוסף והאות חסר הוא יוד כיוד אצוק מים והנכון בעיני כי היוד שרש כיוד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו. יש דברי יחיד שהתך הוא דניאל והקרוב אלי כי לא כן כמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור. ותתחלחל מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלי' הכפולי' שהם כפולים. פרשת מגזרת לפרוש להם שביאר לשרים דבר הכסף. ביהודים בעבור היהודים. לאבדם והטע' למחות שמם. אשר נתן בגין כפעל והנון מובלע ב בתיו. בשושן להשמיד' הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי היא עיר היהודים:

ועם

נבוכה חד מן אב מן ג' כחד לישן אנד וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות האלף בסדר. גדולה הגדולה כלהון מל במח חס' וסימ' ויצמא מאד ויקרא דשמשון. לקול המולה גדלה. מימי אבתינו אנחנו. ומעשינו הרעים ואשמתינו. ברעה גדלה ובחרפה. וירע להם רעה גדלה: והעיר רחבת ידים וגדלה. ובצרה גדלה אנחנו. וכל דניאל דבות' חס'

פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה: הרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה:

ד ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה: ויבוא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק: ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים: ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל ה המלכה מאד ותשלח בגדים ל להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל: ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה: ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך: ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי ה המלך ביהודיים לאבדם: ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה: ויבא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי: ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי:

דיטגמת דכתבא למהוי מתיהיבא בכל גזרתיה בכל פילכא ופילכא מפרסם לכל עממיא למיהויהון זמינין ליומא הדין: ריהוטנין נפקו זריזין בפתגמא דמלכא וגזירתא אתיהיבת בשושן בירנתא ומלכא והמן הוו יתבין למשתי חמרא וקרתא דשושן מתערבלא בחדוות עממין נוכראין ובקל בכיתא דעמא בית ישראל: ומרדכי ידע על ידא דאליהו כהנא רבא ית כל מה דאתעביד בשמי מרומא ומה דאתחייבו עמא בית ישראל לשתיצאה מגו עלמא והיכמה דאתכתיב ואתחתים להובדותהון מן עלוי ארעא הכדין אתכתיב ואתחתים בשמי מרומא על עיסק דאתהניאו מן סעודתיה דאחשורוש רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא ושדר מרי עלמא ית אליהו כהנא רבא לחואה למרדכי דיקום ויצלי קדם מרי עלמא על עמיה וכד ידע מרדכי בזע ית לבושוי ואלביש לבושא דשק על בסריה ושוי קיטמא על רישיה וקבל קבלתא רבתא ובכא במרירות נפשא בקל עצב: ואתא עד קדם תרע פלטירא דמלכא ארום לית רשו לגבר למיעל לתרע פלטיר דמלכא כד לביש לבושא דשק: ופילכא ופילכא ובכל קריא וקריא אתר דפתגם מלכא וגזירת דיניה מטי אבלא רבא ליהודאי וצומא ובכותא ומספדא ולבוש שק וקיטמא הוות מתשם עלוי צדיקיא סגיאין: ועלן עולימן דאסתר ורבנהא וחויאו לה ואזדעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושי מלכותא למלבשית מרדכי ולמעדי ית שקיה מעילווי ולא קביל: וקראת אסתר לדניאל דמתקרי התך די על מימר פומיה מתחתכן פתגמי מלכותא ופקידת ליה על מרדכי למדע מה דין קל בכותא די הוא בכי ועל מה דין לא קביל לבושי מלכותא דשדרית ליה: ונפק התך למללא לות מרדכי לפתאה דקרתא די לקדם תרע פלטירין דמלכא: וחוי ליה מרדכי ית כל די ערעיה על עיסק דלא סגיד להמן ולא גחן לאנדרטיה וית דררא דממון כסף עסר אלפין ככרין די אמר המן למתקל על ידיהון דגבוין דממנן על בית גנזי מלכא בגין יהודאי להובדותהון: וית דיטגמא כתב גזירתא דאתיהיב בשושן לשיצוותהון יהב ליה לאחזאה ית אסתר ולחואה לה מה דחשיב המן רשיעא על עמא דיהודאי ולפקדא עלה למיעל לות מלכא לפייסא ליה ולמבעי רחמין על עמה: ועל התך וחוי לאסתר ית פתגמי מרדכי: ואמרת אסתר להתך למיזל ולמללא למרדכי ופקידת ליה על עיסק מרדכי דלא יגרי עם המן מצותא ארום דבבו דביני יעקב ועשו הוה נטיר ליה:

רשי

פתשגן. למון ארמי ספור הכתב בלעז ד דרי"שממכט: להנתן דת. ציווי הכתב שהיה אומ' להנתן חק גזירת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן החק בו ביום להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה: ומרדכי ידע. בעל החלום אמ' לו שהסכימו העליונים לכך לפי ש שהשתחוו לצלם בימי נבוכד נצר ושנהנו מ מסעודת אחשורוש: כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: דבר המלך ודתו. כשהשלוחי' כותבי' הספרי' עוברים שם נתנה הדת בעיר: פרשת הכסף. פי' הכסף: אל

במא והקרן הגדולה אשר בין. וכל אורית' חס' במד וסי"מ נמסר בסדר בלק: ולהסיר ל' ותבואינה נערות א אסתר והו' חד מן מלין משמשי' ול בריש תיבו' וסימ' נמסר במס' רבתא במערכת אות הלמ"ד בסדר: על מרדכי ב' וסימני' ותקרא אסתר להתך. ויצא המן ביום ההוא. ואינון מן א"כ מן ל"ב זוגין מן כ"ב על דלוג וסי' נמסר ב במסר' רבת' בערך על בסד. ולצוות כתיב תרין ווי"ן ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן ב בשושן והוא חד מן י"ב מלין דכתיבי תרין ווי"ן וסימ' קצוותיו ברוב

אחד דכפרת משכן שני. קצותיו דאפוד בתראה. עשוות וחמש צאן עשוות. וקוו שתו ושכרו וקוו. נטוות גרון ומשקרות עינים. ומצוות כרמה. עון וחכינו עד אור הבקר. עוון העבר נא את עון עבדך דדה". בעוון הן בעוון חוללתי. עוונותיו ילכדנו את הרשע. ולצוות עליה לבא אל המלך להתחנן לו דאסתר. ומצוות ואת שבת קדשך הודעת להם. העשווים לבעל ולאשרה:

רשי

אל תדמי בנפשך : אל תחשבי כמו וחיה כאשר דמיתי אל תדמי בנפשך אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך מאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות : ומי יודע אם לעת כזאת הגעת · ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה : לעת כזאת · שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה : הגעת למלכות · אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו : אשר לא כדת · שאין דת ליכנס אשר לא יקרא ומדרש חכמים אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון : וכאשר אבדתי אבדתי · וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות ומדרש אגדה כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לגוי אני אסורה לך : ויעבור מרדכי · על דת להתענות ביום טוב ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וי"ו שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים : מלכות · בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו ורוח לבשה את עמשה : עד

אבן עזרא

ועם מדינות המלך · אפילו העם יודעים זה : אחת היא דת המלך לכל להמית · לעולם לבד יבא עם מ"ס או מאחריו או מלפניו לבד מאחד והוא לבד בך נזכיר סמך : יושיט · לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא · שרביט מלה רביעית והטעם בשבט ויש אומרים שהרי"ש נוסף כרי"ש סרעפות ואיננו אמתכי הרי"ש איננה מאותיות המשרתו' רק נכפל ככפל פ"א ובאפופיה גם רי"ש סגריר : אל תדמי · תחשבי מגזרת כאשר דמיתי ושניהם מגזרת דמיון במחשבת הנפש · רנשות בד"י והצלה לחסרון כ"ן השירם והטעם שיעמד ריוח והצלה ליהודי' מדרך אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי את תאבדי וכל בית אביך עמך : ומי יודע אם לעת כזאת · הטעם מי יודע שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל : לך כנוס · אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים : הנמצאים בשושן · העיר : וצומו עלי · בעדי : שלשת ימים · עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והנה אסתר בטחה באלהיה על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענה משתנה אף כי עד יום השלישי : וכאשר אבדתי · שאינני יושבת עם עמי אובד לגמרי ובא פועל עבר תחת עתיד והטעם על מחשבתה וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי : ותלבש אסתר מלכו' · הטעם לבוש מלכות כי מלת ותלבש לעדיה כנכנסה אל החצר הפנימית ושומרי השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכה : וינתן

נקראתי ב' א' חסר וסימ' נקרא נקריתי אל בית אביך' ואני לא נקראתי לבא אל המלך דאסתר' · קדמא חסר : שלושים ד' מלאי' בליש' וסימ' וירדו שלשה מהשלושים · מן השלישים הנו נכבד ר"פ · ויחלא אסא בשנת שלושים למלכיתו ורד"ה · ואני לא נקראתי לבא אל המלך : יעמוד ג' בל' וסימ' לפני זעמו מי יעמוד ומי · ויברח כצל ולא יעמוד · ריוח והצלה

כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלושים יום : ויגידו למרדכי את דברי אסתר : ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים : כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות : ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי : לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונערתי אצום כן ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי : ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר : ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ותעמד בחצר בית המלך הפנימית נכח בית המלך והמלך יושב על כסא מלכותו בבית המלכות נכח פתח הבית :

ושויאת אסתר מילין בפום התך ואמרת ליה כדנא תימר למרדכי הלא המן רשיעא גזר על מימר אחשורוש דלא למיעל לות מלכא לדרתא גואה בלא רשו וכען כל עבדי מלכא ועמין דדיירין בפילכי מלכא ידעין דיכל גבר ואינתא די יעול לות מלכא לדרתא גואה די לא מתקרי על פומיה דהמן חדא היא גזירת דיניה לממת לבר ממן די יושיט ליה מלכא ית תיגדא דדהבא ויחי ואנא לא אתקריתי למיעל לות מלכא דין זמן תלתין יומין : וכד חזא המן רשיעא ית התך דשמיה דניאל עאיל ונפיק לות אסתר ותקיף רוגזיה ביה וקטליה ואיזדמנו תמן מיכאל וגבריאל מלאכיא וחויאו למרדכי ית פתגמי אסתר : ואמר מרדכי למיכאל ולגבריאל לאתבא לות אסתר כדנא תימרון לה לא תחשבי בנפשייכי למהך לאשתיזב בבית מלכא מן כל יהודאי : ארום אם מישתק שתוקי בעידנא הדא ולא תפגיעי על יהודאי רווחא ושיזבותא יקום ליהודאי מן אתר אוחרן בגין זכות אבהת עלמא וישזיב יתהון מרי עלמא מן יד בעלי דבביהון ואנת וגניסת בית אבהתך תובדון על ההיא חובתא ומאן הוא חכימא די ינדע אין לשתא דאתיא בעידנא הדא את מטיא למחסן מלכותא : ואמרת אסתר למיכאל וגבריאל לאתבא לות מרדכי : איזיל כנוס ית כל יהודאי די השתכחון בשושן וצומו עלאי לא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין וצלו קדם מרי עלמא בליליא וביממא ואוף אנא ועולימתי נצום הכדין ובתר כן איעול לות מלכא דלא כדינא ותיכמה דהובדית מן בית נשי ואדברית מינך באונסא כדין אוביד מן חיי עלמא הדין בגין פורקן עמא בית ישראל : ונסס ובנס מרדכי ועבר על חדות חגא דפסחא וצום גזר ויתיב על קיטמא ועבד ככל די פקידת עלוי אסתר : והוות ביומא תליתאה דפסחא ולבשת אסתר לבושי מלכותא ושרת עלהא רוח קודשא וקמת וצליאת בדרת דבית מלכא גואה דמתבני לקביל בית מלכא די בירושלם ומלכא הוה יתיב על כורסיה מלכותיה בבית מלכותא ומסתכל כל קביל תרע ביתיא ענת אסתר וכן אמרת ריבון דעלמא לא תמסרינני ביד ערלא הדין ולא תעביד רעות המן רשיעא מיני היכמה די עבד מן ושתי דשם טעם על מלכא ופקיד למקטלה בגין דהוות צבי למיסבה ית ברתיה וכד אתכנשו עולימתן לידוי דהגי הוות תמן ברתיה דהמן והוות צבי מן שמיא דכל יומא ויומא הוות מקלקלא בריעא עצוצא ובמוי דריגלן ופומה הוה סרי לחדא ואפיקו יתה בבהילו ומינה אסתקף עלי הדא להתנסבא ליה וכען שוי יתי לרחמין בעינוי ולא יקטלינני די עביד צבותי ובעותי די אנא בעיא מיניה ואוף אנת ברחמך סגיאין חוס על עמך ולא תמסר בנוי דיעקב בידוי דהמן בר המדתא בר עדא בר ביזנאי בר אפליטוס בר דיוסוס בר פירוס בר המדן בר תליון בר אתניסוסוס בר חרום בר חרסום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר אגג בר סומקר בר עמלקי בר אליפז בר עשו רשיעא :

מסרה

יעמוד ליהודים : ומי יודע ג' וסימ' נמסר בקהלת סימן ב' : לילה ויום ג' וסימניהון להיות עיניך פתוחות לילה ויום דמלכים · פן אפקוד עליה לילה ויום אצרנה : גם אני ונערתי אצום כן : ובכן ב' בטעמא וסימ' ובכן ראיתי רשעים קבורי' ובאו · ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת : בבית המלכות ל' ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר · וחד בית המלכו' ואינון חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית וסי' בית הבור ל' כי בא ירמיהו אל בית הבור · בבית הבור ל' ויהי בחצי הלילה · בית רשע ל' מארת יי' · בית החפשית ל' ויהי עזיהו דד"ה · בבית החפשית ל' וינגע יי' דמלכים · בית אבל ל' טוב ללכת · בבית אבל ל' לב חכמים · בית המלכות ל' גם ושתי · בבית המלכות ל' ותלבש אסתר מלכות :

תאכלו ט"ו בסו' חסרות' חכה וחסיר ל' חכה ותלה בלחנע

ויתן לך. חסרך אודרך: מהרו את המן. הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כך מהר המלך שמה והטעם מהר כפסך: ומחר אעשה. שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה שום אות שמידים השם בעבור תענית ישראל וכאשר ראתה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: ולא זע. והוא חסר פ"א כמו ו והיום רד מאד מגזרת יחברו ביזע והנכון בעיני שהוא מן השכי' כמו ביום שיזועו כטל פחד ותנועה: ויתאפק המן. שלא גילה סודו לאדם עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבל: ורוב בניו. אמרו המדקדקי' כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובני' רבים וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה הע"פ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר: וטעם

עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע וחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכ' ואחשורו' שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: יבא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים ועוד טעמים רבים: אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות. ויתאפק. אישטנ"ר בלע"ז: אוכנו

ב' פסו' בקריאה רמז יהו"ד ראשי תיבות וסימ' יבא המלך והמן היום ישמחו השמים ותגל הארץ: מהרו ד' וסי' מהרו ועלו אל אבי. מהרו עשו כמני דשפטים. מהרו את המן לעשות את דבר אסתר. מהרו ללכת פן ימהר והשיגנו: ותאמר ה' וסי' ותדר נדר ותאמר. ותתפלל חנה ותאמר. ותען אסתר ותאמר. וחברו ותען אסתר המלכה ותאמר. העוזה

ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט: ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך: ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו: ויאמר המלך מהרו את המן לעשות את דבר אסתר ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר: ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש: ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך: ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה: ויתאפק המן ויבוא אל ביתו וישלח ויבא את אהביו ואת זרש אשתו: ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו ואת כל אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך: ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי וגם למחר אני קרוא לה עם המלך:

חצי הספר בפסוקים

והות כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא כד נסיסא בדרתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אטעינת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תיגרא דדהבא דהוות נקיט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתיגרא: ואמר לה מלכא מה צרוך אית לך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתניניה לך לחוד למיבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למיבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דילמא ימרדון בי הדא בעותא לא אעביד לך מילתא אחריתי די אנת בעיא מיני אגזור ותתעביד בבהילו ורעותיך איתיהב לך: ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא דעבדית לכון: ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם גזירת אסתר ועל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר: ואמר מלכא לאסתר במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אין אנת בעיא עד פלגות מלכותי תתעביד בעותיך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דילמא ימרדון בי יהודאי: ואתיבת אסתר ואמרת לית אנא בעיא פלגות מלכותא בשאלתי ולא בנין בית מוקדשא בבעותי: אין אשכחית רחמין בעיני מלכא ואין על מלכא ישפר למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי יעול מלכא והמן למשתיא די אעביד להון ברמש ולמחר אנא עביד כפתגם גזירת מלכא: ונפק המן מלות מלכא ביומא ההוא חדי ובדח לבא וכד חזא המן ית מרדכי וית טפליא דעסיקין בפתגמי אורייתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא ומרדכי לא קם מן קדם אנדרטיה ולא רתת מיניה אלהן פשט ית רגליה ימיניה ואחוי ליה שטר זבינתא דאזדבן ליה בטולמא דלחם ומכתבא באסטרקליליה כל קבל ארכובתיה מן יד תקיף רוגזיה ואתמלי המן עלוי מרדכי רותחא: ואזדריז המן ועל לביתיה ושדר וקרא ית רחמוי וית זרש רשיעתא אנתתיה ברת תתני פחת עבר נהרא: ואשתעי להון המן ית יקר עותריה והיך איתמני עם דוכסי מלכא והיך רהטין קדמוי סגיאות בנוי דסכומהון מאתן ותמניא בר מן עסרתי אוחרנין דאינון פולמוריכין על פילכיא ובר מן שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה די רבי יתיה מלכא וית דזקפיה עלוי כל רברבנוי ועבדוי דמלכא: ואמר המן ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת אלהן יתי ואוף עידן מחר אנא מזומן לותה למסעוד עם מלכא:

מסרה
פניה ותאמר לו. בתרא מלעיל: ומחר ו' וסימ' וקדשתם היום ומחר וכבסו. ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף. ומחר אתה ובניך עמי. שב בזה גם היו' ומחר אשלחך. ומחר אתן ויש אתך. ומחר אעשה כדבר המלך: ויתאפק ב' וסימ' ויאמ' שימו לחם. ויתאפק המן ויבוא אל ביתו: הביא ג' וסי' ויקח דוד מידה. והמלך שלמה נתן למלכ' שבא דה"ה. ויאמר המן אף לא הביאה. וא' והביאה וביום השמיני תקח לה: עשתהה' קמצ' וסי' נמסר בסדר תולדות ובשמואל ב' סימן י"ג: למחר ו' וסי' נמסר בסדר וארא:

שוה ג' וסימ' וכל זה איננו שוה לי . ולמלך אין שוה להניחם . כי אין הצר שוה בנזק המלך : ובבקר ו' וסימ' ובקר תשבעו לחם . ובבקר היתה שכבת הטל . ובבקר זרעך תפריח . ובבקר תפלתי תקדמך . ובבקר הוא שבח . ובבקר אמ' למלך ויתלו : שנת ה' בלישן שינה וסי' בהם אשית את משתיהם . והשכרתי שריה וחכמיה . אם אתן שנת לעיני . כתוקה שנת העבד . בלילה ההוא נדדה שנת המלך :

וְכָל־זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃ וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבַבֹּקֶר אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא־עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ׃ בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃

ל' ג' וכסי' · ל' · ו' ל' ויתר ויתלו · ב' וחס · ב' ר"ף · ב' ה' כנוים · ל' וכתי' כן · יפה · ל' ויתר הנקראים

וכל דא ליתיה טימי לותי בכל עידן די אנא חזי ית מרדכי יהודאה דיתיב בסנהדרין עם עולימיא בתרע פלטרין דמלכא : ואמרת ליה זרש אינתתיה וכל רחימוי אין שפיר בעינך נימר קדמך מילתא חדא מה דנעביד ליה למרדכי יהודאה אם הוא חד מן צדיקי דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה כבר תהפוך חרבא ותתרמי עלנא הב יתיה לרגומנא כבר רגמיה דוד גלית פלישתאה ואם בתרא דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה מנשה ונפק מיניה זרוק יתיה לימא רבא כבר בזעוניה בני ישראל ועברו בגויה טמון יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר דעקרו' חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה יתרמי לגוב אריוות כבר לא חבילו אריוות בדניאל כד חי יתרמי קדם פלבין כבר דאסתמטו פום פלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא יגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מה עוד קטלא נקטול יתיה והידא מיתא תתעביד ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אמליכו ליוסף סכינא תתרמי על צואריה כבר הות אתהפכת סכינא מעילוי דיצחק עייניה נעויר ונשבוק יתיה כבר יקטל בנא כמה דקטל שמשון פורענותיה דגברא הדין לא ידעינן מה נעביד אלא צליבא רבא אתעביד ליה ועל בבא דביתיה דמיה ישתפיך קומתיה תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כחדא צייתין על צליבא דאתקין המן למרדכי תוה לצפרא ועול קדם מלכא ושאיל מיניה על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שכב המן בר המדתא עד דאזל ואייתי ית קינאי נגרייא ית נגרייא דעבדין צליבא וקיצאי דמתקנין סכין דפרזל ובנוי דהמן דייצין ותדיין וזרש אתתיה מנגנא בכינרין עם המן רשיעא ואמר אגרא לנגרי אנא יהיב ולקיצאי אנא מתקן שירותא על צליבא הדין בההיא שעתא קם המן רשיעא למנסיא צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא ואמירת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמינת אסתר ית המן לשירותא אתעקו בני ישרא' ואמרין דין לדין הדין מסאינן בכל יומא ויומא דתיבעי אסתר מן מלכ' דניקטליה והיא מזמנא ליה לשירותא בהא שעתא שפכו דבית יעקב כולהון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא היך דתלין עיני עבדוי למריהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תליין עיננא עלך עד עידן דתתגלי ותתפוק יתנא ודא סנאה ובעל דבבא מגדף ואמר מן אינון יהודאי בכין שמע בקל צלותהון ועבד בעותהון ביה בליליא מטול די בכל זימנא דפריק יתהון מן בעלי דבביהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון : ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי ביה בליליא אידברת שרה לביתיה דאבימלך ביה בליליא אתקטלו כל בוכרי דמצראי ביה בליליא ההוא אתגליין נביאן לנביאן והילמין לחלמי חיזווא ביה בליליא ההוא אתגריש עלמא כוליה מרינן וכל דייריהון אבלא רבא בכל כרכיא מספדא וילללא בכל מדינתא עולימין אסורין בסקין סבין סבן שקפין על לבהון וכולהון צווחין במרר ובקל רב מיללין ואמרין ווי דחזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמיא לא אתסינן ומחתנא לא אתיהיבת אסו וממדונא אתנחמנא וכיבי לבנא לא עברו מיננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשנא סגר סנאה ועזרתנא דשישו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כהדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומא הדין לשציותנא מעל אפי ארעא גלי רזין גלא ליה רזא דנא למרדכי די גזירת מותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעבדין ולאמהן לא זבינו יתנא ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דקודשא בריך הוא מרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי' חס ושלום לית קדמוי שינה אלא כד חטיין בית ישראל עבד גרמיה דכוות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאים ולא דמיך נטיר ישר' ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דמרדכי צדיקא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך דהוון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמת מן קדם המן רשיעא וכרעת וסגידתא ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לביש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקון מיניה כולון ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך מהימת דהוה מתקן ית צליבא למיצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדיקתא דהוות עבדת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם

רשי

איננו שוה לי : איני חש לכל הכבוד אשר לי : בכל עת וגו'. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשהלכו ר דאשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת : נדדה שנת המלך . נס היה ויש אומרים ששם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ו ויהרגהו : להביא את ספר הזכרונו' . דרך המלכים כשמנין נ נודדת אומרי' לפניהם משלים ושיחות עד ש ששנתם חוזרת עליהם ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ו ואסתר אמ' אי אפשר שלא ידע אדם עצתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא ג גמלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר ה הזכרונות : ונתון

אבן עזרא

וטעם יושב בשער ה המלך בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מ מכעיס אותי : בלילה ההוא . נדדה שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל ושכב ש שינתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך . יש אומרי' כי טעם להביא ספר דברי הימים ל להתעסק בשמיעת ד דבריו שעברו ויש אומרי' בעבור שנדדה שנתו שמא עשה הוא על דבר שנדר ולא ש שקימו וזה קרוב אלי : יקר

ימצא ז׳ וסי׳ הנביע · ויבקש הדבר וימצא ויתלו · וימצא כתוב · וימצא מכני דבהני דעזרא · וימצא בהם גבורי חיל דרח · ויבקשוהו וימצא להם ׃ לתלות ב׳ וסי׳ יתד לתלות · לתלות את מרדכי ׃ מה לעשות באיש כל לשון עשייה קשורים כלמד במה קשורים בב״ת וסימ׳ ונתתי אתם שמרי משמרת הבית · מה לעשות עוד לכרמי הנינא דפסוק · ובכל יום ויום · והעם לעשות בו כטוב · ויבא המן ויאמר לו המלך ׃ אשר המלך חפץ ביקרו ׃ אמירה בלבו דוקא כלבו י׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר

ויִמצא כתוב אשר הגיד מרדכי על־בגתנא ותרש שני סריסי המלך משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד במלך אחשורוש ׃ ויאמר המלך מה־נעשה יקר וגדולה למרדכי על־זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא־נעשה עמו דבר ׃ ויאמר המלך מי בחצר והמן בא לחצר בית־המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את־מרדכי על־העץ אשר־הכין לו ׃ ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עמד בחצר ויאמר המלך יבוא ׃ ויבוא המן ויאמר לו המלך מה־לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני ׃ ויאמר המן אל־המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו ׃ יביאו לבוש מלכות אשר לבש־בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו ׃ ונתון הלבוש והסוס על־יד־איש משרי המלך הפרתמים והלבישו את־האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכיבהו על־הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו ׃ ויאמר המלך להמן מהר קח את־הלבוש ואת־הסוס כאשר דברת ועשה־כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך אל־תפל דבר מכל אשר דברת ׃ ויקח המן את־הלבוש ואת־הסוס וילבש את־מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו ׃

מלכא אחשורוש ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דמלכא דאחשורוש טפשא דהות שהיד ולא שכיב והות שכיב ולא דמיך די נקט יתיה רוחא דנקטא למלכי וחבטת יתיה כוליה ליליה עני וכן אמ לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתיתי לא אתקבל עלי שמיא רעימין עלי ושמי שמיא מרימין בקליהון היך מתנן אמרית למשבק למדינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכוונין למקטל יתי דהא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי בית בליליה ההוא על דכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא ואשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חיילא דישראל ויתיב ברישיה דמלכא ונדי ית שינתא מיניה כוליה ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מילי דיומא והוון קרין ביה קדם מלכא עבדי דיניהון מלכא קדמי דהוון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא וחזי ברסורת גבר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חילופיך והא מקדם בצפרא ובעי למישאל מינך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה אלא אימר ליה להמן מה למעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה ותחזי דלא שאיל מינך אלא לבושין דמלכא וכתרא דמלכותא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא ׃ ואשתכח כתוב בספרא די חוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין רבני מלכא די נטרי פלטרין די בעו לאושטא ידא לקטלא ית מלכא דאחשורוש בבירת דמביה ׃ ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי על דין ואמרו עולימי מלכא משומשנוי לא אתעביד עד כדון עימיה שום פירעם ׃ ואמר מלכא מן גברא דקאים בדרתא והמן על לדרתא די בבית מלכא בריתא למימר למלכא למצלוב ית מרדכי על קיסא דזמין ליה ׃ ואמרו עולימי מלכא לותיה הא המן קאים בדרתא ואמר מלכא יעול ׃ ועל המן ואמר ליה מלכא מה חזי לאיתעבדא לגבר די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה ואמר מאן יצבי מלכא למעבד יקרא יתיר מני ׃ ואמר המן לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה ׃ ישים מלכא טעים ייתון לבוש ארגוונא די לבישו ביה ית מלכא ביומא די על למלכותא וסוסא די רכב עלוי מלכא ביומא דעל למלכותא ודי איתיהב כלילא דמלכותא ברישיה ׃ ויהא מתיהב לבוש ארגונא וסוסא על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא איסטרטיגין וילבשון תורביני מלכא ית גברא דמלכא צבי ביקריה וירכיבונוהי עילוי סוסא בפתאת דקרתא ויקלסון קדמוי כדנא יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה ׃ ואמר מלכא להמן אוחי סב ית לבוש ארגונא וית סוסיא כמא די מלילתא ועביד כן למרדכי יהודאה אמר ליה המן לאידין מרדכי אתיב ליה מלכא למרדכי יהודאה אמר ליה המן סגיאין מרדכי יהודאי אית בשושן אתיב ליה מלכא להוא דיתיב בתרע פלטרין דמלכא אמר ליה המן בבעו מינך קטול יתי ולא תגזור עלי כפיתגמא הדין אמר ליה מלכא אוחי ולא תמנע מדעם מן כל מה דמלילתא ׃ ודבר המן ית לבוש ארגונא וית סוסא ואלביש ית מרדכי וארכבינה בפתאת דקרתא וקלס קדמוי כדין יתעביד לגברא די מלכא צבי ביקריה ׃

אבן עזרא

יקר · הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר יהיה היוד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך י׳ יתערב עם השם הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם יפרים ביניהם יחפץ ביקרו · המלך חפץ לעשות יקר לו ׃ ויאמר המן בלבו · יש מדברי יחיד כי מזה הכתוב כלמוד כי בנבואה נכתב׳ זאת המגלה כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שגלה סודו אל עבדיו הנביאים ואחרים אמרו כי היה דרך סברא או המן גילה סודו אחר כן או ביום עצמו וכמוהו ויאמר עמו בלבו והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה · מצאנו למי יחפוץ וגם דרכו יחפץ שני מפעלים ׃ יביאו · המשרתים ׃ ואשר נתן כתר מלכות בראשו · יש אומרים שהרגיש שחרה על המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר והנכון בעיני שהוא בראשו שב אל הסוס כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע ׃ נדחף

רש״י

ונתון הלבוש והסוס על יד איש · ואת הכתר לא הזכיר שראה עיני של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם ׃

ויסב

מסרה

במלכים א׳ סימן י״ב ׃ ונתון ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ ובירמיה סימ׳ ל״ו ׃ הפרתמים ג׳ וסימ׳ נמסר בריש ספרא ׃ והלבישו ו׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון המלבשכם שני עם · והלבישא לדניאל ארגונא · והלבשו את האיש · כהנות עוד ילבשם · וילבשם כתנות · וילבשום בגדים ׃ ככה יעשה ד׳ וסי׳ ככה יעשה לשור האחד · ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה · והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו · ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש ׃ אשר המלך חפץ ביקרו ד׳ דסמיכי וסימ׳ ויבא המן ויאמר לו · והלבישו את האיש · והרכיבוהו על הסוס · וירכיבוהו על הסוס ברחוב ׃

נדחף ב' ופתח וסימ' והמן נדחף אל ביתו אבל. וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו יי' דדה: לנפול ד' חס' וסימ' לנפול בחרב. גם בבל לנפל חללי ישראל. דחה דחיתני לנפל. אשר החילות לנפל לפניו: אסתר המלכה י"ד וסימ' ויודע הדבר למרדכי. ויהי כראות המלך את אסתר המלכה. כה לך אסתר המלכה ומה קדמאה. אף לא הביאה אסתר המלכה. לשתות עם אסתר בתרא דגם ביום השני ושלאחריו. מי הוא זה ואי זה הוא אשר. והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר

וישב מרדכי אל שער המלך והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש: ויספר המן לזרש אשתו ולכל אהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו: עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את המן אל המשתה אשר עשתה אסתר: ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה: ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה היין מה שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש: ותען אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי חן בעיניך המלך ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי: כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך: ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן: ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה והמן נבעת מלפני המלך והמלכה: והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הביתן והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך:

ותב מרדכי לסנהדרין די בתרע פלטרין דמלכא ואשלח ית לבוש ארגונא מעילוהי ולבש סקא ויתיב על קטמא והוה מודה ומצלי עד רמשא והמן אתבהל ואזל לביתי אבל על ברתיה ומתעטף על רישיה כאבילא על ברתיה וכיסופיה: ואישתעי המן לזרש אנתתיה ולכל רחמוי ית כל די ארעיה ואמרו ליה חכימוי וזרש אינתתיה אין מזרעא דצדיקיא מרדכי דשרית למיפל קדמוי היכמה די נפלו מלכיא קדם אברהם במישר חקליא אבימלך קדם יצחק יעקב נצח מלאכא ועל ידוי דמשה ואהרן טבעו פרעה וכל משיריתיה בימא דסוף וכל מלכיא ושלטוניא דאבאישו להון מסר יתהון אלההון בידיהון ואף אנת לא תיכול לאבאשא ליה ארום מיפל תפול קדמוי: עוד כען אינון ממללין עימיה ורבני מלכא מטו ואוחו להנעלא ית המן למשתיא דעבדת אסתר: ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תניינא במשתיא דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהב ליך ומה בעותיך אפילו עד פלגות מלכותא אתנינה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דקאים בפלגות תחום מלכותי לא אתן ליך דהכדין קיימית בשבועה לגושם ולטוביה ולסנבלט ברם אוריכי עד דירבי דריוש בריך ויחסין מלכותא ותתעביד: וזקפת אסתר ית עינהא כלפי שמיא ואתיבת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית רחמין קדמך מלכא רמא ואין קדם מלכא דארעא שפיר תתיהב לי שיזיב נפשי מן ידוי דסנאה בשאלתי ופורקן עמי מן ידוי דבעיל דבביה בבעותי: ארום איזדבננא מגן אנא ועמי בית ישראל לאישתיצאה לאתקטלא ולהובדא ואילולי לעבדין ולאמהן אזדבננא שתקית ארום לית מעיקא טימין ורווחא באוזניקא דמלכא: ואמר מלכא אחשורוש ואמר לאסתר מלכתא מן הוא דין ובאידין אתר הוא גברא חציפא וחייבא ומרודא די אמלכיניה לביה למעבד כדין: ואמרת גברא מעיקא ובעיל דבבא דבעא למקטלך ברמשא בבית דמכך ויומא דין בעא למלבש אסטלא דמלכותא ולמרכב על סוסא די לך ולאחתא מניכא דדהבא על רישיה ולמרדא בך ולמיסב מינך מלכותא ואסתקפת מילתא מן שמיא ואתעבידת ההוא יקרא למרדכי צדיקא אחוי דאבא בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אלה בר מיכה בר מפיבושת בר יהונתן בר שאול מלכא בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עזיה בר ששון בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פנואל בר פיתח בר מלוך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רמות בר חשום בר שחורה בר עזא בר גוזא בר גרא בר בנימן בר יעקב בר יצחק בר אברהם גברא מעיקא ובעיל דבבא המן בישא הדין בעא למיצלביה והמן אישתעמים מן קדם מלכא ומלכתא: ומלכא זקף ית עינוי וחזא והא עסרתי מלאכין דמיין לעסרתי בנוי דהמן קטיעין אילניא די בגינתא גואה בכין קם בריתחיה ממשתיה דחמרא ואזל לגינתא גואה למיחמי מן הוא דין והמן קם למתבע חייסא על נפשיה מאסתר מלכתא ארום חזא ארום אסתקפת עלוהי בישתא מלות מלכא:

רשי

וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי ראש. רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה: אשר החילות לנפול וגו'. אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדי' עד עפר וכשהם עולים עולי' עד לרקיע ועד הכוכבים: תנתן לי נפשי. שלא אהרג בשלשה עשר באדר שנגזרת גזרת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי. יתנתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמ' מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו': כי אין הצר שוה בנזק המלך. אינו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר האתך היה לו לומר מכור אותם לעבדי' ולשפחות ויקבל ממון' או החיה אותם להיות לך לעבדי' הם וזרעם: ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב' פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחילה היה מדבר עמה ע"י שליח עכשיו שיודע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא' בעצמו: כי כלתה. נגמר' הרעה והשנאה והנקמה: והמן

מסורה

המלכה. ביום ההוא נתן המלך אחשורוש. הנה בית המן נתתי ל לאסתר. וכה שאלתך בתרא. ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל. לקיים את ימי הפרים האלה בזמניהם: הצר ג' ב' קמצ' וא' פתח וסי' על הצר הצורר אתכם והרעתם. וליוצא ולבא אין שלום מן הצר. כי אין הצר שוה בנזק המלך. אנ"ך. קדם פתח: נבעת ב' וסימ' נבעת מפני מלאך יי'. והמן נבעת מלפני המלך: כלתה אליו ג' כליש' וסי' וכלות אליהם כל היום. ועתה דמי וראי מה תעשי כי כלתה. כי כלתה אליו הרעה מאת המלך: על

אבן עזרא

נדחף. מעצמו והוא אבל וחפוי ראש פעול והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפו והוא מגזרת ויחפהו ואין הוא בבנין אחר: ויאמרו לו חכמיו. בבוא אור הרשע לא יתכבאו אוהביו עלית טוב: תנתן לי נפשי. הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה נכבד טעם תנתן לי: כי נמכרנו. מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרת' שהם ימכרו עצמם ואין קונה: ואילו. כמו ואילו חיה אלף שנים והאלף כוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואילו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אף על פי שאין למעלה ממנ' אחר הריגה כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ו ומצוק מצאוני או פי' הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמית לא להוי נזק. ויאמר המלך אחשורוש ויאמר. פעמיים להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר ב' במהירות מי הוא זה פעמים כאומ' בכעסו מי זה אתה אמור מי זה אמור מהרה. ת"ו נבעת שורש והטעם כמו נבהל מנז' והנה בעתה: כי כלתה. כמו כי כלה היא: והמן

אבן עזרא

והמן נופל · שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה ובראותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידועה : לכבוש את המלכה · כינוי לשכיבה שתהיה תחת רשותו והנה יכריחנה וכמוהו וכבשוה : וטעם עמי שאני רואית זה : חפו · המפרשים והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראנו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס : חרבונה · יש אומרים כי אליהו ז״ל נדמה למלך כדמו׳ סריס · וטעם וחמת המלך שככה שלא כ כחה חמתו עד תלות המן מעזרת והשכותי מעלי ואם הם שנים בעינים : מה הוא לה · שהוא דודה : העביר · מלה יוצאה בעבור שהוסר מאחר ונתן לאחר וכמוהו ואת ה העם העביר אותו · ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך ג גדול ממנו · וטעם ותוסף אסתר בעבור כי כל שאלתה היתה להשמיד המן : וכשר · הטעם טוב וכמוהו איזה יכשר בבוסרות · כ״ף איככה אוכל כפול ויש אומרי׳ שהם שתי מלות כמו איפה כי מצאנו איכה תרעה שטעמו כטעם איפה איככה אוכל לחיות · נו״ן באבדן במקו׳ מ״ם אלו הוא לשון נקבות והטעם באבדן נפשות מולדתי ויותר טוב ה היות באבדן שם ה הפועל כמו מכת חרב והרג ואבדן והנו״ן כ נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים :

רשי

והמן נופל · המלאך דחפו : על המטה אשר אסתר עליה · דרכן היה ליסב במטות על צדן על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשת׳ : הגם לכבוש · לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו ונכבשה הארץ : גם הנה העץ · גם רעה אחרת עשה שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך מסם המות : מה הוא לה : איך הוא קרוב לה : להעביר את רעת המן · שלא תתקיים עצתו הרעה : הנה בית המן וגו׳ · ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שאתי הוא לפיכ׳ אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם : אין

על כבטה ב׳ וסימ׳ ויתחזק ישראל וישב על המטה · והמן נפל על המטה : ופני ה׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן פ״ב · חרבונה ב׳ חד כתי׳ אל״ף וסימ׳ אמר למהומן בזתא חרבונא · ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים : עשה המן למרדכי חד מן ה׳ מלין בקריאה קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ׳ ומדתם מחוץ לעיר · אלה הנחלות אשר נחלו · ושני אנשים שרי גדודים

והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו: ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עמד בבית המן גבה חמשים אמה ויאמר המלך תלהו עליו: ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה:

ח ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן צרר היהודיים ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה: ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו ותבך ותתחנן לו להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים: ויושט המלך לאסתר את שרבט הזהב ותקם אסתר ותעמד לפני המלך: ותאמר אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים אשר בכל מדינות המלך: כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי: ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי לאסתר ואתו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודיים:

ומלכא תב בריתחיה מגנתא גואה לבית משתיא דחמרא והא גבריאל מלאכא דחף ית המן רשיעא וחמא מלכא והמן גחין עליה דרגשא די אסתר עלה ותוה מלכא ואמר הא ברם בקושטא לא אתא המן אילהן למשכוב עם מלכתא כד אנא שרי בביתא כען כל עממיא ואומיא ולישניא דאינו מה אית לעובדא ביה פתגמא נפק מפומיה דמלכא ואפוי דהמן אתחפיאו בהתא: ואמר חרבונא חד מן רבניא קדם מלכא ברם הא קיסא די זמין המן למצלב ית מרדכי דמליל טבא בגין מלכא ועל ידוי אשתזיב מקטול והא קיסא קאים בבית המן כען אין על מלכא שפיר יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחי עלוהי רומיה חמשין אמין ואמר מלכא אזילו צליבו יתיה עלוהי: וצליבו ית המן על קיסא די זמין למרדכי ורתחא דמלכא אישתדיכת: ביומא ההוא מסר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתא דהמן מעיק יהודאי וית אינשי ביתיה וית כל טסברוי וית כל עתריה ומרדכי על קדם מלכא ארום חויאת ליה אסתר מן הוא לה: ואעדי מלכא ית סיטומתא עיזקתא די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי רב וסרכן על גניסיה דהמן: ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכיאת ופייסת ליה לבטלא ית בישת המן דמן יחוס דאגג וית זימיוניה די חשיב על יהודאין: ואושיט מלכא לאסתר ית תיגרא דדהבא ואיזדקפת אסתר וקמת קדם מלכא: ואמרת אין על מלכא שפיר ואין אשכחית רחמין קדמוהי ותקין פתגמא קדם מלכא וטבתא אנא קדמוי בעינוי יפקיד מלכא וישים טעם למכתב למהוי מתיבין פטקיא זמיוני דהמן בר המדתא דמן יחוס אגג די כתב להובדא ית כל יהודאין די בכל פילכי מלכא: ארום איכדין איכול לסוברא ולמיחמי בבישתא די תומרן ית עמי והיכדין איכול למתעתרא ולמיחמי בעידן דיובדון גניסת ילדותי: ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא בית המן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על קיסא בגין די אושיט ידי ביהודאין:

מסרה

הז בן שאול · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא · הנני ממלא אל כל ישבי ה הארץ הזאת דירמיה · ואמרו אליך הגידה נא לנו · והגוהר לנשיא מזה ומזה ד דיחזקאל · המשרתים את המלך דויקהל דויד דדה · יצאו לערי יהודה דויקבץ · וירם יאשיהו לבני העם צאן · אשר עשה המן למרדכי אש׳ דבר טוב · ההי נא אזנך קשבת דעזרא · גם אני חצני נערתי · ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים · ועמסים על החמרים · ומה חשחן ובני תורין ב׳ מנהון בו׳ כשרתים חוצמן הגלגל : ואם מצאתי ל׳ דסמי׳ ותאמ׳ אם על המלך טוב · והוא חד מן ה׳ ואם יחידאין וס׳ ואם אתה ל׳ עד הגל הזה · ואם ידעת ל׳ · ארץ מצרים לפניך הוא ב במיטב · ואם שור ל׳ נגח הוא בתמול · ואם יהיה ל׳ · היובל לבני ישראל · ואם אכת ל׳ לא נמצאו בתולים · ואם טובה ל׳ [illegible] באמת ובתמים עשיתם דיותם עם ב בעלי שכם · ואם העשה ל׳ עלה ליי׳ תעלנה · ואם אני ל׳ אם יוכל להלחם אתי · ואם אל עיר ל׳ יאסף דעצת חושי ה הארכי · ואם רעה ל׳ ויאמר שלמה אם יהות לבן חיל · ואם תלך ל׳ בדרכי לשבר חקי ומצותי · ואם בגת ל׳ העל אלה לא אפקד בם נאם יי׳ · ואם [illegible] ל׳ ואם חי יי׳ יאבדו · ואם בנות ל׳ שלשת האנשים ואלה בתוכה · ואם בין ל׳ אם תגביה כנשר · ואם יפול ל׳ עץ בדרום · ואם מצאתי ל׳ חן בעיניו ונשר הדבר דאסתר :

וְאַתֶּם כִּתְבוּ עַל־הַיְּהוּדִים כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ וְחִתְמוּ בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ כִּי־כְתָב אֲשֶׁר־נִכְתָּב בְּשֵׁם־הַמֶּלֶךְ וְנַחְתּוֹם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ אֵין לְהָשִׁיב׃ וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי־הַמֶּלֶךְ בָּעֵת־הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי הוּא־חֹדֶשׁ סִיוָן בִּשְׁלוֹשָׁה וְעֶשְׂרִים בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה מָרְדֳּכַי אֶל־הַיְּהוּדִים וְאֶל הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים־וְהַפַּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשֹׁנוֹ וְאֶל־הַיְּהוּדִים כִּכְתָבָם וְכִלְשׁוֹנָם׃ וַיִּכְתֹּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ וַיַּחְתֹּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים בַּסּוּסִים רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים בְּנֵי הָרַמָּכִים׃ אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ לַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־עִיר־וָעִיר לְהִקָּהֵל וְלַעֲמֹד עַל־נַפְשָׁם לְהַשְׁמִיד וְלַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־חֵיל עַם וּמְדִינָה הַצָּרִים אֹתָם טַף וְנָשִׁים וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ בְּיוֹם אֶחָד בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃ פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים וְלִהְיוֹת הַיְּהוּדִים עֲתִידִים לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם מֵאֹיְבֵיהֶם׃ הָרָצִים רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים יָצְאוּ מְבֹהָלִים וּדְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ וּמָרְדֳּכַי יָצָא מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן וְהָעִיר שׁוּשָׁן צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה׃

ואתון סרהיבו כתובו בגין יהודאין כד שפיר בעיניכון בשום מימרא דמלכא וסטימו בעזקתא סיטומתא דמלכא ארום פיטקא דמתכתיב בשום מימרא דמלכא ומסתתם בעיזקתא סיטומתא דמלכא לא יתוב ריקנו׃ ואתקריאו לבלרין דמלכא בעידנא ההיא בירחא תליתיי הוא ירח סיון בעסרין ותלתא יומין ביה ואיכתיב ככל די פקיד מרדכי לות יהודאין ולות איסטרטילוסין והפרכין ורברבנין דמתמנן ארעאונין על פילכיא דמן הנדיא רבא ועד כוש למאה ועסרין ושבע פלכין פלכא ופלכא כרושם כתבהא ועמא ועמא כממלל לישניה ולות יהודאין כרושם כתבהון וכממלל לישנהון׃ ואכתב בשום מימרא דמלכא אחשורוש ואסתתם בעזקת סיטומתא דמלכא ושלח פיטקין בידא דרהטונין רהטי סוסון ורוכבי ריכסא ערטולייני רמכין דאתנטילו טחוליהון ואיתקררו פיסת כף רגליהון׃ די יהב מלכא ליהודאי לסייעא די בכל קירוא וקירוא לאתכנשא ולקיימא ית נפשיהון לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל חילות עמא ופילכא דמעיקין יתהון טפלין ונשין ושלליהון לעראה׃ ביומא חד בכל פילכי דמלכא אחשורוש בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר׃ דיטגמאת דכתבא לאתיהבא גזירת דינא בכל פלכא ופלכא בריר לכל עממיא דיהון יהודאין אטימוסין ליומא הדין לאתפרע מבעלי דבביהון׃ רהטונין דרכיבין על ריכסא ערטולייני נפקו זריזין וסחיפין בפתגמא דמלכא וגזירת דינא אתיהיבת בשושן בירנתא׃ ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא כד חדי ושפיר ליביה ביקרא סגי ובירכו יתירא לביש לבושא דמלכותא מילא כרפסא ותכלתא שיר בירהב טב דאופיר ומקבען ביה מרגלין ואבנין טבין לגו מן סרבלא לביש מיינקא דכרום ימא מערבא לגו מניה לבושא כיתונא דארגוון דצייירין עלה כל ציפר גדפא ועופי שמיא והוון דמיה דכיתונא ארבעמאה ועסרין ככרי דדהבא והמינא מחית בחרציה די מקבעין בארכוהי אבני בורלא מוקי פרתיאין רמי בריגליה מחתין בסוקרזנין דדהבא ומתחתמין בזמרגדין וספסיר מראה תלי בחרציה מחית בחולת חולית דדהבא וצייר עלה קרתא דירושלם ועל ידיה דספסירא צייר עלה גדא דמתווא חידא מראה מחית ברישיה דצייר בצבעונין ועביד לעילא מיניה כלילא רבא דדהבא מוקדונא ולעילא מן כלילא טוטפן דמקבעין בדהבא דידעין כל עממיא אומיא ולישניא די הוא מרדכי יהודאי למקיימא קריא דכתיב ביה ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא דיי אתקרי עלך ובמפקיה מרדכי מן תרעא דמלכא שוקיא באסיא מכיכין ודרתא בארגוונא נגיד טולא בחבלי בוצא עולימן מחתין ברישיהון כלילן וכהניא נקיטין בידיהון חצוצרתא ומכריזין ואמרין כל דלא יתון לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי דהדמין יתעביד וביתיה נולי ישתויה ועסרא בני המן סבירין ידיהון ואזלין ואמרין קדם מרדכי צדיקא ואמרין מן דיהב אגרא ליהודאי ומשלם אגרהון דרשיעיא ברישיהון והדין המן אבונא טיפשא דאיתרחיץ בעתריה ועל יקריה מרדכי ענוותנא תבריה בצומיה ובצלותיה ואסתר צדיקתא מדיקת מן חרכא ודלית איפשר למלכתא למהלכא עם בני נשא בשוקיא חזר מרדכי עינוהי וחזא ירתה ואמר לה ברוך יי שלא נתנני טרף לשיניהם מתיבא אסתר ואמרת ליה עזרי מעם יי עושה שמים וארץ סגיאין מבני נשא הוו חדיין על מפלתיה דהמן רשיעא ומודין ומשבחין על פורקנא דהוה לון ליהודאי ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוות ליה למרדכי צדיקא בזמנא ההיא והכן כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ומילא וכלילא דדהבא רבא מיכריך בוצא וארגונא וקרתא דשושן צהלה וחדיא׃

רשי

אין להשיב. אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף׃ ככתבה. באותיות שלה׃ כלשונה. הוא הדבור׃ ביד הרצים. רוכבי סוסים שצוה להם לרוץ׃ האחשתרנים. מן גמלים המתהרים לרוץ׃ ותכריך בוץ. מעטה בוץ טלית העשוי להתעטף׃ מתיהדים

אבן עזרא

ונחתום. שם הפעל והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסוף נכספת. אין להשיב. למה כתב מרדכי להרוג. שונאי היהודים ורב לו ולהם שימלטו דע כי חכם גדול היה והנה אחשורש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן כתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתוב כן דעו שהמלך צוה להמן שיהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודים ביום הנזכר וכאשר ידע שהמלך מחשבתו הרעה תלהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פי' ובבואה לפני המלך כאשר אפרש והנה העד הנאמן שנתלה המן וצוה המלך להכתב ספרי אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו ונהפוך הוא׃ מהודו. סוף שמאלית מלכותו׃ רכבי הרכש. מרכוב המלך שאין כמותם׃ האחשתרנים. יש אומרים הפרדים׃ הרמכים. הן הסוסים וכן בלשון ישמעאל מרוב מתכונתה כדרך לשון הקדש ובני הסוסים חזקים מבני האתונות׃ ותכריך. זאת המלה ידועה מדברי קדמונינו ז"ל והטעם כאדרת שיעולף בה׃ בוץ. הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר׃ והעיר שושן. שמח היהודים׃ ליהודים

מסרה

והפחות ג' וסי' ויקראו ספרי המלך בעת ההי' וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות הראשונים אשר לפני׃ אחשורוש ד' חס' וסי' נמסר לעיל סוף סימן ב'׃ ולעמוד ג' וסי' נמסר בסדר קרח׃ ולעמוד לעמוד ג' כל' וסי' ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת דדה'׃ יי' אלהי ישראל צדיק אתה אבל העם רב והעת׃ להקהל ולעמו' על נפשם׃ בשלושה כל סיפרא מ' ל׃ ההודיים ו' יתיר יוד וסי' על אשר שלח ידו׃ ולהיות היהודיים עתודים׃ ויקהלו היהודיים אשר בשושן גם ביום׃ והיהודיי' אש' בשושן נקהלו׃ לשקול אל גנזי המלך׃ ביום ההוא נתן המלך אחשורוש׃ וחור ל' חד וקמץ ומרדכי יצא מלפני המלך׃ והוא מן א"ב מן חד חד משמש וי"ו בריש תיבו' וקמצין וסי' נמסר במסר' רבתא במערכ' אות וא"ו כסד'׃

וככל ה׳ פסו׳ וככל וככל וסימ׳ נעשה אדם בצלמינו • ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות • חילך ואצרתיך לבו • ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר הניינא דסיפרא • ותתן אתות ומפתים ׃ ורבים ו׳ וסי׳ נמסר במלאכי סימן ו׳ ׃ בשלשה כל סיפרא מ״ל וכל שאר קריאה חסרי׳ במ״ו מ״ל וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא בערך שלש בס״ד ׃ היהודים כלהון כתובין כן במ״ו יהודיים יתיר י׳ וסימני׳ נמסר לעיל בסימן זה ׃ וכל שרי ז׳ וסי׳ והגו נצב על עלתו • ויוחנן בן קרח וכל שרי החילי׳ • וישמע יוחנן בן

לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשֹׂן וִיקָר׃ וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל־עִיר וָעִיר מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ שִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן לַיְּהוּדִים מִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וְרַבִּים מֵעַמֵּי הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם׃ וּבִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ אֲשֶׁר הִגִּיעַ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ לְהֵעָשׂוֹת בַּיּוֹם אֲשֶׁר שִׂבְּרוּ אֹיְבֵי הַיְּהוּדִים לִשְׁלוֹט בָּהֶם וְנַהֲפוֹךְ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְּהוּדִים הֵמָּה בְּשֹׂנְאֵיהֶם׃ נִקְהֲלוּ הַיְּהוּדִים בְּעָרֵיהֶם בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לִשְׁלֹחַ יָד בִּמְבַקְשֵׁי רָעָתָם וְאִישׁ לֹא־עָמַד בִּפְנֵיהֶם כִּי־נָפַל פַּחְדָּם עַל־כָּל־הָעַמִּים׃ וְכָל־שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים וְהַפַּחוֹת וְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ מְנַשְּׂאִים אֶת־הַיְּהוּדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־מָרְדֳּכַי עֲלֵיהֶם׃ כִּי־גָדוֹל מָרְדֳּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוֹ הוֹלֵךְ בְּכָל־הַמְּדִינוֹת כִּי־הָאִישׁ מָרְדֳּכַי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל׃ וַיַּכּוּ הַיְּהוּדִים בְּכָל־אֹיְבֵיהֶם מַכַּת־חֶרֶב וְהֶרֶג וְאַבְדָן וַיַּעֲשׂוּ בְשֹׂנְאֵיהֶם כִּרְצוֹנָם׃ וּבְשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ׃ וְאֵת פַּרְשַׁנְדָּתָא וְאֵת דַּלְפוֹן וְאֵת אַסְפָּתָא׃ וְאֵת פּוֹרָתָא וְאֵת אֲדַלְיָא וְאֵת אֲרִידָתָא׃ וְאֵת פַּרְמַשְׁתָּא וְאֵת אֲרִיסַי וְאֵת אֲרִדַי וְאֵת וַיְזָתָא׃ עֲשֶׂרֶת בְּנֵי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא צֹרֵר הַיְּהוּדִים הָרָגוּ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ בַּיּוֹם הַהוּא בָּא מִסְפַּר הַהֲרוּגִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן בִּשְׁאָר מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ מֶה עָשׂוּ וּמַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עוֹד וְתֵעָשׂ׃ וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנָּתֵן גַּם־מָחָר לַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוּשָׁן לַעֲשׂוֹת כְּדָת הַיּוֹם וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן יִתְלוּ עַל־הָעֵץ׃

ליהודאי הות רשותא למעסק באוריתא ולמיטר שביא ומועדיא ולמגזר עורלת בניהון ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון׃ ובכל פילכא ופילכא ובכל קרוא וקרוא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות ובדיחא ליבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מעממא דארעא מתגיירין ארום נפל פחדא דיהודאי עיליהון׃

ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דימטא פיתגם מלכא וגזירת דניה לאתעבדא ביומא דחשיבו בעלי דבבין דיהודאין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא די ישלטון יהודאין אינון בסנאיהון׃ אתכנשו יהודאין בקירויהון בכל פילכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון וגבר לא קם באפיהון ארום נפל פחדהון על כל עממיא׃ וכל רבני פלכיא ואסטרטילוסין והיפרכין ועבדי עיבידתא די למלכא מסנן עיליהון ית יהודאין ארום נפל פחדא דמרדכי עיליהון׃ ארום אפיטרופוס ורב וסרכן מרדכי בבית מלכא ומטבעיה נפק בכל פילכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא למלכא ואזל ומתרבב׃ ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחת קטילת סייפא וקטילת גולמין גולפין והובד נפשת ועבדו בסנאיהון כרעותהון׃ ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו חמש מאה גוברין כולהון רופילין מדבית עמלק׃ וית פרשנדתא וית דלפון וית אספתא׃ וית פורתא וית אדליא וית ארידתא׃ וית פרמשתא וית אריסי וית ארידי וית ויזתא׃ עשרתי בנוי דהמן בר המדתא מעיקא דיהודאין קטלו ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון׃ ביומא ההוא עלא מניין קטילין בשושן בירנתא קדם מלכא׃ ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטלו יהודאין והובדו חמש מאה גובריא רופילין דמזרעית עמלק וית עשרתי בנוי דהמן במשאר פילכי מלכא מה עבדו ומה שאלתך ותתיהב לך ומה בעותיך עוד ותתעבד׃

ת״א ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירתא קטלו יהודאי וגמרו חמש מאה גוברין וית עשרתי בנוי דהמן בשאר מדינתי דמלכא מה עבדו ומה שאילתיך ויתיהב לך ומה בעותיך תוב ותתעביד׃ ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהב רשו אוף מחר ליהודאין די בשושן למעבד יומא טבא וחדוא כד חזי למעבד על יומא ניסא וית עסרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא׃ ת״א ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהיב אוף למחר ליהודאי דאית בשושן למעבד היך גזירת יומא דין וית עסרתי בנוי דהמן יזקפון על צליבא׃

אבן עזרא

ליהודים היתה אורה • פירוש בהלא כטעם אורה כאדם שהוא יושב בחושך ויצא ל לאויר העולם שהוא הפך בלא אמצעי כן היה דבר ישר׳ ׃ מגיע • מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות׃ מתיהדים • מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מ מזאת המלה בלמוד כי מלת תורמין נכונה כי יוד יהודה איננה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש גם הוסיף ואמר מדיח ו ומליח הנו כמו את מובאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חביריו ולא אמר כלום כי וי״ו מובאך אם נוסף איננו תמה כי אותיות אה״וי נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם ידעו ואין כן מ״ם מליח ותשוב׳ על מלת תורמין מה שאמרו ר רבותי׳ ז״ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד ל לחוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהוד׳ והנה יהיה בדקדוק יפה ׃ אשר שברו • כמו עיני כל אליך ישברו ׃ ונהפך הוא • שם התואר מבנין נפעל׃ נקהלו היהודים • לאות כי היה להם ערי׳ בשושן ׃ הולך וגדל • שם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר ׃ ואבד חמש מאות איש • שם הפועל מהבנין שכבר הדגש כמו הנה לא ידעתי דבר היו חכמים בספרד שמחו על ט טעם ארידתא וכן פ פורתא והם שמחים ללא דבר כי אלה ה השמות הם פרסיים לא עבריים ׃ ובבזה לא שלחו • שם מפעלי הכפל על משקל רבה גם זאת עצה טובה שהית׳ הבזה לאוצרות המלך לרצותו ׃ בשושן הבירה הרגו היהודים • הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו א אויביה׳ בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם בשושן ויקהלו היהודי׳ אשר בשושן ולא הזכיר חבירים׃ וטעם

רשי

מתיהדי׳ • מתגיירים ׃ ועושי המלאכה׳ • אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך ׃ עשרת בני המן • ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו ש שטנה על יהודה ו וירושלם כמו שכתוב בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחלת מ מלכותו כתבו שטנה על יהוד׳ וירושלם ומה היא השטנה לבטל העולי׳ מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו ע עליה׳ הכותי׳ והחדילום ושמת כורש ומלך אחשורוש והקנס׳ המן רשע שלא יעסקו אותן שבירושלם בבנין ו ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר ל לבטלן׃ ובבזה לא שלחו את ידם • שלא יתן המלך עין צרה בממון׃ ואת עשרת בני המן יתלו׳ • אותן שהרגנו׃ ויתנתן

קרח וכל שרי׳ ויקח יוחנן בן קרח • וחבירו׳ • ולא שמע יוחנן׳ והאחשדרפני׳ והפחו׳ ועשי המלאכה׃ בבי׳ המלך ג׳ וסימ׳ וישמע עבד מלך • והשלישית בבית המלך • כי גדול מרדכי בבית המלך • וא׳ בבית מלך אשר נשאר בבית מלך׃ וגדול ח׳ ומ״ל וסי׳ והוא שכור ׳ויאמ׳ המלך אל עבדיו • כאין כמוך ה׳ גדול את׳ וגדול • וילך דוד הולך וגדול • וחבירו • כי האיש מרדכי הולך וגדול • כי מרדכי היהודי משנ׳ • קטון וגדול שם הוא ׃ ש״ן פרשנדתא רבתי ות״ו זעיר׳ פרמשתא ת״ו ש״ן זעירא • ויזתא וי״ו רבתי ז״ין זעירא ואתוון רבתי וזעירי כלהון נמסרו במסרה רבת׳ בריש המערכות בס״ד ׃ וצריך שיהא איש בראש הדף ו ועשרת בסוף הדף ו ובסוף העמוד וצריך לאומרם בנשימה אחת ועשרת בני המן עמהם וי״ו דויזתא צריך ל למטתחיה כמוריא ד דלברות • לא׳ מלכים

פרשנדתא ל׳ ת״ו זעיר׳ ל׳ ש״ן זעיר׳ ס״א חסר ש״ן זעירא

פרמשתא ס״א ר״ש ת״א זעיר׳

ה׳ בני המן אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנ׳ שיפלו ולא יקומו למפלתם ׃ אספתא ארידתא פורתא פרמשתא פרשנדתא כלהון מלעיל ואינון מן א״ב מן חד חד לעיל וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות האלף בס״ד ׃ לאסתר המלכה י״ד וסימ׳ נמסר לעיל ריש סימן ז׳ ׃

הפרזות ג׳ בליש׳ וסימ׳ ואברת אעלה על ארץ פרזות · פרזות תשב ירושלם · על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות: הקרובים ה׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ ידעו קרובים את גבורתי · מאהביה אל אשור קרובים · הכהנים אשר קרובים לי״י . ובלך ששך ישתה · ויכתב מרדכי את הדברים האלה: כימים ד׳ וסימ׳ ואנכי עמדתי בהר · והשבו בקדש ימים רבים ואנכי עמדתי בהר · לא כימים הראשונים · כימים אשר נחו בהם: החלו ג׳ וסימ׳ ועיניו החלו כהות · והחלו ·

ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני המן תלו: ויקהלו היהודיים אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות איש ובבזה לא שלחו את ידם: ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם ונוח מאיביהם והרוג בשנאיהם חמשה ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את ידם: ביום שלושה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: והיהודיים אשר בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות איש לרעהו: ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים: לקים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה: כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאבינים: וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם: כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם:

ואמר מלכא לאתעבדא כדין ואתיהיבת גזירת דינא בשושן וית עשרתי בנוי דהמן צליבו: ודין סידור צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דזמין למרדכי רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא ופרשנדתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא: דלפון הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא אספתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות אמתא פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא פלגות אמתא אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא פלגות אמתא ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פרמשתא פלגות אמתא פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אריסי פלגות אמתא: אריסי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא: ארידי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא: ויזתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא: המן הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול מיניה עופא וזרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו הדרין על תרעיא ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסייפא ומאה ותמניא מיתו עם חמש מאה גוברין דאיתקטילו בשושן דהוו מתמנן על אשקקי מלכא: ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין מרבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: ושאר יהודאין די בפילכי דמלכא אתכנשו וקיימו ית נפשהון ואשכחו נייחא מבעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מרבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: ביום תלת עסרי לירח אדר הוה קטול בזרעית דעמלק ונייחא הוה לישראל בארבע עסר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה: ויהודאין די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עסר ביה ובארבע עסר ביה ונחו בחמשא עסר ביה ומעביד יתיה יום משתיא וחדוא: בגין כן יהודאין פציחאי דיתבין בקירוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עסר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרין דורון גבר לחבריה: וכתב מרדכי ית פתגמיא האילין ושדר פטקין לות כל יהודאין די בכל פילכי דמלכא אחשורוש דקריבין ודרחיקין: לקיימא גזירת דינא עילויהון למהוי עבדין ית יום ארבע עסר לירח אדר וית חמשא עסר ביה בכל שתא ושתא: כזמן יומיא די נחו בהון יהודאין מבעלי דבביהון וירחא די אתהפיך להון מדוונא לחדוא ומאבלו ליומא טבא למעבד יתהון יום משתיא וחדוא ולשדרא דורון איניש לחבריה ומעהא דצדקתא מתנן דחשיכי: וקבילו עילויהון כולהון יהודאין כחדא ית די שריאו למעבד וית די גזר כתב מרדכי בגינהון: ארום המן בר המדתא דמן יחוס דאגג מעיק כל יהודאין חשיב על יהודאין להובדיהון צבע פיסא איהו הוא עדווא לשגושיהון ולהובדיהון:

רשי

ותנתן דת · נגזר חוק המלך: הפרזים · שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומ׳ בחמשה עשר כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך ד׳ דרשו ולמדו רבותינו: ומשלוח · שם דבר כמו משמר משמע ל׳ לפי׳ השי״ן נקודה רפי: ויכתוב מרדכי · היא המגלה הזאת כמות שהיא: כי המן בן המדתא · חשב להומם ולאבדם: ובבאה

אבן עזרא

וטעם ויקהלו שהיו מפוזרים במסלות: ועמד על נפשם · ונוח והרג · שמות הפעלי׳ · הפרזים · כמו חדלו פרזון: ומשלוח · שם התואר מבנין הכבד הנוסף בעבור תוספת המ״ם ותבאנו הנכי׳ ת מסליח בך · מנות · חלקים כמו מנה אחת אפים: ויכתוב מרדכי · לדבר לקיים בשנה הבאה ובכה כל השני׳ שמחת ימי הפורים · וטעם כימים אשר נחו בהם היהודים בעבור שחשבון שנותינו ישוב בסוף המחזור בשנת החמה רק חדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שיהיו הימים קרובים באורך לימים הראשוני׳ שהיו בהם הפורי׳ וזה יתכן לנו תוספת אדר שני על כן הוצרך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה בחדש הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשי׳ אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש ולא והחדש: וקבל · כמו לשון ארמי׳ ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שתחסר מלת כל והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יובא לשני פעולי׳ אם כן מה טעם את אשר החלו לעשות רק הוא שקבלו אשר עשו בתחילה כי עשו בשנה הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי · לעשות כן בכל שנה ושנה: כי המן בן המדתא · הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה כ׳ כמא׳ שמם ושם זרעם ויזכרו אותה בכל שנה להודות השם אשר לנו כתככו עלילות: דגשות מ״ם להמם לחסרון מ״ם הכפלי׳: ובבאה

מסרה

הערמו׳ ליסוד · החלו להעלו׳ עלות · בחדש השני החלו זרובבל · כי החלו הפרוצים להסתם · את אשר החלו לעשות:

ובבאה לפני המלך. הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בטלו הספרים הראשונים פירו׳ על כן השני: על כל דברי האגרת הזאת. מגזרת אגרת שהזכיר מאכלה והטעם מחברת המלים: ומה ראו בעבור שראו הפלאים: ומה הגיע. באמצעות האזנים: הנלוים. הם הגרים: ולא יעבור. אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם. הטעם שתקרא המגלה ובעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות צוו חכמינו ז״ל שלא יפסיק הקורא בסוף הפסוק: בכל שנה ושנה. פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודי׳ כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם:

וטעם והימים האלה נזכרי׳ ונעשים לעשות כן כל המשפחו׳ וכל המדינות שלא יחשוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקו׳ שלא היה שם יהודי בימי הנסים או במדינה חדשה: יסוף. יכלה כמו יחדו יסופו ואם מהשני׳ כי תמצא בעלומי הלמ״ד והנה זאת הפרשה הגידה שמרו ישראל זאת המצוה ואחר כך נטשוה על כן הוצרך מרדכי שתכתוב אסתר בעבור היותה מלכה: את כל תוקף. כמו חוזק וכמוהו ואם [illegible] יתקפו האחד והנה כתבה היא והוא. וטעם השנית בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונ׳. וטעם דברי שלו׳ שלא יפחדו בעבור שעזבו מצות פורים. וטע׳ אמת שהם חייבי׳ לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפירוש שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיי׳ על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומו׳ על דעת רב׳ על יום תענית אסתר והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתו׳ מדבר וכל ישר׳ ראויין להתענות כן תמיד ולפי דעתי שחכמינו ז״ל קבעו [illegible] התענית יום האחד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטע׳ כי קיימו היהודי׳ על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי [illegible] הנבוא׳ לא צום שיתענו כאשר אפרש במקומו ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשונים: וטע׳ וזעקתם להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית. ומלת האלה שב אל דברי לא אל הפורים: ונכתב בספר. בפתחות הבי״ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות יי׳ וספר הישר: וישם המלך אחשורוש מס על הארץ. שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו וכראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה: תקפו. כמו את כל תוקף: ופרשת. מגזרת כי לא פורש: המלך. כאחד בחשבון שאין לו דומה והמשנה כמספר שנים והשלשי תחתיו כשלשה: ורצוי לרב אחיו. כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים: דורש טוב לעמו. די לו שיעשה טוב לאחר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב: זרעו. הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביה׳ והוא היה דובר שלום בתחילה אפילו לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה ארונינו והאיש משה עניו מאד מכל האדם:

וכד עלת אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב זימוניה בישא דחשיב למעבד למרדכי וליהודאין על רישיה ויצלבון יתיה וית בנוי על קיסא: בגין כן קרו ל׳ ומיא האילין פוריא על שום פייסא בגין כן נטרין ליה זמן שתא בשתא כן דיפרסמון יומי ניסיא ופתגמי מגילתא הדא לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהויהון ידעין מה חזו למקבע יומי פוריא האילין בגין כן דאתעביד בהון ניסא למרדכי ואסתר וידעון פורקנא דמטת להון: קיימו וקבילו יהודאין קיימא עילויהון ועילוי בניהון ועילוי כל דייראי דמתוספין עליהון ולא יעיבר קיימא דיהוון עבדין ית תרין יומיא האילין למקרי ית מגילתא כמכתב רושם עיבראי בבית כנישתהון בחד עסר ותרי עסר ותלת עסר וארבע עסר ובחמשא עסר בגו פציחיא ולחייתא דפל[illegible]יא בקירויא בפום זמניהון: ויומיא האילין אתחייבו למהוי להון דכרנא ולאתעברא בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא וכהני וליואי ויחוסא דכל בית ישראל דשריין בכל פילכא ופילכא ודיירין בכל קרתא וקרתא ויומי פוריא האילין לא יעברון מגו יהודאין ודכרניהון לא ישתיצי מבניהון: וכתבת אסתר מלכתא בת אביחיל ומרדכי יהודאי ית כל מגילתא הדא וית תקפא דניסא לקיימא ית אגרתא דפוריא הדא תניינותא: ושדר פטקין לות כל יהודאין למאה ועסרין ושבע פלכין מלכות אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא לקיימא ית יומי פוריא האילין באדר בתראה בזמן עיבורא היכמה דקיים עליהו׳ מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא והיכמה דקיימו יהודאי על נפשיהון ועל בניהון למהוויהון דכירין פתגמי צומיא וצלותהון: ועל מימר אסתר אתקיימו פתגמי פוריא האילין ועל ידוי דמרדכי אתכתבית מגילתא בפיטקא: ושוי מלכא אחשורוש כרגא על ארעא ונפרכי ימא: וכל עובדא דתוקפיה וגבורתיה ופירוש רבות מרדכי די רבייה מלכא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי מדאי ופרסאי: מטול מרדכי יהודאה תשגר דמלכא אחשורוש גיזברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא ומסוף עלמא ועד סופיה אשתמע ליה ושמעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה וכד ליה מזדעזעין מיניה הוא מרדכי דמי לכוכב נוגהא דמזהר ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפיק בעידן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממליל שלמא לכל זרעיתיה:

ובבאה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו ותלו אתו ואת בניו על העץ: על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור על כן על כל דברי האגרת הזאת ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם: קימו וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה: והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם: ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית: וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת: לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצמות וזעקתם: ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב בספר:

וישם המלך אחשרש מס על הארץ ואיי הים: וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס: כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרב אחיו דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו:

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים וששה וסי׳ קס״ו וחציו ותען אסתר

רשי

ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרי׳ שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: על כן על כל דברי האגרת הזאת. שקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקדש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניה׳ והרג את ושתי מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחו ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: הנלוי׳ עליהם. גרים העתידים להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתוב׳ כתב אשורית: נזכרי׳. בקריאת מגילה: ונעשי׳. שמחה ומשתה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה. מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורי׳ לא יעבורו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגו׳ שלא יתום דמתרגם עד תום עד דסף ואי אפשר לו לא להיו׳ מגזרת פן תספו מגזר׳ עתה אספה יום אחד שאם כן היה לו לכתו׳ לא יספה מזרעם: את כל תוקף. יתוקפו של נס של אחשורו׳ ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לפי׳ השנייה חזרו ושלחו ספרי׳ שיעשו פורים: ומאמר אסתר קיים וגו׳. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעם ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו. מוסב על עמו לכל זרע עמו:

כמלס פירוש מגלת אסתר

כ׳ זוגין מיוחדין חד׳ וחד׳ שין וסי׳ הסירים כי כקול הסירים׳ השירים שיר השירים. בסירים ונני שך את דרכך. בשירים מעדה בגד. בוס׳ וחד׳ נגבורים. בושים שמה ושיאון והפרים ושיאון ואנחרת. ולשבי שבקו לעבודת בית. ולשבי ובא לציון גואל. יוסר ואת כל חלב. יושר ביום ההוא יושר. מסתולל עודך מסתולל.

כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה

פיהו כ״נ בליש׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים׳ זכרו נפלאותיו אשר עשה. אלה פיהו מלא יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה׳ ישקני מנשיקו׳ פיהו כי טובים דודך מיין. ופיהו מבית לכותרות׳

לא תלכון כי

בשנת

הולך לפניכם ה׳ ומאספכם

אלהי ישראל

שְׁל֣וֹשׁ לְמַלְכ֖וּת יְהוֹיָקִ֣ים מֶֽלֶךְ־יְהוּדָ֑ה בָּ֣א נְבוּכַדְנֶאצַּ֧ר מֶֽלֶךְ־בָּבֶ֛ל יְרוּשָׁלִַ֖ם וַיָּ֥צַר עָלֶֽיהָ׃

רבינו סעדיה גאון

בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל. והלא לא מלך נבוכד נצר אלא בשנת ארבע ליהויקים שנ׳ בשנה הרביעית ליהוקי׳ היא השנה הראשונה לנבוכד נצר מלך בבל ואיך אמר בשנת שלש אא לא תוכל לפרש כי אם בשנת שלש למרדו שבשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכד נצר וכבש את נכוה ובחמישית ליהויקים כבשו נבוכד נצר ליהויקים ועבדו יהויקים שלש שנים שנ׳ ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים ושב וימרד בו עבדו ששית ושביעית ושמינית ואחר כך מרד בו שלש שנים תשיעית ועשירית ואחת עשרה ובשתים עשרה בא נבוכד נצר והגלהו ליהויקים מירושלם לבבל ועלה שנת י״ב למלכות יהויקים מלך יהודה בשנת שלש למרדו׃ ובשנת שתים למלכו׳ נבוכד נצר. היאך יתכן פסוק זה שכבר אמרנו למעלה שכר על ירושלם והגלה מבני יהודה וזה לגדלם שנים שלש ואחר ג׳ שנים הביאם שר הסריסים לפני המלך ועתה אמר הפסוק בשנת שתים למלכות נבוכד נצר אלא כה פתרונו בשנת שתים לחורבן בית המקדש שיבנה במהרה בימינו יצא טבעו בכל העולם ומלך על כולם וחלם נבוכד נצר. פ״א בשנת שלש למלכות יהויקי׳ מלך יהודה ככלות השנה השלישית ותחלת רביעית ככתוב הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה למלך בבל וגם אם כותרה מן השלישית ליהויקים בבוא נבוכד נצר אם כן תהיה ראשונה לנבכוד נצר והיא רביעית ליהויקים ואז הביא ליהויקים ועמו לבבל שנ׳ ויתן יי׳ בידו את יהויקים׃

אבן עזרא

נאם אברהם בר״ מאיר אבן עזרא הספרדי זה ספר איש חמודות מדובר בו נכבדות ונבואות עוברות ועתידות וכל דבר בקוצר בחידות ובמלאכי מעלה סודות עומדים על יסודות ומפרשים לא עמדו בסודו וכל אחד ביאר כאשר השיגה ידו ורגלי כולם מועדים בקץ מועד מועדי׳ גם התערבה להם החיה כי שמו רביעית היא השלישיה. ועתה אחל לפרש כפי דקדוק הלשון׃

בשנת מצאנו כתו׳ כי עשתי עשרה שנה מלך יהויקים אם כן מה טעם בשנת שלש למלכותו ועתה דברי אלה בני יאשיהו כתו׳ כי ארבעת בנים היו הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום ומצאנו כי במות יאשיהו מלך בנו ומקצת חכמינו ז״ל אמרו כי זה יהואחז הוא יוחנן והנה לא מלך רק ג׳ חדשים וימלוך תחתיו יהויקים אחיו והוא בן עשרים ושלש והנה הוא קטן מיהויקים ואיך קראו הכתוב בכור על כן אמרו שבכור במלכות והוצרכו לומר כי שלום הוא צדקיהו בעבור כי נבואת ירמיהו על שלום דבקה עם נבואתו של צדקיהו ועוד כי לא מלך על ישראל אחר צדקיהו ולספור הכתו׳ רביעי בעבור שם בלא נוף דרך זרה ועתה התבונן כי יהואחז הוא שלום ויוחנן לא מלך ואל תמוה בעבור שנקרא שלום בשני שמות כי הנה שלמה הוא קהלת ובני שמואל שמה ואביה ושם כתו׳ כי הוא יואל ועמינדב הוא יצהר ואוריאל הוא צפניה ורבים ככה ובתורה זרח הוא צחר והעד ששלום הוא יהואחז כי כאשר מת האב היה יהויקים בן כ״ה שנה וצדקיהו שהוא השלישי בן כ״א ושלום בן כ״ג וככה כתוב שיהואחז הוא שלום ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחוהו וימליכו אותו תחת יאשיהו אביו ועוד שנית כי שלום הוא יהואחז כי כתו׳ כי פרעה נכו לקחו אחר שלשה חדשים שמלך ויביאהו מצרים וימת שם וכתו׳ בירמיהו על שלום אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד כי במקום אשר הגלו אותו שם ימות ואל תתמה בעבור הכתו׳ למעלה הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יי׳ בשלוח אליו המלך צדקיהו כי תחילת הפרשה הוא כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה יספר על מה שאמר לו השם לפני מלוך צדקיהו והנה יספר מה התנבא אל יהואחז שהוא שלום אחר שהוליכוהו אל מצרים והחל מן הוי בונה ביתו בלא צדק על יהויקים ושם כתוב ואחרי כן התנבא על יהויכין כי כן כתו׳ שם וכל אלה שלשתן מלכו לפני צדקיהו ובספר יחזקאל שאמר שא קינה אל נשיאי ישרא׳ שמתו ולא נשאר מבניהם מלך והחל מן יהואחז הוא שלום ואומר ויביאהו בחחים אל ארץ מצרים והכפיר הוא יהויקים שהמליכו מלך מצרים ויתנהו בסוגר בחחים ויביאהו אל מלך בבל וככה כתו׳ בדברי הימים ויאסרהו בנחושתים להוליכו בבלה ואחרי כן מקונן על יהויכין מטה עוז אם אכלתהו ואחרי כן מקונן על צדקיהו ותצא אש ממטה בדיה פריה אכלה ולא היה בה מטה עז שבט למשול והנה התברר כי יהויקים הוליכוהו אל בבל ואל יקשה בעיניך בעבור שאמר להוליכו בבלה ולא אמר ויוליכוהו כי הנה כתו׳ על צדקיהו בירמיהו ויאסרהו בנחשתים להביא אותו בבלה וכתו׳ אחר ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבלה והנה כתוב בדניאל בשנת שלש למלכות יהויקי׳ מלך יהודה בא נבוכד נצר אל ירושלם ויצר עליה ויתן יי׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית יי׳ ויביאם ארץ שנער והנה הטעם יהויקים והכלים הביאם בית אלהיו להשתחוות לו ואחריכן אמר ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו ולא יתכן בדרך הלשון לפרש ויביאם כי הכלים לבדם הביא בעבור הכתוב ואת הכלים הביא וכתוב בדברי הימים ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה ומכלי בית יי׳ הביא נבוכד נצר לבבל ויתנם להיכלו בבל וירמיהו מתנבא על יהויקים כי קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם ועל כן טעה האומר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה היא שנה שלישית למרדו ועל כן הוצרכתי לפרש כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו

פרעה

דניאל

ואת הכלים ג׳ דסמי׳ וסי׳ ואת הכלים האלה אשר עשה חירם דמלכים ׳וחבירו דד״ה ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו : ומזרע המלוכה ד׳ דסמיכי בליש׳ וסי׳ ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים. וחבירו דירמיה. ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית׳ ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש ספ׳ . וללמדם ילדים אשר אין בהם כל

וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמִקְצָת כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְבִיאֵם אֶרֶץ־שִׁנְעָר בֵּית אֱלֹהָיו וְאֶת־הַכֵּלִים הֵבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהָיו׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו לְהָבִיא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וּמִן־הַפַּרְתְּמִים׃ יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כָּל־מאוּם וְטוֹבֵי מַרְאֶה וּמַשְׂכִּלִים בְּכָל־חָכְמָה וְיֹדְעֵי דַעַת וּמְבִינֵי מַדָּע וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ וּלְלַמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים׃ וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ מִפַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ וּמִיֵּין מִשְׁתָּיו וּלְגַדְּלָם שָׁנִים שָׁלוֹשׁ וּמִקְצָתָם יַעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃ וַיָּשֶׂם לָהֶם שַׂר הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת וַיָּשֶׂם לְדָנִיֵּאל בֵּלְטְשַׁאצַּר וְלַחֲנַנְיָה שַׁדְרַךְ וּלְמִישָׁאֵל מֵישַׁךְ וְלַעֲזַרְיָה עֲבֵד נְגוֹ׃

מאום והוא חד מן קו״ח מלין יתירא מן משמשין ול׳ בריש תיבותא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ״ד בס״ד ; בלטשאצר סימן מן ריש ספרא עד והלבישו לדניאל בלטשאצר פי׳ שי״ן קדים לאל״ף מכאן ואילך אל״ף קדים לשי״ן ;

אבן עזרא

פרעה בא נבוכד נצר עליו ויצר על ירושלם ולקחה בתחלת השנה הרביעית ליהויקי׳ והיא השנה הראשונ׳ לנבוכד נצר כי כן כתוב והנה הוליכו אל בבל ועמד בנחשתים כמו שנה ונוה נבוכד נצר ושב יהויקי׳ למלכותו ויהי לו יהויקי׳ עבד שלש שנים וישב וימרד בו ובא נבוכד נצר או גדודיו אל ירושלם והרגו את יהויקי׳ וסחבו אותו מהלאה לשערי ירושלם ותהי נבלתו מושלכת ולא נקבר כי כן התנבא ירמיהו ואל תתמה בעבור וישכב יהויקים עם אבותיו כי הנה כתו׳ הנך שוכב עם אבותיך ובמצרי׳ מתו והנה מלך יהויכין בנו ג׳ חדשי׳ ותפשו נבוכד נצר בשנת ח׳ למלכו והוא שנת עשתי עשרה ליהויקי׳ ומלך צדקיהו עשתי עשרה שנה והיא שנת תשע עשרה למלך נבוכד נצר והנה בשלשה חדשי׳ נהרג יהויקי׳ וגלה יהויכין בנו ואל תתמה בעבור שתמצא כתו׳ בשנת שבע לנבוכד נצר ונכה על צדקיהו היא שנת שמונה עשרה כי במספר המלכי׳ כאלה וכאלה והלא ידענו כי ירבעם ורחבעם בחדש אחד מלכו והנה כתוב כי רחבעם מלך י״ז שנה וימלוך אביה בנו תחתיו בשנת י״ח לירבעם והנה אבאר לך זה מחשב אחר יחשוב מיציאת מצרים מניסן או לבריאת עולם מתשרי ויום אחד בשנה חשוב שנה ויספור מיום מלוך המלך עד תקופת שנתו על כן תהיה שנת א׳ י״ט והמשל בנולד ביום ו׳ לפני שקוע השמש בעיר שזאת שהיא רדום בתקופת תמוז והיום ארוך י״ו שעות שלימות והנה ימול הבן בקר יום שני שהוא יום שמיני כפי חשבון התורה והוא יום שביעי ואיננו שלם רק יחסרו י״ו שעות ואל תתמה בעבור שתמצא ביחזקאל יכיאהו במצודות למען לא ישמע קולו כי כן חשבו עבדי נבוכד נצר וטעם התמלוך שאל ירמיהו ליהויקים כי הנבואה עליו התחשוב כי מלכותך תתקיים לך בעבור היותך מתחרה בארז והנה נשארה השאלה הקשה כבר הזכרתי כי צדקיהו היה במות אביו בן כ״ד שנה והנה יהיה במות יהויקים וגלות יהויכין בן ל״ה שנה והנה כתוב בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו וזה החשבון הוא שנקרא מלך שלש שנים לפני מות יאשיהו כי נודע זה בכל הגוים שהומלך צדקיהו והעד הכתו׳ בירמיה בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דבר השם לירמיהו שיעשה מוסרות וישלחם אל מלכי אדום ומואב ועמון וצור ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה כי אלה המלכים שמעו שנהרג יאשיהו וחשבו כי צדקיהו שהמליכו כשהיה בן כ״א שנה הוא ימלוך תחתיו ואין טענה ממלכות יהואחז כי עם הארץ המליכוהו ולא שמעו דבריו כי לא מלך רק שלשה חדשים ונשאר בפרשה דבר לפרש והוא ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי . והנה ירמיה מספר זה הדבר של המוטות אל צדקיהו בעת מלכו אחר גלות יהויכין ואמר לו הביאו צואריכם בעול מלך בבל וגם כתוב ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה וטעם בשנה הרביעית שמרד יהויקים במלך בבל ויש תקון אחר שהמוטות תקנם ירמיה בראשית ממלכת יהויקים ושלחם בשנה ראשונה למלכות צדקיהו רק אין טעם לתקון הזה ומפרש גדול היה בספרד והוא פירש ספרים בדקדוק ופירש ואמר כי צדקיהו תחת יהויקים וככה אמר ואחרי אבשלום לא נטה כי הוא שלמה ויהי ביום השביעי שהוא הרביעי הנבל את ההר שהוא העם וככה מלות רבות כמו מתתים ואת כולם ישא רוח כי איך יתכן בלשון שאדם ידבר מלה ורצונו מלה אחרת והאומר כזה מהמשוגעים הוא נחשב וכבר פירשתים כולם וטוב לו שיאמר לא ידעתי ולא יהפך דברי אלהים חיים : ויתן . כתוב ומקצת כלי בית אלהים כי בגלות יהויכין הובאו אל בבל כלי חמדת בית י״י כי כן כתוב ואוצרות בית י״י ואוצרות בית המלך : ויאמר׳ זה אשפנז היה סרים והוא היה פקיד על כל הסריסים המשרתים וכמו וכתוב בדברי יחזקאל והיו סריסים בהיכל מלך בבל : רב . גדול כמו קרית מלך רב על כן אמר יפת כי הם דניאל וחביריו וראיתו שאמר מזרע המלוכה ולא דבר נכונה כי הכתוב הוא ויהי בהם מבני יהודה ואחרים מזרע המלוכה שהיו סריסים ולא תמצא בדניאל שהיה סרים רק כתוב עליו ועל חביריו ילדים אין בהם כל מום ואין מום קשה מן הסרים ודניאל וחביריו לא צוה המלך ללמדם ספר שהוא מכתב כשדים ולשונם רק שיעמדו לפני המלך ולא לפני נשיו ואם טען הטוען אם דניאל אחת שלא היו סריסים למה הפקיד המלך עליהם שר הסריסים התשובה כי צוה המלך לבקש מישראל ילדים וטובי מראה והנבלים עד היום נודעים במשכב זכור ועוד כי אם ישורם הנער תחסר דעתו והוא מבקש להיותם העומדים לפניו יודעי כל חכמה כאשר פירשתי ורבי ישועה אמר כי מלת סריסים בלשון הקדש על שני טעמים האחד משורסים והשני משרתי׳ ושר הסריסים היה שר על משרתי המלך וכמוהו עם הסריסים והגבורים ואין צורך כי הסריסים היו שרים על הגבורים בעבור היותם עבדי המלך דוד והוא לא שרסם רק כך לקחם בשביה והיו שומרי נשיו כמשפט המלכים עד היום וכמוהו ואת נשי המלך ואת סריסיו וכתו׳ ומן העיר לקח סרים אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה . ומלת הפרתמים זרה ולא תמצא במקרא רק במגלת אסתר אולי הוא לשון כשדים או פרסיים כמו סגנים : ילדים . כמו עור ופסח שאינן ראויין לעמוד לפני מלך על כן כתו׳ עור ופסח לא יבא הבית והטע׳ בית מלכות דוד : וטובי מראה . שלא היו ירקרקים וכראים כמו חולים : ומשכילים בכל חכמה . כלל כל : ויודעי דעת . שידעו בתחלת הדבור המדבר מה שהיה בדעתו לדבר באחרונה כי יש חכמים רבים לא ידעו זה עד סוף דבר המדבר : ומביני מדע . שיוכלו להבין לאחרים מה שיש בלבם ובתדעם כמו גם במדעך מלך אל תקלל כי יש חכמים ילאו להוציא בלשונם מה שיש בלבם כי הם בדרך רחוקה ובארחות עקלקלות : ואשר כח בהם . שתהיה תולדתם חזקה להסתיר העיטוש ויהיו עומדים תמיד לפניו ושיוכלו לסבול בשעת ברכם והנה צוה לבקש מי שנמצאו בו אלה המדות ולא נמצאו בילד כחות מט״ו שנה והנה אין צורך ללמדם השלש שנים כי אם כתב כשדים ולשונם לדבר עם המלך בלשונו והנה גדולים יצאו מירושלם והנה דניאל יצא בן ט״ו שנה בלכת יהויקים לבבל ושמונה שנים מלך והנה כ״ב וי״א צדקיהו והנה ד׳ ול׳ וע׳ שנה והנו זקן מאד בימי אסתר אולי כבר מת ולא עלה אל בית שני ואיננו שסבבר בראיות גמורות : וימן . פועל יוצא והטעם לתת להם מנות . ופירוש בג מאכל וכתוב במקרא ונתתיך לבג וקרי לבז והטעם קרוב אולי טעם בג הבשר המבושל : ומיין משתיו . ולא נכתב ומיין משתהו כי יש יום ידוע לשתות יין לבן או אדום או יין מקום פלוני ידוע . וטעם לגדלם להרגילם לעמוד ולדעת משפטי המלוכה וזה הוא אשר כח בהם : ומקצתם . י״א ומקצת הילדים ומקצת כלי בית האלהים ומקצה אחיו גם הוא נכון והוא שפירושו בסוף השנים הנזכרות והנה כמוהו ומקצת ימים עשרה : ויהי . טעם מבני יהודה כי היו בירושלם מבני בנימן ואלה אינם אחים כי הכתוב אומר ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא : וישם . כאשר קרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ורב סעדיה אמר כי בל שם לשון כשדים וכן בר וככה נבוכד נצר בלשצר משבצר וגם בלמפורש הוא כשום אלהי ומדרך מישך לשון כשדים הם והגאון אמר כי נגו כמו נגה בלא ראיה : וישם

רבינו סעדיה גאון

ומקצת כלי בית האלהים . לפי שנותר המשכן והאהל וכל שליו שלא גלו לבבל על שגנזם יאשיהו וירמיהו : ארץ שנער . ארץ ששם נשערו מתי מבול : בית אלהיו . בית ממשלתו ודינו כענין של ואתה תהיה לו לאלהים וכתוב אשר ירשיען אלהים : בית אוצר אלהיו . בית האליל שלו : לאשפנז . איש פניו זועפים : להביא׳ מבני ישראל׳ ולא מבני לוי : ומזרע המלוכה . מבית דוד ולא ממלכי ישראל : ומן הפרתמים . פירי תמים כתפוח הזה שאין בו מום ויפה פרי תואר : ילדים אשר אין בהם כל מאום . ואפי׳ שירטא של הקזת דם : וטובי מראה . לא שחורין ולא לבנים יותר מדאי . ומשכילים בכל חכמה . שיודעים להשיב בכל דבר שישאלום : ויודעי דעת . בכל דבר שישמעו : ומביני מדע . שהן בקיאים בעצה : ואשר כח בהם . שהם יכולים לסבול צורכי נקביהן והשחוק והשיחה : וללמדם ספר ולשון כשדים : זה המכתב והלשון . פ״א ויתן י״י בידו וכלל לא כתב כי לקח את יהויקים בבלה אלא כתב ויאסרהו בנחושתים להוליכו ולא כתב ויוליכוהו ולא כתב ויביאוהו אלא ויביאם כלל ביאתו עם ביאת כלי בית המקדש : הפרתמים . בדעתי שהיכו לשון קדם אלא עם ומלכות : וללמדם ספר . הוא כתב וסופר והוא כותב והוא קורא בלשון כשדי׳ מבלעדי תורגמן : וימן . ויפקד כמו שנ׳ וימן י״י דג גדול : מפת בג המלך . ממטעמי לחם מאכל המלך בגימטריא פת בג פת בר גימ״ל מתחלף עם רי״ש את בם גר והיכו פת חטים כמו לשבור בר ופת נקייה כמו נשקו בר : ומיין משתיו . בארג וקונדיטון ועסים : ומקצתם . כמו שנאמ׳ מקץ שבע שנים כלומר בסופן של שלש שנים האלו אחר שיגדלו יבאו ויעמדו בהיכל המלך בפלטין שלו . פ״א ומקצתם מקצת מהם ישמשו את המלך ומקצתם כדי לעמוד בהיכל המלך שיהיו חכמים במלאכתן של המלכים : ויהי בהם . בתוך אותן השבויים : מבני יהודה . מזרע חזקיהו כמו שאמר לו ישעיהו הנביא ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל : וישם לדניאל בלטשאצר . כך תרגמו אנשי לבב דניאל דיין של אל דיין טוב ונאמן : בלטשאצר . בל ע״ז של נבוכדנצר טם אצר כמו טמו במצורות׳ שומר אוצר של בבל . ולחנניה חונן יה . שדרך שד רך דד מפונק ורך . מישאל ששאלתו אמו מאל׳ . מישך מי שרואהו מיד משכך כעסו וי״א מושך אבל חכמתו . עזריה עזר יה . עבד נגו עבד נגו בי״ת מתחלף עם גימ״ל כלומר עבד לע״ז הוא :

ויסם

דניאל

על לבו ב׳ וסימ׳ הלא את הקטר׳ · וישם דניאל על לבו · וכל אוריתא דכו׳ בׄבׄ אל לבו וסימ׳ לא ידון רוחי · ויתעצב אל לבו : ויתן האלהים ז׳ בליש׳ וסי׳ ויתן לך האלהים מטל · יען רעהו ויאמר אין · ויאמרו עלה ויתן ביד המלך דד״ה · ויתן האלהים לו חמן · את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו דד״ה · ויתן האלהים את דניאל והילדים האלה ארבעת׳ : וכל קהלת דכו׳ בׄבׄ נתן אלהים וסי׳ ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו · ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני האדם : המלצר ל׳ פתח באתנ׳ ויאמ׳ דניאל אל המלצר · והוא חד מן פתחי׳ באתנחתא דספרא וסימ׳ דכולהו פתחין באתנחתא דבכל קר׳ תמצא נמסר במסר׳ רבתא בערך פתח בס״ד : ומראהו׳ קמצ׳ וסי׳ ומראה כבוד יי׳ כאש ·

וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפתבג המלך וביין משתיו ויבקש משר הסריסים אשר לא יתגאל: ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים: ויאמר שר הסריסים לדניאל ירא אני את אדני המלך אשר מנה את מאכלכם ואת משתיכם אשר למה יראה את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם וחיבתם את ראשי למלך: ויאמר דניאל אל המלצר אשר מנה שר הסריסים על דניאל חנניה מישאל ועזריה: נס נא את עבדיך ימים עשרה ויתנו לנו מן הזרעים ונאכלה ומים ונשתה: ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים האכלים את פתבג המלך וכאשר תראה עשה עם עבדיך: וישמע להם לדבר הזה וינסם ימים עשרה: ומקצת ימים עשרה נראה מראיהם טוב ובריאי בשר מן כל הילדים האכלים את פתבג המלך: ויהי המלצר נשא את פתבגם ויין משתיהם ונתן להם זרענים: והילדים האלה ארבעתם נתן להם האלהים מדע והשכל בכל ספר וחכמה ודניאל הבין בכל חזון וחלמות: ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם ויביאם שר הסריסים לפני נבכדנצר: וידבר אתם המלך ולא נמצא מכלם כדניאל חנניה מישאל ועזריה ויעמדו לפני המלך: וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וימצאם עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו: ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך:

ומראה כנגע עמק׳ · ומראה הבהק׳ · ומראה אש לילה · ומראה האפנים כעין אבן תרשיש · ומראה הילדים האכלים · ומראה הערב והבקר · וא׳ פתח ומראה ולא בה דת : משתיהם ג׳ וסימ׳ והיה כנור ונבל תוף וחליל · בחמס אשית את משתיהם · ויהי המלצר נשא את פת בגם : נבוכד נצר י׳ חס׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך נב כב״ד : וימצאם ג׳ וסימ׳ וילד יוסף אחר אחיו · וימצאם עשר ידות על כל החרטמים · וימצאם עשרת אלפים · אנ״ך :

רבינו סעדיה גאון

וישם דניאל על לבו · שהיה קורא קריית שמע בכוונת הלב כמו שנאמר ושמתם את דברי אלה על לבבכם : אשר לא יתגאל · שלא לטנף עצמו במאכל ובמשתה של גוים כמו נגואלו בדם וכן לחם מגואל ופירושו מגועל בחילוף אלף בעין : אשר מנה · אשר זימן כמו שכתוב וימן להם המלך : זועפים · כל מי שהוא מצטער במאכל ובמשתה שיחסר לו או בשום צער אחר פניו לא יובהקו זולתי יזועפו כדכתיב וירא אותם והנם זועפים והמתרגמן תרגם נסיסין ופתרונו כעורים : כגילכם · כיוצא בכם בקומתכם כמו בן גילו של ראם והפשר כבניין גולג׳ שלכם כלומר כגולתכם כמו וגולה על ראשה : וחייבתם את ראשי · שיתיז את ראשי המלך שיאמר שפשעתי במזונותיכם : המלצר · מלין בר · ד״א מלצר מל בר ממולל ובר : מינה · כמו וימן : נס נא את עבדיך ימים עשרה · באותן הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורי׳ והם כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו שלא יגרום להם החטא עשרה נסיונות שנסו אבותינו להקב״ה במדבר : מן הזרועים · הם פול הלבן ופול המצרי ופול סעב והגולבון והאפונים והעדשי׳ וחימצין וכל כך למה כדי שיעלו ריח רע מפיהם שלא יבואו עליהן במשכב זכור : ולמקצת · ולסוף : ובריאי בשר · שמינים ויפים : ודניאל הבין בכל חזון וחלומות · ארבעתם היו חכמים בכל ספרי אומה ולשון לקרוא ולכתוב ולפרש ויותר עליהם דניאל שהיה מבין לפרש כל חזון וחלומות : עשר ידות · עשרה חלקים כמו וארבע הידות מתרגמינן וארבע חולקין : החרטומים · מלאכתם בחורים אטומים כיצד היו נוקבין חור באילן ומכניסין בו דברי כשפי׳ ואוטמין אותו והוא מגיד להן כל דבר חרטום חור אטום ולמה כתוב החרטמים חסר וי״ו שנואלין בקברות בחורי טמי מתים : האשפים · שרואין במזל כמו השואפים אבין מתרגמי׳ דרחקין : ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך · הוא כורש הגדול שאם תאמר לכורש הקטן היאך אמר למטה בשנת שלש לכורש מלך פרס והיאך את׳ ובשנת שתים לדריוש המלך : ובשנת שתים למלכות נבוכד נצר · חסר אלף״ שמאותו היום נגזרה עליו חסרון מלכות בבל : חלם נבוכד נצר חלומות · ב׳ חלומות חלם אחת של צלם ואחת של אילן והוא בשמינית למלכותו הגלה ליהויקים ולפיכך נמצא דניאל לשם ואם תאמ׳ בשנת שתים לנבוכד נצר היאך נמצא דניאל לשם אלא כשהחריב נבוכד נצר את ירושלם העלהו הכתוב כאילו מלך באותו העת ולכך נאמר בשנת שתי׳ לנבוכד נצר כלומר י״ט שנים היו מיום שמלך עד יום שהחריב ירושלם וקדמה גלות יהויקים לחורבן ירושלם י״א שנים ולא תוכל לפרשו בענין אחר הסתכל לשם לעילא ותמצא כמה שנים היו עד עכשיו בשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכד ויהויקים מלך י״א שנים כמה שנים הם משנת ארבע עד סוף י״א שמונה שנים ולצדקיהו אחת עשרה הרי תשעה עשר וב׳ שנים משהחריב את ירושלם הרי לך כ״א שנים לפיכך הווי פירוש דבשנת שתים לנבוכד נצר מיום שהחריב את ירושלם : ותתפעם רוחו · שהיה מקשקש רוחו בקרבו כפעמון ופירשו רבותינו הואיל ונכתב ותתפעם בשני תוי״ן שנטרף בשני טירופין על שכח החלום ופתרונו שבפרעה אמר ותפעם ששכח הפתרון וזכר החלום : נהיתה · נטרפה כמו נהייתי ונחליתי · פ״א ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש · שהיה לראש ולקצין על כל יודעי דעת מיום שפתר החלום עד תום כל מלכות בבל עד תום ע׳ שנה וגם במלכות דריוש היה על כל מלאכת מלכות בבל עד שנת אחת לכורש כמו שנאמר עד שנת אחת לכורש המלך ואחריכן עודנו חי ואולם מנע נפשו ממלאכת המלכים ומינה את זרובבל תחתיו על כן מצאנו אותו בשנת שלש לכורש מתאבל ומתענה כ״א יום ואם היה במלאכת המלך לא היה יכול לחדול ממלאכת המלך אלא כל הימים במלכות בבל ודניאל בתרע מלכא תמיד וגם בימי דריוש סרכין תלתא די דניאל חד מנהון ובימי כורש חדל : ובשנת

אבן עזרא

וישם · פת בג המלך אסורה גם היין אסור וכתוב אמר לנסכא ליה למשפטם לאלהיהם : ויתן · אמר הגאון הטעם שנתנו לחן ולחסד ולרחמי׳ בעיני שר הסריסים והוא לא עשה בקשתו והוא הטיב שלא גילה סודו למלך כי לא יחייהו : ויאמר · כמו מאכלכם והו׳ הפת והבג · ומשתיכ׳ לשון רבי׳ אשר ישתה המלך בימי הקיץ והחורף ממנו ישתו גם הם : פניכם זועפים · כפני אבלים זועפים : כגילכם · אין לו ריע במקרא רק בדברי קדמונינו בן גילו : וחיבתם · מגזרת חבולתו חוב והם שני בניינים ושרשם כמו קם עם קים דברי הפורים האלה : ויאמר · המלצר · לשון כשדים הוא כותן התכות והנה פירוש אשר מנה כמו הפקיד ובלשון חכמים מתונה ולהיותו מגזירת אשר מנה האולך מנות קשה מאד ואף כי כתוב על דניאל : נס · לשון צווי כמו חל נא את פני יי׳ וטעם ימים עשרה כי אין יכולת בחי לסבול הרעב רק ט׳ ימים ככה הזכירו בעלי התולדת ותחת פת בג המלך תן לנו זרעונים הם גרגרים כאשר יזקינו ותחת יין תן לנו מים : ויראו · בסוף עשרה מראינו והזכיר פת בג המלך ולא דרך קצרה שלא הזכיר יין : וישמע · אמר יפת בן עלי כי כל יום היה רואה פניהם עד ימים עשרה : ומקצת · נראה · הטעם כל מראיהם ויאמר הגאון זה היה נס גדול ואין צורך כי היו אוכלים אורז הוא הנקר׳ בלשון ערבי ארוז והוא נכבד מאד וערב מן החטה ועושה דם טהור והוא מאכל אנשי הודו ואין להם חטה ונעשו ממנו תבשילים וזה האורז ישבע מאד כאשר יבושל בחלב והכלל כי המעט ממנו משביע והו׳ כבד במשקליו וגרגריו דקין מאד ואין שעולין ותולדתו חמה ולחה והתית׳ מחכם גדול שאמר שהוא הרואן שגרגיריו שעולין ויעמוד שנים רבות ולא ירקב והוא מאכל רע ותולדתו קרה ויבישה גם במיני קטנית אפוני׳ ואינם אלא המנאים בצרפת כי אלה הם קרים ורעים ומנפחים והאפונים הם כמנאים בספרד ומצרים ורומא ופרווינצה והם על ג׳ מינים מהם לבנים ומהם אדומי׳ ומהם שחורים וזה המין נכבד מכלם ושלשה המינים חמים ולחים ומימיהם רפואה לכבד והם מצהילין את הפנים יותר מן היין ויוכל אדם להכיר שאלה שבצרפת בלי פת והשלשה המינים פה להם והנה האורז והאפוני׳ הם זרעונים ומבריאים את הבשר ועוד כי כל מאכל שהוא תאוה לנפש יותר יועיל ממאכל שאין הנפש אוהבת אותו אף על פי שיהיה חם ולא כתולדת החיים והנה אלו היו אוכלין דבר שתאוה נפשם והיה מועיל להם : ויהי · נושא · בנפשו ואשר יקבר להזכיר היין זכרו עתה · וכ״ן זרעונים נוסף כמו לגאיונים ורבים כמותם : והילדים · טעם ארבעתם שהיו שוים בכל חכמה רק דניאל הוסיף עליהם שהיה מבין בכל חזון ופתרון חלומות כי הוא לבדו היה נביא ולא השלשה : ולמקצת · בסוף השלש שנים : להביאם · לפני המלך : וידבר · בלשונו : ולא נמצא · מכל הילדים שהיהודים שגלו כאלה ארבעתם : ויעמדו לפני המלך · הם לבדם : וכל · זה יורה כי נבוכד נצר היה יודע חכמות וימצא כל אחד מאלה ארבעתם יודע עשר ידות על כל חרטום ואשף ויתכן היות עשר לשון רבים כמו מעשרה שליטי׳ בעבור כי עשרה סך חשבון ובעל ספר יצירה אמר עשר ספירו׳ בלימה והחרטומים אינם האשפי׳ כי הנה כתוב לקרוא לחרטומי׳ ולאשפים ושם אפרסם : ויהי · הטעם שהיה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך ואילו היה כתוב עד שנה אחת היה נראה כי שנה שלימה עברה ובאומרו שנת אחת הטעם בתוך שנה : ובשנת

ובשנת ט' ר"פ וסימ' נמסר במלכים א' ריש סימן ט"ו : ולמכשפים ב' וסימ' ויקרא גם פרעה לחכמים · ויאמר המלך לקרא לחרטמים : ותפעם ב' וסימ' ויהי בבקר ותפעם רוחו דפרעה · ותפעם רוחי לדעת את החלום : קדמ' דסיפר' ותתפעם רוחו ושנתו · תנינא ותפעם : סימן קדם ופשרא נחוה הנינא ופשרא נהחוה : ופשרה ב' כתי' ה' בסופ' וסי' ענו תנינות ואמרין למלכא · כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה : מלתה ל' כתיב ה' מני אזדא · וכל הלתה כתי' ה' בסמ"א נדבכין די אבן גלל תלתא : נהחוה כולהון כתיב ה' בב"ב כתי' א' וסימ' ומלתא יתהגבר · קרא מלכא · ושארא כולהון כה"א : סימן שנא מהשנא ישתנא תשנא לבנא למבנ' יתכנא מתכנא תתכנא כולהון כתי' א' בסוף תיבות · די

ב ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו : ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו ויבאו ויעמדו לפני המלך : ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום : וידברו הכשדים למלך ארמית מלכא לעלמין חיי אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא : ענה מלכא ואמר לכשדיא מלתה מני אזדא הן לא תהודענני חלמא ופשרה הדמין תתעבדון ובתיכון נולי יתשמון : והן חלמא ופשרה תהחון מתנן ונבזבה ויקר שגיא תקבלון מן קדמי להן חלמא ופשרה החוני : ענו תנינות ואמרין מלכא חלמא יאמר לעבדוהי ופשרה נהחוה : ענה מלכא ואמר מן יציב ידע אנה די עדנא אנתון זבנין כל קבל די חזיתון די אזדא מני מלתא : די הן חלמא לא תהודענני חדה היא דתכון ומלה כדבה ושחיתה הזדמנתון למאמר קדמי עד די עדנא ישתנא להן חלמא אמרו לי ואנדע די פשרה תהחונני : ענו כשדיא קדם מלכא ואמרין לא איתי אנש על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויה כל קבל די כל מלך רב ושליט מלה כדנה לא שאל לכל חרטם ואשף וכשדי : ומלתא די מלכה שאל יקירה ואחרן לא איתי די יחונה קדם מלכא להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי :

כל מלך חד מן י"א מקומות דמתרדפא פשטא אחרי היתיב וסימ' או בנבלת בהמה טמאה · אחרי הכתו את סיחן · והיה כל מעבר מטה · איש יושב על כסא דוד ומושל · כי מאסו את תורת יי' דישעיה · איש הולך אחר שרירות לבו הרע דירמיה : שקר הנביאים נבאים בשמי · די מלבות תחות כל שמיא · די כל מלך רב ושליט · די מרת עבד נהרא · על כל ורד בדבר אלהינו דעזרא :

אבן עזרא

ובשנת · אמר הספר שהוא שנת שתים למלכות נבוכד נצר על ירושלם אחר שמרד בו צדקיהו והחריבה ולמשה אמר כי ב' שנים נשארו למלכותו ולא מצאנו כדבר הזה בכל המקר' והנכון בעיני למלכותו על כל הגוים שהזכיר ירמיה שיכבשם אז שקט וחשב מחשבות על משכבו מה יהיה באחרית הימים כאשר הזכיר דניאל והזכיר חלומות בעבור שיש בצלם זהב וכסף ונחשת וברזל וכלי חרש ומנהג החולם לראות דבר אחד : ותתפעם · כמו כפעמתי ולא אדבר ונגזרתם את הולם פעם כאדם שידוכא וידוכה · אמר הגאון כי פרעה ידע החלום ולא ידע פתרונו על כן כתוב בפרע' ותפעם רוחו שהוא מבין כפעל ונבוכד נצר שלא ידע החלום והפתרון כתוב עליו ותתפעם רוחו אם כן מה יעשה כיהוא אומר ותפעם רוחי ויתכן היות דגשות פ"א ותפעם תחת נ"ון בנין נפעל כי הפועל שהוא עובר הוא נפעל כמו וילחם בישראל או דגשות הפ"א להתבלע ת"ו התפעל והנה יהיה ותפעם רוחו כמו ותפעם כאו כדרך וכבש המעטר את בגדיו ופי' נהיתה עליו הפך ושנתי ערבה לי כענין שכום וכמוהו נהייתי ונחליתי וקרוב הוא מטעם כמו נהי נהיה : ויאמר · חרטומי' · הם חכמי התולדת היודעים העיקרים ותולדות כל דבר וכל ועצים שיעשו בלט וכן כתוב בחרטומי מצרי' · ואשפי' הם הרופאים · ומכשפים הם המשנים דבר התולדת למראה העין · והכשדים הם חכמי המזלות · והגזרין הם בעלי הקסמים ההולכים לקראת כתפים ואלה הם שהמלך צריך להם לא לחכמי המדות והחשבון והערכים וחכמת הבנים והחכמה העליונה והנה קרא לחרטומי' שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש חזיונות הלילה גם קרא לאשפים שהם יודעים ברפק הזרוע או במי השתנות הגוף ודובי החלומות ההולכים על תתכונת הגוף וקרא גם המכשפים שהם יודעים השעות הראויות לעשות מהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכ' הככבים בזאת השעה · גם קרא לכשדים שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם בדעתם מולדי האדם לנחוג המעלות על הגבולין ועל מבטי הככבים המשרתים ושני המאורות ותקופת השנה והחדש והשבוע והיום והם היו יודעים מולד נבוכד נצר על כן ענו הכשדים תחילה כי הדבר תלוי בהם ובחכמתם כפי דבריהם : ויאמר · אמר אחד מן הגאונים כי היה יודע נבוכד נצר החלום ובא לנסות חכמיו ולולי זה לא האמין בדברי דניאל והנה הכתוב מעיד ותפעם רוחי לדעת החלום וכאשר אמר לו רעיונך על משכבך סליקו מיד נזכר כי כן היה וכאשר הזכיר הצלם אז נזכר לו כן : וידברו · עתה יחל לדבר לשון כשדים שהוא לשון המלך כאשר דברו והשיב להם : ענה · יש מלות רבות לשון כשדים פירושם כפי טעם המקום · ולפי טעמי אזדא כמו קיימא ואמת הוא והטעם זאת המלה היא תתקיים · ותיהו הן לא תודיעוני החלום ופתרונו חייבי מות אתם · ויפת אמר תעשו קטיעות קטיעות ואמר כי כמוהו נדמה מלך שומרון ככרת נכרה ודמיתי אמך כאילו אמר חתיכות חתיכות תעשו בחרב · ומלת נולי הריסות וחרבה ושממה ולישועה אמר כמו דומן : והן · ונבזבה · מנחה ודורון : ענו · אמר הגאון כי לא הוסיפו עתה על התשובה הראשונה רק בראשונה לכבוד המלך מדברי' כדרך קום כא שנה ועתה לשון יחיד שאינו כמצא יקום אבו והטעם כי פחדו לדבר לנכחו ואמרו אין לנו מענה להשיב רק מה שהשיבונו למלך : ענה · באמת יודע אני כי העת אתם קונים והטעם אתם דוחים את השעה בעבור שראיתם כי מלה יצאה מפי והיא קיימת והוא אם החלום לא תודיעוני אחת היא דתכם הדת שנתתי שתהרגון ודלת הזדמנתון תחת ת"ו התפעל ויאמר רבי מריבוס כי כן מלת הזכו כמו הזדכו ולא יתכן להיותו מבנין נפעל בעבור דגש הכ"ף ור' משה הכהן כפרדי אמר כי הוא בנין התפעל ודגשות הזי"ן להתבלע הת"ו והוא התזכו וזהו הנכון בעיני : עד די עדנא ישתנא · ואתעסק בדבר אחר : ענו · לא יש אנוש על היבשה שמלת המלך יוכל להגיד והנה כל מלך שהיה לפניך לא שאל כשאלה הזאת : ומלתא · יקירא · כמו ויקר פדיון נפשם שלא מצאה טעם : אלהין · הם המלאכים העליונים שהם צורת אמת ואינם בגופות והנשמו' נגזרות מהן כאור היוצא מהשמש והנשמות הם גופות על כן אינמו יודעות הנסתרות רק מעט ובמראות הלילה שאין הנשמות מתעסקות בצורכי הגוף והידע בסוד הנשמה יעיד על דבריו :

רבינו סעדיה גאון

ובשנת שתים לנבוכד נצר ודניאל פתר חלומותיו והלא כבר כאמר ולגדלם שני' שלש וכתב ולמקצת הימים אשר אמר המלך ומן החשבון הזה היתה שנת רביעית ואיך אמר ובשנת שתים דע כי בשנת שתים חלם עד תום הימים לגדלם שנים שלש ועוד לא באו לפני המלך ועל כן שאל מן הכשדי' לבאר חלומו כי עדיין דניאל לא בא לפני המלך : נהיתה עליו · לשון שכחה : חלם חלומות · הרבה וכי הרבה היו אלא חלום אחד של ענינים הרבה על שראה זהב וכסף ונחשת וברזל וחרס לכך כאמר חלומות : מכשפים · שמכחישין פמליא של מעלה ופמליא של מטה · ד"א מכשפים מכים שואפים שבלחישה מכים ושפין בשרו וכוחו של אדם : כשדים · כמו שדים שעושין מעשיהן מכת שדים : ארמית · בלשון ארם : מלכא לעלמין חיי · כלומר יחי המלך : ופשרא נחוא · ופתרונו נגיד : אזדא · כמו אזלא ויש אומרים אזדא לשון תוקפא כמו זרון ויתכן ואזדא רבא לטעמיה לשון חוזק : הדמין · נתחים כמו ויכתחהו מתרגמינ' ודרמיה : נולי · ביתה ואין לו דמיון וי"א נולי לשון מכוול כדומן ונואה כאיבוס של בהמות · ד"א נולי חרבה : תהחוון · תגידו : מתנן ונבזבה · מתנות והוכאה כגון מתנות זהב וכסף ובגדים והוכאת לחם ויין ומזונות ואין נבזבא מעין המבוזבז ויבוזבז יותר מחומם : להן חלמא · רק החלום ופתרונו תודיעוני וכך אמר להם אם אני אומר לכם החלום אתם בודין לי הפסר מלבכם : תניינות · ענו פעם שניה ואמרו למלך אמור החלום לעבדיך ונגד פתרונו : מן יציב · באמת ויציב אמר להן הרי אני אומר לכם הגידו לי ואתם אומרים לי אמור אתה לנו שכן כתוב חלמא יאמר לעבדוהי : די עדנא אתון זבנין · אתם קטרים עכשיו שתניחו עמי עד הצהרים ותלכו זבנין כמו זמנין כמו אסר זמם בחילוף בי"ת עם מ"ם באלב"ם : כל קבל · מכבר שראיתם שאזלא והלכה ממני המלה כלומר ששכחתי החלום ואתם כושאים ונותנים עמי בדברי' עד שאזכור החלום · ויש אומרים זבנין ממש כענין המוכרים שנושאין ונותנין בדברים עד שגומרים סחורתם : די הן חלמא · שאם החלום לא תודיעוני אחת דתיכם למות שכולכם מתים בגזירה אחת ולמה לפי שאם אמרתי לכם החלום בודאי כי מלה של כזב ושקר הזדמנתם לומר לפני על פשר החלום : עד די עדנא ישתנא · עד שיתחלף העת מיכן ועד הצהרים כי כן הוא שיחתן של מלכים מן שלש שעות ביום עד הצהרים : להן חלמא · רק אם החלום תגידו אדע כי פתרונו תגידו לי : ענו כשדאי וגו' · לא איתי אנש על יבשתא · לא יש על היבשה על הארץ שיכול לומר לך לפי שנסתלקה הנבואה : ומילתא די מלכא שאל יקירא · הדבר שהמלך שואל צריכה נבואה שכן יקירא לשון נבואה כמו ודבר יי' היה יקר בימים ההם : ואחרן לא איתי · ואהרן ובניו הכהנים לא יש כשהיה בית המקדש קיים היה אדם הולך אצל אהרן ובניו והם שואלין באורי' ותומים ומגידי' להם כל שאומות עכשיו אין אחר שיגיד זולתי המלאכים שאין מדור שלהן עם בשר ודם · אמר להן כל כך היה בית המקדש יפה וכתתם לי עצה להחריבו : בכם

בה מלין כתיב יוד בספר וסי' חכימי לידעי כמי אחרי רעיוני חדרי שלטוני רבי גברי וחרברי חטי צפרי תרי וחזוי לחרי זיו מאני לאהלי וקטרי מלי יתקרי
סרבי מעלי רוחי בעיני ענני קרישי : ונהירא ונהורא קרי בוי"ו וכתי' יוד והוא גלא כן בתי' וחד מן א"ב כתי' יוד במצעו' תיבות וקרי' וי"ו וסי' נמס' במס' רבת' במערכת אות היוד

כל־קבל דנה מלכא בנס וקצף שגיא ואמר
להובדה לכל חכימי בבל : ודתא נפקת וחכימיא
מתקטלין ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה :
באדין דניאל התיב עטא וטעם
לאריוך רב־טבחיא די מלכא די נפק לקטלה
לחכימי בבל : ענה ואמר לאריוך שליטא די־
מלכא על־מה דתא מהחצפה מן־קדם מלכא אדין
מלתא הודע אריוך לדניאל : ודניאל על ובעה
מן מלכא די זמן ינתן־לה ופשרא להחויה למלכא :
אדין דניאל לביתה אזל ולחנניה
מישאל ועזריה חברוהי מלתא הודע : ורחמין
למבעא מן־קדם אלה שמיא על־רזא דנה די לא
יהובדון דניאל וחברוהי עם־שאר חכימי בבל :
אדין לדניאל בחזוא די־ליליא רזא גלי אדין
דניאל ברך לאלה שמיא : ענה דניאל ואמר
להוא שמה די־אלהא מברך מן־עלמא ועד־עלמא
די חכמתא וגבורתא די־לה היא : והוא מהשנא
עדניא וזמניא מהעדה מלכין ומהקים מלכין יהב
חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה : הוא גלא
עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהירא עמה
שרא : לך אלה אבהתי מהודא ומשבח אנה די
חכמתא וגבורתא יהבת לי וכען הודעתני די־בעינא
מנך די־מלת מלכא הודעתנא : כל־קבל דנה
דניאל על על־אריוך די מני מלכא להובדא
לחכימי בבל אזל וכן אמר־לה לחכימי בבל אל־
תהובד העלני קדם מלכא ופשרא למלכא אחוא :
אדין אריוך בהתבהלה הנעל לדניאל קדם מלכא
וכן אמר־לה די־השכחת גבר מן־בני גלותא די
יהוד די פשרא למלכא יהודע : ענה מלכא ואמר
לדניאל די שמה בלטשאצר האיתיך כהל
להודעתני חלמא די־חזית ופשרה : ענה דניאל
קדם מלכא ואמר רזא די־מלכא שאל לא חכימין
אשפין חרטמין גזרין יכלין להחויה למלכא : ברם
איתי אלה בשמיא גלא רזין והודע למלכא
נבוכדנצר מה די להוא באחרית יומיא חלמך
וחזוי ראשך על־משכבך דנה הוא :
אנתה מלכא רעיונך
על־משכבך סלקו מה די להוא אחרי דנה וגלא
רזיא הודעך מה־די להוא : ואנה לא בחכמה
די־איתי בי מן־כל־חייא רזא דנה גלי לי להן
על־דברת די פשרא למלכא יהודעון ורעיוני
לבבך תנדע : אנתה
מלכא חזה הוית ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן
רב וזיוה יתיר קאם לקבלך ורוה דחיל :

בס"ד: בהתבהלה ב' וסימ' אדין אריוך בהתבהלה : אדין נבוכד נאצר · וחד ובהתבהלה לגובא : גבר ג' וס' ועם גבר תמים התמם · איתי גבר במלכותך די רוח · די השכחת
גבר די מן בני גלותא : סימן ענה יבנה נדמה נדנה כלהון כתי' ה"א : למלכא נבוכד נאצר ה' דסמ' וסימ' ברם איתי אלה בשמיא · נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד ומנחה · דנא
חלמא חזית אנא מלכא נבוכד נאצר · לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך · איתי גבר במלכותך די רוח · ושארא נבוכד נאצר מלכא : רזא ח' וסימ' השכנה הוא אם רזה ·
בין שה בריאה ובין שה רזה · כי רזה את כל הארץ · ורחמין למבעא מן קדם אלה · אדין דניאל בחזוא דיליא · רזא די מלכא שאל לא חכימין · רזא דנא גלי א' להן :
למגלה רזה דנא · דארמית כתי' א' :

רבינו סעדיה הגאון

בנס וקצף · זועפים מתרגמינן בניסין כעס ואמר להובדא לכל חכימי
בבל אחת על החלום ואחת על שיעצוהו להחריב בית המקדש : ודתא נפקת ·
והדת של הריגה יצאה וכל חכמי בבל נהרגין : ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא ·
ליהודי : עטא וטעם · עצה וטעם אמר דניאל לאריוך על מה דתא מהחצפה · יצאה
בחוצפה · אדין · אז הודיע אריוך לדניאל : על ובעא · נכנס וביקש מן
המלך : ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנה · על סוד זה של חלום
של בלם כדי שידעו לומר החלום ופתרונו שלא יהרגו דניאל וחביריו ומדקאמר על
רזא דנה מכלל דאיכא אחריתי ומאי ניהי אותה של חלום של אילן : על על אריוך ·
בא אל אריוך : דימני · אשר מינה : העלני · הבא אותי : בהתבהלה ·
בחפזון מתרגמינן בבהילו : הנעל · הביא : די השכחת גבר · שמצאתי איש ומצא
מתרגמינן ואשכח : האיתך כהל · היש לך יכול : גזרין · אומה הנקראת גזרי מן
גזריא ואית דאמרי גזרין שרים שחותכין על פיהן דברי מלכו' כמו ותגזור אומר :
מה די להוא · מה שעתיד להיות : וחזוי ראשך · מחשבתך · אמר המלך לדניאל
אכה הוא דניאל וכי לא היה מכירו אלא אמ' לו יש בך כח לספר החלום ופתרונו אמר
לו יום אמר לו איתתי אמר לו לא לשני ימים ולא לשלשה ימים אלא המתין לי הלילה
ובבקר אומר לך · פ"א אדין דניאל לביתיה אזל אז דניאל הודיע הדבר לחביריו
שיבקשו רחמים מלפני הקב"ה שיגלה להם הסוד : אשף וכשדאי · דע והבן
כי פשר כשדאי הוא מכשף כי עם שהיו במדינת בבל כולם מכשפים היו ונקראת
ארכס כשדים על שם המכשפים כשדים כשדים והם מזרע כשד ועל כן פתר
אשף וכשדאי דוחק במזלות ובמעשה שדים : הזדמנתון · זמנתם וחשבתם עלי
להעבירני עד די עדניא ישתנון שאזכור החלום ואומר לכם : אנת מלכא רעיונך :
מחשבותך שהיית מחשב מי ימלוך אחרי : על משכבך סליקו · לפי שאין מראין
לו לאדם אלא מהרהורי לבו : די איתי בי · שיש בי : ורעיוני לבבך · מחשבות רצון
לבך מחשבת בלבך כי המלוכה לך ולזרעך תהיה : ואלו צלם שגיא · והנה
צלם כדמות אדם גדול : דכן רב · שכן היה גדול : וזיוה יתיר · זיו שלו זיוותו ביותר
מן הזהב והכסף והנחשת והברזל שבו : ורוה דחיל · מראהו נורא תואר
מתרגמינן כן רינא : חרוהי

אבן עזרא

כל : בנס · בזעף תרגו' והנס זועפים · וחכימי בבל · הם הנזכרים בתחילה · ודתא ·
הדת יצאה מלפני המלך : באדין · אז דניאל השיב עצה וטעם והנה כמו שבעת
יעטוהי וטעמו כמו משכעה משיבי טעם עצה פוטיפר שר הטבחים של פרעה לפי
דעתי איננו כמו רב טבחיא כי מלת טבח בלשון הקדש יתפרש לשני טעמים הא'
הריגה כמו רב טבחיא והראיה די נפק לקטלא וכמוהו ככבש אוף יובל לטבוח כצאן
ורבים כמה והטעם השני כמו בלשון ישמעאל מבשל כמו וטבוח טבח והכן כי אין
אדם באותו זמן שוחט כאין במצרים כמו לרקחות ולטבחות לי הנשים אינן שוחטות
גם וירם הטבח ובעבור כי שר האופים היה אופה הלחם ושר המשקים חבירו על
כן אמרתי כי שמש המלך בבית חברים שהוא שר המבשלים ולא שמש בבית הסהר
שיאסרו בו כל האסורים בעבור גודל מעלתם שהיו שרים : ענה · טעם מהחצפה
מהירות אז הודיע אריוך לדניאל שיבא ויבקש לו זמן וכן עשה · ודניאל בא ויבקש
מן המלך ובלשון הקדש אם תבעיון בעיו : אדין · לביתיה אזל · שלא להתעסק
בדבר אחר להתבודד עם חביריו · ורחמין מן קדם אלה שמיא · כי אין בארץ חכם
שיוכל להועיל בדבר הזה · ורזא הוא סוד ורזי לי רזי לי איננו כמוהו רק הוא מגזרת
רזון : ענה · והזכיר חכמתא וגבורתא כי לשם לבדו היא החכמה והגבורה באמת
וכל הנבראים במעלה ובמטה כמו מקרה כי מאתו הם : והוא · כפי חכמתו
משנה עתים ומסיר מלכים ומקים אחרים תחתם ואשר יראה בחכמתו והחכמה
שידע האדם הוא נתנה : הוא · מגלה עמוקות ונסתרות שלא יוכל אדם לדעתם
כאשר יתחכמו עבדיו אלה כמוני שגלה לי סוד החלום : ידע מה בחשוכא · הפך
האור ולפי דעתי שהטעם מה בבא להיות כמו ותעלומה יוציא אור וטעם ונהורא
עמיה שרא הכל לפניו כמעשה ומלת שרא כמו חונה ונהורא כמו ואל תופע עליו
נהרה ונכה המנהרות : לך · בעבור היות אבותי נביאים ולא כן אבות גוי' אחרים
שנתת לי חכמה גבורה על כל חכמים ואמר הודעתני כי לו לבדו נודע הסוד ואמר
די בעינא הוא וחביריו כאומר לא בזכותי לבדי הודעתני זה הסוד ואמר הודעתנא
כי הוא הוריעם : כל · ואמר ופשרא דרך קצרה כי לא יתכן לפתור רק אחר
שיודיע החלום : אדין · השכחת · מצאתי ואין כמוהו בלשון הקדש והאומר כי
כמוהו וישתכחו בעיר איננו נכון : ענה · האיתך כהל · היוכל יכול : ענה ·
חכימין · מלה כוללת המכשפין והכשדים : ברם יש אלה בשמיא · החכמים
אמרו לו אלהין ודניאל אמר אלה חד : אנת · הזכיר מה שעלה על לבו במשכבו שחשב מה שיהיה אחריו : ואנה · דרך ענוה כי אין בי חכמה שאוכל לדעת זה הסוד רק
נגלה לי בעבור כבודך שתדע פתרון חלומך · ורעיוני לבבך מחשבת בתחילת הלילה תדעם · ומלת יהודעון שב אל משרתי השם הנכבד : אנת · ואלו · והנה א
כאילו · צלמא דכן · צלם זה : רב · גדול : וזיוה יתיר · אולי כמוהו בחדש זיו : ורוה דחיל · ומראהו נורא : הוא

חמון ג ומל וסימ׳ והדקת המון · ונשא המון רוחא · קשיל המון שביבא ׃ רוחא ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ ויהו הרמונים תשעים וששה רוחא ׃ ונשא המון רוחא · קדמא מלעיל ׃ מלכיא ג׳ וסימ׳ אנת מלכא מלך מלכיא · ובזומיהון די מלכיא האנון יקום · ארתחששתא מלך מלכיא ׃ תקפא ג׳ ב׳ כתי׳ א׳ וחד כתי׳ ה׳ וסי׳ ומלכו רביעאה תהוא תקפה · מקצת מלכות׳

הוא צלמא ראשה די דהב טב חדוהי ודרעוהי די כסף מעוהי וירכתה די נחש ׃ שקוהי די פרזל רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף ׃ חזה הוית עד די התגזרת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על רגלוהי די פרזלא וחספא והדקת המון ׃ באדין דקו כחדה פרזלא חספא נחשא כספא ודהבא והוו כעור מן אדרי קיט ונשא המון רוחא וכל אתר לא השתכח להון ואבנא די מחת לצלמא הות לטור רב ומלאת כל ארעא ׃ דנה חלמא ופשרה נאמר קדם מלכא ׃ אנתה מלכא מלך מלכיא די אלה שמיא מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך ׃ ובכל די דארין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכלהון אנתה הוא ראשה די דהבא ׃ ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך ומלכו תליתיא אחרי די נחשא די תשלט בכל ארעא ׃ ומלכו רביעיא תהוה תקיפה כפרזלא כל קבל די פרזלא מהדק וחשל כלא וכפרזלא די מרעע כל אלין תדק ותרע ׃ ודי חזיתה רגליא ואצבעתא מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל מלכו פליגה תהוה ומן נצבתא די פרזלא להוא בה כל קבל די חזיתה פרזלא מערב בחסף טינא ׃ ואצבעת רגליא מנהון פרזל ומנהון חסף מן קצת מלכותא תהוה תקיפה ומנה תהוא תבירה ׃ די חזית פרזלא מערב בחסף טינא מתערבין להון בזרע אנשא ולא להון דבקין דנה עם דנה הא כדי פרזלא לא מתערב עם חספא ׃

תהוא תקיפא · דחילא ואימתני ותקיפא ׃ חזיתה ה׳ ב׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסימ׳ די חזיתה רגליא ואצבעתא ב׳ בו · ודי חזית פרזלא מערב בחסף טינא · כל קבל די חזית די מטורא אתגזרת · אילנא ד׳ חזית די רבה · ב׳ קדמאי מל׳ ׃ תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ כסיפרא וסימ׳ מלכו פליגה תהוה · מן קצת מלכותא תהוה תקיפ׳ · תהוה ארכא לשלוהך ׃ הא ג׳ וסי׳ הא לכם זרע · הא דרכך בראש נתתי · הא כדי פרזלא ׃

אבן עזרא

הוא · חדוהי · החזה וזרועותיו בטנו ויריכיו ׃ שקוהי · שוקיו ברזל רגליו יש מהם ברזל ויש מהם חרס ׃ חזה · התגזרת · כמו לגוזר ים סוף לגזרים אמרתי נגזרתי ׃ ומחת לצלמא · והכתה בצלם ׃ באדין כחדא · יחדיו ׃ כעור מן אדרי קיט · כמוץ יסוער מן גורן בימי הקיץ ׃ וכל אתר · מקום ׃ לטור רב · להר גדול ומלאה כל הארץ ׃ דנא · זהו החלום ׃ ופשרה נאמר · ופתרונו אוכל אני והחכמה לפתור אותו ועל כן לשון רבים וזה דרך מוסר ׃ אנת · חסנא · כמו והיה החסון לנעורת והגאון אמר מלכות כחלה ׃ ובכל די דיירין · כמו מדור באהלי רשע ׃ ובתרך · ואחריך תקום מלכות שפלה כתרגום תחתים ובעבורה נקראת הארץ ארעא כי היא למטה מהכל אמ׳ הגאון רב סעדיה ועליו סמכו כל המפרשים כי הזהב הוא מלכות בבל נבוכד נצר ובנו אויל מרודך ובלשצר בן בנו ובו נפסקה מלכות כשדי׳ וכן כתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא ודריוש מדאה קביל מלכותא ונכון הדבר כי הכתוב אומר ועבדו הגוים אותו ואת בנו ואת בן בנו ועוד כתוב והיו לו ולבניו לעבדים שהוא אויל מרודך ובלשצר בנו כי בן הבן יקרא בן כמו אל רשע אביהן כי הוא חובב אותן משה וכתו׳ ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויקים מלך יהודה נשא אויל מרודך מלך בבל והנה הוא בין מלכות נבוכד נצר ובין מלכות בלשצר והכסף מלכות מדי ופרס ועוד אפרש כי שבום גדול יש במספרם והנחשת הוא מלכות יון ותחלתם אלכסנדרוס מקדון כאשר יפרש דניאל בדברי נבואותיו ויאמר הגאון כי הרביעית היא מלכות רומא והנה תהוה תקיפא הוא מלכות ישמעאל ולא מצא לה זכר בספר דניאל והיא יותר גדולה לארכה ולרחבה מכל המלכיו׳ הנזכרות ואמר כי מלכות רומא דומה לברזל והחרס הוא מלכות ישמעאל ועוד אמר בספרו אל תתמה בעבור שרימה מלכות ישמעאל לחרס והנה איננה פחותה מהמלכיות הנזכרות רק כנה דרך מסדר כליו כי בתחילה יראה הזהב ואח׳ כך יראה הכסף ואחר הנחשת ואח׳ הברזל ובאחרונ׳ כלי חרס ולא דברי תהו ובהו כי אין סדר נכון לסידורו והעד שאמר דניאל על מלכות פרס ארע מנך כמו שהכסף פחות מהזהב ואמר על החרס ומנה תהוי תבירה והעד הנאמן כי החרס ממלכות הברזל שאמ׳ מפורש על אצבעות הברזל ואצבעות החרס מקצת מלכות׳ תהוי תקיפ׳ והחרס תבירה והנה מלכו׳ אחת היא ואיך תתחבר מלכו׳ ישמעאל עם מלכות רומא וישמעאל לא מלך עליה ואין תורתם אחת ואחר שהדבר כך יש לתמוה איך לא הזכיר דניאל מלכות ישמעאל ולמה לא היו חמש מלכיות ועתה אפרש דעתי אלכסנדרוס שהיה מלך יון הוא שהרג דריוש הפרסי כאשר יפרש דניאל גם הוא היה מלך רומא ורומא בעצמה היא כתים כאשר הורה יוסף בן גוריון בספרו ובדניאל ובאו בו ציים כתים ונראה כאשר אפרש ותרגום וצים מיד כתים אסתלקן מן רומאי והנה כתים בן יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים אם כן מלכות הנחשת הוא מלכות יון ומלכות רומא הוא מלכות יון אם כן הברזל מלכות ישמעא׳ ובעבור כי מלכות פרס השחיתה כל מלכות כשדים גם מלכות יון השחיתה כל מלכות פרס ולא יכלה מלכות ישמעאל שהוא הברזל להשחית מלכות יון רק קצת המלכות השחית והנה עד היום יש מקומות שישמע׳ יכנה מלכות רומא ומקומות שישמע׳ הוא מכונה על כן אמ׳ מקצת מלכותא תהוי תבירה ומקצת תהוי תקיפא ואמר אחרי כן ובזומיהון די מלכיא אינון והטעם שתי מלכיות מלכות רומא שהוא מלכות יון ומלכות ישמע׳ ואלו השתים מלכיות ביום הזה ומלכו רביעאה זאת היא מלכות ישמעאל שפשטה בעולם כי שבו לתורתם כל פרס ומדי ושבא וסבא ומצרים ואפריקי ורבים תהודו ורובי מלכות כוש ׃ ודי · חסף די פחר · כלי חרס היוצר והנה פירש בעבור זה מלכו פליגא ׃ נצבתא · כמו כח ׃ מערב · כמו ויתערבו בגוים ׃ ואצבעת · הם שרי ישמעאל ומלכיה במזרח ובמערב ׃ די חזית · טעם מתערבין שכולם לוקחות בנות גוים כמו הפרסיים לוקחים הבבליות והשבאים לוקחין המצריות ואינם דומים אלה לאלה במתנותם ובמלבושיהם ומאכלם ומנהגם גם מחלוקת בתורתם ואף כי בני חם שהם לפאת דרומית מערבית לעבר הים והם סמוכים לים הגדול שיקרא אוקיינוס ׃

רבינו סעדיה הגאון

חדוהי · חזהו חזה מתרגמינן חדיא ׃ די התגזרת אבן · כמו נגזרו לכם את הילוד די לא בידין שלא על ידי אדם ׃ והדקת המון · שיברה ודיקקה אותם ׃ דקו · לשון כתיתות ׃ כעור מן אדרי קיט ׃ כמוץ מן הגרנות של קיץ ׃ המון · שמה ׃ אנת מלכא זהו נבוכד נצר · מלך מלכיא די אלה שמיא · זה הקב״ה שהוא מלך מלכים ואלהי השמים ׃ ובכל די דארין · בכל מקום שיושבין ודרין בני אדם ׃ אנת הוא ראשא די דהבא · זו מלכות בבל אתה הוא ראש של זהב שראית לצלם מה הראש מעולה על כל הגוף והזהב מעולה על כל מיני מתכות כך אתה על כל מלכי ארץ ׃ ובתרך · ואחריך יקום מלכות אחרת · ארעא מינך · שפלה ממך כמו שהכסף פחות מן הזהב והיא מלכות מדי · ארע כמו בארעית תהומא ואיכא דאמרי ארע חלש כמו הורע כוחו ד״א ארע מינך גרוע ממך ד״א ארע מינך שפל ממך תחתי׳ מתרגמינן ארעאין ׃ תליתאה אחרי · שלישית אחרת כנחשת היא מלכות יון שקשין כנחשת ישלטו בכל ארץ ישראל ׃ ומלכות הרביעית תקיפה כפרזלא · היא אדום ׃ מהדק · מכתת ׃ וחשל · כמו כל הנחשלים אחריך ׃ מרעע · כמו מרצץ ׃ תדק ותרוע · תדקק ותרצץ ׃ ומן נצבתא די פרזלא · ומן מצבת ועמוד של ברזל · פ״א ומן נצבתא ומן תוקף המלוכה הראשונה שקשה כברזל היא מלכו׳ בבל שהיתה דומה לזהב וקשה כברזל ׃ להוא בה · להיות בה ׃ בחסף טינא · בחרס של טיט ׃ פחר · חרס כמו מאני דפחרא ושנית ארע מינך היא מדי ופרס שנחלקה מלכותך ביניהם וכל אחד שלט בחצי מלכותך חדוהי ודרעוהי הרי שנים החזה הוא מלכות מדי שהיו בו חכמי תורה ואנשי לבב כי הלב נתון בחזה והזרועות הוא מלכות פרס גבורי מלחמה ובעלי זרוע והשלישית כנחושת כדכתי׳ מעוהי וירכתה די נחש מעים וירכים אלו בני יון ואנשי מוקדון והוא מלך יון הנקרא אכסנדר ואליכסנדרוס מלך מוקדון שהיו קשים כנחשת ושלטו בכל הארץ והרביעית חזקה כברזל דכתיב שקוהי די פרזל קצת מהפותרים אומרים כי הוא מלכות אדום ובדעתי איכו כן שאם כאמר שהיא אדום ואיה אפוא מלכות ישמעאל ולא כן הוא כי לא אמ׳ הכתוב מלכו אחרי פליגא אלא אמר זאת המלכות פליגא תהוי נחלקת תהיה לשנים פריצי׳ אדום וישמעאל אדום חזקה כברזל וישמעאל כחרס ואופן השני כי לא אמר חמשה מלכיות ולא אמר רביעית וחמישית ואשר אמר פרזלא מערב בחסף טינא ואמר להון דבקין דנא עם דנא מתערבין ולא נדבקין ׃ מתערבין להון בזרע אנשא · כי נערבין בהם מזרע ישראל ויושבין בהן וגם פרסיים ומנוסין וחרמין וכמה מינין ולא נדבקין זה עם זה כמו שאינו מתערב לעולם הברזל עם החרס להיו׳ כלי אחד ומה שאמר מינה תהוה תקיפא ומינה תהוה תבירה כי מקצת המלכות תהיה חזקה ומנ׳ תהיה חלושה ושבורה ואבנא די מחת לצלמא היא מלכות משיח בן דוד שנ׳ בו והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע ומלכות אדום היתה בכלל מלכות יון הרשעה ונתחזקה עם מלכות הרביעית שהיא מלכות ישמעאל ׃ ובזומיהון ׃

כל קבל די חזית סימן כל לשון ארמית דהבא קדים לכספא במ״ר דקדי כספא לדהבא וסימני באדין דקו כחדא פרזלא׃ כל קבל די חזית די מטורא׃ ועל כרא שמיא תתרומבת׃ ומה די עליך ועל אחיך׃ רזא ח׳ וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סימן׃ אדין י״ג ר״פ בסיפרא וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא דיש סימן דא׃ בתרע ל׳ ודניאל בעא מן מלכא ומני׃ צלם ב׳ וסימ׳ ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן׃ נבוכדנצר מלכא עבד צלם׃ וא׳ וצלם אפוהי אשתני׃ שית ל׳ וחס׳ עבד צלם׃ וג׳ מתחלפין בקריאתהון וסימ׳ והפרשים שת שתו השערה׃ שת עונותינו לנגדך׃ פתיה אמין שת׃ נבוכד נצר מלכא ג׳ ס״פ בעינין וסימ׳ ונבוכד נצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא׃ בעדנא די תשמעון

ובְיוֹמֵיהוֹן די מלכיא אנון יקים אלה שמיא מלכו
די לעלמין לא תתחבל ומלכותה לעם אחרן לא
תשתבק תדק ותסיף כל אלין מלכותא והיא תקום
לעלמיא: כל קבל די חזית די מטורא אתגזרת
אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא
כספא ודהבא אלה רב הודע למלכא מה די להוא
אחרי דנה ויציב חלמא ומהימן פשרה:
באדין מלכא נבוכדנצר נפל
על אנפוהי ולדניאל סגד ומנחה וניחחין אמר
לנסכה לה: ענה מלכא לדניאל ואמר מן קשט
די אלהכון הוא אלה אלהין ומרא מלכין וגלה רזין
די יכלת למגלא רזא דנה: אדין מלכא לדניאל
רבי ומתנן רברבן שגיאן יהב לה והשלטה על כל
מדינת בבל ורב סגנין על כל חכימי בבל:
ודניאל בעא מן מלכא ומני על עבידתא די מדינת
בבל לשדרך מישך ועבד נגו ודניאל בתרע מלכא:
נבוכדנצר מלכא עבד
צלם די דהב רומה אמין שתין פתיה אמין שת
אקימה בבקעת דורא במדינת בבל: ונבוכדנצר
מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא
ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל
שלטני מדינתא למתא לחנכת צלמא די הקים
נבוכדנצר מלכא: באדין מתכנשין אחשדרפניא
סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא
וכל שלטני מדינתא לחנכת צלמא די הקים
נבוכדנצר מלכא וקאמין לקבל צלמא די הקים
נבוכדנצר: וכרוזא קרא בחיל לכון אמרין
עממיא אמיא ולשניא: בעדנא די תשמעון קל
קרנא משרוקיתא קיתרס סבכא פסנתרין סומפניה
וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלם דהבא די הקים
נבוכדנצר מלכא: ומן די לא יפל ויסגד בה
שעתא יתרמא לגוא אתון נורא יקדתא: כל קבל
דנה בה זמנא כדי שמעין כל עממיא קל קרנא
משרוקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וכל זני זמרא
נפלין כל עממיא אמיא ולשניא סגדין לצלם דהבא
די הקים נבוכדנצר מלכא: כל קבל דנה בה זמנא
קרבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא:
ענו ואמרין לנבוכדנצר מלכא מלכא לעלמין חיי:

קל קרנא׃ כל קבל דנה בה זמנא כדי שמעין׃ ומן׳ זוגין מן ד׳ הנינא משניא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות השי״ן בערך שנה בס״ד׃ תשמעון ו׳ וסי׳ עקב לא תשמעון בקול יי׳׃ והיה עקב תשמעון׃ אם שמוע תשמעון אלי נאם יי׳ דירמיה׃ והיה אם שמע תשמעון דזכריה׃ בעדנא די תשמעון קל קרנא׃ בען הן איתיכון עתידין די בעדנא׃ כל קבל דנה חד מן ד׳ פסו׳ אית בהון כל כל וכל כל וסימ׳ כל החיה כל הרמש׃ ועתה כל נביאי הבעל׃ וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל׃ כל קבל דנה בה זמנא׃ מלכא מלכא ל׳ דסמ׳ ענו ואמרין לנבוכד נצר מלכא לעלמין חיי׃ והוא חד מן א״ב תאומים וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ד׃

רבינו סעדיה גאון

וביומיהון׃ ובימי המלכים האלה במלכות הרביעית יקים אלהי השמים מלוכה אשר לעולמי׳ לא תשחת ולא תעזב לעם אחר תדיק ותכלה כל אלה המלכיו׳ והיא תקו׳ לעולם׃ כל קבל׃ פירוש כי מן ההר הוא אברהם ההר הגדול כאמרו ומראש הררי קדם׃ אתגזירת׃ שנגזרה ונפרדה׃ אבן׃ כמו שנאמר ומשם רועה אבן ישראל ואמר על ידי זרובבל מי אתה הר הגדול לפני זרובבל תהיה למישור והוציא את האבן הראשה׃ די לא בידין׃ שלא בידי אדם אלא בגבורת אלהינו יצתה בת קול ואמרה יציב חלמא ומהימן פשרא׃ פ״א ואצבעתא מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל הם כפות רגלים עם האצבעות כדאמרי׳ למעלה רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף׃ מן קצת מלכותא תהוא תקיפא׃ ממלכות טיטוס עד מלכות הרקוליאוס היתה מלכות רומא תקיפא שהיתה תופסת כל העולם כולו ומלך גם ישמעאל עמו והיתה מלכות ישמעאל תבירא וחלשא׃ בזרע אנשא׃ שיש כרכים וכפרים שתופסין בני יון ובני ישמעאל ולוקחין אלו ואלו מהן מס ודע שאלו לוקחין מבנותיהן של אלו ואלו מבנותיהן של אלו ואין ביניהם אהבה וזהו שכתוב מתערבין להון בזרע אנשא ולא להוון דבקין׃ פ״א תקיפא זו אדום תבירא זו ישמעאל מתערבין להון בזרע אנשא ומתחתנים אלו עם אלו ואינם מאמינים בטעותן׃ ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה׃ לתקן לו כמו נסכתי מלכי תיקנתי מלכי כלומר שהיה מתקן לו שיהא לוקח מנחה שלו בכל שעה ושעה ויש שפותרין מנחה וניחוחין ממש ואמר לנסך לו כמו ש׳ למני ממסך שביקש לעשותו אלוה ולא קיבל וחבירו מוכיח לפי שסברא נבוכד שלא קיבל דניאל אמר לו המלך מן קשוט די אלהכון אלה הוא אלהין אלהי האלהים ואדוני האדונים ומגלה רזין והודה בהקב״ה׃ לדניאל רבי׃ גידל לדניאל ונתן לו מתנות לרוב והשליטו בכל מדינות בבל ורב על הפחות ועל הסגנים׃ נבוכדנצר מלכא עבד צלם׃ כל כך למה כדי להכשיל את ישראל כי על דברת הפתרון שפתר לו דניאל שעתידין המלכיות להבטל ומלכותן של ישראל להתקיים חשב בלבו להפיל את ישראל בעלילה׃ אקימיה בבקעת דורא׃ באותו מקום שנפלו שם בני אפרים ויש אומרים הרוגי ישראל היו שם שהרגו הכשדים בבואם בגלו׳ ולמה הקים שם הצלם כדין להפחידם׃ אחשדרפניא הם שטים למלכות ופתרונו אחויים סרדים פנימה׃ סגניא ופחותא׃ סגנים הם שרי הצבא׃ ופחותא הם שלטונים וקצינים כמו פחות הארץ׃ אדרגזריא׃ אדרי גוזרים ובטוב שאם יאמר להם המלך הם גוזרין אותו בטוב׃ גדבריא׃ גזברים׃ דתבריא׃ דתיהם בריא שהן יועצי המלך ודתם ועצתם ברורה׃ תפתיא׃ שומרי מפתחות כמו והמסגרות והפותות ויסוד תפתיא תפתה הם הממונין על כבשן האש היא התופת ששם שורפין בני אדם המורדין במלכות׃ פ״א אדרגזריא אדירים הגוזרים והכורתים המשפט על פיהם שרי׳ וכמו אלו׳ וקציני׳ וכל שלטוני המדינות׃ וכרוזא׃ הוא קול האדם המכריז׃ קל קרנא׃ קול השופר שהוא מן הקרן׃ משרוקיתא׃ כלי ששורקין בו שלוחי מלכיות לקבץ העם כמו אשריקה להם ואקבצם׃ קיתרס׃ כנור׃ סבכא׃ עוגב׃ פסנתרין׃ הוא הנבל׃ סומפוניה׃ הוא שמשמיעין בו הרועים כמין נור תפוח ודוגמתו לבית המפוכות׃ וכל זני זמרא׃ וכל מיני זמר לתיכו מתרגמי׳ לזנוהי׃ יתרמא׃ יושלך כמו רמה בים׃ אתון נורא יקדתא׃ כבשן אש יוקדת כבשן מתרגמינן אתונא׃ כל קבל דנה׃ למען זאת׃ ואכלו קרציהון׃ אמרו רכילות לא תלך רכיל מתרגמי׳ לא תיכול קורצין הלשינום למלך׃ סמית

אבן עזרא

וביומיהון׃ מלכות המשיח׃ לא תשתבק׃ לא תעזב ולא תאחר׃ כל׃ וטעם די לא בידין לא בחיל ולא בכח רק מעצמה בגעת הקץ׃ ויציב חלמא׃ ונכון החלום ונאמן פתרונו׃ באדין׃ סגיד׃ השתחוות ויסגד לו וישתחו׃ ניחוחין׃ והנה חשבו כמו אלוה׃ ענה׃ מן קשוט׃ קשט אמרי אמת׃ אדין׃ רבי׃ גדל׃ יש אומרים כי מדינה שם מחוז אם כן איך היו לאחשורוש שבע ועשרים ומאה מדינה ומלך שיש לו עשרה הוא מלך גדול וכתוב וגזל ומשפט וצדק תראה במדינ׳ שהטעם עיר המלוכה וכתוב ליהוד ומדינתא לבית אלהא רבא ועוד ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואם עילם מחוז למה לא אמר במדינת עילם כאשר פירשתי במדינת בבל׃ ורב סגנין׃ כמו ויבא סגנים׃ ודניאל בשער המלך׃ כי היא מעלה גדולה כי שם ישבו הדיינין והשופטים וככה ומרדכי יושב בשער המלך כאשר פירשתי במגלת אסתר׃ כבוכדנצר׃ רומיה׃ הוא גובהו הוא קומתו׃ פותיה׃ רחבו שש אמות׃ בבקעת דורא׃ ויסבו שם היא בקעת דורא׃ ונבוכד נצר׃ למכנש׃ לקבץ ולחבר׃ אחשדרפנים והנזכרים אחריהם הם מעלות שבע בלשון ישמעאל רק לא כדע פירוש אדרגזריא והבאים אחריהם וחכם היה בספרד שפירש אדרגזריא אדירי גזרין ואין צורך על כן כניחם כי לא יועילו׃ למתא׃ לבוא׃ באדין׃ אז התאספו הנזכרים׃ וכרוזא׃ המעביר קול בחיל׃ אמר יפת כי עמים יש להם אלהים ואומים בלא תורה ולשונות מהם תורה אחת להם ולא לשון אחד או באין תורה׃ בעידנא׃ בעת׃ קל קרנא׃ קול השופר׃ משרוקיתא כלי לשרוק בו רק קתרוס וחביריו כולם כלי נגונים הם גם בלשון הקדש כינור ומחול ומינים ועוגב וטמותם לא ידענום אע״פ שעוגב מגזרת ותעגבה ומינים שני כלי׳ ומחול חליל וכינור כדמות מנורה ואלה סברות בלא ראיה׃ ומן׃ יתרמא׃ יושלך וכמוהו רמה בים׃ כל׃ בהשלמת כל זה׃ אכלו קרציהון׃ תרגום לא תלך רכיל המדבר בסתר רעה על אחר כאילו אוכל בשרו׃ ענו׃ משפט המדברים אל המלך להתפלל שיאריכו ימיו׃ אכת

דניאל

כל ד׳ פשוטה בל׳ישן ארמית קמץ בס״ר פתחין וסי׳ מברך שדרך מישך תתחרך: הקמת ב׳ וסי׳ איתי גברין יהודאין די מנית. והן לא ידיע להוא לך מלכא: והתיו ג׳ חד מ״ל וסי׳ לקראת צמא התיו מים. אספו כל חית השדה התיו לאכלה. באדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא. כתרא מ״ל: תשמעון ו׳ וסי׳ נמסר לעי״ל בסיפרא כהאי סי׳: והן ה׳ וסי׳ והן לא יאמינו לי. והן אצוה על חגב. והן חלמא ופשר׳. והן לא תסגדון בה שעתא. והן לא ידיע להוא לך. ב׳ בנהון ד״פ וסי׳ והן חלמא ופשר׳. והן לא ידיע להוא לך מלכ׳. וצלם ל׳ באדין נבוכדנצר התמלי חמה וב׳ צלם וסימ׳ ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן. נבוכד נצר מלכא עבד צלם. ואינון מן א״ב כן תרין א׳ חד וא׳ וסי׳ נמסר בסמ׳ רבתא במערכת אות האלף

אנתה מלכא שמת טעם די כל אנש די ישמע קל קרנא משרקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסיפניא וכל זני זמרא יפל ויסגד לצלם דהבא: ומן די לא יפל ויסגד יתרמא לגוא אתון נורא יקדתא: איתי גברין יהודאין די מנית יתהון על עבידת מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלך לא שמו עליך מלכא טעם לאלהיך לא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין: באדין נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך מישך ועבד נגו באדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא: ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין: כען הן איתיכון עתידין די בעדנא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסומפניה וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלמא די עבדת והן לא תסגדון בה שעתא תתרמון לגוא אתון נורא יקדתא ומן הוא אלה די ישיזבנכון מן ידי: ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנה פתגם להתבותך: הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכל לשיזבותנא מן אתון נורא יקדתא ומן ידך מלכא ישיזב: והן לא ידיע להוא לך מלכא די לאלהיך לא איתנא פלחין ולצלם

דהבא די הקימת לא נסגד: באדין נבוכדנצר התמלי חמא וצלם אנפוהי אשתנו על שדרך מישך ועבד נגו ענה ואמר למזא לאתונא חד שבעה על די חזה למזיה: ולגברין גברי חיל די בחילה אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו למרמא לאתון נורא יקדתא: באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון פטישיהון וכרבלתהון ולבשיהון ורמיו לגוא אתון נורא יקדתא: כל קבל דנה מן די מלת מלכא מחצפה ואתונא אזה יתירה גבריא אלך די הסקו לשדרך מישך ועבד נגו קטל המון שביבא די נורא: וגבריא אלך תלתהון שדרך מישך ועבד נגו נפלו לגוא אתון נורא יקדתא מכפתין: אדין נבוכדנצר מלכא תוה וקם בהתבהלה ענה ואמר להדברוהי הלא גברין תלתא רמינא לגוא נורא מכפתין ענין ואמרין למלכא יציבא מלכא: ענה ואמר הא אנה חזה גברין ארבעה שרין מהלכין בגו נורא וחבל לא איתי בהון ורוה די רביעיא דמה לבר אלהין: באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא יקדתא ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עליא פקו ואתו באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו מן גוא נורא:

בס״ר: הסיקו חד מן מלין כתיב וי״ו בסוף תיבו׳ וחסרים יו״ד בל׳ישן ארמית וסי׳ סלקו קרבו התרחצו הסקו שלטו ורגשו הדקו הנפקו: לגוא סימן כל גוא לגוא בגוא יציבא ליציבא גובא לגובא שביבא מהיבא כלהון כתיב א׳ בסוף וכל דהבא דכו׳ בב״ג כתיב ה׳ וסימ׳ ואף מאני די בית. ואף מאניא די בית אלהא. ובה די עלך ועל אחך. וכל עשבא כתבא כתי׳ א׳ בב״ב כתי׳ ה׳ וסימ׳ די יקרא כתבה דנא. די כתבה דנה יקרון. ברכה ונבזבה רבח כלהון כתיב ה׳: באדין ה׳ בטעם בסיפרא וסימני׳ כפתו בסרבליהון. באדין קרב נבוכד נצר. מהנחך לך להוין ונבזביתך. באדין מלכא אמר והתיו לדניאל. באדין דריוש מלכא:

אבן עזרא

אנתי שמת. הודעת טעמך: לגו אתון. כבטן האש: איתי. יש: די מנית יתהון. כמו אשר מנה שר הסריסים והנה יש שאלה אין ספק כי דניאל הוא היה יותר נכבד וידעו שהוא לא השתחוה לצלם למה לא הזכירוהו הכשדים למלך ולפי דעתי כי פחדו להזכירו אחר שידעו שהמלך הקריב לפניו ניחוחי׳ כאשר יעשה לאלהיו ויפת בן עלי אמר כי היו אוהביו על כן לא הזכירוהו ואין צריך: באדין. להיתיה. כמו שובו אתיו רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כי הפועל יוצא: הצדא. שאלה האמת הוא ככה: כען. עתה הנה ישנם עתידים חלק להם כבוד אולי לא יהרגם בעבור כבוד דניאל: ענו. לא חשחין. לא צריכין אנו להשיבך כי אלהינו שאנחנו עובדים כמו פולח ובוקע בארץ יכול להצילנו מכבשן האש גם מידך אם רצה והנה אם לא יציל ידוע יהיה לך: באדין. אנפוהי. אפו: למזא. להוסיף מוקד כמו מזי רעב: ולגברין גברי חיל. שהם בצבאותיו: לכפתא. לקשור: באדין. בסרבליהון. הם השמלה העליונה ומנהג האומות לשרוף האנשים במלבושיהם שאינם שוין כלום: וכרבלתהון. כמו ודויד מכרבל במעיל בוץ. ופטשיהון. חלוקין או מכנסים. ולבושיהון שאר בגדים: כל: מהחצפה. במהירות: די הסיקו. כמו והשיקו שבע שנים: שביבא. כמו לא יגה שביב אשו: אדין. להדברוהי. כמו בתוך הדברו: שריין. מותרין: וחבל. השחתה כמו וחבל את מעשה ידיך: ורויה די רביעאה. ותואר הרביעי. כבן אלהי׳ כמו מה ברי ומה בר בטני: באדין. לתרע. לשער וכמוהו תרעתים סוכתים: פוקו. צאו: ואתו. ובואו כמו שובו אתיו: ומתכנשין

רבינו סעדיה גאון

שמת טעם. שמת טעם וגזירה כמו מטעם המלך וגדוליו: ומן די לא יפל. מי שלא יפול וישתחוה: איתי גוברין יהודאין. יש אנשים יהודי׳ ולמה קרא שמם יהודים לפי שכפרו בע״ז שכל הכופר בע״ז נקרא יהודי מרדכי כפר בע״ז של המן ונקרא יהודי שנ׳ איש יהודי בתיה כפרה בע״ז ונקראת יהודית שנ׳ ואשתו היהודיה: די מנית יתהון. ששמת אותם ושמת עליהם שרי אלפים מתרגמינן ותמני עליהון: על עבידת מדינת בבל. על מלאכת מדינת בבל לתקן השווקים והדרכים והאומנות וכל דרכי העיר: לא שמו עליך מלכא טעם. כלומר אינם חוששים על דבריך: להיתיה. להביא: אלך. אלה: היתיו. הובאו: הצדא. בודאי: לא חשחין אנחנא. אין אנו חוששין אין אנו צריכין להסיבך על זה הדבר: הא איתי אלהנא. הנה יש אלהינו: והן לא ידיע להוי לך מלכא ואם לא יציל אותנו אעפ״כ ידוע יהיה לך המלך שאנו לא נעבוד ולא נשתחוה לטעותך אלא נמסור נפשינו לשריפה כמאנ קל וחומר בעצמן מן הצפרדעי׳ ומה צפרדעים שלא נצטוו על קדושת השם והפילו הכי מסרו עצמם לשריפ׳ לתוך כבשן האש שנ׳ בהם ובתנוריך ובמשארותיך אימתי התנור חם בזמן שהמשארות מצויות ללוש בעבור הבורא לקדש שמו במצרים לעיני פרעה אנו על אחת כמה וכמה שנמסור נפשינו לשריפת אש לקדש שמו בבבל לעיני נבוכד נצר: התמלי חימה. נתמלא חמה ודמות פניו נשתנה: ואמר למיזא. אמר להסיק לכבשן שבעתים ממה שראוי להסיקו כמו יזה גוים ישרוף גוים: ולגברין. ולאנשים אנשי חיל אשר בחוזקה ובגבורה: לכפתה. לאסור לאסורך מתרגמי׳ לכפתה יתך: מחצפא. דבר המלך יצא בחוצפה ובתוקף: אזה יתירא. הוסק ביותר: סרבליהון. המנעלים ויש אומרים בתי שוקים שלהן:

פטשיהון. המכנסים שבירכותיהן: כרבלתהון. אלו הקסידין שבראשן כמין כובעי׳ וי״א כרבלתהון הן הטליתות המעוטפי׳ בהן: ולבושיהון. שאר בגדיה׳. פי׳ א׳ סרבליהון מקטוריין שלהן שצל באות שלהן כלומר סר בליהון כמו באלות הם בגדי תמיד. פטשיהון הם המעילים שעליהן. כרבלתהון הם החלוקים שלהן: ורמיו. והשליכו אותם: די הסיקו. אשר הוציאו לשריפה. קטיל המון. הרג אותם. שביבא. שביב האש כמו שביב אשו: תלתיהון. שלשתם: מכפתין. אסורין: תוה. חרד ויחרד מתרגמינן ותוה: בהתבהלה. במהירות: להדברוהי. לשריו ומנהיגיו וינהג מתרגמינן ודבר: יציבא. כנון: גוברין ארבעה. והלא לא היו אלא שלשה אלא גבריאל המלאך שהוא שלבר בא וכיבה את האש של כבשן: שרין. מותרין ויפתח הגמלים מתרגמינן ושרא: וחבל. כמו מום וחבלה כדתנן החובל בחבירו: ורוה. ותואר כמו ויפת תואר ספירת ריוו: לבר אלהין. למלאך אלהים כמו ויראו בני האלהים וי״א לבר אלהין לבריות ודקיות מלאך: והדברי

וריח ה' וסימ' וריח לו כלבנון· וריח שלמותיך כריח· וריח אפך כתפוחים· וריח שמניך מכל בשמים· וריח נור לא עדת בהון: נגוא ל' כתיב א' וכני שים טעם די כל עם אמה· והוא חד מן י"ב דכתי' א' בסוף תיבותא ולא קרי' וסימני רפוא למטה בנימן פלטי· ההלכוא ויהי כהוציאם את המלכים· הקליא ויאמר ישי לדוד בנו· אבוא אשר אמר אליהם ואת' רצוא והחיות רצוא ושוב· ואתיקהא ומדד ארך הבנין אשר על· נקא מצרים לשממה תהיה· נקיא ויקראו אל יי' ויאמרו אנה יי' אל נא נאבדה· נגוא ומני שים טעם די כל עם אמה· ושציא ביתה דנה עד יום· יפוא ויתנו הכסף לחצבים· ארעא וכתרך תקום מלכו אחרי: יבהלנני ג' וסימ' חלם חזית וידחלנני·

ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא חזין לגבריא אלך די לא שלט נורא בגשמהון ושער ראשהון לא התחרך וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהון: ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכה ושיזב לעבדוהי די התרחצו עלוהי ומלת מלכא שניו ויהבו גשמיהון די לא יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלההון: ומני שים טעם די כל עם אמה ולשן די יאמר שלה על אלההון די שדרך מישך ועבד נגוא הדמין יתעבד וביתה נולי ישתוה כל קבל די לא איתי אלה אחרן די יכל להצלה כדנה: באדין מלכא הצלח לשדרך מישך ועבד נגו במדינת בבל: נבוכדנצר מלכא לכל עממיא אמיא ולשניא די דארין בכל ארעא שלמכון ישגא: אתיא ותמהיא די עבד עמי אלהא עליא שפר קדמי להחויה: אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין מלכותה מלכות עלם ושלטנה עם דר ודר: אנה נבוכדנצר שלה

הוית בביתי ורענן בהיכלי: חלם חזית וידחלנני והרהרין על משכבי וחזוי ראשי יבהלנני: ומני שים טעם להנעלה קדמי לכל חכימי בבל די פשר חלמא יהודענני: באדין עללין חרטמיא אשפיא כשדיא וגזריא וחלמא אמר אנה קדמיהון ופשרה לא מהודעין לי: ועד אחרין על קדמי דניאל די שמה בלטשאצר כשם אלהי ודי רוח אלהין קדישין בה וחלמא קדמוהי אמרת: בלטשאצר רב חרטמיא די אנה ידעת די רוח אלהין קדישין בך וכל רז לא אנס לך חזוי חלמי די חזית ופשרה אמר: וחזוי ראשי על משכבי חזה הוית ואלו אילן בגוא ארעא ורומה שגיא: רבה אילנא ותקף ורומה ימטא לשמיא וחזותה לסוף כל ארעא: עפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון לכלא בה תחתוהי תטלל חיות ברא ובענפוהי ידרון צפרי שמיא ומנה יתזין כל בשרא: חזה הוית בחזוי ראשי על משכבי ואלו עיר וקדיש מן שמיא נחת: קרא בחיל וכן אמר גדו אילנא וקצצו ענפוהי אתרו עפיה ובדרו אנבה תנד חיותא מן תחתוהי וצפריא מן ענפוהי:

אתכרית רוחי אנה דניאל· עד כה סופא די מלתא: עללין חד מן ד' נסבין יתיר לבד וסימ' באדין עללין חרטמיא אשפיא· אדין עללין כל חכימי· עללת כלכהא לקבל מלי מלכא· ולהלחם ויאמ' המלך אל ציבא· וחד חלוף חי· ובניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל: כשום ל' כתי' כף די שמיה בלטשאצר· כשם אלהי וחד בשם והתנבי חגי ואינון מן א"ב מן חד חד חד ב"ית וחד כ"ף ברישי' וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הב"ית בס"ד: ראשי ד' וסימ' חלם חזית וידחלנני· וחזוי ראשי על משכבי חזה· חזה הוית בחזוי ראשי· אתכרית רוחי אנה דניאל: ומזון ג' וסימ' ולאביו שלח כזאת· ומזון לכלא ביה· ותכירו:

רבינו סעדיה גאון

והדברי מלכא. שרים מנהיגי המלך: לגובריא אילך. לאנשים האלה: בגשמהון. בגופם כמו גשמיה יצטבע: לא התחרך. לא נשרף ואיכה שריפה ממש בכל הראש אלא אפילו לא עשתה חרכים וקרחים בראש כאן וכאן ומחלוקתו מבין מן החרכים ואמיתת דבר חרך הוא יוקד: לא עדת בהון. כמו לא עדה עליו שהוא לשון הסרה ותרגום המלה יאכל עד כלומר לא אכלה ובזה בהן והוא פתרון לא עלת לא עדת כלומר לא הגיעה ויתכן להמיר עדת עם עלת כי כן כתיב על מידבא עד מידבא: די התרחיצו. אשר בטחו אשר יבטח מתרגמי' דמתרחיץ: ומלת מלכא שניו. ודבר המלך שינו ומסרו גופם לשריפה לבלתי עבוד והשתחות לכל אלוה זולתי לאלהיהם: שלו. דבר מבוער והוא לשון שגגה מתרגמי' שלותא: הדמין. נתחים: נולי. הוא מקום מופקר ומכוון למוצאות ולאשפה: הצלח. הצליח: אז שלח איגרות וכתב כן נבוכד מלכא לכל עממיא וגו': ספר קדמי להחויא. נאה לי להגיד: מלכותיה מלכות עלם ושולטניה עם דר ודר. עם דור המבול ודור הפלגה והמצריים וכל דור ודור: שלה. כמו שליו: וידחלינני. לפי שראה אילן בחלומו וחתכוהו ועל כן פחד מאד: והרהורין על משכבי. לפי שהיה מחשב בלבו שאין כמוהו לא מלך ולא חכם והראוהו שהוא טיפש ומוטה: להנעלה. להביא: גזריא. הם הגוזרים מה שמצוה המלך: ועד אחרין. ואחר כן במעט רגע: די רוח אלהין קדישין. אשר רוח נבואה כמלאכים הקדושים בו: וכל רז לא אנס לך. כל סתום אינו ספק לך כמו לא יאניסו. פ"א וכל רז לא אנס לך וכל רז וסתום אינו מצער לך כלומר אין אתה מצטער לפי שאתה נביא מובהק אנס כמו כסיסין: חזוי חלמי. החלום אומר אני ופתרונו אמור אתה: ואלו אילן בגו ארעא. והנה אילן בארץ ישראל בטבור הארץ באמצעית העולם: ימטא לשמיא. על שאמר בלבו אעלה על במתי עב: וחזותיה. ומראהו: עפיה שפיר. כמו מבין עפאים יתנו קול כלומר ענפיו הם השלטונים שלו יפים: ואיבביה. פירותיו מפרי הארץ מתרגמינן מאיבא דארעא הם שאר העם. ד"א וחזותיה לסוף כל ארעא הם הלגיונות שלו שמכסין כל הארץ: ומזון לכלא ביה. שהכל מתפרנסין מתחת ידו: תטליל חיות ברא. העמים שבחוצה לארץ שדומין לחית השדה: וצפרי שמיא. הם ישראל שדומין לעוף השמים: יתזין. לשון מזון ועל דעתי מאחר שאמר ומזון לכלא ביה מה צורך לומר ומיניה יתזין כל בישרא אלא ממנו מסיקין ודולקין ואופין כל בני בשר כמו למזא לאתונא: ואלו עיר וקדיש. והנה בת קול מתעוררת מן הקדש מן האויר ויורדת לקצץ האילן. פ"א עיר וקדיש מלאך אכזר וקדוש עיר מחריב וכן ערו: קרא בחיל. ואותו מלאך היה קורא בכוחו ואומר גדו אילנא קצצו האילן כמו ויתגודדו כמשפטם גדו אילנא הוא המלך: וקציצו ענפוהי. הענפים הם גדולי מלכות: אתרו עפיה. כמו ימרט ראשו מתרגמי' יתר שער רישיה כי ישל זיתך מתרגמינן ארי יתרון זיתך. עפיה הם הענפים הקטנים והם שרי הארץ ואמרו אנשי לבב ענפוהי הם ענפים ממש עפיה הם העלים ומבין עפאים יתנו קול מבין עלים שבאילנות: ובדרו אנביה. ויפזרו מתרגמינן ובדרו נפצו פירותיו הם הסוחרים: תנוד מתחותוהי. תנוד תטלטל מתחת מלכותו גלות כל הגוים הדומים לחית השדה: וציפרי שמיא. הם גליות ישראל ויהודה ממנו מתפזרין: גרס

אבן עזרא

ומתכנשין. והדברי מלכא. יועציו שהן נוהגין עמו: בגשמיהון. גופותם כמו וגשם ינרל: וריח נור. ריח אש לא עבר עליהם כמו מעדה בגד ביום קרה: לא התחרך. כמו לא יחרוך רמיה צידו והזכיר הגבר העליון ואין צריך להזכיר האחרים: ענה. שלח מלאכיה. הוא הרביעי כמו חונה מלאך יי' סביב ליראיו וככה וישלח מלאך ויוציאנו ממצרי' ומלאך פניו הושיעם המלאך הגואל ויסע מלאך האלהים ושר אמר לך זה באר היטב: ומני. שלו. כמו שגגה וכמוהו על השל כל. להצלה כדנא. כאלהים הזה: באדין. הצלח. מגזרת הצלחה וכמוהו ודניאל הצלח: נבוכד נצר מלכא. עתה יחל לספור אגרת שכתב נבוכד נצר לכל העמים הדרים בכל ארץ מלכותו ותחלת הכתב שלמכון ישגא ירבה כמו הן אל שגיא: אתיא. אותות: ותמהיא. מופתים שיתמה אדם מהם שלא ראו כמותן: אלהא עילאה. עליון על כל אלהים: ספר קדמי להחויה. כמו הנותן אמרי שפר: אתוהי. רברבין. גדולים וזה הכפל כמו גלגל: אנה. שלה. כמו שלו הייתי: חלם. וידחלינני. הפחידני: והרהורין. הרהור הלב ואין ריע לו: וחזוי ראשי. כי העינים הם בראש או בעבור היות החזיון במוח: ומני. יספר כל המעשה שעבר ונכת' ככה בעבור כבוד דניא' שכת' המלך ככה לכל מדינות מלכותו ותפארת גדולה היתה לישראל: באדין עלין. באין היו לפניו. אמר אנה ולא אמר אמרית כי גם הוא נכון בלשון וכמוהו אני הגבר ראה ונשאר אני כי אומלל אני כי הוא פתח: ועד אחרין. אחרון ואם בו רוח אלהין קדישין הוא קדוש: בלטשאצר: לא אנס. לא יכבד וכמוהו אין אונס כמו מנכה מכריח: וחזוי. אילן. עץ בתוך האדמה: רבה. גדל: ימטא. יגיע: וחזותיה. שעיפיו וכמוהו קרן חזות שיש לו כדמות שעיפים: עפיה. אמר יפת ענפיו וכמוהו מבין עפאים יתנו קול גם הוא פירש וחזותיה עביו וככה קרן חזות ויש אומרים כי עפיה עליו: ואנביה. ופריו: תטלל. כדמות צל: ובענפוהי. ענפיו: צפרי. עוף: יתזין. מגזרת מזון: עיר. מלאך ורבי משה אמר שאיננו גוף והוא ער תמיד ולא יישן: נחית. ירד וכמוהו נחית גבוריה: קרא בחיל. בכח: וקציצו. כרותו: אתרו. הפילו: בדרו. הפיצו או השחיתו: תנוד. תנע ותנד: גרס

ובטל ב' ובענין וסים' כרם עקר שרשוהי רפ' · ודי חזה מלכא עיר וקדיש נחת ׃ סימן קדמ' על דברת די פשרא· תנינא עד דברת די ינדעון חייא די שליט ׃ פשרא ב' כתי' א' וסים' דנא חלמא חזית אנה מלכא· אדין דניאל ׃ אמר ג' קמצין בסיפ' וסים' אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא· די חזית ופשרה אמר· ואנת בלטשאצר פשרה אמר ׃ להודעותני ד' מל' בליש' וסי' הן לא תהודעונני חלמא· לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל· כען הן תכול כתבא למקר'· שאלנא להום להודעותך די נכתו' ׃ להודעותני ג' ב' מל' וא' חס' וסי' ב' מל' דלעיל· וא' חס' וכען העלו קדמי ׃ ומזון לכלא ביה חד מן י"א מלין כטעמא פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח כמ"א מקומות שישרתנה מאיילא וסימ' נמס' לעיל בסיפ'

ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־
פרזל ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע
ועם־חיותא חלקה בעשב ארעא ׃ לבבה מן־
אנושא ישנון ולבב חיוא יתיהב לה ושבעה עדנין
יחלפון עלוהי ׃ בגזרת עירין פתגמא ומאמר
קדישין שאלתא עד־דברת די ינדעון חייא די־
שליט עליאה במלכות אנושא ולמן־די יצבא יתננה
ושפל אנשים יקים עליה ׃ דנה חלמא חזית אנה
מלכא נבוכדנצר ואנתה בלטשאצר פשרא אמר
כל־קבל די כל־חכימי מלכותי לא־יכלין פשרא
להודעותני ואנתה כהל די רוח־אלהין קדישין בך ׃
אדין דניאל די־שמה בלטשאצר אשתומם
כשעה חדה ורעינהי יבהלנה ענה מלכא ואמר
בלטשאצר חלמא ופשרא אל־יבהלך ענה ב
בלטשאצר ואמר מראי חלמא לשנאיך ופשרה
לעריך ׃ אילנא די חזית די רבה ותקף ורומה
ימטא לשמיא וחזותה לכל־ארעא ׃ ועפיה שפיר
ואנבה שגיא ומזון לכלא־בה תחתוהי תדור חיות
ברא ובענפוהי ישכנן צפרי שמיא ׃ אנתה־הוא
מלכא די רבית ותקפת ורבותך רבת ומטת לשמיא
ושלטנך לסוף ארעא ׃ ודי חזא מלכא עיר וקדיש
נחת מן־שמיא ואמר גדו אילנא וחבלוהי ברם
עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־פרזל
ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם־
חיות ברא חלקה עד די־שבעה עדנין יחלפון
עלוהי ׃ דנה פשרא מלכא וגזרת עליא היא די
מטת על־מראי מלכא ׃ ולך טרדין מן־אנשא
ועם־חיות ברא להוה מדרך ועשבא כתורין לך
יטעמון ומטל שמיא לך מצבעין ושבעה עדנין
יחלפון עליך עד די־תנדע די־שליט עליא במלכות
אנשא ולמן־די יצבא יתננה ׃ ודי אמרו למשבק
עקר שרשוהי די אילנא מלכותך לך קימה מן־די
תנדע די שלטן שמיא ׃ להן מלכא מלכי ישפר
עליך וחטיך בצדקה פרק ועויתך במחן ענין הן ת
תהוה ארכה לשלותך ׃ כלא מטא על־נבוכדנצר
מלכא ׃ לקצת ירחין תרי־ ד
עשר על־היכל מלכותא די בבל מהלך הוה ׃ ענה
מלכא ואמר הלא דא־היא בבל רבתא די־אנה
בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי ׃
עוד מלתא בפם מלכא קל מן־שמיא נפל לך
אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותה עדת מנך ׃
ומן־אנשא לך טרדין ועם־חיות ברא מדרך עשבא
כתורין לך יטעמון ושבעה עדנין יחלפון עליך
עד די־תנדע די־שליט עליא במלכות אנשא
ולמן־די יצבא יתננה ׃ בה־שעתא מלתא
ספת על־נבוכדנצר ומן־אנשא טריד ועשבא
כתורין יאכל ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די
שערה כנשרין רבה וטפרוהי כצפרין ׃

בהאי ס' ובסדר פנחס ׃ תהוה ג' כתי' ה' וסי' מלכו פל' ג' תהוה· מן קצת מלכות' תהוה תקיפ'· תהוה ארכ' לשלותך ׃ כלא ג' וסי' מהדק וחשל כלא· כלא מטא על נבוכד נצר מלכא· לדריוש מלכא שלמא ׃ מטא ג' חד כתי' א' וסי' כלא מטא· ועד עתיק יומין· וזמנא· קדמא כתיב א' ׃ עדת ב' קמצין וסימ' וריח נור לא עדת· מלכותא עדת מנך· וכל קרי' פתח עדת ישראל עדת יי' ואינון מן שיטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל ספר חלוף לה וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך חלף בס"ד ׃ על נבוכד נצר ב' דסמי' וסימ' כלא מטא· בה שעתא מלתא ספת· ותרין אל נבוכד נצר וסימ' ביד אלעשה בן שפן· וירדפו חיל בשדים· ואינון חד מן ב' זוגין תרין אל ותרין על וסי' נמסר במסר' רבת' בערך אל בכ"ד ׃

אבן עזרא

ברס· אך עיקר שרשו בארץ עזבו ויעמוד בין העשבים ובין הדשאים כמו אסור בנחשתים ׃ ובטל יצטבע· ירוה ׃ לבביה· לבו מלב אנוש ישנו ׃ יחלפון· יעברו כמו הגשם חלף הלך לו ׃ בגזירת· ככה גזרו שהם משרתי השם כאשר צוה ומאמר קדושים זאת והשאלה למה זה בעבור שידעו החיים כי העליון הוא השם שליט במלכות אנשים השפלה ולאשר ירצה יתננה ושפל אנשים יקים עלה ׃ דנה· כך אמרתי לדניאל ׃ אדין· אשתומם· השתומם שעה אחת ׃ מרי· אדוני ׃ לערך· כמו ויהי עריך וזה דרך מוסר עם המלך ויש אומרים כי לבו לשם ואין צורך כי נכון הוא כמשמעו ׃ אילנא· אמר רבי ישועה כי וחזותיה מלשון חזה שהוא נראה וככה קרן חזות ואם כן איך יפרש ותעלנה חזות ארבע תחתיה ׃ ועפיה· והפסוק אחריו אין צריך פירוש ׃ דנא· הוא הפתרון כאשר כאמר לך· ופירוש מלכי עצתי וכמוהו וימלך לבי עלי ׃ פרוק· גאל כמו ויפרקינו מצרינו ׃ במחן עניין· לחון עניים ׃ הן יהיה אריכות לשלותך או כמו ארוכה לשגגתך ׃ כולא· הכל בא והגיע כן כתב בספר ואל תתמה שלא כתב עליו רק על נבוכד נצר כמו וישלח יי' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל והוא המספר וככה מה לך הוה גם ענה מלכא כאילו אמר ענייתי וכן בפום מלכא ׃ עדת· סרה ועברה מעליך אין לידעת לדעת אלו השבעה עדנין מה הם אם ימים או שבועי' או חדשים או שנים ולהיותם ימי' או שבועים אין נכון בעבור שכתו' עד די שעריה כנשרין רבה והגאון אמר שהם חדשים ולפי דעתי שהם שנים כמו עדן ועדנין ופלג עדן ואל יעלה על לבך שנבוכד נצר שב בהמה זכר או נקבה כי אין כתוב רק שישכון עם החיות ויאכל עשב כמוהם וטעם ולבב חיות שתסור דעתו והיא דעת הנשמה והכח בסור חכמת הנשמה שב לבו כשאר כלב חיה והעד על כל זה שאמר באחרונ' עיני לשמיא נטלית ומנדעי יתוב עלי ואני ראיתי אחד מחביריכו נאמן רוח והגיד לי שהיה באי אחד שהיה סרדיניא והנה ערל אחד יצא וברח מאבותיו כי סרה דעתו והשתגע והיה עם האילים שנים רבות והוא הולך על רגליו וידיו כמוהם והנה הלך מלך האי לצוד בידה ולקח האילים רבים ולקח הערל השוטה החשוב שהוא איל ובאו אבותיו והכירוהו ודברו אליו ולא ענה ונתנו לפניו לחם לאכול ואין לשתות ולא אבה ונתנו לו עשבים עם האילים ואכלו ובחצי הלילה ברח לאילות השדה ׃ ודי

רבינו סעדיה גאון

ברם עיקר שרשוהי· זו היא ושתי והפילו הכי ובאסור די פרזל ונחש שכפתוה שריסי המלך והרגוה בברזל ובאסור בכביעות כמו אוסרי לגפן· ר"א ובמסמר בכלי נחשת וברזל ׃ בדתאה· בדשא השדה ׃ יצטבע· יכובס כמו יכבס מתרגמינן יצבע ׃ ועם חיותא חלקיה· שהיה חלקו עם חיות ובהמות והיו מרביצין אותו כדכתיב ושור בהמות יחיתן שנעשה נבוכד נצר אתן לבהמות ואוכל עשב כמוהם ׃ טריד· טרוד ׃ לבבה מן אנשא ישנון· שהוסר ממנו לב אנוש וכטפש לבו כבהמה ׃ שבעה עדנין· שבע שנים ׃ בגזירת עירין· מלאכי אף וחימה הקדושים שנגזרין מפי הקב"ה ׃ עד דברת· למען ׃ למנדע די יצבא· למי שירצה יחפוץ מתרגמינן יצבי ׃ ושפל אנשי'· הוא נבוכד נצר שהוא קצר ושפל קומה· פ"א בגזירת המלאכים כל דבר ודבר· ובמאמר קדושי שמים שמואלין מן הקב"ה והוא גוזר והם מכריזים בעולם ׃ אשתומם· שתק וכאלם כשעה אחת כמו שבעת ימים משמים בתוכם ומחשבתו הבהילתהו ׃ מריא חלמא לערך· לשונאך כמו ויהי עריך ומלאו פני תבל ערים וכך אמר דניאל מרי רבון כל העולמים החלום יחול על נבוכד נצר אויביך ׃ די רבית ותקפת· אשר גדלת ותקפת ׃ ורבותך רבת ומטת· וגדולתך גדלה והגיעה ׃ ולך טרדין· מלאכי אף וחימה ׃ ומטל שמיא לך מצבעין· שמפשיטין מעליך הבגדים שיצטבע גופך מטל השמים שתלך ערום ויחף והגשם והטל יורדין עליך ׃ עד די תנדע· למען תדע ששולטין מן השמים ועל פי הבורא השולטנות ׃ ושבעה עדנין· יש פותרין אותן לחדשים ויהן לשנים ויהן לשבועות ׃ מלכי ישפר עלך· עצתי תיטב עליך איעצך מתרגמינן אמלכינך ׃ וחטאך· שעשית בצדקה תפרה ׃ ועויתך במחן ענין· ועונותיך תפרע בחנינות עניים ׃ פ"א ועויתך במחן ענין ועונותיך במכות מרדות ובתענית במיחן כמו והפילו השופט והכהו לפניו והוא מלקות ענין הם עינוי צום ותענית כלומר במלקות ובתעניות יכופרו ׃ הן תהוה ארכא לשלותך· תהיה תעלה וימים ארוכים לשלותך ׃ ספת· הגיעה ׃ ועשבא כתורין· אל תאמ' שהוא נעשה חמור או ערוד אלא כשוטה וכעס בער כבהמה ומן הלכלוך והזיעה והצואה גדלו שערותיו כנוצה של נשרים וצפורניו כצפורני פרס ועזניה שדורסין בצפורניהן ׃ כלא מטא· הוא בעצמו נבוכד נצר כתב באיגרתו כן כלומר הכל הגיע ובא עליו אלא לקצת ירחין תרי עשר הוא כתבן באיגרת מספר באיגרת ׃ ולעולה

מה עבדת חד מן ז' קמצי' דסמי' לה"ע וסי' ומה חטאתי כי דלקת: וכר מה עמדי וקח לך· ויאמר חזאל כי מה עבדך הכלב· ואמרתם על מה על כי העיר· וכה חשתן אנחנא· ויאמר לה מה עבדת· כי מה חפצו בביתו· וכל שאינן סמוכין לאח"ה ועי"ן דכו' בכמ"ד מה בסגול וכל מה בסגול הבא אחריו כמתג או במשרת אות של אחריו רפויה כמו מה לידידי אבל מה דארמית ודניאל ועזרא קמוצין: בגוה ה' בליש' וסימ' תככה נפשי מפני גוה· כי השפילו ותאמר גוה· וגוה מגבר יכסה· שלף ויצא מגוה· ודי מהלכין בגוה: כל לישן ארמית דהבא קדים לכספא כמ"ד כספא קדים לדהבא וסימ' נמסר לע"ל בסיפרא סימן כ': נפקה נפקו כתיב נפקה קרי' בה שעתה נפקו אצבען והוא מן ח' מלין כתיבו' בסוף

ולקצת יומיא אנה נבוכדנצר עיני לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב ולעליא ברכת ולחי עלמא שבחת והדרת די שלטנה שלטן עלם ומלכותה עם דר ודר: וכל דארי ארעא כלה חשיבין וכמצביה עבד בחיל שמיא ודארי ארעא ולא איתי די ימחא בידה ויאמר לה מה עבדת: בה זמנא מנדעי יתוב עלי וליקר מלכותי הדרי וזוי יתוב עלי ולי הדברי ורברבני יבעון ועל מלכותי התקנת ורבו יתירה הוספת לי: כען אנה נבוכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט וארחתה דין ודי מהלכין בגוה יכל להשפלה:

בלשאצר מלכא עבד לחם רב לרברבנוהי אלף ולקבל אלפא חמרא שתה: בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן היכלא די בירושלם וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: באדין היתיו מאני דהבא די הנפקו מן היכלא די בית אלהא די בירושלם ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: אשתיו חמרא ושבחו לאלהי דהבא וכספא נחשא פרזלא אעא ואבנא: בה שעתה נפקו אצבען די יד אנש וכתבן לקבל נברשתא על גירא די כתל היכלא די מלכא ומלכא חזה פס ידא די כתבה: אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעינהי יבהלונה וקטרי חרצה משתרין וארכבתה דא לדא נקשן: קרא מלכא בחיל להעלה לאשפיא כשדיא וגזריא ענה מלכא ואמר לחכימי בבל די כל אנש די יקרה כתבה דנה ופשרה יחונני ארגונא ילבש והמונכא די דהבא על צוארה ותלתי במלכותא ישלט: אדין עללין כל חכימי מלכא ולא כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה למלכא: אדין מלכא בלשאצר שגיא מתבהל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין:

מלכתא לקבל מלי מלכא ורברבנוהי לבית משתיא עללת ענת מלכתא ואמרת מלכא לעלמין חיי אל יבהלוך רעיונך וזיויך אל ישתנו: איתי גבר במלכותך די רוח אלהין קדישין בה וביומי אבוך נהירו ושכלתנו וחכמה כחכמת אלהין השתכחת בה ומלכא נבכדנצר אבוך רב חרטמין אשפין כשדאין גזרין הקימה אבוך מלכא: כל קבל די רוח יתירא ומנדע ושכלתנו מפשר חלמין ואחוית אחידן ומשרא קטרין השתכחת בה בדניאל די מלכא שם שמה בלטשאצר כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה:

תיכות' וקרי' ה' וסי' להשיבו ויקם אישה וילך· נפשו פרה למוד מדבר· ואיו נביאיכם אשר נבאו· וחיו ועל הגחל יעלה· נפקו בה שעתה נפקו אצבען· אתעקרו משתכל הוית בקרניא· ונפלו ועל קרניא עשר די בראשה· יתגרו ובניו יתגרו ואספו: כתבה ב' בתי' ה' וסימ' קרא מלכא בחיל· וכען העלו קדמי: עללין חד מן ד' מלין יתיר למ"ד במצעות תיבו' וסימ' עללין באדין עללין חרטמיא· עללין אדין עללין כל חכימי מלכא· עללת מלכתא לקבל מלי מלכא· ולהלחם ויאמר המלך אל ציבא· וחד חלוף קרי' למ"ד ולא כתי' וסימ' חי ובניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל: וחכמה כחכמת חד מן י"ח מלין דגש' בתר יהו"א בלא מבטל וסי' כי גאה גאה· ידמו כאבן· יי' מי כמוך נאדר בקדש· כל עצמותי תאמרנה יי' מי כמוך· נלאתי כלכל· ושמתי כדכד· וחכמה כחכמת אלהין· גדבריא דהבריא. וב' צ' קומו צאו מן המקום הזה דלוט· קומו צאו מתוך עמי· וד' למ"ד ויאמרו לו חכמיו· ויאמרו לא כי ברחוב נלין· ויאמרו לא כי מלך· ויאמרו לו החרש דבני דן· ועשית קערותיו לדשנו· וד' יה קראתי יה· יסר יסרני יה· ויאמרו לא יראה יה· אשרי הגבר אשר תיסרנו יה· כל עצמותי פלוגתא דבני אשר ובני נפתלי:

רבינו סעדיה גאון

ולעילאה ברכת· ולעליון ברכתי כלומ' הצדיק עליו את הדין: וכל דארי ארעא כלה חשיבין כלא היו כן חשובין· ויש שפותרין כלא הוא הפירפור הנראה בעין זריחת השמש כאילו פורחין כן באוירו פירורין דקין כעפר והוא אינו דבר נתפש והולך לו ובטל עם השמש ואין במשמו כלום כן כל דיירי הארץ לפני הבורא· וכמצבייה· וכרצונו: די ימחא בידיה· שיבטל בידו: ורבו· וגדולה: ודי מהלכין בגוה· בגאוה: יכיל להשפלה· ימוד להם מדת השפלה כנגד מדת גאותם וימדו בעומר מתרגמינן וכלו בעומרא ויש שפותר יכלה וישפיל ועוד יוכל להשפיל: לחם רב· משתה גדול כמו לכו לחמו בלחמי ולמה גרע טי"ת מן בלטשאצר ולא קרא אותו בלטשאצר משום ששלח יד בכלי בית יי' ופתרון בלטשאצר בלש אוצר מחפש אוצר ויחפש מתרגמינן ובלש וכן כתוב באדין היתיו מאני דהבא אותו היום נלחם עם כורש ודריוש הפרי' על בבל ואז נצח וחזר בשמחת לבו ועשה סעוד' לשריו ולגבוריו וכנגד אלף איש היה שותה יין ואותו היום סוף שבעים שנה של גלות בבל ואז אמר בלבו מאחר שלא נגאלו שוב אינן נגאלין ואז צוה להביא כלי בית יי' ואמר בטעם היין שנשתכר כנגד אלף גיבוריו וצוה להביא כלי כסף וכלי זהב שהביא נבוכד נצר אביו מן ההיכל שבירושלם לשתות בהן יין המלך ושריו: שגלתיה· אשתו שמסב עמה כדכתיב ישגלנה יקרינן ישכבנה ואית דאמרי כלבתא שהיתה חביבה עליו כשגל כאשת משכב חיקו: ולחנתיה· ופילגשיו ולבני הפילגשים מתרגמינן ולבני לחינתא: אשתיו· שתו: נפקא אצבען די אנש· זה גבריאל שנקרא איש שנאמר והאיש גבריאל: לקבל נברשתא· נוכח החלון: ד"א נברשתא כמו ששכינו הילני אמו עשתה נברשת של זהב תרין אמוראין פליגי עלה חד אמר מנורתא וחד אמר קונכיתא תרגם עקילס לקבל נברשתא לקבל למפרס והייכו עששית ואית דאמרי לקבל נברשתא עששית הדולקת משנה לשנה ופתרון נברשתא נר בר שתא: על גירא· על השיד כמו אבני גיר מנופצו' שהיה השיד של גיר משוח על הקיר ומלובן כמשפט היכלי המלך: זיוהי שנוהי· זיוו ודמותו נשתנה: וקטרי חרצה משתריין· קשרי חליות שבמתניו נמתחו וקטרתם מתרגמינן ותקטוריכון מתנים מתרגמי' חרצין שהיו חליות שבשדרה ושבמתנים מתפקפקין ממנו: משתריין· ויפתח מתרגמינן ושרא: וארכובתיה דא לדא נקשן· וברכיו זו לזו מקישין ומכין כי כן מנהג בני אדם בעת פחדם מכין ברך אל ברך ארכובתיה כמו מארכובה ולמעלה נקשן כמו ישתקשקון ברחובות: ארגוונא· ארגמן מלבוש מלכים: והמניכא· רביד הזהב מתרגמי' מניכא דדהבא: ותלתא· ושלישית במלכות ישלוט: עללין· נכנסין: וזיוהי שניין· מראיו משתנין: משתבשין· לשון שיבוש כמו שיבוש נייסות ואית דאמרי שיבוש זה אמר בכה וזה אמר בכה ואין ממש בדבריהן ואית דאמרי מתבייעין שלא יכלו לפרש: מלכתא· אז באה המלכה כששמעה דברי המלך והשרים ונכנסה לבית המשתה ואמרה לו: איתי גבר· יש אדם במלכותך התחילה לספר בשבחו של דניאל: רוח יתירא· נבואה יתירה: ואחוית אחידן· והגדת דברי חידות ויש פותר אחידן לשון מסגר דברים נעלמים וסגורים ואת הדלת סגרו מתרגמינן וית דשא אחדו: ומשרא קטרין· מתיר דברים קשורים וסתומין: אכת

אבן עזרא

ודי מהלכין בגוה· גאוה כמו כי השפילו ותאמר גוה· בלטשצר· עבד לחם רב· עשה מאכל: ולקבל אלפא· כנגד שרים אף הפך משפט המלכים: בלשצר· בטעם חמרא· זאת היתה עצת היין ששתה והשתכר: שגלתיה· כמו והשגל יושבת אצלו והיא הגברת המוכנת למשכב המלך וככה תשגלנה הוא המעשה: ולחנתיה· פלגשיו והנה שתים רעות עשה ששתו הכל בכלי הקדש ושבחו לשאר זהב עץ ואבן: בה שעתא· נברשתא· מנורה: על גירא· כאבני גיר והוא השיד: כותל היכלא· כמו אחר כתלינו: פס ידא· חתיכת יד וככה יהי פסת בר גם כתונת פסים והכל כגזר מגזרת כי פשו אמוני' והנה ראו ידים בלא גוף: וקטרי· קשורי חלציו כמעט היו מותרים: נקשן· כדמות משיקות אשה אל אחותה: והמניכא· רביד הזהב: ותלתי· ובשלישית המלכו' ישלט: משתבשין· כמשמעו כאדם לא ידע מה לעשות: מלכתא· יש אומרים אשת נבוכד נצר: נהירו· כמו ונהורא: ואחוית אחידן· מגיד חידות ומתיר קטורים: אכת

וכען ב׳ ר״פ וס׳ הן על מלכא · וכען העלו קדמי חכימיא אשפיא ׃ להודעותני ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וס׳ לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל׳ · כען הן תכול כתבא למקרא · וכען העלו קדמי חכימיא אשפיא · כתרא חס׳ י מרים ב׳ כתר׳ לישני וס׳ כי מרי׳ הם על כן קרא שמה מרה · די הוה צבא הוה מרים ׃ ויקרא ג׳ ב׳ כתי׳ א׳ וחד כתי׳ ה׳ וס׳ ותקפא ויקרא יהב לנבוכד נצר · וחסנא ויקרא יהב · הנחת מן כרסא מלכות׳ ויקרה העדיו מנה · כתרא כתי׳ ה׳ ׃ ואנת ב׳ ר״פ נסבין ו׳ ברישי׳ וס׳ ואנת ברה בלשאצר · ואנת עזרא כחכמת אלהך · ואינון חד מן י״ד זוגין מן ב״ב ר״פ נסבין ו׳ בריש תיבות׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הו״ו בס״ר ׃ כספא ודהבא כל לישן ארמי דהבא קדים לכספא בר מ״ד דקדי׳ כספא לדהבא וסימ׳ נמסר

באדין דניאל העל קדם מלכא ענה מלכא ואמר לדניאל אנתה הוא דניאל די מן בני גלותא די יהוד די היתי מלכא אבי מן יהוד ׃ ושמעת עליך די רוח אלהין בך ונהירו ושכלתנו וחכמה יתירה השתכחת בך ׃ וכען העלו קדמי חכימיא אשפיא די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעתני ולא כהלין פשר מלתא להחויה ׃ ואנה שמעת עליך די תוכל פשרין למפשר וקטרין למשרא כען הן תוכל כתבא למקרא ופשרה להודעותני ארגונא תלבש והמונכא די דהבא על צוארך ותלתא במלכותא תשלט ׃ באדין ענה דניאל ואמר קדם מלכא מתנתך לך להוין ונבזביתך לאחרן הב ברם כתבא אקרא למלכא ופשרא אהודענה ׃ אנתה מלכא אלהא עליא מלכותא ורבותא ויקרא והדרא יהב לנבכדנצר אבוך ׃ ומן רבותא די יהב לה כל עממיא אמיא ולשניא הוו זאעין ודחלין מן קדמוהי די הוא צבא הוה קטל ודי הוה צבא הוה מחא ודי הוה צבא הוה מרים ודי הוא צבא הוא משפל ׃ וכדי רם לבבה ורוחה תקפת להזדה הנחת מן כרסא מלכותה ויקרה העדיו מנה ׃ ומן בני אנשא טריד ולבבה עם חיותא שוי ועם ערדיא מדורה עשבא כתורין יטעמונה ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די ידע די שליט אלהא עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא יהקים עליה ׃ ואנתה ברה בלשאצר לא השפלת לבבך כל קבל די כל דנה ידעת ׃ ועל מרא שמיא התרוממת ולמאניא די ביתה היתיו קדמיך ואנתה ורברבניך שגלתך ולחנתך חמרא שתין בהון ולאלהי כספא ודהבא נחשא פרזלא אעא ואבנא די לא חזין ולא שמעין ולא ידעין שבחת ולאלהא די נשמתך בידה וכל ארחתך לה לא הדרת ׃ באדין מן קדמוהי שליח פסא די ידא וכתבא דנה רשים ׃ ודנה כתבא די רשים מנא מנא תקל ופרסין ׃ דנה פשר מלתא מנא מנה אלהא מלכותך והשלמה ׃ תקל תקילתא במאזניא והשתכחת חסיר ׃ פרס פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס ׃ באדין אמר בלשאצר והלבשו לדניאל ארגונא והמונכא די דהבא על צוארה והכרזו עלוהי די להוא שליט תלתא במלכותא ׃ בה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדיא ׃

חצי הספ׳

לעיל בספרא סוף סימן ב׳ ׃ כתבא כלהון כתיב א׳ בר מ״ב כתיב ה׳ וסימ׳ די יקרא כתבה דנא ופשרה · די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעותני ׃ והלבישו חד מן ו׳ חס׳ בליש׳ וס׳ המלבשכם שני עם · והלבשו לדניאל ארגונא · והלבשו את האיש · כתנות עור וילבשם · וילבשם כתנות · וילבשהו בגדים ומלאך י״י ׃ סימן מן ריש ספרא עד בה בליליא קטל בלטשאצר בלטשאצר כתיב ש״ן קדים לאל״ף ומן בה בליליא עד סוף ספרא בלטאשצר בלאשצר כתיב אל״ף קדים לשי״ן ׃

אבן עזרא

אנת · הטעם שמע אתה המלך ׃ זייעין · כמו ולא זע ממנו ׃ להזדה · דרך זדון · וטעם וכל ארחתך ליש שאתה בידו והוא מוליכך למקום חפצו כמו רסן הסוס ביד הרכב ויפ״ת אמר ובאחריתך תלך אליו על דרך והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ׃ רשים · רשם וכמוהו רשום בכתב ׃ מנא · כל דבר שיסופר יחשב ועוד כי מלת פרסין שנים פרס האחד שהוא פריסת שבירת מלכותו וכריתותה ופרס השני מגזרת מדי ופרס על כן אמר ויהיבת למדי ופרס ׃ קטיל · נהרג כמו יקטול עני ואביון ׃ ודריוש · דע כי זה דריוש המדי איננו דריוש הפרסי שבנה הבית בשנת שתים למלכותו והנה על דעת הקדמונים כאשר אפרש שטעה דניאל בחשבונו הנה אמרו בשנת שבע בלקחה אסתר ונולד דריוש שהו׳ בנה בשנת שמונ׳ לאחשורש וכל מלכותו י״ג שנה והנה מלך והוא בן ו׳ שנים כי בשנת שתים למלכותו נבנה הבית והנה כתו׳ בן שבע שנים יהואש במלכו וקרוב מזה המספר יאשיהו המלך והנה כתוב על זה דריוש שהיה זקן במלכו על כשדים ס״ב שנה וידוע כי כורש תפש בבל כאשר כתו׳ בספר ישעיהו וכתוב כורש מלך בבל ואחריו מלך אחשורש ואחר אחשורוש על דעת חכמינו מלך דריוש הפרסי שהוא בן אסתר על כן אע״פ שכתוב בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי איננו זה אחשורוש שלקח אסתר רק הוא אחר וככה היה אבי דריוש הזקן שהוא המלך הראשון ממלכי מדי ופרס שמלך על הכשדים כאשר נתפשה בבל ונפסקה מלכות כשדים בטרם מות בלשצר ואין צריך להאריך כי הדבר ברור הוא ואין ספק בו ובספרי מלכי פרס כי דריוש זה הזקן היה חותן כורש ושניהם תפשו בבל כי כורש היה מלך פרס וזה דריוש היה מלך מדי וכתוב הנני מעיר עליהם את מדי והנה כורש הניח חתנו על מלכות כשדים כי כורש המליכו כי כורש אמר כל ממלכות הארץ נתן לי אלהים בידי והנה בזמן אחד מלכו על כן בנפול כשדים עלו ישרא׳ מבבל עם זרובבל כאשר צוה כורש שהוא מלך הגדול על כן כתוב ויהי לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס ופירוש בשנת אחת לכורש שמלך על בבל שהיו שם ישראל כי מלך היה בתחילה על כן נקרא כורש מלך בבל ׃ ספר

רבינו סעדיה גאון

אנת הוא דניאל · וכי לא היה מכירו אלא אמר לו יש בך כח לפרש המכתב הזה ולקרותו ׃ מן יהוד · מארץ יהודה ׃ השתכחת בך · נמצאת בך ׃ ולא כהלין כתבא למיקרי · לא יכלו המכתב לקרות ולפתור ׃ ונבזביתך · כמו ונבזבה כדתנן התם שבזבז כל נכסיו לשון הוצאה · ד״א ונבזביתך דורון שלך ׃ אנת מלכא כך אמר לו אתה המלך בלשאצר תדע כי אל עליון מלוכה וגדולה וכבוד והדר נתן לנבוכד נצר אביך ׃ די הוה צבי הוה קטיל · שקונס עליו מיתה ׃ מחא · מחיה שמבטל ממנו דין מיתה ׃ וכדי רם · וכאשר רם לבבו ורוחו נתאמצה ונתחזקה להזיד הורד מכסא מלכותו וכבוד הוסר ממנו ׃ ערדיא · הם חמורים שבמדבר כמו מוסרות ערוד מי פתח ותנן כדי שיכיר בין חמור לערוד ׃ מדריה · מדור וישוב שלו ׃ גשמה יצטבע · גופו יתכבס שיהיה הולך ערום ויחף ׃ ולמן די יצבא · ולמי שירצה ׃ יקים עלה · על המלוכה ׃ לא הדרת · לא נתת הוד ושבח ׃ שליח · נשלח ׃ פסא די ידא · פיסת היד היא הכף עם האצבעות כמו סוף היד כמו מפסי יד ועד עקבות רגל חתיכת יד כתונת הפסים שהיתה עשויה חתיכות חתיכות ציורים ומן המחלוקת הזה יפטר מי אפסים שמגיעין עד פס הרגל ׃ ודנא כתבא די רשים · בכתב הקדש ולא יכלו חכמיו לקרותו ולא לפרשו וכך היה כתוב זה על גבי זה זה שיטה ראשונה ממתנם ושניה בנקפי ושלישית אאלרן והטור מגיד מנא מנא תקל ופרסין וזה פתר מנא מנא מנא אלהים פעמים ימי מלכותך ורצה והנה שלמה וספתה מלכות בבל כי כן כתוב והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד ׃ פרס פריסת מלכותך · נחלקה מלכותך שכן קורין לחצי מנה פרס ועוד מפרכת פרסה מתרגמינן דקדיקת פרסתא כלומר חלוקת פרסה וכן גם זה פרס חלק והוא מן פרוסה שפורסין ומחלקין מן הלחם כיון ששמע כן אמר להלבים לדניאל ארגמן ולתת רביד זהב על צוארו להחניפו למען ילך ויתפלל ויבטל הגזירה אמר לו כבר נגזרה גזירה לפי שטעית בחשבונך שסמכת על הכתב לפי מלאת לבבל שבעים שנה כיצד שנה ראשונה שמלך נבוכד נצר כיבש נינוה בשניה כיבש את יהויקים ומשם הותחלה הגולה שנ׳ ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה ויוצא אתו מבית הכלא שמונה קודם גלות יהויקים שקדם ומלך ול״ז שנה היה אחריכן הרי מ״ה שנה למלכו׳ נבוכד נצר לפי שהשנה הראשונה שכיבש נינוה אינה מן המנין ואין אנו מונין לגלות בבל אלא משתים למלכותו שכיבש יהויקים ח׳ שנים קודם גלות יהויקים ול״ז הרי מ״ה כ״ג שנים של אויל מרודך הרי ס״ח וב׳ שנים של בלשאצר הרי שבעים שנה ואותו היום סוף שבעים שנה יצא ונלחם בלשאצר עם כורש ודריוש ונצחו גיבוריו וחזר בשמחה ועשה משתה לאלף גיבוריו ואמר בלבו כיון שהגיעו ע׳ שנה ולא נגאלו שוב אינן נגאלין וצוה להוציא כלי בית המקדש מן האוצר ושתה בהן הוא ואשתו וגיבוריו ופילגשיו ועל כן אמ׳ לו דניאל ועל מרא שמיא התרוממתה ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך וכתוב בתריה ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא ומי הרגו סריס אחד שומר ראש המלך שכיון ששמע נבואות דניאל אמר בלבו בודאי זה האיש דניאל דבריו נכונים הם הלך והרג את המלך ולקח את ראשו ויצא מן העיר והוליכו לכורש ודריוש הצרים על בבל אז נתאמנו כורש ודריוש במלחמה על בבל ומסרה הקב״ה בידם כדברי ירמיהו לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד על בבל ׃ ודריוש

178

אלין ה' ג' מל' וב' חסרים וסימ' די מרעע כל אלין תדיק ותרוע · תדיק ותסף כל אלין מלכותא · ועלא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון · אדין סרכיא ואחשדרפניא אלין הרגשו · אלין חיותא רברבתא ׃ שלו ו' וסי' מדוע דרך רשעים צלחה · הי' צריה לראש · די יאמר שלה על אלההן כן כתיב · וכל שלו ושחיתה לא השכחת עלוהי · חזהרין הוו שלו למעבד · יום ביום די לא שלו ׃ אדין ט' בטעם ר"פ וסימ' נפל על אנפוהי · שגיא מתבהל · די לא נהשכח לדניאל דנה · סרכיא ואחשדרפניא אלין · הרגישו על מלכא · הרגישו והשכחו לדניאל · קריבו ואמרין קדם מלכא · ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל · אזל מלכא להיכליה · אדין תתני פחת עבר נהרה ׃ ברכוהי ל' רפי סימן

ודריוש מדיא קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין׃ שפר קדם דריוש והקים על־מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין די להון בכל־מלכותא׃ ועלא מנהון סרכין תלתה די דניאל חד־מנהון די־להון אחשדרפניא אלין יהבין להון טעמא ומלכא לא־להוא נזק׃ אדין דניאל דנה הוא מתנצח על־סרכיא ואחשדרפניא כל־קבל די רוח יתירא בה ומלכא עשית להקמותה על־כל־מלכותא׃

אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עלה להשכחה לדניאל מצד מלכותא וכל־עלה ושחיתה לא־יכלין להשכחה כל־קבל די־מהימן הוא וכל־שלו ושחיתה לא השתכחת עלוהי׃ אדין גבריא אלך אמרין די לא נהשכח לדניאל דנה כל־עלא להן השכחנא עלוהי בדת אלהה׃ אדין סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו על־מלכא וכן אמרין לה דריוש מלכא לעלמין חיי׃ אתיעטו כל סרכי מלכותא סגניא ואחשדרפניא הדבריא ופחותא לקימה קים מלכא ולתקפה אסר די כל־די־יבעה בעו מן־כל־אלה ואנש עד־יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא לגב אריותא׃ כען מלכא תקים אסרא ותרשם כתבא די לא להשניה כדת־מדי ופרס די־לא תעדא׃ כל־קבל דנה מלכא דריוש רשם כתבא ואסרא׃ ודניאל כדי ידע די־רשים כתבא על לביתה וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם וזמנין תלתה ביומא הוא ברך על־ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה כל־קבל די־הוא עבד מן־קדמת דנה׃ אדין גבריא אלך הרגשו והשכחו לדניאל בעא ומתחנן קדם אלהה׃ באדין קרבו ואמרין קדם־מלכא על־אסר מלכא הלא אסר רשמת די כל־אנש די־יבעא מן־כל־אלה ואנש עד־יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא לגוב אריותא ענה מלכא ואמר יציבא מלתא כדת־מדי ופרס די־לא תעדא׃ באדין ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל די מן־בני גלותא די יהוד לא־שם עליך מלכא טעם ועל־אסרא די רשמת וזמנין תלתה ביומא בעא בעותה׃ אדין מלכא כדי מלתא שמע שגיא באש עלוהי ועל דניאל שם בל לשיזבותה ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותה׃ באדין גבריא אלך הרגשו על־מלכא ואמרין למלכא דע מלכא די־דת למדי ופרס די־כל־אסר וקים די־מלכא יהקים לא להשניה׃ באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ורמו לגבא די אריותא ענה מלכא ואמר לדניאל אלהך די אנתה פלח־לה בתדירא הוא ישיזבנך׃

כל לשון ברכים דגשים בכ"ב וסימ' והוה כרך על ברכוהי · כרעו על ברכיהם למים · וכל ברך שהוא לשון ברכים נפתח כולו ותגינה לעיל ׃ ברך על ברכוהי יש ספרים בתו' ברך ונבקד כריך ונמסר עליו ל' חסר · ויש ספרים שהוא ברך נבקד הבי"ת בקמץ והגינה מלעיל ונמסר עליו ל' מלעיל · ויש ספרים שהוא מלרע והבי"ת קבץ ׃ קריבו י' חס' בליש' וסי' נמס' בסדר ויקרא ׃ באדין כל ר"פ דסיפ' באדין בב"ג אדין וסימ' נמס' בבס' רבת' בערך אד בט"ד ׃ בל ל' קמץ אדין מלכא כדי מלתא · והוא חד בן אב מן תרין תרין אתין דלוג ול' קמץ וס' בבסר' רבה' ׃

רבינו סעדיה גאון

ודריוש מדאה קביל מלכותא · אז הותחלה מלכות פרס ומדי ובטלה מלכות בבל ׃ ועלא מנהון · למעלה מהן שוטרים שלשה אשר דניאל אחד מהם ׃ טעמא · עצה ׃ נזיק · ניזוק ׃ מתנצח · נוצח ׃ על סרכיא · שוטרים מיתרגמינן סרכיא ׃ ומלכא עשית להקמותיה · והמלך מחשב להקימו על המלוכה לילך לעשות מלחמותיו והוא ישב בשקט ׃ עשית · כמו ביום ההוא אבדו עשתונותיו ׃ בעין עילא להשכחא · רוצין למצוא עלילה לדניאל מצד המלכות ׃ עילה ושחיתא · עלילה ומום כמו כי משחתם בהם מום בם כלומר שום דבר תואנה ׃ שלו · פשע ושגגה ויש אומרים שלו ריטול כמו לא תפלה לא תתרשל ׃ להן השכחנא עלוהי בדת אלהיה · כי אם נמצא עליו עלילה בדת אלהיה · פי' מצד מלכותא כלומר שיגזור המלך דבר והוא יבטל וימצא לו עלילה ׃ הרגישו על מלכא · כמו למה רגשו גוים לשון קיבוץ עם כמו בבית אלהים נהלך ברגש ׃ אתיעטו · נתיעצו כמו עטה וטעם ׃ לקיימא קיים מלכא · לקיים קיום המלך ׃ אסר · כמו לאסור אסר על נפשו דבר שהוא מותר ונוהג בו איסור ׃ די כל די יבעא בעו · שכל מי שיבקש רחמים ותפילה כמו דמתרגמינן אנת בעותך מן קדמי זו היא תפילה ׃ יתרמי לגוב אריותא · יושלך בבור אריות ׃ להן מינך מלכא · לפי שהיו אנשים במלכותו שמאמינים ומשתחוים ומתפללין לאדם ׃ תקים אסרא · תקיים איסר ׃ ותרשום כתבא · כמו הרשום בכתב אמת ׃ די לא להשניא · שלא ישתנה ׃ די לא תעדי · שלא תסור ׃ ודניאל כשידע שבטלו כרשם הכתב אל ביתו ׃ וכוין · וחלונות פתוחות לו בעלייה שלו ׃ נגד ירושלם · כדי שתהא תפלתו כשמעת שהיה מכוון את לבו כנגד בית המקדש שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים ׃ וזמנין תלתא · ושלש פעמים ביום שחרית וערבית ומנחה היה כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלהיו · ושמא תאמר אותו היום התחיל ראה מה כתי' כל קבל די הוה עבד מן קדמת דנא כמו שהיה רגיל לעשות קודם לכן · אז היו הולכים ואורבים סביבות בית דניאל ומצאו שם כערה ושאלוה מה עושה דניאל אמרה להם הוא כורע על ברכיו ומתפלל לאלהיו בעלייתו מיד הלכו ומצאוהו שנאמר אדין גבריא אילך הרגישו והשכחו לדניאל בעי ומתחנן קדם אלהה ׃ יציבא · אמת ׃ שם עלך מלכא טעם · כלומר גזר גזירה על גזירה המלך וביטל גזירת המלך משכי גזירתו והוא מתפלל שלש פעמים ביום ׃ שגיא באש עלוהי · מאד הרע לו ׃ ועל דניאל שם בל · שם לב בהפיכת התיבה כמו כבש כשב וכמו שמלה שלמה · וי"א שם תחבולות ופותרין בל בלילות דברים ופיוס אחרים וי"א כח ושכם · ד"א ועל דניאל שם בל לשזבותיה שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר מנדה בלו והלך ותרגום בלו כלומר והלך ... מנדה זו מנת המלך בלו זה כסף גולגלתא והלך זו ארנונא כלומר על דניאל שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר ולא כופר יושת עליו שרבה לפדותו בממון ולא יכול כך פירש רב מתתיהו הגאון ז"ל ׃ הוה משתדר · מתעסק וכלחם וכאבק עם שריו כדי להצילו ... והיתיו · והביאו ׃ ורמו · והשליכו ׃ והיתית

אבן עזרא

ספר · בכל מלכותא · הטעם מלכות כשדים ׃ ועלא · סרכין · גדולי' מהאחשדרפני' ׃ נזיק · כמו בנזק המלך ׃ אדין · מתנצח · כמו מנצח ׃ עשית · חשב כמו עשתונותיו וככה עשתי עשרה כאשר פירשתי בספר המספר ׃ אדין · בדת · מנהג וכן בלשון ישמעאל ׃ הרגישו · התחברו כמו נהלך ברגש למה רגשו גוים ׃ ולתקפה אסר · כמו וכל אסר אשר אסרה על נפשה ׃ לגוב · לבור ׃ די לא תעדה · חוק ולא תעבור ׃ וכוין · חלונות וכן בלשון ישמעאל ׃ נגד ירושלם · כמו שכתו' והתפללו אליך דרך ארצם ׃ וזימנין תלתא · הם השלש תפילות שהעתיקו קדמונינו ׃ בריך על ברכוהי · כמו ויברך על ברכיו ׃ ומצלי · מתפלל וכן בלשון ישמעאל ׃ באדין · לגוב אריותא · בור היה מלא אריות ושם משליכי' טרפם וכל מי שהיה בן מות ׃ באש עלוהי · רע בעיניו ׃ שם בל · לבו כמו בלשון ישמעאל בל לב להצילו ועד בא השמש ׃ משתדר · אין לו חבר ופירושו כמו מתחשב בכל יכולתו ומבקש עלילות ׃ בעוקתיה

דניאל

אלהי ב׳ וסימ׳ ועד אחרין על קדמי דניאל. אלהי שלח מלאכה וסגר: כל ד׳ פשוטה בלישן ארמי קמץ בכ״ר פתחין וסי׳ מברך שדרך מישך תחתרך: אילך כל סיפרא אילך בכ״ה אילין וג׳ מנהון מ״ל וכ׳ חס׳ וסימ׳ נמסר לעיל ריש ס׳ ו׳: רמו ל׳ ואמר מלכא והיתיו · וחד ורמו באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ואינון מן כלין דחד ר״ש וחד ור״ש וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר בכסר׳ רבתא במערכת אות הרי״ש בכס״ד: סימן כל סיפרא ר״פ ומן כב״א מן וסי׳ מן קדמי שים טעם די בכל שלטן: סופא ג׳ כתי׳ אלף וסימ׳ אלהא חיא וקים לעלמין ומלכותה · ושלטניה יהעדון להשמדה ולהובדה · עד כה סופא די מלתא אנא דניאל: בשנת כלהו ר״פ ומצעות בשנת בב״ט ר״פ וחד מצעות פסוק ובשנת

והיתית אבן חדה ושמת על פם גבא וחתמה מלכא
בעזקתה ובעזקת רברבנוהי די לא תשנא צבו
בדניאל: אדין אזל מלכא להיכלה ובת טות
ודחון לא הנעל קדמוהי ושנתה נדת עלוהי:
באדין מלכא בשפרפרא יקום בנגהא ובהתבהלה
לגבא די אריותא אזל: וכמקרבה לגבא לדניאל
בקל עציב זעק ענה מלכא ואמר לדניאל דניאל
עבד אלהא חיא אלהך די אנתה פלח לה בתדירא
היכל לשיזבותך מן אריותא: אדין דניאל עם
מלכא מלל מלכא לעלמין חיי: אלהי שלח
מלאכה וסגר פם אריותא ולא חבלוני כל קבל די
קדמוהי זכו השתכחת לי ואף קדמיך מלכא חבולה
לא עבדת: באדין מלכא שגיא טאב עלוהי
ולדניאל אמר להנסקה מן גבא והסק דניאל מן
גבא וכל חבל לא השתכח בה די הימן באלהה:
ואמר מלכא והיתיו גבריא אלך די אכלו קרצוהי
די דניאל ולגב אריותא רמו אנון בניהון ונשיהון
ולא מטו לארעית גבא עד די שלטו בהון אריותא

וכל גרמיהון הדקו: באדין
דריוש מלכא כתב לכל עממיא אמיא ולשניא די
דארין בכל ארעא שלמכון ישגא: מן קדמי
שים טעם די בכל שלטן מלכותי להון זאעין
ודחלין מן קדם אלהה די דניאל די הוא אלהא
חיא וקים לעלמין ומלכותה די לא תתחבל ו
ושלטנה עד סופא: משיזב ומצל ועבד אתין
ותמהין בשמיא ובארעא די שיזב לדניאל מן יד
אריותא: ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש
ובמלכות כורש פרסיא:

בשנת חדה לבלאשצר מלך בבל דניאל
חלם חזה וחזוי ראשה על משכבה באדין חלמא
כתב ראש מלין אמר: ענה דניאל ואמר חזה הוית
בחזוי עם ליליא וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן
לימא רבא: וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא
שנין דא מן דא: קדמיתא כאריה וגפין די נשר
לה חזה הוית עד די מריטו גפיה ונטילת מן ארעא
ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה:

וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ט״ו: כתב ג׳ וסימ׳ ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן · כי כתב אשר נכתב בשם המלך · באדין חלמא כתב ראש מלין אמר: וארבע ב׳ ר״פ וסימ׳ וארבע כתפות אל ארבע׳ וארבע חיון רברבן׳ ואינון חד מן י״ד זוגין מן ב״ב ר״פ נסבין ו׳ כרש׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הוי״ו כס״ד: ולבב ה׳ וסימ׳ ולבב מצרים ימס בקרבו · וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער׳ ולבב נמהרים יבין דעת · ולבב חיוה יתיהב ליה ושבעה עדנין · ולבב אנש יהיב לה:

אבן עזרא

בעזקתיה. בטבעתו ויש אומרים כי כן ויעזקהו: ובת. לן: טות. צם וכן בלשון ישמעאל: ודחון. נגינות וסירות: בשפרפרא. בעלות השחר: עציב. מן עצבון: בתדירא. תמיד: חבולה. השחתה: והוסק. כמו אסק שמים: ולא מטו לארעית גבא. לא הגיעו לתחתית הבור: גרמיהון. עצמותם חמור גרם: ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה, והנה יורה כי לא חיה יותר כי זקן היה ושסבר הוא זרובבל ולא דניאל בשתי ראיות שאמר על זרובבל פחת יהודה ויהי לו לשסבר שמיה די פחה שמיה ורא״ה אחרת גדולה וחזקה מזאת שאמר זכריה ידי זרובבל יסדו הבית הזה וככה כתוב בספר עזרא וגם כתוב אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא די בית אלהא די בירושלם: בשנת חדא לבלשצר. עתה אחל לפרש הכתובות: ריש מלין אמר. אמר יפת ראשי דברים דבר ולא כל דברים ולפי דעתי ככה ראשית דברי דניאל: עם. עם לילא. בחזון הלילה: וארו. כמו ואלו ויש אומרים כי כמוהו וירע אלמנותיו שהוא ארמנותיו: מגיחן. כמו יגיח ירדן: לימא רבא. לים הגדול: וארבע חיות גדולות עולות מן הים שונות זאת מזאת: קדמיתא. הראשונה כאריה וכנפי נשר לה ורואה הייתי ומרטו כנפיה ונשאה מן הארץ ועל רגלים כאנוש הוקמה ולב אנוש נתן לה: ואדו

רבינו סעדיה גאון

והיתית. והובאה: ושומת. והושמה על פי הבור: וחתמה מלכא בעזקתיה. וחתמה המלך בטבעתו שכן קורין לחותם סיתומא ולמה כסו הבור באבן וחתמוה בטבעת המלך ובטבעות שריו שאם היה הבור פתוח היו זורקין עליו לוכיות וחצים אותן שמוכאין אותו ואומרים כי האריות הרגוהו: די לא תשנא צבו בדניאל. שלא תשתנה תאותם וחפצם בדניאל כלומר שאם לא יהרגוהו האריות בבור יהרגוהו הם: ובת טות. לן בלא אכילה ושתייה וכן מתרגמינן ובת: טות פי׳ אדם שלא אכל בערב כדאמרינן כל אלמא בלא טות וגם בלשון ערבי מי שלא אוכל בערב אומרים עלין טווה אל ברא פ״א ובת טות ואשה בתולה: ודחון. ומזמרין בכינורות ובנבלים לא נכנסו לפניו כי כן היה משפט חוקו להביא לפניו נערות בתולות ומשחקות לפניו ודחון כמו ואחרון תיבה הפוכה: בשפרפרא. בשחר כמו ברוחו שמים שפרה: בנגהא. בטרם יאיר היום כמו שאמרו חכמים באורתא דתליסר נגהי ארביסר וכמו נגה ליה יומא: בקל עציב. בקול עצב ושפל: אלהי שלח מלאכיה. אריא דבי עילאי הוא אריה של כסא הכבוד היה שוכב ואומר הסיתרו אריות שלא תזיקו לאריה בן גור אריה ואמנם כי דבקו פיהם ומלתעותם יחדו בלי פירוד מאימת אריה השוכב וסגר פיות האריות ולא השחיתוני ואף אחרת גדולה מזו הפליא עמי אשר הביא חבקוק הנביא מארץ יהוד׳ וארוחות פועלי שדהו עמו יחדו והביאו אלי ואכלנו ושתינו יחד והללנו שם הבורא ואז הלך לדרכו על יד המלאך שהביאו והכניחו כאשר ארוכי רוחא: זכו השתכחת לי. זכות כמצאת לי: חבולה לא עבדית. כלום פשע והשחתה לא עשיתי כי שחת עמך מתרגמינן ארי חבילו עמך: טאיב עלוהי. הטיב עליו: להנסקא. להוציא ולעלות: חבל. מום: די הימין באלהיה. שהאמין באלהיו: אכלו קרצוהי. הלשינוהו שכל מי שמלשין חבירו ראוי לו כאילו אוכל בשרו. ד״א אכלו קרצוהי הלשינוהו שכל מי שמלשין את חבירו כאילו הורגו ושוחטו דתקן קרצו ומירין אחר שחיטה עליהו ואמרו חכמים ליסכא ביה תלתא קטלא: לארעית גבא. לקרקעית הבור: גרמיהון הדיקו. ועצמותם כתתו הדק: מן קדמי שים טעם. מלפני נגזרה גזירה: זייעין ודחלין. יראים ופוחדים כמו כזרעתי: משיזב. שהציל לחנניה מישאל ועזריה מכבשן האש ומציל שהציל לדניאל מגוב אריות: אתין ותמהין. אותות ומופתים: בשנת חדא לבלשאצר. זה החזון ראה דניאל בבבל בשנה הראשונה לבלשאצר וכתב מוקדם ומאוחר בספר: באדין חלמא. בכן החלום היה כתוב וראש דבריו אומרין: את פירושו דניאל ראה חלום ומראה ראשו על משכבו אז החלום ראשית דבריו וענה ואמר דניאל רואה הייתי במראות הלילה והנה ארבע רוחות השמים מקיפין לים הגדול וי״א מגיחן כלוחמים כמו לאגחא קרבא וי״א נוטעין והולכין כמו בגיחו מרחם יצא וי״א כמו ותגח בנהרותיך יגיח ירדן אל פיהו לשון שאיבת מים ומלאוי מים לשתות ליבם ולמעט כלומר מתבלבלין בים הגדול לשון ישאו הרוחות עבים אל הים וישאבוהו העבים לשון הריק מקוה תעלת מימיו ומכח אותן הרוחות יבשו מי הים הגדול. ואז ארבע חיון רברבן סלקן מן ימא רבא אלה ארבע מלכיות שמשולין לחיות רעות: שנין דא מן דא. שונות זו מזו בגזירותיהן: כבוכד נצר גזר לעבוד לצלם והעובר יושלך לכבשן האש. אחשורוש זימן בסעודתו כל ישראל להכשילם וגידל להתן לשום צלם בבואו למען אשר ישתחוו לו ומי שלא ישתחוה לו יתלה בעץ. יון גזרו על הברית מי שימול את בנו ויסמור השבת יהרג בחרב. אדום גזרה על כל המצות שבתורה וגזרת שמדות: קדמיתא כאריה. זה נבוכד נצר שנאמר בו עלה אריה מסובכו: וגפין די נשר לה. שהיה טוסה כנשר ודומה כאריה מה הנשר מרחף בגיו בכנפיו אף הוא הכל מתרחפין תחת מלכותו והוא שאמר הכתוב כאשר ידאה הנשר זה נבוכד נצר: חזה הוית עד די מריטו גפיה ונטלת מן הארץ מבני אדם בזמן שעברו עליו שבעה עדנין: ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה בזמן שחזר למלכותו: ואדו

ולה ל' פתח גפין ארבע וג' קמצין וסימ' ולה שפחה מצרית · ולה שתי פיות גמר ארכה דאהוד · ולה אמר עלי לביתך · ותקיפה תקיפה ג' ב' כתיב א' וחד א' בתי' ה' וסי' ומלכו רביעאה ההוא תקיפה כפרזלא · מן קצת מלכותא תהוה תקיפא · דחילה ואמתני ותקיפא יתירה: סלקת ל' קמץ ואלו קרן אחרי זעירא · וא' פתח סלקת ועל קרניא עשר די בראשה · ואינון מן א"ב מן חד וחד חד פתח וחד קמץ דלוג וסי' נמסר בבס"ה רבתא בערך פתח בכ"ד:

וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדב ולשטר חד הקמת ותלת עלעין בפמה בין שניה וכן אמרין לה קומי אכלי בשר שגיא: באתר דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר ולה גפין ארבע די עוף על גביה וארבעה ראשין לחיותא ושלטן יהיב לה: באתר דנה חזה הוית בחזוי ליליא וארו חיוה רביעיא דחילה ואמתני ותקיפא יתירה ושנין די פרזל לה רברבן אכלה ומדקה ושארא ברגליה רפסה והיא משניה מן כל חיותא די קדמיה וקרנין עשר לה: משתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון ותלת מן קרניא קדמיתא אתעקרו מן קדמיה ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא ופם ממלל רברבן: חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא

בינו רסעדיה גאון

וארו · ואלו פסר אחר ר"ם מתחלף עם למ"ד כיוצא בו מזלות מזרו' ר"ם מתחלף עם למ"ד · וארו והנה חיה אחרת שנית דומה לדוב וזהו כורש מלך פרס שהפרסיים משורבלין בבשר כדוב ואוכלין ושותין כדוב: ולסטר חד הקימת · שמלך הוא במקצת המלכות ודריוש מלך בכל הארץ: ותלת עלעין · צלעות וי"א מלתעות שלש שינים גדולים בפיה הם ג' מלכים העומדי' לפרס אחרי כורש וגם אמרו אכסי לבב אחרי דריוש: וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא · כלומר ממון הרבה ועושר גדול כאמור במלכות אחשורוש בהראותו את עושר כבוד מלכותו ועושר המן בכללו: בתר דנה · אחר שנתחזק בעשרו רואה הייתי והנה אחרת כנמר זו מלכות יון שנמשלה לנמר להיות קלה בגזירות כקלות הנמר לטרוף טרף שאין לך קלה בחיות רעות כנמר: ולה גפין ארבע · ולה כנפים ארבע ככנפי עוף על גביה וארבעה ראשים לחיה: וגם שולטן וממשלת נתנו לה · הוא אלכסנדרוס מקדון מלך יון שמלך בכל הארץ וארבע כנפים עם ארבעה ראשים הם ארבעה משרתיו שחילק להם מלכותו במותו בעבור שלא הניח בן אחריו · והגפין והראשים הם מלכיות שעמדו אחרי מותו ראשונה רומניאה שניה אלכסנדריאה שלישית עכו רביעית אנטוכיא · ושמות המלכים רומנוס ברומניאה אלכסנדרוס באלכסנדריאה ארודוס בעכו אנטיוכוס באנטוכיא · ארודוס בנה עיר ארודון הם עם כל הפושעים תמו כלו: וארו · והנה [illegible] נוראה ובעלת אימה וחזקה ביותר: ושינים של ברזל · ולמה היא כפולה באומרו דחילה ואימתני ותקיפא לומר על מלכות ישמעאל שהיא כלולה עמה: ושינין דיפרזל לה · בדעתי היא מלכות רומי למען כי כתב י' מלכים בדור אחד שנאמר וקרנין עשר לה וביניהן תחתיהן עומדין ובמלכות ישמעאל מלך אחד וכולם תחת ממלכתו וממנו יצא מלך לכל המקומות: אכלה · בבית ראשון: ומדקה · בבית שני: ושארא ברגלה רפסה · בגלות בכל דור ודור בגלות: משתכל הוית בקרניא · ונביט הייתי בקרנות האלה כי כל אלה המלכים יחד כל אחד ואחד במדינתו כי מדינות מלכות רומי הרבה והם מלך רומי שבקוסטנטינא ומלך ארמנייא ומלך הונגריאה ומלך אשכנז ומלך בולגר ומלך כנען ומלך צרפת ומלך ספרד ומלך רוסייא ומלך ישמעאל שבירושלם וכל אלו י' המלכים יכלל גלות אדום: ואלו קרן אחרי זעירא · והנה קרן אחרת קטנה עלתה ביניהן בו עתי שהיא מלכות ישמעאל שבערבייאה: ותלת מן קרניא · ושלש מן הקרנות הם שלשה מלכים נתעקרו ונפלו מן העשרה ובדעתי שתים מן הקרנות הם שני מלכי רומי מלך קוסטנטינא ומלך אשכנז והם עיקר מלכות אדום וראשית מלכותם אחד מלך רומי ואחד מלך באנטוכיא כי מלך ישמעאל לקח את ארצם ואת מלכותם אז מלך האחד בקוסטנטינא והאחד מלך בארץ אשכנז על כל איטלייא וקרן הג' שנעקרה היא מלכות פרס ועילם מדבר לשון פרס המגושים השולים וראש שלהם יזדגרד שהוא נשאר אשר לקח ישמעאל את המלוכה מיד בבל ואצפהן ושנער וכל מדינת ברסאן: ואלו עיינין · והנה עינים כעיני אדם בקרן הזאת ופה מדבר גדולות ואמר שאחני אלהים · חזה הוית עד די כרסון רמיו · רואה הייתי עד אשר כל כסאות המלכים האלה הושלכו ואיש כמראה אדם זקן יושב על כסאו וגם לבושו כשלג לבן ושיער ראשו כצמר נקי ובדעתי כי עתיד הבורא [illegible] עם מזלות [illegible] אז הוא מתמלא רחמים על בניו ונדמה כזקן מלא רחמים ויושב על כסא רחמים ומתעטף בטלית לבנה כשלג כדי להלבין חטאינו כשלג ושיער ראשו כצמר כח ונקי לנקות עמו מפשעי' כרסיה

אבן עזרא

וארו · והנה חיה אחרת שנייה דומה לדוב ולצד אחד הוקמה · וג' צלעות בפיה בין שיניה וכן אמרין לה קומי אכולי בשר רב: בתר · אחר כן ראיתי והנה אחרת כנמר ולה כנפים ארבע ככנפי עוף: על גביה · כמו על גפי מרומי קרת וד' ראשים לחיה הזאת ושלטון נתן לה: בתר · אחר כן רואה הייתי במראות הלילה והנה חיה רביעית נוראה ואיומה ותקיפה מאד ושיני ברזל לה גדולות אוכלת ומדקת והנשאר ברגליה רמסה והיא משונה מכל החיות הראשונות וקרנות עשר לה: משתכל · מגזרת שכל משתכל ומתבונן בקרנות והנה קרן אחת קטנה עלתה ביניהם וג' קרנות מהראשונות נעקרו מלפניה והנה עינים כעיני אנוש בקרן הזאת ופה מדברת גדולות: חזה · רואה הייתי עד שהכסאות הושלכו ויקדמון ימים ישב לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאותו שביבי אש גלגליו אש בוערה: נהר אש · יש אומרים כנהר אש והוא הנכון בעיני: נגיד · נמשך ויוצא מלפניו · אלף אלפין ישרתוהו ורבי רבבות לפניו יעמדון למשפט והספרים נפתחו: חזה · רואה הייתי אז מן קול מלות גדולות שהקרן ממללת · רואה הייתי עד שהרגה החיה ואבדה גופתה ונתנה למוקד אש ושאר החיות הסירו מלכותם וארך בחיים נתן להם עד זמן מועד: חזה · רואה הייתי במראות הלילה והנה עם ענני השמים כבן אנוש היה בא ועד עתיק יומים הגיע ולפניו הקריבוהו: וליה · ולו נתן שלטון ויקר ומלכות וכל העמים אומיא ולשונו' יעבדוהו שלטונו שלטון עולם לא יעבור ומלכותו לא תשחת והנה ראינו כי המלאך לא פירש לו רק חיה הרביעית והיה כן כי שלש החיות הראשונו' יוכל המשכיל לדעתם מנבואות דניאל האחרונות · והנה יש לך לדעת שהטעם ארבע חיות בעבור כי הארבע מלכיות היו בפאות שונות ולא ידעתי טעם הים הגדול כי כולם ביבשה היו אולי שנפש החיה הרומשת בים הגדול גדולה מנפש החיה ההוה ביבשה וזאת הנבואה במות אויל מרודך ותחלת בלשצר והנה האריה מלכות כשדים והגאון רב סעדיה אמר כי זאת המראה על דבר עבר והוא דבר נבוכד נצר ולבב אנוש יהב לה שסב לדעתו וזהו ומנדעי יתוב עלי וזה איננו נכון בעיני כי מה טעם לראות מה שעבר ומה תועלת להזכירו וזה הפירוש · הראשונה כאריה והוא נבוכד נצר: וגפין דנשר · בנו אויל מרודך וכן בנו בלשצר שנהרג: ונטלת מן ארעא · וכבר נשאו אז מרטו הכנף ובלשון הקדש רבים וטעם ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש שלב האריה גדול מלב האדם והנה טעם שהיו כשדים בתחילה טורפים כאריה ובהרוג מלכם שפלו כשדים וקנו לב והיה כשאר כל האדם ויפת אמר כי טעם כאנש הקימת שראו קלונה כל העולם ויפה פירש · והחיה השנית מלכות פרס שהשחיתה מלכות כשדים והיא הנמשלת לכסף בחלום נבוכד נצר וטעם ולשטר חד כי בצד אחד ממלכות כשדים הרג כורש ודריוש ג' שרים גדולות גם ראיתי זה כתוב בספר מלכי פרס זה ארבעים שנה ושכחתי שמות השרים וזהו קומי אכולי בשר שגיא ממלכות כשדים · ורב סעדיה הגאון אמר כי זה רמז לאחשורוש שכתב ספרים להשמיד ישראל הנקראים עם רב ועצום ומה טעם לפירוש הזה כי אחשורוש לא תפש מלכות כשדים בתחילה · והחיה השלישית נמשלת לנמר היא מלכות יון ותחלת מלכות אלכסנדרוס שהיה מלך על רומא ואת המלכות נמשכת עד היום והיא הנמשלת לנבוכד נצר לנחשת ושם כתיב די תשלט בכל ארעא וכן כתוב בנבואה ושולטן יהיב לה וזה שאמר וארבעה גפין הם ארבעה המלכים שמלכו על מלכות אלכסנדרוס וזה דבר ידוע וככה אמר ותעלינה חזות ארבע תחתיה וכתוב שם לארבע רוחות השמים כאשר אמ' וארבעה ראשי' לחיותא ושם אפרשנו · והחיה הרביעית הנראה הוא מלכות ישמעאל היא הנמשלת בחלום נבוכד נצר לברזל ובנבואה כתוב ושינין די פרזל לה ולא הזכיר זאת הרביעית בנבואה השנית ולא ברביעית רק בנבואה הזאת פירש דבריה עד בוא הגואל ובנבואה השנית פירש דבר החיה השלישית והשלי' כל דבריה עד בוא הגואל כי בימי אלה שתי המלכיות יבא כאשר הזכיר בחלום וביומיהון די מלכיא אינון וטעם וקרנין עשר ששפטה מלכות ישמעאל ברוב הישוב ואלה הם הקרנות מלכות ברחסן ומלכות אצפהן ומלכות אלימן היא שבא ומלכות מיכא היא מיטא לדעת הגאון רב סעדיה ומלכות מצרים ומלכות אפריקי ומלכות ישמעאל השוכנים באהלים במזרח ובמערב ומלכות פלשתים הם אלמראבטין ומלכות אברבר והם מבני חם והם לבנים ומלכות הכושים והם מלכים רבים וכל אלה תורה אחת להם ודבר הקרן הקטנה עודנו עתיד כי זה יהיה קרוב מביאת הגואל כאשר אפרש וזאת הקרן עם יצא ממזרח שישוב לתורת אלה הקבוצות [illegible] מלבינם וזה המלך יהיה חכם ומדבר גדולות [illegible] וזה יהיה בעמוד מיכאל שר הגדול כאשר יפרש והוא עתיק יומין והיה רואה אותו במראות הנבואה שהיה זקן: כרסיה

יקומון ז׳ וסימ׳ ומשנאיו מן יקומון· יקומון עדי חמס· נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי· ארבעה מלכין יקומון מן ארעא· וקרניא עשר מנה מלכותא עשרה מלכין· ואכלם ואמחצם ולא יקומון· יחיו מתיך נבלתי יקומון· וא׳ כושל יקימון מליך: כחיין ל׳ כתיב נ״ון אריכא ושאר חיותא העדיו: והוא חד מן מלין נסבין נ״ון אריכא בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנ״ון כס״ד: כטא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וסימ׳ כלא מטא על נבוכד נצר· ועד עתיק יומיא כטא· חסנא כטה ומלכותא והחסינו קדישין· קדמא כתיב

כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק: נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי אלף אלפים ישמשונה ורבו רבבן קדמוהי יקומון דינא יתב וספרין פתיחו: חזה הוית באדין מן קל מליא רברבתא די קרנא ממללה חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקדת אשא: ושאר חיותא העדיו שלטנהון וארכה בחיין יהיבת להון עד זמן ועדן: חזה הוית בחזוי ליליא וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוא ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי: ולה יהב שלטן ויקר ומלכו וכל עממיא אמיא ולשניא לה יפלחון שלטנה שלטן עלם די לא יעדה ומלכותה די לא תתחבל: אתכרית רוחי אנה דניאל בגו נדנה וחזוי ראשי יבהלנני: קרבת על חד מן קאמיא ויציבא אבעא מנה על כל דנה ואמר לי ופשר מליא יהודענני: אלין חיותא רברבתא די אנין ארבע ארבעה מלכין יקומון מן ארעא: ויקבלון מלכותא קדישי עליונין ויחסנון מלכותא עד עלמא ועד עלם עלמיא: אדין צבית ליצבא על חיותא רביעיתא די הות שניה מן כלהון דחילה יתירה שניה די פרזל וטפריה די נחש אכלה מדקה ושארא ברגליה רפסה: ועל קרניא עשר די בראשה ואחרי די סלקת ונפלו מן קדמיה תלת וקרנא דכן ועינין לה ופם ממלל רברבן וחזוה רב מן חברתה: חזה הוית וקרנא דכן עבדא קרב עם קדישין ויכלה להן:

א׳: יבהלונני ג׳ וחס׳ וסימ׳ חלם חזית וידחלינני· אתכרית רוחי אנה דניאל· עד כה סופא די מלתא: יקומון ז׳ וסימ׳ נמס׳ לעיל בס׳ בהאי סימן: ויקבלון מלכותא חד מן יו׳ פסוקי׳ עד ועד וסימ׳ במסר׳ רבת׳:

אבן עזרא

כרסייה. הוא כסאו: וגלגלוהי. הם הגלגלים ומרוב מרוצתם יראו שביבי אש על כי גלגל האש תחת גלגל הלבנה בראיות גמורות ולא תתמה בעבור אלף אלפין ישמשוניה כי הכל במצות השם הנכבד העליון הלא תראה כי מיכאל נקרא השר הגדול והנה תחתיו משרתים והם צבא השמים שהם צבא השם וכן כתוב אני שר צבא השם שהשם הנורא נסמך אל צבאות שהם עומדות תמיד ואיננם כלות כאשר פירשתי בספר השם הנכבד ועוד אגלה קצת סוד המלאכים הקדושים לאשר יבינו והנה ראה כי השם יעשה משפט וישפוט כל הארץ והספרים יהיו פתוחים לפניו כדרך מספרך אשר כתבת ויכתב בספר זכרון לפניו ועם דבר המלאכים אדבר על זה והנה פירש שראה די קטלת חיותא שתאבד כל מלכות ישמעאל רגע אחד בימים מעט׳ וטעם ושאר חיותא העדיו כי החיות הראשונות סרה ממלכת כל אחת וכמארו הגופו׳ וזאת החיה הרביעית יאבד גופ׳ כלל ולא ישאר שריד ופליט לישמעא׳. ויאמר רבי ישועה כי זה כבר אכם הוא המשיח וכוון הדבר ריק הוא עם הקדש שהם ישראל: וליה יהיב: תוכל ללמוד מזה הכתוב כי כל הנעשה בארץ גזירות שמים הם ואמרתי שזה כבר אנש הוא ישראל שהוא שם המין בעבור שאמר דניאל על עתיק יומיא ודינא יהב לקדישי עליונים והטעם לעשות נקמה בחיה הרביעית: ומלת אתכריית אין לה ריע רק בעבור בגו נדנה שהגוף לרוח כנדן לחרב כמו וישב חרבו אל נדנה והטעם כאילו יצאה מרוב בהלה: קרבת. קרבתי אצל אחד מהמלאכי׳ העומדים שם לשרת עתיק יומין וכל זה בחלום: ויציבא אבעא· והדבר נכון בקשתי ממנו: על דנא· על זה שיפרש לי זה החלום ואמר אלה הארבע חיות הם ארבע מלכיות והוא אמר מלכין בעבור כי הבן נחשב כאב כמו מלכות כשדים: ופירוש דבר כבר אכם ויקבלון בסוף המלכות קדושי עליון וירשו המלכות עד עולם ועד עולם ושב להזכיר דברי החיה הרביעית והזכיר עתה אשר לא הזכיר בראשונה כי הקרן הקטנה תעשה מלחמה עם ישראל ותוכל להם והנה פירש לו המלאך כי זה המלך האחרון במלכות ישמעאל ירע רעה גדולה לישרא׳ וזהו ולקדישי עליונין יבלא ויסבר כי ירצה לשנות מועדי ישראל ותורתם ויהיו ישראל בצרה עד עדן ועדנין ופלג עדן וזה אפרש בפסוק כי למועד מועדים וחצי והתברר מה שאמרתי שאמר המלאך ומלכותא יהיבת לעם קדישי עליונין: הנבואה

רבינו סעדיה גאון

כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דליק· כסא הדין שלו שביבי אש וגלגליו אש בוערת הם אופני המרכבה שהם מתלהטין למען ידין עמים באפו כי באש נשפט ומרוב להט האש בוערת בגלגלי הכסא מתרב׳ האש עד שעשות לנהר של אש כאמ׳: נהר די נור נגד. מושך ויוצא מלפניו מאש עברתו: אלף אלפין ישמשוניה וריבוא רבבן קדמוהי יקומון דינא יתיב. הוא יום הדין ככתוב כי הנה יום בא בוער כתנור וכתיב ויגבה יי׳ צבאות במשפט וכתיב לכן חכו לי נאם יי׳ הוא יום הגדול בעת יקום אלהים למשפט: וספרין פתיחו· אין לפניו צורך וחפץ לכתוב כי אין שכחה לפני גדול העצה ורב העליליה ואולם במשל כתב ויכתב בספר זכרון לפניו זה לצדיקים למען אשר יוזכרו תמיד לפניו לטובה ועל הרשעים כתיב ועם צדיקים אל יכתבו ודע כי דינא יתיב וסיפרין פתיחו אשר ביארתי למעלה יום דין ויום פקוד הוא יום העתיד לדרוש כל מעשה בני אדם החיים והמתים ואשר כתב למעלה ועתיק יומין יתיב כל האומר כי ראה דניאל יי׳ צבאות עין בעין הרי הוא פושע במדמה דמות ליי׳ ואין לו דמות דכתיב ואל מי תדמיון אל וכל האומר כי ראה מלאך הוא מן השוכים והוא מן האומר קטן וגדול למען כי אין שופט העולם כי אם הקב״ה לבדו ככתוב לפני יי׳ כי בא לשפוט הארץ ואין מלאך אשר יוכל לדבר כי אלף אלפין ישמשוניה ועתה דע כי דניאל ראה כל אלה בחלום ולא במראה עינים וכל החלום יש לו פתרון כי הם משל כי גם כל נבואת הנביאי׳ אשר ראו ותחת רגליו כמעש׳ לבנת הספיר וממראה מתניו ולמעלה יושב על כסא רם ונשא לא ראו תוך חקיקו כי אין דמות לבורא כל ולא דמות מלאך כי בעת שהיה מדבר עמם מראה להם חזיון חדש וכל דמות שראו יש לו פתרון מקל שקד כי שוקד אני רבבות גדולות מעשיו בלי מספר וכאשר ראה מיכה ברוח נבואה וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו לא נוכל לדמות על יוצר הכל מימינו ומשמאלו ולא יעמוד לפניו כל יצור ואולם דברי כל אלה במשל במעשה בני אדם: והובד גשמה· ואבד גופה זה איבוד מלכות רביעית הוא שראה אבריהם והנה תנור עשן ולפיד אש כי באש יי׳ נשפט מריותה אש ועצי׳ הרבה משפט לגוים בעיהנם ישפוט עם כל רשעי ארץ ככתוב ימטר על רשעי׳ פחים אש וגופרית וגו׳: ושאר חיותא העדיו שלטנהון· ושאר החיות הם שאר [illegible] כל אחד ואחד הם [illegible] בעת [illegible] ויעמוד מלך אחר תחתם ואולם בגבאותם הם עומדים ומהן נשארו עד בוא יומם באחרית הימים במגופים

כי אבדה מלכותם ומהם נשארים עד היום ההוא כאשר כתב וארכא בחיין יהיבת להון עד זמן ועידן ואורך בחיים ניתן להם למלכים הראשונים אחרי אשר אבדה ממשלתם הוא אחרית מלכות ישמעאל וסוף מלכותו כי הוא אחרית מלכות כל הארץ כי אין אחריהן מלכות כי בימי מלכותם [illegible] יי׳ על [illegible] שבי הארץ: וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי· זהו משיח צדקינו והלא כתוב עני ורוכב על חמור אלא יבוא בענוה כי לא יבוא על סוסים בגאות ואשר כתב עם ענני שמיא והנה עם ענני השמים הם מלאכי צבא השמים זו היא רוב הגדולה שיתן הבורא למשיח ככתוב עם ענני שמיא אז הוא גדול במשל כן עתיק יומין לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי כמשלי בני אדם: ועד עתיק יומין הקרבוהי· כדכתיב נאם יי׳ לאדני שב לימיני וגו׳: וליה יהיב שולטן· שיתן לו שולטנות ומלכות ככתוב ואני נסכתי מלכי וכתוב ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו ולא תסור מלכותו ולא תשחת עדי נצח נצחים· ואשר כתבתי ואמרתי אין מלכות אחרת אחרי ישמעאל ככתוב וביומיהון די מלכיא אינון אז בראותי צרות גדולות של ישראל וגלותם מיד: אתכריית רוחי· נבהלה רוחי ונעצבת רוחי זהו כי התכרה רוחי ונתחלפה אני דניאל נעצבת רוחי כמו נכריה: בגו נדנה. בתוך הגוף שהגוף הוא נדן הרוח שהייתי רואה בצערן של יש׳ ד״א אתכריית רוחי כמעט קט שלא יצתה רוחי אני דניאל כמעט שלא נכרתה רוחי· בגו נדנה בגאו נדנוד השינה שנדנדתי מתוך חלומי ונכנסתי במחשבות: קרבת על חד מן קאמיא ויציבא אבעא מניה· ומתוך החלום קרבתי אצל אחד מן המלאכים שהיו עומדים שמה ונכון ויציב שאלתי ממנו על כל זאת: אלין חיותא רברבתא· אלה החיות הגדולות הם ארבע מלכיות שיקומו מן הארץ: ויקבלון· ואלה המלכיות יקבלו מלכותן של ישראל שהם קדישי עליונין כדכתיב כי עם קדוש אתה ליי׳ וכתוב ולתתך עליון ועל אשר ימרדו ביי׳ תנטל מהם מלכותם ותנתן לאלו ארבע מלכיות וירשו המלכות בעולם הזה ויגלו ישר׳ וישתעבדו תחתם עד העולם הבא עד שימלוך משיח: אדין צבית ליצבא· אדרשתי לעמוד על אמיתות בירור הח[illegible] שהיתה משונה לשעבד לישראל יותר מכולם והיא נוראה ויתירה מאד: שיניה מברזל וציפורניה מנחשת הם שריה וגיבוריה שקשים כברזל ועזים כנחשת: אכלה· גיבורי ישראל: ומדקה· תלמידי חכמים: ושאר דלת עם הארץ ברגלה רפסה בגלותי· ועל קרניא עשר· ועל עשר הקרנים הם עשר מלכיות שפירשנו: וקרנא דכן עבד קרבא עם קדישין עליונין ויכלה להון· זה טיטוס הרשע שנלחם עם ישראל בירושלם ויכלה להון שכנס אותם והחריב בית המקדש והגלה ישראל ממקומן: ויכלה

סימן מנא מהשנא ישתנא תשנא לבנא למבנא יתבנא מתבנא תתבנא כלהון כתיב א׳ בסוף תיבותא : ולקדישי חד מן כ״ה מלין כתיב י׳ בסיפרא וס׳ חכימי לידעי בני אחרי רעיוני הדרי שלטוני רבי גברי והדברי חש׳ צפרי תרי וחזוי לחרי זיוי מאני לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרכי מעלי רוחי בעיני קדישי : סופא ג׳ כתיב א׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סוף סימן ו׳ : יבהלנני ג׳ חסרי׳ וס׳ נמסר לעיל כהאי סימן : הנראה ב׳ קמצ׳ וסימ׳ ויתאנף יי׳ בשלמה כי נטה לבבו · אני דניאל אחרי הנראה אלי : בראותי ב׳ וחסרים וס׳ ואראה בחזון ויהי בראתי · ויהי בראתי אני דניאל את החזון : ואשא עיני וארא ג׳ דסמ׳ וס׳ ואשא ע׳ני וארא והנה מגלה עפה · ואשא ע׳ני וארא והנה ארבע מרכבות · ואשא ע׳ני וארא

עד די אתה עתיק יומיא ודינא יהב לקדישי עליונין וזמנא מטה ומלכותא החסנו קדישין : כן אמר חיותא רביעיתא מלכו רביעיא תהוא בארעא די תשנא מן כל מלכותא ותאכל כל ארעא ותדושנה ותדקנה : וקרניא עשר מנה מלכותה עשרה מלכין יקמון ואחרן יקום אחריהון והוא ישנא מן קדמיא ותלתה מלכין יהשפל : ומלין לצד עליא ימלל ולקדישי עליונין יבלא ויסבר להשניה זמנין ודת ויתיהבון בידה עד עדן ועדנין ופלג עדן : ודינא יתב ושלטנה יהעדון להשמדה ולהובדה עד סופא : ומלכותא ושלטנא ורבותא די מלכות תחות כל שמיא יהיבת לעם קדישי עליונין מלכותה מלכות עלם וכל שלטניא לה יפלחון וישתמעון : עד כה סופא די מלתא אנה דניאל שגיא רעיוני יבהלנני וזיוי ישתנון עלי ומלתא בלבי נטרת :

ח בשנת שלוש למלכות בלשאצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה : ואראה בחזון ויהי בראתי ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואראה בחזון ואני הייתי על אובל אולי : ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל ולו קרנים והקרנים גבהות והאחת גבהה מן השנית והגבהה עלה באחרנה : ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצנו והגדיל : ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע בארץ והצפיר קרן חזות בין עיניו : ויבא עד האיל בעל הקרנים אשר ראיתי עמד לפני האבל וירץ אליו בחמת כחו : וראיתיו מגיע אצל האיל ויתמרמר אליו ויך את האיל וישבר את שתי קרניו ולא היה כח באיל לעמד לפניו וישליכהו ארצה וירמסהו ולא היה מציל לאיל מידו : וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדלה ותעלנה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים :

והנה איל אחד עומד לפני האובל : כרצונו ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וכרצנם עקרו שור · אם עולה קרבנו מן · ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה · ועשה כרצנו והגדיל · וכל לרצנכם דכו׳ : נוגע ג׳ מל בליש׳ וסימ׳ בעמוס סיכן ט׳ וסוף מצורע : וישליכהו ג׳ ב׳ חסרים וחד מ׳ל וסימ׳ ויאמר השליכהו ארצה · פן שנאו רוח יי׳ · וישליכהו ארצה וירמסהו · קדמא מ׳ל · אנ׳ך :

רבינו סעדיה גאון

ויבלה להון עד די אתה עתיק יומיא · ומשהגלם ועד שיבוא המשיח הם עתידין להשתעבד תחת ידיהם : ודינא יהיב לקדישי עליונין · ובגזירת דת ודין יתן לישראל וזמן יגיע ויירשו המלכות ישר׳ הקדושים : כן אמר · כך אמר לדניאל המלאך בתוך החלום החיה הרביעית היא מלכות רומי שתהיה בארץ תהא משונה בגזירותיה יותר מכל המלכיות ותאכל ותגמור כל הארץ ותדוש ותדוק כל ארץ ישראל : וקרניא עשר · הם עשרה מלכים שיקומו מנה : ואחרן יקום · ואחר כך יקום אחריהן מלך אכזר הוא טיטוס שיהא מחריב בית המקדש והוא חזק מן הראשונים : ותלתה מלכים ישפיל · מלך ישראל ומלך יון ומלך ישמעאל : ומלין לצד עליא ימלל · זה טיטוס שחרב בית אלהינו ואחר תפש זונה בידו ונכנס לפני ולפנים ולקח ספר תורה והציע תחתיה וקלקל עמה ושלף את החרב וחתך את הפרכו׳ עד שטיפטף דם וענה ואמר אי אלהימו צור חסיו בו אשר [illegible] יאכלו וגו׳ : ולקדישי עליונין יבלא · אלו ישראל שבילה אותם כדכתיב בילה בשרי ועורי שיבר עצמותי ויתכן לומר יבלה שבילה אותם : ויסבר להשניא זמנין ודת · שעלה בדעתו לשנות ולבטל מישראל השבתות והמועדים והתורה : ויתיהבון בידיה עד עדן ועדנין ופלג עדן · ויהיו מסורין בשעבוד תחת ידו עד עדן ועדנין ופלג עדן דיבר הכתוב כלשון בני אדם וכל חכם ונבון ומבין דעת התורה כסתרה דרכם ובשערה עשתם בלי להשיג דעת החשבון הזה ואין יודע זולתי אלהינו ככתוב כי יום נקם בלבי הלב לא הגיד לפה והפה איך יגיד למלאך וטפסר יש לנו לחכות ולקוות עד ירחם עמו ועירו אמן · ובזמן אשר יגמור החשבון הכמוס עמו חתום באוצרותיו אז ישב בדין ככתוב ודינא יתיב שישב בדין · [illegible]

[illegible] · מלכותו של מלך המשיח מלכות עולם וממשלתו עם דור ודור וכל הממשלות אליו יעבדו וישמעו : עד כה סופא · עד הנה סוף הדבר : בטרת · שמרתי · וזה החזון נראה לדניאל בשנת שלש לבלשאצר : על אובל אולי · על פתח שער הבניין ששמו אולי · אובל קורין חכמים לשער הגדול אבולא אולי כמו איליו ואילמיו · ויש נהר חזק כמו יובל ויבלי מים · ואולי לשון אילי הארץ ובדעתי אינו כן לפי שבשושן הבירה אין בה נהר · אמנם כי אובל אולי שער הבירה : איל אחד ולו קרנים · בדעתי מלכי מדי ופרס : והגבוהה עולה באחרונה · מדעתי שהוא אחשורוש שהוא אחרון ועשיר וגדול מכל האובל השער : ראיתי את האיל מנגח · וכל חיות לא יעמדו לפניו · כי כל מלכים לא יכלו לו כי הוא מלך מהודו ועד כוש : והנה צפיר העזים · זה מלך יון : על פני כל הארץ · כי הוא הולך בכל הארץ ואין עומד כנגדו : ואין נוגע בארץ · לפי שהוא מקרקר בל יכות ובל ישקוט : קרן חזות בין עיניו · הוא קרן גדולה גבוהה למראה למרחוק קרן אחד בתחילת ראותו והוא אלכסנדרוס מוקדון הוא הצפיר בעצמו והקרן הוא המלוכה : ויבא עד האיל · שנלחם במלך פרס : בעל הקרנים · הוא מדי כי שנים ראה איל אחד בקרנים קטנות והוא מלך פרס ובעל קרנים הוא מלך מדי : לפני האובל · לפני השער : וירץ אליו בחמת כחו · להלחם בו : ויתמרמר · נעשה ארון ורב אליו ובכחו וים אומרים במרירות ואכזריות אבל המרות והמרי והסרבנות הוא יסוד הפסוק כי כן כתוב ויך : וישבר את שתי קרניו · שהשפיל את מדי ופרס : וישליכהו · למלך מדי : וירמסהו · למלך פרס : וצפיר העזים הגדיל · הוא מלך יון הוא אלכסנדרוס הגדיל מאד במעשים גדולים שעברו על ידו : ובעצמו · וכאשר נתרברב מאד אז מת אלכסנדרוס שנקרא הקרן הגדולה : ותעלינה חזות ארבע תחתיה · המה ד׳ מלכים אשר הקים בחייו וחילק להם המלוכה כמו שאמרנו למעלה אחד ברומא ושמו רומכום אלכסנדרוס באלכסנדריא׳ הורדוס בעכו ואנטיוכוס באנטוכיא : לארבע רוחות השמים · בארבע קצותיו של מלכות : ומן

אבן עזרא

הנבואה השנית · בשנת · אחרי הנראה · אשר נראה כמו הטיר ההולא ההלכוא אתך : ואראה · אמר יפת כי היה רואה במראות הנבואה שהיה בשושן הבירה שהוא מלכות פרס כי משם יצא משחית מלכות בלשצר וכאילו היה על נהר אולי כמו יחזקאל על נהר כבר ואובל כמו יובל ועל יובל ישלח שרשיו כערבים על יבלי מים והאלף תחת יו״ד כי ישי כמו אישי גם באלף כתוב ויו״ד תתימרו כאלף יתאמרו והוכרך לפרש ככה כי דניאל בבבל היה כאשר נהרג בלשצר המלך ויפת אמר מנהג המראה לאמר והנה רק יתכן שהלך דניאל אל עילם ושב באותה שנה אל בבל : ואשא · איל אחד · זאת מלכות פרס : ולו קרנים · מדי ופרס גוים עצומים הם : והאחת גבוהה · שמלכות פרס גדולה ממלכות מדי או בעבור כורש מלך פרס שהיה גדול מדריוש הזקן המדי כי במות דריוש שבה בבל אל כורש וכן אמר כורש מלך בבל ולא מלך דריוש הזקן רק שנה אחת ועל שניהם אמ׳ הכתוב מטעם כורש ודריוש ועוד אפרש זה : ראיתי · מנגח · שלש פאות מערב וצפון ודרום ונקרא המערב ימה בעבור הים הגדול שהוא בארץ ישראל בפאת מערב כי כנגד ארץ ישראל ידבר וזה האיל מנגח לפניו גם לימינו גם לשמאלו ולא לאחריו כי ממזרח בא וכתו׳ קורא ממזרח עיט : וכל חיות · אינם החיות הנזכרות בפרשה הראשונה רק כל מלכים שמנגח בדרך בואו : ואני · צפיר העזים · זהו אלכסנדרוס מוקדון וכך פירש המלאך והוא בא מפאת מערב כי הוא היה מלך הערב ושם כולר ופירוש ואין נוגע בארץ כאילו היה עף באויר במרוצה ומרוב מרוצתו לא היה נראה שהוא נוגע בארץ : והצפיר · שעיר עזים וככה כתוב וצפירי עזים בספר עזרא : קרן חזות · מסובך וככה פירש המלאך שהוא המלך הראשון שהרג את ארתחשסתא לשון כשדים הוא ועוד אפרש : וצפיר · וכעצמו · בעבור שמת אלכסנדרוס כאשר גברה ידו ובימי בחרותו כמו בן שלשים שנה מת : ותעלנה חזות · קרנים בחזות וזהו שנחלקה מלכותו לארבעה מלכי׳ : לארבע רוחות השמי׳ · זהו וד׳ ראשין לחיותא מקום המלכות לכל אחד מהם המקום הראשון רומא והשני הוא מצרים והשלישי ארץ ישר׳ והרביעי ארץ פרס וככה כתוב בספרי המלכים : ומן

יצא ג׳ סבירין יצאה וסימ׳ השמש יצא על הארץ ולוט׳ · בצל חשבון עמדו דירמיה· ומן האחת מהם יצא קרן אחת׳ ותפל ל׳ ותגדל עד צבא השמים · וא׳ הפל ויאמר המלך להמן מהר קח· ואינון מן חד ת׳ וחד ות׳ בריש תיבו׳ ואינון מן אב מן חד חד חד א׳ וחד וא׳ וסימ׳ במסרה רבתא במערכת אות הת״ו כס״ד: המדבר ד׳ וסימ׳ כי פי המדבר אליכם · המדבר אליך והבאתו אלי· כי אני הוא המדבר· ויאמר אחד קדוש: וצבא ד׳ וסי׳ וצבא הנתן על התמיד· תת קדש וצבא מרמס· ואמת הדבר וצבא גדול וכין׳ חליפות וצבא עמי׳ ויקרא ויאמר ׳ פסו׳ אית בהון ויקרא ויאמר וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ז: ובדברו ג׳ וכסיפרא וסי׳ ובדברו עמי נרדמתי· ובדברו עמ׳ את הדבר הזה עמדתי מרעיד·

ומן האחת מהם יצא קרן אחת מצעירה ותגדל יתר אל הנגב ואל המזרח ואל הצבי: ותגדל עד צבא השמים ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם: ועד שר הצבא הגדיל וממנו הרים התמיד והשלך מכון מקדשו: וצבא תנתן על התמיד בפשע ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה: ואשמעה אחד קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר עד מתי החזון התמיד והפשע שמם תת וקדש וצבא מרמס: ויאמר אלי עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש: ויהי בראתי אני דניאל את החזון ואבקשה בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר: ואשמע קול אדם בין אולי ויקרא ויאמר גבריאל הבן להלז את המראה: ויבא אצל עמדי ובבאו נבעתי ואפלה על פני ויאמר אלי הבן בן אדם כי לעת קץ החזון: ובדברו עמי נרדמתי על פני ארצה ויגע בי ויעמידני על עמדי: ויאמר הנני מודיעך את אשר יהיה באחרית הזעם כי למועד קץ: האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס: והצפיר השעיר מלך יון והקרן הגדולה אשר בין עיניו הוא המלך הראשון: והנשברת ותעמדנה ארבע תחתיה ארבע מלכיות מגוי יעמדנה ולא בכחו: ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עז פנים ומבין חידות: ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם קדשים: ועל שכלו והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים ועל שר שרים יעמד ובאפס יד ישבר: ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא ואתה סתם החזון כי לימים רבים: ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים ואקום ואעשה את מלאכת המלך ואשתומם על המראה ואין מבין:

ובדברו עמי כדברים האלה׳ וא׳ ובדברו ויאמר אל תירא: ראית ה׳ חס׳ ה׳ בסוף בכתובי׳ וסימ׳ אשר ראית את עניי· אם ראית גנב ותרץ· ראית איש חכם בעיניו· האיל אשר ראית׳ ראתה כי אתה עמל· בתרא ראתה כתיב וכל שאר קרי׳ דכו׳ חס׳ במ״ב מ׳ל בלישני׳ וסי׳ וראיתה אתה ונאספתה· לך הגד למלך אשר ראיתה: עז פנים ב׳ וסימ׳ גוי עז פנים · מלך עז פנים ומבין חידות: עצומים כל נביאים וכתובים מ׳ל במ״ג חסרי׳ וסימ׳ כי ידעתי רבים פשעיכם· ושפט בין עמים רבים· ועצמים כל הרוגיה׳ וכל אוריתא דכו׳ חס׳ במ״א ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי: ומראה ז׳ קמצי׳ וסי״ נבסר לעיל בריש סיפרא סימן א׳ וסוף משפטים ויחזקאל סימן י׳: ואשתומם ל׳ מלעיל ואני דניאל נהייתי· וא׳ מלרע ואשתומם ואבית ואין עוזר ואינון חד מן כ׳ זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל וא׳ ברישי׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הו״ו בכ״ד:

אבן עזרא

ומן · הטעם ממלכות אחת מאלה יצאה קרן קטנה במספר צבאה והוא שהיתה בארץ ים׳ באנטוכיא והוא אנטיוכוס ובגבהה על מלכות מצרים דרום לארץ ים׳ כי רוחב מצרים מהקו השוה תשע ועשרי׳ מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש על כן הוא בתוך הייסוב כי כלו עד ששה וששי׳ מעלות מהקו השוה כי ארבעה ועשרים מעלות נוטה גלגל המזלות מגלגל המישור וטעם המזרח ארץ פרס: ואל הצבי· כל ארץ ישראל צבי היא לכל הארצות: ותגדל· גבריאל פיר׳ זה וככה ועד צבא השמים שר הצבא שהוא מיכאל הלא תראה ועתיק יומין יתיב וכתוב ובעת ההיא יעמוד מיכאל: ותשלך אמת ארצה· שביטל התורה ולשמור המצות כאשר יפרש: ואשמעה מלאך אחד קדוש· כמו רבים כל עמים: לפלמני אלמוני· מלה מורכבת כי לא ידע דניאל שמו בתחילה ופלמוני מגז׳ פלני ואלמוני מגזרת אלם ועתה קבר דניאל ודבר כמו מדבר חידה וטעם התמיד הוא וממנו הורם התמיד בקש לדעת כמה ימים יעמד: ותת· הוא תנתן ׳ וקדש מכון מקדשו· וצבא ותפל ארצה מן הצבא והנה מרמס ותרמסם: ויאמר· עד ערב בקר· עוד אפרשנו: ונצדק קדש· שישוב קדש לצדק· בעבור שיאמר כמראה גבר אמר גבריאל: ויבא· טעם לאמר בן אדם בעבור שהוא במראה הנבואה בין המלאכי׳ הקדושים וככה יחזקאל הנביא: ויאמ׳ אלי הבן· כפשך בן אדם או לבך· וטעם כי לעת קץ לקץ ארוך כמו אנשי מדות: באחרית הזעם· יספר זעם השם על ישראל בימי יון הרשעה ובימי אנטיוכוס עד שיטהרו החשמונים את הבית וזהו ונצדק קדש והנה שב לפרש כי המלך הראשון שהוא אלכסנדרוס הוא הקרן הנשברה מהרה ופירש ארבע מלכיות וטעם מגוי שכולם היו מגוי יון ולא אחד בהם שהיה לו כח כמו אלכסנדרוס: ובאחרית מלכותם· על ישראל: כהתם הפושעים· והנה הטעם כי בעבור שהיו פושעי ישרא׳ רבים על כן נמכרו ביד היונים: מלך עז פנים· הוא היה אנטיוכוס והשר שלו גליכוס ויש מהגאוני׳ שאומרים שמלך עז פנים הוא הקדרי שיצא בסבת ארבעת אלפים ושפ״ד שנה והנביא ידבר על האחד מהארבעה מלכים שמלכו תחת אלכסנדרוס וככה פירש עוד בנבואה הרביעית ועמד מלך גבור שהוא אלכסנדרוס ואמר ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים והנה אין זה כאשר דברו: ועצם כחו ולא בכחו· רק בעבור חטאת ישראל ליסרם השם: והשחית עצומים· זה פירוש ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם והוא השחית רבים מישראל· ופירוש ועד צבא השמים הגדיל שהוא שר השרים שהוא מיכאל כי הוא השר הגדול ותחתיו שרים ועוד אדבר על זה והוא בטל עולת התמיד והחריב הבית וזהו והושלך מכון מקום מקדשו ואל תתמה בעבור שאמר שהוא מקדש מיכאל כי מקדש השם הנכבד הוא כמו תורת משה הוא מטה האלהים: ובאפס יד ישבר· כי ידוע הוא אנטיוכו׳ נפל מן הגג ונשבר ומת· הגאון רב סעדיה אמר כי אלפים ושלש מאות הם שנים ותחלתם מגלות מצרים ומה טעם להחל משם ועוד איך הוא שנה ערב ובקר לפי דעתו כבר עבר המועד זה שנים רבות והנכון בעיני כי שם שנים וחדשים עמדו ישראל בימי אנטיוכוס בצרה גדולה וכן

כתוב

רבינו סעדיה גאון

ומן האחת יצא קרן אחת מצעירה· זאת קרן זעירא אשר פתרונו במלכו׳ רביעית היא ישמעאל: ותגדל יתר· גדלה ביותר מאד ואכלה אל הנגב כי תחילתו יצא מן הנגב שהוא דרום מן מדבר יש בסוף הנגב ואחריו אל המזרח ואל בראשן: ואל הצבי· שהיא ארץ שם והם הקדש מהם לקחו בחייו ומהם לקחו משפחותיו: ותגדל עד צבא השמים· על ישראל ועל מלכי הרומיים: ותפל ארצה מן הצבא· כולם כשברו יותר ממהלך שנה ויש שיאמר כי זו המלכות קרן זעירא היא אשר תעמוד על מלכות ישמעאל ולא זולתה: ועד שר הצבא הגדיל· ממלכי רומא אשר היו בירושלם הוגדל מהם מלך ישמעאל ויקח ירושלם מידו בחזקה: וממנו הורם התמיד והושלך מכון מקדשו· כי החריב מלך ישמעאל במות שלהם הרבה והשליך מכונם וקדישותם: וצבא תנתן על התמיד בפשע· כי הקים מלך ישמעאל בית תפלותו בין התמיד של [illegible] ותשלך אמת ארצה· כי כן הריק ישרא׳ שקראו זרע אמת עד ארצה ועשתה והצליחה: ואשמעה אחד קדוש מדבר· מלאך ששמו אחד קדוש והיה שואל למלך אחד המדבר ועל שלא נודע שמו אמר לפלמוני כמו לפלוני לאותו המדבר: עד מתי חזות התמיד הזה והפשע· מתי ישתומם ויבטל ועד מתי עם קדש יהיה מרמס ככתוב ותרמסם ומתי הצבא תנתן על התמיד: ואבקשה בינה· להבין: כמראה גבר· כמראה איש גבור והוא גבריאל: בין אולי· בין הבניין כמו אילין: להלז· לזה: אצל עמדי· מעמדי: נרדמתי· נשתטחתי לשון ירידה: כי למועד קץ· כי התמיד של ערלים שנשאר מעט באחרית הזעם הוא אחרית הגלות אז התמיד של ערלי׳ שנשאר מעט וצבא של ישמעאל היא מצבת בית מחמד יעמדו עד קץ החזון: והנשברת· הוא מלך [illegible] הם ד׳ מלכי׳ שהעמיד בחייו כאשר פתרנו למעלה: מגוי יעמודנה· אותן ד׳ מלכים מן גוי שריו וצבאיו יעמודנה: ולא בכוחו· ולא מזרעו כי לא יהיה לו לא נין ולא נכד בעמו: ובאחרית מלכותם· אחרי מות ד׳ אלו הפושעים יעמוד מלך עז פנים קשה וחזק במלכותו הוא מלכות ישמעאל: ומבין חידות· חידות מלכים הראשונים והעצומים כי מלכים הראשונים יוונים ורומיים ופרסיים: ועצם כחו ולא בכוחו· כי אם בעונות ישרא׳: ונפלאות ישחית· זה בית המקדש: והשחית עצומים· אלו בתי השרים וערי ישרא׳: ועם קדושים· הם ישר׳ שנלחם בהם בירושלם בימי טיטוס ככתו׳ עבדא קרב עם קדישין: ישחית רבים· יהרגם אחריכן ויוציאם ממדינתם: שר שרים· הוא העגל הפקיד בירושלם אשר פקד אותו טיטוס אחרי לוכדו עיר הקדש בהחריבו גאון עוזיכו והכיא מלך מגוגים לרדות בעם יי׳ ובא מלך ישמעאל ולקח ארץ ישראל מידו ויחזק עליו מן ג׳ מלכי׳ שר אחר מיעוט שנים הרי שלשה· ובשלוה פתאום ישבר ויפול: ובאפס יד ישבר· בלי כח כי ביד חלש ישבר· ד״א ובאפס יד ישבר ובאחרית ישבר· ד״א ובאפס יד ישבר לא בידי אדם ישבר ככתוב די התגזרת אבן די לא בידין: נהייתי ונחליתי· כשטערתיעד שנחליתי כמו נהי והי: ואשתומם· לשון שתיקה כמו שלשת ימים משמים: פ״א יצא קרן אחת מצעירה· מקטנה שבהן כמו מקדם אנטיוכוס

שהיה

למלאות ו׳ד׳מ׳ל׳ וב׳חס׳ וסימ׳ובתרשת אבן למלאת · וחבירו · למלאות לחרבות ירושלם · למלא׳ דבר יי׳ בפי ירמיהו דסוף ד״ה ב׳ בני · ומי מתנדב למלאות ידו היום ליי׳ ד״ה ·

ט בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ בֶּן־אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִזֶּרַע מָדָי אֲשֶׁר הָמְלַךְ עַל מַלְכוּת כַּשְׂדִּים׃ בִּשְׁנַת אַחַת לְמָלְכוֹ אֲנִי דָּנִיֵּאל בִּינֹתִי בַּסְּפָרִים מִסְפַּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָה הַנָּבִיא לְמַלֹּאות לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלַםִ שִׁבְעִים שָׁנָה׃ וָאֶתְּנָה אֶת־פָּנַי אֶל־אֲדֹנָי הָאֱלֹהִים לְבַקֵּשׁ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים בְּצוֹם וְשַׂק וָאֵפֶר׃ וָאֶתְפַּלְלָה לַיהוָה אֱלֹהַי וָאֶתְוַדֶּה וָאֹמְרָה אָנָּא אֲדֹנָי הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו׃

רבינו סעדיה גאון

בותר׃ ואל הצבי׳ הכפון׃ ותגדל עד צבא השמים׃ כי ראה שמפיל הכוכבים כשעשה צרות לישר׳ צבא הצדיקים כדכתיב ומצדיקי הרבים ככוכבי׳׃ ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם · שהפילה לארץ החסידים ותרמסם בגלות׃ ועד שר הצבא הגדיל · ועד הקב״ה הגדיל לדבר גדולות ונתגאה בעצמו ואמר אין אלוה יכול להציל ירושלם מידי והפיל חומות ירושלם והחריב בית המקדש ובטלו עולות וזבחים בימיו ואז ממנו מאותו המלך שהחריב בית תפארתינו אז הורם והושלך התמיד כמו רמה בים מרים התמיד על הדין שהותמד בכל עת ובכל שעה יושב הקב״ה בדין על חורבן ביתו שנאמר ואל זועם בכל יום · ד״א וממנו הורם התמיד כמשמעו על הכוכבים שהן תמיד כלומר שראה והפיל הצדיקים שדומים לכוכבים ולא היו בעולם׃ והושלך מכון מקדשו שהחריב והשפיל בית המקדש בימיו׃ וצבא · ורבה כמו ולמן די יצבא יתננה כלומר ורוצה הקב״ה על התמיד על הדין שיהיה נתון תמיד בכל יום על הפשע והתמיד שמרד אדום והשליך אמת ארצה אלו ישראל ובית המקדש · ד״א וצבא השמש והירח תנתן על התמיד בפשע שהיו מקטרים לשמש ולירח ולצבא השמי׳ ועל זה הפשע בטל התמיד וחרב בית המקדש והשליך הקרן האמת ארצה׃ לפלמוני · כמו לפלוני׃ והפשע שומם · תת לשמם וקדש וצבא מרמס · בית קדש הקדשים וצבא ורבה שיהיה מרמס׃ ויאמר אלי עד ערב בקר · עד שיעשה ערב של ישראל בקר כמו והיה לעת ערב יהיה אור · ד״א עד ערב בקר עד שיגמור היום סוף אלפים ושלש מאות חודש כי ערב ובקר יום אחד וזה חשבון ממלכות יונים עד שנבאו השמונים אלפים ושלש מאות חדשים היו וכספור ודעה היאך הוא החשבון לאלפים ושלש מאות ירחים מלכות יונים מאה ושמונים שנה ספור השנים והעלם לאלף חדשים כי אלף ומאתים חדשים הם מאה שנה ותשע מאות ושנים חדשים הם שמונים שנה והמה שנים פשוטות מן שנים עשר חודש לשנה הרי מאה ושמונים שנים פשוטות עולים לאלף ומאה ושנים ירחים הוסיף עליהן עיבוריהן שבעה חדשי׳ על כל מחזור והם עולים לתשעים וחמש שנים שיש עיבורים לחמשה חדשים ועל שמונים וחמש שנים שיש שלשים ואחד חודש הרי משים ושטה ירחים הרי אלפים ומאתים ועשרים ושטה חדשים כשארו לך שבעים וארבעה חדשים כלול אותם לשנים ויעלו השבעים ושנים חדשים לשש שנים ושני חדשים ועיבוריהן הרי שבעים וארבעה חדשים ואלו שש שנים משנכפלו יונים עד שתפשו חשמונים מלכות שלימה והיו הגוי׳ תחת ידיהן היו שש שנים הריקפ״ו שנים עם עיבוריהן עולין אלפים ושלש מאות חדש אז נצדק קודש ישראל וירושלם ובית קדש הקדשים שנצדק ונטהר ד״א אלו שש שנים מיום מלוך אלכסנדרוס עד שתפש את ירושלם שהיו ישראל תחת רגליו עבדו אלו שש שנים ואחר שתפש ירושלם מלך יון קפ״ש שנה ומאז מונין למניין שטרות מתחלת אלו קפ״ו שנה והם חשבון אלפים ושלש מאות חדשים׃ להלז · לזה כמו הנער הלז האיש הלזה׃ ובבאו׳ נבעתי · לשון בעתה ובהלה כמו ואימתך אל תבעתני נבעת מלפני המלך ולמה נבעת מקול ההברה שנשמע באויר העולם׃ נרדמתי · תרדמה של פחד ונפלתי על פני ואמר׳ לי בן אד׳ הכן עצמך באחרית הזעם והגלות כי למועד הגלות יהי קץ וסוף׃ בעל הקרנים · זה מלך מדי׃ האיל אשר ראית · זה מלך פרס של׳ מלכי מדי ופרס׃ והצפיר השעיר · היינו צפיר היינו שעיר אלא המקדים בצפרא כדכתוב באה הצפירה ויש לומר כמו ויצפור מהר הגלעד׃ המלך הראשון · המקדים למלוך הוא השעיר זה אלכסנדרוס והיא הקרן הגדולה שלא היה גדול כמוהו בכל מלכי יון׃ והנשברת · במותו תשבר מלכותו׃ ותעמודנה ארבע תחתיה · אלו ד׳ גיבוריו שהמליך בחייו׃ מגוי יעמודנה ולא בכוחו · מעמו יהיו המלכים ולא מכוחו מזרעו כי אין לו בן׃ כהתם הפושעים · אלו ד׳ מלכים מן העולם · אז יעמוד מלך עז פנים זה אנטיוכוס׃ ולא בכח גבורתו מלך אלא מרוב חכמה שהיה מבין חידות ותחבולות ככתוב ועצם כחו ולא בכחו כלומר לא מעיכם כחו מלך אלא מרוב חכמה וחידות שהיה בו · ד״א ולא יהיה עוצם כחו ככחו של ראשון׃ ונפלאות ישחית · הם אדירי ארץ המופלאים׃ והצליח · עצמו ועשה כל מה שחפץ והצליח מלוכה בידו׃ ועל שכלו · לפי שהוא חכם׃ מרמה בידו על כן יצליח במלכותו וישחית גיבורים עצומים ישראל שהם קדושים׃ ועל שר שרים יעמוד · שיחזיק פניו להלחם להחריב ביתו׃ ובאפס יד ישבר · מבלי יד אד׳ שיבא המלאך והרגו זה לזה בחרבם · ד״א היאך הפילו המגדל שוכב על העופות לרקיע ונפל ממנו ונשבר ומת · הדבר שאמ׳ לפי מלאות לבבל שבעי׳ שנה ודניאל טעה בזה החשבון לפי שירמיה אמ׳ אפקוד על בבל והוא חשב ברעתו זה שאמ׳ ירמיהו אפקד אתכם בשביל הבנין לפי שראה שמלאו שבעי׳ שנה לחורבות ירושלם והתחיל דניאל מתחנן לפני הקב״ה וזו הפקיד׳ אינה על ישרא׳ כשם שנ׳ על ידי ירמיהו וכן עשה כחשוב משנה הרביעית ליהויקים שמלך נבוכד נצר ומאז ועד שהפקידם כורש הראשון להעלותם לירושלם עברו שבעים שנה ואלה מספרם מ״ה שנה מלך נבוכד נצר אויל מרודך כ״ב תן שנה לזה וזה נשארו כ״ה כלול אותם עם מ״ה והם ס״ו שנה בלשאצר מלך שלשה שנים הרי ס״ט שנים ודריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים מלך שנה אחת הרי שבעים שנה ומיד מלך כורש והעלם לארץ ישראל כמו שאמר הכתוב על ידי ירמיהו אנא יי׳ האל הגדול והנורא משה ירמיהו ודניאל סימן משה אמר האל הגדול והגבור והנורא שעושה גדולות וגבורות לישראל במצרים ובים סוף ובמדבר והנורא על הקמת משכן הקודש שנאמר נורא אלהים ממקדשיך ירמיהו

אבן עזרא

כתיב בספר יון והנה זה המספר הם ימים והטעם אלפים ושלש מאות בקר וזאת שש שנים משנות החמה ושלשה חדשים וימים מהם משנות הלבנה קרוב משש שני׳ ואני על כן אמר המלאך ומראה הערב והבקר אמת הוא והטעם שהוא כמשמעו ערב ובקר ולולי שמצאנו זה המספר כתו׳ וכבר עבר לא יכול אד׳ להבין זה המספר על כן אמר דניאל ואשתומם על המראה ואין מבין וכבר דברי קץ הגאולה סתומים וחתומים גם דניאל לא ידע הקץ כי כן אמר ואני שמעתי ולא אבין וכן אמ׳ באחרונה וחתום הספר עד עת קץ והמשכילים יבינו בגעת הקץ מדברי המלאך׃ בשנת אחת · כבר פירשתי זה כי זה אינו דריוש בן אחשורוש שהוא בן אסתר המלכה׃ בשנת אחת כל הגאונים פה אחת הסכימה דעתם עם דעת הקדמונים שאמרו שטעה דניאל בחשבונו כי לא חרבה ירושלם רק כאשר נתפש צדקיהו והיא היתה שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכד נצר כי ירמיה הנביא אמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וככה היה כאשר נהרג בלשצר ומלך כורש אז צוה ועלו ישראל מבבל אל ירושלם וזאת היא הפקידה והנה נשארו לחרבות ירושלם תשע עשרה והם מלכות כורש הפרסי וכשתחשוב מלכות דריוש המדי הזקן גם מלכות אחשורוש ושתי׳ שני׳ למלכות דריוש הפרסי הוא בן אסתר אז מלאו לחרבות ירושלם שבעים שנה ואמרו כי דניאל החל לחשוב החרבן מעת שהוליך נבוכד נצר יהויקים אל בבל והנה מלך אחרי כן שמונה שנים גם י״א שנה לצדקיהו והנה שלמו לחרבן ירושלם שבעים שנה והיה יהודה הלוי אומר יש לתמוה איך טעה דניאל שהיה נביא וחכם בשבעים שנה י״ט שנה ואמר כי חשבון שבעים שנה למלכות בבל כאשר חרבה ירושלם ואז היתה הפקידה לא כאשר אמרו הגאונים והעד שאומר בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס וכורש הפרסי תחלת המלכים וגם כתוב למלאת דבר יי׳ בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה ואני אמרתי לו אם מחרבות ירושלם סופר מה טעם לספור הכתוב בשנת שמונה למלכו הוא שנת י״ט והוא ענה אמור לי אתה טעם חשבת ויהי מקץ ארבעים שנה ואני אמרתי לו וידענו כי הנביא אמ׳ על כורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ולא התנבא שיבנה הבית והוא שלח הגלות והחלו לבנות הבית וליסד הבית ובני יהודה מנעום לבנות וכתוב הן קריתא דך תתבנא ושוריא ישתכללון וגם כתוב לבטלא גבריא אילך וקריתא דא לא תתבניא ובטילו המו באדרע וחיל והנה הכתוב כבר פירושו למלאת דבר יי׳ בפי ירמיה שאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה והנה הטעם ששבו אל ירושלם ועמדה חרבה עד רצתה הארץ את שבתותיה והוא אמר לי מי הביאך בצרה הזאת אז עניתי והלא כתוב בספר עזרא והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדו אז קם זרובבל ויהושע לבנות וכתוב ועמהון נביאיא די אלהא מסעדין להון וגם כתוב בית זמנא אתא עליהן וגו׳ וכתב אגרת לדריוש המלך והוא צוה למבנה בית אלהא דך ובנו ושכלילו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש המדי וארתחששתא הוא אחשורוש כי גם הוא צוה רק האמין ככורש ורבי יהודה ענה כל זה מה יועיל לך אז השיבותי לו הנה אתה מודה כי זכריה התנבא בשנת שתים לדריוש הפרסי שאמרו שהוא בן אסתר כאשר כתוב בספרו והנה שם כתוב עד מתי לא תרחם על ירושלם אשר זעמתה זה שבעים שנה אז שתק׃ ואתנה את פני · לנכח מערבית דרומית · וטעם האלהים שהוא לבדו באמת האלהים וטעם לבקש תפלה בלבי וככה התפללתי׃ ואתפללה · אנא · כמו אתנם וכמוהו אנא יי׳ כי אני עבדך אנא חטא העם הזה והנגיד ז״ל אמר כי שתי מלות הן והן אל נא מגזרת הואל והלמ״ד מבולע כלמ״ד יוקח ואין צריך׃ וסור

והרשענו כן כתיב וקרי והרשענו בלא ו' קדמא חטאנו ועוינו חד מן י"א מלין דכתי' ו' בריש תיבותא ולא קרי' וסימ' וכי ויאמר דוד מהלי ולכם · ומסגרתיה ויפתח על הלחת · וראתה ועתליה אם אחזיהו דמלכים · ואת ויקצץ המלך אחז ואת ׃ ותקעו הגידו ביהודה ובירושלם · ויורה ולא אברו כלבבכם נירא · וירציאו בעת ההיא נאם יי' ויוציאו · וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל · והרשענו חטאנו ועוינו והרשענו · וחסר וימאנו לשמע ולא זכרו · וישמח גיל יגיל אבי צדיק ׃ לאדני ז' וסימ' נמסר בישעיה ריש סימן כ"ח ׃ שמוע י"א ד' מל' ח' חס' וסימ' ואם ביום שמע אישה יניא · לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת · הנה שמע מזבח טוב להקשיב · זאת המנוחה הניחו לעיף · בנים כחשים בנים

חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותך
וממשפטיך ׃ ולא שמענו אל עבדיך הנביאים
אשר דברו בשמך אל מלכינו שרינו ואבתינו ואל
כל עם הארץ ׃ לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים
כיום הזה לאיש יהודה ולישבי ירושלם ולכל
ישראל הקרבים והרחקים בכל הארצות אשר
הדחתם שם במעלם אשר מעלו בך ׃ אדני לנו
בשת הפנים למלכינו לשרינו ולאבתינו אשר
חטאנו לך ׃ לאדני אלהינו הרחמים והסלחות
כי מרדנו בו ׃ ולא שמענו בקול יהוה אלהינו
ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו
הנביאים ׃ וכל ישראל עברו את תורתך וסור
לבלתי שמוע בקלך ותתך עלינו האלה והשבעה
אשר כתובה בתורת משה עבד האלהים כי
חטאנו לו ׃ ויקם את דבריו אשר דבר עלינו
ועל שפטינו אשר שפטונו להביא עלינו רעה
גדלה אשר לא נעשתה תחת כל השמים כאשר
נעשתה בירושלם ׃ כאשר כתוב בתורת משה
את כל הרעה הזאת באה עלינו ולא חלינו את
פני יהוה אלהינו לשוב מעוננו ולהשכיל
באמתך ׃ וישקד יהוה על הרעה ויביאה עלינו
כי צדיק יהוה אלהינו על כל מעשיו אשר עשה

ולא שמענו בקלו ׃ ועתה אדני אלהינו אשר
הוצאת את עמך מארץ מצרים ביד חזקה ותעש
לך שם כיום הזה חטאנו רשענו ׃ אדני ככל
צדקתך ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלם
הר קדשך כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם
ועמך לחרפה לכל סביבתינו ׃ ועתה שמע
אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך
על מקדשך השמם למען אדני ׃ הטה אלהי אזנך
ושמע פקחה עיניך וראה שממתינו והעיר אשר
נקרא שמך עליה כי לא על צדקתינו אנחנו
מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים ׃
אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה
אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך
ועל עמך ׃ ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה
חטאתי וחטאת עמי ישראל ומפיל תחנתי לפני
יהוה אלהי על הר קדש אלהי ׃ ועוד אני מדבר
בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה
מעף ביעף נגע אלי כעת מנחת ערב ׃ ויבן
וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי להשכילך
בינה ׃ בתחלת תחנוניך יצא דבר ואני באתי
להגיד כי חמודות אתה ובין בדבר והבן במראה ׃
שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך

לא אבו שמוע מל' · כי הקשו את ערפם מל' · ועשה הרע בעיני רעה כתיב' אם אמרים אתם לא נשב · ואתם הרעתם לעשות · וסור לבלתי שמוע דדניאל מ"ל · ויקשו את ערפם לבלתי שומע כן כתי' דירמיה ׃ נעשתה ט' וסימ' נמסר בתריסר בספר מלאכי סימן ב' ׃ ויבאה ד' וסימ' ויבאה אל האדם · ויבאה יצחק האהלה שרה אמו · ויחתן [illegible] שלמה את פרעה · וישקד יי' על הרעה ויבאה ׃ קולו בקולו ו' חס' בנביאם וכתובים וסימ' וישא שאול קלו ׃ ועליון יתן קלו · היום אם בקלו תשמעו · שמעו שמוע ברוגז קלו · וישקד יי' על הרעה · וכל אוריתא דכו' חסרי' בר"א מל וסי' תשמע קלו כבאו אל הקדש ׃ שמע אלהינו ב' דסמ' וסי' ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך · [illegible] אלהינו כי הינו בחח ׃ ושמע ח' קמצ' וסימ' קום בלק ושמע · קרב אתה ושמע · והטה יי' אזנך דמלכים · וחבירו דישעיה · והטה אלהי אזנך דדניאל ׃

אבן עזרא

וסור · שם הפועל כמו זכור את יום השבת והטעם סור שרנו ׃ שרינו ואבותינו · שהיו זקנים וכאשר הזכיר שחטאו השרים והאבות הזכיר כי גם להם בשת פנים ׃ ותתך · כמו תתכו בתוכה דרך משל ׃ כי חטאנו לו · שב למלת האלהים ׃ וישקוד · כמו שוקד אני · וטעם למען יי' למען זה השם שאנחנו מזכירים ור' משה אמר למענך יי' ובדרש למען אברהם שקרא בתחילה זה השם הכתוב בשף"ר לת ׃ אדני שמעה · זאת התפלה ׃ אדני סלחה · העונות שהודיתי ועשה ואל תאחר להאיר פניך על מקדשך השמם ׃ ועוד הייתי מדבר ומתפלל דברים שלא כתבנו ומפיל תחינתי על כן הוצרך לומר פעם אחרת ועוד אני מדבר בתפילה ׃ וטעם מועף כאילו אמר העיפו שהיה מוכרח לעוף · וטעם ביעף כי הוא יעף מרוב המרוצה והנה ביעף שם על משקל ואדם ביקר בל ילין · וטעם כעת מנחת ערב כי היה צם ובוכה ככתוב בבוס ׃ ויאמר · המלאך שמע דניאל כי עתה יצאתי ממערכת המלאכים או מהיכל שמים להשכילך בינה ׃ בתחילת תחנוניך יצא דבר · מלפני השם הנכבד כדרך הדבר יצא מפי המלך והטעם דבר שנגזר להיות ככה בלא תוספת ולא מגרעת ׃ ואני באתי להגיד · לך הדבר ׃ כי חמודות אתה · בחסרון איש כמו ואני תפילה ׃ ובין בדבר · שיצא ׃ והבן · לבך ׃ במראה · אמר יפת במראה הזאת ׃ שבעים · אמר הגאון רב סעדיה כי אלה שבועים הם שנים והעד שאמר אחר כן עד מלאת שלשת שבועים ימים ולא הזכיר עם שבועים שבעים ימים והנה הם כמו שבע שבתות שנים וכנון פירש כי אחי השבוע שהזכיר הוא אלף ימים ומאתים ותשעים כאשר אפרש בראיה גמורה רק פירוש אלה ה השבועים השבעים קשה עד מאד ועוד כי לכלא הפשע ולהתם חטאת לא ידענו אם הכל לשבח או לגנאי כי הנה נראה ממלת לכפר עון ולמשוח קדש קדשים שהוא לשבח רק ולחתום חזון ונביא איננו לשבח אם כן איך נוכל לתקן מלת לכלא פשע ולהתם חטאת להיותם לשבח וככה לחתום חזון ונביא והנה מצאנו כתוב כי לא שלם עון האמרי והוא לגנאי והטעם כי עד עתה לא בא יום אידו וקץ עונם עונו כמו גדול עוני מנשוא וככה אם יקרך עון וככה תם עונך כשלם העונם שלך והנו לגנאי ויוכל המשיב לענות כי הנה החטאת והאשם ועוד מלת אכה שא כא הפך הדבר ונשא את עונה והנה הכל יתפרש לפי ענין המקום ויורו, להביא צדק עולמי' לשבח ׃

רבינו סעדיה גאון

ירמיהו אמ' הגדול הגיבור שהוא גדול על הכל ולו נאה לומר גיבור שראה ביתו חרב ובניו הולכין בגולה וסובל ולמה לא אמר הנורא על חורבן הבית הנורא דניאל אמ' האל הגדול והנורא ולא אמר הגיבור לפי שראה בניו מסורין בקולרין ואיה גבורתו ולמה אמ' הגדול שעשה גדולות לחנניה מישאל ועזריה בכבשן האש ולדניאל בגוב אריו' ולמה אמ' הנור' שחזר ובנה בית המקדש ׃ ותתך · ותגיע כמו לא נתך ארצה ׃ האלה והשבועה · אשר כתבת בתורת משה עבד האלהים כמו ארור האיש אשר יעשה כך וכך אשר לא יקים דברי התורה הזאת והשבועה הדברים שכתת לנו על יד משה רבינו אם תשמעו יהיה לכם כך וכך ואם לא תשמעו יהיה לכם כך וכך ועתה באו עלינו הצרות הכתובות בספר תורת משה מכיון שדיבורו של הקב"ה שבועה הוא שנאמר את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ולא יהיה עוד המים למבול ולא נאמר שבועה ובנביאים כתיב כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי ׃ וישקוד יי' על הרעה · וימהר כמו מקל שקד מקל ממהר לפרוח לפני כל האילנות והם שקדים השוקדים להנץ לפני כל אילן ואמר דניאל צדיק הוא יי' שקדם והגלם לסנהדרין שבימי יהויכין ב' שני' ומחצה לחורבן הבית מלמד שהקדימו ב' שני' ומחצ' לנושנתם כיון שראה שבית המקדש עתיד ליחרב קדמו וגלו כדי שלא ימצאו בירושלים בחרבן בית המקדש ׃ ותעש לך שם כיום הזה · שיאמרו אומות העולם כמה ניסים עשה הקב"ה לישראל הרג בכורי מצרים קרע להם את הים והמית המצריים בתוכו ׃ לכל סביבותינו · לכל הגוים היושבים סביב לארץ ישראל ׃ למען אדני · למען אברהם שקראך אדון קודם לכל באי העולם שנ' אדני יי' במה אדע ׃ מועף ביעף · מכאן שגבריאל עופף העולם בשתי עפיפות ורמז כי בא בזריזות בקלות טיסת עיפתו ונגע אלי כעת מנחת ערב בעת שמקריבים המנחה בשעה שמינית בין החול כי ערבי פסחים מקריבין בשביעית עבור שחיטת פסחים ׃ בתחילת תחנוניך יצא דבר · ככתוב והיה טרם יקראו ואני אענה כך לדניאל בתחילת תחנוניו השיבו הקב"ה על ידי גבריאל כי היה צדיק וישר וכאמר ועל כן אמ' לו כי חמודות אתה שכל הצדיקים נקראו חמודים ׃ שבועים שבעים נחתך על עמך · כספור ונדע כמה שנים הם י' פעמים ז' עולין לע' הרי שבועים ע' הן ת"צ שנה הוצא מהן ע' שנים לגלות בבל משהחריב נבוכד נצר בית המקדש עד שנת שתים לדריוש כשאמרו ת"כ שנת שכך היה עמידתו של בית שני כלומר שבוע' שבעים נגזר על עמך ועל עירך ירושלם עיר קדשך שעתידה לחרבות הרי למדתה עם גלות בבל ועם עמידתו של בית שני בשועים בשעים שהן ת"צ שנה ע' לחרבן ת"כ לבנין ׃

לכלא

ועוד כ״ג וסי׳ חמש שנים אשר אין חריש · ועוד לו אך המלוכה · ותהי נבלתם כסוחה · ועוד בה עשיריה · כגשה את אפרים · ארם מקדם ופלשתים מאחור · על כן על בחוריו לא ישמח י׳ · בלתי כרע תחת · ועוד נוסף עליהם דברים · ועוד תשוב תראה · ועוד בחיים חייהם · ועוד הסיר את הבמות דה״ד יהושפט · ועוד העם לא הכינו לבבם דה״ד יהושפט · ועוד העם משחיתים · ועוד ברצות בבית אלהי · ועוד אדומים באו ועוד דברו עבדיו · ועוד מעט ואין רשע · כי יש לעץ תקוה · ועוד ראיתי תחת · ועוד אני מדבר ומתפלל · אני מדבר בתפילה · ועוד תוסף · ונביא ז׳ וסימ׳ נביא אחד זקן · ונביא מורה שקר · גבור ואיש מלחמה · וגם אלה ביין שגו · ולחתום חזון ונביא · אם

לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע וּלְחָתֵם חַטָּאוֹת וּלְכַפֵּר עָוֹן וּלְהָבִיא צֶדֶק עֹלָמִים וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ וְתֵדַע וְתַשְׂכֵּל מִן־מֹצָא דָבָר לְהָשִׁיב וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלַם עַד־מָשִׁיחַ נָגִיד שָׁבֻעִים שִׁבְעָה וְשָׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה רְחוֹב וְחָרוּץ וּבְצוֹק הָעִתִּים׃ וְאַחֲרֵי הַשָּׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם יִכָּרֵת מָשִׁיחַ וְאֵין לוֹ וְהָעִיר וְהַקֹּדֶשׁ יַשְׁחִית עַם נָגִיד הַבָּא וְקִצּוֹ בַשֶּׁטֶף וְעַד קֵץ מִלְחָמָה נֶחֱרֶצֶת שֹׁמֵמוֹת׃ וְהִגְבִּיר בְּרִית לָרַבִּים שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲצִי הַשָּׁבוּעַ יַשְׁבִּית זֶבַח וּמִנְחָה וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם וְעַד־כָּלָה וְנֶחֱרָצָה תִּתַּךְ עַל־שֹׁמֵם׃

בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס דָּבָר נִגְלָה לְדָנִיֵּאל אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמוֹ בֵּלְטְשַׁאצַּר וֶאֱמֶת הַדָּבָר וְצָבָא גָדוֹל וּבִין אֶת־הַדָּבָר וּבִינָה לוֹ בַּמַּרְאֶה׃ בַּיָּמִים הָהֵם אֲנִי דָנִיֵּאל הָיִיתִי מִתְאַבֵּל שְׁלֹשָׁה שָׁבֻעִים יָמִים׃

יהרג במקדש י״י · ונבא לבב חכמה · בתרא חס׳ דהוא לשון ביאה · ואין לו ב׳ וסי׳ בקים מקים · יכרת משיח ואין לו · לרבים ד׳ בקריאה וסי׳ מעמל נפשו יראה · והגביר ברית לרבים · שק ואפר יצע לרבים · ומשכילי עם יבינו לרבים · וכ׳ ברבים וסי׳ ועשה למבצרי מעזים · לכן אחלק לו ברבים · ונחרצה ג׳ וסי׳ בישעי׳ י״ · ובין ז׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בינה ובמשלי ריש סימן כ״ג ע״ש · ובינה ג׳ מלעיל וסי׳ בינה הגיגי · ואם בינה שמעה זאת · ובינה לו במראה׃

רבינו סעדיה גאון

לכלא הפשע · פשעו׃ ולהתם חטאת · להתם הקב״ה החטאת׃ ולכפר · שגגות ישראל׃ ולהביא צדק עולמים · זה בית המקדש ככתוב מכון לשבתך עולמים וקרא בית המקדש עולמים בעולם בניין ראשון ובעולם בניין שני ובעולם בניין שלישי שיעמוד לעולמי עולמים׃ ולחתום חזון ונביא · כי משנבנה הבית השני לא קם נביא עוד בישראל זולתי משתמשין בבת קול׃ ולמשוח קדש קדשים · שיהא גדול כבוד גדולת הבית השני מן הראשון ככתוב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון וזה שאמר למשוח לשון רבות היא כמו למשחה בהם מתרגמינן לרבותא ויש פותרים אומרים למשוח למדוד מדה מתרגמינן משחתא כעניין שנ׳ וקו ינטה על ירושלם׃ מן מוצא דבר · משיצא הדיבור מלפני הבורא ונגזרה הגזירה להשיב הגולה מבבל ולבנות ירושלם על ידי כורש׃ עד משיח נגיד · עד שיתרבה המלך והוא הנגיד כדי לבנות ירוש׳ עדיין ז׳ שבועים הם מ״ט שנה משבשרם הבורא לבנות ירושלם ועד שנת שתים לדריוש מלך פרס ואחרי כן תבנה ירושלם ותעמוד בבנייתה שנה הרי שבועים שבעי׳ פחות י׳ שני׳ אותן עשר שנים עמדה ביתר ובצלותם לירושלם תבנה · רחוב · היא ירושלם וחוצותיה׃ וחרוץ · ברות הם חברות יושבי ירושלם שהם עכשיו חרוכים מתעבר אדם׃ ובצוק העתים · הם חברות בית המקדש משמרות ומעמדות הכהנים והלוים כלומר כל השנים תהיה ירושלם שוממה׃ ועל כנף שקוצים · כנף הוא יד כלומר [illegible] הסקוץ והעבר תקיפה אחרי השבועים ס״ב יכרת משיח ואין לו משמלה אחרי חורבן הבית והיה בית המקדש משומם · ועד כלה ונחרצה תתך אל שומם זה ירושלם והשבית זבח ומנחה׃ עם נגיד הבא וקצו בשטף · זה אדריינוס קיסר שהחריב בית המקדש והשבית זבח ומנחה והחריב מקום התמיד׃ ועל כנף · ועל יד אוכלי בשר החזיר והשקוץ משומם ישראל · ועד אשר כלה ונחרצה נתכה על גלות ישראל השומם׃ ואמת הדבר וצבא גדול · מכאן שאין הקב״ה עושה דבר עד שנמלך [illegible] ואז חותם בחותמו שהוא אמת · א׳ לף ראש אלף בית מ״ם מחצית · תי״ו סופה הרי אמ״ת׃ וצבא גדול · צבאות מלאכי וחיל גדול · וי״א וצבא ורבון כמו וצבי׃ ובין בדבר · שים דעתך וביתך בדבר הרבה׃ ובינה לו במראה · הבורא אמר למלאך שיסביר ויבונן לדניאל את החזון׃ לחם

אבן עזרא

וטעם ולחתום חזון · שכל הנביאים התנבאו על דבר בית שני׃ ועתה אומר דברי הגאון · אמר כי יצא דבר פירושו שנגזר שיחרב ירושלם עם בית שני ארבע מאות ותשעים שנה והם שבועים שבעים רק אתה טעית בחשבונך שכשלמו שבעים שנה ואינם רק שבעה שבועות שהם מ״ט שנים ולא חשש להזכיר השנים כי כ״א היו ופירש עד משיח נגיד שהוא כורש המלך והביא ראיה מדברי הנביא כה אמר י״י למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו · ושבועים ששים ושנים הם ימי בית שני והנה יש להקשות כי המלאך אמ׳ בתחלת תחנוניך יצא דבר ועוד איך יערב שני הגלות עם שנות בית שני ואיך כפרם לכלא פשע ולהתם חטאת ועוד מה נעשה בשבוע השאר שאמר והגביר ברית לרבים שבוע אחד אחרי שבועי׳ ששים ושנים והיה ראוי להזכיר כי עוד כשאמרו שלשת שבועים וראייתו כי כורש הוא משיח איננה נכונה כי למשיחו הוא בנביאו וככה כתוב יען כי משח י״י אותי · וקודם שאומ׳ דעתי אפרש והגביר ברית לרבים · זה היה ידוע כי טיטוס כרת ברית עם ישראל שבע שנים ושלש שנים וחצי בטל התמיד בבית שני לפני חרבן הבית וככה כתוב בספר יוסף בן גוריון ואמר על כנף שקוצים משומם ששמו שקוצים בדביר אחר המספר הנזכר כאשר נלכדה ירושלם וכתוב בנבואה הרביעית וחללו המקדש המעוז זהו יום נלכדה ירושלם בימי טיטוס והסירו התמיד קודם זה ונתנו השקוץ משומם וככה כתו׳ ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים והוצרך דניאל לפרש כמה ימים שלמים הם חצי השבוע בעבור שני האדרים גם בעבור מלת חצי כי יתכן שאיננו חצי שלם פחות או יותר כמו וחצי שבט מנשה ורבים ככה · ודעני ימים לעולם הם ימים ולא שנים רק יתכן אם אמר ימים להיות שנה תמימה בסוף ימי השנה כאשר היו כמו מימים ימימה שהם ימי השנה שלימה · ימים תהיה גאלתו · רק כאשר יאמר עם ימים מספר שני ימים או ג׳ לא יתכן להיותם שנים רק ימים כאשר הם על פי שנתים ימים שהיו שנתים שלמים שסבו הימים כאשר היו וככה עד חדש ימים שתראה הלבנה על המתכונת שנראתה ביום הראשון מהמספר על כן אמרתי כי ימים אלף ומאתים ותשעים הם חצי השבוע שהזכיר וככה אשרי המחכה ויגיע לימים כאשר אפרש ואילו היו שנים איך יחכה אדם אלף שנים ויגיע וכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה והנה מצאנו נחמיה אמר אשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אכלו באש וכתוב גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהודה וכתו׳ עליו הוא יבנה היכל י״י והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו וירמיה התנבא עליו ומלך מלך והשכיל ובעזרא כתוב על נחמיה ואתה הוה להם למלך · ועתה אפרש · שבעים שבעי׳ הם ממוצא דבר בתחילת תחנוני דניאל · לכלא הפשע כמו כי לא שלם עון האמרי ולהתם חטאת כמו תם עונך ולכפר עון לסבול עול הגלות לכפר עם אבותינו ולהביא עד שידינם השם בצדק או פירושו לנגאי כי ביאת הצדק הוא שקיעתו כאשר השמש ביאתו הוא שקיעתו על כן הוא לנגאי כי לשבח הוא להפך כמו אז יצא ככוגה צדקה והוציא כאור צדקך וזהו קומי אורי כי בא אורך כי שקע חורך עד עתה · ולהתום חזון ונביא שיפסקו הנביאים ולחתום משיח קדש קדשים והנה זה תחילת הגלות ואל עלה על לבך דבר המספר כי הנה במספר מלך פרס מולר נוסף כפי דבר המלאך כאשר אפ׳ ואם יש בחשבון תוספ׳ או מגרעת לא יזיק אולי יעלה על לבך דבר המולד כי היודע רגע קדרו׳ הלבנ׳ בשנה ה זאת ומצאנו קדרות אחרת לפני זאת מאה שנה אוכל בה לדעת מקום הלבנה באמת וכפי חשבונו ישוב ברצונו אחורנית או השנים הבאות · והנה פירוש ותדע ותשכל ממוצא דבר להשיב ולבנו׳ ירושלם׃ עד משיח נגיד שבועים שבעה · והנה תשע עשרה שנה שהם מלכות כורש ואחשורוש ושתים לדריוש והוא מלך י״ב שנה וככה כתוב בספר מלכי פרס ועשרים שנה מארתחששתא המלך והנה הכל שבועים שבעה עד בא נחמיה ככתו׳ בספר עזרא · ושבועים ששים ושנים שעמד בית שני וחצי השבוע פירשתיו · ואמר תשוב והוא פועל יוצא והטעם שהוא תשוב כל רואו וכל שומעו מישראל · וטעם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם שהשקוץ יעמוד בבית עד בא עת כלה ונחרצה גזרה שנגזרה תתך על שומם הוא השיקוץ דרך תפילה שיהיה שומם כמו בתבבל השדודה · ופירוש ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת משיח שלא יהיה מישראל מלך עליהם והעיר והקדש ישחית עם נגיד שבא שהוא אספסינוס שר מלך רומא בבואו על ירוש׳ עם בנו גם עליהם כתוב בנבואה הרביעית וזרועים ממנו יעמדו וחללו את המקדש המעוז והסירו התמיד · וטעם וקצו יבא לקצו באכזרות · ועד קץ מלחמה · שבשלש שנים רבו תעל ירושלם עד שהיתה נהרסת שוממת׃ בשנת שלש · אמר הגאון כי וצבא גדול כמו ודי יהוה צבה ור׳ משה בן בלעם אמר שהוא כמו ובצבא להכום עלי ארץ · ולפי דעתי כי אשר נקרא שמו יכנס בין שני דברים כאשר פירשתי וירא ישראל על שפת הים מצרים מת כי הארץ בלעתם כי כן כתוב בשירה וככה זה דבר וצבא גדול נגלה לדניאל במראות הלילה׃ ואמת · את הדבר · ובין את הדבר · שם הפועל כמו בין תבין את אשר לפניך׃ ובינה לו · שם ובעבור היות הבינה תחילה באות הראשון שבה מלעיל כמו עשה לי את החיל הזה או יהיו שניהם לשון צווי ותחסר מלת וכאמר לו · זאת המראה לא גילה אותה והעלימה אולי כן צוה׃ בימים ההם · הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים · וזה היה בחדש ניסן ואיך התאבל ימי חג המצות ולא שתה יין בליל פסח ליל חמשה עשר כי כתוב כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להתענות לפני אלהיך ואני באתי בדבריך בתענית השם כי כן כתוב כי עתה שלחתי אליך רק שר מלך פרס עומד לנגדי עשרים ואחד יום שהם השלשה שבועים שהתענית על כן אמרתי לבוא ולולי מיכאל שעזרני עורכי הייתי שם במלחמה עם מלכי פרס ועתה בסובי מאתך אשוב להלחם עם שר פרס וזה היה ביום ארבעה ועשרי׳ לחדש הראשון רק לא ידענו זה החדש אם הוא הדש ראשון לשנה השלישית למלכות כורש כדרך בעשרי׳ וחמש שנה לגלותינו בראש השנה והנה זה בעבור לחדש החמישי כי בו נשרף הבית׃ ואני

חמודות סימן והקח רבקה את בגדי החמודת כתיב חס׳ דחס׳ בתחלת תחנוניך יצא דבר חמודות כתיב מל׳ דמ׳ל. חמודת בזוהב דעזרא חמודת כתיב חס׳ ו׳ כתרא. ושאר׳ חמודות כתיב חס׳ ו׳ קדמא: ואשא את עיני וארא ב׳ דסמ׳ וס׳ והנה ארבע קרנות. והנה איש אחד לבוש: חגורים ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ׳ל וס׳מ׳ כסדר בא: כעין ט׳ וס׳מ׳ נבסר ביחזקאל סימן א׳: כקול י׳ וס׳ב׳ ביחזקאל סימן א׳: וראיתי י״ב וסי׳ נמסר בקהלת סימן ג׳ ובשמואל א׳ סימן י״ט: המראה ד׳ וס׳מ׳ וישכם שמואל. ואני נשארתי לבדי ואראה. וראיתי אני דניאל ב׳ בו: ולא נשאר ד׳ וס׳מ׳ ולא נשאר איש בעי וכית אל. וישלח יואב בכל ישראל. ויעלו ביהודה ויבקעוה דד״ה. ואני נשארתי לבדי ואראה: ופני ג׳ וס׳

לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי עד מלאת שלשת שבעים ימים: וביום עשרים וארבעה לחדש הראשון ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל: ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז: וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרעתיו ומרגלתיו כעין נחשת קלל וקול דבריו כקול המון: וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא: ואני נשארתי לבדי ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח: ואשמע את קול דבריו וכשמעי את קול דבריו ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה: והנה יד נגעה בי ותניעני על ברכי וכפות ידי: ויאמר אלי דניאל איש חמדות הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך ועמד על עמדך כי עתה שלחתי אליך ובדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מרעיד: ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ואני באתי בדבריך: ושר מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד יום והנה מיכאל אחד השרים הראשנים בא לעזרני ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס: ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים כי עוד חזון לימים: ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה ונאלמתי: והנה כדמות בני אדם נגע על שפתי ואפתח פי ואדברה ואמרה אל העמד לנגדי אדני במראה נהפכו צירי עלי ולא עצרתי כח: והיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני זה ואני מעתה לא יעמד בי כח ונשמה לא נשארה בי: ויסף ויגע בי כמראה אדם ויחזקני: ויאמר אל תירא איש חמדות שלום לך חזק וחזק וכדברו עמי התחזקתי ואמרה ידבר אדני כי חזקתני:

לא יראו. יסב אל ביתו ופני לא יראה דאבשלום. נרדם על פני ופני ארצה: ידי כ׳א וסי׳ נמסר במס׳ רבת׳: נתינה פנים ד׳ חס׳ את וס׳ ונתתי פני בנפש ההיא והכרתי. ונתתי פני בנפש האכלת את הדם. ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם. נתתי פני ארצה ונאלמתי: במראה ב׳ וס׳מ׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. ובמראה נהפכו צירי: נהפכו ב׳ וס׳מ׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה. אדני במראה נהפכו צירי:

אבן עזרא

ואני הייתי על הנהר הגדול. כמו יחזקאל על נהר כבר: ואשא את עיני ואראה. במראות הלילה כדרך זכריה הנביא ודע כי מעלתם גדולה ממעלת גדעון ומנוח ואשתו והמשכיל יבין: אופז. אופן נוסף כמו אלף אתמול ואזרוע ואשמור. וכתם הוא עגול שים בו פז. ומרגלותיו כמו רגליו: קלל. לטוש: כקול המון. שישמיע קול גדול: וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. ככה היה רואה במראות הנבואה: נהפך עלי למשחית. שם הוא תואר ור׳ משה אמ׳ כי כמוהו הר המשחית. ולפי דעתי שהוא פועל כדרך אשתוללו אבירי לב שב׳ על בנין ואהיו משחית מגזר׳ שמן המשחה והנה מרעיד תואר וכמוהו משמים בתוכה והנה אם זה החדש ראשון הוא ניסן הנה מראש חדש החל להתענות ולא ידענו האמת: אמר הגאון כי טעם עומד לנגדי שהיה מלמד לו ושבח השמים יעמדו נגדו ואין טעם אחים עומד לנגדו כי כן חשב על כן שאל הלכו אתה אם לבריתו ואמר כי להלחם עם מלך פרס פירוש לעזור לו וכמוהו התלך אתי למלחמה כי אתי כמו עמי ואין זה נכון כי וילחם עם ישראל גם ונלחמה אותם במישור הכל להפך וזה שהזכיר התלך אתי למלחמה אין אתי דבק למלחמה כי אם ההליכה ועוד אם היה עוזר אותו איך כתוב והנה יובא והנה שר יון בא שהשחית מלך פרס שהיה זה המלאך עוזר אותו ועוד אפרש כל זה: וטעם אחד השרים הראשונים כדרך היושבים ראשונה במלכות על כן נקרא השר הגדול ולולי זה הייתי שם ומלכי פרס הם שרי פרס הם השרים העומדים על פרס כאשר הוא מיכאל עומד על ישראל. וטעם באחרית הימים כי עתה יספר בנבואה כל אשר יקרה עד בוא המשיח תאבדנה כל מלכיות הארץ כאשר פירש גם יפרש: והיך. כמו איך כמו יותר ההמון שובו אתיו ורבים ככה היה בספרד חכם שמו בן היוזר וחבר ספר בקץ ופירש למועד מועדי׳ וחצי אלף ותשעה מאות שנה ותחילתם משנת אחת לדריוש המדי והנה טעה כי חשב כי זה הפסוק דברי דניאל ואיננו רק דברי המלאך כי הוא דבק למעלה: ואין

רבינו סעדיה גאון

לחם חמודות. לחם חם מן סולת נקייה מאכל טעמי המלכים ומחמדי׳ לחם מחמם [illegible] כחמר מאפה תנור: ובשר. גם דעתי לומר על בשר דגים ושפות תורים ובני יונה איל ובני וכיוצא בהם הוא אשר לא בא אל פיו כל אותן שבועים [illegible] על ירושלם שאם תאמר בשר בקר ואין לא יתכן לומר כן לפי שלא אכלו בני הגולה בשר בקר ואין בגלות בבל כי לא ראוי לשחט כי אם במשכן בארץ הקדוש למען זרוק הדם וקטר החלב וכן יין לא שתה אותן שלשה שבועים: וסוך לא סכתי. כדוגמת אכם: עונג המפנקי׳ את בשרם במרקחות בשמן המור. כל כך על אבלו׳ גלות האחרונה הזאת שראה כי בשנת אחת לכורש נבנה המזבח ושנה הזאת שהתאבל עליה היא שנת ג׳ לכורש מלך פרס ועל שראה [illegible] המקדש השני וגלות רומי התאבל ג׳ שבועים וביום כ״ד בניסן סוף ג׳ שבועים אז ראה על נהר חדקל איש לבוש בגדי בד לבנים כשלג דקין כבגדי כהונה: ומתניו חגורים. אזור מן כתם אופז שנאמר מפז: וגויתו כתרשיש. תרי אלפי אמה כעומק ים תרשיש וים שפותרין כמו תרשים שוהם סוף דבר הוא דמות גלי הים בעת תרוממנה גליו ויראה בראש הגלים כמראה אבן תרשיש לבנה וזה שאנו מתרגמין תרשים כרום ימא: כלפידי אש. כמראה לפיד נור ברק אש: ומרגלותיו. ורגליו כעין נחושת מוזהב אשר יזרח עליו השמש כהבהק הנחש׳ מוזהב ויובהק בנפול עליו עין השמש. ויא׳ קלל כמו קלוי ומוצק באש כדמתרגמין קלל מצלהב: וקול דבריו כקול המון: רב ועם עצום בדברים בתוך הוועד: וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה. המה היו חגי וזכריה ומלאכי ועל שהיה דניאל מעלה מהם ראה בעיניו המראה: אבל חרדה גדולה נפלה עליהם. ומאחר שלא ראו למה חרדו ולמה זה ויברחו בהחבא אלא הם לא ראו אבל מזל שלהם ראה על כן פחדו וחרדו ויברחו בהחבא: והודי. וזיו תואר פני נהפך להשחית ונעשה זיו פני כרומות ומוריקות מרוב אימה: ולא עצרתי כח. לא נשאר בי כח: ואני הייתי נרדם על פני. כלומר מן הברת הקול נפלתי על פני ופני היו מוטות ארצה:

ותניעני על ברכי. כלומר נדנדתני יד המלאך על ברכי כי היה דניאל בעת ההיא כאיש אשר יצא לבו מרוב פחד וכן מכינו כי לא היתה כזאת חרדה במראות המלאכים אל הנביאים כי היתה המראה הזאת נפלאה ונוראה מאד בפחד ואימה כי היתה בגלות והשאלה הזאת שואלת גלותנו האחרונה ובגערת אלהינו ובקצפו על כן נראה כזה והביט אחריו: איש חמודות הבן בדברים. כי לולי שהתענית והתפללת ואז מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך: ואני באתי בדבריך. כי אתה איש נחמד במעשים טובים ועל כן באתי להודיעך הגלות וסוד הנסתר וזה שאמר כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ולא יכולתי לבא אלא עכשיו באתי בדבריך למה לא באתי מאז לפי כי שר מלכות פרס עומד לנגדי ועל כן נתעכבתי: ושר מלכות פרס. כי אין חפץ להעמיד על כל עם ועם שר ושר לעזור לכל עם. ואשר כתבו ושר מלך פרס הוא מראה ומענו שר פרס הוא קצף על ישראל: והנה מיכאל אחד השרים הראשונים. הם הגדולים שבמשרתי מרום בא לעזרני משר פרס שעומד לנגדי לעכבני שלא אבוא להודיעך סוד הגלות: כי עוד חזון הזה לימים. הוא באחרית הימים בגלות הזה. והנה כדמות בני אדם נוגע על שפתי נשתנה המלאך לדמות בן אדם למען יתן לו קורת רוח שלא יבהל: ואומרה אל העומד לנגדי. זה שהוא כדמות בני אדם שנגע על שפתיו בראשונה אמר למלאך הנדמה לו כאדם: אדני במראה. בפעם הראשונה: נהפכו צירי עלי. כל שכן עכשיו נהפכו צירי כמו נהפכו עליה ציריה: והיך יוכל עבד אדני זה. המלאך שהיה מדבר עמו בראשונה: לדבר עם אדני זה: ואני מעתה לא יעמוד בי כח. מרוב אימה: ויאמר

הידעת ה' סימ' כי הוים ה' לוקח · וחבירו ודאליהו · חוקות שמים · עת לדת יעלי סלע · הדעת למה באתי אליך ׃ לך ' זקפין כנביא' וכבתובי' וסימ' והיה ביום הניח ה' לך מעצבך ׃ עשה לך מסורות ומטות · ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך · הכון והכן לך · שבא ודדן וסוחרי תרשיש · לכן לא יהיה לך משליך חבל · לו איש הולך רוח ושקר · ויאמר ה' אלי עוד קח לך · אבל אגיד לך את הרשום בכתב · ויהי ביתך כבית פרץ · וכל שמואל וכל נתינה דמלכים דכו' כב"ה וסימ' נבסר ברות סימן ד' · יעיר ח' וסימני כנשר יעיר קנו ׃

וַיֹּאמֶר הֲיָדַעְתָּ לָמָּה־בָּאתִי אֵלֶיךָ וְעַתָּה אָשׁוּב לְהִלָּחֵם עִם־שַׂר פָּרָס וַאֲנִי יוֹצֵא וְהִנֵּה שַׂר־יָוָן בָּא׃ אֲבָל אַגִּיד לְךָ אֶת־הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת וְאֵין אֶחָד מִתְחַזֵּק עִמִּי עַל־אֵלֶּה כִּי אִם־מִיכָאֵל שַׂרְכֶם׃

יא וַאֲנִי בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ הַמָּדִי עָמְדִי לְמַחֲזִיק וּלְמָעוֹז לוֹ׃ וְעַתָּה אֱמֶת אַגִּיד לָךְ הִנֵּה־עוֹד שְׁלֹשָׁה מְלָכִים עֹמְדִים לְפָרַס וְהָרְבִיעִי יַעֲשִׁיר עֹשֶׁר־גָּדוֹל מִכֹּל וּכְחֶזְקָתוֹ בְעָשְׁרוֹ יָעִיר הַכֹּל אֵת מַלְכוּת יָוָן׃ וְעָמַד מֶלֶךְ גִּבּוֹר וּמָשַׁל מִמְשָׁל רַב וְעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ׃ וּכְעָמְדוֹ תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתוֹ וְתֵחָץ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם וְלֹא לְאַחֲרִיתוֹ וְלֹא כְמָשְׁלוֹ אֲשֶׁר מָשָׁל כִּי תִנָּתֵשׁ מַלְכוּתוֹ וְלַאֲחֵרִים מִלְּבַד־אֵלֶּה׃

ה' כגבור יצא · אדני ה' נתן לי לשון למודים ב' בנו · והוא רחום יכפר עון · אם זך וישר אתה · ובחזקתו בעשרו יעיר · ויד אלחנן בן יעיר דד"ה כן כתיב · בתרא שום כר נש ׃

רבינו סעדיה גאון

ויאמר הידעת למה באתי אליך · כאשר אסיים לדבר החזון אשוב להלחם עם שר פרס ועל כן אגיד לך הרשום בכתב אמת כי אשוב להלחם עם שר פרס שאני הייתי יוצא מפרס לבוא בכאן להגיד לך וטרם בואי והנה שר יון בא ׃ ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם · כי לולי רחמי שמים אז תמנו ככרתנו למה שאני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו ועל זה הדבר היה עוזר לי עם זה עכשיו אבל רק למחזיק ולמעוז ולסייע לי משר פרס ומשר יון כי כן כתב כמראה אדם ויחזקני ויאמר הידעת למה באתי אליך כלומר להגיד לך כל מה שאתה רוצה ועוד כשבאתי אשוב להלחם עם שר פרס והנה שר יון בא אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת כי זה הטעם אינו טוב זה המלאך למה היה לוחם עם שר פרס היה אומר לפני הקב"ה רבונו של עולם אינו ראוי להיות מלך הפילוהו במהרה וימלוך ישראל וזה מיכאל היה לוחם עם שר פרס שלא ימלוך דריוש שנים רבות שזה חוטא הוא · הנה שלשה מלכים עומדים לפרס אחשורוש ארתחשסתא ודריוש שהוא כורש וכורש הראשון הנה מלך ׃ והרביעי יעשיר עושר גדול · זה כורש הגדול ׃ יעיר הכל את מלכות יון · שימות ויתגבר מלך יון ויתעורר עליו ויקחו יונים את עשרו ׃ ועמד מלך גבור · זה אלכסנדרוס מלך יון ׃ וכעמדו · ברוב גובה מלכותו אז תשבר מלכותו ׃ ותחץ לד' רוחות השמים · ברומא ואנטוכיא ועכו ואלכסנדריא ׃ ולא לאחריתו · ולא לזרעו שאחרית ותקוה שלא הם הבנים אלא לזרים תחץ מלכותו ׃ ולא כמשלו אשר משל · ימשלו אלה ד' מלכים כמו שהיה הוא אלא תחץ מלכותו ותנתן לאחרים מלבד אלה הד' וזה שכתו' ולא לאחריתו בבנו כמקדם כלומר לא תהא אחריתו כראשיתו כי תנתש מלכותו ותנתן לאחרים מבלעדי אלה ׃ ויחזק

אבן עזרא

ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם · והטעם אם עזרני עתה בהלחמי עם שר פרס גם אני עזרתיו עם שר כשדים · אז מלך דריוש המדי כאשר הוא כתוב ודריוש מדאה קבל מלכותא וזהו ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל והעד שהם דברי המלאך כי כתוב אחריו ועתה אמת ויש לתמוה מהפסוק ואם טען הטוען הראה לי כמוהו שהפסיק וחזר במלת לו על הפרשה העליונה הראיתי לו וירא אליו ה' באלוני ממרא וינם אליו יהודה ויקדם שאדבר על דבר פרס אדבר על דבר המלאכים ואין ביניהם קנאה וכתו' עושה שלום במרומיו והנה הם סודות עמוקות לא יבינם רק אחד מני אלף ואומר בסוד התולד' ודברי נשמת אדם שאיננה גוף וחכמת הגלגלים ותנועת' עם דברי המשרתי' והמזלות ועתה ארמוז לך רמיזות כי כבוד אלהים הסתר דבר ואתה שים לבך לתבונה והשם יתן לך חכמה ׃

נאם אברהם המחבר הנה כאשר הואלתי לדבר האחד שהוא טרם החשבון הוא מפאה אחת סבת כל החשבון ומפאה אחרת הוא כל החשבון לא יוסיף ולא יגרע והוא סבת כל תוספ' וחסרון והוא לא יקבל כפל ולא חילוק והוא סבת שניהם וזה האחד הוא עולם הראשון כנגד העולמים שהם אחריו וזה העולם איננו גוף והוא הנקרא מראה כבוד השם העליון ולא ישתנה בעצם או במערכת ואין לו זמן ומקום והשם הנכבד בקרבו והעולם השני שהוא התיכון שם נשמות בורו' אמת בלא גופות גם נשמות בגופות ואין להם מספר אבלינו גם הגופות כגופות וכולם הם כבדו' כי אין להם הפך או תמורה או שינוי בעצמם רק על דרך מקרה במערכת תנועתם וזה העולם יקרא היכל הקדש והם שמי השמים ושם כסא הכבוד ושם מיכאל וגבריאל על כן תירגם יונתן בן עוזיאל קדיש במרומא בית שכינתיה וזה הוא שהזכיר בתחילה יושב על כסא והוא כסא הכבוד ושוליו והטעם ושולי הכסא מלאים את ההיכל ואחר קדיש על ארעא עובד גבורתיה והנה השנים הנעלמים והזכיר אחרי כן קדיש בעלמי עלמיא ודעכי התואר לא ישתנה כנגד המקומות על כן סוד דבריו הוא יקרא והנה גופות העולם התיכון לא תחילה ולא תכלית וכתוב על זה העולם הללוהו כל מלאכיו גם צבאיו גם המשרתים גם שני המאורות ואחר על הכל כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ויש הפך בתנועות מי מהם הולכים ממזרח למערב והפך גם צפונים גם דרומים גם בקו השוה גם ישרים במרוצתם גם שבים אחורנית גם עומדי' גם מהירים גם מתאחרים גם [illegible]ורדים גם נראים גם נעלמים גם מתחברים המשרתים לבדם ק"כ מחבר והם העליונים אין קץ להם ופעמים לנכח ופעמים במבט אהבה ואומר וכל זה אין ביניהם רק ככה יתחדשו מעשים בעולם השפל בעבור תנועתם והשתנותם פעם לטוב פעם לרע ואלה דברים צריכים פירוש ארוך ולא יכילם ספר אחד לדעת סודם על מה זה · והעולם השלישי הוא מתחת לרקיע וכולו מלא גופות דקות גם עבות וגופות יש בהם נשמות גם רוחות גם נפשות והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל ובעבורו נברא ונשמתו קשורה בנשמות העליונות ובעבור כי המדבר אדם גם השומע הוא אדם על כן העליונים על האדם גם השפלים על מתכונת האדם והנה אדיר העליונים ושפלים כי לא אוכל לדבר אם לא יעשה ככה ויגביה השפלים על כן אמרו חכמים ז"ל דבר[illegible] יאמרו ומראים עפרות תבל וכסה את עין הארץ והאזיני ארץ הטי אזנך ועל האבן כי היא שמעה דבר ה' ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ בבי ימים על שפת הנהר יד הירדן וכובע ישועה בראשו עיני ה' באזני ה' כי פי ה' דבר בדבר שפתיך אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ויאמר ה' אל לבו על כן המו מעי לו ותחת רגליו ועל זה הדרך ויחר אף ה' אוהב ה' וילך ה' ה' למבול ישב הנה ה' רוכב על עב קל עורה למה תישן ויקץ כישן ה' החשתי מעולם אחרים אתאפק · והנה שר פרס הוא הפקיד על המחבר' הגדולה או האמצעית והנה דניאל הזכיר הפקיד בשם המלאך ודבר העד הוא המבטי שהוא מאהבה וטעם כ"א יום כנגד הפקיד על דניאל בעצמו כי כאשר יש פקידים על כל גוי כן יש על כל איש והפך זה וזה היא המלחמה והנה זה העולם השפל הוא עולם ההפכה והתמורה בעצם ובמערכה ובתנועה והצורה שהזכיר דניאל היתה נראה לו במראות כבואה וכבר גליתי לך סוד המלאכים הקדושים בדרך קצרה ברמיזות ויש ראיה על כל זה מדברי הנביאים גם ראיות מחכמות החיצונות ודע כי גזירות העוברות והעתידות באות מהשמים והם דברי השם וכתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים וסוד המערכות השמים הם הספרים על כן סוד החלומות · ועתה אשוב לפרש דברי המלאך ׃ ועתה · אמר הגאון כי מלכי מדי ופרס הם ארבעה ואלה הם דריוש המדי וכורש הפרסי גם אחשורוש ודריוש הפרסי שהרגו אלכסנדרוס ופירש הנה עוד שלשה מלכים עם כורש ויהיה פירוש והרביעי שהוא דריוש הפרסי הוא רביעי לדריוש המדי כי זאת הנבואה היתה בשנת שלש לכורש הפרסי ורבי משה הכהן הספרדי אמר כי חמשה מלכים היו האחד דריוש הזקן הוא המדי והשני כורש הפרסי והשלישי אחשורוש והרביעי ארתחשסתא שצוה שלא תבנה עיר הקדש והחמישי דריוש הפרסי שצוה לבנות הבית והשני הוא ארתחשסתא העשיר שהרגו אלכסנדרוס הוא שעלה עזרא גם נחמיה בימיו כאשר הוא כתוב ולפי דעתי יהיה פי' הנה עוד שלשה מלכים והרביעי לא יספר עמם כורש כי הכתוב עוד שהן עתידין להיות ויש לטעון עליו אם פירוש עוד ככה למה אמר הנה עוד שלשה מלכים כי משמע דברו לא יותר ולמה אמר והרביעי והנה היה ראוי שיאמר הנה עוד ד' מלכים ויש עוד להשיב הנה כורש מלך שלש שנים כי כן כתוב וכתוב במגלה כי מעשה המן היה בשנת י"ב למלכות אחשורוש ובספ' מלכי פרס כי כל מלכותו ארבע עשרה שנה אם כן מתי מלך ארתחשסתא הראשון שצוה שלא תבנה הבית ולפי דעתי כי חמשה מלכי' הם מלכי מדי ופרס האח' דריוש המדי והשני כורש הפרסי וגם השלישי הוא אחשורוש וזה השם הוא לשון פרסיים ובלשון כשדים הוא ארתחשסתא הוא שצוה שלא תבנה ירושלם וככה כתוב בימי אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם והנה פירש השטנה והאגרת בלשון תרגום כאשר כתבה והפירוש הפרשה הנזכרה ובימי ארתחשסתא כתב בשלם ואין זאת השטנה דברי המן כי לא היתה בתחלת מלכותו רק כאשר מלך אחשורוש צוה שיעלו היהודים ויבנו הבית על כן כתוב כי סליקו מן לותך כי ברשותו הלכו ובעבור האגרת שנכתבה לו החמיץ כבורש וזהו ומטעם כורש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס ועל דרך הפשט אילו היה מלך אחר היה כתוב כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא כמשפט הלשון והנה אחר כורש היו שלשה לבדם והם אחשורוש שהוא ארתחשסתא הראשון והשני דריוש הפרסי שהוא רביעי לכורש שהנבואה בימיו הוא ארתחשסתא שמלך שנים רבות כי הנה כתוב בעזרא שנת שלשים למלכותו וגם כתוב כי הוא מלך בבל כי כן הבבליים קראו שמו ארתחשסתא והיה שמו בלשון פרס דריוש כי כתוב בספר מלכי פרס כי דריוש היה שם המלך שהרגו אלכסנדרוס וטעם יעיר הכל כי אנשי מלכותו שלחו בעבור אלכסנדרוס גם שריו הרגוהו בלילה במקום שברח שם זה אחשורוש שהיה דריוש ׃ ועמד מלך גבור · זה הוא מפורש אלכסנדרוס שנתלם דריוש מפניו · וכעמדו · טעם וכעמדו שמת קרוב לשלשים שנה ׃ ותחץ · כבר פירשתיו ׃ ולא לאחריתו · פירושו ולא לבנו וככה אחריהם בפיהם ירוצו סלה ׃ ולא כמשלו · לא היה אחד מהארבעה שמלכו תחתיו כמוהו בממשלה · וטעם ולאחרים מלבד אלה שנקרו גם אחרים על הארבעה מלכים שמלכו בארבעה מקומות כאשר פירשתי · והנה אומר לך עתה כלל כי מתחלת ויחזק מלך הנגב עד וזרועים ממנו יעמדו וחללו המקדש המעוז שהוא בפירוש חרבן בית שני מלחמות שעברו ולזכור פרטיהן ולחפש הספרים הקדמונים בספר יוסף בן גוריון אילו היינו יודעין כל דבריו לא יועילנו עתה לדעת שעבר ועל כן אפרש המלות והטעמים שדרך כלל ואחר חרבן הבית אפרש בדרך פרט עד ובעתקן כי משם הם העתידות שנשארו כאשר אפרש ׃ ויחזק

ולקץ ג׳ וסימ׳ ולקץ שנים יתחברו · ולקץ העתים שנים יבא · ולקץ ימים נשאלתי · ולא יעמוד ד׳ וסימ׳ ולקץ שנים יתחברו · ויער כחו ולבבו על מלך הנגב · ישען על ביתו ולא יעמוד · בציץ יצא וימל · ויבא י״א רפין וסי׳ נכסר בשמואל א׳ סימן ד׳ וא״וב סימן כ״א · ויבא י״ג הח״ס וח׳ מ״ל וסי׳ בתלים סימן ע״ח · ובא י״ז רפין וסי׳ ובא אשר לו הבית והגיד לכהן · ובא הכהן וראה והנה פשה · ובא אהרן אל אהל מועד ופשט · ובא השמש וטהר ואח׳ יאכל מן הקדשי׳ · ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו · ובא האות והמופ׳ אשר דבר אליך ·

וְיֶחֱזַק מֶלֶךְ־הַנֶּגֶב וּמִן־שָׂרָיו וְיֶחֱזַק עָלָיו וּמָשָׁל מִמְשָׁל רַב מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ וּלְקֵץ שָׁנִים יִתְחַבָּרוּ וּבַת מֶלֶךְ־הַנֶּגֶב תָּבוֹא אֶל־מֶלֶךְ הַצָּפוֹן לַעֲשׂוֹת מֵישָׁרִים וְלֹא־תַעְצֹר כּוֹחַ הַזְּרוֹעַ וְלֹא יַעֲמֹד וּזְרֹעוֹ וְתִנָּתֵן הִיא וּמְבִיאֶיהָ וְהַיֹּלְדָהּ וּמַחֲזִקָהּ בָּעִתִּים׃ וְעָמַד מִנֵּצֶר שָׁרָשֶׁיהָ כַּנּוֹ וְיָבֹא אֶל־הַחַיִל וְיָבֹא בְּמָעוֹז מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְעָשָׂה בָהֶם וְהֶחֱזִיק׃ וְגַם אֱלֹהֵיהֶם עִם־נְסִכֵיהֶם עִם־כְּלֵי חֶמְדָּתָם כֶּסֶף וְזָהָב בַּשְּׁבִי יָבִא מִצְרָיִם וְהוּא שָׁנִים יַעֲמֹד מִמֶּלֶךְ הַצָּפוֹן׃ וּבָא בְּמַלְכוּת מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וְשָׁב אֶל־אַדְמָתוֹ׃ וּבְנָו יִתְגָּרוּ וְאָסְפוּ הֲמוֹן חֲיָלִים רַבִּים וּבָא בוֹא וְשָׁטַף וְעָבָר וְיָשֹׁב וְיִתְגָּרוּ עַד־מָעֻזֹּה׃ וְיִתְמַרְמַר מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וְיָצָא וְנִלְחַם עִמּוֹ עִם־מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְהֶעֱמִיד הָמוֹן רָב

וְנִתַּן הֶהָמוֹן בְּיָדוֹ׃ וְנִשָּׂא הֶהָמוֹן יָרוּם לְבָבוֹ וְהִפִּיל רִבֹּאוֹת וְלֹא יָעוֹז׃ וְשָׁב מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְהֶעֱמִיד הָמוֹן רַב מִן־הָרִאשׁוֹן וּלְקֵץ הָעִתִּים שָׁנִים יָבוֹא בוֹא בְּחַיִל גָּדוֹל וּבִרְכוּשׁ רָב׃ וּבָעִתִּים הָהֵם רַבִּים יַעַמְדוּ עַל־מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וּבְנֵי פָּרִיצֵי עַמְּךָ יִנַּשְּׂאוּ לְהַעֲמִיד חָזוֹן וְנִכְשָׁלוּ׃ וְיָבֹא מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְיִשְׁפֹּךְ סוֹלְלָה וְלָכַד עִיר מִבְצָרוֹת וּזְרֹעוֹת הַנֶּגֶב לֹא יַעֲמֹדוּ וְעַם מִבְחָרָיו וְאֵין כֹּחַ לַעֲמֹד׃ וְיַעַשׂ הַבָּא אֵלָיו כִּרְצוֹנוֹ וְאֵין עוֹמֵד לְפָנָיו וְיַעֲמֹד בְּאֶרֶץ־הַצְּבִי וְכָלָה בְיָדוֹ׃ וְיָשֵׂם פָּנָיו לָבוֹא בְּתֹקֶף כָּל־מַלְכוּתוֹ וִישָׁרִים עִמּוֹ וְעָשָׂה וּבַת הַנָּשִׁים יִתֶּן־לוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ וְלֹא תַעֲמֹד וְלֹא־לוֹ תִהְיֶה׃ וְיָשֵׁב פָּנָיו לְאִיִּים וְלָכַד רַבִּים וְהִשְׁבִּית קָצִין חֶרְפָּתוֹ לוֹ בִּלְתִּי חֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ׃

ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה · ובא המלך דוד עד בחורי׳ · ובאה והכה את ארץ מצרי׳ דירמ׳ בן כתי׳ · ובא עליך רעה · ובא ונשיא דרך אולם השער בחוץ · ובא לפנים ומד · ובא לציון גואל · ובא כמהלך רישך · וחבירו ובא מתהלך · ובא במלכות מלך הנגב · ובא ארץ הצבי ורבות יכשלו · ויעש ב׳ רפין וסימני ויאמר ארנן אל דויד ד״ה · ויעש הבא אליו כרצונו · ויעמד ב׳ רפין וסימ׳ ישאהו על כתף יסבלהו · ויעמד בארץ הצבי · וישם ו׳ רפין וסימ׳ ישא יי׳ פניו אליך · וישידו על צפון · ואם לא איפו מי יכזיבני · וישם פניו לבא בתוקף · ודכותיה וישב פניו לאיים בן כתיב צדק לפני יהלך ·

אבן עזרא

ויחזק מלך הנגב · שהוא מלך מצרים ממלך הצפון שהוא מלך רומא ומן שריו : ויחזק עליו · מלך הנגב : ובת מלך הנגב · היא מלכת שבא וזאת המלכות תקרא בלשון ישמעאל אלימן ועד היום אשה מולכת עליהם והוא ברשו׳ מלך מצרי׳ עד היום וזאת שבא היא נגב הנגב כנגד ארץ ישראל וזה הדבר ידוע הוא בספרים ושכחתי שמה · וטעם לעשות מישרים שלום בין המלכים והנה מלך צפון רצה לקחת אותה לאשה : לא תעצר כח הזרוע · ומלך מצרים יקחנה בחזקה גם יקח יולדתה וחכמי הגזלות שהיו עמה וזהו ומחזיקה בעתים : ועמד · שרשיה · שרשי זאת הבת ושמם ישמש בעבור אחר מן בניו של מלך מצרים והוא בן המלך : ויבא · אל מלך צפון ובתבצרי מעוזו : וגם אלהיהם · יבא בשבי אל מצרים · ובא במלכות מלך הנגב · ישוב לארצו ולמלכותו למצרים : ובניו יתגרו · בני מלך צפון כי כבר הזכיר והוא שנים יעמוד ממלך צפון ומלת יתגרו כמו ואל תתגר בם מלחמה : ובא בוא · ההמון מלך צפון · ושטף שיביא אניות עד מעוזו של מלך הנגב : ויתמרמר · מגזרת שימי לך תמרורים : ונלחם עמו · פירוש שהוא עם מלך הצפון כמו ותראהו את הילד והוא בוה לי אחי : והעמיד · מלך הנגב המון רב : ונתן · המון מלך הצפון בידו : ונשא · המון הנחלם : והפיל רבואות · מהמון מלך הנגב : ולא יעוז · מלך הנגב · ולקץ העתים · פירש שהם שנים יבואו עוזרים רבים למלך הנגב · ובימים ההם יקומו פרוצים מישראל ואלה היו בימי הא[illegible] ואל תסמוך כל דבריה׳ שהיה בימי הורודוס כי חכמים הצדיקים אמרו שהיה בימי שמעון בן שטח והוא האמת : ויבא · וזרעות מלך הנגב לא יעמדו הם העוזרים עם מבחוריו : ויעש · מלך צפון הבא אל מלך הנגב כרצונו : בארץ הצבי · ארץ ישראל וישחית רבים מהם : וישם פניו לבוא בתוקף · כל מלכות מצרים שהוא הנגב : וישרים עמו · ויעשה עמו שלום : ובת הנשים · היא מלכת שבא יתן לו מלך הנגב להשחית כי ברשותו והיא תברח וזהו לא תעמוד ולא לו תהיה שלא יקחנה : וישב · והקצין שהיה מחרף ישיב גמולו בראשו שיעלה לו כמו חרפתו לא יותר : וישב

רבינו סעדיה גאון

ויחזק מלך הנגב ומן שריו · מרוב שרים שיהיו לו אז יחזק עליו מלך הצפון ומלך הצפון ממשל רב ממשלתו ויחזק הכל בממשלתו : ולקץ שנים יתחברו · מלך הצפון ומלך הנגב לעשות שלום : ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים · כשיראה מלך הנגב שהוא כטוש בצער אז יאמר למלך הצפון קח נא בתי לאשה ותהיה אהבה ומישרים בינינו : ולא תעצור כח הזרוע · אותה בת מלך הנגב אעפ״י שתבוא בחתון אל מלך הצפון לא תעצור כח וזרוע למלך הצפון לבלתי הלחם באיבה אלא ילך מלך הצפון במלחמה ויכנה את מלך הנגב : ותנתן היא ומביאיה · הם השלוחים : והיולדה · היא הנערה המשרתת לפניה : ומחזיקה · הוא אביה : בעתים · בזמנים רבים בית הכלא : ועמד מנצר שרשיה כנו · ממשפחת בית אביה הוא אחיה בן אביה יקום · ויבוא אל החיל · להלחם במלך הצפון לנקום נקמת אביו : כנו · כן וי״ו יתירה ופירושו חוטר כמו וכנה אשר נטעה ימינך כלומר קרוב ושורש וענף · ויבוא במעוז מלך הצפון · בקרית מחוזו ובעיר מעוזו ומבצר מלכותו : וגם אלהיהם · [illegible] ונסיכיהם · הם שריהם כמו חמשת נסיכי מדין הם השופטים שהם קרובי מלכות : עם כלי חמדתם · הכל יוליך בשביה במצרים · והוא שנים רבות יעמוד וימלוך יותר ממלך הצפון : ובא במלכות מלך הנגב · שימלוך ויהיה גדול כמלך הנגב : ושב אל אדמתו · במצרים למלוך הנה והנה : ובניו · ואז בניו של מלך הצפון יתגרו עם אוסף המון חיילות : ושטף ועבר · בעיירות שלו : וישוב · כל אח׳ ואח׳ מבניו : ויתגרו עד מעוזו · היא העיר שהוא מולך : ויתמרמר · לשון כעס ומרירות וי״א לשון רבכות ומרות : והעמיד · מלך הצפון : המון רב וניתן · וימסר המון מלך הנגב בידו : ונשא ההמון · שיתגאה וישמח וירום לבבו של מלך הנגב : והפיל ריבואות · מחיל מלך הצפון : ולא יעוז · מלך הצפון לעמוד לפני מלך הנגב : והעמיד · מלך הצפון : המון רב · יותר מן הראשון · יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב · מביזת מלך הנגב מן האהלים ומזהב וכסף רכבי סוסיהם ומרכבותם : רבים יעמדו על מלך הנגב · להלחם בו : ובני פריצי עמך · המורדי׳ באלהי השמי׳ : ינשאו · ברעתם : להעמיד חזון ונכשלו · ברעתי כך הוא שיעשו עצמם כנביאי השקר וחלומי חלומות ומשיאים לו עצה ויחלמו עמו ויכשלו בעצתם : ויבוא · עוד מלך הצפון וישפוך סוללה : ועם מבחריו · כתיב אלו בחורי חמד מלחמה מבחריו קרי מבוררים גבוהי קומה כמגדל מבצר : ואין כח · לא יהיה להם כח לעמוד : ויעש הבא אליו · אל מלך הנגב ילחם בו : כרצונו · כתאותו : ואין עומד · לפני מלך הצפון : ויעמוד בארץ הצבי · דארץ ישראל מקום רצון כצביון הבורא וגם הוא לשם יתיצב בכל מקום שירצה ויבא : וכלה תהיה בידו · שיכלה הכל : וישם פניו לבוא בתוקף כל מלכותו · של מלך הנגב נהלחם ולתפוש כל ערי מבצרי תוקפו : וישרים עמו · שתתיישר דרכו ומלחמתו מן הבורא ויעשה כתאות רצונו ולא יכשל כי אם בדרך מישרים יצליח בכל : ובת הנשים יתן לו · זה שכתבנו למעלה ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ואותה הבת יתן לו מלך הנגב להשחית עצתו ולבטל מלחמותיו : ולא תעמוד · הבת בפלטין להיות גבירה : ולא לו תהיה · לאשה אלא תברח ממנו : וישם · עוד מלך הצפון פניו להלחם באיים : ואז ישבית מסם קצין שחרף אותו ברשופה וישיב לו גמול חרפתו וישלוט בו ויכנה אותו : פ״א שבועים שבעים הם ד׳ שמיטות נכרת ונחתך על עמך מלפני הב״ה ועל ירושלם למען כלות הפושעים : ולהביא צדק עולמים · הוא שכתוב ישראל נושע ביי׳ תשועת עולמים : ולחתום חזון · ברעתי הוא הכתוב על ידי זכריה וגם את הנביאים וא׳ת רוח הטומאה אעביר מן הארץ : ולמשוח קדש קדשים · ברעתי הוא הבניין של בית האחרון אשר ראה יחזקאל כמו שכתוב למוד את ירושלם כמה ארכה וכמה רחבה · למוד למשוח · ואלה שבועים שבעים הן ת״צ שנה · ותדע כי מן מוצא דבר מלפני יי׳ על ידי להשיב הגלות מבבל ולבנות ירושלם הנה נפ״אר ברעתי עד אשר הביא להם משיח זה כהן משוח בשמן הקדש · ונגיד הוא פחה ושלטון זה עזרא שהיה כהן ופחה · שבועים שבעה הם מ״ט שנה מן השנה אשר בשרם יי׳ אשר יבנה את ירושלם ועד השנה אשר שבו מבבל לבנותה הם מט״ו שנים במספר ואחריכן תבנה ירושלם ושבועים ששים ושנים הם ת״לד שנים ת״כ יעמוד המקדש בבנייתו וי״ד יעמוד אחרי כן ביתר · רחוב הוא שוק של ירושלם שתהא בנויה ומלאה פירות וכל טוב · חרוץ · כרות המה חצרות יושבי ירושלם הכרותים בכליון חרוץ מתעבר אדם · ובצוק העתים מקום המצוק והחרבן אלו חצרות בית המקדש ומקום הכהנים אשר בחצרות בית יי׳ משמרות כל השנים והזמנים לשבתות ולחדשים ולמועדים וכל קרבנותיהם ואחרי השבועים ס׳ וב׳ שהם ימי המנין · יכרת משיח · שיבטלו זבח ומנחה מכהן המשיח ואין לו מידות על המזבח כפ״אר שבוע אחד הם שבע שנים : והעיר · ירושלם ומקום הקדש ישחית ויחריב עם נגיד הבא הוא מלך רומא אשר ימלוך בירושל׳ · וקיצו של ים׳ יעבור בשטף במלחמו׳ אויביה׳ במלחמ׳ אספסיינוס וטיטוס · ועד קץ שביתת כל מלחמ׳ תהיה ירושל׳ נחרצ׳ שוממה כי בטלה הנבואה

ולא ימצא ד' וסימ' נמסר בסוף צפניה: נוגש ב' מל' וסימ' ממנו יצא כל נוגש · ועמד על כנו מעביר נוגש: אחרים ד' וסימ' בסדר נח: מלפניו ח' וסימ' וצרעה נעכן הודבק · ואלישע ישב בביתו · חילו מלפניו כל הארץ דדה"י · והאלהים עשה שיראו · אשר יראו מלפניו · אם על המלך טוב יצא · ואת פתשגן כתב הדת · וזרעות השטף ישטפו מלפניו: על מלך ט' וסימ' בימיו עלה פרעה נכה · ויקח אתם נבוזר אדן דמלכים · ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכים · ונשאת המשל הזה · בן אדם שא קינה על · והיה

וישב פניו למעוזי ארצו ונכשל ונפל ולא ימצא: ועמד על כנו מעביר נוגש הדר מלכות ובימים אחדים ישבר ולא באפים ולא במלחמה: ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות ובא בשלוה והחזיק מלכות בחלקלקות: וזרעות השטף ישטפו מלפניו וישברו וגם נגיד ברית: ומן התחברות אליו יעשה מרמה ועלה ועצם במעט גוי: בשלוה ובמשמני מדינה יבוא ועשה אשר לא עשו אבתיו ואבות אבתיו בזה ושלל ורכוש להם יבזור ועל מבצרים יחשב מחשבתיו ועד עת: ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד ולא יעמד כי יחשבו עליו מחשבות: ואכלי פת בגו ישברוהו וחילו ישטוף ונפלו חללים רבים: ושניהם המלכים לבבם למרע ועל שלחן אחד כזב ידברו ולא תצלח כי עוד קץ למועד: וישב ארצו ברכוש גדול ולבבו על ברית קדש ועשה ושב לארצו: למועד ישוב ובא בנגב ולא תהיה כראשנה וכאחרונה: ובאו בו ציים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש ועשה ושב ויבן על עזבי ברית קדש: וזרעים ממנו יעמדו וחללו המקדש המעוז והסירו התמיד ונתנו השקוץ משמם: ומרשיעי ברית יחניף בחלקות ועם ידעי אלהיו יחזקו ועשו: ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה ימים: ובהכשלם יעזרו עזר מעט ונלוו עליהם רבים בחלקלקות: ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן עד עת קץ כי עוד למועד:

כמלאת שבעים שנה · בעת ההיא בא חגי: ויער כחו ולבבו · ובעתים והם רבים יעמדו על מלך הנגב: ולא תהיה ח' וסי' ולא תהיה זמה בתוככם · וכשלו איש באחיו · ולא תהיה עדת יי' כצאן · והיית רק למעלה · ולא תהיה זאת לך לפוקה דאביגיל · לא תקום ולא תהיה · ולא תהיה כראשונה וכאחרונה · ולא תהיה להם לאיש מוכיח: יחזיקו ו' חסרים בליש' וסימ' ויחזקו איש בראש רעהו · ויחזקו באלהים אחרים דמלכים · צרה החזקתני · קראתי שמה החזקתני · והלדה ומחזקה · ועם ידעי אלהיו יחזקו: ונלוו ד' וסימ' נמסר בסדר קרח וזכריה סימן ב':

רבינו סעדיה גאון

הנבואה וחרב בית המקדש כיעקב יי' את ביתו: והגביר ברית לרבים · מלך רומי אחר הבית יכרות ברית עם עיירות וכרכין רבים מישראל שבוע אחד ורבים יקח עמו להיות לו ליועצים ולשרי צבא כגון יוסף בן גוריון הכהן וחביריו וכתוס חצי השבוע משבוע וחצי וכשאר חצי השבוע הם ב' שבועות י"ד שנה אז ישבית זבח ומנחה מישראל ועתה כי הגביר ברית שבוע אחד משנת ת"ג ובדעתי שלש שבועים שבנים ואולי חצי השבוע הכתוב אשר ישבית זבח ומנחה אולי הוא מיום אשר שבת התמיד בראשונה משנת י"א לצדקיהו ועד קרבת קץ תחילת הגלות הזה ופתרון חצי השבוע ג' ימים ומחצה יום לשנה והם אלף ור"פ חסר שנה ושברי' וזה עבר מכמה שנים כי למען כאמר בסוף הפסוק ועד כלה ונחרצה תתך על שומם כי אחרית קום חצי השבוע ישבית זבח ומנחה כי לא יהיה בנוי בית אלהינו עד אשר תהיה כלה ונחרצה בכל אלילי הארץ ובכל אלילי ירושלם ככתוב ועל כנף שקוצי' משומם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם להעביר מירושלם ומבית השומם ע"ז ועובדיה כאמור והאלילים כליל יחלוף וכתו' כי כלה ונחרצה שמעתי וזה דומה למה שנ' למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה כי ככלות מועד מועדים אין עוד ישועה עד כלות יד עם קדש והשולח ישלח לי ברחמיו אולי שניין הוא והבור יתהר ישועתינו במהרה בימינו אמן ונחזור לעניין ראשון: למעוזי ארצו · לתוקף ארצו: ולא ימצא · ולא יספיק להתאמן כמו שנ' תמצא ידך לכל אויביך: על כנו · על מכון מלכותו: ובימים אחדים · מועטים ימים אחדים מתרגמי' זעירין: בחלקלקות · בחנפות ולשון הרע ושפתי חלקות: ומן התחברות · מזמן שיתחבר עמו: ובמשמני · ובעשירי מתנה כמו כל איש שמן מתרגמי' עתיר: יבזור · יבזבז ויפזר ויתן פרס לחיילותיו כמו בזר עמים פזר: ויער כחו · כמו ולא יעיר כל חמתו לשון תוקף: ואכלי פת בגו · על שלחנו הם ישברוהו כי לא יעזרוהו: ושניהם המלכים לבבם למרע · על ישראל שהם מלך הצפון ומלך הנגב: על ברית קדש · מלך הצפון הוא יחשוב לגזור שמדות לבטל דת ברית קדש ועשה ושב לארצו: ציים · הם לונגברדיים · כתיים הם [illegible] שכתב וצים מיד כתי' שיתחברו לילך לירושלם: ונכאה · למען כי ישבר ויפול תקפת חילו ומחריתו: ושב וזעם · על ישראל ויטלטלם מארץ ישראל: ויבן על עוזבי ברית קדש · הם הישמעאלים שבירושלם וחללו אחריכן המקדש המעוז: ומשכילי עם · הם בחוכי שמד: ונכשלו בחרב · שימותו על יחוד השם: ובהכשלם · האחרים בשמד זה יעזרו עזר מעט · ומן המשכילים שיכשלו כדי לצרף ולברר וללבן: על

אבן עזרא

וישב · ישוב זה לארצו לרומא: ועמד על כנו · על מתכונתו מלך שיעביר נוגש ויהיה לו הוד מלכות וישבר ולא בהדר ועמד מלך אחר הפך תולדת הראשון שזה יהיה נבזה: בחלקלקות · במחסך בליעבה: וזרועות · אכיות: וגם נגיד · אחד מבני הורודוס: ומן · ובעבור שיתחברו אליו רבים ויקח עצתם ויעלה בהם ויתפש מדינה ויחשב מחשבת ולא תהיה עתה על כן אמר ועד עת אחרת תקומנה: ויער · יעיר [illegible] ולא יעמד · מלך הנגב [illegible] מלך הצפון והנה חיל מצרים הוא השטוף ואחר כך ישלימו מלך הנגב ומלך הצפון: ושניהם · לבבם למרע · לעשות רע לארץ ישרא' וטעם כזב שלא תקום עצתם ולא תצלח כי [illegible] קץ למועד [illegible] ישראל בגולה וישוב מלך צפון לארצו: ולבבו על ברית קדש · להפר הוא הברית שהיתה בין מלכי רומא ובין יהודה בן חשמונאי ואחר שעשה חפצו ושב לארצו למועד שנה אחרת ישוב: ובא בנגב · היא ארץ מצרים · וטעם ולא תהיה כראשונה וכאחרונה כי בביאה הראשונה עשה מלחמה וכו' [illegible] שהחריב בית המקדש · גם מצרי' כי בביאה השנית היא [illegible] · הם האניות: וכתים · הם אנשי רומא [illegible] לארצו בבושת פנים: וזעם על ברית קדש · הוא אגריפס · ועשה · חיל כבד: ושב · לנגב: ויבן על עוזבי ברית קדש · הם אנשי ירושלם שקשרו על מלך רומא והרגו אנשיו וחללו המקדש המעוז שהיה לישראל כמו גאון עוזכם ובאה זאת המלה על דרך הארון הברית שפירושו הארון ארון הברית וככה הספר המקנה היין החמה ונתנו במקום הדביר התועבה וזהו השקוץ שומם · עתה ספר חרבן בית שני · ויש לתמוה מחכמי כרוקים שפירשו זה לעתיד ואמרו כי המקדש היא מ"כה שיחוגו עליה הישמעאלים והסירו התמיד החמש תפילות ונתנו השיקוץ עבודה זרה ואלו התועים איך יתכן שיקרא מקדש רק ירושלם לבדה וככה שמה בלשון ישמעאל בית ואיך הוא מ"כה קדש והלא פקחו אלה העורים את עיניהם וראו כי יש במ"כה שיקוץ עד היום והלא מרקולים שאליו יחוגו כל ישמעאל ממזרח וממערב לזרוק אבני' שם ואלה המפרשים חללו המקדש והגאון ז"ל אמר כי ועשה כרצונו המלך זהו הקדרי ראש מלכות ישמעאל וזה לא יתכן כי כתוב וכל חמדת נשים לא יבין וזה היה אוהב נשים ופירוש נשים מדינות וזה קרוב אל דרש ואיכנו פשט ועוד מה יעשה בכתו' לאלוה אשר לא ידעוהו אבותיו ועוד אם היה אלוה נכרי אין תשובה מתרקולים כי זה ידעוהו אבותיו ולא סרו אנשי מ"כה למשמעתו עד שכשבע להם שלא יכיר עבודת מרקולים ואין צורך להאריך וכן היוצר חבר ספר במועד הקץ ונם כפצתי דבריו ככלי יוצר טרם בא מועדו כי הוא מקוה מועד עבר וכלל אומר דבריו שדברי קץ גם דברי ר' שלמה בן גבירול רצה לקשור הקץ במחברת הגדולה על שני הכוכבים העליונים גם דברי ר' אברהם הנשיא בספר קצים ודברי היוצר ודברי ר' יצחק בן לב וכל החושבים המלות או האותיות בחשבון גימטריא הכל הבל ורעות רוח כי דניאל לא ידע הקץ ואף כי הבאים אחריו רק רמז המלאך דבר כאשר אפרש רק לא פירש מתי יהיה ועתה אשוב לפרש: ומרשיעי ברית · ידבר על טיטוס שעזבו רבים מישראל בריתם · וטעם בחלקות כמו דברו לנו חלקות על כן אחריו ועם יודעי אלהיו הוא השם הנכבד יחזיקו לבם: ועמו · כאשר כוס בתורתו: ומשכילי עם · זה דור אנשי המשנה ז"ל וטעם ונכשלו גזרות שעברו עליהם: ובהכשלם · הטעם שהשם לא יניחם למחות שמם: ונלוו עליהם · עם המאמינים בדת [illegible] בכל דור ודור עד עת הקץ בא הגואל לישראל: ועשה

כרצונו ד' חסרים בליש' וסימ' נמסר בסי' פ' סימ' ח' ובסדר ויחי : נעשתה ט' וסימ' והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה · נעשתה התועבה הזאת בישׂ' · והוגד לך ושמעת ודרשת · ואחיתפל ראה כי לא נעשתה · ויקם יי' את דברו אשר דבר עלינו ב' בפסוק · עד כלה זעם כי נחרצה · וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה : ברבים ב' וסי' לכן אחלק לו ברבים · והמשילם ברבים ואדמה יחלק : וכא יו"ד ר"פ וסימ' נמסר בספרא סימן י"א ובשמואל ב' סימן י"ו וישעיה סימן מ"ו : וראשית ו' וסי' ראובן בכורי אתה · ראשית דגנך תירשך

וְעָשָׂה כִרְצֹנוֹ הַמֶּלֶךְ וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְגַּדֵּל עַל־כָּל־אֵל
וְעַל אֵל אֵלִים יְדַבֵּר נִפְלָאוֹת וְהִצְלִיחַ עַד־כָּלָה זַעַם
כִּי נֶחֱרָצָה נֶעֱשָׂתָה׃ וְעַל־אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו לֹא יָבִין
וְעַל־חֶמְדַּת נָשִׁים וְעַל־כָּל־אֱלוֹהַּ לֹא יָבִין כִּי עַל־
כֹּל יִתְגַּדָּל׃ וְלֶאֱלֹהַּ מָעֻזִּים עַל־כַּנּוֹ יְכַבֵּד וְלֶאֱלוֹהַּ
אֲשֶׁר לֹא־יְדָעֻהוּ אֲבֹתָיו יְכַבֵּד בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וּבְאֶבֶן
יְקָרָה וּבַחֲמֻדוֹת׃ וְעָשָׂה לְמִבְצְרֵי מָעֻזִּים עִם־אֱלוֹהַּ
נֵכָר אֲשֶׁר הִכִּיר יַרְבֶּה כָבוֹד וְהִמְשִׁילָם בָּרַבִּים
וַאֲדָמָה יְחַלֵּק בִּמְחִיר׃ וּבְעֵת קֵץ יִתְנַגַּח עִמּוֹ מֶלֶךְ
הַנֶּגֶב וְיִשְׂתָּעֵר עָלָיו מֶלֶךְ הַצָּפוֹן בְּרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים
וּבָאֳנִיּוֹת רַבּוֹת וּבָא בַאֲרָצוֹת וְשָׁטַף וְעָבָר׃ וּבָא
בְּאֶרֶץ הַצְּבִי וְרַבּוֹת יִכָּשֵׁלוּ וְאֵלֶּה יִמָּלְטוּ מִיָּדוֹ
אֱדוֹם וּמוֹאָב וְרֵאשִׁית בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְיִשְׁלַח יָדוֹ
בַּאֲרָצוֹת וְאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא תִהְיֶה לִפְלֵיטָה׃ וּמָשַׁל
בְּמִכְמַנֵּי הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף וּבְכֹל חֲמֻדוֹת מִצְרָיִם וְלֻבִים
וְכֻשִׁים בְּמִצְעָדָיו׃ וּשְׁמֻעוֹת יְבַהֲלֻהוּ מִמִּזְרָח
וּמִצָּפוֹן וְיָצָא בְּחֵמָא גְדֹלָה לְהַשְׁמִיד וּלְהַחֲרִים רַבִּים׃
וְיִטַּע אָהֳלֵי אַפַּדְנוֹ בֵּין יַמִּים לְהַר־צְבִי־קֹדֶשׁ וּבָא
עַד־קִצּוֹ וְאֵין עוֹזֵר לוֹ׃ **יב** וּבָעֵת הַהִיא יַעֲמֹד מִיכָאֵל
הַשַּׂר הַגָּדוֹל הָעֹמֵד עַל־בְּנֵי עַמֶּךָ וְהָיְתָה עֵת צָרָה
אֲשֶׁר לֹא־נִהְיְתָה מִהְיוֹת גּוֹי עַד הָעֵת הַהִיא וּבָעֵת
הַהִיא יִמָּלֵט עַמְּךָ כָּל־הַנִּמְצָא כָּתוּב בַּסֵּפֶר׃ וְרַבִּים
מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת־עָפָר יָקִיצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה
לַחֲרָפוֹת לְדִרְאוֹן עוֹלָם׃ וְהַמַּשְׂכִּלִים יַזְהִרוּ כְּזֹהַר
הָרָקִיעַ וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד׃
וְאַתָּה דָנִיֵּאל סְתֹם הַדְּבָרִים וַחֲתֹם הַסֵּפֶר עַד־עֵת
קֵץ יְשֹׁטְטוּ רַבִּים וְתִרְבֶּה הַדָּעַת׃ וְרָאִיתִי אֲנִי דָנִיֵּאל
וְהִנֵּה שְׁנַיִם אֲחֵרִים עֹמְדִים אֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר
וְאֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר׃ וַיֹּאמֶר לָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים
אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר עַד־מָתַי קֵץ הַפְּלָאוֹת׃

תנינא דפסוק · וראשית כל בכורי כל ב' בפסוק · שמנים ימשחו · וכא בארץ הצבי : ושמועות ג' חסרים בליש' וסימ' כבא שמעת שאול ויהונתן · מי האמין לשמעתינו · ושמעו יבהלוהו ממזרח : השר ד' פתחין וסימני' השר שואל והשופט בשלום · וכנניה השר דמשא החמישי לחדש החמישי השר שבהות הזורח · יעמד מיכאל השר : ורבים ו' וסימ' ורבים השיב מעון : ורבים מביאים מנחה ליי' ד"ה · ורבים מהכהנים ב' בפסוק עזרא · ורבים מישני אדמת עפר יקיצו · ורבים מעמי הארץ מתיהדים : לחיי ג' וסימ' בסדר נח : וראיתי י"ב וסימ' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם · וראיתי כה והגדתי לך · וראיתי לבית נבא · וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמ' מן הסכלות · וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם · וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון · וראיתי את כל מעשה האלהים · כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסו' · וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · והנה שנים אחרים :

אבן עזרא

ונפלה · זה קוסטנטין שהיה מלך גדול על בבל ופרס ומצרים ואפריקא ורומניאה ורומי ומערב הוא שבנה קוסטנטינא כדמות רומא ונקראת על שמו [illegible] אכפי מלכותו להשיבם אל תורתו בבל ומצרים והכל עד שבא ראש מלכות ישמעאל והשיב בבל לדתו גם חביריו השיבו פרסיים ושבאים ומצרים ואפריקא לדתו והניח תורת רומא · וטעם ויתרומם בלבו · [illegible] וזה הוא השלישית ודבר האם והמשכיל יבין והנה אמר המלאך עליו והצליח עד כלה זעם מישראל כי כבר נגזר : ועל · הטעם שהניח תורת אבותיו הם שהיו ברומא עובדים כוכב צדק : ועל כל אוה · שאוהב את הנשים ישוב לתורתם מרוב חשקו [illegible] והטעם [illegible] : ועשה · זאת קוסטנטינא · [illegible] : אשר יכיר · הם השרים שרי מלכותו שעזרוהו לתלאות חפצו לבנות עיר כמתכונת רומא עד הנה דברי המלאך וכבר עברו אלו הדברים אשר היו עתידים בימי דניאל · ועתה יחל לדבר על העתידות שנשארו ודע כי רומא היא צפונית מערבית לארץ ישראל גם קוסטנטינא היא צפונית ובעת קץ שיגיע קץ מלך הצפון אשר אמר והצליח עד כלה זעם אז יבא קץ הגואל כאשר יפרש והנה לא הזכיר מתי יהיה זה רק הזכיר כי זה המלך והטעם בנו אשר יבא ועשה מלחמה עם מלך מצרים וילכוד את מצרים וילך לארץ ואז יהרג ואחר ימים ידועים במספר מיום מותו יבא הגואל לישראל : יתנגח עמו מלך הנגב · הוא מצרים ואין לחוש שתהיה מצרים אז זה דת שתהיה : וישתער עליו מלך הצפון · על מלך מצרים כמו בסופה ובסערה ואם הוא כתוב בשי"ן כמו הסירו ולא ידעתי ורבים ככה : ובא · זה מלך צפון שהוא מלך קוסטנטינא אל ארץ הצבי והטעם אלו ימלטו מידו הדרים במקומות שהיו שם ארום ומואב וראשית בני עמון וים בין ימי סנחריב וזאת הנבואה שנים רבות : וישלח ידו · מלך צפון : ומשל במכמני · תרגום ואשר לא צדה ודלא כמן ליה אולי הוא מגזרת דרכמונים וכושים הם שמוכים למצרים יהיו במצעדיו של מלך צפון שיסורו ל משמעתו : ושמועות יבהלוהו · מלך צפון ממזרח ומצפון הוא בבל ופרס והטעם הקרן הקטנה שהזכיר בנבואתו : ויבא · מלך צפון : עד קצו · שם ימות וזהו והצליח עד כלה זעם : ובעת : אז בא היום והגיע העת שאמר עד די כורסון רמיו ועתיק יומין יתיב ולא נוכל לפרש כי יעמד מיכאל עמידה לבד הוא רק עמד להפיל כסאות כל מלכי הארץ והעד הכתו' אחריו העומד על בני עמך וזאת הצרה תהיה על כל העולם ולא ימלטו רק בעבור היות מיכאל השר הגדול על ישראל על כן ותמלט עמך כל הנמצא כתוב בספר והם הצדיקים וכתוב ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי השם : ורבים · אמר הגאון כי פירושו אלה שיקיצו יהיו לחיי עולם ואלה שלא יקיצו יהיו לחרפות ולדראון עולם כמו והיו דראון והמלה אחת והפירוש חרפה והגאון אמר כי רבים הם המעטים כמו ורבים מביאים מנחה ורבים מעמי הארץ מתיהדים ורבים יחלו פני נדיב והטעם לפי דעתי שהצדיקים שמתו בגלות יחיו בבוא הגואל כי עליהם כתו' כימי העץ ימי עמי ואז יתענגו בלויתן ובזיז ובבהמות וימותו פעם שנית ויחיו בתחית המתים בהיותם בעולם הבא שאינם אוכלים ושותים רק נהנים מזיו השכינה ואמר כי כן פירוש ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין שבו נחתם הספר · ורבי ישועה אמר כי ישני עפר משל על ישראל שהם בגלות כמו מתים והנה הגואל יבוא לטוב לצדיקי ישראל ולרע לרשעיהם והמשכיל יבין הנכון משני הפירושים ודברי חכמים עוזרים הגאון ז"ל : והמשכילים · כזוהר הרקיע · שיקבל האור והמצדיקים לרבים מעלתם גדולה על כן אמר ככוכבים לעולם ועד כי מעלת [illegible] ממעלת הגלגלים אף כי הרקיע שהוא למטה מן הגלגלים : ואתה סתום הדברים · שיכולת לדעתם וחתום הספר שלא יראנו רק מי שראוי לראותו : עד עת קץ · פירשתיו : ישוטטו · כמו ישוטטו לבקש דבר יי' : וראיתי · שנים · מלאכים וטעם אחרים שלא היה [illegible] כל הכתוב למעלה : ויאמר · האחד מהם : לאיש · כמו איש לא נעדר ונשאל אותו עד מתי קץ הפלאות וכל זה סימנו דניאל : ותשמע

רבינו סעדיה גאון

על כל אל · על כל תקיף כמו אילי הארץ : ועל אל אלים ידבר · דברים של הכעסות על מלך עולמים עד יכלה הזעם מישראל ויעשה הבורא כלה ונחרצה באויבי ישר' : יתנגח · יתקוטט : וישתער · כמו שערת חימה : בארץ הצבי · בארץ ישראל ארץ רצון צביונו : במכמני · במטמוני מקום סתר מטמון מארב מתרגמינן כמנא אמנם הכיד יטמון בארץ הפח ואשר לא צדה מתרגמי' ודלא כמן : ולובים · שם אומה כדכתיב ומצרי' ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ולובים עם אחד הוא : במצעדיו · במסעדיו בחילוף סמ"ך בצד"י : אהלי אפדנו · לשון אפידת אפוד עניין מכסה כיור כאפוד בד חשוב שבבגדים כן אהלי אפדנו חשובים שבאהליהם : ויטע · ויכונן כמו לנטוע שמים לנטות שמים ואשר כתב ויטע הוא מטע היהדות בארץ אז יבוא עד קצו של גלות : ואין עוזר לו · כי יפול שר ארום ממרום ויעמוד מיכאל השר הגדול על עזרת ישראל : והיתה עת צרה · הוא יום הריגת נחמיה בן חושיאל ככתוב והביטו אלי את אשר דקרו : כל הנמצא כתוב בספר · אלו הצדיקים ככתוב ויכתב בספר זכרון לפניו : ורבים מישני אדמת עפר יקיצו · זו תחיית מתי ישראל שגורלם לחיי עולם : ואלה שלא יקיצו הם עוזבי יי' אשר ירדו לדיוטה התחתונה של גיהנם והיו דראון לכל בשר · דראון די ראון כדמתרגמי' מיסת חזיא : והמשכילים · בתורה יזהירו כזוהר הרקיע : ומצדיקי הרבים · אלו מלמדי תינוקות ומוכיחי ישראל ככוכבים : ואתה דניאל סתום הדברים · וכותבם בחידות סתומות : חתום דברים חתומי' עד עת קץ שישוטטו רבים תלמידי חכמים : ותרבה הדעת · לבאר החזון ולא ישגו : לבוש הבדים · בגדים לבנים כבגדי כהונה בגדי הבד : קץ הפלאות · קץ הגאולה : וירם

ולא אבין ד' וסימ' ואני שמעתי ולא אבין: הן יעבר עלי ולא אראה· הן קדם אהלך ואינני· מי זה מעלים עצה: ומעת ב' וסימ' אשר סר אמציהו מאחרי יי'· ובעת הוסר והתמיד: הוסר ב' וסימ' כאשר הוסר חלב מעל זבח· ומעת הוסר התמיד: שקוץ ב' מל' וסימ' השקוץ משומם· ולתת שקוץ שומם· לקץ ב' דגשי' וסימני' ויפח לקץ ולא יכזב· ואתה לך לקץ ותנוח:

וָאֶשְׁמַע אֶת־הָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר וַיָּרֶם יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ אֶל־הַשָּׁמַיִם וַיִּשָּׁבַע בְּחֵי הָעוֹלָם כִּי לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וָחֵצִי וּכְכַלּוֹת נַפֵּץ יַד־עַם־קֹדֶשׁ תִּכְלֶינָה כָל־אֵלֶּה: וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי וְלֹא אָבִין וָאֹמְרָה אֲדֹנִי מָה אַחֲרִית אֵלֶּה: וַיֹּאמֶר לֵךְ דָּנִיֵּאל כִּי־סְתֻמִים וַחֲתֻמִים הַדְּבָרִים עַד־עֵת קֵץ: יִתְבָּרְרוּ וְיִתְלַבְּנוּ וְיִצָּרְפוּ רַבִּים וְהִרְשִׁיעוּ רְשָׁעִים וְלֹא יָבִינוּ כָּל־רְשָׁעִים וְהַמַּשְׂכִּלִים יָבִינוּ: וּמֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד וְלָתֵת שִׁקּוּץ שֹׁמֵם יָמִים אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים: אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה: וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין:

סכום פסוקי ספר דניאל שלש מאות וחמשים ושבעה
וסי' שנו וחציו ביה בליליא קטיל בלשאצר הרגישו

רבינו סעדיה גאון

וירם ימינו· בשבועה ככתוב הרימותי ידי אל ה': כי למועד מועדים· כי ככלות מועד מועדים וחצי עדיין אין ישועה עד כלות נפץ יד עם קדש כלומר ואף על פי שיעברו כל החשבונות אין מבין עת הישועה זולתי אלהינו מרוב עונותינו בזה הסימן ככלות גלות נפץ יד עם קדש בהדלל הדורות אז תכלנה כל אלה הצרות ואין אתנו יודע עד מה מאחר אשר אמר המלאך לדניאל לך דניאל כי סתומים וחתומים הדברים אלה אין בנו כח לעמוד על סוד החשבונות של ימים ושנים אתכם בזה נתכוון כי קרבנות השנה אלף מאתים ותשעים הם עם תמידים ומוספין וכל קרבנות עדה וציבור יחיד ונשיא ומלך ואשר כתב אף שלש מאות ושלשים וחמש אין לידע עד יערה עלינו רוח ממרום להבחין בזאת גואל לגואלינו אמן: ואתה לך לקץ· לבית עולמך בעת ימלאו ימיך ותנוח עם הצדיקים לגורלך המזומן והמכון לך בגן עדן כי זמן הגאולה איננו גלוי לכל בשר ולכל מלאך אלא לקץ הימין לקץ אשר הושיע ימיני אשר החזרתי אחור מפני אויב אז אושיע ירושלם כדכתיב אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני ואומר הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

תם ונשלם פירוש דניאל תהלה לאל מושיע וגואל

אבן עזרא

ואשמע. הטעם שישבעו בדבר שומר כמו אחת נשבעתי בקדשי הוא היכל הקדש והוא השמים כמו כי אשא אל שמים ידי ככר פירשתיו כי מלת עולם נכח חי העולמים הוא השם המחיה הכל והטע' המעמידם כמו החיים לאדם וככה ואתה מחיה את כולם: ואני שמעתי ולא אבין· והנה התברר כי דניאל לא הבין קץ בִיאת הגואל: ויאמר· טעם לך כאומר לך לדרכך ואל תשאל יותר כי סתומים וחתומים הדברים וזה לאות כי בגעת הקץ יבינו המשכילים רמיזות המלאך על כן אחריו יתבררו ויתלבנו משאל מהנביאות לנשמות שתתחכמנה ותקבלנה האמת: ומעת· פירשתיו· ואמ' אחריו אשרי המחכה ויגיע והטעם שזה המספר כמו חצי שבוע והנה קרוב משלש שנים וחצי עמד הבית השני בלא עולה ואחר כן חרב והלכו ישראל בגולה וקרוב מהמספר הזה יעמדו ישראל בצרה גדולה שלא כהיתה כמוה עם הקרן הקטנה והיא מלכות ישמעאל כי רוב הגולה בארצם וזה הוא ויתיהבון בידיה עד עדן עדנין ופלג עדן ואין בלשון ארמית סימן לשני' כמו בלשון הקדש שנתים דרכים והעד יפל באחת משתי' ולשון רבים דרכים והפחות שלשה על כן כתי' עדן שנה אחת כמו למועדה מימים ימימה והנה ועדנין שלש שנים וחצי שנה על כן ים נוזל לנו והו למועד מועדים וחצי כי למועד משרת הוא כמו למועד חדש האביב והנה מועדים שלשה ובעבור היות חצי שנה בקרוב הוצרך לפרש מספר הימים וזהו אשרי המחכה ויגיע והטעם כי יסבול הצרה הגדולה כי שם כתוב להשכיל זמנין ודת וחבר דניאל אלה המספרים שאינן בזמן אחד בעבור כי יקרוב ממספר הימים שעמדה ירושלם בצרה לפני הגלות כמספרם יהיו הימים שיעמדו ישראל בצרה גדולה לפני בא הגואל והנה התברר כפי הפירוש הזה כי כאשר יבא מלך צפון ויקח מצרים אחר שלש וחצי יבא הגואל לישראל רק לא ידענו עד עתה מתי יבא זה המלך הנזכר אל ארץ מצרים: ואתה. לקץ הימין· הנו"ן תחת מ"ם וכמוהו ואתה קח לך חטין ועליה יכרעון אחרין ולא יאמין בחיין גם מלת בנימן. אמר יפתבן עלי כי זה הפסוק דברי דניאל לכל משכיל שילך לו ולא יחפש על קץ הימים עד שימצאנו מי שגזר השם לבא הגואל בימיו וזה טעם ותעמוד לגורלך אם נגזר להיותך חי וזה הפירוש רחוק וכמה היה ככבד מאד פירוש הגאון אילו היה מספר לנו מה טעם לעמוד בגורל עם קץ הימים כי הכל הם דברי מלאך ולא דברי דניאל:

נשלם ספר דניאל במרחשון שנת ארבעת אלפים ותתקי"ו בעיר רדוס והודות לשם לבדו שעזר ברוב חסדו את אברהם עבדו הוא המחבר הוא הסופר:

שטה כל חד וחד ל' דכו' וכל מלה אחרי מן לישנ' דכו' וסי' אמנם ויאמר ה' אל אברהם למה זה · וכל האמנם דכו' · במצור כה אמר סנחריב דד"ה · וכל במצור ובמצוק דכו' ·
וכל וכחול כבד דכו' · זכר קמץ כי דורש דמם אותם · וכל לשון זכר דכו' · חבלי ויפלו חבלי במשה עשרה · וכל בחבלי דכו' · יגע גם אור רשעים ידעך · וכל

כה אמר יי בעת רצון עניתיך

חד מן י"ב מלין דכתי' א' בסוף תיבותא ולא קרי' וסי' רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא · ההלכוא
אחריה · נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה בחמס · נגוא ומני

ובשנת

וביום ישועה עזרתיך ואצרך

להנחיל נחלות שוממות

ואתנך לברית עם להקים ארץ

אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר־יְהוָה מִפִּי יִרְמְיָה הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס וַיַּעֲבֶר־קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ וְגַם־בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כֹּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא־פָקַד עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלַ‍ִם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה׃

אבן עזרא

מסית רוח בן בטוח · קנין סכל מנהו בהיר ·
מוכן בלבב ברי מחשב · מואס חמוץ מוכא יהיר ·
הוא יורני לשכיל סודות · חלקי עזרא סופר מהיר ׃

ובשנת · מלת בשנת דבוקה במלת אחת כי כל שם מספר ושם דבר שנים רק להורות באיזה זמן ממספר האחרי' היה כן יתמך הדבר לאחר מהמספרי' כאשר מצאנו בשנת שלש בשנת שבע גם כן המספרים דבוקים בדברים להודיע ולהורות מהם מה הם הדברים כאמרנו שני אנשי' שלשת הכפות ארבעת ימים שמונת הבקר ופי' בשנת אחת למלכו על בבל כי מקדם היה מלך פרס ומלת אחת אמרו המדקדקי' שהיא חסרת דלת אחרת ואותיות העקר שהם דג"ז קטף עין חסר איכם נגרעים לעולם זולתי הכפולים המדומים מהעין והלמד והנכון להיות אחד לזכר ואחת לנקבה שתי לשונות בענין אחד ושנים שרשים וכן אחד עשר ועשתי עשר בענין אחד ׃ לכורש · י"א שהמלה נהפכת מן וכשר הדבר כי כבר כנהו בשמו הנביא ישעיהו על הכסרון שיעשה עם ישראל וזהו שאמר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ׃ לכלות · לעת כלות דבר השם שיצא מפי ירמיהו שיפקדם לפי מלאת למלכות בבל שבעים שנה ויוציאם מעבדות כי כן כתוב בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכו' פרס כי בשנת אחת לכורש היו נ"ב לחרבן' ירושלם ובטלה העבודה עד רצתה הארץ את שבתותיה ובשנת ב' לדריוש נשלמו ע' שנה לחרבות עיר הקדש כי כן כתו' אשר זעמת זה ע' שנה ׃ העיר · ה' את רוחו לבנו' עירו ׃ וגם במכתב · כתבם עם טבעתו ׃ כה · ב' הפסוקים שאלה הם דבקים כי הוא היה המכתב ׃ אלהי השמים · ולא אמר אלהי הארץ כי כבר נתנה לבני אדם וכן הוא אומר כל ממלכות הארץ נתן לי יי' ׃ פקד · לשון פקיד וטעמו נתן הפקידות עלי ׃ ביהודה · בארץ יהודה ׃ יהי

רשי

ובשנת אחת לכורש מלך פרס · סדר ספר זה כדור ומסוף אחר ספר דניאל כמפורש בבבא בתרא והמלה מוסבת מזה לזה שנאמ' בדניאל בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר יי' אל ירמיהו הנביא למלאות לחרבו' ירושלם שבעים שנה וכן הולכת ומספרת כל הפרשה בחרבן הבית וזמן גלות בבל ואת ודויו אשר התודה על חטאות ישר' ותחלת סדר ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשצר מלך דריוש המדי שנאמר ודריוש מדאה קביל מלכותא וגו' ולאחר מיתת דריוש מלך זה כורש מלך פרס ובשנת אחת למלכו הושלמו שבעי' שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקים שנ' לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו' · שחזרו ישראל מגלות בבל לארץ ישראל ובאותה שנה בשנת אחת לכורש יסדו ישראל יסוד בית המקד' וצרי יהודה ובנימן הלשינו עליהם לכורש מלך פרס וצוה לבטל המלאכה שלא לבנות עוד בניין בית המקדש והיו ישר' בטלים שלא בנו הבית כל מלכות כורש ואחשורוש שמלך אחריו עד שנת שתים למלכו' דריוש בן אחשורוש מלך פרס שהוא דריוש בן אסתר ובשנת שתים למלכותו התחילו לבנו' בית המקדש עד אשר הושלם הבנין ומשנה אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש מלך פרס שנבנה הבית בימיו היו שמנה עשרה שנה לקיים מה שנאמר למלאות לחרבות ירושלם ע' שנה וגו' ועכשו בשנת שתים לדריוש השלמו ע' שנה למלאות לחרבות ירושלם חרבן הבית שגלה צדקיה ומגלות יהויקי' עד גלות צדקיה שנחרב הבית היו שמנה עשרה שנה ועכשו בשנת אחת לכורש מלך פרס הושלמו ע' שנה מגלות יהויקים שגלו ישרא' לבבל ובכך נתקיים המקרא שנ' כי לפי מלאת לבבל שבעי' שנה אפקוד אתכם וגו' וזו היא הפקידה שחזרו ישרא' על אדמתם ובנו יסוד בניין הבית אעפ"י שלא נגמר עכשיו כמצא שהיו כ"ב שנה מגלות צדקיה שנחרב הבית עד שנה אחת לכורש מלך פרס ושמנה עשרה לאחר שנה אחת לכורש שהיא שנת שתים לדריוש מלך פרס הושלמו שבעים שנה לחרבות ירושלם מגלות צדקיהו שנחרב הבית עד שתים לדריוש שהתחילו ישראל לבנות הבניין וגמרוהו וכן מוכיח בסדר עולם ובמסכת מגילה ובספר זה כאשר באר' ׃ לכלות דבר יי' מפי ירמיה · לזמן אשר הושלם דברו של הקב"ה אשר דבר ירמיהו הנביא שנ' כי לפי מלאות לבבל וגו' ׃ העיר את רוח · רצון ׃ קול כרוז הכריז בכל מלכותו ׃ וגם במכתב · ואף מכתבו שלח בבל מלכותו על דבר זה ׃ לאמ' · וכה אמ' להם בהכרז הכרוז אשר הכריז ובאגרת מכתבו אשר שלח בכל מלכותו כה אמ' כורש מלך פרס וגו' ׃ נתן לי · שאני מלך ושליט על כל הממלכו' ׃ והוא פקד עלי · צוה עלי על ידי ישעיה הנביא לבנות לו בית המקדש בירושלם כמו שנ' בספר ישעיה האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוסד כה אמר יי' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וגו' וכבר נאמר נבואה זו על ידי ישעיה ׃ בירושלם אשר ביהודה · אשר במדינת יהודה · מי

יעל ז' רפין וסימנ' נמסר בסוף ספר שמואל: גר שם ד' דסמיכי וסימנ' ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית · והוא לוי והוא גר שם · וכי יבא הלוי מאחת שעריך מכל ישראל · וכל הנשאר מכל המקומות: מקומו ו' חסרים בליש' וס' ואיש ישראל מגיח ממקמו · הסר המלכים איש ממקמו · נסע יצא ממקמו · עוז וחדוה במקומו · וישאוהו ישיבהו אל מקמו · ינשאוהו אנשי מקמו · וכל אוריתא ואיוב דכו' במ"ב וסי' ולא יכירנו עוד מקומו · אף לזאת יחרד לבי: מתרדת ב' וסי' הגזבר · שבאל: אגרטלי ב' ובפסוק

מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם
אשר ביהודה ויבן את בית יהוה אלהי ישראל הוא
האלהים אשר בירושלם: וכל הנשאר מכל
המקמות אשר הוא גר שם ינשאוהו אנשי מקמו
בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה עם הנדבה לבית
האלהים אשר בירושלם: ויקומו ראשי האבות
ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכל העיר
האלהים את רוחו לעלות לבנות את בית יהוה
אשר בירושלם: וכל סביבתיהם חזקו בידיהם
בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה ובמגדנות לבד
על כל התנדב: והמלך כורש הוציא
את כלי בית יהוה אשר הוציא נבוכדנצר מ
מירושלם ויתנם בבית אלהיו: ויוציאם כורש
מלך פרס על יד מתרדת הגזבר ויספרם לששבצר
הנשיא ליהודה: ואלה מספרם אגרטלי
זהב שלשים אגרטלי כסף אלף מחלפים תשעה
ועשרים: כפורי זהב שלשים כפורי כסף משנים
ארבע מאות ועשרה כלים אחרים אלף: כל כלים
לזהב ולכסף חמשת אלפים וארבע מאות הכל
העלה ששבצר עם העלות הגולה מבבל לירושלם:
ואלה בני המדינה העלים משבי
הגולה אשר הגלה נבוכדנצור מלך בבל לבבל
וישובו לירושלם ויהודה איש לעירו: אשר באו
עם זרבבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי
בלשן מספר בגוי רחום בענה מספר אנשי עם

ישראל: בני פרעש אלפים מאה שבעים
ושנים: בני שפטיה שלש מאות שבעים
ושנים: בני ארח שבע מאות חמשה
ושבעים: בני פחת מואב לבני ישוע
יואב אלפים שמנה מאות ושנים עשר:
בני עילם אלף מאתים חמשים וארבעה:
בני זתוא תשע מאות וארבעים וחמשה:
בני זכי שבע מאות וששים: בני בני שש
מאות ארבעים ושנים: בני בבי שש מאות
עשרים ושלשה: בני עזגד אלף מאתים
עשרים ושנים: בני אדניקם שש מאות
ששים וששה: בני בגוי אלפים חמשים
וששה: בני עדין ארבע מאות חמשים
וארבעה: בני אטר ליחזקיה תשעים
ושמנה: בני בצי שלש מאות עשרים
ושלשה: בני יורה מאה ושנים עשר:
בני חשם מאתים עשרים ושלשה:
בני גבר תשעים וחמשה: בני בית לחם
מאה עשרים ושלשה: אנשי נטפה חמשים
וששה: אנשי ענתות מאה עשרים ושמנה:
בני עזמות ארבעים ושנים: בני קרית
ערים כפירה ובארות שבע מאות וארבעים
ושלשה: בני הרמה וגבע שש מאות עשרים
ואחד: אנשי מכמס מאה עשרים ושנים:
אנשי בית אל והעי מאתים עשרים ושלשה:

רשי

מי בכם · כך היה מכריז וכותב לכל המלכות מי בכם מכל עמו של הקב"ה יהי הקב"ה בעזרו ויעלה לבנות ביתו אשר בירושלם: וכל הנשאר · וכל יהודי הנשאר במקומו שלא לעלות מחמת שאין לו ממון: ינשאוהו · מצוה אני לאנשי מקומו שיעשיקוהו וינשאוהו בכסף ובזהב ורכוש ובהמות למען יוכל לעלות לירושלם עם הנדב' אשר יתנדבו אנשי מקומו לבנין הבית שאף האומו' יש בהם אשר היו מתנדבי' נדבה לבנין הבית: לבית האלהים אשר בירושלם · עד כאן הכרזת הכרוז ושליחות אגרת המכתב: ליהודה ובנימן · אותן ראשי האבות אשר לשבטים הללו של יהודה ובנימן: לכל העיר · עם כל אותם שהעיר יי' רוחו לעלות ולבנו' הבית עלו לירושלם לבנו' הבית: וכל סביבותיהם · וכל האומות שהיו שכניהם של ישראל סייעו והחזיקו ידי היהודים בזהב ובכסף ומתנות הללו למען יוכלו לעלות לירושלם: לבד על כל התנדב · כל זאת היו עושים שכיני היהודים לבד מה שהם מתנדבים מעצמם לבנין הבית: ויתנם בבית אלהיו · אשר נתנם נבוכד נצר בבית ע"ז שלו: על יד מתרדת הגזבר · כך שמו של גזבר אשר לכורש וצוהו כורש להוציאם: ויספרם · הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ויוליכם לירושלם ואמרו רבותינו הוא ששבצר הוא דניאל ולמה נקרא שמו ששבצר שעמד בשש צרות: הנשיא ליהודה · הוא הנשיא אשר לשבט יהודה: מספרם · של כלי בית יי': אגרטלי · מיני כלים הם: מחלפים · הם סכינים והוא לשון בית החלפות שעל כן שהיו כותנין בה הסכינין היתה נקראת לשכת בית החלפות: כפורי · מזרקים · ונקראו כפורי בלשון קנות כמאן דכפר ידיה בגלימא דחבריה על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח כגוונו והדם שנתזו על ידו בשפת המזרק: משנים · שניים כלים אחרים של מין אחר: כל כלים · עתה כולל חשבון המנויין ושאינן מנויין כולן במניין אחד אבל החשובין הוא מונה: העלות · לשון יפעל: ואלה בני המדינה · אלה בני ישראל אשר ממדינת ארץ ישראל העולם עתה מן השבי אשר בגולה לירושלם: וישובו · ועתה חזרו לירושלם: ויהודה · ובני יהודה חזרו כל אחד ואחד לעירו: אשר באו · בני המדינה הללו בתחלה כאשר גלו מארץ ישר' לבבל עם זרובבל וגו': מספר · הראשון פ"א קמוצה בגדול ושם אד' הוא ומספר השני פ"א פתוחה ודבוק הוא על אנשי עם ישראל הללו ובני אדם גדולים וחשובים היו והאחרים היו משוכים אחריהם ועל כן מנאום אחריהם לבד: בני פרעש וגו' · יש בהם בפרשה שמזכיר שם אביהם על שם בני המשפחה ויש מהם שמזכירן על שם מקומם לומר בני מקום פלוני: הכהנים

אבן עזרא

יהי אלהיו · טעמו שהשם הויה עמו ונתן לו יכולת ממון · ויו ויעל הוא הנכנס בתחלת ענין וכן ויהי בימי שפוט השופטים ואיננו לצורך: אשר בירושלם · דבק עם בית יי': וכל הנשאר · שהוא דל ואין ידו משגת ממון לעלות: ינשאוהו · יתנו לו משאות ומתנות או ינשאוהו ירימוהו מענין רם ונשא כי העני בשפל והוא הנכון עם הנדבה שינשאוהו עם הנדבות אחרות שיתנדבו: ויקומו · ליהודה ובנימן · כי ירושלם בחלק יהודה והבית בחלק בנימן: לכל העיר · חסר מלת אשר: וכל · חזקו: ביד הנכשלים והדלים צאן ובקר: ובבהמה · לרכוב: במגדנות · יתכן מן מגדנים: לבד על כל התנדב · פירושו הכסף והזהב ושאר המתנות נתנו לבד על כל אשר התנדבו מנדבות: ויתנם בבית אלהיו · דבק עם נבוכד נצר: הגזבר · ממונה על גנזי המלך וטעמו פקיד: ויספרם · נתנם במספר: לששבצר · הוא זרובבל ונקרא כן בלשון כשדים: אגרטלי · מזרקי' ופירושו בירושלמי למה נקרא שמם אגרטלי שאוגרים שם דם הטלה שלא מן הספר: אגרטלי · המלה חתימית או האלף נוסף ופירושו גביעים · מחלפים · סכינים והוא מענין כליל יחלוף בני חלוף שטעמם כריתה: כפורי · מזרקים לקבל דם הקרבנות: משנים · לכפורי זהב: ועשרה כלים אחרים · שאינם נזכרים בשמם אלף והזכיר פרטיהם שהם בכללם אלפים וארבע מאות ותשעים ותשעה ולפי דעתי כן הוא הפרטים שהם אלפים ותצ"ט בכללם הם הכלים הגדולים ואחרי כן כלל אותם בין גדולים וקטנים שהם חמשת אלפים וארבע מאות וכן כתוב בדברי הימים וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים ואוצרות בית המלך הכל הביא בבל: העלות הגולה · שם הפעל: בני המדינה · היא מדינת בבל: אשר באו · ישוע · הוא יהושע הכהן: מרדכי בלשן · הוא מרדכי היהודי רק בלשן יתכן שהוא איש אחד והוא חסר וי"ו כאדם שת אנוש: מספר · השני בפסוק הוא שם חשבון והראשון שם איש: פחת מואב · הוא ראש לישוע וליואב בנים שנולדו לאלה הנזכרים ויתכן להיות ישוע ויואב קדומים לפחת מואב: זכי · כתוב וקרי זכי נקרא בשתי לשונות וכן בני אטר ליחזקיה שנולדו לחזקיה רק אטר הוא הראש או חזקיה הראש ואטר בנו הוא והוא הנכון: אנשי ענתות · כתוב עליהם כה אמר יי' אל אנשי ענתות הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימותו ברעב ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם אכן מהקבלה ידענו ששבו לאל טרם יום הפקידה ובטלה הגזירה מעליהם ונשארו מהם קכ"ח: קרית ערים · היא יערים וכן הפירוש בני קרית יערי' בני כפירה בני בארות כך וכך · בני הרמה בני גבע טעמו כך וכך:

ואינון מן א"כ מן ב"ב תרין מלין ותרוייהון כחד פסוק וסימ' ארום הרפו ודעו כי אנכי ארום· ארחות בימי שמגר בן ענת בימי יעל ארחות· אגרטלי ואלה מספרם
אגרטלי זהב· אדו ואציאה אתם על אדו· איככה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה· בארות ועמק השדים בארות בארות חמר· בפקוד כי תשא את ראש בני ישראל

בני נבו חמשים ושנים: בני מגביש מאה
חמשים וששה: בני עילם אחר אלף מאתים
חמשים וארבעה: בני חרם שלש מאות
ועשרים: בני לד חדיד ואונו שבע מאות עשרים
וחמשה: בני ירחו שלש מאות ארבעים
וחמשה: בני סנאה שלשת אלפים ושש מאות
ושלשים: הכהנים בני ידעיה לבית ישוע תשע
מאות שבעים ושלשה: בני אמר אלף חמשים
ושנים: בני פשחור אלף מאתים ארבעים
ושבעה: בני חרם אלף ושבעה עשר:
הלוים בני ישוע וקדמיאל לבני הודויה שבעים
וארבעה: המשררים בני אסף מאה עשרים
ושמנה: בני השערים בני שלום בני אטר בני
טלמן בני עקוב בני חטיטא בני שבי הכל מאה
שלשים ותשעה: הנתינים בני ציחא בני חשופא
בני טבעות: בני קרס בני סיעהא בני פדון:
בני לבנה בני חגבה בני עקוב: בני חגב בני
שמלי בני חנן: בני גדל בני גחר בני ראיה:
בני רצין בני נקודא בני גזם: בני עזא בני פסח
בני בסי: בני אסנה בני מעונים בני נפיסים:
בני בקבוק בני חקופא בני חרחור: בני בצלות
בני מחידא בני חרשא: בני ברקוס בני סיסרא
בני תמח: בני נציח בני חטיפא: בני עבדי
שלמה בני סטי בני הספרת בני פרודא: בני
יעלה בני דרקון בני גדל: בני שפטיה בני חטיל
בני פכרת הצביים בני אמי: כל הנתינים ובני
עבדי שלמה שלש מאות תשעים ושנים:
ואלה העולים מתל מלח תל חרשא כרוב אדן
אמר ולא יכלו להגיד בית אבתם וזרעם אם
מישראל הם: בני דליה בני טוביה בני נקודא שש
מאות חמשים ושנים: ומבני הכהנים
בני חביה בני הקוץ בני ברזלי אשר לקח מבנות
ברזלי הגלעדי אשה ויקרא על שמם: אלה בקשו
כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן הכהנה:
ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש
הקדשים עד עמד כהן לאורים ולתמים: כל
הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות
ששים: מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה שבעת
אלפים שלש מאות שלשים ושבעה ולהם
משררים ומשררות מאתים: סוסיהם שבע מאות
שלשים וששה פרדיהם מאתים ארבעים וחמשה:
גמליהם ארבע מאות שלשים וחמשה חמרים
ששת אלפים שבע מאות ועשרים:
ומראשי האבות בבואם לבית יהוה אשר בירושלם
התנדבו לבית האלהים להעמידו על מכונו:
ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים שש
רבאות ואלף וכסף מנים חמשת אלפים וכתנת
כהנים מאה: וישבו הכהנים
והלוים ומן העם והמשררים והשוערים
והנתינים בעריהם וכל ישראל בעריהם:

בפקוד· בבגד והבגד כי יהיה בו נגע צרעת· בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע בצלצלי· כרא ואתה בן אדם שים כרא כראש דרך· בליל משא מואב
כי בליל· בתכנותו והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה· בכספיא ואצואה אתם על אדו והראש· גלי קחי ריחים וטחני קמח גלי· גזז ועיפה פילגש כלב גזז·

אבן עזרא

כנו. שם איש וכן מגבים ועילם וחרים ויתכן שהוא נבו ובעל מעון וכן לוד וחדיד ואונו חסר וי"ו וכן הוא וחדיד משלשתם יצאו בני יריחו הוא הידוע: חרים. אחר הוא: בני ישוע וקדמיאל. הם נולדו לבני הודויה כי הפועל האמתי הוא אחרון כאשר אמרתי: בני השוערים. שומרי השערים הם בני אסף: הנתינים. הם ראשי גבעון ובנותיה ויהושע נתנם לבית אלהיו על כן נקראו נתינים אע"פ שנאמר אחרי כן ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים כי הטעם קיים הנתינה או נקראו מן היום ההוא נתינים כי מקודם היו נקראים גבעונים: שמלי כתיב ושלמי קרי כי נקרא בשני שמות: מעונים ונפוסים. שמות בני אדם: בני הסופרת. יתכן שהוא שם תואר לאשה או פועלת בגלל הא' הדעת: פוכרת הצביים. לא ידענו אם זה שם אשה: תל מלח תל חרשא. מקומות שנים: ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם. הם נקראו אסופים שנאספו מן השוק כי לא הכירו אב ואם ולא נודע אם מישראל הם: ויקרא על שמם. על שם הבנות שהם מזרע ברזילי קרא את שם עצמו ברזילי: מבנות. הטעם אחת מבנותיו וכן ויקבר בערי הגלעד: אלה. ולא נמצאו. יש אומרים שהוא דבק עם כתבם כי המלה מחוברת מן האחדים כדרך תקראנה מלחמה והנכון בעיני שהוא דבק עם המתיחשים והם בני ידעיה הנזכרים למעלה ולא נמצאו בכתב יחוסם על כן הוסרו מן הכהונה כי מלת ויגאלו מן הכהונה מלשון לחם מגואל והטעם כמאסו ויש אומרים כי האל"ף תחת העי"ן: התרשתא. יש אומרים שנקרא כן בעבור שהותר לו שתיית יין של גוים והטעם התיר שתא ויתכן שהוא שם הפחה וגדולה בלשון כשדים כענין שר או פחה והוא הנכון: מקדש הקדשים. הם התרומות: עד עמוד כהן לאורים ותומים. האורים שעשה משה נגנזו ולא נעשו עוד אחרים תחתם ופירוש עד עמוד כהן הראוי לאורים ולתומים: כל. כאחד. כאשר היו הקהל מספר אחד בכללם כך וכך: מלבד. ולהם משוררים ומשוררות להלל לי"י: ומראשי. מקצתם ולא כולם: לבית י"י. הלמ"ד כטעם בעבור: על מכונו. על היסוד שהיה שם בתחילה מוכן: ככוחם. כנגד הקהל ידבר כי לא נתנו האבות רק שתי רבוא וכסף מנים אלפים ומאתים כי כן מפורש במספר השני ובאמרו שש רבואות בכלל אחד רצה לומר בין הקהל ובין ראשי האבות ושארית המתנדבים ממלכות כורש: דרכמונים. דינרי זהב: רבואות. האל"ף תחת הכפל וכן בזאו נהרים: מנים. משקלים וחבירו המנה יהיה ותרגום שבעה שקלים שבעה מנים: וישבו. והשוערים. שומרי השערים להלל השם:

רשי

הכהנים בני ידעיה. עד עתה מנה בני יהודה ובנימין ומעכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלוים כמו שנאמר למעלה ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והכהני' והלוים וגו': המשוררים. הלוים שהיו משוררי' וכן השוערים הם הלוי' שהיו שוערי' בשערי בית המקדש: הנתינים. עכשיו הוא מונה אותם נתיני' שהיו חוטבי עצי' ושואבי מי' לעדה ומשם היתה יוצאת פרנסת': בני עבדי שלמה. עבדי' היו לשלמה המלך והללו בנים היו משני בניהם: ואלה העולים מתל מלח וגו'. ואי זה מעשה הגיע להם ולא יוכלו להגיד וגו': וזרעם. של אבותם לפי שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם: בני דליה וגו'. גם הם בכלל אלה העולים מתל מלח: אשר לקח. כל אחד מבני ברזילי הגלעדי לקח אשה: ויקרא על שמם. והיה נקרא שמו של ברזילי על שמם לפי שהם לקחו מבנותיו: אלה. כהנים הללו המתיחשים שהיה להם להתייחס באותו כתב ולא נמצא כתב יחוסן: ויגאלו. שהיו מגואלי' ומגועלים שלא יעבודו עוד עם שאר הכהנים בעבור שלא נמצא כתב יחוסן: התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה ואמרו רבותינו שנקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך של גוים על אשר היה משקה למלך: מקדש הקדשים. חטאות ואשמות כשאר כהנים: עד עמוד כהן וגו'. כאדם האומר לחבירו עד ימות המשיח לא יעלה דבר זה ואיני יכול לפתור עד עמוד כהן לאורים ותומים בבית שני לפי שמצינו בפרק ראשון של יומא שהיה בית שני חסר מאורי' ותומים: כל הקהל כאחד. כשהיו כולם ביחד עם הכהנים והנתינים והלוי' היה בהם חשבון זה ובני ישראל המנויי' למעלה הם של שבט יהודה ובנימין ואותם אשר נחסרו מחשבון זה שלא תמצאם למעלה הם היו משאר השבטים וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגו'. ובפרטן אינן אלא שלשים אלף י"ג אלף היכן הם אלא שאלו משאר השבטים מלבד עבדיהם ואמהותיה' שלא היו בכלל הקהל: ולהם משוררים ומשוררות מאתים. לפי שהיו עולים בשמחה מבבל לארץ ישראל היו צריכים למשוררים ומשוררות כדי שיהו מטיילות בהם ברוב שמחתם: התנדבו. היו מתנדבין לבנין הבית: ככחם. כפי כחם וממונם: דרכמונים. שם מטבע של זהב: וכתנות כהנים. לשרת בהם:

ויגעו

גנבה ותלד לו אחות תחפנס את גנבת · תחפנס ותלד לו אחות פנחס · גלילים ושתי דלתות עצי · דודיך מה יפה דודיך אחתי כלה · האדום הלעיטני נא מן האדם האדום
הזה · הערכך ותשב לו הכהן את מכסת הערכך · הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה · הגלת ערי הנגב סגרו ואין פותח · הלהן תשברנה עד אשר יגדלו · הע"ש

ג ויגע החדש השביעי ובני ישראל בערים ויאספו
העם כאיש אחד אל ירושלם: ויקם ישוע בן
יוצדק ואחיו הכהנים וזרבבל בן שאלתיאל ואחיו
ויבנו את מזבח אלהי ישראל להעלות עליו עלות
ככתוב בתורת משה איש האלהים: ויכינו המזבח
על מכונתו כי באימה עליהם מעמי הארצות ויעל
עליו עלות ליהוה עלות לבקר ולערב:
ויעשו את חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום
במספר כמשפט דבר יום ביומו: ואחרי כן עלת
תמיד ולחדשים ולכל מועדי יהוה המקדשים
ולכל מתנדב נדבה ליהוה: מיום אחד לחדש
השביעי החלו להעלות עלות ליהוה והיכל יהוה
לא יסד: ויתנו כסף לחצבים ולחרשים ומאכל
ומשתה ושמן לצדנים ולצרים להביא עצי ארזים
מן הלבנון אל ים יפוא כרשיון כורש מלך פרס
עליהם: ובשנה השנית לבואם
אל בית האלהים לירושלם בחדש השני החלו
זרבבל בן שאלתיאל וישוע בן יוצדק ושאר
אחיהם הכהנים והלוים וכל הבאים מהשבי
ירושלם ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה
ומעלה לנצח על מלאכת בית יהוה: ויעמד
ישוע בניו ואחיו קדמיאל ובניו בני יהודה כאחד
לנצח על עשה המלאכה בבית האלהים בני חנדד
בניהם ואחיהם הלוים: ויסדו הבנים את היכל
יהוה ויעמידו הכהנים מלבשים בחצצרות והלוים
בני אסף במצלתים להלל את יהוה על ידי דויד
מלך ישראל: ויענו בהלל ובהודת ליהוה כי
טוב כי לעולם חסדו על ישראל וכל העם הריעו
תרועה גדולה בהלל ליהוה על הוסד בית יהוה:
ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים
אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית
בעיניהם בכים בקול גדול ורבים בתרועה
בשמחה להרים קול: ואין העם מכירים קול
תרועת השמחה לקול בכי העם כי העם מריעים
תרועה גדולה והקול נשמע עד למרחוק:

ד וישמעו צרי יהודה ובנימן כי
בני הגולה בונים היכל ליהוה אלהי ישראל:
ויגשו אל זרבבל ואל ראשי האבות ויאמרו להם
נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם ולא אנחנו
זבחים מימי אסר חדן מלך אשור המעלה אתנו
פה: ויאמר להם זרבבל וישוע ושאר ראשי
האבות לישראל לא לכם ולנו לבנות בית
לאלהינו כי אנחנו יחד נבנה ליהוה אלהי
ישראל כאשר צונו המלך כורש מלך פרס:

צבוע נחלתי לי הע"ש · ההררי שמא ההררי אחיאם · הודינו לך אלהים הודינו · ובאהל ויצא לבן באהל יעקב · ובמקנה ויביאו את מקניהם אל יוסף · ווכר וחוה
כאשר ירים משה ידו · והפשתה והשערה נכתה כי השערה · והגישו אדניו אל האלהים והגישו · והאבה מזה והאבה מזה כעדף בארץ · ולמה ויאבר לה אלקנה אישת

רשי

ויגע. כמו והגיע: החדש השביעי. הוא חדש תשרי ובני ישראל אשר היו בערים מה עשו ויאספו כלם כאחד לירושלם: ויכינו המזבח על מכונתו כדי להקרי' עולת קרבנות שהרי היו יראים מעמי הארצות שלא יתנכרו ושלא ילשינו למלך ובנו המזבח לעלות עליו עולות למען ישמעו ויבינו העמי' כדבר אשר עשוהו על פי המלך ועל כן ימנעו מלהתגרות לבנין הבית: לבקר ולערב. תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים: ועולתיום ביום במספר. קרבנות החג במספרם כמשפט: ואחריכן. ולאחר הסכות היו מקריבים קרבנות בכל יום לבקר ולערב: ולחדשים. ולראשי חדשים היו מקריבים קרבנות של ראשי חדשים: ולכל מועדי יי'. ולשאר מועדות קרבניהם: ולכל מתנדב. ולכל אותם המתנדבים נדבותיהם היו מקבלים הכהנים אותם להקריבם ומיום אחד בתשרי התחילו להקריב קרבנות ועדין לא נבנה יסוד הבית: לצידונים ולצורי'. בני צור וצידון שהיו אומנים לבנות הבית: אל ים יפו. דרך הים היו מביאים אותם: כרשיון. כאשר היה רשות המלך עליהם לבנות הבית כרשיון לשון רשות מגזרת רשה שהרי מן אבה יאמר אביון ומן צבה יאמר צביון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן חנה חניון ומן רשה יאמ' רשות כמו מן ענה ענות ומן שבה שבות ומן ראה ראות ומן זנה זנות כמו כן רשות ורשיון באין ויוצאין מגזירה אחת לפי שער הדקדוק ולשון אחר הם. ומנחם חברו לשון ארשת שפתיו ולא דקדק בגזירתו ואף על פי כן שני פנים הללו קרובים זה לזה במשמעותם: בחדש השני. הוא חדש אייר: מהשבי. כל אותן שבאו מהשביה לירושלם: ויעמידו. העמידו הלוים המשוררים לנצח ולומר שירה לפני הבונים בשעת בניין יסוד הבית. לנצח שני נביאים הללו הם ניצוחי שירה כמו למנצח מזמור לדוד: ויעמוד ישוע. עמדו ואמרו ביחד סביב עושי מלאכת יסוד הבית: ויסדו. משקל חזק מן יסוד. כמו וישבו טירותיהם כן וישבו מן ישב. ויסדו מן יסד. ומשמעותן ויסדו וישבו במשקל חזק בשתי יודי"ן אחת פעולה ואחת של יסוד ופתרונן היו מייסדים מיישבים: והבונים מייסדים את יסוד היכל יי'. בשעה שהיו מנצחים בשירתם והעמידו הכהנים מלובשים בגדי כבוד וחצוצרות בידיהם לתקוע בהם: והלוים בני אסף. היו משוררים: במצלתים. כמו צלצלי שמע כלי שיר הם: על ידי דוד. שהיו מנצחים ומשוררים שירות של דוד מלך ישראל: ויענו. לשון עניית זמרי. כמו ותען להם מרים: ובהודות. ובהודיות: כי טוב. להודות ליי': וכל העם. שאר עם ישראל: על הוסד. כל השמחות הללו היו עושי' על בניין היסוד אשר הוסד בבית יי': ביסדו. ביסוד שלו מן שם דבר של יוסד ומן יסד יאמר ביסדו. כמו מן חדש בחדשו. מן קדם בקדמו: זה הבית. כשהיו רואין בניין בית זה היו בוכין מתוך שהיו זוכרים אותו בניין גדול של בית ראשון: ורבים. אשר לא ראו בניין בית ראשון היו שמחים ומריעין בשמחה בקול גדול מרוב שמחתן שיצאו מגלותן: ואין העם מכירים. אותן השומעין לא היו מכירים קול תרועת השמחה מפני קול בכי העם שהרי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה וקול הבכי נשמע יותר ויותר עד למרחוק: צרי יהודה ובנימן. הם האומות אשר הושיב סנחריב בארץ ישראל כמו שנאמר ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרוי' וישב אותם בערי שומרון תחת בני ישראל: ויאמרו נבנה עמכם. היו אומרים כך למען תבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד: מימי אסרחדון מלך אשור. בנו של סנחריב שלאחר שסנחריב הושיבם שם הרגוהו אדרמלך ושראצר בניו וימלוך אסרחדון בנו תחתיו שנאמר ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגו' וימלוך אסרחדון בנו תחתיו: כי אנחנו. אלא אנחנו לבדינו נבנה כי זה משמש במקום אלא: עם

אבן עזרא

ויגע. נקראו כל ימי הלבנה חדש בעבור התחדשה כל ט"ו ימים: כאיש אחד. פירוש אסיפת העם היתה במהרה כאסיפת איש אחד: ויקם זרובבל. נקרא כן בעבור בני ציון שהם זרויין בבבל: בן שאלתיאל. לא אביו היה רק שאלתיאל דודו טפחו על כן נקרא בנו וכן כתוב בדברי הימים ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו ומלכירם ופדיה ובני פדיה זרובבל ושמעי וכן נקראו בני מרב בת שאול בני מיכל כי היא טפחתם: ויכינו. כי באימה. בעבור אימה עליהם הכינו מזבח לאל שיעזרם: ויעל. המעלה אחד והוא יהושע הכהן שהקריב בתחלה הקרבנות ואמר ויעלו כי אחיו עזרוהו: עולות לבקר. פירוש עולות הראויים לבקר ולערב והם שתים: ביומו. הוא דבק עם דבר יום פירוש ביומו הראוי לדבר וכן מדי חדש בחדשו דבק עם מדי כי הוא כטעם עת וזמן: ואחריכן. אחרי חג הסכות עולות עומדות במקום אחד וכן הוא עולה תמיד לא נפסקה ועולה לחדשים ועולה לכל מועדי יי': המקודשים. הנקראים קדושים מפי בית דין ועולה לכל מתנדב והטעם שלא בטלו הקרבנות אחרי כן מראש תשרי שהחלו לעלות עולות: כרשיון. מענין רשות: לנצח. לחזק מענין ויז נצחם או מן נצח: ישוע בניו. הנכון ובניו וכן בני חנדד פירושו ובני: ויסדו. מלובשים. בגדי כהונה: במצלתים. מן בצלצלי שמע: על ידי דוד. בעבור המנגן ביד יקרא הנגון יד: הוסד. שם הפועל: ביסדו. דבק עם זה הבית ופי' אשר ראו בעיניהם הבית הראשון בעת יסדו בית שני היו בוכים: ולא אנחנו. קרי בוי"ו וכתוב באל"ף ופי' לא אנחנו זובחים לזולתו: לא לכם ולנו. טעמו שתתערבו עמנו לבנות בית אלהינו: כי אנחנו יחד. רמז לכל קהל ישראל: ומבלהים

חנה · והראש אחד יפנה דרך והראש · ולשלום ויבא אוריהו אליו ולשלום · ובזקני כה אמר י"י הלוך וקנית לך בקבוק · ולמד ויפנו אליו עורף ולא פנים · וילכדו ביהוד' וילמדו בעם · ובערו ויצאו יושבי ערי ישראל · ותורות ויען יחזקיהו ויאמר · ומאחות הלוים ומאחות · ובנביא העלה י"י את ישראל ממצרים · וללא וימים רבים לישר' ·

ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבלהים אותם לבנות: וסכרים עליהם יועצים להפר עצתם כל ימי כורש מלך פרס ועד מלכות דריוש מלך פרס: ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על ישבי יהודה וירושלם: ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל ושאר כנותו על ארתחששתא מלך פרס וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית: רחום בעל טעם ושמשי ספרא כתבו אגרה חדה על ירושלם לארתחששתא מלכא כנמא: אדין רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון דיניא ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכוי בבליא שושנכיא דהוא עלמיא: ושאר אמיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא והותב המו בקריה די שמרין ושאר עבר נהרה וכענת: דנה פרשגן אגרתא די שלחו עלוהי על ארתחששתא מלכא עבדיך אנש עבר נהרה וכענת: ידיע להוא למלכא די יהודיא די סלקו מן לותך עלינא אתו לירושלם קריתא מרדתא ובאישתא בנין ושוריא אשכללו ואשיא יחיטו: כען ידיע להוא למלכא די הן קריתא דך תתבנא ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך לא ינתנון ואפתם מלכים תהנזק: כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא וערות מלכא לא אריך לנא למחזא על דנה שלחנא והודענא למלכא:

ותודות ויען יחזקיה ויאמר · ויחזק מלך הנגב ומן שריו · ולאלות · מעזים על כמ יכבר · ושבר רב מחולל כל · ובקרה כי מקרה הבהמה · ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך · וברחוב ויצאו העם ויביאו דעזרא · ומביא' בימים ההם ראיתי ביהודה · ושמותן אהלה הגדולה · ויטמינו ויבאו המצורעים האלה בקצה המחנ' · ואצבעת ותהי עוד מלחמה בגת · והפוצינה מכל רעה ותהינה · וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים · זמרו למלכנו זמרו · וזחת ובני שימון אמנון · חיי ואעבור עליך ואראך מתבוססת · ושארהון במסר' רבתא בס"ד: בתחלת ו' וסימ' והם הומתו בימי קציר תחלת בתיב · ויהי בתחלת שבתם שם · בתחלת עלות הלקש · באו בית לחם בתחלת קציר שערים · בתחלת תחנוניך יצא · ובמלכות אחשורוש בתחלה: סיכן ריש סיפרא עד ואחר הדברים ארתחששתא ש"ן ומן ואחר עד סופא דסיפרא ארתחשסתא סמ"ך: ושוריא חד מן ג' מלין קדמית' נסיב בן תניהא וסימ' היהה מוציא גם אתמול גם שלשום והיה הבוציא קרי · ידעתה שחר המיסך צוית בקר ידעת השחר קרי · ומהחתה לשכות האלה ומתחת הלשכות קרי · ותולופי' ב' מלין תנינא נסבא מן קדמיתא וסימ' ושורי אשכלילו ואושיא יחיטו ושוריא שכלילו קרי · שם הפלשתים וילך דוד ויקח את עצמות שמה פלשתים קרי · ושוריא ג' וסימ' ושוריא שכלילו · ושוריא ישתכללון כגדה בלו' ושוריה ישתכללון לקבל דנא · קדם א' דחיקא תנינא כתי' א' · תלית' כתי' ה' ·

אבן עזרא

ומבלהים · כתו' מן בלהות אתנך ומבהלים קרי לבעות אחרי רבים בשורש בהל כי בלה מעט הם רק הענין אחד: וסוכרים · השי"ן תחת סמ"ך: ובמלכות אחשורוש · הוא המכונה ארתחששתא בלשון פרסי: כתבו שטנה · מן שטן והטע' לשטון אותם: כתב בשלם · כמו בשלום: על ארתחששתא · כמו אל: כנותיו · חביריו או רעיו: וכתב הנשתון · צורות האותיות תקראנה בלשונכו והער אל היהודים ככתבם או כתב זה הספר הנשתון השוה בכתיבה ובלשון ארמית ויש אומרים שהטעם חותם והוא הנכון: בעל טעם · מן טעמו וראו · והנה רחום בעל טעם עצה: כנמא · כאשר נאמר וזה מאמר הסופר ומסדרים הספר וטעמו כאשר נאמר כן היתה האגרת ששלחו הנזכרים או כנמא כטעם עתה: דיניא ואפרסתכיא טרפליא · שם אומות ידועים אצלם ויתכן להיות ארכויא מן וארך ואכד וכלנה · שושנכיא מן שושן · ועלמיא מן עילם: וכענתים או שהוא שם אומה ויתכן שהמלה מן עת אך הראשון הוא הקרוב: פרשגן · כטעם פתשגן הכתב שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר ככה ופי' המלה פשר וביאור: ואשיא · יסודות ותרגום ונהרסו יסודותיה ויתגלון אושיה וכן נפלו אשיותיה: יחיטו · מן חוט השני ופירושו ישימו חוט על היסודות לבנות כטעם קו המדה או הוא מענין תרגו' ויתפרו עלה תאנה וחטיטו ויחיטה כטע' קשר וחבור והפי' הראשון הוא הקרוב: כען · דך · כתרגום אלה רכי: מנדה בלו והלך · שמות למס המלך ופירושם כדרך סברתי מנדה מן הרכוש ובלו מס המדינות והלך מכס ההולכים דרך המלך: ואפתום מלכין תהנזק · תוצאות המלך ותועלותם: כען · מלח היכלא · מענין כעסן כמלחו ארץ מלחה לא תשב וטעם הארץ ענין בטול ומניעות דבר: וערות מלכא · כמו את ערות הארץ והטעם גנות: ואריך · תרגום ויחל עוד ואוריך עוד ופי' הפסוק כן הוא ביטול ההיכל בטלנו וערות המלך וגנותו לא נוכל לראות: ואפתרור

רשי

עם הארץ · הם צרי יהודה ובנימן: מרפים · לבטלם ממלאכתם: לבנות · כמו מלבנות · וכן עד כי חדל לספור: וסוכרים · כתיב בסמ"ך ופתרונו כאלו כתוב בשי"ן שהיו שוכרים יועצים כדי לבטל המלאכה · כל ימי מלכות כורש ומלכות אחשורוש אשר מלך אחרי כורש עד שנת שתים לדריוש שמלך אחר אחשורוש היתה המלאכה בטלה: ובמלכות אחשורוש · שמלך אחר כורש הוא אחשורוש שלקח אסתר: כתבו שטנה · שלא לבנות בית המקדש: על יושבי יהודה וירושלם · להלשינם ולקטרגם שלא יבנו הבית: ובימי ארתחששתא · הוא כורש מלך פרס מכיון אותיות של כורש עולות למנין אותיות דריוש וכן שנינו במסכת ר"ה שנה הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא כורש על שם שמלך כשר היה ארתחששתא על שם המלכות ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחששתא וכל המלכות כולה נקראת ארתחששתא וכו': כתב בשלם · כתב מכתבו בדברים של שלום: מתרדת טבאל · שם אדם הוא מצרי יהודה ובנימן: ושאר כנותיו · חברותיו וסיעותיו: על ארתחששתא · אל ארתחששתא: וכתב הנשתון · וכתב האגרת כתוב ארמית באותיות ארמית: ומתורגם ארמית · המכתב היה מפורש בלשון ארמית: רחום בעל טעם · רחום היה מזכיר ובעל דברים לסדר המכתב: ושמשי ספרא · ושמשי היה סופר הוא שמשי בנו של המן · וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניהם ביחד לפי שהם זקוקים זה לזה האחד מסדר ומזכיר והסופר כותב שנא' אליחרף ואחיה בני שישא סופרים יהושפט בן אחילוד המזכיר ובמקום אחר נאמר ויבא אליקים בן חלקיהו וגו' ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר: כתבו אגרה · אלו שניהם רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר צוה אליהם מתרדת וטבאל וכולם היו מיושבים בערי שומרון: על ירושלם · על אודות בנין בית המקדש אשר בירושלם: כנמא · כאשר נאמר · והוא דוגמת לשון תלמוד כדבעינן למימר קמן: אדין · אז: רחום · שם אדם: בעל טעם · מזכיר ובעל דברים: ושאר כנותהון · ושאר סיעותיהם: דיניא ואפרסתכיא וגו' · הללו כולן שמות של אומות שהושיב סנחריב בערי שמרון: אפרסיא · הם פרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שומרון: ארכויא · הם בני ארך שנאמר וארך ואכד וכלנה: בבליא · הם בני בבל: שושנכיא · בני שושן הבירה: עלמיא · בני עילם · מכל האומות הללו הושיב סנחריב בארץ ישראל וכולן היו מסייעין מסי' ומסכימי' בשליחות המכתב הזה: ושאר אמיא · ושאר האומות אשר הגלה סנחריב כולם הסכימו: אסנפר · סנחריב: רבא ויקירא · שהיה מלך גדול ומכובד שנ' כה אמר המלך הגדול מלך אשור: והותב המו · והושיב אותם: בקריה די שמרין · בערים אשר סביבות שמרון: ושאר עבר נהרא · ושאר האומות אשר בעבר הנהר · לפי שהנהר נהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל כשהוא אותן אומות שלבד ארץ ישראל הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל: וכענת · שם מקום ואנשי כענת כולם היו מסכימים בשליחות המכתב הזה: דנה פרשגן אגרתא · זהו פתרון האגרת · פרשגן · כמו פתשגן הכתב: די שלחו עלוהי · אשר שלחו אליו: על ארתחששתא · אל ארתחששתא · עבדך אנש עבר נהרה וכענת · עבדיך הם אנשי עבר הנהר ואנשי כענת · כל האומות המנויות כאן נכללות בכלל זה שכולן היו לבד ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבבל וזהו תחלת המכתב עבדך אנש עבר נהרה וגו' עד לא אתיו לך: ידיע להוי למלכא · דבר ידוע יהיה למלך: די יהודיא · אשר היהודים שעלו מאתך אלינו באו לירושלם: קריתא מרדתא ובישתא בנין · עיר מורדת ורעה הם בונים: ושוריא שכללו · והחומות יסדו: ואושיא · הכתלים: יחיטו · לשון פתיל כמו אם מחוט שהם תופרים ומחברים הכתלים זה עם זה: כען ידיע · עתה ידוע יהיה למלך: די הן קריתא דך תתבנא · אשר אם העיר הזאת תבנה · דך זאת: ושוריא ישתכללון · והחומות יהיו מיוסדות: מנדה בלו והלך · מיני מסים הם וכסף גלגלת: לא ינתנון · לא יתנו עוד מס: ואפתום מלכים תהנזק · ומס המלכים תזיק שלא יתנו עוד מס למלכים: כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא · עתה כל כנגד דבר זה אשר חורבן ההיכל אנו רוצים להחריב · די מלח לשון חרבן ושממון כמו ארץ מלחה ולא תשב · מלחנא אנו רוצים לסתור ולהחריב: וערות מלכא · ובזיון המלך: לא אריך · אינו הגון לנו לראות · אריך הגון כמו אריך או לא אריך במסכת סוטה: על דנא · על זאת שלחנו והודענו למלך: די

יומת ב׳ קמץ וסימ׳ ואשתדור עבדין בגוה מן יומת · ומני טים טעם ובקרו והשכחו ׃ ואשתדור ב׳ וסימ׳ ואשתדור עבדין בגוה מן יומת · ומני שים טעם ובקרו והשכחו ׃ שלו
ל׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ו׳ ׃ למה ג׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וס׳ למה ישגא חבלא להנזקת מלכין · לבית להוא קצף על מלכות · ומני שים טעם לבא די התעבדון ׃ והתנבי ד׳
חסרי׳ א׳ בליש׳ נבואה וסימ׳ וצלחה עליך רוח יי׳ · ויכל מהתנבות · מדוע נבית בשם יי׳ · והתנב׳ חגי נביאה וזכריה ׃ ושתר ב׳ ושתר בוזני וכנותהון דבה זמנא · פרשגן

די יבקר בספר דכרניא די אבהתך ותהשכח בספר דכרניא ותנדע די קריתא דך קריא מרדא ומהנזקת מלכין ומדנן ואשתדור עבדין בגוה מן יומת עלמא על דנה קריתא דך החרבת׃ מהודעין אנחנה למלכא די הן קריתא דך תתבנא ושוריה ישתכללון לקבל דנה חלק בעבר נהרא לא איתי לך׃ פתגמא שלח מלכא על רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון די יתבין בשמרין ושאר עבר נהרה שלם וכעת׃ נשתונא די שלחתון עלינא מפרש קרי קדמי׃ ומני שים טעם ובקרו והשכחו די קריתא דך מן יומת עלמא על מלכין מתנשאה ומרד ואשתדור מתעבד בה׃ ומלכין תקיפין הוו על ירושלם ושליטין בכל עבר נהרה ומדה בלו והלך מתיהב להון׃ כען שימו טעם לבטלא גבריא אלך וקריתא דך לא תתבנא עד מני טעמא יתשם׃ וזהירין הוו שלו למעבד על דנה למה ישגא חבלא להנזקת מלכין׃

אדין מן די פרשגן נשתונא די ארתחששתא מלכא קרי קדם רחום ושמשי ספרא וכנותהון אזלו בבהילו לירושלם על יהודיא ובטלו המו באדרע וחיל׃ באדין בטלת עבידת בית אלהא די בירושלם והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס׃

ה והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודיא די ביהוד ובירושלם בשם אלה ישראל עליהון׃ באדין קמו זרבבל בר שאלתיאל וישוע בר יוצדק ושריו למבנא בית אלהא די בירושלם ועמהון נביאיה די אלהא מסעדין להון׃ בה זמנא אתה עליהון תתני פחת עבר נהרה ושתר בוזני וכנותהון וכן אמרין להם מן שם לכם טעם ביתא דנה לבנא ואשרנא דנה לשכללה׃ אדין כנמא אמרנא להם מן אנון שמהת גבריא די דנה בנינא בנין׃ ועין אלההם הות על שבי יהודיא ולא בטלו המו עד טעמא לדריוש יהך ואדין יתיבון נשתונא על דנה׃ פרשגן אגרת די שלח תתני פחת עבר נהרה ושתר בוזני וכנותה אפרסכיא די בעבר נהרה על דריוש מלכא׃ פתגמא שלחו עלוהי וכדנה כתיב בגוה לדריוש מלכא שלמא כלא׃

אגרתא · וב׳ שתר וסימ׳ אדין תתני פחת עבר נהרא שתר · כען התתני פחת עבר נהרא שתר בוזני ׃ ועין ט׳ וסימ׳ חנות ועין גנים הפוח · והכבשן ועיר המלח ועין גדי ·
ועין גנים והכבשן וקדש ואדרעי · ועין חדה ובית פצץ ב׳ בו · וקדש ואדרעי ועין חצור · ועין ימינו כהה · ועין נואף שמרה נשף · ועין אלההם הות על שבי יהודיא · ח׳
קדמאי שום קרתא ׃ סימן להום כלהון חס׳ בט״א מ״ל כדנא תימרון להום אלהא דשמיא דירמיה ׃

רשי

די יבקר · אשר יבקר וידרוש הדורש בספר הזכרונות של אבותיך המלכים הראשונים ׃ ותהשכח · ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת עיר מורדת ומזקת המלכים והמדינות ׃ ואשתדור עבדין בגוה · ומרד היו עושים יושביה בתוכה שהיו ישראל מורדין במלכי האומות ׃ מן יומת עלמא · מימות העולם מימים קדמונים כך היה מנהגם למרוד במלכי העמים ׃ על דנה · על כך היתה העיר הזאת חריבה ׃ מהודעין אנחנא למלכא · מודיעין אנחנו למלך ׃ די הן קריתא דך · אשר אם העיר הזאת תבנה וחומותיה מיוסדין ׃ לקבל דנה · כנגד כך ובשביל כך אין לך חלק בכל עבר הנהר לפי שישראל יהיה מורדין בך ויקחו הכל מידכם ׃ בעבר נהרא · היא כל הארץ של צד ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל ׃ פתגמא שלח מלכא · דבר שלח המלך ׃ על רחום בעל טעם · אל רחום המזכיר ושמשי הסופר ולשאר סיעותיהם היושבים בערי שומרון ולשאר האומות אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישר׳ ׃ שים טעם · ומאתי היתה שימת דבר ציווי אשר צויתי ׃ ובקרו והשכחו · ובדקו בספר זכרונות המלכים ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מימות העולם היתה מתנשאת ומתרוממת על כל מלכי האומות ומרד וסרבנות היה עשוי בה למרוד במלכי העמים ׃ ומלכין תקיפין · ומלכים חזקים היו בירושלם שהיו מושלים ושליטים בכל עבר הנהר של צד ארץ ישראל כמה שנאמר בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו׳ · ומסים וכסף גלגלת היה נתון להם שהיו האומות מעלין להם מס ׃ כען שימו טעם · עתה שימו דבר להכריז בארץ לבטל אנשים הללו בגייסו׳ מן הבניין והעיר הזאת ירושלם לא תבנה עד אשר ממני יושם הדבר לבנות העיר על דעתי ורשותי ׃ וזהירין תהיו לעשות דיחוי ושגגה שלו דשטורביר בלע״ז ׃ למעבד על דנא · לעשות על כך ׃ למה ישגא · מדוע יגדל מעשה השחתה בעיר הזאת להזיק המלכים · עד כאן תשובת כורש אשר השיב ׃ אדין · אז ׃ די פרשגן · מן פתרון כתב הנשתוון של ארתחשסתא המלך הוא כורש היה המעשה הזה ׃ קרי קדם · שהיה כתב הנשתוון הזה קרוי לפני רחום ושמשי וסיעותיהם והלכו במרוצה ובבהלה לירושלם אל היהודים ובטלו אותם בזרוע וכח שלא לבנות עוד הבניין ׃ על יהודיא · אל היהודים ׃ המו · הם ׃ באדין · אז היתה בטלה מלאכת בניין בית אלהים אשר בירושלם עד שנת שתים לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשורוש שלקח אסתר ואחר אחשורוש מלך דריוש בנו של אחשורוש שהוא בן אסתר · ומשנת אחת לכורש מלך פרס עד שנת שתים לדריוש י״ח שנה שהשלימו שבעים שנה לחרבות ירושלם שהרי מחרבן הבית שגלה צדקיהו עד שנת אחת לכורש חמשים ושתים שנה כמפורש בסדר עולם וי״ח שנה משנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש נמצאו שבעים שנה שלימים ובשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבניין עד שגמרוהו ׃ והתנבי חגי נביאה · ועתה בשנת שתים לדריוש נתנבאו חגי וזכריה הנביאים אל היהודים אשר בארץ יהודה ובירושלם בשם אלהי ישראל אליהם לבנות בניין הבית בלא רשות המלך דריוש ׃ על יהודיא · אל היהודים ׃ עליהון · אליהם ׃ באדין · אז ׃ ושריו · התחילו לבנות ביתו של הקב״ה אשר בירושלם ועמהם הנביאים של הקב״ה עוזרין ומסייעין להם ׃ בה זמנא אתא עליהון · באותו זמן באו עליהם הללו כרי יהודה ובנימן לקנתר ולהלשין עליהם על עסק הבניין ׃ פחת עבר נהרא · שלטון של עבר הנהר ׃ וכנותהון · וסיעתהון ׃ וכן אמרין להון · וכך היו אומרים להם ׃ מן שם · מי צוה לכם דבר הבית לבנות ׃ ואושרנא דנה לשכללה · והכתלים האלה לייסד כמו ואושיא יחיטו בניין חומות לבנים חברו מנחם ׃ אדין · אז ׃ כנמא · כאשר כאמר ׃ אמרנא להון · אמרו להם לישראל אותן כרי יהודה ובנימן ׃ מן אינון · מי הם שמות האנשים ׃ די דנה · אשר זה הבניין הם בונים ׃ ועין אלההום · ועינו של הקב״ה שהוא אלהיהם היתה על זקני היהודים להצליחם במלאכת הבניין ׃ ולא בטלו המו · ולא בטלו הם את הבונים ׃ עד טעמא לדריוש יהך · והסיבו זקני היהודים דבר לאותן הכרים שלא יבטלו את הבניין עד אשר ילך הדבר לדריוש המלך ׃ ואדין יתיבון · ואז ישיבו היהודים ׃ פתב הנשתון · על כך על תשובתו של דריוש ׃ פרשגן · פתרון פתשגן האגרת ׃ וכנותיה · וסיעותיו ׃ אפרסכיא · אומה אחת הן שהיו בסיעותיהם ׃ על דריוש מלכא · אל דריוש המלך ׃ עלוהי · אליו ׃ וכדנה כתב בגוה · וכך היה כתוב בתוכה של אגרת ׃ שלמא כלא · כל השלום יהיה לך ׃ ידיע

אבן עזרא

ואשתדור · תרגום הנה שלחתי את הגדי הזה שדרית מתנות השלוחים היו עושים בקרבה לעוזרים אותם עלילות כמו הוא משתדר להצלותיה ׃ חלק בעבר נהרא לא איתי לך · שימרדו בו העמים הנזכרים אם יבוא לבנות ירושלם או חלק אין לך בעבור הנהר שהם ישראל יקחו הכל בחזקה ׃ פתגמא · על רחום · כמו אל רחום והוא משרת במקום חמשה ׃ וכעת · חסר נו״ן ופי׳ ואל שאר עבר נהרא ואל כענת שלום ׃ אלך · כמו אלין ׃ וזהירין · מן והזהרת אתהם ופירושו לעשות שגגה היו מוזהרים והטעם הזהרו שלא תשגו ׃ דריוש · הוא אחשורוש ׃ ואושרנא · מן אדלג שור והאלף נוסף כאלף אזרוע ׃ בה זמנא · לבנא · פי׳ להבנות ׃ ואושרנא · כטעם שורה ׃ כנמא אמרנא להום · הם דברי הבונים או דברי הסופרים לשואלים להם מן שם לכום טעם ופי׳ כאשר נאמר בספר כן אמרנו להם מי הם האנשי׳ הבונים ׃ ועין אלההום · הכתוב יספר כי השם עזרם ולא בטלו המו והה״א אחרונה במלת אלההום מן להום ובספרו יאמר שהוא דלהום ׃ יהך · ילך תרגו׳ אם תלכו עמי בקרי ׃ אבן

ואף ט׳ ר״פ וסימ׳ ואף גם זאת בהיותם · ואף כי תשלחנה לאנשים · ואף כי היין בוגד · ואף אלהים עלה בהם · ואף אמנם שגיתי · ואף הסיתך מפי צר · ואף שמהתהם שאלנה · ואף מאניא די בית אלהא · ואף מאני בית · דהבא ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ נבסר בדניאל סימן ג׳ · ואמר לה אלה חד מן ז׳ בטעם ברעיבין ופסקן ר״פ וסימ׳ ויתמהמה ויחזיקו · ויאמר יי׳ אלהי אדני · ויאמן ויאמר אל אשת אדניו · וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמר יי׳ מציון ישאג · ואמר לה אלה כאניא שא

יְדִ֣יעַ ׀ לֶהֱוֵ֣א לְמַלְכָּ֗א דִּֽי־אֲזַ֜לְנָא לִיה֤וּד מְדִֽינְתָּא֙ לְבֵית֙ אֱלָהָ֣א רַבָּ֔א וְה֤וּא מִתְבְּנֵא֙ אֶ֣בֶן גְּלָ֔ל וְאָ֖ע מִתְּשָׂ֣ם בְּכֻתְלַיָּ֑א וַעֲבִֽידְתָּ֣א דָ֗ךְ אָסְפַּ֧רְנָא מִתְעַבְדָ֛א וּמַצְלַ֖ח בְּיֶדְהֹֽם׃ אֱדַ֗יִן שְׁאֵ֙לְנָא֙ לְשָׂבַיָּ֣א אִלֵּ֔ךְ כְּנֵ֖מָא אֲמַ֣רְנָא לְּהֹ֑ם מַן־שָׂ֨ם לְכֹ֜ם טְעֵ֗ם בַּיְתָ֤א דְנָה֙ לְמִבְנְיָ֔ה וְאֻשַּׁרְנָ֥א דְנָ֖ה לְשַׁכְלָלָֽה׃ וְאַ֥ף שְׁמָהָתְה֖ם שְׁאֵ֣לְנָא לְּה֑ם לְהוֹדָעוּתָ֑ךְ דִּ֛י נִכְתֻּ֥ב שֻׁם־גֻּבְרַיָּ֖א דִּ֥י בְרָאשֵׁיהֹֽם׃ וּכְנֵ֥מָא פִתְגָמָ֖א הֲתִיב֣וּנָא לְמֵמַ֑ר אֲנַ֣חְנָא הִמּ֡וֹ עַבְד֩וֹהִי֩ דִי־אֱלָ֨הּ שְׁמַיָּ֜א וְאַרְעָ֗א וּבָנַ֤יִן בַּיְתָא֙ דִּֽי־הֲוָ֨א בְנֵ֜ה מִקַּדְמַ֤ת דְּנָה֙ שְׁנִ֣ין שַׂגִּיאָ֔ן וּמֶ֤לֶךְ לְיִשְׂרָאֵל֙ רַ֔ב בְּנָ֖הִי וְשַׁכְלְלֵֽהּ׃ לָהֵ֗ן מִן־דִּ֨י הַרְגִּ֤זוּ אֲבָהֳתַ֙נָא֙ לֶאֱלָ֣הּ שְׁמַיָּ֔א יְהַ֣ב הִמּ֗וֹ בְּיַד֙ נְבוּכַדְנֶצַּ֣ר מֶֽלֶךְ־בָּבֶ֔ל כַּסְדָּיָ֑א וּבַיְתָ֤ה דְנָה֙ סַתְרֵ֔הּ וְעַמָּ֖ה הַגְלִ֥י לְבָבֶֽל׃ בְּרַ֗ם בִּשְׁנַ֤ת חֲדָה֙ לְכ֣וֹרֶשׁ מַלְכָּ֔א דִּ֖י בָבֶ֑ל כּ֤וֹרֶשׁ מַלְכָּא֙ שָׂ֣ם טְעֵ֔ם בֵּית־אֱלָהָ֥א דְנָ֖ה לִבְּנֵֽא׃ וְ֠אַף מָאנַיָּ֣א דִֽי־בֵית־אֱלָהָא֮ דִּ֣י דַהֲבָ֣ה וְכַסְפָּא֒ דִּ֣י נְבוּכַדְנֶצַּ֗ר הַנְפֵּק֙ מִן־הֵֽיכְלָא֙ דִּ֣י בִירוּשְׁלֶ֔ם וְהֵיבֵ֣ל הִמּ֔וֹ לְהֵיכְלָ֖א דִּ֣י בָבֶ֑ל הַנְפֵּ֨ק הִמּ֜וֹ כּ֣וֹרֶשׁ מַלְכָּ֗א מִן־הֵֽיכְלָא֙ דִּ֣י בָבֶ֔ל וִ֭יהִיבוּ לְשֵׁשְׁבַּצַּ֥ר שְׁמֵ֖הּ דִּ֥י פֶחָ֖ה שָׂמֵֽהּ׃ וַאֲמַר־לֵ֗הּ אֵ֚לֶּה מָֽאנַיָּ֔א שֵׂ֕א אֵֽזֶל־אֲחֵ֣ת הִמּ֔וֹ בְּהֵיכְלָ֖א דִּ֣י בִירוּשְׁלֶ֑ם וּבֵ֥ית אֱלָהָ֖א יִתְבְּנֵ֥א עַל־אַתְרֵֽהּ׃ אֱדַ֙יִן֙ שֵׁשְׁבַּצַּ֣ר דֵּ֔ךְ אֲתָ֕א יְהַ֣ב אֻשַּׁיָּ֔א דִּֽי־בֵ֥ית אֱלָהָ֖א דִּ֣י בִירוּשְׁלֶ֑ם וּמִן־אֱדַ֧יִן וְעַד־כְּעַ֛ן מִתְבְּנֵ֖א וְלָ֥א שְׁלִֽם׃ וּכְעַ֞ן הֵ֧ן עַֽל־מַלְכָּ֣א טָ֗ב יִ֠תְבַּקַּר בְּבֵ֨ית גִּנְזַיָּ֜א דִּֽי־מַלְכָּ֣א תַמָּ֗ה דִּ֣י בְּבָבֶ֔ל הֵ֣ן אִיתַ֗י דִּֽי־מִן־כּ֤וֹרֶשׁ מַלְכָּא֙ שִׂ֣ים טְעֵ֔ם לְמִבְנֵ֛א בֵּית־אֱלָהָ֥א דֵ֖ךְ בִּירוּשְׁלֶ֑ם וּרְע֧וּת מַלְכָּ֛א עַל־דְּנָ֖ה יִשְׁלַ֥ח עֲלֶֽינָא׃

בֵּאדַ֛יִן דָּרְיָ֥וֶשׁ מַלְכָּ֖א שָׂ֣ם טְעֵ֑ם וּבַקַּ֣רוּ ׀ בְּבֵ֣ית סִפְרַיָּ֗א דִּ֤י גִנְזַיָּא֙ מְהַחֲתִ֣ין תַּמָּ֔ה בְּבָבֶֽל׃ וְהִשְׁתְּכַ֣ח בְּאַחְמְתָ֗א בְּבִֽירְתָא֙ דִּ֖י בְּמָדַ֣י מְדִֽינְתָּ֑ה מְגִלָּ֣ה חֲדָ֔ה וְכֵן־כְּתִ֥יב בְּגַוַּ֖הּ דִּכְרוֹנָֽה׃ בִּשְׁנַ֤ת חֲדָה֙ לְכ֣וֹרֶשׁ מַלְכָּ֔א כּ֣וֹרֶשׁ מַלְכָּא֮ שָׂ֣ם טְעֵם֒ בֵּית־אֱלָהָ֤א בִירֽוּשְׁלֶם֙ בַּיְתָ֣א יִתְבְּנֵ֔א אֲתַר֙ דִּֽי־דָבְחִ֣ין דִּבְחִ֔ין וְאֻשּׁ֖וֹהִי מְסֽוֹבְלִ֑ין רוּמֵהּ֙ אַמִּ֣ין שִׁתִּ֔ין פְּתָיֵ֖הּ אַמִּ֥ין שִׁתִּֽין׃ נִדְבָּכִ֞ין דִּֽי־אֶ֤בֶן גְּלָל֙ תְּלָתָ֔א וְנִדְבָּ֖ךְ דִּֽי־אָ֣ע חֲדַ֑ת וְנִ֨פְקְתָ֔א מִן־בֵּ֥ית מַלְכָּ֖א תִּתְיְהִֽב׃ וְאַ֡ף מָאנֵי֩ בֵית־אֱלָהָ֨א דִּ֣י דַהֲבָ֣ה וְכַסְפָּ֗א דִּ֤י נְבֽוּכַדְנֶצַּר֙ הַנְפֵּ֛ק מִן־הֵיכְלָ֥א דִֽי־בִירוּשְׁלֶ֖ם וְהֵיבֵ֣ל לְבָבֶ֑ל יַהֲתִיב֗וּן וִ֠יהָךְ לְהֵיכְלָ֤א דִֽי־בִירוּשְׁלֶם֙ לְאַתְרֵ֔הּ וְתַחֵ֖ת בְּבֵ֥ית אֱלָהָֽא׃

כְּעַ֡ן תַּ֠תְּנַי פַּחַ֨ת עֲבַ֤ר נַהֲרָה֙ שְׁתַ֣ר בּֽוֹזְנַ֔י וּכְנָוָ֣תְה֔וֹן אֲפַרְסְכָיֵ֕א דִּ֖י בַּעֲבַ֣ר נַהֲרָ֑ה רַחִיקִ֥ין הֲו֖וֹ מִן־תַּמָּֽה׃ שְׁבֻ֕קוּ לַעֲבִידַ֖ת בֵּית־אֱלָהָ֣א דֵ֑ךְ פַּחַ֨ת יְהוּדָיֵ֜א וּלְשָׂבֵ֣י יְהוּדָיֵ֗א בֵּית־אֱלָהָ֥א דֵ֛ךְ יִבְנ֖וֹן עַל־אַתְרֵֽהּ׃

אזל אחת המו · באדין ג׳ ר״פ בספרא וסימ׳ באדין בטלת עבידת בית אלהא · באדין קמו זרובבל בר שאלתיאל · באדין דריוש מלכא שם טעם · ושארא אדין ואינון ו׳ · תלתא כלהון כתיב ה׳ במא״ נדבכין די אבן תלתא · דהבא ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ ואף מאניא די בית אלהא · ואף מאני בית אלהא · ומה די עלך ועל אחך ·

אבן עזרא

אבן גלל · שצריכה לגלגל אותה מרוב כבדותה · ואע מתשם בכותליא · עצי ארזים שהם חזקים ולא ירקבו היו משימים בקירות להיות הבנין חזק · אספרנא · פי׳ מהרה · למבניה · פי׳ לבנות · ומלך לישראל רב · הוא שלמה · סתריה · ענין הרס ובלשון חכמינו ז״ל שדבריו סותרין דברי תורה · ואמר · אל מאניא · כמו אלה · שא אזל אחת המו · קח לך הורד אותם או הנח אותם והוא הנכון ושא מן וישאו להם כמים שפירושו ויקחו · מהחתין · מורידין · באחמתא · יש אומרים שהוא מן חמת מים או הוא שם כלי יגנזו בו כתבי הזכרונות · בבירתא · הוא ארמון תרגום בארמנותיה בברניתהא · ואושוהי מסובלין · כענין אבן גלל והפירוש יסודותיו סובלים באבני סבל · רומיה אמין שתין · יותר גבוה מבנין שלמה ראשון כי גבהו היה שלשי׳ אמות קומתו וכן פתיה אמין שתין להיות הגובה והרחב שוה והאורך לא זכר כי היה כמדה הראשונה · נדבכין · פי׳ טירות ותרגום מתחת לטירות מלרע לנדבכיא וזה דומה לבנין ראשון כאמרו שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים · ונפקתא · הוצאה · ואף · יהתיבון · ישיבון המשיבין · ויהך · וילך כל כלי להיכלא והמלה מיוחדת מן הרבים כדרך כי יתן מים · ותחת · כנגד שסבבר ידבר באגרת והטעם ויורד או תנוח אתה שסבבר בבית אלהא · למ״ד לעבידת עומד במקום שנים וכן הוא לפחת יהודאי · אליך

רשי

ידיע להוא למלכא · דבר ידוע יהיה למלך · די אזלנא · אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית שזה הגדול · והוא מתבנא · והוא הבית נבנה · גלל · מרבר״א בלע״ז · ואע מתשם בכתליא · ועצים נתונים ומשומים בכתלים כדי להחזיק הבנין למען יעמוד ימים רבים · ועבידתא דך · ומלאכה זאת · אספרנא מתעבדא · מהרה היתה נעשית אספרנא איספלויט״ו שמכם בלע״ז · ומצלח בידהום · והוצלח מעשה זה בידיהם · אדין · אז כשראינו הבנין שאלנו לזקנים האלה · כנמא אמרנא להום · כאשר כאמר בסמוך אמרנו אליהם · מן שם לכם · מי שם לכם דבר הבית הזה לבנותו וכתלים הללו ליסד · ואושרנ׳ · בניין חומת לבנים · ואף שמהתהום · ואף שמותם של בונים ראשי הבנין שאלנו להם כדי להודיעך · די נכתוב · אשר נכתוב שמות האנשים אליך · די בראשיהום · אשר בעצמם וברשותם קמו לבנות הבית · וכנמא פתגמ׳ · וכמו שנאמר הדבר · היתיבונא · השיבו לנו דבר · אנחנא הימו · אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ · ובניין ביתא · ואנו בונין הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות · ומלך לישראל רב · ומלך גדול שהיה לישר׳ הוא שלמה המלך בנה אותו ויסד אותו · להן · ועכשיו מפני אשר הכעיסו אבותינו אלהי השמים מסר אותם ביד מלך בבל הכשדי והבית הזה החריב ואת העם לבבל · ברם · אך בשנת אחת לכורש מלך בבל צוה כורש בדבר זה לבנות הבית · ואף · כלי הקדש של כסף וזהב אשר הוציא נבוכד נצר מן ההיכל שבירושלם והוליכם להיכלו שבבבל הוציא אותם כורש מהיכל מלך בבל ומסרם ליד ששבצר שמו כך · והיבל הימו · והוליך אותם · הנפק הימו · הוציא אותם · די פחה שמיה · שהוא היה נשיא ופחת ונקרא שמו פחה · ואמר ליה · וכך אמר לו כורש לששבצר אלה הכלים קח ולך והורד אותם בהיכל אשר בירושלם וביתו של הב״ה יהא בנוי על מקומו · אדין · אז · ששבצר דך · זה בא ונתן כתלי ביתו של הקב״ה אשר בירושלם ומאז ועד עתה היה הבית בנוי ולא נגמר הבניין · וכען · ועתה אם על המלך טוב יהיה הדבר ידוע ומבוקר בבית גנזיו של מלך אשר שם בבבל · הן איתי · אם יש המעשה הזה אשר בפי כורש יצא דבר לבנות בית זה אשר בירושלם · ורעות מלכא · ורצון המלך על כן ישלח אלינו · עלינא · אלינו עד כאן מכתב האגרת אשר שלחו תתני ושתר בוזני · באדין · אז כאשר הגיע המכתב ליד דריוש · שם טעם · צוה המלך הדבר · ובקרו · ובדקו בבית הספרים שהאוצרות מונחים שם בבבל · והשתכח באחמתא · ונמצא המכתב של מגילה אחת שם באחמתא פתרו כן אנשי הפתרון שהוא כלי העשוי לאגרות ולגליונים ולספרי׳ והעמידוהו מגזרת חמת מים והאלף אשר בתיבה איננה עיקר כיתר המלין אשר באשר לשון ארמית · בבירתא · באותה בירה אשר במדי המדינה · וכן כתיב · וכן היה כתוב בתוכה זכרון שלה · בית אלהא בירושלם · בית אלהיו בירושלם מה יהא עליו הבית יבנה · אתר · שהוא מקום שזובחים שם זבח · ואושיהו · כמו ואושיה יתיבו · רומיה אמין שתין · רום הבית ששים אמה וששים אמה רחבו · נדבכין · לשון כתלים וקירות הכתלים היו של אבן גלל · גלל מרבר״א בלע״ז · ונדבך · וכותל של עץ חדש מבפנים כענין בניין הבית אשר בנה שלמה · ונפקת · והוצאה לצורך הבית ולשאר דברים אשר לבית תנתן להם מבית המלך · ואף מאני · ואף כלי הקדש של בית האלהים של זהב וכסף אשר נבוכד נצר הוציאם מן היכל שבירושלם והוליכם לבבל · יהתיבון · ישובו · והיבל · אשר הוליך · ויהך · ילך כל המעשה הזה להיכל אשר בירושלם למקומו · ותחת · ויהי מונח בביתו של הקב״ה · כען תתני וגו׳ · זו היא התשובה אשר השיב דריוש אל תתני ושתר בוזני די בעבר נהרא לצד ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל · רחיקין הוו מן תמה · רחוקים תהיו משם מבניין בית המקדש שלא תרפו ידי עושי המלאכה · דך · זה · פחת יהודיא · שלטוני היהודים עמו דבר זה · ולשבי יהודיא · ולזקני היהודים אני מצוה · בית אלהא דך · בית אלהים זה · ומני

לחיי ג׳ וסימ׳ לחיינת · אלה לחיי עולם · לחיי מלכא ובנוהי · ומני שים טעם ד׳ ר״פ וסימ׳ ומני שים טעם להנעלה · ומני שים טעם ובקרו · ומני שים למא די תעבדון · ומני שים טעם די כל אנש · וא׳מני שים טעם די כל מתנדב · אדין ט׳ בטעם ר״פ וסימ׳ נפל על אנפוהי · שגיא מתכהל · די לא נהשכח לדניאל דנה · סרכיא ואחשדרפניא אלין הרגישו על מלכא · ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל · אזל מלכא לחיכליה · אדין תתני פחת עבר נהרה · וע״ין כדניאל סימן ו׳ בל״שן מסורת אחר״תי · והקריבו חד

ומני שים טעם למא די תעבדון עם שבי יהודיא אלך למבנא בית אלהא דך ומנכסי מלכא די מדת עבר נהרה אספרנא נפקתא תהוא מתיהבא לגבריא אלך די לא לבטלא: ומה חשחן ובני תורין ודכרין ואמרין לעלון לאלה שמיא חנטין מלח חמר ומשח כמאמר כהניא די בירושלם להוא מתיהב להם יום ביום די לא שלו: די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: ומני שים טעם די כל אנש די יהשנא פתגמא דנה יתנסח אע מן ביתה וזקיף יתמחא עלהי וביתה נולו יתעבד על דנה: ואלהא די שכן שמה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידה להשניא לחבלה בית אלהא דך די בירושלם אנא דריוש שמת טעם אספרנא יתעבד:

אדין תתני פחת עבר נהרה שתר בוזני וכנותהון לקבל די שלח דריוש מלכא כנמא אספרנא עבדו: ושבי יהודיא בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא ובנו ושכללו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס: ושיציא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא: ועבדו בני ישראל כהניא ולויא ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא דנה בחדוה: והקרבו לחנכת בית אלהא דנה תורין מאה דכרין מאתין אמרין ארבע מאה וצפירי עזין לחטיא על כל ישראל תרי עשר למנין שבטי ישראל: והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון על עבידת אלהא די בירושלם ככתב ספר משה: ויעשו בני הגולה את הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון: כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד כלם טהורים וישחטו הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם: ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ אלהם לדרש ליהוה אלהי ישראל: ויעשו חג מצות שבעת ימים בשמחה כי שמחם יהוה והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים אלהי ישראל:

ואחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא מלך פרס עזרא בן שריה בן עזריה בן חלקיה: בן שלום בן צדוק בן אחיטוב: בן אמריה בן עזריה בן מריות: בן זרחיה בן עזי בן בקי: בן אבישוע בן פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש: הוא עזרא עלה מבבל והוא סופר מהיר בתורת משה אשר נתן יהוה אלהי ישראל ויתן לו המלך כיד יהוה אלהיו עליו כל בקשתו: ויעלו מבני ישראל ומן הכהנים והלוים והמשררים והשערים והנתינים אל ירושלם בשנת שבע לארתחשסתא המלך:

מן י׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וכי תקרב קרבן מנחה · ויקרבו בני אהרן את הדם · בהקרבם אש זרה קדמא · הקרב את קרבנו ר״פ דנתנאל בן צוער · תקרבון אלי ושמעתיו · ויקרבו אתו אל יהושע · והעלה אשר יקרב הנשיא · כה זימנא קרבו גברין כשדאין · באדין קרבו ואמרו קדם מלכא · והקרבו לחנכת בית אלהא דנה: באחד ז׳ בקריאה וסי׳ דובא וכל קהלנא וחברנא קמון אדבון בצפרא בחצצרתהון וביאור נמסר בישעיה סוף סימן כ״ה: ולוים ח׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר נח: לדרוש ו׳ חס׳ וסי׳ ולא יכול דוד ללכת · ובכל מעשה אשר החל · יוה לדרש אלהים · ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה · ובן במליצי שר ב׳ בו · כי עזרא הכין לבבו · וכל אוריתא דבו חס׳ במ״ב מל׳: מהיר ג׳ וסימ׳ עט סופר מהיר · חזית איש מהיר במלאכתו: סופר מהיר בתורת משה: כיד ח׳ בקריאה וסי׳ כיד המל׳ך שלמה · ויין מלבות רב כיד המלך · ויתן משאת כיד המלך · הוא עזרא עלה מבבל · כי באחד לחדש הראשון הוא יסד · ועלי הטה חסד · ויביאו לנו כיד אלהינו · ואגרת אל אסף שמר הפרדס:

רשי

ומני שים טעם · ומתני יהיה ציווי זה: למה די תעבדון · לאותו בניין המלאכה אשר תעשו עם זקני היהודים האלה לבנות ביתו של הקב״ה: ומנכסי מלכא · מנכסי המלך יהיו עושים הבניין הזה: די מדת עבר נהרא · מן המס של עבר הנהר אשר למלך מדת מס כמו מנדה בלו והלך: אספרנא · מהרה יבנה הבניין אספרנא אוספלוכטמ״נט בלע״ז: נפקתא תהוא מתיהבא · הוצאה תהיה ניתנת לאנשים האלה אשר לא יתבטלו ממלאכתן: ומה חשחן · ומה שיהו חוששין: ובני תורין · ובני בקר ואילים וכבשי׳ לעולות לאלהי השמים: חנטין · לסלתות: ומלח · לקרבנות: ויין · לנסכים: ומשח · למנחות כאשר יאמרו הכהנים אשר בירושלם יהי נתן להם דבר יום ביומו: די לא שלו · בלא ריחוי פ״י ריסטור״ביר בלע״ז: די להוון · למען אשר יהיו מקרבים ניחוחים לאלהי השמים ויהיו מתפללים על חיי המלך ובניו: ומני שים טעם · ומתני שים ציווי ושימת דבר אשר כל אדם אשר ישנה דבר זה: יתנסח · יחרב עציו מביתו שיחרב ביתו יתנסח כמו ונסחתם מעל האדמה: וזקיף יתמחא עלוהי · ועץ לתלותו יהא גבוה עליו שיתלה על העץ: וביתו נולו יתעבד · וביתו יעשה אשפה על כך כולו עניין טנוף ומחראות: ואלהא די שכין שמיה · והאלהים אשר שכן שמו שם ימגר ויפגר כל אותו מלך וכל אותו עם אשר ישלח ידו להחריב ולהשחית ביתו זה של יי׳ אשר בירושלם: שמת טעם · שמתי ציווי דבר זה אשר יעשה הבניין מהרה עד כאן תשובתו של דריוש: כנמא · כאשר כאמר: אספרנא עבדו · מהרה עשו: ושבי יהודיא · וזקני היהודים היו בונין ומצליחין במלאכתן כנבואת חגי וזכריה ובנו ויסדו את הבניין מן ציווי של אלהי ישראל ומרשות כורש מלך פרס הראשון אשר הותחל יסוד הבניין בימיו ומרשות דריוש זה מלך פרס: וארתחששתא הוא דריוש ונקרא ארתחששתא על שם המדינה והמלכו׳ כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראים פרעה: ושציא ביתה דנה · וסוף תשלום בית זה היה עד יום שלישי לאדר אדר שהיא שנת שש לדריוש המלך ונמצא בניין הבית היה ארבע שנים: והקריבו לחנוכת · הקריבו לחנוכת בית זה קרבנות הללו והוראת שעה היתה: והקימו כהניא בפלגתהון · שהיו הכהנים חלוקים בעבודתם ולוים במשמרותם: את הפסח · שכשיו עמו ישר׳ את הפסח בי״ד בניסן זה הבא אחר אדר זה שהושלם הבניין בו: ולהם · ולעצמם: ולכל הנבדל · הם הגרים שנבדלו מטומאת העמים לידבק בישראל: והסב לב מלך אשור עליהם · והקב״ה הסב לב מלך אשור על ישראל היושבים בממשלתו בארץ אשור להתחזק ולסייע במלאכת הבניין: ואחר הדברים האלה · של בניין הבית: ארתחששתא הוא דריוש: ויתן לו המלך דריוש כיד יי׳ אלהיו עליו כאשר כוה הקב״ה עליו ומקרא מסורס הוא ויתן לו המלך כל בקשתו כיד יי׳ אלהיו עליו ואמרו רז״ל עזרא הוא מלאכי: בשנת שבע · היא שנה אחר תשלום הבית: לארתחששתא · הוא דריוש:

אבן עזרא

אילך · כמו אלין והם שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה: ומה חשחן · מה שצריכין וכן חשחות צורך: יתנסח · יהרס כמו יסח יי׳ יהרוס וכן משמרת הבית תסח שכוה שישמרו משמרת הבית מקום ההרס שלא יכנס אדם משם: וזקיף · רמז לקירות ולעמודים השומרים וחבירו זוקף כפופים וטעמו נושא או מעמיד וכן תרגום וישא עיניו ופירושו והעומד יהרס על העץ: כולו · מטונף כענין וישימוה למוצאות ובלשון חכמינו ז״ל מנוולת: כנימא אספרנא · כבר פירשנו: ודריוש · הוא הזקן המדי וארתחששתא הוא אחשורוש למלכו׳ דריוש הוא בן אחשורוש: בפלוגתהון · במחלקתהון: וכל הנבדל · הם הגרים שנבדלו מטומאת גויי הארץ והתחברו אליהם לדרוש יי׳ כמותם או הנבדל מישראל שנבדל מטומאת גויי הארץ: ויעמו · מלך אשור · הוא ארתחששתא והזכיר אשור ולא פרס כי מלכי אשור החריבו ארץ ישר׳ ועתה הסב לבו ממחשבתו הרעה לטובה וזה טעם לחזק ידיהם: ארתחששתא · אמרו חכמינו ז״ל כי כל המלכים נקראים כן בלשון פרסיים וזה ארתחששתא הוא דריוש: והוא סופר מהיר · תרגום מגיד ומספר במספר במהירות: כיד יי׳ · כח ותוקף: ויעלו · ומן הכהנים והלוים · ואחרי כן יספר שבת הלוים איך עלו:

ולעשות טו וסימ׳ נכסר בשמואל ב׳ סימן ז׳ ולקמן בנחמיה סי׳ ח׳ ׃ חהכ״ג ר״פ בקרי׳ וסימ׳ במסרה רבת׳ בערך זה בכ״ר ׃ למה ג׳ ב׳ כתי׳ ה״וא׳ כתי׳ א׳ וסי׳ למה ישגא חבלא להנזקת מלכין׳ למה להוא קצף על מלכות מלכא ובנוהי׃ ומני שים טעם למא דיתעבדון׃ בהרא כתיב א׳׃ ודי לא ידע תהודעון חד מן י״ד בטעם פ׳ וטפחא כך דינה לעולם

ויבא ירושלם בחדש החמשי היא שנת השביעית
למלך׃ כי באחד לחדש הראשון הוא יסד
המעלה מבבל ובאחד לחדש החמישי בא אל
ירושלם כיד אלהיו הטובה עליו׃ כי עזרא הכין
לבבו לדרוש את תורת יהוה ולעשת וללמד
בישראל חק ומשפט׃
וזה פרשגן הנשתון אשר נתן המלך ארתחשסתא
לעזרא הכהן הספר ספר דברי מצות יהוה וחקיו
על ישראל׃ ארתחשסתא מלך
מלכיא לעזרא כהנא ספר דתא די אלה שמיא
גמיר וכענת׃ מני שים טעם די כל מתנדב
במלכותי מן עמה ישראל וכהנוהי ולויא למהך
לירושלם עמך יהך׃ כל קבל די מן קדם מלכא
ושבעת יעטהי שליח לבקרה על יהוד ולירושלם
בדת אלהך די בידך׃ ולהיבלה כסף ודהב די
מלכא ויעטוהי התנדבו לאלה ישראל די בירושלם
משכנה׃ וכל כסף ודהב די תהשכח בכל מדינת
בבל עם התנדבות עמא וכהניא מתנדבין לבית
אלההם די בירושלם׃ כל קבל דנה אספרנא
תקנא בכספא דנה תורין דכרין אמרין ומנחתהון
ונסכיהון ותקרב המו על מדבחה די בית אלהכם
די בירושלם׃ ומה די עליך ועל אחיך ייטב בשאר
כספא ודהבה למעבד כרעות אלהכם תעבדון׃
ומאניא די מתיהבין לך לפלחן בית אלהך השלם
קדם אלה ירושלם׃ ושאר חשחות בית אלהך די
יפל לך למנתן תנתן מן בית גנזי מלכא׃ ומני
אנה ארתחשסתא מלכא שים טעם לכל גזבריא
די בעבר נהרה די כל די ישאלנכון עזרא כהנא
ספר דתא די אלה שמיא אספרנא יתעבד׃ עד
כסף ככרין מאה ועד חנטין כורין מאה ועד חמר
בתין מאה ועד בתין משח מאה ומלח די לא כתב
׃ כל די מן טעם אלה שמיא יתעבד אדרזדא
לבית אלה שמיא די למה להוא קצף על מלכות
מלכא ובנוהי׃ ולכם מהודעין די כל כהניא
ולויא זמריא תרעיא נתיניא ופלחי בית אלהא
דנה מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם׃
ואנת עזרא כחכמת אלהך די בידך מני שפטין
ודינין די להון דאנין לכל עמה די בעבר נהרה
לכל ידעי דתי אלהך ודי לא ידע תהודעון׃ וכל
די לא להוא עבד דתא די אלהך ודתא די מלכא
אספרנא דינה להוא מתעבד מנה הן למות הן
לשרשו הן לענש נכסין ולאסורין׃
ברוך יהוה אלהי
אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית
יהוה אשר בירושלם׃ ועלי הטה חסד לפני המלך
ויועציו ולכל שרי המלך הגברים ואני התחזקתי
כיד יהוה אלהי עלי ואקבצה מישראל ראשים
לעלות עמי׃

לא ישרתוה כי אם מירבא במ״ד מקומות ישרתוה דדגא עם ב׳ מרכות נקראות תרין חוטרין וסימ׳ נכסר בסוף מטות ובריש חבקוק׃ ועלי ה׳ בקריאה וסימ׳ ועלי יבא כל איש אשר לו׃ ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך׃ ועלי לתת לך׃ ועל הטה חסד לפני המלך׃ אני לדודי ועלי תשוקתו׃

אבן עזרא

יסוד ׃ שם דבר סמוך והמוכרת יסוד חבום בטעות או הוא במשקל זבול׃ המעלה׃ שם דבר על משקל מקנה משרה וכן הפי׳ הוא עזרה היה עצת העולים לירושלם והטעם הוא יעצם לעלות באחד בניסן ובאו באחד באב ומלת יסוד כמו כוסדו שטעמו כועצו׃ ארתחששתא מלך מלכיא׃ עתה יספר כי המלך שלח אגרות שתים אחת לכל מתנדב לעלות ואחת לכל גזבריא לתת נרכש׃ גמיר׃ מפורש לפני ענינים הראשון להיות גמיר כתרגום כליל תכלת והוא רמז לכל ישרא׳ המתנדבים לעלות ולמ״ד לעזרא משרת תחת שלש וכן הפירוש לעזרא ולגמיר ולכענת שלא להודיעם טעמו ביד עזרא׃ פירוש אחר גמיר תואר השם מענין גמרא גמור וזה רמז לעזרא׃ ספר דתא׃ שהוא גמיר ויודע דעת אלהיו ויהיה למ״ד לעזרא במקום שתים וכענת שם כולל אומות עבר הנהר׃ מני שים טעם׃ היא אגרת לעזרא ולישראל המתנדבים׃ שליח׃ תהיה שלוח׃ לבקרה׃ לחקור על היהודים ועל ירושלם׃ בדת אלהך׃ בעבור דת אלהיך אשר בידך שלחתיך׃ תקנא׃ מן קניתי אתכם׃ דכרין׃ תרגום אלים׃ אמרין׃ כבשים׃ חשחות׃ צורך׃ גזבריא׃ הפקידים על האוצרות׃ בתין׃ מדות׃ אדרזדא׃ כטעם מהירות בדרך סברא כי אין לו דומה׃ תרעיא׃ השוערים׃ מנדה בלו והלך׃ מפורשים׃ הן לשרום׃ להיות כעקר משרשו והטעם מגורש מנחלתו וחכמינו ז״ל אמרו מאי לשרושי הרדפה׃ ברוך׃ ולכל שרי׃ הפירוש ולפני כל שרי׃ והתיחשם

רשי

בחדש החמישי׃ הוא חדש אב כי באחד לחדש ניסן אותו היום היתה תחלת עליתם מבבל ובאחד לחדש אב באו לירושלם׃ יסוד המעלה׃ יסוד תחילת העליה׃ כיד אלהיו׃ כאשר הצליחו יד הקב״ה שהיתה ידו טובה עליו להצליחו בדרכו׃ כי עזרא׃ ועל כן הלך והצליח בדרכו שהרי עזרא הכין לבבו וגו׳ נותן טעם לדברין׃ וזה פרשגן הנשתון׃ וזה פתשגן הכתב׃ וחקיו על ישראל׃ ואת חקיו אשר צוה על ישראל לשמרם׃ ספר דתא׃ ספר התורה׃ גמיר וכענת׃ ספיקא היא בידו׃ מני שים טעם׃ ממני יוצא הרשות כי כל אשר נדבה רוחו אותו מן ישראל ומן הכהנים והלוים ללכת לירושלם ילכו עמך׃ כל קבל׃ בשביל כך מאת המלך ושבעת יועציו רואי פני המלך אתה שלוח׃ ושבעת יעטוהי׃ ושבע יועציו הם ז׳ רואי פני המלך׃ לבקרה על יהוד׃ כדי לדרוש ולבדוק אל היהודים אשר בירושלם אם הם עסוקים בתורתו של הקב״ה אשר בידך׃ ולהיבלה׃ ולהוליך כסף וזהב של המלך ויועציו אשר התנדבו לאלהי ישראל לתקן ביתו אשר משכנו וביתו בירושלם׃ וכל כסף וזהב׃ וכל נדבת כסף וזהב אשר תמצא במדינת בבל עם שאר נדבת העם והכהני׳ אשר מתנדבי׳ לביתו של הקב״ה אשר בירושלם תוליך הכל לירושלם׃ כל קביל דנה׃ ובשביל כך של עבודת המקדש מהרה תקנה בכסף זה בקר ואילים וכבשים וזבחים ומנחות ונסכים ותקריבם על המזבח של הקב״ה׃ ומה די עליך׃ ואשר ייטיב לך ולאחיך במותר הכסף והזהב לעשות כרצונו של הקב״ה תעשו׃ ומאניא׃ וכלים הנתונים לך לעבודתו של הקב״ה שלם לפני הקב״ה בירושלם׃ ושאר חשחות׃ ושאר צריכות שתצטרך לביתו של הקב״ה לקנות אשר יהיה לך ליתן הדמים תתן מאוצר המלך׃ ומני אנא׃ וממני אני דריוש המלך יוצא צווי ורשות לכל הגזברים אשר בעבר הנהר לבד ארץ ישראל המקבלים מסים שלי מן האומות אשר כל דבר שישאל לכם עזרא הכהן סופר התורה של הקב״ה מהרה יעשה שלא יעכבו את שאלתו עד מאה ככרים של כסף לקנות קרבנות ומאה כורין חטין למנחות ועד מאה מדות יין לנסכים ומאה של שמן לבלול מנחות ומלח לקרבנות כענין שנ׳ וכל קרבן מנחתך במלח תמלח׃ די לא כתב׃ ומלח שאין כתוב בו מדה יתנו ככל הצורך׃ כל די מן טעם׃ כל אשר יהיה מרשותו של הקב״ה וצוויו יעשה בזריזות בחותם המלך לביתו של הקב״ה׃ אדרזדא׃ חותם בלשון ערבי׃ די למא להוי׃ אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו ועל כן יתנו הגזברים כל צרכי הבית׃ ולכון מהודעין׃ ולכם אנו מודיעים אשר כל הכהנים והלוים המשוררים והשוערים והנתינים שהם חוטבי עצים ושואבי מים למזבח ועובדי׳ בבית זה של הקב״ה לא ישלוט אדם עליהם להטיל עליהם מס וכסף גולגולת אלא יהיו בני חורין מעבודת המלך׃ ואנת עזרא בחכמת אלהך די בידך׃ ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידך יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין כל העם שבעבר הנהר לבד ארץ ישראל עם יודעי התורה׃ ודי לא ידע׃ והשופט אשר לא ידע לשפוט תודיעו לו המשפט לעשותו׃ וכל די לא להוי עביד׃ וכל אשר לא יהיה עושה דתו של הקב״ה ודת המלך מהרה שלא יעכב הדין והמשפט׃ דינה׃ הדין יעשה ממנו מן המעכב משפט אם למיתה יהרג׃ הן לשרושי׃ אם לעקרו מן העולם אותו ואת זרעו ואת משפחתו לשרושי דימר״אכיכר בלע״ז׃ הן לענוש נכסין׃ אם לענשו בממון׃ ולאסורין׃ או לייסרו ביסורי׳׃ עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דריוש המלך לעזרא הסופר למען ישאהו לירושלם להראותו אל הכהנים והלוים וגזברי המלך למען יחזיקו לקיים המצות ולעבוד י״י בבית המקדש ולשמור התורה כמשפט׃ ברוך י״י׃ כך כתב עזרא בספרו כאשר נתן הודאה להקב״ה ויועציו הם שבעה רואי פני המלך הן שבעה יעטוהי שלמעלה׃ כיד י״י אלהי עלי׃ כאשר היתה עזרתו של הקב״ה עלי וקבצתי מישראל הנשארים בבבל ראשי אבות וגדולים לעלות עמי מבבל׃ ואלה

גרשום ד' ג' חס' וא' מל' וסי' כי גר הייתי ׃ ואת שני בניה ׃ ויקמו להם בני דן את הפסל ׃ מבני פנחס בן גרשום ׃ בתרא מ"ל ׃ וכל ד"הדכו' גרשם בכ"ם בכ"ב גרשון בכ"ן וס' גרשון וקהת קדמ' דספר' ׃ ויחלקם דויד מחלקו' לבני לוי לגרשון ׃ עתליהו ז' וסי' נמסר במלכים ב' ריש סי' י"א ׃ ועמו ה' בטעם זקף בקרי' וסי' וישא יעקב את עיניו וירא והנה עשו בא ׃ יחידע ׃ יוחנן ׃ יחזיאל ׃ יואב ׃ שלומית ׃ זכריה ׃ עזגד ׃ וזבוד כתיב ב' וזכוד וקרי' וזכור בכ"ף ומבני בגוי עותי והוא חד מן י"א מלין דכתיב ב' וקרי' ב' וסי' נמסר במ"ס רבתא

ח ואלה ראשי אבתיהם והתיחשם העלים עמי במלכות ארתחשסתא המלך מבבל׃ מבני פינחס גרשם מבני איתמר דניאל מבני דויד חטוש׃ מבני שכניה מבני פרעש זכריה ועמו התיחש לזכרים מאה וחמשים׃ מבני פחת מואב אליהועיני בן זרחיה ועמו מאתים הזכרים׃ מבני שכניה בן יחזיאל ועמו שלש מאות הזכרים׃ ומבני עדין עבד בן יונתן ועמו חמשים הזכרים׃ ומבני עילם ישעיה בן עתליה ועמו שבעים הזכרים׃ ומבני שפטיה זבדיה בן מיכאל ועמו שמנים הזכרים׃ מבני יואב עבדיה בן יחיאל ועמו מאתים ושמנה עשר הזכרים׃ ומבני שלומית בן יוספיה ועמו מאה וששים הזכרים׃ ומבני בבי זכריה בן בבי ועמו עשרים ושמנה הזכרים׃ ומבני עזגד יוחנן בן הקטן ועמו מאה ועשרה הזכרים׃ ומבני אדניקם אחרנים ואלה שמותם אליפלט יעואל ושמעיה ועמהם ששים הזכרים׃ ומבני בגוי עותי וזבוד ועמהם שבעים הזכרים׃ ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם׃ ואשלחה לאליעזר לאריאל לשמעיה ולאלנתן וליריב ולאלנתן ולנתן ולזכריה ולמשלם ראשים ולויריב ולאלנתן מבינים׃ ואוצאה אותם על אדו הראש בכספיא המקום ואשימה בפיהם דברים לדבר אל אדו אחיו הנתונים בכספיא המקום להביא לנו משרתים לבית אלהינו׃ ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו איש שכל מבני מחלי בן לוי בן ישראל ושרביה ובניו ואחיו שמנה עשר׃ ואת חשביה ואתו ישעיה מבני מררי אחיו ובניהם עשרים׃ ומן הנתינים שנתן דויד והשרים לעבדת הלוים נתינים מאתים ועשרים כלם נקבו בשמות׃ ואקרא שם צום על הנהר אהוא להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל רכושנו׃ כי בשתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך כי אמרנו למלך לאמר יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עזביו׃ ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת ויעתר לנו׃ ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר לשרביה חשביה ועמהם מאחיהם עשרה׃ ואשקולה להם את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית אלהינו ההרימו המלך ויעציו ושריו וכל ישראל הנמצאים׃ ואשקלה על ידם כסף ככרים שש מאות וחמשים וכלי כסף מאה לככרים זהב מאה ככר׃ וכפרי זהב עשרים לאדרכנים אלף וכלי נחשת מצהב טובה שנים חמודת כזהב׃ ואמרה אלהם אתם קדש ליהוה והכלים קדש והכסף והזהב נדבה ליהוה אלהי אבתיכם׃

במערכת אות הבי"ת בס"ד ׃ ראשים ב' וסימ' נמסר במסורה רבתא בערך ראש בס"ד ׃ בכספיא ב' ובפסוק והוא חד מן א"ב מן ב"ב ובפסו' וסי' נמסר בריש ספירא סימן א' ׃ ד' אלפין דגש' בקריאה וסימ' ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה ׃ ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים ׃ ושפו עצמותיו לא ראו ׃ ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו איש שכל ׃ אהוא ג' וסימ' ואקבצם אל הנהר הבא ׃ ואקרא שם צום על הנהר ׃ ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש ׃ בשתי ג' בקרי' וסימ' בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי ׃ כי בשתי לשאול מן המלך ׃ אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי ׃ ואשקולה ל' מ"ל להם את הכסף והוא חד מן ה' מ"ל בליש' וסימ' או בכר כסף תשקול ׃ במשקול עשרים טקל ׃ לו שקול ישקל כעסי ׃ ועשרת אלפים ככר כסף אשקול ׃ ואשקולה להם את הכסף ׃ אשקול על ידי עשי המלאכה ׃ על גנזי המלך ׃ הר"ן תרי"ן כתראין דא"נון אשקול ע"ל ידי ע"ל גנזי א"ית ספרי"ם דלא כס"רי יתה"ון ׃

רשי

ואלה ראשי אבותיהם. של עולים ׃ והתיחשם. ואת יחוסם אשר היו מתיחסים בהם ׃ ארתחשסתא. הוא דריוש ׃ מבני שכניה מבני פרעש. משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה ׃ ועמו. ועם יחש שלו היו מתיחסים הזכרים של משפחתו ׃ עבד בן יונתן. כך שמו ׃ אחרונים. שהיו אחרונים ללכת אחרי עזרא ׃ אל הנהר הבא. אל הנהר הנובע ׃ אל אהוא ׃ אל אותו הנהר ׃ ונחנה שם. והיינו חונים שם ׃ ואבינה בעם. נתתי לבי להבין בעם אשר נקבצו עמי ׃ ואשלחה לאליעזר וגו'. ואצוה אותם וגו'. שלחתים וצויתי לדבר אל אדו שהוא גדול וחשוב אשר בכספיא. ראשים גדולים מבינים חכמים היו ׃ ואשימה בפיהם. שמתי בפיהם דברים לדבר בשליחותי אל אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבי' בכספיא להביא לנו משרתים לעבוד בבית המקדש ׃ בכספיא. שם מקום שבבבל ׃ אל אדו. על אדו ׃ אחיו. שם אדם ׃ הנתונים. כמו הנתינים ׃ ועל כן נכתב בוי"ו ׃ כיד אלהינו. כאשר היתה הצלחתו של הקב"ה עלינו ׃ איש שכל. חכם ׃ מבני מחלי וגו'. כולם הללו לוים ׃ ומן הנתינים. ומן העבדים נתינים שנתן דוד המלך ושרי ישראל עלו עמהם ׃ להתענות. לישב בתענית ׃ דרך ישרה. שיוליכנו המקום לשלום ׃ כי בושתי. שהרי נתביישתי מן המלך שלא רציתי לשאול לו רכב ופרשים כדי לעזרנו ׃ כי אמרנו. שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב"ה מטיב למבקשיו ומופך אפו וחמתו על עוזביו ׃ ויעתר לנו. וקבל תפילתנו שבאנו לירושלם לשלום ׃ ואבדילה. וכאשר הייתי שם על נהר אהוא הבדלתי משרי הכהני' ושקלתי להם הכסף והזהב ליתן באוצרות בית ה' ׃ ההרימו. אשר הרימו ׃ הנמצאים. בבבל ׃ וכלי כסף מאה לככרים. ככר בכל כלי ׃ וכפורי. מזרקים ׃ לאדרכונים אלף. מין מטבע אלף דרכונים היו בעשרים כפורי זהב הללו ׃ מוצהב. של נחשת מוצהב מין מטבע של נחשת ׃ טובה. לשון נקבה קורא לנחושת ׃ שנים. שני כלים ׃ חמודות כזהב. הכלים קורא חמודות בלשון נקבה ׃ אליהם. לאותן שרי הכהנים ׃

אבן עזרא

והתיחשם. ואשר התיחשו לבית אבות ׃ מבני שכניה מבני פרעש. הראוי אשר מבני פרעש ואחר כן להבדיל לבן שכניה יחזיאל ׃ ועמו התיחש לזכרים. אשר התיחשו לעצמם הזכרים והיו מאה וחמשים. בן יוספיה. לא הזכיר שמו כאחרים. וזכור קרי וזבוד כתיב ואם שני שמות זה אומר בכה וזה אומר בכה ׃ ואקבצם. ואבינה בעם. עיין ׃ ומבני לוי לא מצאתי שם. כי הם בעלי שיר ׃ לאליעזר לאריאל. הם היום היו שלוחים והלמ"ד היא המורה על העצם וטעמו לעצם אליעזר והנזכרים ׃ מבינים. חכמים ׃ ואוצאה. כן כתוב כי האלף למ"ד הפועל על משקל ואבואה ואצוה קרי כי הקרוב על דרך קצרה ׃ על אדו הראש. שהוא ראש בכספיא המקום ׃ אל אדו אחיו. חסר וי"ו והנכון אל אדו ואחיו שהם נתינים ויש אומרים כי אחיו שם איש אחי אדו או קרובו ׃ איש שכל. לא הזכירו הכתוב ויתכן שהוא שרביה הנזכר בפסוק וכן הוי"ו נוסף כוי"ו ואיה וענה או וי"ו המוסף על ענין ולא רצה להזכירו פעמים וכן הפירוש איש שכל שרביה ושרביה ובניו ואחיו היו י"ח והוא הנכון ׃ ואת חשביה. הביאו ׃ על הנהר אהוא. חסר הנסמך והראוי נהר אהוא ׃ ויעתר. על ידי נביא או מראה בחלום והטעם נתרצה לנו והדריכנו הדרך הישרה באין מכשול ׃ לשרביה. הלמ"ד הוא הנכנס להורות על העצם והטעם הבדיל לעצם שרביה חשביה ׃ ההרימו. הה"א הוא הנכנס על הפעלים העוברים כמו ההלכוא השבה והטעם אשר ׃ מאה לככרים. כאילו אמר וכלי כסף למשקל הככרים מאה ׃ לאדרכונים. האלף נוסף והוא כטעם דרכמונים למשקל אדרכונים הם אלף ׃ וכלי נחשת מצהב. כטעם ממורט. מצהב טובה פעם זכר ופעם נקבה כענין ורוח גדולה וחזק וכן שנים חמודות ׃ שקרו הלשכות

ונסעה ל׳ מנהר אהוא וא׳ נסעה ויאמר נסעה ונלכה ואינון חד מן ל׳ זוגין חד נ׳ וחד נ׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנ׳ן כסדר ׃ וביום הרביעי ג׳ רפ׳ וסי׳ פרים עשרה · נקהלו לעמק ברכה · נשקל הכסף והזהב ׃ נשאו י׳ וסימ׳ עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה · אשר נשאו את ידם · קול צופיך נשאו קול יחדו · ומשנאיך נשאו ראש · נשאו נהרות יי׳ ב׳ בו · ורעבים נשאו עמך · נשאו את רדידי מעלי שמרי · כי נשאו מבנותיהם · נשאו נשים נכריות ׃ גדלה

שִׁקְדוּ וְשִׁמְרוּ עַד־תִּשְׁקְלוּ לִפְנֵי שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְשָׂרֵי־הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָם הַלִּשְׁכוֹת בֵּית יְהוָה׃ וְקִבְּלוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מִשְׁקַל הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וְהַכֵּלִים לְהָבִיא לִירוּשָׁלַם לְבֵית אֱלֹהֵינוּ׃ וַנִּסְעָה מִנְּהַר אַהֲוָא בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לָלֶכֶת יְרוּשָׁלָם וְיַד־אֱלֹהֵינוּ הָיְתָה עָלֵינוּ וַיַּצִּילֵנוּ מִכַּף אוֹיֵב וְאוֹרֵב עַל־הַדָּרֶךְ׃ וַנָּבוֹא יְרוּשָׁלָם וַנֵּשֶׁב שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה׃ וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי נִשְׁקַל הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וְהַכֵּלִים בְּבֵית אֱלֹהֵינוּ עַל יַד־מְרֵמוֹת בֶּן־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְעִמּוֹ אֶלְעָזָר בֶּן־פִּינְחָס וְעִמָּהֶם יוֹזָבָד בֶּן־יֵשׁוּעַ וְנוֹעַדְיָה בֶן־בִּנּוּי הַלְוִיִּם׃ בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁקָל לַכֹּל וַיִּכָּתֵב כָּל־הַמִּשְׁקָל בָּעֵת הַהִיא׃ הַבָּאִים מֵהַשְּׁבִי בְנֵי־הַגּוֹלָה הִקְרִיבוּ עֹלוֹת לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל פָּרִים שְׁנֵים־עָשָׂר עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֵילִים תִּשְׁעִים וְשִׁשָּׁה כְּבָשִׂים שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה צְפִירֵי חַטָּאת שְׁנֵים עָשָׂר הַכֹּל עוֹלָה לַיהוָה׃ וַיִּתְּנוּ אֶת־דָּתֵי הַמֶּלֶךְ לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּפַחֲווֹת עֵבֶר הַנָּהָר וְנִשְּׂאוּ אֶת־הָעָם וְאֶת־בֵּית־הָאֱלֹהִים׃

ט וּכְכַלּוֹת אֵלֶּה נִגְּשׁוּ אֵלַי הַשָּׂרִים לֵאמֹר לֹא־נִבְדְּלוּ הָעָם יִשְׂרָאֵל וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת כְּתֹעֲבֹתֵיהֶם לַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הַפְּרִזִּי הַיְבוּסִי הָעַמֹּנִי הַמֹּאָבִי הַמִּצְרִי וְהָאֱמֹרִי׃ כִּי־נָשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם וְהִתְעָרְבוּ זֶרַע הַקֹּדֶשׁ בְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת וְיַד הַשָּׂרִים וְהַסְּגָנִים הָיְתָה בַּמַּעַל הַזֶּה רִאשׁוֹנָה׃ וּכְשָׁמְעִי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה קָרַעְתִּי אֶת־בִּגְדִי וּמְעִילִי וָאֶמְרְטָה מִשְּׂעַר רֹאשִׁי וּזְקָנִי וָאֵשְׁבָה מְשׁוֹמֵם׃ וְאֵלַי יֵאָסְפוּ כֹּל חָרֵד בְּדִבְרֵי אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל עַל מַעַל הַגּוֹלָה וַאֲנִי יֹשֵׁב מְשׁוֹמֵם עַד לְמִנְחַת הָעָרֶב׃ וּבְמִנְחַת הָעֶרֶב קַמְתִּי מִתַּעֲנִיתִי וּבְקָרְעִי בִגְדִי וּמְעִילִי וָאֶכְרְעָה עַל־בִּרְכַּי וָאֶפְרְשָׂה כַפַּי אֶל־יְהוָה אֱלֹהָי׃ וָאֹמְרָה אֱלֹהַי בֹּשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ כִּי עֲוֹנֹתֵינוּ רָבוּ לְמַעְלָה רֹּאשׁ וְאַשְׁמָתֵנוּ גָדְלָה עַד לַשָּׁמָיִם׃ מִימֵי אֲבֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּאַשְׁמָה גְדֹלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּבַעֲוֹנֹתֵינוּ נִתַּנּוּ אֲנַחְנוּ מְלָכֵינוּ כֹהֲנֵינוּ בְּיַד מַלְכֵי הָאֲרָצוֹת בַּחֶרֶב בַּשְּׁבִי וּבַבִּזָּה וּבְבֹשֶׁת פָּנִים כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ וְעַתָּה כִּמְעַט־רֶגַע הָיְתָה תְחִנָּה מֵאֵת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְהַשְׁאִיר לָנוּ פְּלֵיטָה וְלָתֶת־לָנוּ יָתֵד בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ לְהָאִיר עֵינֵינוּ אֱלֹהֵינוּ וּלְתִתֵּנוּ מִחְיָה מְעַט בְּעַבְדֻתֵנוּ׃ כִּי־עֲבָדִים אֲנַחְנוּ וּבְעַבְדֻתֵנוּ לֹא עֲזָבָנוּ אֱלֹהֵינוּ וַיַּט־עָלֵינוּ חֶסֶד לִפְנֵי מַלְכֵי פָרַס לָתֶת־לָנוּ מִחְיָה לְרוֹמֵם אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ וּלְהַעֲמִיד אֶת־חָרְבֹתָיו וְלָתֶת־לָנוּ גָדֵר בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלָם׃ וְעַתָּה מַה־נֹּאמַר אֱלֹהֵינוּ אַחֲרֵי־זֹאת כִּי עָזַבְנוּ מִצְוֹתֶיךָ׃ אֲשֶׁר צִוִּיתָ בְּיַד עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ נִדָּה הִיא בְּנִדַּת עַמֵּי הָאֲרָצוֹת בְּתוֹעֲבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר מִלְאוּהָ מִפֶּה אֶל־פֶּה בְּטֻמְאָתָם׃ וְעַתָּה בְּנוֹתֵיכֶם אַל־תִּתְּנוּ לִבְנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם אַל־תִּשְׂאוּ לִבְנֵיכֶם וְלֹא־תִדְרְשׁוּ שְׁלֹמָם וְטוֹבָתָם עַד־עוֹלָם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וַאֲכַלְתֶּם אֶת־טוּב הָאָרֶץ וְהוֹרַשְׁתֶּם לִבְנֵיכֶם עַד־עוֹלָם׃ וְאַחֲרֵי כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ הָרָעִים וּבְאַשְׁמָתֵנוּ הַגְּדֹלָה כִּי אַתָּה אֱלֹהֵינוּ חָשַׂכְתָּ לְמַטָּה מֵעֲוֹנֵנוּ וְנָתַתָּה לָּנוּ פְּלֵיטָה כָּזֹאת׃ הֲנָשׁוּב לְהָפֵר מִצְוֹתֶיךָ וּלְהִתְחַתֵּן בְּעַמֵּי הַתֹּעֵבוֹת הָאֵלֶּה הֲלוֹא תֶאֱנַף־בָּנוּ עַד־כַּלֵּה לְאֵין שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה׃

ג׳ בקריאה וסימ׳ כי גדלה צעקתם את פני יי׳ · נפשך בעיני · ואשמתינו גדלה עד לשמים · חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים ׃ ועתה ואתה יח׳ בטעם תברין וסימ׳ נמסר בהעלתך ׃ בנדת ב׳ וסי׳ ואל אשה בנדת טומאתה · בנדת עמי הארצות ׃ בתועבתיהם ג׳ כתובי׳ בן וסי׳ וזכרו פליטיכם אתי · ומעל כל תועבתיכם השיבו פניכם · בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה ׃

אבן עזרא

פקדו · מלת הפקד חסרה והוא על ורואי כמו פוקד אני על דברי לפקוד על דלתותי והטעם פקדו עליהם והם הכסף והזהב ׃ הלשכות בית יי׳ · והטעם שרי הלשכות בית יי׳ וככה הא׳ הדעת על משקל הלשכות והמלה זרה בעבור הסמיכות ׃ וקבלו · והם יקבלוהו ׃ לבית אלהינו · לצורך בניינו ׃ לכל · לכסף ולזהב ׃ על כל · ופחות · כנגד אבות ישראל שהם שנים עשר שבטים רק תשעים ושש שבעים ושבעה כפי יכלתם אין להם טעם · פרים וצפירים בלשון נקבות והפך זה נשים פילגשים בלשון זכרים · ונשאו את העם · כטעם ינשאוהו אנשי מקומו וכבר פורש טעמו ׃ העם ישראל · חסר הכסמך והנכון העם עם ישראל ׃ רבו למעלה · רבב ורבה ענין אחד להם ׃ נתנו · דגש הנון לצורך נון השרש ׃ תחנה · כטעם חנינה שיחן עלינו ׃ בעבדותינו · פי׳ כי עבדים אנחנו ׃ גדר · לבלתי נהיה למרמס ׃ ארץ נדה ׃ ענין ריחוק כתרגומו ומשקלו נזה ׃ ואחרי כל הבא עלינו · רמז נגלו ׃ חשכת למטה מעונינו · כאילו מנעת וחשכת מכתוב מקצת עונינו בספר זכרון והנחתם למטה לארץ כטעם ותשליך במצולות ים כל חטאתם ׃ כי

רשי

הלשכות בית יי׳ · כדי ליתן בלשכות הבית ׃ בשנים עשר לחדש הראשון · בשנים עשר לניסן ׃ ויד אלהינו היתה עלינו · להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה ׃ במספר במשקל לכל · מספר הכלים ומשקלם כאשר קבלוהו כך היה משקל כולם כאשר פרעוהו ׃ הבאים מהשבי בני הגולה · הללו אשר באו עם עזרא ׃ הקריבו עולות · הכל עולה והודאת שעה היתה ׃ ויתנו את דתי המלך · הללו שלי גולה ספרו מצות דריוש המלך לגדולי המלך רואי פניו ׃ ופחוות · כמו ופחות ׃ עבר הנהר · אותן של צד ארץ ישראל הן בעבר הנהר ליושבי בבל ׃ ונשאו · שהיו מנשאין ומסייעין ׃ אלה · דברים הללו אשר ספרו דתי המלך והשרים של ישראל ׃ לאמר · וכן אמרו לי ׃ היתה במעל הזה ראשונה · שהם התחילו למעול מעל להתחתן בגויי הארצות ׃ משומם · עלוב ושומם · כמו שבעת ימים משמים בתוכם ׃ מתעניתי · שלא אכלתי אותו יום ׃ נתנו · כמו נתננו · דגש הנון תחת חסרון נון אחרת כמו כי עליך הרגנו כמו הרגננו ונתנו את בנותינו כמו ונתננו ׃ כהיום הזה · כמו שנראה היום הזה שכבר גלו עשרת השבטים ועדיין נשארו בבבל הרבה מן הגולים ׃ ועתה כמעט רגע · לפי שעה ׃ תחנה · כמו חנינה ׃ ולתת לנו יתד · לקבוע אותנו בארץ ישראל · יתד · כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן ׃ מחיה מעט · חיים מועטים כי עבדים אנחנו לדריוש מלך פרס ׃ לא עזבנו · לא עזב אותנו ׃ ויט · לשון מפעיל · כמו מטה הטה עלינו חסדו ׃ גדר · שהיו גודרי גדר לשמור מצותיו ׃ נדה · טמאה ומגועלה ׃ והורשתם · את הארץ לבניכם עד עולם ׃ ואחרי כל הבא עלינו · אחרי כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו כמעשינו הרעים ׃ חשכת למטה מעונינו · מנעת מעונותינו עד למטה שפחות עונינו על כפרת גלותינו ויש לנו לפותרו בבנין זה מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו ובית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו ׃ הנשוב · אם נשוב ׃ הלא תאנף בנו · תמיה המתקיימת כי אין כח מעשים טובים בנו לעמוד ולהתקיים לפניך על עבירה זו ׃

קום ט׳ ר״פ בקר׳ וסימ׳ קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה · קום לך פדנה ארם ביתה בתואל · קום קדש את העם · קום רד לקראת אחאב · קום לך צרפתה · קום וירדת בית היוצר · קום לך אל נינוה העיר הגדולה · וחבירו · קום כי עליך הדבר · קום קדש חסר ׃ יחרם ג׳ וסימ׳ זבח לאלהים יחרם · כל חרם אשר יחרם · יחרם הוא וכל רכושו ׃ יבוא כל ספרא מ״ל במ״כ חסרים וסימ׳ יבא לעתים מזמנים · אשר יבא אל היכל ״ ׃ הנשים הנכריות ב׳ דסמיכי וסי׳ גם אתורב · ועתה · תנו תודה ׃ והמלאכה ג׳ וסימ׳ התיהדים ׃

יהוה אלהי ישראל צדיק אתה כי נשארנו פליטה
כהיום הזה הננו לפניך באשמתינו כי אין לעמוד
לפניך על זאת ׃ וכהתפלל עזרא
וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו
אליו מישראל קהל רב מאד אנשים ונשים וילדים
כי בכו העם הרבה בכה ׃ ויען שכניה בן יחיאל
מבני עולם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו
ונשב נשים נכריות מעמי הארץ ועתה יש מקוה
לישראל על זאת ׃ ועתה נכרת ברית לאלהינו
להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת אדני
והחרדים במצות אלהינו וכתורה יעשה ׃ קום כי
עליך הדבר ואנחנו עמך חזק ועשה ׃
ויקם עזרא וישבע את שרי הכהנים
הלוים וכל ישראל לעשות כדבר הזה וישבעו ׃
ויקם עזרא מלפני בית האלהים וילך אל לשכת
יהוחנן בן אלישיב וילך שם לחם לא אכל ומים
לא שתה כי מתאבל על מעל הגולה ׃ ויעבירו
קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ
ירושלם ׃ וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים
בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא
יבדל מקהל הגולה ׃
ויקבצו כל אנשי יהודה ובנימן ירושלם לשלשת
הימים הוא חדש התשיעי בעשרים בחדש וישבו
כל העם ברחוב בית האלהים מרעידים על הדבר
ומהגשמים ׃ ויקם עזרא הכהן ויאמר
אלהם אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות
להוסיף על אשמת ישראל ׃ ועתה תנו תודה
ליהוה אלהי אבתיכם ועשו רצונו והבדלו מעמי
הארץ ומן הנשים הנכריות ׃ ויענו כל הקהל
ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות ׃ אבל
העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ
והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים כי הרבינו

לפשע בדבר הזה ׃ יעמדו נא שרינו לכל הקהל
וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא
לעתים מזמנים ועמהם זקני עיר ועיר ושפטיה
עד להשיב חרון אף אלהינו ממנו עד לדבר הזה ׃
אך יונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על
זאת ומשלם ושבתי הלוי עזרם ׃ ויעשו כן בני
הגולה ויבדלו עזרא הכהן אנשים ראשי האבות
לבית אבתם וכלם בשמות וישבו ביום אחד
לחדש העשירי לדריוש הדבר ׃ ויכלו בכל אנשים
ההשיבו נשים נכריות עד יום אחד לחדש
הראשון ׃ וימצא מבני הכהנים אשר
השיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק ואחיו
מעשיה ואליעזר ויריב וגדליה ׃ ויתנו ידם
להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על אשמתם ׃
ומבני אמר חנני וזבדיה ׃ ומבני חרם מעשיה
ואליה ושמעיה ויחיאל ועזיה ׃
ומבני פשחור אליועיני מעשיה ישמעאל
נתנאל יוזבד ואלעשה ׃ ומן הלוים יוזבד ושמעי
וקליה הוא קליטא פתחיה יהודה ואליעזר ׃ ומן
המשררים אלישיב ומן השערים שלם וטלם
ואורי ׃ ומישראל מבני פרעש רמיה ויזיה
ומלכיה ומימן ואלעזר ומלכיה ובניה ׃ ומבני
עילם מתניה זכריה ויחיאל ועבדי וירמות ואליה ׃
ומבני זתוא אליועני אלישיב מתניה וירמות וזבד
ועזיזא ׃ ומבני בבי יהוחנן חנניה זבי עתלי ׃
ומבני בני משלם מלוך ועדיה ישוב ושאל ירמות ׃
ומבני פחת מואב עדנא וכלל בניה מעשיה מתניה
בצלאל ובנוי ומנשה ׃ ובני חרם אליעזר
ישיה מלכיה שמעיה שמעון ׃ בנימן מלוך
שמריה ׃ מבני חשם מתני מתתה זבד
אליפלט ירמי מנשה שמעי ׃ מבני בני מעדי
עמרם ואואל ׃ בניה בדיה כלוהי ׃

לא ליום אחד ולא לשנים · גדולה כי לא לאדם ׃ וימצא ו׳ וסימ׳ נכסר בסדר מקץ ובמגלת אסתר ס״ו ׃ יהוחנן כל ספרא יהוחנן בב״ג יוחנן וסימ׳ ומבני עזגד יוחנן · בני לוי ראשי האבות כתוב׳ · הלוים בימי אלישיב ׃ מבני ח׳ ר״פ בסיפ׳ וסימ׳ מבני שכניה מבני פרעש זכריה · מבני פחת מואב אליהועיני · מבני שכניה בן יחזיאל · מבני חשם מתני ׃
מבני נבויעיאל · מבני פנחס גרשום · מבני יואב עבדיה בן יחיאל · מבני בני מעדי עמרם ואואל ׃

רשי

בכה · כמו בכי ׃ ונוסכ׳ והוספנו ׃ יש מקוה · יש תקוה לישראל על כך שהם יכולים להוציא נשיהם הנכריות והנולד מהם ולהוציא כל הבנים הנולדים מן הנשים הנכריות ׃ בעצת יי׳ · בעצתו וברצונו של הקב״ה ׃ והחרדים במצות אלהינו · יראי שמים יוציאום ׃ וכתורה יעשה׳ העושה המעשה הזה אשר יוציא אשתו ובניו הנכרים ׃ ואנחנו עמך · להיות מסכימים עמך ׃ קול׳ כרוז ׃ לשלשת הימים · לסוף שלשת הימים ׃ חדש התשיעי · הוא חדש כסליו ׃ מרעידים על הדבר · מתיראים מתייראים על הדבר מתיראים היו ממכשול עבירה זאת ׃ ומהגשמים · ומן הגשמים היורדים עליהם שם היו רעודים ועלובים ׃ תודה · וידוי ׃ והעת גשמים · שהגשמים יורדים עלינו ׃ והמלאכה · והרחקת עבירה זו אין אתה יכול לתקן כל כך במהירות ׃ לכל הקהל · עם כל הקהל ׃ ההושיב · אשר הושיב ׃ עד להשיב · עד אשר ישיבו חרונו של הקב״ה מעלינו ׃ עמדו על זאת · לקנתר על דבר זה ׃ עזרם · החזיקו ידיהם ׃ לדריוש · כמו לדרוש ׃ ויכלו בכל · והשלימו את תיקון המעשה מן האנשים אשר הושיבו נשים נכריות כי הוציאום לחדש הראשון עד יום אחד בניסן ׃ ידם · עצתם כמו הנה יד יואב בכל זאת ׃ על אשמתם · הודאת שגגה היתה ׃ ומבני אמר · כל אלו כהנים עד ומן הלוים וגו׳ ׃ ויש

אבן עזרא

כי אין לעמוד · פי׳ אין לנו ראוי לעמוד לפניך באשמתינו זאת ׃ בכה · על משקל מים מגבה ׃ יש מקוה · חסר ה״א התימה מן קויתי יי׳ קותה נפשי ׃ ועתה · והנולד מהם · כמו מהן ׃ בעצת אדני · לקרב ש׳ קהל יי׳ או להרחיק ולא מצאנו שהקריבו אחד מהם ואולי הוציאום שלא היו גיורות כרות המואביה וחכמינו ז״ל אמרו בגט הוא לכל דבר חוץ מן הנולד מן השפחה ומן הנכרית והוציאו האמות והבנים ׃ והחרדים במצות אלהינו · לבלתי התחתן בם יוציאו כסותיהם ׃ וכתורה יעשה · למי שאינו חרד כי נכרי יתנו להוציא ׃ ומהגשמים · ומרוב הגשמים מרעידים ׃ והמלאכה · מלאכת הבדל מן הנשים ׃ ההושיב · הה״א לידיעה והיא הנכנסת על העוברים והוא כטעם אשר ׃ עד לדבר הזה · כמו עד זה מדבר ופירו׳ פיר׳ יעמדו השרים בעבור הענין הזה ׃ ויבדלו עזרא הכהן אנשים · יחסר ו״ו והטעם ואנשים ׃ לדריוש · מלה זרה בעבור היו״ד והוא בן ארבע אותיות ומבנין הכבד הדגוש ובא בחולם על דרך יסור יסרני קוה קויתי ויברך ברוך והטעם לדרוש ׃ ויכלו בכל · הב׳ית במקום שנים והם ויכלו בכל באנשים הושיבו ׃ ויתנו ידם · רמז לתקיעת יד בשבועה או כתיבת היד כאדם שמוסר עצמו לאחר לעשות רצונו ושאלתו וכן נתנו יד מסרנו עצמנו להם ׃ ואשמים · תואר השם ופי׳ ונתנו יד האשמים להקריב איל צאן ואנחנו לא מצאנו עונש אשם לבועל נכרית ואולי עצת הראשו׳ היה לעשו׳ כן ׃

ואנשים ו׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן ט׳ ׃ ויאמרו ג׳ בטעם זרקא וסי׳ ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו ׃ ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים ׃ ויאמרו לי ונשארים אשר נשארו מן השבי ׃ וחסר ה׳ וסי׳ כלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר ׃ וכיאורים בתלים סימן כ״ג ובמשלי סימן כ״א ׃ על בני ישראל ז׳ דסמיכי בקרי׳ וסי׳ ושמו את שמי על בני ישראל ׃ והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על ׃ והיתה לו ולזרעו אחריו ברית ׃ ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו ׃ ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת

ובניה מרמות אלישיב׃ מתניה מתני ויעשו׃ ובני שמעי׃ ושלמיה ונתן ועדיה׃ מכנדבי ששי שרי׃ עזראל ושלמיהו שמריה׃ שלום אמריה יוסף׃ מבני נבו יעיאל מתתיה זבד זבינא ידו ויואל בניה׃ כל אלה נשאי נשים נכריות ויש מהם נשים וישימו בנים׃

ספר נחמיה

דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסלו שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה׃ ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלם׃ ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדלה ובחרפה וחומת ירושלם מפרצת ושעריה נצתו באש׃ ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל לפני אלהי השמים׃ ואמר אנא יהוה אלהי השמים האל הגדול והנורא שמר הברית וחסד לאהביו ולשמרי מצותיו׃ תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך אשר אנכי מתפלל לפניך היום יומם ולילה על בני ישראל עבדיך ומתודה על חטאות בני ישראל אשר חטאנו לך ואני ובית אבי חטאנו׃ חבל חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החקים ואת המשפטים אשר צוית את משה עבדך׃ זכר נא את הדבר אשר צוית את משה עבדך לאמר אתם תמעלו אני אפיץ אתכם בעמים׃ ושבתם אלי ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אם יהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצם והבואתים אל המקום אשר בחרתי לשכן את שמי שם׃ והם עבדיך ועמך אשר פדית בכחך הגדול ובידך החזקה׃ אנא אדני תהי נא אזנך קשבת אל תפלת עבדך ואל תפלת עבדיך החפצים ליראה את שמך והצליחה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני האיש הזה ואני הייתי משקה למלך׃

ב ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו׃ ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב ואירא הרבה מאד׃ ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש׃ ויאמר לי המלך על מה זה אתה מבקש ואתפלל אל אלהי השמים׃ ואמר למלך אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבתי ואבננה׃ ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב לפני המלך וישלחני ואתנה לו זמן׃

המזבח ׃ לבן יתנם עד עת יולדה ׃ תהי נא אזנך קשבת ועיניך פקוחות ׃ והביאותים כ׳ מל׳ בקריאה וסי׳ אל הר קדשי ושמחתים ׃ אל המקום אשר בחרתי ׃ זה כי אם רע לב חד מן ה׳ פסו׳ אית בהון ה׳ מלין מורדפין מן ב׳ ב׳ אתין וסימ׳ אל תירא כי גם זה לך בן ׃ נח את שם את חם ואת יפת ׃ על כן לא בא אל שלחן המלך ׃ כייד על כסיח מלחמה ׃ אינך חולה אין זה כי אם רע לב ׃ ויאמר לי ח׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן י״ג ומשלי סימן ד׳ ׃

אבן עזרא

ויש מהם נשים ׃ טעמו ויש מקצת מאלה שהיו להם נשים וכבר שמו בנים והטעם הולידו מהם בנים או וישימו בנים לפני ראשי האבות להתיעץ מה יעשה להם או יגרשום או אם יקריבום ׃ דברי נחמיה ׃ שנת עשרים ׃ למלכו ארתחשסתא שהוא דריוש ׃ ישבתי ואבכה ׃ ישבתי לארץ או ישבתי משומם ׃ קשבת ׃ תואר דבר על משקל עורת ׃ יומם ולילה ׃ דבק עם מתפלל והפירוש מתפלל היום ואתפלל יומם ולילה פעמים רבות על בני ישראל תשמע תפילתי או היום שלם ופירו׳ יומם ולילה כי היום עם הלילה יקרא יום ׃ חבול חבלנו ׃ מן מחבלים כרמים ופירושו שחתנו מצותיך ׃ אנא ׃ לשון פיוס ׃ ויהי ׃ ואשא את היין ׃ הכנין כוס היין ׃ ולא הייתי רע לפניו ׃ כי חפץ שרותי ׃ פניך רעים ׃ מענין די מרעע כל אלין והטעם שבורים כדרך החולה ׃ ואתפלל אל אלהי השמים ׃ וכבר התפללתי ׃ והשגל ׃ מן תשגלנה ונקראת כן המזומנת למטות המלך ׃ פחוות

רשי

ויש מהם נשים וישימו בנים ׃ ויש מקצתן שהיו להם נשים נכריות שנולדו להם מהם בנים והכל הוציאו הנשים והבנים ׃ דברי נחמיה וגו׳ ׃ מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה ׃ שנת עשרי׳ ׃ היא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא ובמסכת ראש השנה מפרשו שנת עשרים שנת עשרים לגזירה שוה מן הכתוב שנאמר למטה ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא וגו׳ ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן כשנא׳ כאן ויהי בחדש כסלו שנת עשרים וגו׳ הוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה כשנא׳ ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו׳ הוא ניסן שבאותה שנה ואיני יכול לפתור ולומ׳ שניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה שנ׳ ויהי בחדש ניסן וגו׳ היה קודם מעשה זה שנא׳ ויהי בחדש כסלו שנת עשרים וגו׳ ואין מוקדם ומאוחר בהם דבר זה איני יכול לפתור ולומר והפרשיות מוכיחות שסוף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונ׳ ׃ אחד מאחי ׃ אחד מחבירי ׃ ואשאלם על היהודים וגו׳ ׃ שאלתי להם על ענין פליטת היהודי׳ אשר נשארו בירושלם מן השבי של בבל ׃ הפליטה ׃ של שם שנגלו מגלות בבל ׃ ועל ירושלם ׃ ועל ענין העיר שאלתי אליהם ׃ ויאמרו לי ׃ השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחילה על ענין היהודים ואחר כך על ענין החומות והשערים ׃ הנשארים שם וגו׳ ׃ אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלם הם נתונים ברעה גדולה ובחרפה לפי שהאומות בוזזים ושוללים אותם ׃ וחומת ירושלם מפורצת ׃ וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש כקדמתן שישראל לא בנו חומת העיר ושעריה כי אם בניין בית המקדש לבדו ׃ כנתו׳ ׃ כמו כנותי ימים ׃ כמו ימים ׃ אנא ׃ לשון בקשה ותחנה ׃ קשבת ׃ כמו קושבת כי כאשר יאמר מאהב אוהב כן יאמר מן קשב קושב וקושבת ׃ חבול ׃ שם דבר ׃ לשון השחתה ואות׳ נקודת בחטף פתח ואיני יכול לפותרו בלשון פעול שאם כן היה לו לינקד חי״ת בקמץ גדול ׃ חבלנו ׃ לשון השחתה כמו חבולה לא עבדת וכן חברו מנחם ׃ אם יהיה נדחכם ׃ כענין שנאמר אם יהיה נדחך וגו׳ ׃ תהי נא אזנך קשבת ׃ בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו ׃ לעבדך היום וגו׳ ׃ כך היה מתפלל על עצמו ׃ לפני האיש הזה ׃ לפני המלך ׃ משקה ׃ כמו משקה למלך מצרים וזה שפרשתי למעלה כדברי רבותינו התרשתא הוא נחמיה ׃ לארתחשסתא ׃ הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך ׃ יין לפניו ׃ הביאו יין לפני המלך בחבר ׃ ואשא את היין ׃ ואני נשאתי את כוס היין ונתתיהו למלך וכן הוא המנהג שמביא יין בחבר המלך אינו נושאו ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושאו ונותנו למלך ׃ ולא הייתי רע לפניו ׃ והני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים ׃ ואתה אינך חולה ׃ והרי אין אתה חולה ׃ אין זה ׃ אין המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבך עלי להמיתני בסם המות בשתיית כוס זה ׃ ואירא הרבה מאד ׃ נתיראתי יותר על כך שלא יעליל עלי המלך עלילה ׃ מדוע לא יהיו פני רעים ׃ אשר ה[illegible] ירושלם שהיא בית קברות אבותי חרבה ׃ על מה אתה מבקש ׃ אי זה דבר תבקש ממני ואעשה לך ׃ ואתפלל ׃ ואמרתי לפני המלך בתפילתי כן יהי רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי ובקשתי ׃ אשר תשלחני ׃ שתתן לי רשות לעלות לירושלם ולבנותה ׃ ויאמר לי המלך ׃ בשעה שדבר אלי המלך היתה אשתו המלכה יושבת אצלו ׃ והשגל ׃ אשתו המלכה כענין שנאמר שגלתיה ולחנתיה שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אבל הפלגש כשיו ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים ׃ עד מתי יהיה מהלכך ׃ מתי תרצה שיהא מהלכך ומשבך ׃ ומתי תשוב ׃ ומתי דעתך לחזור ׃ וישלחני ׃ נתן לי רשות ללכת ׃ ואתנה לו זמן ׃ נתתי לו זמן לחזור ׃ אגרות

ואנשים ג' בקריאה וסימ' ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים. החדלתי את דשני. החדלתי את תירושי המשמח. כי נודע דוד. ויברח דוד הוא ואנשים אדומים: אל נתן בן עכבור. ואנשים צדיקים ישפטו. ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול. ויבא חנני אחד מאחי. ואקום לילה אני ואנשים מעט. חרבה ג' וסימ' טוב פת חרבה ושלוה בה. ויאמר למלך המלך לעולם יחיה. ואומר אליהם אתם רואים. וא' וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה: העמוני ה' מל' בליש' וסימ' ויעל נחש העמוני. ושל' אחריו ויאמר

ויאמר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחוות עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה: ואגרת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן לי עצים לקרות את שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר ולבית אשר אבוא אליו ויתן לי המלך כיד אלהי הטובה עלי: ואבוא אל פחוות עבר הנהר ואתנה להם את אגרות המלך וישלח עמי המלך שרי חיל ופרשים: וישמע סנבלט החרני וטוביה העבד העמני וירע להם רעה גדלה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל: ואבוא אל ירושלם ואהי שם ימים שלשה: ואקום לילה אני ואנשים מעט עמי ולא הגדתי לאדם מה אלהי נתן אל לבי לעשות לירושלם ובהמה אין עמי כי אם הבהמה אשר אני רכב בה: ואצאה בשער הגיא לילה ואל פני עין התנין ואל שער האשפת ואהי שבר בחומת ירושלם אשר הם פרוצים ושעריה אכלו באש: ואעבר אל שער העין ואל ברכת המלך ואין מקום לבהמה לעבר תחתי: ואהי עלה בנחל לילה ואהי שבר בחומה ואשוב ואבוא בשער הגיא ואשוב: והסגנים לא ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשה המלאכה עד כן לא הגדתי: ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר ירושלם חרבה ושעריה נצתו באש לכו ונבנה את חומת ירושלם ולא נהיה עוד חרפה: ואגיד להם את יד אלהי אשר היא טובה עלי ואף דברי המלך אשר אמר לי ויאמרו נקום ובנינו ויחזקו ידיהם לטובה: וישמע סנבלט החרני וטביה העבד העמוני וגשם הערבי וילעגו לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה הדבר הזה אשר אתם עשים העל המלך אתם מרדים: ואשיב אותם דבר ואומר להם אלהי השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם:

ג ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן המה קדשוהו ויעמידו דלתתיו ועד מגדל המאה קדשוהו עד מגדל חננאל: ועל ידו בנו אנשי יריחו ועל ידו בנה זכור בן אמרי: ואת שער הדגים בנו בני הסנאה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו מנעוליו ובריחיו: ועל ידם החזיק מרמות בן אוריה בן הקוץ ועל ידם החזיק משלם בן ברכיה בן משיזבאל ועל ידם החזיק צדוק בן בענא: ועל ידם החזיקו התקועים ואדיריהם לא הביאו צורם בעבדת אדניהם:

אליהם נחש לא יבא עמוני ומואבי. צלק העמוני דד"ה: וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דספרא: ועל ידו ח' דסמיכי וסי' ועל ידו בנו אנשי יריחו ב' בו. ועל ידו החזיק עזיאל בן חרהיה. צרפים ב' בו. ועל ידו החזיק חטוש בן חשבניה. שלום בן הלוחש שר חצי פלך. חשביה שר חצי פלך. ויחזק על ידו עזר בן ישוע: ואדיריהם ב' ומל' וסי' שלחו צעיריהם למים. ועל ידם החזיקו התקועים. וא' אדיריהם מחזיקים על אחיהם.

רשי

אגרות יתנו לי. סופריך על רשותך ודעתך חותמות בחותמך לפחות של עבר הנהר של בר ארץ ישראל: אשר יעבירוני. ויתיירוני לשלום: עד אשר אבא. לירושלם אשר במדינת יהודה: ואגרת אל אסף. ותשלח כתב אגרת אל אסף: שומר הפרדס. ממונה היה על היערים אשר למלך: לקרות. משקל חזק לעשות תקרות וקורות לשערי בירת הר הבית שהרי בית המקדש בנו בבנינו אבל שערי חומת הר הבית וחומת החצר אשר סביב בית המקדש לא בנו עדיין: ולחומת העיר. ולעשות קורות לחומת העיר: ולבית אשר אבא אליו. ולעשות בית אשר אשכב בו לצרכי: ויתן לי המלך. את כל אשר שאלתי ממנו: כיד. כפי ידו של הב"ה שהיתה טובה עלי להצליחני: ואתנה להם את אגרות המלך. למען יתיירוני לשלום: שרי חיל ופרשים. שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום: וישמע סנבלט וגו'. כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלם וירע בעיניהם כי היו צרי יהודה ובנימן: ואהי שם ימים שלשה. הייתי בירושלם ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים מעטים עמי ולא הגדתי לשום אדם את אשר נתן הקב"ה בלבי: ובהמה אין עמי. כי כל האנשים מעטים אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלא היו רוצים לרכוב על סוסיהם למען יהיו יוצאים מן העיר בצינעה בלא ידיעת אדם והם הלכו לסבור ולהפיל חומת העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטים ומסכימים בעצה אחת עם נחמיה לבנות חומות העיר. וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה: ואצאה בשער הגיא. יצאתי באותו שער בלילה עם האנשים אשר עמי ולנגד אותו מקום של עין התנין ולאותו שער האשפות שבחומת העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה לה.פילה ולפרוץ בה לפי שהיתה שרופה באש: אשר הם פרוצים. שהם אותם מקומות היו פרוצים והם פרצו בהם יותר: ואעבור אל שער העין. רציתי לעבור אל אותן מקומות שבחומת העיר ובאותן פרצות ואין מקום באותן פרצו' לעבור ביניהם רוכב על הבהמות שהיו פרצות קטנות: ואהי עולה. והייתי עולה מצד אחר בלילה והייתי סובב בחומה עם האנשים אשר עמי: ואשוב ואבא. וכאשר חזרתי באתי דרך שער הגיא: והסגנים. אשר בעיר לא היו יודעין להיכן הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי: עד כן. עד עתה: ואומר אליהם. למחר אמרתי להם: ולא נהיה עוד חרפה. שלא יהיו צריכו בוזזים ומוללים אותנו: כיד י' אלהי. אשר נתן לי ליתן והצלחה לפני המלך: לטובה. הכל נתכוונו לטובה לבנו חומת העיר ומגדליה: וילעיגו. כאשר שמעו הדבר שמועת בניין חומת העיר היו מלעיגו' עליכו: העל המלך. אם על המלך אתם מורדים לבנות חומ' העיר כדי למרוד בו: ולכם אין חלק. מה לכם בבניין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה: שער הצאן. כך שמו של שער: המה קדשוהו. לאותו שער בקדושת העיר: דלתותיו. של שער: ועד מגדל המאה. כך שמו של מגדל: ועל ידו. אצל ידו בסמוך לו של כל בונה ובונה שבנו אותו בניין של שער הצאן: בנו אנשי יריחו. שכך היה מנהגם הללו היו בוני' כאן בחומת העיר עד תשלום בנינכם המוטל עליהם והאחרים היו בונים סמוך לבניין הראשון וכך היה מנהגם אחר זה עד שנבנית כל החומה: ועל' כמו ועליו מטה מנשה בסמוך וכן פתרונו סמוך לבניין ידו והמקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהוא אומ' על ידו ופעמים שהוא אומר עליו ואחריו החזיק: ואת שער הדגים. כך שם השער: המה קרוהו. נתנו הקורות והתקרות על השער. קרוהו משקל חזק כמו מן קריה דוגמת המקרה במים עליותיו. והקוף של קרוהו איננה כהוגה ליבקד בחיריק בעניין זה מפני ר"ש של אחריה כמו ברך חרף עמהו וברכתיה והיתה לגוים וזרתים בארכות: מנעוליו. מסגריו ומנעוליו בלע"ז: החזיק. לבנות הבנין: התקועים. כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע: ואדיריהם. עשירים של תקוע: לא הביאו צוארם. לא קייעו בעבודתו של הקב"ה לבנות חומת העיר:

אבן עזרא

פחוות: שלש ופחות חסר למ"ד הפועל: לקרות. מן קורות בתינו: ולבית אשר אבא אליו. הוא בית המלך ופי' הבית שאכנס בו כי הבית הסמוך לחומת העיר הוא בית המקדש: רוכב בה. בעצמה: ואהי שובר. מן ויסבר להשגיח ולשון חכמינו ז"ל סברא והטעם הייתי חושב ומעיין בחומות: המפרוצים. על דרך מזה שבתם מלכם תדכאו עמי רק אכפי המסורת הפירוש לקצר המלות ולפרש המ"ם הפתוחה רמז לחומות הפתוחות ופרוצות הוא דרך דרש והדרך הראשון בעיני נכון: לעבור תחתי. הפוך הוא וכן הפירוש ואין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור: עד כן. פירוש עד עשותי כן לא הגדתי להם: ויחזקו ידיהם לטובה. בעבור הטובה הידועה שהמלך מטיב לי חזקו ידיהם ולכם: אין חלק וצדקה. איככם ראויים שתעשו צדקה בבנין ביתו שתהיו נזכרים לפניו: המה קדשוהו. שקדושה בלשונינו היא מעלה גדולה על כן נקראת קדושה וכן יקדימו את ביתו קדש: המה קרוהו. שמו קורותיו: ועל ידו. כענין איש על ידו לדגליהם כטעם בעבור וכן ובעבור יד הבונים החזיקו ידם פלוני ופלוני לבנות: ואדיריהם לא הביאו צוארם בעבודת אדניהם. האדון והשר הממונה עליהם ממשפחתם: הישנה

ואת

לכסא ו' וס' ותקעתיו יתד במקום נאמן · כי עשית משפטי ודיני · ועל ידם החזיק מלטיה הגבעוני · וידבר אתו טובות · נשבע יי לדוד · אם ישמרו בניך · סימן כל הרין עניגא אחריו הוא ר"פ במ"ב ואחריו וסימ' ואחריו החזיקו הכהנים · ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה · אחריו דכתיב אחרי וקרי אחריו ב' בעניגא וסימ' החזיק חנניה בן שלמיה · והחזיק מלכיה בן הצרפי · וחד בשמואל כתיב אחרו וקרי אחריו אלעזר בן דודו · ושארא אחריו כתיב וקרי · ויחזק ה' וסימ' ויקם יהונתן בן שאול · ויחזק חרש את צרף מחליק ·

ואת שער הישנה החזיקו יוידע בן פסח ומשלם בן בסודיה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו ומנעליו ובריחיו: ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני וידון המרנתי אנשי גבעון והמצפה לכסא פחת עבר הנהר: על ידו החזיק עזיאל בן חרהיה צורפים ועל ידו החזיק חנניה בן הרקחים ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה: ועל ידם החזיק רפיה בן חור שר חצי פלך ירושלם: ועל ידם החזיק ידיה בן חרומף ונגד ביתו ועל ידו החזיק חטוש בן חשבניה: מדה שנית החזיק מלכיה בן חרם וחשוב בן פחת מואב ואת מגדל התנורים: ועל ידו החזיק שלום בן הלוחש שר חצי פלך ירושלם הוא ובנותיו: את שער הגיא החזיק חנון וישבי זנוח המה בנוהו ויעמידו דלתתיו מנעליו ובריחיו ואלף אמה בחומה עד שער השפות: ואת שער האשפות החזיק מלכיה בן רכב שר פלך בית הכרם הוא יבננו ויעמיד דלתתיו מנעליו ובריחיו: ואת שער העין החזיק שלון בן כל חזה שר פלך המצפה הוא יבננו ויטללנו ויעמידו דלתתיו מנעליו ובריחיו ואת חומת ברכת השלח לגן המלך ועד המעלות היורדות מעיר דויד: אחריו החזיק נחמיה בן עזבוק שר חצי פלך בית צור עד נגד קברי דויד ועד הברכה העשויה ועד בית הגברים: אחריו החזיקו הלוים רחום בן בני על ידו החזיק חשביה שר חצי פלך קעילה לפלכו: אחריו החזיקו אחיהם בוי בן חנדד שר חצי פלך קעילה: ויחזק על ידו עזר בן ישוע שר המצפה מדה שנית מנגד עלת הנשק המקצע: אחריו החרה החזיק ברוך בן זבי מדה שנית מן המקצוע עד פתח בית אלישיב הכהן הגדול: אחריו החזיק מרמות בן אוריה בן הקוץ מדה שנית מפתח בית אלישיב ועד תכלית בית אלישיב: ואחריו החזיקו הכהנים אנשי הככר: אחריו החזיק בנימן וחשוב נגד ביתם אחריו החזיק עזריה בן מעשיה בן ענניה אצל ביתו: אחריו החזיק בנוי בן חנדד מדה שנית מבית עזריה עד המקצוע ועד הפנה: פלל בן אוזי מנגד המקצוע והמגדל היוצא מבית המלך העליון אשר לחצר המטרה אחריו פדיה בן פרעש: והנתינים היו ישבים בעפל עד נגד שער המים למזרח והמגדל היוצא: אחריו החזיקו התקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול היוצא ועד חומת העפל: מעל שער הסוסים החזיקו הכהנים איש לנגד ביתו: אחריו החזיק צדוק בן אמר נגד ביתו ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה שמר שער המזרח: אחרי החזיק חנניה בן שלמיה וחנון בן צלף הששי מדה שני אחריו החזיק משלם בן ברכיה נגד נשכתו: אחרי החזיק מלכיה בן הצרפי עד בית הנתינים והרכלים נגד שער המפקד ועד עלית הפנה: ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים: ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על היהודים:

חצי הספר בפסוקים

ט"ש · ויחזק על ידו עזר בן ישוע · ויחזק את המצדות · ויחזק ויבן את כל החומה · וכל דסמי' לאדכרא דכו' ויחזק · וט"ו ויחזק בקר' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן י"ז: תכלית ה' וסי' תכלית שנאה שנאתים · ולכל תכלית היא חוקר · אם עד תכלית שדי תמצא · עד תכלית אור עם חשך · ועד תכלית בית אלישיב · והרוכלים ג' וחס' וסי' הנתינים והרכלים · הצרפים והרכלים · וילינו הרכלים ובכרי כל:

אבן עזרא

הישנה · שם התאר והמתואר חסר: אנשי גבעון · חסר וי"ו והנכון ואנשי גבעון או מלטיה וידון אנשי גבעון והמצפה: לכסא פחת עבר הנהר · הנהר יתכן להיות לכסא שם אים והלמד היא המורה על העצם והטעם החזיקו לבנות לעצם כסא המכונה פחת עבר הנהר וכמוהו פחת מואב או לכסא שם מקום סמוך ואלת פחת עבר שם אים והטעם אלה הנזכרים החזיקו ידם לבנות עד לכסא פחת עבר הנהר והוא הנכון: ויעזבו ירושלם · מלשון חכמים מעזיבה ויש אומרים כי כן עזובתעזוב עמו: חצי פלך · כטעם מחוז ותרגום פלכת הכפית תלתא פלכין לנפת דור אחד לפלך דור חד: ונגד ביתו · חסר החזיק: בן הלוחש · יתכן להיות שם תואר בעבור הוא הרעת כי לא יכתב על שם עצם אדם: השפות כמו האשפות וכמשך האלף בקמצות הה"א: כל חוזה · שם אים: הוא יבננו · עתיד תחת עבר או פירוש החזיק פלוני שהוא יבננו: ויטללנו · מתרגום בצל קורתי בטלל טירותי: עלות הנשק · שם מקום כטעם קנה: החרה החזיק · מלשון חרון והטעם החרה אפו על עצמו על עכוב המלאכה והחזיק ידו במדה שנית והחרה פועל יוצא מבנין הכבד הנוסף וכן ויחר עלי אפו: בעפל · מגבר גבוה וכן עפל בת ציון ויעפילו ויגביהו ומלת אשר חסר מן הפסוק וכן הוא והנתינים אשר היו יושבים בעפל החזיקו עמהם: מדה שני · כמו שנית וכן אל בית הנשים שני: נגד נשכתו · כמו לשכתו זה אומר בכה וזה אומר בכו: ויהי · האמללים · חברו כי אומלל אני והם לשון כריתה ושברון הגוף מרוב סבל: היעזבו

רשי

ואת שער הישנה · כך שמה: לכסא פחת עבר הנהר · עבר הנהר כסא אחד בנו כדי לישבנו אותו פחת של עבר הנהר: צורפים · אותה משפחה היתה נקראת על שם אומנותם: ויעזבו את ירושלם · מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה: שר חצי פלך ירושלם · שר היה על חצי העם שבירושלם · פלך לשון דוכסות ומלכות: ונגד ביתו · כשל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר: מדה שנית · כאותה מדה אשר בנה חבירו שלמעלה גם הוא בנה כמותו · שנית מדה בבנין החומה אינו נופל לומר לשון מדה בבנין השערים לפי שאין להן כי אם בבנין חלק של חומה שלא מצינו בכל הפרשה בבנין השערי' לשון מדה: ואת מגדל התנורים · גם הוא בנה אותו מגדל ששמו כך כל המגדלים הללו שבפרשה היו בנויים בחומת העיר סביב: הוא ובנותיו · שלום ובנותיו החזיקו לבנות הבנין עד שער האשפות ושער האשפות לא היה בכלל: שר פלך המצפה · שר ודוכוס המצפה: הוא יבננו · הוא היה בונה אותו שער: ויטללנו · והוא היה מסכך אותו לשון מטללתא: ואת חומת ברכת השלח · שהיא נוטה לצד גן המלך: ועד המעלות · הם היו מכירים מקומות הללו: בית צור · שם מקום: לפלכו · מאותה שררה חצי פלך בנה בנין זה לפלכו כלף רנוסה כלומר יאמר מן מלך מלכו מן עבר עבדו כן יאמ' מן פלך פלכו שאות אחרונה על שם דבר מאותיות בגד כפת דגושות: אחיהם · הלוים: מנגד עלות הנשק · מנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורי' אל הנשק לפי פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחר בסמוך לחומה וכלי זין של נשק הגבורים היו נותנין שם כענין של' ערי מבצר והנשק: המקצוע · לקרן זוית של חומה: החרה · פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא על החזיק: מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו' · מנגד אותו בית בנה בביינו נגד ביתם שהיה שם בסמוך לחומה והנתינים היו יושבים בעופל · הנתינים היו יושבים באותו מחוז והיו בונים אותו מחוז שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים של צד המזרח: והמגדל היוצא · מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא ובולט מבפנים: איש לנגד ביתו · כל אחד היה בונה כנגד ביתו: וחנון בן צלף הששי · בנים הרבה היו לו לצלף וחנון הוא הששי: מדה השני · כמו שנית: נשכתו · כמו לשכתו לשכה אחת היתה לו שם בסמוך לחומה: בן הצורפי · איש הצורף ונקרא על שם אומנותו: ובין עליית הפנה לשער הצאן · תחלת הבנין התחילו לבנות שער הצאן שנ' ויבנו את שער הצאן וגו' כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה: לפני

שרופות ב׳ א׳ חס׳ וסימ׳ עריכם שרופת אש אדמתכם · היחיו את האבנים מערמות העפר ׃ מלפניך י׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים וירמיה סוף סימן ל״ח ׃ סימן לנהרדעי ולמערבא על עונם למדינחאי אל עונם · וסוראי אמרי ואל עונם ׃ ויהי לב חד מן י״ד פסוקי׳ בטעם דרגא ומירבא כפולה משמשים לטפחא וסימ׳ ויבא לו יין וישת · לבה תעשה כח לעבדיך · אשר לא צוה אותם · הלא טוב לנו שוב מצרימה · ויקרא להנכת בשמו · נעלם בן המלך אשר לא הגיד להדמלכים · אשר לא הגיד לה דדה · ויחנו אלה נכח

וַיֹּאמֶר לִפְנֵי אֶחָיו וְחֵיל שֹׁמְרוֹן וַיֹּאמֶר מָה הַיְּהוּדִים
הָאֲמֵלָלִים עֹשִׂים הֲיַעַזְבוּ לָהֶם הֲיִזְבָּחוּ הַיְכַלּוּ בַיּוֹם
הַיְחַיּוּ אֶת־הָאֲבָנִים מֵעֲרֵמוֹת הֶעָפָר וְהֵמָּה שְׂרוּפוֹת׃
וְטוֹבִיָּה הָעַמֹּנִי אֶצְלוֹ וַיֹּאמֶר גַּם אֲשֶׁר־הֵם בּוֹנִים
אִם־יַעֲלֶה שׁוּעָל וּפָרַץ חוֹמַת אַבְנֵיהֶם׃
שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ כִּי־הָיִינוּ בוּזָה וְהָשֵׁב
חֶרְפָּתָם אֶל־רֹאשָׁם וּתְנֵם לְבִזָּה בְּאֶרֶץ שִׁבְיָה׃ וְאַל־
תְּכַס עַל־עֲוֺנָם וְחַטָּאתָם מִלְּפָנֶיךָ אַל־תִּמָּחֶה כִּי
הִכְעִיסוּ לְנֶגֶד הַבּוֹנִים׃ וַנִּבְנֶה אֶת־הַחוֹמָה וַתִּקָּשֵׁר
כָּל־הַחוֹמָה עַד־חֶצְיָהּ וַיְהִי לֵב לָעָם לַעֲשׂוֹת׃

ד

וַיְהִי כַאֲשֶׁר שָׁמַע סַנְבַלַּט וְטוֹבִיָּה
וְהָעַרְבִים וְהָעַמֹּנִים וְהָאַשְׁדּוֹדִים כִּי־עָלְתָה אֲרוּכָה
לְחֹמוֹת יְרוּשָׁלִַם כִּי־הֵחֵלּוּ הַפְּרֻצִים לְהִסָּתֵם וַיִּחַר
לָהֶם מְאֹד׃ וַיִּקְשְׁרוּ כֻלָּם יַחְדָּו לָבוֹא לְהִלָּחֵם
בִּירוּשָׁלִָם וְלַעֲשׂוֹת לוֹ תּוֹעָה׃ וַנִּתְפַּלֵּל אֶל־אֱלֹהֵינוּ
וַנַּעֲמִיד מִשְׁמָר עֲלֵיהֶם יוֹמָם וָלַיְלָה מִפְּנֵיהֶם׃
וַיֹּאמֶר יְהוּדָה כָּשַׁל כֹּחַ הַסַּבָּל וְהֶעָפָר הַרְבֵּה וַאֲנַחְנוּ
לֹא נוּכַל לִבְנוֹת בַּחוֹמָה׃ וַיֹּאמְרוּ צָרֵינוּ לֹא יֵדְעוּ
וְלֹא יִרְאוּ עַד אֲשֶׁר־נָבוֹא אֶל־תּוֹכָם וַהֲרַגְנוּם
וְהִשְׁבַּתְנוּ אֶת־הַמְּלָאכָה׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּאוּ
הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים אֶצְלָם וַיֹּאמְרוּ לָנוּ עֶשֶׂר פְּעָמִים
מִכָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־תָּשׁוּבוּ עָלֵינוּ׃ וָאַעֲמִיד
מִתַּחְתִּיּוֹת לַמָּקוֹם מֵאַחֲרֵי לַחוֹמָה בַּצְּחִיחִים
וָאַעֲמִיד אֶת־הָעָם לְמִשְׁפָּחוֹת עִם־חַרְבֹתֵיהֶם
רָמְחֵיהֶם וְקַשְּׁתֹתֵיהֶם׃ וָאֵרֶא וָאָקוּם וָאֹמַר אֶל־
הַחֹרִים וְאֶל־הַסְּגָנִים וְאֶל־יֶתֶר הָעָם אַל־תִּירְאוּ
מִפְּנֵיהֶם אֶת־אֲדֹנָי הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא זְכֹרוּ וְהִלָּחֲמוּ עַל־
אֲחֵיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם נְשֵׁיכֶם וּבָתֵּיכֶם׃
וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אוֹיְבֵינוּ כִּי־נוֹדַע
לָנוּ וַיָּפֶר הָאֱלֹהִים אֶת־עֲצָתָם וַנָּשָׁב כֻּלָּנוּ אֶל־
הַחוֹמָה אִישׁ אֶל־מְלַאכְתּוֹ׃ וַיְהִי מִן־הַיּוֹם הַהוּא
חֲצִי נְעָרַי עֹשִׂים בַּמְּלָאכָה וְחֶצְיָם מַחֲזִיקִים
וְהָרְמָחִים הַמָּגִנִּים וְהַקְּשָׁתוֹת וְהַשִּׁרְיֹנִים וְהַשָּׂרִים
אַחֲרֵי כָּל־בֵּית יְהוּדָה׃ הַבּוֹנִים בַּחוֹמָה
וְהַנֹּשְׂאִים בַּסֶּבֶל עֹמְשִׂים בְּאַחַת יָדוֹ עֹשֶׂה בַמְּלָאכָה
וְאַחַת מַחֲזֶקֶת הַשָּׁלַח׃

אלה דמלכים · אני יי נעניתי לו כח · ינח לו אלהיו מסביב דיהושפט · הלוא זה אוד מוצל מאש · ודי לא ידע תהודען · ויהי ריב ומדון ישא · ויהי לב לעם לעשות ׃ ויהי ג׳ בטעם גרמי׳ בספרא וסימ׳ ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי · ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה · ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע ׃ ואמר אל החרים חד מן ה׳ פסוקים אל אל ואל על וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן׳ ועיין במסר׳ רבתא מ״ה דקשה לי אנ״י הצעיר המאסף כ״י אינם שוי״ם ע״ל אל ואל ע״ל כ״י יש מהם בווי״ן ויש מי שמונ״ח ד׳ בערך אל כס״ר ׃

רשי

לפני אחיו וחיל שומרון · לפני חביריו וחיל שמרון שהיו צרי יהודה ׃ האמללים · ענין חלשות ורפיון ׃ מה היהודים · מדוע היהודים כך הם עושים ׃ ויעזבו להם · וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם האומות לבנות ׃ היזבחו · אם יזבחו להם את זבחיהם תמיד כמו שהם סבורים ׃ היכלו ביום · אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר התחילו ביום אחד לומר שלא יניחום האומות לגמור את בנייכם ׃ היחיו · אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמתן להיות קשות וחזקות מן העפר ׃ והמה שרופות · והאבנים היו שרופות ונעשות עפר כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בניין החומה שהיו בונים מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלם ׃ מערמות · ענין חמרים ותלים ׃ וטוביה העמוני אצלו · טוביה היה אצלו של סנבלט ׃ ויאמר · וכך היה אומר ומלעיג ׃ גם אשר הם בונים · אף הבנין הזה אשר הם בונים ׃ אם יעלה שועל · על הבניין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו לומר שאין לבניין תקנה וכל מי שירצה יבוא ויפרוץ בו ׃ שמע אלהינו · כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפילה זאת ׃ בארץ שבים · שיגלו מעל אדמתן כאשר גלינו ׃ ואל תכס · כמו ואל תכסה דוגמת וסור אחר לא תגל · כמו לא תגלה ׃ כי הכעיסו · אשר הכעיסו נגד הבוני׳ להלעיגם ׃ ותקשר · כאשר נתקשרה החומה ונבנת עד חציה אז היה לב העם להוט ומסוך לעשות בבניין החומה ׃ כי עלתה ארוכה · שנבנתה החומה ארוכה ענין חובש ותרופה ׃ כי החלו הפרוצי׳ להסתם · אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוצי׳ עד עתה מאין חומה היו עתה נסתמי׳ בבניין החומה ׃ ולעשות לו תועה · לעשות לו בבניין החומה קלקול והשחתה תועה כמו ודבר על יי׳ תועה ׃ עליהם · על הבונים ׃ מפניהם · מפני האויבים ׃ ויאמר יהודה · כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה ׃ כשל כח הסבל · הסובלים ועומסים האבנים והעצים לבניין החומה נכשלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים ׃ והעפר הרבה · ועדיין יש טיט וחומר הרבה ליתן בבניין החומה לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים ׃ ויאמרו צרינו · כך היה נחמיה מספר והולך ׃ לא ידעו ולא יראו · כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יכירו ישראל בנו עד אשר נבא פתאום לתוכם ונהרוג אותם ובדבר זה נשבות ונבטל הבניין ׃ ויהי כאשר באו היהודים · ועתה כאספו הצרים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו בינותם בארצותם ואותם יהודים אשר נתחברו עמהם באו לפני החיל כדרך אנשי המלחמה לדבר אלינו ובענין הזה הערימו היהודים עם האויבים ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם וגו׳ ׃ ויאמרו לנו עשר פעמים · התרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להלחם באויבינו כי הם באים למלחמה וכך אמרו לנו מכל המקומו׳ וגו׳ מכל אותן המקומות שתהיו נפוצים שם בבניין החומה אנה ואנה תהיו זהירים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו עלינו ביחד להלחם בנו ׃ ואעמיד מתחתיות לחומה · כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושלם מאחרי לחומת העיר ׃ בצחיחים · משפחות ׃ מן העם · מגבורים שבהם עם כלי זיין שלהם להלחם באויבינו כאשר יבאו ׃ ואעמיד מתחתיות וגו׳ · ואעמיד את העם וגו׳ · מקרא זה דוגמת והיו המים אשר תקח מן היאור וגו׳ והיו לדם ביבשת כי הנה אויביך יי׳ כי הנה איביך יאבדו וגו׳ עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר וגו׳ לא לנו יי׳ לא לנו וגו׳ ׃ וארא ואקום · כאשר ראיתי אויבים באים קמתי לדבר אל החורים והסגנים לזרזם להלחם באויבינו ׃ על אחיכם · בשביל אחיכם ׃ כי נודע לנו הדבר · אשר באו להלחם בנו ׃ ונשב כלנו׳ חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבניין החומה ׃ ויהי מן היום ההוא · ומאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבניין החומה ומחצה הגבורים היו מזויינים בכלי זיינם לשמור אחיהם העושים במלאכה ׃ והרמחים · וי״ו יתירה כמו וי״ו של וחיה וענה ׃ והשרים · היו מחוברים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה ׃ הבונים בחומה וגו׳ · אותן שהיו בונים ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זין ׃ השלח · כליקרב · כמו תעבור בשלח ובן חברו מנחם ׃ והבונים

אבן עזרא

היעזבו · כראשון ענין תעזיבה ׃ היזבחו · כמו לזבח חנכת הבית והטעם היקריבו זבח חנכת הבית ׃ היכלו · הישלימו בנינם ביום הידוע שהם מסעדים להשלים · היחיו את האבנים · כי האבן השרופה כמת היא נחשבת ׃ בוזה · שם דבר על משקל נומה פותה והטעם לבזיון ׃ לבזה · תן להם בזוי ׃ ותקשר · כי הפרוצים נסתמו ׃ עלתה ארוכה · בעבור אריכות הימים ׃ ולעשות לו תועה · לנחמיה או לעם ירושלם ותועה שם דבר על משקל עולה סוחה ופי׳ תועה כי העומד בצרה כתועה שאינו יודע מה יעשה ׃ ונעמיד משמר עליהם · בעבורם ׃ ויהי · ויאמרו לנו · הגידו לנו עשר פעמים כי מכל המקומות אשר תשובו לעת הערב מלבבות משם חפצים לבא עלינו מתחתיות למקום הידוע שסביב משם הבונים בערב ׃ בצחיחים · כמו צחיח סלע ׃ ויהי מן היום ההוא · והרמחים · הוי״ו נוסף או הוא הפוך והנכון מחזיקים המגנים והרמחים או טעמו והרמחים בידם ׃ אום

ויש ו' ר"פ וסי' ויש אשר יהיה הענן מערב. ויש תקוה לאחריתך. ויש אשר אמרים בנינו ובנתינו. ויש אשר אמרים שדותינו. ויש אשר אמרים לוינו כסף. והנה אנחנו ג' וס' מאלמים אלומים. והנה אנחנו בקדש. והנה אנחנו כבשים את בנינו. נושים ג' ובעניין וסי' וימלך לבי עלי לאמר. וגם אני אחי ונערי נשים. השיבו נא להם כהיום. ואמר ד' כתי' ויאמר וקרי' ואמר וסי' ויאמ' אלי מה אתה רואה דזכריה דמנורת זהב תנינא דפסוק. ויאמ' לי מי אתה ויאמ' אלי עמלקי. ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עושים

והבונים איש חרבו אסורים על מתניו ובונים והתוקע בשופר אצלי: ואמר אל החרים ואל הסגנים ואל יתר העם המלאכה הרבה ורחבה ואנחנו נפרדים על החומה רחוקים איש מאחיו: במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תקבצו אלינו אלהינו ילחם לנו: ואנחנו עשים במלאכה וחציים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים: גם בעת ההיא אמרתי לעם איש ונערו ילינו בתוך ירושלם והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה: ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פשטים בגדינו איש שלחו המים:

ח

ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים: ויש אשר אמרים בנינו ובנתינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה: ויש אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב: ויש אשר אמרים לוינו כסף למדת המלך שדתינו וכרמינו: ועתה כבשר אחינו בשרנו כבניהם בנינו והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנתינו לעבדים ויש מבנתינו נכבשות ואין לאל ידנו ושדתינו וכרמינו לאחרים: ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם ואת הדברים האלה: וימלך לבי עלי ואריבה את החרים ואת הסגנים ואמרה להם משא איש באחיו אתם נשאים ואתן עליהם קהלה גדולה: ואמרה להם אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו וגם אתם תמכרו את אחיכם ונמכרו לנו ויחרישו ולא מצאו דבר: ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עשים הלוא ביראת אלהינו תלכו מחרפת הגוים אויבינו: וגם אני אחי ונערי נשים בהם כסף ודגן נעזבה נא את המשא הזה: השיבו נא להם כהיום שדתיהם כרמיהם זיתיהם ובתיהם ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נשים בהם: ויאמרו נשיב ומהם לא נבקש כן נעשה כאשר אתה אומר ואקרא את הכהנים ואשביעם לעשות כדבר הזה: גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק ויאמרו כל הקהל אמן ויהללו את יהוה ויעש העם כדבר הזה:

הלא ביראת. ויאמ' להם לא יפתחו שערי ירושלם. ויהללו ד' בקריאהוס' ויראו אתה שרי פרעה ויהללו. ויהללו את אלהיהם דשמשון. עד לשבחא. גם חצני נערתי ואמרה:

אבן עזרא

איש שלחו. חרבו ורצה לומר כי אנחנו פושטים בגדיהם וגם כליהם אנחנו מניחים כי בלכתם אל המשתה בלילה כליהם בידם ויש אומרים שהוא מן התרגום והפשיט ויפשט וטעם שלחו הפשטתו וכן הפירוש אין אנחנו מפשיטים בגדינו זולתי איש שצריך הרחיצה והטהרה הוא לבדו היה פושט בגדיו וזהו שלחו המים וזה נכון מאד: משמר. מלאכה. חסר למ"ד השירות והנכון למשמר למלאכה: ותהי צעקת העם. הם העניים שהיו צועקים על אחיהם העשירים. יש אומרים בנינו ובנותינו רבים ונקחה דגן מאשר נמצא ונאכל ונחיה כי אין אחינו מעניקים אותנו: ויש ערבים. משימין בערבון ונקחה דגן מאחינו ברעב: ויש. למדת המלך. בעבור המס שצוה המלך לתת לנו לוינו כסף על שדותינו וכרמינו: כבשר אחינו בשרינו. אף על פי שאנו לוין מהם כי הכתוב אמר לא תהיה לו כנושה והם כובשין בנותינו בחזקה: וימלך. תרגום ואיעבך אימלכיכך: כדי בנו. כאשר בנו ודי לנו: ונמכרו לנו. פי' ואחר שהם נמכרו לנו תמכרו אותם לגוים לא טוב הדבר: ביראת אלהינו. בעבור יראתו: תלכו מחרפת הגוים. והטעם לא תשמעו חרפתם וזהו בשנת השמטה על כן צעקו העם והעד המספר למטה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים מדריוש המדי שנה ומכרש ג' שנים וארבע' לאחשורוש הרי מ"ד וג' שנים. ולשון משא הקשור בבית הוא כמלוה: ומאת הכסף. ומי שהלוה מאה משקלי כסף או דגן ותירוש ויצהר לא תבקשו מהם והפסוק האחר מפרש זה באמרו נשיב ומהם לא נבקש: ואשביעם. על ידי הכהנים כי הם המשביעים כענין והשביע הכהן את האשה על כן קראם: ומהם לא נבקש. פירושו ומהם לא נבקש הממון: חצני. זרועי או כנף הכסות יקרא חוצן: נערתי. מן וינער יי' את מצרים: מביתו. מבנו: ויהללו את יי'. ששם בלבם לעשות כן: פחס

רשי

והבונים. כיצד הם בונים שהיו כלם חגורי' איש חרבו על מתניו ובונים: אצלי. הוא היה תדיר אצלי: הרבה. היא גדולה: ילחם לנו. ילחם בעדינו: איש ונערו. כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו: ילינו בתוך ירושלם. ובלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה נמצא שלא היו ישנים כלום: אין אנו פושטי' בגדינו. תמיד היינו זריזים במשמר: איש שלחו המים. מוסב על אין שלמעלה כמו יצא עתק מפיכם אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחוץ אותם במים וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטי' שלחו הפשטתו כמו ופשט את בגדיו דמתורגם ושלח: ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה. דלת העם העניים היו צועקים מאד: אל אחיהם היהודים. בשביל אחיהם היהודים עשירים: ויש אשר אומרים. נותן טעם לדבריו למה היו צועקים יש מהם בדלת העם שהיו אומרי' אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה כך היו צועקים על היהודי' עשירים שלא היו רוצים לפרנס': ויש אשר אומרי' שדותינו וגו'. ויש מהם בעניים שהיו מתאוננים ואומ' שדות וכרמים ובתים נתן לאוצרי' בערבון ומשכון ליקח דגן למזונותינו: ברעב. אחרי שאין מוותרים לנו העשירי' מנכסיהם לפרנסתינו: ויש אשר אומרים לוינו כסף. ויש מהם אשר אומרים כבר לוינו כסף מאחרים על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ועכשיו אין לנו כלום לצורך פרנסתינו: למדת המלך. למס המלך כמו מנדה בלו והלך: ועתה כבשר אחינו בשרינו. ועכשיו אנו חשובים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים: כבניהם בנינו. כבניהם שהם חשובים ומיוחסים כמו כן מיוחסים בנינו: והנה אנחנו כובשים. ועתה יש לנו להיות כובשים ונותנים בנינו ובנותינו לאחרים על עסק מזונותינו: ויש מבנותינו נכבשות. וכבר יש קצת מבנותינו שהן נכבשות לאחרים לעבדות: ואין לאל ידינו. ואין כח בידינו לפדותם: ושדותינו וכרמינו לאחרים. אף שדות וכרמים מסרנו ביד אחרים לפרנסתינו ומה נאכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס: וימלך. ויועץ לבי בעצמי: ואריבה. נתוכחתי על החורים והסגנים שהם העשירים: משא איש באחיו אתם נושאים. מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש מהם בניהם ובנותיהם ושדותיהם וכרמיהם ובתיהם: ואתן עליהם קהלה גדולה. הקהלתי ואספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לביישם: ואמרה להם. וכן אמרתי להם אנחנו קנינו כבר את אחינו היהודים אשר נשבו מיד הגוים שהיו נמכרים להם: כדי בנו. באותו די ממון שבידינו: וגם אתם. ואף אתם תמכרו לגוים את אחיכם הנכבשים תחת ידיכם לעבדים: ונמכרו לנו. והמעשה יבא לידי כך שיהיו מכורים לנו מיד הגוים: לא טוב הדבר. רע הדבר בפני הקב"ה: ויחרישו. שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב: מחרפת. מפני חרפת הגוים שהם אויבינו: וגם אני אחי ונערי. אף אני וחבירי נושים בהם ממון ואנחנו נעזוב ונמחול להם כל ההלואות הללו נושים כמו והנושה בא לקחת: השיבו נא. ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל חובותיהם: ומאת הכסף. ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם הדגן והתירוש וגו': ויאמרו נשיב. והם אמרו להשיב ולמחול הכל: לעשות כדבר הזה. שיהיו מוחלים גם הם: גם חצני נערתי. אף אני בגדי חצני נערתי חצני כמו והביאו בניך בחצן נערתי איסקרוליר בלע"ז כמו התנערי מעפר: ככה ינער. ככה ינער הקב"ה מן העולם ומנכסיהם כל אותם שלא יהו מוחלין חובותיהם: נעור ורק. בלא נכסים: אשר צוה אותי. המלך: פחס

ריין ז' וסימ' ומלכי צדק מלך שלם · וגם תבן גם מספוא יש דפילגש בגבעה · והיה כנור ונבל ותוף וחליל · ויחזק את המצודות דד"ה · לאמתם יאמרו איה דגן · לחם חמודו לא
אכלתי ובשר · והפחות הראשונים אשר לפני : להרבה ג' וסימ' ובכל עיר ועיר · ואשר היה נעשה ליום אחד · הלא הכושים והלובים : ולא נותר ה' בקריאה וסימ' ולא נותר

גַּם מִיּוֹם אֲשֶׁר־צִוָּה אֹתִי לִהְיוֹת פֶּחָם בְּאֶרֶץ יְהוּדָה
מִשְּׁנַת עֶשְׂרִים וְעַד שְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם
לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ שָׁנִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲנִי
וְאַחַי לֶחֶם הַפֶּחָה לֹא אָכַלְתִּי׃ וְהַפַּחוֹת הָרִאשֹׁנִים
אֲשֶׁר־לְפָנַי הִכְבִּידוּ עַל־הָעָם וַיִּקְחוּ מֵהֶם בְּלֶחֶם
וָיַיִן אַחַר כֶּסֶף־שְׁקָלִים אַרְבָּעִים גַּם נַעֲרֵיהֶם שָׁלְטוּ
עַל־הָעָם וַאֲנִי לֹא־עָשִׂיתִי כֵן מִפְּנֵי יִרְאַת אֱלֹהִים׃
וְגַם בִּמְלֶאכֶת הַחוֹמָה הַזֹּאת הֶחֱזַקְתִּי וְשָׂדֶה לֹא
קָנִינוּ וְכָל־נְעָרַי קְבוּצִים שָׁם עַל־הַמְּלָאכָה׃
וְהַיְּהוּדִים וְהַסְּגָנִים מֵאָה וַחֲמִשִּׁים אִישׁ וְהַבָּאִים
אֵלֵינוּ מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־סְבִיבֹתֵינוּ עַל־שֻׁלְחָנִי׃
וַאֲשֶׁר הָיָה נַעֲשֶׂה לְיוֹם אֶחָד שׁוֹר אֶחָד צֹאן שֵׁשׁ־
בְּרֻרוֹת וְצִפֳּרִים נַעֲשׂוּ־לִי וּבֵין עֲשֶׂרֶת יָמִים בְּכָל־
יַיִן לְהַרְבֵּה וְעִם־זֶה לֶחֶם הַפֶּחָה לֹא בִקַּשְׁתִּי כִּי־
כָבְדָה הָעֲבֹדָה עַל־הָעָם הַזֶּה׃ זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי
לְטוֹבָה כֹּל אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עַל־הָעָם הַזֶּה׃

וַיְהִי כַאֲשֶׁר נִשְׁמַע לְסַנְבַלַּט
וְטוֹבִיָּה וּלְגֶשֶׁם הָעַרְבִי וּלְיֶתֶר אֹיְבֵינוּ כִּי בָנִיתִי
אֶת־הַחוֹמָה וְלֹא־נוֹתַר בָּהּ פָּרֶץ גַּם עַד־הָעֵת הַהִיא
דְּלָתוֹת לֹא־הֶעֱמַדְתִּי בַשְּׁעָרִים׃ וַיִּשְׁלַח סַנְבַלַּט
וְגֶשֶׁם אֵלַי לֵאמֹר לְכָה וְנִוָּעֲדָה יַחְדָּו בַּכְּפִירִים
בְּבִקְעַת אוֹנוֹ וְהֵמָּה חֹשְׁבִים לַעֲשׂוֹת לִי רָעָה׃

וָאֶשְׁלְחָה עֲלֵיהֶם מַלְאָכִים לֵאמֹר מְלָאכָה גְדוֹלָה
אֲנִי עֹשֶׂה וְלֹא אוּכַל לָרֶדֶת לָמָּה תִשְׁבַּת הַמְּלָאכָה
כַּאֲשֶׁר אַרְפֶּהָ וְיָרַדְתִּי אֲלֵיכֶם׃ וַיִּשְׁלְחוּ אֵלַי
כַּדָּבָר הַזֶּה אַרְבַּע פְּעָמִים וָאָשִׁיב אוֹתָם כַּדָּבָר הַזֶּה׃
וַיִּשְׁלַח אֵלַי סַנְבַלַּט כַּדָּבָר הַזֶּה פַּעַם חֲמִישִׁית
אֶת־נַעֲרוֹ וְאִגֶּרֶת פְּתוּחָה בְּיָדוֹ׃ כָּתוּב בָּהּ בַּגּוֹיִם
נִשְׁמָע וְגַשְׁמוּ אֹמֵר אַתָּה וְהַיְּהוּדִים חֹשְׁבִים לִמְרוֹד
עַל־כֵּן אַתָּה בוֹנֶה הַחוֹמָה וְאַתָּה הֹוֶה לָהֶם לְמֶלֶךְ
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וְגַם־נְבִיאִים הֶעֱמַדְתָּ לִקְרֹא
עָלֶיךָ בִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר מֶלֶךְ בִּיהוּדָה וְעַתָּה יִשָּׁמַע
לַמֶּלֶךְ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְעַתָּה לְכָה וְנִוָּעֲצָה יַחְדָּו׃
וָאֶשְׁלְחָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא נִהְיָה כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר אַתָּה אוֹמֵר כִּי מִלִּבְּךָ אַתָּה בוֹדָאם׃ כִּי כֻלָּם
מְיָרְאִים אוֹתָנוּ לֵאמֹר יִרְפּוּ יְדֵיהֶם מִן־הַמְּלָאכָה
וְלֹא תֵעָשֶׂה וְעַתָּה חַזֵּק אֶת־יָדָי׃ וַאֲנִי־בָאתִי
בֵּית שְׁמַעְיָה בֶּן־דְּלָיָה בֶן־מְהֵיטַבְאֵל וְהוּא עָצוּר
וַיֹּאמֶר נִוָּעֵד אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים אֶל־תּוֹךְ הַהֵיכָל
וְנִסְגְּרָה דַּלְתוֹת הַהֵיכָל כִּי בָּאִים לְהָרְגֶךָ וְלַיְלָה
בָּאִים לְהָרְגֶךָ׃ וָאֹמְרָה הַאִישׁ כָּמוֹנִי יִבְרָח
וּמִי כָמוֹנִי אֲשֶׁר־יָבוֹא אֶל־הַהֵיכָל וָחָי לֹא אָבוֹא׃
וָאַכִּירָה וְהִנֵּה לֹא־אֱלֹהִים שְׁלָחוֹ כִּי הַנְּבוּאָה
דִּבֶּר עָלַי וְטוֹבִיָּה וְסַנְבַלַּט שְׂכָרוֹ׃

כל ירק בעץ וכעשב השדה · ולא נותר מהם איש כי אם כלב · ולא נותר מהם אחד · ולא נותר בו ובכל האנשים · ולא נותר בה פרץ : פתוחה ה' בקריאה וסימ' ויעזבו את
העיר פתוחה · ואטרת חרב חרב פתוחה · ואגרת פתוחה בידו :

רשי

פחם · כמו פחה · שלטון דוגמ' ריקם שהוא כמו ריקה : משנת עשרי' למלך דריוש
כי אז עלה מבבל שנאמר ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו' : שנים שתים עשרה ·
שהם שתים עשרה שנה : אני ואחי · אני וחברי אשר באו עמי : לחם הפחה לא
אכלתי · לחם שהוא ראוי למאכל הפחה שהעם נותנין אותו אל הפחה מן המס :
הכבידו על העם : הכבידו מס על העם : ויקחו · והיו לוקחים מהם בשביל המס
לחם ויין אחר נתינת ארבעים משקלים של כסף וכך היו רגילים בכל שנה : גם
נעריהם · של פחות : החומה · חומת העיר : החזקתי · העסקתי לעסוק בה
תדיר : ושדה לא קנינו · ובשדות של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו אני
ובני סיעתי על עסק דוחקן שהיו עוסקין בבנין החומה · אבל הייתי נותן להם ממון
כדי לבנות הבנין : על המלאכה · לבנות תדיר : מאה וחמשים איש · היו אוכלים
על שלחני לבד הגרים הבאים אלינו מן הגוים שאף הם היו אוכלים על שלחני :
ואשר היה נעשה · ובכל יום ויום היו אוכלים על שלחני שור אחד ושש צאן וצפרים
הרבה : ברורות · פתרונו לפי ענינו שש צאן שמנות כענין שנאמר חמש צאן
עשויות : נעשו לי · לשון תקון כמו ובן הבקר אשר עשה : ובין עשרת ימים · ובכל
יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעור כפוק של עשרת ימים : ועם זה · ובשביל
כל מעשה זה שהייתי מוציא הוצאו' כל כך : לחם · של מס הראוי לפחה לא בקשתי
ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבודת בנין החומה עליהם : ולא נותר בה ·
בחומת העיר : דלתות לא העמדתי · שלא נעשו דלתות בשערי העיר : בכפירים ·
שם מקום הוא : אשר בבקעת אונו · כך שם הבקעה : והמה חושבים · עלי
הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם : מלאכה גדולה אני עושה · מבנייני
העפר : למה תשבות · למה תהיה המלאכה בטלה : כאשר ארפה · ידי מן הבנין : וירדתי אליכם · לדבר ולהועד עליכם : את נערו · על ידי נערו : ואגרת פתוחה
בידו · כתב אגרת שלא לי על ידו : כתוב בה · באותה אגרת : בגוים נשמע · שנודע לכל הגוים שאתה וכל היהודים חושבים למרוד : וגשמו אומר · גשמו הוא גשם הערבי
ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוני אומר : כדברים האלה · מוסב על כתוב זה ומקרא מסורס הוא והרי הוא כאילו נאמר כתוב בה כדברים האלה בגוים
נשמע וגו' : וגם נביאים וגו' · עד ונועצה יחדיו היה כתוב באגרת : נביאים · בעלי לשון · כמו בורא ניב שפתים : לאמר · שאומרים יש מלך ביהודה : ועתה ישמע למלך · אחרי
שנקראת מלך ישמע למלך כדברים האלה : כי מלבך · הרי כי במקום אלא : בודם · קונטרבנט"אלם בלע"ז כמו אשר בדה מלבו : כי כלם · כי כל הגוים : מיראים אותנו · מתיראים
ממנו וכך הם אומרים ירפו ידיהם וגו' : ועתה חזק את ידי · לסייעני בבניין החומה · והוא עצור · שמכאו בביתו : ויאמר נועד · אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שחד מן
סנבלט וחביריו להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה : כי באים להרגך · שהרי יבאו להרגך סנבלט וחביריו : ולילה יבאו · ועל כן הזהירו ליכנס בהיכל ולסגור
הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים : האיש כמוני יברח · בתמיה · אם איש
כמוני יברח ליכנס בהיכל : לא אבא · לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב"ה שלא יבא ויכנס זר בהיכלו : ואכירה · הכרתי בדבריו שלא שלחו
הקב"ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה : כי הנבואה דבר עלי · שהרי הוא דבר דברים הללו עלי בשם נבואה : שכרו · כל אחד ואחד מהם שכרו ונתנו
לו שכר להפחידני ולבטל בניין החומה : למען

אבן עזרא

פחם · המ"ם נוסף ופחה ופחם כאמנה ואמנם או המ"ם סימן הרבים והטעם פחה
שלהם והוא הנכון רק הראוי פחתם : לחם הפחה · הראוי לפחה : הכבידו · חסר עול
או משא : בלחם ויין אחרי · הראוי במאכל או' היו לוקחי' מהם שקלי' ארבעי' : ושדה
לא קנינו · הכנים אחיו עמו הנזכרים למעלה באמרו אני ואחי : ואשר היה נעשה
עבר מבנין נפעל והוא חסר וי"ו והטעם ונעשה ופי' תקון כמו וימהר לעשות אותו :
ובין עשרת ימים · למדנו מזה כי יום אחד בין עשרת ימים היתה נעשת סעוד' הזאת
והיה מוציא בכל יין להיות הרבה בלא חסרון : ועם כל זה לחם הפחה לא בקשתי
כי הבשר והיין הרבה רק הלחם מעט ולא כראוי לפחה בעבור הרעב לא בקשתי מן
העם כשרים הראשונים לתת לי : על העם · כמו אל העם : בכפירים · באחד
מהם וכן ויקבר בערי גלעד : ואגרת פתוחה בידו · פי' פרושה כענין ויפרשהו
חזקיהו לפני יי' : וגשמו אומר · הוא גשם הערבי והוי"ו נוסף כיתר יתרו : ואתה
הוה · חפץ שתהיה להם למלך : כדברים האלה · פי' דבר שלא אלי או פי'
כדברים האלה שמעתי : אתה בודאם · מכזב כמו בדיך מתים יחרישו בחדש אשר
בדה מלבו ובלשון חכמינו ז"ל בדאי : כי כולם · כטעם כולכם וכן כלם תשובו ובאו
נא ופי' כלכם מפחדים אותנו כדי שלא תעשה המלאכה : ועתה חזק את ידי ·
לסנבלט הוא אומר על דרך פיוס : והוא עצור · לפני הבורא לעבדו כעוצר עצמו
מהכלה והעצור בתענית כדרך האדומי שהיה נעצר : כמוני · הראשון שבח
והשני לשון גנות : כי הנבואה · שם דבר והטעם הנבואה מלבו דבר עלי שמעיה :
שכרו יו"ד סנבלט תח' או : שכרו · שם דבר וטעמו הנז' נתנו שכרו והראשון קרוב :

בלשן ב׳ וסימ׳ אשר באו עם זרובבל. הבאי׳ עם זרובבל ישוע וגו׳ : בענה כולהון כתי׳ ה׳ כמ״ג כתיב א׳ וסימני׳ בענא בן אחילוד. בענא בן חושי. ועל ידם החזיק צדוק בן בענא : סימן כל הדין ענינא ר״פ בני עד אנשי בית לחם ומן אנשי בית לחם עד בני עילם ר״פ אנשי : זכי ב׳ זקף קמץ וסימ׳ בני זכי שבע מאות וששים. וחבירו : בגוי ב׳ זקף קמץ וסי׳ בני בגוי אלפים חמשים וששה. בני בגוי אלפים ששים ושבעה : לחזקיה ב׳ וסי׳ בני אטר לחזקיה תנינא. וילכדוה מקצה שלש שנים. וב׳ ליחזקיהו עשר וכבוד. וב׳ יחזקיה

למען שכור הוא למען אירא ואעשה כן וחטאתי והיה להם לשם רע למען יחרפוני : זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט כמעשיו אלה וגם לנועדיה הנביאה וליתר הנביאים אשר היו מיראים אותי : ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול לחמשים ושנים יום : ויהי כאשר שמעו כל אויבינו ויראו כל הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד בעיניהם וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה הזאת : גם בימים ההם מרבים חרי יהודה אגרתיהם הולכות על טוביה ואשר לטוביה באות אליהם : כי רבים ביהודה בעלי שבועה לו כי חתן הוא לשכניה בן ארח ויהוחנן בנו לקח את בת משלם בן ברכיה : גם טובתיו היו אמרים לפני ודברי היו מוציאים לו אגרות שלח טוביה ליראני : ז ויהי כאשר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות ויפקדו השוערים והמשררים והלוים : ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלם כי הוא כאיש אמת וירא את האלהים מרבים : ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש ועד הם עמדים יגיפו הדלתות ואחזו והעמיד משמרות ישבי ירושלם איש במשמרו ואיש נגד ביתו : והעיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים : ויתן אלהי אל לבי ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו : אלה בני המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל וישובו לירושלם וליהודה איש לעירו : הבאים עם זרבבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי בלשן מספרת בגוי נחום בענה מספר אנשי עם ישראל : בני פרעש אלפים מאה ושבעים ושנים : בני שפטיה שלש מאות שבעים ושנים : בני ארח שש מאות חמשים ושנים : בני פחת מואב לבני ישוע ויואב אלפים ושמנה מאות שמנה עשר : בני עילם אלף מאתים חמשים וארבעה : בני זתוא שמנה מאות ארבעים וחמשה : בני זכי שבע מאות וששים : בני בנוי שש מאות ארבעים ושמנה : בני בבי שש מאות עשרים ושמנה : בני עזגד אלפים שלש מאות עשרים ושנים : בני אדניקם שש מאות ששים ושבעה : בני בגוי אלפים ששים ושבעה : בני עדין

דבר יי׳ אשר היה אל הושע. אשר היה אל מיכה. ואינון ג׳ זוגין מן ב״ב בחד לישן : סימן כל קריאה קרית יערים בב״ב קרית ערים וסי׳ וצלע האלף היבוסי הוא קרית ערים : בני קרית ערים כפירה ובארות קדמאה :

אבן עזרא

למען שכור. הוא דבר למען והטעם כי הנבואה דבר למען שהיה שכור : למען אירא ואעשה כן. שאבוא בהיכל : וחטאתי. לשם. להם לשם רע. עלי שסגרתי הדלתות : יחרפוני. שפחדתי מהם ונחבאתי : וגם לנועדיה הנביאה. הסכמת המפרשים שהוא שמעיה בן דליה וקראו כן בעבור שאמר נועד אל בית האלהים ומלת הנביאה באה על דרך תיבת נועדיה שהיא כטעם נקבה ברבור ואיננה על דרך הענין כטעם אמרה קהלת ולאמר כי נועדיה היתה אשה התנבאה עליו שקר הוא הקרוב וסרו כל הטענות ומלת וגם לנועדיה לרבות על שמעיה וזה הנכון : לחמשים ושנים יום. שאלה שנבלט האגרת : ויפלו מאד בעיניהם. כשפלים ונופלים ממעלתם ואין להם תקומה לפניהם : אגרות שלח. דבק עם ודברי היו מוציאים והטע׳ מה שדברתי להם שאגר׳ שלח טוביה ליראני היו מוציאים ומודיעים לו שכך ספרתי להם : כאיש אמת. הכ״ף לאמתת הדבר : ועד הם עומדים יגיפו הדלתות ואחזו. הכתוב בלשונו פעם ידבר עם הנמצא כאילו נעלם ממנו כענין יסקני מנשיקות פיהו : והם עומדים. רמז לחנני וחנניה והטעם בעוד שהם עומדים בשערים הזהירם שיגיפו השערים סגרו הדלתות לפניהם ואמר להם אתם אחוזו הדלתות בבריחים. יגיפו תרגום וסגרת הדלת ותגיפין דשא : והעמד שם הפועל : החורים. תרגום לבן חיור והוא שם מראה נכבד וממנו נקראו חורי׳ : אלה בני המדינה. בפסוק העליון אמר להתיחס והטעם להראות היחס ומצא כתו׳ בו אלה בני המדינה העולי׳ ואחר נקשרה חומת ירושלם רצה נחמיה שיתיחסו לבית אבותם לבלתי התערב עמהם זרים רבים נוספו שאינם במספר הראשון ורבי׳ נגרעו שכבר מתו ולא היו בימי נחמיה ורבי׳ הולידו בני׳ בתוך ל״ו שנים שהיתה לכורש וי״ד לאחשורוש וכ׳ לארתחשסתא עד עלות נחמיה ולנמצאים אמר להתיחס. ואם ישאל איש למה אמר כתוב בו אלה בני המדינה העולים ואינם במספר הראשון ויש בראשון שאינו בשני כי בראשון בני ארח אמר תשע״ה ובשני בני ארח תר״נב והנה נוספו הראשונים ק״נג בני סנאה שלשת אלפים ות״רל ובשני שלשת אלפים ות״תקל ונוספו בשני ויש נזכרים בראשון ובשני אינם נזכרים כי בני יורה קי״ב ובני בני חריף קי״ב. תשובתו כי הכתוב ידבר כנגד הרוב אמרה להרוג שבעים בני ירובעל ויותם לא נהרג וכן יוצאי ירך יעקב שבעים ויעקב לא יצא מיריכו ע׳ ואולי יורה וחריף שני שמות לאיש אחד. כשריה רעליה ובשני עזריה רעמיה והמספר השני מעט נוסף על הראשון רק באמרו אלה השלי׳ להודיע כי בני פלוני לא נגרע אחד מהם ובני פלוני נוספו ובני פלוני נגרעו ומתו מהם וכבר פירשתי כל הענין למעלה : בוס

רשי

למען שכור הוא. אמר לי הדברים הללו : למען אירא. כדי שאתירא מהם להיות עושה כן ליכנס בהיכל ולהיות חוטא : והיה להם לשם רע. למען שיהיה להם לשם רע לחרפני בעבירה זו : וגם לנועדיה הנביאה. היא ושאר נביאי השקר קבלו שכר מסנבלט וחביריו כדי להפחידני בנבואות שקריהם : בעשרים וחמשה. ימים לחדש אלול בשנת כ׳ לדריוש המלך שבשנת כ׳ לדריוש עלה נחמיה מבבל ובאותה שנה בנה חרבות ירושלם : לחמשים ושנים יום. סוף נ״ב יום מיום שהתחילו לבנותו נגמר בנין החומה : ויהי כאשר שמעו כל אויבינו דבר זה שנשלם בניין החומה : ויראו כל הגוים. כאשר ראו כל האומות שנגמר בניין חומת העיר : ויפלו מאד בעיניהם. נפלו הם עצמם בעיניה׳ שהיו מואסים בעצמם כי נפל פחד היהודים עליהם : חורי יהודה. שרי יהודה : על טוביה. אל טוביה ישרא׳ רשע היה : ואשר לטוביה. ואגרות אשר לטוביה : כי רבים ביהודה. שהיו שרים רבים ביהודה אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה : כי חתן הוא. אותו טוביה לשכניה : ויהוחנן בנו. של טוביה : בת משלם. אותו משלם שר וגדול היה : גם טובותיו. של טוביה היו מספרים לפני אותן בעלי שבועתו וקרוביו : טובותיו. שספרו אותם בלע״ז : היו מוציאים לו. להגיד לו לטוביה : אגרות שלח טוביה. אגרות היה שולח תדיר להפחידני שלא לבנות בניין החומה : ויפקדו. עתה כשמו הלוים פקידים על פקידותן להיותן שוערי׳ ומשוררים מן הלוים בבית המקד׳ : על ירושלם. לשמור שערי ירושלם : מרבים. מימים רבים : עד חום השמש. עד חצי היום שהיה היום גדול : ועד הם עומדים. ובעוד שהשערים פתוחים יהיו עומדי׳ שלא יזוזו עד יגופו ויסגרו הדלתו׳ והרוצה לצאת יוצא מן העיר והרוצ׳ ליכנס יבא ויכנס כל כך היו עושים מפני האויבים : ואחזו. יאחזו הדלתות לסוגרם : משמרות יושבי ירושלם. מיושבי ירושלם העמידו משמרו׳ גי״טש בלע״ז : רחבת ידים. רחבת מקום וגדולה : להתייחס. לחקור יחוסן : העולים בראשונה. מאותן היהודים העולים עם עזרא בראשונה : ואמצא כתוב בו : כל אלה הדברים היו כתובים באותה אגרת אלה בני המדינה וגו׳ עד והגורלות הפלנו על קרבן העצים : וליהודה. למדינת יהודה : איש לעירו. כל אחד לעירו : הבאים עם זרובבל. אשר באו משבי הגולה עם זרובבל : ישוע. הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול. חשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם חשבונו׳ שלמעלה ופעמים יש שאינם מכוונים זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונו׳ כל כך אבל הכלל שוה לכאן ולכאן שנ׳ כל הקהל כאחד וגו׳ ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך והכל מפורש למעלה : ביום

ואנו ג׳ חס׳ וסימ׳ כי הוא ראשית אנו׃ יהי רעב אנו׃ בני לד חדיד ואנו תנינא דסיפרא׃ הלוים ג׳ ר״פ וסי׳ הלוים בני ישוע׃ וחבירו׃ הלוים בימי אלישיב׃ ציחא ג׳ כתיב א׳ כ׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ הנתינים׃ וחברו׃ וציחא וגשפא נתינים תנינא חס׳׃ חגבא ל׳ כתיב א׳ בני לבנא בני חגבא׃ וחד כתיבה׳ בני לבנה קדמא׃ חקופא ב׳ וכתי׳ א׳ וסימ׳ בני חקופא׃ וחברו בני בקבוק בני חקופא׃ יעלא ל׳ כתיב א׳ קדמ׳ כתיב ה׳ בני מלא בני דרקון בני גדל׃ אבותם ה׳ חס׳ בנביאים ובכתובי׳ וסימ׳ ויעש יהודה הרע דרחבעם דמלכים׃ על אשר

שש מאות חמשים וחמשה׃ בני אטר לחזקיה תשעים ושמנה׃ בני חשם שלש מאות עשרים ושמנה׃ בני בצי שלש מאות עשרים וארבעה׃ בני חריף מאה שנים עשר׃ בני גבעון תשעים וחמשה׃ אנשי בית לחם ונטפה מאה שמנים ושמנה׃ אנשי ענתות מאה עשרים ושמנה׃ אנשי בית עזמות ארבעים ושנים׃ אנשי קרית יערים כפירה ובארות שבע מאות ארבעים ושלשה׃ אנשי הרמה וגבע שש מאות עשרים ואחד׃ אנשי מכמס מאה ועשרים ושנים׃ אנשי בית אל והעי מאה עשרים ושלשה׃ אנשי נבו אחר חמשים ושנים׃ בני עילם אחר אלף מאתים חמשים וארבעה׃ בני חרם שלש מאות ועשרים׃ בני ירחו שלש מאות ארבעים וחמשה׃ בני לד חדיד ואנו שבע מאות ועשרים ואחד׃ בני סנאה שלשת אלפים תשע מאות ושלשים׃ הכהנים בני ידעיה לבית ישוע תשע מאות שבעים ושלשה׃ בני אמר אלף חמשים ושנים׃ בני פשחור אלף מאתים ארבעים ושבעה׃ בני חרם אלף שבעה עשר׃ הלוים בני ישוע לקדמיאל לבני להודוה שבעים וארבעה׃ המשררים בני אסף מאה ארבעים ושמנה׃ השערים בני שלם בני אטר בני טלמן בני עקוב בני חטיטא בני שבי מאה שלשים ושמנה׃ הנתינים בני צחא בני חשפא בני טבעות׃ בני קירס בני סיעא בני פדון׃ בני לבנא בני חגבא בני שלמי׃ בני חנן בני גדל בני גחר׃ בני ראיה בני רצין בני נקודא׃ בני גזם בני עזא בני פסח׃ בני בסי בני מעונים בני נפושסים׃ בני בקבוק בני חקופא בני חרחור׃ בני בצלית בני מחידא בני חרשא׃ בני ברקוס בני סיסרא בני תמח׃ בני נציח בני חטיפא׃ בני עבדי שלמה בני סוטי בני ספרת בני פרידא׃ בני יעלא בני דרקון בני גדל׃ בני שפטיה בני חטיל בני פכרת הצביים בני אמון׃ כל הנתינים ובני עבדי שלמה שלש מאות תשעים ושנים׃ ואלה העולים

מתל מלח תל חרשא כרוב אדון ואמר ולא יכלו להגיד בית אבתם וזרעם אם מישראל הם׃ בני דליה בני טוביה בני נקודא שש מאות ארבעים ושנים׃ ומן הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזלי אשר לקח מבנות ברזלי הגלעדי אשה ויקרא על שמם׃ אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצא ויגאלו מן הכהנה׃ ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד הכהן לאורים ותמים׃ כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות וששים׃ מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה שבעת אלפים שלש מאות שלשים ושבעה ולהם משררים ומשררות מאתים וארבעים וחמשה׃ גמלים ארבע מאות שלשים וחמשה חמרים ששת אלפים שבע מאות ועשרים׃ ומקצת ראשי האבות נתנו למלאכה התרשתא נתן לאוצר זהב דרכמנים אלף מזרקות חמשים כתנות כהנים שלשים וחמש מאות׃ ומראשי האבות נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמנים שתי רבות וכסף מנים אלפים ומאתים׃ ואשר נתנו שארית העם זהב דרכמנים שתי רבוא וכסף מנים אלפים וכתנת כהנים ששים ושבעה׃ וישבו הכהנים והלוים והשוערים והמשררים ומן העם והנתינים וכל ישראל בעריהם ויגע החדש השביעי ובני ישראל בעריהם׃ ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים ויאמרו לעזרא הספר להביא את ספר תורת משה אשר צוה יהוה את ישראל׃ ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי׃ ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל העם אל ספר התורה׃ ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ויעמד אצלו מתתיה ושמע ועניה ואוריה וחלקיה ומעשיה על ימינו ומשמאלו פדיה ומישאל ומלכיה וחשם וחשבדנה זכריה משלם׃

עזבו את יי׳ דמלכים דשלמה׃ ויהיו הגוים האלה דמלכים׃ ויעשו כן בני הגולה׃ ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל בהרא׃ וכל אוריתא דכו׳ חס׳ בב״ב וסימ׳ אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם׃ ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי כי מטה אחד׃ ולהם ח׳ וסי׳ ואתה קח לך מכל מאכל׃ וישימו לו לבדו׃ וטפכם אשר אמרתם׃ כי הם ומקניהם יעלו׃ ויהי אחרי בא אמציהו׃ כי הטהרו הכהנים והלוים׃ מלבד עבדיהם ואמהותיהם דסיפר׳׃ וחבירו׳ השוערים והשוערים י׳ מל׳ בקריאה וסי׳ ויהי כאשר נבנת החומה׃ וישבו הכהנים והלוים דסיפ׳ תנינא וקדמא׃ ושאר העם הכהנים והלוים והשוערים׃ כי אל הלשכות יביאו׃ והשוערי׳ עקוב טלמון ואחיה׃ שומרי שוערי׳ בשבר באספי׃ ויעש לו לשכה גדולה׃ ויעמד השוערים על שערי בית יי׳׃ ומהלוים סופרים ושוטרים׃ אל ספר ג׳ בקריאה וסי׳ כתב לך את הדברים׃ ויכתוב ירמיהו׃ ויקרא בו לפני הרחוב׃

רשי

ביום אחד לחדש השביעי׃ הוא יום של ראש השנה׃ מן האור׃ של תחלת היום׃ אל ספר התורה׃ היו כל העם מטים אזניהם׃ אשר עשו לדבר׃ אותו מגדל עץ עשו כך לקרות שם עליו ספר התורה׃ כי

אבן עזרא

ביום אחד לחדש השביעי׃ דבק עם ראש הפסוק והטעם ויביא עזרא את התורה ביום פלוני׃ ויקרא בו׃ רמז לספר התורה׃ מגדל עץ׃ כדמות מגדל כאשר הכחנו עשים שם בבתי כנסיות׃ וכפתחו

אמן אמן ב׳ דסמ׳ב׳ וסי׳ ואמרה האשה אמן אמן. ויברך עזרא את יי׳ האלהים הגדול: שכל ה׳ פתחין וסי׳ בלשון תרגום אתתא אתיעצת ואתיהיבת לגברא ספרא. וביאורם והאשה טובת שכל ויפת תואר. יועץ בשכל. נתן הסכל במרומים רבים. איש שכל מבני מחלי: ושום שכל ויבינו במקרא: ועונות ו׳ מל׳ בליש׳ בקרי׳ וסי׳ אם עונות תשמר הי״מ. כמה לי עונות וחטאות. ותורישני עונות נעורי. כי חמה עונות חרב למען תדעון. כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלם. ויתודו על חטאתיהם. ועונות אבתיהם.

ויפתח עזרא הספר לעיני כל־העם כי־מעל כל־העם היה וכפתחו עמדו כל־העם: ויברך עזרא את־יהוה האלהים הגדול ויענו כל־העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחוו ליהוה אפים ארצה: וישוע ובני ושרביה ימין עקוב שבתי הודיה מעשיה קליטא עזריה יוזבד חנן פלאיה והלוים מבינים את־העם לתורה והעם על־עמדם: ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא: ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן הספר והלוים המבינים את־העם לכל־העם היום קדש־הוא ליהוה אלהיכם אל־תתאבלו ואל־תבכו כי בוכים כל־העם כשמעם את־דברי התורה: ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי־קדוש היום לאדנינו ואל־תעצבו כי־חדות יהוה היא מעזכם: והלוים מחשים לכל־העם לאמר הסו כי היום קדש ואל־תעצבו: וילכו כל־העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם: וביום השני נאספו ראשי האבות לכל־העם הכהנים והלוים אל־עזרא הספר ולהשכיל אל־דברי התורה: וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יהוה ביד־משה אשר ישבו בני־ישראל בסכות בחג בחדש השביעי: ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל־עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי־זית ועלי־עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב: ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות איש על־גגו ובחצרתיהם ובחצרות בית האלהים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: ויעשו כל־הקהל השבים מן־השבי סכות וישבו בסכות כי לא־עשו מימי ישוע בן־נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד: ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן־היום הראשון עד היום האחרון ויעשו־חג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט:

ט וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני־ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם: ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר ויעמדו ויתודו על־חטאתיהם ועונות אבתיהם: ויקומו על־עמדם ויקראו בספר תורת יהוה אלהיהם רבעית היום ורבעית מתודים ומשתחוים ליהוה אלהיהם: ויקם על־מעלה הלוים ישוע ובני קדמיאל שבניה בני שרביה בני כנני ויזעקו בקול גדול אל־יהוה אלהיהם: ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל בני חשבניה שרביה הודיה שבניה פתחיה קומו ברכו את־יהוה אלהיכם מן־העולם עד־העולם ויברכו שם כבדך ומרומם על־כל־ברכה ותהלה: אתה־הוא יהוה לבדך את עשית את־השמים שמי השמים וכל־צבאם הארץ וכל־אשר עליה הימים וכל־אשר בהם ואתה מחיה את־כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה־הוא יהוה האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את־לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את־ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את־דבריך כי צדיק אתה:

ושארא עונת כתיב: לבדך ג׳ וקמ׳ן בקריאה וסי׳ מדוע אתה יושב לבדך וכל העם. ויארד אחימלך לקראת דוד. אתה הוא יי׳ לבדך אתה עשית את השמים. אנך: ומצאת ג׳ וסימני׳ ובקשתם משם את. בלכתך היום מעמדי. ומצאת את לבבו נאמן לפניך:

אבן עזרא

וכפתחו עמדו. העמידה בדיבור ופירושו שתקו והחרישו וכן עמדו לא ענו עוד ויתכן שעמדו על רגליהם לכבוד התורה והעד ויקומו על עמדם וכן אמרו חכמינו ז״ל מימות משה ועד רבן גמליאל היו למדין מעומד: במעל ידיהם. משרש על״ל וכמוהו ועוללתי בעפר קרני והוא כטעם מעלה מן עלה ויעל ואם שנים שרשים בענין אחד כמו שוגג ושגגה ופי׳ במועל בנשיאות ידיהם כטעם שאו ידיכם קדש וברכו את יי׳: מבינים את העם לתורה. הבינום להקשיב התורה: מפורש. פי׳ דבר מפורש: ושום שכל. שמו שכלם להבין במקרא זאת השומה בעיון אלב כטעם ואתנה את לבי לדעת חכמה: לכל העם. דבק עם ויאמר שהוא ראש הפסוק: כי חדות יי׳ היא מעזכם. השמחה היא תעוז אתכם אם תקיימוה כי כן כתוב ושמחת בחגך: מחשים לכל העם. פעל יוצא: הסו. מלעיל בגלגל הפסק וכן ערו ערו עד היסוד בה: ואשר ישמיעו. ועלי עץ שמן ועלי עץ הדס ועלי תמרים והוא״ו אינם מוסיפים על הענין רק טעמו או עלי עץ שמן או עלי הדס וכן ומקלל אביו ואמו. והדס והעבות ידענו מן הקבלה שהם עץ אחד וכן אמר המתרגם עבות הדסין על דרך קבלה רק ים בו מינין הנמצאים בשלשה עלים הוא הנקרא מן מעשה עבות ואני מצאתי בשפה עלים והוא הכלה מכולם להקרא עבות ויש או בי ימצא בשבע׳ עלים ורבותינו קראוהו הדס שוטה: ישוע. נקרא בשלשה שמות: יום ביום. פי׳ ביום הראוי והטעם שעניין היום: ויקם על מעלה. שם דבר סמוך והטעם שנהגם להתפלל לשם: קומו ברכו. הורו לישראל לברך השם שהוא מן העולם ועד העולם לנכח נכחים הוא אלהיכם אין עוד והטע׳ ברכוהו אתם ואמרו לפניו יברכו שם כבודך בני אדם ותהיה מרומם על כל ברכה והטעם פירוש אחר שיברכוך: השמים. הוא הרקיע ושמי השמים הגלגלים העליונים: כי

רשי

כי מעל כל העם היה. ועל כן ראוהו כלם: וכפתחו עמדו כל העם. וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם. עמדו לשון שתיקה שתקו כמו עמדו ולא ענו עוד: במעל ידיהם. בנשיאות ידיהם שנשאו כפיהם למעלה להודות להקב״ה כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמים: מבינים את העם. שהיו מתרגמין לעם דברי תורה: על עמדם. שהיו עומדין על רגליהם: ושום שכל. לשימת חכמה ושום לשון פעול: היום קדוש. כי יום ראש השנה הוא: כי בוכים כל העם. מפני שלא קיימו התורה כראוי: לאין נכון לו. לעני שאין מזומן לו מאכלו: מחשים. היו מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד: הסו. לשון שתיקה. כמו ויהס כלב: וביום השני. של ראש השנה. ואשר ישמיעו. וזו אשר ישמיעו קול: לחוג את חג הסוכות. וכן נוהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער ויעבור לפנינו: ועלי הדס. מפורש במסכת סוכה זהו הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה: ועלי תמרים. ללולב: ועלי עץ עבות. זהו הדס הראוי ללולב כמפורש במסכת סוכה: יום ביום. בכל יום ויום: ואדמה עליהם. העלו עפר על ראשם: מכל בני נכר. ומנשיהם הנכריות כמו שנאמר למעלה: על מעלה הלוים. מעלות היו שם שהלוים עומדים שם עליהם בשעה שיאמרו שירה: מן העולם ועד העולם. מתחלת העולם ועד תכליתו יהא ברוך: ויברכו שם כבודך. עכשיו דברו הלוים כלפי שכינה בתפילה ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כי כל הברכות והתהלות שלו הם. ד״א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם וכשא יותר ממה שאין הפה יכולה לדבר: ושמת. טעמו למעלה בשין לפי שמשמעותו בלשון עבר: וכרות עמו. לשון פעול. כי

והים ו׳ וסימ׳ הגדול ונכול דיהושע · והים בקעת לפניהם ר״פ · והים לרחצה הכהנים בו · והים עלירם מלמעלה · כל הנחלים הולכים אל הים והים ׃ ודבר י״א בקריאה וסימ׳ ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך · ומלאך י״י דבר אל אליה · ויהי הבה הולכים והנה רכב איש · ואם הסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר · וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ועתה יען עשותכם · מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון · אין קורא בצדק · הוקם את דברי יהונדב בן רכב ודבר אלהים כה אמר דריש פסוק · ועל הר סיני ירדת ׃

ותרא את עני אבתינו במצרים ואת זעקתם
שמעת על ים סוף: ותתן אתת ומפתים בפרעה
ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו
עליהם ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת
לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם
השלכת במצולת כמו אבן במים עזים: ובעמוד
ענן הנחיתם יומם ובעמוד אש לילה להאיר להם
את הדרך אשר ילכו בה: ועל הר סיני ירדת
ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים
ותורות אמת חקים ומצות טובים: ואת שבת
קדשך הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית
להם ביד משה עבדך: ולחם משמים נתתה להם
לרעבם ומים מסלע הוצאת להם לצמאם ותאמר
להם לבוא לרשת את הארץ אשר נשאת את ידך
לתת להם: והם ואבתינו הזידו ויקשו את ערפם
ולא שמעו אל מצותיך: וימאנו לשמע ולא זכרו
נפלאתיך אשר עשית עמהם ויקשו את ערפם
ויתנו ראש לשוב לעבדתם במרים ואתה אלוה
סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב וחסד ולא
עזבתם: אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה
אלהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נאצות
גדלות: ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר
את עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם
בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם ואת
הדרך אשר ילכו בה: ורוחך הטובה נתת
להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם ומים נתתה להם
לצמאם: וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא
חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו: ותתן
להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה ויירשו את
ארץ סיחון ואת ארץ מלך חשבון ואת ארץ עוג
מלך הבשן: ובניהם הרבית ככבבי השמים
ותביאם אל הארץ אשר אמרת לאבתיהם לבוא
לרשת: ויבאו הבנים ויירשו את הארץ ותכנע
לפניהם את ישבי הארץ הכנענים ותתנם בידם

ואת מלכיהם ואת עממי הארץ לעשות כהם
כרצונם: וילכדו ערים בצורות ואדמה שמנה
ויירשו בתים מלאים כל טוב ברות חצובים
כרמים וזיתים ועץ מאכל לרב ויאכלו וישבעו
וישמינו ויתעדנו בטובך הגדול: וימרו וימרדו
בך וישלכו את תורתך אחרי גום ואת נביאיך
הרגו אשר העידו בם להשיבם אליך ויעשו נאצות
גדולת: ותתנם ביד צריהם ויצרו להם ובעת
צרתם יצעקו אליך ואתה משמים תשמע וכרחמיך
הרבים תתן להם מושיעים ויושיעום מיד צריהם:
וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד
איביהם וירדו בהם וישובו ויזעקוך ואתה משמים
תשמע ותצילם כרחמיך רבות עתים: ותעד בהם
להשיבם אל תורתך והמה הזידו ולא שמעו
למצותיך ובמשפטיך חטאו בם אשר יעשה אדם
וחיה בהם ויתנו כתף סוררת וערפם הקשו ולא
שמעו: ותמשך עליהם שנים רבות ותעד בם
ברוחך ביד נביאיך ולא האזינו ותתנם ביד עמי
הארצת: וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא
עזבתם כי אל חנון ורחום אתה: ועתה אלהינו
האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית והחסד
אל ימעט לפניך את כל התלאה אשר מצאתנו
למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאנו ולאבתינו
ולכל עמך מימי מלכי אשור עד היום הזה: ואתה
צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו
הרשענו: ואת מלכינו שרינו כהנינו ואבתינו לא
עשו תורתך ולא הקשיבו אל מצותיך ולעדותיך
אשר העידת בהם: והם במלכותם ובטובך הרב
אשר נתת להם ובארץ הרחבה והשמנה אשר
נתת לפניהם לא עבדוך ולא שבו ממעלליהם
הרעים: הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר
נתתה לאבתינו לאכל את פריה ואת טובה הנה
אנחנו עבדים עליה:

בלו ד׳ וסימ׳ לא כלו שלמותיכם מעליכם · בלו מרב הדרך מאד · שלמותיהם לא בלו דעזרא · כי החרשתי בלו עצמי ׃ בצורות ב׳ כתיב כן מל׳ ו קדמא וסימ׳ אנה אנחנו עלים אחינו · וילכדו ערים בצורות דספרא ׃ טוב כטוב מטוב י״ט בליש׳ בקריאה וסימ׳ ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך · וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי · ועיניכם אל תחוס על כליכם · ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים · ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות · תחת אשר לא עבדת את י״י אלהיך · וילך חזאל לקראתו · אם תאבו ושמעתם טוב הארץ · חסדי י״י אזכיר תהלות · הנה עבדי ירנו בטוב ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב י״י · ואפרים עגלה מלומדה · ועתה בנותיב׳ אל תתנו · וילכדו ערים בצורות · בטוב צדיקים תעלוז קריה · לולא האמנתי לראות בטוב · אשרי תבחר · טוב טעם ודעת · יברכך י״י מציון ׃ האזינו ג׳ בקריאה וסימ׳ ומעולם לא שמעו · וישלח בהם נביאים והמשך עליהם ׃

רש

כי הזידו · כי הרשיעו עליהם כמו כי ידבר אשר זדו עליהם ׃ מס · רכ״ון בלע״ז ׃ יומם · בכל יום ויום ׃ ודבר · כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ׃ לרעבם · מן רעב יאמר לרעבם כמו מן צמא לצמאם ׃ אשר נשאת את ידך · בשבועה כמו אשר נשאתי את ידי לתת אותה ׃ במרים · בשביל מרי שלהם ׃ בהדרך · כמו בדרך ׃ לפאה · כמו להיות לצד זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות ׃ ותכנע · והכנעת ׃ ואתה מן השמים תשמע · היות שומע ׃ ותמשך עליהם · משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם ׃ על כל הבא · על כל מעשה יסוריך הרעים אשר באו עלינו הנה אנחנו עוברים עליהם שאנחנו מעלים מס לכל האומות ׃ ותבואתה

אבן עזרא

כי הזידו · עשו זדון במשלם עליהם ׃ ודבר עמהם · מקור ׃ ואת שבת קדשך · הזכיר השבת לבד מעשרת הדברים כי היא נכבדת במנוחה ותוספת שכל ׃ לרעבם · הלמ״ד כטע׳ בעבור ׃ ויתנו ראש · בדבור ופי׳ אמרו לתת להם ראש כענין נתנה ראש ׃ את עמוד הענן · מלת את דבק עם הפעל הוא העמוד שלא סר מעליה׳ ולעולם יבא עם הפועל זולתי זה ומעט אחרים עמו כמו ואת מלכנו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך ובא האחרי ואת הדוב ובא שם · בהדרך · בא אל כמו בהא הדעת ׃ ורוחך הטובה נתת להשכילם · זהו ויאצל מן הרוח על שבעים איש הזקנים ׃ לא חסרו · חסר דבר ׃ ותחלקם לפאה · דבק עם העממים והטעם פזרתם לפאות וברחו מפני ישראל ׃ וישמינו · פועל יוצא והטעם והשמינו לבם ׃ ויזעקוך · ויזעקו אליך ׃ ותמשך עליהם · השנים הם המשוכות והטעם הארכת להם אולי ישובו ׃ ביד נביאיך · כאילו רוחך בידם וברשותם ׃ אל

עמי הארצות ח׳ דסמיכי בקריאה בליש׳ וסימ׳ והעשו לכם כותים · הלא הדעו · ויכינו המזכח · ובכלות אלה נגשו · והתערבו זרע הקדש · ארץ נדה היא · ותתנם ביד עמי · וכל הנבדל : ולעשות ט׳ וסימ׳ נכסר לעיל בס״פ טימן ח׳ : למכור ג׳ בל׳ כליש׳ בקריאה וסימ׳ בקונה כמוכר כמלוה כלוה · וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח · ומוכרים בשבת : מזומנים ב׳ וחס׳ וסימ׳ לעתים מזמנים · יעמדו נא : ולהביא את בכורי חד מן י׳ פסוקי׳ את בהון כל כל ומלה במצעות וסימ׳ ויאבר אם שמוע תשמעו לקול · מי יתן

ותבואתה מרבה למלכים אשר נתתה עלינו בחטאותינו ועל גויתינו משלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדלה אנחנו : ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו : ועל החתומים נחמיה התרשתא בן חכליה וצדקיה : שריה עזריה ירמיה : פשחור אמריה מלכיה : חטוש שבניה מלוך : חרם מרמות עבדיה : דניאל גנתון ברוך : משלם אביה מימן : מעזיה בלגי שמעיה אלה הכהנים : והלוים וישוע בן אזניה בנוי מבני חנדד קדמיאל : ואחיהם שבניה הודיה קליטא פלאיה חנן : מיכא רחוב חשביה : זכור שרביה שבניה : הודיה בני בנינו : ראשי העם פרעש פחת מואב עילם זתוא בני : בני עזגד בבי : אדניה בגוי עדין : אטר חזקיה עזור : הודיה חשם בצי : חריף ענתות נובי : מגפיעש משלם חזיר : משיזבאל צדוק ידוע : פלטיה חנן עניה : הושע חנניה חשוב : הלוחש פלחא שובק : רחום חשבנה מעשיה : ואחיה חנן ענן : מלוך חרם בענה : ושאר העם הכהנים הלוים השוערים המשררים הנתינים וכל הנבדל מעמי הארצות אל תורת האלהים נשיהם בניהם ובנתיהם כל יודע מבין : מחזיקים על אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות יהוה אדנינו ומשפטיו וחקיו : ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ ואת בנתיהם לא נקח לבנינו : ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח מהם בשבת וביום קדש ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד : והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו : ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלהינו : והגורלות הפלנו על קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבתינו לעתים מזמנים שנה בשנה לבער על מזבח יהוה אלהינו ככתוב בתורה : ולהביא את בכורי אדמתנו ובכורי כל פרי כל עץ שנה בשנה לבית יהוה : ואת בכרות בנינו ובהמתנו ככתוב בתורה ואת בכורי בקרינו וצאנינו להביא לבית אלהינו לכהנים המשרתים בבית אלהינו : ואת ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכות בית אלהינו ומעשר אדמתנו ללוים והם הלוים המעשרים בכל ערי עבדתנו : והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בעשר הלוים והלוים יעלו את מעשר המעשר לבית אלהינו אל הלשכות לבית האוצר : כי אל הלשכות יביאו בני ישראל ובני הלוי את תרומת הדגן התירוש והיצהר ושם כלי המקדש והכהנים המשרתים והשוערים והמשררים ולא נעזב את בית אלהינו :

יא וישבו שרי העם בירושלם ושאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש ותשע הידות בערים : ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם :

והה לכבם זה · ויתיצבו פנות כל העם · רעב כי יהיה בארץ דמלכים · כהר כרום ישראל אשהלנו · אל ישיא אתכם חזקיהו דד״ה · הנה טפחות · וישתחוו לו כל מלכי · ראיתי כל נקמתם · ולהביא את בכורי : בכלהו ספרי בסרה אשכחנא דנכסר י׳ פסוקי׳ איה בהו כל כל ומלה במצע ואחרים מסרי י״א וכד נחתית לבנינא חזינא דאינון יתיר ויתיר מן ט״ו · ונ״ל דכוונת בעל המסרה באמרו י׳ פסוקי׳ אית בהון כל כל ומלה באמצע היינו דלא איכא בכל הפסוק שום וכל ולא בכל אלא כל כל ומלה באמצע ודוק דאינון י׳ פסו׳ לחוד דאית בהו כל כל באמצע ושארא טעות דאי״ת בהו כל וכל ובכל בכל :

אבן עזרא

אל ימעט לפניך · דבק עם את הקרוב ולא עם התלאה כי אם את העצם דבר וכן את פני האכמים ותכפנו : עבדים עליה · בעבורה : מרבה למלכים · הארץ היא הפועלת : ובכל זאת · רצה לומר בכל זאת הצרה אנו כורתים לעשות אמנה וקיום ללכת בתורת האלהים אשר כתבה ביד משה ושלא נתן מבנותינו לעמי הארץ : המקחות · שם דבר מן לקח כטעם ממכר · ושבר בחטים ושעורים : שלישית השקל · נוסף על מחצית השקל לצורך הענינים הנזכרים : על קרבן העצים · שנים חלקים הכהנים הלוים והעם לכרות להביא העצים לעתים מזומנים והענין מפורש בדברי חכמים : לבית אבותינו · פירו׳ משפחותינו : ולהביא את בכורי אדמתינו · כעומר ושתי הלחם : כל פרי עץ · הם הנזכרים בפסוק כגפן ותאנה ורמון ושאר העצים והם שבעה מינים וכן אמרו חכמים ז״ל אין מביאין בכורים אלא משבעת המינין בלבד כענין ולקחת מראשית כל פרי האדמה : ואת בכורות בנינו ובהמתנו · רצה לומר בהמתנו בהמה טמאה כי אחרי כן בכורות בקרינו וצאננו : ופרי כל עץ תירוש · כן הוא פרי תירוש ויצהר : המעשרים · לוקחי המעשר : בעשר · הראוי : בהעשר · מבנין הפעיל וכמוהו לבנות בטן לנחותם הדרך והטעם בקחת המעשר והוא מעשר מן המעשר : בן

רשי

ותבואתה · של ארץ ישראל מרבה משדי מאכלים למלכי האומות : אשר נתת עלינו · שהם מושלים בנו : ובכל זאת · ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב״ה להאמין ולבטוח בו : וכותבים · ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות : ועל החתום · שרוב גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המצות להיות לנו לעדות : ועל החתומים · עתה מונה והולך החתומים בספר לעדות קבול המצות : נחמיה התרשתא · שם אחד הוא וזהו שפרשתי דהתרשתא הוא נחמיה ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין של גוים לפי שהיה משקה למלך : וכל הנבדל · הם הגרים שנבדלו מתורת העמים להיות דבקים ומחוברים אל תורתו של הקב״ה ולשמור מצותיו : על אחיהם · עם אחיהם : אדיריהם · גדולים שבהם : המקחות · הסחורה : שבר · תבואה כמו בשבר אשר הם מוכרים : וביום קדש · של יום טוב : ונטוש את השנה השביעית · כענין שנאמר ובשביעית תשמטנה ונטשתה : ומשא כל יד · השמטת מלוה בשביעית : וכל מלאכת בית אלהינו · לעשות מן כסף : הפלנו · כמה יביא כל אחד : קרבן העצים · תקרובת של עצי המערכה למזבח : לבית אבותינו · שהוא בית קדושת אבותינו : ובכורי כל פרי עץ · בכורי של כל פרי האילן הם מדברי חכמים : נביא לכהנים אל לשכות · כי הם היו רגילים : המעשרים בכל ערי עבודתינו · שנוטלים מעשרותיהם בכל ערי ישראל : בעשר · לשון בשמות : את מעשר המעשר · שהיו הלוים מעשרים מעשר מן המעשר ומביאים אותו לכהנים שלא היו עוזבים את בית המקדש : אחד מן העשרה · שבישראל למען ישבו בירושלם לשמור העיר : תשע הידות · תשעה חלקים שבישרא׳ התנדבים אשר נדבה רוחם אותם להיות יושבים בירושלם לשמור העיר מן האויבים : ואלה

סלוא ג' דגשי' וסימ' ואלה בני בנימין סלוא בן משלם· ומן בני בנימן סלא· סלו עמק חלקיה· חד סלוא מל' דמל' וחד חס' ו' וחד חס' א' דאורי' רפי': הסנואה ב' א' מל' וא' חס' וסימני' ויהודה בן הסנואה קדמא מל' ודין חסר: הגדולים ו' מל' כליש' וסימ' גדולים חקרי לב· כי עברו כם גם המה· בשם הגדולים אשר בארץ דדה' כי מרפא ינית חטאי' גדולים· זבדיאל בן הגדולים· זבדיאל בן הגדולים: וציחא ג' כתיב א' וסימ' הנתינים בני ציחא· וחבירו· וציחא וגשפא על הנתינים· הנינא דסיפרא צחא כתיב חס' י':

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם
ובערי יהודה ישבו איש באחזתו בעריהם ישראל
הכהנים והלוים והנתינים ובני עבדי שלמה:
ובירושלם ישבו מבני יהודה ומבני בנימן מבני
יהודה עתיה בן עזיה בן זכריה בן אמריה בן
שפטיה בן מהללאל מבני פרץ: ומעשיה בן
ברוך בן כל חזה בן חזיה בן עדיה בן יויריב בן
זכריה בן השלני: כל בני פרץ הישבים
בירושלם ארבע מאות ששים ושמנה אנשי חיל:
ואלה בני בנימן סלא בן משלם
בן יועד בן פדיה בן קוליה בן מעשיה בן
איתיאל בן ישעיה: ואחריו גבי סלי תשע מאות
עשרים ושמנה: ויואל בן זכרי פקיד עליהם
ויהודה בן הסנואה על העיר משנה:
מן הכהנים ידעיה בן יויריב
יכין: שריה בן חלקיה בן משלם בן צדוק בן
מריות בן אחיטוב נגד בית האלהים: ואחיהם
עשי המלאכה לבית שמנה מאות עשרים ושנים
ועדיה בן ירחם בן פלליה בן אמצי בן זכריה בן
פשחור בן מלכיה: ואחיו ראשים לאבות מאתים
ארבעים ושנים ועמשסי בן עזראל בן אחזי בן
משלמות בן אמר: ואחיהם גברי חיל מאה
עשרים ושמנה ופקיד עליהם זבדיאל בן
הגדולים: ומן הלוים שמעיה
בן חשוב בן עזריקם בן חשביה בן בוני: ושבתי
ויוזבד על המלאכה החיצנה לבית האלהים
מראשי הלוים: ומתניה בן מיכא בן זבדי בן
אסף ראש התחלה יהודה לתפלה ובקבקיה משנה
מאחיו ועבדא בן שמוע בן גלל בן ידיתון: כל
הלוים בעיר הקדש מאתים שמנים וארבעה:
והשוערים עקוב טלמון ואחיהם
השמרים בשערים מאה שבעים ושנים: ושאר
ישראל הכהנים הלוים בכל ערי יהודה איש
בנחלתו: והנתינים ישבים בעפל וציחא וגשפא
על הנתינים: ופקיד הלוים בירושלם עזי בן
בני בן חשביה בן מתניה בן מיכא מבני אסף
המשררים לנגד מלאכת בית האלהים: כי מצות
המלך עליהם ואמנה על המשררים דבר יום
ביומו: ופתחיה בן משיזבאל מבני זרח בן
יהודה ליד המלך לכל דבר לעם: ואל החצרים
בשדתם מבני יהודה ישבו בקרית הארבע ובנתיה
ובדיבן ובנתיה וביקבצאל וחצריה: ובישוע
ובמלדה ובבית פלט: ובחצר שועל ובבאר שבע
ובנתיה: ובצקלג ובמכנה ובבנתיה: ובעין
רמון ובצרעה ובירמות: זנח עדלם וחצריהם
לכיש ושדתיה עזקה ובנתיה ויחנו מבאר שבע
עד גיא הנם: ובני בנימן מגבע מכמש ועיא
ובית אל ובנתיה: ענתות נב עננה: חצור רמה
גתים: חדיד צבעים נבלט: לד ואונו גי
החרשים: ומן הלוים מחלקות יהודה לבנימין:

יב ואלה הכהנים והלוים אשר עלו
עם זרבבל בן שאלתיאל וישוע שריה ירמיה
עזרא: אמריה מלוך חטוש: שכניה רחם
מרמת: עדוא גנתוי אביה: מימין מעדיה
בלגה: שמעיה ויויריב ידעיה: סלו עמוק
חלקיה ידעיה אלה ראשי הכהנים ואחיהם בימי
ישוע: והלוים ישוע בנוי
קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות הוא
ואחיו: ובקבקיה וענו אחיהם לנגדם למשמרות:
וישוע הוליד את יויקים ויויקים הוליד את
אלישיב ואלישיב הוליד את יוידע: ויוידע הוליד
את יונתן ויונתן הוליד את ידוע:

במכנה ובמכנה ד' חס' ו' בקריאה וסימ' ארבע כתפות אל ארבע ב' בפסוק· וכראש המכונה חצי האמה קומה תנינא דפסוק· ובצקלג ובמכנה: גי ט' כתיב י' וסימ' נמסר ביהושע סימן י"ח וזכריה סימן י"ד: בנימין י"ז מל' וסימ' ואביו קרא לו בנימין· ואת בנימן אחי יוסף. ואל שדי יתן לכם רחמים· וירא יוסף אתם את בנימן· וישא עיניו וירא את בנימן אחיו· והנה עיניכם ראות ועיני· בנימן זאב יטרף· וממטה בנימן דיהושע· אחריך בנימן בעממיך· ויעברו בני עמון את הירדן· ויהי איש מבן ימין כן כתיב· ויבחר לו שאול· וידבר גם אבנר קדמא דפסוק· אמר אל רחבעם דמלכים· ויבא אלי חנמאל בן דודי· תקעו שופר בגבעה· מן הלוים מחלקות יהודה לבנימן:

רשי

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם· היא שנאמר בסמוך ובירושלם ישבו בני יהודה וגו': מבני יהודה עתיה וגו'· חוזר ומפרש מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרשה אינה מוכה כי אם הגדולים והחשובים שבהם: נגיד· ממונה: משנה· אחר הנגיד: נגיד בית אלהים· ממונה על בית אלהים: ואחיהם עושי מלאכה לבית· וחבריהם שהיו עובדים עבודות הבית וקרבנותיו: ראשים לאבות· ראשי בית אב ממשפחות הכהנים: ופקיד עליהם· ממונה עליהם על המלאכה החיצונה· אשר לבית כגון בנייני בדק הבית ועצי המערכה שהיו מביאים מבחוץ: ראש התחלה יהודה לתפלה· הוא היה ראש וממונה וגדול לפתוח תהלה ולהודות בתפלה ובזמירות שירותיהם של לוים יהודה כמו יודה והה"א נכנסת בתיבה שלא לצורך כמו יוסף יהוסף: והשוערים· ממוני' על שערי המקדש: איש בנחלתו· כל אחד בנחלתו היו יושבים: בעופל· מקום אחד אשר בירושלם: על הנתינים· ממונין על הנתינים: ופקיד הלוים· ממונה על הלוים אשר בירושלם: לנגד מלאכת· על מלאכת הבית ממונה כגון בנייני בדק הבית ושאר דברים שמוציאים ממון למעשר הבית כענין שנאמר למעלה ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה וגו': כי מצות המלך עליהם· והמלך היה מאמין עליהם בהם: על המשוררים· להוציא ממון מאוצר המלך דריום: דבר יום ביומו· כדי לעשות צרכי הבית: ליד המלך· הוא היה חברן לעצת המלך דריום: לכל דבר· לכל הדברים אשר לעם לדבר עליהם אל המלך: מחלקות יהודה לבנימן· היו מחלקין במחלקותם אלה ואלה בארץ יהודה ובנימן: וישוע· הוא יהושע הכהן הגדול: בימי ישוע· שהיו ראשים בימי יהושע כהן גדול: הידות· מין כלי שיר לומר שירה: למשמרות· כמו שמצינו בדברי הימים שהלוים היו חלוקים לעשרים וארבעה משמרות: וישוע הוליד את יויקים וגו'· כל אלו שבמקרא זה היו כהנים גדולים: ובימי

אבן עזרא

בן הגדולים· בן אחד מהגדולי' ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה· שהיא מחוץ לעיר לצורך בית האלהים: ראש התחלה יהודה לתפלה· והטעם אסף הוא הראש ובתחלת השירות הוא יהודה לעת התפלה ראשונה ואחרי כן אחיו ובני יהודה על הכנון וכן יהושיע יי': ובקבוקיה משנה מאחיו· להיו משנה לאסף: וציחא וגישפא על הנתיני· פירוש פקידים: ואמנה על המשוררים· קיום ותוקף וכן אמנו כורתי' אמנה ליד המלך למצותו: ומן הלוים מחלקות יהודה· פי' שישבו במחלקות יהודה עד לבנימן: על הידות· שם דבר כטעם הודות ליי' כי הוא משרשו ומענינו:

כנימין ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ לאביה זכרי · והכהנים אליקים מעשיה׃ ועל ידו החזיק · בתרא חס׳ ׳ בחרא׃ כל ספרא יהוחנן בב״ג יוחנן וסימ׳ בעזרא סימן׳ ׃ דויד איש האלהים ג׳ וסימ׳ ויעמד כמשפט דויד · וראשי הלוים חשביה · ואחיו שמעיה ועזראל מללי׃ לעשות ׳ג חס׳ בקרי׳ וסי׳ ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם · ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף · וחברו ׳ועשה בצלאל ואהליהב וכל איש חכם לב ׳אל המלאכה לעשת אתה דויקרא משה אל בצלאל ׳ויקראו כלפני משה את כל התרומ׳ אשר

וביmי יויקים היו כהנים ראשי האבות לשריה
מריה לירמיה חנניה׃ לעזרא משלם לאמריה
יהוחנן׃ למלוכי יונתן לשבניה יוסף׃ לחרם
עדנא למריות חלקי׃ לעדיא זכריה לגנתון משלם׃
לאביה זכרי למנימין למועדיה פלטי׃ לבלגה
שמוע לשמעיה יהונתן׃ וליויריב מתני לידעיה
עזי׃ לסלי קלי לעמוק עבר׃ לחלקיה חשביה
לידעיה נתנאל׃ הלוים בימי אלישיב יוידע
ויוחנן וידוע כתובים ראשי אבות והכהנים על
מלכות דריוש הפרסי׃ בני לוי
ראשי האבות כתובים על ספר דברי הימים ועד
ימי יוחנן בן אלישיב׃ וראשי הלוים חשביה
שרביה וישוע בן קדמיאל ואחיהם לנגדם להלל
להודות במצות דויד איש האלהים משמר לעמת
משמר׃ מתניה ובקבקיה עבדיה משלם טלמון
עקוב שמרים שוערים משמר באספי השערים׃
אלה בימי יויקים בן ישוע בן יוצדק ובימי נחמיה
הפחה ועזרא הכהן הסופר׃
ובחנכת חומת ירושלם בקשו את הלוים מכל
מקומתם להביאם לירושלם לעשת חנכה ושמחה
ובתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכנרות׃
ויאספו בני המשררים ומן הככר סביבות
ירושלם ומן חצרי נטפתי׃ ומבית הגלגל ומשדות
גבע ועזמות כי חצרים בנו להם המשררים סביבות
ירושלם׃ ויטהרו הכהנים והלוים ויטהרו את
העם ואת השערים ואת החומה׃ ואעלה את
שרי יהודה מעל לחומה ואעמידה שתי תודת
גדולת ותהלכת לימין מעל לחומה לשער
האשפת׃ וילך אחריהם הושעיה וחצי שרי
יהודה׃ ועזריה עזרא ומשלם׃ יהודה ובנימן
ושמעיה וירמיה׃ ומבני הכהנים
בחצצרות זכריה בן יונתן בן שמעיה בן מתניה
בן מיכיה בן זכור בן אסף׃ ואחיו שמעיה
ועזראל מללי גללי מעי נתנאל ויהודה חנני
בכלי שיר דויד איש האלהים ועזרא הסופר
לפניהם׃ ועל שער העין ונגדם עלו על מעלות
עיר דויד במעלה לחומה מעל לבית דויד ועד
שער המים מזרח׃ והתודה השנית ההולכת
למואל ואני אחריה וחצי העם מעל להחומה מעל
למגדל התנורים ועד החומה הרחבה׃ ומעל
לשער אפרים ועל שער הישנה ועל שער הדגים
ומגדל חננאל ומגדל המאה ועד שער הצאן ועמדו
בשער המטרה׃ ותעמדנה שתי התודת בבית
האלהים ואני וחצי הסגנים עמי׃ והכהנים אליקים
מעשיה מנימין מיכיה אליועני זכריה חנניה
בחצצרות׃ ומעשיה ושמעיה ואלעזר ועזי ויהוחנן
ומלכיה ועילם ועזר וישמיעו המשררים ויזרחיה
הפקיד׃ ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים וישמחו
כי האלהים שמחם שמחה גדולה וגם הנשים
והילדים שמחו ותשמע שמחת ירושלם עד
מרחוק׃ ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות
לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות לכנוס
בהם לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים
כי שמחת יהודה על הכהנים ועל הלוים העמדים׃

הביאו בני ישראל· מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה· כאשר עשה ביום הזה צוה י״י לעשת · וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח דפסח שני · ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח ביום ההוא · ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם · ובחנכת חומת ירושלם· כי עזרא הבין לבבו׃ מיכיה ה׳ בקריאה וסימ׳ ויצו המלך את חלקיה דמלכים· שלש שנים מלך בירושלם· ובשנת שלש למלכו· והכהנים אליקים מעשיה ובנימן· ומבני הכהנים בחצצרות׃ שדי ו׳ כתיב י׳ בקריאה וסי׳ הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומת· על שדים סופדים· ולבני אהרן הכהן בשדי· הנה שמענוה באפרתה· אל תשג גבול עולם· ויפקדו ביום ההוא אנשים· וכל רות דכו׳ כתי׳ בב״ב כתי׳ ה׳ וסימ׳ ותקם היא וכלתיה ותשב משדה מואב תנינא דפסוק· חלקת השדה לבעז אשר במשפחת אלימלך׃

אבן עזרא

למריות ומריה· הלמ״ד מורה כי שריה ראש למריות או הדבר הפוך׃ באספי השערים האל״ף נוסף והטעם שומרי הספים׃ ואעמידה שתי תודות· כקראו כן כי הם מעמידין להודות לשם והם האומרים שיר של תודה׃ ותהלוכות· שם על משקל תכחומות אל והוא מעניין הלך והטעם שהעמיד אנשי התודות שילכו לצד הימין׃ על מעלות עיר דוד· הם מדרגות החומה׃ ההולכת למואל· ההולכו׳ למולם ולנגדם והאל״ף במלת למואל תחת וי״ו ממולי והוי״ו למסך וכמוהו אם לא יגיד וכפה עונו שהוא בו למסך׃ להחומה· בה״א הדעת כראוי׃ על הנשכות· כמו לשכות זה אומר בכה וזה אומר בכה· לאוצרות. להיות אוצרות׃ מנאות התורה· וכן אשר מינה את מאכלכם והאל״ף תחת יו״ד מניות ולא נשתנה בסמיכות וכן במגדרות עין גדי או הנסמך חסר וכן הוא מנאות מנאות התורה וכן הארון ארון הברית׃ לשמרת

רשי

ובימי יויקים· שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשי ראשי בית אב למשמרותם׃ לשריה מריה· למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש בית אב וכן כלם ואת אשר לא פרש כל העשרים וארבע משמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כלם׃ הלוים בימי אלישיב׃ הלוים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלוים בימי אלישיב הכהן הגדול והכהנים המכוין למעלה בסמוך הם היו ראשי בית אבות׃ במשמרותם בימי אלישיב׃ על מלכות· בימי מלכות דריוש היה דבר זה ועד ימי יוחנן כל אותן שהיו ראשי אבות הלוים עד ימי יוחנן כהן גדול מכוין שם בדברי הימים׃ משמר לעמת משמר· שהיו חלוקים במשמרותם לומר שירה׃ שוערים משמר· שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הבית׃ באספי· כמו בסיפי השערים׃ אלה בימי יויקים· אלה היו שוערים בימי יויקים׃ ובחנכת חומת ירושלם· בתשלום חומת העיר לקדש את העיר׃ ובתודות· ובהודאות׃ ומן הככר· אשר סביבות ירושלם באו המשוררים׃ ויטהרו· תחלה טהרו את עצמן ואחר כך טהרו את האחרים׃ ואת השערים ואת החומה· שלא תהיה טומאה שם בעיר׃ מעל לחומה· שקדש את העיר והלכו השרים ובית דין והכהנים והלוי׳ עם שתי תודות סביב לעיר· הכל כמפורש במסכת שבועות כדי לקדש את העיר׃ שתי תודות· שתי לחמי תודה כל לחם ולחם קרוי תודה׃ ותהלוכות לימין· כאשר יבאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לצד ימינה׃ יהודה ובנימן· שני שרים היו׃ ואחיו· חבריו של זכריה הכהן׃ ועל שער העין· לפני שער העין הלכו סביבות העיר׃ ונגדם עלו· ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה׃ והתודה השנית ההולכת למול· תודה אחרת שהיתה שנית לחברתה היתה הולכת כנגד חברתה בשוה ולא זו אחר זו׃ ואני אחריה· ואני הייתי הולך אחריה של תודה׃ ועמדו· שם היו עומדים שלא לילך יותר׃ שתי התודות· שנשאו אותם לבית המקדש׃ בחצוצרות· היו תוקעין מתוך שמחתן׃ ויפקדו· לשון פקידות׃ הנשכות· כמו הלשכות של בית המקדש׃ לכנוס בהם· ובאותן הלשכות היו נותנים כל מתנותם של כהנים ולוי׳ ומשם היו חולקין ביניה׳׃ מנאות· כמו מנות׃ לכהנים וללוים· כהנים היו נוטלים הראוי להם והלוים הראוי להם העומדים ומשמשים שם לפני הקב״ה בתודות והודאו׳׃ ונכיות

קדמו ה' בקריאה וסימ' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. בלחמו קדמו נודד. קדמו שרים אחר נוגנים. כי לא קדמו את בני ישראל בלחם דספרא. קדמו עיני אשמרות: ושם הוו לפנים חד מן ה' בלין בטעם קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ' ובדתם בחוץ לעיר. אלה הגדולה. אשר נחלו. ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא. הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה. ואמרו אליך הגידה נא לנו. והנוהר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל. המשרתים

וישמרו משמרת אלהיהם ומשמרת הטהרה
והמשררים והשערים כמצות דויד שלמה בנו:
כי בימי דויד ואסף מקדם ראשי המשררים ושיר
תהלה והדות לאלהים: וכל ישראל בימי זרבבל
ובימי נחמיה נתנים מניות המשררים והשערים
דבר יום ביומו ומקדשים ללוים והלוים מקדשים
לבני אהרן: יג ביום ההוא נקרא בספר
משה באזני העם ונמצא כתוב בו אשר לא יבוא
עמני ומאבי בקהל האלהים עד עולם: כי לא
קדמו את בני ישראל בלחם ובמים וישכר עליו
את בלעם לקללו ויהפך אלהינו את הקללה
לברכה: ויהי כשמעם את התורה ויבדילו כל
ערב מישראל: ולפני מזה אלישיב הכהן נתון
בלשכת בית אלהינו קרוב לטוביה: ויעש לו
לשכה גדולה ושם היו לפנים נתנים את המנחה
הלבונה והכלים ומעשר הדגן התירוש והיצהר
מצות הלוים והמשררים והשוערים ותרומת
הכהנים: ובכל זה לא הייתי בירושלם כי בשנת
שלשים ושתים לארתחשסתא מלך בבל באתי
אל המלך ולקץ ימים נשאלתי מן המלך: ואבוא
לירושלם ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב
לטוביה לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים:
וירע לי מאד ואשליכה את כל כלי בית טוביה
החוץ מן הלשכה: ואמרה ויטהרו הלשכות
ואשיבה שם כלי בית האלהים את המנחה
והלבונה: ואדעה כי מניות הלוים לא נתנה
ויברחו איש לשדהו הלוים והמשררים עשי

המלאכה: ואריבה את הסגנים ואמרה מדוע נעזב
בית האלהים ואקבצם ואעמדם על עמדם: וכל
יהודה הביאו מעשר הדגן והתירוש והיצהר
לאוצרות: ואוצרה על אוצרות שלמיה הכהן
וצדוק הסופר ופדיה מן הלוים ועל ידם חנן בן
זכור בן מתניה כי נאמנים נחשבו ועליהם לחלק
לאחיהם: זכרה לי אלהי על
זאת ואל תמח חסדי אשר עשיתי בבית אלהי
ובמשמריו: בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים
גתות בשבת ומביאים הערמות ועמסים על
החמרים ואף יין ענבים ותאנים וכל משא
ומביאים ירושלם ביום השבת ואעיד ביום מכרם
ציד: והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל מכר
ומכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם: ואריבה
את חרי יהודה ואמרה להם מה הדבר הרע הזה
אשר אתם עשים ומחללים את יום השבת:
הלוא כה עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל
הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון
על ישראל לחלל את השבת:
ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת
ואמרה ויסגרו הדלתות ואמרה אשר לא יפתחום
עד אחר השבת ומנערי העמדתי על השערים לא
יבוא משא ביום השבת: וילינו הרכלים ומכרי
כל ממכר מחוץ לירושלם פעם ושתים: ואעידה
בהם ואמרה אליהם מדוע אתם לנים נגד החומה
אם תשנו יד אשלח בכם מן העת ההוא
לא באו בשבת:

את המלך דויקהל דוד דדה"א. צאן לערי יהודה דויקבץ. וירם יאשיהו לבני העם צאן: ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים. הטי נא אזנך קשבה דעזרא. גם אני חצני נערתי. ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים. ועמסים על החמרים. ומה חשתון ובני תורין כ' מנהון בו' משרתים: והמה י"ב בקריאה וסימ' ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו. כי עד הימים ההמה היו בני ישראל. לכן כה אמר יי' על הנביאים. וכן תהיה מגפת הסוס הפרד והגמל. והיה כי תרבו ופריתם בארץ. בימים ההמה ילכו בית יהודה על. לא אעשה אתכם כלה. יבאו בית ישראל. וגם על העבדים ועל השפחות. אשר אשיב את שבות יהודה. יחזיקו עשרה אנשים. בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות: צללו ג' בקריאה וסימ' צללו כעפרת במים אדירים. לקול צללו שפתי יבא רקב. ויהי כאשר צללו שערי ירושלם. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים:

רשי

מניות. כמו מנות: ומקדישים ללוים. והיו נותנים המעשר ללוים והם היו נוטלים מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים: כל ערב. כל תערובת האומות כמו וגם ערב רב עלה אתם: ולפני מזה. ומקודם לכן: קרוב לטוביה. אותו אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה חברו של סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה: ויעש. אלישיב: לפנים. שם היו נותנים קודם שבאתי לירושלם: מנות הלוים. מתנות הראויות ללוים: ובכל זה. ובכל המעשה הזה באתי אל המלך וחזרתי לבבל: כשאלתי. שנתן לי רשות לעלות לירושלם ולחזור: ואומרה. צויתי לטהר ויטהרו הלשכות ונו': מניות. מנות: לא נתנה. שלא נתנו ישראל שם המתנות ועל כן ברחו והלכו להם אחם והכה לשאול מתנותם ולא היו עוסקים כל כך בעבודתם: ואקבצם. קבצתי את הכהנים והלוים להעמידם על משמרותם בעבודתם וכל ישראל היו מביאים להם שם מתנותם כי נאמנים היו לחלוק המתנות ביניהם: הערמות. אלומות של תבואה: ואעיד. העידותי בהם שלא לעשות: ביום מכרם ציד. ביום שהיו מוכרים מזון וציד ציד כמו ויתן להם צדה לדרך: והצורים. סוחרים של צור מביאים דגים למכור: ויהי כאשר צללו. כאשר נטו הצללים של ערב שבת בשערים צויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד לאחר השבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור סחורתן כדי שלא יחללו ישראל את השבת על ידיהם: וילינו. והיו לנים הרוכלים והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלם פעם אחת ושתי פעמים כדי שיבאו בני ישראל לפתוח השערים ולקנות מהם בשבת: ואמרה אליהם. התריתי באותם הרוכלים: אם תשנו. אם תוסיפו לעשות פעם שניה: מן העת. מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת: הוסיפו

אבן עזרא

ומשמרת הטהרה. הוא מגזר' חכמה ומשקלה רק בעבור אות הגרון והיא הה"א האמצעית כהפכו התנועות להרחיב הקריאה: כי בימי דוד ואסף מקדם. רצה לומר על מנהגם ותקונם למשוררים מקדם כן הפקידו אלה משוררים תחתם: ולפני מזה. פי' וקודם זה ההבדל: ויעש לו לשכה גדולה. אלישיב העושה לטוביה ובלשכתו של טוביה היו שמים העניינים הנזכרים: מניות הלוים. שצוה השם לתת להם: לא נתנה. על אחת ידבר כי המלה מיוחדת מן הרבות והם מניות: ואוצרה. פועל נגזר מן אוצרות והטע' הפקדתי גזבר עליה': ואעיד ביום מכרם ציד: הרואי ואעיד בם: מביאים דאג. האלף עין הפועל וכן וקאם שאון: ויהי כאשר צללו שערי ירושלם. מבנין קל והטעם הגעת הצל אל השערים: לא יבא משא. פי' שלא יבאו הרוכלים הם הסוחרים מערבים ענינים רבים על כן מערב הדברים נקרא רכיל: אם תשנו. אם תלינו שם פעם שנית: יד אשלח בכם. להכות או להרוג אתכם: מטהרים

נחמיה

כרוב ז׳ וחס׳ וסימ׳ גפן בוקק ישראל • חנני אלהים כחסדך • ענני יי׳ כי טוב חסדך • ויזכר להם בריתו וינחם • הללוהו כרב גדלו • כי אם הוגה ורחם • וחוסה עלי כרב חסדך • חד וחס׳ אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו : הלוא ט׳ מלאים בכתובים וסי׳ הלוא משנאיך יי׳ אשנא • הלוא יתעו חרשי רע : הלוא שמעת בתי • הלוא צויתי את הנערים • הלוא הם כתובים דמגלת אסתר • הלוא כיראת אלהינו תלכו • הלא כה עשו אבתיכם דסוף ספרא • הלוא על אלה חטא שלמה דסוף ספרא • הלוא תאנף בנו עד כלה : ו׳ לא׳

ואמרה ללוים אשר יהיו מטהרים ובאים שמרים השערים לקדש את־יום השבת גם־זאת זכרה־לי אלהי וחוסה עלי כרב חסדך: גם בימים ההם ראיתי את־היהודים השיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות: ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם: ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלהים אם־תתנו בנתיכם לבניהם ואם־תשאו מבנתיהם לבניכם ולכם: הלוא על־אלה חטא־שלמה מלך־ישראל ובגוים הרבים לא־היה מלך כמהו ואהוב לאלהיו היה ויתנהו אלהים מלך על־כל־ישראל גם־אותו החטיאו הנשים הנכריות: ולכם הנשמע לעשת את כל־הרעה הגדולה הזאת למעל באלהינו להשיב נשים נכריות: ומבני יוידע בן־אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני ואבריחהו מעלי: זכרה להם אלהי על גאלי הכהנה וברית הכהנה והלוים: וטהרתים מכל־נכר ואעמידה משמרות לכהנים וללוים איש במלאכתו: ולקרבן העצים בעתים מזמנות ולבכורים זכרה־לי אלהי לטובה:

סכום פסוקי דעזרא שש באות ושמונים ושמונה
וסימן תרפה וחציו ובין עלית הפנה:

אבן עזרא

מטהרים. הראוי מתטהרים: ואקללם. הוא החרם והנדוי והטעם החרמתים כדיתו: ואשביעם. לעם ירושלם לבלתי התחתן בהם: ולכם הנשמע. יתכן שהוא כפעל מן העתיד סימן המדברים בעד עצמם והוא הקרוב: זכרה להם. לתת להם שכרם על הגאלים מן הכהונה וגאלים מברית הכהונה והלוים בקחתם נשים נכריות: גאלי הכהונה. שם התואר על משקל תאמי צביה והם כדמות פעלי׳ בענין רק בגלל האלף שהוא אות הגרון נקרוהו כן להרחיב מקראו וטעם גאלי כטעם מותרי׳: ולקרבן. בעבור קרבן העצים שסדרתי להביא הכהני׳ והלוים והעם לעתים מזומנים ובעבור הבכורים שצויתיו להביא לבית יי׳ זכרה לי אלהי לטובה:

נשלם פירוש ספר עזרא

רשי

הושיבו נשים. אשר נשאו להם נשים נכריות: חצי מדבר. הרבה מבניהם היו מדברי לשון אשדודי כאמותם: ואכה. נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם: גם אותו החטיאו. כל שכן שתהיו חוטאים על ידי נשיכם נכריות וזהו שכ׳ בסמוך ולכם הנשמע וגו׳ בתמיה לומר שלמה מלך ישרא׳ נמצא חוטא ע״י נשיו נכריות ואתם כשאתם נשים נכריות להיות חוטאין: ומבני יוידע. חתן לסנבלט. אחד מבני יוידע חתן לסנבלט צורר היהודים והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלם בשביל חותני לראות את העיר ואת מוכאיה ואת מובאיה: זכרה להם. הטובה אשר עשו: בעתים. לעתים היו כורתים עצים למערכה: ולבכורים. שהיו מביאים בכורים בפרק אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו:

נשלם פירוש ספר עזרא

חד מן כ״ב אתין דכתי׳ א׳ בריש תיבותא וקרי׳ ו׳ וסימנהון יבאו כי הם ומקניה׳ יעלו׃ יחנני ויאמר בעוד הילד חי׃ יפצחו רנו שמים וגילי ארץ׃ יאבדו לכן כה אמר י״י והראשון כריבו׃ ישאל מחרף עצל לא יחרש׃ ירם ונשא והמון ירם לבבו׃ ירמות ומבני בני משלם ומלך׃ יקפאון פלוגתא דרב נחמן והיה ביום ההוא

הנה אנכי שלח לכם את

חד מן י״א מלין דכתיבין כ׳ וקרי׳ כף וסימניהון בשמעכם והיה במשוך בקרן היובל׃ ישראל׃ יכלו קדמ׳ יבלו בטוב ימיהם׃ באמרם ויה׳ באמרם אליו יום

אליה הנביא לפני בא

אדם

אלפא ביתא רבתי בקריאה וסימ׳ א׳ אדם שת אנוש׃ ב׳ בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ׃ ג׳ והתגלח ואת הנתק לא יגלח והסגיר הכהן׃ ד׳ שמע ישראל י״י אלהינו י״י אחד׃ ה׳ הלי״י תגמלו זאת עם נבל ולא חכם׃ ו׳ דגחון וכל הולך על ארבע׃ ז׳ זכרו תורת משה עבדי׃ ח׳ חור כרפס ותכלת׃ ט׳ טוב שם משמן טוב ויום המות׃ י׳ ועתה יגדל נא כח אדני׃ כ׳ וכנה אשר נטעה ימינך׃ ל׳ וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה׃ מ׳ משלי שלמה בן דוד מלך׃ נ׳ ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך

שֵׁת אֱנוֹשׁ׃ קֵינָן מַהֲלַלְאֵל יָרֶד׃ חֲנוֹךְ מְתוּשֶׁלַח לָמֶךְ׃ נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת׃ בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃ וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְדִיפַת וְתוֹגַרְמָה׃ וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישָׁה כִּתִּים וְרוֹדָנִים׃ בְּנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם פּוּט וּכְנָעַן׃ וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּא וְרַעְמָא וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃ וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרוֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבּוֹר בָּאָרֶץ׃ וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִיִּים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃

(margin: עיין נעידן כת״ר רבת׳ · ת״ה ל״פ · ל׳ אורי׳ וריכת ב׳ נ׳ · ל׳ ית׳ ל׳ אורי׳ ורודנים׳ ל׳ · ל׳ כתי׳ א׳ · ל׳ כתי׳ א׳ · כיון ל׳ מל׳ · יתיר יו״ד · ג׳ · ב׳ ית׳)

רשי

אדם שת אנוש. עזרא כתב ספר היחס הזה על ידי חגי זכריה ומלאכי בתוך י״ח שנה שמן אותו זמן שבא לירושלם זרובב׳ ויהושע הכהן בימי כורש הראשון עד שבא כורש בן אסתר והכל משום יחס דוד המלך והלוים לשוערים ולשומרים ולמשוררים היאך העמידן דוד כל משמרם והכהנים למשמרותם לפיכך יחסם מאדם ועד אברהם ולפי שהוצרך ליחס את אברהם הזכיר גם שאר האומות בניו ובני בניו משום בניו צריך ליחס שאר אומות בני כנען להודיע היאך ירש אברהם את ארצם ואחר שהוצרך להזכיר וליחס תולדות כנען הזכיר על גבם שאר אומות ומזכירם מעט מעט ומשליכם עד שהגיע לעיקר כדמפרש בב״ר משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה לו מרגלית ועמד המלך וכבר בכברו׳ העפר עד שמצא מרגליתו כך אומר הב״ה מה לי ליחס שם ארפכשד וכו׳ ותרח אלא למצא לאברהם ומצאת את לבבו נאמן ומפני כבודו של יצחק יחס בני עשו וישמעאל ובני קטורה ומשליכן מעט מעט ומניחן ובני שעיר החורי מזכיר על כי בני עשו ירשום וגם ליחס תמנע שנעשית פילגש לבני אברהם להודיע שבחו של אברהם שהיתה בנות משיאים ואלופים ורצתה להיות פלגש לזרע אברהם דכתי׳ ואחות לוטן תמנע וכתי׳ ותמנע היתה פלגש אלא לפי שאמרה אם איני כדי להנשא לו לאשה אהיה לו פילגש ועוד לכך ייחס בני שעיר שהם היו אלופים ומלכים והר שעיר של שעיר היה ובאהבת יצחק נתנה הקב״ה לעשו דכתי׳ ובני עשו ירשום וישבו תחתם ולהודיע קיום דברי הב״ה שאמר ליצחק להרבות זרעו ולהשליטו בכל ובשביל כבודו של יצחק כתב כמו כן אלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וגו׳׃ אדם שת אנוש. פתרונו כמו בני אדם שת ובני שת אנוש ולפי שאינו עיקר היחס מקצרן ומה שלא הזכיר קין והבל לפני שלא העמידו תולדות אבל משת יצאו תולדות נח ואברהם ומאברהם עד דוד נח שם וחם והיה לו לחשוב בני שם ׳עד למצוא מרגלית אברהם וכו׳ עד דוד ומשליך הטפל ומקצר היחס שלו ותופש העיקר וכן דרך כל היחס הזה דדברי הימים וכן בסמוך בני אברהם יצחק וישמעאל אלה תולדותם בכור ישמעאל נביות וכו׳ וכן ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל בני עשו אליפז שמזכיר תחילה ליחס הטפל ואחר כך העיקר׃ אשכנז וריפת. ובחומש כתיב וריפת שמתחילה היו רפין ולא היו מתגברי׳ עם ישרא׳ ולבסוף כתמלאו דופי וריעוע׃ ובני יון אלישה. ומה שלא הזכיר מגוג ומדי לפי שלא הזכיר אלא הייחס אבל בני מגוג ובני מדי לא הזכיר לפי שלא יצאו מהם ראשי אומות אלא כל אומותם נקראו על שם כתים ורודני׳׃ ורודנים. ולהלן הוא אומר ודודנים כשישראל חוטאים הם באים ורודים בהם וכשיד ישראל תקיפה הם אומ׳ בני דודינו אתם בתחילה היו נראין כאוהבים בשעת הכאתן ולבסוף רודים בהם׃ הוא החל להיות גבור בארץ. הוא החל לעשות מלחמות וגבורות בארץ׃ ומצרים ילד את לודים. בב״ר אמר רבי אבא בר כהנא כל מוכיבנא של מצרים איכא אלא בים אמר רבי יהושע בן קרחה בה״ה לודים לודיים כתיב בספר יודי״ן לומר לך לודיים לודי ים ענמים ענמי ים להבים להבי ים כפתוחים כפתוחי ים פתרוסים פתרוסי ים כסלוחים כסלוחי ים פלשתים פלשתי ים כפתורים כפתורי ים לפיכך כתי׳ בספר יודי״ן לדרוש וכן כולם׃ וכנען

סוכ׳ ס סוף דבר הכל נשמע את האלהים · ע׳ שמע ישראל · פ׳ באדין מלכא כשפרפרא פ׳ בתראה · צ׳ צופיו עורים כלם לא ידעו · ק׳ גם צפור מצאה בית ודרור קן לה · ר׳ כי לא תשתחוה לאל אחר · ש׳ שיר השירים אשר לשלמה · ת׳ תמים תהיה עם :

וכנען ילד את צידון בכרו ואת חת : ואת היבוסי ואת האמרי ואת הגרגשי : ואת החוי ואת הערקי ואת הסיני : ואת הארודי ואת הצמרי ואת החמתי : בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומשך : וארפכשד ילד את שלח ושלח ילד את עבר : ולעבר ילד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ושם אחיו יקטן : ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף ואת חצרמות ואת ירח : ואת הדורם ואת אוזל ואת דקלה : ואת עיבל ואת אבימאל ואת שבא : ואת אופיר ואת חוילה ואת יובב כל אלה בני יקטן : שם ארפכשד שלח : עבר פלג רעו : שרוג נחור תרח : אברם הוא אברהם : בני אברהם יצחק וישמעאל : אלה תלדותם בכור ישמעאל נביות וקדר ואדבאל ומבשם : משמע ודומה משא חדד ותימא : יטור נפיש וקדמה אלה הם בני ישמעאל : ובני קטורה פילגש אברהם ילדה את זמרן ויקשן ומדן ומדין וישבק ושוח ובני יקשן שבא ודדן : ובני מדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אלה בני קטורה : ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל : בני עשו אליפז רעואל ויעוש ויעלם וקרח : בני אליפז תימן ואומר צפי וגעתם קנז ותמנע ועמלק : בני רעואל נחת זרח שמה ומזה : ובני שעיר לוטן ושובל וצבעון וענה ודישן ואצר ודישן : ובני לוטן חורי והומם ואחות לוטן תמנע : בני שובל עלין ומנחת ועיבל שפי ואונם ובני צבעון איה וענה : בני ענה דישון ובני דישון חמרן ואשבן ויתרן וכרן :

בני אצר בלהן וזעון יעקן בני דישן עוץ וארן : ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל בלע בן בעור ושם עירו דנהבה : וימת בלע וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה : וימת יובב וימלך תחתיו חושם מארץ התימני : וימת חושם וימלך תחתיו הדד בן בדד המכה את מדין בשדה מואב ושם עירו עוית : וימת הדד וימלך תחתיו שמלה ממשרקה : וימת שמלה וימלך תחתיו שאול מרחבות הנהר : וימת שאול וימלך תחתיו בעל חנן בן עכבור : וימת בעל חנן וימלך תחתיו הדד ושם עירו פעי ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד בת מי זהב : וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע אלוף עליה אלוף יתת : אלוף אהליבמה אלוף אלה אלוף פינן : אלוף קנז אלוף תימן אלוף מבצר : אלוף מגדיאל אלוף עירם אלה אלופי אדום :

אלה בני ישראל ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר וזבלון : דן יוסף ובנימן נפתלי גד ואשר : בני יהודה ער ואונן ושלה שלושה נולד לו מבת שוע הכנענית ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהוה וימיתהו : ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח כל בני יהודה חמשה : בני פרץ חצרון וחמול : ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כלם חמשה : ובני כרמי עכר עוכר ישראל אשר מעל בחרם : ובני איתן עזריה : ובני חצרון אשר נולד לו את ירחמאל ואת רם ואת כלובי : ורם הוליד את עמינדב ועמינדב הוליד את נחשון נשיא בני יהודה : ונחשון הוליד את שלמא ושלמא הוליד את בעז : ובעז הוליד את עובד ועובד הוליד את ישי :

רשי

וכנען ילד וגו׳ · י״א הם וכנען עמהם הרי י״ב והיינו דכתי׳ יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כלומר גבולות עמים העמיד כנגד שבטי ישראל שגם הם י״ב כנגד שבטי ישראל הציב גבולות עמים דוגמת אשר הצבת לברכה : כי בימיו נפלגה הארץ · נתחלקו ונתמעטו ימיהם של בריות שמתחילה היו בני אדם חיים ט׳ מאות שנה ויותר ונחסו בימי ארפכשד ואילך לד׳ מאות שנה ויותר ומן פלג ואילך נחסו למאתים ר׳ מאות : כל אלה בני יקטן · שהיה מקטין עסקיו כביא גדול היה עבר אבל שמות אחרים לא נתנו לידרש כי לא על פי נביא נתן להם שמות : שם ארפכשד שלח · למעלה מנה בנין של שם ועתה התחיל שוב פעם אחרת מפני כבודו של אברהם משל למלך שנפלה לו מרגלית כו׳ כדלעיל : אברם הוא אברהם · עכשיו יחס משם עד אברהם ומי הוא זה אברם הוא שנקרא אברהם : קטורה פילגש אברהם · כל נבאי שיכול לספר בהם הוא מספר משום כבודו של יצחק שכולם היו בני פילגש אבל הוא היה עיקר ואדון הבית : ובני מדין עיפה ועפר וגו׳ · חמשה ראשי אומות על כן העמידו חמשה מלכים לכל אומה מלכה דכתי׳ את אוי ואת ריקם ואת צור ואת חור וגו׳ חמשת מלכי מדין : כל אלה בני קטורה · בשביל כבודו של אברהם · בני יצחק עשו וישראל · מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב : בני עשו אליפז · כדי לקצר ולהשליכו והזכירו לכבוד יצחק : חמרן ואשבן · ובחומש כתי׳ חמדן בתחילה היו חמודין ונחמדין כצדיקים ולבסוף מכוערין כחמור כן דרך החמור בתחילה חמוד ולבסוף נעשה מכוער והסוס מתחילה מכוער ולבסוף יפה : ואלה המלכים · מפורש בב״ר אמר ר׳ אבהו קודם שלא עמד מלך בישראל כבש מלך באדום ר׳ יוסי בן חנינא אומ׳ בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים זה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים אמ׳ ר׳ יהושע בן לוי זה מעמיד ח׳ וזה העמיד ח׳ ושמעתי וכי לא היה לאדום אלא אלו ח׳ מלכים ולישראל ח׳ והלא יותר היו יורם אחזיה יותם וכו׳ אלא זה העמיד ח׳ מלכים פירוש בזמן שהמליכו אותן ח׳ מלכים של אדום לא המליכו את מלכי ישראל כי קודם דוד היו ודאשי בית אבותיו : רע בעיני יי׳ · מפורש בב״ר שהיה חורש נגבות בא עליה שלא כדרכה : ותמר כלתו · תמיה אני היאך מזכיר גנות זקיכתו של דוד : ואיתן והימן וכלכל ודרע · כולם בימי דוד ובימי שלמה היו והיו חכמי׳ ביותר ועל זה נאמר ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול להלן לענין חכמת שלמה נופל לשון זה דרדע אף על פי שנקר׳ דור דיעה בשביל חכמתו נתחכם שלמה מכולם ומה שאמר האזרחי אלף יתירה כמו הזרחי מזרח יצא ובהרבה מקומות נכנסת האלף בתיבה והיכה נקראת ודונמתו ואחותי והאזניחו וכן והאספסוף ופעמים נחסרת כמו ותמרו ויכו הרמים כמו הארמים ופסיקתא דורש מכל אדם זה אדם הראשון איתן זה אברהם הימן זה משה וכלכל זה יוסף ודרדע זה דור המדבר מחול שמחל להם מעשה עגל : ובני כרמי עכר · ולמה הכי קורהו עכר והלא עכן שמו ותפור׳ לפי שהוא עכר את ישר׳ שעבר על החרם וכפלו על ידו לו׳ אנף איש והוא מה שפירשתי שכל מה שיכול לספר בגנו׳ מספר והעכ״פ יצא מלכו׳ מהם : ובני איתן עזריה · כמו ובני דן חשים : ואת כלובי · זהו כלב כמו שמוכיח למטה וכלב בן חצרון ובספר שמואל כתיב והוא כלבי ותרגו׳ מרבית כלב וכך תרגם כלבי מחזיק היה ומתפאר בעצמו שאין מיוחס בכל שבט כמוהו כלומר אם שמואל נתן לו מלוכה ועל כן נאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים שהרי יצא מרות המואביה וירחמיאל אחיו נשא גויה כמו שכתוב למטה וזה כלובי מתכנא ומתגנ׳ה כאשר נשאו לבו : נחשון נשיא בני יהוד׳ · לא בא לפרש אלא מפני כבודו של דוד : ושלמ׳ הוליד את בועז · רבותינו אמרו אבצן זה בועז ותימה יש היאך יכול להיות והלא נחשון בשנה שניה ליציאת מצרים מת ושלמון בנו מת כבר והוא היה מבאי הארץ ובועז בנו שהו׳ אבצן בכניסתו לארץ נולד ומיציאת מצרים עד יפתח היה שלש מאות שנה וחכמים אמרו בשעה שבא בועז על רות והרתה מיד מת בועז ואבצן היה שופט לאחר מות יפתח דכתיב וישפוט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ועל זה אני תמיה שהרי מצינו באברם שהוא אמר לאחר שנכר ר דמנו וכו׳ ואמר הלבן מאה שנה יולד ואיך הוליד בועז בן ג׳ מאות שנה וי״ל על כן אמר ויתן יי׳ לה הריון דוגמ׳ וירא הו יו׳ : אבצן · אב לכל הכנוכים שהרי אשה בחורה שכבה אצלו ונכשכן ולא נגעבה : ואישי

אביחיל בן חור· אלה ראשי אבות ׃ אלה ראשי האבות· אלה עשה בניהו בן יהוידע. אלה מבני גד ראשי· אלה הם אשר עברו· ומן ודוד זקן עד רישא דסיפרא דכו׳ ר״פ
אלה בכ״ד ואלה וסי׳ ואלה אשר הוסד שלמה· ואלה שרי הנצבים· ואלה פקדתם לבית אבותיהם· ואלה המתקשרים תנינא דסיפרא· וכל עזרא דכו׳ ר״פ ואלה בכ״ד

ואישי הוליד את בכרו את אליאב ואבינדב השני
ושמעא השלישי: נתנאל הרביעי רדי החמישי:
אצם הששי דויד השבעי: ואחיתיהם צרויה
ואביגיל ובני צרויה אבשי ויואב ועשהאל שלשה:
ואביגיל ילדה את עמשא ואבי עמשא יתר
הישמעאלי: וכלב בן חצרון
הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה
ישר ושובב וארדון: ותמת עזובה ויקח לו כלב
את אפרת ותלד לו את חור: וחור הוליד את
אורי ואורי הוליד את בצלאל: ואחר בא חצרון
אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן
ששים שנה ותלד לו את שגוב: ושגוב הוליד
את יאיר ויהי לו עשרים ושלוש ערים בארץ
הגלעד: ויקח גשור וארם את חות יאיר מאתם
את קנת ואת בנתיה ששים עיר כל אלה בני
מכיר אבי גלעד: ואחר מות חצרון בכלב אפרתה
ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי
תקוע: ויהיו בני ירחמאל בכור חצרון הבכור
רם ובונה וארן ואצם אחיה: ותהי אשה אחרת
לירחמאל ושמה עטרה היא אם אונם:
ויהיו בני רם בכור ירחמאל מעץ וימין ועקר:
ויהיו בני אונם שמי וידע ובני שמי נדב ואבישור:
ושם אשת אבישור אביהיל ותלד לו את אחבן
ואת מוליד: ובני נדב סלד ואפים וימת סלד לא

בנים: ובני אפים ישעי ובני ישעי ששן ובני
ששן אחלי: ובני ידע אחי שמי יתר ויונתן וימת
יתר לא בנים: ובני יונתן
פלת וזזא אלה היו בני ירחמאל: ולא היה לששן
בנים כי אם בנות ולששן עבד מצרי ושמו ירחע:
ויתן ששן את בתו לירחע עבדו לאשה ותלד לו
את עתי: ועתי הליד את נתן ונתן הוליד את
זבד: וזבד הוליד את אפלל ואפלל הוליד את
עובד: ועובד הליד את יהוא ויהוא הליד את
עזריה: ועזריה הליד את חלץ וחלץ הליד את
אלעשה: ואלעשה הליד את ססמי וססמי הליד
את שלום: ושלום הוליד את יקמיה ויקמיה
הליד את אלישמע: ובני כלב אחי
ירחמאל מישע בכרו הוא אבי זיף ובני מרשה אבי
חברון: ובני חברון קרח ותפח ורקם ושמע:
ושמע הליד את רחם אבי ירקעם ורקם הוליד את
שמי: ובן שמי מעון ומעון אבי בית צור: ועיפה
פילגש כלב ילדה את חרן ואת מוצא ואת גזז
וחרן הליד את גזז: ובני יהדי רגם ויותם וגישן
ופלט ועיפה ושעף: פלגש כלב מעכה ילד שבר
ואת תרחנה: ותלד שעף אבי מדמנה את שוא
אבי מכבנה ואבי גבעא ובת כלב עכסא: אלה
היו בני כלב בן חור בכור אפרתה שובל אבי קרית
יערים: שלמא אבי בית לחם חרף אבי בית גדר:

אלה וסי׳ אלה בקשו כתבם· אלה בקשו כתבם תנינא דסיפרא· אלה בני המדינה העלים תנינא דסיפרא· אלה בימי יהויקים· וכל שאר כתוב דכוה׳ ר״פ אלה
בכ״ד ר״פ ואלה וסי׳ ואלה צפנת בלבבך· ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד׃ ושם י״ג ר״פ בקריאה וסי׳ ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב· ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך

רשי

ואישי הוליד את בכורו. מלא אל״ף כלומר איש גבור חיל: דויד השביעי. מלא יו״ד מפני כבודו של דוד ועתה מצא המרגלית לפיכך לא מנה השמיני אליהו: ואחיותיהם צרויה ואביגיל. מפני כבודו של דוד שהיו בני אחותו גבורים ואנשי חיל ושרים כך מפורש לקמן: יתר הישמעאלי. ובשמואל כתוב היזרעאלי בארץ ישמעאל היה דר דוגמ׳ בית עובד אדום הגתי וכן וישלח המלך ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה ואביו איש צורי: וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה. לפי שהיתה לו אשה ששמה עזובה לכך כינה את שם בתו עזובה אשה כדכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת מכאן שהיתה לו אשה ששמה עזובה: ותלד לו את חור. וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל. בא וחשוב שכל אחד מהם היה פחות מן ח׳ שנים כשהולידו שהרי כלב היה בן מ׳ שנים במרגלים דכתי׳ בן מ׳ שנה אנכי בשלוח וגו׳ ואותה שנה כבר נולדו כולם שהרי הוקם המשכן שעשה בצלאל כלב היה בן ח׳ כשהוליד עזובה אשה ובן ט׳ כשהוליד יריעות ואחר מיתת עזובה אשתו לקח את אפרת והולידה לו את חור בשנה האחרת הרי בן י׳ שנים וחור בן ח׳ כשהוליד את אורי ואורי בן ח׳ כשהוליד בצלאל הרי כ״ו שנים וכתיב ואת כל איש חכם לב ואין איש פחות מי״ג שנה הרי בצלאל בשעה שעשה המשכן בן י״ג שנה הרי מ׳ שנה חסר אחת נמצא שכל אחד מהם היה פחות מן ח׳ כשהולידו וכן מפורש בפרק בן סורר ומורה ומדרש בן שש ושש הולידו: ואחר בא חצרון אל בת מכיר. כל זה משום כבודו של דוד שהרי חצרון בא אל בת מכיר לקחה לפילגש שלא לשום אישות דוגמא כאשר בא אל בת שבע: והוא היה בן ששים. הרי שני דברי׳ לבת מכיר לגריעותא אחת שלא לקחה לשום אישות ואחת שחצרון היה זקן ומפני כבוד משפחות יהוד׳ כתובה לו וכשהוליד יאיר נתנו לו בני מכיר כ״ג ערים ליקח אשה אחת מבנותיו: ויקח גשור וארם. גשור הוא גשורי והמעכתי לפי שהיו קרובים לארמים שהיו יושבים במזרחה של ארץ ישראל וארם היו יושבים במזרח דכתי׳ ארם מקדם ופלשתים מאחור מיד בימי שפוט השופטים כשחטאו ישראל מסרם ביד אויב ביד ארם ואז הלכו אלו ולקחום מהם וכשבא דוד החזירן ולפי שהחזירן כתבן כאן: בכלב אפרתה. על שם אשתו קראו את העיר אפרתה: ותלד לו את אשחור אבי תקוע. לאחר מיתת חצרון: אבי תקוע. שר של עיר תקוע שהוא של שבט יהודה: ויהיו בני ירחמאל בכור חצרון. לפי שהפסיק במשפחתו של כלב על כן הוצרך לומר בכור חצרון בכורו של ירחמאל: ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה·

לפי פשוטו ישראלית היתה וביבמות ירושלמי כתב שלקח נויה להתעטר בה יפה ושרית היתה: היא אם אונם. שמעתי אם כמה שקמתי אם בישראל אונם שפל ואבל היה לשון אונן וכמו אכלתי באוני ממנו וכמו כמתאוננים· ויצא ממנו ששן שנתן בתו לירחע המצרי עבדו ומספר בגנותן כלומר לא היו ראויין למלכות ויצא ממנו ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם: ולא היה לששן בנים כי אם בנות. ומה שאמר למעלה ובני ששן אחלי חולה שפל היה ומת בלא בנים: ויתן ששן את בתו לירחע עבדו לאשה· מכאן אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותנהו לה ומכאן אמרו חכמים ביבמות ירושלמי אל תאמן גר עד ט״ו דורות וט״ו דורות הם מן עתי המצרי עד ישמעאל ויש אומר י״ו דורות עם ירחע ומדרש רבותינו אפשר כן שהיה מזרע המלוכה והלא ישמעאל מזרע ירחמאל היה ולא מן רם אלא שהעביר מזרעו למולך: ובני כלב אחי ירחמאל. לפי מיחס למעלה קצת משפחות כלב והפסיק ביחס ירחמאל צריך לומר כלב אחי ירחמאל שלא תאמר כבר יחס כל משפחות כלב לכך הוצרך לומר כלב אחי ירחמאל שזה לא כלב אחר היה וכן דרך כל היחס איננו מיחס כסדר אלא מיחס קצת ממשפחת פלוני ותופס משפחה אחרת וכשיחס קצת ממשפחה זו מתחיל ליחס משפחה ראשונה כבתחילה ושוב האחרת וכן מעורבב כל ספר היחס הזה: הוא אבי זיף. שר של זיף ושר כל בני מרשה ושר חברון ושם העיירות האלה כתובי׳ בספר יהושע כדכתיב זיף וטלם ובעלות וכתוב קעילה ואכזיב ומרשה: אבי ירקעם. כל אבי שנאמר כאן שר על אותה העיר הכתובה בסמוך: ובני יהדי. אחד מבניה של עיפה היה ומה שלא הזכיר מי היה אביו לפי שאינו צריך להזכיר שום מבניה של עיפה כי אם זה יהדי: ותלד שעף אבי מדמנה את שוא אבי מכבנה ואבי גבעא. שתי עיירות הללו שלו היו: ובת כלב עכסה. עתה מתחיל לדרוש ומקדים בעכסה משום שהיתה פרית אשת עתניאל כדכתיב ויאמר כלב אשר יכה קרית ספר וגו׳: אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה. פתרון אלה היו בני כלב בן חור כמו בנו חור והוא חור היה בנו הבכור לאפרת אשתו ולא בכור לכלב וכן מפורש למעלה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור ע״א ואלה היו וגו׳ חור היה בן לכלב והוליד בן ויקרא שמו כלב וכך פירושו ואלה היו בניו של כלב בנו של חור שובל וגו׳: בכור אפרתה. ולא בכור לכלב על חור הוא אומר כן נראה לנו: הרואה

קרמת אשור· ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש· ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי· ושם איש ישראל המכה אשר הכה· ושם האשה המכה המדינית כזבי בת
צור· ושם בת אשר שרח· ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי· ושם חברון לפנים קרית ארבע· ושש אשת אבישור אביהיל· ושם אשת שאול· ושם האיש נבל· ושם

ויהיו בנים לשובל אבי קרית יערים הראה חצי
המנחות: ומשפחות קרית יערים היתרי והפותי
והשמתי והמשרעי מאלה יצאו הצרעתי
והאשתאלי: בני שלמא בית לחם
ונטופתי עטרות בית יואב וחצי המנחתי הצרעי:
ומשפחות סופרים ישבו יעבץ תרעתים שמעתים
שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית
רכב: ואלה היו בני דויד
אשר נולד לו בחברון הבכור אמנן לאחינעם
היזרעאלית שני דניאל לאביגיל הכרמלית:
השלשי לאבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור
הרביעי אדניה בן חגית: החמישי שפטיה
לאביטל הששי יתרעם לעגלה אשתו: ששה
נולד לו בחברון וימלך שם שבע שנים וששה
חדשים ושלשים ושלוש שנה מלך בירושלם:
ואלה נולדו לו בירושלים שמעא
ושובב ונתן ושלמה ארבעה לבת שוע בת
עמיאל: ויבחר ואלישמע ואליפלט: ונגה ונפג
ויפיע: ואלישמע ואלידע ואליפלט תשעה:
כל בני דויד מלבד בני פילגשים ותמר אחותם:
ובן שלמה רחבעם אביה בנו אסא
בנו יהושפט בנו: יורם בנו אחזיהו בנו יואש
בנו: אמציהו בנו עזריה בנו יותם בנו: אחז
בנו חזקיהו בנו מנשה בנו: אמון בנו יאשיהו
בנו: ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים
השלישי צדקיהו הרביעי שלום: ובני יהויקים

יכניה בנו צדקיה בנו: ובני יכניה אסר שאלתיאל
בנו: ומלכירם ופדיה ושנאצר יקמיה הושמע
ונדביה: ובני פדיה זרבבל ושמעי ובן זרבבל
משלם וחנניה ושלמית אחותם: וחשבה ואהל
וברכיה וחסדיה יושב חסד חמש: ובן חנניה
פלטיה וישעיה בני רפיה בני ארנן בני עבדיה בני
שכניה: ובני שכניה שמעיה ובני שמעיה חטוש
ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה: ובן נעריה
אליועיני וחזקיה ועזריקם שלשה: ובני אליועיני
הודיוהו ואלישיב ופליה ועקוב ויוחנן ודליה
וענני שבעה: בני יהודה פרץ חצרון וכרמי וחור
ושובל: וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת
הוליד את אחומי ואת להד אלה משפחות
הצרעתי: ואלה אבי עיטם יזרעאל
וישמא וידבש ושם אחותם הצללפוני: ופנואל
אבי גדר ועזר אבי חושה אלה בני חור בכור א
אפרתה אבי בית לחם: ולאשחור אבי תקוע היו
שתי נשים חלאה ונערה: ותלד לו נערה את אחזם
ואת חפר ואת תימני ואת האחשתרי אלה בני
נערה: ובני חלאה צרת יצחר ואתנן: וקוץ הוליד
את ענוב ואת הצבבה ומשפחת אחרחל בן הרם:
ויהי יעבץ נכבד מאחיו ואמו קראה שמו יעבץ
לאמר כי ילדתי בעצב: ויקרא יעבץ לאלהי
ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי
והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא
אלהים את אשר שאל:

האיש אלימלך ושם אשתו נעמי: ושם אשת ג׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ ושם אשת יעברם כ׳ וכבד בת לו אשר ילדה אתה· ושם אשת שאול· ושם אשת אבישור· אנ״ך: ואהל
וברכיה ואהל חד מן א״ב מן חד וחד חד וא׳ אחד והא׳ וליה דכו׳ וסי׳ ואחרן ואני ידעתי גואלי חי· והאחרון כי מועף לאש׳ כוצק· ואהל וחשוב׳ ואהל וברכיה· והאהל ומשמרת

רשי

הרואה חצי המנוחות· מדינה אחת היתה בארץ ומנוחות שמה דכתיב ויגלום אל מנחת והוא המושל על חצי מדינה ולקמן כאמ׳ תי מושל על חצי המדינה האחרת· הרואה: פורמרדיפיו בלע״ז: ומשפחות קרית יערים· יושבי קרית יערים: מאלה יצאו הצרעתי והאשתאולי· יושבי צרעה ואשתאול שמה שכתוב ותחל רוח יי׳ לפעמו בין צרעה ובין אשתאול דמשמע שהיו שתי עיירות הללו של בני דן כי כל אלה שנאמר כאן של בני יהודה היו שאנו יכולין לומר העיירות והגבול שהיה בין צרעה ואשתאול היה של דן אבל צרעה ואשתאול עצמן של בני יהודה היו: בני שלמא בית לחם· בני שלמא היו מיושבי בית לחם הנטופתי: עטרות בית יואב· וגם מיושבי נטופת ועטרות בית יואב חצי מדינת המנחתי תפשו להם בני צרעה והיו יושבים בשם שם מקומות הן בשם הנטופתי מהרי הנטופתי בגבורי דוד ומנחת ויגלום אל מנחת: ומשפחות סופרים יושבי יעבץ· סיעת יעבץ שהיה מושל עליהם כדכתיב למטה ויהי יעבץ נכבד מאחיו: תרעתים שמעתים שוכתים· כולם שמות בית אב הם: המה הקינים· והיכן מקומם של אלו והלא הם יושבי קין שם מקום דכתי׳ הקין וגבעה ותמנה ערים עשר: הבאים מחמת אבי בית רכב· שיצאו מחמת שהיה של בית רכב וישבו בקין· ע״א יעבץ שם של עיר ושל יששכר היתה כדכתיב והרבית וקשיון ואבץ: המה הקינים· כורפים ויתנהו לכורף תרגומו לקינאה: שני דניאל לאביגאל· ובשמואל כתוב והשני כלאב לאביגאל ובמדרש ויכלו מפרש לפי שדוד כשנשא אביגיל אחר מיתת נבל והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל לכך קראו דוד שמות שנים כלאב ודניאל דניאל דני אל כלאב שהיה דומה כולו לאב: הששי יתרעם לעגלה אשתו· מדרש וכי היא בלבד אשתו אלא שפעת כעגלה וילדתו ושהיתה חביבה עליו כעגלה כמו לולי חרשתם בעגלתי ומפני חשיבותה של מיכל קורא אותה אשתו: ואלישמע ואליפלט· ואלידע ואליפלט· בשמואל אינו מונה אליפלט אלא פעם אחת ואינו מונה כי אם ז׳ וכאן מונה ט׳ וזהו טעמו אליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר לאחר כן וקרא שמו כמו כן אליפלט שהיה

הוא שמנה לשם וגם אלישמע אלישמע מונה כאן ב׳ פעמים כמו כן כלל לומר שמת ונולד לו אחר וגם אחד מאלו מת ונשארו שבעה וזה שאינו מונה לשם כי אם שבעה והט׳ שמנה משום כבודו של דוד שהיו לו בנים הרבה שהרי כל הספר נכתב מפני כבודו של דוד וזרעו: אחזיהו בנו יואש· משלמה עד יואש ח׳ דורות ולפי שראה דוד שהיה זרעו כלה בימי יואש על ידי עתליהו כדכתיב בספר זה ותקם ותדבר על לשון דבר על ידי שם המות עמד בתפלה ואמר זה המזמור למנצח על השמינית שמונה כימין על דור שמיני הושיעה יי׳ כי גמר חסיד וגו׳ ונמלט יואש ומן יואש עד יאשיהו ח׳ דורות שראה דוד שיאשיהו ובניו כולם הולכים לאבדון זה נהרג וזה נקרו עיניו נתפלל עוד על השמינית על דור שמיני יי׳ אל באפך תוכיחני ובשביל תפלתו נשתיירו בני יהויקים ובכל ספר תהלים אין יותר על השמינית אלא אלו שנים יכניה עד ענני שבעה שהוא מלך המשיח דכתיב בדניאל וארו עם ענני שמיא אתה בגים בין בנים ובין דורות לבנים הב״ה עשה כן בשביל שאמר להב״ה לא״ תושבחות בספר עזרא מן ברוך יי׳ אלהי ישראל וגו׳ עד ולאחזק לא״ תיבות: וחסדיה יושב חסד חמש· חמש היו לבד משלומית אחותם: ובני שמעיה חטוש ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה· אינם אלא חמשה ויש בו טעם כמו שכתוב למטה במשמרות הלוים לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיה חשביהו ומתתיהו ששה ואינם כי אם ה׳: ונראה כן מנהג היחס הזה אף על פי שלא הזכיר עדיין ראיה כי דורות דורות קחשיב וכן ובני חלאה צרת וצחר ואתנן: וקוץ הוליד ועדיין לא הזכיר קוץ ומזכיר את בניו: ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים· מוסב למעלה· ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע כי לא ייחס עד עתה: ואמו קראה שמו יעבץ לאמ׳ כי ילדתי בעצב· וכינה שמו יעבץ ודוגמתו בן אוני: והרבית את גבולי· באלו: והיתה ידך עמי ועשית מרעה· אם תהיה עמי ותצילני מרעה: לבלתי עצבי· שלא יארע לי שום נזק וצער ועצב והוא נדר מה שנדר: ויבא אלהים את אשר שאל· ושלם נדרו ומכאן מביאין ראייה כשפוסקין צדקה בעבור שאין נודרין אלא נותנין בלא נדר מדרשו ידוע:

וכלוב

בני גרשון באהל מועד · ואלפים צנה ואלפים כלם וגם · והאלפים והעירים עבדי האדמה · ובקר וראיתם את כבוד יי׳ בשמעו את תלנתיכם · והבקר ומראה הערב והבקר · וגוים ובאו עמים רבים וגוים עצומים · והגוים כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו · וגבהם אם עשק רש וגזל ומשפט וצדק תראה במדינה · והגבהים

וּכְלוּב אֲחִי־שׁוּחָה הוֹלִיד אֶת־מְחִיר הוּא אֲבִי אֶשְׁתּוֹן׃ וְאֶשְׁתּוֹן הוֹלִיד אֶת־בֵּית רָפָא וְאֶת־פָּסֵחַ וְאֶת־תְּחִנָּה אֲבִי עִיר נָחָשׁ אֵלֶּה אַנְשֵׁי רֵכָה׃ וּבְנֵי קְנַז עָתְנִיאֵל וּשְׂרָיָה וּבְנֵי עָתְנִיאֵל חֲתַת׃ וּמְעוֹנֹתַי הוֹלִיד אֶת־עָפְרָה וּשְׂרָיָה הוֹלִיד אֶת־יוֹאָב אֲבִי גֵּיא חֲרָשִׁים כִּי חֲרָשִׁים הָיוּ׃ וּבְנֵי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה עִירוּ אֵלָה וָנָעַם וּבְנֵי אֵלָה וּקְנַז׃ וּבְנֵי יְהַלֶּלְאֵל זִיף וְזִיפָה תִּירְיָא וַאֲשַׂרְאֵל׃ וּבֶן־עֶזְרָה יֶתֶר וּמֶרֶד וְעֵפֶר וְיָלוֹן וַתַּהַר אֶת־מִרְיָם וְאֶת־שַׁמַּי וְאֶת־יִשְׁבָּח אֲבִי אֶשְׁתְּמֹעַ׃ וְאִשְׁתּוֹ הַיְהֻדִיָּה יָלְדָה אֶת־יֶרֶד אֲבִי גְדוֹר וְאֶת־חֶבֶר אֲבִי שׂוֹכוֹ וְאֶת־יְקוּתִיאֵל אֲבִי זָנוֹחַ וְאֵלֶּה בְּנֵי בִּתְיָה בַת־פַּרְעֹה אֲשֶׁר לָקַח מָרֶד׃ וּבְנֵי אֵשֶׁת הוֹדִיָּה אֲחוֹת נַחַם אֲבִי קְעִילָה הַגַּרְמִי וְאֶשְׁתְּמֹעַ הַמַּעֲכָתִי׃ וּבְנֵי שִׁימוֹן אַמְנוֹן וְרִנָּה בֶּן־חָנָן וְתוּלוֹן וּבְנֵי יִשְׁעִי זוֹחֵת וּבֶן־זוֹחֵת׃ בְּנֵי שֵׁלָה בֶן־יְהוּדָה עֵר אֲבִי לֵכָה וְלַעְדָּה אֲבִי מָרֵשָׁה וּמִשְׁפְּחוֹת בֵּית־עֲבֹדַת הַבֻּץ לְבֵית אַשְׁבֵּעַ׃ וְיוֹקִים וְאַנְשֵׁי כֹזֵבָא וְיוֹאָשׁ וְשָׂרָף אֲשֶׁר־בָּעֲלוּ לְמוֹאָב וְיָשֻׁבִי לָחֶם וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִים׃ הֵמָּה הַיּוֹצְרִים וְיֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה עִם־הַמֶּלֶךְ בִּמְלַאכְתּוֹ יָשְׁבוּ שָׁם׃

בְּנֵי שִׁמְעוֹן נְמוּאֵל וְיָמִין יָרִיב זֶרַח שָׁאוּל׃ שַׁלֻּם בְּנוֹ מִבְשָׂם בְּנוֹ מִשְׁמָע בְּנוֹ׃ וּבְנֵי מִשְׁמָע חַמּוּאֵל בְּנוֹ זַכּוּר בְּנוֹ שִׁמְעִי בְנוֹ׃ וּלְשִׁמְעִי בָּנִים שִׁשָּׁה עָשָׂר וּבָנוֹת שֵׁשׁ וּלְאֶחָיו אֵין בָּנִים רַבִּים וְכֹל מִשְׁפַּחְתָּם לֹא הִרְבּוּ עַד־בְּנֵי יְהוּדָה׃ וַיֵּשְׁבוּ בִּבְאֵר־שֶׁבַע וּמוֹלָדָה וַחֲצַר שׁוּעָל׃ וּבְבִלְהָה וּבְעֶצֶם וּבְתוֹלָד׃ וּבִבְתוּאֵל וּבְחָרְמָה וּבְצִקְלָג׃ וּבְבֵית מַרְכָּבוֹת וּבַחֲצַר סוּסִים וּבְבֵית בִּרְאִי וּבְשַׁעֲרָיִם אֵלֶּה עָרֵיהֶם עַד־מְלֹךְ דָּוִיד׃ וְחַצְרֵיהֶם עֵיטָם וָעַיִן רִמּוֹן וְתֹכֶן וְעָשָׁן עָרִים חָמֵשׁ׃ וְכָל־חַצְרֵיהֶם אֲשֶׁר סְבִיבוֹת הֶעָרִים הָאֵלֶּה עַד־בָּעַל זֹאת מוֹשְׁבֹתָם וְהִתְיַחְשָׂם לָהֶם׃ וּמְשׁוֹבָב וְיַמְלֵךְ וְיוֹשָׁה בֶּן־אֲמַצְיָה׃ וְיוֹאֵל וְיֵהוּא בֶּן־יוֹשִׁבְיָה בֶּן־שְׂרָיָה בֶּן־עֲשִׂיאֵל׃ וְאֶלְיוֹעֵינַי וְיַעֲקֹבָה וִישׁוֹחָיָה וַעֲשָׂיָה וַעֲדִיאֵל וִישִׂימִאֵל וּבְנָיָה׃ וְזִיזָא בֶן־שִׁפְעִי בֶן־אַלּוֹן בֶּן־יְדָיָה בֶן־שִׁמְרִי בֶּן־שְׁמַעְיָה׃ אֵלֶּה הַבָּאִים בְּשֵׁמוֹת נְשִׂיאִים בְּמִשְׁפְּחוֹתָם וּבֵית אֲבוֹתֵיהֶם פָּרְצוּ לָרוֹב׃ וַיֵּלְכוּ לִמְבוֹא גְדֹר עַד לְמִזְרַח הַגָּיְא לְבַקֵּשׁ מִרְעֶה לְצֹאנָם׃ וַיִּמְצְאוּ מִרְעֶה שָׁמֵן וָטוֹב וְהָאָרֶץ רַחֲבַת יָדַיִם וְשֹׁקֶטֶת וּשְׁלֵוָה כִּי מִן־חָם הַיֹּשְׁבִים שָׁם לְפָנִים׃ וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה הַכְּתוּבִים בְּשֵׁמוֹת בִּימֵי יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיַּכּוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־הַמְּעִינִים אֲשֶׁר נִמְצְאוּ־שָׁמָּה וַיַּחֲרִימֻם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתֵּיהֶם כִּי־מִרְעֶה לְצֹאנָם שָׁם׃ וּמֵהֶם מִן־בְּנֵי שִׁמְעוֹן הָלְכוּ לְהַר שֵׂעִיר אֲנָשִׁים חֲמֵשׁ מֵאוֹת וּפְלַטְיָה וּנְעַרְיָה וּרְפָיָה וְעֻזִּיאֵל בְּנֵי יִשְׁעִי בְּרֹאשָׁם׃ וַיַּכּוּ אֶת־שְׁאֵרִית הַפְּלֵטָה לַעֲמָלֵק וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

ובקף סבכי היער בברזל והלבנון · וגבה עדה נא גאון וגבה · והגבה והאולם אשר על פני הארץ · וגבוה כי רם יי׳ ושפל יראה · והגבות כה אמר יי׳ הסיר המצנפת הרם העטרה · ודל כבין חכם בעיניו איש · והדל העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט · והרים כה אמר יי׳ הסיר המצנפת והרים העטרה · והרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע ·

רשי

וכלוב אחי שוחה · משפחות הוא דקחשיב בקצור לשון אע״פ שאין מזכירו למעלה וכן ובני קנז אע״פ שלא הזכירו למעלה וכן ומעונתי כמו כן לא הזכירו כי כן דרך כל הספר הזה׃ אבי עיר נחש · שם עיר ותחנה שר עליה׃ אלה אנשי רכה · בני אשתון ישבו באותו מקום ברכה · ע״א אנשי רכה המשפחה היתה מכונה אנשי רכה׃ ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים · יואב היה שר על עמק שיש בה חרשים ולמה אני קורא אותה גיא חרשים׃ כי חרשים היו · פתרון אותן שישבו בגיא האחרשים חרשים המה ועל שמם נקרא הגיא׃ ובני כלב בן יפונה · אמרו רבותינו כלב בן יפונה זה כלב בן חצרון ולמה נקרא בן יפונה שפינה מעצת מרגלים ואל תתמה שהרי ייחס כבר משפחת כלב בן חצרון שהרי כן הדרך שמייחס קצת ומדלג על משפחה האחרת ואחר כן תופש משפחה ראשונה׃ ובני אלה וקנז · כך היה שמו וקנז׃ ואשתו היהודיה · אשת כלב שנולדה מיהודית׃ ירד אבי גדור וגו׳ · שרי העיירות כדכתי׳ ביהושע ויקדעם וזנוח ואלחול בית צור וגדור ירמות ועדלם סוכה ועזקה׃ ואלה בני בתיה בת פרעה · הוי״ו מפרדת בין בני יהודיה ובין בני בתיה׃ אשר לקח מרד · כלב הוא מרד שמרד בעצת מרגלים וכן דרך היחס שאפילו לאחר אומ׳ בני כמו ובני אלה וקנז׃ בני שלה בן יהודה · לפי שעדיין לא יחסו מייחסו עתה שמשום כבודו של דוד מקדים ליחס בני תמר פרץ וזרח שמהם יצא גם הוא ועכשיו שייחס כל משפחות פרץ מתחיל לייחס כל משפחות שלה שהיו באותו הדור׃ ומשפחות בית עבודת הבוץ · לידיעות המקדש אף הם היו מבני שלה׃ ויוקים אנשי כוזבא עד ויושבי לחם · כל אלה בני שלה בן יהודה׃ ויואש ושרף · רבותינו אומרי׳ זה מחלון וכליון׃ והדברים עתיקים · פתרו׳ אל תאמר לפי שהתחלתי לייחס מאנשי דורינו שכולם היו אחרי כן אלא כולן שנאמרו בפסוק זה העתיקי׳ הראשוני׳ שהיו בימים קדמוני׳׃ המה היוצרים · המה יוקים אנשי כוזיבא ויושבי לחם היו יוצרי חומר למלאכת המלך וגם קדרו׳ למאכל המלך וגם לכהני׳׃ יושבי נטעים · שהיו עוסקי׳ בנטיעות של מלך׃ וגדרה · אומנים גודרי גדר אבנים למלאכת המלך׃ עם המלך · פתרו׳ הושיבן המלך באותן העיירות לפי שהיו עושים מלאכתו דוגמ׳ במשפטים בשואל בעליו עמו לא ישלם כלומר עמו במלאכתו׃ בני שמעון · לפי ששמעון יושב בחלק יהודה הוא מקדימו לייחסו ולדבר בעיירותיו קודם לראובן׃ ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחותם לא הרבו עד בני יהודה · לא הרבו בנים כבני יהודה ולפי שהיו מועטים וחלק יהודה רב מהם קבל יהודה שמעון בחלקו כי שמעון לא היה לו חלק בארץ ישראל שנ׳ אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ושנינו בב״ר אחלקם להעמיד סופרים בישראל בבתי כנסיות כו׳ ומניין שקבלו דכתיב מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם ויחלו בני שמעון בתוך נחלתם פן תרבה עליהם חית השדה ומה שכתיב ויעל הגורל לבני שמעון כך היה המעשה אפילו גורל אינה שבט יקבל שמעון בחלקו ונפל הגורל בחלקו של יהודה וגם מה שכתוב ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בחלק שנתתי לך׃ וישבו בבאר שבע · בני שמעון ישבו באותן עיירות של יהודה׃ אלה עריהם עד מלך דוד · פתרון כשהרבו בני יהודה עשו תרעומת על בני שמעון בימי שאול ורצו לגרשם מארצם ולא היה יכול לגרשם ואף כי היה כל ימיו בטירדא ובמלחמות וכשמלך דוד באו שבטו לשאול מבני שמעון את ארצם ששאילו להם והלך דוד וגרשם כי שאול לא תשש בכך מפני שגאת דוד שהיה מיהודה וזהו שכתב אלה עריהם עד מלך וכשמלך דוד גרשם׃ מפי׳ אלעזר בר׳ משלם ז״ל וכן פי׳ לי רבינו שלמה בר׳ לוי׳ אחי רב׳ משה הדרשן׃ וחצריהם · הכפרי׳ מי היו עיטם ועין ורמון וגו׳׃ זאת מושבותם והתיחשם להם · פתרון אף על פי שייחסם כאן מקצתם אל תאמר שלא היו כי אם אותן שהרי יש ספר יחוס אחר ושם היו יחוסין כל שבט ושבט כך היה לו מפרש יחוסו בפני עצמו׃ ומשובב · וכל הכתובין׃ אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחתם ובית אבותיה׳ פרצו לרב · לא היה להם מקום לישב׃ וילכו · על כן למבוא גדור וגו׳ לבקש מרעה לצאנם׃ כי מן חם היושבים שם לפנים · בשקט ובשלוה היו יושבים ולא בא אדם להרע להם לפיכך לא נזהרו כשבאו עליהם להלחם ודוגמתו בשופטים ויבאו על ליש על עם שקט ובוטח וגו׳ ודבר אין להם עם אדם לפי שהיו שקטים לא היו יראים ולא כרתו ברית עם שום אדם לעזרם לפיכך כתוב אותם חמש מאות וגם כתו׳ לשם כמשפט צידנים שקט ובוטח וגו׳׃ ויכו את שארית הפליטה · מהכריתת דוד כי דוד הכרית כל זכר באדום׃ ובני

ותשם משכב וספות וכלי יוצר· והחטים ויאמר ארנן אל דויד· וחצר הגדולה סביב שלשה· והחצר וירם כבוד יי׳ דיחזקאל· וחכמים אנשי לצון יפיחו· ורחכמים אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד· ובלא ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת· והבלא ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך· ומשחית עלה אריה בסבכו·

ח ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו
יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף בן ישראל
ולא להתיחש לבכרה: כי יהודה גבר באחיו
ולנגיד ממנו והבכרה ליוסף:
בני ראובן בכור ישראל חנוך ופלוא חצרון
וכרמי: בני יואל שמעיה בנו גוג בנו שמעי בנו:
מיכה בנו ראיה בנו בעל בנו: בארה בנו אשר
הגלה תלגת פלנאסר מלך אשר הוא נשיא
לראובני: ואחיו למשפחתיו בהתיחש לתלדותם
הראש יעיאל וזכריהו: ובלע בן עזז בן שמע בן
יואל הוא יושב בערער ועד נבו ובעל מעון:
ולמזרח ישב עד לבוא מדברה למן הנהר פרת כי
מקניהם רבו בארץ גלעד: ובימי שאול עשו
מלחמה עם ההגראים ויפלו בידם וישבו באהליהם
על כל פני מזרח לגלעד: ובני גד לנגדם ישבו
בארץ הבשן עד סלכה: יואל הראש ושפם
המשנה ויעני ושפט בבשן: ואחיהם לבית
אבותיהם מיכאל ומשלם ושבע ויורי ויעכן וזיע
ועבר שבעה: אלה בני אביחיל בן חורי בן ירוח
בן גלעד בן מיכאל בן ישישי בן יחדו בן בוז:
אחי בן עבדיאל בן גוני ראש לבית אבותם:
וישבו בגלעד בבשן ובבנתיה ובכל מגרשי שרון
על תוצאותם: כלם התיחשו בימי יותם מלך
יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל:
בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל
אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי

מלחמה ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות
וששים יצאי צבא: ויעשו מלחמה עם ההגריאים
ויטור ונפיש ונודב: ויעזרו עליהם וינתנו בידם
ההגריאים וכל שעמהם כי לאלהים זעקו במלחמה
ונעתור להם כי בטחו בו: וישבו מקניהם גמליהם
חמשים אלף וצאן מאתים וחמשים אלף וחמורים
אלפים ונפש אדם מאה אלף: כי חללים רבים
נפלו כי מהאלהים המלחמה וישבו תחתיהם עד
הגלה: ובני חצי שבט
מנשה ישבו בארץ מבשן עד בעל חרמון ושניר
והר חרמון המה רבו: ואלה ראשי בית אבותם
ועפר וישעי ואליאל ועזריאל וירמיה והודויה
ויחדיאל אנשים גבורי חיל אנשי שמות ראשים
לבית אבותם: וימעלו באלהי אבתיהם ויזנו אחרי
אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם:
ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת
רוח תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני
ולגדי ולחצי שבט מנשה ויביאם לחלח וחבור
והרא ונהר גוזן עד היום הזה:
בני לוי גרשון קהת ומררי:
ובני קהת עמרם יצהר וחברון ועזיאל:
ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני
אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר:
אלעזר הוליד את פינחס פינחס הליד את אבישוע
ואבישוע הוליד את בקי ובקי הוליד את עזי:
ועזי הוליד את זרחיה וזרחיה הוליד את מריות:

ומשחית גוים· והמשחית ותהי חרדה כבתנה כשרה· ומשלח יפיח כזבים עד שקר· והמשלח את השעיר לעזאזל יעמד חי· ונגע לא תאנה אליך רעה ונגע לא· והנגע וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה· ושטן הפקד עליו רשע ושטן· והשטן ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד· ועירים גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות· והעירים והאלפים והעירים· ופרה ודוב הרעינה יחדו ירבצו ילדיהן· והפרה והעזים והפרה· וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם· והצרעת ויזעף עזיהו·

רשי

ובני ראובן בכור ישראל· ואם תאמר אם כן שהיה בכור למה לא יצא ממנו מלכות כיהודה בודאי הבכור: ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף· ואת״ל אם כן למה לא מלכו בני יוסף לכך אמ׳ ולא להתייחס לבכורה חלק בכורו ולא בכורה כי יהודה אפילו לא חלל ראובן הבכור ולא נקלחה ממנו אפילו הכי היה הגון יהודה למלוך: כי יהודה גבר באחיו· שנאמר גור אריה יהודה: ולנגיד ממנו· שיצא ממנו מלכות ועל שם כך נקרא המלך נגיד שהוא המוציא והמביא והבכורה והמלכות נטלה מראובן ונתנה המלכות ליהודה כדכתיב כי יהודה גבר באחיו אבל חלק הבכורה נתנה ליוסף לשני בניו: בני ראובן בכור ישר׳· מתחיל עתה כבראשונה: בני יואל· דורות דורות קחשיב: אשר הגלה תלגת פלנאסר· קודם לסנחריב וכן היה סדרן פול היה בשמלך מנחם בן גדי ובימי פקח בן רמליה בא תגלת פלנאסר מלך אשור ובימי הושע בן אלה בא שלמאנסר מלך אשור ובימי חזקיהו סנחריב ופרשו רבותינו פול וכולם סנחריב: הוא נשיא לראובני· באותו זמן שהגלוהו תלגת פלאנסר: בהתיחש לתלדותם הראש יעיאל וזכריהו· פתרו׳ הרי לא יחסתי לך מן ראובן כי אם קצת ועיקר יחוסו במקום יחוסו על דברי הימים למלכי ישראל היה יעיאל וזכריהו הראש שעל ידן כלל יחוסן: ועד נבו ובעל מעון· שבימים קדמונים קודם שבאו לידי ישראל נקראו נבו ובעל מעון על ש[illegible] עד היום הזה לקרות [illegible] אבל כשבאו לידי ישראל הסבו שמותם כדכתיב ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם כלומר ישר׳ הסבו שמותם ואת שבמה לפי שלא נקראת על שם תועבותיה לא הוסבו שמה ובמגילה מפרש כי נבו ובעל מעון שם ע״ז הם: עם ההגריאים· הם הישמעאלים ועל שם אמם קוראם הגריאים בני הגר היו: וישבו באהליהם· שכן מנהג ערביים לישב באהלים: ובני גד לנגדם ישבו: אצלם כמו ואלכה לנגדך: ואחיהם לבית אבותיהם· במקום ייחוסן: מיכאל ומשלם· או היו ראשי אבותיהם של אותו יחס כי כלם התיחשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל: בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל וגו׳· כלומר כולם נתקבצו ועשו מלחמה עם ההגריאים: ויטור ונפיש· בנים של ישמעאל הם: ויעזרו עליהם· כי יי׳ עזרם: וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם· אומות אחרים לעזרם: ונעתור להם· דוגמ׳ ויעתר להם יי׳: ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם· פתרו׳ הם זנו אחרי אלהי עמי הארץ ואותם עם אשר השמידם אלהים מפניהם שאלהיהם לא היה יכול לעוזרם ולא שמו על לבם אחרי השמידם מפניך ולא היה יכול לעזרם ולכו כמו כן לא יעזור הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה יש מפרשי׳ עזריה הוא היה עזריה הראשון ומעזריה עד שריה שהיה בחורבן הבית ח׳ כהני׳ ומכאן הוגהו ביומא בפרק ראשון ובויקרא רבה ובספרי פרשת פנחס ח׳ כהנים ששמשו בבית הראשון ויש אומרים י״ח ולא זה וזה יש בהם רוח חיים כי צדוק הוא היה הראשון שכהן בימי שלמה ועוד איזה אמריה היה בימי יהושפט דכתיב והנה אמריהו כהן הראש והוא בן עזריהו שהיה בימי עזיהו ובימי חזקיהו שהיה אחרי יהושפט ואת עזריהו אבי שריה היה והיכן חלקיהו הכהן הגדול שהיה בימי יאשיהו אלא מצדוק יש לחשוב וי״ב כהנים היו מצדוק עד שריה וכן מצינו בויקרא רבה מדוייק ובסיפרי מדוייק ירושלמי ומה שכתוב בעזריה הוא אשר כהן בבית מפורש בסיפרי ירושלמי כך וכי הוא לבדו כהן ובימי שלמה כהן והלא גם שאר כהנים כמו כן כהנו אלא לפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח את עזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה והוא עזריהו שהיה בימי עזיהו ובימי חזקיהו ועזריה בן אחימעץ הוא אמריהו שכהן בימי יהושפט כמו שנקרא עזיה ועזריהו דכתי׳ במלכים בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם וגו׳ מלך עזריהו ונקרא עזריה בן אחימעץ זכריה דכתיב ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין בראת אלהים וגו׳: ויהוצדק

וקדש ואשמעה אחד קדש מדבר · והקדש ואחרי השבעים ששים · ורגלים עינים הייתי לעור ורגלים · והרגלים וילבו לקכרה ולא מצאו כח · ושיר כי בימי דוד ואסף ·
והשיר בל הקהל משתחוים · ושופט ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו · והשפט על הרע כפים · ותכן ועתה לכו עבדו ותכן לא ינתן · והתבן לסוסים ולרכש · ותרומה
והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כי תרומה · ותרומה והקבע אדם אלהים דתריסר · והנרות ועל הר סיני ירדת והתורת אלה החקים והמשפטים והתורת

מריות הוליד את אמריה ואמריה הוליד את
אחיטוב: ואחיטוב הוליד את צדוק וצדוק הוליד
את אחימעץ: ואחימעץ הוליד את עזריה ועזריה
הוליד את יוחנן: ויוחנן הוליד את עזריה הוא
אשר כהן בבית אשר בנה שלמה בירושלם:
ויולד עזריה את אמריה ואמריה הוליד את
אחיטוב: ואחיטוב הוליד את צדוק וצדוק הוליד
את שלום: ושלום הוליד את חלקיה וחלקיה
הוליד את עזריה: ועזריה הוליד את שריה
ושריה הוליד את יהוצדק: ויהוצדק הלך בהגלות
יהוה את יהודה וירושלם ביד נבכדנאצר:

ו

בני לוי גרשם קהת ומררי: ואלה שמות
בני גרשום לבני ושמעי: ובני קהת עמרם ויצהר
וחברון ועזיאל: בני מררי מחלי ומשי ואלה
משפחות הלוי לאבתיהם: לגרשום לבני בנו יחת
בנו זמה בנו: יואח בנו עדו בנו זרח בנו יאתרי
בנו: בני קהת עמינדב בנו קרח בנו אסיר בנו:
אלקנה בנו ואביסף בנו ואסיר בנו: תחת בנו
אוריאל בנו עזיה בנו ושאול בנו: ובני אלקנה
עמשי ואחימות: אלקנה בנו אלקנה צופי בנו
ונחת בנו: אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו:
ובני שמואל הבכר ושני ואביה: בני מררי מחלי
לבני בנו שמעי בנו עזה בנו: שמעא בנו חגיה בנו
עשיה בנו: ואלה אשר העמיד דויד
על ידי שיר בית יהוה ממנוח הארון: ויהיו
משרתים לפני משכן אהל מועד בשיר עד בנות
שלמה את בית יהוה בירושלם ויעמדו כמשפטם
על עבודתם: ואלה העמדים ובניהם מבני הקהתי
הימן המשורר בן יואל בן שמואל: בן אלקנה
בן ירחם בן אליאל בן תוח: בן ציף בן אלקנה
בן מחת בן עמשי: בן אלקנה בן יואל בן עזריה
בן צפניה: בן תחת בן אסיר בן אביסף בן
קרח: בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל:
ואחיו אסף העמד על ימינו אסף
בן ברכיהו בן שמעא: בן מיכאל בן בעשיה

בן מלכיה: בן אתני בן זרח בן עדיה: בן
איתן בן זמה בן שמעי: בן יחת בן גרשם בן
לוי: ובני מררי אחיהם על השמאול
איתן בן קישי בן עבדי בן מלוך: בן חשביה
בן אמציה בן חלקיה: בן אמצי בן בני בן שמר:
בן מחלי בן מושי בן מררי בן לוי: ואחיהם
הלוים נתונים לכל עבודת משכן בית האלהים:
ואהרן ובניו מקטירים על מזבח העולה ועל
מזבח הקטרת לכל מלאכת קדש הקדשים ולכפר
על ישראל ככל אשר צוה משה עבד האלהים:
ואלה בני אהרן אלעזר בנו פינחס בנו
אבישוע בנו: בקי בנו עזי בנו זרחיה בנו: מריות
בנו אמריה בנו אחיטוב בנו: צדוק בנו אחימעץ
בנו: ואלה מושבותם
לטירותם בגבולם לבני אהרן למשפחת הקהתי
כי להם היה הגורל: ויתנו להם את חברון בארץ
יהודה ואת מגרשיה סביבתיה: ואת שדה העיר
ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה:
ולבני אהרן נתנו את ערי יהודה המקלט את
חברון ואת לבנה ואת מגרשיה ואת יתר ואת
אשתמע ואת מגרשיה: ואת חילן ואת מגרשיה
את דביר ואת מגרשיה: ואת עשן ואת מגרשיה
ואת בית שמש ואת מגרשיה:
וממטה בנימן את גבע
ואת מגרשיה ואת עלמת ואת מגרשיה ואת
ענתות ואת מגרשיה כל עריהם שלש עשרה
עיר במשפחותיהם:
ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה ממחצית
מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר:
ולבני גרשום למשפחותם ממטה יששכר
וממטה אשר וממטה נפתלי וממטה מנשה בבשן
ערים שלש עשרה:
לבני מררי למשפחותם ממטה ראובן וממטה גד
וממטה זבלון בגורל ערים שתים עשרה: ויתנו
בני ישראל ללוים את הערים ואת מגרשיהם:

אשר קדמאה דסיפרא · כמשפטם ח׳ וסימ׳ מלבד עולת החדש ומנחתה דפנחס · ומנחתם ונסכיהם לפרים דשביעי של חג · ויקראו בקול גדול ותגודדו · כי אם כמשפטם
הראשון · לבא לבית יי׳ כמשפטם · ויעמדו כמשפטם על עבודתם · ויעמדו על עמדם כמשפטם · וא׳ כמשפטים עד היום הזה הם עשים · ואת שדה ב׳ וסי׳ ואת שדה שמרון
ובנימן · ואת שדה העיר ואת מגרשיה · ועשן ה׳ שום קרתא בקריאה וסי׳ לבנה ועתר · עין רמון ועתר · ולאשר בבור עשן · ותכן ועשן · ואת עשן ואת מגרשיה דסיפרא ·

רשי

ויהוצדק הלך בהגלות יי׳ את יהודה וירושלם · ומה שכתוב בספר חגי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לא יהוצדק שמש מעולם בכהונה גדולה דהא הוגלה לבבל בימי יכניה כדכתיב ויהוצדק הלך בהגלות וגו׳ אלא יהושע בנו היה כהן גדול כשעלו מבבל בבית שני ומה שלא היה עזרא בן שריה הסופר כהן גדול ובן אחיו יהושע בן יהוצדק כיהן זהו הטעם לפי כי יהושע עלה עם זרובבל כמה ימים ושנים קודם שעלה עזרא: ובני שמואל הבכור ושני ואביה · ושני זה יואל פתרו׳ והשני אביה כלומר שני לראשון הוא היה אביה ושני לאביה הוא היה יואל שלא נכתב ודוגמ׳ כי אם הסוס אסור והחמור אסור כמו והחמור וכן הפר שני דגדעון וכן הראשון: ואלה אשר העמיד דוד וגו׳ · כשהשיבוהו מבית עובד אדום כדכתיב לקמן ויעזב שם לפני ארון ברית יי׳ לאסף ולאחיו לשרת לפני ארון ברית יי׳ וגו׳ וכתיב ועובד אדום בן ידותון וחוסה לשוערים וגו׳ לפני משכן יי׳ אשר בגבעון ושלמה העמידן בבית המקדש בירושלם: ויעמדו כמשפטם על עבודתם · כמשפט אשר העמידן דוד: ואחיו אסף העומד על ימינו · של הימן ובניו: ובני מררי אחיהם על השמאל · דוגמ׳ שאת׳ בלשון אשכנז גבר׳ודיר על השמאל של הימן ובניו שהימן ובניו באמצע: ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת משכן בית האלהים · לשוערים ולהפשיט כדכתיב לקמן והלוים מפשיטין: ואלה בני אהרן · המקטירין על מזבח העולה ועל מזבח הקטורת: צדוק בנו אחימעץ בנו · לא חשיב כי אם אותם שהיו עד שלמה: ואלה מושבותם לטירותם בגבולם וגו׳ עד כי להם היה הגורל · ללוים ולכהנים מנחלתם כל ישר׳ אפילו גורלות על ארץ ישראל וכמה מארץ ישרא׳ יבא להם ולכהני׳ וללוי׳ ויבא ליהודה הגורל מתחילה וזהו כי להם היה הגורל בראשונה לתת להם אותן עיירות שכתוב כאן: נתנו לכלב · כי משה נתן לו: וממטה בנימן את גבע · כי הגורל נפל לבנימן לתת אלו העיירות: ולבני קהת הנותרים · כי הכהנים יצאו מקהת וכבר אמרו מה שנתנו לכהנים בני קהת ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה של לוי: ממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר · ולחצי שבט המנשי נפל הגורל לתת לבני קהת הלוים ערים עשר: ויתנו

אתהם ה̈ בקריאה וסי' וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך · והזהרת אתהם את החקים ואת התורות : וישמע יי' בקול ישראל ויתן את הכנעני · ככקרת רעה עדרו ·
ויתנו בגורל ממטה יהודה דספרא · ואת כלעם ג' דסמיכי בקריאה וסימ' ואת כלעם בן בעור הרגו בחרב · ואת בלעם בן בעור הקוסם · ואת בלעם ואת מגרשיה : ובואת
חד מן ד' זוגין מן כ̈כ קדמ' לא מפיק א' ותנינא מפיק וסימ' תומים ויִמלאו ימיה ללדת והנה תומים · תאומים ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה · ופוה ובני יששכר תולע ופוה

ויתנו בגורל ממטה בני יהודה וממטה בני־
שמעון וממטה בני בנימן את הערים האלה אשר־
יקראו אתהם בשמות : וממשפחות
בני קהת ויהי ערי גבולם ממטה אפרים : ויתנו
להם את־ערי המקלט את־שכם ואת־מגרשיה בהר
אפרים ואת־גזר ואת־מגרשיה : ואת־יקמעם
ואת־מגרשיה ואת־בית חורון ואת־מגרשיה : ואת
־אילון ואת־מגרשיה ואת־גת־רמון ואת־מגרשיה :
וממחצית מטה מנשה את־ענר ואת־מגרשיה ואת־
בלעם ואת־מגרשיה למשפחת לבני־קהת ה
הנותרים : לבני גרשום ממשפחת
חצי מטה מנשה את־גולן בבשן ואת־מגרשיה
ואת־עשתרות ואת־מגרשיה : וממטה יששכר
את־קדש ואת־מגרשיה את־דברת ואת־מגרשיה :
ואת־ראמות ואת־מגרשיה ואת־ענם ואת־
מגרשיה : וממטה אשר את־משל
ואת־מגרשיה ואת־עבדון ואת־מגרשיה : ואת־
חוקק ואת־מגרשיה ואת־רחב ואת־מגרשיה :
וממטה נפתלי את־קדש בגליל ואת־מגרשיה
ואת־חמון ואת־מגרשיה ואת־קריתים ואת־
מגרשיה : לבני מררי הנותרים
ממטה זבלון את־רמונו ואת־מגרשיה את־תבור
ואת־מגרשיה : ומעבר לירדן ירחו למזרח הירדן
ממטה ראובן את־בצר במדבר ואת־מגרשיה ואת־
יהצה ואת־מגרשיה : ואת־קדמות ואת־מגרשיה
ואת־מיפעת ואת־מגרשיה : וממטה־גד את־
ראמות בגלעד ואת־מגרשיה ואת־מחנים ואת־
מגרשיה : ואת־חשבון ואת־מגרשיה ואת־יעזיר
ואת־מגרשיה : ז ולבני יששכר
תולע ופואה ישיב ושמרון ארבעה : ובני תולע
עזי ורפיה ויריאל ויחמי ויבשם ושמואל ראשים

לבית־אבותם לתולע גבורי חיל לתלדותם מספרם
בימי דויד עשרים ושנים אלף ושש מאות :
ובני עזי יזרחיה ובני יזרחיה מיכאל
ועבדיה ויואל ישיה חמשה ראשים כלם : ועליהם
לתלדותם לבית אבותם גדודי צבא מלחמה
שלשים וששה אלף כי־הרבו נשים ובנים : ואחיהם
לכל משפחות יששכר גבורי חילים שמונים ושבעה
אלף התיחשם לכל : בנימן בלע
ובכר וידיעאל שלשה : ובני בלע אצבון ועזי
ועזיאל וירימות ועירי חמשה ראשי בית אבות
גבורי חילים והתיחשם עשרים ושנים אלף ו
ושלשים וארבעה : ובני בכר זמירה
ויועש ואליעזר ואליועיני ועמרי וירמות ואביה
וענתות ועלמת כל־אלה בני בכר : והתיחשם
לתלדותם ראשי בית אבותם גבורי חיל עשרים
אלף ומאתים : ובני ידיעאל בלהן
ובני בלהן יעיש ובנימן ואהוד וכנענה וזיתן
ותרשיש ואחישחר : כל־אלה בני ידיעאל
לראשי האבות גבורי חילים שבעה־עשר אלף
ומאתים יצאי צבא למלחמה : ושפם וחפם בני
עיר חשם בני אחר : בני נפתלי יחציאל וגוני ויצר
ושלום בני בלהה : בני מנשה
אשריאל אשר ילדה פילגשו הארמיה ילדה את־
מכיר אבי גלעד : ומכיר לקח אשה לחפים
ולשפים ושם אחתו מעכה ושם השני צלפחד
ותהינה לצלפחד בנות : ותלד מעכה אשת־מכיר
בן ותקרא שמו פרש ושם אחיו שרש ובניו אולם
ורקם : ובני אולם בדן אלה בני גלעד בן־מכיר
בן־מנשה : ואחתו המלכת ילדה את־אישהוד
ואת־אביעזר ואת־מחלה : ויהיו בני שמידע
אחין ושכם ולקחי ואניעם :

דבראשית · ופואה ולבני יששכר תולע ופואה דד"ה · ותזרני חיל למלחמה דשמואל · ותאזרני חיל למלחמה דתהלות · להשות גלים נצים להשאות גלים דישעיה ·
וחלופי' ד' זוגין מן כ̈ב קדמאה מפיק א' ותנינא לא מפיק א' וסימ' משאל ובמטה אשר דיהושע · משל ובמטה אשר דד"ה · וקראהו ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת ·
וקרהו ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון · הבארתי צלק העמוני נחרי דשמואל · הברותי דד"ה · וירפאו את שבר בת עמי על נקלה קדמאה · וירפו את שבר

רשי

ויתנו בגורל ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון · אף על פי שלא הזכיר שמעון בנתינתן הוא נתן חלקו ממה שנתן לו יהודה וגם יהודה אינו נזכר למעלה בעיקר הנתינה וכל מה שמזכיר למעלה מויתנו להם את חברון עד וממטה בנימן הכל נתנו בני יהודה ובני שמעון ולפי שלא הזכירו למעלה מזכירו עתה כאן : אשר יקראו אתהם בשמות · כלומר אשר קראנו אותם בשמות למעלה לפי שהיה בנימין חבר עמהם לבני אהרן מזכירו אע"פ שהזכירו כבר : וממשפחות בני קהת ויהי ערי וגו' · אע"פ שנתנו להם חצי שבט מנשה נתנו להם גם אפרים על פי הגורל : וממחצית מטה מנשה · חד חצי מנשה שבעבר הירדן שבארץ ישראל : למשפחת לבני קהת הנותרים · הם הלוים ופתרו' הכל נתנו אפרים ומנשה לאותו הנותר שאות' למעלה ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה : לבני גרשום ממשפחת חצי מטה מנשה · אע"פ שנתנו לבני קהת על פי הגורל כפל גם להם הגורל לתת כמו כן לגרשם : לבני מררי הנותרים ממטה זבולן · כלומר שלא הגיע להם אותם שתים עשרה עיירות שנתנו להם ראובן וגד וזבולן וזהו הנותרים · ממטה זבולן מחלק זבולן נתנו לבני מררי הנותרים : ולבני יששכר תולע ופואה ישוב ושמרון · בחומש כתיב ויוב יוב הוא שמו ולפי שנתישבו ללמוד תורה דכתיב מבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב : ובני תולע · מספרם בימי דוד עשרים ושנים אלף

ושש מאות כל אלה בני תולע לבד מבני עזי : ובני עזי וגו' שלשים וששה אלף כי הרבו נשים ובנים · וכל אלה היו לבד מאותן עשרים ושנים אלף ושש מאות של בני תולע : ואחיהם לכל משפחות · בין בני תולע בין בני עזי בין כל גבורי החיילים של דוד שמונה ושבעים אלף : התיחשם לכל · פתרו' לכל היחס שלהם : בנימן בלע ובכר וידיעאל · זה שקורא בספר הישר אשבל : ושפים וחפים בני עיר חשים בני אחר · עזרא שכתב ספר היחס הזה לא היה יודע אם היו מבני בנימן אם לאו לפיכ' כתבם לבדם וגם משום דכתיב ומכיר לקח אשה לחפים מספקא ליה : בני נפתלי יחציאל וגו' · ומה שלא כתיחס יותר זהו הטעם כמפורש במילהי מגילת ירושלמי ג' ספרים מצא עזרא וכל אחד ואחד מן היחס ומה שמצא כת' ומה שלא מצא לא כתב ומן בני נפתלי לא מצא יותר וזה הטעם שכל היחס הזה מיוחס בדילוג' כי דילג מספר זה אל ספר זה וחיברם ומה שלא היה יכול לכתוב בספר זה כת' בספר עזרא תדע כי נאמר בסמוך וכל ישראל התיחשו והנם כתובי' על ספר מלכי ישראל ויהודה הגלו לבבל פתרו' אם רצונך לידע יחס עשרת שבטי' לך לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי כי ספר דברי הימים שלהם גלה עמהם אבל יהודה מצאתי ספרן בבבל ומה שמצאתי כתבתי : בני מנשה אשריאל אשר ילדה · פירוש אשר ילדה לו אשתו דוגמ' אשר ילדה אותה ללוי במצרים אבל פלגשו הארמיה ילדה את מכיר : ובני

כת עמי תנינא · וס״ם בלשון ארמי קרא משאל לנחרי אס״א · אחיחור ל׳ כתיב א׳ ונעמן ואחיה · וחד אחיהוד ואינון חד מן ט״ו זוגין בקריאה מן ב״ב חד קרי א׳ וחד קרי׳ ה׳ וסימ׳ אחיחוד ונעמן ואחיה וגרא הוא · אחיהוד למטה בני אפרים נשיא · בחצן כה אמר אדני י׳ הנה אשא אל גוים ידי · חצן וכאו עליך הצן רכב וגלגל · חמותי חציו שרפתי במו אש ועל חציו · והמותי את אמתי אשלח לפניך והמותי · ונחה עליו רוח י׳ · ונהה ביום ההוא ישא עליכם משל · חורי ובשו עבדי פשתים · הורי ברכות אביך גברו על

ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו ואלעדה בנו ותחת בנו: וזבד בנו ושותלח בנו ועזר ואלעד והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם: ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו: ויבא אל אשתו ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו: ובתו שארה ותבן את בית חורון התחתון ואת העליון ואת אזן שארה: ורפח בנו ורשף ותלח בנו ותחן בנו: לעדן בנו עמיהוד בנו אלישמע בנו: נון בנו יהושע בנו: ואחזתם ומשבותם בית אל ובנתיה ולמזרח נערן ולמערב גזר ובנתיה ושכם ובנתיה עד עזה ובנתיה: ועל ידי בני מנשה בית שאן ובנתיה תענך ובנתיה מגדו ובנותיה דור ובנותיה באלה ישבו בני יוסף בן ישראל: בני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם: ובני בריעה חבר ומלכיאל הוא אבי ברזות: וחבר הוליד את יפלט ואת שומר ואת חותם ואת שועא אחותם: ובני יפלט פסך ובמהל ועשות אלה בני יפלט: ובני שמר אחי ורוהגה יחבה וארם: ובן הלם אחיו צופח וימנע ושלש ועמל: בני צופח סוח וחרנפר ושועל וברי וימרה: בצר והוד ושמא ושלשה ויתרן ובארא: ובני יתר יפנה ופספה וארא: ובני עלא ארח וחניאל ורציא: כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חילים ראשי הנשיאים והתיחשם בצבא במלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף:

ח ובנימן הוליד את בלע בכרו אשבל השני ואחרח השלישי: נוחה הרביעי ורפא החמישי: ויהיו בנים לבלע אדר וגרא ואביהוד: ואבישוע ונעמן ואחוח: וגרא ושפופן וחורם: ואלה בני אחוד אלה הם ראשי אבות ליושבי גבע ויגלום אל מנחת: ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם והוליד את עזא ואת אחיחד: ושחרים הוליד בשדה מואב מן שלחו אתם חושים ואת בערא נשיו: ויולד מן חדש אשתו את יובב ואת צביא ואת מישא ואת מלכם: ואת יעוץ ואת שכיה ואת מרמה אלה בניו ראשי אבות: ומחשים הוליד את אביטוב ואת אלפעל: ובני אלפעל עבר ומשעם ושמד הוא בנה את אונו ואת לד ובנתיה: ובריעה ושמע המה ראשי האבות ליושבי אילון המה הבריחו את יושבי גת: ואחיו ששק וירמות: וזבדיה וערד ועדר: ומיכאל וישפה ויוחא בני בריעה: וזבדיה ומשלם וחזקי וחבר: וישמרי ויזליאה ויובב בני אלפעל: ויקים וזכרי וזבדי: ואליעיני וצלתי ואליאל: ועדיה ובראיה ושמרת בני שמעי: וישפן ועבר ואליאל: ועבדון וזכרי וחנן: וחנניה ועילם ועתתיה: ויפדיה ופנואל בני ששק: ושמשרי ושחריה ועתליה: ויערשיה ואליה וזכרי בני ירחם: אלה ראשי אבות לתלדותם ראשים אלה ישבו בירושלם: ובגבעון ישבו אבי גבעון ושם אשתו מעכה: ובנו הבכור עבדון וצור וקיש ובעל ונדב: וגדור ואחיו וזכר: ומקלות הוליד את שמאה ואף המה נגד אחיהם ישבו בירושלם עם אחיהם: ונר הוליד את קיש וקיש הוליד את שאול ושאול הוליד את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אבינדב ואת אשבעל: ובן יהונתן מריב בעל ומריב בעל הוליד את מיכה: ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז: ואחז הוליד את יהועדה ויהועדה הוליד את עלמת ואת עזמות ואת זמרי וזמרי הוליד את מוצא: ומוצא הוליד את בנעא רפה בנו אלעשה בנו אצל בנו: ולאצל ששה בנים ואלה שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ועבדיה וחנן כל אלה בני אצל: ובני עשק אחיו אולם בכורו יעוש השני ואליפלט השלישי: ויהיו בני אולם אנשים גבורי חיל דרכי קשת ומרבים בנים ובני בנים מאה וחמשים כל אלה מבני בנימן:

ברכות הורי · חח ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב · הזה בן אדם הנבא ואמרת הילילו הה ליום · חרום כי כל איש אשר בו מום לא יקרב · והרום וקוץ הוליד את ענב · יחלמן · והזה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר · יהלומן · ועתה פתוחיה יחד · חמק · פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר · המק

רשי

ובני אפרים שותלח וגו׳ והרגום אנשי גת וגו׳ כי ירדו לקחת את מקניהם · ולא היו בקיאים במוצאי הדרכים ובמוצאי הארץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי הם היו בקיאים בארץ ההיא: ובתו שארה ותבן את בית חורון · שארה בנאתו: ואת אזן שארה · על שמה קראה שם העיר: ורפח בנו · של בריעה: ורשף ותלח בנים של רפח כמו כן חשיב דורות: ועל ידי בני מנשה בית שאן · פירו׳ כמוך לבני מנשה כמו איש על ידו לדגליהם: הוא אבי ברזות · שר אותה העיר ובב״ר רבי לוי ורבי סימון רבי לוי אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות לכהני׳ שנמשחו בשמן זית רבי סימון אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות למלכים שנמשחו בשמן המשחה ולפי שהיה להם שמן הרבה היו מושחין בו לכך היו נאות דהא באשר כתי׳ וטובל בשמן רגלו ואמר רבי חנינא חמין ושמן שסכתני אמי הא זירוני לנערותי: ובנימן הוליד את בלע בכורו: כבר יחסו לעיל ולפי שרצה ליחס עד שאול המלך מתחיל ליחס מבנימן ושמות אחרים קוראם כאן וכל היחס למפרע והרוצה לדקדק רוב ערי הלוים ומגרשיהם האמורים כאן למפרע הן ביהושע כי עזרא ספרים מצא: ויגלום אל מנחת · מי הגלם ומפרש אחריו בפסוק ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם: מנחת · שם מדינה היא כדכתיב הרואה חצי המנחות וכתיב וחצי המנחתי: ושחרים הוליד · הוא היה אחד מן הגולים ולאחר ששלחו אותו מן הגלות הוליד את אלה: חושים ואת בערא נשיו · כך היו שמותיו של נשיו: ומחושים הוליד · זאת חשים אשתו שהזכירה למעלה ולפי שהפסיק׳ בחדש אשתו: ואחיו ששק · כל אלה בני אלפעל · ע״א ועיקר מן אחיו וששק עד ויוחא כל אלה בני בריעה ומזבדיה עד יובב כל אלה בני אלפעל ומן ויקים עד ושמרת כל אלה בני שמעי: ובגבעון ישבו אבי גבעון · פרשה זו עד כל אלה בני אצל כתוב׳ שני פעמים בספר זה וכן פרשת היושבים הראשונים אשר באחוזתם בעריהם ופרט ומן הכהנים ידעיה בן יהוירע כמו כן בספר עזרא דכתיב ואלה שרי המדינה וזהו שמפרש בסוף מגלה ירושלמי ג׳ ספרים מצא עזרא ספר מעונים ספר זאטוטי ספר היאחי׳ ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השני׳ וכן מצאו הרב׳ ספרי ייחוסין כשמצאו ג׳ או ה׳ בטלו המועט וקיימו המרובים וכשמצאו זוגות כמו ובגבעון ישבו אבי גבעון הוצרך לכתוב שני פעמים שאין סדר ייחוסן שוה וכן היושבי׳ הראשונים מצא זוגות וחלוקים זה על זה כתבוהו שני פעמי׳ בכאן ובספרו ולמה לא כתב שתיהן כאן אות׳ שבעזר׳ ואלה ראשי המדינה וגו׳ ולפי שייחס לשם עד ואלה הכהנים והלוים ומיחס עד ידעיה שהיה לאחר עזרא ומה ענין לפרש ולייחס בכאן בדברי הימי׳ דורות יחד ולאחר עזר׳ כי לא אות׳ שהיו בבית ראשון ובפרשה האחרת של ובגבעון ישבו וגו׳ ועוד אמרו חכמים בספר ולאכל שפה בניס תליסר אלפי גמלי טעיני מדרשות: וכל

וזאת תהיה המגפה אשר יגוף׳ לחלם והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה׳ להלם וכן אחיו צופח׳ מחולל והוא מחולל מפשעינו מדכא׳ מהולל לשחוק אמרתי מהולל׳ נחה ועתה לך נחה את העם׳ נהה בן אדם נהה על המון מצרים׳ פרחת על ימין פרחח יקמו׳ פרחה וזה מעשה המנורה מקשה זהב׳ יחדו אלה בני אביחיל׳ יחדי ובני יהדי רגם ויותם׳ חרות על הלוחות׳ הרות כה אמר יי׳ על שלשה פשעי עמון׃ יעיאל ד׳ כתי׳ יעואל וקרי׳ יעיאל וסימ׳ ובגבעון ישבו אבי גבעון׳ עזיא העשתרתי

ט וכל ישראל התיחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה הגלו לבבל במעלם׃ והיושבים הראשנים אשר באחזתם בעריהם ישראל הכהנים הלוים והנתינים׃ ובירושלם ישבו מן בני יהודה ומן בני בנימן ומן בני אפרים ומנשה׃ עותי בן עמיהוד בן עמרי בן אמרי בן בנימן בני פרץ בן יהודה׃ ומן השילוני עשיה הבכור ובניו׃ ומן בני זרח יעואל ואחיהם שש מאות ותשעים׃ ומן בני בנימן סלוא בן משלם בן הודויה בן הסנאה׃ ויבניה בן ירחם ואלה בן עזי בן מכרי ומשלם בן שפטיה בן רעואל בן יבניה׃ ואחיהם לתלדותם תשע מאות וחמשים וששה כל אלה אנשים ראשי אבות לבית אבתיהם׃

ומן הכהנים ידעיה ויהויריב ויכין׃ ועזריה בן חלקיה בן משלם בן צדוק בן מריות בן אחיטוב נגיד בית האלהים׃ ועדיה בן ירחם בן פשחור בן מלכיה ומעשי בן עדיאל בן יחזרה בן משלם בן משלמית בן אמר׃ ואחיהם ראשים לבית אבותם אלף ושבע מאות וששים גבורי חיל מלאכת עבודת בית האלהים׃ ומן הלוים שמעיה בן חשוב בן עזריקם בן חשביה מן בני מררי׃ ובקבקר חרש וגלל ומתניה בן מיכא בן זכרי בן אסף׃ ועבדיה בן שמעיה בן גלל בן ידותון וברכיה בן אסא בן אלקנה היושב בחצרי נטופתי׃ והשערים שלום ועקוב וטלמון ואחימן ואחיהם שלום הראש׃ ועד הנה בשער המלך מזרחה המה השערים למחנות בני לוי׃ ושלום בן קורא בן אביסף בן קרח ואחיו לבית אביו הקרחים על מלאכת העבדה שמרי הספים לאהל ואבתיהם על מחנה יהוה שמרי המבוא׃ ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים יהוה עמו׃ זכריה בן משלמיה שער פתח לאהל מועד׃ כלם הברורים לשערים בספים מאתים ושנים עשר המה בחצריהם התיחשם המה יסד דויד ושמואל הראה באמונתם׃ והם ובניהם על השערים לבית יהוה לבית האהל למשמרות׃ לארבע רוחות יהיו השערים מזרח ימה צפונה ונגבה׃ ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים מעת אל עת עם אלה׃ כי באמונה המה ארבעת גברי השערים הם הלוים והיו על הלשכות ועל האצרות בית האלהים׃ וסביבות בית האלהים ילינו כי עליהם משמרת והם על המפתח ולבקר לבקר׃ ומהם על כלי העבודה כי במספר יביאום ובמספר יוציאום׃ ומהם ממנים על הכלים ועל כל כלי הקדש ועל הסלת והיין והשמן והלבונה והבשמים׃ ומן בני הכהנים רקחי המרקחת לבשמים׃ ומתתיה מן הלוים הוא הבכור לשלם הקרחי באמונה על מעשה החבתים׃ ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם המערכת להכין שבת שבת׃ ואלה המשררים ראשי אבות ללוים בלשכת פטירים כי יומם ולילה עליהם במלאכה׃ אלה ראשי האבות ללוים לתלדותם ראשים אלה ישבו בירושלם׃ ובגבעון ישבו אבי גבעון יעואל ושם אשתו מעכה׃ ובנו הבכור עבדון וצור וקיש ובעל ונר ונדב׃ וגדור ואחיו וזכריה ומקלות׃ ומקלות הוליד את שמאם ואף הם נגד אחיהם ישבו בירושלם עם אחיהם׃

ונר הוליד את קיש וקיש הוליד את שאול ושאול הוליד את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אבינדב ואת אשבעל׃ ובן יהונתן מריב בעל ומרי בעל הוליד את מיכה׃ ובני מיכה פיתון ומלך ותחרע׃ ואחז הוליד את יערה ויערה הוליד את עלמת ואת עזמות ואת זמרי וזמרי הוליד את מוצא׃ ומוצא הוליד את בנעא ורפיה בנו אלעשה בנו אצל בנו׃ ולאצל ששה בנים ואלה שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ועבדיה וחנן אלה בני אצל׃

ופלשתים נלחמו בישראל וינס איש ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר גלבע׃ וידבקו פלשתים אחרי שאול ואחרי בניו ויכו פלשתים את יונתן ואת אבינדב ואת מלכי שוע בני שאול׃

שמע׳ ומבני אל צפן שמרי׳ ויהי לעזיהו חיל׃ ותחרע קדמ׳ ותארע תנינא ותחרע׳ ואפס ועשה אח מאחת מאלה׃ יונתן ז׳ בקריאה וסי׳ עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר׃ ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדננו׳ ובני יונתן פלת׳ ובני ידע אחי שמי׳ בני השם הגזוני׳ וידבקו פלשתים דד״ה׳ ויבאו אל גדליה המצפתה׳ ומן רישא דשמואל עד ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפ״ש דכו׳ יונתן בכ״ב יהונתן וסימ׳ לכה ונעברה אל מצב הערלים׳ ויאמר יונתן הנה אנחנו׳ ומן ויהי ככלותו עד סופא דספ׳ דכו׳ בב״א יונתן וסי׳ וידבר שאול אל יונתן בנו׳ וכל עזרא דכו׳ יונתן בב״א יהונתן וסימ׳ לבלגה שמוע לשמעיה׃

רשי

וכל ישראל התיחשו׃ אמרתי לך קצת מן יחוסן מה שמצאתי אבל עיקר ייחוסם על ספר מלכי ישראל ויהודה שהגלו לבבל במעלם ועמהם הייתי אני עזרא וייחוסם מצאתי כתוב וכתבתיו׃ ועד הנה בשער המלך מזרחה׃ פתרון עד מהלאה עד שער ששמו שער המלך המזרחה׃ המה השוערי׳ שלום ואחיו ממחנות בני לוי׃ שומרי הספים לאהל׃ שלום בן קורא ואחיו לבית אביו הקרחים שמרי הספים של אהל מועד שלא היו מניחים שום אדם לבא אל אהל מועד כי אם הכהני׳ בעבודתן׃ ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים יי׳ עמו׳ שנתבא לפני ורבותינו אמרו הוא פנחס הכהן ועל שלא התיר ליפתח נדרו נסתלק׳ שכינה ממנו׃ המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם׃ בקיומם׃ לשבעת הימים׃ לסוף שבעת הימים׃ מעת׳ לעת משמנה לשבנה כל משמרת בשבתה׃ והם על המפתח׳ על מפתח העזרה׃ ולבקר לבקר׳ לפתוח׃ ומהם על כלי׳ כלי שרת במספר יוציאום ובמספר יביאום׃ ואלה המשוררים וגו׳ פטורי׳ מכל דבר המלאכה כי אם לשורר שירה׃ אשבעל׳ הוא איש בושת ולכך כינהו בשת לפי שבעל לשון אדנות הוא וכינהו בשת לשון גנאי׃ מריב בעל׳ זה מפיבשת אמר רבי יצחק בר שמואל מנרבונא משום שעבדו ישראל את הבעל נקרא הבעל שם בושת דכתיב לקטר לבשת ולקטר לבעל כי הבעל הוא בשת וגדעון נקרא ירובעל על שם ירב לו בעל ונקרא ירובשת דכתיב על אבימלך מי הכה אבימלך בן ירובשת וגו׳ בספר שמואל ונקרא ירובשת וירובעל כי בעל ובשת אחד הוא׃ ופלשתי׳ נלחמו בישראל׳ אינו מספר כי אם מפלתו של שאול וכאשר בא לספר מעשה דוד אינו מספר זולותו אלא גבורתו וגדולתו כי הספר שלו ולמלכי יהודה׃ ויתנכרהו

204

ונדול ה׳ בקריאה וסימ׳ ותבוא אביגיל אל נבל׳ ויאמר המלך אל עבדיו׳ מאין כמוך יי׳ גדול אהה תנינא דפסוק׳ קטן וגדול שם הוא ועבד׳ וילך דוד הלוך וגדול׳ ואחרנ דסיפ׳ ׳ כי האיש מרדכי הולך וגדול׳ כי מרדכי היהודי משנה למלך׃

ותכבד המלחמה על שאול וימצאהו המורים
בקשת ויחל מן היורים: ויאמר שאול אל נשא
כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבאו הערלים
האלה והתעללו בי ולא אבה נשא כליו כי ירא
מאד ויקח שאול את החרב ויפל עליה: וירא נשא
כליו כי מת שאול ויפל גם הוא על החרב וימת:
וימת שאול ושלשת בניו וכל ביתו יחדו מתו:
ויראו כל איש ישראל אשר בעמק כי נסו וכי
מתו שאול ובניו ויעזבו עריהם וינסו ויבאו
פלשתים וישבו בהם:
ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים
וימצאו את שאול ואת בניו נפלים בהר גלבע:
ויפשיטהו וישאו את ראשו ואת כליו וישלחו
בארץ פלשתים סביב לבשר את עצביהם ואת
העם: וישימו את כליו בית אלהיהם ואת גלגלתו
תקעו בית דגון: וישמעו כל
יבש גלעד את כל אשר עשו פלשתים לשאול:
ויקומו כל איש חיל וישאו את גופת שאול ואת
גופת בניו ויביאום יבישה ויקברו את עצמותיהם
תחת האלה ביבש ויצומו שבעת ימים: וימת
שאול במעלו אשר מעל ביהוה על דבר יהוה
אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש: ולא
דרש ביהוה וימיתהו ויסב את המלוכה לדויד בן
ישי:

יא

ויקבצו כל ישראל
אל דויד חברונה לאמר הנה עצמך ובשרך
אנחנו: גם תמול גם שלשום גם בהיות שאול מלך
אתה המוציא והמביא את ישראל ויאמר יהוה
אלהיך לך אתה תרעה את עמי את ישראל ואתה
תהיה נגיד על עמי ישראל: ויבאו כל זקני ישראל
אל המלך חברונה ויכרת להם דויד ברית בחברון
לפני יהוה וימשחו את דויד למלך על ישראל
כדבר יהוה ביד שמואל:
וילך דויד וכל ישראל ירושלם היא יבוס ושם
היבוסי ישבי הארץ: ויאמרו ישבי יבוס לדויד לא
תבוא הנה וילכד דויד את מצדת ציון היא עיר
דויד: ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה
לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי
לראש: וישב דויד במצד על כן קראו לו עיר
דויד: ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב
ויואב יחיה את שאר העיר: וילך דויד הלוך
וגדול ויהוה צבאות עמו:
ואלה ראשי הגבורים
אשר לדויד המתחזקים עמו במלכותו עם כל
ישראל להמליכו כדבר יהוה על ישראל:
ואלה מספר הגבורים אשר
לדויד ישבעם בן חכמוני ראש השלושים הוא
עורר את חניתו על שלש מאות חלל בפעם אחת:
ואחריו אלעזר בן דודו האחוחי הוא בשלושה
הגברים: הוא היה עם דויד בפס דמים והפלשתים
נאספו שם למלחמה ותהי חלקת השדה מלאה
שעורים והעם נסו מפני פלשתים: ויתיצבו
בתוך החלקה ויצילוה ויכו את פלשתים ויושע
יהוה תשועה גדולה: וירדו שלושה מן
השלושים ראש על הצר אל דויד אל מערת
עדלם ומחנה פלשתים חנה בעמק רפאים: ודויד
אז במצודה ונציב פלשתים אז בבית לחם:

רשי

וימצאוהו המורים בקשת׳ בוא וראה כי אין חכמה ואין תבונה לנגד יי׳ וגו׳ כי נגד יי׳ דרכי איש בנימן היו שכאיהם נופלים לפניהם בקשת כי הם בקיאים בקשת כדכתי׳ אטר יד ימינו וגו׳ בשופטים וכן ביהונתן כדה אורה לשלח לי למטר׳ בשמוא׳ וכתיב למטה בנימן נשקי קשת מימינים וגו׳ וכן באשא בספר זה ומבנימן נשאי מגן ודורכי קשת וגו׳ אבל כשיי׳ סר מעל שאול נפל ביד רומה קשת ברבר שהוא אומנותו׃ ויחל מן היורים׳ כמו ותתחלחל המלכה׃ ויביאום יבשה׳ ליבש גלעד׃ ויצומו שבעת ימים׳ ולמה נתאבלו ולמה מסרו עצמם בסכנה לקחת גופות שאול ובניו מהר גלבע יותר משאר ישר׳ לפי שעשה להם שאול טובה שהצילם כשעלה נחש העמוני עליהם וכנגד אותם שבעת ימים שנתנו להם זמן אם יבא להם מושיע והיו כמים ומתענים אולי יבא להם מושיע ובא שאול והושיעם כנגדן נתענו עתה גם הם שבעת ימים וגם מפני אבילות שנהגו שבעת ימים כי גם קרוביהם היו כשהרגו ישראל את יושבי גבעה בתעשה פלגש הגבעה נתנו אנשי יבש בנותיהם לבנימן כשחטפום מן המחולות׃ וימת שאול במעלו אשר מעל׳ שתי מעילות מעל בשאלת אוב אחת ששאל אחרי שמואל ואחת שרדם באגג׳ דשמואל שגינו חמש מעילות מעל׃ על דבר יי׳ אשר לא שמר׳ מה שצוהו שמואל כדכתיב שבעת תוחל ועל אשר מעל במלחמת עמלק׃ אתה תרעה את עמי׳ על זה אמר דוד יי׳ רועי לא אחסר אתה אומר לי אתה תרעה מה אני יכול לרעות אין הדבר תלוי בי אלא יי׳ רועי לא אחסר וגם אני לא אחסר לכם ודוגמ׳ בשמואל אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו במלחמה ולא תכבה את נר ישר׳ אמר להם דוד כי אתה נרי יי׳ ויי׳ יגיה חשכי׃ ויכרות להם דוד ברית׳ כאותו ברית שכרת יהוידע דכתיב ויכרות יהוידע את הברית בין יי׳ ובין המלך ובין העם להיות לעם ליי׳ פתרו׳ להיות ליי׳ עבדים וגם בין המלך ובין העם להיות לו לעבדים כמשפט המלך וגם המלך לעשות כחוק לעבדיו ללחום מלחמותם׃ לפני יי׳׳ והלא לא היה המשכן בחברון אלא מהו לפני יי׳ כל מקום שעושין תנאי או כורתין ברית המקום שם הוא דוגמ׳ ביפתח לפני יי׳ במצפה ודוגמ׳ ומעלה מעל ביי׳ וכיחש בעמיתו כמפו׳ בתורת כהנים׃ וילך דוד וגו׳׃ הלך מיד למלחמה כשהמליכוהו כל ישראל שלא יאמרו ישראל כל המלחמות שעשה דוד בימי שאול כוכח מזלו של שאול היה ועתה דואג להלחם לכך הלך מיד למלחמה׃ ויאמרו יושבי יבוס לדוד לא תבא הנה׳ אינו מפרש כאן למה ובשמואל מפרש ויאמר לדוד לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים ראו שלא יוכלו לעמוד לפני דוד ונתנו עורים ופסחים לפני שער העיר לאמר לא יבא דוד הנה כי אם ילחם עם העורים הללו כי ידעו כי בזוי הוא למלך להלחם עם העורים ומתוך כך ישוב ולא ילחם עמהם ודוד אמר בלבו אמת הוא כי לא נכון והגון לי להלחם עם עורים ועם פסחים אך כל מי שיכה היבוסי היאך שיגע בצנור וימשכם וישליכם משם את העורים על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אל בית דוד שיהא לו גנאי פן יאמרו עם אלו נלחם דוד׃ ויואב יחיה את שאר העיר׳ הוא בנה והחזיק לבנות בדקי החומה דוגמ׳ בעזרא ויחיו את האבנים מערמות העפר׃ ראש השלישים׳ ראש הגבורים כמו ושלישים על כלו׃ עורר חניתו׳ כאשר הוא נלחם במלחמה לא היה חוזר במלחמה עד שיהרוג בחניתו ג׳ מאות חלל׃ בן חכמוני׳ ובשמוא׳ כתיב תחכמוני הוא אביו ויפה כח האב מכח הבן שכתוב בו על שמונה מאות חלל בפעם אחד׃ הוא בשלשה הגבורים׳ הוא בכלל שלשה הגבורים כי הוא אחד מהם ושלשה אלו גבורים יותר משאר שלשים ושלשה שנזכר בסמוך וכאן אינו מזכיר כי אם שנים ישבעם ואלעזר ובשמואל מזכיר אף השלישי דכתיב ואחריו שמא בן אגא הררי׃ בפס דמים׳ שם מקום ובשמואל באפס דמים׃ והפלשתים נאספו שם למלחמה׳ שנזדרזו להנקם מישראל ומאותם גבורים שחרפום כמפורש בשמואל בחרפם בפלשתים׃ מלאה שעורים׳ ורצו פלשתים לקוצרה ולהביאה בהם׃ וירדו שלשה מן השלשים׳ שלשה אלו היו ראש לכל השלשים׃ ונציב פלשתים אז בבית לחם׳ שכבר בית לחם לקחו והעמידו בה נציב שופט זה בתחלת מלכותו שעדיין פלשתי׳ היו מושלים בם שכך מצינו שלפני בא דוד היו מושלים על ישראל בימי שמשון ושמואל דכתיב בשמואל התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים וגו׳׃ מי

אלה עשו שלשת הגבורים והגבורים ז׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ מתן והנביא ושמעי ורעי והגבורים׃ ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים׃ עלו הסוסים והתהללו׃ אלה עשו שלשת הגבורים׃ ואת כל צבא הגבורים׃ ויקהל דוד את כל׃ כמגדל דוד צוארך׃ שמות ג׳ בקריאה וסימ׳ שמות ושאוף אתכם׳ שמות ההרורי׃ אשר שם

ויתאו דויד ויאמר מי ישקני מים מבור בית־לחם אשר בשער׃ ויבקעו השלשה במחנה פלשתים וישאבו־מים מבור בית־לחם אשר בשער וישאו ויבאו אל־דויד ולא־אבה דויד לשתותם וינסך אתם ליהוה׃ ויאמר חלילה לי מאלהי מעשות זאת הדם האנשים האלה אשתה בנפשותם כי בנפשותם הביאום ולא אבה לשתותם אלה עשו שלשת הגבורים׃ ואבשי אחי־יואב הוא היה ראש השלושה והוא עורר את־חניתו על־שלש מאות חלל ולא־שם בשלשה׃ מן־השלושה בשנים נכבד ויהי להם לשר ועד־השלשה לא־בא׃

בניה בן־יהוידע בן־איש־חיל רב־פעלים מן־קבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד והכה את־הארי בתוך הבור ביום השלג׃ והוא הכה את־האיש המצרי איש מדה חמש באמה וביד המצרי חנית כמנור ארגים וירד אליו בשבט ויגזל את־החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו׃ אלה עשה בניהו בן־יהוידע ולו־שם בשלושה הגברים׃ מן־השלושים הנו נכבד הוא ואל־השלושה לא־בא וישימהו דויד על־משמעתו׃

וגבורי החילים עשהאל אחי יואב אלחנן בן־דודו מבית לחם׃ שמות ההרורי חלץ הפלוני׃ עירא בן־עקש התקועי אביעזר הענתותי׃ סבכי החשתי עילי האחוחי׃ מהרי הנטופתי חלד בן־בענה הנטופתי׃ איתי בן־ריבי מגבעת בני בנימן בניה הפרעתני׃ חורי מנחלי געש אביאל הערבתי׃ עזמות הבחרומי אליחבא השעלבני׃ בני השם הגזוני יונתן בן־שגא ההררי׃ אחיאם בן־שכר ההררי אליפל בן־אור׃ חפר המכרתי אחיה הפלני׃ חצרו הכרמלי נערי בן־אזבי׃ יואל אחי נתן מבחר בן־הגרי׃ צלק העמוני נחרי הברתי נשא כלי יואב בן־צרויה׃ עירא היתרי גרב היתרי׃ אוריה החתי זבד בן־אחלי׃ עדינא בן־שיזא הראובני ראש לראובני ועליו שלשים׃ חנן בן־מעכה ויושפט המתני׃ עזיא העשתרתי שמע ויעואל בני חותם הערערי׃ ידיעאל בן־שמרי ויחא אחיו התיצי׃ אליאל המחוים וירבי ויושויה בני אלנעם ויתמה המואבי׃ אליאל ועובד ויעשיאל המצביה׃

יב ואלה הבאים אל־דויד לציקלג עוד עצור מפני שאול בן־קיש והמה בגבורים עזרי המלחמה׃ נשקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת מאחי שאול מבנימן׃ הראש אחיעזר ויואש בני השמעה הגבעתי ויזואל ופלט בני עזמות וברכה ויהוא הענתתי׃ וישמעיה הגבעוני גבור בשלשים ועל־השלשים׃ וירמיה ויחזיאל ויוחנן ויוזבד הגדרתי׃ אלעוזי וירימות ובעליה ושמריהו ושפטיהו החרופי׃ אלקנה וישיהו ועזראל ויועזר וישבעם הקרחים׃ ויועאלה וזבדיה בני ירחם מן־הגדור׃ ומן־הגדי נבדלו אל־דויד למצד מדברה גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ומגן ופני אריה פניהם וכצבאים על־ההרים למהר׃ עזר הראש עבדיה השני אליאב השלישי׃ משמנה הרביעי ירמיה החמשי׃ עתי הששי אליאל השבעי׃ יוחנן השמיני אלזבד התשיעי׃ ירמיהו העשירי מכבני עשתי עשר׃

שמות בארץ׃ עמוני ה׳ מל׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ לא יבא עמוני ומואבי בקהל׃ ויעל נחש העמוני׃ ושל אחריו׃ צלק העמוני דסיפרא׃ וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דעזרא׃ וירמיה ב׳ וסי׳ ואלה ראשי בית׃ וירמיה ויחזיאל ויוחנן ויוזבד׃ למהר ג׳ בקריאה וסימ׳ למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו׃ למהר שלל חש בז׃ וכצבאים על ההרים למהר׃ חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים׃

רשי

מי ישקני מים מבור בית לחם׃ זה היה מקומו של דוד דכתיב ודוד בן איש אפרתי מבית הלחמי ולפי שהיה דוד תדיר מלומד ורגיל באותו מים נתאוה להם וכל המים וכל אויר שאדם רגיל בהם יפין לו ושאין רגיל בהן ניזוק ודוגמ׳ בראש יוסיפון מלכה אחת שחלתה על שגישאת חוצה מארץ מולדתה ואמ׳ הרופאים אין לה רפואה עד שתרחץ ותשכה ממימי מקומה וכן עשו לה׃ ויבקעו השלשה במחנה פלשתים בלשון אשכנז דורך ברכן די שאר״א׃ וישאבו. כשהפלשתים עומדים בפני הבור באו ג׳ גבורי ישראל ובקעו ביניהם ושאבו על כרחם׃ וינסך אותם ליי׳. בר קפרא אומר חג הסוכות היה ונסכן על המזבח׃ כי בנפשותם הביאום. שמסרו עצמם להריגה על המים׃ ואבשי אחי יואב הוא היה ראש השלש׳ לאותם שלשה שבקעו במחנה פלשתים ושאבו המים ומה שאינו מזכיר את יואב עם הגבורים לפי שאין כבודו למנותו עם שו כי יהוא היה שר צבא ראש לכולם׃ ולו שם בשלשה. אותו השם היה לו שגבורתו היתה כנגד כל גבורת כולם ועצות הוא׃ מן השלשה בשנים הוא נכבד. אלא כאותן שלשה כנגד השנים היתה גבורתו ולכלל גבורת השלשה לא בא וזהו ועד השלשה לא בא׃ בן איש חיל. דוגמ׳ בן בליעל ובשמואל כתי׳ בן איש חי כיכן מכהב בני אדם כשרואים אדם זריז אומרים זה כולו חי׃ אריאל. גבורים עלי כח ארי גבור וגם יש לשון אילי הארץ׃ רב פעלים. פעולות של גבורות הרבה עשה׃ והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג. ולא חשש מן הצינה והקור ויש אומרים ביום השלג כל הסכה כולה אין הארי מסוכן יותר מיום השלג כשבא אדם כנגדו זורק השלג ברגליו בין עיני האדם עד שלא יכול לראות והורגו ואני שמעתי כך על זאת׃ איש מדה. שאר בני אדם אין צריך למדוד כי אם מאומד יכול לידע ודוגמ׳ אשר ראיתו בתוכה אנשי מדות׃ כמנור אורגים. עץ שכורכים עליו הבגד׃ מן השלשים הנו נכבד ואל השלשה. לכלל גבורת השלשה לא בא לאותן ג׳ שמזכיר למעלה ולכך כתיב לא באל״ף על משמעתו לשון מינוי וכן ובני עמון משמעתם׃ וגבורי החילים. אך לא כאותן של מעלה׃ עוד עצור. כחבא׃ נשקי קשת. מזויינים בקשת ובחצים ומורים לפניהם ואחריהם ואף באבנים היו מותנים על יתר הקשת אבן ומורים ואני ראיתי כן הרבה׃ מאחי שאול מבנימן. לפי שכולם יצאו מאיש אחד מבנימין קרויים כולם אחים ולכבוד גדולת דוד אומ׳ מאחי שאול שאפילו אחי שאול באו שיו בעוד שאול חיו ועל השלשים. ראש לשלשים׃ למצד מדברה. למצודת המדבר שנחבא מפני שאול דכתיב ויקומו וילכו זיפה לפני שאול ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה וכתיב ויעל דוד משם וישב במצודת עין גדי׃ ופני אריה פניהם. מפוחדים כאריה׃ וכצבאים על ההרים למהר׃ קלים היו במרוצתם כי דרכן של צבאים לרוץ על ההרים כשצרין אותם׃ אלה

קטן הקטן ח׳ בקריאת וסי׳ ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן · עוד שאר הקטן · ולמפיבושת בן קטן · אחד למאה הקטן · ובמלאת הימים האלה עשה המלך · וכל אתנחתא וסוף פסוק דכו׳ קמצי׳: על שאול ה׳ דסמי׳ בקריאה וסי׳ ותצלח רוח אלהים על שאול · ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב · ויקונן דוד את הקינה הזאת · והכבד המלחמה על שאול דה״. וממנשה נפלו על דוד: יפול ג׳ מ״ל בקרי׳ וסי׳ והלבנון באדיר יפול · מי גר אתך עליך יפול · והקרוב בחרב יפול · ולא יפול צרור ארץ · וכל הנספה יפול

אֵלֶּה מִבְּנֵי־גָד רָאשֵׁי הַצָּבָא אֶחָד לְמֵאָה הַקָּטָן וְהַגָּדוֹל לְאָלֶף׃ אֵלֶּה הֵם אֲשֶׁר עָבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וְהוּא מְמַלֵּא עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו וַיַּבְרִיחוּ אֶת־כָּל־הָעֲמָקִים לַמִּזְרָח וְלַמַּעֲרָב׃ וַיָּבֹאוּ מִן־בְּנֵי בִנְיָמִן וִיהוּדָה עַד־לַמְּצַד לְדָוִיד׃ וַיֵּצֵא דָוִיד לִפְנֵיהֶם וַיַּעַן וַיֹּאמֶר לָהֶם אִם־לְשָׁלוֹם בָּאתֶם אֵלַי לְעָזְרֵנִי יִהְיֶה־לִּי עֲלֵיכֶם לֵבָב לְיָחַד וְאִם־לְרַמּוֹתַנִי לְצָרַי בְּלֹא חָמָס בְּכַפַּי יֵרֶא אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְיוֹכַח׃ וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלוֹשִׁים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי שָׁלוֹם שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד׃ וּמִמְּנַשֶּׁה נָפְלוּ עַל־דָּוִיד בְּבֹאוֹ עִם־פְּלִשְׁתִּים עַל־שָׁאוּל לַמִּלְחָמָה וְלֹא עֲזָרֻם כִּי בְעֵצָה שִׁלְּחֻהוּ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים לֵאמֹר בְּרָאשֵׁינוּ יִפּוֹל אֶל־אֲדֹנָיו שָׁאוּל׃ בְּלֶכְתּוֹ אֶל־צִיקְלַג נָפְלוּ עָלָיו מִמְּנַשֶּׁה עַדְנַח וְיוֹזָבָד וִידִיעֲאֵל וּמִיכָאֵל וְיוֹזָבָד וֶאֱלִיהוּא וְצִלְּתָי רָאשֵׁי הָאֲלָפִים אֲשֶׁר לִמְנַשֶּׁה׃ וְהֵמָּה עָזְרוּ עִם־דָּוִיד עַל־הַגְּדוּד כִּי־גִבּוֹרֵי חַיִל כֻּלָּם וַיִּהְיוּ שָׂרִים בַּצָּבָא׃ כִּי לְעֶת־יוֹם בְּיוֹם יָבֹאוּ עַל־דָּוִיד לְעָזְרוֹ עַד־לְמַחֲנֶה גָדוֹל כְּמַחֲנֵה אֱלֹהִים׃ וְאֵלֶּה מִסְפְּרֵי רָאשֵׁי הֶחָלוּץ לַצָּבָא בָּאוּ עַל־דָּוִיד חֶבְרוֹנָה לְהָסֵב מַלְכוּת שָׁאוּל אֵלָיו כְּפִי יְהוָה׃ בְּנֵי יְהוּדָה נֹשְׂאֵי צִנָּה וָרֹמַח שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת חֲלוּצֵי צָבָא׃ מִן־בְּנֵי שִׁמְעוֹן גִּבּוֹרֵי

חַיִל לַצָּבָא שִׁבְעַת אֲלָפִים וּמֵאָה׃ מִן־בְּנֵי הַלֵּוִי אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וִיהוֹיָדָע הַנָּגִיד לְאַהֲרֹן וְעִמּוֹ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ וְצָדוֹק נַעַר גִּבּוֹר חָיִל וּבֵית־אָבִיו שָׂרִים עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ וּמִן־בְּנֵי בִנְיָמִן אֲחֵי שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעַד־הֵנָּה מַרְבִּיתָם שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת בֵּית שָׁאוּל׃ וּמִן־בְּנֵי אֶפְרַיִם עֶשְׂרִים אֶלֶף וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת גִּבּוֹרֵי חַיִל אַנְשֵׁי שֵׁמוֹת לְבֵית אֲבוֹתָם׃ וּמֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁמוֹנָה עָשָׂר אָלֶף אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת לָבוֹא לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃ וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לָעִתִּים לָדַעַת מַה־יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁיהֶם מָאתַיִם וְכָל־אֲחֵיהֶם עַל־פִּיהֶם׃ מִזְּבֻלוּן יוֹצְאֵי צָבָא עֹרְכֵי מִלְחָמָה בְּכָל־כְּלֵי מִלְחָמָה חֲמִשִּׁים אָלֶף וְלַעֲדֹר בְּלֹא־לֵב וָלֵב׃ וּמִנַּפְתָּלִי שָׂרִים אָלֶף וְעִמָּהֶם בְּצִנָּה וַחֲנִית שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה אָלֶף׃ וּמִן־הַדָּנִי עֹרְכֵי מִלְחָמָה עֶשְׂרִים־וּשְׁמוֹנָה אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וּמֵאָשֵׁר יוֹצְאֵי צָבָא לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה אַרְבָּעִים אָלֶף׃ וּמֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִן־הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי וַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה בְּכֹל כְּלֵי צְבָא מִלְחָמָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ כָּל־אֵלֶּה אַנְשֵׁי מִלְחָמָה עֹדְרֵי מַעֲרָכָה בְּלֵבָב שָׁלֵם בָּאוּ חֶבְרוֹנָה לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְגַם כָּל־שֵׁרִית יִשְׂרָאֵל לֵב אֶחָד לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃

בחרב · בראשינו יפול · וכל קהלת ומשלי דכו׳ כ״ל בכב״ג חס׳ וסי׳ וברשעתו יפל רשע · באין תחבולות יפל עם · כ״ל אך רשע יפל · ומבני יששכר כל דברי הימי׳ מן בני ומן בני בכ״ז מבני ומבני וסי׳ ויהיו בני אולם · ואלה העמדים ובניהם · אלה מבני גד · ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · ויחלקום בגורלות · גם אותם הקדיש דוד · כל אלה מבני עובד אדום:

רשי

אלה מבני גד · כדכתיב למעלה ומן הגדי נבדלו אל דוד: אחד למאה הקטן · הקטן שבכולם ירדוף מאה: והגדול לאלף · הגדול שבכולם ירדוף אלף כאן נתקיים הפסוק ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם וגו׳: אלה הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון · בניסן שכבר כשפרו הפלגים: ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב · עברו את הירדן ונקעו במגיכיהם את כל עמקי המים למזרח ולמערב ועברו ביבשה ויש אומרי׳ ויבריחו את כל העמקים גוים היושבים בעמקים: מן בני בנימן ויהודה עד למצד לדוד · אל המצודה אשר דוד נחבא שם מפני שאול ולקחו עמהם בן אחות דוד לפי שדאגו בני בנימן מדוד שמא סבור הוא דוד שבאו בני בנימן לכפותו ולתתו ביד שאול לשכך לקחו עמהם עמשא דודו וגם שאר מיהודה קרובי דוד כדכתיב מן בני בנימן ויהודה כשיראה דוד שבאו עמהם באמונתם שלא יחשדם בכל דבר: ויצא דוד לפניהם · מן המצד: ויען ויאמר להם וגו׳ לבב ליחד · לבבכם ולבבי יהיה כלב אחד: ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי · כי מה עשיתי לשאול כי הוא צודה את נפשי לקחתה על חנם: ורוח לבשה את עמשי · שלבש בלעז ולא רוח נבואה כלומר זה הרוח והרצון לבשו שקפץ בראש לדבר לפני בני בנימן ויהודה הבאים עמו ודוגמ׳ ותהי על יפתח רוח ה׳. ואמר לך דוד אתה אומר אם לשלום באתם ודאי לשלום באנו אליך: ועמך בן ישי · אנו רוצים להיות עמך ולעזרך: שלום שלום לך ושלום לעוזרך · ואתה שואל אלי לעזרני ודאי לעזרך באנו ולכן אין לך להחזיק טובה כי מאת השם הוא וזהו כי עזרך אלהיך: ויקבלם דוד · לאותם בני בנימן ויתנם בראשי הגדוד שלו: וממנשה נפלו על דוד · לעזרו: בבואו עם פלשתים על שאול למלחמה · באותה מלחמה שנהרג בה שאול: ולא עזרום · או שעזרו לפלשתים אלא בעצה שלחוהו סרני פלשתים אלא כי בעצה נתיעצו הסרנים לשלחו לביתו כי אמרו בראשינו יפול אל אדוניו דוגמ׳ נפלו אל דוד על הגדוד של עמלקים כששבו נשיו כי באותו פרק היה כי בלכתו אל צקלג כששלחוהו סרני פלשתים ובא אל צקלג כבר נשבו:

כי לעת יום ביום יבאו על דוד לעזרו · פתרונו מה לך לספר יותר מי ומי באו שיו אלא סוף דבר בכל עת ועת באים אל דוד: עד למחנה גדול כמחנה אלהים · פתרו׳ לא היה המחנה של דוד להיות כך גדול שא כי מהשם היה המחנה כך גדול שבא לו בעצת אלהים וזהו כמחנה אלהים ודוגמ׳ מחנה אלהים דיעקב ויש לומר מרוב חיילות קורהו מחנה אלהים: להסב מלכות שאול אליו. מן בני שאול ודוגמא ותסוב המלוכה בני יהודה נשאי צנה ורמח ששת אלפים ושמנה מאות ואל תתמה שמיהודה באו לו מעט מכל שבט ושבט שבא לו שהרי אין צריך לבוא לו שום אדם מיהודה להמליכו כי בני יהודה הם המליכוהו כבר בחברון אבל יתר השבטים שהיו עם בני שאול עד עתה הם הצריכו לבוא לחברון להמליכו: חלוצי צבא · המוציאים מן העם ודוגמא חלוצי צבא דמטות ויש אומרים חלוצים כמו זריזים כמו רבה והחליצנו: ויהוידע הנגיד לאהרן · הוא אביו של בניהו הנגיד לאהרן המוציא והמביא: ועמו שלשת אלפים ושבע מאות · כולם מבני אהרן הכהן ויהוידע שהיה בימי יואב בן בניהו בנו של יהוידע: וצדוק נער · לפיכך אל תתמה שלא היה נגיד: ובית אביו שרים עשרים ושנים · זו היא גדולה גדולה ועל כן לקחו הכהנה גדולה מאביתר ונתנוה לצדוק הכהן: ומן בני בנימן אחי שאול וגו׳ ואל תתמה שלא באו אלא כי אם שלשה אלפים כי עד הנה מרביתם שומרים משמרת בני שאול לעזרן: ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה שצריך לדוד להתיעץ היאך יחזק המלכות מפני בני שאול: ראשיהם מאתים · לבד מן השאר וכל אחיהם על פיהם ועל עצתם: ולעדור · לשון עדור ממש כמו כל ההרים אשר במעדר יעדרון ומתוך כך יעמדו הם העורכי המלחמה ויש אומרים לעדור כמו לערוך מלחמה: בלא לב ולב · מפורש בב״ר בין במתכוין בין שלא במתכוין היו מכבחין: וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דוד · אע״פ שלא באו לחברון לכך שארית חסר אלף כלומר אפילו שארית לא היה שלא נתיירו כי אם מעט כי כולם באו לחברון בשמחה:

ויהיו

כל כתובי' ר"פ גם כב"ב וגם וס"ס וגם אהלי מקנה היו וגם הקרובים אליהם עד יששכר • וגם במלך נבוכד נצר מרד • וגם בירושלם העמיד • וגם אל תגברי אשר • וגם ללחם אין לשאת • וגם מעכה אם אסא המלך • וגם עלה לרוב כחלבי השלמים • וגם עבדי חירום דד"ה • וגם עד זקנה ושיבה • וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב • וגם אני ואחי ונערי דעזרא • וגם כמלאכת החוכה • וגם נביאים העמדת להם • וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה • וגם זה רעה חולה כל עומת • וגם בדרך כשהסכל הולך לבו

ויהיו שם עם דויד ימים שלושה אכלים ושותים כי הכינו להם אחיהם: וגם הקרובים אליהם עד יששכר וזבלון ונפתלי מביאים לחם בחמורים ובגמלים ובפרדים ובבקר מאכל קמח דבלים וצמקים ויין ושמן ובקר וצאן לרב כי שמחה בישראל:

יג ויועץ דויד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד: ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יהוה אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו: ונסבה את ארון אלהינו אלינו כי לא דרשנהו בימי שאול: ויאמרו כל הקהל לעשות כן כי ישר הדבר בעיני כל העם: ויקהל דויד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת להביא את ארון האלהים מקרית יערים: ויעל דויד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים אשר ליהודה להעלות משם את ארון האלהים יהוה יושב הכרבים אשר נקרא שם: וירכיבו את ארון האלהים על עגלה חדשה מבית אבינדב ועזא ואחיו נהגים בעגלה: ודויד וכל ישראל משחקים לפני האלהים בכל עז ובשירים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמצלתים ובחצצרות: ויבאו עד גרן כידן וישלח עזא את ידו לאחז את הארון כי שמטו הבקר: ויחר אף יהוה בעזא ויכהו על אשר שלח ידו על הארון וימת שם לפני אלהים: ויחר לדויד כי פרץ יהוה פרץ בעזא ויקרא למקום ההוא פרץ עזא עד היום הזה: ויירא דויד את האלהים ביום ההוא לאמר היך אביא אלי את ארון האלהים: ולא הסיר דויד את הארון אליו אל עיר דויד ויטהו אל בית עבד אדם הגתי: וישב ארון האלהים עם בית עבד אדם בביתו שלשה חדשים ויברך יהוה את בית עבד אדם ואת כל אשר לו:

וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דויד ועצי ארזים וחרשי קיר וחרשי עצים לבנות לו בית: וידע דויד כי הכינו יהוה למלך על ישראל כי נשאת למעלה מלכותו בעבור עמו ישראל:

ויקח דויד עוד נשים בירושלם ויולד דויד עוד בנים ובנות: ואלה שמות הילודים אשר היו לו בירושלם שמוע ושובב נתן ושלמה: ויבחר ואלישוע ואלפלט: ונגה ונפג ויפיע: ואלישמע ובעלידע ואליפלט: וישמעו פלשתים כי נמשח דויד למלך על כל ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את דויד וישמע דויד ויצא לפניהם: ופלשתים באו ויפשטו בעמק רפאים: וישאל דויד באלהים לאמר האעלה על פלשתיים ונתתם בידי ויאמר לו יהוה עלה ונתתים בידך: ויעלו בבעל פרצים ויכם שם דויד ויאמר דויד פרץ האלהים את אויבי בידי כפרץ מים על כן קראו שם המקום ההוא בעל פרצים: ויעזבו שם את אלהיהם ויאמר דויד וישרפו באש: ויסיפו עוד פלשתים ויפשטו בעמק:

חסר • וגם אלהיהם עם נסיכיהם ועם כלי חמדתם • וגם של תשלו לה מן הצבתים • וגם את רות המואביה אשת מחלון • ונתתם ו' קמצ' וסי' ואנפת בם ונתתם • והכרו דד"ה •
וסלחת לעמך אשר חטאו • לקוח את הספרים • עשה לך מוסרות • וישאל דויד ביי' לאמר האעלה ד' ה' :

רשי

ויהיו שם עם דוד ימים שלשה • ואל תתמה היכן לקחו כל החיל הזה כל כך אכילה ושתיה שהיה מספיק להם כי אחיהם הכינו להם מקודם לכן • כי שמחה בישראל • שהיה להם מלך מצליח ומשכיל : ויועץ דוד עם שרי האלפים • שאמר להם דוד כבר עסקתם בתקנתכם להיות לכם מלך להושיע לכם ועתה תעסקו בכבוד אלהים : נפרצה נשלחה • נפרצה אותה גדר שהית גדורה עד עתה שלא דרש שום אדם לאלהים : נשלחה על אחינו הנשארים • משום כבוד הארון : מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת • דוגמא מלבוא חמת עד נחל מצרים : בעלתה אל קרית • פתרו' בעלתה שהיא קרית יערים : להעלות משם וגו' • כדכתיב בשמוא' : אשר נקרא שם • שם יי' צבאות יושב הכרובים עליו כלומ' שמו של הב"ה נקרא על הארון אע"פ שגלה ארון לפלשתים לא זז ממנו שם הזה שנתקדש : וירכיבו את ארון האלהי' על עגלה חדשה • מה ראה דוד שהרכיבו על עגלה חדשה ולא במשא הלוי' כאשר עשה כשהביא אותו משם לכוון באחרונה לפי שאמר דוד כל שעת שבא אלי כשהושיבוהו פלשתים על עגלה חדשה כדכתיב וישימו את ארון יי' על עגלה וגו' ולפיכך נענש : ועזא ואחיו • בני אבינדב היו כדכתיב בשמואל : נוהגים בעגלה • כמנהג נוהגי עגלה אחד הולך לפני העגלה ומיישרן בדרך ישרה ואחד בצד העגלה שלא תהפוך ליפול וכן כתוב בשמואל ואחיו הולך לפני הארון ועזא בצד העגלה לפיכך שלח עזא את ידו לאחוז בארון כששמטו הבקר ולכך נענש • כאן כתיב בכל עז ובשמואל כתיב בכל עצי פתרו' בכל עצי כלי שיר וכאן פתרו' בכל עוז כלי שיר : ובשירים ובכינורות ובנבלים ובתופי' • כולם כלי שיר הם אבל מצלתים כלי שיר היה ולא היה עשוי כי אם להשמעת קול ודוגמתו כלי שיר שקורין פויי"ן בלשון אשכנז שמכין עליו בתקלות והוא משמיע קול וכן תוכיח לקמן ובמצלתים משמיעים וכתיב והמשררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע ועוד למטה כתיב בשיר בית יי' במצלתים וגו' ועל שם כך נקרא מצלתים וכן יירש הצלצל מין ארבה המשמיע קול כדכתיב בנבואת יואל על הארבה כקול מרכבות על ראשי ההרים כידון וגו' : עד גרן כידון • שם מקום : ויכהו על אשר שלח ידו על הארון • והוא שכתוב בשמואל ויכהו שם אלהים על השל • פתרון על השלח על שאחז בארון ודוגמתו הכלבים יאכלו את בשר איזבל בחיל יזרעאל ופסוק אחר כתיב בחלק יזרעאל כך כפרש כאן על השל השלח : וימת שם לפני האלהים • לפני ארון אלהים ובשמואל כתיב וימת שם עם ארון האלהים : ויירא דוד את האלהים לאמר • מה הוא ירא לאמר שאמר היך אביא אלי ארון יי' : הגתי • מגת היה בתחילה ומקודם היה מתגורר בגת • ולוי היה כדכתיב לקמן ויאמר דוד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשוררים וכתיב בסמוך ועבד אדום ויחיה שוערים לארון : וישלח חירם מלך צר • מפורש בב"ר למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט יהודה כן עשה חירה העדולמי ליהודה : וחרשי קיר וחרשי עצים • אומנים : וידע דוד כי הכינו יי' למלך • כשראה ששלחו לו מלכי גוים תשורות : ויקח דוד ונומ' • וכל זה חזקו של דוד : וישמעו פלשתים כי נמשח דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים • לפי כי פלשתים היו מושלים כל הימים עד שבא שאול ודוד כדכתיב בשמשון ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים וכן בשמואל התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברי' כאשר עבדו לכם וגו' וכן למעלה בפרשה זו ויראו כל איש ישראל וגו' ויעזבו עריהם וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהם ובאותן שבע שני' שמלך דוד בחברון לבד לא אמרו דבר ולא חששו על שמלך דוד על חברון כי אמרו מה לנו שמא כניב או שר מכוהו לדוד על חברון אבל כשנמשח למלך על כל ישראל אז עלו כל הפלשתים לבקש את דוד שלא רצו שיהא מלך בישראל אלא שעוד הם יהיו מושלים עליהם : וישאל דוד באלהים • על ידי אורים ותומים : ויעלו בבעל פרצים • שנקרא אחרי כן בעל פרצים על שם מעשה אשר פרץ האלהים את אויבי בידי שכמו וכפרצו זה מעל זה : כפרץ מים • כגלי מים שנפרצים ממקומם ונופלים למקום אחר :

צאתו' יוסף נמסר בסדר נח ובמלכים חלק א' סימן טו׃ לשאת ב' דר' וס' כי היה רכושם רב. אשר שלח יוסף לשאת. אשר שלח פרעה לשאת אתו ותחי. לשאת את הארון בהם. לשאת את השלחן. תעשה לו מתחת לזרו. נבוב לחות תעשה. לשאת את הארון בהם דויקהל. את השלחן. ודבתריה עשה לו מתחת לזרו. נבוב לחות עשה׃ לשאת את כל העם הזה. לשאת את עון העדה לכפר. לשאת חטא למות. לשאת את ארון ברית יי'. ויבגע מדין לפני בני ישראל. ובחור אתו מכל שבטי ישראל. הטלטול שלל אתח

וישאל עוד דויד באלהים ויאמר לו האלהים לא
תעלה אחריהם הסב מעליהם ובאת להם ממול
הבכאים: ויהי כשמעך את קול הצעדה בראשי
הבכאים אז תצא במלחמה כי יצא האלהים
לפניך להכות את מחנה פלשתים: ויעש דויד
כאשר צוהו האלהים ויכו את מחנה פלשתים
מגבעון ועד גזרה: ויצא שם דויד בכל הארצות
ויהוה נתן את פחדו על כל הגוים: ויעש לו בתים
בעיר דויד ויכן מקום לארון האלהים ויט לו אהל:

טו

אז אמר דויד לא לשאת את ארון האלהים כי
אם הלוים כי בם בחר יהוה לשאת את ארון
האלהים ולשרתו עד עולם: ויקהל דויד
את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון
יהוה אל מקומו אשר הכין לו: ויאסף דויד
את בני אהרן ואת הלוים: לבני
קהת אוריאל השר ואחיו מאה ועשרים:
לבני מררי עשיה השר ואחיו מאתים
ועשרים: לבני גרשם יואל השר
ואחיו מאה ושלשים: לבני
אליצפן שמעיה השר ואחיו מאתים:
לבני חברון אליאל השר ואחיו שמונים:
לבני עזיאל עמינדב השר ואחיו מאה ושנים
עשר: ויקרא דויד לצדוק
ולאביתר הכהנים וללוים לאוריאל עשיה ויואל
שמעיה ואליאל ועמינדב: ויאמר להם אתם
ראשי האבות ללוים התקדשו אתם ואחיכם
והעליתם את ארון יהוה אלהי ישראל אל
הכינותי לו: כי למבראשונה לא אתם פרץ יהוה
אלהינו בנו כי לא דרשנהו כמשפט: ויתקדשו
הכהנים והלוים להעלות את ארון יהוה אלהי
ישראל: וישאו בני הלוים את ארון האלהים
כאשר צוה משה כדבר יהוה בכתפם במטות
עליהם: ויאמר דויד לשרי
הלוים להעמיד את אחיהם המשררים בכלי שיר
נבלים וכנרות ומצלתים משמיעים להרים בקול
לשמחה: ויעמידו הלוים את
הימן בן יואל ומן אחיו אסף בן ברכיהו ומן בני
מררי אחיהם איתן בן קושיהו: ועמהם אחיהם
המשנים זכריהו בן ויעזיאל ושמירמות ויחיאל
ועני אליאב ובניהו ומעשיהו ומתתיהו ואליפלהו
ומקניהו ועבד אדם ויעיאל השערים: והמשררים
הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע:
וזכריה ועזיאל ושמירמות ויחיאל ועני ואליאב
ומעשיהו ובניהו בנבלים על עלמות: ומתתיהו
ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל ועזזיהו
בכנרות על השמינית לנצח: וכנניהו שר הלוים
במשא יסר במשא כי מבין הוא: וברכיה ואלקנה
שערים לארון: ושבניהו ויושפט ונתנאל ועמשי
וזכריהו ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים
בחצצרות לפני ארון האלהים ועבד אדם ויחיה
שערים לארון: ויהי דויד וזקני ישראל ושרי
האלפים ההלכים להעלות את ארון ברית יהוה
מן בית עבד אדם בשמחה:
ויהי בעזר האלהים את הלוים נשאי ארון
ברית יהוה ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים:
ודויד מכרבל במעיל בוץ וכל הלוים הנשאים
את הארון והמשררים וכנניה השר המשא
המשררים ועל דויד אפוד בד: וכל ישראל
מעלים את ארון ברית יהוה בתרועה ובקול
שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים בנבלים
וכנרות: ויהי ארון ברית יהוה בא עד עיר
דויד ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא
את המלך דויד מרקד ומשחק ותבז לו בלבה:
ויביאו את ארון האלהים
ויציגו אתו בתוך האהל אשר נטה לו דויד
ויקריבו עלות ושלמים לפני האלהים:

כא. ואיפה והכת. ולא יוכל יי' לשאת. אז אמר דוד לא לשאת כ'כו. וגם ללוים אין לשאת׃ נשקפה ד' וסימ' בעד החלון נשקפה ותיבב. ומיכל בת שאול נשקפה. מחבירו דדה. כי רעה נשקפה מצפון. וא' ונשקפה על פני הישימון׃ כל סיפרא זכריה וזכריהו בר"ז זכריה וזכריהו וסימ' זכריה בן משלמיה שוער. אסף הראש ומשנהו זכריה. וגדור ואחיו וזכריה ומקלות. וזכריה ועזיאל. ובשנת שלש למלכו שלח. ורוח יי' לבשה את זכריה. והאנשים עשים באמונה׃

רשי

הסב מעליה'. אמר' מידת הדין לפני המקום רבונו של עולם למה העברית את שאול מלפני דוד אמר לה על שלא המתין לשמואל שבעת ימים כאשר צוהו אמר לה הקב"ה אנסה עתה את דוד הסב מעליהם וגו' וכל זה שמר דוד׃ כי אם הלוים. כי בם בחר. כלומר בלוים בחר ולא בעגלה שלפי שהרכבוהו בעגלה נענש עזא וזהו שאמר למטה כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט שהרכבוהו בעגלה׃ כדבר יי' בכתפם. לשאת אותו ולא ממש בכתפם כי אם במטות עליהם׃ ועמהם אחיהם המשנים. משנה להם לשוערים. זכריהו בן. כך שמו וכל אלו משוררים ושוערים היו בדרך שהביאו את הארון והמשוררים והשוערים שהעמיד דוד לאחר שנתנו הארון אל האהל אשר נטה לו דוד ובמשכן שלא היו שוערים בדרך לא היו שוערים לפי שלא הוצרכו כל כך שוערים לפיכך כעמו משוררים חוץ משנים ברכיה ואלקנה וכל זה היה בדרך אבל בנוח הארון היו משוררים שוערים׃ והמשוררים הימן אסף ואיתן וגו'. להשמיע קול הם היו ממונים על אותן כלי שיר׃ וזכריה ועזיאל וגמ'. אלו שכאמ' בפסוק למעלה שהיו שוערים החזירו כאן ליעשות משוררים׃ על עלמות. על אותן כלי שיר שמנגנין בהם אותן עזמורים לתכנת עלמות וגו'׃ ומתתיהו ואליפלהו וגו' על השמינית לנצח.

אותו כלי שיר שמנגנין עליו אותן מזמורים למנצח על השמינית׃ וכנניהו שר הלוים במשא. במה היה שר במשא בנשאו השיר׃ יסור במשא. מייסר ומוכיח אותם על המשא בנגון נעימות שיר אם להרים קול אם להשפיל. כי מבין הוא. במשא בנשיאת הנגון ולשון מבין כופל על למוד השיר ודוגמא ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר ליי' כל המבין וגו' וכתיב ויפילו גורלות וגו' מבין עם תלמיד. ויהי בעזור האלהים. רבותינו אמרו מכאן שהארון נושא את עצמו׃ ודוד מכרבל. כמו ברכיא בכרבלתהון דוגמא כרבלתא דתרנגולא׃ וכל הלוים. כמו כן מכורבלים במעיל בוץ ולפי שהיה דוד מסורר כמו הלוי' לבש גם הוא לבושיהם שלבשו גם הם ורואה [illegible] כך מנהג מלכים ושרים שאוכלים עם [illegible] כחוקם [illegible] ועל דוד אפוד בד כאותו אפוד של אהרן שהיה כמין שני לבדין אחד לפנים ואחד לאחור ומגיע עד מתניו והיה האזור ארוג ממנו וחגרו בו׃ ומיכל בת שאול וגו'. לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד הוא לפיכך אין כתוב כאן מה אמרה מיכל לדוד כמו שכתוב בשמואל מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקים כי גלות של דוד היה שאמרה לו אשה כן׃ ויברך

בקשו ז׳ דגשי׳ וסימ׳ בקשו לי אשת בעל אוב׃ דרשו יי׳ ועזו בקשו פניו תמיד דתהלות׃ וחכרו דד״ה׃ בקשו את יי׳ כל ענוי ארץ ג׳ בוי לך אמר לבי בקשו פני׳ וחד ובקשו ברחובותיה׃ סימן ד״ה ושבועתו ליצחק׃ תילים ושבעתו לישחק׃ וחד פסוק סמן לכה וזה צחקה שרה לאמר׃ ד״ה ובכממלכה׃ תילים בממלכה׃ ד״ה לאיש לעשקם׃ תילי׳

ויכל דויד מהעלות העלה והשלמים ויברך את־
העם בשם יהוה׃ ויחלק לכל־איש ישראל מאיש
ועד־אשה לאיש ככר־לחם ואשפר ואשישה׃
ויתן לפני ארון יהוה מן־הלוים משרתים ולהזכיר
ולהודות ולהלל ליהוה אלהי ישראל׃
אסף הראש ומשנהו זכריה יעיאל
ושמירמות ויחיאל ומתתיה ואליאב ובניהו ועבד
אדם ויעיאל בכלי נבלים ובכנרות ואסף במצלתים
משמיע׃ ובניהו ויחזיאל הכהנים בחצצרות
תמיד לפני ארון ברית־האלהים׃ ביום ההוא
אז נתן דויד בראש להדות ליהוה ביד־אסף ואחיו׃
הודו ליהוה קראו בשמו
הודיעו בעמים עלילתיו׃ שירו לו זמרו־לו שיחו
בכל־נפלאתיו׃ התהללו בשם קדשו ישמח
לב מבקשי יהוה׃ דרשו יהוה ועזו בקשו פניו
תמיד׃ זכרו נפלאתיו אשר עשה מפתיו ומשפטי־
פיהו׃ זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו׃
הוא יהוה אלהינו בכל־הארץ משפטיו׃ זכרו
לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור׃ אשר כרת

את־אברהם ושבועתו ליצחק׃ ויעמידה ליעקב
לחק לישראל ברית עולם׃ לאמר לך אתן ארץ־
כנען חבל נחלתכם׃ בהיותכם מתי מספר כמעט
וגרים בה׃ ויתהלכו מגוי אל־גוי וממלכה אל־
עם אחר׃ לא־הניח לאיש לעשקם
ויוכח עליהם מלכים׃ אל־תגעו
במשיחי ובנביאי אל־תרעו׃ שירו ליהוה
כל־הארץ בשרו מיום־אל־יום ישועתו׃ ספרו
בגוים את־כבודו בכל־העמים נפלאתיו׃ כי
גדול יהוה ומהלל מאד ונורא הוא על־כל־אלהים׃
כי כל־אלהי העמים אלילים ויהוה שמים עשה׃
הוד והדר לפניו עז וחדוה במקמו׃ הבו ליהוה
משפחות עמים הבו ליהוה כבוד ועז׃ הבו ליהוה
כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו השתחוו ליהוה
בהדרת־קדש׃ חילו מלפניו כל־הארץ אף־
תכון תבל בל־תמוט׃ ישמחו השמים ותגל
הארץ ויאמרו בגוים יהוה מלך׃ ירעם הים
ומלואו יעלץ השדה וכל־אשר־בו׃ אז ירננו עצי
היער מלפני יהוה כי־בא לשפוט את־הארץ׃

אדם לעשקם׃ ד״ה עוז וחדוה במקומו׃ תילים עוז ותפארת במקדשו׃ ד״ה ומשפטי פיהו׃ תילים ומשפטי פיו׃ ד״ה ובנביאי אל׃ תילים ולנביאי אל׃ ד״ה יעלוץ השדה וכל אשר בו׃ תילים יעלוז שדי וכל אשר בו׃

רשי

ויברך את העם בשם יי׳. שנקרא על הארון כדכתיב למעלה את ארון האלהים יי׳ יושב הכרובים אשר נקרא שם׃ ואשפר. אחד משמנה בפר׃ ואשישה. ואחד משמנה בהין. ואשישה דוגמ׳ אשישי ענבים בלוחית׃ ולהזכיר ולהודות ולהלל. להזכיר לומר אותן שני מזמורים שכתב בהם מזמור לדוד להזכיר ולהודות הודו ליי׳ קראו בשמו ולהלל אותן מזמורים שמתחילין הללויה׃ ובניהו ויחזיאל בחצצרות תמיד. חצצרות כלי שיר של כהנים הוא ודוגמא למעלה ושכניהו וגו׳ ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים בחצצרות׃ להודות ליי׳ ביד אסף ואחיו. שאסף היה מתחיל הודו ליי׳ קראו בשמו ואחרי כן כל אחיו עונים אחריו ודוגמא בעזרא ומתניה בן מיכה בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה׃ לכלי שיר הידות שמו כדכתיב בעזרא והלוים ישוע בנו קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות׃ הודיעו בעמים עלילתיו. מעשה גבורותיו ונפלאותיו שפעל עם הארון׃ קראו בשמו. קראו יי׳ יי׳ יעזור לארונו דוגמא וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם יי׳ אבל יי׳ נופל לומר לשון קריאה שנפלאות עשה׃ התהללו בשם קדשו. לומר כל מי שמאמין באלהינו הוא יעזרנו דוגמא ובקדוש ישראל תתהלל׃ בשם קדשו. שים לך אלוה קדוש כאלהינו וכן כיי׳ אלהינו בכל קראנו אליו׃ ישמח לב מבקשי יי׳. ובהיטיב יכול לשמוח לבו מי שמבקש ליי׳ בלב שלם לכך דרשו יי׳ ועזו. מקדם וארון נקרא עזו דכתיב ויתן לשבי עזו שנתן ארונו להביאו בשבי וכתיב קומה יי׳ למנוחתיך אתה וארון עוזך ועל כן נקרא אלעזר השומרו עזא על שם ששמר הארון שנקרא עז דוגמא על שם ארבע מאות שקל כסף והוא חשבון גימטר׳ של עפרן וכן הרבה רק ידין עמו יהוד׳ יורוך אחיך׃ זכרו נפלאותיו. מכת עכברי׳ ושלקחו פרות עלות ובניה׳ כלו בבית ויושרנ׳ הפרות ולא חזרו לאחוריה׳ ופרץ בעזא וכל השיר נעשה על הארון והיו אומ׳ אותו על תמיד של שחר ושירו ליי׳ על תמיד של בין הערבים ולמי אני אומר שיזכרו נפלאותיו של תמים דעים׃ לזרע ישראל עבדו וגו׳. הוא יי׳ אלהינו וגו׳ זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור. התורה אשר צוה להודיע בעולם אח׳ אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וארבע דורות ועתה מספר מה היא אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק וגו׳ לאמר לך אתן ארץ כנען שעם כל אחד ואחד כרת ברית לתת להם ארץ כנען׃ בהיותכם מתי מספר. אז נשבע לתת להם ארץ כנען חבל נחלתכ׳ וזהו דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהייתם תפשתם ארץ כנען אלא בהיותכם מתי מספר ואם תאמר אפילו לאלף ויותר יש מספר וזהו שכתוב בה בהיותכם מתי מספר לכך כאמ׳ כמעט וגרים בה פתרון אם למיושב אחד הייתי אומר לאברה׳ לבד ליצחק בלבד ליעקב בלבד לאחד מהם היה אומר לך אתן ארץ כנען לא היה תימה שהרי מיושבים בה היו אלא הוא נשבע לתת לכם את הארץ בשעה שהיו אבותיכם גרים בה דכתיב היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק ועוד אם לגר תושב היה אמ׳ לך ולזרעך אתן את הארץ הזאת׃ לא היה פלא כל כך כזה שאפילו גרים ותושבים לא היו אלא ויתהלכו מגוי אל גוי אברהם הלך למצרים ולגרר וכן יצחק וכן יעקב היה בבית לבן עשרים שנה וגם עתה כי וילכו לא נאמר אלא ויתהלכו פולאליטר בלעז׃ לא הניח איש לעשקם. אעפ״כ שהלכו ממקום למקום ומנהג להזיק עוברי דרכים וכשבאין למלון מוכאין עליהם עלילות אבל אלו לא הניח הקב״ה להזיקם ולעשקם דוגמ׳ או עשק את עמיתו ואת׳ מה שלא עשקום חומסי דרכים ושאר הארצו׳ שעברו או בתוכ׳ לפי שלא הרגישו בם אבל אם היו מרגישי׳ בם היו עושקים אותם לכך נאמר ויוכח עליהם מלכים כלו׳ ודאי עשקום כגון פרעה לאברהם ואבימלך ליצחק ולבן ושכם ליעקב ואמ׳ להם הקב״ה אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו באברהם כתיב וינגע יי׳ את פרעה וכתיב ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמ׳ לו הנך מת וגו׳ ביעקב כתיב ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויאמר לו השמר לך וגו׳ ועוד ביעקב שבאו אליו להרגו על שהרגו שכם וחמור וכתיב ויסעו ויהי חתת אלהים ובספר תהלים מפורש יותר כי המזמור איננו מקויים כאן כדכתיב התם ויקרא רעב על הארץ וגו׳ כדי להגלותם למצרים׃ שירו ליי׳ כל הארץ בשרו מיום וגו׳. ספרו ישועה שעשה לנו כשגלה הארון אל ארץ פלשתים׃ בכל העמי׳ נפלאותיו. שעשה עם הארון׃ כי כל אלהי העמים אלילים. תהו מעשה ידי אדם ודוגמ׳ בנבואת חבקוק מה הועיל פסל כי פסלו יצרו עד לעשות אלילים אלמים׃ ויי׳ שמים עשה. באלילים כתיב לעשות אבל הקב״ה עושה שמים וארץ וכל צבאם׃ הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו. אבל האלילים כמת מוטלים במקום שמשימין אותם שם מונחים לפי שאלהינו הוא שהיה אומר׃ הבו ליי׳ משפחות עמים. ומה יתנו לו ומפרש כבוד ועז׃ הבו ליי׳ כבוד שמו. שמו ארונו והוא ארון לכל וזהו הבו ליי׳ כבוד שמו כי כשמו כן תהלתו׃ והשתחוו ליי׳ בהדרת קדש. כי כן אמרנו הוד והדר לפניו׃ חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט. מלך בשר ודם כשרואה שדואגים ויראים ממנו אז הו׳ מטיל עליהם יותר אימה והם דואגי׳ ממנו יותר שלא יחריב כל בתיהם ומדת הקב״ה איננו עושה כן כשהעולם יראים ממנו אז תכון תבל בל תמוט שהוא עושה נקמה מלסטים והיסורים מתקיימים והארץ מתקיימת ואינה מתמוטטת לכן חילו מלפניו כל הארץ אך אל תדאגו כי לא יבא הקב״ה כי אם לתקן העולם ליושבו אבל כשאין הבריו׳ דואגי׳ ממנו ונוטאי׳ אז יהפכם ויאבד׳׃ ישמחו השמי׳ ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי׳ מלך. כשבשר ודם מולך הכל עצבים שאינן יודעי׳ אם ישטוף בדינו אבל כשימלוך הקב״ה ישמחו השמי׳ והארץ וכל היצורי׳ ויאמרו עתה מלך יי׳ שהחזי׳ לנו את הארון׃ ירעם הים ומלואו. כל בריות שבים דוגמא רנו שמים כי עשה יי׳ על שהחזיר לנו את הארון ושלא מלאכי חבלה לעשות משפט בפלשתים׃ הודו

הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו׃ ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להדות לשם קדשך להשתבח בתהלתך׃ ברוך יהוה אלהי ישראל מן העולם ועד העלם ויאמרו כל העם אמן והלל ליהוה׃

ויעזב שם לפני ארון ברית יהוה לאסף ולאחיו לשרת לפני הארון תמיד לדבר יום ביומו׃ ועבד אדם ואחיהם ששים ושמונה ועבד אדם בן ידיתון וחסה לשערים׃ ואת צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן יהוה בבמה אשר בגבעון׃ להעלות עלות ליהוה על מזבח העלה תמיד לבקר ולערב ולכל הכתוב בתורת יהוה אשר צוה על ישראל׃ ועמהם הימן וידותון ושאר הברורים אשר נקבו בשמות להדות ליהוה כי לעולם חסדו׃ ועמהם הימן וידותון חצצרות ומצלתים למשמיעים וכלי שיר האלהים ובני ידותון לשער׃ וילכו כל העם איש לביתו ויסב דויד לברך את ביתו׃

יז ויהי כאשר ישב דויד בביתו ויאמר דויד אל נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית הארזים וארון ברית יהוה תחת יריעות׃ ויאמר נתן אל דויד כל אשר בלבבך עשה כי האלהים עמך׃

ויהי בלילה ההוא ויהי דבר אלהים אל נתן לאמר׃ לך ואמרת אל דויד עבדי כה אמר יהוה לא אתה תבנה לי הבית לשבת׃ כי לא ישבתי בבית מן היום אשר העליתי את ישראל עד היום הזה ואהיה מאהל אל אהל וממשכן׃ בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי את אחד שפטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים׃ ועתה כה תאמר לעבדי לדויד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן הנוה מן אחרי הצאן להיות נגיד על עמי ישראל׃ ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרית את כל אויביך מפניך ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ׃ ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיהו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לבלתו כאשר בראשונה׃ ולמימים אשר צויתי שפטים על עמי ישראל והכנעתי את כל אויביך ואגד לך ובית יבנה לך יהוה׃ והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבתיך והקימותי את זרעך אחריך אשר יהיה מבניך והכינותי את מלכותו׃ הוא יבנה לי בית וכננתי את כסאו עד עולם׃

קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת׃ כמעט שכב אחד העם׃ ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו׃ את שתי נשיו ואת אחד עשר ילדיו׃ ואני נתתי לך שכם אחד׃ אדם כי יהיה בעור בשרו שאת׃ את אחד מהם׃ אחד עשר יום׃ ומת אחד מהם׃ והאיש מיכהלו בנים׃ ותאבדנה האתונות׃ ויאמר דוד אל אבנר הלוא׃ אחד הרקים׃ עד אחד לא נעדר׃ בכל אשר התהלכתי׃ וחברו שפטי דדה״׃ ותשלח איזבל מלאך׃ והמלאך אשר הלך לקרא׃ ויאמר אחד מעבדיו׃ ואיך תשיב את פני פחת׃ וחברו׃ ואתה בן אדם בני עמך הנדברים׃ ולנשיא בזה ומזה יהיה׃ ושר מלכות פרס׃

רשי

הודו לי׳ כי טוב כי לעולם חסדו׃ זה הוא סיום המזמור בפסוק זה של ממזמור הודו לי׳ קראו בשמו וגם ואמרו הושיענו אלהי ישענו מאותו מזמור ואף המזמור הוא מתחיל בפסוק זה כי היאך נופל כאן ואמרו הושיענו וקבצנו מן הגוים כי היכן גלו בימי דוד שאומר קבצנו מן הגוים וכך סדר בתילים המזמור מתחיל הודו לי׳ קראו בשמו והוא מסיים כי אם עד ברוך יי׳ אלהי ישראל וגו׳ עד אמן והלל לי׳ שהכל מענין אחד ולפי שהוא מזמור גדול חלקו ומתחיל הודו לי׳ כי טוב וכן איוב כשהוצרך להאריך המענה קצרו וחלקו לשנים ואומר ויוסף איוב שאת משלו כי בשירה מחמת גיעגועי שמחתו לא יכול להאריך וחלקו לשנים וכן לענין קינה מחמת רוב צערו אינו יכול להאריך וחלקו לשנים כי גם שירה וגם קינה באחת כאומרים שהרי חנה כשבאה להתפלל בעזרה חשבה עלי לשכורה שהיה סבור שמחמת יין עשתה והיא אמרה יין ושכר לא שתיתי וגו׳ כי מרוב שיחי וכעסי מכלל שבענין אחד שכור ובעור הם מתכוונים׃ ואמרו הושיענו׃ בסוף המזמור שמדבר למעלה בשביה ולאכוס אויביהם ויכנעו תחת ידם וכתיב אחריו ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם ועכשו נופל לומר הושיענו יי׳ אלהינו וקבצנו מן הגוים כאשר עשית להם ובתילי׳ אין כתוב ואמרו כי אם הושיענו כי כן נופל לומר ולכך אמ׳ דוד כשהביא הארון שני מזמורים הללו ומפורש בבר׳ לפי שהפרות כששרו אמרו שני מזמורים הללו רבי שמואל בר נחמני אמר וישרנה הפרות מה שירה אמרו הודו לי׳ קראו בשמו רבי אלעזר אמר שירו לי׳ כל הארץ וגו׳ לפיכך תיקנם דוד לאמרם לפני הארון מזמור אחד שחרית ומזמור אחד ערבית׃ מפי רבינו אלעזר בר משלם ז״ל׃

לשרת לפני הארון תמיד׃ בשיר׃ לדבר יום ביומו׃ ערב ובקר׃ ועובד אדום ואחיהם׃ עזב עם אסף לשורר ועובד אדום בן ידותון הניח לשוערים לארון׃ ואת צדוק הכהן׃ היה ראש ואחיו הכהנים עמו כתן דוד לפני משכן יי׳ אשר בגבעון ולא עזב שום כהן עם הארון כי לא הוצרכו לעבוד עבודת זבח לקרבן׃ ושאר הברורים׃ המובחרים׃ אשר נקבו בשמות׃ אנשים גדולים קרויים בשם לשורר לפני המזבח בשעת הקרבת הקרבנות׃ ובני ידותון לשער׃ כמו לשוערים ובשכת הארבעי׳ למלכו׳ בית דוד שמו אות׳ ראש למשוררי׳ כדכתי׳ לידותון בני ידותון וגו׳ שעה על ידי אביה׳ הנבא על הודות והלל לי׳׃

ויהי כאשר ישב דוד׃ בשמואל כתיב ויי׳ הניח לו מסביב וגו׳׃ וארון האלהים ישב בתוך היריעה כדכתיב למעלה הימנו בתוך האהל אשר נטה לו דוד אמר דוד הב״ה קיים בי והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגם אנכי מוטל עלי לעשות מה שכתוב בסמוך והיה המקום אשר יבחר יי׳ אלהיכם בו לשכן שמו שם כלומר אעשה לו משכן׃ ויהי בלילה ההוא וגו׳ מפורש במדרש אמר לו הב״ה לנתן הנביא האדם הזה שאני שולחך אליו נדרן הוא צא ואמור לו עד שלא ישבע לבנותו לא אתה תבנה הבית לשבתי׃ ד״א האדם שאני שולחך אצלו זריז הוא לך אמר לו קודם שישכור פועלים׃ ואהיה מאהל אל אהל וממשכן׃ כלומר ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן אל משכן מגלגל לנוב ומנוב לשילה ואף על גב שהייתי מטלטל מאהל אל אהל וממשכן למשכן׃ בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי את אחד שפטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים׃ זה לא עשיתי ואף הם מאליהם לא עלה במחשבתם לבנות לי בית כאשר עלה במחשבתך׃ כה אמר יי׳ צבאות׃ מה שעלה במחשבתך אני אשלם לך׃ מן הנוה׃ נוה הרועים וגדרות צאן׃ ועשיתי לך שם כשם הגדולים׃ כשם מלכים גדולים כי למעלה כתוב ויצא שם דוד בכל הארצות׃ ושמתי מקום וגו׳ ושכן תחתיו׃ לא כמו שהיה בימי שאול כשנהרג שאול ובני ישראל וישבו פלשתים תחתם׃ ולא יוסיפו בני עולה לבלותו׃ כמו לענותו׃ ולמימים אשר צויתי שופטים על עמי ישראל׃ לא היה מנוחה להם כמוך אשר הכנעתי את כל אויביך לפניך׃ ואגיד לך ימה יהיה שכרך שרצית לבנות לי בית׃ ובית יבנה לך יי׳׃ אתה חשבת לבנות לי בית לשמי בשאותה מדה יהיה שכרך ומבשרך הב״ה כי בית יעשה לך יי׳ שיתן לך בן שימלוך תחתיך וישב על כסא ישראל במקומך וכל דבר שמתקיים בבן אדם אחריו קרוי בית וכן הוא אומר והקימותי את זרעך אחריך׃ והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבותיך׃ כלומר אל תירא שאני ממהר את הדבר אלא כי מלאו ימיך אז יהיה ואז והקימותי את זרעך אחריך וגו׳׃ והכינותי את מלכותו׃ וכן הוא אומר בשלמה ותכון מלכותו מאד׃ אני

ויך דויד את פלשתים חד מן י״א זוגין מתחלפין בטעמא חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא וסימ׳ בלשון תרגום שמאל עבד אוריתא דויד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה כמלל בגלותא׳ וכ׳אורם והנער שמואל הולך וגדל׳ והנער שמואל משרת׳ ועשיהם כיום וניפכם את העוכר׳ ועשיהם שעיר עזים׳ וסי׳ עוכרא סליק צפירא נחית׳ דתורה התורה׳ ויך דוד את פלשתים דשמואל׳ ויהי אחרי כן ויך דויד את פלשתים דד״ה׳ מכנו פנה מכנו יתד דזכריה׳ אים ונורא הוא מכנו דחבקוק׳ אלה הם משפחות הלוי׳

אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וחסדי לא
אסיר מעמו כאשר הסירותי מאשר היה לפניך:
והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם וכסאו
יהיה נכון עד עולם: ככל הדברים האלה וככל
החזון הזה כן דבר נתן אל דויד:
ויבא המלך דויד וישב לפני יהוה
ויאמר מי אני יהוה אלהים ומי ביתי כי הביאתני
עד הלם: ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר
על בית עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם
המעלה יהוה אלהים: מה יוסיף עוד דויד אליך
לכבוד את עבדך ואתה את עבדך ידעת:
יהוה בעבור עבדך וכלבך עשית את כל הגדולה
הזאת להדיע את כל הגדלות: יהוה אין כמוך
ואין אלהים זולתך בכל אשר שמענו באזנינו:
ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלך
האלהים לפדות לו עם לשום לך שם גדלות
ונראות לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים
גוים: ותתן את עמך ישראל לך לעם עד
עולם ואתה יהוה היית להם לאלהים: ועתה
יהוה הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו יאמן
עד עולם ועשה כאשר דברת: ויאמן ויגדל
שמך עד עולם לאמר יהוה צבאות אלהי ישראל
אלהים לישראל ובית דויד עבדך נכון לפניך:

כי אתה אלהי גלית את אזן עבדך לבנות לו בית
על כן מצא עבדך להתפלל לפניך: ועתה
יהוה אתה הוא האלהים ותדבר על עבדך
הטובה הזאת: ועתה הואלת לברך את בית
עבדך להיות לעולם לפניך כי אתה יהוה ברכת
ומברך לעולם:

יח

ויהי
אחרי כן ויך דויד את פלשתים ויכניעם ויקח את
גת ובנתיה מיד פלשתים: ויך את מואב
ויהיו מואב עבדים לדויד נשאי מנחה: ויך
דויד את הדרעזר מלך צובה חמתה בלכתו להציב
ידו בנהר פרת: וילכד דויד ממנו אלף רכב
ושבעת אלפים פרשים ועשרים אלף איש רגלי
ויעקר דויד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב:
ויבא ארם דרמשק לעזור להדרעזר מלך צובה ויך
דויד בארם עשרים ושנים אלף איש: וישם
דויד בארם דרמשק ויהי ארם לדויד עבדים נשאי
מנחה ויושע יהוה לדויד בכל אשר הלך: ויקח
דויד את שלטי הזהב אשר היו על עבדי הדרעזר
ויביאם ירושלם: ומטבחת ומכון ערי הדרעזר
לקח דויד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את
ים הנחשת ואת העמודים ואת כלי הנחשת:
וישמע תעו מלך חמת כי הכה
דויד את כל חיל הדרעזר מלך צובה:

אלה משפחות הגרשני׳ ואלה אשר נחלו בני׳ אלה אשר נחל משה׳ ומים במשורה תשתה׳ ומים במשורה ובשכמון דיחזקאל׳ ויכו את ששי׳ ויכו את הכנעני יושבי צפת ויכתו שם החומש׳ ויכהו שם האלהים על השל׳ ואף בעונת אבהם׳ ואף אשר הלכו׳ אחרי מות משה׳ אחרי מות אבה׳ וידבר משה

רשי

אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן. ובשמואל כתיב אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ופתרו׳ אם יחטא נגרי איסרנו על יד כאדם שמיסר את בנו בשבט אנשים שהקים לו לשטן את רזון ואת הדד ועל אותו פסוק כופל לומר וחסדי לא אסיר ממנו כאשר הסירותי מעם שאול שהיה לפניך ושפטע לפני העברתי המלוכה ממנו ומזרעו ובשמואל כתיב מעם שאול ומה שלא נכתב כאן אשר בהעותו וגו׳ משום כבודו של דוד שאינו רוצה לדבר בזה הספר שום זילות לבית דוד: כי הביאותני עד הלום. מכוח רועים הביאותני למלכותי ותקטן זאת בעיניך. שנתת לי המלכות: למרחוק. שהעמדת את מלכותי לעתים רחוקות שאמרת והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד עולם: וראיתני כתור האדם המעלה. שהשויתני והושבתני בשורות הגדולים כלומר קטן הייתי והושבתני בשורות כריבי עמך שאמר לי ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים כתור פתרו׳ שורה ודוגמ׳ בשוכה ראש תור ירק: מה יוסיף עוד דוד אליך. פתרו׳ מה צורך עוד לדוד לבקשך: לכבוד את עבדך: בשביל לעשות כבוד לי שאני עבדך ואתה ידעת מאליך ובשמואל כתיב ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך יי׳: יי׳ בעבור עבדך. כך מוסב הפסוק זה על העליון ועל כך עשית להודיעני את כל הגדולה הזאת שהודעתני והכל מרצון לבך לכן יי׳ אין כמוך ושמא תאמר גדול כמהו אינו אבל מעט קטן ממנו יש לכן נאמ׳ ואין אלהים זולתך אין כמוך ואין זולתך באלהים אף בעממים: בכל אשר שמענו באזנינו. כל ימינו: ומי כעמך ישראל גוי אחד. ממה הם מיוחדי׳ מכל הגוים מזה אשר הלך אלהים בעצמו לפדות׳ לו לעם כמו שכתוב אני יוצא בתוך מצרים מזה אני מיוחד שלא עשה זה לשום אומה בעולם: לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים. ולפי שאתה יחיד בעולמך ועמך מיוחדים מכל אום ולכך נאה לך לתת להם מלך הגון וגדול ויאמן ויגדל שמך עד עולם לאמר שיאמרו יי׳ צבאות אלהי ישר׳ אלהים לישר׳ וגם קיים דברו: ובית דויד עבדך נכון לפניך. שדברת וכסאו יהיה נכון עד עולם: כי אתה אלהי גלית. פתרו׳ ודאי נאה לך לאמץ דבריך כי אתה בעצמך גלית אזן לבנות לו בית כדכתיב והגיד לך ובית יבנה לך יי׳: על כן מצא עבדך להתפלל לפניך. כלומר אם לא היית בעצמך אומר לי להביא על זרעי הטובות האלו לא היה עולה על דעתי לבקש אשר מי אני אשר הביאותני אפילו עד הלום אבל הואיל שאמרת למענך להביא לי כל הטובות הללו לפניך אני מתפלל שתאמן את דבריך: כי אתה ברכת יי׳. כלומ׳ ברכתני: ומברך לעולם. כלומר ועבדך יהא מבורך לעולם: ויהי אחרי כן ויך דוד. אחר שאמר דוד לבנות בית ואמר לו הקב״ה לא תבנה אתה אמר דוד הואיל ואין עלי לבנות הבית אלא בני עתה אכינה ואסדר לו הכל לכשיבא בני לבנות הבית שיהא לו הכל מזומן ועתה מניח הכל והולך ומספר היאך זימן לו הבנין שנלחם עם אויביו והקדים שלום לבניין הבית וכן דרך הפסוק לדבר ודוגמ׳ באליהו ובאלישע מאחר שאמר יהי נא פי שנים ברוחך אלי מניח כל המעשה מן המלכים ומספר והולך מן נפלאות אלישע היאך היו פי שנים עד שישלים הכל: ויך דוד את הדרעזר מלך צובה חמתה. בחמת היתה המלחמה ובחמת הכם דוד חמתה כמו לחמת: להציב ידו. פתרונו כשהלך להציב כחו להשיב גבולו ולהציב בנהר פרת שהיה מגיע לגבול נהר פרת ודוגמ׳ ואבשלום לקח ויצב לו בחייו וגו׳ ויקרא לה יד אבשלום שפתרונו כח גבול אבשלום ד״א ויקרא לה יד אבשלום בתוך המצבה צר אבשלום צורת אורך ידו כדכתיב באותו פסוק כי אמר זאת הצורה המצויירת אחר יד אבשלום: מפי ר׳ יצחק בר שמואל בנרב״וגא שמעתי כ״ן: ויעקר דויד. משום דכתיב לא ירבה לו סוסים כדכתיב ואת סוסיהם תעקר: ויותר ממנו מאה רכב. לא ירבה לו סוסים הא כדי מרכבתו מותר: ויבא ארם דרמשק. ובשמואל כתיב דמשק ודרך הפסוק לדבר כן כמו מן שבט שרביט שהרי אייסר אתכם בשוטים תרגו׳ שרביטים: ג״ס זו אמ״ר ר׳ יצחק ויסם דוד בארם דרמשק. פתרו׳ נציבים ובשמואל כתי׳ בפירוש ויסם דוד בארם דמשק נציבים: שלטי הזהב. בויכר״ם בלע״ז ודוגמתו בירמיה הברו החצים מלאו השלטים: נחשת רבה מאד בה עשה וגו׳. וזהו שאמר כיון שאמר דוד לבנות הבית ואמר הב״ה לו לא אתה תבנה הבית כי אם בנך: מספר והולך היאך זימן לו לבנות הבנין: כי

בן אל בני · וידבר משה לפני יי׳ · אשר וגלה ואלה בני המדינה העולים · וחברו אלה בני הבדינה · עוד מצאתי אלה בני זלפה · אלה בני בלהה דויגש : העידה א׳ בליסן קרחא וסימ׳ וקרעו שבלתם ויעמס איש על · וירע העם ויתקעו בשפרות · ונס אל אחת מהערים האלה ויושע · ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל · ואת קומי לכי לביתך · וישלח מלאכים אל אחאב · ויתר דברי יחזקיהו וכל אשר עשה דויד בא את חמים · ובני עמון ראו בינס דד״ה · וחד לישן עורה העירה והקיצה למשפטי :

וישלח את הדורם בנו אל המלך דויד לשאול לו לשלום ולברכו על אשר נלחם בהדדעזר ויכהו כי איש מלחמות תעו היה הדדעזר וכל כלי זהב וכסף ונחשת: גם אתם הקדיש המלך דויד ליהוה עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים מאדום וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק: ואבשי בן צרויה הכה את אדום בגיא המלח שמונה עשר אלף: וישם באדום נציבים ויהיו כל אדום עבדים לדויד ויושע יהוה את דויד בכל אשר הלך: וימלך דויד על כל ישראל ויהי עשה משפט וצדקה לכל עמו: ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר: וצדוק בן אחיטוב ואבימלך בן אביתר כהנים ושושא ספר: ובניהו בן יהוידע על הכרתי והפלתי ובני דויד הראשנים ליד המלך:

יט ויהי אחרי כן וימת נחש מלך בני עמון וימלך בנו תחתיו: ויאמר דויד אעשה חסד עם חנון בן נחש כי עשה אביו עמי חסד וישלח דויד מלאכים לנחמו על אביו ויבאו עבדי דויד אל ארץ בני עמון אל חנון לנחמו: ויאמרו שרי בני עמון לחנון המכבד דויד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקר ולהפך ולרגל הארץ באו עבדיו אליך: ויקח חנון את עבדי דויד ויגלחם ויכרת את מדויהם בחצי עד המפשעה וישלחם: וילכו ויגידו לדויד על האנשים וישלח לקראתם כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד אשר יצמח זקנכם ושבתם: ויראו בני עמון כי התבאשו עם דויד וישלח חנון ובני עמון אלף ככר כסף לשכר להם מן ארם נהרים ומן ארם מעכה ומצובה רכב ופרשים: וישכרו להם שנים ושלשים אלף רכב ואת מלך מעכה ואת עמו ויבאו ויחנו לפני מידבא ובני עמון נאספו מעריהם ויבאו למלחמה:

וישמע דויד וישלח את יואב ואת כל צבא הגבורים: ויצאו בני עמון ויערכו מלחמה פתח העיר והמלכים אשר באו לבדם בשדה: וירא יואב כי היתה פני המלחמה אליו פנים ואחור ויבחר מכל בחור בישראל ויערך לקראת ארם: ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו ויערכו לקראת בני עמון: ויאמר אם תחזק ממני ארם והיית לי לתשועה ואם בני עמון יחזקו ממך והושעתיך: חזק ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויהוה הטוב בעיניו יעשה: ויגש יואב והעם אשר עמו לפני ארם למלחמה וינוסו מפניו: ובני עמון ראו כי נס ארם וינוסו גם הם מפני אבשי אחיו ויבאו העירה ויבא יואב ירושלם:

ויראו ארם כי נגפו לפני ישראל וישלחו מלאכים ויוציאו את ארם אשר מעבר הנהר ושופך שר צבא הדדעזר לפניהם: ויגד לדויד ויאסף את כל ישראל ויעבר הירדן ויבא אלהם ויערך אלהם ויערך דויד לקראת ארם מלחמה וילחמו עמו: וינס ארם מלפני ישראל ויהרג דויד מארם שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי ואת שופך שר הצבא המית: ויראו עבדי הדדעזר כי נגפו לפני ישראל וישלימו עם דויד ויעבדהו ולא אבה ארם להושיע את בני עמון עוד:

רשי

כי איש מלחמות תעו · בעל מחלוקתו היה וכן מוכיח למעלה ויך דוד את הדרעזר וכי מה ענין להם לאמת לערוך בו מלחמה אלא הדרעזר מלך צובה הלך להלחם על תעו מלך חמת בחמת ובעוד כן בא דוד עליו והכהו וכל כלי זהב וכסף ונחשת הביא דוד וכן בשמואל ובידו היה כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת: וישם דוד באדום נציבים · שלטונים שלא רצה להמליך עליהם מלך: משפט וצדקה · משך עצמו מלהלחם עוד ומלצאת ולבוא עוד במלחמה והיה יושב ושופט תמיד ישראל בצדקה: ויואב על הצבא · לפי שמשך ידו מלצאת עוד בצבא הניח יואב על הצבא להלחם כל מלחמותיו כל זה מוסב עליו עשה משפט וצדקה ומה שהפסיק ויואב על הצבא משום הכי הוצרך שלא תאמר הואיל ודוד עשה משפט אם כן לא היו ישר׳ עוד נלחמים לכך נאמר ויואב על הצבא: מזכיר · חוזר לראש שהיה מזכיר איזה דין בא לפני המלך תחילה דוגמא להביא את ספר הזכרונות דברי הימים: ושושא סופר · אחילוד מזכיר ושושא כותב על ידו: על הכרתי והפלתי · פתרונו אומות היו כדכתיב היו בני כרתים ואומותם היו עם דוד אנשי׳ גבורי חיל ובניהו עליהם ודוגמ׳ בשמואל וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים וגו׳: ובני דוד הראשונים ליד המלך · פתרונו ובני דוד היו תמיד ראשונים אצל המלך לעשות כל צרכו: כי עשה אביו עמי חסד · לקח דוד אביו ואמו ואחיו ובית אביו והושיבם במחוז מלך מואב כדכתיב וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם וגו׳ ובאו בני מואב והרגום כולם חוץ מאליהו אחי דוד שברח לארץ בני עמון וקבלו נחש מלך בני עמון שהרי לא נזכרו עוד חוץ מאליהו שכתב במחלוקות בנשיאים ליהודה אליהו מאחי דוד וזהו אשר עשה אביו עמי חסד ועל פי אותה איבה הכה דוד את מואב והתעולל בהם יותר מיתר אויביו דכתי׳ בשמואל ויך דוד את מואב וגו׳: המכבד דוד את אביך בעיניך · והלא כתיב בתורתם לא תדרוש שלומם וטובתם וסבור אתה שמניח מצות אלהיו ובא לדרוש שלומך ולכבוד אביך שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקור וגו׳: מדויהם · כמו מדו בד: בחצי עד המפשעה · עד ערותן פנים ואחור ובשמואל כתיב שתותיה׳ עד ערותן כמו חשופי שת ערות מצרים: מן ארם נהרים ומן ארם מעכה · ארמים הרבה היו וזהו ארם מעכה ארם היושבי׳ במעכה ומן ארמים יושבים על נהר פרת וארם צובה וארם סתם הוא עיקר האומה וכן עמוני׳ היושבים במעון קרויים עמונים ועיקר האומה בשאר מקומות וכן בני עשו בארץ שעיר והעיקר באדום: לבדם בשדה · חלקו חיילותם לשתי מערכות בני עמון במערכה אחת פתח העיר כנגד ישראל והמלכים אשר עמהם במערכה אחרת לבדם בשדה מאחור לישרא׳: ביד אבשי · לאבישי שבכל דברי הימים כתיב אבישי וגם אבשי קרי׳ לבר מאלו שני׳ שיצאו מן הכלל על פי המסורת ולכך בכל הספר הזה אבשי שכל הספר הזה נכתב בשביל כבודו של דוד ואין זה כבודו שיקראו לבן אחותו אבישי דמשמע גם אמי חשוב כדוד כי אבי הוא ישי לכך בכל הספר הזה אבשי ובכל ספר שמואל אבישי לבר חד אבשי ואת יתר העם נתן ביד אבשי ועל פי המסורת שהריכן הוא שהיה ישי אבי אמו צרויה שהיא היתה אמו: ושופך שר צבא · ובשמואל כתיב ושובך שר צבא פירשו רבותי׳ בשוטה שובך שהיה גבוה כשובך סופך היה סופך דמי׳ כתים:

חשר ג׳ כתיב שׁין בקריאה וסי׳ וישר אבימלך על ישראל׳ וישר במגרה ובחריצי הברזל דדה׳ וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו׳ וכל דכתיב סכך דכותה׳ : תגס ותא ד׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא בלק ויעבוד כל ספרא ויעמד כבוֹ ויעמוד וסי׳ ויעמד שטן על יש׳ . ויעמד לפני מזבח יי׳ דשלמה׳ ודבתריה כי עשה שלמה כיור׳ ויצא הרוח׳ ויעמד יהושפט בקהל׳ ורוח אלהים לבשה את זכריה׳ ויעמד המלך על עמדו דסיפרא׳ וכל שאר קריא׳ דכו׳ ויעבוד במ״ד ויעמד וסי׳ אתם סביבות האהל׳ ויעמד את פניו׳

כ ויהי לעת תשובת השנה לעת צאת המלכים וינהג יואב את חיל הצבא וישחת את ארץ בני עמון ויבא ויצר את רבה ודויד ישב בירושלם ויך יואב את רבה ויהרסה: ויקח דויד את עטרת מלכם מעל ראשו וימצאה משקל ככר זהב ובה אבן יקרה ותהי על ראש דויד ושלל העיר הוציא הרבה מאד: ואת העם אשר בה הוציא וישר במגרה ובחריצי הברזל ובמגרות וכן יעשה דויד לכל ערי בני עמון וישב דויד וכל העם ירושלם:

ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה בגזר עם פלשתים אז הכה סבכי החשתי את ספי מילדי הרפאים ויכנעו: ותהי עוד מלחמה את פלשתים ויך אלחנן בן יעור את לחמי אחי גלית הגתי ועץ חניתו כמנור ארגים:

ותהי עוד מלחמה בגת ויהי איש מדה ואצבעתיו שש ושש עשרים וארבע וגם הוא נולד להרפא: ויחרף את ישראל ויכהו יהונתן בן שמעא אחי דויד: אל נולדו להרפא בגת ויפלו ביד דויד וביד עבדיו:

כא ויעמד שטן על ישראל ויסת את דויד למנות את ישראל: ויאמר דויד אל יואב ואל שרי העם לכו ספרו את ישראל מבאר שבע ועד דן והביאו אלי ואדעה את מספרם: ויאמר יואב יוסף יהוה על עמו כהם מאה פעמים הלא אדני המלך כלם לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדני למה יהיה לאשמה לישראל: ודבר המלך חזק על יואב ויצא יואב ויתהלך בכל ישראל ויבא ירושלם:

ויתן יואב את מספר מפקד העם אל דויד ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שלף חרב: ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך את יואב: וירע בעיני האלהים על הדבר הזה ויך את ישראל: ויאמר דויד אל האלהים חטאתי מאד אשר עשיתי את הדבר הזה ועתה העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד: וידבר יהוה אל גד חזה דויד לאמר: לך ודברת אל דויד לאמר כה אמר יהוה שלוש אני נטה עליך בחר לך אחת מהנה ואעשה לך: ויבא גד אל דויד ויאמר לו כה אמר יהוה קבל לך: אם שלוש שנים רעב ואם שלשה חדשים נספה מפני צריך וחרב אויביך למשגת ואם שלשת ימים חרב יהוה ודבר בארץ ומלאך יהוה משחית בכל גבול ישראל ועתה ראה מה אשיב את שלחי דבר:

רוח סערה׳ אחרים תחתם: עוון ד׳ מל וסי׳ עד אור הבקר ומצאנו עוון ׳העבר נא את עוון עבדך׳ הן בעוון חוללתי׳ עוונותיו ילכדונו את הרשע :

רשי

ויהי לעת תשובת השנה. כשהעשבים בשדה להאכיל הסוסים : ובה אבן יקרה׳ בצנורה : ותהי על ראש דויד. יש מפרשי׳ על ראש דוד ממש ויש לתמוה היאך ראשו קובלה ורבותינו פירשו אבן שואבת היתה בה ושמעתי בגרבונא כי מנהג בארץ ישמעאל שתולין כתר של מלך מלמעלה על ראשו והוא יושב כנגדה מלמטה תחתיה על כסא ומה שכתוב ותהי על ראש דוד שנראית כמו על ראשו : ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה בגזר. מה שמחוסר כאן בזו הפרשה כתוב בשמואל ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את הפלשתים ואף זה משום כבודו של דוד לא נכתבה כאן שהרי כתיב לשם ויעף דוד וכתיב וישבי בנוב אשר בילידי הרפה עד והוא חגור חדשה ויאמ׳ להכות את דוד. ולולי שעזרו אבישי בן צרויה היה נופל בידו של ישבי ולפי אותו גנאי לא כתבו כאן : אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאים ובשמו׳ כתי׳ את סף אשר בילידי הרפה. שהיה אחי של גלית הפלשתי ואחי ישבי בנוב : ויך אלחנן בן יעיר. אחד מגבורי דוד היה : את לחמי אחי גלית הגתי ועץ חניתו כמנור אורגים. כאותו עץ עגול שכורכין בו הבגד בשעת האריגה ויונתן תרג׳ אותו פסוק בשמואל וקטל דוד בן ישי מחי פרכו׳ בי מקדשא דמבית לחם. ופתרו׳ יעיר כמו יער הלבנון מרה כבגד מרה יבא דוד שמו אורגת פרכות לבית המקדש במכור אורגים ויהרוג את גלית שעץ חניתו כמכור אורגים ולמה קורהו אלחנן שחננו יי׳ וכראה שגלית הגתי אינו גלית הפלשתי את שפס קורהו גלית הפלשתי ואחת שהרי למעלה כתוב אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאי׳ וגם למטה כתיב כן וגם הוא יולד להרפה מכלל שלא מזכיר אף באחי גלית הגתי מילידי הרפה שאינו כנם : ויהי איש מדה׳ דוגמ׳ אנשי מדות כלומר איש גדול ולפי שהוא גדול כל כך שצריך למדדו קורהו איש מדה : ואצבעותיו שש ושש עשרים וארבע. י״ב בידים וי״ב ברגלים ובשמואל אומ׳ עשרים וארבע מספר כלומ׳ זה בכדי זה שיכול למנות וגם זה היה כחו שיכול לאחוז החרב בכח גדול בידו ובמשכת ברכות מפרש למה ליה דכתיב שש ושש עשרים וארבע בריכה אי כתב רחמנא שש ושש הוה אמרינן שית בידיה ושית דכרעיה לכך כתיב כ״ד ואי כתיב כ״ד הוה אמרינן שבע בהא וחמש בהא לכך כתיב רחמנא שש ושש וכ״ד : ויעמד שטן על ישראל. אע״פ שפרשה זו אינה לכבוד דוד נכתבה כאן משום שנאמר בסוף הפרשה שבנה מזבח וענהו יי׳ מן השמים וזהו כבוד דוד : מספר מפקד העם. דוגמת לכל פקודיכם לכל מספרכם : ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף׳ ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף. ובשמואל כתיב שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף דמשמע דלא היו מישראל כל כך כאשר נאמר כאן אלא לפי שהקצף היה מאת הב״ה על דוד לא כתב לשם מספר כולם שמנה ואף יואב לא מנה כל השבטים כמו שכתוב כי נתעב דבר המלך את יואב אבל כאן משום כבודו של דוד מזכיר כאן מספר וחשבון שמנה כי זהו כבודו שאיל כבר כזה היה בשבטו וכן מוכיח כמו שפירשתי שאפילו אותו קצת מישראל שמנה לא כתב כל מספרם בשמואל אבל כאן כתב כל אותו מספר שמנה דהא כתיב כאן ויהי כל ישראל ובשמואל לא כתיב כל ובפיר׳ מוכיח כאן לפניכו כדכתיב יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דוד : ולוי ובנימן לא פקד בתוכם וגו׳. יואב היה יודע שיהיה לחמה לעם לנגף לפיכך אמר יואב יכול אני להציל שבטים הללו מן המנין לוי אם יאמר דוד למה לא מנית את לוי אשיבנו׳ כי לא התפקדו בתוך בני ישראל וכן אומר לבנימן הלא בפלגש הגבעה נגפו ואם יתנגפו עתה מה ישתייר להם : ועתה העבר נא את עון עבדך. עוון זה מלא בשני ווי״ן כלומר העבר נא על העון המלא שעשיתי וד׳ מלאין הן שבקריאה וזה אחד מהם והשני בתילים הן בעוון חוללתי וכמפורש בויקרא רבה בהמה כי תזריע אפילו חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהא לו אחד בעבירה בלא נתכוין והלא לא נתכוין אלא לצורך עצמו והשלישי עוונותיו ילכדונו את הרשע עוונותיו המרובים והרביעי במלכי׳ ומצאנו עוון ועתה לכו ונבואה ונגידה בית המלך שאמרו אם לא כלך ונגיד בית המלך יהיה עון גדול כי יבואו עליהם אויבים : כר

למנות ה' בקריאה ומל' וסימני' ושמתי את זרעך כעפר הארץ· ויעמוד שטן על ישראל ויסת· הלוא אני אמרתי למנות בעם· יואב בן צרויה החל למנות ימנו כן חדש: ויעש ב' רפין וסימניהון הבא אליו כרצונו· ויאמר ארנן אל דוד דוד: בכסף ט"ו רפין וסימ' נמסר ביהושע סימן כ"ב: בראות ב' א' מל' וא' חס' וסימ' בראות דויד כי ענה' מ'· בימי זכריהו המבין בראות האלהים· קדמא מל': לדרש ז' חס' בכתו' וסי' ולא יכול דויד ללכת לפניו· ובכל מעשה אשר החל· ויהי לדרש אלהים· ויאכלו בני יש'· וכן במליצי שרי ב'

ויאמר דויד אל גד צר לי מאד אפלה נא ביד יהוה כי רבים רחמיו מאד וביד אדם אל אפל: ויתן יהוה דבר בישראל ויפל מישראל שבעים אלף איש: וישלח האלהים מלאך לירושלם להשחיתה וכהשחית ראה יהוה וינחם על הרעה ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידך ומלאך יהוה עמד עם גרן ארנן היבוסי: וישא דויד את עיניו וירא את מלאך יהוה עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם ויפל דויד והזקנים מכסים בשקים על פניהם: ויאמר דויד אל האלהים הלא אני אמרתי למנות בעם ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו יהוה אלהי תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה: ומלאך יהוה אמר אל גד לאמר לדויד כי יעלה דויד להקים מזבח ליהוה בגרן ארנן היבסי: ויעל דויד בדבר גד אשר דבר בשם יהוה: וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו מתחבאים וארנן דש חטים: ויבא דויד עד ארנן ויבט ארנן וירא את דויד ויצא מן הגרן וישתחו לדויד אפים ארצה: ויאמר דויד אל ארנן תנה לי מקום הגרן ואבנה בו מזבח ליהוה בכסף מלא תנהו לי ותעצר המגפה מעל העם: ויאמר ארנן אל דויד קח לך ויעש אדני המלך הטוב בעיניו ראה נתתי הבקר לעלות והמורגים לעצים והחטים למנחה הכל נתתי: ויאמר המלך דויד לארנן לא כי קנה אקנה בכסף מלא כי לא אשא אשר לך ליהוה והעלות עולה חנם: ויתן דויד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות: ויבן שם דויד מזבח ליהוה ויעל עלות ושלמים

ויקרא אל יהוה ויענהו באש מן השמים על מזבח העלה: ויאמר יהוה למלאך וישב חרבו אל נדנה: בעת ההיא בראות דויד כי ענהו יהוה בגרן ארנן היבוסי ויזבח שם: ומשכן יהוה אשר עשה משה במדבר ומזבח העולה בעת ההיא בבמה בגבעון: ולא יכל דויד ללכת לפניו לדרש אלהים כי נבעת מפני חרב מלאך יהוה:

כב ויאמר דויד זה הוא בית יהוה האלהים וזה מזבח לעלה לישראל: ויאמר דויד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חצבים לחצוב אבני גזית לבנות בית האלהים: וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד ונחשת לרב אין משקל: ועצי ארזים לאין מספר כי הביאו הצידנים והצרים עצי ארזים לרב לדויד: ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליהוה להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו: ויקרא לשלמה בנו ויצוהו לבנות בית ליהוה אלהי ישראל: ויאמר דויד לשלמה בנו אני היה עם לבבי לבנות בית לשם יהוה אלהי: ויהי עלי דבר יהוה לאמר דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני: הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והנחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו: הוא יבנה בית לשמי והוא יהיה לי לבן ואני לו לאב והכינותי את כסא מלכותו על ישראל עד עולם: עתה בני יהי יהוה עמך והצלחת ובנית בית יהוה אלהיך כאשר דבר עליך: אך יתן לך יהוה

בפסוק· כי עזרא הכין· אבל דברים טובים· וכל אוריתא דכו' חס' כמ"ב מל' וסי' לפנים בישראל כה אמר· זרעו לכם לצדקה: והנה ג' ר"פ בספרא וסימ' הנה בן נולד לך· הנה אני בונה בית לשם יי'· הנה יי' נוגף מגפה· וכל שאר כתובי' דכו' ר"פ הנה בשו' והנה וסימ' והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר· והנה אשה לקראתו· והנה עלה כלו קמשונים· והנה יד נגעה בי· והנה כדמות בני אדם· והנה בעז בא מבית לחם·

רשי

צר לי מאד· אתה או בחר לך הקל שבהם קשה לי וצר לי מאד עליו משל לאדם שאמ' לו הכהן מות ובאיזה קבר רצונך שתקבר אצל אביך או אמך אמ' להם אוי להם לאזנים שכך שומעים: אפלה נא ביד יי'· בדבר ששוה בכל עשירי' ועניים: כי רבים רחמיו· אולי ירחם אבל אויבינו לא ירחמו עלינו: נטויה על ירושלם· ומה שכתוב ביהושע והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וגו' הלנו אתה אם לצרינו יהושע היה עומד ואחוריו כנגד צריו ובא מלאך כנגדו לפיכך תמה ואמר לו הלנו אתה אם לצרינו הואיל ואתה עומד לנגדי או לצרינו לעזור שגם אתה עומד כנגדן אבל כאן כיון שראה החרב של מלאך שהית' נטויה על ירושל' ידע בעצמו שבא לנגוף ישראל: ואלה הצאן מה עשו· שהם כאותן הצאן המובאים לשחיטה שאינן יכולין להנצל מהשחיטה כי לשחיטה הן עומדין: מתחבאים· מפני המלאך לקיים הפסוק לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואומר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: וארנן דש חטים· לפי שאמר והחטים למנחה שלא תתמה וכי תאיך היו לדוש חטים: והמורגים לעצים· כשרים מדשין בהם התבואה כמו שמכינו בלע"ז עיזא דקורקסא דרישא דומה למורג חרוץ חדש: שקלי זהב משקל שש מאות· ובשמואל כתיב בכסף שקלי' חמשי' הא כיצד נטל מכל שבט ושבט חמשים שקלי' הרי שש מאות שקלים כדי שיהיה חלק לכל ישראל במזבח: ויאמר יי' למלאך· להשיב חרבו: וישב חרבו אל נדנה· וכן ויאמר יי' לדג ויקא יונה וגו': בעת ההיא בראות דוד כי ענהו יי'· פרשה זו לא נכתבה בשמואל ומשום כבוד דוד נכתבה כאן שעשה מזבח וכל פסוקי דפרשה זו דבוק פסוק אל פסוק כאילו כולו פסוק אחד: ומזבח העולה· של משה עדיין בעת ההיא בבמה אשר בגבעון: ולא יכול דוד· אז כשהיה אותו מעשה שצוה לו הקב"ה להעלות קרבן לא היה דוד יכול ללכת לפניו לדרוש אלהים כלומר לפני המזבח אשר בגבעון כי נבעת מפני חרב מלאך יי' והלך דוד כדברי יי' ובנה מזבח וענהו יי': ויאמ' דוד זהו בית יי' האלהים וזה מזבח לעולה לישר'· מכאן ואילך שכל שמבקש יי' להקריב לו קרבן יבא ויקריב על אותו מזבח: לכנוס הגרי'· גרים שנתגיירו שלא רצה להעביד בישר' עבוד' פרך וכן מצינו בשלמה למטה ויספ' שלמה וגו' ויעש מהם שבעי' אלף נושא סבל וגו' ועוד כתיב וכל העם הנותר מן החתי וגו' ב' פסוקי' ועוד כתיב ומן בני ישראל לא נתן שלמה לעבדים וגו': למסמרים לדלתות השערים· כעג"ל בל"א ולחברם הכין דוד הברזל שמחברין ומחזקים הדלתות והשערים בהם: והצורים· עם חירם מלך צור: נער ורך· לפי שאפילו בן מ"ב שנה קרוי נער דכתיב ויהושע בן נון נער לא ימיש וגו' שהרי יהושע לא מלך אחרי משה כי אם כ"ח שנה וחי ק"י שנה נמצא כשהעיד עליו הכתוב ויהושע בן נון נער היה בן מ"ב שנה על כן הוצרך לכתוב רך שלא היה כי אם בן י"ב שנה כשמלך: להגדיל למעלה· גדול מאד שהגביהו שלמה עד מאה ועשרי' אמה כדכתי' במלכים והאולם על פני היכל הבית וגו' המש

תוסיף ב׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ הכינותי ועליהם תוסיף דדה״. ולא תוסיף עוד לרגבא דעמוס. תוסיף י״ג ומשנין כאתיהון וסי׳ בסדר כא עש: וימלך ה׳ וסי׳ את שלמה. את כתניה דודו דמלכים. וימלך פרעה נכו את יהויקים. ולתשובת השנה שלח. מלך מצרים את אליקים אחיו דדה״: ויחלקם ב׳ וסי׳ ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי. ויחלקם דויד וצדוק מבני אלעזר: ולברך ד׳ בקרי׳ וסי׳ ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי׳. יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב. בעת ההיא הבדיל יי׳ את שבט הלוי. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל:

שכל ובינה ויצוך על ישראל ולשמור את תורת יהוה אלהיך: אז תצליח אם תשמור לעשות את החקים ואת המשפטים אשר צוה יהוה את משה על ישראל חזק ואמץ אל תירא ואל תחת: והנה בעניי הכינותי לבית יהוה זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין משקל כי לרב היה ועצים ואבנים הכינותי ועליהם תוסיף: ועמך לרב עשי מלאכה חצבים וחרשי אבן ועץ וכל חכם בכל מלאכה: לזהב לכסף ולנחשת ולברזל אין מספר קום ועשה ויהי יהוה עמך: ויצו דויד לכל שרי ישראל לעזר לשלמה בנו: הלא יהוה אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב כי נתן בידי את ישבי הארץ ונכבשה הארץ לפני יהוה ולפני עמו: עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליהוה אלהיכם וקומו ובנו את מקדש יהוה האלהים להביא את ארון ברית יהוה וכלי קדש האלהים לבית הנבנה לשם יהוה:

כג ודויד זקן ושבע ימים וימלך את שלמה בנו על ישראל: ויאסף את כל שרי ישראל והכהנים והלוים: ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ויהי מספרם לגלגלתם לגברים שלשים ושמונה אלף: מאלה לנצח על מלאכת בית יהוה עשרים וארבעה אלף ושטרים ושפטים ששת אלפים: וארבעת אלפים שערים וארבעת אלפים מהללים ליהוה בכלים אשר עשיתי להלל: ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי לגרשון קהת ומררי: לגרשני לעדן ושמעי: בני לעדן הראש יחיאל וזתם ויואל שלשה: בני שמעי שלמות וחזיאל והרן שלשה אלה ראשי האבות ללעדן: ובני שמעי יחת זינא ויעוש ובריעה אלה בני שמעי ארבעה: ויהי יחת הראש וזיזה השני ויעוש ובריעה לא הרבו בנים ויהיו לבית אב לפקדה אחת: בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל ארבעה: בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני יהוה לשרתו ולברך בשמו עד עולם: ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: בני משה גרשום ואליעזר: בני גרשום שבואל הראש: ויהיו בני אליעזר רחביה הראש ולא היה לאליעזר בנים אחרים ובני רחביה רבו למעלה: בני יצהר שלמית הראש: בני חברון יריהו הראש אמריה השני יחזיאל השלישי ויקמעם הרביעי: בני עזיאל מיכה הראש וישיה השני: בני מררי מחלי ומושי בני מחלי אלעזר וקיש: וימת אלעזר ולא היו לו בנים כי אם בנות וישאום בני קיש אחיהם: בני מושי מחלי ועדר וירמות שלושה: אלה בני לוי לבית אבתיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלתם עשה המלאכה לעבדת בית יהוה מבן עשרים שנה ומעלה: כי אמר דויד הניח יהוה אלהי ישראל לעמו וישכן בירושלם עד לעולם: וגם ללוים אין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבדתו: כי בדברי דויד האחרונים המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה: כי מעמדם ליד בני אהרן לעבדת בית יהוה על החצרות ועל הלשכות ועל טהרת לכל קדש ומעשה עבדת בית האלהים: וללחם המערכת ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולמרבכת ולכל משורה ומדה: ולעמד בבקר בבקר להדות ולהלל ליהוה וכן לערב: ולכל העלות עלות ליהוה לשבתות לחדשים ולמעדים במספר כמשפט עליהם תמיד לפני יהוה: ושמרו את משמרת אהל מועד ואת משמרת הקדש ומשמרת בני אהרן אחיהם לעבדת בית יהוה:

כד ולבני אהרן מחלקותם בני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהנו אלעזר ואיתמר: ויחלקם דויד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך מן בני איתמר לפקדתם בעבדתם: וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמונה:

רשי

המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה. כלומר אז תיקן דוד משמרות אלו כשיבא שלמה בנו שיהיו מזומנים לו: כי מעמדם ליד בני אהרן וגו׳. דוגמ׳ וילוו עליך וישרתוך: ועל טהרת לכל קדש. שאם יטמא הבית וכליו שיהיו הם ממונים לטהרו שכן מצינו בחזקיהו כדכתיב ויקבלו הלוים להוציא מנחל קדרון חוצה וכתיב ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וגו׳ ולכל העלות עולות ליי׳ לשבתו׳ ולחדשי׳. פתרו׳ הם היו ממוני׳ על הלשכות וגם על׳ לשכת בית האלהי׳ שהקרבנו׳ שם והם יביאו אל הכהנים תמיד בכל יום במספר מה צריכי׳ בכל יום בין בחול בין בשבתות ובחדשי׳ ובמועדים שמוסיפים על התמיד כל אלה יביאו במספ׳ כמשפט וגם מסייעי׳ לכהנים להפשיט הזבח וכן מצינו בחזקיהו רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העולות ויחזקום אחיהם הלוים וגו׳: ולבני אהרן. פתרו׳ אלה בני אהרן וגו׳ על מחלקתם: וימת נדב ואביהוא. ובנים לא היו להם. לפי שלא היו להם בנים כיהנו אלעזר ואיתמר במקומם אבל אם היו לנדב ואביהוא בנים היו קודמי׳ לאלעזר ואיתמר בכהונה גדולה שכן מצינו בעזרא שהרי יהוצדק אביו של יהושע היה ויהוצדק ועזרא בני שריה היו כדכתיב לעיל ושריה הוליד את יהוצדק ובעזרא כתיב עזרא בן שריה ויהוצדק הלך בגולה לבבל וכשעלו מבבל עלה יהושע ושימשו ולא שימש עזרא לפי שהיה יהוצדק הבכור וקדמו בן אחיו הבכור כדכתיב בנבואת חגי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול: ואחימלך מן בני איתמר. זה אחימלך בן אביתר כדמוכיח בסמוך ויכתבם שמעיה וגו׳ עד ואחימלך בן אביתר: ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר. מתחילה במשכן שילה לא היו כי אם ח׳ משמרו׳ ח׳ מאלעזר וח׳ מאיתמר כמפור׳ במסכת תענית וכשראה דוד שהיו ראשי הגבורים לאלעזר רבי׳ חלקם לכל משמר ומשמר של אלעזר לשני׳ והעמידם על י״ו משמרות ומשמרת בני איתמר העמיד על שמנה משמר כבראשונה על שמנה משמרות וכן מוכיח בסמוך בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר כלומר כאחוז למעמד במשמרת׳ במשכן כמו כן העמידן דוד שיהא בבי׳ המקדש: ויחלקום

והשלישי ז׳ חס׳ בסי׳ וסימ׳ בסדר וישמע יתרו: ולא היו לו חד מן ג׳ זוגין מן ב״כ בחד עינא קדמאה הוו תנינא היה וסימ׳ הו ויקבץ את כל אכל שבע שנים׳ היה ותכלינה שבע שני השבע׳ הו ויבת אלעזר ולא הו לו בנים׳ הה למחלי אלעזר ולא היה לו בנים׳ שהו, קניתי עבדים ושפחות ובני בית היה לי שהיה וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם׳ וסימ׳ הו היה דבר יי׳ אל יחזקאל: ובבני ד׳ וסי׳ ושאול לכד את המלוכה׳ ונגס כל היהודים׳ ויחלקום בגורלות אלה עם אלה׳ ובבני אבי בירצה:

ויחלקום בגורלות אלה עם אלה כי היו שרי
קדש ושרי האלהים מבני אלעזר ובבני איתמר:
ויכתבם שמעיה בן נתנאל
הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וצדוק ה
הכהן ואחימלך בן אביתר וראשי האבות לכהנים
וללוים בית אב אחד אחז לאלעזר ואחז ׀ אחז
לאיתמר: ויצא הגורל הראשון
ליהויריב לידעיה השני: לחרם השלשי לשערים
הרבעי: למלכיה החמישי למימן הששי: להקוץ
השבעי לאביה השמיני: לישוע התשעי לשכניהו
העשרי: לאלישיב עשתי עשר ליקים שנים
עשר: לחפה שלשה עשר לישבאב ארבעה עשר
: לבלגה חמשה עשר לאמר ששה עשר: לחזיר
שבעה עשר להפצץ שמנה עשר: לפתחיה תשעה
עשר ליחזקאל העשרים: ליכין אחד ועשרים
לגמול שנים ועשרים: לדליהו שלשה ועשרים
למעזיהו ארבעה ועשרים:
אלה פקדתם לעבדתם לבוא לבית יהוה
כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוהו יהוה
אלהי ישראל: ולבני לוי הנותרים לבני עמרם
שובאל לבני שובאל יחדיהו: לרחביהו לבני
רחביהו הראש ישיה: ליצהרי שלמות לבני
שלמות יחת: ובני יריהו אמריהו השני יחזיאל
השלישי יקמעם הרביעי: בני עזיאל מיכה לבני
מיכה שמור: אחי מיכה ישיה לבני ישיה זכריהו:
בני מררי מחלי ומושי בני יעזיהו בנו: בני מררי
ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי: למחלי אלעזר
ולא היה לו בנים: לקיש בני קיש ירחמאל:
ובני מושי מחלי ועדר וירימות אלה בני הלוים
לבית אבתיהם: ויפילו גם הם גורלות לעמת
אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך
וראשי האבות לכהנים וללוים אבות הראש לעמת
אחיו הקטן: ויבדל דויד ושרי הצבא

כה

לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנביאים בכנרות
בנבלים ובמצלתים ויהי מספרם אנשי מלאכה
לעבדתם: לבני אסף זכור ויוסף ונתניה ואשראלה
בני אסף על יד אסף הנבא על ידי המלך:
לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו
ומתתיהו ששה על ידי אביהם ידותון בכנור הנבא
על הדות והלל ליהוה: להימן בני
הימן בקיהו מתניהו עזיאל שבואל וירימות
חנניה חנני אליאתה גדלתי ורממתי עזר ישבקשה
מלותי הותיר מחזיאות: כל אלה בנים להימן חזה
המלך בדברי האלהים להרים קרן ויתן האלהים
להימן בנים ארבעה עשר ובנות שלוש: כל אלה
על ידי אביהם בשיר בית יהוה במצלתים נבלים
וכנרות לעבדת בית האלהים על ידי המלך אסף
וידותון והימן: ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי
שיר ליהוה כל המבין מאתים שמונים ושמונה:
ויפילו גורלות משמרת לעמת כקטן כגדול מבין
עם תלמיד: ויצא הגורל הראשון לאסף
ליוסף גדליהו השני הוא ואחיו ובניו שנים עשר:
השלשי זכור בניו ואחיו שנים עשר:
הרביעי ליצרי בניו ואחיו שנים עשר:

הרביעי ג׳ חס׳ בקריא׳ וסימ׳ לשערים הרבעי׳ חלקיהו השני תבליהו׳ ביום הרבעי נקהלו לעמק ברכה: העשרים ג׳ וסימ׳ לא אעשה בעבור׳ נגד העשרים אשר לחצר׳ ליחזקאל העשרים: נוהו׳ י׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעש נח ככל אשר צוהו׳ ויגד משה לאהרן את כל דברי׳ ויבא משה ויקרא לזקני העם׳ ויקח משה את המטה׳ וישכם דוד בבקר דגלית׳ ויעש דוד כן כאשר צוהו יי׳ דמלכים׳ וחברו ויעש דויד כאשר צוהו האלהים דדה״׳ אשר עשה דוד את הישר׳ ויעש ברוך בן נריה דירמיה׳ אלה פקדתם לעבדת׳: ויוסף ח׳ שים ברכש וסימ׳ ויוסף הורד מצרימה׳ ויוסף בן שלשים שנה בעמדו׳ ויוסף הוא השליט׳ הם יצאו את העיר לא הרחיקו׳ אנכי ארד עמך מצריטה׳ ויוסף היה במצרים׳ לברך את העם על הר גרזים׳ לבני אסף׳ זכור גאלת בזרוע עמך׳ וחד לישן הוספת ויאמר יואב אל המלך דשמואל:

רשי

ויחלקום בגורלות אלה עם אלה׳ למי יפול הגורל להיות ראשון או שני או שלישי או רביעי וכן כולם: ויכתבם שמעיה׳ להיות להם לזכרון מי ראשון ומי שני וכן כולם: אלה פקודתם לעבודתם׳ אלו שכתובין כאן ראשי משמרות פקודתם על משמרות היו: ויבדל דוד ושרי הצבא לעבודה׳ לשורר השיר: לבני אסף וגו׳. מכל הלוים לא הבדיל כי אם בני אסף: והימן וידותן הנבאי׳. כשהיו מנגנין בכלי שירים הללו היו מתנבאין דוגמא באלישע קחו לי מנגן ויהי כנגן המנגן ותהי עליו יד יי׳: ויהי מספרם אנשי מלאכה. כלומר המשמרות כ״ד על כ״ד משמרות ד׳ בנים של אסף וששה של ידותון וי״ד של הימן הרי כ״ד למטה כלל מספר כולן כדכתיב ויהי מספרם עם אחיהם וגו׳: ומתתיהו ששה׳ לא תמצא אלא חמש׳ אשתו היתה מעוברת את שמעי וראה ברוח הקדש שגם הוא עתיד להיות ראש משמרה לפיכך אמר ששה וזהו שאמר לפניו העשירי שמעי וזהו שיסד הפייט רשום מבטן להפקיד במשמרת הקדש: על ידי אביהם ידותון׳ דוגמ׳ על ידו החזיק: הנבא על הודות והלל׳ שהיו מנגנים בכנור מזמורים הודו ומזמורי הללויה היה מתנבא: ורוממתי עזר׳ שם אחד הוא: חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן׳ קרן הנבואה שמתנבא למלך דוגמ׳ וירם קרן משיחו: ויתן האלהים להימן׳ כלומר אם לא שנתן לו האלהים הבנים אי איפשר שהיו לו י״ד בנים ושלש בנות וכולן ראויין להיות ראשי משמרות דוגמ׳ ויתן יי׳ לה הריון ותלד בן אם לא שהיתה מתנת זו מיי׳ אי איפשר שיולד בועז שהיה זקן וכן וירא הו יי׳ את כל הארץ אם לא מאת יי׳ היתה ראייה זאת אי איפשר להביט כל כך למרחוק: כל המבין׳ לענין שירה כופל לומר מבין כדכתיב מבין עם תלמיד וכנניהו שר הלוים במשא יסור כי מבין הוא: ויפילו גורלות משמרת לעומת׳. פתרו׳ משמרת לעומת משמרת ודוגמא למעלה והיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן פתרו׳ ממשכן אל משכן: כקטן כגדול מבין עם תלמיד׳ פתרו׳ הפילו גורלות על המשמרות זה לעומת זה משמרה לעומת משמרה כקטן כגדול מבין הרב עם התלמיד כולם היו שוין בזה למי שיגיע הגורל הראשון אם לקטן כן יקדים הוא להיות ראשון ואם אחרון יהי אחרון וכן כולם בין מבין בין תלמיד בין קטן בין גדול ומשמרות אלו של לוים הולכים אחר משמרות של כהנים למי שנפל הגורל הראשון משרת ראשון עם משמרת יהויריב הכהן ולמי שיפול הגורל השני ישמש הוא ומשמרתו עם משמרת ידעיה הכהן: ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף׳ בנו ראשון וגדליהו השני׳ גדליהו בכור ידותון הוא: בניו ואחיו שנים עשר׳ פתרון כו׳ על כל משמרה ומשמרה יבאו י״ב לוים שהרי היו כולם רפ״ח וכשתחלקם לכ״ד חלקים יהיה כל חלק וחלק י״ב לוים כ״ל וזהו אחיו ובניו מוסב ליוסף ולגדליהו ולפי שבפסוק אחד שניהם כזכרים כתב לבד פעם אחת הוא ובניו ואחיו וכל אחיו ואחיהם שבענין לאו אחיו ממש אלא חבורה אחת קורא אחים׳ ברו״ד ס״פ בלשון אשכנז: השלישי זכור בכור אסף: הרביעי ליצרי׳ שני של ידותן: החמשי

נתניהו ה׳ בקריאה וסימ׳ וישלחו כל השרים אל ברוך׳ ויבאו אל גדליה המצפתה׳ והכור אשר השליך שם ישמעאל׳ והחמשי נתניהו בניו ואחיו׳ ועמהם הלוים שמעיהו ומתניהו ד׳ וסי׳ ועמהם אחיהם המשני׳ ומתתיהו ואליפלהו ר״פ׳ לידותון בני ידותון גדליהו׳ לארבעה עשר מתתיהו׳ יהוחנן ד׳ בקריא׳ וסי׳ עילם החמישי יהוחנן הששי׳ ועל ידו יהוחנן השר ועמו׳ ולישמעאל בן יהוחנן דובשנה השביעית התחזק יהוידע׳ ויקומו אנשים בראשי בית אפרי׳׳ וכל עזרא דכו׳ יהוחנן וסי׳ שם סימן׳׳ אביהו ז׳ בקר׳

הַחֲמִישִׁי נְתַנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
הַשִּׁשִּׁי בֻּקִּיָּהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
הַשְּׁבִיעִי יְשַׂרְאֵלָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
הַשְּׁמִינִי יְשַׁעְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
הַתְּשִׁיעִי מַתַּנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
הָעֲשִׂירִי שִׁמְעִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
עַשְׁתֵּי־עָשָׂר עֲזַרְאֵל בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
הַשְּׁנֵים עָשָׂר לַחֲשַׁבְיָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר שׁוּבָאֵל בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
לְאַרְבָּעָה עָשָׂר מַתִּתְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
לַחֲמִשָּׁה עָשָׂר לִירֵמוֹת בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
לְשִׁשָּׁה עָשָׂר לַחֲנַנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
לְשִׁבְעָה עָשָׂר לְיָשְׁבְּקָשָׁה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
לִשְׁמוֹנָה עָשָׂר לַחֲנָנִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
לְתִשְׁעָה עָשָׂר לְמַלּוֹתִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
לְעֶשְׂרִים לֶאֱלִיָּתָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
לְאֶחָד וְעֶשְׂרִים לְהוֹתִיר בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
לִשְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים לְגִדַּלְתִּי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
לִשְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים לְמַחֲזִיאוֹת בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים
עָשָׂר׃ לְאַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים לְרוֹמַמְתִּי עֶזֶר
בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃

כו לְמַחְלְקוֹת לְשֹׁעֲרִים לְקָרְחִים מְשֶׁלֶמְיָהוּ בֶן־קֹרֵא
מִן־בְּנֵי אָסָף׃ וְלִמְשֶׁלֶמְיָהוּ בָּנִים זְכַרְיָהוּ הַבְּכוֹר
יְדִיעֲאֵל הַשֵּׁנִי זְבַדְיָהוּ הַשְּׁלִישִׁי יַתְנִיאֵל הָרְבִיעִי׃
עֵילָם הַחֲמִישִׁי יְהוֹחָנָן הַשִּׁשִּׁי אֶלְיְהוֹעֵינַי הַשְּׁבִיעִי
׃ וּלְעֹבֵד אֱדֹם בָּנִים שְׁמַעְיָה הַבְּכוֹר יְהוֹזָבָד הַשֵּׁנִי
יוֹאָח הַשְּׁלִשִׁי וְשָׂכָר הָרְבִיעִי וּנְתַנְאֵל הַחֲמִישִׁי׃
עַמִּיאֵל הַשִּׁשִּׁי יִשָּׂשכָר הַשְּׁבִיעִי פְּעֻלְּתַי הַשְּׁמִינִי
כִּי בֵרְכוֹ אֱלֹהִים׃ וְלִשְׁמַעְיָה בְנוֹ
נוֹלַד בָּנִים הַמִּמְשָׁלִים לְבֵית אֲבִיהֶם כִּי־גִבּוֹרֵי חַיִל
הֵמָּה׃ בְּנֵי שְׁמַעְיָה עָתְנִי וּרְפָאֵל וְעוֹבֵד אֶלְזָבָד
אֶחָיו בְּנֵי־חָיִל אֱלִיהוּ וּסְמַכְיָהוּ׃ כָּל־אֵלֶּה מִבְּנֵי
עֹבֵד אֱדֹם הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וַאֲחֵיהֶם אִישׁ־חַיִל בַּכֹּחַ
לַעֲבֹדָה שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם לְעֹבֵד אֱדֹם׃ וְלִמְשֶׁלֶמְיָהוּ

בָּנִים וְאַחִים בְּנֵי־חָיִל שְׁמוֹנָה עָשָׂר׃ וּלְחֹסָה מִן־
בְּנֵי־מְרָרִי בָּנִים שִׁמְרִי הָרֹאשׁ כִּי לֹא־הָיָה בְכוֹר
וַיְשִׂימֵהוּ אָבִיהוּ לְרֹאשׁ׃ חִלְקִיָּהוּ הַשֵּׁנִי טְבַלְיָהוּ
הַשְּׁלִישִׁי זְכַרְיָהוּ הָרְבִעִי כָּל־בָּנִים וְאַחִים לְחֹסָה
שְׁלֹשָׁה עָשָׂר׃ לְאֵלֶּה מַחְלְקוֹת
הַשֹּׁעֲרִים לְרָאשֵׁי הַגְּבָרִים מִשְׁמָרוֹת לְעֻמַּת אֲחֵיהֶם
לְשָׁרֵת בְּבֵית יְהוָה׃ וַיַּפִּילוּ גוֹרָלוֹת כַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל
לְבֵית אֲבוֹתָם לְשַׁעַר וָשָׁעַר׃ וַיִּפֹּל
הַגּוֹרָל מִזְרָחָה לְשֶׁלֶמְיָהוּ וּזְכַרְיָהוּ בְנוֹ יוֹעֵץ בְּשֶׂכֶל
הִפִּילוּ גוֹרָלוֹת וַיֵּצֵא גוֹרָלוֹ צָפוֹנָה׃ לְעֹבֵד אֱדֹם
נֶגְבָּה וּלְבָנָיו בֵּית הָאֲסֻפִּים׃ לְשֻׁפִּים וּלְחֹסָה
לַמַּעֲרָב עִם שַׁעַר שַׁלֶּכֶת בַּמְסִלָּה הָעוֹלָה מִשְׁמָר
לְעֻמַּת מִשְׁמָר׃ לַמִּזְרָח הַלְוִיִּם שִׁשָּׁה לַצָּפוֹנָה
לַיּוֹם אַרְבָּעָה לַנֶּגְבָּה לַיּוֹם אַרְבָּעָה וְלָאֲסֻפִּים
שְׁנַיִם שְׁנָיִם׃ לַפַּרְבָּר לַמַּעֲרָב אַרְבָּעָה לַמְסִלָּה
שְׁנַיִם לַפַּרְבָּר׃ אֵלֶּה מַחְלְקוֹת הַשֹּׁעֲרִים לִבְנֵי
הַקָּרְחִי וְלִבְנֵי מְרָרִי׃ וְהַלְוִיִּם אֲחִיָּה עַל־אוֹצְרוֹת
בֵּית הָאֱלֹהִים וּלְאֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים׃ בְּנֵי לַעְדָּן בְּנֵי
הַגֵּרְשֻׁנִּי לְלַעְדָּן רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְלַעְדָּן הַגֵּרְשֻׁנִּי
יְחִיאֵלִי׃ בְּנֵי יְחִיאֵלִי זֵתָם וְיוֹאֵל אָחִיו עַל־אֹצְרוֹת
בֵּית יְהוָה׃ לַעַמְרָמִי לַיִּצְהָרִי לַחֶבְרוֹנִי לָעָזִּיאֵלִי׃
וּשְׁבֻאֵל בֶּן־גֵּרְשׁוֹם בֶּן־מֹשֶׁה נָגִיד עַל־הָאֹצָרוֹת׃
וְאֶחָיו לֶאֱלִיעֶזֶר רְחַבְיָהוּ בְנוֹ וִישַׁעְיָהוּ בְנוֹ וְיֹרָם
בְּנוֹ וְזִכְרִי בְנוֹ וּשְׁלֹמוֹת בְּנוֹ׃ הוּא שְׁלֹמוֹת וְאֶחָיו
עַל כָּל־אֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ דָּוִיד הַמֶּלֶךְ
וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְשָׂרֵי־הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי
הַצָּבָא׃ מִן־הַמִּלְחָמוֹת וּמִן־הַשָּׁלָל הִקְדִּישׁוּ לְחַזֵּק
לְבֵית יְהוָה׃ וְכֹל הַהִקְדִּישׁ שְׁמוּאֵל הָרֹאֶה וְשָׁאוּל
בֶּן־קִישׁ וְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה כֹּל הַמַּקְדִּישׁ
עַל יַד־שְׁלֹמִית וְאֶחָיו׃ לַיִּצְהָרִי כְּנַנְיָהוּ
וּבָנָיו לַמְּלָאכָה הַחִיצוֹנָה עַל־יִשְׂרָאֵל לְשֹׁטְרִים
וּלְשֹׁפְטִים׃ לַחֶבְרוֹנִי חֲשַׁבְיָהוּ וְאֶחָיו בְּנֵי־חַיִל אֶלֶף
וּשְׁבַע מֵאוֹת עַל פְּקֻדַּת יִשְׂרָאֵל מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן
מַעְרָבָה לְכָל מְלֶאכֶת יְהוָה וְלַעֲבֹדַת הַמֶּלֶךְ׃

וסי׳ וירד אביהו אל האשה׳ ויחר אפו ויעל בית אביהו׳ וירד אחיו וכל בית אביהו׳ ודקרהו אביהו׳ וישלח חירם מלך צר דמלכים׳ ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הראש׳ ויחל שלמה לבנות וגו׳ אשר נראה לדוד אביהו׳ וסימ׳ בלשון תרגום אתתא רגזת מן כיהה חזיא מלכא ודקרה ברישה׃ סימן כל סיפרא ודניאל ועזרא ר״פ ומן בב״י וסימ׳ בן קדמי שים טעם׳ מן הכהנים עזאל׳ מן השלשה כשנים׳ מן השלשים הנו נכבד׳ מן המלחמות ומן השלל׳ מן בני פרץ הראש׳ מן היום אשר הוצאתי׳ מן בניהם אשר נותרו׳ מן בני שמעון גבורי׳ מן בני הלוי ארבעת׃ הבאה ג׳ בטעם מלרע וסימ׳ כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה׳ הבאה והיוצאת׳ יתן יי׳ את האשה הבאה׃

רשי

החמישי נתניהו׳ שלישי של אסף כך נפל הגורל מזה לזה׃ למחלקות לשערים׳ אין חוזרי׳ חלילה אלא כנגד שערים חלוקים ושוב הפילו גורלותמי לשער זה מי לשער אחר כדמפרש לקמן׃ לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף׳ ודוגמ׳ למעלה שלום בן קורא וגו׳׃ כי ברכו אלהים׳ כדאמ׳ לעיל ויברך יי׳ את בית עובד אדם וגו׳׃ הממשלים לבית אביהם׳ פתרו׳ אותן מושלי׳ היו על יד אביהם ודוגמ׳ בסוף דניאל ומשל ממשל רב׃ איש חיל׳ לא בכח ולא במלחמ׳ אלא כאדם שאומ׳ עליו פלו׳ חשוב׳ וכן הלא בועז מודעתנו איש גבור חיל׃ משמרו׳ לעמת אחיהם׳ ראשי כ״ד משמרותי׳ ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער׳ למי יבוא שער זה ולמי שער זה למזרח למערב לצפון לדרום וכן לכל שערים שבעזרה׃ ולאספים׳ מקום ששמו אסופים׃ שנים לפרבר׳ ומפורש במסכת תמיד אמר רבא לפרבר כלפי בר׃ והלוים אחיה על אצרות וגו׳׳ הוא היה ממונה על מעות שמקנין מהם קרבנות לבית אלהים כגון קרבן קדשים׃ בני לעדן׳ ללעדן הגרשוני היה ראש האבות יחיאל היא לעדן האמור לעיל׃ ויואל אחיו׳ אחיו של יחיאל כדכתוב למעלה יחיאל וזיתם ויואל׃ על אוצרות בית יי׳׳ אוצרות הרבה היו בעזרה כל אוצר ואוצר לתקונו ועל כל אחד ואחד היה ממונה אחד׃ ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות׳ כמו כן נגיד על אחת מאוצרות העזרה ויש מפרשים נגיד על האוצרות כל האמרכלין כולם היו תחתיו׃ ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה׳ מלאכה שעושין חוץ לעיר ביערים ובהרים ולכרות ארזים ולחצוב אבנים ולחרוש שדה של הקדש׃ לחברוני חשביהו עד לכל מלאכת יי׳׳ הם שוטרים על אותם שהיו עושים מלאכת יי׳ בעבר לירדן׃ ולעבודת המלך׳ אף הם ממונים על יושבי נחלת המלך ואוצרות המלך וכן לפניכו לכל דבר האלהים ודבר המלך׃ בשנת

ומקל"ו ד' בקרי' וסי' וגדור ואחיו · ומקל"ו הלידי · וחברו · ומקל"ו הנגיד ׃ זבדיה הבכרי' ט' בקרי' וסי' וזבדיה וערד ועדר · וזבדי' ומשלם וחזקי · ויועאלה וזבדיה · הרביעי לחדש הרביעי · ולמשלמיהו בנים זכריהו הבכור · ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו · אמריה הכהן הראש · ובבני שפטיה זבדיה · ובבני אמר חנני ׃ לבנימיני ל' כתי' בן והוא אחד בנשו בלין

לחברוני יריה הראש לחברוני לתלדתיו לאבות בשנת הארבעים למלכות דויד נדרשו וימצא בהם גבורי חיל ביעזיר גלעד ׃ ואחיו בני חיל אלפים ושבע מאות ראשי האבות ויפקידם דויד המלך על הראובני והגדי וחצי שבט המנשי לכל דבר האלהים ודבר המלך ׃

כז ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלקת האחת עשרים וארבעה אלף ׃ על המחלקת הראשונה לחדש הראשון ישבעם בן זבדיאל ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ מן בני פרץ הראש לכל שרי הצבאות לחדש הראשון ׃ ועל מחלקת החדש השני דודי האחוחי ומחלקתו ומקלות הנגיד ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ שר הצבא השלישי לחדש השלישי בניהו בן יהוידע הכהן ראש ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ הוא בניהו גבור השלשים ועל השלשים ומחלקתו עמיזבד בנו ׃ הרביעי לחדש הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ החמישי לחדש החמישי השר שמהות היזרח ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ הששי לחדש הששי עירא בן עקש התקועי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ השביעי לחדש השביעי חלץ הפלוני מן בני אפרים ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ השמיני לחדש השמיני סבכי החשתי לזרחי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ התשיעי לחדש התשיעי אביעזר הענתותי לבנימיני ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ העשירי לחדש העשירי מהרי הנטופתי לזרחי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ עשתי עשר לעשתי עשר החדש בניה הפרעתוני מן בני אפרים ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ השנים עשר לשנים עשר החדש חלדי הנטופתי לעתניאל ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף ׃ ועל שבטי ישראל לראובני נגיד אליעזר בן זכרי לשמעוני שפטיהו בן מעכה ׃ ללוי חשביה בן קמואל לאהרן צדוק ׃ ליהודה אליהו מאחי דויד ליששכר עמרי בן מיכאל ׃ לזבולן ישמעיהו בן עבדיהו לנפתלי ירימות בן עזריאל ׃ לבני אפרים הושע בן עזזיהו לחצי שבט מנשה יואל בן פדיהו ׃ לחצי המנשה גלעדה ידו בן זכריהו לבנימן יעשיאל בן אבנר ׃ לדן עזראל בן ירחם אלה שרי שבטי ישראל ׃ ולא נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר יהוה להרבות את ישראל ככוכבי השמים ׃ יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דויד ׃

כתיב חד וקרי' תרין וסימ' מזה ויאמר יי' אליו מזה בידך · מלכם תרבאו עמי · מהם ויאמר אלי בן אדם דיחזקאל · ישימות עלימו שאול ירדו · בגד ותאמר לאה בגד · חנוה וארד בית היוצר והנהו עשה · בנימן עותי בן עמיהוד · חלכאים ידכה ישוח ונפל בעצומיו · אשדת יי' מסיני בא · כאשתם נהר מפוח · לבנימיני ועל מחלוקתו עשרים · לגאונים רבת שבעה · כנהסערה ויען יי' את איוב · וחברו מנהסערה ויען יי' את איוב · הפרצים ואצאה בשער הגיא לילה ׃

רשי

בשנת הארבעים וגו' וגם כל חשבונות הללו בשנת הארבעים היו ׃ לכל דבר המחלקות · כל זה היה מתחילת מלכותו ואילך ואגב שאמר מספר הלוי' מספר והלך מי היו שרי מחלקות דוד ׃ הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה ׃ שהיו ישראל חלוקים לשנים עשר חלקים וכל חלק וחלק שמש את המלך חדש והמלך נותן להם הוצאותם כדכתיב בספר מלכים ולשלמה שני' עשר נציבי' על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו והם מזומנים ללחום מלחמתו ולכל עבודתו בזה החדש וכל זה תחילת מלכותו היה ׃ עשרים וארבע אלף · אע"פ שהיו ישראל יותר מי"ב פעמים כ"ד אלפים דוד לא בחר אלא אנשי חיל ועשירי העם אשר יוכלו לעזוב עסקיהם ולעסוק בעסקי המלך · אבל עניי העם הצריכים לפרנס עצמם לא לקח דוד ׃ הראש לכל שרי צבאות · ישבעם מן בני פרץ היה והיה ראש לכל י"ב שרי צבאות ולפי שהיה מן בני פרץ מנהו דוד ראש ׃ ומקלות הנגיד · בר מחלוקתו המסייעים עמו מקלות ׃ שר הצבא השלישי · משום כבוד בניהו קורהו שר הצבא יותר מהאחר לבד מישבעם שהיה מבני פרץ שקורהו כמו כן ראש דכתיב הראש לכל שרי הצבאות מפני כבודו של דוד שהיה מבני פרץ כמוהו הכהן ראש שהיה ראש ויש אומרים שהיה כהן גדול ואינו כן שהרי צדוק ואביתר היו כהנים גדולים ׃ גבור בשלשים · כדלעיל דכתיב מן השלשים הנו נכבד וגו' ׃ הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו · שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו שהרגו אבנר ונתן זבדיה בנו אחריו תחתיו על מחלוקתו ׃ השר שמהות היזרח · הזרחי ׃ ועל שבטי ישראל · כבר אמרנו ראשי המחלקות אשר לדוד ועתה מספר מי היו שרי שבטי ישר' שר של כל שבט ושבט ׃ ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה · פתרו' כבר אמרנו שמנה ישר' וחלקן למחלקות וגם הלוים מנה ויסימם על עבודתם וכל זה שמנה לא מנה אחד מהם פחות מבן כ' ׃ ככוכבי השמי' · כמו שאין יכול איש למנות כוכבי השמים כך אין יכול למנותם ׃ ולא כלה · פתרו' ועוד אני אומר לך הלא יואב התחיל פעם אחרת למנות העם למעלה מעשרים ולא כלה ׃ ויהי בזאת קצף על ישראל · מאותו קצת שמנה היה קצף על ישראל לפי שעלה במחשבתו למנות כל ישר' ולעבור על הפסוק אשר אם יוכל איש למנו' את עפר הארץ וגו' ולעבור הפסוק הבט נא השמימה וגו' ׃ ולא עלה המספר · פתרו' אע"פי שאני אומ' החל למנות ולא כלה לא מנה כי אם מעט שהרי לא עלה מספר המנויין בספר שמואל כמספר המנויין כאן בדברי הימים אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעי' אלף ובשמואל שמנה מאות אלף ויהודה חמש מאות אלף ואת"ש שני מספרי' היו שפעמים מנאן אחד בשמואל ואחד כאן אלא כך הוא לא עלה המספר במספר דברי הימי' כי אותו המספר שמנה לא כתב בשמוא' כי אם קצת מן המספר משום צער ואבלות שנגפו אפילו על אותן מעט וכאן משום כבוד דוד אפילו אם היה המספר יותר היה אמרו לפי שהיה משמע שלא על חנם היה קצף על ישראל שהרי כבר מנה הרבה מישראל ועוד משום כבודו שהיו כולם לו עבדים כאיש אחד ׃ ועל

והאלהים ז׳ בקרי׳ וסי׳ והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו · ויהי קול השופר הולך וחזק מאד · ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי · והאלהים אמר לי לא תבנה בית · ויריעו איש יהודה · והאלהים עשה שיראו מלפניו · והאלהים יבקש את נרדף : מצות יי׳ אלהיכם ה׳ דסמ׳ בקריאה וסימ׳ לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם · שמר

חצי הספר בפסוקים

וְעַל אֹצְרוֹת הַמֶּלֶךְ עַזְמָוֶת בֶּן־עֲדִיאֵל וְעַל־הָאֹצָרוֹת בַּשָּׂדֶה בֶּעָרִים וּבַכְּפָרִים וּבַמִּגְדָּלוֹת יְהוֹנָתָן בֶּן־עֻזִּיָּהוּ׃ וְעַל עֹשֵׂי מְלֶאכֶת הַשָּׂדֶה לַעֲבֹדַת הָאֲדָמָה עֶזְרִי בֶּן־כְּלוּב׃ וְעַל הַכְּרָמִים שִׁמְעִי הָרָמָתִי וְעַל שֶׁבַּכְּרָמִים לְאֹצְרוֹת הַיַּיִן זַבְדִּי הַשִּׁפְמִי׃ וְעַל הַזֵּיתִים וְהַשִּׁקְמִים אֲשֶׁר בַּשְּׁפֵלָה בַּעַל חָנָן הַגְּדֵרִי וְעַל־אֹצְרוֹת הַשֶּׁמֶן יוֹעָשׁ׃ וְעַל הַבָּקָר הָרֹעִים בַּשָּׁרוֹן שִׁטְרַי הַשָּׁרוֹנִי וְעַל־הַבָּקָר בָּעֲמָקִים שָׁפָט בֶּן־עַדְלָי׃ וְעַל הַגְּמַלִּים אוֹבִיל הַיִּשְׁמְעֵלִי וְעַל־הָאֲתֹנוֹת יֶחְדְּיָהוּ הַמֵּרֹנֹתִי׃ וְעַל־הַצֹּאן יָזִיז הַהַגְרִי כָּל־אֵלֶּה שָׂרֵי הָרְכוּשׁ אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ דָּוִיד׃ וִיהוֹנָתָן דּוֹד־דָּוִיד יוֹעֵץ אִישׁ־מֵבִין וְסוֹפֵר הוּא וִיחִיאֵל בֶּן־חַכְמוֹנִי עִם־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַאֲחִיתֹפֶל יוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ וְחוּשַׁי הָאַרְכִּי רֵעַ הַמֶּלֶךְ׃ וְאַחֲרֵי אֲחִיתֹפֶל יְהוֹיָדָע בֶּן־בְּנָיָהוּ וְאֶבְיָתָר וְשַׂר־צָבָא לַמֶּלֶךְ יוֹאָב׃

כח

וַיַּקְהֵל דָּוִיד אֶת־כָּל־שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל שָׂרֵי הַשְּׁבָטִים וְשָׂרֵי הַמַּחְלְקוֹת הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי כָל־רְכוּשׁ־וּמִקְנֶה לַמֶּלֶךְ וּלְבָנָיו עִם־הַסָּרִיסִים וְהַגִּבּוֹרִים וּלְכָל־גִּבּוֹר חָיִל אֶל־יְרוּשָׁלִָם׃ וַיָּקָם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל־רַגְלָיו וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּנִי אַחַי וְעַמִּי אֲנִי עִם־לְבָבִי לִבְנוֹת בֵּית מְנוּחָה לַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וְלַהֲדֹם רַגְלֵי אֱלֹהֵינוּ וַהֲכִינוֹתִי לִבְנוֹת׃ וְהָאֱלֹהִים אָמַר לִי לֹא־תִבְנֶה בַיִת לִשְׁמִי כִּי אִישׁ מִלְחָמוֹת אַתָּה וְדָמִים שָׁפָכְתָּ׃ וַיִּבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בִּי מִכֹּל בֵּית־אָבִי לִהְיוֹת לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם כִּי בִיהוּדָה בָּחַר לְנָגִיד וּבְבֵית יְהוּדָה בֵּית אָבִי וּבִבְנֵי אָבִי בִּי רָצָה לְהַמְלִיךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וּמִכָּל־בָּנַי כִּי רַבִּים בָּנִים נָתַן לִי יְהוָה וַיִּבְחַר בִּשְׁלֹמֹה בְנִי לָשֶׁבֶת עַל־כִּסֵּא מַלְכוּת יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר לִי שְׁלֹמֹה בִנְךָ הוּא־יִבְנֶה בֵיתִי וַחֲצֵרוֹתָי כִּי־בָחַרְתִּי בוֹ לִי לְבֵן וַאֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב׃ וַהֲכִינוֹתִי אֶת־מַלְכוּתוֹ עַד־לְעוֹלָם אִם־יֶחֱזַק לַעֲשׂוֹת מִצְוֺתַי וּמִשְׁפָּטַי כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וְעַתָּה לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל קְהַל־יְהוָה וּבְאָזְנֵי אֱלֹהֵינוּ שִׁמְרוּ וְדִרְשׁוּ כָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְמַעַן תִּירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה וְהִנְחַלְתֶּם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם עַד־עוֹלָם׃ וְאַתָּה שְׁלֹמֹה־בְנִי דַּע אֶת־אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעָבְדֵהוּ בְּלֵב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה כִּי כָל־לְבָבוֹת דּוֹרֵשׁ יְהוָה וְכָל־יֵצֶר מַחֲשָׁבוֹת מֵבִין אִם־תִּדְרְשֶׁנּוּ יִמָּצֵא לָךְ וְאִם־תַּעַזְבֶנּוּ יַזְנִיחֲךָ לָעַד׃ רְאֵה עַתָּה כִּי־יְהוָה בָּחַר בְּךָ לִבְנוֹת־בַּיִת לַמִּקְדָּשׁ חֲזַק וַעֲשֵׂה׃ וַיִּתֵּן דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ אֶת־תַּבְנִית הָאוּלָם וְאֶת־בָּתָּיו וְגַנְזַכָּיו וַעֲלִיֹּתָיו וַחֲדָרָיו הַפְּנִימִים וּבֵית הַכַּפֹּרֶת׃ וְתַבְנִית כֹּל אֲשֶׁר הָיָה בָרוּחַ עִמּוֹ לְחַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וּלְכָל־הַלְּשָׁכוֹת סָבִיב לְאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים וּלְאֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים׃ וּלְמַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וּלְכָל־מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה וּלְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃ לַזָּהָב בַּמִּשְׁקָל לַזָּהָב לְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה לְכֹל כְּלֵי הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה׃

תשמרון את מצות יי׳ אלהיכם · את הברכה אשר תשמעו את מצות יי׳ · והקללה אם לא תשמעו אל מצות · ועתה לעיני כל ישראל קהל יי׳ : במשקל ד׳ דגשי׳ בקריאה וסי׳ והשיבו לחטכם במשקל ואכלתם · לא תעשו עול במשקל · לזהב במשקל לזהב כל כלי עבוד׳ קדמ׳ דפסוק · ודבתריה ולמזבח הקטרת : בכהב ב׳ וסי׳ ויאמר חורם · הכל בכת׳ מיד יי׳ עלי :

רשי

ועל אצרות המלך· אצרות כסף וזהב כל זה הולך ומספר לגדולת דוד ואפילו מי שהיה ממונה על האוצרות שלו: ועל האוצרות בשדה· ועל מה שגדל בשדה תבואות יין ושמן וכל מיני אוכלין ומשקין: בערי׳ לאחסן הערים ולאחסן ערי המלך ומגדלותיו: ועל עושי מלאכת השדה לעבודת האדמה· לחרוש האדמה: עזרי בן כלוב· היה ממונה על כך לצוות לחרוש האדמה והוא נותן להם הבקר וכל כלי המחרישה: ועל הכרמים· לעדור ולזמור הכרמים: ועל שבכרמים· הוא אוצרות היין: ועל הזיתי׳ לטוחנן ולמשוך: ועל הבקר הרועי׳ בשרון שרטי השרוני· הבקר בעמקים: הישמעאלי· היודע בטיב עסקן של גמלים: ועל הצאן יזיז ההגרי· כי ההגרי׳ יושבי אהל בשדה לכן מנהו על כאלו: ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך· מגדלן ואומן שלהם מלמדם תרבות: וחושי הארכי רע המלך· שושבינו קרית ספר תרגו׳ קריתא דארכי· ומדרש רב׳ כשחטא דוד בבת שבע שאל לחושי הארכי אם ישוב בתשובה אם יקבלהו הב״ה בתשובה לתת לו ארוכה לחטאו ואמר לו כן למרעהו אשר רעה לו דשמשון תרגומו שושביניה: ואחרי אחיתפל· לאחר שמת לקח לו דוד את יהוידע ואביתר במקומו: ויקהל דוד את שרי ישראל· אלו השרים שרי שבטים כדכתי׳ לעיל ועל שבטי ישראל לראובני: ושרי המחלקות· אלו י״ב מחלקות של מלך כדלעיל ובני ישראל למספרם וגו׳: ושרי האלפים· כדלעיל: ושרי המאות שוטריהם: ושרי כל רכוש ומקנה למלך· אותן שמזכיר לעיל על אצרות המלך ועל הכרמים ועל הזיתי׳ והמקנה השרים שהיו על הבקר ועל הגמלי׳ ועל הצאן שכל מין הבהמה קרוי מקנה כדכתיב וגם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי: ירקהלתי: כל ישראל· כגר כאזרח: ובאזני אלהינו· לפני אלהינו דוגמ׳ אתם נצבים היום כולכם לפני יי׳ אלהיכם וכן ויעמד המלך על העמוד אשר לפני יי׳: שמרו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם· זה אמר לכל ישראל יחד· אבל לשלמה אמר לפני כל ישראל ועבדהו: בלב שלם· בלבב שלם לא כאמר שיהא משמע שני לבבות אלא בלב שלם שלא יהא לך אלא לב אחד לאבינו שבשמי׳ וכן יסד הפייט שני לבבות לך כאחד לאחד· ודוגמתו והיה לבבכם שלם עם יי׳ אלהינו שלמים לא כתיב אלא שלם כל שני לבותם יהיו לב אחד שלם וכן מפורש בב״ר וסיזרו לבבם ואחר תעבורו מלמד שאין למלאכים אלא לב אחד וגם לעתיד לבא יהי כן כדכתיב שיתן לבבם לאחילה: כי כל לבבות דורש יי׳· כאן נופל לומר לבבות כל לבבות דורש יי׳ בין טוב ובין רע: וכל יצר מחשבות מבין· בב״ר שנינו קודם שנוצר יציר מבין הב״ה מה שהאדם עתיד לחשוב: אם תדרשנו ימצא לך· לכך אני אומר לעיל ודרשו כל מצות יי׳: יזניחך לעד· יעזבך אין כתיב כאן אלא יזניחך שהוא קשה ממנו כמו והאזניחו זנח יי׳ את מזבחו: כי יי׳ בחר בך לבנות בית למקדש· לא לבנות לו לדור בו כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אלא למקדש לצורך הארון שנקרא מקדש דכתיב ונסעו הקהתי׳ נושאי המקדש והוא הארון ולא בחר בך מפני שאתה משובח משאר אבותי׳ אלא למענו ולמען רחמיו לכך חזק ועשה: תבנית האולם· ארכו ורחבו וגבהו כדכתיב במלכים והאולם על פני היכל הבית וגו׳: וגנזכיו· מקום שאוצרות הקדשים מונחים: אשר היה ברוח עמו· כאשר הראהו שמואל הרואה כדכתיב לקמן המה יסד דוד ושמואל הרואה ורבותינו אמרו וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה בנויות ברמה עוסקין היו בבנייני של עולם הוא בית המקדש ולמד לו אותה שעה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד בכמה שנים: סביב לאצרות בית אלהים ולאצרות הקדשים· ולא פירש איזה שהקדשים אשר הקדיש דוד וראשי האבות ובאותו פרק היו ממונים עליו עד שבנו בית המקדש אבל אוצרי אלו תמיד היו כל עוד שהבניין קיים: ולמחלקות הכהנים והלוי׳· שחלקו׳ לכ״ד משמרות כדלעיל כל זה מסר לו: ולכל כלי עבודת בית יי׳· משקל מה וכמה כל כלי וכלי כמפורש לזהב במשקל לזהב: לכל כלי עבודה ועבודה: לכל כלי הכסף במשקל: ונרתיהם

212

ואמץ ב׳ פתחין וסימ׳ חזק ואמץ אל תירא ואל · חזק ואמץ ועשה אל תירא ׃ והמלאכת ג׳ בקרי׳ וסימ׳ והמלאכה היתה דים לכל המלאכה · והמלאכה לא ליום אחד ולא לשני ׃
והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה׃ לזהב לזהב חד מן א״ב מן ב״ב תאומים וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הת״ו בערך תאם בכ״ד ׃ שמח ג׳
בקריא׳ וסימ׳ וגם דוד המלך · שמח מצרים בצאתם כי נפל · וב׳ ושמח וסי׳ וראך ושמח בלבו · ושמח לבם כמו יין ׃ ועד עולם י״ב בקריאה וסימ׳ לםרבה המשרה ולשלום

וּמִשְׁקָל לִמְנֹרוֹת הַזָּהָב וְנֵרֹתֵיהֶם זָהָב בְּמִשְׁקַל־
מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה וְנֵרֹתֶיהָ וְלִמְנֹרוֹת הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל
לִמְנוֹרָה וְנֵרֹתֶיהָ כַּעֲבוֹדַת מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה׃ וְאֶת־
הַזָּהָב מִשְׁקָל לְשֻׁלְחֲנוֹת הַמַּעֲרֶכֶת לְשֻׁלְחַן וְשֻׁלְחָן
וְכֶסֶף לְשֻׁלְחֲנוֹת הַכָּסֶף׃ וְהַמִּזְלָגוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת
וְהַקְּשָׂוֹת זָהָב טָהוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַזָּהָב בְּמִשְׁקָל לִכְפוֹר
וּכְפוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לִכְפוֹר וּכְפוֹר׃
וּלְמִזְבַּח הַקְּטֹרֶת זָהָב מְזֻקָּק בַּמִּשְׁקָל וּלְתַבְנִית
הַמֶּרְכָּבָה הַכְּרֻבִים זָהָב לְפֹרְשִׂים וְסֹכְכִים עַל־
אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה׃ הַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד יְהוָה עָלַי
הִשְׂכִּיל כֹּל מַלְאֲכוֹת הַתַּבְנִית׃
וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ חֲזַק וֶאֱמַץ
וַעֲשֵׂה אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת כִּי יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהַי
עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ עַד־לִכְלוֹת כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃ וְהִנֵּה מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם לְכָל־עֲבוֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים וְעִמְּךָ בְכָל־
מְלָאכָה לְכָל־נָדִיב בַּחָכְמָה לְכָל־עֲבוֹדָה וְהַשָּׂרִים
וְכָל־הָעָם לְכָל־דְּבָרֶיךָ׃

כט

וַיֹּאמֶר דָּוִיד הַמֶּלֶךְ לְכָל־הַקָּהָל שְׁלֹמֹה בְנִי
אֶחָד בָּחַר־בּוֹ אֱלֹהִים נַעַר וָרָךְ וְהַמְּלָאכָה גְדוֹלָה כִּי
לֹא לְאָדָם הַבִּירָה כִּי לַיהוָה אֱלֹהִים׃ וּכְכָל־כֹּחִי
הֲכִינוֹתִי לְבֵית־אֱלֹהַי הַזָּהָב לַזָּהָב וְהַכֶּסֶף לַכֶּסֶף
וְהַנְּחֹשֶׁת לַנְּחֹשֶׁת הַבַּרְזֶל לַבַּרְזֶל וְהָעֵצִים לָעֵצִים
אַבְנֵי־שֹׁהַם וּמִלּוּאִים אַבְנֵי־פוּךְ וְרִקְמָה וְכֹל אֶבֶן
יְקָרָה וְאַבְנֵי־שַׁיִשׁ לָרֹב׃ וְעוֹד בִּרְצוֹתִי בְּבֵית
אֱלֹהַי יֶשׁ־לִי סְגֻלָּה זָהָב וָכָסֶף נָתַתִּי לְבֵית־אֱלֹהַי
לְמַעְלָה מִכָּל־הֲכִינוֹתִי לְבֵית הַקֹּדֶשׁ׃ שְׁלֹשֶׁת
אֲלָפִים כִּכְּרֵי זָהָב מִזְּהַב אוֹפִיר וְשִׁבְעַת אֲלָפִים
כִּכַּר־כֶּסֶף מְזֻקָּק לָטוּחַ קִירוֹת הַבָּתִּים׃ לַזָּהָב
לַזָּהָב וְלַכֶּסֶף לַכֶּסֶף וּלְכָל־מְלָאכָה בְּיַד חָרָשִׁים וּמִי
מִתְנַדֵּב לְמַלֹּאות יָדוֹ הַיּוֹם לַיהוָה׃
וַיִּתְנַדְּבוּ שָׂרֵי הָאָבוֹת וְשָׂרֵי שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וּלְשָׂרֵי מְלֶאכֶת
הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּתְּנוּ לַעֲבוֹדַת בֵּית־הָאֱלֹהִים זָהָב כִּכָּרִים
חֲמֵשֶׁת־אֲלָפִים וַאֲדַרְכֹנִים רִבּוֹ וְכֶסֶף כִּכָּרִים עֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים וּנְחֹשֶׁת רִבּוֹ וּשְׁמוֹנַת אֲלָפִים כִּכָּרִים וּבַרְזֶל
מֵאָה־אֶלֶף כִּכָּרִים׃ וְהַנִּמְצָא אִתּוֹ אֲבָנִים נָתְנוּ
לְאוֹצַר בֵּית־יְהוָה עַל יַד־יְחִיאֵל הַגֵּרְשֻׁנִּי׃
וַיִּשְׂמְחוּ הָעָם עַל־הִתְנַדְּבָם כִּי בְּלֵב שָׁלֵם
הִתְנַדְּבוּ לַיהוָה וְגַם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ שָׂמַח שִׂמְחָה
גְדוֹלָה׃ וַיְבָרֶךְ דָּוִיד
אֶת־יְהוָה לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם׃ לְךָ
יְהוָה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד

אין קץ על כסא · ואני זאת בריתי אתם אמר יי׳ רוחי דישעיה · ושכנתי אתכם במקום הזה דירמיה · לאמר שובו נא איש מדרכו הרעה דירמיה · ושמתי את הצולעה לשארית ׃
ויברך דוד את יי׳ לעיני כל הקהל · ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם · יהי שם יי׳ מברך · וחסד יי׳ מעולם ועד עולם · יחל ישראל אל יי׳ ׃ ירושלם הרים סביב לה · יי׳
ישמור צאתך ובואך מעתה ׃

רשי

וכרותיהם זהב · משקל כל נר ונר ׃ במשקל מנורה ומנורה · כי עשרה מנורו׳ עשה ׃
בעבודת מנורה ומנורה · ומשקל כלי עבודת מנורה מלקחיה ומחתותיה · וגם משקל
שלחנות המערכת לערוך עליו לחם הפנים · למשקל שלחן ושלחן כי עשרה
שלחנות של זהב עשה בהיכל ומשקל הכסף לשלחנות שבעזרה שמפשיטין
עליהם הקרבנות · ומשקל המזלגות והמזרקות ׃ ולכפורי הזהב במשקל · כפורי
כלי שרת לקבל בהלים הדם מהם ודוגמ׳ כפר קמא בבבא מציעא הוא גבר׳ דכפר
ידיה בבלימא דחבריה וכל כפרה לשון קינוח וחטוי הוא ׃ זהב מזוקק · כמו כסף
מזוקק ׃ ולתבנית המרכבה · הם הכרובים שהשכינה רוכבת עליהם ׃ לפורשים ·
כלומר הפורשים והסוככים על הארון כדאמ׳ והיו הכרובים פורשי כנפים וגו׳ ׃
הכל בכתב · פתרו׳ הכל בכתב סדר לי סכום משקל ומשקל של כל כלי וכלי שמואל
הרואה ׃ כל מלאכות התבנית · תבנית הבית חכמני והשכילני כמו תבנית אורך
ורוחב וגובה והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקדש כמו ששנינו הר הבית היה
חמש מאות אמה על חמש מאות אמה דרש אורך החצר מאה באמה ורוחב
חמשים בחמשים חמשים פעמים חמשים הם כ״ה מאות כ״ל חתכם לחמש רבועות
להיות חמש מאות על חמש מאות והוא מיוסד בסילוק קרובה של שבת חנוכה
המתחיל מכסה את אפריס ואפריס את מכסה והכל דרש שמואל ברוח הקדש ולמד
לדוד כן ׃ חזק ואמץ · כדי שתתקיים מלכותך כמו שהבטיחך הב״ה והכינותי
מלכותו עד עולם אם יחזק לעשות מצותי וגו׳ ׃ והנה מחלקות הכהנים והלוים לכל
עבודת בית האלהים ועמך בכל מלאכה · כלומר הכל ערכתי וסדרתי וזמנתי לך
מחלקות ופועלים ואין לך לעכב כי אם מיד לבנות הבית ׃ השרים · הממונים על
הפועלים ושוטריהם ׃ וכל העם לכל דבריך · לעשות צווייך ׃ שלמה בני אחד ·
ואפ׳ לו אם היו מאה לא די לבנותו ועוד שהוא נער ורך ׃ והמלאכה גדולה · ואם
תאמר תקטין הבית זה אי אפשר כי לא לאדם הבירה כי אם ליי׳ אלהים הגדול
והנורא אשר לא יכלכלוהו השמים ושמי השמים ואעפ״כ אל תבהל לבנות בית גדול
כזה כי אני בכל כחי הכינותי לבית אלהים הזהב לזהב והכסף לכסף וגו׳ לפיכך אין
לך טורח גדול כל כך ׃ אבני שהם ומלואים · דוגמ׳ המשכן אבני שהם ואבני וגו׳ ׃
אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה · ליתן בקירות הזהב ובכלי כסף ׃ ואבני שיש ·
לעמודי׳ ולשלחנו׳ ולרצפה ׃ ועוד ברצותי בבית אלהי · פתרו׳ מרוב רצון שרציתי בבית
אלהי ׃ יש לי סגולה · קבצתי לי קבוצת זהב וכסף כדפיר׳ לפנינו ׃ מזוקק · לבן
הרבה ׃ לטוח קירות הבית · ואין אדם יכול לטוח שום דבר לא בכסף ולא בזהב
כי אם שיהיה מזוקק ׃ לזהב לזהב ולכסף לכסף ולכל מלאכה · נתתיו ביד חרשים ·
אומנים וזהו אשר הכינותי לבית המקדש ואעפ״י שקבצתי כל זאת ומי מכם שמתנדב
למלאות ידו היום ליי׳ להביא זהב וכסף וכל דבר לבנין דוגמ׳ כל נדיב לבו הביאו חח
ונזם ׃ ולמלאות · דוגמ׳ ומלאת יד אהרן ויד בניו ותרגומו ותקריב קרבן דאהרן ׃
ויתנדבו שרי האבות וגו׳ · אותם שכתו׳ למעלה על שבט ישר׳ וגו׳ וכתו׳ כן למעלה ובני
ישר׳ למספרם ראשי האבות וגו׳ ׃ ולשרי מלאכ׳ המלך · וגם שרי עבודת אדמת המלך
ועל שבכרמי המלך וגו׳ כדלעיל ׃ ואדרכנים רבו · קנו״ם בלע״ז ׃ נתנו לאוצר
בית יי׳ על יד יחיאל הגרשני · שהיה נגיד על האוצרות כדלעיל בני יחיאלי זיתם ויואל
אחיו על אוצרות בית יי׳ ׃ כי בלב שלם · בלב אחד נתנו ברצון נפשם ולא בשני
לבבות שים אדם שנותן בעל כרחו ולא בנפש חפיצה או שמתביים מאחרים והוא
נקרא שני לבבות אבל אלו ברצון נפשם נתנו כולם ׃ וגם דוד המלך שמח שמחה
גדולה · ושלא תאמר בהם ולא יותר מכולם לכך אמר וגם דוד המלך שמח וגו׳ יותר
מכולם כי הוא בעל המעשה דוגמר הריס כולו מפני יי׳ זה סיני יותר מכולם מפני
אשר ירד עליו יי׳ באש ׃ ויברך דוד את יי׳ לעיני כל הקהל · שהקהיל כדאמ׳ לעיל
ויקהל דוד ויברכם על התנדבם ׃ ויאמר דוד ברוך אתה יי׳ אלהי ישראל אבינו ·
לפיכך הזכיר ישראל יותר מאברהם ויצחק לפי כי יעקב גם הוא נדר דכתיב וידר
יעקב נדר ׃ ישראל אבינו · ישראל סבא וגם בב״ר מפורש כך נדרתי אני דוד ועמי
כמו ישראל סבא וכל הנודר צריך להזכיר בנדרו ישרא׳ וכן אשר נדר לאביר יעקב ׃
מעולם ועד עולם · אמר דוד נר אחד היה יתרו בין שש מאות אלף ואמר ברוך יי׳
אשר הציל אתכם גבאי גדול הוא זה לכל ישראל ואני הריני מוסיף לברך את הב״ה
יותר מיתרו ׃ לך יי׳ הגדולה · כתן שבח להב״ה שנתן לו כל כך כח לקבוץ ממון כזה
לבנין בית המקדש דכתיב הוא יבנה בית וסמך ליה יי׳ בעבור עבדך וכך לבך עשית
את כל הגדולה וגם לשון גדולה נופל על בנין בית המקדש כדכתיב והבית לבנות
ליי׳ להגדיל למעלה ׃ לך יי׳ הגדולה · אעפ״י שקבצתי כל הממון הזה לבניין בית
המקדש שנקרא גדולה אתה נתת לי כל הגדולה הזאת ׃ והגבורה · שנתת לי גבורה
להלחם עם שונאי ישראל ולבוז שללם לפניו לבנות הבית כדלעיל אחר שנלחם עם
כל אויביו ונכחם כתיב גם אותם הקדיש המלך דוד וגו׳ ׃ והתפארת · כל שבחות
אלו שבחו על שנתן לו הב״ה כח לקבץ ממון לבנין בית המקדש שנקרא פאר
דכתיב לפאר מקום מקדשי וגם למעלה כתיב לשם ולתפארת ׃ והנצח · שנתן לו
הב״ה נצחון לשלול שלל הגוים לצורך הבנין ׃

כי

ודברי ה' בקריאה וס' ודברי דויד המלך הראשונים והאחרונים הנם כתובים דה"י. ודברי רחבעם הראשונים והאחרונים דה"י ודברי שנאה סבבוני ותהלות' הדר כבוד הודך' ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דה"י.

כי כל בשמים ובארץ לך יהוה הממלכה
והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד
מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה
ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים
אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: וכי מי אני
ומי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת כי ממך הכל
ומידך נתנו לך: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים
ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה:
יהוה אלהינו כל ההמון הזה אשר הכינונו לבנות
לך בית לשם קדשך מידך היא ולך הכל: וידעתי
אלהי כי אתה בחן לבב ומישרים תרצה אני בישר
לבבי התנדבתי כל אלה ועתה עמך הנמצאו פה
ראיתי בשמחה להתנדב לך: יהוה אלהי אברהם
יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר
מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך: ולשלמה
בני תן לבב שלם לשמור מצותיך עדותיך וחקיך
ולעשות הכל ולבנות הבירה אשר הכינותי:
ויאמר דויד לכל הקהל ברכו
נא את יהוה אלהיכם ויברכו כל הקהל ליהוה
אלהי אבתיהם ויקדו וישתחוו ליהוה ולמלך:
ויזבחו ליהוה זבחים ויעלו עלות ליהוה למחרת
היום ההוא פרים אלף אילים אלף כבשים אלף
ונסכיהם וזבחים לרב לכל ישראל: ויאכלו
וישתו לפני יהוה ביום ההוא בשמחה גדולה
וימליכו שנית לשלמה בן דויד וימשחו ליהוה
לנגיד ולצדוק לכהן: וישב שלמה על כסא
יהוה למלך תחת דויד אביו ויצלח וישמעו אליו
כל ישראל: וכל השרים והגברים וגם כל בני
המלך דויד נתנו יד תחת שלמה המלך: ויגדל
יהוה את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן
עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו
על ישראל: ודויד בן ישי מלך
על כל ישראל: והימים אשר מלך על ישראל
ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם
מלך שלשים ושלוש: וימת בשיבה טובה שבע
ימים עשר וכבוד וימלך שלמה בנו תחתיו: ודברי
דויד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על
דברי שמואל הראה ועל דברי נתן הנביא

רשי

כי כל בשמים. לך הוא אפי' על מה שעל השמים אתה מושל כל שכן על מה שבארץ לפיכך אתה יכול ליתן גדולה למי שאתה רוצה: ובארץ. אתנחתא שם משתייר הפסוק ומוסב למעלה היינו כדפירשתי: לך יי' הממלכה והמתנשא לכל לראש. פתרו' מלך בשר ודם אם נתן לעבדו אחד שררה ומשלה במלכות אחר השר הוא עבדו בכל מקום שהוא אבל המלכות אינו של מלך ומי שמלכות שלו אין העבד המושל שלו אבל הב"ה שלו הוא העבד הממונה למושל וגם המלכות שלו הקונט"ייאש בלעז לפיכך כת' לך יי' הממלכה והמתנשא עליה דאפילו ריש גרגותא משמיא מנו ליה. ועוד פירשו והמתנשא לכל לראש כשאנו סבורין שבחנו לך כל ההודאות ואין לך עוד שבח אחר עדיין אינו כלום שהמשבח עומד לראש השבחות וכן כשסיים דוד כל תושבחותיו בתילים הוא מתחיל מזמו' האחרון שירו ליי' שיר חדש כלומר כל השבחות חדשים הם כאילו לא שבחנוהו מעולם. כך פי' לי' ר' אליעזר בר' מ"איר בר' יצחק מאורלינ"ש וכן בחגיגת ירושלמי כמדומה לי: והעושר והכבוד מלפניך. מידך הכבוד נופל על העושר כדכתיב בזו כסף בזו זהב וגו' וכמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה כלומר כל העושר שסגלתי מאתך הוא כי אתה מושל בכל ובידך כח וגבורה וגו': ועתה אלהינו מודים אנחנו לך. על שחלקת לנו מטובך: וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב. שדחקנו עצמנו להתנדב כל כך בזאת הנדבה ולא משלנו אלא מתוך הכל וחלקת לנו מעט: ומידך נתנו לך. ומה שנתת לנו מידך נתנו לך מקצת. נו"ן דגושה במקום ב' נו"ן שהיית נתננו לך: כי גרים אנחנו לפניך. ואין לנו חלק ונחלה בארץ ולא אחוזה אלא לגור בה דוגמ' כי גרים ותושבי' אתם עמדי: ככל אבותינו. אדם שיש לו בנים ונחלו' ומכר כל הנחלו' ואם באים בניו לגור באותה נחלה לימים ושנים הם נקראים גרים ותושבים אבל אבותינו היו אורחים וכן אמר דוד אנו אין כן אלא גם אנו וגם אבותינו כלנו גרים ותושבים בעולם דכתיב לך שמים אף לך ארץ תבל ומלואה אתה יסדתם: כצל ימינו על הארץ. מפור' במדרש קהלת לא כצל האילן ולא כעוף הפורח העושה צל לימים ושנים או לשעה אחת עושה צל אלא כצל כנפי הדבורה שיש לה כנפים ואין לה צל: ואין מקוה. אין מי שיש לו תקוה שלא ימות: אשר הכינונו. דוגמ' אשר הביאונו: וידעתי אלהי כי אתה בוחן לבב. אתה בוחן מי שיש לו שני לבבו' אחד לטוב ואחד לרע: ומשרים תרצה. ולב טוב ויושר תרצה וכי אני יודע שביושר לבב שיסרתי לטוב לבבי ללב אחד בהתנדבתי את כל אלה ומן עמך שהתנדבו פתרו' בשלי אני בקי ויודע ובשל אחרים איני יודע אלא מה שראיתי שבשמחה התנדבו אני אומר: ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך: כלומר ראיתי ששמחו בהתנדבם ואיני יודע אם מרצון לבם היה כדכתיב וישמחו העם על התנדבם: הנמצאו פה. הנמצאים כאן הם הכתובים למעלה ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגו' אבל עשירי ישראל כולם אשר בכל עיר ועיר לא נמצאו פה ועל כן רבונו של עולם נתמעטה הנדבה שאילו היו שאר כל ישראל כאן אז נתרבה הנדבה: שמרה זאת לעולם. וזכור לנו זאת הנדבה למצוה רבה ולצדקה: ליצר מחשבות לבב עמך. כי יצר שני לבבם ומחשבותם לטובה ומוסב הוא על כי אתה בוחן לבב וגו': והכן לבבם אליך. שני לבבם שלם להיות לב אחד אליך וכן תפרש ולשלמה בני תן לבב שלם להכין לבבו שלם עם אלהיו לשמור מצותיו וגו' וכן בקש שלמה יהי יי' אלהינו עמנו עד והיה לבבכם שלם: ולבנות הבירה אשר הכינותי. אפר"יטשי בלעז ועתה לפי שהכינותי והכנתי הכל לפיכך נקל לשלמה לבנות ובלבד שתהא ידך בו: ויאמ' דוד לכל הקהל. מוסב על ויקהל דוד את כל שרי וגו': ברכו את יי' אלהיכם. אלהי אבותיכם לא נאמר אלא אלהיכם דמשמע ולא אלהי אבותיהם לכך נאמר ברכו את יי' אלהיכ' והם אמרו אלהינו ואלהי אבותינו ולכך ויברכו כל הקהל ליי' אלהי אבותיהם מתוך ריצוי לשון ומאמת קדושתו: למחרת היום. אותו היום של וועד זה שדבר דוד כל דבריו כי אותו היו' לא היה להם פנאי כי כשהלכו מן הוועד עסקו לקנו' בהמו' לצורך הקרבנות עד הלילה ולמחר ויזבחו ליי' זבחים וגו': פרים אלף כבשים אלף ונסכיהם. דוגמ' אלים חמשה עתודים חמשה וגו' שיעור אחד לכולם: וזבחים לרב. כן דרך המקרא לדבר כשמדבר בשנים ובשלשה דברים מניח הראשון עד לבסוף ומפרש האחרון מיד וכן ויבוא לבן באהל יעקב עד ויבוא באהל רחל והלא כבר נאמר ויבא לבן באהל יעקב הוא אהל רחל אלא לא מצא הוא מוסב על האמהו' האחרונות ושוב מפרש הראשון ויבא מאהל לאה תחלה ויבא באהל רחל מאהל לאה הלך אל אהל רחל לפי שדברים אחרים צריך לומר על זה ורחל לקחה וגו' ושוב אין נופל לומר ובאהל שתי האמהות ולא מצא הכא נמי צריך לומר על הזבחים דברים אחרים ויאכלו וישתו ביום ההוא וגו' ואם היה אומר ויזבחו ליי' זבחים היה מפסיק בין הזבחים והעולות בדברים אחרים וכדי שלא להפסיק לא אמרו מיד והמתין עד בסוף ואמ' וזבחים לרב ויאכלו וישתו וכן הרב' דוגמ' ויאכלו וישתו לפני יי' דוגמ' ויקח יתרו חותן משה וגו': וימליכו שנית לשלמ' בן דוד. כבר המליכוהו פעם א' כדכתי' במלכים ויקח צדוק הכהן את קרן וגו' מפורש בהוריות מלך אין מושחין אותו ולמה משחו את שלמה דוד צוה למשחו כדי להוצי' מלבן של עוזרי אדוניהו להמליכו: וימשחו ליי' לנגיד. ולשון נגידו תרגום של משכו ועל שם אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם: ולצדוק לכהן. לפי שמשח אביתר את אדניהו: וישב שלמה על כסא יי' למלך. כאן נופל לומר מלך על כסא יי' שהכסא של יי' להמליך עליו מי שירצה. ובמדרש מפורש כסאו היה מלא כמו הלבנה בט"ו בחדש כי מאברהם עד שלמה ט"ו דורות אברהם יצחק יעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי דוד שלמה וזהו שכתו' כסאו כשמש נגדי שאינו נחסר לעולם ואם אתה רוצה לדמותו לירח יהי כירח שיכון לעולם ומשלמה ואילך נתמעטו המלכים מגדולת' כלבנה המתחסרת והולך עד צדקיהו ועיני צדקיהו עור: וישמעו אליו כל ישראל. מיד מה שאין כן בשאול כדכתי' ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה וגם דוד לא מלך תחילה כי אם בחברון ז' שנים: וכל השרים והגבורים. מה שאין כן באדוניהו כדכתי' במלכים והגבורי' אשר לדוד לא היו עם אדוניהו: וגם כל בני המלך נתנו יד. מה שאין כן באדוניהו שלא שמודים תחתיו. נתנו יד. אמונה תקעו כף שלמה לעבדו בלב שלם: ויתן עליו הוד מלכות. פתרו' נתן עליו חן מלכות דוגמ' ונתת מהודך עליו שהכל אמרו הגון זה ובדניאל כתיב ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות: ודברי דוד המלך הראשנים. מה שאירעו לדוד מתחלה עד סופו: הנם כתובים על דברי שמואל. בספר שמואל: ועל

ויתחזק ח̇ בקריאה וסימ̇ ויתחזק ישראל וישב על המטה׳ ויתחזק דוד באלהיו · ויתחזק העם איש יש׳ ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דה״ב׳ ויתחזק המלך רחבעם · ויתחזק אביה ו׳שא לו נשים׳ וימלך יהושפט בנו · ויתחזק יותם · וכ׳ ויתחזק וס׳ ויקם יהורם על ממלכת אביו · ויתחזק ויבן את החומה וכל התחזק דכו׳ ׃ סימן קדמא דספרא שמואל הרואה תנינא דספרא דיאשיהו שמואל הנביא ואפס ראה״ והבישה וגו׳ ׃ במחד ח̇ וסימ̇ נמסר במלכים א̇ סימן׳ ׃ החתים ה̇ וסימ̇ נמסר בספר שפטים סימ̇ א̇ ׃ יוציאו

ועל דברי גד החזה: עם כל מלכותו וגבורתו
והעתים אשר עברו עליו ועל ישראל ועל כל
ממלכות הארצות:

ספר שני

ויתחזק
שלמה בן דויד על מלכותו ויהוה אלהיו עמו
ויגדלהו למעלה: ויאמר שלמה לכל ישראל
לשרי האלפים והמאות ולשפטים ולכל נשיא
לכל ישראל ראשי האבות: וילכו שלמה וכל
הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי שם היה אהל
מועד האלהים אשר עשה משה עבד יהוה במדבר
: אבל ארון האלהים העלה דויד מקרית יערים
בהכין לו דויד כי נטה לו אהל בירושלם: ומזבח
הנחשת אשר עשה בצלאל בן אורי בן חור שם
לפני משכן יהוה וידרשהו שלמה והקהל: ויעל
שלמה שם על מזבח הנחשת לפני יהוה אשר
לאהל מועד ויעל עליו עלות אלף:

בלילה ההוא נראה אלהים לשלמה ויאמר
לו שאל מה אתן לך: ויאמר שלמה לאלהים אתה
עשית עם דויד אבי חסד גדול והמלכתני תחתיו:
עתה יהוה אלהים יאמן דברך עם דויד אבי כי
אתה המלכתני על עם רב כעפר הארץ: עתה
חכמה ומדע תן לי ואצאה לפני העם הזה ואבואה
כי מי ישפט את עמך הזה הגדול:

ויאמר אלהים לשלמה יען אשר היתה
זאת עם לבבך ולא שאלת עשר נכסים וכבוד
ואת נפש שנאיך וגם ימים רבים לא שאלת
ותשאל לך חכמה ומדע אשר תשפוט את עמי
אשר המלכתיך עליו: החכמה והמדע נתון לך
ועשר ונכסים וכבוד אתן לך אשר לא היה כן
למלכים אשר לפניך ואחריך לא יהיה כן: ויבא
שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלם מלפני אהל
מועד וימלך על ישראל:

ויאסף שלמה רכב ופרשים ויהי לו אלף וארבע
מאות רכב ושנים עשר אלף פרשים ויניחם בערי
הרכב ועם המלך בירושלם: ויתן המלך את
הכסף ואת הזהב בירושלם כאבנים ואת הארזים
נתן כשקמים אשר בשפלה לרב: ומוצא הסוסים
אשר לשלמה ממצרים ומקוא סחרי המלך מקוא
יקחו במחיר: ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה
בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן לכל
מלכי החתים ומלכי ארם בידם יוציאו: ויאמר
שלמה לבנות בית לשם יהוה ובית למלכותו:

ב

ויספר שלמה שבעים אלף איש סבל ושמונים
אלף איש חצב בהר ומנצחים עליהם שלשת
אלפים ושש מאות:

וישלח שלמה אל חורם מלך צר לאמר כאשר
עשית עם דויד אבי ותשלח לו ארזים לבנות לו
בית לשבת בו: הנה אני בונה בית לשם יהוה
אלהי להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת סמים
ומערכת תמיד ועלות לבקר ולערב לשבתות
ולחדשים ולמועדי יהוה אלהינו לעולם זאת על
ישראל: והבית אשר אני בונה גדול כי גדול
אלהינו מכל האלהים:

ד̇ וסימ̇ נמסר באיוב סימן ס̇ ׃ הנה אני ז̇ דסמ̇ בקריאה וסימ̇ הנה אני קשרתי על אדני · הנה אני יי׳ אלה כל בשר · הנה אני פותח את קברתיכם · הנה אני בב׳א בכם רוח · הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרי׳ · הנה אני לוקח את בני ישראל · הנה אני בונה בית ׃

רשי

ועל דברי גד · במעשה המגפה ולכבוד המלך מגיד ומזכיר לומ׳ כל פרשת גדולתו של מלך כתוב כאן ובמקומות אחרים וכן דמרדכי על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס ׃ והעתי׳ אשר עברו עליו · עתי צרה שעברו עליו ותהו שאמ׳ דוד בידך עתותי הצילני מיד אויבי ורודפי ׃ ועל ישראל · עתות שעברו על ישראל ׃ ועל כל ממלכות הארצות · שבאו על ישראל דוגמ׳ בשמואל וירעם יי׳ בקול גדול על פלשתים ויהמם וגו׳ וכן ביהושפט ובעת החלו ברנה ותהלה נתן יי׳ וגו׳ וכן בסנחריב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים ׃ ויתחזק שלמה וגו׳ · מפני שיי׳ אלהיו עמו ׃ ויאמר שלמה לכל ישראל · ומי הם אותם כל ישראל הם שרי האלפים כדכתי׳ לעיל ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגו׳ ומה אמר להם שילכו עמו לבמה אשר בגבעון ׃ וילכו שלמה וכל הקהל עמו וגו׳ · וכן דרך הפסוקים לקצר ויאמר יי׳ לדג ויקא את יונה אמר לו להקיא ויקא וכן ויאמר יי׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה ׃ שאל מה אתן לך · בחר ושאל כל מה שתרצה ואני אתן לך ׃ עתה יי׳ אלהים יאמן · פרא״בריטש בלע״ז ׃ כי אתה המלכתני · כלומר כיון שהמלכתני על עם רב כזה צריך אני שיהא בי חכמה וכח לבאת לפניהם וללחם מלחמותיהם כענין שנ׳ בשמואל ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתינו והואיל ועלי לשאול מה שבלבי אשאל מה שאני צריך וזה שתתן לי חכמה ׃ ואצאה לפני העם הזה ואבואה · וגם למלך צריך שיהא לב חכם לידע לשפוט העם ואני נער ורך אפילו אלף אנשים חכמי׳ היה קשה להם לשפוט עם גדול כזה אי אפשר בלא עסקים רבים שבאים לדון ואין לי מתון לעיין בדיניהם שעוד זה קובל ואינו מפסיק דבריו והנה בא אחר וצועק ומי יוכל לפסוק אלף דינין ביום אחד אם לא חכם ונבון אשר רוח אלהים בו וזה אני שואל שתתן לי חכמה ומדע לשפוט עמך זה הגדול כי זה אני צריך שתתן לי ׃ יען אשר היתה זאת עם לבבך · שאין אדם שואל דבר זה אלא מי שיש יראת שמים בלבו כענין שנאמ׳ ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים ׃ ואת נפש שונאיך · לנכחם ׃ החכמה והמדע נתון לך · מה ששאלת · עושר ונכסים וכבוד · אשר לא שאלת אתן לך ׃ אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך ואחריך לא יהיה · מוסב על עושר וכבוד אשר לא שאלת כי החכמה שאני נותן לך בה תלוי גם עושר גם כבוד גם אריכות ימים דכתיב אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד וזהו שכתוב במלכים ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה וגו׳ ׃ ויניחם בערי הרכב · הניח מקצת אותם פרשים ורכב בערי הרכב ועל שם שרכבי המלך שם היו קוראים אותן העיירות ערי הרכב ומקצתם הניח עמו לירושלם ׃ כאבנים · מרוב כסף וזהב שהיה לו לא היה מקפיד על נתינת כסף וזהב בכל העיר לעשות שולחנות ושאות ורבותינו אמרו כאבני עשר וי״א אמות שהיה לו אבני גזית כן עשה מן הכסף ׃ ומוצא הסוסים אשר לשלמה · כלומ׳ כל מוצא סוסים אשר לשלמה לא היה כי אם ממצרים ׃ ומקוא סחרי המלך · ומקוה אסיפת הסוסים במצרים וקורין לו בלשון אשכנז שטוט״א ׃ להקדיש לו · לצורך מה ׃ להקטיר לפניו קטורת · שהוא דרך כבוד וגם מכפיל כי אם להקטיר לפניו ׃ לעולם זאת על ישראל · לכך אני מבקש לשלוח אלי בנין טוב וחזק לפי שלעולם זקוק על ישר׳ להקריב קרבנם בבית זה אשר אני בונה ׃ והבית אשר אני בונה גדול · לפיכך צריך אני שתשלח לי מבניינך ואם תאמר יתקנין את הבית כדי שלא תבטי״ך לאחרים אינו יכול כי גדול אלהינו מכל האלהים ולכך אינו יכול להקטינו ולהמעיטו ׃ ומי

ויורע ג׳ בקריאה וחס׳ וסימ׳ ויודע דעת עליון · ויורע חוסי בו · ויורע לפתח פתוחים · חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים ׃ את השמים ואת הארץ י״ג דסמי׳ וסימ׳ בראשית ברא אלהים · זכור את יום השבת לקדשו · ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם · העדתי בכם היום את השמי׳ ואת הארץ דסדר דברים · וחברו דסוף נצבי׳ · ויתפלל חזקיהו דמלכי׳ · וחברו דישעיה · הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם · ואם יסתר איש במסתרים · אהה אדני יי׳ · אדני יי׳ · ואני מרעיש · אני מרעיש · ויאמר חורם ברוך יי׳ ׃ בכורה ג׳ דגשי׳ בקריא׳

ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי
השמים לא יכלכלהו ומי אני אשר אבנה לו בית
כי אם להקטיר לפניו׃ ועתה שלח לי איש חכם
לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון
וכרמיל ותכלת וידע לפתח פתוחים עם החכמים
אשר עמי ביהודה ובירושלם אשר הכין דויד אבי׃
ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון
כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי
לבנון והנה עבדי עם עבדיך׃ ולהכין לי עצים
לרב כי הבית אשר אני בונה גדול והפלא׃
והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים מכות
לעבדיך כרים עשרים אלף ושערים כרים עשרים
אלף ויין בתים עשרים אלף ושמן בתים עשרים
אלף׃ ויאמר חורם מלך
צר בכתב וישלח אל שלמה באהבת יהוה את
עמו נתנך עליהם מלך׃ ויאמר חורם ברוך יהוה
אלהי ישראל אשר עשה את השמים ואת הארץ
אשר נתן לדויד המלך בן חכם יודע שכל ובינה
אשר יבנה בית ליהוה ובית למלכותו׃ ועתה
שלחתי איש חכם יודע בינה לחורם אבי׃ בן אשה
מן בנות דן ואביו איש צרי יודע לעשות בזהב
ובכסף בנחשת בברזל באבנים ובעצים בארגמן
בתכלת ובבוץ ובכרמיל ולפתח כל פתוח ולחשב
כל מחשבת אשר ינתן לו עם חכמיך וחכמי אדני
דויד אביך׃ ועתה החטים והשערים השמן והיין
אשר אמר אדני ישלח לעבדיו׃ ואנחנו נכרת עצים
מן הלבנון ככל צרכך ונביאם לך רפסדות על
ים יפו ואתה תעלה אתם ירושלם׃
ויספר שלמה כל האנשים הגירים
אשר בארץ ישראל אחרי הספר אשר ספרם דויד
אביו וימצאו מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים
ושש מאות׃ ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמנים
אלף חצב בהר ושלשת אלפים ושש מאות
מנצחים להעביד את העם׃ ויחל שלמה לבנות
את בית יהוה בירושלם בהר המוריה אשר נראה
לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן
היבוסי׃ ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת
ארבע למלכותו׃ ואלה הוסד שלמה לבנות את
בית האלהים הארך אמות במדה הראשונה אמות
ששים ורחב אמות עשרים׃ והאולם אשר על פני
הארך על פני רחב הבית אמות עשרים והגבה
מאה ועשרים ויצפהו מפנימה זהב טהור׃

וסי׳ לא תעשו עול במשפט במדה · אך רחוק יהיה ביניכם וביניו · את בית האלהים הארך אמות · אנ״ך · וסימני׳ בלשון תרגום תעבדון רחיקין אריכין ׃ זהב ד׳ פתחי׳ בקריאת וסימ׳ כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש · כפות זהב שתים עשרה בלאות קטרת · ויצף את הבית דסיפרא · ויהי כל זהב התרומה · וחד וזהב הארץ ההיא טוב׃

רשי

ומי יעצור כח לבנות לו בית · לפי שאמר והבית אשר אני בונה גדול שמא יהא משמ׳ לך גדול כל סיפוקו ואין זה כימי יעצור כח מי יוכל לרחוק ולעצור כח עצמו כל כך לבנות לו בית הראוי לו ודוגמ׳ למעלה שנעצר כח להתנדב׳ כי השמי׳ ושמי השמים לא יכלכלוהו · ולכך הוא אומר ומי אני אשר אבנה לו בית ומה שאני בונה לו לא כלום הוא כי אם להקטיר בו לפניו ׃ ובארגון · זה ארגמן ׃ וכרמיל · זו תולעת שני תדע שהרי לא נזכר כאן תולעת ׃ ויודע לפתח פתוחים · דוגמ׳ פתוחי חותם שיודע לחתום ולצייר באבנים גר״ביד בלשון אשכנז ׃ נתתי חטים מכות · בלא ואל אוף ויש אומרים מכות כתותין להוציא חטים מן השבולת ׃ ויין בתים · לשון בת מדה בלא כור ביכם ׃ יודע בינה לחורם אבי · אומן חכם של אבי היה וגם שלי הוא ׃ בן אשה · אמ׳ היתה ׃ מן בנות דן · משבט דן ׃ ואביו איש צרי · יהודי היה יושב בצור דוגמ׳ עובד אדום הגתי שהיה יושב בגת ולוי היה ובמלכים כתיב בן אשה אלמנה ממטה נפתלי ואביו איש צרי אלא אמו מדן ואביו מנפתלי ומה צריך לייחס מאיזה שבט היו אביו ואמו זהו שכתו׳ דבני אלהים וגם נפתולי אלהים וגו׳ אמרה רחל מעתה עקמתי פתולים ועקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי ללאה אחותי אם לאה תתפאר בבצלאל בנה שעשה המשכן יצטרך להשתתף במלאכתו אחד מבני ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ואם שלמה בן אחותי יבנה בית המקדש צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי · ואביו איש צורי · ללמדך אף על פי שאמו אלמנה צריך אדם לתפוש אומנות אביו ׃ כך שמעתי מפי רבינו שלמה בר׳ לוי ממכטוו״לא בן אחותו של רבינו משה הדרשן ׃ רפסודות · ובמלכים כתי׳ דוברו׳ בלשון אשכנז ולוצי״ן ׃ על ים יפו · פי׳ על חוף הים כמו וירד יפו ויונה ׃ ויספור שלמה כל האנשים הגירי׳ · מלא בב׳ יודי״ן ומתחלה כשספרם דוד נקראו שם גרים ביו״ד אחת אבל שלמה ספרם בשעת מעשה כשבנה ולכך כתיב מלא ודוגמ׳ והעליתם את עצמותי מזה חסר אתכם בפר׳ ויחי ובשעת מעשה כשלקחן כתיב אתכם ׃ ויספור אחר הספר · למעלה דכתי׳ ויאמר דוד לכנוס את הגרים ׃ ויעש מהם שבעים אלף וגו׳ · מה שחזר ומזכירן ומזכיר המספר בשביל שהפסיק הענין לכך הוצרך לומר אף עתה ולא יפסוק עד שיכלה כל הבנין ואומר מיד ויחל שלמה לבנות וגומ׳ ואפילו בפסוק אחד מנהגו שמפסיק הענין ומתחיל לדברו הראשון כמו זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וגו׳ ולמחרתו כתיב ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגו׳ וחוזר ואומר וקחו איש מחתתו וגו׳ אלא לפי שהפסיק בכמה פסוקים הוצרך שנית להכתב וכל שכן כאן ׃ בהר המוריה · לפי אשר שם נראה הקב״ה לדוד בגרן ארנן בהעצר המגפה והוא הר המוריה מקום דוד ׃ ויחל לבנות בחדש השני · מפורש בתחילת ראש השנה ירושלמי ופתרו׳ בחדש השני בשני בחדש אייר לפי שרוצה לומר בשנת ארבע למלכותו הוצרך לכפול ולומר בשני ודוגמ׳ והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי ודוגמ׳ במלכים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה וגו׳ מוסב על השנה הרביעית ואז בשנת ארבע למלכותו התחיל בשני כי כל ימי החורף לא היה יכול מפני הקור ובניסן לא היה יכול מפני הפסח ׃ הארך אמות במדה · ולפי שהפסיק ואמ׳ במדה הראשונה אומ׳ עוד אמות כלומר ארך אמות הבית ששים אמה בין דביר להיכל ורחב אמות עשרי׳ ׃ והאולם אשר על פני הארך · ארך של אולם שעל פני רחב הבית עשרים שהרי ארך האולם בכל רחב הבית עשרים אמה מצפון לדרום וכל מדה יתירה קרויה ארך והפחותה קרויה רחב ולפי שההיכל מדתו ממזרח למערב יתיר׳ קרויה ארך ומן הצפון לדרום פחותה קרויה רחב ובאולם שמדתו מן הצפון לדרום יתירה קרויה ארך ומדת מן המזרח למערב שהיא פחותה קרויה רחב ורחב האולם עשר כמפורש במלכים עשר באמה רחבה על פני הבית ׃ והגבה מאה ועשרים · ובמלכים כתיב ושלשים אמה קומתו הא כיצד גובה הקומה מתקרקעית הבית עד קירוי עלייה ראשונה שלשים אמות ומעלייה לעלייה עד גג העליון תשעים אמות · כדכתיב ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו מכלל שהיו שם עליות ׃ ויצפהו מפנימ׳ זהב · מפנים ההיכל שהוא הבית הגדול חפה זהב ולא האולם וזהו שמפרש והולך היאך עשה ואת הבית הגדול חפה מבפנים כל הבית זהב טהור חפה עץ ברושים שכל הבית הדביר וההיכל בפה מתחילה עצי ברושים ואחר כך ויחפהו זהב טוב על קירות הברושים ומשום כפוי זהב שרצה לכפות הבית חפהו מתחילה בעצים כדי שיתקיים הזהב בחוזק שהיה מחזק לזהב במסמרי׳ בציורי העץ שהיה מצייר ציורין בעץ תמורים הם אילנות כמין תמרים וכרובים ובמלכים כתיב וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמורות ופטורי ציצים כמו ויצץ ציץ ופטורי כמו פוטר אדם אשתו אשטוורפין בלשון אשכנז ׃ מפי רבינו אליעזר בר׳ משלם ז״ל ׃ ויחפהו

האחר ג' בקריא' וסימ' ואמר אליה כיום האחר · הכרוב האחר · דבקה לכנף כרוב האחר · עמדים העמדים י"א חס' ו"ז בקריאה וסימנ' ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ר"פ · וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדיו עשרים · ולפאת ים קלעים חמשים באמה · והאדנים לעמדים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף · והמשני את העמדים

ואת הבית הגדול חפה עצי ברושים ויחפהו זהב טוב ויעל עליו תמרים ושרשרות: ויצף את הבית אבן יקרה לתפארת והזהב זהב פרוים: ויחף את הבית הקרות הספים וקירותיו ודלתותיו זהב ופתח כרובים על הקירות: ויעש את בית קדש הקדשים ארכו על פני רחב הבית אמות עשרים ורחבו אמות עשרים ויחפהו זהב טוב לככרים שש מאות: ומשקל למסמרות לשקלים חמשים זהב והעליות חפה זהב: ויעש בבית קדש הקדשים כרובים שנים מעשה צעצעים ויצפו אתם זהב: וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים כנף האחד לאמות חמש מגעת לקיר הבית והכנף האחרת אמות חמש מגיע לכנף הכרוב האחר: וכנף הכרוב האחד אמות חמש מגיע לקיר הבית והכנף האחרת אמות חמש דבקה לכנף הכרוב האחר: כנפי הכרובים האלה פרשים אמות עשרים והם עמדים על רגליהם ופניהם לבית: ויעש את הפרכת תכלת וארגמן וכרמיל ובוץ ויעל עליו כרובים: ויעש לפני הבית עמודים שנים אמות שלשים וחמש ארך והצפת אשר על ראשו אמות חמש: ויעש שרשרות בדביר ויתן על ראש העמדים ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות: ויקם את העמודים על פני ההיכל אחד מימין ואחד מהשמאול ויקרא שם הימיני יכין ושם השמאלי בעז:

ד ויעש מזבח נחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו אל שפתו עגול סביב וחמש באמה קומתו וקו שלשים באמה יסב אתו סביב: ודמות בקרים תחת לו סביב סביב סובבים אתו עשר באמה מקיפים את הים סביב

דששון · ועמדים ועב על פניהם · ויקם את העמדים דמלכים · עמדים שנים וגלות דמלכים · כה אמר י"י ארך חארך · ויעש שרשרות בדביר · כי כה אמר י' צבאות אל העמדים ועל הים דירמיה:

רשי

ויחפהו זהב. כלומר כשצייר כל הציורים צפה זהב הקירות אחר שציורין ומחזקן במסמרות בכותל העץ כדי שלא ימוט מה שלא היה יכול לעשות בכותל האבן ומשום זה הטעם היה מחפה כל הבית מתחילה בעצי ברושים: ושרשרות. פתרונו כצייר ציורין הרבה מלא כל וכשראה שהיה כלום חלק בין ציור לציור היה מצייר ציור כעין שרשרות שמדביקין בו כל דבר כמו כן היה עושה כאן בין ציור לציור כדי שלא יהיה חלק בנתיים. ע"א מתש שרשרות של זהב עשה ודבק הצורות בהן יחד: ויצף הבית אבן יקרה. שקבע רבנן אבני יקרות בזהב בקירות הבית לתפארתו לנוי. והזהב מאומר ויחפהו זהב טהור מזהב פרוים היה. פרוים שם מקום ורבותינו פרשו שדומה לדם פרים מרוב שבחו ואדמימותו: ויחף. כמו ויצף מה צפה בבית ומפרש הקירות והספים: וקירותיו. של ספי הבית שהיו של אבנים ומפור' קירותיו ודלתותיו זהב ובמלכים כתוב עד קירות הספון: ולכך קורא גג קירות הספון שהגג היה כמו ספינה ועריבה הפוכה שכן מנהג לקרו' את הקרוי עגול כעין ספינ': ויעש את בית וגו'. כך היה לו לומר ויעש את בית קדש הקדשים עשרים על עשרים אלא לפי שאמר למעלה כך והאולם על פני רחב הבית אמות עשרים וגו' אמר כאן כמו כן: ויחפהו זהב טוב. אף בקדש הקדשים בנה תחילה קירות עץ ועליו חפה הזהב ומה שאין מזכיר כאן בקדש הקדשים שום עץ זהו משום גדולתו של בית המקדש כלומ' כל כותלי בית האחרון היו של זהב ולא היה בהן עץ וזה כבוד לקדש הקדשים ובמלכים מוכיח כן ותדע שבשביל כבוד הבית אין מזכיר שום עץ שהרי כתיב ויצף את הבית אבן יקרה ובמלכים לא כתיב אבן יקרה הא כיצד אלא לפי שהספר דברי הימי' למלכי יהודה הודיעך כי שלמה כוונתו לכבוד הבית: לככרים. מככרים: ומשקל למסמרות. לחזק בהם הזהב בקירות העץ: לשקלים. למשקל שקלים חמשים שקלים של זהב: מעשה צעצעים. דוגמתו הצלמים והכפיות ותרגומו ובניא תבנית ילדים וילדות עשה לכרובים כרביא ושל עץ היו וטוב ויצפו זהב ובמלכים ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן וכל מה שבשניהם העץ אינו רוצה להזכיר בזה הספר משום כבודו: וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים. כיצד כנף האחד לאמות חמש וסוף החמש מגעת לקיר הבית לדרום והכנף האחרת מגיע לכנף הכרוב האחר שכנגדו הרי עשר אמות לכרוב האחד וכן לאחר נמצא כנף כרוב אחד מגיע לצפון וכנף כרוב אחד לדרום נמצא שהיו ארוכים ככל כותל המערב שהיה כ' אמות וגופם אמרו רבותינו בגם היו עומדין ולפי פשוטו נראה לי שהיה גופו בולט מהם כעוף זה שפורש כנפיו בולט גופו מחוץ כנפיו וקומתן מפורש במלכים קומת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני: עומדים על רגליהם. בקרקעית הבית למערב: ופניהם לבית. לפני' שלא היו ראשיהם זקופין שכל שמביטין לחוץ אין ראשם היה כפוף ומביטין לפניה' דכתיב ופניהם איש אל אחיו וכאן אומר ופניהם לבית אלא פונים היו ראשם זה כנגד זה וגם ראשיהם כפופי' לבית כלפי פני' והארון עומד היה במקום פריש' שני הכרובי' והיו כנפי הכרובי' נטוין מן הכותל וסוככין על הכפורת ועל הארון בכנפיה' ולבד מכרובים אלו היו הכרובי' שעשה משה מן הכפורת עדיין ואדוקין ומרובקי' על הכפורת ועומדין עליו ואל תתמה שהרי כמו כן עשה עשר שולחנות ועשר מנורו' לבד מאותן של משה: ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן. ותלה על הדלת שהיה באמה טרקסין שבו נכנסין לפני ולפנים אע"פ שהיה בו דלתות תלה עליו כדלקמן ופתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים וגו': ויעל עליו כרובים. ציורי כרובים: שלשים וחמש ארך. קומה ובמלכים ויצר את שני העמודים נחשת י"ח אמות פיר' רבינו שלמה זצ"ל יצקם שניהם כאחד ושוב חלקן לשנים והאמה החסרה אינה חושבה לפי שהיתה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמר שם בענין ועל ראש העמודים מעשה פרח שושן וגם ר' יוסף פירש כן ולא נראה דמה לנו גבהה י"ח אלא כך שמעתי ודאי יצקם שניהם באחד ואחר כן חלקן לשנים ונמצא כל אחד י"ז אמה וחצי: והצפת. שהיא כותרת שנאמר לשם עביו חצי אמה הרי כל אחד י"ח אמות צפת הוא צפוי כמו ויצפה אותם זהב כלומר היה עשוי כמין כובע חלל ועביו חצי אמה מלמטה וכשהופכו ונתנו על העמוד נמצא העובי חצי אמה הרי י"ח אמות ובמלכים קרהו כותרת לשון כתר כדכתיב ושתי כותרות וגו': ויתן בשרשרות. עשה שרשרות בראש הצפת תחתיו ובתוך השרשרות קבע צורת רימונים כדי לכסו' חלל הצפת כדכתיב לכסות את שתי גלות הכותרות ועל שם חללו קורא להם גולות כזו הסבכה שכתב שם הם השרשרות לשון ועל שבכה יתהלך לשון ענפים כמו בסבך בקרניו ויש אומרים קופיא ור' אלעזר פי' ענפים: על פני ההיכל. על פתח ההיכל בחוץ באולם כדמוכח במלכים וכותרו' אשר על ראש העמודים אולם ההיכל מעשה שושן: אחד מימין. הפתח: ואחד משמאל. הפתח. יכין ובועז יכין על שם מלכות בית דוד שנמשל לירח כדכתי' כירח יכון עולם. בועז יושים כנגד לרוץ והבית בעוז כמו מ"ש בנה ינחמנו בשמואל כי מי' שאלתיו: ויקרא שם הימיני יכין. אע"פ שירח קטן משמש שיושל לו ויהיה נכון כירח יכון ולא כלבנה המתחסרת אמר שלמה אם הקב"ה כונן מלכותי לשמש וירח אף אני אעשה דבר נכון וקיים עמודים נחשת גדולים. ד"א חירם שהיה מבני דן עשה את העמודים וקרא את האחד יכין על שם אביו שמשון שנאמר בו וילפת שמשון את שני עמודים התוך ושלמה קרא לשני בועז על שם זקינו בועז דוגמ' ויקרא לו לבן יגר שהדותא: עשר באמה משפתו אל שפתו. עשר על עשר באמצעיתו עגול סביב: וקו שלשים באמה יסוב אותו. כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש ברחבו טפח: וחמש באמה קומתו. עומקו: ודמו' בקרים תחת לו. צורת דמות בקרים יצק ממנו לעמוד עליו ואדוקים בו כדאמ' בסוף הפסוק הבקר יצוקים במוצקתו: סביב סובבים אותו עשר באמה מקיפים את הים. אין מפורש כאן מה הדבר שסובבן אלא במלכים כתיב ופקעים מתחת לשפתו סביב וגו' פקעים כגון שעושין לכוכות פומ"לים עגולים משום נוי ומתחת לשפתו היו עומדים בשלש אמות התחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות ואי איפשר להכיל אלפים בת יכיל שהם מאה וחמשים מקוה טהרה אלא בענין זה כמו שמפור' בערובין והעליונות מרובעות ותחתונות עגולות אי איפשר לומר דכי כתיב עגול סביב אשפתו כתיב ומה שאמר בפקעים הללו עשר אמה לכל רוח אבל במקום עגולו אי איפשר לומר עשר באמה סביב:

שנים

נגבה בשבליש׳ הלוך ונסוע הנגבה׃ ולוט עמו הנגבה׃ אחרי הפרד לוט׳ והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת׃ ועשית את הקרשים׃ וישם את המנורה באהל מועד נכח השלחן׃
ויהי הגורל למטה בני יהודה דיהושע׃ מן הלשון הפונה נגבה דיהושע׃ ויהיו הערים מקצה למטה׃ נחל קנה נגבה׃ נגבה לאפרים וצפונה למנשה׃ ועבר משם הגבול לחח

שנים טורים הבקר יצוקים במצקתו: עומד על־
שנים עשר בקר שלשה פנים צפונה ושלושה
פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים
מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל אחריהם ביתה:
ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח
שושנה מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל:
ויעש כיורים עשרה ויתן
חמשה מימין וחמשה משמאול לרחצה בהם את־
מעשה העולה ידיחו בם והים לרחצה לכהנים בו:
ויעש את מנרות הזהב
עשר כמשפטם ויתן בהיכל חמש מימין וחמש
משמאול: ויעש שלחנות עשרה
וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאול ויעש
מזרקי זהב מאה: ויעש חצר
הכהנים והעזרה הגדולה ודלתות לעזרה
ודלתותיהם צפה נחשת: ואת הים נתן מכתף
הימנית קדמה ממול נגבה:
ויעש חורם את הסירות ואת היעים ואת־
המזרקות ויכל חירם לעשות את המלאכה אשר
עשה למלך שלמה בבית האלהים: עמודים
שנים והגלות והכתרות על ראש העמדים

שתים והשבכות שתים לכסות את שתי גלות
הכתרות אשר על ראש העמודים: ואת הרמונים
ארבע מאות לשתי השבכות שנים טורים רמונים
לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכתרות
אשר על פני העמודים: ואת המכנות עשה ואת־
הכירות עשה על המכנות: את הים אחד ואת־
הבקר שנים עשר תחתיו: ואת הסירות ואת־
היעים ואת המזלגות ואת כל כליהם עשה חורם
אביו למלך שלמה לבית יהוה נחשת מרוק:
בככר הירדן יצקם המלך בעבי האדמה בין סכות
ובין צרדתה: ויעש שלמה
כל הכלים האלה לרב מאד כי לא נחקר משקל
הנחשת: ויעש שלמה את כל הכלים אשר
בית האלהים ואת מזבח הזהב ואת השלחנות
ועליהם לחם הפנים: ואת המנרות ונרתיהם
לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור:
והפרח והנרות והמלקחים זהב הוא מכלות
זהב: והמזמרות והמזרקות והכפות
והמחתות זהב סגור ופתח הבית דלתותיו
הפנימיות לקדש הקדשים ודלתי הבית
להיכל זהב:

קדם דפסו׳ והאר הגבול ונסב לפאת ים ב׳ בני ודבתריה ופאת נגבה ר״פ׃ וירד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה׃ ועבר הגבול אל כתף בית חגלה צפונה קדם דפסו׳׃ עומד על
שני עשר בקר דמלכים׃ לארבע רוחות יהיו דדה׃ לעבד ארום נגבה דדה׃ למזרח הלוים ששה לצפונה׃ עומד על שנים עשר דדה׃ ואת הים נתן מכתף הימנית׃ ופאה נגב
תימנה דיחזקאל׃ ולאלה תהיה תרומת הקדש דיחזקאל׃ והיה מגרש לעיר צפונה׃ ופאת נגבה חמש מאות דסוף יחזקאל׃ ראיתי את האיל מנגח׃ ועמדו רגליו ביום ההוא׃
סימן מלכים ויעש חירם את הכיורות׃ דה׳ ויעש חורם את הסירות ואת היעים׃ מלכים וגלות הכותרות אשר׃ דה׳ והגולת והכותרות׃ כל קריא את המזלגות בב״א ואת
המזלגו׳ את הסירות ואת היעים דד״ה׃ מלכים בין סכות ובין צרתן׃ ד״ה בין סכות ובין צרדתה׃

רשי

שנים טורים׃ היו הפקעים׃ יצוקים במוצקתו׃ הכל יצוקים יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר יציקתו על ידי מסמרות או על ידי רבק שקורין סולדור״א בלע״ז׃ וכל אחוריהם ביתה׃ אחוריהם של בקרים הללו היו פונים ביתה אל תחתיהם שנגכפון פונים אחוריהם כנגד אותן שבדרום ושל מזרח כנגד שבמערב׃ ועביו טפח׃ שוליו ודפנותיו אלא שאצל פיו היה דק מרודע ומרודד׃ כמעשה שפת כוס׃ שעושין בו ומצוייר פרח שושן׃ מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל׃ אף זה מחזיק ובמלכים כתיב אלפים בת יכיל גודשא תלתא שהבת ב׳ שאין של האיפה והבת תוכן אחד להם הרי לך ששת אלפים שאין נמצאו מאה וחמשים מקוה טהרה לארבעים סאות שאין מאה מקוואות נמצא גם לעשרים סאות שאין הנותרים חמשים מקוואות ואף לבשתחלוק הכלי לפי המדה ששערו חכמים אמה על אמה ברום שלש אמות למקוה תמצאו כן לשלש אמות מרובעות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו מרובעות מאה מקוואות ולשתים אמות עגולות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו עגולות חמשים מקוואות שמרובע יתר על העגול רביע׃ ויעש כיורים עשרה׃ לבד מאותן של משה׃ ויתן חמשה מימין׃ לכיור של משה׃ וחמשה משמאל לרחצה בהם׃ קדוש ידים ורגלים׃ את מעשה העולה ידיחו בם׃ ממימי הכיור ידיחו קרבי העולה ודוקא עולה אבל שלמים לא שהוא נאכל לבעלים ובכל העיר הכיורים היו לקדוש טבילה׃ ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטם׃ למה נאמר במנורות כמשפטם לפי שמודיענו למה עשה עשרה מנורות והכל דרש מן התורה פרחים כפתורים גביעים משקדים נאמרו בפרשה שבעים הרי לכל עשרה מנורת שבעה נרות׃ כן פי׳ אח״י אמ״י דודי ר׳ קלונימוס ב״ר יהודה ומדר״ש הוא׃ ושבעה נרותיה׃ כנגד שבעה כוכבים חנכ״ל שצ״ם׃ ויתן בהיכל חמש מימין׃ למנורה של משה׃ וחמש משמאל׃ וכולם בדרום משמאל של שלחן בצפון׃ ויעש מזרקי זהב מאה׃ שזורקין בו הדם על המזבח׃ ויעש חצר הכהנים׃ עזרת הכהנים׃ והעזרה הגדולה׃ זו עזרת ישראל׃ מכתף הימנית קדמה ממול נגבה׃ ריחק אותו מן המזרח מן כנגד הפתח לדרומה של עזרה לפי שאין כבוד ונאה שיהו מטבילין כנגד פתח האולם׃ ויעש חירם את הסירות׃ סירות נחשת שעשוי לחתות הדשן לתת לתוך הסירות׃ והגלות והכתרות על ראש העמודים שתים׃ לשתי העמודים׃ והשבכות שתים׃ אלו השרשרות שנאמרו למעלה ותדע שכן הוא שהרי לא בכאן ולא במלכים מזכיר בפר׳ זו בשום מקום שרשרות׃ לכסות את שתי גלות הכתרות׃ לכסות חלל הכתרות לשבכות ואותן עשויים כענפי אחריות כמו שפירשתי׃ ואת הרמונים ארבע מאות׃ למעלה הוא אומר ויעש רמונים מאה הא כיצד אלא כך יש לנו לפרש ודאי ארבע מאות רמונים עשה כאשר כאמר כאן ומה שאמר מאה הרי מאה לכל טור וטור וארבע טורים הם כדאמ׳ שני טורים לשבכה אחת וכן שני טורים רמונים לשבכה האחת הרי ארבע טורים והרמונים היו מחוזרים בתוך השבכות המסובכים ותקועים לכסות בהם היטיב את שתי גלות הכתרות׃ ואת המכונות עשה׃ ובמלכים כתו׳ ויעש את המכונות עשר׃ מכונות הם כני הכיור ושם מפורש מלאכתם׃ ואת הסירות ואת היעים ואת המזלגות׃ אע״פ שאמרנוהו כבר למעלה בא וחזר ושנה עוד להודיענו כי נחשת היו וגם מודיענו מזלגות שלא הוזכר למעלה׃ מרוק׃ דוגמ׳ מרקו הרמחים ומורק ושוטף במים ובמלכים כתי׳ ממורט כמו כי ימרט ראשו ותרגומו נחשת טב׃ בעבי האדמה׃ תרגומ׳ גרגושתא בארדי״לא בלע״ז׃ בין סכות ובין צרדתה׃ ובמלכים כתיב צרתן צרדתה הוא מקומו של ירבעם בנבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה לפי שמת מטמא באהל וגם מצורע כמו כן וכן עז׳ כמו ששנינו בפרק כל הצלמים בסופו אלמנה שאלמן ישראל מאלהיו מן צרדתה כרא׳ שהפר התורה ולא הרחיבה הפר דת אלהינו כן פירש לי דודי ז״ל׃ ואת המנורות ונרותיהם׃ להוציא מלבן של מפרשין נרות היו עושין מגופה של מנורה ואדוקין בה שהרי כתיב ואת המנורות ונרותיהם מה שהזכיר את הנרות בפני עצמן ולא שאר מעשה המנורה בפני עצמו גביעים כפתורים ופרחים מכלל שלא היו הנרות אדוקין והואיל ואין אדוקין בה כל׳ כמעשה אחד וצריך להזכיר נרותיהם אבל שאר מלאכו׳ שהיו אדוקין בה אינו מזכיר שנקראי׳ על שם המנורה ומה שעשה עשר מנורות ועשר שלחנות ועשר כיורים והכרובים וכל אשר עשה מפורש בברייתא דר׳ פנחס בן יאיר׃ והפרח׃ פירשו רבותינו הוא כנגד אותו פרח שהוסיף משה בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה וגו׳ שלא נאמר בתרומה׃ והמלקחים זהב׃ שמגביהי׳ הפתילה מן הנר שיש בו השמן׃ הוא מכלו׳ זהב׃ מזוקק וצרוף פין בלע״ז ובמנחות מפורש מכל זהב שהיה לו לשלמה מרוב הזהב שנכנס במנורה לזוקקה ולקיים מנורת זהב טהור׃ והמזמרות׃ כלי זמר׃ והמזרקות׃ לזרוק בהם דם על המזבח׃ והכפות׃ לבזיכי לבונה׃ והמחתות׃ לחתות בהם תרימות הדשן ושאר הדשן להרים מעל המזבח ולקח מלא המחתה וגו׳׃ ויבא

ותשלם ג׳ בקריאה וסים׳ ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה׳ וחברו דמלכים׳ ותשלם החומה בעשרים וחמשה דעזרא יבאהל ו׳ קמצין וסים׳ בלשון תרגום שרת עלת בעננא דנשיא בקימא דארונא וביאור׳ ויאמרו אליו איה שרה אשתך׳ כל הבא אל האהל וכל אשר באהל׳ וירא יי׳ באהל בעמוד ענן ותכורך מנטים יעל׳ ויעלו את ארון י״י ויעלו את הארון דד״ה׳ החוצה ז׳ בקריאה וסים׳ ויוצא אותו החוצה׳ ויה בהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך ולרבקה אח ושמו לבן׳ ותתפשהו בבגדו לאמר

ה ותשלם כל המלאכה אשר עשה שלמה לבית יהוה ויבא שלמה את קדשי דויד אביו ואת הכסף ואת הזהב ואת כל הכלים נתן באצרות בית האלהים׃ אז יקהיל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל ירושלם להעלות את ארון ברית יהוה מעיר דויד היא ציון׃ ויקהלו אל המלך כל איש ישראל בחג הוא החדש השבעי׃ ויבאו כל זקני ישראל וישאו הלוים את הארון׃ ויעלו את הארון ואת אהל מועד ואת כל כלי הקדש אשר באהל העלו אתם הכהנים הלוים׃ והמלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו לפני הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מרב׃ ויביאו הכהנים את ארון ברית יהוה אל מקומו אל דביר הבית אל קדש הקדשים אל תחת כנפי הכרובים׃ ויהיו הכרובים פרשים כנפים על מקום הארון ויכסו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה׃ ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהי שם עד היום הזה׃ אין בארון רק שני הלחות אשר נתן משה בחרב אשר כרת יהוה עם בני ישראל בצאתם ממצרים׃ ויהי בצאת הכהנים מן הקדש כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו אין לשמור למחלקות׃ והלוים המשררים לכלם לאסף להימן לידתון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים ובנבלים וכנרות עמדים מזרח למזבח ועמהם כהנים למאה ועשרים מחצררים בחצצרות׃ ויהי כאחד למחצצרים ולמשררים להשמיע קול אחד להלל ולהדות ליהוה וכהרים קול בחצצרות ובמצלתים ובכלי השיר ובהלל ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו והבית מלא ענן בית יהוה׃ ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יהוה את בית האלהים׃

ו אז אמר שלמה יהוה אמר לשכון בערפל׃ ואני בניתי בית זבל לך ומכון לשבתך עולמים׃ ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עומד׃ ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דויד אבי ובידיו מלא לאמר׃

שכבה עמי׳ ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה׳ ויה׳ כשמעו כי הרימותי קולי ואקרא׳ ויה׳ כהרימי קולי ואקרא׳ כי ישבו אחים יחדו ובת אחד מהם ובן אין לו׳ בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נושה בו׳ והיה כל אשר יצא מדלתי ביתי׳ ויהי לו שלשים בנים דאבצן׳ וישכימו ויהי כעלות השחר׳ ויאריכו הבדים דמלכים׳ ויקרא את נערו משרתו׃ ויאריכו הבדים ויראו דסיפרא׳ יען בצד ובכתף תהדפו׃

רשי

ויבא שלמה את קדשי׳ וכל מה שבפסוק לפי פשוטו מה שנשאר לו מן ההקדשות שהקדיש דוד כדכתיב למעלה גם אותם הקדיש המלך דוד לי״י עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים וגו׳ ומה שהותיר לו נתן באוצרות בית האלהים ומדרש אגדה יש מחכמים אומרי׳ לפי שהיה יודע שסופו ליחרב ושלא יהו אומרים האומות קשה ירחתינו שלקחה נקמתה מן הבית הזה שנבנה מן הגזילות וחמסים שגזל דוד מבתי ע״ז שלהם ויש אומרים כך אמר הב״ה רעב היה בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדישות הללו להחיות בהן עניי ישראל ולכי מביא סיוע שהרי בכל ההקדשו׳ שדוד הקדיש כמו שכתו׳ למעלה לא נאמר בהן בה עשה שלמה דבר פלוני זה כאשר נאמר בנחשת שנאמר ומטבחת ומכון ערי הדרעזר לקח דוד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת וגו׳ אבל מכסף ומזהב שלא נאמר בה עשה שלמה שום דבר מכלל שלא עשה וזהו שאין כתיב כאן שום נחשת כי אם זהב וכסף ולפי פשוטו נראה לי מה שלא אמ׳ נחשת לפי שהנחשת בזול ואינו ראוי וכדי והגון להביא נחשת באוצרות בית יי׃ אז יקהל שלמה את זקני ישראל׳ נהג במדת חכמה שהקהיל הזקנים ולא הבחורים יותר מדוד שהקהיל הוא אף הבחורים כדכתי׳ ויקהל דוד את כל ישראל ירושלם וגו׃ בחג׳ הוא חג הסכות׃ ואת אהל מועד׳ שעשה משה גנזו שלמה בבית אוצרות האלהים עם שאר כלים והקדשות לפי שלא הוצרך לו ורבותינו אמרו שנגנזו׃ ואת כל כלי הקדש אשר באהל׃ אשר נטה דוד לארון׳ העלו אותם הכהני׳ הלוים׳ פתרו׳ מוסב למעלה שאמר וישאו הלוים את הארון ומפרש מי היו אותם הלוים שאמרתי לך למעלה׃ הכהנים הלוים׳ שאף הכהנים מבני לוי הם ולא לוים ממש היו וכן כתוב במלכים וישאו הכהנים את הארון וגם הכלים ואהל מועד העלו ועמהם הלוים כמשפטם׃ ויהיו הכרובים פורשים כנפים על מקום הארון׳ במקום שהארון עומד שם לפיכך ויכסו הכרובי׳ על הארון׃ ועל בדיו מלמעלה׳ למעלה לארון כך היו עומדי׳ הבדים ונמשכו כל כך לחוץ כלפי מזרח שהיה יכול הארון לעמוד תחת הכרובים ממש בלא עכוב הבדים ולפיכך ויכסו הכרובים על הארון וגם את הבדים כמו קצת אצל הארון ולא כולם שהיו מגיעים עד המזרח ואיך יכול לפרש שכסו הכרובים על כל הבדים וגם משום דבר זה ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון על פני הדביר שאם לא כן אלא כאחד מדה אחת היו מושכין זה מזה והלא הבדים שעשה משה עדיין הם היו שם והם עומדי׳ בקדש הקדשים של אהל מועד שלא היה כי אם עשר וזה היה עשרים והיה מגיע מקיר אל קיר והכרובים של משה של׳ אף בהם פורשים וסוככים אין צריך לזוז כלל מן הבדים ממקומם שהרי הכרובים של משה עומדים היו למעלה לארון על הכפרת וכרובים שנאמר כאן אותן שעשה שלמה עומדים על רגליהם בקרקע ואעפ״כ אותן של משה עדיין היו ארוכין על הכפרת כך פירש ר׳ נתן ורבו׳ פירשו הכהנים רצו להכניס הארון עם בדיו בדביר ולא הספיקו כי הענן מלא את בית יי׳ ולא יכלו להביא את הכרובי׳ עד כותל מערבי ממש ועל כן היו בולטין בפרוכת אך קשה לי דכתי׳ ויהי בצאת הכהנים ואחר כך מלא כבוד יי׳ את בית האלהים ורבי יוסף זצ״ל פיר׳ ויתארכו לא נאמר דמשמע ויתארכו הן עצמן אלא ויאריכו דמשמע אחרים מאריכין אותם ומפר׳ האומנין האריכו הבדי׳ עד לעשרי׳ והיו נוגעין שתי קצותם לכותל מזרחי ושתי קצותם לכותל מערבי ותימה יש והיאך יכלו לפרש כנפיהם ולכסות הארון שהיה עשר אמות מהן׃ ויהי בצאת הכהנים מן הקדש׳ מיד היה לו לסמוך והבית מלא ענן בית יי׳ אלא שמפסיק בנתים וכן במלכים ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי׳׃ כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו׳ לדבר זה אין לשמור למחלקות כ״ד של לוים וכ״ד של כהנים אלא כל הנמצאים התקדשו׃ ויהי כאחד למחצצרי׳ פתרו׳ ויהיו אחודים יחד למחצצרים כולם יחד ומתה היו אחודים לדבר זה להשמיע קול אחד יחד להלל ולהודו׳ ליי׃ אז אמר שלמה׳ הואיל והבית מלא ענן עכשיו אני יודע שהשכינה שרויה בו בערפל כי כן דרכו ככתוב ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ודאי שרצונו להתעכב בו ובספרי פי׳ אז אמ׳ שלמה כשראה הענן עתה אני רואה שהשכינה שרויה בבית אשר בניתי שהריכך הבטיח לבוא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמ׳ כי בענן אראה על הכפרת׃ בית זבול׳ מדור׃ לשבתך עולמים׳ שמשנבחרה לא שרתה שכינה במקום אחר ולא הותרו הבמות׃ ויברך את כל קהל ישראל׳ ברכה האמורה בסוף הענין׃ אשר דבר בפיו׳ שיתן לו בן שיבנה לו ביתי ומלא׳ קיים דברו הטוב׃

מן

השמימה ל׳א בקריאה וסימ׳ ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה׳ ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה׳ קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן׳ ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה׳ ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח׳ לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה׳ ויפנו אנשי העי אחריהם׳ והמשאת החלה לעלות מן העיר׳ ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה דמנוח׳ כי עשה שלמה דסיפרא׳ וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירהו וישאו קולם׳ ׳פסו׳ גל גל ומלה חדא

מן היום אשר הוצאתי את עמי מארץ מצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל׃ ואבחר בירושלם להיות שמי שם ואבחר בדויד להיות על עמי ישראל׃ ויהי עם לבב דויד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל׃ ויאמר יהוה אל דויד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבות כי היה עם לבבך׃ רק אתה לא תבנה הבית כי בנך היוצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי׃ ויקם יהוה את דברו אשר דבר ואקום תחת דויד אבי ואשב על כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל׃ ואשים שם את הארון אשר שם ברית יהוה אשר כרת עם בני ישראל׃ ויעמד לפני מזבח יהוה נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו׃ כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו ואמות שלוש קומתו ויעמד עליו ויברך על ברכיו נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמימה׃ ויאמר יהוה אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ובארץ שמר הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל לבם׃ אשר שמרת לעבדך דויד אבי את אשר דברת לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה׃ ועתה יהוה אלהי ישראל שמר לעבדך דויד אבי את אשר דברת לו לאמר לא יכרת לך איש מלפני יושב על כסא ישראל רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת בתורתי כאשר הלכת לפני׃ ועתה יהוה אלהי ישראל יאמן דברך אשר דברת לעבדך לדויד׃ כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה שמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף

כי הבית הזה אשר בניתי׃ ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו יהוה אלהי לשמע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך׃ להיות עיניך פתחות אל הבית הזה יומם ולילה אל המקום אשר אמרת לשום שמך שם לשמוע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה׃ ושמעת אל תחנוני עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה ואתה תשמע ממקום שבתך מן השמים ושמעת וסלחת׃ אם יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלתו ובא אלה לפני מזבחך בבית הזה׃ ואתה תשמע מן השמים ועשית ושפטת את עבדיך להשיב לרשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו׃ ואם ינגף עמך ישראל לפני אויב כי יחטאו לך ושבו והודו את שמך והתפללו והתחננו לפניך בבית הזה׃ ואתה תשמע מן השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל והשיבותם אל האדמה אשר נתתה להם ולאבתיהם׃ בהעצר השמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך מחטאתם ישובון כי תענם׃ ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי תורם אל הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתתה מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה׃ רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון וירקון ארבה וחסיל כי יהיה כי יצר לו איביו בארץ שעריו כל נגע וכל מחלה׃ כל תפלה כל תחנה אשר יהיה לכל האדם ולכל עמך ישראל אשר ידעו איש נגעו ומכאבו

ביניהון וסימ׳ נמסר בשפטים ריש סימן כ׳ ובנחמיה סימן׳ וע״ש בנחמ״יה מ״ה דקה״לנא׃ ידעו י״ב בקריאה וסימ׳ למען ידעו דורתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל׳ ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית׳ יוצרי פסל כלם תהו׳ למען ידעו ממזרח שמש את׳ לא ילמדו עוד איש את רעהו׳ ואטמא אתם במתנותם בהעביר כל׳ באו ימי הפקדת באו ימי השלום׳ כל תפלה כל תחנה דספרא׳ ואתה תשמע מן השמים בתרא דספרא׳ שיתה י״י מורה להם׳ למען ידעו דור אחרון׃ ויאמרו צרינו לא ידעו׃

רשי

מן היום אשר הוצאתי. סוף זה דברת אל אבי׃ ואבחר בירושלם. מוסב על לא בחרתי בעיר׃ ואבחר בדוד. מוסב על ולא בחרתי באיש׃ הטיבות כי היה עם לבבך. כלומ׳ גם אני בוחר בבית אשר עלה בלבבך לבנותו לשכן שמי שם כמו שאמר למעלה׃ ויפרוש כפיו היה לומר כך ויפרוש כפיו השמימה ויאמר וגו׳ אלא שמפסיק בפסוק להודיע על מה עמד וכן במלכי׳ ויפרוש כפיו השמים ויאמ׳׃ כי עשה שלמה. מוסב על כנגד כל ישראל. כלומר היאך היה גבוה מכולם להשמיע דבריו׃ ויעמד עליו. ועתה יכולין לראותו כל ישר׳ ומשום שמפסיק הענין צריך לומר כבראשונה נגד כל קהל ישראל וכן ויפרוש כפיו השמימה׃ אין כמוך באלהים. ממה שאתה שומר הברית והחסד שאתה גוזר מן השמים לתת לאוהביך אתה מכניע וגונז הברית והחסד לקיים הבטחתך בארץ׃ ההולכי׳ לפניך. כמו שהלך דוד אבי וזהו אשר שמרת לעבדך דוד בלשון אמנת הבטחה׃ כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ. לשון תמיה וכי איפשר שיאמין אדם שישב אלהים על הארץ כי שמים ושמי השמים וגו׳ אלא מחמת חסד שגמלת לדוד אבי במכמת שכינתך׃ אף כי הבית הזה אשר בניתי. ולמה בניתיו להתפלל לפני האלהי׳ ולפנות הוא אל תפלתינו׃ לשמוע אל הרנה. זו צעקה כמו ותעבר הרנה במחנה ועל כרחך על צעקתם של כל אדם שהוא נס מפני צרתו אל יתפלל אלא בצעקתו בבקר כך חבור המקרא׳ וסוף הענין מוכיח שאמר ואתה תשמע ממקו׳ שבתך למדת שלא בנאו אלא לדעת כן להוריד בו שכינה כדי שישב על הארץ לשמוע ממכון שבתך אל התפלה שיתפללו בו׃ להיות עיניך פתוחות. בכל עת אשר יתפללו אליך׃ אם יחטא איש. מקרא זה על כל ישראל המחייב חבירו שבועה אם באמת הוא משביעו והנשבע נשבע לשקר אתה תשמע השמים ואם הדין על הנשבע שבעל הדין מזקיקו על שבועה של חנם אף המשביע קרוי רשע׃ ולהצדיק צדיק. שלא לענשו על השבועה שהרי באמת הוא נשבע. ותוספתא דסוטה מפרש את אשר יחטא בועל אשת איש. ונשא בו אלה ויתחייב בו אלה כמו שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו. לפני מזבחך כדכתיב והעמיד הכהן את האשה. לתת דרכו בראשו כדכתיב וצבתה בטנה. ולהצדיק צדיק דכתי׳ ונקתה ונזרעה זרע׃ ואם ינגף עמך. ולא מפני שירך קצרה מלהושיע אלא דבר זה גורם כי יחטאו לך׃ ושבו והודו את שמך. פתרו׳ והתודו את עונם והאחרון מוכיח והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם׃ והשיבותם. והשב אותם אל האדמה כי כשנופלים ונגפים לפני אויביהם תופשין מה שיכולים ומביאים אותם בשביה אל ארץ אחרת׃ בהעצר השמים. כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר׃ כי תורם אל הדרך. כמו שעשית כשהיה רעב בימי דוד ג׳ שנים והורית ואמרת להם על שאול ועל בית הדמים כמו כן תורם או זה חטא גורם להם על מה נעצרו השמים׃ כל נגע. פתרו׳ הרי זכרתי לך דבר שדפון וירקון מגיפה אף בעצירת גשמים ומה שיש להרבות אלא כל נגע וכל מחלה כי יהיה והתפלל׃ ופרש

עתה בה"פ בקריאה וסימ' עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים. עתה שמע בקלי איעצך ויהי. עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד. עתה לך והכית את עמלק. עתה רוץ נא לקראתה ואמר לה. עתה הנה כל עדי יי' דמלכים. עתה הנה בטחת לך דמלכים. עתה בוא כתבה על לוח. עתה אקום יאמר יי'. עתה נבראו ולא מאז. עתה הקץ עליך ושלחתי. עתה ירחקו את זנותם. עתה מקרוב אשפוך חמתי עליך דיחזקאל. עתה יחרדו האיין. עתה תתגודדי בת גדוד. עתה למה תריעי ריע. עתה תנו לבבכם

ופרש כפיו אל הבית הזה: ואתה תשמע מן השמים מכון שבתך וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה לבדך ידעת את לבב בני האדם: למען ייראוך ללכת בדרכיך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה אשר נתתה לאבתינו:

וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך הגדול וידך החזקה וזרועך הנטויה ובאו והתפללו אל הבית הזה: ואתה תשמע מן השמים ממכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעו כל עמי הארץ את שמך וליראה אתך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי: כי יצא עמך למלחמה על איביו בדרך אשר תשלחם והתפללו אליך דרך העיר הזאת אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך: ושמעת מן השמים את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם: כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום שוביהם אל ארץ רחוקה או קרובה: והשיבו אל לבבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שבים לאמר חטאנו העוינו ורשענו: ושבו אליך בכל לבם ובכל נפשם בארץ שבים אשר שבו אתם והתפללו דרך ארצם אשר נתתה לאבותם והעיר אשר בחרת ולבית אשר בניתי לשמך: ושמעת מן השמים ממכון שבתך את תפלתם ואת תחנתיהם ועשית משפטם וסלחת לעמך אשר חטאו לך: עתה אלהי יהיו נא עיניך פתחות ואזניך קשבות לתפלת המקום הזה: ועתה קומה יהוה אלהים לנוחך אתה וארון עזך כהניך יהוה אלהים ילבשו תשועה וחסידיך ישמחו בטוב: יהוה אלהים אל תשב פני משיחיך זכרה לחסדי דויד עבדך:

וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העלה והזבחים וכבוד יהוה מלא את הבית: ולא יכלו הכהנים לבוא אל בית יהוה כי מלא כבוד יהוה את בית יהוה: וכל בני ישראל ראים ברדת האש וכבוד יהוה על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: והמלך וכל העם זבחים זבח לפני יהוה: ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם: והכהנים על משמרותם עמדים והלוים בכלי שיר יהוה אשר עשה דויד המלך להדות ליהוה כי לעולם חסדו בהלל דויד בידם והכהנים מחצצרים נגדם וכל ישראל עמדים: ויקדש שלמה את תוך החצר אשר לפני בית יהוה כי עשה שם העלות ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העלה ואת המנחה ואת החלבים: ויעש שלמה את החג בעת ההיא שבעת ימים וכל ישראל עמו קהל גדול מאד מלבוא חמת עד נחל מצרים: ויעשו ביום השמיני עצרת כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים:

ונפשכם דה"י. ועתה עיני יהיו פתוחות. עתה אלהי יהיו נא עיניך. עתה יי' אלהים יאמן דברך. עתה חכמה ומדע תן לי. עתה אל תקשו לבבכם. עתה בני יהי יי' עמך. עתה עם לבבי לכרות ברית. עתה ידעתי כי הושיע יי' את משיחו:

רשי

ופרש כפיו אל הבית הזה. זה שאמר כל תפלה כל תחנה שיתפלל ויתחנן על אחת מכל אחת הדברים האלה אשר ידעו איש נגעו כלומר אם יתפלל על נגעו ועל מכאובו להסירו ממנו: וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו וגו'. לרשע כרשעו ולצדיק כצדקתו ש"אם לא ישלם לרשע כפי רוע מעלליו יטיח דברים כלפי מעלה ויאמר אין אלהים אז יודע לבבו ויהיה חילול השם כמו כן תעשה לצדיק כצדקתו שתעשה לו כשיתפלל לפניך: למען ייראוך. וישוב הרשע מדרכו ולכך אני מתפלל לתת לו לאיש כדרכיו: ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. בישר' אני מתפלל לתת לו כדרכיו אבל בנכרי ככל אשר יקרא לך לפי שישראל מכירין בהקב"ה ויודעין שהיכולת בידו לעשות ואם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו בחטאיו ומפשפש במעשיו אבל הנכרי קורא תגר ויאמר שמעתי שמעו בכל העולם ונתיגעתי בדרכים הרבה עד שבאתי והתפללתי במקום הזה ולא מצאתי בו ממש כשאר אלהות לפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי: דרך העיר. פניהם לצד ירושלים: ועשית משפטם. נקמתם באויביהם ע"א צרכיהם דוגמ' לעשות משפט עבדו: אשר בניתי לשמך. פתרו' הבית הזה אשר בניתי כדי לגדל שמך כי אז כשתקבל תפלתם אז יתפללו לך בבית הזה או בכל מקום שהם ויפנו לביתך זה: ושמעת תפלתם. ועל זה יתגדל שמך בעולם: ועתה קומה יי'. שלא לטלטל כאשר עד עתה משילה לנוב ומנוב לגבעון: אתה וארון עזך. שלא יטלטל עוד מעתה: עוזך. על שם כן קרוי עוזך על שעשה נפלאות ונוראות בפלשתים וכן כתוב בהודו ליי' דרשו יי' ועזו ועוד אמרו רבותינו במסכת ע"ז וישרנה הפרות מה שירה אמרו הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

ילבשו תשועה. מחמת שלא יטלטלו ממקום למקום כמו והיה צדק אזור מתניו: וחסידיך ישמחו בטוב. ברוב טובות ומעשרות הנתן ללוים בשכר שומרין את הארון ומשוררין לפניו: אל תשב פני משיחך. מלעשות טובה עמדי ואם לא לעשות עשה למענך: והכהנים על משמרותם. כאשר חלקן דוד לכ"ד משמרות לשרת כל משמרה ומשמרה שבוע שלו והלוים כמו כן על כ"ד משמרות שלהם להודות בכלי שיר שהיו אומרים הודו ליי' כי לעולם חסדו: בהלל דוד. הכלי שיר שהיו אומרין בו הלל של דוד וההודיות בידם של לוים: והכהנים מחצצרים נגדם. שעליהם לשורר בחצצרות שנאמר ובני אהרן הכהנים יתקעו וגו': ויקדש שלמה את תוך החצר. רבותינו חולקין בדבר זה רבי יהודה אומר קדש את רצפת העזרה בקדושת המזבח להקטיר על הרצפה כי מזבח הנחשת קטן מהכיל שרבו קרבנות להביא אמר לו רבי יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על מזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ומניין עולות תמצא שזה של אבנים גדול משל משה שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה ושל שלמה מקום מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה שלש מאות ושבעים ושש כשל משה אם כן מה הוא קדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה: לא יכול להכיל. בשל משה הוא אומר כאדם האומר ננס פלוני ופלוני ופסול לעבודה ומלבות אמת. שהיא בצפון של ארץ ישראל: עד נחל מצרים. שהוא בנגבו. כמפרש באלה מסעי:

ובוס

הקדשתי ו' בקריא' וס' כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום · וחברו כי לי כל בכור ביום הכתי כל בכור · הקדשתי את הכסף דמיכה' את הבית הזה · וחברו ואת הבית אשר הקדשתי לשמי · וחברו ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דסיפרא · וחד בחרתי והקדשתי דסיפרא : ואת ערי ז' בקריאה וסי' ואת כלי המסכנות דמלכים ב' בפסוק : ואת בעלת דד"ה כתרא דפסוק · ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים · ואת ערי יהודה אתן · הנני מצוה נאם ה' · לא תרחם את ירושלם : ואת בת ה' דסמי' בקריאה וסי' ואת

וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את־
העם לאהליהם שמחים וטובי לב על־הטובה
אשר עשה יהוה לדויד ולשלמה ולישראל עמו :
ויכל שלמה את־בית יהוה ואת־בית המלך ואת
כל־הבא על־לב שלמה לעשות בבית־יהוה
ובביתו הצליח : וירא יהוה אל־שלמה
בלילה ויאמר לו שמעתי את־תפלתך ובחרתי
במקום הזה לי לבית זבח : הן אעצר השמים
ולא־יהיה מטר והן־אצוה על־חגב לאכול הארץ
ואם־אשלח דבר בעמי : ויכנעו עמי אשר נקרא־
שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישבו מדרכיהם
הרעים ואני אשמע מן־השמים ואסלח לחטאתם
וארפא את־ארצם : עתה עיני יהיו פתחות ואזני
קשבות לתפלת המקום הזה : ועתה בחרתי
והקדשתי את־הבית הזה להיות־שמי שם עד־עולם
והיו עיני ולבי שם כל־הימים : ואתה אם־תלך
לפני כאשר הלך דויד אביך ולעשות ככל אשר
צויתיך וחקי ומשפטי תשמור : והקימותי את
כסא מלכותך כאשר כרתי לדויד אביך לאמר
לא־יכרת לך איש מושל בישראל : ואם־תשובון
אתם ועזבתם חקותי ומצותי אשר נתתי לפניכם
והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם
להם : ונתשתים מעל אדמתי אשר נתתי להם
ואת־הבית הזה אשר הקדשתי לשמי אשליך
מעל פני ואתננו למשל ולשנינה בכל־העמים :
והבית הזה אשר היה עליון לכל־עבר עליו ישם
ואמר במה עשה יהוה ככה לארץ הזאת ולבית הזה :
ואמרו על אשר עזבו את־יהוה אלהי אבתיהם
אשר הוציאם מארץ מצרים ויחזיקו באלהים
אחרים וישתחוו להם ויעבדום על־כן הביא
עליהם את כל־הרעה הזאת :

ח

ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה
את־בית יהוה ואת־ביתו : והערים אשר נתן
חורם לשלמה בנה שלמה אתם ויושב שם את־
בני ישראל : וילך שלמה חמת צובה ויחזק
עליה : ויבן את־תדמר במדבר ואת כל־ערי
המסכנות אשר בנה בחמת : ויבן את־בית חורון
העליון ואת־בית חורון התחתון ערי מצור חומות
דלתים ובריח : ואת־בעלת ואת כל־ערי המסכנות
אשר היו לשלמה ואת כל־ערי הרכב ואת ערי
הפרשים ואת כל־חשק שלמה אשר חשק לבנות
בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו : כל־
העם הנותר מן־החתי והאמרי והפרזי והחוי
והיבוסי אשר לא מישראל המה : מן־בניהם
אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא־כלום בני
ישראל ויעלם שלמה למס עד היום הזה : ומן־
בני ישראל אשר לא־נתן שלמה לעבדים
למלאכתו כי־המה אנשי מלחמה ושרי שלישיו
ושרי רכבו ופרשיו : ואלה
שרי הנציבים אשר־למלך שלמה חמשים ומאתים
הרדים בעם : ואת־בת־פרעה העלה שלמה
מעיר דויד לבית אשר בנה־לה כי אמר לא־תשב
אשה לי בבית דויד מלך־ישראל כי־קדש המה
אשר־באה אליהם ארון יהוה :

בת העגנה ואת התחתם דתורה כהני · וחברו דמתן תורה · את בת בנה ואת בת בתה לא תקח · והמלך שלמה אהב נשים נכריות · העלה שלמה מעיר דוד דסיפרא :

רשי

וביום עשרי' ושלש' לחד' השביעי שלח את העם. שהוא ט' לחנוכת הבית ובמלכי' כתי' וביום השמיני שהוא כ"ב לחדש פתרו' ביום ח' נתן להם רשות לילך לאחר החג ולאחר שיצא החג אז הלכו כולם יחד · ע"א ביום ח' נתן להם רשות ושלח אותם היושבים בתוך תחום שבת וכל מי שירצה ליסע ולילך באותו היום באותו התחום ולאחר שלח כל העם כולו ובבראשית רבה מפרש נטלו רשות מאתו והמתינו עוד שם יום אחד וחזרו ונטלו רשות עוד לאחר שעם שזהו לכך נאמר ביום כ"ג בחדש : שמחים וטובי לב וגו' לדוד ולשלמה. כי מה שדבר בפיו בנך שלמה הוא יבנה בית לשמי מלא בידו שנתן לו בן יושב על כסאו שבנה הבית לשם ה' ובב"ר מפרש אמר רבי לוי כתיב כי חכמת וגו' שמחים מושב על אשר אמר ה' לדוד שקיי' מה שנדר לשלמה שבחר בו מכל אחיו כי חכם הוא : ולישראל עמו. כדכתיב במלכים לא נפל דבר אחד וגו' · ע"א ולישראל עמו שהיה להם מושל שהיו יושבין בבטחון ובהשקט כדכתיב וישב יהודה וישראל וגו' : וירא ה' אל שלמה בלילה. בחזיון לילה : שמעתי את תפלתך. כלשון שאמר שלמה ושמעת השיב הב"ה שמעתי תפלתך הוא התפלל בהעצר השמים השיב הב"ה הן אעצור הוא התפלל רעב וארבה והב"ה משיבו והן אצוה על חגב הוא התפלל על דבר והב"ה משיבו ואם אשלח דבר בעמי : ויכנעו עמי במה שיתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים הרי ג' כנגד ג' הן אעצור ואן אצוה ואם אשלח כנגד ג' תפלות ואני אשמע ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם : והיו עיני ולבי. תרגם יונתן והא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא יתמן כל יומיא והיו עיני שם אם לבי וחפצי שם : אשליך מעל פני כתנאי שביני וביניכם ואם לא תשמעו לי מה נאמר והשימותי את מקדשיכם : ואתננו למשל ולשנינה. כענין שמושלים משל על מי שאירעו לו דבר פגע. ולשנינה כמו ושננתם לבניך ותתניכון לשון סיפור רעות וכן תרגום ויספר ואישתעי ולשועי : לכל עובר עליו ישם. כלומר יחרב הבית ואז כל עובר עליו ישם כמו על יומו נשמו אחרונים : במה עשה ה'. כמו על מה עשה ה' וכן כתיב במלכים : ויהי מקץ עשרים שנה. פתרו' מקץ עשרים שנה שנגמר כל הבנין של בית ה' שבע שנים ואת ביתו י"ג שנים ככתוב במלכים : ויבן את תדמור במדבר. במלכים כתיב את תמר ותדמור קרינן וזה ששנינו ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודים ובב"ר בפרשת עקידה מפר' שעזרו לנבוכדנ' של ישר' ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכתב במלכי' תמר לשון תמורה שהיה להם לעשו' ליש' חסד שעשה עמהם שלמה שבנה להם כרך תדמור ומשו' שלמה לא נכתב כאן תמר אלא תדמור כלומר עיר חשובה הכל לכבוד שלמה שאין כבוד שלמה לומר כאן הוא בנה כרך שמרד בו וקלקלו בו ועל כן כתב תדמור ולא תמר : ערי מצור. לפי שהיו עומדים על התחום הוצרכו חזוק כל כך : למלאכתו. למלאכת בניינו למה כי הגרים למלאכתו ולא ישראל לפי כי ישר' המה אנשי חיל ואנשי מלחמה ושרי רכבו ופרשיו : חמשים ומאתים. ובמלכים חמשים וחמש מאות אלא זה וזה אחד הוא שמחסר לשם ג' מאות ופנה ומנה אותם שוב שהרי שם כתוב למעלה לבד משרי הנצבים וגו' שלשת אלפים ושלש מאות הרודים וכאן כתיב לעיל שלשת אלפים ושש מאות נמצא מה שחסר בפסוק אחד הוסיף בפסוק אחר ומחלקם בשביל שהג' מאות היתרים גרים היו והיו ממונים על אותן ג' אלפים וג' מאות הרודים על ע' אלף נשא סבל ופ' אלף חצב בהר ואלו חמשים ומאתים שנאמ' כאן ישראלים היו ממונים על אותה ג' מאות גרים : העלה שלמה מעיר דוד. היא ציון שהושיבה בעיר דוד כשלקחה עד לשם והיתה כלותו לבנות את ביתו : כי קדש המה. וכל העיר : אשר כל הבתים באה אליהם. לפי שבאה אליהם ארון ה' : באה לשון נקבה דוגמ' וארון ברית ה' נלקחת :

על

דויד איש האלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בנחמיה סימן י״ב׃ ולא סרו ב׳ וסי׳ וישרנה הפרות׃ ממצות המלך׃ אופירה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויבאו אופירה דמלכים׃ יהושפט עשה אניות׃
וישלח לו חירם ביד עבדיו׃ מאכל ד׳ פתחין בקריאה וסימ׳ ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה׃ ומאכל שלחנו דספרא׃ וחברו דמלכים׃ ונפשו מאכל תאוה׃
וסימ׳ בלשון ארמי סלא בנפשיה פתורא דחבריה׃ ולרוב מאד ה׳ דסמי׳ וסי׳ ואספו חיל כל הגוים׃ ויעש שלמה כל הגלים דספרא׃ ותתן למלך מאה ועשרים דספרא׃ ויאספו

אז העלה שלמה עלות ליהוה על מזבח יהוה אשר בנה לפני האולם׃ ובדבר יום ביום להעלות כמצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלוש פעמים בשנה בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות׃ ויעמד כמשפט דויד אביו את מחלקות הכהנים על עבדתם והלוים על משמרותם להלל ולשרת נגד הכהנים לדבר יום ביומו והשוערים במחלקותם לשער ושער כי כן מצות דויד איש האלהים׃ ולא סרו מצות המלך על הכהנים והלוים לכל דבר ולאצרות׃ ותכן כל מלאכת שלמה עד היום מוסד בית יהוה ועד כלתו שלם בית יהוה׃ אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום׃ וישלח לו חורם ביד עבדיו אניות ועבדים יודעי ים ויבאו עם עבדי שלמה אופירה ויקחו משם ארבע מאות וחמשים ככר זהב ויביאו אל המלך שלמה׃

ט ומלכת שבא שמעה את שמע שלמה ותבוא לנסות את שלמה בחידות בירושלם בחיל כבד מאד וגמלים נשאים בשמים וזהב לרב ואבן יקרה ותבוא אל שלמה ותדבר עמו את כל אשר היה עם לבבה׃ ויגד לה שלמה את כל דבריה ולא נעלם דבר משלמה אשר לא הגיד לה׃ ותרא מלכת שבא את חכמת שלמה והבית אשר בנה׃ ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו ומלבושיהם ועליתו אשר יעלה בית יהוה ולא היה עוד בה רוח׃ ותאמר אל המלך אמת הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך׃ ולא האמנתי לדבריהם עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי חצי מרבית חכמתך יספת על השמועה אשר שמעתי׃ אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד ושמעים את חכמתך׃ יהי יהוה אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך על כסאו למלך ליהוה אלהיך באהבת אלהיך את ישראל להעמידו לעולם ויתנך עליהם למלך לעשות משפט וצדקה׃ ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים לרב מאד ואבן יקרה ולא היה כבשם ההוא אשר נתנה מלכת שבא למלך שלמה׃ וגם עבדי חורם ועבדי שלמה אשר הביאו זהב מאופיר הביאו עצי אלגומים ואבן יקרה׃ ויעש המלך את עצי האלגומים מסלות לבית יהוה ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים ולא נראו כהם לפנים בארץ יהודה׃ והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך ותהפך ותלך לארצה היא ועבדיה׃

ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות וששים ושש ככרי זהב׃ לבד מאנשי התרים והסחרים מביאים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה׃

לירושלם׃ כי במצער אנשים׃ הביאה ג׳ בקרי׳ וסימ׳ ויקח דוד מידה׃ והמלך שלמה נתן למלכת שבא דספרא׃ ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם׃ וחד והביאת
וביום השלישי תקח לה שתי תורים או שני בני יונה׃ וג׳ הביאה וסי׳ הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה׃ פרות הבשן׃ הביאת למוסר לבך׃ וחד והביאה לי ואכלה בעבור׃

רשי

על מזבח ה׳ זה מזבח הנחשת שבנה שלמה ויש מפרשים מזבח הנחשת שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שבנה משה. ותימה בדבר שהרי כתיב ואת עולת כל העם וכל דם העולה וגו׳ יהיה לבקר כלומר מזבח הנחשת שהיה עם קודם לכן יהיה לי לבקר מכלל שהמזבח היה של נחשת׃ עד היום מוסד בית מיום הוסדו עד כלותו׃ לנסות את שלמה. אם אמת מה ששמעה מחכמתו ובאת לנסותו׃ בחידות׳ כמו אחודה נא לכם חידה דשמשון. ולא נעלם דבר. כיון שראתה שהגיד לה הכל לא נעלם דבר ממה ששאלה אשר הגיד לה אז הודתה על השמועה כי אמת שמעה ובתרגום מגילת אסתר שם כתובים קצת מן החידות אשר שאלתו׃ ומאכל שלחנו. ברבורים אבוסים ומיני מעדנים המצוים על שלחנו לרוב׃ ומושב עבדיו. שכל אחד ואחד היה מכיר את מקומו כשהיו יושבים על השלחן ורואי פני המלך תדיר לא היה אחד רשאי לישב במקום חבירו כל ימי חייו׃ ומעמד משרתיו׳ כל אחד ואחד היה מחזיק במעמד שלו ובשירות שלו ולא היה משנה לאחר׃ ומלבושיהם. לא כמלבושיהם שהם לבושים היום לובשים למחר׃ ומשקיו. רוב משקיו׃ ועליתו׳ מסלות עליותיו אשר יעלה עליהם מביתו לבית ה׳׃ ולא היה בה רוח׳ שהיתה סבורה שאין חכמה בכל המלכיות כי אם בארצה וכמו חכמיה כי ארצה במזרח ולפיכך הם חכמי׳ ביותר לפי שמסתכלין במזלות כדאיתא בפרק קמא דראש השנה לרידן מכסי סיהרא את שעת דארץ ישראל במערב בבל וזהו שכתוב ותרב חכמת שלמה מכל חכמת בני קדם שהם היו במזרח כדכתיב ויהי בנסעם מקדם ומכל חכמת מצרים שהיו מכשפים חרטומים ואשפים וחכם היה בטייר כך כתו׳ בפסיקת׳ טייר הוא לשון ערבי ובויקרא רבה בפרשת בן המצרי כי עוף השמים יוליך את הקול זה עורב וחכמת טייארי׃ חצי מרבית׳ רבוי חכמות׃ עצי אלגומים. מפרש בפסיקתא כתיב אחד אומר אלמוגים וכתוב אחד אלגומים אלא אלגומים שמו ונקרא אלמוגים לפי שהיה מתמוגג ונכפף מתוך רכיכתו כמו כוסות שהוא נכפף מתוך חשיבותו׃ מסלות׳ מדרגות ובמלכים כתיב מסעד כדרך שעושין לעולין בדרך מעלות ומדרגות ויש אומרים מסעד ומסילה אחד הם׃ וכנורות ונבלים לשרים. יש אומרי׳ לבני לוי המשוררים בכלי שיר. ורבי אלעזר ז״ל פי׳ לשרים המשוררים לטייל לפני המלך דוגמ׳ ויהי שירו חמשה ואלף הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל והוא שכתוב ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות וגו׳׃ מלבד אשר הביאה׳ משום כבוד מלכי יהודה כתוב כאן דמשמע שהיא נתנה לו יותר ממה שנתן לה ובמלכים כתיב מלבד אשר נתן לה ביד המלך דברים המצויין בארץ ישראל ואינן מצויין במקומה׃ לבד מאנשי התרים׳ שהיו הולכים לעבור ממדינה למדינה וממלכות למלכות בלא תייר והיו נותנין לו שכר תייר׃ והסוחרים מביאים. שהיו מביאים לו על ידי עלילה כדי לראות חכמתו׃ וכל מלכי ערב. מלכי ערביים׃ ופחות הארץ. כולם מביאים כדי לראות חכמתו׃

מאתים

משקה ד' קמצין בקרי' וסימ' ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה· וכל כלי משקה המלך שלמה דסיפרא· וחבירו דמלכים· ויומשקה רעהו מספח: והם ט' רפ' בקריאה וסימ' והם לא ידעו כי שמע יוסף· והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן· והם עמך ונחלתך אשר הוצאה בכחך הגדול· והם ובניהם על השערים· והם מביאים איש מנחתו דד"ה· והם לדמם יארבו יצפנו· והם ואבותינו הזידו דנחמיה· והם עבדיך ועמך דנחמיה· והם במלכותם ובטובך הרב: טבבת

ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט שש מאות זהב שחוט יעלה על הצנה האחת: ושלש מאות מגנים זהב שחוט שלש מאות זהב יעלה על המגן האחת ויתנם המלך בבית יער הלבנון:

ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב טהור: ושש מעלות לכסא וכבש בזהב לכסא מאחזים וידות מזה ומזה על מקום השבת ושנים אריות עמדים אצל הידות: ושנים עשר אריות עמדים שם על שש המעלות מזה ומזה לא נעשה כן לכל ממלכה: וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה: כי אניות למלך הלכות תרשיש עם עבדי חורם אחת לשלוש שנים תבואנה אניות תרשיש נשאות זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים:

ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר וחכמה: וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה לשמע את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו: והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה: ויהי לשלמה ארבעת אלפים אריות סוסים ומרכבות ושנים עשר אלף פרשים ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם: ויהי מושל בכל המלכים מן הנהר ועד ארץ פלשתים ועד גבול מצרים: ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב: ומוציאים סוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות: ושאר דברי שלמה הראשנים והאחרונים הלא הם כתובים על דברי נתן הנביא ועל נבואת אחיה השילוני ובחזות יעדי החוזה על ירבעם בן נבט: וימלך שלמה בירושלם על כל ישראל ארבעים שנה: וישכב שלמה עם אבתיו ויקברהו בעיר דויד אביו וימלך רחבעם בנו תחתיו:

וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל להמליך אתו: ויהי כשמע ירבעם בן נבט והוא במצרים אשר ברח מפני שלמה המלך וישב ירבעם ממצרים: וישלחו ויקראו לו ויבא ירבעם וכל ישראל וידברו אל רחבעם לאמר: אביך הקשה את עלנו ועתה הקל מעבודת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך: ויאמר אלהם עוד שלשת ימים ושובו אלי וילך העם: וייעץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים לפני שלמה אביו בהיתו חי לאמר איך אתם נועצים להשיב לעם הזה דבר: וידברו אליו לאמר אם תהיה לטוב להעם הזה ורציתם ודברת אלהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים: ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו העמדים לפניו: ויאמר אלהם מה אתם נועצים ונשיב דבר את העם הזה אשר דברו אלי לאמר הקל מן העל אשר נתן אביך עלינו: וידברו אתו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כה תאמר לעם אשר דברו אליך לאמר אביך הכביד את עלנו ואתה הקל מעלינו כה תאמר אלהם קטני עבה ממתני אבי: ועתה אבי העמיס עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים:

ה' בקריאה וס' וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה· ויאסף יהושע את כל ישראל שכמה· וישלח מלאכים אל אבימלך· וילך אבימלך בן ירבעל שכמה· והנה חג יי' בשילה· וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל דסיפרא: בהיותו ג' חס' בקריאה וסימ' בהיותו חי לאמר דס'· וחברו בהיותו חי דמלכים· בהיותו עצור בחצר המטרה: ויאמר אליהם סימן כל דדע' ויאמר להם בכה ויאמר אליהם וסימ' עוד שלשת ימים ושובו אלי· מה אתם נועצים ונשיב· ויקבוץ מלך ישראל את הנביאים· ויצא יהוידע· ויקם עזרא הסופר:

רשי

מאתים צנה· צנה מקפת את האדם משלש רוחותיו הוא שכתוב כצנה רצון תעטרנו: זהב שחוט. זהב רך וכוא להרקיע מרוב חשיבותו שנטווה כחוט: שש מאות זהב. שש מאות זהובים והוא שם מנים שהזהוב הוא הדינר: יער הלבנון. בית גדול בנה שלמה בירושלם כדמוכח לקמן וכל אותם מגינים לקח שיסק ומריבוי עצי לבנון הגדולים עשאו כדכתיב במלכי' ויבן את בית יער הלבנון על ארבע טורי ארזים ושם נתן אותם מגיני' והוא שכתו' ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער: כסא שן· שן שלפיל: ושש מעלות לכסא· מדרגות לעלות בו: וידות מזה ומזה על מקום השבת· כמין מקלות משפה לפאה מימין ומשמאל לסמוך זרועותיו עליהם: ושנים אריות עומדים אצל הידות· של זהב וכל צורת הכסא וצורת החיות שבכסא מפר' בתרגום של מגילת אסתר: שנהבים· שן פיל ופיל עצמו: וקופים· מער קאכין: ותוכיים· טווסין: ויגדל המלך שלמה וגו'· לקיים מה שאמר לו וגם אשר לא שאלת אתן לך גם כבוד: וכל מלכי הארץ וגו'· לקיים מה שאמר לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא יהיה: המה מביאים איש מנחתו· על ידי עלילה שבאים לשמוע חכמתו כי אין כבוד לבא לפני המלך ריקם דוגמ' ולא יראה את פני יי' ריקם: נשק· כלי זיין: וינחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם· מקצתם ועבר על לא ירבה לו סוסים: על דברי נתן· ויהי בלילה ההוא ויהי דבר יי' אל נתן וגו' עד ויקרא שמו ידידיה: ועל נבואת אחיה השילוני· שקרע ממנו המלכות ונתנה לירבעם: על כל ישראל ארבעים שנה· מה שאין כן בדוד שבחברון מלך ז' שנים ובירושלם ל"ג: כי שכם באו כל יש' להמליך אותו· בשכם שהוא מקום ירבעם שנחלת אפרים וירבעם אפרתי וכל זאת היתה סיבה מאת הב"ה לקיים דברו קרוע אקרע המלכה: ויהי כשמע· פתרו' ויהי כשמע מקודם לכן שבאו להמליכו בשכם כשהוא עודנו במצרים: וישלחו ויקראו לו ויבא· וכל זה להודיעו רצונו של מלך מלכי המלכי' הב"ה שאפי' ירבעם עצמו בא להמליכו לירבעם והסב הב"ה אחר דבריו עד שמלך ירבעם: אביך הקשה את עלינו· כי איש טורח במלאכה היה ועליו לפרנס פועליו והמס כדכתיב במלכים ויעל המלך שלמה מס וגו': נועצים· כמו יועצים וכן יאמר מן יודעים נודעים אף יועצים להבא נועצים כתייעצים כבר: קטני עבה ממתני אבי· אצבע קטנה שלי גדולה ממתני אבי כלומר אני חזק ממנו: העמיס· כמו ויעמס איש על חמורו: בעקרבים· ברימין בלשון אשכנז שעוקצין כעקרבים:

כי

אחזהו ה' וסי' ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק· וי' אמר אל אחיהו· ויהי כשמע אחיהו· ויקברו אתו ויספדו אתו· ולא שמע המלך דדה"י: שמעיהו ה' בקריאה וסי'
וא' שמעיהו והנהלמי הח· וגם איש היה מתנבא בשם ה' שמעיהו שכו· וירד בית הבלדעל· ויהי דבר האלהים אל דה"ח· ועכום ולוים שמעיהו ונתניהו· וכל ושמעיה

ויבא ירבעם וכל העם אל רחבעם
ביום השלשי כאשר דבר המלך לאמר שובו אלי
ביום השלשי: ויענם המלך קשה ויעזב המלך
רחבעם את עצת הזקנים: וידבר אלהם כעצת
הילדים לאמר אכביד את עלכם ואני אסיף
עליו אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים:
ולא שמע המלך אל העם כי היתה נסבה מעם
האלהים למען הקים יהוה את דברו אשר דבר
ביד אחיהו השילוני אל ירבעם בן נבט: וכל
ישראל כי לא שמע המלך להם וישיבו העם
את המלך לאמר מה לנו חלק בדויד ולא נחלה
בבן ישי איש לאהליך ישראל עתה ראה ביתך
דויד וילך כל ישראל לאהליו:
ובני ישראל הישבים בערי יהודה
וימלך עליהם רחבעם: וישלח המלך רחבעם
את הדרם אשר על המס וירגמו בו בני ישראל
אבן וימת והמלך רחבעם התאמץ לעלות
במרכבה לנוס ירושלם: ויפשעו ישראל בבית
דויד עד היום הזה:

יא ויבא רחבעם ירושלם ויקהל את בית יהודה
ובנימן מאה ושמונים אלף בחור עשה מלחמה
להלחם עם ישראל להשיב את הממלכה
לרחבעם: ויהי דבר יהוה
אל שמעיהו איש האלהים לאמר: אמר אל
רחבעם בן שלמה מלך יהודה ואל כל ישראל
ביהודה ובנימן לאמר: כה אמר יהוה לא תעלו
ולא תלחמו עם אחיכם שובו איש לביתו כי
מאתי נהיה הדבר הזה וישמעו את דברי יהוה
וישבו מלכת אל ירבעם:

וישב רחבעם בירושלם ויבן ערים למצור ביהודה
: ויבן את בית לחם ואת עיטם ואת תקוע: ואת
בית צור ואת שוכו ואת עדלם: ואת גת ואת
מרשה ואת זיף: ואת אדורים ואת לכיש ואת
עזקה: ואת צרעה ואת אילון ואת חברון אשר
ביהודה ובבנימן ערי מצרות: ויחזק את המצרות
ויתן בהם נגידים ואצרות מאכל ושמן ויין: ובכל
עיר ועיר צנות ורמחים ויחזקם להרבה מאד ויהי
לו יהודה ובנימן: והכהנים והלוים אשר בכל
ישראל התיצבו עליו מכל גבולם: כי עזבו
הלוים את מגרשיהם ואחזתם וילכו ליהודה
ולירושלם כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן ליהוה:
ויעמד לו כהנים לבמות ולשעירים ולעגלים
אשר עשה: ואחריהם מכל שבטי ישראל הנתנים
את לבבם לבקש את יהוה אלהי ישראל באו
ירושלם לזבוח ליהוה אלהי אבותיהם: ויחזקו את
מלכות יהודה ויאמצו את רחבעם בן שלמה
לשנים שלוש כי הלכו בדרך דויד ושלמה לשנים
שלוש:

ויקח לו רחבעם אשה
את מחלת בן ירימות בן דויד אביהיל בת
אליאב בן ישי: ותלד לו בנים את יעוש ואת
שמריה ואת זהם: ואחריה לקח את מעכה בת
אבשלום ותלד לו את אביה ואת עתי ואת זיזא
ואת שלמית: ויאהב רחבעם את מעכה בת
אבשלום מכל נשיו ופילגשיו כי נשים שמונה
עשרה נשא ופילגשים ששים ויולד עשרים
ושמונה בנים וששים בנות: ויעמד לראש רחבעם
את אביה בן מעכה לנגיד באחיו כי להמליכו:

דבר' בנ"א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם: ויין ז' בקריאה וסימ' ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם· והיה כנור ונבל תוף וחליל· ויחזק את המצורות דסיפרא· לאמותם
יאמרו איה דגן ויין כהתעטפם· לחם חמודות לא אכלתי· והפחות הראשונים: בן ירימות כן כתיב וקרי בת ירימות והוא חד מן ז' מלין כתיב נ"ן יתיר בקריאה ולא קריין
וס' יונהן לנו שבעה אנשים· תתן כד הקמח לא תכלא· ופני לב נבון יבקש דעת· תנין גם הנין חלצו שד היניקו גוריהן: בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת דסיפרא·
מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה· מן המערה ויקם דוד אחרי כן ויצא מן המערה:

רשי

כי היתה נסבה· למען הקים ה' את דברו· כמו שמפורש במלכים להסיר ממנו י'
השבטים וליתן לירבעם והוא לא יסור שבט מיהודה לא ירד ממלכותו עד כי יבא
שילה פתרו' עד כי יבא יהוד' שילה להמליך את רחבע' ושם לו יקהת עמים להמליכו
ושם נחלקה המלכות ואבד מלכות של י' השבטים ושכם עיר קטנה סמוכה לשילה
כדכתי' הנה חג לה' בשילה מימים ימימה במסילה העולה מבית אל שכמה וכתי'
בירמיה משכם ומשילה ולכבוד משכן שילה נאספים לשכם שהוא ראוי לאסיפת
בני אדם וסמוכה לשילה כשנאספים בשכם אז יסור שבט מיהודה שם המלכות
נחלקה: לאהליך ישראל· מוסב על מה לנו חלק בדוד מה לעזוב אהלינו ולילך
אחריו לא כן אלא לכו כל ישראל איש לאהליו: עתה ראה ביתך דוד· מוסב על ולא
נחלה בבן ישי כלומר אין לנו בו נחלה אלא בבית המקדש שבירושלם שאנו זובחים
בו ולראות בו בשלוש רגלים ראה ביתך דוד אין אנו צריכין לו לילך שם יהיה לך
לבדך וכל זה לא נראה לי שא' ראה ביתך דוד אי אפשינו לא בך ולא בבית המקדש
מלך: הדורם· הוא אדונירם שבימי שלמה גדולתו גדולה ובימי רחבעם נשפלה
גדולתו ע"כ נקרא הדורם: וירגמו אותו אבן· לפי שרחבעם לא ידע הסבה ויקשר
שהסבו ממנו על כן נהרג כששאל המס שקצב עליהם שלמה: ויפשעו ישרא' בבית
דוד· לשון מרדות דוגמ' בימיו פשע מואב וגו' אח כפשע מקרית עמו אז תפשע
לבנה: ויקהל את בית יהוד' ובנימן· שהיו בתחום יחד וגם ירושלם היתה של שניה'

ובית המקדש על תחום שניהם בנוי ובגבולים ביהושע מפרש היאך היה תחומן
יחד וגם רבותינו אמרו רצועה יוצאה מחלק בנימן ונכנסת בחלקו של יהודה ועליה
מזבח בנוי ולכך לא היו יכולין להפרד זה מזה וגם כתיב בסמוך עם אחיכם
והלא אחיכם בני איש אחד: ויבן ערים למצור· ערי' קטני' בנה וסבב כל סביבותם
חומות משום חוזק וזה מצור כדאמרי' בישעיה אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכף
פעמי כל יאורי מצור ועתה הוצרך לכך כי פשעו בו ישראל: ויתן בהם נגידים·
שרים ונציבים לשמור הערי' והכרכים: ואוצרות מאכל ושמן ויין· לפי שיהא להם
מאכל מזומן אם יעלו בית ישראל למצור: כי עזבו הלוים את מגרשיהם· שבכל
ארץ עשרת שבטים: כי הזניחם ירבעם· הזניחם מלעבוד ומכהן לה': כהנים
לבמות· כלומר למה הזניח ירובעם הכהנים והלוים לפי שהעמיד כהנים כומרים
לשעירים: ואחריהם· של לוים וכהנים: אביהיל בת אליאב· כמו ואביחיל רוגת'
ככבם אלוף וזה שטעה שמואל הרואה כשהעביר ישי את אליאב לפני שמואל ואמר
אך נגד ה' משיחו זה שהקב"ה עתיד לומר קום משחהו כי הוא זה וטעה בבן
שמואל שראה בתו של אליאב אשת רחבעם מלכה ועל זה הדבר נענש שמואל כי
כששאל לו שאול איזה בית הרואה ויאמר שמואל אנכי הרואה שלא ענהו דרך
ענוה לומר מה תרבה אמר לו הקב"ה חייך אתה עתיד לראות ולא תדע מה תראה
כי טעה באליאב ובתו המלכה: לנגיד באחיו· כדי להמליכו: ויפרץ

ויהי ג' בטעם תביר ר"פ בקריאה וסימ' ויהי כאשר פתר לנו. וזהי. ויהי המכס לי"י בן הצאן. ויהי בנסוע הארון. ויהי כאשר תם כל העם. עד היותם. ויהי גבול בני אפרים ויהושע. כי בא ירושלם. ויהי הדבר הזה לחטאת. ויהי ביום השביעי וימת הילד. וילכו העם. ויהי בקץ ימים ויבש הנחל. ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם דבלכים.

ויבן ויפרץ מכל בניו לכל ארצות יהודה ובנימן לכל ערי המצרות ויתן להם המזון לרב וישאל המון נשים׃

יב ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת יהוה וכל ישראל עמו׃ ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלם כי מעלו ביהוה׃ באלף ומאתים רכב ובששים אלף פרשים ואין מספר לעם אשר באו עמו ממצרים לובים סכיים וכושים׃ וילכד את ערי המצרות אשר ליהודה ויבא עד ירושלם׃

ושמעיה הנביא בא אל רחבעם ושרי יהודה אשר נאספו אל ירושלם מפני שישק ויאמר להם כה אמר יהוה אתם עזבתם אתי ואף אני עזבתי אתכם ביד שישק׃ ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צדיק יהוה׃ ובראות יהוה כי נכנעו היה דבר יהוה אל שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לפליטה ולא תתך חמתי בירושלם ביד שישק׃ כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות׃

ויעל שישק מלך מצרים על ירושלם ויקח את אצרות בית יהוה ואת אצרות בית המלך את הכל לקח ויקח את מגני הזהב אשר עשה שלמה׃ ויעש המלך רחבעם תחתיהם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך׃ ויהי מדי בוא המלך בית יהוה באו הרצים ונשאום והשבום אל תא הרצים׃ ובהכנעו שב ממנו אף יהוה ולא להשחית לכלה וגם ביהודה היה דברים טובים׃

ויתחזק המלך רחבעם בירושלם וימלך כי בן ארבעים ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה מלך בירושלם העיר אשר בחר יהוה לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה העמנית׃ ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יהוה׃ ודברי רחבעם הראשנים והאחרונים הלא הם כתובים בדברי שמעיה הנביא ועדו החזה להתיחש ומלחמות רחבעם וירבעם כל הימים׃ וישכב רחבעם עם אבתיו ויקבר בעיר דויד וימלך אביה בנו תחתיו׃

יג בשנת שמונה עשרה למלך ירבעם וימלך אביה על יהודה׃ שלוש שנים מלך בירושלם ושם אמו מיכיהו בת אוריאל מן גבעה ומלחמה היתה בין אביה ובין ירבעם׃ ויאסר אביה את המלחמה בחיל גבורי מלחמה ארבע מאות אלף איש בחור וירבעם ערך עמו מלחמה בשמונה מאות אלף איש בחור גבור חיל׃

ויקם אביה מעל להר צמרים אשר בהר אפרים ויאמר שמעוני ירבעם וכל ישראל׃ הלא לכם לדעת כי יהוה אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח׃ ויקם ירבעם בן נבט עבד שלמה בן דויד וימרד על אדניו׃ ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם׃ ועתה אתם אמרים להתחזק לפני ממלכת יהוה ביד בני דויד ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים׃ הלא הדחתם את כהני יהוה את בני אהרן והלוים ותעשו לכם כהנים כעמי הארצות כל הבא למלא ידו בפר בן בקר ואילם שבעה והיה כהן ללא אלהים׃

בראות אחאב את אליהו. כי מת נבות. ויהי ביום השני להמית את גדליהו. בעשתי עשרה שנה דצדקיהו יען אשר אמרה צור. ויהי מדי בוא המלך בית יי' דמלכים.
וחברו רס"פ רא: ויהי דבר יי' צבאות. וחברו:

רשי

ויפרוץ. פיזר בניו לכל ארצות יהודה דוגמ' ובית אבישם פרצו לרוב: נכנעו לא אשחיתם. דוגמ' למטה עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו יי' אלהינו דרשנו וגו' כן דרך הפסו' כשמפסיק בנתים כופל עוד התיבה לאומרה דוגמ' והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו': כי יהיו לו לעבדי'. לשישק ולשאר אומות כמפורש: וידעו עבודתי. כשישובו לא יהיה עליהם שום מושל ממלכי אומות אבל כשתשובו מאחרי תורתי תדעו עבודת מלכי הארצות ותעבדו להם: והפקיד על יד שרי הרצי'. לקחן מבית יער הלבנון והפקידם לשרי הרצים ואחר כך והשיבם אל תא הרצים חדר שרצים כלומר אל מקומם. ע"א מפני מורי לפי שהיה דואג ממלך מצרים וממלך ישרא' היו נושאין אותן לפניו: ובהכנעו שב ממנו חרון אף יי'. היה לו לומר למעלה מיד כשאמר ויעל שישק וגו' אלא שהפסיק בנתים לצורך ויעש תחתיהם מגיני נחשת: ויתחזק המלך רחבעם. ומפרש למה שהרי כשהומלך תחילה היה בן מ"א לפיכך היה בו כח וחוזק להתחזק מעצמו כי היה בן שנה כשמת דוד שהרי שלמה מלך מ' שנה ושלא' עדיין לא מלך כשנולד רחבעם נמצא שרחבעם היה בן מ"א כשמלך: העיר אשר בחר יי' לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל. לא שנתקלקלו במעשיהם כדכתיב ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יי' וגרמו שנסתלקה שכינה מהם וכאילו קובל ומפיגן על כך: בדברי שמעיה הנביא. כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה שהיה מתנבא וזהו שמעיה שאמר לעיל ולקמן מוכיח ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובין במדרש הנביא עדו ספרו היה נקרא מדרש: שלש שנים מלך בירושלם. ולא יותר דמוכיח במלכים ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה נמצא שאפילו ב' שנים שלמים לא מלך: מיכהו בת אוריאל. ולמעלה קורא לה שם אחר מעכה בת אבישלום ובמלכים כתי' כמו כן מעכה בת אבישלום מיכהו בת אוריאל היה שמה וכאן קורא אותה כן לפי שהוא ספר הייחס של יהודה ובמלכים שהוא ספר מלכי ישראל ויהודה קראה בשם כנויה מעכה בת אבישלום ולפיכך כינו שמה משם גמור שלה מיכיהו מעכה ושם אביה אוריאל אבישלום לפי שעל שם כלתה נקראת שהיתה אשת חיל גברתנית ככתוב וגם מעכה אם אסא הסירה מגבירה ומשום כבודה של כלתה קוראה לחמותה על שם כלתה כך מפורש בירושלמי והמסורת הזה תקח בידך בשם רבינו אלעזר וכן אמר לי בשם אביו וכן מצאתי בפירוש אביו בכל מקום שהוסיף וי"ו בשם אשה זו משום שנא' כמו עתליה עתליהו מולכת על הארץ כי אשת חיל היתה וכן יכליה יכליהו לפי שהיתה גברתנית כי אמציה בעלה נס לכישה ויהי שם חמש עשרה שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותן ט"ו השנים ושוב כשמת המליכו את בנו עזיהו אחריו בן שש עשרה שנה: ויקם אביה. שהלך אביה למלחמה על ירבעם בחומת של ירבעם בהר אפרים: ברית מלח. בקיום ואמונה. ועתה ויקם ירבעם עבד שלמה וגו' ועל זאת יש בזיון גדול: ויקבצו עליו אנשים ריקים. רשעים: ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב: ולפי שמצאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו. נער לא"ף על פי שהיה בן מ"א שנה כשמלך קוראו נער ופיר' לעיל על שלמה: כעמי הארצות. כל הרוצה לבוא ולמלא ידיו להיות כהן לעגל זהב יביא עמו פר בן בקר ואילים שבעה ויקבלוהו והיה כהן ללא אלהים: למלא ידו. להבדיל בין טמאה לטהרה דוגמ' למשחה בהם ולמלא בם את ידם: והלוים

בבקר בבקר ג' בקריאה וסימ' וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו · והקטיר עליו אהרן קטרת סמים · והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר · והאש על המזבח תוקד בו לא הכבה · מדוע אתה ככה דל בן המלך · סדי עברו יקח אתכם · יי' אלהים נתן לי לשון למודים · וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו · ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית · יעשו את הכבש ואת המנחה · יי' צדיק בקרבה · ולעמוד בבקר בבקר · ומקטירים ליי' עולות בבקר בבקר · על יי' לא בקריאה וסימ' ובקר וראיתם את כבוד יי' · בתת יי' לכם

ואנחנו יהוה אלהינו ולא עזבנהו וכהנים משרתים ליהוה בני אהרן והלוים במלאכת: ומקטרים ליהוה עלות בבקר בבקר ובערב בערב וקטרת סמים ומערכת לחם על השלחן הטהור ומנורת הזהב ונרתיה לבער בערב בערב כי שמרים אנחנו את משמרת יהוה אלהינו ואתם עזבתם אתו: והנה עמנו בראש האלהים וכהניו וחצצרות התרועה להריע עליכם בני ישראל אל תלחמו עם יהוה אלהי אבתיכם כי לא תצליחו: וירבעם הסב את המארב לבוא מאחריהם ויהיו לפני יהודה והמארב מאחריהם: ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליהוה והכהנים מחצצרים בחצצרות: ויריעו איש יהודה ויהי בהריע איש יהודה והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביהו ויהודה: וינוסו בני ישראל מפני יהודה ויתנם אלהים בידם: ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה ויפלו חללים מישראל חמש מאות אלף איש בחור: ויכנעו בני ישראל בעת ההיא ויאמצו בני יהודה כי נשענו על יהוה אלהי אבותיהם: וירדף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה ואת ישנה ואת בנותיה ואת עפרין ובנתיה: ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו יהוה וימת:

ויתחזק אביהו וישא לו נשים ארבע עשרה ויולד עשרים ושנים בנים ושש עשרה בנות: ויתר דברי אביה ודרכיו

יד

ודבריו כתובים במדרש הנביא עדו: וישכב אביה עם אבתיו ויקברו אתו בעיר דויד וימלך אסא בנו תחתיו בימיו שקטה הארץ עשר שנים:

ויעש אסא הטוב והישר בעיני יהוה אלהיו: ויסר את מזבחות הנכר והבמות וישבר את המצבות ויגדע את האשרים: ויאמר ליהודה לדרוש את יהוה אלהי אבותיהם ולעשות התורה והמצוה: ויסר מכל ערי יהודה את הבמות ואת החמנים ותשקט הממלכה לפניו: ויבן ערי מצורה ביהודה כי שקטה הארץ ואין עמו מלחמה בשנים האלה כי הניח יהוה לו: ויאמר ליהודה נבנה את הערים האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו את יהוה אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב ויבנו ויצליחו:

ויהי לאסא חיל נשא צנה ורמח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף כל אלה גבורי חיל: ויצא אליהם זרח הכושי בחיל אלף אלפים ומרכבות שלש מאות ויבא עד מרשה: ויצא אסא לפניו ויערכו מלחמה בגיא צפתה למרשה: ויקרא אסא אל יהוה אלהיו ויאמר יהוה אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו יהוה אלהינו כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון הזה יהוה אלהינו אתה אל יעצר עמך אנוש: ויגף יהוה את הכושים לפני אסא ולפני יהודה וינסו הכושים: וירדפם אסא והעם אשר עמו עד לגרר ויפל מכושים לאין להם מחיה כי נשברו לפני יהוה ולפני מחנהו וישאו שלל הרבה מאד: ויכו את כל הערים סביבות גרר כי היה פחד יהוה עליהם ויבזו את כל הערים כי בזה רבה היתה בהם: וגם אהלי מקנה הכו וישבו צאן לרב וגמלים וישבו ירושלם:

ועזריהו

טו

בן עודד היתה עליו רוח האלהים: ויצא לפני אסא ויאמר לו שמעוני אסא וכל יהודה ובנימן יהוה עמכם בהיותכם עמו ואם תדרשהו ימצא לכם ואם תעזבהו יעזב אתכם: וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה: וישב בצר לו על יהוה אלהי ישראל ויבקשהו וימצא להם: ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל ישבי הארצות:

בערב בשר לאכול · לכן אתה וכל עדתך הנועדים · אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה · ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא · והנביא ההוא או חלם החלום ההוא · מרת נפש ותתפלל · ויחפאו בני ישראל דברים · לא יוסיף עוד שאר

רשי

והלוים במלאכת · כלומר במלאכתם זה לשיר וזה לשוער וכל איש למלאכתו כאשר הכין דוד · ולא עצר כח וגו' ויגפהו יי' · לירבעם : וימת · לא מית מיד אלא הולך וחסר בעמו במלחמות ובכר"ר מפורש ויגפהו יי' לאביה : ויאמר ליהודה לדרוש · ולא בעשר שבטים שדרשו לאלהים אחרים חדשים מקרוב באו ואת אלהי אבותם לא דרשו : עודנו הארץ לפנינו · בעוד שהמלכות נכונה לפנינו שאם נצרכנו להם יהיו לנו למנוס וכל זה היה בעשר שנים שכתוב בימיו שקטה הארץ ולאחר אותן עשר שנים היתה מלחמה בינו ובין בעשא כל ימיהם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא וז' שנים היה שלום ביניהם וכן מוכיח אף כאן אין עמו מלחמה בשנים האלה אבל בשנים אחרים היתה עמו מלחמה ולמטה כתיב ומלחמ' לא היתה עד שנת לה' למלכות אסא אבל יכולים אנו לפרש אותה מלחמה שהיתה לו עם הכושים לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכותו אבל זה קשה לי שכתוב למטה בשנת לו' למלכות אסא עלה בעשא וגו' עד נסכלת על זאת כי מעתה יהיו לך מלחמות משמע שקודם לכן לא היו לו מלחמו' והוא לאחר כן כי אם ג' שנים ובמלכים כתיב ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ובסדר עולם מפרש היטב : כי

דרשנו את יי' אלהינו דרשנו וגו' · לפי שדרשנוהו הניח לנו מסביב : ויבנו ערים ויצליחו · ודוגמ' לעיל וברחות יי' כי כבנעו וגו' : אין עמך לעזור · כלומר אע"פ שאנו מעטים והם רבים כחול הים ואין כח לנו בפניהם עמך לעזור בין רב לאין כח כלומר כי ידוע שיש לך כח לעזור לפיכך עזרינו יי' אלהינו כי עליך נשענו : אל יעצר עמך אנוש · אל יהיה לאויבינו לאותו אנוש כי אנוש אנוש תושל עוצר ידי עמך כנגד לנצחינו שלא יאמר נצחנו אלהיהם · ד"א מפי הרב אל יהי לנו אנו שאנו עגומים עוצר יד מלנצחם דוגמ' ועצר את השמים כיעצר עצר יי' אם תעצריני : וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת · עד שבאת זאת : וללא כהן מורה · שאין מי ששואל להם שום דבר תורה משום הכי לא יורו אתכם הכהנים : וישב בצר לו · על יי' אלהי ישראל כלומר עתה כשבאת צרה להם בקשו על יי' אלהי ישראל ויבקשהו לפיכך וימצא להם המצוי והמושיעכם בכל אשר הלכתם : ובעתים ההם אין שלום · באותן הימים רבים לישראל ללא אלהי אמת : אין שלום ליוצא ולבא וגו' · ברחבעם כתיב עליו עלה שישק מלך מצרים על ירושלם כי מעלו ביי' וכל הפר' ואף לאביה היו מהומות רבות : וכתנו

ישראל · וכי הנכר הלוים על יי לשרתו · אז תתענג על יי והרכבתיך · לכן כה אמר יי הנני פקד · השכירוהו כי על יי הגדיל · ונשמד מואב מעם · ממך יצא חשב על יי רעה · הלוא הכושים והלובים · ובעת ההיא בא חנני · ויכנעו בני ישראל בעת ההוא · משב בצר לו על יי דדה · כי בשובכם על יי · ועהדברו עבדיו דדה · יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים · ישעו ואין מושיע · והתענג על יי ויתן לך · גול על יי דרכך · השלך על יי יהבך · אשרי שאל יעקב בעזרו שברו · ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על

וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר כי אלהים הממם בכל צרה: ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעלתכם: וכשמע אסא הדברים האלה והנבואה עדד הנביא התחזק ויעבר השקוצים מכל ארץ יהודה ובנימן ומן הערים אשר לכד מהר אפרים ויחדש את מזבח יהוה אשר לפני אולם יהוה: ויקבץ את כל יהודה ובנימן והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון כי נפלו עליו מישראל לרב בראתם כי יהוה אלהיו עמו: ויקבצו ירושלם בחדש השלשי לשנת חמש עשרה למלכות אסא: ויזבחו ליהוה ביום ההוא מן השלל הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים: ויבאו בברית לדרוש את יהוה אלהי אבתיהם בכל לבבם ובכל נפשם: וכל אשר לא ידרש ליהוה אלהי ישראל יומת למן קטן ועד גדול למאיש ועד אשה: וישבעו ליהוה בקול גדול ובתרועה ובחצצרות ובשופרות: וישמחו כל יהודה על השבועה כי בכל לבבם נשבעו ובכל רצונם בקשהו וימצא להם וינח יהוה להם מסביב: וגם מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה אשר עשתה לאשרה מפלצת ויכרת אסא את מפלצתה וידק וישרף בנחל קדרון: והבמות לא סרו מישראל רק לבב אסא היה שלם כל ימיו: ויבא את קדשי אביו וקדשיו בית האלהים כסף וזהב וכלים: ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא:

יו בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא מלך ישראל על יהודה ויבן את הרמה לבלתי תת יוצא ובא לאסא מלך יהודה: ויצא אסא כסף וזהב מאצרות בית יהוה ובית המלך וישלח אל בן הדד מלך ארם היושב בדרמשק לאמר: ברית ביני ובינך ובין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך כסף וזהב לך הפר בריתך את בעשא מלך ישראל ויעלה מעלי: וישמע בן הדד אל המלך אסא וישלח את שרי החילים אשר לו אל ערי ישראל ויכו את עיון ואת דן ואת אבל מים ואת כל מסכנות ערי נפתלי: ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את הרמה וישבת את מלאכתו: ואסא המלך לקח את כל יהודה וישאו את אבני הרמה ואת עציה אשר בנה בעשא ויבן בהם את גבע ואת המצפה: ובעת ההיא בא חנני הראה אל אסא מלך יהודה ויאמר אליו בהשענך על מלך ארם ולא נשענת על יהוה אלהיך על כן נמלט חיל מלך ארם מידך: הלא הכושים והלובים היו לחיל לרב לרכב ולפרשים להרבה מאד ובהשענך על יהוה נתנם בידך: כי יהוה עיניו משטטות בכל הארץ להתחזק עם לבבם שלם אליו נסכלת על זאת כי מעתה יש עמך מלחמות: ויכעס אסא אל הראה ויתנהו בית המהפכת כי בזעף עמו על זאת וירצץ אסא מן העם בעת ההיא: והנה דברי אסא הראשונים והאחרונים הנם כתובים על ספר המלכים ליהודה וישראל: ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו עד למעלה חליו וגם בחליו לא דרש את יהוה כי ברפאים: וישכב אסא עם אבתיו וימת בשנת ארבעים ואחת למלכו: ויקברהו בקברתיו אשר כרה לו בעיר דויד וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה וישרפו לו שרפה גדולה עד למאד:

יי · וחברו ב בפסוק · רחב נפש יגרה מדון · וכל תעל יי וסי ראשיה בשחד ישפטו · אולת אד תסלף דרכו : ויבא נא וסי נמס בסדר ויקהל · וזהתה ד קמצין בקרי וסי נמס בישעי סימן יד : ויצא יג חס בקריא וסי נמס בסדר ויקח קרח : ביני ובינך ג פסוקי אית בהון ביני ובינך ובין ובין וסי ויאמ אברם אל לוט אל נא תהי מריבה · ויאמ יהונתן לדוד לך לשלום · ברית ביני ובינך ובין אבי ובין אביך דאסא דדה · אנך : ויעלה ג רפין בקריא וסים ברית ביני ובינך ובין אבי דמלכים · וחברו דסיפרא ברית ביני ובינך · דרוש נא בעדינו את : להרבה ג וסים ובכל עיר ועיר · ובין עשרת ימים בכל יין להרבה · הלא הכושים והלובים : ויכעס ב וסים ויסר לו ויכעס הרבה וילעג · ויכעס אסא אל הראה :

רשי

וכתתו גוי בגוי · דוגמ׳ ויכום ויכתום : ואתם חזקו · לדרוש באלהים : ויזבחו ליי ביום ההוא מן השלל הביאו · פתרו׳ ומן השלל שהביאו זבחו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים שאבו ושמכו שהביאו כדלמעלה וגם אלו מקנה הביאו וישבו צאן לרוב וגו׳ · ד״א נראה לי ויזבחו ליי׳ ביום ההוא שנבח זבח שלום בירושלם מן השלל הביאו כלומר מן השלל אשר הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים : וגם מעכה אם אסא הסירה מגבירה · לפי שעשת לאשרה מפלצת מפליא ליצנותא זכרות עשתה לה לצלם והיתה נבעלת לו : והבמות לא סרו · במות יחיד שהורגלו להקריב עליהם לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית והיו עוכמי׳ עליהם כרת : ומלחמה לא היתה וגו׳ · תניא בסדר עולם בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא איפשר לומר כן והלא מת כבר בעשא בשנת כו׳ למלכות אסא כדכתיב במלכים בשנת כו׳ לאסא מלך אלה בן בעשא אלא מה ת״ל בשנת ל״ו למלך אסא כנגד ל״ו שנים שנתחתן שלמה בבת פרעה שהרי כתיב כן במלכים ויהי מקץ שלש שנים ויברחו שני עבדי׳ לשמעי ויכו המלך את בניהו ויכו ויפגע בו וכתיב בסמוך ויתחתן שלמה בבת פרעה כלומר מיד אחר ג׳ שנים ובשנת ד׳ לקחה והוא מלך מ׳ שנים נמצא שהיתה עמו ל״ו שנים וכנגדן ל״ו שנים שנגזרה גזירה על מלכי ארם להיות סוטנים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד בני דוד לכך נאמר בשנת ל״ו למלך אסא ובשנת י״ו למלכותו מאחר שנפל זרח הכושי בידו היא שנת ל״ו משמת שלמה

בשנת י״ו לאסא כרתו ברית מלך ישר׳ ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא ויקלקל אסא שנאמר ויוצא אסא כסף וזהב לאמר כרות ברית ביני וביניך : וישמע בן הדד · ולא פסקו מלכי ארם מלהיות סוטנים לישר׳ עד שמת אחז ובשנת ג׳ לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא היה זכות באחז שיפלו בידו ונפלו שניהם ביד תגלת פלאסר מלך אשור · בדרמשק ובמלכים כתיב דמשק ובפסוק אחר דו משק וכולו אחד הוא ודוגמ׳ סוטשטו סרביטו : על כן נמלט · שלא יכולת לו למה שלא הבטחת בהקב״ה כי אם בטחת בהקב״ה כששמעו וכרתו ברית יחד מלך ישראל ומלך ארם עליך כאשר בטחת בו כשבאו עליך הכושים לא נמלטו מידך והיית נוצח לכולם ואף לא היית מאבד ממונך שנתת לו כדי להפר בריתו עם בעשא · ועתה שלא בטחת בהקב״ה אברת ממונך וגם מלך ארם נמלט מידך : בית המהפכת · בית הסוהר שעשוי מלאכת המהפכת נוולפ״ט בלעז אסלכ״ז : עד למעלה חליו · כפח שברגליו עלה מכף רגלו עד קדקדו : וזנים · מיני בשמים הם והבשמי׳ היו מרוקחי׳ במרקחות מעשה רוקח מרקחת וזה פתרו׳ מרוקחים במעשה רוקח : וישרפו לו שרפה גדולה · שרפו לו בשמים טובים לאפר ואותו אפר זורו עליו וגם מפרסין כמו שסורפין על המלכים ומהו סורפים וכו׳ ועוקרין על המלכים : בדרכי

220

וטוב ה' בקריאה וסימ' ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עץ · לא תחוס עינך עליו ובערת · בכל הדרך אשר צוה · וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים · יאמר נא אדונינו עבדיך · ויהי בהיות רוח אלהים אל שאול · יקרא אכיש אל דוד ויאמר · עודנו מדבר והנה יונתן · מקול מפלתו הרעשתי · ועמהם הלוים שמעיהו · יגיע כפיך כי תאכל · כל ימי עני רעים · תאות אדם חסדו · ויצא הבן כיום ההוא · ומתוק האור וטוב לעינים · וטוב לא יהיה לרשע · וטוב משניהם את אשר עדן לא היה אשר לא ראה : ויתן

יז וימלך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על־
ישראל: ויתן־חיל בכל־ערי יהודה הבצרות ויתן
נציבים בארץ יהודה ובערי אפרים אשר לכד אסא
אביו: ויהי יהוה עם־יהושפט כי הלך בדרכי דויד
אביו הראשנים ולא דרש לבעלים: כי לאלהי
אביו דרש ובמצותיו הלך ולא כמעשה ישראל:
ויכן יהוה את־הממלכה בידו ויתנו כל־יהודה
מנחה ליהושפט ויהי־לו עשר־וכבוד לרב: ויגבה
לבו בדרכי יהוה ועוד הסיר את־הבמות ואת־
האשרים מיהודה: ובשנת
שלוש למלכו שלח לשריו לבן־חיל ולעבדיה
ולזכריה ולנתנאל ולמיכיהו ללמד בערי יהודה:
ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו ועשהאל
ושמרימות ויהונתן ואדניהו וטוביהו וטוב אדוניה
הלוים ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים: וילמדו
ביהודה ועמהם ספר תורת יהוה ויסבו בכל־ערי
יהודה וילמדו בעם: ויהי פחד יהוה על כל־
ממלכות הארצות אשר סביבות יהודה ולא נלחמו
עם־יהושפט: ומן־פלשתים מביאים ליהושפט
מנחה וכסף משא גם הערביאים מביאים לו צאן
אילים שבעת אלפים ושבע מאות ותישים שבעת
אלפים ושבע מאות: ויהי יהושפט
הלך וגדל עד־למעלה ויבן ביהודה בירניות וערי
מסכנות: ומלאכה רבה היה לו בערי יהודה
ואנשי מלחמה גבורי חיל בירושלם: ואלה
פקדתם לבית אבותיהם ליהודה שרי אלפים
עדנה השר ועמו גבורי חיל שלש מאות אלף:

ועל־ידו יהוחנן השר ועמו
מאתים ושמונים אלף: ועל־ידו
עמסיה בן־זכרי המתנדב ליהוה ועמו מאתים
אלף גבור חיל: ומן־בנימן
גבור חיל אלידע ועמו נשקי־קשת ומגן מאתים
אלף: ועל־ידו יהוזבד
ועמו מאה־ושמונים אלף חלוצי צבא:
אלה המשרתים את־המלך מלבד
אשר־נתן המלך בערי המבצר בכל־יהודה:

יח ויהי ליהושפט עשר וכבוד
לרב ויתחתן לאחאב: וירד לקץ שנים אל־אחאב
לשמרון ויזבח־לו אחאב צאן ובקר לרב ולעם
אשר עמו ויסיתהו לעלות אל־רמת גלעד: ויאמר
אחאב מלך־ישראל אל־יהושפט מלך יהודה
התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו כמוני כמוך
וכעמך עמי ועמך במלחמה: ויאמר יהושפט אל־
מלך ישראל דרש־נא כיום את־דבר יהוה: ויקבץ
מלך־ישראל את־הנביאים ארבע מאות איש ויאמר
אלהם הנלך אל־רמת גלעד למלחמה אם־אחדל
ויאמרו עלה ויתן האלהים ביד המלך: ויאמר
יהושפט האין פה נביא ליהוה עוד ונדרשה
מאתו: ויאמר מלך־ישראל אל־יהושפט עוד
איש־אחד לדרוש את־יהוה מאתו ואני ש
שנאתיהו כי־איננו מתנבא עלי לטובה כי כל־ימיו
לרעה הוא מיכיהו בן־ימלא ויאמר יהושפט
אל־יאמר המלך כן: ויקרא מלך ישראל
אל־סריס אחד ויאמר מהר מיכהו בן־ימלא:

ויג רפין בקריאה וסימ' ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו · ויתן לך את ברכת אברהם · ויתן לך האלהים מטל השמים · יי' יחתו מריבו עלו · הלא קציר חטים היום · ויתן יי' גם את ישראל דשאול · ויאמר אמרי נא לשלמה דאבישג השונמית · ויתן את ישראל בגלל חטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא · ויקבץ מלך ישראל את הנביאים דמלכים · וחברו דד"ה · ויהי ויתן לו מזהב שבא · והתענג על יי' ויתן לך · יסר בנך וינחך :

רשי

בדרכי דוד אביו הראשונים · ולא האחרונים שפשע במעשה בת שבע וגם הסית אותו שטן למנות את ישראל ועיקר ויש מפרשים ראשונים ראש לשלמה ורחבעם שלמה שנו הטו לבבו באחרית ימיו ובנה במה לכמוש תועבת מואב ולמולך שיקוץ בני עמון ורחבעם כתיב ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת יי' ולא כאביה שכתוב בו במלכים ולא היה לבבו שלם עם יי' אלהיו ולא כאסא שלא בטח ביי' אלא כדוד אביו שלא היה לו אלא לב אחד לאביו שבשמים : ולא דרש לבעלים · כמעשה ישראל שבימיו כי אחאב היה בימיו שעבד את הבעלים הוא וישראל שבימיו : ויגבה לבו בדרכי יי' · גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי יי' דוגמ' אשר נשא לבו אתכה בחכמה : שלח לשריו לבן חיל · כך היה שמו ויש מפרשים שלח לשריו כל שר בן חיל וקשיא לו אם כן לא היה לו לומר אלא לעובדיה את ממה שאמר ולעובדיה מכלל לבן חיל שם אדם הוא : ללמד בערי יהודה · תורה ולהורות בני ישראל : ועמהם מן הלוים שמעיהו ונתניהו וגו' ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים כי על הכהנים והלוים ללמד ולהורות כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים והשרים הלכו עמהם לפי שלא ימרו את פיהם ולהכריחם לשמוע להם ולשמור לעשות כמצות השופטים דוגמ' שופטים ושטרי' תתן לך שפטו' לשפוט את העם ושטרים להכריחם לעשות כווי השופטים : ויהי פחד יי' על כל ממלכות הארצות · בזכות שלמדו תורה : וכסף משא · משאות של כסף דוגמ' היו נושאותיכם עומסות משא : ויהי יהושפט הולך וגדל · שלשה שנאמר בהם כלשון זה · יצחק שמואל יהושפט אבל משה דוד מרדכי נאמר בהם וגדול אבל יצחק שמואל ויהושפט כתוב בהם וגדל שאין נכון לומר וגדול בשמואל כתיב ויגדל הנער שמואל עם יי' ואין לומר גדול עם יי' וכאן כמו כן גדל עד למעלה לכן לא הגון לומר גדול וכן ביצחק : בירניות · מגזירת בירה מגדלים גדולים לחוזק : וערי מסכנות · ערי אוצרות לתת בהם תבואה ויין ודגן : ועל ידו · אצלו · דוגמ' חלקת יואב על ידי : המתנדב ליי' · דוגמ' המתנדבים בעם ברכו יי' : וירד לקץ שנים · ובמלכים כתיב ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט וגו' בשנה השלישית משלא את בן הדד : ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד · כמו שכתוב בספר מלכים הידעתם כי לנו רמות גלעד כי כשהציב יעקב אבינו שם את הגל וקרא לו גלעד הוחזק בו ואבותינו לקחו גלעד והרמות משוכים ומוחזקי' אחרי העיר ואבותינו את בימי משה כשתפשו גלעד שתקנו אז מלקחת אותה כי לא חששו בהם או שמא בימי משה לקחוה ואחרי כן לקחוה האומות מיד ישראל ושלמה הם : דרש נא כיום את דבר יי' · ולא מנביאי הבעל' אשר אתה בוטח בהם : ויקבוץ מלך ישראל את הנביאים ארבע מאות · וכולם נביאי אמת היו כי מה שאל ממנו יהושפט קבץ לו וכן מוכיח בסמוך ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו וגו' עד והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו שאומר להם לאמר לאחאב עלה ויתן האלהים ביד המלך מכלל שהיו נביאי יי' שלא היו מתנבאים אלא דבר יי' שאם היו נביאי שקר אין הפתוי נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודים מלבן ועוד שאמר יהושפט טוב האין פה נביא ליי' עוד ודאי יודע אני שהם נביאי יי' אלא מקובלני מבית אבי אבא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד ולשון אחד והללו כולם מתנבאים עלה והצלח : כי כל ימיו לרעה · כי זהו שאמר יען אשר שלחת איש חרמי וגו' : מהר מיכהו · כתיב חסר יו"ד משום בזיון כינה לו שם אחר מיכהו : מלובשים

באחד ז״ב פתחין בקריאה וסימ׳ הן האדם היה כאחד ממנו · דן ידין עמו · וחליתי והייתי כאחד האדם · וחברו אם אסור יאסרוני · ויואל הלוי לשבת את האיש · גם את הארי גם את הדוב · ועשהאל קל ברגליו · אוכל על שלחני כאחד מבני המלך · כאחד הנבלים · וארך כאחד דהלקים · על ירושלם ידו גורל · אשר תלך לקרוא למיכיהו דדה · וחד וכאחד השרים תפלו : לאלהה בקריאה וסימ׳ ולבנות מה אעשה לאלה היום או ילאלה תחלק הארץ בנחלה · ויאמר ראיתי כל ישראל נפצים על ההרי׳ דמלכ׳ ·

ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה יושבים איש על כסאו מלבשים בגדים ויושבים בגרן פתח שער שמרון וכל הנביאים מתנבאים לפניהם: ויעש לו צדקיהו בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר יהוה באלה תנגח את ארם עד כלותם: וכל הנבאים נבאים כן לאמר עלה רמת גלעד והצלח ונתן יהוה ביד המלך: והמלאך אשר הלך לקרא למיכיהו דבר אליו לאמר הנה דברי הנבאים פה אחד טוב אל המלך ויהי נא דברך כאחד מהם ודברת טוב: ויאמר מיכיהו חי יהוה כי את אשר יאמר אלהי אתו אדבר: ויבא אל המלך ויאמר המלך אליו מיכה הנלך אל רמת גלעד למלחמה אם אחדל ויאמר עלו והצליחו וינתנו בידכם: ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם יהוה: ויאמר ראיתי את כל ישראל נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להן רעה ויאמר יהוה לא אדנים לאלה ישובו איש לביתו בשלום: ויאמר מלך ישראל אל יהושפט הלא אמרתי אליך לא יתנבא עלי טוב כי אם לרע: ויאמר לכן שמעו דבר יהוה ראיתי את יהוה יושב על כסאו וכל צבא השמים עמדים על ימינו ושמאלו: ויאמר יהוה מי יפתה את אחאב מלך ישראל ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה אמר ככה וזה אמר ככה:

ויצא הרוח ויעמד לפני יהוה ויאמר אני אפתנו ויאמר יהוה אליו במה: ויאמר אצא והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן: ועתה הנה נתן יהוה רוח שקר בפי נביאיך אלה ויהוה דבר עליך רעה: ויגש צדקיהו בן כנענה ויך את מיכיהו על הלחי ויאמר אי זה הדרך עבר רוח יהוה מאתי לדבר אתך: ויאמר מיכיהו הנך ראה ביום ההוא אשר תבוא חדר בחדר להחבא: ויאמר מלך ישראל קחו את מיכיהו והשיבהו אל אמון שר העיר ואל יואש בן המלך: ואמרתם כה אמר המלך שימו זה בית הכלא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ עד שובי בשלום: ויאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר יהוה בי ויאמר שמעו עמים כלם: ויעל מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה אל רמת גלעד: ויאמר מלך ישראל אל יהושפט התחפש ובוא במלחמה ואתה לבש בגדיך ויתחפש מלך ישראל ויבאו במלחמה: ומלך ארם צוה את שרי הרכב אשר לו לאמר לא תלחמו את הקטן את הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו: ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו מלך ישראל הוא ויסבו עליו להלחם ויזעק יהושפט ויהוה עזרו ויסיתם אלהים ממנו: ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל וישובו מאחריו:

וחברו דד״ה · אל תטפו יטיפון לאלה : ויעל ז׳ רפין בקריאה וסימ׳ נטה ידך על ארץ מצרים בארבה · ויאמר ארונה אל המלך · כי איש מבית ישראל · כה אמר בורש · וחברו · מי יפתה את אחאב · וחברו דדה׳ : לדבר אותך סימן כל דסמ׳ לדבור אתו אתך אתם דגש בב״ש רפין אותו אותך אותם וסימ׳ ותהר ותלד שרה לאברהם · וידבר משה ואלעזר הכהן · ויגש צדקיהו בן כנענה דמלכים · וחברו דסיפר׳ · ודברתי משפטי אותם · רוח בלא באלה יבא לי · אלכה לי אל הגדולים · צדיק אתה יי׳ כי אריב · הלוך אל בית הרכבים · וכל דבור דיחזקאל דכו׳ ·

רשי

מלובשים בגדים · בגדי מלכותו יושבים בגורן פתח שער שמרון · בא להודיענו כי כשהתנבאו הנביאים לפניהם היו יושבים חוץ לעיר ושם באו מרגלים של מלך ארם ושמעו שהודיע למלך ישראל שהוא לבדו יפול במלחמה והוא שצוה מלך ארם לחיילותיו לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו לקיים דברי מיכיהו לפיכך כתיב בגורן שהיה מקום מרגלים לרגל אבל אם הוועד בתוך העיר לא היו המרגלים של מלך ארם יכולים לבוא שמא ירגישו בהם שהם מרגלים אבל כשהם חוץ לעיר אפילו ירגישו בהם וידעו כי מרגלים הם יכולים הם לומר למקום אחר אנו הולכים מה שקרבנו פה אל הגורן בשביל שראינו גורן וקבוץ חיילות הנה פתח העיר תמהנו ופנינו מן הדרך לראות מה זה והמרגלים הם הודיעו למלך ארם והוא צוה שלא להרוג שום אדם כי אם מלך ישראל לבדו שאם לא כן מה עלה בלבו שצוה שלא להרוג מישראל רק המלך לבדו אלא מרגלים היו לו ושמעו את מיכיהו אומר ראיתי את כל ישראל נפוצים וגו׳ ויאמר יי׳ לא אדנים לאלה סימן שיהרג המלך אבל ישראל ישובו איש לביתו לשלום ושמעו את זה שאמר אם שוב תשוב בשלום הכל שמעו המרגלי׳ והגידו למלך ארם ולכן צוה מלך ארם לעשות כדבר מיכיהו להרוג המלך לבדו : עלו והצליחו וינתנו בידכם · כלומר הלואי שתצליחו וינתנו בידכם : נפוצים על ההרים · כי כשנבורחים מן המלחמה בורחים על ההרים לבית מנוס כמו והנשארים הרה נסו ועוד שהמלחמה היתה ברמות גלעד מקום הרים וגבעות : ויאמר יי׳ לא אדנים לאלה · לפיכך נפוצים כצאן על ההרים שאין להם רועה שמלכם יהרג : ישובו איש לביתו בשלום · שאחאב לבדו יהרג אבל שאר ישראל ישובו איש לביתו לשלום כאשר צוה ארם לעמו : וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו · אלו מלאכי השרת העומדי׳ לפניו : ויצא הרוח · פתרו׳ ויצא המלאך שהרי אומר לעיל וכל צבא השמים וגו׳ ועתה יצא אחד מן המלאכים ויאמר אני אפתנו כדאמ׳ עושה מלאכיו רוחות ולפיכך קרא ואמר לעיל וכל צבא השמים עומדי׳ שאל תתמה כשתאמר ויצא הרוח מי הוא ומהיכן יצא וכשאמר וכל צבא השמים עומדי׳ כדי להודיע מהיכן יצא משאר הרוחות העומדים עליו · ורבותינו פירשו זהו רוחו של נבות : בפי כל נביאיו · שישים דבר בפיהם לאמר עלה והצלח ויעלה ויפל מכלל שהיו נביאי אמת שלא היו מתנבאים כי אם שישים השם בפיהם : תפתה וגם תוכל · לפי שים מפתה הבא לפתות חבירו פעמים שהמפותה מבין שזה רוצה לפתותו והוא נזהר ואינו שומע להתפתות אבל באחאב תפתה וגם תוכל : הנך רואה · שיהרג אחאב : שימו זה בית הכלא · ואע״פ שלא ראינו שנתנו קודם לכן בבית הכלא אלא מתוך שאמר והשיבהו תוכל לומר שנתנו קודם לכן בבית הכלא ואם תרצה לומר שלא נתנוהו קודם לכן מעולם לא תקשי לך והשיבהו כי כן דרך המקראות כמו ישובו רשעים לשאולה וכן הרבה : לחם לחץ ומים לחץ · דוגמ׳ בישעיה לחם צר ומים לחץ : התחפש ובא · פתרו׳ צריך אני להתנכר ולהתחפש בבגדים אחרים שלא יכירוני שאני מלך ישראל כי חשש לדברי מיכיהו שאמר לו אם שוב תשוב בשלום וגו׳ ואמר ליהושפט אני רוצה להשתנות עצמי ולבוא במלחמה שיש לי לחוש שמא שמעו ארמים מה שאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום ולא ישבו להלחם כי אם עלי : ואתה לבש בגדיך · תכשיט מלכות ושריונות וכלי מלחמה של מלכות כי אין לחוש בדברי הנביא כי אם מלך ישראל לבדו כי כן הגידו מרגלים שלו דברי מיכיהו : ויזעק יהושפט · אחר בני דגלו וחיילותיו שיבאו לעזור לו כמו אות אריה שבדגלו או דגל בני יהודה וכן מנהג כשנלחמים שני גדודים מכה כל גדוד וגדוד שם אחד לסימ׳ לדגלו לצורך הגדוד שמו שאם יתפרדו איש מעל אחיו או יתערבו הגדודי׳ זה בזה יצעקו כל גדוד וגדוד שם סימן שלו ויכירו בקול הסימן ויתקבצו כולם יחד ויהיו באגודה אחת כבראשונה ולא שצעק לשהיו וכן מוכיח במלכים ויזעק יהושפט ולא כאמר לשם ויי׳ עזרו ויסיתם אלהים ממנו אך כתיב שם ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל שהכירו והבינו מיד כשיצעק אחר הסימן של דגלו כדמפר׳ כמו שהכירוהו וישובו מעליו כבווי מלך ארם ומיי׳ הוא שהכירוהו : ואיש

אל פניו ה׳ בקריאה וסימ׳ ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו ב׳ בפסוק· ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו· ויפל יואב אל פניו· ויצא אל פניו יהוא· הן יקטלני לו איחל׃ השפטים ד׳ בקריאה וסי׳ ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר· כי לא נעשה כפסח הזה מימי· ויאמר אל השפטים ראו מה אתם· ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב׃ וחד והשפטים׃ חבריהו ב׳ וסימ׳ והנה אמריהו כהן הראש עליכם· ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו· וא׳ זבדיהו ולבשלמיהו בנים׃ בבית יי׳ ט״ל וסימ׳ נבסר בתהלים סימן

וְאִישׁ מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ וַיַּךְ אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין
הַדְּבָקִים וּבֵין הַשִּׁרְיָן וַיֹּאמֶר לָרַכָּב הֲפֹךְ יָדֶיךָ
וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַמַּחֲנֶה כִּי הָחֳלֵיתִי׃ וַתַּעַל
הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הָיָה מַעֲמִיד
בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם עַד־הָעָרֶב וַיָּמָת לְעֵת בּוֹא
הַשָּׁמֶשׁ׃ יט וַיָּשָׁב יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־בֵּיתוֹ
בְשָׁלוֹם לִירוּשָׁלָם׃ וַיֵּצֵא אֶל־פָּנָיו יֵהוּא בֶן־
חֲנָנִי הַחֹזֶה וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט הֲלָרָשָׁע
לַעְזֹר וּלְשֹׂנְאֵי יְהוָה תֶּאֱהָב וּבָזֹאת עָלֶיךָ קֶּצֶף
מִלִּפְנֵי יְהוָה׃ אֲבָל דְּבָרִים טוֹבִים נִמְצְאוּ עִמָּךְ
כִּי־בִעַרְתָּ הָאֲשֵׁרוֹת מִן־הָאָרֶץ וַהֲכִינוֹתָ לְבָבְךָ
לִדְרֹשׁ הָאֱלֹהִים׃ וַיֵּשֶׁב יְהוֹשָׁפָט בִּירוּשָׁלָם וַיָּשָׁב
וַיֵּצֵא בָעָם מִבְּאֵר שֶׁבַע עַד־הַר אֶפְרַיִם וַיְשִׁיבֵם אֶל־
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃ וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ
בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת לְעִיר וָעִיר׃ וַיֹּאמֶר
אֶל־הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מָה־אַתֶּם עֹשִׂים כִּי לֹא לְאָדָם
תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַיהוָה וְעִמָּכֶם בִּדְבַר מִשְׁפָּט׃ וְעַתָּה
יְהִי פַחַד־יְהוָה עֲלֵיכֶם שִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ כִּי־אֵין עִם־יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ עַוְלָה וּמַשֹּׂא פָנִים וּמִקַּח־שֹׁחַד׃ וְגַם
בִּירוּשָׁלַם הֶעֱמִיד יְהוֹשָׁפָט מִן־הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים
וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּט יְהוָה וְלָרִיב
וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלָם׃ וַיְצַו עֲלֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה תַעֲשׂוּן
בְּיִרְאַת יְהוָה בֶּאֱמוּנָה וּבְלֵבָב שָׁלֵם׃ וְכָל־רִיב

אֲשֶׁר־יָבוֹא עֲלֵיכֶם מֵאֲחֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵיהֶם
בֵּין־דָּם לְדָם בֵּין־תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים
וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם וְלֹא יֶאְשְׁמוּ לַיהוָה וְהָיָה־קֶצֶף
עֲלֵיכֶם וְעַל־אֲחֵיכֶם כֹּה תַעֲשׂוּן וְלֹא תֶאְשָׁמוּ׃
וְהִנֵּה אֲמַרְיָהוּ כֹהֵן הָרֹאשׁ עֲלֵיכֶם לְכֹל דְּבַר־יְהוָה
וּזְבַדְיָהוּ בֶן־יִשְׁמָעֵאל הַנָּגִיד לְבֵית־יְהוּדָה לְכֹל
דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּם לִפְנֵיכֶם חִזְקוּ וַעֲשׂוּ
וִיהִי יְהוָה עִם־הַטּוֹב׃
וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ בְנֵי־מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וְעִמָּהֶם כ
מֵהָעַמּוֹנִים עַל־יְהוֹשָׁפָט לַמִּלְחָמָה׃ וַיָּבֹאוּ
וַיַּגִּידוּ לִיהוֹשָׁפָט לֵאמֹר בָּא עָלֶיךָ הָמוֹן רָב מֵעֵבֶר
לַיָּם מֵאֲרָם וְהִנָּם בְּחַצְצוֹן תָּמָר הִיא עֵין גֶּדִי׃
וַיִּרָא וַיִּתֵּן יְהוֹשָׁפָט אֶת־פָּנָיו לִדְרוֹשׁ לַיהוָה וַיִּקְרָא־
צוֹם עַל־כָּל־יְהוּדָה׃ וַיִּקָּבְצוּ יְהוּדָה לְבַקֵּשׁ מֵיְהוָה
גַּם מִכָּל־עָרֵי יְהוּדָה בָּאוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה׃ וַיַּעֲמֹד
יְהוֹשָׁפָט בִּקְהַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּבֵית יְהוָה לִפְנֵי
הֶחָצֵר הַחֲדָשָׁה׃ וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ הֲלֹא
אַתָּה־הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכֹל
מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וְאֵין עִמְּךָ
לְהִתְיַצֵּב׃ הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהֵינוּ הוֹרַשְׁתָּ אֶת־
יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִלִּפְנֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ז
וַתִּתְּנָהּ לְזֶרַע אַבְרָהָם אֹהַבְךָ לְעוֹלָם׃

קל״ה ועיין במסרה רבתא בערך ארנ׳ ימ״ה דקש״ה לי על הא׳ מנ״נא׃ מושל י״ד מל׳ וסימ׳ נבס׳ במיכה סימן ה׳ וקהלת סי׳ י׳ ע״ט ב״ה דקה״נא׃

רשי

ואיש משך בקשתו· איש ישראל מתכוין לירות במחנה ארם ובלא כוונתו׃ ויך את מלך ישראל׃ בין הדבקים ובין השרין· בין אותה רצועה שמדביקין השריון שעל ראשו לשריון ואין לומר גוי היה כי למי נתכוון והלא מלך ארם צוה לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם מלך ישראל לבדו ואף לו לא נתכוון שהרי כתיב לתומו· אלא בעל כרחו יש לומר ישראל היה המורה ונתכוון לירות במחנה ארם ולפי תומו הכה את מלך ישראל׃ ויאמר לרכב· למנהיג את הרכב׃ והוצאתני מן המחנה· כלומר מן המערכה הזו הראשונה והשיבני במערכות האחרונות׃ מעמיד במרכבה· החזיק ועמד במרכבה שלא יבינו ישראל מכתו ויברחו ותחלת נפילה ניסה׃ ותעל המלחמה· נסתלקה ולא הוזק אחד מישראל כי אם מלך ישראל לבדו כדבר הנביא שאמר לא אדנים לאלה ישובו איש לביתו בשלום לשלום לא כאמר כי נהרג אחאב׃ כי בערת האשרות· כדלעיל ועוד הסיר את הבמות וגו׳׃ לדרוש האלהים· כדלעיל כי לאלהי אביו וגו׳׃ ויעמד שפטים· כשאמר לו החוזה דברים טובים נמצאו עמך כי בערת את האשרות בא לו אצל ספר תורה אם בערם כמשפט ומתחילה ראה כתוב אבד תאבדון עד ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ונזכר שכתיב בכי תשא ואת מצבותם תשברון וגו׳ שמח בעצמו על שהטיב בעיני יי׳ שבער האשירים אשירי ישראל שהרי לא הזהירם אלא על אשיריהם ושוב חזר בשפטים ושטרים ומצא כתוב לא תטע לך אשירה ואז שמח שבערם וגם ראה שם כתוב שפטים ושטרים תתן לך מיד ויעמד שפטים מוחזקים בכל ערי יהודה לעיר ועיר׃ בערי הבצרות· העמיד מוחזקים להכריחם ולכופן לדין מתחילה ושוב העמיד שפטים שאינן מוחזקים כל כך לעיירות שאינן בצורות לפי שהן יריאים להיות סרבנים יותר מאותן היושבים בערים בצורות שבוטחים בערי מבצרם׃ כי לא לאדם תשפטו· פירו׳ אל תחשבו בלבבכם לומר מה לנו אם אנו מטים את הדין לזכות את אוהבינו להטות דין דלים וליטול פני עשירים שלא אין המשפט ליי׳ לכך כאמר ליי׳ שלו הוא אם חייבת את הזכאי כאילו נטלת ולקחת משל בוראך ודין שמים עליך לתת משפט משקל לפיכך תראו מה שתעשו· ויהיה לבבכם בכל דין ודין כאילו הב״ה עומד לפניכם בדין וזהו ועמכם בדבר משפט ובסנהדרין מפורש מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי ליי׳ ושמא יאמר הדיין מה לי ולצער הזה ת״ל ועמכם בדבר משפט כלומר מוטל עליכם לעשות ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות׃ אין עם יי׳ אלהינו עולה ומשוא פנים ומקח שוחד· והוא עמכם במשפט לפיכך איני רוצה שתעשו עול במשפט׃ וגם בירושלים העמיד· אע״פ שהוא היה בעצמו בירושלים׃ למשפט יי׳ ולריב· משפט נופל לומר על דיני ממונות דוגמ׳ והייתה לבני ישראל לחקת משפט דירושה בפנחס ולריב נופל על דיני נפשות וחבלות דוגמ׳ וכי יריבון אנשים וגו׳׃ כה תעשון· משום זריזות וזהירות ולחוזק הוסיף כ״ן כמו עד אשר תדעון איך יפול דבר וכמו כה תאמרון לאדני לעשו וכה תדבקון אשר יקברון׃ בין דם לדם· בין דם רציחת שוגג למזיד׃ והזהרתם אותם· את אחיכם׃ והיה קצף עליכם ועל אחיכם· לפיכך כה תעשון והזהרתם את אחיכ׳׃ ולא תאשמו· אתם מכל מקום שאם תקבלו את האזהרה לא יהיה לכם קצף ואף לא יהיה בשום דבר אשם עליכם הואיל ועשיתם חובתכם המוטלת עליכם לעשות׃ ויהי יי׳ עם הטוב· עם עושה הטוב והישר׃ ועמהם העמונים· זה עמלק ולמה נקרא עמונים לפי שמיכה כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו בהם ובא להלחם בישראל וכן מוכיח למטה בענין ובעת החלו ברינה ותהלה נתן יי׳ מארבים על בני עמון ומואב והר שעיר וגו׳ נמצא שהעמונים שנאמר כאן הם עמלקים ששינו לשונם וכסותם והוא שיסד הקליר בפרשת זכור זכור ערוץ בעמונים נחבא פרץ כרמי עין גדי כהובא כלומר זכור מה שעשה עמלק העריץ שנחבא בין העמונים ובא לפרוץ כרמי ישראל באותו זמן כדכתיב והנם בחצצון תמר היא עין גדי ועין גדי סמוך לארץ של עמלק כמו שנא׳ בלך לך ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצן תמר׃ היא עין גדי· כלומר שאמרו לו כבר באו כל כך בקרוב לנו׃ גם מכל ערי יהודה· שלא תאמר כשאמר מתחלה ויקבצו יהודה לבקש אלו יושבי ירושלים לבד הם אלא מכל ערי יהודה באו׃ ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה· לנהוג ממשלתך עליהם לכך אנו מבקשים ממך לעזרינו מהם ובידך כח· בעל כח וגבורה הרדי״ן בלע״ז׃ ואין עמך להתיצב· אין שום יכולה בריה לעמוד נגדך בכל ממלכות הגוים ודוגמתו לא יתיצב איש לפניך וכן מי הוא לפני יתיצב· כ״ך פי׳ ר׳ מנחם בר׳ חלבו זצ״ל׃ ותתנה לזרע אברהם· לפיכך עליך להחזיקה בידם ולגרש הגוים האלה כי אפילו מלך בשר ודם ואפילו שום אדם כשנותן מתנה לאוהבו ובא אחר לגוזלה הימנו דוחק בעצמו להחזיקה בידו כל שכן אתה ושמא תאמר לא נתתיה לכם אלא לפי שעה בשביל כך נאמר לעולם ירושת עולם נתתה לנו׃ ויבנו

ויבנו לך בה חד מן י״א בטעם פי׳ האתנחתא לא ישרתנה כי אם כונה בב״א מקומות שישרתנה מאילא וסי׳ ויצא נח ובניו ואשתו ונשי· בשבעתיכם דפנחס דובחים והבכורים· ובאת שמה· אם ארץ כאפל׳ה׳ בדוע אכרו עמי רדנו· קפדה בא· והסירו את כל שקוציה· וישבו בה ויבנו לך בה מקדש· ובאו שמה· ותאכרנה לה כי אהך נשוב· ומזון לכולא ביה· וחברו· לאפנים להם קרא הגלגל׳ בתרא פלוגתא׃ הקהתים ג׳ בקריאה וסי׳ ונסעו הקהתים נשאי המקדש· והאנשים עשים באמונה׃ ויקמו הלוים

וישבו בה ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר: אם תבוא עלינו רעה חרב שפוט ודבר ורעב נעמדה לפני הבית הזה ולפניך כי שמך בבית הזה ונזעק אליך מצרתנו ותשמע ותושיע: ועתה הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתתה לישראל לבוא בהם בבאם מארץ מצרים כי סרו מעליהם ולא השמידום: והנה הם גמלים עלינו לבוא לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו: אלהינו הלא תשפט בם כי אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: וכל יהודה עמדים לפני יהוה גם טפם נשיהם ובניהם:

ויחזיאל בן זכריהו בן בניה בן יעיאל בן מתניה הלוי מן בני אסף היתה עליו רוח יהוה בתוך הקהל: ויאמר הקשיבו כל יהודה וישבי ירושלם והמלך יהושפט כה אמר יהוה לכם אתם אל תיראו ואל תחתו מפני ההמון הרב הזה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים: מחר רדו עליהם הנם עלים במעלה הציץ ומצאתם אתם בסוף הנחל פני מדבר ירואל: לא לכם להלחם בזאת התיצבו עמדו וראו את ישועת יהוה עמכם יהודה וירושלם אל תיראו ואל תחתו מחר צאו לפניהם ויהוה עמכם: ויקד יהושפט אפים ארצה וכל יהודה וישבי ירושלם נפלו לפני יהוה להשתחות ליהוה: ויקמו הלוים מן בני הקהתים ומן בני הקרחים להלל ליהוה אלהי ישראל בקול גדול למעלה: וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע ובצאתם עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה וישבי ירושלם האמינו ביהוה אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו: ויועץ

אל העם ויעמד משררים ליהוה ומהללים להדרת קדש בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו ליהוה כי לעולם חסדו: ובעת החלו ברנה ותהלה נתן יהוה מארבים על בני עמון מואב והר שעיר הבאים ליהודה וינגפו: ויעמדו בני עמון ומואב על ישבי הר שעיר להחרים ולהשמיד וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו למשחית: ויהודה בא על המצפה למדבר ויפנו אל ההמון והנם פגרים נפלים ארצה ואין פליטה: ויבא יהושפט ועמו לבז את שללם וימצאו בהם לרב ורכוש ופגרים וכלי חמדות וינצלו להם לאין משא ויהיו ימים שלושה בזזים את השלל כי רב הוא: וביום הרבעי נקהלו לעמק ברכה כי שם ברכו את יהוה על כן קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה עד היום: וישבו כל איש יהודה וירושלם ויהושפט בראשם לשוב אל ירושלם בשמחה כי שמחם יהוה מאויביהם: ויבאו ירושלם בנבלים ובכנרות ובחצצרות אל בית יהוה: ויהי פחד אלהים על כל ממלכות הארצות בשמעם כי נלחם יהוה עם אויבי ישראל: ותשקט מלכות יהושפט וינח לו אלהיו מסביב:

וימלך יהושפט על יהודה בן שלשים וחמש שנה במלכו ועשרים וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו עזובה בת שלחי: וילך בדרך אביו אסא ולא סר ממנה לעשות הישר בעיני יהוה: אך הבמות לא סרו ועוד העם לא הכינו לבבם לאלהי אבתיהם: ויתר דברי יהושפט הראשנים והאחרנים הנם כתובים בדברי יהוא בן חנני אשר העלה על ספר מלכי ישראל:

בן בני׃ הקרחים ג׳ וסי׳ אלקנה וישיהו ועזראל׳ ושלום בן קירא בן אביאסף· ויקומו הלוים מן בני הקהתים׃ הודו ליי׳ כי לעולם ב׳ חס׳ כי טובים ועמדם המן וידוהון· ויועץ אל העם ויעמד משררים׃ לכה ג׳ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ויבא יהושפט ועמו· ושללם לבוז׳ וחברו· קרבא חסר׃ עד היום ט׳ יתיראין בקריאה וסי׳ הוא אבי מואב עד היום׳ הוא אבי בני עמון עד היום· ויצב יעקב מצבה על קבורתה· למן היום לבת המלך׳ וישימוהו למוצאות עד היום· ותכן כל מלאכת שלמה· ובשאת מתנותיכם בהעביר בניכם באש נקהלו לעמק ברכה· עד היום ויתנום לחוק על ישראל׃

רשי

ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר· אם תבוא עלינו רעה חרב שפוט או שום דין ודבר ורעב׃ ונזעק אליך מצרתנו· בבית המקדש׃ ותשמע ותושיע· כאשר התפלל לפניך שלמה והבטחתו לעשות כך כמו שכתוב ואם ינגף עמך וכל הפרשה עד ונתת לאיש ככל דרכיו ונראה לו יי׳ כדכתיב וירא יי׳ אל שלמה ויאמר לו שמעתי את תפלתך וכל הפרשה עד ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם ועתה אני מתפלל שתזכור אותה הבטחה שהבטחתו ותשמע ותושיענו מאויבינו הבאים עלינו׃ ועתה· על כל זאת שהבטחתנו להושיענו מאויבינו הבאים עלינו׃ הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתתה לישראל לבוא בהם· להלחם בבואם מארץ מצרים ועליהם היה לזכור את החסד ולבא בעזרתינו והם לא די להם שאינן זוכרין לנו אותו החסד להיות עמנו בכל צרותינו אלא שגומלין עלינו רעה ובאין עלינו לגרשינו מירושתך אשר הורשתנו אתה במתנתך ולפיכך מה יש להם לערער על ירושתינו׃ כי עליך עינינו· להושיענו׃ גם טפם· כמנהג כשהגדודים באים על הארץ בורחים מן הכפרים לערי מבצריהם טפם נשיהם ובניהם׃ אל תיראו ואל תחתו· מוסב על שאמרו אין בנו כח לפני ההמון והנביא אמר להם אע״פ שהם רבים מכם אל תיראו מהם וכי לא לכם המלחמה כי לאלהים· מוסב על ואנחנו לא נדע והשיב הנביא וראו כאשר אמרתם שעל הקב״ה עיניכם ובטחונכם להושיעכם כן יעשה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים· במעלה הציץ׃ שם מקום׃ התיצבו׃ מוסב על לא לכם המלחמה׃ וראו את ישועת יי׳· מוסב למעלה הלא אתה אלהינו הורשתנו ואמר להם הקב״ה הדין עמכם עלי להחזיקה בידכם׃ מחר צאו· ואלחם בעדכם והם האמינו וכזדרזו וישכימו בבקר׃ ותאמנו· ותהיו בני אמונה ותצליחו דוגמ׳ לא תאמינו׃ כתן יי׳ מארבים· כתן מארבים להשמידם ולהחרימם דוגמ׳ באביה בן רחבעם וירבעם היסב את המארב כמו כן הסבם הקב״ה זה בזה ושוב חזר מואב ועמד לבני עמון ויקמו שכיהם על בני שעיר׃ ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר להחרים וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו׳ הסיבן הקב״ה זה על זה להשחיתם עד כלותם עד שנפלו הפגרים לארץ לאין פליטה׃ לאין משא· מרוב׃ נקהלו לעמק ברכה· לאותו עמק שלאחר כן נקרא עמק ברכה על שם המעשה כמו שמפורש בסמוך כדאת׳ כי שם ברכו את יי׳ והודו על כל הטובה אשר עשה להם שנמלטו מאויביהם׃ ויבאו ירושלם בנבלים ובכנורות ובחצצרות׃ הרי ג׳ כלי שיר כנגד ג׳ כל איש יהודה וירושלם ויהושפט׃ וילך בדרך אביו אסא· מאיזה דבר שלא סר מלעשות הישר מדרך הטוב והישר של אביו לא סר אבל מדרכיו הרעים של אסא סר כמו שכתוב ויוצא אסא כסף וזהב וכל הפרשה אבל יהושפט לא עשה כן אלא בטח כל ימיו בהקב״ה׃ בדברי יהוא בן חנני· שאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזור׃ ולא

ולו ד' ר"פ בקריאה וסימ' ולו שתי נשים שם האחת חנה · ולו היה בן ושמו שאול · ולו היה בן כלי מות חצים · ולו אחים בני יהושפט · ויתחזק כ' וסי' ויקם יהורם על ממלכה אביו · ויתחזק ויבן · ואינון מן א"ב מן כ"ב ו"א מלעיל · וכל התחזק דכו' · ניר ח' בקריאה ז' מל וחד חס וסימ' למען היות ניר לדוד · נתן יי' אלהיו לו ניר בירושלם · לתת לו ניר ולבניו כל הימים · לתת לו ניר ולבניו דד"ה · נירו לכם ניר ואל תזרעו · נירו לכם ניר דהושע · רב אוכל ניר ראשים · נר רשעים חטאת · בתרא חסר · והפלשתים ח' בקריאת

וְאַחֲרֵי־כֵן אֶתְחַבַּר יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה עִם אֲחַזְיָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא הִרְשִׁיעַ לַעֲשׂוֹת׃ וַיְחַבְּרֵהוּ עִמּוֹ לַעֲשׂוֹת אֳנִיּוֹת לָלֶכֶת תַּרְשִׁישׁ וַיַּעֲשׂוּ אֳנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ וַיִּתְנַבֵּא אֱלִיעֶזֶר בֶּן־דֹּדָוָהוּ מִמָּרֵשָׁה עַל־יְהוֹשָׁפָט לֵאמֹר כְּהִתְחַבֶּרְךָ עִם־אֲחַזְיָהוּ פָּרַץ יְהוָה אֶת־מַעֲשֶׂיךָ וַיִּשָּׁבְרוּ אֳנִיּוֹת וְלֹא עָצְרוּ לָלֶכֶת אֶל־תַּרְשִׁישׁ׃

כא וַיִּשְׁכַּב יְהוֹשָׁפָט עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִיד וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וְלוֹ־אַחִים בְּנֵי יְהוֹשָׁפָט עֲזַרְיָה וִיחִיאֵל וּזְכַרְיָהוּ וַעֲזַרְיָהוּ וּמִיכָאֵל וּשְׁפַטְיָהוּ כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּתֵּן לָהֶם ׀ אֲבִיהֶם מַתָּנוֹת רַבּוֹת לְכֶסֶף וּלְזָהָב וּלְמִגְדָּנוֹת עִם־עָרֵי מְצֻרוֹת בִּיהוּדָה וְאֶת־הַמַּמְלָכָה נָתַן לִיהוֹרָם כִּי־הוּא הַבְּכוֹר׃ וַיָּקָם יְהוֹרָם עַל־מַמְלֶכֶת אָבִיו וַיִּתְחַזַּק וַיַּהֲרֹג אֶת־כָּל־אֶחָיו בֶּחָרֶב וְגַם מִשָּׂרֵי יִשְׂרָאֵל׃ בֶּן־שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה יְהוֹרָם בְּמָלְכוֹ וּשְׁמוֹנֶה שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ ׀ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בֵּית אַחְאָב כִּי בַּת־אַחְאָב הָיְתָה לּוֹ אִשָּׁה וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וְלֹא־אָבָה יְהוָה לְהַשְׁחִית אֶת־בֵּית דָּוִיד לְמַעַן הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת לְדָוִיד וְכַאֲשֶׁר אָמַר לָתֵת לוֹ נִיר וּלְבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ בְּיָמָיו פָּשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה וַיַּמְלִיכוּ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ׃ וַיַּעֲבֹר יְהוֹרָם עִם־שָׂרָיו וְכָל־הָרֶכֶב עִמּוֹ וַיְהִי קָם לַיְלָה וַיַּךְ אֶת־אֱדוֹם הַסּוֹבֵב אֵלָיו וְאֵת שָׂרֵי הָרָכֶב׃ וַיִּפְשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה בָּעֵת הַהִיא מִתַּחַת יָדוֹ כִּי עָזַב אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו׃ גַּם־הוּא עָשָׂה־בָמוֹת בְּהָרֵי יְהוּדָה וַיֶּזֶן אֶת־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וַיַּדַּח אֶת־יְהוּדָה׃ וַיָּבֹא אֵלָיו מִכְתָּב מֵאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִיד אָבִיךָ תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־הָלַכְתָּ בְּדַרְכֵי יְהוֹשָׁפָט אָבִיךָ וּבְדַרְכֵי אָסָא מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ וַתֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּזְנֶה אֶת־יְהוּדָה וְאֶת־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם כְּהַזְנוֹת בֵּית אַחְאָב וְגַם אֶת־אַחֶיךָ בֵית־אָבִיךָ הַטּוֹבִים מִמְּךָ הָרָגְתָּ׃ הִנֵּה יְהוָה נֹגֵף מַגֵּפָה גְדוֹלָה בְּעַמֶּךָ וּבְבָנֶיךָ וּבְנָשֶׁיךָ וּבְכָל־רְכוּשֶׁךָ׃ וְאַתָּה בָּחֳלָיִים רַבִּים בְּמַחֲלֵה מֵעֶיךָ עַד־יֵצְאוּ מֵעֶיךָ מִן־הַחֹלִי יָמִים עַל־יָמִים׃ וַיָּעַר יְהוָה עַל־יְהוֹרָם אֵת רוּחַ הַפְּלִשְׁתִּים וְהָעַרְבִים אֲשֶׁר עַל־יַד כּוּשִׁים׃ וַיַּעֲלוּ בִיהוּדָה וַיִּבְקָעוּהָ וַיִּשְׁבּוּ אֵת כָּל־הָרְכוּשׁ הַנִּמְצָא לְבֵית־הַמֶּלֶךְ וְגַם־בָּנָיו וְנָשָׁיו וְלֹא נִשְׁאַר־לוֹ בֵּן כִּי אִם־יְהוֹאָחָז קְטֹן בָּנָיו׃ וְאַחֲרֵי כָּל־זֹאת נְגָפוֹ יְהוָה ׀ בְּמֵעָיו לָחֳלִי לְאֵין מַרְפֵּא׃ וַיְהִי לְיָמִים ׀ מִיָּמִים וּכְעֵת צֵאת הַקֵּץ לְיָמִים שְׁנַיִם יָצְאוּ מֵעָיו עִם־חָלְיוֹ וַיָּמָת בְּתַחֲלֻאִים רָעִים וְלֹא־עָשׂוּ לוֹ עַמּוֹ שְׂרֵפָה כִּשְׂרֵפַת אֲבֹתָיו׃ בֶּן־שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם הָיָה בְמָלְכוֹ וּשְׁמוֹנֶה שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וַיֵּלֶךְ בְּלֹא חֶמְדָּה וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּעִיר דָּוִיד וְלֹא בְּקִבְרוֹת הַמְּלָכִים׃

כב וַיַּמְלִיכוּ יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם אֶת־אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ הַקָּטֹן תַּחְתָּיו כִּי כָל־הָרִאשֹׁנִים הָרַג הַגְּדוּד הַבָּא בָעַרְבִים לַמַּחֲנֶה וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בֶּן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲחַזְיָהוּ בְמָלְכוֹ וְשָׁנָה אַחַת מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲתַלְיָהוּ בַּת־עָמְרִי׃ גַּם־הוּא הָלַךְ בְּדַרְכֵי בֵּית אַחְאָב כִּי אִמּוֹ הָיְתָה יוֹעַצְתּוֹ לְהַרְשִׁיעַ׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּבֵית אַחְאָב כִּי־הֵמָּה הָיוּ־לוֹ יוֹעֲצִים אַחֲרֵי מוֹת אָבִיו לְמַשְׁחִית לוֹ׃

וסימ' ויראו הפלשתים כי מת גבורם · ויכנעו הפלשתים · וירדו כל ישראל · ויראו הפלשתים כי אמרו · ויקומו אנשי ישראל ויהודה · ואת הארץ הנשארת · נישאל דח' דשמואל תנינא דפסוק · ויער יי' על יהורם את רוח הפלשתים · וחד והפלשתים נאספו׃

רשי

ולא עצרו · פתרו' לא עצר כח אניות ללכת ויִשברו׃ ניר · פי' משל על ישראל׃ בימיו פשע אדום וגו' · כי דוד הכרית כל זכר באדום ויתן בהם נציבים במקום מלך ופרעו לו מס וכן היו עושין לכל מלכי יהודה כותנין הנציבים הטובים בעיניהם ומימיו של יהורם ואילך פשעו מתחת יד יהודה׃ הסובב אליו · ויך אותו אדום הסובבים וסומכים לו לעזרו כי היה דרכם כשנוצחים במלחמה היו תופשים האנשי' הגבורי' ומביאין אותן עמהם שלא יתוספו על שכניה' להיות לעזרה לאדום בני עמם ויקם לילה פתאום והרגם ורבותינו פירשו הסובב אליו שמוכים לפניו׃ ויפשע אדום · והלא כבר נאמר למעלה בימיו פשע אדום אלא כך דרך הפסוק לפי שהפסיק בנתיים פסוק אחר רוצה לומ' אז תפשע לבנה לכך סודרן מתחילה ואומ' ויפשע אדום׃ אז תפשע לבנה · של יהודה היתה והיתה עומדת על גבול אדום כדכתיב בספר יהושע ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה אל גבול אדום וכשראו שמרדו אדומיים מרדו אף הם בעת ההיא שיושבים על גבול אדום ועזרו לאדום וזהו אז תפשע לבנה׃ כי עזב את יי' אלהי אבתיו · מגיד מה גרם לו שמרדו בימיו יותר משאר מלכי יהודה שהיו לפניו׃ ויזן · כל מי שעוזב ומימר יראת הב"ה בע"ז נופל לומר זנות שעשה דוגמ' אשה נוזה ומכאפת מאחרים ודומה כי זנה תזנה את הארץ וזנו אחרי אלהי נכר וגו'׃ ויבא אליו מכתב מאליהו · לאחר שעלה לשמים בא לו כתב זה של נבואה זו׃ ויבקעוה · כמו נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה וכן להבקיע אל מלך אדום׃ וכעת באת הקץ · אותו קץ שאמ' לו הנביא׃ ולא עשו לו עמו שריפה · אעפ שהיה צריך לעשות שריפה לפי שחלה בחלאים רעים ובשרו מוסרח לא חפץ הב"ה בכבודו שיעשה לו שריפה וגם לא נקבר בקברות המלכים׃ בלא חמדה · פתרו' כל ימיו היה ברעה ובתחלואים ועליו נתקיים ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' וגם קבר ימים ושבע רוגז׃ בן ארבעים ושתים · ובמלכים הוא אומר בן עשרים ושתים הא כיצד לפי זה היה הבן גדול מאביו ב' שנים אלא ב' שנים קודם שנולד יהורם אביו נגזרה גזירה זו על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומהאלהים היתה תבוסת אחזיה וגו' ומיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזירה זו כך שנויה בסדר עולם ובתוספת' דסוטה אך בכל המקרא' לא מצינו שנשא יהושפט בת עמרי אך מצאתי ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת לא' לאסא כשהמ שנאמר במלכים ובשנת לא' לאסא מלך עמרי וכשנשא אסא את בתו ליהושפט בנו שנתעלה עמרי והרג תבני נא וחשוב משנת לא' לאסא עד שמלך אחזיהו ותמצאם מ"ב שנה ועוד כתוב אחד אומר במלכים בשנת י"ב ליורם בן אחאב מלך אחזיהו בן יהורם וכתוב אחד אומר ובשנת י"א ליורם מלך אחזיה על כרחינו יהורם אביו לא מת אלא בשנת י"ב ליורם בן אחאב שהרי כתיב בשנת ה' ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט וח' שנים מלך ומה שאמר שוב בשנת י"א ליורם לפי שמלך בחיי אביו שנה אחת לפי שהיה אביו נגוע בתחלואים קשים כמו שנאמר ואחרי כל זאת נגפו יי' וגו' וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו בנו הקטן שנה אחת בחיי אביו וזהו הכתוב בשנת י"א ליורם ומה שאמר בשנת י"ב ליורם לאחר שמת אביו אז היה י"ב ליורם׃ וכן

ברמות ג׳ כתיב כן בקריאה וס׳ ולאשר ברמות נגב׳ ויעל ויפל ברמות גלעד דספרא׳ גם בעצתם הלך׳ ועינים רמות תשפיל׳ עינים רמות לשון שקר׳ ישוב ושאול ורמות׳ וע״ן במשלי גבי פסוק עינים רמות לשון שקר בסימן ו׳ ׃ ויבקש את אחזיהו חד מן ח׳ פסוקים בקריאה אית בהון והוא הוא וסימ׳ והוא יצא ועבדיו באו׳ וישלח ויביאהו והוא. אדמוני עם יפה עינים׳ ויאמר לה מה תארו דבעלת אוב׳ וברזלי זקן מאד דמלכים׳ ויהי כשמע את׳ כי משראל והוא׳ והוא כמלכים יתקלם׃ ויבקש את אחזיהו׳ ובשנת

גם בעצתם הלך וילך את יהורם בן אחאב מלך ישראל למלחמה על חזאל מלך ארם ברמות גלעד ויכו הרמים את יורם׃ וישב להתרפא ביזרעאל כי המכים אשר הכהו ברמה בהלחמו את חזהאל מלך ארם ועזריהו בן יהורם מלך יהודה ירד לראות את יהורם בן אחאב ביזרעאל כי חלה הוא׃ ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבוא אל יורם ובבאו יצא עם יהורם אל יהוא בן נמשי אשר משחו יהוה להכרית את בית אחאב׃ ויהי כהשפט יהוא עם בית אחאב וימצא את שרי יהודה ובני אחי אחזיהו משרתים לאחזיהו ויהרגם׃ ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון ויבאהו אל יהוא וימיתהו ויקברהו כי אמרו בן יהושפט הוא אשר דרש את יהוה בכל לבבו ואין לבית אחזיהו לעצר כח לממלכה׃

ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם ותדבר את כל זרע הממלכה לבית יהודה׃ ותקח יהושבעת בת המלך את יואש בן אחזיהו ותגנב אתו מתוך בני המלך המומתים ותתן אתו ואת מינקתו בחדר המטות ותסתירהו יהושבעת בת המלך יהורם אשת יהוידע הכהן כי היא היתה אחות אחזיהו מפני עתליהו ולא המיתתהו׃ ויהי אתם בבית האלהים מתחבא שש שנים ועתליה מלכת על הארץ׃

ובשנה השביעית התחזק יהוידע ויקח את שרי המאות לעזריהו בן ירחם ולישמעאל בן יהוחנן ולעזריהו בן עובד ואת מעשיהו בן עדיהו ואת אלישפט בן זכרי עמו בברית׃ ויסבו ביהודה ויקבצו את הלוים מכל ערי יהודה וראשי האבות לישראל ויבאו אל ירושלם׃ ויכרת כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך ויאמר להם הנה בן המלך ימלך כאשר דבר יהוה על בני דויד׃ זה הדבר אשר תעשו השלשית מכם באי השבת לכהנים וללוים לשערי הספים׃ והשלשית בבית המלך והשלשית בשער היסוד וכל העם בחצרות בית יהוה׃ ואל יבוא בית יהוה כי אם הכהנים והמשרתים ללוים המה יבאו כי קדש המה וכל העם ישמרו משמרת יהוה׃ והקיפו הלוים את המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל הבית יומת והיו את המלך בבאו ובצאתו׃ ויעשו הלוים וכל יהודה ככל אשר צוה יהוידע הכהן ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות׃ ויתן יהוידע הכהן לשרי המאות את החניתים ואת המגנות ואת השלטים אשר למלך דויד אשר בית האלהים׃ ויעמד את כל העם ואיש שלחו בידו מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית למזבח ולבית על המלך סביב׃ ויוציאו את בן המלך ויתנו עליו את הנזר ואת העדות וימליכו אתו וימשחהו יהוידע ובניו ויאמרו יחי המלך׃

ותשמע עתליהו את קול העם הרצים והמהללים את המלך ותבוא אל העם בית יהוה׃

השביעי׳ התחזק חד מן ג׳ זוגין בקריא׳ קדמא׳ ש״ן תנינא ז״ן וסי׳ נכס׳ במלכי׳ ב׳ סימן י״א׃ בבית המלך ג׳ בקרי׳ וסי׳ וישמע עבד מלך הכושי׳ והשליש׳ בשער הסוד׳ כי גדול מרדכי בבית המלך׳ וחד בבית מלך אשר נשאר בבית מלך׃ והיו ו׳ בקרי׳ וסי׳ ההחזקו והיו לאנשי׳ פלשתי׳ פן׳ ועתה התחזקנה ידיכם והיו לבני חיל׳ והקפתם על המלך סביב דמלכים׳ והקיפו הלוים את המלך סביב דספרא׳ עזבו ערים ושכנו בסלע׳ נדו מתוך בבל ומארץ כשדים׃ על המלך ח׳ בקרי׳ וסימ׳ ויד עם הארץ את כל דמלכים׳ ויבו עם הארץ דספרא׳ ויעמדו הרצים איש וכליו׳ ויעבד את כל העם׳ ואת יתר העם והנשארים דמלכים׳ והקפתם על המלך סביב דמלכים׳ ותרא והנה המלך עמד על עמודו דס׳׳ ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים׳ ובל טוב אם על המלך טוב דכו׳ בב״ג אל המלך וס׳ ותאמ׳ בת שבע טוב דריש מלכים׳ והמלאך אש׳ הלך לקר׳׳ וחכרו והמלאך׃

רשי

ויכו הרמים. כמו הארמים הרבה מקומות חסר אלף כגון לעמשא תומרו ופעמים האלף נוספת בתיבה כגון איתן האזרחי כמו הזרחי ואלף של ואחותי באזניכם׃ כי המכים אשר הכוהו. פתרו׳ מן המכים וכן במלכים׃ ועזריהו בן יהורם. זה אחזיהו וכן הוא אומ׳ ואחזיהו מלך יהודה ירד לראות את יורם׃ תבוסת. פתרו׳ עירבוב כמו מתבוססת בדמיך׃ ובני אחי אחזיהו. ומה שלא כאמר ואחי אחזיהו לפי שנהרגו בימי יהורם אביהם כדכתיב לעיל ויעלו ביהודה ויבקעוה וגו׳ ולא נשאר בן כי אם אחזיהו קטון בניו׃ ותקם ותדבר. לשון דבר ובמלכים כתיב ותאבד ועל הדור הזה אומר דוד למנצח על השמינית שראה דוד ברוח הקדש שבדור שמיני יהרגו כל זרעו על ידי עתליהו שהרי משלמה עד כאן שמנה דורות ונתפלל שנשתייר זרעו לזכרון ואומר הושיעה ה׳ כי גמר חסיד וגו׳ ובמלכים אומר שעל ידי שם המות הרגתם שהרי כתיב שם ותגנוב אותו מתוך בני המלך הממותתים וקרינן המומתים ויש אם למקרא ויש אם למסורת המומתים משמע שכבר מתו למסורת הממותתים שמתים והולכים על ידי ייסורים לשון הווה ולא לאלתר וזהו מיתת כישוף ושם המות שלא מתים לאלתר אלא הולכים ומדוכים בתחלואים ושוב מתים ודוגמ׳ ממותי תחלואים רעב כי גם הם אין מתים לאלתר׃ בחדר המטות. תרגו׳ באדרון בית ערסתא כלומר במערה בחדר שכיבת הכהנים ורבינו שלמה ז״ל פי׳ בעליית בית קדש הקדשים כדכתיב במלכים ויהי אתה בבית ה׳ מתחבא וגו׳ ועליו אמר דוד כי יצפנני בסוכה וגו׳ ויקראהו חדר המטות על שם בין שדי ילין והוא שיסד הקליר אם פץ להמטות כפץ חדר המטות לכפור חכור חורבן הבית יכפר עליכם׃ ויכרת כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך. שיהיו לעזרתו׃ באי השבת. וגם מוצאי השבת כדכתיב בסמוך ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת המשמרות היו מתחדשות בשבת כהונה ולויה אחת יוצאת ואחת נכנסת ואז עכב יהוידע שם משמר היוצא עם משמר הנכנס וחלקן לשלשה חלקים׃ והשלישית בבית המלך. לשמור שלא יקבצו עליו להרוג אותו׃ והשלישית. היא השניה׃ בשער היסוד. ובמלכי׳ כתי׳ בשער סור וביומא ירושלמי מפורש ז׳ שמות היו לו לשער היסוד סור על שם שהיו מטהרים שם את המצורעים על בהן ידם ועל שם סורו טמא קראו למו׃ וכל העם ישמרו. שלא יבואו בית ה׳׃ וכליו בידו. כלי מלחמתו בידו׃ באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר. אותן מחלקות היוצאים ללכת לביתם אלא עכבם שם עם הבאים דוגמ׳ בלשכות פטורין כלומ׳ פטורין היו מכל מלאכה בעזרה כי אם לשמור הלשכות כי יומם ולילה חובה עליהם במלאכת לשמור העזרות והלשכות לפיכך היו פטורין מכל שאר מלאכת העזרה׃ ואיש שלחו בידו. כלי זיינו כמו ובעד השלח דיואל׃ את הנזר. היא העטרה שלקח דוד מרבת בני עמון כדכתיב ויקח דוד עטרת מלכם ותהי על ראש דוד ומשם והלאה היו מלכי יהודה מניחים אותה כזר על ראשם׃ ואת העדות. זה ספר תורה וכן הוא אומר וקרא בו כל ימי חייו ורבותינו אמרו הכזר זה העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו׃

ביהוג׳ ב׳ כת׳ ה׳ וא׳ כת׳ א׳ וסי׳ ואת מישא ואת צביא · מבאר שבע דמלכים · וחברו דסיפרא · קדמא כתיב א׳ · מהרו ג׳ בקריאה וסימ׳ מהרו שכחו מעשיו · מהרו בניך מהרסיך ומחריביך · ולא מהרו הלוים · וסי׳ בלשון ארמי אנשון לריא בניהון · ויתנהו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ויתיכו את הכסף דיא שיה דסיפרא · ויתנהו כסוגר בחחים · ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער · התיכו עבדיך את הכסף דמלכים · ומה דנמסר ביחזקאל סימן יט ההוא ויתנהו על ידי עשי המלאכה המפקדים רפ טעות הוא כי בשוא הוו קדבא ·

והתרא והנה המלך עומד על עמודו במבוא והשרים והחצצרות על המלך וכל עם הארץ שמח ותוקע בחצצרות והמשוררים בכלי השיר ומודיעים להלל ותקרע עתליהו את בגדיה ותאמר קשר קשר: ויוצא יהוידע הכהן את שרי המאות פקודי החיל ויאמר אלהם הוציאוה אל מבית השדרות והבא אחריה יומת בחרב כי אמר הכהן לא תמיתוה בית יהוה: וישימו לה ידים ותבוא אל מבוא שער הסוסים בית המלך וימיתוה שם:

ויכרת יהוידע ברית בינו ובין כל העם ובין המלך להיות לעם ליהוה: ויבאו כל העם בית הבעל ויתצהו ואת מזבחתיו ואת צלמיו שברו ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות: וישם יהוידע פקדת בית יהוה ביד הכהנים הלוים אשר חלק דויד על בית יהוה להעלות עלות יהוה ככתוב בתורת משה בשמחה ובשיר על ידי דויד: ויעמד השוערים על שערי בית יהוה ולא יבא טמא לכל דבר: ויקח את שרי המאות ואת האדירים ואת המושלים בעם ואת כל עם הארץ ויורד את המלך מבית יהוה ויבאו בתוך שער העליון בית המלך ויושיבו את המלך על כסא הממלכה: וישמחו כל עם הארץ והעיר שקטה ואת עתליהו המיתו בחרב:

כד בן שבע שנים יאש במלכו וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע: ויעש יואש הישר בעיני יהוה כל ימי יהוידע הכהן:

וישא לו יהוידע נשים שתים ויולד בנים ובנות: ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יהוה: ויקבץ את הכהנים והלוים ויאמר להם צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם מדי שנה בשנה ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים: ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה עבד יהוה והקהל לישראל לאהל העדות: כי עתליהו המרשעת בניה פרצו את בית האלהים וגם כל קדשי בית יהוה עשו לבעלים: ויאמר המלך ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער בית יהוה חוצה: ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא ליהוה משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר: וישמחו כל השרים וכל העם ויביאו וישליכו לארון עד לכלה: ויהי בעת יביא את הארון אל פקדת המלך ביד הלוים וכראותם כי רב הכסף ובא סופר המלך ופקיד כהן הראש ויערו את הארון וישאהו וישיבהו אל מקמו כה עשו ליום ביום ויאספו כסף לרב: ויתנהו המלך ויהוידע אל עושה מלאכת עבודת בית יהוה ויהיו שכרים חצבים וחרשים לחדש בית יהוה וגם לחרשי ברזל ונחשת לחזק את בית יהוה: ויעשו עשי המלאכה ותעל ארוכה למלאכה בידם ויעמידו את בית האלהים על מתכנתו ויאמצהו:

רשי

עומד על עמודו · כדאמ׳ ויעמד המלך על העמוד כי עשה שלמה כיור נחשת וגו׳ ויעמד עליו ויברך על ברכיו ועוד היום מנהג כשהגוים מוועדים יחד עומד המלך או הדוכס במקום גבוה כדי שיוכלו לראותו לשמוע את דבריו: קשר קשר · מרד מרד: השדרות · פי׳ רש״י מקום מבוא המלך מביתו לבית יי׳ ולא ידעתי מה לשון שדרות ואונקלוס תרגם סידריה: והבא אחריה יומת · אל תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים מתחברים אליה והבא אחריה לעזרה יומת המיתוהו: וישימו לה ידים · מקום לנוס: ברית בינו ובין העם ובין המלך · שיהו כולם המלך והעם אחרי יי׳: פקודות · ממונים על זה להעלות עולות וכל האמור בפרשה דוגמ׳ וישמע פשחור וגו׳ והוא פקיד נגיד בית יי׳: ולא יבא טמא לכל דבר · אף היו פקידים שלא יניחו ליכנס בעזרה שום טמא משום צורך כל דבר: כל ימי יהוידע · ובמלכים כתיב כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן אבל לאחר שמת אז באו שרי המלך להשתחות לו לעשותו קדש ובמדרש מפורש לפי שנטמן בבית קדש הקדשים ולא הוזק אמרו כדי אתה להיות אלוה: ויולד בנים ובנות · לפי שנאמר למטה שהרג יואש את בני יהוידע הוצרך לומר שהיו לו בנים: כי עתליהו המרשעת בניה פרצו · הוצרך לומר כי מחדש בנאו שלמה בניין חזק כי משבנאו שלמה עד יואש לא היו רק קכ״ה שנ׳ וכבר הי׳ נפרץ שאם לא שפרצו עתליהו ובניה עדיין היה קיי׳ שהרי מיואש עד יאשיהו יותר ממאתים שנה ולא הוצרכו לחזקו עד יאשיהו ואעפ״כ לא עשאו יואש חדש כמתחילה ומנגמר הבית עד יואש קכ״ה כיצד שלמה מלך מ׳ שנה כ״ד שנה למלכותו התחיל לבנותו וי״ג שנה עיכב בבנייכו הרי י׳ שנה ונשאר ל׳ ורחבעם מלך י״ז הרי מ״ז ואביה ג׳ הרי נ׳ ואסא מ״א הרי צ״א ויהושפט כ״ה הרי קי״ו ויהורם ח׳ הרי קכ״ד ואחזיה א׳ הרי קכ״ה ומיואש עד יאשיהו כיצד אמציה מלך כ״ט שנים עוזיהו נ״ב יותם י״ו אחז י״ו חזקיה כ״ט · מנשה נ״ה ואמון ב׳ הרי מאתים חסר אחת ואותן שנים יותר שחיה יואש לאחר חזקת הבית נמצא שלא הוצרכו לחזק את בדק הבית אם לא שעתליהו המרשעת ובניה פרצוהו: וקבצו מכל ישראל · כלומר קבצו אותו כסף שהיו ישראל נותנים מדי שנה בשנה כדכתיב כל העובר על הפקודים ובמלכים כל כסף הקדשים אשר יובא בית יי׳ כסף עובר וגו׳ שלש כספי׳ היו כסף עובר שקלי׳ בכל שנה הכאמ׳ בכל העובר על הפקודי׳ עובר על שם העובר וכסף נפשו ערכו על איש שהתנדב ערך נפשו כמו האומר ערכי עלי וכל כסף אשר יעלה על לב איש נדבה לבדק הבית: ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים · מפורש בטוב במלכים שאמר המלך יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו ויתעצלו בדבר להטריח מכריהם וכשראה המלך כן אמר להם ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק תתנוהו וזהו שאמר כאן ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים: משאת משה עבד יי׳ · כלומר שקלים שצוה עליהם במדבר · משאת על שם כי תשא: כי עתליהו וגו׳ · לכך אין תימה אם צריך מהרה כל כך חיזוק וגם אל תתמה שלא היה כסף וזהב של הקדשות באוצרו׳ בית יי׳ עד שהוצרכו ליתן קול ביהודה ובירושלם להביא משאת כי גם כל קדשי בית יי׳ עשו לבעלים: ויעשו ארון אחד · ובמלכים כתי׳ ויקב חור בדלתו ועל ידי אותו חור היו זורקין בארון ההקדשות ולא לפתוח הדלת פן יבא רמאי ויגנוב ממנו: ויתנהו בשער בית יי׳ חוצה · כדי שיוכלו לבא אליו כל נדיב לב לתת בו את תרומת יי׳: וכראותם כי רב הכסף · אז בא סופר המלך ופקיד כהן הראש משרתו הממונה תחת כהן הראש והוא סגן כהונה עם סופר המלך ובמלכים כתיב ויעל סופר המלך וכהן הגדול פתרו׳ ויעל סופר המלך ואף כהן גדול שלא פקידו הוא שסופר הכותב מה שכהן גדול מצוה לו כי אין הגון וכבוד לכהן גדול לילך עם עבדי המלך: ויערו את הארון · דוגמ׳ ותער כדה: וישאהו · בכל יום ויום כשרואין כי רב הכסף שבו מביאין אותו לפקיד המלך בתוך העזרה ומערין אותו ונושאין אותו ומחזירין אל מקומו בשער יי׳ חוצה: ותעל ארוכה למלאכה · דוגמ׳ שיחיו האבנים דעזרא וגם לעיל יואב יחיה את שער העיר: על מתכנתו · על מכונו: כל

וביתו ד׳ בקריאה וסימ׳ ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה · וישב דוד עם אכיש בגת · ואנשים אשר עמו ועלה דוד · ועשקו גבר וביתו · ועם האלהים
וביתו · להשיבם ג׳ בקריאה וסימ׳ וישלח בהם נביאים · וימרו וימרדו בך דנחמיה · ודכתריה ותעד בהם להשיבם · רגימת אבן ה׳ בקריאה וסימ׳ ויוציאו את
המקלל אל מחוץ · ויקח יהושע את עכן בן זרח · את אדורם אשר על המס דמלכים · וחכרו את הדורם דספרא · וירגמהו אבן במצות המלך · ירושלם ה׳ מ׳ל

וככלותם הביאו לפני המלך ויהוידע את שאר
הכסף ויעשהו כלים לבית יהוה כלי שרת והעלות
וכפות וכלי זהב וכסף ויהיו מעלים עלות בבית
יהוה תמיד כל ימי יהוידע:
ויזקן יהוידע וישבע ימים וימת בן מאה
ושלשים שנה במותו: ויקברהו בעיר דויד
עם המלכים כי עשה טובה בישראל ועם
האלהים וביתו: ואחרי
מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז
שמע המלך אליהם: ויעזבו את בית יהוה אלהי
אבותיהם ויעבדו את האשרים ואת העצבים
ויהי קצף על יהודה וירושלם באשמתם זאת:
וישלח בהם נביאים להשיבם אל יהוה ויעידו בם
ולא האזינו: ורוח אלהים
לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל
לעם ויאמר להם כה אמר האלהים למה אתם
עברים את מצות יהוה ולא תצליחו כי עזבתם
את יהוה ויעזב אתכם: ויקשרו עליו וירגמהו
אבן במצות המלך בחצר בית יהוה: ולא זכר
יואש המלך החסד אשר עשה יהוידע אביו עמו
ויהרג את בנו ובמותו אמר ירא יהוה וידרש:
ויהי לתקופת השנה עלה
עליו חיל ארם ויבאו אל יהודה וירושלם
וישחיתו את כל שרי העם מעם וכל שללם
שלחו למלך דרמשק: כי במצער אנשים
באו חיל ארם ויהוה נתן בידם חיל לרב מאד כי
עזבו את יהוה אלהי אבותיהם ואת יואש עשו
שפטים: ובלכתם ממנו כי עזבו אתו במחליים
רבים התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע
הכהן ויהרגהו על מטתו וימת ויקברהו בעיר
דויד ולא קברהו בקברות המלכים: ואלה
המתקשרים עליו זבד בן שמעת העמונית
ויהוזבד בן שמרית המואבית: ובניו ורב המשא
עליו ויסוד בית האלהים הנם כתובים על מדרש
ספר המלכים וימלך אמציהו בנו תחתיו:

כה

בן עשרים וחמש שנה מלך
אמציהו ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם
אמו יהועדן מירושלים: ויעש הישר בעיני
יהוה רק לא בלבב שלם: ויהי כאשר חזקה
הממלכה עליו ויהרג את עבדיו המכים את
המלך אביו: ואת בניהם לא המית כי ככתוב
בתורה בספר משה אשר צוה יהוה לאמר לא
ימותו אבות על בנים ובנים לא ימותו על אבות
כי איש בחטאו ימותו:
ויקבץ אמציהו את יהודה ויעמידם לבית
אבות לשרי האלפים ולשרי המאות לכל יהודה
ובנימן ויפקדם למבן עשרים שנה ולמעלה וימצאם
שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וצנה:
וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל במאה ככר
כסף: ואיש האלהים בא אליו לאמר המלך
אל יבוא עמך צבא ישראל כי אין יהוה עם
ישראל כל בני אפרים: כי אם בא אתה עשה
חזק למלחמה יכשילך האלהים לפני אויב כי
יש כח באלהים לעזור ולהכשיל: ויאמר
אמציהו לאיש האלהים ומה לעשות למאת
הככר אשר נתתי לגדוד ישראל ויאמר איש
האלהים יש ליהוה לתת לך הרבה מזה: ויבדילם
אמציהו להגדוד אשר בא אליו מאפרים ללכת
למקומם ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם
בחרי אף: ואמציהו
התחזק וינהג את עמו וילך גיא המלח ויך את
בני שעיר עשרת אלפים: ועשרת אלפים
חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע
וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו:

בקרי ה׳ וסי׳ ירושלם עיים תהיה · ואלה נולדו לו בירושלים · ושם אמו יהועדן דספרא · אחר זה שלח סנחריב · אשר הגלה מירושלים : חיל ד׳ קמצין בקרי׳ וסימ׳ וישכר
מישראל מאה רכב · כל מספר ראשי האבות · ולמשלמיהו בנים אחים · ויקהל דוד את כל שרי · וכל אסף דכו׳ : בחרי אף ג׳ בקריאה וסימ׳ ויצא מעם פרעה בחרי אף ·
ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף · בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו · ויבדילם אמציהו להגדוד · גדע בחרי אף כל קרן ישראל :

רשי

כלי שרת והעלות · שטוטיל בלשון אשכנז הוא שכותשין את הבשמים במכתשת דוגמ׳ אם תכתוש אויל במכתש כן אמר לי ר׳ יצחק בר׳ שמואל בכרבונא · ויש אומרים והעלות אלו הכסוים שחותכין עליה׳ בשר ודוגמ׳ בביצה אין מטלטלין את העלי לקצב עליו בשר : וכפות וכלי זהב וכסף · ובמלכים כתיב אך לא יעשה בית יי׳ ספות כסף הא כיצד מפורש בכתובות בפר׳ קמא בעא מיניה רב הונא מרב כלי שרת מהו שיעשו מקדש׳ בדק הבית וכו׳ : מעל לעם · גבוה מכל העם כדי להשמיע קולו ובאגדה רבתי דורש סמך על עצמו שהיה שר גבוה מכל העם נביא וכהן וביום הכפורים ויתן המלך ולא נתירא מלומר נבואה ועל זה נאמר אם יהרג במקדש יי׳ כהן ונביא ובמותו אמר ירא יי׳ וידרש כי לא הרגוני אלא שאמרתי שליחותו של מקום ומאחר שהרגתני עליו מן הדין והגון וכדיי הוא שידרוש דיני וכן היה כי מיד נדרש דמו כי לתקופת השנה וגו׳ : ויהי לתקופת השנה · לפי שבני יהודה חטאו יותר משאר שבטים כמו שאמר לעיל ויעזבו את בית יי׳ אלהי אבותיהם : וישחיתו את כל שרי העם · מוכב למעלה ואחר מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך והחטיאוהו אח׳ יוהם אחריהם על זה נפרע להם גמולם שבאו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם : מעם · מהיות עם : בדמי בני יהוידע · בשביל דמי זכרי׳ שהיה בן יהוידע כי היה לו לזכור טוב וחסד שגמל עמו יהויד׳ ובשבי׳ אותו עון נתקשרו עליו עבדיו והרגוהו על מטתו מרדו לו מדה כנגד מדה על שהרג זכרי׳ שקט ושליו ובטוח שאין לו לדאג כי בן יהוידע הוא ולכבודו יכהנו בו כבוד ושפכו דמיו לארץ ועל כן נהרג גם הוא בשלוה והשקט על מטתו : המואבית · מה לי מי היו וממי יבאו אם מבני ישר׳ או ממואבים אלא יבאו כפוי טובה שכפו טובתו של אברהם אביהם ללוט אביהם שנלחם עם המלכים כששמע שנשבה לוט והם שכרו את בלעם לקלל בניו ויפרעו מיואש שכפה טובתו של יהוידע והרג את זכריה בנו כן מפור׳ במכילתא : כי אין יי׳ עם ישר׳ כל בני אפרים · לפי שירבעם משבט אפרים והוא היה הראשון שהחטיא את ישראל ובכל דור ודור אחרים היה להם למוקש שהיו עובדין לעגלי זהב של ירבעם : כי אם בא אתה · פתרו׳ אם לא תאמין בדברי הללו תכשה בא אתה ועשה וחזק למלחמה : לעזור ולהכשיל · פתרון יש לו כח וגבורה לעזור לך בלא חיל של אפרים ולהכשיל אותך אם תוליכם עמך : וכולם נבקעו · ויהי אחרי בא וגו׳ באגדה רבתי נאמר עליו ורגז ושחק ואין נחת :

ויפסגו

ישתחוה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי דוד בא נגד הראש · ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה · ולפניהם ישתחוה · ולהם קטר : לך ג׳ כתי׳ לך חס׳ ה׳ כלישן הליכה וסימ׳ לך נא אחי אל מקום אחר אשר תראנו משם · ויאמר לנערו לך ונקרבה דיהונתן · ויועץ אמציהו מלך יהודה ויעש׳ וה׳ כתו׳ בן לכה מ״ל ה׳ וסימ׳ ויעץ יצחק ויאמר אל עשו הן גביר · הלא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך · ויוסף עוד אחימעץ · כי יתפוש איש באחיו · לפני אפרים ובנימן : ואת בני ׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ אלה תולדות יעקב יוסף · ואת בני

וּבְנֵי הַגְּדוּד אֲשֶׁר הֵשִׁיב אֲמַצְיָהוּ מִלֶּכֶת עִמּוֹ
לַמִּלְחָמָה וַיִּפְשְׁטוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה מִשֹּׁמְרוֹן וְעַד בֵּית
חוֹרוֹן וַיַּכּוּ מֵהֶם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַיָּבֹזּוּ בִּזָּה רַבָּה׃
וַיְהִי אַחֲרֵי בוֹא אֲמַצְיָהוּ
מֵהַכּוֹת אֶת אֲדוֹמִים וַיָּבֵא אֶת אֱלֹהֵי בְּנֵי שֵׂעִיר
וַיַּעֲמִידֵם לוֹ לֵאלֹהִים וְלִפְנֵיהֶם יִשְׁתַּחֲוֶה וְלָהֶם
יְקַטֵּר׃ וַיִּחַר אַף יְהוָה בַּאֲמַצְיָהוּ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו
נָבִיא וַיֹּאמֶר לוֹ לָמָּה דָרַשְׁתָּ אֶת אֱלֹהֵי הָעָם אֲשֶׁר
לֹא הִצִּילוּ אֶת עַמָּם מִיָּדֶךָ׃ וַיְהִי בְּדַבְּרוֹ אֵלָיו
וַיֹּאמֶר לוֹ הַלְיוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ נְתַנּוּךָ חֲדַל לְךָ לָמָּה יַכּוּךָ
וַיֶּחְדַּל הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי כִּי יָעַץ אֱלֹהִים
לְהַשְׁחִיתֶךָ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת וְלֹא שָׁמַעְתָּ לַעֲצָתִי׃
וַיִּוָּעַץ אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּשְׁלַח אֶל
יוֹאָשׁ בֶּן יְהוֹאָחָז בֶּן יֵהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לְךָ
נִתְרָאֶה פָנִים׃ וַיִּשְׁלַח יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל
אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֵאמֹר הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן
שָׁלַח אֶל הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן לֵאמֹר תְּנָה אֶת בִּתְּךָ
לִבְנִי לְאִשָּׁה וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן
וַתִּרְמֹס אֶת הַחוֹחַ׃ אָמַרְתָּ הִנֵּה הִכִּיתָ אֶת אֱדוֹם
וּנְשָׂאֲךָ לִבְּךָ לְהַכְבִּיד עַתָּה שְׁבָה בְּבֵיתֶךָ לָמָּה
תִתְגָּרֶה בְּרָעָה וְנָפַלְתָּ אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ׃ וְלֹא
שָׁמַע אֲמַצְיָהוּ כִּי מֵהָאֱלֹהִים הִיא לְמַעַן תִּתָּם בְּיָד
כִּי דָרְשׁוּ אֵת אֱלֹהֵי אֱדוֹם׃ וַיַּעַל יוֹאָשׁ מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל וַיִּתְרָאוּ פָנִים הוּא וַאֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה
בְּבֵית שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר לִיהוּדָה׃ וַיִּנָּגֶף יְהוּדָה לִפְנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאֹהָלָיו׃ וְאֵת אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ
יְהוּדָה בֶּן יוֹאָשׁ בֶּן יְהוֹאָחָז תָּפַשׂ יוֹאָשׁ מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל בְּבֵית שָׁמֶשׁ וַיְבִיאֵהוּ יְרוּשָׁלִָם וַיִּפְרֹץ
בְּחוֹמַת יְרוּשָׁלִַם מִשַּׁעַר אֶפְרַיִם עַד שַׁעַר הַפּוֹנֶה
אַרְבַּע מֵאוֹת אַמָּה׃ וְכָל הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף וְאֵת כָּל

הַכֵּלִים הַנִּמְצְאִים בְּבֵית הָאֱלֹהִים עִם עֹבֵד אֱדוֹם
וְאֶת אוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת בְּנֵי הַתַּעֲרֻבוֹת וַיָּשָׁב
שֹׁמְרוֹן׃ וַיְחִי אֲמַצְיָהוּ בֶן
יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה אַחֲרֵי מוֹת יוֹאָשׁ בֶּן יְהוֹאָחָז מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲמַצְיָהוּ
הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הֲלֹא הִנָּם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר
מַלְכֵי יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃ וּמֵעֵת אֲשֶׁר סָר אֲמַצְיָהוּ
מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם וַיָּנָס
לָכִישָׁה וַיִּשְׁלְחוּ אַחֲרָיו לָכִישָׁה וַיְמִתֻהוּ שָׁם׃
וַיִּשָּׂאֻהוּ עַל הַסּוּסִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם אֲבֹתָיו כו
בְּעִיר יְהוּדָה׃ וַיִּקְחוּ כָּל עַם יְהוּדָה אֶת עֻזִּיָּהוּ
וְהוּא בֶּן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו
אֲמַצְיָהוּ׃ הוּא בָּנָה אֶת אֵילוֹת וַיְשִׁיבֶהָ לִיהוּדָה
אַחֲרֵי שְׁכַב הַמֶּלֶךְ עִם אֲבֹתָיו׃
בֶּן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה עֻזִּיָּהוּ בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים
וּשְׁתַּיִם שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְכָלְיָה מִן
יְרוּשָׁלִָם׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר
עָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אָבִיו׃ וַיְהִי לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים בִּימֵי
זְכַרְיָהוּ הַמֵּבִין בִּרְאֹת הָאֱלֹהִים וּבִימֵי דָּרְשׁוֹ אֶת
יְהוָה הִצְלִיחוֹ הָאֱלֹהִים׃ וַיֵּצֵא וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים
וַיִּפְרֹץ אֶת חוֹמַת גַּת וְאֵת חוֹמַת יַבְנֵה וְאֵת חוֹמַת
אַשְׁדּוֹד וַיִּבְנֶה עָרִים בְּאַשְׁדּוֹד וּבַפְּלִשְׁתִּים׃
וַיַּעְזְרֵהוּ הָאֱלֹהִים עַל פְּלִשְׁתִּים וְעַל הָעַרְבִיִּים
הַיֹּשְׁבִים בְּגוּר בָּעַל וְהַמְּעוּנִים׃ וַיִּתְּנוּ הָעַמּוֹנִים
מִנְחָה לְעֻזִּיָּהוּ וַיֵּלֶךְ שְׁמוֹ עַד לְבוֹא מִצְרַיִם כִּי הֶחֱזִיק
עַד לְמָעְלָה׃ וַיִּבֶן עֻזִּיָּהוּ מִגְדָּלִים בִּירוּשָׁלִַם עַל
שַׁעַר הַפִּנָּה וְעַל שַׁעַר הַגַּיְא וְעַל הַמִּקְצוֹעַ וַיְחַזְּקֵם׃
וַיִּבֶן מִגְדָּלִים בַּמִּדְבָּר וַיַּחְצֹב בֹּרוֹת רַבִּים כִּי מִקְנֶה
רַב הָיָה לוֹ וּבַשְּׁפֵלָה וּבַמִּישׁוֹר אִכָּרִים וְכֹרְמִים
בֶּהָרִים וּבַכַּרְמֶל כִּי אֹהֵב אֲדָמָה הָיָה׃

המכים לא המית · עלו אלי ועזרוני · ולקח את כל הזהב והכסף דמלכים · ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים · לכן עוד אריב אתכם · את אדום ואת מואב ואת בני עמון · ונתתי את רכה וכל הזהב והכסף דסיפ׳ · ויחי איוב אחרי זאת מאה ושמונים : על שער ב׳ דסמי׳ וסי׳ ויבן עזיהו מגדלים קדמא דפסוק · על שער בת רבים · אפף במגדל : אדמה י״א בקריאה וסימני׳ ותוסף ללדת את אחיו את הבל · מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו׳ בשא צמד פרדים אדמה דנעמן · כ׳מי דימון מלאו דם · הוי רב את יוצרו חרש · שדד שדה אבלה אדמה · אל תרא: אדמה גילי ושמחי · לכן כה אמר יי׳ אשתך בעיר תזנה · ואמר לא נביא אנכי · ויבן מגדלים רבים · תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה:

רשי

ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון. לאחר שחזרו למקומם כדלעיל ויחר אפם מאד ביהודה וישבו למקומם שאם לא כן אלא מיד. שסבר לו מאמציה פשטו בערי יהודה היה לו לומר ויפשטו בערי יהודה מבית חורון עד סומרון: כי יען אהים להשחיתך: כלומר אם אין אתה שומע לעצתי לילך בדרך ישרה דע לך אתה המלך כי יעץ יי׳ להשחיתך הואיל כי עשית זאת ולא שמעת לעצת ומה היא העצה שהשיאך להתגרות במלך ישראל וליפול לפניו כדכתי׳ ויעץ אמציה מלך יהודה וישלח אל יואש ונו׳ לך נתראה פנים. להראות גבורתינו על סוסים ברמחים: החוח אשר בלבנון. שהוא שפל רוח: אל הארז. שהוא שר גדול מכל האילנות: ותעבר ותרמוס. ולא רצה הארז להרגו כי זילות הוא בעיניו לכרות החוח אלא עברה עליו ורמסתו לבזיון כי הגיאך נשאו לבו לשלוח בזיון גדול כזה לארז גבוה אף אתה כחוח שאין לך ריק מבני פשעים ועתה עבדי יקומון עליך וירמסוך כשישמעו הבזיון הזה: ונשאך לבך. לרדוף אחר הכבוד ורוצה אתה להתכבד אף בי ובמלכים הכבד ושב בביתך: כי מהאלהים היא למען תתם ביד. כלו׳ בידיהם כדלעיל ידעתי כי יען אהים להשחיתך: בבית שמש. היתה המלחמה והוצרך לומר שלא תאמר כשתפשו אמציה למה הביאו לירושלם ולא לשומרון לפי שהיה בית שמש סמוך לירושלם: ויפרץ בחומת. שאמר מעתה לא ימרוד בי כי לא יגבה לבו כל כך למרוד הואיל ונפרצה החומה: הנמצאי׳ בבית האלהים עם עובד אדום. כי הוא ובניו נגידים על האוצרות כל ימיהם כדלעיל: ואת בני התערובות. שלא הניחו ישראל את אמציהו להיות שר מלך בירושלם עד שיתן בני השרים ערבון שלא ימרדו עוד בו וכן ת״י אותו במלכים בני רברביא. ורבי יוסף פי׳ תערובות אותן התערובות שהיו לו למלך כתובים בערבות שלא ימרדו אבותם בו. ולא נראה לי כי לא מצינו שנגברה יד יהודה כל כך על אחרים שיהו צריכים ליתן ליהודה בניהם לערבון ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי׳ ונפל לפני מלך ישר׳ מיד ויקשרו עליו קשר בירושלם להורגו כי היה לבם רוה אים על בנו ועל אחיו ועל קרובו שנהרגו על ידו לפי שנתגרה במלך ישר׳: וינס לכישה. עיר מבצר אשר כלחם עליה סנחריב ונסע לנבה. ויהי שם ט״ו שנים עד ששלחו אחריו לכישה וימיתהו שם ואותן ט״ו שנה שהיה בלכים מולכת יכליהו אם עזיהו תחתיו אך קשה לי ובפי׳ ר׳ יוסף זצ״ל ראיתי גם אותן ט״ו שנים שהיה בלכיש מלך עזיהו בנו תחתיו ולא נכון לפתרו כן שהרי כתיב בסמוך והוא בן שש עשרה שנה כמצא שלא היה בזמן שברח אביו אלא בן שנה ועוד שאם כן היה לו לומ׳ ויקחו את עזיהו וימליכו תחת אביו בחייו אלא משמע שלא מלך בחיי אביו: ויעש הישר בעיני יי׳. ככל הישר שעשה אביו עשה ולא עשה כרשעתו: בימי זכריהו׳ זה עוזיהו וג׳ שמות נקראו לו עזיהו זכריה עזריהו ודוגמ׳ יהואחז אחזיהו: המבין בראות האלהים. שהבין בירא׳ת האלהים שטובה היא וכתירא מיי׳: ויבן עזיהו מגדלים וגו׳. הוצרך לחזק מה שפרצו בחומת בימי אביו: אכרים. אק״ר לו״א: וכורמים. דוגמ׳ לכורמים וליוגבים שומרי בהמות היו לו: כי אהב אדמה היה. מפורש בסב״ר ב׳ להוטים אחרי אדמה היו ולא נמצא בם תועלת הוא וקין:

נחוף ב׳ וסימ׳ והמן נדחף · וגם הוא נדחף לצאת דעוזיהו : וישב בית ישיבה בית ו׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן לו׳ : שופט ו׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ גבור ואיש מלחמה · והכרתי שופט מקרבה · ויותם בנו על בית המלך דספרא · ישבת לכסא שופט צדק · כי אלהים שופט זה ישפיל · בלך שופ באמת דלים · וי״ש ספרים נמסר במקום כי אלהים שופט זה ושפיל אלהים שופט צדיק וגם הוא ראיתיו ברוב הספרים מל ונמסר עליו ו׳ מל ואולי הם ז׳ מל ולאכרועי לא ידענא : ולא עשה ה׳ וסימ׳ וכפיבשת בן שאול ירד לקראת

ויהי לעזיהו חיל עשי מלחמה יוצאי צבא לגדוד במספר פקדתם ביד יעואל הסופר ומעשיהו השוטר על יד חנניהו משרי המלך׃ כל מספר ראשי האבות לגבורי חיל אלפים ושש מאות׃ ועל ידם חיל צבא שלש מאות אלף ושבעת אלפים וחמש מאות עושי מלחמה בכח חיל לעזר למלך על האויב׃ ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולאבני קלעים׃ ויעש בירושלם חשבנות מחשבת חושב להיות על המגדלים ועל הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות ויצא שמו עד למרחוק כי הפליא להעזר עד כי חזק׃ וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל ביהוה אלהיו ויבא אל היכל יהוה להקטיר על מזבח הקטרת׃ ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים ליהוה שמונים בני חיל׃ ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו לא לך עזיהו להקטיר ליהוה כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר צא מן המקדש כי מעלת ולא לך לכבוד מיהוה אלהים׃ ויזעף עזיהו ובידו מקטרת להקטיר ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו לפני הכהנים בבית יהוה מעל למזבח הקטרת׃ ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו יהוה׃ ויהי עזיהו המלך מצרע עד יום מותו וישב בית החפשות מצרע כי נגזר מבית יהוה ויותם בנו על בית המלך שופט את עם הארץ׃ ויתר דברי עזיהו הראשנים והאחרנים כתב ישעיהו בן אמוץ הנביא׃ וישכב עזיהו עם אבתיו ויקברו אתו עם אבתיו בשדה הקבורה אשר למלכים כי אמרו מצורע הוא וימלך יותם בנו תחתיו׃

כז בן עשרים וחמש שנה יותם במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו ירושה בת צדוק׃ ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר עשה עזיהו אביו רק לא בא אל היכל יהוה ועוד העם משחיתים׃ הוא בנה את שער בית יהוה העליון ובחומת העפל בנה לרב׃ וערים בנה בהר יהודה ובחרשים בנה בירניות ומגדלים׃ והוא נלחם עם מלך בני עמון ויחזק עליהם ויתנו לו בני עמון בשנה ההיא מאה ככר כסף ועשרת אלפים כרים חטים ושעורים עשרת אלפים זאת השיבו לו בני עמון ובשנה השנית והשלשית׃ ויתחזק יותם כי הכין דרכיו לפני יהוה אלהיו׃ ויתר דברי יותם וכל מלחמתיו ודרכיו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה׃ בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם׃ וישכב יותם עם אבתיו ויקברו אתו בעיר דויד וימלך אחז בנו תחתיו׃

כח בן עשרים שנה אחז במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם ולא עשה הישר בעיני יהוה כדויד אביו׃ וילך בדרכי מלכי ישראל וגם מסכות עשה לבעלים׃ והוא הקטיר בגיא בן הנם ויבער את בניו באש כתעבות הגוים אשר הריש יהוה מפני בני ישראל׃ ויזבח ויקטר בבמות ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן׃ ויתנהו יהוה אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דרמשק וגם ביד מלך ישראל נתן ויך בו מכה גדולה׃ ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד הכל בני חיל בעזבם את יהוה אלהי אבותם׃ ויהרג זכרי גבור אפרים את מעשיהו בן המלך ואת עזריקם נגיד הבית ואת אלקנה משנה המלך׃ וישבו בני ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם שלל רב בזזו מהם ויביאו את השלל לשמרון׃

וימלך כ בו׳ · בן עשרים שנה אחז במלכו · וחברו דדה · וירא אלהים את מעשיהם · אלהי אבתם ד׳ דסמ׳ וסימ׳ נמסר בסדר נצבים · רב ורב ל׳ קמצין בקריאה וסימ׳ ולא נשא אתם הארץ לשבת · כיהודה רבושם רב משבת דעשו ויעקב · וישלח י״י בעם את הנחשים · ויצאו הם וכל מחניהם · ויאמר י״י אל גדעון · וזאת ליהודה ויאמר שמע י״י קול יהודה · וידברו בני יוסף אל יהושע · ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור · וישמע דוד כי מת נבל · והנה עבדי

רשי

חשבונות מחשבת חושב · דוגמא מעשה חשב כלי מלחמה עשה באומנות כגון דייק ואילים המגבחים בחומה כדכתיב כי בתחבולות תעשה לך מלחמה : וימעל ביי אלהיו · כאן נופל לומר מעילה כי בשגגה עשה דוגמ׳ נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה : ויבא אל היכל יי׳ · שאמר נאה למלך לשרת למלך הכבוד : ובידו מקטרת להקטיר · ורצה להכות בו הכהן המוכיח שלא יקטיר קטרת : בית החפשית · ובתלמוד ירושלמי מפורש עשה לו בבית הקברות על שם במתים חפשי : כי נגזר · לו מלבא עוד בין הבריות דוגמ׳ ואת אשר נגזר עליה : בשדה הקבורה · ולא במערה עם המלכים : ככל אשר עשה עזיה אביו · שטובות שעשה אביו וזהו שאמר ר׳ שמעון בן יוחי במסכת סוכה אלמלא יהיה אברהם אבינו מקבל עליו כל עונו׳ הדורו׳ עד לו אני הייתי מקבל עליו חטאי הדורות מאברהם עד לי ואם היה יותם בן עוזיהו עמי היינו מקבלין עלינו מאברהם ועד סוף הדורות שבכל המלכים שלפניו ולאחריו תמצינו בהם חטא חוץ מיותם דוד רק באוריה החתי שלמה נשיו הטו לבבו רחבעם עזב את תורת יי׳ אביה וילך בכל חטאות אביו אסא הוציא כסף וזהב מאוצרות בית יי׳ ונתן הכבוד בית המהפכת יהושפט נתחבר לרשע יהורם הרג אחיו אחזיהו אמו יועצתו להרשיע יואש הרג זכריה ונעשה קדם אמציה השתחוה לפסילי שעיר עזיהו נכנס להיכל להקטיר אחז הלך בדרכי מלך ישראל וגם עשה מסכות לבעלים חזקיה גבה לבו ויהי עליו קצף ועל שלשה לא הודו לו מנשה עשה הרע בעיני יי׳ יאשיהו לא שמע דברי נכו מפי אלהים צדקיה עשה הרע בעיני יי׳ ולא נכנע מפני ירמיה אבל יותם לא נמצא בו שום דופי כך אמר לי ר׳ אלעזר בר משה : ובחומת העופל · דוגמא עופל ובוחן היה בונה מצודות : ובחרשים בנה בירניות : למון בירה גדולה ועור׳ : העם משחית כדכתיב במלכים עוד העם מזבחים ומקטרים : את מעשיהו בן המלך · אחז קרים · זכרי גבור אפרים : ואת עזריקם · ואת ואת דוגמ׳ ואיה ועגה וכן כרדם ורכב וסוס :

דוד · ויואב ועבדיך בתוך עמך אשר · הוי הורדים מצרים לעזרה · והיה על כל הר גבה · הוי רב את יוצרו · הכני רב את ריבך · ולא בחיל גדול דיחזקאל · כה אמר יי' תצלח דיחזקאל · ועתה אתם אמרים דד"ה · ויאספו ירושלם עם רב · שלום רב לאהבי תורתך · ונתתי חחים בלחיך · וישבו בני ישראל באחיהם · וישלח חציו ויפיצם

ושם היה נביא ליהוה עדד שמו ויצא לפני הצבא
הבא לשמרון ויאמר להם הנה בחמת יהוה אלהי־
אבותיכם על־יהודה נתנם בידכם ותהרגו־בם
בזעף עד לשמים הגיע: ועתה בני־יהודה
וירושלם אתם אמרים לכבש לעבדים ולשפחות
לכם הלא רק־אתם עמכם אשמות ליהוה אלהיכם:
ועתה שמעוני והשיבו השביה אשר שביתם
מאחיכם כי חרון אף־יהוה עליכם:
ויקמו אנשים מראשי בני־אפרים
עזריהו בן־יהוחנן ברכיהו בן־משלמות ויחזקיהו
בן־שלם ועמשא בן־חדלי על־הבאים מן־הצבא:
ויאמרו להם לא־תביאו את־השביה הנה כי
לאשמת יהוה עלינו אתם אמרים להסיף על־
חטאתנו ועל־אשמתנו כי־רבה אשמה לנו וחרון
אף על־ישראל: ויעזב
החלוץ את־השביה ואת־הבזה לפני השרים וכל־
הקהל: ויקמו האנשים אשר־נקבו בשמות
ויחזיקו בשביה וכל־מערמיהם הלבישו מן־
השלל וילבשום וינעלום ויאכלום וישקום ויסכום
וינהלום בחמרים לכל־כושל ויביאום ירחו עיר־
התמרים אצל אחיהם וישובו שמרון:
בעת ההיא שלח המלך אחז
על־מלכי אשור לעזר לו: ועוד אדומים באו ויכו
ביהודה וישבו־שבי: ופלשתים פשטו בערי
השפלה והנגב ליהודה וילכדו את־בית־שמש
ואת־אילון ואת־הגדרות ואת־שוכו ובנותיה ואת־
תמנה ובנותיה ואת־גמזו ואת־בנתיה וישבו
שם: כי־הכניע יהוה את־יהודה בעבור אחז מלך־
ישראל כי הפריע ביהודה ומעול מעל ביהוה:
ויבא עליו תלגת פלנאסר מלך אשור ויצר לו ולא
חזקו: כי־חלק אחז את־בית יהוה ואת־בית המלך
והשרים ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: ובעת
הצר לו ויוסף למעול ביהוה הוא המלך אחז:
ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו ויאמר כי אלהי
מלכי־ארם הם מעזרים אתם להם אזבח ויעזרוני
והם היו־לו להכשילו ולכל־ישראל: ויאסף אחז
את־כלי בית־האלהים ויקצץ את־כלי בית־
האלהים ויסגר את־דלתות בית־יהוה ויעש לו
מזבחות בכל־פנה בירושלם: ובכל־עיר ועיר
ליהודה עשה במות לקטר לאלהים אחרים ויכעס
את־יהוה אלהי אבתיו: ויתר דבריו וכל־דרכיו
הראשנים והאחרונים הנם כתובים על־ספר מלכי־
יהודה וישראל: וישכב אחז עם־אבתיו ויקברהו
בעיר בירושלם כי לא הביאהו לקברי מלכי
ישראל וימלך יחזקיהו בנו תחתיו:

כט

יחזקיהו מלך בן־עשרים וחמש
שנה ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם
אמו אביה בת־זכריהו: ויעש הישר בעיני יהוה
ככל אשר־עשה דויד אביו: הוא בשנה הראשונה
למלכו בחדש הראשון פתח את־דלתות בית־יהוה
ויחזקם: ויבא את־הכהנים ואת־הלוים ויאספם
לרחוב המזרח: ויאמר להם שמעוני הלוים עתה
התקדשו וקדשו את־בית יהוה אלהי אבתיכם
והוציאו את־הנדה מן־הקדש: כי־מעלו אבתינו
ועשו הרע בעיני יהוה־אלהינו ויעזבהו ויסבו
פניהם ממשכן יהוה ויתנו־ערף: גם סגרו דלתות
האולם ויכבו את־הנרות וקטרת לא הקטירו ועלה
לא־העלו בקדש לאלהי ישראל: ויהי קצף יהוה
על־יהודה וירושלם ויתנם לזועה לשמה ולשרקה
כאשר אתם ראים בעיניכם: והנה נפלו אבותינו
בחרב ובנינו ובנותינו ונשינו בשבי על־זאת:
עתה עם־לבבי לכרות ברית ליהוה אלהי ישראל
וישב ממנו חרון אפו: בני עתה אל־תשלו כי־בכם
בחר יהוה לעמד לפניו לשרתו ולהיות לו
משרתים ומקטרים: ויקמו
הלוים מחת בן־עמשי ויואל בן־עזריהו מן־בני
הקהתי ומן־בני מררי קיש בן־עבדי ועזריהו בן־
יהללאל ומן־הגרשני יואח בן־זמה ועדן בן־יואח:
ומן־בני אליצפן שמרי ויעואל ומן־בני אסף
זכריהו ומתניהו: ומן־בני
הימן יחואל ושמעי ומן־בני ידותון שמעיה
ועזיאל: ויאספו את־אחיהם ויתקדשו ויבאו
כמצות־המלך בדברי יהוה לטהר בית יהוה:

דהילים · רב אבל ניר ראשים · ויבאו ויגידו ליהושפט דד"ה · ויקבצו עם רב ויסתמו דסיפרא · בשרתי צדק בקהל רב · טוב מעט ביראת יי' · רב אדם יקרא איש חסדו · כי ברוב חכמה רב כעס · ויתמרמר מלך הנגב · והעמיד המון רב מן הראשון · העם רב והעת גשמים · והשקות בכלי זהב · יש זהב ורב פנינים · באין אלפים אבוס בר · פן יסיתך בספק: ויאספו י' פתחין בקריאה וס' סבי' אסליא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון כספא וחמרא · וביאורם וילך משה ואהרן ויאספו · ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה · וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים אליהם · וישלחו ויאספו את כל סרני ויאמרו · ויאספו פלשתים את מחניהם דשמואל קרמאה דפסוק · ויעל משם את עצמות דשמואל · וישלח המלך ויאספו אליו · ויאספו את אחיהם ויתקדשו · וישבו כל היהודים בכל המקומות · ויהי בעת יביא את הארון:

רשי

ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות. למעלה מי הם אותם אנשים שהם מראשי בני אפרים עזריהו בן יהוחנן וחביריו: וכל מערומיהם. לשון ערום ועריה: ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב. שהוא כנגדם כדכתיב והכנעני יושב על הים: כי הפריע ביהודה. דוגמ' כי פרעה אהרן בפרוע פרעות: ויבא עליו. ששלח אחריו לעזור לו כמו שכתוב במלכים וישלח מלאכים אל תגלת פלנאסר: ויצר לו. ממה שחלק לו את בית יי' ואת בית המלך וגו': ולא לעזרה לו. אף על פי שמצינו במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית לא היה לו לעזרה כל כך לחזקו ולהשיב לו ערים שלקחו ממנו פלשתי': ויסגר את דלתות בית יי'. כדי שלא יבואו הכהני' לעבוד עבודתם באהל מועד כי אם לבא למזבחות שעשה בכל פינה בירושלם וחזקיה פתח דלתות בית יי' לפי שאביו סגר דלתות בית יי': ויחזקם. לפי שאחז קצץ את כל כלי בית האלהים: והוציאו את הנדה. ע"ז את המת לא נאמר כאן כי אם נדה ומיאוס יותר מן המת המוטל שלם דוגמ' כטומאת הנדה כידם נדה מאוס ומוסרת: ויכבו את הנרות והקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישרא'. אבל לאלהים אחרים עשו במות לכל עיר ועיר לקטר להם: אל תשלו. לשון שגגה: ויבאו

ויאמר חזקיהו להעלות חזקיהו ה׳ בסיפרא וסימ׳ אחז בנו חזקיהו בנו׳ ויבאו פנימה אל חזקיהו׳ ויאמר חזקיהו להעלות העולה׳ כי חזקיהו מלך יהודה׳ ועתה אל ישא אתכם חזקיהו׳ וכל קרי דכו׳ והביאו ו׳ וסימ׳ והביאו את אחיכם הקטן׳ פרקו נזמי הזהב׳ באו בית אל ופשעו הגלגל׳ והביאו אל ואדעה בספרם דסיפרא׳

וַיָּבֹאוּ הַכֹּהֲנִים לִפְנִימָה בֵית־יְהוָה לְטַהֵר וַיּוֹצִיאוּ אֵת כָּל־הַטֻּמְאָה אֲשֶׁר מָצְאוּ בְּהֵיכַל יְהוָה לַחֲצַר בֵּית יְהוָה וַיְקַבְּלוּ הַלְוִיִּם לְהוֹצִיא לְנַחַל־קִדְרוֹן חוּצָה׃ וַיָּחֵלּוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לְקַדֵּשׁ וּבְיוֹם שְׁמוֹנָה לַחֹדֶשׁ בָּאוּ לְאוּלָם יְהוָה וַיְקַדְּשׁוּ אֶת־בֵּית־יְהוָה לְיָמִים שְׁמוֹנָה וּבְיוֹם שִׁשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן כִּלּוּ׃ וַיָּבוֹאוּ פְנִימָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ טִהַרְנוּ אֶת־כָּל־בֵּית יְהוָה אֶת־מִזְבַּח הָעוֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־שֻׁלְחַן הַמַּעֲרֶכֶת וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו׃ וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר הִזְנִיחַ הַמֶּלֶךְ אָחָז בְּמַלְכוּתוֹ בְּמַעֲלוֹ הֵכַנּוּ וְהִקְדָּשְׁנוּ וְהִנָּם לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה׃ וַיַּשְׁכֵּם יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֶּאֱסֹף אֵת שָׂרֵי הָעִיר וַיַּעַל בֵּית יְהוָה׃ וַיָּבִיאוּ פָרִים־שִׁבְעָה וְאֵילִים שִׁבְעָה וּכְבָשִׂים שִׁבְעָה וּצְפִירֵי עִזִּים שִׁבְעָה לְחַטָּאת עַל־הַמַּמְלָכָה וְעַל־הַמִּקְדָּשׁ וְעַל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים לְהַעֲלוֹת עַל־מִזְבַּח יְהוָה׃ וַיִּשְׁחֲטוּ הַבָּקָר וַיְקַבְּלוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקוּ הַמִּזְבֵּחָה וַיִּשְׁחֲטוּ הָאֵלִים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם הַמִּזְבֵּחָה וַיִּשְׁחֲטוּ הַכְּבָשִׂים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם הַמִּזְבֵּחָה׃ וַיַּגִּישׁוּ אֶת־שְׂעִירֵי הַחַטָּאת לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַקָּהָל וַיִּסְמְכוּ יְדֵיהֶם עֲלֵיהֶם׃ וַיִּשְׁחָטוּם הַכֹּהֲנִים וַיְחַטְּאוּ אֶת־דָּמָם הַמִּזְבֵּחָה לְכַפֵּר עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי לְכָל־יִשְׂרָאֵל אָמַר הַמֶּלֶךְ הָעוֹלָה וְהַחַטָּאת׃ וַיַּעֲמֵד אֶת־הַלְוִיִּם בֵּית יְהוָה בִּמְצִלְתַּיִם בִּנְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת בְּמִצְוַת דָּוִיד וְגָד חֹזֵה־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא כִּי בְיַד־יְהוָה הַמִּצְוָה בְּיַד־נְבִיאָיו׃ וַיַּעַמְדוּ הַלְוִיִּם בִּכְלֵי דָוִיד וְהַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת׃

וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ לְהַעֲלוֹת הָעֹלָה לְהַמִּזְבֵּחַ וּבְעֵת הֵחֵל הָעוֹלָה הֵחֵל שִׁיר־יְהוָה וְהַחֲצֹצְרוֹת וְעַל־יְדֵי כְּלֵי דָּוִיד מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃ וְכָל־הַקָּהָל מִשְׁתַּחֲוִים וְהַשִּׁיר מְשׁוֹרֵר וְהַחֲצֹצְרוֹת מַחְצְצְרִים הַכֹּל עַד לִכְלוֹת הָעֹלָה׃ וּכְכַלּוֹת לְהַעֲלוֹת כָּרְעוּ הַמֶּלֶךְ וְכָל־הַנִּמְצְאִים אִתּוֹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לַלְוִיִּם לְהַלֵּל לַיהוָה בְּדִבְרֵי דָוִיד וְאָסָף הַחֹזֶה וַיְהַלְלוּ עַד־לְשִׂמְחָה וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ וַיַּעַן יְחִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר עַתָּה מִלֵּאתֶם יֶדְכֶם לַיהוָה גֹּשׁוּ וְהָבִיאוּ זְבָחִים וְתוֹדוֹת לְבֵית יְהוָה וַיָּבִיאוּ הַקָּהָל זְבָחִים וְתוֹדוֹת וְכָל־נְדִיב לֵב עֹלוֹת׃ וַיְהִי מִסְפַּר הָעֹלָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ הַקָּהָל בָּקָר שִׁבְעִים אֵילִים מֵאָה כְּבָשִׂים מָאתָיִם לְעֹלָה לַיהוָה כָּל־אֵלֶּה׃ וְהַקֳּדָשִׁים בָּקָר שֵׁשׁ מֵאוֹת וְצֹאן שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים׃ רַק הַכֹּהֲנִים הָיוּ לִמְעָט וְלֹא יָכְלוּ לְהַפְשִׁיט אֶת־כָּל־הָעֹלוֹת וַיְחַזְּקוּם אֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם עַד־כְּלוֹת הַמְּלָאכָה וְעַד יִתְקַדְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים כִּי הַלְוִיִּם יִשְׁרֵי לֵבָב לְהִתְקַדֵּשׁ מֵהַכֹּהֲנִים׃ וְגַם־עֹלָה לָרֹב בְּחֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים וּבַנְּסָכִים לָעֹלָה וַתִּכּוֹן עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃ וַיִּשְׂמַח יְחִזְקִיָּהוּ וְכָל־הָעָם עַל הַהֵכִין הָאֱלֹהִים לָעָם כִּי בְּפִתְאֹם הָיָה הַדָּבָר׃

ל וַיִּשְׁלַח יְחִזְקִיָּהוּ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְגַם־אִגְּרוֹת כָּתַב עַל־אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה לָבוֹא לְבֵית־יְהוָה בִּירוּשָׁלִָם לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו וְכָל־הַקָּהָל בִּירוּשָׁלִָם לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי׃ כִּי לֹא יָכְלוּ לַעֲשֹׂתוֹ בָּעֵת הַהִיא כִּי הַכֹּהֲנִים לֹא־הִתְקַדְּשׁוּ לְמַדַּי וְהָעָם לֹא־נֶאֶסְפוּ לִירוּשָׁלִָם׃ וַיִּישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וּבְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל׃

ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם׳ ואשר ישמעו ויעבירו קול׃ לעלה ה׳ בקריאה וסי׳ זאת התורה׳ לעולה למנחה לחטאת׳ כל הבקר לעלה שנים עשר פרים׳ וארבעה שלחנות לעלה׳ וגם עלה לרב בחלבי השלמים׳ ויאמר ארונה אל המלך׃

רשי

ויבאו הכהנים לפנימה׳ כי לא על הלוים ליכנס פנימה׃ לחצר בית יי׳. מקום מעמד הלוים ואות׳ ויקבלו הלוים וגו׳ ויחלו באחד לחדש׳ ויקדשו את בית יי׳ לימים שמנה׳. לכך עכבו בטהרה לטהר כל כך לפי שאחז צייר כל הכתלי׳ צלמי תמכית כדכתיב צלמי כשדים חקוקים בששר ועכבו ח׳ ימים עד שהשחיתו דמות הצלמים מן הכתלים וביום ט״ז לחדש כלו הכל הבית והעזרה׃ הכנו והקדשנו׳ מפור׳ בע״ז בפרק ר׳ ישמעאל כלים ששמשו בבית חניו מהו כו׳ עד איתיבי אשר הזניח אחז הכנו זקדשנו מאי לאו הכנהו דאבטליניהו הקדשנו דאקדשינהו אמר לו ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבדתי הכנו שגנזום והקדשנו שהקדשנו אחרים תחתיהם׃ וצפירי עזים וגו׳. הוראת שעה היתה׃ על מזבח יי׳. ולא על אותן מזבחות שעשה אחז אביו׃ לכפר על כל ישראל׳. שחטאו בע״ז כן אמר המלך תהי העולה והחטאת עבור כל ישראל בפר׳ שלח לך כתי׳ ושחטו כל העדה פר וגו׳ וכתיב והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וכאן כתיב ויביאו פרים ואילים וצפירי עזים שבעה אלא הוראת שעה היתה׃ כי ביד יי׳ המצוה ביד נביאיו׳. לשורר הלוים בכלי שיר לא כתוב בתורה שיהא קרבן טעון שירה אלא מצות יי׳ שצוה ביד נביאיו לשורר על הקרבן ורבותינו פירשו במסכת ערכין מניין שהלויים טעונין לשורר בכלי שיר דכתיב עבודת עבודה איזוהי עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה הוי אומר זה השיר בכלי שיר ועבודת משא כגון לפרש על השיר כדכתיב וכנניהו שר הלוים במשא כי מבין הוא שהיה ממונה להרים קול הנגון של שיר׃ והכהנים בחצצרו׳. בכת׳ ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות׃ להלל ליי׳ בדברי דוד׳ זה הודו ליי׳ קראו בשמו ככתו׳ למעלה ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות וגו׳׃ ויביאו הקהל זבחים ותודות׳ דבר המותר לבעלים לאכילה׃ וכל נדיב לב עולות׳. קצת מהם מי שהתנדב לבו הביא עולות ולא כולם לפי שאין לבעלים היתר אכילה בהם׃ והקדשים׳. קלים זבחים ושלמים מה שהבעלים נהנים בהם׃ רק הכהנים היו למעט׳. כלומר אותן שהקדישו היו עדיין למעט׃ ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים׳. ואת׳ היאך יתקדשו הלוים ולא יתקדשו הכהנים ומפורש לפי כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים וייסרו לבם הלוים להתקדש יותר מהכהנים והיו הכהנים והלוים וכל יראי השם מתחפשים ומתנכרים ואף מסתתרים כל ימי המלכים הרשעים וכשבא חזקיהו שהיה צדיק לא היו יכולים מיד להתקדש ולטהר שזה בשנה ראשונה היה למלכו והיו באים ומתקדשים על יד כדכתי׳ בעלוץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחופש אדם וכתי׳ בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים כלומ׳ בקום רשע אחז יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים חזקיהו וסיעתו׃ על ההכין האלהים לעם׳. לעבדו ולעשות רצונו דוגמ׳ דלמטה כל לבבו הכין לדרוש וגו׳ וגם שמחו כי בפתאום היה הדבר עליהם בשנה ראשונה למלכו לשוב אל יי׳ ושבו מיד׃ וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה וגו׳. כי עדיין לא גלו כי זה היה בשנה ראשונה למלכו והם לא גלו כי אם בשש למלכו כדכתיב במלכים וילכדה בקצה שלש שנים בשנת שש לחזקיה והיא שנת תשע להושע מלך ישראל׳ כאשר תמצא כתוב בסוף הספר׃ כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא׳. בחדש הראשון בניסן׃ כי הכהנים לא התקדשו למדי׳. לא התקדשו להיות די לישראל בהם להקריב פסחיהם ואין צריך לומר שלא היו יכולים לעשותו בניסן שהרי לא כלו לקדש את הבית עד י״ו בניסן וכן פתרו׳ כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כלומ׳ אפילו אם לא עכבו טהרת הבית שלא כלו עד י״ו בניסן לא היינו יכולין לעשותו עתה לפי כי הכהנים לא התקדשו למדי׃ והעם לא נאספו׳ עדיין כולם לירושלם׃

מבאר

וישב שׁורפין בקריאה וסימ׳ קח את כל ראשי העם והוקע אותם · ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה · ודברו השטרים אל העם לאמר · ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו · ויספו השטרים לדבר אל העם · שלחו את ארון · ויקצפו עליו שרי פלשתים · הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן · יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו · עתה אל תקשו ערפכם · וילכו הרצים באגרות · וישב העפר על הארץ כשהיה · ותגרה ובניו יתגרו ואספו · וישב ארצו ברכוש גדול · הלוים והכהנים ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ גם בריתי

ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל מבאר שבע ועד דן לבוא לעשות פסח ליהוה אלהי ישראל בירושלם כי לא לרב עשו ככתוב: וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו בכל ישראל ויהודה וכמצות המלך לאמר בני ישראל שובו אל יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל וישב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור: ואל תהיו כאבותיכם וכאחיכם אשר מעלו ביהוה אלהי אבותיהם ויתנם לשמה כאשר אתם ראים: עתה אל תקשו ערפכם כאבותיכם תנו יד ליהוה ובאו למקדשו אשר הקדיש לעולם ועבדו את יהוה אלהיכם וישב מכם חרון אפו: כי בשובכם על יהוה אחיכם ובניכם לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת כי חנון ורחום יהוה אלהיכם ולא יסיר פנים מכם אם תשובו אליו:

ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בם: אך אנשים מאשר ומנשה ומזבלון נכנעו ויבאו לירושלם: גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לב אחד לעשות מצות המלך והשרים בדבר יהוה: ויאספו ירושלם עם רב לעשות את חג המצות בחדש השני קהל לרב מאד: ויקמו ויסירו את המזבחות אשר בירושלם ואת כל המקטרות הסירו וישליכו לנחל קדרון: וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש השני והכהנים והלוים נכלמו ויתקדשו ויביאו עלות בית יהוה: ויעמדו על עמדם כמשפטם כתורת משה איש האלהים הכהנים זרקים את הדם מיד הלוים: כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור להקדיש ליהוה: כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו כי אכלו את הפסח בלא ככתוב כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר יהוה הטוב יכפר בעד: כל לבבו הכין לדרוש האלהים יהוה אלהי אבותיו ולא כטהרת הקדש: וישמע יהוה אל יחזקיהו וירפא את העם: ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות שבעת ימים בשמחה גדולה ומהללים ליהוה יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליהוה:

וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליהוה ויאכלו את המועד שבעת הימים מזבחים זבחי שלמים ומתודים ליהוה אלהי אבותיהם: ויועצו כל הקהל לעשות שבעת ימים אחרים ויעשו שבעת ימים שמחה: כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים צאן והשרים הרימו לקהל פרים אלף וצאן עשרת אלפים ויתקדשו כהנים לרב: וישמחו כל קהל יהודה והכהנים והלוים וכל הקהל הבאים מישראל והגרים הבאים מארץ ישראל והיושבים ביהודה: ותהי שמחה גדולה בירושלם כי מימי שלמה בן דויד מלך ישראל לא כזאת בירושלם:

חיסר׳ · וגם בירושלם העמיד · ויעמדו הלוים בכלי דוד · ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה דדה״ · שבעת הימים ח׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ מצות יאכל את שבעת הימים · והיה אור הלבנה כאור החמה · ותבך עליו שבעת הימים · ושבעת ימי החג יעשה עלה ליי׳ · בשביעי בחמשה עשר יום לחדש · וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים · ויוד לשבעת הימים ומי המבול · ואוחזם כחצריהם · תרין מגהן לשבעת ואינון תרין בתראי :

רשי

מבאר שבע ועד דן · זהו תחום עשרת השבטים : כי לא לרוב · פתרו׳ כי לרובי שנים עברו שלא עשוהו כהלכתו : וישוב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור · אף על פי שלא הגלו עדיין קורא להם פליטה כי היה נחשב בעיניהם כאשר גלו כבר ועוד כי מלכי אשור תפשו הכל בימי אחז ומה שהיה בעיניהם כאילו גלו לפי כי שם שנים היו ישראל למלך אשור עבדים נושאי מנחה והיה מושל בהם ומוליכן בגולה ועושה בהם כרצונו וזה היה בתוך אותן שש שנים וכבר גלו כמה פעמים בימי מלכי ישראל ואחז והם יודעים מיד כשימרדו ישראל במלך אשור יוליכם בגולה ולהם קורא פלטת אשור לפי שלא משל בהם ולא בכל ארץ יהודה : ואל תהיו כאבתיכם וכאחיכם · פתרו׳ ואת׳ עדיין בוטחים אנו שיעלה מעליכו מלך אשור אל תהיו כאבותיכם כל דור ודור שהיו לפניכם מה אירע להם כשעזבו את יי׳ וימעלו בו מעל׳ ויתנם לשמה כאשר אתם רואים · ועתה אל תקשו ערפכם · אחיכם ובניכם יהיו לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת · אפי׳ אותן קצת שגלו כבר שהיו נלחמים עם ישראל ויכלו להם ומוליכין את בניהם ואת בנותיהם בשביה ואם תשובו אליו יתנם לרחמים לפני שוביהם לשובם לארץ הזאת כי חנון ורחום יי׳ אלהיכם : המקטרות · מקום שהיו בו כהנים ולוים : והכהנים והלוים נכלמו · שנכנו להתקדש ולפיכך עכבו כל כך מלבוא עד עתה כי לא יוכלו להאמין בדבר הזה קודם לכן לפי שהזניחן אחז מכהן כך היו אומרי׳ אפשר אתמול עבד אחז ע״ז ובנו יחזקיהו לאלתר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון ויאמר לכהנים וללוים לעבוד לאל אחר לבדו ויצטרך לנו ולכך נתעצלו ונתרשלו מלבוא וגם שאר יהודה שלפניו הזניח אחז ונשחקרו והבינו בדבר שהכל היה לשם שמים באו ויתקדשו כולם : הכהנים זורקים · כי מקבלה ואילך מצות כהונה · ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמם לפי שכתוב בסמוך כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים היו על שחיטת פסחיהם לכל לא טהור שהיה לוי במקומו להקריב ליי׳ : כי אכלו את הפסח בלא ככתו׳ · שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה : כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר וגו׳ · כל לבבו הכין · כך מפורש בברייתא דרבי אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי המתחלת בכל מקום שאתה מוצא דברי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת שנאמר להקשיב אזנך לתבונה משלשים ושתים מדות האגדה נדרשת זה אחד מהם נחלק הסדר כגון זה יי׳ הטוב יכפר בעד כל לבבו הכין לדרוש האלהים לעשות פסחו להקריב קרבנו אע״פ שלא עשו בטהרת הקדש כי לא הטהרו ויהודה כולם נטהרו לפי שהיו קרובים לירושלם והיו יכולים לטהר ולהתקדש ולשוב לירושלם אבל רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון אין להם כל כך פשע בדבר לפי שהיה להם הדבר רחוק על ידי אגרות לא היה להם להמתין ולאחר מלבוא עד שיתקדשו לפיכך באו ולא נטהרו ולפי שלא היתה פשיעתם לפיכך יכפר בעדם וכן ישושום מדבר ציה וגו׳ הוא נחלק הסידור : והכהנים בכלי עוז · בחצצרות : המשכילים שכל טוב ליי׳ · לענין שירה נופל לומר לשון שכל כמו שנאמר ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל וגו׳ ודבר חזקיהו על לבם תנחומים ודברים טובים לחזקם ולעזור להם כדי שיחזקו אף הם בשיר שכל טוב ליי׳ : ומתודים ליי׳ · על זבח תודה ומודים ליי׳ על הנס שעשה להם שזבח תודה על נס הוא בא : שבעת ימים אחרים · כמו שמפורש ויעשו שבעת ימים שמחה : הרים לקהל · מנאנו ומבקרו לקהל אלף פרים וגו׳ והיו אוכלים ביחד מלך ושרים והעם שמחים : כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא היתה כזאת בירושלם · שמח עם רב יותר היו באין לרגל לירושלם אחרי שלמה אבל שמחה גדולה לא היתה בירושלם כזאת מימות שלמה כי ביותר שמחה על מה שאם היו כל רגל ורגל מקובצים בירושלם לפי שלא היה להם חג ום אין להם שמחה אבל עתה שכל ימי אחז ומלכי יהודה הרשעים לא עלו לרגל לירושלם ועתה הורשו לעלות לירושלם שמחו שמחה גדולה ולפי שהיה כמה שנים שלא עלו לירושלם עד עתה הוקטן בעיניהם ז׳ ימי׳ רחג המצות והוסיפו עוד ז׳ ימי׳ כדי לשמוח בהם ושמחו שמחה גדולה : ויברכו

ולמעדים ג' חס' בליש' בקריאה וסימ' צום הרביעי יהיה לבית יהודה לששון · וכל העלות עולות · ומנת המלך מן רכושו : . בחדש ז' ר"פ וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו : ואת עמו ז' בקריאה וסימ' ויאסר את רכבו ואת עמו · ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו · אז עלה יהורם · ויאמר אל יהושע אל תירא ואל תחת · ואת כל דך בעכה ואת עמו דו"ה · ויראו את הערמות ויברכו · ויבאו יחזקיהו · ויאמר ללוים המבנים : ובנימין ג' כ' מל' וא' חס' וסימ' לאביה זכרי · והכהנים אליקים מעשיה · ועל ידו עדן ובנימין וישוע ·

ויקמו הכהנים הלוים ויברכו את־העם וישמע בקולם ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים :

לא וככלות כל־זאת יצאו כל־ישראל הנמצאים לערי יהודה וישברו המצבות ויגדעו האשרים וינתצו את־הבמות ואת־המזבחות מכל־יהודה ובנימן ובאפרים ומנשה עד־לכלה וישובו כל־בני ישראל איש לאחזתו לעריהם : ויעמד יחזקיהו את־מחלקות הכהנים והלוים על־מחלקותם איש כפי עבדתו לכהנים וללוים לעלה ולשלמים לשרת ולהדות ולהלל בשערי מחנות יהוה : ומנת המלך מן־רכושו לעלות לעלות הבקר והערב והעלות לשבתות ולחדשים ולמעדים ככתוב בתורת יהוה : ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יהוה : וכפרץ הדבר הרבו בני־ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה ומעשר הכל לרב הביאו : ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם־הם מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים המקדשים ליהוה אלהיהם הביאו ויתנו ערמות ערמות : בחדש השלשי החלו הערמות ליסוד ובחדש השביעי כלו : ויבאו יחזקיהו והשרים ויראו את־הערמות ויברכו את־יהוה ואת עמו ישראל : וידרש יחזקיהו על־הכהנים והלוים על־הערמות : ויאמר אליו עזריהו הכהן הראש לבית צדוק ויאמר מהחל התרומה לביא בית־יהוה אכול ושבוע והותר עד־לרוב כי יהוה ברך את־עמו והנותר את־ההמון הזה : ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית יהוה ויכינו : ויביאו את־התרומה והמעשר והקדשים באמונה ועליהם נגיד כונניהו הלוי ושמעי אחיהו משנה : ויחיאל ועזזיהו ונחת ועשהאל וירימות ויוזבד ואליאל ויסמכיהו ומחת ובניהו פקידים מיד כונניהו ושמעי אחיו במפקד יחזקיהו המלך ועזריהו נגיד בית־האלהים : וקורא בן־ימנה הלוי השוער למזרחה על נדבות האלהים לתת תרומת יהוה וקדשי הקדשים : ועל־ידו עדן ומנימן וישוע ושמעיהו אמריהו ושכניהו בערי הכהנים באמונה לתת לאחיהם במחלקות כגדול כקטן : מלבד התיחשם לזכרים מבן שלוש שנים ולמעלה לכל־הבא לבית־יהוה לדבר־יום ביומו לעבודתם במשמרותם כמחלקותיהם : ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים מבן עשרים שנה ולמעלה במשמרותיהם **ב** במחלקותיהם : ולהתיחש בכל־טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם לכל־קהל כי באמונתם יתקדשו־קדש : ולבני אהרן הכהנים בשדי מגרש עריהם בכל־עיר ועיר אנשים אשר נקבו בשמות לתת מנות לכל־זכר בכהנים ולכל־התיחש בלוים : ויעש כזאת יחזקיהו בכל־יהודה ויעש הטוב והישר והאמת לפני יהוה אלהיו : ובכל־מעשה אשר־החל בעבודת בית־האלהים ובתורה ובמצוה לדרש לאלהיו בכל־לבבו עשה **ד** והצליח :

לב אחרי הדברים והאמת האלה בא סנחריב מלך־אשור ויבא ביהודה ויחן על־הערים הבצרות ויאמר לבקעם אליו : וירא יחזקיהו כי־בא סנחריב ופניו למלחמה על־ירושלם :

בתרא חס' יו"ד בתרא : ובניהם ובנותיהם ג' דסמ' וסימ' ויבאו דוד ואנשיו · והעם אשר נבאים · ולהתיחש בכל טפם : והאמת ג' בקריאה וסימ' ויעש כזאת יחזקיהו · והשלום אהבו · אחרי הדברים והאמת האלה : מעשה י' פתחין בקריאה וסימ' ויקח משה ואלעזר הכהן · והיה החה בשם כק יהה דישעיה · ולא יהיה למצרים מעשה דישעיה · הפככם אם כחמר היוצר דישעיה · להסיר אדם מעשה · את כל זה ראיתי ונתון · כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך · כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט · ובכל מעשה אשר החל · ויקברהו בקברתיו דאסא דספרא :

רשי

ויברכו את העם · אם תרצה לומ' בירכם בזה שבקש לטוב את ארץ טוביהם וישמע יי' בקולם ויטיבם או דבר אחר וישמע בקולם וכן פירש למעלה וישמע יי' אל יחזקיהו וירפא את העם : איש כפי עבודתו · הכהנים לשרת והלוים להיות משוררים ושוערים וכל איש ואיש על עבודתו הנכונה : ומנת המלך מן רכושו לעלות וגו' · אשר כתן לעשות אותם : ויאמר לעם ליושבי ירושלם וגו' למען יחזקו בתורת יי' · יותר ברצון ועוד ביאור שיהא להם פרנסתם מזומנת יוכלו לעסוק ולעסוק בתורת יי' לפי שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן ושוים להם אוכלי תרומ' : וכפרוץ הדבר · שפי המלך לתת מנת לכהנים והלוים : הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש · דבש תמרים : וכל תבואת שדה · וכל אלו לא מתבואת שדה הם אלא כך מפורש במסכת נדרים בפרק הנודר מן הירק הנודר מן הירק מותר בדלועי' מתיב רב יוסף ובפרוץ הדבר הרבו בני ישראל וגו' אי אמרת דגן כל מילי דמי דגן משמע מאי ובפרץ וגו' אמר אביי לאתויי פירות האילן וירק עד אמר רבא תבואה לחוד ותבואת שדה לחוד : ומעשר קדשים המקדשים ליי' · המעשר מן המעשר שהלוים נותנים לכהנים : ויתנו ערמות ערמות · הוא"פין בלשון אשכנז דוגמ' ערימת חטים : החלו הערמות ליסוד · כל תחילת דבר נקרא יסוד כמו יסוד הבית שהוא ראש לבנין ודומה לו בעזרא הוא יסוד המעלה וגו' : ויברכו את יי' · שנתן בלב ישראל להפריש תרומותיהם ומעשרותיהם : וידרש יחזקיהו · לפי שראה חזקיהו הערימות גדולות אמר בלבו שמא לא לקחו הכהנים והלוים מהם ולא נגעו בהם שאם נגעו בהם איך נתרבו כל כך ותמה ודרש מהם על דבר הערימות על מה זה : ויאמר אליו אליו עזריהו · הוא היה בימי עוזיהו : מהחל התרומה לביא · אכלנו אכול ולא אכילת ערלי אלא אכול ושבוע והותר · ומה שאתה מתמה על שאכלנו ד' חדשים ואעפ"כ ערמותיהם כל כך גדולות זה הדבר כי ברך יי' את עמו ונתן להם תבואות הרבה לפיכך הרבו התרומות והמעשרות שלנו : והנותר · מן אכילתנו זה : את ההמון הזה · אשר אתה רואה ערמות ערמות : להכין לשכות בבית יי' · לשום בהם התרומות : ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים · עם ייחוס טפם נשיהם בניהם ובנותיהם לכל אותם קהל היו מספיקין מזונותיהם מהתרומות ומעשרות הקדש והתרומות והמעשרות כל אלו שאמרנו לאותן העומדים לשרת בעזרה וגם לבני אהרן הכהנים שלא הגיעה משמרותם לשרת והם בשדה מגרש עריהם בכל עיר ועיר : אנשים אשר נקבו בשמות · למעלה כנניהו ואחיו היו ממונים עליהם לקבל המנות התרומות והמעשרות מאת ישר' לתת המנות לכל זכר בכהנים ולוים : לכל זכר בכהנים · וגם לכל נשיהם בניהם ובנותיהם ומה שאמר כאן לכל זכר משום רבותא שאפילו לזכרים קטנים היו מספיקין כדלעיל לזכרים מבן שלש ומעלה וכל שכן שהיו מספיקין לנשיהם ולבניהם ולבנותיהם : אחרי הדברים והאמת האלה וגו' ויאמר לבקעם · כמו לבוקעם · כמו על מכרם בכסף כמו מוכרם וסמיך ליה על בקעם הרות הגלעד ופתרו' ודוגמ' ונבקיענה ונבקע עני העולה : ויחזק

במצור ל' וכל כמצור ובמצוק דכו' וחוא חד מן שטה מן ג"ג דכל חד וחד ל' דכו' וכל מלה אחרי מן ליט' דכו' וסי' אתם ויאמר יי' אל אברהם לכה זה וכל האבנים דכו'. במצור כה אמר סנחריב ד' דברי הימים וכל ובמצוק דכו'. במצלות ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וכל במצולות דכו'. במלחמה ועמד על כנו מעביר וכל ובמלחמה דכו'. דברו ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם וכל בדברו דכו'. הלל כי הלל רשע על תאות נפשו וכל שום אנש דכו'. הקריב ויאברו האנשים ההכה אליו. וכל להקריב דכו'.

ויועץ עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרוהו: ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים: ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלות ולחוצה החומה אחרת ויחזק את המלוא עיר דויד ויעש שלח לרב ומגנים: ויתן שרי מלחמות על העם ויקבצם אליו אל רחוב שער העיר וידבר על לבבם לאמר: חזקו ואמצו אל תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור ומלפני כל ההמון אשר עמו כי עמנו רב מעמו: עמו זרוע בשר ועמנו יהוה אלהינו לעזרנו ולהלחם מלחמתנו ויסמכו העם על דברי יחזקיהו מלך יהודה:

אחר זה שלח סנחריב מלך אשור עבדיו ירושלימה והוא על לכיש וכל ממשלתו עמו על יחזקיהו מלך יהודה ועל כל יהודה אשר בירושלם לאמר: כה אמר סנחריב מלך אשור על מה אתם בטחים וישבים במצור בירושלם: הלא יחזקיהו מסית אתכם לתת אתכם למות ברעב ובצמא לאמר יהוה אלהינו יצילנו מכף מלך אשור: הלא הוא יחזקיהו הסיר את במתיו ואת מזבחתיו ויאמר ליהודה ולירושלם לאמר לפני מזבח אחד תשתחוו ועליו תקטירו: הלא תדעו מה עשיתי אני ואבותי לכל עמי הארצות היכול יכלו אלהי גויי הארצות להציל את ארצם מידי: מי בכל אלהי הגוים האלה אשר החרימו אבותי אשר יכול להציל את עמו מידי כי יוכל אלהיכם להציל אתכם מידי: ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו ואל יסית אתכם כזאת ואל תאמינו לו כי לא יוכל כל אלוה כל גוי וממלכה להציל עמו מידי ומיד אבותי אף כי אלהיכם לא יצילו אתכם מידי: ועוד דברו עבדיו על יהוה האלהים ועל יחזקיהו עבדו: וספרים כתב לחרף ליהוה אלהי ישראל ולאמר עליו לאמר כאלהי גויי הארצות אשר לא הצילו עמם מידי כן לא יציל אלהי יחזקיהו עמו מידי: ויקראו בקול גדול יהודית על עם ירושלם אשר על החומה ליראם ולבהלם למען ילכדו את העיר: וידברו אל אלהי ירושלם כעל אלהי עמי הארץ מעשה ידי האדם:

ויתפלל יחזקיהו המלך וישעיהו בן אמוץ הנביא על זאת ויזעקו השמים: וישלח יהוה מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וישב בבשת פנים לארצו ויבא בית אלהיו ומיציאו מעיו שם הפילהו בחרב: ויושע יהוה את יחזקיהו ואת ישבי ירושלם מיד סנחריב מלך אשור ומיד כל וינהלם מסביב: ורבים מביאים מנחה ליהוה לירושלם ומגדנות ליחזקיהו מלך יהודה וינשא לעיני כל הגוים מאחרי כן:

בימים ההם חלה יחזקיהו עד למות ויתפלל אל יהוה ויאמר לו ומופת נתן לו: ולא כגמל עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלם: ויכנע יחזקיהו בגבה לבו הוא וישבי ירושלם ולא בא עליהם קצף יהוה בימי יחזקיהו: ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד הרבה מאד ואוצרות עשה לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל כלי חמדה: ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל בהמה ובהמה ועדרים לאורות: וערים עשה לו ומקנה צאן ובקר לרב כי נתן לו אלהים רכוש רב מאד:

הוסיף ולא הוסיף עוד מלך מצרים. וכל להוסיף דכו'. ורע שכור זרוע רשע ורע רשעו וכל טוב ורע דכו'. ויגל השארית מן החרב וכל ויגל את דכו'. וחיל ככד וישלח שמה סוסים וכל ובחיל כבד דכו'. זכר קמץ כי דורש תמים אתם זכר וכל לשון זכר דכו'. חבלי ויפלו חבלי מנשה וכל בחבלי דכו'. יגה גם אור רשעים ידעך וכל יגיה דכו'. למס מן שניהם אשר נותרו דה"ה וכל למס עבד דכו'. מלכי גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וכל למלכי דכו'. מצוא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא וכל ממצוא דכו'. ענות ומערת וכית ענות וכל לשון ענייה דכו'. עמ'ה ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם וכל מעמ'ה דכו'. עזה צוך אלהים עוך עזה וכל שום כרנש דכו'. רצפה דגש ויעף אלי אחד מן השרפים וכל שום אתתא דכו':

רשי

ויחזק את המלוא. רומה' ויבן את המלוא: ויעש שלח לרוב. כלי זיין דוגמ' איש שלחו. המים: על מה אתם בוטחים. לפי שכתוב במלכים ביי' אלהי ישראל בטח וגם כתוב לפיס וימרד במלך אשור לכן אמר על מה אתם בוטחים שמרדתם בי: ויושבים במצור בירושלם. כדכתיב למות ברעב ובצמא: הלא הוא יחזקיהו. הבוטח באלהיו הלא הוא פשע ואפילו אם היה יכולת לעזור לו לא היה עוזרו כי חטא לו שהסיר את במותיו ואת מזבחותיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני מזבח אחד תשתחוו ולא מוטב שתשתחוה יהודה לפני מזבח אחד וירושלם לפני אחד או שנים ויותר ומה מועיל אחד לעם רב כזה שהיו סבורים שכל אותן במות שהסיר כדלעיל וינדע את האשרים וגו' שהיו בנויים לשם אלהי ישראל: החרימו אבותי. פול מלך אשור ותגלת פלאסר: וספרים כתב לחרף ליי' אלהי. ובמלכים ובישעיה כתיב ויקח חזקיה את הספרים מיד המלאכי' ויקראם ויעל בית יי' ויפרשהו חזקיה לפני יי': בקול גדול יהודית. ליראם ולבהלם. כאן סתם הענין ובמלכים מפרש היטב מה אמר להם וגם בישעיה וידברו אל אלהי ירושלם מי שכתב ספר זה הוא קוצר על כבל זה סנחריב שחירף אלהים חיים: כעל אלהי עמי הארץ. שהם מעשה ידי אדם ודמו את אלהינו לאלהי העמים שהם מעשה ידיהם כמו שאמר לעיל מי בכל אלהי וגו' כי יוכל אלהיכם להציל אתכם מידי: ויתפלל יחזקיהו. במלכים ובישעיה מפורשת התפלה: ומיציאי מעיו. כדכתי' ובניו הכוהו בחרב: ויתפלל אל יי'. כדמפורש במלכים: ויאמר לו. מה האות: ומופת נתן לו. וזה לך האות הכל מפורש לשם: ולא כגמול עליו השיב. לא כמו שגמל עליו הב"ה על יחזקיהו שרפאהו השיב לו יחזקיהו כי גבה לבו שהראה את כל בית נכותו וגו' עד ובכל ממשלתו: ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלם. על זאת והכותב הספר הזה קצרו כאן לפי שכתוב במלכים ובישעיה: ויכנע יחזקיהו בגובה לבו. כדכתיב לשם ויאמ' חזקיה אל ישעיה טוב וגו' וכשנכנע לא בא עליהם הקצף בימיו: ולכל כלי חמדה. עשה מיני אוצרות: ומסכנות לתבואת. על אוצרות התבואה נופל לומר מסכנות בכל מקום כמו ערי מסכנות לפרעה וכן ויבן תדמר במדבר ואת כל ערי מסכנות אשר בנה בחמת על כרחיך לצורך תבואה שבמדבר לא היה לו לאצור זהב וכסף: וארות לכל בהמה ובהמה. אוצטבלאות גדולות: ועדרים

לעיר ד׳ חטפין בקריאה וסימ׳ ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל · ויעבד שפטים בארץ · ויישרם למטה מערבה לעיר · בנה חומה חיצונה : והפלתו ג׳ וסימנ׳ תהיה לחטאה · ויתר דברי מנשה ותפלתו דסו׳ · ושלאחריו ותפלתו והעתר לו : הפסילים לפסילים ד׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ והוא שב מן הפסילים · והוא עבר את הפסילים תרוויהון דגבי עגלון · ולכל הפסילים אשר דאמון דדה׳ · וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים · ושארא פסלים כתיב בו״ד בתרא :

והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם למטה מערבה לעיר דויד ויצלח יחזקיהו בכל מעשהו : וכן במליצי שרי בבל המשלחים עליו לדרש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו : ויתר דברי יחזקיהו וחסדיו הנם כתובים בחזון ישעיהו בן אמוץ הנביא על ספר מלכי יהודה וישראל : וישכב יחזקיהו עם אבתיו ויקברהו במעלה קברי בני דויד וכבוד עשו לו במותו כל יהודה וישבי ירושלם וימלך מנשה בנו תחתיו :

לג בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם : ויעש הרע בעיני יהוה כתועבות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל : וישב ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו ויקם מזבחות לבעלים ויעש אשרות וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אתם : ובנה מזבחות בבית יהוה אשר אמר יהוה בירושלם יהיה שמי לעולם : ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יהוה : והוא העביר את בניו באש בגי בן הנם ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו : וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר אלהים אל דויד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעילום : ולא אוסיף להסיר את רגל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבתיכם רק אם ישמרו לעשות את כל אשר צויתים לכל התורה והחקים והמשפטים ביד משה : ויתע מנשה את יהודה וישבי ירושלם לעשות רע מן הגוים אשר השמיד יהוה מפני בני ישראל :

וידבר יהוה אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו : ויבא יהוה עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחחים ויאסרהו בנחשתים ויוליכהו בבלה : וכהצר לו חלה את פני יהוה אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו : ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי יהוה הוא האלהים : ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים וסבב לעפל ויגביהה מאד וישם שרי חיל בכל הערים הבצרות ביהודה : ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יהוה וכל המזבחות אשר בנה בהר בית יהוה ובירושלם וישלך חוצה לעיר : ויכן את מזבח יהוה ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה ויאמר ליהודה לעבוד את יהוה אלהי ישראל : אבל עוד העם זבחים בבמות רק ליהוה אלהיהם : ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו ודברי החזים המדברים אליו בשם יהוה אלהי ישראל הנם על דברי מלכי ישראל : ותפלתו והעתר לו וכל חטאתו ומעלו והמקמות אשר בנה בהם במות והעמיד האשרים והפסלים לפני הכנעו הנם כתובים על דברי חוזי : וישכב מנשה עם אבתיו ויקברהו ביתו וימלך אמון בנו תחתיו :

בן עשרים ושתים שנה אמון במלכו ושתים שנים מלך בירושלם : ויעש הרע בעיני יהוה כאשר עשה מנשה אביו ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו זבח אמון ויעבדם : ולא נכנע מלפני יהוה כהכנע מנשה אביו כי הוא אמון הרבה אשמה : ויקשרו עליו עבדיו וימיתהו בביתו : ויכו עם הארץ את כל הקשרים על המלך אמון וימליכו עם הארץ את יאשיהו בנו תחתיו :

לד בן שמונה שנים יאשיהו במלכו ושלשים ואחת שנה מלך בירושלם : ויעש הישר בעיני יהוה וילך בדרכי דויד אביו ולא סר ימין ושמאול : ובשמונה שנים למלכו והוא עודנו נער החל לדרוש לאלהי דויד אביו ובשתים עשרה שנה החל לטהר את יהודה וירושלם מן הבמות והאשרים והפסילים והמסכות :

רשי

ויישרם למטה מערבה · הכניסם דרך ישר למטה מערבה לעיר דוד : וכן במליצי · שלוחי רועת׳ כי המליץ בינותם על שם שהשליח מליץ בין השולח למשתלח ונופל על פסוק שאמר ויצלח יחזקיהו בכל מעשיו ואחר כל הטוב הזה שהצליחו הב״ה עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו ביד מליצי שרי בבל המשלח עליו : לדרוש המופת אשר היה בארץ · לא עמד בנסיון והראה להם את כל בית נכותו ומסיפיה לריסיה כדרוס : במעלה · במיטב כמפורש בסוף פרק קמא דבבא קמא : בירושלם יהיה שמי לעולם · הפסוק קובל זה מנשה שבנה מזבחות לע״ז בבית שאמ׳ הב״ה אני רוצה שיסכון שמי שם וגם פסוק שאמר בסמוך לשון קובלה הוא וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים וגו׳ וגם הפסוק ולא אוסיף להסיר את רגל : ועשה אוב וידעוני · מלא בוי״ו לפי שהרבה לעשות והוא הוסיף על פסל הסמל אשר עשה : לעילום · לעולם : ולא אוסיף להסיר רגל ישראל · מוסב על פסוק של מעלה והכל קובלנא הוא כלומר הב״ה אומר כך אמרתי אל דוד ואל שלמה בית הזה אשים שמי שם לעולם וגם הבטחתים לא אוסיף להסיר רגל ישר׳ מעל האדמה רק אם ישמור וגו׳ ועתה ויתע מנשה וגו׳ כמצא שעל ידו כשתלקה שכינה וגם אכו עדיין לגלות על ידו : לגיחון בנחל · אצל נחל גיחון שם מקום : וסבב לעופל · וסבבתם חומה המגדלים הבנויים במלאכת עופל : וישלך חוצה · ולא שברם ולא גנזם מן העין לפיכך נכשל בהם בנו כדכתיב ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו וגו׳ שלקח אותם ממקום שהשליך אותם : ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה · שהביא קרבן תודה והתודה להב״ה שהשיבו לירושלם ולמלכותו : ותפלתו · היאך נתפלל : והעתר לו · והשיבו על מלכותו : ויקברוהו ביתו · כמו בביתו ובמלכים כתיב בגן ביתו לא זכה ליקבר עם אבותיו : והוא עודנו נער החל לדרוש · פתרו׳ אע״פ שהיה נער החל לדרוש לאלהי דוד אביו דוגמ׳ והוא נער את בני בלהה ויבא יוסף את דבתם רעה ואין תימה בדבר אבל אם היה בן ל׳ שנה לא היה עושה זה תימה שהיה נער ואע״פ החל לדרוש וגו׳ : החל לטהר את יהודה וירושלם מן הבמות והאשרים · שעשה מנשה וחדשם אמון בנו כדלמעלה ויסב ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו וגו׳ : והחמנים

בחרבתיה' כתיב תרין מלין וקרי' חד והוא מן ח' מלין כתיב תרין וקרי' חד בקריא' וסי' מבן ימין ויהי איש מבן ימין מבנימין קרי' כי טוב ויהי כי טוב לבם כטוב קרי' לם רבה המשרה ולשלום אין קץ למרבה קרי' מן המערה ויקם דוד אחרי כן מנהמערה קרי' מי אתי כה אמר יי' גואלך ויוצרך מאתי קרי' בחר בתיהם ובערי מנשה ואפרים בחרבתיהם קרי' מנבת ויצא מנבת ציון כל הדרה מבת קרי' כי ענים גם תנין חלצו שד כיענים קרי' נתן ונתן כ"א בקריאה ד' מנהון קמצין

ויתצו לפניו את מזבחות הבעלים והחמנים אשר למעלה מעליהם גדע והאשרים והפסילים והמסכות שבר והדק ויזרק על פני הקברים הזבחים להם: ועצמות כהנים שרף על מזבחותם ויטהר את יהודה ואת ירושלם: ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי בחר בתיהם סביב: וינתץ את המזבחות ואת האשרים והפסלים כתת להדק וכל החמנים גדע בכל ארץ ישראל וישב לירושלם: ובשנת שמונה עשרה למלכו לטהר הארץ והבית שלח את שפן בן אצליהו ואת מעשיהו שר העיר ואת יואח בן יואחז המזכיר לחזק את בית יהוה אלהיו: ויבאו אל חלקיהו הכהן הגדול ויתנו את הכסף המובא בית אלהים אשר אספו הלוים שמרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל ומכל יהודה ובנימן וישבי ירושלם: ויתנו על יד עשה המלאכה המפקדים בבית יהוה ויתנו אתו עושי המלאכה אשר עשים בבית יהוה לבדוק ולחזק הבית: ויתנו לחרשים ולבנים לקנות אבני מחצב ועצים למחברות ולקרות את הבתים אשר השחיתו מלכי יהודה: והאנשים עשים באמונה במלאכה ועליהם מפקדים יחת ועבדיהו הלוים מן בני מררי וזכריה ומשלם מן בני הקהתים לנצח והלוים כל מבין בכלי שיר: ועל הסבלים ומנצחים לכל עשה מלאכה לעבודה ועבודה ומהלוים סופרים ושטרים ושוערים: ובהוציאם את הכסף המובא בית יהוה מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת יהוה ביד משה: ויען חלקיהו ויאמר אל שפן הסופר ספר התורה מצאתי בבית יהוה ויתן חלקיהו את הספר אל שפן: ויבא שפן את הספר אל המלך וישב עוד את המלך דבר לאמר כל אשר נתן ביד עבדיך הם עשים: ויתיכו את הכסף הנמצא בבית יהוה ויתנוהו על יד המפקדים ועל יד עושי המלאכה: ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיהו הכהן ויקרא בו שפן לפני המלך: ויהי כשמע המלך את דברי התורה ויקרע את בגדיו: ויצו המלך את חלקיהו ואת אחיקם בן שפן ואת עבדון בן מיכה ואת שפן הסופר ואת עשיה עבד המלך לאמר: לכו דרשו את יהוה בעדי ובעד הנשאר בישראל וביהודה על דברי הספר אשר נמצא כי גדולה חמת יהוה אשר נתכה בנו על אשר לא שמרו אבותינו את דבר יהוה לעשות ככל הכתוב על הספר הזה: וילך חלקיהו ואשר המלך אל חלדה הנביאה אשת שלם בן תוקהת בן חסרה שומר הבגדים והיא יושבת בירושלם במשנה וידברו אליה כזאת: ותאמר להם כה אמר יהוה אלהי ישראל אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי: כה אמר יהוה הנני מביא רעה על המקום הזה ועל יושביו את כל האלות הכתובות על הספר אשר קראו לפני מלך יהודה: תחת אשר עזבוני ויקטירו לאלהים אחרים למען הכעיסני בכל מעשי ידיהם ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה: ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרוש ביהוה כה תאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי ישראל הדברים אשר שמעת: יען רך לבבך ותכנע מלפני אלהים בשמעך את דבריו על המקום הזה ועל ישביו ותכנע לפני ותקרע את בגדיך ותבך לפני וגם אני שמעתי נאם יהוה:

וסימ' והפדה לא נפדתה או חופשה: ויהיו פקדיהם שלשה· ואלעזר בן אהרן מת· ויעלו אליה סרני פלשתים· כי ילד לנו בן נתן לנו· ונתן הספר על אשר· פרח הפרח והגל אף גילה ורנן· איה העדר נתן לך· כי שודד יי' את ככל· הנה לאש נתן לאכלה· ויהי כך הפך מן הגשים· בהוד חללים נתנו כ'כו הנינא קמץ· ויבא שפן את הספר ד"ה· ויתברמר מלך ונגב· נתן הסכל במרומים רבים· ואה פתשגן כהב הדת· ואשר נתן כתר מלכות· תכן אין נתן לעבדיך קמץ· והוא מרובים יש. ון קמץ ויתנהו אלהיו ביד מלך אדום קמץ· וסי' דקמצין בלשון ארמי עבריא דישראל הובין קטלין:

שיר

והחמנים· כורת חמה: אשר למעלה· שהושיבו למעלה מהם גבוה כנגד החמה ומשתחוים לו כל זה עשה ונכשה כדכתיב לעיל וישתחו לכל צבא השמים ויעבוד אותם: ויזרוק על פני הקברים· כאן נתקיים מה שאמר לירבעם כה אמר יי' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך עצמות אדם את כהני הבמו' המקטרי': ובערי מנשה ואפרים וגו'· מאותן עוללות שנשתיירו מחרב ומשבי סנחריב: בחרבתיהם· בחר בתיהם כתי' לפי שלא היו כי אם עוללות מעט נשתיירו ליושב בשפלה כי אם לקבוע בהר בתיהם: המזכיר· בכל מקו' שכתוב סופר כתו' בסמוך מזכיר שהיה לכל מלך סופר לכתוב כל המאורע לו במלכות בין טוב ובין רע ויהי לו מזכיר יושב אצל הסופר להזכיר כל דבר ודבר והסופר כותב על פיו: אשר אספו הלוים שומרי הסף וגו'· בחרבותיהם סביב: לבדוק ולחזק· לראות את ערות הארץ מתרגמי' ולמיחזיית בדקא דארעא: ועצים למחברות· שפנב"ן בלשון אשכנז: ולקרות· טרב"ר בלע"ז: לנצח רומיסטו"ר בלע"ז וכן לנצח על המלאכה וכן ושם מאות מנצחים: והלוים כל מבין· בכל מקום אמור לענין שירה הנגה וכן למעלה כשהפילו גורלות כתי' כקטון כגדול מבין עם תלמיד וכן כל המבין בכלי שיר וכתי' וכנניהו שר הלוים וגו' כי מבין הוא והיה ממונה עליהם ליסר המשא היאך ישאו כי מבין הוא: ומהלוים סופרים· לכתוב את הכסף המובא בית יי' והיאך גבו אותו· ושוטרים· במלאכה: את ספר תורת יי' ביד משה· משנה תורה:

ויתן חלקיהו את הספר אל שפן· שהרי על הסופר לקרות את הכל לפני המלך: וישב עוד את המלך דבר· שמתחלה השיב למלך שליחותו ששלחו המלך לחזק בית יי' אלהיו כמו שכתוב למעלה שלח את שפן בן אצליהו וגו': ויתיכו· ויציקו כמו ויצוק שמן ומתרגמינן' ואתיך· ויגד שפן הסופר· אח' שהשיב המלך דבר משליחותו הגיד לו שליחות של חלקיהו הכהן ויקרא את הספר לפניו: ויקרע את בגדיו· כששמע שהיו קורין יולך יי' אותך ואת מלכך וגו ודרש בעצמו אשר תקים עליך העם המליכו ולא נביא על פי הדיבור: אשר נתכה בנו· לפי שהחמה היא אש נופל עליה לשון נתיך ודוגמתו למטה ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה: אל חלדה הנביאה· רבותינו דרשו לפי כי האשה רחמנית יותר מן האיש לכן לא שלח אל ירמיהו הנביא: שומר הבגדי'· אם תרצה לומר או בגדי כהונה או בגדי מלכות: יושבת בירושלם במשנה· היו שני חומות לעיר והיא יושב' בין שני החומות ותרגמ' בית אולפנא פי' במקום תורה כי לשכה אחת היתה לה לחלדה סמוכה ללשכת הגזית לשכת חלדה היתה פתוחה לחוץ וסתומה כלפי הסנהדרין שבלשכת הגזית כך כתוב במסכת מדות מפני כניעות: אמרו לאיש· לפי שרצה להפסיק חזון העם על המקום הזה ועל יושביו וכשיסלים אותו חזון אז מבאר היטב ואל מלך יהודה השולח אתכם ומקבר כבואת המקום ויושביו ומסלקו ותופסו בנבואת המלך שהיא מרובה: ובאספת

וישיבו ז׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסי׳ וישיבו אותם דבר׃ וירא כל ישראל כי לא שמע׃ הנה אוסיפך אל דדברי הימים׃ הלין קדמאי מל׳ ויקחו בידם מפרי׃ וישב פנחס בן אלעזר׃ ויקחו את דגון וישיבו׃ וישלח מלאכים אחריו׃ כי לא שמע המלך דדברי הימים׃ הנני אוסיפך אל דמלכים׃ וישיבו את העבדים׃ וכל איש י״ו בקריאה וסימ׳ אשר ונניפת תנופת זהב ליי׳׃ אשר נמצא אתו תכלת וארגמן׃ ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב׃ ויכו את מואב׃ קמו ממקומו׃ והתחבאים בהר אפרים׃ ויקבצו אליו כל איש מצוק ב׳

הנני אספך אל אבתיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל ישביו וישיבו את המלך דבר: וישלח המלך ויאסף את כל זקני יהודה וירושלם: ויעל המלך בית יהוה וכל איש יהודה וישבי ירושלם והכהנים והלוים וכל העם מגדול ועד קטן ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בית יהוה: ויעמד המלך על עמדו ויכרת את הברית לפני יהוה ללכת אחרי יהוה ולשמור את מצותיו ועדותיו וחקיו בכל לבבו ובכל נפשו לעשות את דברי הברית הכתובים על הספר הזה: ויעמד את כל הנמצא בירושלם ובנימן ויעשו ישבי ירושלם כברית אלהים אלהי אבותיהם: ויסר יאשיהו את כל התעבות מכל הארצות אשר לבני ישראל ויעבד את כל הנמצא בישראל לעבוד את יהוה אלהיהם כל ימיו לא סרו מאחרי יהוה אלהי אבותיהם:

לה ויעש יאשיהו בירושלם פסח ליהוה וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון: ויעמד הכהנים על משמרותם ויחזקם לעבודת בית יהוה: ויאמר ללוים המבונים (המבינים) לכל ישראל הקדושים ליהוה תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את יהוה אלהיכם ואת עמו ישראל: והכונו (והכינו) לבית אבתיכם כמחלקותיכם בכתב דויד מלך ישראל ובמכתב שלמה בנו: ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיכם בני העם וחלקת בית אב ללוים: ושחטו הפסח והתקדשו והכינו לאחיכם לעשות כדבר יהוה ביד משה: וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים לכל הנמצא למספר שלשים אלף ובקר שלשת אלפים אלה מרכוש המלך: ושריו לנדבה לעם לכהנים וללוים הרימו חלקיה וזכריהו ויחיאל נגידי בית האלהים לכהנים נתנו לפסחים אלפים ושש מאות ובקר שלש מאות: וכונניהו ושמעיהו ונתנאל אחיו וחשביהו ויעיאל ויוזבד שרי הלוים הרימו ללוים לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות: ותכון העבודה ויעמדו הכהנים על עמדם והלוים על מחלקותם כמצות המלך: וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם והלוים מפשיטים: ויסירו העלה לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם להקריב ליהוה ככתוב בספר משה וכן לבקר: ויבשלו הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל בני העם: ואחר הכינו להם ולכהנים כי הכהנים בני אהרן בהעלות העולה והחלבים עד לילה והלוים הכינו להם ולכהנים בני אהרן: והמשררים בני אסף על מעמדם כמצות דויד ואסף והימן וידתון חוזה המלך והשערים לשער ושער אין להם לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלוים הכינו להם: ותכון כל עבודת יהוה ביום ההוא לעשות הפסח והעלות עלות על מזבח יהוה כמצות המלך יאשיהו: ויעשו בני ישראל הנמצאים את הפסח בעת ההיא ואת חג המצות שבעת ימים:

בפסוק׃ כראותם את האיש׃ כי את אשר כהר בו י״י׃ ויאמר אבשלום׃ ודוד בא מחנימה׃ ושאול והמה וכל איש׃ ויעל המלך בית י״י דמלכים׃ והברו דספרא׃ ושבעתם על שלחני׃ ואת עמו ז׳ וסי׳ ויאסור את רכבו׃ מחלוש יהושע׃ אז עלה יהורם׃ ראה נתתי בידך את מלך העי׃ ואת מלך כעכה ואת עמו דדברי הימים׃ ויראו את הערמות ויברכו׃ ויאמר ללוים המבינים׃ וירם ח׳ וסימ׳ ויעשו בן משה ואהרן׃ וירם משה את ידו׃ וירם השבח׃ וירבעם בן נבט אפרתי׃ וירם את אדרת אליהו׃ וירם קרן לעמו׃ ואשמע את האיש׃ וירם יאשיהו׃ חלקיה י״א וסי׳ ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית׃ ויתן חלקיה את הספר אל שפן׃ ויגד שפן הספר למלך לאמר ספר׃ ויצו המלך את חלקיה הכהן ואת קדמא דספרא׃ כלהון דמלכים׃ ושלום הוליד את ב׳ בפסוק׃ בן חשביה בן אמציה בן חלקיה דריש ספרא׃ ועזריה בן חלקיה בן משלם בן הודויה׃ ושריו לנדבה לעם הכהנים׃ ואני הצעיר המאסף לא ידענא בקדמיתא הי מנהון מויצו הכלך הוא חלקיה דכבסרה לא הוה בריר כולי האי ומלישנא אחרינא דמסר׳ דאמר חלקיהו הכהן ה׳ ומני ויצו המלך תנינא דספרא ידענא דהוא קדמא דספרא׃ בהעלות ג׳ וסי׳ ויהי כהעלות י״י׃ בהעלו׳ עליך את התהום׃ העולה׃ עבודת י״י ג׳ וסי׳ והניף אהרן את הלוים תנופה׃ כי עד הוא בינינו וביניכם׃ ותכון כל עבודת י״י׃

רשי

ונאספת אל קברותיך בשלום׃ והלא נהרג אלא בשלום מדה שלא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו כלומר חורבן הבית׃ ספר הברית׃ הרי כל האגדה שאמר המלך על שנמצא כתו׳ יולך יי׳ אותך וראה שקראו התורה אותה ברית שהם דברי הברית ולכך אף הוא כרת ברית וראה כתוב בסמוך אחריו ושמרתם את דברי ושמרתם אותם גם ראה יאשיהו כתו׳ בשמו׳ אתם נצבים היום כולכם וגו׳ עד טפכם נשיכם עד לעברך בברית עד כרת עמך היום אמ׳ אף באותה דוגמ׳ אכרות אף אני ברית לשם כתוב אתם נצבים וגו׳ אף אני ויעמד כל העם הנמצא בירושלם מקטון ועד גדול׃ בכל לבבו ובכל נפשו וגו׳׃ אשר מצא שם כתוב ושבת עד יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ויעמד המלך על עמודו לשון נצבים׃ כברית אלהים אלהי אבותיהם׃ ככל אותן שכתוב לשם אלהי אבותם לפיכך כתוב כאן אלהי אבותיהם שכרת לאבותם במדבר וכל ברית שלשם על עז כרכתי׳ ותראו את שקוציהם וגו׳ עד פונה היום מעם יי׳ לפיכך ויסר יאשיהו את כל התועבות וגו׳׃ ויעש יאשיהו פסח׃ לפי שכל מלכי יהודה הרשעים לא עשו פסח כמשפטו׃ תנו את ארון הקדש׃ לפי פשוטו שהעבירו מנשה ואמון את הארון וישימו תחתיו פסיליהם כדמוכח לעיל במנשה וישם פסל הסמל וגו׳ לפיכך צוה יאשיהו להושיבו ולתן הארון במקומו אשר בנה שלמה ורבותינו אמרו שאמר ללוים לגונזו שם׃ אין לכם משא בכתף׃ זו טענה אחרת היא ותחלת מילה היא שאמר להם אין לכם שום טורח משא בכתף מכל כלי בית יי׳ שתוכלו לומר משום טורח משא בכתף אין אנו יכולין לעבוד את יי׳ ועמו לפיכך מעתה עבדו את יי׳ אלהיכם בשיר ואת עמו ישראל לשחוט ולהפשיט פסחיהן כדמוכח למטה ושחטו הפסח והתקדשו וגו׳׃ לפלגות׃ למחלקות לעשו׳ הפסח כהלכתו כדבר יי׳ ביד משה׃ וירם יאשיהו לבני העם׃ דוגמ׳ כן תרימו גם אתם לשון הפרשה׃ לכל הנמצא׃ לכל ישר׳ הנמצאים הפרים כאן לפסחי׳׃ למספר שלשים אף׃ בין כאן בין כבשים בין עזים׃ ובקר שלשת אפים׃ לשלמי חגיגה׃ ויבשלו הפסח׃ כמשפטו צלי אש׃ ויריצו לכל בני העם׃ הלוים וכשהכינו לכל ישראל אחר כך הכינו להם הלוים לעצמם ולכהנים שלא היה להם פנאי להכין׃ חוזה המלך׃ כל אחד ואחד היה חוזה׃

ולא

פה לי ולך חד מן ה׳ פסוק׳ בקריאה תלשין ופסקין וסימ׳ אל אלהים יי׳ · את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי · וידבר אחאב אל נבות · וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור · אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גי העברים · ויקהל דויד את כל שרי ישראל · וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך דסיפרא · קימו וקבלו היהודים עליהם · ודבריו

ולא־נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל
הנביא וכל־מלכי ישראל לא־עשו כפסח אשר־
עשה יאשיהו והכהנים והלוים וכל־יהודה
וישראל הנמצא ויושבי ירושלם:
בשמונה עשרה שנה למלכות יאשיהו
נעשה הפסח הזה: אחרי כל־זאת אשר הכין
יאשיהו את־הבית עלה נכו מלך־מצרים להלחם
בכרכמיש על־פרת ויצא לקראתו יאשיהו:
וישלח אליו מלאכים לאמר מה־לי ולך מלך
יהודה לא־עליך אתה היום כי אל־בית מלחמתי
ואלהים אמר לבהלני חדל־לך מאלהים אשר־
עמי ואל־ישחיתך: ולא־הסב יאשיהו פניו ממנו
כי להלחם־בו התחפש ולא שמע אל־דברי נכו
מפי אלהים ויבא להלחם בבקעת מגדו:
וירו הירים למלך יאשיהו
ויאמר המלך לעבדיו העבירוני כי החליתי מאד:
ויעבירהו עבדיו מן־המרכבה וירכיבהו על רכב
המשנה אשר־לו ויוליכהו ירושלם וימת ויקבר
בקברות אבתיו וכל־יהודה וירושלם מתאבלים
על־יאשיהו: ויקונן
ירמיהו על־יאשיהו ויאמרו כל־השרים והשרות
בקינותיהם על־יאשיהו עד־היום ויתנום לחק
על־ישראל והנם כתובים על־הקינות: ויתר
דברי יאשיהו וחסדיו ככתוב בתורת יהוה:
ודבריו הראשנים והאחרנים הנם כתובים על־
ספר מלכי־ישראל ויהודה:

לו ויקחו עם־הארץ את־יהואחז בן־יאשיהו
וימליכהו תחת־אביו בירושלם: בן־שלוש ועשרים
שנה יואחז במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם:
ויסירהו מלך־מצרים בירושלם ויענש את־
הארץ מאה ככר־כסף וככר זהב: וימלך מלך־
מצרים את־אליקים אחיו על־יהודה וירושלם
ויסב את־שמו יהויקים ואת־יואחז אחיו לקח נכו
ויביאהו מצרימה: בן־
עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עשרה
שנה מלך בירושלם ויעש הרע בעיני יהוה אלהיו:
עליו עלה נבוכדנאצר מלך בבל ויאסרהו
בנחשתים להליכו בבלה: ומכלי בית יהוה
הביא נבוכדנאצר לבבל ויתנם בהיכלו בבבל:
ויתר דברי יהויקים ותעבתיו אשר־עשה והנמצא
עליו הנם כתובים על־ספר מלכי ישראל
ויהודה וימלך יהויכין בנו תחתיו:

ה׳ וסי׳ מן השמים השמיעך · הראשנים דיאשיה דדה׳ · ויתר דברי אביה דדה׳ · איוב לא בדעת ידבר · חכמת המסכן בזויה · מצריבה ל״ח בקריאה וסימ׳ ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה · ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה · ויהי כבוא אברם מצרימה · וירא אליו יי׳ ויאמר אל תרד מצרימה · וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם · ויעברו אנשים מדינים סוחרים · ויוסף הורד מצרימה ויקנהו · וכל הארץ באו מצרימה לשבר:

רשי

ולא נעשה פסח כמוהו · ובמלכים כתיב כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים מיום שנחלקו ישראל לשתי ממלכות שנסרו׳ שבטים מעל מלכי יהודה וימליכו עליה׳ מלך למדם שבכל הימים שהיו לשני גוים היו שבט יהודה ובנימין עושים פסח לשם יי׳ בירושלים ואלו לשם ע״ז בבית אל ובדן ודבר זה לא אירע כל ימי השופטים שנחלקו ישראל לשתי משפחות ולא היה להם לכל דור ודור רק שופט אחד ואותו השופט היה מבריחם ללכת בדרך יי׳ במפור׳ בשפטי׳ והיה יי׳ עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וכל י׳ השבטים היו הולכים לשילה ועושים פסח לשם שמים וכפסח הזה לא נעשה כל ימי מלכי ישראל ויהודה יחד עושים פסח אבל בימי יאשיהו שכבר פסק מלכות י׳ השבטי׳ ומשהחזיר ירמיה י׳ השבטי׳ לא המליכו עליהם עוד מלך אלא יאשיהו מלך עליהם ועשו כולם פסח יחד לשם שמי׳ בירושלים וזהו לא נעשה כפסח הזה ליי׳ בירושלים ופתרון זה מטעה אותי מאד ולא נראה לי כהי כמי דהחזירן ירמיה לי׳ שבטים ויאשיהו מלך עליהם בירושלים היאך יכול להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השופטים וביתי שמואל הרואה ובימי דוד ושלמה שהיו ישראל שרוין על אדמתם שלוים ושקטים ולא היה להם אלא מלך אחד והיה לבם לשמים א״כ מה פתרונו וכך פתר לי ר׳ אלעזר בר משלם זצ״ל ולא נעשה פסח כמהו מעולם שיתן המלך והשרים בהמות לפסחי׳ די ספוקם ובקר לשלמי חגיגה וכזה ללוי׳ להכין להם ולשלוח לכל איש ואיש לפי אכלו: אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרי׳ · הפסוק קובל ומתקונן על יאשיהו שלא נעשה לו נס כמו לחזקיהו שכתוב בו אחרי הדברים והאמת בא סנחריב על חזקיהו ונעשה לו נס: להלחם בכרכמיש על פרת · עם מלך אשור כדכתי׳ במלכים ורצה לעבור דרך ארץ ישר׳ עליו ופרעה נכו לא היה יכול לבא עליו דרך נהר פרת אם לא יעבור דרך ארץ ישר׳ שהרי מצרים בדרומה של ארץ ישראל ונהר פרת בצפונו של ארץ ישראל: ויבא לקראתו · שדרש וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום לא תעבור בארצכם ולא ידע שחטאו ליבני הדור אשר אחרי הדלת קמו לסדור כמו שמפור׳ במסכ׳ תענית: ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים · שאמר לו מפי אלהי׳ כי כן אמר ישעיהו ובסכסכתי מצרים במצרים וזהו שיסד הקלירי כלה המוכיז ללכת ארם נהרים למען לא תעבר חרב כל שהוא באפרים לא שמע לחוזה ויסב אחורים כי נגזרה גזירה לסכסך במצרים: על רכב המשנה · לפי שדרך המלך לרכוב על שני מרכבות הראשונה [illegible] הרכב המשנה: ויאמרו כל השרים · לשון שירה משוררים · [illegible] שירה וקינה בקול אחד באמרים [illegible] עליו [illegible]

לארץ כיום אור זה יומו של יאשיהו שמת בן לט׳ שנים בחצי ימיו דכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכתיב והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר · וזהו שאמר ויאמרו כל השרים והשרות בקינותם וכל יהודה וירושלים מתאבלים עליו: ויתנום לחוק · כשמזדמן להם שום צער ובכיה שהם מתקוננים ובוכים על המאורע הם מזכירים זה הצער עמו דוגמ׳ בט׳ באב שמזכירים קינות על ההרוגים בגזירת שאירעו בימינו כן יבכיון על יום מות יאשיהו דוגמ׳ ותהי חק בישראל וגו׳ דוגמ׳ לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה: והנם כתובים על הקינות · על ספר הקינות: וחסדיו ככתוב בתורת יי׳ · ובמלכים כתיב וכמהו לא היה לפניו מלך וזהו שאמ׳ כאן הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהוד׳: וימליכוהו תחת אביו · אע״פ שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו ב׳ שנים: ויסירהו מלך מצרים בירושלים · מבואר במלכים היטב ויאסרהו פרעה נכה ברבלה בארץ חמת בירושלים ממלך בירושלים: ויענש את הארץ · ליתן מסים דוגמ׳ וענשו אתו מאה כסף: ויסב את שמו יהויקי׳ · כן דרך המלכי׳ והשרים שמכנים למשרתיה׳ שם שהם רוצים דוגמ׳ ויקרא פרעה שם יוסף וגו׳ וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע וכן וישם שר הסריסים שמות וגו׳ והכל כדי להודיע שהוא מושל בו לכנות לושם כרצונו · ויסב את שמו יהויקים · למה קרא שמו יהויקים למעלה מפורש כי לאחר שהרג פרע׳ יאשיהו המליך מלך והעבידם לתם עובד: עליו עלה נבוכד נאצר · כי לא יכול פרעה לצאת מארצו כמו שכתוב במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר למלך מצרים שנכה בשנה הרביעית בכרכמיש על נהר פרת כמפורש בירמיה: להוליכו בבלה · ולא הוליכו משם אלא בדרך מת והשליכו נבלתו וכן ניבא ירמיה קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם והיכן קבורת חמור במעי הכלב וכן מוכיח במלכים וישכב יהויקים עם אבתיו ולא כתב ויקברוהו: ומכלי בית יי׳ · ומקצת כלי בית יי׳ ועל זה נתנבא ירמיה כי כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים וגו׳ ומקצת בסדר עולם בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה ויתן יי׳ בידו וכאן מוכיח שהיה ב״א למלכו ומה ת״ל בשנת שלש למרדו שנאמר במלכים ויהי לו יהויקי׳ עבד ג׳ שני׳ וישב וימרוד בו ג׳ שנים ובשנת ג׳ למרדו עלה עליו והיא שנת שמנ׳ לנבוכד נאצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שנייה כבש יהויקים וג׳ שנים עבדו [illegible] ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נאצר: ותעבותיו · [illegible] עליו · כתובת קעקע: ולתשובת

ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא · אל תירא מרדה מצרימה · אנכי ארד עמך מצרימה · ויקחו את מקניהם ואת רכושם · ואלה שמות בני ישראל הבאים קרבא · בניו ובני בניו אתו בנותיו ובנות בניו · כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו · ובני יוסף אשר ילד לו · ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים · ישב יוסף מצריכה · ואלה שמות דריש

בן־שמונה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלם ויעש הרע בעיני יהוה׃ ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנאצר ויבאהו בבלה עם־כלי חמדת בית־יהוה וימלך את־צדקיהו אחיו על־יהודה וירושלם׃ בן־עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם׃ ויעש הרע בעיני יהוה אלהיו לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי יהוה׃ וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים ויקש את־ערפו ויאמץ את־לבבו משוב אל־יהוה אלהי ישראל׃ גם כל־שרי הכהנים והעם הרבו למעול־מעל ככל תעבות הגוים ויטמאו את־בית יהוה אשר הקדיש בירושלם׃ וישלח יהוה אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח כי־חמל על־עמו ועל־מעונו׃ ויהיו מלעבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת־יהוה בעמו עד־לאין מרפא׃ ויעל עליהם את־מלך כשדיים ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל על־בחור ובתולה זקן וישש הכל נתן בידו׃ וכל כלי בית האלהים הגדלים והקטנים ואצרות בית יהוה ואצרות המלך ושריו הכל הביא בבל׃ וישרפו את־בית האלהים וינתצו את חומת ירושלם וכל־ארמנותיה שרפו באש וכל־כלי מחמדיה להשחית׃ ויגל השארית מן־החרב אל־בבל ויהיו־לו ולבניו לעבדים עד־מלך מלכות פרס׃ למלאות דבר־יהוה בפי ירמיהו עד־רצתה הארץ את־שבתותיה כל־ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה׃ ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר־יהוה בפי ירמיהו העיר יהוה את־רוח כורש מלך־פרס ויעבר־קול בכל־מלכותו וגם־במכתב לאמר׃ כה־אמר כורש מלך פרס כל־ממלכות הארץ נתן לי יהוה אלהי השמים והוא־פקד עלי לבנות־לו בית בירושלם אשר ביהודה מי־בכם מכל־עמו יהוה אלהיו עמו ויעל׃

חזק ונתחזק

סכום הפסוקים של ספר דברי הימים אלף ושמש מאות וששים וחמשה

ספרא · בלכתך לשוב מצרימה · פוד כשלח פרעה · ולמה יי מביא אותנו · ויאמר איש אל אחיו נתנה ראש · וירדו אבותינו מצריכה · בשבעים נפש ירדו אבותיך מצריכה · דקלא ירבה לו סוסים · ועניתואמרת לפני יי אלהיך · וימלך מלך מצרים את אליקים · למלאת ו׳ בקריאה ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ נבסר בסדר כי תשא ודניאל ריש סימן ט׳ ׃

רשי

ולתשובת השנה · שהגלה יהויקים ׃ עם כלי חמדת בית יי׳ · דברים החמודים אותם לקח והשאר הניח עד גלות צדקיהו ואז לקח הכל עמו ובמלכים מפורש שיצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל וגו׳ ׃ וימלך צדקיהו אחיו · אחיו של יהויקים וכן במלכי׳ וימלך מלך בבל את מתני׳ דדו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו דדו של יהויכין ׃ ויעש הרע · מהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי יי׳ כמפורש בירמיה ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כה אמר יי׳ אלהי הצבאות אלהי ישרא׳ אם יצא תצא וגו׳ עד דואג אני את היהודים וגו׳ וחוץ מחטא זה לא חטא אלא בזה שלא שמע לדבר נביא מפי יי׳ ושעבר על שבועת נבוכדנאצר כאשר אבל בתועבותיו והכמצא עליו על יהויקים לא הרע לעשות · מפי ר׳ אליעזר בר משלם זצ״ל ׃ אשר השביעו באלהים · כמפור׳ ביחזקאל אמור נא לבית המרי וגו׳ וכל הפר׳ כאמור על יהויכין וצדקיהו ויקח מלכה ושריה ויבא אותם אליו בבלה זה יהויכין ושריו ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית זה צדקיהו ׃ גם כל שרי הכהנים · להורות את ישראל כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים ולא כהני׳ הדיוטות למחות אלא שרי הכהנים שהיכולת בידם למחות ולא מיחו ׃ ויטמאו את בית יי׳ · בשקוציהם ׃ אשר הקדיש בירושלם · לשכן שמו שם לעולם ׃ וישלח יי׳ · כל זה צדק הדין שלא תאמר לא התרה בהם לשוב מדרכם הרעה אלא לאתר ויטרוף לעד אפו לכך נאמ׳ וישלח אלהי אבותיה׳ עליהם ביד מלאכיו והתרה בהם לשוב מרעתם ולא פעם אחת בשנה או בחדש אלא בכל יום השכם ושלוח ׃ כי חמל על עמו · ולא חפץ במיתתם ׃ ועל מעונו · על דירו בית המקדש שאפילו מלך בשר ודם חומל על עמו ועל בית מדורו מלהחריבם ׃ ויהיו מלעיבים במלאכי אהים · בשלוחי הקב״ה ׃ ובוזים דבריו · של הקב״ה שורחי הדין עמו שאפילו שלוחי בשר ודם אין מבזין אותן וידאים לעבור על צווי בין לרע בין לטוב ועמו בזו דבריו והלעיבו ותעתעו בנביאיו כל כך וגו׳ ׃ ויעל עליהם את מלך כשדים · שהם אומה שפלה של הן כשדים עם לא היה וכאן נתקיים הם קנאוני בלא אל וגו׳ עד בנבי נבל אכעיסם ׃ ויהרוג בחוריהם בחרב בבית מקדשם · והושב להם גמולם שכתוב ויטמאו את בית יי׳ ונתקיים מה שאמר יחזקאל והכו אל תחוס עיניכם וגו׳ עד באו ויצאו והכו בעיר ׃ ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישים · מה שאין כן מכתב אנשי חיילים כשנוצחים במלחמה הורגים אנשי המלחמה אבל על זקן בחור ובתולה חומלים ומתמלאים רחמים וגם נבואת משה רבינו נתקיימה מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה וגו׳ ׃ וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטני׳ · שנותרו מגלות יהויקים ויכוניה ׃ ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכו׳ פרס · ולמה עד מלכות פרס כי עד מלכות פרס עד אותו הזמן לא נתפייסה הארץ את שבתותיה והוא שכתוב כל ימי השמה תשבות ׃ עד רצתה הארץ את שבתותיה · כי קודם לכן לא רצתה הארץ שבתותיה ׃ כל ימי השמה שבתה למלאות שבעי׳ שנה · של שמיטה ויובל שבטלו ישראל בארץ וכנגדן גלו שבעים שנה אותן שבעים שבתה ארץ ישראל שנים שהכעיסו ישראל בארצם ארבע מאות ושלשים שנה מהם שלש מאות ותשעים משנכנסו לארץ עד שגלו מנשה עשרת השבטים ואתה מוצא אותם מפורשים מאתי׳ וארבעים ושלש משמלך ירבעם עד שהגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים שהכעיסו קי״ז שנים והשאר שתומים הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל וגו׳ שלש מאות ותשעים יום וגו׳ וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שבית ונשאת את עון בית יהוד׳ ארבעים יום יום לשנה מלמד מחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים שחרבה ירושלם ארבעים שנה כיצד עשרים ושתים של מנשה כדכתיב ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך כ״ב שנים ולג׳ עשה תשובה הריב״ה מלך ושתים דאמון וי״א דיהויקים הרי ל״ה שנה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כולם מישראל ויהודה ארבע מאות ושלשים שנים הרי לארבע מאות שנה ס״ד שמיטין ויובלות ל״ה שנים הרי ה׳ שמיטין הרי ס״ט ושנת היובל האחרו׳ נחשבה להם לעון שהרי בעוכם גלו ממנה הרי ע׳ שנה מקודשים של שמיטה שלא שמטום ישראל לפיכך גלו שבעים שנה לקיים מה שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה כך מפורש בסדר עולם וכאן בסיום הזה דברי הימים לפי שאמר למלאות שבעים שנה הוצרך לומר כאן פסוקים אלו של עזרא להודיענו בשכלו אותן שבעים שנה היאך חוזר הגלגל שחזרו לארצם לכך הוצרך לומר כאן ובשנת אחת לכורש מלך פרס עד מי בכם מכל עמו ויעל ולכך נוכפתו״ו זו של ובשנת לפי שספר דניאל מפסיק בנתים שהרי ספר עזרא תסוך וסדור אחר ספר דניאל וכך וי״ו מוסב מזה לזה · את רוח כורש · רצונו ׃ ויעבר קול · כרוז הכריז לכל בני מלכותו · וגם במכתב שלח לכל בני מלכותו לאמר כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ שאני מושל מלך על כל ממלכות ׃ והוא פקד עלי · והוא צוה עלי על ידי ישעיה לבנות לו בית בירושלם שנאמר האומר לכרש וגו׳ כה אמר למשיחו לכורש וכבר נאמרה לו נבואה זו של ישעיה ׃ אשר ביהודה · בירושלם במדינת יהודה ׃ מי בכם מכל עמו יי׳ אלהיו עמו ויעל · כך היה הכרוז על המדינות מי בכל עמו של הקב״ה יבוא לבנות ביתו אשר בירושלם ויעל ויהי הקב״ה בעזרו ובעזריכו ׃

ישתבח ויתרומם האל הנעלה · הנשגב והנורא מעיני כל נפלא · אשר חנן לעבדיו · ברוב רחמיו וחסדיו · להשלים מלאכת הקדש תורת יי׳ תמימה · בעיון נמרץ והשתדלות עצומה · כתובבו ידינו משמי מרומו · השבח וההודאה לשמו · ותהי השלמתו בכ״ד לחדש תשרי שנת רפ״ו לפרט קטן בבית דניאל בומבירגי פה ויניציא העיר רבתי עם אשר תחת ממשלת השררה יר״ה

מסרה גדולה

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן׳ אדוניהו יפ״ עמ״ן כל חיברי דלקו והרתיחו כסיר מבולות הרעיון וירופף חוג הגלגל העליון ובקע הקרוס התחתון והעליון כדי להסלים ולהתחיל כד זה וכקטרו בתוך לבי זממי לולאותיו והאירו עין סכלי להבותיו ויקרח כור לבבי אש פלדות לסבב מסבבות בדרכי הניקוד והכגינות להיותם בטבעות המסרה אפודות ולא יזחו טרטרות העבותות מעל המסבבות והם אסופו מלקט קוצרי הג רבות דלא ידעבא למרקומי להם סמות וחבטתי אסר

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן׳ אדוניהו יפ״ עמ״ן הכה
זהו סיעור מה סייעדנו בהקדמתנו
להעתיק ולחבר המסרה גדולה ו
והבלתי גדולה על פי סדר האלפא
ביתא לסרפים ומערכות ולכלול ב
במעמקים יס המסרה להעלות כחמח
ברה ואסלדה בחילה לא אחמול על
מיטב הכ״ן והמ״סכי הסכוכי בחורי
עפר וכפים כי יתרי פתחתי וחוח
מעליה הפחתי ורסן מפכיה פלחתי
והנה זה כל המחכה אסר טבעתי ׃

מערכת אות
האלף

א״ב מאותיו׳ גדולו׳ וסימני׳
נמסר בריש דברי הימים ׃

א״ב באותיות קטנות סימני׳
א׳ דויקרא ריש סיפרא
ב׳ הב הב לעלוקה ׃
ג׳ דגוש לבש בשרי ׃
ד׳ אדם עשוק בדם נפש ׃
ה׳ כהבראם אלה תולדות ׃
ה׳ ובכשה ונפשו לא חיה ׃
ו׳ דשלום את בריתי ׃
ו׳ לשוא לא נשא
ז׳ דויזתא ׃
ח׳ חף אנכי בלי פשע ׃
ט׳ טבעו בארץ שעריה ׃
ט׳ אחר וטהרתם
י׳ צור ילדך תשי ׃
כ׳ ולבכותה דשרח ׃
ל׳ לוא אליכם כל עוברי ׃
מ׳ ממרים הייתם ׃
ם׳ על מוקדה ׃
ם וטהרתים מכל נכר ׃
נ׳ נעו עורים בחוצות ׃
ן ונרגן מפריד אלוף ׃
ן ונבושבן רב סריס ׃
ן נטע ארן וגשם יגדל ׃
ס׳ בסופה ובסערה דרכו ׃
ס׳ יספני בסכת ׃
ע׳ לעות אדם בריבו ׃
פ׳ קדמא דבשפרפרא ׃
צ׳ ונצחת ירושלם עלתה ׃
ץ׳ יפרצני פרץ על ׃
ק׳ לשמצה בקמיהם ׃
ק׳ קצתי בחיי ׃
ר׳ ראשית בכורי ׃
ש׳ פרשנדתא ׃
ת׳ פרמשתא ׃

א״ב מן חד חד א״א וסימני׳

אאר ואברכה מברכיך ׃
אבינר ושם אשת שאול ׃
אגורה באהליך עולמים ׃
אדר ויברח אדר הוא ׃
אהודנו י״ עוזי ומגיני ׃

אוילי ויאמר י״ אלי עוד ׃
אזנות ושב הגבול ימה ׃
אחלי ותאמר אל גבירתה ׃
אטון מרבדים רבדתי ׃
איכה ויקרא י״ אלהים אל האדם ׃
אכ״לה ותקם חנה אחרי ׃
אלמן כי לא אלמן ישראל ׃
אמן ויאמר אסתירה ׃
אנוסה ויסר את אופן ׃
אספה עלימו רעות ׃
אעופה מי יתן לי אבר ׃
אפריון עשה לו המלך ׃
אצים והנוגשים אצים ׃
אקוש ארבעים שנה אקוש ׃
ארצה ויקשר עליו עבדו ׃
אשות ויבא אליה כבוא ׃
אתנה והשבתי גפנה ׃

י״ו מילין דמפקין א׳ מן חד
חד וסימני׳

ואביאסף ובני קרח אסיר ׃
הביאו ממשבתיכם תביאו ׃
לצנאכם בנו לכם ערים ׃
אדר ויברח אדר ׃
אשכים מן שלש עשר׳ שנה בירמ׳ ׃
ובאזרוע ותוצא את עכך ׃
בלואי ויאמר עבד מלך הכושי ׃
באש שלחתי בכם דבר ׃
במלאכות ויאמר חגי מלאך ׃
ואישי הוליד את בכורו בד״ה ׃
מלאכות הכל בכתב מיד ׃
הערבאים ומן פלשתים ׃
נאוה עדותיך נאמנו ׃
ואזרועי כתפי משכמה הפול ׃
דבאות ונשא הדמון ׃
מנאות ויפקדו ביום ההוא ׃
במוצאת אני חבה ושדי ׃

וחלופיהון י״ו לא מפקין א׳
ו״ל להון זוגא וסימניהון נמסר במלכ׳ ב׳ סימן י״ו ׃

ד׳ זוגין מן ב״ב קדמא מפיק
א׳ ותנינא לא מפיק וחלופיהן ד׳ זוגין מן ב״ב קדמא לא מפיק א׳ ותנינ׳ מפי׳ וסי׳ נמסר בד״ה א׳ ריש סימן ז׳ ותרגו׳ שם ׃

מ״ה מילי׳ נסבי׳ א׳ באמצע׳
תיבותא ולא קריין וסימניה׳

תאספון לחת תבן ׃
והאספסוף אשר בקרבו ׃
ויאצל וירד י״ בענן ׃
משאת כי תשה ברעך ׃
מראון מלך שמרון ׃
בארומה וילך אבימלך ׃
בלאט ותקח יעל אשת ׃
פלאי ויאמר לו מלאך ׃
חטאים ויגידו לשאול ׃
ויאסף שאול לרא מפני ׃
תלמאה ויגד לדוד ויאסף ׃

חמלאכי׳ ויהי לתשובת ׃
ויראו המראים אל ׃
המראים ב׳ בפסו׳ ׃
מכאר ויהאוה דוד ׃
מבאר ויבקעו שלשת ׃
הבאר ובניהו בן יהוידע ׃
רפאתי ויצא אל מוצא ׃
רפאנו אה בבל ולא ׃
ונרפאו ויאמר אלי המים ׃
בראדך בעת ההיא שלח ׃
פארה הנה האדון י״ ׃
כאביר כי אמר בכח ידי ׃
הובאיש כל הובאיש על ׃
ויאת העירתי מצפון ׃
בארת כי שתים רעות ׃
בארת ב׳ בפסו׳ ׃
שאסיך לכן כל אכליך ׃
השאטות בטרם הגלה רעתך ׃
שאטך כי כה אמר י״
השאטים ולא יהיה עוד ׃
השאטים וישבו עליה לבטח ׃
ונאשאר ויהי בהכותם ביחזקאל ׃
וששאתיך ושובבתיך וששאתיך ׃
ורצאתי ויכלו את המים ׃
ואענה את זרע דוד למען ׃
ואעשיר אשר קניהן יהרגון ׃
וקאם טאון בעבך ובל ׃
ארבאל יושר ב׳ בפסו׳ ׃
ואבסאך נדבו עמי מבלי ׃
פארור מפניו יחילו עמים ׃
פאדור בוקה ומבוקה ׃
דבאת אתה דכאת בחלל ׃
ותדכאנני עד אנה תוגיון ׃
באום אם הטה אשורי באיוב ׃
מאום ילדים אשר אין ׃
בראם ואשלחה אליו ׃
נאשים השיבו להם נאשים ׃
לגואל והתודה השנית ׃
למאס מרעהו חסד מצא׳

י״ב מלין דכתיב א׳ בסוף
תיבות׳ ולא קרינן וסימ׳ נמסר בדניא׳ סימ׳ ג׳ ׃

אלין מלין דמשמשין א׳
בסוף תיבות׳ וכל חד וחד לית דכו׳ וסימ׳

לורא עד חדש ימים עד אשר יצא ׃
אלעלא ובני ראובן בנו את חשבון
ארצא ויקשור עליו עבדו זמרי ׃
אלא שמעי בן אלא בבנימן
גבהא על כן גבהא קומתו ׃
ופוא ואמ׳ עד פה תבא ולא תוסיף
שינא כן יתן לידידו שינא ׃
למא ישגא חכלא ׃
בחמא ושבועות יבהלוהו ׃
במטרא דרך קשתו ויציבני ׃
גבעא ותלד שעף אבי מדמנה ׃
מרא ותאמר אלהן אל תקראנה
כלא לכן כה אמר י״ ׃
יורא נפש ברכה תדושן ומרוה ׃
תבא בני אם יפתוך חטאים ׃
הרא ויער אלהי ישרא׳ את רוח

פול דד״ה ׃
כלא עצה עיניו לחשוב ׃

י״ו זוגין חד כתיב א׳ וחד
בהי׳ ה׳ נמסר בתלים סימן י׳ ׃

א״ב מן חד וחד חד א׳ וחד
בא׳ תמצא נמסר במערכת אות הב׳ בס״ף כי שם ביתה כי משמש׳ חד נסיב ב׳ וחד לא נסיב ׃

א״ב מן חד וחד חד א׳ וחד
ה׳ שרשה במערכת אות ה״א כי שם ביתה כי משמשת חד נסיב הא וחד לא נסיב ונמסרה בריש ד״ה סימן ב׳

אלין מלין דמשמשין חד
א׳ וחד וא׳ ולית דכוותהון ׃

אכלה ותקם חנה אחרי אכלה
ואכלה ויאמר יעקב אל אביו אנכי
אמרה לאל סלעי למה שכחתני ׃
ואמרה ויאמר יוסף אל אחיו ואל
אחיה עזבה יהוביך אני ׃
ואחיה ראו עתה כי אני אני הוא ׃
אשמים ויאמרו איש אל אחיו אבל
ואשמים ויתנו ידם להוציא נשיהם ׃
אחיותיהם והלכו בניו ועשו משתה ׃
ואחיותיה׳ צרויה ואביגיל ובני צרויה
אברכם ושמו את שמי על בני ישר׳
ואברכם ויאמ׳ יוסף אל אביו בני הם
אחוזה אמרתי אעלה בתמר ׃
ואחוזה כי הבגיד די לאב׳ הנה כת
אצבעתי לדוד ברוך י״ צורי המלמד
ואצבעתי קמתי אני לפתוח לדודי ׃
אצעדה ונקרב את קרבן י״ איש ׃
ואצעדה ואעמד עליו ואמותתהו ׃
אתא אמר שומר אתא בקר ׃
ואתא ויאמר י״ מסיני בא וזרח ׃
אבנה ותאמ׳ שרי אל אברם הנה
ואבנה ותאמר הנה אמתי בלהה ׃
אשתיו חמרא ושבחו לאלהי ׃
ואשתיו בארין והתיו מאני דהבא ׃
אותותם שאגו צורריך בקרב מועדיך ׃
ואותותם הלא שאלתם עוברי דרך
אהבם ארפא משובתם ׃
ואהבם שמרה נפשי עדותיך ׃
אוצם הששי דויד השביעי ׃
ואוצם ויהיו בני ירחמאל ׃
אשתון וכלוב אחי שוחה הוליד ׃
ואשתון הוליד את בית רפא ׃
אפלל וזבד הוליד את אפלל ׃
ואפלל הוליד את שבר ב׳ בן ׃
אלקטה ותאמ׳ אלקטה נא ואספתי
ואלקטה ותאמר רות המואביה אל נעמי ׃
אצבון ובני בלע אצבון ועזי ׃
ואצבון ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ׃
אשמיעך קום וירדת בית היוצר ׃
ואשמיעך הכה יורדים בקצה העיר ׃
אשימם עבדי יורידו מן הלבנון ׃

אמר המחבר אמת הדבר כי הנקוד כתן בסיני אך סכחוהו ושב סבא עזרא לקטתי ויהיו הסעורים איפות בבחלי האלפא בתות איש על דגלו באותות ׃ ונרסי׳ בגמ׳ דנדרי׳ כ׳ אין בין המודר מפורס זה תרגום וסום סכל זה עלהו ככתוב ויקראו בספר תורת אלהים מפורס וסום סכל ויבינו במקרא המסורת ויבינו במקרא זה פיסוק הטעמים ׃ אך לא כ׳ זן להכתב כי דיבו כדין תורה סבעל פה ׃ והנה תועלת גדולה בדבר כאסר אחבר בע״ה כי ע״י הנקוד והנגינות

מערכת אות האלף

כדעפסוק הטעמים ופתר הפסוקים והמלות ׃ ואבאר תחלה דיני הקמץ גדול והפתח ואין צורך לדבר למה נקראו ממותס כן׃ ידעו כל חכמי לבבי כל התורה כלה מספטה ליכקד בקמץ גדול לולי א׳ מבטלין ואלה כלל ממותס׃ סוף פעלה׃ דג״ש׃ סב״א׃ כ׳ ממוס׃ א״ בין באמצע תיבה בין בסוף תיבה׃ אא״הע באמצע סס דבר׃ מקף׃ דבקות׃ ואבארם אים על מקומו׃

הראשון

סוף פעולה כמו אמר סמר אכל וכל עניני סוף פעלה עבר ועתיד

ואשימם הבו לכם אנשים חכמים ׃
אשאנו אם לא על שכמי אשאנו׃
ואשאנו אר לי על שכרי׃
ארריך יעבדוך עמים וישתחוו׃
וארריך כרע רבץ כארי וכלביא׃
אבוס טוב ארוחת ירק ואהבה
ואבוס עמים באפי ואשכרם׃
אבישור ושם אשת אבישור ׃
ואבישור ויהיו בני אונם שמי׃

א״ב חד וא׳ וחד והא׳ תמצ׳

נמס׳ כמערכת את הו״ו כי שם ביתה׃

א״ב מן תרין א׳ וחד וא׳ סימ׳

תמצא כמערכ אות הו״ו כי שם ביתם וחילופיהון דלוג תרין וא׳ וחד א׳ וסי׳ במערכת אות הו״ו כי שם ביתם׃

א״ב מן ג׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

וחלופי׳ ג׳ וא׳ וחד א׳ סימ׳ תמצא נכסר במערכת אות הו״ו בס״ד כי שם ביתם׃

א״ב מן ד׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

סימני׳ תמצא נמסר במערכת אות הו״ו בס״ד כי שם ביתם׃

א״ב מן חד חד משמש א״ב

ב״ג ג״ד וכו׳ וסי׳

אבינר ושם אשת שאול׃
בגרות וילכו וישבו בגרות כמהן
גדל כל ימי נדר נזרו תער׃
דהרות אז הלמו עקבי סוס׃
הומה וישמע אדניהו וכל׃
וזהמתו חיתו לחם ונפשו׃
זחלתי ויען אליהו בן ברכאל׃
חשכות מרבדים רבדתי ערשי׃
טירת אם חומה היא נבנה׃
יכרו עליו חברים יחצוהו׃
כלא כי באשר שתיתם על הר׃
למאס מרעה חסר כתי׳׃
מנע בני אל תלך בדרך אתם׃
נסתר והמצפה אשר אמר׃
סעפים שנאתי ותורתך׃
עפרות עד לא עשה ארץ וחוצות
פצלות ויקח לו יעקב מקל לבנה׃
צקון יי׳ בצר פקדוך׃
קראן ויאמר אל בנותיו ואיו׃
רשם בל קבל דנא מלכ׳ דריוש
שתי ואני קרבת אלהים לי טוב׃
תתנו כן תעשה לשורך׃

א״ב מן חד חד משמש א״ת

בש ריש וסוף וסי׳

ארחת וישבו לאכל לחם׃
אתכרית רוחי אנא דניאל בגו׃
ביבש קצירה תשברנה׃
בשליש מי מרד בשעלו׃
גור הן גור יגור אפס מאתי׃
גיר לכן בזאת יכופר עון יעקב
גער גער חית קנה עדת אבירי׳
דופק אני ישנה ולבי ער׃

דליק חזה הוי׳ עד די כורסון רמיו
דומשק וילך המלך אחז לקראת׃
הפץ עברות אפך וראה׃
המץ יגורו בך נדחי׃
וף בגודלו כאורך דליותיו׃
וירף ממנו אז אמרה׃
זע ויצא המן ביום ההוא׃
זרוע אור זרוע לצדיק׃
חנס כי היו בצוען שריו׃
חרחס וילך חלקיהו הכהן דמלכי׳
טוחן ויאסרוהו פלשתים וינקרו
ירוחם אשור לא יושיענו׃
בבל דומו מעט ואיננו והבכו׃
כליל השיר יהיה לכם׃

א״ב מן ג״ג בחד לישן ולית

דכו׳ חד באורי׳ וחד בנבי׳ וחד בכתובי׳ וסי׳

אשורים ויקשן ילד את שבא׃
אשור ואהי להם כמו שחל׃
אשורנו עתה סבבוני בהי׳׃
בברכו וירא עשו כי ברך יצחק׃
ברוך ולא אביתי לשמוע לבלעם
ברוך אדין לדניאל בחזוא די׃
גויתינו והתם השנה ההיא׃
גויותהנה ופניהם וכנפיהם פרדות׃
גויותינו ותבואתה מרבה למלכים׃
דלה ותאברנה איש מצרי׃
דלו בסים ועגור כן אצפצף׃
דליו שקים כפסח ובשל׃
הבה מלרע ויאמר יעקב אל לבן׃
הבו סר סבאם הזנה הזנו׃
הבו מלעיל הבי אמרתי הבו לי׃
ושובו ואמר להם בה אמר יי׳ שימו׃
ושבו ואזרעם בעמים׃
ושוב אל תאמ׳ לרעך לך ושוב׃
זרוע ובי יפל מנבלהם על כל׃
זרועיה כי בארץ תוציא צמחה׃
זרוע אור זרוע לצדיק׃
חנו ויהי יי׳ את יוסף ויט׃
חנינה והשלהי אתכם מעל׃
חנניי יי׳ ראה עניי משנאי
טחון ואת חטאתיכ׳ אשר עשיתם
טוחן ויאחזוהו פלשתים וינקרו׃
טחון בחורים טחון נשאו׃
יוסד ואת כל חלבו יסיר׃
יושר ביום ההוא יושר׃
ישור על אנשים ויאמר׃
כבדים וידי משה כבדים׃
כבדה ויבאו מנגד לגבעה׃
כבדו עד יפלח חץ כבדו׃
ללין ויאמר בת מי את׃
ללת וכלתו אשת פנחס׃
ללילה יום ליום יביע אומר׃
מכרה ויאמר יעקב מכרה׃
מכורותיך השב אל תערה׃
מכרה אשת חיל מי ימצא׃
נכבים ואמר פרעה לבני ישראל׃
נכבו מה נאנחה בהמה׃
נבכה הרצים יצאו דחופים׃
שכור ויבא יעקב מן השדה׃
שביריה גם שביריה בקרבה׃
שכור למען שבור הוא׃

עשהו נבל תבל גם אתה׃
ועשה כה אמר יי׳ יוצר׃
עשיתי לא נכחד עצמי ממך׃
פנואל ויקרא יעקב שם המקום׃
פנינו בלנו כצאן תעינו׃
פניכו כי צדיק יי׳ צדקות׃
צדה ואשר לא צדה׃
צדה ואבי ראה גם ראה׃
צדה ברך אברך אביוניה׃
קרואי אלה קריאי העדה כתי׳׃
קרואים ואת אבשלום הלכו׃
קרואיה ולא ידע כי רפאים שם׃
רבה ויהי אלהים את הנער׃
רבה ומי יתן את העם הזה בידי׃
רבי אדין מלכא לדניאל רבי׃
שלחו הבקר אור והאנשי׳ שלחו׃
שלחח כה אמר יי׳ אי זה ספר׃
שלחתי ויאמר אלי דניאל איש׃
תתראו וירא יעקב כי יש שבר׃
תראי אז תראי ונהרת׃
תראה ויראו לפניך בראינו׃

א״ב מן ג״ג וכל חד וחד לית

דכו׳ חד באורי׳ חד בנבי׳ חד בכתובים וסימני׳

אחון ויאמר אני אעביר׃
אחרו בעד החלון נשקפה׃
אענה אף אני חלקי׃
בהם ובארבע עשרה שנה בא׃
בחום כי כה אמר יי׳ אלי אשקטה
בהשמים יי׳ בהשמים חסדך׃
גרש ואם תקריב מנחת בכורים
גדעום ויפנו וינסו המדברה׃
גאה יראת יי׳ שנאו רע׃
דעכו המוציא רכב וסוס׃
דכו שטו העם ולקטו
דעכו סבוני כדבורים דעכו׃
הבת ויפל אברהם על פניו׃
הבן יקיר לי אפרים׃
הים אני אם תנין׃
ואברכם ויאמ׳ יוסף אל אביו בני הם
ואחב אהבתי אתכם אמר יי׳׃
ואהבם שמרה נפשי עדותיך׃
זעבה וישא משלו ויאמ׳ מן ארם
זרועם יי׳ חננו לך קוינו היה׃
זחלתי ויען אליהוא בן ברכאל׃
חיבר ויחבר את חמש היריעות׃
חבבה וגם חכמת תגבל בה׃
חברים יכרו עליו חברים׃
טבעו מרכבות פרעה וחילו׃
טובם בחדק ישר ממסוכה׃
טובם הן לא בידם טובם׃
יצוה ובבא משה לפני דהבסוה׃
יראה והשמיע יי׳ את הוד קולו׃
יענה שדי לא מצאנוהו׃
בלות ויהי ביום כלות משה׃
כלוהם הנני שוקד עליהם לרעה׃
כלותו ותיכן כל מלאכת שלמה׃
למשמרת כאשר צוה יי׳ אל משה׃
לעולה ואל הכתף מחוצה׃
ללכת כל הנחלי׳ הולכים אל הים׃
מקדשי אך אל הפרוכת לא יבא׃
מתקי ותאמר להם התאינה׃

מתקו לו רגבי נחל׃
נצה ובגפן שלשה שריגים׃
נצה כי לפני קציר כתם פרח׃
נרוצה משכני אחריך נרוצה׃
שמחתכם וביום שמחתכם׃
שום ועתה שימו נא לבבכם׃
שמחות תודיעני אורח חיים׃
עוכל ואת עוכל ואת דכראשי׳
עפלה הנה עפלה ולא ישרה׃
עוניתי טוב לי כי עוניתי׃
פקד אלה פקודי המשכן׃
פקדתי אני אמרתי בדמי ימי׃
פתיחות חלקו מחמאות פיו׃
צמח ואם בעיניו עמד הנתק׃
צקון יי׳ בצר פקדוך׃
צמתתני קנאתי כי שכחו׃
קראן ויאמר אל בנותיו ואיו׃
קלם ולוקח מהם קללה׃
קנה חכמה כה טוב מחרוץ
ראי ותקרא שם יי׳ הדובר׃
ורומה בקול פרש ורומה׃
רומו מעט ואיננו׃
שתי מלרע ויאמר יי׳ אל משה׃
שבות ביום עמדך מנגד׃
שבות רצית יי׳ ארצך׃
תענה כי כל הנפש אשר לא תעונה׃
תרום ידך על צריך׃
תאונה לא תאונה אליך רעה׃

א״ב מן ב״ב ותרויהון בתרי לישני׃

אורח ואני שלשת החצים׃
אורה אתכם ביד אל׃
אורות ויצא אחד אל השדה׃
אורות יחיו מתך נבלתי׃
אגור לולי כעס אויב אגור׃
אגור דברי אגור בן יקא׃
אמיר ונשאר בו עוללות כנקף׃
אמיר כרכם בן חטאו לי׃
אפרת ואני בבאי מפדן׃
אפרת ותמת עזובה ויקח לו כלב׃
באורים על כן באורים כבדו יי׳׃
באורים וישאל שאול ביי׳ ולא׃
באלים מי כמוכה באלים יי׳׃
באלים הנחמים באלים׃
בבגדו ותתפשהו בבגדו׃
בבגדו אם רעה בעיני אדניה׃
בול ובשנה האחת עשר׳ בירח׃
בול כי בול הרים ישאו לו׃
במקהלות ויסעו מחרדה ויחנו׃
במקהלות ברכו אלהים יי׳ ממקור׃
במסה לא תנסו את יי׳ אלהיכם׃
במשא וכנניהו שר הלוים במשא תנינ׳ דפסו׳׃
בראות בעת ההיא בראות דוד׃
בראות ויהי לדרש אלהים בימי׃
בשרים חיי בשרים לב מרפא׃
בשרים לא נאוה לכסיל תענוג׃
בריאה ואם בריאה יברא יי׳׃
בריאה על בן יזבח לחרמו׃
גמול ושעשע יונק על חור׃
גמול ועל קריתים ועל בית׃
דברת

ויבא מכלל סוף פעולה כל פעל אסר סופו אל״ף או ה״א כמו עשה בנה קרא מצא אסר נקמצים׃ ויש לתת טעם לפי אסר קופי פעולה ברבותם יבא סב״א בסוף פעלה כמו אמרתי אכלתי׃ וסב״א מבטל קמ״ץ כאסר אבאר בע״ה אבל עשה קרא לא יולד בהם סב״א ברבותם כי יאמר בהם עשיתי קראתי לכן נקמצים ועל כן אם יש מפיק הא׳ בה״א סוף הפעולה כפתח כדין אחר סוף פעולה כמו גבה לבי כמה לך בשרי נגה אור כי יאמר ברבותם גבהתי כמהתי׃ ואם המפיק ה״א בה״א ממוס

מערכת אות האלף

לא יבטל הקמץ כמו לעברה ולסמרה׃ עוד יצא מכלל סוף פעולה כל כפעל הוה כמו והוא ככבר מכל בית אבו כי אין כנרע קול ברמה נשמע לב נסבר ונדכה אך והקול נשמע בית פרעה ומת או נשבר עבר המהעל כן כפתחים וכן מוקטר מוגש מורדף בלי חסך וכן כל משקלות הזה בכל הגזרות׳ והטעם בזה כי ברבות כפעל עבר יולד סוא בסוף פעולה מה שאין כן בהוה כי בעבר יאמר מן נכבר נכברתי ומן נשמר נשמרתי בהווה יאמר נכברים נשמרים. עוד יצא מכלל סוף פעולה כל

דברת בן בנות צלפחד׃
דברת עבדי יורידו מן הלבנון׃
דודי ועל מחלקת החדש׃
דודי נשכימה לכרמים׃
האובנים ויאמר בילדכן את׃
האובנים וארר בית היוצר והגוי׳
הובשת ויבא יואב אל המלך׃
הובשת את הבקעת מעין ונחל׳
החול ולהבדיל בין הקדש׃
החול בכד אבן ונטל החול׳
הצפוני בני גד למשפחתם לצפון׳
הצפוני ואת הצפוני ארחיק׳
ואיד יעלה מן הארץ׃
ואיד רעב אונו ואיד נכון׳
וברכה וראש אחיעזר ויאש׃
וברכה מונע בר יקבהו לאם׳
ויפתח ויבא האיש הביתה׳
ויפתח על הלחת ידתיה׃
וירם אמר אל אלעזר בן אהרן
וירם יי׳ יחתו מריבו עלו כתי׳׃
וירב היה יי׳ כאויב בלע ישראל׃
וירב ותהי שם המלחמה נפוצת
ויפתח ואשנה ונסיב׃
ויפתח הגלעדי היה גבור׃
ורדו יברך אתם אלהים ויאמ׳
ורדו עברו בלנה וראו׳
וראש ובני בנימן בלע ובכר׃
וראש זכר עניי ומרודי׃
ושהם והטור הרביעי תרשיש קדמ׳׃
ושהם בני מררי ליעזהו בנו׃
ותכל להשקותו ותאמר׃
ותכל המלך דוד לצאת׳
וכחול כי ברך אברכך והרבה׳
וכחול ואומר עם קני אגוע׃
ושכר בן אד׳ נבוכד נאצר העביד
ושכר ולעוכד אדום כני׳ שעית
ודן גלעד בעבר הירדן שכן׃
ודן ויון מאוזל׃
והרא ויער אלהי ישראל דד״ה׃
והרה והנה יחבל און׃
וזה ויפרש אתה לפני׳
וזוא ואמר לכלה ניאופים׃
וחבל וידברו בני יוסף אל יהושע
וחבל קימי ולבי כי לא זאת׃
וחוצות עד לא עשה ארץ׳
וחוצות ויאמר אליו הערים אשר׃
וחלי ויהי גבולם חלקת׃
וחלי נזם זהב וחלי כתם׃
וטלם זיף וטלם ובעלות׃
וטלם ומן המשררים אלישיב׳
ויגל ויהי כאשר ראה יעקב׃
ויגל לבן שמח לבי ויגל׃
ויגז ורוח נסע מאת יי׳׃
ויגז ויקם איוב ויקרע את׳׃
וירע העם ויתקעו בשופרות׳
וירע ויעשה עבדי הרע׃
וצרי וישבו לאכל לחם וישאו׃
וצרי לידותון בני ידותון גדליהו
וצרתי כי אם שמע תשמע בקלו׳
וצרתי וחנתי כדור עליך׃
זקן ויאמר אברהם אל עבדו׳
זקן כשמן הטוב על הראש׃

זרו מכף רגל ועד ראש׃
זרו רשעים מרחם׳
זונה אם זונה אתה ישראל׃
זונה כי הנה רחקיך יאבדו׳
חרש וישלח יהושע בן נון׳
חרש ובקבקר חרש וגלל׳
חלוץ ונקרא שמו בישראל׃
חלוץ ועבדיך יעברו כל חלוץ
חלה ואבד הדור האחרון׃
חלה וכהיצר לו חלה את פני יי׳
חרשתם לולי חרשתם בעגלתי׳
חרשתם רשע עולתה קצרתם׳
טרף והנה עלה זית טרף׳
טרף לכו ונשובה אל יי׳׃
טריה וימצא לחי חמור׃
טריה מכף רגל ועד ראש׳
ישק אהה תהיה על ביתי׃
ישק שפתים ישק משיב׳
ישך לא תשיך לאחיך נשך׃
ישך אחריתו כנחש ישך׳
ישעו תעבר העבודה על׳
ישעו ואין מושיע דשמואל׃
יורישנה ועבדי כלב עקב׃
יורישנה הנה יי׳ יורישנה׃
כתם כי לפני קציר כתם׳
כתם וירעם כתם לכבו׃
כארי שויתי עד בקר׃
כארי כי סבבוני כלבים׳
לאט ויצו המלך את יואב ואת׳
לאט יען כי מאס העם הזה׃
למד והיה אם למד ילמדון׳
למד ואומר אנה אתה הולך׳
לענות כל נדר וכל שבועת אסר׃
לענות שיר מזמור לבני קרח׃
לדביר ומחשבון עד רבת׃
לדביר ויבן את עשרים אמה׃
לתנות מימים ימימה תלכנה׃
לתנות ואת עשו שנאתי׃
מול אלה הדברים דמשנה תו׳׃
מול בעת ההיא אמ׳ יי׳ אל יהוש׳
מנה כי מנה עפר יעקב׃
מנה ולתנה יהן מנה אחת׃
מנית ויכם מערער ועד באך׳
מנית יהודה וארץ ישראל המה
מחללים ויעלו כל העם אחריו׃
מחללים ואתם מחללים אתי׃
מרתה כשברי שדי היו עליה׃
מרתה ויבאו מרתה ולא יכלו׳
מגורי וישב יעקב בארץ מגורי׃
מגורי זעק והילל בן אדם׃
משחתם ומשחת אתם כאשר׳
משחתם ומיד בן נכר לא תקריבו׃
מעוג והאמר חי יי׳ אלהיך אם יש
מעוג בחנפי לעגי מעוג׳
מעדנות ויאמר שמו׳ הגישו אלי׃
מעדנות התקשר מעדנות כימה׃
נבליך הורד מעלי המון שיריך׳
נבליך הורד שאול גאונך׃
נסי ויבן משה מזבח ויקרא׳
נסי כה אמר יי׳ אלהי׳ הנה אשא
נצח וגם נצח ישראל לא ישקר
נצח תבא עד דור אבותיו׃
נענה נגש והוא נענה׃

נענה כי איש איש מבית ישר׳ דינזר
נעניתי לכן דבר אתם ואמרת׃
נעניתי עד מאד׃
סמר שאו נס בארץ תקעו׳
סמר מפחדך בשרי
סילה ויקומו עבדיו ויקשרו׳
סילה כל אבירי יי׳ בקרבי׃
שטנה ויחפרו באר אחרת׃
שטנה ובמלכות אחשורש׃
על ואלה דברי דוד האחרוני׳׳
על ישובו לא על היו׃
ענות ויאמר אין קול ענות׳
ענות הכזה יהיה צום אבחרהו׃
עכר אבי את הארץ׳
עכר ובני כרמי עכר עוכר ישר׳׳
עצבי ואגיד לך מאז בטרם׃
עצבי דקרא יעבץ לאלהי ישר׳׃
פתח כי יתרי פתח ויענני׃
פתח נשכימה לכרמים׃
פורש גבר מחליק על רעהו׳
פורש דבקל שון יונק אל חכו׃
צררות וישא העם את בצקו׃
צררות ויבא דוד אל ביתו׳
קרבו כי קרבו בתנור לבם׳
קרבו ואתם הרי ישראל ענפכם׃
רודה כי הוא רודה בכל עבר׃
רודה בכה עמים בעברה׳
רועה עודנו מדבר עמם׃
רועה שן רועה ורגל מועדת׳
שירו יומם יצוה יי׳ חסדו׃
שירו וידבר שלשת אלפים׃
שברו ואת גביעי גביע הכסף׳
שברו ויהי כשמע גדעון׳
שונים ירא את יי׳ בני ומלך׳
שונים והשקות בכלי זהב׃
שפרה ויקרא כלך מצרי׳ למילד׳
שפרה ברוחו שמים שפרה׃
תוכו אף חובב עמים׳
תוכו עד מה תוכו עוד תוסיפו׃
תחרש לא תחרוש בשור׃
תחרש אל תחרש על רעך׃

א״ב מן ב״ב ותרויהון בספר

וס׳ ואשא כי לא אמיב יחרפני

ואשא כפי אל מצותיך׃
ובמושב אשרי האיש אשר׳
ובמושב וירוממוהו בקהל עם׳
וגבה וגביהם וגבה להם׃
וגבה וארבעה שלחנות לעולה
ודאג בלכתך היום מעמדי׃
ודאג הכה באו בארץ צוף׃
והדגה אשר ביאר תמות׳
והדגה אשר ביאר מתה׃
והרת הרצים יצאו דחופים׃
והרת הרצים רכבי הרכש׳
וזיזה בן שפעי בן אלון׃
וזיזה ויה יחת הראש׃
וחלמא באדין עללין חרטומיא׃
וחלמא ועד אחרן על קדמי׳
וטהרו וגם שם עיר המונה׳
וטהרו שבעת ימים יכפרו׃
וישבים ומלך ישראל יהושפט׃

ויושבים כה אמר סנחריב מלך׳
ונגנה כי היו כאלה נבלת׃
ונגנה כי כארץ תוציא צמחה׃
ולרבקה אח ושמו לבן׃
ולרבקה והיה יקברת רוח׃
ומקטירים ליי׳ עולות בבקר בבקר׃
ומקטירים בני עתה אל תשלו׃
ונסך ועשרון סלת בלול׃
ונסך לא תעלו עליו קטרת׳
וסור חטאנו ועוינו והרשענו׃
וסור וכל ישראל עברו את׃
ועשו ויהי כאשר כלה יצחק׃
ועשו וישלח יצחק את יעקב׃
ופחד ביום ההוא יהיה מצרים׳
ופחד אז תיראי ונהרת
וציבא ואלף איש עמו מבנימין׳
וציבא ויאמר לו המלך למה תדבר
וקציר עוד כל ימי הארץ׳
וקציר כי זה שנתים הרעב׳
ורננו ובאו ורננו במרום׃
ורננו על תבל שמים וארץ׳
ושמרון בחצי חטאתיך׃
ושמרון ואחותיך סדם ובנתיה׃
ותהלתי למען שמי אאריך׃
ותהלתי אני יי׳ הוא שמי וכבודי׃

א״ב מן חד וחד הד מלעיל

וחד מלרע ולית דכותהון׳

אכל רק חזק לבלתי אכל הדם׃
אכל המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל׃
אמר כה אמר אדני יי׳ יען אמר מואב ושעיר׳
אמר כי טוב אמר לך׃
ארחת משא בערב ביער בערב׳
ארחת וישבו לאכל לחם׃
אדן ואלה העלים מתל מלח׳
אדן וחברו ואלה העלים קדמ׳׳
אנס והשתיה כדת אין אנס׃
אנס בלטשאצר רב חרטמיא׃
בקרב עלי מרעים לאכל את׃
בקרב והוא בקרב איש׃
במעל ויברך עזרא את יי׳ אלהים
במעל אל אלהים יי׳ אל אלה׳ יי׳
בנער המות בנער נפשם׳
בנער ויאמר האיש אל יואב׃
גויתינו ותבואהה מרבה למלכים
גויתינו והתם השנה ההוא׃
דעכו סבוני כדברים׃
דעכו המוציא רכב וסוס וחיל׃
האמר אלהים אני׃
האמר כי אל אל האמר נשאתי׃
הקצור מדוע באתי ואין איש׳
הקצור האמור בית יעקב׃
המשל דברו נא באזני כל בעלי שכם׃
המשל ופחד עמו עשה שלום׃
הנחת ובדי רים לבניהוד חיה׃
הנחת עושו ובאו כל הגוים׃
הודיענו ויקראו פלשתים לכהנים׳
הודיענו מה נאמר לו לא נערך׃
ונעתור ויעזרו עליהם וינתנו דד״ה

פעולות השמיים הנקראים עלומי עין פועל כמו סב קם רץ ונסבו ויקם וירץ אף על פי כי ברבותם יולד בם סגול כמו קמתי סבתי והטעם כי בכלם עין פעלם כעלמית וכא הקמץ לתשלום האות כי אם היו בתלולותם יתכן לומר קים סיב ומן כר ביר וקץ עליו העיט קיץ ומכלכו מן קם וקאם שאון בעתך ומן רם ונסבה [illegible] ואותיות אוי נעלמות בהם נהפך אל הסוף פעולה לרחמה כמו הקוף סנקם והיא סוף פעולה ואז היה מבטלת הקמץ. הפתח היא ר״לם פעולה בידיעת [illegible] כן

מערכת אות האלף

סבה כנגיעתם היות למעלה כמו סבו על עונות אבותם ואיכו כמו סבו ויבוזו   הכא אין סבה למון סבי וכן סתו מן סתה וסתו ולנו מן ס״הה וכהנה רבות כי השניים טעמם למעל
מפני העלמת הע״ן והגניכה באה לתשלום אות החסרה וחטופי למ״ר פועל טעמם למטה תמורת חסרון הה״א אך מלתתם הכסף וחם לארני רך הלבב נפתחים כמשפטם
כי לא נגזרו מגזרת עולתי ע״ן פעל אמנם המה מגזרת בעלי הכפל מן תמס חתם רכך   ועוד ברבותם יולד בם רגם למלאת חסרון אות הכפל כי יאמר תמו רכו דבריו

ונעתר ונגף יי׳ את מצרים.
ונחתום ואתם כתבו על היהודי׳
ונחתם ויקראו ספרי המלך קדמ׳
ויקום וסגרו דלהים בשוק.
ויקם ותגזר אומר ויקם לך
ומשלו והיה אדירו ממנו.
ומשלו והכרתי רכב מאפרים.
זרוע אור זרוע לצדיק.
זרוע וכי יפל מנבלתם על.
חנון כי עם בציון ישב.
חנן פתח וישא עיניו וירא.
טהור עינים מראות רע.
טהר אהב טהר לב חן.
יחיונו אם אמרנו נבא העיר.
יחינו מיומים ביום השלישי.
ידלף בעצלתים ימך המקרה.
ידלף ואת בשר ואת חזו.
כהם וירעם כתם לבבו.
כתם כי לפני קציר כתם פרח
לאבתם אלה הם בני ישמעאל.
לאמהם יאמרו איה דגן ויין.
לשבוים רוח אדני יי׳ עלי.
לשבאים ומכרתי את בניהם.
מעצר ויאמר יהונתן אל הנער
מעצר עיר פרוצה אין חומה.
משקלת ונטתי על ירושלם.
למשקלת ושמתי משפט לקו.
מחלליך צור ילדך תשי.
מחלליך האמר תאמר אלהים אני
מאירות ביבש קצירה תשברנה.
מאירת פקודי יי׳ ישרים משמח
נתן וימאן אדו׳ נתן את ישר׳.
נתן וירע אנן כי לא לו יהיה
נתץ וישכימו אנשי העיר.
נתץ וישב ויבן את הבמות.
נחם מיד שאול אפדם.
נחם ובני אשת הודיה אחות.
נפלו ויאמרו שרי פלשתי׳ מה.
נפלו ואעמד עליו ואמתתהו.
עניתי טוב לי כי עניתי.
עניתי ואני בחלותם לבושי.
צאת אם רחץ יי׳ את צאת.
צאת ועגת שערים תאכלנה
קראני וכי האמרי בלבבך.
קראני פחד קראני ורעדה.
רמני קראתי למאהבי המה.
רמני ויאמר אדני המלך
דמפיבושת.
שכלתי ואל שדי יתן לכם.
שכלתי ורחמים ב׳ בפסוק.
שפטנו ויקם דברו אשר דבר דדניא׳
ושפטנו והיינו גם אנחנו ככל הגוים
תאמי שני שדיך כשני עפרי׳ קדמ׳
תאמי וחברו שני שדיך הני׳:

א״ב מן תרין תרין בחד לישן

אן ויאמר דוד שאול אלין.
אן עד אן תמלל אלה.
אנה אנחנו עלים.
אנה מלרע אלך מרוחך.
בדבר ורבקה שבעת בדבר.
בדבר ותעלוזנה כליותי:

בדברים ואליהוא חכה את איוב.
בדברים לא יוסר עבד.
גדל ביום ההוא גדל יי׳ את.
גדל אחר הדברים.
גדלים תעשה לך על ארבע.
גדלים שבכים מעשה שבכה.
דמיתי הנוה והמעונגה דמיתי.
דמיתי לקאת מדבר הייתי.
דמיתי והיה כאשר דמיתי.
דמיתי נשבע יי׳ צבאות לאמר.
הנראת וירא יי׳ אל אברם ויאמר
הנראה ויאמר אלהים אל יעקב.
הנראה ויתאנף יי׳ בשלמה.
הנראת בשנת שלש למלכו.
ויושב וידעו העם כלו אפרים.
ויושב ישמעאל ויענם ויושב
יושבים ומלך ישר׳ ויהושפט דד״ה
יושבים כה אמר סנחריב מלך.
זקן ויאמר אל עבדו.
זקן כשמן הטוב על הראש.
זקנים ונאמר אל אדני.
זקנים וישראל אהב את יוסף.
חרש וישלח יהושע בן נון מן.
חרש מלעי׳ ובקבקר חרש וגלל.
חרשתם ויאמרו לו אנשי העיר.
חרשתם רשע עולתה קצרתם.
טב הוא צלמא ראשה.
טב וכען אם על מלכא טב.
טובי ויאמר אני אעביר כל.
טובי ורויתי נפש הכהנים דשן
ינחני וישא משלו ויאמ׳ מן ארם
ינחני נפשי ישובב ינחני.
ינחנו יי׳ בדד ינחנו.
ינחנו מהן אדם ירחיב לו.
כתנתי פשטתי את כתנתי.
כתנתי ברב כח יתחפש לבושי.
כתנתו ויהי כאשר בא יוסף.
כתנתו ויהי דוד בא עד הראש.
למראה והריחו ביראת יי׳
למראה קמ׳ ותעגבה עליהם כתי׳.
למראה ויצמח יי׳ אלהים מן.
למראה פת׳ ויבאו אל גלילות.
לרגלי כי מעט אשר היה לך.
לרגלי נר לרגלי דבריך.
לרגליך אף חבב עמים.
לרגליך לדוד מזמור נאם יי׳.
מהר וישמע עלי את קול.
מהר צעה להפתח.
מהרה ומלאך בא אל שאול.
מהרה ויקרא מלך ישר׳ דמלכי׳.
נפוץ ויאמרו הבה נבנה לנו עיר
נפוץ העצב נבזה נפוץ.
נפצים ויאמ׳ ראיתי את כל ישר׳.
נפצים וחבירו דד״ה ויאמר ראיתי
ספר ואולם בעבור זאת.
ספר אתה למען תצדק.
ספרו ויאמר דוד אל יואב דד״ה.
ספרו סבו ציון והקיפוה.
ענו אז ישיר ישראל את.
ענו ליי׳ בהודה זמרו.
עניתי הושיעני מפי אריה.
עניתני אודך כי עניתני.
פהח כי יהרי פתח ויענני.

פהח נשבימה לכרמים.
פתחת ופכת מספדי למחול לי
פתחת אנא יי׳ כי אני עבדך.
צעקו הן אראלם צעקו חוצה.
צעקו קמ׳ ויי׳ שמע.
צעקים ויאמר מה עשית קול דמי
צעקים ואת מתכנת הלבנים.
קרבן ואתם הרי ישר׳ ענפכם.
קרבן כי קרבו כתנור לבם.
קרבת ואהי יום ידרשון:
קרבת ואני קרבת אלהי׳ לי טוב
רעי ויאמר אברם אל לוט.
רעי חי אני נאם אדני אלהים.
רעה עוונו כדבר עמם.
רעה שן רעה ורגל מועדת.
שלחוני ויאכלו וישתו הוא.
שלחוני ויאמ׳ אליהם אל תאחרו
שלוחים פרעה מלך מצרים עלה
שלוחים לכן תתני שלוחים.
שמור וירם הטבח את השוק.
שמור יש רעה חולה ראיתי.
שמרים ליל שמורי׳ הוא ב׳ בפסו׳
המתי אני ישנה ולבי ער.
תמתי אחת היא יונתי תמתי.
תמתי חלילה לי אם אצדיק.
תמהי ישקלני במאזני צדק.

א״ב מן חד וחד לעיל

תמצא במערכת אות הה״א כי שם כיתה דמשמשת ה׳ בסוף תיבותא.

א״ב מן ב״ב מן ג׳ אתין

אדר ואתמול עמי לאויב יקומם.
אדר ויאמר יי׳ אלי השליכהו.
בבת ולא אחר הנער לעשות
בבת ויהי יי׳ כאויב בלע ישר׳
גוה ואם לא תשמעוה.
גוה כי השפילו ותאמר גוה.
דמי ועתה אל יפל דמי.
דמי ארץ ארץ אל תכסי דמי
השב והוא עם בזוי ושסוי.
השב אל תערה.
ובר נקי כפים ובר לבב.
ובר ותאמר זך לקחי.
זקן ויאמר אברהם אל עבדו
זקן כשמן הטוב על הראש.
חרש ובקבקר חרש וגלל.
חרש וישלח יהושע בן נון מן.
טרף ותבא אליו היונה.
טרף לכו ונשובה אל יי׳ כי הוא
ישק אתה תהיה על ביתי.
ישק שפתים ישק משיב.
בהר כי כהר פרצים יקום יי׳.
בהר שיר המעלות הבטחים.
לקש והיה כית יעקב אש.
לקש לא יבריחנו בן קשת.
מהר וישמע עלי את קול.
מהר צעה להפתח.
נקם והבאתי עליכם חרב.
נקם ויקרא שמשון אל יי׳
סלא ויקומו עבדיו ויקשרו:

סלח כל אבירי יי׳.
ענו אז ישיר ישראל.
ענו ליי׳ בתודה זמרו.
פתח כי יתרי פתח ויענני.
פחח נשבימה לכרמים.
צלם אנת מלכא חזה הוית.
צלם נבוכד נצר מלכא עבד.
קים לקים את ימי הפורים.
קים ומאמר אסתר קים.
ראם ויאמר יעקב כאשר ראם
ראם ויהי כאשר ראם צדקיהו
שתה וכעת מוהה והדברנה.
שתח גם צפור מצא בית.
תחי ויחגרו שקים במתניהם.
תחי נפשי ותהללך:

כ״ו פסוקי׳ אית בהון כל הא״ב סימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״א.

אב

ואביו ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישלח:
ולאביו ג׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ ריש סימן י״ד.
אביהו ז׳ וסימניהו׳ כלשון תרגום אתתא רגזת מן ביתא חזיא מלכא ודקרה ברישה וביאורם נמסר בשפטים סוף סימן י״ד ובזכריה סימן י״ג:
אבתיו לאבתיו ז׳ בהור׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר בסר׳ במדבר.
אבותיו ג׳ מל וסימניהון נמסר בשפטים סימן ב׳ ותלים סימן מ״ט.
אבותי ז׳ מל וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן כ״א.
אבותיך ג׳ מל וסימניהון נמסר בסדר ויצא וירמיה סימ׳ ל״ד ומשלי סוף סי׳ כ״ב.
אבותינו ח׳ מל וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן י״ד.
אבותם ב׳ מל בתורה וכל נביא׳ וכתובי׳ דכו׳ מל במ״ה וסי׳ נמסר בסדר במדבר ובמלכים ב׳ סוף סימן י״ז ונחמיה סימן ז׳.
אבותיהם ד׳ מל בנביאים וסימנ׳ נמס׳ במלכים א׳ סימן י״ד וכל כתובי דכו׳ מל במי׳ חס׳ וסימניהון
וימעלו באלהי אבתיהם.
ואלה משפחות הלוי.
ואחיהם להלדותם.
ואבהיהם על מחנה יי׳ בד״ה.
ובני מושי מחלי בד״ה.
ומקוה אבתיהם יי׳.
ויאמר

חמותי ראיתי אור ודגם מבטל קמץ כאשר אבאר בע״ה   ומכלל השניים הנקמצים יצאו מלות ויכר את אופן מרכבותיו ויכר אותו בחרט אל תכר את מואב והטעם מפני
שהם מבנין הכבד הנוסף והיה ראוי להיות ויכר ויסר רק שאות ר״ש גורמת בהם לשנותם ודי אם תשנם להעלותם מדרגה אחת מפתח קטון לגדול אבל ויסר אליה האחלת
שהוא מבנין הקל קמוץ כמשפטו אמנם במלת ויקם וישב ודוגמתם מן השניים אין לנו טעם לקמצותם כמו בקם סב רץ אשר בארתי טעמם למעלה על כן נראים דברי

מערכת אות האלף

רבי יהודה בן חיוג אביר הדייקנים אמר אמר כי ויקם ויסב סופי פעולתם המה חטף קמץ ודרך הספרים לנקוד קמץ תחת קמץ חטף במקום שום אחריו מבטלי קמץ וסוף פעלה אחר מתבטלין הוא ועוד דבר אחר הזקיקו לומר כן כי שאל מה זה כי בכל שאר הגזרות וי"ו יו"ד של ויפעל כוכף על הבוי כמו שמור ושמור יסוב ויקוב ובסכיים נוקפים על פעל עבר ועוד כי ברוב פתי הברות של אה רפופות והנגינה לעיל הבריה שניה כפתחות ופה נקמצות על כן אמר כי ויקם ורעיו הם חטף קמץ ועתה נוספים וי"ו יו"ד על

ויאמר דוד לכל הקהל ·
ואתה תשמע מן השמים דד"ח
ואמרו על אשר עזבו ·

אבתיכם כל אורי' חסרים ב"מא מ"ל וכו' וסי'
נמסר בסדר שמות ע"ש :
יהושע כולם מלאי' ·
שפטים כולם מלאי' ב"מא חס' וסי'
ויעל מלאך יי' מן הגלגל ·
שמוא' כולם מלאי' ב"מב חס' וסי'
ואשפטה אתכם לפני ·
כאשר בא יעקב מצרימה קדמ' דפסו' ·
מלכים כולם מלאי' ב"מא חס' וסי'
ויער יי' ·
ישעיה כולם חס' ב"מא מ"ל וסי' ·
ועל עונותיכם ועונות אבותיכ' ·
ירמיה כולם מלאי' ב"מב חס' וסי'
ואשלח אליכם דאריך ·
מפני רעתם ·
יחזקאל כולם מלאי' ב"מב חס' וסי'
וישבתם בארץ ·
ונחלתם אותה ·
וכל תריסר חסרי' ב"מג וכל כתו' מ"ל ב"מג וסי' בהושע סימן ח' :

אביהם ג' בנקכות וסימני' נמס' בסדר פנחס ·
אביהן ז' וסימניהון נמסר בסדר וירא :
ואבדה ג' וסימניהון ואבדה שארית פלשתי' ·
ואבדה חכמת חכמיו ·
ואבדה תקותינו ·
תאבדון ד' וסימני' בסדר ואתחנן ·
לא אבה ג' וסימניהון נמסר בסדר עקב ·
אביב ג' וסימניהון אביב קלוי ·
כי השעורה אביב ·
ואבא אל הגולה תל ·
אביחיל ד' וסימניהון צוריאל בן אביחיל :
אביחיל בן אליאב בן ישי ·
ובהגיע תר אסתר ·
ותכתב אסתר המלכה :

וב' אביהל וסי' ושם אשת
אבישור ויקח לו רחבעם :

אביונים ג' חסרים וסימ' נמסר בתלים סי' ק"מ ואיוב סימן כ"ד ·
אבל ג' וסימ' נמסר בישעיה סימן כ"ד והושע סימן ו' ·
אבלה ה' וסימניהון שמה לשממה אבלה ·
אבלה יהודה ושעריה ·
כי מפני אלה אבלה ·
שדד שדה אבלה ·
אמללה נבלה תבל :

ויתאבל ד' וסימניהון ויתאבל על בנו ·
המלך על אבשלום ·
אפרים אביהם ·
ימים רבים דדברי הימים ·
כל לשון אבל על ב"מה אל וסימניהון נמסר בקהלת סימן ז' ·
באבן ג' וסימ' נמסר בסדר מסעי ועיין בסדר משפטים ·
אבנים ד' דקדים לעצים וסי' נמסר בסדר מצורע :
רגימה אבן ה' וסימניהון ונמס' בסדר אמור ול"ה ב' סימן כ"ד :
ואברהם ה' ראשי פסוקים וסי' נמסר בסדר וירא ·
אברה' יצחק וישר' ד' דסמי' וסימניהון נמסר בסדר כי תשא :
אבשלום י"ד חס' וסימ' נמס' בשמוא' ב' סימן ה' ועזרא סימן ו' ·
לאגם ג' פתחין וסימניהון נמס' בישעיה סי' ל"ה ·
אגמון ג' חס' בלישנהון וסימני' נמס' באיוב סוף סימ' מ' ·
אדין ט' בטעם וסי' נמסר בדניאל סי' ו' :

אמ' המגיה אמנם מזיכא מסריתא אחריתי בסכויא וז"ל

אדין ט' בטעם וסימניהון עללין כל חכמי ·
נפל על אנפוה ·
שגיא מתכהל ·
הוו בעין עילא ·
די לא נהשכח לדניאל דנה
סרכיא ואחשדרפניא אילין הרגשו
קריבו ואמרין קדם מלכא ·
אזל מלכא להיכליה ·
אדין תתני פחת · עכ"ל

ואכן חזינ' בכולהו ספרי דוקני ואחריתי דהוו קדמנא וכלהו כלשנא דמסריתא קמא הוו ובכל חד' מנהון מאדין דליסכא קמא הוה כמס' עליו ט' בטעם ודוק · עכ"ל המגיה :

כל ר"פ דניא' באדין במ"ג
אדין. וסימניהון

לביתיה אדין דניאל לביתיה אזל ·
בחזוא אדין לדניאל בחזוא די ·
אריוך אדין אריוך בהתבהלה ·
רבי אדין מלכא לדניאל רבי ·
תוה אדין נבוכד נצר מלכ' תוה
שמיה אדין דניאל די שמיה ·

זיוהי אדין מלכא זיוהי שנוהי :
עללין אדין עללין כל חכימי ·
מתבהל אדין מלכא בלשצר סגיא :
בדי אדין מלכא בדי מלתא שמע
אזל אדין אזל מלכא להיכליה ·
מליל אדין דניאל עם מלכ' מליל
צבית אדין צבית ליצבא על :
ומן ביה בלליא קטיל בלשצאר עד בעה ומתחנן קד' אלהיה דכל ר"פ אדין וכל עזרא ר"פ דכו' אדין ב"מג באדין וסי'
בטלת באדין בטלת עבידת ·
קמו באדין קמו זרובבל בן ·
דריוש באדין דריוש מלכא ·
באדין ה' בטעם בדניאל וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג' ·
אדם י' ר"פ וסימניהון נמסר בסדר תזריע ·
לאדם ולאדם י"ג וסימניהון נמסר באיוב סימן ל"ג :
לאדם ה' וסימ' בלשון ארמי ליכא דידע עקא ב בפומיה אמר וביאורם נמס' בסדר שמות וירמיה סוף סימן י' וצפניה סוף סימן א' :
ואדם ט' וסימניהון נמסר במשלי סימן ג' וסי' ב' ואיוב סימן ל"ד :
בני האדם ו' וסימניהון נמס' בתלים סימן ג' :
בני אדם ט' וסימניהון נמס' במשלי סי' ט"ו וע"ש מה' דקה"נא ·
באדם ד' וסימ' נמסר בסדר תזריע ומשלי סימן כ"ג ·
כאדם ג' וסימ' נמסר בהושע סימן ו' :
מאדם עד בהמה ד' וסימ' נמסר בסדר במדבר סיני ·

על האדם ג' וסימניהון ויצו יי' אלהים ·
ויפל יי' אלהים תרדמה ·
ורבה היא על האדם ·
וכל על האדם ועל הבהמ' דכו' :
בן אדם ל"א בטע' זקף גדול וסימני' את אשר תמצא אכול ·
עכור בתוך העיר ·
לבית ישראל ·
שים פניך קדמאה ·
בן אדם עמך דהך ·
בן אדם הראה ·
אלה האנשים ·
בתוך מרי ·
הלא אמרת ·
לחמך ברעש תאכל ·
והנבא אל נביאי ·
הגפן מכל עץ ·
הודע את ירושלם ·

חוד חידה ·
חרב חרב חרב ·
למען למוג לב ·
לא מטהרה הא ·
התשפט את ·
לקח את בני ·
אל בני עמון ·
חתם תכנית ·
שים פניך אל צידון ·
שים פניך אל פרעה ·
הילילו הה ליום ·
זרוע פרעה ·
ואל המנו ·
נהה על המון ·
רועי ישראל ·
על הר שעיר ·
תחתונה ·
יבשו עצמותינו ·
ובן אדם ד' וסימ' נמסר בסדר בלק ·
אדמה י"א וסימני' נמסר ביואל סימן ב' ודברי הימים ב' סימן כו' :
והאדמה ג' וסימני' נמס' בסדר עקב ·
אדמתי ג' וסימ' נמס' באיוב סוף סימ' ל"א ·
אל האדמה ו' וסימניהון
בזעת אפך תאכל לחם ·
והשבתיך אל האדמה ·
כי אביאנו אל האדמה אשר ·
ואתה תשמע השמים דמלכים :
וחבירו דדברי הימים :
ואשלח אליכם את כל עבדי ·
על אדמת ה' וסימניהון בן אד' מה המשל :
מה לכם אתם משלים ·
בן אדם ישבי ·
בן אדם הנבא על גוג ·
והיה ביום בא גוג ·
אל אדמת ח' וסימניהון נמסר ביחזקאל סימ' י"ב :
על אדמתם ד' וסימ' נמסר ביחזקאל סי' ל"ו

זה השער ליי'

אדני ודיא ק"לד ז' מנהון לאדני וסי' נמסר בישעיה ריש סי' כ"ח ושאר דין סימניהון ·
מצאתי ויאמר אדני אם נא
לוט ויאמר לוט אלהם אל ·
הואלתי ויען אברהם ויאמר ·
הואלתי ויאמר הנה נא הואלתי ·
ואבימלך לא קרב אליה ויאמר ·
שלח נא ויאמר כי אדני ·
איש דברי' ויאמר משה אל יי' ·
וישב משה אל יי ויאמר אדני למה הרעתה תנינ' דפסוק ·
מקדש תביאמו ותטעמו תני' דפסו' ·
ילך ויאמר אם נא מצאתי חן ב' בפסו' ·

שנוי כי שורק וחטף קמץ אחים ורעים בכל מקום כמו ובדיק ירון ושמח כמו ירון וכן ימוב כמו ימוב והכהה רבות ולפי שהנגינה לעיל הוא בחטף קמץ שאילו היתה לרע תהיה בחולם כמו היס ראה ויכם כי לעולם לא יבא חטף קמץ בלות שהנגינה בו וסוף פעולה שאמרתי המבטל קמץ הוא סוף שרש הפעולה אבל אם בסופה וי"ו או מ"ס או נו"ן שמום לא יבטלוהו כמו ואוכליו עונו יפא רודפיו בוניו ת"ס כמו רודפס שומרס נו"ן כמו ורדפן שמרן אבל אם הס שרש לא יבטלוהו כמו ויבו ויקו ת"ס שתס חתס נו"ן

מערכת אות האלף

כתן חכן אבל ורחל נבנתם והיא תעלתם הנגה נכרתם כפמי סרפתם אם כלם נפתחים על פי המסורת ב״ם וב״ע ׃

עוד יצא מכלל סוף פעלה ויקר אלהים אל בלעם עם המסורת אף הר׳ שמואל הנקדן אומר כי כן משפטו יען כי היוד בנון כפעל ורגמות הקוף יוכיח והיה ראה ויקרה ונקמנה הקוף בעבור חסרון הה״א כאשר עשו בתלת ועשת את התבואה והרבת את שבתותיה כאשר אבאר במקומו ואין לדקדק על זה . ומלות ויעל

יגדל ועתה יגדל נא כח אדני׳
כהאמ׳ כי אדני מה אמ׳ אחרי ׃
במה ויאמ׳ אליו כי אדני במה׳
ויעתר מנוח אל יי׳ תני׳ דפסו׳ ׃
וייקץ שלמה והנה חלום׳
וייטב הדבר בעיני אדני כי ׃
ויתן ויקבץ מלך ישראל את׳
והשמיע ואדני השמיע אל מחנה ׃
חרפת ביד מלאכיך חרפת דמלכי׳
ושפח אדני קדקד בנות ציון׳
יסיר ביום ההוא יסיר אדני ׃
רחץ אם רחץ אדני את צאת ׳
ואראה בשנת מות המלך עזיהו ׃
את קול ואשמע את קול אדני
עד מתי ואמר עד כתי אדני ׃
יתן לכן יתן אדני הוא לכם ׃
יגלח ביום ההוא יגלח אדני׳
מעלה ולכן הנה אדני מעלה ׃
דבר שלח אדני ביעקב׳
ישמח על כן על בחוריו׳
יבצע והיה כי יבצע אדני׳
יוסיף והיה ביום ההוא יוסיף׳
המצפה כי כה אמר אדני אלי לך ׃
מצפה ויקרא אריה על מצפה ׃
בעוד כי כה אמ׳ אדני אלי בעוד
נגש ויאמר אדני יען כי נגש ׃
לחם צר ונתן לכם אדני לחם ׃
חרפת ביד עבדיך חרפה ׃
עשקה כסיס עגור כן אצפצף ׃
עליהם אדני עליהם יחיו׳
שכחני ותאמ׳ ציון עזבני יי׳ תני׳ דפסו׳ ׃
ואמרו בני עמך לא יתכן דרך ׃
ואמרתם לא יתכן דרך׳
ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך
ואמרתם לא יתכן דרך ׃
והודה בן אדם הנבא ואמרת ׃
רחבת לכן כה אמר אדני בבל ׃
אנך כה הראני והנה אדני נצב
אנך ויאמר יי׳ אלי מה אתה רואה תנינא דפסוק ׃
המזבח ראיתי את אדני נצב ׃
מהיכל שמעו עמים כלם תני׳ דפסו׳ ׃
יורישנה הנה אדני יי׳ יורישנה
מחללים ואתם מחללים אותו׳
ילעג יושב בשמים ישחק׳
אמרתי ליי׳ אדני אתה ׃
אתחנן אליך יי׳ אקרא תני׳ דפסו׳
העירה והקיצה למשפטי׳
כמה אדני כמה תראה׳
ראית יי׳ אל תחרש תני׳ דפסו׳
ישחק אדני ישחק לו כי ראה ׃
נגדך אדני נגדך כל תאותי ׃
הוחלתי כי לך יי׳ הוחלתי תני׳ דפסו׳
חושה לעזרתי אדני תשועתי ׃
תוחלתי ועתה מה קויתי אדני ׃
יחשב ואני עני ואביון אדני יחשב
תישן עורה למה תישן אדני ׃
שפתי אדני שפתי תפתח ׃
בסמכי הנה אלהים עוזר לי אדני ׃
בלע אדני פלג לשונם ׃
בעמים אודך בעמים אדני קדמ׳׳

תורגם אל תהרגם פן ישכחו׳
ולך אדני חסד כי אתה ׃
ישמע און אם ראיתי בלבי ׃
המבשרות אדני יתן אמר ׃
רבותים רכב אלהים רבותים ׃
יעמס ברוך אדני יום יום ׃
מבשן אמר אדני מבשן ׃
במקהלות ברכו אלהים אדני׳
ממלכות הארץ שירו לאלהים ׃
כחלום מהקיץ אדני ׃
צרתי ביום צרתי אדני דרשתי׳
יזנח הלעולמים יזנח אדני׳
בישן וייקץ בישן אדני׳
חרפתך והשב לשכנינו שבעתים׳
חנני אדני כי אליך אקרא ׃
שמח נפש עבדך כי אליך ׃
וסלח כי אתה אדני יי׳ טוב ׃
אין במוך באלהים אדני ואין ׃
כל גוים אשר עשית יבאו ׃
אודך אדני אלהי בכל לבבי ׃
ואתה אדני אל רחום וחנון׳
חסדיך איה חסדיך הראשונים ׃
חרפת זכור אדני חרפת עבדיך׳
מעון תפלה למשה איש האלהים
נועם אדני אלהינו עלינו׳
מחץ אדני על ימינך מחץ׳
עונות אם עונות תשמור יה׳
קשובות אדני שמעה בקולי ׃
ויתן אדני בידו את יהויקים׳
ואתנה את פני אל אדני ׃
ואתפללה אל יי׳ אלהי ואתודה׳
הצדקה לך אדני הצדקה ולנו׳
צדקתיך אדני ככל צדקתיך׳
למען ועתה שמע אלהינו אל ׃
שמעה אדני שמעה׳
הקשיבה אדני הקשיבה ב׳ בפסו׳ קדמ׳ ובתר׳ שמעה והקשיבה׳
הוצאת ועתה אדני אלהינו אשר ׃
נשקד עול פשעי בידו׳
סלה כל אבירי אדני בקרבי ב׳ בפסו׳ ׃
יעיב איכה יעיב באפו אדני ׃
בלע אדני ולא חמל ׃
היה אדני כאויב בלע ׃
זנח אדני מזבחו נאר קדמ׳ דפסו׳ ׃
צעק לכם אל אדני ׃
רני קומי רני בלילה לראש ׃
במקדש ראה יי׳ והביטה תני׳ דפסו׳
יזנח כי לא יזנח לעולם אדני ׃
לעות אדם בריבו אדני ׃
ותהי מי זה אמר ותהי אדני׳
רבת אדני ריבי נפשי ׃
אנא אדני תהי נא תני׳ דפסו׳
בעצת ועת׳ נכרת ברית לאלהינו
זכורו וארא ואקום ואמר אל ׃
לאדם ויאמר לאדם הן יראת ׃

אמר המגיה המעתיק הזע״א מיכו״א בנס״חי בח״ר נסחא הוא כתיב אד״ני מש״נה וגו׳ ב׳ בפסוק קדמ׳ ובתרא ובחר״נא הו״ה כתיב ג׳ בפסו׳ אמ״נם לפום נסחא דמני כל הג׳ לא קשם

מידי דמניכא מכוון קל״ר ולנכח׳ דלא מני כי אם ב׳ קשה טובא דחס׳ חד ובמנינ׳ דפסוקיא כולהו מכווני דלא מני חד טפי ממה דמני חבריה ולא מייתי מה דלא מייתי חבריה ומיהו לא ידענא לאוכוחי אם חד מנהון ב׳ בפסו׳ או חס׳ מידי עכ״ל ׃

בי אדני ה׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות ושפטים סימן י״ג ׃
אדני יי׳ ח׳ כתו׳ כן ד׳ מנהון בתורה וסימניהון נמסר בסדר לך לך ובתלים סימן ס״ט ובל נביאים דכו׳ אדני יי׳ כתיבין במה יי׳ אלהים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ט וחל ופירון יי׳ אדני ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קמ״א ׃
יי׳ אלהיך ו׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן כ׳ ׃
כיי׳ ד׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא ובתלים סימן קי״ג ׃
ומיי׳ ד׳ וסימניהון נמסר במשלי ריש סימן י״ו וסוף סימן כ״ט ׃

ויי׳ ח׳ בטע׳ גרשיים וסימני׳
ויי׳ אמר אל אברם ׃
ויי׳ האמירך היום ׃
ויי׳ נתן את חן העם׳
ויי׳ הוא ההלך לפניך ׃
ויי׳ אמר אל אחיהו ׃
ויי׳ חפץ דכאו החלי׳
ויי׳ מציון ישאג ׃
ויי׳ ברך את אדני׳
ויי׳ ז׳ בטע׳ בריש פסוק וסימניהון נמסר פרשת וירא ובמלכים א׳ סימן ה׳ וסוף איוב ׃
ליי׳ אלהינו ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות ׃
אדוני ז׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון בריש מלאכי ׃
יי׳ שמו ו׳ וסימ׳ יי׳ איש מלחמה ׃
יצר אותה להכינה׳
הקורא למי הים ׃
עשה כימה וכסיל׳
וחברו ׃
הבונה בשמים מעלותיו ׃

ויי׳ ה׳ ראשי פסוקים בספר בראשית וסימניהון
ויי׳ אמר אל אברם ׃
ויי׳ המטיר על סדם ׃
ויי׳ אמר המכסה ׃
ויי׳ פקד את שרה ׃
ויי׳ ברך את אדני׳

מיי׳ ג׳ וסימניהון מיי׳ יצא הדבר׳
ואביו ואמו לא ידעו ׃
כי מיי׳ היתה לו ׃

ח׳ האלהים ו׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ כ״ב ׃
יי׳ אלהי השמים ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויהיו חיי שרה ׃
יי׳ אלהי אבתם ד׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ב׳ ׃
לאדניהם ז׳ מפקין א׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וישב ובתלים סימן קל״ו ׃
האדון יי׳ צבאות ה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן ג׳ ׃
אדני ד׳ בקריאה וסימני׳ בבקץ ומלכים א׳ סימן י״ו ׃

י״א זוגין מיחדין חד לא נסיב ו׳ וחד נסיב ו׳ ובתריהון יי׳ וסי׳
ענן יי׳ כי ענן יי׳ על ׃
וענן יי׳ עליהם יומם בנסעם ׃
שמי יי׳ לכן הנני מודיעם ׃
ושמי יי׳ וארא אל אברהם ׃
ברא יי׳ עד מתי התחמקין׳
וברא יי׳ על כל מכון הר ציון ׃
הפיצך יי׳ ושב יי׳ את שבותך ׃
והפיצך יי׳ בכל העמים ׃
לא יי׳ אם כמות כל האדם׳
ולא יי׳ לולי כעס אויב ׃
יש יי׳ ויקץ יעקב׳
ויש יי׳ ויאמר אליו גדעון׳
מלך יי׳ וחפרה הלבנה׳
ומלך יי׳ ושמתי את הצולעה ׃
הקים יי׳ וכי הקים יי׳ להם ׃
והקים יי׳ לו מלך על ישראל ׃
זרוע יי׳ עורי עורי לבשי ׃
וזרוע יי׳ מי האמין לשמעתינו׳
נודע יי׳ משפט עשה׳
ונודע יי׳ למצרים וידעו ׃
הושיע יי׳ עתה ידעתי כי ׃
והושיע יי׳ את אהלי יהודה ׃
מ׳ מלין יחידאין נסבין ו׳ ואינון קריבין לאדכרה וכל חד וחד לית להון זוגא וסימני׳ נמסר בריש שמואל ׃

חדמן י״א זוגין מן ב״ב

נסבין ו״ו בריש תיבו׳ ובתריהון אדכרה וסימנהון

והפלה יי׳ בין מקנה ישראל ׃
ועל יי׳ ראשיה בשחד ישפטו ׃
ועשה יי׳ להם כאשר עשה לסיחון
ומן יי׳ כה אמר יי׳ ארור הגבר ׃
ואני יי׳ אהיה להם לאלקים ועבדי דוד ׃
ונתנה יי׳ אלהיך בידך והכית ׃
ונתנך יי׳ והיה אם שמע תשמע׳
ויתן יי׳ גם את ישראל עמך ׃
ונראת יי׳ ונחה עליו רוח יי׳ ׃
וברכך יי׳ לא יקשה בעיניך ׃
והותירך יי׳ לטובה בפרי ׃

ויעם שנפתחים אף כי הם ראויים להיות ויעלה ויעמה מפני כי בחסרון הה״א ראויין להיות לולי אות הגרון בפתח קטן כמו ויבן ויקן ודי לאותיות הגרון אם תסכם להעלותם מדרגה אחת מפתח קטן לפתח גדול וכן במה אכף לדברי בעל חיוג כי דינו אכפה ולדברי אבן גנח הוא פתח כי אמר שהוא מבעלי הכפל במשקל ירך ימיק וכן ותחץ לארבע רוחות השמים בקמץ שהנא כמו ותחנה עוד יצאו מכלל סופי פעולה אתנחתא וכו׳ פכו׳ המתהפכים בכל מקום הפתח לקמץ כמו פקד את שרה כאשר אמר ובאמה

מערכת אות האלף

סמר דק אותם הנמצאים במסורת אתנחתא וסוף פסוק כפתחים ויבאו מכלל אתנחתא וסוף פסוק ויאמר וילך כי כפתחים אף באתנח וסוף פסוק ואמר רבי אברהם אבן עזרא הטעם כי לולי האתנח וס״פ היתה הנגינה לעיל וסוף המלה בפתח קטן והאתנחתא וס״פ גורמין להוריד הנגינה מלרע ורי אם ישנוהו עוד למדרגה שניה ולהפוך הפתח קטן פרזון גדול אף למדרגה שלישית אין בהם כח לשנותו ולהפוך עוד הפתח לקמץ גדול כי מכינו כח האתנח וס״פ לשנות מפני דרגות דברים המלה ממשפטה כמו חדלו לפתח

והפלה יי׳ את מכתך ואת ·
ועל יי׳ אולת אדם תסלף דרכו ·
ועשה יי׳ צבאות לכל העמים בהר
ומן יי׳ ויאמר דוד לכל קהל ישראל ·
ואני יי׳ וידעתם כי בקרב ישראל
ונתנה יי׳ ואתם תקעו מ[illegible]ורב ·
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב ·
ויתן יי׳ ויקבץ מלך ישר׳ דמלכי׳
ויראת יי׳ תחת כי שנאו דעת ·
וברכך יי׳ אשר אנכי מצוך היום לאהבה ·
והותירך יי׳ אלהך בכל מעשה ידיך:

ורוח יי׳ ג׳ וסי׳ נמס׳ בשפטים סימן ו׳ ·

ובשם יי׳ ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים סי׳ קי״ו ·

בהר יי׳ ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וירא ·

מצות יי׳ ג׳ וסימ׳ בלשון תרגום לא שבקתון שמואל בזוהרא· וביאורם נמסר בהושע סי׳ כ״ב·

ג׳ פסוקי׳ רישיהון וסופיהון אזכרה וסימניהון נמסר בסדר וילך·

ועתה יי׳ אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח·

ולכן כה אמ׳ יי׳ אלהי ישר׳ ג׳ וסימניהון

הנני מביא·
על הרעים·
אל העיר:

אמר יי׳ ג׳ ראשי פסוקים וסימני׳ נמסר בתלים סימן ס״ח·

אתה יי׳ ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בתלים סימן י״ב ·

דרשו יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ה ותלים סימן ק״ה·

באזני יי׳ ג׳ וסימניהון

ויהי העם כמתאוננים
כי בכיתם באזני יי׳ ·
וישמע שמואל את כל דברי העם

עבדת יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך וביהושע סימן כ״ב·

מקדש יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בסדר חוקה·

וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני ג׳ וסימניהון

וידבר יי׳ אל משה ריש סיפרא·
פקד את בני לוי·
ויעשו בני ישראל את הפסח·

כי פי יי׳ דבר ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳ בראש·

ויאמר יי׳ אל אהרן ג׳ וסי׳ נמסר

בסדר שמות·

בשם יי׳ אלהינו ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ו ומיכה סי׳ ד׳·

והנה יי׳ ד׳ וסי׳ נמסר ריש סדר ויצא·

כי פקד יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר ברות סימן א׳·

יברכך יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא·

וירא יי׳ ד׳ בתורה וסימני׳ נמס׳ בסדר בראשית

חג יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא·

ברכו יי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בשפטי׳ ריש סי׳ ה׳·

וזביחה לפני יי׳ ד׳ וסי׳

ושור ואיל לשלמים·
וילכו כל העם·
והמלך וכל ישראל עמו דמלכי׳ וחברו·

ויאמר לו יי׳ ד׳ וסימניהון לכן כל הרג קין:

שלום לך·
קח את הפר·
ונתתי את·

אמירה אלי יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן מ״ד·

כדבר יי׳ ד׳ בטעם וסימ׳ במלכים ב׳ ריש סימן כ״ד ·

וידבר יי׳ ד׳ בנבי׳ וסימניהון וידבר יי׳ אל יהוש׳·

ביד עבדיו הנביאים·
וידבר יי׳ אל גד·
וידבר יי׳ אל מנשה·
וכל אורית׳ דכו׳·

אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר אמור ויחזקאל סי׳ כ׳·

דרוש ליי׳ ד׳ וסי׳

ויאכלו בני ישר׳ השבים כהגולה·
עתה תנו לבבכם ונפשיכם דד״ה·
וירא ויתן יהושפט בד״ה:

בדבר יי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ח׳·

בי יי׳ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות·

עד יי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן וסוף ספר הושע·

אני יי׳ אלהיכם ה׳ ר״פ וסימ׳

לתת לכם את ארץ כנען·
ואולך אתכם קוממיות·
אני יי׳ אלהיכם דציצית·
בחקתי לבו דיחזקאל
ודברהיה·

מצות יי׳ אלהיכם ה׳ וסים׳ נמסר בסדר ראה ודברי הימי׳ א׳ סי׳ כ״ח·

בעיני יי׳ אלהיך ד׳ וסימניהון

כי ידעתי אחרי·
למען תשכילו את·
שמר ושמעת
כי תשמע בקול·

על פי יי׳ ביד משה ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר נשא·

וישאל דוד ביי׳ ה׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימן כ״ג·

ויאמר משה אל יי׳ ה׳ וסים׳ נמסר בפרשת שמות·

את דברי יי׳ ה׳ חס׳ כל וסים׳ ויצא משה וידב׳

גשו הנה ושמעו·
ובאת אהה וקראת·
והשלחתי רעב בארץ·
וישמע את דברי דד״ה·

האדון יי׳ צבאות ה׳ וסימני׳ אביר ישר׳·

מסיר מירושלם·
במשמניו רזון·
מסעף פאורה:
וסכרתי את מצרים·

והיה יי׳ ו׳ וסימני׳ ושבתי בשלום אל בית:

וכי הקים יי׳ להם שפטים·
לדין והיה יי׳ לדין ושפט·
עמו והיה יי׳ עמו בכל אשר·
מבטחו ברוך הגבר אשר יבטח·
למלך והיה יי׳ למלך על כל:

ואת יי׳ ו׳ וסימניהון

המכהו והעם לא שב·
לעזרה הוי הירדים מצרים·
לא יתנו מעלליהם לשוב אל:
נבערו כי נבערו הרעים·
אני ירא ויאמר אלהם עברי·
יבקשו בימים ההם ובעת·

ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ וסי׳ נמסר במלכים א׳ רי׳ סימן ט׳ ובסימן י״ט·

נאם יי׳ אלהים ז׳ וסימני׳ נמסר בעמוס ריש סי׳ ח׳ וריש הושע:

ודבר יי׳ ז׳ וסימ׳ נמס׳ במלכים א׳ ריש סימן י״ח·

וידבר יי׳ ז׳ בטעם דרגא תביר וסימני׳ נמסר בסדר וארא ומלכי׳ ב׳ סימן כ״א·

יאמר יי׳ ו׳ וסימניהון

למה לי רב זבחיכם·
לכו נא ונוכחה יאמר יי׳·
ואמר כן יאמר·
האני אשביר ולא·
משוד עניים·

ויאמר מיכיהו חי יי׳·

ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וארא·

ויאמר יי׳ אל משה לאמר ו׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא·

מלפני יי׳ ח׳ וסימ׳ נמסר ביונה ותלים ס׳ צ״ו·

אני יי׳ אלהיהם ח׳ וסימני׳ נמסר בסדר תצוה:

מעם יי׳ ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר שפטים·

וידבר יי׳ אל משה ט׳ חסרים לאמר וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא·

כי אני יי׳ אלהיכם י׳ וסימני׳

ולקחתי אתכם לי לעם·
שמעתי את תלונת·
והתקדשתם דשרצים·
וחברו דמולך·
ומשפט אחד יהיה·
ולא תונו איש·
לא תעשו לכם·
להם לא אכלתם·
ואת שבתתי קדשו·
שכן בציון:

וידעתם כי אני יי׳ י״א ס״פ בספר יחזק׳ וסי׳

ונפלל חלל·
ולא תחוס·
בחרב הפלו·
והערים הנושבות·
והרסתי את הקיר·
וכרותי מכם·
ונתתי את רבה·
שממות עולם·
והרבתי עליכם אדם·
ונתתי עליכם גידים·
וב׳ וידעתן כי אני יי׳ וסי׳
וקרעתי את מספחותיכם·
לכן שוא לא·

אני יי׳ אלהיכם י״ז ס״פ וסים׳

במעשה ארץ מצרים·
את משפטי תעשו:
ושמרתם את משמרתי·
קדשים תהיו·
איש אמו ואביו·
אל תפנו אל האלילים·
וכרמך לא תעולל·
ובשנה החמשית·
אל תפנו אל האבת·
כאזרח מכם·
ובקצרכם את קציר·
למען ידעו דרתיכם·
כי לי בני ישראל עבדים·
וביום שמחתכם· ודציצת·
ביום בחרי בישראל·
ושלאחריו·

שם יי׳ צבאות ד׳ וסימני׳ נמסר

ביסר אל חדלו כי נהפך החטף לצרי וסמו עוד הדגש בלמ״ד וכן לשוכס בשמאל נטתה מבקר לערב יכתו לידמו ויתלו במתבוכך כתנו כי הוא כמו כתנו וסגי כפירים כתנו ולא כדברי האומר אשר דגשות תיו תמורת למ״ד כמו כלתנו אף מסלסה דברים לא מצאנו וכן מלת וידד כמו ויאמר וילך גם סס דבר אינו בכלל סוף פעולה כמו דבר בקר בשר אדם מקדם מלאך בא אל איכם רהוטים ודבוקים ואין אות אהו״ע באמצעיתם והנגינה מוקדמת כי אם הם כפתחים כאשר אבאר ומצאתי במס׳ רת והנה עלם

מערכת אות האלף

זית טרף וחמר רפעמכוד רעים מטיב ינע והוא ספטו את ימראל יובאים מכלל סוף פעולה ואם הלכה כיקבל כי במלת טרף טרף כפלאתי אם היה פועל היה לומ׳ טרפה ואבן עזרא אומר שהוא תואר והנה פירושו הנה עלה זית היה לטרף בפיה והוא שם דבר כמו בקר דבר ויש כי טרף כמו טרפי במחה והטעם כפול כמו אדמת עפר׃

בשמואל א׳ סימן י״ז ·

את כל מצות יי׳
ג׳ וסימ׳ נמסר

סוף פרשת שלח לך׃

כה אמר יי׳
ד׳ בטעם בספר ישעיה וסימ׳ שם

בריש סימן נ״ו ·

בבית יי׳
ט״ל וסימ׳ נמסר בתלים סימן קל״ח ·

אמר המעתיק קמ׳ לי שבכל ספרי המסרה מביא בכלל אלו הסימני׳ של בבית יי׳ ויעמד המלך על עמדו ויכרות ובפסוק ההוא לא נמצא לא בית יי׳ ולא בבית יי׳ ועוד מביאי׳ ויעל המלך בית יי׳ דד״ה ובכל הספרים המדויקים תרויהון בית יי׳ דבפסוק ההוא הם בית יי׳ ולא בבית יי׳ כי אם דמלכים תניינא דפסוק ואם כשמינו אלו אינם כי אם כ״ח בבית יי׳ ולא ט״ל וכל ספרי המסר׳ מוני׳ ט״ל וכן נראה שלא נסתכמו כולם ואם כאמ׳ שאחר מבית יי׳ סים בפסוק ויעל המלך בית יי׳ דד״ה הוא בבי׳ יי׳ איני יודע להוכיח איזה הוא אם הוא תניי׳ דפסו׳ כמו דמלכים או לא ופסו׳ ויעמד המלך על עמדו ויעמד ב״כ בקשיא למה ה הביאוהו כל ספרי המסר״ה לא נאנס ע״כ ·

על יי׳
לא״ וסימ׳ נמסר בתלים סימן כ׳ וד״ה ב׳ סימן י״ג ·

לכן כה אמר יי׳
כא״ מחדי׳ וסימניהון

הכטה אשר עלית שם ·
אל מלך אשור לא יבא ·
וחברו ·
אל אנשי ענתות ·
ואל העם ה תאמר ·
לא שלחתים ·
אם תשוב ואשיבך ·
שאלו נא בגוים ·
אל יהויקים מלך ·
יען אברהם ·
הנני משלחך מעל ·
אל שמעיה הנלחמי ·
אלהי כל בשר הכבני ·
לקרוא דרור ·
על יהויקים ·
הנני רב את ריבך ·
אל בית יעקב ·
אשתך בעיר הזונה ·
הנני השב ·
שבתי לירושלם קום ·

ארון וארון ברית יי׳
כ״ו וסי׳

ויסעו מהר יי׳ ·
ויעפילו לעלות אל ·
לקוח את ספר התורה ·
ויצו משה ·
ויכתב משה את ·
ויצוו את העם ·
וכל ישראל עברים ·
נכרתו מימי הירדן ·
ויהי באמר יהושע ·
נתקו כפות רגלי ·

וכל ישראל וזקניו ·
נקחה אלינו בשילה ·
וישלח העם · ושלאחריו ·
כי תרכו ופריתם ·
ויעזב שם ·
ויהי דוד בא ·
ויהי בעיר האלהים ·
נשקפה בעד החלון ·
מעלים את ארון יי׳ ·
תחת יריעות ·
להביא את ארון ·
בית מנוחה לארון ·
וסככים על ארון ·
אז יקהל שלמה ·
ויביאו הכהנים ·
וכל מלכים דכות׳ במ״א ארון ברית האלהים ·

ארון יי׳
כג״ וסימניהון והוה בנוח כפות ·

ויאמר להם יהושע עברו ·
ויהי כאשר תם כל ·
יובלים ושלאחריו ·
וייסב ארון יי׳ את העיר ·
וישכם יהושע בבקר ·
ושלאחריו ושבעה הכהנים ב׳ בו ·
ויקרע יהושע שמלתיו ·
וידעו כי ארון יי׳ ·
וישכימו אשדדים ב׳ בפסו׳ ·
וירא דוד את יי׳ ביום ·
ולא אבא דוד להסיר ·
ויהי כי צעדו נשאי ·
ודוד וכל בית ישראל ·
והיה ארון יי׳ בא ·
כי נשאה ארון יי׳ ·
ויעלו את ארון דמלכים ·
כי לא לשאת תנינ׳ דפסו׳ ·
ויקהל דוד ·
ויחן לפני ·
ומן ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים עד מיום שבת הארון דכו׳ במ״א וסימ׳ ויאמרו אם משלחים ·

אמר יי׳
כ׳ סו׳ פסו׳ בנביאי׳ וסי׳ נמס׳ בעמוס סי׳ א׳ ·

כה אמר יי׳ אלהי ישראל
כ״ח יתידאין וסימנהון ·

ואחר באו משה ואהרן ·
שמו איש חרבו על ·
בעבר הנהר ישבו אבתיכם ·
וישלח יי׳ איש נביא ·
אנכי העלתי אתכם ·
ויאמר אל בני ישראל ·
ויאמר נתן אל דוד ·
ויאמר לירבעם קח לך ·
אשר התפללת אלי דמלכי׳ ·
וחברו דישעיה ·
כד הקבת לא תכלה ·
ויקם ויבא הביתה ויצק ·
הנני מסב את כלי המלחמה ·
השלח אתכם אלי לדרשני דירמי׳ ·
ותאמר אליהם כה דמלכי׳ ·
ותאמר להם כה דד״ה ·
הלוך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה ואמרת ·
אנכי כרתי ברית את אבתיכם ·

אשר שלחתם אתי אליו להפיל ·
כה אמ׳ יי׳ אלהי יש׳ עליך ברוך ·
ואל מלך יהוד׳ השולח אתכם דמלכים ·
וחברו דד״ה ·
ארור האיש ·
כל נבל ימלא יין ·
כתאנים הטובות ·
כתב לך את שם ·
קום קדש את העם ·

יי׳ אלהי צבאות
י״ב וסימ׳ נמסר

בעמוס סימן ה׳ ·

אמר המעתיק חזינא פלוגתא ביני נוסחי ספרי המסרת בחד כתוב יי׳ אלהי צבאות י״ב ובחד כתו׳ י״ג אמנם לענייות דעתין נראה למימר דאיכון י״ג ונסחא דכתיב י״ב טעות מדקא חזינא דבמסר׳ ברוכת׳ אחריתי כתי׳ הצבאות ד׳ וכד נחיתנא למנינא א אסכחנא דאינון ה׳ ובכלהו ספרי הוה נמסר על כל חד מניהו הצבאות ד׳ ואינון ה׳ ולא נראה למימר דטעו׳ כי איככה כפל הטעו׳ בכל הספרים לכתוב ד׳ ואינון ה׳ אם כן חד מניהו אינו הצבאות אע״ג דבכלהו ספרי כתיב כל הני ה׳ הצבאות ולדעת המסר׳ לית׳ ונראה לן דהאי פסו׳ דבעמוס כי הנני מקים עליכם בית ישרא׳ נאם יי׳ וגו׳ אינו יי׳ אהי הצבאות אלא יי׳ אלהי צבאות וזה דבהאי פסו׳ ההפרש שבין נסחי המסר׳ חד מני ליה גבי הכך וחד לא מני ליה והוא ליס׳ דמסר׳ דמני יי׳ אלהי צבאות י״ב הוה בטעו׳ וחסר ולא ידענא להוכחא מיניה ולא מידי ולא הוה לן זולתו כי אם ההוא דמני י״ב ולפום כן קשיא כולי האי והשתא אתי שפיר לע״ד ע״כ

כה אמ׳ יי׳ צבאו׳
י״ו מחדין וס׳ נמסר

בירמיה סימן כה׳ ·

נאם יי׳ צבאות
כ״ו וסימ׳

ונבחר מות מחיים ·
מחל להרע ·
אשבור עלו מעל ·
לכן יפלו כנופלים ·
ופקדתי עליהם ·
וטאטאתיה במטאט׳ ·
ונשבת מבצר מאפרים ·
תמוש היהד התקועה ·
והבערתי בעשן רכבה ·
וגליתי שוליך ·
לכן חי אני ·
יען כה נאם יי׳ ·
ועתה חזק זרבבל ·
לי הכסף ולי הזהב ·
והמקום הזה תנינ׳ דפסו׳ ·
אקחך זרבבל ב׳ בפסו׳ ·
שובו אלי קדמ׳ דפסו׳ ·
שבתי לירושלם ·
הנני מפתח פתוחה ·
תקראו איש לרעהו ·

והוצאתיה נאם יי׳ ·
כי יפלא בעיני ·
לא כימים הראשנים ·
אבריח את שבות ·
על רועי ·
כי כה אמר יי׳ צבאות ·

יי׳ אלהיהם
ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא ·

כי כה אמר יי׳ אלהים
י״ג וסי׳

אף כי ארבעת שפטי ·
ועשיתי אותך כאשר ·
הנני נהנך למגור ·
העלה עליהם קהל ·
יען בהאדיד ·
הנני מביא אל צור ·
בתתי אותך ·
מקץ ארבעים שנה ·
חרב מלך בבל ·
ודרשתי את צאני ·
מצרים ירד עמי ·
העיר היוצאת אלף ·
בשובה ונחת תושעון׃

ויאמר יי׳
י״ב בטע׳ קדמא אזלא בספר במדבר סיני וסי׳ נמסר בסדר במדבר

אמר יי׳ להם
ד׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ו ·

ה׳ זוגין מתחלפין קדמא
אלה׳ תניין יי׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמי׳ ·

דבר יי׳ ביד משה
ד׳ וסימ׳ נמסר

סוף פרשת וארא ·

ויאמר לה מלאך יי׳
ג׳ דסמי׳ וסימ׳

נמסר בסדר לך לך ·

יי׳ אדנינו
ג׳ דסמי׳ וסי׳ נמסר ריש תלים סי׳ ח׳ ·

אני יי׳
ב׳ סופי פסוקי׳ בספר ויקרא וסימ׳ נמס׳

בפרשת אחרי מות ·

אנכי יי׳
י״ב וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו ·

וידבר יי׳ אל משה ואל
אהרן י״ב וסימניהון נמסר בסדר חקת התורה ·

בי אדני
ז׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש ·

אדני
ד׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ ·

לאדניהם
ב׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ·

אדניה
ח׳ וסימניהון נמסר בריש מלכים ·

אודת
ג׳ כתוב בן וסימניהון נמסר בסדר וירא ·

אה

אהב
ט׳ וסימניהון נמסר בשמואל ריש סימן א׳ ·

אהב
ד׳ פתחין וסימניהון נמסר בסדר וישב ·

ויאהבה

עתה אדבר על הדגש

המכטל קמץ כמו דבר ידבר יסבר ודוגמתם ובאותיות שאינם מבג״ד כפ״ת אם יבאו אחד מאותיו׳ בכל״ה בראש התיבה ואות אחריה איננה מאותיות· אר״ע אם התיבה מבוררת או את בכל״ה בפתח ואות הסמיה נדגשת כמו בשמים במים להמים

מערכת אות האלף

המים והדגש בא לחסרון הא ברוב כל תיבה מעוררת וכן כתיב יי בהשמים חסדך ותגיד על רעותיה אבל בין מים למים טמא לנפש וכן לבטח לבטח קור וחום קיץ וחורף כלם במקום שבא לנפש למים ואינם מעוררים על כן לא כדגשו וכקמצו וכן כל בזה לזה כזה כזאת בזאת לזאת לא כדגשו וכקמצו והטעם כי מלת זה וזאת לעולם מעוררת

ויאהבה ב׳ וסימ׳ נמסר בסדר חיי שרה׃
אהבו ד׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר ויגש׃
ואהבי ד׳ וסימ׳ נמסר בהושע ריש סימן ג׳׃
אהבוך ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ יח׃
אהוא ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא סימן ח׳׃
באהל ז׳ וסימ׳ וסי׳ בלשון ארמי שרה עלת בעננא דנשיא בקימ׳ דארונא וביאל׳ נמסר בסדר חקת ושפטים סי׳ ה׳ ודה ב׳ סימן ה׳׃
באהל ח׳ חטפין וסימניהון בסדר חקה׃
האהלה ח׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ ד׳׃
אהלה ה׳ כתי׳ ה׳ וקרי׳ ו׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׃
לאהל ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר תרומה׃
לאהל ה׳ מחדין וסימ׳ נמס׳ בסדר תרומ׃
באהלים ד׳ וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן ח׳ והושע סימן י׳׃
לאהל מועד ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר אחרימות
ואת אהל מועד ה׳ וסימ׳ בפרשת אחרימות׃
לפני אהל מועד ז׳ וסימני׳ בפ׳ תצוה
מאהל ד׳ וסימניהון נמס׳ בריש סדר ויקרא׃
אהרן הכהן ג׳ בלישני׳ וסימניהון
ונתנו בני אהרן הכהן׃
ויצא הגורל׃
ולבני אהרן הכהן׃
אהרן ומשה ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וארא׃
ואהרן ובניו ג׳ וסימני׳
ורחצו ממנו משה׃
וחחנים לפני המשכן׃
ואהרן ובניו מקטירים׃
על אהרן ה׳ וסימניהון נמסר בסדר תצוה׃
אבת ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר אלה מסעי׃
אותה ג׳ וסימ׳
בכורה אותה נפשי׃
ונפשו אותה ויעש׃
נפש רשע אותה רע׃
תאוה ג׳ וסימ׳ ונהת הכסף בכל׃
כי תאוה נפשך לאכל׃
ומלכת בכל אשר׃
אולים ה׳ חס׳ יוד קדמ׳ וסימ׳ נמסר סוף זכריה סימן יא ותלים סימן קז׃

און ג׳ מל׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת מקץ׃
אנו ג׳ חסרי׳ וסימני׳ בפרשת תצא ונחמיה סימן ז׳׃
אונים ג׳ מל׳ וסימ׳ לחם אונים להם׃
ולאין אונים עצמה׃
מרוב אונים ואמיץ׃
ואולם ה׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא׃
אלם ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סימן ז׳ וכל צורת הבית דכו׳ חסרים בבה מלאים וסימ׳׃
אל כתפות האולם׃
ועשיה אליהן׃
את הנשיא נשיא׃
ובא הנשיא דרך אולם׃
ובבא הנשיא דרך אולם׃
אומר ג׳ קמצין וסימ׳ ויהיו בני אליפז
אלוף אלופי בני׃
וחברו דה״ה׃
אופירה ג׳ וסימ׳ נמס׳ במלכים א׳ סוף סימן כב ודה ב׳ סוף סימן ח׳׃
לאור ז׳ וסימ׳ נמס׳ בבראשית ובסוף מיכה ושם התרגו׳
אורו ג׳ מלעיל וסימ׳
אורו מרוז ב׳ בפסו׳
אורו עיני כי טעמתי׃
ואור ג׳ קמצין וסימניהון
הלך ואור׃
צר ואור חשך בעריפיה׃
כה אמר יי׳׃
אור הבקר ו׳ וסימניהון לעזתי׳ לאמר׃
נרדה אחרי פלשתים׃
כי אם נותר לנבל׃
ולא הגידה לו דבר גדול׃
לא נעדר להם׃
ואנחנו מחשים וחכינו׃
אוריהו ג׳ וסימניהון
וגם איש היה מתנבא׃
וישמע אוריהו׃
ויוציאו את אוריהו׃
האת ג׳ חסרים וסימניהון
והיה אם לא יאמינו ב׳ בפסו׳׃
ושמתי פדת בין עמי׃
האותות ג׳ מל׳ דמל׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמו׳ ובסדר תבא׃
אתתיו ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן קה׃

אז

ואז ד׳ וסימניהון נמסר בסדר בא אל פרעה ובריש יהושע ובירמיה ריש סימן לב׳

אזוב ג׳ מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בסדר בא אל פרעה׃
אזנים ז׳ וסימ׳ נמס׳ בתלים סימן קטו׃
אזני ח׳ וסימניהון נמסר באיוב ריש סימן יג
אזנם ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן לו׃
באזני ח׳ קמצי׳ וסימניהון
אם לא כאשר׃
ומה קול הצאן באזני׃
ונגלה באזני יי׳׃
ושאננך עלה׃
וחברו דישעיה׃
אם לא בתים רבים׃
לאופנים להם קורא׃
אך אמרת באזני׃
באזנינו ז׳ וסימניהון
בכל אשר שמענו דשמואל׃
וחבירו דדברי הימים׃
כי באזנינו צוה המלך׃
שב נא וקראנה באזנינו׃
אבדון ומות אמרו׃
אלהים באזנינו שמענו׃
באזניכם ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תשא ובמלכים ב׳ ריש סימן כג׃
באזניהם ח׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא ובמלכים ב׳ ריש סי׳ כג׃
אזנו ז׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קיו׃
אזנכם ה׳ וסימניהון הטו אזנכם ולכו׃
כי שמענה נשים דבר יי׳׃
וישלח יי׳ אליכם את כל עבדיו
ואשלח אליכם דאריך׃
משכיל לאסף האזינה׃
ובאזני ד׳ וסימניהון אך שמע נא׃
וישלח המלך אחז׃
ועתה לעיני כל ישראל׃
ארתחששתא כתב׃
אזנך ט׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר במשלי ריש סי׳ ב׳׃
אזניך ב׳ מל׳ בכתובי׳ וכל נבי׳ וכו׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ׳ ותלים סימן קלא
באזני לז׳ וסימניהון
ויען עפרון החתי את אברהם וידבר אל עפרון׃
וישמע אברהם אל עפרון׃
ויגש אליו יהודה׃
דברו נא באזני פרעה לאמר׃
ולמען תספר באזני בנך׃
דבר נא באזני העם׃
ושים באזני יהושע׃
ויקח ספר הברית׃
פרקו נזמי הזהב׃

במתאוננים רע באזני יי׳
כי בכיתם באזני יי׳
וידבר משה באזני כל קהל יש׳׃
השירה הזאת באזני העם׃
וידבר באזני זקני העיר דיהושע
קרא נא באזני העם דשפטים׃
דבר נא באזני כל בעלי שכם׃
ודבתריה וידברו אחי׃
וישמע שמואל׃
ויבאו המלאכים גבעת שאול׃
וידברו עבדי שאול באזני דוד׃
וידבר גם אבנר באזני בנימן ב׳ בו׃
באזני העם אשר על החומה דמלכים וחברו דישעיה׃
נקרא בספר משה באזני העם דעזרא׃
באזני כסיל אל תדבר׃
כחזיק באזני כלב׃
וקראת באזני ירושלם׃
ויקרא צפניה הכהן את׃
וקראת במגלה אשר כתבת ב׳ בו׃
ויקרא ברוך בספר׃
ויגד להם מיכיהו׃
וישלחו כל השרים׃
ויבאו אל המלך חצרה׃
וישלח המלך את יהודי׃
ואזני ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ לה׃
האזנה ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׃
האזינו ח׳ וסימ׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ כח ואיוב ריש סימ׳ לד׃
האזינו ג׳ וסימניהון
וישלח בהם נביאים׃
ותמשך עליהם שנים׃
ומעולם לא שמעו׃
האזינה יו׳ וסימ׳ נמסר בתלים ריש סימן עח ואיוב ריש סימן לג׃
באזרח ג׳ קמצי׳ וסימ׳
כאזרח מכם יהיה לכם׃
והיו לכם כאזרח בבני יש׳ דיחזקא׳׃
ובתערה כאזרח רענן׃
וא׳ פתח וסימ׳
והוה כאזרח הארץ

אח

אחיהו ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ לד׃
אחיהם ד׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ ט׳
ואת אחיכם ב׳ וסימני׳ נמסר בויגש׃
ואת אחיו ה׳ וסימניהון נמס׳ בויגש ובירמיה סימן לה ושפטים סי׳ ט׳׃

בלא אותיות בכלה אבל הזה והזאת לעולם פתוחים ומרגישים כי הא לעולם מדגשת אחריה וכן כל משקל חזק בין עבר בין עתיד והווה וצווי וכם הפועל בכל הגזרות פתחין כי הם דגושים אף אם עין הפועל חית או הא אין סובלות דגש מבטלות הקמץ כאלו יש בהם דגש כמו ירחף יכחש ימהר יכהל שהם על משקל ידבר ישבר אבל עין הפועל מאותיות ארע אף על פי שהם על משקל כבד אינם מבטלות קמץ כמו ימאן יבער הגלל בך יברך ויגרם ויסרת וכן כלם ומלת ותכחש שרה יובחה מן הכלל כי

מערכת אות האלף

נקמצת ונראה הטעם כי כל מסקל כבד פירום רגיל אדם לעשות אותו הדבר וזה איכו מסקל כבד גמור כי סרה חסידה היתה ולא היתה רגילה לבחם מפני ירחה כחסת אותה פעם לכך ניקוד קמץ וכן הדין בסמות דברים ׃ כל בכ״לה לפני ח״ית וה״א מכורר פתח כאילו יס בס דגס כמו החרס החרב כמו היקר הקדם אבל לפני א״ר״ע נקמצים כמו האהל הרכוס העולס כי אין בא״ר״ע דין דגס כלל וכן בכס דבר בלא בכ״לה הדין כוהג כמו סתפת בהרת אחרת נפתחין כאלו יס בהן דגס כי הס על מסקל יבסת יבלת׃

אחות ג׳ קמצ׳ וסימנ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״ג ובסוף שיר השירי׳ ·

אחיותיהם ה׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר ביהוש׳ סימן ב׳ ויחזקאל סימ׳ י״ו וריש איוב ׃

אחיהו ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ד ור״ה ב׳ סימן י׳ ׃

אחותנו ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חסר וסימ׳

לתת	את אחותנו לאיש·
הכזונה	יעשה·
אחתנו	את היי לאלפי·

וא׳ מה נעשה לאחותנו ׃

אחותיך ב׳ וסימניהון נמסר ביחזקא׳ סימ׳ י״ו וצ״ע

אחותי ג׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ג ׃

אחד כ״ה פתחין וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳ ·

אחד י׳ יחידאין נסבין אחד ול׳ להון זוגא וסימנ׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ז ·

באחד י״ב פתחין וסימנ׳ נמסר בבראשית ויחזקאל סימן מ״ח ׃

כאחד ז׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ס״ה וסימנ׳ בלשון ארמי דובא וכל קהלנא וחכרנא אדבון קמון בצפרא בחצערתהון ׃

לאחד ולאחד ז׳ פתחין וסי׳ נמס׳ במלכ׳ ב׳ ריש סימן ט׳ ׃

האחד ד׳ וסימ׳ נמסר במצורע ·

ואת האחד ד׳ וסימניהון נמסר בסדר מצורע ·

אחדים ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח ׃

אחוז ואחוז ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימנ׳ נמסר בסדר כטות ׃

ואחוז ב׳ וסימניהון נמסר בסדר שמות ׃

אחז ג׳ וסימניהון נמסר במלכ׳ א׳ סוף סימן א׳ ובאיוב סי׳ כ״ג ׃

אחזיה ואחזיה ז׳ וסימנ׳

וירכב	יהוא מלך יזרעלה ·
ויחפך	יהורם ידיו תנינ׳ דפסו׳ ·
בית הגן	ואחזיה מלך יהודה ·
ובשנת	אחת עשרה שנה ליורם
יהושבע	ותקח יהושבעת תנינ׳ דפסו׳ דד״ה ·
ויפל	אחזיה בעד השבכה ·
אתחבר	ואחריכן אתחבר יהושפט דד״ה ·

אחיהו ואחיהו ה׳ וסימנ׳ נמסר במלכ׳ א׳ סימן

י״ד במסרה קטנה ׃

אחטוב ג׳ כהיבין כן וסימ׳

אי כבוד כן פנחס ·

ויען	דויג האדומי ·
וימלט	בן אחד ·

אחרנית ז׳ וסימ׳ במלכים ב׳ סימן ב׳ ·

האחר ג׳ וסימ׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ג׳ ·

מאחרי ג׳ וסימנ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן ט״ו ·

אחוריהם ג׳ וסימניהון נמסר במלכ׳ א׳ סימן ז׳ ויחזקאל סי׳ ח׳ ׃

אחרי כן ב׳ מצעו׳ פסו׳ וסי׳ נמסר בסדר בראשית ׃

מאחרי כן ג׳ וסימניהון

וישמע	דוד מאחרי כן ·
ויעש	לו אבשלום ·
ומגדנות	ליחזקיהו ׃

תאחר ד׳ וסימנ׳ נמסר בסדר משפטי׳ וישעיה סוף סימן כו״ ׃

תאחר ג׳ וסימנ׳ נמסר בתלים סי׳ מ׳ ׃

האחרונים ז׳ מ׳ל וסימנ׳

כי בדברי	דוד·
ויתר	דברי שלמה·
ויתר	דברי רחבעם ·
ויתר	דברי אסא ·
ויתר	דברי אמציה ·
ויתר	דברי אחז ·

גם האחרונים לא ישכחו ׃

אחשורש ד׳ חס׳ וסימנ׳ במגלה סימן ב׳ ׃

אחת ו׳ זקפין פתחין וסימ׳ נמסר בסדר בשלח ויהושע סימן ו׳ ׃

האחת ג׳ קמצ׳ וסי׳ נמסר בפר׳ תרומה ׃

אי

אי ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ בראשית ·

ואיה ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל״ז ואיוב סימן ח״ ׃

ואי זה ד׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן כח׳ ׃

איו ואין ה׳ וסי׳ בלשון ארמי בנהתהון דמלכיא מתגלגלין וכהתין ומיתין וכיאורם נמסר בסדר שמות ואיוב סימן י״ד ׃

אויבו ד׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ר ·

אויבי ז׳ וסימ״ נמסר בתלים סימן י״ג ׃

אויביהם ו׳ מ׳ל וסימניהון נמס׳ בתלים סוף סי׳ פ״א

אויביו ה׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ס״ח ומשלי סימ׳ י״ו ׃

אויבי י״א מ׳ל וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ט׳ ושמואל א׳ ריש סימן ב׳ ׃

האויב ה׳ ד׳ מ׳ל וא׳ חסר וסימניהון

ואנפת בם דמלכים׃

אם לא	הפגעתי בך דין חס׳ ·
יען	אמר האויב ·
האויב	תמו חרבות ·
לעזור	למלך על ·

איב ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ח ·

אויביך ז׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בתלים סי׳ פ״ג ׃

אויבנו ב׳ כתו׳ כן וסי׳ וסרני פלשתים נאספו · ויראו העם ויהללו · וכל עזר׳ אויבינו כתי׳ ב״מא איבינו וסי׳ ויהי כאשר שמע סנבלט · וכל שאר קרי׳ דכל׳ איבינו כתיב ·

אויבים ד׳ בליש׳ ב׳ מ׳ל וסימניהון

מאויבים	מנהו ·
כי ידכרו	את אויבים ·
היו לה	לאיבים ·
לאיבים	היו לי ·

ב׳ בתראי חס׳ ׃

איביה ב׳ חס׳ וסי׳ היו צריה לראש ·

נתתי	את ידידות נפשי ·

ואיוב ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן לה״ ובסוף איוב ·

ואיך ג׳ ר״פ וסי׳ באיוב סוף סימן כ״א ·

איכה י״ז וסימ׳ נמסר בריש מגילת איכה ׃

איככה ואיככה ד׳ וסימ׳ נמסר בשיר השירים סימן ה׳ ·

ואלים ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה׳ ור׳ מ׳ל דמ׳ל בתורה וסימ׳ נמסר בסדר תצוה ע״ש · וג׳ כתיב אילם בנבי׳ וסימניהון

בכרים	ואילם
ומרה	אחת לאילם ·
הלא	הרחתם את ׃

ו׳ בתי׳ אלים בנביאים וב׳

בכתו׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן כ״ט וסימן פ״ט ואיוב סימן מ״א ושארהון נביאי׳ ובתובי׳ אילים כתי׳ מ׳ל דמ׳ל ·

ואת האיל ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה

אילון מ׳ל וחס׳ סימניהון

ויהי עשו	בן ארבעי׳ אילן כתי׳ ·
את	אילון ואת ·
עשו	לקח את נשיו אילון כתי׳ מ׳ל דמ׳ל ·
ויהי	גבולם מחלף ·
אלון	מצב ·
אלון	מעוננים ·
אלון	תבור ·

אלון כתבן חס׳ י׳ לחוד ושאר אורי׳ ונבי׳ אלן כתי׳ חס׳ דחס׳ ׃

אילון ט׳ וסימניהון

	וירח בעבק אילון ·
את	אילון ואת ·
באילון	ובשעלבים ·
ושעלבין	ואילון ·
ויקבר	באילון בארץ ·
ואת	אילון ואת דד״ה ·
ופלשתים	פשטו ·
ובריעה	ושמע ·
ואת	צרעה ·
ואת	בלעם ואת ·

אילת ג׳ וסימ׳ נמס׳ במשלי סימן ה׳ ותלים ריש סימן כב׳ ·

אילת ד׳ בלישני׳ וסימנ׳

	ונעבר מאת אחינו
הוא	בנה את אילת ·
וינשל	את היהודים ·
ב׳ בו	קדם ותנינא ׃

באילות ג׳ וסימניהון משוה רגלי כאילות ·

	וחברו ·
אלהים	יי׳ חלי וישם ·

אימה ה׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ באיוב סוף סימ׳ ט׳ ·

אין ה׳ יחידאין וסימניהון אין קול ענות גבורה ·

אין מושיע	ויאמרו אליו ·
אין מציל	לאמר אלהים ·
אין עוזר	אל תרחק ·
אין ראה	וכי יתן איש ·

ואין ח׳ יחידאין וסימנ׳

ואין	לך שורך טבוח ·
ואין שם	חוריה ואין ·
ואין קורא	בשמך ·
ואין יי׳	ויאמר אלי עין ·
ואין חקר	עשה גדלות ·
ואין לחם	גבר רש ·
ואין מענה	ברכרים לא ׃
ואין דעת	שמעו דבר ·

ג׳ פסו׳ מיחדין דכל חד

וחד לית זוגא וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סימן מ״א ·

י״ג זוגין חד אין וחד ואין

ולית להון זוגא וסימניהון

אין שר	בית הסהר ·
ואין שר	בי ימים רבים ·
אין דבר	ויאמר אליו ·
ואין דבר	והנה אשלח ·
אין בידו	והצלח עליו ·
ואין בידו	ואבד העשר ·

אין

אבל עריצים פריצים סריסים נקמצים אף על פי שהם היו נדגשים לולי הרי״ם כי הם על מסקל צדיקים אבירים כי אלו לא היו במסקל המלות הדגושים יאמר מהם כריסים פריצים עריצים כמו נביא נביאים חסיד חסידים נדיב נדיבים ובדבקותם יאמר מן נביא נדיב נביא האדם נדיב לב אף צדיק ופריץ לא יטהכו בדבקותם ולא דוגמתם · ואתם תמצאו סריס פרעה ופריץ חיות והמה זרות ואני אומר כי אתם זרות אכן סמי ענינים סם דבר המה ומן כרים סריסים ומן חסיד חסידים ומן פריץ פריצים

מערכת אות האלף

והמשקל בדיוק זה משקל רגם וזה משקל רפה ואין לתמוה על זה כי מצאתי להם עד כאמן מידי אביר יעקב ואביר הרועים ואביר על משקל כדיב לב מן כריב או על משקל גביר פתיל אויל שלא ישתנו וכמה שמות דברים מצאנו באים בכמה ענינים כמו עשנו מן עשן על משקל דבר בקר וכעשן הכבשן מן עשן על משקל דרך ארץ שלא ישתנו בדבקותם וישפותחים סריסים פריצים עריצים וכאשר פירשתי כראה עיקר ומלת רחוס פתח כי היה על משקל חנון רוב סכול כי כל האומר רחוס בקמץ מחרף ומגדף

אין מגיד מי הגיד מראש ·
ואין מגיד ותבלענה השבלים ׃
ואין עובר לילה ויומם ·
אין עובר תחת הוהך ·
ואין לב ויהי אפרים כיונה ·
אין לב שמעו נא זאת ·
ואין תכונה עד הגבול שלחוך
אין מתם בבשרי ·
ואין מתם כי בסלי מלאו נקלה ׃
אין דרש הבט ימין וראה ·
ואין דורש ישגו צאני ·
אין להם ויאמר ראיתי ·
ואין להן כי משלשות ׃
אין עמך ויקרא אסא ·
ואין עמך ויאמר יי׳ ·
אין שריד לאכלו ·
ואין שריד לא נין לו ·
אין יודע כי את כל ·
ואין יודע ויקח דוד ·

י׳ו פסוקי׳ אין אין במצעות
פסו׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ מ׳ פסו׳ י״ו ובירמיה סוף סי׳ ח׳ ·

ואין להם
ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ·

י״ג פסו׳ ואין ואין במצעות
פסו׳ וסימ׳

ראו עתה כי אני אני הוא ׃
כי קשרתם כלכם עלי ·
וגחזי עבר לפניהם ׃
ויקחו את הספר אשר נתן ·
והמלא ארצו כסף ·
ונתתי מפתח בית דויד על ׃
והוא עם בוזז ושסי ·
וארא ואין איש ומאלה ·
ואביט ואין עוזר ואשתוממם ·
הכאם כאסת את יהודה ·
ישגו צאני בכל ההרים ·
כי תאנה לא תפרח ·
ושבתי אני ואראה את כל העשוקים ׃

ט׳ פסו׳ אין ואין במצעות
פסו׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא ׃

ו׳ פסו׳ ואין אין במצעות
פסו׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן י״ח ·

ג׳ פסו׳ ואין ואין ואין וסימ׳
נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ו ׃

י״ז ואין דלית דכותהון אין
וסי׳

ואין לאל ידיך ׃
ואין שני יש אחד ׃
ואין קטב ואין קול ·
ואין מצבה ואין עונה ·
ואין מחריד ואין רשע ·
ואין כח ואין כסות ·

ואין קובר ואין מקבר ·
ואין כאסף ואין רודף ·
ואין מרפא ואין מידי ·

לאין
ח׳ וסימניהון ויקרא אסא אל יי׳ ·

וירדפם אסא והעם ·
ויבא יהושפט ועמו ·
ואחרי כל זאת נגפו ׃
ושלחו מנות לאין ·
ויהיו מלעיבים במלאכי ·
ונשוב להפר מצותיך ·
ועצי ארזים לאין ·

ומאין
ה׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סי׳ ט׳ ·

ואיננו
י״ב וסימני׳ נמסר באיוב סו׳ סימן כ״ז ׃

והנה איננו
ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא ובשפטים סימן ד׳ ובתהלים סימן ל״ז ׃

איפה
י׳ כתו׳ כן וסימ׳ נמסר פרשת וישב ובשמואל ב׳ סימן ט׳ ואיוב סימן ד׳ וריש סי׳ ל״ח ׃

איש
י׳ ר״פ כתור׳ וב׳ באיוב וסימ׳ נמסר בריש איוב ׃

איש אלהים
ולית חד מנהון האלהים ו׳ וסי׳

ויבא איש אלהים אל ·
והנה נא איש אלהים ·
והנה איש אלהים בא ·
ויענה אליהו ויאמר ·
ותאמר אל אשה ·
ותאמר האשה אל ·

י״א נקראו איש האלהים
וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב ׃

לאיש ל״ב וסי׳

הרעתם ויאמר ישראל למה הרעתם ·
מזמרת ויאמר אלהם ישראל אביהם ·
לכלם נתן לאיש חליפות ·
הביאו ואל פתח אהל מועד לא
וחשב את שני ממכרו
גאל ואם אין לאיש גאל ·
את כהי ויאמר אבי הנערה
ונגשה יבמתו אליו לעיני ·
ותשנהו על ברכיה ·
יקטירון גם בטרם יקטירון ·
נלך ויאמר שאול לנערו והנה נלך קדמא ·
יעשה ויאמר דוד אל האנשים העמדים ·
יעשה ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר ·
ישיב ויי׳ ישיב לאיש את צדקו
הלך ויבא הלך לאיש העשיר תנינא ·
המגיד ויאמר יואב לאיש המגיד
ונתת ואתה תשמע השמים

ונתת ואתה תשמע מן השמים דה״ו ·
משפט ויאמרו כל השרים וכל העם ·
משפט ויאמרו הכהני׳ והנביאים ·
ותאמר אלהם כה אמר יי׳ אלהי ישראל דמלכים וחברו דה״ו ותאמ׳ להם כה אמ׳ ·
יברת יי׳ לאיש אשר יעשנה
שמחה לאיש במענה פיו
כבוד לאיש שבת מריב ·
ערב לאיש לחם שקר ·
כפעלו אל תאמ׳ כאשר עשה לי ·
השטן ויען השטן את יי׳ ויאמר עוד ·
ורחצת וסכת ושמת שמלתיך ·
לבוש ויאמר לאיש לבוש הבדים ·
ונתון הלבוש והסוס ·
ויקח המן את הלבוש ואת הסוס ·
כתי הנה בתי הגדולה ׃

והאיש
ג׳ בטעם וסימני׳

והאיש אשר יעשה ·
והאיש מיכה לו בית אלהים ·
והאיש אשר אתה נושה ׃

באיש
ב׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ שלח לך ׃

והאשה
ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת נשא

חד מן ח׳ זוגין דמיין מן ב״ב
איש וסי׳

וילך איש מבית לוי ויקח ·
ב׳ ויהי בימי שפט השפטים ·
וגם איש ואיש לא יעלה ·
ב׳ וגם איש היה מתנבא ׃
ואל איש וילכו אל יהושע אל המחנה ·
ב׳ ופקדתי עליו ועל זרעו ·
ולא איש לא אעשה חרון אפי ·
ב׳ ואנכי תולעת ולא איש ·
והנה איש וירא הצפה איש ·
ב׳ ואמרת אליו לאמר צמח שמו ·
ואיש איש אשר יאכל כל דם ·
ב׳ אשר יצוד ציד ·
ואת האיש
ב׳ והוצאתם את שניהם ויראם את מבוא העיר ·
ומי האיש אשר נטע כרם ·
ב׳ אשר ארש אשה ·

וכל איש
י״ו וסימ׳ נמסר בד״ה סוף סימן ל״ד ׃

ואישה
ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת מטות ·

באיש
ח׳ קמצין וסימני׳ נמסר בסד׳ קדשי׳ ·

אישי
ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא ·

אישים
ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ נ״ג ומשלי סימן ח׳ ׃

האיש
ב׳ פתחין וסי׳

עוד האיש בית רשע ·
האיש כמוני יברח ·

בית אישה ב׳ וסי׳

יהן יי׳ לכם ומצאן ·
ואם בית אישה נדרה ·

אישך
ו׳ וסימני׳ נמסר בשפטים ס׳ י״ד ·

ולאיש ג׳ וסימ׳

ולאיש אשר ישכב ·
ולאיש שתים מכסות ·
ולאיש בשת בן שאול ·

למאיש
ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא אל פרעה ·

איש ואיש
ג׳ וסימ׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ ו׳ ׃

ואין איש
ז׳ וסימניהון ואין איש מאנשי ·

וסרו שם ויבאו ללון ·
עבדים אנחנו ·
ולו היה בן ושמו שאול ׃
וארא ואין איש ·
מדוע באתי ואין איש ׃

על איש
ה׳ וסימ׳ נמסר בתהלים סימן פ׳ ואיוב סימן ל״ד ·

ואם איש
ג׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ א׳ ׃

כאישון
ג׳ ומל׳ וסי׳ נתרים סי׳ י״ז ׃

איתיאל
ג׳ וסימ׳ נמסר בנחמיה סימן י״א ׃

אך

אך
ח׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בפרשת אמור ·

ואך
ג׳ ב׳ ר״פ וא׳ מצעות פסוק וסימניהון נמסר בפרשת נח ·

תאכל
י״ז וסימניהון

ויצו יי׳ אלהים על האדם לאמר מכל ·
ובת כהן כי תהיה לאיש זר ׃
ובת כהן כי תהיה אלמנה ·
ועשית עלתיך הבשר והדם
דמו רק את דמו לא תאכל
תצור כי תצור אל עיר ימים ·
עלה עשן באפו ואש ·
וחברו עלה עשן באפו ׃

לפי שהוא כמו מרוחם מאחרים מגזרת סכול שהוא מסוכל מאחרים ונראה שאחרים מרחמי׳ אותו לכן נראה לומר רחוס פתח סכול היינו מעצמו ·

הגהה
אמר יעקב ולית׳ לדבריו לדעת בעלי הקבלה במלת רחוס והמשכיל יבין ע״כ ׃

אבל בחור כארזים קמץ כי הוא על משקל עשר שמור ומלת בחורים פתח כמו רחום וחנון כי אם היה ממשקל בחור כארזים היה לו לומר בחורים כמו מסרת תשה מבחוריו על משקל רדופים שמורים וכן כרעת קרחת ים קומכים אות ראשונה

מערכת אות האלף

אף על פי שהם על משקל טבעת גבחת כי הרים אין בה דין רגם כלל ויש פותחים ונראה כדברי הקומצים כי אף במלות דרבו ודבועי הרביעי אשר ים בהם סבא ואלו היתה אות אחרת במקומה יהיה עם הטבא רגם איכם מבטלי קמץ רף כי פה פאין טבא ומכלל בכלה לפני אית והא יובא כל בכלה לפני הרים והם כמו כהר בהר להר ההר בהם כהם להם ההם אף על פי שאם אות אחרת במקום ההא תדגם כמו הפר הדס גם כל תיבה קטנה בת שתי אותיות אשר ברבותם נדגשת כפתחת כמו גן קל דל טל שיאמר

השליש ויען השליש אשר למלך
וחברו ויען השליש את איש האלהים·
בערה כי בערה כאש רשעה·
לחכך בן אדם לחמך ברעש·
האנק דום כתים אבל לא תעשה
אש כי אש היא עד אבדון·
צופיה הליכות ביתה·
יבוא אלינו ואל יחרש·
יגיע כפיך כי תאכל·
ויאכל יג וסימניהון נמסר בסדר אמור·
ולא אכל ד׳ וסימניהון ולא אכל ביום החדש·
ולא אכל בטובה·
ואכל פתי לבדי·
ויאכל ה׳ רפין וסמני׳ בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר כגנתיה·
וביאורם נמסר בפ׳ תולדות·
נאכל ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בראשית·
אכלה ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת ואתחנן·
מאכל ד׳ פתחין וסימני׳ בלשון ארמי סלא בנפשיה פתורא דחבריה· וביאורם נמסר סוף פרשת וישב ומלכים א׳ סימן י׳·
אוכל ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר סוף נחום ותהלים סימן מא·
ויאכלו ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ד׳·
המאכלת ג׳ וסימניהון נמסר בוירא·
אכלתהו ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן טו׳·
באכלם ב׳ וסי׳ באכלם את קדשיהם׳ מעבור הארץ·
וא׳ כאכלם ויהי באכלם מהגזיד·
אכלתי ב׳ פתחין במוגרת וסי׳ ואילי צאנך לא אכלתי·
לחם הפחתי·
ותאכל ד׳ וסימניהו׳ נמסר בזכריה ריש סי׳ יא
ולא תאכל ג׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ א׳
אכול ח׳ מלאים וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ב׳·
לאכול יג מל׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן יו׳·
תאכל ט׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו ובצפניה סימן ג׳·
ואכלוהו ג׳ חסרי׳ וסימניהו׳ נמסר בפרשת אמור וירמיה סוף סימן י׳·
יאכלהו ד׳ וחסרי׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא וישעיה סימן סב·

תאכלנה ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כד·
אכול י׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמיני ויואל סוף סימן ב׳·
יאכל כג וסימ׳ ואתה קח לך מכל·
וביום הראשון מקרא·
בבית אחד יאכל·
זכור את היום הזה·
מצות יאכל את·
ולא יאכל את בשרו·
ואם יותר מבשר·
כל זכר דאשם·
ובשר זבח תודת·
ואם נדר או נדבה
ב׳ בפסוק·
ואם האכל יאכל
וחברו·
והבשר אשר יגע·
מכל האכל·
וכל השרץ·
כי יצוד ציד·
ביום זבחכם·
ונטעתם כל עץ·
ביום ההוא יאכל·
ובחמשה עשר·
באשר יאכל הצבי·
חג שבעת ימים·
אכלו ג׳ וסימ׳ כי עד סירים סבוכים·
אשר העיר קברות·
ואהי שובר בחוצות·
ולא אכל ד׳ וסימניהון ויקם יהונתן מעם·
ויבא אחאב אל·
וזה ימות בנפש·
ואוכל פתי לבדי·
אכן יט וסימניהון וייקץ יעקב·
ויאמר מי שמך·
סר מר המות·
ומן הגוים אשר אמר יי׳·
תצורי לעם·
אכן חציר העם·
אתה אל מסתתר·
חלינו הוא נשא·
אכן משפטי את יי׳·
בגדה אשה מרעה·
לשקר מגבעות ב׳ בו·
השא השאת·
הנה לשקר עשה עט·
השכימו השחיתו·
אכן שמע אלהים·
שמעת קול תחנוני·
באדם תמותון·
רוח היא באנוש·

אל

יח פסוקים אל על על
וסימ׳ נמסר בפרשת פקודי·

יד פסו׳ על אל אל
וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו·
ג׳ פסו׳ אל ואל ואל ואל
ואל אל וסימ׳ בירמיה ריש סי׳ כז·
ז׳ פסוקים אל על אל וסימ׳
נמסר בפרשת נח וביהושע סימן יח·
ז׳ פסוקים על אל על וסימ׳
נמסר בירמיה סוף סימן כט וסימן מח
ג׳ פסוקים אל אל ואל אל
וסי׳
ועליתם אל מלך אדום·
אל תשמעו אל·
הן ישא איש בשר·
ד׳ פסוקים אל אל ואל ועל
וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י׳·
אל ג׳ כתי׳ על וסימניהון וישב המלאך על הלחם·
ובגדתי פעלתם·
על התם עיניכם ואל התבלו·
אל אשר ה׳ וסימ׳ נמס׳ בפרשת כי תשא וכפר׳ במעי׳ וריש יחזקאל·
אל מקום ט׳ וסימניהון יקוו המים·
ופשט את בגדיו ולבש·
והוציא את כל הפר·
לך נא אתי אל מקום·
וצוה הכהן וחלצו·
ואת הבית יקציע·
ונתץ את הבית·
וגלית ממקומך·
הכל הולך אל מקום אחד·
הלא אל מקום אחד הכל·
אשר אל ח׳ וסימ׳ נמסר בפרשת תצוה·
ויחזקאל סימן כא·
ואל מי ד׳ וסימניהון ויאמרו אנשי בית·
ואל מי תדמיון אל·
ואל מי תדמיוני ואשוה·
קרא נא היש עונך·
וג׳ אל מי וסימניהון·
ויבא והנה שרי החיל·
בן אדם אמר אל פרעה·
אל מי דמית ככה·
כלין מלין בכל קריאה אל
ול״ת חד מנהון ועל וסימניהון

אל אביך·	אל אהליאב·
אל אליהו·	אל אנשיו·
אל בצלאל·	אל ביתך·
אל ביתם·	ואל בתינו·
אל בנות·	אל בניך·
אל הכהן	אל המשכב·
אל המערה·	אל הסלע·
אל יהושע	אל יחזקאל·
אל יהוא	אל מקומי·
אל מקומו׳	אל מקומם·
אל מול·	אל ערבות·
אל עבדו׳	אל עזרא·
אל שרה·	אל שמואל·
אל תוך·	אל תחת·
אל תפלת·	אל תא·

אילין מלין יחידאין ואל וסימניהון
ואל קין ואל מנחתו לא שעה·
ואל אמה צוהר תעשה לתיבה·
ואל הבקר רץ אברהם ויקח·
ואל אחיו ויספר אל אביו אל·
ואל יעקב וארא אל אברהם·
ואל משה אמר עלה אל יי׳·
ואל הארון ונתת את הכפרת·
ואל שתי ולקחתם אגדת·
ואל הזקנים אמר שבו לנו·
ואל הלוים תדבר ואמרת·
ואל רשעו זכור לעבדיך ד״בת·
ואל חטאתו ב׳ בו·
ואל פרעה וידבר יי׳ אל משה·
ואל אשת עמיתך לא תתן·
ואל אבנר ויקרא דוד אל העם·
ואל אבישי ויען דוד ויאמר·
ואל נגב ויאמר אכיש אל·
ואל פארתיו על כפלתו·
ואל נערו ויאמר דוד שאול·
ואל צקלג ויהי בבא דוד ואנשיו·
ואל נביאי ויאמר אלישע·
ואל אלהינו יעזוב רשע·
ואל האטים ונבקה רוח·
ואל האבות ב׳ בפסוק·
ואל שרה הביטו אל אברהם·
ואל השמים ראיתי את הארץ·
ואל החרב כי כה אמר יי׳ על·
ואל נבוכד נצר הנני שלח ולקחתי·
ואל ארצו לכן כה אמר יי׳ הנני·
ואל צדקיה מלך יהודה דברתי·
ואל שמעיהו הנחלמי תאמר·
ואל יהודה ואלה הדברים אשר·
ואל ירמיהו היה דבר יי׳ בהיותו·
ואל הגבול ולקחת מדמו·
ואל השלחנות והשפתים טפח·
ואל עמי ידו גורל ויתנו·
ואל אלהים ואולם אני אדרש·
ואל אדני אליך יי׳ אקרא׳
ואל הארץ יקרא אל השמים·
ואל אנשים לקול המון·
ואל עונם חטאת עמי·
ואל חוף איך תשקוט·
ואל לב שקציהם ותעבות·
ואל ברכת ואעבור אל שער העין·
ואל מקומו וזרח השמש·
אל כל ב׳ בספר בראשי׳ וסי׳
המקום ויהי כאשר התעו·
יעקב הסירו את אלהי הנכר·
ומן ואלה שמות עד החדש הזה על כל ועל כל·
ומן החדש הזה עד סו׳ סיפרא אל כל ואל כל במד וסימ׳

ויחד

ברבותם גנים גלים אכלפר סר הר דס אשר נרפים ברבותם כמו פרים סרים ודוגמתם נקמצים גם שמדגשים במרביתם בבא עליהם בכלה נקמצים כמו העסהגל הגן הסל אלפי הדל ומלות לבד לסר קנו קהת מעט פרת דבם וא״כ קהת מהם על פי זה הטעם שמרביתם יולד בהם רגם לבדי לסדי מעטים ואינו נראה בעיני כי מה יאמרו במלת קהת שהוא קהתי ונראה׳ דברי הר׳ שמואל הנקדן אשר אמר הטעם שנפתחים כי ידמו בקריאתם בקר בשר זבח דבר יו׳ בשר תודה אשר נפתחים מטעם

מערכת אות האלף

דבקות כאשר אבאר בע״ה   ואלת גמל שפן אף על פי שנדגשת ברבותם כי יאמר גמלים שפנים כי לא במורג אחר במרגו כי כל אותם שנקודים בפתח לפי סיבא ויולד בהם רגש ברבותם או סב״א הייכו כשאיכם מפתקים ברבותם ממה שהיו לפנים כמו כרדף עבר כי ברבותו לא נפתחה כי בהסירך תי מנרדפתי נשאר כרדף בלי טוס שכוי ובכה של גלגל אבל גמל שפן ברבותם נפתחה אות ראשונה גימל שין שהיו בקמץ וברבותם נפתחו ועומדים בסב״א · ומכלל הדגש יבאו חמש תלות ואלה הם למה

יחד   יתרו על כל ·
דבר   על כל דבר פשע ·
ב׳ בפסו׳ ·
הדם   ויקח משה את הדם ·
ומן ריש תורת כהנים עד והיתה זאת לכם דכו׳ על כל כ״מא וסימ׳
ויבא   משה ואהרן אל אהל ·
ומן והיתה זאת לכם עד סו׳ סיפר׳ ושאר אורית׳ ויהוש׳ דכו׳ אל כל ואל כל כמ״ט על כל ועל כל וסי׳
נפשות   ועל כל נפשות מת ·
לטהרם   וכה תעשה להם ·
הפקד   ואתה הפקד את הלוי׳ ב׳ בו ·
וכפר   הכהן על כל עדת בני ·
תקצוף   ויפלו על פניהם ויאמרו ·
אזוב   ולקח אזוב וטבל במים ·
ויענך   וירעיבך ויאכילך ·
ואתנפל   לפני יי׳ כראשונה ·
ולהתך   עליון על כל הגוים ·
ונתנך   והיה אם שמוע דעליון ·
אסתיר   ואנכי הסתר אסתיר ·
בעלות   ויהי בעלות הכהנים ·
ונבא   נשאי הארון ·
עכן   הלא עכן בן זרח ·
וכל שפטים דכו׳ על כל ועל כל כ״מו אל כל ואל כל וסי׳
מלאך   ויהי כדבר מלאך יי׳ ·
אבימלך   וילך אבימלך בן ·
וכל שמואל דכו׳ אל כל ואל כל כ״מו על כל ועל כל וסימ׳
הרפה   ויאמר אליהם נחש ·
יספנו   ויאמרו כל העם להתפלל
והכשנים   ויחמל שאול והעם על ·
כלתה   ועתה דעי וראי מה ·
וימלך   דוד על כל ישראל ·
בחברון   מלך על יהודה שבע ·
וכל מלכ׳ וישעיה דכות׳ על כל ועל כל כ״מו אל כל ואל כל וסי׳ ·
אמר   אל רחבעם בן ·
עובדיה   ויאמ׳ אחאב אל עובדיהו ב׳ בפסו׳   לך בארץ ·
ויגש   אליהו אל כל העם ·
חטאות   אל כל חטאות בעשא ·
קשרתו   ויהי בבקר ויצא ויעמד ·
ומן ריש ירמיה עד אל תגרע דבר על כל ועל כל כב״ד אל כל ואל כל וסי׳
ונחשבה   ויאמרו לכו ונחשבה ·
מהתפת   ויבא ירמיהו מהתפת ·
דבר   אשר דבר ירמיה הנביא תנינ׳ דפסו׳ ·
הדר   ואתה תנבא אליהם ·
ומן אל תגרע דבר עד הנני שב דכו׳ אל כל ואל כל כ״מא על כל וסימני׳
שלח   על כל הגולה לאמר כה ·
ומן הנני שב עד קראו צום דכו׳ על כל ועל כל כ״מא ואל כל וסי׳
חנני   לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל ·

ומן קראו צום עד סוף סיפרא דכו׳ אל כל ואל כל כב״ט על כל ועל כל וסימני׳
אתם   כה אמר יי׳ צבאות אתם ראיתם ׃
הגברים   ויאמר ירמיהו ·
גדלות   ואתה תבקש לך גדולות ב׳ בפסו׳   אל תבקש ב׳ בו ·
קריות   ועל קריות ועל בצרה ·
גרועה   כי על כל ראש קרחה ·
גגות   על כל גגות מואב ·
לשמה   והיתה ארצם לשמה ·
מקצף יי׳   לא תשב ·
ומן ריש יחזקאל עד ויאמר יי׳ אלי עבור בתוך העיר אל כל ואל כל   ומן עבור בתוך העיר עד בעשרים וחמש שנה לגלותינו על כל ועל כל כ״מג · אל כל ואל כל וסימ׳
ראש   אל כל ראש דרך בנות ·
בתערה   יען אשר הכרתי ממך ·
גדלוהו   מים גדלוהו תהום ·
ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף סיפרא דכו׳ אל כל ואל כל כמ״א על כל וסימ׳
ולא יגשו   אלי לכהן לי ·
וכל תריסר וכתובים דכותהו׳ על כל ועל כל כט״ג אל כל ואל כל וסימני׳ נמסר במשלי סימן ח׳ ואחשורש סי׳ ח׳ ׃

ב׳ זוגין מן תרין אל ותרין

על תמצא נמסר בערך על ·

כ״ג פסו׳ רישו׳ ומצעותהון

אל אל וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן א׳ ועיין מה דקהינא במשלי סימן כ״ד ·

ה׳ פסו׳ אל אל אל וסימ׳

אך   ביי׳ אל תמרדו ·
אל   הנאץ למען שמך ·
אל   תבטחו בעשק ·
ותאמר   אל אחי אל ·
ויזעק   ויאמר כננות ·

כ״ב יחידאין ואל ולית זוגא וסימ׳

ואל אראה ואם ככה את ·
ואל תגעו וידבר אל העדה ·
ואל תעלו אם זנה אתה ·
ואל תבאו ב׳ בפסו׳ ·
ואל התנו דמי לו ·
ואל תזכר ויאמר אל המלך ·
ואל יתהלל כה אמר יי׳ תנינ׳ דפסו׳ ·
ואל תדמינה ואמרת אליהם ·
ואל תלך אל תבא בית מרזח ·
ואל תרא כיום אחיך ·
ואל תשמח ב׳ בפסו׳
ואל אבושה יבושו רדפי ·
ואל תבא במשפט את עבדך ·
ואל תסתר פניך מעבדך ·
ואל תבישני משברי ·

ואל ישמחו שפטני ·
ואל תהיו כאבתיכם ·
ואל תבכו ויאמר נחמיה ·
ואל תאמר אל תתן את פיך ·
ואל תהי אל תרשע הרבה ·
ואל תאכלו לך כנוס את כל
ואל תשתו ב׳ בפסו׳ ׃

ה׳ יחידאין אל ולית להון

זוגא וסימ׳ נמס׳ במשלי ריש סי׳ כ״ח ועי״ש קהוותא ׃

ז׳ זוגין ואל ומלה אחרא

וסי׳

ואל תעש   ב׳ וסי׳ אל תשלח ידך אל הנער ·
ואל תעש   מאומה רע ·
ואל יחר   ב׳ וסי׳ ויגש אליו יהודה ·
ועתה אל   תעצבו ׃
ואל יבא   ב׳ וסי׳ דבר אל אהרן אחיך ·
ואל יבא   בית יי׳ ׃
ואל יהי   ב׳ וסי׳ ארץ ארץ אל תכסי ·
ואל יהי   לו מושך חסד ׃
ואל יאמר   ב׳ וסי׳ בן הנכר ·
ואל יאמר   הסריס ב׳ בו ׃
ואל תאכל   ב׳ וסי׳ ועתה השמרי נא ·
ויאמר   לי הנך הרה ׃
ואל תעמד   ב׳ וסי׳ בכל הככר ·
ואל תעמד   על הפרק ׃
ואל   ה׳ ר״פ וסימ׳
ואל תתנו דמי לו ·
ואל תסתר פניך ·
ואל יבא   בית יי׳ כי אם ·
ואל תהיו   כאבתיכם ·
ואל תלכו   אחרי אלהים ׃

א״ב מן חד חד אל דלוג

וסי׳

אל ארם   ויקח העבד עשר׳ ·
אל ארנן   ויבאו עד גורן דשמו׳ ׃
אל ארבע   וארבע כתפות אל ·
אל אדום   לכן שמעו עצת יי׳ ·
אל אצרתיה קרב אל סוסיו ·
אל בני   ויקמוכל בניו וכל ·
אל בנו   ויאמר יצחק אל בנו ·
אל בנתיו   ויאמר אל בנתיו ואין ·
אל בנים   בקול שעטת פרסת ·
אל בגד   ולקחו את כל כלי השרת
אל בחוריה   אל ידרך ידרך הדרך כתי׳ ·
אל גג   ודוד ישב בין שני
אל גבוריה   חרב אל הבדים ·
אל דבר   ואשר לא שם לבו אל ·
אל הצאן   לך נא אל הצאן ·
אל הבתים   הירא את דבר יי׳ ·
אל המזוזה   והגישו אדניו ·
אל המלאכה   ויקר׳ משה אל בצלאל
אל העצים   ויאמר האטד אל ·
אל האבן   והלוים הורידו את ארון
אל המשכן ויבא את הארן ·
אל החשן   וישם עליו את החשן ·
אל המנוחה   כי לא באתם עד עתה ·
אל הערים   ויצאו זקניך ושפטיך ·

אל המלחמה והיה בקרבכם ·
אל אדם ויאמר שאול פצו ·
אל הצור   ותקח רצפה בת איה ·
אל השדה   ויצא אחד אל השדה ·
אל הקצרים ויגדל הילד ויהי ·
אל החמור   וישא הנביא את נבלת ·
אל השלחן   ויהי הם ישבים אל ·
אל העמדים כי כה אמר יי׳ צבאות ·
אל הבדים   חרב אל הבדים ·
אל הסוללות   כי כה אמר יי׳ על בתי העיר ·
אל זבח   ויאמר אל זבח ואל ·
אל זקנו   וכישנו את טעמו ·
אל חשן   ונתת אל חשן המשפט ·
אל חמות   בכל שאו נס החזיקו ·
אל טוב   ובאו ורננו במרום ציון ·
אל ידי   ויאמ׳ אל עבדיו ראו הלקת
אל כפיו   וירדהו אל כפיו ·
אל כסא   כי כה אמר יי׳ אל המלך
אל לבם   והשיבו אל לבם דמלכי׳
אל משמר   ויאסף אתם אל משמר
אל מדין   וילכדו שני שרי מדין
אל מושב   וישב המלך על מושבו
אל מתני   כי כאשר ידבק האזור
אל מימיה   חרב אל מימיה ויבשו
אל נחלתם ויעשו בן בני בנימן
אל נפשו   וירא ויקם וילך אל
אל נפשי   קרבה אל נפשי גאלה
אל נפשם   ויקמו וינסו בנשף
אל נוהו   ושבבתי את ישראל
אל סוסיו   חרב אל סוסיו ואל רכבו
אל עגלה   וירכבו את ארון האלהים דשמו׳ ·
אל פיהם   ויהי מספר המלקקים
אל צאננו וישלח יעקב ויקרא
אל קצות   ונתת את שתי העבתת
אל ראשי   וידבר משה אל ראשי
אל רבת   לכן הנה ימים באים
אל שמים   כי אשא אל שמים ידי
אל תורת   ושאר העם הכהנים ׃

א״ב מן חד חד אל וחד

על ולית דכותיהון וסי׳ ·

אל אם   כי עמד מלך בבל ·
על אם   עצמו לי אלמנותיו ·
אל אבל   לכן כה אמר יי׳ צבאות בכל רחבות ·
על אבל   ולא יפרסו להם על אבל
אל און   השמר אל תפן אל און ·
על און   פלט למו באף ·
אל ארצות   הנביא׳ אשר היו לפני ·
על ארצות   והכעסתי לב עמים ·
אל אסף   ואגרת אל אסף שמר ·
על אסף
אל אדני   ואצוה אותם אל אדני
על אדני   הראש בכספיא ב׳ בפסו׳
אל אחז   ויסף יי׳ דבר אל אחז ·
על אחז   אז יעלה רצין מלך ·
אל אחינו
על אחינו   ויאמרו איש אל אחיו ·
אל אחיך   ויאמר פרע׳ אל יוסף אמ׳
על אחיך   ואני נתתי לך שכם אחד

בתים אכא ימה שמה   וסימן לב״ אי״ם ואין בידנו טעם נכון אמנם מה שבידנו נבאר   כי על כן שמו הנגינה למעלה כדי להפריד בין הקמץ והדגש   ועל כן כל למה טעמו למטה וכן שמה ומזה שמה ושערורה פתחים ועל כן טעמם למטה כי לא הוצרך להפריד בין הפתח והדגש כי אחים המה וכן והחרבתי את ימה שהוא מפיק הא׳ פתח כמשפטו ומלת בתים אין התיו נקראת בחוזק   וטעם הקמץ לתשלום חסרון יו״ד ב״ית כי דינו היה בתים כמו זתים אם לא יהרם מבניינו כמו בכים או אפרוחים   אבל

מערכת אות האלף

בתים כמו זתים אם לא יהרס מבנייכו כמו בכים או אפריחים אבל בתים דיחזקאל שהוא ממשקל אלפים בתיכול פתחים כי הם ממשק׳ סל׳ סלים גל׳ גלים ׃ כל למה דגם טעמו למעלה כחסר בארתי ואם הוא סמוך לאותיות אחה״ע רפי וטעמו מלרע למה יי׳ למה העליתנו למה עליתם והטעם לפי שהברת אלה כחסר כיפלת פת׳ וסם על ידיעות הגרון כבלעת בם וכאלו אין שם ה״א בתיבה מה ידמה לקראיו על כן מרפי׳ תיבת למה להסכין הנגינה למטה ולהפריד הברת מה בפיו המכס חמס׳ למה יבא ומן הכל ס׳ ע״ס

אל בנימן ויתחמו בני ישראל אל בנימן ׃
על בנימן ושני אנשי׳ שרי גדודים
אל בור תפשום חיים ׃
על בור ואספו אספה אסיר ׃
אל בניהם ואמר אל בניה׳ במדבר ׃
על בניהם יראה אל עבדיך פעלך
אל גבעת ויעש לו יהושע חרבות ׃
על גבעת ויצא עוד קו המדה ׃
אל גיחון ויאמר המלך להם קחו עמכם ׃
על גיחון וירד צדוק הכהן ונתן ׃
אל גוג בן אדם שים פניך אל ׃
על גוג ואתה בן אדם הנב׳ על ׃
אל גנזי אם על המלך טוב יכת׳
על גנזי ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ׃
אל גבולו כי הקחנו אל גבולו ׃
על גבולו והתחלקו אתה לשבעה חלקים ׃
אל דלתות ועשויה אליהן אל דלתות ׃
על דלתות וישנו את טעמו בעיניה׳ ׃
אל האח ויהי בקרא יהודי שלש דלתות ׃
על האח וארבע׳ יקרעה ב׳ בפסו׳
אל הבאר ותמהר ותער כדה ׃
על הבאר וישמע פרעה את הדב׳ ׃
אל ההמון ויהודה בא על המצפה ׃
על ההמון ויקרא אסא אל יי׳ אלהיו
אל הדלת והגישו אדניו אל האלהי׳
על הדלת המהמטבים את לבם ׃
אל המקלות ויחמו הצאן אל ׃
על המקלות ויקח לו יעקב מקל ׃
אל הרצפה ויביאני אל חצר החיצונה ׃
על הרצפה וכל בני ישראל ראים ברדת ׃
אל השמועה ולא האמנתי לדברים דמלכים ׃
על השמועה לא׳ האמנתי לדבריה׳ דד״ה ׃
אל המהפכת יי׳ נתנך כהן תחת ׃
על המהפכת ויכה פשחור את ׃
אל המזוזה והגישו אדניו אל
על המזוזה
אל המצודה וישבע דוד לשאול
על המצודה וישמעו פלשתים כי משחו ׃
אל המפתן וישכימו בבקר ממחרת ׃
על המפתן ופקדתי על כל הדולג׳ ׃
אל הגוי למה תמותו אתה ועמך ׃
על הגוי והיה הגוי ׃
אל המשפט כי יהיה ריב בין אנשים
על המשפט ולרות משפט ליושב ׃
אל המשקוף ולקחתם אגדת אזוב
על המשקוף ועבר יי׳ לנגוף את מצרים ׃
אל זרע גם זרע יעקב ודוד ׃
על זרע וכי יתן מים על זרע ׃
אל חלליהם ואת בלעם בן בעור הקוסם ׃
על חלליהם ואת מלכי מדין הרגו ׃

אל חכך ולשונך אדביק ׃
על חכך אכל בני דבש כי טוב ׃
אל חזאל ויאמר המלך אל חזאל ׃
על חזאל גם בעצתם הלך וילך ׃
אל טוב ובאו ורננו במרום ציון ׃
על טוב ואפרים עגלה מלומדה
אל ימין ויקומו וילכו זיפה ׃
על ימין ואען ואמר אל ׃
אל יושב ואמרו אל יושב הארץ ׃
על יושב ושפכתי על בית דוד ׃
אל יהויקים לכן כה אמר יי׳ אל יהויקים ׃
על יהויקים לכן כה אמר יי׳ על יהויקים ׃
אל יחזקיהו וישבע יי׳ אל יחזקיהו ׃
על יחזקיהו אחר זה שלח סנחריב ׃
אל כלי ושברו משברתך ומשמר
על כלי ומהם על כלי העבדה ׃
אל לשון ועבר הגבול אל כתף ׃
על לשון מרע מקשיב על שפת ׃
אל לבבם והשיבו אל לבבם דד״ה ׃
על לבבם ויחן שרי מלחמות ׃
אל לכיש וחיל מלך בבל נלחמי׳ ׃
על לכיש אחר זה שלח סנחריב ׃
אל לבך כי בפעם הזאת אני ׃
על לבך קשרם על לבך תמיד ׃
אל משמעתו מן השלישי׳ נכבד ועד דשמואל ׃
על משמעתו מן השלושים והנו דד״ה ׃
אל מדינה וישלח ספרים אל כל מדינה ׃
על מדינה ויקראו ספרי המלך קדמא׳ ׃
אל מקדשי עד אבוא אל מקדשי אל
על מקדשי בשנו כי שמענו חרפה ׃
אל מצחו וישלח דוד את ידו אל ׃
על מצחו והיה על מצח אהרן ׃
אל משכן כל הקרב הקרב
על משכן ואתה הפקד את הלוים׳
אל מלאכי ויאמר מלך בני עמון ׃
על מלאכי וישלח שאול מלאכים ׃
אל מלאכת
על מלאכת ושלו׳ בן קרא בן אכיסף
אל מעשה כי לא יבינו אל פעלת יי׳
על מעשה וכתניה בן הלוים הוא הבכור ׃
אל נפשי קרבה אל נפשי גאלה ׃
על נפשי זאת פעלת שטני מאת ׃
אל נבו למואב כה אמ׳ יי׳ צבאות
על נבו עלה הבית ודיבון הבמו׳
אל סיר ויצא אחד אל השדה ׃
על סיר ויאמרו אליהם בני ישר׳ מי יתן ׃
אל עגלה וירכיבו את ארון האלהים דשמואל ׃
על עגלה וירכיבו את ארון האלהים דד״ה ׃
אל עשה ויתנהו המלך ויהוידע אל
על עשה ויעמד יש ע בנין ואחיו וכל קרי׳ ואל ׃
אל עני ואת כל אלה ידי עשתה
על עני יגזלו משוד יתום ועל עני
אל עמה ותאמר הנה שבה יבמתך

על עמה ואת פתשגן כתב הדת ׃
אל פח עד יפלח חץ כבדו ׃
על פח ההפול צפור על פח ׃
אל פחות ואבוא אל פחות עבר הנהר ואתנה ׃
על פחות ואמר למלך אם על המלך טוב ׃
אל פקדת ויהי בעת יביא את הארון
על פקדת לחברני חשביהו ואחיו ׃
אל ציון לכן כה אמר יי׳ שבתי ׃
על ציון ואני נסכתי מלכי ׃
אל צפון הולך אל צפון סובב ׃
על צפון וישידו על צפון׳
אל קולך ׃
על קולך אל תתן את פיך לחטיא
על קצות ונתת את שתי העבתת קדמא ׃
על קצות ויתנו את שתי העבתות בתראה ׃
אל רבקה ויאמר יעקב אל רבקה
על רבקה וישאלו אנשי המקום ׃
אל שפך והוציא את כל הפר ׃
על שפך בחוץ ב׳ בפסוק ׃
אל תורת ושאר העם הכהני׳ הלו׳
על תורת זאת תורת הנזיר אשר ׃
אל תרהקה וישמע אל תרהקה דמלכים ׃
על תרהקה דישעיה׳

אל ירושלם
י״ג וסימ׳ נמסר בסוף זכריה ׃

אל הר
י״ו וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ נ״ו

אל הרי
ה׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ו׳ וסי׳ ל״ו ׃

אל פני
ט׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים ויחזקאל סי׳ י״ו ׃

אל פניו
ו׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ד ודה״ב סי׳ י״ט ׃

אל פי
ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע ס׳ י״ז ׃

אל המזבח
ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא

ואל המזבח
ג׳ וסימ׳

קרבן ראשית תקריבו אתם ׃
הפרכת אך אל הפרכת לא יבא
משברתך ושברו משברתך ׃

אל האדמה
ו׳ וסימ׳

בזעת אפך תאכל לחם ׃
והשיבתיך והנה אנכי עמך ׃
כי אביאנו אל האדמה אשר ׃
והשיבותים ואתה תשמע השמים דמלכים ׃
וחברו והשבותם ואתה תשמע דד״ה
ואשלח אליכם אתכל עבדי׳

אל בבל
ו׳ וסימ׳

ודבר אשר דבר יי׳ אל בבל ׃
השמיעו אל בבל רבים ׃
לכן שמעו עצת יי׳ ׃
ויכתב ירמיה את כל ב׳ בפסו׳ ׃
ויגל השארית מן החרב ׃

אל יהודה
ז׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ ל״ח

אל יד
וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ כ״ח

ואל ביתו
ג׳ וסימני׳

תרצה וישב בעיר ההוא עד ׃
אוריה ויקרא לו דוד ויאכל
בעשא וגם ביד יהוא בן חנני ׃

אל ישראל
ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי ׃

לאל
י״א קמצי׳ וסימני׳ נמסר בתהלים סי׳ נ״ז ׃

האל
ח׳ סבירי׳ אלה וסי׳ נמסר בסד׳ תולדות ׃

אלהי
כ׳ בל׳ וסימ׳ נמסר בתהלים סימן קמ״ד

אלהים
ל״א רפ׳ וסימ׳

אלהים לא תקלל ׃
אלהים אדני יי׳ בתי׳ ׃
אלהים שופט צדיק ׃
אלהים באזנינו שמענו ׃
אלהים לנו מחסה׳
אלהים בקרבה ׃
אלהים בארמנותיה ׃
אלהים מושיב יחידים ׃
אלהים שמע תפלתי ׃
אלהים הרס שנימו ׃
אלהים בשמך ׃
אלהים דבר בקדשו ואחלקה ׃
אלהים יי׳ עז ישועתי ׃
אלהים אלי אתה ׃
אלהים זנחתנו ׃
אלהים יחננו ׃
אלהים מושיב ׃
אלהים בצאתך ׃
אלהים אתה ידעת׳
אלהים להצילני ׃
אלהים אל תרחק ממני ׃
אלהים למדתני ׃
אלהים בקדש דרכך ׃
אלהים השיבנו׳
וחברו אלהים צבאות ׃
אלהים צבאות שוב נא והבט ׃
אלהים אל דמי לך ׃
אלהים זדים קמו ׃
אלהים אדני עז ישועתי יי׳ כתי׳
אלהים שיר חדש ׃

והאלהים
ז׳ וסימ׳ נמסר בפרש ויצא ובקהלת סי׳ ג׳ ודה״א סימן כ״ד ׃

אלהי
ח׳ זקפין קמצין וסי׳ נמסר בסדר ויקרא בלק ׃

ארון אלהי ישר׳
ז׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל

א׳ סימן ה׳ ׃

והיתי

שהם סמוכים לאות אחה״ע כרגמים למה הרגזתני למה אבכה ארבה למה הכיתו עבדיך למה היה כאבי נצח למה אירא בימי רע וכל למה הסמיך לשא ראותיו דגם חוץ מג׳ רפויין למה זכחת ותאם למה שכחתני למה שמתני למפגע לך וכל למה רפי טעמו מלרע לבד מזה למה שמתני למפגע לך וכן הוא במסורת עיין בערך למה ׃ כל כמה במה אות ראשו׳ פתוחה כמשפטו ׃ **עתה אדבר** על החטף ׃ כל שבא סוכן תבטל קמץ כמו כספו עבדו דרדע ובהנה רבים ועל כן נקרא שכן כי לא יזוז ממקומו

מערכת אות האלף

אבל סבא תניע הוא אמר יהפך לאתנח וסוף פסוק אין בו כח לבטל הקמץ והוא כמו פעלו ופעלה עבר כמו שמרו אמרו כי באתנח וסו׳ פסו׳ יהפך הסבא לקמץ גדול ויאמר אמרו שמרו כאתרה משמרת יי׳ שמרו וכל כיוצא בהם אים לא כעדר וכלם מתוגים לפני החטף להפריד בין הקמץ והחטף כעין שאמרתי בכל למה דגש וכן כל השמרו לכם תשמרו יאמר באתנח וסו׳ פסו׳ וכן בשם דבר ידך שרך אמתך אדמתך דגבך כי יאמר באתנח וס״פ ידיך ערך אבל בחרו לכם אנשים רחצו הזכו הם

והייתי להם לאלהים ג׳ וס׳

ושכנתי בתוך בני ישראל׃
ונתתי לך ולזרעך׃
והיה משכני בתוכם׃

בית אלהים ג׳ וס׳ בסדר ויצא׃

ואלהים ה׳ וסימנין נמסר בשמו׳ א׳ סימן כ״ח׃

הוא אלהים ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ י׳ וביהושע סימן כ׳ ותלים סימן ק׳׃

ברא אלהים ג׳ וסימני׳ נמסר בבראשית׃

יראת אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וירא ובשמואל ב׳ סימן כ״ג׃

וידבר אלהים ג׳ וסימני׳ נמס׳ פ׳ נח׃

דבר אלהים ג׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ ריש סי׳ י׳׃

ויברך אלהים ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת בראשית׃

כי לאלהים ג׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סימן כ״ו׃

אל אלהים יי׳ ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים ריש סי׳ נ׳׃

ואין אלהים ג׳ וסימנהון

עמדי ראו עתה כי אני אני הוא׃
גדלת על כן גדלת יי׳ אלהים׃
וזולתך יי׳ אין כמוך ואין אלהים׃

שמע אלהים ג׳ וסי׳ נמס׳ פרש׳ וירא ותלים סימן ס״ו

כאלהים ג׳ וסימ׳ נמס׳ בתלי׳ סימן ע״ז׃

וירא אלהים כי טוב ד׳ בבראשית וסי׳ נמסר בפרשת בראשית׃

על כל אלהים ג׳ ובתלים וסימ׳ נמס׳ שם סימן צ״ה׃

בני האלהים ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בראשית

חנני אלהים ג׳ וסימנין נמסר בתלי׳ ריש סי׳ נ״א׃

לדרש אלהים ד׳ וסימ׳ נמס׳ בפרש׳ יתרו׃

לי אלהים י״א וסימ׳ נמס׳ במלכים א׳ סימ׳ ב׳ פסוק כ״ג׃

אלהי העברים ה׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ שמות

אלהי ישראל כ״ה מיחדין וסימ׳ נמסר בפרשת משפטים׃

עם אלהים ג׳ וסימ׳ נמס׳ פרש׳ ויצא׃

אלהים לישראל ג׳ וסימ׳

ויאמר אלהים לישראל׃
וידעו כל הארץ כי יש׃
ויאמן ויגדל שמך דה״י׃

עליית אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר סוף פרשת לך לך׃

מיד האלהים ג׳ וסימ׳

מי יצילנו מיד׃
כבדה מאד יד האלהים׃
גם ביהודה היתה יד׃
וכל קהלת דכו׳׃

עלייה אל האלהים ג׳ וסי׳

ומשה עלה אל האלהים׃
ותעל שועתם אל האלהים׃
וחלפת משם והלאה׃

ויעש אלהים ד׳ וסימ׳

ויעש אלהים את הרקיע ויבדל׃
ויעש אלהים את שני המאורות׃
ויעש אלהים את חית הארץ׃
ויעש אלהים כן בלילה ההוא דגדעון׃

דעת אלהים ג׳ וסי׳ נמס׳ בהושע ס׳ י׳ ומשלי סימן ב׳׃

אלהיהן ה׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ כי תשא׃

אלהיהם ו׳ בתורה וסימ׳

ויאמרו עבדי פרעה׃
וידעו כי אני יי׳ כ׳ בו׃
קדושים יהיו ב׳ בו׃
ואף גם זאת בהיותם׃

אלהי יי׳ י״ד מייחדין וסי׳

וחרה אפי בו ביום׃
אין שלום תניינא׃
ימאסם אלהי כי לא׃
אזבירה שבך׃
אלהי פלטני מיד׃
הסתופף בבית׃
שתמו בגלגל׃
ועוד אני מדבר ומתפלל קדם׃
זכרה לי אלהי לטובה׃
וחברו׃
סורו ממני מרעים׃
כי אתה אלהי בוחן׃
פתוחות דה״י׃

ורוח אלהים ח׳ וסימ׳ נמסר בויקהל׃

ויאמר אלהים כ״ה וסימ׳

ויאמר אלהים יהי אור׃
ויאמר אלהים יהי רקיע׃
ויאמר אלהים יקוו המים׃
ויאמר אלהים תדשא הארץ׃
ויאמר אלהים יהי מארת׃
ויאמר אלהים ישרצו המים׃
ויאמר אלהים תוצא הארץ׃
ויאמר אלהים נעשה אדם׃
ויאמר אלהים הנה נתתי לכם׃
ויאמר אלהים קץ כל בשר׃
ויאמר אלהים אל נח ואל בניו׃
זאת אות הברית׃
וחברו׃
אל ירע בעיניך על הנער׃
שרי אשתך לא תקרא׃
אבל שרה אשתך יולדת׃
ואתה את בריתי תשמר׃
ויאמר אלהים במראות הלילה׃
קום עלה בית אל ושב׃
אהיה אשר אהיה׃
אל בלעם לא תלך עמהם׃
שאל מה אתן לך׃
יען אשר שאלת דמלכים׃
ההיטב חרה לך׃
לשלמה יען אשר היתה דדה׃

אלהים זנחתנו ג׳ ובתלים וסימ׳ נמסר שם סימ׳ ס׳׃

אלהי אבותם ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת אתם נצבים׃

בית אלהא דנא ד׳ וסי׳

ועבדו בני ישראל׃
ברם בשנת חדא׃
והקרבו להנכת׃
ולכם מהודעין׃

בבית האלהים ז׳ וסי׳

ויהי אתם׃
וגם הזהב והכסף׃
ויעמד ישוע ובניו׃
ויכל חירם׃
ויכרת כל הקהל ברית׃
וישם את פסל הסמל׃
והעמדנה שתי התודות׃

אלהיו עמו ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת בלק׃

אתה אלהים ה׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סוף סימן נ״ה וסימן פ״ו׃

כי האלהים ה׳ וסימ׳ נמסר בקהלת ריש סי׳ ה׳ ושמואל א׳ סימן י׳׃

מלאך האלהים ח׳ וסימ׳ נמס׳ בשפטים סי׳ י״ג פסו׳ ה׳׃

ירא אלהים ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת וירא׃

אלהי יי׳ ג׳ בטעם לעיל וסימ׳ נמסר בפרש׳ וישמע יתרו וסימ׳ בלשון תרגו׳ שמא דכספא מלקדמין׃

ויזכור אלהים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נח ובסדר וירא׃

אלהי השמים ג׳ מיחדין וסי׳

אהי צם ומתפלל
ואתפלל אל יי׳ אלהי׃
יצליח׃

ויאמר אלהים ג׳ בטעם וסימ׳

ויאמר אלהים לנח קץ כל׃
ויאמר אלהים לישראל׃
ויאמר אלהים לשלמה׃

לפני האלהים ז׳ וסימני׳ נמס׳ פ׳ נח׃

משה עבד האלהים ד׳ וסי׳

ואהרן ובניו מקטירים׃
ויתנו קול ביהודה׃
מחזיקים על אחיהם
וכל ישראל עברו את תורתך

לעבדת בית האלהי׳ ח׳ וסי׳

ואחיהם הלוים׃
כהנים גבורי חיל׃
מלאכת׃
במעמדם תנינא דפסו׳׃
כל אלה על ידי אביהם׃
והנה מחלקות׃
ויתנו לעבדת בית׃
ובכל מעשה אשר החל׃

ארון ברית אלהים ד׳ וסי׳

וישאלו בני ישראל׃
משלת העם שילה׃
והנה גם צדוק׃
ובניהו ויחזיאל׃

באלהים ו׳ רפ׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ״ו׃

בית אלהים ה׳ וסי׳

ויירא ויאמר מה נורא׃
והאבן הזאת אשר שמתי׃
והאיש מיכה לו בית אלהים׃
הבוכא ויבאו אל חלקיהו׃
אדדם אלה אזכרה׃
ושארא בית האלהים ואינון כ״ח׃

אלין מלין משמשין אלהים ול׳ דכו׳ וסי׳

ברכו אלהים ל׳ פעלתם השמיני אשר ברכו׃
הר אלהים ל׳ הר בשן הר גבננים׃
מלאך אלהים ל׳ וישמע אלהים את קול הנער׃
תורת האלהים ל׳ ויכתוב יהושע את תורת׃

בווי ונפתחים כי ראויים להיות בחירק לולי אות הגרון על משקל אמרו שמרו ודבר זה גורם הפתח ולא הסבא כי מניע הוא ובאה מלה זרה והיא ומכחכם מחרו במדי אבל רחצו ובחרו שהם עבר קמוצים כמשפט כי יאמר והזכות רחצו מכל אמר בחרו אבל לא תבערו ואם תמאנו אע״פ שהסבא מניע וגם אין דין דגש בהם כפתחי׳ ובראות הטעם שאע״פ שכל אחד וא׳ לבד לא יבטלוהו זה וזה גורם לא יבטלוהו הקמץ אבל באות ר״ים אף זה וזה גורם לא יבטלוהו הקמץ ולא יועילו לבטלו וכמו ויגרשו ויסרתו ויברכו׃

מערכת אות א

ואדבר על כי שמוש המבטל קמץ כמו אכלני חורב יי׳ קנני אמר יעבני. אבל עני קרבני שלחני שהכון מרם קומצים והכל הוא כפי אומרי הטעם כי מאכלם שמרכיהיה ראוי לומר אכלי שמרי כמו ויאכל אותי אכלו שמרו ועל כי כמתנה כפתח כידי לשכותו בשכוי אחר הכל הוא כי טעות לומר אכלי שמרי ולא מכינו דוגמתם במקרא רק במלת לא אבה יבמי. ושם פירש אבן עזרא כי היוד יתירה כיו״ד סוככי סנה וכהנה רבות והוא כמו לא אבה יבם׳ ועוד מה יאמרו במלת קנני

בני אלהים ל׳ ברן יחד כוכבי׳

כמלאך אלהים ל׳ ויאמר אכיש אל דוד׳

ככל אלהים ל׳ כי אני ידעתי כי גדול׳

בעיני אלהים ל׳ ומצא חן ושכל טוב׳

בא אלהים ל׳ ויראו פלשתי׳ כי בא׳

ברכך אלהים ל׳ על כן ברכך אלה׳ דתהלות׳

מעשה אלהים ל׳ והלוחת מעשה אלהים׳

מלך אלהים ל׳ על גוי׳ דתהלות

משחך אלהים ל׳ אהבת צדק ותשנא רשע׳

חתת אלהים ל׳ ויסעו ויהי חתת

כשבך אלהים ל׳ כן תהלתך דתהלות׳

וימן אלהים ל׳ רוח קדי׳ חרישי׳

שבעה אלהים ל׳

כשם אלהים ל׳ אך הנביא אשר יזיד׳

האזינה אלהים ל׳ תפלתי ואל תתעלם׳

זבחי אלהים ל׳ רוח נשברה׳

עלה אלהים ל׳ בתרועה׳

מכתב אלהים ל׳ הוא חרות׃

חד מן ו׳ דכל חד וחד לית

דכוו׳ בליש׳ וסי׳

ובאלהים היתה תבוסת אחזיה׳

האלהים ויהי בקרא מלך ישר׳ את הספר׳

האל יעות משפט׳

האלהים בקרוב אני נאם יי׳

לאלהים זבח לאלהים יחרם׳

באלהים אין כמוך באלהים׳

וירא אלהים ט׳ בתור׳ וסי׳

את האור׳

ולמקוה המים׳

ותוצא הארץ׳

ולמשל ביום׳

את התנינם הגדלים׳

את חית הארץ׳

יום הששי׳

את הארץ והנה נשחתה׳

וא׳ כנביאים את מעשיהם׃

שאלה באלהים ז׳ וסי׳

ויאמרו לו שאל נא׳

ויקמו ויעלו בית אל׳

וישאל שאול באלהים׳

ושאול לו באלהים׳

היום החלותי לשאול׃

וישאל דוד באלהים׳

וישאל עוד דוד׃

יראה את אלהים ז׳ וסי׳ נמס׳

בפרשת מקץ׃

נתינה האלהים ז׳ וסים נבמסר

בדניאל סימן א׳׃

שבועה באלהים ד׳ וסים׳

השבעה לי באלהים הנה׳

ותורידני אל הגדוד׳

אשר השביעו באלקים דד״ח׳

ואריב עמם׃

אמר אלהים ו׳ וסי׳ נמס׳ בפר׳ בראשית׳

ארון אלהי ישראל ו׳ וסים׳

ויראו אנשי אשדוד׳

וישלח ויאספו ג׳ בו׳

את כל סרני פלשתים׳

את ארון האלהים עקרון׳

אם משלחים אתם׃

לפני אלהים ד׳ וסים׳ נמס׳ בתלים סי׳ נג

ואלהים ה׳ וסי׳ נמס׳ סוף פרש׳ ויחי׳

לאלהי ישראל ד׳ וסימני׳

ועשיתם צלמי׳

ויקרא יעבץ׳

גם סגרו דלתות׳ הבאים׃

אמירה אל האלהים ט׳ וסים׳

לו ישמעאל

מי אנכי

הנה אנכי בא אל בני׳

ויאמר בלעם׳

אם ישך נא׳

אל יחר אפך בי׳

חטאתי באד׳

למחרת׳

והמלכתני׃

באלה ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סימן נא׳

ואיוב ריש סימן יו׳׃

ומעלה ג׳ וסים׳ נמסר פרשת נח׳

ולאלה ג׳ ר״פ בקריאה וסים׳ נמס׳ פרש׳ שמיני

ויחזקאל סי׳ ט׳׳

לאלה ה׳ וסים׳ נמסר

בפנחס ובמלכים א׳ סימן כ״ב ובד״ה ב׳ סימן יח׳׳

אלה הדברים ה׳ וסים׳

ויקהל משה׳

ואתם תהיו לי ממלכת כהנים׳

עשיתים ולא עזבתים׳

אשר תעשו

ואלה שמות י׳ בתור׳ וסי׳ נמסר בסדר במדבר׃

וכל שאר קרי׳ דכו׳ ר״פ

ואלה שמות בכ״ה אלה שמות וסימני׳

אלה שמות בני עשו אליפז׳

בני אהרן הכהנים המשחים׳

האנשים אשר שלח משה׳

האנשים אשר ינחלו׳

שמות הגברים אשר לדוד דשמואלי׳

ואלה שמות יז׳ ר״פ בתורת

וכל נבי׳ וכתובי׳ וכו׳ ס׳ נמסר בריש ספר ואלה שמות ע״ש׃

אליה ה׳ וסים׳ נמסר במלכ׳ ב׳ סימן א׳ וסוף מלאכי׳

האלות ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסים׳ נמס׳ בפ׳ נצבים׳

אלי ד׳ וסים׳ נמס׳ באיוב סוף סימן ה׳׳

אליהוא ד׳ חס׳ א׳ וסימני׳ נמסר באיוב ריש סימן לה

אליו ג׳ חס׳ וסים׳ נמס׳ בשמואל א׳ סים׳ כ״ב

ויחזקאל ר׳ סימן כ״א׃

ואלי ג׳ וסי׳ נמסר בהושע סוף סי׳ ז׳ ואיוב סי׳ ד׳׃

אליהם י״ז מל׳ בתור׳ וסים׳

וישלחו האנשים את ידם׳

לאיש אשר לו ערלה׳

שמעו נא החלום׳

לך ואכלחך אליהם׳

ויתנכלו אתו להמיתו׳

וירא אתם והנם זעפים׃

ויתנכר אליהם׳

באשר כלו לאכול׳

להורות את בני ישראל׳

זה הדבר דאשר ישחט׳

ובא משה ואהרן כפני׳

לינו פה הלילה׳

החייתם כל נקבה׳

ויאמר אליהם משה אם תעשון׳

וכלות אליהם׳

ויסרו אתו׳

נביא אקים להם׳

אלהם ת׳ חס׳ במלכ׳ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סי׳ יג׳

וז׳ חס׳ ביחזקא׳ וסימניהון

נמסר שם סימן יו׳׳

וי״ו חס׳ בכתו׳ וסי׳

וסים׳ ויבא אלהם ויערוך אלהם ב׳ בפסו׳׳

עוד שלשת ימים׳

מה אתם נועצים׳

קטני עבה ממתני אבי׳

וידבר אלהם בעצת׳

ויקבץ מלך ישראל׳

ויוצא יהוידע׳

אשחק אלהם ולא׳

שבגיע אלהם כמעשה ב״ בפסו׳׳

אתם קדש ליי׳׳

אתם מעלהם ויקם עזרא׳

אתם ראים׳

ויאכלו׳

בדוע אתם לנים נגד החומה׳

וב׳ חס׳ ביהושע וסים׳

ויקרא יהושע בן נון אל׳

ויאמר אלהם יהושע׳

וירמיה וישעיה מל׳׳

בספרים בדויקים׳

וו׳ חס׳ בשפטים וסימני׳

נמס׳ בשפטים סימן י״ח׳

אליהן ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר פרש׳ שמות׳

אליכם ו׳ חס׳ בתורה וסים׳ נמסר בפרש׳ מקץ׳

אליועיני ה׳ וסימני׳

ובן נעריה אליועיני וחזקיה׃

ודבתריה ובני אליועני׳

ובבני פשחור אליועני

דין חס׳ י׳ תנינא׳

והכהנים ביבי אליקים׳

וא׳ ואליועיני

ובני בכר׳

וא׳ ואליועיני

ועלתי ואליאל׳

אלישה ג׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ נח

ויחזקאל סימן כ״ז׃

אריו ה׳ ב׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בדניאל ריש סימן ו׳׳

אלופי ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר פרשת וישלח וירב״ה סימן י״ג וזכריה סימן יב׳

אלפעל ג׳ וסים׳ ובחשים הוליד׳

ובני אלפעל עבר ומשעם׳

וישמרי ויזליאה ויובב׳

האלף ג׳ וסים׳ נמסר פר׳ פקודי׳

אלפי ד׳ סבירי׳ אלפים וסים׳ נמסר בפרש׳ כי תשא׳

לאלף דור ג׳ וסים׳

דבר צוה לאלף דור׳

וחברו׳

ולשמרי מצותיו׳

אלף כסף ג׳ וסים׳ נמסר פרשת וירא׳

אם

כל ספר בראשית ונוקים

ר״פ אם במ׳ ואם

וסימניהון

תאבה ואם לא תאבה האשה׃

תשמע

עכני אך הכל כתן בסיני ונעמים הגלוים לנו והנראים בעינינו כבאר והנפלאים כמתין עד יבא מורה צדק ויורנו׳ ידי רגלי ואדני דלות שהוא חול ועל השם הנכבד והנורא קמץ למען הבדיל בין הקדש ובין החול׳ וזה הכלל שזה אבל פרחים בבאים ודוגמתם שהחירק תחת האלף קמצים. ומלת כלאים פתח כי חירק תחת היוד ומלת שאי על בפיים

הנה אבאר דרך אי המבטל קמץ כמו בכל בלתי לוי׳ לבדו. וכן אי באמצע תיבה כמו ידים ורגלים שהחירק תחת היוד

מערכת אות האלף

קמץ כי היוד ראשונה במקום אלף וכן בית ביד עינו קמץ פתוחין כי בכלם אין בהם יוד יסוד אבל מלת היית הייכו וחיית ודבית קמצים כי היוד יסוד אף כימצינו הוה ארץ
אותיות אהו"י מתחלפות. **רעיוני יעירוני** על אחה"ע לבאר מקצת גבורותיו זה הכלל הברה המתקנ' להברת אה מחמת אחה"ע בין בשם דבר בין בפעלה
כפתחות כי די אם תקנהו אחה"ע ממדרגה אחת כמו יעל עם אחיו ויעם כי הם על משקל ויבן ויפן וכן ויחן ויחס ומה שיוד ויחן כחרקת

השמעו ואם לא תשמעו אלינו להמול·
אינך ואם אינך משלח לא נרד
אמר ואם אמר יאמר·
לבנו ואם לבנו יועדנה·
שלש ואם שלש אלה·
אסון ואם אסון יהיה·
שן ואם שן עבדו·
שור ואם שור נגח הוא·
גנב ואם גנב יגנב מעמו·
וכל שאר אוריתא דבו' ר"פ ואם במ"ח אם וסימניהון·
הדבר אם את הדבר הזה·
עלה אם עלה קרבנו מן הבקר
כשב אם כשב הוא מקריב·
הכהן אם הכהן המשיח יחטא·
תודה אם על תודה יקריבנו·
בחקתי אם בחקותי תלכו ואת·
רבות אם עוד רבות בשנים·
משנת אם משנת היובל יקדיש·
חפץ אם חפץ בנו יי'·
במות אם במות כל האדם·
אתם אם אתם תבאו·
יתן אם יתן לי בלק·
יראו אם יראו את הארץ·
יראו אם יראו האנשי' העולים·
יראה אם יראה איש באנשים·
תשמר אם לא תשמר לעשות·
נדחך אם יהיה נדחך·
שנותי אם שנותי ברק חרבי:
כל יהושע ושפטים ר"פ ואם
וכל אסתר ומשלי חלוף ר"פ אם
וכל מלכים וישעיה ויחזקאל
ותלים וקהלת ר"פ אם במ"ה וסי'
הלך ואם הלך בדרכי·
תמאנו ואם תמאנו ומריתם·
נכלמו ואם נכלמו מכל·
בא ואם בא לראות שוא·
יתקפו ואם יתקפו האחד·
וכל שמואל וירמיה דבו' ר"פ ואם במ"ד אם וסימ'
יחטא אם יחטא איש לאיש·
דמו אם כה יאמרו אלינו·
להלחם אם יוכל להלחם אתי·
תיראו אם תיראו את יי' ועבדת'
יאמר אם כה יאמר טוב שלום·
פקד אם פקד יפקדנו·
עונינו אם עונינו ענו:
ימושו אם ימושו החקים·
תשבו אם שוב תשובו·
יסתר אם יסתר איש במסתרי'·
יצאתי אם יצאתי השדה·
תשוב אם תשוב ישראל·
טוב אם טוב אם רע בקול·
גנבים אם גנבים באו לך·
וכל שאר קרי' דבו' ר"פ אם במ"א ואם וסימניהון·
ילכו ואם ילכו בשבי לפני אויבי'
יחבאו ואם יחבאו בראש הכרמל·
משפחת ואם משפחת מצרים·
תשובון ואם תשובון אתם·
ינגף ואם ינגף עמך ישראל·
זרוע ואם זרוע כאל לך·

זכרתי ואם זכרתי ונבהלתי·
אסורים ואם אסורים בזיקים·
בינה ואם בינה שמעה זאת·
איפא ואם לא איפא מי יכזיבני
בשלח ואם לא ישמעו:

כל ר"פ דבקריא' ואם לא

ב"ח אם לא וסימן נמס' בסדר חיי ובמלאכי ריש סימן ב' וריש שיר השירים:
וכל ר"פ דאיוב דבו' אם לא ב"מב ואם לא וסים'
איפא ואם לא איפוא מי
בשלח ואם לא ישמעו בשלח·

אם ואם

י' במצעות פסוק באורית' וירמיה וסי'
הלא אם תטיב שאת·
הלא כל הארץ לפניך הפרד·
ועתה אם ישכם עושים חסד·
הגל עד הגל הזה ועדה·
בילדבן ויאמר בילדבן את·
ועתה אם תשא חטאתם ואם·
והשביע אתה הכהן ואמר·
לכן כה אמר יי' אם תשוב·
וישבע המלך צדקיהו·
פתחתיך ואני הנה פתחתיך היום:
וכל קרי' דבו' אם ואם במ"ח אם אם וסי'
תריבון ויאמר יואש לכל אשר:
שמשון ויאמר להם שמשון·
הכהן ויען הכהן את דוד·
האדע בן שמני' שנה אנכי היום·
אתי ויען אתי את המלך·
התשבי ויען אליהו התשבי·
בעוג ותאמר חי' אלהיך אם יש
ונוכחה לכו נא ונוכחה יאמר·
בכרכמיש הלא ככרכמיש כלנו·
ונח ונח דנאל ואיוב בתוכה·
החפץ אמר אליה' חי אני נאם יי'
הבנהרים חרה יי' אם בנהרים·
ישנו כי לא ישנו אם לא ירעו·
והביטה ראה יי' והביטה למי·
תחרישי כי אם החרש·
עשיתי יי' אלהים אם עשיתי זאת
יבנה שיר המעלות לשלמה·
תדבק לשוני לחבי אם לא אזכרכי:

ח' פסוק ואם ואם וסימני'

נמסר בפ' בחקתי וביהושע סימן כ"ב·

אם לא

ז' ס"פ וסימ' נמסר פרשת חיי שרה·

ג' פסו' ואם ואם וסימניהו'

ואם בכה את עשה לי·
ואם מבן ששים שנה·
ואם לא השחוק היה לך·

י"ב פסו' רישיהון ומצעוהון אם אם וסי'

נמסר בפרשת משפטים ותלים סימן ב"ז ואיוב סימן ו'·

אם

י"ז ר"פ בספר ואלה שמות וסימניהון·
אם את הדבר הזה·
אם בגפו יבא·
אם רעה בעיני·
אם אחרת יקח לו·
אם יקום והתהלך בחוץ·
אם זרחה השמש·
אם עבד יגח השור·
אם כפר יושת עליו·
אם במחתרת ימצא·
אם המצא תמצא·
אם לא ימצא הגנב·
אם טרף יטרף·
אם בעליו עמו·
אם מאן ימאן·
אם ענה תענה·
אם חבל תחבל·
אם כסף תלוה·

ו' ר"פ בספר ויקרא וסימ'

נמסר בסדר ויקרא:

ח' פסוק לית בהון אם

ומטעין בהון וסימ' בפר' חיי שרה·

ואם לא

י"ז במצעות פסוק וסימניהון
הלא אם תטיב שאת·
ויאמר נכל בלבו·
ארדה נא ואראה·
אז תנקה מאלתי·
ועתה אם ישכם·
ואם בבהמה הטמאה·
שלחו מכם אחד·
וכל פטר חמור הפדה בשה·
ופטר חמור תפדה בשה·
והשביע אהה הכהן·
הוא יתחטא בו·
והיה אם דרך גבולו·
אם לא השמעו ואם·
אם טוב בעיניכם הבו שברי·
ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך·
ואני אמרתי אגלה אזנך:

אם

ד' כהו' ולא קרי' וסימ' נמסר ברות סימן ג'·

ואם

י"ו יתידאין וסימ' נמסר במגלה סימן ח'·

כי אם

כל קריאה כי אם הטעם האחת כי והמקף באם ב"כג אשר המקף בכי והטעם באם וסים' כלשון ארמי' נפק דמא בישא וביאור' בסדר מסעי·

י"ב זוגין חד אם וחד ואם וסימניהון

ואם אקח אם מחוט ועד·
אם אקח ויאמר חיי יי' אשר עמדתי לפניו·
אם בת ונח דניאל·
ואם בת ויאמר בילדבן·
אם ישוב ואמרת·
ואם ישוב ונגע·

אם יראה איש·
ואם יראה הכהן·
אם יש ועתה אראה·
ואם יש אם נביאים הם·
אם דל ויאמר ברוכה·
ואם דל הוא ואין ידו·
אם בוא כי אם בוא·
ואם בוא יבוא הכהן·
אם בזאת יתהלל המתהלל·
ואם בזאת לא תשמעו לי·
אם עד החקר אלוה תמצא·
ואם עד אלהלא תשמעו לי·
אם בהמה אם איש·
ואם בהמה אשר יקריבו·
אם לי' ויאמר נעמן·
ואם לי' אם יחטא·
אם בא וידע אונן·
ואם בא לראות שוא·
אם אמור יאמר הנער·
ואם אמור יאמר העבד·

ואם יש

ג' וסימ' נמסר בשמואל ב' סוף סימן י"ד·

אם אין

ד' וסימ' נמס' פר' בשלח ואיוב סוף סי' ל"ג·

ואם אין

ג' וסימ' נמסר בשמוא' א' ריש סימן י"א·

ואת אמו

ג' וסימני' נמסר בסדר קדשים·

אמר

דקדים לאבינו ג' וסימ' נמסר בפר' ויגש·

אמותם

ג' וסימניהון
בהשתפך נפשם אל·
ועל אמותם הילדות·
וא' לאבתם יאמרו·

אמות

ו' ס"פ בצורת הבית וסי' נמס' ביחזקאל סימן מ'·

ועשרים באמה

ד' וסימ'
ארך הריעה· וחברו·
ותאר שלשה מפה·
בגלה עפה·

שלשים באמה

ד' וסימניהון
אורך היריעה·
וחברו דעסיה·
וקו שלשים באמה וחברו·

ויאמינו

ג' וסימ' נמסר בפרשת בשלח·

אמנה

ג' וסימ' נמסר במלכים ב' סימן ה'·

אמון

ז' חס' בלישני' וסימ' נמסר כהלי' בא"ב רבת' אות ל'·

האמנם

ד' וסי' נמסר בפר' בלק ותלים סימן נ"ח·

ואמיץ

ד' ג' מל' וא' חס' וסי' נמסר באיוב ריש סימן ט'·

חזקו ואמצו

ג' וסימ' נמסר בפר' וילך·

אמציה

ט' וסי' נמס' במלכי' ב' סימן י"ד ועמוס סימן ז':

ויאמר

ויוד ויעם כפתחת לפי שאות עי"ן כחה גדול לפתוח מכל שאר אותיות אחה"ע כאשר מבואר מכח דייקות אבל ויעף אלי אחד מן הסרפים קמץ כי לא נמתנה יען חסר הוא מהשניים על משקל ויקם ויסב וכן ויעט בהם אבל ויעט העם אל השלל אמר אבן גנח כי הוא מן עטה מענין אהיה כעטיה על כן היוד כפתחת ובכל גזרות השניים לא מצאנו רק מלה אחת כפתחת והיא ותחם על מרמה רגלי אמר הוא מן השניים כמו שכתוב ומי יחוש חוץ ממני והבל הוא לאמר כי ותחם הוא מחטופי לנו"ד פעל מבני שהוא

מערכת אות האלף

פתח ומתחיה המלה מן ב׳גזרות כאמר מצינו ומלתם כמו וכמלתם וכן כמל וכן עוזו עצה מן עץ קומו מן קם וכהנה רבות כי בסבי׳ הפתח אין לסמכו מגזרתו אם לא מצאנו חבר מה יצא מן הכלל ואולי ע״פ המסורת אבל וינע וירח ותקח התבה אות סגייה פתוחה ואולי ים לחלק בין אות האחרונה ה״ע לאות סגייה ׃ אחזור לענין הראשון וכן כל סומעת בורחת ודוגמתם פתחים כי הם על משקל סומרת אומרת וכן לרעת לטעת לקחת על משקל ללדת לסבת וכן בפס דבר טבעת קדחת כרשת גבחת

ויאמר חד מן צ״א וסמניהון •

ויברכהו	ויאמר ברוך אברם •
במה	ויאמר אדני יי׳ •
הגר	ויאמר הגר שפחת •
מצאתי	ויאמר אדני אם נא •
האף	ויגש אברהם ויאמר •
הנה נא	ויען אברהם ויאמר •
עוד	ויוסף עוד לדבר אליו •
תרעו	ויאמר אל נא אחי •
תהרג	ואבימלך לא קרב •
הקרה נא	ויאמר יי׳ אלהי אדני •
עבד	ויאמר עבד אברהם •
אצלת	ויאמ׳ הכי קרא הנינ׳ דפסו׳
נצב	והנה יי׳ נצב עליו •
מה נורא	ויירא ויאמר מה נורא •
נקבה	ויאמר נקבה שכרך •
הילדים	וישא את עיניו וירא •
הילד	וישב אל אחיו ויאמר •
אחיו	וישא עיניו וירא את בנימן
אבותי	ושכבתי עם אבותי •
קחם נא	ויאמר יוסף אל אביו •
ויברך	את יוסף ויאמר •
מי שמך	ויאמר מי שמך לאיש •
וישב	משה אל יי׳ ויאמר •
וישב	משה אל יי׳ ויאמר אנא •
וירא	אהרן ויבן מזבח •
פני	ויאמר פני ילכו •
הראני	ויאמר הראני נא את •
מתנבאים	וירץ הנער ויגד למשה •
מבחוריו	ויען יהושע בן נון •
וידר	ישראל נדר ליי׳ •
ויפן	ויאמר הלא את אשר •
מן ארם	וישא משליו •
קום	וישא משלו •
נאם	וישא משלו •
נאם	וישא משלו •
אוי	וישא משלו •
עמלק	וירא את עמלק •
הקיני	וירא את הקיני •
מסיני	ויאמר יי׳ מסיני בא •
ליהודה	וזאת ליהודה ויאמר •
עכן	ויען עכן את יהושע •
תבוש	אל נא תבוש בזה •
אחי	ויאמר אחי בני אמי •
יפתח	וידר יפתח נדר •
מנוח	ויעתר מנוח אל יי׳ •
ויצמא	מאד ויקרא אל יי׳ •
זכרני נא	ויקרא שמשון אל יי׳ •
הנרצחה	ויען האיש הלוי •
בחד	ויגד לו שמואל את •
עד הנה	ויקח לו שמואל אבן •
דואג	ויען דואג האדומי •
אחימלך	ויען אחימלך את •
אתי	ויען אתי את המלך •
על אבנר	ויקונן המלך על אבנר •
רמני	אדני המלך עבדי •
אבלע	ויען יואב ויאמר •
סלעי	ויאמר יי׳ סלעי •
מי ישקני	ויתאוה דוד ויאמר •
וישבע	המלך ויאמר חי יי׳ •
אין כמוך	ויאמר יי׳ אלהי ישר׳ •
קחו נא	וילך צרפתה •
לקחי נא	ותלך לקחת ויקרא •
מתגורר	ויתפלל אל יי׳ ויאמר
ויתמודד	על הילד שלש פעמים •
כעלות	ויהי כעלות המנחה •
אזור	ויאמרו אליו איש בעל •
אדרת	ויקח את אדרת אליהו •
פקח נא	ויתפלל אלישע ויאמר •
וירדו	אליו ויתפלל אלישע אל יי׳ •
ויתפלל	ויהי כבואם שמרון •
השליש	ויען השליש אשר המלך •
השליש	ויען השליש את איש •
חלה	ואלישע חלה את חליו •
ויתפלל	חזקיהו לפני יי׳ ויאמר •
אנא יי׳	ויאמר אנא יי׳ זכר נא •
מציון	ויאמר יי׳ מציון ישאג •
מהלך	ויחל יונה לבוא בעיר •
ויתפלל	אל יי׳ ויאמר דיונה •
ההדסים	ויען האיש העמד בין •
תרחם	ויען מלאך יי׳ ויאמר •
ויתאו	דוד ויאמר מי ישקני דד״ה •
אין כמוך	ויאמר יי׳ אלהי ישר׳ דה״ •
אבותינו	ויאמר יי׳ אלהי ישר׳ •
אסא	ויקרא אסא אל יי׳ •
ארחבך	ויאמר ארחמך יי׳
ויבן	וידבר עמו ויאמר •
ואשמע	קול אדם בין אולי •
הקוצרי׳	ויען הנער הנצב •
אל איוב	ומלאך בא אל איוב •
אש	עוד זה מדבר וזה •
כשדים	עוד זה מדבר וזה •
בניך	עוד זה מדבר וזה •

וכל ויען ויוסף דאיוב דכו׳ ׃

ויאמר להם כ״ב וסימ׳

ויברך	אתם אלהים ויאמר להם •
ויברך	אלהים את נח ואת בניו ׃
יעקב	ויאמר להם יעקב אחי •
יוסף	ויאמר להם יוסף מה •
הידעתם	ויאמר להם הידעתם •
השלום	ויאמר להם השלום לו •
תריבון	וירב העם עם משה •
שיבו	ויאמר להם כה אמר •
ויקהילו	משה ואהרן את •
עברו	ויאמר להם יהושע •
נביא	וישלח יי׳ איש נביא •
גריזים	ויגדו ליותם וילך •
הזית	ויאמר להם הזית •
הכהן	ויאמר להם הכהן •
תצאו	ויעמד ויקרא אל י
תעשו	ויאמר להם למה •
בני רמון	ויען דוד את רכב •
והרכבתם	את שלמה בני •
אליהו	ויאמר אליהו הנביא •
ישעיהו	ויאמר להם ישעיהו •
וישבע	להם גדליהו ולאנשיהם •
שניהם	ויאמר להם אל תיראו דמלכים •
ברוך	ויאמר להם ברוך •

וכל ענינא דשמשון וכל ד״ה ודניאל ועזרא דכו׳ וסימ׳ שמשון וד״ע ויאמר להם במ״ה ויאמר אלהם וסימ׳

שלשת	ויאמר אלהם עוד •
נועצים	ויאמר אלהם מה אתם •
ויקבץ	מלך ישראל את הנביאי׳ •
ויוצא	יהוידע הכהן את •
ויקם	עזרא הסופר ויאמר •

תאמרון ט׳ וסימ׳ נמסר ריש סדר וישלח ומלכים ב׳ סימן י״ח •

ויאמרו ט׳ רפין וסימ׳ נמסר בישעיה סימן י״ד •

ויאמר ו׳ רפין וסימ׳

השלום	והציפה עומד על •
הצילני	ושאריתו לא עשה לפסלו •
המרכה	הלא אלה כלם עליו •
יחרם	חציו שרף במו אש •
תשוע	אז הקרא ויי׳ יענה •
אדם	ויאמר אדם אך פרי •

אמור ו׳ ג׳ מל וג׳ חס׳ וסי׳ נמסר ריש סדר משפטים ובפרשת נשא •

ותאמר ה׳ וסימ׳ נמסר במגלה סימן ה׳ •

ולאמר ג׳ וסי׳ בניהון •

ואשים	דברי בפיך ובצל ידי •
האמר	לכורש רועי וגו׳ חפצי •
וספרים	כתב לאחרף •

אמרת ג׳ ר״פ וסי׳ נמסר בירמיה סימן מ״ה •

אמר ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר בדניאל סימ׳ ג׳ •

אמר ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר פרשת וירא •

ויאמרו ו׳ ר״פ בטעם גרשים וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״א וירמיה ריש סי׳ מ״ב •

ויאמרו ג׳ ר״פ בטעם זרקא וסי׳ נמסר פרשת ויצא וריש נחמיה •

ויאמר פלוני י׳ ר״פ בטעם זרקא וסי׳

ויאמר	האדם •
ויאמר	יעקב אלהי אבי •
ויאמר	יתרו •
ויאמר	משה שש מאות •
ויאמר	משה בזאת תדעון •
ויאמר	דוד •
ויאמר	נתן •
ויאמר	נעמן •
ויאמר •	חירם •
ויאמר	המן •

אמירה בלבו ו׳ וסימ׳ נמסר בפרשת לך לך •

י׳ פסו׳ ויקרא ויאמר

וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ז •

ואמרת ה׳ בטעם גרשיים וסימ׳ ביחזקאל ריש סימן י״ז •

ויאמרו אליהם ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וישלח •

ויאמרו כל העם ד׳ וסימ׳ נמסר

במלכים א׳ סימ׳ א״ •

כה תאמרו ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ כ״ב •

ואומר ג׳ מל׳ ומהד ענינ׳ וסי׳ •

אגרות	יתנו לי על פחות •
ואומר	אליהם אתם ראים הרעה •
ואשיב	אתם דבר ׃

ואומר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פת׳ וסי׳

תימן	ואומר •
וחברו	דדה״ •
ואומר	לכם אין חקור ׃

אמרת ז׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן י״ו •

ויאמר לי ח׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן י״ג ומשלי סימן ד׳ ׃

אמרים לי ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״א ותלים סי׳ קכ״ג •

אמר לו ה׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וירא •

ויאמר י״ב סבירין ויאמרו וסי׳ בפרשת בטות ובשפטים סימן י״ג •

אמרתך י״ב וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ד׳ ובסימן קל״ט •

לאמר ט׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן כ״ח ובתלים סימן ק״ה •

ואמרת ג׳ וסימ׳ נמסר ריש מלכים •

אמר ו׳ מלעיל וחס׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ז •

ואמרו ו׳ וסימ׳ נמסר בד״ה א׳ סימן י״ו •

לאמור ג׳ מלאים וסימ׳ נמסר בפרשת ויחי ורבי״ח ריש סימ׳ י״ח •

ואמרו ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן קל״ו •

ויאמרו לאמר ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בשלח •

באמור ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ואתחנן ותלים סי׳ מ״ב •

יאמר ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת נח ותלים סי׳ פ״ו •

ותאמר להם ג׳ וסימ׳ נמס׳ פרשת וישב

כל ד״ע ויאמר להם במ״ה

ויאמר אליהם וסימ׳ ב״ה ב׳ ס׳ י״

אמירה לפני יי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר פרשת וארא •

ולא אמרו ד׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סוף סי׳ כ״ב וירמיה סימן ב׳ ותלים סימן ק״ל •

ואמרת אליהם ג׳ בטע׳ קדמ׳ ואזלא בירמיה וסי׳ כל נבל ימלא יין ׃ ושל

כי הם על משקל יכלתיבמת אבל ארבעה מעה רעה לחה אפמעה קמצים כי הם על משקל תסמרה תפארה מעה יפה ואין אות חע מסכתם מן מספטם כי כן דין כל תיבה מסופה ה״א אסר כהברת בלא אה ולא באי אי לבד מעט מזער אכיות אבה יתכו נדה וכן כל פס דבר ואות אמבעית אח״הע והנגיכה לעיל פתחים כמו תואר בואר בוהר בועם בעבור כי הם על דרך גורן קדם חדם כי הם סויס בנגינה ובחסרון וי״ו ובחטף קמץ ברבותם רק כי החטף קמץ נהפך ברבותם לאות סגייה כי יאמר תארו כעמו ואין הדין כן

239

מערכת אות האלף

בגרן וקרם כאשר יתרמו לפנים כי מן גורן יאמר ברנו וכן אורה כפתח על דרך מזער כי הם באים בחולם ובגגיכה ובאות וו גם אורה כחלים וים מנגבי אורה לעיל ואחרת חטף קמץ וסמך לדבריהם חדלו ארחות מהות כמו אוכל שיאמר אכלם ומבעלי הה"א באמצע באו שני זרים שאינ' כפתחים בפתח גדול והם אהל מועד בוהן ירו אבל יואב אוהב תותח יואם כקמצים כי הם על משקל עולם כוכב ולא כפתנו ממשפטם ומה שכתבתי תותח כאשר שמעתי אמנם אין פה ענייננו כלל כי על אות אמצעית אהה"ע אנו

וישל אחריו ·
הנני כמלא את כל ·
בכה אשבור ·
אשר למות למות ·

ויאמר יי' אלי ד' בטע' קדמ' אזלא בירמיה
וסימני' בלשון ארמי עולימא קרא צדיקא לשמואל וביאור ריש יומיה ׃

ויאמר יי' י"ב בטעם קדמא אזלא בספר ו
ואלה שמות וסימ' בסדר שמות ·

ויאמר יי' ד' בטעם זרק' בספר ואלה
שמות וסימניהון בסדר שמות ·

כה אמר ט' בטעם גרשי' ביחזקאל וסימ' שם סימן ל' ·

ויאמר יי' ה' בטעם קדמא אזלא בספ' אלה
הדברים ר"פ וסימניהון
אמר להם לא תעלו ·
אל תצר את מואב ·
קום רד מהר מזה כי ·
הן קרבו ימ'ך ·
זאת הארץ אשר נשבעתי ·

ויאמר אלי י' בטעם זקף קטן ביחזקאל וסימני'
צפונה שא עיניך וראה דרך ·
ראה נתתי לך את צפיעי ·
תמצא את אשר תמצא אכול ·
הראה אתה תועבות גדולות ·
בקיר חתר נא בקיר ·
הרוח ויאמ' אלי הנבא אל הרוח
ההחיינה העצמות האלה
העצמות ויאמר אלי הנבא על
המקום אשר יבשלו שם ׃

כה אמר ה' בטעם מאריך טרחא ביחזקאל
וסימניהון
רעה אחר רעה הנה באה ·
המון והשבתי את המון מצרים
מואב יען אמור מואב ושעיר ·
והיה ביום ההוא יעלו דברים ·
שממה בשמוח כל הארץ ·

כה אמר ד' בתרין זרקא ביחזקאל וסימ'
· נמסר שם סוף סימן כ"ח וסי' מ"ד ׃

אמור להם ב' וסימניהון
לא תעלו ·
שובו לכם לאהליכם ׃
וא' באמר להם עם יי' ·

ויאמר להם ג' בטעם בשפטים וסימניהון
אחודה נא לכם חידה ·
נקיתי הפעם מפלשתים ·
נקמתי אם תעשון כזאת ,

ויאמר שמואל ו' בטעם בספר
וסימניהון

קבצו את כל יש' המצפתה ·
השאלים מאתו מלך ·
תשאלני ויי' סר מעליך ·
ומה קול הצאן הזה באזני
הלא אם קטן אתה בעיניך ·
באשר שכלה נשים חרבך ·

כי כה' אמר ז' בטעם בירמ' וסי'
סרו · הבנים · מרזח ·
גלעד · המלך רנו ·
משפטים ·

כה אמר ז' בטעם בירמיה וסי' שם סי' ט' ׃

כה אמר ו' בטעמ' בירמיה וסי' נמסר סי' ז' ׃

כה אמר ה' בטע' בהריסר וסי' בזכרי' סוף סימן ח' ׃

כה אמר ז' בטעם בירמיה וסימניהון
ואל הכהנים · הנני ·
היושב · החכם ·
דרור ׃ נתן ·

כה אמר ח' בטעם בירמיה וסי'
הנה · עם ·
השמרו · בקבוק · רד ·
ימצא · תפרו · מעיר ·

ויאמר י"ד בטעם וסימני' נמסר פרשת כי תשא ·

ויאמרו ב' בטעם וכו' וסי' נמסר בפרשת
מקץ ע"ש ׃

ויאמר אלי ז' בטעם ביחזקאל וסימ' נמסר שם סוף סימן מ' ·

כה' אמר י"ח בטעמא בירמיה וסימ' שם סימן י"ב ·

ואומר ד' כתו' ויאמר וסי' נמסר בנחמיה סימן ה' ·

ואת האמרי ד' וסימניהון נמסר סוף יהושע '

והאמת ג' וסימניהון נמסר בזכריה סוף סימן ח' ·

אן

אנה ו' כתיבין ה' וסימ' נמסר בתהלים סי' קי"ו וישעיה ריש סימן ל"ח ויונה סימן ג' ·

אנה ואנה ג' וסי' נמס' במלכי' א' סימן ב' ·

ז' פסו' אית בהון ואני אני
וסי' נמסר בירמיה סי' כ"ג ·

ט' זוגין חד אני וחד ואני
וסימ'

ואני ערל וידבר משה לפני ·
אני ערל ויאמר משה ·
ואני יוצא ויאמר הדעת ·
אני יוצא כחצת הלילה ·
ואני יושב ואלי יאספו כל ·
אני יושב ויהי בשנה השלישית ·
ואני אחרון כה אמר יי' מלך ,
אני אחרון שמע אלי יעקב
ואני אגיד לעולם אזמרה ·
אני אגיד צדקתך ואת מעשיך ·
ואני מרעיש כה אמר יי' צבאות ,
אני מרעיש אמר אל זרבבל ·
ואני נותרתי ושר מלכות פרס ·
אני נותרתי ויאמר אליהו אל ·
ואני נשארתי לבדי ואראה את המראה
אני נשארתי ואמרת בלבבך מי ילד
ואני אסבל ועד זקנה אני הוא ·
ב' בפסוק ·

ואני מג"ר"פ וסימניהון
ואני הנני מביא את המבול ׃
ואני בבאי מפדן מתה ·
ואני נתתי לך שכם אחד ·
ואני ידעתי כי לא יתן ·
ואני הנה נתתי אתו ·
ואני אתן את פני באיש ׃
ואני אקשה את לב ·
ואני הנה לקחתי את הלוים ·
ואני הנה לקחתי את אחיכם ·
ואני אצא ועמדתי ·
ואני שלשת החצים ·
ואני יסרתי חזקתי זרועותם ·
ואני ביי' אצפה ·
ואני ביי' אעלוזה ·
ואני אהיה לה נאם יי' ,
ואני נסכתי מלכי על ·
ואני תמיד איחל ·
ואני אשיר עוזך ·
ואני בחסדך בטחתי ·
ואני בתמי אלך ·
ואני אליך בטחתי ·
ואני אמרתי בחפזי נגרזתי ,
ואני כחרש לא אשמע ·
ואני כזית רענן ·
ואני בחסדך אבא ביתך ·
ואני בער ולא אדע ·
ואני תמיד עמך ·
ואני קרבת אלהים ·
ואני כמעט נטיו ·
ואני אגיד לעולם ·
ואני עני וכואב ·
ואני אליך יי' שועתי ·
ואני תפלתי לך יי' עת ·
ואני בחלותם לבושי שק ·
ואני עני ואביון ·
ואני הייתי חרפה להם ·
ואני ידעתי גאלי חי ·
ואני הייתי מבין והנה ·
ואני דניאל נהייתי ·
ואני נשארתי לבדי ·
ואני בשנת אחת לדריוש ·
ואני יי' אהיה להם לאלהים ·
ואני שמעתי ולא אבין ·

אני ד' בטעם זקף בקהלת וסי' שם סוף סי' ב' ·

אני הולך ד' וסימניהון
ואין איש מאסף ·
אני הולך אליו ·
ואני הולך על אשר אני · ב' בפסו' ·

הנה אני ז' וסי' נמס' בירמיה סימן ל"ב ויחזקאל סימן ל"ז ודה"ב סי' ב' ·

הן אני ד' וסי' נמסר פרש' וארא וישעיה סי' נ' ·

הלא אני ג' וסי' נמסר בישעי' סוף סי' מ"ה ·

גם אני ו' ר"פ וסי' נמס' בשפטים סוף סימן ב'
וכל מצעות פכו' דכו' גם אני במה וגם אני וסימ'
וגם אני אגרע ולא תחוס ב' בו ׃
אני הא דרכך בראש נתתי ·
לא תוני ולא תהיי ·
וגם אני שמעתי נאם יי' דה"ב ׃

אני ואתה ג' וסי' נמס' בשמואל א' סי' ד' ·

אני ועמי ג' בליש' וסימ' נמס' פרשת וארא '

באניות ד' וסימ' נמסר פרשת תבא וישעיה סי' מ"ג ׃

ואנכי ט' ר"פ וסי' נמסר בישעיה סימן נ"א ותלי' סימן כ"ב ·

אנכי ח' בטעם לעיל וסימ' נמס' בפרשה בראשית ·

מי אנכי ג' וסימ' נמסר פרש' שמות ·

אנכי ידעתי ג' וסימ' נמסר בפרש' וירא וירמיה סימן כ"ט ·

וגם אנכי ה' וסימ' נמסר פרשת וירא ·

אנכי אנכי ג' וסימני' נמסר בישעי' סי' מ"ג ׃

אנכי נתתי ג' וסימני' נמסר פרשת לך לך ׃

אנכי נתן ז' וסימ' נמס' בשמוא' א' סי' כ"ד ·

אנכי יושב ה' וסימני' נמסר פרשת חיי שרה ושמואל ב' סי' ז' ודה"א סי' י"ז ׃

התאנף ג' וסימניהון
גם בי התאנף ·
ויי' התאנף בי על דבריכם ·
ובאהרן התאנף ׃

ואנשים י' וסימ' נמסר בשפטים סי' ט' ונחמיה סי' ב' ׃

באנשים ג' וסימ' נמסר באלה הדברים ׃

אנשי דוד ד' וסימ' נמס' בשמו' א' סי' כ"ג ׃

ואנשי ד' ר"פ וסימ' נמסר פרשת לך לך ומלכים ב' סי' י"ז ׃

שני האנשים ד' וסימני' נמסר פרש' שפטים ׃
על האנשים

עומדין ואמנם תמיד נפלאתי על בעל הפרחון אשר כתב בספרו לקם כחסבו תותח בערך תחח וכל בני דורנו קורין תותח ולדברי בעל הפרחון הוא בא בטוב תותח מה וכן כל יער כער סער בער תער לחץ פחל פחר להב זעם נחת וכל דוגמתם הנגינה לעיל וכפתחי' כי הם על דרך מלך דרך ארץ ואות גרוניות פותחת והם סוס ברביוג' ודבקותם ובגגינתם כי כאשר ואמר ממלך מלכו ומדרך דרכו יאמר מיער יערו וכרמלו וכן כלם גם כאשר לא ישתנו מלך ארץ בדבקותם לא ישתנה כמו כן יער סער ורעיהם ולא

מערכת אות האלף

מצאנו דוגמתם מסתכים בדבקותם רק מהבל הבל הבלים ועקב בעקב עסו ומכלל אלה הנפתחים יצאו זהב קהל כהר נחם מחר רעב וסימן זקן כמר וחמם מלות מסם העבם נחם העמוכי רחב קמת רחם אחז המלך וסימן נר קרא וכלם נגינתם למטה ונקמצים כי לא נפתחו יען מספטם על דרך במר בקר חכם כי הם סוים בנגינתם ובדבקותם וברבותם כי כלם לרע ויפתחו בדבקותם כאמר תאמר מבטר בקר במר תאמר מזהב זהב הארץ קהל עמים וכאם ר מבמר במרו בקרו כן מזהב קהל זהב

על האנשים ה׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר שמות
ובמלכים ב׳ סימן י״ח׳

ואנשיו כ״ה וסימני׳

ויקם דוד וילך הוא׳
וילך דוד ואנשיו קעילה׳
ויקם דוד ואנשיו כשש׳
ודוד ואנשיו במדבר מעון
וילך שאול ואנשיו לבקש׳
ויקח שאול שלשת׳
וילך שאול מצד ההר ב׳ בפסו׳
ויבא אל גדרות הצאן על
וישבע דוד לשאול׳
וישב דוד עם אכיש׳
ויעל דוד ואנשיו׳
ודוד ואנשיו עוברים באחרונה׳
וישכם דוד הוא ואנשיו׳
ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג
ויבא דוד ואנשיו אל העיר׳
ולכל המקמות אשר התהלך
והיה היא רוכבת על החמור׳
ואנשיו אשר עמו העלה
ואבנר ואנשיו הלכו בערבה
ויאור להם בחברון׳
וילך המלך ואנשיו ירושלם
וישאים דוד ואנשיו׳
וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי
ורגם מרדך ואנשיו דתרי סרי׳

על אנשי ד׳ וסי׳ נמסר ב בשמואל א׳ סי׳ י״ח
וירמיה סוף סימן י״א׳

לאנשים ח׳ וסי׳ נמסר ברות סימן א׳

והאנשים ח׳ וסי׳ בלשון ארמי רע״א דסל קן ל
למשלח לרדופא סבין ולנחשא מיתיא בהימנותא וביאורם נמסר בסדר ויגש׳

ואנשיהם ד׳ וסי׳ נמסר בירמיה סוף סימן י״ח׳

אס

ויאספו י״ב וסי׳ נמסר פרשת כי תשא׳

ויאסף ט׳ וסימן נמסר בפר׳ חקת התורה׳

ולא אוסיף ד׳ וסי׳

ולא אוסיף להכות את׳
להגיד את רגל במלכים
להסיר את רגל יש׳ בד״ה׳
אחת דברתי ולא׳

אסף ג׳ וסי׳ בלשון ארמי שמעית דרחימו ב
בפנא וביאורם נמסר פרשת שפטים ויחזקאל סוף סימן ה׳ והושע סי׳ ט׳׳

נאסף ג׳ וסי׳ נמסר פ׳ ויחי׳

אסף ג׳ כתו׳ כן כתו׳ וסי׳ נמסר בסדר נח׳

נאספים ג׳ וסימניהון

ופלשתים נאספים׳
ואנשי חסד נאספים׳
ממלכות גוים נאספים׳

נאספו י״ד וסימני׳

וסרני פלשתים נאספו׳
ופלשתים נאספו׳
ושאול ואיש יש׳
ובני עמון נאספו מעריהם׳
ושרי אשר נאספו אל ירושלם מפני שישך׳
והעם לא נאספו׳
נאספו עלי נכים׳
וביום השני נאספו ראשי האבות דעזרא׳
וביום עשרים וארבע׳ לחדש׳
וגם כל הדור ההוא׳
עם דוד בחרפם בפלשתים׳
וחברו דד״ה הוא היה עם דוד בפס
וכל מדין׳
ועתה נאספו עליך גוים׳

כל לשון אסיפה אל במ״ג

על׳ וסי׳ נמסר בעמוס סימן ג׳׳

האספו ו׳ וסי׳ נמסר פרשת ויחי

ויאספו י׳ פתחין וסי׳ בלשון תרגום כניא סלוא
שלחו ושלחו פלישתאי גרמי דמלכ׳ לאחיהון כספא וחמרא׳ וביאורם נמסר פרשת שבות ודה״כ סימן כט׳׳

ויאסף כ׳ וסי׳

ויאסף לבן את אנשי׳
ויאסף אתם אל משמר׳
ויאסף רגליו אל המטה׳
ויאסף שבעים איש׳
ויאסף יהושע את כל׳
ויאסף סיחון דאוריתא׳
ויאסוף סיחון דשפטים׳
ויאסוף אליו את בני עמון׳
ויאסוף דוד את כל העם׳
ויוגד לדוד ויאסוף דשמואל
וחברו דד״ה׳
ויאסף שלמה רכב ופרשים
וחברו דד״ה׳
ויאסף אחז את כל׳
וישלח המלך ויאסוף את כל זקני
ויאסף דויד את בני אהרן ד״ה׳
את כל שרי יש׳ דד״ה׳
ויאסוף את שרי העיר׳
ואף כי היין בוגד׳
מגבת פניהם קדימה ויאסף׳

האסיף ב׳ וסי׳ וחג האסיף התקופ׳ בצאת השנה׳

קדמ׳ חס׳ וסי׳ תקופה חסרה׳

ונאספו ד׳ וסי׳ נמסר בזכריה סימ׳ י״ב׳

אסוף ג׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ח׳ ומיכה סימן ב׳׳

מאסף ד׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן ט׳׳

ואסף ג׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת וכישעיה סימן י״א׳

באספך ג׳ וסימניהון׳

באספך את תבואת זרעך׳
באספך את מעשיך מן׳
מגרנך ומיקבך׳

ויאסף ז׳ ה׳ מלעיל וסי׳ נמסר סוף פרש׳ חיי שרה
וב׳ מלרע וסי׳ נמסר בפרש׳ האזינו׳

ונאספת ג׳ וסימני׳
ונאספת אל עמך׳
אל קברתיך בשלום דמלכים
וחברו דד״ה׳

תאסף ג׳ וסימניהון
נקם נקמת׳
ואביה ירק ירק׳
ונטשתיך המדברה׳

ויאסרהו ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סי׳ י״ו׳

ויאסר ג׳ דגשים וסי׳ נמסר פרשת מקץ׳

אסתר המלכה י״ד וסימני׳ נמס׳ במגלת
ריש סימן ז׳

אפ

האף ג׳ פתחים וסימני׳ נמסר פרשת וירא׳

האף ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר פרשת עקב וירמיה סימן ל״ו׳

אפיך ב׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר בראשית׳

ואף ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר באיוב ריש סימן י״ט וסי׳ ל״ו ועזרא סימן ה׳׳

בחרי אף ד׳ וסימני׳

ויצא מעם פרעה׳
וישבו למקומם בחרי אף׳
גדע בחרי אף כל׳
בחרי אף רצין וארם׳

אפפוני ד׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כב׳

אפוד ט׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר תצוה׳

אפס ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויגש׳

אפקה ה׳ וסי׳

נמערה מתימן כל ארץ הכנעני׳
וינום ובית תפוח ואפקה׳
חנים ויקבצו פלשתי׳ את כ׳ מחני׳
חודד ויהי לתשובת השנה ויפקד
וינוסו והנותרים אפקה׳

אפרים ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בהושע סימן ה׳׳

ואפרים ה׳ וסי׳ נמסר פרשת פנחס וירמיה סימן ל״א׳

אפרתי ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״א׳

אפרתה ה׳ וסי׳ נמסר פרשת ויחי׳

אץ

אץ ו׳ ד׳ אץ וב׳ ואץ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ י״ז׳

אצל ג׳ ופהחין וסימניהון כי יגיע גי הרים׳
אלה בני אצל׳
וחברו׳

אוצרות י״א מל׳ וסי׳ נמסר באיוב סימן ל״ח׳

אוצרות ד׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן נא׳ ע״ש׳

באוצרותי ג׳ חס׳ וסי׳ בפרשת האזינו ומלכים ב׳ סימן ד׳׳

אר

והאורב ג׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר ביהוש׳ סי׳ ח׳׳

יארב ג׳ וסימניהון

יארב במסתר כאריה ב׳ בפסו׳
בארי ד׳ ב׳ קמצין וב׳ פתחין וסי׳ כרע שכב בארי׳
שויתי עד בקר׳
קשר נביאיה בתוכה׳
בארי ידי ורגלי׳

בקצת ספרי׳ מדוייקי׳ מצאתי כתוב כארו וקרי כארי אמנ׳ בקצתי באיגון מלין דכתיב ו׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ י׳ ולא מצאתיו נמנה בחשבונם וגם בחלוף המקרא דיש בין מדינחאי ומערבאי ולא נמנה גם ע״כ׳

אריאל ד׳ וסימניהון

הוא הכה את שני׳
הוי אריאל אריאל ב׳ בפסו׳
הצבאים על אריאל׳
קדמ׳ חס׳ י׳׳

בארך ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״א׳

ארוכה ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ג

ארוכה ג׳ וחס׳ ודגשים וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש׳

קהלו זהבם קהלם מחם נחם נחמת אבל כי לא על נחם מענין יער סער וברבותו יאמר נחסו ובדבקותו לא יפתח אבל אחד אחת אחר נפתחים והנגינה למטה וכן פחת יהודה אבל פחת סהוא לשון מגורה טעמו למעלה וכלם פתוחים וכל פתי הברות מלי אה ואות אחרונה חי״ת או עין נפתחים כמו פכח פתח פגע נגע קמח כגע ונגינתם לעיל כי גם הם נוטים לדרך ארץ אך אות אע״ גורמת לפותחם ובלע יצא מכללם כי טעמו מלמטה ונפתח וקבלתי טעם נכון כי בלע דינו בלע על משקל כתף

מערכת אות האלף

ירך אכן אם היה אומר בלע לא יבינו מה בינו ובין פס הפועל ואתי למטעי וכן ניקוד בלע פתח וטעמו למטה ומלת תמע יטע מזח מבח בצרי ובפתחים על משקל ענג עדר ומגוגים לעיל וכן כל העידותי הערתי ירלה החלותי כפתחים כי הם על משקל הקימותי הסיבותי ומפני אחהע נסתנו וכן כל הה תמוה לפני אחהע כמו האם קמנו האף תספה האליעות החנם ירא איוב הסתיר בני אלהים ודוגמתו אבל האיש אחד יחטא קמוץ כי הה איננה תמוהה ועל כן פירש רשי בחומש האיש אחד הוא

דיש סימן ג׳ וירמיה סו׳ סי׳ כ״ט ואיוב סימן י״א :

תאריכו ג׳ וסימ׳ נמסר פ׳ האזינו :

מן ארם ג׳ וסימניהון

מן ארם ינחני •
מן ארם צופה ומן ארם נהרים ב׳ בו •

ארון העדות י״ב וסימניהון נמסר פרשת אלה פקודי •

אל הארון ואל הארון ג׳ וסי׳

ונתת אל הארון את העדות •
ואל הארון תתן את העדות •
ויתן את העדות אל הארון •

ארון ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר פר׳ תצוה ע״ש •

ארור ח׳ ב׳ טעם זקף וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ מ״ח •

ארור ה׳ בטעם רביע וסי׳ נמסר פרש׳ כי תבא •

ארורים ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים בא״ב רבתי אות ג׳ ויהושע סי׳ ט׳ •

ארנון ג׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה •

תאר ג׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ משפטים •

ארון יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר בערך אדני •

וארון ברית יי׳ כו״ וסי׳ נמסר בערך אדני •

ארון אלהי ישראל ו׳ וסים״ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ה׳

ארץ י״ד קמצים וסימ׳ נמסר בישעיה סימן י״ד וכל אתנחת׳ וסוף פסוק דכות׳ ב״מד ארץ בסגול וסי׳ נמסר בתלים סימן ל״ח ומשלי סימן ל׳ :

ארץ י״ג ר״פ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ס״ח •

והארץ ח׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר בהר סיני •

בארץ החיים ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימ׳ כח״ •

בארץ ה׳ וסימני׳ נמסר פרשת לך לך •

וארץ ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ כו״ ומשלי ריש סי׳ כה״ :

מהארץ ח׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סימן י״ב ויחזקאל סימן מא״ •

ובארץ ה׳ וסימניהון נמסר פרשת ויגש •

פרי הארץ ד׳ בליש׳ וסימניהון

והתחזקתם ולקחתם •
ויראום את פרי הארץ •
ויקחו בידם מפרי הארץ •
ופרי הארץ לגאון ולתפארת •

עשב הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר ריש סדר בא •

את כל ישבי הארץ ד׳ וסימ׳

והורשתם את כל ישבי •
ולהשמיד את כל ישבי •
הנני ממלא את כל ישבי •
כי כלה אך נבהלה •

את כל הארץ י״ד וסימניהון

אשר אתה רואה לך אתננה •
ואולם חי אני •
ואם ירחיב יי׳ אלהיך :
ויעל משה מערבות מואב אל •
וישלח מלך ירחו •
כי נתן יי׳ בידינו את •
ויענו את יהושע תניין •
ויכה יהושע את כל הארץ :
ויקח יהושע את כל הארץ •
וחברו ויקח יהוש׳ את כל הארץ ככל אשר צוה יי׳ •
ויתן יי׳ לישראל •
כי תאמר אליו כה •
הנני אליך הר המשחית •
וימלא כבודו את כל הארץ •

הארצות כל אוריתא חסרים ב״בא מ״ל וכל נביאי׳ ובהו׳ דכו׳ מ״ל ב״מא חס׳ וסי׳ בסו׳ מקץ •

אל הארץ ד׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ לך לך •

מלכי ארץ ב׳ וסי׳

העשרת כל מלכי ארץ
לא האמינו מלכי ארץ •
וכל תהלות דכו׳ כל מלכי ארץ ב״מא וכל מלכי האר׳ את כבודך :

על פני הארץ ה׳ חס׳ כל וסי״ נמסר פרש״ בהעלתך •

ואת ארצם ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סוף סי׳ י׳ ומלכים ב׳ סימן י״ט •

עמי הארצות ח׳ בלישני׳ וסימ׳ נמס׳ בנחמיה סימן י׳ •

ממלכות הארצות ד׳ וסימ׳

כל ממלכות וגבורתו והעתים •
כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי •
ויהי פחד יי׳ על כל ממלכות •
ויהי פחד אלהים עם כל ממלכות •

הארץ ג׳ סו׳ פסו׳ ובתריהון והארץ וסימ׳ נמסר ריש פרשת בראשית :

ארץ ה׳ סבירין ארצה וסימ׳ נמס׳ פרש׳ ויגש ומלכי׳ א׳ סי׳ א׳ •

ואת ארצו ה׳ וסימ׳ נמסר סוף חוקת התורה •

ואת הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וישלח וירמיה סימן כ״ב •

וכל הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ מקץ ומלכי׳ א׳ סי׳ י׳ :

ובכל ארץ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני •

עפר ארץ ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמוא׳ ב׳ ס׳ כב״ •

חית הארץ י׳ בלישני׳ וסי׳

ויעש אלהים את חית הארץ
עוף ולכל חית הארץ ולכל
ומוראכם וחתכם יהיה
נפש ואת כל נפש החיה אשר דנח ב׳ בו •
היום הזה יסגרך יי׳ דגלית •
ונטשתיך המדברה •
לבז ולא יהיה עוד לבז גוים •
לשוד ובחית הארץ אל תירא •

על כל הארץ ז׳ וסימניהון

מציג הנה אנכי מציג את גזת •
אל הגזה ויאמר גדעון אל האלהי׳
ויעש אלהים כן בלילה ההוא •
זאת העצה היעוצה •
ועתה אל תתלוצצו •
ואני הנה נתתיך •
והיה יי׳ למלך על כל הארץ •
וכל תהלות דכו׳ על כל הארץ ב״מב על הארץ וסימניהון
ויקרא רעב על הארץ •
כי כגבוה שמים על הארץ •

על ארץ ט׳ וסימ׳ נמסר בעמוס סימן ט׳ ובתהלי׳ סי׳ פ״א •

אל הארץ ד׳ בספר בראשית וסימ׳

לך לך • מארצך וממולדתך
תאבה ויאמר אליו העבד אולי ב׳ בפסוק •
אנכי מת ואלהים פקד •
וכל ואלה שמות דכו׳ אל הארץ ב״מא על הארץ וסי׳
ותעל שכבת הטל •
וכל תורת כהנים דכו׳ על הארץ ב״מג אל הארץ וסימ׳
ונטעתם וכי תבאו אל הארץ •
עומר וקצרתם את קצירה •
ושבתה הארץ שבת ליי׳ •
וכל שאר אורית׳ ויהושע ושפטי׳ ושמואל דכו׳ אל האר׳ במ״ב על הארץ וסי׳
והאנשים אשר שלח •
ואם לא תורישו את
כי שאל נא לימים ראשונים •
למען ירבו ימיכם וימי •
ואכלת ושבעת וברכת •
לא תאכלנו על הארץ תשפכנו
רק הדם לא תאכלו על הארץ •
רק את דמו לא תאכל על •
כי יקרא קן צפור לפניך
לנכרי תשיך ולאחיך לא
הרכה בך והענוגה אשר
ומלאך בא אל שבואל :
וכל מלכי׳ דכות׳ על הארץ ב״מא אל הארץ וסימני׳
ואלישע דבר אל האשה •
וכל ישעיה דכו׳ אל הארץ ב״מב על הארץ וסימני׳
ועתה המבלעדי יי׳ קדמ׳ דפסו׳ •
נח כי מי נח זאת לי •
וכל ירמיה דכו׳ על הארץ ב״מב אל הארץ וסימניהון
והשיבתים כי הנה ימים באי׳ נאם יי׳ •
בעלות ויהי בעלות נבוכד נאצר :
ומן רישא דיחזקאל עד והטף אל דרום דכו׳ אל הארץ ב״מא על הארץ וסימ׳
חרב או חרב אביא על הארץ :
ומן והטף עד סוף סיפרא וכל שאר קרי׳ דכו״ על הארץ ב״מג אל הארץ וסי׳
וירדו מעל בסאתם •
ובניהם הרבית ככבבי
יקרא אל השמים מעל :

ארצה כנען ח׳ דסמיכי וסימ׳ נמס׳ פר׳ מכעי •

ואת ארצם ד׳ וסימ׳

ואת כל המלכים האלה •
מלכי אמנם יי׳ החריבו דמלכי׳ •
וחברון דישעיה :

ישיבה לארץ ד׳ וסימני׳

תשב ונקתה לארץ •
בסא שבו לארץ אין כסא •
שבעת וישבו אתו לארץ דאיוב
ידמו ישבו אתו לארץ ידמו •

ארעא ד׳ ג׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסי׳ נמסר פרשת נח ובמלכים א׳ סי׳ א׳ :

ארתחששת מן ריש עזרא עד אחר הדברי׳ האלה ארתחששתא כתיב ומן אחר הדברי׳ האלה עד סוף סיפרא ארתחשסתא כתיב וכלהון ארתחששתא קרי׳ ב״מא וסימ׳ ארתחששתא כתב בשלם :

י״ו זוגין מיחדין נסבין האר׳ וסימני׳

ובכל הארץ ויאמר אלהים נעשה
ואלהי הארץ ואשביעך ביי׳ •
ביושב הארץ ויאמר יעקב •
בכרת הארץ ויסעו מבית אל •
הארץ כנען דבר אל בני ישראל •
ליושבי הארץ ואהם אל תכרתו
הממלכו׳ הארץ ואת כל מלכי ארץ •
ולעם הארץ ואני הנה נתתיך •
ומדלות

חוטא והתימה הוא ועל כל העדה תקצוף וכלם מתוגים מבחוץ להראות כי הפתח במקום חטף המכסה אני מתוג בחוץ כי היה ראוי להיות בסבא לולי התחברות מכי מבאין ברחם תיבה אחר לא יכוונו יחד והם על משקל הנוגס בריך הינהק פרא ונסתנו ממספטם וכן כל אותיות בוכל לפני העי ואיכן מעורר כמו והיו לאכנים ועלי זקן בא באכנים כאהלים נטע יי׳ כארזים עלי מים לעבדים ולשפחות היה ראוי להיות בחירק כמו לשפחות כי איכן

מערכת אות האלף

מבורר באו זה אכנים מדבר והנה לעבדים ולשפחות היה ראוי להיות בחירק כמו לשפחות לולי אותע״ן אבל המבוררים קמוצים כמו לאכנים האל בחור כארזים כי כל
בכלה מבורר אף על אותיות אחרו הוא בהברת אה אך כפתחי בעבור הרגש כמו ברבר לרבר ואותיו הע״ אין דין רגש סובב בהם לכן נקמצי אבל אה על אע׳ לעולם מבורר
ונקמץ ובכלה לפני ר״ים לעולם קמץ כמו ברביעי הרכוש כי אם לא היה מבורר היה ברביעי וכל הנקמצים לפני החטף מתוגים מבפני כדי להפריד בין הקמץ והחטף וכן כל

ומדלות הארץ השאיר רב טבחים
דמלכים.
העם הארץ כל העם הארץ יהיו •
עמי הארץ בקשו את יי׳ •
אל הארץ יקרא אל השמים •
לאפסי הארץ כלה בחכמה כלה •
לרוקע הארץ על המים •
עממי הארץ ויבאו הבנים וירשו •
ועמי הארץ המביאים את המקחות

ועל הארץ מתחת ג׳ וסימ׳

וידעת היום והשבות •
ונשבע ויבם לבבינו •
אין כמוך אלהים בשמי׳ דמלכי׳ •

אש

ואש ג׳ בטעם זקף גדול וסימ׳ נמסר פרשת
וארא ופרשת פקודי׳ :
והאש ג׳ וסימ׳ נמסר פר׳ צו :
אשי ט׳ כתיבן יוד וסימ׳ נמסר בסדר צו :
וכל אשה ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויקהל •
אשה הוא לוי׳ ג׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ תצוה
אשה ה׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת צו :
וכל הנשים ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויקהל :
אשתך ז׳ וסימ׳ נמסר פ׳ לך לך :
והאשה ה׳ וסימ׳ נמס׳ פרשת נשא :
לאשה ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ בראשית ובמלכי׳
ב׳ סימן ח׳ ושמואל ב׳ סימן י״א :
ואשת ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ד ומשלי סי׳ כ״ז :

לאשתו ג׳ וסימ׳

בין איש לאשתו :
ויאמר ירבעם •
וישאלו אנשי המקום :
וכל הנשים ו׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ד :
לנשים י״ד רפי׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן כ״א :
בנשים ג׳ דגשים וסימניהון נמס׳ בישעיה סי׳ י״ט :

מנשים ג׳ וסימניהון

תבורך מנשים יעל
ב׳ בפסוק •
כן תשכל מנשים אמך :
שתים נשים ג׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סי׳ ה׳ :

אשירה ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ סוף פרשת ואתחנן
ומלכים ב׳ סימן י״ז •
אשכל ה׳ חס׳ וסימ׳ נמס׳ ריש שיר השירים ופרש׳
לך לך :
אשפתו ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ ה׳ :
באשר ט״ו וסימ׳ נמסר בשפטי׳ סימ׳ הפסוק כ״ז :
ובאשר ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סימן ס״ו ובשפטים סימן ה׳ •
ואשר לא ח׳ וסימני׳ נמסר בסדר וארא :

ואשר עשה ז׳ וסימ׳

לחיל מצרים :
לכם במדבר :
לדתן ולאבירם :
לעינינו את האתת הגדולו׳ דיהושע
לבית כאשר דבר :
ויתר דברי חזקיהו :
ויתר דברי בעשא :
ואשר י״ב רפ׳ וסימני׳ נמסר פרשת בהר סיני :
אשר עמו י״א וסימ׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ ט׳ :
כאשר י׳ סבירי׳ אשר וסי׳ נמסר ביונה סוף סי׳ א׳ :
אשר ד׳ סבירי׳ כאשר וסי׳ נמסר פרשת צו :
אשר אל ח׳ • אל אשר ה׳ כתו׳ בערך אל •
ועל אשר ד׳ וסימ׳ נמס׳ בשמו׳ ב׳ סימן י״ב וחגי סימן א׳ :
ובכל אשר ה׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת משפטי׳ ובפר׳ ראה :

ולכל אשר ד׳ וסימניהון

אשר יעשה בהם •
אשר יצא על הבית •
ולכל אשר שלחני אליכם •
אשר יעשה בו •
ואשר ל״ו יחידאין וסימניהון
ואשר אתו ויבא את כל היקום •
ואשר נשבע יי׳ אלהי השמים •
ואשר תאמרו ויאמר שכם •
ואשר הוא אין שר בית הסוהר •
ואשר יתן איש אשר ירקח •
ואשר תצא זאת תורת הזב •
ואשר ימלא וכפר הכהן •
ואשר יגאל מן הלוים •
ואשר חטאנו ויאמר אהרן •
ואשר הטאתם מפני אשר קטרתם
ואשר ידבר אך הנביא •
ואשר דברי הנביא אשר ידבר •
ואשר עשיתם כי שמענו דרחב
ואשר ידעו ויעבד ישראל את יי׳
ואשר העשה ויאמר שמואל •
ואשר צויתיך ויאמר דוד •

ואשר בעבר ויראו אנשי •
ואשר הלך ואקרע את •
ואשר הלכו וטשתום לשמש •
ואשר מלך ויתר דברי •
ואשר השיב ויתר דברי •
ואשר היו ביי׳ אלהי ישראל
ואשר היה נעשה ליום •
ואשר שלחתי ויעד יי׳ •
ואשר עשו ולא ישעה אל המזבח׳
ואשר תבאנה ומי כמני •
ואשר אין הוי כל צמא :
ואשר הביא כי אם חי •
ואשר יצאו כה אמר יי׳ •
ואשר בכל וגם כל היהודים •
ואשר יקריבו ויען חגי •
ואשר שכב דברי בליעל :
ואשר המלך וילך חזקיה •
ואשר נתנו שארית עם •
ואשר יגרתי כי פחד פחדתי •
ואשר נתן יביאו לבוש •
ככל אשר י״ב בתורה וסימ׳ נמסר
בריש סדר תרומה •
אשרי הגבר ד׳ וסימניהון נמסר בתלי׳
סימן צ״ד וסימן קכ״ח •
אשרי ד׳ בטעם זרקא וסימניהון
בלשון ארמי גברא חשיב שמיע יי׳ •
ובאורים נג ס׳ רי תלי׳.
אשורים ג׳ בתלת לישני וכל חד וחד לית
דכו׳ וסי׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה •
אשירה ו׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר סוף חיי שרה
ומלכים ב׳ סי׳ ט״ו •
אשתאול ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר ביהושע
סימן ט״ו :

את

ואת דלית זוגין

ואת הנפש ויקח אברם •
ואת האנשים אשר פתח •
ואת יצחק וישכם אברהם •
ואת הילד וישלחה ותלך ותתע •
ואת המאכלת ויקח אברהם את עצי •
ואת מעכה ופילגשו ושמה •
ואת עבד וישלחו את רבקה •
ואת מדין והלד לוי •
ואת אחיך ועל חרבך •
ואת צאן ויהי כאשר ראה יעקב
ואת הצאן ויירא יעקב מאד ויצר •
ואת אחד ויקם בלילה הוא •
ואת לאה וישם את השפחות
ואת רחל ב׳ בפסו׳
ואת יוסף ג׳ בפסו׳ •
ואת המשכן תעשה עשר יריעות •
ואת שמות ששה משמותם •
ואת מעיל ולקחת את הבגדים •
ואת החשן ב׳ בפסו׳ •

ואת הארון את אהל •
ואת ארון ומשחת בו •
ואת ישראל ויאמר יי׳ אל משה •
ואת הילדים וישא את עיניו וירא •
ואת נשיו ויקם יעקב וישא •
ואת שלום ויאמר לו לך נא •
ואת רגלו ויאמר פרעה •
ואת כסף ואת גביעי •
ואת דינה אלה בני לאה •
ואת שרה שמה קברו •
ואת רבקה ב׳ בפסו׳ •
ואת שדי מאל אביך •
ואת יעקב וישמע אלהים את •
ואת המטה הזה תקח בידך •
ואת לב ויאמר יי׳ אל משה בא •
ואת עמך כי עתה שלחתי •
ואת המעשה והזהרתה אתהם •
ואת קול וכל העם רואים •
ואת ההר ב׳ בפסו׳ •
ואת תבנית בכל אשר אני •
ואת קלעי החצר •
ואת עולתו והקריב •
ואת דמה ושרף את הפרה •
ואת ראשי ויצו להם משה •
ואת האשה ויבא אחר איש יש׳ •
ואת פנחס וישלח אתם •
ואת שלש את שלש •
ואת עמודיו חמשה •
ואת ראשו ונתח אתו •
ואת אשמו יביא ליי׳ •
ואת האלף ושבע המאות •
ואת הבגדים קח את אהרן •
ואת הכיור וזז ממנו על המזבח •
ואת הקרב ואת הכרעים •
ואת הבשר ואת העור •
ואת בשרו ואת הפר •
ואת הראש ואת העולה •
ואת חזה התנופה •
ואת נבלתם ושקץ יהיו לכם •
ואת אלה תשקצו מן •
ואת הכוס ואת הינשוף •
ואת הבהק וההגלח •
ואת עץ את הצפור •
ואת עון והתודו את •
ואת ראשם אך את מטה לוי •
ואת שורו ויקח יהושע
ואת חמורו ואת צאנו
ג׳ בפסו׳ דעכן •
ואת התורה רק שמרו •
ואת אבותינו כי יי׳ אלהינו •
ואת האשרה ויהי בלילה •
ואת אנשי ויקח גדעון •
ואת קדשי ולא תשאו •
ואת החסד והיה עקב תשמעון •
ואת הקללה והיה כי יביאך •
ואת הרוכת והבאתם •
ואת אחיו וזה דבר השמטה •
ואת ביתך והיה כי יאמר •
ואת אלהיהם ואשר עשה לדתן •
ואת קולו ותאמרו הן הראנו •
ואת חקיו ושמעת •
ואת האדמה השקיפה ממעון •
ואת לבב ומל יי׳ אלהיך את •
ואת ערפך

ול־בר ולרברה ולכוס ולברך שהוא עתיד הוא פתוחה ומתונה מבחוץ להראות כי היא במקום סב״א לולי החטף פתח שאחריה אשר לא יחברו יחד בראש תיבה והיה ראוי
להיות כמו ולכתוב ולשמור אבל ולצוה את שופטיכם ולדבר אליכם שהם עבר נקמצים ומתוגים מבפנים להפריד בין הקמץ והחטף אשר לא יאותו יחד לולי המתג ובאו על
דרך ולזכור את בריתי ולרד להצילו ולתולעמוד עליו ולאותותיהו יבאה מן הכלל כי הו׳ עבר וכפתח ולות׳ אע״ הטעם בעבור כי כזב העמלקי ולא הרגו כהרג כאלו עתיד גם

מערכת אות האלף

עתה אדבר ולכסך ממי כפתח על פי המסורת והוא עבר אתנס יש לחברו עם ואבוס עמיס שהוא עבר ובטב״א כיו״ו ולכסך כפתחת במקום טב״א וסכיהם סוים׃
על המקף כל תיבה מה המקפת ואיכה סמוכה לאות אה״ר בפתח כגון מה כאמר מה תאמר והטעם כי המקף מחבר שתי המלות יחד וכאלו שתיה ן
תיבה אחת ונמצא דגש אחר הברת מה ולכך בפתח כירגם מבטל קמץ ודאיה לדבר מזה בדרך שהוא כמו מה זה מלכסם תרכאו עמי שהוא כמו מ ה

ואת ערפך כי אנכי ידעתי׃
ואת יריחו וישלח יהושע׃
ואת אמי והחייתם את
ואת פי ויקחו האנשים׃
ואת קרית ויקדישו את׃
ואת חית ותקת רצפה׃
ואת עם עני תושיע׃
ואת שלמה ואת נתן הנביא׃
ואת אולם והעמדים׃
ואת המלוא וזה דבר המס׃
ואת הרעה ויהי שטן לישראל׃
ואת שבט ויבא רחבעם כתי׳
ואת שמו והבא האשה דמנות׃
ואת זקניה וילכד נער מאנשי׃
ואת הפסל וייטב לב הכהן׃
ואת זרוע וגדעתי דעלי׃
ואת דבר ויאמר שאול׃
ואת דברי נחמתי כי המלכתי׃
ואת יפתח וישלח יי׳ את׃
ואת אבתיכם ועתה התיצבו ואשפט׳
ואת עמלק ויאמ׳ שאול אל שמוא׳
ואת חרב גלית הפלשתי נתן
ואת יהונתן והיה ביום מלחמת׃
ואת עבדו וישמע דוד׃
ואת צקלג אנחנו פשטנו׃
ואת אבשלום הלכו מאתים׃
ואת בגדיו ומפיבשת בן׃
ואת עברך ויאמר המלך שלום׃
ואת סוסיהם רקמו בנשף׃
ואת איזבל יאכלו הכלבים׃
ואת הבמות אשר על׃
ואת הגלולים וגם את האבת׃
ואת היהודים ויהי בחודש דמלכים׃
ואת איביו וישגב יי׳ את צרי׃
ואת הכל ויקח את אוצרות בית דמלכים׃
ואת נביאי ועתה שלח קבוץ׃
ואת המצוה ומדוע לא שמרת׃
ואת העצים ותפל אש יי׳
ואת האבנים ואת המים ג׳ בפסו׳׃
ואת יהוא בן נמשי ב׳ בו׃
ואת פקח החל יי׳׃
ואת הרכב ויצא מלך אשור׃
ואת קדש בימי פקח
ואת הגלעד ב׳ בפסו׳׃
ואת מנחת ויצו המלך׃
ואת מוסף השבת׃
ואת בריתו וימאסו את חקיו׃
ואת אלהיהם את יי׳ היו יראים׃
ואת התעלה ויתר דברי׃
ואת כהני ויצו המלך׃
ואת תורתי ואמרת אליהם
ואת פניך ואת כל׃
ואת הנשים את הגברים
ואת בנות ד׳ בפסו׳׃
ואת עיניהם וזכרו פליטיכם׃
ואת תזנותיך לכן כה אמ׳ יי׳ דיחזקא׳
ואת דבריו וגם הוא חכם׃
ואת כלם כזעקך׃
ואת גאון כה אמר יי׳ ככה׃
ואת הכהנים ואמרת
ואת הנביאי׳ כ׳ בפסו׳
ואת האדם והכיתי את׃

ואת דרך ואל העם הזה תאמר בה תנינ׳ דפסו׳׃
ואת עזה ואת כל הערב׃
ואת מואב את אדום׃
ואת בן ועבדו אתו הגוים׃
ואת צדקיהו מלך יהודה׃
ואת המגילה ויבאו אל המלך
ואת מטה כי את עול סבלו׃
ואת יכניה בן יהויקים׃
ואת ספר כה אמר יי׳׃
ואת הנחל ויקבצו עם רב ד״ה׃
ואת ירושלם ועצמות הכהנים
ואת הדרך ב׳ בפסו׳׃
ואת התורה רק שברו מאד׃
ואת רעיך אני אשיבך מלים׃
ואת איש אל תתרע את נפש׃
ואת שבע ותיטב הנערה׃
ואת כל ראשי אז יקהל׃
ואת שריו וכתאנים׃
ואת צאני חי אני נאם יי׳׃
ואת ידי ונתתי את׃
ואת סף ויבא אל שער׃
ואת החטאת ויאבר׃
ואת ארצי וקבצתי׃
ואת עצמות הם ואשר אכלו שאר
ואת נחלתי ואת עשו שנאתי׃
ואת מוצא ועיפה פילגש׃
ואת עלבת ומבטה אשר
ואת ענתות ב׳ בפסו׳׃
ואת חברון ואת מגרשיה׃
ואת המלגות ואת הסירו׳ ואת דל״ת
ואת העמודים ומטבחות ובכון ערי
ואת יואש כי כמצער׃
ואת חג ויעשו בני׃
ואת עמוד ואתה ברחמי׃
ואת החוכה ויאמרו׃
ואת ברית העוזבת אלוף׃
ואת הרשע אמרתי אני בלבי׃
ואת יום לקים עליהם להיות
ואת כל אלה ידי עשתה׃
ואת הנשארי׳ ואחרי כן׃

וחילופיהון מ״ר את ולית

זוגא וסימנהון

את שבא ויקשן ילד את׃
את בנתינו ונתנו את בנתינו׃
את מקנהו ויעקב שמע כי טמא׃
את שר וישב את שר המשקי׃
את אתתי ואני אקשה את לב׃
את הלחם ויאמר משה דצנצנת׃
את המצות ושמרתם את המצות׃
את החוי ושלחתי את הצרעה׃
את אדניו ויקם משה את המשכן
את החלבים וישחטו את׃
את הבהבה ואם כל בהבה טמאה׃
את מנחתו ואת האיל יעשה׃
את שש והערים אשר׃
את המשפטי׳ והיה עקב תשמעון׃
את ראשית ועתה הנה הבאתי׃
את חמור לא הראה׃
את הדבר ידבק יי׳ בך את׃
את אילון ואת מגרשיה דיהושע׃
את עבדון וממטה אשר את׃

את המלכים ויהי כהוציאם את׃
את רגליכם על צוארי
את רגליהם ג׳ בפסו׳׃
את בנתיהם ויקחו את׃
את בשמת אחימעץ בנפתלי
את הבקר ויעזב׃
את הכיורות ויעש חירם דמלכים׃
את המגדלים לבך יהגה׃
את הסוס ויצא מלך אשור׃
את מזבחתו כהי׳ ואת צלמיו׃
את גדודי וישלח יי׳ בו את גדודי׃
את השכן ותבא ותגד׃
את בתי ויתוץ את בתי הקדשי׳
את נשיהם לכן תן את׃
את בניך ותשחטי דיחזקאל׃
את מלכה אמר נא לביה הברי
את תזנותיה ותרבה׃
את בתיהם והבאת את
את שלשת ואכחיד את
את חור ותבת עזובה׃
את הרן ועיפה פילגש׃
את יובב ויולד מן חדש אשתו
את מעשיהו ויהרג זכרי׃
את מגרשיהם כ׳ עזבו הלוים
את הסגנים ואריבה׃

ע״ב זוגין חד את וחד ואת

וסי׳

את שרי ויקח אברם את
ואת שרי ויקח תרח את אברם
את השני ויצו גם את השני
ואת השני יעשה עולה׃
את חלב וקחו את אביכם׃
ואת חלב פר החטאת׃
את אם ותאמר לה בת׃
ואת אם ויגל את יהויכין׃
את דמות ועתה שא הטאתי׃
ואת הכות ראה נתתי לפניך׃
את רכבו ויאסר את רכבו
ואת רכבו ומשבתי אליך
את זרעכם זכר לאברהם ליצחק׃
ואת זרעכם ואני הנני מקים
את התכלת וכל אשה חכמת לב׃
ואת התכלת והם יקחו את הזהב׃
את תולעת וכל אשה׃
ואת תולעת והם יקחו׃
את מיתריו את קלעי החצר׃
ואת מיתריו וקלעי החצר׃
את קרשיו ויקם משה׃
ואת קרשיו את המשכן׃
את הנתחים וערכו בני אהרן
ואת הנתחים ואת האיל נתח
את המצנפת וישם את
ואת המצנפת שש ואת פארי
את איל ויקרב את איל העלה
ואת איל המלאים תקח וכשלת׃
את האליה ואת כל חלבו יקטיר
ואת האליה ויקח את החלב׃
את אבניו ונתץ את הבית
ואת אבניו והוצאתיה נאם יי׳׃
את העפר ואת הבית יקציע׃
ואת העפר ותפל אש יי׳׃
את זכר ואיש אשר ישכב

ואת זכר לא תשכב משכבי׃
את כנרת ולקחו בגד הכלת׃
ואת מנרת המאור דויקהל׃
את יריעת ונשאו את יריעת׃
ואת יריעות וכלב בן חצרון׃
את קדשיו ואיש את קדשיו׃
ואת קדשיו ויקח יהואש את׃
את משא ויאמר משה׃
ואת משא ואתה בן אדם׃
את המלקוח וחצית את המלקוח
ואת המלקוח ויביאו אל משה
את עריהם וידר ישראל נדר׃
ואת עריהם וישמע יי׳ בקול׃
את הברזל אך את הזהב׃
ואת הברזל ויהי האחד מפיל הקרדם
את עוג ויתן יי׳ אלהינו׃
ואת עוג אחרי הכתו׃
את החרי כאשר עשה לבני׃
ואת החרי בהררם שעיר׃
את גדלו וידעת היום׃
ואת גדלו ותאמרו הן הראנו׃
את הגר ואהבתם את
ואת הגר עם הארץ עשקו׃
את מכות ואמר הדור האחרון׃
ואת מכות והפלא יי׳ את
את רחב ויבאו הנערים המרגלי׳
ואת רחב הזונה ואת בית׃
את קוצי ויאמר גדעון׃
ואת קוצי ויקח את זקני העיר׃
את המגדל ויאמר גם לאנשי׃
ואת המגדל וירד יי׳ לראות׃
את גלגלתו ותשלך אשה אחת׃
ואת גלגלתו וישימו את ראשיהם׃
את נדרו ויהי מקץ דיפתח׃
ואת נדרו ויעל האיש אלקנה׃
את הטף ויפנו וילכו׃
ואת הטף את הגברים׃
את אלקנה וברך עלי את׃
ואת אלקנה ויהרג זכרי גבור׃
את הפרות ועתה קחו לכם׃
ואת הפרות והעגלה באה׃
את ארבעת אלה ילדו להרפה׃
ואת ארבעת את שתי העגלות׃
את המסך ותקח האשה׃
ואת המסך את קלעי החצר׃
את קרקע ויבן את הבית׃
ואת קרקע הבית צפה זהב׃
את אלישע וילך משם׃
ואת אלישע ואת יהוא בן נמשי׃
את נסכו ויקטר את עלתו׃
ואת נסכו ואת האיל יעשה זבח׃
את עפרה ויוצא את האשרה׃
ואת עפרה כי רצו עבדיך׃
את רצין יען כי מאס העם הזה׃
ואת רצין וישמע אליו דמלכי׳׃
את רב שקה וישלח המלך את׃
ואת רב שקה וישלח דמלכים׃
את לשון והחריב יי׳ את׃
ואת לשון ויקח יהושע את׃
את בשרם והאכלתי את מוניך׃
ואת בשרם ואת פר החטאת׃
את כניה מי שמע כזאת׃
ואת כניה לא ארחם כי בני׃

לכם אבל מה הסמוך לאה״ר קמוץ כמו מה אומר מה ראיתם מה הארץ ואפילו מוקפין כי אין בהם דגש ואומר אני כי אף על פי שאין הא״ה מבטל תרגם במקום אחר כאשר
באררתי למעלה פה הואיל והם שתי תיבות אין בו כח לבטל הקמץ גם אין הדגש שבר זה תיבה כדגם בחזק כמו באמצעיתה וד׳ מה סמוכים לה״א ופתוחין על פי המסורת
ואלה הם ביבי ובינך מה היא וראיתם את הארץ מה היא ומרת ימי מה היא ויאמר מה היא ויאמר זאת האיפה וכל מה הסמוך לחית ועי״ן וכל מה הסמוך לחית ועי״ן

מערכת אות האלף

כקוד בסגיל ונ׳קמצים על פי המסורת ואלה הם מה עמדי יקח לך ומה חטאתי כי דלקת אחרי כי מה עבדך הכלב ואמרתם על מה על כי העיר ומה חטחן אכחנה ומה
מברת כי מה חפצו וכל שאינן סמוכין לח״ית ועין מה בר מן כ״ד מה וכל מה הבא במתג או במסרת אות שלאחריו רפויה כמו מה לירידי אבל מה דאורמי ורכ״ו ועזרא קמוצי׳.

ואבאר משפט הדגשות כל תיבה בת שתי אותיות הדבוקה והנוטה כפתחת כמו הר סיני בת פרעה דם האפס יד יי׳ . ואם אינם רחוקים לאחריהם

את רוע לכן כה אמר יי׳
ואת רוע וישמע אליאב·
את גלות כה אמר יי׳ אלהי ישר׳·
ואת גלות בכה ינהג מלך אשור·
את החתום ואקח את ספר המקנה
ואת החתום כה אמר יי׳ צבאות·
את שריה את ירושלם ואת·
ואת שריה אמר נא לבית
את בניך ותקחי את בניך·
ואת בניך כי כה אמר יי׳
את תעבתיך ושמרון בחצי חטאתיך
ואת תעבתיך את זמתך ואת·
את האבדת אבקש·
ואת האבדת את הנחלו׳ לא חזקתם
את החזקה לכן כה אמר יי׳·
ואת החזקה את האבדת אבקש·
את הנותרים ואנשי תמיד יבדילו·
ואת הנותרים המעט מכם הברעה·
את עתי מהן שישן את בתו דד״ה·
ואת עתי ואחריה דד״ה·
את שמי ושמע הוליד דד״ה·
ואת שמי ובן עזרא יתר דד״ה·
את מרים ובן עזרא יתר דד״ה ב׳ בנ
ואת מרים אחתם·
את דביר את חולון דד״ה·
ואת דביר ואת חולון ואת דיהושע
את הכתים ויתנו לחרשי·
ואת הכתים ובאו הכשדים·
את דתי ויהנו את דתי·
ואת דתי המלך אינם עושים·
את זעקתם ויתר לי מאד בעזרא·
ואת זעקתם ותרא את עני:
את פריה הנה אנחנו·
ואת פריה יקיסס ויבש·
את הירח וככבים לממשלות·
ואת הירח ופן תשא עיניך·
את המתים ושבח אני את·
ואת המתים ותאמר נעמי אל רות·
את רם וחצרון הוליד·
ואת רם ובני חצרון כלב·
את מאמר בדת מה לעשות·
ואת מאמר מרדכי אסתר·
את עמה לא הגידה אסתר·
ואת עמה אין אסתר מגדת·
את הטוב ויאמר אליה דאיוב·
ואת הטוב ראה נתתי לפניך:

י״א פסו׳ בחד פסו׳ את ואת

וס״מ נכבר פרשת ויקהל·

את י״ו ר״פ בספר בראשית
וסימנהון

את הכבש האחד תעשה·
את אהל מועד ואת·
את חג המצות תשמור·
את המשכן את אהלו·
את הארון ואת בדיו
את השלחן ואת בדיו·
את מזבח העולה ואת מכבר·
את קלעי החצר את עמודיו:
את יתדת המשכן ואת·
את בגדי השרד·
את ארון העדות·
את השלחן את כל כליו·

את מזבח הנחשת ואת מכבר·
את קלעי החצר את עמדיה·
את המנורה הטהורה את·
את בגדי השרד לשרת בקדש·

נ״ב זוגין מן ב״ב ואת וסימנ׳

ואת לוט ויקח אברהם את שרי·
ואת לוט ויקח תרח את אברם·
ואת בריתי אקים את יצחק·
ואת בריתי כה אמר יי׳ אם יבדו
ואת הכנעני ואת האמרי דלך לך·
ואת הכנעני פרעה מלך מצרים·
ואת בנה ותאמר לאברהם גרש·
ואת בנה ותקם בתוך הלילה ותקח
ואת אנשיו וישלחו את רבקה
אחתם·
ואת אנשיו ויאמר חושי·
ואת שכם ואת חמור בנו הרגו·
ואת שכם ויקדישו את קדש בגליל
ואת ראש ויהי ביום השלשי·
ואת ראש ויצו דוד את·
ואת אפרים ויהי אחרי הדברי׳ האלה
ואת אפרים ויולד ליוסף בארץ
ואת אחיכם קחו וקומו·
ואת אחיכם הקטן תביאו·
ואת אחיך ארץ מצרים לפניך·
ואת אחיך ואת עשרת חריצי·
ואת מנשה ויקח יוסף את שניה׳ את
ואת מנשה ותהי על יפתח רוח יי׳·
ואת עמשא שם אבשלום·
ואת עמשא והשיב יי׳ את
ואת משה ושם אשת עמרם
ואת משה ויקח עמרם את·
ואת הקרשי׳ תצפה זהב ואת
טבעתיהם·
ואת הקרשים צפה זהב דמשכנא
תנינא·
ואת בשר הפר ואת ערו ואת·
ואת בשר והאכלתים את בשר
בניהם·
ואת נרותיה ואת מנרת המאור ואת
ואת נרותיה ולקחו בגד תכלת·
ואת מכסה ערת האלים המאדמי׳
ואת מכסה ב׳ בו·
ואת פרכת ואת מכסה ערת האלי׳
ואת פרכת ואת הארן·
ואת לחם ואת השלחן ואת
ואת לחם את השלחן·
ואת הכפרת ואת אהל מועד·
ואת הכפרת את הארן דפקודי·
ואת האפד ולקחת את הבגדים·
ואת האפד ויעלו חבשת האנשים·
ואת פר החטאת ואת שעיר
החטאת·
ואת פר קח את אהרן ואת
אלעזר·
ואת שעיר החטאת דרש דרש
משה·
ואת שעיר החטאת דואת הפר·
ואת דמו במקום אשר ישחטו
את העלה·
ואת דמו ולקח הכהן מדם החטא׳

הנינא·
ואת הדם וישחט ויקח משה את
הדם ויתן·
ואת הדם ויקריבו בני אהרן
תנינא דפסוק·
ואת בנו ושור או שה אותו ואת
ואת בנו ועבדו אתו כל הגוים:
ואת אלעזר קח את אהרן ואת·
ואת אלעזר בנו קדשו דשמואל·
ואת האש ככל אשר שאלת מעם יי׳
ואת האש אמר אל אלעזר בן
אהרן·
ואת יהושע ויצו להם משה את
אלעזר·
ואת יהושע צויתי בעת ההיא לאמ׳·
ואת האיש והוצאתם את שניה׳ אל
ואת האיש ויראם את מבוא העיר·
ואת הרע ראה נתתי לפניך היו׳ את
ואת הרע ויאמ׳ אליה כדבר אחת
הנבלות·
ואת ידך אדני יי׳ אתה החלת
להראות·
ואת ידך כי ישבעון שמעך דמלכי׳
ואת אביה ויבאו הנערים המרגלי׳
ואת אביה ויאמרו פלשתי׳ מי עשה·
ואת עשו ואתן ליצחק את עשו
ואת עשו שנאתי ואשים את
הריו שממה·
ואת גלת ותאמר הבה לי ברכה
כי ארץ·
ואת גלת וחברו דשפטים הבה
לי ברכה·
ואת הירדן ומלאכים שלח גדעון
ואת הירדן ב׳ בו·
ואת הכהן והבה לקחו את אשר
עשה·
ואת הכהן ויאמר את אלהי אשר
עשיתי·
ואת כלי ולקחתם את ארון יי׳·
ואת כלי ומטבחת ומבון ערי
הדרעזר·
ואת בתו ויאמר איש ישראל
הראיתם·
ואת בתו וטמא את התפת אשר
ואת שמואל את ירבעל ואת בדן·
ואת שמואל ויאמר יי׳ קרא שמואל
ואת בני כי ישמע המלך להציל
דשמואל·
ואת בני ויאמ׳ לה המלך דמלכי׳
ואת נתן הנביא ובניהו ואת·
ואת נתן וישלח אתו המלך·
ואת הדבר הזה עשה הסר המלכי׳·
ואת הדבר ויגד לנו יי׳ אלהינו·
ואת העדות ויוצא את בן המלך·
ואת העדות ויוציאו את בן המלך
דד״ה·
ואת דמי אם לא את דמי·
ואת דמי אם רחץ יי׳ את צאת·
ואת ירמיהו ויצוה המלך את·
ואת ירמיהו את הגברים ואת·
ואת שאריה וכתאנים הדעות·
ואת שארית ואת כל הערב ואת·
ואת זרעך מארץ שבים ושב יעק׳

ואת זרעך מארץ שבי׳ ושב חברו·
ואת דוד ועבדו את יי׳ ואת דוד·
ואת דוד אחר ישובו אל יי׳ דתריסר
ואת אשת אל ההרים לא אכל·
ואת אשת והוא את כל אלה עשה
ואת כל ישבי ויהפך את הערים האל
ואת כל ישבי ואמרת אלהם זה:

י״א זוגין מן ב״ב בחד פסוק

חד את וחד ואת וסימני׳

את המאור ויעש אלהים את שני
ואת המאור הקטן לממשלת הלילה
את יתדת המשכן ואת
ואת יתדת החצר ואת·
את בכור כל פטר רחם לכל
ואת בכור הבהמה הטמא ׳ תפדה
את ממלכת סיחון מלך חשבון ואת
ואת ממלכת · עוג מלך ב׳ בפסוק·
את ארבעים היום ואת
ואת ארבעים הלילה אשר·
את החצי הנו לאחת
ואת החצי ב׳ בפסוק·
את אלילי ביום ההוא ישליך
ואת אלילי זהבו אשר עשו לו·
את מקום ויאמר אלי בן אדם
ואת מקום כפות ב׳ בפסוק·
את ידי ויאמרו השרים אל
ואת ידי ב׳ בפסוק·

ותרין מנהון חלוף ואת

את וכו׳

ואת הכמה וגם את המזבח·
את הכמה אשר בבית אל·
ואת גזז והרן הוליד את
את גזז ועיפה פילגש:

א״ב את ולית מנהון ואת

וסימנהון

את אברהם את איוב
את אילות את אלהים·
את ביתר את בניכם
את גגו את גבול·
את גבעון את דברי
את דניאל את האלהים·
את השמים את החצר
את המן את הרקיע·
את השם את השמש
את השור את השירה·
את הנערה את הברכה
את הגברה את זהב·
את זה את זרע
את חצר את חסוך·
את חכמה את חכמתו
את טבעתו את ידי·
את ידיכם את כסא
את כסאי את לבבו·
את מעשי את מרדכי
את נחלת את סדם·
את את עשרת
את פני את פני
את פניו את פניכם
את פניך את ציון·
את קולך את רוחו
את שמך

כי קמצים · אז סם לעולם קמצים כי אין בם דגשות: כל גם הר רחוק ופתח וכן כל על הרחוק פתח אבל הוקס על מטל הסמים מעל קמצים כי אינם דגוקים וכל אל פתח וכל
אך ריק עד לעולם פתחין אבל בבקר יאכל עד קמץ וכל חג הסמוך לשם הבא פתח כמו חג לי׳ וכן כל חג הסמוך לה״א פתח כמו חג המצות ורעיו והסאר קמצים
בחג על פי המסורת ואלו הם אסרו חג בעבתים וחג שבועות ויעשו חג מצות דעזרא ואבן עזרא תרץ על בעל המסורת אמר אסר חטב חג המצות וחג שבועות כי הם

מערכת אות האלף

פתוחים כמשפטו כי הם דבוקים והנוטים אך חסרו חב בעבותים היה ראוי להיות קמץ אתכם גם בו כתן טעם בפתיחותו ואמר כי יתחסר בו מלה אחת וכאלו כתו׳ חסרו חב עולה או חטאת או שלמים על כן נפתח וכמהו במקרא רבים ואלה מקצתם וזכו כיין הטוב היה ראוי לומר כיין טוב או כיין טוב כי הט״י הטוב שמהו מבורר ואם כן כ״ף כיין יהיה פתוחה כדרך כ״ף מבוררת וכן הוא כאו חסר מלה חלבון וכאלו כתיב כיין חלבון הטו׳ כי הוא ידוע לכל ומפורסם שהוא טוב וגם שומר מה מלילה שומר מה מליל והרי

את שמך · את תורת ·
את תהום ׃

את — י׳ ר״פ במשנה תורה וסי׳

את	בצר במדבר ·
את	הדברים האלה.
את	יי׳ אלהיך תירא ·
וחבירו ·	
את	הברכה אשר ·
את	כל הדבר ·
את	זה תאכלו ·
את	הכוס ·
את	הנכרי תשיך ·
את	יי׳ האמרת ·

וכל ספר יהושע מן ויתנו בני ישראל ללוים עד ויתן יי׳ לישראל בין · ר״פ בין באמצע פסו׳ ואת כמ״כה את וסי׳

את קרית ארבע	את חברון ·
את בית שמש	את גבע ·
את גבעון	את ענתות ·
את שכם	את אלתקא ·
את גבתון	את אילון ·
את גת רמון	קדמאה ·
את תענך	את גלון ·
את קשיון	את דברת ·
את ירימות	את עין גנים ·
את משאל	את עברון ·
את חלקת	את קדש ·
את יקנעם	את קרתה ·
את דבנה	את נהלל ·
את רמות בגלעד ·	
אה חשבון	את יעזר ·

ונמסרו גם בספר יהושע ·

את — ד׳ ר״י פסו׳ בירמיה וסימ׳ נמסר שם סי׳ כה״ ·

י״ד פסו׳ בספר בראשית

את ואת ואת וסימניהון

ויברא	אלהים את התנינים ·
ויעש	אלהים את חית ·
ויזכר	אלהים את נח ·
מן	הארץ ההיא יצא ·
ויקח	תרח את אברם ·
ובארבע	עשרה שנה בא ·
ויהפך	את הערים האל ·
את	עוץ בכורו ·
ויירא	יעקב מאד ·
ויקם	בלילה הוא דיבוק ·
ואהליבמה ילדה ·	
ואלה	היו בני אהליבמה ·
ויקם	יעקב מבאר שבע ·
ויכלכל	יוסף את ·

ד׳ פסו׳ מייחדין את את את

את את וסימ׳ נמסר בסדר פקודי ·

י״ב פסו׳ את את ואת ואת

וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ג׳ ·

ד׳ פסו׳ את את ואת את

ואת וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ט״ו ·

ז׳ פסו׳ את את את ואת

וסי׳ נמסר פרשת אחרימות ובשפטים ריש סי׳ ד׳ ·

ג׳ פסו׳ את את את ואת

ואת ואת וסי׳ נמסר פר׳ ואתה תצוה ׃

ו׳ פסו׳ את ואת ואת וארת

ואת ואת ואת וסימני׳ נמסר פרשת וישלח ·

י״ח פסו׳ את ואת ואת את

וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳ ·

י״ו פסו׳ דאית בהו את את

את את וסימניהון

ויולד	לחנוך את עירד ועירד ילד ·
ויהי	כשחת אלהים את ערי
ויצו	יוסף את עבדיו את הרפאי׳
וכסה	את עין הארץ ·
וכי יגח	שור איש ·
והבאת	את השלחן וערכת את ·
והיה	כי יחטא ואשם ·
ושרף	את הבגד או את השתי ׃
ואיש	כי ישכב את אשה דוה ·
וידעתם	היום כי לא את בניכם ·
ואקח	את אביכם את אברהם מעבר ·
והכה	יי׳ את ישראל ·
הגני רב	את ריבך ·
ואקח	את מקלי ·
ויהי	לעת תשובת השנה ·
ומלך	ארם צוה את שרי הרכב ·

י״ב פסו׳ את את ואת ומלה

חדא ביניהון וסימניהון נמסר ריש משפטים ·

ז׳ פסו׳ בספר שפטים את

ואת את וסימניהון

ויקחו	את בנתיהם ·
ויהי	כשמע גדעון ·
ויאמר	זבח וצלמנע ·
ואם	אין תצא אש ·
ואבימלך	נלחם בעיר ·
ויתן	יי׳ אלהי ישראל ·
ותהי	על יפתח רוח ·

ו׳ פסו׳ את ואת את את

וסימניהון

ויקטר את	עלתו דאחד ·
ונטיתי	על ירושלם ·
באשר	ראה יעקב ·
וקחו	את אביכם ·
זה	המקום ·
שישק	מלך מצרים דד״ה ·

ו׳ פסו׳ את ואת ואת ואת

ואת ואת וסימני׳

ותלד	לו את זמרן ·
ויקח	יהושע את כל ·

וילכד	יהודה את עזה בשפטים
ויבאו	הנערים המרגלים ·
ומבטה	בנימן דד״ה ·
וממטה	נפתלי דד״ה ׃

סימן של ואת את דסוף

ואלה פקודי נמסר שם ·

סימן פרשת כי תשא

כלהון ואת בב״א דריש פסו׳ את אהל מועד ·

סימן דפסו׳ את מזבח

הנחשת דאלה פקודי אפ״ס נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי ·

סימן של ואת דויקהל

נמסר בסוף ויקהל ·

ז׳ פסו׳ ואת את ואת וסימ׳

נמסר פרשת ויקרא וכונה ·

ט׳ פסו׳ בואלה שמות את

את ואת וסימניהון

ויקח	עמרם את יוכבד ·
ואני	אקשה את לב פרעה ·
את	קלעי החצר ·
את	המשכן את אהלו ·
את	בגדי השרד ·
ויביאו	את המשכן ·
את	השלחן את כל כליו ·
את	קלעי החצר ·
את	בגדי השרד ·

י״ט פסו׳ בספר מלכים את

את את וסימניהון

וגם	באו עבדי ·
ויקם	שמעי ·
אז	יקהל שלמה ·
על	אשר עזבני ·
ויועץ	המלך ·
וילך	וימצא את ·
את	ההר שמרון ·
את	אדרת אליהו ·
נבשל	את בני ·
ויהי	הוא מספר ·
וילך	משם ·
הוא	הכה ·
ויאמר	למלך אשור ·
ואנשי	בבל עשו ·
הוא	הסיר ·
העל	אדניך ·
ויבא	את כל הכהנים ·
ושבר	את המצבות ·
ויפן	יאשיהו וירא ·

ח׳ פסו׳ ביהושע את ארת

את וסימניהון

עברו	בקרב המחנה ·
ויהי	בהוציאם את ·
ויקרב	את משפחת ·
כאשר	צוה יי׳ את משה ·
כי	מאת יי׳ היתה זאת ·

על	פי יי׳ נתנו לי ׃
וגבול	נתן יי׳ בינינו ·
ועתה	יראו את יי׳ ·

ט״ו פסו׳ בספר שמואל את

את את וסימניהון

וישם	את נפשו בכפו
כי קשרתם כלכם ·	
ואבי	ראה גם ראה ·
ויאמר	דוד לאנשיו ·
ויאמר	טוב אני אכרות ·
גם	אתמול גם שלשם ·
בכל	אשר התהלכתי ·
כי	ימלאו ימיך ·
גלית	את אזן עבדך ·
המכבד	דוד את אביך ·
ויקח	חנון את עבדי ·
והנה	קמה כלי ·
לבעבור	סבב את ·
וישלח	אבשלום את ·

את — ג׳ פתחי׳ בטעם וסימני׳ נמסר בתלים ריש סי׳ מ״ו ובמשלי סימן ג׳ ·

ואת — ז׳ בטעם וסימני׳ נמסר פרש׳ מטות ·

י״ח פסו׳ את ואת ואת ואת

ואת וסימניהון

וישם	את השפחות ·
את	צאנם ואת בקרם ·
והם	יקחו את הזהב ·
הצפור	את הצפור החיה יקח ·
ולקחו	בגד תכלת ·
וישבו	בני יש׳ את נשי מדין ·
הנה	אנחנו באים בארץ ·
בזאת	תדעון כי אל חי
ותפל	אש יי׳ ·
ויצוה	המלך חלקיהו
קדמ׳	דמלכי׳ ·
וחברו׳	דד״ה ·
ויגל	את יהויכין ·
בעת	ההיא נאם יי׳ צבאות ·
הנני	ממלא את ישבי ·
השכחתם	את רעת ·
את	ירחמאל ·
את	האבדת אבקש ·
וירדף	אביה אחרי ירבעם ·

את — ג׳ לזכר וסימני׳ נמסר פרש׳ בהעלתך ויחזקאל סימן כח״ ·

את — ה׳ כתוב אתי וסימניהון נמס׳ במלכי׳ ב׳ סי׳ ד׳ ׃

אתה — כה״ ר״פ י״א מנהון בתורה ובנבי׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ ריש סימן ה׳ ויחזקאל סימן מ״ג וי״ו בתלים וסימניהון נמסר בתלים סימן קכ״ב ·

אתה עתה — ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תלדות ומלכים א׳ סימן כא״ ·

האתה זה — ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת תלדות ושמואל

הוא כאלו חסר מליל יום פלוני מהשבוע וכן בליל שודד ער מואב וכן יי׳ הטוב יכפר בעד והרי הוא כאלו בעד אלה שאכלו הפסח וכן כאמר שאסרו חג כי כל חג הרהוט פתוח והמופרד קמוץ ואף על פי אשר ברבותו ירגם בקמץ בהיות מופרד להפריד בינו ובין הדבוק וכן כל שם דבר הקמוץ דוגמת בשר בריק מריק בהדבקם נפתחים כמו בשר המלואים בקר זבח דבר יי׳ מריק פגולים ומלת מסך פתח שער החצר נפתח כי הוא דבוק ולולי דבקותו היה קמוץ ומה שאין המ״ס בסב״א כמו בשר בקר דבר הטעם כי

מערכת אות האלף

אין המ״ס בו טמוס ועקרו סכך כמו מרך ומכס וסכת קמץ כסהוא מופרד וסכת ססתון פתוח כי הוא דבוק והס״ן אינה במבא כי כל תיבה סהיא ממסקל דבם לא תמתנה בדבקותה כמו סבארתי בתלות בדיק ועדין וחסיר וכפיא וכן כל מלאך מדבר תספר קתנים וכסהן דבוקים פתחין כמו מלאך האלהים פת״ח ומלאך בא אל איוב קמץ וכן כלם ומלת המדבר הייתי ליסל ע״י תמיהת הה״א מרהיט המלה כאו היא דבוקה ומקדם י״כוננו ידיך אינו דבוק וכה פתרונו המקדם סיבכה המקו׳ יכוננהו על מכונו והכנגן

ושמואל ב׳ ס״ ב׳ ומלכים א׳ סימן י״ח׳

ה׳ פסו׳ אית בהון ואתה

אתה וס׳ נמסר פרשת לך לך׳

וגם אתה ג׳ וסימ׳ נמסר פ׳ וירא וחבר׳ ה׳ ס׳ ג׳

כי עתה כל אוריתא ואיוב כי עתה במ״ט כי

אתה וסימניהון

תנה   את נשי ואת ילדי׳

העדות   כי אתה העדות בנו׳

אל יושב   ואמרו אל יושב׳

נצב   ויאמר בלעם אל מלאך י״י חטאתי׳

בא   כי אתה בא אל הארץ

תבוא   ויקרא משה ליהושע׳

תביא   וצו את יהושע בן נון׳

עמל   כי אתה עמל תשכח׳

תכחד   המעמך ישלבנה׳

וכל שאר קרי׳ דכו׳ י אתה במ״ב

כי עתה וסימניהון

נסכלת   ויאמר שמואל אל שאול׳

קטר   ויאמר אליו האיש קטר׳

רבחה   אף כי לא אכול אכל העם

המיני   ויאמ׳ דוד אל אבישי ואל׳

במוני   ויאמר העם לא תצא׳

תצרי   כי חרבתיך ושממתיך

אפרים   אני ידעתי אפרים׳

אין מלך   כי עתה יאמרו אין מלך

חולי   וגוחי בת ציון כיולדה׳

וישבו   ועמד ורעה בעז י״י׳

וחניתי   לביתי מצבה דזכריה׳

ויאמר   אלי דניאל איש׳

וכל קרי׳ כי אתה ו׳ל וכי אתה׳

אתה ד׳ בטעם מלעיל סימ׳ כי עפר אתה ואל׳

ראובן   בכורי אתה׳

וכי   אחי אתה׳

כי   ירא אלהים אתה׳

למי   אתה ואנה׳

כי   עם קשה ערף׳

האפרתי   אתה׳

ואם   יש בי עון המיתני׳

כי   איש חיל אתה׳

אשר   החזקתיך מקצות׳

ואי   מזה עם אתה׳

אמרים   לעץ אבי אתה׳

מחסי אתה ביום רעה דירמיה׳

וזרעתיה   לי בארץ׳

בחסדך   זכר לי אתה׳

עזרי   ומפלטי אתה׳

צדיק אתה   ותקם את דברך׳

אתה   נורא אתה׳

ויקרא   אסא אל י״י׳

גם   פעמים רבות׳

י״א יחידאין משמ׳ אתה

וסימניהון

אתה תהה   על ביתי ועל׳

אתה זה   ויאמר אני׳

אתה תדבר   את כל אשר׳

אתה דבר   ויאמר חושה׳

אתה האיש ויאמר נתן׳

אתה קח   ויאמר דוד׳

אתה אמרת ויאמר נתן׳

אתה תשבע השמים מכון דמלכי׳

אתה אל תירא עבדי יעקב׳

אתה בן אדם הגד את׳

אתה מושל בגאות הים׳

ח׳ יחידאין משמ׳ ואתה

וסימניהון

ואתה ואהרן   וקהו איש׳

ואתה שמעת   עם גדול׳

ואתה עשית   ויאמר׳

ואתה עשה   ואנכי לא׳

ואתה תעשה   עבדי ירידי׳

ואתה אדני   המלך עיני׳

ואתה נותן   עיני כל׳

ואתה לך   לקץ ותנוח׳

ואתה ועתה י״ח בטעם תברין וס׳

נמס׳ בפרשת כה עלתך׳

ואתה ד׳ בטעם וסימ׳ נמס׳ בפרשת תצוה׳

ואתה ה׳ בטעם וס׳

ואתה   תבא אל אבתיך׳

ואתה   צודה את נפשי׳

ואתה   אדני המלך לא׳

ואתה   תבקש לך גדולות׳

ואתה   בחלאים תמיד׳

אותה י״ב מ׳ל וסימ׳ נמס׳ בפרשה בלק׳

ואותה ה׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בפרשת שמיני

וביחזקאל סימן כג׳

אותו כ״ד מל׳ וסימניהון

ועבדתם   אותו׳

ועבדו   אותו בתמים ובאמת׳

לעבוד   אותו ויאמרו עדים׳

לרשת   אותו׳

ויקח   אותו שבע מאות איש׳

ויאמר   המלך אל חזאל

רד אותו ב׳ בפסו׳

אשר   יצקמים על׳

ונחמתי   על הטובה׳

ויקצפו   השרים תנינ׳ דפסו׳

ויעלהו   אל המרכבה׳

ולא   בחיל גדול יעשה׳

גם   אותו לאשור יובל׳

וחטאת   אותו וכפרתהו׳

ואתם   מחללים אותו׳

והפחתם   אותו׳

זכרו   תורת משה עבדי׳

ביום   הציל י״י אותו׳

באחז   אותו פלשתים׳

גם   אותו הבוהו׳

וירדו   אליו׳

מלשני   בסתר רעהו׳

יברכנו   אלהים׳

וכל יהושע ושפטים דכות׳ מ׳ל

במ״כ חס׳ וסימניהון

ויראו   אותו העם׳

אחיו   וכל בית אביהו׳

אותי כ׳ז מלאים וסימניהון

על   אשר מעלתם בי׳

באשר   עזבתם אותי׳

האותי   לא תיראו׳

שבהך   בתוך מרמה׳

השכל   וידוע אותי׳

נדפו   אותי׳

יען שכחת אותי ב׳ בפסו׳

כמראה   נחשת׳

נערי   מלך אשור׳

הן   גור יגור אפס׳

ואטמנהו   בפרת׳

זה   גורלך מנת מדיך׳

על   אשר עזבו׳

כגבור   עריץ׳

ולא   תבעיסו אותי׳

כי   כלם ידעו אותי׳

כי   אויל עמי׳

כי   נתתם אותי׳

חברו   פליטכם׳

ואת מי דאגת ב׳ בפסו׳

ואותי   יום יום ידרושון׳

אך   תראי אותי׳

פדית   אותי׳

אותי   נהג׳

כי   כלם מיראים׳

אף   לא הביאה׳

וכל יהושע ושפטי׳ דכו׳

מ׳ל בב״ב וסימניהון

בשלוח   משה עבד י״י׳ אותי׳

אתם   משחים אותי למלך׳

אתך י״ו בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת שמיני׳

אותך י״ז מ׳ל וסימניהון

וארבה   אותך במאד מאד׳

ואחשך   גם אנכי אותך׳

ותלה   אותך על עץ׳

אחרי   הודיע אלהים י״י אותך׳

ואך   אותך ואת׳

בכל   אשר אני מראה אותך׳

ונועדתי   לך שם׳

ועתה   הניחה לי׳

והרף   מכני ואשמידם׳

בי   קנה אקנה׳

שולח   אני אותך׳

אשר   אני שולח אותך׳

האתה   הוא אשר דברתי׳

והוצאתי   אותך ואת כל׳

ונטשתיך   המדברה׳

ובדברי   אותך׳

אותך   קויתי כל היום׳

אותך י״ו מ׳ל בלשון נקבה וסימניהון

באשר   את אשתו׳

יתן   י״י אותך׳

פן   נשרוף אותך׳

וחני   נשפט אותך׳

וי״י   צבאות הנוטע אותך׳

וכל   מאהביך שכחוך׳

ומולדותיך ביום הולדת אותך קדמ׳ דסי׳

והפשיטו   אותך׳

ורגמו   אותך באבן׳

השאטות   אותך׳

ועשיתי   אותך כאשר עשית׳

חברתי   אני את בריתי אותך׳

העמד   לכך אם תחזקנה ידיך׳

והפיצותי   אותך׳

ועשו   אותך בחמה׳

ועשו   אותך בשנאה׳

אותך ד׳ לזכר וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן י״ב׳

וכל יחזקאל דכו׳ אותך במ״ו

אותך וסימניהון

שולח   אני אותך ושלאחריו׳

ובדברי   אותך׳

להביא   אותך עליהם׳

ונטשתיך   המדברה׳

והוצאתי   אותך ואת כל׳

וכל לשון נקבה דכו׳

אותי ה׳ מ׳ל בספר ישעיה וסימניהון נמסר שם סי׳ נ״ז׳

אתיו ג׳ וסימ׳

כל   חיתו שדי אתיו׳

אם   תבעיון בעיו׳

אתיו   אקחה יין׳

התיו ג׳ וסי׳ נמסר בדניאל סי׳ ג׳

מאתך ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ כ״ב

אותם ט״ל מ׳ל בתורה וסימניהון

ואין   פותר אותם׳

אשר   דבר להם אביהם קדמ׳

וינחם   אותם וידבר׳

ויצו   אותם

וישיגו   אותם חנים׳

והאכל   אותם׳

ונכבשו   אותם יכבס׳

על סל   אחר תנינ׳ דפסו׳

את   הצפור החיה׳

והביאה   אותם אל הכהן׳

כי   לי בני ישראל עבדים׳

וזבחו   זבחי שלמים׳

והשיאו   אותם עון׳

למען   ידעו דרתיכם׳

ושכת   אותם שתים׳

וכסו   אותם במכסה׳

ושמו   אותם איש איש׳

מבן   שלשים שנה קדמ׳ דנשא׳

על   פי י״י פקד אותם׳

וישלח   אותם׳

והניף   אותם הכהן׳

ויקריבו   אותם לפני המשכן׳

קח מאתם

ויקח

מוכיח כי ים זקף גדול המעמיד המלה וכן מוסב מודע מוסר בהפרדס יקמצו ובהדבקם יפתחו׳ כמו בסר המלוחים פתרונו בסר סל מלוחים דבר י״י דבר סל י״י אבל תיבה סבסופה ה״א ועי׳ דבקותה תורת י״י אבל מקצת כלי בית י״י יצאה מן הכלל ונקמצת וי״ג דבוקים ונקמצים על פי המסורת ואלו הן ועמת את התבואה והרבת את מטותיה הגלת יהודה מנת המלך **ובלל** הדבקות להבדין אם תצטרך להרבות מלת סל בפתרונו יתהפך לת״ו בעלילה מועטת כפתחת כמו תהלת י״י

מערכת אות האלף

מכב פלפתים מתן אדם ירחיב לו יקר תפארת פתגם המלך כתבהדת כרת היום ואולם הכפא סאר יסראל בסאט בנפס ואבן עזרא תמה על בעל המסורת מן הארבעה
כי בדינם המה ואלה הם כי בפ"ט בנפס איכו דבוק ובית ב:פם תוכית ושלשה הראשונים קמוצים כמשפטם ועמת היה ראוי להיות ועמתו ולהקל המלה חכרו הה"א וסמו
קמץ תמורת חסרון הה"א וכן והרבת דיכו להיות והרבתה וכן הגלת הגלתה ואותו הקמץ הראוי להיות תחת התי"ו סמו לפניה כאשר עמו במלת ואביגג הסוכמית מסרת

ויקח משה אותם מעל כפיהם ·
והוקע אותם ליי׳ ·
צרור את המדינים ·
ונקח את ארצם ·
ונחרם אותם כאשר עשינו ·
והוא ינחיל אותם את הארץ ·
ומש:אתו אותם הוציאם ·
חשק יי׳ בכם ויבחר ·
כי יכרית קדמ׳ דפסו׳ ודסיפרא ·
ובגלל התועבות האלה ·
כי הגוים האלה ·
ושדת אותם תניג׳ דפסו׳ ·
היום הזה יי׳ ·
ארור אשר לא יקים ·
ויקרא משה ליהושע ·
ויצו משה אותם לאמר ·
וכל יהושע דבו׳ מ״ל במ״ו חס׳
וסימ׳ נמסר שם סימ׳ ה׳ ·

אותם ה׳ מ״ל בשמו׳ וסימניהון
בכל המעשי׳ אשר עשו ·
ותענינה אותם ותאמרנה ·
השכב אותם ארצה ·
והעביר אותם במלבן ·

אותם ט׳ מ״ל במלכים וסי׳ נמסר במלכים ב׳ ·
סימן ג׳ ·

ואותם ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש מצורע ויחזקאל סוף סימן י׳ ·

אתה ובניך אתך ג׳ דסמ׳ וסימ׳
נמסר פרשת קרח ·

אותם י״ז חס׳ בירמיה וסימ׳ נמסר בירמיה ריש
סימן כ״ג ·

אותם כ״ח חסרים ביחזק׳ וסימניהון
ושרפתם אתם באש ·
מבנו תצא אש ·
בהפיצי אתם בגוים ב׳ בפסוק ·
וקרעתי אתם מעל ·
אשר יעשה אותם האדם תניג׳ ·
בכל השאטים אתם ·
והשיבתי אתם אל ארץ ·
והזהרת אתם ממני ·
ובחזקה רדיתם אתם ·
ולא ירעו עוד הרועים ·
ואפיץ אתם בגוים ·
ארבה אתם בצאן ·
ונתתי אתם עליו ·
וקבצתי אתם מסביב ·
וקבצתי אתם בארצות ·
יאכל אתם באש ·
בהעביר אתם להם ·
ויעשה אתם חיה יחיה ·
התשפוט אתם התשפט ·
לבלתי הביא אתם ·
את משפטי שמרו ·
והשיבתי את ידי ואעש ·
גם אני נשאתי את ידי להם
קדמ׳ דפסו׳ ·
עשיתי אתם ואסתיר פני ·

הוא ירעה אתם ·
והוא יהיה להם ·
וקרב אתם אחד אל ·

אותם ב׳ מ״ל בתריסר וסימניהון
יזעקו אל יי׳ ולא יענה ·
ושם אותם כסים הודו ·

אותם ד׳ מ״ל בכתובי׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ט׳ ·

אתם ד׳ ר״פ וסימניהון נמס׳ בפרשת שמות ·

ואתם ד׳ בטעם גרשיים וסימניהון
בלשון ארמי קמון ישראל בטוריא ונתבן בשבתא ובאורם נמסר ביהושע סימן י״ח ·

אתהם ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל
סימן ל״ד ודה״א סימ׳ ז׳ ·

אתם ל״ז וסימניהון
בעצם היום הזה בא נח ·
ויצאו אתם מאור בשדים ·
ויערכו אתם מלחמה ·
וידבר אתם לאמר אם ·
ויפקד שר הטבחים קדמ׳ דפסו׳ ·
וידבר חמור אתם לאמר ·
ויתנכר אליהם
וירא יוסף אתם את ·
וגם הקמתי את בריתי ·
וגם ערב רב עלה אתם ·
השוכן אתם בתוך ·
לא מאסתים ולא געלתים ·
אם לקרא לך באו ·
כי לא ננחל אתם ·
אלה דברי הברית ·
ויערכו אתם איש ישראל ·
ויבאו אל בני ראובן דיהושע ·
ולא הכלמנו ולא פקדנו ·
ויכל משה מדבר אתם ·
ולא אבה ולא ברא אתם דשמו׳
על בן חזקו ממנו ואולם ·
וילך אתם ויבא הירדנה ·
ויכרת יי׳ אתם ברית ·
אך לא יחשב אתם דיאשיהו דמלכים ·
לא תחד אתם בקבורה ·
בא כתבה על לוח ·
רצאצאיהם לא יגעו לריק ·
כספם וזהבם אתם ·
אתם יפגעו נא ביי׳ צבאו׳ ·
כוש ופוט ולוד וכל ·
פרס כוש ופוט אתם ·
וידעו כי אני יי׳ אלהיהם ·
אל הקנא באנשי רעה ·
בני אל תלך בדרך אתם ·
וידבר אתם המלך דדניאל ·
ויח אתם בבית האלהי׳ דדה״י

ואתכם ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש במדבר

מאתכם ג׳ וסימ׳
קחו מאתכם תרומה ·
החלצו מאתכם ·
מדוע באתם אלי ·

ואתנה ג׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ ויצא ויחזקאל סימן י״ג ·

אותנו ג׳ מ״ל וסימ׳ נמסר פרש׳ ואתחנן ·

כל דסמי׳ לדבור אתו אתך

אתם דגש בב״ט אותו אותך אותם וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא ודה״ב סימן י״ח ·

אתנן ד׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ תצא וביחזקאל
סימן י״ו ובמיכה סימן א׳ ·

נשלם מערכת
אות האל״ף בס״ד

מערכת אות
הבי״ת

ל״ט יחידאין נסבין ב׳ בריש
תיבותא ולית להון זוגא וסימניהון

במנחה ואמריהם גם ·
בחול ויפן כה וכה ·
בשמע ויאמר משה כתת ·
בשמעם שבעת ימים ·
בארבה נטה ידך ·
בעבור וזהה בעבור כבודי ·
במסלה ויישרנה הפרות ·
בשלש ועתה דבר יי׳ ·
בקרא ויגד להם מיכיהו ·
בענקים ושם חברון לפנים ·
בראשנים ויתנם ביד הגבעונים ·
בטיט והיו כגבורים בושים ·
ובדבריך ויהי בעלות המנחה ויגש ·
ברצונו כי רגע באפו חיים ·
ברביבים תלמיה רוה נחת ·
בעגלי גער חית ·
במחלקתיהם ואת התיחשם ·
במחלקות ועל ידו ·
במחלקותם ויעמד במשפט דוד ·
ובהוציאם את הכסף ·
בפעלם הזרפאים כמדבר ·
בשבתו נודע בשערים ·
בתם קציר ·
ובמנחת הערב קמתי ·
ובמשפטיך ותעד בהם ·
בבלהך מחטא ·
בברכת ישרים תרום ·
בלה בשרי ועורי ·
בחלילים ויעלו כל העם ·

י״א זוגין חד מלרע וחד

מלע׳ נסבין ב׳ בריש תיבותא וסימני׳

בדמעות האכלתם לחם ·
בדמעות כלו בדמעות עיני ·
בחיין ושאר חיותא העדיו ·
בחיין ומשך אבירים בכוחו ·
בחרט ויאמר יי׳ אלי קח ·
בחרט ויקח מידם ויצר ·
במדינות ושאר היהודים ·
במדינות איכה ישבה בדד ·
במצולה המה ראו מעשה יי׳ ·
במצולה ראיתי הלילה והנה ·
בממלכה וסכסכתי מצרים ·
בממלכה הנה עיני יי׳ אלהים ·
בסבך יודע כמביא למעלה ·
בסבך וישא אברהם את ·
בסירות נשבע אדני יי׳ בקדשו ·
בסירות ויבשלו את הפסח ·
בנגע השער בנגע הצרעת ·
בנגע וראה הכהן את הנגע ·
בשאת והובא את בדיו ·
בשאת וראה הכהן והנה ·
בתנור בשברי לכם מטה ·
בתנור כל המנחה אשר ·

ד׳ כתיבין ב׳ בריש תיבות׳
ולא קריין וסימניהון נמסר במשלי
סימן כ״ח ·

ב״ט מלין נסבין ב׳ בריש
תיבו׳ ופורין וסימניהון

בבקר וישכם אברהם בבקר
ויקח לחם ·
במקום אשר תשחטהו לה ·
במחנה וישארו שני אנשי׳ במחנה
באכה ומדיתם מחוץ לעיר ·
במדבר בערבה ·
בשר כי מי כל בשר ·
בשנה שלש פעמי׳ בשנה יראה ·
בשלל וארא בשלל אדרת ·
בראשון בארבעה עשר יום לחדש
בראשון ויעשו את הפסח ·
בנין ואת בניו ואת בנתיו
דעכן ב׳ בו ·
בעם פרצו בעם ·
בארצך שלש שנים רעב בארצך
בימיו עלה פרעה ·
בשמעך ותכנע מפני יי׳ דמלכים ·
בשלחי את חצי הרעב ·
בן ועמדם ·
בו וישלח יי׳ בו את גדודי ·
בטחת הנה בטחת לך ·
בבל הראני יי׳ והנה שני דודאי
באה אל שמועה כי באה ·
בה אשר יש בה דרכה ·
בני ואתה שלמה בני דע ·
בהורה ואת בניהם לא המית ·
בלשכת ויקרא ברוך בספר ·
בקיהו להימן בני הימן בקיהו ·
ברם איתי אלהא ·
בשבת דרכים גחות ·
בסוסים וברכב בצבים ·
בשביעי

למלך ודיכו מסרתת למלך או מסרתה וכאשר חסרו הה״א סמו הקמץ הראוי להיות תחת התי״ו לפניו אך אומר אבן עזרא כי היה לו לבעל המסורת לחשב ארבע מלות אחרו
תחתיהן ואלו הן עזי וזמרת יה אף כחלת ספרה עלי אם אתן שנת לעיני והרביעי יי׳ מנת חלקי וכוסי כי כלם קמוצי׳ רק מנת חלקי יש פותחי׳ גם בהם נתן אבן עזרא טעם
ואמר כי בכלם יו״ד חסרה ויהיה וזמרת יה ולא כפי׳ רעי׳ ז״ל אשר חלק בין עזי לעזו ואו׳ כי יו״ד יתירה כי אם היה עוז שלי היה לו לומר עזי בשורק כי מכינו שורק וחטף קמץ

מערכת אות הבית

מתחלפין כאם מכינו את כבודו ואת גדלו הללוהו כרב גדלו וכן חקך וחק בניך ואכלו את חקם וכן אף נחלת אף נחלתי וכן אם אתן את מנתי וכן יי מנתי ואה אלהים דבוקין ו

כתוב במסורת כל ברויי דיוסף פרויי דבלק קרויי דבלעם בזויי דמשלי כברויי דקהלת קלויי דדניאל קמצין ושארא פתחין וזה כתרגום בר כתול היס דיוסף וכל פר ואיל דבלק וייקר דבלעם בז לרעהו דמשלי כבר היה דקהלת קל קרנא דדניאל קמצין ודבר זה פלא מה ממעיכן בעל המסורת כי כלם

כשביעי בחמשה עשר יום לחדש דיחזקאל ׃

א״ב מן חד והד חד הסר ב׳

וחד נסיב ב׳ בריש תיבותא וסימניהון

אמת שכנתי על מים רבים ׃
באמת כי רק עוג מלך הבשן ׃
אסמיך וימלאו אסמיך שבע ׃
באסמיך יצו יי׳ אתך את הברכה ׃
אברתו כנשר יעיר קנו ׃
באברתו יסך לך ותחת ׃
בלע אדני פלג לשונם ׃
גבלע טהור עינים מראות ׃
גרזן כי תצור אל עיר ימים ׃
בגרזן ואשר יבא את רעהו ׃
גרון ויאמר יי׳ יען כי גבהו ׃
בגרון קרא בגרון אל תחשך ׃
גורלי יי׳ מנת חלקי וכוסי ׃
בגורלי ויאמ׳ יהודה לשמעון אחיו
גשמהון ענה נבוכד נצר ׃
בגשמהון ובתכנשין אחשדרפניא ׃
הבראם זכר ונקבה בראם ׃
בהבראם אלה תלדות השמים ׃
הדרי נשי עמי תגרשון ׃
בהדרי ויצא לך שם בגוים ׃
הגיגי אמרי האזינה יי׳ ׃
בהגיגי חם לבי בקרבי ׃
הוללים לא יתיצבו הוללים ׃
בהוללים כי קנאתי בהוללים ׃
הניח והיה ביום הניח יי׳ לך ׃
בהניח והיה כהניח יי׳ אלהיך ׃
הכינו מגן גבורהו מאדם ׃
בהכינו שמים שם אני ׃
הראהו ואם פשה תפשה ׃
בהראתו ומי מכלכל את יום באו ׃
ועצם ואמרת בלבבך כחי ׃
בעצם תהפך לאכזר לי ׃
והורתיו בעבור ישמרו חקיו ׃
בתורתיו ולא שמעו בקול יי׳ ׃
וגוה להסיר אדם מעשה ׃
בגוה כען אנא נבוכד נאצר משבח
זנבו יחפץ זנבו כמו ארז ׃
בזנבו ויאמר יי׳ אל משה ׃
חסר נבהל להון איש רע ׃
בחסר ובכפן גלמוד ׃
חלמיש ההפכי הצור אגם ׃
בחלמיש שלח ידו ׃
חבריך ותבאנה לך שתי אלה ׃
בחבריך עמדי נא בחבריך ׃
חייה גמלתהו טוב ולא רע ׃
בחייה ואשה אל אחותה ׃
חדשה והשבתי כל משושה ׃
בחדשה פרא למוד מדבר ׃
טלאים כרועה עדרו ירעה ׃
בטלאים וישמע שאול את ׃
ירקרק והנה הנגע ׃
בירקרק אם תשכבון בין שפתי
יין אשר חלב זבחימו ׃
ביין דמשק סחרתיך ׃
מועדיה גם חסידה בשמים ׃
במועדיה בצאן קדשים ׃
נס נא את עבדיך ׃

בנס כל קבל דנא ׃
שום ועתה שימו נא לבבכם ׃
בשום התדע בשום אלוה ׃
שד לכן הנני שך את ׃
בשד אלה אזכרה ואשפכה ׃
סבבי כה אמר יי׳ ונפלו ׃
בסבבי הנה אלהים יי׳ עזר לי ׃
שמחות תודיעני ארח חיים ׃
בשמחות תובלנה בשמחות וגיל ׃
שמחתכם וביום שמחתכם ׃
בשמחתכם שמעו דבר יי׳ החרדים ׃
פס בה שעהא נפקו
בפס הוא היה עם דוד בפס ׃
פתחי אני ישנה ולבי ער ׃
בפתחי וידעתם כי אני יי׳ בפתחי
פתחיה ואנו ואבלו פתחיה ׃
בפתחיה ורעו את ארץ אשור ׃
צדיה ואם בשנאה יהדפנו ׃
בצדיה ואם בפתע בלא איבה ׃
צותו אשר צוה יי׳ את משה ׃
בצותו ויהי בצותו את האיש ׃
קשתי את קשתי נתתי ׃
בקשתי כי לא בקשתי אבטח ׃
קברי אשר לא מתתני מרחם ׃
בקברי אבי השביעני לאמר ׃
רדתו כה אמר יי׳ ביום רדתו ׃
ברדתו ויהי ברדת משה מהר ׃
שלכת לשפים ולחסה למערב ׃
בשלכת ועוד בה עשיריה ׃
שליש האכלתם לחם דמעה ׃
בשליש מי מדד בשעלו מים ׃
תתם ולא שמע אמציהו כי ׃
בתתם ספם את ספי ומזוזתם ׃

א״ב מן חד חד בא׳ וסימני׳

באשרי ותאמר לאה באשרי ׃
בבבת כי כה אמר יי׳ צבאות אחר כבוד ׃
בגירות וילכו וישבו בגירות בכהן
ברמותו ויחי אדם שלשי׳ ומאת ׃
בהשמים יי׳ בהשמים הסדך ׃
בוערה כולם כנאפים כמו תנור
בזונו וכל הבהמה ושלל ׃
בחלמיש שלח ידו הפך ׃
בטובה וזה ימות בנפש ׃
ביריעות וסרח העדף ׃
בכלות ונהמת באחריתך ׃
בלהטיהם ויקרא גם פרעה ׃
במוהר ויאמר שמואל כה תאמרו
בנגע השמר בנגע הצרעת ׃
בסירות נשבע יי׳ אלהים בקדשו ׃
בעדר וישבו בה יהודה וכל ׃
בפס הוא היה עם דוד בפס ׃
בצרתה שיר המעלות אל יי׳ ׃
בקרב כי יעצתי האסף יאסף ׃
ברע אל תאמינו ברע ׃
ברבבים תלמיה רוה נחת ׃
בשמור ויהי בשמור יואב ׃
בתיה ואשתו היהודיה ׃

י״ז זוגין חד ב׳ וחד וב׳ וסימ׳

בברזל ברזל בברזל יחד ׃
ובברזל ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים ׃
ברשעת לא בצדקתך ובישר ׃
וברשעת אל תאמר בלבבך ׃
ברחמיך ואתה ברחמיך רבים לא עזבתם במדבר ׃
וברחמיך ורבים לא עשיתם כלה ׃
ביין דמשק סחרתך ׃
וביין וישם דניאל על לבו ׃
בהעלות ויהי בהעלות חיל ׃
ובהעלות הענן מעל המשכן ׃
בדברי ויאמר יי׳ אל משה הנה ׃
ובדברי אתן אפתח את פיך ׃
ברכו וביום הרביעי נקהלו ׃
וברכו ויהי כי הקיפו ימי ׃
ברך כי הלל רשע על ׃
וברך הנה ברך לקחתי ׃
ברוכה ויאמר ברוכה את ליי׳ ׃
וברוכה וברוך טעמך וברוכה ׃
בצרה יקראני ואענהו ׃
ובצרה ותבואתה מרבה ׃
במזרה ואזרם במזרה בשערי הארץ ׃
ובמזרה והאלפים והעירים עבדי האדמה ׃
בעבדותינו ועתה כמעט רגע היתה
ובעבדותינו כי עבדים אנחנו ׃
במשפטיהם ובאו עליך הצן רכב ׃
ובמשפטיהם המלך יהאכל ׃
בגזל נפש כי תחטא ומעלה ׃
ובגזל אל תבטחו בעשק ׃
בחנוני אשר נסוני אבתיכם ׃
ובחנוני הביאו את כל המעשר ׃
בתוכחות ועשיתי בם נקמות ׃
ובתוכחות והיתה חרפה וגדופה ׃
בקרבתם אחרי מות שני בני ׃
ובקרבתם בבאם אל אהל מועד ׃
בקשתי כי לא בקשתי אבטח ׃
ובקשתי ואני נתתי לך שכם ׃
בשפטים ולא ישבע אליכם פרעה
ובשפטים לכן אמר לבני ישראל ׃

והו׳ מן י״ב חד א׳ וחד וא׳ ואלו חלקנו כל הא״ב אמה ל׳ חותה וכל רדפה בחרפה ימכאכה פכ״ל המעתיק ׃

א״ב מן ב״ב וב׳ ברישיהון

ובאף ונלחמתי אני אתכם ביד
ובאף מקול אויב מפני עקת ׃
ובאפס ברב עם הדרת מלך ׃
ובאפס ועל שבלו הצליח ׃
ובי׳ ואך אם טמאה ארץ ׃
ובי׳ לדוד שפטני יי׳ ׃
ובאהל ויבא לבן באהל יעקב
ובאהל ב׳ בפסו׳ ׃
ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו
ובאדום ושאול לכד את המלוכה
ובאדום וגם כל היהודים אשר ׃
ובאר כי הקיפה הזעקה ׃
ובאר כי שוחה עמוקה זונה ׃

ובא ואם לא תשמעו אלי ׃
ובא ותאמר לו זרש אשתו ׃
ובבאה הנה באה וידעו כי ׃
ובבאה לפני המלך אמ׳ עם הספר
ובגדל וידעו העם כלו אפרים ׃
ובגדל אל מי דמית ככה ׃
ובדבר הזה אינכם באמנים ׃
ובדבר כי לא דבר ריק הוא ׃
ובהגיע תר נערה ונערה ׃
ובהגיע תר אסתר בת אביחיל ׃
ובהר שמיר ויתיר ושוכה ׃
ובהר כי יי׳ אלהיך מביאך ׃
ובהקבץ בתולת שנית ׃
ובהקבץ ויהי בהשבע דבר המלך ׃
ובוכה ודוד עולה במעלה ׃
ובוכה ויצא ישמעאל בן נתניה ׃
ובזרועך והם עמך ונחלתך ׃
ובזרועך אהה אדני יי׳ הנה אתה ׃
ובחיקו ולרש אין כל כי אם ׃
ובחיקו כרעה עדרו ירעה ׃
ובחנהים לכן כה אמר אדני יי׳ הנני צרנם ׃
ובחנהים והבאתי את השלישית ׃
ובחורים ויעפו נערים ויגעו ׃
ובחורים אז תשמח בתולה ׃
ובחשך כי בהבל בא ובחשך
ובחשך ב׳ בפסו׳ ׃
ובטל ברם עקר שרשוהי ׃
ובטל ודי חזה מלכא עיר וקדיש
ובישר לא בצדקתך ובישר ׃
ובישר ואתה אם תלך לפני דמל
ובכן ראיתי רשעים ׃
ובכן לך כנוס את כל ׃
ובליעל ויען כל איש רע ׃
ובליעל בקוץ מונד כלהם ׃
ובלנתך ושננתם לבניך ׃
ובלבתך ולמדתם אתם ׃
ובלבנון ואת כל ערי המסכנות ׃
ובלבנון ואת בעלת ואת כל ערי ׃
ובבקים ולפי העלות הענן ׃
ובבקום אל תתהדר לפני מלך ׃
ובמשה וירא ישראל את היד ׃
ובמשה וידבר העם באלהי׳ ׃
ובמשב אשרי האיש אשר ׃
ובמשב וירממוהו בקהל עם ׃
ובמלכות ודניאל דנה הצלח ׃
ובמלכות אחשורש בתחלת ׃
ובמלאת ימי טהרה לבן ׃
ובמלאת הימים האלה ׃
ובמקנה ויביאו את מקניהם ׃
ובמקנה ב׳ בפסו׳ ׃
ובמגרה ארבעה גביעים וחברו
ובמנרה ארבעה גביעים ׃
ובמחלת ותקח מרים הנביאה ׃
ובמחלת ויבא יפתח המצפה ׃
ובמורא ויוציאנו יי׳ ממצרים ׃
ובמורא ותוצא את עמך ׃
ובמוראים או הנסה אלהים ׃
ובמוראים ׳
ובמה יודע איפא ׃
ובמה ויקצפו עליו שרי פלשת ׃
ובנביא העלה יי׳ את ישראל ׃

כל ארבע משפטם בקמץ לבד קלויי דדניאל שהוא דבוק כי אין מהם דבוק אם לא להטמיעכו ושארא פתחין כמו כר לבב פר בן בקר וכן שהוא לפון בזה שהוא מן הכפולים ודינו להפתח כמו תם רך כאשר בארתי למעלה כבר דקהלת לא ידענא למעוטי ממי אם לא למעט מילות דוגמתו כמו לשד לבד פרת קנז שכפתחים כאשר כתבתי למעלה ׃ לעולם פתח בין סמוך בין מופלג לבד מאתנח וס״פ וכן זתר וכרכם פלדם סתר דרדע וכמה שמות פתחין בלא טעם מכר ענב פחס ככר חמר

מערכת אות הבית

יש פותחין ויש קומצין ומספק כרחה לקמוץ מאחר מאין מבטל   כל חמת מהוה בלשון רגז פתח ומהוה לשון עיר קמ״ץ במ״ה והוה ולכו מקם חמת רבה:

כל כהנת   בסוף תיבה המוכחים הברית מה קמצים כמו בניך ידיך וכן אכלוה סמרוה וכן ותשקין ותהרין וכן סמכת עבית כסית כי כלם כאלו כתובים הא״ה
בסוף המלה ואף לענין חק יהוה כאשר אבאר בעזרת הא״ל רק אותם אשר הברית מה נקראת לפני הה״א וחי״ת ועי״ן פתחין כמו מזבח זורח קומץ

ובנביא   ב׳ בפסו׳ ·
ובנביאי   שמרון ראיתי תפלה ·
ובנביאי   ירושלם ראיתי שערוריה
ובני   ומבני פחת מואב ·
ובני   ובני ומנשה ·
ובשאת   וכלבת הגרבים ילכו ·
ובשאת   מתנותיכם בהעביר ·
ובעבור   ויאמר משה אל העם ·
ובעבור   לכן סעפי ישיבוני ·
ובערבה   בהר ובשפלה דיהושע ·
ובערבה   ואל המלכי׳ אשר דיהושע
ובעלות   בענה בן חושי ·
ובעלות   זיף וטלם ובעלות ·
ובעמך   ושרץ היאר צפרדעים ·
ובעמך   כי בפעם הזאת אני ·
ובפלשתי׳   ושאול לכד את המלוכ׳ ·
ובפלשתי׳   ויצא וילחם תנינ׳ דפסו׳ ·
ובצלתו   והיה על אהרן לשרת ·
ובצאתו   והקיפו הלוים את המלך ·
ובקולו   אחרי יי׳ אלהיכם תלכו ·
ובקולו   ויאמר העם אל יהוש׳ ·
ובקומה   ותשקין את אביהן ·
ובקומה   ותשקין גם בלילה ·
ובקומך   ושננתם לבניך ·
ובקומך   ולמדתם אתם ·
וברכה   הראש אחיעזר ויואש ·
וברכה   מונע בר יקבוהו לאם ·
וברכו   ויאמר דוד אל הגבעוני׳ ·
וברכו   שאו ידיכם קדש ·
ובראש   ושבו דמיהם בראש ·
ובראש   המזבח חצי האמה ·
ובראשי   וביום שמחתכם ·
ובראשי   חדשיכם תקריבו ·
ובר   נקי כפים ובר לבב ·
ובר   ותאמר זך לקחי ·
וברכים   חזקו ידים רפות ·
וברכים   כושל יקימון מליך ·
וברחוב   ויצאו העם ויביאו ויעשו
וברחוב   ב׳ בפסו׳ ·
וברחובותיה על כל גגות מואב ·
וברחובותיה בחוצותיו חגרו ·
וברקים   ויהי ביום השלישי ·
וברקים   וישלח חצים ויפיצם ·
ובריתי   לכן כה אמ׳ יי׳ אלהי׳ חי אני
ובריתי   לעולם אשמור לו חסדי ·
וברחמים   ברגע קטן עזבתיך ·
וברחמים   וארשתיך לי לעולם ·
ובשבתך   ושננתם לבניך ·
ובשבתך   ולמדתם אתם את ·
ובשמך   ויקרא אסא אל יי׳ ·
ובשמך   ולא נסוג ממך תחיינו ·
ובשעריך   וכתבתם על מזוזו׳ ותברו
ובשעריך   וכתבתם על מזוזו׳ ·
ובשירים   למה נחבאת לברח ·
ובשירים   ודוד וכל ישר׳ דד״ה ·
ובשעלבי׳   ויואל האמרי לשבת ·
ובשעלבי׳   בן דקר במקץ ·
ובתפים   ודוד וכל ישר׳ דשמואל:
ובתפים   ודוד וכל ישר׳ דד״ה ·

ג׳ זוגין יהידאין חד ב׳ וחד
ל״ב׳ וסימניהון

בעליהן   כי יצא דבר המלכה ·
לבעליהן   ונשמע פתגם המלך ·
בניהן   כי נאפו ודם בידהן ·
לבניהן   ויען לבן ויאמר ·
בקעם   כה אמר יי׳ על דרות
הבשן ·
לבקעם   אחרי הדברים והאבת ·

י״א דכתי׳ ב׳ וקרי׳ כ׳ וסימני׳

בשמעכם   והיה במשך בקרן היובל ·
בעלות   ויהי בעלות הכהני׳ נשאי ·
בעלות   ולא אבו האנשים לשמע
בחם   ויאמר למלאכים הבאים
בשמעו   ותצלח רוח אלהים על
בשמעך   ויהי בשמעך את קול
דשמואל ·
יבן   ויבאו אל מחנה ישראל ·
יבלו   בטוב ימיהם קדם ·
באמרם   ויהי באמרם אליו יום ויום
חבוד   ומבני בגוי עותי וזבוד ·
זבי   אחריו החזיק זבי עתלי ·
· וחילופי׳ ג׳ כתי׳ כ׳ וקרי׳ ב׳ וסי׳ ·
במלבן   ואת העם אשר בה הוציא
ויכן   את מזבח יי׳ ·
יכין   העז איש רשע בפניו ·

ו׳ דכתי׳ ב׳ וקרי׳ מ׳ וסימני׳

באדם   ויעמדו המים הירדים ·
בעבר   ואם רע בעיניכם לעבד ·
במלך   ויאסרהו פרעה נכה
דסוף מלכים ·
בימין   ויקח יהוידע הכהן ארון ·
אבנה   הלא טוב אבנה ופרפר ·
וישב דאיים   את פניו לאיים
וחד   חלוף מ׳ כתי׳ וקרי׳ ב׳
מעבר   ולחצי שבט המנשה נתן
משה בבשן ·

שטה חדא דמשמשת בה
בסוף תיבותא וסימניהון

ורבבה ל׳   יפל מצדך אלף ·
עזבה ל׳   ואת תזנותיה ·
בעקבה ל׳   ויהוא עשה ·
קרבה ל׳   לא שמעה בקול ·
ומריבה   כסה ומריבה על ·
להעציבה   עשינו להבונים ·
דאבה ל׳   בצוארו ילין עז ·
למעצבה   הן כלכם קדחי אש ·
עקבה ל׳   כידם דתריסר ·
ורחבה ל׳   ונסבה למעלה ·
הקבה   ויבא אחר איש ·
מצבה ל׳   וחניתי לביתי ·
שובבה ל׳   מדוע שובבה העיר ·
קרבה ל׳   אל נפשי גאלה ·
חובה ל׳   אשר משמאל לדמשק ·
בעזבה ל׳   וקראו להם עם ·
מארבה ל׳   במוץ יסוער מגרן ·
נקרבה ל׳   החרישו אלי איים ·

א״ב מן ב״ב ותרויהון בחד

שגבה ל׳   אשר שגבה ממנו ·
פסו׳ וסימניהון
ארום   ורפו ודעו כי אנכי
ארחות   בימי שמגר בן ענת בימי
אגרטלי   ואלה מספרם אגרטלי ·
אדו   ואצואה אתם על אדו ·
איבכה   פשטתי את כתנתי איככה
אלבשנה ·
בארות   ועמק השדים בארות
בארות חמר ·
בפקוד   כי תשא את ראש בני יש׳
בבגד   והבגד כי יהיה בו נגע
בצלצלי   הללוהו בצלצלי שמע ·
ברא   ואתה בן אדם שים דברא
בראש דרך ·
בליל   משא מואב כי ·
בהבנותו   והבית בהבנותו אבן
שלמה בסע נבנה ·
בכספיא   ואצואה אתם על אדו ·
גלי   קחי רחים וטחני קמח ·
גזז   ועיפה פילגש כלב ·
גנבת   ותלד לו אחות תחפנחס
את גנבת ·
גלילים   ושתי דלתות עצי ·
דודיך   מה יפו דודיך אחתי כלה
האדום   הלעיטני נא מן האדם
האדם הזה ·
הערכך   וחשב לו הכהן את מכסת
הגרגדה   משם נסעו הגדגדה ומן
הגדגדה יטבתה ·
הדגלת   ערי הנגב סגרו ואין פותח
הלהן   תשברנה עד אשר יגדלו ·
העיט   צבוע נחלתי לי ·
ההררי   שמא ההררי אחיאם ·
הודינו   לך אלהים הודינו ·
ובאהל   ויצא לבן באהל יעקב ·
ובמקנה   ויביאו את מקניהם אל ·
וגבר   והיה באשר ירים
משה ידו ·
והפשתה   והשערה נכתה כי השערה
והגישו   אדניו אל האלהים ·
והאמה   והאמה בזה בערף בארך
ולמה   ויאמר לה אלקנה אישה
והראש   אחר יפנה דרך ·
ולשלום   ויבא אוריהו אליו ·
ומוקני   כה אמר יי׳ הלוך וקנית
לך בקבוק ·
ולמד   ויפנו אליו עורף ולא פני׳
וילמדו   ביהודה וילמדו בעם ·
ובערו   ויצאו יושבי ערי ישר׳ ·
והורות   ויען יחזקיהו ויאמר ·
ומאחזת   הלוים ומאחזת ·
ובנביא   העלה יי׳ את ישראל
ממצרים ·
וללא   וימים רבים לישראל ·
והודות   ויען יחזקיהו ויאמר ·
ויחזק   מלך הנגב ומן שריו ·
ולאלוה   מעוזים על כנו יכבד ·
ושבר   רב מחולל כל ·
ומקרה   כי מקרה בני האדם
ומקרה הבהמה ·
ובחשך   כי בהבל בא ובחשך ילך
וברחוב   ויצאו העם ויביאו דעזרא

ומביאים   בימי ההם ראיתי ביהודה ·
ושמתן   אהלה הגדולה ·
ויטמנו   ו באו המצורעים האלה
בקצה המחנה:
ואצבעות   ותהי עוד מלחמה בגת ·
והפוצינה   מבלי רעה והיינה ·
וגלות   החל הזה לבני ישראל
אשר בנענים ·
זמרו   למלכנו זמרו ·
זוחת   ובני שימון אמנון ·
חיי   ואעבור עליך ואראך
מתבוססת ·
חרבו   ויהי באחת ושש מאות
שנה בראשון ·
חנוני   חנוני אתם רעי ·
טמא שפתים ואמר אוי לי כי נדמיתי
יושת   אם כפר יושת עליו ונתן
יגח   או בן יגח או בת יגח:
ידודון   מלאכי צבאות ידודון
יללתה   כי הקיפה הזעקה.
ירד   אז ירד שריד לאדירים ·
ירשה   והיה אדום ירשה והיה ·
יתארהו   חרש עצים נטה קו ·
יזה   כל אשר יגע בבשרה יקדש
ותמיתם   וישב עליהם את אונם ·
כויה   תחת כויה פצע תחת פצע
בסאות   כי שמה ישבו בסאות
בעון   ונשאו עונם כעון הדורש
בעיני   כעיני עבדים אל יד אדוניהם
כפורי   כפורי זהב שלושים
כפורי כסף ·
לעזרת   אורו מרוז אמר מלאך יי׳
לבש   לבש יי׳ עוז התאזר אף
תכון תבל בל ·
לישע   יצאת לישע עמך לישע
את משיחך ·
לפרבר   למערב ארבעה למסילה
לאיתאיל   דברי אגור בן יקה נאם ·
למלכים   אל למלכים למואל ·
לפרחות   הנני אל כסתותיכנה ·
להשבע   והיה אם למוד ילמדו ·
לבבתיני   אחתי כלה ·
יספת   לגוי יי׳ יספת ·
מני   סורו מני דרך הטו ·
ממתים   ידך יי׳ ממתי׳ מחלד חלקם
מדוד   מה דודך מדוד היפה בנשי׳
משיבי   שלשה המה מטיבי לכת ·
נחמו   נחמו עמי ·
נעול   גן נעול אחתי כלה ·
סורה   ותצא יעל לקראת סיסרא
ערו   זכור יי׳ לבני אדום ·
פרת   בן פרת יוסף בן:
ציצית   דבר אל בני ישר׳ ואמרת:
צבעים   הלא ימצאו יחלקו שלל:
קרבנה   והבאנה אל קרבנה ולא
קצנו   צדו צעדינו מלכת
ברחובותינו ·
רבתי   איכה ישבה בדד העיר
רבתי עם ·
רזי   מכנף הארץ זמירו׳ שמענו
שקמתי   חדלו פרזון בישר׳ חדלו
שמרים   ליל שמרים הוא ליי׳
להוציאם ·

שארה

אלוה מתימן יבא   כל מבטלי הקמץ אשר לאחרנו באתנח ובסוף פסוק תמכח המבטלים וחזר הקמץ לאיתנו לבי הוכח׳ מן הכלל המכויים במסורת ובסוף הספר הכתבם
בעזרת הא״ל: סיימנו לבאר משפט הקמץ והפתח גדולים: ממכון   סבתו הסגיח כור ישרא׳ לקדוש לעזרכי
לבאר משפט הקמץ גדול והפתח גדול כן יהיה בעזרי לבאר משפ׳ הקמץ קטן הנקר׳ צרי והפתח   קטון הנקרא סגול:

מערכת אות הבית

יבינו המשכילים כי כל התורה כולה כל הברת או מלה ראויה להיקר בקמץ קטן לולי מבטליה והם י״ג ואלה הם: א כל פעל עבר ממשקל דבר כפר ספר
ב דגש אקח אתן ימרנו ג סב״ה אשמור חלבו ודוגמתם ד כל הם תם גם שמוש בסוף תיבה כמו ידיהם וסימן התך ה כל איך
איה איכה שמוש בסוף תיבה כמו ידיה וסימן כהן ו כל בבלם המכררת המלה לפני אחה״ע כמו החכם לעני לעשיר ז מקף כמו דבר כח וכל וכן ואת ואל הדבוקים

שארח וכתו שארה ותכן׃
תקוננה קינה היא וקוננוה׃
תיכול ואנה שמעת עליך׃
תדלחם והאבדתי את כל כהטתה

א״ב תאומים בפסו׳ וסימנ׳

אכול אכול ויאמר אלי בן אדם׃
אבן אבן הנני יסד בציון אבן׃
ארבעה ארבעה פנים לאחד׃
אריאל אריאל קרית חנה דוד׃
אחיך אחיך בן אדם אחיך׃
אבה אבה ואלה מדות המזבח׃
אני אני ויהי אחרי כל רעתך׃
אבשלום אבשלו׳ והמלך לאט את׃
אשיב אשיב אמר יי׳ מבשן׃
אלי אלי למה עזבתני׃
אל אל יסגירני אל אל עויל
אני אני דברתי אף קראתיו׃
אבדתי אבדתי לך כנוס את כל׃
בדרך בדרך אעברה נא בארצך׃
בארת בארת חמר וינסו׃
ברזל ברזל הירוע ברזל ברזל׃
בכנור בכנור זמרו ליי׳ בכנור׃
בערב בערב ונרותיה לבער דה״ח
גבהה גבהה אל תרבו תדברו׃
גדל גדל ויהי נשר גדול גדל׃
גבים גבים עשה הנחל הזה גבים
דרך דרך וכפתחי הלשכות׃
דו הו בכל רחובות בספר׃
האדם האדם הלעיטני נא׃
הקרב הקרב כל הקרב הקרב אל׃
הנער הנער הנביא׃
הרועים הרועים לכן כה אמר יי׳ על הרועים׃
התשפט התשפט בן אדם התשפט אל עיר׃
הלוט הלוט ובלע בהר הזה פני׃
התעוררי התעוררי קומי שבי ירושלם
הידד הידד ונאספה שמחה וגיל
הנני הנני נדרשתי ללא שאלו
הב הב בחלקי נחל חלקך׃
המונים המונים בעמק החרוץ דיואל
הוי הוי ונסו בארץ צפון׃
הב הב לעלוקה שתי בנות׃
ודרך דרך והיה שם מסלול ודרך
ועשאל ועשאל ויהיו שם שלשה׃
ועיר ועיר והימים האלה׃
זמרו זמרו זמרו לאלהים זמרו׃
חמרים חמרים ויצברו אתם׃
חמשת חמשת ולקחת חמשת׃
חלילה חלילה ויען יואב׃
חמשים חמשים איש במערה׃
חלמתי חלמתי שמעתי את אשר אמרו הנביאים׃
חי חי הוא יודך כמוני׃
חן חן מי אתה הר הגדול׃
חנוני חנוני אתם רעי׃
חכמת חכמת לך ולצת לבדך׃
יעקב יעקב ויאמר הנני׃
יה יה אמרתי לא אראה יה
יבשו יבשו כל קודלא יבשו׃
יצמיתם יצמיתם וישב עליה את אונם

ידרך ידרך אל ידרך הדרך׃
ידודון ידודון מלאכי צבאות׃
להם להם ויהי לו שלשים בנים
לנתחיה לנתחיה אוי עיר הדמי׳ סיר׃
למעני למעני אעשה כי איך יחל׃
לחרב לחרב ואמרת להם
לרעב לרעב ב׳ בפסו׳׃
לבש לבש יי׳ מלך גאות׃
לאיתיאל לאיתיאל דברי אגור׃
לזהב לזהב ולכסף לכסף דה״ה׃
משה משה וירא יי׳ כי סר לראות
בטה מטה וקח באתם׃
מעלה מעלה הגר אשר בקרבך׃
מטה מטה ב׳ בפסו׳׃
מזבח מזבח ויקרא על המזב׳׃
מעי מעי אוחילה קירות׃
מוסד מוסד הנני יסד בציון׃
מדינה מדינה ויקראו ספרי׃
מלבא מלבא ענו ואמרין לנבוכד׃
מעל מעל הלא עכן בן׃
מנא מנא ודנא כתבא די רשים
נח נח אלה תולדות׃
נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה׃
נחמו נחמו עמי יאמר׃
נחלה נחלה ונהן ארצם קדם׳׃
סובב סובב הלך הרוח ועל׃
עדר עדר ויתן ביד עבדיו׃
עשרה עשרה הכף בשקל הקדש׃
עיר עיר תהיינה הערי׳ האלה׃
עברו עברו בשערים פנו דרך׃
עמי עמי וזרעתיה לי בארץ׃
עליכם עליכ׳ יוסף יי׳ עליכ׳ דתהלות
על על בל קבל דנא׃
ערו ערו עד היסוד בה׃
עיני עיני עוללה לנפשי׃
עריבות ערימות ובני ישרא׳ ויהודה׃
פרץ פרץ אלה תולדת׃
פנחס פנחס אלעזר הוליד דה״ה׃
צדק צדק תרדף למען׃
צא צא וכה אמ׳ שמעי בקללו׃
דע רע יאמר הקונה׃
ראשי ראשי ויאמר אל אביו׃
שנה שנה עשר תעשר את כל
שמואל שמו׳ ויבא יי׳ ויתיצב׃
שובו שובו אמר אליהם׃
שעלים שעלי׳ אחזו לנו שעלים׃
שמעו שמעו ותקרא אשה חכמה׃
שם שם לו חק ומשפט׃
שם שם אלה תולדת שם׃
שם שם אשר נקרא שם שם׃
שבת שבת ומן בני הקהתי׃
תרח תרח ואלה תולדת תרח׃

בא

ויבא נ״א וסימניהון נמסר בפרשת ויקהל׃
ויביאו ל״ו וסימניהון

לוט וישלחו האנשים׃
ויעברו אנשים מדינים׃
הפסים וישלחו את כתנת׃

המנחה ויבא יוסף הביתה׃
בקניהם ויביאו את בקניהם׃
ויתפרקו כל העם את נזמי׃
מטוה וכל אשה חכמת לב׃
המשכן ויביאו את המשכן׃
ויקב בן האשה הישראלית׃
קרבנם ויביאו את קרבנם׃
השבי ויביאו אל משה׃
הזהב ויקח משה ואלעזר׃
וימצאו מישבי יבש גלעד׃
הנער וישחטו את הפר׃
דגון ויקחו פלשתים את׃
בגבעה ויבאו אנשי קרית׃
ויציגו ויביאו את ארון יי׳׃
ויבקעו שלשת הגברים׃
איש בשת ויביאו את ראש׃
ויבקשו נערה יפה בכל׃
חרב ויאמר המלך קחו׃
הכהנים ויביאו הכהנים את ארון׃
אופירה ויבאו אופירה ויקחו׃
וישמחו כל השרים וכל דה״ה׃
האהל ויביאו את ארון דה״ה׃
ויבקעו השלשה במחנה דה״ה׃
הכהנים ויביאו הכהנים דה״ה׃
אופירה וישלח חירם דה״ה׃
וישבו בני ישראל מאחיה׃
ויתנהו יי׳ אלהיו ביד מלך׃
הקהל ויען יחזקיהו ויאמר׃
פרים ויביאו שבעה פרי׳׃
וישחטו הפסח בארבעה׃
התרומה ויביאו את התרומה׃
סכות ויצאו העם ויביאו׃
שבל ויביאו לנו כיד׃ ב׳ מנהון דגש ועיין בסדר אמור ובאיוב סי׳ ל״ג׃
ויבא י״א רפין וסי׳ נמסר באיוב סי׳ כ״א׃
באה י״א מלרע וסימניהון

ארחת וישבו לאכול לחם׃
רחל ויאמר להם השלום לו׃
נבל ותאמר לנעריה עברו׃
לקבץ ואנכי מעשיהם׃
קול שמועה הנה באה׃
תרשיש ויקם יונה לברוח׃
מגדל ואתה מגדל עדר׃
תעלה ואם משפחת מצרים׃
בחלת תוחלת ממושכה׃
המלך וכזה הנערה באה׃
ובבקר בערב היא באה׃
וכל יחזקאל ומלכי׳ רבו׳ במ״ב וכי׳
יואב והשמועה באה אל׃
הצפירה באה הצפירה׃
יביא י״ג ה׳ חסרי׳ וח׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ח׃
תביא י״ג וסימניהון נמסר בפרשת משפטים וישעיה סים׳ נ״ח׃
הביא ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן א׳ וביחזקאל סימן ד׳׃
יבא י״ד סבירין יבאו וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני׃

ויבא ח׳ קריין לישן חד וחמין לישן סגין בליש׳ וסימניהון נמסר פ׳ שלח לך׃
הביא ב׳ לנקבה בליש׳ וסימניהון

והמטפחת הכי המטפחת אשר׃
הברכה ועתה הברכה הזאת׃
ויבאו ז׳ רפין וסימ׳ נמסר ביהושע ריש סימן י״ח ובישעיה סימן י״ג פסו׳ ב׳ ובירמיה סימן ג׳׃
ויביאוהו ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סו׳ סי׳ כ״ו׃
יביאו ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני׃
והביאו ו׳ וסימניה׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ט׃
הביאו ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ׃
והביאו ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויקרא׃
ובואי ד׳ וסימניהון נמסר ריש מלכים׃
ולבוא ד׳ ומל׳ וסימניהון נמסר ריש וילך׃
הבאה ג׳ מלרע וסימניהון נמסר ברות סימן ד׳ ובד״ה א׳ ריש סימן כ״ז׃
הבאה ג׳ מלעיל וסימניהון נמסר פרש׳ וירא ואיוב סימן ב׳׃
מובאים ג׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל׳
ואבואה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ ויצא׃
ובא ג׳ וסימניהון

אהב וכל ישראל ויהוד׳ אהב׃
בעשא וילך בעשא מלך ישראל
וחברו ויעל בעשא׃
ואבא ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ חיי שרה׃
ונבאה ב׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימ׳ ד׳׃
הביאה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תולדות׃
הביאה ג׳ וסימ׳ נמסר במגילה ס׳ ה׳ ול״ח ב׳ סימן ט׳׃
ויביאה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בראשית ומלכי׳ א׳ ריש סימן ג׳ ודניאל סימן ט׳׃
תבא י״ז חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובאיוב סימן א׳׃ וכל משלי׳ דכו׳ חס׳ בב״ד מל׳ וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב דבתי אות ת׳ ובמשלי׳ סוף סימן כ״ב׃
נבא ונבא ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וישב
יבואו ג׳ מל׳ וסימ׳ בתלים סימן פ״ו׃
בבוא ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר פרש׳ מקץ ותלים

ח לף בלא מקף אם היא רהוטה כמו אסר כאשר ורוגמתם ט כל הברת אה והא בסופה ואינו דבוק כמו לעשה מעשה י שם דבר מחטופי למר פעל מהברת או או והטעם לעיל כמו ספי ספי י״א דוגמת מלך ארץ המנגנים לעיל י״ב או אה והנגינה לעיל דוגמת שמע שפע פרח מלח י״ג נגינה מקדמת כמו ויסב אהל אוכל׃ הנה כללתים בכללם עתה אבארם בפרטם׃ דבר כפר ורעיו שהם למון עבר אבל בכל מאר הפעלו׳ עתיד או צווי או הווה או שם הפועל כהפך

הראשון

מערכת אות הבית

לקמץ קטן כמו מדבר דבר אדבר בדבר לדבר ודבר יכפר ואם אות אמצעית מאותיות אחה״ע כמו כן בברי כמו כאשר מקדשו פחת לו כער פרעה וסרת את אחיו מאן יבמי וכאשר שני אותיות אחרונות שני למ״ין פעולות יש פותחין ויש קומצין כמו מלל פלל קלל הלל וכן כל הבא באתנחתא וס״פ וגם בסגול אחר הזריקא במ״א הבא בסגול אחר הזריקא וכפתח והוא והנה החיה יו אותי כאשר דברי · **ואדבר על הרגש** כמו אפל אקח ישמרנו בעליו אבל ישמרנו הרפוי בברי ופירושו ישמור אותנו

ותלים סימן נב׳ ·

ואביא ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר פרשת וישמע יתרו ·

ולא תבוא ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כד׳ ·

ותביאהו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סו׳ סי׳ א׳ ·

בבא ו׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר פ׳ כי תשא ·

הביאתיו ד׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ פ׳ מקץ ·

ותבאנה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ שמות ·

ובא י״ז רפ׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ו ובישעיה סימן מ״ז ובדניאל סימן י״א ·

הבאתם ג׳ וסימניהון נמסר פרש׳ חקת ·

והביאותים ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ה

הביא ג׳ ד׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן מ״ג ובשיר השירים סי׳ ג׳ ·

יובא ה׳ ומל׳ וסימ׳ נמסר פרשת צו ומלכים ב׳ ריש סימן י״ב ·

ויבוא ט״ו מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ וביחזקאל סימן מ׳ ·

ויבואו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״א ·

ובבואו ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ י״א ·

ויביאהו ז׳ מל׳ וסימני׳ נמסר פרשת ויצא ·

בוא י״ד מל׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ׳ וביחזקאל סימן ל״ג · וכל שמואל וכתובי׳ דכו׳ מל׳ במ״ה חס׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קכ״ז ·

מבוא ו׳ ה׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳ נמסר סו׳ פר׳ חיי שרה ·

בבאכם ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ שלח לך ·

מלין דחסרים י׳ בלישן

ביאה סימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן י״ז ·

יביא ט״ו ה׳ מנהון חס׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ צו ובסו׳ שיר השירים ·

ובאת ז׳ בטעם מלרע וסימ׳ נמסר פרש׳ נח ·

בואי ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא ·

הביאי ג׳ וסימניהון

הבריה · הביאי את הבריה ·
עצה · הביאי עצה עשי ·

מרחוק · והביאי בני מרחוק ·

ובא ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן כב״ ·

ביאת שם י״ב בליש׳ וסימניהון

התאנף · גם כי התאנף יי׳ ·
בשילה · הבאים שם בשילה ·
נציבי · אשר שם נציבי פלשתי׳ ·
הגבעתה · ויבא שם הגבעתה ·
מערה · ויבא שם אל המערה ·
עולם · לא יבא שם נדחי ·
מעט · למקדש מעט בארצות ·
למען · יספרו את כל תעבותיהם
אשר · אתם הבאים ·
ויבא · אל הגוים אשר באו ·
לא · למענכם אני עשה ·
נחלים · אשר יבא שם ·

לביא ב׳ וסימניהון בירמיה סי׳ לט״ עש׳ ·

לבא ט׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת ויחי ·

והבא ו׳ וסימניהון

הבית · והבא אל הבית כל ימי׳ ·
השדרות · והבא אל השדרות יומת ·
יומת · והבא אחריה יומת דמלכי׳ · וחכרו דד״ה ·
נגב · והבא דרך שער נגב ·
והבא · אל הבית יומת ·

ובבוא ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר סו׳ פר׳ כי תשא ·

ופאת ג׳ בטעם רביע וסימ׳ נמסר בזכריה סי׳ נ׳ ·

ובאו ג׳ וסימניהון

הקבצו · ובאו התנגשו ·
עושו · ובאו כל הגוים ·
האספו · הקבצו ובאו האספו ·

בא יבא ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מצורע ובחבקוק סימן ב׳ ·

ובבא ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר פ׳ תצא ·

יבוא ט׳ מל׳ באוריתא

ויהושע ושפטי׳ וכו׳ נמס׳ פר׳ אחרי מו׳ וכל שאר נביאים דכו׳ מל׳ במ״ז חס׳ וכל מלכים דכו׳ חס׳ וכל תהלים ואיוב ומשלי דכו׳ חס׳ במ״ה מל׳ וכל שיר השירים דכו׳ מ׳ל במ״א חס׳ וכל קהלת דכו׳ חס׳ במ״א מל׳ וכל שאר כתוב׳ מל׳ במ״ג חס׳ וסימ׳ נמסר פרשת בהעלתך ·

מבואו ד״ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר ריש מלאכי ·

ולא בא ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ג וביחזקאל סי׳ י״ד ·

בבואם כלהון חס׳ במ״ג וסימני׳ נמסר בסדר תצוה ·

והביאום ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״ד וירמיה סימן ד׳ ·

ובאת ה׳ לנקבה וסימ׳ נמסר ברות סימן ג׳ ·

ט׳ חס׳ א׳ בלשון ביאה וסי׳

נמסר בירמיה סוף סימן לט״ ·

הביאני ד׳ וסימ׳ נמסר פ׳ והיה עקב ·

ותבוא י״ מל׳ בנביאים וסי״ נמסר ביחזקאל סימן כ״ב וכל כתובי׳ דכו׳ מל׳ בב״ב וסימניהון

ותבא · במים בקרבו ·
ותבא · כלט והגל ·

הבא ג׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ סוף סימן ד׳ ·

תבואנו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר במשלי סוף סימן י״א ·

באכה ו׳ כתוב כן וסימני׳ נמסר פר׳ נח ע״ש ·

תבואות ז׳ בליש וסימ׳

והיה · בתבואת ·
לפי · רב השנים ·
במספר · שנים אחר ·
וממגד · תבואת שמש ·
וישאל · המלך לאשה ·
טוב · מעט בצדקה ·
באין · אלפים אבוס בר ·

תבואתך ג׳ וסימניהון

בכל · תבואתך ובכל ·
תוציא · את כל מעשר תבואתך ·
ובכל · תבואתך השרש ·

בארה ד׳ וסימני׳ נמסר פרשת ויגש ·

ובאר ד׳ וסימניהון

וחצר · שועל ·
יללתה · ובאר אלים יללתה ·
תדרשו · ואל תדרשו ביתאל ·
צרח · ובאר צרה נכריה ·

בב

בבלה כט״ וסימניהון

ונשא · והנה ימים באים ·
ויגל · את יהויכין ב׳ בפסו׳ ·
החיל · ואת כל אנשי החיל ·
עמודי · ואת עמודי הנחשת ·
שלחתי · כה אמר יי׳ גאלכם ·
למגור · כי כה אמר יי׳ הנני ·
חסן · ונתתי את כל חסן ·
מושבים · ואל הכוהנים ואל ·
ואם נביאים · הם ואם יש דבר ·
אשר · לא לקחם נבוכד נצר ·
יובאו · בבלה יובאו ושמה ·

ואת · יכניה בן יהויקים ·
ואלה · דברי הספר אשר שלח ·
ביד · אלעשה בן שפן ·
הגולה · כה אמר יי׳ צבאות ·
כי אמרתם הקים לנו יי׳ נביאים ·
הגולה · ואתם שמעו דבר יי׳ כל ·
לביא · ואת עיני צדקיהו קדמאה דירמיה ·
בקחתו · הדבר אשר היה אחר ·
החילים · וישמעו כל שרי ·
ויאסרהו · ואת עיני צדקיהו ·
עמודי · ואת עמודי הנחשת ·
המרי · אמר נא לבית המרי ·
והבאתי · ופרשתי את רשתי ·
וחברו · ופרשתי עליך רשתי ·
הצבא · ויבא יי׳ עליהם את שרי ·
ולתשובת · השנה שלח ·
עליו עלה · נבוכד נצר מלך בבל ·

בבבל ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ט ·

ובבבל ד׳ וסימניהון

פשחור · ואתה פשחור וכל ·
צדקיה · ובבל יוליך את צדקיה ·
תמלט · ואתה לא המלט ·
רהב · אזכיר רהב ובבל ·

אל בבל ו׳ וסימני׳ נמסר בערך אל ·

בג

בוגדים ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סימן כר״ ובחבקוק סימן א׳ ובתהלי׳ סימן כה״ ·

ובגדיו ד׳ וסימניהון נמסר פרש׳ ואתה תצוה ובשמו׳ ב׳ סימן א׳ ·

בבגד ד׳ דגש׳ וסימניהון

סס · כבגד יאכלם סס ·
והארץ · כבגד תכלה ·
עש · כבגד יבלו עש יאכלם ·
כלבוש · כבגד יבלו כלבוש תחליפם

ואת בגדי׳ ז׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ כי תשא ·

בד

ואת בדיו ד׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויקהל ·

בדד ח׳ וסימ׳ נמסר פרשת תזריע וירמיה סי׳ כט׳ ·

לבדד ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בלק וסו׳ מיכה ·

בודד ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ט״ו ובהושע סימן ח׳ ותהלים סי׳ ק״ב ·

לבדך ג׳ זקפי׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וישמע יתרו ושמואל א׳ ריש סימן כא״ ונחמיה סימן ט׳ ·

ויבדל

וזה החלוק לעולם בין כן המטמם אותו לכן המטמם אותנו זה רפוי וכרוי וזה דגום ופתח לבד תיבת ממכו שלעולם דגם בין ליחיד הנסתר בין לרבים המדברים בעצמם והטעם כי חסר נון אחרת למדברים בעצמם כמו ממכו כי נ״ון הסכיה לכן המטמם אותנו ונון ראשונה לתיבה מן ומכלל הדגשות יבאו ארבע מילות אלה מהמה הכה האנכה וסימן אכ״לו במלה והמה הנה יש לתת טעם כי אף בלא אות האחרונה תשאר המלה נכונה כמו אל הם הן ועל כן לא יבטל הדגש ברבוים ממשפטם הראשון אך

מערכת אות הבית

במלת הלזכה אין בדי טעם נכון ואין לתמוה ממלות במסרא״ל חדלו קנה וקוף קמלו לי ידמו ויחלו כי זה כח האתנח וסוף המסכה המלה בסכי דרכים כאשר בארתי למע׳ ז ואבאר נא משפט שבא המבטל צרי כמו השמור ורעיו חלבו ערכו וזה הדבר בסב״ה סוכן אבל סב״ה מכיע כמו כל אותן לפני חטופי פ״ה פעל כלה אתנח ימכה כדעה ידענו נקמנ׳ כי הם מכוענים באתנח וסוף כי יאמר גבה לי ואשבה ואתנו תשבו ואם לא הדעה וכן זולתך

ויבדל ג׳ וסימניהון

ויבדל אלהים בין האור׳
ויבדל בין המים אשר׳
ויבדל דוד ושרי הצבא׳

בדן ד׳ וסימניהון

וישלח י״י את ירובעל׳
וישם את האחד׳
עגלי זהב אשר בית אל׳
ובני אולם בדן אלה בני׳

בה

ובה ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת חיי שרה וישע הסי׳ ט״ו

בה ג׳ מפקין רפי׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ס״ח׳

בה ב׳ סבירין בם וסימניהון

מואב ויבו בה והכות את מואב׳
ותירש יכחש בה׳

ותחלופי׳ ד׳ סבי׳ בה וקריין בם וסימניהון

השמרים הם את דרכי׳
תנופה וכמלחמות תנופה נלחם
בצבת אשר בשלבת בצבתכם
משלת היינו בעולם לא משלת

ור׳ סבי׳ בה וקריין בו וסימני׳ נמסר פרש׳ ואלה שמות׳

בא ג׳ סבי׳ ליש׳ אחרי׳ וסימניהון

בם והיה בל מעבר מטה׳
בו והיה אם שמוע תשמע׳
בא אני י״י נעניתי לו בה׳

בהמה ג׳ וסימניהון נמסר סוף ויקרא׳

יבהלונני ג׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סימן ג׳׳

בבהמה ו׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ נח׳

בבהמה ד׳ רפין וסימניהון נמסר בפרש׳ נח

ובפרשת צו׳

ולבהמה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו׳

וכל בהמה ג׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ משפטי׳

בו

בוני ד׳ וסימניהון

שבעי׳ שרביה׳
עזגד׳ ומן ה׳ ויום שמעיה׳
דשמעי בנו כתיב עזגד בני בתי׳

בור ג׳ כתי׳ באר וסימניהון נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ כ״ג

בור ב׳ חס׳ וסי׳ כי יפתח איש בור תניי״ב דפסו׳

עד בור ינוס׳

בורות הברות ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר

בפרשת וישב ע״ש׳

בוש ג׳ חס׳ וסימניהון

ויפצרו בו עד בש׳
ויעמד פניו וישב עד בש׳
ובש מואב מכמוש׳

בשתי ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ל״א׳

בשתם ד׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סי׳ ע׳ וסי׳ ק״ט

בושו ג׳ ביחזקאל וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״ו

ובושו ג׳ וסימניהון

שריקות ובושו עבדי פשתים׳
וקוצים זרעו חטים וקוצי׳ קצרו׳
ובושו ודחוים וחפרו׳

בז

בזה א׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שלח לך

ויחזקאל סימן י״ז׳

לבוז ג׳ ב׳ מל׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ג׳ ובד״ה ב׳ סי׳ ד׳׳

בח

יבחר ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע

סוף סימן ט׳׳

בחרו ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בראשית וסוף

ישעיה ובשלי׳ סימן א׳׳

ובחוריהם ג׳ ב׳ מלאים וסימניהון

ובחריהם בחרב תהרג׳
בכי חרב במלחמה׳
ויהרג׳ קדם׳ חס׳׳

ובחור ג׳ וסימניהון׳

ובחור אהו מבל׳
הנער כי בטרם ידע הנער׳
חמאה ודבש יאכל׳

בחורים ד׳ חס׳ בלישני׳ וס׳ נמסר בשמו״ב׳ סימן ג׳׳

בט

מבטחו ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן י״ז

ואיוב סימן ח׳׳

כל לשון בטיחה על במ״י אל וסימני׳

וסיר וכי תאמרון אלי דמלכי׳
וחברו דד״ה וכי תאמר אלי׳
חזקיהו ואל יבטח אתכם דמלכי׳
וחברו דישעיה׳

אל תבטחו לכם אל׳
שוא אל י״י בטחתי׳
זבחו ובטחו אל י״י׳
החיים אל כל החיים יש בטחון׳
האורב כי בטחו אל האורב׳
אבונה בטח אל י״י בכל לבך׳

בוטח ב׳ מל׳ בתורה וכל כתובי׳ מל׳ ב״ב וס׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ח׳

י״ח דגשים בתר יהו״א בלא מבטל וסי׳ נמסר בדניאל סי״ה׳

בבטן ג׳ וסימ׳ נמסר בהושע סימ׳ י״ב׳

בי

בי י״י נמסר בשער י״י׳

ביאדני נמסר בערך אדני׳

בינותינו ג׳ ב׳ בל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״א׳

ג׳ פסו׳ ביני ובינך ובין וסימניהון נמסר בפרשת לך לך וד״ה ב׳ סימן י״ו׳

בין ז׳ חס׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בינה ובשלי ריש סימן ג״ ועיין בה דאקשינן ופרבינן׳

הבין ה׳ וסימניהון בלשון ארמי הוון בלבא שאלין חכמתא לסוסיא וביאורם נמסר בבלבים א׳ סימן ג׳ ובישעיה סימן כ״ח ותלי׳ סוף סימ׳ ל״ב ובשלי סי׳ י״ד׳

הבין ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סי׳ סי׳ כ״ח׳

ויבן ד׳ וסימניהון

וירא דוד כי עבדיו׳
ויוסף י״י קרא עוד׳
ויבן ויפרץ מבל בניו בד״ה׳
וידבר ויבן וידבר עמי׳

ויבן ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ ט׳ וסי׳ והושע׳

ולא יבינו ג׳ וסימ׳

לא ידעו ולא יבינו דישעיה׳
יתהלכו דתלבני׳
לא ידעו ולא יבינו בחשכה׳

ולא יבין ג׳ וסימניהון

ואדם ביקר תני׳
ויאבדו לא יראה יה ולא יבין׳
ויכבדו בניו ולא ידע׳

ולא אבין ד׳ וסימניהון נמסר סו׳ דניאל

הביתה י״ח וסימניהון נמסר במלבים א׳ סימן ג׳

על בית ועל בית י״ג וסימ׳ נמסר

פרשה בבמדבר סיני

וכל בלבי׳ וישעיה וירמיה והרים׳ דכו׳ על בית ב״מ א אל בית וסימ׳ נמסר בבלבים א׳ סימן י״ד׳

על הבית ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ וירא׳

על ביתו ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בקץ׳

כל מלכים וישעיה על הבית בב״ר אל הבית וסימניהון

וארז אל הבית פנימה׳
פתוחות להיות עיניך פתוחות׳
ופרש כפיו אל הבית הזה׳
ובא והתפלל אל הבית׳

ואל ביתו ג׳ וסימ׳ נמסר בערך אל׳

ועל ביתו ד׳ וסימניהון

דברת ועתה י״י אלהים הדבר׳ דשמואל והברו דד״ה׳
והבא והנהן והעם׳
ועתה דעי׳ ורא׳ בה׳

אמר המעתיק קטיל לן דבפסוק ועתה דעי וראי הוא ועל כל ביתו ולא ועל ביתו וכן הוא בכל הספרים שלנו ואולי המסר פליגא על הספרי׳ שלנו וכן בכמה דוכתי׳ עיין בהקדמתי למסרה עכ״ל ׃

וכל ביתו ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ א׳ ובשמואל ב׳ סי׳ ט״ו׳

למשפחתם ולבית אבתם ג׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא׳

ולבית י׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא ג׳ בנהון ר״פ׳

וכל בית יב׳ וסי׳ נמסר בשפטים ס׳ ט׳׳

איש וביתו ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ ב׳׳

ואת כל בית ט׳ וסי׳ נמס׳ במלבי׳ ב׳ סי׳ כ״ה

ואת הבית ה׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ מצורע

ובמלבים א׳ סימן ט׳׳

בית ד׳ סבירי׳ בבית וסי׳ נמסר בפרש׳ וארא ובבלבים ב׳ סימן כ׳׳

בבית יא׳ מוחדין וסמניהון

בבית אביה ואסרה אסר׳
בבית שאן ויאברו בני יוסף׳
בבית שאול ויהי בהיות הבלך׳
בבית ירבעם וספדו לו כל׳
בבית ישראל ראיתי שערוריה׳
בבית קדש ויעש בבית קדש׳
בבית יער ושלש מאות מגנים
בבית הארזי׳ ויהי באשר׳
בבית

ביתך מתך יאמר זיתך מתך ביתך אך כל הבריה הבלה במקום חירק והבסכה מכח אחה״ע בבד״י ואין כח ברגם לבטלו כללה חרפו ברכו מרתוכי הם ממשקל דברו סברו אך אין הרים קובלת רגם ונתתנה גם לחירק וכן כל הרלכו העלכו ורוגמתם כי הם כבדי על משקל הקנקי מכבורי וכן כל מלכום מחרון רך מהמון רבםי מדרות ברע מעטות כי הם על דרך מקפוף תגער מדבר מקר וכן קדימה קדפה ברויים בלא טעם ברור וכן כל זיפת ויבך וירד מיעקב נקמנים ורחויים להיות נהקים על דרך ויפן

מערכת אות הבית

ויכן וכן קדמה קדמה על דרך קדמת אזור היו דאויים אך דעת המתכונתם לא מצאתו בלשון קדם ׃
אתה״ע ואות איתן לפניהם ואחריהם סבא כפתחות כאלה ואעטף אערכה יחזקו מוסרותיכם יחסכו
כי לולי הסבא שאחריהם יתכן אות הגרון להנקד בה׳ נקודות כמו אעטה אערוך ׃

כל שתי הברות אי אי בפעלה והסניה באות
כוכבי נשפו והטעם

ואדבר על הת״ך אטר חתך כרי מגדולתו כמו ידיהם רגליה״ הסר ההם

בבית אלהא ואף מאני בית אלהא
בבית מלך והנה כל הנשים ׃
בבית המן ויאמר חרבונא ׃

ה׳ זוגין חד בית וחד בבית
וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ז ומגלה ריש סימן ה׳ ׃

ובית המלך ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סימן י״ב ׃
בבית ו׳ רפין וסי׳ נמס׳ במלכי׳ א׳ סימן ג׳ ׃
וביתו ו׳ וסימניהון נמס׳ פרשת שמות ׃
בית הבית ד׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר בסו׳ סדר לך לך ׃
ואת ביתו ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך ומלכים א׳ סימן ד׳ ׃
הבתים ג׳ בתרי טעמי וסימניהון
הבתים אשר יאכלו אתו ׃
ותתצו הבתים לבצר ׃
תשסו הבתים והנשים ׃
ביתה ה׳ בתורה וסימניהון
קום לך פדנה ארם
ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ׃
ביתה פרעה ובית ׃
ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף ׃
בית ד׳ קמצי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת לך לך ובמלכים א׳ סי׳ ה׳ ׃
ביתאל ג׳ בטע׳ זקף וסימ׳ נמסר בפרש׳ וישלח ובמלכי׳ א׳ סו׳ סי׳ י״ב ׃
בביתאל ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן כ״ג ׃

בך

בכה ג׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב ׃
בוכה ובוכה ז׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמות ׃
בכו ה׳ כתו׳ ו׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ל׳ ׃
בבכי ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש ׃
ואבכה ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ס״ט ׃

כל לשון בביה על במ״ג
אל וסי׳
ויבך אל קבר אבנר ׃
אל שאול בכינה ׃
יבכו אליך במספד מר ׃
בכר ז׳ חס׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת ויגש ׃
בבורו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישב ׃
וכל בכור ד׳ וסימניהון

ומת כל בכור בארץ ׃
וי׳ הכה כל בכור ׃
וכל פטר חמור ׃
ויהי כי הקשה פרעה ׃
הבכור ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת מקץ ׃
מבכור ב׳ חס׳ וסימניהון
וי׳ ויהי בחצי הלילה ׃
הקשה ויהי כי הקשה פרעה ׃
בכורי ב׳ בטעם לעיל וסי׳
ראובן בכורי אתה ׃
ואפרים בכורי הוא ׃

בל

בל ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ו וירמיה ריש סימן נ׳ ׃
המבלי ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת בשלח ׃
ואבליגה ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סי׳ ט׳ ׃
בלו ד׳ וסימ׳ נמסר סוף פר׳ תבא ותלים סימן ל״ב ונחמיה סימן ט׳ ׃
בלול ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת תצוה ׃
המבלעדי ג׳ וסימניהון
עתה המבלעדי דמלכים ׃
וחברו דישעיה ׃
המבלעדי אנשינו ׃
ואת בלעם ג׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ מטות ויהושע סי׳ י״ג ודה״א סימן ו׳ ׃
בלשצר סימן חלוק אתיהון המיצ׳ כדניא׳ פסוק כיה כל לי״א קטיל בלשצר מלכא וכריש דניאל ׃
ולבלתי ד׳ דלית להון זוגא וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י״ג ׃

בם

ו׳ פסו׳ בם בם וסימ׳ נמסר
בשפטים סוף סימן ב׳ ׃

במו ט׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ כ״ה ואיוב סי׳ ל״ז ׃
במותי ג׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סוף סימן נ״ח ׃
במותיך ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן י״ז ׃

בן

בן ג׳ רפ׳ קמצי׳ וסימניהון
בן יכבד אב ועבד ׃
בן חכם מוסר אב ׃
בן חכם ישמח אב ׃
בן ז׳ בטע׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויצא וע״ש ׃
בן ד׳ קמצי׳ במקף וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא וע״ש ׃
בניו עמו ד׳ וסימניהון
ויקח את שני בניו עמו ׃
ויצא מעמך הוא ׃
וישב ארנן וירא את המלאך ׃
ואם לא יגאל ׃
בן אשה ב׳ רפ׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳ ׃
ובן דסבירין ובני וכני דסבירין ובן סי׳ נמסר בראש דה״א ע״ש ׃
ולבן ב׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר ויחי ׃
ובני ל״ו יחידאין וסימניהון
ובני חם כוש ומצרים ׃
ובני יעקב באו מן השדה ׃
ובני בלהה שפחה רחל ׃
ובני זלפה שפחת לאה ׃
ובני לוי גרשון וקהת ׃
ובני הלוי כי אל הלשכו׳ דעזרא
ובני ישכר תולע ופוה ׃
ובני זבולן סרד ואלון ׃
ובני נפתלי יחצאל ׃
ובני דן חשים ׃
ובני אשר ימנה וישוה ׃
ובני יוסף אשר יולד ׃
ובני עזיאל מישאל ׃
ובני יצהר קרח ׃
ובני אליאב נמואל ׃
ובני עשו ובשעיר ישבו ׃
ובני עלי בני בליעל ׃
ובני בליעל אמרו מה ׃
ובני בקר ויענו העם אל ׃
ובני חיל והוא גם בן חיל אשר ׃
ובני המלך ויכהב אליהם ׃
ובני הנביאים ואלשע שב הגלגלה ׃
ובני הגבר הגלוים ׃
ובני נכר ועמדו זרים ׃
ובני ציון גילו ושמחו בי׳ ׃
ובני אדם מה יקר חסדך ׃
ובני קטורה פלגש אברהם דה״ ׃
ובני שעיר לוטן ושובל דה״ ׃
ובני דישון בני ענה דישון דה״ ׃
ובני צרויה ואחיותיהם ׃
ובני ידותון ועמהם הימן ׃
ובני אפרים שותלח ׃
ובני שמע יחת זינא ויעוש ׃
ובני חירם אליעזר ׃
ובני עליון אני אמרתי ׃
ובני קני חתן משה ׃
ואלה בני י״ג וסימניהון
ואלה בני רעואל נחת וזרח ׃
ואלה בני רעואל בן עשו אלוף ׃
ואלה בני אהליבמה אשת ׃
ואלה בני שובל ׃
ואלה בני צבעון ׃
ואלה בני ענה ׃
ואלה בני דישן חמדן ׃
ואלה בני שותלח ׃
ואלה בני אהרן אלעזר ׃
ואלה בני בתיה בת פרעה ׃
ואלה בני המדינה קדמ׳ דסיפר׳ ׃
ואלה אבי עיטם יזרעאל כתי׳ ׃
ואלה בני בנימן סלוא ׃
ואת בניהם ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע סימן ה׳ ׃
ואת בני י׳ וסי׳ נמסר ריש פרש׳ וישב ודה״ב סו׳ סי׳ כ״ה ׃
ואת בניו ו׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ז׳ ׃
וכל אוריתא דכו׳ ואת בניו במ״ד את בניו וסי׳ נמסר בפרש׳ ויחי ׃
והבנים ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא ׃
מבני ח׳ רפ׳ בעזרא וסימ׳ שם סימן י׳ ׃
על בניו ועל בניו ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת ואתה תצוה ׃
מן בני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת מצורע
וכל דה״ דכו׳ מן בני ומן בני במ״ז מבני ומבני וסימ׳ בדה״א סימ׳ י״ב ׃
בני פלוני ה׳ בטעם בדה״ וסימניהון
בני שם ׃ בני יצחק ׃
ובני שעיר ׃ בני שובל ׃
ובני דשון חמדן וישבן ׃
ובבני ד׳ וסימניהון נמסר בדה״א סימן כ״ד ׃
ובל בני ו׳ וסימ׳ נמסר בפרשת כי תשא ׃

מן ריש דה״ עד ודוד זקן
רפ׳ ובני בכ״ב בני וסימני׳
בני יפת גומר ומגוג ׃
בני חם כוש ומצרים ׃
בני שם עילם ואשור ׃
בני אברהם יצחק וישמעאל ׃
בני עשו אליפז רעואל ׃
בני אליפז תימן ׃
בני רעואל נחת זרח ׃
בני שובל עלין ומנחת ׃
בני ענה דישון ׃
בני אצר בלהן וזעון יעקן ׃
בני יהודה ער ואונן ׃
בני פרץ חצרון וחמול ׃
בני שלמא בית לחם ׃
בני יהודה פרץ חצרון ׃
בני שלה בן יהודה ׃
בני שמעון נמואל ׃
בני ראובן בכור ישראל ׃
בני יואל שמעיה בנו גוג ׃
בני ראובן וגדי ׃
בני לוי גרשון קהת ׃
בני לוי גרשם ׃
בני מררי מחלי ומשי ׃

סמוס אבל אחרי כוהם בצרי כי ההם טרם וכן ידיהם רגליהם אבל לא כהן בהן וכן סמרתם עפיתם בהן סמוט וכן סמרתן עפיתן אבל לא כותם חותם ויתחתן סהם סורט
אתכם והמיתם אותו והשחתם שהתם סורט ות״ו סרטו כבלעת כדגשו׳ הת״ו פתחי׳ וכאו כתוב והמתת׳ והשחתתם ואתם כקוד סגול כראה התיוהוא סמוס כי חסר ת״ו אחרת
והיה ריכו ואתתם כי ת״ו אתה ואת היא סורט ונבלאה לרבים יוסיף תם לנכוחים כמו סמרתם עפיתם ככה היא ת״ו אתם כי ת׳ו הטרם חסרה ומבולעת בת׳ו הנכוחים על כן

מערכת אות הבית

הוא ניקוד פתח קטן כמשפטו שמריתם אמרתם וכן בניכם ידיכם בניכן ודומיהן אבל אמתכם ושליכם אחריכן לכן כלם מרם ודרויין לבד מלה אחת על פי המסורת והיא קחם כה אלי ואברכם׃ **אפרש נא דין כהן** כמו איך היה היכה מעום כמו בניך ידיך וטמרך אבל היכה אמה מרם וכרוי וכן היה ובאבאיה עיניה ביה וכן היכ׳ ותקראנה תעמיכה שהם מעום אבל תאכה מרם וכרוי כאוכה ודאוכה ים כותחין ודאוכה וים קומצים׃

בני קהת עמינדב
בני מררי מחלי לבני בנו׃
בני נפתלי יחציאל׃
בני מנשה אשריאל׃
בני אשר ימנה׃
בני צופח סוח וחרנפר׃
בני השם הגזוני׃
בני יהודה נשאי צנה׃
ומן ודוד זקן עד ויקהל דוד את כל שרי ר״פ בני במ״ג
ובני וסימניהון
ובני שמעי הנינא׃
ובני מושי תנינא׃
ובני ישראל למספרם׃
וכן ויקהל דוד עד סוף סי׳ דבו ר״פ ובני במ״א
בני יריחו׃

בניך ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפר׳ דברי׳ ובשמואל א׳ סימן ל׳׃

בניך י״ח וסימניהון

ובאת וסגרת הדלת׃
בהרו בניך מהרסיך׃
והביאו בניך בחצן׃
בניך עלפו שכבו׃
בניך מרחוק יבאו׃
וכל בניך למודי יי׳ ב׳ בפסו׳
להביא בניך מרחוק׃
יבעלוך בניך׃
ועוררתי בניך ציון ב׳ בפסו׳
אי לזאת אסלח לך׃
ברך בניך בקרבך׃
ואת בניך אנכי אושיע׃
ותקחי את בניך׃
ובדמי בניך אשר׃
הבה בניך ובנותיך׃

ובניך ובנתיך ג׳ וסימניהון

ויאמרו האנשים אל לוט׃
ואת חזה התנופה׃
לכן כה אמר יי׳

ובניהם ובנתיהם ג׳ וסי׳ נמסר נ״ה ב׳ סוף סימן ל״א׃

אל בנות ג׳ וסימניהון

הנפילים היו בארץ׃
וישב ישראל בשטים׃
בן אדם שים פניך׃

בבנות ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח׃

לבנות ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר פרשת ויצא׃

בנותיו ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׃

בנתיהם ה׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ראה׃

בנותיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמס׳ פרשת ויצא ואיוב סוף סימן א׳

בנותינו ד׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בתלי׳ סי׳ קמ״ד׃

ובבנותיה ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימניהון

בשבת ישראל בחשבון ב׳ בפסו׳
בגלעד בבשן׃
ובצקלג ומדמנה׃

ובנתיה ה׳ חס׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת חוקה׃

נבנה ז׳ וסימניהון נמסר בסדר מטות׃

ויבנה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח׃

בוני ב׳ קמצי׳ א׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון

ויפסלו בוני שלמה׃
בונה ירושלים יי׳
וא׳ ובוני חירום׃

בונה הבונה ה׳ מלאים וסימניהון

בשמים הבונה בשמים מעליותיו׃
בית והנה אנכי בונה בית׃
אני והבית אשר אני בונה׃
כי הבית אשר אני׃
החומה על כן אתה בונה החומה׃

הבונים ה׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ח ובאיוב סימן ג׳׃

בנימין י״ז מל׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח ויהושע סימן כ״א ונחמיה סוף סימן י״א׃

ובנימן ט׳ יתידאין וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ ך׳׃

ואת בנימן ד׳ וסימניהון

אסון ואת בנימן אחי יוסף׃
רחמים ואל שדי יתן לכם׃
המנחה ויקחו האנשי׳ את המנחה׃
שכלתם ויאמר אליהם יעקב׃

בניה ז׳ וסימניהון נמסר בשמ׳ ב׳ סוף סימן ך׳׃

בנוי ו׳ וסימניהון

וביום הרביעי׃
בנוי ומנשה׃
בני בנוי שש מאות׃
אחריו החזיק בנוי בן חנדד׃
והלוים וישוע וחברני׳

בס

ומבוסה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סי׳ י״ח׃

בע

בעולה ב׳ וסימניהון

רני עקרה לא ילדה׃
כי לך יקרא חפצי בה׃

בעלת בעל ב׳ וסימניהון

והיא בעלת בעל׃
עם אשה בעלת בעל׃

ובעלות ב׳ וסימניהון

בענא בן חושי׃
זיף וטלם ובעלות׃

לבעליו ג׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת משפטים ובקהלת סימן ה׳׃

בענא ג׳ בתיבן א׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ ס׳ ד׳ ובנחמיה סימן ז׳׃

תבעתני ג׳ ופתחי׳ וסימניהון

וחתתני בחלומות׃
יסר מעלי שבטו׃
נפך מעלי הרחק׃

בצ

מה בצע ב׳ וסימניהון

כי נהרג את אחינו׃
בדמי ברדתי אל׃

יבצר ב׳ וסימניהון

ועתה לא יבצר מהם׃
ולא יבצר מכך מזמה׃

מבצרה ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ ס״ג׃

בצורות ו׳ ומשניין וסימ׳

כל אלה ערים בצרת׃
שמע ישראל אתה עובר היום׃
אילין חס׳ דחס׳ וב׳ מלאי׳
ו׳ קדמ׳ וסימניהון
אנה אנחנו עלים אחינו׃
מלכדו ערים בעזרא׃
וב׳ מל׳ דמל וסימניהון
ואמרו הארץ הלזו׃
בצורות יאורים בקע׃
ושארא בצרות כתיב׃

בק

בקע ב׳ וסימניהון

בקע משקלו׃
בקע לגלגלת׃

ובוקע ב׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳

ובוקע עצים יסכן׃
כמו פולח ובוקע בארץ׃

ותבקע ד׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ קרח ומלכים א׳ סימ׳ א׳ ומלכים ב׳ ריש סימן כ״ה׃

נבקעו ב׳ וסימניהון

כל מעינות תהום׃
כי נבקעו במדבר׃

ולבקר ב׳ וסימניהון

ויצוה המלך אחז׃
מוקש אדם ילע קדש׃
וא׳ ולבקר בהיכלו׃

ולבקר ב׳ וסימניהון

וסביבות בית אלהים׃
לערב ילין בכי ולבקר רנה׃

ובבקר ו׳ וסימ׳ נמסר פרשת בשלח ומגלה סוף סימן ה׳׃

בבקר ג׳ ר״פ וסימניהון

בבקר תאמר מי׃
בבקר יציץ וחלף׃
בבקר זרע זרעך׃

בבקר בבקר י״ג וסימניהון נמס׳ בצפניה סימן ג׳ ודה״ב סימן י״ג׃

מהבקר ג׳ וסימניהון נמסר סוף שמואל׃

לבקרים ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ג ותלים סימן ק״א׃

אור הבקר ו׳ וסימני׳ נמסר בשפט׳ סימן י״ו׃

כבקר ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״א ואיוב סימן מ׳׃

בקש ג׳ וסימניהון

ותאבדנה האתונות׃
סור מרע ועשה טוב׃
תעיתי כשה אובד׃
וא׳ ובקש וסימ׳
וסבותי אני את לבי׃

בקשו ו׳ וסימניהון נמסר בצפניה ריש סי׳ ב׳ ודה״א סימן ט״ו׃

ובקשתם ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ קרח ובירמיה סימן כ״ט׃

ולבקש ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ד׃

ויבקשו ג׳ וסימניהון

ויאמר אליו הנה נא׃
מלא

אדברה נא על משפט בב״לה המבוררת שתלה לפני אחה״ע כמו החכם לעשיר בעפר כעפר אבל יתן בעפר חרבו איננו מבורר וקומץ וסוף הפסו׳ מוכיח שאיננו מבורר באמרו כקש נדף קשתו ולא אמר כקש כרין אות מבוררת לפני אה״ע ואם איננו מבורר נהפך לפתח כמבואר למע׳ ובקמץ קטן להפך כי מבורר בפתח קטן ושאיננו מבורר בקמץ קטן וכן למעלה בשמות אחה״ער תשנה המלה ממשפטה נהפכת לפתח גדול ופי׳ לקמץ קטן כאשר באר׳תי ואין

מערכת אות הגימל

להזהר כי כן נמסר לנו מאבותינו וכן כל הטעמי לבס ההרוס ודוגמתן פתחין וכן כל ה"א תמוה לפני אחה"ע הנזכר בהברת אה בפתח קטן כמו האכי הריתי החפוץ אחפוץ ההיתה זאת: **הנה אבאר דין מקף** כמו הכט כא וכספר לו לבד מתיבה שסופה ה"א המוקפת שהיא ברויה כמו מעשה ידיכו ודוגמתן כאשר אבאר בע"ה וכן כל תיבה שסופה יו"ד אין המוקף מבטל הכרי כמו עיני יי' פעמי דלים וכל את המוקף כפתח נאס הוא מענה

מלא פניהם ·
ויכנעו עמי אשר ·

בר

ברא אלהים ג' וסימני' נמסר בפר' בראשית ·
ברה ה' כתו' ה' וסימני' נמסר בשפטים סימן ז' ושיר השירים סימן ו' ·
בברית ג' רפין וסימ' נמסר ריש פרשת נצבים ושמואל א' סימן ד' ·
בברית ה' דגשין וסימני' נמסר במלכים א' סימן ד' ·
בברכו ג' וסימני' נמסר בתלים ריש סימן לז' ׃
לברח ד' ג' מל' וא' חס' וסימניהון
לברח בהוך הקרשים ·
למה נחבאת לברח ·
ויקם יונה מל' ·
על כן קדמתי ·
בריחיה ד' ג' מל' וסמניהון
חדלו גבורי בבל ·
והארץ ברחיה בעדי ·
אבד ושבר בריחה ·
בריחיה עד צער ·
מברח ג' חס' בלישני' וסימני' נמס' בפר' תרומה ·
בריחם כלם חסרי' י' תניין בט"א מל' וסימ' נמסר בפרשת תרומה ·
וברוך ז' וסימניהון נמסר פרשת לך לך ·
ברכו ד' וסימני' נמסר פרשת תולדות וישעיה סוף סימן יט' ·
ברכות ד' וסימ' נמסר במשלי ריש סימן י' וסי' כח' ·
יבורך ד' ב' פתחי' וסימ' נמסר בתהלים סי' קכ"ב ·
ולברך ד' וסימני' נמסר פר' עקב ד"ה א' סימן כג' ·
ברכות ו' ה' חסרי' וא' מל' וסי' נמסר פרשת ויחי ·
וברך ג' וסימ' נמס' בפ' משפטי' וכשמואל א' סימן ב' ·
וברך ג' וסימ' נמסר בתלים סימן כח' ·
מברך ג' וסימניהון נמס' פרשת בלק ותלים סי' קי"ג ·
תברך ג' וסימ' נמסר בשפטים סימן ה' ·
ברכתי ג' וסימניהון נמסר בפר' בהר סיני ·
לברך ט' וסימניהון נמסר פר' בלק ·
ברך יב' וסימניהון נמסר סוף איוב ·
ברוכים ג' א' חס' וב' מל' וסי' נמסר בשמואל א' סי' כג' ושמואל ב' סימן ב' ·

ויברך אתם ד' בתורה וסימניהון
ויברך אתם אלהים ·
ויחברו ·
וזאת אשר דבר להם ·
ויברך אתם משה ·
ברכיהו ד' וסימניהון נמסר בזכריה סימן א' ·
ברק ג' וסימניהון
אם שנותי ברק חרבי ·
לנוגה ברק חניתך ·
יהוד ובני ברק ·
וברק ג' וסימ' נמסר באיוב סימן ד' ·

בש

ובשר ח' וסימ' נמסר בפר' כי תזריע וביחזקא' סימן לז' ותרגום שם ·
לכל בשר ז' וסימ' נמסר בפ' ויקח קרח ·
והבשר ג' וסימניהון
והבשר אשר יגע ב' בפסו' ·
ועשית עלתיך תני' דפסו' ·
בשורה ג' חס' וסימני' נמסר בשמואל ב' סימן יח' ומלכים ב' סימן ז' ׃

בת

הבת ד' וסימני' נמסר בפרש' שמות וירמיה סימן מ"ט ואיכה בא"ב הגיין ·
ואת בת ה' וסימ' נמסר בפרש' שמיני ומלכי' א' ריש סימן יא' ודה"ב סימן ח' ·

נשלם ערך
אות הבי"ת בס"ד

מערכת אות
הגי"מל

ג' זוגין מיחדין חד ג' וחד בג' וסימניהון
גרזן כי תצור אל עיר ·
בגרזן ואשר יבא את ·
גורלי י"י מנת חלקי ·
בגורלי ויאמר יהודה לשמעון ·
גשמיהון ענה נבוכד נצר ·
בגשמיהון · ומתכנשין ·

ה' זוגין מיחדין חד ג' וחד וג' וסימניהון
גלתה ואיש כי ישכב את ·
וגלתה כי הנה י"י יצא ·
גנבתי טרפה לא הבאתי ·
וגנבתי אנכי אחטנה ·
גואלי ואני ידעתי גואלי חי ·
וגואלי יהיו לרצון אמרי פי ·
גזל אביו כי עשק עשק ·
וגזל אם עשק רש ·
גבוריו ישמע המלך ·
וגבוריו ויועץ עם שריו ·

גא

גאון ג' וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן יו' ·
גאוה ה' וסימניהון
אפיקי גאוה אפיקי מגינים ·
יתר על יתר עושה גאוה ·
רגל אל תבואני רגל גאוה ·
ענקתמו לכן ענקתמו ·
חטר בפי אויל חטר גאוה ׃
גאול ג' וסימניהון נמסר פר' בחקתי ·

גב

גבה ה' וסימ' נמסר ביחזקאל ריש סימן כ"ח ·
גבה ג' וסימ' נמסר במשלי סימן יו" ·
גבי ב' א' חס' ופתח וא' מל' וקמץ וסימניהון
בתחלת עלות הלקש ·
ומפסריך בגוב גובי ·
כהר מל' וקמץ ·
גבול ט' חס' וסימניהון נמסר בפרשת חוקה ·
גבלו ה' חס' בליש' וסימ' נמסר בפרשת חיי שרה ובשפטים סימן יא' ·
על גבול ה' וסימניהון נמסר בפרשה חקה ·
לגבלתיה ד' וסימניהון נמסר בפרשת מסעי ·
גבולות ב' בתי' גבלת עיין שנוי אתיהון בסדר מטות ותלים סי' עד' ׃
גבולך ג' מל' בתורה וסי' נמס' בפרשת וארא ·
ועד גבול ד' וסימ' נמס' ביהושע סימן יג' ויחזקאל סימן כט' ·
גבולכם ג' ב' חס' וא' מל' וסי'
כל המקום אשר תדרך דאורייתא ·
אס רב גבולם בגבולכם ·

כל מקום דיהושע ·
גבעות עולם ג' וסימניהון נמסר פרש' ויחי ובסוף חבקוק ·
סימן גביעי כולהון מלאים גביעים מלאי' יין מל' דמל' ושלשה גבעים ושלאחרי' גבעים כתי' ·
על הגבעה ג' וסימניהון
ויקומו בני ישראל ·
ויקח דוד את שלל דה"ה ·
אלף אחד מפני ·
גבר ג' וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב' ·
גבר יח' וסימניהון
ויחנו בעציון גבר ׃
ויסעו מעציון גבר ·
מאילת ומעציון גבר ·
טלטלה גבר ·
נקבה תסובב גבר ·
כי נשברו אניות ·
ונה כי כן יבורך גבר ·
וראיתי אני דניאל ·
ויתחברהו עמו לעשות דה"ה ·
והלילה אמר הורה גבר ·
הבימי אנוש ימיך ·
כי קנאה חמת גבר ·
הבר פנים במשפט ·
הלאל יסכן גבר ·
אם בעושהו יטהר גבר ·
להטות משפט גבר ·
הן כל אלה יפעל אל ·
מיי' מצעדי גבר ·
גברתה ד' וסימניהון נמסר בפרשת לך לך ומלכים ב' ריש סימן ה' ·
וגבור ג' וסימניהון
ידע נגן וגבור חיל ·
וגבור לא ימלט נפשו ·
שאו שערים ראשיכם ·
וגבורתיך ג' בליש' וסי' נמסר ריש פרש' ואתחנן וישעיה סימן סג' ·
בגבורים ד' מל' וסימ' נמסר בשפטים סימן ה' ׃
גברים ז' חס' וסימני' נמסר ביהוש' סימן י' ושיר השירים סימן ג' ·
הגבורים ז' מל' וסי' נמסר ביואל סימן ד' ודה"א סימן יא' ·
גבור ג' חס' בליש' וסימניהון נמסר בפרשת נח ·
גבורי החיל ה' וסימניהון
ואתם תעברו חמשים ·
ויבחר יהושע שלשים ·
ויוצא מנחם את הכסף ·
והגלה את כל ירושלם ·
ומן הגדי נבדלו ·
גבורי חחילים ד' וסימניהון אלה

בגון ניקמץ במ"ע אסר הס מנגנים ופתוחים על פי המסורת ואלו הם את ארם נהרים את גאון יעקב כי את אשר יאהב יי' יוכיח ואחר מוקף וכרי את כל גבוה יראה וכל בן המוקף כפתח כמו בן יכהר בן קהת בן לוי במ"ד ואלה הם ותלד בן שטי ליעקב ולמפיבשת בן קטן והוליד בן פרץ וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב והטעם כי אינם דבוקים ואין צריך להוסיף על בפתרונם כמו בן יכהר שפתרונו בנו של יכהר ובארבעה אלה אין לומר כן אבל בן אחיטוב כפתח כדינו וכן כל בן העומד בנגון נקמץ במ"ד

מערכת אות הגימל

אלה הם הלבן אלה פנה ומחנו את בן הבקר בן הישראלי ואת זכריהו בן יברכיהו זכריה בן משלמיה בן יאיר בן שמעי את בת משלם בן ברכיה והטעם שכל אלה כרוכים כמו דבקות כי יצטרך להוסיף מלת של בפתרונם אך כל בין ביאור לעולם בצרי כל אלה המסמכים במקום לאמר לעולם מוקפין ופתחין כמו אל הארץ אל מסה אבל אל שהוא לשון קדם כמו אל גדול והורא או לשון חזק כמו לאל ידי או לשון אלה כמו לאכסים האל אינן מוקפין לכך נקמצו :

אלה בני אשר ·
ואחיהם לתלדותם משפחות ·
ובני בלע אצבון ועזי דה״ ·
כל אלה בני ידיעאל ·

גג

גגו ד׳ וסימניהון נמסר פר׳ תצוה ויחזקאל סימן מ׳
הגגה ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון ·
והיא העלתם הגגה ·
וישכימו ויהי בעלות השחר ·
קדמ׳ מל׳ ·
גגותיהם ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
לכל הבתים אשר קטרו ·
ואת הבתים אשר קטרו בתר׳ מל׳ ·

גד

גד ב׳ פתחין וסימניהון

והבן כזרע גד הוא ·
והוא כזרע גד לבן ·
וא׳ העורכים לגד שלחן ·
יגודנו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון נמסר בפרשת ויחי ·
הגדוד ה׳ וסימניהון
מקבלם דוד ויתנם בראשי ·
הבה עזרו עם דוד ·
וימליכו ישבי ירושלם ·
ובני הגדוד אשר השיב ·
ארדוף אחרי הגדוד הזה ·
וגדול ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ג׳ ודה״ א׳ סימן י״א ומגלה סימן ט׳ ·
וגדל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות ·
הגדול ח׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת נח ·

אמר המעתיק ברוב ספרי המסרה טעות ולא איתבריר הי מניהו מן הים הגדול הוא מלא וברוב נסחי דמסרה דחזינא הוה נמסר הים ה הגדול חד הים הגדול וגבול וחד מן הים הגדול תתאו ובפרשת נח לא אתבריר לן הי מניהו מלא ובס״ר א אתבריר לן ע׳ נוסחי דוקני דראוי למסמך עליהון דהוא הימה הגדול דיהושע עכ״ל :

מגדל ג׳ חס׳ בלישנ׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ב ·
גדלה הגדלה ה׳ חסרי׳ וסימניהון

נמסר במגלה סימן ד׳ ע״ש ·
גדולה ד׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת בלק ·
גדל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב ·
גדלת הגדלת כל אוריתא חסר דחס׳ בב״א גדלות כתיב חס׳ ו׳ קדמ׳ וסי׳
והקמת לך אבנים גדלות ·
וכל נביאים וכתובים דכו׳ גדלות כתיב בב״ב גדולת כתי׳ מלא ויו קדמ׳ וסימניהון
ויעשו נאצות גדולת בתר׳ ·
ואעמידה שתי תורות גדולת ·
גדולים הגדולים ו׳ מל׳ וסי׳ נמסר ב בשפטים סימן ה׳ וירמיה סימן כ״ח ונחמיה סימן י״א ·
גדלה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא ועזרא סי׳ ט׳ ·
גדלים ב׳ כתובי׳ כן וסימניהון
גדלים תעשה לך ·
גדלים מעשה שרשרת ·
כגדל ב׳ וסימניהון ·
סלח נא לעון העם ·
תבא לפניך אנקת ·
גדל ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר אלה הדברים ותלים סימן מ״ח וסי׳ נז״ :
גדל ג׳ וסימניהון נמסר פרש׳ תלדות ·
גדליה ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן מ׳ ·
גדליהו בן אחיקם בן שפן ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן מ׳ וע״ש ·
ולגדעון ג׳ וסימניהון
היו שבעה בנים ·
ותקעתי בשופר ·
ויתקעו שלש מאות ·
וא׳ לגדעון וסי׳ ·
ויעש אתו גדעון לאפד ·
גדפו ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ י״ט ·
גדר ג׳ וסי׳ באיוב סימ׳ י״ט ואיכה בא״ב ג׳ אות ג׳
גדותיו ד׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ד׳ ·

גה

ויגהר ג׳ וסימניהון
ויעלה אחאב ·

ויעל וישכב על הילד ·
ויטב וילך ב׳ כפסו׳ ·

גו

גוה ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בדניאל סוף סימן ד׳ ·
גוו ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ג ·
וגוי ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נה״ וירמיה סימן נ׳ ·
ובגוים ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת כי הבא ·
כגוים ד׳ דגשים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז ויחזקאל סימן ד׳ ·
על הגוים ה׳ וסימ׳ נמסר ריש ירמיה וריש סימן מ״ו ויחזקאל סימן כט״ ·
על כל הגוים י׳ תבין מסימן על הגוים ·
אל הגוים ה׳ וסימ׳ נמסר בסוף ישעיה וביחזקאל סוף סימן טל״ ·
בכל הגוים ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשה שפטים ובשמואל א׳ סימן ח׳ ·
לגוי עצום ג׳ וסימ׳ נמסר בישעי׳ סוף סי׳ ס׳ ·
מגוי אל גוי ג׳ וסימניהון
ויתהלכו מגוי אל גוי ·
רעה יצאה מגוי אל גוי ·
ויתהלכו דה״ ·

גז

כגזר ג׳ וסימניהון
מארץ החיים ·
מבית יי׳ ·
נגזר עליה ·

גח

גחזי ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ ד׳ ·
גיחון ו׳ ג׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בבראשית ובמלכים א׳ סימן א׳ ·
גי ט׳ כתיבי׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ח וזכריה סימן י״ד ·
בגי ג׳ חס׳ א׳ וסימניהון נמסר בפרשת וזאת הברכה ובריש מיכה ·
גיא ב׳ פתחי׳ חד כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וטימני׳ כל גיא ינשא ·
ויאמר אלי גה גבול ·

גיהנם ג׳ וסימניהון ·
ועלה הגבול תני׳ דפסו׳ ·
וירד הגבול דבנימן תני׳ דפסו׳ ·
ויחנו מבאר שבע ·
גיל ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן ט׳ ·
לגלים ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ט׳ ·
גלות ז׳ חס׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ טו׳ ·
הגלגלה ו׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ד׳ ושמואל ב׳ סימן י״ט ·
לגלגלת ג׳ וסימניהון נמסר פרשה בשלח ·

לגלגלתם ז׳ וסימניהון
שאו את ראש ·
הקהילו אלי ·
דהו בני ראובן בכור ·
לבני שמעון ·
ויספרו הלוים ·
מבן שלשים ·
ויהי ספרם ·
אלה בנילוי לבית אבתיהם ·
גולה ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן טו״ :
הגולה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר סוף נחום ומגלה סימן ב׳ ·
ויגל ד׳ וסימניהון נמסר סוף מלכים ·
תגלה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו וביחזקאל סימן י״ו ·
גלות ב׳ וסימניהון :
עד גלות ירושלם
עד גלות הארץ ·
גלמוד ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סוף סימן טו״ וריש סימן ל׳ ·
גלעדה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ד ·
מן הגלעד ב׳ וסימניהון
ולראובני ולגדי ·
שגלשו מן הגלעד קדמ׳ ·

גם

וגם י״ג ר״פ בתורה וסימניהון נמסר בסדר בהר סיני ·
גם ה׳ ר״פ באוריתא ויהושע ושפטים וסימניהון נמסר בסדר דברים ·
וגם ד׳ ר״פ בשמואל וסימניהון

יכל הן בצרי במ״ר וסימניהון הן עם כלביא יקום הן עם לבדד הן הוא מסום דרכו הן תוי סדי יעננִי הן זאת וכן הדין בכל תיבה בת שתי אותיות המוקפת והנגינה באות ראשונה של תיבה הסמוכה לה כגון ים לנו אב זקן מה יש לך בבית על פן סלע חקרנוה כן היא כמו שער בנפשו כן הוא וכן לתת לנו הראויות לתת לה שם הנה שנא אבל אם הנה עומד בטעם או במשרת אף על פי שהוא עומד הטעם באות ראשונה בתיבה שאחריה ונקוד בצריכן הן הנה שם

248

שמעורים וכן כל שם מצור או אם תנות הנגינה מאות ראשונה כמו כן בגרי כמו הן אלהים יעזר לי לו ים בינו מוכיח לא כן אנכי:
בל שם שבמקרא נגרי בין דבוק בין מופרד במ״ו וסימניהון אברם אברהם נטר קריאה דבריה בוכרא ופי׳ ויקרא אברם שם בנו ויקרא אברה׳ את שם בנו הנולד לו
על שם שמר וגם שם העיר המוכה מה שמו ומה שם בנו ויהי שם בנו הבכור יואל וכל שם ויפת נגרי כל חטר כאשר לאשר בסגול כי כלם דהוטים

וגם אנכי השאלתיהו·
וגם שאול הלך לביתו·
וגם נצח ישראל לא ישקר·
וגם עירא היאירי·
וכל מלכים דכו׳ ר״פ וגם בר מ״א
גם וסימניהון
גם יהודה לא שמר·
וכל ישעיה דכו׳ ר״פ גם במ״ג וגם
וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ כ״ח:

וגם נ׳ ר״פ בירמיה וסימני׳

וגם בכל זאת לא·
וגם בימים ההם·
וגם אני חשפתי שוליך·
וגם איש היה מתנבא·
וגם אלנתן ודליהו·
וגם כל היהודים·
וכל יחזקאל דכו׳ ר״פ וגם כמ״ג
גם וסי׳ נמסר שם סי׳ י״ו וסי׳ ך׳:

וגם ה׳ ר״פ בתריסר וסימני׳
וגם עתה נאם יי׳ שובו·
וגם על העבדים·
וגם מה אתם לי צר וצידון·
וגם יהודה תלחם בירושלם·
וגם חמת תגבל בה·
וכל אני ואנכי דסיפ׳ דכו׳ וגם
אני וגם אנכי·

וגם ד׳ ר״פ בכתובים וסימניהון
נמסר ברות סימן ב׳ ודה״א
סוף סימן י״ב·

י״ד פסוקי׳ וגם ותרין מלין
בסוף פסוק וסימ׳ נמסר בפרשת
משפ׳ וביחזקאל סימן י״ו·

ה׳ פסו׳ אית בהון ה׳ מלין
מן ב״ב אתין וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ג׳:

וגם כל ה׳ וסימניהון

על מקומו יבא בשלום·
וגם כל הדבר אשר·
ויחזק דוד בבגדיו·
וגם כל האדם·
וגם כל היהודים·
וכל ד״ה דכו׳ וגם כל במ״א גם
כל וסימניהון
גם כל שרי הכהנים·

וגם הוא ז׳ וסימניהון נמס׳
בפר׳ בלק·

ט׳ פסו׳ גם וגם וסימניהון

גם הוא יהיה לעם·
גם אתה שתה וגם·
והנער שמואל הולך·
והייתם גם אתם·
ויאמר דוד אל אחימלך·
גם עשה תעשה·
ויאמר המלך אל איתי·
גם את שאי כלימתך·
שבנה בנתי לבנה·

גם הם ד׳ בנביאים וסימניהון
ויעשו גם הם בערכתם·
ויעלו בני יוסף גם הם·
גם הם אתו ירדו שאולה·
לא יסבו האופנים גם·

גם ד׳ בתר אתנח וסימ׳

ויחרד יצחק חרדה·
וירא יוסף לאפרים·
ויתן יי׳ את חן העם:
ואיש לא יעלה עמך·
לא יבא ממזר בקהל·
לא יבא עמוני ומואבי·
ויגרש יי׳ את העמים·
ואיש ישר׳ שבו אל בני בנימן·
ויאמר שאול אל עבדיו·
וימהר שאול ויפול מלא·
אפס כי נאץ נאצות·
אחימעץ בנפתלי·
ויהיו הגוים האלה·
הגי עיד הדמים·
עוה עוה עוה·
ותאמר רות המואביה·
אם ישמרו בניך בריתי·
ויקבצו כל יהודה·
ומן פלשתים מביאים·
וכל יהודה עבדים·
וכל ישעיה וירמיה ותרי עשר
וקהלת ועזרא דכו׳ גם בתר
אתנח במ״ יו׳ וגם וסי׳
ביום ההוא יגלח·
אף בל נטעו אף·
ועתה אנכי נהתי·
ובאת אתה וקראת·
משא מלך בבל·
ימים רבים תשבי לי·
על כן תאכל הארץ·
אכרית את שמות·
את ירושלם ספ רעל·
ואם לא תשמעו ואם·
אין זכרון לראשונים·
וראיתי את כל מעשה·
זהרע בכל אשר נעשה·
כי בקול הסירים·
כל עמל האדם לפיהו·
זכרה לי אלהי לטובה:

י״ב פסו׳ אית בהון גם גם
גם וסימניהון נמסר בשפטים סימן
ח׳ ובירמיה סימן י״ב·

גמא ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת שמות
ובישעיה סי׳ י״ח·

גמול נ׳ חס׳ בליש׳ וסימ״

קל מהרה אשיב·
והשיבתי גמלכם·
גמלך ישוב בראשך·
ולא בגמל עליו השיב·
כגמל עלי אמו·
וגמלו ישלם לו·

על גן ג׳ בליש׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן כ״ה·

כגן ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סימן ל״א·

כגנב ג׳ וסימניהון
בעד החלונות:
מן גו יגורשו·
לאור יקום רוצח·

גע

ויתגעשו ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים
סימן י״ח:

גר

גר ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בפר׳
וירא וירמיה סימן ז׳·

גרשם ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וישלח
וריש עזרא·

יגרתי ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳
עקב ובאיוב סימן ט׳·

יגרה ג׳ ובמשלי וסימני׳ נמסר
שם סי׳ ט״ו·

הגרים ד׳ וסימניהון

וגם מבני התושבים·
ולשכירך ולתושבך·
מאפרים וממנשה·
ולהגרים הגרים בתוככם·

כגר כאזרח ג׳ וסימניהון
ונקב שם יי׳·
משפט אחד יהיה לכם·
וכל ישראל וזקניו·

גרון ד׳ מ׳חדין בליש׳ וסימ׳
נמסר בישעיה סימן י׳·

בגורל ד׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר
ביהושע סי׳ כ״א·

בגורל ה׳ רפין וסי׳ נמסר
ביהוש׳ ריש סי׳ י״ד·

גרלות ד׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמס׳ בפרש׳ אחרימו׳·

גורל ד׳ פתחי׳ בלישניהון וסימ׳
בלשון ארמי אחסנא ד
דבנימן צדיקא גריעא וביאורם נמס׳
בפר׳ מסעי וביהושע סימן י״ח ובתלים
סימן קכ״ו·

גרם ג׳ וסימניהון
יששכר חמור·
בארך אפים·
תיבש גרם·

גרונם ג׳ בתהל׳ וסי׳ נמסר שם
סימן קט״ו וסוף ספר׳:

גרגרתך ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ נמסר
ריש משלי ע״ש:

גרש ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא
ובמשלי סימן כ״ב:

גרשם ד׳ וסימניהון נמסר
בפר׳ שמות ובעזר׳

ריש סימן ח׳·

גשה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר
תולדת·

נשלם מערכת
אות הגימל בס״ד:

מערכת אות
הדלת

א״ב מן חד וחד חד ד׳ וחד
ר׳ וכלהון לית דכו׳ וסימניהון

אדיקם ואשחקם בעפר דשמו״·
אריקם ואשחקם דתלים·
בהדרי עמך נדבות ביום·
בהררי לבני קרח מזמור שיר·
הדאה ואת הראה דשמות·
והדאה ואת האיה והדיה·
הדרי נשי עמי תגרשון·
הררי בשדה חילך וכל·
ויעבדו ואם ישמעו ויעבדו·
ויעברו רגעיכותו וחצות·
ודדנים ובני יון אלישה·
ורדנים ובני יון דד״ה·
ודיפת ובני גמר אשכנז דד״ה·
וריפת ובני גמר דבראשית·
ידאה הנה כנשר יעלה·
ויראה ויתפלל אלישע·
ודוממתי אם לא שויתי ודוממתי·
ורוממתי בנים גדלתי ורוממתי·
ואודך ואבואה אל מזבח·
ואורך אשבילך ואורך·
זדה השמיעו אל בבל·
זרה רוחי זרה לאשתי בלע׳·
יעבד והורידו זקני העיר·
יעבר וימד אלף נחל אשר·
ידיח אם רחץ יי׳ את צאת·
יריח בדי שופר יאמר האח·
יצעדו בתמר מקשה המה·
יצערו ויצא מהם תודה וקול·
יתגודדו אי לזאת אסלח לך·
יתגוררו ולא זעקו אלי בלבם·
יסעדנו יי׳ יסעדנו על ערש·
יסערנו בטרם יבינו סירתיכם
אטד·
ישוד מדבר באפל יהלך·
ישור כי נמצאו בעמי רשעים·
ישודד חלק לבם עתה יאשמו·
ישורר ורבצו בתוכם עדרים·
בבספד ביום ההוא יגדל·
במספר ויקח אליהו שתים·
לדוב וארו חיוא אחרי·
לרוב כי מרדכי היהודי·
למאד ויקברהו בקברותיו·
למאור שהה עונותינו·
לצוד ורבקה שבעת בדבר·
לצור

בין הם מוקפים או עומדים בטעם או במסרת כמו כאשר צוה יי׳ אתמהה ואם כי על כן מלת אמת נפתחת כי דומה בהברתה למלת אמר כאשר פירשתי למעלה במלת דבם
קנז פרת שנפתחים מפני סרותים למלת בקר זבח דבר יי׳ וכל סי״ן שבמקרא אשר שככה לו שמזפתני ואין הטעם מפני הדגש והט״בא שאחרי הסי״ן כיגם במלת שסם
בההיכוכי כן הדין והטעם מפני שהוא במקום אסר וכל סי״ן אשר במקום אסר והעניבה באות שליסית לה והלאה או תקיקר בפתח גדול כמו שלמה אהיה שקמתי דבורה

מערכת אות הדלת

הטעם כי כל לשון שבת קום אשר הכסגלת כמתנת להספיק השם בקריאתה כאלו כלתה שם המלה והמתג והטעם לא יתחברו לעולם רק לפני אחה״ע ואל תשיבני ממלת שהם הרהיבוני שהשי״ן מעמדת במרכ׳ התשוב כמתג הע״פ שהטפח׳ סמוכ׳ לה כי הטע׳ כעבו׳ שהמלה קטנ׳ וכן ששם עלו גם אין מלך אחר הכנגן בתיבתו כמוסקמתי סלמה׳ הסמוכה לה׳ הנפתחת כאשר אין המלה דבוקה כגון מחנה מעשה מקנה מטה לבד ממלת חיה אריה הרבה עשר כטה

הנה נא אדברה על הברת אי

לצור וישבע שאול את·
לתודה מזמור לתודה הריעו·
לחורה ולהעודה אם לא·
מדור הסירותי מסבל שכמו·
מדור כי שוב יום בחצריך·
מעצד חרש ברזל מעצד·
מעצר עיר פרוצה אין חומה·
מצ׳ד חבד רשע מצוד·
מצור ואל מצור ירושלם·
מעבידים וגם אני שמעתי·
מעבירם אל בני דעלי·

הדין דעלי מעבירם כתיב לדעת ה הגה׳ אבל לא לדעת בעל המסורת ועיין בהקדמתי ע״כ·

עודנה כתיב תכלינה עינינו·
עורינו כתנור נכמרו·
פטדת לא יערכנה פטדת·
פשרת כי נהנים נהנים דמה·
פרעהו ויחנו ויאמר פרעהו·
פרעהו אל העבר בו·
פדה אלהים את ישראל·
פרה ויאמר לו אלהים אני·
פדה יי׳ נפש עבדיו·
פרח׳ פן יש בכם איש או·
ויפדו העם אל שאול·
ויפרו וישב ישראל בארץ·
צ׳ד ואיש איש מבני ישראל·
צ׳ר ועדי בבצר הצרים·
צרדתה בככר הירדן יצקם דה״ה·
צררתה ויתקעו שלש מאות·
שחדו הכי אברתי הבו לי·
ושחרו אם הרגם ודרשוהו·
תדוץ בצוארו ילין עז·
תרוץ כלכתך לא יצר צעדך·
תצוד כי בעד אשה זונה·
תצור כי תצור אל עיר ימים·

ג׳ זוגין מיחדין חד ד׳ וחד ר׳ וסימניהון·

דמה עד שים חזום·
חדמה ברח דודי·
דשן ונתן מטר ארצך·
ודשן כי אביאנו אל·
דחופים הרצים יצאו·
ודחופים הרצים רכבי·

ב׳ מלין כתיב ר׳ וקרי׳ ד׳ וסי׳

אעכור כי מעולם שברתי·
ווכ׳ד ומבני בגוי·

דא

דא׳ר ד׳ כתיב כן וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳ · ותלים סימן פ״ג·

דב

וידבקו ג׳ וסימניהון

וכל איש ישראל המתחבאים·
וידבקו פלשתים את·
וידבקו פלשתים אחרי דה״ה·

דבור בלשון עם ז׳ בתור׳ וסי׳ נמסר פ׳ ואתחנן·

דבור אתם ו׳ וסימניהון·

וידבר חמור אתם·
וידבר אתם לאמר·
וידבר אתם קשות·
ויבאו אל בני גד ואל בני·
ויכל משה מדבר אתם·
וידבר אתם המלך·

דברו ד׳ ג׳ רפ׳ וא׳ מצעו׳ פסוק וסי׳ נמסר בפרשת בא·

והדבר ג׳ וסימניהון

אשר יקשה מכם·
אשר דברנו אני ואתה·
והדבר הזה לא אוכל·

ותדברנה ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ ומלכים א׳ סוף סי׳ ג׳ וירמיה סימן מ״ד·

דבר ד׳ בטעם תביר רפ״ בכפ׳ ויקרא וסימניהון נמסר בסדר צו·

ובדברו ג׳ וסימ׳ נמסר בדניאל ס׳ ח״·

ותדבר ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ ס׳ כ״ה·

את כל הדברים י״ג חס׳ האלה וסימ׳ נמסר בירמיה ריש סימן ל״ו·

וזה הדבר ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ט׳·

דברי י״ג וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ו׳·

ודבר י״א וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ריש סי׳ א״ ונחמיה סימן ט׳·

וזה הדבר ד׳ ר״פ וסימ׳ נמסר פרשת תצוה וביהושע סימן ה׳·

מדבר ח׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויצא ויחזקאל סוף סימן א׳ וסימן מ״ג·

ודברי ה׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ט וד״ה א׳ סו׳ סי׳ כט

דבריך י״ג חס׳ וסימניהון נמסר פרשת ויצא·

ח׳ כתובי׳ דבריך וקריין דברך וסימניהון·

ויאמר מנוח אל מלאך יי״·
ועתה יי׳ אלהי ישראל יאמן·
ויהי בעלות המנחה·
והמלאך אשר הלך לקרא·
נמצאו דבריך ואכלם ב׳ בפסוק
קדמתי בנשף ואשועה·
שרים רדפוני חנם·

ויענו כל הקהל ויאמרו·

בדבר הרע הזה ח׳ וסי׳ וישמע העם את הדבר·

וכל ישראל ישמעו ויראון·
והוצאת את האיש ההוא·
והנשארים ישמעו ויראו·
ואריבה את חורי יהודה·

המדבר ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש וכדניאל סימן ח׳·

דברי ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב ריש סי׳ כ״א·

ודבריו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובאיוב סוף סימן ל״ד·

דוברי ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בתלים ס׳ ה׳·

בדבר המלך ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן א׳·

ודובר ה׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ טו״ ובמשלי סימן י״ו·

בדבר הזה ח׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ג·

ודברת אליו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות ומלכים א׳ סימ׳ כ״א·

דברתי ועשיתי ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן י״ז·

אל דברי ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כט״·

מדבר ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳·

דבר ב׳ פתח וסימניהון

דבר שקר העוה·
דבר עשק וסרה·
וכל נא דבו״·

דברו ב׳ כתיב דבריו וסימני׳ שלח חשך ויחשיך· ויקם את דבריו דדניאל·

ותדבר ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בישעיה סוף ס׳ מ׳·

כדבריכם ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ מקץ·

בדבר ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ תולדות·

אלה הדברים ה׳ וסימניהון נמסר ריש ויקהל וזכריה סימן ח׳·

ואת הדברים ג׳ וסימני׳·

ויהי דבר יי׳ אל ירמיה·
אחרי טרוף·
ולכם שמו שמיר·
ויחר לי מאד·

את כל דבריו ב׳ וסימניהון ודבר יפתח· כי לא תוכל הארץ להכיל·

ולא דברתי ב׳ וסימניהון·

ויאמר יי׳ אלי·
ובנו את במות הבעל·

על דברי י׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ז׳·

הדבר ד׳ בטעם תביר בספר ירמיה וסימניהון שם ריש סימן ל״ה·

הדבר ד׳ בטעם גרשיים בירמיה וסימני׳ שם סוף סימן נא״·

לא ידברו ב׳ וסימניהון·

ואיש ברעהו יהתלו·
והוחלתי כי לא ידברו·

ואדברה ד׳ וסימניהון נמסר ריש האזינו·

דברים ג׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ד ותלים סימן קי״ח·

דברה ג׳ חס׳ וסימניהון בלשון ארמי אתקברו ודברני ברק וביאורם נמסר פר׳ וישלח ושפטים סימן ד׳·

לדביר ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

ומחשבון עד רבת·
ויבן את עשרים אמה קדמ׳ חס׳·

דברה ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י׳·

דג

והדגה ב׳ וסימניהון·

אשר כיאר המות·
אשר כיאר מתה·

דד

דדן ב׳ וסימניהון·

ובני דדן היו·
דדן רכלתך·

דה

דהבה ג׳ כתיבין ה׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ג׳ ובעזרא סימן ו׳·

דו

דואג ג׳ וסימניהון·

ושם איש מעבדי שאול·
והוא נצב על עבדי·
בבוא דואג האדומי ויגד·
ושארחון דויג כתיב דוד

בינה וכל הזה במ״ה הנה כה הרכי סורו כה דלוט שכפתח על פי המסורת וכן כל פעל עתיד מחטופי למד בכל משקלותיו בפתח כמו מעשה יעשה מגלה יגלה ימרה פיך אבל עד ימלא שחוק פיך ככקד בברי כי תשפטו להכתב בחלף ולכן ככקד כבעל החלף כי מפעל בווי בברי כמו עשה בנה קנה כוה רבה צבאך וזהה וכל עושה בוכה קוכה יש פותחין ויש קומצין וכל הווה במשקל חזק יקתן כמו מרלה אותך ורוגמתו ויש מכריעין ואומרים שקבורכה הכאן על ידי מונה רע רע יאמר הקונה ודוגמתן שאין המלה

מערכת אות הדלת

דהוטה לאחריה בסגול אבל בוהו ירושלם חוכה מלאך ניקמצים וכן כראה וכל מעשה מקנה הדבוק נקמץ כמו מחנה כלמתי׳ מענה למון מקנה באן את כל מעשה האלהים
יביא במשפט בפתח ואומר אבן עזרא הטעם כי אינכו דבוק וכה פתרונו כי את כל מעשה האדם האלהים יביא במשפט כל סתי הכרות סל אי אימחטופי למר פעל והנגינה
לעיל בפתח קטן כמו מבי ספי פרי מרי קרי אבל לוי עלי סני קיני נקמצים כי הנגינה לרע כל ויהי ויחי ותהי כמו כן נפתחים והנגינה לעיל ומלת כלי יבאה מכלל

דוד ב׳ חס׳ וסימניהון

בני עוזיאל דד ארון׳
בת אביחיל דד מרדכי׳

דודו ה׳ מל׳ וסים׳ נמסר בשפט״
סוף סימן ט״׳

דודים ד׳ חד מל׳ וסימני׳ נמס׳
במשלי סי׳ ז׳׳

דויד ה׳ מל׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן י״א
ויחזקאל סימן ל״ד׳
וכל תריסר ועזרא ודה״דכו׳ מל׳.

כדוד ג׳ וסים׳ נמסר בעמוס
סימן ו׳׳
וכל ד״ה דכו׳ כדוד׳

בעיר דוד ד׳ במלכי׳ וסימניהון
נמסר במלכים ב׳
סוף סימן ט״ו׳

ובית דוד ב׳ וסימניהון

ביום ההוא יגן יי׳.
ויאמן יגדל שמך׳

לדוד ז׳ כטע׳ בתלים וסים
שם סימן כ״ו וסי׳ קג.

דויד איש האלהים ג׳ וסים׳
נמסר
בנחמיה סי׳ יב.

על דוד ה׳ וסימניהון

ואלה כבפרי ראשי׳
ודוד מכרכל במעיל׳
והקימתי את כסא׳
וממנשה נפלו׳
כי לעת יום ביום כאו דד״ה׳

כל נביאים המלך דוד כב׳ מא

דוד המלך וסים׳
ותכל דוד המלך לצאת׳
וכל כתו׳ דכו׳ דוד המלך כ״מ
המלך דוד וסימניהון
ויהי ארון יי׳ בא עיר דוד׳
ויבא המלך דוד וישב׳
וישלח את הדורם׳
גם אתם הקדיש׳
ויאמר המלך דוד לארנן׳

נערי דוד ב׳ וסימניהון

ויבאו נערי דוד׳
ויהפכו נערי דוד לדרכם׳

אנשי דוד ד׳ וסימניהון

ויאמרו אנשי דוד׳
כי נשבעו אנשי דוד׳
הנה אנחנו פה ביהודה׳
מדוע גנבנו אחינו׳

עבדי דוד ה׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ ס׳ י״א׳

ואת דוד ב׳ וסימניהון
ועבדו את יי׳׳
אשר ישובו בני׳

דוד עוד ד׳ דקרים דוד לעוד
וסימניהון

ויקח דוד עוד פלגשים דשמואל׳
ומה יוסף דוד עוד דשמואל׳
דויד עוד נשים דד״ה׳
ומה יוסף דוד דד״ה׳

אמר המעתיק וברוב הספרי׳ מלנו
האי דד״ה קריס עוד לדוד ע״כ:

דוה ג׳ וסים׳ נמסר כפ׳ קדשי׳
ובישעיה סי׳ ל׳

דוי ג׳ וסים׳ נמסר ריש ישעיה
ואיכה כא״ב קדמא׳

מדוה ב׳ א׳ כתי׳ י׳ וסימני׳
והשיב בך את כל מדוי׳
והסיר יי׳ ממך כל חלי׳

דור ודר ד׳ כתו׳ כן וסימניהון
נמסר בתלים סימן
פ״ט וסימן פ״ט׳

דור ודור ה׳ כתובי׳ כן מל׳ וסימני׳
נמסר בתלי׳ סי׳ קמ״ה׳

לדורתיכם ה׳ ס״פ וסימני׳
יין ושכר אל תשת

וקראתם בעצם היום׳
מראשית עריסתיכם׳
והלאה לדורתיכם
מחוץ לפרכת׳

די

די ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת
כי תזריע׳

דים ג׳ וסים׳ נמסר פרש׳ ויקהל
וירמיה סי׳ מ״ט׳

דיבון ג׳ מל׳ וסימניהון
מערער אשר על שפת
ודי מכבוד׳
על דיבון ועל נבו׳

דישון ה׳ כתורה ג׳ מנהון בפרש׳
וישלח וסים׳ נמס׳ בפר׳
ראה ועיין בסוף סדר וישלח׳

דך

דכא ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת
תצא ובישעיה סימן נ״ג׳

דכן ג׳ וסימניהון
ואלו צלםחד שגיא׳
חזה הוית וקרנא דכן׳
וקרנא דכן ועיינין לה׳

דכית ב׳ וסימניהון
דכית בחלל רוב׳
תגלנה עצמות דכית׳

דל

דל י״ב פתחין וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ו׳ ותלים
סימן קמ״ב׳

דלו ב׳ א׳ מלרע וא׳ מלע׳ וסי׳
דלו ע׳ ני למרום׳ מלרע׳
דלו מאנוש נעו׳ מלע׳׳

דליהו ג׳ כל שני׳ וסים׳ נמסר
בירמיה סימן ל״ו׳

דלתות ג׳ וסימניהון

ויה כקרא יה די׳
ויעש חצר הכהנים׳
כאשר נשמע לסנבלט׳
וכל יחזקאל דכו׳
במ״ב דלתות וסי׳
בן אדם יען אשר אמרה׳
ועשויה אליהם אל׳

דם

וכל דם ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת
ויקר׳ ובמלכי׳ ב׳ סי׳ ט׳.

מדמה ו׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויקרא׳

דמיה ג׳ וסימניהון נמסר
ריש פרש׳ שמיני׳

דמי ב׳ וסימניהון
אל יפל דמי ארצה׳
ארץ אל תכסי דמי׳
וא׳ חדמי חמסי ושארי על׳

דם הנקי ג׳ וסי׳ נמסר פרשת
שפטים ומלכים ב׳
סי׳ כ״ד:

דום ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳
שמש בגבעון דום׳
האנח דם׳
דום ליי׳ והתחולל לו׳
מצעית׳ חסר׳

דמי ג׳ וסימניהון
על חומותיך ירושלם׳
ואל תתנו דמי לו׳
אלהים אל דמי לך׳

דומיה ד׳ וסים׳ נמסר בתלים׳
ריש סימן ס״ב׳

דן

דן ג׳ לשון משפט וסימני׳ נמסר
בפרשת לך לך׳

לדין ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים
סימן נ׳.

מדונים ז׳ כתו׳ ו״ו וקרי׳ י׳ וסים׳
נמסר במשלי סי׳ כ״א׳

בדונג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסים׳
נמסר בתלים סימן צ״ז:

דנאל ג׳ חס׳ יוד וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן י״ד:

דק

מדקרים ב׳ וסים׳ נמסר בירמיה
סי׳ ל״ו׳

דר

ודרדר ב׳ וסימניהון וקוץ
ודרדר׳
ועלה על מזבחותם׳

תדרך ה׳ וחס׳ וסים׳ נמסר
בפרש׳ עקב וריש
יהושע׳

כדרך ב׳ וסימניהון׳

ואיש אין בארץ לבא׳
כדרך יום כה וכדרך
וא׳ וכדרך יום כה׳

ובדרך ד׳ וסים׳ נמסר בפר׳
בהעלותך׳

על דרך ה׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ה׳
והושע סימן י״ג׳

וילכו דרך ג׳ וסים׳

שלשת ימים במדבר׳
וילכו כל הלילה׳
וילכו דרך הערבה׳

הדריכוהו ב׳ א׳ מל׳ וא׳
חס׳ וסימני׳

בתרו את בנימן׳
ולא הדריכוהו בני שחץ׳ קדמ׳ חס׳

דרך הדרום ז׳ וסימניהון נמס׳
ביחזקאל סי׳ מ׳׳

דרך הצפון ו׳ וסימניהון נמס׳
ביחזקא׳ סימן מ׳׳

לדרך ג׳ רפין וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן ב׳.

בכל דרכיו ד׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ א׳ סימן ח׳׳

דרכיו ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳
בתלים סי׳ י׳.

דרכיך ג׳ חס׳ וסים׳ נמסר בפר׳
כי תשא׳

ודורש ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בפרשת שפטים
ובישעיה סימן י״ז׳

דורש ד׳ מל׳ וסים׳ נמסר בתלי׳
סימן קמ״ג׳

אדרוש ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
נמס׳ ביחזקא׳ סו׳ סי׳ ד׳.

לדרש ז׳ חס׳ וסי׳ נמסר בעזרא
סוף סימן ו׳ ובדברי
הימים א׳ סוף סימן כ״א׳

תדרש ד׳ וסימניהון

ופן תדרש לאלהיהם:
לא תדרש שלומם׳
כי תבקש לעוני׳
תדרש רשעו בל תמצא׳

ודתן ואבירם ג׳ וסימניהון

ובני אליאב נמואל׳
ודתן ואבירם בני אליאב׳
ויעלו מעל משכן קרח תני׳ דפסוק:

נשלם מערכת
אות הדלת בס״ד

זה כי נקמץ והמסורת אומר כל עוטה מא׳ות רת״קצ פתחין ומאינן קמצין והפירוש אלה הדברים משלי תריעשר דבריהימים תהלות קהלת עזרא:
ודברא על סתי הברות סל אי רכופות והנגינה לעיל סתיהם פתוחות ורובם מתהפכים לאתנח וס״פ כמו כל פועלת אוכלת שומרת סובבת נותנת יוספת וכן
כל נפעל הווה מאלה הגזרות שהזכרתי בכל המשקלות כמו נרדפת מורדפת וכן יולדת וכל שם הפועל כמו לרדת לבקת לגשת וכן כל שם דבר

מערכת אות ההא

הבה מלמון מסגרת מסמרת ממלכת תפארת ובחטופי מולדת תוחלת תועלת וכן כל עורת יבלת דבשת גמלים שהם על משקל חזק וכן אחרת מעניכם וכן מלאת וכן כל סס דבר מן הפעלים מג׳ אותיות והנגינה למעלה כמו מלך דרך עבר ודוגמתם ויצאו מכלל זה כל סס דבר שתחלתו מאותיות אחהע ואינו מתהפך באתנח וס״פ ואו אות אחהע נקמצת והשניה נפתחת כמו אפר הבל אבר חלב חפץ חסק עגל ודוגמתם וכל שבט ספר כתר כמו הם ראשיהם נקמצים כי גם הם אמר ראשיהם ש״ין וסמך

מערכת אות ההא

ט׳ מלין יחידאין משמשין

ה׳ ריש וסוף ולית להון זוגא וסימני׳

הפתחה ויצא אליהם לוט·
הרה ועבק השרים·
הכורת דקהו וישליכו·
היארה ויצו פרעה·
הפרה ברית ביני וביניך׳
החשכלה ואראה ותנח·
הפיעה רעה ישראל האזינה·
המהה יקר בעיני יי׳·
הציאה כבסגר נפשי·

א״ב מן ב״ב ה׳ בריש תיבותא

וסימניהון:

האם כל הקרב הקרב אל·
האם אין עזרתי בי ותושה·
האיש עוד האיש בית רשע·
האיש ואמרה האיש כמוני·
האותי הם מכעיסים·
האותי לא תראו נאם יי׳·
האוסף ופנחס בן אלעזר·
האוסף ויעלו בני ישראל ויכנו·
האזנה ויאמר למך לנשיו·
האזנה נשים שאננות·
הבלי משברים הבלי שוא·
הבלי שנאתי השמרים·
הבדלח וזהב הארץ ההיא·
הבדלח והמן כזרע גד·
הבאת אל אוצרות שלג·
הבאת עד נבכי ים·
הבאתיה הלא שמעת למרחוק·
הבאתיה וחברו הלא שמעת·
הביאתני ויבא המלך דוד וישב·
הביאתני וחברו ויבא המלך דוד·
הגגה והיא העלתם הגגה·
הגגה וישכימו ויהי בעלות·
הגלו וישמעו כל שרי·
הגלו וכל ישראל התיחשו·
הגרנות ויגידו לדוד לאמר·
הגרנות ומלאו הגרנות בר·
הדם ויאמר חלילה לי מיי׳·
הדם וחברו ויאמר חלילה לי מאלהי·
הדבר בכל אשר התהלכתי·
הדבר וחברו בכל אשר התהלכתי
הדפו ואם בפתע בלא איבה·
הדפו מדוע נסחף אביריך·
הדבקים ואיש משך בקשת·
הדבקים וחברו ואיש משך·
הדקות ותבלענה השבלים·
הדקות וחברו ותבלענה׳
ההיטב ויאמר יי׳ ההיטב חרה·
ההיטב ויאמר אלהים אל יונה·
הובשת ויאמר יואב אל המלך·
הובשת אתה בקעת מעין׳
הזמורה ויאמר אלי בן אדם·
הזמורה בן אדם מה יהיה עץ·

החדר ויאמר אמנון אל תמר·
החדר מן החדר תבא סופה׳
החלות אדני יי׳ אתה החלות·
החלות ויאמר המן לזרש·
החרימם כי באת יי׳ היתה·
החרימם ויחמל שאול והעם·
הטוח ואם ישוב הנגע ופרח׳
הטוח ואם בא יבא הכהן·
הטמאה והיה ביום ההוא אכרית·
הטמאה ויבאו הכהנים לפנימה׳
היד ויאמר יי׳ אל משה היד·
היד ויאמר המלך היד יואב·
הירא את דבר יי׳ מעבדי·
הירא ויספו השטרים לדבר·
הילוד ותאמר האשה אשר בנה·
הילוד ויען המלך ויאמר תנו·
הסופר בקבר חסדך·
הסופר לו כי אדבר·
היוקח בגבור מלקוח·
היוקח בבנו עץ לעשות·
הכון לכן כה אעשה לך·
הכון והכן לך אתה וכל·
הכף ויאמרו שרי סכות·
הכף ויבאו אל אנשי סכות׳
הלזה ותאמר אל העבד מי׳
הלזה ויאמרו איש אל אחיו·
המלך כי כה אמר יי׳ אל שלום׳
המלך ויהי בימי אחשורש·
המזבח ואת המזבח נחשת·
המזבח ויאמר מה הציון הלז׳
המעלה ותקטן עוד זאת בעיניך·
המעלה כי באחד לחדש הראשון·
המעון וכנית מזבח ליי׳·
המעון וזרועים ממנו יעמדו·
המימה ויאמר יי׳ אל משה השכם·
המימה לך אל פרעה בבקר׳
המושב וכסף משנה קחו·
המושב ואם אין לאיש גואל·
המשפחים ישטבר חבר גרם·
המשפחים לכה ישבת בין המשפתי׳·
המסוה ובבא משה לפני יי׳·
המסוה וראו בני ישראל את פני·
המשרה כי ילד ילד לנו בן נתן׳
המשרה לםרבה המשרה·
המוכתים ותקח יהושבע׳
המוכתים וחברו ותקח יהושבעת·
המוריה ויאמר קח נא את·
המוריה ויחל שלמה לבנות·
הנקל ויהי הנקל לכתו·
הנקל ויאמר אלי הראית בן׳
הנראה וירא יי׳ אל אברם·
הנראה ויאמר אלה׳ אל יעקב קום
הנראה ויתאנף יי׳ בשלמה·
הנראה בשנת שלש למלכות בלשאצר·
הנשמע כי שאל נא לימים·
הנשמע ולכם הנשמע לעשות·
הנסה או הנסה אלהים לבא׳
הנסה דבר אליך תלאה·
הנחרים הזיבוש: ויכלמו כל·
הנחרים אך ביום לי לאמר׳
הנגבה ויסע אברם הלוך׳
הנגבה ויעל אברם ממצרים׳

השמת ויאמר יי׳ אל השטן·
השמת וחברו ויאמר יי׳ אל·
הסכבים מצאוני השמרים·
הסכבים וחברו מצאוני השומרים·
העיני אף לא אל ארץ·
העיני בשר לך אם כראות·
העת ויאמר אליו לא לבי הלך·
העת לכם אתם לשבת·
העל ויאמר אליהם רב שקה׳
העל וישמע סנבלט·
הפלא לכן הנני יסף להפליא·
הפלא חסדיך מושיע חוסים·
הפקד ואתה הפקד את הלוים·
הפקד עליו רשע ושטן׳
הפרזי כל אלה ערים בצורות·
הפרזי ועכברי זהב מספר·
הצפירה באה הצפירה דנה·
הצפירה הנה היום הנה באה׳
הצפוני בני גד למשפחתם·
הצפוני ואת הצפוני ארחיק·
הצפונה ויבא אתי אל פתח שער·
הצפונה ואל הכתף בחוצה·
הצבאות ויעש את הכיור·
הצבאות ועלי זקן מאד·
הקרבה ולאחתו הבתולה·
הקרבה והיה העיר הקרבה·
הקרבים והלשכה אשר פניה׳
הקרבים קדש מן הארץ·
הקשה ושפטו את העם·
הקשה כי אנכי ידעתי·
הראהך ואולם בעבור זאת׳
הראהך ויאמר בן אדם ראה׳
הראה ויאמר המלך אל צדוק·
הראה ויאמר אלי בן אדם·
הרבו עלי כוהר ומתן׳
הרבו באו ביתאל ופשעו·
הרוגיה כי הנה יי׳ יצא ממקומו·
הרוגיה כי רבים חללים הפילה·
השמנה ומה הארץ השמנה·
השמנה את האבדת אבקש·
השנים טובים השנים׳
השנים ואם יתקפו האחד·
השחוטה את הצפור החיה·
השחוטה ולקח את עץ ארז׳
השלשים ואלה שמות הגברים׳
השלשים ורוח לבשה את·
התקועים ועל ידם החזיקו·
התקועים אחריו החזיקו׳
התקועית ותאמר האשה התקועית אל המלך·
התקועית וחברו ותאמר·
התנין ביום ההוא יפקד יי׳ בחרבו·
התנין ואצאה בשער הגיא·

א״ב מן חד חד ה׳ בריש

תיבותא בתמיה וסימ׳

האל יעות משפט׳
האלהי מקרוב אני נאם יי׳·
האלהים ויהי כקרא מלך יש׳·
האמת שלחו מכם אחד·
הבת ויפל אברהם על·
הבן יקיר לי אפרים׳

הבנים לבני עמון כה אמר·
הבנהרי׳ חרה יי׳ אם בנהרים·
הברכה ויאמר עשו אל אביו׳
הגוי ואבימלך לא קרב׳
הגנב רצוח ונאוף·
הדרבי ואמרתם לא יתכן·
הדרבי ואמרו בני ישראל׳
הגביר גוי אלהים והכה׳
ההמירו ואשקלה להם את הכסף׳
הות על הרע כפים·
הזכיר ואבשלום לקח ויצב׳
הזיתם ויאמר אליהם משה·
הטובה ומה הארץ אשר·
הטובים עברו כלנה וראו׳
הינטר לעולם אם ישמר׳
הים אני אם תנין כי׳
הכלב ויאמר הפלשתי׳
הלנצח ויאמר אבנר אל יואב·
הלמלך עתה לכה תריעו רע׳
המת וירא דוד כי עבדיו׳
המדבר הדור אתם ראו דבר יי׳·
המערת פריצים היה הבית הזה·
הנמצא ויאמר פרעה אל עבדיו׳
הסכת וידבר משה והכהנים·
העבד ישראל אם יליד·
העצב נבזה נפוץ האיש·
הפניו תשאון אם לאל·
הצאן ובקר ישחט להם׳
הקץ לדברי רוח׳
הראש ויחר לאבנר מאד על דברי איש בשת׳
הראשון אדם תולד·
השמר ויאמר יי׳ אל קין אי·
השברים למען נסות את בניש׳·
התמלוך כי אתה מתחרה·
התרים לעב קולך ושפעת׳
התשלח ברקים וילכו·

י״ד מלין מן ה׳ בריש תיבותא

וסימניהון·

האלים המאדמים·
המים החיים·
המזרק האחד·
הבהמה הטמאה·
הדם הנקי·
האשה הזונה·
האשה הנרצחה ב׳ בפס׳·
האיש החכם·
הלבוש הבדים·
המים הרבים·
הדברים הטובים׳
האיש המצרי׳
המים הבאים·

ח׳ מלין נסבין ה׳ ברי׳ תיבות׳

ויו״ד במצעות תיבותא וסימניהון·

הקיף וסבהם את העיר׳
הביא ויתן יהונתן׳
השיב וישאל לאשה·
הקים כה אמר יי׳ צבאות׳
הגיד ויהי בשמעם·
יגיד גם במדעך·
השמיד והנה עיני אדני יי׳ במלאכה

יצאו מן הכלל וכל סגל כולם קמצים במ״ה פתחים ע״פ המסרתעיין סימניהון בערך סגל במסר׳ רבתי׳ ומלת מלך השתיותה מרעותה כי לא תהפך באתנח וס״פ וכפתחות וגם מלת שמן את הכלל הזה וכן תכן קרב לא ישתנו ונפתחים וכל נדר בפתח במ״ה קמצין ונדר אלמנה ולנדר לא ירצה כל נדר וכל שבועת איסר כי נדר נדר עבדך דאבשלום ונדרו נדר ליי׳ ושלמו וכל אותם שה זכרתי דוגמת מלך ארץ שהפכים באתנח וס״פ ואינם משתנים בדבקותם כי יאמר הרץ מכרים גם מבנות דרך הר שעיר זולתי מלת הבל

מערכת אות ההא

פי' אמר הכל הבלים וכן וחמת תנים כי כמו איכו דבוק יאמר ויכלו התנים מן החמת וכן מגבר יאמר בדבקותו גבר תמים כל חבל כפתח וכן חבל כביאו' חבל כטרם יבא חבל לה בא על דרך חטק חלב ורעיו וכל תבל שהוא לשון ארמה כמו תכין תבל בחכמת וראשו כקמץ אבל תבל עמו כלו פתוח וסרסו בכלל והתיו כמו שבלבול תמס יהלוך חסר סרסו מסס וכן סבר כלו בפתח במ"ג חסר ראשיהם כקמצי עפ המסורת וסימניהון ולא כחלו על סבר יוסף ומסבר רוח תילילו חרס לאמר כלו כפתח אבל לא תקלל חרש כג

	במלאכה ·
ובשיר	אם קהה הברזל ·

זוגין מן ג"ג ה' ברישיהון

קדמ' ותנינא ה' ותלית' וה' תמצא נבס' במערכ' אות הו"ו כי שם ביתם דאינון כן א"ב מן ג"ג קדמ' ותנינ' קרוזי ותלית' נסיב וי"ו ·

שטה מן לא' קריין ה' וכל

חד וחד לית דכו' וסימניהון

צהר	תעשה לתבה ·
בהם	ובארבע עשרה שנה · ·
היי	ויברכו את רבקה ויאמרו
וינחו	ויהי מיום שבת הארון ·
הומה	וישמע אדניהו ·
והרס	ביום ההוא יהיו חמש ·
ומהר	והוכן בחסד כסא ·
המץ	יגורו בך נדחי מואב ·
המסים	בקרח אש המסים ·
נה	החמס קם למטה רשע ·
המות	ופלטו פלשהם וחיו ·
טבהו	וצבי עדיו לגאון ·
הלאת	תאנים הלאת ולא תצא
הלל	כי הלל רשע על תאות ·
יהל	לא תשב לנצח ולא השכן
יהל	אם אראה אור כי יהל ·
תהל	עטישתיו תהל אור ·
הפץ	עברות אפך וראה ·
יגה	גם אור רשעים ידעך ·
והללו	כי מאספיו יאכלהו ·
והללתם	ואכלתם אכל ושבע ·
הכרן	וחצים מלאו השלטים ·
הכרו	סורו סורו צאו משם ·
הברי	נלאית ברב עצתיך ·
להכר	בעת ההיא יאמר לעם ·
הצו	ובני אליאב נמואל
בהצתם	ודתן ב' בפסו' ·
בהצתו	את ארם נהרים ·
הצן	ובאו עליך הצן רכב ·
והרמונה	ופרצים תצאנה אשה ·

י"ו ר"פ משמשין ה' ולית

להון זוגא וסימניהון

האנשים	ואלה שלמים ·
המלאך	הגאל אתי ·
הכהן	המחטא אתה ·
הקרב	את קרבנו ·
הארץ	אשר הכה יי' ·
הנגע	במת לכל נפש ·
האיש	הרך בך ·
הנער	בא ודוד קם ·
השב	עליך יי' ·
המנחה	והחטאת והאשם ·
הבית	הזה אשר אתה בנה ·
הנפש	החטאת היא ·
המלך	יתאכל ·
הסיר	יי' משפטיך ·
הזה	יי' כאיב ·
הביא	בכליותי ·

ה' יתידאין משמשין סופי'

ה' וריש נ' וסימניהון

נשחתה	וירא אלהים ·
נעצרה	וישב אהרן ·
נכרתה	ופושעים נשמדו יחדו ·
נהרסה	והנה עלה כלו קמשונים ·

י"ד כו"י ה' בסו' תיבו' וקרי'

ז' וסימ' נמסר באיכה סוף א"ב ד' ·

א"ב מן חד וחד ומן תרתין

תיבות' דילוג קדמ' לא נסיב ה' והנינ' נסיב וסימניהון

אשרי איש	הללויה אשרי ·
אשרי האיש	אשר לא הלך ·
אנשי שם	ויקומו לפני משה ·
אנשי השם	הנפלים היו בארץ ·
אחיכם אחד	אם כנים אתם ·
אחיכם האחד	ויאמר אלינו האיש ·
אביה שרה	ויהי בבאה ותסיתהו
אביה השדה	וחברו דשפטי' ·
אל אבן	ועתה שימו נא לבבכם ·
אל האבן	וחלו' הורידו את ארון ·
אל חשן	ונתת אל חשן המשפט
אל החשן	וישם עליו את החשן
אדמת קדש	ויאמ' אל הקרב הלום
אדמת הקדש	ונחל יי' את יהודה ·
אלהי משפט	ולכן יחכה יי' להננכם
אלהי המשפט	הוגעתם יי' בדבריכם
בא אלהים	ויראו פלשתים כי ·
בא האלהים	ויאמ' משה אל העם ·
באו אנשים	ויהי בשנה השביעית
באו האנשים	ויבא אלהי' אל בלעם
בהעצר שמי'	ולא יהיה מטר דמלכי'
בהעצר השמי'	ולא יהיה דה"ה ·
בהר קדש	את כרוב הממשח ·
בהר הקדש	והיה ביום ההוא יתקע
בערי גלעד	וישפט יפתח את יש'
בערי הגלעד	טפינו נשינו מקנינו ·
בהחתיות ארץ	לא נכחד עצמי ממך
	בתחתיות הארץ והבה לשואה ·
בעל אשה	אם בגפו יבא ·
בעל האשה	כי ינצו אנשים ·
בנפש אדם	יען ותוכל ומשך ·
בנפש האדם	בל הנגע בכת ·
ביד מלאכים	ושלחתם אל מלך ·
ביד המלאכים	ויקח צבד בקר ·
בנות גוים	בן אדם נהה על ·
בנות הגוים	קינה היא וקוננוה ·
גבהות אדם	עיני גבהות אדם ·
גבהות האדם	ושח גבהות האדם ·
גדול כנפים	ויהי נשר אחד גדול ·
גדול הכנפי'	ואמרת כה אמ' ארני
	והנשר הגדול ·
גיא חרשים	ומעונתי הוליד את
	עפרה ·
גיא החרשי'	לר ואונו גיא ·
גדיי עזים	לך נא אל הצאן ·
גדיי העזים	ואת ערת גדיי ·
הנה שמים	כי האבנם ישב דה"ה
הנה השמים	כי האבנם דמלכי' ·
הארון ברית	ויעמדו הכהני' נשאי

הארון הברית	ויהי בנסע העם
	באהליהם ·
הכבש אחד	את הכבש אח' ודידבר ·
הכבש האחד	את הכבש האחד
	דואלה שמות ·
וימן אלהים	ויהי כזרח השמש ·
וימן האלהים	תולעת בעלות השחר
ויבן עיר	וילך האיש ארץ ·
ויבן העיר	מסביב מן המלוא
	ועד הסביב ·
ונבנתה עיר	כה אמר יי' הנני שב ·
ונבנתה העיר	הנה ימים באים ·
ונמסו הרים	וחלליהם ישלכו
	ופגריהם ·
ונמסו ההרים	תחתיו והעמקים
	יתבקעו ·
ויצא אחד	אל השדה ללקט ·
ויצא האחד	כאחי ואמר ·
ועץ חיים	החלת ממשכה ·
ועץ החיים	ויצמח יי' אלהים מן
וישלח אלהים	רוח רעה בין אבימלך
וישלח האלהים	מלאך לירושלם ·
ושני בנים	בימי ההם לא יאמרו ·
ושני הבנים	מה לכם אתם משלי'
וזה אלהים	ויאמ' ישראל אל יוסף
והיה האלהים	וקראתם בשם
	אלהיכם ·
ופר שני	ולקחו פר בן בקר
ופר השני	ויהי בלילה ההוא ·
ורך לבב	ויקבצו עליו אנשים
ורך הלבב	ויספו השטרי' לדבר
וקטרת סמי'	ומקטירי' ליי' ·
וקטרת הסמי'	ופקדת אלעזר בן ·
ודקת בשר	והנה שבע פרות ·
ודקות הבשר	ותאכלנה הפרו' ·
זרע קדש	ועוד בה עשיריה ·
זרע הקדש	כי נשאו מבנותיהם ·
חיל צבא	ועל ידם חיל צבא ·
חיל הצבא	ויהי לתשובת השנה
חשן משפט	ועשית חשן משפט ·
חשן המשפט	ונתת אל חשן ·
יצא דבר	בהחלת התחנניך ·
יצא הדבר	ויען לבן ובתואל ·
ידעים	וישלח לו חורם ביד ·
ידעי הים	וישלח חירם באני ·
יום הוא	ועדיך יבא לכני ·
יום ההוא	יום לבנות גדריך ·
יום כפורי'	וכל מלאכה לא ·
יום הכפורי'	אך בעשור לחדש ·
כי שמים	שאו לשמים עיניכם
כי השמים	ומי יעצר כח לבנות ·
כימי שמים	ושמתי לעד זרעו ·
כימי השמים	למען ירבו ימיכם ·
לחת אבן	ויתן אל משה ·
לחת האבן	ויאמר יי' אל משה ·
בן בקר	וירא חתן משה ·
מן הבקר	ויהי כמחרת ושב ·
בהר גלעד	הנך יפה רעיתי ·
מהר הגלעד	ועתה קרא נא באזני
מעל שמים	כי גדול מעל ·
מעל השמים	הללויה שמי השמי' ·
עצי עולה	וישכם אברהם בבקר
עצי העולה	ויקח אברהם את עצי

עיר אלהים	נהר פלגיו ישמחו ·
עיר האלהים	נכבדות מדבר בך ·
עד חרמה	ויצא האמרי הישב ·
עד החרמה	וירד העמלקי ·
עם קדש	ואשמע את האיש ·
עם הקדש	וקראו להם עם הקדש
עם אלהים	ותאמר האשה ולמה
עם האלהים	ויתיצבו פנות כל העם
פני פרכת	וטבל הכהן את אצבעו
פני הפרכ'	וחברו וטבל הכהן ·
פרי בטן	ויחר אף יעקב ברחל
פרי הבטן	הנה נחלת יי' בנים ·
פיח כבשן	ויאמ' יי' אל משה ואל
פיח הכבשן	ויקחו את פיח ·
קדש אלהים	אם כרוב ממשח ·
קדש האלהים	עתה תנו לבבכם ·
ראשית גוים	וירא את עמלק
ראשית הגוים	הוי שאננים בציון ·
שני גוים	ויאמר יי' לה שני ·
שני הגוים	יען אמרך את שני ·
שבתת שנים	וספרת לך שבע ·
שבתת השנים	שבתת שנים ב' בנ' ·

י"ד זוגין קדמא לא נסיב ה'

והנינ' נסיב ה' בחד ענינא וסימניהון

עבתת	ונתת את שתי ·
העבתת	ויתנו את שתי ·
כבשן	ויאמר יי' אל משה ואל ·
הכבשן	ויקחו את פיח ·
זיפים	ויעלו זיפים ·
הזיפים	ויבאו הזיפים ·
שלום	ויאמר המלך ·
השלום	ויאמר המלך ·
מעכה	ויעבר בכל שבטי יש' אבלה
המעכה	ויבא ויצורו עליו באבלת
אדם	עיני גבהות ·
האדם	ושח גבהות ·
ספר	ואקח את ספר ·
הספר	ואתן את הספר ·
עיר	ונבנתה עיר הנהיבים ·
העיר	ונבנתה העיר ליי' ·
רעים	לכן רעים שמעו את
	דבר יי' ·
הרעים	לכן הרעים שמעו דבר יי'
אל שער	ושער לחצר הפנימי נגד
אל השער	ושער לחצר הפנימי דרך
שמים	ויגידו שמים ·
השמים	הגידו השמים ·
אבות	אלה ראשי אבות
	להלדתם ראשים דה"ה
האבות	אלה ראשי האבות ללוי'
כהן	ויאמר התרשתא להם
	אשר קדמ' ·
הכהן	וחברו ויאמר התרשתא ·
פרות	שבע פרות ·
הפרות	ושבע הפרות ·

א"ב מן חד חד מפיק ה'

בסו' תיבו' וסימניהון

אוה	כי בחר יי' בציון ·
בוה	לכן כה אמר יי' הנני נתן

גשבח

כקמץ כי הוא על משקל עור גבן אלם רק כי אין הר"ים סובלת חזק כאשר היא על משקל הכרבעלי וכן כל ערב כפתח כלו אך ערב רב כלו כקמץ והגעיה לרע אבל או בפתי או בערב ראשו כקמץ על דרך חפר חלב אשר לא כהפכי באתנח וס"פ וסופו פתוח כי געיתו לעיל כי כן הדין בכל געיה מוקדמת כאשר בארתי וכאשר הבאר בעזרת הא · כל הבת שהוא לשון בטלה כלו כקמץ והגעיה לרע אבל שבת אחים כלו פתוח והגעי' לעיל כמו שם הפועל כאשר פירשתי לעי' כל ברך שהוא לשון ברכי כפתח כלו והגעיה

מערכת אות ההא

לפי׳ אבל ברך ולא אסיבבה כלו קמוץ והכנו׳ לרע ובוצע ברך ג״כ כרין כל מסקל כבר אסר עניכו בר״ים חרם טבת ויחן בתכן כלם נקמצי׳ ונגינת׳ לרע וסימניך חביל תיבלא וא׳יתבר חרפא ברמסא ואותביה בברכוהי בטבת מכלל סכי הכרו׳ סל אי מסם דבר אסר המרתי סכלו כפתח יבאו ר׳ מלות אסת ססת חמסת תכלת אסר חכים קמץ וחכים פתח קימן אסט״ח ויפן זכב ט׳ זכב וירב בבת יהורם ויפר את עמו מאד ורוגמתם סהם יובאים כאחד כפתחי׳ סהם מסקל נוסף כי ויפן כמו ויפנה וירבכמו וירבה הרב כבבט

- גשמה חזההוית באדין מן קל מליא ׳
- דודה כי זאת עולה מן המדבר ׳
- השה כי השה אלוה חכמה ׳
- והודעתה בן אד׳ התשפט ההשפט
- וגלח והנה מגרת זהב כלה ׳
- והשקה את המים והיתה ׳
- זכורה ונתנה יי׳ אלהיך בידיך ׳
- חכה כי נפת תטופנה שפתי ׳
- טבחה טבחה טבחה מבכה ׳
- יבה הנני רב את ריבך ׳
- כבכורה והיתה ציצת נובל ׳
- לחננה כי עת לחננה כי בא ׳
- מדה ארוכה מארץ מדה ׳
- מכרה אשת חיל מי ימצא ׳
- נצה וכגפן שלשה שריגים ׳
- שיבה ועתה כתבו לכם את
- ענה ונתן האיש השכב עמה ׳
- עצה כי תצור אל עיר ׳
- פנה עבר בשוק אצל פנה ׳
- צדה ברך אברך ׳
- קנה כצפור נודדת מן ׳
- ראה אז ראה ויספרה ׳
- שביה והסירה את שמלת ׳
- ת״ה כה אמר יי׳ הנני שב ׳

י״א זוגין מן חד חד חד

מפיק ה׳ וחד לא מפיק וסימניהון ׳

- מכרה אשת חיל מי ימצא ׳
- מכרה ויאמר יעקב מכרה ׳
- ושערה וראה הכהן והנה ׳
- ושערה ואם בהרת לבנה היא ׳
- לרבעה ובכל בהמה לא תתן ׳
- לרבעה ואשה אשר תקרב אל ׳
- מעונה אמרתי אך תראי ׳
- מעונה אלהי קדם ומתחת ׳
- נצה וכגפן שלשה שריגי׳ ׳
- נצה כי לפני קציר כתם ׳
- ואתננה והיה סחרה ואתננה ׳
- לאתננה והיה מקץ שבעים שנה ׳
- רכבה הנני אליך נאם יי׳ צבאות והבערתי ׳
- לרכבה דדן רכלתך בבגדי ׳
- חילה הנה יי׳ יורישנה ׳
- לחילה שיתו לבכם לחילה ׳
- כביכורה והיתה ציצת נובל ׳
- כביכורה כענבים במדבר ׳
- חכה כי נופת תטופנה ׳
- חכה ואליהוא חכה את ׳
- ערכה לא ידע אנוש ׳
- ערכה אם תוכל השיבני ׳

י״ה מלין לא מפקין ה׳ בסו׳

תיבו׳ ומטעין בהון וסימניהון

- והתמרה ולא יכלה עוד הצפינו
- הוסדה הנני ממטיר בעת מחר ׳
- עונה כי דבר יי׳ בזה ׳
- חלבה אשר לא הוריש את ׳
- עהה ומשם עבר קדם ׳
- צדה ואני שלשת החצים ׳
- כבואה את קומי לבי לביתך ׳

- אנחתה חזות קשה הוגד לי ׳
- מוסדה והיה כל מעבר מטה ׳
- ורחמה אשר לא מותתני מרחם
- באמה הנה כל המשל עליך ׳
- למינה והיה יעמדו עליו דוגים ׳
- חלאתה לכן כה אמר אדני יי׳ אוי עיר הדמים ׳
- המונה וגם שם עיר המונה ׳
- הראשה מי אתה הר הגדול ׳
- כשכבה כתפי משכבה תפול ׳
- בה לכן דבר אתם ואמרת ׳

ז׳ זוגין חד נסיב ה׳ וחד בה׳

ולית להון זוגא וסימניהון נמסר במערכת אות הב״ת באלפא ביתא מן חד׳ וחד חד חסר ב׳ וחד נסיב ב׳ ׳

ה׳ מלין יחידאין לא מפקין

ה׳ בסוף תיבות׳ וסימניהון נמסר סוף סדר וישלח׳

א״ב מן חד חד הא׳ וחד

והא׳ ול׳ דכו׳ וסימניהון

- ואהרן ואני ידעתי גאלי חי ׳
- והאהרן כי לא מועף לאשר ׳
- ואהל וחשבה ואהל וכרמיה ׳
- והאהל ומשמרת בני גרשון ׳
- ואלפים צאנה ואלפים כלם ׳
- והאלפים והעירים עבדי האדמה ׳
- ובקר וראיתם את כבוד יי׳ ׳
- והבקר ונראה הערב והבקר ׳
- וגוים ובאו עמים רבים ׳
- והגוים כי הגוי והממלכה ׳
- וגבהים אם עשק רש וגזל ׳
- והגבהים הנה האדון יי׳ צבאות מסעף ׳
- וגבה עדה נא גאון וגבה ׳
- והגבה והאולם אשר על פני ׳
- וגבוה כי רם יי׳ ושפל יראה
- והגבוה כה אמר אדני יי׳ הסר המצנפת ׳
- ודל חכם בעיניו איש ׳
- והדל העשיר לא ירבה ׳
- והרם כה אמר אדני יי׳ הסר המצנפת ׳
- וההרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע ׳
- וחצר הגדולה סביב שלשה ׳
- והחצר וירם כבוד יי׳ מעל הכרוב ׳
- וחטים משכב וספות וכלי ׳
- והחטים ויאמר ארנן אל דויד ׳
- וחכמים אנשי לצון יפיחו ׳
- והחכמים כי את כל זה נתתי ׳
- ומלא ולנפתלי אמר ׳
- והמלא ובאת וסגרת הדלת ׳
- ומשחית עלה אריה מסבכו ׳
- והמשחית ותהי חרדה במחנה ׳
- ומשלח יפיח כזבים עד שקר ׳
- והמשלח את השעיר לעזאזל ׳
- ונגע לא תאנה אליך ׳
- והנגע וראה הכהן אחרי הכבס ׳
- ושטן הפקד עליו רשע ׳
- והשטן ויראני את יהושע ׳
- ועירים גמלים מיניקות ׳
- והעירים והאלפים והעירים ׳
- ופרה ודוב תרעינה ׳
- והפרה והעזים והפרה ׳
- וצרעת נעמן הדבק בך ׳
- והצרעת ויזעף עזיהו ובידו ׳
- וקדש ואשמעה אחד ׳
- והקדש ואחרי השבעים ששים ׳
- ורגלים עינים הייתי לעור ׳
- והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו
- ושיר כי בימי דוד ׳
- והשיר וכל הקהל משתחוי׳ ׳
- ושופט ויאמר מי שמך לאיש ׳
- והשופט על הרע כפים ׳
- ותבן ועתה לכו עבדו ׳
- והתבן והשערי׳ והתבן לסוסי׳ ׳
- ותרומה והיה לאהרן ולבניו לחק
- והתרומה היקבע אדם אלהים ׳
- ותורות ועל הר סיני ירדת ׳
- והתורות אלה החקים והמשפטים

אלין מלין חד נסיב ה׳ וחד

וה׳ ולית להון זוגא וסימניהון ׳

- הטי והיה הנער אשר אמר ׳
- והטי שמעי בת וראי ׳
- הקריבה מים שאל חלב נתנה ׳
- והקריבה ואם נפש אחת תחטא ׳
- הכשבים ואם מן הצאן קרבנו ׳
- והכשבים הפריד יעקב ׳
- הוריד ויקצץ המלך אחז ׳
- והוריד לכן כה אמר יי׳ ׳
- האנפה ואת החסידה ׳
- והאנפה והחסידה והאנפה ׳
- היד וירא דויד את האלהים דלה ׳
- והיך יוכל עבד אדני זה ׳
- הכו ויצו אבשלום את נעריו
- והכו ולאלה אמר באזני ׳
- הטהרו כי מרבית העם ׳
- והטהרו וכה תעשה להם לטהרם
- הטהרו כי הטהרו הכהנים והלוי׳
- וה. הרו ויאמר יעקב אל ביתו ׳
- הערבים והיה כנחל תשתח ׳
- והערבים מביאים לו לחם ובשר ׳
- הילדה ויאמר שכם אל חמור ׳
- והילדה ואל עמי ידו גורל ׳
- הגרזן היתפאר הגרזן ׳
- והגרזן והכית בהכנתו ׳
- הגה כי כל ימינו פנו ׳
- והגא שמעו שמוע ברגז ׳
- הישרה שמעו נא זאת ראשי ׳
- והישרה גם אנכי חלילה לי מחטא
- הביט הוי משקה רעהו מספח ׳
- והביט טהור עינים מראות ׳
- הוריתיך בדרך חכמה הורתיך ׳
- והורתיך ועתה לך ואנכי אהיה ׳
- השיגה או דודו או בן דודו ׳
- והשיגה ואיש כי לא יהיה לו גואל
- הדל ויאמר אליו כי אדני ׳
- והדל העשיר לא ירבה ׳
- המשנים ועמהם אחיהם ׳
- והמשנים ויחמל שאול והעם ׳
- הפשיט כבודו מעלי הפשיט ׳
- והפשיט את העלה ונתח ׳
- החייתם ויאמר אחי בני אמי הם ׳
- והחייתם את אבי ואת אמי ׳
- הצליחה אנא יי׳ הושיעה ׳
- והצליחה אנא יי׳ תהי נא אזנך ׳
- החזיקי מי מצור שאבי לך חזקי ׳
- והחזיקי קומי שאי את הנער ׳

א״ב מן ב״ב וה׳ בריש

תיבותא וסימניהון

- והאבן וירא והנה באר בשדה ׳
- והאבן הזאת אשר שמתי מצבה
- והאחזו ואתנו תשבו והארץ ׳
- והאחזו ואך אם טמאה ארץ ׳
- והאבות הבנים מלקטים ׳
- והאבות ונפצתם איש אל אחיו ׳
- והאמה מזה ׳
- והאמה מזה ב׳ בפסו׳
- והביטו חזה מצאת משה ׳
- והביטו ושפכתי על בית דוד ׳
- והבור ויקחהו וישליכו אתו ׳
- והבור אשר השליך שם ישמעא׳
- והבאים זכר ונקבה מכל ׳
- והבאים והיהודים והסגני׳ מאה ׳
- והביאותיו ועבדי כלב עקב ׳
- והביאותיו הנה לא עלתה בי ׳
- והביאותיך ועלית על עמי ישראל ׳
- והביאותיך ושובבתיך ׳
- והבגד כי יהיה בו נגע צרעת ׳
- והבגד או השתי או הערב ׳
- והגישו אדניו אל האלהים ׳
- והגישו אל הדלת ב׳ בפסו׳ ׳
- והגדול על הרע כפים ׳
- והגדול אלה מבני גד ראשי ׳
- והגלגל והלך מדי שנה בשנה ׳
- והגלגל ואל תדרשו בית אל ׳
- והדת הרצים יצאו דחופים ׳
- והדת הרצים רכבי הרכש ׳
- והרגה אשר ביאר תמות ׳
- והרגה אשר ביאר מתה ׳
- וההיכל ומודד ארך הבניין ׳
- וההיכל שע״י והנהרות נפתחו ׳
- והירד המשכן ונסעו ׳
- והורד ועבר בים צרה ׳
- והושיע בעת ההיא אשלח ׳
- והושיע יי׳ את אהלי יהודה ׳
- והושיעה וישלחו אנשי גבעון ׳
- והושיעה פנה אלי וחנני תנה ׳
- והושיעם וכי הקים יי׳ להם ׳
- והושיעם יי׳ אלהיהם ביום ההוא ׳
- והוספתי דברתי אני עם לבי מלעי׳
- והוספתי על ימיך חמש עשרה מלרע ׳
- והוספתי וגדלתי והוספתי ׳
- והוספתי ואני תמיד איחל ׳
- והחזיקה כי ינצו אנשים יחדו ׳
- והחזיקה בו ונשקה לו ׳
- והטבנו ויאמר משה לחובב ׳
- והטבנו והיה כי תלך עמנו ׳
- והיכל מיום אחד לחדש השביעי והיכל

מעוניכו מעביכם הוא כמו מרבה בווי אבל ותרב משאת בנימן ותכל כל עבודת המשכן הם עומדים בעצמם על כן חכים קמץ וחכים פתח מפני הנגינה מוקדמת כל מסקל כבד אסר הפעל עי״ן סלו ר״ים כלו נקמץ כמו ברך לא אסיבבה או ברך כבות חרף עומהו ומרת וכן לפעמי׳ בחלף החירק נהפך לקמץ קטן כמו מאן יבמי באר התור׳ ובעמים בהא כמו נהלת סהוא על מסקל דברת ופעמים סבאלף והה״א בחים בחירק כמו נאר מהר בוטה מהרו בניך אבל כסהעי״ן סל פעל ר״ים לעולם נבר״י ת״ם סל מתום הבאים

מערכת אות ההא

לפי שאותיות אחהע והיה מתפעות להיו׳ בחירק לולי שאחהע והפכה להברת שי תהיה בקמץ כמו מרעהו מאת מעם מהם כי הם באים על דרך מבית מכל אבל כל האותיות לא יוכלו לסבול דגש כל פעל עתיד מתשופי פ׳א פעל מי׳ד כמו אסב יסב ארד ירד כלם נקמצים והנגינה לרע ובבא עליהם וי׳ו ומסבתם להבא או לעבר וארד ואסב ותלד וירד חבים קמץ וחבים פתח כי הנגינה לעיל ופותחת הברת שי שאחריה כי כן הדין בנגינה מוקדמת אך בוו״ין הנמרצין אות האיתן בחירק כמו איסן יסן תיסן ואיקן ·

והכל האמר לכורש רעי וכל ·
והך ויאמר יי׳ אל משה נטה ·
והך ואתה בן אד׳ הנבא והך ·
והכני הצילני נא מיד אחי ·
והכני אם יוכל להלחם ·
והלבונה ואזכרה וישרו הלשכות
והלבונה ובהם ממנים על הכלים
והמתוו את העם הזה ·
והמתה עתה לך והכית את עמלק
והמגדל פלל בן אוזי מנגד המקצוע
והמגדל והנתיני׳ היו יושבי׳ בעפל
והמזבח נשך וישפך הדשן·
והמזבח וימד את החצר ארך ·
והמוריגי׳ ויאמר ארונה אל דוד ·
והמוריגי׳ ויאמר ארנן אל דוד ·
והמואבי׳ באשר עשו לי בני עשו ·
והמואבי׳ רפאים יחשבו גם הם ·
והנכם י׳ אלהיכם הרבה·
והנכם ואתם הרעתם לעשות ·
והנשיאם הביאו את אבני ·
והנשיאם וישב פנחס בן אלעזר ·
והשיאן אתם עון אשמה ·
והשיאו ואם אל עיר יאסף ·
והעל מלעי׳ ויאמר יי׳ דצפרדע ·
והעל קח את אהרן ואת ·
והערבה והירדן וגבול מכנרת ·
והערבה עד ים כנרת ·
והפשתה והשערה נכתה
והפשתה גבעול ב׳ בפסו׳ ·
והפלת יי׳ בין מקנה ·
והפלא יי׳ את מכותך ·
והצל וישאל דוד ביי׳ לאמר ·
והצל ומאז באתי אל פרעה ·
והצעיר וישבו לפניו הבכור ·
והצעיר הקטן יהיה לאלף ·
והקול נשמע בית פרעה ·
והקול ואין העם בוכים ·
והקרוב הרחוק במדבר ימות ·
והקרוב אליו כרשנא שתר ·
והקסמי׳ והיתה ידי אל הנביאים ·
והקסמי׳ כי התרפים דברו און ·
והרגוני ויאמר אברהם כי אמרתי
והרגוני אם יעלה העם הזה ·
והרבה למען למוג לב ·
והרבה יחל ישראל אל יי׳ ·
והרבה והוא רחום יכפר ·
והרבה אשר בשערה ישופני ·
והרא ויער אלהי׳ יש׳ דפול דל״ה
והרה הנה יחבל און והרה ·
והראש אחר יפנה דרך
והראש ב׳ בפסו׳ ·
והשבים אבשלום ועבד ·
והשבים ויהי כי הקיפו ימי ·
והשמש וירדפו יואב ואבישי ·
והשמש וישכימו בבקר והשמש
והשלחן ושמת את השלחן ·
והשלחן ומשמרתם הארון ·
והשלום כה אמר יי׳ צבאות צום ·
והשלום בריתי היתה אתו ·
והשמים ויהי עד כה ועד כה ·
והשמים כי זרע השלום והגפן ·
והתודה וסמך אהרן את שתי ·
והתודה והיה כי יאשם לאחת ·

והתודו את עונם ואת עון ·
והתודו את חטאתם ·
והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם ·
והתנחלתם את הארץ בגורל ·
והתאנה היפן הובישה ·
והתאנה העוד הזרע במגורה ·
והתורה ויאמר יי׳ אל משה עלה ·
והתורה ואת החקו׳ ואת המשפטי׳ ·

חד מן כ״א מלין דכתי׳ כה

בסו׳ תיבות וודייא וסימניהון

ואברככה הביאה לי ציד ועשה ·
ובכה ובעמך ובכל עבדיך ·
ידכה והיה לאות תנ״כ ·
כמכה מי כמכה באלים
כמכה ב׳ בפסו׳ ·
אתכה ותראני האתון ·
עמכה והאמ׳ כי אדני חי נפשך ·
בכה כי בכה ארוץ גדוד דשמו׳ ·
ימצאכה חי יי׳ אלהיך אם יש ·
נעצרכה ויהי בשביעית ויאמר ·
הנכה יען השליש אשר למלך
יענוכה ודברת אליהם את כל ·
בשמכה כה אמר יי׳ צבאות יען ·
וראתכה וידבר אלי האיש ·
כחכה התרפית ביום צרה ·
הנצרכה מומה תשכר עליך ·
לחלכה ישב במארב חצרים ·
חלכה ראית כי אתה עמל ·
כפכה אחור וקדם צרתני ·
בכה כי אליך יי׳ אדני עיני בכה
יברככה יודוך יי׳ כל מעשיך ·

ג׳ זוגין חד כסיב ה׳ וחד

נסיב לה׳ ולית להון זוגא וסימניהון

הגית והיה כיום הגיח ·
להגית וראשית כל בכורי ·
הוללי׳ לא יתיצבו ·
להוללי׳ אמרתי להוללים ·
הודיעך ויענך וירעיבך ·
להודיעך קשט אמרי אמת ·

י״ג חס׳ ה׳ בריש תיבותא

וקריין וסימ׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סימ׳ כ״ג ·

וחילופיהון ז׳ נסבין ה׳

בריש תיבות׳ ולא קריין וסימניהון

החנית ויען דוד ויאמר הנה ·
ההמון קדמא׳ ויען אחד מעבדיו ויאמר ויקחו נא ·
המלח הוא הכה את אדום ·
הספר תנינא׳ והוה לכם חזות ·
הספרי׳ תנינא׳ ותכתב ספרים בשם אחאב ·
הסתבות ויקח עבד מלך את האנשים ·
הכנפים גם במדעך מלך ·

ג׳ מלין חס׳ ה׳ באמצע

תיבות׳ וקריין וסימניהון

ויאחכו ויהי בכלתו לדבר אל שאול ·
לגיד וישב יהורם המלך להתרפא ·
וכרמל עד יערה עלינו רוח ·

וחילופיהון ה׳ כתיב ה׳

במצעות תיבות׳ ולא קריין וסימניהון

בהשדה ויקם המלך לילה ·
בהחפזם וילכו אחריהם עד הירדן
שהתקיף כה שהיה כבר נקרא ·
כשהסכל וגם בדרך כשהסכל ·
שהשכם על הר ציון שהשמם ·

כ״ט חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳

וקריין וסימניהון

וארב ואקח את אביכם ·
הגג וישבימו ויהי בעלות ·
והם ויתנם ביד הגבעונים ·
יהי כאשר היה עם ·
והית נבלת איזבל כדמן ·
ונרא הגידו האותיות לאחור ·
וכ׳ אנכי בראתי חרש ·
ירא והיה כעץ שתול ·
העש ויאמר גדליהו בן ·
והעגב עליהם למראה עיניה ·
חמש ומן הבדה הזאת תמור ·
ואככד עלו ההר והבאתם עץ ·
וארבע שלשה המה נפלאו ·
נטע זממה שדה ותקחהו ·
בליל טעמה כי טוב סחרה ·
לבן שבנה בנתי לבן כי ·
ואדע ואני אמרתי אגלה ·
שת עונתינו לנגדך ·
וירא ויחי איוב אחרי זאת ·
בליל קומי רוני בליל ·
הביט זכור יי׳ מה היה לנו ·
ונשוב השיבנו יי׳ אליך ·
ואת הגדת היום את אשר ·
את הלא את מכת בעדו ·
את כי גם פעמים רבות ·
את תני׳ אתה הוא יי׳ לבדך את ·
ואת ונפשי נבהלה מאד ·
ועת פתוחה יחד בכשיל ·
עת ואמר לבלה ניאופים ·

וחילופי׳ ב׳ מלין כתיבן ה׳

בסוף תיבו׳ ולא קרי׳ וחד פלוגתא עלוהי וסימניהון

וארצה בשלל אדרת שנער ·
ואבאה אתכם אל ארץ האמרי ·
אריה דוב אורב הוא לי ·
האריה ובניהו בן יהוידע דשמו׳ ·
רעה שונאי טוב ואהבי רעה ·
הרעה ועשה הרעה ·
באה אומללה יולדת השבעה
באה והבה את ארץ מצרים ·
קוה ויצא עוד קוה המדה ·
וקוה ויעש את הים מוצק דמלכים ·

וקוה לכן כה אמר יי׳ שבתי ·
נמצאה ואם לא השחוק היה ·
ותראה ואמר אחרי עשותה ·
הזאתה ונתתי את הבית הזה כשילה ואת ·
יעשה ותאמר נעמי לשתי ·
אלה ואמר לה אלה באניא ·
פקחה הטה אלהי׳ אזנך ושמע ·
הרבה הרבה כבסני מעוני ·
ורעה רעך ורעה אביך ·
אהביה אני אהביה אהב ·
צידה פלוגת׳ דו״ב נחמן ועתה שא נא כליך ·

חד מן י״ד מלין דכתיב ה׳

בסוף וקרי׳ ו׳ וסימניהון נמסר באיכה סוף א״ב ד׳ ·

ט״ו זוגין חד קרי׳ ה׳ וחד

קרי׳ ה׳ וליה דכו׳ וסימניהון נמסר בד״ה א׳ ריש סימן ח׳ ·

ה׳ זוגין מן ב״ב חד כתיב ה״

בסוף תיבות׳ וחד כת׳ י׳ וסימנ׳ נמסר במשלי סימן יט׳ ·

ב׳ כתיבן ה׳ במצעו׳ תיבו׳

וקרי׳ ד׳ וסימניהון

מעלליהם בית דוד כה אמר ·
עליהם נוסו נודו מאד ·

זוגין דלא נסבין ה׳ בריש

תיבו׳ סימניהון נמסר בסדר תרומה ·

ו׳ זוגין דמיין חד מיעוט חד

רבוי ונסבין ה׳ בסו׳ תיבותא סימניהון נמסר בסדר נשא ·

א״ב מן חד וחד חד א׳ וחד

הא וכולהון לית דכוות׳ וסימניהון

אמן ויהי אמן את הדסה ·
האמן האנכי הריתי את כל העם
אשמם ואשמא אותם בכתנותם
האשמם אלהי׳ יפלו ממעצותיהם
אמר כה אמר אדני יי׳ יען אמר מואב ושעיר ·
האמר למלך בליעל ·
אמרות והנה כל הנשים אשר נשארו ·
האמרות שמעו הדבר הזה פרות הבשן ·
ארורה ולאדם אמר כי שמעת ·
הארורה ויבא ויאכל וישת ויאמר פקדו נא את ·
בחר ויחר אף שאול ביהונתן
הבחר ויאמר יי׳ אל השטן יגער
גדלות ומי כעמך ישראל דל״ה ·
הגדלות יי׳ בעבור דברך ולבך דל״ה ·
דודאים וילך ראובן בימי קציר חטים ·

כלל כל דבר שתי הברות של אי אם הנגינה לרע אי פתיחן נקמצות כמו אסב יסב ואם הנגינה לעיל הברת אי שאחריה לעולם פתוחה הראשונה פעמים פתוחה ופעמים קמוצה אם הברת ראשונה נקמצת באתנח וס״פ להברת אהה אז היא פתוחה ופעמים ק״פ בלא הפיכה כמו מלך תכן קרב טרם ואם לא תהפך ואות ראשונה מאותיות אחהע אז היא קמוצה כמו הפר חלב חלק חפץ אתכם ים מלות שההברות בהא אי בלא אתנח והם קמוצים ונגינתם לרע והדבקים יפתחו ראשיהם

מערכת אות הא

ואחריתם כמו בבין חרד גדר מזה כי כן דינם בלא אתנח וסף ובהרבקים יאמר ירך יעקב אבל כתף הבית גדל גדר אבנים חבר כהנים ערל לב בטל רכולתך גם ברבותם
לא יזוז הקמץ הסבי ממקומו כמו חבר חברים ערלים מה שאין כן במלת דרך ארץ עבד מלך כי יאמר דרכים או דרכו או מלכו וכפלאתי ממלת כתף וירך וערל ועול אסר
בהרבקים יאמר סכן וזקן זרים הם בהרבקים יאמר סכן זקן יותר ממלת כתף וירך וערל ועול אסר בהרבקים יאמר כתף ירך גזל עול ואומר כי בעבור כי כתף ורעיו סמות

הדודאים נתנו ריח׃
דברים וישב מימים לקההה׃
הדברים ויצא האמרי הישב בהר׃
דפוכה אפרים בעמים הוא׃
ההפוכה ויגדל עון בת עמי׃
חלמיש ההפכי הצור אגם מים׃
החלמיש המוליכך במדבר הגדול
כושית ותדבר מרים ואהרן
הכושית במשה ב׳ בפסוק׃
מליץ אם יש עליו מלאך׃
המליץ והם לא ידעו כי שמע׃
אהה מלרע והרא רחל כי לא ילדה
ההה ראמר לא ארעה אתכם
משלש ויאמר אליו קחה לי׃
המשלש ואם יתקפו האחד׃
מנח רחב הקיר אשר לצלע׃
המנח ופתח הצלע למנח׃
מקטרות ויענו את ירבה הו כל׃
המקטרות ויקבו ויסירו את׃
מנאפת כן דרך אשה מנאפת׃
המנאפת האשה המנאפת׃
מתאבלים ויעבירהו עבדיו מן׃
המתאבלים שמחו את ירושלם׃
מריקים ויהי הם מריקים שקיהם׃
המריקים ואען שנית ואמר לו׃
נסוגים מדוע ראיתי המה חתים׃
הנסוגים ואת הנסוגים מאחרי יי׳׃
נקראים בלילה ההוא נדדה שנת׃
הנקראים שמעו זאת בית יעקב׃
נקדות תורי זהב נעשה לך׃
הנקדות ויסר ביום ההוא את
שיחים בין שיחים ינהקו׃
השיחים ויכלו המים מן החמת׃
ספדים על שדים ספדים׃
הספדים גם מגבוה יראו וחתחתים
פתחים ליד שערים לפי קרת׃
הפתחים וכל הפתחים והמזוזות׃
ציון ועברו העברים בארץ׃
הציון ויאמר מה הציון הלז׃
צאים ויהושע היה לבוש׃
הצאים ויען ויאמר אל העמדים׃
צביעים חדיד צבעים׃
הצביעים והראש אחד יפנה דרך׃
קנים ויפרש אתה לפני יהוא׃
הקנים ומשפחות ספרי׳ ישבו כת׳
שטר אשר אין לה קצין׃
השטר ויהי לעזיהו חיל׃
שקד ויהי דבר יי׳ אלי לאמר
השקד גם מגבוה יראו׃
שוקים דליו שוקים מפסח׃
השוקים יכבה יי׳ בשחין רע על׃
שאלתיהו ותבא האשה ותאמר׃
השאלתיהו וגם אנכי השאלתיהו ליי׳
תצוד כי בעד אשה זונה׃
התצוד ללביא טרף וחית׃

אב מן חד חד מלעי׳

משמש׳ ה׳ בסו׳ תיבו׳ וסימניהון

אלכה אני אמרתי בדמי ימי׃
אשלמה ואני בקול תודה אזבחה׃
אגורה באהלך עולמים׃
אנוסה ויסר את אפן מרכבתיו׃

אעופה מי יתן לי אבר׃
בוערה כולם כנאפים כמו תנור
ברותה חטת ברוהה ספרים׃
גתה ויקם שמעי ויחבש׃
גחימה ויברחו הבארותים׃
דתינה ויאמר האיש נסעו מזה׃
הכרה ויקחוהו וישליכו אתו׃
חעקה ותקח תמר אפר על
זבולה שמש עמד זבולה׃
חרבה ומשה ההרעה׃
ושהרה ואם לא תמצא ידה׃
ירשה ולנפתלי אמר נפתלי׃
בכרה ויבאו בנגב לגבעה
לתבה ותפל אש יי׳ ותאבל׃
מנוחה וירד מנוחה עפרות׃
בשחתה וירא אלהים את׃
נעצרה וישב אהרן אל משה׃
נעדרה דרשו בעל כפר יי׳׃
נעמה וירא מנוחה כי טוב׃
נברתה ופושעים נשמדו יחדו׃
נהרסה והנה עלה כולו קמשונים׃
ספרה ויהי מושבם במשא׃
עובה ואת הזנותיה ממצרים׃
פורתא ואת פורתא׃
פרמשתא ואת פרמשתא׃
פשוטה הדרו שאננות׃
צעירה ויעבר יורם צעירה׃
צלחה צדיק אתה יי׳ כי אריב׃
ציונה שאו נס ציונה׃
קרבה לא שמעה בקול׃
רעננה בלא יומו תמלא׃
שבתה למלאות דבר יי׳ בפי
ירמיה׃
תבואתה וכנגד ארץ ומלואה׃

אב ויו בריש דילוג הו

בסוף וסימניהון

ויאספהו ל׳ ותהי המלחמה׃
ויבזהו ל׳ ובני בליעל׃
ויבשהו ל׳ גוער בים׃
ויגרשהו ל׳ וילך דתהלות׃
וידקרהו ל׳ נערו וימת׃
ויהפכהו ל׳ ויבא גדעון׃
ויזבחהו ל׳ וישב מאחריו׃
ויחזקהו ל׳ בבסמרים לא׃
ויחפרהו ל׳ המחכים למות׃
ויטמאהו ל׳ ויפן יאשיהו׃
וישמנהו ל׳ ויפן כה וכה ויך את׃
ויטעהו ל׳ ויבן מגדל בתוכו׃
ויכלוהו ל׳ שפוך חמתך דירם׳
וילבישוהו ל׳ בגדים דזכריה׃
וילמדהו ל׳ בארח משפט וילמדהו
וילכדוהו ל׳ ויבקש את אחזיהו׃
ויכררוהו ל׳ ורבו וישטמהו׃
ויניפהו ל׳ תנופה לפני׃
וינהחהו ל׳ ויתנו לנו שני פרים׃
ויסערהו ל׳ ישאהו קדים׃
ויסירהו ל׳ מלך מצרים׃
ויעבירהו ל׳ ואבנר בן נר׃
ויעבירהו ל׳ עבדיו מן המרכבה׃
ויעדהו ל׳ ויבאו שני האנשים׃
ויעדהו ל׳ והושיבו שנים אנשים
ויעזרהו ל׳ והאלהים על׃

ויעוללהו ל׳ ויפנו וינוסו׃
ויעצימהו ל׳ ויפר את עמו׃
ויעצרהו ל׳ וימצא מלך׃
ויפעלהו ל׳ חרש ברזל׃
ויפהחהו ל׳ שלח מלך׃
ויצילהו ל׳ וישמע ראובן׃
ויצפהו ל׳ זהב טהור׃
ויקדשהו ל׳ וישחט ויקח משה׃
ויקנאהו ל׳ יפה עשיתיו׃
ויראהו ל׳ בני הנביאים׃
וירדהו ל׳ אל כפיו׃
וירידהו ל׳ וישלח המלך
וישאלהו ל׳ האיש לאמר מה
וישחטהו ל׳ ויחטאהו כראשון׃
וישטמהו ל׳ בעלי חצים׃
וישכחהו ל׳ ולא זכר שר
וישלחהו ל׳ מעמק חברון׃
וישנאהו ל׳ אחר הדברים׃
וישקוהו ל׳ איש מצרי׃
וישיתהו ל׳ על ארץ מצרים׃
ויתירהו ל׳ שלח מלך׃

מלין דמשמשין הו בסוף

ול׳ת להון זוגא וסימניהון

ואנוהו ל׳ זה אלי ואנוהו׃
וארוממנהו ל׳ שנה׳ בפסו׳׃
יבוננהו ל׳ יצרנהו כאישון
יצרנהו ל׳ ב׳ בפסו׳׃
משיתיהו ל׳ ויגדל הילד׃
ועשיתהו ל׳ לי ולבני׃
יעברנהו ל׳ האותי לא תיראו׃
אחקרהו ל׳ אב אנכי לאביונים׃
רוממההו ל׳ מים גדלוהו׃
מוטהו ל׳ ועתה אשבור׃
ישפטהו ל׳ ואת תורתי ואת׃
ועתליהו ל׳ אם אחזיהו׃
השכירהו ל׳ כי על יי׳ הגדיל׃
והפיצהו ל׳ סביב בעתהו׃
אשביעהו ל׳ ארך ימים
ואראהו ל׳ בישועתי ב׳ בפסו׳׃
ילדתיהו ל׳ האנכי הריתי׃
ומעלותיהו ל׳ פנות קדים׃
מאסתהו ל׳ ויאמר חלילה לי׃
שקינוהו ל׳ מצאנו ראינו׃
והגעתיהו ל׳ והסירתי את׃
והשימותיהו ל׳ ונהתי פני׃
והביאותיהו ל׳ ופרשתי עליו׃
גרשתיהו ל׳ ואתנהו ביד׃
הערותיהו ל׳ אנכי העירותי׃
בקשתיהו ל׳ פתחתי אני׃
ונטעתיהו ל׳ ולא ירגז עוד׃
והשפילהו ל׳ ראה כל גאה׃
שנאתיהו ל׳ ויאמר מלך׃
ואטמנהו ל׳ ואלך ואטמנהו׃
אכלתהו ל׳ והנה בהיותי תמים׃
ותזבחהו ל׳ ותלש ותפהו מצות

ג׳ פסו׳ מן ג׳ מלין מורדפי׳

בפקין ה׳ וסימני׳ מזוני דשבת בהבנה ובאורם׃

טארה כסותה׃
חדשה ושבתה׃

הבינה וגם חקרה׃

הא

הא ג׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת ויגש וביחזקאל סימן י״ו ובדניאל סימן ב׳׃

הב

והבל ג׳ וסימניהון נמסר במ׳ בראשית ובישעיה ריש סימן מ״ט׃
ותבט ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ב׃
תביט ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא׃
בהבליהם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו ובמלכים א׳ סימן י״ו׃

הג

ויגד כ״ד וסימניהון

לאברהם ויהי אחרי׃
לרבקה ויגד לרבקה את׃
ללבן ויגד ללבן ביום השלישי׃
לתמר ויגד לתמר לאמר׃
ליהודה ויהי כמשלש חדשים׃
למלך ויגד למלך מצרים׃
ליהושע ויגד ליהושע לאמר
בארבים וישימו לו בעלי שכם׃
לאבימלך ויגד לאבימלך כי
התקבצו׃
הברכלה וישכם שמואל לקראת׃
לשאול ויגד לשאול לאמר הנה
דוד בניות׃
קעילה ויגד לשאול כי בא דוד
גת ויגד לשאול כי ברח דוד
ברך ויגד למלך דוד לאמר׃
ויאסף ויגד לדוד ויאסף׃
וחבירו ויגד לדוד ויאסף׃
בוכה ויגד ליואב הנה המלך׃
עשתה ויגד לדוד את אשר׃
לשלמה ויגד לשלמה לאמר הנה
אדניהו׃
כי נס יואב ויגד למלך שלמה׃
לשלמה ויגד לשלמה כי הלך
שמעי׃
איכה ויאמר לכו וראו׃
דמשק ויבא אלישע דמשק׃
לבית דוד ויגד לבית דוד׃
ויגד ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בשפטים סימן י״ד׃
ויגידו ד׳ רפי׳ וסימניהון נמסר בשמואל סי׳ כ״ה וישעיה סימן י״ט׃
ויגידו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות

דברים גזורים ואכם מכויים מאותה לפעלה ומלת סכן ורעיו כוטין קצת לפעלה על כן כסתנו ומלת ערל הסתכתה כי מצינו בהדבקו ערל לב וערל בסר גם מצאנו ערל
ספתים גם בזה אני אומר כי מלת ערל לב באה על דרך ארץ מלך עבד אסר המה סוין ומדובקין ומפוזרין ומלת ערל ספתים בהפרדם יאמ׳ מתנה ערל על דרך סכן זקן
כבד וכן יש לומר במלת כבד שיאמר כבד פה ומצאנו עם כבד עון ואולי גם בהפרדו יאמר כבד וסכי מגיכים המה ואל תתמה על זה כי מצות דברים באים על כמה דרכים

מערכת אות ההא

כאמר ידוע בסוד הדייקנות ומלת חבר חברים הוא כמו מחבר על דרך ארץ ומה שכתוב וחובר חבר זהו בעבור האתנח שנהפכת אותו לסוף לקמץ והפתח שבאות שניה מוכיח כי אלו באו על דרך כתף ירך היה לו לינקד בקמץ קטן גם אלו כן היה לומר חברים׃ כל שתי הברות של או אה בשם דבר ואות אחרונה של אותה תיבה ח׳ית או עין והנגינה לעיל בהברת או תנקד בפתח קטן כמו פסח פתח קמח שלח רגע רשע שבע זבח כי הם באים על דרך ארץ ורעיו הך אות א׳ ועין

תולדות ובמלכים ב׳ סוף סי׳ יח׳׃

ואגד ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ואגד לכם היום ולא׃
ואגד לך ודה׃

ותגיד ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ וישמע יתרו׃

הגד הגד ב׳ וסימניהון
הגד הגד לעבדיך׃
הגד · הגד לי את אשר עשית׃

ולא הגיד ג׳ וסימניהון

ותצלח עליו רוח׃
וירדהו אל כפיו׃
וה׳ העלים ממני׃

הגו ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן נ״ט׃

הוגה ג׳ ב׳ מל׳ וסימניהון
בשמואל ב׳ סי׳ ד׳
ובאיכה בא״ב ג׳׃

ההגריאים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳
חס׳ וסימניהון
ובימי שאול עשו מלחמה׃
ויעשו מלחמה עם ההגריאים׃
ויעזרו עליהם וינתנו בידם׃

הד

הדפו ב׳ וסימניהון נמסר
בסדר מסעי׳

הדורם ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳
וסימניהון
ואת הדורם ואת אהל׳
וחבירו ודה״
וישלח את הדורם בנו׃
וישלח המלך רחבעם׃
בתר׳ חס׳

הודו ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סימן כ״ב׃

להודות לה׳ ג׳ חסרים כי
טוב וסימנ׳
ושאר הברורים׃
בצאת לפני החלוץ׃
ביום ההוא אז נתן דויד׃
וב׳ הודו לה׳ חס׳ כי טוב וסימניהון
בדה ב׳ סימן ד׳׃

הו

והוא ל״ג ר״פ וסימניהון

והוא יהיה פרא אדם׃
והוא עבר לפניהם׃
והוא אשה בבתוליה יקח׃
והוא שב מן הפסילים׃
והוא יצא ועבדיו באו׃
והוא מדבר עמם׃
והוא גם בן חיל׃
והוא הכה את איש מצרי
וחבירו ודה״
והוא הכה את האיש׃

והוא הלך במדבר דרך יום׃
והוא בא ויעמד אל אדניו׃
והוא לא כן ידמה׃
והוא הפיל להם גורל׃
והוא עם בוזי ושסוי הפה׃
והוא מחולל מפשעינו׃
והוא את כל אלה עשה׃
והוא במלכים יתקלס׃
והוא יבנה את היכל ה׳׃
והוא נלחם עם מלך בבל׃
והוא הקטיר בגיא בן הנם׃
והוא יחזקהו סהם׃
והוא העביר את בניו באש׃
והוא ישפט תבל בצדק׃
והוא כחתן יוצא׃
והוא רחום יכפר׃
והוא יפדה את ישראל׃
והוא כרקב יבלה׃
והוא לקברות יובל׃
והוא מלא בתיהם טוב׃
והוא באחד מי ישיבנו׃
והוא ישקט ומי ירשיע׃
והוא מסבות מתהפך׃
והוא מהשנא עדניא׃

ז׳ פסו׳ והוא והוא וסימני׳
נמסר בשפטים סימן י״ז ומלכים א׳
סימן י׳ ויהושע סימן ז׳׃

ה׳ פסו׳ הוא הוא וסימני׳

ויגד יעקב לרחל כי׃
הוא יורה הנהה א תפוש׃
כי תאמרו הן לא ידענו׃
וכי האל לא תוסיף להבא׃
כי הוא בן אחים יפריא׃

ג׳ פסו׳ מן ז׳ מלין ג׳ מבא וג׳
בבא והוא במצע וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ל״ב׃

י״א והוא ולית להון גוגא
וכל קרייא הוא וסימניהון

והוא אמר ואלישע ישב׃
והוא עשה גל על יו׳ דרכך׃
והוא לבדו ויאמר לא ירד׃
והוא יתן מאשר שמנה׃
והוא צוה ויאמר שלחני׃
והוא שם ויאמר המלך׃
והוא הולך ודוד עולה׃
והוא הלך במדבר דרך יום׃
והוא בא ויעמד אל אדמו׃
והוא עולה ויעל משם׃
והוא יבנה את היכל ה׳׃

ח׳ פסוקי׳ והוא הוא וסימ׳
נמסר בדה״ב סימן כ״ב׃

הוא דמטעין דסבירין היא
ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ תצוה׃

הואיל ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר דברים׃

הואל ד׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ט׃

ויאל ז׳ ה׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימני׳
נמסר בסדר שמות׃

הוה ב׳ וסימניהון

כי בה הוה לאדם׃
ואתה הוה להם למלך׃

הוה ב׳ א׳ כתי׳ א׳
וסימניהון
הוה גביר לאחיך׃
כי לשלג יאמר הוא׃

תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון
נמסר בדניאל סי׳ ב׳׃

הושעיה ג׳ וסימניהון
ויגשו כל שרי׃
ויאמר עזריה בן הושעיה׃
וילך אחריהם הושעיה׃

הזהאל ד׳ בלישניהון
וסימניהון
והזה אל הבית׃
אל נכח פני אהל׃
וזו מדמה אל הקיר ב׳ בו׃

הט

הטו ג׳ בכל ליש׳ נמסר בשרש
נטה כי שם ביתם׃

הי

היא ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר
פ׳ וישב וביחזקאל
סוף סימן י׳׃

והיא ב׳ וסימניהון

קנים והגא והי׳
והאכל הוא והיא׃

היא כל אוריתא כתבן הוא
בר״א כתבן היא וסימ׳
נמסר בפרשת וישב׃
וכל קרייא דכו׳ כתיבן היא במ״ג
כתיבן הוא וקריין היא וסימניהון
אליהו ותלך ותעשה כדבר׃
תפתח כי ערוך באתכל הפתח׃
פלילי כי הוא זמה והוא עון׃

ה׳ כתי׳ היא וקריין הוא
וחילופי׳ ג׳ כתי׳ הוא וקריין היא סימ׳
נמסר בתלים סימן ע״ג׃

סימן כל דסמיך לשבת
היא במ״א הוא וכל דסמי׳ לאחוה היא
וכו׳ וכל דסמיך למנחה היא וכו׳ עיין
כל הלין שנויי בסדר תצוה׃

סימן היא והוא דתורת
ברבים מן ריש ויקרא עד ואם בהרת
הוא בכמ״ט היא וסימניהון
פתות אותה פתים׃

ואם לא תשיג׃
והביאה אל הכהן׃
צו את אהרן׃
לא תאפה חמץ׃
דבר אל אהרן דבמקום אשר
תשחט העולה׃
כל זכר בבני קדש׃
קחו את הבהמה׃
ואכלתם אותה במקום׃
מדוע לא אכלתם׃
ואת הארנבת ב׳ בפסו׳׃
לכל הבהמה אשר היא מפרסת
וכי ימות מן הבהמה׃
ומן ואם בהרת עד לא יסגירנו
היא ומן ולא יסגירנו עד ובשר כי
יהיה הוא ומן ובשר עד ואיש או
אשה היא ומן ואיש או אשה עד
וכי יהיה בקרחת הוא ומן כי יהיה
בקרח׳ עד כי נפש הבשר בדם כלהון
הוא במ״ו היא וסימניהון
פרחת היא׃
פחתת היא׃
צרעת ממארת היא׃
טומאתו היא׃
אשר היא ישבת עליו׃
ואשה׳ ביזוב זוב דמה׃
שבת שבתון היא קדם׳ דסיפר׳
וכל ערייה היא ומן סוף סידר׳
דעריית עד סוף סיפר׳ הוא במ״ו
היא וסימניהון
והוא שפחה נחרפת׃
זימה היא׃
והיא תראה את׃
גלתה נדה׃
בחללת׃
היא בתרומת׃
עצרת היא׃
שבת היא׃
והאבדתי את הנפש׃
אחזתם נקבה׃
יובל היא ג׳ בענינא׃
וד׳ בענינ׳ קדמ׳ ובהרא היא ותרין
מציעאה הוא וסימניהון כי נפש
הבשר בדם היא כי נפש כל בשר
דמו בנפשו הוא וסימניהון נקבה
תסובב גבר׃

סימן בעת בפעם בשנה
הבאר כלהון ההיא ולית חד מנהון
ההוא׃

וחלוף הוא הלילה השעיר
המדבר הרעב
וההוא ולית בקריא חד מנהון דהוא׃

ג׳ זוגין מן ב״ב בחד ענינא
קדמ׳ הוי תנינ׳ היה וסימניהון נמסר
בדה״א סימן כ״ג׃

הותה ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר
ביחזקאל סימן ל״ז
ותלים סימן ק״ז וסוף משלי׃

היה ג׳ בטעם באריך ולעי׳
וסימניהון
וייבש הנחל דמלכים׃

בעוד

הופכת הפתח קטן לגדול כמו ויעשו את הפסח למצא הפתח ההפוכה כמו רגע שמה הרשע ויצאו מכלל זה תשע מזח מבח נכח ישע אף על פי שנגינתם למיל כקמצים כי הם באים על דרך אפר חלבוריציהם אשר לא יהפכו ובמסורת מונה ה׳ ישע פתחין ומלת בלע בקמץ קטן ונגינתה לרע ומלת שער על משקל תבל ונגינתם לרע ובקמץ׃ כל איתן שמשמש בחטופי למ״ר פעל יש לו דין נגינה מוקדמת והוא שים על ההיתן ויו קמוכה המשמשת נגינה מוקדמת פותחת הברת אי שאחריה׃

מערכת אות הא

ללשון עבר כמו ואסב ואחרד אף אם יתחטף הוא מהוא לשון עתיד הוא כמו ואחרד אסב או ואחרד ואסבא הכל כקמץ והסגולה לרע אבל כל ויבא וילבא בכל ענייניו הכל כקמץ והסגולה לרע בעבור אות האלף אשר חוכנה כראית בקריאתה המסיכוה בסגולתה וכן כל איתן המסתמת לפני חטופי למ"ד פעל כמו תפן ירב יגל כלם ככקרי' בפתח קטן אתן יתן תתן והסגולה מוקדמת ופותחת ומלת ותלא כקמצת להמטיך קריאת אלף ולכן הסגולה למטה כמו ספי במלת ויבא אבל במלת ותרא כפתחת כי הסגולה מוקדמת

בעבור	האדמה חתהי
יחזק	הרעב בעיר ·

והיה ו' וסימניהון נמסר בפ' לך לך ובשפטים סימן י"ז ·

היה ב' כתיבן ה' וסימניהון

כי	היהיה דמלכי'·
הוה	היה דבר יי' דיחזק' ·

ויהי ד' בטעם גרשים בעזר' וסימני' נמסר בנחמיה סימן ד' ·

תהוה ג' כתי' ה' וסימ' נמסר בדניאל סוף סימ' ג' ·

והיה ז' כתי' והוה וקרי' והיו וסימני' נמסר בפרשת מסע' וביהושע סימן ט"ו ·

היתה ד' קמצי' וסי' נמסר בישעיה סימ' י"ד ·

הייתה ג' מל' וסימני' נמסר בשפטים סימן י"א ·

היתם ב' חסרי' וסימניהון

	ממרים היתם·
והיתם	גם אתם גם·

והיית ב' וסימניהון

והיית	כאשה דתקועי'·
והיית	עטרת תפארת ·

להיות ח' חסרי' בלישני' וסי' נמסר פ' יתרו ·

ויהי בעת ההיא ג' וסימני' נמסר פרשת וירא ·

ויהי ד' בטעם תביר ר"פ וסימניהון נמסר בד"ה ב' סימן י"ב ·

היה ה' בטעם לעיל וסימניהון

כי	לא היה גשם ·
כי	לא היה דשא ·
ולא	היה לחם לעם ·
היה	איש גדול ·
דין פליג'	ולא והיה צדק אזור ·

ויהי ד' בטעם ר"פ בספר בראשי' וסימניהון נמסר בפ' נח ·

ויהי כן ח' בספר בראשי' וסימניהון

ויבדל	בין המים ·
ותראה	היבשה ·
תדשא	הארץ דשא ·
והיו	למאורת ·
תוצא	הארץ ·
ולכל	חית הארץ ·

ויהי בימי ה' וסימני' ה' נמסר פרשת לך לך וריש ירמיה ·

ויהי מקצה ח' וסימניהון נמסר במלכי' ב' ריש סימ' ח' ·

ויהי אחרי מות ד' וסימניהון בלשון ארמי אבא רעיא שמשא ומלכא וביאורם נמסר בסוף פרשת חיי שרה ·

ויהי אחרי הדברים האלה ג' וסימניהון נמסר בסדר וירא וסוף יהושע ·

ויהי ל"ב רפי' וסימניהון

מבדיל	ויאמר אלהים יהי רקיע ·
כנען	יפת אלהים ליפת ·
כנען	ברוך יי' אלהי שם ·
חשך	נטה את ידך על ·
ברד	נטה את ידך ·
חשך	נטה ידך על ·
איעצך	עתה שמע בקלי איעצך
מהיו	יחי ראובן ואל ימות ·
כבואך	אחר כן הבא גבעת האלהים ·
ייטיב	כה יעשה יי' ליהונתן ·
ואשימה	ועתה שמע נא גם ·
כשמעך	את קול הצעדה ·
ארוץ	ויהי מה ארוץ ·
ארוצה	ויוסף עוד אחימעץ ·
כבאה	ויי' אמר אל אחיהו ·
כהני	אחר הדבר הזה לא שב ·
לגן	וידבר אחאב אל נבות ·
נא	ויהי כעברם ואליהו תני' דפסו' ·
כאזור	העם הרע הזה המאנים ·
כזית	ילכו ינקותיו ויהי כזית ·
כן	דרשו טוב ואל רע ·
לעד	שמעו עמי' כלם הקשיבי ·
טרף	הביאו את כל המעשר ·
כשמעך	ויהי כשמעך דד"ה ·
ועשה	לזהב ולכסף ולנחשת ·
דברך	והמלאך אשר הלך ·
הטוב	והנה אמריהו הלך ·
משגב	ויהי יי' משגב לדל ·
משנאי	יי' יכחשו לו ·
תשת	חשך ויהי לילה ·
נעם	ויהי נעם יי' אלהינו ·
בשכבו	ויהי בשכבו וידעת ·
ביתך	ויהי ביתך כבית פרץ ·

ותהי י"ד רפי' וסימני' נמסר בשמואל א' סימן י"ח ובאיוב סימן י"ג ·

ויהיו י"א רפין וסימני' נמסר בפרש' תרומה ·

שהיה ג' וסימניהון

יאמר	נא ישראל ·
בקום	עלינו אדם ·

וכל קהלת דכו' במ"ג אשר היה וסימניהון

הגדלתי	והוספתי ·
יש	דבר שיאמר ·
לפני	אשר היה לפני ·
לפניהם	אשר היה לפניהם ·

נהיה ח' וסימניהון נמסר במלכים א' ס' א' ·

ונהיה ב' וסימניהון

ונהיה	להם עד פתח ·
ונשבע	להם ונהיה ·

ולא היה כ"ב וסימניהון

ולא	היה מים לעדה ·
ולא	היה שם מים לעם ·
ולא	היה בו שער צהוב ·
וישבת	המן במחרת ·
ולא	היה בהם ידים ·
ויבם	לבבם ולא היה בם עוד
ולא	היה כיום ההוא לפניו ·
ולא	היה דברי ראשון ·
ובאכל	שלחנו וחברו דד"ה ·
ולא	היה לבבו שלם ·
	דשלבה וחברו דאבים ·
ולא	היה מים למחנה ·
ולא	היה דבר רע בסיר ·
ולא	היה אחרי בית דוד ·
ולא	היה לחם לעם הארץ ·
	וחברו ·
ולא	היה נודד כנף ·
ולא	היה בה כשה עוד ·
ולא היה	למחלי אלעזר ולא
ולא	היה לששן בנים ·
ולא	היה כבושם ההוא עוד ·
ולא	היה ביום אף יי' פליט ·
וראיתיו	מגיע אצל האיל ב' בפסו' ·

ולא יהיו ג' וסימניהון נמסר בפרש' תבא ובירמיה ריש סימן י"ו ·

והיתה ג' בטעם בנביאים וסימניהון

ציצת	נובל צבי ·
חבל	הים נות רועים ·
נבלת	העם הזה למאכל ·

אמר המעתיק קשה קשה ליכי והיתה חבל הים הוא כמכה בחשבון הג' והיתה בטע' שני גרשי וכן הוא בכל הספרי' שלנו הדין דחבל הים בטע' סגיבי יסו' ואולי כי הוא טעות ואינם אלא ב' בטע' קדמא אזלא ציצת נובל ונבלת העם ומיהו על היתה דציצת נובל ודנבלת העם בכל הספרים נמסר על כל חד ג' בטעם במסר' קטנה עכ"ל:

ולא יהיה ה' ר"פ וסימני'

ולא	יהיה למצרים מעשה ·
ולא	יהיה עוד לבית ישראל ·
ולא	יהיה משם עוד עול ·
ולא	יהיה פליט ושריד דירמיה
לבית	ישראל למבטח ·

והיתה ג' בטעם גרשיים בנביאים וסימניהון נמסר במלכים ב' סוף סימן ט' ובצפניה סימן ב' ·

ולא תהיה ד' וסימ' נמסר בפרשת קדשים ובדניאל סימ' י"א ·

היו ג' ר"פ וסימניהון

היו	עריה לשכנה ארץ ציה ·
היו	שרי יהודה כמשיגי גבול ·
היו	צריה לראש ·

שהיה ד' בקהלת וסימני'

מה	שהיה הוא שיהיה ·
ושנאתי	אני את כל עמלי ·
כי	אינני יודע מה שיהיה ·
והסכל	ירבה דברים ·

ולהיות ב' וסימניהון

בני	עתה אל תשלו ·
פתשגן	הכתב להנתן ·

תהיינה י' כתי' כן בתור' וסימ' נמסר בפ' אמור ·

בהיות ח' חס' בליש' וסימני' נמסר בסדר וישמע יתרו ·

והיה ד' בטעם זרשים ר"פ בתורה וסימניהון נמסר בפרשת בא ·

ותהיין ד' כתובים כן בליש' בנבי' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן כ"ט ·

והיו ו' וסימניהון נמסר בשמואל ב' סימן ב' וירמיה סימן מ"ח וד"ה ב' סי' כ"ג ·

והיה י"ג בטעם פזרין וסימניה' נמסר ביהושע סימן ב' וע"ש ·

בהיותו ג' חס' וסימניהון נמסר בדברי הימים ב' סימן י' ·

וכי יהיה ד' ר"פ וסימניהון נמסר בפ' ראה ·

היכל יי' ד' פסו' דמיין וסימניהון

היכל	יי' היכל יי' היכל יי'
ארץ	ארץ ארץ שמעי ·
עוה	עוה עוה אשימנה ·

הך

והך ב' וסימניהון

והך	את עפר הארץ ·
והך	כף אל כף ·

ויכום י"א וסימניהון נמסר בפ' שלח לך ·

ויכה י' וסימניהון נמסר במלכים א' סימן כ"ב ·

מכותיה ג' חס' וסימניהון

והותה	אדום לשמה ·
כי	אנושה מכותיה ·
כל	עבר על בבל ·

מכה ה' פתחין וסימניהון בלשון ארמי עבראה בחוטרא ובחרבא עממיא הכתי וביאורם נמסר בפרשת שמות וביחזקאל

והטעם כי לא חשו להמשכת קריאת אותה אלף כאלף כקריאת מהומה וכן כל סם דבר על דרך ארץ מלך ורעיו וקטורת תלבושת תחבושת אמירת שחרחורת סגולת כחשת כתונת ודומיהן אהל בשת קדם אין אומר לסבר אוכל שהם דבר אבל לשון פעל בניכתם לרע ובקמצים כהן מדין אתן משה עכין פועל המה לא סם דבר על כן בניכתם לרע ובקמצים זה החלוק בין המולך מהדו ועד כוש וכין מזרעו כתן למולך ועוד יש שמות דברים נפתחות בלא טעם בלא מלה כמו בבל ומבבל גרזן כרמל ערפל

מערכת אות ההא

יזרעאל נחלים פחמים להבה נהלה אחת אחד אחיו יתברך צור ישראל וקדושו :

אתחיל משפט שמוש החולם והחטף קמץ התורה כלה דיכה ליכקר בחולם לולי המבטלים והם סבעה א׳ כמו רכו סמים כלו חנני ב׳ סלא כמו קרבן חכמה אבל אם תבא הנגינה בהברת או אז נהפך לחולם כמו נהלו ודוכי וכן ירונו יסובו וימדו כי זה

וביחזקאל סימן ז׳ ·
והכית ה׳ מלרע וסימניהון
· נמסר פ׳ שפטים
ושמואל א׳ סימן ט״ו ומלכי׳ ב׳ סימן ט׳ ·
הכה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסמני׳
נמס׳ ריש פרשת פנחס
מכה ב׳ קמצי׳ חד כתיב י׳
וסימניהון
מכי חרב במלחמה ·
מכה אלהים ומענה ·
והכיתה ה׳ מל׳ ה׳ וסימניהון
נמסר בירמיה
ריש סימן ה׳ ·
יכבה ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן י׳ וירמיה
סוף סימן ט׳ ·
ומכה ד׳ קמצי׳ וסימניהון
נמסר בפ׳ משפטים ·
והכיתיו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון
אם יוכל להלחם ·
ויצאתי אחריו והכיתו ב׳ בו ·
ויכיה ג׳ וסימניהון
ואת מקדה לכד יהושע ·
ויתן יי׳ דלבנה
ויתן יי׳ דלכיש ·
יכתו ג׳ וסימניהון
מדוע ראיתי המה חתים ·
וכל פסיליה יכתו ·
מבקר לערב יכתו ·
הכינו ב׳ בלישני׳ וסימ׳
רשת הכינו לפעמי ·
והיה ביום הששי והכינו ·
וכל ד״ה דכו׳ הכינו והכינו במ״ב
הכינו והכינו וסימניהון
והכינו לבית אבותיכם ·
ושחטו הפסח והתקדשו ·
הכינו ז׳ וסימניהון
הכינו לכם צדה דיהושע ·
לכו נא הכינו עוד ודעו ·
הכינו הארבים כי גם זמם ·
הכינו לבניו מטבח ·
והכינו לבבכם אל יי׳ ועבדהו ·
והכינו לבית אבתיכם ד״ה ·
והתקדשו והכינו לאחיכם לעש׳ וד״ה
והוכן ג׳ וסימניהון
והוכן בחסד כסא ·
זכר אדיריו יכשלו ·
ויאמר לבנות לה בית ·
וא׳ והוכן כי ערוך מאתמל ·
כונן ה׳ מל׳ בלישני׳ וסימני׳
והכונן עיר סיחון
הוי בונה עיר בדמים ·
הכון והכן לך
במיתריך תכונן על פניהם ·
ותכונן צדיק׳
נכון כ״ח וסימניהון
כי נכון הדבר מאת האלה׳ ·
ויאמר משה לא נכון לעשות כן
והיה נכון לבקר׳
והנה אמת נכון הדבר דעיר
הנדחת ·
וחברו דוילך ויעבוד ·
כשחר נכון מוצאו ·
נכון יהיה הר בית יי׳ דישעי׳ ·
יהיה הר בית יי׳ נכון דמיכה ·
ושכתם אלי אל נכון ·
כי בא שאול אל נכון ·
ויבאו עד גרן נכון ·
ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך
ובסא דוד יהיה נכון לפני יי׳ ·
ורוח נכון חדש בקרבי ·
ושלחו מנות לאין נכון לו׳ ·
נכון לבי אלהים ב׳ בפסו׳ ·
ולבם לא נכון עמו׳
כי אני לצלע נכון ·
זרעם נכון לפניהם ·
ידע כי נכון בידו יום ·
נכון למועדי רגל ·
ואיד נכון לצלעו ·
נכון כסאך מאז ·
נכון לבו בטוח ביי׳ ·
נכון לבי אלהים אשירה׳
וכסאו יהיה נכון עד עולם בד״ה ·
ובית דוד עבדך נכון ד״ה ·
ממכון ג׳ וסימנוהון
ממכון שבתך מן ·
וחברו ממכון שבהך ועשית ·
ממכון שבתו השגיח ·
יכונניה ג׳ וסימניהון ·
והוא יכוננה עליון ·
ועל נהרות יכונניה ·
יכונניה עד עולם סלה ·
וא׳ ויכוננה דרך קשתו ·
ובמכנה ד׳ חס׳ וסימני׳
וארבע בהפות אל ·
ב׳ כפסו׳ ·
ועל ראש המכנה ידתיה ·
וכצקלג ובמכנה ·
ותכון ד׳ וסימניהון
ותכון מלכותו מאד׳
ותכון כל מלאכת שלמה ·
ותכון כל עבודת יי׳ ·
ותכון העבודה ויעמדו ·

הל

הלאה ב׳ וסימניהון
ואת האש זרה הלאה ·
ויאמרו גש הלאה ·
מהלאה ב׳ וסימניהון
מהלאה למגדל עדר ·
מהלאה לדמשק ·
הלוך ד׳ מל׳ בתורה וסימני׳
נמסר בפרש׳ נח ·
הלוך ד׳ חס׳ רי׳ וסימניהון
נמסר סוף פ׳ ויצא ·
הלא היא ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת דברי׳ ·
לכי ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳
שמות ·
הולך ט׳ מל׳ בתורה וסימ׳
נמסר בפ׳ תולדת ·
הולך י״א מל׳ בנבי׳ וסי׳
והנה אנכי הולך היום ·
אפס כי לא תהיה תפארתך ·
כי אתה הולך לקחת לך ·
רוח הקשר אמיץ ·
תמול בואך והיום אניעך ב׳ בו ·
הנך הולך מאתי׳
ושבחת לבב בהולך ·
כי הים הולך וסוער ·
הולך למרחבי ארץ ·
ח׳ חס׳ בכתו׳ וסימניהון נמסר
בקהלת סימן ט׳ ·
וילכו כל העם ג׳ וסימניהון
וימליכו שם את שאול ·
איש לביתו ·
לאכל ולשתות ·
וילך ז׳ פתחי׳ וסימני׳ נמסר
סוף פרשת חיי שרה ·
ההלכת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון נמסר
בסדר וישלח׳
הלכות ב׳ חס׳ דחס׳ וכו׳ סי׳
נמסר בסדר שמות
ויולכני ב׳ כתובי׳ כן וסימני׳
נמסר ביחזקאל
ריש סימן מ״ז ·
ויתהלך ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בראשית ·
הליכות ד׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סי׳ ס״ח י
ויולך ד׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ בשלח וסו׳ מלכים
ולך י״א וסימני׳ נמסר בשמו׳
ב׳ סימן י״ד ·
ולך ד׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ ב׳ סימן ד׳ ·
ולכו ג׳ וסימניהון נמסר
בשמו׳ א׳ סימן כ״ט ·
וללכת ד׳ וסימניהון נמסר
באיוב ריש סי׳ ל״ד ·
מוליך ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן י״ב ·
וילך איש ב׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ שמות ·
וילך בכל דרך ג׳ וסימני׳
נמסר
במלכים א׳ סימן י״ו ·
וילכו דרך ג׳ וסימניהון
שלשת ימים במדבר ·
וילכו כל הלילה ·
וילכו דרך הערבה ·
ולא הלך ג׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ ב״ק ומלכ׳
ב׳ סוף סימן כ״א ·
ואלכה ב׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ ויצא ·
ואולך ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר בחקתי ·
להלך ד׳ וחסרי׳ וסימניהון
נמסר בפרש׳ שמות
וקהלת ריש סימן ו׳ ·
ויתהלך ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן יט ·
ילכון ג׳ וסימניהון נמסר
ביואל סימן ב׳ ·
יהלכון ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימ׳ פ״ט
וסימ׳ ק״ד ·
הלכו ב׳ דגשי׳ וסימניהון
על הר ציון ששמם ·
ערום הלכו מבלי לבוש ·
וא׳ רפה פלטו מחרב הלכו ·
בלכתן ג׳ וסימניהון
חברות אשה אל אחותה ·
ואיש אל עבר פניו ·
על ארבעת רבעיהן תנינ׳ דפסו׳ ·
יהלך ג׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן ו׳ ·
הלכתי ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סוף סימן ל׳ ·
האלך ג׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ שמות ·
הלולים ב׳ וסימניהון
קדש הלולים ליי׳ זו ·
ויעשו הלולים ·
תהלת ד׳ וסימניהון נמסר
בתלי׳ סימן קכ״ו ·
תהלות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳
וסי׳ נמסר בישעיה
סימן ס״ג ·
מהלל ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בתלים סימן י״ח ·
יהולל ג׳ וסימניהון
כי העושק יהולל חכם ·
ושופטים יהולל ·
וקסמים יהולל ·
ויהללו ד׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ לך לך ושפטי׳
סי׳ י״ו ונחמיה סימן ה׳ ·
יהללוהו ב׳ בספר תהלים
וסימניהון
יהללוהו שמים וארץ ·
ובמושב זקנים יהללוהו ·
ויהלם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת תצוה ·
הלם

הכלל לעולם לא יבא חטף קמץ באות אשר הנגינה בו וכן החטף מבטל חולם בכמה מקומות כמו לשון הופעל ואף פעל בין עתיד בין עבר כמו הפקד אתו שם משזר בליל יתקטר מראה הסברתי הפנה הגלה וכל כווי מן השלמים בתוספת ה״א וא״ו ופ״א הפעל שלו בהברת או היא בחטף קמץ כמו סמרה קרבה ואכלה מבידי אבל ואוכלה מגיד בני בחולם שהוא עתיד למדבר בעצמו והחולם תמיד חסרון האל״ף העיקר מראוי להיות ואכלה האל״ף האחת פ״א הפעל והשנית למדבר בעצמו וכן אם אוכלה וזרעו משלה

מערכת אות ההא

למון הווה המה וכחלמים פרטו פנה וכן פמרני זכרני מהם כלם למון כווי על כן נכקדים בחטף קמץ אבל אל יכוסמרך בחולם כי הוא למון הווה כמו סומר סלנו ומלת זועמה ישראל כמתניתה והטעם כי לא יבא חטף פתח אחר חטף קמץ והיה ראוי להיות זעמה כאמר אפרם ברין אחהע המכבול חולם אך להקל המלה הועמד על בנין פמרה זכרה וכן מלת ותוארו מבני ארם והיה ראוי להיות ותארו על דרך אהלה וכן כתיב תארם וכן כל פם הפועל כמו מפמרו באכלם אחרי אכלה כל פם דבר ופס

הלם · יב וחסדי וסימניהון נכסר בפרש שבות ·

הם

והם ט רפ וסימניהון נמסר במשלי סימן א פסו ותוכרה ב סימן ט ·

הם יב ספ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו ·

המה יט רפ וסימניהון

המה וכל רחיה למינה ·
המה מי מריבה אשר ·
הכה עם בית מיכה ·
המה הרחיקו ·
הגה מיטיבים את לבם ·
הכה יבאו אל מקדשי ·
הכה באו בארץ צוף ·
הכה את ערלים ישכבו ·
הכה ירדים במעלה ההר ·
הכה ישאו קלם ירנו ·
המה גלו ערותה ·
דמה רכליך ·
המה היו צרים ישבי ·
הכה כרעו ונפלו ·
המה יניעון לאכול ·
המה ראו כן תמהו ·
הכה ראו מעשי יי ·
המה יאבדו ואתה תעמד ·
המה היו במרדי אור ·

והמה י רפ וסימניהון נמסר בישעיה סי סג ומיבה סוף סימ ד ·

המה עשים ה וסימניהון נמס פ ויקהל וירמיה סימן ז ·

ההמה יב וסימני נמסר בפרש בהעלהך וירמיה סימן יד ונחמיה סי יג ·

ומהם ו וסימניהון נמסר בירמיה סוף סי כד ·

ולהם ח וסימניהון נמסר פ נח ובנחמיה סימן ז ·

בהמה ג וסימניהון נמסר בסוף פרשת תצוה

להם ד דסבירי לכם וסימנ נמס בסדר בהעלתך ·

יהמיון ג וסימניהון נמסר בישעיה סימן יז ·

והמו ג וסימניהון

ויתגעשו גליו לא יוכלו ·
והמו גליהם כמים רבים ·
והמו כמו יין ·

הומיה ג ב חס וא מל וסי נמס בישעיה סימן כב ומשלי סימן ז ·

ותהם ג וסימניהון נמסר בשמואל א סי ד ·

ויהמם · ג וסימניהון נמסר בשמואל א סי ז ·

המונה ד כהו בן וסימני נמסר ביחזקאל סימן לט ·

המונו ג מל וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד ·

המון ג וסימניהון נמסר בדניאל סי ד ·

המו ג וסימני נמסר בזכריה סוף סימן ט ועש ·

הן

הן ה פתחין וסימניהון נמסר בפרש בלק ואיוב סוף סימן ח וסימן לא ·

והן ה וסימניהון נמסר בפר שבות ודניאל סי ג ·

בהן יח טוקמצי וג פת וסימניהון

וירפך אשר ישב בהן לוט ·
עבדתי תנה את נשי ואת ·
ויפצל בהן פצלות לבנות ·
יסך אשר יסך בהן · וחברו ·
ויקחו בני אהרן נדב ·
ותנו בהן אש ושימו ·
ותקעו בהן ונועדו ·
והצר לך בכל שעריך ·
פרש מקול פרש ורומי ·
לשבה היו לשבה ב בפסו ·
ציץ תנו ציץ למואב ·
חיי ולכל בהן חיי רוחי ·
הכהנים בבאם הכהנים ·
פלשתים ויבאו פלשתים וישבו בהן דשמואל ·
ג כתראי פתחין ·

להן יד וסימניהון נמסר בפרש פנחס וביחזקאל סימן כג ·

והנה ג וסימניהון נמסר בשמואל ב סי ד ·

מהנה ז וסימ נמסר בפר ויקרא ויחזקאל סי כב וירמיה סי ח ·

בהנה ג וסימניהון נמסר בפרש שלח לך וירמיה סימן ה ·

להנה ד וסימניהון

ובתוכה דמות ארבע ·
ומהחת הרקיע כנפיהם ב בפסו ·
בבאו להנה ·
וא ולהנה כנפים בכנפי ·

הנה ז רפ בספר בראשית וסי נמסר בפרש וישב

הנה כל יהושע ושפטים רפ הנה במג והנה וסימני

והנה אנכי הלך היום ·

והנה ברקרדף ·
והנה איש זקן בא ·

הנה ד רפ בשמואל וסימניהון

הנה ימים באים וגדעתי ·
הנה היום הזה ראו עיניך ·
הנה עתה הוא נחבא ·
הנה שם עכם שני בניהם ·

וכל מלכים רפ דכו הנה במה והנה וסימניהון נמסר ריש מלכי ·

וכל ישעיה וירמיה הנה במג והנה וסימניהון

והנה זה בא רכב איש ·
ורנה ששון ושמחה ·
והנה כל הנשים אשר נשארו ·

הנה י רפ ביחזקאל וסימני נמסר ביחזקאל ס כח ·

וכל תריסר רפ הנה במב והנה וסימניהון

והנה ככר עפרת ·
והנה המלאך הדבר ·

וכל דברי הימים רפ דכו והנה במג הנה וסימניהון

הנה בן נולד לך ·
הנה אנכי בונה בית ·
הנה יי נגף בגפה ·

וכל שאר כתובים רפ הנה במו והנה וסים

רות גדולה באה ואיוב ·
והנה אשה לקראתו ·
והנה עלה כלו קמשונים ·
והנה יד נגעה בי והניעני ·
והנה כדמות בני אדם ·
והנה בועז בא מבית ·

ה פסו הנה והנה וסימני

נמסר בפרשת ויצא ·

הנה ד סבירין והנה וסימני נמסר בפרש כי תשא

והנה יג יחידאין וסימני

והנה כן ויאמר שוב אשוב ·
והנה ערה ויאמר הכי קרא ·
והנה עבדיך מכים וחטאת ·
והנה העם ויקח את ·
והנה כיתו ויבא יפתח ·
והנה דוד והיה הוא ·
והנה בני ויהי ככלתו לדבר ·
והנה באתי כידע עבדך ·
והנה אליהו ויהי עובדיהו ·
והנה אלה הנה אלה ·
והנה נתנו עליך עבותים ·
והנה עבדי ושלח לי עצי ארזים ·
והנה להם ויפנו יהודה ·

הנה ז יחידאין וסימניהון נמסר בשפט סימ ז

יא זוגין חד הנה וחד והנה וסימניהון

הנה עשו ויגד לרבקה ·
והנה עשו וישא יעקב עיניו ·

הנה אנשים ויאמר למלך ·
והנה אנשים עברים ויראו ·
הנה האיש ושמואל ראה ·
והנה האיש לבוש הבדים ·
הנה היא ויאמר הכהן ·
והנה היא ויהי בבקר דלאה ·
הנה יושב ויאמר המלך ·
והנה יושב וישלח אליו שר ·
הנה כה ואמר יושב האי ·
והנה כה ובשחטם את בניהם ·
הנה באו הראשנות הנה ·
והנה באו ואף כי תשלחנה ·
הנה יוצר כי הנה יוצר ·
והנה יוצר בה הראני יי ·
הנה דברי והמלאך אשר הלך דלח ·
והנה דברי אסא הראשנים ·
הנה בן ויברת כל הקהל ·
והנה בן ויאמר אברם ·
הנה שבה ותאמ הנה שבה יבמתך ·
והנה שבה ויאמר השב ·

והנה אנחנו ג וסי נמס בפרש וישב ובנחמיה סימן ה ·

והנה איננו ג וסימניהון נמסר בפרש ויצא יעקב ·

והנה יי ד וסימניהון נמסר בפרש ויצא ·

והנה הוא ה וסימני נמסר בפרש מקץ ·

והנה כל ה וסימ נמסר במלכים א סי ז

הנה לא ג וסימני נמסר בתלים סימ קנב ·

הנו ב וסימניהון נמסר בפרש בלק ·

והנני ג וסימניהון נמסר בפרש נח ·

והנה אנכי ה וסימניהון נמסר ריש פרשת ויצא ·

הנני ב דגשי וסימניהון

ויאמר הנני בני ·
ויאמר הנני מי אתה ·

הננו ג וסימניהון נמסר בפרש מקץ ·

הס

הס ב קמצי וסימני

בכל מקום השליך הע ·
ואמר הס כי לא להזכיר ·

הפ

ויהפך ב וסימניהון

ויהפך לבב פרעה ועבדיו ·
ויהפך לבב כל איש ישראל ·

תהפכות ג וסימניהון כי דור

העצם מן הסלמי כמו קרבן חכמה ערמה גפרית כלפחד ופסי ובהה ויבלה אסנת בסמת · ומלת ממחרת בלה עד אסנת והיה ראוי מחרת אך עמו כמו מלת יעמר יחרס כי לעולם לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח וכבין עתיד במסקל קל מן הסלמי אטר המה בחולם בהוסף עליו או כנוי ליחיד או לרבי והפך החולם לחטף קמץ כמו יסמור ימרך יפגפך וכיוצא בו בסמות דברים כמו קטרת קטרתי כחסת כחסתי כתנת כתנתי וסם דבר בב אותיות קדם אכל אורך רחב יאמר אכלו ארכו קדמו רפי גם אהל

מערכת אות הויו

תואר כועס מעניינים רק כי נהפכו ההברות כאשר ואמר אהלו תארו מפני אות הגרון אמר דכה בחטף פתח ולא יוכל לבא אחר חטף קמץ ומלת רחבו באה על עיקרה
וסעם בעבור דגם סבבית רחבו המבטל החטף פתח על כי הוא ממבטלים אבל אהל תואר כועס מאין אות אחרונה מאותיות בג״ד כפת ואין בם הדגש כיכר אז לא יבטל
החטף פתח רק במקומות מועטים ואין יבא חטף קמץ על כן נהפכו ההברות ואם בהברת או יבא ואו״או אף ברבות המלה אף לא יזוז החולם ממקומו כמו מועד מופת

כי דור תהפוכות המה •
מאיש מדבר תהפוכות •
תהפוכות בלבו חורש און •

כמהפכת ו׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סי׳ לא״ •

הפרו ד׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סי׳ לא׳ •

הץ

והציל ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
ד׳ וישעיה סימן לא׳ •

להצילך ג׳ וסימניהון נמס׳
במשלי סי׳ ב׳ •

והצל ב׳ וסימניהון נמסר
בפרשת שמות •

הצילה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר פרשת וישב
ובתלים סימן כ״ב •

ואציל ג׳ ב׳ מ׳ל וסימניהון

ולא אביתי לשמע •
ואציל אתכם מיד מצרים •
מיד אויביכם •

הצילני ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סי׳ י״ז
ובתלים סימן נד״ •

הר

וכל הר ב׳ וסימניהון

והגלעד וגבול •
כל גיא ינשא וכל הר •

על ההר ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת שמות
וביחזקאל סוף סימן י״א •

אל הר יז׳ וסימ׳ נמסר בישעיה
סימן נו׳ •

כהר ב׳ וסימניהון
כי כהר פרצים יקום •
כהר ציון לא ימוט •

ההרה י״ג וסימניהון •

ויעתק משם ההרה מקדם •
תספה ויהי בהוציאם אתם •
ותגדל הנה נא מצא עבדך •
עלה ויאמר יי׳ אל משה עלה אלי
ויפנו ויעלו ההרה •
ותענו ותענו ותאמרו אלי •
ותזדו ואדבר אליכם ולא •
בעלתי ההרה לקחת לחת •
פסל בעת ההיא אמר יי׳ אלי •
ואעש ארון עצי שטים ואפסל
לכו ותאמר להם ההרה לכו •
וילחצו האמרי את בני דן •

אל הרי ה׳ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל
ריש סי׳ ו׳ וסימן לד״ •

על ראש ההר ה׳ וסי׳ נמסר
במלכים ב׳ סימן א׳ ויחזקאל סי׳ מג״ •

מהררי ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ע״ו •

והדר ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ואתחנן •

אל ההרים ב׳ וסי׳ נמס׳ בתלים
סימן קכ״ב ע״ש •

הר ההר ו׳ וסימניהון

ויסעו מקדש •
קח את אהרן ואת •
ויעלו אל הר ההר •
ויעל אהרן הכהן •
תתאו לכם הר ההר •
מהר ההר תתאו •

ותהר עוד ז׳ וסימניהון
נמסר פ׳ ויצא •

להרגך ג׳ וסימ׳ נמסר סוף
פר׳ תולדות •

הרוג ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בהעלתך •

להרוג ג׳ מ׳ל בליש׳
וסימניהון

והכרתי שופט מקרבה •
עת להרוג •
כי נמכרנו אני ועמי •
והרוג בשנאיהם •

והרגוני ב׳ א׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסי׳
נמסר בפרש׳ וירא •

והרגני ג׳ וסי׳ נמס׳ במלכים
א׳ סימן י״ח •

הרוס ג׳ מ׳ל בליש׳ וסימני׳
נמסר באיוב סי׳ י״ב •

הרן ב׳ וסימניהון •

ואת בית נכרה •
ובעמק בית הרן •
וכל שום בר נש דכו׳ הרן במ״ב
הרן וסימניהון •
פלגש כלב ב׳ בפסוק •

השגה ד׳ כתו׳ ס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בפרש׳ שפטים •

וישגם ה׳ חסרי׳ בלישני׳ וסי׳
נמסר בפרשת מקץ
וירמיה סימן לט״ •

תשג ב׳ וסימניהון

אל תשג גבול עולם •
וחכרו אל תשג •
וא׳ ותשג אתה תאכל ולא •

נשלם מערכת
אות הה״א בס״ד

מערכת אות
הוי״ו

א״ב מן חד חד ריש פסוק
נסיב וי״ו ברישיה וסי׳

וארא ואין איש ומאלה •
ובחורב הקצפתם את יי׳ •
וגר זאב עם הכבש
ודי חלב עזים ללחמך
והלוא עבדך שם צדוק •
ווים ואת האלף ושבע המאו׳
וזרחה לכם יראי שמי •
וחכיתי ליי׳ המסתיר פניו •
וטמאתם את צפוי פסילי כספך •
ויריחו סוגרת ומסוגרת
וכחכי איש גדודים •
וללוי אמר תומיך ואוריך •
ומנת המלך מן רכושו •
ונחה עליו רוח יי׳ •
וסוכה תהיה לצל יומם •
ועמך כולם צדיקים •
ופרח ודוב הרעינה •
וצאני מרמס רגליכם •
וקרבנו קערת כסף אחת •
ורחובות העיר ימלאו •
ושאבתם מים בששון •
ותבואתה מרבה למלכים אשר •

א״ב מן חד חד מן תרתין
תיבות נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל
קריין לא נסבין ו׳ וסי׳

וארך אפים איש חמה יגרה מדון •
וברית עולם כי אני יי׳ אהב משפט •
וגבור חיל ויען אחד מהנערים
ודבר טוב דאגה בלב איש ישחנה
והר סיני עשן כולו •
וזאת התורה אשר שם משה
וחיל פרעה יצא ממצרים •
ושוכת בראה ויהי אמן את הדסה •
וירא אלהים איש היה בארץ עוץ •
וכל אלה וכזת אלה להפר ברית •
ולפני יי׳ תפלה לעני כי יעטוף •
ומלך עולם ויי׳ אלהים אמת •
ונר אלהים טרם יכבה ושמואל •
ושר צבא ואחרי אחיתפל יהוידע
ועץ חיים תוחלת ממושכה •
ופר חטאת תעש׳ ליום על הכפורי׳
וצבא השמי׳ אתה הוא יי׳ לבדך •
וקטרת סמים ומקטירים ליי׳ עולות •
ורכב ברזל ויאמרו בני יוסף •
ושמן זית וקדה חמש מאות •
ותשועת צדיקים מיי׳ מעוזם בעת •

י״ו זוגין מן חד חד מלרע
וחד מלעיל ו׳ ברישיהון וסימני׳

ומת בוהר אשר אתה •
ומת ותאמר לו אשתו עודך •
ויחכם תן לחכם ויחכם עוד •
ויחכם מכל האדם מאיתן :
ויענם ישמעאל ויענם •
ויענם המלך קשה ויעזב •

ויורם ויצו מלך אשור •
ויורם אלהים חץ פתאם •
ויושעום ותתנם ביד צריהם •
ויושיעו ויקם יי׳ שופטים •
ויתמרמר מלך הנגב ויצא •
ויתמרמר ויראיהו מגיע אצל •
ויודע וידבר אל קרח •
ויודע ויקח את זקני העיר •
וינפש ששת ימים תעשה •
וינפש ויבא המלך וכל העם
ויהללוה תנו לה מפרי ידיה •
ויהללוה אחת היא יונתי המתי •
ונפחחה לאבד מתי יעבר
ונפחחה ויהי כאשר באנו אל המלון
וישג ירדף אויב נפשי
וישג לבן את יעקב
ויוכל וישמע שפטיה בן
ויוכל וישר אל מלאך ויוכל
ויצילני והנה כאשר גדלה נפשך
ויצילני ושם האחד אליעזר
ומש ועמדו רגליו ביום •
ומש ובני ארם עוץ •
והגה שמעו שמוע ברוגז
והגה ויפרש אהה לפני •
ובקר וראיתם את כבוד יי׳ •
ובקר ערב ובקר וצהרים :

י״ד זוגין חלופין מן ב״ב ר״פ
נסבין ו׳ בריש תיבות׳ וכל קריא׳ לא
נסבין וי״ו •

ואנת ברה בלשצר לא השפלת
ואנת עזרא כחכמת אלהך •
ואך את דמכם לנפשותיכם •
ואך אם טמאה ארץ אחזתכ׳
ואנה לא בחכמה די איתי בי •
ואנה שמעת עליך די תוכל •
והן חלמא ופשרה ההחון
והן לא ידיע להוא לך מלכא
והיום ההוא לאדני יי׳ צבאות •
והיום הזה תאמרנה שרות •
וכה תעשה להם לטהרם
וכה אמר שמעי בקללו •
וכען העלו קדמי חכימיא
וכען הן על מלכא •
וכאשר יענו אהו בן ירבה •
וכאשר יאמרו אליך בני עמך •
וטוב לא יהיה לרשע ולא •
וטוב משניהם את אשר
ותחת כי אהב את אבותיך
ותחת הרקיע כנפיהם •
ומכל החי מכל בשר
ומכל בני כי רבים דד״ח
וארבע כהפות אל ארבע •
וארבע חיון רברבן סלקן
ובארבע עשרה שנה בא כדר •
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיה
ולמען תספר באזני בנך •
ולמען תאריכו ימים על האדמה

א״ב מן חד וחד ו׳ ברישו׳
וקמצי׳ וסי׳

ואך אתך ואת עמך בדבר •
ואיש לעשות כרצון ואיש •
ובך

מוקם אמר הוא״ו בהם בעבור חסרון היו״ד כי המה נגזרים מהטופי פ״א פעל מיו״ד וכן כוכב עולם סופר אך באמרך מוערם מופתי כוכבי עלמים כחלמים על כן ביום קנותך
הספרה ראותך עסותך כחלמים מפני הוי״ו אף כי על סם הפועל מן הסלמים בחטף קמץ כאשר אמרתי למעלה כמו בהכלם עומדך בחטופי למ״ר פעל לא כן הדין אם יבא
בהברה ואו״ כאשר אמרתי : כל סבא מביע לפני אות כמו עומדך מבוא לפניו חטף קמץ במלת ראותך קנותך מפני הוי״ו •

מערכת אות הויו

כל אות אחה״ע הראויה להיות בחטף פתח ואות שלפניה בחטף קמץ יהפכו התנועו׳ החטף פתח לחטף קמץ והחטף קמץ לקמץ כמו יעמד חי יחרם ראוי להיות יעמד יחרם על דרך יתקטר וכן מעמד מחרבות בהיה ראוי להיות מעמד חרבות ע״ד מסגר אף כי לעולם לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח וכן תא״ר אהל זוהר ברבותם ליחיד יאמר אהלו תארו ולרבים על משפטם אהלים לאהליך ומלת נעמי באה על דרך יתקטר ופסי כזבי והפכו התנועות מפני אות הגרון רק אם

ובך ויאמר העם אל משה
וגפן תאנה וגפן יהנו הילם·
ודם והכהנים הלוים בני צדוק·
ודל והשארתי בקרבך עם·
ודך לשפט יתום ודך·
ודין לפני כל ידעי דת ודין·
והם ויהר למשה מאד ויאמר·
והגה ויפרש אתה לפני·
והנה ויה׳ עבדך עשה הנה והנה·
ורם ואת האלף ושבע·
וזרם נפץ וזרם·
וזר הפכפך איש דרך וזר·
וחי ותאמרו הן הראנו יי׳·
והור ומרדכי יצא מלפני המלך·
וחום עוד כל ימי הארץ·
וטף וישבעו כל שרי פלשתים·
ויש וילך משם וימצא·
ויור ויאמר פתח החלון·
וכה ויפן כה וכה וירא כי אין איש
ולחם ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים·
ולד ותהי שרי עקרה אין ולד·
ומי מי ומי ההלכים·
וכר תיסרך רעתך ומשובותיך·
ונבל והיה כנור ונבל תף חליל·
ונסך חגרו וספדו·
וננד והכרתי לבבל נאם יי׳·
וסוף והאזניחו נהרו׳ דללו וחרבו·
ועד יען אשר עשו נבלה·
וענן יי׳ עליהם יומם·
ועז ממיר לדוד הבו ליי׳·
ועוז אלהים לנו מחסה·
ועוף כפתה בהמות ועוף·
ופרץ ובני יהודה שלה ופרץ·
וצאה רבה צבאך·
וצדק עשיתי משפט וצדק·
וקם כי יטבע יפל צד קוקם·
וקמו כי כה אמר יי׳·
וראש ובני בנימן בלע ובכר ואשבל·
ורד ולא יעצרכה הגשם·
ורחם מאל אביך ויעזרך·
ורק ונכה יה הנעור·
ושוב אל תאמר לרעך·
ושם יד ושם טוב מבנים·
ושובו עברו ושובו משער לשער·
ותוך אלה פיהו מלא·

א״ב מן תרין א׳ והד וא׳

אראה ויאמר יי׳ אל משה דבר אל אהרן·
אראה ויאמ׳ אליהו חי יי׳ צבאו׳ אשר
ואראה צמאה נפשי לאלהים·
אראך ויאמר יי׳ אל אברם לך לך·
אראך ואמר מה אלה אדני·
ואראך והנה ברק רדף את סיסרא·
אחותיך ושמרון כחצי חטאתיך·
אחותיך וזכרת את דרכיך ונכלמת·
ואחותיך סדם ובנתיה תשכן·
אסתר הן גרשת אתי היום·
אסתר אך שתים אל תעש עמדי·
ואסתר כי לא אויב יחרפני ואשא·
אשמעה עד מתי אראה·
אשמעה מה ידבר האל·
ואשמעה ויאמר אליהם משה עמדו·
אדמוני ויצא הראשון אדמוני·
אדמוני וישלח ויביאהו והוא אדמוני
ואדמוני ויבט הפלשתי ויר׳א את דוד
בינה אמרי האזינה יי׳·
בינה מלעיל ואם בינה שמע׳ זאת
ובינה בשנת שלש לכורש·
בונה קמץ ירושלם יי׳ נדחי ישראל
בוני ויפסלו בוני שלמה·
ובוני חירם ב׳ בפסוק·
בדבר ורבקה שמעת·
בדבר ותעלזנה כליותי·
ובדבר ובלי בליו רעים·
בחסדך נחית בחסדך·
בחסדך ואני בחסדך בטחתי·
ובחסדך תצמית איבי והאבדת·
בראות בעת ההיא בראות דוד·
בראות ויה׳ לדרוש אלהים בימי·
ובראות יי׳ כי נכנעו היה דבר יי׳·
בטחות הן אמת חפצת בטחות·
בטחות מי שת בטחות חכמה·
ובטחות ישלין אהלי׳ לשדדי·
במעלות ויקרא ישעיהו הנביא קדמא דפסוק·
במעלות הנני משיב את צל המעלות הנינא דפסוק·
ובמעלות אשר ארך האולם עשרים אמה·
במועדיכם ועשיתם אשה ליי׳ עלה או זבח לפלא·
במועדיכם אלה תעשו ליי׳·
ובמועדיכם וביו׳ שמחתכם·
בלב שלם ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך·
בלב שלם וישמחו העם על התנדבם כי·
ובלב שלם ויאמר אנה י׳ זכר נא דישעיה·
גוה ואם לא תשמעוה במסתר ס׳
גוה כי השפילו ותאמר גוה·
וגוה להסיר אדם מעשה·
גבה מלושני בסתר רעהו כתיב·
גבה תועבת יי׳ כל גבה לב·
וגבה הנה אשור ארז בלבנון·
דמו אם כה יאמרו אלינו·
דמו ישבי אי סחר צידון·
ודמו רגזו ואל תחטאו·
דומם שבי דומם ובאי בחשך·
דומם הוי אמר לעץ הקיצה·
ודומם טוב ויחיל ודומם·
דמי ועתה אל יפל דמי·
דמי ארץ אל תכסי דמי·
ודמי חמסי ושארי על בבל·
דמיתי הנוה והמענגה·
דמיתי לקאת מדבר הייתי·
ודמיתי ובשלת הוים ובשל גם·
הכוני כל חלאי הלמוני כל·
הכוני מצאני השמרים הני׳·
והכוני ויאמר יעקב אל שמעון ואל·
הנו מן השלושים הנו נכבד דה״ה·
הנו ויאמר ה׳ אל השטן·
והנו ויבא אליו והנו נצב·
הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו·
הרנינו לאלהים עוזנו הריעו·
והרנינו שמחו בה וגילו צדיקים·
הלל איך נפלת משמים·
הילל ברוש כי נפל ארז·
והילל זעק והלל בן אדם·
הממלאים ופקדתי על כל הדולג·
הממלאים או עם שרים זהב להם·
והממלאים ואתם עזבי ה׳·
השמנה ומה הארץ השמנה היא·
השמנה את האבדת אבקש·
והשמנה והם במלכותם ובטובך·
וינחם ויביאה יצחק האהלה·
וינחם ויזכר להם בריתו·
וינחם ועתה השיבו דרכיכם·
ויניחוהו ויהכרמה ויחזיקו·
ויניחוהו במשמר לפרש להם·
ויניחוהו ישאהו על כתף יסבלהו·
וידם ויאמר משה אל אהרן הוא·
וידם השמש וירח עמד·
וידם ישב בדד וידם·
ויברת ויבא יהושע בעת ההיא·
ויכרת יי׳ מישראל ראש חנב·
ויכרת יהיו נגד יי׳ תמיד·
ויסעו ויהי חתת אלהים·
ויסעו אלה מסעי בני ישר׳ לצבאות
ויסעו ויאמר ה׳ אל משה מה תצעק אלי דבר·
וירב ותהי שם המלחמה נפצות·
וירב היה אדני כאויב בלע ישר׳·
וירב כי יסיף על חטאתי פשע·
וירדו בצאן לשאול שהו·
וירדו וכנוח להם ישוכו·
וירדו ויאמר אלהים נעשה·
ותכל להשקותו ותאמר·
ותכל דוד המלך לצאת אל·
ותכל ויאמר ה׳ אל משה השב את·
וישבת ויכל אלהים ביום·
וישבת המן ממחרת·
וישבת גרש לץ ויצא מדון·
וישמרו משמרת אלהיהם·
וישמרו לכנצח אל השחת·
וישמרו ואם נכלמו מכל אשר·
זכרו זכרו אלהים זכרו·
וזכרו הריעו ליי׳ כל הארץ·
חטאתך ויאמ׳ משה אל אהרן קרב
חטאתך ויאמר דוד אל נתן חטאתי
וחטאתך ויגע על פי ויאמר·
חוג היושב על חוג הארץ·
חוג בהכינו שמים שם אני·
וחוג עבים סתר לו ולא יראה·
חלב וינקת חלב·
חלב ודי חלב עזים·
וחלב חמאת בקר וחלב·
טהורים וזרקתי עליכם מים·
טהורים כי הטהרו הכהנים·
וטהורים תועבת יי׳ מחשבות·
ירב ויברך אתם אלהים·
ירב וכניו ירב המשא עליו·
וירב ויטב אלהים למילדו׳·
ישדד ואפרים עגלה מלמדה·
ישדד התקשר ריס בתלם·
וישדד הגל היום יחרש החרש·
יסירו ונתתי קנאתי בך·
יסירו מצדיקי רשע עקב·
ויסירו רגע יבותו וחצות·
יטור הדד ותימא דבראשית·
יטור הדד ותימא דדה״ה·
ויטור ויעשו מלחמה עם ההגראי׳·
יתיצב לא אכזר כי יעירנו·
יתיצב חזית איש מהיר במלאכתו קדמ׳ דפסוק·
ויתיצב ויבא יי׳ ויתיצב ויקרא·
כדרך והאמר הבכירה אל·
כדרך וכדרך ורוח נסע מאת יי׳ ויגז שלו׳ ב׳ בפסוק·
כחלק חלק כחלק יאכלו·
כחלק ובחלק ומי ישמע לכם לדבר הזה ב׳ בפסוק·
כטל והיה שארית יעקב·
כטל חרמון שירד על·
וכטל נהם בכפיר זעף מלך·
כנוח וישארו שני אנשים·
כנוח והיה כנוח כפות רגלי·
וכנוח להם ישובו לעשות רע·
כנפש ותשלח איזבל מלאך·
כנפש וכנפש הן כל הנפשות לי הנה כנפ׳ ב׳ בפסוק·
לקח וזה הדבר אשר תעשה·
לקח בגדו כי ערב זר קדמ׳ דפס׳·
ולקח ואתה בן אדם קח לך עץ·
להרע והרף מאף ועזב חמה·
להרע מחשב להרע לו בעל·
ולהרע והיה כאשר שקדתי·
לטוב זה הדבר אשר צוה יי׳ לבנות צלפחד·
לטוב הכל כאשר לכל מקרה·
ולטוב הוי האומרים לרע טוב·
מעוננים כי הגוים האלה אשר·
מעננים ויסף עוד געל לדבר·
ומעוננים והכרתי כשפים מידך·
כפיל ויהי האחד כפיל הקורה·
כפיל אני התנתי לפני המלך·
וכפיל ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה·
לטטפת וקשרתם לאות על ידך·
לטוטפת ושמתם את דברי אלה·
ולטוטפות והיה לאות על ידכה
ללקט ויהי ביום השביעי יצאו·
ללקט ויאמר בעז אל רת הלא·
וללקט דודי ירד לגנו לערוגת·
לבקר בקש אדם ילע קדש·
לבקר ויצוהו המלך אחז כתיב·
ולבקר אחת שאלתי מאת ה׳·
מחללים ויעלו כל העם אחריו·
מחללים ואתם מחללים אותו·
ומחללים ואריבה את חורי·
מקדישים דבר אל אהרן ואל בניו
מקדישים וכל ישר׳ בימי זרובבל·
ומקדישים ובימי נחמיה ב׳ בפסו׳
מצבות ויציאו את מצבות·
מצבות ושבר את מצבות·
ומצבות בפרסות סוסיו ירמס·
מוציאים ואת כל נשיך ואת בניך·
מוציאים גם טנותיו היו אומרים·
ומוציאים סוסים במצרים·

אחר אות הגרון דגש לא יהפכו התנועות כי אז אות אחה״ע בשב״א וחטף קמץ יכול לבא לפני שבא כמו רחבו על כן מלת יחנך בחטף קמץ כי החית בשב״א בעבור הדגש שאחריה בבנין ואת״מ מכין לנו דגש בבנין דע והבן כי בכל מקום אשר תמצא שתי שבאין רצופין הראשון סוכן ורפי והשני דגש ומניע כמו יסבכו ירדפו וזהו טעם הקוראים בהשמה ואין לומר בהשמה כאשר באחרתי ויש קוראין ואומרי׳ בהשמה כי השין דגש סה ואכ״ה האות כחטפת מכולת הבית להיות בחטף קמ״ץ ולשון ראשון כראה עיקר·

מערכת אות הויו

כל הברות או הבאה לפעמים במקום סבא כמו ולסקלה לו יהדפנו יקבנו אמתלנו כי היה ראוי לומר ולסקלה יהדפנו יקבנו אמתלנו ואמר יהודה בן חיוג. כי הם על עיקרם ומשפטם כי בלא התוספת המה בהברת או והאחרים אמר בסבא כמו ירדפם יטמרם כדי להקל המלה על כן באתנח וסף המה בחולם כמו את שכתותי תשמורו תעבורו כמו תעבורי ומה שכתוב לא תעבורי מזה ושורק וחירק אחים ורעי הם כמו ירון ירון טוב יסוב ומלת ילבשם הכהן המתכית כי ראוי להיות

משגה ארור משגה עור ׃
משגה ישרים בדרך רע ׃
ומשגה עמו עז ותושיה לו שוגג ׃
מצח והיה על מצח אהרן ׃
מצח ובית ישראל לא יאבו ׃
ומצח ויבנעו רביבים ומלקוש ׃
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישר׳ תנינא דספרא ׃
נחלו אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר ׃
ונחלו והבאתי רעי גוי׳ וירשו את
נתצו ראיתי והנה ההיכל ׃
נתצו לפני זעמו מי יעמד ׃
ונתצו ונתתי אתך בידם והרסו ׃
מלח כען כל קבל די מלח היכלא
מלח ונהה חשחן ובני תורין ׃
ומלח עד בסף כברין מאה ועד חנטין ׃
נודע ביהודה אלהים ׃
נודע בשערים בעלה ׃
ונודע מה שהיה כבר נקרא שמו וסי׳ גברא רבא בתרעא ׃
נקלה כי בסלי בלאו נקלה ׃
נקלה טוב נקלה ועבד לו ׃
ונקלה ויאמרו עבדי שאול ׃
נלאה והיה כי נראה כי נלאה ׃
נלאה טמן עצל ידו בצלחת ׃
ונלאה גשם נדבות תניף אלהים ׃
נסה רבים אמרים מי יראנו ׃
נשא קומה יי׳ אל נשא ידך ׃
ונשא באדין דקו כחדא ׃
נשיתי אוי לי אמי כי ילדתני ׃
נשיתי ותזנח משלום נפשי ׃
ונשיתי לכן הנני ונשיתי אתכם ׃
שום השים עליך כלך אשר ׃
שום ועתה לכן שמעו דבר ה׳ שארית יהודה ׃
ושום שכל ויבינו במקרא ׃
שבח ולזבולן אמר שמח ׃
שמח בחור בילדותיך ׃
ושמח יהי מקורך ברוך ׃
שניר צידנים יקראו לחרמון ׃
שניר אתי מלבנון כלה ׃
ושניר ובני חצי בטה מנשה ישבו בארץ ׃
סורה והצא יעל לקראת סיסרא
סורה מלרע ותאמר אליו ב׳ בפסוק ׃
וסורה ואמרת בלבבך מי ילד ׃
עמד ויום השמש וירח ׃
עמד קמץ אשרי האיש אשר ׃
ועמד ועמשא כתגולל בדם ׃
עזרנו ויקרא אסא אל ה׳ ׃
עזרנו אלהי ישענו על דבר ׃
ועזרנו וישלחו אנשי גבעון ׃
עשיתם ויאמר יי׳ אמחה את האדם
עשיתם והולכתי עורים בדרך ׃
ועשיתם דבר אלהם כה אמר ׃
פתח כי יתרו פתחו ויענני ׃
פתח נשבימה לכרמים ׃
ופתח ויחף את הבית הקורות ׃
צלם נבוכד נצר מלכא ׃
צלם אנת מלכא חזה הוית ׃
וצלם באדין מלכא נבוכד נצר ההמלי ׃
קרהו ויגד לו מרדכי את כל ׃
קרהו ויספר המן לזרש ׃
וקראו ולקחתם גם את זה מעם
רק ויקחהו וישלכו אתו ׃
רק כי לא דבר רק הוא מכם ׃
ורק גם חצני נערתי ואמרה ׃
רעה עמך בשבטך ׃
רעה כה אמ׳ יי׳ אלהי רעה את צאן
ורעה בטח בה׳ ועשה טוב שכן ארץ
ראיתיו ויצא האחד מאתי ואמר ׃
ראיתיו האמר לאביו ולאמו ׃
וראיתיו מגיע אצל האיל ׃
טאל ויאמרו שאל שאל האיש
שאל ותאמר לאמר דבר ידברו
ושאל ויאמר אליו שאול לכה קשרתם ׃
שנותי אני אמרתי בדמי ימי ׃
טנותי מה אדבר ואמר לי ׃
ושנותי כי כלו ביגון חיי ׃
תראה ואם תראה עוד בבגד ׃
הראה תגל ערותך גם תראה ׃
ותראה ויאמר אלהים יקוו המים ׃
הרוכם כי לבם צפנת משכל ׃
הרוכם צדקה תרוכם גוי ׃
והרוכם ויאמר ויעמד רוח סערה ׃
השג אל תשג גבול עולם ׃
תשג וחבירו אל תשג גבול ׃
ותשג אתה תאכל ולא תשבע
תבואי אתי מלבנון כלה ׃
הבואי והאמר שש השערים ׃
ותבואי רבבה כצמח השדה ׃
השם למה נבות לעיניך ׃
תשם ואמרת אל עם הארץ ׃
ותשם וידע אלמנותיו ועריהם ׃
תם ישר יצרתי בי ׃
תם לסון תמימות יצפן לישרים
ותם הלא יראתך כסלתך ׃
הנין עורי עורי לבשי עוז ׃
תנין הים אני אם תנין ׃
ותנין על שחל ופתן תדרך ׃
תחי ויחגרו שקים במתניהם ׃
התחי נפשי ותהללך ומשפטך ׃
והתחי וידברו אליו את כל דברי יוסף ׃
תשועתי חושה לעזרתי אדני ׃
תשועתי הצילני בדמים אלהים ׃
ותשועתי קרבתי צדקתי לא תרחק ׃

וחלופיהון דלוג תרין וא׳ וחד א׳ וסי׳

ואלכה תנה את נשי ואת ילדי ׃
ואלכה ויאמר אבנר אל דוד ׃
אלכה אני אמרתי בדמי ימי ׃
ואדיריה ועל ידם החזיקו התקועי׳
ואדיריהם שלחו צעוריהם למים
אדיריהם מחזיקים על אחיהם ׃
ובמלאת ימי טהרה לבן או ׃
ובמלאת המים האלה עשה המלך
במלאת ספקו יצר לו ׃
וגדל יי׳ ארך אפים וגדול כח ׃
וגדל חנון ורחום יי׳ ארך ׃
גדל חימה נשא ענש ׃
ובהקבץ ויהי בהשמע דבר ׃
ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי
בהקבץ עמים יחדו וממלכות ׃
והבין ידעתי יי׳ כי לא לאדם ׃
והבין התקעו בתקוע והבין ׃
הבין וצוה אתם לאמ׳ שאו לכם
ונבנה כי תאמר אדום רששנו ׃
ונבנה ואמר אליהם אתם ראשי
ונבנת את החומה ותקשר כל ׃
ויסלף ושחד לא תקח כי ׃
ויסלף לא תטה משפט לא תכיר
ויסלף עיני יי׳ נצרו דעת ׃
ותנהן ויאמ׳ המלך לאסתר גם ׃
ותנתן ולקץ שנים יתחברו ובת מלך ׃
ותנהן ויאמר המלך להעשות כן
יושב וידעו העם כלו אפרים ׃
ויושב ישמעאל ו ענם ׃
יושב יוסף את אביו ׃
הבדיהו והנה אמריהו כהן הראש
וזבדיהו ועמהם הלוים שמעיה
זבדיהו ולמשלמיהו בנים זבדיהו
ותיו חאת עשו להם וחיו ׃
והיו ואזרעם בעמים ובמרחקי׳
חיו ויהושע בן נון וכלב בן יפנה
ויתר האל מעוזי חיל ויתר ׃
ויתר עמד וימודד ארץ ׃
יתר ויואל אלוהו ודכאני ׃
וישכן ויגרש את האדם ׃
וישכן ויגרש מפניהם גוים ׃
וישכן ירדף אויב נפשי ׃
ויבות וה שבן שנים אנשים ׃
דבות ויאמרו אנשי העיר אל יואש
יבות יחי ראובן ואל ימות ׃
וירח יי׳ את ריח הניחח ׃
וירח ויגש וישקלו ׃
ירח ועתה ישמע נא אדני המלך
ובעת מותה ותדברנה ׃
ובעת ויהי לימים מימים ׃
בעת ועוד אני מדבר בתפילה ׃
ולמה ויאמר לה אלקנה אישה
ולמה חנה למה תבכי ולמה לא
למה האכלי ולמה ג׳ בפסו׳ ׃
ולמועדים ויאמר אלהים יהי מארת
ולמועדים כה אמר יי׳ צבאות צום הרביעי׳
למועדים עשה ירח למועדים ׃
ומוראכם וחתכם יהיה על ׃
ומוראכם לא יתיצב איש לפניכם ׃
מוראכם את יי׳ צבאו׳ אתו תקדישו
ונבואה ויאמר איש אל רעהו לא כן
ונבואה הגידו ביהודה ובירושלם
נבואה למשכנותיו ׃
וסגרו ואספו אסיפה אסיר ׃
וסגרו וסגרו דלתים בשוק ׃
סגרו ערי הנגב סגרו ׃
וקיצץ וירקעו את פחי הזהב ׃
וקיצץ משבית מלחמות עד ׃
קיצץ יי׳ צדיק קיצץ עבות ׃
ורחצו יוקח נא מעט מים ׃
ורחצו ויאמר הנה נא אדני ׃
רחצו פתח הזכו הסירו רע
ותעננה אותם ותאמרנה יש ׃
ותעננה הנשי׳ המשחקות ׃
תעננה חכמות שרותיה ׃

א״ב מן ג׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

אמלא לא ההיה משכלה ׃
אמלא אערכה לפניו משפט ׃
אמלא להנחיל אהבייש ׃
ואמלא אתו רוח אלהים ׃
אקומה ויאמ׳ אבנר אל דוד אקומה
אקומה גם עוילי׳ מאסו בי אקומה ׃
אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים
ואקומה ויאמר אחיתופל אל אבשלום אבחרה נא ׃
אבל אמללה ארץ ההפיר ׃
אבל תירוש אמללה גפן ׃
אבל לעגלת בית און ׃
ואבל העל זאת לא תרגז האר׳
אבנה הלא טוב אבנה ופרפר כת׳
אבנה אתי מלבנון כלה ׃
אבנה ובכל זאת אנחנו כרתים ׃
ואמנה כי מצות המלך עליהם ׃
כאבן ובי ירבן אנשים ׃
כאבן ואם באבן יד ׃
כאבן וכגלחו את ראשו ׃
וכאבן ולאלוה מעוזים על כנו ׃
בזאת הביאו את כל המעשר ׃
בזאת יואב בן צרויה ההל׳ למנות
בזאת לא לכם להלחם בזאת ׃
ובזאת ויצא אל פניו יהוא ׃
בקש ותאבדנה האתונות ׃
בקש סור מרע ועשה טוב
בקש תעיתי כשה אבד ׃
ובקש סבותי אני בלבי לדעת ׃
ברכתי ויאמר הכי קרא שמו יעקב ׃
ברכתי קח נא את ברכתי ׃
ברכתי וצויתי את ברכתי ׃
וברכתי כי אצק מים על צמא ׃
גאון הנה זה היה עון סדום ׃
גאון עדה נא גאון וגבה ׃
גאון לפני שבר גאון ׃
וגאון יראת יי׳ שנאת רע ׃
גבא ולא יכלה עוד הצפינו ׃
גמא השלח בים צירים ׃
גמא הגאה גמא בלא בצה ׃
וגבא והיה השרב לאגם ׃
גיל אל תשמח ישר׳ אל גיל ׃
גיל יגיל אבי צדיק ׃
גיל השמחים אלי גיל ׃
וגיל ירעפו נאות מדבר ׃
הבה ושם איש ישראל הבכה
הבה אפרים שרשם יבש ׃
הכה בעשב ויבש ׃
והכה אם במחתרת ימצא הגנב
הביאה לי ציד ועשה לי מטעמי׳ ׃
הביאה שבעו את הדבר הזה פרות
הביאה הביאה למוסר לבך ׃
והביאה ועשה לי מטעמים ׃
הביאה ויקח דוד מידה את אשר
הביאה והמלך שלמה נתן דה״ ׃
הביאה ויאמר המן אף לא הביאה
והביאה וביום השמיני תקח

הטו

ילבשם על דרך ירדפם אך הוא כמו יהדפנו כי בלא תוספת יאמר יהדוף בהברת או וברבותו לא יזוז ומלת ילבשם בלא תוספת יאמר ילבש בתנועת אה גם ברבותו לא יזוז ויאמר ילבשם ומלת שמעה תפלתי נגזרה מן שמע ושמוע בין אחיהם והחירק פתחת הסין נגזר ממלת שמע כמו מן סלח סלחה הנער וראוי היה לומר שמעה והחטף בא במקום החולם אשר בשמע כי כן דרך החולם להפך בחטף ברבות המלה ומלת שמע ראויה להיות בווי כמו זכור שמור ברור ומלת וקראה בשם לדברי הקורא׳ כן באת

מערכת אות הויו

ער וכאלו ספרים בלא תוספת הא ובעבור התוספת נהפכה לחטף. קמץ כל מקף מבטל חולם כמו ויפתר לנו ואם שלם אלה ועל כן מלת כל אם אין בו טעם בחטף קמץ כי כלם מוקפים והוטים אבל כל העומד בטעם ובמסרת אז הוא בחולם כל הנקרא בשמי בחולם על פי המכור אף על פי שהוא רהוט ויש מכים שהם קמצים והוא כל עצמותי תאמרנה כל אחירם סכאוהו וכל בשלם כך נמצא במסורת וכל מלה הרהוטה פעמים בחטף קמץ כמו במתי אתעני עמי בחרי אף כי לולי רהט היו נקראי עני במתי בחולם

הטו סורו מני דרך הטו מני •
הטו אזנכם ולכו אלי •
הטו משכיל לאסף האזינה עמי •
והטו ועתה הס רו את אלהי דיהושע
הקהל ואה כל העדה הקהל •
הקהל יום אשר עמדת לפני יי •
הקהל את העם האנשים והנשים •
והקהל קח את המטה •
הופיע ויאמר יי מסיני בא •
הופיע אל נקמות יי אל •
הופיע מציון מכלל יופי •
והופיע התדע בשום אלוה •
הרוג אם ככה אתה עשה לי •
הרוג כי הרוג תהרגנו •
הרוג והנה ששון ושמחה •
זהרוג ושאר היהודים אשר •
הקיצה הוי אמר לעץ הקיצה •
הקיצה עורה למה תישן ה' •
והקיצה העירה והקיצה למשפטי •
חרבה ואמר למלך המלך לעולם •
חרבה ואמר אלהם אתם ראים •
חרבה טוב פת חרבה •
וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן •
טמאו בני יעקב באו על החללים •
טמאו עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי •
טמאו מזמור לאסף אלהים •
וטמאו בתתם ספם את כפי •
ישתחוה ויהי דוד בא עד הראש •
ישתחוה ויהי אחרי בוא אמציהו •
ישתחו הוכל עבדי המלך אשר •
וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחוה •
ישבו וירדו מעל כסאותם •
ישבו והזה חילם למשיסה •
ישבו נתן הסכל במרומים •
וישבו ויקח עשרה אנשים מזקני •
יאמר על כן יאמר בספר •
יאמר ולציון יאמר איש ואיש •
יאמר כנמרוד גבור •
ויאמר למלך יריחו לאמר •
ידו ואל עמי ידו גורל •
ידו ביום עמדך מנגד •
ידו גם היא לגולה הלכה •
וידו צמתו בבור חיי •
ירעם כי כפרה סורדה סרר •
ירעם בצאן לשאול שתו •
ירעם גרן ויקב לא ירעם •
וירעם בתם לבבו ובתבונות •
בכפיר נהם ככפיר זעף מלך •
ככפיר נהם ככפיר אימת •
ככפיר עזב ככפיר סכו •
וככפיר כי אנכי כשחל לאפרים •
ללוי ושם אשת עמרם יוכבד •
ללוי על כן לא היה •
ללוי חשביה בן קמואל •
וללוי אמר תמיך ואריך •
מברך ועתה לכה נא ארה לי •
מברך יהי שם יי מברך מעתה •
מברך ויאמר ערום יצתי כתי •
ומברך ועתה הואלת לברך ודה •
מרבים ויאמרו אל משה לאמר מרבי
מרבים כי יש דברים הרבה מרבים •
מרבים גם בימים ההם מרבים •

ומרבים ויהיו בני אולם אנשים •
מרים כל מרים תרומת כסף •
מרים כבוד חכמים ינחלו •
מרים ארך אפים רב תבונה •
ומרים ואתה יי מגן בעדי •
מאוס חמאה ודבש יאכל •
מאוס כי בטרם ידע הנער מאוס •
מאוס כי אם מאוס מאסתנו •
ומאוס סחי ומאוס תשימנו •
ממיך ועבדתם את ה' אלהיכם •
ממיך ויאמר אליו בני ישראל •
ממיך טפכם נשיכם וגרך אשר •
וממיך בן אדם לחמך •
נגש ואיש ישראל ראו כי •
נגש ואיש ישראל נגש ביום •
נגש והוא נענה ולא יפתח •
ונגש העם איש באחיו •
נדר כל נדר וכל שבעת •
נדר קמץ כי נדר נדר עבדך •
נדר ונודע יי למצרים •
ונדר אלמנה וגרושה •
נשגב ואמרתם ביום ההוא הודו •
נשגב יי כי שכן מרום מלא ציון •
נשגב יהללו את שם יי כי •
ונשגב קמץ מגדל עז שם ה' •
שה זאת הבהמה אשר •
שה קמץ לא הבאלי שה עלתיך
שא ואמר ליה אלהא מאניא שא •
ושה זאת הכרמה אשר •
עדן פתח והצילו אתם אלהי הגוים •
עדן וחברו הצילו אתם •
עדן ושברתי בריח דמשק •
ועדן חרן וכנה ועדן •
עדיך ואתה מגדל עדר •
עדיך שומע תפלה עדיך •
עדיך כי עתה תבא אליך ותלא •
ועדיך יום הוא ועדיך יבא לבני •
צורם איכה ירדף אחד אלף •
צורם כי לא כצורנו צורם •
צורם ויזכרו כי אלהים צורם •
וצורם כצאן לשאל שתו •
רצון יראיו יעשה ואת שועתם •
רצון מלך לעבד משכיל •
רצון מלכי שפתי צדק •
ורצון וממגד ארץ ומלואה •
שלמיהו וישמע שפטיה בן מתן •
שלמיהו וישלחו כל השרים אל ברוך •
שלמיהו ויצוה המלך את ירחמאל •
ושלמיהו עזראל ושלמיהו •
תמות מי מנה עפר יעקב •
תמות ויאמר שמשון תמות נפשי •
תמת בנער נפשם וחיתם •
ותמת ויקומו עלי בעלי הגבעה •
תנח טוב אשר תאחז בזה •
תנח אם רוח המושל •
הנח בבקר זרע את זרעך •
ותנח בגדו אצלה עד •
הורותיו כי יהיה להם דבר בא •
תורתיו ואם נכלמו מכל אשר עשו •
הורתיו ויאמר אלי יי בן אדם שים לבך •
ותורתיו בעבור ישמרו חקיו ותורתיו •

וחלופי' ג' וא' וחד א' דלוג
וסימניהון

ואתנה ידעתן כי בכל •
ואתנה אמר אל טחי תפל ויפל •
ואתנה צאני כה אמר אדני ה' •
אתנה לכן כה אמר אדני ה' הנני אל כסהותיכנה •
ובקשהם ויקרב אותך ואת •
ובקשתם משם את ה' אלהיך •
ובקשהם אותי ומצאתם כי •
בקשתם את הנחלות לא חוקתם •
ובזהב ויאמר אלהם לאמר כנכסי •
ובזהב וכל הנשאר מכל המקום •
ובזהב בכסף ובזהב ייפהו •
בזהב ולאלוה מעזים על כנו •
ובמלחמה או הנסה אלהים •
ובמלחמה ואת בית יהודה ארחם •
ובמלחמה ברעב פדך ממות •
במלחמה ועמד על כנו •
והוכן בחסד כסא וישב •
והוכן יזכור אדיריו יכשלו •
והוכן ויאמר אלי לבנות לה •
הוכן כי ערוך מאתמול תפתה •
וחם וילקטו אותו בבקר •
וחם ויאמרו לו עבדיו יבקשו •
וחם וגם אם ישכבו •
חם לבי בקרבי בהגיגי •
וטהר וישלח אליו אלישע •
וטהר ויגשו עבדיו וידברו אליו •
וטהר ויאחז צדיק דרכו •
טהר אהב טהר לב חן שפתיו •
ויסע משה את ישראל •
ויסע כצאן עמו וינהגם •
ויסע יתצני סביב ואלך •
יסע קדים בשמים •
ויקמו עליו גל אבנים •
ויקמו ואת מלך העי תלה על העץ •
ויקמו להם בני דן את הפסל •
יקימו ובנסוע המשכן יורידו •
ולנטוע ורגע אדבר על גוי •
ולנטוע ראה הפקדתיך היום הזה •
ולנטוע והיה כאשר שקדתי •
לנטע ואשים דברי בפיך •
ולגדעון והקעתי בשופר •
ולגדעון ויתקעו שלשת הראשים •
ולגדעון היו שבעים בנים •
לגדעון ויעש אתו גדעון לאפוד •
ולקדוש הן גוי לא תדע •
ולקדוש כי לי איים יקוו •
ולקדוש כי ליי מגננו •
לקדוש אם תשיב משבת רגלך •

א"ב מן ד' א' וחד וא' דלוג
וסימניהון

אדוני ויקח אדני יוסף •
אדני דבר האיש אדני הארץ •
אדני ויאמר אלינו האיש •
אדני ויקן את ההר שמרון •
ואדני כי יי אלהיכם הוא אלהי •
אחוז וממחצית בני ישראל תקח •
אחוז חור כרפס ותכלת •
אחוז ויכתבם שמעיה בן נתנאל •

אחוז לאלעזר ואחת אחוז ג' בפסוק
אחיהם לבא חמש שבעים בני ירובעל •
את יהם ויואב ואבישי אחיו הרגו •
אחיה ויהי היום ובניו ובנותיו אוכלים •
אחיהם עוד זה מדבר וזה בא ויאמר •
ואחיהם והשערים שלום ועקוב ושלמון ואחימן •
אחזה אני בצדק אחזה פניך •
אחזה בלעדי אחזה אתה הורני •
אחזה ואחר עורי נקפו זאת •
אחזה אשר אני אחזה לי •
ואחזה אנכי אשית לבי •
בטוב לולי האמנתי לראות •
בטוב אשרי תבחר ותקרב •
בטוב יברכך יי מציון וראה •
בטוב צדיקים תעלז קריה •
ובטוב תחת אשר לא עבדת •
באדם נגע צרעת כי תהיה באדם •
באדם או איש אשר יגע בכל שרץ •
באדם אף היא כחתף תארוב •
באדם את כל זה ראיתי ונתון •
ובאדם בפשע ארץ רבים שריה •
הקרב ואתה הקרב אליך את אהרן •
הקרב וזאת תורת המנחה הקרב •
הקרב וגם את אחיך מטה לוי הקרב •
הקרב את מטה לוי והעמדת •
והקרב ויאמר אל אהרן קח לך עגל •
השפטים ודרשו השפטים היטב •
השפטי כי לא נעשה כפסח הזה מימי •
השפטים ויאמר אל השפטים ראו מה אתם •
השפטים ויהי בימי שפט השפטים •
והשפטים ועמדו שני האנשים אשר •
זורחה אם זרחה השמש עליו •
זרחה וישכימו בבקר והשמש •
זרחה מנזריך כארבה וטפסריך •
זרחה ויזעף עזיהו ובידו •
וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה •
זהב כל הזהב העשוי למלאכה •
זהב כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת •
זהב ויהי כל זהב התרומה •
זהב ויצף את הבית אבן יקרה •
וזהב הארץ ההיא טוב •
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישראל בארץ קדמא דפסוק •
נחלו כי בנות מנשה נחלו נחלה דיהושע •
נחלו יי עזי ומעזי ומנוסי •
נחלו פתאים אולת וערומים יכתירו •
ונחלו זכר לאברהם ליצחק ולישראל •
חתן כי חתן בית אחאב הוא •
חתן ותקח צפרה צר •
חתן וירף ממנו אז אמרה •
חתן ויאמרו פלשתים מי עשה •
וחתן ויען אחימלך את המלך כולו פתח
חגור הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון •
חגור ואלישע הנביא קרא לאחד •
חגור ויאמר לגיחזי חגור מתניך •
חגור חרבך על ירך גבור •

כל הברית או אשר הכניכה בה וברכות הכניכה תרד הכניכה למטה בחטף קמץ כמו קדם חדם טואמר קדמים חדשים כפור כפרים מכולת מכלי ומלת אהלי כמתנה •
עם כור קוני אהיה שלם • העת אספה שערי חולם • גם בנעימים יפיל חלמי • כי אחל חלק ססי :

ואבאר דין חטף פתח גדול והחטף פתח קטן כל אחהע דינו ליכקד בחטף פתח ולא בחטף לבדו יען כי אותיות אחה"ע כפתחות תמיד אין כח

מערכת אות הויו

באדם לבטא כי אם החטף לבדו על כן חברו עמו הפתח כדי לפתוח מעט האות עם החטף אבל החטף עיקר על כן כל הברת אה הבאה לפני אחהע הראוי להיות בחטף יהיה בחטף פתח כמו תעלה יעלה מהרי תמאנו תכחשו וכן בראש תיבה כמו עלה חזק אמץ ושלמה מבטלין יש ומסבין אותו לחטף לבד׃

חדגש כמו נאדר יחדו לחמו יעלזו כי הלמד דגושה כדין כל שני שבאין רצופין אמר הראשון סוכן ורפי כאשר פי׳ ביחנך וכן נגינה מוקדמת מבטלת חטף פתח

וחגור סדין עשתה ותמכור׃
ינחם ויהי בשלח פרעה׃
ינחם וכי הקים יי׳ להם׃
ינחם וגם נצח ישראל לא׃
ינחם נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם׃
וינחם ועתה הטיבו דרכיכם׃
יצאו והפרתי אתך במאד מאד׃
יצאו ויאמר לו אלהי׳ אני אל שדי
יצאו מהרו בניך מהרסיך׃
יצאו והנשיא בתוכם בבאם יבא׃
ויצאו ואת חמור ואת שכם בנו׃
בשב אם כשב הוא מקריב׃
כשב איש איש מבית ישר׳ אשר ישחט שור׳
כשב שור או כשב או עז כי יולד׳
כשב אך בכור שור או בכור׃
וכשב דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב׃
ללחם והרעב כל ארץ מצרים׃
ללחם ונתת על המערכת לבנה
ללחם הנה ימים באים נאם אדני
ללחם נדד הוא ללחם איה׃
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרים׃

א״ב מן חד חד מן תרתין
תיבותן לא נסבין ו״ו בריש תיבות דמטעה דלוג סי׳

ארבעים שנה בן שלשים שנה דוד במלכו׃
בגלעד בבשן וישבו בגלעד בבשן׃
גם ברוך ויחרד יצחק חרד׳ גדולה
דורכי קשת ויהיו בני אולם אנשים
העמק הפגרים וכל העמק הפגרים
חסד לאברהם תתן אמת ליעק׳ חסד
יחת זינה ובני שמעי יחת׳
נשיכם טפכם ומקניכם דיהושע׃
שמש ירח עמד זבולה׳
בכוד יי׳ אז יבקע כשחר׃
לקדוש יי׳ אם תשיב משבת׳
בעיל צדקה שוש אשיש בה׳׃
לכה נלכה ויאמר שאול לנערו
מלך שרים גם כי יתנו׃
על אמתך לא לנו ה׳ לא לנו׃
עד פרחה וזה מעשה המנרה׃
עשרי׳ לחם ואיש בא מבעל שלישה
פשט גדוד ברפאי לישר׳ ונגלה׳
צאן מרעיתי ואתן צאני צאן מרעיתי
קח כברים ויאמר נעמן הואל׃
קרנים מידו ונגה כאור תהיה׃
רב להושיע מי זה בא מאדום׃
שרצו בארץ ואתם פרו ורבו׃
תף חליל והיה כנור ונבל׳

א״ב מן חד חד ו׳ בסו׳
תיבותא וסימ׳

אלה וכחש רצח וגנוב׃
אמרו זה חלק אדם רשע׃
אישו ויבו איש אישו׃
בנה בניתי בית זבול לך׃
בחירו ויאמר להשמידם׳
בשלמתו חשב תשיב לו את׳
גרן ואצוה את שפטיכם׃

גדולתו בהראותו את עושר׃
דורו מעוצר וממשפט לקח׃
הורו פשע וכחש בה׳׃
וחצנו שלא מלא כפו קצר׃
זממו אל תתן יי׳ מאויי רשע
זנבו יחפץ זנבו כמו ארז׃
חנו ויהי יי׳ את יוסף׃
טרפו כה אמר יי׳ אלי כאשר יהגה
יקראו בימיו תושע יהודה׃
ברהו כי חקות העמים׃
לידידו שוא לכם משכימי׃
לחה ומשה בן מאה ועשרים׃
לרא ויאסף שאול לרא כהי׳׃
מתו ויקם אברהם מעל פני מתו
מקדשו בכל מתנתיכם תרימו׃
נחרו התרעשנו כארבה׳
נפלו ואעמד עליו ואמתתהו׃
סברו אשרי שאל יעקב בעזרו׃
ערשו כי רק עוג מלך הבשן נשאר
פרתו שורו עבר ולא יגעל׃
צדקו יי׳ חפץ למען צדקו׃
קרחו משליך קרחו כפתים
קרתו ב׳ בפסוק׃
רישו ישתה וישכח רישו׃
שיתו והיה אור ישראל לאש׃
תתנו כן תעשה לשורך׃
תתו ולא אבה סיחון׃

ב״א זוגין חד או וחד אוֹ
וסימניהון

האמר האמר אלהים אני׃
האמור בית יעקב הקצר׃
חורי למטה שמעון שפט׃
חורי אלה בני אביחיל׃
טובם בחדק ישר ממסוכה׃
טובם הן לא בידם טובם׃
ישור על אנשים ויאמר׳
ישור כי לא נמצא בעמי׳
וכרות ומצאת אה לבבו׃
וכרות ומעיד ונתוק׃
למואל אל למלכים למואל׃
למואל דברי למואל מלך׃
מלאכות הכל בכתב מיד ה׳ עלי׃
במלאכות ויאמר חגי מלאך ה׳׃
ומשות האמר אבנה לי בית׳
ומשות ואני היום רך ומשוח׳
נצור עלה מפיץ על פניך׃
נצור אם חומה היא׃
שכר ויבא יעקב מן השדה׃
שכור למען שכור הוא׳
חליצתם ותצלח עליו רוח ה׳׃
עליצתם נקכת במשיו׃
פרש הלא פרש לרעב׃
פרוש יום חשך ואפלה יום ענן׳
צרוף נחר מפוח מאש׃
צרוף אמרות ה׳ אמרות טהורות׃
מוצאת ויסף עו׳ אחימעץ בן צדוק
מוצאת היא מוצאת והיא׳
מותה ולמיכל בת שאול׃
מותה ובעת מותה ותדברנה׃
מצוק ויקבצו אליו כל איש׃
מצוק השן האחד מצוק׃
מעיד ויקם דוד ויעבר הוא׃

ומעוד וכהות ונתוק׳
מכורתיך ואמרת כה אמר אדני ה׳ לירושלים׃
מכורתיך השב אל תערה׳
קבור לא תלין נבלתו על׳
קבור ויהי אחרי קברו אתו׳
צרור את הנדינים׃
צרור עון אפרים׃
תנוד כה אמר יי׳ אל תבא בית מרזח׳
תנוד אם תשוב ישראל נאם יי׳׃

ס״ב מלין דכתיב מוקדם
מאוחר וסי׳

הולך בתרא׳ דיהושע ושבעה כהנים נשאים׳
גלון ולבני גרשון ממשפחת׃
גלון ומעבר לירדן׃
והמשני ויאמר שמשון אל הנער
ותראנה ויהונתן לא שמע׳
והגרזי וילך דוד ואנשיו ויפשטו
מבואך ידעת את אבנר׃
נפצות ותהי שם המלחמה נפוצת׃
והוצתיה ויאמר אל עבדיו ראו׃
ויקלהו ויעבר בכל שבטי ישראל
בעברות ראו אנכי מתמהמה׃
האורנה וישלח ידו המלאך׃
האהל ואת הסירות ואת היעים דמלכים׃
המימותים ותקח יהושבעת דמלכים
ימות ואת בני המכי׳ לא דמלכים
ואכול וזה לך האות אכול השנה דישעיה׃
וגורנך מנעי רגלך מיחף׃
בברצותם הקשבתי ואשמע לא כן׃
שוחט חץ שוחט לשונם׳
סובע ולא שמעו אלי׃
הוידע יען אשר עשו נבלה׃
ובהרותך ויבאו וירשו אתה׃
התעתים כי התעתים בנפשתכם׳
אשויתיה הריעו עליה סביב׃
מואת דקרי׳ מדד רוח הקדי׳ בקנה
הכשלי לכן אדם לא תאכלי עוד
היאתון ועל פני שער היאתון׃
והאראיל שתים עשרה ארך׳
ומהאראיל והאראל ארבע אמות׃
עיות וימת חשם וימלך דדה׃
הודיוהו ובני אל ועני הודיוהו׃
שטרי ועל הבקר הרעי׳ בשרון
ושמדיכות ועמהם הלוים שמעיהו׃
נטוי ואני כמעט נטוי רגלי׃
פלאיה דעת ממני נשגבה׃
וגדלותך ועזוז נוראותיך׃
בשאוה בבא כשאוה פחדכם׃
הלוך את חכמים יחכם׃
יומת שמר מצוה שמר נפשו׳
תרצנה תנה בני לבך לי ועיניך׳
ועיף התעיף בו עיניך׃
הילכות צופיה הילכות ביתה׃
ובתוכנתו בכחו רגע הים׳
יבחר כי מי אשר יבחר׃
ובמלואת הימים האלה עשה׃
מומכן ויאמר מומכן לפני׳

שמלי קדמאה בני חגב בני שמלי
ומבלהם ויהי עם הארץ׃
ואוצאה אתם על אדו הראש׳
בחצתים ואעמיד מתחתיו לבקום
למלוכי יונתן לשכניה׃
ידרון עפיה שפיר ואנביה׳
תוכל ואנה שמעת עליך די׃
תוכל בהבא למקרי ב׳ בפסוק׃
לזועה ויהי קצף יי׳ על וכל ירמיה׃
והמונכה קרא בלב׳ בחיל להעלה
והמונכה ואנה שמעת עליך
והמונכה באדין אמר בלשאצר׳
בנוית ודוד ברח ויבלט׃
בנוית ובתריה ויגדו לשאול׃
בנוית וילך גם הוא הרמתה׃
נוית וילך שם אל נוית קדמא דפסוק׃

ח׳ כתיב ו׳ בסוף תיבותא
וקרינן ה׳ סי׳ נמסר בדניאל סימן ה׳׃

י״ב מלין דחסרי׳ ו׳ בריש
תיבות׳ וקרין וסי׳

בניך והבא ותגד לאיש האלהים׃
תחת הנעצוץ תנינא דפסו׳׃
עד ויצא השטן מאת פני ה׳׃
יולד גיל יגיל אבי צדיק כתיב׃
דור כי לא לעולם חסן׃
די חזיתא פרזלא מערב׳
לא חמל בלע יי׳ לא חמל׳
לא הנח על צוארינו נרדפנו׃
אין יתומים היינו אין אב׃
זקנים פני יי׳ חלקם׳
אינם אבותינו חטאו אינם
אנחנו ב׳ בפסוק׃

וחלופי׳ י״א דכתי׳ ו׳ בריש
תיבות׳ ולא קריין וסי׳

ובי ויאמר דוד מה לי ולבם׃
ומסגרתיה ויפתח על הלחת׃
וראתה ועתליה אם אחזיה דמלכי׳
ואת ויקצץ המלך אחז ואת׃
והקעו הגידו ביהודה ובירושל׳
ויורה ולא אמרו בלבבם נירא
ויוציאו בעת ההיא נאם ה׳׃
ובל לא האמינו מלכי ארץ ובל
והרשענו חטאנו והעוינו והרשענו׃
וחסד ויאבנו לשמע ולא זכרו׃
וישבח גיל יגיל אבי צדיק׃

י״ח חסרי׳ ו׳ בסוף תיבות
וקרי׳ וסי׳

ויצוו את בני בנימן לאמר׃
ויעלה ויקח שמואל טלה חלב׃
אמר וחרש לא ימצא בכל׳
ויאמר ויזעקו אל יי׳ ויאמ׳ חטאנו׳
וידבר אליו לאמ׳ אם היום דמלכי׳
יקח ומבניך אשר יצאו דמלכים׃
ויתנה על ידי עשי המלאכ׳ דמלכי׳
ואכול וזה לך האות אכל השנה דישעיה׃

יחד

כמו כסבענו אכחנו סמענו ידענו ותלת האהלה יצאה מן הכלל כמו הנגינה מוקדמת ובחטף פתח וכן חירק באות סמוך לפני לסון הוה מבטל חטף פתח כמו יהיו תהיו מהיות ואם החירק באות עיקר אבל מבטל כמו כחרו מהרו והספרדים מוסיפין עוד אחר והוא כאשר אחרי אות אחהע יש יוד כמו סמעיה ידעיה והטעם לפי שהברת אות עין נוטה קצת לחירק בעבור היוד שאחריה ואין אות כפתחת על כן כמאר חטף לבדו ועתה אסכליך ואורך דרכי חטף פתח קטן׃

מערכת אות הויו

כל לשון אלהות חסר אלף שלו בתחלת תיבה בחטף פתח קטן כמו אלהים אלהיך הטעם כי דין אלף נוטה להיות קבת להכרת אי כי עיקרו אל וכן אלהים לא תקלל עיקרו אל מלשון יש לאל ידי ובבא אחד מאותיות מטה לפני השם לא יקורו הה״א פי׳ החמשה נקודות ממכו כמו מאלהים האלהים סיי׳ אבל אחת מאותיות בוכ״ל תשמשות לפני השם אין אות ראשונה מהשם נקראת מאומה כמו ויי׳ כיי׳ ליי׳ ביי׳ וסימן בלשון ארנות ואלהות משם מפיק אלף וכלב לא

חד כי יען בטחך במעשיך׳
וחללוה ונתתיו ביד הזרים׳
ויעל ויבנו המזבח על מכונתיו׳
שוי ובן בני אינשא טריד׳
וקבל קיימו וקבל היהודים׳
חנניה אחריו החזיק חנניהו בן׳
מלכיה אחריו החזיק מלכיה בן׳
וישתחו יעבדוך עמים וישתחו קדמא דפסוק׳
וישתחו ויאמרו שלו׳ לעבדך לאבינו׳
וישתחו ואמרו על אשר עזבו דמלכים׳

וחלופי׳ יא כתיב וי״ו בסוף

תיבותא ולא קרי׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימ׳ י״ב׳

מ״א דכתי׳ ו׳ בסוף תיבותא

וקרי׳ י׳ וסי׳ נמסר בריש שמואל׳

חד מן י״ד זוגין מן ב״ב ראשי

פסוקי׳ לא נסבין ו׳ בריש תיבותא וכל קריא נסבין וסימניהון

עשה ירח למועדים שמש׳
עשה יי׳ אשר זמם בצע׳
ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף׳
ארבעים שנה אקוט בדור׳
הוציא עם עור ועינים יש׳
הוציא יי׳ את צדקותינו׳
מטה זבולן ונשיא לבני׳
מטה עוזך ישלח יי׳ מציון׳
מני אפרים שרשם בעמלק׳
מני שים טעם די כל מתנדב׳
מנחתם ונסכיהם דיום רביעי׳
מנחתם ונסכיהם דיום שמיני׳
באשר המותי אמות ושם׳
באשר דבר מלך שלטון׳
באו מלכי׳ נלחמו אז נלחמו׳
באו ימי הפקדה באו ימי׳
אברם ישב בארץ כנען׳
אברם הוא אברהם׳
אמרו בלבם נינם יחד׳
אמרו לכו ונכחידם מגוי׳
נתנו את נבלת עבדיך׳
נתנו רשעים פח לי׳
דבר האיש אדני הארץ׳
דבר יי׳ עליכם שארית יהודה׳
דברתי אליך בשלותיך אמרת׳
דברתי אני עם לבי לאמר׳
חיים שאל ממך נתתה לי׳
חיים וחסד עשית עמדי׳

י״ב זוגין מן ג׳ ג׳ ר״פ נסבין

ו׳ בריש תיבותא וכל קריא לא נסבין ו׳ וסימניהון

וברוך אל עליון אשר מגן׳
וברוך טעמך וברוכה את׳
וברוך שם כבודו לעולם וימלא׳
ויקן יוסף את כל אדמת מצרי׳
ויקן את חלקת השדה׳
ויקן את ההר שמרון׳
וראה ועשה כתבניתם׳

וראה אם דרך עצב בי׳
וראה בנים לבניך׳
ועשה לי מטעמים׳
ועשה כרוב אחד מקצה׳
ועשה להם מכנסי בד׳
ודברי דוד המלך הראשונים והאחרונים׳
ודברי רחבעם הראשונים׳
ודברי שנאה סבבוני׳
ורבים מביאים מנחה׳
ורבים מישיני אדמת עפר׳
ורבים מהכהנים הלוים׳
ואיך תשיב את פני פחת אחד׳
ואיך וחברו ואיך תשיב את פני
ואיך הנחמוני הבל׳
ויוסף הורד מצרימה׳
ויוסף הוא השליט׳
ויוסף בן שלשים שנה׳
ועיני לאה רכות׳
ועיני ישראל כבדו מזוקן׳
ועיני רשעים תכלינה׳
ושש שנים הזרע את ארצך׳
ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם׳
ושש מעלות לכסא דה״ה׳
ואיו נביאכם אשר נבאו׳
ואיה אלהיך אשר עשית לך׳
ואיה אפוא תקותי׳
ולמה יי׳ מביא אתנו׳
ולמה הבאתם את קהל יי׳׳
ולמה העליתנו ממצרים׳
והנביא ההוא או חלם החלום׳
והנביא כי יפתה ודבר דבר׳
והנביא והכהן והעם׳

ד׳ פסוקי׳ דאית בהון מן ד׳

מלין דמיין רביע׳ נסיב ו׳ ותליתאה קדמי׳ סימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו ותלים סימן כ״ז׳

חד מן י״ט זוגין קדמא נסיב

ו׳ בענינא ותנינא לא נסיב וסי׳

והאחד ויאמרו שנים עשר עבדיך׳
האחד שנים עשר אנחנו׳
ושדופת והנה שבע שבלים דקות׳
שדופת והנה שבע שבלי׳ צנומות׳
ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי׳
לא ישמע ויאמ׳ יי׳ אל משה לא ישמע
ושהם והטור הרביעי קדמא׳
שהם והטור הרביעי תנינא׳
וחבר שתי כתפות חברו׳ קדמא׳
חבר כתפות עשו לו חברת תנינא
ובתבונה ואמלא אתו רוח קדמאה
בתבונה וימלא אתו רוח תנינא׳
ובאשם לא תאפה חמץ חלקם׳
באשם כחטאת כאשם תורה׳
ואלה שמות בני אהרן הבכור׳
אלה שמות בני אהרן הכהנים׳
ולא יעבד ומבן חמשים שנה ישוב׳
לא יעבד ושרת את אחיו באהל׳
ובתוך העבד הלוי הוא את עבדת׳
בתוך כי את מעשר בני ישראל׳

ולא נשתה נעברה נא בארצך לא׳
לא נשתה אעברה בארצך לא נטה
ובלק ויאמר מואב אל זקני מדין׳
בלק ויאמר בלעם אל האלהים׳
ושבע אלה משפח׳ מנשה ופקדיהם
שבע אלה פקודי בני ישראל שש׳
ושבעת ותהי המחצה חלק היצאי׳
שבעת ותהי מחצת העדה מן׳
והנשים ונלכד את כל עריו בעת׳
הנשים ונחרם אתם כאשר׳
ואתו את יי׳ אלהיך תירא ואתו קדמ׳
אתו את יי׳ אלהיך תירא אתו תנינא
ועבדך כי ימכר לך אחיך העברי׳
עבדך לא יקשה בעיניך׳
ובניהם כבשת גנב כי ימצא׳
בניהם על כל רעת בני ישר׳ ובני׳
ומנביא כי מקטנ׳ ועד גדולם קדמא׳
מנביא לכן אתן את נשיהם׳

חד מן ח׳ זוגין חלוף תנינא

נסב ו׳ בענינא וסי׳

אמרפל ויהי בימי אמרפל מלך שנער׳
ואמרפל את כדר לעמר׳
שמן למאור בשמים קדמא׳
ושמן למאור ובשבים תנינא׳
חסר מי פתי יסור הנה חסר קדמא׳
וחסר מי פתי יסור הנה וחסר תנינ׳׳
עשר ויאמר אלהים לשלמה יען אשר שאלת׳
ועשר והחכמה והמדע נתון לך׳
יואב בני פחת מואב קדמא׳
ויואב בני פחת מואב תנינא׳
ששים כל הקהל כאחד קדמא׳
וששים כל הקהל כאחד תנינא׳
כל מפרסת פרסה דהורת כהני׳
וכל בהמה מפרסת פרסה דמשנה תורה׳
אמר ואלה העלים מתל מלח׳
ואמר וחברו ואלה העלים׳

אלין מלין מל׳ ו׳ ולית דכו׳

וסימניהון

פותר ואין פותר אותם לפרעה׳
חולם או אל חולם החלום ההוא
טוחן ויהי טוחן בבית האסורים׳
בוצע שם האחד בוצץ׳
שורק ואנכי נטעתיך שורק׳
כבוצר על סלסלות׳
קולע הנני קולע׳
פוקד הנני פוקד אל אמון מנוא
שוכב על צדך׳
אונך עד מתי תלין בקרבך יט׳
הורג לתת אתה ביד הורג׳
חולש על גוים׳
בקונה במוכר כלוה׳
הולם פעם׳
חוכי אשרי כל חוכי׳
שוחט השור כבהאיש׳
אוסף אהבתם׳
בוקר כי בוקר אנכי ובולס שקמי׳
חורש ונגש חורש בקוצר׳
ונוטר הוא לאיבו׳

גוער בים ויבשהו׳
הדולג כל הדולג על המפתן׳
נוכל ויש בעדרו זכר׳
חוגג המון חוגג׳ וחובר חבר׳

כ״ה ר״פ חד לא נסיב וי״ו

וא׳ נסיב ו׳ וסי׳

כשמע עשו את דברי אביו׳
וכשמע אסא את הדברים׳
אבני שהם ואבני׳
ואבני שהם תנינא דמשכנא׳
עפיה שפיר ואנביה סגיא ומזון׳
ועפיה שפיר ואנביה סגיא תנינא
כהקבץ עמים רבים באף׳
וכהקבץ בתולות שנית ומרדכי׳
הים ראה וינס הירדן תסוב׳
והים בקעת לפניהם ויעברו׳
סבותי אני עם לבי לדעת׳
וסבותי אני ליאש את לבי על׳
צידונים יקראו לחרמון שרין׳
וצידנים ועמלק וכל בני קדם׳
הנך יפה דודי אף נעים אף ערשינו
והנך להם כשיר עגבים׳
עמך ישב בקרבך במקום׳
ועמך לרב עשי מלאכה׳
השב תשיב לו את העבוט׳
והשב לשכנינו שבעתים׳
הגדתי לכם היום את השמים׳
והגדתי לכם כי שפט אני׳
זרעתם הרבה והבא מעט׳
וזרעתם את השנה השמינית׳
תרא אשקלון ותירא ועזה׳
ותרא אויבתי ותכסיה בושה׳
המזבח עץ שלש אמות׳
והמזבח נקרע וישפך הדשן׳
זנוח עדלם ועין רמון׳
וזנוח ועין גנים דיהושע׳
ארבעים שנה אקוט בדור׳
וארבעים שנה כלכלתם במדבר׳
נשמדו בעין דאר היו דומן׳
ונשמדו במות און׳
היה לי לצור מעוז׳
והיה נכון לבקר ועלית בבק׳
הבונים בחומה והנשאים בסבל׳
והבונים איש חרבו׳
המשלח מעינים בנחלים׳
והמשלח את השעיר לעזאזל׳
נוע תנוע ארץ׳
ונוע ינועו בניו ושאלו׳
לקצת ירחין תרי עשר׳
ולקצת ירחין אנא נבוכד נאצר׳
הורד שאול גאונך דמית׳
והורד המשכן ונשאו בני׳
הביאו את כל המעשר אל׳
והביאו את אחיכם הקטן אלי׳

מ״ח מלין מיחדין חסרי׳ וי״ו

אלי לא תלך האשה׳
פדת ושמתי פדת
קומו ועברו׳
ותרמת׳ ויכלה׳
עצרה לנו׳ סרו רדו׳
ברכים׳ במצדה׳

מפיק אלף ולולי המסורת מחבר גם ארנות אסר בלשון חול לאלהות וארנות אסר בלשון קדש הייתי נותן טעם בדבר על כן ה״א האלהים בפתחות ואין לה דין הקמוצים מפני הבירור כדין כל בכ״לה לפני אלע הקמוצים כשהם מבוררים כי אין צורך לתת אות מבוררת לפני השם כי השם מבורר הוא אך זובח לאלהים יחרם אין מכוך באלהים האלף נקוד בה׳ נקודות ואות שלפניה קמוצה להבדיל בין הקדש ובין החול כי בלשון הקדש סיאמר לאלהים באלהים בצרי והאלף אינה נקודה ובמסורת

מוכה ז׳ חרכות אמר בוכ״ל מפמש עליהם והאלף נקראת וסימניהון כמסר בתלים סי׳ ק״לז עיין שם ׃

כל שם ממתחיל אלי כמו אליעזר אליאב אליהו בה׳ נקודות וכל פתחלתו אבי או אחי בחטף פתח גדול כמו אבידן אחירע והטעם כי דרכם להיות נוטים להברת אה״ אחרי אשר תחלתם אב או אח בהברת אה ומלת אליהו יצאה מכלל המלו׳ אשר אלי תחלתן כי הוא בחטף פתח גדול ׃ כל אכום ארום אמרי אוי אמת

כשבו מהכות׳ וססים דויעש׳
התשעה דותהי׳ ואמת בעירי׳
אפפני׳ סכני דשמואל׳
הקם על׳ גבר בן ארי׳
טרים דזרמנים׳
ויעבדם דמלכים׳
ואנש הוא׳ ונשכה אל עמנו׳
מרע לאנשא׳ על כן כארים׳
חלצי מואב׳ ונפל עזר׳
חצה דהן אראלם׳
סבכני בכחש אפרים׳
והבן בחסד׳ אשר כמצלת׳
ואשב דריש פסוק׳
באלף ביהודה׳
ארוץ גדוד דתהלות׳
לאיתיאל ואכל׳
שרפה באש כסוחה׳
חתם בצרור פשעי׳
ירץ עלי כגבור׳
חרצים ימיו׳ מראיו ישל׳
אדם עשק בדם נפש׳
ותבו ליקהת אם׳
מצאני השמרים׳ תנד חיותא׳
רחם מרמות׳ סעף ביעף׳
מלך אשור מבארת׳
ומשי דבני מררי דד״ה׳
ושבאל׳ לך ה׳ הגדלה ׃

ב׳ פסו׳ דאית בכל חד ד׳

מלין דמיין קדמ׳ לא נסיב ו״ו וג׳ בתראי נסבין ו״ו וסימ׳

וירקעו את פחי הזהב
וקצץ פתילים בתוך ובתוך ובתוך ובתוך׳
מלבד שבתות ה׳ ומלבד ומלבד ומלבד׳
ואקח את ראשי שבטיכם שרי ושרי ושרי ושרי׳
לא תרצח דמשנה תורה ולא ולא ולא׳
ולקחת משפחת העמרמי ומשפחת ומשפחת ומשפחת׳
והרגת מכם לה׳ מאת אנשי מן ומן ומן ומן׳
ויהי למנשה כישכר׳
ויאמר חושי אל צדוק׳
ונתנך ביד מבקשי׳
ודמות פניהם פני אדם׳
ופאת קדים׳
אם זנה אתה ישראל׳
תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל׳
כה אמר ה׳ צבאות צום הרביעי׳
לבני גרשון דדברי הימים׳
ומן רבותא די יהב ליה כל עממיא אומיא ולישניא הוו ׃
את הנחלות לא חזקתם׳
עד כסף כברין מאה׳
ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמא ואת פאת ואת פאת ואת פא״׳
עומד על שני עשר בקר שלשה ושלשה ושלשה ושלשה׳

אלין תיבותא יתירין ו״ו

וחטפין קמצין וסי׳ ׃

אכרות ואיך אכרות
לך ברית דגבעונים׳
לשאול לו דאחימלך׳
ולשפוך דם נקי דאביגיל׳
קסומי נא לי באוב׳
אשקוטה ואביטה במכוני ׃
יעבור חבי כמעט רגע עד
אצורך בטרם אצורך בבטן ידעתיך
לאכול לחם דאת הנשיא נשיא דיחזקאל׳
והובנים קרנות שן דיחזקאל׳
לכל עונותיהם דירמיה׳
יסגוד לו וישתחו ויתפלל אליו
לקסום קסם דיחזקאל׳
וג׳ במותי ארץ׳
אכתוב לו רבי תורתי׳
עבור אוסיף עוד עבור לו דעמוס ׃
ארך אפים וגדול כח׳
וגדול חסד׳
לשאול לו לשלום׳
תדרוש רשעו בל תמצא׳
אשמור לו חסדי׳
מלושני בסתר רעהו׳
לגאול לא אוכל לגאול׳
ואשקולה את הכסף דעזרא׳
אשרודית עבוניות דסו׳ עזרא׳
ירוהגה ד״ה
תוקהת שלום בן תוקהת׳
למעול מעל גם כל שרי הכהנים סוף ד״ה׳
יקצור און׳
זעום ה׳ יפול שם ׃

ס״ב יחידאין ב׳ מלין נסבין

ו׳ ולית זוגה וסי׳

ודגן ותירוש סמכתיו׳
והצאן והבקר עלות עלי
ושמעון ולוי בני לאה׳
וישכר וזבולן ב׳ בו
וחצרון וכרמי בני ראובן דויגש׳
ואני ועמי הרשעים׳
ואהרן וחור תמכו בידיו׳
ושהם וישפה הטור הרביעי׳
ועלה ומנחה לא תעלו עליו׳
והעלה והשלמי׳ וישא אהרן את ידו׳
ואלף ושבע וכסף פקודי העדה׳
ושור ושה שרוע וקלוט׳
ועבדך ואמתך אשר יהיו לך׳
והעמלקי והכנעני יושב בעמק׳
ואתה ואהרן וקחו איש מחתתו׳
וחשבון ואלעלה עטרת׳
והירדן וגבל והערבה׳
והאותת והמופתים המסת׳
ובאתת ובמופתי׳ ויוציאנו י״י ממצרי׳
ויוסף ובנימן ואלה יעמדו׳
ובנתיה וחצריה עקרון׳
ומדין ועמלק וכל בני׳
וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם ׃
ופסל ומצבה לא תעשו לכם אלילים׳

ואיש ואשה לא יחיה דוד׳
וישראל ויהודה ויאמר׳
וארבעים ואחת שנה דאסא׳
ושלשי׳ ואחת בן שמנה שנה יאשיהו
ודע וראה ויגש הנביא אל׳
והגלעד וגבול הגשורי דיהושע׳
והכהנים והנביאים ויעל המלך בית י״י דמלכים׳
והרב ורעב בחשון ביו׳׳
ובקר וצאן וגם הקרובים דד״ה׳
חבת ומנחה ובאו מערי׳
ובאף ובחמה ונלחמתי אני אתך׳
והשכם ושלוח לשמע על דברי׳
ועבדך ועמך ואמרת שמע דבר י״י׳
ונבלה וטרפה ואמר אהה׳
וטף ונשים זקן בחור׳
וברכב ובפרשים כי כה׳
ואלמנה וגרושה לא יקחו להם׳
ומשפט וצדקה כי כה דרב לכם נשיאי ישראל׳
ואלמנה ויתום וגר ועני דזכריה׳
והם ובניהם על השערים׳
וששים ושש ויהי משקה׳
ועשר ונכסים והחכמה והמדע׳
ובנתינו ונשינו והנה נפלו׳
וארבעי׳ ושלש׳ בני קרית ערים׳
ושבעים ושנים בני פרעוש תנינא׳
ושלשי׳ וארבע׳ ובני בלע׳
וארבעים ושנים בני דליה׳
ועשרים ושנים אנשי מכמס׳
ועשרי׳ ואחד בני לד חדיד דנחמיה
ובניו ואחיו ויביאו לנו ביד׳
ומנעליו ובריחיו ואת שער הישנה׳
ושדותינו וכרמינו ועת׳ כבשר אחינו
ולשמר ולעשות מחזיקים׳
ובניו ובנותיו ויהי היום׳
ואשאלך והודיעני אזור נא כגבר קדמאה׳
ואברהם ושרה זקנים באים׳
והוד והדר עדה נא גאון וגבה׳
וחסד ואמת הלא יתעו׳
והמלך והמן הרצים׳
ולהרג ולאבד אשר נתן׳
ועיר ועיר והימים האלה׳

וחילופי׳ י״ו זוגין מן ב׳ מלין

יחידאין לא נסבין׳ ולית זוגא וסימ׳

בעוף בבהמה ואת כל׳
ישכר זבולון ובנימן דאלה שמות ריש ספרא׳
עץ רמון ועתר ועשן׳
עיר עיר תהיינה הערים׳
שמיר שית חימה אין לי מי׳
אכול שתה ערוך השלחן׳
לכהנים ללוים וגם מהם אקח׳
יען ביען לכן הנבא׳
מלך שרים גם כי יתנו׳
שמש ירח עמד זבולה׳
משה אהרן כי העליתיך׳
עשר נכסים ויאמ׳ אלהי׳ לשלמ׳ דד״ה
דגן תירוש ובפרץ הדבר׳
נשיהם בניהם ושאר העם׳
השמים שמי אתה הוא ה׳׳

ב׳ זוגין מן ב״ב מלין חד

נסבין ו׳ וחד לא נסבין ו׳ ולית זוגא

שם וחם ויהיו בני נח׳
ושם וחם בעצם היום הזה׳
יעקב ובניו ואלה שמות׳
ויעקב ובניו ואתן לעשו׳
קרבו וכרעיו ואת האיל׳
וקרבו וכרעיו ירחץ במים׳
ואלפים וארבע ונחשת התנופה׳
אלפי׳ וארבע שלשי׳ ומאה הקערה
שורו וחמרו לא תחמד דיתרו׳
ושורו וחמרו דמשנה תורה׳
שמן ודבש ארץ חטה׳
ושמן ודבש ועשרה אנשים׳
אדמה וצבוים גפרית ומלח׳
ואדמה וצבוים ויהי גבול׳
לצאת ולבא ויאמ׳ אלהים בן מאת׳
ולצאת ולבא עודני חזק׳
מגרנך ומיקבך חג הסכות׳
ומגרנך ומיקבך הענק תעניק׳
טפכם ומקניכם נשיכם׳
וטפכם ומקניכם רק נשיכם׳
עמון ועמלק ויאסף׳
ועמון ועמלק גבל ועמון׳
שאול ויהונתן והעברים׳
ושאול ויהונתן בנו׳
שדות וכרמים ויאמר שאול׳
ושדות וכרמים כי כה אמר׳
שאול ואנשיו וילך שאול׳
ושאול ואנשיו וילך דוד׳
רכב ובענה וילכו בני׳
ורכב ובענה והנה באו׳
לחם ובשר והעורבים ׃
ולחם ובשר ב׳ בפסוק׳
בניהם ובני ויהיו הגוים׳
ובניהם ובני וישבו על׳
יצהר ודבש עד באי דמלכים׳
ויצהר ודבש ובפרץ הדבר׳
חתו ובשו ויטביהן קצרי יד׳
וחתו ובשו מבוש מבטם׳
רכב וסוס המוציא רכב׳
ורכב וסוס מגערתך׳
הרעב והחרב והעם אשר׳
והרעב והחרב שתים הנה׳
אתה ועבדיך ואמרת אליו ׃
ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם׳
כהניהם ונביאיהם על׳
וכהניהם ונביאיהם בבשת׳
חטים ושערים ועשרה׳
וחטים ושעורים משכב וספות׳
שמרון ובנתיה ושבתי׳
ושמרון ובנתיה ואחותיך׳
המנחה והחטאת והאשם׳
והמנחה והחטאת ויאמר׳
קוץ ודרדר ונשמדו במות׳
וקוץ ודרדר תצמיח׳
חסד ורחמים הגאל משחת׳
וחסד ורחמים כה אמר ה׳׳
פוט וכנען בני חם דד״ה׳
ופוט וכנען בני חם דבראשית׳
משמע ודומה דבראשית׳
ומשמע ודומה דד״ה׳
איה וענה בני צבעון דד״ה׳
ואיה

ואמונה בה׳ נקודות כל בוי מן המלמים פתחלתו אלף כמו אזור אמור אבל אלי כבתולה בחטף פתח קטן אבל אם הוא כמו פס הפעל אז הוא בחטף פתח גדול כמו ארוב דם אכל רבם הרבה ועל כי הסתכתה אף מכל אותיות אחה״ע להכיר בעצילה מוטעת בחטף פתח קטן כי איכה כפתחת על כן במאר האותיות כי אם ח׳ וע׳ן בסוף המלה פותח לפניו כמו זרע שמע זבח בהיות אלף בסוף מלה תמצא פלא כלא ועל כן בנקודת בה׳ נקודות נוטים קצת להברת אי כי אף שאר האותיות נקודות לפעמים בחטף

מערכת אות הואו

פתח קטן מאות אלף רגילה יותר בנקודת חטף פתח קטן כגון בתחלת התיבות שלא כמצאו כן באותיו׳ אחה״ע לבד מתלת כרס חמר עמו לה שהוא בה׳ נקודות על פי המסורת
וה״א באו במקומות מעטים כאשר אבאר׃ **כל** לשון הויה וחיות בהיות ראשונה שלא פעליהם שהם ה׳ וה׳ גם המה בה׳ נקודות כמו היה חיה חייתם הייתם
אך בבא לפניה׳ מאותיו׳ יהו״א אותיו׳ הנוספו׳ בחירק ופ״א הפעל בשבא כמו והיה יחיה תהיה נחיה וכן וי״ו לפעמים בהיותה בחירק כמו וחייתם לי

ואיה וענה דבראשית׃
הלוים והנתינים והשבים׃
והלוים והנתינים ואלה ראשי׃
אסף והימן ויבדל דוד׃
ואסף והימן והמשררים׃
נשק ובשמים והם מביאים דד״ה׃
ונשק ובשמים והם מביא׳ דמלכי׳׃
ליוצא ולבא ובעתים ההם׃
וליוצא ולבא כי לפני׃
לעלה ולמלאים ויעמד חזקיה׃
ולעלה ולמלאי׳ ושה אחד׃
הכהנים והעם גם כל שרי׃
והכהנים והעם ראמר אלין׃
בניהם ואחיהם ויעמד ישוע׃
ובניהם ואחיהם כל אלה מבני עזגד׃
אחי ונערי וגם אני אחי׃
ואחי ונערי ואין אני׃
איש שלחו ואין אני ואחי׃
ואיש שלחו ויעמד כל העם׃
ישוע ובניו ויקם על מעלה׃
וישוע ובניו ואחיו׃
נהירו וסוכ׳להנו איתי גבר׃
ונהירו וסוכלתנו ושמעית׃
דבש וחמאה אל ירא בפלגות׃
ודבש וחמאה וצאן ושפות׃
בריח ודלתים ואשכר עלין׃
ובריח ודלתים ואמרה אעלה׃
עת ומשפט כי לכל חפץ׃
ועת ומשפט שמר מצוה׃
הוללות וסכלות ואתנה לבי׃
והולל׳ וסכלות ופניתי אני לראות
שמחה וששון ובכל מדינה׃
ושמחה וששון ליהודים׃
האחשדרפני׳ והפחות ויקראו ספרי׃
והאחשדרפנים והפחות וכל שרי המדינות׃

ה׳ זוגין ב׳ מנהון נסיב ו׳

וב׳ מנהון לא נסבי׳ ו׳ וסי׳

החסידה האנפה דשמיני׃
והחסידה והאנפה דמשנה תורה׃
עין רמון ולבאות ושלחים׃
ועין ורמון
דכרין אמרין כל קבל דנא׃
ודכרין ואמרין ובה חשחן׃
עשר נכסים ויאמ׳ אלהי׳ לשלמ׳׃
ועשר ונכסים איש אשר׃
יששכר זבולן וכנימן דאלה שמו׳ ריש סיפר׳׃
ויששכר וזבולן במלאה׃

י״ב ר״פ מן ב ב מלין קדמא

נסיב ו״ו ותנינא לא נסיב ו״ו וסימני״ נמסר בסוף סדר במדבר סיני׃

ח׳ פסוקי׳ מסורתא מבא

ומסורתא מבא לא נסבין ו״ו וסימני׳ נמסר בזכריה סימ׳ א׳׃

ד׳ זוגין מן ג״ג׳ בעינא קדמ׳

לא נסיב ו׳ ותנינא ותליתא נסיב וסי׳׃

כי ימוך אחיך ומכר׃

וכי ימוך אחיך ובטה׃
וכי ימוך אחיך עמך ונמכר׃
שש מאות ויסעו משם ממשפחת׃
ושש מאות איש חגורים׃
ושש מאות ויעלו חמשת׃
אתם עדי נאם יי׳׃
ואתם עדי הגדתי ואתם עדי׃
ואתם עדי אל הפחדו׃
עמים רבים גבר ומגוג׃
ועמים רבים ועלית׃
ועמים רבים ובאת דמלכים׃

ח׳ ר״פ מסורתא מבא

ומסורתא מבא ומלה באמצע סי׳ נמסר ביחזקאל סימן מו׳׃

ה׳ זוגין מן בב׳ בחד עינא

קדמא ו׳ תנינא י׳ וסי׳ נמסר בריש סדר בהעלתך׃

ד׳ זוגין מן ג״ג בעינא קדמ׳

נסיב ו׳ ותנינא ותליתא לא נסיב ו׳׃

ושני טורים ויעש את׃
טני טורים ופקעים׃
שני טורים ואת הרמנים׃
ואם בגוי העל אלה׃
אם בגוי העל אלה׃
אם בגוי העל אלה׃
וירא אלהים איש היה׃
ירא אלהים ויאמר יי׳׃
ירא אלהים ויאמר יי׳׃
ואשאלך והודיעני קדמא׃
אשאלך והודיעני תנינא׃
אשאלך והודיעני תליתא׃

ו׳ זוגין מן ג״ג בעינא קדמ׳

ותנינא נסיב ו׳ ותליתא לא נסיב ו״ו וסימ׳ ביחזקאל סימן מ׳׃

י״ב ר״פ דמיין מן ב׳ מלין

דמיין במסורתא מבא קדמא לא נסיב ו׳ ותנינא נסיב ו׳ וסי׳

היא מוצאת והיא׃
הוא תהלתך והוא׃
בסף אשם וכסף׃
שרי יהודה ושרי׃
חרב יראתם וחרב׃
קול שוש וקול רעש׃
לי הכסף לי הזהב׃
לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספרא׃
אלה ברכב ואלה בסוסים׃
מן המלחמות ומן׃
אשרי אנשיך ואשרי דד״ה׃
דור הולך ודור בא׃

ח׳ יחידאין במצע׳ פסוק

במסורתא מבא ומלה ביניהון קדמא נסיב ו׳ ותנינא לא נסיב ו׳ וסי׳

ואנשי העיר אנשי סדום׃
ואליך ישתחוו אליך׃
והוא שותה הוא ויהי׃

ורבו במורבו אשרקה׃
ומגיד לקראת מגיד׃
ויזמרו לך יזמרו׃
ולאמר עליו לאמר וספרי׃
ויוסף דעת יוסף כי ברב׃

חד מן לה״ פסוקי׳ דמיין

מסורתא מבא ומסורתא מבא נסבין ו׳ ומלה ביניהון וסימני׳

ובין רועי ובין רועיך׃
וביד אשתו וביד שתי׃
וענו אשור וענו עבר׃
ופגע בדבשת ופגע׃
וחרשי עץ וחרשי אבן׃
ואצבעות ידיו ואצבעות׃
ואתה תשא ואתה׃
ואפס עצור ואפס׃
ושם הבות ושם תקבר׃
והשמיעו במגדול והשמיעו׃
וכן רבים וכן נגזו ועבר׃
ושרי שלישיו ושרי׃
ובחשך ילך ובחשך׃
וגשם מטר וגשם מטרות׃
ואל האכלו ואל תשתו׃
ומגדל חננאל ומגדל׃
ומן הרמנים ומן התאנים׃
והוא ל׳וי והוא גר׃
ומעל אלהיכם ומעל׃
ומזקני העם ומזקני׃
ואין דורש ואין מבקש׃
ושוכר כסיל ושוכר עוברים׃
והוא מוראכם והוא׃
ובכל חטאתיך ובכל׃
ולו תשתחוו ולו תזבחו׃

יד פסו׳ מיחדין דאית בהו

ד׳ מלין כ׳ קדמא לא נסבין ו״ו וב׳ בתרא׳ נסבין ו״ו וסימני׳

לבני ישראל ולגר ולתושב׃
מעון כרמל וזיף ויוטא׃
עין רמון ועתר ועשן׃
חקיו מצותיו ומשפטיו׃
מלכיה שריה ובוזיה ונביאיה׃
בחמאת בעלה ובמנחה ובשמן׃
לזהב לכסף ולנחשת ולברזל׃
דקירות הספון וקירותיו ודלתותיו׃
יחות זינא ויעוש ובריעה׃
חרב משפט ודבר ורעב׃
מלכותא חסנא ותקפא׃
ברבלתהון פטשהון׃
הארבה הילק והחסיל׃
ומה אנשיהם ובניהם׃

י״א ר״פ מיחדין מן ד׳ מלין

נסבין ו׳ וסימניהון

ומעוך וכתות ונתוק וכרות׃
ואהבך וברכך והרבך וברך׃
ועבדון ורחוב והמון וקנה׃
ושערים ועדיתים והגדרה וגדרותים׃
ואלמלך ועמעד ומשל ופגע׃

ולבאות ושלחים ועין ורמון׃
ודבש וחמאה וצאן ושפות׃
וחשובה ואהל וברכיה׃
וירמיה ויחיאל ויוזבד׃
והמזמרות והמזרקות והכפות׃
ולשמה ולקללה ולחרפות׃

ה׳ ר״פ מן נ״ג מלין דמיין

קדמא נסיב ו׳ וב׳ בהראי לא נסבין ו׳ וסימ׳ ביחזקאל סימן כ״א׃

י״א פסוקי׳ דמיין אית בהון

ג׳ ג׳ מלין דמיין קדמ׳ ותנינא לא נסי׳ ו׳ ותליתאה נסיב ו׳ וסימ׳

שמה שמה ושמה שמה קכרו את אברהם׃
אין אין ואין אין קדוש כיי׳׃
אל אל ואל אל תבא בשער׃
אתה אתה ואתה אתה הוא ה׳ לבדך׃
הכל הכל והכל הכל הולך׃
יש יש ויש יש הבל אשר׃
הסנה הסנה והסנה וירא מלאך ה׳׃
בין בין ובין כי יפלא ממך דבר׳
לכו לכו ולכו הוי כל צמא לכו לכו׳׃
אל אל ואל לכן כה אמר׃
אדמתנו אדמתנו ואדמתנו למה נמות לעיניך׃
אלה אלה ואלה והנה אלה דיחזקאל׃

ו׳ ראשי פסו׳ מן נ״ג מלין

דמיין קדמא לא נסיב ו׳ וב׳ בתרי׳ נסיב ו׳ וסימני׳

מן מן ומן מן הכותבה׃
כל וכל וכל כל ערי המשור׃
לכל ולכל ולכל לכל האתות׃
זה וזה חזה זה יאמר ליי׳
יתר ויתר ויתר יתר הגזם׃
מה ומה ומה מה ברי ומה ברי׃

ח׳ פסוקי׳ אית בהון ג׳ ג׳

מלין קדמא ובתרא נסיב ו׳ ותנינא לא נסיב ו׳ וסימ׳ בשופטים סימן יט׃

י״ב פסוקי׳ מן ג׳ ג׳ מלין קדמ׳

ובתרא לא נסיב ומציעתא נסיב וסי״ נמסר בישעיה סימן כ״ט׃ ג׳ מנהון ר״פ אלהי׃ עלי עשור׃ כי יצומו׃

י׳ ר״פ מן ג׳ ג׳ נסבין ו׳ וסימ׳

נמסר ביחזקאל סימ׳ ג׳ ובעובדיה׃

ו׳ פסוקי׳ מן ד׳ ד׳ מלין ב׳

קדמאי קרחי וב׳ בתראי נסבין ו׳ וסי״ נמסר בהושע סימ׳ י״א׃

י׳ זוגין מן ב׳ ב׳ בספרא

קדמא נסיב אות וחסר מלה ותניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן י״א׃

א״ב מן חד חד ראשי פסו׳

נסבין ו׳ בריש תיבותא וסימני׳

וארא

אך בהיות אלף יחזרו למטעם והאלף בפתח קטן כמו אהיה אחיה וכן בבואה לפני כל פאר תיבות אשר פ״א פעליהם אחה״ע כמו אחסה אעמה אאכוף׃
כל ה״א המשמש במשקל נוסף בעזרת הצלומי ע״ן וב״א בסוף התיבה שמוש של כנוי והוא שאין הכנוי נוסף על מדבר בעצמו ועל נוכח וגם המלה לשון עבר ולא
לשון צווי גם היא בה״א כמו לא הביאו הביאום הקימו ודומיהן והטעם כי בלא התוספת היה בהברת או כי יאמר הביא הקים גם עתה הוא בחטף פתח קטן

מערכת אות הואו

הנוטה קמץ להברת אי׃ **אך** בהתחבר הכנוי למדבר בעצמו ולנכח ולנכחים מן הטע׳ הזה על כן הוא בחטף פתח גדול כמו הסיבותיך הביאותנו הביאכם
כי בהפרד הכנוי לא יסור בהברת אי דרך בהברת חטף פתח קטן כי יאמ׳ הסיבותי הביאותי ועל כן הזכרתיו ולא לסון כווי כראה לי בחטף פתח גדול
כמו הסיבותי וי׳ הקימנו הביאנו והטעם כי בלא התוספת יהיה בהברת אה כי יאמר הסב הקם הבא גם עתה הוא בחטף פתח גדול הנוטה קמץ להברת אה גם בבא וי״ו על

וארא ואין איש ומאלהי׃
ובחורב הקצפתם את ׳
וגר זאב עם כבש׃
ודי חלב עזים ללחמך׃
והלא עמך שם צדוק׳
ווים ואת האלף ושבע ׳
וזרחה לכם יראי שמי׃
וחכיתי לה׳ המסתיר׳
וטמאתם את צפוי פסילי׃
ויריחו סגרת ומסגרת׳
ובחכה איש גדודים׃
וללוי אמר תומיך׃
וכנת המלך בן רכושו׳
ונחה עליו רוח ה׳׳
וסכה תהיה לצל יומם׃
ועמך כלם צדיקים׃
ופרה ודוב תרעינה׃
וצאני מרמס רגליכם׃
וקרבנו קערת כסף׳
ורחובות העיר ימלאו׳
ושאבתם מים בששון׃
ותבואתה מרבה למלכים׃

ד׳ זוגין תינינא נסיב ו׳

בענין וקדמא לא נסיב ו׳
וסימניהון

אמרפל ויהי בימי אמרפל׳
ואמרפל את כדר לעמר׃
שמן למאור בשמ׳ קדמא׃
ושמן למאור ובשמים תינינא׳
חסר מי פתי יסור קדמ׳׳
וחסר מי פתי יסור תינינא׃
עשר ויאמר אלהים לשלמה׃
ועשר והחכמה והמדע׃

ח׳ מלין נסבין ו׳ קמצין

בתמניא אפי באל״ב רבתי וסימניהון
שם בתלים באל״ב רבתי אות ו׳׃

ח׳ פסוקי׳ דבהון ב׳ מלין

קדמא סופה יוד ותינינא רישא ו׳
וסימניהון

ה׳ להושיעני ונגינותי ננגן כל ימי חיינו
אולי יראה ה׳ בעיני תחת קללתו׳
הביאי עצה עשו פלילה׃
רני בת ציון הריעו יש׳׳
בי החרשתי בלו׃
ולא נתתי לחטא חכי׃
לשאול באלה נפשו׃
אם לא אמרו מתי אהלי׃
מי יתן מבשרו׃
ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי
וחסדו׃

אמר המעתיק בהרבה פסו׳ מאלו
ליתא לדבריו כפינכסת הספרים
שלנו ואולי כי איני מבין כוונתו׃

כ״ה זוגין חד מלא ו׳

באמצעו׳ תיבות׳ וחד נסיב ו׳ בריש
תיבותא וחסר וסימ׳
אצבעותי לדוד ברוך ה׳׳
ואצבעתי קטני אני׃

אותותם שאגו צרריך׳
ואתתם הלא שאלתם עברי׳
אוניות וישלח לו חורם דה״ה׳
ואניות כי לי איים יקוו׳
אומרה לאל סלעי׳
ואמרה ויאמר יוסף אל׃
אחוז חור כרפס ותכלת׃
ואחז ויכהכם שמעי בן׃
גולת והגלה את כל ירושלם׃
וגלה כי קשרה,ם כלכם תנינ׳ דפסו׳
הוכה כעשב וייבש׃
והכה אם במחתרת׳
חורב ויתנצלו בני׳
ובחרב הקצפתם׃
הצעירה ויען שאול׳
והצעירה גם היא׃
זובח שוחט השור׃
וזבח וארור נוכל׳
חולה ויאמר ר׳ י׳ המלך׃
וחלת וכי תגישון עור׃
חוכר אשר לא ישמע׃
וחבר חבר ושאל אוב׃
חציו ימאסו כמו מים׳
וחצו אל מוציאו׳
ידוע הדעו כי לא׳
וידע כי אם בזאת יתהלל׃
לאום ברוב עם הדרת מלך׳
ולאם מלאם יאמץ׃
למשול והצא אש ממטה׳
ולמשל ביום ובלילה׃
מצורע וישכב עזיהו׃
ומצרע יחולו על ראש יואב׃
מוריד ה׳ ממית ומחיה׃
ומריד האל הנותן נקמות לי׃
נאוד ויאמר אליה׃
ונאד ויקח ישי חמור׃
נוצר הורה בן מכין׃
ונצר כי תאמר הן׃
פתאום ויורם אלהים חץ׃
ופתאם והנני שולח׳
קודש ובאו בו צייס קדמא
דפסוק׃
וקדש ואשבעה אחד׃
קדמונים כה אמר יי׳ אלהים׳
וקדמנים על יומו נשמו אחרונים׃
שואג קשר נביאיה׳
ושאג פצו עלי פיהם׃
תמות ויאמר שמשון׃
ותמת מדוע באתי׃
שבועת אני פי מלך שמור׳
ושבעת ואיש את רעה׃

י״ב חס׳ ו׳ בריש תיבותא

וקרי׳ וסימניהון

בניך ותבא ותגד לאיש׃
החת הנעצוץ תינינא דפסו׳׃
עד ויצא השטן מאת׃
יולד גיל יגיל אבי צדיק׳
דור כי לא לעולם חסן׃
די חזיתה פרזלא׃
לא בלע ה׳ לא חמל׳
לא על צוארנו נרדפנו׳
אין יתומים היינו׃

זקנים פני ה׳ חלקם׃
אינם אבותינו חטאו׃
אנחנו ב׳ בפסוק׃

ה׳ זוגין בספר שמות

קדמא חסר תניינא מ״ל וסימניהון
נמסר בסדר פקודי׃

הלין שמהת גברי נסבין ו׳

באמצעות תיבותא וכל חד וחד לית
ליה זוגא וסימניהון

גדעוני ועל צבא מטה׃
יכוניה אשר לא לקחם׃
נמרוד וכוש ילד דה״ה׃
יואשיהו בראשית ממלכת׃
עודד ועזריהו בן׳
בוני ומן הלוים שמעיה׃
וקוהלת הבל הבלים׃

והלין שמהת גברי חסר ו׳

ולית להון זוגא׳

נבית קדמאה דבראשית׳
ולצדק הכהן׃
וליאב שר הצבא׃
ארי גבר בן אורי׃
ועבד ב׳ בפסוק׃
עדא אחינדב בן עדא׃
אמנן הבכור אמנון דה״ה׃
אמן שר העיר דמלכים׳
ושבאל בן גרשם׃
וירם בנו׳
אשר דבארה בנו׃
קרא משלמיהו בן קרא׃
יאש במלכו דה״ה׃
עבדיה העמוני תנינא׳
עזור יאזניה בן עזר׳
ומשי מחלי ומשי דה״ה׳
אחשרש מס׃

י״ב זוגין נסבין ו׳ בריש

תיבותא חד מלרע וחד מלעיל
וסימניהון

ומת בהר אשר אתה׳
ומת ותאמר לו אשתו דאיוב׃
ויחכם תן לחכם ויחכם׃
ויחכם מכל האדם׳
ויענם ישמעאל ויענם׃
ויענם המלך קשה׳
ויורם ויצוה מלך אשור׃
ויורם אלהים חץ פתאום׃
ויושיעום והתנם ביד׃
ויושיעום ויקם ה׳ שפטים׳
ויתמרמר מלך הנגב׳
ויתמרמר וראיתיו מגיע׳
ויודע וידבר אל קרח׃
ויודע ויקח את זקני׃
וינפש ששת ימים׃
וינפש ויבא המלך וכל׃
ויהללוה תנו לה מפרי׃
ויהללוה אחת היא יונתי׳
ונפתחה לאמר מתי יעבר׃
ונפתחה ויהי כי באנו אל׃
וישג ירדף אויב נפשי׃

וישנ לבן את יעקב׃
ויוכל וישמע שפטיה׃
ויוכל וישר אל מלאך׃
ויצילני הנה כאשר גדלה׃
ויצילני ושם האחד אליעזר׃
ומש ועמדו רגליו ביום׃
ומש ובני ארם עוץ וחול׳
והגא שמעו שמע ברגז׳
והגא ויפרש אתה לפני׳
ובקר וראיתם את כבוד יי׳׳
ובקר ערב ובקר וצהרים׳

וא

חד מן נ׳ זוגין מן חד חד חד מלרע
וחד מלעיל וא׳ בריש׳

ואברכהו ויחרד יצחק חרדה׳
ואברכהו הביטו אל אברהם׃
ואדעך ועתה אם נא מצאתי׃
ואדעך ויאמר ה׳ אל משה גם׃
ואח בכל עת אהב הרע׳
ואח יש אחד ואין שני׳
ואט בחבלי אדם אמשכם׳
ואט את נפשת אתי נאם׃
ואכתוב על הלחות את הדברים
ואכתיב בספר ואחתום׳
ואוכל פתי לברי ולא אכל זר׃
ואוכל ויחרד יצחק חרדה׃
ואכלה ויאמר הגישה לי ואכלה׃
ואכלה ויאמר אלי בן אדם׃
ואכלם אפגשם כדוב שכול׃
ואכלם נמצאו דבריך ואכלם׳
ואכלם ועתה הניחה לי ויחר׃
ואכלם ואמחצם ולא יקומון׃
ואבה ויוחנן בן קרח אמר אל׃
ואבה ואריב עמם ואקללם׃
ואקרע אפגשם כדוב שכול׳
ואקרע את הממלכה מבית דוד׃
וארבה ואתנה בריתי ביני ובינך
וארבה ואקח את אביכם את׳
ואקחה פת לחם וסעדו לבכם׃
ואקחה ויאמר ה׳ אלי השליכהו׃
ואקוה אודך לעולם כי עשית׃
ואקוה חרפה שברה לבי׃
ואסיר כי אמר בכח ידי עשיתי׃
ואסיר והגבהנה ותעשינה
תועבה׳
ואצאה עתה חכמה ומדע׃
ואצאה בשער הגי לילה׃
ואשכח ויאמר דוד אל אכיש׃
ואשכה וכשמעי את הדבר׃
ואשתחוה ועתה שא נא חטאתי
ושוב עמי׃
ואשתחוה ואקד ואשתחוה לה׳׃
ואשאלם וארא ואין איש׃
ואשאלם ויבא חנני אחד מאחי׃
ואשתומם ואביט ואין עוזר׃
ואשתומם ואני דניאל נהייתי
ונחליתי׳

א״ב חד וא׳ חד והא׳ ולית

דכוו׳.

אלה המלות בהברת אי המה בה׳ נקודות כמו והסיבך והביאך אבל בהיותה בהברת אה לפני האחה״ע אז הוא בחטף פתח גדול כמו יעמה תעמה תעלה יעלה ובבא הברת אי
שהוא בפתח קטן לפניהם אז המה בחטף פתח קטן כמו התסה׳ העמה יחרץ יחרף החמיתי מעולם העלתם העביר החרים ודומיהן אבל אם היתה הברת אי אשר לפני
האחה״ע בקמץ קטן אז המה בחטף פתח גדול כמו מעגות מחטא תהמון מעמות רק לפעמים באות אות המ״ס לפני האף תהיה האף בה׳ נקודות כמו ה אזום תאוה יברק כי

מערכת אות הויו

רבה אלוה מלמום והטעם בלא המ״ס תהיה בחמש נקודות וכל רגש מבטל פתח גדול וחטף פתח קטן כמו הקולות יחדלון יהגו רייק כאדר בקדש׃ סליק מספטי חטף
פתח גדול וחטף פתח קטן ובעזרת בורא סמי׳ ומטיהם ובעזר׳ אני והוא החל חק יהו״ה׃ יבינו המשכילים כי כל אות הבא ברא״ש תיבה דינה להדגש
לולי אותיות אהה״ע אחר לעולם לא יבא בהם רגש רק במקומות מעטים באלף ור״ים על פי המסורת והן ד׳ אלפי״ן בקריאה וג׳

ואהרן ואני ידעתי גאלי חי׃
והאהרן כי לא מועף לאשר׃
ואהל וחשבה ואהל וכרכית׃
והאהל ומשמרת בני גרשן׃
ואלפים צנה ואלפים כלם׃
והאלפים והעירים עברי האדמה׃
ובקר וראיתם את כבוד ה׳׃
והבקר ובראה הערב והבקר׃
וגוים ובאו עמים רבים וגוים׃
והגוים כי הגוי והממלכה׃
וגבהים אם עשק רש וגזל׃
והגבהים הנה האדון ה׳ צבאות מסעף׃
וגבה עדה נא גאון וגבה׃
והגבה והאולם אשר על פני הארך׃
וגבוה כי רם ה׳ ושפל יראה׃
והגבוה כה אמר ה׳ אלהים הסר׃
ודל מבין חכם בעיניו איש׃
והדל העשיר לא ירבה׃
והרים כה אמר ה׳ אדני ה׳ הסר המצנפת׃
והרים ואשוב ואשא עיני ותנה ארבע׃
וחצר הגדולה סביב שלשה׃
והחצר וירם כבוד ה׳ מעל׃
וחטים משכב וספות וכלי יוצר
והחטים ויאמר ארנן אל דוד׃
וחכמים אנשי לצון יפיחו׃
והחכמים כי את כל זה נתתי׃
ומלא ולנפתלי אמר נפתלי׃
והמלא ובאת וסגרת הדלת׃
ומשחית עלה אריה מסבכו׃
והמשחית ותהי חרדה במחנה׃
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׃
והמשלח את השעיר לעזאזל׃
ונגע לא תאנה אליך רעה׃
והנגע וראה הכהן אחרי׃
ושטן רפקד עליו רשע׃
והשטן ויראני את יהושע׃
ועירים גמלים מיניקות׃
והעירים והאלפים והעירים׃
ופרה ודוב תרעינה׃
והפרה והעזים והפרה׃
וצרעת נעכן תדבק בך׃
והצרעת ויזעף עזיהו ובידו׃
וקדש ואשמעה אחד קדוש׃
והקדש ואחרי השבעים׃
ורגלים עינים היתי לעור׃
והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו
ושיר כי בימי דוד ואסף׃
והשיר וכל הקהל משתחוים׃
ושופט ויאמר מי שמך לאיש׃
והשופט על הרע כפים להיטיב׃
ותבן ועתה לכו עבדו׃
והתבן והשערים והתבן לסוסים
ותרומה והיה לאהרן ולבניו׃
והתרומה היקבע אדם אלהים׃
ותורות ועל הר סיני ירדת׃
והתורות אלה החקים והמשפטים

ה׳ זוגין משמשין וה׳ חד

לשון רבים וחד לשון יחיד ולית להון זוגא וסימניהון

והרשעים כים נגרש׃
והרשע בשובו מכל׃
והרבים ולכן הנה אדני מעלה׃
והרבה קרית בעל היא׃
והגוים כי הגוי והממלכה׃
והגוי אשר לא יביא׃
והנשבעים ואת המשתחוים׃
והנשבע אשר המתברך׃
והבטחים הוי השאננים׃
והבטח רבים מכאבים׃

ח׳ זוגין מיחדין חד נסיב

ח׳ ברישי׳ וחד נסיב ול׳ ולית דכות׳ וסימניהון

והחשך ויבא בין מחנה׃
ולחשך ויקרא אלהים לאור׃
והרשעים כים נגרש׃
ולרשעים אמרתי להוללים׃
ולמופת והיו בך לאות׃
והמופת ובא האות והמופת׃
והקדש ואחרי השבעים׃
ולקדש ושתי דלתות׃

כ״ב זוגין נסבין וי״ו ברישי׳

ונסבין וי״ו בסופי׳ חד מלרע וחד מלעיל וסימניהון

ויתאו המלך יופיך כי הוא׃
ויתאו דוד ויאמר מי ישקני׃
ויתמהו עמודי השמים ירופפו׃
ויתמהו וישבו לפניו הבכור׃
ויתרו שלח לך אנשים׃
ויתרו ויעלו ויתרו את הארץ׃
ויהפכו הן יעצר במים ויבשו׃
ויהפכו נערי דוד לדרכם׃
ויחיו ויאמ׳ אלי הנבא אל הרוח
ויחיו והנבאתי כאשר צוני ותבא בהם׃
ויסגו יבטו ויסגו אחור׃
ויסגו ויבגדו כאבתם׃
ויאספו כלה בחבה העלה׃
ויאספו ותהי המלחמה חזקה על פלשתים׃
וינתנו ויבאו אל המלך דוד׃
וינתנו ויעזרו עליהם וינתנו׃
ויפרו הרעיפו שמים ממעל׃
ויפרו וישב ישראל בארץ׃
ויעדהו והושיבו שני אנשים׃
ויעדהו ויבאו שני האנשים׃
וישבעו יאכלו ענוים וישבעו׃
וישבעו כמרעיתם וישבעו׃
וינהגו יען כל איש רע ובליעל
וינהגו וישבו את הנשים אשר׃
וינזרו דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו׃
וינזרו בענבים במדבר מצאתי׃
וירעשו ראיתי את ה׳ נצב על׃
וירעשו והיה הנס מקול הפחד׃
וירכסו את החשן קדמא׃
וירכסו את החשן תנינא׃
וישמיעו ואם עמדו בסודי׃
וישמיעו ומעשיה ושמעיה ואלעז׳

וישכנו צדיקים ירשו ארץ׃
וישכנו בחוילה עד שור׃
ויבשו הן יעצר במים ויבשו׃
ויבשו אף כל נטעו אף בל׃
ויצקו ויאמ׳ מלאו ארבעה כדים
ויצקו לאנשים לאכל ויהי׃
ויציצו יהי פיסת בר בארץ׃
ויציצו בפרח רשעים כמו׃
ויצאו ויאמר ה׳ אלי אם יעמד׃
ויצאו ואת חמור ואת שכם׃
ויצברו ויקבצו את כל אכל׃
ויצברו אתם חמרים חמרים׃
ויצליחו שמנו עשתו גם עברו׃
ויצליחו ויאמר יהודה נבנה׃

מ״ח מלין נסבין וי״ו בריש׳

תיבותא רפין וכל חד וחד לית זוגא

וירדו ויאמר אלהי׳ נעשה אדם׃
ויסתרו האנשים האלה׃
ויעבדו ויאמרו עבדי פרעה אליו׃
וישאלו דבר נא באזני העם׃
ויחנו דבר אל בני ישראל׃
ויסעו ויאמר ה׳ אל משה׃
וישלחו צו את בני ישראל׃
ויפצו ויהי בנסע הארן׃
וירשו ויאמר ה׳ אל׃
ויעמדו ויהי כנוח כפות׃
וילכו וישבו אל יהושע ויאמרו
ויקבו הבו לכם שלשה
ויההלכו ב׳ בפסוק׃
ויהגרו בני נכר דשמואל׃
וישתו ויאמר לא תכה׃
ויתנודו על ידי עושי׃
ויאספו כל הגוים נקבצו יחדו׃
וישחתו ושאריתו לאל עשה׃
וינהגו ישאהו על כתף׃
ויפרו תפתח ארץ׃
ויצאו עלו הסוסים׃
ויאשמו בכל משבתיכם׃
ויזעקו והשמיעו עליכם׃
וישברו ואם נכלמו׃
וינחו וארבעה שלחנות׃
ויכלו את המים והיה׃
ויחרדו אחרי ה׳ ילכו׃
ויתכסו שקים האדם
ויקראו ב׳ בפסוק׃
וישכנו צדיקים ירשו ארץ׃
וידברו ימיקו וידברו ברע׃
וינועו יחגו וינועו כשכור׃
ויבוזו ינקש נושה לכל אשר׃
ויקבצו ויאמר דוד׃
ויכנעו עמי אשר נקרא ד״ה׃
וישאהו ויהי בעת יביא
וישיבהו ב׳ בפסוק׃
ויעבידו ואשר ישמיעו׃
ויברכו ויאמרו הלוים׃
ויראו לפניך מראינו׃
ויתיצבו התהפך כחומר׃
ויסירו רגע ימתו וחצות׃
וירבו שבע בני וקח׃
ויוסיפו כי בי ירבו ימיך׃
ויתלו ותאמר לו זרש׃

א״ב נסבין וי״ו בריש׳ דלוג

הו בסוף וסימניהון נמסר במערכת אות הה״א בס״ד׃

ק״ח יחידאין משמשין ול״

בריש תיבותא סימניהון נמסר במערכת אות הלמ״ד׃

הלין דמשמשין ומ׳ בריש׳

בא״ב סי׳ נמסר במערכת אות המ״ם׃

י״א זוגין נסבי׳ ות בריש

תיבותא חד מלעיל וחד מלרע וסים

ותפר עוצו עצה ותופר׃
ותופר ביום ההוא וידעו בן׃
ותרץ והארץ תעזב מהם׃
ותרץ אם ראית גנב׃
ותשמדם תרדף באף׃
ותשמדם בתים כל יחיו׃
ותמות מדוע באתי ואין׃
ותמות ויקימו עלי בעלי הגבעה
ותלהט אש לפניו תלך׃
ותלהט כי אש קדחה׃
ותלבב וישכב אמנון׃
ותלבב ותלך תמר בית׃
ותחולל אף כי האמר לו׃
ותחולל בטרם הרים׃
ותישב לה׳ משור פר׃
ותישב והנערה בעיניו׃
ותתעטף אזכרה אלהים׃
ותתעטף עלי רוחי׃
ותאכלם תשיתמו כתנור׃
ותאכלם עוד זה מדבר׃
ותכונן יגמר נא רע׃
ותכונן לך את עמך׃

נשלם מערכת

אות הוי״ו בס״ד

מערכת אות

הזי״ן

ד׳ זוגין חד זין וחד וזין

ול׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ג׃

ג׳ זוגין קדמ׳ ז׳ ותנינא ש״ז

וסימ׳ נמסר בסדר וישבע יתרו׃

וחלופיהון ג׳ זוגין קדמ׳

ש״ז ותנינא זין וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סי׳ י״א׃

כל הזוגין שאין להם התחלת בא״ב קמצא נמסר בסוף מסר׳ רבת׳ רא׳ עם חלופי וסמני׳ דקריא׳ בס״ד׃

זא

ריפי״ן וסימ׳ ויביאו את המנחה דיוסף ממושבותיכם תביאו ויביאו לנו כיד אלהינו דעזרא ומפו עצמותיו לא ראו ואלה הב׳ ריפי״ן לא כרת סרך רפאות תהי לשרך פרשפי
כמלא טל ואני ממעיני בעבור הרעיתה הראיתם בן המרכה הראיתם דגלית הפלשתי שאמר דוד עליו השלום גם שאר אותיות אחר דיכם להרגים בהיותם בראש תיבה אם
בתיבה הסמוכה להם למעלה תהם תהיה אות אחר וכה שבא מאותיות יהו״א תהיה האות הראשונה מן התיבה הבאה אחריה רפויה כמו לא תענה לא תחמוד ואחרים הרבה

מערכת אות הזין

וטעם כי אותיות יהוא אינן נקראות במבטא ספתים באחרונות ואלו היו אותיות הבאות אחריהן נרגשות היה נראה כאלו אות יהוא חסרה מן המכתב בעבור אשר יהיו פתי התיבות על ידי הדגש כאלו היה תיבה אחת גם כי המה נתנו להדחות בהיותם באמצע התיבה בעבור הדגש כמו כפר דבר בלא יוד גם ספך כפר בלא ויו עבור דגש והא במלה מזה בירך פריכו מה זה וכן מלכם תרכאו עמי דינו מה לכם ואלף מכולת לביתו כמו מאכולת במסור' הברית כמו במאסורת ועל כן הרפו האותיות הבאות אחריהן

זא

וזאת — י"ו ר"פ וסימנ' נמסר ריש פרש' תרומה ודות סימן ד'.

בזאת — ג' וסימניהון נמסר במלאכי סימן ג'.

לזאת — ג' וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובישעיה סימן ל'.

בזאת — ד' בתורה וסימניהון

בזאת תבחנו.
אך בזאת נאות לכם.
אך בזאת יאתו.
בזאת יבא אהרן.

הזאת — ה' וסימניהון נמסר באיוב ריש סי' ד'.

זב

זבדי וזבדי — ג' וסימניהון

ויקם זבדי וזכרי.
ועל שבכרמים.
וחברו.

זבדיה — ט' וסימניהון נמסר בד"ה א' סימן כ"ז.

ווזבדיהו — ב' וסימנ' נמסר בד"ה ב' סו' סי' י"ט.

ויזובו יזובו — ד' מל' בליש' וסימנ' נמסר באיכה כא"ב ד' ועיין שם כה דשקלינן וטרינן.

מזבחי — ח' וסימניהון נמסר סוף פ' יתרו.

מזבחו — ג' וסימניהון נמסר באיכה כא"ב תניין.

המזבח — ב' פתח' וסימ'

ואת המזבח הנחשת.
ויאמר כה הציון.

ולמזבח — ב' פתח' וסימניהון

ויתנם יהושע בית.
ולמזבח הקטרת.

ולמזבח — ב' וסימניהון

ויקם את החצר סביב.
בין האולם ולמזבח.

מזבחת — ב' חסרים וסימניהון

וישב ויבן את הבמות דמנשה.
ושלאחריו ובנה מזבחת בבית יי'.
וכל אוריתא דכו' חס'.

מזבחותיהם — ג' ב' מל' וא' חסר וסימ' נמסר סוף פרשת ואתחנן ושפטים סימן ב' ויחזקאל סימן ו'.

אל המזבח — ט' וסימני' נמסר בפרשת ויקרא.

ואל המזבח — ג' וסימני'

קרבן ראשית תקריבו.
אך אל הפרכת לא יבא.
ואהרן ובניו מקטירים.

המזבחה — ל"ב וסימניהון

ולקחת את כל החלב.
והקטרת את כל האיל.
ולקחת אותם מידם.
וקרבו וכרעיו ירחץ במים.
והקרב והכרעים ירחץ במים.
ומלק את ראשו תנינ' דפסו'.
ושסע אתו בכנפיו.
והביאה אל בני אהרן.
והרים הכהן מן המנחה.
והקטירו אתו בני ר"פ.
והקטירו הכהן ר"פ.
והקטירם הכהן ר"פ.
ואת כל חלבו ירים.
ואת כל חלבו יקטיר.
חלבה יסיר כאשר הוסר.
וחברו כאשר יוסר.
והביאה אל הכהן וקמץ.
והקטיר אתם הכהן ר"פ.
והקטיר הכהן את החלב.
ויקטר משה המזבחה.
וירחץ את הקרב.
ואת הקרב ואת הכרעים דויקטר משה.
ויקח משה אותם מעל כפיהם.
ואת חלב החטאת יקטיר דאמור.
וקמץ הכהן מן המנחה דנשא.
ואת החלב ואת הכליות.
וישימו את החלבים.
והעלה הכהן את העלה.
וישחטום הכהנים ויחטאו את דמם ויקבלו והכהנים את הדם דד"ה ג' בפסו'.
וכל דסמי' להקטרה דכו' המזבחה במ"ג המזבח וסימניהון

והרים ממנו בקמצו.
ואת העלה המציאו.
ויקרב את המנחה.

ואת המזבח — ד' וסימניהון נמסר בפרשת אחרי מות.

ואת מזבח — ט' וסימני' נמסר בפר' פקודי.

זבח שלמים — ו' בתורה וסימני' נמסר פ' ויקרא.

לזבח — ב' קמצי' וסימניהון

ויין לנסך רביעית.
ויאמר שלום לזבוח ליי'.

זבלון — ט' כתו' בן וסימניהון נמסר בפרש' ויגש.

הזבולני — ג' וסימניהון

אלה משפחת הזבולני.
וישפט אחריו.
אלון הזבולני.

זד

זדים — ד' וסי' נמסר בישעיה סימן י"ג וסוף מלאכי.

הזידו — ג' וסימניהון

כי ידעת כי הזידו.
והם ואבתינו.
ותעד בהם.

זה

וזה כ"ג — ר"פ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ"ז.

כזה וכזה — ג' וסימניהון נמסר בשפט' סימן י"ח ובשמואל ב' סי' י"א.

הזה — ד' רפין וסימניהון בלשון ארמי אחיכון גברא ייתי בצפרא וביאור נמסר בקהלת סי' י"א.

לזה — ג' וסימני' נמסר בשמו' א' סימן כ"א וקהלת סוף סימן ו'.

זה — ה' בתרי טעמי וסימני' נמסר בפ' בראשית.

הזה — ג' בטעם פזרין וסימניהון

היום הזה יסגרך.
וידברו אליו הילדים.
ונבאו בשערי הבית הזה.
וא' זה קרבן אהרן ובניו.

כזה — ה' וסימניהון נמסר בפרש' מקץ וירמיה סוף סימן ה'.

זה — ג' ר"פ בטעם וסימניהון נמסר ריש כי תשא ע"ש

זהב — ד' וסימניהון נמסר בפרשת פקודי ובד"ה ב' סימן ג'.

זהב שחוט — ה' וסימניהון

מאתים צנה זהב.
ושלש מאות מגנים דמלכים.
מאתים צנה דד"ה.
ושלש מאות מגנים דד"ה.

זהב סגור — ח' וסימניהון

ולפני הדביר עשרים.
ויצף שלמה את הבית.
ואת המנורות חמשה.
והספות והמזמרות.
וכל כלי משקה דמלכים.
והמזמרות והמזרקות ד"ה.
וכל כלי משקה דד"ה.
ואת המנורות ונרותיהם.

בזהב — ג' דגשי' וסימניהון במלאכי סימן ג' ובאיוב סימן כ"ג.

את הזהב — ו' וסימני' נמסר בפ' תצוה.

והזהרתה — ג' וסימני' נמס' פרש' יתרו ויחזקאל סימן ל"ג.

נזהר — ג' קמצי' וסימניהון

כי נזהר חיה יחיה.
והוא נזהר נפשו.
והעם לא נזהר.

זו — י"ח כתוב ה' וכ' כתובי' ד' וסימניהון נמסר במלכי' סימן ו'.

זך

זכה — ג' וסימניהון נמסר בפרש' כי תשא ואמור.

זכו — ג' וסימניהון נמסר באיוב סימן ט"ו.

זכרון — ג' חס' וסימניהון

ושמת את שתי האבני' כ"כו.
ונשא אהרן את שמותם.

לזכרון — ח' מל' וב' חס' וסימ' נמסר בזכריה סימ' ו' פסוק י"ד.

זכר — ג' חטף קמץ וסימניהון נמסר באיכה כא"ב ג'.

זכר — ב' חסרי' וסימני' נמסר בתלים סימן קל"ג.

ולא זכר — ג' וסימניהון

ולא זכר שר המשקי'.
ולא זכר יואש את החסד.
ולא זכר הדום רגליו.

ולא זכרו — ג' וסימניהון

ולא זכרו בני ישראל.
ולא זכרו ברית אחים.
ולא זכרו נפלאתיך.

זכור — ה' ר"פ וסימניהון

אשר עשה יי' אלהיך למרים.
אשר עשה לך עמלק.
זכור את הדבר דריש יהושע.
זכור תזכור ותשוח.
זכור את יום השבת.

זכרת — ב' כתיב זכרתי וסימניהון

יען אשר לא זכרתי.
ואת כל תועבותיך.

זכריה וזכריה — ז' בד"ה וסימני' בד"ה א' ריש סימ' י"ו.

זמ

זמירות — ד' וסימני' נמסר בשמו' ב' ריש סימן כ"ג ואיוב סי' ל"ה.

לדוד מזמור — ז' וסי' נמסר בתלי' סי' כ"ד.

מזמור לדוד — ח' ר"פ וסימ' נמסר בתלים סימן ג'.

המזורה — ב' וסימניהון נמסר ביחזקאל סי' ט"ו עזי

לתת פנאי והמתנה לקורא לבטא בספתיו הברת אות היהוא ולא אות היהוא בלבד אלא אפילו הברת יהוא בלא מכתב יהוא האות מרפא כמו ועשית בדי מברכיך ברוך כי אין כתוב מברכי וכן ועשית ומרפה כאלו נכתבה ועל כן הרפו וירא בלק כי אין האלף נקראת מלואה לא כי תרפה הבית אמכם ים כמה סבות המבטני' חק יהוא ומספרו והמה אחד עשר ואלה הם הנגינות הנקראים מלכים דפסיק דדחיק דאתי מרחיק מפיק מקף מפיק הא מפיק וו מפיק יוד בם בף והחת הבית סבא ב' אותיות רכופות

מערכת אות החית

והראשונה בטבא ואבאר אותם על מכונם בעזרת האל הראשונות הם הגדולות והם הבינונות טו מלכים ואלו הן אזלא יתיב לגם רפף מתה וסימן ישראל אזלא אתנח זרקא זקף יתיב טרם טפחה לגם לגרמיה סגולה סלוק הוא סוף פסוק רפף פזר פשטא רביע מתה תלשא תביר תלשא גדולה אלה החמשה עשר מלכים בבאם בתיבה אחר אות יהוא בגופה לא ירפו אחריהם כי הבינונה מעמיד הקורא ומעכבו עד כי אות יהוא נכתבת בשפתיו ואין צריך להרכות הנעבורה והפזר והזקף שאמרנו בין פזר גדול וקטן בין

עזי וזמרת יה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י״ב׳

זמורה ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון

שש	שנים תזרע׳
ובשנה	השביעית׳
ויכרתו	משם זמורה׳
וזמרת	זר תזרענו׳

זן

זונה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור׳

זנח ג׳ וסימניהון נמסר בהושע סימן ח׳

ומזון ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש׳

זעם ב׳ בלרע וסימניהון

והעם	אשר זעם׳
ומה	אזעם לא זעם יי׳

זעקת ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא׳

ויזעק ד׳ וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ ד׳

ויזעקו ג׳ פתחין וסימניהון נמסר בשפט׳ סי׳ ו׳

מזעקת ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״ח ובמשלי סימן כ״א׳

ויזעק ג׳ וסימניהון

ודוח	יי לבשה את גדעון׳
ובמלאכים	שלח בכל מנשה׳
שאול	וכל העם אשר׳

הזקן ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קל״ד׳

זקן ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת חיי שרה׳

זקנתי ד׳ וסימניהון נמסר ריש פרש׳ וירא׳

זקנים ב׳ חסרי׳ וסימניהון

כי	בן זקנים הוא לו׳
וילד	זקנים קטן׳

וכל זקני ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויחי׳

ואת זקני ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ז ומלכים ב׳ ריש סימן י״ט׳

זקן בא בימים ו׳ וסימני׳ נמסר פ׳ חיי שרה׳

זר

זורו ב׳ וחסרי׳ וסימניהון

לא זורו	ולא חבשו׳
זורו	רשעים מרחם׳

אזרח ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ה׳

זורה ב׳ וחסרי׳ וסימניהון

הנה	הוא זורה את גרן׳
אשר	זורה ברחת׳

וזרח ג׳ וסימניהון

וזרח	משעיר למו׳
וזרח	בחשך אורך׳
וזרח	השמש ובא השמש׳

זרחה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שפטים ומלכים ב׳ סימן ג׳ וסוף נחום׳

מזרחה ג׳ וסימניהון

אז	יבדיל משה׳
ואלה	מלכי הארץ׳
הנה	חג יי׳ בשילו׳

מזרחה השמש ב׳ וסימ׳

ואלה	מלכי הארץ׳
חג	יי׳ בשילו׳
וא׳	מזרחה שמש׳
וא׳	מזרח שמש וירשו את׳

זרוע ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ וארא׳

זרועך ה׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת עקב וביחזקאל סימן ה׳

זרועי ב׳ מל׳ בלישני׳ וסימניהון

את	זרועי תאמצנו׳
ובזרועי	תנחלה׳

וזרעו ז׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וירא ובפ׳ בלק׳

זורע ב׳ מל׳ וסימניהון

ברהו	זורע מבבל׳
וזורע	עולה יקצר און׳

נשלם מערכת אות הזין

מערכת אות החית

כ״א דכתיב ח׳ וקריין ה׳ וסי׳ נמס׳ במשלי סי׳ ד׳ ושיר השירי׳ בראש׳

כ״ב קריין ח׳ וכל חד וחד לית דכוו׳ וסימ׳

ויחמו	הצאן אל המקלות׳
חנו	ויחי ה׳ את יוסף׳

ותחי	וידברו אליו את כל דברי יוסף׳
חיו	ויהושע בן נון וכלב׳
חיותם	ויהי כאשר תמו כל׳
לחם	יבחר אלהים חדשים אז׳
תחו	ויהי איש אחד מן׳
ותחבינו	ויאמר איש אל רעהו לא כן דמצרעים׳
ותחיתי	לי׳ הבסתיר פניו מבית׳
לחיות	ואתה בן אדם אל בני׳
המחלל	וקדשתי את שמי הגדול׳
ויחיו	ויאמר אלי הנבא אל הרוח׳
ויחיו	ונבאתי כאשר צוני ותבא׳
לחום	זרעתם הרבה והבא מעט׳
בחלה	ואכחיד את שלשת הרעים׳
האחזה	ואקח את מקלי׳
ויחרגו	בני נכר יבלו ויחרגו׳
יחולל	קול יי יחולל אילות׳
אחוד	אלה כי אחוד אלהים׳
וחין	לא אחריש בדיו׳
חסיר	תקל תקלנא בבאזניא׳

אלין משמשין חה בסוף

וסימניהון

ואקחה	ל׳	פת לחם וסעדו לבכם׳
ונדחה	ל׳	ידו בגרזן לכרת׳
ופתחה	ל׳	לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו׳
הרווחה	ל׳	וירא פרעה כי היתה הרוחה׳
הבטחה	ל׳	באצרתיה דירמיה׳
שלחה	ל׳	ובפשעיכם שלחה׳
מבקעה	ל׳	כמבאי עיר מבקעה׳
ובטחה	ל׳	כה אמר ה׳ קדוש ישר׳
פתוחה	ל׳	רגני בפתח פתוחה נאם ה׳
נפחה	ל׳	נפשה באה שמשה׳
פרחה	ל׳	עד ירכה עד פרחה׳
לקחה	ל׳	כי מאיש לקחה זאת׳
ושבחה	ל׳	ומרדכי יצא׳
ושוחה	ל׳	בארץ ערבה ושוחה׳
פלחא	ל׳	הלוחש פלחא׳
הפרחה	ל׳	לראות הפרחה הגפן׳
ונוכחה	ל׳	לכו נא ונוכחה׳
הנרצחה	ל׳	ויען האיש הלוי׳
והמרקחה	ד׳	הרבה העצים הדלק האש התם׳
במרקחה	ל׳	ירתיח כסיר מצולה׳
נסרחה	ל׳	לאדום כה אמר ה׳
ופתחה	ל׳	ולשבה ופתחה׳
נכוחה	ל׳	ולא ידעו עשו נכוחה׳
נלקחה	ל׳	ויען הכבשר את איש׳
נשלחה	ל׳	אנשים לפנינו ויחפרו לנו׳
המלתחה	ל׳	ויאמר לאשר על המלתחה׳
וזרחה	ל׳	לכם יראי שמי שמש׳

י״ב זוגין מיחדין חד ח׳ וחד ה׳ וסימניהון

חולק	נטשו חבליך בל יחזקו׳
וחלק	הנה יום בא לה׳
חנני	קח נא את ברכתי׳
וחנני	ויאמר בעוד הילד חי׳
ח״ל	באדין מלכא שגיא טאב
וחבל	ענה מלכא ואמ׳ הא אנא
חובר	אשר לא ישמע לקול׳
וחבר	חבר ושואל אוב וידעוני׳
חרמש	שבעה שבועו׳ תספר לך
וחרמש	כי תבא בקמת רעך׳
חוסה	בין האולם ולמזבח׳
וחוסה	ואבדה ללוים אשר יהיו׳
חטאות	כסף אשם וכסף חטאות
וחטאות	כבה לי עונות וחטאות׳
חטאה	הוי מושבי העון בחבלי׳
וחטאה	נצר חסד לאלפים׳
חשבו	על זה היה דוה לבנו׳
וחשבו	ביום שיזעו שמרי הבית׳
חניאל	בן אפד לבני יוסף למטה בני מנשה׳
וחניאל	ובני עלא ארח׳
חבר	בתפות עשו לו חברות׳
וחבר	שהי בתפוה חברות׳
חזק	איש את רעהו יעזרו׳
וחזק	מאמ׳ אלי אל תירא איש׳

ב׳ זוגין חד ח׳ וחד לא וסי׳

חרדת	אדם יתן מוקש׳
לחרדת	והחי חרדה׳
חטאה	הוי בשבי׳
לחטאה	והקריבו לחנכת׳

חב

חבי ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון

נחבי	בן ופסי׳
ונחבאתם	שמה׳
חבי	כמעט רגע׳
ונחבה	לא יוכל׳

לחבל ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ג׳

חבריו ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ מ״ד׳

חברונה ט׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י׳

חבוש ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳ ואיוב סימן מ׳

חג

חג ג׳ פתחי׳ וסימניהון

וחג	שבעות תעשה לך׳
ויעשו	חג מצות דעזרא׳
אסרו	חג בעבותים׳

וכל דסמי׳ ליי׳ ולארכר׳ דכו׳ פתחי׳

דפסיק

זקף גדול וקטן לא יתקיים אחר יהוא כי אם במקרתים הכפולים׃ והטעם כי גם הוא מפסיק בקריאתם ביכותם ואין זה לגרמיה ובאן אחריו מן הטעמים רק ארבעה בלבד והן הנה פזר טרם רביע פשטא פתרונו שיש פסק בין תיבת יהוא לתיבה שאחריה כמו עשו כלה על עמו בהם האמור למעלה אף כי נעשה בצורתו כי לעולם לא יבא אתנח אחר לגרמיה ולא אבל פסק לא מן המלכים ולא מן המשרתים׃

מערכת אות החית

דחוק כה פתרונו שים מלך דחוק בין פתיכניכות כמו ולעירה בס הוסיע לכו ועזרכו שמתוך שכריך להאריך במסרת אסר בתיב יהוה מפני הכגיכה שבה כופלת הברת המלך שסופה ה״א על תיבה שאחריה ובבלעת בדגש ואין לחוש כי אין משפטו זה כוהג רק באות ה״א בלבד גם אותה ה״א אין כורך כלל בקריאתה כי אף בלא ה״א תתקיים המלך כי יוכל לומר ואעיד בס והוסיע לכו ועל כן במלת למה חרה לך אסר עמה שם לא כתבטל חק יהוה כי אין המלה מתקיימת בלא ה״א בפעל

חג ו׳ כתוב כשער ה׳

בחגוי ד׳ וסימניהון

שכני בחגוי סלע׳
וחברו ג
ענתי בחגוי הסלע׳

חגור ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ד׳׳
ותלים סימן מ״ה ובא״ב מן ד׳ א׳ וחד וא׳ וסי׳ בערך הו״ו׳

חגורים ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא׳

חד

הוחדה ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ כ״א׳

חדה ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ י״ט׳

החדרה ב׳ וסימניהון

אבאה אל אשתי׳
ותבא לאמנון אחיה׳

ובחדש ה׳ ר״פ וסימני׳ נמס׳ בפ׳ פנחס וסוף ירמיה׳

לחדש בערב ד׳ וסימניהון נמס׳ בפ׳ בא׳

בחדש ז׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בפר׳ וישמע יתרו׳

חדשה י״ד וסימניהון

והקרבתם מנחה׳
בהקריבכם מנחה חדשה׳
כי יקח איש אשה׳
וירכיבו את ארון ב׳ בפסו׳׳
ויאמר קחו לי צלוחית׳
בורא חדשה בארץ׳
וירכיבו את ארון דד״ה׳
ועתה קחו ועשו׳
והוא חגור חדשה׳
ויאמר להכות את דוד׳
הנני עשה חדשה עתה׳
כי הנני בורא שמים׳
ורוח חדשה אתן׳

חו

החוי והיבוסי ז׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ כי תשא וביהושע סי׳ י״ב׳

חמות ח׳ כתוב כן בקרי׳ נסבי׳ ו״ו קדם וסי׳ בלשון ארמי התקפו דמלבא חבלו ובנה ואיתב סנבלט נפק למדבחא וביאורם נמסר ביחזקאל סימן כ״ו וכל ירמיה דכו׳ במ״ג מל׳ וסי׳ בלשון ארמי שורא דדמשק נפל וביאורם נמסר בתלים סוף סימן נ״א׳

חומת ה׳ כתו׳ כן וסימניהון

ואת חומת ירושלם׳
אל חומת בכל שאו׳
הסגיר ביד אויב׳
ואהי שוכר בחוכת׳
ונתתי להם בביתי׳
ושארהון חמות כתיב׳

חומה ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ בשלח׳

אל החומה ג׳ וסימני׳

מי הכה את אבימלך׳
ודוד ישב בין שני׳
ויח׳ באשר שכעו׳

חוצה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא׳

החוצה י״ו וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ב ובד״ה ב׳ סימן ה׳׳

חצות ב׳ כתו׳ כן וסימ׳ נמסר בפרש׳ בלק וע״ש׳

חוצתיה ב׳ כתובים כן בלישני׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן י״א׳

חור ב׳ חס׳ וסימניהון

ויקב חר בדלתו׳
והנה חר אחד בקיר׳

חורם ג׳ כתיב יוד וסימניהון׳

וישמע חירם מלך צר׳
וגם עבדי חירם ועבדי׳
ויעש חירם את הסירת׳

חרון ג׳ כתי׳ כן וסימניהון

עטרות אדר על ההר׳
והאר הגבול ונסב׳
והראש אחר יפנה׳
וכל ד״ה חורן כתיב כמ״א
ויבן שלמה את גדר חרן כתיב׳

חושם ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ וימלך תחתיו חושם

וחברו דד״ה׳
וימת חושם׳
וחבירו דדברי הימים׳
דאוריתא חס׳׳

חז

חזה ג׳ וסימניהון

חזה ציון קרית׳
שמעת חזה כלה׳
על די חזה למזייה׳

חזייתה ה׳ ב׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳׳

חזון ב׳ ר״פ וסימניהון

חזון ישעיהו בן אמוץ׳
חזון עובדיה כה׳
וא׳ פליגא חזון נחום האלקושי׳

אחזה ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ט׳

חזהאל ה׳ כתוב כן וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ח׳׳

ויחזק ט״ו וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ו׳

ויחזק ה׳ וסימניהון נמסר בנחמיה ס׳ ג׳׳

חזקו ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ ס׳ י״ב

חזקים ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ג׳ ואיוב סימן ל״ז׳

חזק ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ אלה הדברים׳

ויתחזק ב׳ וסימניהון

ויקם יהורם על ממלכת אביו
ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה׳
וכל והתחזק דכו׳׳

ויתחזק ח׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ז׳ ושמואל א׳ סימן ל׳ ודה״ב ריש ס׳ א׳׳

ולחזק ג׳ וסימניהון

יען הכאות לב צדיק שקר׳
ויתנו על ידי עושי׳
והעשר והכבוד׳

ויחזיקו ז׳ ה׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא׳

בחזקה ד׳ וסימניהון

ויריבון אתו בחזקה׳
והוא לחץ את ישראל בחזקה
ואם לא לקחתי בחזקה׳
וקראו אל אלהים בחזקה׳
וא׳ ובחזקה רדיתם אתם׳

והחזיקה ב׳ וסימניהון

והחזיקה במבושיו׳
והחזיקה בו ונשקה לו׳

חזיקה ו׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן י״א׳

חזקו ג׳ רפי׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳׳

חזק ה׳ פתחי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ׳

חזקיה ג׳ וסימניהון נמסר בריש צפניה ובמשלי סוף סימן כ״ד וע״ש׳

יחזקיהו ג׳ וסימניהון נמסר ריש ישעיה ודה״ב׳ סימן כ״ט׳

יחזקיה ב׳ ואינון מן ג׳ זוגין מן ב״ב בחד לישן וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳׳

ויחזקיהו ד׳ מיחדין וסימני׳ ויקומו אנשי׳ מראשי

ובן נעריה׳
לחזקיהו מכתב׳
לחזקיה בני אטר׳

חט

חטאו ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ס׳ י״ד׳

חטאת ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ נשא׳

חטאות ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ ס׳ י״ב

חטאותיכם ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ אחרי מות וסוף יהושע סי׳ כ״ד׳

חטאת הוא ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳

וחטאת ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תצוה ויחזקאל סימן מ״ג וסימן מ״ה׳

חטאותינו ג׳ מל׳ וסימ׳

כי רבו פשעינו׳
ותבואתה מרבה למלכים׳
להוסיף על חטאותינו׳

חטאתם ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ קרח׳

חטאתם ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן נ״ח פסוק כ׳׳

כחטאת ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו׳

חטאתיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ט״ו׳

חטאתיו ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ו׳

מחטוא ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ וירא ושמואל א׳ סוף סימן י״ב׳

וחטאים ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך ותלים סימן נ״א׳

חטאת ז׳ פתחי׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ תצוה בסוף ושמואל א׳ סימן ב׳׳

חטא בחטא ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר ריש ישעיה וקהלת ריש סימן ט׳׳

ח׳ פסו׳ אית בהון חטייה ועשייה וסימניהון נמסר בפרש׳ נשא ויחזקאל סימן י״ח׳

מחטאתו ג׳ וסימניהון

והביא את אשמו׳
ואת

עבר כי לא יאמר חר עם ועוד יש לומר מפני שאין משפט כגיכת מלת עמה חרה היותה למיל אך משפטה לרע כמשפט כל חטופי למ״ר פעל וגגיכת׳ למעלה מפני קירוב כגיכות כמו בערו ערו תעו מדבר על כן אין לה דין דרחיק אתנס מלת הבה אין לה דין דרחיק כי הכגיכה למיל כי במשפט כל עלומי עין פועל אבל כחית בחקרך כהלת בעזך כרפים בחק יהוה ואין דין דרחיק כוהג גם כי אין המלך רחוק גם למען אשר יש שני המלכים בין המתרת לטעם שלאחריו ואם המתרת יקרב אל הטעם ואין מלך אחרי

מערכת אות החית

בתיבת יהוא גם פס מנהג יהוא כמו ונתתמה תים היתה תהו כי הנגון מעכבן מלכפול פתחוס על חות סלאחריו ומספטרדחין איכו נוהג אלא בחות הא לבדה ולא בחותיות חוי כמו הורדתנו בו והטעם כאשר פירסתי כי צריך להזהר פן תאבד קריאת הוין כי לא תתקיים המלך בלתה ופעמים סהמלה סאין בה מסרת כלל מרגסת לאחריה מפני סהיא בת סתי אותיות ואין המקרא יכול להאריך בה ומקפת חות סאחריה כמו מה תאמר זה בני ונהו דין המקף המבטל יהוא אשר הזכרתי למעלה בכלל

ואת כל חלבו יקטיר ·
ואת השני יעשה עולה ·

חי

ויחי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ס״ט ·

אשר הם חיים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ואתחנן ·

והיה י״ח יחידאין וסימניהון
לו ישמעאל יחיה לפניך ·
עם אשר תמצא את אלהיך
לא תגע בו יד כי סקיל ·
אני מי יחיה משומו אל ·
רענך ררעיבך ויאבילך ב׳ בו ·
ואעבד עליו ואבהההו ·
ויהוא עשה בעקבה ·
בנשך נתן ותרבית לקח ·
כל פשעיו אשר עשה ·
ובשוב רשע מרשעתו ·
והיה כל נפש חיה ·
ומי גבר יחיה ולא ·
עכר ביתו בצע בצע ·
ואמר למלך המלך לעולם ·
הנה עפלה לא ישרה ·
אם יוליד איש מאה ·
כי אם שנים הרבה יחיה ·
וכל חיה יחיה דכו׳ ·

החיה ו׳ וסימניהון
ואת רחב הזונה ·
ועתה והנה החיה ·
ויהי הוא מספר ב׳ בפס׳ ·
ואלישע · דבר אל האשה ·
ויאמר גחזי אדני ·

ותחי ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וירא וירמיה סי׳ ל״ח ·

יחיו ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ וביחזקאל סימן כ״ וריש זכריה ובאיוב סימן כ״א ·

תחיה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ·

חית הארץ י׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בערך ארץ ·

יחיו ב׳ וסימניהון נמסר פ׳ לך לך ·

יחי ב׳ וסימניהון
יחי ראובן ואל ימות ·
יאכלו ענוים וישבעו ·
וכל מלך דכו׳ יחי המלך ·

חיו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר סוף מלכים ·

תחיו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה ·

יחיה ז׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳ וישעיה סימן ז׳ ויחזקאל סימן י״ח ·

אחיה ד׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב אות ג׳ ואיוב סימן ז׳ ·

בארץ החיים ג׳ וסימניהון נמס׳ בישעיה סימן ל״ח ·

חיו ד׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ג׳ ·

בחייה ג׳ בליש׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת אחרי מות ושמואל ב׳ סי׳ י״ב ובמשלי סימן ל״א ·

החייתנו ג׳ חסרי׳ בלי׳ וסי׳ נמסר בפ׳ ויגש וביהושע סימן ב׳ ·

ונחיה ג׳ וסימניהון
שלחה הנער אתי ·
ותן זרע ונחיה ולא ·
ונקחה דגן ונאכלה

וחיו ח׳ וסימניהון נמסר בעמוס סימן ה׳ ·

לחיו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח ·

ולהחיות ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויגש ומלכים ב׳ סימן ה׳ ·

את החיים ג׳ וסימניהון
ושנאתי את החיים ·
אשר לא עזב את חסדו ·
את החיים ואת הטוב ·

חיל ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ה ·

חילו ג׳ וסימניהון נמסר סוף חבקוק ·

חיל ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ד׳ ומלכים א׳ סימן כ״א ואיכה בא״ב תניינ׳

חיק ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סי׳ ה׳ וקהלת סימן ז׳ ·

חירום ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ה׳ ·

חב

חבי ג׳ וסימניהון
ולא נתתי לחטא ·
אם חבי לא יבין ·
אמת יהגה חבי ·

לחבי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב אות מ׳

החבילה ג׳ וסימניהון
ויעלו הזיפים אל שאול ·
ויבאו הזיפים אל שאול ·
ויחן שאול בגבעת החכילה ·

וחכם ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ מקץ ומשלי סי׳ כ״ט ·

חכמות ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ט ומשלי ריש סימן ט׳ ·

חל

ואת החלב ה׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ תצוה

מחלב ח׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ג ·

וחלב ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת וירא ·

חלב ב׳ וסימנהון בלשו׳ ארמי
תורין ועזין ינקת ·
וביאורם ודי חלב עזים ללחבך ·
וינקת חלב ·
וא׳ חמאת בקר וחלב ·

מחלב ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ח ·

חלילה ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ וירא ואיוב סי׳ ל״ד ·

אחל ג׳ א׳ פתח וסי׳ נמס׳ בפ׳ דברי׳ ויחזקאל סי׳ ל״ט

ויחל ט׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ נח ובשמואל א׳ סי׳ ל״א ·

החל ד׳ ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ דברים וסוף עובדיה ·

החלו ו׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ט׳ ·

יחל ה׳ ג׳ פתחי׳ וב׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ריש פרש׳ כטות ותלים סימן קל״א ·

בתחלת ו׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״א ומלכים ב׳ סימן י״ז ועזרא סימן ד׳ ורות סוף סי׳ א׳ ·

תחלת ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר ריש יהושע ·

ויחלו ג׳ וסימניהון
ויחלו מעט ממשא מלך ·
ויחלו להכות מהעם חללים ·
באחד לחדש הראשון ·

חוללתי ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סי׳ ח׳ ·

ויחל ד׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ כי תשא ובמלכי׳ ב׳ סי׳ י״ג ·

אוחילה ג׳ וסימניהון נמסר סוף מיכה ·

אוחיל ג׳ וסימניהון
חלקי י״י אמרה נפשי ·
זאת אשיב אל לבי ·
מה אוחיל אל י״י עוד ·

חלה ג׳ בטעם לעיל וסימני׳ בישעיה סימן ס״ו ·

חולה ה׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת ויחי ·

תחלאים ג׳ כתו׳ כן בליש׳ וסימניהון
את מכות הארץ ההיא ·
ממותי תחלאים ימתו ·
בתחלאים רעים ·
הרופא לכל תחלואיכי ל׳ מל׳ ·
וחלים רעים ·
חלינו הוא נשא כן כתיב ·
ושארהון בהרין יודי״ן ·

חלות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויקרא ·

כחלום ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ט ·

וחלמא ב׳ וסימניהון
באדין עללין חרטמיא ·
ועד אחרן על קדמי ·

בחלם ב׳ חסרי׳ וסימניהון
אל אבימלך בחלם ·
אל לבן הארמי בחלם ·

חלמיש ד׳ מ׳חדין וסימני׳ נמס׳ בתהלי׳ סי׳ קי״ד

חלונות ג׳ חסרי׳ וסימניהון
בחחלנת האלה חמשים ·
והחלנת מכוסות ·
משגיח מן החלנת ·

חלף

אמר המעתיק כל חלופי וסנויי כל קריא וכל זוגין סאין להם התלות בא״ב וחלוף קריאה רבין מדנחאי למערבאי ובוראי וחלוף קריא׳ רבין אסר ובן נפתלי ודקדוקי הטעמים סחבר רבי אהרן בן אסר ממקום מעזיה הנקראת טבריה כלהון ח חברנום ואסדרנא להון דהוון מ מפוזרים זעיר סם זעיר סם וקהינא בהון סגין וברירנא הסולת מתוך הקוצין ופרינא ולאינא בהון טובא ותזינא ליחדא להון דוכתא בסוף הדין מסרת׳ רבת׳ דאסדרנא לפום עניות דעתין ע״ס ·

יחלף ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ב׳ ובאיוב סימן ד׳ ·

חליפות ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפ׳ ויגש וע״ש ·

חלק ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ תולדות ויחזקאל סי׳ י״ב ומשלי סוף סימן כ״ו ·

חלקות ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן י״ב ·

חלקיה י״א וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ל״ה

חלקיהו הכהן ה׳ וסימ׳ עלת

המבטלים ואף כי אמרתי אשר מספט זה איכו כוהג באותיות אוי מצאכו באות וי״ו ססה מרגסות אחריהן על פי המסורת וסימ׳ ויאמרו לא כי ברחוב כלין ויאמרו לא כי מלך ויאמרו לו החרם דבני דן ויאמרו לו חכמיו קומו כאו מן המקום דלוט קומו כאו מתוך עמי · זה פתרונו סהטעם באות ראסונ׳ סאחרי יהוא והמסרת סלפניו רחוק ממנו סני מלכים או חטף ומלך כמו הוא יבנה בית הלמתים תעמה פלא סורה סבה פה והטעם לפי

דאתי מרחיק

מערכת אות החית

שנתיחק הטעם כל כך מן המסורת נספרים ההברות עליו כסלולה להדגים האות המכוננת ועוד בטל חק יהוה כשהיא במלה גדולה ותיבה שאחריה קטנ׳ ומוקפת אבלא כמו ולדרשה בה הרבה בבר רוחי אסיחה במר נפשי גם באלה יש להטעים ולומר כי אין לחוש בבטול קריאת ההי״ן אלא כי באלה אלה תתקיים המלת באמרך לדרום הרבר אשיח על כן לא שותה להם מלת עמו כי אסר ילכו בה כי באלה הוו״ן לא תתקיימנה המלות׃

מפיק הא פתרונו מחכיתה בבקר אתה בבית ולה גפן

עלת אל חלקיהו •
ויאמר חלקיהו הכהן •
ויצו המלך את •
וילך חלקיהו הכהן •
ויצו המלך תנינ׳ דסיפר׳ •

חם

חם ב׳ קמצי׳ וסימניהון
זה לחמנו חם הצט ידנו •
חם לבי בקרבי •
וכל שום בר נש דכו׳ •

וחם ג׳ פתחין וסימניהון נמסר בפ׳ בשלח וריש מלאכי וסימניהן בלשון ארמי מלכא דדמוך בשמשא •

בחם ד׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וירא •

חמודות סימן חלוף אתיהון נמסר בסדר תלדות ודניאל סימן י׳ •

חמדת ד׳ וסימניהון
ולמי כל חמדת ישראל •
והרעשתי את כל הגוים דזכריה •
שלח המלך נבוכד נצר ד״ה
ועל אלהי אבותיו לא יבין דסוף דניאל •

יחמול ד׳ כ׳ל וסימני׳ נמסר בחבקוק סוף סי׳ א׳ ואיוב סימן ו׳ •

ולא יחמל ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ כא׳ ומשלי סוף סי׳ ו׳ ואיוב סי׳ ין׳ •

לא אחמל ג׳ וסימניהון
וגם אני אגרע ולא תחוס •
כי לא אחמל עוד דזכריה •
ונפצתים איש אל אחיו דירמיה •

חמסי ב׳ וסימניהון נמסר פר׳ לך לך •

חמסים ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קמ״א ומשלי סימן ד׳ •

חמרים ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר פ׳ בהעלתך •

חמורים ז׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ י״ט •

חמור ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויחי •

חמורינו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ט׳ •

חמש כה׳ קמצי׳ וסימניהון בפרש׳ תרומה •

החמשי ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא הזכריה סימן ז׳ •

החמשית ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ קדשים וירמיה סימן לו״ •

חמישתו ג׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר פ׳ ויקרא

ובחמשה עשר ג׳ ר״פ וסימניהון בפרשת אמור •

חמישתו ב׳ כתובי׳ כן וסימניהון בפרשת אמור •

חמשים ד׳ וחסרי׳ נמסר בפרש׳ בשלח •

החמשים ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ קרח •

חמישית ג׳ מל׳ וסימניהון בסדר בחקתי •

חמשים ומאתים ד׳ וסימני׳
ואתה קח לא בשמים ב׳ בפסו׳ •
ויקמו לפני משה •
וקחו איש מחתתו •

חן

ויחן ג׳ וסימניהון
ויחן בנחל גרר •
ויחן את פני העיר •
שם ישראל נגד ההר •

הנה ב׳ וחס׳ וסימניהון
אל המדבר אשר הוא •
חנה מלאך יי׳ סביב •

חנות ב׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
הנה נא חנות היום •
חשכה חנוה אל •

מחניך ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ פרש׳ תצא

מחנות ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני •

יחנך ב׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויהי מקץ •

חנון ורחום ח׳ וסימ׳ נמסר בתלי׳ סי׳ קי״א

רחום וחנון ג׳ וסימני׳ נמס׳ פר׳ כי תשא •

חנוך ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה ובמשלי סי׳ כב״ •

חנני סימן מן ריש תלים עד אב״ רבתי חנני ומן אב״ רבתי עד סוף סיפרא חיני במג״ חנני וסימניהון שם באות ח׳ •

חנניהו ג׳ וסימניהון
וירד בית המלך על •
לששה עשר לחנניהו •
על ידי חנניהו בן •

ותחנף ב׳ וסימניהון
והיה מקל זנותה •
ותחנף הארץ בדמים •
וא׳ הלא חנף תחנף הארץ •
האמרים תחנף ותחז בציון •

חס

ולא תחוס ה׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ז׳ •

תחס ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ ויגש •

מחסה ט׳ רפין בלישני׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ס״ב •

לחסות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קי״ח •

מחסי ג׳ קמצי׳ ורפי׳ וסימני׳ מחסי אתה ביום צרה •
ואתה מחסי עז •
שתי באדני יי׳ מחסי •

וחסר ה׳ וסימניהון בלשון אדמי טבא רדף חייא ונטר אסתר וביאורם נמסר בתלים סימן כג׳ ומשלי סימן כא׳ •

חסריו ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ויזכר להם בריתו •
כי אם הוגה ורחם •

חסידו ב׳ חסרי׳ וסימניהון
רגלי חסידו ישמר •
ודרך חסידו ישמר •

חסידה ג׳ וסימניהון
גם חסידה בשמים •
חסידה ברושים ביתה •
אם אברה חסידה ונוצה •

ועשה חסד ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ וישמע יתרו •

חסר ד׳ וסימניהון נמסר בקהלה סימן ו׳ •

תחסר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימניהון בפרש׳ עקב ובשמואל א׳ סימן ט״ו ובמשלי סוף סימן י״ג •

מחסור ה׳ וסימניהון
אין שם מחסור כל דבר •
אין מחסור כל דבר •
כי אין מחסור ליראיו •
נותן לרש אין מחסור •
איש מחסור אהב שמחה •

חף

חפו ג׳ וסימניהון
בטו הכ׳ מו חפו ראשם •
ופני המן חפו •
ואדיריהם שלחו •

חפזון ג׳ ומל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא אל פרעה ובישעיה סימן נכ״ •

החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן לד״ •

החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו ובאיוב ריש סימן כ״ב •

להפר ג׳ וסימניהון נמסר ביהוש׳ ריש סימן כ׳

וחפרתה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ויתד תהיה לך על •
וחפרתה לבטח תשכב •

חץ

החצונה ג׳ כתובי׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן כב״ •

חציו ה׳ וסימניהון
החת ברכובו כלמטה •
חציו אל מול הר גרזים •
חציו שרף במו אש ב׳ בפסו׳ •
חצין שרפתי במו אש •

ויחץ ג׳ וסימניהון
ויחץ את העם אשר אתו •
ויחץ את הילדים על לאה •
ויחץ את העם לשלשה ראשי׳ •

מחצב ג׳ וסימניהון
ולגדרים ולחצבי •
לחרשים ולבנים ולגדרים •
וחברו דדיה •

וממחצית ב׳ חס׳ וסימניהון
וממחצת בני ישראל תקח •
ויקח משה ממחצת בני •

בחצצון ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
הישב בחצצן תמר •
וגם בחצצון תמר •

בחצרות ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפ׳ מסעי

חצצרות ג׳ חס׳ דחסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלתך •

חק

חקות ט׳ וסימניהון בלבבם

כי מה בבע להרפות הלא אות הה״א כנעלת ונקראת בשפתים הקורא בטוב מכל ה״א שהבריתה יוצאה בקמץ אף על פי שהיא נקראת בהיטב לא תבטל חק יהוה כמו מוצא ספתיה לכדריה והטעם שהרי הה״א האחרת בטמעת אחריה וקריאת אות ה״א אין לבטל אף על פי שלא נכתבה כאשר בועשית ברי ומברכיך ברוך׃

מפיק ואו כמו חברותיו בתהלה ידיו תביאינה והטעם כמו מפיק ה״א ומכים יוצאין מן הכלל על פי המסורת ונטה עליו קו תהו וקול המון שליו בה׃

מערכת אות החית

מפיק יוד כמו פרי גברתי אולי תמרוקי גם בזה טעם המפיקים האחרים מאחר שהברת יוד נשמעת בקול הקורא אבל אחרים גם סיני בקרם יבאו מן הכלל כינם לעניין בטול הקמץ יבא מן הכלל כי אל מי תרמיוהו ויסוה ובמפיק יור הבא בחולם או בשורק כמו קלוי באם גוי גדול גוי מרחוק או כא ויש אומרים כי נוהג גם חק יהוה ויש אומרים כי כל המפיקים מויס ׃

שתי אותיות רצופות ותחת הראשונה שבא והוא שתהיינה שתי האותיות מאותיות

כלכבם ולא אמרו כלכבם נירא ·
העמים כי חקות העמים הבל ·
נותן כה אמ׳ יי׳ נתן שמש לאור
בריתי אם לא את בריתי יומם ולילה ·
המזבח ויאמר אלי בן אדם דאלה חקות ·
בית יי׳ ויאמר אלי יי׳ בן אדם שים לבך ·
ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר

וישתמר חקות עמרי וכל מעשה ·
הידעת חקות שמים ·

חקתי כל אורית׳ חסרי׳ בבא וסימניהון נמס׳ בפרשת תלדו׳ ובירמיה סי׳ מ״ד ·

חק עולם ה׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ה׳ ·

מצותי חקתי ג׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בפרש׳ הלדות ומלכים ב׳ סימן י״ז ·

חקתי מצותיו משפטיו ו׳ פסו׳ מן ג׳ג׳ בתחלפי׳ וסי׳ נמסר בסדר נצבים ·

חק ומשפט ג׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ בשלח ·

חקתי דקדים למצותי ו׳ וסימניהון

אם בחקתי תלכו ·
ואם בחקתי תמאסו ·
הבית הזה אשר אתה בונה ·
והיה אם תשמע את ·
אם חקתי יחללו ·
ואם תשובון אתם דד״ה ·

בחקות ד׳ חסרי כליש׳ וסימ׳ נמסר פ׳ קדשי׳ ·

חקתי דבתר משפטי ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ה׳ ·

חקיו דבתר מצותיו ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח ·

חק עולם י״א בלישנ׳ וסימניהון נמסר בפ׳ כי תשא ·

ואת חקתי ז׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ אם בחקתי ׃

ואת החקים ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ שפטים ובמלכים ב׳ סוף סימן י״ז ·

חקקי ב׳ וסימניהון

גדולים חקקי לב ·
הוי החקקים חקקי און ·

חר

בחרב ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ז ·

בחרב ברעב ח׳ וסימניהון נמסר בירמי׳ סימן ל״ח ·

חרבותיה ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון

חרבותיה אקימם ·
כי נחם יי׳ ציון ·

ובחרב וברעב ב׳ וסימני׳

ומן אז חדלנו לקטר ·
ממותי תחלאים ·

חרב י״ו בליש׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ס״א ובאיוב סוף סימן ל׳ ·

בחרב ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סימן מ״ט ·

חרבה ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סי׳ י״ז בראש

חרבה ג׳ וסימניהון

בנחמיה סימן ב׳ ·

תחרב ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימניהון

מדוע נבית בשם יי׳ ·
הילח מומם לא תכבה ·

יחרה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ ·

חרון ג׳ קמצין וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סי׳ ז׳ ·

בחרי אף ה׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ ז׳ ובאיכה בא״ב תניין ובד״ה ב׳ סימן כ״ה ·

ויחרד ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תלדות ·

יחרם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובעזרא סימן י׳ ·

חרפי ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אותו׳ ·

ונחרצה ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סי׳ י׳ ·

חרוצים ג׳ וסימניהון

ראש עשה כף רמיה ·
מתאוה ואין נפשו עצל ·
יד חרוצים תמשול ·

חרש ג׳ פתח׳ וסימניהון בלשון ארמי עובדא דקיסא פרזלא וביאורם נמסר בפ׳ תצוה ובישעיה סימן מ״ד ·

חרש ה׳ וסימניהון

מי שם פה לאדם ·
וישלח יהושע בן נון ·
לא תקלל חרש ·
כמו פתן חרש יאטם ·
ובקבקר חרש וגלל ·

ב׳ מנהון מלעיל ·

יחרוש ב׳ מל׳ וסימניהון

ארכיב אפרים יחרוש ·
יחרוש בבקרים ·

החרש ו׳ וסימניהון נמסר באיוב סי׳ י״ג ·

חרישה ז׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח ובירמיה סימן ל״ט ·

חרשים ג׳ וסימניהון

ונשוא פנים ויועץ וחכם ·
הוליד את עפרה ב׳ בפסו׳ ·

חש

מחשים ד׳ וסימניהון נמסר בשופטים סי׳ י״ח ·

מחשבות ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ ויקהל ·

יחשבו ג׳ וסימניהון

ולא יחשבו את האנשים ·
כי יחשבו עליו מחשבות ·
ואלי יחשבו רע ·

ויחשבה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ לך לך · ובשמואל א׳ סימן א׳ ·

חשבאל ג׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן מ״ט ·

נחשבנו ג׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ ויצא ·

תחשב ג׳ כלרע וסי׳ נמסר בשמאל ב׳ סימן ד׳ ׃

וחשכה ד׳ מייחדין וסימניהון

הנה איפה חשכה ·
מעיף צוקה ואפלה ·
בחשכה יתהלכו ·
בחשכה באורה ·

במחשכים ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ פ״ח ·

חשך ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ח ·

חשך ז וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סו׳ סי׳ כ״ה וסימניהון בלשון ארמי ירדף מני רבוני יקבא בישא ועמא דמותא ·

חת

חת א׳ פתח וא׳ קמץ וסימניהון

הכיש כל חת ברודך ·
העשוי לבלי חת ·

מחתות ג׳ ומל׳ וסימניהון

קחו לכם מחתות ·
את מחתות החטאים ·
ויקח אלעזר הכהן ·

החתים ה׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ א׳ ·

חותם ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ תצוה ·

כחותם ג׳ מל׳ וסימניהון

ושכתיך כחותם על ידך ·
שימני כחותם ב׳ בפסו׳ ·

חתום ד׳ מל׳ בליש׳ וסים׳ נמס׳ בישעיה ריש סימן ח׳ ·

חתן ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שמות ובמלכים ב׳ סוף סימן ח׳ ·

נשלם מערכת
אות החית בס״ד

מערכת אות
הטית

ג׳ זוגין חד טית וחד וטית וסימניהון

טבוח לבען טבוח טבח ·
וטבוח ויקרא יוסף אתם את במימן
טח לא ידעו ולא יבינו כי טח
וטח ולקחו אבנים אחרות ·
טהרתי מי יאמר זכיתי לבי ·
וטהרתי הלא טוב אבנה ופרפר כתיב ·

טב

טב ב׳ וסימניהון

וכען הן על מלכא טב ·
הוא צלמא רישיה ·

לטוב ב׳ דגשי׳ וסימניהון

לטוב בעיניהם תהיינה ·
הכל כאשר לכל ·

ומטיב ב׳ וסימניהון

יפה קול ומטב נגן ·
טוב אתה ומטיב ·

קדמ׳ חסר דחס׳ ·

וטוב ב׳ רפ׳ וסימניהון

וטוב לא יהיה לרשע ·
וטוב משניהם אשר עדן ·

וטוב י״ז וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז ובמלכים א׳ סימן י״ז ובד״ה ב׳ סימן י״ז ·

טוב י״ט מל׳ בלישני׳ וסימניהון

ויקח

בב״ר כפ״ת אסר הרגם והר״פ א ניכרין בהם יותר מבשאר אותיות כמו ויהי בבאם הלא ככרכמים ודומיהם ומלת לא תתעב יבאה מן הכלל והטע׳ אחרי שממוכא אחד המת אין כח בלשון לבטא שתיהן רפויות אם תהיה אות ראשונה מלך יתקיים חק יהוה כמו אזלו בבהילו דעזרא והוא אשה בבתוליה ואם תאמר כאשר הראשונה בשבא ובבא להרפות שתיהם למה לא הרפו הראשונה לקיים חק יהוה וידגישו השניה הנה זה הכל של עולם שבא רבא בראש תיבה לא ידגיש אחריה כי כלם מניעין ומרפין רק במלת

מערכת אות הטית

פתי פתים לבד ואותו הרגם בעבור כין ממלת פני פנים לזכר הראויה להיות בלשון הנקבה ובתוספת התיו ומשפטו להיות פתיתים ובאה מלה אחת על משפטו והיא פתיתים ימים כ״ל׃ ואמנם גם היא מבאבוה רפויה במקום אחר והוא מפתי עיני מפלפתים והטעם כי הטית דגושה כרין כל תֹם הבאה במקום מן המרגפת אחריה וחק דגשות הט״ית מרפה הת״יו כאשר עשו במלת מקדם יי׳ ובמלת ולא יכלה עוד הצפינו ורצפת בהט׃ במף ותחת הבית סבא מבטלין חק יה״וה כמו ויחנו במדבר

ויקח העבד עשרה׃
וקחו את אביכם ואת׃
ועיניכם אל החוס על כליכם׃
ולאביו שלח כזאת׃
ובתים מלאים כל טוב׃
תחת אשר לא עבדת׃
מלך חואל לקראתו ויקח׃
תאבו אם תאבו ושמעתם׃
חסדי יי׳ אזכיר תהלות׃
ירונו הנה עבדי ירונו׃
ורננו ובאו ורננו במרום׃
ואפרים עגלה מלומדה׃
ועתה בנותיכם אל תתנו׃
וילכדו ערים בצורות׃
העלוץ בטוב צדיקים׃
לולי האמנתי לראות׃
אשרי תבחר ותקרב׃
טעם טוב טעם ודעת׃
יברכך יי׳ מציון וראה׃

בטוב ד׳ וסימני׳ נמסר במשלי סימן י״א׃

בטוב ט׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ז׳ ואיוב סימן כ״א׃

טובות ב׳ מל׳ וסימניהון

כי גם אחיך ובית אביך׃
יבקשו למלך׃

וטוב ה׳ קמצי׳ וסימ׳ בלשון ארמי טליא בחירא רחש ואשכח חכמתא וביאורם נמסר במלכים א׳ סי׳ י׳ ובשמואל א׳ סימן ב׳ ובפרשת וירא׃

והטוב ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ואתחנן ובמלכים ב׳ ריש סימן ד׳ ובאיכה בא״ב ג׳׃

הטוב ד׳ רפין וסימני׳ נמסר בשפט׳ סי׳ י״א ובאיוב ריש סי׳ י׳׃

בטוב ד׳ רפין וסימ׳ נמסר בפרשת בחקתי ובתלים סימן כ״ה׃

טובו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ד׳׃

הטיבות ג׳ וסימניהון

ויאמר יי׳ אל יהוא׃
ויאמר יי׳ אל דוד׃
ויאמר יי׳ אל דוד אבי׃

וטובים ג׳ וסימני׳ נמ׳ במלכים א׳ סי׳ כ׳ ובמשלי סי׳ ט״ו׃

וטובי ג׳ וסימניהון

וילכו לאהליהם שמחים׃
ותברו׃
ילדים אשר אין בהם׃

והיטב ט׳ חסרי׳ י׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ל״ג׃

ויטב ג׳ חסרים י׳ בליש וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ד וסוף מלכים׃

הטוב והישר ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת ראה׃

היטיב ב׳ מל׳ וסימני׳ בירמיה סימן ז׳׃

טבים הטבים ה׳ חסרים וסימ׳ נמסר בפרשת התלדות ובשמואל ס׳ ד׳׃

הטבה ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת עקב׃

לטבה ב׳ חס׳ וסי׳ נמסר סוף פרשת ויחי׃

טבת הטבת ד׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ וע״ש׃

בטוב ד׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן י׳ ובשמואל ב׳ סימן י״ג׃

לטבת ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן כ״ה ובתלים סימן ל״ז׃

טבעות ז׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׃

טה

וטהר ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ה׳ ואיוב סימן י״ז׃

טהורה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח ובמלאכי סימן א׳ ותלים סימן י״ט׃

הטהור ה׳ חסרים וסימניהון נמסר סוף פרש׳ שמיני׃

טורי ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ פקודי ובמלכי׳ א׳ ריש סימן ז׳׃

טח

וטח ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳׃
כי טח מראות עיניהם׃
ועפר אחריקח׃

הטירות ג׳ מל׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״ה׃

טהרים דכתי׳ עפלים ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ה׳׃

וב׳ כתי׳ טחורי׳ וקרי׳ וסי׳

העגלה וישימו את ארון יי׳׃
ואלה טחורי הזהב׃

ועיין מה דסקלינן וטרינן על לשון בעל המסורת דפליג אתלמוד׳ דילן בהקדמתי למסרת דא׃

טל

ובטל ב׳ וסימניהון

כרם עקר שרשוהי׃
ודי חזא מלכא עיר וקדיש׃

ויטל ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסי׳

כי יפול לא יוטל׃
הגם אל מראיו יוטל׃
בחיק יטל הגורל׃

וטלם ב׳ וסימניהון

וטלם ובעלות׃
וטלום וטלם׃

טלאים ב׳ וסימניהון

ברועה עדרו ירעה׃
ויפקדם בטלאים׃

טם

טמא ב׳ דגשי׳ וסימניהון

טמא יטמאנו הכהן׃
למען טמא את בקדשי׃

טמאו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישלח ובתלי׳ ס׳ ע״ט׃

טמא ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת אמור׃

תטמאו ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ד׳׃

טמא ט׳ וסימני׳ נמסר פרשת וישלח׃

טע

טעמו ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״א ובתלים סימן נ״ד׃

מטעמים ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות׃

י״ו פסו׳ בטעם פזר וגלגל וסי׳ נמסר בסוף יחזקאל ומגלה סוף סימן ז׳ ונחמיה סימן י״ג׃

ל׳ מלין בטעם שני שמות וסי׳ נמסר בסדר עקב׃

ג׳ פסו׳ אית בהון תרין מלין בתרי טעמי וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן׃

ח׳ פסו׳ בטע׳ תלישא ופסקי׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ב ובד״ה ב׳ סימן ל״ה׃

כי אם ג׳ בטעם עי״ן בסדר מסעי׳׃

ועמו ח׳ בטעם זקף גדול וסימ׳ בסדר וישלח׃

ה׳ פסו׳ בתורה שאין להם הברע וסי׳ בלשון ארמי אוטיבו טבטא ליהושע בנהורא דמשה וביאורם נמסר בסדר וילך׃

ד׳ מלין בטעם תלישא קטנה ואחריה אזלא בתיבה אחת וסימני׳

וזה כל הנופלים דיהושע׃
לא תעלו ולא תלחמו׃
ומתתיהו ואליפלהו׃
את הכנית האולם ואת בהיו׳׃

ו׳ שמות בטעם זרקא וסימני׳ נמסר בסדר פנחס׃

ז׳ מלין בטעם מרעימין ופסקין נמסר בסדר צו ובישעיה סימן י״ג ובריש עמוס׃

ה׳ מלין בהרי טעמי פי׳ דמשמש מונח לתיבתו וסימניהון נמסר בסדר ויגש ובזכריה סוף סי׳ ז׳ וקהלת סימן ד׳׃

י״א זוגין מתחלפי׳ קדמ׳ רביע תנינא זקף וסי׳ נמסר בסדר צו ובחגי ריש סימן ב׳׃

י״ו זוגין מתחלפי׳ בחד ענינא בטעמ׳ חד זקף לרומ׳ וחד נחית לתהומא וסימניהון בלשון ארמי שמואל עבד אוריה דוד מנהון בכיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא וביאורם נמסר בסדר וארא ודה״א ריש סימן י״ח׃

ה׳ זוגין מן ב״ב מתחלפי׳ בטעמ׳ וסי׳ בלשון ארמי אינש במחתית׳ כהנא בנגע׳ תלתין בירעת׳ משח בידא רברבני בחוטרא וביאור׳ נמסר בסדר ויקהל׃

י״ד בטעם תרין חוטרין וסי׳ נמסר בסוף מטות ובריש חבקוק ונחמיה סוף ס׳ ג׳׃

י״ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא וסימניהון

ויבא יעקב מן השדה׃
ויקרא פרעה שם יוסף׃
ויקח מן הדם אשר על המזבח ומשמן׃
ויעבירו קול במחנה׃
כאשר יורם חלב הכשב׃
והעמיד הכהן את האשה׃
והשביע הכהן את האשה׃
וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם׃
ויאמרו אליו בני ישראל במסלת נעלה׃
ולא נתן סיחון את יש׳׃
כל הרומת הקדשים אשר ירימו׃
ואם דחרש לה אשה׃
ובאו דר האמרי ואל כל שכניו׃
והיו לאחר בבני שבטי יש׳׃
כי ירחיב יי׳ את אלהיך את גבלך׃
ואשר יבא את רעהו ביער׃
ואכל פרי בטנך ופרי אדמתך׃
וסקלתם באבנים׃

וכל פסיקא דבו׳ מאריכין במארכא אך לא בבאיילה׃

י״א בטעמ׳ לאחור פי׳ פשטא ולפניו יתיב וסימ׳ נמס׳ בסד׳ ויקרא ובדניאל ס׳ ב׳׃

י״א פסק בטע׳ בארכא לזרקא וסי׳ נמ׳ בסדר וארא׃

סמתי בפיך גם פה הטעם כאשר באלרתי בפתי אותיות רבופות כי אותיות במף מוצא אחד לאם והם מוצא ספתים אין כח בלשון לבטא אותם במפתיו פתיחם רבופות ורפויות ותחת הראשונה סבא ודמה לשומע כאלו פתיהן אות אחת אך כפתחת הבית מלך ילכו בחיק יהו״ה כמו כהכי במות ויביאו במנחה אל ירא בפלגו׃ כמלם חק יהו״ה ומבטליו׃ ואלה מסרתי חק יהו״ה פאין מבטלין מאריך תלשא קטנה מונח מכרבל גרסיים ירח בן יומו תאיילה סופר עלוי מהפך דרגא אזלא תרי הוטרי׃

תם ונשלם תהלה לבורא עולם

מערכת אות היוד

י״א בטעם לנרמיה משרת לגריש וסימני נכסר בסוף תולדת ובחגי סימן ג׳ ובירמיה סימן ד׳ ·

ר׳ מלין בטע׳ אולא ומהפך וסי׳ בסוף סדר בהר סיני ׃

ה׳ מלין בטעם מאיילא משרת לס״פ בתיבתו וסי׳ נכס׳ בריש סדר אמור וביהושע סי׳ י״א ׃

ו׳ זוגין מתחלפי׳ חד בדרג׳ וחד בבאריך וסי׳ נכסר בסדר שמיני ׃

ח׳ מלין בתרי טעמי פי׳ הטפחא לאישרתנה מירכא בתיבת׳ כי אם בח׳ מקומות וסימ׳ נכסר בסדר אמור וביחזקאל סימן ל״ו ובשיר השירים סימן ו׳ ׃

טר

ובטרם — ג׳ וסימ׳ נכסר ריש ירמיהו ׃

טרף — ב׳ קמצין וסימניהון

ורנה — עלה זית טרף ·

כי הוא — טרף וירפאנו ·

טורף — ד׳ וחסרי׳ וסימניהון נכס׳ ביחזקאל סי׳ כ״ב ונחום סימן ב׳ ואיוב סי׳ י״ח ·

טרף — ג׳ וחסרים וסימניהון

ויבירה — ויאמר ·

ויצא — האחד מאתי ·

ואם — טרף יטרף ׃

נשלם מערכת
אות הט״ית בס״ד

מערכת אות
היו״ד

י״ה זוגין חד יוד וחד ויוד
וסימ׳

ירדו — הנביאים נבאו בבעל ·

וירדו — ויאמר אלהים נעשה אדם לכו ונשומה אלה׳

יד — אהה בטל לישראל יפרח ·

ויד — ויאמר לבן ליעקב הנה ·

יריתי — ואתם תכתבו את הארץ ·

דריתי — ויאמר אלהים ישרצו המי׳ ·

ישרצו — ובני ישראל פרו ·

וישרצו — בימים ההם ובעת ·

יבקש — הדבר וימצא ויתלו שניהם

ויבקש — עמים תחתינו ·

ידבר — האל הנתן נקמות לי ׃

וידבר — והיה ביום ההוא ידל כבוד ·

ידל — ישראל מאד מפני מדין ·

וידל — ויאמר ה׳ לא ידון רוחי ·

ידון — ועל ידו החזיק מלטיה ·

וידון — ישב בסתר עליון ·

יתלונן — סלע ישכון ויתלונן ·

ויתלונן — התפאר הגרזן על החצב

יתגדל — ועשה כרצונו המלך ·

ויתגדל — בכל העם הזה שבע ·

יחטא — יען אשר עשה מנשה ·

ויחטא — וחשבה ואהל וברכיהו ·

יושב — אז משה ואת אהרן ·

וישב — יבול ביתו נגרות ·

יגל — יחלץ עני בעניו ויגל ׃

ויגל

ירִיבן — וכי יריבן אנשים ·

ויריבן — ויאמר איש אפרים ·

יוטה — ואת עין ואת מגרשיה ·

ויוטה — בעון וכרמל וזיף ויוטה ·

יתננו — כיבש קצירה תשברנה ·

ויתננו — ויאמר פדעהו מרדת ·

יצב — בהנחל עליון גוים ·

ויצב — בית גאים יסח ה׳ ·

יעזרך — כה אמר ה׳ עשך ויצרך ·

ויעזרך — מאל אביך ויעזרך ואת ·

יתגנב — ויתגנב העם ביום ההוא ·

ויתגנב — לבוא העיר כאשר · ב׳ בפסו׳

יתגו — וינועו כשכור ·

ויתגו — ואחר באו משה ואהרן ·

יחד — הלילה ההוא יקחהו אופל ·

ויחד — יתרו על כל הטובה ·

יועש — ועל הזתים והשקמים ·

ויועש — ובני בכר זמירה ויועש ·

ישארו — וידעו הגוים אשר ישארו ·

וישארו — שני אנשים במחנה ·

ישב — ישלח דברו וימסם ·

וישב — וירד העיט על הפגרים ·

יבואוני — רחמיך ואחיה כי ·

ויבאוני — חסדיך ה׳ תשועתך ·

יעטוהי — כל קבל די מן קדם מלכא ·

ויעטוהי — ולהיבלה כסף ודהב די ׃

חד מן ט׳ זוגין מן חד וחד
חד י׳ וחד ו׳ בסוף תיבותא ·

בשבתי — כי נדר נדר עבדך ·

בשבתו — נודע בשערים בעלה ·

גדלתי — תרב גדלתי ותסב ·

גדלתו — בהראתו את עשר ·

ברצתי — ועוד ברצותי בבית אלה׳

ברצותו — כי אמר לא יסכן גבר ·

דורי — נסע ונגלה מני ·

דורו — מעצר וממשפט לקח ·

כבדי — כלו בדמעות עיני ·

כבדו — עד יפלח חץ כבדו ·

בערכי — ואתה אנוש כערכי ·

בערכו — והכסף והזהב נתן ·

והטי — שמעי בת וראי ·

והטו — ועתה הסירו את ·

ומכאובי — כי אני לצלע נכון ·

ומכאובו — כל תפלה כל תחנה דה״ה

ובביתי — ישא ביום ההוא לאמר ׃

ובביתו — ויכל שלמה את בית ·

א״ב מן ב׳ י׳ בריש תיבות׳
וסימ׳

יאר — ה׳ פניו אליך ·

יאר — אלהים יחננו ויברכנו ·

יאבד — יום אולד בו ·

יאבד — והיה ביום ההוא יאבד ·

יאסרוני — ויאמר אליה אם אסר ·

יאסרוני — ויאמר אליה שמשון ·

יבש — והנה שתולה התצלח ·

יבש — הוי רועי האליל ·

יבלע — ועתה שלחו מהרה והגידו

יבלע — היספר לו כי אדבר ·

יגודנו — גד גדוד יגודנו ·

יגודנו — שמעתי ותרגז ·

ירעון — ויענך וירעיבך ·

ירעון — המאכילך מן במדבר ·

ידידות — למנצח על שושנים ·

ידידות — מה ידידות משכנתיך ·

יהיר — ואף כי היין בוגד ·

יהיר — זר יהיר לץ שמו ·

יורישנה — ועבדי כלב עקב ·

יורישנה — הנה ה׳ יורישנה והכה ·

יצק — והכהן הגדול מאחיו ·

יוצק — אשר קמטו בלא עת נהר

יזד — ובי יזד איש על רעהו ·

יזד — אך הנביא אשר יזד ·

יזה — כל אשר יגע בבשרה ·

יזה — תרויהון בפסוק ·

יחנך — וישא את עיניו וירא את בנימן

יחנך — כי עם בציון ישב ·

יחי — ראובן ואל ימות ·

יחי — יאכלו ענוים וישבעו וכל המלך דכוו׳ ·

יטמאו — מזכר עד נקבה תשלחו ·

יטמאו — ויאמר אלי בן אדם את ·

יטמאו — למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי ·

יטמאו — ולא יטמאו עוד ·

יישר — בכל דרכיך דעהו והוא ·

יישר — אולת שמחה לחסר לב ·

יכרת — ה׳ לאיש אשר יעשנה ·

יכרת — ה׳ כל שפתי חלקות ·

ילמדו — למען אשר לא ילמדו ·

ילמדו — ולא ילמדו עוד איש את

ימוש — לא ימוש ספר התורה ·

ימוש — כי ההרים ימושו ·

ימד — ולא ימד חול הים דירמית

ימד — והיה מספר בני ישראל ·

ינחני — וישא משלו ויאמר ·

ינחני — נפשי ישובב ינחני ·

ינחנו — ה׳ בדד ינחנו ·

ינחנו — מהן אדם ירחיב לו ·

יסירו — מצדיקי אדם עקב שחד ·

יסירו — ונתתי ק:אהי בך ועשו ·

יענה — הרב דברים לא יענה ·

יענה — אוטם אזנו מזעקת דל ·

יערף — כמטר לקחי ·

יערף — חלק לבם עתה יאשמו ·

יפלא — דבר אל בני ישר׳ איש כי

יפלא — דבר אל בני ישר׳ איש או

יפו — מה יפו דודיך אחותי ·

יפו — מה יפו פעמיך בנעלים ·

יפיה — אל תחמד יפיה בלבבך ·

יפיה — להביא את ושתי המלכה

יצע — הורד שאול גאונך ·

יצע — ובכל מדינה ומדינה ·

יצמיתם — יצמיתם וישב אליהם את אונם ב׳ בפסוק ·

יקראו — ומולדתך אשר הולדת ·

יקראו — ומשה איש האלהים ·

יקם — הרנינו גוים עמו ·

יקם — וירם השמש וירח עמד ·

יקנאהו — בזרים בתועבות ·

יקנאהו — ויכעיסהו בבמות ובפסיליה׳

ירב — ויברך אתם אלהי׳ לאמר

ירב — ובניו ורב המשא עליו כת׳

ירושה — בן עשרים וחמש שנה׳

ירושה — וחכרו בן עשרים דה״ה ·

ירשה — ירשה והיה אדם ירשת ב׳ בפסוק ·

ירד — ירד אז ירד שריד ב׳ בפסוק ·

ישך — לא תשיך לאחיך ·

ישך — אחריתו כנחש ישך ·

ישליו — אהלים לשודדים ·

ישליו — שאלו שלום ירושלם ·

ישנה — ותקם בתוך הלילה ותקח

ישנה — אני ישנה ולבי ער ·

ישועתה — ואני בקול תודה ·

ישועתה — רבים אומרים לנפשי ·

יתארהו — יתארהו חרש עצים נטה קו ב׳ בפסוק ·

יתיצב — לא אבוא כי יעורנו ·

יתיצב — חזית איש מהיר במלאכתו ׃

א״ב מן חד וחד י׳ בריש
תיבותא וסימניהון

יאנה — לא יאנה לצדיק כל און ·

יבואני — רחמיך ואחיה ·

יגיף — גם במדעך מלך ·

ידבר — עמים תחתינו ·

יהודה — ומתניה בן מיכה ·

יורם — כאשר יורם משור ·

יזל — מים מדליו ·

יחס — על דל ואביון ·

יטב — ומה די עליך ועל אחיך ·

ייחל — והיה שארית יעקב ·

יכנס — בונה ירושלם ה׳ ·

ילוה — ותהר עוד ותלד בן ותאמר עתה הפעם ·

ימר — ולא ימכרו ממנו ולא ימר ·

ינובון — עוד ינובון בשיבה ·

ישבעון — תתן להם ילקטון ·

יענה — שדי לא מצאנהו ·

יפרה — ויצא חטר מגזע ·

יצו — ה׳ אתך את הברכה ·

יקימך — ה׳ לו לעם קדוש ·

ירבון — ובקרך וצאנך ירבין ·

ירויון — מדשן ביתך ·

ישכבון — ועלי זקן מאד ·

ישכן — ירדף איב נפשי ·

ישקני — מנשיקות פיהו ·

יתר — ויואל אלוה וידכאני ·

יתם — ועל הנחל יעלה על שפ׳ ·

א״ב כתי׳ י׳ באמצע תיבות׳
וקרינן ו׳ דלוג וסימ׳

אזכיר — מעללי יה כי אזכרה ·

ארינה — ויבא גד אל דוד ביום ·

בחיניו — הן ארץ כשדים זה ·

ברתיקות — ויצף שלמה את הבית ·

בבים — אל תרא יין כי יתאדם ·

בגיים — למה יאמרו הגיים איה תנינא דפסו׳ ·

גיים — ויאמר ה׳ לה שני גיים ·

גדיתיו — אלה הם אשר עברו את ·

הדריפי — אל עוזי ודיבות ·

והמעינים — ויבאו אלי ·

ויישם — לפניו לאכל ויאמר לא ·

וילינו — כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר ·

ויירש — וישלח משה לרגל ·

ויניס — ובית תפוח ·

ורעיתי — ותאמר אל אביה יעשה לי ·

ויניסו — ויעמדו איש תחתיו ·

וייחל — שבעת ימים למועד ·

וייחר — וילך עמשא להזעיק ·

ושיא — סופר וצדוק דשמואל ·

ופניאל — ויפדיה ופניאל בני בתי׳ ·

וצפינך — מבתים ידך ה׳ ·

וצירם — בצאן לשאול שתו ·

וגיש — לבש בשרי רמה וגוש ·

והיתי — לו שקול ישקל כעסי ׃

ובשגיב — בימיו בנה חיאל בית ·

ולשימו — בגוי חנף אשלחנו ·

וריב — והוכח במכאוב על משכבו

ונצירי — ויאמר נקל מהיותך ·

ונהירא — הוא גליא עמיקתא ·

וסיפוניה — אנת מלכא שבת טעם ·

ותשיח — זכר תזכור ותשוח עלי ·

זכידה — בן עשרים וחמש שנה ·

חישה — אלהים אל תרחק ממני ·

ישיב — כי נדר נדר עבדך ·

ינין — יהי שמו לעולם לפני שמש

יצפינו — יגורו יצפינו הנה כתי׳

ימישו — עליהם גחלים באש ·

יריבו — משל בגבורתו עולם ·

יקצירו — בשדה בלילו יקצירו ·

כמיש — כי יען בטחך במעשיך ·

לעדיא — זכריה ונתנון ·

לעזור — ויאמר העם לא תצא ·

מדין — ותהי עוד המלחמה

מגדיל

מערכת אות היוד

מגדיל ישועות מלכו דשמואל.
מסך ואת מיסך השבת אש׳ דמלכי׳
מיצקת ותלך מאתו ותסגר הדלת
מדע ולנעמי מידע לאישה.
מדעת זמרו יי׳ כי גיאות עשה.
מסדות וראיהי לבית גבה סביב.
נפיסים בני אסנא בני מעוני.
שימה ויען יונדב בן שמעה.
עינתם באותי ואסרם ואספו׳
עליה ומת הדד ויהיו אלופי׳
פשירים ואלה המשוררים ראשי.
צוף בן ציף בן אלקנה.
קריאי אלה קריאי העדה.
ראית רבות ולא תשמר׳
ראית ברבות השובה רבן.
שיט כי אברתם ברתנו.
שיחה תשמע זעקה מכתיהם׳
שביתכם ונמצאתי לכם נאם יי׳.
שיבכם צאן אבדות היו עמי.
שביתך נביאיך חזו לך שוא ותפל
שילל על זאת אספדה ואלילה.
שעריריה בבית ישראל ראיתי.
שרין גורו לכם מפני חרב׳
תחיל ונתתי אש במצרים חיל.
תמיש משיב רעה תחת טובה.
תמריק חבורות פצע המריק.
תרים כי תפארת עזמו אהה.

וחלופי׳ א״ב כתיב ו׳ במצע

תיבותא וקרי׳ י׳ דלוג וסימני׳

אסורי ויקח אדני יוסף אתו׳
אבוגיל והמהר אבוגיל ותקח.
אנועך תמול בואך והיום.
אושר אני לפניך אלך והדורים.
אולי ויגל את יהויכין בבלה.
ארוצם הנה כאריה יעלה מגאון׳
בעוני אולי יראה יי׳ בעוני.
בור בהקיר בור מימיה׳
כהלובתם יזכר אדיריו יכשלו.
ברזות ובני בריעה חבר ומלכיאל
גול יגיל אבי צדיק.
דהוא אדין רחום בעל טעם.
הוצא כל החיה אשר אתך.
החרסות ויצאת אל גי בן הנם׳
הלחות כי מעלה הלחות בבכי׳
הבצור הילל בראש כי נפל ארזי
המבוא ומתחת הלשכות האלה׳
המכונים ויאמר ללוים המכונים.
הושר יי׳ נחני בצדקתך׳
התעופ עיניך בו ואיננו.
הנתונים ואוצאה אותם על אדו.
הכעוסני ולא שמעתם אלי.
החפשות ויהי עוזיהו המלך דד״ה׳
מילונו והאנשי׳ אשר שלח משה.
ושחצומה ופגע הגבול בהכור.
רצנוף והייתי עטרת תפארת׳
ואלול ויאמר יי׳ אלי שקר.
ותרמות ב״ בפסוק.
וסוס גם חסידה בשמים.
ואתוקיהא ומדד ארך הכנין׳
ותולון ובני שימון אמנון׳
ויזואל הראש אחיעזר ויואש.
והכונו לבית אבותכם.
חוקך למה תשיב ידך וימינך׳
יצוע ויבן על קיר הבית יצוע.
יעכור ולא יכברו במנו.
יעור ותהי עוד מלחמה.
יחואל ומן בני הימן יחואל.
ינועון המה ינועון לאכל.
יכסומו ראש מסבי עמל׳
יכשולו כי לא ישנו אם לא ירעו.
לוש וישלח איש בשת.
לדוגים הנני שולח לדוגים.

לרוב והיה כי יבאו אבהם.
לשור ויהי כבאם כשוב דוד.
לסיג בן אדם היו לי בית ישר׳.
למשוסה מי נתן למשיסה יעקב.
למענותם על גבי חרשו חרשים.
מופעת ומשפט בא אל ארץ.
מנוות ויברח דוד מנוות ברמה׳
נוב בורא נוב שפתים.
נובי חריף ענהות.
נשוות ויאמר יי׳ יען כי גבהו׳
נפושסים בני בסי בני מעונים.
שום ורנה קמה כל המשפחה.
עשוות ותמהר אביגיל ותקח.
עופי ויבאו אל גדליהו המצפת׳.
עני שמעו זאת השאפים.
עפרון וירדף אביה אחרי.
עתודים פתשגן הכתב.
צעוריהם ואדיריהם שלחו׳
צעוריה נלבדה מואב השמיעו׳
צפועי ויאמר אלי ראה נתתי לך
קרואי ובני אליאב נמואל.
שושק ויהי בשנה החמשית דמלכי׳
שרוקות לשום ארצם לשמה.
שרותיך אמר יי׳ אם לא שרותיך׳
שפרורו ואמרת אלהם כה.
ונטוה שמור בני עזיאל מיכה.
שבותם והיה חבל לשארית.
שבות רצית יי׳ ארצך׳
טלישום הלא כתבתי לך שלישום׳
הנואון ולמה הנואון את לב.
הרוב אל הרוב עם אדם׳
תשוה התשאני אל רוח הרכיבני.

חד מן ו׳ דכתיב י״ בסוף

תיבותא וקרי׳ ה׳ וסי׳

העמוני וכפר העמוני והעפני.
כי ויאמר דוד מה לי ולכם.
שמעי ויחרף את ישראל ויכהו.
השלשי ואבישי אחי יואב.
ומטי וקרבתי אליכם למשפט׳
ובמראי שמח בחור בילדותך׳
ואי פליגא נביאיכם אשר נבאו׳

חד מן ג׳ דכתי׳ י׳ בר״ש

תיבות׳ ולא קרי׳ וסי׳.

יצאו נדו מתוך בבל ומארץ כשדי׳
יעמדו והיה יעמדו עליו דוגים.

והרין חילופ׳ חס׳ י׳ בריש

תיבות׳ וקרי׳.

יעשה ויאמר לו חלילה לא תכות.
יעכר כי אברתם ברתנו ברית.

י״ב חס׳ י׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳

וסי׳ נמסר באיוב ריש סי׳ ז׳.
וחלופי׳ חד מן מ״ג כתיב י׳ בסוף
ולא קרי׳ וסי׳ נמסר בריש מלכים.

חד מן נ״ו חסרי׳ ו׳ באמצע

תיבות׳ וקרי׳ וסי׳.

צוארו וירץ עשו לקראתו.
ועמודו וכן לפאת צפון בארך.
ענו והאיש משה ענו מאד.
בינו וכל העם ומלחמה.
תוצאותו וירד יכה אל גבול.
מריבו היחתו מריבו.
עלו ב׳ בפסוק.
למשפחתו ויקרב את שבט בנימן.
ואנשו וילך דוד ואנשו קעילה׳
בבגדו ויחזק דוד בבגדו.
שמלתו ויקם דוד מהארץ.
רחמו ויאמ׳ דוד אל גד דשמואל.
משרתו ומאכל שולחנו דמלכים.

ברכו ויעל אחאב לאכל ולשתות.
בסוסו ויבא נעמן בסוסו׳
כפו תכיכה ויעל על הילד.
בזבחתו דמלכי׳ ויבאו כל עם הארץ
בית הבעל.
צפו עורים כלם לא ידעו.
משלו ועתה כה לי פה נאם יי׳.
אלמנתו עצמו לי אלמנתו׳
ימו קורא דגר ולא ילד.
מברחו ואת כל מברחו ואת כל
פארתו דגבהה על בן גבהה קומתו
עולתו ומעלות שבעה עולתו.
וחלונו ואליו ותמורו.
ותמורו ב׳ בפסוק.
בצאתו וגבאיו לא ירפאו׳
פרזו נקבת במטיו ראש פרזו.
שערו ביום עמדך מנגד.
דרשו זה דור דרשו׳
חצו ימאסו כמו מים.
חסדו ויזכר להם בריתו.
דברו מגיד דברו ליעקב.
צבאו הללוהו כל מלאכו׳
חקו אם חרוצים.
בקדשו הן בקדשו לא יאמין.
עלומו עצמותיו מלאו עלומו.
וידעו מדוע משדי לא נצפנו.
גבורתו הן אלה קצות דרכיו.
בתחבולתו והוא מסיבות מתהפך.
ואפרוחו יעלעו דם.
פחדו יחפץ זנבו כמו ארז.
כנפו המבינתך יאבר נץ.
חלצו אם לא ברכוני חלצו.
ילדו מי יכין לעורב צידו.
ברגלו קורץ בעיניו מלל ברגלו׳
בשפתו ינכר שונא.
ארחתו פן תאלף ארחתו.
ארנו אל תלשן עבד.
ברגלתו ותשכב מרגלתו.
כנותו ובימי ארתחשסתא.
חטאו כה יתאונן אדם חי.
ויתו וישנו את טעמו.
הסתו כי הנה הסתו.
שלו שאל ויבא שלו.
השלו ויקם העם כל היום ההוא׃

וחלופי׳ ו׳ כתי׳ י׳ באמצע׳

תיבות׳ ולא קרי׳ וסי

ובחטאתיו דעמרי וילך בכל דרך
ירבעם׳
רגליו דיוסף ענו בכבל רגלו.
דבריו דויחסך שלח חשך ויחשיך
דבריו דדכיתל ויקם את דבריו׳
שפתיו איש בליעל כרה רעה.
דרכיו העז איש רשע בפניו מציאת׳
עיניו יש אחד ואין שיני׃

ד׳ דאית בהון י׳ במצעות

תיבותא ולא קרינן וסים׳

ארבעתי׳ ואת הכבש ישלם ארבעתי׳
שבעתים ויהנם ביד הגבענים
מזבחתים ועצמות כהנים שרף על
מזבחתים׳
התעתים כי התעתים בנפשתיכם׃

חד מן ב״ב דכתי׳ י׳ בריש

תיבותא וקרינן ו׳ וסי׳.

יבאו כי הם ומקניהם יעלו׳
יחנני ויאמר בעוד הילד חי׳
יפצחו רנו שמים וגילי ארץ.
יאבדו לכן כה אמר ה׳ דמכשלי׳
ישית תנו לה׳ אלהיכם כבוד׳
יסורי מקוה ישראל ה׳.
יחיה כה אמר יי׳ הישב בעיר׃

יחיה הישב בעיר הזאת׃
ישבי רדי מכבוד ישבי בצבא׃
ילבשו בבאם הכהנים ולא יצאו
יהיה וחמשה ועשרים אלף.
וכשלו פרש מעלה ולהב חרב.
יצחר ובני חלאה צרת יצחר׳
יחבה ובני שמור אחי ורוהגה.
יאשר ה׳ ישכרהו ויחיהו.
יחדל הלא מעט ימי יחדל.
ישית ב׳ בפסוק.
יבא צדיק הראשון בריבו.
ישאל מחרף עצל לא יחרש.
ירם נשא ההמון ירם לבכו.
ירמות ומבני בני משלם מלוך׃
יקפאון פלוגת׳ דרב נחמן
והיה ביום ההוא לא יהיה אור׃

וחלופי׳ י׳ כתי׳ ו׳ בריש

תיבותא וקרינן י׳ וסי׳ נמסר במשלי׳
ריש סימן י״א.

כ״ד כתי׳ י׳ בסוף תיבותא

וקרינן ו׳ וסי׳

דודי ואחריו אלעזר בן דודי׃
במי כי הנוחיד ה׳ בהר הזה׳
ילדהני אמרים לעץ אבי אתה.
תצאי אל תצאי השדה ובדרך
תלכי אל תלכי ב׳ בפסוק.
הלילי הוביש מואב כי חתה׳
וזעקי ב׳ בפסוק.
דברי תנינא כי מי עמד בסוד ה׳.
השבחי כי תשמחי כי תעלזי.
שוס נחלתיד׳ בפסוק
סבבני אשורנו עתה סבבוני.
ושובי שובו נא אל תהי עולה.
ועדי ושאר דברי שלמה.
וישבי ויבאו אל חלקיה הכהן.
ושפי יכל בשרו מראי.
נפשי פדה נפשי מעבר׳
וחיתי ב׳ בפסוק׳
למלוכי יונהן לשבניה.
בלוהי בניה בדיה כלוהי.
נשאי כל אלה נשאי נשים.

ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ דכתיב י׳

באמצעות תיבותא וקרי׳ ו׳ וסי׳

האסרים ויאחזהו פלשתים.
האסרים ויהי כי טוב לבם.
בגיים למה יאמרו הגוים איה
אלהיהם יודע בגיים.
גיים ויאמר ה׳ לה שני גיים.
הבליא וירמיהו באו ויצא׳
הבליא ויהי בשלשי׳ ושבע דירמיה
חמיטל בן עשרים ואחת שנה
צדקיהו דמלכים.
חמיטל וחברו בן עשרים ואחת
שנה צדקיהו דסוף רמיהו׳
ישב ולבני יששכר תולע ופועה
ישיב לבן עמו הלום.

וחלופיהון חד מן ה׳ זוגין

מן ב׳ ב׳ כתי׳ ו׳ במצעות תיבותא
וקרינן י׳.

תלונו ובקר וראיתם את כבוד ה׳.
תלונו לבן אהרן וכל עדתך.
ענוים ובלי בליו רעים הוא׳
ענוים כי לא לנצח ישכח אביון.
עולם והבאתי אל עולם תנינ׳ דפס׳
עולם ויען שכניה בן יחיאל׳
ושלומות ואחיו לאליעזר רחביהו.
שלומות בני שמעי שלומו׳ יחזיאל.
השלושים ואלה בספר הגברים.
השלושים ורוח לבשה את עמשי׃

מערכת אות היוד

חד מן ב׳ זוגין מן ג׳ ג׳ דכתי׳

י׳ במצעו תיבותא וקרינן ו׳ נמסר פ׳ וישלח:

וחלופי׳ ב׳ זוגי׳ מן ג״ג דכתי׳

ו׳ במצעות תיבותא וקרינן י׳ וסימני׳

אשוב ג׳ כתי׳ ו׳
יהודה כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא •
אמאס גם זרע יעקב ודוד׳
עילם והיה באחרית הימים •
ישוב ג׳ כתיב ו׳
ההאמין בו כי ישוב זרעך •
תגמול מפרי פי איש ישבע •
הרע ישוב הרע לשוררי׳

ב״ח מלין כתיב י׳ בדניאל

וסימניהון נמסר שם סימן כ׳ •

כ״ז מלין דכתיב י׳ בחירק

באמצעות תיבותא וסימני׳

ללין ויאמר בת מי את •
פניאל ויקרא יעקב שם המקום •
יפיל ואם שן עבדו או שן׳
יקימו ובנסע המשכן יקימו •
לשניאה כי תהיין לאיש שתי נשים •
וילינו והאנשים אשר שלח משה
ותיקד כי אש קדחה באפי •
עתידות לי נקם ושלם׳
לעביר ועברה העברה לעביר •
לחליק ויצא ירמיהו מירושלם •
גלית ואחר הדלת והמזוזה׳
ויניד לשום ארצם לשמה •
יעביר ולא ימכרו ממנו ולא •
וסיס גם חסידה בשמים •
ואליעיני וצלתי ואליאל •
משלמית ועדיה בן ירחם •
ידיתון ועבד אדום ואחיהם •
עפרון וירדף אביה אחרי עפרין קרי
ויריצו ויבשלו הפסח •
מגדיל ישועות מלכו דתהילות•
לשביע בקול תודה ולספר •
שיחה רשת הכינו לפעמי •
פתיחות חלקו מחמאות פיו׳
ימיטו מקול אויב מפני עקת •
יקימון כושל יקימון מליך •
ויביא עזרא הכהן את התורה׳
שבית רצית יי׳ ארצך שבת •
שביתם והיה חבל לשארית •

ג׳ זוגין חד י׳ וחד לי׳ ולית

להון זוגא וסימני׳

יטא וארבע חיון רברבן •
לימא ענה דניאל ואמר •
יקהת לא יסור שבט •
ליקהת עין הלעג לאב •
ידעיך כל ידעיך בעמים •
לידעיך משוך חסדך •

ז׳ יחידאין נסבין י׳ בסוף

תיבותא ופתחין וסימניהון

מקדשי אך אל הפרכת •
וזרועי קרוב צדקי •
חטאתי ראה עניי ועמלי •
ואשמותי אלהים אתה ידעת •
שאגותי כי לפני לחמי׳
אנחותי הבא כל רעתם •

ד׳ יחידאין נסבין י׳ בסוף

תיבותא בחירק וסימניהון

צורדי אם גמלתי שלמי •
לטדי כי יומם ולילה •
אלופי ואתה אנוש כערכי

ומידעי ב׳ בפסוק׳

כ״ב פסוק לית בהון לא

אריך ולא זעיר פי׳ לא ו׳ ולא י׳ וסים׳ בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון חמיס׳ בתריס׳ ותלת מלכין בארעא דכנענאה וביאורם נמסר בפרשת נשא׳

י׳ זוגין מן ג״ג י׳ ברישיהון

זא׳ וי׳ וסימניהון

יהלך במשפטי •
יהלך צדק לפניו יהלך •
יהלך אם יהלך איש על הגחלי׳ •
ויהלך ויהי כשמוע אחאב׳
ושאר׳ כלהון נמסרי׳
כל אחד במערכתו •

אלין מלין׳ דכוותיהון

ובמשמשי׳ א׳ ב׳ י׳ ברישיהון ן בסופיהו׳ וסימני׳

יאכלון לא יהיה לכהנים הלוים ן •
יאספון תזרח השמש יאספון •
יבהלון תסתיר פניך יבהלון •
יגועון הוסף רוחם יגועון׳
ידחקון ואיש אל אחיו לא ידחקון
יהמיון כי הנה אויביך יהמיון •
יובילון מעבר לנהרי כוש עתרי בה
יזידון וכל העם ישמעו •
יחילון ונבהלו צירים וחבלים יאחזון ב׳ בו׳
יחלומון והיה אחרי כן אשפוך . את
יחדלון הקולות יחדלון וברד •
יטיפון לכן לא יהיה לך עוד משליך
יכליון ומצרים אדם ולא אל •
ילקוטון התן להם ילקוטון •
ילמדון יום אשר עמדת לפני יי׳
ימלאון והשקיתי ארץ צפהך מדמך
ינובון עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים •
ישברון בלב אליך ישברון דתהלות
יעדרון וכל ההרים אשר במעדר יעדרון •
יפילון אשחק עליהם ולא יאמינו
יקימון כושל יקימון מליך דאיוב׳
ירבון אספרם מחול ירבון דתהלות
ירבין ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך •
ירומיון ושמתי כל הרי לדרך דישע׳
ירזמון עיניך •
ירויון . מדשן ביתיך׳
ירשיעון על כל דבר פשע על שור
ישתקשקון בחוצות יתהוללו הרכב
ישקון עגלין ישקון •
ישכרון והאכלתי את מוניך את בשרם •
יתמלאון פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי •

מערכת אות היוד

יא

יאזניה ב׳ וסימניהון

ויקח את יאזניה •
ותשא אותי רוח •
וא׳ ויזניה בן הושעיה •

ויאזניהו ב׳ וסימניהון

וישמעו כל שרי החילים׳
ושבעים איש מזקני׳
וא׳ ויזניהו ויבאו אל גדליהו׳

יאור היאור ו׳ מלאי׳ וסי׳ נמס׳ בסדר מקץ •

נואש ד׳ וסים׳ נמסר בירמיה סימן י״ח •

יב

יבולה ד׳ חסרי׳ את בנתינה וסי׳ נמסר ביחזקאל סים׳ ל״ד ותלים סוף סימן ס״ז •

יבול ג׳ וסימניהון

ואין יבול בגפנים •
וישחיתו את יבול הארץ׳
יגל יבול ביתו •

יבולה ח׳ וסימני׳ נמסר בריש סדר בחקתי׳

יבסי היבסי ה׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ה׳׳

ואת היבוסי ד׳ וסימני׳

וכנען ילד דנה •
וחכירו דדברי הימים •
ואת היבוסי ישבי ירושלים דיהושע
ואת היבוסי ישב דשפטים •

וייבש ג׳ ב׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביונה ובתלי׳ סימן ק״ב •

ויבש ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן צ׳ •

ויבשו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳

וגם נשף בהם ויבשו •
הכה בעשב ויבש •
הן יעצר במים׳
מתחת שרשיו יבשו •

הוביש ד׳ מל׳ וס׳ נמסר ביהושע סוף סימן ד׳ ובריש יואל׳

יבשה ביבשה ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן ל״א׳

יבש ז׳ חסרי׳ בלישניהון וסימני׳ נמסר בסוף שופטים •

יד

י״ד פסוקי׳ כן ג׳ מלין וסימניהון נמסר בפרשת תצוה •

ידו כ״א וסימניהון נמסר בתלים סימן י״ח וסימן קמ״ד •

ביד רמה ג׳ וס׳ נמס׳ בסדר בשלח ובסדר שלח לך •

ידת ג׳ חסרים וסימניהון נמסר בסדר ויקהל •

ידיו ה׳ חסרים וסימניהון נמסר בסדר כי תשא •

ידיך י״א מלאים וסימניהון נמסר באיוב סימן ד׳ וכל תהילות דכותי׳ מל׳ ב״מה חסרים וסימני׳ נמסר בתלים סימן ל״ב׳

ביד ח׳ וסימני׳ נמסר בעזרא סימן ז׳ •

ידינו ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בראשית׳

וידיו ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מצורע ואיוב סימן ד׳ •

וידי ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף סדר בשלח ובריש יחזקאל •

וידו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות׳

ויד ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן כ״א׳

בידיה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקהל ובמשלי ריש סימן י״ד׳

אל יד ה׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן מ״ח •

תמצא ידך ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סים׳ כ״ה ובתלים סימן כ״א ובקהלת סימן ט׳ •

וסמך ידו ד׳ חסרים את וסי׳ נמס׳ בסדר ויקר׳ •

נטיית יד י״א חסרים את וסימני׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ כ״ה •

שליחות יד ג׳ נסבין את וסי׳ נמס׳ בסדר ואלה שמות •

נשיאת יד ח׳ חסרי׳ את וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סימן צ׳ •

קנייה מיד ה׳ וסימניהון

מיד בני חמור אבי׳
ויוסף הורד מצריכה •
או קנה מיד עמיתך •
ביום קנותך השדה •
כי קניתי את כל אשר •
ושארהון קנייה מאת •

על ידה ג׳ וסימניהון

עזיאל בן יזרחוה •
חשביה שר חצי פלך׳
עזור בן יחזקאל •

ועל ידו ח׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ג׳׳

ובידו ג׳ וסימניהון

ובידו מלא לאמר •
ובידו במקטרת להקטיר •
ובידו היו כלי כסף וכלי זהב דשמו׳

ביד רמה ג׳ וסי׳ נמכר בסדר בשלח׳

ידותון ג׳ כתי׳ ידיתון וסי׳ נמסר בתלים ריש סימן ע״ז׳

ידן ג׳ וסימני׳ נמכר ביואל סימן ד׳

ולהודות ג׳ וסימניהון

ויתן לפני ארון יי׳
ויהי כאחד למחצצרים׳
ויעמד . יחזקיהו •

להודות ד׳ מל׳ בלישני׳ וסים׳

ויתן לפני ארון יי׳ •
חצות לילה אקום •
הוציאה ממסגר׳
וראשי הלוים •

הודו ה׳ ד׳ כתיב ויו וסימני׳

הוי אדון והוי׳
כסה שמים הודו •
בסוס הודו׳
הודו על ארץ׳
ויהי כזית הודו •

ידע י״ט וסים׳ נמסר בתלים סימן צ״ב ובקהלת סימן ט׳ •

ידעו י״ב וסי׳ נמסר בירמיה סימן ל״א וברה ב׳ סימן ו׳ •

וידעו י״א רפין וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ״ט •

ידעתם ד׳ קמצין וסמני׳ נמסר בישעיה סי׳ מ״ח ובירמיה׳ בריש סי׳ ל״ג וסי׳ בלשון תרגו׳ אתית שמעית וקרית ובעסית •

תדעון ד׳ וסי׳ נמסר בסדר קרח ובאיוב סוף סימן י״ט •

ידעון ד׳ וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ ג׳ ובמלכי׳ א׳ סי׳ ח׳ ובמשלי ס״ס׳

ואדעה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ׳

וידע ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ה׳ •

ויודע ג׳ וחסרי׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר בלק ובדברי הימ׳ ב׳ סי׳ ב׳ •

הידעתם ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׳

ידעת ג׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר בסדר מטות׳

מערכת אות היוד

ואדע ג׳ ובטע׳ וסימניהון
נמסר בירמיה סי׳ ל״ב׳
וידעו ז׳ וסימניהון נמסר
בסדר בראשית׃
ולדעת ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן ג׳׃
הידוע ג׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בסדר
מקץ ועש׳ וכירמיה
סימן י״ג׃
לא נדע ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בא׳
הידעת ח׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ ב׳ סימן ב׳
ובדניאל סוף סימן י׳׃
להודיעתני ד׳ מל׳ בלישני׳
וסימניהון נמס׳
בדניאל סימן ג׳׃
ודעת ד׳ ג׳ קמצין וא׳ פתח
וסימ׳ נמסר בישעיה
סימן לג״ ובתלים כאברבתי באות
הש״ת ובקהלת סוף סימן א׳׃
ומדוע י׳ וסימ׳ נמס׳ בריש
סדר קרח׃
וידעת ז׳ דגשי׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן כ״ב׃
יודע י׳ מל׳ וסימניהון
נמסר בשמואל
א׳ סימן כו״׃
ובדעת ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תשא׃
יודעים ד׳ מל׳
וסימניהון
ושלח לי עצי ארזים׃
כי החיים יודעים׃ ב׳ בפסוק
כי אינם׃ יודעים לעשות רע׳
ונדעה ה׳ בקריאה וסימני׳
נמסר בישעיה סי׳
מ״א ובהושע סימן ו׳ וחד פליגי ונדעה
נרדפה לדעת׃
נודע ג׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר
בתלים סימן ע״ו׃
וידעתן ב׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סי׳ י״ג׃
לא ידעו ב׳ וסימניהון
אם יצאת השדה׳
המעתיק הרים׃
ולא ידעו ג׳ וסימניהון נמסר
בהושע סימן י״א׃
ולא ארע ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מו״׃
דעי ד׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן ל״ב׃
ולא ידעתי ה׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן י״א׃
ולא ידע י״א וסימניהון נמסר
בויקרא׳
ידעו ה׳ קמצין וסימניהון
כי ברעה אל רעה׃
כי אויל עמי אתי׃
הוכישו כי תועבה׃
והולכתי עורים׃
המעתיק הרים׃

יה

יהואש סימן מן וישמע
כל הארץ
עד ויעל מעל ירושלם יהואש׃
ומן ויעל מעל ירושל׳ עד יקתאל
יואש כב״ב יהואש וסימניהון
בשנת שלשים ושבע תני׳׃
וישב יהואש קדמאה׳
ומן יקתאל עד הוא בנה אילת
דכו׳ יהואש כמ״א יואש׃
ויהי אמציהו בן׳
וכל קריאה דכוות יואש׃
יה ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן צ״ד׃
וביהודה ה׳ וסימ׳ נמס׳ במלכים
ב׳ סימן י״ז׃
וכל יהודה ז׳ וסימניהון
ואמרת אליהם׃
ההמת המיתוהו חזקיה׳
ויקד יהושפט אפים׃
ויעשו הלוים וכל׃
ויצא לפני אסא ויאמר לו׳
ויעבדהו עבדיו׃
ולא נעשה כפסח׃
וכל ראשי פסוקים דכוות׃
אל יהודה ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה
סוף סימן ל״ה׃
חורי יהודה ד׳ וסימניהון
בגלותו את יכניה׳
ואריבה את חורי׃
כרבים חורי יהודה אגרתיהם׃
וישחט מלך בבל את בני צדקיה׃
ואיש יהודה ו׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ל״ב׃
יהודה וישבי ירושלם ח׳
וסי׳
והלכו ערי יהודה׃
שמעו דבר יי׳׃
ואמרת שמעו דבר יי׳ מלכי׳
ויאמר הקשיבו כל יהודה׳
ויקד יהושפט אפים ארצה׃
וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע
וישכב יחזקיהו עם אבתיו׃
ויתע מנשה את יהודה׃
ושארהון איש יהוד׳ וישבי ירושלם
ליהודה ולירושלם ד׳ וסימ׳
וכי תאמרון אלי אל יי׳ ומלכים׳
וכי תאמר אלי דישעיה׃
כי עזבו הלוים׃
הלא הוא יחזקיהו דד״ה׳
ואת יהודה ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר ויגש
וביחזקאל סימן כ״א׃
יהודה ובירושלם ג׳ דסמיכי
בקריאה
וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כז״׃
והיהודים ג׳ וסימניהון
כתוב בה בגוים נשמע׃
והיהודים והסגנים׳
והיהודים אשר בשושן׃
אל כל היהודים ג׳ וסימני׳
והושבים בארץ׃
וישלח ספרים אל׃ וחברו׳
היהודיים וכתיב בן וסימני׳
נמס׳ במגלה סי׳ ח׳׃
יהודית ז׳ וסימני׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן י״ח׃
יהוזבד ד׳ וסימניהון
יהוזבד בן שמעת׳
ולעבד אדום בנים׃
ועל ידו החזיק׃
ושכר הרביעי׳
יהוחנן ד׳ וסימניהון נמס׳ בד״ה
א׳ ריש סימן כו״׃
וכל עזרא דבו׳ יהוחנן במ״ג
ווחנן וסימ׳ שם סימן י׳׃

יו

וליואב ב׳ א׳ מל׳ וא׳
חס׳ וסימניהון
ויזבח שור ומרי׳
ויען המלך שלמה ויאמ׳ לאמו
הניב׳ מל׳׃
יואחז ד׳ וסימניהון
בשנת שתים ליואש׃
בן יואחז המזכיר׃
בן שלש ועשרים שנה׃
וימלך מלך מצרים׃
יואש י׳ ו׳ וסימניהון
המלך יואש בן המלך׃
ותקח יהושבע תני׳ דפסו׳׃
ויתר דברי יואש קדמ׳ דיהורם
ויקומו עבדיו׳
וישכב יהואחז עם אבותיו׃
ויתר דברי יואש דישר׳ קדמ׳׃
וירבעם ישב ב׳ בן׃
ואלישע חלה את חליו׳
שלש פעמים הכהו יואש׳
שהים בשני׳ שתים׃
ויעש הישר דאמציה׃
ויחי אמציהו קדמ׳ דפסו׳׃
חמש בשנת חמש עשרה
לאמציה ב׳ בפסו׳׳
דבר ולא דבר יי׳׃
וכל הריסר ושפטים ודה דכו׳
יואש ושאר יהואש׃
יובל ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר
בסדר בהר סיני׃
ימים ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר
בתלים סי׳ ס״א׃
ליום ד׳ דגשים
וסימניהון
והיו נכונים ליום׃
ופר חטאת תעשה׃
וזה אשר תעשה על׃
נשיא אחד ליום ב׳ בו
ואמרת להם זה האשה׃
באלה תעשו ליום׃
ויצוה המלך צדקיהו׃
ומאכלך אשר תאכלנו׃
שבעת הימים תעשה׃ הה ליום׃
ושבעת ימי החג תעשה ב׳ בו׃
וכבש בן שנתו תמים׃
אהה ליום כי קרוב׃
והיו לי אמר יי׳ ליום׃
למזרח הלוים ששה ב׳ בו׃
פתשגן הכתב להנתן׃ וחפרו׳
ביום י״א וסימני׳
וידם השמש׳
והצלח ויהי כמחרת ותצלח׃
אפשיטנה פן אפשיטנה ערומה׃
והפכתי חגיכם לאבל׃
ונלחם ויצא יי׳ ונלחם׃
סבלו כי את עול סבלו׃
במריבה אל תקשו לבבכם׳
אלף כי אלף שנים בעיניך׳
זנח יי׳ מזבחו׃
מועד תקרא כיום מועד׃
ברמיה ונתתי לה את כרמיה׃
בימים ההמה ח׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן ג׃
ביום הזה ו׳ וסימ׳ נמסר
בסדר נח׃
מימים ימימה ה׳ וסימני׳ נמסר
בסוף סדר בא׃
בהיום ד׳ וסימני׳ נמסר
בסדר וישב׳
ביום ג׳ דמטעין וסימ׳ נמסר
בקהלת סי׳ י״ב׃
לארך ימים ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן צ״ג׳
שלשה ימים ד׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ ב׳ סי׳ ב׳׃
יומים ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימני׳
נמסר בסדר בהעלותך׳
והיה ביום ה׳ וסימניהון נמסר
בריש סדר כי תצא
ובצפניה סימן א׳׃
שלשת ימים ג׳ וסימני׳
ולאתנות האבדות לך׃
וכל אשר לא יבא לשלשת׃
ויקבצו כל איש יהודה׳
ביום השמיני ג׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר
בסדר נשא׃
יום יום ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב
ובמשלי סימן ח׳׃
בכל יום ג׳ וסימניהון
ואל זועם בכל יום׃
עיני דאבה מני עני קראתיך׃
בכל יום אברכך׃
ויהי מימים ג׳ וסי׳ נמסר ביהושע
ריש סימן כג״׃
למיום ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים
סוף סימן י״ט׳
עד היום ט׳ מיחוין וסימ׳ בד״ה
ב׳ סימן כ׳׳
למן היום ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר
וארא וסוף חגי׃
לימים ה׳ רגשין וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן כב״׃
הימים האלה ו׳ בריש׳ וסימ׳
נמסר בזכריה
סימן ח׳ ובריש אחשורש׃
והיה ביום ו׳ בטעם בתריסר
וסימניהון
תקראי והיה ביו׳ ההו׳ נאם יי׳ תקראי׃
אענה את השמים והם יענו׃
בצהרים והבאתי את השמש׃
באחרית והיה באחרית הימים׃
שארית והיה שארית יעקב בקרב
יבשו הבאים׃
ימי שני ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש
ובשמואל ב׳ סי׳ יט׃
יום אחד י׳ וסי׳ נמס׳ בסוף סדר
תולדות יצחק׃
ועד היום הזה ג׳ וסימ׳ נמסר
במלכים ב׳
סימן כא״׃
בימים ד׳ וסי׳ נמסר כפר׳ אלה
הדברי׳ ובמגלה סי׳ ט׳׃
ויהי בימי ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר
לך לך ובריש רות
ובריש אחשורש׃
ויהי כל ימי ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בראשית׃
ויהיו ימי ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
ויהיו ימי אדם׃
ויהיו ימי תרח׳
ויהיו ימי יצחק׳
ויהי מקץ ימים ג׳ וסימניהון
ויבא קין מפרי׃
וייבש הנחל׃
קום לך פרתה׃
בא בימים ד׳ וסימניהון
ואברהם זקן׃
ויהושע זקן׃
ואתה זקנת באת׃
והמלך דוד זקן׃
עד עצם היום הזה ג׳ וסימ׳
נמסר
ביהושע סימן׳׃ וכל

ובלומי ג׳ וסי׳ נמס׳ בסוף יהושע ובשפטים סימן ב׳׳

שבעת הימים ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ל׳

וביום הרביעי ג׳ ראשי פסוקים

וסימ׳ נמסר בעזרא סימן ח׳

ביום הקהל ג׳ וסימניהון

ויהן לכם את בריתו׳
ויתנם יי׳ אלי׳
בכל אשר שאלת׳

יונדב ג׳ וסימניהון

לאברו לא נשתה יין׳
ונשב באהלים ונשמע ונעש׳
לא יכרה איש׳

יונתי ג׳ וסימניהון נמסר בשיר השירים סימן ב׳

יונתן ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ׳ ובדברי הימים א׳ ריש סימן ו׳

ויוסף ט׳ וסימניהון

ויוסף הורד מצרימה׳
ויוסף בן שלשים שנה׳
ויוסף הוא השליט׳
הם יצאו את העיר׳
אנכי ארד עבדך׳
ויהי כל נפש יצאי ירך׳
אלה יעמדו לברך׳
לבני אסף זכור ויוסף׳
גאלת בזרוע עבדך׳
וא׳ לשון אוספי וסי׳
ויאמר יואב אל המלך ויוסף׳

ליוסף ח׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל״ז׳

יורם י״א וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ח׳

יז

כל לשון הואה על בכ״ד א׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ט׳

יזרעאלה ח׳ וסימניהון

ויהי גבולם יזרעאלה׳
והכסלות ושונם׳
ויהי עד בה ועד בה׳
וירץ לפני אליהו׳
וירכב אליהו וילך׳
ויבא יהוא׳
ויכתב אליהם ספר׳
וישימו את ראשיהם׳

יזרעאלית ח׳ וסימניהון

וישב דוד עם אכיש׳
ויולדו לדוד בנים׳
ויעל שם דוד׳
ושתי נשי דוד נשבו׳
ואלה הין בני דוד׳
וישב ויולדו היזרעאלת כתיב׳
ויעלו ושתי היזרעלית כתיב׳
ואלה היזרעאלית כתיב׳

יח

ויחדו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר התרומה׳

ויחדיו ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״ו׳

יחלתי ה׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב דבתי׳ באות ה״וד׳

ויין י׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בעמוס סימן ב׳ ובריש אחשורוש׳

ויין ה׳ ראשי פסוקים וסימניהון נמסר בסדר שלח לך וביחזקאל סימן כ״ז׳

ויין י״ג וסימניהון

כרמים הטע ועבדת׳
לחם לא אכלתם׳
מכל אשר יצא מגפן׳
ויין ישמח חיים׳
ויין ישמח לבב אנוש׳
ויין לנסך רביעית׳
ויין לנסך שלשית׳
ויין תקריב לנסך חצי ההין׳
ויין לא ישתו כל כהן׳
ויין ושכר אל תשת׳
ויין ושכר לא שתיתי׳
ויין וחבור בלא כסף׳
ויין לבריא נפש׳

אמר המעתיק כך היה כתוב בכל ספרי המסורה דוקים וחדתי סהיו לפני כדלעיל ובתקומה טוב בהאי סימ׳ דבעל המסורת ולא כהירא לן ולא בהיר חדא דהא׳ פסו׳ ויין ושכר אל תשת לא כמצא בכל קרי׳ אלא ההו׳ דכל אשר יצא מגפן היין ובעל המסורת כתב מכל אשר יצא מגפן אל״ ויין ושכר אל תשת הוא פסוק א׳ אחריות וזה ליתו׳ בכל הספרי׳ מלכו ולית׳ דהוא ההוא דאורית׳ לית׳ דהוא יין ושכר בלא וי״ו ואפילו אם תמצי לומר דהוא בוי״ו לא יתיסב להקרות ויין דחסר הסמך ותקומה דאיכא יתיר מי״ג ויין רהא איכא ויין מיקבים הסכתי דירמיה ויין בתים עסיס אלף דד״ה ויין וסמן דד״ה דוגם הקרוב׳ ולת׳ דקריכן ויין בקמץ הוי״ו לית׳ דהא במסורת מכי דחימן י׳ דקרי׳ ויין מלעיל בקמץ הוי״ו ולית חד מנהון מהכך ולת׳ דחסרים ויו בכל הספריס מלכו בוי״ו ויין וגם לפי הוגן הקריאה לא יתיסבו להקרות בלא וי״ו עכל

ויין ושכר ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ א׳

ויין ז׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ה׳ ובנחמיה סימן ה׳ ובד״ה ב׳ סימן י״א׳

יכ

הוכח ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר קדשי׳ ובאיוב סוף סי׳ ו׳ וריש סימן ט״ו׳

והוכח ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳

והוכח אברהם את׳
אותה הוכחתה לעבדך׳
ומשובותיך תוכיחוך׳
אשרי אנוש יוכחנו אלוה׳
המיראתך יוכיחך׳
הוא האשה אשר הכיח׳
ב׳ חסרים ושאר חסרי׳ י׳

יכלתי ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא ושפטים סימן א׳ ובתלים סימן מ׳

יוכלו י״א וסימניהון נמסר ביהושע סימ׳ ז׳ וישעיה סוף סימן ו׳ ובירמיה סוף סימן א׳

ולא יוכל ד׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תצא׳

לא יכול ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישלח ובישעיה סוף סימן י׳׳

ולא אוכל ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ א׳

יכול ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך׳

ולא יכלו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא ובמלכים ב׳ סימן ג׳ וביונה׳

יכלתי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׳

ותוכל ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ ויצא ובירמיה סימן ג׳

יל

אלה תולדות ד׳ וכתיב בן וסימניהון נמסר בסדר בראשית׳

מסורתא אחרינא

מן זה ספר תולדת אדם עד תולדת יצחק תולדת כתיב בבא תולד׳ אדם ומן תולדת יצחק עד סופא דספרא תולדות כתיב בכבה תולדת כתיב חס׳ דחס׳ תולדה עשו הולדת ישמעאל וב׳ כתיב תולדות כל׳ דמל׳ אלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ וג׳ כתיב תלדות׳

תלדות עשו הוא אדום׳
ושל אחריו אבי אדום׳
אלה תלדות יעקב׳

תלדתם ב׳ חסרי׳ דחסרים וסי׳ נמסר בוארא

הולידו ח׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳

אם אנכי ילדתיהו׳
ולאבן את ילדתנו׳
אוי לי אמי כי ילדתיני׳
ועל אבותם המולדים אתם׳
אשר הולדו בנים׳
אני היום ילדתיך׳

יולדו ה׳ וסימניהון נמסר סוף סדר ויחי׳

ויולדו ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ג׳ ובריש איוב׳

ללדת ד׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית ובסדר תולדות ובקהלת ריש סימן ג׳

הלדת ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסי׳

יום הלדת את פרעה׳
ומלדתיך ביום הלדת׳
ותשלכי על פני השדה׳

הוליד י״א חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרשה פנחס׳

ילדיו ג׳ וסימניהון

ואת אחד עשר ילדיו׳
כי בראתו ילדיו׳
כי ילדיו אל אל ישועו׳

כולד ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סי׳ א׳

והילדים ג׳ וסימניהון

הנה אנכי והילדים׳
והילדים האלה ארבעתם׳
ונשים והילדים שמאל׳

ויולד ג׳ רפ׳ וסימני׳ נמסר בסדר בראשית׳

יולד ג׳ מל׳ ודגש וסי׳ נמסר באיוב סימן ה׳

הילודים ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמס׳ ביהוש׳ סי׳ ה׳

ויולדת ג׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך ובשפט׳ סי׳ ג׳׳

ים

כים ד׳ וסימניהון

והרשעים בים נגרש׳
קשת וכידון יחזיקו׳
וחברו הרויהון דירמיה׳
כי גדול כים שברך׳

והים ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ז׳ ונחמיה סי׳ ט׳

ועדים ד׳ יתיראין וסימ׳ נמסר בפרשת משפטים׳

ואת הים ה׳ וסימני׳ נמסר במלכ׳ א׳ סי׳ ז׳׳

בימים ה׳ דגשים וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ל״ב׳

וימה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך׳

הימה ו׳ ביהושע וסי׳ נמסר שם סימן כ״ד׳

על הים ב׳ ביחזקאל וסי׳ נמסר שם בסוף ספר׳ עש׳

וים ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר באיוב סימן כח׳

ין

יניקה ה׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא׳

יס

יסד ד׳ וסימניהון

ובשנה הרביעית יסד׳
בית יי׳ בחדש זיו׳
ועתה שימו נא לבבכם׳
כה אמר יי׳ צבאות החזקנה׳
מיום אחד לחדש השביעי׳

יסוד ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויחי׳

יסד ד׳ וסימניהון

ומה יענה מלאכי גוי׳
הנני יסד בציון אבן אבן׳
כולם הברורים לשערים׳
והשתיה כדת אין אונס׳

יסדה ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סי׳ כג׳ ובתל׳ סוף סי׳ עח׳

יוספו ד׳ בכ׳ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סי׳ ב׳ עש׳ שינוי אתיהון׳

ויוסף ו׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר בלק ובמלכים א׳ סוף סימן י״׳

ונוסף ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמ׳ וסימ׳ נמסר בריש ואלה שמות ובשמואל ב׳ סי׳ א׳

יוסף ה׳ חסרי׳ בהוספות וסי׳ נמסר בסדר ויצא׳

יסף י״א בלשון אוספי׳ ג׳ מל׳ וח׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא

יוסיף י״ד מל׳ וסימניהון

ידוע תדעו כי לא׳
ויאמר שאול כה יעשה׳
ולעבשא חברו׳
וישבע המלך שלמה׳
יוסיף יי׳ שנית ידו׳

וכה

ומה יוסף עוד דויד דה״ו •
דבר בליעל יצוק בו •
לב חכם ישכיל •
באשר תמותי אמות •
בי ברכ חכמה ב׳ בן •
פני יי׳ חלקם •
לעבר בך בליעל •
לערץ אנוש מן •

ויוספו ב׳ כתובי׳ כן חס׳ י׳ בתר׳ ומל׳ ו׳ וסימנ׳
מחלום יוסף חלום •
מאמרו לו אחיו •
וג׳ כתיב ויסיפו חס׳ וי״ו ומל׳ י׳ וסימניהון
ויוסיפו דוירעצו וירצצו את בני ישראל
ודעבדון בן הלל •
ויוסיפו עוד פלשתים דה״ת •
וב׳ מל׳ דמל׳ וסמניהון ויוסיפו עוד לחטא
כי בי ירבו ימיך •
ושאר׳ יספו כתיב חס׳ דחס׳ •

יוסף ה׳ כ״ב וסימנ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ט •
וסיף יד״ כ״כ וסימניהון נמס׳ בשמואל ב׳ סוף סי׳ ג׳ גבי פרשת׳ דקינת דוד על אבנר •
יוסף ג׳ מל׳ בתוספות׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא •
ותוסף ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חסרים וסי׳ נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן כג״ •
תוסף ג׳ חס׳ י׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סי׳ לו״ •
תסף ג׳ מלר׳ וסימנ׳ נמסר בסדר בראשית •
אסף ג׳ מלרע וסימניהון
בבל אשר שאלת •
בל רעתם בגלגל •
בשלחי את חצי הרעב •

כל אוריתא יוסף במ״ב

יוסיף ואינון בחד פסוק ארבעים יבנו וכל נביאים וכתובי׳ דכו׳ יסיף במ״ד יוסף וסי׳
עליכם יוסף יי׳ עליכם •
הורים יום חשך ואפלה •
יואב ויאמר יואב אל המלך •
וחברו ויאמר יואב יוסף יי׳ על דה״ו •

ולא יוסיף ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ו •
ולא אוסיף ד׳ וסימ׳ נמסר באיוב ריש סימן מ׳ •
תוסיפון ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא •
ולא יסף ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב ובשמואל א׳ סימן ט״ו •
ולא יספו ה׳ וסימני׳ נמסר בשמואל סי׳ ז׳ ובמלכים ב׳ סימן ו׳ •
ולא תוסיף ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימן כד״ וביחזקאל סימן לו׳ •
והוספתי ד׳ ב׳ מלעיל וב׳ מלרע וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳ ובתלים סימן ע״א •
תוסיף יג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא ע״ש

תוסיפו ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימניהון
כי אשר ראיתם •
לא הספו על הדבר •
לא תוסיפו הביא מנחת שוא
עוד תוסיפו סרה •
ב׳ קדמאי חס׳ •

מוסר יב״ פתחין וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל׳ ובמשלי סימן ז׳ •
ומוסר ה׳ וסימניהון נמסר בריש משלי •

יע

יעדה ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סו׳ סימן מז״ •
למועד ז׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר משפטים •
ויועדו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן יא״ •
ולמועדים ג׳ חסרי׳ בלי׳ וסימניהון נמסר בדברי הימים ב׳ סימן לא״ •
במועדו ד׳ חסרי׳ בלישנ׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהעלותך •
ויעואל ד׳ כתיב יעואל וסימ׳ נמסר בד״ה א׳ סי׳ ט׳ •
יען ג׳ בטעם וסימניהון
יען אשר מלא •
יען אשר לא שמעתם •
יען אשר גבהת •
יועץ ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן יא״ ובנחום סימן א׳ •
נועצים ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן יב״ ובמשלי סימן יג״ •
איעצך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו ובירמיה סימן לח״ •
עצות ג׳ וסימניהון
עד אנה אשית •
בי גוי אבד עצות •
עצות מרחוק •
יעקוב ה׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בחקתי ובירמיה סימן ל׳ •
ויעקב יד״ וסימניהון
ויעקב נתן לעשו לחם •
ויעקב איש תם יושב •
ויעקב רעה את צאן לבן •
ויעקב תקע את אהלו •
ויעקב נסע סכתה ויבן •
ויעקב קרא לו גלעד •
ויעקב הלך לדרכו ויפגעו •
ויעקב שמע כי טמא •
לך ואספת אל זקני ישר׳ •
ויקברו אתו עשו •
ויעקב ובניו ירדו מצרים •
ויתן אותם וירחמם •
גם זרע יעקב ודוד עבדי •
ויעקב גר בארץ חם •
יעוש ג׳ כתיב יעיש וסימניהון
ואהליבמה ילדה •
ואלה היו בני אהליבמה •
ובני ידיעאל בלהן •

יף

יפה ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן לא״ ובקהלת סוף סימן ה׳ •
מפתיו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ח •
הופיע ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן נ׳ וסימן צ״ד •
ויפתח חד שום גברא וחד שום קרתא וחד לישן פתיחה וסימניהון
ויפתח הגלעדי היה •
ויפתח ואשנה •
ויפתח שפתיו עליך •
בתראה פתח וסי׳ מאן דפתח פתח •

יץ

כל ספר בראשית יצא

במ״א יצא בצרי
והנה דבר יי׳ אליו לאמר •
וכל שאר אוריתא דכו׳ יצא במ״ב יצא וסי׳
ויאמר משה אל אהרן דהמחתה •
וישלח מלאכים אל בלעם •
וכל נביאים כר מן תריסר דבוותהון יצא במ״ט יצא •
מדלתי והיה כל אשר יצא מדלתי
מדלתי והיה היוצא אשר יצא •
מפיכם ואת העם צוה יהושע •
מגפן מכל אשר יצא מגפן •
נא וילך משם דוד מצפה •
רשע כאשר יאמר משל •
עתק אל תרבו תדברו •
ממעיך והיה כי ימלאו ימיך •
עמך כי יצא עמך למלחמה •
יצוא ויקצף נעמן וילך •
פליט וישב יהורם המלך •
יוצא ויהי ככלותו לעשות •
ולגדרים ולחצביהאבן •
ישבי והיה יי׳ עמו בכל אשר •
צפע אל תשמחי פלשת •
בגבור יי׳ בגבור יצא •
מפי כן יהיה דברי אשר •
כנגה למען ציון לא אחשה •
ומשלו והיה אדירו ממנו •
וכל תריסר וכתובים דכו׳ יצא בב״א יצא •
חשב ממך יצא חשב על יי׳ •
כשמעך ויהי כשמעך את קול דה״ו
תבוסת ומאלהים היתה תבוסת •
קוס בכל הארץ יצא קום •
מחלב יצא מחלב עינימו •
מכטן מי יצא הקרח •
קרן ומן האחת מהן יצא קרן
תחנוניך בתחלת תחנוניך יצא •
בציץ יצא וימל •
מגנת והמלך שב מגנת הביתן •
ומרדכי יצא מלפני המלך •
וכל קהלת דכוותהון יצא בר מן א׳ יצא
טוב אשר תאחז בזה •
אל יצא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח ובמלכים ב׳ סי׳ ט׳ ובמלכי׳ ב׳ סי׳ י׳ •
יצא ג׳ לשון נקבה וקרי׳ לשון זכר וסימניהון נמסר בסדר וירא ובירמיה סוף סימן מח״ ובדניאל סימן ח׳ •
ויוצא יג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בסדר קרח
ויוצא יב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשופטים סימן ו׳ בפסוק וגדעון בא ובתלי׳ סימן קל״ז •
יצאו יד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן יז״ •
יצאו ח׳ קמצין וסי׳ נמסר ביהושע סימן ב׳ •
ויצאו ז׳ דפין וסימ׳ נמסר בסדר בשלח •
ויוציאו ד׳ וסימ׳ נמס׳ באיוב סימן ח׳
ויוציאו יב׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר אמור •
יצוא ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח •
ויוציא ד״ וסימני׳ בלשון ארמי׳ נסב ברא דמל׳ב אבנא בחדוא וביאורם נמס׳ בסדר ואתחנן ובתלי׳ סימן קה״ •
הוציאוה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ וישב ובישעיה סימן מח״ •
כצאת ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים •
ויצאהו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא •
לצאת ג׳ וסי׳ נמסר בפ׳ וישמע יתרו ובסדר מסעי •
צאו ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ט׳ •
ותוצא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית •
ויצא ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן יב״ וסוף חבקוק •
תוצאת ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי ע״ש •
הוצאתיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו •
יוצאי ד׳ מל׳ וסימניהון
ומזבולן יצאי צבא •
ומאשר יוצאי צבא •
באי השבת עם יוצאי השבת •
ויהי לעזיהו חיל •

הלין חסרי׳ בלישן יציאה

וסי׳ נמס׳ בסדר שלח לך וביחזקאל סימן כח״ •
יוצאים ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן יד׳ •
יוצאת ד׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תבא ובעמוס סי׳ ה״ •
ואוציא ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳
את אבתיכם ממצרים •
אתכם מבית עבדים •
ואוצא אש מתוכך •
בתרא חסר יוד •
תצאו ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ד׳ •
והוציאו ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ו׳ •
הוצא ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא ובמלכי׳ ב׳ סימן י׳
יצאו ד׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ לך לך וביחזק׳ סי׳ מו״ •
יוצא ט׳ מל׳ וסימניהון

מערכת אות היוד

המיכה הנה יוצא המיכה תנינא דסיפר׳ •
והעתרתי הנה אנכי יוצא מעמך •
בחצות הלילה אנכי יוצא •
וירחו סוגרת ומסוגרת •
השכרים ויראו השכרים איש יוצא
אוהב וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד •
ובא דמלך דוד קדמ׳ דפסו׳ •
צא ועתה קום צא ודבר •
ברק ומן האש יוצא ברק •
וכל כתו׳ דכו׳ מ׳ל בׄמא חס׳
והוא כחתן יוצא מחפתו •

ולא תצא ו׳ וס׳ נמס׳ ביחזקאל ס׳ כׄד ותלי׳ ס׳ כד״ •
ויוציאנו ג׳ ומשניין וסימני׳ נמסר בסדר חקה •
יצאתם ד׳ בלי׳ש׳ וסי׳ נמסר בסדר בא •
והוצא ו׳ חסרי׳ יו׳ד בלי׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תצא •
ויצחק ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר חיי שרה •

חד מן סׄג בלשון יציאה
דכל חד וחד לית דכו׳ וסימניהון

תוצא ויאמר אלהי׳ תוצא הארץ •
הוצא כל החיה אשר אתך •
והוצא ועתה לכה ואשלחך •
ותצא ואם אין תצא אש •
ואצא ואקום ואצא אל הבקעה •
ליוצא ובעתים ההם אין שלום •
וליוצא כי לפני הימים ההם שכר •
כמוצא שש אנכי על אמרתיך •
התוציא מורות בעתו •
ויצא וירמיהו בא ויצא בתוך העם
ממוצא. כי לא ממוצא •
שיוצא יש רעה ראיתי •
מן מוצא ותדע ותשכל מן מו׳ •
ויצאתי אחריו והכתיו •
ויצאנו ויאמרו אליו זקני •
ויצאו עלו הסוסים והתהללו •
ויצאו ויאמר יי׳ אלי אם •
ויצאו ואת חמור ואת שכם •
ואצאה עתה חכמה ומדע תן לי •
ואצאה בשער הגיע לילה •
וצאה ומי יתן את העם הזה •
הצאה מימים רבים תפקד •
הוציאה ממסגר נפשי להודות •
הוציאה לכן כה אמר יי׳ כיר •
הוצאתיה נאם יי׳ צבאות •
והוצאת מלעיל כי תשוב אל אל רוחך •
והוצאתי׳ מן העמים וקבצתים •
והוציאהו והושיבו שני אנשים •
והוציאני וכלה את מדות הבית •
והוצאתו אתה הוא יי׳ האלהים •
והוציאני ואיש משך בקשת דמלכי׳
להוציאהו וישלחו ויקחו את ירמיהו
והוצאת ויאמר אליה אליהו •
הוציאי מלעיל וישלח מלך יריחו •
ובהוציאם את הכסף המובא •
הוציאני צרות לבבי הרחיבו •
בצאתי ויאמר אליו משה •
תוציאני מרשת זו טמנו לי •
תוצאות האל לנו אל למשעות •
והוציאנו הרכבת אנוש לראשנו •
מצאתיך עתה יחרדו האיין •
צאתך ויתד תהיה לך על •
צאת אם רחץ אדני את •
צאת וענת שעורים תאמנהי
ולצאת עורני היום חזק •

צאינה וראינה בנות ציון •
צאתם ויצאו שרי פלשתים •
מוצאת היא מוצאת והיא •
מוצאת ויוסף עוד אחימעץ •
כמוצאת אני חומה ושדי •
ויצאת עוד אבנך ונכנת •
כמוצאי והוצאת כליך ככלי •
מוציאו אל מוציאו ממצרים •
ומוציאי׳ סוסים ממצרים •
מוציאם אל מוציאם ממצרים •
יוציאום ומהם על כלי העבדה •
מוצאך ידעת את אבנר בן נר •
מוצאות והנה כל הנשי׳ אשר נשארו
ומוצאותיו ואהה ביה לחם אפרתה •
במוצאכם ויצו גם את השני •
ומוצאיו ואם נכלם מכל •
מוצאיהן ודרך לפניהם כבראה •
מוצאיהם ויכתב משה את מוצאיהם
למוצאיהם ב׳ בפסוק •

ישחק ד׳ בני ליצחק וסי׳ נמסר בירמיה סוף סימן לג״ ובעמוס סימ׳ ז׳ ובתלים סימן קׄה •
ויצרך ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימ׳ מג״ •

יצר ד׳ חסרים וסימניהון

יצר הארץ ועושה •
כי בטח יצר יצרו •
יצר עין הלא יביט •
יצר עמל עלי חק •

והצתי אש ו׳ דסמיכי בקריאה וס׳ נמסר בירמיה סוף סימן כׄא •
ויקץ ג׳ חסרים וס׳ נמסר בתלים סימן עׄח •
הקיצתי ג׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סימן ג׳ •
הקיצה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן מׄד וסימן נט״ •
תוקד ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר צו •
ויקרא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וסי׳ נמסר בדניאל סימן ה׳ •
מקשי ג׳ חסרים בלי׳ש׳ וסימ׳ נמסר בתלי׳ סי׳ קמׄא •
יירא ד׳ וסמני׳ בלשון ארמי מלכא חכימא שגיא פיקודוהי וביאור נמסר במשלי סי׳ ג׳ •
יראתם ג׳ וסימני׳ בלשון ארמי חרבא דמשה נורא וביאור׳ נמסר בסדר בהעלותך •

ונורא ו׳ וסימניהון

לא תערוץ מפניהם •
איום כי גדול יום יי׳ •
ונורא כי גדול יי׳ ומהלל דד״ה •
נערץ אל נערץ בסוד קדושי׳ •
פדות שלח לעמו •
יודו שמך גדול ונורא •

וייראו ד׳ חסרים וסימניהון

ביום ההוא גדל יי׳ את יהושע •
וייראו כל ישראל מאד •
ויאמר ורנה שני •
וייראו כל הגוים •
וכל שמואל דכו׳ במׄא
וכל איש ישראל •

ייראוך ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כׄה •

וייירא יׄב וסימני׳ נמסר בסדר וישלח •
וייראו ה׳ רפין וסימני׳ נמסר בסדר דברים ובסוף מיכה •
יראו ג׳ וסימני׳ נמסר סוף יהושע סימן כד״ •

ואירא ג וסימניהון

כי ערום אנכי •
על כן זחלתי ואירא •
ואירא הרבה מאד •

לא תירא ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא וביחזקאל סימן ג׳ •
וייראו ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימ׳ מׄא •
וירדו ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר קרח •
ותורד ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר חיי שרה •
ויורד ו׳ ה׳ מנהון מל׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ ז׳ •
ירדו ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן נה״ •
הורד ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובתלי׳ סי׳ נו״ •
נרדה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר נח ובסדר מקץ ו ובשמואל א׳ סימן יד׳ •
וירד ג׳ פתחין וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן כׄב ובמשלי ריש סימן ל׳ •

ירידה על יו׳ בלי׳ וסימניהון

העיט וירד העיט על הפגרים •
כדה ותרד כדה על ידה ותשקהו
סיני וירד יי׳ על הר סיני •
הטל וברדת הטל על המחנה לילה •
הערבה והירדים על ים הערבה •
יוצא כיהנה יוצא ממקומו •
ירדת ועל הר סיני ירדת •
כשמן הטוב על הראש •
כטל חרמון שיורד על הררי ציון
מחר רדו עליהם דד״ה •
לרחוץ ותרד בת פרעה לרחוץ •
וירדתי על ההרים •
לשכת וירד בית המלך אל לשכת
שלשה מן השלשים ראש דד״ה •

ירידה שמה ג׳ וסימני׳ נמסר במקץ •
ירדי ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בתלים סימן קׄשו •

במורד ג׳ וסימניהון

הם במורד בית חורון •
כי במורד חורונים צרי צעקת •
כמים מוגרים במורד •

והירדן ג׳ וסימניהון

והערבה והירדן וגבול •
והירדן יגבל אתו •
והירדן מלא על כל גדותיו •

הירדנה ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מסעי ובמלכים ב׳ סימן ב׳ •
את הירדן הזה ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וילך

ירן ז׳ חסרי׳ בלי׳ש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן יׄא •

כאן היה ראוי להיות ערך תורה שהוא ירה ונכנס הוא בערך תו עׄש׳

ויורנו ג׳ וסימני׳ נמסר במיכה ריש סימן ד׳ •
וירח ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן לב׳ •
ירחים ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות ובאיוב סי׳ לט״ •
בירח ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ז׳ •
יריחו כל יהושע חסרים יו׳ד וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כה״ עׄש׳ •
ירוק ג ב׳ חסרים וא׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בסדר מצורע ובאיוב סימן לט״ •
ירושלים ה׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בירמיה סימן כו״ ובדה׳ ב׳ ריש סימן כה״ •
ירושלימה ה׳ ד׳ מנהון חסרים וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן לו״ •
ובירושלם כׄא וסימני׳

בחברון מלך דשמואל •
והימים אשר מלך דוד דמלכים •
וחברו דד״ה •
וישם את פסל דמנשה וחברו דד״ה
וגם את האבות •
והיה כי יבצע יי׳ את כל •
וחפרה הלבנה ובושה •
הגידו ביהודה ובירושלם •
כן אנכי אנחמכם •
ואם נביאים הם •
בגדה יהודה דמלאכי •
והוה כל אשר יקרא •
ועתה שלח ליי׳ איש •
ויתנו קול ביהודה •
ויסר את אלהי הנכר דמנשה דד״ה •
ולתת לנו גדר ביהודה •
והצדים ישבו דעזרא •
צאו ההר דעזרא •
ובירושלם ישבו דד״ה •
וחברו דעזרא •

ולירושלם ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן לו׳ ובירמיה סימן ד׳ •
ירושלם ח׳ קמץ וסימני׳ נמסר בתלים סימן עׄט •
אל ירושלם יׄג וסימני׳ נמסר בסוף זכריה •
שיבה לירושלם ה׳ וסימ׳

ושבתי לירושלם ברחמים •
וישב יהושפט •
וינתץ המזבחות •
ואלה בני המדינה וחברו •

ליהודה ולירושלם ח׳ וסי׳ נמסר בערך יהודה •
יהודה וירושלם ח׳ נמסר בערך יהודה •
ירמות ד׳ וסימניהון

ובני נבר •
בני ידותן גדליהו •

בני מושי הראשון׃
לחמשה עשר לירבות׃
וכל עזרא דכוות׃

ירימות מל׳ וסימניהון

וירימות ואליה׃
ובני מושי ירימות׃
האחרון׃
להמן ידותן׃
לנפ׳ לי׃
מחלת ויובד׳

ירמיהו ג׳ ר״פ וסימניהון

וירמיהו לקח מגלה אחרת׃
ירמיהו בא ויוצא בתוך׳
וירמיהו היה כלוא׃

על ירמיהו ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה ס׳ י״ח

ירמיה ב׳ וסימניהון

משמנה הרביעי׃
אני דניאל בינותי׃
וכל עזרא דכו׳ ומן בראשית במלכי׳ עד כה אמר יי׳ אל אחאב בן קוליה דכו׳ ירמיה׃

יריעות ה׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקהל׃

וירש ז׳ חסרי׳ יוד וסימניהון ביהושע סימן י״ט׃

וירשו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן י״ב׃

וירשוה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס״ה׃

רש ג׳ וסימניהון נמסר בסדר דברים׃

והורשתם ד׳ וסימניהון

את כל ישבי׃
את הארץ וישבתם׃
ואתם תקוכו מהאורב׳
והורשתם לבניכם׃

ויש ו׳ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך ובנחמיה סימן ד׳ בסוף׃

ישנו ד׳ וסימניהון נמסר בריש סדר אתם נצבים ובשמואל א׳ סימן יד״ ובמגלה סימן ג׳׃

ישבוך וסימניהון נמסר בסדר משפטים׃

ישבך ה׳ מנהון קמצי׳ וסימניהון

אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב ב׳ בו׳
בשחת ויהי בשחת אלהים׃
גלעד בעבר הירדן שכן׃
מספר ויהי מספר הימים׃
לא יחיה ואיש ואשה לא יחיה דוד׃
המלך ויהי כי ישב המלך בביתו׃
וחברו ויהי כאשר ישב דוד׃
על כסא וגם ישב שלמה על׳
על כסא ושלמה ישב על כסא׃
כי ששת כי ששת חדשים ישב עם יואב׃
וירבעם וישכב יואש עם אבתיו׃
המעלה ולא אמרו איה יי׳
מדברה ולמ׳רח ישב עד לבא׃
מלך אלהים על גוים אלהים׃
וה׳ קמצי׳ סימנ׳ נמסר בירמיה

ס׳ מ״ח ובתהלים סימן כ״ט׃

לישבי הארץ הזאת ג׳ וס׳ נמסר בשפטים סימן ג׳׃

וישבו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח וביחזקאל סימן ל״ג ובזכריה סימן ז׳׃

וישב כה״ וסימניהון

הרכוש וישב את כל הרכוש׃
אבימלך ויקח אבימלך צאן׃
המשקים וישב את שר המשקים׃
השב ויאמר השב ידך׃
מי הים כי בא סוס פרעה׃
משה ויענו כל העם יהדו׳
דעת וישב אלהים את׃
הכסף וישב את אלף ומאה׳
אלף וישב את הכסף לאמו׳
ויונתן לא שמע כהשביע׃
לשקר ודוד אמר אך לשקר׳
צדוק וישב צדוק ואביתר׳
כצדקתי וישב יי׳ לי כצדקתי׃
בניהו ויבא בניהו אל׳
יואש וישב יואש בן יהואחז׃
שלמנאסר עליו עלה שלמנאסר׃
ישעיהו ויקרא ישעיהו הנביא דמלכים׃
שפן ויבא שפן הספר אל המלך׃
נדנה וישב חרבו אל נדנה׃
המקדש וישב אתי דרך השער׳
כצדקי וישב יי׳ לי כצדקי׃
אונם וישב עליהם את אונם׃
יעתר אל אלוה וירצהו׃
מורה רשעים מלך חכם׳

ויושב ה׳ ד׳ מל׳ עיל וא׳ מל׳ רע וסימניהון נמסר בסדר ויגש׃

ונשב ג׳ בנביא׳ ובכתובי׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה׃

יושבות ד׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ו׃

לשבתך ג׳ וסימניהון נמס בסדר בשלח׃

ותשב יב׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ושמואל ב׳ סימן י״ג׃

ישב בחולם ה׳ בקריאה וסימניהון בשפטים ריש סימן ז׳׃

ואשב ה׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׃

ולוישבי ג׳ וסימניהון

למען והרגיע את׃
יהדה מקור נפתח׳
לך יי׳ הצדקה׃

ישבת ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בסדר מצורע ובירמיה סימן מ״ח׃

יושב י״ו מל׳ בתורה וסימ׳ בסדר ויחי׳ וא׳ חס׳ ביהושע וסימ׳

ורכב ברזל בכל הכנעני׃
וכל שופטים דכוות׳ חסרי׳ במ״ד בל׳ וסימניהון נמסר בשופטים סימן א׳
וה׳ מל׳ בשמואל וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ט׃

מלכים כולהון חסרים׃
וה׳ חסרי׳ בירמיה וסימניהון נמסר בירמיה סימן ב׳׃
וכל יחזקאל מל׳ בר״א
בתוך בית הברי׃
וה׳ חסרי׳ בישעיה וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ו׳׃
וב׳ חסרי׳ בתריסר וסימניהון
והשפלה ישב׃
ותפארת ישב ירושלם׃
ובד״ה כולהון מל׳ בר״א חסר
ויבא ויצר את רבה׃
וב׳ מל׳ בתהלות וסימניהון
יושב בשמים ישחק׃
ואתה קדוש ישב׃
וב׳ מל׳ במשלי וסימניהון
והוא יושב לבטח׃
מלך יושב על כסא׃
וא׳ חסר באיוב וסימ׳
והוא ישב בתוך האפר׃
וא׳ חסר בעזרא וסימ׳
ואני ישב משמם עד׃
וא׳ חסר במגלת אסתר׃
ובהקבץ בתולות׃

היושב ב׳ מל׳ וסימניהון

בי כה אמר יי׳ אל המלך היושב ב׳ בו׳
וכל יהושע ושופטי׳ וכתובי׳ דכו׳ כל בר״א חס׳
ורכב ברזל בכל הכנעני׃

ואת יושבי ט׳ וסימניהון נמסר בשופטים סימן א׳׃

ויושבי ל״ד מל׳ וסימניהון

היבוסי יושבי ירושלם דיהושע
וילך משם אל יושבי דביר דשפטים׃
ואת יושבי בלעם ואת׃
ואת יושבי מגדו ב׳ בו׃
את יושבי קטרון׃
ואת יושבי נהלל ב׳ בו׃
ואת יושבי צידון ואת תמנא דספר׃
ויתפקר העם והנה אין שם׃
וישלחו שם העדה שנים׃
וימצאו מיושבי יבש גלעד׃
וישלחו מלאכים אל יושבי קרית יערים׃
ויוציאו את עצמות בלבי׃
והנני קולע את׃
יוצר עליכם׃
והכיתי את יושבי העיר הזאת׃
אמר אל איש יהודה׃
על הארץ ברתים עלה׃
ושלמתי לבבל׃
בהכותי את כל יושבי בה׃
לא אבית אדם עוד׃
שמעו דבר יי׳ דהניתה ביניכם׃
הנוגע בארץ ותמג׃
ותשא הארץ מפניו׃
את הכברים׃
והלכו יושבי עיר אחת אל אחת
ובריעה ושבעה׃
ארץ פרי למלחה׃
אשרי יושבי׃
הבריחו את יושבי גת ב׳ בו׃
ומליכו יושבי ירושלם׃
בברית אלהים׃
ולא נעשה פסח כבהו דד״ה׃

וישביה ו׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ מ״ב

ובמיכה ס׳ ס׳ ו׳

משבתיכם ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בריש פרשת ויקהל׃

וכל ישבי ח׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ז׳׃

את כל יושבי הארץ ד׳ דסמי׳ בקריא׳ וסימניהון נמסר ביהושע סוף סי׳ ט׳׃

ישיבה לארץ ד׳ וסימ׳ נמס׳ בישעיה סוף סי׳ מ״ג ובאיוב ריש סימן ג׳׃

ישיבה בית דוקא ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב ובירמיה סימן ל״ו׃

מושבך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר תולדות ובסדר בלק ובשמואל א׳ סימן כ׳׃

מושבי ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ לבד משבי הגבעה׃

ויתפקד העם׃
וימצאו מיושבי׃
קדב׳ חסר׃

יושבים י׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון

ואמרה לכס דשפטים׃
ואוריד באביר יושבים׃
שם כל השרים יושבים׃
ואבא אל הגולה הנ׳ דספר׳
וזקני ישראל יושבים׃
וזקני יהודה יושבים׃
וישמחו כל קהל יהודה דד״ה
והיו שבים הראשונים דד״ה
ובלך ישראל ויהושפט דד״ה׃
והנהנים יושבים׃

ישבו ג׳ וסימניהון נמסר בצפניה סימן א׳׃

והישבים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ה׃

על יושבי ח׳ וסימניהון

ונסבו בתיהם לאחרים׃
שמעו את דברי הברית׃
ופקדתי עליו ועל׳
בה אמר יי׳ צבאות׃
כאשר נתת׃
ויעמדו בני עמון ומואב׃
כי לא אחמל עוד׃
ובבלבות אחשורש׃

וישן ג׳ ב׳ קמ׳ וא׳ פתח וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׃

וישנו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נא׳

שנת ה׳ בלשון שינה וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ נ״א ובתהלים קל״ב ובמגלה ריש סימן ו׳׃

ישועת ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובתהלים סימן י״ד׃

ישועות ז׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימ׳ קי״ח׃

ישע ה׳ פתחי׳ וסימניהון נמסר בישעיה ס׳ כ״ח׃

ישעה ו׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ט ובתהלים סימן ל״ה ובאיוב סימן ל׳

השימות ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כה׳׃

השועה

הישועה ג׳ וסימנהון נמס׳ בשמואל א׳ סים׳ י״ד ובישעיה סימן י״ב ·

וישע ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובשמואל ב׳ סימן ח׳ ובאיוב סימן ה׳ ·

נושע ג׳ ב׳ פתח׳ וא׳ קמ׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ה ·

ויושיעם י״ד וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״ד ובתלים סימן ק״ו ·

והושע ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״א ·

ויושיענו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ ·

ישר ג׳ פתחי׳ וסימניהון בלשון ארמי פתרוהא אתיהיבה לקהלא וביאורם נמסר בירמיה סימן כ״ז ·

ומשרים ג׳ וסימניהון

וידעתי אלהי כי אתה בוחן ·
לקחת מוסר השכל ·
אז תבין צדק ומשפט ·

מישור י׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ ס׳ ד׳ ·

לישרים ג׳ וסי׳ נמסר בתל׳ ריש סימן ל״ג ·

ויושר ג׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר בלק ·

וישראל ל״ג וסימניהון

וישראל אהב את יוסף ·
וישראל עשה חיל ·
וישראל הוא ידע ·
אם כמרד אם במעל ·
וישראל עבדים על והגר ·
ויקם המלך ·
יהודה וישראל רבים כחול ·
וישראל חנים בעין דאר ·
וישב יהודה וישראל לבטח ·
ויהי בעלות המנחה ·
שבט נחלתו יי׳ צבאות ·
בימיו תושע יהודה ·
וישראל לבזזים הלא יי׳ זו ·
וישראל לגדופים ·
ועתה שמע יעקב עבדי ·
זכר אלה יעקב וישר׳ כ׳ בו ·
למען עבדי יעקב וישר׳ בחירי ·
יוצרך מבטן ·
וישראל לא יכירנו ·
וישראל לא נכחד ממני ·
וישראל ואפרים יכשלו בעונם תנינא דפסו׳ ·
וישראל גלה יגלה מעל וחברו גלה יגלה מעל ·
בני יצחק עשו וישראל דד״ה ·
שמרה זאת לעולם ·
וילכו הרצים באגרות ·
ויתר דברי אמציהו ·
ויתר דברי יחזקיהו דד״ה ·
ויתר דבריו וכל דרכיו דאחז דד״ה ·
ולא נעשה פסח ד״ח ·
וישראל לא אבה לי ·

בית ישראל ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר חקה ·
וכל ירמיה ויחזקאל דבוות׳ בית ישראל בר מן י״ז בני ישראל וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ה וכל ריש תריסר עד צר וסביב הארץ דבוות׳ בני ישראל במד בית ישראל וסימניהון

יזרעאל ויאמר יי׳ אלי קרא ·
ארחם ותהר עוד ותלד ·
סבבוני בכחש אפרים ·
שמעו ואת הכהנים והקשיבו ·
ומן צר וסביב הארץ ועד סוף ספרא דבוו׳ בית ישראל בר מן ד׳ בני ישראל וסימניהון
יציל כה אמר יי׳ כאשר ·
כושיים הלא כבני כושיים ·
וקטר מחמץ תודה ·
יולדה לכן יתנם עד עת ·

לבית ישראל ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ח ·

מבית ישראל ו׳ וסימני׳

איש איש מבית ישר׳ דישחט ·
יאכל ואיש איש מבית ישראל ומן הגר ·
יעלה עלה ואליהם תאמר איש איש ·
יקריב דבר אל אהרן ואל בניו ·
לכן דבר אתם ואמרת אליהם ·
וינזר כי איש איש מבית ישראל ומהגר ·

ובני ישראל ט״ו במצעות פסוק וסימני׳ נמסר בסדר פנחס וביהושע ריש סימן כ׳ ·

ובישראל ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב

וכל ישראל לה״ במצעו׳ פסו׳ וסימני׳

ורגמהו כל אנשי ·
וכל ישראל עברים בחרבה ·
ויקח יהושע את עכן בן זרח ·
כי לבד הארב את העיר ·
וינגעו יהושע וכל ישר׳ עמו ·
ויעבר יהושע דמקדה ·
וחברון ויעבר יהושע דלבנה ·
ויעבר יהושע דעגלונה ·
ויעל יהושע דעגלונה ·
וישב יהושע דדבירה ·
וישב יהושע דאל המחנה וחברון ·
וישב יהושע דאל המחנה ·
וישמע שאול דהפלשתי ·
וישמע בן שאול כי מת ·
וידעו כל העם וכל ישראל ·
וכל ישראל נסו איש לאהליו ·
והמלך וכל ישראל עמו זבחים ·
ויעש שלמה בעת ההיא ·
וכל ישראל משחקים לפני ·
כי ששת חדשי׳ ישב שם יואב ·
ונדב וכל יש׳ צרים על גבתון ·
ויעלה עמרי וכל ישראל עמו מגבתון ·
ויתקשר יהוא בן יהושפט ·
ויעל דוד בעלתה אל קרית יערים דד״ה ·
ויעש שלמה את החג דד״ה ·
ויהי בהכין מלכות רחבעם ·
וישלחו ויקראו לו ויבא ירבעם ·
ויקם אביה מעל להר צמרים ·
ויריעו איש יהודה ויהי בהריע ·
וישבו הכהנים והלוים ·
וחברו וישבו הכהנים והלוים ·
ויקם עזרא וישבע ·
והכהנים על משמרותם ·
וילך דוד וכל ישראל עמו ירושלם היא יבוס ·
ואשקולה להם את הכסף ·
וכל ר״פ דבוות׳ ·

על כל ישראל ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב ·

ארץ ישראל ג״ בספר יחזקאל וסי׳

יהודה וארץ ישראל ·
במראות אלהים הביאני ·
ופאת קדים מבין ·

עדת ישראל י״א וסימ״ נמסר בסדר ויקרא ·

אל כל עדת בני ישר׳ ג׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח ·

סימן

ומראה כבוד יי׳ ·
יען לא האמנתם לעיני בני ישראל ·
אז ידבר יהושע׳ לעיני ישראל ·
וייטב הדבר בעיני בני ישראל ·
וידבר גם אבנר בעיני ישראל ·

י״ח זוגין משמשין ישראל
ולית זוגא וסימניהון

ואת ישראל ויאמר אל משה ·
ולזקני ישראל ויהי ביום השמיני ·
ושמע ישראל וידבר משה ·
בני ישראל ועבד הלוי ·
ואת בני ישר׳ עלו אלי ועזרוני ·
ואל איש ישראל ויבאו אל ·
ואלהי ישראל ויען עלי ויאמר ·
ומלכי ישראל וילכו בחקות ·
ובאלהי ישראל שמעו זאת ·
בתוך בני ישראל כי לא יהיה ·
ושבטי ישראל ודבר אליהם ·
ולבני ישראל ואתה בן אדם ·
בהרי ישראל ועשיתי אתם ·
בבית ישראל ראיתי שערוריה ·
שרית ישראל כל אלה אנשי ·
וארץ ישראל יהודה וארץ ·
ואתה ישראל עבדי יעקב ·
שבטי ישראל משא דבר ·
ומלך לישראל וכנמא פתגמא התיכונא ·

אמירה לבית ישר׳ ג״ וסי׳

אנכי מחלל את מקדש ·
לא למענכם אני עשה ·
דרשוני וחיו ·

אמירה לבני ישר׳ ה׳ וסים״ נמסר בפרשת ואלה שמות ·

ולישראל ז׳ וסים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו ·

את עמי את ישר׳ ו׳ וסים״

אתה תרעה את עמי ·
וחברו דשמואל ·
בכל אשר התהלכתי ·
למן היום אשר הוצאתי ·
על כל שכני הרעים ·
ובנביאי שמרון ·

ואל בני ישר׳ תדבר לאמר ד׳ וסים׳ נמסר בסדר כי תשא ·

דבור אל כל בני ישראל ה׳ בתורה וסימניהון

ויהי כדבר אהרן ·
ויכל משה לדבר ·
ויתאבלו העם מאד ·
אלה הדברי׳ אשר דריש ספר׳
וילך משה וידבר ·

לא מבני ישר׳ המה ג׳ וסי׳

לא נסור אל עיר ·
והגבענים לא מבני ·
כל העם הנותר דמלכים ·

אל כל ישראל ד׳ וסימני׳

אלה הדברים דריש ספרא ·
ויקרא משה אל כל ·
אתה ראיתם ·
וילך משה וידבר ·
ויכל משה לדבר ·

על בני ישראל ז׳ וסימניהון נמס׳ בסדר נשא ובריש נחמיה ·

אל ישראל ז׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי ·

דבר אל בני ישראל ו׳ חסרי׳ לאמר וסים׳ נמסר בסדר בשלח ·

דבר אל בני ישרא׳ ואמרת אליהם י״ג בתו׳ וסימני׳ נמסר בריש סדר ויקרא ·

כל יצא צבא בישר׳ ג׳ וסים״

תפקדו אתם לצבאתם ·
ויהיו כל פקדי ישראל ·
שאו את ראש כל ·

העם ישראל ג׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ ס׳ י״ג ·

שבטי בני ישראל ג׳ וסים״

והיו לאחד מבני ·
והרימו לכם ·
ויעשו בן בני ·

קדוש ישראל ל״א בליש׳ וסימניהון

הוי גוי חוטא עם כבד ·
לכן כאכל קש לשון ·
ימהר יחישה מעשהו ·
ונשען על יי׳
צהלי ורני ישבת ·
ישעה האדם על עשהו ·
ויספו ענוים ביי׳ שמחה ·
לכן כה אמר יי׳ בשובה ונחת
סורו מני דרך הטו ·
הוי הירדים מצרים לעזרה ·
את מי חרפת וגדפת דמלכים ·
אל תיראי תולעת יעקב ·
תזרם ורוח תשאם וסערה ·
למען יראו וידעו וישימו ·
כי אני יי׳ אלהיך קדוש ·
כה אמר יי׳ גאלכם ·
האותיות שאלוני ·
גאלנו יי׳ צבאות שמו ·
כה אמר גאלך ·
כי בעליך עשיך ·
הן גוי לא תדע תקרא ·
והלכו אליך שחוח ·
כי לי איים קוו ·
את מי חרפת דישעיה
וישמיעו אל בבל רבים ·
כי לא אלמן ישראל ·
גם אני אודך בכלי נבל ·
וישבו וינסו אל ·
כי ליי׳ מגננו ·

ית

ויתום ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים.
יתמים ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון
והיו נשיכם אלמנות.
ואת יתמיו לא ארחם.
חרועות יתמים ידכא׳
ויתר דכחד טעמ׳ במלכים וסימניהון
רחבעם. נדב. אבים׳
אלה׳ אחזיהו. יורם׳
עזריהו. יואש קדמ׳ דסיפר׳.
מנחם. פקחיה. יותם׳
אחז׳ אמון. יאשיהו.
יהויקים.
ויתר ה׳ בטע׳ במלכים וסימניהון
בעשא׳ עמרי׳ יהושפט.
יחזקיהו מנשה׳
יותר ז׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובשמואל א׳ סימן ט״ו ובקהלת סימן ב׳ וסי׳ ז׳.
והנתר ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בא.
הותירה ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בשלח.
והותר ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל.
ולא נותר ה׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס ובנחמיה
ריש סימן ו׳.
הנותרות ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויצא ובירמיה סי׳ ל״ד.

נשלם מערכת
אות היוד בס״ד

מערכת אות
הכ״ף

א״ב דלות מן ב׳ ב׳ חד מלרע וחד מלעיל נסבין כ׳ ברישי׳ ולית דכוו׳ וסימניהון

כאהל דורי נסע ונגלה.
כאהל היושב על חוג הארץ.
כארזים כנחלים נטיו כגנות.
כארזים שוקיו עמודי שש.
כאבק והיה כאבק דק המון.
כאבק לכן כאכל קש לשון אש׳
כברית ויעמד את כל הנמצא׳
כברית לא כברית אשר כרתי׳
כגמול אם לא שויתי.
כגמול ב׳ בפסוק׳
וכרקב אשת חיל עטרת.
וכרקב ואני כעש לאפרים׳
וככפיר דמיונו כאריה׳
וככפיר כי אנכי כשחל לאפרים.
כחוט השני שפתותיך.
כחוט ותקח דלילה עבותים
כחתן והוא כחתן יצא מחופתו.
כחתן שוש אשיש בה׳.
כחלב ואת כל חלבו יקטיר׳
כחלב שפש כחלב לבם.

ככבוד ונשבת כבצר באפרי׳.
ככבוד ואקום ואצא אל הבקעה
כבת נשכחתי כמת מלב.
כבת אל נא תהי כמת.
כמופת היתי לרבים.
כמופת והמזבח נקרע וישפך.
כמלונה ונותרה בת ציון כסכה.
כמלונה נוע תנוע ארץ כשכור.
כסוחה שרופה באש כסוחה׳
כסוחה על בן חרה אף ה׳ בעמו.
כסופה בבא כשאוה פחדכם כתי׳
כסופה אשר חציו שנונים.
כעורב שיתמו נדיבמו כערב.
כערב ראשו כתם פז.
כצר דרך קשתו כאויב.
כצר אשר חציו שנונים.
כרשע יהי כרשע איבי.
כרשע חללה לך מעשה כדבר.
כשאוה בבא כשאוה פחדכם.
כשואה ועלית כשואה תבא׳
כשושנת בין החוחים כן רעיתי.
כשושנה אהיה כטל לישראל.

א״ב מן חד חד נסבין כ׳ ברישי׳ ולית דכוו׳ וסימניהון

כאהבת ויאמ׳ ה׳ אלי עוד לך אהב
כאהבם בענבים במדבר מצאתי׳
כאהלי שחורה אני ונאוה.
כאהלים כנחלים נטיו כגנות.
כאכל לכן כאכל קש לשון אש
כאכלם ויצקו לאנשים לאכל.
כאמר ויהי כאמר יהושע.
כאמרם ויהי כאמרם אליו יום כתי׳
כאלף ויברתו כל העם איש שכה.
כאניות היתה כאניות סוחר׳
כאפר הנתן שלג כצמר
כאפלה דרך רשעים כאפלה.
כאנשים וירא געל את העם.
כאלמנה איכה ישבה בדד׳
כאפי ונתתי את נקמתי באדום
כאפך לכן חי אני נאם אדני ה׳ ועשיתי.
כאחיו ויאמ׳ יהודה לתמר כלתו
כבואה וה׳ אמר אל אחיהו׳
כבאי ועתה כבאי אל עבדך אבי.
כבקר ומצהרים יקום חלד.
כבשרו ויאמ׳ השב ידך אל חיקך.
כבת ולרש אין כל כי אם.
כגוי ואתי יום יום ידרשון׳
כגאון כי שב ה׳ את גאון יעקב׳
כגפן אשתך כגפן פוריה.
כגבור ה׳ כגבור יצא.
כדברי ותהי לכם חזות הכל.
כדברם ורעו כבשים כדברם.
כדגת והיה יעמדו עליו דוגים.
כדמשק הלא ככרכמיש כלנו.
כהם וימאסו את חקיו ואת
כהן והנה הוליד בן וירא את כל.
כהמה וירמיה לקח מגלה אחרת
כהעלות לכן כה אמר אדני ה׳ והנני עליך.
כהשפט ויהי כהשפטיהוא עם׳
כהתם ובאחרית מלכותם כהתם׳
כהתמך הוי שודד ואתה לא שדד
כהתחברך ויתנבא אליעזר בן.
כוסה בדרך אחתך הלכת.
כוסם ימטר על רשעים פחים.
כוסי תערך לפני שלחן
כושיים הלא כבני כושיים אתם לי
כזאת ולאביו שלח כזאת׳
כזהר והמשכילים יזהירו כזהר
כחיל משיב יגע ולא יבלע׳

כחיל ואתה הכנה לך חיל כחיל
כחצי ושברון כחצי חטאתיך
כחצות ויאמר משה כה אמר ה׳.
כחג ויעש ירבעם חג בחדש.
כחסד ועתה השבעה לי באלה׳
כחרבות והורדתיך את יורדי בור׳
כחלמו ושם אתנו נער עברי עבד.
כחלקלקות לכן יהיה דרכם להם.
כטהרת כל לבבו הכין לדרש׳
כטמאתם וכפשעיהם עשיתי׳
כידי ולא הכירו כי היו ידיו שעירות׳
כיקר כי רשעים יאבדו׳
כירושלים יפה את רעיתי כתרצה.
כיונים עיניו כיוני׳ על אפיקי מים
כישראל ומי כעמך כישר׳ דשמואל
ככתב והקימו כדניא כפלגתהון
ככל דמו בעט ואיננו׳
ככרכמיש הלא ככרכמיש כלנו.
כליל השיר יהיה לכם.
כלא כי כאשר שתיתם על הר קדשי.
כלחם כי אפר כלחם אכלתי.
כלבו ושם האיש נבל ושם כתי׳
כלנה עברו כלנה וראו.
כלנו הלא ככרכמיש כלנו׳
כלולותיך הלך וקראת באזני ירושלים.
כלו והנגשים אצים לאמר.
כלו תפלות דוד בן ישי.
כמקום והיו בתי ירושלים וכתי׳
כמשה ולא קם נביא עוד בישר׳
כמלבו ויהי כמלבו הכה את כל.
כמלחמה ויהפך איש ישראל.
כמגפה וכן תהיה מגפת הסוס.
כמכפר אשר תעשו ככה׳
כמספרם תעשו ב׳ בפסוק.
כמספר ויקח אליהו שתי׳ עשרה.
כמרקחה ירתיח כסיר מצולה.
כמזרקים ביום ההוא יהיה על מצולת הסוס׳
כנעריה ובת כהן כי תהיה אלמנה
כנדתה ואם נקבה תלד.
כנשא כל ישבי תבל ושכני ארץ.
כנשה אם כסף תלוה את עמי.
כנחל צעק לבם אל ה׳
כספר ונמקו כל צבא השמים׳
כסיר ירתיח כסיר מצולה.
כשמח כה אמר אדני ה׳ כשמח׳
כשמחתך לנחלת בני ישראל.
כעמי הלא החתם את כהני ה׳
כעמים אל תשמח ישר׳ אל גיל.
כעוף אפרים כעוף יתעופף כבודם.
כעת ועוד אני מדבר בתפלה.
כעשר וישאו להם נשים מואבי׳
כעברם ויהי כעברם ואלידו׳
כפרעה ויגש אליו יהודה.
כפיך הן אני כפיך לאל.
כפרה כי כפרה סוררה׳
כפשתים הוא בא עד לחי ופלשתי׳
כצרור אבן במרגמה.
כצאתי ויאמ׳ אליו משה כצאתי
כקיר עד אנה תהותתו על׳
כקבר אשפתו כקבר פתוח.
כקרבכם והיה כקרבכם אל המלחמה.
כרוח קדים אפיצם לפני.
כרצון והשתיה כדת אין אנס׳
כראש דברו דברים אלות שוא
כראשון ויקרב את קרבן העם׳
כרכם כן חטאו לי.
כרשעו ואתנהו ביד איל גוים.

כשבת בימי׳ ההם כשבת המלך.
כשבך אלהים כן תהלתך.
כשמי אל נא ישים אדני את לבו
כשבות וישב יצחק ויחפר׳
כשפר קרא בגרון אל תחשך.
כשגגה יש רעה ראיתי החת.
כשיר והנך להם כשיר עגבים.
כשעה אד׳ין דניאל די שמיה׳
כתף ישאו כתף וכינור ישמחו
כתפת כן אעשה למקום הזה.
כתמר מקשה המה.
כתירת ויעמדם על עמדם׳
כתמם ותבאנה לך שתי אלה.
כתהו הנותן רוזנים לאין.
כתמר צדיק כתמר יפרח.

ח׳ זוגין חד לשון זכר וחד לשון נקבה ד׳ בסוף תיבותא וסימני׳.

יינך לך אכל בשמחה לחמך.
יינך ויאמר אליה עלי עד מתי
חללך כי אתה אשר הכית רדפו׳
חללייך תשואות מלאה עיר הומיה
תפיך כעדן גן אלהים.
תפיך עוד אכנך ונבנית.
שיריך הסר מעלי המון שיריך.
שיריך והשבתי המון שיריך וקול כנורך.
והאבדתיך לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך.
והאבדתיך הוי ישבי חבל הים גוי.
שמניך לריח שמניך טובים.
שמניך מה יפו דודיך אחתי כלה
והאכלתיך אז תתענג על ה׳.
והאכלתיך ולחמי אשר נתתי לך.
בכנפיך ולקחת מהם מעט בכנפיך
בכנפיך גם בכנפיך נמצאו דם.

ב׳ מלין דמשמשין כה

ודייא בסוף תיבותא וסימניהון נמסר בסדר וארא ובמערכת אות הה״א׳

ט״ו זוגין חד ב׳ וחד וב׳

ברישי׳ וסימניהון

כפר ואכלו אתם אשר כפר.
וכפר בריתכם את מות.
כתות ושברה כשבר נבל יוצרים
וכתות ומעוך וכתות ונתוק.
ככסף אם תבקשנה ככסף׳
וככסף וישב מצרף.
ככחי עודני היום חזק.
וככחי כאשר ב׳ בפסוק.
כמנחה וכפר עליו הכהן על.
וכמנחה בשביעי בחמשה.
ככד ויאמר משה אל ה׳.
וככד כי אדני ב׳ בפסוק.
כוסי הערך לפני שלחן.
וכוסי ה׳ מנת חלקי וכוסי.
כסיתי כה אמר ה׳ אלהים ביום׳
וכסיתי בכסותך שמים והקדרתי
כסיתו תהום כלבוש כסיתו׳
וכסיתו הלא פרש לרעב לחמך
כהן ויוחנן הוליד את עזריה עזריה הוא אשר כהן בבית.
וכהן והלבשת את אהרן את בגדי הקדש.
כרות דברו דברים אלות שוא
וכרות ומצאת את לבבו נאמן.
ככלה שאי סביב עיניך וראי.
וככלה שוש אשיש בה׳.
כשוכב והיית כשוכב בלב ים.
וכשוכב וכשוכב בראש חבל.
כשוב ואשיבה כל הקם אליך וכשוב

מערכת אות הכף

וכשוב דוד מכות את הפלשתי

ברחמיך ונתת להם ישובו ·

וברחמיך ותתנם ביד צריהם ·

מכאובים ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

רבים מכאבים לרשע ·

כי כל ימיו מכאובים ·

בתר׳ כל׳ ·

מכאוב ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר באיכה סי׳ א׳ ·

ואכבדה ב׳ א׳ בל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

בפרעה ובכל חילו ·

וארצה בו ואכבד בן כתיב ·

כבוד כ׳ חס׳ וסימניהון

את כל הכבד הזה :

כבד מכל כלי חמדה ·

כבדו ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן כג׳ ·

כבודה ג׳ מל׳ ודגשי׳ בלי׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן יח׳ ·

נכבד ב׳ פתח וסימניהון

למה נכבד עליך ·

ישב דוד לברך ·

כבודך ב׳ חס׳ וסימניהון

ויאמר הראני נא את ·

ויברכו שם כבדך ·

כבדי ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כג׳

לא תכבה ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר צו ובישעיה סימן לד׳ ·

זכבס ח׳ וסימניהון נמסר בסדר תזריע ·

כובס ג׳ מל׳ וסימניהון

צא נא לקראת אחז ·

ויעמד בתעלת דמלכים

וחברו דישעיה ·

ונכבשה ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ·

כבשת ג׳ בליש׳ וחס׳ וסימ׳ כבשת הצאן לבדהן

כי את שבע כבשת ·

מה הנה שבע כבשת ·

ואת הכבש ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר פנחס ·

כברת ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי ·

כהות ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

בהרת כהות לבנות ·

ועיניו החלו כהות ·

בתר׳ כל׳ ·

כהה ח׳ וסימניהון נמסר בסדר תזריע ·

ולכהן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר שמות ·

והכהנים והלוים ח׳ וסימ׳

ויאסף את כל שרי ·

והכהנים והלוים אשר ·

וישחטו הפסח בארבעה ·

וישמח כל קהל ·

ויעל המלך בית יי׳ דד״ה ·

ולא נעשה פסח כמהו דד״ה ·

ויקמו ראשי האבות ·

ובכלות אלה נגשו ·

הכהנים ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ׳ ·

ולכהנים ה׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ יב׳ ובירמיה סימן לג׳ ·

הכהנים הלוים י״ג וסימני׳ נמסר בפרשת שופטים ·

והכהנים הלוים ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תבא וביחזקאל סימן כד׳ ·

על הכהנים ד׳ וסימניהון

וכפר את מקדש הקדש ·

ולא סרו אל מצות המלך ·

וידרש יחזקיהו ·

ויפקדו ביום ההוא ·

מהכהנים ד׳ וסימניהון

ויצו מלך אשור לאמר ·

ויבא אחד מהכהנים ·

רק הכהנים היו למעט ·

ורבים מהכהנים ·

הכהן הראש ב׳ וסימניהון

אהרן הכהן הראש ·

עזריהו הכהן הראש ·

וא׳ כהן ראש וסימניהון בניהו בן יהוידע כהן ראש ·

לכהנו לי ג׳ וסימניהון

ואתה הקרב אליך ·

ועשו בגדי קדש ·

ועשו את בגדי אהרן ·

כהני הבמות ד׳ וסימ׳

ויעש ירבעם חג ·

ויקרא על המזבח ·

אך לא יעלו כהני

ויזבח את כל כהני הבמות ·

כהנים דקדים לנביאים ג׳ וסימניהון

ויעל המלך בית יי׳ דמלכים ·

דברי ירמיהו דפליגי׳ ·

לאמר אל הכהנים ·

וכוכבים ו׳ וסימניהון

חקות ירח וכוכבים ·

וכבבים אספו נגהם ·

וכוכבים אשר כוננת ·

וכוכבים לממשלות בלילה ·

אם לא בריתי יומם ·

וכוכבים לא זכו בעיניו ·

בכח ד׳ דגש׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ כט׳ ·

וכחש ג׳ ב׳ מלרע וסי׳ נמסר בסדר ויקרא ·

וכי ל׳ יחידאין וסימניהון

וכי בן ויגד יעקב לרחל ·

וכי יש קח נא את ברכתי ·

וכי הוא ויגידו לו לאמר ·

וכי ראה ויאמן העם ·

וכי ימכר איש את בתו ·

וכי יפל מנבלתם ·

וכי יראה הכהן את ·

וכי העשה בן בקר ·

וכי ירבה ממך הדרך ·

וכי יבא הלוי מאחד ·

וכי היא וייראו מאד ·

וכי עשה והוה הנלכד ·

וכי עלה ויהושע וכל ·

וכי עזבנו ויזעקו בני ·

וכי יראו ויאמר המלך ·

וכי ימצא איש את ·

וכי מת והדד שמע ·

וכי דרך ויהי בצהרים ·

וכי יברכך ויאמר לגחזי ·

וכי יאמרו אליכם דרשו ·

וכי הצילו איה אלהי ·

וכי יעלו כי יצמו ·

וכי ישאלך העם הזה ·

וכי ישמעו השרים כי דברתי ·

וכי אנחנו מקטרים ·

וכי יעשה הנשיא נדבה ·

וכי יתן מתנה מנחלתו

וכי אדבר אני שלום ·

וכי מי אני ומי עמי ·

וכי דברת ותאמר תמצא ·

וכי ד׳ ר״פ במשנה תורה וסי׳ נמסר בפרשה ראה

וכי י״ד ר״פ בנביאים וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כג׳ וסימן מד׳ ·

הכי ה׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר תולדות ·

כי נ״ה בטעם בספר תהלות ·

אמ׳ המעתיק לא מלאני לבי להגיה כי ראיתי בלבול גדול בנוסח המסר׳ שהיה לפני וגם היה חס׳ מהמכין ההוא ולא היה לי זולתו להגיה וכן בלשון המסר׳ שאומר כי יח׳ בטעם בתהלות היה מבולבל שמהפסוק בעצמם שהיה מביא ביא׳ בטעם היו גם כ״א בטעם ולא מלאני לבי להגיה לא מסברה ולא מהעתקות אחרות שהיו לפני מוגם כי אולי לא כן ידמה ולאכן יחשוב בעל ה המסרה עכ״ל :

כי ד׳ בטעם וסימניהון

כי גדול יי׳ ומהלל מאד נורא הוא ·

כי גבר עלינו חסדו ואמת יי׳ ·

כי רדף ארב נפשי ·

כי יוסף על חטאתי פשע בינינו ·

כי כ״ג בטעם פזרין וסימניהון

כי מעט אשר היה לך ·

ושחט את הכבש דמצרע ·

וכן המקדש לא יצא ·

והיתה לאהרן ולבניו ·

כי אם לפני יי׳ אלהיך ·

ולנער לא תעשה דבר ·

ואל העם תאמר התקדשו ·

כי הם ומקניהם יעלו ·

כי איש מהר אפרים ·

ואבי ראה גם ראה ·

אף לא אכל העם ·

ויאמר הכהן ·

כי כאשר נשבעתי לך ·

כי מגרעות נתן לבית ·

ויאמר נעמן ולא יתן ·

כי כאשר ירד הגשם ·

כי כאשר ידבק האזור ·

ואתה הבקש לך גדלות ·

עם עמקי שפה ·

יוצר הרים ובורא רוח ·

כי הנני בקים ·

כי גם לא ידע האדם ·

ובכל זה לא בא ·

כי ה׳ בטעם ר״פ מונח לפני גריש וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ·

הכיור ג׳ כל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בריש סדר כי תשא ·

ואת הכיור ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא

וכל ס״ח מיחדין וסימניהון

וכל שיח השדה טרם ·

וכל החיה הבה וכל החיה ·

וכל העץ ויקם שדה ·

וכל אחיו וימת יוסף ·

וכל הדור ב׳ בפסוק ·

וכל מצרי׳ ויקם פרעה ·

וכל יתדותיו לכל כלי המשכן ·

וכל נעשה כל המנחה אשר ·

וכל שבועות כל נדר וכל ·

וכל המונה לא יהיה לך דואלה שמות

וכל חכם לב בכם יבאו ·

וכל המשכב ואם שכב ישכב ·

וכל אדם לא יהיה באהל ·

וכל הנפש אשר ו עשה ·

וכל חלב כל חלב יצהר ·

וכל בליו ופקדת משמרת ·

וכל נגע ונגשו ו כהנים ·

וכל יגיעך פרי אדמתך ·

וכל כסף וזהב וכלי ·

וכל ממלכת וכל ערי ·

וכל גבורי ויעל יהושע ·

וכל דבחנה וינסו זבח ·

וכל בעלי וכגדל עז ·

וכל המלאכה ויחמל שאול

וכל הצבא ויואב וכל ·

וכל דבר או עשיתי ·

וכל בן ותהי המלחמה ·

וכל עבדיך וישאת לבב כל איש ·

וכל ארץ בן חכד בארובות ·

וכל הערים ויתר דברי אחז ·

וכל עיר והכיתם כל עיר ·

וכל מואב שמעו כי ·

וכל מחנהו וישב אל ·

וכל ההרים אשר במישור ·

וכל מלכים וראו גוים צדקך ·

וכל משפחות שמעו דבר ·

וכל צביה והיה כחלום ·

וכל אגפיה גבר וכל ·

וכל כפיריה שבא ודדן ·

וכל עוף ראיתי והנה ·

וכל העמים ב׳ בפסוק ·

וכל ממלכות הדבר אשר ·

וכל האנשים ויאמר עזריה בן ·

וכל הגולה וכל הערב ·

וכל חובה ורעשו מפני ·

וכל אלה וכזה אלה להפר ·

וכל חרם המנחה החטאת ·

וכל שבט משא דבר יי׳ ·

וכל שעבהם ויעזרו ·

וכל משפחתם ולשמעי ·

וכל סוס ביום ההוא ·

מערכת אות הכף

וכל עשי כי הנה היום ׃
וכל מצותיך קרוב אתה ׃
וכל רומש יהללו שמים ׃
וכל משבריך עלי סמכה חמתך ׃
וכל קרני רשעים אגדע ׃
וכל קרבי לדוד ברכי ׃
וכל הזהב והכסף ואת ׃
וכל נדיב ויען חזקיהו ׃
וכל די לא להו עבד ׃
וכל מלאכת ללחם המערכת דעזרא
וכל הקדיש שמואל הרואה ׃
וכל עממיא ולהיהב ׃
וכל חיות ראיתי את האיל ׃
וכל דברי ואולם שמע ׃
וכל עברי המלך אשר ׃
וכל זה איננו שוה לי ׃
וכל אדום בשמחתך ׃
וכל פקודיכם במדבר ׃
וכל רע רבים יחלו פני נדיב ׃

כל יא מחדין
וסימניהון
כל הבשן ויהי גבולם ׃
כל הברכים והשארתי בישר׳ ׃
כל חילו ובן הדד מלך ׃
כל זה נסיתי בחכמה ׃
כל מוצאיהם אכלום ׃
כל פקדיו מעשי ידיו אמת ׃
כל הרוגיה כי רבים חללים ׃
כל עריהם וממטה בנימן ׃
כל מעשה כי את כל ׃
כל רבים זכר יי׳ חרפת ׃
כל כבודה בת מלך פנימה ׃
כל נדר וכל שבועת אסר ׃
כל אנחתה השבתי ׃
כל גיא ינשא וכל הר ׃
כל תגמולוהי עלי כוס ׃

מ״ה זוגין חד כל וחד וכל
וסימניהון
כל שה אעבר בכל צאנך ׃
וכל שה ב׳ בפסוק ׃
כל עור ואם פרח תפרח ׃
וכל עור כל בגד וכל עור ׃
כל דבר על כל דבר פשע ׃
וכל דבר חכמת בינה ׃
כל בשרם וגם תעשה ׃
וכל בשרם וגביהם ׃
כל תרומת מכל מתנתיכם ׃
וכל תרומת וראשית כל ׃
כל בהמתם וישבו בני ׃
וכל בהמתם מקניהם ׃
כל תבואת עשר תעשר ׃
וכל תבואת וכפרץ הדבר ׃
כל מדוה והשיב בך ׃
וכל מדוי והסיר יי׳ ממך כל חלי ׃
כל ריב ונגשו הכהנים ׃
וכל ריב אשריכא ׃
כל ארצה גפרית ומלח ׃
וכל ארצה לכן הנה ימים ׃
כל הנשיא׳ ויאמרו כל דיהושע ׃
וכל הנשיא׳ ויקרא אלהם משה ׃
כל גלילות זאת הארץ הנשארת ׃
וכל גלילות וגם מה אתם לי ׃
כל טמא ועתה השמרי ׃
וכל טמא צו את בני וישלחו ׃
כל מנחת למה תבעטו בזבחי ׃
וכל מנחת כהן כליל ׃
כל אנשיו וימת שאול ׃
וכל אנשיו ויאמר דוד ׃
כל הקרוא׳ ויחרדו ׃
וכל הקרוא׳ וישמע אדניהו ׃
כל מחלה רעב כי יהיה ׃
וכל מחלה וחברון דד״ה ׃

כל מעיני ויאמר אחאב ׃
וכל מעיני והכיתם כל ׃
כל מחנהו ויהי אחרי כן ׃
וכל מחנהו וישב אל ׃
כל משען כי הנה האדון ׃
וכל משען ב׳ בו ׃
כל זקן עלה הבית ׃
וכל זקן כי כל ראש ׃
כל מעשהו והיה כי ׃
וכל מעשהו כי ישר דבר יי׳ ׃
כל ארמנתיה היה יי׳ כאויב ׃
וכל ארמנתיה ישרפו ׃
כל לשון כי נשבעתי ׃
וכל לשון כל כלי יוצר ׃
כל גלולי כה אמר דהשפך נחשתך ׃
וכל גלולי ואבא ואראה ׃
כל לב והיה כי יאמרו ׃
וכל לב על כן כל ידים תרפינה
כל אבן בעדן גן ׃
וכל אבן ובכל כחי ׃
כל כתף בתפשם בך ׃
וכל כתף מרוטה ׃
כל רוח והיה כי יאמרו ׃
וכל רוח הוי אומר לעץ ׃
כל לבב לכן כה אמ׳ דבשאט נפש
וכל לבב על מה תכו ׃
כל אגפיו גבר וכל ׃
וכל אגפיו וכל אשר סביבותיו ׃
כל מבצריך והכרתי ערי ׃
וכל מבצריך וקאם שאון ׃
כל יתר כי אתה שלות גוים ׃
וכל יתר ויהי מספר ׃
כל הנשבע יתהלל כל ׃
וכל הנשבע זאת האלה ׃
כל שוביהם ויתן יי׳ ׃
וכל שוביהם כה אמר יי׳ ׃
כל כליהם ואת הסירות ׃
וכל כליהם אהליהם ׃
כל דרכי שמרתי פקודיך ׃
וכל דרכי ארחי ורבעי ׃
כל יום אשר תשכנו רעות ׃
וכל יום ויקם העם כל ׃
כל אהביו שומר יי׳ ׃
וכל אהביו ותאמר לו זרש ׃
כל ידעי ויאמר המלך ׃
וכל ידעי נודו לו כל סביביו ׃
כל שפטי בי שרים ישרו ׃
וכל שפטי מלכי ארץ וכל לאומי׳
כל עילא אדיין גבריא ׃
וכל עילא אדין סרכיא ׃
כל מבין והאנשים עשים ׃
וכל מבין ויקם עזרא ׃

ואת כל כ״א יחידאין
וסימניהון
ואת כל אכלם ויקחו את כל רכוש ׃
ואת כל הככר ויהפך את הערים ׃
ואת כל אחיו ויען יצחק ׃
ואת כל עשב ויך הברד ׃
ואת כל בשרו ואת עור ׃
ואת כל שערו והיה ביום ׃
ואת כל האדם ותפתח הארץ ׃
ואת כל הרכוש ב׳ בו ׃
ואת כל הקום ואשר עשה ׃
ואת כל ישראל ויהי לתשובת ׃
ואת כל עבדי ויסקל באבנים ׃
ואת כל בני ויפרץ בן אביו ׃
ואת כל אנשי החיל ׃
ואת כל כבודו ולכן הנה ׃
ואת כל אלה ידי עשתה ׃
ואת כל יהודה כי כה אמר ׃
ואת כל אגפיו גבר וכל ׃
ואת כל היהודים אשר היו אתו ׃

ואת כל הממלכות ואת ׃
ואת כל הארץ כה תאמרו ׃
ואת כל ראשי אז יקהל דד״ה ׃

ולכל ט׳ יחידאין
וסימניהון
ולכל עוף ולכל חית ׃
ולכל נפש זאת תורת ׃
ולכל התורה ולא אוסיף ׃
ולכל נשיא ויאמר שלמה ׃
ולכל עמך כל תפלה כל תחנה דד״ח
ולכל ממלכות לסיחון מלך ׃
ולכל מלאכת ולמחלקות ׃
ולכל שרי ועלי הטה חסד ׃
ולכל מתנדב ואחרי כן ׃

ג׳ פסוקים וכל כל כל ב׳
מצעות פסו׳ וא׳ ר״פ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״א ׃

כל ה׳ יחידאין לא נסבין ה׳
וכל קריאן נסבין ה׳ וסימניהון

כל בא מבן שלשים ׃
כל צבא וישמע דוד ׃
כל גוי ועתה אל ישיא דד״ה ׃
כל כלים לזהב ולכסף ׃
כל נשים ועתה נכרת ׃

ובכל י״ג יחידאין
וסימניהון
ובכל הארץ נעשה אדם ׃
ובכל הרמש ב׳ בו ׃
ובכל חיה ויברך אתם ׃
ובכל השרץ ויגוע כל ׃
ובכל אלהי ועברתי בארץ ׃
ובכל הגוים ויאמר הנה ׃
ובכל העמים כי יי׳ אלהים ׃
ובכל המחנה ויתקעו ׃
ובכל העם ותהי חרדה ׃
ובכל גבוליך במותיך חילך ׃
ובכל מקום כי ממזרח ׃
ובכל זאת אנחנו כרתים ׃
ובכל זה לא הויתי ׃
ובכל יום מיום מרדכי ׃
ובכל הערים בשבת ישראל ׃
וכל קריאה חלוף בכל ׃

ה׳ פסוקים ובכל ובכל
וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ח׳ ׃

ג׳ פסוקים ובכל בכל וסי׳

ותתן תזנותיה ׃
ויכרתוהו זרים ׃
ובכל מעשה אשר החל ׃

ט׳ פסוקים כל וכל כל
וסימניהון נמסר בפרשת נשא ׃

ה׳ פסוקים וכל וכל וכל ג׳
במצעו׳ וב׳ ר״פ ׃
וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו וביחזקאל סימן ל״ח ׃

ג׳ פסוקים מנהון ב׳ מלין רישי׳ ובל׳ וסימניהון
וכל שיח השדה טרם ׃
וכל בת ירשת נחלה ׃
וכל שלל דיהושע ׃

ד׳ פסוקים כל כל וכל כל
וסימניהון נמסר בסדר נח ובמלכים ב׳ סי׳ י׳ ובדניאל סימן ג׳ ׃

ולכל י״ד ר״פ וסימניהון

נמסר בסוף סדר ברכה ׃

ב׳ פסו׳ וכל כל כל וכל
וסימניהון
וכל שלל הערים האלה ׃
והסבותי חגיכם לאבל ׃

ב׳ פסו׳ וכל וכל כל
וסימניהון
ויעל המלך בית יי׳ דד״ה ׃
כל אלה אנשי המלחמה ׃
וחד כל וכל וכל כל וסימניהון
ויבאו אליו כל אחיו ׃
וחד וכל כל וכל וסימניהון
אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה ׃
וחד וכל כל וכל וכל כל וסימנ׳
ואם נכלמו מכל ׃

ב׳ פסו׳ כל כל כל וכל
וסימניהון
והגלה את כל ירושלם ׃
והיה כי יאמרו אליך ׃

ב׳ ר״פ כל כל וכל
וסימניהון
כל המנחה אשר תאפה ׃
כל המשכב אשר ׃

ב׳ פסו׳ וכל וכל וכל וכל
וסימניהון
וכל בגד וכל כלי עור ׃
וכל עבדיו עבדים ׃

ה׳ סבירין כל וקרי׳ וכל
וסימניהון נמסר בסוף סדר הרומה ׃

י״א פסוקים רישא ומציעא וכל נכל וסים׳
נמסר בסדר צו ׃

ובכל אשר ה׳ וסימניהון
נמסר בסדר משפטים וראה ׃

ובכל ה׳ סבירין בכל וסימני׳
נמסר ביחזקאל סימן כ״ז ׃

ולכל אשר ד׳ וסימני׳ נמס׳
בערך אשר

ו׳ פסוקי׳ לכל לכל וסימני׳

ויחלק לכל העם לכל המון ׃
כל תפלה כל תחנה דמלכי׳
ויבן ויפרץ מכל בניו ׃
סומך יי׳ לכל הנפלים ׃
קרוב יי׳ לכל קראיו ׃
אין קץ לכל העם ׃

בכל ח׳ דמטעי׳ דסבירין בכל
וסי׳ נמס׳ בסדר משפטי׳ ׃

ובכל ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר בהעלותך ובשמואל ב׳ סימן ז׳ ובירמיה סוף סימן מ״ב ׃

לכל י״א דגשי׳ וסימניהון
נמסר בירמיה סימן י״ג ׃

כל ד׳ סבירין וכל וסימניהון
נמסר בסדר וארא ׃

י״א פסוקי׳ כל כל ומלח חדא ביניהון
וסימניהון נמסר בשופטים סימן כ׳ פסו׳ ב׳ ובנחמיה סימן י׳

אמר המעתיק בכלהו ספרי מסו׳ אשכחנא דמתמסר י׳ פסוקים אית בהו כל כל ומלה באמצע ואחרים מסרי י״א וכד בחיתנא לתקינא ח

מערכת אות הכף

חזינא דאיכא יתיר מן טו׳ וכ״ל
דכוותא בכל המסרה באמרו י׳ פסו׳
אית בהון כל כל ומלה באמצע
הייגו דלא חיכה בכל הפסוק סוס
וכל ולא בכל זולתי כל כל ומלה ב
באמצע ודוק דאיכון י׳ פסוקי׳ לחוד
דאית בהו כל כל באמצע ואחרא
טעות דאית בהו כל וכל ובכל ככל׃

בכל ז׳ דגשי׳ וסימניהון

והוא יהיה פרא אדם·
ואברהם זקן בא בימים·
ערוכה בכל ושמורה·
ויהרון ארץ בכל היא·
ויבלו בכל אנשים·
ומלכותו בכל משלה·
והעשר והכבוד מלפניך·

וכל ה׳ ר״פ בבראשית
וסימניהון
וכל שיח השדה·
וכל אנשי ביתו יליד בית·
וכל הארץ באו מצרימה·
וכל בית יוסף ואחיו·
וכל הבארות אשר חפרו·
וכל ספר ואלה שמות דכוו׳
ר״פ וכל במח וסימניהון
כל שכב עם בהמה·
כל אלמנה ויתום·
כל עכן די דחצר·
כל העבר על הפקדים·
כל פטר רחם לי·
כל ברים תרומת בסף·
כל איש ואשה אשר·
כל הזהב העשוי·
וכל ח׳ ד״פ בואלה שמות
וסי׳ נמסר בסדר בא·

כל י״ש ר״פ בויקרא
וסימניהון
כל המנחה אשר הקריב·
כל זכר בכהנים יאכל·
כל זכר בבני אהרן·
כל נפש אשר תאכל·
כל אשר יגע בבשרה·
כל מפרסת פרסה·
כל אשר אין לו סנפיר בתר׳·
כל שרץ העוף קדמאה·
כל הולך על גחון·
כל ימי אשר הנגע·
כל המשכב· וחברו·
כל אשר בו מום· וחברו·
כל איש אשר בו מום·
כל מלאכת עבודה·
כל מלאכה לא תעשו·
כל ימי השמה·
כל חרם אשר יחרם·
וכל ט׳ ר״פ במדבר
וסימניהון
וכל תרומה לכל·
וכל בקר זבח השלמים·
וכל ישראל אשר סביב·
וכל כלי פתוח אשר·
וכל אשר יגע על פני·
וכל אשר יגע בו הטמא·
וכל הנגע בכל אשר·
וכל כלי עור·
וכל הטף בנשים·
וכל בת יורשת נחלה דמטות

כל ח׳ ר״פ במשנה תורה
וסימניהון
כל אלה ערים·
כל ערי המשור·
כל המצוה אשר אנכי·
כל המקום אשר הדרך·
כל צפור טהורה·
כל עוף טהור תאכלו·
כל הבכור אשר יולד·
כל עצך ופרי אדמתך·
כל ט״ר״פ בספר יהושע וסי׳
נמסר ביהושע סוף סימן
א׳ גם בסים׳ כ״א·
כל ב׳ קמצין בטעם וסימניהון
נמס׳ בתלים סי׳ לה״ ע״ש·
וכלם ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סוף סימן ק״כ
כלא ג׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סוף סימן ג׳·
כלו ג׳ כתיב כלה וסימניהון
נמסר בשמואל ב׳
סימן ח׳ ע״ש·
כליל ג׳ בתורה
וסימניהון
וכל מנחת כהן כליל·
ושרפת באש את העיר·
והכהן המשיח החתיו·
כלך ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה
ריש סימן כ״ב·
וכלה ו׳ וסימניהון נמסר
בסדר אחרי מות
וביחזקאל סימן מ״ב·
כלתה אליו ג׳ בליש׳ וסים׳
נמס׳ בשמואל
א׳ סימן כ״ה ובמגלה סימן ז׳·
עד כלתו ג׳ וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סי׳ ג׳
כלה לכלה י׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר במלכי׳
ב׳ סימן י״ג ובתלים סימן ע״ד·
תכלה ג׳ חד כתיב א׳
וסימניהון נמסר
בתלים בא״ב אות ל׳.
תכלית ה׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ק״ם
ובאיוב סימן י״א ונחמיה סימן ג׳·
ויכלו ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן י״ט·
ויכלו ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר וירא ואיוב
סימן ז׳ וירמיה סוף סימן ד׳·
ויכל ה׳ בתורה וסימני׳ נמסר
סוף סדר כי תשא·
אכלה ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן ל״א·
כלי י״ח בליש״ וסימני׳ נמסר
בסדר ויקהל·
ואת כליו ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר כי תשא
ואת הכלים ג׳ וסימני׳ נמסר
במלכים א׳
סוף סימן ז׳ ובריש דניאל·

כלי ז׳ מטעין דסבי׳ כלי וסי׳

אצעדה איש אשר מצא כלי זהב
בשלם וכבלי הבקר בשלם·
כסף כל כלי זהב וכלי כסף
ב׳ בו·
מפצו כלי מפצו בידו·
משחתו כלי משחתו·
נכל אודך בכלי נבל·
כלי הנחשת ד׳ וסים׳ נמסר
בסוף ירמיה·
וכל כלי ז׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן י׳·
וכל כלי ה׳ וסימניהון נמסר
בספר שמות·
כלי זהב ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר מטות·
כל הכלים האלה ד׳ וסימני׳
נמסר במלכים
ב׳ סימן כ״ה·

כם

כמה ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן כ״ב·

כמוה ד׳ וסימני׳ נמסר
בסדר כי תשא
ובשמואל א׳ סי׳ כ״א ובזכריה סי׳ ה׳·

כמוהם ג׳ וסימניהון

כמוהם יהיו עושיהם·
וחברו כמוהם יהיו עושיהם·
כמוך כמוהם·
כמנו ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מל׳
וסימניהון נמסר
בסדר וישלח ובשמואל ב׳ סימן י״ח·
נכמרו ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר מקץ·

כנ

לא כן י״ט וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כ״ג·
לכן י״ד בטעם בירמיה וסים׳
שם סוף סימן ז׳·
עליכן ח׳ בטעם וסימניהון
נמסר בסדר וישלח
ובקהלת סימן ח׳·
לכן ג׳ בטעם רביע וסימני׳
נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ כ״ג
לכן כג״ בטעם ביחזקאל
בתוכך· אבות·
חלליכם· דברכם· שוא·
ובקעתי· הגפן· הזכרכם·
לסיגים· שכחת· אגדיל·
אדום· פלשתים· צור·
זדים חרב· לנבוכד נצר
צמרתו· בריה· באש קנאתי
אני נשאתי· את ידי·
וגויד לא תכשלי·
בניהו ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כ״ב·
כנענים ג׳ וסימניהון נמסר
בסוף עובדיה·

לכנעני ג׳ וסימניהון

לכנעני תחשב·
ממורת לכנעני·
וחגור נתנה לכנעני׃

ויכנע ג׳ וסימניהון

מדין לפני בני·
ויכנע חזקיהו בגבה לבו·
ובהצר לו חלה את·

כס

לכסא ו׳ רפין וסימניהון
נמסר בישעיה סוף
סימן כ״ב ובתלים סימן קל״ג ובנחמיה
סימן ג׳·
בסה ג׳ כתיב הא״ וסימניהון
נמסר במלכים א׳
סימן י׳.
כסות ג׳ וסימניהון נמ׳ ר
פרשת וירא·
בכסף ט״ו רפין וסים׳ נמסר
ביהושע סימן כ״ב·

וכסף וזהב ג׳ וסימניהון

וי׳ ברך את·
ובקרך וצאנך ירבין·
ולא ירבה לו נשים·
ואת הכסף ד׳ וסימניהון
נכסר במקץ·
זהב וכסף ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר תרומה·

ד׳ קדים כספא לדהבא
וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימ׳ ב׳·

בעש ד׳ כתיב ש״ן בליש׳
וסימניהון
לו שקול ישקל·
כי לאויל יהרג כעש·
ותכה מכעס עיני·
והרב כעשך עמדי·
הכעיסו ב׳ חס׳ וסים׳ בשמואל
א׳ סימן א׳ ע״ש·

כפ

כפי בכפי ט׳ וסימני׳ נמסר
באיוב סימן י״ג·
הכף ב׳ רפי׳
וסימניהון
ויאמרו שרי סכות·
ויבא אל אנשי סכות·
כפור ג׳ חסרי׳ בליש׳
וסימניהון
דק בכפר על הארץ·
כפרי זהב שלשים דעזרא·
וכפר שמים מי ילדו.
בכפיר ג׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן י״ט·

וכפות ד׳ וסימניהון

ולקחתם לכם ביום·
וילכו לקברה·
ותניעני על ברכי·
והעלות וכפות וכלי דד״ה·
וכפר ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר שמיני ובתלים
סימן ע״ט·
יכפר ד׳ וסימניהון נמסר
פרשות בסעי·
לכפר עליו ה׳ וסימני׳ נמסר
בסדר שלח לך
כפרה את ו׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בסדר
אחרי מות·
ולכפר ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בהעלותך·

כר

הכרבים י״ג חסרי׳ וסים׳
נמסר בתרומה·
הכרמלה

הכרמלה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו׃

ונכרת ח׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות׃

ולאיכרת ד׳ וסימניהון

ולא יכרת כל בשר׃
ועתה ארורים אתם׃
ולא יכרת מעונה׃
וגם את רות׃

כריתות ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר פרשת תצא׃

כורש ב׳ חס׳ וסימניהון

העיר י״א את׃
כה אמר כורש׃

כש

כשב ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא׃

כשרימה ג׳ וסימניהון

ורות נשאתני׃
ותרכי את תזנותך׃
ותעגבה עליהם׃

ואת הכשדים ג׳ וסימניהון נמסר בסוף מלכים וכירמיה ס מן נ״א וסימן מ״א׃

מכשול ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון ז

ולפני עור לא׃
נתתי אבחת חרב׃
את העם הזה מכשולים׃

כתב

יכתבו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״ז וביחזקאל סימן י״ג ותלים סימן ס״ט׃

כתוב ה׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״ו׃

כתבים הכתבים ה׳ חס׳ ו׳ וסים׳ נמסר בסדר כי תשא׃

כתבה ג׳ בתיבה ה׳ בלישן ארמי וסימניהון

די יקרא כתבה דנא׃
די כתבה דנא יקרון׃
ושאר׳ בתיב א׳׃

בכתב ד׳ וסימניהון

הכל בכתב מיד י״י׃
ויאמר חורם מלך צר׃
אבל אגיד לך את הרשום׃
והכינו לבית אבתיכם׃
וא׳ ובכתב בית ישראל׃

כתב ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל ריש סימן ז׳׃

מכתב ד׳ וסימניהון נמסר בסדר פקודי׃

חד מן ס״ב מלין דכתיב מוקדם מאוחר וסימניהון נמסר במערכת אות הוי״ו׃

ט״ו מלין כתיב חדא מלה וקרי׳ תרין וסימני׳ נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ו׃

ז׳ פסוקים אית בהון ט״ו מלין ז׳ מכא וז׳ מכא ומצעות כתיב וקרי וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ג׃

ח׳ כתיב תרין וקרי׳ חד וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ל״ד׃

ח׳ כתבן ולא קריין וסימ׳ נמס׳ ברות סימן ג׳׃

י׳ קריין ולא כתבן וסימני׳ נמסר בריש אלה הדברים׃

ג׳ תיבות קדמית׳ נסבא מן תניי׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ה׳׃

וחלופי׳ ג׳ תניי׳ נסב׳ מן קדמית׳ וסי׳ נמס׳ בעזר׳ סימן ד׳׃

אמר המעתיק וכל אלה כתי׳ וקרי׳ כיס לו התלות ב״אב כגון רחס ס׳ אז דכתיב יתיר ה׳ אז וי״ו אז יו״ד וזולתם כל אחד ואחד נמסר במערכת האות שלו בס״ד ע״כ׃

ה׳ זוגין מן ג״ג דכתיב חדא

מלה וקרי׳ מלה אחרי וסימניהון שית בס אבנן אלה אשר

שות סת כתי׳ ויהי מבחר עמקיך
שתה סתכתי׳ שת עונותינו׃
שית סת כתי׳ נבוכד נצר מלכא עבד צלם׃
כם בה כתי׳ והיה כל מעבר מטה
כו בה כתי׳ והיה אם שמע תשמעון דירמיה׃
בא בה כתי׳ לכן דבר אתם ואמרת׃
אמון אמן כתי׳ אסתירה פני מהם
אמון אמן כתי׳ ויאמר מלך ישר׳ דמלכים׃
אומן אמן כתי׳ ויהי אומן את הדסה
אלוה אלה כתי׳ יזבחו לשדים לא׃
אלהי אלה כתי׳ והעים עשו את נבחן׃
אל אלה כתי׳ ואמר לה אלה מאניא שא׃
אשור אסר כתי׳ בארה בנו אשר הגלה׃
איש אסר כתי׳ והוא הכה את איש מצרי אשר מראה
ואשב ואסר כתי׳ ואבא אל הגולה תל אביב׃

נשלם מערכת

אות הכ״ף בס״ד

מערכת אות

הלמד

א״ב מן חד חד מן תרתין

תיבותא ול״ת דכוו׳ נסבין למ״ד ברישי׳ וסימניהון

לאל השמים הודו לאל השמים׃
לאל חי צמאה נפשי לאלהי׳
לאחזת עולם ונתתי לך ולזרעך אחריך׃
לאשר באהלו ויאמ׳ משה זה הדבר אשר צוה ה׳ לקטו ממנו איש׃
לאשר הוא או מכל אשר ישבע׃
לאשר עשו והמלא ארצו אלילים׃
לאשר הביא ישליו אהלי׳ לשדדים
לאלפי ישר׳ ועשרה נשיאים עמו׃
לאין מספר ועצי ארזי׳ לאין מספר
לאלה מחלקות השערים לראשי׃
לאל נכר לא יהיה בך אל זר׃
לאמות חמש וכנפי הכרובים ארכם
לאין להם וירדפם אסא והעם׃
לארץ מצרים ופלשתי חרב ישוכון׃
לבית הערבה ועלה הגבול בית חגלה
לבן קיש ויהי כל ידעו מאתמול
לבת ירושלי׳ ואתה מגדל עדר עפל
לגבול ישר׳ ועיניכם תראינה ואתם
לגבורי חיל במספר ראשי האבות
לדבר רע אל תת לבך לדבר רע
להעם הזה וידברו אליו לאמ׳ דר״ח
לו איש הולך רוח ושקר כזב׃
לזרע אברהם הלא אתה ה׳ אלהינו הורשת׃
לחמשים ושנים ותשלם החומה בעשרים׃
לחם פנים ונתת על השלחן׃
לטוב לנו ויצונו ה׳ לעשות את כל
לימין משה מוליך לימין משה׃
ליום השבת מזמור שיר ליום׃
ליום מועד מה תעשו ליום מועד׃
ליהודה רשר׳ והנה דברי אסא הראשנים׃
ליום השלישי והיו נכונים ליומי
לישבי הארץ ואתם אלת כרהו׳
לכל הנמצא וירם יאשיהו לכני העם
לכסא כבוד ותקעתיו יתד במקום נאמן׃
לכל העבר בקע לגלגלת מחצית
לכל כליו ועשית סירותיו לדשנו׃
לכל איביך תמצא ידך לכל איביך
לכל הבא מלבד התיחשם לזכרי׳
לכל בן נכר כה אמר ה׳ כל בן נכר׃
לכל לראש לך ה׳ הגדולה והגבורה
ללחם המערכת ומנחת התמיד ועולת התמיד׃
למשה איש תפלה למשה איש האלהים׃
למאה ועשרים והלוים המשררי׳ כלם
למשכן העדות והלוים יחנו סביב׃
למי מריבה יאסף אהרן אל עמיו׃
למי נדה ואסף איש טהור׃
למשיח ה׳ ויאמ׳ לאנשיו חלילה לי
למימי קדם הלא שמעת למרחק׃
למלכי ישר׳ לכן תתני שלוחים על
למאני דהבא בלשצר אמר בטעם חמרא׃
לנגד ה׳ אין חכמה ואין תבונה׃
לנפש חיה וייצר ה׳ אלהי׳ את האדם
לשר הטבחים ושם אתנו נער עברי׃
לעם קדוש יקימך ה׳ לו לעם׃
לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו׃
לפר החטאת ועשה לפר כאשר עשה
לפתח אהלו וישמע משה את העם׳
לפרעה נכה והכסף והזהב נתן׳
לצור מעוז והיה לי לצור מעוז׃
לקול ה׳ אלהיך ויאמר אם שמע תשמע׃
לקרבן אשה שור או כשב או עז׃
לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו׃
לריח שמניך טובים שמן תורק׃
לראש בית אבתם ואת שם אהרן תכתב׃
לראשי האבת כל אלה בני ידיעאל׃
לרוח שקר ויאמ׳ אצא והייתי דר״ח
לשממה תהיה מצרים לשממה תהיה
לשש מאות אלף בקע לגלגלת מחצית׃
לשערי ירושל׳ כי חלה לטוב ישבת
להל שמכה לכן הנה ימים באים דוהשמעתי׃

אמר המעתיק קשה דהאי פסו׳ לשערי ירושלם דכי חלה לטוב דבמיכ׳ דמייתי בעל המסורת בהאי א״ב ברוב הספרים שלנו הוא בשער בלא י׳ ולפום ריהטא הוא מכפק׳ לן אמנם כהירא לן דודאי טעו׳ והכי קרי׳ לשער ירושלם מדיקא חזיכא דאיכא פסו׳ אחריתי דכתיב לשערי ירושלם דקבורת חמור יקבר דבירמיה ד״אם לא כן מאי קאמ׳ בעל המסורת א״ב מן חד חד ולית דכו׳ הא האיכא ב׳ אלא על כרחין טעו׳ סופר במסורת ורצונו דכך דינו לשער ירושלם כי חלה לטוב לשערי ירושלם קבורת חמור יקבר ואתי שפיר ודוק וגם לעיל בהאי א״ב הוה כמסר למעשה ידיך דתקרא ואכי אענך דאיוב ואיכא למעשה ידך דוהכרתי פסיליך דמיכה ותקתי ע״כל

א״ב מן חד חד לא מלעיל

דלוג וסימניהון

לאלהים זובח לאלהים יחרם׃
לאנשים הנה נא לי שתי בנות׃
לאלפים נצר חסד לאלפים׃
לאמורי וירא בלק בן צפור׃
לבתים ונקרבתם בבקר לשבטיכם
לבמות ויעמד לו כהנים׃
לברית הכט לברית כי מלאו׃
לדם ולא תחניפו את הארץ׃
לדור לילה ויומם לא תכבה׃
לדור זרע יעבדנו יספר׃
להון נבהל להון איש רע עין׃
לזר בני אם ערבת לרעך׃
לחרם ואחלל שרי קדש ואתנה
לחיים והיה הנשאר בציון׃
לטהר ויראו את אלהי ישראל׃
לטרח חדשיכם ומועדיכם׃
לטבה ואגיד להם את יד אלהי
לטבים הטיבה ה׳ לטובים׃
ליושב ולרוח משפט ליושב׃
לכלב ואנשי קדש תהיון לי׃
ללת וכלתו אשת פנחס הרה׃
למאה ולקחנו עשרה אנשים׃
למת בנים אתם לה׳ אלהיכם׃
לנפש צוף דבש אמרי נעם׃
לנגע כי יפלא ממך דבר׃
לשער הצהוב וראהו הכהן והנה פשה
לעוף וכל דם לא תאכלו׃
לעגלים ויעש ירבעם חג בחדש׃
לעולה ואל הכחף מחוצה׃
לפתח הלא אם תטיב׃
לפנים במים הפנים לפנים׃
לצמיתת ואם לא יגאל עד מלאת
לקחת שחד לקחו בך למען׃
לרע והנה שבע פרות אחרות
לרעה לב חרש מחשבת און׃
לראש ויעמר לראש דחבעם׃
לרבבה ולקחנו עשרה אנשים למאה׃
לשיר ויהי כבאם בשוב דוד׃

לשער

מערכת אות הלמד

לשער ויאמר להם כה אמר ה׳ שימו ·
לשלל ויאמרו דם זה החרב ·
לתורה ושוע וכני ושרביה ·

וחלופיהון א״ב מן חד חד

כלרע לא׳ וסימניהון

לאיים וישב פניו לאיים כתיב ·
לאפוד ויעש אתו גדעון לאפוד ·
לבהמה נותן לבהמה לחמה ·
לבקרים ותפקדנו לבקרים ·
לגר וכי השיג יד גר תושב ·
לגברים ויספרו הלוים מבן ·
לדין כי יפלא ממך דבר ·
להמזבח ויאמר חזקיהו להעלות ·
להגדוד ויבדילם אמציהו להגדוד
לוי נו ובכל זאת אנחנו כרתים
לור גרי ביתי ואמהותי ·
לחגה והיתה אדמת יהודה למצרים ·
לטבא והבדלתם בין הבהמה ·
ליסד בחדש השלישי החלו ·
לכרוב ועשה כרובים ותמורים ·
ללילה יום ליום יביע אומר ·
למחנה כי לעת יום ביום ·
למסלה ויאמרו הנה חג ה׳ בשלה
למאור ואת המשכן ואת השמן ·
למרום לשום שפלים למרום ·
לנער להם לפתאים ערבה ·
לשבע צדיק אוכל לשבע ·
לעד לכן חכו לי נאם ה׳ ·
לעולות ובנות המלך כן ·
לפר ועשה לפר כאשר עשה לפר הכה׳ דפסו ·
לפרכת מחוץ לפרוכת העדות ·
לצדיק הן לחכם ויחכם עוד ·
לקבצי לכן חכו לי נאם ה׳ ·
לרד כה אמר ה׳ למשיחו ·
לשממה ונתתי את הר שעיר ·
להבן יחשב לתבן ברזל ·
להתן ודכיר בתוך הבית ·

א״ב מן ב״ב דלוג מלעיל לא

וסימניהון

לאש והמלך לאש את פניו ·
לאש המעט ממך תנחומות אל
לאחד ויהי ביום הששי לקטו ·
לאחד כמספר אשר תעשו ·
לאלף ולקחו עשרה אנשים ·
לאלף הקטן יהיה לאלף ·
לאיים בעל גמולות בעל ישלם
לאיים אחריב הרים וגבעות ·
לאחרונה כל הפקודים למחנה דן ·
לאחרונה אין זכרון לראשנים ·
לבן התשיעי לחדש התשיעי
לבן למנצח עלמות לבן ·
לבהמה מצמיח חציר לבהמה ·
לבהמה ואעבר אל שער העין ·
לבדים לעומת המסגרה היו ·
לבדים ויצק ארבע טבעת ·
לגוי יספת לגוי ה׳ ב׳ בפסוק לגוי
לגפן אסרי לגפן עירה ·
לגפן ויאמרו העצים לגפן ·
לזבח ויין לנסך רביעית ההין ·
לזבח ויאמר שלום לזבוח לה׳
לטוב זה הדבר אשר צוה ה׳ לבנות צלפחד ·
לטוב הכל כאשר לכל מקרה אחד ·
למנחה זאת התור׳ לעולה למנחה
למנחה ויאמ׳ ארנן אל דוד קח לך
לנשים הבה גלו ערותה ·

לנשים אל תתן לנשים חיליך ·
לעדרים עזובות ערי ערוער ·
לעדרים ידוע תדע פני צאנך ·
לקץ כי עוד חזון למועד ·
לקץ ואתה לך לקץ ותנוח ·
לרום ובלכת החיות ילכו האופנים ·
לרום שמים לרום וארץ ·
לשדים יזבחו לשדים ·
לשדים ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם ·

וחילופיהון דלוג מן תרין

תרין מלרע לא ברישי׳ וסימניהון

לאט ויצו המלך את יואב ·
לאט ויאמר ה׳ יען כי מאס העם הזה ·
לדבר אל הט לבי לדבר רע ·
לדבר בו לדבר יחבל לו ·
לדביר ומחשבון עד רבת המצפה
לדביר ויבן עשרים אמה ·
לזאת ויאמ׳ האדם זאת הפעם ·
לזאת אף לזאת יחרד לבי ·
לחשך הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע ·
לחשך השמש יהפך לחשך ·
למלחמה ויאמר אם לשלום ·
למלחמה הנביאים אשר היו לפני ·
למשנה ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך ·
למשנת וה׳ שב את שבות איוב ·
לנביא וידע כל ישראל מדן ועד
לנביא ואת יהוא בן נמשי ·
לעשיר עשק דל להרבות לו
לעשיר היה צאן ובקר ·
לקש והיה בית יעקב אש ·
לקש לא יבריחנו בן קשת ·
לריק ואני אמרתי לריק יגעתי ·
לריק הקשיח בניה ללא לה ·
לריב כי יום נקם בלבי שנת ·
לריב הן לריב ומצה תצומו ·
לשבת ותקח שרי אשת אברם ·
לשבת אשר נמה לשבת עד ·

א״ב מן חד וחד חד א׳ וחד

לא דלוג ולית דכוו׳ וסימניהון

אביגל ואת עמשא שם אבשלום
לאביגל ויאמר דוד לאביגל ·
בעליהן כי יצא דבר המלכה ·
לבעליהן ונשמע פתגם המלך ·
בניהן כי נאפו ודם בידיהם ·
לבניהן ויען לבן ויאמר אל יעקב
בקעם כה אמר ה׳ על שלשה פשעי בני עמון ·
לבקעם אחרי הדברים והאמת ·
גני עורי צפון ובואי תימן ·
לגני באתי לגני אחתי כלה ·
הניח והיה ביום הניח ה׳ לך ·
להניח וראשית כל בכורי כל ·
הוללים לא יתיצבו הוללים ·
להוללים אמרתי להוללים ·
הודיעך ויענך וירעיבך
להודיעך קשט אמרי אמת ·
חרדת אדם יתן מוקש ·
לחרדת ותהי חרדה במחנה ·
חטאה הוי משכי העון ·
לחטאה והקריבו לחנכת בית ·
טבחה כי עליך הורגנו כל ·
לטבחה ואתה ה׳ ידעתני ·
ימא וארבע חיון רברבן ·
לימא ענא דניאל ואמר ·
יקהת לא יסור שבט מיהודה ·

ליקהת עין תלעג לאב ותבוז ·
ידעך כל ידעיך בעמים ·
לידעך משוך חסדך לידעיך ·
ברמו כי יבער איש שדה ·
לברמו אשירה נא לידידי ·
מרבה כל הולך על גחון ·
למרבה כתיב המשרה ולשלום ·
משגת אם דל הוא ואין ידו ·
למשגת אם שלש שנים רעב ·
מועדה והשבתי כל משושה ·
למועדה ושמרת את החקה הזאת ·
מוצאיהם ויכתב משה את ·
למוצאיהם למסעיהם על פי ב׳ בפסוק ·
מעדנים יסר בנך ויניחך ·
למעדנים האכלים למעדנים ·
משיחי והקימתי לי כהן נאמן ·
למשיחי שם אצמיח קרן לדוד ·
פעלות כי לא יבינו אל פעלות ה׳ ·
לפעלות אדם בדבר שפתיך ·
קחתך ותאמר לה המעט קחתך
לקחתך תבאו עבדי דוד אל אביגיל
קרבה אל נפשי גאלה ·
לקרבה ויקרא משה אל בצלאל ·
רויה תערוך לפני שלחן ·
לרויה הרכבת אנוש לראשנו ·
רכבה הנני אליך נאם ה׳ צבאות והבערתי ·
לרכבה דדן רכלתך בבגדי חופש
שפנים עם לא עצום ·
לשפנים הרים הגבהים ליעלים ·
תתם ולא שבע אמציהו ·
לתתם ויסדרו העלה לתתם ר״ה ·

חד מן י״ח זוגין מן חד וחד

חד מלרע וחד מלעיל ל׳ בריש תיבות׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן כ״ג ·

אלין זוגין חד ל׳ וחד ול׳

וסימניהון

לחשך קץ שם לחשך ·
ולחשך ויקרא אלהים לאור יום
לקחת שחד לקחו בך למען ·
ולקחת בידך עשרה לחם ונקדי׳
למסע ויאמר ה׳ אלי קום לך ·
ולמסע עשה לך שתי חצצרת ·
לטהר והבדלתם בין הבהמה ·
ולטהור הכל כאשר לכל מקרה ·
לחטאת והביא אותם אל הכהן והקריב ·
ולחטאת זאת התור׳ לעלה למנחה
לחיות גם מעוף השמים ·
ולחיות אתי אל עמי ·
לחיותם ויעש להם יהושע שלום
ולחיותם להציל ממות נפשם ·
לצים אשרי האיש אשר ·
ולצים עד מתי פתאים תאהבו פתי ·
למעוז טוב ה׳ למעוז ביום ·
ולמעוז ואני בשנת אחת לדריוש
להציב ויך דוד את הדדעזר דה״ה
ולהציב והיתה הפצירה פים ·
לבנה ויקח לו יעקב מקל לבנה
ולבנה על ראשי ההרים יזבחו ועל
לדברו וימאסו בארץ חמדה ·
ולדברו קויתי ה׳ קותה נפשי ·
ליסד בחדש השלישי החלו ·
וליסד ואשם דברי בפיך ·
לשלש וצויתי את ברכתי לכם ·
ולשלש והיתה הפצירה פים ·
לשעירים ולא יזבחו עוד את זבחיהם ·

ולשעירים ויעמד לו כהנים ·
לעגלים ויעש ירבעם חג בחדש ·
ולעגלים ויעמד לו כהנים לבמות ·
ליוצא ובעתים ההם אין שלום ·
וליוצא כי לפני הימים ההם ·

ד׳ מלין נסבין יתיר למ״ד

וסימניהון נמסר בדניאל סי׳ ג׳ וסי׳ ח׳ ·

י״א זוגין משמשין לל בריש

תיבותא וסימניהון

ללוט וגם ללוט ההלך ·
ללבנה ויאמרו הנה חג ·
ללהבה והיה אור ישראל ·
ללשבת ואביא אתם ·
ללבכם וכל יאמרו ·
ללילה יום ליום יביע ·
ללביא התצוד ללביא ·
ללחמך ודי חלב עזים ·
ללשם ויקראו ללשם ·
ללביט וילכדוה ביום ·
ללבושך מדוע אדום ·
ללבושך כבשים ללבושך ·
ללענה ההפכים ללענה ·
ללענה הרוצן בסלע ·
ללשנו באלה נפרדו ·

קי״ח יחידאין משמשין ול׳

וסימניהון

ולימים ויאמר אלהים יהי מארות
ולמשל ביום ובלילה ·
ולשת גם הוא יולד בן ·
ולכך כי שבעתים יקם ·
ולאברם היטיב בעבורה ·
ולפיד ויהי השמש לבא ·
ולח ויקח לו יעקב מקל לבנה ·
וללאה השדה אל צאנו ·
וללבן שתי בנות שם ·
וליצחק זאת הארץ אשר ·
ולהשיב בספיהם איש אל שקו ·
ולבנימן לכלם נתן לאיש ·
ולבנים תבן אין נתן לעבדיך ·
ולעמך ויאמר משה לפרעה ·
ולזכרון והיה לך לאות ·
ולטוטפת והיה לאות על ידכה ·
ולמצרים ויספר משה לחתנו ·
ולהביאך הנה אנכי שלח ·
ולאלהיהם לא תכרת ·
ולזקני ויהי ביום השמיני ·
ולאחתו הבתולה הקרבה ·
ולאחתו לאביו ולאמו ·
ולחלל ואני אתן את ·
ולחיה ולבהמתך ולחיה ·
ולארץ ולא החניפו ·
ולשמש וילך ויעבד ·
ולנערה לא תעשה דבר ·
ולתתך עליון על כל הגוים ·
וללוי אמר המיך ואוריך ·
ולזבולן אמר שמח ·
ולנפתלי אמר נפתלי שבע ·
ולגד אמר ברוך מרחיב ·
ולשבט הלוי לא נתן ·
ולצאת עודני היום ·
ולכלב בן יפנה לא ·
ולאיש הנה בתי ·
ולמשפחתו ויתהלכו בארץ ·
ולנער וגם תבן גם ·
ולזבח ועלה האיש ההוא ·
ולרמיתו וישלח שאול ·
ולקראת ויבא דוד ·
ולמשפט ויהי מהיום ·
ולהקים לבעבור סבב ·
ולאביגיל

ולאביגיל אשת נבל תגיד •
ולשבב עם אשתי דאוריה •
ולאנשים אשר אתו דאבנר •
ולאישה ותאמר לנעריה •
ולשלום ויאמר אוריה אל דוד •
ולאבשלום ויהי אחר הדברים •
וליהונתן בן שאול •
ולמפיבשת בן קטן •
ולאמנון רע ושמו •
ולשנא לאהבה את שנאיך •
ולזעק ומה יש לי עוד צדקה •
ולאשה עגל מרבק •
ולדור ישבו דמיהם בראש •
ולוית ויפתח על הלחת ידתיה
ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב •
ולהמית ותאמר אל אליהו •
ולקלי ויכתב עליהם ספר שנית
ולטוב הוי האמרים לרע •
ולשארית כי מי דימון מלאו דם •
ולחסות ההלכים לרדת מצרי׳
ולדבר כי נבל נבלה ידבר •
ולהכות בן לריב ומצה •
ולקח מהם קללה דישעיה •
ולחום בן אדם •
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרים •
ולהיטב כי אויל עמי •
ולרעב הנביאים אשר היו לפני •
ולמקום ועשיתי למקום דירמיה •
ולמואב על בן למואב איליל •
ולרשע ונתתיו ביד •
ולגשת ולא יגשו •
ולבן ואל מת אדם •
ולעולה ושה אחד •
ולקח ואתה בן אדם •
ולפקוד וריב לה׳ עם יהודה •
ולפותה גולה סיד הולך רכיל •
וליום ובה תעשו •
ולמטה ולא נשא דוד •
ולאחד וארעה את צאן ההרגה •
ולהנה ואשא את עיני •
ולחלות ובאו עמים רבים •
ולזמר טוב להודות ליי׳ •
ולבקר אחת שאלתי •
ולספר לשמוע בקול תודה •
ולישרי אור זרוע לצדיק •
ולישרים הטיבה יי׳ לטובים •
ולמות יסר יסרני יה •
וללמדם ילדים אשר אין •
ולגדלם וימן להם המלך •
ולקבל מלכא בלטשאצר •
ולחתום שבועים שבעים •
וללבן ומן המשכילים יכשלו •
ולנחמו וישמעו שלשת •
ולשון בארך אפים •
וליועצי מרמה בלב •
ולאחז תרתי בלבי למשך ביין •
ולכנוס כי לאדם שטוב •
ולאהד גם אם ישכבו שנים •
ולהיות פתשגן הכתב •
ולהרג אשר נתן המלך •
ולמרדכי היהודי את כל תוקף •
ולאבדם כי המן בן
ולצווה ואת פתשגן כתב הדת •
ולהגיד ב׳ בפסו׳ •
ולהסירן ותבואנה נערות •
וללקט דודי ירד לגנו •
ולנעמי מודע לאישה •
ולכלכל והיה לך למשיב •
ולהפיל וזרעם בגוים •
ולרשעים אמרתי להוללים •
ולעולם ראש דרך אבת •
וללחם המערכת ב׳ בפסוק •

ולנגיד כי יהודה גבר באחיו •
ולהכין וליעצים לרב •
ולזכרי פקדיו לעשותם •
ולהזכיר ויתן לפני ארון יי׳ •
ולפקח בן רמליהו •
ולשרהו אז אמר דויד לא לשאת •
ולהלחם עמו זרוע בשר •
ולערור מזבולון יצאי צבא •
ולמשפחתו ויתהלכו אתה לשבעה
ולריב וגם בירושלם •
ולהשוכת השנה שלח •
וללמוד כי עזרא הכין לבבו •
ולירושלים כל קבל דנא •
ולהתחנן הנשוב להפר •
וליהודים והסגנים לא ידעו אנה •
ולסנבלט זכרון אלהי לטובה •
ולעולת וללחם המערכת ולעולת
ולקרבן העצים דעזרא •

ה׳ משמשין לה׳ ברישי׳ וסי׳

להגדוד ויבדילם אמציהו •
להחומה והתודה השנית •
להנחותם ואתה ברחמיך •
להעם וידברו אליו דדה •
להמזבח ויאמר יחזקהו להעלות •

כ׳ נסבין למ׳ ברישי׳ ולית

דכוו׳ זוגא וסימני׳

למתי ויאמר משה •
למקרא עשה לך שתי •
למדן ויצאו כל בני •
למקטנם ולא ילמדו
למאה ולקחו עשרה •
לכאה והלוים המשררים •
למרבה המשרה •
למשלח וכל הזרים אשר במעדר
למהחת וארבע האופנים •
למאד ויקברוהו דדה •
למישרים וחכך כיין •
למאדם ואמרת •
למשער יסב כל הארץ
למלה ועתה נגינתם
למשען יקדמוני ביום
למיודעי מכל צררי
למזמה אשר ימרוך
למוליך עמו במדבר
למדת ויש אשר אמרים
למשמיעים ועמהם הימן וידותון חצצרות •
למיכיהו והמלאך אשר דדה
למורשה ויצא אסא
למלכיה החמשי •
למימין השש׳ ב׳ בו
למאני בלשצר אמר בטעם •
למושיע ויאמר אך •

הד׳ מן י״ד זוגין קדמא׳ נסיב

ל׳ ותנינא לא נסיב ולית דכוו׳ דסמיכין וסימניהון

לאב המון אני הנה בריתי אתך והייתי •
אב המון ולא יקרא עוד את שמך •
לכל כליו ועשית סירתיו לדשנו
כל כליו ויעש את כל כלי המזבח
למשכן קרח דבר אל העדה לאמר העלו •
משכן קרח ויעלו מעל משכן קרח
למואב ויאמר מואב אל זקני מדין
מואב ויאמר בלעם אל האלהים
לשלחה וענשו אתה מאה כסף

שלחה ונתן האיש השכב עמה
למעלה ועלה הגבול דבירה מעמק
מעלה ותאר מצפון ויצא עין
לאפיו ויקרא אחימעץ ויאמר
אפיו וישקף ארונה וירא את המלך
לשבת טוב לשבת על פנת גג קדמ׳
שבת טוב שבת על פנת גג •
לחיים אורח לחיים שומר מוסר
חיים אורח חיים למעלה למשכיל
לקח בגדו כי ערב זר קדמאה
קח בגדו כי ערב זר תנינא
לרוח ויאמר אצא דדה
רוח ועתה הנה נתן ה׳ דדה
ולתומים ויאמר התרשתא קדמ׳
ותומים ויאמר התרשתא תנינא
למאני בלשצר אמר בטעם
מאני באדין התיו מאני דהבא
לראשי שמאלו תחת לראשי קדמ׳
ראשי שמאלו תחת ראשי תנינא

וחלופיהון ו׳ זוגין תנינא

נסיב ל׳ כחד ענין וקדמ׳ קרחי ולית דכוו׳ דסמיכין וסי׳

ממעלה וגבול האמרי ממעלה
במלעלה וישב גדעון בן יואש
משכב וזה הדבר אשר העשו
למשכב וימצאו מיושבי יבש
קחי ויקם וילך צרפתה
לקחי ותלך לקחת ויקרא
שער האשפות המשררים
לשער האשפות והתודות לימין
ימים ומעת הוסר התמיד
לימים אשרי המחכה ויגיע
נחלה ונתן ארצם נחלה קדמא׳
לנחלה ונתן ארצם לנחלה תנינא

מלין דמשמשין לם בסוף

תיבות׳ וסימ׳

אראלם ל׳ הן אראלם צעקו חוצה
כשלם ל׳ הבשר ויתן לעם
החלם ל׳ וזה החלם לעשות ועתה
כלם ל׳ אשר טפחתי ורביתי איבי
צלם ל׳ סר צלם מעליהם וה׳
קלם ל׳ אשר קלם מלך בבל באש
והמשילם ל׳ ברבים והמשכילים
בפעלם ל׳ הן פראים במדבר
ולגדלם ל׳ שנים שנים דדניאל דזרעינים
מגלם ל׳ לא יטה לארץ מנלם
ובכלם ל׳ יצילנו ה׳ דתהלות
באכלם ל׳ ויהי באכלם מהגזיד, ודמה

מלין דמשמשין לה בסוף

תיבות׳ וסימ׳

וכשפלה ל׳ תשפל העיר
ההלה ל׳ ובמלאכיו תשים תהלה
אילה ל׳ נפתלי אילה שלחה
נפלה ל׳ ביד יי׳ כי רבים רחמיו
זבלה ל׳ שמש ירח עמד זבלה
בכתולה ל׳ אלי כבתולה חגורת
אפלה ל׳ נא ביד יי׳ כי רבים
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו
בבהלה ל׳ ויכל בבהל ימיהם
כחולה ל׳ כי קול כחולה שמעתי
לאמלה ל׳ עליך
הנקלה ל׳ וידברו עבדי
כלה ל׳ ענן וילך כן
חלה ל׳ כי חלה גם ילדה •
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו
ואשמאילה ל׳ ואם הימין
אמולה ל׳ מה אמולה לבתך

ואיחלה ל׳ לאור ויבא אפל
הצלה ל׳ רוח והצלה יעמוד ליהודים
הגלילה ל׳ ויקח
השפלה ל׳ הגבה והגבוה השפיל
ההוללה ל׳ ונשאו עליך קינה
טלטלה ל׳ גבר
בגוללה ל׳ ושמלה
והכבשלה ל׳ החת
וכרעלה ל׳ ואשראלה ל׳
אומללה ל׳ יולדת השבעה
חוללה ל׳ ידו נחש בריח
יללה ל׳ כן המשנה
לכסלה ל׳ ואל ישובו •

מלין דמשמשין לו בסוף

תיבותא וסימ׳

הואילו ל׳ ועתה הואילו פני בי
הבדלו ל׳ מתוך העדה הזאת
הקהילו ל׳ ואת כל העדה הקהילו
אשתוללו ל׳ אבירי לב נמו
יבלו ל׳ בטוב ימיהם ישנתם
העלו ל׳ מסביב למשכן קרח
ויתנצלו ל׳ בני ישראל את עדים
בשלו ל׳ ויאמר משה אלהם
ויבהלו ל׳ להביא את דמן אל
מלו ל׳ ברב רכלתך מלו
הפלו ל׳ ואמרת אליהם
בשלו ל׳ ויאמר אלהם
יחולו ל׳ על ראש יואב
הבשילו ל׳ אשכלותיה
ישאלו ל׳ דבר נא באזני
ויכלו ל׳ השמים והארץ
ויכלו ל׳ את הימים והיה •
ויכלו ל׳ בכל אנשים
ויכלו ל׳ יחד יבאו גדודיו
יחוללו ל׳ הרפאים יחוללו
והללו ל׳ את ה׳ ומקבציו
תאכלו ל׳ ואם תבאנו וכריתם
יחולו ל׳ לא יכבה ולא ירוץ
ישפלו ל׳ הנה האדון ה׳
היכלו ל׳ ויאמר לפני אחיו דעזר׳
תגאלו ל׳ חנם נמכרתם ולא
תבהלו ל׳ אל תבהלו בעשק
כלו ל׳ מעשיכם דבר יום ביומו
כלו ל׳ הפלות דוד בן ישי

לא

כל ר״פ דבראשית ולא במ״ב לא וסימ׳

אדוני לא אדוני שמעני
יסור לא יסור שבט
וכל ואלה שמות והורת כרני׳ ר״פ לא בר מן ט׳ ולא וסימניהון
יכלה ולא יכלה עוד הצפינו
יכלו ולא יכלו דחרטמים
יכול ולא יכול משה
ישמע ולא ישמע אליכם פרעה
שמעו ולא שמעו אל משה
הותירו ולא תותירו ממנו עד
תעלה ולא תעלה במעלות על
יחללו ולא יחללו את קדשי
יזבחו ולא יזבחו עוד את זבחיהם
תחללו ולא תחללו את שם
יחלל ולא יחלל זרעו בעמיו
תקיא ולא תקיא הארץ אתכם
תשבעו ולא תשבעו בשמי
תלכו ולא תלכו בחקת הגוי
תונו ולא תונו איש את
וכל ר״פ דוידבר דכו׳ ולא בר מן ז׳ לא וסימ׳
ישאירו לא ישאירו ממנו
אוכל לא אוכל אנכי לבדי

מערכת אות הלמד

יום לא יום אחד תאכלון׃
כן לא כן עבדי משה׃
איש לא איש אל ויכזב׃
הביט לא הביט און ביעקב׃
נשוב לא נשוב אל בתינו׃
וכל משנה תורה ר״פ דכות׳ לא
בר מן יז״ ולא וסי׳
אביתם ולא אביתם לעלות׃
אבה ולא אבה סיחון׃
תחמד ולא תחמד אשת׃
תתחתן ולא תתחתן בם׃
תועבה ולא תביא תועבת׃
ידבק ולא ידבק בידך׃
יראה ולא יראה לך׃
תקים ולא תקים לך׃
ירבה לא ירבה לו׃
ישפך ולא ישפך דם׃
תחס ולא תחס עינך׃
אבה ולא אבה יי׳ אלהיך לשמוע
תסור ולא תסור מכל הדברי׳׃
נתן ולא נתן יי׳ לכם לב׃
אתכם ולא אתכם לבדכם׃
מעבר ולא מעבר לים היא׃
קם ולא קם נביא עוד׃
וכל אשלמתא קדמית׳ ר״פ דכו׳
ולא במ״ט לא׃
יתיצב לא יתיצב איש׃
ימוש לא ימוש ספר׃
היה לא היה דבר מכל׃
התה לא היתה עיר אשר השלים׳
נותר לא נותר עוקים בארץ׃
נפל לא נפל דבר מכל׃
עזבתם לא עזבתם את אחיכם׃
טוב לא טוב הדבר הזה׃
כן לא כן הדבר כי איש׃
וכל ישעיה ר״פ דכו׳ לא במ״ו
ולא וסימניהון
ישעה ולא ישעה אל המזבחות׃
תשעינה ולא תשעינה עיני ראים׃
יהוה ולא יהיה למצרים׃
ישיב ולא ישיב אל לבו׃
אתי ולא אתי קראת יעקב׃
צמאו ולא צמאו בחרבות׃
וכל ירמיה ויחזקאל ר״פ דכו׳
ולא בר מן י״ד לא וסי׳
כאלה לא כאלה חלק יעקב׃
כאלה לא כאלה חלק יעקב׃
ישוב לא ישוב אף יי׳׃
ישוב לא ישוב חרון אף׃
ישבתי לא ישבתי בסוד משחקים׃
שלחתי לא שלחתי את הנביאים׃
תקח לא תקח לך אשה׃
כברית לא כברית אשר׃
דכאו לא דכאו עד היום׃
עליתם לא עליתם בפרצות׃
עמים לא אל עמים רבים׃
חסה לא חסה עליך עין׃
תעבר לא תעבר בה רגל׃
למענכם לא למענכם אני עשה׃
וכל תריסר ר״פ דכו׳ לא בר מן
ג׳ ולא וסימניהון
ולא זעקו אלי בלבם׃
ולא ידעו עשות נכוחה׃
ולא אחד עשה ושאר׃
וכל דה״ ר״פ דכו׳ ולא במ״ב
לא וסימניהון
לא הניח איש לעשקם׃
לא לכם להלחם בזאת׃
וכל שאר כתובים ר״פ דכותהו׳
לא במ״ד ולא וסימניהון׃
הסגרתני ולא הסגרתני ביד אויב׃
נסוג ולא נסוג ממך תחיינו׃
שמע ולא שמע עמי לקול׃

יהיו ולא יהיו כאבתם׃
אמרו ולא אמרו העברים
נתתי ולא נתתי לחטא חכי׃
ערך ולא ערך אלי מלין׃
אמר ולא אמר איה אלוה׃
נמצא ולא נמצא נשים יפות׃
שמעתי ולא שמעתי לקול
ידע ולא ידע כי רפאים׃
למדתי ולא למדתי חכמה׃
שמענו ולא שמענו אל עבדך׃
שמענו ולא שמענו בקול יי׳ אלהים

חד מן קכ״ג פסוקים דמיחדין דאית בהון מן ב׳ ולא

ולא וסימניהון
והקמתי את בריתי אתכם׃
נשא ולא נשא אתם הארץ׃
יכול ולא יכול יוסף להתאפק׃
מצות יאכל את שבעת׃
אראנו ולא עתה אשורנו׃
ותשובו ותבכו לפני יי׳׃
ובשלוח יי׳ אתכם מקדש ברנע׃
תחמוד ולא תחמד דמ״ת׃
יראה ולא יראה לך שאור׃
ביומו תתן שכרו ולא׃
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב׃
אשה תארש ואיש אחר׃
שורך טבוח לעיניך׃
וכי ירדף גאל הדם׃
וישלח ישראל מלאכים אל מלך
אדום׃
וכעת מותה ותדברנה׃
שלישה ויעבר בהר אפרים׃
תכרית ולא תכרית את חסדך׃
לרצים ויאמר המלך לרצים׃
ואבי ראה גם ראה את
והאנשים טובים לנו מאד׃
ויקצפו עליו שרי פלשתים׃
זקני ויקמו זקני ביתו׃
ויתקע יואב בשופר ויעמדו׃
ושמתי מקום לעמי ישר׳ ונטעתים׃
וחכרו ושמתי מקום׃
אל בני ויאמר המלך אל אבשלום׃
וישלח אבשלום אל יואב׃
ויחן יי׳ אתם וירחמם׃
והריחו ביראת יי׳ ולא למראה׃
חוי בנים סררים נאם יי׳׃
התמהמהו ותמהו השתעשעו׃
ומצרים אדם ולא אל׃
וקוי יי׳ יחליפו כח׃
ראות רבות ולא תשמור׃
מי נתן למשסה יעקב׃
וישפך עליו חמה אפו׃
רעה אפר לב הותל׃
נבראו עתה נבראו ולא מאז׃
מהר צעה להפתח׃
נגש והוא נענה׃
צמנו למה צמנו ולא׃
הנני כי הנני בורא שמים׃
האכל על כן תאכל הארץ׃
סכל שמעו נא זאת עם׃
עשתכם ועתה יען עשתכם׃
הפלו ואמרת אליהם כה׃
עזבם ויאמר יי׳ על עזבם׃
דגר קרא דגר ולא ילד׃
כערער והיה כערער בערבה׃
יפרסו ולא יפרסו להם על׃
יענוכה ודברת אליהם את כל׃
בשרירות ולא שמעו ולא הטו
שמעו ולא שמעו אלי ולא הטו׃
שמעו ולא שמעו ולא הטו׃
ושמתי ושמתי עיני עליהם לטובה׃
ושלח יי׳ אליכם את כל עבדיו׃
ואל תלכו אחרי אלהים אחרים׃

ויצא מהם תודה וקול׃
ועבדך בקץ שבע שנים תשלחו׃
הוקם את דברי יהונדב׃
כל יהודה לכן כה אמ׳ יי׳ הנני מביא׃
ואשלח אליכם את כל עבדי׃
אם שוב תשבו בארץ הזאת׃
פחדו ולא פחדו ולא קרעו׃
ישבו לכן ישבו ציים את איים׃
באמרו לרשע מות תמות׃
תחס ולא תחס עיני׃
וחכרו ולא תחס עיני עליך׃
המרי בן אדם בתוך בית׃
הרעים כה אמר יי׳ הנני׃
מטע והקמתי להם מטע׃
ועשיתי אתם לגוי אחד׃
ולא ישאו עצים מן השדה׃
ורדפה את מאהביה ולא׃
ואכלו ולא ישבעו הזנו׃
וענה גאון ישראל בפניו׃
ושפט בין עמים רבים׃
המליכו הם המליכו ולא ממני׃
ונעו שתים שלש שנים׃
בשסכם לכן יען בשסכם׃
הלא חשך יום יי׳ ולא אור׃
ותסג אתה תאכל ולא תשבע׃
שועתי עד אנא יי׳ שועתי׃
היין ואף כי היין בוגד׃
חילם והיה חילם למשסה׃
כאבתיכם אל תהיו כאבתיכם׃
כאשר קראתי והיה כאשר׃
וגערתי לכם באכל ולא׃
יואב בן צרויה החל למנות׃
וכל ריב אשר יבא אליכם׃
ולא הסב יאשיהו פניו׃
אלהי אקרא יומם ולא תענה׃
רחום והוא רחום יכפר׃
ובצלעי שמחו ונאספו׃
כל זאת באתנו ולא שכחנוך׃
פה להם ולא ידברו עינים׃
אזנים להם ולא ישמעו׃
ישען על ביתו ולא יעמד׃
יעבר הן יעבר עלי ולא׃
יהרס הן יהרס ולא יבנה׃
יכבדו בניו ולא ידע׃
מה ידעת ולא נדע הבין׃
שזפתו עין שזפתו׃
משיב יגע ולא יבלע׃
שורו עבר ולא יגעיל׃
שמאל בעשתו ולא אחז׃
שגיא הן אל שגיא ולא נדע
ישחק לפחת ולא יחת׃
אחת דברתי ולא אענה׃
מי זה מעלים עצה׃
יקראונני אז יקראונני׃
וראיתיו מגיע אצל האיל׃
נשארתי ואני נשארתי לבדי׃
ובעמדו תשבר מלכותו׃
ולקץ שנים יתחברו׃
ועמד על כנו נבזה ולא׃
ושם פניו לבא בתקף׃
ותעד בהם להשיבם אל׃
וימאנו לשמוע ולא זכרו׃
ובראות ויצא המן ביום׃
פתחתי אני לדודי ודודי חמק׃

חד מן מו״ פסוקים דאית בהון מן ג״ג לא לא

לא דמיחדין וסימניהון
אבימלך ויאמר אבימלך לא׃
במעטה ארץ מצרים אשר׃
בהבתך את חקתי תשברו׃
יקרחה לא יקרחה קרחה׃
אלילים לא תעשו לכם׃
מיין ושכר יזיר חמץ׃

וכתים מלאים כל טוב׃
חפצת והיה אם לא חפצת
וידעתם היום כי לא את בניכם׃
זבחו לשדים לא אלוה׃
האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו׃
ואתן לכם ארץ אשר לא׃
ויחגר דוד את חרבו׃
נס ויאמר העם לא
הרכבים ואת בני הרכבים לא׃
בנידם וחברו ואת בניהם׃
בחוריו על כן על בחוריו׃
ידמה והוא לא כן ידמה׃
תאספה שמחה וגיל מן׃
עמקי לא אל עמים׃
ביבש קצירה תשברנה׃
כי תעבר במים אתך אני׃
שחרה ובאה עליך רעה׃
גם לא שמעת גם לא׃
תחפירי אל תיראי כי לא׃
דאגת ואת מי דאגת׃
ומעולם לא שמעו לא האזינו׃
הכהנים לא אמרו איה יי׳
המנכם לכן כה אמר יי׳ יען׃
דבבר כי הגבר אל המבבר׃
כספם בחוצות ישליכו זהבם׃
וכבהב והחה ידי אל הנבי׳׃
על ההרים לא אכל הני׳ דסיפר׳׃
הונה ואיש לא הונה חבלתו׃
הדרכי ואמרתם לא יתכן׃
הדרכי ואמרו בני עמך לא׃
צדקת ואתה בן אדם אמר׃
קרא ויאמר קרא שמו לא עמי
ותפש הקשת לא יעמד׃
לא יכלו כי לא יכלו לעשותו׃
אשרי האיש אשר לא הלך׃
רגל לא רגל על לשונו׃
כספו לא נתן בנשך׃
ישנו כי לא ישנו אם לא׃
פני יי׳ חלקם לא יוסיף׃
וסוך לחם חמודות׃
וארבעים שנה כלכלתם במדבר׃

ט׳ פסוקי׳ ולא ולא ולא

וסימניהון נמסר בירמיה סימן ז׳׃

חד מן לג״ פסוקי׳ דמיחד׳ מן ג׳ לא ולא ולא

ט׳ מנהון ר״פ דמיחדין וסי׳ נמסר באיוב
כ׳ ט״ו וכ״ד במצעות פסו׳ וסימני׳
יובל היא שנת החמשים׃
אמר ויאמר יי׳ אלי אמר׃
כי אל רחום יי׳ אלהיך לא ירפך
גפרית ומלח שרפה כל ארצה׃
תריעו ואת העם צוה יהושע׃
עשקתנו ויאמרו לא עשקתנו׃
את חצי ויאמר איש האלהים
אל המלך׃
כי כן צוה אתי בדבר יי׳
אוכל ויאמר לא אוכל לשוב׃
לא שמעו על אשר לא שמעו
בקול׃
מכף רגל ועד ראש אין בו׃
בושי צידון כי אמר ים׃
כיונק ויעל כיונק לפניו׃
ונפצתים איש אל אחיו׃
חללי והיו חללי יי׳ ביום ההוא׃
ובנו את במות הבעל׃
אזכרנו ואמרתי לא אזכרנו׃
שקר ויאמר אלי שקר׃
ואחריכן נאם יי׳ אתן את צדקיהו׃
אפרע אני יי׳ דברתי באה׃
בחמה גם אני אעשה בחמה׃
יגבהו למען אשר לא יגבהו׃

שארית שראל לא יעשו עולה ·
כזה יבי לא כזה ולא שקץ ·

ו׳ ר״פ לא לא ולא וסימני׳ נמסר בסדר קדשים ·

ג׳ ר״פ לא ולא לא וסימני׳ נמסר בסוף בחקתי ·

לא ז׳ ר״פ בספר במדבר וסימ׳ נמסר בסדר מטות ·

ט׳ פסוקי׳ לא ולא ולא ולא דמיחדין וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ה׳ ·

ח׳ פסוקי׳ לא לא לא לא וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳

י״ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמאה ·

ג׳ פסוקי׳ לא ולא ולא ולא ולא וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלותך ·

ד׳ זוגין מן ב״ב בחד עניין קדמ׳ נסיב לא ותניינא לא נסיב לא וסימני׳

לא אדני שמעני השדה נתתי
אדני שמעני ארץ ארבע ·
לא הפך לבן ואם בהרת לבנה ·
הפך לבן וראהו הכהן ·
לא עשיתם לכן כה אמ׳ יי׳ יען המנכם
עשיתם וידעתם כי אני יי׳ אשר בחקי ·
לא נחשב וכל כלי משקה דמלכים ·
נחשב וכל כלי משקה דד״ה ·

ו׳ פסוקי׳ ולא לא ולא וסימניהון נמס׳ בסוף סדר קרח ·

ג׳ סבירין ולא וקרין לא וסימ׳ נמס׳ בסדר משפטי׳ ·

ולא קריין יחידאין וסימני׳

ולא מצאה היונה מנוח לכף ·
ולא תכרת והיה האכל לפקדון ·
ולא ביד ואני ידעתי ·
ולא תוסיפון העתירו אל ·
ולא נחם ויהי כשלח פרעה ·
ולא תעלה במעלות על מזבחי ·
ולא פשה וראה הכהן ·
ולא יאכל נפש אשר ·
ולא יגאל אך כל חרם ·
ולא נשתה נעברה בארצך ·
ולא יצאו וישארו שני ·
ולא תחמד דמשנה תורה ·
ולא תקח לא תטה משפט ·
ולא יסור ולא ירבה לו ·
ולא יזידון וכל העם ·
ולא תסור מכל הדברים ·
ולא תשימו בנים אתם ליי׳ ·
ולא הוריש מנשה את בית שאן ·
ולא באו וילך במדבר ·
ולא יצילו ולא תסורו ·
ולא מת ויאמר העם אל שאול
ולא הגידה והבא אביגיל ·
ולא אשנה ויאמר אבישי אל דוד
ולא ירד וישכב אוריה ·
ולא שמר וצוה אליו על הדבר ·
ולא תאבה ויאמרו אליו ·
ולא תשמע ראות רבות ·
ולא העלה וימצא מלך ·
ולא ידעהם שמעת חזה כלה ·
ולא לנצח כי לא לעולם ·
ולא ילכו בעת ההיא ·
ולא החללו את שם קדשי ·
ולא יבאו לראות כבלע ·
לא אשכנה הנה כרך לקחוי ·
לא יעכר ומכן חבשים ·

ולא ראה לא הביט און ביעקב ·
ולא העבד ואכלת ·
ולא ירבה לו נשים ·
ולא שכחתי ולא אכלתי באוני ממנו
ולא תגרעו ולא תוסיפו ·
ולא שנא וכי ירדף ·
ולא ישאירו ויחנו עליהם וישחיתו
ולא אותה ויאמר יהונתן ·
ולא נעלה אם כה יאמרו ·
ולא חטאתי ואבי ראה ·
ולא יחיה והכה דוד ·
ולא עשית באשר שמע ·
ולא נעדר להם מן הקטן ·
ולא תשוב כי כן צוה אתי ·
ולא השאיר ויאמר תפשו ·
ולא ישים וישפך עליו ·
ולא תרע למה צמנו ·
ולא יעשה והזה כי תרבו ·
ולא יספדו ומתו גדלים ·
ולא הקום ואמרת ככה ·
ולא כתי התשואות מלאה ·
ולא יקחו ממך אבן ·
ולא תראה לעיניהם על ·
ולא יתנו למען אשר ·
ולא תשיג ורדפה את מאהביה ·
ולא תמצא ב׳ בו ·
ולא אבא לא אעשה ·
ולא ימלט ראיתי את ·
ולא תשבע אתה תאכל ·
ולא תוסיפו ביום ההוא ·
ולא יועילוך אני אגיד ·
ולא יערוב למען אשר ·
ולא אענה הן אזעק ·
ולא כוה פנה אל הפלת ·
ולא נסוג ממך תחיינו ·
ולא היו וימת אלעזר ·
ולא עלה יואב בן צרויה החל למנות דה״ה ·
ולא תצליחו ורוח אלהים ·
ולא נעשה פסח כמהו דד״ה ·
ולא הגדתי ואקום לילה ·
ולא לו וישם פניו לבא ·
ולא עבר להם לבדם ·
ולא עת אשר קמטו ·
ולא תמצא לא ידע אנוש ערכה ·
ולא איתי וכל דיירי ארעא ·
ולא כן אני ידעתי ·
ולא לקחו ואמרת אליהם ·
ולא היתה סדם אחתך ·
ולא יצאו בבאם רכהנים ·
ולא אלהים כי מישראל והוא חרש עשהו ·
ולא יפל כי הנה אנכי מצוה ·
ולא ישבע אף כי היין בוגד
ולא ראיתי נער הייתי ·
ולא האמינו בכל זאת חטאו ·
ולא יזכר אמרו לכו ונכחידם מגוי ·
ולא לעולם לא לנצח אריב ·
ולא הסיר דוד את ·
ולא בחרתי מן היום ·
ולא לך ויעבדו ·
ולא שמעתי ויהי בדבר ·
ולא הייתי ויהי בחדש דעזרא ·
ולא תעמד וישם פניו ·
ולא יפתח הן יהרס ·
ולא יאזינו אזנים להם ·
ולא כגבול עליו השיב יחזקיהו ·
ולא זר אשר אני ·
ולא ימאס הן אל כביר ·
ולא אמצא ואולם כלם תשבו ·
ולא יחטא כי אדם אין צדיק בארץ ·
ולא ימלט אין אדם ·
ולא ימצא וראיתי ·

ולא זח ויאמר אליהם ·

לא מ׳ יחידאין וסימניהון

לא מצא ויקרא האדם שמות ·
לא יעודה אם רעה בעיני
לא יעבר כל ימי נזרו ·
לא נודע כי ימצא חלל באדמה
לא הורישו ואת היבוסי יושבי ירושלם ·
לא אפר ויעל מלאך יי׳ דהבוכי׳ ·
לא יגש וזה דבר השמטה ·
לא שמרתם הדבר הזה אשר אתם ·
לא טובת דצפחת המים ·
לא יראו ויהי בתחלת שבתם ·
לא ירחמו וקשתות נערים ·
לא עתה לכן כה אמר יי׳ ·
לא האזינו ומעולם לא שמעו ·
לא הקשיבו שמעי הארץ ·
לא יקברו ומתו גדולים ·
לא נזהר והצופה כי יראה ·
לא ישאו ושפט בין הגוים ·
לא תחיה והית כינכא ·
לא יראו תבא עד דור אבותיו ·
לא אבות כי אחיה ·
לא עזבתם את אחיכם ·
לא אענה אשר אם צדקתי ·
לא ילין בחוץ לא ילין ·
לא פנים אם קהה הברזל ·
לא האמין ויגידו לו לאמר ·
לא יראו והסירתי את כפי ·
לא משו וארון ברית יי׳ ומשה ·
לא תיראום כי יי׳ אלהיכם ·
לא תשלחום ויאמרו אליו ·
לא תאכלום כל הולך על ·
לא כחרבך ולא בקשתך ·
לא יתחטא הוא יתחטא בו ·
לא תשתח כרמים תשע ·
לא ידעון המאכילך מן במדבר ·
לא השהרנו המעט לנו עת ·
לא מצאתה ויאמר יהודה לתמר ·
לא מצאתיה וישב אל ·
לא נתנו וילחצו האמרי ·
לא חמל את הכבשה ישלם ·
לא קרבה לא שמעה בקול ·
לא קם וכמהו לא היה לפניו מלך ·
לא תחת שאו לשמים ·
לא שתה חרש ברזל מעצד ·
לא הדריכהו בני שחץ ·
לא הכירוהו ויכר יוסף את ·

הלין זוגין חד לא וחד ולא וסימניהון

לא לך ויעמדו על עזיהו דד״ה
ולא לך ב׳ בפסוקא ·
לא ידעון המאכילך מן ·
ולא ידעון ויענך ·
לא נראה ויען משה ·
ולא נראה ויעש רבלך ·
לא תנאף דואלה שמות ·
ולא תנאף דמשנה תורה ·
לא תגנב דואלה שמות ·
ולא תגנב דמשנה תורה ·
לא תענה דואלה שמות ·
ולא תענה דמ״ת ·
לא תחמוד דואלה שמות ·
ולא תחמוד דמ״ת
לא ימשל אם רעה בעיני ·
ולא ימשל ויאמר להם גדעון ·
לא תהדר ודל לא תהדר ·
ולא תעשו עול במשפט ·
לא תעשה כל המנחה ·

ולא תעשה כי כולם מראש ·
לא יבדיל ושסע אתו ·
ולא יבדיל ומלקאת ראשו ·
לא יגיד ונפש כי תחטא ·
ולא יגיד חולק עם גנב ·
לא תונו וכי יגור ·
ולא תונו איש את ·
לא תותירו ביום ההוא ·
ולא הותירו ממנו עד ·
לא תקצר את ספיח ·
ולא תקצר א׳ התזרע ולא ·
לא תצלח ויאמר משה למה ·
ולא תצלח ושניהם דמלכים ·
לא יי׳ אם כמות כל האדם ·
ולא יי׳ לולי בעס אויב אגור ·
לא האמנתם יען לא האמנהם בי ·
ולא האמנתם לו ולא שמעת׳ בקולו
לא תסורו ושמרתם לעשות את
ולא תסורו כי אחרי התהו ·
לא תביא אתנן זונה ומחיר ·
ולא תביא תועבה אל ביתך ·
לא קרוב ואם לא קרוב אחיך ·
ולא קרוב אראנו ולא עתה ·
לא ילמדו למען אשר לא ילמדו
ולא ילמדו עוד איש ·
לא תשכח והיה כהביאך יי׳ אלהיך ·
ולא תשכח והדר נדר ותאמר ·
לא תסוך זתים יהיו לך בכל ·
ולא תסוך אתה תזרע ולא ·
לא יאבה יי׳ סלוח לו כי אז ·
ולא יאבה לא ישא פני כל כפר ·
לא ראיתיו האמר לאביו ולאמו ·
ולא ראיתיו ויצא האחד מאתי ·
לא הריעו ואת העם דירושע ·
ולא תריעו ובהקהיל את הקהל ·
לא שלף ויבא גם הנצב אחר ·
ולא שלף ויאמר ליתר בכורו ·
לא נסור ויאמר אליו דפילגש ·
ולא נסור ויקם כל העם דפילגש
לא נמיהך ויאמרו לו לאמר ·
ולא נמיהך וכי ישמעו השרים ·
לא כבה רגלי חסידיו ישמר ·
ולא כבה כי אם כרוחי אמר ·
לא ארע ויאמר שאול חטאתי ·
ולא ארע ואל תלכו אחרי אלהי׳
לא תאמר ויקרא אבנר ·
ולא תאמר אם כחוט ועד שרוך ·
לא נטה והשמועה באה ·
ולא נטה וירדף עשה אל ·
לא ישבח על כן על בחוריו ·
ולא ישבח יולד כסיל ·
לא ירחם על כן על בחוריו ·
ולא ירחם ואחרי כן נאם ·
לא יבנה כי שמת מעיר ·
ולא יבנה הן יהרס ולא יבנה ·
לא הכבה כי עם בציון ·
ולא תכבה בן אדם הנני לוקח ·
לא תשחית כי תצור אל ·
ולא תשחית לא תקיפו ·
לא יחת כי כה אמר יי׳ ·
ולא יחת ישחק לפחד ·
לא ילדה רני עקרה ·
ולא ילדה ויהי איש אחד מצרעה
לא יכילו כי שתים רעות עשה ·
ולא יכילו ויי׳ אלהים אמת ·
לא אעבור כי מעולם ·
ולא אעבור ארחי גדר ·
לא ייעפו פרא למוד מדבר ·
ולא ייעפו וקויי יי׳ יחליפו ·
לא שבה וגם בבל זאת ·
ולא שבה ואמר אחרי עשתה ·
לא יאספו ושחטום ·
ולא יאספו והיו חללי ·

מערכת אות הלמד

לא יעבדו והיה הגל׳ •
ולא יעבדו והיה ביום •
לא תשתו ויאמרו לא נשתה יין •
ולא תשתו יען בושסכם •
לא הפנו מקול שעטת •
ולא הפנו מדוע ראיתי •
לא הזהרתו ובשוב צדיק •
ולא הזהרתו באמרי •
לא עליהם כפרצות •
ולא עליהם אנכי •
לא השאי ולא אשמיע •
ולא תשאי והשבתי זמתך מבך •
לא תדלחם והאבדתי קדם •
ולא תדלחם ב׳ בפסוקא •
לא ימד והיה מספר •
ולא ימד אשר לא יספר •
לא ארחם ואת בניה לא •
ולא ארחם ונפצתים •
לא חכם חבלי יולדה •
ולא חכם הלי״י תגמלו •
לא כחיל ולא בכח כי אם ברוחי
ולא כחיל גדול ובקהל •
לא עבדו ושבתם וראיתם •
ולא עבדו והיה י״י עמו •
לא ישב אשרי האיש •
ולא ישב לא עבד בה איש •
לא אקח מביתך פר •
ולא אקח את כל הממלכות •
לא חשך איננו גדול •
ולא חשך מבות •
לא ידבק לא אשית •
ולא ידבק בידך מאומה •
לא אעלה תדבק לשוני •
ולא אעלה ויאמר •
לא יציל וספרי בתב לחרף ד״ת
ולא יציל רעה אפר לב הותל •
לא נכנע ויעש הרע דיהויכין
דסופ״רה •
ולא נכנע מלפני י״י דאמון ד״ה •
לא ידעו ויאמרו צרינו •
ולא ידעו ויאמר ירבעם •
לא הביאו ועל ידו •
ולא הביאו ובני בליעל •
לא כחכמה ואנא לא דדניאל •
ולא בחכמה הלא נסע יתרם •
לא יעמדו ראיתי את האיל מנגח
ולא יעמדו למען •
לא יענה הרב דברים •
ולא יענה אטם אזנו •
לא תשבעו למה תרדפוני •
ולא תשבעו בשברי לכם •
לא חקר הן אל שגיא •
ולא חקר ירוע כבירים •
לא עוזר נהסו נתיבתי •
ולא עוזר כי אמלט עני •
לא מנעתי את לבי מכל שמחה •
ולא מנעתי ויקרא מלך ישראל •
לא תמלא כל עמל •
ולא תמלא כל הדברים יגעים •
לא יכזב עד אמונים •
ולא יכזב כי עוד חזון •
לא יחסר בטח בה לב בעלה •
ולא יחסר מהר צעה •
לא כל ואענה את זרע •
ולא כל לא המתים יהללויה •

הלין קריין לא ולית מנהון ולא וסימניהון

לא אעשה לא אחיה •
לא אכלתי לא אירא •
לא טוב לא טובה •
לא ישכתי לא ישב •
לא ישבו לא יירא •

לא יתיצב לא יועילו •
לא ירעיב לא ירעבו •
לא ימוט • לא יגש •
לא יקרב • לא יוכח •
לא יומתו • לא יתכן •
לא יתכנו • לא יעלו •
לא יעשו • לא יצלח •
לא נכון • לא יכון •
לא לקח • לא נקח •
לא נפל • לא נופל •
לא נוכל לא נירא •
לא ענו • לא שלחתים •
לא שכת • לא זכרת •
לא תאכל לא תתנו •
לא תלין לא תכרת •
לא תוכל לא תעכר •
לא תכבה • לא תנבא •
לא תשמעו • לא תמשך •
לא תוסיפו • לא תעשינה •
לא תגלה •

כ״ב ולא ולית מנהון לא וסימניהון

ולא עוז • ולא אמת •
ולא אבין • ולא אני •
ולא יראה • ולא יסף •
ולא יספו • ולא יכנו •
ולא יטמאו • ולא נטמאו •
ולא נתנו • ולא נפקד •
ולא רוח • ולא טוב •
ולא שכתם • ולא שבענו •
ולא שם • ולא שכם •
ולא הטמאו • ולא תמוהו •
ולא תשבו •

ט׳ זוגין מן כ״ב ולא ולית דכוו׳ בקריאה וסימניהון

ולא נתתי לא אכלתי באני ממנו
ולא נתתי לחטא חכי •
ולא קם נביא עוד בישראל •
ולא קם ולא זע ממנו וימלא •
ולא יצא ואת העם צוה יהושע
ולא יצא על כן תפוג תורה ולא
ולא ישא כי מות נמות •
ולא ישא לא יצעק ולא ישא •
ולא שמרת ויאמר י״י לשלמה •
ולא שמרת ויקרא אל איש האלהים
ולא סרו מצות המלך דמלכי׳ •
ולא סרו וישרנה דפרות •
ולא ראו ושמתי בהם אות ושלחתי
ולא ראו בתוך בית דמרי אתה
ולא תראו והברית אשר כרתי •
ולא תראו ואת החקים דשברונה
ולא תנתן ואל יבטח אתכם חזקיהו
ולא תנתן והצלתיך ביום ההוא
ולא יאמר הנה ימים באים נאם •
ולא יאמר לכן הנה ימים באים •
ולא הזכרנה כי הנני בורא שמים •
ולא תזכרן בשוב צדיק מצדקתו •
ולא ישמע וגלתי בירושלם •
ולא ישמע הנני אליך נאם ה׳ •
ולא יקומו ואמרת אלהם כה אמ׳
ולא יקמו ונשבעים באשמת •
ולא תמות לכן כה אמר י״י אל •
ולא תמות ויאמ׳ ירמיה אל צדקיהו׳
ולא דברתי שקר הנביאים •
ולא דברתי ובנו את •
ולא ימיש והיה כעץ שתול על •
ולא ימיש הות בקרבה ולא ימיש
ולא ידעו אם יצאתי ונה׳ •
ולא ידעו המעתיק הרים ולא •
ולא אדבר ואכרתי לא אזכרנו •
ולא אדבר אחזת שמרות עיני •

ולא איש לא אעשה חרון אפי •
ולא איש ואנכי תולעת •
ולא יבשו ואכלתם אכול •
ולא יבשו וידעתם כי בקרב •
ולא העשינה והשבתי את זמתך •
ולא תעשינה מפר מחשבת ערומים
ולא תשתחוה והכרתי פסיליך
ומצבתיך •
ולא תשתחוה לא יהיה בך אל זר
ולא •
ולא אתן והושעתי אתכם מכל
ולא אתן ויען י״י ויאמר לעמו •
ולא אצא הרחקת מידעי ממני •
ולא אצא גדר בעדי ולא אצא •
ולא אנחנו דעו כי י״י הוא אלהים
ולא אנחנו ויגש זרבבל בן
שאלתיאל •
ולא יאמין ומשך אבירים בכחו •
ולא יאמין ברעש ורגז יגמא ארץ
ולא תירא בשוט לשון תחבא •
ולא תירא כי אז תשא פניך •
ולא נשא אתם הארץ לשבת •
ולא נשא דויד מספרם דד״ה •
ולא יקרא עוד את שמך אברם •
ולא יקרא לכן הנה ימים באים •
ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת
ולא יכלה עוד הצפינו •
ולא יאסף ועתה שלח העז את •
ולא יאסף ולא עשיר ישכב ולא •
ולא יאכל ויאמר משה אל העם
ולא יאכל וכי יגח שור איש •

י״ט פסוקים לא ולא לא במצעו׳ וסימנ׳

ויאמר משה והן לא •
נעברה נא בארצך •
ויענך וירעיבך •
רק לא ירבה לו סוסים •
לו חפץ י״י להמיתנו •
וגם נצח ישראל לא ישקר •
כי דבר י״י אלי בדבר •
כחשו בי׳ ויאמרו לא •
ישאהו על כתף יסבלהו •
כי אויל עמי בנים •
דנני על נביאי •
אם לא יען את •
אם לא יען היות צאני •
האנק דום •
והיה מספר בני ישראל •
ראיתי את כל מעשה •

ג׳ פסוקים מן ט׳ מלין דאית בהון ולא ולא

ותרין מלין ביניהון וסוף פסוק וסימ׳
מהר צעה להפתח •
אלהי אקרא יומם •
הן יעבר עלי ולא •

לא ט״ו קריין לו וסימניהון נמסר בסדר שמיני

לוא לה״ מל׳ וסימניהון נמסר בויקרא •

בלוא ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן

נ״ה ובקהלת סימן י׳ •

הלוא י״ג מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת

שלח לך וחד פלוגתא עלת
הלוא הוא כמוס עמדי •
וכל יהושע דכו׳ מל׳ ב״מא
הלא היא כתובה •
• וכל שפטים דכו׳ חסרי׳ ושמואל
בול מל׳ וי״ד מל׳ במלכים וסימ׳
נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב וירמיה
כולהון מל׳ ב״מג חס׳ וסימניהון

הלא היא הדעת אתי •
הלא אתה י״י אלהינו •
הלא ירא את י״י •
וישעיה כולהון מל׳ ב״מו חסר׳
וסימניהון נמסר בישעיה סימן
ויחזקאל כול מל׳ ב״מח חסרי׳
וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן
י״ב והרי עשר כלהון חסרי׳ ב״מ
מלא וסימ׳
הלוא חשך יום י״י •
וט׳ מל׳ בכתובים וסימניהון נמסר
במשלי סימן י״ד ובסוף נחמיה
ובדות סימן ב׳ •

ללא י״א וסימניהון נמסר באיוב ריש סימן כ״ו •

שלא ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קכ״ג •

ובקהלת סימן ז׳ •

לא לו ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ובחבקוק

סימן ב׳ ובמשלי סימן כ״ו •

נלאה ב׳ וסימניהון

והית כי נראה כי •
נלאה להטיבה אל פיו •
וא׳ נחלתך ונלאה •

התלאה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר יתרו •

בלאט ד׳ ג׳ חסרי׳ אלף וא״ מל׳ וסימניהון נמסר בשופטים סוף סימן ד׳ •

לב

ולבב ח׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ז׳ •

בלבם ט׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ד •

בלבבו ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת נצבים

ובישעיה סימן י׳ •

כלב ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סי׳ מ״ח •

ולב ד׳ וסימניהון

י״י צבאות בחן כליות •
ולעדר בלא ולב לב דד״ה •
שפת חלקות בלב ולב •
חוקר כליות ולב •

בלבבו ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ והתלים סימן י״ג •

אמירה בלב ל״ג בל׳ וסימניהון

ויאמר י״י אל לבו •
ויאמר בלבו הלבן •
ויאמר עשו בלבו •
כי תאמר בלבבך •
אל תאמר בלבבך •
ואמרת בלבבך •
וכי תאמר בלבבך •
ויאמר ירבעם בלבו •
ויאמר דוד אל לבו •
ויאמר המן בלבו •
ושים אמריו בלבבך •
אמרו בלבבם על משכבם •
אמר בלבו בל אמוט •
אמר בלבו שכח אל •
אמר בלבו לא תדרוש •

מערכת אות הלמד

אמר נבל בלבו׃
אמר לבי בקשו פני׃
אל יאמרו בלבם׃
אמרו בלבם נינם יחד׃
אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכ׳׃
אמרתי אני בלבי את הצדיק׃
אמרתי אני בלבי על דברת׃
ואמרתי אני בלבי במקרה׃
ואתה אמרת בלבבך׃
האומרה בלבבה אני ואפס׃
ותאמרי בלבך דישעיה׃
ואמרת בלבבך דישעיה׃
ולא אמרו בלבבם נירא׃
וכי תאמרי בלבבך׃
אומר בלבו מי יורידני׃
האומרים בלבבם׃
האומרה בלבבה דצפניה׃
ויאמרו אלופי יהודה בלבם׃

אמירה בלבו דוק׳ בלבו׳ וסי׳ב׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב׃

ולבך ה׳ בקריאה וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ו ובמשלי סימן כ״ב׃

לבבם ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרשה וירא ובתלים סימן מ״ח׃

לבב אנוש ג׳ וסימניהון

על בן כל ידים תרפנה׃
ויין ישמח לבב אנוש ב׳ בפסוק׃

לבבנו ד׳ והסרים וסימני׳ נמסר בסדר דברים ובמלכים א׳ סימן ח׳׃

בלבים ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח ובמשלי סימן ל׳׃

נתינה אל לב ד׳ וסימ׳ נמס׳ בקהלת סוף סימן ח׳׃

אל לבו ב׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת בראשית ובריש דניאל׃

ולבט ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י׳׃

ולבן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׃

לבנות ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרים וסימ׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סימן י״ו׃

לבנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׃

הלבנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות ובישעיה סימן ס״ה׃

והלבנון ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר בסדר אלה הדברים׃

כלבנון ד׳ וסימניהון נמסר בסוף הושע ובשיר השירים סימן ה׳׃

לבשו ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי׃

לבושה ג׳ וסימניהון נמסר בסוף משלי׃

לבוש ב׳ מל׳ בלישניהון בנביאים וסימניהון נמסר בסוף משלי׃

מלבשים ד׳ וסימני׳ נמסר במלכ׳ א׳ סי׳ כ״ב׃

לבישה ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון נמס׳ במגלה

סימן ו׳ ובדניאל׃

לה ג׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר מטות׃

ולה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך ובדניאל סימן ז׳׃

ולהבה ג׳ וסימ׳ נמסר בריש יואל סוף סימן א׳׃

ולהבה ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ מ״ג׃

להבים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׃

לו כ״ב וסימניהון

ישמעאל ויאמר אברם אל האלהי׳׃
שמעני וידבר אל עפרון׃
יהי ויאמר לבן הן לו׳׃
ישטמנו ויראו אחי יוסף׃
מתנו וילנו על משה ב׳ בפסוק׃
חרב ויאמר בלעם לאתון׃
חכמו לו חכמו ישכילו׃
החיתם ויאמר אחי בני אמי׃
חפץ ותאמר לו אשתו׃
אבל אף כי לוא אבול אבל׃
אבשלום לאהבה את שנאיך׃
הקשבת לו הקשבת למצותי׃
קרעת היינו מעולם לוא׃
חיה לו חיה רעה אעביר׃
איש לו איש הולך רוח שקר׃
עמי לו עמי שומע לי׃
שקול לו שקול ישקל בעשי׃
נפשכם גם אנכי כנם אדברה׃

וסימניהון בלשון ארמי ישמעאל מוהא לבן שטיכא יסופון בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטליה אתתיה בזוניה אתקיל אבשלום בזבותיה לא שלטא ב״ח חיתא בישתא גברא דשמע לא מתרגזא נפשיה ואלין דאינון ולו׃

נגרע וירב העם עם משה׃
היא לנו ויאמר יהושע אהה׃
שוקל ויאמר האיש אל יואב׃

ולו ד׳ ר״פ וסימניהון נמס׳ בריש שמואל ובתלים סימן ז׳ ובד״ה ב׳ ריש סימן כ״א׃

לולא ז׳ וסימניהון נמסר בפרשה האזינו׃

ונלוו ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר קרח ובירמיה סימן נ׳ ובזכריה סימן ב׳׃

לווה ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן י״ו׃

ולוט ד׳ וסימניהון

ולוט עמו הנגבה׃
ולוט ישב בערי הככר׃
ולוט ישב בשער סדום׃
ולוט בא צערה׃

ללוי ג׳ וסימניהון נמסר בסדר פנחס׃

הלוים ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳׃

הלוים ד׳ דקדים לכהנים וסימניהון נמס׳ בירמיה סימן ל״ג ובד״ה ב׳ סי׳ ל׳׃

ואת הלוים ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ג׃

וללוים ב׳ יחידאין וסימניהון

כי נתן משה נחלה׃
ויקרא דוד לצדוק׃

וכל לכהנים ללוים דכו׳ בס״א לכהנים ללוים וסי׳ וגם מהם אקח לכהנים׃

מטה לוי ג׳ וסימניהון

אך את מטה לוי׃
וגם את אחיך מטה׃
ואת שם אהרן תכתב׃

לולא ד׳ כתיבן כן וסי׳ בשמו׳ ב׳ סימן כ׳ ובסדר מקץ

לולי ז׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא ובתלים סי׳ צ״ד׃

לח

לח ג׳ ב׳ פתח׳ וא׳ קמץ וסימני׳ נמסר בויצא׃

לוחת ה׳ כ״כ בתורה וסימ׳

בעלתי ההרה ב׳ כו׳׃
ואפן וארד מן ההר׃
בעת ההוא אמר׃
ויתן אלי את שני׃

וב׳ כתיב לחות חס׳ ויו קי״מ וסי׳׃

ויגד לכם את בריתו׃
ויהי מקץ ארבעים יום בתר׳ דפס׳
ושאר׳ חס׳ דחס׳׃

לוחות העדות ג׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא׃

לוחות האבנים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר והיה עקב׃

ולחם ד׳ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר ויגש׃

בלחם ד׳ דגשין וסימ׳ נמסר בפרשת חוקת התורה׃

ללחם ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר מקץ ובאיוב סימן ט״ו׃

בלחמו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר אמור׃

לחמנו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך ובסוף מיכה׃

לחמם ו׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ מ״ז ובהושע סי׳ ט׳ ואיוב ריש סי׳ ל׳׃

נלחם י״ב פתחי׳ וסימ׳ נמסר בשופטי׳ סימן ט׳׃

ונלחם ד׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסדר שמות׃

ובמלחמה ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ ה׳׃

והמלחמה ג׳ וסי׳ נמס׳ בשפטי׳ סימן כ׳׃

למלחמה ב׳ וסימניהון

הנביאים אשר היו׃
ויאמר אם לשלום׃

ונלחמה ד׳ וסימ׳ נמסר בריש שופטים ובשמואל א׳ סימן י״ז׃

הנלחם ג׳ וסימ׳ נמסר בסוף דברים׃

לי

ולי ח׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ד׃

לילה ויומם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תבא׃

ולילה ו׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קמ׳׃

ובלילה ח׳ וסימ׳ נמסר בקהלת סוף סימן ח׳׃

בלילות ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ב ובש״ר השירים סימן ג׳׃

בלילה הוא ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא ובשמואל סימן י״ט וסי׳ בלשון ארמי שהה ודמוך וקם וערק׃

בחצי הלילה ג׳ וסימניהון נמסר ברות סימן ג׳׃

בלילה ג׳ רפין וסימניהון

ויחלמו חלום שניהם׃
ונחלמה חלום׃
ובעמוד אש׃

לילה ויום ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סי׳ ד׳

לך ג׳ וסימניהון׃

ואכלת את כל העמים׃
שום תשים עליך מלך׃
ולקחת בראשית כל׃

וכל אתנח וסוף פסוק דכות׳ וסי׳ בלשון ארמי אכל מלכא בסלא

בכל אשר תלך ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׃

לך י״ד זקפין באורי׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׃

לך י׳ זקפין בקריאה וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן י׳ וברות סימן ד׳׃

לך ג׳ חסרי׳ בליש׳ הליכה וסימ׳ נמסר בסדר בלק׃

י״ד פסוקי׳ לך לך וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ ובתלים סימן ס״ו׃

ולך ה׳ וסימניהון נמסר בשפטי׳ סימן י״א׳

לכה ד׳ כ״ב וסימניהון נמסר בסדר תולדות ובד״ה ב׳ סימן כ״ה׃

וילכדה ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר סדר מטות וביהושע סימן ח׳ ובמלכים ב׳ סימן י״ח׳

לכישה ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ח׃

ולך י״א וסימניהון

ולך לך אל ארץ׃
אך שמע בקולי ולך׃
החרש שים ידך על פיך ולך׃
מלא קרנך שמך׃
ועתה שוב ולך בשלום׃
ולך השב את הנער את אבשלום
ויאמר המלך אל חזאל קח׃
ולך רמות גלעד׃
ויאמר האזור הזאל׃
אכול את המגלה הזאת׃
ולך בא אל הגולה אל בני עמך׃

ולכן ה׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן א׳׃

לכן כ״ב בטעם ביחזקאל וסימניהון

מערכת אות הלמד

בתוכך׳ אבות׳ חללים׳
דרכם׳ שוא׳ ובקעתי׳
הגפן׳ הוכרכם׳ לסגים׳
שכחה אגדיל׳ אדום׳
פלשתים׳ צור׳ זרים׳
חרב׳ לנבוכד נאצר׳
נריה׳ כאש׳ נשאתי׳
אדם׳ אשיב׳

לבן ג׳ בטעם ביחזקאל וסימניהון
מקדשי׳ במקום׳ ועשיתי׳

לבן י״א בטעם ביחזקאל וסימניהון
המניכם׳ חשבתי׳ תמשך׳
בסתות סנה׳ שובי׳
אלתי׳ גדפו׳ בדרך׳
סיר׳ פרעה׳

לבן ט״ו בטעם בירמיה וסימניהון
אריה דרכם׳ מבשולים׳
צורהם׳ מאבילם׳
יוכלו׳ ענתות׳ הבחורים׳
שערורית משלהך׳ רכב׳
יהודה׳ אשור׳ אים׳
מקורה׳

לבן י״ד בטעם בירמיה וסימ׳ נמסר שם סוף סימן ז׳

לבן ח׳ בטעם בירמיה וישעיה ויחזקאל וסימניהון
יתן י״י הוא לכם אות׳
אשלח הרועים׳
מביא׳ תצא׳ ומקבץ׳
יען׳ החרבות׳

לבן ה׳ בטעם בישעיה וסימניהון
נאם האדון י״י צבאות׳
הרחיבה שאול׳
ייליל׳ יכפר׳
יקרת׳ יוסף׳
מאסם כפרץ׳

לבן כה אמר ג׳ בטעם בירמיה וסימניהון
הנני שם פני בכם׳
הנני מאבילם׳
הנני פקד׳
ועיין בערך כן׳

למ

ולמה ג׳ רפין וסימניהון
ולמה י״י מביא׳
ולמה הבאתם את׳
ולמה העליתנו ממצרים׳

למה ה׳ דגשי׳ דסמיכי לא״ה וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ג ע״ש׳

למה ג׳ ב׳ כתיבה ה׳ וא׳ כתיב א׳ וסימניהון נמסר בעזרא סוף סימן ד׳

ולמה זה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תולדות
ואיוב סימן כ׳׳

ולמה ח׳ דגשין ר״פ וג׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובסדר כשות׳

ולמען ט׳ יחידאין וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן לז׳

ו׳ פסוקי׳ למען למען וסימניהון נמסר בסדר וירא וביהושע סוף סימן ד׳

לן

תלן ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימניהון
רק ברחוב אל תלן׳
ובהצדותם תלן עיני׳

ללון ז׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ט׳

ולנו ג׳ רפין וסימניהון
ויצעק איש אפרים׳
ועתה בכל אות נפשך׳
לך י״י הצדקה׳
וא׳ ולנו בה לכם ולנו׳

לפ

לפידים ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בנחום סימן ב׳ ע״ש׳

לץ

לץ י״א וסימניהון
יסר לץ לקח לו קלון׳
כי אפס עריץ וכלה לץ׳
לץ הכה ופתי יערים׳
אל תוכח לץ פן ישנאך׳
לא יאהב לץ הוכח לו׳
בקש לץ חכמה ואין׳
בענש לץ יחכם פתי׳
זד יהיר לץ שמו׳
גרש לץ ויצא מדון׳
לץ היין הומה שכר׳
ותועבת לאדם לץ׳

לצון ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ח׳ ובמשלי סימן כ״ט׳

לק

לקח ח׳ וסימניהון ומסר בסדר בראשית ובישעיה סימן נ״ב׳

לקח ח׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ב

לקחי ג׳ וסימניהון נמסר בסדר האזינו ובמלכים א׳ סימן י״ז׳

וקח י״ג וסימניהון נמסר בסדר קרח׳

ויקחו ז׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר בא ובמלכים ב׳ סימן ז׳׳

ולקחת ד׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר ויצא׳

לקוח ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון בלשון תרגום ספרא וספריא ענא וגלותא וביאורם נמסר בירמיה סימן ל״ב׳

יקח ג׳ וס׳ נמסר בריש סדר וירא ובאיוב ריש סי׳ כ״ח

יקח ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ח׳׳

יקחו י׳ קמצין וסימניהון נמסר בריש סדר

אמור ובאיוב סימן כ״ו׳

ולקחתם ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויגש׳

לקחי ג׳ וסימניהון
ויצא לוט וידבר׳
והנה באו אל הבית׳
צררי צריק לקחי׳

לקח ב׳ קמצין וסימניהון
את ברכתי לקח׳
מעני השיב ידו׳
וכל אתנח וסוף פסוק דכוותהון׳

המלקוח ד׳ מל׳ וסימני׳
וחצית את המלקוח׳
ויקחו את כל השלל׳
ויביאו אל משה את׳
ויהי המלקוח יתר׳
וא׳ ומלקוח עריץ׳

קחו ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל ובמשלי סימן ח׳׳

קח י״ב ר״פ וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני ובירמיה סימן מ״ג׳

ולא יקח ג׳ וסימניהון
ולא יקח שחד׳
ולא יקח ממך בשר׳
ולא יקח הנשיא׳

לקחת ה׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת תולדות

ונקחה ה׳ וסימניהון
בלכה נא עד הירדן׳
אולי יפתה ונוכלה לו׳
ונקחה דגן ונאכלה׳
ונקחה דגן ברעב׳
אלינו משילו׳

ללקוט ב׳ וסימניהון
ויצאו מן העם ללקוט׳
אל הצאי ללקוט׳
וא׳ וללקוט ולקוט שושנים׳

לש

לשון כ״א י״ו מהון קמצי׳ וסימניהון
ויאמר משה אל י״י׳
את עם נועז לא׳
כי נשבעתי יצא׳
על מי תתענג׳
כל כלי יוצר עליך׳
כי לא אל עם עבקי׳
לא אל עמים רבים׳
לכן הנבא ואברת יען׳
יכרת י״י כל שפתי חלקות׳
מי יתן לך ומה יוסיף׳
בשוט לשון תחבא׳
איש לשון בל יכון׳
מרפא לשון עץ׳
מות וחיים ביד לשון׳
מוכיח אדם אחרי׳
לשמרך מאשת רע׳
לאדם מערכי לב׳
כי בלענו שפה׳
ויאמרו לכו ונחשבה׳

מ״ הצילה נפשי׳
בארץ אפים יפתח׳

לשונו ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ז׳׳

ד׳ זוגין ולשון ברישיהון ג״ג וסימני׳ נמסר ובאיוב ריש סימן כ׳׳

ולשון ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ז׳׳

ולשונם ד׳ מל׳ וסימני׳
ולשונם חרב חדה׳
ולשונם לחכם דבקה׳
ולשונם רביה כפיהם׳
ולשונם תהלך בארץ׳

ולשוני ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן כ״ב׳ ובאיוב ריש סימן כ״ה׳

לשנות ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ד׳

נשלם מערכת

אות הלמד בס״ד

מערכת אות

המם

אב מן ב״ב מ׳ בריש תיבות׳ וסימניהון
באחרי היו משכימים בבקר׳
מאחרי שוא לכם משכימי קום׳
בבחור והכ תם כל עיר מבצר׳
מבחור ביר כל אביך חרפת דמלכים׳
מגל כרתו זרע מבבל׳
בגל שלחו מגל כי בשל׳
מרו ולבש הכהן מדו בד׳
מרו הם עם האבן הגדולה׳
מהר וישמע עלי את קול הצעק׳
בהר צעה להפחת׳
מגל אלה הדברים אשר דיש ספרא׳
מגל בעת ההיא אמר ה׳׳
מזריע ויאמר אלהים תדשא׳
מזריע ותוצא הארץ דשא׳
בחום ורעו כבשים כדברם׳
מחים עולות מחים אעלה׳
משות השכבים על משות׳
משות חור כרפס ותכלת׳
משבי שלשה הבה משבי צעד ב׳ בפסוק׳
מכהן כי עזבו הלוים את׳
בכהן נדבו עמי מבלי הדעת׳
מלבוש והיה ביום זבח ה׳׳
מלבוש אם יצבר כעפר כסף׳
במסגר לפקח עינים עורות׳
ממסגר הוציאה ממסגר נפשי׳
מגית ויבם מערוער עד׳
בגית ויהודה וארץ ישראל׳
מסע והבית בהבנתו אבן׳
בסע משיגהו חרב כלי׳
מענה ובשו החזים וחפרו׳
בענה לאדם מערכי לב׳
מפיץ עלה מפיץ על פניך׳
בפיץ וחרב וחץ שנון׳
מצית התעוררי התעוררי קומי׳
בצית ושתית אתה ומצית בקצה

מערכת אות המם

מקצה פרם ישכבו וחנה׳
מקצה רץ לקראת רץ ירוץ׳
בראשיתו וה׳ ברך אחרית איוב׳
בראשיתו טוב אחריה דבר׳
משחתם ומשחה אתם כאשר
בשחתם ומיד בן נכר לא תקריבו
מתת לאחד כבשר׳
מתת שמר רגלך כאשר׳

ט׳ יחידאין משמשין מ׳

ברישי׳ וסימניהון

בהר סיני ויהי ברדת משה׳
מאהל מועד ויקרא אל משה ריש ספרא׳
מעור בשרו וראהו הכהן׳
משנת היובל אם משנת היובל׳
במדבר סיני ויסעו׳
מערבות מואב ויעל משה׳
כחצי המטה וישלחו׳
משנת עשרים גם ממום׳
משתים עשרה ואני לא אחתם׳

חד מן כ״ב דכל חד וחד

לית דכוו׳ משמשין מה ברישי׳ וסי׳

מהעוף למינהו ומן הבהמה׳
בהדר וישבו שני האנשים וירדו׳
מהסלע וגבול האמרי ממעלה׳
כהשטים וישכם יהושע בבקר׳
מהבאר ויהי אחרי לכהם ויעלו׳
מהמערכה וירץ איש בנימן׳
מהאנשים ויען כל איש רע ובליעל׳
מהמלך וידעו כל העם וכל ישר׳
מהראש ודוד עבר מעט מהראש
מהשלשים וירדו שלשה מהשלשים דשמואל׳
מהקרקע ואולם הכסא אשר׳
מהנחל והיה מהנחל תשתה׳
מהבהמה ויאמ׳ אחאב אל עובדיהו׳
מהים ונשתו מים מהים׳
מהאש ונתתי את פני בהם׳
מהחוץ ועשיה אליה אל דלתות
מהלבנון ושלח לי עצי ארזים׳
מהשמים ובכלות שלמה להתפלל׳
מהעולם ברוך יי׳ אלהי ישראל דבהדיה באיל תערוג׳
מהקדש בבאם הכהנים ולא׳
ומהגוי כי איש איש מבית ישר׳
ומהלוים ועל הסבלים ומנצחים׳

ח׳ זוגין מן כ״ב מ׳ בריש

תיבותא וא׳ ומ׳ וסימניהון

מחללים ויעלו כל העם אחריו
מחללים ואתם מחללים אתו
וא׳ ומחללים ואריבה את חרי הסגנים ואמרה דעזרא׳
מקדישים דבר אל אהרן ואל בניו
מקדישים וכל ישראל בימי זרבבל
ומקדישים ובימי נחמיה ב׳ בפסוק׳
משגה ארור משגה עור בדרך ואמר׳
משגה ישרים בדרך רע דמשלי׳
ומשגה עמו עוז ותושיה לו שגג׳
מדקרים כי אם הכיתם כל חיל כשדים׳
מדקרים שהם יזובו מדקרים מתנובת שדי׳
ומדקרים בחוצותיה דירמיה׳
מצבות ויוציאו את מצבות׳
מצבות ושבר את מצבות הבעל׳
ומצבות בפרסות סוסיו ירמוס׳
מוציאים ואת כל נשיך דירמיה׳
מוציאים גם סבהוהו מוציאים׳
ומוציאים סוסים במצרים דירמיה׳

כמי והקימתי את בריתי׳
כמי והשביע אתה הכהן׳
וכמי שמעו זאת בית יעקב׳
מצח והיה על מצח אהרן׳
מצח ובית ישראל לא יאבו׳
ומצח ויבנו רבבים ובלקוש׳

י״ח זוגין חד מ׳ וחד ומ׳ וסי׳

מלאו הגידו ביהודה ובירושלם
ומלאו ויאמר אליהם מבאו׳
מלאוה אשר צוית ביד עבדיך׳
ומלאוה והערים יהרסו וכל חלקה
מגרנך חג הסכות תעשה לך׳
ומגרנך הענק תעניק לו מצאנך׳
מרע מקשיב על שפת און׳
ומרע על כחודיו׳
משע ובני כלב אחי ירחמאל׳
ומשע מלך מואב היה נוקד׳
מך ואם מך הוא מערכך׳
ומך וכי תשיג יד גר ותושב׳
מערה ויבא אל גדרות הצאן
ומערה מתימן כל ארץ הכנעני׳
מצית התעוררי התעוררי׳
ומצית ושתית אתה ומצית׳
מקור ביום ההוא יהיה מקור׳
ומקור מעין נרפש ומקור׳
מכור לא תאכלו כל נבלה לגר
ומכור והיה אם לא חפצת בה׳
ממהר וקרבתי אליכם למשפט
וממהר ועל השנות החלום׳
ממלכתי ויקר׳ אבימלך לאברהם
וממלכתי ושמע דוד מאחריכן׳
ממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי דתילים׳
וממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי דד״ה
ממשכן כי מעלו אבותינו ועשו׳
וממשכן כי לא ישבתי בבית דד״ה
ממנשה בלכתו אל צקלג נפלו עליו
וממנשה נפלו על דוד בבאו׳
ממטר ובאור בקר יזרח שמש׳
וממטר וסוכה תהיה לצל יומם׳
ממשפחת׳ וישלחו בני דן ממשפחת׳
וממשפחתם וגם מבני התושבים׳
וחד משפחתם ולשבטי בנים ששה עשר ובנות שש׳
מודע כתי׳ ולנעמי מודע לאישה׳
ומודע אמור לחכמה אחתי את

שטה חדא משמש ומ״א

וסימניהון׳

ומאז כאתי אל פרעה לדבר בשמך
ומאיבי מהלל אקרא יי׳ ומאיבי דשמואל׳
ומאחרי ואנכי אכרתי איך אשיתך
ומאפל ושמעו ביום ההוא החרשים
ומארדכה כי לא יצא מעפר און׳
ומארצות קבצם׳
ומאלהי למה האביד יעקב ותדבר׳
ומאלה ומכחש וספרו׳
ומאספם אלהי ישראל׳
ומאבל ויתן כסף לחצבים׳
ומאלקים ומאלקים היהה תבוסת׳
ומאציליה קראתיך ואמר׳
ומאשר יצאי צבא לעדך׳
ומאין אלישה׳
ומאנשי הצילני מפעלי און׳
ומאבלו על בן זוכה לחרמו ויקטר למכמרתו׳
ומאכלות מהלעותיו לאכל עניים מארץ׳
ומאשריו מבלעים דישעיה׳
ומאישה וימתו גם שניהם מחלון וכליון׳

ומאבל כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם׳
ומאכלו אשר תאכלנו במשקול
ומאריך אשר חטא עשה רע מאת
ומאהביך כל רועיך תרעה רוח׳
ומאבד אסתר קים דברי הפרים
ומאוהות השבים אל החהו׳
ומאשור והשיבותים אל הארץ׳
ומארצו ויבא אל הגוים אשר באו שם ויחללו׳

שטה חדא משמשת ומ״ב

ברישי׳ וסימנ׳

ומברכיך ל׳ יעבדוך עמ׳ וישתחוו
ומבורך ל׳ ועתה הואל וברך דד״ה
ומבלי ל׳ מזרם הרים ירטבו׳
ומבטן ל׳ מלידה ומבטן ומהריון
ומבין ל׳ ובאחרית כלותם׳
ומברכתך ל׳ ועתה הואל דשמואל
ומביאי ל׳ ובאו מערי יהודה׳
ומביאת ל׳ ולקץ שנים יתחברו׳
ומבטח ל׳ ומברתי ערי הדרעזר׳
ומבמות ל׳ הגיא אשר׳
ומבקרו ל׳ ויבא הלך לאיש העשיר
ומבלעדי ל׳ כה אמר יי׳ מלך ישר׳
ומבשרך ל׳ הלא פרש לרעב לחמך ועניים מרודים׳

שטה חדא ומ״ג ברישי׳ וכל

חד וחד לית דכו׳ וסימנ׳

ומגבעות ל׳ ולבני אהרן תעשה׳
ומגבעות ל׳ כי מראש צורי׳ אראנו
ומגרה ל׳ ביתה כלי כסף וכלי זהב
ומגורל ל׳ נחלתינו יגרע דבסוף׳
ומגרש ל׳ צו את בני ישר׳ דמסעי׳
ומגרשיה ל׳ הערי׳ אשר התנו ללוי׳
ומגרשיהן ל׳ תהיין הערים האלה
ומגז ל׳ אם לא ברכוני חלציו׳
ומגדפתם ל׳ שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי׳
ומגדף ל׳ מקול מחרף ומגדף׳
ומגיש ל׳ יכרת יי׳ לאיש אשר׳
ומגער ל׳ כי מי נחזא לי׳

שטה חדא ומה ברישי׳ וסי׳

ומהדר והכון בחסד כסא׳
ומהר קרוב יום יי׳ הגדול׳
ומהלומות נכונו שפטים׳
ומהמונם כאשר יהגה האריה׳
ומהגר כי איש איש׳
ומהריון אפרים כעוף יתעופף׳
ומהלוים ועל הסבלים׳
ומהראל ולמעלה הקרנות ארבע׳
ומהעזרה ל׳ הגדולה עד העזרה

שטה חדא ומז ברי׳ וסימ׳

ומזיח ל׳ אפיקים רפה׳
ומזרע ל׳ המלוכה ומן הפרתמים דדניאל׳
ומזרעך ל׳ לא תתן להעביר למלך
ומזמות ל׳ הידעתי מחשבותיכם
ומזה ל׳ בי הנדה לכבס׳

אילין מלין דמשמשין ומח

ברישי׳ וסימ׳

ומחלבהן ל׳ וישע יי׳ אל הבל׳
ומחוקק ל׳ מבין רגליו עד׳
ומחולות ל׳ וירא את העגל׳
ומחשבן ל׳ עד רמת המצפה׳
ומחי ל׳ קבלו יתן בתומתיך׳
ומחיה ל׳ לשוד ולכפן תשחק׳
ומחית ל׳ בשר חי בשאת דתזריע
ומחזה ל׳ יי׳ במות ומחזה׳

ומחוץ ל׳ כי טוב סחרה מסחר
ומחדך ל׳ ויאמר לו מיכה׳
ומחדרים ל׳ מחוץ תשכל חרב׳
ומחללים ל׳ ואריבה את חרי יהוד׳
ומחזה ל׳ ונשקים דמלכים׳
ומחדש ל׳ לחדש שני עשר הוא
ומחצה ל׳ ידה ליתד תשלחנה׳
ומחזיק ל׳ יחולו על ראש יואב׳
ומחק ל׳ הארץ עד העזרה הקטנה
ומחוצה ל׳ עד שער הפנימי׳
ומחטאתם ל׳ ישובון כי תענם׳
ומחטאתי ל׳ הרב כבסני מעוני׳
ומחשך ל׳ ושמעו כי ההוא דחרשי׳
ומחשבותי ל׳ כי גבהו שמי׳ מארץ

שטה חדא ומ״כ ברי׳ וכל

חד וחד לית דכו׳ וסימניהון

ומכלי ל׳ בית יי׳ הביא׳
ומכרה ל׳ חי אני נאם יי׳ דצפניה׳
ומכבודך ל׳ ארפאך דירמיה׳
ומכף ל׳ מלך אשור׳
ומכולם ל׳ יצילני יי׳
ומכביד ל׳ עליו עבטיט׳
ומכון ל׳ לשבתך עולמים׳
ומכריהן ל׳ אשר קוניהן׳
ומכוסו ל׳ ולרש אין כל׳
ומכחכם ל׳ וכי אבדתי הכולי׳
ומכרכר ל׳ והארון יי׳ בא׳
ומכות ל׳ חבורות פצע המרוק׳
ומכתי ל׳ לכה היה כאבי׳
ומכאבי ל׳ כי אני לצלע נכון׳
ומכאבי ל׳ כל תחנה דד״ה׳
ומכוש ל׳ ומפתרוס ומכוש׳

אמ׳ המעתיק כל ט׳ והמטו׳ דמשמשין ומ׳ הא״ב מ״ה ועד ל׳ כולהון לקטתי׳ מספרי המסר׳ זעיר מם זעיר מם׳ אבל היה כולה א״ב גדולה אחת ד׳ דמשמשת ומ׳ עד התיו ולא הגיע לידה מתל׳ ביחד כי אם מל׳ ועד תי״ו ומאד לקטתי׳ שטה שטה ולא ידענא אם חס׳ הו לא עכ״ל׳

מן ל׳ ועד תיו ומ׳ בריש

תיבותא וסימניהון

ומלים הוכח בדבר לא יסכן ומלים
ומלהה וכל עבד איש מקנת כסף׳
ומלהו רוח׳ דברבי׳
ומלמעלה אבנים יקרות כמדות׳
ומלט ומצא בה איש מסכן וחכם
ומלטיועה לבי איעצך נאדבת שבע
ומלטוני מיד צר ומיד עריצים׳
ומלקוח כה אמר יי׳ גם שבי גבור׳
ומלאבי כי היו בצען שריו׳
ומלפנים כי הגיד בראש ונדעה׳
ומלפני חזקו ואמצו אל תיראו ואל
ומלחדם זקני גבל וחכמיה׳
ומלבם הלא הם יורדן ויאמרו׳
ומלבודתו טמון בארץ חבלו׳
ומלבוהו יי׳ בשמים הכין כסאו׳
ומלבותה אם על המלך טוב יצא׳
דמשמשין ומ׳ ברישי׳
ומכברא בלעדי רק אש׳ אכלו הנער׳
ומקנה ויעש יי׳ את הדבר הזה׳
ומבחני ומחשבון עד רמת המצפה
ומכסר כל אלה אבנים יקרות׳
ומשפט מעצר וממשפט לקח׳
וממעבדיך והרפיך ממבצרך
וממי שמעו זאת בית יעקב הנקרא׳
וממזרח ויראו ממערב את שם יי׳
וממעון והאה הנביא עליהם אתה
וממקום ומכן ראיתי רשעים׳
וממקדשי זקן בחור ובתולה טף ונש׳

מערכת אות המם

ומכנה הוי כי גדול היום ההוא באין כמהו ·
וממועצותיה' ויצעקו אל ה' בצר ·
וממר בעס לאביו בן כסיל ·
וממעמקי הצילני מטיט ואל אטבע'
דמסמסין ומ"ג בריש' ·
ומנגב ויאמרו הנה חג ה' בשילת
ומנת המלך מן רכושו ·
ומניתי אתכם לחרב וכלכם ·
ומנביא קרמת כי מקטנם ועד גדולם ·
ומנערי רהו באשר צללו שערי ·
ומנעלין תכיכו ואת שער הישנה החזיקו ·
דמסמסין ומס בריש' ·
ומסל המזבח אשר לפני ה' ·
ומספוא ויבא האיש הביתה ·
ומסגרות וזה מעשה המכונה ·
ומסגרותיה ובראש המכונה חצי ·
ומסגרותיהם ופיתוח סבית לבוהרת ·
ומשאת לבן עין כושכבם על דלי
ומשאת ועודנו לא ישוב ושבה ·
ומשאתו כי פחד אלי איך אל ·
ומשאת ארוחה ומשאת וישלחהו
ומשאכם איכה אשא לבדי ·
ומסבי והשבית את הכמרים ·
ומסרפו ונשאו דדו ומסרפו ·
ומשביע פותח את ידיך ·
דמסמסין ומע בריס' ·
ומעץ הדעת טוב ורע ·
ומעכדה וידבר משה בן אל בני ·
ומעם בעת ההיא יובל שי ·
ומעמים פורה דרכתי לבדי ·
ומעין והיה ביום ההוא יטפו ·
ומעשי ועדיה בן ירחם בן פשחור
ומעוני אם חטאתי ושמרתני ·
ומעלין מרדכיו ישבע סוג לב ·
ומעי דודי שלח ידו מן החור ·
ומענה אבן חלינו הוא נשא ·
ומעונתי הוליד את עפרה ·
ומעונותיהם אוילים מדרך פשעם ·
דמסמסין ומפ' בריס' ·
ומפל לקנות בכסף דלים ואבין
ומפיל ועוד אני מדבר ומתפלל ·
ומפליא ויקח כנות את גדי העזים
ומפתח שמעי כי נגידים אדבר ·
ומפקדיך נתנו רשעים פח לי ·
ומפרי העץ אשר בתוך הגן ·
ומפניך הן גרשת אתי היום ·
ומפניהם ואתה בן אדם אל תירא ·
דמסמסין ומצ' בריס' ·
ומצאתה וכן תעשה לחמורו ·
ומצורע יחולו על ראש יואב ·
ומצא חן ושכל טוב ·
ומצה הן לריב ומצה תצומו ·
ומצח וימנעו רביבים ומלקוש ·
ומצחת נחשת על רגליו ·
ומצבות בפרסות סוסיו ירמס ·
ומציל משזיב ומציל עבר ·
ומצדיקי והמשכילים יזהירו כזהר
ומצור ויאבילהו כחלב חטה ·
ומציון ישלח עזרך מקדש ·
ומצהרים יקום חלד העופה ·
ומצוה הן עד לאמים נתתיו ·
ומצאתו דור טהור בעיניו ·
דמסמסין ומק' בריס' ·
ומקצה אחיו לקח חמשה אנשי' ·
ומקדם מגיד מראשית אחרית ·
ומקרני הושיעני מפי אריה ·
ומקמי דמוציאי מאיבי ומקמי
ומקים אהלי שדד וכל מתרי ·
ומקח ועתה יהי פחד ה' ·
ומקשה אשרי אדם מפחד תמיד

ומקוה עשיתם בין החומתים ·
ומקנהו הלא את סכת בעדו כתי'
ומקבות והבית בהבנתו אבן ·
ומקלו עמי בעצו ישאל ·
ומקלליו כי מברכיו ירשו ארץ ·
ומקלכם ובכה האכלו אתו ·
דמסמסין ומר בריס' ·
ומריבה ויקרא שם המקום מסה
ומראה פה אל פה אדבר בו ·
ומראש הררי קדם וממגד ·
ומרשה וקעילה ואכזיב ·
ומראות ובמראה המראה אשר ·
ומרבים ויהיו בני אולם אנשים ·
ומרים ואתה ה' מגן בעדי ·
ומרוח מנשמת אלוה יאבדו ·
ומרגלתיו וגויתו כתרשיש ·
ומרשע מצדיק רשע ומרשיע ·
ומרשיעי ברית יחניף בחלקות ·
ומראשית כבד את ה' מהונך ·
ומרומם ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל ·
ומרום' כען אנא נבוכד נצר משבח
דמסמסין ומש' בריס' ·
ומשמע ודומה ומשא ·
ומשמן והיה ביום ההוא ידל כבוד
ומשחת זאת משחת אהרן ומשח'
ומשרתו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ·
ומשמרו כי מאהבת יי' אתכם ·
ומשחתו כעת מחר אשלח אליך
ומשלל מארם וממואב ומבני עמון
ומשח אתו שם צדוק הכהן ·
ומשוח ואנכי היום רך ומשוח ·
ומשוח האמר אבנה לו בית ·
ומש ובני ארם עוץ וחול דבראשי'
ומש ועמדו רגליו ביום ההוא ·
ומשתי כי הנה האבן אשר נתתי ·
ומשלו והכרתי רכב מאפרים ·
ומשלג תחטאני באזוב ·
ומשלח יפיח כזבים עד שקר ·
ומשלו והיה אדירו ממנו ·
ומשאת אל תירא מפחד ·
ומשדמת כי מגפן סדם גפנם ·
ומשחית עלה אריה מסבכו ·
ומשרתים והיו במקדשים משרתים ·
ומשך אבירים בכחו ·
ומשמיע כי קול מגיד מדן ·
ומשער וגם את רות המואביה ·
ומשירי ה' עוזי ומגיני בו בטח לבי ·
דמסמסין ומת בריסי ·
ומתי ויאמר לי המלך והשגל
ומתן הרבו עלי מאד מהר ·
ומתנו' בימים אשר נחו בהם היהודי'
ומתהום וליוסף אמר מבורכת ה' ·
ומתהימו' אשר הראיתני צרות כתי'
ומתורתך אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ·
ומתכל יהדפהו מאור אל חשך ·
ומתוקים הנחמדים מזהב ומפז רב
ומתחתיו ואמרת אליו לאמר דצמח שמו ·

ה' זוגין חד נסיב מ' וחד

נסיב למ' וסימ'

מרבה כל הולך על ·
למרבה המשרה ולשלום ·
משגת ואם דל הוא ·
למשגת ואם שלט ·
מועדה והשבתי כל ·
למועדה ושברת את החקה ·
מעדנים יסר בנך וינחך ·
למעדנים האכלים למעדנים ·
משיחי והקימתי לי ·
למשיחי שם אצמיח קרן ·

ז' זוגין מן ב"ב חלוף מיחדין

חד מ' וחד בן וסימ' נמסר בסוף סדר שמות ·

א"ב מן חד חד ם' בסוף

תיבותא וסי'

אראלם הן אראלם צעקו ·
בוראם ואשלחה אליו לאמ"לא ·
גבורם וירץ דוד ויעמד על הפלשתי
דכיים נשאו נהרות ה' ·
החלם ויאמר ה' הן עם אחד ·
והמם ונתנם ה' אלהיך לפניך ·
זרמתם והעגבה על פלגשיהם ·
חלקם פני ה' חלקם ·
טלם כי זרע השלום הגפן ·
יראתם ויאמר ה' יען כי נגש ·
כוסם ימטר על רשעים ·
לאמתם אלהם בני ישמעאל
מתנם ווה לך תרומת מתנם ·
נטעתם גם שורשו ילבו גם ·
שפתם הכה נרדה ונבלה ·
עשם ואגיד לך מאז בטרם ·
פדם לא זכרו את ידו יום ·
צאתם ויצאו שרי פלשתים ויהי ·
קחם ואנכי תרגלתי לאפרים ·
ריטם הון עשיר קרית עוז ·
שתם והבשבים דפריד יעקב ·
תתם ולא שמע אמציהו ·

ה' כתובי' מ"ם בסוף תיבות

ולא קרין וסיב' נמס' במשלי סימן ד' ·

וחלופיהון ה' קרי' ם' בסוף

תיבותא ולא כתי' וסי' נמסר בשמואל א' סימן ד' ·

מלין דמשמשין ל"ם בסוף

תיבותא סימ' נמסר במערכת אות הל"מד בסר ·

שטא חרא משמשת כ"ם

בסוף תיבותא וסימ'

במוצאכם ל' ויצו גם את השני ·
בדברכם ל' אליו וישמע יי' את
לצאנאכם ל' והיצא מפיכם תעשו
פגריכם ל' במדבר הזה יפלו ·
שבותיכם ל' בעת ההיא אביא אתכם דסוף צפניה ·
וחזותכם ל' וכפר בריתכם את מות
אשריכם ל' זרעי על כל מים ·
מקומתיכם ל' וגם אני נתתי לכם
מופתכם ל' אמר אני כפתכם ·
מרבכם ל' מכל העמים ·
לעשתכם ל' ארץ כארץ ·
הזברכם ל' לכן כה אמר ה' ·
וכהפילכם ל' את הארץ בנחלה ·
גרושתיכם ל' רב לכם נשיאי ישר' ·

אלין מילין דמשמשין מ"ו

בסוף תיבותא וסימ'

יבהלימו ל' אז ידבר אלימו באפו
תבלאמו ל' נפשי אריק חרבי ·
תורישמו ל' ידי ב' בפס ק ·
יאבלמו ל' וברב גאונך תהרס ·
יאחזימו ל' אז נבהלו אלופי אדום ·
הבלעמו ל' נטית ימינך תבלעמו ·
ונגרשתמו ל' ושתי את גבולך מים ·
תבאמו ל' ותטעמו בהר ב' בפס' ·
אלימו ל' אז ידבר אלימו באפו ·
בלחומו ל' יהי למלא בטנו דאיוב ·
ולשימו ל' מרמס דישעיה ·

עלימו ל' יטפקעלימו כפימו כביר
מוסרותימו ל' ננתקה את מוסרותימו
בשומו ל' ליס חקו נכים ·

נ' יחידאין משמשין תם

בסו' תיבות' וליה להון זוגא וסי'

והשגתם הם יצאו את העיר ·
וקדשתם ויאמר ה' אל משה ·
והודעתם רק השכר ·
וקשרתם לאות על ·
שבעתם עתה נבראו ·
נטעתם גם שורשו ·
שפתם הבה נרדה ·
התם ולא שמע אמציה ·
זרבתם טינהיהיו ·
זרמתם והעגבה על ·
יראתם ויאמר ה' יען ·
לאמותם יאמרו איה דגן ·
צאתם ויצאו שרי פלשתים ·
מגינתם זקנים משער שבתו ·
ושלחתם אל מלך ארום ·
והקרבתם לפני ה' ·
הרחתם לך ה' הצדקה ·
וטבנתם קח בידך ·
ראשיתם כל חלב יצהר ·
בקרבתם וידבר ה' אל משה אחרי
ובקרבתם בבאם אל אהל ·
אותותם שאגו צרריך ·
ואותותם הלא שאלתם ·
לחיותם ויעש להם ידושע ·
ולחיותם להציל מכות ·
במשפחתם וישלחו בני דן ·
וממשפחתם וגם מבני התושבים ·
עשיתם וברחמיך הרבים לא ·
ועשיתם ויאמר ה' אל משה כלכה
עניתם ה' אלהינו אתה עניתם ·
ועניתם וידברו אליו לאמ' דמלכי
רציתם כי לא בחרבם ירשו ·
ורציתם וידבר אליו דד"ה ·
בתם כי לפני קציר ·
לאמתם אלהם בני ישמעאל ·
לתתם ויסירו העולה ·
ובגדופתם שמעו אלי יודעי צדק ·
ובחטאתם בהעצר השמים ·
למעניהם על גבי חרשו ·
כלותם · הנני שקד ·

מואב ה' חסרי' בליש' וסי' נמסר בסדר דברי' ובריש רות ·

מאד מאד ו' וסימני' נמסר בסדר נח ובמלכי' א' סי' ז' ·

לרוב מאד ה' וסימניהון

ואסף חיל כל הגוים ·
ויעש שלמה את כל דל"ה ·
ותתן למלך' ויאספו ·
כי במצער אנשים ·

במאד מאד ו' וסימני' נמסר בסדר לך לך ·

במאה ה' וסי' נמס' בסדר וישלח ובסוף יהושע ·

מאת ג' חסרי' וסי' נמסר בפרשת בראשית ·

ומן ובשנה השביעית עד ויקח את שרי מאיות כתי' ושארהון מאות כתי' במ"א אטו"ו כתי' וקרי מאות וסי"

מדד את רוח הקדים ·

מאוס ג' וסימני' נמסר בישעיה סימן ז' ובסוף איכה ·

מג

נמגו ד' וסימ' נמסר בפרשת בשלח בירמיה סי' מ"ט ·

מונג ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בריש נחום
וכתלים סימן ס״ה ובאיוב סימן ל׳ •
ומגדל ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו •
מגדל עוז ג׳ וסימניהון נמס׳ בשפטי׳ סימן ט׳
וכתלים סימן ס״א ובמשלי סימן י״ח •

מד

מדברה ה׳ ג׳ קמצי׳ וב׳ פתח וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן י״ו •
המדברה י״ג וסימני׳ נמסר בסדר אחרי מות •
ובמדבר ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ב •
מדד ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ׳ •
במדה ג׳ דגשין וסימני׳ נמסר בסדר קדושים ונל״ה
ב׳ סימן ג׳ וסימ׳ בלשון ארמי תעבדון
רחיקין אריכין׳ תנ״ך
מדין ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י׳ •
מדינים דכתיב מדונים ו׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן כ״א •
והמדנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב׳

מה

מה כ״ד וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ע״ש •
מה ה׳ קמצי׳ דסמיכי לח״ע וסימניהון נמסר בסדר
ויצא ובדניאל סימן ד׳ •
מה ב׳ פתח׳ דסמיכי לח׳ וס׳ נמסר בסדר ויצא •
ומה ט׳ יחידאין קמצי׳ וט׳ פשטין וסימניהון
ומה לי ל׳ ויאמר אף אלהי׳
ומה זה ל׳ תאמרו אלי ב׳ בני׳
ומה זאת ל׳ וירדו שלשת אלפי׳
ומה יש לי ל׳ צדקה ולזעוק׳
ומה בצע ל׳ אברתם שוא עבד אלהים׳
ומהיתרון ל׳ גם זה רעה חולה •
ומה יעשה ל׳ ובכל יום ויום מרדכי
ומה שאלתך ל׳ וינתן לך בהר׳ •
וחד ומה קול הצאן באוני והלין ט׳ קמצי׳ וסימניהון
ומה אתם ל׳ מי בכם הנשאר •
ומה אתה ל׳ המה עם בית מיכה •
ומה יי׳ ל׳ דורש ממך כי׳
ומה אשיב ל׳ על משמרת •
ומה די עלך ועל אחך •
ומה אני ל׳ והסגנים לא ידעו •
ומה אעשה ל׳ כי יקום אל •
ומה ראו ל׳ על בכהוכה ב׳ בו •
במת ח׳ קמצי׳ בקריאה וסי׳ נמסר במלכים א׳
סימן כ״ב ובמיכה סימן ו׳ •
במה ג׳ וסימניהון נמסר ויאמר אליו המלך •
וחברו דדברי הימים •
לאמר אל הכהנים •
ה׳ פסוקים מה מה וסימ׳ נמסר בשמות

מה היא ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר חיי שרה •
מהיטבאל ג׳ וסימניהון
ושם אשתו •
וחברו דד״ה׳
ואני באתי בית שמעיה •
מהרו ג׳ וסימניהון בלשון ארמי אנשון לויא
בניהון וביאור׳ נמסר בתלים סימן ק״ו
וד״ה ב׳ סימן כ״ד •
מהרו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש ובמגלת
סימן ה׳ •
למהר ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא וכד״ה א׳ סימן י״ב •
מהיר ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא ריש סימן ז׳ •

מו

מוטות ב׳ מל׳ דמל׳ וסימניהון
מוטות עץ שברת ב׳ בפסוק •
משות עולכם חסר דחס •
מוסרות ומטות כ״כ׳
מור ז׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר תשא׳
מור ד׳ מלא׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשיר השירים
סימן ד׳ ע״ש׳

מז

מזוזות ב׳ מל׳ דמל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא אל
פרעה וע״ש שנוי אתיהון •

מח

ומחה ד׳ וסימניהון נמסר בסדר נשא •
מחלת ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר תולדות
ובתלים ריש סימן נ״ג •
מחנימה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן
י״ו ובמלכים א׳ סימן ד׳ •
ומחולות ב׳ חס׳ דחס׳ וסימניהון
ותצאן כל הנשים אחריה׳
ויבא יפתח •
במחיר ח׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן י׳ •
ומחר ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישמע יתרו וביהושע
סימן כ״ב ובמשלי סי׳ ג׳ ובמגלה סי׳ ה׳ •
למחר ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא •
וממחרת ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר צו
ובשמואל ב׳ סימן י״א •
מחתות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בקרח׳
מחבת ג׳ וסימניהון נמסר בסדר צו וביחזקאל
ריש סימן ד׳ •

מט

מטא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סוף סימן ג׳ וסימן ז׳ •
המטות ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון נמסר
בפרשת נשא •
מטה לוי ג׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני •
מלמטה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה׳
מטר ד׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב •
במטר ג׳ וסימניהון
יערף במטר •
ויחלו במטר לו •
ירד במטר על גז •

מי

ומי ד׳ יחידאין וסימניהון
ומי בכל ויען אחימלך׳
ומי כמוך ויאמר דוד •
ומי אשר ואיש עמד •
ומי הוא לא אבוב •
מי הוא זה ג׳ דסמיכי וסימני׳ נמסר בירמיה
סוף סימן ל׳ ובתלים סימן כ״ד •
ומי יודע ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ב׳ •
ולמי ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳ •
ואת מי ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ח
בפסוק ט׳ ובאיוב ריש סימן י״ב׳
ועל מי ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן יז
ובאיוב סימן כ״ה׳
ואל מי ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן
ו׳ ובאיוב ריש סימן ה׳ •
אל מי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ל״א
מים ב׳ זקפין קמצין וסימני׳ בלשון תרגום נחליא
יבשין וביאור׳ נמסר בסדר והיה עקב
ובתלים סימן ס״ו ובמשלי סימן ל׳ •
במים ג׳ רפין וסימני׳ נמסר בסדר מצורע •
ובמים נ׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן
בג״ וביחזקאל סימן יו׳ •
במים ג׳ רפין וסימניהון נמסר בירמיה סימן
נ״א ובריש מיכה •
למים ה׳ דגשין וסימניהון נמסר בפרשת בשלח
ובמלכים ב׳ סוף סי׳ ב׳ ובעמוס סימן ח׳
מימי ו׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא •
על פני מים ה׳ וסימניהון נמסר באיוב
סימן כ״ד •
במי ה׳ וסימניהון נמסר בסדר חקה •
על מים ז׳ וסימניהון נמסר בסדר מצורע
וביחזקאל ריש סימן יז״ •
על המים ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וארא •

אל מי ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״א •
מימיך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים •
למינהו יד״ וסימניהון נמסר בסדר שמיני׳
למינו ד׳ בתורה וסימניהון נמסר סדר שמיני •
מיכיהו ד׳ וסימניהון
ויהי איש אחד •
וישבע מיכיהו בן׳
ויגד להם מיכיהו •
מהרה מיכיהו׳
וכל מלכים ומן אלה היו את המלך עד סו׳ פיסק׳ דבוות׳ כר
מן ב׳ מיכה וסימניהון
ויבא אל המלך ויאמר׳
וילך חלקיהו הכהן •
הרויהון דד״ה •
מיכיה ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ב ע״ש •
מכיה ה׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י״ב •
מכיהו ב׳ כ״כ וסימניהון
וישמע מכיהו בן גמריהו •
ויגד להם מ׳יהו •
וא׳ חסר י׳ הניג׳ וסימ׳
ויקרא מלך ישראל׳
וא׳ מיכיה כתיב וקרי מיכה
מיכיה המירשתי •
מיכא ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בנחמיה סימן י״א •

מך

מכונה ד׳ חסרי׳ כלי׳ וסימניהון נמסר בנחמיה ס׳ י״א •
מכרם ג׳ וס׳ נמס׳ בסדר חקת ובעמוס סימן ב׳ •
למכיר ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י׳ •

מל

להמל ה׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
בהמלו את בשר •
בהמלו בשר ערלתו •
המלו ליי׳ •
נמלו אתו׳
ואם לא תשמעו׳
מלא ה׳ דגשין וסימניהון נמסר בסדר ויצא
ובשמואל א׳ ריש סימן יו״ ובתלים סוף סימן נג׳ •
ומלאתי ד׳ וסימניהון נמס׳ בריש מלכים
וביחזקאל ריש סימן ל״ב •
למלאת ל׳ ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ וס׳ נמסר בסדר
כי תשא ובדניאל ריש סימן ט׳ •
ימלא ז׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר צו
ובתלים סימן כ׳ •
וימלא ט׳ דגשין וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך׳
וימלא ו׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י׳ •
ימלא

מערכת אות המם

ימלא ח׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סי׳ י״ג ע״ש ׳
מלאתי ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ו׳ ׃

המלאה ג׳ וסימניהון

פן תקדש המלאה ׃
המלאה להעמיר ׃
בעצמים בבטן המלאה ׃
ומלואה ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
בירמיה סימן ח׳
במלאת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כה״ וסימ׳ מ״ו ׃
מלאו ומלאו ג׳ בתור׳ בליש׳
וסימני נמסר
בפרשת בא אל פרעה ׳
אמלא ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר משפטים
ובמשלי סימן ח׳ ובאיוב ריש סי׳ כג״ ׃
מלוא ב׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
בסדר ויקרא ע״ש ׃
והמלאכה ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר ויקהל
ובעזרא סימן י׳ ובד״ה א׳ ריש סימן כט״ ׃

עשה מלאכה ד׳ וסימני׳

והאיש ירבעם גבור ׃
ועמך לרוב עשי ׃
הסגנים ובנצחי ׃
יורדי הים באניות ׃

במלאכת ג׳ וסימניהון

שבעת יי׳ ההוה ׃
אם לא ימצא הגנב ׃
במלאכת החוצה ׃
ובכל מלאכה ג׳ וסימניהון
נמסר בסדר
אחרי מות ׃
מלים י׳ בליש׳ וסימניהון נמס׳
באיוב ריש סימן י״ו ׃
מלאך ב׳ פתחין וכל דסמי׳
לארברא בותי׳ וסימני׳
נמסר במלאכי ריש סימן ג׳ ׃
אמלטה ז׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳
באיוב סוף סי׳ א׳
ימלט ח׳ וסימניהון נמסר
בעמוס סוף סימן
ב׳ ובאיוב סוף סימן כב״ ׃
ימלט י״ג וסימניהון בלשון
ארמי תפש לגברא
דשבא שביא וצרקיהו חמא וערק
דפשט ידא באתתא חכמתא ושקרת
במיכאל וביאור׳ נמסר במלכים א׳
סוף סימן י״ח ובירמיה סימן כ״ו ׃

למלך בט׳ יחידאין בקרי׳
וסימניהון
אמרי אוי לך מואב אבדת עם
כמוש ׳
ויאמר למלך יריחו לאמר ׃
מקדה ואת מקדה לקח יהושע
ב׳ בפסו׳ ׃
גם אותה ויתן יי׳ גם אותה ביד ׃
ויאספו כל בעלי שכם ׃
נחמתי כי המלכתי את שאול ׃
ודבר אבנר היה עם זקני ישר׳
דשמואל ׃
וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך
דשמואל וחברו ד״ה ׃

ובעכי זה הוא סמוך למב״הי ׃

והשתנית ויאמר ירבעם לאשתו ׃
יהי יי׳ אלהיך ברוך דמלכי׳ ׃
וחברו דד״ה ב׳ בו ׳
רץ לקראת רץ ירוץ ׳
לגוי ועשיתי אותם לגוי אחד ׳
יוכל גם אותו לאשור יוכל ׃
להשתחות והיה כל הנותר מכל הגוי׳
להשתחות והיה אשר לא יעלה מאת
הארץ והיה יי׳ למלך על כל הארץ
מעשי רחש לבי דבר טוב ׃
משפטיך לשלמה אלהים משפטיך
האמור למלך בליעל ׃
בלהות ינתק מאהלו מבטחו ׃
משבח כען אנא נבוכד נצר ׳
בתוכ בה בגוים נשמע ׳
מבחר יי׳ אלהי ישראל בי מכל
בית אבי ׃
ובעכי הוא סמוך למב״הי ׃

מישב שלמה על כסא יי׳ ׃
לתקופת ויהי לתקופת השנה ׃
ובכל משחה אשור מצרים
ישראל דבות׳ ואפ״ס
אשר ברבנו יי׳ צבאות ׃
ומלך ה׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ א׳ סימן כא״ ׃

ממלכות ד׳ וסימניהון

קרע יי׳ את ממלכות ׃
ויאמר המלך ואיה ׃
בראשית ממלכת יהויקים קדמאה
דספרא ׃
קרא שמו יזרעאל וכל יהושע
דבות׳ ׃
במלכם ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ כ׳ ׃

ממלך ג׳ וסימניהון

כי חטאת קסם ׃
טוב ילד מסכן ׳
וגם אלהיהם עם ׃
וחמלך דוד ג׳ וסימניהון
נמסר בריש מלכי׳
ואת מלך ד׳ וסימניהון נמס׳
ביהושע סימן ח׳ ׃
מלכתו ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר
בלק וסוף ירמיה ׳
ובל מלכי ז׳ וסימני׳ נמסר
ביהושע ריש
סימן ה׳ ובמלכים א׳ סימן י׳ ׃
בבית המלך ג׳ וסימניהון
נמסר
במגלה סימן ט׳ וד״ה ב׳ סימן כג״ ׃
למלוך ג׳ וחס׳ וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סימן כ׳ ׃
מלכיא ג׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ב׳ ׃
ימלוך ה׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בשמואל א׳
סימן כ״ב ומשלי סימן ל׳ ׃
מזרע המלוכה ד׳ וסימני׳
נמסר
בסוף מלכים וביחזקאל סימן י״ז
ובריש דניאל ׃
והמלך דוד ג׳ וסימ׳ נמסר
בריש מלכים ׃
וימלך ה׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן כג״ ׃
ובד״ה א׳ ריש סימן כג״ ׃

היה במלכו ז׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ ב׳ סי׳ ט״ו ׳
ממלך ד׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר
באיוב סימן ל״ד ׳
וימלכו ה׳ חס׳ בלי׳ וסימני׳
נמסר במלכים א׳
סימן י״ו ׳
על מלך ט׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סי׳ כח׳
ובדניאל סימן י״א ׃
על המלך ח׳ וסימני׳ נמסר
בד״ה ב׳ סימן כג״

מן

מן י״ד יחידאין משמשין ומן
ולית זוגא וסימניהון
ומן העוף מן הבהמה ׃
ומן האיל ואת החלבים ׃
ומן הלחם ואם יותר ׳
ומן השמן יצק הכהן ׃
ומן הקדש לא יצא ׃
ומן הקדשים לחם אלהיו ׃
ומן הבקר והרמות מכם ׃
ומן כל ויצעק איש ישראל ׃
ומן לשון ארמית דבותי׳ ׃
ומן העבדה והיה ביום ׃
ומן מצרים והתו ובשו ׃
ומן אז חדלנו לקטר ׃
ומן האש ודמות החיות ׳
ומן מן המלחמות ׳
ומן הערים ובשמע ׳

ט״ו מן חד חד מן ולית

דבו׳ וסימניהון ׃
מן חטאות ויעש הרע לא סר דפקח
מן הנערים ותקרא אל אישה ׃
מן לביש וישלח מלך אשור דמלכי׳
מן ארץ ופלישי׳ חרב ישובון ׃
מן חדש ויולד מן חדש אשתו ׳
מן אחרי ועתה כה תאמ׳ לעמי ד״ה
מן גבעה שלש שנים מלך
בירושלם ושם אמו דד״ה
מן בנות בן אשה מן בנות דן ׳
מן בניהם אשר נותרו אחריהם ׳
מן שאול יי׳ העלית מן שאול נפשי
מן נעריהך ינוסון ׳
מן קול רעמך ב׳ בו ׳
מן יד משזיב ומציל ׳
מן לבנון מעין גנים באר מים ׳
מן בקר וירא חותן משה ׳
מן חבקר ויהי ממחרת וישב משה ׃
ד׳ פסוקי׳ מן מן ומן וסימ׳ נמסר
בסדר וארא ׳
המן ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר
בראשית ובסדר חקה
ובמלכים ב׳ סימן ו׳ ׃
מן ג׳ ר״פ בתורה וסימניהון
נמסר ביחזקאל סימן מה״ ׃
וכל ר״ה ודניאל ועזרא דכות׳ ר״פ
ומן במ׳ מן וסימניהון בד״ה א׳ סימ׳
בו״ וכל שאר קריאה דכות׳ ר״פ מן
במה״ ומן וסימניהון נמס׳ ביחזקאל
סימן מה״ ובעזרא סימן ו׳ ׳
ממנו ט׳ דמטעי׳ בהון וסימני׳
נמסר בסדר תרומה ׃
ממנו ו׳ סבירין ממנה וסימ׳
בלשון ארמי אפריש
בעירא דיפתח ולקט בארחא
באוריתא וביאור׳ נמסר בפרשת צו ׃
ממני י׳ בתורה וסימניהון
נמסר בסדר בלק ׳

כל תהלות ממני במ״א
כמנו וסימ׳ נמסר בתהלים סימן ק״ג ׃
למנות ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר לך לך
ובתלים סימן צ׳ ובדברי הימים א׳
סימן כא״ ׳
וימן ה׳ וסימניהון נמסר
ביונה ׃
המנורה ג׳ מל׳ וסימניהון
נמסר בתרומה ׃
ואת המנורה ג׳ וסי׳ נמסר
בסדר כי תשא
מנימין ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳
וסימניהון נמסר
בד״ה ב׳ סימן לא״ ובנחמיה סימן י״ב ׃
המנשי ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף
פרשת כי תבא ׳
שבט המנשה ב׳ וסי׳ נמסר
ביהושע
סימן י״ג ׃
למס עובד ג׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ א׳ סי׳ ט׳ ׃

מע

מעון ד׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ע״א ׃
מעונה ג׳ חסרי׳ בלישניהון
וסימניהון נמסר
באיוב סוף סימן ל״ח ע״ש ׃
ימעט ג׳ ב׳ בתורה
וסימניהון
ואם ימעט הבית ׃
אל ימעט לפניך דעזרא ׃
חון מהבל ימעט ׃

למעט ג׳ וסימניהון

על פי הגורל ׃
רק הכהנים היו ׳
פנה לארבה והנה ׃
מעט ז׳ קמצי׳ וסימניהון
נמסר בסדר תבא
ובשמואל ב׳ סימן י״ב ובאיוב סימן
ל״ב ובריש חגי ׃
מעין ה׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר
בסדר שמיני ובשיר
השירים סימן ד׳ ׃
מעין ד׳ פתחין וסימניהון
נמסר במלכים ב׳ סי׳
ג׳ ויהושע סימן ט״ו ׳

מצ

ומצאת ג׳ וסימניהון נמסר
בנחמיה סימן ט׳ ׳
וימצאהו ג׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ א׳ סימן י״ג ׳
מצאתנו ג׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימ׳ ו׳ ׃
מצאה ג׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ בהר סיני ׃
וימצאם ג׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סוף סי׳ א׳
וימצא ו׳ וסימניהון נמסר
בסדר מקץ
ובמגלה ריש סימן ו׳ ׃
ולא ימצא ד׳ וסימני׳ נמסר
בסוף צפניה ׃
לא

מערכת אות המם

לא מצאו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן
יד ובאיוב סימן ל״ב׃

כימצא ה׳ ר״פ במ״ת וסימניהון

בקרבך באחד׳
כימצא חלל׳
כי ימצא איש שכב׃
כי ימצא איש גנב׃

וימצאהו ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר במלכים
ב׳ סימן ט׳׃

תמצאהו ז׳ חס בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח׃

ולא מצאתי ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תצא
ובשמואל א׳ סימן כ״ט וביחזקאל סוף
סימן כ״ב ובקהלת סוף סימן ז׳׃

מצדות ט׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳
ל״ג ותרגום שם׃

מצדה ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ה׳׃

מצת ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׃

במצולות ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח׃

המצפתה ח׳ וסימניהון

קדש את כל ישראל׃
ויקבצו המצפתה׃
וישמעו פלשתים כי׃
ויבא ירמיה אל גדליה׃
ויוחנן בן קרח בא׃
ויהי בחדש השביעי׃

מצרימה כ״ה וסימניהון נמסר בסוף ד״ה׃

מצרים ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסוף איכה׃

ממצרים ה׳ סבירין מצרימה וסימניהון נמסר
בפרשת ואלה שמות׃

ממצרים ב׳ סבירין מארץ מצרים וסימני׳
הס ומדברו׳ אל וישמע יתרו כהן׃

המצרים ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר לך לך
וביהושע סימן כ״ד׃

ירידה מצרים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר תבא
וביהושע סימן כ״ד ובישעיה ריש סי׳
ל״א׃

מק

ערך מקום הוא בערך מק ע״ם׃

מקניהם ד׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח׃

ומקלות ד׳ וסימ׳ נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ו׃

ומקנה ו׳ ג׳ פתח׳ וג׳ קמ׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית׃

מקשו ג׳ חסרי׳ ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן כ״ב׃

מר

מרבק ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ח

בחצי הספר׃

מריתי ג׳ וסי׳ נמסר באיכה א״ב קדמאה׃

המורים ד׳ וסימניהון נמסר בסדר חקה׃

מרה ה׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ראה ובמלכים

מרי ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר ויקח קרח ובשמואל א׳
סימן ט״ו וביחזקאל סימן ב׳׃

תמרורים ד׳ וסימניהון נמסר בהוש׳ בסוף סי׳ י״ב׃

ימיר ו׳ וסימניהון נמס׳ בסדר אם בחקתי ובתלים סי׳ ט״ו׃

ומרים ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ו׳׃

מש

ימיש ז׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר בשלח ובירמיה סימן י״ז׃

תמוש ג׳ וסימניהון

תמוש היהד׃
אל נא תמוש מזה׃
לא תמוש רעה מביתו׃
קדמ׳ תמוש כתיב תנינא תמש
כתיב תליתאה תמיש כתי׳׃

ימושו ג׳ וסימניהון

לא ימושו כפיך׃
אם ימושו החקים׃
כי ההרים ימושו׃

ואמשך ה׳ חסרים בלישנ׳ וסימניהון נמסר
בפרשת אלה תולדות׃

משה ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בריש יהושע ובתלים
סימן צ״ט׃

ומשה ז׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר ו אלה שמו׳׃

משה איש האלהים ז׳ בליש׳ וסי׳ נמסר ביהושע
סימן י״ד׃

בספר משה ג׳ וסימניהון

כי ככתוב בספר׃
ויסירו העולה לחתם׃
כ וס ההוא נקרא׃

המשיח ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא׃

מושל י״ד מ״ל וסימני׳ נמסר במיכה סימן ה׳
ובקהלת סימן י׳ ע״ש׃

משלי ד׳ וסימניהון נמסר בריש ספר משלי׃

משפחות י״א וסימניהון נמסר בסדר צו ובתלים
סימן צ״ו׃

למשפחת ג׳ חסרים בנביאים וסימ׳ נמסר בסדר
נח וביהושע סימן כ״א׃

ומשפחות ד׳ וסימניהון

ומשפחות קרית יערים׃
בני שלה בן יהודה׃
ומשפחות ספרים יעבץ׃
וקוץ הוליד את ענוב׃

למשפחותם ה׳ מ״ל ביהושע וסימני׳ נמסר
ביהושע סימן י״ט׃

למשפחותיו ד׳ וסימני׳ נמסר במדבר סיני׃

משפחתם ג׳ בליש׳ וסימני׳

וממשפחתם אשר עמכם׃
וישלחו בני דן ממשפחתם׃
ולשמעי בנים ששה׃

משפחות האדמה ג׳ וסימני׳ נמסר בעמוס ריש
סימן ג׳׃

למשפחותם ח׳ מ״ל וסימני׳ נמסר בסדר
במדבר סיני׃

המשקוף ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא׃

מת

ומתו ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח׃

קריבת מיתה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת
תולדת יצחק׃

לפני מותו ד׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת תולדת יצחק׃

אנכי מת ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי׃

ומתנו ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן׃

מות יומתו ג׳ וסימני׳ נמסר בקדשים׃

ויהי אחרי מות ד׳ וסימ׳ בלשון
ארמי׳ אבא דעיא שמשא ומלכא
וביאור׳ נמסר בסוף סדר חיי ובריש
יהושע ובריש שפטים׃

ימית ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ט׳׃

המיתו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סי׳ כ״ו׃

ימיתנו ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳
סימן י״ד ובסוף ירמיה׃

ימותו כל אריתא וירמיה חס׳ ב״מא וסי׳ נמסר
באיוב סימן ל״ד׃

במתו ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׃

וימיתהו ח׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בפ׳ וישב ובמלכים
א׳ סימן י״ג׃

וימיתהו ז׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ד׃

מתיך ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר חיי שרה׃

ממיתים נ׳ ב׳ בלא׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן י״ז׃

תמותו ז׳ מ״ל וסימניהון נמסר בסדר מקץ׃

ימותון ב׳ וסימניהון

אם כמות כל האדם׃
וישביה כמו בן ימותון׃

וימת ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וישב ובשמואל א׳ סי׳
כ״ב ובתלים סימן ק״ה׃

תמות ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בלק ובשפטים סימן י״ז

ובאיוב סימן ל״ו׃

ומת ו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח׃

במות ג׳ וסימניהון נמסר בסדר קרח׃

במות ג׳ וסימניהון

מחוץ שכלה חרב׃
כי עזה כמות אהבה׃
והוא כמות לא ישבע׃

מתים ד׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר דברים׃

מתי מספר ה׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה
סוף סימן מ״ד׃

המיתו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמו׳

תמתון ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימניהון נמסר
בישעיה סימן כ״ב׃

מות ימות ג׳ וסימניהון

כי חי י״י המושיע׃
כי נאץ נאצת את׃
והראני י״י כי׃

להמיתו ג׳ מ״ל וסימניהון
יד העדים תהיה׃
ויתנכלו אתו׃
וישמרו את הבית׃

יומת ד׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׃

מתתיהו ד׳ וסימני׳ נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ה׃

נשלם ערך
המ״ם בס״ד

מערכת אות
הנון

ט״ו זוגין חד נ׳ וחד ונ׳ ול״
דכו׳ וסימניהון

נשאתני מפני זעמך וקצפך׃
ונשאתני ושכבתי עם אבתי׃
נרצה דבר על לב ירושלים׃
ונרצה וסמך ידו על ראש העולה
ניחוחין די להון מהקרבין ניחוחין
וניחוחין באדין מלכא נבוכד נצר
נדמה שמרון מלכה כקצף׃
ונדמה ואל מי תדמיוני ותשוו׃
נחמתני ותאמר אמצא חן בעיניך
ונחמתני עשה עמי אות לטובה׃
נפלו ונשמדו במות און׃
ונפלו ואמרת אליהם כה׃
נשבה תהי טירתם נשמה׃
ונשמה נהתי את ארץ׃
נמליך וישלח אשר על הבית׃
ונמליך נעלה ביהודה ונקיצנה׃
נסעה ויאמר נסעה ונלכה׃
ונסעה בנהר אהוא בשנים עשר
נתנוך ויהי בדברו אליו ויאמ׳ לו׃
ונתנוך ויאמרו לו לאמר לא
כי אסור׃
נושע קמץ אין המלך נושע
ברב חיל׃
נושע גילי מאד בת ציון הריעו׃
נבל גם אני אודך בכלי נבל׃
ונבל

ונבל והיה כנור ונבל׳
נכחה ולא ידעו עשות נכחה ׃
ונכחה והסג אחור משפט ׳
נככה בן אדם יען אשר אמרת
ונככה את ארון אלהינו אלינו׳
נכת ונכח הלך וילכד את קנת
ונכת ואת בנתיה ב׳ בפסוק׳

א״ב נון ארוכה בסוף
תיבותא ולית דכות׳ וסימניהון

אחרין תטחן לאחר אשתי׳
אחן וחנתי את אשר אחן׳
בחין ושאר חזותא העדין׳
בחין ומשך אבירים בכחו׳
גבולן ותשבנה הערי׳ דשמואל
דאנין ואנת עזרא כחכמת׳
האיין עהה יחרדו האיין׳
הרצין והשמע עתליה את קול דמלכים׳
הימין ואתה לך לקץ ותנוח׳
והמתן ויאמ׳ כי לדבן את העבריות
יחנון וילך במדבר ויסוב את׳
וכמהן ויעבר המלך הגלגלה׳
ויראון וכל העם ישמעו ויראון׳
זן מזוינו מלאים מפיקים׳
חטין ואתה קח לך חטין ושעורי׳
טחון ואת חטאתכם אשר עשית
טוחן ויאחזוהו פלשתים׳
טחין בחורים טחון נשאו׳
ירעפון עטרת שנת טובתיך׳
ירזמון ומה ירזמון עיניך׳
ימלאון והשקתי ארץ צפתך׳
ינאצון ואת עמי ינאצון׳
בארבן ודרך לפניהן כבראה׳
לבביהן והצב גלתה העלתה׳
להתן שם את ארון׳
מלכין אל תתן לנשים חילך׳
משפטן ויקרב משה את׳
מגדון יגדל המספד׳
נון בנו יהושע בנו׳
מרוקהן ששה חדשים בשמן׳
נחושתן ויקרא לו נחשתן׳
סגנין אדין מלכא לדניאל רבי
כהלין אדין עללין כל חכימי
פרין בנו בתים ושבו׳
צידונין יען אשר עזבוני׳
קבצן דרשו מעל ספר יי׳ וקראו
ראשן ישבו לארץ ידמו זקני בת
שוכמין דרכי ציון אבלות׳
תפגעון לאסרך דשמשון׳
תחתיהן הלוך ואמרת׳
תעבדון את האלהים על ההר׳
תענון כל אלמנה ויתום׳
הרבון ושמעת ישראל ושמרת׳
תחקרון עד תכונותיכם עד׳
תחשבון מה תחשבון על יי׳
תתחככון עד מתי התחמקין׳
תגדעון ונתצתם את מזבחתם׳
תהיון ואנשי קדש תהיון לי׳
תלכון לא תלכו ריקם׳
תלחמון כה אמר יי׳ לא תעלו׳
תנוסון ותאמרו לו כי על סוס ננוס
תושעון בשובה ונחת תושעון׳
תשאון הפניו תשאון אם לאל׳

א״ב מן חד וחד חד נון וחד
כם בסוף וסימניהן נמסר בסוף סדר בהר סיני׳

אלין מלין משמשין נ״י וסי׳

הפרני ל׳ כי הפרני אלהים בארץ עניי׳
נשני ל׳ כי נשני אלהים את כל עמלי׳
השביעני ל׳ אבי השביעני לאמר׳
השביעני ל׳ במרומים הרוני לענה׳
פתיתני ל׳ יי׳ ואפת חזקתני ותוכל׳
הנחני ל׳ בדרך אמת לקחת את בת אח אדני׳
ותעידני ל׳ ועין ראתה ותעידני׳
ויבואני ל׳ חסדיך יי׳׳
ויכוננוני ל׳ ידיך עשוני ויכוננוני׳
רמיתני ל׳ לבהזה רמיתני ותשלח
בזיתני ל׳ ועתה לא תסור חרב מביתך׳
גמלתני ל׳ כי אתה גמלתני הרעה ואני׳
הציקתני ל׳ רוח בטני דאיוב׳
ששזפתני ל׳ השמש בני אמי נחרו בי
תמעיטני ל׳ אל באפך פן תמעיטני׳
שטפתני ל׳ טבעתי ביון מצולה׳
הליצוני ל׳ זדים הליצוני עד מאד׳
עודוני ל׳ חבלי רשעים עודוני׳
גרוני ל׳ יגעתי בקראי ניחר גרוני
ילדתני ל׳ ארור היום אשר ילדתני
עותוני ל׳ יבשו זדים כי שקר עותוני׳
יחמתני ל׳ הן בעון חוללתי ובחטא
נחביתני ל׳ אמצא חן בעיניך כי׳
יבואוני ל׳ רחמיך ואחיה׳
יעבדוני ל׳ ותמאן לשלחו׳
התורידני ל׳ אל הגדוד הזה׳
ויסבני ל׳ דרך חוץ אל שער החוץ
ויעירני ל׳ באיש אשר יעיר משנתו
להבאישני ל׳ בישב הארץ בכנעני ובפריזי׳

מלין דמשמשין נה בסוף
תיבותא וסימניהון

הרוממנה ל׳ קרנות צדיק׳
קבנה ל׳ שמענה קולי׳
אחטנה ל׳ מידי תבקשנה׳
אציתנה ל׳ מיכה אין לי מי יתנני׳
יקראנה ל׳ ויאמר אליו שוב נא׳
וירדנה ל׳ ממרום שלח אש בעצמתי׳
ימהרנה ל׳ מהר ימהרנה לו׳
יעדנה ל׳ ואם לבנו יעדנה׳
וימנענה ל׳ כתוך חכו׳
תעלנה ל׳ ויאמר מלאך ה׳׳
תרמסנה ל׳ רגל רגלי עני׳
אשקנה אני יי׳ נוצרה לרגעים׳
תכעיסנה ל׳ ותכבה ולא תאכל׳
אחישנה ל׳ אני ה׳ בעתה אחישנה׳
תכלנה ל׳ מלמעלה ופתח התבה׳
תחתנה ל׳ ויסגר בשר התחתנה׳
תשבנה ל׳ בצל דליותיו׳
שמענה ל׳ ואתה דע לך׳
תשבנה ל׳ וידיו תשבנה אתו׳

ו׳ חסרי׳ נ״ן וקרין וסימני׳ נמס׳ במשלי סי׳ ג׳׳

ו׳ כתבן נ׳ ולא קריין וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן בא״ ודה״ ב׳ סימן י״א׳

י״א פסוקי׳ רישי׳ נון וסופי׳ נון וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובתלים סימן מ״ה׳

נא

נאוה ה׳ וסימניהון נמסר בתהלים סימן קמ״ח׳ ובמשלי סימן י״ז׳

נאם ג׳ בטעם וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ה׳׳

נאפות ג׳ וסימניהון

ושפטתיך משפטי׳
ואנשים צדיקים ב׳ בפסו׳׳

נב

נבית ד׳ חס׳ א׳ בלישניהון וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י׳ ובעזרא ריש סימן ה׳׳

והנביא ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר ראה וביחזקאל סימן י״ד׳

ונביא ז׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ט׳׳

בנביאים ה׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ י׳ ׃

נביאים ח׳ מל׳ בירמיה וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ו׳

נביאים ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר בהעלתך׃

וכל הנביאים ד׳ וסימניהון

וכל הנביאים נבאים כן׳
וחברו דה״׳
ויקבץ מלך ישראל׳
ומלך ישראל ויהושפט׃

נביא ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

ובנביאי ישראל ראיתי׳
ומתעתעים בנבאיו׳
ונבא לבב חכמה׳

הנביאה ה׳ וסימניהון

והקח מרים׳
ואקרב אל הנביאה׳
וגם לנועדיה הנביאה׳
ועשיה אל חולדה הנביא׳ דמלכי׳ וחברו דדה׳
ואשר המלך אל חולדה הנביאה׃

נבכד נאצר י׳ בהיכין בן חס׳ ו׳ וסימני׳

ויאמר חנניה לעיני כל העם׳
ויהוצדק הלך בהגלות יי׳ את׳
כה אמר יי׳ צבאות׳
ולמקצת הימים אשר אמר׳
ובשנת שתים למלכות ב׳ בפסו׳׳
וקאמין לקבל צלמא הני׳ דפסו׳׳
כען אנא נבכד נאצר׳
ומלכא נבכד נאצר אבוך׃
יהב לנבכד נאצר אבוך׳

וכל מלכים דכוות׳ בב״א מל׳ נבוכד נאצר וסים׳

והעם הנשאר בארץ יהודה׳

ומן בראשית עד אחאב בן קוליה נבכד רצר כתי׳

וכל שאר סיפר׳ נבוכד ראצר בב״א נבוכד ראצור וסים׳

לקדר ולממלכות חצור׳

וה׳ כתיב נבוכד נאצר בכתובים וסימניהון

עלה נבוכד נאצר מלך בבל
ומכלי בית יי׳ הביא׳
ולתשובת השנה שלח המלך׳
וגם במלך נבוכד נצר מרד׳
בשנת שלש למלכות דדניאל׳

וכל דניאל נבוכד נצר מלכא ב״מה מלכא נבוכד נצר וסימני׳ נמסר בדניאל סימן ב׳׃

נבוכד נצר ז׳ כתבן ומשניין ביה וסימניהון

שבעא עדנין יחלפון עלך׳
נבוכד נאצר׳ נבוכד ראצר׳
נבוכד ראצור׳ נבוכד נצר׳
נבוכד נאצר׳ נבוכד נאצור׳
נבוכד נאצר׳

רישא דדניא׳ נאצר בשנת ג׳ למלכו׳ וכל ד״ה ונבי׳ דכו׳ ומן כל ירמיה ויחזקאל ראצר ומן בראשית ממלכת יהויקים תני׳ עד קוליה נאצר ואלה בני המדינה העולים קדמיה ראצור לקדר ולממלכות ראצור תרויהון כתי׳ ׃

נג

נגבה כט׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בד״ה ב׳ סי׳ ד׳ ׃

נגינות ג׳ מל׳ בלישניהון וסימניהון נמסר בתלים סימן ד׳ ׃

נוגע ג׳ מל׳ וסים׳ נמסר סוף סדר מצורע ובעמוס סימן ט׳׳

הנגעת ג׳ וחס׳ וסים׳ נמסר בשפטים סימן ך׳׳

והנוגע ג׳ וסימניהון

בכל טמא נפש׳
והנוגע בנבלתם׳
והנוגע בכל אשר׳

לנגע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא ואיוב סימן ו׳

וינגע ב׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך׳

נגע הצרעת ג׳ וסימני׳

נרפא נגע הצרעת׳
זאת התורה לכל נגע׳
השמר בנגע הצרעת׳

נגף ג׳ וסימניהון

יהנך יי׳ נגף לפני׳
אך נגף נגף הוא׳
כי נגף העם׳

נגשה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר תולדות׳

מגישים ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳ ובמלכים ב׳ סימן ד׳׳

ויגישו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׳

נוגש ב׳ מל׳ וסימניהון

ממנו פנה ממנו׳
ועמד על כנו׳

נגש בס״ן ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ג וע״ש מה דשקלינן וטרינן׳

נגש כש״ן ד׳ וסימניהון

ומשה נגש אל הערפל׃
ואחר נגש יוסף׳

מערכת אות הנון

חזנא נביא אחד נגש ׃
יען כי נגש העם הזה ׃
ויגישו ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ יד ׃
ויגש ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדת יצחק ובפרשת צואת אהרן ׃
גושו ג׳ וחס׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ג׳ ׃

נד

נדף ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בסדר אם בחקתי ׃
וידר ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא יעקב ובשפטים סימן י״א ׃

ונדריך ג׳ וסימניהון

רק קדשיך אשר ׃
ונדריך אשר תדור ׃
ונדריך תשלם ׃

נדר ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור ובישעיה סוף סימן יט״ ותרגום שם ׃
נדריכם ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר ראה ׃

נה

וינהג ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות ׃
ונדרו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן לא״ ׃
נהרות ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ח׳ ובתלים סימן קלח״ ׃
הבהרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וארא ׃
ונהר ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן יט״ ׃

אל נהר ג׳ וסימניהון

ואבוא אל הגולה ׃
ובמראה המראה ׃
והיום ההוא לי״ אלהים ׃

נו

נוה ד׳ וסימניהון

נוה משלח ונעזב ׃
ישים עליהם נוה ׃
נוה לבנות יענה ׃

נז

נוזלים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן עח׳ ׃

נח

נחנו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויהי מקץ ובאיכה בא״ב ג׳ ׃

נחני ג׳ וסימניהון

בדרך נחני י״ ׃
מי יובילני עיר מצור ׃
מי יובילני עיר מבצר ׃

והנחתי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כב״ וסימן לז׳ ׃
הניחו והניחו ד׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ו׳ ׃

מנחתיך ג׳ חס׳ כלי׳ וסימניהון

יזכר כל מנחתיך ׃
לעולתיכם ולמנחתיכם ׃
ומנחתיכם לא ארצה ׃

ואת המנחה ח׳ וסימני׳ נמסר בפרשת אלה פקודי ׃
ניחוח ה׳ מל׳ בלי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תצוה ׃
ונחנו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח ׃
ונח ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן יד״ ׃
נחה ג׳ מלעיל וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ב׳ ׃
וינח ז׳ רפין וסימניהון נמסר בפרשת בא אל פרעה וביהושע סוף סימן כא״ ׃
וינח ז׳ דגשין וסימני׳ נמסר בפרשת ויקח קרח ובמלכים א׳ סימן ז׳ ׃
וינחם ז׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כב׳
והנחתי ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ ויאמרו פני ילכו ׃

והנחתי חמתי ׃
ושאר׳ והניחתי כתיב וחד מל׳ דמל׳ וסימ׳

הוא יהוה איש מנוחה ׃
וא׳ והנחותי כתיב וסימ׳
והנחותי חמתיכם ׃

וינחהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר אמור ובמלכים א׳ סימן יג״ ׃
מנחה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן יד״ ובישעיה סימן יא״ ובזכריה ריש סימן ח׳ ׃
מנחל ד׳ וסימניהון נמסר בסדר אלה הדברים ובמלכים ב׳ סימן כד״ ׃

על נחל ג׳ וסימניהון

ואת הארץ הזאת ׃
מן הירדן מזרח ׃
על כן יתרה עשה ׃

נחלו ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן יד״ ׃
לנחלה טו׳ וסימניהון נמסר בסדר קרח ׃
ינחלם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ ב׳
ינחלו ג׳ קמצין וסימניהון לשמות מטות ׃

איש לפי פקדיו ׃
בכוך חכמים ינחלו ׃

נחלתן ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה מסעי ׃
תנחל ב׳ א׳ קמ׳ וא׳ פתח וסימניהון

בארצם לא תנחל ׃

בנחלתך אשר תנחל ׃

נחלה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ראה ובתלים סימן ה׳ ׃
נחם ונחם ו׳ פתחי׳ וסימניהון נמסר בזכריה סימן א׳ ׃
ינחם ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובתלים סימן ק״ ׃

וינחם ה׳ וסימניהון

וינחם י״ כי עשה ׃
וינחם יצחק אחרי ׃
וינחם יהודה ויעל על גוזזי ׃
וינחם י״ על הרעה ׃
וינחם אלהים על הרעה ׃

נחמה אל ז׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן ז׳

נחש ג׳ וסימניהון

ויעש משה נחש ׃
והביט אל נחש ׃
וכתת את נחש הנחשת ׃

נחשת ד׳ בצפוי וסימניהון

ועשית קרנותיו ׃
ועשית בדים למזבח ׃
ועשית בדי עצי ׃
מבגו תהינה קרנתיו ׃

כלי הנחשת ד׳ וסי׳ נמסר סוף ירמיה ׃

נט

נוטה ה׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קד״ ׃
נטיתיך י״ו חס׳ את וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כה״ ׃
ויטהו ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ׃
ולנטוע ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן לא״ ׃
ויטע ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח
ויטל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר בתלים סימן לז״ ובמשלי סוף סימן י״ו ובאיוב ריש סימן מא״ ׃
ויטו ה׳ בקראה וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן נד״ ׃
ותט ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בלק ׃
ויטו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ו ׃
ויטו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ריש סי׳ ח׳

וינטשו ג׳ וסימניהון

וינטשו בלחי ׃
וינטשו בעמק רפאים ׃
ויוסיפו עוד פלשתים ׃

ויטש ב׳ וחס׳ וסימניהון

ויטש אלוה עשהו ׃
ויטש משכן שילו ׃

ני

ניר ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן ד׳

נכ

נכחו ב׳ וסימניהון

נכחו תחנו ׃
כי נכחו יצא ׃

נכר כ׳ א׳ מלעיל וסימניהון

נכר אתו האלהים ׃
ולא נכר שוע לפני ׃

נמ

נמו ב׳ ומלרע וסימניהון

נמו רעיך מלך אשור ׃
נמו שנתם ׃

נס

נסי ב׳ וסימניהון

ויקרא שמו י״ נסי ׃
ואל עמים ארים ׃

הנס ג׳ וסימניהון

והעם הנס אל ׃
והיה הנס מקול ׃
ונס מפני הפחד ׃
מציעאה הנס כתיב ׃

נסותם ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח ובמלכים א׳ ריש סימן י׳ ׃
ומנוס ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ י״א ׃
מנסת ה׳ חס׳ כלי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בחקתי ׃
וינוסו ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ז׳ ׃
ונסו ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן לח״
ונסתם ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בחקתי ובזכריה סימן י״ד ׃
נסה ו׳ ב׳ כתיב סה וד׳ כתיב שא וסימניהון נמסר בסדר וירא ׃

ויסך ג׳ דגשין וסימניהון

ויסך עליה נסך ׃
ויסך את נסכו ׃
ויסך אתם לי״ ׃

ולהסך ב׳ וסימניהון

וכי אנחנו מקטרים ׃
כה אמר י״ צבאות לאמר אתם ונשיכם ׃
וחד פליג׳ ומן אז חדלנו ׃

מסכה ב׳ יחידאין וסימניהון

עשו להם מסכה ׃
ויעשו להם מסכה ׃
וכל עגל מסכה דבות׳ ׃

בנסעם ב׳ וסימניהון נמסר בסדר

מערכת אות הנון

בסדר נח •
ויסע ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח •
מסע ב׳ קמצי׳ וסימניהון
חנית בסע •
אבן שלבה כסע •

נע

וינעו ב׳ וחס׳ וסימניהון
וירא העם וינעו •
וינעו אמות הספים •
לנוע ד׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ט׳ ובירמיה סימן י״ד •
וינעם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת מטות ובאיכה כאב״ הניין •
מנעוריכו ג׳ ומל׳ וסימניהון נמס׳ בסדר ויגש ובירמיה סוף סימן ג׳ •
ואת הנערים ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן א׳ •
מנערי ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סימן י״ח •
מנעוריו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר נח ובשמואל א׳ סימן יז״ •
מנער ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן פח״ ובמשלי סימן כ״ט •

נפ

לנפל ד׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובירמיה סימן נא׳ ובמגלה סימן ו׳ •
ויפל ג׳ וסימניהון נמסר בסדר במעי וסים׳ בלשון ארמי אדם מית במשריתיה •
יפול ז׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בד״ה א׳ סימן יב״ •
תפול ח׳ כל׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כג׳ •
הפילה ו׳ חס׳ כליש׳ וסי׳ כני׳ נמסר בפרש׳ נשא
הנפלים ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית •
יפול ג׳ חס׳ בספר משלי וסימניהון נמסר במשלי סימן יג׳ •
כל לשון נפילה על במ״ז אל וסימניהון נמסר בסדר שמיני •
נפש ג׳ בטעם ל״פ וסימניהון נמסר בסד׳ ויקרא •
נפש החיה ד׳ דסמיכי וסימניהון
ויברא אלהים את האדם •
בעוף ובבהמה ובכל •
וכל אשר אין לו סנפיר •
זאת תורת הבהמה •
ונפש ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בויקרא •
ונפשו ח׳ וסימניהון נמסר בריש סדר ויגש ובמשלי סימן כג״ ובאיוב סוף ס׳ כג״ •

ואת נפש ד׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן כה״ •
נפשתם ב׳ חסרים וסימניהון
את מחתת האנשים •
יצפנו לנפשתם •
וכל נפש ג׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות ובירמיה סימן לא״ •
בנפשותיכם ב׳ מל׳ וסימניהון
השמרו בנפשותיכם •
כי התעתים בנפשותיכם •
נפשך ג׳ בטע׳ וסימני׳ נמסר בהושע סימן ד׳ •
ונפשי ה׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן לה׳ •

נצ

מצב ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויצא יעקב •
מצבת ב׳ פתחי׳ וסימניהון
ויעש הרע בעיני •
ויתצו את מצבת •
מצבות ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סוף סימן מג״ •
ויתיצבו ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישמע יתרו ובסדר ויל׳ך ובי׳הושע ריש סימן כד״ •
נצים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר שמות •
נצח ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן טו״ •
למנצח מזמור י״ר״פ דסמיכי וסימניהון נמסר בתלים סימן לא״ •

נק

טו׳ נקדות בקריאה וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני •
ונקה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים •
ונקי ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפט׳ ובאיוב סימן כב״ •
נקיון ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ג •
נקים ג׳ חס׳ ׳ וסימניהון
נקים אנחנו •
והיה כל אשר יצא • ושלאחריו •
יקבוהו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ג׳ •
יקם ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימניהון נמסר בפרשת בראשית •
ונקמתי ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן נא״ •
תקפו ד׳ חס׳ בלי׳ וסימניהון
לא תקפו פאת׳
ויסב ארון יי׳ דיהושע •
מקפים עליהם דמלכים •
ויקפו על העיר דאלישע •

נר

הנרות ב׳ כל׳ וסים׳ נמסר בפרשת אמור •
נריהו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן לו״ •

נש

נשוא ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ כל׳ וסימניהון
נשא את ראש בני קהת •
את ראש בני גרשון •
כי נשא אשא להם •
נשוא ינשוא כי לא בתר מל׳
ונשא יב׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה •
ונשא יז׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות ובמלכים א׳ סימן ח׳ וביחזקאל סוף סימן כט״ •
נשאו י׳ וסימניהון נמסר בסדר מטות ובשמואל ב׳ סימן יח״ ובעזרא סימן ט׳ •
נשאו ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סוף סי׳ ב׳
וישאהו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובשמואל ב׳ סימן ו׳ •
נושים ג׳ וחס׳ ובעני׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ה׳ •
ונשא ו׳ חס׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ סימן יד״
ונשוא ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חסר וסים׳ נמסר במלכי׳ ב׳ ריש סימן ה׳ ובאיוב סימן כב״ •
לשאת כד״ וסים׳ נמסר בד״ה א׳ סי׳ טו״ בפסוק כ״ •
משאות ד׳ ב׳ מל׳ וסימני׳ נמסר סדר מקץ •
משאת ו׳ פתחי׳ וסימניהון נמסר בפרשת מקץ ובשפטים סימן כ׳ •
תשואות ד׳ וסימני׳ נמסר באיוב ס״ס לו״ •
משאת נ׳ וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן ו׳ ובמגלה סימן ב׳ •
למשואות ב׳ וסימניהון
הפלתם למשואות •
הריבה פעמיך למשואות •
ותשא יד״ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳ ובמגלה סימן ב׳ •
ותשאינה ב׳ חד מל׳ וחד חסר וסימניהון נמס׳ ברות •
ולא תשא ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא •
ישא ה׳ ר״פ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ג׳ •
ישיא ה׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן פ״ט •
מנשאים ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה ס״ס כב״ •
ושא ג׳ וסימניהון
ושא את מספר שמותם •
עלה ראש הפסגה •

ראה עניי ועמלי •
שאו יב׳ ר״פ וסימניהון נמסר בריש סדר פנחס ובירמיה סימן נא״ •
ישאו ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן לט״
ישאו ו׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן לו״ •
למשא ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן טו׳ ובאיוב כס״ז •
ולא ישאו ד׳ וסים׳ נמסר בסדר תצוה וביחזקאל סוף סימן לד״ •
משאם ה׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת נשא •
נשיא י׳ וסימניהון נמסר בסדר חיי שרה •
נשיאם ד״ כב׳ בתורה וסימניהון נמסר בסוף סדר לך לך •
נושה בו׳ חס׳ בכא״ וסימניהון
ינקש נושה לכל •
וחד כתיב נשא וסימניהון
וכל אשר לו נשא •
ושארהון נשה כתיב •
ישך ב׳ קמצין וסימניהון
נשך כל דבר אשר •
ואחריתו כנחש ישך •
נשיתי ב׳ וסימניהון בירמיה סימן טו׳ •

ערך נסים הוא נמסר בערך חס •

ונשל ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן •
נשמת ד׳ וסימניהון נמסר בסדר נח •
נשק ג׳ קמצין בליש׳ וסימני׳ נמסר באיוב ס״ס כ׳ •
כנשר ד״ רפין וסימניהון נמסר בסדר האזינו ובאיוב סימן ט׳ •

נת

לנתחיה ד׳ וסימניהון
והפשיט את העלה •
לנתחיה לנתחיה והציאה ב׳ בפס׳
ואת העולה הכציאו •
נתך ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כב״ •
נתן בא״ג׳ כנהון קמ׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ד״ •
ויתן י״ג רפין וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד ובד״ה ב׳ סימן י״ח •
נתינה אליך ה׳ וסימניהון
את העדות אשר •
ונתת אל הארן •
ואל הארן תתן •
ונתן אליך אות או מופת •
פתח פיך ואכל •
בטנך תאכל ומעיך •
נתן לך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב •
ולתת ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא ובירמיה סימן י״ט •

ונתון ז׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויהי מקץ
ובירמיה סוף סימן ל״ז׳.
יתן ד׳ וסימניהון נמסר בסדר
שמיני ובפנחס׃
נתן ו׳ וסימני׳ נמסר בשפטים
סימן ח׳.
נתנו ו׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל
סימן לה״.
ונתתי פני ד׳ וסימני׳ נמסר
באחרי מות׃
נתן ד׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר
בסדר ואלה שמות׳
ונתתם ו׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר
במלכים א׳ סימן ח׳
ובד״ה א׳ סימן י״ד.
כתון ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימ׳
נמסר בסדר פנחס׳
ויתנו ג׳ רפין וסימנהון נמסר
במלכים א׳ סימן י״ח׃
ונתנה ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויצא
ובירמיה סימן ל״ח.
ויתנום ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳
נמס׳ בסד׳ אלה פקודי.

נתון ד׳ מל׳ וסימניהון

ונתון	אתו על׳.
נתון	תתן לו ולא ידע.
ויאמרו	נתון נתון׳
וידר	יפתח׳

וכל כהו׳ דבות׳.
ואתן ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סימן מב״׳
נתון ג׳ וסימ׳ נמסר במגלה
סימן ג׳.
נתונם ב׳ חס׳ יוד וא׳ מל״
דמל׳ ושאר׳ נתנים
כהי׳ חס׳ ויו וסימניהון נמסר בסדר
במדבר סיני׃
נתצו ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סימן ד׳׳
ואתנה כל שפטים ושמואל
ויחזקאל ואתנה כ״מא
ואתנה וסימ׳

ויאמר	הפלשתי אל דוד׳

וכל שאר נכיאי׳ ואורי׳ דכות׳
ואתנה ב״מא וס׳

ואתנה	את הלוים.

וכל כתובים דכות׳ ואתנה
ב״מא וסימ׳

שאל	ממני ואתנה.

נתנו ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר ויצא׳
מתנות ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון נמסר
במשלי סוף סימן ט״ו.
מתנותיכם ד׳ ב׳ חסרי׳ וב׳
מל׳ וס׳ נמסר
בסדר אמור וביחזקאל סימן כ׳.
מתתי ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויצא
ובמלכים א׳ סימן כא״.
לך נתתים ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳
ויקח קרח׃
נתתי ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן ט׳׳
ונתת כט״ חס׳ ה׳ וסימני׳
נמס׳ בסדר תרומה׳
ויתנהו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳
נמסר ביחזקאל סי׳
י״ט ובד״ה ב׳ סימן כד״ וע״ש׳
ולא יתן ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בא׳

ולא נתן ד׳ וסימניהו׳ נמסר
בסדר חקה.
ואל תתן ג׳ וסימניהון נמסר
ביואל סימן ב׳.
הנותן ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת ויחי יעקב
ובתלים סימן י״ח ע״ש.
נותן ו׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
בתהלים סימן קמ״ו
ובמשלי סימן כו״.
נתנו ד׳ דגשי׳ וסימ׳ נמס׳
ביחזקאל סי׳ כו״.

ח׳ מלין דכל חד וחד לית

דבות׳ דגש משמשין נח בסוף תיבות׳
וסימ׳ נמסר בריש סדר תולדת נח.
נתינה שם ז׳ וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סימן ו׳
ובשיר השירים סימן ז׳׳
נתנו ג׳ ר״פ וסימניהון

נתנו	את נבלת׳
נתנו	רשעים פח לי.

אנכי נותן ז׳ וסימ׳ נמסר בריש
פרשת ראה אנכי.
נתניהו ה׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן מא״
ובד״ה א׳ סימן כה״.
וינתצו ג׳ וסימניהון

וינתצו	את הבמות׳
וינתצו	את מזבחו׳ הבעלי׳ דד״ה
את חומת	ירושלם.

נתקו ג׳ וסימניהון

נתקו	בפות רגלי׳
שברו	עול נתקו׳
ימי	עברו זמתי׳

ינתק ג׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ו
ובקהלת סימן ד׳׃

נשלם ערך
הנו״ן בס״ד

מערכת אות
הסמ״ך

ה׳ זוגין חד ס׳ וחד וס״ וסי׳

ספר	ויך לב דוד אתו אחריכן.
וספר	וכי ישהר הזב מזובו.
סתרי	ובגני אהה אלהי אל׳.
וסתרי	ובני עזיאל מישאל.
שריון	צדונים יקראו לחרמון׳
ושריון	וירקידם כמו עגל׳
ססמי	ואלעשה הוליד את ססמי׳
וססמי	וססמי ב׳ בפסוק׳
שמחו	ויזבחו ביום ההוא זבחים׳
ושבחו	והיה כגיבור אפרים.

מלין דחמיין שי״ן וקריין

סמ״ך סי׳ נמסר בריש ספר הושע׳

ב׳ זוגין מיחדין חד ס׳ וחד

ש׳ וסי׳ נמסר בריש שיר השירים׳

ה׳ זוגין חד ס׳ וחד בס׳

בריש׳ וסימניהון

שום	ועתה שימו לבבכם׳
בשום	התדע בשום אלוה.
שך	לכן הנני שך את דרכך׳
בסך	אלה אזכרה ואשפכה׳
סמכי	כה אמר י״י ונפלו.
בסמכי	הנה אלהים עזר לי י״י׳
שמחות	תודיעני אורח.
בשכחות	תובלנה בשמחות וגיל׳
שמחתכם	וביום שמחתכם׳
בשמחתכם	שמעו דבר י״י החרדים׃

סב

סביב ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר
בסוף יחזקאל.
סבב ט׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בריש קהלת.
סב ו׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בסדר אלה הדברים
ובשיר השירים סימן ב׳.
סביבותיו ד׳ מל׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן לג״׳
ויסבו נ׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר
בשפטים סימן י״ח.
וסבב ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל
א׳ סימן ז׳.

סג

סגור ה׳ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל
ריש סימן מד״ ובאיוב
סימן מא״׳
תסיג ג׳ כתי׳ סמך בלשון
השגה וסימניהון נמסר
בסדר שפטים.
יסגרנו ד׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳
נמסר בפר׳ כי תזריע׳
מסגרות ה׳ מל׳ בליש׳
וסימניהון

ועל	המסגרו׳ אשר בין השלבים
וארבעת	האופני׳ למתחת למסגרו׳׳
ויקצץ	המלך.
ויחרגו	ממסגרותים דשמואל.
וחברו	ממסגרותיהם דתהלות׃

סד

סדמה ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר וירא.
בסדום ד׳ וסי׳ נמס׳ בריש ישעיה
ובצפניה סימן ב׳׃

סו

בסודם ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר
בערך יוד.
סוסיך ג׳ וסימניהון

דרכת	בים סוסיך.
כי תרכב	על סוסיך.
והכרתי	סוסיך.

סופא ג׳ כתי׳ א׳ וסימ׳ נמסר
בדניאל ס״ס ו׳׳
לסוסים אל ב׳ בליש׳
וסימניהון׳

ויאמר	שמטוה דאיזבל
ארב	אל סוסיו׃

סח

סחרה ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סוף סימן
כג׳ ובמשלי סימן ג׳.

סי

סינים ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
במשלי ריש ס׳ כה״׳
סיחון ד׳ מל׳ בתורה וסימ׳
נמסר בסדר חקה׳

הסירות סימן

כל אורית׳ הסירה חס׳ ו׳ כתי׳ ואת
הסירות דמלכים כ״כ ואת הסירת
קדמ׳ דירמיה כב׳׃

סכ

סכות ב׳ מל׳ בתורה
וסימניהון.

על כן	קרא שם.
כי בסכות	הושבתי׳

וכל נכיאי׳ וכתובי׳ דכו׳ מל׳
ב״מא וסימ׳

לעשות	סכת בכתוב׳

וכל הסכות דאורית׳ מל׳ בב״א
חסר וסימ׳

חג	הסכת תעשה

ויסך ד׳ רפין וסימני׳ נמסר
בפרשת אלה פקודי
ובאיוב סוף סימן ג׳׳
ויסכרו כל ליש׳ כתי׳ סמך
ב״מא כתי׳ שי״ן וסי׳

בי ישכר	פי דברי שקר.

וכל אגרא כתי׳ שי״ן ב״מא

וסכרום	עליהם יועצים׳

בשובות ו׳ כתי׳ שי״ן בליש׳
וסימניהון

ושבתי	כפי מעליך.
הסר	משוכתו והיה.
הנני	שך את דרכך.
ההמ״א	בשובות עורו.
וגידים	השוככני׳
ויחמס	כגן שכו׃

סכו ג׳ וחד כתי׳ שי״ן וסימניהון
נמס׳ בירמיה סוף סי׳ כח
ובאיכה בא״ב תניין׳
סכותה ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר פקודי׳
הסוכך ג׳ ב׳ מל׳
וסימניהון

את כרוב	ממשח.
ברב	רכלהך מלו תוכך.
ומהרו	חומותה והוכן הסכך׃

סל

סלוא ג׳ וסימניהון נמסר
בנחמיה סימן י״א׳
הסלע ג׳ קמצי׳
וסימניהון

ויביאום	לראש הסלע׳
אשרי	שיאחז ונפץ את.
ויקהילו	משה ואהרן.

סלבה ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר דברים.

ויסלף

ויסלף ג׳ וסימניהון
ושחד לא תקח׃
לא תטה משפט׃
ויסלף דברי צדיקם׃

סע

סער ג׳ כתיב שי״ן
וסימניהון
יסערו עליו שער׃
כורם ברד שער׃
וקרבונים אחוז שער׃

ספ

ספוד ג׳ מ״ל בליש׳ וסימני׳
נמסר בירמיה סי׳ ח׳
ובזכריה סימן ז׳ ובקהלת סימן ג׳׃

מספר ג׳ פתחי׳ וסימניהון
בלשון ארמי המריא
סמיכין לרבוניא וביאור׳ נמסר במיכה
סימן א׳ ובזכריה סוף סימן י״ב׃

הספה ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וירא אליו׃

ישפוק ד׳ כתיב שי״ן בליש׳
וסימניהון נמסר
באיוב סוף סימן ל״ד ע״ש׃

יספק ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בלק׃

אל ספר ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה בריש
סימן ל׳ ובנחמיה סימן ח׳׃

ויספרו ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ק״ו
ובאיוב סימן י״ב׃

ספרו ג׳ וסימניהון
ספרו נא לי׃
ספרו בגוים׃ וחברו׃

ומספר ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר בלק
ובירמיה סימן י״א׃

סופר ב׳ מ״ל בנביאים וסימני׳
נמסר בשמואל ב׳ סוף
סימן ח׳ וע״ש חלוק מ״ל וחס׳ בליש׳׃

י״א פסוקים רישיהון
וסופיהון
חד וסימניהון נמסר בפרשת במדבר
סיני ובסדר צו׃

ט״ו פסוקים רישיהון וסופי׳
מלה חדא
ריש׳ כתיב וי״ו וסיפא לא כתיב וי״ו
וסי׳ נמסר במלכים סוף סימן כ״ב׃

י״ח מלין תקון סופרים
וסימניהון נמסר
בריש במדבר סיני ובתלים סימן ק״ו׃

ואין מספר ד׳ וסימני׳ נמסר
בריש יואל
ובתלים סימן ק״ח׃

בספר משה ג׳ וסימניהון
נמסר בערך משה׃

בספר תורת משה ג׳ וסימני׳
נמסר ביהושע סימן
ח׳ וסימן כ״ג׃

סר

ויסר ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר וארא׃

יסור ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן ט׳׃

סורה ג׳ וסימניהון
סורה אדני סורה
ב׳ בו ותרויהון מלרע׃
סורה טבה פה מלעיל׃
וא׳ גולה וסורה מלרע׃

סרה ח׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר במלכים ב׳ סי׳ ד׳

וסרה ג׳ וסימניהון
וסרה קנאת אפרים׃
וסרה קנאתי בכך׃
וסרה מעליו רוח׃

וסרתם ג׳ וסימניהון
והקללה אם לא׃
וסרתם ועבדתם אלהים׃
כי ידעתי אחרי מותי׃

ואסירה ג׳ וסימניהון נמסר
בשופטים סי׳ ט׳׃

ולא סר ד׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ ריש
סימן כ״ב׃

סרר ג׳ חס׳ בליש׳
וסימניהון
שריך סררים וחברי גנבי׳׃
כי כפרה סררה׃
להיות כל איש שרר׃

סוררת ג׳ וסימניהון נמסר
בזכריה סימן ז׳׃

וסר מרע ה׳ וסימני׳ נמסר
בישעיה סי׳ נ״ט׃

יסירו ב׳ וסימניהון
מצדיקי רשע׃
ונתתי קנאתי בך׃
וא׳ ויסירו וסימ׳
רגע יבותו וחצות׃

סת

במסתרים ג׳ רפין וסי׳ נמסר
בירמיה סימן י״ג׃

במסתרים ג׳ דגשין וסימני׳
בלשון ארמי
גברא קטל שלימא וביאור׳ נמסר
בתלים סימן י׳ וסימן ס״ד׃

מסתתר ד׳ וסימניהון נמס׳
בשמואל א׳ ריש
סימן כ״ו ובתהלים סימן נ״ד׃

בסתר ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תבא׃

נסתרה ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ל״ח׃

נשלם ערך
הסמ״ך בס״ד

מערכת אות
הע״ין

ח׳ זוגין חד ע׳ וחד וע׳ ולית
דכו׳ וסימניהון
ערך ויערך עליו ערך לחם׃
וערך ויאמר לו בכית שבח׃
עינכם ולאלה אמר באזני׃
ועינכם אל תחס על כליכם׃
עדיהם כל הגוים נקבצו יחדו׃
ועדיהם יצרי פסל כלם תהו׃
עיר גילי מאד בת ציון הריעי׃
ועיר ואיש נבוב ילבב׃
עיה ואחותם ומושבהם בית אל׃
ועיה ובני בנימן מגבע מכמש׃
עשה כה אמר ה׳ עשה ה׳ יוצר
אותה׃
ועשה כה אמר ה׳ בורא השמים׃
עשיתם וכרחמיך הרבים לא׃
ועשיתם ויאמ׳ ה׳ אל משה כלכתך
עגור כסים עגור כן אצפצף׃
ועגור גם חסידה בשמים׃

עב

עבות ג׳ מ״ל בליש׳
וסימניהון
ובעבות העגלה׃
בקר לא עבות מנוגה׃
קצץ עבות רשעים׃

עבותים ג׳ מ״ל וסימ׳ נמסר
ביחזקאל סימן ג׳

ועביו ג׳ וסימניהון נמסר
בסוף ירמיה׃

יעבדוני ג׳ וסימניהון
עם לא ידעתי׃
וחברו דתהלות כהר קדשי׃
דתהלות כל׃

עובד ב׳ מ״ל וסימניהון
ותקראן שמו עובד׃
וישי הוליד את עובד׃
וכל ד״ה דכות׳ מ״ל בר מן א׳
חסר וסימ׳
עבד אדום׃

עבדון ג׳ וסימניהון
וישפט אחריו׃
וימת עבדון׃
את עבדון ואת מגר׃

ולעבדו ג׳ וסימניהון
והיה אם שמוע׃
כי אז אהפך אל׃
רק שכרו מאד דיהושע׃

ולעבדיך ג׳ וסימניהון נמס׳
בסדר וארא
ובפרשת מטות׃

וכל עבדיו ז׳ וסימניהון
נמסר בשמואל
א׳ סימן כ״ב׃

עבדת ה׳ חס׳ בד״ה
וסימניהון
ומשפחת בית׃
ויעמד במשפט׃
ויעמד יחזקיהו׃
והמשררים בני אסף׃
ומן ודוד זקן עד דוד את כל
שרי ישראל דכות׳׃

עבד עולם ג׳ בליש׳ וסי׳
נמסר באיוב
סוף סימן מ׳׃

עבדיך ז׳ חסר׳ וסימני׳
נמסר בסדר
בהעלותך׃

ועבדתם ד׳ וסימניהון
נמסר בפרשת ואתחנן׃

יעבוד ז׳ מ״ל וסימני׳ נמסר
בישעיה סוף סימן
כ״ו ובאחשורש סימן א׳׃

העבריות ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל
וסימני׳ נמסר
בסדר שמות׃

אעביר ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תשא
וביחזקאל סימן י״ד׃

אעבור ג׳ וסימניהון נמסר
בתהלים סוף
סימן קמ״ב׃

ויעבר ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ ריש סימן
י׳ ובאיוב סימן י״ג׃

בעברכם ג׳ וסימניהון נמס׳
בסדר כי תבא׃

עובר ח׳ מ״ל וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ו׃

עבור ז׳ מ״ל בלישני׳ וסימני׳
נמס׳ בסדר וירא בלק׃

ג׳ מלאי׳ גבי נו״ן בליש׳
העברה וסימניהון
נמסר ביחזקאל ריש סימן ל״ז׃

לעבור ד׳ מ״ל וסימניהון נמסר
בפרשת בלק ובנחום
ריש סימן ב׳׃

בעבור ב׳ א׳ מ״ל
וסימניהון
ויהי בעבור הצהרים׃
בעבור סופה ואזן׃
וא׳ בעבור בכורי ומרים׃

ויעבר ט׳ וסימניהון נמסר
בסדר נח ובמלכים
א׳ סימן ט״ו׃

עברה על ח׳ וסימניהון
ותעבר המנחה על׃
אל נא תעבר מעל עבדך׃
כי על כן עברתם על׃
ויעבר י״י על פניו׃
והעבר׃

ויעברם ח׳ חסרי׳ בליש׳
וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ד׳׃

ויעבירו ד׳ ג׳ מ״ל
וסימניהון
קול במחנה׃
ויעברו את המלך׃
ויעבירו את בניהם׃
ויעבירו קול ביהודה׃
תניין חסר׃

לבעבור ג׳ וסימניהון נמס׳
בסוף פרשת
וישמע יתרו׃

עג

עגלת ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סי׳ י״ז׃

עד

י״ד פסוקים עד ועד וסימ׳
נמסר בסוף
פרשת אלה הדברים׃

ג׳ פסוקים אית בהון ועד
עד וסימניהון
וילך לבסעיו׃
ושתי את גבוליך׃
ויקס אליטיב׃
י״ז פסוקי׳

מערכת אות העין

יז פסוקי׳ אית בהון עד ועד
וס׳מ׳נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח ׃

ה׳ זוגין חד עד וחד על וסי׳
נמסר בפרשת ויחי יעקב ׃

יב זוגי׳ חד עד וחד ועד וסי׳

עד חמור אם המצא ׃
ועד חמור עתה לך והכית ׃
עד שה אם המצא ׃
ועד שה עתה לך והכית ׃
עד משרפות כל יושבי ההר דיהושע
ועד משרפות ויתנם יי׳ ביד ישראל ׃
עד הס וילך רכב הסוס ׃
ועד הס ואמרה להם ׃
עד הצהרים וישאהו ויביאהו ׃
ועד הצהרים ויקחו את הפר׳
עד ישים לא יכהה ולא ירוץ ׃
ועד ישים ואל תתנו ׃
עד זקנה וגם עד זקנה ׃
ועד זקנה אני הוא ׃
עד שערי בל אכל תתעב נפשם
ועד שערי ויקמו אנשי יש׳ יהודה ׃
עד החומה ועל ידו ׃
ועד החומה והתודה ׃
עד מגדל ויקם אלישיב ׃
ועד מגדל הגדול ב׳ בו ׃
עד כלה ועשה כרצנו ׃
ועד כלה והגביר ברית ׃
עד עלמא ויקבלון מלכותא ׃
ועד עלמא ענה דניאל ׃

ועד כל ב׳ וסימניהון

ולא נעדר להם מן ׃
ועד כל כלי הנבלים ׃

ג׳ פסוקי׳ אית בהון עד ועד
ועד ועד וסימניהון

עתה לך והכית ׃
ויקמו אנשי ישראל ׃
עד כסף ככרין ׃

ג׳ פסוקים אית בהון ועד
ועד ועד וסימניהון

ויתפשט יהונתן את׳
ולא נעדר להם מן ׃
ויחרימו את כל ׃

לעד ב׳ וסימניהון

ליום קומי לעד ׃
בישראל וביהודה ׃

עד ב׳ בלישן ביזה וסימניהון

בנימן זאב יטרף ׃
אז חלק עד שלל ׃

עדותיו ה׳ מפקי׳ ו״ו בליש׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן כ׳ ׃

העדות ה׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר באחרי מות ׃

ארון העדות י״ב וסימניהון נמסר בסדר כי תשא ׃

ואעידה ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר וילך ובירמיה סימן ל׳ ׃

העדתי ה׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב ׃

עדותיו ה׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ואתחנן ובתהלי׳ סימן צ״ט ׃

ד׳ פסוקי׳ מן ד״ר אתין בא״ב
רבתי דתהלים וסימני׳ שם באות וי״ו ׃

עדותיך ט׳ וסי׳ נמסר בתהלים בא״ב באות בית וסימ׳ פר״ץ בן דמ״ה ׃

לעדה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא ׃

העדה בהם ד׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ח׳ ׃

וכל עדת ג׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בהעלתך ׃

עדיו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ׃

עדיו ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ז׳ ׃

עדיך ג׳ וסימניהון

ואתה מגדל עדר ׃
שומע תפלה ׃
כי עתה תבא אליך ותלה ׃
וא יום הוא ועדיך יבא ׃

עד י״א בטעם מאריך וסי׳ נמסר בשיר השירים סימן ח׳ ׃

עד מה ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וירא בלק ובתהלי׳ סימן פ״ט ׃

עדוא ג׳ מ׳ל וסימניהון

ביום עשרים וארבעה ׃
והתנבי חגי ׃
אחינדב בן עדא כ״ב ׃
ושארהון עדו בהכן ׃

עדן ג׳ פתחין וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ט וביחזקאל סימ׳ כ״ז ובריש עמוס ׃

העדפים ג׳ חס׳ ו״ו וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני ׃

נעדר ג׳ וסימניהון

שאו מרום עיניכם ׃
ולא נעדר להם מן הקטון ׃
עד אחד לא נעדר מציע׳ פה׳ ׃

ותו אסכחנא ׃

משפטו יתן לאור לא נעדר ׃

עו

עוג בבשן ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר דברים ׃

עוגות ב׳ בתור׳ א׳ מ׳ל וא׳ חסר וסימניהון

לושי ועשי עוגות ׃
עגת מצות כי לא בתר׳ חס׳ ׃

ועוד כ״ג וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל״ו ובדניאל סימן ט׳ ׃

עוד י״ד חס׳ וסימ׳ נמסר בפרשת נח ׃

ואין עוד ב׳ וסימניהון

וידעתם כי בקרב ׃
כי החיים יודעים ׃
וכל ישעיה דכות׳ ׃

עודנו ד׳ מ׳ל וסימניהון

עודנו מדבר עמם ׃
שלום לעבדך לאבינו ׃
הבשר עודנו בין ׃
ויחלטו הממנו ויאמרו ׃

והעוים ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז ׃

עון ד׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן ז׳ ובתהלים סימן ל״א ובד״ה א׳ סימן כ״א ׃

עונות ו׳ מ׳ל בליש׳ וסי׳ נמסר בנחמיה ריש סימן ט׳ ׃

עונותיהם ב׳ מ׳ל וסימניהון

וסלחת לעמך ׃
ויכלמו מעונותיהם ׃

עולתה ג׳ וסימני׳ נמסר בתהלי׳ סוף סימן צ״ב ׃

ויעללהו ו׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר באיכה בא״ב תניין ׃

לעולם י״ח וחס׳ וסימני׳ נמסר בתהלים סימן ע״ה ׃

ועד עולם י״ב וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ס׳ ובד״ה א׳ סימן כ״ט ׃

לעולם ועד ט׳ וסימניהון

יי׳ ימלך לעולם ׃
בי כל העם ילבו איש ׃
והמשכילים יזהירו כזהר ׃
גערת גוים אבדת רשע ׃
אזכירה שמך בכל דור ודור ׃
ואשמרה תורתך תמיד
תהלה לדוד ארוממך ׃
בכל יום אברכך ואהללה ׃
תהלת יי׳ ידבר פי׳

עולם ועד ו׳ וסימני׳ נמסר בתהלי׳ סימן כ״א וסימ׳ ק״ד ׃

עד העולם ד׳ וסימניהון

והעמדתיהו בביתי ובמלכותי ׃
ויברכו ויאמרו הלוי׳ ישוע וקדמיאל
הושיעה את עמך וברך ׃
כטל חרמון שיורד על ׃

ומעולם ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן נ״ה ׃

לעולם ב׳ מ׳ל בתור׳ וסימניהון

וגם בך יאמינו לעולם ׃
לא תדרוש שלומם ׃

עולמים ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בתהלי׳ סי׳ קל״ו ׃

הלעולם ג׳ וסי׳ נמסר בתהלים סימן פ״ה ׃

ג׳ פסוקי׳ מטע׳ דעולם וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תבא׳

עד עולם ג׳ סוף פסוק וסימני׳

כי את כל הארץ אשר אתה רואה ׃
והדבר אשר דברנו ׃
והכינותי את כסא דד״ה ׃

אמר המעתיק קשה לי דהא איכא טובא עד עולם סוף פסוק וכ״ל דחס׳ וכל זרעך דכו׳ ׃

העלם ב׳ חס׳ וסימניהון

גם את העלם ׃
ברוך יי׳ אלהי ישראל ׃

והעוף ג׳ וסימניהון

זאת תורת הבהמה ׃
והעוף אוכל אתם ׃
והעוף ירב בארץ ׃

ובעוף ג׳ וסימ׳ נמסר בהושע סימן ד׳ ׃

ויעף ג׳ בקרי׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב ׃

עורו ג׳ מ׳ל וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ח וסי׳ מ׳ ׃

עורב ד׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בישעיה סימן י׳ ׃

עז

בעזך ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח ובתהלי׳ סימן כ״א ׃

ועזו ד׳ וסי׳ נמסר בתהלים סימן ס״ח ׃

יעזו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בתלים סימן ט׳ ׃

עזו ד׳ וסימניהון נמסר בסוף חבקוק ׃

עזה ג׳ בתור׳ וא׳ בנבי׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ״א ׃

עזתה ב׳ וסימניהון

וילך שמשון עזתה ׃
ויאחוהו פלשתים ׃

עזיה ה׳ וסימניהון

שלום בן יביש ׃
ויקשר קשר ׃
תחת בנו אוריאל בנו עזיה ׃
עזיא העשתרתי ׃
ובירושלם ישב ׃
וכולהו׳ כתב׳ ה״א במ״א כת׳ א׳ וסימני׳
עזיא העשתרתי ׃
וכל תריסר דכות׳ עזיה ׃

ויעזבוני ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ח׳ ׃

עזבניך ד׳ ובחד ענינ׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ז ׃

עוזר ה׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ל״א ובריש איכה ׃

ואין עוזר ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״ד ׃

לעזור ג׳ בל׳ וסימניהון

כי תהיה לנו מעיר ׃
לעזור להדרעזר דד״ה ׃
לעזור ולהשכיל ׃

עזרא הכהן ג׳ וסימניהון

ויבא עזרא הכהן ׃
ויקם עזרא הכהן ׃
ויבדלו עזרא הכהן ׃

העזרי ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ׃

עזריאל ג׳ וסימניהון

ויצוה המלך את ׃
ואלה ראשי ׃
לנפתלי ירמות בן ׃

מערכת אות העין

עוזיהו ה׳ כנביאים וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט״ו׳

עט

ויעט ג׳ וסימניהון

ויעט העם אל השלל׳
לברך את אדונינו ויעט בהם׳
ויעט במעיל קנאה׳

יעטה ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר תזריע וכתלים סימן ק״ט׳

עטר ד׳ כלין עטור סופרים וסימניהון בתהלי׳ סי׳ ל״ו׳ ועיין בהקדמתי׳

עטרות ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר במטות׳

עי

עי ב׳ כתי׳ עיר וסימניהון

ויקח בחמשת אלפים איש׳
ויזעקו כל העם אשר׳

מסור׳ אחריתי

וישלחם יהושע לעי׳
וכל העם המלחמה לעי׳
ויקח כחמשת אלפי׳ לעיר׳
וישימו העם את לעיר׳

העיט ד׳ בתורה וכ״ מנהון קמצין וסימני׳ נמסר בסדר לך לך׳

עינים כ״ח וסימני׳ נמסר בזכריה ס״ס ג׳׳

ועיניו ח׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ג׳ ובירמיה סימן ל״ב׳

לעיניך ח׳ וסימניהון

למה נמות לעיניך׳
ונקלה אחיך לעיניך׳
טורף טבוח לעיניך׳
לא ירדנו בפרך׳
או הנסה אלהים׳
ולקחתי את נשיך׳
אוכיחך ואערכה לעיניך׳
אל תתן שנה׳

לעיניכם ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״ו׳

ועיניך ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ד וסימן ל״ט׳

בעיניך ו׳ חס׳ יוד בתר׳ כליש׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה׳

כעין ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן א׳׳

לעיניהם כ״ד וסימני׳ נמסר בסדר חקה׳

בעיניהם י׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשה מסעי׳

עיניכם י״ג וסימניהון

ונפקחו עיניכם׳
והנה עיניכם ראות׳

ולא תתורו אחרי׳
עיניכם הרואות׳
כי עיניכם הראות׳
והיו לטוטפות׳
ולא תשימו קרחה׳
ויעצם את עיניכם׳
תראנה עיניכם׳
שאו עיניכם למרום׳
שאו לשמים עיניכם׳
מחמד עיניכם׳
שאו עיניכם וראו׳
ולאלה אמר באזני׳
בתר׳ עינכם כתי׳׳
וא׳ ועינכם אל החוס׳

עינו ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ משפטים׳

ועיני י׳ וסימני׳ נמסר במשלי׳ סוף סימן כ״ה׳

ועיניו י״א וסימניהון נמסר באיוב סימן מ״א׳

עינם ב׳ וסימניהון

עינם בכל הארץ׳
לא חסה עינם׳
וא׳ ותפוח והעינם׳

עיני ד׳ פתח באתנחת׳ וסימניהון׳

אליך נשאתי את עיני׳
כלו עיני מיחל׳
כי חסדך לנגד עיני׳
ולא ראו עיני׳

עין בעין ג׳ וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובישעיה סימן נ״ב׳

ועינים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תבא ובישעיה ריש סימן מ״ג׳

ובעיני י׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך׳

ולעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובירמיה סימן כ״ח׳

מעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפר׳ ויצא ובישעיה סימן ס״ה ובסוף הושע׳

עינך בעינך ו׳ חס׳ יוד בתר׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה׳

עיני ב״ט וסימניהון

ואשימה עיני עליו׳
ודמע תדמע ותרד עיני׳
ושמתי עיני עליהם׳
ועתה והנה פתחתיך היום׳
וגם אני אגרע׳
כי דרכיך עליך אתן׳
וחכרו בדרכיך עליך אתן׳
אעשה בחמה׳
וגם אני לא תחוס׳
משחתם ולא עשיתי׳
ושמתי עיני עליהם דעמוס׳
עששה מכעש וחכרו׳
עששה מכעס׳
איעצה עליך עיני׳
ובאויבי ראתה׳
עיני דאבה מני׳
ותבט עיני בשורי׳
את עיני מדמעה׳
לא תשוב עיני לראות׳
דלפה עיני מתוגה׳
ובהמרותם תלן עיני׳
ותכה מכעס עיני׳

עיני ראתך׳
על אלה אני בוכיה ב׳ בו׳
פלגי מים תרד עיני׳
עיני עוללה לנפשי׳
עיני נגרה ולא׳

מעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא ובאיוב סימן כ״ח׳

לעיניו ה׳ וסימניהון נמסר בריש סדר חקה ובמלכים ב׳ סימ׳ כה״ ובירמיה סי׳ נב״׳

וישא עיניו ה׳ חסרי׳ את וסימ׳ נמסר בריש וירא ושאר׳ דנסבין את אינון ט״׳

עיניך י״א וסימ׳ נמסר בשיר השירים ריש סי׳ ד׳׳

ועין ט׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן י״ט ובאיוב סי׳ כד״ ובעזרא סימן ה׳׳

ואשא את עיני ב״ וסימני׳

וארא ארבע קרנות׳
וארא והנה איש׳

ואשא עיני ואראה ג׳ וסימני׳ נמס׳ בזכריה ריש סימן ה׳ ובדניאל סימן ח׳׳

לעינים ד׳ ב׳ פתח וב׳ קמץ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ובמשלי סימן י׳

על העין ב׳ וסימניהון

וימצאה מלאך׳
ויהי כראות את הנזם׳

עיף ח׳ כליש׳ וסימני׳ נמסר בתהלים סימן ס״ג׳

עירים ג׳ כליש׳ וסימניהון

רכבים על שלשים ב׳ בו׳
ועירים עשרה׳

על העיר י״ז וסי׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב׳

לעיר ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ א׳ ובד״ה ב׳ סי׳ ל״ג׳

ערי מקלט ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׳

על עיר ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ובעמוס סימן ד׳׳

העירה ט׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ו׳ ובעמוס סימן ד׳ ובד״ה א׳ סוף סימן י״ט׳

מהעיר ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״ב׳

ואת העיר ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן כ״ג׳

כל ערים ג׳ וסימניהון ושלחים׳

כל ערים עשר ומגרשיהם׳
את חשבון ואת׳

מהערים ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳׳

עריך ח׳ כליש׳ דכבו וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן כ״ח ומיכה סימן ה׳׳

מן הערים ג׳ וסימניהון

ויאספו בני בנימן׳
לנוס שבה דאז יבדיל׳
מן הערים אשר׳

על ערי נ׳ וסימניהון

וישמע בן הדד דמלכים׳
הזכירו לגוים הנה׳

ואת ערי ז׳ וסימניהון נמסר בריש זכריה ובד״ה ב׳ סימן ח׳׳

עב

והעכבר ב׳ וסימניהון

החלד והעכבר׳
והשקץ והעכבר׳

עכביש ב׳ וסימניהון

עכביש יארגו׳
ובית עכביש מבטחו׳

על

על י״א סבירין עד וסי׳ נמסר בסדר ויחי׳

עלילת ד׳ ב׳ עלילת וג׳ עללות וסימניהון נמסר בפר׳ כי תצא׳

א״ב מן חד חד נסיב על וסימ׳

על אברם ויהי השמש לבא׳
על אברהם כי ידעתיו למען׳
על ארמנות השביעו׳
על אחד ויאמר קח נא את בנך׳
על אלעזר ואת שעיר החטאת׳
על אבימלך לבא חכם שבעים׳
על אדניכם לא טוב הדבר הזה׳
על אדניהו והבא בת שבע׳
על אדני ויהי בבקר ויצא
על אדניו ויקח ירבעם בן נבט׳
על אלישע ויראו בני הנביאים׳
על אחינו ויאמ׳ איש אל אחיו אבל
על אחיהם מחזיקים על׳
על אלוה מצפון זהב יאתה׳
על אדמה אשתך בעיר תזנה׳
על ביתי אתה תהיה על׳
על בניו והצר לדוד מאד׳
על ביתה ויהי הוא כבפר׳
על בת ספקו עליך כפים׳
על בנה ותאמ׳ האשה אשר בנה
על גא והראש אחד יפנה
על דבר משכיל על דבר׳
על דברי שבעי הארץ הנה׳
על הנער אל ירע בעיניך׳
על האיש והנביא והכהן והעם׳
על האשה ויבא אלהי׳ אל אבימלך
על המדבר ואת החרי בהררם׳
על היכל לקצת ירחין תרי עשר
על הקדש וכפר על הקדש׳
על האהל ולקח אזוב וטבל במים
על העדה יפקד יי׳ אלהי הרוחות׳
על הגזה הנה אנכי מציג׳
על המעברות והאנשים רדפו׳
על המרכבה וילך משם וימצא׳
על המלחמה ויאמר לאשר על׳
על הגבול וכל מואב שמעו׳
על הערבה ויאמר אלי המים׳
על הגדוד והמה עזרו עם דוד׳
על החרב וירא נשא כליו דד״ה׳
על הרים תהום כלבוש כסיתו׳
על זקן קצפתי על עמי׳
על חזקיה וישלח חזקיה מלך׳
על טוב ואפרים עגלה׳
על טבור לשלל שלל ולבז׳
על טבת ויתקעו שלש׳

על יצחק

מערכת אות העין

על יצחק ויקח אברהם את עצי׳
על יכין ותלדיך בני ישראל׃
על יפתח ותחי על יפתח׃
על יום שאל את נעריך׳
על יבשת כי אצק מים על צמא׳
על יעקב וריב ליי׳ עם יהודה׳
על יונה ויאמרו איש אל׃
על ירבעם ושאר דברי שלמה׃
על יהורם ויער יי׳ על יהורם׃
על יואב ודבר המלך חזקי
על ימים ואהה בחליים רבים׃
על יומו נשמו אחרונים׃
על ימי ימים על ימי מלך׳
על כשדים חרב על כשדים׃
על לאה וישא יעקב את עיניו׳
על לשכת וירד בית המלך׳
על מצב וכין המערכת׃
על מצות ולבית הרכבים אמר׃
על מואב על כן על מואב׃
על מבואות ואמרת לצור היושבת׃
על מחנה ושלום בן קורא בן׃
על נשיו וילך עשו אל ישמעאל׃
על נגב ויאמר אכיש אל פשטתם
על נבל אל נא ישי׳ אדני א׳ לבו
על נינוה ואני לא אחוס על׳
על שר ויקצף פרעה על שני׃
על עכוכם ואקחה פת לחם׳
על עבדיו פרעה קצף על עבדיו
על עבדיך שובה יי׳ עד מתי׳
על עבדי ויאמ׳ יי׳ אל השטן קדם׳
על עבר ועשית את נרתיה׃
על עריהם על כן הכם אריה מיער
על עצים והוציא את כל הפר׃
על פח ההפול צפור על פח׃
על צידון זבולן לחוף ימים׃
על צדיק תאלמנה שפתי׃
על צאן והכשבים הפריד יעקב
על קבורתה ויצב יעקב מצבה׳
על קבר ויצא את האשרה׃
על רמת ויקבץ מלך יש׳ דמלכי׳׃
על רוחכם והעולה על׳
על רחבעם ויקבצו אליו אנשים׃
על שפן ויאמר חלקיהו הכהן הגדול קדמ׳׃
על שמעיה לכן כה אמ׳ יי׳ הנני פוקד׃
על תכליתם כי עוד מעט מזער׳

על כל ועל כל

ו׳ בספר ויקרא וסימ׳ נמסר בסדר במדבר ס׳ני׃

על יי׳ חד מן לא׳

וסימ׳ נמסר בתלים סימ׳ ב׳ ודה׳ ב׳ ס׳ י״ג׃

חד מן

ט׳ זוגין חד ואל וחד ועל וסימניהון

ואל אדם אל נא אשא פני איש׃
ועל אדם והוא ישקט ומי ירשיע׃
ואל המקדש ושלשי׳ יום ושלש׳ ימים׃
ועל המקדש ויביאו פרים שבעה׃
ואל איתמר וידבר משה לאהרן׃
ועל איתמר ואת שעיר החטאת׳
ואל משאו וזאת עשו להם וחיו׃
ועל משאו על פי יי׳ פקד אתם׳
ואל שדה ויהי מקצה שבע שנים׃
ועל שדה הוא מספר למלך׳
ואל ישביה ידע תדעו כי אם ממיתים
ועל ישביה הנני שו׳לח ולקחתי׃
ואל אלהיה ותאמ׳ הנה שבה יבמתך
ועל אלהיה אמר יי׳ צבאות אלהי יש׳
ואל הורים אנשי רגיל היו בך׳
ועל הורים ואקרא חרב על הארץ׃
ואל עמים הנה אשא׃
ועל עמים ונשפטתי אתו׃

א״ב מן

ל״ב זוגין מן ב״ב על דלוג וסימני׳

על אשה לא יהיה כלי גבר׳
על אשה אם נפתה לבי על׃
על אחת וכפר עליו הכהן׳
על אחת או מצא אבדה׃
על אביו ולא יפרשו להם׃
על אביו ויאמר דויד אעשה חסד דד״ה׃
על אלהים כגני על אלהים׳
על אלהים ישעי וכבדי׃
על ארצי ועלית על עמי יש״׃
על ארצי כי גוי עלה על ארצי׃
על ארבעת וידו אדם מתחת כת׳׳
על ארבעת רבעיהם כלכתם׃
על אבשלום וידע יואב בן צרויה׳
על אבשלום ויגד ליואב הנה המלך׃
על בן והקריב על בן הבקר׃
על כן תהי ידך על איש׃
על גוי רגע אדבר על גוי׃
על גוי וחברו ורגע אדבר׳
על גבולם והתחלקו אתה לשבעה׳
על גבולם שמעתי חרפת מואב׃
על דברי ואת כל אלהי ידי עשתה׃
על דברי ויאמר יי׳ אלי הטבת׃
על המטה ויגד ליעקב ויאמר׃
על המטה והמלך שב בגינת׃
על האבנים ויאמר בילדכן׃
על האבנים וארד בית היוצר׳
על הכתנה וברדת הטל׃
על הכתנה ורוח נסע׳
על השרים והיה כיום זכח׃
על השרים ויספר להם המן׳
על הכשדים הישב בעיר הזאת׃
על הכשדים ויאמר ירמיהו שקר׃
על הכלי ואם על המשכב׃
על הכלי והישב על הכלי׃
על הבנים כי יקרא קן צפור׃
על הבנים כה אמר יי׳ על הבנים׃
על יהושפט ויהי אחרי כן באו׃
על יהושפט ויתנבא אליעזר בן׃
על לחם והניף הכהן אתם׃
על לחם ומן בני הקהתי מן אח הם׃
על מרדכי ותקרא אסתר להתך׳
על מרדכי ויצא המן ביום׃
על מקמו אם את הדבר הזה תעשה׳
על מקמו ועוד מעט ואין רשע׃
על נבוכד נצר בלא כטא׃
על נבוכד נצר בה שעתא מלתא ספת׃
על עיר ולא אבה דוד להסיר דשמואל׃
על עיר וגם אנכי מנעתי מכם׳
על פרי וישבע בן הדד אל המלך דמלכים׃
על ערי הזכירו לגוים הנה
על עבדי ויען דואג האדומי׳
על עבדי ויקח דוד את שלטי דד״ה׳
על עבדך ועשית חסד על עבדך׳
על עבדך האירה פניך׳
על צר מי יעץ זאת׃
על צר ואתה בן אדם שא על
על קדוש את מי חרפת וגדפת דמלכים׳
על קדוש הוי היורדים מצרי׳ לעזרה׃
על שדי כי אז על שדי תתענג׃
על שדי אם על שדי יתענג׃
על שערי ויעמד השערים על׃
על שערי שחו רעים לפני טובים׳
על שער ויבן עזיהו מגדלים׃
על שער צוארך כמגדל השן׳

חד מן

ב׳ זוגין הרין אל והרין על וסימניהון

אל פה פה אל פה אדבר בו׃
אל פה אשר צוית ביד עבדך׳
על פה יראו גוים ויבשו׃
על פה פנו אלי והשמו׃
אל גוים הנה אשא אל גוים׃
אל גוים בן אדם הנני׃
על גוים איך נפלת משמים׃
על גוים מלך אלהים על גוים׃
אל יתר וילך משה וישב׃
אל יתר ואלה דברי הספר׃
על יתר ארבו את יי׳׳
על יתר כי הנה הרשעים׃
אל אבותיך ואתה תבא׳
אל אבותיך הנני אספך דד״ה׃
על אבותיך והתירך יי׳ אלהיך׃
על אבתיך לכן הנני אספך דמלכים׃
אל חמור ויאמר שכם אל׃
אל חמור וישמעו אל חמור׃
על חמור על כל דבר פשע׃
על חמור גילי מאד בת ציון׃
אל העין ולרבקה אח ושמו׃
אל העין ואבא היום׃
על העין וימצאה מלאך יי׳׳
על העין ויהי בראות את הנזם׃
אל הלשכות והיה הכהן בן אהרן׳
אל הלשכות כי אל הלשכות יביאו׃
על הלשכות כי באמונה המה׳
על הלשכות כי מעמדם ליד בני אהרן׃
אל לבבך וידעת היום והשבות׃
אל לבבך והיה כי יבאו עליך כל
על לבבך והיו הדברים האלה׃
על לבבך כה אמר יי׳ אלהים והיה
אל אמתך חי חי הוא יודך׃
אל אמתך כי לא שאול תודך׃
על אמתך לא לנו יי׳ לא לנו׃
על אמתך אשתחוה׳
אל נבוכד נצר ביד אלעשה בן שפן׳
אל נבוכד נצר וירדפו חיל כשדים׃
על נבוכד נצר בהשעתא מלתא׃
על נבוכד נצר בלא כטא׳

חד מן

ו׳ זוגין מן גג״ חד אל וחד על וחד ועל וסימניהון

אל הגוי למה תמותו אתה ועמך׃
על הגוי והיה הגוי והממלכה׳
ועל הגוי והיה במלאות שבעים׃
אל המשקוף ולקחתם אגדת אזוב׃
על המשקוף ועבר יי׳ לנוף׃
ועל המשקוף ולקחו מן הדם׃
אל המשפט כי יהיה ריב בין׃
על המשפט ולרוח משפט ליושב׃
ועל המשפט על פי התורה אשר׳
אל בנימן וינחמו בני ישראל׃
על בנימן ושני אנשים שרי גדודים׃
ועל בנימן וימלכהו אל הגלעד׃
אל יחזקיהו וישמע יי׳ אל׃
על יחזקיהו אחר זה שלח סנחריב׃
ועל יחזקיהו ועוד דברו עבדיו על יי׳ האלהים׃
אל יהויקים לכן כה אמר יי׳ אל בן
על יהויקים לכן כה אמר מלך יהוד׳
ועל יהויקים מלך יהודה האמר

חד מן

י״ח פסוקים דאית בהון על על וחד מלה במציע׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ ס׳ ט״ו׃

חד מן

י״ט פסוקים דאית בהון מן ג׳ חד אל ותנין ותליתא על וסימניהון

אשמים ויאמרו איש אל אחיו׃
בארבה ויאמר יי׳ אל משה נטה׃
חשך ויאמר יי׳ אל דחשך׳
חשן ונתת אל חשן המשפט׃
פסל ויאמר יי׳ אל משה פסל׃
העדות ויקח ויתן את העדות׃
ציצת דבר אל בני יש׳׃
הברכה והיה כי יביאך ונתת׃
והוצאתם את שניהם אל שער׃
הרפה והאמר אל אביה׃
אתי ויאמר שמואל אל שאול למשחך׳
מיכיך ויאמר דוד אל מיכל׃
בת שבע ותבא בת שבע אל המלך׃
חעף ויבא אחאב אל ביתו׃
בן הדד וישמע בן הדד אל המלך׃
הסכן כה אמר יי׳ צבאות לך נא׃
חבקעה ואקום ואצא׃
והגוהר לנשיא מזה ומזה לתרומת׃
קשבת תהי נא אזנך קשבת׃

וחלופי׳

י״ד פסו׳ מחוורין דאית בהון מן ג׳ קדמ׳ על ותנינ׳ ותליתא אל וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו׳

חד מן

ז׳ פסוקי׳ דאית בהון מן ג׳ קדמ׳ ותליתא אל ומציע׳ על וסימניהון נמסר בסדר נח וביהושע ס׳ מן י״ח׃

וחלופי׳

ז׳ פסוקי׳ דמיחדין אית בהון מן ג׳ קדמ׳ ותליתא על ומציע׳ אל וסימנ׳ נמסר בירמיה סוף סימן כ״ט וס׳ כ״ח׳

על העיר

חד מן י״ז וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב׃

על בית

ועל בית חד מן י״ג וסימניהון נמסר בסדר מדבר סיני׃
וכל מלכים וישעיה ורמ״ח ותרי עשר דמוה׳ על בית ועל בית במ״א אל בית ואל בית וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ד׃

על ביתו

חד מן ח׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ׃

על מלך

חד מן ט׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כח״ ודניאל סימן י״א׃

על המלך

חד מן ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כג״׃

על בני ישראל

חד מן ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר נשא וריש נחמיה׳

על דברו

חד מן י״א וסימני׳ נמסר בתהלי׳ ס׳ ז׳׃

כל על ומלה אחרה עיין בערך המלה אחרה כי שם מקומו׃

כל בראשית

ומן ריש׳ דואלה שמות עד החדש הזה על כל ועל כל בכ״ב אל כל ואל כל וסימני׳ וכו׳ עיין׳ כל חלופי׳ בערך אל כי שם מסרנינון בס״ד׃

מערכת אות העין

ו׳ פסוקי׳ ועל ועל ומלרע
ביניהון וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף
סימן ל״ח ׃

ג׳ זוגין על דסמיכין לשין
וסימניהון נמסר באיוב סימן כ״ב ׃

על ח׳ כטע׳ מאריך וסי׳ נמסר
בסדר ויקרא ׃
מעל ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת תולדות ׃
ועליו ז׳ וסימני׳ נמסר במדבר
סיני ובתהלים סי׳ נ״ב ׃
מעליו ד׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן י״א
וביחזקאל סימן י׳ו ׃
עליהם י״ג חס׳ כתור׳ וסימניהון
נמסר בויגש ׃
עליהן ז׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ח׳
ובזכריה סימן י״א ׃
ועלי ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
י״ח ובעזרא סוף סימן ז׳ ׃
ועליה ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ י״ג
ובתלים סימן ז׳ ובאיוב סימן ל״א ׃
עלהן ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר
בסדר ויקרא ׃
והעלתם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בסוף פרשת
ויחי ׃
העלה ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
ביהושע סימן י״א ׃
עולה ה׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בשמואל א׳
סימן י״ז ובאיוב סוף סימן ל״ו ׃
בהעלות ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ ריש סי׳
ב׳ וביחזקאל סימן כ״ו ׃
לעלות י״ד וסימניהון נמסר
באיוב סימן ל״ו ׃
עלית ג׳ וסימניהון נמסר
בסוף משלי ׃
אעלה ח׳ וסימניהון בלשון
ארמי אמר בלאבא
לאנתתיה דארונא אריך למכסיא
קשרתא בירוש׳ וביאור׳ נמסר בפרש׳
שמות ובתלים סימן ק״לז ׃
מעלה ה׳ פתחין וסי׳ בלשון
ארמי שמואל אסיא
שיצי מחריהון דמואביא וברק ברקין
בבבל וביאור׳ נמסר בירמיה סימן נ׳ ׃
ויעל ז׳ רפין וסימניהון נמסר
בסוף שמואל ׃
בעלות ה׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ ס׳ י״א ׃
עליך ג׳ מטעין וסי׳ נמסר
ביחזקאל סי׳ כ״ה ׃
העלית ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר כי תשא
ובתלים סימן ל׳ ׃
והעלית ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר כי תבא
ובירמיה סימן ל״ח ׃
מעלי ג׳ כתיב יו״ד וסימ׳
נמס׳ בסדר שמיני ׃
ויעלה ג׳ רפין וסימ׳ נמסר
בד״ה ב׳ סימן י״ו ׃
ויעלו ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ד׳ ׃
ואעלה ג׳ וסימניהון נמסר
בעמוס סוף סי׳ ד׳ ׃

ויעל ג׳ בטע׳ לעיל
וסימניהון
עבדי וכל ישראל ׃
אחאב לאכל ולשתות ׃
לקול תתו המון מים בתרא
דסיפרא ׃
העלוך ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תשא ׃

ולמעלה ג׳ וסימניהון

ומהאריאל ולמעלה ׃
ודברי דוד האחרונים ׃
לעלת ד׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בסדר יתרו ׃
עלי ו׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה
סימן כ״ב ׃

להעלות י״א חס׳ בליש׳
וסימניהון
ולהעלתו מן הארץ ׃
להעלת נר תמיד ׃
ובהעלת אהרן את ׃
בהעלתך את הנרות וחברו ׃
מיום העלתי אתם ׃
בעלתי ההרה ׃
ויעזבני דשמואל ׃
עד יום העלתו ׃
בעלתך לראות ׃
ובהעלתו יסעו ׃
עלה ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר
בפרשת ויגש אליו
ובפרשת שלח לך ובשמואל ב׳
סימן ט״ו ׃
ולא יעלה ג׳ וסימניהון
נמס׳ ביחזקאל
סימן מ״ד ׃
עלות ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר וישלח ׃
בעלטה ג׳ בקרי׳ ובחד עני׳
וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ב ׃
עלות ו׳ א׳ חס׳ וסימניהון
נמסר בסדר וישלח
יעקב ובשפטים ריש סימ׳ ד׳ ׃

העליה ז׳ וסימניהון

ויצא אהוד ׃
והוא יצא ועבדיו באו ׃
ויחילו עד בוש ׃
ויהי היום ויבא שמה ׃
ויאמר אליה תני לי ׃
ויקח אליהו את הילד ׃
לעולה ה׳ וסימ׳ נמסר בסוף
פרשת נשא ובד״ה
ב׳ סוף סימן כ״ט ׃
עולת ג׳ ומל׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן מ״ו ׃
ואת העולה ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר שמיני ׃
עולה כל אורי׳ חס׳ בר״מא מל׳
וג׳ מל׳ בשמואל
וב׳ מל׳ בישעיה וא׳ חס׳ בירמיה
וסימני׳ נמסר בסדר נשא ׃
וה׳ חס׳ ביחזקאל וסימניהון נמסר
שם סימן מ״ג ׃
וכל ד״ה חס׳ ב״מט מל׳ ׃
ואהרן ובניו מקטירים ׃
קנה אקנה בכסף ׃
לשפים לחסה ׃
לפני משכן יי׳ ׃

מעש ביורים עשרה ׃
ויבאו פנימה ׃
וישחטום הבוגים ׃
ובעת החל ׃
ואחר הכינו להם ׃
עלתך ג׳ כ״כ וסימ׳ נמסר
בריש שמיני ׃
עלות ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר
בפרשת בקץ וע״ש
שיתוי אתיהון ׃
עלותיכם ב׳ כ״כ וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן ו׳ וע״ש
כל שנויי אתיהון ׃
עלתיך ג׳ וסימני׳ נמסר בסוף
פרש׳ וישבע יתרו ׃
עלת תמיד ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת תצוה
וביחזקאל סימן מ״ו ׃
עלה ו׳ בטרפי וסימני׳ נמסר
בפרשת אם בחקותי ׃
עלוה ג׳ וסימניהון נמסר
בהושע סימן י׳ ׃
אעלווה ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימ׳ ס׳ ׃
עלילת ד׳ ב׳ עלילת כתיב
וב׳ עללות וסימני׳
נמסר בסדר כי תצא ׃

עלמות ד׳ וסימניהון

על עלמות שיר ׃
בתוך עלמות תופפות ׃
על כן עלמות אהבוך ׃
מנצחים ׃
העלמה ג׳ וסימניהון בלשון
ארמי עולימתא
דנפקת מתקריא אמא וילידת בר
וביאור׳ נמסר בסדר חיי ׃
נעלם ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח
וסימניהון
הה דבר נעלם מן המלך ׃
ולא נעלם דבר ׃
יביא במשפט על כל נעלם ׃

עם

עם י״ז קמצין
וסימניהון
הן עם כלביא יקום ׃
הן עם לבדד ישכון ׃
השמע עם קול ׃
הנה עם יורד מראשי ׃
הנה עם ירדים ׃
כי לא השאיר ליהואחז ׃
ויכהו קבל עם ומיתתו ׃
ואתנך לברית עם ׃
אספו עם קבצו ׃
לברות לו דר״ה ׃
תפלטני בריבי עם ׃
בטחו בכל עת ׃
ישפט עניי עם ׃
רגע ימותו וחצות
ברב עם הדרת מלך ׃
ודתיהם שנות מכל עם ׃
וכל אתנח וס״פ דכות׳ ׃
ועמי י״א וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ב׳ ׃
וכל עם ז׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ח׳
ובירמיה סימן ל״ד ׃
עם זו ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח

ובישעיה סימן מ״ג ׃
וכל עמו ד׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סי׳ ח׳ ׃
ואת עמי ד׳ וסימניהון
וישלחו ויאספו ׃
וישלחו את ארון אלהים ׃
הלא ראית מה העם ׃
ואת עמי יורו בין ׃
ואת העם י״ב וסימניהון נמסר
בסדר שלח לך ׃
ובעמך ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר וארא ׃

ואת כל העם ג׳ וסימניהון

ויתפש את אגג ׃
וישב ישמעאל ׃
ויזעק סיסרא את ׃
עמיך ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
בפרשה קדושים ׃
ואת עמו ז׳ וסימניהון נמסר
בסר׳ בשלח ובד״ה
ב׳ סימן ל״א ׃
על העם ח׳ וסי׳ נמסר במלכי׳
א׳ ריש סימן י״ד ׃
על עם ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
ז׳ ובמשלי סימן כ״ח ׃
אל עמי ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת
ויחי וביחזקאל ס׳ י״ג ׃
עמך ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת
נשא ובתלים סימן מ״ה
וברות סימן א׳ ׃
עמי ג׳ סבירי׳ עמים וסי׳ נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב ׃
ועם ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן י״ג
ובעמוס סימן ג׳ ׃
עם זו ג׳ וסימניהון
עם זו קנית ׃
עם זו גאלת
עם זו יצרתי לי ׃
העם ו׳ בטע׳ וסימניהון

ויקם העם כל היום ׃
ואחרי בן נאם יי׳ אתן את צדקיהו ׃
וירם יאשיהו לבני העם צאן ׃
כי מרבית העם דעזרא ׃
ויענו בהלל ליי׳ דעזרא ׃
ועמו ח׳ בטע׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת וישלח יעקב
ובעזרא סימן ח׳ ׃
עמך י״ב בתורה וסימ׳ נמסר
בפרשת שפטים ׃
עמו ד׳ ר״פ וסימניהון נמס׳
באיוב סימן י״ב ׃
ויעמד ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳
ב׳ סימן ח׳ ובאיוב סימן
ל״ד וכד״ה א׳ ריש סימן כ״א ׃
לא עמד ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן כ״ג ׃
ולעמך ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת קרח ׃
עומד ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
בסדר ואלה שמות
ובשיר השירים סימן ב׳ ׃
לעמוד ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
במגלה סימן ח׳ ׃
עמד ב׳ קמצי׳
וסימניהון
וידם השמש ׃
אשרי האיש וא׳ ועמד ׃
ועמשא מתגולל בדם ׃

עבודה

עמידה אל יא כליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן יז׳.
עמדו ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׳
יעמוד ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בריש נחום ובמגלה סי׳ ד׳.
ותעמדנה ה׳ וסימניהון

אצל הפרות.
לפני משה ולפני׳
ותשברת ותעמדנה.
אז תבאנה שתים נשים זונות
ותעמדנה שתי התודות׳
עמידה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳

והעמדה לפני יי׳.
ותבא ביר רוח קדמ׳ דסיפ׳.
ואעכדם על עבדם.
וכל מעבדהו דכות׳
עמדה ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויצא
ובקהלת סימן ב׳.
ולא יעמוד ד׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סימ׳ יא׳.
ולא עמד ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויגש אליו.
עמודיה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן עה׳
ובאיוב סימן ט׳.
עמודיו ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל.
העמודים יא׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ ויקהל.
לעמודים ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳
והאדנים לעמדים.
עשה ווים לעמודים דין מל׳.
עמוני ה׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תצא
ובנחמי׳ סוף סי׳ ב׳ ובד״ה א׳ סוף סי׳ יא׳.
ובשמואל א׳ ריש סימן יא׳.
העמונים ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
ועמהם מהעמונים.
ויתנו העמוני׳ מנחה.
נעמה העמונית.
עמקי ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ג׳.

ענ

וענתה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ משפטי׳.
מענה ג׳ קמצי׳ וסימ׳ בלשון ארמי חדותא דכר
נשא בהתת׳ וביאור׳ נמסר במשלי סימן טו׳.
ואין עונה ה׳ וסימניהון

ויאמר אליה בואי.
מדוע באתי ואין איש.
ואין קול ואין עונה וחבירו
גם אני אבחר בתעלוליהם
ולא יענה ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳
סוף סימן ח׳ ובישעיה סימן מו׳ ובמיכה
סימן ג׳ ובאיוב סימן יט׳.
וענתה ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויצא ובהושע סימן ב׳.
לענותו ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ז׳

את עניו ג׳ וסימ׳ נמסר באיכה סימן א׳.
ענתך ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳

למען ענתך וחבירו.
וענתך תרבני׳.
ענוים ה׳ כתי׳ עניים וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ט׳.
עניים ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ג׳ עש׳.
לענייך ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן עב׳.
ענן ד׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בסוף פרשת אלה פקודי
וביחזקאל סימן ח׳.

עפ

עפר ואפר ב׳ וסימניהון

ואנכי עפר ואפר.
ונחמתי על עפר ואפר.
לעפר ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת עקב.
עפרן ד׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפרשת חיי.
עפרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות
ובזכריה סימן ה׳.

עצ

עץ פרי ב׳ וסימניהון

עץ פרי עשה פרי׳
עץ פרי וכל ארזים.
וכל עץ ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ג׳ וביחזקאל סימן ד׳.
עצמים כל אורית׳ עצמים חס׳ בנ״א וכל נביאים
וכהונים דכות׳ מל׳ בנ״ג חס׳ וסימ׳
נמסר בפרשת ואתחנן ובעמוס ס׳ ט׳
ובדניאל סוף סימן ח׳.
לעץ ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ב׳ ובחבקוק סוף סימן ב׳.
כעץ ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן יט׳ ובסוף סי׳ כד׳.
ואת עצמות ז׳ וסי׳ נמסר בירמיה
ריש סימן ח׳.
עצם אל ב׳ בליש׳ וסימ׳
ותקרבו עצמות
וגע אל עצמו ואל.
ושארהון על.
עצמתי ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסוף פרשת ויחי יעקב׳
עצמונה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ויצא חצר אדר ועבר.
ועבר עצמנה ויצא.
דיהושע חסר.
ויעצר ג׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳.
ותעצר ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף שמואל׳

עק

עקב ג׳ וסימניהון

ואתה תשפט עקב.
הגדיל עלי עקב.
והוא יגוד עקב.

ער

ערב ה׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויגש אליו
ובמשלי סימן יא׳.
וממערב ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן מג׳ ובתלים סי׳ קז׳.
מערבה ג׳ וסימניהון

לחברני חשביהו ואחיו.
וישרם למטה מערבה.
ואחרי כן בנה חומה.
ובערב ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך וביחזקאל
סימן יב׳.
בערבות כל אוריתא חס׳ בנ״א מל׳ בערבות
מואב מעבר.
וכל נבי׳ דכות׳ מל׳ בנ״א
וישיגו את צדקיהו דירמיה.
תערוג ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים ריש סימן מב׳.
ערכו ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן יב׳
ויער ג׳ וסימניהון

זרובבל.
פול יהורם.
הערה ג׳ וסימניהון

אשה דוה.
כי את שארו הערה׳
אשר הערה למות נפשו׳
העיר ה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן מא׳.
יעיר ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ נ׳ ובדניאל
ריש סימן יא׳
עורר ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר במשלי סי׳ י׳
עריסותיכם ג׳ וסימ׳

ראשית עריסתיכם׳
מראשית עריסתיכם.
וראשית עריסותיכם׳
קדמ׳ חס׳ דחס׳ תני׳ ערסתיכם
כתי׳ תלית׳ מל׳ דמל׳.
ערומים פ׳ מל׳ ודגשים וב׳ רפין וסימ׳ בלשון
ארמי ערטילאין דגשין חכימין רפין
וביאורם נמסר באיוב ריש סימן טו׳.
עורי עורי ד׳ דסמיכי וסימני׳ נמסר בישעיה
ריש סימן נב׳.
יערו ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן נ׳
וערות ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח
ערכתי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא בלק
ובתלים סי׳ קלג׳ ובאיוב סי׳ יב׳.
ערכו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב ריש ס׳ כא׳.
ערוך ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כג׳.

ערם ד׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן
יט׳ ובאיוב סוף סימן א׳.
יערים ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן טו׳ ובסוף
סימן יט׳.
ערוער ה׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן
ל׳ ובמלכים ב׳ סימן י׳.
וערפכם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת
והיה עקב.
תערוץ ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת עקב
ובאיוב סוף סימן יג׳.

עש

עש ה׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן ה׳.
בעש ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן לט׳
עשב הארץ ה׳ וסימניהון נמסר בסדר בא.
עושי יו׳ כתיב יוד וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל.

מעשי יא׳ כתיב יוד וסימני׳

קוריהם לא היו לבגד.
ודברת משפטי אתם דריש ירמיה
להכעיסני במעשה ידיכם לקטר
תחת אשר עזבוני דד״ה.
תמשילהו במעשי ידיך.
כי שמחתני יי׳ בפעלך.
דמה ראו מעשי יי׳
גדלים מעשי יי׳
מעשי ידיו אמת ומשפט.
לא אמות כי אחיה׳
יי׳ יגמר עלי.
יעשה לו׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא
אשר עשה ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף
סימן טו׳.
עושה ח׳ קמצין וסימני׳ נמסר בפרשת בשלח וכל
אמ״ת דתקע דכו׳ בנ״ם בנ״ב פתחין וסימ׳
במלכים ב׳ סימן ז׳.
ולעשות טו׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ ס׳ ז׳.
יעשן ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו
ובמלכים א׳ ריש סימן יט׳.
תעשון טו׳ וסימ׳ נמסר בסוף סד׳ נשוא ובשפטים
סימן ז׳.
מעשה י׳ פתחין וסימניהון נמסר בסדר מטות
ובישעיה סוף סימן ג׳ ובאיוב סימן לג׳
ובד״ה ב׳ סוף סימן יו׳.
ומעשה י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳.

כל לשון עשייה בכתג בנ״ד מ״נח וסי׳
כל נעשה ארץ וכל יפלו.
ומראיהם ומעשיהם.
ויאמרו אליו מה נעשה׳
וירא האלהים את מעשיהם.

מערכת אות העין

נעשה ה׳ וסימניהון נמסר בסדר צו ובמלכים ב׳ סימן כ״ג ׃
תעשה ז׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה ׃
מלין דלית דכות׳ בליש׳ עשיה וסימ׳ נמסר בסוף איוב ׃
עשה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת שפטים
ובתלים סימ׳ ק״ח ובמגלה סימן ב׳ ׃
תעשה ד קמצי׳ וסימניהון נמס׳ בפר׳ תולדת
ובירמיה סוף סימ׳ מ׳ ׃
ויעשו ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר ואלה שמו׳ ׃
בעשי ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויקהל ובתלים סימן ל״ד ׃
עשה ד׳ כ״ב וסימני׳ נמסר בפר׳ ויצא ובתלים סימן ק״א ׃
עשו ד׳ כ״ב וסימ׳ נמסר ועיין שם בירמיה
סימ׳ כ״ב מה דאקשינן ׃
ויעשה ד׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ו ׃
ותעשה ד׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ז ׃
ובן תעשה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תרומה
וביחזקאל סימן מ״ה ׃
נעשתה ט׳ וסימניהון נמסר במלאכי סימן ב׳
ובדניאל סימן י״א ׃
עשייה ה׳ קשורים בבית וסימניהון נמסר
במגלה סימן ו׳ ׃
עשה לך ז׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך ׃
עשיתי ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בתלי׳ בא״ב אות ע׳ ׃
עשייה הדבר י״א חס את וסימני׳ נמסר בסדר וארא ׃
עשייה את הרע ז׳ וסימני׳
כי ימצא בקרבך ׃
כי ידעתי אחרי מותי ׃
וקדמ׳ ותני׳ דסמך שפטים ׃
ע׳ כי עשה את הרע ׃
ויתעם מנשה לעשות ׃
יען אשר עשית את ׃
ואשר עשת ה׳ וסימני׳ נמסר במלכ׳ א׳ ס׳ ב׳ ׃
וכל מעשה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר משות ׃
עשית ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית
ובירמיה סי׳ ב׳ וברות סימן ב׳ ׃
לעשות י״ג חס׳ וסימני׳ נמסר בריש פרש׳ ויקהל
ובנחמיה סימן י״ב ׃
המה עושים ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויקהל
וביחזקאל סימן ח׳ ׃
מעשות ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ שמיני ׃
עשיתה ח׳ מל׳ וסימני׳
טעם טעמתי מעט ׃
וכי ימצא איש את ׃

ואתה הגדת היום ׃
ויבא יואב אל המלך דאבנר ׃
ומי יאמר בדוע עשיתה ׃
ויאמר שאול אל הקיני ׃
אשר עשיתה משנאתיך בם ׃

אילין בליש׳ עשיה ל׳ דכו׳ וסי׳

עשה מפיק ה׳ כה אמר י״י עשה ׃
ועושה מפיק ה׳ כה אמר י״י בורא שמים ׃
עשיתם ל׳ וברחמיך הרבים לא ׃
ועשיתם ל׳ ויאמ׳ י״י אל מש׳ בלכהך
עשוהו ל׳ ופניתי אני לראו׳ חכמה
עושיהי ל׳ לא נכחד עצמו ממך ׃
עשתה ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפר׳ תולדת
ובשמואל ב׳ סימן י״ג ׃
עשהו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״א ׃
עושה ב׳ מל׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון
מה יתרון העושה ׃
עושה בעברת זדון ׃
עושי ג׳ מל׳ כתי׳ יוד וסימניהון
ועל ידם היל צבא ׃
ויתנו אותו עושי המלאכה ודה״ח
ויתיכו את הכסף ׃
לעשתו ה׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ ׃
ככה יעשה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר תצא
ובמגלה סימן ו׳ ׃
ולא תעשה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ס׳ ך׳ ׃
ולא תעשו ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ אחרי מות ׃
ומעשהו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ג
ובשמואל א׳ סימן כה׳ ובתלי׳ סי׳ ס״ד ׃
אנכי עשה ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ב׳ ׃
ולא עשה ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ט
ובד״ה ב׳ ריש סי׳ כ״ח ׃
לעשותם ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ואתחנן ׃
עשן ועשן ה׳ שום קרתא וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ י״ט ובד״ה סימן ו׳ ׃
עשוק ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ תבא
ובהושע סימן ה׳ ׃
העשירי ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפר׳ נשא וביחזקאל
ריש סי׳ כ״ט ובמגלה סי׳ ב׳ ׃
בעשור ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
בעשר לחדש הזה ׃
צאנכם יעשר ׃
זיתכם וכרמכם יעשר ׃
ועשרון ה׳ ב׳ מל׳ וסימ׳ נמס׳ בפרשת תצוה ׃
ושני עשרונים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ פנחס ׃
מעשר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר לך לך ׃

סימן חלוף עשירית נמסר

בסוף סדר בשלח ׃

מעשר ג׳ דגשין וסימניהון
וכל מעשר בקר ׃
כי את מעשר בגי ׃
מעשר הארץ מזרע ׃
מעשר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר ויקח קרח ׃
בעשתי עשר ג׳ וסי׳ נמסר בריש סדר
דברים ובירמיה ריש סימן ל״ט ׃
שני עשר ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה
העשרים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וירא
וביחזקאל ריש סימן מ״ב ׃
עשתרות כל אורי׳ חס׳ במ״א וסימניהון
ועשתרות צאנך דברכה ׃
וכל נביאי׳ וכתו׳ מל׳ במ״א ׃
ויסירו בני ישראל ׃

עת

עת ג׳ פתחי׳ וסי׳ נמסר בפר׳ מצורע ובריש חגי ׃
עיתה ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳
וקרב לבא ׃
עיר שפכת דם ׃
בעיתה אחישנה ׃
ויהי בעת ההיא ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא ׃
ובעת ההיא ח׳ וסימני׳
מושלים פלשתים
אצמית לדוד ׃
יבאו בני ישראל המה ׃
אשוב את שבות יהודה ׃
כאחני הראה כ׳ בו ׃
יעמד מיכאל ב׳ בפסו׳ ׃
עתה כ״ה ר״פ וסי׳ נמסר בד״ה ב׳ סוף סימן ו׳ ׃
ואתה ועתה י״ח כטעם תברין וסימניהון נמסר
בסדר בהעלתך ׃
עד עתה ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ראה ובשמואל ב׳
סימן י״ט ׃
עתודים ב׳ מל׳ וסימני׳
ולזבח השלמים ׃
חמאת בקר וחלב ׃
וכל קריא׳ מל׳ ׃
ועתודים ה׳ וסימניהון
חמאת בקר ׃
למה לי רב זבחיכם ׃
חרב לי״י מלאה דם ׃
ערב וכל נשיאי קדר ׃
בשר גבורים ׃
עתליה ז׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ ריש ס׳ י״א ׃
עתק ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ה וסי׳ צ״ד ׃
ויעתר ד׳ וסימני׳ נמסר בריש פרש׳ תולדת ובשפטים סימן י״ד ׃
ויעתר ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדת
ובשמואל ב׳ סימן כ״א ׃

נשלם אות

העי״ן בס״ד

מערכת אות

הפ״א

ד׳ זוגין חד פ׳ וחד ופ׳ וסי׳

פתחה פיה פתחה בחכמה ׃
ופתחה והיה אם שלום תענך ׃
פרה זאת חקת התורה אשר ׃
ופרה ודוב תרעינה יחדו ׃
פשרא פתחי׳ דנה חילמא חזית אנא ׃
ופשרא פתחי׳ אדין דניא׳ דשמיה
פלטיהו ותשא אהי רוח ותבא ׃
ופלטיהו ויהי כהנבאי ופלטיהו ׃

ג׳ זוגין חד פ׳ וחד בפ׳ וסי׳

פס בה שעתא נפקו ׃
בפס הוא היה עם דויד ׃
פתחי אני ישנה ולבי ׃
בפתחי וידעתם כי אני ׃
פתחיה ואני ואבלו פתחיה ׃
בפתחיה ורעו את ארץ ׃

פא

פארי ב׳ וסימניהון
ואת פארי המגבעות ׃
פארי פשתים יהיו ׃
את פאת ב׳ וסימניהון
פאת זקנך ׃
ומדותם את פאת צפון ׃

פג

ויפגעו ב׳ וסימניהון
מלאכי אלהים ׃
את משה ואת אהרן ׃
נפגשו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ פ״ה ובמשלי ס׳ כ״ט ׃

פד

פדות ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וארא
ובתלים סימן ק״א ׃
פדנה ד׳ וסימני׳ נמסר בסו סדר תולדת ׃
פדית ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סוף סימן ע״א ׃

פה

פה אל פה ב׳ וסימניהון
פה אל פה אדבר ׃
פה אל פה בטמאתם ׃
פיהו כ״א וסימני׳ נמסר בריש שיר השירים ׃
ומפי ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן נ״ט ׃
אל פי ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ז ׃
אל פיהו ב׳ וסימניהון
טבן עצל ידו ׃
יבטח כי יגיח ירדן ׃

אל פיו

מערכת אות הפא

אל פיו ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ד׃
ג׳ סבירין פי וקרי׳ פני וסימניהון נמסר בראש סדר אלה מסעי׃
פה אחד ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב׃

פו

מפה י״א כ״כ בצורת הבית וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן מ׳׃
בפוך ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן נ״ד וכירמיה סוף סימן ד׳׃
פורה ב׳ חס׳ וג׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימן ו׳׃

פז

פזר ב׳ וסימניהון

כי אלהים פזר עצמות׃
פזר נתן לאביונים׃

פח

ופחד ב׳ וסימניהון

הפל עליהם אימתה׃
המשל ופחד עמו׃
ופחד ב׳ מלעיל וסי׳
לולי אלהי אבי׃
מכל צררי הייתי׃
פחדכם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר עקב ובמשלי סי׳ א׳
והפחות ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ח׳

פט

פטיש ב׳ וסימניהון

פטיש כל הארץ׃
מחליק פטיש את הולם פעם׃

פי

ופיכל ג׳ דכ״כ וסימניהון

ויאמר אבימלך׃
ויכרתו ברית בבאר׃
ואחזת מרעהו ופיכל׃

פל

והפלה ב׳ חד כתיב א׳ וסימני׳

והפלה יי׳ בין מקנה׃
והפלא יי׳ את מכותיך כת׳ כתי׳ א׳׃
הפלא ב׳ חד כתיב ה׳ וסימני׳

ופלה חסדך מושיע׃
העם הזה הפלא ופלא׃
קדמ׳ כתיב ה׳׃
נפלאתי ז׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות׃
יפלא ד׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר נשא׃

ויתפלל ג׳ רפין וסימניהון נמס׳ בפרש׳ וירא ובישעיה סימן מ״ד ובתהלים סימן ע״ב׃
ותפלתו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קט״ו ודה״ב ס׳ ל״ג׃
ופילגשו ד׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ט׃
פלגי ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בתלים כא״ב אות פ׳ ובאיכה כא״ב ג׳׃
פלח ג׳ וסימניהון

ותשלך אשה פלח׃
ויתנו לו פלח דבילה׃
הלא אשה אחת׃
כפלח ג׳ וסימניהון

ויצוק כפלח תחתית׃
כפלח הרמון רקתך וחברו׃
הפליט ה׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן כ״ד׃
הפלטה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׃
פלוטים ד׳ וסימניהון

נתן פניו פליטם כ״כ׃
ושלחתי מהם פליטים׃
כ״כ מ׳ל דמ׳ל׃
פלטים מחרב הלכו׃
כי אם פלטים׃
בתראי פלטים בתבן׃
פלילים ג׳ בליש׳ ב׳ חס׳ יוד קדמ׳ וא׳ חס׳ דחס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת משפטים׃
ותפלתי ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ י״ו׃
פלוני אלמני ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳ וברות ריש סימן ד׳׃
פלצות ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן כא״ וכתלי׳ סימן נה״ וכאיוב סימן כא״׃
הפלשתים ח׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז וכדה״ב סימן כא׳׃
שרי פלשתים ו׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ח׃
פלת ב׳ וסימניהון׃

ואון בן פלת בני׃
פלת וזזא׃

פן

ופן ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובירמיה סימן נא״ ובמשלי סימן ל׳׃
פנו ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן מ׳׃
הפונה ד׳ מ׳ל וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סי׳ מ״ז׃
פונה ג׳ וחס׳ וסימניהון נמס׳ בריש סדר נצבים וביהושע סימן ט״ו וביחזקאל סימן מ״ב׃
ונפן ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה הדברים׃
אל תפן ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויקח קרח׃
ופניתי ד׳ וסי׳ נמסר בקהלת סימן ב׳׃
פנואל ט׳ וסימניהון

ויזרח לו השמש כאשר עבר׃
ויעל משם פנואל ב׳ בן׃
בשובי בשלום׃
ואת מגדל פנואל נתץ׃
ויצא משם פנואל׃
ופנואל אבי גדר׃
ויבן את פנואל׃
פנימה ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת שמיני ובמלכ׳ א׳ ס׳ ו׳׃
פנים אל פנים ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח וביחזקאל סימן ך׳׃
מלפניו ח׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ו׳ ובדניאל סימן י״א׃
מלפני י״ב וסימניהון נמסר בסדר אמור׃
מלפניך י׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובירמיה סוף סימן י״ח׃
ופניהם ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר תרומה׃
לפני ב׳ סבירין לבני וסי׳ נמסר במשלי ריש סימן ד׳׃
פניה י׳ וסימניהון

כי בסתה פניה׃
והאיר אל עבר׃
ותרא אביגיל׃
מחה והפך על פניה׃
בוקק הארץ ובולקה׃
אם שוה פניה׃
זה הלשכה אשר׃
והלשכה אשר פניה׃
והקר על פניה דרות׃
העזה פניה׃
פניך י׳ וסימניהון

ויקח דוד מידה׃
אנה פניך מועדות׃
כי לא ישיב את׃
ויהן לי את אבישג׃
שאלי אמי כי לא אשיב׃
עלה מפיץ על׃
נצור במצורה׃
וגם אני חשפתי׃
והראיתי גוים מערך׃
מלפניכם ג׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׃
ולפני י״ו יחידאין וסימני׳ נמסר בסדר פנחס׃
ופני ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובדניאל סי׳ י׳׃
ופניו ג׳ וסימניהון בריש ירמיה׃
אל פני ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר משפטי׳ ויחזקאל סי׳ י״ד
אל פניו ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד ודה״ב ריש סימן י״ט׃
מאת פני ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר הלדות ומלכים ב׳ סימן י״ו ואיוב סימן ב׳׃
לפניו ולאחריו ד׳ בחד פסו׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא׃
נתינה פנים ד׳ חס׳ את וסי׳ נמסר בדניאל סימן י׳׃
הפנים ט׳ וסימניהון

ויתן לו הכהן׃
כמים הפנים לפנים׃
ולנו בושת הפנים׃
ולנו בושת הפנים׃
המה הפנים אשר׃
ואת השלחן ועליהם לחם דדת
ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים דמלכים׃
את השלחן ואת כליו דויקהל׃
את השלחן ואת כל כליו דפקודי
ופני י״ז וסימניהון נמסר בתהלים סימן פ״ד׃

פס

הפסגה ה׳ וסימניהון

תחת אשדות׃
ותכרו תחת אשדות הפסגה׃
ונשקפה על פני׃
עלה ראש הפסגה׃
פסילים ד׳ בל׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳ ובדה״ב סוף סימן ג׳׃

פע

אפעה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳׃
כפעם כפעם ו׳ וסימניהון

ולא הלך כפעם׃
אצא כפעם כפעם דשמשון׃
ישב המלך על מושבו׃
ויעלו בני ישראל אל בני דפלגש׃
ויצאו בני בנימן דפלגש׃
ויקרא כפעם כפעם שמואל׃

פצ

ויפץ ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת נח׃
ויפצר ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא ובמלכי׳ ב׳ ס׳ ה׳׃

פק

יפקד ג׳ וסימניהון

ונפקדת כי יפקד׃
אם כמות כל האדם׃
אם הפקד יפקד׃
פקידים ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ ובירמיה סימ׳ כט ובמגלה ריש סימן ב׳׃
ופקדת ג׳ וסימניהון

אם כמות כל׃
ופקדת אלעזר בן׃
ופקדת משמרת׃
ופקדת כל העדה׃
ויפקדם ג׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני׃
התפקדו ד׳ וסימניהון נמס׳ במדבר סיני׃
פקידה אל ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בירמי׳ סי׳ כ״
פקד יפקד ה׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר ויחי ובשמואל א׳ סימן ך׳׃
פקודיהם ב׳ מ׳ל וסימניהון

אלה הם בני לוי׃
ראשי האבות לפקודיהם׃
וכל פקודי במ״א דיהוידע׃
ויפקדו ג׳ וסימניהון

ויפקדו מעבדי ד״ד׃
ויפקדו השערים׃
ויפקדו ביום ההוא׃
סימן פקד יפקד פקד בפקד אפקד כולהו׳ חס׳ בב״ה וסימניהון נמסר בפרשת שמות ויחזקאל סימן כ״ג׃

מערכת אות הפא

פר

ואת הפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה
ובשפטים סימן ו׳ ׳

פר בן בקר אחד ד׳ וסימ׳
והקרבתם על הלחם׳
והיה אם מעיני העדה׳
ובראש השנה׳
ובעשור לחדש׳

הפר האחד ג׳ וסימניהון
ויתנו לנו שנים פרים׳
ב׳ בפסוק דאליהו׳
בחרו לכם הפר האחד׳

פרא ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר לך לך ובאיוב סימן י״א׳

והפרתי ג׳ ב׳ כל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך׳

פוריה ד׳ וסימניהון
על גפן פוריה׳
פוריה וענפה׳
אשתך בגפן פוריה׳
בסעיפיה פוריה׳

בפרור ג׳ בליש׳ וסימניהון
ובשלו בפרור׳
והבשר שם בסל׳
והכה בכיור׳
וב׳ כתי׳ פארור וסימ׳
כל פנים קבצו פארור׳
ופני כלם קבצו פארור׳

הפרזות ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סי׳ ב׳ ובמגלת סימן ט׳׳

הפרזי ג׳ וסימניהון
לבד מערי הפרזי׳
ועד כפר הפרזי׳
וכל הפרזי׳

יפרח ד׳ וסי׳ נמס׳ בסדר קרח ותלים סי׳ ע״ב

ופרעה ג׳ וסימ׳ בשמואל א׳ סימן ו׳׳

ויאמר פרעה ג׳ בטע׳ וסימניהון
אביך ואחיך׳
הקרבים עתה׳
מי״ אשר׳

פרצו ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סוף סי׳ ב׳ ׳

פרעוש ב׳ וסימניהון
אחר פרעוש אחד׳
לבקש את פרעוש׳
וכל שום בר נש דכו׳ פרעש׳

כפרץ ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳ ובאיוב סימן ל׳׳

פרצים ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ה׳׳

פרש ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ בירמיה סי׳ ד׳

פרשתי ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימ׳ ס״ה ובתלים סימן קכ״ב׳

פרתה ג׳ וסימניהון
קח את האזור׳
ויהי מקץ ימים׳
ואקח את הא ור׳

הפרתמים ג׳ וסימניהון נמסר בריש אחשורש׳

ופשרא י׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סוף סי׳ ג׳ ׳

פת

פתגם ב׳ א׳ קמץ וסימניהון
אשר אין נעשה פתגם׳
ונשמע פתגם המלך׳
קדמ׳ קמץ וכל ארמי׳ דבג״

פתים ג׳ ב״ב וס מ׳ נמס׳ בתהלים בא״ב רבתי אות הפ׳ ובמשלי סוף סימן א׳׳

יפתה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת משפטים׳

יפתם ג׳ והוכני׳ נמסר בירמיה סי׳ ך׳ ובמשלי סי׳ כה״׳

ויפתח ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו ובאיוב סימן י״א׳

ופתח ה׳ וסימניהון נמסר בפר׳ נח וב׳ חזקא׳ סימן מא״׳

פתוחה ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סוף סי׳ כא״ ובנחמיה סימן ו׳׳

יפתח ה׳ וסימניהון
השער הזה יהיה׳ ב׳ בו׳
סגור יהיה לא יפתח׳
הנה בטני כיין לא׳
יסגר על איש ולא׳

פתוח ג׳ ב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרשת ראה׳

נפתחו ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סמן כ״ר ובנחום סימן ב׳׳

פתח ד׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ג ובמשלי סימן לא״׳

ופתחת ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳

פתח ג׳ ובאיוב וסימני׳ נמסר שם סימן ל״ט׳

ה׳ פסוקי׳ דמיין מן ב׳ מלין

קדמ׳ קמץ תני׳ פת׳ וסימניהון נמסר פרשת ויצא׳

ט׳ פסוקים אית בהון ב׳

מלין ופתר׳ חד וסי׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימ׳ י״ב׳

שטה חדא מן כ׳ פתחין

מן חד חד ולית דכו׳ וסימ׳
אדני ויאמ׳ הנה נא אדני כורו נא׳
יצחק ותאמ׳ שרה צחק עשה לי׳
חנן וישא עיניו וירא׳
ותמנע והיה פילגש לאליפז׳
ואז וכי יגור דהמול לו כל זכר׳
עשן והר סיני עשן כלו׳
בעב ויאמר ה׳ אל משה הנה׳
תושב וכל זר לא יאכל קדש׳
שופר והעברת שופר הרועה׳
הצר וכי תבאו מלחמה בארצכם
נכר ויאמר ה׳ אל משה הנך׳
חכמת וכל אשה חכמת לב׳
בגורל נחלתם כאשר׳
ומגורל והיו לאחד מכבי׳
מוצק ושתי כתרות עשה לתת׳
וכרד ברדת היער ובשפלה׳
בארפד הלא ככרכמיש כלנו׳
יבש נדף ערות על יאור על פי
יאור תרויהון בפסו׳׳
ארדט שאו נס בארץ תקעו׳
ובבצר משגב משגב חמתיך השח השפיל ב׳ בו׳
והמם גלגל לחם יודק כי לא לנצח ב׳ בו׳
שכל ויצאו שרי פלשתים ויהי׳ בדי צאתם׳
נכהל ותבוא האשה אל שאול ותרא כי׳
באנשים ודוד בן איש אפרתי׳
אחל ואת שם קדשי אודיע׳
החל וגלות החל הזה׳
חם לבי בקרבי בהגיגי הבער׳
חל ויען המלך ויאמר אל איש האלהים׳
חלל כי עני ואביון אנכי ולבי׳
חכם בני אם חכם לבך׳
מן ישב עולם לפני אלהים
עולל לוא אליכם כל עוברי דרך
ארנן ובן חנניה פלטיה וישעיה׳
נס נא עבדיך ימים׳
בנס כל קבל דנא מלכא׳
ודל חכם בעיניו איש׳
ודר חור כרפס ותכלת׳
ורענן אנה נבוכד נצר שליו׳
ביתן ובמלאת הימים האלה׳
משל באשר יאמר משל׳
שן וילך דוד ויקח את עצמו׳׳
בשרת והבא בת שבע אל המלך׳
ובישרת ויאמר שלמה אתה עשית׳
פרש בשפעת סוסיו יבסך׳
נעזב ואריכה את הסגני׳
תעזב טרף נפשו באפו׳
לבער והגורלות הפלנו על קרבן׳

א״ב מן חד וחד חד פתח

קמץ דלוג וסימ׳
אט ויהי כשמע אחאב את׳
אש באשורו אחזה רגלי׳
במעט ומן ההחכרות אליו׳
במעט ויאמר יהונתן אל הנער׳
גאל ויאמ׳ הגאל לא אוכל לגאול
גאל ואני אמרתי אגלה אזנך׳
גב ואלה מדות המזבח באמות׳
גב והבני לך גב׳
גבל זקני גבל וחכמיה׳
גבל ועמון ועמלק׳
הנחת עושו ובואו כל הגוים׳
הנחת ובדו ריס לכביה ורוחה׳
הורם ועד שר הצבא הגדול׳
הורם וקדשת את חזה התנופה׳
היצלח הנה לאש נתן לאכלה׳
היצלח וימרד בו לשלח מלאכיו׳
ובעס גם כל ימיו בחשך יאכל׳
ובעס רשע יראה ובעס׳
והבל מיום אחד לחדש השביעי׳
והבל האומר לכורש רעי וכל׳
והבני הצילני נא מיד אחי מיד׳
והבני אם יוכל להלחם אתי והכני
ולאחד וארעה את צאן ההרגה׳
ולאחד גם אם ישכבו שנים׳
וליקר בה זמנא מנדעי יתוב עלי׳
וליקר ענה מלכ׳ ואמ׳ הלא דא הא
והמם לחם יודק כי לא לנצח׳
והבם ונתנם ה׳ אלהיך לפניך׳
והחמנים וינתצו לפניו את מזבחות
והחמנים ולא ישעה אל המזבחות׳
חדקל ושם הנהר השלישי׳
חדקל וביום עשרים ואני הייתי׳
טח לא ידעו ולא יבינו׳
וטח ולקחו אבנים אחרות׳
ישק אתה תהיה על ביתי׳
ישק שפתים ישק משיב׳
יריבי לדוד ריבה ה׳ את יריבי׳
יריבי הקשיבה ה׳ אלי ושמע׳
יבלע ועתה שלחו מהרה והגידו׳
יבלע היסופר לו כי אדבר׳
ירוחם אשור לא יושיענו׳
ירוחם מכסה פשעיו לא יצליח׳
יחם פן ירדף גאל הדם אחרי׳
יחם גם אם ישכבו שנים׳
יהל לא השב לנצח ולא תשמ׳
יהל אם אראה אור כי יהל׳
עכר אבי את הארץ׳
עכר ובני כרמי עכר עכר ישראל
כוכב ונשאתם את סכות׳
כוכב אראנו ולא עתה אשורנו׳
כלו והנגשים אצים לאמר׳
כלו תפלות דוד בן ישי׳
בארזים כנחלים נטיו כגנות׳
בארזים שוקיו עמודי שש׳
למצר ומן הגדי נבדלו אל דויד׳
למצר ויבאו מן בני בנימין׳
לעין והנשיא אשר בתוכם׳
לעין וירד הגבול משפם׳
לישה צהלי קולך בת גלים׳
לישה וילבו חמשת האנשים׳
לבנת וייראו את ה׳ אלהי יש׳ ותחת
לבנת ואלמלך ועמעי ומישאל׳
מפנה ונינוה בברכת מים מימי׳
מפנה והנה ששה אנשים באים׳
מטע לשום לאבלי ציון לתת׳
מטע והקימותי להם מטע׳
ומישע מלך מואב היה נקד׳
מישע ובני כלב אחי ירחמאל׳
נתן וישבת את הסוסים׳
נתן וידע אונן כי לא לו יהיה׳
נחר מפוח מאשתם עפרת׳ כתי׳
נחר הנה לאש נתן לאכלה׳
נחל אלה אשר נחל משה׳
נחל ואברת לבני עמון שמעו׳
נעמת צר לי עליך אחי יהונתן׳
נעמת מבני נעמת רדה והשבבה׳
נסכלת כי ה׳ עיניו משוטטות׳
נסכלת ויאמר שמואל אל שאול׳
סמר מפחדך בשרי׳
סמר שאו נס בארץ׳
סלקת מסתכל הוית בקרניא׳
סלקת ועל קרניא עשר די בראשה
סיסמי ואלעשה הוליד את סיסמי׳
וסיסמי ב׳ בפסוק קדמ׳ קמץ
קראני פחד קראני ורעדה׳
קראני שמעו איים אלי׳
דד הם עם יבום והיום רד׳
רד סבבוני בכחש אפרים׳
רבת אנה הוא מלכא די רבת׳
רבת ורבותך רבת ב׳ בפסוק׳
שנותי כה הדבר ואמר לי והוא׳
שנותי אני אמרתי בדמי ימי׳
תשם ואברת אל הארץ׳
תשם למה נמות לעיניך׳
תקצר האנכי לאדם שיחי׳
תקצר ויאמר ה׳ אל משה היד ה׳׳
תחרב מדוע נבית בשם ה׳׳
תחרב לילה ויובם לא תכבה׳

א״ב מן ב״ב פתחין דלוג

וסי׳
אשם אשם הוא אשם אשם תני׳
אשם והתודו את חטאתם׳
אדניך כה אמר אדניך ה׳׳
אדניך ויתאו המלך יפיך׳׳
בעם ויאמר לא תעבר׳
בעם אודך בקהל רב׳
בארצות ובעת קץ יתנגח עמו מלך׳ בארצות

בארצות וישלח ידו בארצות ארץ מצרים ׃
במצלתים אסף הראש ומשנהו ׃
במצלתים ויסדו הבונים את היכל ׃
ברחת ויאמ׳ הגר שפחת שרי ׃
ברחת מקול פרש ורמה קשת ׃
גד ויקראו בית ישראל את
גד והמן כזרע גד הוא ׃
גורל ויעל גורל מטה בני ׃
גורל כי לא ינוח שבט הרשע ׃
השע השמן לב העם הזה ׃
השע ממני ואבליגה ׃
ושחטו ויקרא משה משכו ׃
ושחטו הפסח והתקדשו ׃
ואמץ רק חזק ואמץ מאד ׃
ואמץ לשלמה בנו חזק ואמץ ׃
ויתחזק ויקם יהורם על ממלכת ׃
ויתחזק ויבן את כל החומה ׃
ויט את כל לבב איש יהודה
ויט כי עבדים אנחנו ׃
חכמות שרותיה תעננה ׃
חכמות נשים בנתה ביתה ׃
לעינים ויאמר ה׳ אל שמואל אל
לעינים ומתוק האור ׃
ומרע על כן על בחוריו ׃
מרע מקשיב על שפת ׃
מדברה ויהי להם הגבול לפאת צפונה ׃
מדברה ויאמר ה׳ אליו לך שוב לדרכך ׃
מצבת ויעשה הרע בעיני ה׳ רק ׃
מצבת ויתצו את מצבת הבעל ׃
נכבד וישב דוד לברך את ביתו׳
נכבד ויאמ׳ המלך אל אבשלו׳
נושע אשריך ישראל מי כמוך
נושע ישראל נושע בה׳ ׃
תשבת אז תרצה הארץ את ׃
תשבת ואשלחה עליהם מלאכים
תט אל הסתר פניך ממני ׃
תט אל תט לבי לדבר רע להתעולל ׃

אלין פסקתא דאוריתא

ספר בראשית כ״ט בספרא

אמר המעתיק חזינא מיכוונא בבולהו נוסחי דפסקין מאן דמני כ״ט ומאן דמני ל״ו ומאן דמני יתיר ויתיר אמנם הכך דכתיבנא ברירנא לון מספרי דוקני דאתבריר לן דראוי למיסמך עליהון ובספר אלה הדברים חזינא נסחא אחריתי בפסוק גאון וכתבנא לה ברוכת׳ עכ״ל ׃

ויקרא ׃ אלהים לאור ׃
ויקרא אלהים ׀ ליבשה ׃
ויברא אלהים ׀ את האד׳ וחברו
ויברא אלהים וגו׳ החיה ׀
ויפל יי׳ אלהים ׀ תרדמה ׃
ויבן יי׳ אלהים ׀ את הצלע
ויאמר יי׳ אלהים ׀ אל הנחש
וינגע יי׳ ׀ ואת פרעה
ויחלק עליהם ׀ לילה
המול ׀ ימול יליד ביתך
וערל ׀ זכר
ותכחש שרה ׀ לאמר לא צחקתי
כי ׀ יראה ויאמר ׀ לא ׃
ארדה נא ואראה עשו ׀ כלה ׃
וישכם אברהם ׀ בבקר
ויקרא מלאך אלהים ׀ אל הגר
ויקרא אליו וגו׳ אברהם ׀ אברהם ׃
ויקרא אברהם וגו׳ יי׳ יראה ׃
נשיא אלהים ׀ אתה
ויאמרו ראו ראינו וגו׳ יי׳ ׀ עמך
ורחל ׀ באה
את מחלת ׀ בת ישמעאל
נפתולי אלהים ׀ נפתלתי
זבדני אלהים ׀ אתי
תשפכו ויאמר אלהים ׀ ראובן
ויהי כדברה אל יוסף יום ׀ יום
ויאמרו שנים עשר אחים ׀
אבל אשמים ׀ אנחנו
ויען ראובן וגו׳ אמרתי אליכם ׀ ׃
ויאמר אלהים ישראל וגו׳ אם כן ׀ ׃
ויאמ׳ אלהים ׀ לישרא׳ יעקב ׀ יעקב ׃

ואלה שמות

י״ד בספר׳

ויסב אלהים ׀ את העם ׃
ויולך יי׳ ׀ את הים ׃
יי׳ ׀ ימלך לעולם
ויהי ביום הששי וגו׳ יום ׀ יום
הנני עומד לפניך שם ׀
יי׳ ׀ נסי
לא תעשה לך פסל ׀ אשר בשמים ׀
שלש פעמים וגו׳ האדון ׀ יי׳
וחבריה דכי תשא
קח לך סמים נטף ׀
זה ׀ יתנו
ויעבר יי׳ ׀ על פניו יי׳ ׀ יי׳
מלא אותם חכמת חרש ׀ וחשב

ויקרא

ח׳ בספרא

וקמץ ׀ והביאה אל הכהן
יי׳ ׀ לאמר בקרבי אקדש ׃
ולאיתמר ׀ בניו
אל תשת ׀ אתה ׀
ואל איתמר ׀ בניו ׃
וכל אשר יפל עליו מהם ׀ במותם ׃
וחבריה וכל אשר יפל מנבלתם ׀ ׃
וראה הכהן את הנגע וכו׳ הפך ׀ לבן
והצרוע אשר בו וגו׳ ׀ טמא ׀ טמא
והכהן הגדול וגו׳ אשר יוצק על ראשו ׀ שמן
והניף הכהן ׀ אתם

וידבר

כ״ב בספרא

הבכור ׀ ואלה שמת
והחונים לפני המשכן קדמא אהל מועד ׀ משה ׀ ואהרן
ובאו המים וגו׳ אמן ׀
והניף הכהן ׀ אתם
שניהם ׀ מלאים סלת וכן כלם ׃
יאר יי׳ ׀
ישא יי׳ ׀
איש כי יהיה טמא ׀ לנפש ׃
קומה ׀ יי׳ ויפצו
ויאצל וירד יי׳ ׀ בענן
וישארו שני אנשים ׀ במחנה ׃
שם ׀ האחד ׃
כי דבר יי׳ בזה וגו׳ הכרת ׀ תכרת
ותנו בהן ׀ אש ושימו עליהן ׀ קטרת
ויתנו אליו כל ׀ נשיאיהם
כל הקרב ׀ הקרב
וימאן ׀ אדום
וישמע הכנעני וגו׳ וישב ׀ ממנו
ויבא אלהים ׀ אל בלעם ׃
ואם הפר יפר אותם ׀
וממחצית בני ישראל הקח ׀ אחד ׀
ויאמר משה אלהם וגו׳ ובני ראובן ׀
ויתן להם ׀ משה לבני גד ולחצי ׀ שבט ׀ מנשה ׃
ואם בכלי ברזל ׀ הכהו

אלה הדברים

כ״ב בספר׳

עד אשר יניח יי׳ ׀
כי שאל נא וגו׳ אלהים ׀ אדם
לא תעשה לך פסל ׀ בשמים ׀
שמע ישראל וגו׳ יי׳ ׀ אחד ׃
ויתן יי׳ אותת וגו׳ ורעים ׃
כי יביאך יי׳ אליך וגו׳ ונשל גוים רבים ׀ מפניך
ולא תבא תועבה וגו׳ שקץ ׀ ותעב ׀
המוליכך במדבר וגו׳ נחש ׀ שרף
אל תאמ׳ בלבבך וגו׳ אותם ׀ מלפניך
ואת חטאתכם וגו׳ ואשרף אתו ׀ באש
שלש פעמים ׀ בשנה
כי יפלא וגו׳ בין דם ׀ לדם ׃
כי יקרא קן צפור ׀ לפניך ׃
והיה בהכית יי׳ אלהיך ׀
הסכת ׀ ושמע ישראל
יפתח יי׳ ׀ לך
יתנך יי׳ ׀ נגף
והשיבך יי׳ ׀ מצרים
למען הקים אותך היום ׀ לו
וזנה ׀ אחרי ׀ אלהי נכר

לישנ׳ אחרינ׳ פסקי׳ דסיפר׳

פנו ׀ וסעו לכם ׃ אנה ׀ אנחנו עלים ׃ באש ׀ לילה ׃ ותענו ׀ ותאמרו ׃ זה ׀ ארבעים שנה ׃ אשר ׀ יניח ה׳ ׀ עלה ׃ ראש ׃ ראה ׀ למדתי ׃ ברא אלהים ׀ אדם ׃ או ׀ הנסה ׃ ואת ארץ ׀ עוג ׃ פנים ׀ בפנים לא תעשה לך ׀ פסל ב׳ בו ׃ באשר ׀ צוך ׃ שכח ׀ לה׳ ׃ כי עבד היית ׀ למען ׀ יאריכון ׃ אם יכפים ׀ אנחנו זאת תדבר אלינו ׃ ה׳ ׀ אחד ׃ כי יביאך ׀ ה׳ ׀ אלהיך ׃ גוים רבים ׀ מפניך ׃ בך בחר ׀ ה׳ ׃ והיה ׀ עקב תשמעו׳ ׃ ולא תביא ׀ תועבה ב׳ בו ׃ המוליכך ׃ ב׳ בו ׃ בהדף ה׳ אלהיך ׀ לא ׀ בצדקתך ׃ אשר יצאת ׀ ואשרף ׀ אותו ׃ כי ׀ לא את בניכם ׃ פחדכם ׀ ומוראכם ׃ תזבח ׀ כי דבר ׀ סרה ׃ תתננה ׀ ואכלה ׃ ואכלת ׀ לפני ׀ ה׳ ׃ מקצה ׀ שלש כי בגלל ׀ ושמחת לפני ׀ ה׳ ׃ שלש פעמים ב׳ בו ׃ ולשמש ׀ או לירח ׃ על פי ׀ שנים ׀ בין דם ׀ לדם ׃ כי ׀ הגוים על פי ׀ שני ׃ קן צפור ׀ ב׳ בו ׃ שכב ׀ עם אשה ׃ אל שער ׀ מתהלך ׀ בקרב ׃ בהניח ׀ ה׳ ׀ אלהיך ׃ מראשית ׀ כל פרי ועניח ׀ ואמרת ׃ וכתבת ׀ עליהן ׃ הסכת ׀ ושמע ׃ יפתח ה׳ ׀ לך ׃ ישלח ה׳ ׀ בך ׃ יתנך ה׳ ׀ מתת ׀ והוצת והשיבך ה׳ ׀ מצרים ׃ והותירך ה׳ ׀ ב׳ בו ׃ היום ׀ לו חזקו ׀ ואמצו ׃ הוא עבד ׃ מקץ ׀ שבע שנים ׃ הנך שכב ׀ ב׳ בו ׃ כי אביאנו אל ׀ ויהי ׀ בבלת ׃ ראו ׀ עתה ׃ אתנח וסוף פסוק דספ׳ פתח ׃ בטח ׃ שברת ׃ הצלצל ׃ עכ״ל ׃

אלין פסקתא דנביאים

ראשונים

יהושע ׃

עד אשר יניח יי׳ ׀ לאחיכם
והיה אשר יצא וגו׳ ביתך ׀
וכל ישראל חקניו ושטריו ׀ וגו׳
מזה ׀ ומזה
כי מאת יי׳ ׀ היתה
ועתה הנה יי׳ ׀ אותי
ועלה הגבול ׀ דבירה
מעון ׀ כרמל וזיף
וחצור ׀ חדתה
עין ׀ רמון ותוכן
ועלה גבולם ׀ לימה
אלה הנחלות וגו׳ אלעזר ׀ הכהן
בני ישראל ׀ בגורל ׀
אל ׃ אלהים ׀ יי׳ אל ׀ אלהים ׀ ד׳ בפסו׳
ויאמר פינחס היום ׀ ידענו ׃
וישב פינחס בן אלעזר הכהן
ואת עצמות יוסף וגו׳ בני ישראל ׀

שפטים

ויאמר אדני בזק וגו׳ שבעים ׀
וכי הקים יי׳ ׀
וישלח ישר׳ מלאכי׳ ׀ אל מלך אדום
האפרתי אתה ויאמר ׀ לא
וישלחו בני דן ׀
ויצא בנימן לקראתם ׀ מן
ויגף יי׳ ׀ את בנימן לפני

שמואל

ועלה האיש וגו׳ מימים ׀
ויאמר ליו וגו׳ ואמר ׀ לו
ומעיל קטן וגו׳ מימים ׀
ויאמר עלי לשמואל לך ׀ שכב
ויבא יי׳ וגו׳ שמואל ׀ שמואל
ותהי יד יי׳ ׀ בעיר
ותשבנה הערים אשר מאת ׀ ישראל
ויאמר שאול וגו׳ לכה ׀ נלכה
בהר ׀ עתה כי היום בא לעיר
כעת ׀ מחר אשלח אליך
וירם הטבח את השוק ויש׳ ׀ לפני
הנני ענו בי וגו׳ את שור ׀
ואחיה כהן ׀ יי׳ בשלה
נרדה ונבזה בהם ׀ עד
הונתן ׀ ימות
לכד המלוכה וגו׳ סביב ׀ בכל איביו
במואב ׀ ובבני
חלוקי אבנים ׀ מן הנחל
ויאמר שלום ׀ לו בת
כי ׀ לא אשר יראה האדם
וישב המלך וגו׳ כפעם ׀ בפעם ׀
אחקר את אבי כעת ׀ מחר
קחנו ׀ ובאה כי שלום לך
את אשר נהנך יי׳ היום ׀ בידי
ולאביגיל וגו׳ מלאכים ׀ מהמדבר
אל נא ׀ ישם אדני ׀ את לבו
ולא תהיה זאת ׀ לך לפוקה
והבא אביגיל ׀ אל נבל
ויי׳ ישיב לאיש וגו׳ יי׳ היום ׃ ביד
ויבא דוד ואבישי ׀ אל העם
ועתה ׀ ראה את חנית המלך
ויאמ׳ דוד אל לבו וגו׳ אמלט ׀ אמלט
ותרא האשה אל שאול ׀
וישלח אבנר וגו׳ תחתיו ׀
ויאמר אבנר אל דוד אקומה ׃ ואלכה
ותבונן לך את עמך ישראל ׀ לך
ויאמר אבשלום אל יואב הנה שלחתי אליך ׀
ועתה מת למה זה אני צם ׃
ויען יונדב ׀ בן שמעה
ודוד עלה וגו׳ עלה ׀ ובכה
וישלח אבשלום וגו׳ יועץ ׀ דוד
ויבא דוד אל ביתו וגו׳ עשר נשים ׀
ובגלחו את ראשו וגו׳ ימים ׀ לימים
ויאמר יואב אל המלך וגו׳ בהם ׀ ובהם
ויבא גד אל דוד שבע שנים ׃ רעב ׀
וישלח ידו המלאך ׀ ירושלם
ויאמ׳ דוד אל יי׳ בראתו ׀ את המלאך ׃

מלכים

ויען בניהו בן יהוידע ויאמר ׀ אם
ויבשחון

פסיקתא דנביאים

וימשחו אתו צדוק הנביא ׀ למלך
ויבא בניהו אל אהל ויאמר לא ׀
ויקץ שלמה וגו׳ ויעמד ׀ לפני ׀
ואת כל קירות הבית בסב ׀ קלע
ויעש את הים מוצק עגל ׀
ורחבעם בן שלמה וגו׳ ושבע עשרה
שנה מלך בירושלם ׀
וגם ביד יהוא בן חנני וגו׳ ועל כל
הרעה ׀ אשר עשה ׀
ופקעים וגו׳ שבכים ׀ אתו
עמד על שנים עשר בקר וגו׳
פונים ׀ צפונה פונים ׀ נגבה ׀
ועל המסגרות וגו׳ אריות ׀ בקר
ובראש המכונה וגו׳ עגל ׀ סביב
ויעש שלמה בעת ׀ ההיא
ולבנו אתן וגו׳ המים ׀ לפני
חסד ויאמר לו ׀ פרעה
וישיבו העם את המלך ׀ דבר ׀
ויעש ירבעם וגו׳ יום ׀ לחדש בחג ׀
ויהי כשבע וגו׳ לאמר ׀ הפשוהו
ונביא אחד זקן וגו׳ האלהים ׳ היום
ורוח יי׳ ישאך
ויגע וישב מלאך יי׳ שנית
ואהה תמנה לך ׀ חיל
וינסו הנותרים ׀
וידבר אחאב ׀ אל נבות ׀ לאמר ׀
ויאמר מלך ישראל ׳ אל יהושפט
ויאמר כה אמר יי׳ וגו׳ גבים ׀
ויאמר לו אמר נא וגו׳ חרדת ׀
והוא הלך כמדבר וגו׳ ויאמ׳ רב עתה
ויאמר אל אביו ראשי ׀ ראשי
ויאמר אלישע וגו׳ בעת ׀ מחר
ואלישע ראה וגו׳ אבי ׀ אבי
וישלח אשר על הבית וגו׳ אל יהוא ׀
ויכתב אליהם ספר ׀ שנית
ויהכד בן שמעת שומר ׀
וישלח חזקיה וגו׳ לכישה ׀ לאמר ׀
אולי ישמע וגו׳ מלך אשור ׀ ׀
הטה יי׳ ׀ אזנך
ביד מלאכיך חרפת ׀
וישלח יי׳ בו
ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה ׀
העמודים ׀ שנים
וכתרת עליו ׀ נחשת

אלין פתח באתנח ׳ יהוש׳

החרם ורק אתם שמרו
בחרם וימעלו בני ישראל
המלח ויהי להם גבול .
לבם ויהי כי חזקו ׀

שפטים

צפת וילך יהודה
לרדת ואם ירא אתה
תאכל מכל אשר יצא
הגדת ותבך עליו
והאלצהו ויהי כי הציקה
ללכת ויהי ביום הרביעי

שמואל

בצלצח בלכתך היום
החרם ויקח העם מהשלל
ואת היותר החרמנו
ואת עמלק החרמתי
הפצר כי חטאת קסם
ללכת ויסב שמואל ללכת
כגה ויצא איש הבנים
והערב ויגש הפלשתי
וילך ויקם וילך
רשע כאשר יאמר

לאביגיל ויאמ׳ דוד לאביגיל ברוך יי׳
בעמלק כאשר לא שמעת
הצלנו ויען כל איש רע
החמש והנה באו אל .
השל ויחר אף יי׳
המלח ויעש דוד שם
ויחבק ויצו אל ביתו
המס ואדורם על המס
בגת ותהי עוד המלחמה
וירד ויט שמים וירד

מלכים

החוצה ויאריכו הבדים
בן גינת ויחזק העם
לקחת ותלך לקחת
ויחל ויפל אחזיהו
בדלהו ויקח יהוידע הכהן
ויך אז יכה מנחם
לחצי אז יחלק העם
ונחשו ויעבירו את
נרגל ואנשי כבל
ואשרים ויציבו להם

אלין סו׳ פסוק פתח

יהושע
ארבע את קבצים
ואנחרת וחפרים
ועזקה ירמות

שפטים

למס ׀ ויואל האמרי
קנז וימת עתניאל בן קנז
ויגש וגדעון בא
דכרת ויאמר גדעון ׀ וחברו
מלח ואבימלך נלחם
אל תאכל מכל אשר יצא
או כת ויבא יפתח
הבתורים וירד אביהו
לא הגדתה ותבך אשת שמשון
בחוט ותרא דלילה
תלן ויאמר האיש הזקן
הסף ויקם אדניה

שמואל

ותאכל וכן יעשה שנה
באפק ופלשתים חנו
והלום ויראו הצפים
מיכל ׀ בני שאול
החרמתי ויאמר שאול
ויקרע ויסב שמואל
מבעתך ויאמרו עבדי
חרפת ויאמר דוד
אהבתהו ומיכל בת שאול
בחרשה ויאמר דוד
אפוד בד
בבת ולרש אין כל
ויאנש וילך נתן אל
ויאבל ויקם דוד
ותתמו ותאמר לאמר

מלכים

ולחיצון ואת קרקע
אנו ויהי כשמע
החזק וישלח יואש
בבצקת בן שמנה
החפר הוא השיב
שמרי הסף

אלין פסקת׳ דנביאים

אחרונים ישעיה

ישא ביום ההוא ׀ לאמר
ענן ׀ וברא יי׳ על כל מכון
האומרים ימהר ׀
שרפים עומדים ׀ ממעל
וקרא זה אל זה ואמר קדוש ׳
וכל ׀ ההרים אשר במעדר
ותמצא כקן ׀ ידי
והיה ביום ההוא יוסיף יי׳ ׀ שנית
חזות קשה וגו׳ הבוגד ׀ והשודד ׳
ויקרא אריה על מצפה ׀ אדום
הרג ׀ והנה ששון ושמחה ׀
בבכת ׀ בדין בצור עורב
הבוק ׀ תבוק והבוז ׀ תבוז
תשואות ׳ מלאה
וחרד ׀ ופחד מפני הנופת
הלוט ׀ ובלע בהר הזה
יצר סמוך תצור שלום ׀
כי כה אמר יי׳ ׀ אלי כאשר יהגה ׀
אולי ישמע יי׳ וגו׳ מלך אשור ׀ אדניו
וישלח מלך אשור ׀ את רבשקה
הטה יי׳ ׀ אזנך ושמע
חרפת ׳ ביד עבדיך
הלא ידעת וגו׳ אלהי עולם יי׳
בורא ניב שפתים שלום ׳ שלום
כה אמר האל ׀ יי׳
חסדי יי׳ אזכיר
הנה עבדי ׀ יאכלו
פלטים ׀ ושמתי בהם אות
והביאו את כל אחיכם ׀ מכל הגוים
מנחה ׀ ליי׳ ׃

ירמיהו

ויהי דבר יי׳ ׀ אלי
אם תשוב ישראל ׳
מעי מעי ׀ אוחילה
ואת חמת יי׳ מלאתי
הגנב ׀ רצח ונאוף
וירפו את שבר וגו׳ שלום ׀ שלום
וחברו וירפאו
וידרכו את לשונם וגו׳ כי מרעה אל
רעה ׀
אמן ׀ למען הקים
כי את רגלים ׀ רצתה
הירע ברזל ברזל
ובאו בשערי וגו׳ מלכים ׀
ואחרי כן נאם יי׳ וגו׳ ואת עבדיו ׀
בימיו תושע וגו׳ יי׳ ׀ צדקנו
וחברו בימים ההם תושע
וכל העמק והפגרים ׀
בספרי ׀ שדות
הדבר אשר וגו׳ ונבוכדראצר מלך
בבל ׀
ואשלח אליכם וגו׳ עבדי הנביאים ׀
השכם ושלוח ׀
וישב ׀ ישמעאל את כל
וגם כל היהודים אשר במואב ׀
עוד שמי נקרא ׀ בפי ׀ כל איש
מלאהם ׀ אתם ונשיכם
הילילו ׀ הוביש מואב
רפתה דמשק וגו׳ ורטט ׀ החזיקה
והחתתי עליהם והבאתי עליהם ׳
ערכו על בבל ׀ סביב
רבים השמיעו אל בבל ׀ רבים
ושלחתי לבבל ׀ זרים
והיתה בבל ׀ לגלים ׀ מעון
העמודים ׀ שנים

יחזקאל

השמע ׀ ומדברי אותך
ואחדל ׀ יחדל
החמס ׀ קם למטה
וישלח תבנית יד ותשא אתי רוח ׀

אף כי ארבעת שפטי ׀
מצית כך ׀ ואמרת לי
חרדות ׀ ילבשו
והנה ששה אנשים באים ׀
על הדם ׀ תאכלו ועיניכם
האנק ׀ דם
היות צאני ׀ לבז
וידעת כי אני יי׳ שמעתי ׀ את כל ׀
אשר נתנו את ארצי ׳
והאתיקים ׀ והספים והחלונים
ובהפילכם תרימו תרומה ליי׳ ׳
והיה כל נפש חיה ׳
הנחל יעלה על שפתו מזה ׀ ומזה ׀
חמת ׀ ברותה
וצפון ׀ והיה גבול מן הים ׳
לאמר ׀ שבמה
תבוא ׀ אל ארץ ׳ משובבת
והיה ביום ההוא אתן לגוג ׀ מקום
חתלון ׀ ואלה שמות השבטים
והנותר לנשיא מזה ׀ ומזה ׀ לתרומת
ועשרים ׀ אלף תרומה
סביב ושם העיר מיום יי׳ ׀ שמה
וכל סביב סביב דכותהון ׃

תרי עשר

אל תשמח ישראל ׀ אל גיל
ולא סבו ליי׳ ׀ יין
הסיר יי׳ משפטיך וגו׳ מלך ישראל ׀ יי׳
וישמע זרובבל ׀ בן שאלתיאל
ועתה חזק זרובבל ׀
הן ׀ וישא איש
ויהי דבר יי׳ ׀ שנית
ורחוקים ׀ יבאו
ואם לא ׀ חדלו ׀
ואספתי את כל הגוים ׳

אלין פתח באתנח וסו׳

פסו׳ בנביאים אחרונים
ישעיה
תעכסנה יען כי גבהו
תשפלנה וישח אדם
השע השמן לב העם
טבאל נעלה ביהודה
בז קח לך גליון גדול
וחכרו ואקרב אל הנביאה
לאש יען כי מאס
תבן ופרה ודב תרעינה
השכבנה ועולליהם ירטשו ׃
הרטשנה וקשתות נערים
השבתי ונאסף שמחה
השבתי חזות קשה
התז כי לפני קציר כתם
עד בטחו ביי׳ עדי עד
תרמסנה ברגלים תרמסנה
תקשבנה ולא תשענה
קמל אבל אמללה ארץ
תורדו חשש תלדו קש ׀
יאמר כי יאמר הלא שרי
יצתו והיו עמים משרפות
כן נטשו חבליך בזו כן
תפתחנה אז תפקחנה
השב והוא עם בוזו
עד לא תבושו ולא תכלמו
עד עולמי
הדס תחת הנעצוץ
תאמנה ובנותיך על צד
ועצמותיכם כדשא תפרחנה
בגת מדוע אדום ללבושך ׀

ירמיה

לבז העבד ישראל
להבר רוח צח שפיים
נצלנו

פסיקתא דכתובים

נצלנו וכאתם ועמד
נצחת מדוע שוככת
עכדו כדנה תאמרון
השמו שפוך חמתך
מקללוני אוי לי אמי
כששר האמר אכנה
לכז לכן כל אכליך
הסף ואביא אותם
באש הצהנה
וכל לשון דכרת דכרתי הצלת
הצלתי כאש יצתו דכותהון

יחזקאל

תכהלנה המלך יתאכל
החשמלה וארא והנה
ושכלת לו חיה רעה
האנח ואתה בן אדם
כששר ותוסף
שברתי בן אדם את זרוע פרעה
הצלת ואתה כי הוהרת
ולבז העלה עליהם
תהרגנה ובנותיה אשר
תלכנה כחורי און
לכז והושעתי לצאני כל לש׳ פת׳
אני יי׳ דברתי כל ליש׳ פתח
לבטח ונתן עץ השדה

תרי עשר

תנאפנה על ראשי ההרים
ערן ושברתי בריח
הנפלת את סכת דוד
תתמ גגנה הנה ימים באים
בספרד וגלות החל הזה
וירדם ויונה ירד אל ירכתי
רשע עוד האיש בית
תחרשנה יראו גוים ויבשו
גת לכן תתני שלוחי׳ וחברו
יחיתן כי חמס לבנון
לער לכן חכו לי
תכיצנה על ידי זרככל
תשכבנה ונשסו הבתים

אלין פסקתא דכתובים

דברי הימים

ארפכשד שם ׃
הבכור ויהיו בני ירחמאל
הבכור ׃ ואלה היו בני דוד
עזריקם ׃ ולאצל ששה
לפנים ופינחס בן אלעזר
להבין שבת ׃ שבת
שלום שלום ורוח לבשה
כלכתו אל ציקלג נפלו עליו ׃
וגם הקרובים וגו׳ וכפרדים ׃
ויעל דוד וגו׳ האלהים יי׳
ועמהם אחיהם וגו׳ ויחיאל ׃ ועני
ותתן את עבך ישראל ׃ לך
על עמו ׃ ויאמר יואב
אויביך ׃ למשגת וגו׳ ואם שלש ׃
וישלח האלהים ׃ מלאך ׃
וברזל ׃ לרב
להגדיל ׃ ויאמר דוד שלמה
ויכתבם שמעיה וגו׳ ואחז ׃ אחז
ובני ישראל ׃ למספרם וגו׳
ושרי האלפים ׃
התשיעי וגו׳ לבן ׃ ימיני
ויקהל דוד וגו׳ ובקנה ׃
הזהב ׃ ובכל כחי הכינתי
ראה ׃ עתה
לכל ׃ לראש לך יי׳ הגדלה
כצל ׃ כי גרים אנחנו

ויזבחו ליי׳ זבחים
וישב שלמה על כסא יי׳ ׃
ויאמר אלהים ׃ לשלמה יען
לשבתות הנה אני בונה
חשים ׃ מכות
סביב ׃ סביב ודמות בקרים
עומד על שני עשר וגו׳ שלשה
פונים ׃ ושלשה פונים ימה
עגול ׃ סביב
את קדשי ׃ דויד אביו
ועתה יי׳ אלהי ישראל שכר
לאמר ׃ וכל ישר׳ כי לא שמע המלך
צדיקי ויכנעו שרי ישראל
אל שמעיה ׃ ובראות יי׳
האלהים והנה עמנו
הלא הכושים לחיל ׃ לרב
יי׳ ׃ מארבים ובעת החלו ברנה
דם ׃ לדם וכל ריב
ויהן להם ׃ אביהם
ויאמר מלך ישראל ׃ אל יהושפט
ועמהם ׃ מהעמונים
ויבנו לך ׃ בה מקדש
ויהי לימים ׃ מימים וגו׳ לימים ׃ שנים
ואחרי כל זאת נגפו ׃ יי׳
ויהי בעת יביא וגו׳ ליום ׃ ביום
כהנים ׃ ויבא אחריו עזריה
מעיר ׃ לעיר ויהיו הרצים
האלהים ׃ כל לבבו הכין
יום ׃ ביום ויעשו בני ישראל
חיצונה ׃ ואחרי כן בנה
ועליהם ׃ מופקדים
להעלות עולות ׃ יי׳ ושם יהוידע
הכנו והקדשנו ׃ את כל
ויעש ׃ בירושלם חשבונות
מלכי ישראל ׃ ולא נעשה פסח
וישלח אליו מלאכים ׃ לאמ׳ ׃ מה לי
השרים ׃ ויקונן ירמיה

תהלות

אמרי האזינה ׃ יי׳
כי לא אל חפץ רשע ׃ אתה
יתעב ׃ יי׳
ובצע ברך נאץ ׃ יי׳
על מה נאץ רשע ׃ אלהים
על כן אודך בגוים ׃ יי׳
כי הושיע ׃ יי׳
עורה למה תישן ׃ יי׳
אודך בעמים ׃ יי׳ וחברו
מלתעות כפירים נתוץ ׃ יי׳
הצילני מאויבי ׃ אלהי
ואתה יי׳ אלהים ׃ צבאות
לשלמי נדרי יום ׃ יום
ברכו עמים ׃ אלהינו
לא ישמע ׃ אדני
יודוך עמים ׃ אלהים וחברו
ברוך יי׳ יום ׃ יום
האל ׃ לנו אל למושעות
הוא נותן ׃ עוז ותעצומות
זכר זאת אויב חרף ׃ יי׳
הלעולמים יזנח ׃ יי׳
ויקץ כישן ׃ יי׳
ודרור קן ׃ לה
אשמעה מה ידבר האל ׃ יי׳
אין כמוך באלהים ׃ יי׳
חסין ׃ יי׳ אלהי צבאות
איה חסדיך הראשנים ׃ יי׳
אשר חרפו אויביך ׃ יי׳
עד מתי רשעים ׃ יי׳
אודך בעמים ׃ יי׳
רם על כל גוים ׃ יי׳
אהבתי כי ישמע ׃ יי׳
זכרתי משפטיך מעולם ׃ יי׳

רחמיך רבים ׃ יי׳
ערו ׃ ערו
אם תקטל אלוה ׃ רשע
הלא משנאיך יי׳ ׃ אשנא
אל תט לבי לדבר ׃ רע
הצילני מאויבי ׃ יי׳
וכל האח האח
אמן ׃ אמן דכו׳

איוב

הצעקתי ישמע ׃ אל
זה חלק אדם רשע ׃
אך שוא לא ישמע ׃ אל
מן ׃ הסערה
מן ׃ סערה
ואם זרוע כאל ׃ לך

משלי

עד מתי פתים ׃
עשה זאת אפוא ׃ בני
עד מתי עצל ׃ תשכב
להנחיל אהבי ׃ יש
ואהיה אצלו אמון וגו׳ יום ׃ יום
אשרי אדם שמע וגו׳ יום ׃ יום
בית גאים יסח ׃ יי׳
לעלוקה שתי בנות הב ׃ הב

רות

שני בניו ׃ מחלון
הלהן ׃ תשברנה
ורחצת ׃ וסכת
כרחל ׃ וכלאה

שיר השירים

צרור המור ׃ דודי לי
אשכל הכפר ׃ דודי לי
תעירו ׃ השבעתי
והגפנים ׃ סמדר התאנה
תעירו ׃ השבעתי
צאנה ׃ וראינה
נרד ׃ וכרכום
גן ׃ נעול
קול ׃ דודי דופק
ברח ׃ דודי ודמה לך

קהלת

סובב ׃ סובב
זה ׃ רע בכל אשר נעשה
ועמוק ׃ עמוק רחוק מה שהיה

איכה

סלה כל אבירי ׃ יי׳
על אלה אני בוכיה עיני ׃ עיני
איכה יעיב באפו ׃
היה יי׳ ׃ כאויב
ויחמוס שכת ׃ יי׳ בציון
זנח יי׳ ׃ מזבחו
חשב יי׳ ׃ להשחית
השיבנו יי׳ ׃ אליך ונשובה

אחשורוש

בחודש הראשון מיום ׃ ליום
ואת ׃ פרשנדתא וכל אחיהו׳
קימו וקבלו היהודים ׃ עליהם ׃
אשר נתן המלך ליהודים ׃ אשר
וישם המלך אחשורוש ׃

דניאל

נחית ׃ ודי חזה מלכא
ונבוכד נצר מלכא שלח למכנש ׃
כפשר ׃ כל קבל די רוח
ועל מרי שמיא ׃
הטה אלהי ׃ אזנך
יי׳ שמעה יי׳ ׃ סלחה
וישם ׃ פני ׃ ולבא בתקף
וישב ׃ פניו לאיים ולכד

עזרא

ומה חשחן ובני תורין ודכרין
ואמרין ׃ לעלך ׃ מלח׳
ויקבצו כל אנשי יהוד׳ ובנימן ׃ ירוש׳
ואקום ׃ לילה אני ואנשים ׃
ואצאה בשער הגיא הם ׃ פרוצים
ויברך עזרא אמן ׃ אמן
שבתי ׃ וישוע ובני ושרביה ׃
ויאמר נחמיה הכהן ׃
בהשכי ׃ ויעשו כל הקהל
ויקרא בספר תורת יום ׃ ביום
חצור ׃ רמה גתים
בימים ההם ראיתי ביהודה׳
דרכים גתות ׃

אלין פתח באתנח וסו׳

פסוק בכתובים

ד״ה

בני שם עילם ומשך
חתת ובני קנז ׃ ופדיה ושנאצר
וקנז ובני כלב
אצל ולאצל ששה וחברו
ויוכח ויצא דוד
ויצלח וישב שלמה
הכנו והקדשנו ׃

תהלות

אתה אספרה אל חק
שני רשעים שברת
נתשת האויב תמו
יהר כי הנה הרשעים
לחם הלא ידעו כל פעלי וחברו׳
ניט שמים וירד
כי תשיתמו שכם
כי תשיתהו ברכות לעד
אתה חטאת נעורי
הלכתי לדוד שפטני
חיי אחת שאלתי
וילך לדוד בשנותו
עלי כי שמעתי
ידעתי ובצלעי
יריבי לדוד ריבה יי׳
שקר אל ישכחו לי
ארץ כי לא שלום
תחרש ראית יי׳ אל תחרש
תשברנה כי זרועות וחברו
אתה ואני עני ואביון כ׳ בו
אל תאחר
ארץ כשמך אלהים
דרך זובח תודה
מלח בהצותי את ארם
ובמים הרכבת אנוש
סיני ארץ רעשה
בכסף אם תשכבון
עיני יגעתי בקראי
שקר רבו משערות
ואין חרפה שברה לבי
אתה ואני עני ואביון
תאחר אלהים חושה
בחנמל׳ יהרג בברד

ללכת

ללכת לא שמרו ברית
השכו כי אכל את יעקב
רעם אענך בסתר רעם
בגלגל אלהי שיתמו בגלגל
אלהי כי טוב יום בחצריך
אלהי שמרה נפשי כי חסיד
שועתי ואני אליך יי׳
וכסאו לארץ מגרת
הודע לבנות ימינו
להשמדם עדי עד
אנחנו דעו כי יי׳
מים ישם מדבר לאגם
תחרש למנצח לדוד
אמילם וכולהון הלתא
ספרתי בשפתי ספרתי
מכל מלמדי השכלתי
שקר יי׳ הצילה נפשי
אליך נשאתי את עיני
מנעורי קדם רבה צררוני
החסד יחל ישראל
עיני לא גבה לבי
נם בניהם עדי עד
זאת מנוחתי עדי עד
הסכנת ארחי ורבעי
ירושלם תדבק לשוני
בסתר לא נכחד עצמי
מרדפי הקשיבה אל רנתי
תחנוני האזינה אל תחנוני
הללו את יי׳ מן השמים

איוב

במעל היום ההוא
ואין יחשכו כוכבי נשפו
מבקר לערב יכתו
ירחקו בניו מישע
ישע לשום שפלים
היאכל תפל מבלי מלח
תבעתני וחתתני בחלומות
כלך ענן וילך
כפך מעלי הרחק
בדי שאול תרדנה
יהצני סביב ואלך
הזאת ידעת מני עד
כנו אלי והשמו
ישאהו קדים וילך
כי אמר איוב צדקתי
אבי יבחן איוב עד נצח
תפלחנה תכרענה ילדיהן תשלחנה ב׳ בו
תוסף שים עליו כפכה
אחד באחד יגשו
על כן אמאס ונחמתי

משלי

לקח ישמע חכם
בטח ושמע לי ישכן
כי לחמו לחם רשע
אולת קצר אפים
יתר לא נאוה לנבל
בנפים התעיף עיניך בו
על שדה איש עצל עברתי
תשבענה שאול ואבדה ועיני האדם ב׳ בפסוק
וגנבתי פן אשבע וכחשתי
מארץ דור חרבות
תשבענה לעלוקה שתי
מים שאול ועוצר רחם
נחל עין תלעג לאב
ארץ תחת שלש רגזה

חמש מגלות

ותותר ויאמר לה בועז
סבדר אחזו לנו שועלים
תנח אם רוח המושל
למס איכה ישבה בדד
ותען אסתר ותאמר
הסף וימצא כתוב אשר

דניאל

המלצר ויאמר דניאל
תה חונני די הן חלמא
אזל אדין דניאל לביתיה
הודע אזל ולחנניה ב׳ בו
יהודע אדין אריוך
ואמר ענה דניאל קדם
בלטשאצר ענה מלכא כלהון פתח
תנדע ואנא לא בחכמה
כסף הוא צלמא רישיה
חסף ואצבעת רגליא
בה ודי חזיתא רגליא
חסף שקוהי די פרזל
לשיזבותנא הן איתי אלהנא
וידחלנני על משכבי ב׳ בו
יהודענני וכני שים טעם
אמר בלטשאצר רב חרטמיא
יתננה ולך טרדין מן אנשא
נפל עוד מלתא בפום
יצטבע בהשעתא מלתא
עברת וכל דאירי ארעא
אלף בלשצאר מלכא
קרא מלכא בחיל
עללת מלכתא לקבל
להודעותני וכען הועלו
עליך ואנא שמעת עלך
הכ באדין ענה דניאל
יצטבע ומן בני אנשא
ידעת ואנת בריה בלטשאצר
שבחת ועל מארי שמיא
הדרת ולמאניא דיביתיה ב׳ בפסו׳
והשלמה דנא פשר מלתא
רשמת באדין ענו ואמרין
אזל באדין מלכא בשפרפרא
אמר בשנת חדא
תתחבל ולה יהיב שלטן
יבהלנני אתכרית רוחי
יהודענני קרבת על
חברהה ועל קרניא עשר
ותדקנא בן אמר חותא
תאחר יי׳ שמעה
וכל לה בה גבה שנה פמה מנת עלה טפרה קדמה דכו׳ בין באתנח בין בסֺפ

עזרא

החרבת דייבקר בספר
לממד וכנמא פתגמא
בהומני שים טעם
בנין אדין כנמא
חדת נדבכין די אבן
עבדו אדין תתני פחת
ודהב ולהיבלה כסף
למעבד ומה די עליך ועל
למנתן ושאר חשחות
הגדתי והסגנים לא
אכלתי גם מיום אשר צוה
לרדת ואשלחה עליהם
ארח כי רבים ביהודה׃

נשלם מערכת
אות הפ״א בס״ד

מערכת אות
הצ״די

ב׳ זוגין חד צ׳ וחד וצ׳ וסימ׳

צרת ובני חלאה צרת׃
וצרת לקריהים ושכמה וצרת׃
צמרים ויקם אביה מעל להר צמרים׃
וצמרים ובית הערבה׃

צא

צאני ב׳ וסימניהון

והבנים בני והצאן צאני
עם כלבי צאני׃
וכל יחזקאל דכו׳ בבמ״א
בתוך צאנו נפוצות׃
וצאן ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר בחקתי
כצאן ז׳ רפין וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ל״ז׃

צב

בצבא ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת מטות׃
וכל צבאם ד׳ וסימניהון נמס׳ בבראשית ובישעיה סימן מ״ה׃
הצבאות ה׳ וסימניהון

כי הנני מקים עליכם׃
שמעו והעידו בבית יעקב׃
יי׳ אלהי הצבאות יי׳ זכרו׃
יי׳ יי׳ הצבאות הנוגע בארץ ותמוג׃
מן בני הראש וגו׳ לחדש הראשון ועיין מה דאקשינן ופרקינן בערך אדני׃
הצבאים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מטות׃
בצבאתינו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ח׳
צבאם ז׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ד
וכל צבאם ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר בראשי׳ וישעיה סימן מ״ה׃
וצבא ד׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ח׳׃
שר צבא ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ח׳
צבאות ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא׃
לצבא ג׳ א׳ דגש וסימניהון
כל הבא לצבא צבא׃
יבא לצבא צבא
לצבא על הר ציון כתר׳ דגש׃
צבאות ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בפרש׳ וארא׃
וצבי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ראה׃
הצביים ג׳ וסימניהון

ועשה אל קל ברגליו׃
כני פוכרת הצביים וחברו׃
צבית ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסימניהון נמסר ברה״ב ריש סימן כ״ד׃

צד

צדה ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ז׳׃
וצדיק י׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל״ג ובמשלי סוף סימן כ״א׃
וצדקתו ג׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סימן ק״א׃
צדקות ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ג׃
צדקת ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ח׃
צדקה ומשפט ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וירא ובתלי׳ סי׳ ל״ג ובמשלי ריש סימן כ״א׃
צדקותינו ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ס״ד ובירמיה סימן נ״א
צדקתך ו׳ וסימניהון

לו הקשבת למצותי׃
וצדקתך לבן מלך׃
הודע בחשך פלאיך׃
משוך חסדיך לידעיך׃
וצדקתך אלהים עד מרום׃
וצדקתך ירננו׃
הצדיקים ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׃
וצדיקים ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסוף הושע׳
חלוף אתיהון דצדיקים תמצא נמסר בתלים סוף סימן ל״ו׃
וצדק ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר כי תצא׃
צדקות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ ה׳׃

יצדק ד׳ וסימניהון

האנוש מאלוה יצדק׃
וכה יצדק אנוש עם אל׃
וכי יצדק ילוד אשה׃
ואם יצדק מה יתן לך׃
תצדק ג׳ קמצי׳ וא׳ פת׳ וסים׳ נמס׳ בישעיה סוף סי׳ מ״ג ובאיוב סימן מ׳׃
צדקיה ו׳ וסומני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ז וסימן מ״ט׳

צה

בצהרים י״ב וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח׃

הצהרים ד׳ וסימניהון

את משכב הצהרים׃
ויקחו את הפר אשר׃
ויהי כעבר הצהרים׃
וישב על ברכיה עד׳

צו

צוארו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויהי מקץ ובירמיה

מערכת אות הצדי

ובירמיה סימן כו׳ ·
צואר ב׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
ענק מצורוניך ·
לא הביאו בעבדת ·
עד צואר ג׳ וסימניהון נמס׳ בסוף חבקוק ·
צוהר י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ט״ו
ובפרש׳ נח ובד״ה א׳ סימן כ״ד ·
צויתי ה׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת צו ·
צויתי ה׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת צו ·
צוה ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ד׳
ובתלים סימן כ״ד ·
צום ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ח ·
צויתה וצויתה ד׳ מל׳ וסימני׳
נמסר בפר׳ פנחס ובתלים סימן קכ״ ·
אצוך ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסימניהון
אתה תדבר את כל ·
ואתה תאזר מתניך ·
והיה אם תשמע את בתר׳ רפי
מצות ג׳ יתידאין וסי׳ נמסר בתלים בא״ב אות ס׳
מצוך ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסימניהון
כי אם במקום אשר יבחר ·
שמר ושמעת את כל ·
למען תירא את יי׳ אלהיך ·
בתראה רפי ·
מצוה אתכם י״א וסי׳ נמסר בפרשת עקב ·
ככל אשר צויתך ד׳ וסימ׳ נמסר
בפר׳ תשא ובירמיה סימן נ׳ ·
כאשר צוה י״ג וסימני׳ נמסר
בפרשת שמיני ובסוף שמואל ·
מצוך ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסי׳ נמסר בפרשת ראה ·
צווי ביד משה י׳ וסי׳ נמסר בסוף פרשת צו ·
ויצוו ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי ·

ואת מצותיו ג׳ וסימניהון

אחרי יי׳ אלהכם ·
ושמרת את חקיו ·
סוף דבר הכל נשמע ·
מצותי חקותי ג׳ וסי׳ נמסר במלכ׳ א׳ סי׳ ט׳ ·
צוני ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת דברים ·
ויצום ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ·
צווי את כל אשר ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ תרומה ·

צוער ג׳ מל׳ וסימניהון

על בן קרא שם העיר ·
ויעל לוט מצוער ·
בי ירא לשבת בצוער ·
צור י׳ מל׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ו

על צור ב׳ וסימניהון

מי יעץ זאת על ·
ואתה בן אדם שא ·
בצור ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח
ובאיוב סימן י״ט ·
צורם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו ·

צח

מצחק ג׳ וסימניהון

ותרא שרה את ·
והנה יצחק מצחק ·
בן איש רמה את רעהו ·

לצחק ג׳ וסימניהון

ראו הביא לנו ·
אשר הבאת ·
ויקומו לצחק כתר׳ פת׳ ומלר״ ·
כל לשון צחוק כתיב ש״ן במב״ כתי׳ צד״י
וכל אוריתה דכות׳ בתיב צ׳ וסימניהון
נמסר בשפטים סימן י״ו ·

צי

צידנים ד׳ חס׳ ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ח ·
ציחא ג׳ וכתי׳ א׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בנחמיה סימן ז׳ ·
צצים ד׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סוף סי׳ ו׳ ·

צל

ובצל ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״א ·
בצל ה׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן
ל״ב ובתהלים סימן קט״ ·
בצל ה׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר באיוב סוף סימן י״ג ·
בצל י״ב וסימניהון נמסר בקהלת סימן ז׳ ·
צללו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח
ובסוף חבקוק ובנחמיה סימן י״ג
ותרגום שם ·
הצולעה ג׳ וסימניהון נמס׳ במיכה סימן ד׳ ·
בצלם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית
ובתלים סימן ל״ט

צם

ויצומו ג׳ וסימניהון

ויצומו ביום ההוא ·
ויקבצו המצפתה ·
תחת האלה דל״ה ·
צמחה ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ז ·

צנ

ותצנח ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו
ובשפטים סימן א׳ ·

צע

צעקה ד׳ בנביאים וסי׳ נמס׳ בירמיה סימן כ״ח ·
יצעקו ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ט ·
ויצעקו ז׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳
ובתלים סימן ק״ז ·
מצער ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא ·
כצעירתו ב׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
וישבו לפניו הבכור ·
ומשפחתי הצערה ·

צפ

צופה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסים׳ נמסר בתלי׳ סי׳ ל״ז ·
צופים ג׳ א׳ מל׳ וב׳ חס׳ וי״ו וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ו׳ ·
צפוי ה׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר ויקהל ·
צפוי נחשת ד׳ בליש׳ וסימניהון
ועשית קרנתיו ·
ועשית בדים למזבח ·
ועשית בדיו ·
תהיינה קרנתיו ·
וצפנה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ·
צפנה וצפנה ח׳ בתור׳ וחס׳ וסימניהון
נמסר בריש פרשת ויצא ·
לפאת צפונה ג׳ בקרי׳ וסימניהון
נמסר ביהושע סימן ט״ו ·
צפנה ה׳ חס׳ בירמיה וסים׳ נמסר שם סימן ג׳ ·

צפון ב׳ חס׳ וסימניהון

וישובו ויחנו לפני פי ·
וירדפו מצרים אחריהם ·
צפנתי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב
רכתי סימן ב׳ ·
צפנת ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ל״א ·

צפור ט׳ מל׳ וסימניהון

וצוה הכהן ושחט ·
וחטא את הבית ·
תבנית כל בהמה ·
כל צפור טהורת ·
כל צפור כל כנף ·
כי יקרא קן צפור ·
וירא בלק בן צפור ·
ויבאו אל בלעם ·
מסור״תא אחרי״תי כל צפור
דאורית׳ חס׳ ב׳ מב מל׳ וסימניהון
ושחט את הצפור קדמ׳ ·
וחטא את הבית ·
כל צפור דגברי מל׳ ב׳ מב חס׳

וסימניהון
ויאמר בלעם אל האלהים ·
האזינה עדי בנו ·
וכל נביאים וכתובי׳ בין עופי בין גברי מל׳ ·
כצפור ג׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר במשלי ריש סי׳ כ״ו
ואת הצפור ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת לך לך ·

צץ

כציץ ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ׳ ·
ציצת ד׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר
שלח לך וביחזקאל ריש סימן ח׳ ·

צק

יצוק ד׳ וסימניהון

וצור יצוק עמדי ·
יצוק נחושה גרמיו ·
ברחץ הליכי בחימה ·
דבר בליעל יצוק בו ·
וא׳ ויצוק כפלח תחתית ·

צר

ויצר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח ·
ויצר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא
ובמלכים ב׳ סימן ה׳ ·
הצר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימניהון נמסר בסדר
בהעלתך ובמגלה סימן ז׳ ·
צררי ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קכ״ד ·

צר לי באד ג׳ וסימניהון

ופלשתים נלחמים ·
נפלה נא ביד יי׳ ·
ויאמר דוד אל גד דד״ה ·
צרויה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד ·
הצרעה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת עקב ·
צרעת הוא ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני ·
צורף ד׳ חס׳ וסימניהון נמס׳ בישעיה ריש סי׳ מ״א ·

צרפתה ב׳ וסימניהון

קום לך צרפתה ·
ויקם וילך צרפתה ·

נשלם אות
הצדי בס״ד

מערכת אות הקוף

ה׳ זוגין משמשין חד ק׳

וחד וק׳ ול״ית דכו׳ וסימניהון

קשתי את קשתי נתתי בענן׃

וקשתי כבודי חדש עמדי׃

קיטר וישקף על פני סדם ועמורה׃

וקיטר אש וברד שלג וקיטר׃

קלוי ואם תקריב מנחת בכורי׳׃

וקלוי ויאכלו מעבור הארץ׃

קטב הנה חזק ואמיץ לה׳ כ״רם

וקטב מזי רעב ולחמי רשף׃

קובע וילבש שאול דוד מדיו׃

וקובע וכאו עליך הצן רכב׃

מר״ן דמשמשין קה בסוף

תיבותא וסימניהון

אשרקה ל׳ להם ואקבצם ונתתי׃

ואצעקה ל׳ קולי אל אלהי׳ ואצעק׃

מחקה ל׳ ידה ליתד השלחנה וימינה להלמות׃

וארקה ל׳ כדנה תמרון להון אלהיא׃

בוקה ל׳ ומבוקה ל׳ ומבלקה ל׳ ג׳ בפסו׳׃

לפוקה ל׳ ולא תהיה זאת לך לפוקה׃

וזעקה ל׳ ותלך הלך וזעקה׃

וזעקה ל׳ בגרים נשמע׃

נשקה ל׳ ואש נשקה ביעקב׃

בדפקה ל׳ ויחנו בדפקה׃

בדפקה ל׳ ויסעו׃

במתקה ל׳ ויחנו במתקה׃

ממתקה ל׳ ויסעו׃

דבקה ל׳ ולשנם לחכם׃

העמקה ל׳ כה אמר ה׳ אל׳הים׃

לרחקה ל׳ ויאמר אלי בן אדם׃

אשקה ל׳ אשקה נא לאבי׃

והאנקה ל׳ והכה והלטאה׃

בצקה ל׳ שמלתך לא בלתה מעליך׃

קב

ויקבצו ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ר״ס כ״ה׃

המקבצו ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ה

וביחזקאל סימן ט״ל׃

קברתה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח׃

קברת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וישלח׃

במקבר׳ ג׳ דגשי׳ וסימניהון בלשון ארמי מיתיא

בקברהון משתעין וב׳ אורם נמסר בפרש׳ חקה ובתלים סימן פ״ח׃

קברו ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ חיי שרה׃

קבורת מלכים דד״ה

שלמה ויקברהו בעיר דוד׃

אביה ויקברו אותו בעיר דוד׃

יותם ויקברו אותו בעיר דוד׃

רחבעם ויקבר בעיר דוד׃

אסא ויקברוהו בקברותיו׃

יהושפט ויקבר עם אבתיו בעיר דוד

יהורם ויקברהו בעיר דוד׃

אחזיהו וימיתהו ויקברהו׃

יואש ויקברהו בעיר דוד׃

אמציה ויקברו אתו עם אבותיו בעיר יהודה׃

עזיה ויקברו אתו עם אבותיו בשדה הקבורה׃

אחז ויקברוהו בעיר בירושלם

יחזקיהו ויקברוהו במעלה קברי בני דוד׃

מנשה ויקברהו ביתו׃

יאשיהו ויקבר בקברות אבותיו

אל קבר ג׳ וסימניהון

וישא המלך את קולו׃

ותשב ותאכל לחם והשת׃

כי זה זה יבא לירבעם׃

ותקבר ג׳ כתורה וסימני׳ נמסר בפ׳ חקה׃

קבור ד׳ מל׳ כלישני׳ וסימניהון

במבחר קברינו׃

לא תלין נבלתו על העץ׃

מאין מקום לקבור׃

סביבות ירושלם ואין קובר׃

קד

קדמו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תצא

ובנחמיה ריש סימן י״ג׃

קדימה ז׳ בליש׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל

ריש סימן מ״ח׃

קדקדו ג׳ וסימניהון

וכאבשלום לא היה׃

ויך את איזב בשחין׃

ועל קדקדו חמסו ירד׃

וקדר ג׳ וסימני׳ נמסר סוף פרש׳ חיי שרה׃

הקדמני ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ לך לך׃

קדשי הקדשים ד׳ בלישני׳ וסימניהון

נמסר בפרשת אמור׃

קדש קדשים הוא ו׳ וסימ׳ נמסר

סוף פרשת תצוה׃

קדשיו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא׃

קדש קדשים ה׳ בנביאים ובכתובי׳ וסי׳

נמסר בפרשת תרומה׃

למקדש ג׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל

סימן מ״ה׃

נקדש ג׳ רפי׳ וסימניהון נמסר בפרשת קרח׃

קדוש י״ג חסרים וסימניהון נמסר בפרשת תצוה

ובפרש׳ נשא׃

קדוש ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בתלים ס׳ ס״ה׃

יקדיש ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ב׳׃

הקדשתי ו׳ וסימני׳ נמסר בפרשת במדבר

וכד״ה ב׳ סוף סימן ז׳׃

הקדוש ו׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפ׳ קרח׃

קדשיהם ג׳ וסימניהון

ובמצנפת בד יצנף׃

אך בכור שור או בכור׃

ואכלו אתם אשר כפר׃

התקדשו ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע

סימן ג׳׃

ולקדוש ג׳ וסימניהון

הן גוי לא תדע׃

כי ליי׳ מגננו ולקדוש׃

כי לי איים יקוו׃

וא׳ לקדוש אם תשיב משבת׃

קה

הקהל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת צו׃

וכל קהל ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ח׳׃

בקהל ד׳ דגשים וסימניהון נמס׳ סוף ספר שפטי׳

וכאיכה א״ב קדמא וסי׳ בלשון ארמי׳ ניכק נצלי דסגין אתפקדית׃

הקהתים ג׳ וסימרי׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ד׳׃

וקהת ומררי ב׳ וסימניהון

ואלה שמות דוארא׃

ויהיו אלה בני לוי דוידבר׃

קו

קו ג׳ כתיב קוה וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ז׳׃

לקולם ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרש׳ קרח ושמואל

א׳ סימן כ״ח׃

קלות ו׳ כתובי׳ כן וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ג

קלת ד׳ כתיב כן חס׳ דחס׳ וה״מ נמסר בפ׳ וארא׃

קולו ובקולו ו׳ חס׳ בנבי׳ ובכתו׳ וסימ׳

נמסר בתלים ס׳ צ״ה ובדניאל סי׳ ט׳׃

בקולכם ב׳ חסרי׳ וסימניהון

ולא האזין אליכם׃

הנה שמעתי בקולכם׃

קול ו׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ תולדות׃

קולינו ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ חקה׃

שמיעה לקול י״ז פ׳ הגזרה קשורה עם לכד״ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ נ״ח׃

אמר המעתיק חזיכא מכוייא ביכי נוסחי ספרי המסרה וגם בספרי המקרא הי מנייהו מן שמיעת קול קשור עם למ״ד בקצת ספרי מסרה מני י״ז ובקצת י״ח וי״ט וי״ו ואמנם ברוביהו מני י״ז הכהו דמסרינן ב בתהלות סי׳ נ״ח ומיהו תמן מסרינן י״ח והכהו דמסרי י״ז ממעטי פסו׳ וישמע לקולם דויפרכו בו עבדיו ו ואכן מסרי ליה דבקצת ספרי מסר׳ מסרי ליה גבי הכך ותו דבכל ה הספרים שלנו הוא קשור עם למ״ד והנהו דמסרי י״ט מנו גבי הכך פסו׳ ולא שמעתי לקול מורי וקמה דבכל הספרים שלנו הוא בקול ולאוכחא כמאן לית לן רשו עכ״ל׃

נשאו קולם ד׳ חס׳ את וסים׳ נמסר בשפטים

סימן כ״א׃

בקול י׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן א׳׃

וקוץ ג׳ וסי׳ נמס׳ בפרש׳ בראשית וביחזקאל סו׳ סימן כ״ח׃

קוצים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסים׳ נמסר בישעיה ס׳ ל״ג׃

קט

קטן ה׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר סוף פרש׳ תלדות

וכד״ה א׳ סימן י״ב׃

ויקטר ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ פקודי׃

קטרת סמים ה׳ בקרי׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת פקודי׃

ומקטיר ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן

ג׳ וירמיה סימן ל״ג׃

קי

קיטור ד׳ מייחדין וסימני׳ נמסר בפרש׳ וירא׃

קירותיו ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסי׳ נמסר פ׳ תצוה׃

על הקיר ג׳ וסימניהון

ואבואה ואראה׃

ותוסף אל תזנותיה׃

כאשר ינוס איש׃

קל

קלו ד׳ וסימניהון נמסר פר׳ נח׃

וקלי ג׳ וסימניהון נמסר בשמו׳ ב׳ סוף סימן י״ז׃

ויקלל ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ אמור׃

קללת ג׳ וסימניהון בפרש׳ כי תצא ושפטי׳ סי׳ ט׳׃

קם

ויקם ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ י״א ובתלים סי׳ ס׳׃

הקימותי ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ נח׃

הוקם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ פקודי וירמיה סימן ל״ה׃

ויקימו ג׳ וסימניהון

ויקימו עליו גל אבני׳׃

ואת מלך העי תלה׃

ויקימו להם בני דן את הפסל׃

יקם ג׳ וסימניהון

ויאמר לה אלקנה

אישה דעשי הטוב בעיניך׃

ויאמר

ויאמר ירמיהו הנביא׳
יקם סערה לדממה׳
קום ב׳ חס׳ וסימניהון
קם קדש את העם׳
יאמר י״י אל יהושע׳
קום ט׳ ר״פ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ז׳ ויונה ריש סימן ג׳
יקומון ז׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וזאת הברכה
ודניאל סימן ז׳.
והקמות ב׳ חס׳ וסימניהון לך אבני גדולות
והקמת את המשכן׳
היקום ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׳
קמה ה׳ מלעיל וסימניהון והנה אנחנו מאלמי׳
ונשבע ויכס לבבינו׳
ועינו קמה משיבו׳
קמה בל המשפחה׳
כי קמה על בכל דסוף ירמיה׳
וא׳ וקמה בידך׳
ולא יקום ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ח׳
יקמו ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ במות׳
יקומו ג׳ מל׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפ׳ כי תשא׳
אקומה ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ג׳
ובשיר השירים סימן ג׳.
והקימותי ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן יו״ד׳
קומה ב׳ מלרע וסימניהון
קומה י״י ויפוצו אויביך׳
קומה י״י אלהים לנוחך׳
וכל תהלות דכו׳ כב״א
ואקומה בעזרתי׳
אקים ו׳ וסימ׳ נמסר בשמו׳ א׳ סימן ג׳ וכסוף עמוס׳
יקם ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כח׳.
והקימתי ו׳ כתובי׳ כן וסימני׳ נמסר בפ׳ בחקתי׳
קומו ונעלה ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ ו׳.
קמואל ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא׳
המקומות ג׳ כתובי׳ כן וסי׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סימן יז׳.
ומקום ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ס׳ ותהל׳ סימן כ״ו וקהלת סי׳ ג׳.
על מקומו ב׳ וסימניהון
איש על מקומו יבא׳
והתבוננת על מקומו׳
ממקומו ג׳ חסרי׳ וסימניהון
כל אוריתא וכל שופטים׳
וישק המלך לברזלי׳
אל מקום ט׳ וסימניהון נמסר בערך אל׳
אל מקום אחד ג׳ וסימני׳ יקוו המי׳
הכל הולך אל מקום אחד׳
הלא אל מקום אחד הכל הולך׳
קומתו כל אוריתא חסרי׳ וכל קריאה מל׳
במ״א על כן גבהה קומתו׳
בכל מקום ד׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ ראה׳

מקמו ו׳ חסרים בלישני׳ וסימ׳ נמסר ריש עזר׳
ויקומו ט׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בריש סדר קרח
ובשמואל א׳ סימן כ״ג׳
מקום טהור ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא׳
על מקום ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר מצורע׳

קמץ

כ״ב מלין קמצין בתר זרקא וסימ׳ נמסר בויקרא׳
ב״ה מלין קמצי׳ וסימניהון ענה אם ענה תענה אתו
מרבה רגלים׳
למרבה המשרה׳
מקרה לילה׳
ונעשה את הדבר הזה דגבעוני׳ דיהושע׳
הראה אל אחאב׳
תהיה אל תהיה לי למחתה׳
מזרח יש׳ יקבצנו׳
והקרא אתם דירמיה׳
תאבה בני אם יפתוך חטאים׳
מלוה י״י חונן דל׳
מחסה ויעה ברד׳
מרעה עדרים׳
ומצוה נגיד ומצוה לאומים׳
תראה וכאשר תראה תעשה עם עבדך דדניאל׳
הזה עליהם מי חטאת׳
משה בעל משה ידו אשר ישה
העלה בחנה העלה׳
העביר לכה העברת העביר׳
יישר והוא יישר ארחתיך׳
ילד מה ילד יום׳
כהן ולא יעשה כהן׳
ועד ואנכי היודע ועד כן כתי׳
חבל בטרם תחיל ילדה׳
פתח דבריך יאיר׳

וחלופי׳ ה׳ זוגין דפשטין
צכחר וסימני׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ ו׳׳

א״ב מן חד חד קמץ בוקפ׳
וסימניהון נמסר בריש ויקרא׳

י״ו זוגין מן ב״ב קמץ וסימ׳
נמסר בריש ספר במדבר סיני ותרגום שם׳

א״ב מן חד חד מן תרין
אתי׳ דלוג קמץ וסימניהון׳

אט ל׳ קמץ באשורו אחזה רגלי׳
בל ל׳ קמץ אדין מלכא כדי מלהא שמע׳
גב ל׳ קמץ ותבני לך גב׳
דש ל׳ קמץ וישב ארנן וירא את המלאך׳
הה ל׳ קמץ בן אדם הנבא ואמרת הלילו׳
זע ל׳ קמץ ויצא המן ביום ההוא שמח׳
חת ל׳ קמץ ויבאו האנשים על הנשים׳
טל ל׳ קמץ אני ישנה ולבי ער׳
טח ל׳ קמץ לא ידעו ולא יבינו׳
יד ל׳ קמץ לבו ונשובה אל י״י׳
כף ל׳ קמץ ויוצא את בן המלך דמלכים׳
לן ל׳ קמץ ותעבר המנחה על פניו׳
כך ל׳ קמץ ואם כך הוא מערכך׳
מן ל׳ פתח ישוב לפני אלהים׳
מר ל׳ קמץ דרכך ומעלליך עשו אלה לך׳
נס ל׳ פתח נא את עבדיך׳
סג ל׳ קמץ כלו סג יחדו נאלחו׳
טד ל׳ קמץ לכן הנני שך את דרכך בסירים׳
פס ל׳ קמץ בה שעתא נפקו אצבען
צץ ל׳ קמץ רנה היום הנה באה׳
קץ ל׳ קמץ כי בטרם ידע הנער׳
קט ל׳ קמץ ולא כו רביהן הלכת׳
רר ל׳ קמץ וזאת היתה טמאתו בזובו׳
שר ל׳ קמץ שגיון לדוד אשר שר לי״י׳
תו ל׳ קמץ ויאמר אליו עבור בתוך העיר׳

קן

קנו ג׳ וסימניהון נמסר בחבקוק סימן ב׳׳
קנך ג׳ וסימניהון נמסר ריש עובדיה׳
קניתי ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בראשית׳
ויקן ד׳ וסימניהון נמסר סוף שמואל׳
קנה ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בהר סיני׳
קונה ד׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ז׳ ובמשלי סימן כ׳.
קנוא ד׳ ב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר סוף יהושע ובריש נחום׳
קני ד׳ כתיב י׳ וסימניהון
וששה קנים ב׳ בו׳
וחברו דויקהל ב׳ בו׳
בקנה ג׳ רפין וסימניהון עלות בקנה אחד׳
ויישן ויחלום שנית׳
בקנה אחד כפתר׳
תניג׳ דמשכנ׳ תניג׳
ויקונן ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ ס׳ א׳׳
קינה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ יט׳
קעילה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ג׳

קץ

ולקץ ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן יא״׳
ואין קצה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ב׳׳
ועד קצה ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ואתחנן
קצוי ארץ ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימ׳ כ״ו׳
ויהי מקצה ה׳ וסימניהון בערך ויהי׳
אל קצה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ויהושע סימן יח״׳.
ולמקצת ב׳ קמצי׳ וסימניהון ולמקצת הימים׳
ולמקצת ימים עשרה׳
וא׳ ומקצת כלי בית׳
ותקצר ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ חקה ובשפטים ובזכריה סימן יא״׳
מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג׳ וסימניה ז׳ נמסר בסדר ראה ובירמיה סוף סי׳ כה״׳.
קוצר ב׳ מל׳ וסימניהון
ובעמיר מאחרי הקוצר׳
שלא מלא כפו קוצר׳
הקוצרים ב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר ברות ריש סימן ב׳׳
תקצור ג׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני׃
יקצור ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן כ״ב וקהלת סימן יא״׳.
וקצרו ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע ס׳ ח׳ ותהל׳ סימן קכ״ו׳
קצירו ג׳ וסימניהון
ולחרוש חרישו ולקצור קצירו׃
וממעל ימל קצירו׳
אשר קצירו רעב יאכל׳

קר

ויקרא ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ יח״׳
ותקראנה ג׳ כתו׳ ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת שמיני׳
יקרא בא״ וסימניהון נמסר בירמיה סימן יט״׳
לקראתך ד׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ שמות ובמלכים ב׳ סוף סימן ה׳׳
וקראתם ג׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ אמור׳

ותקרא את שמו י׳ וסימ׳
שת וידע אדם עוד את׳
גד ותאמר לאה בגד׳
אשר ותאמר לאה באשר׳
זבולן ותאמר לאה זבדני׳
יוסף ותקרא את שמו יוסף׳
אונן ותהר עוד ותלד בן׳
שלה ותסף עוד ותלד בן׳
שמשון ותלד האשה בן׳
שמואל ויהי לתקופת הימים׳
שלמה וינחם דוד את בת שבע׳
ויקרא שמו ו׳ חסרי׳ את וסימ׳ נמס׳ בפר׳ וישלח׃

סימן כל דסמיך לותהר
ותלד ותקרא במ״ג ויקרא וסי׳
ויקרא את שמו ער׳
ויקרא את שמו גרשם׳
בריעה כי בריעה ע״ב סימן
ויקרא שמה ג׳ וסימני׳ נמסר בשפט׳ סי׳ א׳׳
קראה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא׳
קורא ו׳ וסימניהון נמסר בישעיה סו׳ סימן נח״׳
קורא י׳ מל׳ וסימניהון
עין הקורא אשר בלחי׳
וינועו אמות הסיפים׳
קול קורא במדבר פנו׳
אין קורא בשמך אלהי ישר׳ עושה

עושה כימה ·
למען ירוץ קורא בו·
ושלום בן קורא ·
וקורא בן ימנה·
תהום אל תהום קורא·
ואין קורא מהם·
ויקרא את שם ד׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת בהעלתך ׳
וקראת ד׳ רפין וסימ׳ נמסר
בישעיה סימן ז׳ ·
וקרא ד׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן י״ג ·
קרוא ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סי׳ ג׳ ·
הקריב ד׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ תצוה·
הקרב ח׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ קרח ובמלכים
א׳ סימן ד׳ ׃
קרובו ג׳ חסרי׳ וסימניהון
נמסר בפ׳ תשא ·
ויקרב ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳
שמיני ובינה׳
קריבה י׳ חסרי׳ בליש׳
וסימניהון נמסר
בפרש׳ ויקרא ועזר׳ סימן ו׳ ·
קרובה ג׳ וסימניהון

הנה נא העיר הזאת·
אל תרחק ממנו כי צרה ׃
מחתה קרובה·
בקרובי ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בפ׳ שמיני ·
ובקרבו ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ט׳
וירמיה סימן ט׳ ובשלי׳ סימן כו״ ·
בקרבי יא וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ט׳ ·
ויקרב י״א וסימניהון נמסר
בפרש׳ בלק·
קרבים ג׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סוף סימן מ׳ ·
ותקרבון ג׳ וסימניהון

ותקרבון ותעמדון תחת ·
ותקרבון אלי כלכם·
ותקרבון אלי כל ראשי·
קרב ד׳ קמצין
וסימניהון
ליום קרב ומלחמה·
הפכו ביום קרב ·
ביום הלחמו ביום קרב·
עבדו קרב עם קדישין·
קרבן ה׳ קמצי׳ וסימניהון
בלשון ארבי בר נשא
דאקרב בעירא קמי תרעא וביאורם
נמסר בפרש׳ ויקרא ·
והקריבו ג׳ ומל׳ וסי׳ נמסר
בפרשת ויקרא
וקרוב ד׳ וסימניהון נמסר
· בישעיה ריש סימן יד״
ויחזקאל ריש סימן ל׳ ותילים סי׳ ע״ה ·
מקרב עמו ג׳ וסימנ׳ נמסר
בפ׳ אחרי מות·
קרובים ה׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל סימן
כ״ג ובמגלה סימן ט׳ ·

ז׳ פסו׳ אית בהון קרובים

ורחוקים וסימניהון
מאלהי העמים אשר ·

ומלך ששך ישתה·
לך י״י הצדקה ולנו בשת ·
ויכתב מרדכי את·
מקרב עמה ג׳ וסימני׳ נמסר
בפר׳ אחרי מות·
הקרוב ה׳ חסרי׳ וסימניהון
ואם ימעט הבית ׳
כי אם לשארו הקרב·
ובא גאלו הקרב ·
ונתתם את נחלתו·
והקרב אליו כרשנא ·
קרדומות ג׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בשפטים
סימן ט׳ ובתלים סימן ע״ד ·
הקרחים ג׳ וסימני׳ נמסר
בד״ה ב׳ סימן ד׳ ·
בקרי ד׳ וסימניהון

ואם בזאת לא תשמעו·
והלכתי אף אני ·
אף אני אלך עמם·
והתודו את עונם·
קרנות ד׳ מלא׳ וסימניהון
נמסר· פ׳ ויקרא ·

קש

והקשיבו ד׳ וסימניהון

שמעו זאת הכהנים·
שמעו איים אלי·
שמעו בנים מוסר אב·
ועתה בנים שמעו לי·
קשה הקשה ה׳ וסימני׳ נמסר
סוף פרשת וילך
קשיטה ג׳ וסימניהון נמסר פר
וישלח וסוף איוב ·
תקשו ג׳ וסימניהון
וערפכם לא תקשו ·
ועתה אל תקשו לבבכם·
אל תקשו לבבכם במריבה·

נשלם ערך

הקו״ף בס״ד

מערכת אות

הרי״ש

ט׳ זוגין משמשין חד ר׳ וחד

ור׳ ול׳״ דכו׳ וסימניהון
רוק תעבוני רחקו מני ·
ורוק גוי נתתי למכים ולחיי ·
רחק ויאמר ה׳ יען כי נגש·
ורחק ה׳ את האדם ורבה·
רוח כי אם החרש החרישי ׳
ורוח ויתן ביד עבדיו עדר ·
רמיו חזה הוית עד די ברסון·
ורמיו באדין גובריא אלך כפיתו·
רמו ואמ׳ מלכא והיו גבריא
ורמו באדין מלכא אמ׳ ותיו ·
רומי בני אפרים נשקי רומי ·
ורובה בקול פרש ורובה קשת
רציתם כי לא בחרבם ירשו ארץ
ורציתם וידברו אליו לאמ׳ דד״ח·
רותה כי רותה בשמים חרבי ·
ורוהה וירדו ראמים עמם ופרים
רפאהים ואנכי תרגלתי לאפרים
ורפאהים הנני מעלה לה ארוכה ׃

ד׳ מלין כתיב ר׳ וקרינן

ר״לת וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ לא״ ·

מלין דמשמשין ר״ה בסוף

תיבותא וסימניהון
לטהרה ואנשי תמיד יבדילו·
ליסרה ויספתי ליסרה אתכם שבע
נגרה עיני נגרה ולא תדמה·
סתרה ויהי עליכם·
וטהרה ואם לא תמצא ידה די שה ׃
קטורה ישימו קטורה באפיך·
בוערה באפה׳
נעצרה והמגפה נעצרה·
אגורה באהלך עולמים·
הברה והבור רק אין בו מים·
מהרה קרוב איד מואב ׳
צעירה ויעבר יורם צעירה·
נעדרה אחת מהנה לא נעדרה·
לחברה וארח לחברה עם פועלי
חפרה בושה אימכם·
שערורה ובנביאי ירושלים·
ומהעזרה הקטנה עד העזרה·
אורה ליהודים היתה אורה׳
תעברה ושמתיה ביד מוגיך·
פרה אדמה תמימה·
משהרה בן אדם אמר לה את ׳
ותחמרה בחמר ובזפת והשם
ארורה האדמה בעבורך בעצבון
הארורה ויבא ויאכל וישת·
ופרה ודב הרעינה יחדו ׳
והפרה והעזים·
כפרה כי כפרה סררה סרר יש״
בקרה ואין כסות בקרה·

רא

המראה ד׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן י׳ ·
לראות ג׳ ומל׳ וסימ׳ נמסר
בפר׳ כי תשא·
ראו ד׳ ב׳ כתוב׳ כן וב׳ כתובי׳
ה׳ וסימניהון נמסר בפר׳
תולדות ובשמו׳ א׳ סימן א׳ ׳
במראות ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳
וסימניהון נמסר פ׳
ויגש ויחזקאל ריש סימן מ׳ ·
להראות ד׳ מל׳ בלישני׳
וסימניהון נמסר
בפרש׳ הזריע ובשמואל א׳ סימן א׳
וביחזקאל סימן כ״א ·
וירא ד׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ שמיני
וביחזקאל סוף סי׳ י״ט ·
ולראות ג׳ וסימניהון נמסר
בקהלת סימן ג׳ ·
מראיהן ד׳ כתו׳ ן׳ וסי׳ נמס׳ בסדר
מקץ ובריש יחזקאל·
ואראה ה׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ וירא ובפ׳
שמות ובשמואל א׳ סימן כ׳ ·
וראיתי יב״ חסרי׳ וסימניהון
נמסר בשמואל א׳
ריש סימן יט״ ובדניאל סימן יב״
ובקהלת סוף סימן ג׳ ·
הראיתם ג׳ ודגשים וסימ׳ נמסר
בשמואל א׳ סוף סי׳ י׳ ·
להראות ג׳ ומל׳ וסימניהון
נמסר בסדר
דברים ובמגלה סימן א׳ ·
לראת ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
פרשת בא אל פרעה ׳
ויראו ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן כב״
ובתהלים סימן יח״ ·
וראיתה ב׳ מל׳ בתורה ונבי׳
ובל כתובים דכו׳

כל׳ במ״ה חס׳ וסימניהון נמסר בתלים
סי׳ לא״ ובמשלי סי׳ כו״ ובדניאל סי׳ ח׳ ·
הראות ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסי׳
נמסר פ׳ ואתחנן·
ונראה ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳
תזריע ובירמיה סי׳
סימן יג׳ ובמשלי סוף סימן כז״ ·
ויראה ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן יז״ ·
ובמלכים ב׳ סימן ה׳ ·
יראה יג׳ וסי׳ נמסר בפרשת
בא ובתלים סימן פ״ד ·
וראה ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר
בפרש׳ תרומה ׳
ראו ד׳ ב׳ בי״ו וב׳ בה״א וסימ׳
נמסר פרש׳ תולדות ׳
ראוך ג׳ וסימניהון נמסר
בסוף חבקוק׳
וראהו הכהן ה׳ וסי׳ נמסר
בסדר תזריע
במראה ה׳ וסימני׳ בסדר
בהעלתך·
וארא ה׳ בספר יחזקאל וסימ׳
נמסר שם בריש סי׳ א׳ ·
יראו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת
תשא ומלכים א׳ סימן ח׳ ·
וירא ג׳ רפין וסימני׳ נמסר
באיכה אב״ ג׳ ·
ולא יראה ו׳ וסימניהון
נמסר בתלים
סוף סימן פט״ ובאיוב סימן כב״·
נראה ה׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ה׳
ובירמיה סימן מב״ ·
ראי ו׳ וסי׳ נמסר בפרשת לך
לך ואיוב סימן ז׳ ·
בראותם ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסי׳
נמס׳ בפרשת בשלח
ויראו ג׳ רפין וסימני׳ נמסר
במלכים ב׳ סימן ו׳ ·
למראה ד׳ ב׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר
ביחזקאל סימן כג׳ ·
ראייה על ו׳ וסימני׳ נמסר
ריש אחרי מות·
מראינו ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בנחום סי׳ ג׳
כמראה ה׳ וסימני׳ נמסר
בפרש׳ בהעלתך
וביחזקאל סימן ח׳ ·
ומראה ז׳ קמצי׳ וסימניהון
נמס׳ סוף משפטי׳
ויחזקאל סימן י׳ ודניאל סימן א׳ ·
ראוך ג׳ וסימניהון
ראוך יחילו הרים ׃
ראוך מים אלהים ב׳ בו ׳
ירא ד׳ מנהון מלרע וסימני׳
נמסר בפרש׳ שמות
ובאיוב סימן ד׳ ·
ולראובני ולגדי ב׳ וסימני׳

נתתי מן הגלעד·
ולחצי שבט המנשה׳
ראמת ג׳ כתו׳ כן וסימניהון
נמסר בפ׳ ואתחנן
וביחזקאל סימן כח״ ·
רמות ז׳ וסימניהון נמסר
בד״ה ב׳ סימן כב״ ·
ראמות ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן כח״ ·
ואת ראמות ג׳ וסימניהון
נמסר
ביהושע סימן כ׳ ·
ראמים ג׳ וסימניהון
ומקרני

ומקרני ראמים עניתני ·
וירדו ראמים עמם ·
לבנון ושריון כמו בן ראמים ·

הראש לח״ וסימניהון
ועׄרכו בני אהרן ·
ואת האיל נתח לנתחיו ·
ואת העולה המציאו ·
נתק הוא צרעת הראש ·
ויצא המשחית ממחנה ·
ויהי דוד בא עד ·
ויקח רב טבחים את דמלכ׳
וחברו דירמיה ·
כי במקום אשר יפנה ·
הראש ושער הרגלים ·
אשר יפנה הראש דיחזקאל ·
זקן ונשוא פנים הוא ·
בשמן הטוב על ·
על ארון הראש ·
בן אבישוע בן פנחס דעזרא
יעיאל וזכריהו ·
יואל הראש ושפם המשנה ·
הראש אחיעזר ויואש ·
עזר הראש עבדיה ·
ואחיהם שלום הראש דוהשערי׳ שלום ·
אסף הראש ומשנהו ·
בני לעדן הראש יחיאל ·
שבואל הראש ·
ויהי יחית הראש וזיזה ·
רחביה הראש ·
והנה אמריהו כהן הראש דד״ה
ויקרא המלך ליהוידע דד״ה ·
ויהי בעת יביא את דד״ה ·
ויפן אליו עזריהו כהן דד״ה ·
ויאמר אליו עזריהו הכהן ·
בני יצהר שלמית הראש ·
בני חברון יריהו הראש ·
בני עזיאל מיכה הראש ·
רחביהו הראש ·
וללוים אבות הראש ·
לחברוני יריה הראש ·
שמרי הראש ·
מן בני פרץ הראש ·
וא׳ הראש כלב אנכי ·

אמר המעתיק בנסחא דמסו׳ דהות קדמי הוה כתיב הראש לב״ וכד מ מכיכא לון הוו לב׳ וכד כחיתב׳ למכייב אסכחנא דאיכון טפי וטפי ואכן מ מסרינן לון כפום מה דאשכחנא בקריאה ואיכון לח״ עכ״ל ·

בראש ג׳ קמצי׳ וסימניהון
אז נתן דוד בראש ·
והנה עמנו בראש ·
וא׳ בראש משפט ·
ושאר׳ בראש בשבא ואינון לה״

לראש כ״ד וסימניהון
תהיינה לראש יוסף
כי מטה אחד לראש ·
ונתנה יי׳ לראש ·
תבואתה לראש יוסף ·
רחס רחמתים לראש ·
מי האיש אשר יחל ·
והיית לנו לראש לכל ·
אנכי אהיה לכם ·
איתי עליכם לראש ·
תשימני לראש גוים ·
תשמרני לראש גוים ·
כי הפכתם לראש משפט ·
היתה לראש פנה ·
ברכות לראש צדיק ·
הזו צריה לראש ·

קומי רני בלילה ·
והיה לראש ולשר ·
ויעל בראשונה יואב דד״ה בׄ כו ·
ולחוסה מן בני מררי ·
וישימהו אביהו לראש ·
ויעמד לראש רחבעם ·
והמתנשא לכל לראש ·
ויביאם לראש הסלע ·
בראש אינון לה״ ·

מראש י״ד וסימניהון
כי מראש צורים אראנו ·
אשביר חצי מדם ·
ותאר הגבל מראש ההר אל מעין מ׳ ·
הלא הגד מראש לכם ·
קרא הדורות מראש ·
כי הגיד מראש ונדעה ·
מראש הרים יצוחו ·
לא מראש בסתר דברתי ·
בראש ינקתיו ·
בראש הסלע וכלם נבקעו ·
מעולם נסכתי מראש ·
תשורי מראש אמנה ב׳ כו׳ ·
את הכל עשה יפה בעתו ·

וראש בׄ ומבׄ לישני וסימניהון
גרא ונעמן אחי וראש ·
זכור עניי ומרודי לענה ·
ושאר׳ וראש בשבא ואינון י״א ·

ראשי כ״ה וסימניהון
סלי חרי על ראשי ·
והעוף אוכל אותם מן הסל ·
את שבע מחלפות ראשי ·
מורה לא עלה על ראשי ·
ויאמר אל אביו ראשי ב׳ בו ·
כי שלח בן המרצח ·
מי יתן ראשי מים ועיני ·
ויקחני בציצת ראשי ·
מגן בעדי כבודי ·
דשנת בשמן ראשי ·
ועתה ירום ראשי ·
ואפרים מעוז ראשי ·
וחברו ·
עצמו משערות ראשי ·
רבו משערות ראשי ·
יהלמני צדיק חסד ·
וצדקתי לא אשא ראשי ·
אחבירה עליכם ·
ויסר עטרת ·
בהלו נרו עלי ראשי ·
וחייבתם את ראשי למלך ·
ואמרטה משער ראשי ·
צפו מים על ראשי ·
שמאלו תחת לראשי קדמאה ·

ראשם י״ד וסימניהון נמסר בפ׳ במדבר סי׳ ·

בראשו י״ד וסימני׳ נמסר סוף פ׳ ויקרא
וביחזקאל סימן י״ז ·

ראשה ו׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא ·

וראשו ד׳ וסימניהון נמסר ריש פ׳ ויצא ·

ראשי ד׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג׳ ·

מראשותיו ח׳ ה׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא ·

ראשיכם ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמיני
ובישעיה סי׳ כ״ט ובתלים סימן כ״ד ·

לראשי ג׳ וסימניהון
אלה בני ישר׳ ·
וימצאו מן בני אלעזר ·
במחלקות השערים ·

ראשיהם י״ג וסימניהון נמס׳ בפרשת ויקהל
וביחזקאל סימן ל״ב ·

לראשו ד׳ וסימני׳ נמסר ביונה ושיר השי׳ סימן ב׳ ·

ראשון ח׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא
ובשמואל ב׳ סימן י״ט ·
הראשון אינון ס״ג ·

בראשונה ח׳ מל׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ו׳ ·

ראשי האבות ב׳ באוריית׳ ובנביאים וסי׳
ויקרבו ראשי האבות ·
אלה הנחלות ·
וכל כתובים דכות׳ ראשי האבות במ״ו ראשי אבות וסימניהון
ובני בלע אצבון ·
אלה בני אהוד ·
את עוץ ואת ·
ראשי אבות ללוים ·
ואחיהם לתלדותם ·
ואלה המשררים ·
הלוים בימי אלישיב ·

וראשי י׳ וסימניהון
שא את ראש מלקוח ·
ואלה אשר נחלו ·
וישמע פנחס ·
אלה הנחלות ·
ויכתבם שמעיה בן נתנאל ·
ויפילו גם הם גורלות ·
הוא שלומית ואחיו ·
ויסבו ביהודה ·
ורבים מהכהנים ·
הלוים חשביהו ·

הראשונה ח׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ז ·
ובזכריה ריש ו׳ ·

ראשנה י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח
וירמיה סימן י״ו ובמגלה סימן א׳
ובראשונה אינון כ״ב ·

בבראשונה ו׳ וסימניהון נמס׳ בשפטים
סימן כ׳ וירמיה סימן ל״ג ·

כבראשונה ב׳ וסימניהון
ואתנפל לפני יי׳ ·
ולא תהיה כראשנה ·

כראשונים ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תשא

ראשונים ה׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ בחקתי ·
הראשונים אינון כ״י ·

בראשית ה׳ ג׳ מנהון ר״פ וב׳ מצעו׳ פסוק וסימ׳
נמסר בירמיה ריש סימן כ״ח ·

וראשית ו׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ שפטים וביחזקאל
סוף סימן מ״ד ובדניאל סימן י״א
ראשית אינון כ״ח ·

מראשית ו׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שלח לך ·

אמר המעתיק הסמטנו קצת מאלו הסמנים שלא היו לצורך דמיון זה הראשון ס״ג מדמסרנה ראשון ח׳ לא אתינן למטעי למקרי הראשון ב במקו׳ ראשון וכן מדמסרנה ראשונ׳

י׳ כראשונה כבראשונה לא אתינן למטעי בסימן בראשונה וכן כולם ודוק ולזה לא יתמה המעיין כשיחסר איזה סימן כי כשיעיין היטב יראה דלא צריך ולא מידי והכוונה דלא לאיתעבוסי ולפום כן לא מסרינן כי אם מכיל לחוד לידע המכין אם יצטרך לדרשה אחריתי עכ״ל ·

בראשי ד׳ וסימניהון
ובמה יתרצה זה ·
ויהי בשמעו ·
וחברו דד״ה ·
ויתנם בראשי הגדוד ·
וא׳ ובראשי חדשיכם ·

אל ראש ב׳ וסימניהון
ויקחהו שדה צופים ·
ויעלה אחאב לאכל ·
וכל ראש ההר דכו׳ אל במ״ה על ראש ההר וסימניהון בערך הר ·

ואת ראש ב׳ וסימניהון
ביום השלישי יום הולדת ·
ויצו דוד את ·

אל ראשו ב׳ וסימניהון
ויחדו יהיו תמים אל ·
ויצק השמן אל ראשו דיהוא ·

בראשך ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סו׳ סי׳ ב׳ ·

רב

רב ל״ז קמצי׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ח ·

ברוב ז׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בתלים סימן ק״ו
ובנחמיה סימן י״ג ·

ורבים ו׳ וסימניהון נמסר במלאכי סימן ב׳
ובדניאל סימן י״ב ·

ורבה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ משפטים
ובישעיה סימן ו׳ ·

ורב ה׳ קמצי׳ וסימני׳ הרף ממני ואשמידם ·
וענית ואמרת לפני יי׳ ·
ויהי עד דבר שאול אל דבהן
וישלח אבשלום את ·
והיה לאות ולעד ·

ירבה ה׳ וסימניהון נמסר ריש פרש׳ שמות ומשלי סימן כ״ט ·

לרוב מאד ה׳ וסי׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ט׳ ·

רבו ג׳ קמצין וסימניהון
מעת דגנם ותירושם ·
ראה אויבי כי רבו ·
ואת בקיעי עיר דוד ·

הרוב ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״א ואיוב ריש סימן י״א ·

רבה מאד ה׳ וסימני׳ נמס׳ סוף פרש׳ בהעלתך
וביחזקאל סימן מ״ז ·

לרבים ד׳ בקריאה וב׳ ברבי׳ וסימני׳ נמס׳ בישעיה סימן נ״ג בסוף ובדניאל סוף סימן ט׳ ·

וירב ד׳ וסימניהון
ויאמרו לאמר ולו גוענו ·
ויאמרו הנה לנו מים ·
ויחר ליעקב וירב ·
ויבא שאול עד עיר ·

בריבו ד׳ וסימניהון נמסר

בפרשת משפטים •
הרבות ג׳ וסימניהון
למען הרבות סוס •
אכול דבש הרבות לא •
והרבות גנותיכם וכרמיכם •
רבו ד׳ חסרים א׳ וסימניהון
משתים עשרה רבו אדם •
ואת כלי עבדת בׄ כו׃
זרכו רבון קדרכוהי יקומין •
רבבים בׄ כתובים כן וסי׳
• • • ויבנעו רבבי׳ ומלקוש •
היש בהבלי הגוים •
רבוע ז׳ וסימניהון
ועשית את המזבח •
רבוע יהיה כפול •
רבוע היה כפול •
ועשית מזבח מקטר •
ויעש את מזבח העולה •
רבוע אל ארבעת •
ויעש את המזבח •
הרבעי ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפר׳
נשא ובדה״א ס׳ כ״ד •
רביעית ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר
ס״ף יחזקאל •
כארבע ד׳ וס׳ נמסר בשמואל
א׳ סימן כ״ב •
לארבעתן ד׳ וס׳ נמסר ריש
יחזקאל •
הארבעים ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת וירא •
רובץ ג׳ וחסרים וסימניהון
לפתח חטאת רבץ •
רבץ תחת משאו •
רבץ בין המשפתים •
מרבק ד׳ וסימניהון נמסר
סוף מלאכי •

רג

רגז ג׳ וסימניהון נמסר באיוב
סימן ג׳ •
התרגזך ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳
בׄ סימן י״ט •
רגלה ג׳ וסימניהון
ולא מצאה היונה •
הרכה בך והענוגה •
ההלכות לרגלה •
לרגליו ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת שמות •
רגליך ה׳ חסרים וסימני׳ נמסר
ביהושע סוף סימן ה׳ •
רגלינו ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסימ׳
נמסר בתלים סי׳ ס״ו •
לרגלך ב׳ וסימניהון
והם תכו לרגלך •
נאם יי׳ לאדני שב לימיני •
רגע ג׳ מלעיל וסימניהון •
ישובו יבשו רגע •
הרפוכה כמו רגע •
ותקות רשעים כמו רגע •
וא׳ מלרע עורי רגע וימאס •
כרגע ג וסימניהון
הרמו מתוך העדה •
הבדלו מתוך העדה •
איך היו לשמה כרגע •
הרגיעה ג׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן מ״ט
ובמשלי סי׳ י״ב וע״ש מה דקהינן •
נרדם ח׳ וסימניהון
והוא נרדם ויעף •
מגערתך אלהי יעקב •
ואני הייתי נרדם •
מהלך נרדסקס •
נרדם בקציר •
ורדף ג׳ וחסרים וסימניהון נמסר
בפרשת בחקתי ובישעיה
סימן א׳ וביהושע ריש סימן י״ב •
ארדף ג׳ ב׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת בשלח
ובשמואל א׳ סימן ל׳ •

רה

רהב י״ב בלישניהון וסימני׳
נמסר בישעיה סימן ל׳
ובתלים סימן פ״ט ובאיוב סימן ט׳ •
ברהטים ג׳ וסימניהון
ויצג את המקלות •
לעיני הצאן ברהטים •
מלך אסור ברהטים •

רו

ורוח אלהים ד׳ נכתב בערך
אלהים •
ורוח יי׳ ג׳ וסימני׳ נכתב בערך
אדני •
ורוחו ג׳ וסימניהון
יי׳ שלחני ורוחו •
ורוחו כנחל שוטף •
ורוחו הוא קוצן •
ברוח ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סימן י״ט
ובקהלת סימן ח׳ •
לרוח ג׳ קמצין וסימניהון נמסר
ביחזקאל ריש סימן ח׳
ובאיוב סוף סימן כ״ח •
הרוחת בׄ כתיב כן חס׳ ו׳ בתר׳
וסימ׳
ויפלו על פניהם ויאמרו •
יפקד יי׳ אלהי הרוחת •
אלה ארבע רוחות פליג׳ •
וזריתם לכל הרחות ד׳ כ״ב •
ואת רוח ד׳ וס׳ נמסר בחגי
סוף סימן א׳ •
רוחם ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים
סימן ח׳ •

רז

רזה ח׳ וסימנהון נמסר בדניאל
סימן ב׳ •

רח

לריח י״ו וסימניהון נמסר
בפרשת ויקרא •
וריח ה׳ וסימניהון נמסר בדניאל
ס׳ ג׳ ושיר השירים סימן ז׳ •
ריח ניחוח ד׳ יחידאין כתו׳
וסי׳ נמסר בפ׳ צו •
לריח ניחוח ח׳ בתור׳ וסימני׳
ואת כל חלבה קדם׳ •
וזרק הכהן את •
והיה אם מעיני העדה •
והקרבתם דבכורים •
ועשיתם דראש השנה •
רחוב ג׳ מל״ב קרת׳ וסי׳ נמסר
בשפטים סוף סימן י״ח
ובשמואל ב׳ סימן ח׳
ברחוב ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת
וירא ובשפטים סי׳ י״ט
ובישעיה סימן נ״ט ובאיוב סימן כ״ט •
ורחל ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת
ויצא •
רחם ה׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ״ו •
רחמה ד׳ וסימניהון
וירא יי׳ כי שנואה לאה
ויזכר אלהים את רחל •
ויי׳ סגר בעד רחמה •
כי יי׳ סגר רחמה •
וא׳ ורחמה הרת עולם לא מפיק ה׳ •
ארחם ג׳ וסימניהון
ורחמתי את אשר
ואת בניה לא ארחם •
לא אחמול ולא אחוס •
ירחץ ה׳ א׳ קמץ וסימ׳ נמסר
בפרשת ויקרא •
רחיצה בשרו ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת מצורע •
לרחצה ה׳ וסימני׳ נמסר ריש
פ׳ כי תשא •
רחוקים ז׳ מל׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ט׳ •
מרחק ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בשמו׳ א׳ סימן כ״ו •
למרחק ח׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן י״ט
ובאיוב ריש סימן ל״ו

רכ

ירך ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת
שפטים •
מרכבת ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חסרם
וסי׳ נמסר בפרשת
בשלח ובמלכים ב׳ סימן כ״ג ובשיר
השירים סימן ו׳ •
רכיבה ב׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
וירכבם על החמור •
ירכבהו על במתי ארץ •
והרוכלים ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בנחמיה סימן ג׳ •

רם

רמה ג׳ מלעיל וסימניהון
נמסר בפרשת האזינו
ובישעיה סימן כ״ו •
מרומי ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסימ׳
נמסר במשלי סימן ט׳ •
הרימתי ג׳ ומשניין באתיהון
וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ״ט •
הרימות ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ״ט •
ורוממתי ב׳ ומב׳ לישני וסי׳ •
בנים גדלתי ורוממתי •
גדלתי ורממתי עוזר דד״ה •
ומה דמסרינן בא״ב מן ב״ב בתרי
ליש׳ דמסרינן אם לא שויתי
טעות •
הרם ג׳ א׳ מלעיל וסימניהון
נמסר בפרשת בשלח •
מרים ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויקהל
ובמשלי סוף סימן ג׳ וסימ׳
בלשון ארמי׳ בספא אשפי •
חכימיא וראשיא •
תרומות ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
א׳ ובמשלי ריש סימן כ״ט •
וירם ח׳ וסימניהון נמסר
בסדר חקת •
את תרומת יי׳ ה׳ כתיב׳ וסימ׳
נמסר ריש פרש׳
כי תשא •
רומה ד׳ חסרים בלישני׳ וסי׳
אלהי אבי וארממנהו •
תהום רממתהו •
על כן לא תרמם •
גדלתי ורממתי עוזר •
ובׄ מ״ל דמל וסימ׳ •
וירוממהו בקהל עם •
רוממות אל בגרונם •
ושארא מ״ל ו׳ קדמ׳ •
ארוממך ג׳ וב׳ מ״ל וב׳ נמס׳ בתל׳
סימן קמ״ו •
מרומים ד׳ ומ״ל בלישני׳ וסימני׳
נמסר בתלים סימן
קמ״ט ובאיוב סוף סימן ו׳ •
ורמח ד׳ וסימניהון
מגן אם יראה ורמח •
ומן הגדי נבדלו אל דויד •
בני יהודה נשאי צנה •
ויהי לאסא חיל •
ומרמה ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים
סימן ל״ו •
רמון ט׳ חסרים בליש׳ וסימני׳ הם
נמסר בפרשת תצוה •
הרומשת ג׳ וסימניהון
ויברא אלהים את התנינם •
ויברך אתם אלהים •
זאת תורת הבהמה •
הרמתה ח׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן י״ט •

רן

רנו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה
סימן ל״א •

רס

ורסן ב׳ וסימניהון
ורוחו כנחל שוטף •
ורסן כפני שלחו •
וא׳ במתג ורסן עדיו לבלום •

רע

רע י״א פתחי׳ וסימניהון
ויען לבן ובתואל ויאמרו •
ובראיתן רע כאשר •
ויהי העם כמתאננים רע
לא יחליפנו ולא •
כי רע ומר •
על הרע כפים להטיב •
ישיב הרע לשוררי •
יגמר נא רע רשעים •
אויבי יאמרו רע לי •
ואשא את היין ואתנה למלך •
רע ירוע •
וכל דסמי׳ לעשייה ואמיר׳ ועין ולשון
ויצר דכו׳ פתחי׳ בר״ט קמצי׳ וסימני׳
ובעיני משה רע •
ועתה שוב ולך בשלום •
ויתעם מנשה •
ויתע מנשה •
וינעם במדבר •
על כן מלא לב בני האדם •
הוגעתם את יי׳ •
אשר חוטא עושה רע •
וטוב משניהם אשר עדן •
ובגוח להם דעזרא מצאתי פתח •
וכל לרע דכו׳ קמצין ב״מר פתחין
וסימניהון
כי רגליהם לרע ירוצו וחברו •
לא יבקר בין טוב לרע •
הוי האומרים לרע טוב •
וכל למרע דכו׳ פתח במ״ב קמצין
וסימניהון
ולא דבר אבשלום •
ושניהם המלכים •
וכל לרע ברע קמצין להרע פתח •

מערכת אות הריש

לרע ז׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בחקתי •
ברע ג׳ קמצי׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ כי תשא •
תרעו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא •
להרע ו׳ פתחין וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ כ״ה •
הרע ה׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סו׳ סימן י״ב •
רעות ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ משפטי׳ ובירמיה סימן מ״ד ובתלים סימן פ״ח •
ורעות ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ •
עשיה את הרע ז׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שפטים •
ורעים ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן ו׳ •
ורעה ט׳ ו׳ בישין וג׳ טבין וסי׳ נמסר בתלים סי׳ כ״ח •
הרעה הגדולה הזאת ו׳ דסמי׳ וסימניהון נמסר פרש׳ וישב וירמיה סוף סימן ל״ב.
להרע ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא •
הריעות ג׳ וסימניהון
למה הרעתה לעם׳
למה הרעותה לעבדך •
וגם על האלמנה •
קדמ׳ הרעתה כתיב תנינ׳ הרעת כתיב תלית׳ הרעות כתיב •
הרע ד׳ וסימניהון נמסר סוף פרש׳ שמות ומלכים ב׳ סימן כ״א •
ויריעו ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ז׳ וג׳ חסרי׳ וסימני׳.
והי׳ כבוא ארון ברית יי׳ •
וירעו כל העם ויאמרו יחי •
ויקימו אנשי ישראל •
ברעב ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ כי תבא •
רועה ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
הנבא על רועה ישר׳ •
ורועה אחר יהוה לכלם •
הרועה בשושנים •
רועי ה׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר בזכריה סו׳ סימן י״א •
רעה ג׳ בתלת ליש׳ ב׳ מלרע וא׳ מלעיל וסימניהון נמסר בפרשת ויצא ובישעיה סוף סימן כ״ד ומשלי סימן כ״ה •
תרעינה ג׳ וסימניהון
ופרה ודוב תרעינה
וצאני מרמס רגליכם •
במרעה טוב ארעה •
ירעם ג׳ וסימניהון נמסר בהושע סימן ד׳ •
רעה ד׳ קמצי׳ בתוכי׳ ה׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ ויגש ובתלים סימן פ׳ •
רעותה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא אל פרעה ובירמיה סימן ט׳ •
רעיך ב׳ מל׳ בנביאים וכל כתובי׳ וכו׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שמות ובמשלי סימן ו׳ •
רעה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן ט״ו ובמלכים א׳ סימן ד׳ •

על רעהו ח׳ וסימניהון נמסר בפרשה משפטים ובישעיה סימן ל״ד •
רעים ה׳ וסימניהון בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף וביאורם נמסר בירמיה ריש סימן ג׳ ובמשלי סוף סי׳ י״ח ובאיוב סימן י״ז •
רעמה ג׳ בתוכי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בפ׳ נח •
רעף ירעפו ג׳ וסימני׳ נמסר במשלי סי׳ ג׳ •

רפ

רפאות ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל׳ •
ומרפא ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ו •
לרפוא כ׳ מל׳ וסימניהון
והוא לא יוכל לרפוא •
עת להרוג ועת לרפוא •
ירפא ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ׳ •
הרף ו׳ וסים׳ נמסר בפ׳ עקב ובשמואל א׳ סימן ט״ו •
אל תרף ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ קל״ט ובמשלי סימן ד׳.
ברפידים ב׳ מל׳ וסימניהון
ויחנו ברפידים
ויסעו מרפידים •
רפישה ג׳ כתובי׳ ש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ד ובמשלי סוף סימן כ״ה •

רצ

ארוץ ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ח •
ירצו ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בחקתי ובתלי׳ סי׳ ס״ב •
רצונכם ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויחי ובדניאל סימן ח׳ •
רצון ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן י״ד •
לרצנכם ד׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ קדשי׳ •
רוצח ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע ריש סימן ד׳ •

רק

רוקח ב׳ מל׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת כי תשא •
אריק ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח •
לריק ג׳ וסימניהון
ותם לריק כחכם •
וזרעתם לריק זרעכם •
לא יגעו לריק •
לריק יגיעה •
רקות ג׳ בלישני׳ וסימניהון
דלות ורעות תאר •
ותאכלנה הפרות הרקות •
ושבע הפרות הרקות •
וא׳ הרקות בצרי וסימניהון
ושבע השבלים הרקות •
רקים ג׳ חסרי בלישניהון וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳ •

רש

ראש ג׳ כהוכין כן ראש בא״לף וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״ב ובמשלי ריש סימן י׳ •
לרשע ה׳ וסים׳ נמסר סוף מלאכי ובמשלי סי׳ ט׳
רשע י״ו פתח׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ו׳ •
ורשעים ז׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סי׳ כ׳ •
ירשיע ד׳ א׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ד ובאיוב סימן ל״ד •
ורשע ה׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ג •
רשעתי ג׳ וסימניהון
אם רשעתי אללי לו •
ולא רשעתי מאלהי׳ •
וחברו •
רשף ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו •
הרשת ג׳ וסימניהון
ועשית על הרשת •
והיתה הרשת עד חצי •
כי חנם מזרה הרשת •

נשלם מערכת
אות הריש בס״ד

מערכת אות
השי״ן

ז׳ זוגין חד ש׳ וחד וש׳ וסימ׳

שר שגיון לדוד אשר שר •
ושר מעדה בגד ביום קרה •
טפך ולא תחניפו את הארץ •
וטפך והצרותי לאדם והלכו •
שתי ואני קרבת אלהי׳ לי טוב
ושתי את גבולך מים סוף •
שערורה ובנביאי ירושלם ראיתי •
ושערורה שמה ושערורה נהיתה •
שנים צהר תעשה לתבה •
ושנים כל הפקדי׳ למטה ראובן •
שערים ויקמו אנשי ישר׳ ויהודה׳
ושערים ועדיתים והגדירה וגדרתים •
שכינו פנו וסעו לכם ובאו •
ושכינו כי אם חשפתי את עשו •

ה׳ זוגין חד נסיב ש׳ וחד
הש׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל׳ •

מלין דכתי׳ ש׳ וקרינן ס׳
וסים׳ נמסר בהושע סימן ב׳ •

ג׳ זוגין קדמא ז׳ ותניינא ש׳
סים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו •

וחלופיהון ג׳ זוגין קדמא
ש׳ תניינא ז׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן א׳ •

אילין מלין דמשמשין שת וסימניהון

ויבשת ידיו יצרו •
ולגשת ולא יגשו אלי לכהן •
וארשת שפתיו בל מנעת סלה •
ולבשת לבשתך ולבשת ערות •
דבשת משא בהמות נגב •
תלבשת וילבש צדקה כשרין •
ביבשת והיה אם לא יאמינו גם •
יבשת עד יבשת המי׳ מעל הארץ •
מתקדשת וישלח דוד מלאכים •
בבשת גנב כי ימצא •
מרחשת ואם מנחה מרחשת קרבנך
לבשת כי מספר עריך היו אלהיך
והבשת אכלה את יגיע אבתינו •
ודבשת מי הכה את אבימלך בן׳

אמר המעתיק כל סימוני וחילופי כל קריאה תמצא נמסר לקמן אחר תשלום העתקת כל המערכות בס״ד

ש

ג׳ פסו׳ רישיהון וסופי׳
ש״ן וסימניהון נמסר פ׳ תצוה •

ד׳ פסו׳ דכל תיבתהון אית
בהון ש״ן סי׳ נמסר בסדר פנחס •

שא

ושא ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן כ״ה •
תשואות ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ב •
ישאג ג׳ וסימניהון
יי׳ מציון ישאג •
ישאג על נוהו •
כי הוא ישאג •
וכל אהנח וס״פ דכו׳ •
שאל ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סו׳ סי׳ י״ט •
שאל ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ נמסר בפ׳ מקץ •
שאלו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ ובישעיה ריש סי׳ ל׳ וריש סי׳ ס״ה •
על שאול ה׳ וסימני׳ נמס׳ ב״ד״ה א׳ סימן י״ב •
וישאלהו ג׳ וסי׳ נמסר בשפטי׳ סימן ח׳
שאולה ט׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ וישב וביחזקאל
לשאל ז׳ חסרים וסימניהון נמסר בשופטי׳ סי׳ א׳ ובירמיה סימן ט״ו •
כשאל ג׳ וסימניהון נמסר ריש משלי ובשיר השירים סימן ח׳ •
שאלתיאל ד׳ וסימניהון נמסר בריש חגי •
ושאנן ד׳ פתחים בלישני׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל׳ •
השאננים ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס ריש סימן ו׳ ובתלים סי׳ קכ״ג •
שאננות ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סו׳ סי׳ ל״ב •
ולא כשאר ד׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ ובדניאל סימן י׳ • וכל

מערכת אות השין

וכל שארית ג׳ וסימנ׳ נמסר
בחגי סימן א׳.

שב

וישב כ״ה וסימ׳ נמס׳ בערך ישב
אע״פ שכאן הזה שייך.
וישיב כ״ד וסימניהון
ישטמנו ויראו אחי יוסף.
בעל הבור ישלם.
רבות אם עוד רבות.
מעט ואם מעט נשאר.
ירבה רק לא ירבה לו.
הרנינו גים עמו.
לאיש חי׳ ישיב לאיש.
ככר יגמלני יי׳ בצדקתי.
ככר יגמלני יי׳ בצדקי.
פניך ויאמ׳ אמרי נא לשלמה.
אל לבו ולא ישיב אל לבו.
יונה ואיש לא יונה חבלתו.
בנשך לא יתן ותרבית לא יקח.
גזלות עני ואביון הונה.
גזלה חבל ישיב רשע.
במעלליו וריב ליי׳ עם יהודה.
הכעים אפרים תמרורים.
הרע ישיב הרע לשוררי.
אלוה לא ישיב אפו תחתיו.
התאמין כי ישיב זרעך.
מענה רך ישיב חמה.
מפרי פי איש ישבע טוב.
כצינת שלג ביום קציר.
לאיים וישם פניו לאיים.

וישיבו ג׳ רפין וסימ׳ נמסר
בפרשת דברים.
ישיב ד׳ כתי׳ ישוב וקרי׳ ישיב
וסי׳ נמסר בתלים סימן
נ״ד ואיוב סימן ל״ט ע״ש.
וישב ט״ו וסימ׳ נמסר סוף פרש׳
בלק ולה״ב סימן ל׳.
שבו ה׳ בתורה וסימנ׳ נמסר
בפרשת בשלח.
שבו ד׳ בטעם מלרע וסימנ׳
נמסר בפרשת וישלח
ובמלכים א׳ סוף סימן ח׳.
וישובו ח׳ רפין וסימניהון
וישבו ויחנו לפני פי
החירת.
נטה ידך על הים.
אולי תפל תחנתם לפני יי׳.
וישבו לערב יהמו תנין.
אולי ישמעו וישבו איש מדרכו
ויתכסו שקים האדם.
ויבנעו עמי אשר נקרא.
וישבו אל יי׳ כל אפסי.
ונשובה ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סימן מ׳ ובהושע ריש
סימן ו׳.
ושובה ב׳ חסרי׳ וסימנ׳
אל גדליה.
הראה אתה.
ולא ישוב ו׳ וסימ׳ בלשון ארמי
תור׳ אשתבע ונפל
אריה אדכר וגחך וביאורם נמסר
בפר׳ כי תבא ובירמיה סימן ח׳.
ישב ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ בלשון
ארמי אכל מסכי׳ צפרתא
בירושלם ואתנחם וביאורם נמסר
בתלים סוף סימן ע״ד.
שובה ה׳ מלרע וסימנ׳ נמסר
בפ׳ בהעלתך ובישעיה
סימן מ״ה ובתלים סימן ו׳.
תשב ד׳ קמצי׳ ומלרע וסי׳
נמסר בפר׳ חיי שרה
ובמלכים א׳ סימן ב׳ ובתלים סימן צ׳.

והשב ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳
ויחי ובתלים סי׳ ע״ט.
ולא אשוב ד׳ וסימניהון נמסר
בשמוא׳ ב׳ סי׳ כ׳.
והשיבותיך ג׳ וסי׳ נמסר בסדר
ויצא ובמלכים ב׳
סימן י״ט ובישעיה סימן ל״ז.
ולשוב ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע
סי׳ כ״ב ובירמיה סי׳ מ״ד.
ושוב ג׳ וסימניהון נמסר פר׳
נח וריש יחזקאל.
השיבה ג׳ וסימנ׳ נמסר בתלים
סימן ל״ה.
ושב ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמס׳
ביחזקאל סימן ל״ה.
לשבתך ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים
א׳ סימן ח׳.
תשיב י׳ וסימנ׳ נמסר
באיכה בא״ב ג׳.
שבה ג׳ מלרע וסימנ׳ נמסר
במגלה סימן ב׳.
שובי ג׳ מלרע וסימנ׳ נמסר
בירמיה סי׳ ל״א ובתלי׳
סימן קי״ו.
וישיבו י׳ ז׳ חסרי׳ וג׳ מל׳ וסימנ׳
נמסר פרש׳ שלח לך.
תשובו כל אורית׳ ונביאים חס׳
ב״מא מל׳ וסי׳ ואם שוב
תשובו
וכל כתובי׳ דכו׳ מל׳ ב״מא
ואולם כולכם תשובו.
להשיבה ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ ס׳ י״ג.
להשיבם ג׳ וסימנ׳ נמסר בד״ה
ב׳ סימן כ״ד.
תשובן ג׳ בג׳ בת׳ וסימנ׳ נמסר
בפרשת מטות.
שוביהם ג׳ ומ׳ל וסימנ׳
ונתתם לפני אויב.
ויתן אותם לרחמים.
בשובכם על יי׳.
שבו ה׳ בתורה וסימנ׳ נמסר
בפרשת וירא.
תשובון ג׳ וסימניהון
כי תשובן מאחריו.
ואם שוב תשבון אתם.
ואם תשובון אתם.
קדמ׳ תשובן בתי׳ הני׳
תשבון כתי׳ תלית׳ מל׳ דמל׳.
וישובו ז׳ מל׳ בנביא׳ וסי׳ נמסר
במלכים א׳ סימן כ״ב.
ישובו כל אורית׳ חסרי׳ ב״מא
וסי׳ נמסר בפר׳ לך לך.
ואשיבה ד׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל
ב׳ ריש ס׳ י״ז ובמשלי
סימן כ״ז.
ואשובה ו׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויחי
ובמלאכי סימן ג׳.
ישובון י׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ ח׳.
שובו ג׳ מל׳ בתורה וסימ׳
נמסר בפר׳ ואתחנן.
וכל נביא׳ וכתובי׳ דכו׳ מל׳ במ״ה
וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה
ובאיוב סוף סימן ו׳.
ובשוב ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקא׳
סימן ג׳ וסימן ל״ג.
ולא שב ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן ט׳ ויחזקאל
סימן ל״ג.
ולא שבו ג׳ וסימניהון
וענה גאון ישראל בפניו.

והם במלכותם דעזרא.
יחלמו בניהם ירבו בבר.
אשיב ג׳ כתו׳ אשוב וסימ׳
נמסר בירמיה סוף
סימן מ״ט.
בשיבה טובה ד׳ וסימניהון
נמס׳ בשפטי׳
סוף סימן ח׳.
שבות ו׳ כתו׳ שבית וסימנ׳
נמסר בירמיה סי׳ מ״ט.
נשבו ה׳ וסימניהון נמסר
בשמו׳ א׳ סימן ל׳.
וישבו ט׳ וסימניהון נמסר
בפרשת מטות.
ליושבי יושבי ל״ד מלאים
וסימניהון
נמסר בערך ישב.
ישב ד׳ ה׳ מנהון קמצין וסי׳
בערך ישב.
ישבו ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר משפטים.
נשבה ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת לך לך.
וישב ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר לך לך.
לשבט ג׳ קמצין וסימניהון
נמסר בפ׳ דברים.
בשבט ו׳ רפין וסימניהון
נמס׳ בישעיה ריש
סימן י״א ובתלים סימן פ״ט ובאיכה
ריש א״ב ג׳.
שבטי בני ישראל ג׳ דסמי׳
וסימנ׳
נמסר ביהושע סימן ד׳.
ושבנו ד׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן נ״א
ובמשלי ריש סימן כ״ו.
שבנא ב׳ כתו׳ ה׳
וסימניהון
ויאמר אליקים בן.
ויקראו אל המלך.
שבע ג׳ סבירי׳ ושבע וסימנ׳
ויהיו פקדיהם
למשפחותם דקהת.
אלה פקדי בני ישראל.
ויהי כל זהב התרומה.
שבעתים ו׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית.
השביעי ח׳ חסרי׳ וסימניהון
נמסר בפרש׳ בא.
שבעות ג׳ כתו׳ כן וסימניהון
נמסר בפר׳ ראה.
לשבע ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח.
לשבעה ד׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סי׳ מ״ל.
ושבע ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סוף סי׳ י״ג.
שבעת הימים ח׳ וסימניהון
בערך יום.
שבועת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳
נמסר בפר׳ משפטי׳
ופ׳ מטות.
שבועות ד׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ה׳.
וישבע ד׳ וסימניהון נמסר
סוף פרשת ויחי.
משבצות ג׳ מל׳ וסימנ׳ נמסר
בפרשת תצוה.
שבר ג׳ קמצין וסימניהון
בלשון ארמי נבלא
דיוסף רוחא וביאורם נמסר בישעיה
סימן כ״ה ובעמוס סימן ו׳.

שבור ד׳ מל׳ בלישנ׳ וסי׳
נמסר בפרש׳ מקץ
ובישעיה ריש סימן מ״ב.
שבת ד׳ פתחי׳ וסימנ׳ נמסר
בפרשת בהר סיני.
שבתותיה ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון נמסר
בפרשת בחקתי.
את השבת ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳
כי תשא.
והשבתי י״ג וסי׳ נמס׳ ביחזקאל
סוף סימן ז׳.

שג

נשגב ג׳ קמצי׳ וסימנ׳ נמסר
בישעיה סימן י״ב.
ישגא ג׳ וסימנ׳ נמסר באיוב
סימן ח׳.
שגל ג׳ בשבינה וסימנ׳ נמס״
בישעיה סי׳ י״ג ובזכריה
ריש סימן י״ד.
משגע ג׳ וסימנ׳ נמסר בפרש׳
כי תבא.
שגר אלפיך ד׳ וסימניהון
ארור פרי בטנך ופרי.
ואכל פרי בהמתך.
ואהבך וברכך והרבך.
ברוך פרי בטנך.

שד

שודד ז׳ מל׳ בלישניהון וסי׳ נמס׳
בישעיה ריש סימן כ״א.
שדי ו׳ כתי׳ י׳ וסימנ׳ נמסר
במשלי סימן כ״ג
ובנחמיה סימן י״ב וברות סימן ד׳.
בשדה ה׳ רפין וסימניהון נמסר
בפרשת חקה ובישעיה
סימן ה׳ וברות סימן ב׳.

שה

שה ד׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ראה.
ושה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת
שפטים.
השהרנים ג׳ וסימניהון
ויקח את השהרנים.
לבד מן השהרנים.
ביום ההוא יסיר יי׳.

שו

שוה ג׳ וסימניהון נמסר במגלת
סוף סימן ה׳.
שוכו ה׳ וסימניהון
ויאספו שכה אשר.
לו שכה ובל ארץ.
ואת חסר ואת שוכו.
ואת שוכו ובנתיה.
ואת בית צוד ואת שוכו.
ב׳ קדמ׳ שכה כתי׳ וג׳ בתר׳ שוכו כתי׳
שונמית ג׳ חסרי׳ ו׳
וסימניהון
יתן את אבישג.
ושלאחריו.
ויקרא אל גחזי.
ושוריא ג׳ וסימניהון נמסר
בעזרא סימן ד׳
ע״ש חלוף אתיהון.
ושור ה׳ וסימניהון נמסר ריש
פרשת שמיני.

שח

שחו ב׳ וסימניהון
שחו

שחו נבעות עולם ·
שחו רעים לפני טובים ·
מי שחו ·
ישתחוה ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
ט״ו ובמגלה סימן ג׳ ·
וישתחוו ז׳ רפין וסימניהון
נמסר בצפניה
סוף סימן ב׳ ·
והשתחוו ז׳ וסימניהון
נמסר בפרשת
בא וביחזקאל סימן מ״ו ·
וישחטם ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן מ״א ·
שחיטה ד׳ חסרי׳ את
וסימניהון
זאת תורת החטאת ב׳ בו ·
שוחט השור כבה׳
וישחטו הבקר ·
שחין ג׳ וסימניהון
ויך את איוב ·
יככה יי׳ בשחין מצרים ·
יככה יי׳ בשחין רע׳
שחוק ד׳ חסרי׳ בכתובים
וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כ׳ ·
לשחוק ו׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן י״ד ·
ישחק ד׳ כנוי ליצחק וסימני׳
נמסר בערך יצחק ·
שחר ח׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סוף סימן ח״
ובתלים סימן ק״ח ·
וישחיתו ז׳ חסרי׳ בלישני׳
וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ ריש סימן י״א ·
להשחיתה ד׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סי׳ נ״א ·
משחיתים ח׳ וסימני׳ נמסר
פ׳ וירא ·

שט

בשוטים ד׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ א׳ סי׳ י״ב ·

שי

שילו ח׳ כתובי׳ שלה וסימ׳
נמסר בפרש׳ ויחי ·
השילני ב׳ כתובי׳ בן וסימ׳
ומן השילני עשיח
ושאר דברי שלמה ·
כי היתה נסבה מעם האלהים ·
השלוני כתיב ·
בן אוריה בן זכריה השלני ·
ושארהון השלוני כתיב ·

שכ

ישכבו ג׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר
בפרש׳ וירא ·
משכבותם ד׳ וסימניהון
נמסר במ״ב
ריש סימן ב׳ וסוף תלים ·
שכל ה׳ פתחין וסימ׳ נמסר
בשמואל א׳ סי׳ כ״ה ·
ובנחמיה סימן ח׳ ותרגום שם ·
שכול ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן י״ז ·
תשכל ג׳ וסימ׳ נמסר במלאכי
סימן ג׳ ובאיוב סי׳ כ״א ·
שכמה ו׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ וישב ובשפטים
ריש סימן ט׳ ודה״ב ריש סימן י׳ ·
וישכימו ג׳ חסרי׳ וסימניהון

נמסר פ׳ שלח לך׳ ·
השכים ג׳ מל׳ בלישני׳ וסי׳ נמס׳
בירמיה סימן כ״ה׳
והשכמתם ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת וירא ·
וישכימו ג׳ חסרי׳ וסימניהון
וישכמו בבקר ויעלו׳
וישכמו בעלות השחר ·
וישכמו בבקר ויעלו עלות ·
וישכן ה׳ וסימניהון נמסר פ׳
משפטי׳ ואיוב סימן ט״ו ·
לשכון ג׳ וסימניהון נמסר בתלים
סימן פ״ה ·
וישכן כל לישניהון חסרי׳
ב״מ מל׳ וסימניהון
ועל בפרציו ישכון ·
מרום וקדוש אשכון ·
תשכון לבטח וזה שמו ·
עליהם עוף השמים ישכון ·
ישכון ערים נכחדות ·
ואשכון כמלך בגדוד׳
תשכון באהלו מבלילו׳
בני עבדיך ישכונו חרעם׳
יי׳ אמר לשכון בערפל דה״ה ·
לכן ישבו ציים את איים ·
שכני ד׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ ברכה ·
משכני ג׳ וסימניהון נמסר
סוף פרש׳ מצורע
ויחזקאל סוף סימן ל״ז ·
משכנותיך ג׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ בלק׳
אל המשכן ג׳ בלישניהון
וסימניהון
ויבא את הארון׳
כל הקרב הקרב ·
יביאוני אל הר קדשך׳
ושאר על משכן ·
שכור ד׳ וסימניהון
כהתעות שכור׳
ותבא אביגיל אל נבל ·
הייתי כאיש שכור ·
וכן הדד שתה שכור ·

של

שלו ו׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ו׳ ·
וישלח כב׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ נח׳
ושלח י״ב וסימניהון נמסר
בתלים סימן ע״ח ·
וישלחו ד׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ ס׳ ה׳
ובירמיה סימן ל״ח ·
וישלחם ח׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן כ״ב ·
ובירמיה סימן ל״ח ·
לשלחם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ וירא ·
תשלח ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת כי תצא
ובתלים סימן ק״ד ·
וישלחם ד׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ח׳
ובמלכים א׳ סימן ט״ו ·
שלוח ד׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ י״ד ·
שלח ג׳ וסימניהון
ושרי ביששכר עם ,
חזון עוכדיה ·
כי שלח ברשת ברגליו ·

שלחו ג׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן א׳ ·
כל אורית׳ נבי׳ וכתו׳ ואשלחת׳
קדמית׳ שלחתי ושלחתי
ב״מא ושלחתי וסימניהון
והבאתי עליכם חרב נקמת׳
וכ׳ אשלחת׳ תניינ׳ דכו׳ ב״מב וסי׳
לא שלחתי את הנביאים והם רצו ·
החת אשר לא שמעו אל דברי

חד מן ל״א בהד לישן.

טליחות וכל חד וחד ל״ת דכוו׳
וישלחהו ויאמר לו לך נא ראה ·
משליח כי אם אינך משלח ·
תשלחו מזכר ועד נקבה ·
תשלחום תשלחו ב׳ בפסוק׳
וישלחום ולמה תכבדו את לבבכם
שלחו וישלחו ויאספו את כל ·
שלחני ויאמ׳ שאול אל מיכל למה
משלח חלילה לי מיי׳ משלח ידי
ושלחתם הנה שם עבכם שני בניכ׳
ושלחתם אל מלך אדום ואל ·
ותשלח ויצמח ויהי לגפן סורחת
ואשלח כי לפני הימים ההם שכר
ולשלח וילכו כל העם לאכל ·
שלחו הבקר אור והאנשי׳ שלחו
שלחה כה אמר ה׳ איזה ספר ·
שלחתי ויאמר אלי דניאל איש
ושלח אך מרי יבקש רע ·
שלחהו וממנשה נפלו על דוד ·
ושלח ונתן מטר על פני ארץ׳
ומשלח יפיח כזבים עד שקר ·
והמשלח את השעיר לעזאזל ·
ישלח בא דבר אל פרעה ·
וישלחו צו את בני ישר׳ וישלחו ·
וישלחם הן יעצר במים ויבשו ·
ובשלח ה׳ אתכם מקדש ברנע ·
בשלחי כה עשו אבהיכם בשלחי
בשלח ויהי בשלח פרעה ·
התשלח ברקים וילכו ·
שלחיך פרדס רמנים׳
משלח ועפו בכתף פלשתים ·
שלוחיה ויקח יתרו חתן משה את
אשלח ט׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בא׳

ג׳ מל׳ בלישן שלוח וסימ׳

נמסר בישעיה סימן י״א ובמגלה
סוף סימן ג׳ ·
וישלחהו ד׳ וסימניהון נמסר
בפר׳ בראשית ·
שלחה ו׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן י״ו׳
משלח ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ס״ז ·
שלחני ג׳ וסימניהון
שלחני כי עלה׳
שלחני נא כי זבח ·
שלחני ואלכה אל מקומי ·
שלוחה ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ וישלח ·
והשלחתי ג׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ בחקתי ·
את השלחן ג׳ וסימ׳ נמסר
בפ׳ כי תשא ·
ואת השלחן ג׳ וסימניהון
נמסר
במלכים א׳ סוף סימן ז׳ ·
ועל שלחן ב׳ וסימניהון
ועל שלחן הפנים יפרשו ·
ועל שלחן אחד כזב ·
ותשלך ג׳ וסימניהון נמסר

בפרשת וירא ובשפטים סימן ט׳ ·
ונשליכהו י״ג חסרי׳ בליש׳
וסימניהון
ונשלכהו באחת הברות ·
השלכהו ארצה ב׳ בו ·
ואשלכהו באש ויצא ·
ואשלך את עפרו ·
לכלב תשלכון אתו ·
ואשלכם מעל שתי ידי ·
וישלכם אל ארץ אחרת ·
וישלכהו באחד ההרים ·
וישלכם אל המערה ·
עד השלכו אותם דמלכים ·
שא השלכהו בחלקת שדה ·
וחברו שא השלכהו בחלקת
כדבר יי׳ ·
כי נשאתני ותשלכני ·
וכל וישלכו דכוו׳ ב״מד מל׳ וסי׳
וישליכו איש משהו ·
ואת מלך העי ·
ויפרשו את השמלה ·
ויהי הם קברים א״ש ·
וכל כתובי׳ דכוו׳ מל׳ ב״מא חס׳
וישלכו את תורתך ·
וישליכהו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימני׳ נמסר פ״
שמות ודניאל סימן ח׳ ·
משלכת ד׳ וסימניהון
ותהי נבלתו משלכת
ויראו את הנבלה ·
וימצאו את נבלתו ·
ההיה משלכת לחרב ·
שולל ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן י״ב ·
ישלם ג׳ וסימניהון נמסר
במשלי סוף סימן י״א ·
ואשלם ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן נ״ו ·
וישלימו ג׳ חסרי׳ בלישני׳
וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סוף סימן י׳ ·
שלמה ה׳ בליש׳ בתור וסי׳ נמסר
בפ׳ משפטים וכל שאר
קרי׳ דכו׳ ב״מו שמלה וסימניהון נמסר
בפר׳ עקב ע״ש ·
ישלמנה ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳
אמור ובאיוב סי׳ ל״ד
ישלים ד׳ ב׳ מל׳
וב׳ חס׳
ומשלם ג׳ וסימני׳ נמסר סוף פ׳
ואתחנן ובתלים סוף
סימן ל״א ·
ותשלם ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סוף
סימן ז׳ ובד״ה ב׳ סוף סימן ד׳ ·
ושלם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויקרא ·
שלמות ב׳ חסרי׳ בלישני׳ וסי׳
לא כלו שלמתיכם
וריח שלמתיך כריח ·
שלום ח׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ פרשת וישב
וביחזקאל סימן י״ג ·
שלום י׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ וישב
ובירמיה סימן כ״ט ·
ושלום ה׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ ד׳ ·
השלום ד׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ ב׳ סימן ט׳ ·
ולשלום ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סי׳ ט׳ ·
שלום לך ג׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ו׳ ·
שלום

מערכת אות השין

שלום שלום ה׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ו׳.

ואין שלום ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ח׳.

שלומך ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ לח׳ ובישעיה סי׳ מח״.

שלומות ג׳ וסימניהון

ליצור שלומות ב׳ בו׳
חוא שלומות ואחיו.

שלמה המלך ג׳ וסימניהון

ויאמר אמרי נא.
ונתנו יד האחת דד״ה.
אשר ברח מפני׳
ושארהון המלך שלמה.

ולשלמה ה׳ וסימניהון

ויזבח שור ומריא.
ולי אני עבדך ולצדוק.
ולשלמה שנים עשר.
ולשלמה בני הן לבב.
שלח את העם ויברכו׳

שלום ז׳ חסרי בכהונים וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט״ו׳

שלומת ג׳ בלישני׳ חסרי׳ וסים׳ נמסר בתלים סי׳ צ״א.

שלמיהו ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סימן לו״׳

שלופה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסים׳ נמסר בפרשת בלק.

שלשום ד׳ חסרי׳ בכהונים וסים׳ נמס׳ פר׳ ויצא ובשמו׳ ב׳ סימן ג׳

וכל נביאים וכתו׳ דבותהון במ״ר חסרי׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויצא.

שלוש ה׳ מל׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ בלק וביחזקאל סי׳ מ״א׳

וכל שלושה דמגלת אסתר מל׳.

שלושת ג׳ כתו׳ כן וסים׳ נמסר בפרשת פנחס.

שלישי ג׳ חסרי׳ וסים׳ נמסר בוישמע יתרו.

השלישית ט׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שלח לך.

בשלושה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

ולו שם בשלושה חסר.
וחברו דד״ה מל׳.

שלשים ח׳ וסימניהון

ויירא יוסף לאפרים.
לא תשחוה וחברו דמשנה תורה׳
נצר חסד לאלפים דואלה שמו׳
וחברו במדבר׳

שלישיה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ט״ו.

שלושים ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ נשא ובמגלה סימן ד׳׳

ג׳ פסו׳ משלשים בקריאה

וסי׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ כ״ב.

בשלושים איש ג׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳׳

שלושת ב׳ חסרי׳ וסימניהון

ויעבר בהר שלשה.
ואיש בא מבעל שלשה.

שם

ולשם ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת נח וסן׳ צפניה.

ואת שם ד׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ קרח וביחזקאל סי׳ ד׳.

בשם ד׳ וסי׳ נמסר בפ׳ בראשית וביהושע סימן י״ט.

ואלה שמות י׳ ר״פ בתורה וסימני׳ נמסר ריש במדבר סיני.

שמות ט׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמס״ בפרשת בראשית׳

שמות ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת בראשית.

ושם י״ג ר״פ וסים׳ נמסר בפרשת בראשית ובד״ה סימן ב׳׳

ו׳ פסו׳ ושם ושם וסימניהון נמס׳ סוף פרשת וישלח׳

ובשמו ג׳ וסימניהון

את י״י אלהיך תירא.
וחברו.
ובשמו יתהלכו.

שמאלם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח׳

שם ו׳ פתחין וסימני׳ בלשון ארמי אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא וביאורם נמסר בפרשת לך לך ובמשלי סי׳ ל׳.

ד׳ נקראו שמותם עד שלא

נבראו וסימני׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן י״ג׳

ושם האחד ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וישמע יתרו.

ושם ה׳ ר״פ וסימניהון נמסר ריש פרשת מקץ.

שמה ה׳ ר״פ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי.

שמה י״ח סוף פסו׳ וסי׳

וידבר אל עפרון׳
השמר לך פן תשב את.
ואם לא תאבה האשה.
ויוסף הורד מצרימה.
ויבהר יוסף כי נכמרו.
בבואכם אל הארץ אשר אני מביא.
או עד׳
ואם יצוא יצא הרצח.
וישלח יהושע בן נון.
וילך דוד משם וימלט.
ויהי היום ויבא שמה.
נעשה נא עלית קיר.
והוצאתי מיעקב זרע.
כי כה אמר י״י בקץ.
ואחמל על שם קדשי.
בעשרים וחמש שנה לגלותינו.
סביב שמנה עשר אלף.
כל אשר תמצא ידך.
וכל ספר שמות ותורת כהני׳ דכו׳ סוף פסיק שמה במ״ז סוף פסוק שם וסים׳

עלת תמיד לדרתיכם׳
ובא אהרן אל אהל.
אנה אנחנו עלים.
גם בי התאנף י״י.
וזבחת פסח לי״י אלהיך׳
ושמחת לפני י״י.
ולקחת מראשית כל.

שמה ו׳ ביהושע וסים׳ נמסר ביהושע סימן ב׳׳

ומשם ט׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה ובמלכים ב׳ סוף סימן ב׳.

ושמה ח׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן נה״.

ו׳ פסו׳ שם שמה וסימניהון נמסר בריש פרשת ראה׳

ח׳ פסו׳ שמה שם וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳׳

ה׳ פסו׳ שמה שמה וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳׳

ושם ח׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויצא.

י׳ ר״פ מלה חדא ומלרה

תנינ׳ שמה וסים׳ נמסר בפרשת ויצא ובתלים סימן קכ״ג.

הישמת ג׳ ומשניין בכת׳ וסים׳ נמסר בסדר מסעי׳

השם ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קמ״ח.

תשימון ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ משפטים ובירמיה סי׳ כב״ ובאיוב ריש סימן י״ח.

שמה ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן כג״׳

ושים ט׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח.

שימה י׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ ל׳׳

הדחה שמה ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בירמיה סימן ין׳.

אשימך ג׳ וסימניהון

כי לגוי גדול אשימך.
אשימך בצבים.
שומר לראשי אשימך׳

שמו ד׳ וסימניהון

בעיר רוכלים שמו.
צפצפה שמו.
שמו אדון לביתו׳
עדות ביהוסף שמו׳
וחד ושמו אצל המזבח.

וישימו ד׳ חסרים וסימניהון נמסר בפרשת מקץ וביהושע סימן י׳ ושמואל א׳ סימן ו׳ ומלכים ב׳ סימן י״א.

וישם ו׳ רפין וסי׳ נמסר בפרש׳ נשא ובדניאל סימן י״א.

ואשים ה׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפ׳ חיי שרה ובפרש׳ והיה עקב ומלכים א׳ סימן ח׳׳

ושמו ג׳ מלרע וסימניהון

ושמו את שמי על בני.
ושמו להם ראש אחד.
ושמו בדיו.
וא׳ שמו אתי בבור׳

וישימו ג׳ רפין וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ח ובישעיה סימן מ״א.

לשום שמו שם ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ד׳

לשום את שמו ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד׳

שמות ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל״ו.

ומשמאלם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון

והמים להם חומה׳
וחברו.
ויחזיקו ביד שמאלם בלפידים.
בתרא מל׳.

שמונה ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סוף סי׳ ח׳ ובקהלת ריש סימן י״א.

שמונה ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים ריש סימן ד׳ וסוף ירמיה ויחזקאל סימן מ׳.

שמונים ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בראשית ובשפטים סימן ד׳׳

ו׳ זוגין מייחדין חד שמים וחד השמים וסימניהון

כימי שמים ושמתי לעד זרעו.
כימי השמים למען ירבו ימיכם וימי בניכם.
בהעצר שמים דמלכים׳
בהעצר השמים דד״ה.
הנה שמים כי האמנם ישב דד״ה
הנה השמים כי האמנם ישב אלהים דמלכים.
כי שמים שאו לשמי׳ עיניכם
כי השמים ומי יעצור כח לבנות
מעל שמים כי גדול מעל שמים
מעל השמים הללוהו שמי השמי׳
ויגידו שמים.
ויגידו השמים.
אל שמים כי אשא אל שמים ידי
ואל השמים.

את השמים ואת הארץ

י״ג וסימניהון נמסר בחגי סימן ב׳ ובד״ה ב׳ סימן ב׳.

השמימה י״א וסימניהון נמסר בפרש׳ ואתחנן ובד״ה ב׳ סימן ו׳׳

שמיך ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ח׳.

ושמים ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳.

השמים ושמי השמים ג׳ וסי׳ נמסר בפ׳ עקב.

ולהשמיד ד׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ הבא.

השמדך ד׳ חסרי׳ בליש׳ השמדה וסימניהון

ונתן מלכיהם בידיך והאבדת
עד השמידם אותם דיהושע
בעשא. אחאב.
לשמד מעוניה׳

השמחים ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס סוף סימן ו׳ ובמשלי סימן ב׳׳

ולשמחה ג׳ וסימניהון נמס׳ בשפטים סימן י״ו ובזכריה סוף סי׳ ח׳ ובקהלת ריש סי׳ ב׳

השמחה ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ח׳

ישמח ז׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ד ובקהלת סו׳ סימן י׳.

וישמחו ה׳ רפין וסימניהון

וישמחו כל חוסי בך׳
ישישו וישמחו בך.
וחברו.
ירננו וישמחו חפצי׳
ישאו בתף ובכנור.

ונשמחה ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעי׳ סוף סימן כ״ה׳

וישמחו ג׳ קמצין וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״א.

שמח ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן י״ו וסים׳ קה

מערכת אות השין

ובדה״א סימן כט׳ ·
שמחם ג׳ וסימניהון
כי שמחם אלהים שמחה ·
ויזבחו ביום ההוא זבחים ·
כי שמחם יי׳ מאויביהם ·
שמחים ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סוף סימן ח׳ ·
שמלות ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת עקב׳
ושלמות ד׳ וסי׳ נמס׳ ביהושע סי׳ ט׳ ועיין בפר׳ משפטי׳ ·
ושממה ה׳ וסימניהון ושממה במהפכת זרים׳
שברון ויגון הפלאי׳ ·
ונתתי את הר שעיר ·
ואת הצפוני ארחיק׳ ·
והשמתי ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר בהר סיני ·
שוממה ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימניהון ותשב תמר ושוממה׳
נתנני שוממה כל היום ·
כי רבים בני שוממה ·
השמה ג׳ וסימניהון כל ימי השמה תשבת ·
והארץ תעזב מהם׳
כל ימי השמה שבתה ·
שמן ד׳ וסימניהון ויכו את מואב ·
על כן יזבח לחרמו ·
וימצאו מרעה שמן ·
במרעה טוב ארעם ·
משמנה ג׳ וסימניהון נמסר פרשת ויקרא ·
ושמן ו׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן יו״ ·
בשמן ו׳ רפין וסי׳ נמסר בפר׳ תצוה ובמגלה סימן ב׳ ·
ואת שמן ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת תשא׳
וישמע י׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס׳ ובאיוב ריש סימן לז׳ ·
וישמעון ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת דברים׳
נשמע ד׳ קמצין וסי׳ נמסר בירמיה סימן ג׳ ·
בשמעו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ·
וישמע ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ט׳ ·
לא שמע ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ יד ובמשלי ריש סימן יג׳ ·
ולא ישמע ד׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ וארא ובישעיה סימן מב׳ ·
שמיעה על יב בלישני׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳ ויחזקאל סי׳ כז״ ·
שמעת ד׳ וסימניהון נמסר בריש מלכים ·
ולא ישמעו ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שמות ·
ולא תשמע ד׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ראה ובירמי׳ ס׳ ה׳ ·
לא שמעתם ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ לד׳ ·
שמועה ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ יג ·
שמועת ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ד׳ ובדניאל סוף סימן יא׳ ·

ושומע ד׳ וחסרים וסימניהון נמסר במשלי סי׳ יב׳ ·
ושמעו ו׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כו׳ ·
שמוע ח׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת משפטים וג״ מ׳ל וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כג״ ·
משמע ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳ ריש קהלת ·
לשמוע ד׳ כ׳ל וסימניהון נמסר בפר׳ בחקתי ובירמיה סימן יא׳ ·
שמוע יא חסרי׳ וסי׳ נמסר ירמיה סוף סימן יט ובדניאל סימן ט׳ ·
ונשמע ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ נמסר בפרשת משפטים ואחשורוש סוף סי׳ א׳ ·
ונשמע ג׳ וסימניהון
ונשמע וימס לבבנו ·
ונשמע בקול אבינו ·
ונשב באהלים ·
תשמעון ו׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג׳ ·
תשמעון ב׳ קמצי׳ וסימניהון
בקטן כגדול תשמעון ·
נביא מקרבך מאחיך ·
שמע ד׳ וסימניהון בלשון ארמי מכיהו צווח
מסבינא ואתבזויי וביאורם נמסר בירמיה סימן לו״ ובתלים סימן כב״ ·
שומעת ו׳ ה׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ נמסר בריש וירא ומשלי סוף סימן טו׳ ·
שמעו ט׳ ה׳ בפרש׳ נדרים וסי׳ נמסר ביהושע סוף סימן ו׳ ·
ושמע ה׳ זקפי׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בלק ובדניאל סימן ט׳ ·
שמעו ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בפרשת בשלח ·
בשמעכם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ·
שמע ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפר׳ ויצא ·
שמעוני ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בפר׳ חיי שרה ·
שמעיהו ה׳ וסימ׳ נמס׳ בירמיה סוף סימן כו״ ובד״ה ב׳ ריש סימן יא׳ ·

חד מן כו׳ בליש׳ שמיעה

דכל חד וחד לית דכוו׳ וסימ׳

שמען ויאמר למך לנשיו ·
שמענו אדני נשיא ·
שמענוה הנה שמענוה באפרתה ·
שמעה ה׳ שמעה ה׳ סלחה ·
שמעתם עתה נבראו ולא מאז ·
ושמעה ונפש כי תחטא ·
ונשמעה ויאמר אבשלום ·
ואשמעה ויאמ׳ אלהים משה עמדו
שמענה והנה זאת חקרנוה כן היא
כשמועה ופן ירך לבבכם ותיראו
משמועה רעה לא יירא ·
לשמועה ולא היתה סדום אחותך
ונשמעה ויאמרו אל משה דבר ·
אשמע ויהי כאשר קרא ·
ואשמע הקשבתי ואשמע ·
וישמע אז נדברו יראי ה׳ ·

תשמע ותתנם ביד צריהם ·
ונשמע ויקרא ספר הברית ·
השמע עם קול אלהים חיים ·
למשמע והריחו ביראת ה׳ ·
בהשמע ויהי כהשמע דבר המלך
תשמע זעקה מבתיהם ·
ותשמע ויזבחו ביום ההוא ·
תשמע ויאמרו אליו בני דן ·
שמע הללוהו בצלצלי שמע ·
שמרו ה׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בהעלתך ובירמיה סימן יז״ ·
שומר י׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן יז״ ובמשלי סימן י״ש ·
לשמור ח׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן יו״ ובמלכים א׳ סימן יא״ ·
שמור ד׳ מ׳ל בליש׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל ב׳ סי׳ יא׳ ·
ונשמרתם ה׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ואתחנן ובמלאכי סימן ב׳ ·
משמרתו ג׳ וסימניהון ושמרו את משמרתו ·
ושמרת משמרתו וחקתיו ·
כי שמרנו משמרתו ·
שמור ג׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בפרש׳ ואתחנן ·
תשמרון ה׳ וסימניהון
שמור תשמרון את מצות ·
כי אם שמר תשמרון׳
אלה החקים והמשפטים ·
את הברכה אשר תשמרון ·
כל המצוה אשר אנכי ·
שמרונה ג׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ ס׳ יד׳ ·

שן

שנא ה׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שפטים ·
שונא ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳ בישעיה סימן סא ·
שנא ה׳ וסימניהון נמסר בריש פ׳ שפטים ·
ובשנת ט״ר״פ וסימניהון נמסר במלכים א׳ ריש סימן ט״ו ·
שנות ג׳ בשתא וסימניהון בינו שנות דור ·
שנות עולמים ·
שנות ימין עליון ·
וא׳ ושנות רשעים תקצרנה ·
שניו ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ו׳ ·
שנים שנים ג׳ וסימניהון
שנים שנים באו אל נח ·
ויבאו אל נח אל ·
ולאספים שנים שנים ·
אל שני ג׳ וסימניהון שתי כתפות חברו׳ ·
וזה לך האות אשר ·
הואל וקח ככרים ·
ואת שני ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ יתרו ·
שנינו ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סנ׳ סי׳ ב׳ ובאיוב סוף סימן ט׳ ·
שני ב׳ סבירי׳ שנית וסימני׳ אל בית הנשים שני ·
וחנון בן צלף הששי ·

שנמית ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ב׳ ובמלכים ב׳ סימן ד׳ ·
משנה ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ ·
ישנא ג׳ כתיב א׳ בלישניהון וסימניהון
ישנא הכתם הטוב ·
ועז פניו ישנא ·
יתן לידידו שינא ·
שנונים ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן מה׳ וסימן קכא״ ·
ולשנינה ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת כי תבא ·

שע

שעייה על ג׳ בלישניהון וסימניהון
ישעה האדם על עשהו ·
ישען על ביתו ·
הוי היורדים מצרים ·
שעיר ה׳ חסרים בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת תלדות ·
שעירה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח ויהושע סימן יב׳ ·
שער ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא ·
עשרו ג׳ וסימניהון והיה ביום השביעי ב׳ בפסוק ·
וכבס המטהר את ·
השערה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ כי תצא ·
השוערים י׳ מ״ל וסימניהון נמסר בנחמיה ריש סימן ח׳ ·
שעשעי ו׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בתלים בא״ב אות י״ ·

שפ

שפה אל ג׳ בליש׳ וסימניהון את הים דד״ה ·
ואלה מדות המזבח ·
והנה אל טפת ·
ושארהון שפה על ·
ושפחות ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפרשת לך לך ·
שופט ו׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בעמוס סימן יב ובד״ה ב׳ סוף סימן כו״ ע״ש ·
השופט ב׳ מ׳ל וסימניהון כי ינחם יי׳ מנאקתם ·
והיה במות השופט ·
שפטים דקדים לשטרי׳ ג׳ וסימניהון
תתן לך בכל שעריך ·
ויקרא יהושע לכל ·
ויאסף יהושע את כל ·
ישפוט ד׳ מ׳ל בלישני׳ וסימ׳ האחד בא לגור וישפוט ·
ולא למראה עיניו ישפוט ·
והוא דמים ישפוט ·
הבעד ערפל ישפוט ·
השפטים ד׳ וסי׳ נמס׳ בפ׳ שפטי׳ ובד״ה ב׳ סימן יט ·
במשפטם ח׳ וסימניהון נמסר׳ בד״ה ב׳ סימן ו׳ ·
משפטך ה׳ חסרים וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סוף סימן כ׳ ובתלים סימן לז״ ובא״ב

מערכת אות התיו

רבתי אות ק׳ •

משפטי יו׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ובתלים סימן יו׳ •

את משפטי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ה׳ •

למשפט ט״ו וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ט״ו •

במשפט ח׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בפרשת קדושים ומשלי ריש סימן יח״ •

משפטו ו׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ סוף סימן כז״ •

במשפט ז׳ רפין וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובמלכים ב׳ סימן יז״ •

נשפט ה׳ קמצין וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ט״ו ובירמיה סוף סימן ב׳ •

ישפה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת פקודי •

שפיים ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ט •

משפיל ג׳ וסימניהון משפיל רשעי׳ עדי ארץ •

ודיהוה	צבי הוה׳
משפיל	אף מרומם׳

שפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי •

שופר ב׳ מ״ל וסימניהון נמסר בפר׳ בהר סיני ובאיוב סוף סימן ל״ט •

ישפך ג׳ ב׳ כהו׳ שין וא׳ כתיב סמ״ך וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳ •

שפות ג׳ וסימניהון ביחזקאל ריש סימן כ״ד •

שק

שק ד׳ קמצין בקריאה וסימ׳ נמסר בפרשת שמיני ובירמיה סוף סימן ו׳ •

ושק ג׳ וקמצי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן נ׳ •

ישקו ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויצא וירמיה סי׳ יו׳ ותלי׳ סי׳ ס״ד •

והשקה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בראשית •

והשקית ד׳ ג׳ מנהון מלרע וסימניהון

והשקית	את העדה •
והשקית	אתם יין •
והשקית	אתו את כל הגוים •
והשקית	ברגלך כגן׳

בתרא מלעיל •

משקה ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר פרשת וישב וחבקוק סימן ב׳ ודה״ ב׳ סימן ט׳ •

ואשקוט י״ג מ״ל בליש׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ ג׳ .

שוקקה ג׳ וסימניהון והקיץ ונפשו שוקקה

כי הרויתי	נפש שוקקה׳
כי השביע	נפש שוקקה •

תשוקתו ב׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בראשית •

שקול ד׳ ומ״ל בליש׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳ וביחזקאל סימן ד׳ ובעזר׳ סימן ח׳ •

במשקל ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ קדשי׳

ובדה״ א׳ סימן כ״ח •

וישקף ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת חיי שרה •

נשקפה ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ובדה״ א׳ סוף סימן ט״ו •

המשקוף ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בא •

שקץ הם ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שמיני •

שקוצים ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בנחום סימן ג׳ •

שר

השר ד׳ פתחין וסימניהון נמסר במיכה ריש סימן ז׳ ובדניאל ריש סימן י״ב •

ועל שר ד׳ וסימניהון נמסר פ׳ וישב •

וכל שרו ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״א ובמגלה סימן ט׳ •

ואת שרי ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ד •

בשיר ג׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן כ״ד •

שיר המעלות לדוד ד׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן קל״ב •

שיר מזמור ג׳ ובטעם וסימ׳ נמסר בתלים סימן פג״ •

שיר חדש ז׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ צ״ו •

שירים ד׳ חסרי׳ בלישניהון וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן ד׳ וסימ׳ כה״ •

שרים ח׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ט •

אשירה ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בשלח •

וישר ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ט׳ ובדה״ א׳ סימן ד׳ •

תשרף באש ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ תצוה וביהושע סימן י״א •

שרשם ג׳ וסימניהון מני אפרים שרשם •

הוכה	אפרים שרשם •
שרשם	בעמק יהוה •

שש

שש ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תבא ובתלי׳ בא״ב אות ש״ן •

וששו ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תבא ובישעיה סימן ס״ב •

משוש ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס״ו •

ושש ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בפרש׳ משפטים •

ושש ועזים ג׳ וסימניהון ותכלת וארגמן •

וחברו •

וכל איש אשר נמצא אתו •

תש ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובהושע סוף סימן ו׳ •

ישית ו׳ וסימניהון נמסר בפר׳ ויגש •

תשיתמו ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ה •

שתה ג׳ כתיב וסימני׳ נמסר בירמיה סימן מט •

משתיהם ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סי׳ א׳ •

וישת ו׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ויצא ושמואל ב׳ סימן כב״ •

שתו ד׳ מלעיל וסימני׳ נמס׳ בפרש׳ כי תשא •

שיתו ג׳ ב׳ מ״ל ומלעיל וא׳ חס׳ ומלרע וסימניהון נמסר ריש פרש׳ בא וירמיה סי׳ ל״א •

ושותים ה׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ל׳ •

לשתות ד׳ חסרי׳ בתור׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ חיי שרה •

ובשתים ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן לג״ •

ואת שתי ו׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ פקודי וביחזקאל סימן לה׳ •

נשלם מערכת
אות השי״ן בס״ד

מערכת אות
התי״ו

א״ב מן חד חד נסיב תת

בריש תיבותא וסימניהון

תתאו	אל תלחם את לחם •
תתאכלו	אל תתאכלו ואל תאכלו
התכלע	יחגו וינועו כשכור •
התגודדו	כנים אתם לה׳ •
תתגודדי	מה תתגודדי בת •
תתהדר	אל תתהדר לפני מלך •
תתורו	ולא תתורו אחרי •
תתחכם	אל תהי צדיק הרבה •
תתחקה	ותשם בסד רגלי •
תתחרה	כי את רגלים רצתה •
תתיפח	כי קול כחולה שמעתי •
תתיפי	לשוא תתיפי •
תתכו	כהתוך כסף בתוך כור •
תתם	ומה בצע כי תתם דרכיך
תתמה	אם עשק רש וגזל •
תתנו	בן תעשה לשורך וצאנך
תתנשאו	ויקהלו על משה •
תתעבנו	ולא תביא תועבה •
תתעינו	למה תתעינו מדרכיך •
תתענג	אז תתענג על ה׳ •
תתעמר	והיה אם לא חפצת •
תתפש	סממית בידים •
תתפלא	תחדש עדיך נגדי •
תתקעו	ובהקהיל את הקהל •
תתראו	וירא יעקב כי יש שבר •
תתמוגג	יעלו שמים ירדו •
תתבר	עם נבר תתבר דשמואל
תתברר	עם נבר התברר דתהלות
תתפל	עם עקש דשמואל •
תתפתל	עם עקש תתפתל דתהלות
תתנחלו	לשמות מטות אבתיכם •
תתמוגגנה	והטיפו ההרים עסיס •

כ״ד זוגין מייחדין חד ת׳ וחד ות׳ וסימניהון

תבהל	אל תבהל מפניו תלך •
ותבהל	כי אתה תבא אליך ותלא
הער	כי אליך ה׳ אדני עיני בכה
ותער	ותמהר ותער כדה:

תותר	פחז כמים אל תותר •
ותותר	ויאמר לה בועז לעת •
תרד	פלגי מים תרד עיני׳
ותרד	ואם לא תשמעוה במסתרי׳ •
תורידם	ואתה אלהים תורידם לבאר
והורידם	בחבל בעד החלון •
הרא	אשקלון ותירא •
ותרא	איבתי ותכסה בושה •
תאבנו	וראש אפרים שמרון וראש שמרון׳
ותאמנו	וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע׳
תגדל	ואל תרא ביום אחיך ביום
ותגדל	הנה נא מצא עבדך חן •
תפל	ויאמ׳ המלך להמן מהר קח •
ותפל	והגדל עד צבא השמים׳
תשמע	זעקה מבתיהם כי •
ותשמע	ויזבחו ביום ההוא זבחי׳ •
תהלך	שתו בשמים פיהם׳
ותהלך	ויט משה את ידו על השמי׳
תריץ	יאתיו חשמני׳ מני מצרים
ותרץ	והשלך אשה •
תרוץ	בלכתך לא יצר צעדך •
ותרוץ	עד אשר לא ירתק חבל •
תופר	גם את בריתי תופר את׳
ותופר	ביום ההוא וידעו כן •
והופע	היום ההוא יהי חשך •
תופע	ארץ עיפתה כמו אפל •
תשורי	אתי מלבנון כלה •
ותשורי	למלך בשמן ותרבי׳
תהי	ויאמר אליה •
ותהי	ואעבר עליך ואראך •
תמס	כמו שבלול תמס •
ותמס	בתוכחות על עון יסרת •
תעלנה	ויאמ׳ מלאך ה׳ אל מנוח•
ותעלנה	וצפיר העזים הגדיל •
תעלזנה	אל תגידו בגת אל •
ותעלזנה	בליותי בדבר שפתיך •
תבואינה	תובלנה בשמחות וגיל •
ותבואינה	התבוננו וקראו למקוננ׳
הגישון	ובי הגישון עור לזבוח •
ותגישון	המנדים ליום רע •
תסגר	ויאמר ה׳ אל משה ואביה
והסגר	מרים מחוץ למחנה •
תורות	והארץ חנפה תחת •
ותורות	ועל הר סיני ירדת •

י״א קרינן ת׳ ולא כתיבן

וסימני׳ נמסר בריש שופטים ובסוף קהלת ע״ש מה דאשכחנן •

וחלופיהון ז׳ כתבן ת׳ ולא

קריין וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ט •

ג׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ת׳ וא׳ ות׳

בריש׳ וסימ׳ נמסר בקהלת סימן ז׳ •

מלין דמשמשין ת׳ בריש׳

ון׳ בסופי׳ סימ׳ באיוב סימן לב״ •

י״א זוגין חד מלרע וחד

מלעיל ות׳ בריש׳ וסימניהון

ותפר	עצו עצה ותפר •
ותפר	ביום ההוא וידעו כן׳
ותרץ	אם ראיתה גנב׳
ותשמידם	תרדף באף ותשמידם •
ותשמדם	מתים בל יחיו רפאים •
ותמות	מדוע באתי ואין איש
ותמות	ויקומו עלי בעלי׳
ותלהט	אש לפניו תלך ותלהט •
ותלהט	כי אש קדחה באפי •
והלבב	וישכב אמנון ויתחל •

והלבב

ותלכב ותלך תמר בית אמנון •
ותחולל אף כי תאמר לא •
ותחולל בטרם הרים ילדו •
ותיטב לה׳ משור פר •
ותיטב הנערה בעיניו •
ותתעטף אזכרה אלהים ואהמיה •
והתעטף עלי רוחי •
ותאכלם תשיתמו כתנור אש •
ותאכלם עוד זה מדבר וזה בא •
ותכתן יגמר נא רע רשעים •
ותכונן לך את עמך ישראל •

מלין דמשמשין תם בסוף

תיבות ס׳ נמסר במערכת אות המ״ס •

מלין דמשמשין תו בסופי׳

וסימניהון

אתו וירדו כל יש׳ את הפלשתי׳
מראתו והסיר את מראהו בנוצתת
סותה וכרם ענבים סותה •
בטהרתו אשר לא תשיג ידו •
צפנתו ואת הצפוני ארחיק מעליכם
רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו
חתנתו ביום חתנתו וביום שמחת
בהראתו את עשר כבוד מלכותו •
חתיתו כי נתתי את חתיתו את •
אמרתו תשלח אמרתו ארץ עד •
מראתו ולא יכל עוד להשיב •
רשעתו והיה אם כזהבות הרשע •
ובגאותו שחקים דוזאת הברכה •
בביתו ויעברו ימי בכיתו וידבר •
עותו ראה את מעשה האלהי׳ כי •
בחגורתו אשר במתניו ובנעליו אשר
אמרתו בצע אמרתו אשר צוה מימי
משחתו ויקרא באזני קול גדול
דיחזקאל •

מלין דמשמשין תי בסוף

תיבותא וסימניהון

אגאלתי פורה דרכתי לבדי •
אריתי מורי עם דבשי •
בתורתי הילך בתורתי אם לא •
אצתי ואני לא אצתי מרעה •
התאויתי ואני לא אצתי ב׳ בו •
ספקתי על ירך כשתי וגם נבלמתי
בצאתי את העיר אפרש אתו כפי •
מלאתי משפט צדק ילין •
עניתי טוב לי כי עניתי •
עניתי בצום נפשי ותפלתי •
נעניתי עד מאד ה׳ חייני •
יקשתי לך וגם נלכדת דירמיה •
בסיתי כי כה אמר ה׳ אלהים •
סיסיתי כי אמר בכח ידי •
נמצאתי נדרשתי ללא שאלו •
הפחתי אם כחה אכלתי בלי כסף •
קורצתי הן אני כפיך לאל •
נטמאתי איך תאמרי לא •
משכרתי ותחלף את משכרתי •
פניתי הבית ומקום לגמלים •
עותתי ראית ה׳ עותתי •
נשברתי את לבם הזונה •
מדשתי ובן גרני כי •
ישרתי על כן כל פקודי כל •
הסכנתי לעשות לך כה •
בליתי פינחס בן אלעזר •
פללתי ראה פניך לא •
עתי ושלח ביד איש עתי •
שעברתי כמעט שעברתי •
שמצאתי עד שמצאתי ב׳ בפסו׳ •
ושחכמתי שעמלתי ושחכמתי •

תא

ותאנה ב׳ וסימניהון
ולמח העליתנו ממצרים •
ארץ חטה ושעורה •

והתאנה ב׳ וסימניהון
העוד הזרע במגורה •
הגפן הבישה והתאנה •

תאניה ב׳ וסימניהון
והציקתי לאריאל •
וירב בבת יהודה •

תב

תבואות ז׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר סוף ויגש׳

תבואתיה ב׳ כתי׳ ה׳ וסימני׳ קדש ישר׳ ליו׳ •
וחזתה תבואתה ללחם •

תה

תהו ובהו ב׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בראשי׳ •

בתהו ב׳ וסימניהון
וישא בתהו צדיק •
בתהו ויאבדו •

תהומות ד׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח ע״ש ובתלים סימן לג״ •

את תהום ג׳ וסימניהון
בהעלות עליך את •
ביום רדתו שאולה •
ותאכל קרא לריב •

תו

תובל ו׳ פתחי׳ וסימניהון בסדר בראשית •

תולעת ב׳ חס׳ וסימניהון
תלעת השני קדם
כי תאכלנו התלעת •

תולע ג׳ וסימניהון
תולע ופוה ויוב •
וחכרו •
האמנים עלי תולע •

תור ג׳ מל׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בשיר השירים סימן ב׳ •

ותורה ה׳ וסימ׳ נמסר במיכה ס׳ ב׳ ובמשלי סימן ו׳ •

ובתורתו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״ד •

תורתך ט׳ וסימני׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ה׳ •

ותורתך ח׳ וס׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ת׳

תורותיו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת יתרו •

תושיה ז׳ מל׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סימן כח׳ ובמשלי סימן ח׳ •

תח

התחת ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא •

ומתחת ג׳ וס׳ מניהון נמסר במלכים א׳ ס׳ ז׳ •

תחתיות ז׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ טו׳ וביחזקאל סוף סימן כו״ •

תי

תימא ה׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כא׳ •

מתימן ג׳ וסימניהון
אלוה מתימן יבא •
מתימן כל ארץ הנגב •
ונתתיה חרבה מתימן •

וכל לישניהון מל׳ במ״א
וחדרי תמן •

ותתירוש ג׳ וסימניהון
והיא לא ידעה כי •
יען יי׳ מאמר לעמו •
וכל יהודה הביאו •

ותירש ג׳ חסרי׳ וסימניהון
ויתן לך האלהים •
ודגן ותירש סמכתיו •
על דגן ועל תירש ועל •
וכל הירשך ותירשך דכו׳ חס׳ במ״א •
ואם ישתו בני נכר תירושך •

תכ

ותכלת וארגמן ו׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ויקהל •

תל

תלוי ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת כי תצא •

ד׳ מלי׳ אית בהון אות תלוי

וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ י״ח ואיוב סי׳ ל״ח ושמואל ב׳ סי׳ י״ח •

תם

תם ה׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהר סיני •

תמימים יהיו לכם ג׳ וסימני׳
ושבעה כבשים דפסח •
ובעשור •
וביום הבכורים •

שבעה תמימים ג׳ וסימניהון
ובראשי חדשיכם •
יום הרועה •
ביום השמיני עצרת •

בתמי ג׳ וסימניהון
לדוד כי אני בתמי •
ואני בתמי אלך •
ואני בתמי תמכתי •

ותימא ה׳ בליש ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר סו׳ פ׳ חיי •

ג׳ כתי׳ תים יתירים וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״א •

מתום ד׳ וחס׳ וסי׳ נמס׳ בשופטי׳ סימן ד׳ ובתלים סימן לח״ •

כתמל ח׳ וחסרי׳ וסי׳ נמסר פר׳ ויצא ומלכים ב׳ סימן י״ג •

אתמל ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ •

תמם ג׳ וסימניהון
וגם יד יי׳ היתה בם •
ויכהב משה את •
וידבר משה את •

תמנו ג׳ וסימניהון
האם תמנו לגוע •
חסדי יי׳ כי לא תמנו •
תמנו חפש כחפש •

תמימים כ׳ כל בעזרא חס׳ י׳ בתר׳ וכו׳ עיין בריש משלי •

תימרות ג׳ מל׳ דמל׳ בלי׳ וסי׳ נמס׳ בשיר השירים סי׳ ג׳ •

תן

תנוך ח׳ בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת מצורע •

בתנור ג׳ דגשין וסימני׳ נמסר בהושע סימן ז׳ •

תנים ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא •

בתנים ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ יד׳ •

תנין ח׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בפר׳ וארא ובתלים סי׳ צ״א •

תנינם ג׳ כתי׳ כן וסי׳ נמסר בפר׳ בראשי׳ ובתלי׳ סי׳ קמ״ט •

תע

נתעב ג׳ ב׳ פתחי׳ וא׳ קמץ וסימ׳ נמסר באיוב סימן טו׳ •

יתעב ח׳ קמצי׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפרשת עקב ובישעיה סימן מט ובתלים סימן קו׳ •

תעבות ט׳ בהיבן כן בלישניהון וסימ׳ נמסר סוף פרש׳ אחרי מות ובמלכים ב׳ ריש סימן יו׳ •

תועבתיה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ ביחזקאל ריש סימן כ״ב •

תועבותיך ג׳ חסרי׳ ו׳ וסי׳ נמסר ביחזקא׳ ס׳ ה׳ ע״ש •

תועבותיהם ג׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ י״ב •

בתועבתיהם נ׳ כתי׳ כן וסימ׳ נמסר בעזרא סימן ט׳ •

תעה ג׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת וישב ובמשלי סימן כ״א •

מתערה ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ס׳ כ״א •

תפלה ג׳ וסימני׳ קרתא דאיוב שברון וביאו׳ נמסר בירמיה סימן כ״ג •

ותפורה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י״ו ויואל סימן א׳ •

תפשום ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ך׳ •

תקיפא ג׳ ב׳ כתי׳ א׳ וא׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳ וסימ׳ ז׳ •

תר

התרים ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן י׳ •

תרשישה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ כ״ג •

סימן כל דלפני עשר תעש׳ והירשך ודבתריה כלהון תרשך וכלהון חס׳ בליש׳ במ״א מל׳ וסימ׳ ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת •

והתירוש ג׳ ומל׳ וסימני׳ נמסר ביואל סימן ב׳ •

ג׳ מלין ת׳ בריש תיבותא

ומן ב״ב בפסו׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ב׳ •

תשועי ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת נשא •

תם ונשלם

תל״ח

עד הכה הגיע שיעור החלפת ביתות שייערנו בהקדמתנו לחבור זאת ה המסרה וברוך הטלם האמתי אשר הגענו לתכלית מה שייערנוהו ומהכה נתחיל להעתיק ולחבר מה שייערנו בחלוף כל קריא׳ בס״ד:

חלוף התורה בין בני אשר ובין בני נפתלי

בן אשר וחיתו ארץ׃
בן נפת׳ וחיתו־ארץ
בא מכל עץ הגן
בנ מכל־עץ הגן
בא והשקה את כל
בנ והשקה את־כל
בא בעצבון תאכלנה
בנ בעצבון תאכלנה
בא אשר בראותו
בנ אשר בראותו
בא התהלך נח
בנ התהלך־נח
בא את־כל היקום
בנ את כל היקום
בא ובכל דגי הים
בנ ובכל־דגי הים
בא וימצאו בקעה
בנ וימצאו־בקעה
בא ויאהל עד סדום
בנ ויאהל עד סדום
בא ויהי כהוציאם
בנ ויהי כהוציאם
בא את־בן הגר
בנ את בן הגר
בא גר־ותושב
בנ גר ותושב
בא לא ארני
בנ לא־ארני
בא ואת הצמידים
בנ ואת־הצמידים
בא תשב הנערה
בנ תשב הנערה
בא כי־עתה הרחיב
בנ כי עתה הרחיב
בא עלי קללתך
בנ עלי קללתך
בא ויתן־לך האלהים
בנ ויתן לך האלהים
בא וישתחוו לך
בנ וישתחוו לך
בא ויעקבני
בנ ויעקבני
בא ועל־חרבך
בנ ועל־חרבך
בא ויתן־לך את
בנ ויתן לך
בא יששכר
בנ יששכר
בא ויבא יעקב מן
בנ יעקב מן־השדה
בא וכל־שה חום
בנ וכל שה
בא ובהעטיף
בנ ובהעטיף
בא אל המחנה
בנ אל המחנה
בא והיה המחנה
בנ המחנה
בא כי יפגשך רפי

בנ כי יפגשך דגש
בא לא אשלחך
בנ לא אשלחך
בא כי על כן ראיתי
בנ על־כן ראיתי
בא קרא שם־המקום
בנ קרא שם המקום
בא ויאהב את
בנ ויאהב את הנער
בא ונתתי לך
בנ ונתתי לך ולזרעך
בא אלוף־קרח
בנ נפתלי אלוף קרח
בא ויתנכלו אותו
בנ ויתנכלו
בא יפה תאר
בנ יפה תאר
בא ויקרא שם־יוסף
בנ שם יוסף
בא כי לא לו יהיה
בנ כי־לא לו יהיה
בא את־כל מאומה
בנ את כל מאומה
בא וליוסף ילד
בנ וליוסף ילד
בא את כל אשר
בנ את כל
בא בהתחננו
בנ בהתחננו
בא כמרגלים
בנ כמרגלים
בא היש־לכם אב
בנ היש לכם
בא אל עבדך אבי
בנ אל עבדך
בא בנימין אחיו
בנ בנימן אחיו
בא ימנה וישוה
בנ ימנה וישוה
בא ובני־דן
בנ ובני דן
בא לבית־יעקב
בנ לבית יעקב
בא אשר יהיה לעם
בנ יהיה־לעם
בא ויגרשום
בנ ויגרשום
בא הם המדברים
בנ המדברים
בא כי טוב לנו
בנ כי־טוב
בא אז ישיר משה
בנ אז ישיר
בא ויאמינו ביי
בנ ויאמינו ביי
בא זה אלי ואנוהו
בנ זה אלי ואנוהו
בא עם זו גאלת
בנ עם זו גאלת

בא ותטעמו
בנ ותטעמו
בא כל־המחלה
בנ כל המחלה
בא אל כל עדת
בנ אל־כל עדת
בא על הצור
בנ על־הצור
בא או ירה יירה
בנ או־ירה יירה
בא לא יהיה לך
בנ לא־יהיה־לך
בא כי יגנב
בנ כי יגנב
בא על כל דבר
בנ על־כל
בא כן־תעשה
בנ כן־תעשה
בא לא אגרשנו
בנ לא אגרשנו
בא ויחזו
בנ ויחזו
בא ואת שמות
בנ ואת שמות
בא לכהנו לי
בנ לכהנו לי
בא או בגשתם
בנ או בגשתם
בא וקנמן
בנ וקנמן
בא את זרעכם
בנ את־זרעכם
בא כי־פרעה
בנ כי פרעה
בא אל־כל עדת
בנ אל כל עדת
בא את־התכלת
בנ את התכלת
בא אל־בצלאל
בנ אל בצלאל
בא על השלחן
בנ על־השלחן
בא וחמש אמות
בנ וחמש
בא את־כל כלי
בנ את כל כלי
בא ומן התכלת
בנ ומן־התכלת
בא מטבעתיו
בנ מטבעתיו
בא ואת האבנט
בנ ואת האבנט
בא ומכנסי־בד
בנ ומכנסי בד
בא ומן הדם
בנ ומן הדם
בא המעלה
בנ המעלה
בא יפול עליו

בנ יפל עליו
בא בעור־הבשר
בנ בעור הבשר
בא או בשתי
בנ או בשתי
בא או מן השתי
בנ או־מן־השתי
בא עץ הארז
בנ עץ הארז
בא על המשכב
בנ על המשכב
בא עמיתך
בנ עמיתך
בא ומזרעך
בנ ומזרעך
בא אל כל עדת
בנ אל כל עדת
בא מות־יומת
בנ מות־יומת
בא או־בת אמו
בנ או בת אמו
בא שתים
בנ שתים
בא שבתכם
בנ שבתכם
בא את מועדי
בנ את־מועדי
בא והיתה
בנ והיתה
בא ולבהמתך
בנ ולבהמתך
בא את כספך
בנ את־כספך
בא כי־עבדי
בנ כי־עבדי
בא ואם מעט
בנ ואם מעט
בא ואם מך
בנ ואם־מך
בא כל ערכך
בנ וכל ערכך
בא ויתילדו
בנ ויתילדו
בא כן חנו
בנ כן חנו
בא על־המשכן
בנ על המשכן
בא וכלה אהרן
בנ וכלה אהרן
בא בן אהרן
בנ בן אהרן
בא המאררים
בנ המאררים
בא ונזרעה
בנ ונזרעה־
בא כן־עשו
בנ כן עשו
בא על־המשכן
בנ על המשכן

בא ובהאריך
בנ ובהאריך
בא אספת
בנ אספת
בא והתיצבו
בנ והתיצבו
בא אם את כל
בנ אם את כל
בא ויאסף
בנ ויאסף
בא אם־יהיה
בנ אם יהיה
בא הבמחנים
בנ הבמחנים
בא היש בת
בנ היש־בת
בא ואל כל עדת
בנ ואל כל עדת
בא וכל מנאצי
בנ וכל־מנאצי
בא ויתאבלו
בנ ויתאבלו
בא והכנעני
בנ והכנעני
בא ויכתום
בנ ויכתום
בא אשר בתוככם
בנ אשר בתוככם
בא כל־העדה
בנ כל העדה
בא בן־אהרן
בנ בן־אהרן
בא זה יהיה
בנ זה יהיה
בא בכור הבהמה
בנ בכור הבהמה
בא והיתה
בנ והיתה
בא לך ולזרעך
בנ לך ולזרעך
בא הוא יתחטא
בנ הוא יתחטא
בא אין צמיד
בנ אין צמיד
בא הכנעני
בנ הכנעני
בא שם המקום
בנ שם המקום
בא לסבב לפגע
בנ דגש
בא נתן סיחן
בנ נתן סיחן
בא על הנהר
בנ על הנהר
בא וידברו
בנ וידברו
בא וקבנו לי
בנ וקבנו לי
בא מה פעל׃

בנ מה פעל אל
בא כי אם יהיה
בנ אם יהיה
בא אל שפטי
בנ אל־שפטי
בא בן־אהרן
בנ בן אהרן
בא והיתה
בנ והיתה
בא את־השבי
בנ את השבי
בא את־הנחשת
בנ את הנחשת
בא את־הבדיל
בנ את הבדיל
בא וחצית
בנ וחצית
בא העושת
בנ העושה
בא והיתה
בנ והיתה
בא ואת־נבו
בנ ואת נבו
בא ממחרת
בנ ממחרת
בא מות־יומת
בנ מות יומת
בא את־נחלת
בנ את נחלת
בא טוב־הדבר
בנ טוב הדבר
בא ולא תיראון
בנ ולא תיראון
בא ונלחמנו
בנ ונלחמנו
בא ויכתו
בנ ויכתו
בא כאשר תמו רפי
בנ דגש
בא אעבור
בנ אשר־אעבור
בא ויחרם
בנ ויחרם
בא את־גדלך
בנ את גדלך
בא כמעשיך
בנ כמעשיך
בא כי לא־
בנ כי־לא
בא את הדברים
בנ את־הדברים
בא והיה כי
בנ והיה כי
בא ונשל גוים
בנ ונשל גוים
בא והחסר
בנ והחסר
בא והיה־עקב
בנ והיה עקב

חִלוּף הַנְבִיאִים בין בני אשר ובין בני נפתלי

בא בִלְבבך
בנ בְלבבך
בא עַם גדול
בנ עַם־גרול
בא אֲשר יצאת
בנ אֲשֶׁר יצאת
בא עַל הלחת
בנ עָל הלחות
בא תְשחת מים
בנ תְשְׁתֶּה־מים
בא וְבשכבך
בנ וּבשכבך
בא אֶת־גבולך
בנ אֶת גבולך
בא אֶת הצבי
בנ אֶת־הצבי
בא לְיִרְאָה בְּיִרְאָה
בְיִשְׂרָאֵל
בנ לְיִרְאָה בִּיִרְאַת
בִּיִשְׂרָאֵל
בא אֲשֶׁר־תשאלך
בנ אֲשֶׁר
בא בתתך לו
בנ בתתך־לו
בא אשר־יבחר
בנ אשר יבחר
בא עַל־ממלכתו
בנ עַל ממלכתו
בא על הגוים האלה
בנ הגוים־האלה
בא אֲשר פרית
בנ אֲשר פרית
בא בְשׁור־ובחמור
בנ בְשׁור ובחמור
בא וְאם בשרה
בנ וְאִם בשרה
בא והחזיק־בת
בנ והחזיק בת
בא אֲשר ינצל
בנ אֲשר ינצל
בא לְעשר
בנ לְעַשר
בא כָל־דברי
בנ כָל־דברי
בא הִקִים אותך
בנ הִקִים אותך
בא ביום־ההוא
בנ ביום ההוא
בא נשבַעתי
בנ נשבָעתי
בא אֶת־מריך
בנ אֶת מריך
בא וַיכנך
בנ וַיכנך
בא יִמצאהו
בנ יִמצאהו
בא שנותי מלרע
בנ מלעיל
אב רבבות
בנ רְבבות
בא יַערפו טַל
בנ יערפו טל
בא וַיֵתֶא
בנ וַיֵתֶא

יהושע

בא וַישכבו
בנ וַישכבו
בא והחייתם
בנ וְהחייתם
בא הַכנעני
בנ הַכנעני
בא מְמחרת
בנ מְמחרת
בא ויאמר לו רפי
בנ ויאמר לו דגש
בא אֶת מחנת
בנ אֶת מחנה
בא וַיחרימו
בנ וַיחרימו
בא הַמרגלים
בנ הַמרגלים
בא וְאת רחב
בנ וְאת רחב
בא אֲשֶׁר ילכדנו
בנ אֲשֶׁר ילכדנו
בא וְאֶת בניו
בנ וְאֶת בניו
בא וְכָל ישראל
בנ וְכָל ישראל
בא וְשפטיו
בנ וְשפטיו
בא כִי קרובים
בנ כִי קרובים
בא יהושע
בנ יהושע
בא אל הַמחנה
בנ אל הַמחנה
בא אֶת כל הארץ
בנ אֶת כל הארץ
בא על שפת הים
בנ שפת הים
בא כן עשה
בנ כֵן עשה
בא המלכים
בנ המלכים
בא אֶת כל האדם
בנ אֶת כל האדם
בא מִבעלת
בנ מִבעלת
בא ויתהלכו
בנ וַיִתהלכו
בא וְהתחלקו
בנ וְהתחלקו
בא וגבל אתו
בנ וגבל אתו
בא ואֶת בעשתרה
בנ ואת בעשתרה
בא אֶל כל עדת
בנ אֶל כל עדת
בא וְהנשיאים
בנ וְהַנשיאים
בא והתחתנתם
בנ וְהתחתנתם
בא אל־קנא
בנ אֶל קַנוא

שפטים

בא מנאקתם
בנ מנאקתם
בא אֶת מעברות
בנ אֶת מעברות
בא שֵׁש־מאות
בנ שֵׁש מאות
בא וַימכרם
בנ וַימכרם
בא הֲיֵשׁ פה
בנ הֲיֵשׁ פה
בא ופגע בנו
בנ וְפגַע בנו
בא ויזנו כל ישראל
בנ כָל ישראל
בא וַיבצרן
בנ וַיבצרו
בא עַל כל אשר
בנ עַל כל
בא וְאֶת העשתרות
בנ וְאֶת
בא וירצצו
בנ וַירצצו
בא אֶת כל
בנ אֶת כל
בא ויתלקטו
בנ ויתלקטו
בא אֶל מלאכי
בנ אֶל מלאכי
בא וְהיה כי
בנ וְהיה כי
בא ויאחז
בנ וַיאחז
בא ומחיתך
בנ וְמחיתך
בא שֵׁשׁ מאות
בנ שֵׁשׁ מאות
בא ואֶת הכהן
בנ ואֶת הכהן
בא וַיקראו
בנ ויקראו
בא והִנֵה נא
בנ הִנֵה־נא
בא מִן מעשהו
בנ מִן־מעשהו
בא מבית לחם
בנ מבֵית לחם
בא ונבערת
בנ ונבערה
בא ממערה גבע
בנ מִמערה
בא יתפלל לו
בנ יתפלל
בא שים לפניך
בנ שִׂים לפניך
בא כי רעתכם
בנ כי רעתכם רבה
בא הורבן
בנ הורבן
בא את־ממלכות
בנ אֶת ממלכות
בא לְמסלת
בנ לַמסלה
בא יתהלכו
בנ יִתהלכו
בא שֶׁמר לך
בנ שְׁמר לך
בא אשר על
בנ אשר על
בא קול־הצאן
בנ קוֹל הצאן
בא אתן־לך
בנ אֶתן לך

שמואל

בא להשתחות ולזבח
בנ לְהשתחות
בא איש בנימן
בנ אִישׁ בנימן
בא ותאמרו
בנ ותאמרו
בא מִמחנת
בנ מִמחנת
בא וַימאסך
בנ וַימאסך
בא להרגך· ג
בנ ג בשבא
בא ושאלתם
בנ ושאלתם
בא אֶת כל
בנ אֶת כל
בא ותדבר־נא
בנ ותדבר נא
בא את נערי
בנ אֶת נערי
בא לרדפך רפי
בנ דגש
בא ביד הנביאים
בנ ביד־הנביאים
בא וַימצאו
בנ וַימצאו
בא אֶת הגדוד
בנ אֶת הגדוד
בא מִמחנה
בנ מִמחנה
בא וְאקבצה
בנ וְאקבצה
בא וְאת בענה
בנ וְאֶת בענה
בא ובשרך
בנ וְבשרך
בא מְפיבשת
בנ מְפיבשת

מלכים

בא וְאת הגברים
בנ וְאת־הגברים
בא מכסא
בנ מִכסא
בא אֶת עמך
בנ אֶת עמך
בא צפה עץ
בנ צפה־עץ
בא מִירכתי
בנ מִירכתי
בא אֶל מחזת
בנ אֶל מחזה
בא וְעַל הססגרות
בנ ועל המסגרות
בא לכלהנה
בנ לכלהנה
בא לָשום
בנ לְשום
בא שֵׁשׁ מאות
בנ שֵׁשׁ מאות
בא לירבעם
בנ לְירבעם
בא לְדָוִד
בנ לְדָוִד
בא עַל המזבח
בנ עַל המזבח
בא אֶל בן
בנ אֶל בן
בא וַישרתהו
בנ וַישרתהו
בא וזהבך
בנ וְזהבך
בא אֶל־עבדך
בנ אֶל עבדך
בא וַיתנו אלה
בנ וַיתנו אלה
בא אֶל־השדה
בנ אֶל השדה
בא בהשתחויתי
בנ בהשתחויתי
בא אֶת־נעמן
בנ אֶת־נעמן
בא אשר־למלך
בנ אשר למלך
בא מִן הסוסים
בנ מִן הסוסים
בא וראה שם
בנ וראה שם
בא אֶת יבלעם
בנ אֶת יבלעם
בא אֶת החנית
בנ את־החנית
בא אֶת הברית
בנ את חברית
בא כָל־הקדשים
בנ כָל הקדשים
בא לא־סר
בנ לָא סר
בא שבע־עשרת
בנ שבַע עשרת
בא וַיתפאו
בנ וַיתפאו
בא וַיעבירו
בנ וַיעבירו
בא עַל־חזקיהו
בנ עַל חזקיהו
בא דבר־שפתים
בנ דבר
בא הַמבלערי
בנ הַמבלערי
בא דבר־המלך
בנ דבַר המלך
בא על־הבית
בנ עַל הבית
בא אם־מעשה
בנ אִם מעשה
בא קטרו שמה
בנ קטרו שמת
בא אשר על
בנ אֲשר על
בא וְאֶת־המזבחות
בנ וְאֶת המזבחות
בא תשע־עשרה
בנ תשַׁע עשרה

ישעיה

בא וּבפרשכם
בנ ובפרשכם
בא ונוכחה
בנ וְנוכחה
בא וְאִם תאמנו
בנ וְאִם תאמנו
בא וְאנקמת
בנ וְאנקמת
בא ומשקרות
בנ וְמשקרות
בא וַיסקלהו
בנ ויסקלהו
בא ולבבך
בנ וְלבבך
בא אֶת־כל
בנ אֶת־כל
בא אִם יהית
בנ אִם יהית
בא והתנחלום
בנ וְהתנחלום
בא ייליל
בנ ייליל
בא מושל
בנ מושל ארץ
בא ובבלי־גמא
בנ ובבלי גמא

חלוף נביאים

בא לְבַד בך
בנ לְבד בך
בא יֹשב הארץ
בנ ישב הארץ
בא וְהיתה
בנ והיתת
בא אור הלבנה
בנ אוֹר הלבנת
בא כֶן־תרנם
בנ כֶן תרנם
בא קַו תהו
בנ קו תהו
בא וְאֵין־שם
בנ וְאֵין־שם
בא אֵל ישעית
בנ אל־ישעית
בא תְערכו לו
בנ תערכו לו
בא אתך־אני
בנ אִתך אני
בא הֲלֹא שקר
בנ הלא־שֶקר
בא וּמִתפַּללים
בנ וּמתפללים
בא וַיהסו
בנ וַיהסו
בא אין־מנהל
בנ אֵין־מנהל לה
בא וְאת עצומים
בנ וְאת עצומים
בא וברחמים
בנ וְברחמים
בא לָמה תִשקלו
בנ למה־
בא בְלוא
בנ בְלוא
בא וַיגרשו
בנ וַיגרשו
בא אֲשר
בנ אֲשר
בא וַינטלם
בנ וַינטלם
בא המִתקדשים
בנ המתקדשים

ירמיהו

בא הַמעלה
בנ הַמעלה
בא אִם תכבסי
בנ אִם תכבסי
בא אֲשר נקרא
בנ אשר־נקרא
בא הַמעשים
בנ הַמעשים
בא וְהיתה
בנ וְהיתה
בא וַידרכו
בנ וַידרכו
בא לְמקוננות
בנ לַמקוננות
בא וְאינם
בנ וְאינם
בא בן־יחזקיהו
בנ בֶן יחזקיהו
בא וְאֵין בם
בנ וְאֵין־בם
בא וְהית
בנ וְהית
בא אל אִיש
בנ אל־אִיש
בא בֵית מלך
בנ בֵית־מלך
בא אֵין חפץ
בנ אין־חפץ
בא אֶת אשר
בנ אֶת אשר
בא הַנבאים
בנ הַנבאים
בא מֶלך בבל
בנ מֶלך־בבל
בא אֶת־כל
בנ אֶת כל.
בא וכמעשה
בנ וְכמעשה
בא וְיִללת
בנ וִיללת
בא לְהִנבא
בנ לְהִנבא
בא כָל־קהל
בנ כָל קהל
בא והתפללו
בנ והתפללו
בא הַנבאים
בנ הַנבאים
בא וְעַל בני
בנ וְעַל בני
בא אכתָבנה
בנ אכתַבנה
בא וְכָל חילו
בנ וְכל הילו
בא וּבמשרפות
בנ וּבמשרפות
בא שֶבע
בנ שֶבע
בא אשר שלחתם
בנ אֲשֶר
בא שוּבו נא
בנ שובו נא
בא בֶן שמעיהו
בנ בֶן־שמעיהו
בא אִם־הכיתם
בנ אִם הִכיתם
בא ויקח אֶת
בנ ויקח אֶת־
בא המבלעדי
בנ המבלעדי
בא וְידעו
בנ וַידעו
בא כוס־זהב
בנ כוס זהב
בא וְנספרת
בנ ונספרת

יחזקאל

בא ואני בְתוך
בנ ואני בְתוך־
בא אֲשֶר בֵית
בנ אשר בית
בא כָל־הישבים
בנ כָל־הישבים
בא ושכלתה
בנ ושכלתה
בא ואתן נזם
בנ ואתן־נזם
בא ותיפי
בנ ותיפי
בא וקטַרתי
בנ וקטַרתי
בא לְכָל־מאהביך
בנ לְכָל מאהביך
בא וַתשחרי
בנ וַתשחרי
בא בתוכָהנת
בנ בתוכָהנת
בא הרא בגעת רפי
בנ בגעת בה דגש
בא וַיתנוהו
בנ וַיתנוהו
בא וַיזבחו
בנ וַיזבחו
בא התאחדי
בנ הִתאחדי
בא כקסָם
בנ כְקִסם
בא גורר
בנ גורר
בא על מאהביה
בנ עַל מאהבית
בא אֶת־אהליבה
בנ אֶת־אחלת
בא ונוכרו
בנ ונוסרו
בא אז תובַל פתח
בנ קמץ
בא הבָראך
בנ הבַראך
בא לראות בך
בנ לְראות־בך
בא וְידעו בגעיא
בנ בלא געיא
בא וַיִיף
בנ וַיִף
בא אֶל־הָהרים
בנ אל־הָהרם
בא ותדלח־מים
בנ ותְדלח מים
בא יְדברו
בנ יְדברו
בא היות צאני
בנ היות צאני־
בא אֶל־הרעים
בנ אֶל הרעים
בא יִרדפך
בנ ירדפך
בא בֵית ישראל
בנ בית־ישראל
בא והסיבתי
בנ והסיבתי
בא הַמחולל
בנ הַמחולל
בא הלזו
בנ הלזו
בא יטמאו
בנ יטמאו
בא קָהלך רפי
בנ קהלך רגש
בא וְיצאו
בנ וְיצאו
בא אתֵן לגוג
בנ אתן לגוג
בא כָל מעלם
בנ כָל מעלם
בא וְאֶל הכתף
בנ וְאֶל־הכתף
בא עַל־אחריה
בנ עַל אחריה
בא והחק
בנ והחק
בא מכל
בנ מכל
בא ומשרתים
בנ וְמשרתים
בא אֶל־שערי
בנ אֶל שערי
בא אשר לא
בנ אשר־לא
בא לבתים
בנ לבתים
בא וְהית
בנ וְהיה
בא בְכָל־מועדי
בנ בְכל מועדי
בא עַם הארץ
בנ עַם־הארץ
בא ומבשלות
בנ וְמבשלות
בא בְנהלה
בנ בְנחלה
בא אֲשֶר־ישרץ
בנ אשרי
בא אֲשֶר־תרימו
בנ אֲשֶר הרימו

תרי עשר

בא וְהיה מספר
בנ וְהיה מספר

חלוף כתובים

בא וְהיה במקום
בנ וְהיה
בא וְאין חסר
בנ וְאין חסר
בא ירצחו
בנ ירצחו־
בא כִי יילילו
בנ כִי יילילו
בא אכתב לו
בנ אֲכתב לו
בא אִם־יגדלו
בנ אִם יגדלו
בא וְלא איש
בנ וְלא־איש
בא ויתחנן לו
בנ ויתחנן לו
בא ונשלמת
בנ וְנשלמת
בא אֲשֶר־לא
בנ אֲשֶר לא
בא כל־הגוים
בנ כָל־הגוים
בא עַל־המזבח
בנ עַל המזבח
בא כָל־הגוים
בנ כָל־הגוים
בא אֲשר כנענים
בנ אֲשר כנענים
בא אֶל־חנון
בנ אֶל־חנון
בא על נינוה
בנ על נינוה
בא בֵין ימינו
בנ בין־ימינו
בא אִם יועצך
בנ אם־יועצך
בא ומעוננים
בנ וְמעוננים
בא תדרך
בנ תדרך
בא מָה תחשבון
בנ מה־תחשבון
בא לא לו
בנ לא־לו
בא הָעליזה
בנ הָעליזה
בא שום אבן
בנ שום־אבן
בא לעת ערב
בנ לעת־ערב
בא וְראמת
בנ וְראמה
בא ופנה דרך
בנ ופנה דרך
בא ובעשקי
בנ וְבעשקי

דברי הימים

בא בנֵי פרץ
בנ בְנֵי־פרץ
בא וַימצאו
בנ וַימצאו
בא וְאהרן
בנ וְאהרן
בא וַיתנו
בנ וַיתנו
בא וַימצאו
בנ וַימצאו
בא כָל־ישראל
בנ כָל ישראל
בא עצמך ובשרך
בנ עצמך וְבשרך
בא המתחזקים
בנ המְתחזקים
בא ויתיצבו
בנ וְיתיצבו
בא וְישיהו
בנ וישיהו
בא וּמִן־הגוי
בנ וּמִן־הגוי
בא אֶת עמשי
בנ אֶת־עמשי
בא וּמנשה
בנ וּמִמנשה
בא וגַם הקרובים
בנ וגַם־הקרו
בא וְבבקר
בנ ובבקר
בא בית עובר
בנ בֵית עובר
בא ולשרתו
בנ וְלשרתו
בא להעלות
בנ להעלות
בא וְישית
בנ וישית
בא ומעשת
בנ ומעשת
בא יְשראלה
בנ יְשראלה
בא וַיפקדם
בנ וַיפקדם
בא ואת בתיו
בנ ואת בתיו
בא לבנות לך
בנ לבנות־לך
בא הַמחלקות
בנ הַמחלקות
בא כָל רכוש
בנ כָל־רכוש
בא שלמת
בנ שלמת
בא להתנדב
בנ להתנדב
בא ויברכו
בנ ויברכו
בא וְמנצחים
בנ ומנצחים

בא שם הימיני
בנ שם הימיני
בא למתצרים
בנ למתצרים
בא והחסר
בנ והחסר
בא ויתפללו
בנ ויתפללו
בא להיות שמי
בנ להיות שמי
בא ויחזק
בנ ויחזק
בא התיצבו
בנ התיצבו
בא את מעכה
בנ את מעכה
בא ושבע
בנ ושבע
בא חומה
בנ חומה
בא עודד
בנ עודד
בא הפוך
בנ הפוך
בא ומקח
בנ ומקח
בא התיצבו
בנ התיצבו
בא וימצאו
בנ וימצאו
בא ויכצלו
בנ וינצלו
בא בהתחברך
בנ בהתחברך
בא על עמדו
בנ על עמדו
בא על עזיהו
בנ על עזיהו
בא נביא ליו
בנ נביא ליו
בא ויזעקו
בנ ויזעקו
בא יתקדשו
בנ יתקדשו
בא וישרם
בנ וישרם
בא המדברים
בנ המדברים
בא ויבשלו
בנ ויבשלו
בא בהעלות
בנ בהעלות

תהלות

בא כי אם
בנ כי אם
בא ובתורתו
בנ ובתורתו
בא ובחרונו
בנ ובחרונו
בא אספרה
בנ אספרה
בא פן יאנף
בנ פן יאנף
בא נסה עלינו
בנ נסה עלינו
בא אור פניך
בנ אור פניך
בא וישמחו
בנ וישמחו
בא בשוב איבי
בנ בשוב איבי
בא ישפט
בנ ישפט
בא נודע יי
בנ נודע יי
בא במזמות זו
בנ במזמות זו
בא תדרש
בנ תדרש
בא עד אנה
בנ עד אנה
בא מפלטי
בנ מפלטי
בא כבוד אל
בנ כבוד אל
בא בכל הארץ
בנ בכל הארץ
בא עדות יי
בנ עדות יי
בא מצות יי ברה
בנ מצות יי ברה
בא טהורה
בנ טהורה
בא הנחמדים
בנ הנחמדים
בא מפשע
בנ מפשע
בא יתן לך
בנ יתן לך
בא והתפרדו
בנ והתפרדו
בא כי לא בזה
בנ כי לא בזה
בא דשנת בשמן
בנ דשנת בשמן
בא והנשאו
בנ והנשאו
בא הבגדים
בנ הבגדים
בא ולמרני
בנ ולמרני
בא ועתה ירום
בנ ועתה
בא אל תחרש
בנ אל תחרש
בא ומשירי
בנ ומשירי
בא ירעם יוציא חריש
בנ לא יוציא חריש
בא קול יי
בנ קול יי
בא וירקידם
בנ וירקידם
בא ויחשף
בנ ויחשף
בא לצור מעוז
בנ לצור מעוז
בא מכל צוררי
בנ צוררי
בא ולשכני
בנ ולשכני
בא הצילני
בנ הצילני
בא בשועי
בנ בשועי
בא אהבו
בנ אהבו
בא וכל מעשהו
בנ וכל מעשהו
בא ויגרשהו
בנ ויגרשהו
בא לכו בנים
בנ לכו בנים
בא ואת דכאי
בנ ואת דכאי
בא למנצח י
בנ למנצח
בא וירממהו
בנ וירממהו
בא אל בקצפך
בנ אל בקצפך
בא כי עונתי
בנ כי עונתי
בא אהבי
בנ אהבי
בא אשמרה לפי
בנ אשמרה לפי
בא מכל פשעי
בנ מכל פשעי
בא ויעלני
בנ ויעלני
בא לעשות
בנ לעשות
בא ימלטהו
בנ ימלטהו
בא באמר אלי
בנ באמר אלי
בא ותהמי
בנ ותהמי
בא אל תחום
בנ אל תחום
בא באמרם
בנ באמרם
בא מאיש
בנ מאיש
בא למנצחי
בנ למנצח אין בו
בא על דבר אמת
בנ על דבר אמת
בא ביקרותיך
בנ בקרותיך
בא נצבה שגל
בנ נצבה שגל
בא ובית אביך
בנ ובית אביך
בא על כן עמים
בנ על כן עמים
בא ישמחו
בנ ישמחו
בא לכו חזו
בנ לכו חזו
בא למנצח פסק
בנ למנצח אין בו פסק
בא לשאול
בנ לשאול
בא זובח
בנ זובח
בא ובגבורתך
בנ ובגבורתך
בא לא שמו
בנ לא שמו
בא תורידם
בנ תורידם
בא ישובו
בנ ישובו
בא להתהלך
בנ להתהלך
בא כי בך
בנ כי בך
בא ממתקוממי
בנ ממתקוממי
בא ומאנשי
בנ ומאנשי
בא יראני
בנ יראני
בא ואת ארם
בנ ואת ארם
בא תרצחו
בנ תרצחו
בא כמעשהו
בנ כמעשהו
בא והמלך
בנ והמלך
בא הארץ
בנ הארץ
בא יכחשו
בנ יכחשו
בא אעשה
בנ אעשה
בא יאר
בנ יאר
בא נער
בנ נערי
בא ואל תאטר
בנ ואל תאטר
בא ולמנחמים
בנ ולמנחמים
בא תנה עוז
בנ תנה עוז
בא יהללוהו
בנ יהללוהו
בא רדפו
בנ רדפו
בא ואין עוזר
בנ ואין עוזר
בא בקבך
בנ בקבך
בא שברת
בנ שברת
בא כי מלאו
בנ כי מלאו
בא זכור חרפתך
בנ זכור חרפתך
בא בקום למשפט
בנ בקום למשפט
בא על ידותון
בנ על ידותון
בא ובעלילותיך
בנ ובעלילותיך
בא וינחם
בנ וינחם
בא והצילני
בנ והצילני
בא אלהיהם
בנ אלהיהם
בא ארזי אל
בנ ארזי אל
בא אל תחרש
בנ אל תחרש
בא ובסופתך
בנ ובסופתך
בא וגם כלתה
בנ וגם כלתה
בא את מזבחותיך
בנ את מזבחותיך
בא נירשה לנו
בנ נירשה לנו
בא הלא אתה
בנ הלא אתה
בא אל רחום
בנ אל רחום
בא אתה
בנ אתה תשבחם
בא אתה
בנ אתה יסדתם
בא פורת
בנ פורת
בא דברת
בנ דברת
בא ובנהרות
בנ ובנהרות
בא ובנגעים
בנ ובנגעים
בא אם לדוד
בנ אם לדוד
בא פרצת כל
בנ כל גדרותיו
בא העטית
בנ העטית
בא ומעולם
בנ ומעולם
בא אתה אל
בנ אתה אל
בא ובחמתך
בנ ובחמתך
בא ונרננה
בנ ונרננה
בא ומעשה ידנו
בנ ומעשה
בא ותחת
בנ ותחת
בא במעשה
בנ במעשה
בא דשנים
בנ דשנים
בא אדירים
בנ אדירים
בא אל נקמות
בנ אל נקמות
בא יתאמרו
בנ יתאמרו
בא נברכה לפני
בנ לפני
בא אם בקולו
בנ אם בקולו
בא ירעם
בנ ירעם
בא ישפט
בנ ישפט
בא המעטרכי
בנ המעטרכי
בא הרחיק
בנ הרחיק
בא גבול
בנ גבול
בא יבהלון
בנ יבהלון
בא התהללו
בנ התהללו
בא פתח
בנ פתח
בא במעלליהם
בנ במעלליאם
בא וקבצנו
בנ וקבצנו
בא מארצות
בנ ומארצות
בא וילחמוני
בנ וילחמני
בא אל יהי
בנ אל יהי
בא המגביהי
בנ המגביהי

חלוף הכתובים בין בני אשר ובין בני נפתלי

בא אֲני עבדך
בן אֲני עבדך
בא לְךָ אזבח
בן לְךָ אזבח
בא מִן־המצר
בן מִן המצר
בא אַל תעזבני
בן אַל־תעזבני
בא וְתורתך
בן וְתורתך
בא וְאל תצל
בן וְאל תצל
בא וָאֶתהלכה
בן וְאֶתהלכה
בא וָאֶשתעשע
בן וְאֶשתעשע
בא אֶל מצותיך
בן אֶל־מצותיך
בא תְנחמני
בן תְנחמני
בא מִכל מלמדי
בן מִכָּל מלמדי
בא מִמשפטיך
בן מִמשפטיך
בא ומשפטיך
בן ומשפטיך
בא אַל־יעשקוני
בן אַל־יעשקוני
בא כְחסדך
בן כְחסדך
בא אֲני שלום
בן אֲני שלום
בא עִם אהלי
בן עִם־אהלי
בא שש
בן שש
בא הנה
בן הנה
בא שהיה
בן שהיה
בא נתננו
בן נתננו
בא למען
בן למען
בא שוא לכם
בו שוא לכם
בא זכר יי
בן זכר־יי
בא אלמדם
בן אלמדם
בא הררי
בן הררי
בא מעלה
בן מעלה
בא אין־יש
בן אין יש
בא ויפרקנו
בן ויפרקנו
בא על־ערבים
בן על ערבים
בא שיר־יי
בן שיר יי
בא אם־אשכחך
בן אם־אשכחך
בא עולליך
בן עולליך
בא ותענני
בן ותענני
בא לדבר רע
בן לדבר רע
בא עד אעבור
בן עד אעבור
בא במעשה
בן במעשה
בא לעשות
בן לעשות
בא בני נכר
בן בני נכר
בא שכבה
בן שכבת
בא וגבורתיך
בן וגבורותיך
בא את־המיהלים
בן את־המיחלים
בא השם־גבולך
בן השם־גבולך
בא בצלצלי
בן בצלצלי

איוב

בא שבעת
בן שבעת
בא והית
בן והיה
בא אל ירדשהו
בן אל־ירדשהו
בא תשכן
בן תשכן
בא ואל־מצנים
בן ואל מצנים
בא ופקדת
בן ופקדת
בא ואתה דע
בן ואתה דע
בא כמרירי
בן כמרירי
בא ויבא רגז
בן ויבא רגז
בא אני ראיתי
בן אני ראיתי
בא היש־בלשני
בן היש בלשוני
בא הים אני
בן הים־אני
בא את עוני
בן את עוני
בא יעות צדק
בן יעות־צדק
בא היגאה
בן היגאה
בא אם־יבלענו
בן אם־יבלענו
בא לא יש
בן לא־יש
בא ואימתו
בן ואימתו
בא ואל עפר
בן ואל־עפר
בא ובעצמות
בן ובעצמות
בא ותופע
בן ותופע
בא ישה לך
בן ישה לך
בא ומצהרים
בן ומצהרים
בא מי אין
בן מי אין
בא ואימתך
בן ואימתך
בא ארחותי
בן ארחותי
בא ושבע רגז
בן ושבע רגז
בא תשטף
בן תשטף
בא ויהלך
בן ויהלך
בא וזה־חזיתי
בן וזה־חזיתי
בא אל תכסי
בן אל תכסי
בא בלא יומו
בן בלא־יומו
בא ויקם בי
בן ויקם־בי
בא טרף
בן טרף
בא מתקוממה
בן מתקוממת
בא תנחמתיכם
בן תנחומתיכם
בא האנכי
בן האנכי
בא נר רשעים
בן נר רשעים
בא מתקו לו
בן מתקו לו
בא ערבה
בן ערבת
בא ומבלי
בן ומבלי
בא יקטל
בן יקטל־
בא וצור יצוק
בן וצור־יצוק
בא ותאשרני
בן ותאשרני
בא ויחלו
בן ויחלו
בא ותתבונן
בן ותתבונן
בא ויבא אפל
בן ויבא אפל
בא ובוז משפחות
בן ובוז־משפחות
בא ויחר אפו
בן ויחר־אפו
בא והוחלתי
בן והוחלתי
בא וכל דברי
בן וכל דברי
בא על משפטי
בן על משפטי
בא אנשי
בן אנשי
בא ותחולל
בן ותחולל
בא אתן־צדק
בן אתן צדק
בא היש־למטר
בן היש למטר
בא תשחק
בן תשחק
בא התשחק בו
בן התשחק
בא אין־על עפר
בן אין־על

משלי

בא אם־יפתוך
בן אם יפתוך
בא אם־תבקשנה
בן אם תבקשנה
בא כי את אשר
בן כי את
בא יתמך
בן יתמך
בא ונהמת
בן ונהמת
בא ואמרת
בן ואמרת
בא עשה זאת
בן עשה זאת
בא כי באת
בן כי־באת
בא לך אל נמלה
בן לך אל
בא בהתהלכך
בן בהתהלכך
בא נתעלסת
בן נתעלסה
בא צרור
בן צרור
בא אני חכמה
בן אני חכמה
בא וליועצי
בן וליועצי
בא אור־צדיקים
בן אור צדיקים
בא תרומם גוי
בן תרומם גוי
בא אם בהתגלות
בן אם־בהתגלות
בא ימלא פיהו
בן ימלא פיהו
בא אם אין־לך
בן אם אין־לך
בא למה יקח
בן למה יקח
בא לשון־שקר
בן לשון שקר
בא אל תתהלל
בן אל־תתהלל
בא למי אוי
בן למי אוי
בא ובית אחיך
בן ובית אחיך
בא ענה כסיל
בן ענה כסיל
בא על ריב
בן על־ריב
בא אל תתן לי
בן אל תתן־לי
בא ומי יי
בן ומי יי
בא ומיץ אף
בן ומיץ אף
בא ומה בר
בן ומה
בא יראת יי
בן יראת יי

רות

בא הנערה
בן הנערה
בא קציר־השעורים
בן קציר השעורים
בא הלא בעז
בן הלא־בעז
בא יתן יי את האשה
בן יי את האשה

שיר השירים

בא שעטרה לו
בן שעטרה לו
בא אנהגך
בן אנהגך
בא צאינה וראינה
בן וראינה
בא שלהבתיה
בן במלות תיבות

קהלת

בא בכל־מעשי
בן בכל־מעשי
בא שעמלו
בן שעמלו
בא וישתבחו
בן וישתבחו
בא את המעשה
בן המעשה
בא וכצפרים
בן וכצפרים
בא הטוחנות
בן הטוחנות
בא עוד למד דעת
בן למד־דעת
בא וכמשמרות
בן וכמשמרות
בא את כל־מעשה
בן את כל מעשה

קינות

בא בהתעטפם
בן בהתעטפם
בא ונחקורה
בן ונחקורה

מגילה

בא והנערה
בן והנערה
בא ואת מאמר
בן ואת כאמר
בא את־המן
בן את המן
בא כתב הדת
בן כתב־הדת
בא להתחנן־לו
בן להתחנן־לו
בא מה־לעשות
בן מה לעשות
בא האחשדרפנים־
בן האחשדרפנים
בא להקהל
בן להקהל

דניאל

בא אין־בהם
בן אשר אין כהם
בא וללמדם
בן וללמדם
בא וידברו
בן וידברו
בא ומן־נצבתא
בן ומן־נצבתא
בא ונבוכד נאצר
בן ונבוכד נאצר

עזרא

בא לאוצרות
בן לאוצרות

נשלם חלוף הכתובים

חלופין שבין מערבאי ומדנחאי

חלוף המקרא שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל:

יהושע

למערבאי וארא כשלל ואראה כתי׳ •
למדנחאי וארא כת׳ ואראה קרי •
למע׳ ויקח כחמשת בין בית אל •
למד׳ בין בית און כתי׳ בית אל קרי •
למע׳ ב׳ פסו׳ לעיר כתיב קרי •
למד׳ לעיר כתיב לעי קרי •
למע׳ ויכם ויכיתם כתיב וקרי •
למד׳ וימיתום כתיב וימיתם קרי •
למע׳ חרם ובית ענת כתיב וקרי •
למד׳ חרום כתיב חרם קרי •
למע׳ אתה זקנתה מלא
למד׳ אתה זקנת חסר •
למע׳ אל קרית בעל •
למד׳ על קרית בעל •
למע׳ וגשן וחילן
למד׳ גשן כתיב וגשן קרי •
למע׳ אם במרד ואם במעל •
למד׳ אם במרד אם •
למע׳ ועל כל עדת ישראל •
למד׳ ואל כל עדת ישראל •
למע׳ ואביא אתכם ואביאה כתיב
למד׳ ואביא כתיב ואביאה קרי •

שפטים

למע׳ ואת היבוסי ישב ק׳ וכתיב
למד׳ ישב כתיב ישבי ק׳
למע׳ כדברו הדבר הזה כתי׳ וקרי
למד׳ כדברי כתיב כדברו קרי
למע׳ ופשטת על העיר
למד׳ אל העיר
למע׳ היוצא והעליתיהו קרי וכתיב
למד׳ והעלותיהו כתיב •
למע׳ על לבה להשיבה להשיבו כתי׳
למד׳ להשיבו כתיב וקרי •
למע׳ אשר שמו אל הגבעה •
למד׳ על הגבעה •
למע׳ אל דרך המדבר
למד׳ על דרך
למע׳ כי יבא דבריך רך כתיב
למד׳ דברך כתיב וקרי •

שמואל

למע׳ ועיניו קמה
למד׳ קמה כתיב קמו קרי
למע׳ פן אספך עמו קרי וכתיב
למד׳ עמי כתיב עמו קרי
למע׳ כי במאה ערלות
למד׳ כי אם במאה
למע׳ והוא נצב על עבדי שאול •
למד׳ אל עבדי שאול
למע׳ והמלך דוד שמ׳ את כל הדברי׳
למד׳ שמע כל הדברים האלה •
למע׳ המשפחה על שפחתך
למד׳ אל שפחתך
למע׳ אל נא ישם אדני אל לבו
למד׳ על לבו
למע׳ לא היה לה ילד כתיב וקרי •
למד׳ ולד כתיב ילד קרי •
למע׳ ראה דבריך טובים
למד׳ דברך כתיב •
למע׳ היתה שומה כתיב וקרי •
למד׳ שימה כתיב שומה קרי •

מלכים

למע׳ ואמתך ישנה מלא
למד׳ ישנה חס׳
למע׳ לכלכלך שם
למד׳ לכלכלך שמה
למע׳ וארבע כתפת אל
למד׳ כהפת על
למע׳ וישמד זמרי אל בעשא
למד׳ על בעשא
למע׳ ויקם וילך אל נפשו
למד׳ על נפשו
למע׳ תעשה מלוכה על
למד׳ תעשה מלוכה אל
למע׳ ויען אל הם וידבר •
למד׳ ויאמר
למע׳ והיתה נבלת איזבל
למד׳ והית כתיב
למע׳ וישמע אל תרהקה
למד׳ על הרהקה
למע׳ ויפרץ בחומת ירושלם בשערי
למד׳ משער
למע׳ ובשנת חמש מלך יהורם
למד׳ מלך יורם
למע׳ להגיד ביזרעאל
למד׳ לגיד כתיב וקרי •
למע׳ יהוא לא שמר מעל חטאות
למד׳ מעל חטאת •
למע׳ אל סוא מלך מצרים
למד׳ סיא כתיב סוא קרי
למע׳ ומעוה וכחמת כתיב ח׳
למד׳ ומעוא כתיב א׳
למע׳ אלהי ספרוים כתיב וקרי •
למד׳ ספרים כתיב וספרויים קרי
למע׳ התפללה אלי אל סנחריב
למד׳ על סנחריב
למע׳ אל ישיא להציל אתכם מידו •
למד׳ מידי כתיב
למע׳ ויבא אליקים ויגידו לו דברי
למד׳ ויגידו לו את
למע׳ אשר כל שבעה
למד׳ שבעיו כתיב וקרי
למע׳ ואת המזבחות עלית
למד׳ עלות כתיב עלית קרי •

ישעיה

למע׳ ועוד בה עשיריה
למד׳ עשריה חס׳
למע׳ יורדי אל אבני בור
למד׳ יורדי על אבני בור
למע׳ לקראת צמא התיו ב׳ם
למד׳ התיו ב׳ יודין
למע׳ כסוס עגור כתיב כן וקרי •
למד׳ כסיס עגור כתיב כסוס קרי •
למע׳ לא תוסיפי כתים קומי כתי׳ וקרי
למד׳ כתים כתיב כתים קרי
למע׳ וישמע על תרהקא
למד׳ אל תרהקא
למע׳ יציץ ופרח ישראל
למד׳ יציץ יפרח כתיב ופרח קרי
למע׳ לצולה חרבי ונהרתיך חס׳
למד׳ ונהרותיך מלא
למע׳ יוצר הארץ ועשה מלא
למד׳ יצר הארץ חסר
למע׳ השיבו פשעים על לב
למד׳ והשיבו כתיב השיבו קרי
למע׳ כה אמר יי׳ יצרי מבטן חס׳
למד׳ יוצרי מלא
למע׳ שמעו אלי יודעי צדק מלא •
למד׳ ידעי צדק חס׳
למע׳ ומכאבינו סבלם
למד׳ ומכאובינו מלא
למע׳ אל יאמר בן הנכר הנלוה על יי׳
למד׳ הנלוה אל יי׳
למע׳ והביאותים אל הר קדשי •
למד׳ והביאותים על הר
למע׳ ודרכך יגעת לא אמרתי
למד׳ לא אמרתי כתיב
למע׳ הרה עמל והולד און מלא
למד׳ והלד און חס׳
למע׳ ונכה רוח וחרד על דברי
למד׳ אל דברי •

ירמיה

למע׳ אשר אתה בוטח בהנה מלא •
למד׳ בטח בהנה חסר
למע׳ כרתו עצה ושפכו
למד׳ כרתו עצה כפיק
למע׳ היא העיר הפקד כלה
למד׳ הפקד כלו
למע׳ כי אני יי׳ עושה חסד משפט
למד׳ חסד ומשפט
למע׳ והצרותי להם למען
למד׳ והצירותי מלא
למע׳ כה אמ׳ יי׳ הנני מביא ולא אשמע
למד׳ ואל אשמע
למע׳ ויעלה נשיאים בקצה הארץ •
למד׳ מקצה ארץ
למע׳ ותר וסיס ועגיר
למד׳ ותר וסוס ועגור כתיב
למע׳ קדחתם באפי עליכם תוקד •
למד׳ עליכם תיקד
למע׳ ויהי ככלות לדבר אל כל ישר׳
למד׳ לדבר על כל העם
למע׳ ולקח מהם קללה ישימך יי׳
למד׳ בצדקיהו כאחב כתיב וקרי
למע׳ שלום העיר אשר הגליתי קרי •
למד׳ אשר הגולתי אשר הגליתי קרי
למע׳ את והחתום המצוה והחקים
למד׳ את החתום ואת המצוה והחקים
למע׳ ואגידה לך גדלות ובצרות
למד׳ גדלות ובצורות כת׳ ובצרות ק׳
למע׳ על כל דרכי בני אדם
למד׳ על כל דרכי בני האדם
למע׳ וישימו שקוציהם בבית
למד׳ ישימו כתיב וישימו קרי •
למע׳ ויהי בקרא יהודי
למד׳ בקרוא כתי׳ כקרוא קרי
למע׳ ויצו נבוכדנצר על ירמיהו
למד׳ על ירמיהו
למע׳ ובאז חדלנו והסך לה נסכים
למד׳ ולהסך לה נסכים
למע׳ בשנה בבתבו את הדברים
למד׳ בשנת כתיב בשנה קרי
למע׳ אשר היה על נהר פרת
למד׳ אל נהר פרת
למע׳ אם טוב ואם רע אשר אנחנו
למד׳ אשר אנו כתיב וקרי
למע׳ אמרו איכה נשבר מטה •
למד׳ איך נשבר כתיב איכה קרי •
למע׳ אל אנשי קיר חרש כחלילים
למד׳ כחללים הנינא דפסו׳ •
למע׳ הנס מפני הפחד הנים כתיב
למד׳ הנס כתיב וקרי
למע׳ כי מי כמוני ומי יעידני ק׳ דאדו׳
למד׳ ומי יעוזני כתיב
למע׳ התעום הרים שבבים כתיב
למד׳ שובבים כתיב וקרי
למע׳ עצת יי׳ ומחשבתיו
למד׳ ומחשבותיו מלא •
למע׳ הקריות והמצרות נתפשה
למד׳ נתפשו כתיב
למע׳ השמיעו אל בבל רבים
למד׳ על בבל
למע׳ בימים ההם ובעת ההיא
למד׳ בימים ההמה
למע׳ והצהלו כאבירים מלא
למד׳ כאברים חסר
למע׳ ומשל על משל
למד׳ אל משל
למע׳ בכל אשר עשה יהויקים
למד׳ כל אשר עשה

יחזקאל

למע׳ היא מתהלכה בין
למד׳ הוא מתהלכת כתיב היא קרי
למע׳ וגם אני אגרע קרי
למד׳ וגם אני אגדע כתי׳ אגרע קרי
למע׳ ובאו בה פריצים מלא
למד׳ ובאו בה פרצים חסר יוד קדמ׳
למע׳ באה הצפירה מלא
למד׳ הצפרה חסר ובוסירין ב׳ חסר
למע׳ חלליכם ומלאתם חוצה חלל׳ •
למד׳ ומלאתים כתיב
למע׳ שים פניך על בנות עמך
למד׳ אל בנות
למע׳ או דבר אשלח אל בנות הארץ
למד׳ על הארץ ההיא
למע׳ נותרה בה אשר ובאתי על ירו׳
למד׳ אל ירושלם
למע׳ ומלבושך שש ומשי
למד׳ ששי כתיב שש קרי
למע׳ כפנה שרשיה עליו
למד׳ כנפה
למע׳ הנבא והך כף אל כף
למד׳ והך כף אל כף
למע׳ ותרבה את תזנותיה
למד׳ ותרב כתיב והרבה קרי
למע׳ בעל מעון
למד׳ וקריהיבה כתיב וקרי
למע׳ ותבא עד שנותיך
למד׳ עת שנותיך כתיב עד קרי
למע׳ והקרחו עליו קרחה
למד׳ קרחא כתיב
למע׳ החיים כתיב חיים קרי •
למד׳ ונתתי החים כתיב וקרי
למע׳ אלונים מבשן כאיי כתים
למד׳ כתיים סו׳ פסו׳
למע׳ ואתנהו ביד איל גוים חסר
למד׳ ביד איל גוים מלא
למע׳ ועבדי דוד מלך עליהם
למד׳ ועבדי דויד מלך
למע׳ והנה על פני ההיכל
למד׳ אל פני ההיכל
למע׳ ונתתה על ארבע קרנותיו
למד׳ אל ארבע
למע׳ שבעת ימים יכפרו
למד׳ נכפרו כתיב יכפרו קרי

תרי עשר

למע׳ כי שב אפי ממנו
למד׳ ממני
למע׳ כי הוביש ששון מן בני אדם
למד׳ מן בני כתיב מבני קרי
למע׳ אשר מכרתם אתם שמה
למד׳ שמה כתיב שם קרי
למע׳ אם יתקע שופר ויי׳ לא עשה
למד׳ לא עשה מפיק הא
למע׳ איה מעון אריות ומרעה הוא
למד׳ ומרעה הא
למע׳ התיטבי מנוא אמון
למד׳ התיטבי כתיב התיטבי קרי
למע׳ יזכרו אדיריו יכשלו בהליכתם
למד׳ בהלוכתם כתיב
למע׳ למנצח בנגינותי
למד׳ בנגותותי
למע׳ אך תיראי אותי תקחו מוסר
למד׳ תקחו כתיב תקחי קרי
למע׳ וקי קלון על כבודך
למד׳ אל כבודך
למע׳ ועל גבר עמיתי
למד׳ עמיתו כתיב עמיתי קרי
למע׳ ועמדו רגליו ביום ההוא
למד׳ ועמדו ורגליו ביום ההוא

חלופין שבין מערבאי ומדנחאי

למע׳ ועלתה ידו על יד רעהו׳
לבד׳ אל יד רעהו׳

דברי הימים

למע׳ איתן בן קישי׳
למד׳ איתן בן קושי בת׳ קישי ק׳.
למע׳ עד ע׳יה וכנותיה ב׳ מלין׳
למד׳ חדא מלה כתיב ערעיה׳
למע׳ סוח׳ וחנפר׳
למד׳ סיח כתיב סוח ק׳.
למע׳ ויזואל ופלט׳
למד׳ ויזיאל ופלט כתיב וק׳.
למע׳ ויסב את המלוכה.
למד׳ את המלוכה כתיב המלוכה ק׳ ׳
למע׳ לרעות את עמי׳
למד׳ את עמו כתיב עמי ק׳ ׳
למע׳ השתחוו ליי׳.
למד׳ והשתחוו׳
למע׳ לעשרים לאליאתהי
למד׳ לאליתא.
למע׳ ויעש מזבח נחשת׳
למד׳ מזבח הנחשת כתיב.
למע׳ ויצא לפני אסא שמעני׳
למד׳ שמעוני מלא׳
למע׳ כי במצער אנשים׳
למד׳ כי במעצר אנשים.

תהלות

למע׳ והגיזו יתרם לעללוהם׳
למד׳ לעולליהם
למע׳ וגורו ממנו כל זרע ישראל
למד׳ יגורו כתיב וגורו ק׳
למע׳ יביאוני אל הר קדשך
למד׳ יבואוני כתיב יביאוני ק׳
למע׳ בשמחת חס׳
למד׳ בשמחות מלא
למע׳ תחת אהבתי ישטנוני
למד׳ ישטונני׳
למע׳ בטרם יבינו סירתיכם
למד׳ סירתכם חס׳
למע׳ לדוד מזמר חס׳
למד׳ לדוד מזמיר מלא
למע׳ אשר ימרוך
למד׳ אשר יאמרוך

איוב

למע׳ מכף רגלו עד כתיב ועד ק׳
למד׳ ועד קדקדו כתיב עד ק׳
למע׳ ושאף צמים חולם
למד׳ ישאף צמים
למע׳ יאבל בדיו
למד׳ יאבל בדוי כתיב
למע׳ כי עתה היתם לו׳
למד׳ היתם לא כתיב לו ק׳
למע׳ ואולם כלם תשובו ובאו נא
למד׳ ובאו נא כתיב
למע׳ ושית על עפר בצר
למד׳ ישית כתיב
למע׳ וכתבונתו מחץ רהב
למד׳ וכתבונתו
למע׳ ישים אליו לבו
למד׳ ישיב אליו כתיב
למע׳ עד תחקרון מלין
למד׳ מלים
למע׳ ובכפי דבק מאום
למד׳ מאומה כתיב מום ק׳
למע׳ לא אזכר כי יעורנו
למד׳ כי יעירני
למע׳ הודיעני מה נאמר
למד׳ הודיעני כתיב הודיענו ק׳

משלי

למע׳ דדיך ירוך בכל עת
למד׳ דדיך ירויך בכל עת כתיב ירוך
למע׳ טוב פריי
למד׳ טוב פריו כתיב
למע׳ יש בוטה כמדקרות
למד׳ יש ביטה כתיב
למע׳ מפרי פי איש תבואת
למד׳ תביאת כתיב תבואת ק׳
למע׳ סוס מוכן התשועה
למד׳ התשעה כתיב
למע׳ אח נפשע ומדונים כתיב
למד׳ ומדינים
למע׳ טוב שבת ומדונים כתי׳
למד׳ ומדינים
למע׳ עד בור ינוס
למד׳ עד בר

רות

למע׳ ותאמר כל
למד׳ את כל אשר עשה
למע׳ ויען בועז כל אשר עשיה
למד׳ את כל אשר עשית כתיב
למע׳ ותקם הוא וכלתיה
למד׳ ותקם הוא וכלהיה כתיב
למע׳ ותבא ותעמוד מלא
למד׳ והעמד חס׳
למע׳ ותשינה קולן
למד׳ ותשאנה קולן
למע׳ ופרשת כנפך חס׳
למד׳ כנפיך מלא
למע׳ ואלה תולדות פרץ
למד׳ ואלה תלדת

שיר השירים

למע׳ לססתי ברכבי פרעה
למד׳ לסוסתי
למע׳ כמו חלאים מעשה
למד׳ מעשי כתיב

קהלת

למע׳ וחכל את מעשה ידיך
למד׳ את מעשי כתיב
למע׳ מה יתרון העשה
למד׳ העושה מלא
למע׳ ושבתי אלי העשוקים
למד׳ העשקים הרויהון חס׳
למע׳ אל בית אבל משתה
למד׳ המשתה כתיב
למע׳ האדם אל בית עולמו
למד׳ על בית עולמו
למע׳ כי הוא חלקך בחיים
למד׳ כי היא חלקך כתיב

קינות

למע׳ משאות שוא ומדוחם
למד׳ ומדוחים מלא
למע׳ עודינה תכלינה כתיב
למד׳ עודינו כתיב כן ק׳
למע׳ בלא יוכלו יגעו
למד׳ בלא יכלו יגעו חס׳.
למע׳ חסדי יי׳ רחמיו
למד׳ רחמו כתיב רחמיו ק׳
למע׳ צוד צדוני כצפר חס׳
למד׳ כצפור מלא
למע׳ השיבנו יי׳ אליך
למד׳ השיבנו אדני

מגלה

למע׳ אל יד שעשגז
למד׳ על יד שעשגז
למע׳ בימים ההם ומרדכי אחשורש
למד׳ אחשורוש
למע׳ ויקראו ספרי המלך קדם׳
למד׳ אחשורוש מלא
למע׳ וישם המלך אחשרש
למד׳ אחשורוש מלא

דניאל

למע׳ באדין גובריא אלך פטשיהון
למד׳ פטשיהן
למע׳ ויהכו גשמהון
למד׳ גשמיהון כתיב
למע׳ אדין עליה ופשרא כתיב
למד׳ ופשרה כתיב וקרי
למע׳ בשפרפרא חדא מלא
למד׳ בשפר פרא תרין מלין
למע׳ על מקדשך השמם
למד׳ אל מקדשך
למע׳ לנו בשת הפנים למלכינו
למד׳ למלכינו ולשרינו
למע׳ לך יי׳ הצדקה כיום
למד׳ כהיום הזה
למע׳ ולא תעצור כוח הזרוע
למד׳ כח הזרוע

עזרא

למע׳ אל הכס על עונם
למד׳ ואל תכס אל עונם
למע׳ והעמיד משמרות
למד׳ והעמד משמרות כתיב
למע׳ ונועדה יחדיו בכפירים
למד׳ בכפירים כתיב בכפירים ק׳ ׳
למע׳ ומבני הכהנים בן מיכיה
למד׳ מיכיה כתיב מיכה ק׳
למע׳ ויקדו וישתחוו
למד׳ וישתחו כתיב וישתחוו ק׳
למע׳ ואדעה כי מניות נתנה
למד׳ לא נתנה כתיב נתנו ק׳
למע׳ ועתה נכרת ברית בעצת
למד׳ בעצת כתיב בעצות ק׳

תמו הפלוגתו׳ מכל המקר׳ ממדינחאי ומערבאי

שטא חדא כל חד וחד

מלעיל ול׳ מלעיל וסימ׳.

והשקית מלעיל ברגלך הגן הירק׳
לשרת שם את יי׳ אלהיך׳
רבה וחטאתם כי כבדה מאד׳
יצחק מלעיל כל השמע יצחק לי
וספר מלעיל שבע׳ ימים לטהרתו׳
קצה מלעיל ונפשינו קצה בלחם הקלקל׳
רחוקה מלעיל ואין מציל כי רחוקה היא מצידנים׳
טובה מלעיל והיה לך למשיב נפש ולכלכל׳
הוקם מלעיל נאם הגבר הוקם על
יסף ולא יסף עוד מלך יי׳ להראת
ושברתי ארץ כי תחטא לי׳
הרם מלעיל ויאמר הרם לך׳
צרה כי קצר המצע מהשתרע׳
קצה ותצא אש ממטה׳
ושבה והיהה לבער כאלה וכאלון
שבר והנה שבר עלינו מלך ישר׳׳

מרה ותצר לדוד מאד דשמואל׳
התחתונה היציע התחתונה עשרים׳
החיצונה ואת מוסך השבת׳
רעה התרועה הארץ מוט׳
וחגורה על חלצים׳
וחרה וחרה נחשתה ביחזקאל׳
בוקע מים לפניהם׳
יצק אשר יצק מים על ידי אליהו׳
זרה רוחי זרה לאשתי׳
צורר מים בעביו׳
למה שמתני למפגע לך׳
מוגע בריקבהו לאום׳
יקרה היא מפנינים׳
החת גערה כמכין׳
והאמר העזה פניה ותאמר לו׳
ארבעה הם קטני ארץ׳
חומה לו סביב׳
בוצע בצע כל ארחות יי׳.
הכן הבי אכרתי הבו לי׳
אחז שמאל בעשותו ולא אחז׳
שמע הללוהו בצלצלי׳
הרשע ומקום הצדק שמה׳

שטה מן כ״ג כל חד וחד

לית דכו׳ וכל מלה אחרי בן ליש׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ל״ב׳

שטה מן י״ו דכל חד וחד

ליה דכו׳ וכל חד ספר דכו׳ וסימנ׳׳

למלאכה וראה את הנגע ביום׳
וכל יחזקאל דכו׳.
הנשים וכל הטף בנשים׳
וכל שיר השירים דכו׳.
ואת עשרת חריצי החלב האלה׳
וכל אסתר דכו׳.
והתפקדו ובני ישראל התפקדו וכלכלו׳
וכל וידבר דכו׳.
וצבא תחדש עדיך נגדי
וכל דניאל דכו׳
ודעה ועבדי דוד מלך עליהם׳
וכל משלי דכו׳.
ירעם בצאן לשאול שתו מות׳
וכל הרי עשר דכו׳
ויאסרו ויבא יי׳ עליהם את שרי דד״ה׳
וכל שפטים דכו׳
לא ימות אל תמנע מנער מוסר
וכל יחזקאל דכו׳.
ותקע וירא כי לא יכול לו׳
וכל יחזקאל דכו׳.
תהלת יי׳ ידבר פי ויברך׳
וכל ירמיה דכו׳.
מזחת והקם חנה אחרי אכלה׳
וכל יחזקאל דכו׳.
לצבי ביום ההוא יהיה צמח יי׳.
וכל שיר השירים דכו׳.
ועדותיו שמר תשמרון את׳
וכל תהלות דכו׳
לפני אלהים ויחר אף אלהים בעזא דד״ה׳
וכל תהלות דכו׳.
השיבנו יי׳ אליך ונשובה כתיב.
וכל תהלות דכו׳.

חילופי קריאה

שטה מן ב׳א דכל חד וחד לית בספר כותיה וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן חד וסי׳

ויולדו אלה תולדת בני נח · וכל קריאה דכוו׳ בר מן חד ויולדו כי תהיין לאיש
שתי נשים ׃ ורם לבבך ושכחת את׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן חד מלעיל ורם
על כל גאה ורם ועל כל ׃ בסתר כי יסיתך אחיך בן אמך · וכל קריא׳ דכוו׳ בר
מן א׳ קמץ בסתר כי אתה עשית בסתר ׃ ומגרשיהם כי היו בני יוסף שני
מטות · וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ מגרשיהן ׃ כל הערים אשר תתנו ׃
אחיך ויסף עוד אבנר לאמר אל עשאל · וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ לאחיך
ולשרה אמר הנה נתתי ׃ משיח הרי בגלבע אל טל ואל מטר · וכל קריא׳ דכוו׳
בר מן א׳ משיח רוח אפינו משיח יי׳ ׃ מקנה על ההרים אשא בכי ונהי ·
וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ למקנה לאברהם למקנה לעיני ׃ ומים ואמרת כה
אמ׳ המלך דמלכי׳ · וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ מלעיל ומים למען יחסרו לחם ומי׳ ׃
חפשי מקץ שבע שנים תשלחו · וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ חפשים הלא זה כוס
אבחרהו ׃ על הרעה ושב הגוי ההוא מרעתו · וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ ל הרעה
וישלח ידו המלאך ירושלם ׃ מזבחותיהם וידעתם כי אני יי׳ בהיותי · וכל קריאה
דכוו׳ בר מן א׳ מזבחתיכם חטאת יהודה כתובה ׃ תקראו ביום ההוא נאם יי׳
צבאות תקראו · וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ תקראי ואנכי אמרתי איך אשיתך ׃
ויכו נבוכד נצר מלך בבל · וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ ויכוה ויכוהו המלך אחז כתי׳ ׃
זכרו תורת משה עבדי · וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ זכרו זכרו אבד מני ארץ ׃
וישמחו כי ישתקו וינחם · וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ וישמחו ישאו בתוף וכנור ·
תערך לפני שלחן נגד · וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ תערג גם בהמות שדה תערג
אליך ׃ זכרון אין זכרון לראשונים · וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ זכרון דבר אל
בני ישראל לאמר בחדש השביעי ׃ בחכמה כי יש אדם שעמלו בחכמה ·
וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ מלעיל בד״ה והנה מחלקות הכהנים ׃
וחוטא ומוצא אני מר ממות · וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ והחוטא לא יהיה שם
עוד עול ׃ שמרם כפשי עדותיך · וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ שמרה
יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל ׃ ישי מארך כלו תפילות דוד בן ישי ·
וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ בעת ההיא יובל שי ׃

שטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל ספר חלוף לה וסי׳

הנראה וירא יי׳ אל אברהם ויאמר · וכל קריאה חלוף הנראה ׃ חירה ויהי
בעת ההיא וירד יהודה · וכל קריא׳ חלף חירם ׃ ואשלחה ואשלחה את העם ·
וכל קריאה חלוף ואשלחה לאליעזר ׃ פרשי כנפים והיו הכרבים פרשי
כנפים · וכל קריאה חלוף פרשים כנפים ׃ ואמה וחצי האמה ארך הקרש ·
וכל קריאה חלוף אמה וחצי האמה ׃ מראה וראה הכהן והנה · וכל קרי׳
חלוף מראה ׃ וכי יגור אתכם גר · וכל קריאה חלוף וכי יגור אתך ׃
ויסעו מפונן ויחנו באבות · וכל קריאה חלוף פונן ׃ ויפן ויסע משכנת
תורים · וכל קריאה חלוף ויפן ויסע ׃ ותקרבון ותעמדון תחת ההר · וכל
קריאה חלוף ותקרבו ותעמדו ׃ אלה העדות החקים · וכל קרי׳ חלוף אלה
העדות ׃ מן המערה ויעשו כן ויוציאו · וכל קריאה חלוף מהמערה ׃
יואל קמץ והואל יואל להושיע · וכל קריאה חלוף יואל פתח ׃ כבשה ולרש
אין כל כי אם · וכל קריאה חלוף נקבה מן הצאן כשבה ׃ נבה ויבא דוד
נבה אל · וכל קריאה חלוף נבה ׃ בית שן אשר גנבו אתם מרחוב · וכל
קריאה חלוף בית שאן ׃ ויושיבם כאשר בא יעקב מצרים · וכל קרי׳ חלוף
ויושיבם ׃ אתי רגם ויאמר המלך אל אתי הגתי · וכל קרי׳ חלוף איתי רפה ׃
מבחור והכיתם כל עיר מבחור · וכל קרי׳ חלוף מבחר ׃ נבנה כי לא נבנה
בית לשם · וכל קריאה חלוף נבנה ׃ כליתי ואני אמרתי לריק יגעתי · וכל
קריאה חלוף כליתי ׃ וקויתי וחכיתי ליי׳ המסתיר · וכל קרי׳ חלוף קויתי ׃
אוריהו ויוציאו את אוריהו ממצ׳ · וכל קריאה חלוף אוריה ׃ האח לפניו
מבערת · וכל קריאה חלוף האח האח ׃ על לבי ולא עלתה על לבי · וכל קרי׳
חלוף אל לבי ׃ הסריונות אסרו הסוסים ועלו · וכל קרי׳ חלוף השריונות ׃
לנשיא יחזקאל מלעיל · וכל קריאה חלוף לנשיא מלרע ׃ לחול מלרע בין
קדש לחול · וכל קריאה חלוף לחול מלעיל ׃ נהר כבר על נהר כבר · וכל
קריאה חלוף על נהר פרת ׃ שנים עשר יחזקיה · וכל קריא׳ חלוף יחזקיהו ׃
רחמה ותגמל את לא רחמה · וכל קריאה חלוף רחם ׃ דברי הימים חורם
דרמשק · וכל קריאה חירם דמשק ׃ תהלות אזמרה ולשמך אזמרה ·
וכל קריאה חלוף ולשמך אזמר · תהילות בית אהרן בטחו ביי׳ · וכל קרי׳
חלוף בני אהרן ׃ תהלות אמן ואמן וברוך שם כבודו לעולם · וכל קריאה
חלוף אמן ואמן ׃ איוב ריש התקשר ריש בתלם עבתו · וכל קרי׳ חלוף ראש ׃
ולא נדע מה ידעת ולא נדע · וכל קריאה חלוף לא נדע ׃ משלי שלמה
בן דוד · וכל קריאה חלוף דברי שלמה ׃ לצדיק מלרע תן לחכם ויחכם עוד
הודע לצדיק · וכל קריאה חלוף לצדיק מלעיל ׃ יקרה אתכלם · וכל קרי׳
חלוף יקראה ׃ חולה ים רעה חולה · וכל קריאה חלוף חולה ׃ עדת קמץ
לא עדת בהון · וכל קריאה פתח עדת יי׳ ׃ קל קמץ קל מן שמיא נפל ·
וכל קריאה חלוף קל פתח ׃ כבר פתח כבר אנש אתה · וכל קריאה קמץ
ויאמר לה המלך ׃ בארכות פתח וישלח ידו בארכות · וכל קרי׳ בארכות קמץ ׃
עזרא יויקים יויריב יודע יוצדק ישוע · וכל קרי׳ יהויקים יהויריב יהוידע יהוצדק
יהושע ׃ שיר השירים הראיני השמיעיני · וכל קריאה חלוף הראני השמיעני ׃
רות תדבקין · וכל קריאה חלוף תדבקון ׃ קינות רבתי בגוים · וכל קרי׳
חלוף רבתי ׃ אסתר ועשרים ומאה · וכל קריאה חלוף מאה ועשרים ׃
לחדש מלרע לחדש שנים עשר · וכל קריאה חלוף לחדש מלעיל ׃

שטה מן ל׳ דכל חד וחד לית דכוו׳ חלוף וסימניהון

שבתון שבת הוא הדבר אשר דבר יי׳ · וכל קריאה חלוף שבת שבתון ׃
אשה ליי׳ הוא והקטרת את כל האיל · וכל קריאה אשה הוא ליי׳ ׃
ללאות חמשים ויעש ללאות חמשים · וכל קריאה חלוף חמשים ללאת ׃
בבהמה ובעוף והבדלתם בין הבהמה · וכל קריאה חלוף בעוף ובבהמה ׃
לאמו ולאביו כי אם לשארו · וכל קריאה חלוף לאביו ולאמו ׃ אמו ואביו
איש אמו ואביו · וכל קריאה חלוף אביו ואמו ׃ הישר והטוב ועשית הישר
והטוב · וכל קריאה חלוף הטוב והישר ׃ משפט צדק שפטים ושטרים · וכל
קרי׳ חלוף צדק ומשפט ׃ בתמי׳ ובאמת ועתה יראו את יי׳ · וכל קריא׳ חלוף באמת
ובתמים ׃ המלך אדני ועתה אשר באתי · וכל קריאה חלוף אדני המלך ׃
הקם ליי׳ מזבח ויבאו אל דוד ביום · וכל קריאה חלוף הקם מזבח ׃
שקלים חמשים ויאמר המלך אל ארונה · וכל קריאה חלוף חמשים שקלים ׃
לחרבה לשמה ונתתך חמתי ואפי · וכל קריאה חלוף לשמה ולחרפה ׃
קדיש רוח כי הוא בין אחים · וכל קריאה חלוף רוח קדיש ׃
כירחי קדם מי יתנני כירחי קדם · וכל קריאה חלוף כימי קדם ׃
אבן ועץ ועמך לרב עשי מלאכה · וכל קריאה חלוף עץ ואבן ׃
להודות ולהלל ולעמד בבקר בבקר · וכל קריאה חלוף להלל להודות ׃
ראה עתה כי יי׳ בחר בך דה״י · וכל קרי׳ חלוף עתה ראה ׃ אל אל ישגירני
אל אל עויל · וכל קריאה חלוף אל אל ׃ דבש וחמאה אל יראה בפלגות · וכל
קרי׳ חלוף חמאה ודבש ׃ בזהב ובכסף ולאלוה מעזים · וכל קרי׳ חלוף בכסף
ובזהב ׃ לכליון ומחלון ויאמר בעז לזקנים · וכל קרי׳ חלוף מחלון וכליון ׃
רבים עמים זכר יי׳ חרפת עבדיך · וכל קריאה חלוף עמים רבים ׃
שנים שלש ויתן להם המלך דבר · וכל קריאה חלוף שלש שנים ׃
והארץ נכבשה ויקהלו כל עדת בני ישראל · וכל קרי׳ חלוף נכבשה הארץ ׃
שה ושור ויחנו עליהם וישחיתו · וכל קריאה חלוף ושור ושה ׃ וראו ודעו
מכל המחבאים · וכל קרי׳ חלוף ודעו וראו ׃ ובני שלמה והיה כשכב אדני ׃
וכל קרי׳ חלוף שלמה בני ׃ ופרו ורבו והרביתי עליכם אדם · וכל קרי׳ חלוף
ורבו ופרו ׃ ואמות שלש כי עשה שלמה כיור דה״י · וכל קרי׳ חלוף שלש אמות ׃
אחד לעלה ואחד לתחתה ואם לא תמצא · וכל קרי׳ חלוף אחד לתחתה ואחד
לעלה ׃ ורחץ במים את בשרו כתנת בד קדש · וכל קריאה חלוף ורחץ את
בשרו במים ׃ אך את הזהב ואת הכסף ואת הנחשת · וכל קריאה חלוף
את הכסף ואת הזהב ׃ בין השמים ובין הארץ ויקרא אבשלום · וכל קרי׳
חלוף בין הארץ ובין השמים ׃ אל ישעיהו הנביא בן אמוץ וישלח את אליקים
אשר על הבית · וכל קריאה חלוף אל ישעיהו בן אמוץ הנביא ׃
ביד נטויה ובזרוע חזקה ונלחמתי אני · וכל קרי׳ חלוף ביד חזקה ובזרוע נטויה ׃
בני יהודה ובני ישראל ונקבצו בני יהודה · וכל קרי׳ חלוף בני ישרא׳ ובני יהודה ׃
כמה רחבה וכמה ארכה ויאמר אלי אתה הולך · וכל קריאה חלוף כמה ארכה
וכמה רחבה ׃ חקת עולם בכל משבתיכם לדרתיכם וקראתם בעצם · וכל
קריאה חלוף לדרתיכם בכל משבתיכם ׃

חד מן ב׳ זוגין מן ג׳ אית בהון מן ו׳ מלין הכנעני החתי האמרי הפרזי החוי והיבסי י״ד פסוקים דמיחדין כולהון כ׳ פסוקים ׃

וארד להצילו מיד מצרים · ואמר אעלה אתכם מעני מצרים · ישראל
ובני ישראל ישבו בקרב · הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳
כתאפחי ׃ תחרימם כי החרם תחרימם ׃ המלכים ויהי כשמע כל המלכים ׃
בהר ובשפלה ובערבה · החתי האמרי הכנעני והפריזי והחוי והיבוסי וסימ׳
תאכפחי ׃ כל העם דמלכים כל העם הנותר מן · האמרי החתי הפרזי החוי
והיבוסי וסי׳ אתפחי ׃ כל העם דד״ה כל העם הנותר מן · החתי והאמר והפרזי
והחוי והיבוסי וס׳ תאפחי ׃ מלאך ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי · הכנעני
האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי וסימ׳ כאתפחי ׃ מלאכי כי ילך מלאכי
לפניך · האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי וסי׳ אתפכחי ׃ הצרעה
ושלחתי את הצרעה · החוי את הכנעני ואת החתי וסי׳ חכת ׃ עמלק יושב
בארץ הנגב · והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני וסימ׳ תיאך ׃ ונשל
כי יביאך יי׳ אלהיך אל הארץ · החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי
והיבוסי וסימ׳ תגאכפחי ׃ בזאת תדעון ויאמר יהושע בזאת · הכנעני החתי
החוי הפרזי הגרגשי האמרי והיבוסי וסימ׳ כתחפגאי ׃ שמר לך את אשר אנכי ·
האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳ אכתפחי ׃ ממזרח הכנעני
ממזרח ומים · והאמרי והחתי והפרזי והיבסי בהר והחוי וסימ׳ כאתפיח ׃
כתועבותיהם וככלות אלה נגשו אלי השרים · לכנעני החתי הפרזי היבוסי
העמני המואבי המצרי והאמרי וסימ׳ כתפיעמ״מא ׃ ומצאת את לבבו נאמן
לפניך · הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי וסימ׳ כתאפיג ׃

וסימ׳ אילו דנסבין וי״ו

וארד׳ ואמר · שמר לך · ונשל · הא כקדמאי ובתריהון וי״ו פי׳ כקדמאי דמלת
קדמ׳ ותנייכא לא נסבין וי״ו ושארא נסבין · ובני יש׳ ישבו בקרב הכנעני החתי
והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי ׃ ויקהל דוד את כל שרי ישראל · שרי שרי
ושרי ושרי ושרי ׃ ימעט ועתה אלהינו האל הגדול והגבור ׃ למלכינו
לשרינו ולכהנינו ולנביאנו ולאבתינו ולכל ׃ התורה זאת התורה · לעלה למנחה
ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח ׃ ע״ב ׃ תחרימם כי החרם תחרימם ·
החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי · ולפ״ס ׃ בנערינו ויאמר משה ·
בנערינו

בנעריכו ובזקניכו בבניכו ובבנותינו בצאנינו ובבקרינו׃ זנתה כי זנתה אמס הוביטה. לחמי ומימי צמרי ופשתי סמני וסקויי. ואפ״ס מזבח את מזבח הנחשת את ואת את ואת את הכיור ואת כנו׃ המלכים ויהי כשמע כל המלכים החתי והאמרי הכנעני הפרזי החוי והיבוסי. ואפ״ס הזהב אך את הזהב את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת׃ בהר ובשפלה ובערבה. החתי האמרי והכנעני הפרזי החוי והיבוסי.
ואפ״ס דן יוסף ובנימן נפתלי גד ואשר׃ כל העם דמלכים כל העם הנותר מן האמרי החתי הפרזי החוי והיבוסי. ואפ״ס הויה הנה יד יי׳ הויה. בסוסים בחמרי׳ בגמלי׳ בבקר ובצאן׃ וממחצית בני ישר׳ תקח אחד אחוז. מן החמשים מן האד׳ מן הבקר מן החמורי׳ ומן הצאן. ובפ״ס אעבר׳ נא ואראה את הארץ הטוב׳ הירדן ההר הטוב הזה והלבנון׃ האדני׳ כי יי׳ אלהיכ׳ הוא אלהי האלהי׳ האדני׳ האל הגדול הגבור והנורא׃ כל העם ד״ה כל העם הנותר מן. החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי. ובפ״ס ממנים ומהם ממני׳ על הכלים. הסלת והיין והשמן והלבנה והבשמים׃ הגדלה לך יי׳ הגדלה. הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד׃ מלאך ושלחתי לפניך מלאך. הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי. ובפ״ס הקללה ואלה יעמדו על הקללה ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי׃ קלעי את קלעי האחר. את עמוריה ואת ארניה ואת המסך את מיתרי׳ ואת כל כליעבדתם׃ מלאכי כי ילך מלאכי לפניך. האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי. וגפ״ס עדן ועל ידו עדן ומנימין וישוע ושמעיהו אמריהו ושכניהו׃ הפקדתיך ראה הפקדתיך היום לנתש ולנתץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע׃ ואל תת אדם לא יבא לטמאה לאב ולאם ולבן ולבת לאח ולאחות׃ ע״ב׃ יביאך והיה כי יביאך יי׳ אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי. ואפ״ס ויעלו מבני ישראל ומן. הכהנים והלוים והשערים והנתינים׃ הצרעה ושלחתי את הצרעה את החוי את הכנעני ואת החתי׳ והפ״ס וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן את סדם ואת עמרה ויסב את כל הרכוש וגם את לוט את הנשים ואת העם. והפ״ס ורחץ את בשרו במים. את בגדיו את עלתו ואת עלת׃ המטה קח את המטה והקהל את העדה את העדה ואת בעירם׃ הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם. את הדברים האלה את השמים ואת הארץ׃ ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי׳. את יי׳ אלהיהם את הבעלים ואת האשרות׃
ע״ב׃ עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני כלהון וי״ו׃

אילין כ׳ פסו׳ מלה קדמ׳ לא נסיב וי״ו ושאר׳ כולהון נסבין וסי׳

תדעון ויאמר יהושע בזאת תדעון. את הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי ואת הגרגשי׃ השפחות וישם את השפחות. את השפחות ואת ילדיהן ואת לאה ואת רחל ואת יוסף׃ צאנם ואת צאנם ואת בקרם ואת חמריהם ואת אשר ואת אשר׃ יקחו והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש׃ ולקחו בגד תכלת וכסו. את מנרת ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת׃ הצפר את הצפר החיה יקח אתה ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב׃ וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם׃ תקות הנה אכחנו בחיים בארץ. את תקות ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת׃ בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם. את הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי ואת הגרגשי והאמרי והיבוסי׃ ותפל אש יי׳ ותאכל. את העלה ואת העצים ואת האש ואת העולה ואת׃ חלקיה ויצו המלך דמלכים. את חלקיה ואת אחיקם ואת עכבור ואת שפן ואת׃ יויכין ויגל את יויכין בבלה. ואת אם ואת נשי ואת סריסיו ואת׃ עממות בעת ההיא נאם יי׳ יוציאו. את עצמה ואת עצמו ואת עצמות ואת עצמות ואת׃ מתלא ואמרת אלהם כה אמר ה׳. את כל יושבי ואת המלכים ואת הכהנים ואת הנביאים ואת כל יושבי׃ רעות הסכתם את רעות ואת רעות ואת רעות ואת רעות ואת׃ ויצו המלך תניינא דמלכים. ואחרו דירמיה ויצוה המלך את ירחמאל. וגם את האבות ואת הידעונים׃ הכחלות את הכחלות לא חזקתם׃ האברת את האברת אבקש׳ ואת הנדחת ואת החולה ואת השמנה ואת החזקה׃ הירדן ותעברו את הירדן ותבאו. האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי. ובפ״ס עקרתי והיה כאשר שקדתי׳ לנתש ולנתץ ולהרוס ולהאביד ולהרע לבנות ולנטע׃ אלה וכחש ורוצח וגנוב ונאוף פרצו ודמים׃ כתעבתיהם וככלות אלה נגשו אלי. החתי היבוסי העמני המאבי המצרי והאמרי. ובפ״ס הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח׃ ושאר העם הכהנים הלוים השערים המשוררים והנתינים׃ ומצאת את לבבו נאמן לפניך׳ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי. ובפ״ס וכר הוליד את קיש את שאול את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אבינדב ואת׃ הבגדים לקחת את הבגדים את הבגדים את אהרן את הכתנת ואת מעיל ואת האפוד ואת החשן׃

שער הנגינות

אלה הם שמות המלכים והמשרתים אתנחתא. זרקא. זקף בין גדול בין קטן. יתיב. טפחא. טרס. והוא גריש והוא הדין לגרשי. לגרמיה. פשטא. פזר בין גדול בין קטן והגדול הוא קרני פרה. רביע. תביר. תלישא גדולה. שלשלת. סגולה. סוף פסוק. וסימני ראשי שמותם אז״ן יט״ט לפ״ף רת״ת פסס׃ ואלה המשרתי׳ מונח. מכרבל. תלישא קטנה. מהפך. מארכא. עלוי. אזלא. דרגא. מאילא. והיא דומה לטפחא אע״פ שמונח ועלוי דומין זה לזה אותן הבאי׳ לפני אזן נקראין עלוי לפני שאר מלכים מונח ויש קורין העלוי שופר יסר הו שפר הולך׃

לעולם לא יבאו שני אתנחתות בפסוק אחד ולא ישרתנה כי אם עלוי חוץ מי״א מקומות שישרתנה מאילא על פי המסורת והיא דומה לטפחא וסי׳ נמסר בסדר פנחס ובניאל סי׳ ג׳ וד״ה ב׳ סי׳ ך׳ ע״ם. ופעמים שישרתנה שני שופרות מונח ועלוי׃ הזקף גדול אין לו משרת׃ זקף קטן אם יש לו משרת אחד והתיבה אשר בה המשרת נגינתה בראשה אז יהיה המשרת מכרבל כגון רגע אדבר ואם אין הנגינה בראשה אז יהיה משרתו עלוי כגון ולא פחדו טפכם נשיכם ואם שנים משרתים אע״פ שאין הנגינה באות בראשון מ״מ הוא מכרבל והשני עלוי כגון אשר כפר בהם וגם אין לו כי אם משרת אחד אף אם הוא באות ראשון אם תיבה הקודמת לאותו משרת מפרש מוקפת לו כי הוא עלוי כי אז נראה כתיבה אחת ונראה שאין הנגינה בראש כמו בכל ארץ מצרים. ואם הזקף בלא משרת יבא לפניו מקל בתיבתו לתיקון הנגינה או בתיבת שלפניו אם היא מוקפת לו שאז הוא כתיבה אחת כגון והכהן והנכרי אבני שהם׃
זרקא אם יש לה משרת אחד הוא מונח שהוא עלוי במי׳ יצאים מן הכלל שהם במרכא וסימ׳ לכן אמר לבני ישראל׳ כי תשא את ראש בני ישראל. בכל אשר התהלכתי׳ וחברו. ויזבח שור ומרי וצאן. וחברו. וחצי שבט מנשה. ויבאו בבעל פרצים. נסכה מפני כריך. קנה נגד היושבים. ואם יש לה שנים אם הראשון באות ראשון שלתיבה הוא מונח והשני עלוי כגון ששת ימים תעבד מי שם פה לאדם ואם אינו באות ראשון הוא אזלא כגון ויאמר משה לפרעה העדותי בכם היום ואם יש לה ג׳ משרתים אז הראשון תלישא קטנה והשני אזלא והשלישי עלוי כגון ואם ביום שמוע אישה ואם יש פסק בין משרת לזרקא אתו המשרת מירכא כגון ועלה הגבול דבירה או יש מאיילא בין אזלא לזרקא בלא פסיק והם ב״א מקומו׳ בחומש והא לך לשון המסורת י״א מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באור ויתא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך טעם׳ כל אילו במאילא וכל פסיקתא דכותהו׳ מאריכין במארכא אך לא במאילא אך כי הניגון שוה במ״ב פסק ועילוי וסימ׳ ויאמר אליהם ראובן הנה חרדת אליכו זה נמצא בספר אכפמיא אחד ובג׳ מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסימ׳ ויתמר בכין יבאו בנות שלו לאוצרות ולתרומות ואם יש לזרקא משרתים יותר מג׳ האמורי׳ תלישא קטנה אזלא ועילוי כל אשר לפני התלישא הם עילוי׳׃ זרקא לעולם אחריה סגולת׳ במ״א כה אמר יי׳ למשיחו לכורש׃ יתיב קריאתו כקריאת פשטא ובמקום פשטא הוא אמנם אם הנגינה בראש נקרא יתיב והוא כמו מהפך אך קטן הוא ממנו ונקור חוץ מן הנקודה לצד ימין כגון אלה בני בלהה ואם אין הנגינה נקראת בראש תיבה הוא מהפך כגון וידבר אלהים אל משה וגם אף אם הנגינה בראש תיבה ותיבה שלפניה מוקפת לה הוא מהפך כי איכו חשוב כבראש תיבה אא כמו באמצע כי שתי תיבות כשהן מוקפות אינם חשובות כשנים רק כאחת כאשר פירשתי בדין מכרבל כגון כי לא באו לגבול מואב ונקוט האי כללא בידך למהפך ולדרגא ולמרכא אם יש להם משרת והוא בראש תיבה הוא מונח כגון כי לא ילדה ליעקב דגל מחנה ראובן דגל מחנה אפרים ואם איכו מונח הוא אזלא כגון אשר דבר משה נפתולי אלהים נפתלתי אחד עשר יום וכן אף אם הוא בראש תיבה אם תיבה שלפניו מוקפת לו עוד הוא אזלא כי הכל כתיבה אחת והב״ אינו בראש תיבה כגון אל נא תהי מריבה׃ ואחר היתיב לא תבא לעולם פשטא רק ב״א מקומות וסי׳ נמסר בויקרא ובדניאל סימ׳ ב׳׃ טרס הוא גרש וישמשהו עד ה׳ משרתים ואם אין לו כי אם משרת אחד והוא באות ראשונה הוא מונח כגון הן הנה הן הראנו כי תביאנו וכן לגרשים כי יתשא כיהנה הנה יושבת הארץ ואם איכו באות ראשונה הוא אזלא כמו ויקח תרח ואם המשרת בתיבת הגרש כמו כן הוא אזלא כמו וסמכו׃ והסירותי את לב האבן והביאותים ואם יש לטרס הברה אחת אחריו בתיבתו ויש לו משרת לפניו בתיבה אחרת אז הוא גרש במקל אחד כמו שפירשתי הן הנה כי הביאנו אבל אם הוא בהברה אחרונה אז הוא גרשים בשתי מקלות כגון כי תשא וישמע יתרו אמנם אם המשרת אזלא איכו רק במקל אחד ואפילו בהברה אחרונה הוא כגון ויגש אליו והסירותי לב האבן ואם ישרתיהו שנים לטרס הראשון תלישא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תלישא קטנה אזלא לפני טרס כגון ויקחו אליך פרה אדומה ואם יש יותר משרתים כל אותם שהם לפני תלישא קטנה הם מונחים כמו ויוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת שריו ואת עצמות הכהנים׃ טפחא היא טרחא ולא ישרתנה לעולם כי אם מארכא רק ב״ר מקומות ישרתנה דרגא עם ב׳ מרכות והם תרין חוטרין וסימ׳ נמסר בסוף מטות ובריש חבקוק ונחמיה סוף סימן ג׳׃
טפחא נוטה לצד ימין ומארכא לשמאל וסימ׳ וימינו טפחא שמים ולא ישרתנה מרכא בתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסימ׳ נמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן ל״ג ובשיר השירים סימן ו׳׃ משפט כי לא כל ג׳ תיבות שהראשונה כי והשניה לא ובשלישית טפחא אם אות ראשונה מתיבת הטפחא נקודת במלך תהיה תיבת כי במרכא ותיבת לא מוקפת לתיבת הטפחא כגון כי לא באתם עד עתה כי לא נגב וזה מן הכלל כי לא תעבר את הירדן ואם יש חטף באות ראשונה של טפחא תיבת כי תהיה מוקפת לתיבת לא ותיבת לא תעמד כגון כי לא דרשנוהו׃ לגרמיה ישרתיהו עד ב׳ משרתים כגון המלט אמלט אל ארץ פלשתים׃ פזר קטן כל משרתיו מונחים׃ פזר גדול שהוא קרני פרה לעולם ישרתנו גלגל שהוא ירח בן יומו וישרתיהו עד ו׳ משרתים בב׳ מקומות לבד מן הגלגל הסמוך לו. ובמסורת יש י״ו בטעם פזר גדול וגלגל וסימ׳ נמסר בסוף יחזקאל ומגלה כוף סימן ז׳ ונחמיה סימן י״ג׃ פשטא כך משפטה אם ישרתנה משרת אחד ואין בין משרת לפשטא לא מלך ולא חטף בראש התיבה משרתו מרכא כגון היתה תהו אבל אם יש מלך אחד או חטף אחד אז ישרתנה מהפך כמו ויהי השמש לבא זה שמי ואם ישרתוה שני׳ אם הראשון באות ראשון של תיבה הו׳ מונח והשני כמשפטו המפורש מרכא או מהפך כגון כי לא ילדה ליעקב אבל אם איכו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו מהפך או מרכא כגון אחד עשר יום ואם ישרתנה ג׳ משרתים הראשון תלישא קטנה והשני אזלא והשלישי כמשפטו ואם יש לה יותר כל שלפני התלישא

שער הנגינות

התלישא קטנה מונחים הם : רביע אם יש לו משרת אחד הוא מונח ואם יש לו שנים הראשון דרגא והשני מונח כגון שתי כתפות חברות כי על אפי ועל חמתי ואם יש לו יותר הראשון מונח והשני דרגא והשלישי מונח כגון גם בן ואח אין לו ובה׳ מקומות ישרתנו מונח בתיבתו וסימ׳ בויגש ובזכריה סוף סימן ז׳ : תביר אם יש לו משרת אחד ויש בין המשרת לתביר ב׳ מלכים או חטף בראש תיבה ומלך המשרת הוא דרגא כגון אהרן הכהן ושני קרשים שהחטף בראש תיבה הוא מלך בכמה מקומות אבל נגינות גם אם יש ביניהם מלך וחטף בראש תיבה המשרת דרגא כמו המטיר על סדום וגם אם יש בין המשרת לתביר מלך אחד ושני חטפים רצופים כמו כן המשרת דרגא כמו וכי תזבחו ביום זבחכם אבל אם אין ביניהם כי אם מלך אחד או מלך וחטף מובלע אז המשרת מרכא כמו ההר הטוב כי עזבו כי לא קדמו דקוף עזרא במ״ג מקומות ונראין מכלל זה שהמשרת דרגא אף על פי שאין בין המשר׳ לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסימ׳ ואברהם היו יהיה המקריב את דם השלמים לו תהיה ב׳ בו וכי יגוף שור איש וכל אשר אין לו דמשנה תורה וישלחם יהושע ויגו׳ בין בית אל וקאם שאון עתה ירע לנו כשר שלמן ואיש מסך בקשת דד״ה השך ידך דמלכים כי לא יכלו לעשותו וכל אשר תמצא ידך ועיין בפרשת שמיני · וכל פסק כדרגא דכוו׳ כגון השל ימל ואפילו אין בין המשרת לתביר לא מלך ולא חטף כמו כן הוא דרגא כמו אחשורש מס ואם יש ביניהם מלך וחטף פתח או מלך וחטף סגול הרי הם נחשבים כמלך ומשרת׳ דרגא כגון אשר קנה יעקב כתן אלהים ואם תהיה התיבה אשר בה התביר במתג וחטף כגון ברי לפני חטף המגיע או חולם לפני חטף שהוא מתוג או קמץ לפני חטף מתוג אז יהיה המשרת מרכא במקום המתג בתיבת התביר כגון יכאו שמרים ידך ישרתנו אבל אם הוא חטף פתח אין משרתו מרכא בתיבתו במ״ג וסימ׳ לכן הנבא ואמרת אל תלחמו וידרש יחזקיהו על הכהנים ואם ישרתוהו שנים אם המשרת ראשון באות ראשון הוא מונח והשני כמשפטו המפורש כגון עיר שופכת דם בקרבה ואם הינו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו כגון ואיש איש בית אבותיו ואם ישרתו שלשה הראשון תלישא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תלישא קטנה תבא אזלא והשלישי כמשפטו ואם יותר כל אותם שלפני התלישא קטנה הם מונחים : תלישא גדולה כל משרתיה מונחים וישרתוה עד ז׳ מונחים כמו ועל הכהל יעלה על ספקו מזה ומזה כל עץ מאכל דבסוף יחזקאל : שלשלת אין לה משרת : סגולתא תבא לעולם אחר זרקא וכל משרתיה מונחים : סוף פסוק לא ישרתוהו לעולם רק מרכא ובה׳ מקומות ישרתוהו מאילא בתיבתו וסימ׳ כמשר ברים אמור וביהושע סימן י״א · ומונח משרת לז׳ מטעמי׳ ובה׳ מקומות משרת לתיבתו וסימ׳ כמשר פרשת ויגש ובזכריה סוף סימן ז׳ : כל תביר אחריו טפחא במ״א ארץ מאפליה : כל טפחא יש אחריה סלוק או אתנחתא : ואחר יתיב לעולם בא זקף קטן :

הנגינות נקראות במקום שראוי להאריך בנגון בתיבה אף על פי שאינו נכקדות באותו אות כגון פשטא וזרקא ותלישא קטנה שהם לעולם בסוף תיבה אף על פי כן נקראות באות שהיה דינם להיות בתיבה אילו היו נגינות אחרות וכן תלישא גדולה לעולם בראש תיבה אעפ״כ נקראות באות שהיה דין הנגינה בו להיות אילו היתה נגינה אחרת ויש נקדני׳ שעושין ב׳ תלישות וב׳ זרקות אחת בסוף תיבה ואחת במקום שהיה ראוי לנגן כעבו בני אדם שאינם יודעים באיזה מקום ראוי לנגן כגון ויאמר וזרקו וכל פשטא עושים ב׳ פעמים אחת בסוף תיבה ואחת במקום שראוי לנגן כגון ויבאו תלה וכן סגולתא :

עד הנה הגיע שיעור מה שראינו לייעדו למסר׳ רבת׳ אמנם השמטנו ספר הטעמי׳ מרבינו אהרן להיותו בלתי צריך יען כי שמנו תמורתו שער הנגינות שכולל כל מה שהביאו הוא ז״ל על הדרך היותר מפורסם לעניות דעתין גם השמטנו חלופי כל ספר וספר לבד יען חשבנו שיגיע לידינו ולא הגיע אמנם העתקנו מה שהוא יותר הכרחי ושאי איפשר מבלעדו וממנו לא נשאר לעשות כל ההשתדלות שיתכן כדי להעלות העתקתינו ברה כחמה ולא כוונתנו אחור מהטורח הרב לאהבינו התועלת הנמשך וכחלה פני כל מעיין שאל יאשימנו אם לא הגיע קוצר דעתינו עד תכלית עיונו ואם אירע איזה טעות בהדפסה כי כשגגה היוצאת מלפני השליט ישתבח השם האמתי שהגיענו להתחיל ולהשלים : כה מעתיר הצעיר קטן התלמידים יעקב בן חיים בן יצחק ן׳ אדוניהו יש״י עמה״ן :

אצל זמן הודו הראה צבי עדו קם איש הדר הדור זיוו וגם יופיו :
לא קם בישראל אכן באומות קם אקרא לך בשמו אומר לך איו :
יושב בפרהסיא היום בוניציאה סוהר ודניאל בומבירג בכנויו :
הנו ערל בשר אך לא ערל לבב להגות בתורת אל חפצו ומאויו :
ודאי חסיד האמות הוא ובעולם הבא יהי לו אז חלק שכר פריו :
הנה מצאנוהו פתאום כאיש מוצא לו אחרי יאוש שורו וגם שיו :
לסר לשוננו וברת אלהינו הדפיס ספרים עד אין קץ ולא דיו :
ועד בביתו לצ־ מאים למי תורה מעין ספריו איש דולה מלא כליו :
יצא לאחרונה עשרים וארבעה זה אחרון אחרון חביב לרוב בניו :
אצל פני מקרא תרגום בתפארת הוא כערוגות ה־ בושם עלי לחיו :
שלם במסורת סביב מסודרת דומה לאיש על י־ רך יחגור תליו :
כלו מבואר עם רשי ובן עזרא ומבארים היטב סתר וגלויו :
נוהג כמנהגו רשי בתלמודו אברהם בדקדוקו ופשט עלי בוריו :
זוקק בכור בינת על יד אנוש משכיל יעקב ארוניה האיש אשר חיו :
יתיר וכל חסר הנע בכברתו שבוש וכל טעות כחש במו עליו :
הוגה דפוס כל יום עוזר על ידי אמן נודע בישראל לוי וקורנליו :
מה טוב ומה נעים ספר כמו זה עם מכתב מפואר גם מבחר נייר ודיו :
דינו ומשפטו יש לו בכמוהו רהבו וגם ארכו שוים עלי עביו :
קום דוד וקחהו כי אין כדומיהו גם כל חפצים לא ישוו אלי שויו :
דיך בעולמך עם זה לבד עמך תתן חצי דמך תשאיר לך חציו :
קצת מלאכה בא בשנת רפו אז ב־ חדש אשר נקרא תשרי ואוטובריו :
אלף ותקכה אל תולדות ישו גם היא שנת יובל אל כל עדתיגויו :
מועד שנת יובל יקרא לעמו אל ודרור לישראל משעבוד עניו :
צמח צבי יצמח אז כל אנוש יצוח אצל זמן הודו הראה צבי עדיו ·

ויוסף אליהו שאת משלו וירם את קולו :

תמו חרוזי שיר עשרים וארבעה אל מהלל ספר עשרים וארבעה :
אדם ישלש את היום ויקרא בו שעות שמונה מן עשרים וארבעה :
תורה תהא אז לו נקנית בכפל על מעלות כהונה של עשרים וארבעה :
יזכה ראות בנין מקדש והכהנים עמדים במשמרות עשרים וארבעה :
ערך לכל ספר · רבע זהב דוקט סך הרביעיות עשרים וארבעה :
הוחל למנין ה־ נוצרים שנת אלף עמו חמש מאות עשרים וארבעה :
ושנת רפו נשלם לפרט שנת עולם היה בתשרי יום עשרים וארבעה :

Reuisto et corretto per mi fra Luigi da Bologna del ordine
de sa' Domenico Maggio 1590